BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXXIX
F
11
NAPOLI

XXXIX.
7

P. VIRGILII MARONIS
POETAE MANTVANI,
VNIVERSVM POEMA.

CVM ABSOLVTA SERVII HONORATI MAVRI, GRAMMATICI, & Badii Aſcenſij interpretatiõe: Probi,& Ioannis Viuis in Eclogas allegoriis:

QVIBVS ACCESSERVNT LVDOVICI COELII RHODIGINI, Ioannis Scoppæ Parthenopæi, Iacobi Conſtantij Fanenſis, Franciſci Campani Colenſis, Iacobi Crucij Bononienſis, necnon alterius, docti hominis, lucubrationes,& annotationes in loca difficiliora:

ELEGANTISSIMAE PRAETEREA LIBRORVM OMNIVM figuræ, argumenta, lectionum denique varietates, quas & Ioannes Pierius, & alij doctiſſimi viri hactenus obſeruarunt.

QVAE NON, VT ANTEA, PLVRIMIS FOEDATA MENDIS, SED acri ſtudio emendata,atque omni,quantum licuit,ex parte expolita,emiſimus. quod, alios libros cum noſtro confetentibus, patebit.

O M N I A

V I R T V T I

P A R E N T.

V E N E T I I S,

A P V D H AE R E D E S I O A N N I S M A R I AE B O N E L L I.

M. D. LXXIIII.

PVB. VIRGILII MARONIS VITA,

PER ÆLIVM DONATVM CELEBREM GRAMMATICVM EDITA.

VIRGILIVS Maro parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone. quem quidam opificem figulum, plures, magi cuiuſdam viatoris initio mercenariũ, mox ob induſtriam generum tradiderunt, quẽ cum agricolationi reiq. ruſticæ, & gregibus præfeciſſet ſocer, ſiluis coëmundis, & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo j. Coſs. iduũ Octob. die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, cum ſomniaſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreuiſſe ilico in ſpeciem maturæ arboris refertæ varijs pomis, & floribus cerneret. Sequẽti luce cum marito rus propinquum petẽs ex itinere diuertit, atque in ſubiecta foſſa partu leuata eſt. Ferunt infantem, vt fuit editus, nec vagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe, vt haud dubiam ſpem proſperioris genituræ iam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Si quidem virga populea more regionis in puerperijs eodem ſtatim loco depacta ita breui coaluit, vt multo ante ſatas populos adæquerit, quæ arbor Virgilij ex eo dicta, atque conſecrata eſt ſumma grauidarum, & fœtarum religione ſuſcipientiũ ibi & ſoluentium vota. Initia ætatis .i. vſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit, & 17. anno virilem togam cepit illis Conſulibus iterum, quibus natus erat. Eueniteque, vt eo ipſo die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde paulò poſt Neapolim tranſijt, vbi cum literis, & Græcis, & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura, omniq. ſtudio indulſit medicinæ, & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque eſſet, ſe in vrbem contulit, ſtatimque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos varioſq. morbos incidentes equis curauit. At ille in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, vt vni ex ſtabularijs, dari iuſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus. qui omnium iudicio ſpem portendebat virtutis, & celeritatis immenſæ. Hunc cum aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus valiturum nec celeritate, idque verum fuiſſe inuentum eſt. Quod cum magiſter ſtabuli Auguſto retulaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes iuſſit. Cum item ex Hiſpania Auguſto canes dono mitterentur, & parentes eorum, dixit Virg. & animum celeritatemque futuram. Quo cognito mandat iterum Virgilio panes duplicari. Dubitauit Auguſtus Octauij ne filius eſſet, an alterius, idque Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum, & equi naturam parenteſque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus vocat, & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Noui, inquit Maro, te Cæſar Auguſte, & ferme æquam cum dijs immortalibus poteſtatem habere, vt quem vis felicem facias. Eo animo ſum, reſpondit Cæſar, vt ſi verum pro rogatu dixeris beatum te, feliceṁque reddam. Vtinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus, Putant alij me natum Octauio, quidam ſuſpicantur alio me genitum viro: Maro ſubridens, Facile, inquit, ſi impune, licenterq. quæ ſentio, loqui iubes, id dicam. Affirmat Cæſar iureiurando nullum eius dictum ægre laturum, imo non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc, oculos oculis Auguſti infigens Maro facilius, ait in ceteris animalibus qualitates parentum mathematicis, & philoſophia cognoſci poſſunt, in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te coniecturam habeo ſimilem veri, vt quid exercuerit pater tuus, ſcire poſſim. Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille. Quantum ego te intelligere poſſum, piſtoris filius eſt, inquit. Obſtupuerat Cæſar, & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo voluebat. Interrumpens Virg. Audi, inquit, quo pacto id conijcio. Cũ quædam enunciarim, prædixerimque quæ intelligi, ſcirique non niſi ab eruditiſſimis ſummiſque viris potuiſſent, tu princeps orbis item & item panes in mercedem dari iuſſiſti, quod quidem aut piſtoris aut nati piſtore officium erat. Placuit Cæſari facetia, At deinceps, inquit Cæſar, non à piſtore, ſed a rege magnanimo dona feres, illumq. plurimi fecit, & Pollioni cõmendauit. Corpore ſtatura fuit grãdi, aquilono colore, facie ruſticana, valetudine varia. nam plerunque ab ſtomaco, & faucibus ac dolore capitis laborabat, ſanguinem etiam ſæpius eiecit, cibi, viniq̃ue minima. Fama eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe. Sed boni ita eum pueros amaſſe putauerunt, vt Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter oẽs maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum Ecloga Alexin appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione, vtrunque non ineruditum accepit, nam Alexandrum grammaticum, Cebetem vero & poëtam. Vulgatum eſt conſueuiſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pedianus affirmat ipſum poſtea maioribus nato narrare ſolitum inuitatum quidem ſe à Varro ad cõmunionem mulieris, verum ſe pertinaciſſime recuſaſſe. Cetera ſanè vita, & ore, & animo tam probum fuiſſe conſtat, vt Neapoli parthenias appellaretur vulgo. Ac ſi quando Romæ (quo rariſſime commeabat) viſeretur, in publico ſectantes, demonſtranteſque ſe, ſubterfugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cuiuſdam exulantis offerente Auguſto non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertium ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Æſquilijs iuxta hortos Mecœnatianos. quanquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæque plurimum vteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amiſit, ex quibus patrem oculis captum. & duos fratres germanos, Silonẽ impuberem, Flaccum iam adultum, cuius exitum ſub nomine Daphnidis deficiet. Inter cetera ſtudia (vt ſupra diximus) medicinæ quoque ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam vnam omnino, nec amplius quam ſemel. Sermone tardiſſimum ac penè indocto ſimilem fuiſſe Meliſſus tradidit. Poeticam puer adhuc auſpicatus in Baliſtam ludi magiſtrum ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit.

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocteq; dieq; tutum carpe viator iter.

Deinde Moretum. & Priapeiam, & Epigrammata, & Diras, & Culicem cum eſſet annorum quindecim, cuius materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cum ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet, è palude culex prouolauit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo Culicem contriuit. & viſam ſerpentem interemit, ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit.

Parue culex, pecudum cuſtos, tibi tale merenti
Funeris officium vita pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox cum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſijt, maxime, vt Aſinium Pollionem, Alphenum Varrum, & Cornelium Gallum celebraret, quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis triumuirorum iuſſu trans Padum diuidebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum ſibi vix dũ noto opem tuliſſet aduerſus Claudij veterani milites, vel vt alij putant, Arij centurionis violentiam, à quo in altercatione litis Agrariæ parum abfuit quin occideretur. Nouiſſime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium, & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar. Præterea nominibus ac rebus Græcis, Latiniſq. commune, & in quo, quod

maxime ſtudebat, Romanæ ſimul vrbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitum ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere, non abſurde carmẽ ſe vrſæ more parere dicens & lambendo demum effingere. Æneida proſaica prius oratione formatam, digeſtamq; in 12. libros particulatim componere inſtituit, vt quidam tradunt. Alij eius ſententiæ ſunt, vt exiſtiment eum, ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti lib. vſque ad Auguſti tempora ſcripturum, atque alia quædam percurſurum, Auguſti vero geſta diligentiſſime executurum, quippe qui dum ſcriberet, ne quid ineptum moliretur, quædam imperfecta reliquit. Alia leuiſſimis verſibus ſcripſit, quos per iocum pro tigillis, vel tibicinibus interponi à ſe dicebat ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ aduenirent.

Bucolica triennio Aſinij Pollionis ſuaſu perfecit. Hic tranſpadanam prouinciam regebat, cuius fauore cum veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur ſuos Virg. nõ amiſit. Facta enim diſtributione ſuos Claudio, ſeu Arrio datos recuperauit, Hinc Pollionem maxime amauit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit, quippe qui inuitatus ad cœnam captus pulchritudine, & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Huius Pollionis filium C. Aſinium, Cornelium Gallum oratorem clarum & poetam non mediocrem miro amore dilexit Virg. Is tranſtulit Euphorionẽ in latinum, & libris quatuor amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primo in amicitia Cæſaris Auguſti fuit. Poſtea in ſuſpicionem coniurationis contra illum ductus occiſus eſt. Cuius Prop. meminit dicens.

Gallus & in caſtris dum credita ſigna tuetur,
Concidit ante Aquilæ ſigna cruenta ſuæ.

Verum vſque adeo hunc Gallum Virg. amarat, vt iiij. Georgic. à medio vſque ad finem eius laudem contineret, quem poſtea iubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutauit. Georgica ſeptẽnio Neapoli, Æneida partim in Sicilia, partim in Campania vndecim annis confecit. Bucolica eo ſucceſſu edidit, vt in ſcena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At cum Cic. quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri iudicio intellexiſſet non communi vena editos, iuſſit ab initio totam Eclogam recitari, quam cum accurate pernotaſſet in fine ait, Magnæ ſpes altera Romæ. quaſi ipſe linguæ latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. quæ verba poſtea Aeneidi ipſe inſeruit. Georgica, reuerſo ab Actiaca victoria Auguſto, Atq; reficiendarum virium cauſa Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit ſuſcipiente Mecœnate legendi vicem quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maxima cum ſuauitate, & lenocinijs miris. Seneca tradidit Iulium Montanum poetam ſolitum dicere inuolaturum ſe quædam Virg. ſi & vocem poſſet, & os, hypocriſim eoſdem enim verſus, eo pronunciante, bene ſonare, ſine illo, inaneſcere quaſi mutos, Aeneidos vix dum cœptæ tanta extitit fama, vt Sextus Propertius nõ dubitarit ſic prædicare.

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graij
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.

Auguſtus vero cum iam forte expeditione Cantabrica abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per iocum literis efflagitaret, vt ſibi de Aeneidæ, vt ipſius verba ſunt vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret, negauit ſe facturum Virgil. Cui tamen multo poſt perfecta demum materia tres omnino libros recitauit, ſecundum videlicet, quartum & ſextum. Sed hunc præcipue ab Octauiam, quæ cum recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, Tu Marcellus eris, defeciſſe fertur. atque ægre refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari iuſſit. Recitauit & pluribus, ſed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum eius exactæ iam ſenectutis tradunt referre ſolitum quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus completſe ex tempore, Miſenum Aeolidum adiecitſe, Quo non præſtantior alter. Item huic, Aere ciere viros, ſimili calore iactatum ſubiunxiſſe, Martemq. accendere, cantu. ſtatimque ſibi imperaſſe, vt vtrunque volumini aſcriberet. Bucolica, Georgicaque emendauit. Anno vero quinquageſimo ſecundo, vt vltimam manum Aeneidi imponeret, ſtatuit in Græciam, & Aſiam ſecedere, trienniõq. continuo omnem operam limationi dare, vt in reliqua vita tantum philoſophiæ vacaret. Sed cum agreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto, ab Oriente Romam reuertenti vna cum Cæſare redire ſtatuit. At cum Megara vicinum Athenis oppidum viſendi gratia peteret, languorem nactus eſt, quem non intermiſſa nauigatio auxit, ita vt grauior in dies tandem Brunduſium aduenerit, vbi diebus paucis obijt X. cal. Oct. Cn. Plautio, & Q. Lucretio conſulibus. qui cum grauari morbo ſe ſe ſentiret, ſcrinia ſæpe & magna inſtantia petiuit crematurus Aeneida, quibus negatis teſtamento comburi iuſſit, vt rem inemendatam imperfectamque. Verum Tucca & Varius monuerunt id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Varro ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legauit, ne quid ederent, quod à ſe editum non eſſet, & verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, relinquerent. Voluit etiam eius oſſa Neapolim transferri, vbi diu & ſuauiſſime vixerat, ac extrema valetudine hoc ipſe ſibi epitaphium fecit diſtichon.

Tranſlata igitur iuſſu Auguſti eius oſſa, prout ſtatuerat, Neapolim fuere, ſepultaque via Puteolana intra lapidem ſecundum, ſuoque ſepulchro id diſtichon, quod fecerat, inſcriptum eſt.

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini paſcua, rura, duces.

Hæredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex altero patre, ex quarta Auguſtum, ex 12. Mecœnatem, ex reliqua L. Varium, & Plotium Tuccam, qui eius Aeneidem poſt obitũ prout petiuerat, iuſſu Cæſaris emendauerunt. Nam nullius omnino ſententia crematio Aeneis digna viſa fuit, de qua re Sulpitij Carthaginienſis extant eiuſmodi verſus.

Iuſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius: Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variuſq; ſimul: tu maxime Cæſar
Non ſinis: & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit propè Pergamus igni.
Et penè eſt alio Troia cremata rogo.

Extant, & Auguſti de ipſa eadem verſus plures & clariſſimi. quorum initium ita eſt.

Ergo ne ſupremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes?
Magnaq; doctiloqui morietur muſa Maronis? Et paulò poſt.
Sed legum ſeruanda fides. ſuprema voluntas
Quod mandat fieriq; iubet: parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quam tot congeſtos noctesq;, dieſq;, labores
Hauſerit vna dies.

Et ea quæ ſequuntur. Nihil igitur auct. Auguſto Varius edidit, quod & Maro præceperat, ſed ſummatim emendauit, vt qui verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, reliquerit. Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quod omnia ferè apud eum hemiſtichia (præter illud, Quem tibi iam Troia peperit) ſenſum videntur habere perfectum. Niſus grammaticus audiſſe ſe a ſenioribus dicebat Varium duorum librorum ordinem commutaſſe, qui tum ſecundus erat, in tertium locum tranſtuliſſe, etiam primi libri correxiſſe principium his demptis verſibus.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen: & egreſſus ſiluis vicina coëgi,
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis.
Arma virumq; cano.

Nec Virg. qui columen linguæ latinæ fuit caruit obtrectatorib. Iõ Bucolicis enim duas Eclogas, ſed inſulſiſſime, Paro quidam deridet, & ſic deridendo incipit.

Tityre ſi toga calda tibi eſt. quo tegmine fagi. Sequenti.
Dic mihi Damæta cuium pecus? an ne Latinum?
Non, verum Aegonis noſtri ſic rure loquuntur.

Alius recitante eo ex Georgicis, Nudus ara, ſere nudus, ſubiecit habebis frigora, febrem.

Eſt & aduerſus Aeneida liber Carbilij picturis titulo Aeneidomaſtix. M. Vipranius eum à Mecœnate ſuppoſitum appellabat nouæ κακοζηλίας repertorem, dicebatq. neque tumidum, neque exilem, ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia eius tantum contraxit: Perilius Fauſtinus furta. Sũt & Quint. Octauij Auiti volumina, quibus annotãtur quos, & vnde, verſus tranſtulerit, Aſconius Pedianus lib. quem contra obtrectatores Virgilij ſcripſit, pauca admodum et obiecta proponit, & potiſſimum quod non rectè hiſtoriam contexuit, & qđ pleraque ab Homero ſumpſit, ſed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius eſſe Herculi clauum, quam Homero verſum ſurripere, & tamen deſtinaſſe ſecedere, vt omnia ad ſatietatem maleuolorum decideret. Refert etiam Pedianus benignum cultoremque omnium bonorum, atque eruditorum fuiſſe, & vſ-

que

que adeo inuidiæ expertem, vt ſi quid erudite dictum inſpiceret, alterius,non minus gauderet,ac ſi ſuum ſi fuiſſet,neminem vituperare,laudare bonos,ea humanitate eſſe, vt niſi peruerſus maxime quiſque illum non diligeret modo,ſed amaret. Nihil proprij habere videbatur. Eius bibliotheca non minus alij doctis patebat,ac ſibi. Illudq. Euripidis antiquum ſæpe vſurpabat κοινὰ τὰ τῶν φίλων, Communia amicorum eſſe omnia. Quare coæuos omnes poëtas ita adiūctos habuit, vt cum inter ſe plurimum inuidia arderent,illum vna omnes colerent: Varrus, Tucca, Oratius, Gallus, Propertius. Anſer vero quoniam Antonij partes ſecutus eſt, illum non obſeruaſſe dicitur. Cornificius ob peruerſam naturam illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemptor fuit,vt cum quidam verſus quoſdam ſibi aſcriberent,eademq. re docti haberentur,non modo ægre non ferebat,immo voluptuoſum id ſibi erat. Cū enim diſtichon quod laudem felicitatemq. Auguſti continebat,feciſſet,valuisq. non nominato auctore inſcripſiſſet (id erat huiuſmodi.

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane:
Diuiſum imperium cum Ioue Cæſar habet)

Diu quærens Auguſtus cuiusnam hi verſus eſſent, eorum auctorem non inueniebat. Bathyllus vero poëta quidam mediocris,tacentibus alijs ſibi aſcripſit. quamobrem donatus, honoratusq. a Cæſare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius,iiſdem valuis affixit quater hoc principium, Sic vos non vobis. Poſtulabat Auguſtus,vt hi verſus complerentur. quod cum fruſtra aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſticho,ſic ſubiunxit:

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aues.
Sic vos non vobis vellera fertis oues.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boues.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit: Maro vero exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet,rogareturq quidnam facere reſpondit ſe aurum colligere de ſtercore Ennij. Habet enim poëta ille egregias ſententias ſub verbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto ciuitas feliciter gubernaretur. Si prudentiores,inquit,temonem tenuerint,& boni malis præponātur, itaque optimi ſuos habeant honores,nulli tamen aliorum iniuſti quidquam fiat. At Mecœnas, Quid inquit, Virgilij ſatietatem homini non affert? Omnium rerum,reſpondit aut ſimilitudo,aut multitudo ſtomachum facit præter intelligere. Item interrogauit quo pacto quis altam felicemq eius fortunam ſeruare poteſt. Cui Maro, Si quantū honore ac diuitijs alijs præſtantior ſit, tanto liberalitate,& iuſtitia alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere nullam virtutem commodiorem homini eſſe patientia. ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quā ſententiam in v. Æneid. inſeruit.

Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntq;, ſequamur:
Quidquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cum quidam eius amicus Cornificij in eum maledicta,& inimicitias ſibi enarraret: Quam putas,inquit,eſſe huiuſce maleuolentiæ cauſam? Nam neque vnquam Cornificium offendi, & eum amo. An,inquit, Heſiodi ſententiæ non meminiſti? vbi ait.

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων,
Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Architectum architecto inuidere, & poëtam poëtæ. De malis inquit,Græcus ille intelleait. Nam boni,eruditiorea amant. Sed magna cum mea laude,& gloria vindictam in manu habeo. Maiore enim cura virtuti intēdam atque quo elegantior ego fiam, eo vehementius inuidia rumpetur. Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam orator, & poeſim mediocriter doctus,cui multiplex variumq. ingenium erat, qui omnium omnia dicta reprēhendere conabatur,non vt verum dignoſceret (quod Socrates facere conſueuit) ſed vt eruditior videretur. hic Virgilium vbicunque conuenire dabatur, maledictis ſalibusq. vexabat. Quare ille ſæpe aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verum cum Auguſto audiente elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam ſi linguam haberet, defendere nequiret: Tace, inquit,tabula. Nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarū mearum Auguſtum fecit,& Mecœnatem,& ea tuba cum volo loquor,quæ vbique,& diutiſſime audietur, Tu loquacitate nō modo aures hominum,ſed muros rumpis. Auguſtus vero Filiſtum graui vultu increpauit. Tunc Maro. Si tempus Cæſar,inquit,tacendi hic ſciret, raro loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio alijs proſit. Nam qui contendit,& cōtentionis ſinis vtilis non eſt, ſtultus illum annumerandum ſapientes putat. Poſteaquam Auguſtus ſumma rerum omnium potitus eſt,venit in mentem an conduceret tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis conſulibus, & ſenatui rempub. reddere, in qua re diuerſæ ſententię conſultos habuit Mecœnatem, & Agrippam. Agrippa enim vtile ſibi fore, etiam ſi honeſtum non eſſet,relinquere tyrannidem longa oratione contendit, quod Mecœnas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus,& hinc ferebatur, & illinc. Erant enim diuerſæ ſententiæ varijs rationibus firmatæ. Rogauit igitur Maronem an conferat priuato homini ſe in ſua rep. tyrannum facere. Tum ille, Omnibus fermè,inquit,rempublicam occupantibus moleſta ipſe tyrannis fuit,& ciuibus, quia neceſſe erat propter odia ſubditorum, aut eorum iniuſtitiam magna ſuſpicione, magnoq. timore viuere. Sed ſi ciues iuſtum aliquem ſcirent,quem amarent plurimum, ciuitati id vtile foret,ſi in eo vno omnis poteſtas eſſet. Quare ſi iuſtitiam, quod modo facis, omnibus in futurum nulla hominum facta compoſitione diſtribus,dominari te,& tibi conducet,& orbi. Beneuolentiam enim omnium ita habes, vt deum te, & adorent,& credant. Eius ſententiam ſecutus Cæſar, principatum tenuit. Audiuit a Silone præcepta Epicuri, cuius doctrinæ ſocium habuit Varrū. Quamuis diuerſorum philoſophorum opiniones libris ſuis inſeruiſſe de animo maxime videatur,ipſe tamen fuit Academicus. Nam Platonis ſententias omnibus alijs prætulit.

Nunc Quoniam de auctore ſummatim diximus,de ipſo iam carmine dicendum videtur. quod bifariam tractari ſolet, hoc eſt & ante opus,& in ipſo opere. Ante opus, titulus, cauſa, intentio. Titulus,in quo quæritur cuius ſit. Cauſa, vnde ortum ſit,& quare hoc potiſſimum ſibi ad ſcribendum poëta præſumpſerit. Intentio,in qua cognoſcitur, quid efficere conetur poëta. In ipſo opere ſanè tria ſpectantur: Numerus, ordo explanatio. Quāuis igitur multa ψευδεπίγραφα.i. falſa inſcriptione ſub alieno nomine ſunt prolata, vt Thyeſtea tragœdia huiue poëtę, quam Varius edidit pro ſua,& alia huiuſcemodi, tñ Bucolica liquido Virgilij eſſe minime dubitandum eſt, præſertim cum ipſe poëta tanquam hoc metuens, principio Æneidos,& in alio carmine ſuum eſſe teſtatus ſit,ſic dicens: Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena, & reliqua. &, Carmina qui luſi paſtorum, audaxq. iuuenta, Tityre te patule cecini ſub tegmine fagi. Bucolica autem,& dici,& recte appellari vel hoc ſolum iudicium ſufficerit, q hoc eodem nomine apud Theocritum cenſeatur. Verum ratio quoque demonſtranda eſt. Tria ſunt paſtorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent, quorum qui minimi ſunt αἰπόλοι dñr a Græcis ijdem a nobis caprarij. Paulo honoratiores qui ποιμένες.i. upiliones dñr, honeſtiſſimi,& maximi βουκόλοι, quos bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit paſtorali carmini nomen imponi,q̄ ab eo gradu,q apud paſtores excellentiſſimus inuenitur? Cauſa dupliciter inſpici ſolet, ab origine carminis, & a voluntate ſcribentis. Originem autem Bucolici carminis alij ob aliam cauſam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmonijs paſtoribus Dianæ primum carmen hoc redditum dicant, cum eidem deæ propter bellum,quod toti Græciæ illo tempore Perſæ inferebant,exhiberi per virgines de more ſacra non poſſent. Alij ab Oreſte circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditū loquuntur per ipſum atque paſtores, quo tempore de Scythia, cū Pylade fugerat ſurrepto numinis ſimulacro, & cælato in faſce lignorū. Vnde Faſcelidem Dianam perhibent nuncupatam apud cuius aras Oreſtes per ſacerdotem eiuſdem numinis Iphigeniā ſororem ſuam a parricidio fuerat expiatus. Alij Apollini Nomio, paſtorali.ſ. deo, qua tempeſtate Admeti boues pauerat. Alij Libero nympharum.ſ & ſatyrorum, & id genus numinum principi, quibus placet ruſticum carmen. Alij Mercurio Daphnidis patri paſtorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipſum poëtam. Alij in honorem Panos ſcribi putant peculiariter paſtoralis dei. Item Sileni, Siluani, atque Faunorum Quæ cum omnia dicantur, illud erit probatiſſimum, Bucolicum carmen originem ducere à priſcis temporibus, quibus vita paſtoralis exercita erat, & ideo velut aurei ſeculi ſpeciem in huiuſmodi perſonarum ſimplicitate cognoſci. Et merito Virgilium proceſſurum ad alia carmina,non aliunde cœpiſſe, niſi ab ea vita, quæ prima in terris fuit. Nam poſtea rura culta, & ad poſtremum pro cultis,& feracibus terris bella ſuſcepta, quod videtur Virgilius in ipſo ordine operum ſuorum voluiſſe monſtrare, cum paſtores primo,deinde agricolas canit, & ad vltimum bellatores.

Reſtat, vt quæ cauſa voluntatem attulerit poëtæ Bucolica potiſſimū ſcribendi, cōſideremus. Aut.n. dulcedine carminis Theocriti, & admiratione eius illectus eſt, aut ordinem temporum eſt

ſecutus

ſecutus erga vitam humanam vt ſupra diximus. Aut tris modos elocutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant, ἰσχνὸν qui tenuis, ἁδρὸν, qui validus, μέσον qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgilium qui in omni genere præualuerit, Bucolica primum, Georgica ſecundum, Aeneida tertium voluiſſe conſcribere. Aut ideo potius primo Bucolica ſcripſit, vt in eiuſmodi carmine quod & paulò liberius, & magis validum, quam cetera eſt, facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, repetendiq. agri quem amiſerat. Ob hanc cauſam die tertio iduum Martiarum, C. Cæſare interfecto, cum Auguſtum Cæſarem pene puerum veterani milites non abnuente ſenatu ſibi ducem conſtituiſſent, exorto ciuili bello Cremonenſes cum ceteris eiuſdem ſtudij aduerſarios Auguſti Cæſaris adiuuerant. Vnde factum eſt, vt cum victor Auguſtus in eorum agros veteranos deduci iuſſiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius, maximam partem ſuorum finium perdiderint eo quod vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius Auguſti familiaritate, ſuoq. carmine fretus, Centurioni Arrio obſiſtere auſus eſt. Ille ſtatim, vt miles ad gladium, manum admouit. Cumq. ſe in fugam proripuiſſet poeta, non prius perſequendi finis fuit, quam ſe in fluuium Virgilius coniiciſſet. Sed poſtea Mecœnate, & Pollione, & ipſo Auguſto fauentibus, agros ſuos recepit. Intentio libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione Theocriti poëtæ conſtituitur, qui Siculus, & Syracuſanus fuit. Eſt intentio etiam in laudem Cæſaris, & principum ceterorum, per quos in ſedes ſuas redijt, omnia deduci. Vnde & vt delectationem, & vtilitatem finis contineret, ſecundum præcepta cuncta confecit.

Quæri ſolet cur non plures quam decem eclogas conſcripſerit. quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſiderauerit ætatem ſcenarum paſtoralium, quæ vltra hunc numerum non poteſt proferri, præſertim cum ipſe poëta circunſpectior Theocrito, vt ipſa res indicat, videatur metuere ne illa Ecloga quæ Pollioni inſcribitur, minus ruſtica videatur, cum ipſam ſic præſtruat, ipſe dicens:

Sicelides muſæ paulò maiora canamus.

Et item ſimiliter in alijs duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in Bucolicis Virgilij, neque nuſquam neque vbique aliquid figurate dici, hoc eſt per allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris, & amiſſos agros hæc Virgilio conceduntur, cũ Theocritus, quem hic noſter toto ſtudio imitari conatur, ſimpliciter omnino conſcripſerit.

QVOD autem in ipſo carmine tractari ſolet, eſt numerus, ordo, explanatio. Numerus eclogarum manifeſtus eſt. nam decem ſunt, ex quibus propriè Bucolicæ ſeptem eſſe creduntur. Nam tres vltimæ propriè Bucolicæ dici non debent, Pollio .ſ. Silenus, & Gallus.

Prima igitur continet conqueſtionem publicam, & priuatam congratulationem de agro, & dicitur Tityrus.

Secunda, amorem pueri, & dicitur Alexis.

Tertia, certamen paſtorum, & dicitur Palæmon.

Quarta, genethliacum, & dicitur Pollio.

Quinta, epitaphium, & dicitur Daphnis.

Sexta, metamorphoſin, & dicitur Varrus, & Silenus.

Septima, pharmaceutria.

Octaua amores diuerſorum ſexuum, & dicitur Damon.

Nona, continet poëtæ conqueſtionem de amiſſo agro, & dicitur Mœris.

Decima, ſiderium Galli, & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem ſpectat, illud ſcire debemus in prima tantum & vltima Ecloga, poëtam voluiſſe ordinem ſeruare, quoniam in altera principium conſtituit, vt in Georgicis ait:

Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

In altera attendit finem, quippe qui dicat, extremum hunc Arethuſa mihi concedere laborem. Verum inter ipſas eclogas paſtoralem, conſcriptiumque ordinem nullum eſſe certiſſimum eſt. Sed ſunt qui dicunt initium Bucolici carminis non Tityre eſſe, ſed, Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu. Super eſt explanatio, ad quam antequam veniamus, illud dicetur, tenue eſſe Bucolicum carmen, & vſque adeo ab heroico charactere diſtare, vt verſus quoque huius carminis ſuas quaſdam cæſuras habeãt, & ſuis legibus diſtinguantur. Nam cum tribus probetur metrũ, cæſura, ſcanſione modificatione, non erit Bucolicus verſus niſi in quo & per primus partem orationis abſoluerit, & tertius Trochæus fuerit, & cæſura, & quartus pes Dactylus magis quam ſpõdeus partem orationis terminauerit, quintus & ſextus pes ex integris dictionibus fuerit, quod Virgilius à Theocrito ſæpe ſeruatũ victus operis difficultate neglexit, in ſolo principio incertum induſtria an caſu has cæſuras ſeruauerit. Nam Tityre, Dactylus partem orationis abſoluit, tu patu, læ recu, tertium trochæum quamuis de compoſita dictione concluſit, bans ſub, quartum ſpondeum pro Dactylo cum ſubiunxit, tegmine fagi, terminatis partibus orationis integrum comma perficit. Cuius rei diligentiam licet in Theocriti fermè omnibus verſibus admirari. Qui vero ſupra dicta acri iudicio diligenterque conſiderarit, facile intelliget quæ in Georgicis intentio. quiqua finis fuerit, nec minus etiam in Aeneide. Poematis ſtyli genera tria ſunt, aut enim actiuum, vel imitatiuum, quod Græci δραματικὸν, appellant, in quo perſonæ loquentes introducuntur, ſine poëtæ interlocutione, vt ſunt Tragœdiæ, & Comœdiæ, δρᾶν enim Græce agere dicitur, quo genere ſcripta eſt prima Tityre. & Quo te Mœri pedes. Aut enarratiuum, quod Græci διηγηματικὸν appellant, in quo poeta ipſe loquitur ſine interpoſitione perſonæ, vt tres primi Georg. lib. Item Lucretij carmina. Aut commune vel mixtum, quod Græci μικτὸν, appellant, vbi & poëta ipſe loquitur & introductæ perſonæ, vt ſunt Virgilij Æneis.

SERVII HONORATI MAVRI GRAMMATICI IN VIRGILII BVCOLICA COMMENTARIVS.

BVCOLICA, vt ferunt, dicta ſunt à cuſtodia bouũ, id eſt, ἀπὸ τῶν βουκόλων. præcipua.n. ſunt animalia apud ruſticos, boues. Huius aũt carminis origo varia eſt. Nam alij dicunt eo tempore, quo Xerxes Perſarũ rex vaſtaſit Græcam, cum oẽs intra muros laterẽt, nec poſſent more ſolito Dianæ ſacra perſolui, peruenisſe ad montes Laconas ruſticos, & in eius honorem hymnos dixiſſe, vnde natum carmen Bucolicum ætas poſterior eſtimauit. Alij dicũt, Oreſtem, cum Dianæ Phaſelitidis ſimulacrum raptum ex Scythia aduеheret, & ad Siciliam eſſet tempeſtate delatus, cõpleto anno, Dianæ feſtum celebraſſe hymnis, collectis nautis ſuis, & aliquibus paſtoribus conuocatis, & exinde permanſiſſe apud ruſticos conſuetudinem. Alij non Dianæ, ſed Apollini Nomio conſecratum carmen hoc volunt, quo tempore Admeti regis pauit armenta. Alij ruſticis numinibus à paſtoribus dicatum hoc aſſerunt carmen, vt Pani, Faunis, Nymphis, ac Satyris. & hic eſt huius carminis titulus.

Qualitas aũt hæc eſt. ſ. humilis character. Tres.n. ſunt characteres, humilis, medius, grandiloquus, quos oẽs in hoc inuenimus poeta, nam in Æneide grandiloquum habes, in Georgicis medium, in Bucolicis humilem, pro qualitate negociorum, & perſonarum. Nã perſonæ hic ruſticæ ſunt, ſimplicitate gaudentes. ſ. a quibus nihil altũ debet requiri. Adhibetur aũt ad carmen Bucolicum, q debet quarto pede terminare partem orationis. Qui pes ſi ſit dactylus, meliorẽ efficit verſum, vt, Nos patriæ fines, & dulcia. Primus etiã pes ſm Donatum, dactylus eſſe debet, & terminare partẽ orationis, vt Tityre. Quam legem Theocritus vehementer obſeruat, Virgilius non adeo. Ille etiã in paucis verſibus ab iſta ratione deuiauit, hic eam in paucis ſecutus eſt. Terẽtianus cũ de hoc metro doceret, Plurimus hoc pollet Siculæ tellu ris alumnus. Noſter rarus eo paſtor Maro. Intentio poëtæ hæc eſt, vt imitetur Theocritum Syracuſanum meliorem Moſcho, & ceteris qui Bucolica ſcripſerunt. Vnde eſt, Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu, Noſtra nec, &c. Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Auguſto, vel alijs nobilibus, quorũ fauore amiſſum agrum recepit. In qua tamẽ diſſentit à Theocrito, Ille.n. vbique ſimplex eſt, hic neceſſitate cõpulſus aliquibus locis miſcet figuras, quas perite plerumque etiam ex Theocriti verſibus facit, quos ab illo dicta conſtat eſſe ſimpliciter. hoc aũt ſi poëtica vrbanitate. Sic Iuuen. Actoris Aurunci ſpolium. Nam Virgilij verſum de haſta dictum figurate ad ſpeculum tranſtulit. Et cauſa ſcribendorũ Bucolicorũ hæc eſt. Cum poſt occiſum Id. Martijs in ſenatu Cæſ. Auguſtus eius filius contra percuſſores patris, & Antonium ciuilia bella mouiſſet, victoria potitus, Cremonẽſium agros, qui cõtra eum ſenſerant, militibus ſuis dedit, qui cum non ſufficerent, etiã Mantuanorum iuſſit diſtribui, non propter culpam, ſed propter vicinitatem. Vnde eſt, Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ. Perdito ergo agro, Virgilius Romam venit, & potentum fauore meruit, vt agrum ſuũ ſolus reciperet. Ad quem accipiendum profectus, ab Ario centurione, qui eum tenebat, pene eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in Mincιũ. Vnde eſt allegoricos, Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. Poſtea ab Auguſto miſſis triũuiris, & ipſi, integer ager eſt redditus, & Mantuanis pro parte. Hinc eſt, quod eum in prima Ecloga legamus recepiſſe agrum, poſtea eum querelantem inuenіamus, vt, Audieras, & fama fuit, ſed carmina tm̃ Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum Chaonias dicunt aquila veniente columbas. Nec numerus hic dubius eſt, nec ordo librorum, quippe cum vnus ſit liber. de Eclogis tm̃ dubitant, quæ licet decem ſint, incertum tñ eſt, quo ordine ſcriptæ ſint. Plerique duas certas volunt, ipſius teſtimonio, vltimam, vt, Extremum hunc, & primam, vt in Georgicis, Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi. Alij primam illam volunt: Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu. Sed eſt ſciendum, viij. Eclogas eſſe meras ruſticas, quas Theocritus decem habet. hic in tribus a Bucolico carmine, ſed cum excuſatione, diſceſſit, vt in genethliaco Saloníni, Et in Sileni theologia, vel vt ex inſertis altioribus rebus poſſet placere, vel quia tot varietates implere non poterant. Poëtæ vitam in Æneide diximus. Operis explanatio, in ſequentibus comprobabit. Sanè ſciendum Virgilium xxviij. annorum ſcripſiſſe Bucolica. Vnde etiam ipſe in fine Georgicorum, Audaxque iuuenta, Tityre te patulæ cecini ſub teg

P. VIRGILII MARONIS BVCOLICA, ECLOGA PRIMA.

ARGVMENTVM.

IN diſtributione Cremonenſis agri, quem Auguſtus militibus ſuis addixerat cum Virgilius ſua ipſe quoque prædiola propter vicinitatem amiſiſſet, Romam venit, atque ea tandem recepit, ab Aſinio Pollione, et alijs adiutus, quos ſua ſibi virtute & arte, vt credibile eſt, muſica amicos parauerat. Itaque ut gratum ſeſe oſtenderet, hoc illos Bucolico carmine celebrare aggreſſus eſt, in quo paſſim Pollionis nomẽ legitur, tum, et Vari, & Corn. Galli, quorum omnium amicitia Poeta fuerat adiumento. Hæc autem Ecloga tota Auguſto dicta eſt: in qua recuperati ruris beneficium commemoratur.

TITYRVS.

MELIBOEVS, TITYRVS.

ME. TITYRE, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Siluestrem tenui muſam meditaris auena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua.
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in vmbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſiluas.

tegmine fagi. Et dicit Donat. (quod etiam in poëtæ memorauimus vita) in ſcribendis carminibus naturalem ordine ſecutum eſſe Virgilium. Primo enim paſtoralis fuit in montibus vita, poſt agriculturæ amor, inde bellorum cura ſucceſſit. Notandu quoque Bucolica, vel Georgica cum apud Græcos in fine habeant accentum. apud nos in tertia a finem habere. Nam vt in vltima, ſic latinitas vocat: vt in penultima non ſit, breuitatis efficit ratio. Etiam hoc ſciendum, & perſonas huius operis ea maiori parte nomina de rebus ruſticis habere conficta, vt Melibæus ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν .i. quod curam gerit boum. Et Tityrus. nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior qui gregem anteire conſueuit, ſicut etiam in comœdijs inuenimus. Nam Pamphilus, eſt totus amans: Glycerium, quaſi dulcis mulier. Philumenæ amabilis. Perſonæ, ſicut ſupra dixi, ruſticæ ſunt & ſimplicitate gaudentes. Vnde nihil in his vrbanum, nihil declamatorium inuenitur: ſed ex re ruſtica ſunt omnia, negocia, comparationes, & ſi qua ſunt alia. Hinc eſt quod annos a fructibus computat: vt, Poſt aliquot, mea regna videns mirabor, ariſtas. Hinc etiam illæ comparationes ſunt. Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri. Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxoſas inter decurrunt flumina valles. [Tityre tu patulæ, &c.) Inducitur paſtor quidam iacens ſub arbore ſecurus, & ocioſus dare operam cãtilenæ. Alter vero qui cum gregibus ex ſuis pellitur finibus, qui cum Tityrum reſpexiſſet iacentem, ita eſt locutus. In hoc loco Tityrum ſub perſona Vergilij debemus accipere? non tamen vbique, ſed tantum vbi exigit ratio. Quod autem eum ſub fago dicit iacere. Allegoria eſt honeſtiſſima: quaſi ſub arbore glandifera: quæ victus cauſa fuit. Antea enim homines glandibus veſcebantur. Vnde etiam fagus dicta eſt, ἀπὸ τοῦ φαγεῖν quod eſt comedere. Hoc videtur dicere, iaces ſub vmbra fagi in agris tuis, tuas retinens poſſeſſiones, quibus alerís; ſicut etiam glandibus alebantur antea mortales. [Patulæ) Patulum dicimus, quod per ſe patet naturaliter, vt nares, arbor. Patens vero eſt quod & aperitur, & clauditur, vt oſtiũ, & oculi. [Silueſtrem muſam) .i. ruſticum carmen. [Tenui auena) Culmo, ſtipula: vnde ruſtici plerunque cantare conſueuerunt. vt alibi, Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen. Dicendo autem tenui auena, humilis ſtyli genus latenter oſtendit. quo, vt ſupra dictum eſt, in Bucolicis vtitur. [Meditaris) Quod Græci μελετᾶν dicunt, per antiſtœchum meditor dicerunt Latini. L, enim & d, interdum ſibi inuicem cedunt, vnde & ſella pro ſeda dicitur à ſedendo. [Nos patriam fugimus) Fugimus, plus eſt quam ſi diceret relinquimus: ſic Horatius, Teucer Salamina patremq́. Cum fugeret. [Lentus) .i. ocioſus: vt, Qui nunc lenti conſedimus aruis. [Reſonare doces Amaryllida ſiluas) .i. carmen tuum de amica Amaryllide compoſitum doces ſiluas ſonare. & melius eſt vt ſimpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volũt, Tu carmen de vrbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus. Plus enim ſtupet Melibœus ſi ille ita ſecurus eſt, vt tantum de ſuis amoribus cantent.

IODOCI BADII ASCENSII in Bucolica Virgilij explanatio.

TITYRE, tu patulæ) Totius eclogæ argumentum iam declarauimus: huius autem particulæ tale eſt. Melibœus paſtor, qui interpretatur, curam boum diligens, aut gerens: in perſona omnium Mantuanorum inſontium, & ob vicinitatem duntaxat profligatorum videns Tityron, quaſi cæterorum ductorem, (interpretatur enim aries maior, qui toti gregi præire ſolet) propter reſtitutos agros, ſecurum ſub tegmine fagi recubantem. Ah, inquit, Tityre, tu quidem euforiunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubans, tanta animi ſecuritate donaris, vt amicæ cantilenis indulgens, at nos æque, ac tu inſontes patrijs finibus extruſi iam diram militum ſæuitiam illiciulimus, vt ſatius ſit patriam fugere in luctu & gemitu, quàm illic immorari, dum tu lentus in vmbra, doces ſiluas reſonare Amaryllida formoſam amicam tuam. hoc dicit. Vt autem ordinem facilius colligamus, referemus ſub oculos mentis, Melibœum Tityri familiarem, & amicum, ab agris ſuis expulſum per eam regionem fugitantem, in qua Tityrus ſub fago, amicæ ſuæ cantilenam meditabatur, atque inter fugiendum ipſum, illic offendiſſe, atq; ſic allocutum, Tityre, tu patulæ, &c. Verum vt habitum quoque noſcas, inducitur veſte paſtorali ad fugam ſubducta, traheſque altera manu capellam, altera pedum tenens, & ſarcinulæ nonnihil in collo ferens, gregem autem caprarum ante ſe minans. Ordo eſt. Loquente Melibœo, & familiariter: ac amice Tityrum proprio nomine compellante, ſic. Tityre, amice videlicet, ac noſte, tu recubans .i. ocioſus, & ſecurus ad ſuauem proſtratus, iacens, ſub tegmine, id eſt tegumento, ac defenſione a calore ſolis, fagi .i. iſtius arboris tuæ glandiferæ, hoc eſt frugibus aruorum tuorum gaudens, meditaris .i. attento animo exerces, muſam, id eſt in cãtilenam, ſilueſtrem, id eſt qualem ſilueſtres, hoc eſt te curi meditari ſolent, auena .i. fiſtula ea culmo auenæ, tenui, id eſt gracili, artificioſe, ac delicate inflanda, id eſt totus ſecurus amoribus tuis in medio poſſeſſionum tuarum indulges. Nos, id eſt ego, & mei, ac noſtri ſimiles, linquimus fines, id eſt confinia, & limites ac vltimos terminos, patriæ, id eſt regionis, quæ nos peperit, id eſt natalis ſoli, & pro, id eſt dulcia arua, id eſt terras proſciſſas, & aratas, hoc eſt cultiſſima (vt dicturus eſt) noualia, imò, inquit, quod plus eſt, Nos fugimus patriam, propter afflictionem quæ nobis a militibus illic infertur, verum tu Tityre exiſtens lentus, id eſt proſtratus, & flexus, ac ocioſus, recubans in vmbra, ſcilicet fagi tuæ, doces ſiluas, id eſt loca ſilentia, quod magni ocij indicium eſt, reſonare, id eſt ſonum per Echo referre, ac repræſentare: Amaryllida .i. carmen de amica tua ſplendida, quam accepi te nunc deperire, verum longe plus ponderis habet, quod dicit Amaryllida, quam ſi diceret carmen de Amaryllide. Amatorie enim dictum eſt. Nam qui amant, amati nomen ſæpè iterant, itaque referebant ſiluæ Amaryllida, eo quod eam vocem ſæpe acceperant. De Echo, & Amaryllide legiſtis iam Mancinellum, ſed tamen aperiemus tẽ latius. Singula enim vocabula emphaſim quandam ac vim propriæ ſignificationis habent, & cum ſtylus ſit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis prætermiſſum quod ad excitandam miſerationem faciat. Nam ſtatim in principio vtitur Contentione, qui color rhetoricus habet fieri quoties ſententiæ inter ſe contendunt, & ferè contrariæ ſunt, multum elucidationis, atque ornatus affert. hic autem totum principium in contentione eſt Nam & nomina quaſi antitheta ſunt .i. contrapoſita inter ſe quodam modo. [Tityre) Tityrus enim, id eſt aries præuius videtur neglecto grege quoquo verſum quo impetus trahat, diuagari, at Melibœus, id eſt diligens boum cuſtos, nihil gregis ſui prætermittit, vnde, inquit, hanc etiam vix Tityre duco. Nihil autem magis contendit, quam hunc recubantem ſub tegmine fagi cantilenis indulgere, at illum profugum à patria, ignarum quo ſe recipiat, ſarcinulis ac miſera pecude infeliciter depreſſum, ſub faſce ingemiſcere. Eſt præterea hic (vt Landinus annotauit) Expolitio, quia eadem de re ſæpius dicit. Eſt & Repetitio, nam Nos in principio clauſulæ reperitur. Eſt ad hoc interpretatio, quæ ſæpe affert magnum augmentum rei. Nam interpretatur, fines patriæ eſſe dulcia arua, quæ res mouet commiſerationem. Eſt quoque cum dicit tu, recubans, meditaris, euocatio etiam pueris nota. Sed vt vim ſermonis etiam pueri intelligant, ſingulas voculas, ab origine repetamus. Tityrus igitur, licet ſecundũ Probum, lingua Libyca, hircus dicatur, tamen non minus quadrans, nec minus recipienda eſt Seruiana interpretatio, dicens, quia aries maior eſt, qui gregem anteire conſueuerit, id enim ei loco congruit, vbi poëta per allegoriam de ſe loquens ait, Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. Qua circa, licet apud Theocritum, Tityrus mercenarij paſtoris nomen ſit, vt Mãcinellus attinit, ſicut & apud auctorem noſtrum alibi, vbi dicet, Tityre coge pecus, & iterum, Tityre dum redeo (breuis eſt via) paſce capellas. tamen hic maximopere reſpicit ad etymologiam quam diximus, non enim mercenarij, ſed eius qui in propria poſſeſſione recubet, ſignificationem habet. Nam (vt Seruius dicit) Tityrum pro Virgilio accipiemus, non vbique, ſed vbi ratio exigit: Probus quoque dicit, Tityrum eſſe, Maronem, & Melibœum. Cornelium Gallum. Cur autem non ſemper manifeſta videtur quibuſdam ratio, quia cum ſe in fine Georgicon in audaci iuuenta dicat Bucolica ſcripſiſſe, non conuenit, inquiunt, eius perſonæ quod dicet: Candidior poſtquam tondenti barba cadebat. & nerum, Fortunate ſenex, &c. At ſi percuncteris quomodo excuſetur ea confuſio perſonarum ſub vno nomine? dicant patris, & filij, quibus vnum fuit nomen (quia vterq; Maro dicebatur) quodammodo vnam eſſe perſonam, vnde fictione iuris non adiram, ſed continuatam in filio, dicimus poſſeſſionem. Patri ergo per interceſſionem filij, reſtituta eſt poſſeſſio. Eſt & alia, inquiunt,

cur

Contentio

Antitheta.

Cæteri colores.

Tityrus.

An Tityrus ſemper Maronē hic ſignificet

cur non ſemper ſe. Tityrum ſignificet, ratio. ne videlicet hiſtoriam omnino contexere videatur: ſed (vt ſuis locis declarabimus) Tityrus hic vbique Virgilium ſignificat, nec eius barba dicitur candidior, nec ipſe tunc ſenex. [Tu) Tu autem, pronomen, nunc recte exprimitur, vbi excludit, quia nos patriam fugimus. [Patulæ) Patulum quoque plus eſt quam patens, vt in regulis dicam. *Tu recubans.* [Recubans) Recubans autem ſibi indulgentem, ac plane ſecurum notat, nam recubans, quodammodo proſtratus eſt in molli videlicet ſtrato, vnde in Euangelio de triclinio dicitur, Amant primos recubitus. *Cubo.* Notum eſt, quia cubo, in compoſitione, ſim adſumat, fiat tertiæ, ſi non, maneat primę, vt incumbere, & recubare. *In. Sub* [Sub tegmine) Signanter dicit, ſub tegmine: &, in vmbra. nam non erat, in tegmine, hoc eſt in contextu ramorum fagi, ſed ſub ipſo, erat tamen in vmbra, quæ ipſum continebat. *Tegmen.* Tegmen, à tegendo dicitur, in quo vocabulo tutela denotatur. [Fagi) Manifeſta eſt ſignificatio. nam (vt Seruius dicit) ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, id eſt, à comedendo deducitur. *Fagus.* vnde, & φηγὸς, hoc eſt Fagos, vorax dicitur, græce autem, φηγὸς dicitur Fagus, atque ita ſcriberetur per ph. Eſt autem arbor glandifera, glandibus autem priſca ætas veſcebatur, vnde bene agrorum vberum, poſſeſſionem ſignificat. Et bene dicitur, ſub fago recubare, quia Ecloga nona dicitur in agro Maronis eſſe, his verbis. Vſque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi, Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam. *Silueſtris.* [Silueſtrem muſam) Secundum interpretes fecit, ruſticum carmen. *Tenuis.* *Auena.* [Tenui auena) Tenui autem auena, id eſt gracili culmo, aut calamo, veſtitola, vel ſtipula, per quod (inquit Mancinellus) gracile dicendi genus, oſtendit. Sed mihi etiam aliud ſignificat. *Silua.* Nam ſilueſtre, dicitur à ſilua: ſilua autem à ſilendo, vnde Horatius in carminibus, triſyllabum dicit, dicendo ſilue per u, & e, *Tenue.* diuiſa, ſiue ab Hyle, quæ dicitur informis materia, ac prima rerum congeries, vnde ad magnum ocium pertinet meditari muſam ſilueſtrem, id eſt cantilenam, ad voluptatem propriam, *Subtile. Auena.* more auicularum non captantium curioſis gratiam, utpote in ſiluis ſibi continentium. Nec pondere caret quod dicit, tenui auena. Nam (vt Landinus inquit) tenue diſtat à ſubtili. Tenue enim, diminutionem rei, vt plurimum notat, vnde eſt, Tenuis, vbi argilla, & tenue argentum, venæque ſecundæ. hinc attenuo, & extenuo. Nec habet laudem, niſi illa diminutio ſit ea vſu, ſicut Velleraque vt folijs depectant, tenuia ſeres. Vellera tenuia, ad laudem dicit. Subtile vero acutatem habet. Et ita laudatur ſubtile ingenium, tenue vituperatur, hæc ille. Paſſim apud Ciceronem, tenuem conditionem, & facultatem, pro modica, & exili inuenies. Eſt autem proprie deductum, nec corpulentum, aut denſum, vnde hic ad delicias Tityri oſtendendas, non parum facit, quippe qui non contentus eſt vulgari ac rudi auena, verum tenui, ac delicata amicæ cantilenam canens. Et ſi omnia perſequi non vererer, dicerem auenæ quoque mentionem non incaſſum fieri, nam cum graues auctores ab auiditate dictam velint, vel quòd auide veniat, vnde eſt, Grandia ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis: Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ. Et alibi: Interque nitentia culta, Infelix lolium, &c. vel quòd auide abſumatur, poteſt nonnihil ad audientem canentis facere, ſed illud maxime, quòd quibus alij ad neceſſitatem vtuntur, ipſe fruatur. Plus vero momenti habet quòd dicit, meditaris. Nam licet (ſecundum Vallenſem) ad verbum ſignificet exercere, & ad corpus, magis quam ad animum pertineat, tota tamen Latinorum manus fere ad animum transfert, vnde ſunt quas vulgo, meditationes vocamus. Non ergo curis diſtractus piæ rei opinionem in cantilenam ſponte ſua prorumpit; ſed totus in eis vaſtatus cantationibus indulget. Omnia igitur Tityrum reſpicientia ad ſecuritatem, ac delicias eius pertinent. In qua re oſtenditur pondus beneficij ab Auguſto impetrati, præſertim cum ſine eo miſer, & profugus ſit, qui nunc delicijs affluit. vnde (ſicut auctore Donato) ad pondus ſpectat beneficij, quod Simo Terentianus dicit, Feci ex ſeruo vt eſſes libertus mihi. (in eo enim duplicis beneficij, & ablatæ ſeruitutis, & collocatæ libertatis fit mentio.) ita hic quoque maxime auget magnitudo beneficij cum eo ablato, vt Melibœus miſerrimus ſit, ſicut ingenioſiorem ſuum, & princeps Homerus, vt Achillis virtutem Græci agnoſcant, docet quòd eo ob iram ſuam, nullam à bello ceſſante Græci vincerentur, qui eo belligerante victores fuerant. [Nos patriæ fines) Omnia præterea quæ Melibœum concernunt pathos habent, & ad commiſerationem faciunt. Primo; quia dicit, Nos, hoc enim excluſiuum eſt, &, quamuis in prima perſona liceat cuius vni de ſe ſolo pluraliter loqui, tamen habet, quòd cum vnus, videlicet Tityrus, maneat, ploras fugiant. Et quem non moueat, quòd dicit ſe linquere, non ſolum medium tractum, ſed fines, nec cuiuſlibet regionis, ſed patriæ, quippe in qua natus ſit, vnde caueat adoleſcens ne patriam pro regione ponat, dicendo regem, aut principem multas habere patrias, cum vnam tantum habeat, quam dulce autem ſit natale ſolum, Ouidius, alijque non pauci ſatis oſtendunt, cum nemo non ſentiat: Verbum tamen Ouidianum de Ponto eſt, Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui. *Patria ſines.* Miram autem vim habet, ſummamque contentionem, quod dicit. Et dulcia linquimus arua. Nam ſi aruum ab arando dictum eſt, vt Varro aſſerit eo quòd arando, vomer ſuſtulit ſulco [illegible] ſignificantiſſimum eſt quòd aruo ſuo expellatur, cum Tityrus ſub fago recubet, cuius fructus ſponte naſcitur. *Arua.* [Nos patriam fugimus) Auxeſis autem eſt, *Fugere.* cum dicit, Nos patriam fugimus, quia plus eſt fugere, quàm linquere patriam. Non enim fugimus, niſi coacti, fugati, linquimus autem etiam ſponte atque vltro interdum. Sed ad contentionem pertinet, quòd ſubdit: Tu lentus in vmbra. qui enim *Lentus.* fugit, præceps ruit, cui contrarium facit lentus, qui dicit (auctore Nonio Marcello) ſecutur, & ocioſus, ſed proprie is eſt, cuius membra ſunt laxa, & animi reſides, & ſegnes. Ocij vero indicium eſt ſummum, quòd doce ſiluas, nec quamlibet rem, ſed reſonare Amaryllida, id eſt amicam eius vrbanam, quam iam Romæ deligerat, quæ interpretari poteſt ſplendida ac lucens, vt latius dicam illic, Poſtquam nos Amaryllis habet. Seruius arguere dicit melius eſſe intelligere ſimpliciter Tityron canere carmen compoſitum de amica, quam allegorice carmē de Roma, quod ſic tamen accipio, vt per Amaryllida amicam, quam Romæ amare cœperat intelligam, quia dicturus eſt, poſtquam nos Amaryllis habet, &c. verum dicendum eſt, notos eſſe Melibœo, quos iam Romæ cœperat amores, atque ita tanquam ad eum qui vtranque *Amaryllis.* amicam nouerat, dicere, Poſtquam nos, &c. Eſt autem accuſatiuus more Græcanicarum dictionum formatus, hæc amaryllis, huius amaryllidos, hanc amaryllida. Verum quia tironi hanc operam præcipue nauamus, cui non parum commodi accedet, ſi ex Latinorum poëtarum doctiſſimo Latinam linguam didicerit, conſtitui pro locorum captu, atque opportunitate regulas grammaticales, cum ex textu, tum ex commentarijs colligere, atque adeo in principio, vt hoberratem poëtæ noſcant, ſeriotemque ſuam excolant, decem colligero, quarum prima eſt. In proprijs nominibus ad placitum fingendis, habendus eſt ſcriptori delectus, vt eorum ſignificatio, rei quam dicturus eſt congruat, ſicut in hac Ecloga, Tityri Melibœi, Amaryllidos, & Galatheæ. *Decem regulæ.* Apud comicum Pamphili, & Glycerij. Secunda, proprij nominis in æquali expreſſio beneuolentiæ, indicium eſt, in inferiore, ac vilis officij viro etiam beneficentiæ, in maiore, & amplis honoribus prædito, contemptus. Cum ergo hic æqualem compellet beneuolentiæ, eſt quod dicit, Tityre tu, &c. Contra qui ſeruum, lenonem, tortorem, furem, adulterum, facrilegum, ſicarium, aut ſimilem officij nomine, pontificem ſummum, aut epiſcopum, imperatorem ac regem, ſeu alium non paruæ dignitatis, virum proprio nomine, ſiue dignitatis expreſſione compellauerit, iniurius cenſebitur. Tertia vocandi caſus, pro affectione, nunc principio, nunc paulò inferiori loco congruunt, ad extremum in carmine reſpuunt, hanc ergo dicit, Tityre tu patulæ, &c. Quarta, quia in verbis primæ vel ſecundæ perſonæ certum intelligitur ſuppoſitum, non oportet, nec decet ipſum expreſſum, niſi emphaticos, aut per contentionem loquaris, ſicut hic loquitur, vt docui. Quinta, participia præſentis temporis, licet in nomina migrent, tamen præſentis ſignificationis notam retinent, quocirca extemporaneam connotant qualitatem, cum verbalia, quæ aptitudinem innuunt connaturalem, ac perpetuā ſignificent, vnde ſicut timens, audens, frigēs, patens, & ſimilia pro tempore quo enunciantur, intelliguntur. ita timidus, audax, frigidus, patulus, perpetuam (vt dicunt) paſſionem indicant. Sexta, re, præpoſitiua particula cum dictionibus, ad velamen, aut clauſulam pertinentibus contrarium importat, cum reliquis, ferè iterationem. Exemplum prioris, vt reuelo, refero, retexo. Secundorum, vt hic recubo, quod eſt quaſi corpus inclinatum retrorſum facio. Eſt quoque (vt Vallenſis docet) vbi re. quodammodo vacat, vtpute, vbi dictio ex ea compoſita pro ſimplici vſurpatur, vt redire, & euertere, pro ire, & vertere. Meminens autem, quòd cubo, m, literam recipiens in compoſitione, fit tertiæ inflexionis, ſine qua manet primæ, vt iam prius tetigimus. Addere poſſumus, licet in ſupino cubitum vſitetur, verbale tamen non eſſe cubitor, ſed cubator, in tor, tamen formatur incubitor, & incubator, quorum poſteriore vſus eſt Macrobius in de ſomnio Scipionis.

pionis. Septima, ſub, quando ſignificat tendere in locum, aut vergere in tempus, accuſatiuo quidem præconſtruitur, ſed quando quietem, aut immutationem nota, ablatiuo tunc ornate, quando rem ſuperiorem ſignificat. Qui ergo dicet, Oculoſque ſub aſtra tenebat, id eſt aſtra verſus, aut in aſtra tendentes: & ſub lucem exportẽt calathis, & , ſub noctem cura recuſat. i. tempore vergente in lucem, & noctem, aut paullo ante lucem, & noctem, bene hic dicit. recubans ſub tegmine fagi, quia, & quietem, & rem ſuperiorem connotat. Octaua, ablatiuus inſtrumentalis cum, præpoſitione, quæ comitem, aut comitantiam importat, omnino refugi, quocirca ſeptimus caſus appellari ſolet. Licet ergo Latine dixeris, Hæc cum toto aſtantium cœtu, reſpexeris me cum dira truculentia. non tamen cum truculentis oculis, vnde hic Latine dicitur, tenui meditaris auena, quod non expones. i. cum tenui &c. Nona, verba abſoluta, ad ſenſum pertinentia, præter cetera, paſſim à poëtis, & nonnunquã ab oratoribus, cum accuſatiuo conſtruũtur, vt 1. Æneid. Nanque haud tibi vultus mortalis, Nec vox hominem ſonat. Et apud Horat. lib. 1. Serm. Ingeniũ cui ſit, cui mens diuinior, atque os Magna ſonaturum, des nominis huius honorem. Sic dicunt, ſapit hæreſim, redolet vetuſtatem, & hic doces ſiluas reſonare Amaryllida. i. referre per Echo. vt in expoſitionibus dictum eſt. Dixi præter cetera. Nam & alia abſoluta, videntur interdum cum accuſatiuis conſtrui, vt apud Iuuen. Sat. 2. Qui curios ſimulant, & Bacchanalia viuunt. vbi quidam malunt Bacchanalia, aduerbium cenſere, aut nomen pro aduerbio poſitum, vt ſit Bacchanalia, pro Bacchanaliter. Sicut apud Flaccum, Magna ſonaturum, pro magne, aut magna voce. Verum, nullum verbum, vt inquiunt, tam abſolutum eſt, quin regat accuſatiuum proportionabilis ſignificationis, itaque paſſim reperimus, Viuo vitam ærumnoſam, curro curſum inſtitutũ. Verum ab ijs quæ mere tranſumuntur, abſtinendum eſt oratori oõ igitur dites. Paſtor Corydon ardebat Alexim, vt in ſequentibus dicetur, ad principium 2. Eclogæ, quamuis paſſim reperias hoc loquẽdi genus, Hic illam deperit. i. perdite amat, quẽ admodum etiam Comicus aliquando locutus reperitur. Verum ne prolixior ſim, his in medium adductis, alijs ſuperſedeo. Decima, nomina a Græcis deducta, genitiuos creſcentes, in os, mittẽtia, accuſatiuum ſere ſingularem in a, pluralem, in as, correptam mittunt, in his autem, non creſcentia, aut non ſemper creſcẽtia, & genitiuum in is mittentia, pro quanto non creſcunt, accuſatiuum ſingularem in im, vel in in, mittunt, vt Amaryllis, Amaryllidos, Amaryllida &c. Daphnis, Daphnis, Daphnin. Id autem ſere vſu venit, vt quæ accuſatiuo ſingulari in, habeant, pluralem genitiuum in ium, & accuſatiuum in is, amittant, etiam Latine, vt alibi dicendum erit. Poſſem longe plures quam dictiones ſint, regulas colligere, ſed hic modo contenti ſumus.

VARIA. LECTIO.

Silueſtrem tenui muſam meditaris auena) Multi quidem atque hi literatiſſimi viri, Quintiliani ſecuti auctoritatem, Agreſtem, loco hoc legendum cenſuere. Sed falluntur. Quint. enim citauit ex Syleoo illud, Agreſtem tenui meditabor arundine muſam quem verſum librarius cum deſcriberet, vbi Agreſtem tenui, notauit, pro eo quòd ſcribendum fuit, meditabor arundine muſam ſubiecit ex Tityro, Muſam meditaris auena deceptus ſimilitudine vocum vtriuſque carminis, & tenui dictione vtroque verſu ſecunda.

TI. O Melibœe, Deus nobis hæc ocia fecit:
Nanque erit ille mihi ſemper deus, illius aram
Sæpe tenere noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, ipſum
Ludere, quæ vellem: calamo permiſit agreſti.
ME. Non equidem inuideo, miror magis. vndique totis
Vſque adeo turbatur agris. en ipſe capellas
Protinus ager ago, hanc etiam vix Tityre duco.
Hic inter denſas corylos modo nanque gemellos,
Spem gregis, * ha ſilice in nuda connixa reliquit.
Sepæ malum hoc nobis, ſi mens non læua fuiſſet,
De cœlo tactas memini prædicere quercus,
* Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab illice cornix.
Sed tamen, iſte Deus qui ſit, ad Tityre nobis.

SERV. O Melibœe) Scilicet qd miraris? [Deus) Id eſt Cæſar. [Hęc ocia) Hãc ſecuritatem, vel ſelicitatem. [Nanque erit ille mihi ſemper deus) Et iteratio ipſa excluſit adulationis colorem. [Semper) Id eſt poſt mortem, & dũ viuit. Alij enim imperatores poſt mortem in numerum referuntur deorum. Auguſtus templa viuus emeruit. Horat. Præſenti tibi maturos largimur honores. Iurandaſque tuum per nomen ponimus aras. Sic Lucanus de Nerone: Sed mihi iam numen. [Illius) Octauij Cæſaris. [Imbuet agnus) Imbuere, eſt proprie inchoare, & initiare. Nemo autem vnam eandemque rem ſæpe inchoat, ſed conſtat ſæpe paſcua mutare paſtores, ſicut etiam in Georgicis legimus, Itaque pecus longa in deſerta ſine vllis Hoſpitijs, tantum campi iacet. Vnde neceſſe eſt paſtores toties aras imbuere, quoties mutauerint paſcua. Inuenimus etiam apud antiquiores imbuere eſſe non inchoare, ſed perfundere, & madefacere. ſecundũm quòd abſolutus eſt ſenſus, vt ſit, ſæpe perfundet. [Errare) Ideſt paſci. vt, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. [Ludere) Scribere, vt Carmina, qui luſi paſtorum. Horat. Poſcimus ſi quid vacui ſob vmbra Luſimus tecum. [Calamo agreſti) Ruſtico ſtylo, ſicut ſupra, tenui auena. [Non equidem inuideo) Excuſat ſe, Ne frequens interrogatio felicitatis alienæ ex inuidia venire videatur, dicit ſe admirari potius, quam inuidere. [Vſque adeo) In tantum. [Turbatur agris) Turbantur ſine vlla diſcretione culpæ, vel meriti. Et inuidioſe tempora Auguſti carpit latenter. Sanè vera lectio eſt turbatur, vt ſit impersonale, quod ad omnes pertinet generaliter. nam Mantuanorum fuerat quod omnis expulſio. Si enim turbamur legeres, videretur ad paucos referri. [Protenus) Porro tenus, id eſt longe a finibus. Vnde eſt paullo poſt: At nos hinc alij ſitientes ibimus Afros. [Æger) Et corpore, & animo æger dicitur. vt, Ilio, ægram nulli quondam flexere mortti. Sed ægrotus, corpore tantum. [Ago) Autem, proprie, nam agi dicuntur pecora. [Spem gregis) id eſt marem, & fœmnam reparatio enim gregis, in ſexu vtroque conſiſtat. [Ah ſilice in nuda) Ad hoc pertinet velut præmiſſa dolentis interiectio, nam ſoleot herbas ſubſternere parientibus, vt ipſe in Georgicis dicit, Et multa duram ſtipula ſiliſcumq. maniplis ſternere. [Connixa) Pro eo quod eſt enixa. i. partu ſoluta, nam huius cauſa, mutauit præpoſitionem, ſicut ſecludite curas, pro excludite. [Læua) Stulta contraria. Et ſenſus hic eſt, perditura nos quoque agros, res manifeſta prædicebat, ſed nos mentis imprudentia intelligere nequiuimus. [De cœlo tactos memini prædicere quercus) Mire compoſitum augurium. Nam quercus, in tutela Iouis eſt, & huius arboris fructu olim homines veſcebantur. per quercus ergo, agri, per fulmen, ira Iouis, per iram Iouis, ire Cæſaris, p damnum arborum, damnum agrorum figurabatur eſt. Hæc quercus ergo tacta. i. afflata, & leuiter fulminata, vt Cicero, Tectus eſt ille, qui hanc vrbem condidit Romulus ſignificabat motu Imperatoris poſſe agros eorum perire, apud quos fulminariæ ſunt arbores, nam agri, cauſa victus ſunt, ſicut olim quercus. Quod autem ait tactas, oſtendit temporale fore damnum, quale patiuntur arbores leuiter fulminariæ. Et bene prædicere, quaſi præloqui, & prædiuinare, cum ita manifeſtum conſtet eſſe augurium. [Da). i. dic. Sic contra, Accipe nunc Danaum inſidias, id eſt audi.

* Verſus hic in quibuſdã codicibus non habetur.

* aſpiratione, ex Probi ſententia.

ASC. O' Melibœe, &c.) Tityrus videns Melibœum profugum, tantopere de tranquillitate, ac ocio ſuo ſtudentem, quid miraris, inquit Melibœe? ocia mea, ſi neſcis, deus nobis hæc ocia fecit, q. d. mirandum quidem eſſet, ſi humanis opibus parta forent, ſed deus longe maiora conferre poſſet, verum quia de Cæſare Auguſto loquitur, eumq. adhuc viuentem, deum vocat, qua ſi remordenti conſcientiæ reſpondes, ac dicit, bene dixi, quòd deus fecerit, nanque ille qui fecit, erit mihi ſemper deus, illique nouas aras conſtituam, & eas ſacrificijs imbuam, quod quia confidentius viſus eſt dicere, aut potius, quia auidius potuit. Melibœus percunctatus videre (nam qui multa percunctantur, aut ſecreta reuelare volunt, vnde eſt illud 1. Epiſtolarum Horatij, percunctorem fugito. nam garrulus idem eſt, aut quippiam furari, vt auctor eſt in trinummo Plautus, aut ceſſitantes, & nimium curioſi ſunt. vt atteſtatur in Heautont. Terentius, aut alterius ſaluti inuident, vt hic innuitur) ideo ſubdit. Non equidem inuideo, hoc eſt non ideo id percunctatus ſum, quaſi proſperi

ſperati tuæ inuidiam, Tityre; ſed miror magis, vnde eam tu actua ſis, cum tanta turba, vndique in totis agris hac, & tam vehemēs, vt cōpulſus ſim, fœtus capellæ meæ in ſilice dereliquiſſe, eamq. infeliciter ducere, ſed tamen: quamuis nulla mihi ſpes ſalutis ſit, aut quamuis deo auctore, te credem, ocia illa nactum da. i. fac nos intelligere Tityre. qui ſit iſte deus. Ordo eſt. O Melibœe, q. d. me miſeris amice, quia deus fecit nobis hæc ocia. i. hanc vacationem a curis, & negocijs. dico, ſubaudi, deus, nanque ille. ſ. qui fecit nobis hæc ocia: erit mihi, id eſt reputabitur a me ſemper, id eſt quandiu viuam, deus: tener. i. mollis, & delicatus agnus, ab ouilibus, noſtris. i. excerptus ex caulis, & ab ouilibus noſtris. imbuet. i. ſanguine ſuo, ad primam tincturam dandam, eſperget ſæpe aram illius, id eſt in honorem illius extructam. Ille ſ. deus (videlicet Cæſar Auguſtus, ſed hoc noſter expreſſit) permiſit meas boues, id eſt vaccas, & iuuencas errare, id eſt diuagari libere, & ſecure paſcendo, vt. i. quemadmodum cernis, & permiſit ipſum, id eſt me ludere, id eſt facili & iocoſo carmine conſequi: quæ. i. quæcunque aut ea quæ vellem, calamo agreſti. i. vena ruſtica, aut fiſtula inculta, & rudi. Reſpondit Melibœus.

Equidem Equidem. i. ego quidem (ſic enim ſemper à Vergilio accipitur) hoc eſt certe, ego non inuideo. ſ. proſperitati tuæ, q. d. non ideo quæro, ac ſi dicat, non percunctor id ex inuidia, ſe miror magis, nam turbatur. i. turbatio fit omnibus, vndique, id eſt ex omni parte, totis agris, id eſt per totos agros vſqueadeo, id eſt vſque ad id, aut in tantum, vt. ſ. poſſem admirari, te tantum ocij agitare. En. i. vide enim, q. d. ſi vis ſcire quanta ſit vis perturbationis, vide, quia ipſe, id eſt ego: exiſtens æger. i. iniquo, & mœſto animo, multumque cruciato, ago. i. celeriter impello. protenus, id eſt porro tenus, hoc eſt ad extremas vſque oras, & quam longiſſime effugere poſſum, capellas, id eſt capras meas, (ſed diminutiuo vtitur, forte ad modeſtiam) & ò Tityre, ego duco. i. leuiter mino etiam vix. i. cum difficultate, hanc. ſ. capellam (monſtrat enim eam) duco autem eam, quia via ingredi poteſt, nanq; pro quia: ipſa connixta. i. partu ſoluta, modo. i. paulo ante, reliquit gemellos, id eſt binos fœtus, vno partu, appoſitorie, ſpeciei gregis, id eſt maſculum, & fœmellam, vnde ſpes futuri gregis, aut perpetuandi gregis, dependet, hic inter denſas corylos, id eſt arbores nuculam ferentes (quam a loco vbi abudare ſolebant, auellanam, vocant) reliquit, inquam eos. Ah, dolentis interiectio, & congrue interiecta, quaſi nō poſſit ruſticus, id ſine ſuſpirio & gemitu meminiſſe (cum boni paſtoris ſit pecus fœcundum, vbi poſſit mollius fouere) in nuda ſilice, cum frondes aut herbas ſubſternere ſoleat. Ego memini. i. memoria repeto, quercus tactas de cœlo, id eſt proſtratas, aut afflatas fulmine: prædicere, id eſt quòd prædicebant ſup. ſatis nobis, hoc malum, id eſt hanc fugam, & hoc exilium, ſi mens non fuiſſet læua, id eſt ſtulta, & ſibi aduerſa, ſicut contra, dexterum: proſperum dicimus, vel ſic, ſi, id eſt vtinam, eum prædicerent: mens non fuiſſet læua, id eſt ſegnis, & ignaua ad attendendum, & cornix ſiniſtra. i. importuna volucris, & malum augurio ſuo præcedens, prædixit nobis hoc malum: ab ilice, id eſt arbore illa glandifera cura. Sed tamen, id eſt quamuis mihi fugiendum ſit, aut quamuis non inuideam. da, id eſt dic, aut da intelligere nobis Tityre, qui ſit ille. i. tuus, aut cuius tu meminiſti deus.

O, varijs O, varijs modis accipi ſolet, vnde ſunt plebei verſiculi. O, ſtupet ò dubitat, vocat, indignatur, & optat. Clamat, conqueritur, velut exemplis reperitur. Stuporem indicat, hoc eſt admirationem: vt, O quam glorifica luce coruſcas. Dubitationem, vt apud Comicum, O qui vocare, & I. Aen. O quam te memorem virgo. Vocat: vt, Huc ades ò Melibœe. Indignatur: vt, O hominem ſceleſtum. ſed ſi ſubiiceatur, ò, accuſatiuus minorem excandeſcentiam prænotaret, vt auctor eſt Valla. Optat: vt, O mihi tam longe maneat pars vltima vitæ Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta. Clamat. i. exclamat: vt, O fortunati quorum iam mœnia ſurgunt. &, O fortunatos nimium ſua ſi bona norint Agricolas. Conqueritur, vt apud Statium in Achilleide: O dolor, ò ſeri materno in corde dolores. Hic ergo aut admirationem importat: vt Mancinellus ſentit, cuius verba ſunt, Eſt hoc loco, ò admirandi aduerbium, ſeu mauis interiectio. Vtrunque. n. dici poteſt: vt Priſcianus lib. xv. docuit. Melius tamen interiectio dicetur. Ea enim ſola animi affectus exprimit, vt Donatus etiam ſcribit. admirabatur autem Tityrus quod ille dixerat, Nos patriam fugimus, tu Tityre, lentu &c. Eſt ergo cum admiratione legendum. ſic Mancinellus. Landinus autem ſic: O Melibœe: hic ſermo familiaris eſt, & amicus, ò vero non vocantis eſt, ſed plane lætantis, quòd præter ſpem, amicum nihil tale expectantem, viderit. ſic diſtingue, ò Melibœe vt ſit ſalutantis: & deinde adde, Deus nobis hæc ocia fecit, vel ſi coniungis, & continuata ſit oratio. O Melibœe, deus nobis hæc ocia fecit, erit. ò, hominis admirantis, magnitudinem beneficij in ſe a deo collati. Hæc ille. Mihi autem non videtur reſponſio Tityri præ ſe ferre admirationem, nam & ipſe in hac Ecloga fatebitur ſe prius expulſum fuiſſe poſſeſſionibus ſuis, cum. ſ. Auguſtus dixerit: Paſcite, vt ante boues pueri &c. Non ergo veriſimile eſt, mirari in alio quod ipſe paſſus ſit. Neque vocantis rationem habet: nam ſi ſic diſtinguentes, videretur Tityrus cantilenis intentus, non animaduertiſſe præſentiam, Melibœi, [illegible] diuiſſimo Melibœe, at quomodo tunc reſpondeat ad M[illegible], dicendo, Deus nobis hæc ocia fecit. Meo autem [illegible] commiſerantis, & placide ad ſtuporem Melibœi r[illegible] eſt, ſicut illic, O decus Italiæ virgo quas dicere grates, Quas ue referre parem. Senſus ergo eſt. O amice Melibœe, ne miteris tantopere ocia noſtra, deus nobis hæc ocia fecit. [Deus) Vnde dicatur alibi dicemus: ne hic prolixior ſim. Notum eſt eum de Deus. Auguſto loqui, vt recitat Seruius: cui addendum eſt quod adſert Mancinellus, quòd videlicet (vt Suetonius auctor eſt) Auguſto Auguſtus viuenti prouinciarum pleræque, templa & aras: ludos quoque quinquennales pene oppidatim, (id eſt per ſingula oppida) conſtituerunt, de quo latius Ecloga quarta, dicendum erit. Nota eſt autem hiſtoria, quæ de ara cœli, & de diua Virgine a Sibylla Auguſto oſtenſa cum infante circunfertur: cui licet non omnia quadrent, adſtipulatur templum quod ſub aræ cœli, nomine, Romæ, adhuc viſitur. & non futilis, imo grauiſſimus auctor Baptiſta Mantuanus id plane in Parthenice Mariana conteſtans. Nobis ſecundum eos, qui dicunt, ſub Tityri nomine patrem. & filium intelligi, recte pluraliter dixerit, ſed (vt in regulis dicemus) licet cuique de ſe, vno pluraliter loqui. [Hæc,) Id eſt Hæc. mea. Ad primam enim perſona (vt dicemus) pertinet.

[Ocia) Proprie ſunt vocationes à negocio publico: vnde ſtudia Ocia. literarum, & vacationes poeticæ, ac philoſophicæ ocia vocantur, verum omnis ceſſatio ab negocio, ocium dici poteſt: vt ocium ſit ſecura, & tranquilla requies: Sunt ergo ocia ſæpe appetenda, & bona, ceſſationes, & vacationes, priuationem notant: oſcitatio, negligentiam, & ignauiam vitioſam. [Fecit) Decenter autem dicit, fecit: quia magis ad Latinum morem dixeris. Fecit tibi ocia, aut poteſtatem ociandi, quam dedi. [Semper deus) Et ante mortem, & poſt mortem ſic Seruius, & Mancinellus. Sed videant an decenter. Nam ſi Romulum, qui inter mortales conuerſatus, pro deo habitus non eſt, quidam tamen (vt Liuius libro primo aſſerit) affirmabant e medio patrum vinum. non obeundo mortem ad cœlos tranſlatum, quod quamuis verum non fuerit, tamen creditum eſſe ab ijs, qui Auguſtum, viuentem deum: prædicabant. veroſimile eſt, non videtur Tityrus ſenſiſſe, quòd Auguſtus aliquando moreretur. Quod tamen ſi ſenſiſſet, temeritatis magnæ fuiſſet opinari ſe Auguſto ſuperuicturum, cum Auguſtus tunc nondum vigeſimumquartum attigerat annum. Dic ergo. Semper, id eſt quandiu viuam, aut toto tempore vitæ meæ. [Aram) Aram etiam inferis, altare Ara. tantum ſuperius dabant, vt alibi dicetur. [Tener agnus) Ad Altare. laudem dicitur, id eſt molliculus, & delicatulus. Agnum au- Tener agnus. tem omnes prædicant: ab agnoſcendo dictum, quòd balatu matrem agnoſcat. Imbuere eſt rei primam tincturam dare, ac madefaceret, vt Horat. 1. epiſt. Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit Imbuo. odorem. Teſta diu. vnde (vt quidam ſentiunt iuuenes ſcolaſtici) ab ijs vnde primas inſtitutiones, ac præceptiones habent, imbui non inepte dicuntur. [Sæpe) Ergo agnus tener imbuet illius aras, quia hoſtia. ac victima ſanguinolenta aris, à ſacrificantibus imponebatur, & deinde concremabatur, vnde dicetur. Quotānis Biſſenos cui nr̄a dies altaria fumant. [Ille meas &c.) Docet cur ei ſacrificaturus ſit ob beneficia videlicet impenſe. [Meas boues) Fœminino genera dixit, quia ad vaccas ſolum- Boues. modo refertur. [Errare) Errare autem, hic ad laudem po- Errare. nitur, quia armenta, ac pecora dum paſcuntur, libere in campo pingui, & amplo: errant, id eſt vagantur huc, illuc, nullis limitibus coercita. Significat ergo magnitudinem agri reſtituti. [Vt cernis) Bona parentheſis eſt, quæ certitudinem rei indicat. [Ipſum) Id eſt me, vt in regulis dicam. [Ludere) Ludere Ipſum. dicitur, qui rem iocularem, aut non apprime grauem, carmini- Ludere. bus proſequitur, vt qui epigrammata, aut elegias, aut tenuia opuſcula condunt: quia id facili vena, & non elaborata, ſed ſeipſam quaſi offerente Minerua efficiunt. Vnde ea opuſcula etiam luſus dici ſolent, & nonnunquam nugæ. Non ergo dicemus in magnis operibus, graues auctores luſiſſe: ſicut nec Liuium, aut Saluſtius in hiſtoria, nec Ciceronem in Luſus.

Philippicis, Tuſculanis, Verrinis, de re publica, aut alijs magni ponderis operibus, ſicut Ouidium in de Amoribus, vnde in perſona eius dicitur: Ille ego qui fueram tenerorum luſor amorum Ingenio perij Naſo poeta meo. & ſicut Horatium in quibuſdam odis, vnde de ſe dicit, Poſcimus ſi quid vacui ſub vmbra Luſimus tecum. Et ſicut poetam noſtrum hic, vbi de amica cantilenam meditabatur, & in Culice, vbi dicit, Luſimus Octaui gracili modulante Thalia, Atque vt Araneoli tenuem formauimus orſum &c. Magnum [illegible] vis beneficij eſt, in eo quòd tantam

Equidem. ſecuritatem [illegible] conſ[illegible] [illegible]deret quæ vellet. Equidem (vt dicit apud Maronem [illegible] [illegible]rima perſona dicitur, vnde compoſitum videtur [illegible] [illegible]dem. Alij autem pro ſimplici etiam

Vndique. vſurpauit, vt ſi dic[illegible] [illegible]oc equidem dixiſti, aut, Hoc equidem dixerunt cum Virgilius diceret, Hoc quidem dixiſti, vel dixerunt, aut, Hoc equidem dixi. [Vndique totis Vſque adeo turbatur agris &c.] Pulcherrima auxeſis, & admiranda calamitatis accumulatio. nullum enim vocabulum pondere vacat. Nam vndique, ſignificat ab omni parte, ne forte ab vna duntaxat peri-

Totus. culum ingruiſſe putes. Totus, ſignificat ſingulas partes agro-

Quo. rum, nequam quietam cenſeas. Vſqueadeo ſignificat intentio-

Eo. nem, ne leuiter turbatum iudices. Nam ſicut quo, ſolet poni pro eo quod eſt, ad quid, vel ad quod, vt quouſque, vel vſquequo vſque ad quid, ita eò. ſolet poni pro, ad id, vt, Eò miſeriarum de-

Vſq; adeo. ductus ſum, id eſt ad id. Vſque adeo ergo, eſt vſque, ad id, ad quod, ſcilicet magnum eſt, hoc eſt valde, & intantum. Turbatur autem (vt in regulis dicam) quia impersonale, generalitatem habet, ne ipſe ſolus turbatus habeatur, Denotatur ergo, vt logice loquar, quadruplex vniuerſalitas. Prima eſt inſerentium, quia vndique, non enim poteſt vnus vndique inſeſſus eſſe. Secunda, locorum, aut partium integralium, quia totis agris. Tertia, qualitatum, quia vſqueadeo, quaſi dicat, omnibus modis. Et quarta, eorum quibus turbatio infertur, quia turbatur, ſcilicet ab omnibus, hoc eſt omnes deturbantur agris ſuis. Quia tamen impersonalia actiua exponi ſolent, Nebriſſen. contendit non legendum turbatur, ſed turbamur. [Capellas] Capella diminutiuum eſt à capra. Nam er, ea, rum, vt Valla libro primo docet. mutantur per diminutionem in ellus, ella, ellum, vt miſer, miſera, miſerum, miſellus, miſella, miſellum, liber, libellus, capra, capella, flagrum, flagellum. Errant autem, qui pro

Protenus. ſacello, vſurpant. [Protenus] Per e, ſcribendum eſt, & ſignificat, porro tenus, hoc eſt à longe, aut in longum, ſeu longinquum, &

Protinus. eſt aduerbium locale. Protinus autem, per i, aduerbium eſt temporale, id eſt ſtatim, vt auctor eſt Caper. Qui conſimile diſcrimen ponit inter quatenus, & quatinus, ſed mihi hoc diſcriminis videtur, vt protenus, & quatenus, quaſi per appoſitionem dicantur, protinus, & quatinus per compoſitionem. Nam locorum

Aeger. & temporum aduerbia, fere communia ſunt. [Æger] Et ad animum, & ad corpus referri poteſt, & per id quoque pathos, id eſt

Ago. (vt dicunt paſſio, ſeu affectio, atque clades animi augetur [Ago)

Abigo. Agere, eſt impellere, vnde cogere componitur, & abigere, atque abigeus, qui furtim alterius pecus abigit. Melibœus autem hic non abigit, ſed agit, quia ſuum pecus. Verum proprie dixit, ſe capellas validas, videlicet agere, & paulo prius connixam, id eſt partu ſolutam, ducere, quod beneuolentiæ eſt, & vltro ſequentis,

Duco. vnde dicit Seneca. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. [Hic inter &c] Hic omnia quoque, pathos habent. Primo quòd Hic, id eſt in conſpectu noſtro, nam res conſpecta, plus mouet quàm audita. Deinde, quod Inter denſas corylos, quaſi lupis expoſita. Tum quia Modo, id eſt paulò ante, vt recens caſus, & præſentia eius dolorem augeat. Tum quia, gemellos connixa, vt magis doleat, & fœtum derelictum eſſe, & matrem vexari. Tum quia, Spem gregis, quia maſculum, & fœmellam & nouiſſimo quod, & maxime dolet, quia in ſilice, vnde interie-

Silex. ctionem dolentis interſerit, dicens, Ah ſilice in nuda, vbi duplex eſt dolendi ratio, & quia, in ſilice, lapide præduro, vnde in ſexto Æneid. Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes. vbi ſicut hic fœminino genere protulit, cum tamen potius ratio exigat maſculino enunciari, ſicut apud Iouenalem, Silicem quæ conteri atrum, & in ſilice nuda, id eſt ſine frondibus, aut virgultis, aut

Corylus. alio ſtramento. [Corylos] Corylus eſt arbor producens nuces, quæ auellanæ, vel prænestinæ, ab Italis dicuntur, à Græcis, ponticæ, dum vnaquæque nario indit ea nucibus, nomen ex loco in quo naſcuntur copioſiores, vt auctor eſt Macrobius Sa-

Gemelli. turnal. 3. Gemellos) Bene autem dicit, per diminutionem quæ

Diminutiua. tribus de cauſis adhiberi ſolet, aut modeſtiæ gratia, vt, Ingeniolum meum aut blandimenti, vt apud Plautum, corculum, animulus, &c. aut neceſſitate ob rei modum, ac naturam, vt, Regulus, & Puerbimolos. Hic autem ob hæc omnia diminutiuo vti videri poteſt. Primo, modeſtiæ gratia, poſſeſſiones ſuas extenuans, ſicut prius. capellas dixit, ſed meo iudicio id non quadrat, nam qui commiſerationem mereri volunt, rem amiſſam non extenuant, ſed ampliant, minus enim dolendum eſſet, ſi periret res imminuta. Secundo, blandimenti cauſa, quaſi dilectione quadam eos proſequeretur, ob quod gemellos vocet, ſicut pater, filium puſillum (auctore Flacco) pullulum vocat. Tertio, quia hœduli recens nati omnes parui ſunt, poteſt ætatis naturam exprimere, ſicut quæ biennio adhuc parua ſunt, bimula vocamus, & quæ triennio, trimula, & quadriennio, quadrimula auctore

Gemini. Vallen. Gemini autem dicuntur ex vno vtero, eodem die editi, aut ſaltem ſimul geſtati, vt Marcellus ait. Philoſophus vero libro ſeptimo de natura, ſeu hiſtoria naturali animum ſcribit; In genere humano paucos geminos ſeruari, ſi alter mas, ſit, alter

Malum. fœmina. [Sæpe malum hoc nobis, &c.] Hic Mancin. quod dicit, inquit Tityrus fabula non eſt, Nam poſt Iulij Cæſaris mortem, prodigia fuere quamplurima, inter quæ, continua fulmina, in templa, ſtatuaſque deciderunt, vt etiam Appianus libro tertio

[illegible] oſtendit. Quam rem late exequitur, Horatius lib. 1. Carminum, Ode ij. dicens: Iam ſatis terris niuis, atque diræ, Grandinis miſit pater, & rubenti Dextera ſacras iaculatus arces Terruit vrbem. & auctor noſter ad finem 1. Georg. dicens inter cetera, Non alias cecidêrunt plura ſereno Fulgura, &c.

Malum autem hic incommodum; & exturbationem vocat.

Tacta quercus. Augurijs obſeruata. [Tacta quercus] Malum prædicere bene docet Seruius, ſed latius Mancinellus dicens, Quinque ſignorum genera obſeruabant augures, ex cœlo, ex auibus, ex tripudijs, ex quadrupedibus, ex diris, auctor eſt Feſtus. Tactas, id eſt fulminatas, quoties enim quercus fulmine tangitur, vt pluſimum malum portendit, ſed potiſſimum agricolis, propter glaciem, quæ frugem

Si. ſignificat. [Si mens non læua, &c.] Si (inquit Mancin.) idem vtinam. Eſt enim hoc loco, optandi aduerbium, vt in lib. 6. Æn. Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus Oſtendat. Poteſt tamen conditionalem vim habere, vt ſit, fatis quidem præmoniti eramus, ſi mens non læua fuiſſet. [Læua] Id eſt aduerſa, au-

Læua. ctore Nonio, aut forte iners, & non ſatis ſtrenua ad futurum malum attendendum, ſicut econtrario, dexterum expeditum, ac fauſte, operam nauans vocamus. [Sæpe ſiniſtra &c.] Non omnibus textibus ineſt hic verſus, ſed quia appoſitus eſt, memineris videre, cornicem vnicam, putatum eſſe mali ominis, binas vero, boni. Ipſa autem, eſt inauſpicatæ garrulitatis, vt Plinius ſcribit, id eſt infelicis. Cicero autem libro primo de Diuinatione ſcribit,

Cornix. Coruum à dextra, à ſiniſtra Cornicem, facere ratum, vnde hic, ſi-

Ilex. niſtra dicitur, quaſi vera malorum index. [Ilice] Ilex præterea

Numeri mutatio. Modeſtia Humilitas. Da. Accipere. arbor glandifera eſt, vnde eiuſdem ominis, cum quercu habetur; dum fulminatur. [Da Tityre] Id eſt dic, aut da, vt dicitur, nobis intelligere. ſicut 5. Aen. Da (non indebita poſco Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros. Et 3. eiuſdem, Da propriam Thymbræe domum, da mœnia feſſis. Non enim domum Apollinem perhibet attribui, ſed addici, & ſignificari, vnde accipere, eſt interdum capere intellectum, atque addiſcere, ſicut 2. Æneidos, Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno Diſce omnes, vbi, & ponitur expoſitiue, hoc eſt, & diſce, pro id eſt diſce. Sic Saluſtius, Vrbem Romam, ſicuti accepimus, ab initio condidere Troiani. [Qui ſit] Non quis ſit, ferè textus haberet. eſſet autem ſibilus. ſi legatur, quis ſit, quem poeta nimirum vitauit. Sed forte dum manifeſta explicatione rerum, prodeſſe, ac placere ſtudeo, prolixitate diſplicebo. Addam tamen pubi imperitæ, regulas quaſdam, præcipue de pronominibus. Quarum prima eſt, licet modeſtiæ gratia cuiuis vni de ſe, nunc ſingulariter, nunc pluraliter, nunc vtroque modo in prima perſona loqui. in ſecunda non licet. vnde hic Tityrus de ſe, dicit prius, nobis, & poſtea, mihi, vt Deus nobis hæc otia fecit. Nanque erit ille mihi, ſemper Deus. Item prius, noſtris, & poſtea meas, videlicet, Sæpe tenet noſtris ab ouilibus. Et ille meas &c. Dicit gratia modeſtiæ (quam nunc humilitatem vocant, cum humilitas proprie, ſit abiectio quædam, ab humo dicta) quia cum quis de ſe pluraliter loquitur, ſignificat ſe fretum ſuorum, auxilio, aut ſubſidio, quocirca principibus conuenit pluraliter loqui, modeſtiæ gratia quod animaduertentes imperiti, potiſſimum in Gallica lingua, putent ſibi iniuriam fieri, ſi vnitatis numero compellentur, cum tamen omnis Latinorum conſuetudo, in ſecunda perſona, pluralem numerum, ab vna (quacunque dignitate præditus ſit) arceat. De qua re, Sipontinus ſatis præcepit. Verum (quia diximus) noſtris, plurale, & meas, ſingulare, ne quis titubet, ſit hæc Secunda regula. Ego, & meus, tu, & tuus, ad ſingulos

gulos pertinent. noſter, & veſter, noſtras, & veſtras, ad plures, ſed, vt dixi, noſter, & noſtras, ad ſingulos retorquetur. Tertia regula Hic, & omnia aduerbia ab eo deducta, vt hic, hinc, huc, hac, horſum. ad primam perſonam pertinent, iſte, & eius, aduerbia, ad ſecundam, ille ad tertiam perſonam pertinent, iſte, & eius aduerbia, ad ſecundam, ille, ad tertiam diſtantem .ſ. aut re, aut fictione, & ab eo qui loquitur, & ab eo ad quem loquitur. Vnde hæc otia.i.mea, nemo iſtinc huc venit.i.nemo à te ad me venit. Huc ades i.ad me, &c. Quarta, ipſe (quod olim ipſus dicebatur) apud Latinos, & αὐτὸς apud Græcos, trium perſonarum cenſentur, quia ſine adiectione trium perſonarum, verbis legitime ſupponuntur. Primæ, vt hic, En ipſe capellas Protinus æger ago, Secundæ, vt 6. Æneid. Ipſa canas.i.tu. Tertiæ, vt paulo inferius in hac Ecloga: Ipſæ te Tityre pinus, Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant. Quinta, ille, ſæpe gloriam nobilitatis præ ſe fert, ille, contemptum, ac vilem ipſe, cum emphaſi, principatum, vt Alexander ille Macedo .i. notiſſimus. Quid petis iſtis.i.vilibus, & abiectis. Ioue miſſus ab ipſo .i. ab eo qui magnus eſt, non ab inferiore. Rex ipſe hoc ſcripſit, quod dicunt in propria perſona, aut propria manu. Cum autem dicit, Sed tamen iſte deus, &c. non ab obiectionem, ſed ad ſecundam perſonam pertinet. Sexta, verbo impersonalia, quia à proprijs perſonis ſe eluduntur, ad generalitatem tranſeunt. vt hic, turbatur .ſ. ab omnibus. Et principio ſermonum Horatius, qui fit Mecœnas vt nemo, &c. Septima, quæ eſt Agretij, Memini me facere, dicere debemus non, memini me feciſſe. Nam memini, ſermo eſt totus præteriti temporis, qui ante factam rem, in præſens reuocat. Et ſi dixeris, Memini me feciſſe, duo præterita ſimul iunges. Cicero, Memini Pamphilum Labitanium mi ſi narrare ſolitum. Idem infra. Reſpondi Metello vt debuit. &, Memini me diceret. Terentius, Ego illam vidi virginem forma bona, memini videre. Virgilius, De cœlo tactas memini prædicere quercus. Idem, Cantando ſolum memini me condere ſoles. Idem, Memini aruncos ita ferre ſenex. Et multis præterea in locis. Neque inueniuntur vbi, ab alijs magnis auctoribus memini, ita poſitū ſit, vt non addatur, aut etiam, aut aliquantus ſermo, qui præſens tempus reſtituat, niſi vno in loco, & quaſi hoc mirabile. Is autem eſt Virgilij in Georg. Nanque ſub Oebaliæ memini me turribus altis Corycium vidiſſe ſenem. Quòd poetæ, pro neceſſitate metri, licuit vſurpare. Hæc Agretius, qui addere potuiſſet illud Perſianum. Nec in præcipiti ſomniaſſe Parnaſo memini.

VSQVE adeo turbatur agris) in peruetere quidem codice quodam, Turbatur legere eſt ſed in Romano illo antiquiſſimo, Turbamur non inuenuſte legitur. Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab ilice cornix) verſus hic in veteribus quos ſequimur, codicibus non habetur. In aliquot altera manu ſuppoſitius eſt, vt in oblongo, & in Longobardico, in quo etiam, dicebat, pro prædixit, habetur. VARIA LECT.

SCIENDVM eſt quoque legem fuiſſe latam, vt nullus aliquid componeret, ni prius ad ædiles acceſſiſſet, & ſcribendi veniam cum illi prius ſcriptoris vires perpendiſſent, moxque ſm ingenij capacitatem, & doctrinam dabant componendi poteſtatem, impetraſſet. deinde præerant recitandis, & recitata comprobabant, de qua lege Virgilius intelleait in Buc. Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti .i. ne excederem à ſtilo agreſti vltra legem, & veniam impetratam donec eſſem maturus ab altiora reponenda, quod Ecloga ſexta quoque, cum ad Cynthium.i. Apollinem i. Auguſtum (quoniam Auguſtus Apollo dictus eſt ac Apollinis filius exiſtimatus) acceſſiſſet gratiam altiora componendi impetraturos, innuit, Cum canerem reges, & prælia, Cynthius aurem vellit, & admonuit, paſtorem Tityre pingues paſcere oportet oues, deductum dicere carmen: Nunc ego (nanque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella) Agreſtem tenui meditabor arundine muſam. Non iniuſſa cano. quod Auguſtus deorum more aurem, caputque commouens abnuit, atque recuſauit. IOAN. SCOP.

TI. Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe putaui.
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quo ſæpe ſolemus
Paſtores ouium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus * hœdos
Noram, ſic paruis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
ME. Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
TI. Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem?
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit,
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit,
Nanque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamuis multa meis exire victima ſeptis,
Pinguis, & ingratæ premeretur caſeus vrbi;
Non vnquam grauis ære domū mihi dextra redibat.

* agnos

SERV. VRbem, quam dicunt Romam) Quæritur cur de Cæſare interrogatus, Romā deſcribat, & aut ſimplicitate vtitur ruſtica, vt ordinem narrationis plene non teneat, ſed per longas ambages ad interrogata deſcendat, aut certe, quia nullus qui continet, eſt ſine ea re quę continet, nec poteſt vlla pſona eſſe ſine loco. vnde neceſſe habuit interrogatus de Cæſare, locum deſcribere, in quo eum viderat. Eſt aūt longum Hyperbaton, Vrbem quam dicunt Romam. Hic illum vidi iuuenem Melibœe. [Stultus ego,) Id eſt ruſticus qui neſcius iudicare. [Noſtræ) Mantuæ. [Quo,) Id eſt ad quam. nam aduerbium poſuit pro nomine. vt, Genus vnde Latinum, i.a quo. [Ouium teneros) Periphraſis agnorum. [Depellere).i.à lacte remouere. [Sic canibus catulos ſimiles) vult vrbem Romam non tantum magnitudine, ſed etiam genere differre à ceteris ciuitatibus, & eſſe velut quendam alterum mundum, aut quoddam cœlum, in quo deum Cæſarem vidit. Qui enim comparat cani catulum, vel hœdum capellæ, magnitudinis facit, non generis differentiam. Qui autem dicit, leo maior eſt cane, & generis facit. Et magnitudinis differentiam, ſicut nunc de vrbe Roma fecit. Putabam, inquit, ante ira Romam comparandam eſſe alijs ciuitatibus, vt ſolet hœdus capræ comparari, nam quamuis maior eſſet, tamen eam ciuitatem eſſe dicebam, nūc vero probaui eam etiam genere diſtare, nam eſt ſedes deorum. Hoc autem eum dicere, ille comprobat verſus. [Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi) Nam viburnum, breuiſſimum eſt, cupreſſus vero, arbor eſt maxima. Hoc autem genus argumentationis, & apud Ariſtotelem lectum eſt, & apud Ciceronem. [Componere) Comparare. [Et quæ tanta fuit) Quę tanta, ad magnum enim aliquid nimia neceſſitas venire compellit. Vnde quaſi miratur hominem ruſticum Romam videre potuiſſe. [Libertas) Amor libertatis. etenim aliter dicit ſeruus, libertatem cupio, aliter ingenuus. Ille enim carere vult ſeruitute, hic habere liberam vitam, pro ſuo.ſ.arbitrio agere. ſicut nūc Virgilius ſub perſona Tityri dicit ſe amore libertatis Romam venire compulſum, & item latenter carpit ea tempora, quibus libertas non niſi in vrbe Romæ erat. Aut certe ſimpliciter intelligamus hoc loco Tityrum ſicut paſtorem locutum. Nam vbique eum Theocritus mercenarium inducit. Item Virgilius, Tityre dum redeo (breuis eſt via) paſce capellas. [Reſpexit inertem) Deſidem, ſeſe non requirentem. Nam culpat ſuam inertiam, qd non ante Romam ierit, & ſit vſus puer libertate, qua vix cępit prouectioris ætatis. [Candidior poſtquam tondenti barba cadebat) Aut mutatio perſonæ eſt, vt quendam ruſticum accipiamus loquentem, non Virgilium per allegoriam. Nam vt diximus 28. annorum ſcripſit Bucolicam: Aut certe eſt mutanda diſtinctio, vt ſit non barba candidior, ſed libertas. nam 28. annorum barbam poteſt quiuis mittere, ſed non canam. Et bene candidior libertas, vt intelligamus etiam ante in libertate, ſed non tali, fuiſſe Virgilium. [Et longo poſt tempore venit, Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit) Iungendum eſt hoc totum. nam duplici ratione tempus oſtendit, quo eum liberas aſpexerit. i. quando cœpit ſecare barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. allegorice autem, hoc dicit, Poſtquam relicta Mantua Romam me contuli. nam Galateam, Mantuam vult eſſe, Romam Amaryllida. Et bene tempora, quaſi ruſticus, computat a barbæ ſectione. [Longo poſt tempore) Aut ἀρχαϊσμός eſt. Antiqui enim, Poſt, Ante, Circum etiam ablatiuo iungebant. quod hodie facere minime poſſumus: Aut longo poſt, vna eſt pars orationis, vt ſit ſenſus, Venit tempore longo, poſt ſicut multo minus, multo magis, poſt modo. Horat.

Poſt modo quod mi obſit clare, multumq; locuto.

[Longo poſt) vt poſt poſita videatur eſſe præpoſitio, & in vnitatem

tem coacta. [Fatebor te) Hoc per parentheſim dictum eſt. [Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi) Nec ſperare poteram libertatem in oppreſſa ciuitate, nec habere curam patrimonij. Peculi autem aut antique dixit, quia omne patrimonium apud antiquos, peculium dicebatur, a pecoribus, in quibus eorum conſtabat vniuerſa ſubſtantia, vnde etiam pecunia dicta eſt a peculio, aut certe, & hoc ad morſum temporum pertinet. nam modo tantum ſerui peculium dicimus, vt inuidioſe patrimonium ſuum diceret peculium, ac ſi ſeruus eſſet, quia ſe diu apud Mantuam ſeruiſſe memorauit. Sane peculi, pro peculij, per ſynæreſim dictum eſt. [Exiret victima ſeptis) Septa proprie ſunt loca in campo Martio incluſa tabulatis, in quibus ſtans populus R. ſuffragia ferre conſueuerat. Sed quoniam hæc ſepta, ſimilia ſunt ouilibus duo hęc inuicem pro ſe ponuntur, vt hoc loco, ſepta, pro ouilibus poſuit. Item Lucanus contra, & miſeræ maculauit ouilia Romæ. Iuuenalis: Antiquo quę proxima ſurgit ouili. [Pinguis) Melius ad victimam quam ad caſeum, refertur. [Ingratæ vrbi) quia cum alimenta ciuitatibus præſtentur, & ruſticorum labore, & in his ruſtici etiam deridentur a ciuibus, & multa perdant, & aduectarum rerum pretia iniqua ſuſcipiunt.

A S C E N S I V S.

VRBEM &c.) Aut ruſtica ſimplicitate, aut quia in rem ſuā conducere putabat, interrogatus de deo, Tityrus locum præſeribit, cuius præſcriptio poteſt eatenus ad inſtitutum eius conducere, quatenus vult conuincere Auguſtum eſſe deum, nam ſicut de vrbe Roma nondum viſa, falſam opinionem habuerat, credens eam vrbem, licet maximam, cenſendam, cum cœlum ſit, ita de Auguſto deceptus erat, credens eum quidem principem, ſed mortalem, cum inter deos ſit collocandus. Dicit ergo. O Melibœe ego ſtultus, & temerarius rerum cenſor, putaui Romam eſſe cōparabilem Mantuæ, ſaltem vt catuli comparantur canibus, videlicet grandibus, & hœdi matribus, hoc eſt capris adultis, verum nulla fere eſt comparatio, nam tanto alias vrbes excedit, quāto cupreſſi excedunt viburna, quæ ſunt humillima virgulta. Ad id Melibœus ignorans quo Tityrus prætendebat, interrumpit ſermonem eius noua interrogatione dicens. Et quæ tanta cauſa fuit tibi videndi Romam? Reſpondet Tityrus, ꝙ libertas quæ candidior, id eſt munda ab omni inuidentium liuore, illic conceſſa eſt, quam Mantuæ manciſci non poterat. Itaque Galateam relinquens animum ad Amaryllida conuerterat, quod, & Melibęo innotauerat, vt ſequentia docebunt. hoc dicit. Ordo eſt. O Melibœe, ego ſtultus. i. ruſticus, & rerum ignarus, aut nimium vrbi noſtræ ſtudens, & indulgens, ac concedens, putaui vrbem quam dicunt Romam, aut potius ſit, putaui Romam, quam. ſ. fere omnes mortales dicunt vrbem, cum potius cœlum dici mereatur, eſſe, ſup. ſimilem huic noſtræ, ſupp. vrbi. videlicet quo. i. ad quā nos paſtores ſolemus depellere. i. lacte abducere, hoc eſt, capios ab vbere matrum, Venales adigere, aut importare teneros fœtus ouium. i. agnos. Ego notam. i. noueram, ac arbitrabar (eſt enim imperfecti temporis, a noui, deductum) catulos, eſſe, ſup. ſic. i. in tali proportione, ſimiles. i. comparabiles, canibus. ſ. magnis, & hœdos. i. teneros fœtus caprarum eſſe, ſup. ſimiles, ſic. i. in tali proportione, in qua Mantuam Romæ ſimilem putaui, matribus. i. capris. ſeu capellis grandibus, & ego ſolebam componere. i. conferre ad comparanda ſic parua. i. cum paruis. ſ. rebus magna. i. res magnas, hoc eſt, putaui quidem Romam eſſe maiorem ciuitate noſtra, ſed tamen comparabilem illi. verum. i. ſed, hec. ſ. quam priorem dixi, hoc eſt, Roma extulit. i. extra tulit, & leuauit, ab ex ſolio, caput, ſup. ſuum inter alias vrbes, tantum. i. in tantum quantum cupreſſi. i. arbores illæ altiſſime ſolent, ſup extollere, & efferre caput, inter viburna. i. frutices illos humillimos, & maxime depreſſos, lenta. i. flexibiles, & tenellos. Ad hoc addit Melibœus. & quæ tanta. i. tam efficax cauſa, fuit tibi videndi. i. vt videre cuperes Romam? vbi ex conſuetudine loquentium vtitur, &, non. n. copulatiuam, ſed continuam vim habet. Reſpondet autem Tityrus, Libertas. i. vt libere in meis poſſeſſionibus viuam, fuit, ſup. cauſa, quæ. ſ. libertas, exiſtens candidior. i. fauorabilior, & melior quam merueram reſpexit, quamuis, ſup. ſera. i. tarda, reſpexit tamen. i. miſeranter aſpexit, me inertem. i. ſine arte, & induſtria, in patria vbi nulla libertatis habendæ ſpes erat immorantem, reſpexit dico. Poſtquam barba, ſup. mea cadebat tondenti. i. tam abradenti, videlicet tonſori (hoc eſt, poſt quam primam barbam mihi abradi feceram, cum tamen iunior eam libertatem impetrare potuiſſem) Niſi forte quod nunc quidem faciunt, tunc quoque faciebant, vt. ſ. ad firmiter exequendam rem ſollicitam conſtitueret non prius radere barbam quam agros ſuos liberos reciperet, & de eorum receptione deſperans iam barbam raſerit, reſpexit inquam tamen. i. tandem, aut quantumcunque ſera tamen reſpexit, & venit poſt. i. poſtea q barbam radere cœperam, multo tempore. i. multi temporis intercapedine, ac ſpatio. At poſtquam Amaryllis, id eſt ſplendida amica noſtra: Romana, id eſt nitida, & candidior libertas, habet nos, id eſt fruitur præſentia mea & potitur me Galatea, id eſt amica noſtra. Mantuana, hoc eſt ſeruitium illud quod ſubibam dum patriæ noſtræ amore detentus Mantuæ immorabar, reliquit me, q. d. non potuit tollerare ſe a me, derelinqui, & ita dereliquit me. Nanque, pro quia (ego enim fatebor. ſ. quod verum eſt, licet iniquus cenſear, hoc autem per parentheſim interſerit) hoc eſt ſi percuncteris, cur eam prius dereliquerim? ſcito quia dum. i. quandiu, Galatea. i. amor patriæ, aut commercium cum amica mea Mantuana, illa ruſtica tenebat. i. detinebat me, nec ſpes libertatis, ſup. impetrandæ, erat, ſup. mihi. nec cura peculi, pro peculij, hoc eſt alicuius proprij boni mihi accumulandi, ſup. erat. Nam quamuis multa victima pinguis. i. plurimus agnus, aut vitulus dignus, quia victima fieret, pro victis hoſtibus exiret meis ſeptis. i. depelleretur ad vrbē ex meis ouilibus, in agro ſeptis. i. ſepibus, & cratibus munitis. (Verum, vt duplex ſenſus ita duplex poteſt eſſe expoſitio. Nam ſi ſenſus, eſt, ꝙ ex ſeptis ſuis portauerit, aut egerit in vrbē pingues agnos vnde condignæ victimæ fieri poſſent, qui ſatis quadrat, cum ſequentibus iam habita eſt expoſitio. At ſi diceret ſe de ouibus ſui ſæpe rem ſacram feciſſe, vt victor. i. voti compos fieret, exponetur quamuis multa victima exiret meis ſeptis. i. quamuis ſæpe ſacrificium facerem de ouibus meis) & quamuis caſeus premeretur iam. ſ. coagulatus (nam mactatis agnis e lacte, caſeos premere ſolent) vrbi ingratæ. i. ſumptus, & laboribus ruſticorum, iniquā mercedem aut nullam pendenti, & vltro illudenti, tamen ſup. dextra non redibat mihi. i. ad vtilitatem meam vnquam domum exiſtens. ſ. grauis. i. onuſta ære. i. pecuniam ærea. i. parum, aut nihil lucri ex multo labor referebam. Sed elegantiam ſermonis declaremus. [Vrbem quam dicunt) vt prænotaui, ordo duplex eſſe poteſt, aut, ergo putaui vrbem, quam dicunt Romam, aut Roma, quam dicunt vrbem. cum non vrbs, ſed cœlum potius cenſeri debeat, quippe quæ deum contineat, ſed vbi deus illic, quoque cœlum cum omnium conſenſu in cœlo ſedes dei ſit. Vrbis autem appellatione, etiam ſi nomen non adijceretur, Romam tamen accipi receptum eſt, vt Fabius lib. 6. docuit. Sane ædificia, & fabricas, vrbem vocamus, ciuium concilia, ſeu cōuentum ciuitatem, ita ꝙ dicemus vrbem concrematam, & ciuitatem illacrymaſſe. Seruius autem ad illud 1. Æneid. *Vrbs.*

Vrbs antiqua fuit, dices vnde vrbis nomen deducatur.

[Stultus) Is proprie dicitur, qui cuius rei, plus æquo ſtudet, vnde ſtulti in amoribus, & mercatu dicimur. Fatuus autem, qui plus æquo fatur, appellari poteſt, quamuis primæ ſyllabæ quantitas non cōſentiat. [Huic noſtræ) videlicet Mantuæ. [Quo). i. ad quā vt in regulis patebit. [Teneros fœtus ouiū). i. agnos, per periphraſim. i. deſcriptionem. [Catuli) Etiam leonum, ac tigrium ſunt, ea eſt duntaxat canum. [Componere,) Id eſt comparare, eo quod quæ comparare volumus componimus. vt compoſitorum magis eluceſcat diſcretio, de hoc quoque videbimus in regulis. *Stultus.*

[Hœdi) Sunt autem hœdi, teneri fœtus caprarum, ſicut agni, ouium, grandiores autem hœdi, ſi maſculi ſunt, hirci appellantur, ſi fœmellæ, capræ, ſi coles capti, hoc eſt caſtrati, aut emaſculati, capri dicuntur. Agni vero ouium, qui grandiores arietes, capti autem, aut caſtrati, veruices appellantur. Muto autem, quē Galli pro veruece accipiunt mentulum, hoc eſt membrū virile, apud Horat. in 1. Serm. ſignificat. [Fœtus) A fouendo deducitur, vnde fœtura, pro toto prouentu, qui fouendo, & gignendo ſperatur, accipi ſolet. vnde eſt, Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto. [Depellere) Eſt autem depellere, ab lacte diſiungere, verum agni, quarto menſe ex quo nati ſunt, a mammis diſiunguntur, hœdi, tertio porci, ſecundo, vt ſentit Varro. [Cupreſſi) vt notum eſt arbores ſunt, ſine altæ, quæ cypreſſi dicuntur, ſed y, in u, vertitur, ſicut cyminum, & cuminum. [Viburna) Sunt aūt viburna humillimi frutices, qui in altum non eriguntur, vt geniſtæ, myricæ. [Quæ tanta cauſa) Quia magna videtur illa, quæ ruſticum a Mantua Romam vſque protraxerit, ſane cauſa eſt, quæ nos impingit, atque inſtigat, ſeu mouet ad aliquid faciendum. Ratio autem qua vtimur in faciendo (vt auctor eſt Seruius in arte) videndi Romam, dici poſſet, & Romæ videndæ, forte magis eleganter, ſed minus concione, vt in regulis dicam. [Tamen) Dicit Landinus. i. tandem, ſed aliter expoſuimus in ordine contexendo. [Sera) Secum dicemus, quod ſero, id eſt tarde operatur. [Reſpexit) Reſpicere proprie, ad commiſerationem pertinet, ſicut, Reſpexit in orationem humilium: Reſpexit hu- *Hœdi.* *Viburna*

militatem ancillæ ſuæ &c. Tractum ex eo, quod qui miſerum in ſpiciunt ſi reſpirant .i. iterum inſpiciant, miſericordia afficiuntur.

Iners.

[Inertem) Iners dicitur ſine arte: contra, ſolers totus in arte. Iners autem fuit Tityrus, qui tantum diſtulit Romam viſere, cum tamen aliunde ſpes nulla fuerit libertatis obtinendæ. Magna tamen eſt beneficij vis, quòd cũ ipſe iners fuerit, ipſum tamen libertas reſpexerit, vnde dicitur ab eo, candidior, id eſt purior, à liuore quam meruerit, hoc eſt beneficentior. [Candidior) Candidum enim dicimus, quod liuorem non habet, id eſt inuidiæ maculam. Nec conſtruemus, vt ſit barba candidior, quia cum mondum trigenarius eſſet, non veroſimile eſt barbam eius canuiſſe. Huius autem quod dicetur, Fortunate ſenex, alia eſt quamplurimi credam ſententia, vt illic dicemus. [Longo poſt tempore) Poſt, & ante, ratione exceſſus, aut menſuræ recte, ablatiuum regunt, vt dicam in regulis. [Amaryllis) Dici poteſt ſplendida amica, nam Amarygma, huius Amarygmatos, ſplẽdor dicitur, & Amaryſſo, luceo, ſeu ſplendeo.

Galatea.

[Galatea) Galatea autem, quaſi lactis dea. Nam γάλα, id eſt hoc Gala, huius Galactos græce, lac dicitur, thea autem dea, verum græce ſcribitur γαλάτεια, hoc eſt Galateia, per ει diphthongum, ſine aſpiratione, quod profertur Galatia, & ita ſcribendum hic puto, Galatea, quã non deam, ſed amicam ruſticam, hic ſignificat. Sumptum autem eſt vocabulum, ab ea nympha, quam apud Theocritum Eglog. 1. Polyphemus dicitur adamaſſe, verum allegoricos, pro Mantua ponitur, ſicut Amaryllis pro Roma, quam rem mire vocabulis ipſis decernit poeta: Nam ſiue Galathea, ſiue Galatea ſcribatur, à lacte nomen ſumpſit, quod album quidem, ſed non ſplendidum, ac lucidum, itaque amica ruſtica, & alba, & dulcis eſſe poteſt, ſed non ſplendida, vt vrbana, quam Æmaryllis exprimit. Landinus dicit potari, per Galateam, Lydiam intelligi. Reliquit autem Galateam, quia (vt dicit Seneca) Nec regna parem, nec referre Venus poteſt, itaque videns ſe contemptam, dereliquit eum, per quod innuit Mantuanorum inuidiam in Virgilium concitatã, quod ſolus agros ſuus receperat, a quo ſe purgauit Melibœus, dicens: Non equidem inuideo. Mire autem dicit, non quòd ipſe Galateam reliquerit, ſed quòd ab ea derelictus ſit, cum tamen ſubiungat, nam dum me Galatea tenebat, & cetera, per quod innuit, ſe eam dereliquiſſe prius. [Peculi) Pro peculij, quia cum datur i, bina iacitur, quãdoque ſuprema, quòd

Pecunia.

autem dicit Seruius, pecuniam a peculio dictam, retractat vt noſtra ætate doctiſſimus Philippus Beroaldus dicens, Marcus Varro Romanorum doctiſſimus, qui vocabulorum etymologias accuratiſſime, ac erudiſſime perſcrutatus eſt, tradit pecuniam, a pecore nominatam eſſe, quoniam priſcorum diuitiæ in pecore cõſiſtebant. Sententiam Varronis confirmat Colum. libro vij. & Ouidius illo verſu, Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt. Plinius autem lib. xxxiij. ſcribit: Pecuniam ſortitam eſſe nomen, a nota pecudis, quoniam antiquitus numi effigie pecudis ſignabantur. Hinc Plutarchus aſſerit in Publicola, in vetuſtiſſimis numis ſignum ſuis ouis, & ſuis, bouiſq. conſpe-

Peculiũ.

ctum. Hæc ille. Landinus autem, Peculium ſic definit, Labeo eſſe id quod ſeruus domini permiſſu ſeparatim a dominicis rationibus habet. Sed & domino, peculium eſſe poſſe oſtendit Celſus, & Caſtrenſe peculium eſſe, quod à parentibus, & cognatis militiæ acquiſitum. Ruſticos ait audiſſe Celſus, qui pecuniam, ſine peculio fragilem eſſe dictitarent, peculium appellantes, quod prædij cauſa imponitur, vnde Vlpianus, peculium, ait, dictum quaſi ſit puſilla pecunia, ſiue puſillum matrimonium. Ego, inquit Landinus, puto peculium eſſe, quicquid noſtra induſtria acquiritur, in quacunque fortuna ſimus, ſeu liberi, ſeu ſerui, & id ſenſiſſe ſenes pecuniam ſine peculio, id eſt ſine noſtro lucro fragilem eſſe, hæc ille. Sane peculium, proprie eſt ſeruorum, à pecore dictum, ſicut & pecunia, nobilium, vt Feſtus ait. Et quia ſerui, à ſeruãdo dicti ſunt, eo q̃ occidi potuiſſent in bello cum ſeruati ſunt quæcunque acquirunt, dominis acquirunt, præter peculium, qđ eis domini permiſſu propriũ eſt, ideo peculiare vocamus, quod cuique proprium eſt, nec cum alijs commune, ſed tamen illius labore, atque induſtria partum & acquiſitum. [Septis) Illud autem quod dicit Seruius, Septa ſunt loca in campo Martio, & cetera, ſic idem Beroaldus examinat Elegantius & verius explanatum fuiſſet Maronianũ carmen à Seruio, ſi dixiſſet, Septis, generali vocabulo ſignificat omnia loca munita, & quodam ſepimenta vallata, inde ſtabula, ouilia, bubilia, caprilia, & id genus reliqua, ſepta nuncupatur. Inde ſepta in campo Martio, loca incluſa tabulatis, ſepta dici meruerunt, de quibus Martial. In ſeptis Mamurra diu, multumque vagatus. Auſonius in Panegyr. Paſſus non ſepta, non campum. Et Suetonius venationem in ſeptis datam eſſe teſtatur. De his ſentire videtur, & Plinius ſic ſcribens in xvj. Trabs in porticibus ſeptorum, a Marco Agrippa relicta. Præterea Marcus Varro in re Ruſtica appellat omnia ſepta quæ habent incluſa animalia, quæ paſcuntur. Vnde ab eodem laudantur ſepta Fuluij Hirpini, & ſepta Pompeij, id eſt loca qbus concluſæ feræ paſcebantur. Idem, inquit, intra ſepta villæ habeas aquam. Apud eundem, inſcriptio eſt de ſeptis fundi. A ſepio, quod ſignificat munio, hæc dictio deriuari videtur. Inde ſeptus locus, ſepta villa, ſeptum tectum nuncupatur. Et apud iuriſconſultos, ſepta accipiuntur pro obijcibus, & clauſtris, quibus vtimur ad impetus fluuiorum coercendos. Præterea apud Lucanum, non eſt exponendum ouile, pro ſeptis, ſicut exponit Seruius. Nam ouile, erat locus in campo Martio, ita peculiariter nuncupatus, de quo hæc Liuius lib. xvj. Ciuitatis Venuſiæ ſenioribus, datum ſecreto in ouili, cum his colloquendi tempus. Nam ſi verum eſſet id, quod tradit Seruius, videlicet Lucanum, ouilia pro ſeptis poſuiſſe, nunquam Liuius iam licentia tranſlatione vſus foret, vt & ipſe ouile pro ſepto poneret, cum poetæ aliter quam hiſtorici loquantur: Ceterum Lucanus eo modo dixit ouilia, quo Liuius, quo Strabo, qui in quinto referens idem quod Lucanus de crudelitate Syllæ, adeo conuenit cum Lucani verbis, vt alter ab altero accepiſſe videatur. Strabonis verba hæc ſunt: Sylla, alios qui arma proiecerant ad millia tria, vel ad alij, quatuor in campo Martio, ad ouilia coactos, immiſſis militibus iugulauit. In eadem ſignificatione accipiendum eſt apud Iuuenalem eo verſiculo: Antiquo quæ proxima ſurgit ouili. Hæc Beroaldus. [Multa pinguis victima) Quid victima, & hoſtia differant, docet Ouidius libro primo Faſtorum ſic: Victima quæ

Victima

cecidit dextra victrice, vocatur Hoſtibus à domitis hoſtia nomen habet. Feſtus tamen vult, hoſtiam dictam ab hoſtire, quod

Hoſtia.

eſt ferire. Addit Landinus, Hoſtiam a Chriſtianis dici Euchariſtiam, id eſt bonam gratiam, quæ ad Deum mittitur, dum res diuina ſit, eo quòd hoſtis noſter & aduerſarius Diabolus ea victus eſt. quomodo autem non ſint duo epitheta inepte cohærentia, in regulis dicam. [Grauis ære,) Id eſt pecunia minoris precij, vtpote quadrantibus, aut trientibus, vt vero recitat Macrob. in Cypro fuit prima æris inuentio. Seruius autem rex primus ſignauit æs, antea rudi, ære vſus Romæ Timæus tradit. Signatum eſt nota pecudum. Vnde pecunia appellata, auctor eſt Plin. libro xxxiij & xxxiiij. Addit Landinus, primos numos æreos fuiſſe, non aureos, nec argenteos. Vnde Ouid. de Faſtis, Aera dabant olim, melius nunc omen in auro eſt, Victaque conceſſit

Aes.

Pecunia.

priſca moneta nouæ. Hinc pecuniam debitam, æs alienum dicimus, & ærarium locum, vbi publica aſſeruantur. Credo nunc fiſcum vocari. Sed ne in immenſum creſcat opus præceptiones imperitis demus, vnde prima eſt: Verba tertiæ perſonæ, in quibus ſuppoſitum commune liquido cognoſcitur, & ſpeciale non exigitur, ſine ſuppoſito non inepte ponuntur. Cuiuſmodi ſunt verba ad loquelam pertinentia, quorum ſuppoſitum generale homo eſt, vt hic: Vrbem quam dicunt, videlicet homines ſeu omnes. Secunda, aduerbia localia à relatiuis pronominibus deducta, pro ipſis poni poſſunt, vt, Sunt mihi loculi, vnde .i. è quibus parum depeompſi, vrbe quo, id eſt ad quam depellere ſolemus. In agro moriar, vbi, id eſt in quo natus ſum. Tertia eſt, plurima verba non repetitis, cum quibus componuntur præpoſitionibus datiuum regunt, quæ eis repetitis accuſatiuum, aut ablatiuũ regerent, vt, Infero tibi .i. in te. Appello litori, id eſt ad litus, & compono tibi, id eſt tecum, dicam autem, Mantua non eſt cum Roma comparanda, aut componenda, potius, quàm cõtrario. Quarta, quamuis pro gerundijs, caſum verborum ſuorum poſt regentibus, venuſte vtamur gerundiuis nominibus cum ipſis caſibus è quibus gerundia regi videntur rectis, tamen ſi concentus, aut conſuetudo refragetur, gerundijs vteris. vt, Cauſa videndi Romam, dulcius q̃ videndæ Romæ ſonat, vt bonis auribus conſtat. Qñ vero relatiuum interuenit, tunc Valla vult neceſſariam eſſe per gerundiam locutionem, qualis eſt. Ludere quę vellem calamo permiſit agreſti. vbi ne in proſa quidem dicere liceret, Ludendorum eorum quæ vellem poteſtatem fecit. Quinta, comparatiua, quoties ſine caſibus ſuis ponũtur, aut pro abſolutis, hoc eſt poſitiuis poſita cenſebuntur, cum exceſſum, aut caſum generalem ſubaudiemus, vt, Libertas candidior .i. valde candida, aut candidior q̃ meruerim, cum fuerim iners. Generales autem comparatiuorum caſus ſunt, ęquo, opinione, fide, ſolito, iuſto, quam decet, &c. vt hic iracundior eſt, ſup. paulo q̃ decet, &c. Sexta, poſt & ante, præter accuſatiuos quibus deſeruire ſolent, regũt & ablatiuos exceſſus, aut menſuræ, vt, Veni multo poſt te triduo ante regem, ita & hic, Multo poſt tempore venit. Septima

ma bins epitheta .i. adiectiua, ſine coniunctione media, ſi quidem integra, &(vt dialectici dicunt) categorematica ſunt, vt ſubſtantiuo ex eadem parte non cohærebunt, ſed pronomina & nomina numeralia, ſigna, & eis ſimilia, quia plena non ſunt, cum plenis recte maritantur. Nō ergo dicetur, Grauius, honeſtus homo: ſed, Grauis, & honeſtus. Sicut contra bene diceretur, Multi graues viri: quinq; prudentes virgines: & hic, Multa pinguis victima. Octaua, exeo, & egredior, ſi ab ex compoſita, intelligentur cum ablatiuo, ſi ab extra, cum accuſatiuo conſtruuntur: vt hi, Exit rei victima ſeptis, & paullo poſt, Neq; ſeruitio me exire licebat. Sic ij. Aeneid. Eſt vrbe egreſſis tumulus, templumque vetuſtum Deſertæ Cereris. Et apud Flaccum in Sermonibus: Egreſſum magna me cepit Aricia Roma. Plurima ſunt huius rei apud doctos exempla, cum tamen qui duntaxat legerint, Verbo compoſito, caſum quandoque locabis, Quem dat componens. vt, Vis exire Penates, putent non licere eum ablatiuo dicere, Exeo modo, egredior templo, &c. Nona, omnis dictio plenitudinem, vacuitatem, diuitias, vel inopiam connotans, regit id circa quod verſatur in genitiuo, vel ablatiuo, ſed in ablatiuo omnis, in genitiuo autem hæc præcipue, diues, inops, pauper, locuples, dis, plenus abundas, & refertus nomen. Bene ergo dicitur, Grauius ære. Decima, licet præteritum imperfectum in quarta coniugatione, e longam, ante bam & bar efflagitet, tamen eo, & queo, & quædam alia quæ futurum indicatiui in bo, & in bor mittere leguntur, ipſam deponunt, vnde, non iebam, ſed ibam, vt hic, Redibat, dices. ſic lenibam, polibam, operibat, legimus formata. Notum autem eſt, quòd domus, more propriorum, cum verbo, vel participio, ſine propoſitione conſtrui ſoleat, vnde dicitur hic, Redibat domum. Et apud Ouidium etiam pluraliter: Quo ruitis? veſtras quiſque redite domos.

CANDIDIOR poſtquam tondenti barba cadebat, cuius erit ordo, & ſenſus, poſtquam barba candidior. non libertas candidior (vt aiunt .i. candida, vt ſit comparatiuum propoſitiuo vel aliquanto candidior. [Cadebat) Vtitur imperfecto, vt tum ſignificaret imperfectam, quæ adhuc erat, & hoc, vt ſuæ tempus denotaret ætatis, quo Romam venit. Erat enim annos natus viginti tres, quo tempore pili groſſiores erumpunt, & lanugo illa candidior cadebat. Poſſemus etiam ad perſonatos referre recitantes qui ſenum gerebant perſonas barbatas, vt inferius, Fortunate ſenex, ſed priorem magis commendo ſententiam. IOAN. SCOP.

ME. Mirabar quid mœſta Deos Amarylli vocares,
Cui pendere ſua patereris in arbore * poma:
Tityrus hinc haberat. ipſæ te Tityre pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.
TI. Quid facerem? neque ſeruitio * me exire licebat,
Nec tam præſentes alibi cognoſcere Diuos.
Hic illum vidi iuuenem Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum * primus dedit ille petenti:
Paſcite, vt ante, boues pueri, ſubmittite tauros.

SERV. AMaryllì) Vocatiuus græcus eſt, q breuis eſt quotieſcūq; nominatiuus in is terminat, vt Amaryllis, Pietus Horatius. Dulcē quę ſtrepitū Pieri temperas. [Cui) .i. cuius honorem. [Sua poma) .i. ipſius arboris poma propria [Quid vocares) Hoc Virgilij perſonæ conuenit. [Mœſta Amarylli) Quæ nemine lætabare poëta. [Cui pendere) Id eſt tibi, quia laudata te non metuerunt. [Tityrus) Virgilius. [Pinus) Romana, vel Cæſar. [Fontes) Poëtæ, vel Senatores. [Arbuſta) Frutera, id eſt ſcholaſtici. [Seruitio) Ab ſeruitio. Seruitium eſt conditionis indicium. [Licebat,) Id eſt non deſſe officio poteram. [Iuuenem) Cæſarem dicit Octauianum Auguſtum. decreuerat enim Senatus ne quis eum puerum diceret, ne maieſtas tanti imperij minueretur. [Dies,) Id eſt principia menſium, vel idus omnium menſium. [Fumant.) Id eſt ſacrificant. [Reſponſum primus dedit,) Id eſt permiſit libere viuere. [Primus,) Id eſt ante quem nullus fit. [Paſcite,) Id eſt vt ante erratis ò pueri, ſic modo paſcite in pace.

* mi ex esdice ve iuſto.

* primū

ASC. MIRABAR) Melibœus intelligens Tityron aliquando Galatheæ amoribus intentum, in agro immoratum, & innuens ſe Amaryllidis non mediocrem habuiſſe notitiam (vnde Probus per Melibœum intelligit, vt dixi, Cornelium Gallum) Per apoſtrophen .i. conuerſionem ſermonis. ad abſentem, & familiarem eius collocationem, affatur ſic Amaryllida. Amarylli, ego mirabar, ad quid mœſta eſſes, & deos inuocares, ſed nunc ſcio, q a Tityri abſentiam ægerrime tuliſti, ad cuius aduentum, ſeruabas ei mala recentia, & ideo paullo poſt, Tityrus hinc aberat, cum vero abeſſes Tityre, (conuertit enim ſermonem ad Tityrum) ipſæ te Tityre pinus, id eſt maximi quinque, ipſi te fontes .i. mediocres, ipſa hæc arbuſta .i. minores etiam vocabant. Reſpondet Tityrus. Quid facerem Melibœe? q.d. id mihi incertum erat, nam ſciebam me hic quidem à vobis deſiderari, ſed Romæ eſſe conueniebat, nam quandiu Mantuæ eſſem, non poteram libertatem agrorum impetrare, vnde immorari non expediebat, nec iam tantos interceſſores, aut beneficij collatores alibi quam Romæ comperire, vnde illic eſſe conueniebat. Nam hic illum vidi iuuenem qui agrorum recipiendi poteſtatem fecit, hoc dicit. Ordo autem eſt. O Amarylli ego mirabar quid .i. ad quid . tu exiſtens mœſta, vocares .i. inuocares, deos .i. auxilium deorum (vnde & nobis auctor, dicit in Pſal. Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me, &c.) & mirabar cui, id eſt ad cuius gratiam, honorem, aut voluntatem, tu pater eris poma, id eſt quoſuis arborū fructus, corticem mollem habentes, pēdere, id eſt ſuſpenſa immorari, quamuis natura eſſent, in ſua .i. propria & natiua arbore, vt. ſ. recentia manere, ſed, ſupp. nunc ſcio, quia paullo poſt, Tityrus aberat hinc, id eſt a nobis. ſ. Mantuanis. [Et hoc quidē intelligendo per Melibœum qui hoc dicit, Virum Mantuanum. Nam ſi Romanum intellexeris, ſenſus eſſet, ſed iam ſcio, quia Tityrus aberat hinc .i. a loco in quo ambo eramus, hoc eſt a Roma: vt verū, quia in principio manifeſte intelligitur Mantuanus, & non cogimus alium intelligere, pergamus vt cœpimus) q.d. ex quo Tityrus paullo poſt ad te venit, facile perſpicere poſſem q illius præſentiam deſiderabas, & illi mala reſeruabas, quo verbo innuit Tityrum .i. Virgilius Romanis carum eſſe. deinde, conuerſo ſermone ad Tityrum dicit, ò Tityre, dū ſup abeſſes. ipſæ pinus .i. altiſſimæ arbores, in cacuminibus montium naſcentes, ipſi fontes in decliuo ferè montium ſcatentes, & ipſa arbuſta .i. loca arboribus vitiferis conſita .i. omnia gña locorum, ac hominum, vocabant te. Reſpondet Tityrus, q.d. ſciebam quidem hoc, q ea omnia me vocarent, ſed dubitabam, quid facerem, id eſt facere deberem Tityre, præſcribe. aut ſic, quid facerem .i. facere tunc debebam, q.d. non aliud ſcio. Aut potiſſimum ſic, quid facerem, ſupple apud Galateam? q.d. non videbā, enim, pro quia, neque licebat me exire ſeruitio .i. iugo duro, qđ Arrius, ceterique agrorum noſtrorum incubatores imponebāt, ſupple quandiu Mantuæ agerem: nec, ſupple licebat .i. permittebatur, cognoſcere alibi .i. quam Romæ, diuos .i. heroas, ac principes viros, more diuorum clementer opem ferentem, iam præſentes, id eſt iam cito, & tam fauorabiliter auxiliantes. Et ideo, ſupple contuli me Romam. vnde, O Melibœe, ego vidi hic .i. Romæ, illum, hoc eſt nobiliſſimum, & præclariſſimum iuuenē, videlicet Auguſtum Cæſ. cui .i. ad cuius honorē, altaria noſtra .i. honorem eius, a nobis cōſtructa fumant quotānis .i. ſingulis annis, biſſenos .i. duodenos .i. ſingulis annis xij. die, hoc eſt ſingulis menſibus vnum diem, videlicet calēdarum, aut iduum, ſm Ser. Ille. ſ. præclariſſimus iuuenis Auguſtus, dedit hic Romæ, primus .i. ante oēs alios, mihi petē .i. i. efflagitanti, rñſum. ſ. iuxta vocū, videlicet, ò pueri, paſcite boues, ſup. veſtras, vt .i. quēadmodū, ſup. paſtiſtis, ante .i. priusq agri veſtri ablati eſſent, & ſubmittite .i. ſurſum, aut ſuſum, ad generationem faciēdam mittite tauros .i. maſculos vaccaꝝ, aut ſubmittite .i. domate ad arandū tauros .i. pinguiſſimos boues. Mirabar qd mœſta &c. Egregia & artificioſa laus, & cōmendatio poetæ, egregia quidem, q ad excellentem muſicū pertinet ita amari, vt ob eius abſentiam quaſi deſperatis rebus deos inuoces. Artificioſa vero, a licet per Amaryllida Romā allegoricos intelligas, tñ quia verba de amica Tityri ſonant, nō ſe expreſſe Romanis oībus, ſed ſoli Amaryllidi ſuæ i ā dilectū ſignat. Notādum aūt eſt, quod tunc quoq; in aduerſitatibus deos inuocabant. Sua, ablatiui caſus eſt. Itaque non dices, ſua poma: ſed, in ſua arbore, nec ponitur reciproce, ſed pro eo quod eſt debita, ac propria, videlicet natiua. Manc. dicit, per poma, cūcta bona, ēt ac ua intelligi, & pendere in ſua arbore .i. ſalua eſſe, ſed non placet, quia dura eſſet tranſumptio, & minus quadrans ſitia, nam notū eſt, q amatores amatis, poma mittere ſoleāt. vnde Ecl. 3. Quod potui puero ſilueſtri ex arbore lecta Aurea mala decē miſi, cras altera mittam. Sunt aūt poma, oēs fructus arborum, quoꝝ cortices duri non ſunt, vt mala, pira, ceraſia. Per Poma, Landinus vult allrg.

* mala.

Sua. Poma.

allegorice intelligi, facta Romanorum à Virgilio celebranda, ſed neſcio, an in ruſtico conueniat de Virgilio ſentire. Ipſæ te pinus (ſecundum Manc.) omnia ſimpliciter, ac ruſtice intelligenda ſunt, plus tamē ſententiæ eſſet, ſi per pinos, ſummi per fontes, medij, per arbuſta, infimi intelligantur. Nam pinus, in ſummis locis ferè naſcitur, fontes ad medium montium ſæpe ſcatent.

Arbuſta. Arbuſta autem dicuntur, loca arboribus vitiferis conſita. Epiſt. lxxxvij. Illud etiam vidi, vitem ex arbuſto ſuo, annoſam transferri. Et Colum. lib. iij. de Arbuſto, ſic ait Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit, ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ vites, melius conualeſcunt, fructumq; meliorem dabunt.

Ipſe. Ipſe autem, & ille, & iſte, ſecundum bonos grammaticos, in fœminino non habent vltimam diphthongum, ſed diphthongæ ſimilem. Præſens (inquit Mancin.) id eſt propitios. ſed manifeſtum, q; præſens dicitur, quod quia non abeſt cito operatur aut bonum, aut malum, vnde numina, dicuntur præſentia, quæ cito auxiliantur, & iuuant, & venena præſentia quæ cito necant, quaſi præſentes vires, nec aliunde colligendas habentia.

Diuus. Diuus (ſecundum quoſdam) id proprie à deo differt, quòd diui cœperint, deus æternus ſit. Vnde imperatores ſummos, gētilitas diuos, & nos ſanctos, aliquādo diuos vocamus, intelligit autem non ſolum Auguſtum, ſed etiam Pollionem, Varrum, Gallum, & ceteros tutoas fautores ſuos. His illum vidi &c. hic completum eſt hyperbaton. nam tandē ad interrogata reſpondet, quis, ſcilicet fuerit deus, cui ſacrificaturum ſe dixerat Tityrus, dicit enim quòd Auguſtus Cæſar abs quo libertatem receperat, vnde hic dicit, quòd ſingulis annis, duodecim dies totos, illi ſacrificiū facturus eſt, exponens, videlicet illud, Illius aram ſæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus. Nam ſi percunctetis, quoties? Reſpondebit quòd duodecies ſingulis annis, vnde dicis quotannis biſſenos, cui noſtra dies altaria fumant. Illum iuuenem, emphaticos dixit. nam, vt dixi, ille ad nobilitatem pertinet, ſignificat autem Octauium Auguſtum, quem imperiti Octauianum vocant, ſumentes deriuatiuum pro principali, hunc autem in fine .j. Georg. etiam ſic vocat, dicens. Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo, Ne prohibete, &c. Et ſimiliter Florus dicens. Prima ciuilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris

Octauius Auguſtus Iuuenis. fuit, cuius ſecundus heres Marcus Antonius, prælatum ſibi Octauium, furens inexpiabile, contra adoptionem acerrimi iuuenis ſuſceperat bellum, cum intra xviij. annos tenerum & obnoxium & opportunum, iniuriæ iuuenem videret. Cic. autem Philippica iij. ait: Laudo, laudo, vos Quirites cum grauiſſimis animis proſequimini, nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis non ætatis. Idem Philippica v. Quis Populo Rom. obtulit hunc diuinum adoleſcentem?

Octauius Puer appellatus. Deus. Non ab re igitur, Maro, iuuenem appellauit, quamuis nonnunquam puer appellatus ſit. Egerrime autem tulit ſe puerum appellari, vnde Suet. tit. de ſecta optimatum, per eum deſerta, dicta, factaque, quorundam calumniatus, quaſi alij ſe puerum, alij ornandum, tollendumque iactaſſent, vbi aureus interpres Beroal. [Alij ſe puerum, &c.) Vt Marcus Brutus, qui in epiſtolis puerum appellat Auguſtum, & vix virū his verbis. Et nūc puerum iſtum exuit, vt tu iudicares, precibus eſſe impetrandū ſalutem talibus viris, miſericordiaque vnius, & vix nunc viri tutos, ſine nos, haud alia re. Alij ornandum, vt M. Tull. qui in philippicis decernet Cæſarē ornandum ampliſſimis honoribus, & formulam decreti conficit, atque ſe habere cognitos omnes ſenſus adoleſcentis, nihilque illi eſſe rep. carius, nihil ſenatus auctoritate grauius, nihil vera gloria dulcius. Sed cum mox Auguſtus, mutata voluntate, coniunxiſſet ſe cum M. Ant. Exclamat Cic. O me nunquam ſapientem. & aliquando in quod non erat fruſtra exiſtimatum, quantum te popule R. & me fefellit opinio? Ego temp. fefelli, cum te Iunonium puerum, & matris tuæ, partum aureum eſſe dixi. Hæc ille. Quot annis componitur ſicut quotidie, quaſi quoque anno, & quoque die, non enim dicimus omni quinquageſimo anno, ſed quinquageſimo quoq; anno iubileus eſt, ſed quia quotidie primā producit, ſcribi ſolet gemino s. ſicut quattuor, quod tamen Ennius corripit. [Biſſenos) Id eſt, ſingulis annis duodecim. Nam numerale eſt eius formæ, quam diſtributiuam vocant. vnde a ſemel, ſinguli, à bis, bini, à ter, terni, à quater, quaterni, à quinquies, quini, ita à ſexies, ſeni deducuntur. [Altaria fumant) Fumant autem altaria, poſtquam ſacrificia incenſa ſunt. In aſſentationem autem Cæſaris, biſſenos dicit. Nam Iulius annum in duodecim menſes redegit. Primus dedit ſummæ liberalitatis indicium quia primus, atque acceptiſſime, quia petenti, nam nihil acceptum confertur in nolentes accipere, licet aliquando gratum, id eſt, vtile ſit.

[Paſcite pueri) Atqui dictū eſt non decere ad vnum pluratiue loqui? *Pueri.* id verum eſt, neque hic ad vnum loquitur, ſed ad Tityrum, & bubulcos eius, quos pueros beniuolentiæ gratia, vocat, non ætatis, nam pueri ferè dicuntur, reſpectu patrisfamilias. Vnde eſt: Suſcepit Iſrael puerum ſuum, &c. [Submittere tauros) *Submitte.* Duplex expoſitio. aut, ſubmittite iugo, ſcilicet ad arandum, hoc eſt domare, & ſubiugate tauros. i. validiores iuuencos, vt Mancinellus, & Landinus exponunt, aut (vt eſt prior Landini expoſitio) ſubmittite, id eſt ſupermittite, vt ſit à ſurſum, antiqua præpoſitione, ſic alibi. Quantum vere nouo florens ſe ſubijcit alnus. i. ſurſum, aut ſurſum agit. Ergo ſubmittite tauros. i. date operā vt tauri ſaliant ſuper vaccas, ad nouam fœturam comparandam. Hæc ille. Quarum expoſitionum prior mihi videtur, & honeſtior, & loco conuenientior. honeſtior quidem, quia honeſtior eſt aratio quàm talis propagatio. Conuenientior autem, quia Melibœus infert, Ergo tua rura manebunt. Vtraque tamen ſuſtineri poſſet, vt in ſequenti lectione dicturus ſum. Præmiſſis more quem in Bucol. ſeruare conſtitui, puerilibus regulis. Prima eſt quanta *Regula.* eſt vltima nominatiui in s, literam finiti, tāta eſt vltima vocatiui etiam ea ablata, vt Pallas, Pallados, Palla: Amaryllis, Amarylli in vtroque caſu vltima breuis eſt. Aeneas, Aenea: Anchiſes, Anchiſe: Vlyſſes, Vlyſſe: Pallas, Pallātis, Palla: Orpheus, Orpheu, in vtroque caſu longa eſt. Secunda. Omnis dictio commodum, aut incommodum, notans datiuum cui regit: vt, Cui pendere ſua, &c. Tertia: Omne verbum cuiuſcunque ſignificationis regere poteſt tempus reſponſibile ad quādudum, aut quādiu, in accuſatiuo, vel in ablatiuo, ſed in accuſatiuo potius, ſi ſit continuū tempus, ſed quando, & intra quod, in ablatiuo tantum ſine præpoſitione exemplum primi: vt, Quandiu fumabant altaria? Biſſenos dies, q.d. continuo. Secundi: vt, Quando fumabunt? Quotannis. Tertij, quanto tempore abſoluit Virgilius Bucolica? Triennio. Dixi in accuſatiuo potius, ſi ſit tēpus continuū, nam licet id Valla & Neſtor negent, illis tamen reſponſum eſt in expoſitione noſtra in Vallen. vbi cum tota latine loquentiū manu Feſtum & Seruium ſequimur. Nam quid Valla in argumentum affert, ad probandum non ſignificari tempus continuū, eo quòd nota continuitatis adijci ſoleat, vt j. Aen. Hic iam ter cētum totos regnabitur annos, Gente ſub Hectorea &c. etiam imperiti purgare norunt per illud auctoris ſui verbum. Aequiualens geminis habitum ſi iungitur vni Dictio, pro reliqua tantummodo debet haberi. Intereſt ergo, an dicas? hunc diem tecum ero an hodie. nam priori modo, totum diem etiam continuum ſignificas. poſteriori, quamuis diei partem, vnde & eleganter dicitur, Nunquam hodie effugies veniam quocunque vocaris. &, Nunquam omnes hodie moriemur inulti. quod & in Eunucho leges, Quaſi huius diei multæ ſint partes. Cum ergo dicitur vj. Aeneid. Noctes, atque dies patet atri ianua ditis, continuum nimirum tempus ſignificatur. Dixi in regula. Sed quando, & intra quod tempus, vbi minus periti dicere ſolent, Infra quod, ſicut infra paucos dies expugnatum eſt oppidum, cum dicere debeant, Intra paucos dies &c. Quarta regula eſt, nomina numeralia, quę diſtributiua vocātur, licet abuſiue citra diſtributionem poſita legantur, proprie tamen diſtributiue ponentur, idque in pluratiuo numero, cum vnius non ſit diſtributio, quia ergo in ſingulis annis, duodecim ſunt menſes, & ſingulis menſibus, vnum diem. Auguſto dicare conſtruit, bene dicit, Biſſenos dies. Valla autem docet peculiare, ac proprium eſſe dictionibus ſingulari carentibus, vt etiam extra diſtributionem cum diſtributiuis ponantur, vnde binas literas dedi puero meo ad te, pro eo quod eſt, duas epiſtolas, etiam alij dici prædicant, verum qui argutius Ciceronem legerunt, dicunt etiam diſtributionem notandam, cum ſe, Binas literas dediſſe, dicit. Ea autem numeralia, ſi quis forte ignoret, ſunt. ſinguli, bini, terni, quaterni, quini, ſeni, ſepteni, octeni (vel potius octoni) noueni, (nam nouus, ordinis eſt) deni, vndeni, duodeni, ternideni, quaternideni, quinideni, ſenideni, (vel deniquaterni, deniquini, deniſeni) deniſeptimi, deniocteni, deninoueni, viceni, viceniſinguli, vicenibini, viceniterni, vel ſinguli & viceni, bini & viceni, &c. Poſt enim viginti, & ante centum, hoc eſt intra viginti & centum, ſi intercedat coniunctio, minor numerus præcedit. Non ergo dices, viceni & ſinguli, ſed ſinguli, & viceni. Et licet dicamus viginti, tamen quia hæc numeralia ab aduerbijs formantur, & vicies, ac tricies, non viginties, nec triginties, dicimus, ideo dicentur, viceni, triceni, quadrageni, quinquageni, ſexageni, ſeptuageni, octogeni (non octuageni) nonageni, centeni, & milleni, pro maſculinis generibus, pro fœmininis autem exibunt in æ, & pro neutris in a. Item à nouem, fit noueni, vnde & nouem, ſed finem facio.

Fortunate

SERV. FOrtunatæ ſenex) Non ad ætatem Virgilij refert, ſed ad fortunatum futurum, præſago vſus eſt verbo. [Et tibi magna ſatis:) Ordo eſt, Magna ſatis paſcua, ſubauditur erunt. [Quamuis lapis) Quamuis mons ſit & lacus. Nam a monte vſque ad lacum, & inde vſq; ad arborem quandam fuerat poſſeſſio ei donata. [Palus).i. equor. [Obducat) Tegat. [Iunco) Fœno. [Limoſo) Flumine Mincij. [Graues) Fœtas, accuſatiuus pluralis, quaſi graues .i. grauidas .i. non enixas. [Contagia lædent) Morbi vel peſtilentiæ corrumpent, vnde contingit, vt vna aliquo morbo moriente, omnes idē morbus correptas interimat. Dicit ergo quod nec inſolita paſcua tē taturæ ſunt pecudes, nec ex alicuius infirmitate corrumpendæ. [Hic inter flumina) Inter Padum & Mincium, vbi nutritus es, vel cognitus. [Nota) cara. [Fōtes ſacros) Quia omnibus aqs nymphæ ſunt præſidentes. [Frigus opacum) Quia æſtiuo tempore ſub vmbra ſit frigus. Opacum autem, verum pro opacis locis, incertum eſt, an pro valde frigidum. Nam vnum frigus eſt hyeme, alterum quo refrigeramur æſtate. [Ab limite) Limes, eſt agris terminus. [Sæpes) Subaudi het. [Hyblæis) Hybra vel Hyrbæ oppidum eſt Siciliæ, quod nunc Megara dicitur, vel locus in Attica, vbi optimum mel naſcitur. & poſuit ſpeciem pro genere. [Depaſta florem) Depaſtum florem habens. Hypallage. [Salicti) Virgulti genus, dictū eo quòd ſalit, & ſurgit cito. [Leui ſuſurro) Dulci murmure. Hic vocat ruſticum ad dulcia, quæ ſunt in rebus, quibus delectatur. [Somnum inire).i. dormire, vel carpere. [Frondator).i. ruſticus, vel quod animal frondibus veſcitur. Nam tria genera ſunt frondatorum. Frondator, qui arbores amputat, & qui frondibus manipulos facit hyemis tempore animalibus ad paſtum offerendos, & qui manibus vitium folia auellit, quo ardor Solis vuam maturiorem reddat, aut auis, quæ in frondibus habitat, & his veſcitur, vel etiam palumbes, quæ in frondibus nidificant. [Ad auras).i. in die. [Raucæ) Βραγχίδαι, vel Βρογχίδαι, Brongidæ. [Palumbes) Columbæ, quas vulgus tetas vocat, & non dicunt latinæ, ſed multorum auctoritas latinum facit. Cicero in Eleg. quæ Talemaſtis inſcribitur: Iam mare Tyrrhenum longe, penuuſq; palumbea Reliquit. [Gemere) Canere. propriæ tamen dicitur de turture. [Turtur) Et maſculino, & fœminino genere inuenitur: Vt hic: Aeria turtur ceſſabit. Et Plaut. in Moſtell. Tu tibi iſtos habeas turtures. [Ab vlmo) Vlmus lignum eſt ſub quo vinea ſit.

ME. Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna ſatis: quamuis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua iunco:
Non inſueta graues tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex; hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſæpes
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe leui ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras,
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo.

A S C. FORTVNATA ſenex, &c.) Quia Tityrus dixit, ſibi ab Auguſto deo dictum Submittite tauros. quod ſiue ad arationem, ſiue ad generationem pertinet, ſtabilem, & diuturnam promittit Tityro poſſeſſionem. Nam Auguſtus non iuberet, ad arandum domari tauros, ſi cenſeret aliquando agros iterum auferendos, nec iuberet agros arari ſi putaret fruges ab alijs poſſidendas, quod ſibi contigiſſe queritur Melibœus, dicens, impius, hęc tam culta noualia miles habebit? Barbarus has ſegetes, en quis conſeuimus agros? &c. Nec iuberet tauros ad generationem ſubmitti, ſi alij vitulos ablaturi eſſent, quia ergo ſtabilem promiſit poſſeſſionem, viſa eſt Melibœo conſequens illatio. quam pauci hactenus etiam periti animaduerterunt, qui videlicet in ſenium vſque fortunatus eſſet, ac agros ſuos poſſeſſurus, non ergo dicit, eum nunc ſenem, vt quidam putant, ſed fore quaſi ſubaudiatur etiam, vt ſit, fortunate etiam ſenex, aut potius, future ſenex, vt ſit, ſenex fortunate future, quia tua rura manebunt. Et ſi forte Tityrus dicat, parum eſt Melibœe quod poſſideo, occurrit Melibœus. [Et tibi magna ſatis, &c) Hoc eſt, ſatis paſcuorum habes, & ea tuta a cōtagione pecoris infecti, & delicioſa, quia inter frondes, & fontes. Ad quæ Tityrus, quia ergo, inquit, tanta eſt diui Auguſti in me beneficentia, tota rerum natura prius mutabitur quam illius obliuiſcar. Ordo eſt. Ergo quia id tibi dictum eſt ab Auguſto, qui poteſt, quæ dixit perficere. O Tityre, fortunate etiam ſenex, aut fortunate ſenex future rura.i. arua tua manebunt tua (bis enim ponitur tua).i. in poſſeſſione, & ditione tua, & ſup. arua, aut ab eo quod ſequitur paſcua manebunt tibi ſatis magna, quamuis lapis nudos.i. nulla re tectus, aut obliuus, obducat.i. circundet omnia paſcua, & quamuis palus.i. lacus paluſtris, obducat.i. circundet, aut obſideat omnia paſcua tua, iunco limoſo.i. herba à iungendo dicta, eo quod ſine interno dijs iungitur, pabula.i. nutrimenta herbacea inſueta non tentabunt, id eſt moleſtijs non afficient propter inuocationem, aut non corrumpent tentando fœtas, id eſt oues, fœcundas grauis.i. grauidas, & prægnantes. nec contagia.i. contactiones, mala.i. nociua, & infectiua, pecoris vicini lędent, ſupp. pecus tuum, aut fœtas tuas ſenex fortunate.i. ò Tityre, q futurus es ſenex fortunatus, tu captabis.i. frequēter, & delicate capies. hic.i. hoc loco, ne moleſtum ſit proficiſci. inter flumina.ſ. Padum & Mincium, noua.i. cara & conſueta, inter fontes ſacros .ſ. Naiadibus, hoc eſt fontium nymphis conſecratos, aut quos Muſis tuis conſecraſti, frigus opacum .i. refrigerium, ſub tegmine arborum denſo, & opaco. ſæpes, id eſt munitio ex virgultis ſalicum, inter ſe ſeptis, & implicatis, quæ, ſup. eſt tibi ſemper ab limite vicino, id eſt ponens diſcrimen, ac terminum, inter te & proximum, depaſta florem ſalicti.i. habens florem ſalicti.i. multarum ſalicum, illic adhuc virentium, depaſtum apibus.i. ab apibus hyblæis.i. optimis, aut optimum mel conficientibus, vt faciunt Hyblęæ, quæ ſunt iuxta Hyblam, ciuitatem Siciliæ, ſuadebit tibi ſæpe hinc, id eſt ex vna parte, videlicet a palude, ſuadebit, dico.i. hortabitur, leui ſuſurro.i. dulci apum murmure, inire ſomnum.i. gratam dormitionem & frondator, id eſt ruſticus mercenarius, decerpens frondes canet ad auras.i. alta voce, & propter animi ſecuritatem, ventis expoſita, hinc, id eſt ex alta parte, ſub alta rupe ? in qua.ſ. vitæ commoda ſunt. Aut, quia tunc aues in frondibus nidificantes vt philumelæ, præcipue canunt, cum apes è floribus ſalicum, mella & fauos colligunt, non inepte forte dixeris, frondator.i. auis in frondibus nidificans, canit tibi ſub alta rupe ad aures, eo quod ſequitur. [Nec gemere &c.) Sed longe plus voluptatis, capit ruſticus ea cantu mercenarij ſui, quam aniculæ. Nec tamen palumbes.i. columbæ ſiluetres, raucæ.i. rauca voce, quaſi, pro cantu gemiſcētes, appoſitione, tua cura.i. quas curas, aut vt amicæ ipſas pullos dones, aut vt ipſe tibi adducas, ceſſabunt, ſup. interea gemere.i. querulose canere, ſub vlmo.i. arbore illa, rara frondibus. & ita ſępe vitiſera aeria.i. alta, & aere in altum explicata, nec turtur ceſſabit gemere ſub vlmo aeria (is autem melior ordo eſt, quam ſi dicatur, turtur aeria, quia vltima corriperetur, ſi eſſet nominatiui caſus in dictione aeria, quæ nunc producitur. At ſi dicas, finalitatis gratia produci quia eſt vltima dictionis, & prima tertij pedis dicam eam rariſſime apud idoneos poetas produci) Reſpondit Tityrus. Ergo, qa tantum ocij ac voluptatis per Cæſarem Aug. conſecutus ſum, cerui leues .i. veloces, & quaſi volatiles, paſcentur ante.i. prius, in æthere.i. ſphæra ignea aut ſummo aere, q̄ vultus illius.i. præclariſſimi, & munificentiſſimi iuuenis, videlicet Auguſti. labatur.i. decidat, noſtro pectore.i. a memoria, & cōtēplatione noſtra, & freta.i. maria ferventia deſtituent.i. ſtatuent ſeorſum a ſe, hoc eſt, derelinquet piſces nudos .i. nunquam tegi ſolitos in littore, ante.i. priuſquā vultus &c. & aut Parthus.i. homo ex Parthia per quam Tygris fluit, exiſtens exul, bibit ante.i. prius Ararim.i. fluuium illum Galliæ Lugdun. qui nunc Sagona dicitur, & non longe a Germania oritur. aut germania.i. germanus (vt ſit continens, pro contento) bibet prius Tygrim fluuiū Parthiæ, & hoc finibus.i. limitibus amborum.ſ. fluminum, ſecundum Mancin. pererratis.i. mutatis ſic, vt Araris Parthiam adeat, & Tygris Germaniam, quā noſtra &c. [Fortunatus) Licet vocabulum commune ſit ferè, tamen in bonam ſignificationem accipitur, ſicut & fortuno, verbum, vnde eſt illud Flac. Et quacunque deus tibi fortunauerit horam grata ſume manu. [Senex) Senex dicitur ex æuo proprio, vetus, ex æuo mundi, vt qui diu ante nos fuit, ſicut Abel, licet iuuenis mortuus fuerat, antiquus, ex vtroque Rura) Rus, ſecūdum Varr. dicitur, q in eo rurſum omnia fieri debeant, vnde eſt illud in Georg. Redit agricolis labor actus in orbem [Et tibi magna) De ſitu agri Virgiliani, dicetur manifeſtius Eclog. ix. [Obducat) Circundet, inquit Manc. Ob enim, aliquando ponitur pro circum, vt etiam Feſt. ait, vt cū dicimus,

Fortunatus. Fortuno. Senex. Rus. Obduco. Obſideo.

Vrbem obſideri. aliquando pro propter, vt Ob merita, ob ſuperatos hoſtes. vnde obſides, quaſi obſides, nam ob fidem præſtandam dantur. [Non tentabunt) Id eſt non corrumpent, non variabunt lanam agnis in vtero grauidarum manentibus. At enim Plin. lib. 8. de arietibus ſcribens, Et mutatio aquarum, potiuſque variat. Id autem Plin. accepiſſe videtur à Varrone. Is enim lib. 2. de ouibus, ſic ait: Quandiu admiſſura ſit, eadem aqua vti oportet, quòd commutatio & lanam facit variam, & vterum corrumpit. [Tentare) Pro corrumpere. Plinius autem lib. 24. vtitur de ſalicum natura inquiens, Caput tentat vini modo ſic Mancin. Verum neque in Virgiliano, neque in Pliniano verbo, tentare, ſignificat primum, & ex primaria, vt dicunt, impoſitione corrumpere, ſed ex conſequenti. Nam tentare, proprie eſt rem quampiam per petulantiam, nunc inuadere, nunc dimittere, hoc eſt, frequenter tenere, & frequenter dimittere, ſicut feles, murem, quod qui facit, corrumpit nimirum & atterit, vnde, & ſpiritus mali, tentare dicuntur, quia reſiſtentibus nobis, & angelis bonis, ſæpe inſultant, & quaſi tenent nos, & ſæpe repelluntur. [Graues) Hic accuſatiuus eſt additus, quia fœta dicitur, & prægnans, & enixa, vt ergo prægnantes ſignificent, dixit graues. [Contagia) .i. ſcabies, & infectione ex contactu natæ. Feſtus negat contagium, ſingulariter dici quo A. Gellius lib. 7. vtitur, dicens, & venenum, & contagium. Et Seneca epiſt. 13. Quid eſt quod trepident, quòd contagium quoque mortis timeant? Sane in vſu eſt hæc contagio ſingulariter. Vnde Iuuen. Saty. 2. Dedit hanc contagio labem, Et dabit in plures. In plurali autem non legi, contagiones. Contra, frequentius contagia in plurali, quam contagium in ſingulari. Reperitur etiam contages. Lucr. lib. 4. Quæ contage ſua palloribus omnia pingunt. Dicitur aut contagio, a contingendo morbus, qui contactu polluit. vnde Columella lib. 8. cap. 5. ſcr. Oues frequentius quam vllum aliud animal, infeſtari ſcabie, eſſeque illico occurrendum ne tota progenies coinquinetur. [Et fontes ſacros) Flumina nota, & Padum, & Mincium, ſecundum Probum & Seruium. nam Mincius præterfluit Mantuã, è lacu Benaco, qui ex alpibus oritur, ſecundu Strab. lib. 4. effluẽs. Padus autem princeps eſt fluminum Italiæ, in quem Mincius influit. Sacros autem fontes dicit, quia nymphis conſecrati putabuntur. [Ab limite) Limes in agris nunc terminus eſt, nunc via transuerſæ auctore Feſto, dicitur que a limo. i. transuerſo, vnde & limen. [Hyblęs) Hybla eſt vrbs vetus Atticæ regionis, quam vbi Dorienſes inſtauraſſent. Megarem vocauerunt. eſt etiam vrbs Siciliæ, vt iam Mancinellus recitauit, & in agro eius vtique propter vim thymi, optimi quoque mellis copia eſt. Et quia res per excellentiam loco, in quo optimæ, aut plurimæ ſunt, denominari ſolent, ideo Hyblæis apibus dixit. [Salicti) Salictum eſt, vbi ſalices creſcunt, aut ſalicum copia. ſed ſolent ſalicum virgæ viuæ adhuc ſæpibus inſeri, quo diutius durent. Dicitur autem per ſyncopam, pro eo quod eſt ſalicetum, ſicut carectum, pro caricetum. [Leui ſuſurro) .i. murmure, & eſt nomen à ſono dictum, per onomatopœiam. Frondator eſt, qui frondea carpit. Nam Columela lib. 7. ſcr. A calendis Iulijs in calendas Nouembris, tota æſtate, & deinde autumno, boues ſatiandos fronde. Probaturq. maxime, inquit, vlmea poſt fraxinea, & ab hac populea vltima iligna, querna, & laurea.

Obſes. *Tento.* *Grauis.* *Contagia.* *Contagiũ.* *Contagio.* *Contages.* *Mincius.* *Limes.* *Hybla.* *Salictum* *Suſurrus.* *Frõdator*

SERV. IN Æthere cerui,) Id eſt auium more ante ceruj labunt, & piſces ſine aqua viuent. hoc eſt, ante rerum natura mutabitur, quam nos Cæſarem poſſimus obliuiſci. [Freta) Maria a feruore dicta. [Deſtituerunt) Id eſt derelinquent. [Pererratis) Luſtratis, vel errore confuſis. [Amborum) Id eſt Germanorum, & Parthorum. [Exul) Id eſt Parthus, & Germanus, Cæſar. ſ. quo duce, Germanis, & Parthis victis, milites Ararim Germaniæ flumen biberunt. [Illius) .i. Auguſti Cæſaris. [Labatur) Reſpuatur, vel obliuioni tradatur. [Ararim) Arar fluuius Galliæ, fluẽs in flumen Rhodanum. [Tygrim) Armeniæ fluuius influẽs Perſicum ſinum. Itaque per Tygrim, & Ararim vult diuerſa loca inter ſe ſignificare. Dicit enim prius Parthum ex Arar bibiturum, & Germanum ex Tygri, quam ſibi obliuioné futuram non amiſſi agri Cæſaris beneficio. [Sitiẽtes ibimus Afros) Tropus ſynecdoche, ab Afris enim, Libyam quæ aqua indiget intelligi vult. Eſt enim calidiſſima regio, & pene

TI. Ante leues ergo paſcentur in æthere cerui,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces;
Ante, pererratis amborum finibus exul,
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania tygrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
ME. At nos hinc alij ſitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, & rapidum Cretę veniemus * Oaxem,
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos.
En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquo, mea regna videns, mirabor ariſtas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quo diſcordia ciues
Perduxit miſeros, en * queis conſueuimus agros.
Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites.
Ite meæ, * quondam fœlix pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro
Dumoſa pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam: non me paſcente capellæ
Florentem cythiſum, ſalices carpetis amaras.
Hic tamen hanc mecum poteras requieſcere noctem
TI. Fronde ſuper viridi. ſunt nobis mitia poma,
Caſtanæ molles, & preſſi copia lactis.
Et iam ſumma procul villarum culmina fumant,
Maioreſque cadunt altis de montibus vmbræ.

* Oaxen Vide Ang. Poli. Miſcel. cap. 37.
* quis p quibus.
* felix quondã.

quã. [Culmen) Eo q culmis tegitur. Hic priſca ruſticanorum ætas habitabat, ideo culmina dicta ſunt tecta, quia veteres ædificia de culmo contegebãt. i. paleis è meſſibus. [Tuguri) A tegendo dictum. [Ceſpite) .i. terra cum propria herba euulſa. [Poſt aliquot ariſtas) Poſt multa tẽpora, & quaſi ruſticus per ariſtas, numerat annos. [Mea regna) .i. vbi dominatus ſum. Vel ſenem ſe dicit agros ſuos recepturum. [Ariſtas?) Gradatim dictum, ex tropo metalepſi. vt p ariſtas, meſſes, per meſſes, æſtates, per æſtates, annos numeret. [Impius miles) Propriũ militis epitheton. Iratus melibœus impium militem dicit, ſeu q agrũ ſuũ teneat, ſeu q ciuile geſſerit bellum, q pro Antonio arma portauit, qui bella ciuilia geſſit. Hic læſit Virgilius Octauianũ Auguſtum cũ ſecutus eſt veritatem. Dum miles portando arma, vicit alios, impius nocẽdo dict9 eſt. [Noualia) .i. noua rura, quæ per ſingulos annos nouantur per ſemina. Vel etiam noualia dñr vnde ſilua tollitr. [Habebit) In ipſe ponitur. [En

inhabitabilis. [Scythiam] Regio Septentrionalis eſt frigidiſſima. [Et rapidum Cretæ veniemus Oaxem) Hoc eſt lutulentum, quòd rapiat cretam, Creta terra alba dicitur. Nam Oaxis fluuius eſt Meſopotamiæ, qui velocitate ſua capiens albam cretam, turbulentus efficitur. Vel Oaxis, fluuius Scythiæ in creta inſula non eſt, ſed aqua, cretei coloris eſt. Oaxem Philiſthenes ait Apollinis & Anchiales filium. hunc Oaxem, in Creta oppidũ condidiſſe, quod ſuo nomine nominauit, vt Varro ait. Quos magno Anchiales partus adducta dolore, Et geminis capies tellurem Oaxida palmis Sindere dicta. [Penitus) Id eſt omnino. [Diuiſos) Quia olim iuncta fuit orbi terrarum Britannia. Eſt enim inſula ſita in Oceano Septentrionali, & a poëtis, alter orbis terrarum dicitur. [En) Ecce. [Vnquam) Aliquando. En vnquam. Virgilius alio loco diuidit per interpoſitioné, vt infra in ipſo libro, En erit vnquam ille dies? quod ſignificat vnquam ne. i. aliquò diſcordia) Ad quã miſeriam. [Inſere) Sibimetipſi imperat, & apoſtrophen facit ad ſeipſum, dolendo vel inuidendo non habere id, quod Tityrus. [Pone ordine vites) Quia quadrato ordine vites ponuntur. [Quondam felix pecus) Qñ manebat mihi hereditas, vel quãdiu ego felix fui aliqñ in finibus noſtris hic videt ſe paſtor excluſum eſſe, & videt ſe nõ habere illud quo Tityrus vtitur. [Dumoſa) Id eſt rigida, ſpinoſa. [Pendere) Quia cum paſcuntur, pendent.]Carmina) .i. quia non liber ruſtico canore careret poſſeſſione. [Cythiſum) Genus fruticis, vel herba quæ naſcitur inter campos & ſiluas in Cythiſa ciuitate. [Amaras) Ad noſtrum ſaporem. nam capris dulces ſunt. [Mitia) Matura, quæ non remordent cum mordentur. [Caſtanæ) .i. mala antiquiora. [Molles) .i. maturæ. [Et preſſi) Emulcti & in caſeum coacti. [Fumant) .i. ad veſperum cœna præparanda. [Maioreſque cadunt) Duplicãtur. Quia dum duplicantur vmbræ nox imminet.

ASC. ANte leues ergo) Sic & in carmine ad Battarum, Dulcia, amara prius fient & mollia, dura. Candida, nigra oculi cernent? & dextera læua, Migrabunt caſus aliena incorpora rerum. Quam tua de noſtris emigrent rura medul-
Parthus. lis, &c. [Ante, pererratis) Secundum Mancinellum, ordo eſt quem poſuimus, vt tantum Parthus, exul dicatur. Parthorum autem imperium, Orientis erat, vt Trogus & Iuſtinus aiunt lib. 41. Scytharum exules fuerant, quod etiam ipſorum vocabulo manifeſtatur. nam Scythico ſermone, exules, Parthi dicuntur, quare exul, ad Parthum ſolummodo, non etiam ad Germaniam refertur. Hæc ille. Secundum Seruius autem, vterque exul dicitur, nec eſt contra decorum. quia is qui ex vocabulo exul non eſt, exul tamen fit. Itaque ordo etiam eſſe poteſt. Parthus bibet ante Ararim, & Germania .i. Germanus Tygrim, exiſtens vterque .ſ. exul, & hoc finibus patriæ .ſ. amborum pererratis .i. per errorem derelictis, quam noſtro, &c. Araris (Plin. teſte lib. 3. cap. 5.) fluuius eſt in Gallia Narbonenſi, & (auct. Strab. lib. 2.) vbi Arar Rhodano commiſcetur, Lugdunum in colle conditum eſt, quod & tunc verum fuit, ſed nunc priore vrbe per incendium, vna nocte totaliter (vt Seneca ſcr. in Epiſt.) deleta, videtur non in colle, ſed in decliuo, ac valle, inter Rhodanum & Ararim, ſed Araris nunc ab accolis Sagona dicitur. Labitur autem leniſſimo fluxu
Germania. ex Vogeſo monte per fines Heduorum, & Sequanorum, in Rhodanum incidens, vbi & nomen amittit. Germania vero (vt Tacitus ſcr.) omnis a Gallis, Rhætiisq. & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus, a Sarmathis, Dacisq. mutuo metu, aut montibus
Tygris. ſeparatur, cetera Oceanus ambit. Tygris oritur in Armenia maiore, fonte conſpicuo in planitie, a celeritate ſic dictus, nam Medi Tygrim, ſagittam vocant. vt Plin. atteſtatur lib. 6. Armeni autem vicini ſunt Parthis, vnde Iuuen. 6.

Inſtantem regi Armenio, Parthoq; cometem.

Sed, vt finem faciam, regula eſt, quoties genitiuus pluralis, tertiæ inflexionis, in ium exit accuſatiuus in eis, legitime finitur, iû potiſſimum quando & nominatiuus ſingularis, in is terminatur vt hic, Graues furias. Secunda, a nominatiuo alio, quam in is, nõ formabitur, accuſatiuus in im, vel in in. Itaque ab Arar non dices Ararim, ſed a nominatiuo Araris, vterque enim reperitur, Tibullus. Teſtis Arar Rhodanusq; celer, &c. Tertia, græca, & ſynecdochica locutio, poetis frequentiſſima, oratori ſummo opere fugienda eſt. nam & ſuus cuique ſtylus eſt, Græcam vocat Seruius, quoties accuſatiuus, per modum ſynecdoches, iungitur verbo, aut participio, vt, Depaſta florem, vbi, & depaſta, paſſiue ponitur, cum in actiua ſignificatione dicere liceat. Apes paſcuntur florem. [At nos hinc alij ſitientes ibimus Afros, &c.) Melibœus, quo miſerationem ſui mereatur, ſecuritati & otio Tityri, obiicit exilium ſuum, dicens: Manebis tu quidem Tityre hic inter flumina nota. At nos .i. alij Mantuani, diſpergemus profugi in omnem terram. Sed Tityre, ſi forte dabitur aliquando ſaltem reuiſere agros meos, mirabor, quod miles Barbarus habebit iam culta noualia, & tantam ſegetem. Deinde ſeipſum (vt miſeri ſolent) alloquitur, inſere nunc piros, & pone vites ex ordine, hoc eſt, plantas, ac inſere arbores, & alius carpet fructus, plantis vineam, & Barbarus potabit vinum. Quod quia facere recuſat, maluitq. potius omnia relinquere, vale dicit gregi ſuo, dicens, Ite meæ quondam felix pecus, ite capellæ. quia poſthac non habebo curam veſtri, cogor enim profugere. Ad quod Tityrus ſignificans per ſummam artem modicam ſibi eius retinendi facultatem, largam tamen voluntatem dicit, tametſi non poſſum efficere, vt nõ profugias Melibœe, tamen poteris requieſcere mecum hac nocte, ruſticis cibis, & thoris accipiendus, hoc dicit. Ordo eſt. At .i. ſed, hoc eſt, tu quidem Tityre in poſſeſſionibus manes acturus gratias, ſed nos ibimus hinc .i. a patria noſtra, alij ſup. ibimus, ſubaudi, ad Afros ſitientes .i. frequenti ſiti laborantes, propter ſiccitatem terræ (maior tamen eſſet vis ſermonis, ſi dicatur, alij ibimus ſitientes ad Afros, quia Afer, qui calori aſſuetus eſt, minus ſitit quam æternus) pars, id eſt partim ibimus Scythiam, id eſt ad regionem frigidiſſimam, &, ſupp. partim veniemus Oaxem, .f. ad ſolum fluuium Cretæ .i. illius regiones. rapidum .i. velociter currentem, & veniemus, ſup. partim ad Britannos, qui nunc Angli dicuntur. diuiſos .i. diremptos, & ſeparatos, per interpoſitionem Oceani, penitus, ſup. a toto orbe .i. globo terræ, Oceano circuncincto. En, q.d. quod nouum eſſet, & præter opinionem, aut ſpem, ego videns poſt .i. poſtea, lõgo tempore, vnquam .i. quouis tempore. fines .i. limites (quaſi ingredi non ſperaret, ſed a longe forte videre poſſ.) patrios .i. patriæ meæ, vnde exactus ſum, & videns poſt aliquot ariſtas .i. meſſes, hoc eſt, annos, quia ſingulis annis ariſtæ meſſes ſunt, culmen pauperis .i. exigui tugurij, pro tugurij .i. integumenti contra ſæuitiam cœli, congeſtum ceſpite .ſ. terra cum herbis euulſa, appoſitione, mea regna, q.d. licet tugurium ſit, tamen eſt mihi pro regno) quia quilibet, quodammodo domi ſuæ regnat. & ideo dicit Iuuen. Eſt aliquid ſeſe dominum vnius feciſſe lacertæ) Mirabor quod, ſup. impius miles habebit hæc tam culta noualia .i. arua innouata ad ſationem proxime faciendam, & hoc modo non eſſet interrogatio, quæ eſſet ſic exponendo, vt mirabor abſolute ponatur, & ſit huius ſententiæ, aut vt ſubintelligatur ea, vt ſic, Videns poſt aliquot ariſtas mea regna, mirabor .i. admiratione afficiar, aut mirabor ſup. ea regna, videlicet mea, & id quidem libentius dixero propter verbum futurum habebit, nam cum ipſe poſtea reuiſurus eſſet ſua regna, iam non habiturus eſſet ea miles, ſed haberet, incipiens ergo nouam ſententiam non expleta prima, ſed ſuppreſſa per apoſiopeſin, propter mœrorem poſt aliquantulum moræ ſuſpiriis datæ, exclamat rurſum quaſi prius oculus lacrymabundus, ad arua ſua conuerſerit, dicens, nunquid, ſup. dignum eſt, ac dij æquum viſum, quod impius .i. libertatis patriæ violator, & incubator, miles .i. ſtipendiarius, habeat hæc .i. mea? monſtrat autem ea noualia .i. arua renouata per ſationem, aut ad futuram ſationem, tam culta? Miles barbarus .i. craſſi ingenii, & alienigena, vt Gallus, aut Teuto, habebit has ſegetes, ſup. iam cultas, & tantam de futuræ meſſis ſpẽ oſtentantes? q.d. id iniquiſſimum eſſe, vnde ſubdit, en quo .i. ad quam conditionem, & ad quem ſtatum, diſcordia .ſ. ciuilis perduxit miſeros ciues, quorum coloni expelluntur? en quis .i. quibus, hoc eſt, ad quorum vtilitatem conſeuimus agros? q.d. ad impiorum commoda. Quo dicto, apoſtrophas .i. ſeipſum tanquam alium alloquitur, & vtens figurata iuſſione, quæ prohibendi vim habet, dicit, Melibœe inſere .i. per inſitionem producere ſtude, piros .i. arbores piriferas, q.d. aliud tñ pira carpet (cum in poſtera dicatur, Carpent tua poma nepotes) Pone vites ordine .i. per ordinem. vt .ſ. melius ſolem excipiant, & æqualiter nutriantur, hoc eſt adhibe omnem curam vineis colendis, quia vinum, Barbarus inde bibet; quod quia facturus non eſt, & potius diſcedere vult dicit, Ite .i. diſcedite a me. ite (inquam) meæ capellæ, appoſitione quondam .i. quæ aliquando fuiſtis pecus felix .ſ. diligenter curatum, & paſtum. Ite, dicit, a me, quia ego proiectus .i. recubans, & proſtratus, in antro viridi .i. virentibus herbis, aut fruticibus cincto, non videbo poſthac .i. poſt hoc tempus, & ex hac hora, procul .i. de longe, vos pendere .i. adhærere, quaſi ſuſpenſæ ſitis, de rupe .i. inclinato capite deorſum de rupe, dumoſa .i. dumis, & vepribus, ac virgultis plena. Ego nulla carmina canam ſup. vobis, vt ſolebam, & vos capellæ non carpetis .i. abrodetis me paſcente .i. ea ſtente paſtore veſtro. Cytiſum .i. fruticem illum lacte plenũ vnde multum lactis oues effundunt dictum e Cythiſo inſula, florentem .i. flore & fronde abundantem, nec carpetis me paſcẽtia quia ſub alio paſtore id facere poteritis, ſalices amaras .ſ. hominibus ſed vobis dulces. Et hoc dicens, viſus eſt diſcedere, vnde ſubdit Tityrus. Tamen .i. tametſi tibi abeundum eſt Melibœe, tamen poteris requieſcere mecum, hic .i. hoc loco, in his ſepibus, aut tuguriis meis, ſuper viridi fronde .i. toro herbaceo, aut frondaceo, poteris & cœnare mecum, quia poma mitia .i. matura ſunt nobis, & caſtaneæ molles .i. maturæ, aut decoctæ, aut quæ non remordent dum mordentur, ſup. ſunt nobis, & copia lactis preſſi .i. coagulati, hoc eſt caſei recentis, & mollis eſt nobis, hoc eſt habemus poma, & caſtaneas, & lac preſſum, quibus poteris mecum reficere, deinde oſtendens ſe verum amicum & ſincero animo inuitaſſe, nec optare, vt habeat, dicit. & iam ſumma culmina .i. ſummitates, villarum .i. domuum in agris conſtructarum, fumant .i. fumoſo colore propter aduentum noctis, obducuntur, procul .i. a longe aſpicientibus, nam iis montes & villæ videntur quaſi cœleſti colore & fumo tegi, vnde exponens, quid ſit quod procul fumant, addit. &, Maiores vmbræ, hoc eſt nocturnæ cadunt de altis montibus, hoc eſt nox erit, Nã ſi adiecta eſſet particula procul, concederem in ſententiam, dicentium villas fumare quia cœnæ coquerentur, ſed id quo propius eſſent, eo melius viderent non ergo aderent procul. [At nos hinc alij) At particula aduerſatiua eſt, & contentionis, quæ ſit, vt dicat, vbi ſententiæ inter ſe contendunt aptiſſima, ſicut hic, quia Tityrus manſurus erat, inter flumina nota, & ad paſcua ſua, bene dicit, At nos hinc &c. Sic in principio 4. Æneid. quia dictum erat in fine 3. Factoque hic fine, quieuit bene ſubditur, At regina graui iamdudum ſaucia cura Vulnus alit venis. & in eodem 3 poſt commemorationem quietis ceterorum animantium ſubditur, At non infelix animi &c. Eſt autem πρόληψις, id eſt præſumptio ſenus, quod poſtea per partes, ad idem verbum reducibiles, diuiditur. Nam totum eſt nos, verbum, ibimus, partes alij, & pars, ſed motis pure,

quòd ἀσύνδετον diuerſitatem perſonæ non admittit vt ſi euocatio-
ne, vnde non dices, non ibimus, alij, ſupple ibunt, ſed nos ibi-
mus, alij ſupp. noſtrum. i. nos partim, ibimus ad Afros, &c. Om-
nes ferè intelligunt Afros. hic dici, ſitientes. vnde Mancinellus,
Sitientes Afros, ibi enim multum torrida zona occupat, quare
maxima mediterraneæ Libyæ pars, & regio, circa oceanum de-
ſerta eſt. id Strabo docuit lib. xvij. verum (vt dixi) plus ponderis
eſſet ſi, ipſi ſitientes intelligantur ire ad Afros, quæ regio aqua-
Scythia rum indigna eſt, cum Tityrus ad ſacros fontes moneat. (Scy-
thia) Regio eſt ad ſeptentrionem in Orientem porrecta, includi
tur ab vno latere, Ponto, ab altero, montibus Ripheis, à tergo
Aſia, & Phaſi flumine, multum in longitudinem, & altitudinem
patet, vt auctor eſt Iuſtinus, libro ſecundo. Solitus autem dicit,
eos amare prœlia, & cruorem interemptorum ex ipſis vulneri-
Oaxis. bus ebibere. (Oaxis) Cretæ inſulæ fluuius eſt, vt dicit Politia-
nus Centuriæ ſuæ cap. trigeſimoſeptimo, vbi hunc locum Ser-
uianum damnat. Sanè quæ nuper de Oaxi, Creta, Britannia,
Tugurio, &c. ex Mancinello attulimus, quia nunc Mãcinellum
Barbar. integrum poſuimus, conſulto dempſimus. (Barbarus has ſege-
tes) Satis aperte in Auguſtum dictum videtur, qui Cæſarea acta
tuebatur, qui Gallo milite fretus, ceteros ſuperauerat. ſed ad ru-
Super. ſticam eſt ſimplicitatem referendum. (Fronde ſuper viridi)
Quia morus non eſt ablatiuo, iunxit præpoſitionem, ſuper, quę,
niſi accipiatur ferè pro de, nunc tantum ablatiuo deſeruit. (Sunt
nobis) Zeugma à ſupremo, quia repetitur, Et preſſi copia lactis,
ſupple eſt nobis. dixi, quomodo intelligerem culmina villarum
Fum. at. fumare procul, non propter cœnam, quę paretur, ſed propter co
lorem cœleſtinum, qui cadentibus vmbris à longe diſtantibus,
Villa. induitur. Villa autem eſt, quæ vis domus in agro. quaſi villis
Regulæ. tecta, vnde peccant, qui oppidum dicunt. Sed regularum prima
puerorũ. eſt, quoties dictio collectiua, aut pluralis numero, verbo plurali
recte conſtruatur, poſſunt pro quibus ea ſupponit, ſine repeti
tione verbi ſubiungi: vt, Nos ibimus alij Afros, pars Scythiam.
Secunda, licet poetæ licentiuſe prouinciæ, aut appellatiuo nomi
ni, præpoſitionem auferant, nos tamen eam exprimemus, niſi
fuerit proprium nomen loci minoris, & ſimplicis figuræ, vnde
dicam ad Afros, ad Scythiam, ad Oaxem. Tertia nomina adiecti
ua, quorum exitus nominatiui, neutrum genus refugit, in obli-
quis ſæpe recipiunt: vt, pauperis tugurij, in locuplete penu.
Quarta in appoſitione, verbum fere ſequitur principale ſuppo-
ſitum, non quod magis commune eſt, ſed quod præponitur: vt,
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ. Quid meruere bo-
ues, animal ſine fraude, doliſque? Quinta, ſuper, & ſubter, li-
cet olim ſine mutatione loci, ablatiuis deſeruiebant, nunc tan-
tum accuſatiuis deſeruiunt. non ergo dices vt hic, Fronde ſu-
per viridi, nec vt ſexto Aeneidos. Gemina ſuper arbore ſidunt,
nec vt alibi, Denſa ſubter teſtudine. ſed, ſuper frondem, ſubter
teſtudinem. & ita in reliquis.

VARIA LECTIO.

EN quo diſcordia ciues. Perduxit miſeros?) In peruetu-
ſto Vaticano codice, & in Longobardico, perduxit,
omnino legitur, vt vulgata habent exemplaria. Sed in Ro-
mano, in Mediceo, & quibuſdam alijs, produxit, habetur, id
quod alij viderint. (En quis conſeuimus agros?) Veteres qui-
dem plerique omnes codices ita habent, vt vulgo legitur: Ro-
mano excepto, in quo ſcriptum eſt, His nos conſueuimus agris?
(Dumoſa de rupe procul pendere videbo) Hic etiam numerus
mutatus in codicibus aliquot manuſcriptis, in quibus legitur:
Dumoſa pendere procul de rupe videbo, & ita legitur apud A-
ruſianum in elocutionum libello. In mediceo libro,
vno mutato vocabulo, Frondoſa pendere procul
de rupe, ſcriptum eſt. (Hic tamen hac mecum
poteras requieſcere noctem) In Romano
lib. & in Mediceo, Poteras exacta
ſpecie ſcriptum, eſt quod valde
placet. In Longobardico,
in Medico & pleriſ-
que alijs:
Hac mecum poteras requieſcere nocte,
ablatiuo caſu habetur vt plera-
que, etiam vulgata habent
exẽplaria. Sed, Hanc
noctem agnoſcit
Aruſianus
Meſſus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS
Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica
ECLOGA PRIMA.

TITYRE, tu patulæ recubans) Hac Ecloga
gratitudinem ſuam teſtatur Poëta aduerſus
Cæſarem Octauianum. Ac primo felicita-
tem commemorat. eſt enim genus gratitudi
nis agnoſcere bene ſecum agi, hinc perfecta
gratitudo, à quo. Sed vbi felicitatem ſuam
recordaris, breuis eſt illius gradus ad benefa
ctorem. Eam vero inducta narrat perſona, in quo vitatur ſpecies
iactantiæ. nam quod addit ipſe deinceps. alia ex prouocatione fa-
cit, maleuoli & ingrati ſignificationem præbiturus, ſi vel tacuiſ
ſet omnino, vel leuiter eſſet aſſenſus. Felicitas autem hæc eſt, quod
in omnium trepidatione ſit quietus ipſe ac ſecurus, in periculo
tutus, quod recubandi verbum oſtendit. Locus ipſe non ſolum
animi tranquillitatẽ notat, ſed delectationem, ſub tegmine, ſub
vmbra patulæ ac late diffuſæ arboris, & quidẽ glandiferæ, vnde
olim gentibus cibus. ſimul attingit rem geſta, de qua in Mœri.
Certe equidem audieram qua ſe ſubducere colles incipiunt.
Oblectamenti ſignum eſt euidentiſſimum, cantiones, nõ geme
bundæ, aut querulæ, ſed de ſuis amoribus cum ceteri velut rele-
gati, aliam quærant patriam naturali atque antiqua relicta. Tity
rus autem in altiſſimo otio requieſcit ſub vmbra. (Dulcia arua)
Ad miſerationem maiorem facit vt illic, Et moriens dulces re-
miniſcitur agros. (Amaryllida) Hæc Roma eſt, vel Octauia-
nus, quem ipſe tenui auena canebat hoc eſt bucolico carmine.
(O Melibœus nobis, &c.) Nondum quidem pro Deo habeba-
tur, colebaturq́ Octauianus, cum hæc Virgilius caneret, ꝓpterea
dicit Mihi. nam ſi iam tum fuiſſet, ſuperflueret pronomen illud
emphaticon. quod poſitum alioqui eſt magna de cauſa Deus eſt
homo homini, à quo iuuatur, Inquit, Plinius & antiquitas deos
ex beneficijs finxit etiam brutas animantes, vt Aegyptij feles, ca
nes, boues, ibes Græci vero, inuentores reꝝ vtilium, Mineruam
oleæ Bacchum vini, Æſculapium medicinæ. (Deus nobis) Grati
tudinem patefacit, ſimul inuidiam omnem ſubmoueri a felicita
te, licet propria. nam ſi Deus fecit, habenda illi gratia, non inui
dendum Virgilio, ſed gratulandum potius, Quid enim vel dei
damnet iudicium, vel inuideat, aut oderit eos, quibus faueant dij?
(Sæpe tener noſtris) Non ſolum animo, & ingratitudine erit mi
hi Octauianus deus, ſed cultu & cęremonijs. Gentilitia ſunt hęc
nec Chriſtianis imitanda. quod quidam noſtræ profeſſionis im
pie faciunt. qui incõmunicabilem Dei appellationem, ac pene
cultum, miſeris ac infirmiſſimis mortalibus communicãt. (Ille
meas) Redit ad narrationem beneficiorum. quid ille non mihi
reddidit, cui omnia erãt belli turbine excuſſa? reddidit fortunas,
nempe agros, & boues, cum libertatẽ. nam permiſit boues erra-
re, quo vellent, cultum animi, nempe Muſas ipſas, vt cantẽ, non
quæ ille præſcribit de ingentibus à ſe rebus geſtis, ſed pro arbi-
tratu meo carmen paſtoricium, & agreſte. tu hæc cernis omnia,
nihil neceſſe habeo multis explicare. (Non equidem inuideo)
Suſpicioni occurrit, ne inuidere videatur felicitati, in tanta om
nium miſeria, ſed mirari ſe teſtatur, quod ille communem calami-
tatem potuerit effugere. (En ipſe capellas) Ego vero non ſolum
turbor, ſed exturbor, & expellor cũ tenui re ac familia. & ad mi-
ſerationem maiorem oſtendit ſe abire, impeditum atque onu-
ſtum filia, & vxore recens enixa geminos, ſpem propagandi ge-
neris. Nam ſi vſquam eſt quies neceſſaria, maxime eſt puerpe-
ris, & teneris infantibus. Ad affectum autem paternum facit,
quod pueri illi ſint ſpes generis, quo grauius laturus ſit iacturã
eorum, ideoq́ periculum transferendi, & migrandi laborioſius
ſit, ac moleſtius. Hæc tanta amplificatio miſeriæ, auget Vir-
gilij felicitatem, ac proinde laudes Octauiani, vt ſe plurimum
debere Auguſto manifeſtius conteſtetur, & per hoc gratitudi-
nem ſuam declaret, quo ille maximi fieri ſuum beneficium gau
det, optimeque cenſeant eſſe collocatum. alliciaturque ad bene-
faciendum homini tam grato. Ad dandum enim inuitat, qui
ſe accepiſſe profitetur. (Sæpe malum) Auertit inuidiam cru-
delitatis huius à Cæſare, in fata, & deorum voluntatem, quàm
pronunciatam ſibi ait oſtento ſi animum voluiſſet aduertere.
(Si mens non læua fuiſſet) Culpa mea eſt, qui potuiſſem
parere cœleſtibus monitis. ſed obſurdeſcebam ad manifeſtas
deorum voces. (De cœlo Tactas) Effugere licuiſſet tantam
calami

calamitatem, ſi cum primum viderunt fulgure ictas quercus, hoc eſt Brutos, Caſſium, & alios Cæſaris percuſſes proſcriptos victosque, in quorum partibus Cremonenſes erant, longius diceſſiſſent à contagio vicinæ, tanquam à peſtilentia, aut victorem conciliaſſent ſibi aliqua ratione. [Vrbem quam dicunt Romam) Reſponſio paſtoralis. Rogatus de Ceſare, de Roma reſpondet, longis ambagibus, ſed acute tamen & callide. magnitudinem, enim Octauiani effert deſcribenda Roma, quę illius imperio regatur. [Quam dicunt Romam) Et hoc ruſtice, tanquam illis nõ admodum ſit nota Roma ſed ex leui quadam auditione, vt agricolis omnibus paululum longinqua, quantumuis ampla & illuſtria, ignota ſunt. non enim curioſi ſunt, nec auidi cognoſcendi res exteras. [Huic noſtræ ſimilem) Vt enim rudes ſunt atq; inexpertes omnia metiuntur ex ſuis rebus. [Quo ſæpe ſolemus) Vrbem plenam nobilitatis, ducum heroum, ſedem imperij, ſtultus exiſtimabat ſimilem paſtoriciæ vrbis, & plane ouilis cuiuſdam: vt ingenium, eloquentiam, humanitatem, educationem Romani populi, Mantuani arbitraretur eſſe ſimilem. [Et quæ tanta fuit) Ruſtica inuentio, & interrogatio congruens paſtoriciæ admirationi. paſtores enim, & agricolæ facile quiduis mirantur, quia cauſas ignorant. [Libertas) Specioſus titulus, & qui facile vel in paſtorum pectora penetret. nec magis poterat Octauiano blandiri, quàm quod per eũ fateatur ſe eſſe libertatem aſſecutum, qui ſuſpectus eſſet tanquam ademiſſet eam omnibus. Libertatem & opes auctas ſibi declarat Auguſti beneficio, ſed libertatem vti par eſt, anteponit. [Reſpexit inertem) Merito inertem. nam libertatem, quam ipſe per ſe nunquam eſſet conſecutus, Auguſti eſt nactus beneficio. [Candidior poſtquam) Bucolica ſcripſit Virgilius iuuenis, nempe ante annum trigeſimum. Natus eſt enim Pompeio & Craſſo primum Coſs. à quo anno vſque ad triumuiratum ſunt anni XXIII. Porrò III. viratus decem annos durauit. Itaque hyperbole eſt ex affectu Virgilij, qui tãdiu ſine libertate & peculio vixiſſet, vt ſibi in ea ſeruitute conſenuiſſe videretur. Sed referri tamen Candidior poteſt ad libertatẽ, quaſi pulchra, & ſpecioſa, & benigna, quod quibuſdam magis placet. [Nanque fatebor enim) Mantuæ nec liber eſſe poteram, nec diues, quamuis non paucas ederem ingenij ſignificationes & eruditiones, haud vtique pauciores quam Romæ, ſed nullum precium virtuti, & bonis artibus inter eos, qui illas vt non intelligerẽt, ita nec curarent. [Mirabar quid mœſta Deos) Senſus difficilis. ſed peculiariter ſignificatur Romanorum fauor erga Virgilium. Mirabar quid tantæ eſſet rei, cur Roma vniuerſa pro te deos inuocaret, vt eſſent tibi propitij, Auguſtum, ſcilicet & proceres, & cur iuberet ſalua eſſe ſua poma in arbore, ne quis quid de bonis Virgilij caperet. [Tityrus hinc aberat.) Atqui cum hinc es profectus Romam, magnum tui deſiderium omnibus in reliquiſti, ſummis, infimis mediocribus, vt cauſa non fuerit, cur hinc diſcederes. vel Hic, id eſt Roma, vt non referatur ad locum, in quo ſunt, ſed de quo loquuntur. [Quid facerem?) Hoc ad illud videtur pertinere, quod Virgilius Mantuæ eſſet omnibus cariſſimus, nec opus illi fuiſſe, Romam proficiſci. ideo reſpondet, quid facerem, quo minus irem Romam? quid agerem potius, aut commodius? neque enim libertatem eſſem vnquam nactus, nec deos nouiſſem, hoc eſt Romanos proceres adeo propitios & fauẽtes ingenijs [Hic illum vidi) Tanti profecto fuit Romam adiſſe. nam illum vidi magnum iuuenem, Octauianum, pro cuius ſalute duodenos dies annis ſingulis vota ſuſcipio. Iuuenis erat tum Cæſar Octauianus, nempe quinq; & viginti annorũ plus minus. adoleſcentes etiamnum, qui eius eſſent ætatis, nominabantur. [Hic mihi reſpon. pri.) Ipſe vltro & primus, non cogatus ab vllo ex Rom. magnatibus. [Paſcite vt ante) Pergite in ſtudijs cœptis, & augete illa, me auctore. [Fortunate ſe) Tali auctore & tutore, ingenij tui monumenta ſemper manebunt. vel ſimpliciter de agris intelligendum, in laudem Cæſaris. Senex dicitur ad decorum perſonæ. nam inducuntur ſenes paſtores, quò pertinere & illud poteſt.

Candidior poſtquam tondenti barba cadebat.

vel ſenex nomen eſt dignitatis paſtoralis, ſicut pręcipuus, vel maximus, vel dominus, vel pater. [Quamuis lapis) Simpliciter & ſine figura intelligendum, agros quidem Virg. eſſe ſeptos vndiq; hinc monte, illinc palude, ſed ſufficientes ipſi & gregi eius, nec futurum opus, vt aliud fortis quærat ad ſe & pecus ſuum alendum. tum addit ex ea munitione ingentem commoditatem, quod damna vicinæ non peruenient ad ea animalia, quæ ſolent errare, cuiuſmodi ſunt pecudes & apes. [Non inſueta graues) Vallatus his patronis, quantumlibet agri alijs tuis vicinis adimantur, eris ipſe incolumis, nec exiſtimationi ingenij erit quod timeas, fauentibus tibi columinibus totius eruditionis. [Fortunate ſe) Deſcriptio eſt ruſticarum voluptatum, quæ oculis auribus, ſomno, & refrigeratione capiuntur, tum fructu paſtionum. [Hinc inter flumina nota) Facit hoc ad felicitatem, cõſeneſcere in patria, vel vbi diu aſſueueris, vt eſt apud Claudianum:

Felix qui patrijs æuum tranſegit in aruis.

[Ante leues ergo) Hic pertinent ſuperiora, ad teſtificationem gratitudinis erga Octauianum. [Quam no. ill. lab. p. vul.) Ille vultus, quo mihi & fortunas reſtituit, & de libertatẽ dedit, & animum auxit. [At nos hinc ali.) Poſt gratitudinem ſequitur affectus commiſerationis de alijs, ſic quomodo poſſit animũ Cęſaris flectere, & alijs ſuis municipibus propitiorem reddere. [Diuiſos orbe Britannos) Orbem vocabant olim terram continentẽ quæ Oceano alluitur, inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe, nõ item inſulæ maris mediterranei, vt Sicilia, & Sardinia & Cyclades, & eiuſmodi. Magna calamitas, quæ propinqua migratione reparari non poterat. quærendæ erãt Romanis ciuibus ſedes extra orbem Romanum. [En vnquam patrios) Affectus naturalis exulum & profugorum, vt ſpem quandam vſurpent reuiſendi aliquãdo, quæ relinquunt, & cum reuiſunt, admirantur atque exhilaraſcunt. idem contingit poſt longas peregrinationes. [Poſt aliquot mea regna, &c.) Ruſtica annorum notatiò, non ex Olympiadibus, vt apud Grę̨cos, neq; ex conſulibus, vt apud Romanos, ſed ex temporum annuis qualitatibus. ſicuti Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non conſule, computat annum.

[Impius hæc ſegetes) Magnæ indignationis eſt, quæ ciuis elaborauit, ea poſſidere barbarum, & quidẽ impium. [En quo diſcordia ciues) Bella ciuilia non ſolum Romæ publica, & in ſumma imperij, ſed etiam inteſtina, in ſingulis municipijs. Et eſt ſententia indignationi conueniens. [En quis conſeuimus agros?) Ita euenit in plerique humanis rebus, vt ij fruantur noſtris laboribus, qui ſunt indigniſſimi, aut quos minime omniũ vellemus, de quo Salomon conqueritur in concionatore. [Inſere nunc) Omnia hæc ſunt pathetica, plena commiſerationis, mouent enim miſericordiam mala, quæ nos vrgent, & bona, quæ amittimus. Oſtendit vices rerum humanarum, & ignorantiam futuri, En quis conſeuimus agros? Hoc cum commune ſit omnibus vnicuique pro ſtatu, & conditione ſua, maxime miſericordiam elicit. facile enim mouemur in malis, quæ ad nos peruenire poſſe exiſtimamus. [Ite meæ quondam) Diſceſſus à rebus caris, etiam audientibus, vel ſpectantibus miſerabilis eſt. [Non ego vos poſthac) Tam erat graue paſtori illi, conſueta oblectamenta, & vitam, cui a puero aſſueuerat, relinquere, quam Cæſari ſuũ imperium. hæc omnia ita canit Virgilius, propterea cauſam, quam modo attigimus, vt Auguſtũ ad miſericordiam erga municipes ſuos Mantuanos adduceret. [Hic tamen hac mecum) Benignitas, & hoſpitalitas ruſtica, & mutatio ad opes, quas ſuppeditat rus ipſum. Probitatem ſuam oſtendit erga miſerum, & Octauianum allicit ad miſerandum exemplo ſuo. Noctem dicit impendere ideo, quieſcendum, per quod innuit, non procul abeſſe finem turbationis illius, & malorum.

ASC. PROXIMA formoſum) Secūdæ Eclogæ, quæ inſcribitur Alexis, argumentum tale eſt: Corydō paſtor impatienter amans Alexim, formoſiſſimum puerum, ipſumque per auia, & inacceſſa, quæritans, omnia ferè quæ ad conciliandū amorem facere poſſent, commemorat, quibus cum nihil proficeret prope ſuadet, ſtulto amori modum impone re. Huius Eclogæ ſcribendæ, ratio potuit eſſe, Vt Theocriti Eclogam tertiam, cui ſimillima eſt imitetur, ſed illic Amaryllis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à ſe, licet honeſte dilecti, quem ab Aſinio Pollione dono acceperat amicabiliter meminiſſe poſſet, Siue, vt Pollioni blandiatur, nam (vt Donat. dicit) eū maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit, quippe qui inuitatus ad cœnam captus pulchritudine, & diligentia, ſeu indulgentia Alexandri, Pollionis pueri, eum dono accepit. Quam rem videtur Horatius tangere. i. epiſtola ſ, dicens: Non ancilla tuum iecur vlceret vlla, puer oc Inter marmoreum venerandi limen amici. Ne dominus pueri pulchri, caræue puellæ, Munere te paruo beet, aut incommodus angat. Hæc ibi. Quam tem Virgilio vſu veniſſe dicunt, ſed neque illud Hora ij Maronem exprimit, neque hic aliud ad id. quod Donatus aſſerit, magis alludit, quam quòd dicit eum Delicias amaſſe domini. Verum cum in fine dicat, ſe eo non potiri, aliumque quæſiturum, non videtur ſemper de Alexandro loqui, quo Donatus fuerat. De hac re autem plenius dicam ibi, Mille meæ ſiculis, &c. Lege etiam Mancinellum. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt: Proxima, ſcilicet à prima, hoc eſt ſecunda Ecloga. qua, id eſt in qua, Corydon paſtor ille amaſius, luſtrat, id eſt quærit Alexim puerum illum, formoſum. i. ſpecioſum, & formę plenum ſuadet, ſcilicet in fine carminis, diſcedere amori. i. ab amore, ſi nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies alium ſi te hic faſtidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN ALEXIM VIRGILII.

Prima forſum Corydon qua luſtrat Alexim.
Si nequeat flecti, diſcedere ſuadet amori.

ARGVMENVVM.

CORYDON Paſter impatienter amans Alexim puerum formoſiſſimum, omnia ferè, quæ ad conciliandum amorem facere poſſent, commemorat: quibus cum nihil profi ceret, quod maximum eſt in amore remedium. ad neglectam rerum domeſticarum curam animum ſibi eſſe conuertendum cenſet, iuxta illud, Ocia ſi tollas, periere Cupidinis artes.

ALEXIS.

ECLOGA SECVNDA.

FORMOSVM Paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini, nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas vmbroſa cacumina fagos
Aſſidue veniebat. ibi hæc incondita ſolus
Montibus, & ſiluis ſtudio iactabat inani.

SERV. FORMOſum Paſtor Corydon) Virgilius in perſona Corydonis intelligitur, & Cæſar in perſona Alexis inducitur. [Corydon) Fictum nomen eſt ab aue, quę corydalus dicitur. [Ardebat Alexim) Impatienter diligebat. [Alexim) Quem dicunt Alexandrum, fuit ſeruus Aſinij Pollionis, quem Virgilius rogatus ad prandium, cum vidiſſet in miniſterio omnium pulcherrimum, dilexit, eumq́. dono accepit. Cæſarem quidam acceperunt formoſum in operibus & gloria. Alij puerum Cæſaris, quem ſi quis laudaſſet, gratam rem Cæſari feciſſet. Nam Virgilius dicitur in pueros habuiſſe amorem, nec enim turpiter eos diligebat. Alij Corydonem Aſinij Pollionis puerum adamatum à Virgilio ferunt, eumq́ a domino ipſi datum Corydonem a Virgilio ficto nomine nuncupari ex eo genere auis quæ corydalus dicitur, dulce canens. Alexim vero puerum, quaſi ſine reſponſione ac ſuperbum. hunc autem dilectum fuiſſe Pollionis, & Virgilium gratum ſe futurum exiſtimaſſe, ſi eum laudaret, cuius forma Pollio delectabatur, qui eo tempore Tranſpadanam Italiæ partem tenebat, & agris præerat diuidendis. [Delicias domini) Hoc eſt qui ſuo domini Cæſari, vel Pollioni in delicijs erat. [Nec, quid ſperaret). i. nec ſpem potiendi habebat. [Tantum) Tantummodo [Aſſidue). i. ſæpius. [Incondita) Incompoſito, ſubito dicta, agreſtia, vel inſaniæ mentis dicta verba. vel incondita. i. inconſcripta, vt Saluſtius in Iugurthino. At illi quibus res incognita erat, ruere, cuncti ad portas, incondita tenere. [Montibus) Qui amorem ei præſtabant. [Iactabat). i. fundebat incaſſum. [Inani) Præ amore nihil ſibi procurans, ſed in abſentem iuuenem loquebatur.

ASC. FORMOSVM Paſtor Corydon ardebat, &c.) Corydon inquit poëta, paſtor quidam vehementer amabat Alexim formoſum puerum, quem in delicijs ſuis, dominus eius habuerat, vnde nulla eius potiundi ſpes Corydoni erat, nec tamen minus amauit, vnde aſſidue veniebat ad ſolitudinem nemorum, vbi cantilenam de amato puero inaniter repetebat. hoc dicit Seruius, per Corydona, Virgilium, & per Alexim, Alexandrum Pollionis puerum intelligit, ad quod dicendum, dixi, non rogi interpretem, quia ſi ex communi paſtorum aceruo, perſonas depromptas dixeris, non minus conſequeretur, quod prædicit poëta amoris. ſ. impatientia ſtultitiam exponere, & remedium dare, verum quia (vt dicit Mancinellus) Apul. manifeſte prædicat per Corydona, Virgilium intelligi, dicamus id verum eſſe, ſic tñ vt non omnia ei quadrent, ꝙ artificioſe facit, ne hiſtoriam contexiſſe dicatur, nec Auguſtum per Alexim ſignificaſſe, vllo modo dicendus eſt. Ordo eſt. Corydon paſtor. ſ. ouium, ardebat. i. impatienter amabat, ac deperibat Alexim, puerū illum formoſum. i. formæ, & ſpeciei plenum, appoſitio eſt, delicias domini. i. patroni ſui, nec, ſupple Corydon habebat quid ſperaret. i. vnde eius potiundi ſpem haberet, tñ. i. tantummodo, ſup. hoc ſpei habere videbatur, ꝙ aſſidue veniebat inter denſas fagos, appoſitio eſt, cacumina vmbroſa. i. ſummitates montium, aut arborum, vmbris arbori rectas, & ipſe ſolus iactabat. i. incaſſum fundebat, inani ſtudio. i. ſtulto conatu in montibus, & ſiluis, hæc incondita. i. rudia, & incompoſitæ, quæ ſequuntur carmina. [Formoſus) Dicitur à forma, & forma (ſm Donatum) a formo, ſeu foruo, quod eſt calidū ſm eundem, quia ſanguinei, & ferè iuniores omnes, quibus ſanguis adhuc calidus eſt, formoſi eſſe ſolent potius q̃ pulchri. [Corydon) Formoſus.

rydon) Vt dixi, paſtoria apud Theocritum nomen eſt. hic autem pro Virgilio ſumitur, ſic tamen, vt pro quouis impatienter amāti ſumi poſſit. [Alexim) Alexis, dici poteſt ſine dictione, aut ex ſponſo, vt patuit in Mancinello. Declinatur autem hic Alexis, huius Alexis, vel Alexidis. Cic. ad Attic. Nam Alexidis manum amabam, q tam prope accedebat ad ſimilitudinem literæ tuæ.

Regula pueriles. Regula prima eſt. In appoſitione, licet, conformitas caſuum ſit neceſſaria, non tamen numerorum, nec generum, tunc autem diuerſi ſunt numeri, quando alterum ſingulari caret, ſicut hic. Alexim Delicias domini, aut alterū collectiuum eſt, vt, Felix pecuariæ capellæ. aut ſingularia copulantur, vt Homerus & Maro poëtæ clariſſimi. Exemplum de diuerſis generibus: vt, Denſas vmbroſa cacumina fagos. Secunda, locutiones græcæ tranſlatitiæ, & mere poëticæ ſunt oratori fugiendæ. Vnde non dices in ſoluta oratione, Corydon ardebat Alexim, ſed ardenter amabat. Tertia, quantia eſt vocalis ante nouiſſimam literam, tantia eſt ante nouiſſimam ſyllabam, ſi non mutetur ſcriptura in nominibus in n, præter on, ſemper longum, vt titan, pan, ren, ſpleo, lyen, ſyren, delphin, Corydon, vltimam nominatiui, & penultimam genitiui producunt, quam nomen, & omen, corripiunt.

IOAN. SCOP. MARO, quem merito diuinum poëtam Macrobius nūcupat, multa adeo ingenioſe conſcripta poſteris reliquit, quòd doctiſſimum quemque licet iugi exercitatum lectione defatigant. Et quamuis in eo ipſo dilucidando, enodandoq́ grauem tulerint laborem Interpretes, multa tamen diligentiori cura, remotiorique doctrina digna intacta, tanquam intellectu facilia, omiſerunt. Sed ne loquendo tempus fruſtremur, ad Maronis carmen perueniamus, Feſſis meſſoribus æſtu Allia, ſerpillumque herbas contundit olentes. Quod in hoc carmine, interpretes viri ſenſerint diſertiſſimi, cuique, cum circumferantur, videre licet. Nos vero hoc idep à Virgilio rerum omnium ſcio dictum putamus, in æſtu meſſores Allia, Serpillumque, quo ſerpentes, cum illorum morſus dormientes impenſe timeant, odore repellant, ſubcœnitare ſolent, quod Macer his carminibus, cum de Serpillo loquitur, indicat.

Nidor combuſti ſerpentes effugat omnes.
Et quoduis animal infundens ore venenum
Hoc ideo miſcere cibis meſſoribus eſt mos,
Vt, ſi forte ſopor feſſos depreſſerit illos,
Virtutibus a nocuis tuti requieſcere poſſint:
Peſtiferos morſus bibitum iuuat.

Quid ego citatius, & quorſum ipſe poëta dixerit? Alter. n. ab altero mutuari vt, cur ſubcœnare, merendareq́., vel prandere meſſores Alia, Serpillumq́. ſolēt. De alio quoq; ſic. Idē Macer ſentit.

In quarto poſuere gradu, manſum, vel inunctum,
Curat, quos ſerpens, vel ſcorpius intulit ictus:
Et nocuos vermes tetris pellunt odore:
Sanat & appoſitum morſus canis mille conſimes,
Et bibitum vermes ventris, tineaſq; repellit.
Ex oleo cum coſte ſua ſi decoquis illud.
Morſus peſtiferos reddes cum vnguine ſanos.

Poſſem quoq Serapio de ſimplicibus cap. 299. & Plinius vigeſimoſecundo, & quod alij de Serpillo conſcripſerunt, hic commemorare, ſed ſilentio, cum nihil ad Maronis carmen pertineat, tranſibo. Hoc tamen de Alio non ſupprimam, quod Auicenna cum vino dandum præcipit aduerſus ſerpentum morſus, & vt Galenus ait, Alium eſt Theriaca ruſticorum, quod Oratius execratur in Epodo.

O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil noſtri miſerere: mori me denique coges:
Nunc etiam pecudes vmbras, & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos:
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia, ſerpillumque, herbas contundit olentes:
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.

SERV. CRudelis) Inexorabilis, qui non flecteris meo amore, cui te potiundum præbes. Vel allegoricos, crudelis Cæſar qui non flecteris meis ſcriptis, & non das ereptos agros [Alexi) .i. Cæſari [Mori) Pro contemptu. [Frigora) Nō aprica loca. [Aeſtu) Aeſtiua flagrātia. [Lacertos) Genus ſerpentis. [Theſtylis) Nomen ruſticæ mulieris, quæ meſſoribus æſtu fatigatis diuerſa genera herbarum contundens pulmentarium, his parat. Vel concubina Corydonis. Vel Theſtylis. i. fictilis, ruſticum nomen, vt ab eo quòd ponat cibum ruſticis. [Feſſis) Vel labore, vel æſtu, vel feſſis .i. feruentibus, vehementi ardore fatigatis, vel laboris inſtantia [Allia, ſerpillumq́ue) Herbas calidas quæ æſtum repellunt. Nam vt etiam Plinius dicit in naturali hiſtoria, omnis medicina aut à contrario, aut à ſimili quæritur. Vnde etiam calor poteſt, aut frigore, aut alio calore depelli. Hinc eſt quod in vltima ecloga, cum amator remedium quærit ardori, dicit ſe iturum aut ad Scythiam, aut ad Aethiopiam: vt, Aethiopum verſemus oues ſub ſidere Cancri. quarum regionum altera eſt frigidiſſima, altera feruens calore. Sanè ſerpillus, herba eſt, quæ in græco aſpirationem habet, quam Græci ἕρπυλλον dicunt. In multis enim nominibus, quæ in græco aſpirationem habent, nos pro aſpiratione s ponimus. Inde eſt q pro herpillo, ſerpillum pro ἕξ ſex, pro ἑπτὰ, ſeptem. [Rapido æſtu) Vehementi, & feruenti. Feſſis autem, vel æſtu vel labore. [At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro) Sole ſub ardenti, reſonant arbuſta cicadis. [At) Si per id fuerit, erit hyperbaton, vt ſit, Dum tua luſtro veſtigia, ad me arbuſta reſonant, cum raucis cicadis. Sed melius eſt vt. [At) Coniunctio ſit, & ita intelligamus, Theſtylis herbas terens meſſoribus parat: Verum mecum reſonant arbuſta, cum raucis cicadis.

ASC. O crudelis Alexi, &c.) Ab hoc loco in finem vſque recitatur carmen amatorium ipſius Corydonis, quod in principio animum, quodammodo amantis indicat, & inſolitum concentum parit. nam cum cetera fere carmina penthimemerim, hoc eſt primam tertij pedis, habeant vltimam dictionis, in his ſi illud quarto loco. ſicut etiam in illo, Formoſam reſonare doces, Amaryllida ſiluas ſit præterea mira vis in ſententijs, nam ſi quis ad mores trahere velit, dicat eos qui aliquos iuuare poſſent, cum inedia pereant occidere, quia. n. nil noſtri miſereris, mori me cogis. Probat aūt ſe infeliciſſimum, & iniquiſſimos ſortitum amores, cum cetera omnia ſolatium, aut conſolationē obtineāt, ipſe aut nullam. Eorum vero quibus refrigerium, aut beneficium impenditur, quadruplex eſt diſcretio. Nam in beneficio conferendo, duo animaduertere ſolemus, bonitatem .ſ. eius, vt referre gratiam velit, & prudentiam, vt recognoſcat, tametſi enim nil remunerationis, liberali collator expectat, tamen duplex beneficium dediſſe videtur, qui grato dedit. Horum igitur, alij tantum boni ſunt, alij tantū recognoſcentes, alij, neque boni, neque recognoſcentes, alij, & boni, & recognoſcentes. Tantum boni ſūt pecudes innocuæ, quibus natura refrigerium pſtat, ſed non recognoſcunt. Tantum recognoſcentes, ſunt ingrati homines, vt ruſtici, qui ſcire poſſunt quid acceperint, referre tamen recuſant. Neq; boni, neque recognoſcentes, ſunt lacertæ, qui beneficio effici non poſſunt meliores, & recognoſcentes, ſunt viri boni, & grati, qui ſoli beneficio digni ſunt, de quorum numero ſe eſſe ſatis innuit Corydon. vnde cum ceteris indignis, videlicet, beneficium præſtetur, dolet id ſibi denegatum. Per amaritudinem animi, exclamans, O crudelis Alexi. Si dicat, Alexis atqui crudelis? Reſpondeat, quia nihil mea carmina curas, & nihil noſtri miſereris, ob quam rem me mori cogis, facisq́. vt ſim omnium animantium miſerrimus, nam pecudes captant refrigerium ſub vmbris, lacerti in dumetis, meſſores per expulſionem caloris, à calore alij, quod eis à Theſtyli coquitur, at ego ſine refrigerio te quæritās, ardore conſumor, & extrinſecus propter æſtum ſolis. & intrinſecus, ob ardorem amoris. Ordo eſt. O Alexi. i. ò puer formoſe, q me formoſitate tua allexiſti, ſed reſponſo non dignaris, & ideo crudelis, tu nihil curas mea carmina, tu nihil. i. in nullo, miſerere. i. miſereris (eſt. n. pñs indicatiui) noſtri, denique. i. &, vt vno verbo crudelitatem tuam explicem, tū cogis me mori. cū ceteris animantibus etiam indigentibus refrigerium, ac ſolatium fiat, nam & pecudes, quæ licet bonæ ſint, non recognoſcunt, id ò captant nunc vmbras, & frigora. i. frigus vmbrarum, aut ſub vmbris, & ſpineta. i. ſpinarum naſcentium congeries, & adunatio, occultant nunc & lacertos. ſ. eius generis ſerpentis, virides. ſ. in calore. Et Theſtylis mulier ruſtica, cōtundit meſſoribus. i. ſegetem metentibus feſſis .i. fatigatis, & tentatis rapido æſtu. ſ. ſolis, allia, & ſerpillum, appoſitoru, herbas olētes, & vim expellendi caloris, per calorē quē generāt, habentes, ſed id nimirū phyſicæ diſſet, vnde ruſtice vocat herbas olētes, vt q neſciat vnde vis ea expellēdi eis ſit. At .i. ſed (aduerſatiua) vt dixi (particula, contentioni apta) arbuſtā. i. arbores vineæ, aut ſimiles cōliæ in latebris aruorum per quæ diſcurro, reſonant. i. referunt, me. i. cantilenam meam, cum cicadis raucis. i. aſſiduo cantu rauceſcentibus, hoc eſt reſonant me. & cicadas. i. cātum meum, & cicadarum, dum ego luſtro. i. inquiro,

tua veſtigia.i.ſignacula pedum tuorum ſub ſole ardenti.i.dū ego ardore conſumor, reliqua animantia refrigerio refocillantur. ſecundum Manc. Ordo eſſet at dum veſtigia tua luſtro ſub ſole ardenti arbuſta mecum reſonant, cicadis, raucis.i.ꝑ cicadas raucas, vel cum cicadis. Ego vero longe pleniorem ordinē puto, vt me cum diuiſis ſyllabis, & dictionibus legam, & ſit locutio Reſonant me, qualis in prima, Reſonare doces Amaryllida, & ſenſus quòd inueſtigando Alexim ſæpe exclamauerim, ita, vt arbores in conuallibus referant ipſum.i.vocem eius aut reuera ipſum ſe incuſat, dicendo, Ah Corydon, &c. ſed potius priori modo adhęſerim, quia cum particula hinc, comitem ſignificat, æquipollens coniunctioni copulatiuæ, vt ſit Reſonant mecū cicadis raucis .i. & cicadas raucas quæ tunc vehementiſſime canunt cum cauma intentiſſimum vrget. Eſt autem manifeſtiſſima contentio dum ceteris requiem in vmbris, ſibi ſummam commotionem ſub ardenti ſole prædicat. [Crudelis) Dicitur à crudo, quòd qui crudum, & male digerentem ſtomachum, habent, immiti aſpectu, & feroci animo ſunt, Nec eſt contra amorem, quòd crudelem vocat. nam & deos per impatientiam, amantes, crudeles appellant, vnde illud eſt, Atque deos, atque aſtra vocant crudelia mater. Et illud Tibulli, Crudeles diui ſerpens nouus exuit annos, Formæ non vllam fata dedere moram. [Denique) Particula tunc locum habet quando multa vno verbo concludere volumus: vt hic, Mori me denique coges. Nam (vt Flaccus ait) mors, vltima linea rerum eſt. [Thestylis) Ruſtica mulier a theſta autem thestylis, adiectiuum, ſecunda longa deducitur.

Crudelis

Denique

Cetera ferè Mancinellus declarat, cuius verba ſunt. [O, crudelis) O, doloris interiectio eſt hoc loco, potius quàm vocandi aduerbium, quod ſequentia indicant. [Nihil mea carmina curas) Theod. in iij. Eclog. Non amarilli audis, non vox hæc fertur ad aureis Mœſta tuas. [Nil noſtri miſerere) In iij. quoque The. At tibi nulla mei virgo exstat cura doloris. [Mori me denique coges) Theocritus ait in vltima, Poſtquam difficilis nunquam miſeratur amicum. Ille meum, miſeroque mori ſed cogit amore. [Nunc etiam pecudes) Arguit ſe amoris furore vexari, nam cum ceteri omnes & animalia bruta quieſcant, ſolus tempore vagatur ſub ſole ardenti. Nunc virides etiam lacertos) Theocritus in Vltima, inquit, Quo nunc care die, nido flagrantibus auris, Ten lis iter, virides rapido ſpineta lacertas? Simichia ſub ſole tegunt felicibus vmbris. Ac etiam obſcœnæ volucres, nunc frigus opacum, Et molles altis captant in montibus vmbras. [Thestylis) Et cetera apud Mancin. patent. Prima regula eſt, miſereor, potius genitiuum, quàm datiuum regit, miſeror accuſatiuum, & miſeret, ac miſereſcit vtrunque, exēpla nota ſunt, vt j. Aen. O ſola infandos Troiæ miſerata labores. Et eiuſdem, Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores. Et apud Comicum, Atque inopis te miſereſcat mei. In ij. Aeneid. videtur datiuo iungi, His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus. Secunda eſt, ſæpe per endiadem, in eodem caſu per coniunctionem ponimus, quorum & ablata, alterum eſſet genitiuus caſus. vt hic Vmbras & frigora. quaſi vmbrarum frigora. Alter tamen Seruius exponit.

Regula.

Non ne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia: non ne Menalcam;
Quamuis ille niger, quamuis tu candidus eſſes?
O formoſe puer, nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt vacinia nigra leguntur.

SERV. TRISTES Amaryllidis iras) Bene addidit triſtes. plerunque enim vt ait Terentius, Amantium iræ, amoris redintegratio eſt, vt veram iram oſtenderet, & non fictam illam quæ aliquid gratię habere conſueuit. Vnde Horatius, Vrit grata proteruitas. [Superba faſtidia: Ex faſtidio enim venit omnis ſuperbia. [Nonne Menalcam?) Tres dicitur amaſſe Vergilius: Alexandrum, quem donauit ei Pollio & Cebetem puerum, cum Leria puella, quos à Mecœnate dicitur Accepiſſe. Vnde volunt quidam per Amaryllida, Leriam, per Menalcam, Cebetem intelligi. [O formoſe puer) Bene dicit Donatus ſuſpendendum O, & ſic dicendum, Formoſe puer, vt intelligamus per iram eum aliud voluiſſe dicere, ſed in hæc verba, ne Alexim offenderat, amoris neceſſitate compulſum. [Ne crede) Nec confide, Saluſtius, Virtuti ſatis credebant.i.confidebant. [Alba liguſtra cadunt) Et ruſtice & amatorie ex floribus facit comparationem. Liguſtrum autem, flos eſt candidus, ſed viliſſimus. Vacinia vero, ſunt violæ, quas purpurei coloris eſſe manifeſtum eſt.

ASC. NON ne &c.) Legem amatori præſcribit tacite, dicens, ſatius eſſe, aut Amaryllida ſuperbam amaſſe aut Menalcam deformem, quia vtriuſque amoris facilis fuiſſet medela. Dum enim ſuperbe contemnitur amans, ſicut ab Amaryllide, id eſt ſuperba, & reſplendente, ac pompoſa muliere in vrbe reſidente, ruſticus deſperans amari, amori modum imponit, & dum nimis facilem amorem inuenit, ſicut in non ſatis pulchris, facile ſui copiam facientibus, illico ſatiatus abit. Vnde Horat. in Odis, docet gratam eſſe in puellis proteruitatem. Satius ergo fuiſſet, aut Amaryllida ſuperbam, aut Menalcam facilem amaſſet, quam Alexim puerum ſuperbum quidem, ſed tamen forte blando aſpectu allicientem. Nam ſtulti amatores quicquid ab amatis ridetur, ſibi rideri putant. Alloquitur ergo dilectum puerum cohortans eum, ac amorem ſui, monensque ne propter formam ſuperbiat, cum non omnia quæ candida, eadem dilecta, nec omnia quæ nigra, continuo aſpernata ſint. Nam liguſtra cadunt, & vacinia leguntur, volebat autem neſcio quid amarius in Alexim dicere per exclamationem, incipiens, O, quaſi addere voluiſſet, puerum, inaniter ſuperbientem, cum licet formoſus, non tamen dulcis ſit, aut quid ſimile, ſed ne amatum offendat, repreſſit vocem aliud tandem inferens, ac dicens, Formoſe puer, nimium ne crede colori. Ordo eſt. Non ne, quaſi dicat maxime ſatius, id eſt melius fuit pati, id eſt perpeti, & perſollere, triſtes, id eſt veras, & non fictitias, ſed ex contemptu ſeuero procedentes, iras, id eſt proteruitas, atque pro & ſuperbia faſtidia, id eſt, ſuperbam contemptionem: Amaryllidis, id eſt qua me ſplendida amica vrbana, aſpernata tandem eſt, non ne fuit ſatius pati Menalcam paſtorem nigrum, & deformem, è cuius fruitione parum delectationis eſſet, vnde, & eum patiare, quamuis ille, ſcilicet Menalcas, eſſet ſupple niger, & quamuis tu, ò Alexi, eſſes candidus. O, quaſi dicat, puerum inaniter ſuperbientem, ſed repreſſo ſermone tandem, ſubdit puer formoſe, ne crede, id eſt ne confidas nimium colori, quia liguſtra, id eſt flores liguſtri ligni, alba, id eſt licet albi, tamen quia inutiles, & ad nihil conducentes, cadunt, id eſt decidunt in terram nullis eos, aut ea colligentibus, & vacinia nigra, id eſt flores vaciniorum, qui licet nigri tamen quia vtiles ſunt, leguntur, id eſt colliguntur & ita deberet Menalcas vernas vtilis, licet deformis a ruſtico potius amari, quam puer ſuperbus forma, & ad nihil vtilis. Seruius liguſtrum & vacinia flores, dicit, quod fortaſſe non omnino aſpernandum eſt. Nam ſicut poma, balſama, tura, hebenum, pro arbore, aut ligno, ita liguſtrum, & vacinia pro floribus, earum arborum poſuiſſe potuit, verum audiamus virum, per quam anxie doctum Beroaldum quid ita dicit, apud Plin. legi liguſtrum, & vaccinia, magis inter arbores, quàm inter flores numerari qui in xij. ſcribit, Cyperum appellari in Italia liguſtrum, & in xxiiij. inquit, Liguſtrum eadem arbor eſt, quæ in Oriente Cyperos. cuius Acini contra Phthiriaſim ſunt efficaciſſimi. Idē in xvj. refert, Vacinia Italiæ in aucupiis ſata eſſe. Galliæ etiam purpurea tingendi cauſa ad ſeruorum veſtes. Hæc ille. Ex quibus patet, & liguſtrum, & vacinia flores habere, nam acini non ſunt ſine floribus, ſed liguſtri flores albos penitus inutiles & vaciniorum nigros ad tincturam vtiles. Landinus quoque ex Plinio, & Columella, docet liguſtrum eſſe herbam. vt etiam apud medicos, ſed ſiue arbor ſit, ſiue herba, florem album habet quis hic decidere intelligitur, non enim de ligno, aut cortice, diceret quòd cadunt [Triſtes) Hic accuſatiuus eſt pluralis. [Superba faſtidia) .i. aſpernatione ex faſtu, qui ferè formoſitatis comes eſt. vnde Ouidius in Faſtis, Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam Irriſum vultu deſpicit illa ſuo. [Ne crede colori) Sic Iuuen. Sat. ij. Fronti nulla fides, quis enim non vicus abundat Triſtibus obſcœnis? Regula eſt. Ne, particula, licet apud poëtas frequenter cum imperatiuo conſtruatur, optatiuum tamen prohibitiue poſitū apud oratores efflagitat. dicit ergo Maro, Ne crede. ne ſæui magna ſacerdos, ne quære docere. vbi orator diceret, ne credas, ne ſæuias, ne quæras. Nam Seruius conſtanter dicit, ne ſic imperatiuæ formæ non congruere, cum tamen Comicus dicat, ne nega, cum dicere potuiſſet, ne neges.

SESE autem ex hiacynthis albos quoſdam, ferrugineos alios produnt eruditi.i.cæruleos, quo argumento, cœli colorem hiacynthinum vocant plerique. Vacinium Romani dicunt florem hunc, vt ſcribit Dioſcorides, etiam ſi Seruium in eo lacerant noſtri. Vacinia Maroni vocari nigra interpretantur ſcientiſſimi, ea ratione, qua & purpureum item violam dicunt nigram poëtæ. COEL. RHOD.

Deſpectus tibi ſum, nec quis, ſim quæris Alexi,
Quàm diues pecoris niuei, quàm lactis abundans.
Millæ meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit.
Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare. non ego Daphnin
Iudice te metuam, ſi nunquam fallit imago.

SERV. QVàm diues niuei pecoris) Tria ſunt quibus amatores poſſunt placere Diuitijs, Pulchritudine, Cantilena, quibus omnibus ſe valere cõmemorat. Et multi ſecundùm Homerum, qui ait, [illegible], legunt niuei, quam lactis. Sed melios eſt, Quàm diues pecoris oiue. Nam candidæ oues, in ingenti ſunt pecto. Vnde in Georg. legimus: Continuoque greges villis lege mollibus albos. Item alibi, Munere ſic niueæ lanæ, ſi credere dignum eſt. [Millæ meæ Siculis errant in montibus agnæ) Theocritus, [illegible]. [Errant) Autem, cù ſecuritate paſcuntur. Et q̃ ait agnæ, & à ſexo & ab ætate laudauit, nam ea fœmineo ſexu in pecoribus copioſior poſſeſſio prouenit. [Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit) Multo melios quàm Theocritus, ille re ait, [illegible]. Sed quia caſeua ſeruari poteſt, non mirum eſt ſi quouis tempore quis habeat caſeum. Hoc vero laudabile eſt ſi quis habeat lac nouum.i. coloſtrum, quod primum poſt fœtum oatù mulgetur neutri generis eſt, nam fœminini eſſe pœnitios non poteſt. Sanè hunc verſum male diſtinguens Virgilio maſtix, vituperat: Lac mihi non æſtate nouù, non frigore deſit. Id eſt ſemper mihi inde eſt. [Amphiõ Dircæus in Actæo Aracyntho) Amphiõ & Zœtus fratres fuerũt ex Ioue & Antiopa, ſed Zœtus, ruſticus fuit: Amphion vero, muſicæ artis peritus. Sanè Aracynthus, mons eſt Thebanus. Vnde Actæo, littorali debemus accipere (vt, At procul in ſola ſecretæ Troades acta) non Athenienſi, licet Athenæ primo [illegible] dictæ ſint quanquam plerique, Actæo Aracyntho, Athenienſi accipiãt, non q̃ Aracynthus apud Athenas eſt, ſed vt oſtẽdatur ruſtici imperitia. Nam Theocritus ad exprimendam ruſticam ſimplicitatem, multa aliter quàm res habeat, dicit. Hac ratione poteſt & Oaxis, Cretæ fluuius accipi, cum Mons ſit, vt diximus, Scythiæ. [Nec ſum adeo informis) Verecundæ ſuam cõmemorat pulchritudinem. Sic Cic. in Cœliana, vt eum non pœniteat non deformem eſſe natum. Nam pulcherrimum voluit dicere. [In littore vidi, Cum placidum ſtaret ventis mare) Negatur hoc per rerum naturam fieri poſſe, ſed Theocritum ſecutus eſt, qui hoc dicit de Cyclope, [illegible]. Sed illi eſt excuſatio, vel quia ingentem habet oculum Cyclops, vel quia filius Neptuni eſt. Vnde quia ait, in littore, voluit quiddam in aqua à fluctibus derelicta .i. in lacuna littoris eum ſe videre potuiſſe. quam rẽ illud excludit, Cum placidum ventis ſtaret mare. Sed ideo in mari imago non cernitur, quia non ſtat, quod ſi ſtet, non poteſt etiam nobis imaginem reddere. [Nõ ego Daphnin) Daphnis filius fuit Mercurij, formoſiſſimus puer, qui primus dicitur paſtor fuiſſe. [Si nunquam fallit imago) Nulla enim res ita decipit, quemadmodum imago. Nam & in ſpeculo contraria oſtendit vniuerſa, & in aqua, remum integrum quaſi fractum videmus. quod etiam Cicero in Tuſculanis plenius docet. [Iudice te metuam) Ac ſi diceret, Qui meam reſpuis pulchritudinem.

ASC. DESPECTVS tibi ſum) Reſpondet per antipophoram tacitæ obiectioni, ſi enim Alexis dicat, Non ſum crudelis Corydon, tametſi te non redamo, quia amabilis non es, ad hoc Corydon oſtendit ſe quidem amabilem, & habere omnia, quæ ad conciliandum amorem valent, diuitias, ſuauitatem vocis, ac comitatẽ ſermonis, & formam non deſpectabilem ſe tñ non amatum q̃a deſpectum, vnde ſicut Sappho docet apud Ouidiũ, vt nigræ puellæ ſæpe amatæ ſunt quia amantes inſpectæ, ſic formoſæ neglectę quia deſpectæ dicit ergo Corydon, ò Alexi, tu deſpicis me nec quæris qui ſim quam diues. q̃ ſuauiter cantans, & quàm non deformis, quod ſi inquireris, forte me amares. Ordo eſt. O Alexi, ego ſum deſpectus tibi .i. contempta à te, ne quæris .i. inquiris, aut attendis, qui .i. qualis ſim, videlicet, q̃ .i. quantum diues pecoris niuei .i. ad cõparantiam niuis albi, cuius precioſiſſima eſt lana, & ad purpuram vtiliſſima, & q̃ abundans lactis. Quod ſi ne ſcis. Mille agnæ .i. oues ſęmellę ad propagationẽ aptæ, errant .i. in latis paſcuis paſcuntur, mihi .i. ad vtilitatẽ meam, q̃ meæ ſunt in montibus Siculis, Hic manifeſte deprehenditur, non de ſe omnino loqui poëtam, ſed imitari Theocritũ Siculum. [Lac nouum) .i. recẽs mulſum, nõ deſit .i. non deficit mihi æſtate, nec frigore .i. hyeme, ſed licet ruſtice ſignificantius dicit æſtate, & frigore, q̃ ſi dicat Iulio, & Decembri. nam æſtas, dr̃ ab æſtu, æſtu aũt & frigore lac in vaccis, & pecudibus imminuitur. Si ergo in Iulio fuerit temperatum cauma, lac abondare poſſet, ſicut & in hyeme, tepida, licet non tantũ, ac in vere Ego canto ſup. ea quæ Amphion Dircæus .i. Thebanus, vates, & optimus muſicus, ſolitus, ſup. ea canere in Aracyntho, monte Acarnanię Acteo .i. littorali, ſi vocabat, qñ .i. aliqñ, armenta .i. maiora animalia, quibus armi eminẽt vt ſunt boues, tauri, & vaccæ. Plin. vt Beroaldus in Seruium notauit, dicit lib. 4. Aracynthũ eſſe montem Acarnaniæ, quæ eſt pars Epiri. Sed qũo Amphion Thebanus eſt in Acarnania cecidiſſe, niſi dicas vt Seruius, ruſtice locutũ, & regionẽ ignoraſſe, aut ſequamur Probum dicentem ſic: A monte Amœno Thebano, quem Actæum dixit, non Atticum q̃ ibi Actæon à canibus ſit laceratus. Mihi præcipue placet, ruſtice locutum, & erraſſe Corydona quod ex pluribus coniecturis aſſequor, & quia Theocritum imitatur, qui errores imperitis non imperite aſſignat, ſicut & Plautus, ſeruis minus grãmaticas dat locutionis. In q̃bus papauerem gutturem, & ſimilia enunciant, & militi non rectè pronomine ſui vtenti, vnde conuenit vt amanti, quaſi amenti, detur imperitorum ſermo, ſicut Comicus, ſeruum non amantem, dño amante prudentiorem facit. Præterea verſus ipſe ductior eſt. vt qui in quinto pede in rei lætæ, videlicet, & cantilenæ, narratione ſpondæum habet, nec cum ſatis artificioſe poſitum, nam neque dactylum in quinto habet, neque quantitatis ſatis conſtat ratio, quæ vult, vt vocalis ante vocalem in diuerſis dictionibus eiuſdem verſus abijciatur, aut ſaltem abbreuietur, ſicut ibi, Et longum formoſe vale, vale, inquit Iola. & ibi, imponere Pelio Oſſam. dicamus ergo in Aracyntho montem Acarnaniæ, quem tñ forte Corydon Thebanum putauit, ſi non finxit comminiſci Amphiona Dircæum, quo tempore a patre expulſus erat ad Epirum ſe contuliſſe, q̃ Corydon Siculus audiſſe poterat, quamuis in promptu non ſit a quo. Nam ſępe occurrunt loci in poëtis, qui aut ſemel tñ, aut nuſquam alibi leguntur, quæ res Plautum obſcuriorem facit. Sed ad ordinem redeo, Nec ſum adeo .ſ. vſque adeo, informis .i. ſine forma, hoc eſt formoſitatis expers, vt ob id repelli debeam, ego vidi nuper .i. paulò ante, me .i. imaginem, & effigiem meam in littore, in qua .ſ. pluuiali illic collecta, aut a maris refluxu derelicta, cum .i. quando, mare placidum .i. placatum, & immotũ, ventis ſtaret .i. immotum maneret. Ego non metuã, Daphnin paſtorẽ Siculum, & filium Apollinis indulgentiſſimum .i. nõ vetear contendere cum Daphni, aut Daphnide de formoſitate, te iudice .i. iudicante, ſi imago nunquam fallit .i. ſi talia ſum, qualis mihi in aquis viſua ſum, quia ſolent pulchriores apparere facies in ſpeculo, aut aquis viſæ, quã ſint. [Qui ſim) Durus eſſe ſibilus ſi quis ſim, legeretur, q̃a concurſus eiuſdem literæ. Siculis in mõtibus. Et hoc loco manifeſtiſſime conuincitur Corydona, non omnino ſignificare Virgiliũ, nam vnde eius agni, in Siculis montibus errent. dicere tñ poſſumus, ſic eas illic errare, vt in 1. Ecloga dicta eſt, Sepes depaſta apibus Hyblæis, quæ ẽt Siculæ ſunt, nã in omnibus ferè a Siculo Theocrito aliq̃d ſumit, vnde dicturus eſt Sicelides muſæ, &c. [Lac mihi) Bero. carpit Ser. quia coloſtrũ dixit, lac nouum tñ neutro gñe dici his verbis In tam paucis verbis duplex eſt error manifeſtarios nã & fœminino genere, coloſtram, reperiri oſtendit Colum. in 8. his verbis: Exiguum emulgendum eſt quod paſtores, coloſtram vocant, ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno. Et Plaut. in Penulo fęminino genere viſus eſt, Mea coloſtra, meus molliculus caſeus. Præterea coloſtrũ nõ proprie ſignificat lac nouum, ſed eſt ſpongioſa denſitas lactis, à partu, vt auctor eſt Plinius, ad quod alluſit epigrammaticus poëta illo diſticho. Subripoit paſtor, quæ nondum ſtantibus hœdis. De primo matrũ lacte, coloſtra damus. A coloſtro, coloſtrati dicũtur infantes. Cetera, vt hæc proſeq̃tur ſatis exacte Mancinellus, cujus verba iam præpoſui. Addere potes, q̃ paſtorũ mos eſt, dum armenta aut gregem vocant, vt ſe domum referant, quaſi recepturi canere, & dulcius modulari iam peracti laboribus diurnę cuſtodie. [Deſpectus) Dicitur autem a deorſum, & ſpecio, verbo antiquo, & ſæpe ſignificat, deorſum inſpicere, circa cõtemptum, vt cum Iuppiter, hoc eſt deus, deſpicit ſuos, ſicut Aeneid. 1. Deſpiciens mare veliuolum, &c. q̃a tamen qui aſpicere, ac ſuſcipere in quempiam nolunt, cum contemnunt & aſpernantur, pro eiſdem verbis accipi ſolent. Prima regula, eſt quædam verba, & partici- Regula.

Aracynthus. Deſpicio.

pia paſſiuæ ſignificantiæ regunt datiuum reſolubilem in ablatiuum à quo, vt deſpectus, directus, viſus tibi.i.a te. Secunda Vitam dus eſt creber eiuſdem literæ ſtrepitus, quem a, litera præcipuum habet, non ergo dices, quis ſim quæris Alexi, ſed nec qui ſim quæris Alexi Tertia, quam acceptum pro eo, quod eſt, quantum, poſitiuo quadrat, pro quanto, licet rarius comparatiuo, pro valde ſuperlatiuo, ſed cum poſitiuo ferè figurata locutio eſt aut dubitatiua, ſeu infinita, vt neſcio quàm diues ſit, aut interrogatiua, vt, quam diues es? aut relatiua, vt tam diues, quam honeſtus, aut admiratiua, vt ò quàm diues eſt quàm ſuis contentus eſt, aut ſimilis. Exemplum de comparatiuo, vt, quàm magis illa tremét, tanto magis effera flammis, quàm magis.i.quanto magis. De ſuperlatiuo, vt, vir quàm ditiſſimus, aut, quam maxime diues.

PROB. Amphion Dircæus) Amphionem & Zethum Euripides, & apud nos Pacuuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia, aut n nos cātando coluiſſe armenta vocare. Teſtantur id Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis, à fratribus antedictis, muro eſſe clauſas, ait. Sed Zetus humeris ſaxa contulit operi, Amphion cantu vocauit, ſi quidem ſenſus animalium facilius, quàm ſaxa vincitur. Pannyaſis & Alexander, lyram à Mercurio muneri datam dicit, quod primus Cynaram liberauit. Dircæum aūt dixit pro Thebano, à fonte Dirce. [Actæo Arac.) Amæno mōte Thebano, quē Actæū dixit, nō Atticū, ſed q ibi Actæon à canibus ſit laceratus.

IOAN. SCOP. Tanta eſt non grammaticorum, ſed auctorum etiam varietas, & pene diuerſitas, quam nos eligendo, quem potiſſimum ſequamur, ambigere maxime ſubigunt, qua de re qui hanc interpretandi prouinciam ſuſcipiunt, multa, tum omnis non poſſint, aſſidua lectione, acutiori examine, & pertinaci memoria videre, ſciuere, ac meminiſſe debent. Hoc equidem aſſero, q eſt carmen in Maronis Ecloga, Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho. In quo quidem carmine dum varias auctorum de monte opiniones exquirerent, interpretes valde laborarunt, quòd etiam legentium oculos caligantes reddunt. Nos vero ipſorū ſententia omiſſa (ibi nanque, niſi deſidia, ſecordiaque langueſcas, tuo legere poteris Arbitratu) affirmamus Maronem Aracynthum mō à Atheninſem dubio procul intellexiſſe. Vibius .n. Sequeſter his aut verbis: Aracynthus mons eſt in Attica, quidam in Arcadia volunt: Quibus Vibij verbis ſatis liquido patet Aracynthum eſſe Athenienſem montem. Attica nanque olim, vt Plin. in quarto capite ſeptimo, Gellius, & Lycophron poëta græcus teſtantur, Actæ nuncupabatur. vel vt Ser. in 1 s. ab Actæone, vel ab Actæo rege indigena, qui primus (vt Pauſanias in primo) Athenis regnaſſe fertur, vel quia littoralis (vt ſcribit Strabo) ferè tota ſit, Acta nanque littus dicitur, unde Actæus Athenienſis, in Actæo ergo Aracyntho .i. Athenienſi. Luctatius in quarto Thebaidos ſcribit. quod Actæa dicitur regio Attica. vnde Virgilius montem Acticum Aracynthum Actæum dixit. Eſt & Aracynthus mons clarus in Acarnania Epiri parte, vt Plin. in ii j. & Martianus Capella, eſt & Thebanus, vt Seruium, quem comprobat Propertius in tertio Pæana Amphion rupe Aracynthe tua. Quoniā Amphion cum Zetho fratre Thebis Dircen lacerari curauit, & hoc ex ipſo Propertio maxime liquet, non ergo foret abſurdum eſſe intelligendum Maronem Aracynthum appellaſſe Actæum, nuncupatu (vt Probus) ab Actæone ibi a ſuis lacerato canibus. Poteris igitur ſtudioſe. Lector, ſi diluas aures aceto, hanc noſtrā, vel interpretum ſententiā comprobare, & viram malis, el gere.

C OEL. R HOD. EX ijs vero palam fieri poteſt, quid ſibi voluerit Seruius grāmaticus ſuper eo Virg. loco in Buc. Nec ſum adeo informis, nuper me in littore vidi. Cum placidum ventus ſtaret mare. Non reddit, inquit, nobis imaginem mare, quia non ſtat, atque etiam ſi ſtet, reddere non poteſt. Cur enim non poteſt? An quia, vt ex Peripatetici, probauimus ſcholis, in ſerenitate calorem ſibi trahit mari, & oleoſum ſupernatat pingue, indeq. reddi imago nequit? quod in ſpeculo obnubilato perſpicere licet, & in aqua, vbi caro præpinguis fuerit percocta. Quod vero ait Poëta. Cum placidum venti ſtaret mare. Tranquillum (inquit in Naturæ quæſtionibus Seneca) mare dicitur, cum leniter commouetur nec in vnam partem inclinatur. Quod & de aere iudicandum eſt, qui nunquam immobilis eſt, etiam ſi quietus ſit. Verum alibi Seneca idem: Fons, inquit, cuique pellucidus, aut lene ſaxum imaginem reddit. Virgil. Nuper me in litore vidi. Nam in Alcione Lucianus, [Greek illegible]. Quietum, inquit, & tranquillum mare vniuerſum, ac ſimile (vt ita dicam) ſpeculo. Sed & alibi in Dialogis, quos vocat [Greek illegible], id eſt marinos, [Greek illegible]. Ea petra, inquit, ſi quando ſit tranquillitas, in aquam procumbens inſpice te ipſam nil aliud quam albam omnino. In ijs vero tam diſceptantibus auctorum ſententijs habet, quod proſecat, perſpicax & ingenioſus lector, ſi quæ de Aquilonis ratione, deque Auſtri paulo ante ſunt allata rependat amplius.

O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humiles habitare caſas, & figere ceruos,
Hœdorumque gregem viridi compellere hibiſco,
Mecum vna in ſyluis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere plures
Inſtituit: Pan curat oues, ouiumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum.
Hæc eadem vt ſciret, quid non faciebat Amyntas?

SERV. Tibi ſordida rura) Vt nam libeat tibi mecum habitare rura tibi ſordida .i. quę tu putas ſordida, nam bis accipimus, Tibi. [Atque humiles habitare caſas) Sanè melius, habito illam rem. quā, habito in illis re, dicimus. Nā etiam principalitas huius verbis frequentatiui, accuſatiuum regit: vt, habeo illam rem. Inde fit. habito illam, rem, non, in illa re, vt habitare caſas. [Figere ceruos) Aut furcas, quę figuntur ad caſæ ſuſtentationem, quæ dictæ ſunt cerui, ad ſimilitudinem cornuum ceruorum. Aut (quod melius eſt) figere ceruos .i. venari & iaculari, intelligamus, vt magis ad voluptatem eum, quam ad laborem inuitare videatur. [Viridi hibiſco) Ad hibiſcum compellere .i. a lacte depulſos. Hibiſcus autem genus eſt herbæ, & ſic dixit hibiſco, ad hibiſcum: vt, it clamor cœlo .i. ad cœlum. [Imitabere Pana canendo) Exemplo numinis, in agris mecum poteris canere. Nam

Hibiſcus

Pan deſcriptio.

Pan, deus eſt ruſticus, in naturæ ſimilitudinem formatus. Vnde & Pan dictus eſt .i. omne. habet enim cornua in radiorum ſolis, & cornuum lunæ ſimilitudinē. rubet eius facies, ad ætheris imitationem. in pectore nebridā habet ſtellatam, ad ſtellarum imaginē. pars eius inferior, hiſpida eſt propter arbores, virgulta, feres, caprinos pedes habet, vt oſtendat terræ ſoliditatem, fiſtulam ſeptem calamorum habet propter harmoniam cęli, in qua ſeptē ſoni ſunt, vt diximus in Aeneide, Septē diſcrimina vocum. [Greek illegible] habet .i. pedum, hoc eſt baculum recuruum, propter annum qui in ſe recurrit, quia hic totius naturæ deus eſt. Poëtis fingitur cū amore luctatus, & ab eo victus, quia, vt legimus, oīa vincit amor. Ergo Pan, ſecundū fabulas, amaſſe Syringam nympham dr, quā cum ſequeretur, illa, implorato Terræ auxilio, in calamum conuerſa eſt, quem Pan, ad ſolatium amoris incidit, & ſibi fiſtulam fecit. Sanè ſciendum, Pana, pa, habere accentum. Græca .n. monoſyllabam quæ ad nos tranſeunt creſcunt in obliquis caſibus, & in genitiuo, & datiuo tantum ſingularibus, vltimę ſyllabę accentum dant. vt, Panos pani, Lyncos lynci. Pluralis etiam iſti duo habent accentum, licet ad nos tranſire non poſſint. [Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum) Nō tibi parum videatur. Terentius, At enim quantum hic operis fiat pœnitet. Id eſt parum videtur. Et oondum pœniteat triuiſſe præteritum pro præſenti poſitum vſurpatum eſt, quod in defectiuis licenter fit, vbi præſens non inuenitur. vt, Quanquam animus meminiſſe horret. [Labellum) Paruum labrum. Hinc inanitiſſima quidam tentant facere diſcretionem, vt virorum labra, mulierum labra dicantur. [Quid non faciebat Amyntas?) Quemadmodum mihi non obſequebatur? Et ex affectu alterius hunc cogit.

A S C. O tantum libeat, &c.) Bono ordine procedit cantilena Corydonis. licet prius inconditia cecinſſe dictus ſit, quod per impatientiam amoris, non cohęrentia canit. Nam poſtquam oſtenderat amicum puerum eſſe crudeliſſimum, qui carmina eius non curaret, & ſe miſerrimum, qui nihil refrigerij impetraret, ne amaretur qui minus ſit redamari digniſſimus, vtpote diues, formoſus, & bene canens, idque euenisse ſatis docuiſſe, quia deſpectus eſſet vſque adeo, vt Alexis non digneturr inſpicere quis eſſet, prudenter inuitat eum ad commercium, ac ſocietatem, vt ſ. ex familiari conſuetudine ab eo amari mereatur. Maxime autē eſt ſingularis, quod dicit, ò tantum libeat, q.d. vnum peto, vt mecum conuerſeris, & viui, quia tanta eſt mihi morum comitas & ſuauitas vt non poſſis me non redamare. Ordo eſt. O, optandi particula, q.d. vtinam ſic eſſet, ò Alexi, vt tantum, i. tantummodo, libeat tibi habitare mecum, rura ſordida tibi .i. ad exiſtimationem tuam, cum tamen ſordida non ſint, ſed quondam à dijs culta,

atque anſas humiles.i.tuguria humilia & demiſſa. Et figere.i.trāſfigere ceruos venādo.ſ.aut figere in terra.ſ.ceruos.i.ſtipitos cornutos ac furcas ad caſam conſtruendam, verum prior lectio præſtat, quia inuitat puerum delicatum ad rem placidam, quæ eſt venatio, non ad duram, vt eſſet furcatum ſiaio & compellere gregem hœdorum, viridi hibiſco.i. ad viride, aut viridem hibiſcum (vtroque.n.modo dicitur) tu imitabere mecum, vna, id eſt pariter, aut conformiter. Pana.i.deum paſtorem canendo in ſyluis, id enim Pan feciſſe dicitur, vnde ſubdit, Pan inſtituit.i. ſtatuit primus, coniungere plures calamos.i.fiſtulas, aut culmos, cera, id eſt glutino cereo? Pan curat oues, & magiſtros ouiū.i.paſtores, Nec, ò Alexi, pœniteat te.i.parum videatur, tibi aut pœnitudine, ſi feceris, afficiat te, triuiſſe calamo.i.frequenti inflatione calami ac, fiſtulæ, labellum.i.tenellum labrum tuum nam quid non faciebat Amyntas paſtor ille non ſatis eruditus in muſica, ſed ob id inuidioſus, vt ſciret hæc eadem.ſ.ad quę te inuito.ſ.vt ſciret terere labellum inflando calamum, q.d.nihil non faciebat, ſed omnia faciebat. Quæ expoſitionis egent habita ſunt ex Manc. Regula eſt. Locum in quem, aut ad quem aliquid infertur, tendit aut dirigitur, Vergilius ſæpe in datiuo ponit vt ceteri auctores, repetita præpoſitione in accuſatiuo, vt Compellere hibiſco.i.ad hibiſcum. It cœlo, clamorque virum, clangorque turbarum Obuertunt pelago proras.i. in pelagus, aut pelagus verſus. Regula.

PAN primus calamos cera coniungere plures Inſtituit, Pan curet oues, in Rom. cod. Primum, legitur aduerbialiter. ſed, primus, omnino melius, vt in alijs habetur. VARIA LECT.

SERV. Diſparibus ſeptem compacta cicutis) In æqualibus cannis. Nam & harmonia, inæqualia eſt. Cicuta autem eſt ſpatium quod eſt inter cannarum nodos. [Compacta) Coniuncta. vt, Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe. [Te nunc habet iſta ſecundum) Commendat munus, & ex eo quod et hæreditarium datum eſt, & ex eo quod inuidiam meruit. Nam res optimæ & difficile donantur à viuis, & acceptæ, facile merentur inuidiam. [Nec tuta mihi valle reperti Capreoli) Commendat à difficultate. Sic in primo: Relliquias Troia ex ardente receptas. [Sparſis pellibus albo) Qui habent adhuc maculas a prima ætate venientes. proceſſu enim temporis, mutant colorem, & eorum maculæ eſſe gratiæ minoris incipiunt. Ergo hic dicit, Seruo tibi capreolus, qui adhuc ſunt pellibus albo ſparſis. [Quos etiam nunc tibi ſeruo).i.quos adhuc tibi ſeruo, licet rogat a Theſtyli amica, quæ hos a me cupit abducere. [Siccant) Sugunt. [Orat, abducere) Orat vt abducat. figuratum eſt, vt donat habere, i.donat vt habeat. [Et faciet) Noluit dicere, & faciam, ne quē amabat offenderet, ſi ſe velle alteri dare munus diceret quod ei præparauerat. Cicuta.

Eſt mihi diſparibus ſeptem compaſta cicutis
Fiſtula; Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: inuidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ouis vbera. quos tibi ſeruo.
Iam pridem à me illos abducere Theſtylis orat.
Et faciet, quoniam ſordent tibi munera noſtra.

ab arte, ſinit hic Corydon, fiſtulam, dicens, hæc periculum in muſica, &c. ſed ille docet acutiſſicem, eſſe Cheream, hic fiſtulam artificioſe factam, & Aethiopiſſam commendat a difficultate acquirendi, dicens, Ex Aethiopia eſt vſque hæc, ſicut hic, Corydon, nec tua mihi valle reperti. vnde, & Aen. 3. Relliquias Troia ex ardenti receptas. Commendare autem opus ſuum proprium eſt poëtæ, quem ſe Corydon prædicauit dicens, Canto quæ ſolus, &c. Vnde Flaccus carminum 4. ad Marcium, Gaudes carminibus carmina poſſumus donare, & precium dicere muneri. Precium ergo fiſtulæ ex multis accumulat. Primo ex artificio, quia ſeptē diſparibus compacta eſt cicutis, quaſi ſeptenas ſphærarum tyronas æquiparet. Deinde, ex poſſeſſore, quia Damœtas qui etiam in ſequenti Eclog. optimus muſicus oſtenditur, eam poſſedit ad mortem vſque, ita vt iam moriens, eam manu tenere, & diceret, Te nunc habet iſta ſecundum. Tertio, ex inuidia Amyntæ, qui eam vſq; adeo amauit, ac concupiuit, vt priuatus ea, ſtultus efficeretur, vnde dicit. Inuidit ſtultus Amyntas. Sunt & alia non contemnenda, fiſtulam cōmendantia, vt quia, dono dedit, quaſi nullo precio vendere voluiſſet, nec dare, niſi moriens, & quòd habet, non haberet. In capreolis autem non minor eſt commendatio. Et quia duo, quod indicium eſt bonæ, & fœcunda matris. Et quia capreoli, qui cariores ſunt quam hœduli cicures, & domeſtici. Et quia reperti.i.ſummo labore iterum atque iterum parti, id eſt acquiſiti, ſicut infans inuenti, à patrio enim, hic reperio. Et quia in valle non tuta, vbi.ſ. lupi, & leones timerentur. Et à teneritudine, quia Sparſis etiam nunc pellibus albo. vnde malui dicere, dictum eſſe etiam nunc, id eſt adhuc propter teneritudinē quandam Theſtylis adhuc abducere orat, hoc enim iampridem explicat, Et à pingui, & bona educatione, quia bina die ſiccant ouis vbera, hoc eſt, ſinguli duo, quod importat dictio bina. Et quia Theſtylis eos orat, id eſt non imperioſe, vt meretrices in re modica ſolent exigui, ſed ſupplex rogat, non aſportare, ſed abducere, qui iam ingredi firmiter poſſent. Et quia orat iampridem, id eſt iam orat, nec deſinit orare, & pridem, id eſt a pluſculo tempore orauit, vbi ſcias, olim, de magno quouis tempore ſolere dici, tam præterito, quam futuro, & abuſiue de præſenti, pridem, de mediocri, ſecundum rerum durationem, dudum de minimo, & cum verbo etiam præteriti temporis, recte conſtruit ſed iā olim, aut olim iam, iampridem, & iandudum, ſeruata ratione, ediuerſo durationis cum verbo præſenti velle conſtrui eo quòd videtur poſſe addita, vt ſit iam a pridem, ab olim, &c. Cetera Manc. graphice exequitur. Prima regula plurima verba, præter datiuum acquiſitionem, regunt ſecundum ſignificatem modum, aut finem acquirendi, qui in accuſatiuum, mediāte in aut ad reſolui poteſt, vt do tibi dono, id eſt in donum, aut ad donum, ſum tibi voluptati, id eſt ad voluptatem, domus mea patet tibi hoſpitio, venio tibi ſubſidio, do tibi vitio, cedit tibi honori &c. Secunda. Iampridem, iandudum, & olim iam, quia continuatum tempus important, & conſiſtentiam actionis, præſens tempus efflagitant, vt Iampridem orat, vnde dices, Venidudum, & obſeruo te iandudum, vt Valla præcipit. Olim Pridem Dudum. Iā olim. Iampridem. Iandudū Regula

ASC. EST mihi, &c.) Inuitauit Alexim Corydon ad ſecum habendam in ſyluis exercitationem.ſ.ad venationem, & ad amicum commercium, ac ſtudium cantandi, more Amphionis, & Panis. & nunc inuitat eundem ad munera accipienda; quæ illi parata habet. dicens ſe habere fiſtulam affabre factam, ex teſtamento amici morientis, & capreolos, ex venatu periculoſo acquiſitos. Ordo eſt. Fiſtula.i inſtrumentum muſicum quod inflatur, ſiue ex tibijs gruum, interdum aut herba fiſtuloſa, ſeu concaua, aut ex culmo aut ligno cauato, aut quouis metallo, compacta.i.conſtipata & condenſata, ſeptem cicutis.i.inter nodijs cicutæ herbæ fiſtuloſę, diſparibus.i.diuerſę quantitatis, & ſoni quod ad artem muſicam pertinet. quam.ſ fiſtulam Damœtas paſtor ille bonus, & muſicæ peritus, ac ſingularis amicus meus, dedit mihi dono.i. (vt dicunt) in donum, & pro peculiari dono, & ipſe moriens.i. cum iam eſſet prope exitum vitæ, nec poſſet amplius eam poſſidere, dixit, ſup.ad me. ò Corydon, iſta, ſup. fiſtula, quam modo tenes, ſed eam non nominat, quia proprijs manibus moribundus porrexerat, habet te nunc ſcdm ſup. poſſeſſorem, quia quamdiu mihi ſpes vitæ fuit, nulli tam amice eā concedere volui Damœtas, inquam, dixit, ſup.hoc & Amynthas, paſtor ille ſtultus.i. perdite eam amans, inuidit.i. inuidia commotus eſt. Præterea.i. præter, & vltra, hanc fiſtulam, duo capreoli.i. caprearum, hoc eſt, caprarum ſylueſtrium, fœtus iuniores ſparſis pellibus.i. quibus pelles ſunt ſparſæ, aut habentes pelles ſparſas, etiam nunc.i. adhuc, albo.i.maculis albis.nec.i.& non, & reperti cum difficultate inuenti, mihi.i.à me valle non tuta, ſed periculoſa. ſiccant.i. omnino exugunt, aut ſugendo emulgent, die.i. quotidie, bina vbera.i.ambas mammas, ouis.i.pecudis fœtæ, quos.ſ.capreolos ego ſeruo tibi.i.ad cōmodum tuū vt tibi eos dono dem, vbi veneris ad me Theſtylis mulier illa ruſtica, ſed venefica & amatorijs intenta, orat iampridem.i.iam à pluſculo tēpore ex quo incepit orare, abducere.i. vt abducat, aut vt poſſit abducere.i. à me ad ſe ducere, & faciet.i.abducet, qm̄ noſtra munera ſordent.i.ſordida videntur tibi. Artificioſe igitur commendat munera ſua, ſicut & Phædria Terentianus in Eunucho præcipit dicens. Munus noſtrum ornato verbis quoad poteris, quod faciens Parmeno Eunuchum, hoc eſt Cheream, in ſpecie Eunuchi commendat

SPARSIS etiam nunc pellibus albo, antiquiſſimus ille codex maioris notæ, membrum vnum ita diſtinguit: Sparſis etiam nunc pellibus. Inde vltimam ex verſu dictionem cum ſubſequenti iungit, hoc pacto: Ambo bina die ſiccant ouis vbera. [Quos tibi ſeruo) In Romano codice quod, habetur. [Ruſticus es Corydon VARIA LECT.

rydon nec munera curat Alexis) es, quidem ſecunda perſona paſſim legitur, præterquam in Romano codice. vbi, eſt habetur per ſona tertia. [Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas) In Romano codice, certet legitur, quod non placet. [Eheu quid volui) In ſingulis pedes codicibus, varie ſcriptum inuenias interiectione hanc Eheu. Hic mihi non diſplicet, quod in Romano codice integra interiectio duplicata eſt, Heu heu. [Perditus, & liquidis) In Romano codice, Perditoaper os ſcriptum habetur. [Pallas quas condidit arces, Ipſa colat) In Romano codice, quæ condidit, legitur.

SERV. HVC ades ò formoſe puer: tibi lilia plenis ecce ferunt nymphæ calathis) Tm honoris habet puero, vt ei dicat ēt numina obſequtura. Sane calathus, græcum eſt, nā latine quaſillum dicitur Cic. in philippicis, An non inter quaſilla pendatur aurum. [Candida Nais) Vel pulchra, vel Dea. Nam dij vmbris contrarij ſunt, quas nigras eſſe cōſtat. hinc eſt, candidus inſuetum miratur limen Olympi. [Pallentes violas) Amantium tinctas colore. Horat. Et tinctus viola pallor amantium. Vnde non præter affectionem amantis, eos flores nymphas dicit offerre, qui ſunt amantibus ſimiles. [Papauera carpens, Narciſſum & florem bene olētis anethi) Sane Papauer, Narciſſus, Anethus, pulcherrimi pueri fuerunt, qui in flores ſuorum nominum verſi ſunt, quos ei offendo, quaſi admonet ne quid etiam tale aliquid vnquam ex amore patiatur. [Tum caſia) Herba ſuauiſſimi odoris, vt ſequentia indicant, quam Græci caſiam dicunt. Et ſic dictū eſt Tum caſia, atque alijs intexens ſuauibus herbis: vt in Saluſtio, Leonem, atque alias feras. [Mollis luteola pingit vacinia caltha) Mollia vacinia pingit .i. componit de caltha luteola. Nā niſi luteola ſeptimus ſit caſus, non ſtat verſus. Mollia autem, tactus plumei .ſ. Hoc dicens, ea colorū diuerſitate quærit ornatum. [Cana legam tenera lanugine mala) Mala dicit cydonea, quæ lanuginis plena ſunt, ſed non præter obliquitatem. Nam in Æneide diximus, apud Cretenſes, infamiæ genus iuuenibus fuerat, nō amatos fuiſſe. Et verecūdæ rem inhoneſtā ſupprimit, quā Theocritus aperte commemorat. [Caſtaneasq. nuces) Bene ſpeciem addidit. dicens caſtaneas. Nam Nuces generaliter dicuntur omnia tecta corio duriore, vt auellanæ, amygdalæ, iuglandes, caſtaneæ ſicut contra dicuntur poma omnia molliora. [Mea quas Amaryllis amabat) ne eas viles exiſtimes, quas Amaryllis eſt amare dignata, nam apud illam in ingenti fuerunt honore. [Cerea pruna) Aut cerei coloris, aut mollia. Horatius, Cerea Telephi laudat brachia. [Honos erit huic quoq; pomo) Si à te dilectum fuerit, ſicut caſtaneæ in honore fuerunt amatæ Amaryllidi. [O lauri) Licet Horat. dixerit, Depone ſub laurum mea, melius tñ eſt iuxta ſecundam formam inflectere, nam melius ſonat. [Proxima myrte) vel vicina lauro, vel ad odorem proxima. poteſt enim vtrunque intelligi. [Sic poſitæ quoniam ſuaues miſcetis odores) Quoniam permixtione veſtra ſuauem odorem creatis.

Hucades ò formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis: tibi candida Nais
Pallentes violas, & ſumma papauera carpens,
Narciſſum, & florem iungit bene olentis anethi.
Tum * caſia atque alijs intexens ſuauibus herbis,
Mollia luteola pingit vaticinia caltha.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addā cerea pruna: * & honos erit huic quoq; pomo.
Et vos ò lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic poſitæ, quoniam ſuaues miſcetis odores.

.ſ. obuiam, aut auferunt tibi lilia plenis calathis .i. vaſculis vimineis: Nais .i. dea illa, candida .i. decens, & formoſa, carpens .i. legens, carpendo .i. ſummis digitis abrumpendo. violas pallentes, & ita amanti congruas, & ſumma papauera .i. ſummum tem papauerum, iungit .i. conſerit, inſertum colligit narciſſum, florem illum, in quem Narciſſus per transformatus fingitur, & florem anethi, herbæ videlicet, bene .i. ſuauiter, olentis .i. fragrantis, tum .i. deinde, aut inſuper, ipſa intexens .ſ. ſertum ipſum, hoc eſt in medio ſuffulciens intertexendo, caſia, herba illa ſuaui atque alijs herbis ſuauibus, pingit .i. componit, aut potius in montem pictoris diuerſarum herbarum coloribus, diuerſis exornat componendo, vacinia .i. flores vaciniorum, mollia .i. plumei tactus, caltha .i. flore illius herbæ, luteola .i. aliquantulum lutei coloris, qui color eſt in vnguibus, aut cornu oris merulæ. eſt .n. ruber cum croceo, aut ſic tum .i. inſuper. Nais intexens vacinia mollia, caſia, atque alijs ſuauibus herbis pingit, ſup. ea caltha luteola. Ipſe ego .i. egomet, legam, id ea arbore molliter, ne lædantur, excerpam, mala cana .i. caneſcentia, quæ cotonea, à doctis, ab imperitis (licet alia ſit) coctana vocantur tenera lanugine .i. quibus adhæret quædam lanugo tenera, & caſtaneas, quas nuces. aut caſtaneas eaſdem ires nuces: Amaryllis mea .ſ. amica. amabat, ſupp. tunc, cum a me amaretur, & erat faſtidioſiſſima, vnde non niſi delicatiſſima amaſſe putanda eſt ego addam pruna cerea .i. cerei coloris, & honos .i. decor, erit quoque, id eſt etiam pomo .ſ. pruno, quod pomum eſt, quia corticem mollem habet. Et ò lauri (monſtrat amatoriæ lauros, quas Alexi iampridem deſtinat) ego carpam vos, & ò mirte, arbor odoriferi, Veneri ſacra, proxima, .i. quæ proxima lauro es, ego carpam .i. decerptam te. ſup. nunc, quamuis nunc molliter ſeruum, ac cuſtodiam, quoniam vos, ſcilicet laurus, & mirtus, poſitæ ſic, id eſt circum mala, & poma, iam dicta miſcetis ſuaues odores. Multa hic Seruius ſubtiliter diſſerit, non pauca Mancinellus, quibus ne vbique longius ſim, contentus ſum. Tametſi quatuor modis dici poteſt hæc, & conſimilis locutio, Malum tenerum lanuginem, quod nimis Græcum, ac poeticum eſt. Tenerum lanugine: quod hiſtorico permittitur, & Teneræ lanuginis, quod maxime grammaticum eſt. & Tenera lanugine, quod maxime Latinum eſt, tamen, quia oratorie ac Latine loqui volet, vltimum modum, niſi concentum repugnet, amplectetur, vt alibi latius dicam. Regula.

* Caſia à Græcis ſſ. ſcribitur, geminato.

* Et redūdatur aſpiratio pro conſonante.

A S C. HVC ades, &c.) Rurſum Alexum allicit, inuitatq. ad concedendū in agrum, dicens ei, paratos eſſe flores ſuauiſſimos, atq; herbas maxime odoriferas, quos & quas nymphæ illi vltro afferent ſi venerit adductum præterea ſe ſertum ex varijs floribus, herbis, & fructibus. Ordo eſt. O formoſe puer Alexi, ades .i. adſis, aduenias, huc .i. ad me, ecce, ſi munera noſtra tibi ſordeor, nymphæ .i. deæ, hoc eſt rerum naturalium productrices, ferunt

PROB. NARCISSVS) Flos. Achoſilaus refert à Narciſſo Amarantii qui fuit Erethrienſis, ex inſula Eubœa, interemptus ab Epope. ex cruore eius flores, qui nomen eius acceperunt, procreati, a pictore Narciſſi floribus Erinyas .i. furias primas eſſe coronatas aiunt.

SERV. RVſticus es Corydon) Arguit ſe ſtultitiæ, qđ eum ſe ſperat placare muneribus, qui poteſt habere meliores, nā ſupra ait, Delicias dñi. [Iolas) venditior amator, vel eius dñs. Eheu quid volui miſero mihi? quō eū diſcedere dicit. quem ſupra cum eo diximus non fuiſſe? Nam ait ſolus montibus, & ſiluis, ſed rōne non caret. Epicurei .n. dicunt (quod etiā Cic. tractat) geminā eſſe voluptatem, vnam quæ percipitur, & alteram imaginatiuam .ſ. eam quæ naſcitur ex cogitatione, Vnde ita debemus accipere hūc verſum per cogitatione illa imaginaria voluptate, qua & cernere, & alloq. videbatur abſentem. Sed poſtquam obiurgatione ſua in naturalem prudentiā eſt reuerſus, caruit vtiq; illa imaginaria voluptate, vbi nunc ſibi ſe obfuiſſe dicit per hanc ratiocinationem, Ruſticus es Corydon, nec munera curat Alexis. Nec ſi muneribus certes, concedet Iolas. [Floribus auſtrum) Quo facilius areſcunt. [Fōtibus apros) Qui puros fontes cœnoſos efficiunt. [Quem fugis ah demens) Iterum per phantaſiam quaſi ad pñtem loquitur, & quaſi ille dixiſſet ſiluas, hic infert, [Habitarunt

Ruſticus es Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu quid volui miſero mihi? floribus auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quē fugis ah demens: habitarunt dij quoq; ſiluas,
Dardaniuſque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſiluæ.
Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciua capella,
Te Corydon ò Alexi. trahit ſua quenque voluptas.

runt dij quoque ſiluas, Dardaniusq. Paris. [Et Paris habitauit ſiluas, qui de dearum pulchritudine iudicauit. [Pallas quas condit arces, ipſa colat) Ideo dea artium Minerua dicitur, quia de capite Iouis nata eſt, ſed quia dea eſt artium & ingenij, ideo iſta finguntur. Nihil.n.eſt excellentius ingeni, quippe quo reguntur vniuerſa. [Torua leæna lupū) Theocriti ſunt illi verſus. Et bene ſe reuocat ad ruſticas cōparationes, pene.n.fuerat lapſus, dicendo, Pallas quas cōdidit arces. Leæna aūt dictum eſt, ſicut dracæna. Et quod ait, Torua leæna lupum ſequitur, verum eſt. Nam neceſſe eſt vt veniente lupo, aduentus agnoſcatur leonis. [Cythiſus) Herba eſt. [Laſciua) voluptuoſa & deſidioſa. [Te Corydon o Alexi) Dono à, antibacchius eſt, ſed ò breuis fit, quia vocalis vocalem ſequitur. ſic Homerus, πλάγχθη ἐπεὶ τροίης ἱερόν. [Trahit ſua quenq; voluptas) Notabatur, à Criticis, quod hanc ſententiam dederit ruſtico ſupra Bucolici carminis legem, aut poſſibilitatē.

ASC. RVSTICVS es Corydon) Graphicæ admodum, vt cetera omnia perdite amantem exprimit Maro; nunc ſanæ mentis, nūc furentis videtur, nam per interualla quæ recta ſunt conſilia, amplectitur, & curſus deſerit, quod & Phædria Terentianus, lepide in ſe demonſtrat: Quaſi ergo interuallum bonæ mentis nactus Corydon dicit, ſeipſum alloquens: O Corydon, tu es ruſticus: Alexis aūt, puer vrbanior, quo circa nihil illi iucundum offerre poſſis, ſordent enim munera tua, illi, qui muneribus obtinendus non eſt, & ſi ea via obtinendus ſit, adhuc nihil profeceris quia Iolas contiualis tuus, te multo ditior, munere te vinceret, proinde ſtulte operandas talibus amoribus, quod cognoſcens exclamat, Heu heu: aut Eheu, quid volui mihi miſero? qui perditus, rem ſurgentem deieci & lympidam turbaui, ſicuti qui floribus, Auſtrum, & fontibus apros immittit. Deinde irrepente rurſus amore, quaſi Alexis quem præſentem imaginabatur, ob tale dictum aufugerit exclamat, Alexi, quem fugis: Nūquid quia ruſticus ſum, ne me fugis? Ah demens, hoc eſt peruerſæ mentis puer, qui non recte lapis, ſi habitantes in ſiluis, ob id ſolum quod in ſiluis habitem, fugis quia habitarunt dij quoque ſiluas, Dardaniusque Paris, proinde cum tu ruſticus ſis (Id enim innuit. Et ideo manifeſtum eſt, quia non ita de Alexando, Pollionis puero, loquitur. quo ad alium referri poſſit. Non.n.quod quidam perperam criminantur, amores ſuus in pueros fatetur Maro) egoque ruſticus ſim, ſinamus Palladā vrbem quem condidit, habitare, & colamus nos ſiluas, quod fieri decere probat exemplis, & inductione quadam non perfecta, dicens, quia Leæna ſequitur lupum, lupus, capellam, capella, cythiſum & Corydon, Alexin, quia Quemq. ſua voluptas trahit, quæ ſnia licet a criticis.i. rigidis cenſoribus notatur, tamen a Corydone non abhorret, q & Amphiona, & Parin, & Pallada, & ceteros quos nominat quodāmodo nouit, vnde non omnino ruſticus aut imperitus exiſtimabitur, vt non poſſet prouerbium, etiam ſi non intelligat, proferre. Ordo eſt. O Corydon, tu es ruſticus, & ita non places per te, nec Alexis curat munera, & ita non captabis eum munere, nec Iolas, paſtor ille diues, & riualis tuus (vnde nō placet Pollionem, per Iolam intelligere, ēt ſi per Alexim, Alexandrū Pollionis puerum, intelligam) concedet, ſup.te vincere, aut potiri optato, ſi certes.i.contendas, muneribus.i. per munera Alexim allicere. hoc aūt dicit per apoſtrophem, ad ſe, deinde, in ſua, hoc eſt, in prima perſona, dicit: Eheu, vel Heu heu, dolentis interiectio, quid volui mihi miſero, q.d.maximum malum, dum tales amores inceptarem. nam ego perditus immiſi floribus.i. rebus tranquillitatem amātibus vt flores amant: Auſtrum.i.ventū turbulentum, & eos decutientē, hoc eſt tranquillo ſtatui ſummam cōmotionem (allegoricos.n.loquitur) & immiſi fontibus.i.rebus claris, & lympidis, ac pellucidis, ſeu tranſparentibus cuiuſmodi ſunt fontes, apros.i.porcos ſiluestres, & immundos ſues oīa turpantes, & contaminantes. eſt enim (vt dicit Flac.in 1.lib. epiſt.) Amica luto ſus. Et ita conſtituit reſipiſcere, ſed mox quaſi per hoc, puer indignatus aufugere, iterum furens dicit, Quem fugis (viſus.n.eſt ſibi, puerum videre) ah demens.i. malæ & peruerſæ mentis Alexi, qui ſiluas fugis, quia quoque.i.etiam dij, non ſolū homines ſummi, habitarunt.i.incoluerunt ſiluas, vt fauni, & panes ac ſatyri & Paris Dardanius.i.heros, ex alto ſanguine Dardani progenitus, ſup habitauit ſiluas, ipſa Pallas.i.Minerua, q̄ græce Athena dicitur, colat arces, quas condidit.ſ. Athenas, q.d.vacet philoſophiæ, & ſiluæ placeant nobis, qui.ſ.paſtores ſumus ante omnia.i.ante oēs res. Neque vero moleſtè feras, ſi te amore captus ſequor? quia leæna torua.i.feroci, & immiti aſpectu, ſequitur lupum. (Id aūt Seru.euenire docet) Et ipſe lupus ſequitur capellam, qua.ſ.libentiſſime veſcitur, & capella laſciua.i petulās & lubrica, ſequitur cythiſum herbam, aut fruticem dulcem, & ſucci plenam, & ò Alexi Corydon, ſup.ſequitur, hoc eſt ego ſequor te, quia Quenque ſua voluptas trahit. [Dij quoque) Annotandum vbi dicit. Habitarunt dij quoque ſiluas quod gentilium, deos ſilueſtres poſuit, quos ſemideos vocauit, videlicet faunos, & ſatyros nemorum. Ægipanes deſertorum Æthiopiæ qui ſunt nudi leues, caprinos pedes habentes, quales diuo Antonio occurriſſe dicitur. Siluanos, ſiluarum, & Panas, agrorum, ſed confunduntur hæc, vnde auctor noſter, Et vos agreſtum præſentia numina fauni, Ouid. Sunt mihi ſemidei, ſunt ruſtica numina nymphæ, Et fauni ſatyrique, & monticolæ ſiluani, Quos quoniam cœli nondum dignamur honore, Quas dedimus certe, terras habitare ſinamus. Pomponius Mela ſcribit, vltra Atlantem, Mauritaniæ montem, noctu perſepe viſa lumina, & crepitus cymbalorum, ac fiſtularum cantus auditos, nec die repertum quenq. ideirco pro conſtanti habitum, hos faunos eſſe, ac ſatyros, & eius generis animalia. [Dardaniusq. Paris) Dardanus Iouis ex Electra filius in Phrygiam migrauit. vbi auctor generis Priamidarum fuit, itaque Paris, qui & Alexander dicitur, Priami filius, rectè Dardanius dicitur. Is autem cum adhuc à matre geſtaretur, futuri excidij Troiæ indicium tulit. Nam viſus eſt matri, facem ardentem in ore geſtare, vnde tota incenderetur ciuitas, quod viſum cum Priamo marito ſuo reuelaſſet, iuſſit partum occidi, ſed miſeratione ſeruatus, ſiluis expoſitus eſt, vbi paſtor, Oenonem nympham amauit, donec fortiſſimus pugil cum Hectore congreſſus, & ab indignante, quòd ab eo ſuperatus eſſet, pene occiſus, & tandem agnitus, promiſſam a Venere prædam abſtulit Mycænis Helenam, Menelai coniugem, cuius raptum ſecutū eſt Troianum excidium. [Pallas quas condidit, &c.) Cum contentio eſſet inter Pallada, ſeu Mineruam, & Neptunum, vter ciuitati iam ab eis conſtructæ, aut inſtauratæ, nomen daret, eo peruenit, vt vter produceret pulchriorem fœtum, & reip. magis vtilem, ciuitatem de ſe nominaret. Neptunus ergo, ratus equum maxime commodum, quod & paci & bello prodeſſet, percuſſa terra tridente equum produxit. Minerua, equum eſſe belli indicem vnde viſo equo exclamat Anchiſes iij. Æneid. Bello armantur equi bellum ò terra hoſpita portas, & ſciens oliuam eſſe ſignificatiuā pacis, & ſumme medicinalem, eam producit. quam ciues ſibi cōmodiorem rati voluerunt, vt ab ea quæ Græce Athena dicitur, Athenæ denominarentur. Cetera Mancinellus explanauit. Prima regula eſt, eheu, abſolutæ ponitur, ei, cum datiuo, heu, cum nominatiuo, & frequentius cum accuſatiuo, heus, quod eſt reuocandi aduerbium, cum vocatiuo. Primi, vt hic. Eheu, quid volui miſero mihi? & Eclog. iij Eheu quam pingui macer eſt mihi taurus in aruo: Secundi, vt ij. Æneid. Hei mihi qualis, &c. Tertij, vt eiuſdem vj. Heu pietas, heu priſca fides, &c. & alibi, Heu ſtirpem inuiſam. Quarti, vt eiuſdem. i. Heus iuuenes monſtrare, &c. Secunda quia, relatiuum, ſine antecedente conſtrui, nequid, oportet antecedens poſt rectum ſæpe præconſtrui, vt hic, Quanque ſua voluptas trahit.

Dij. | Paris. | Pallas.

SERV. ARatra iugo referūt ſuſpenſa iuuenci) Horatius, Videre feſſos vomere verſum Boues collo trahētes languido. Et hoc vult dicere. Oīa excepto amore finiū tur. [Et ſol creſcentes decedēs duplicat vmbras) variauit, nam ait ſupra: Maioresq. cadunt altis de montibus vmbræ. Duplicat aūt, auget. Sal. Et Marius victus duplicauerat bellum. [Me tā vrit amor) Cum iam calor ſit ſolis exhauſtus. [Quæ te dementia cepit?) i. cur amoribus vacas cum multa ſint, quæ debes in agro perficere? [Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt) Plus eſt, q̄ ſi imputata diceret. tolerabilius eſt.n.non incipere aliquid, quàm incepta deſerere. Hinc eſt illud in primo, Me ne incœpto deſiſtere victam? Item in Georgicis, Atque opere in medio defixa reliquit aratra. Sanè geminā arguit negligentiam, & quod ſemiputata, vitis ſit, & quod frondoſa vlmus, nam vtrunq; obeſt. Vnde eſt in Georgicis, Bis vitibus ingruit vmbra

* Alij, O Corydō, ad Theocriti imitationem ὦ κύκλωψ, κύκλωψ

Aſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci,
Et ſol creſcentes deſcendens duplicat vmbras:
Me tamen vrit amor: quis enim modus adſit amori?
* Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit,
Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget vſus,
Viminibus, mollique parat detexere iunco.
Inuenies alium ſi te hic faſtidit Alexis.

Et

Et aut ſimpliciter intelligimus hunc locum, vt ſuam arguat negligentiam: Aut certe illud eſt, Non mirum me eſſe dementem, qui habeo vites ſemiputatas. Nam in ſacris dicitur, quod corripiatur, furore qui ſacrificauerit de vino, quod eſt de vitibus imputatis. [Quin tu) Quinimò, hortatus eſt. [Quorum indiget vſus.i. quæ vſus ruſticus requirit. Sanè, & eget illa re, dicimus, & eget illo ſenatu, & eget illius rei. inde eſt indiger. Nam, & hoc, vtrique iungitur caſui. [Detexere) Perficere, finire multum texere nam. [De) Modo non minuentis eſt, ſed augentis. [Inuenies alium, ſiue hic faſtidit Alexis) Alium Alexim, alium puerum ſuſtmoſiſſimum, qui te minime ſpernat. Et volunt quidam in hoc loco eſſe allegoriam antiquam in Auguſtum, vt intelligamus, Inuenies alium imperatorem, ſi te Auguſtus contemſit pro agris rogantem. Sed melius ſimpliciter accipimus hunc locum. Nam nihil habet quod poſſit ad Cæſarem trahi, illud vero paulo poſt penè aperte dr̃ in Auguſtum Cæſ. Quoniam ſors omnia verſat.

ASC. ASPICE, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci &c.) Aut ad ſe, aut ad puerum loquitur. Si ad ſe, ſenſus eſt. Aſpice infelix Corydon, quo decidiſti, cum ardoris tui nullum ſit refrigerium, & ita ſtulte amaſis, te, & perſuadis proinde, hoc vnũ eſt remediũ, vt ſicut clauus, clauo retunditur, ita amore nouo, veterem expellas, vnde, Inuenies alium, ſi te hic faſtidit Alexis, quia (vt dicit Ouid) Succeſſore nouo vincitur omnis amans. Si ad puerum ſit principium, vſque ad illud: Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia &c. Senſus eſt. Si vis ſcire, quomodo te ſequar Alexi, & quàm ardenter amem, aſpice, quia cum boues aratorij domum redeunt, ego ardore amoris inflammor. Et hic ſenſus placet, quia ſi ad ſe loqueretur, diceret, Te tamen vrit amor. Ordo eſt Aſpice ô Alexi, quod iuuenci iuniores boues, referunt .i. retrahunt domum aratra ſuſpenſa iugo, & ſol decedens .i. occidens, duplicat vmbras creſcentes .i. aduesperaſcit, & non humida, refrigerium adducit, tamen amor vrit me. enim pro quia, quis modus .i. quæ moderatio, aut finis, adſit amori? q.d. nullus, niſi eum dederis, deinde, iterum conuerſus ad ſe, dicit. Ah Corydon, Corydon, quæ .i. qualis, & quàm vehemens demẽtia cepit .i. arripuit te? Vitis ſemiputata .i. ad dimidium refecta, eſt tibi .i. tu habes eam, in vlmo frondoſa .i. plena frondium, cum vitis deberet putari ante eiectionem frondium, hoc eſt ergo per ſtultos amores, eunt res tuæ perditum. Quin .i. qui non paras potius detexere .i. valde texere, viminibus & molli iunco, ſaltem aliquid ſup. eorum, quorum, hoc eſt earum rerum, quarum vſus .ſ. tuus, indiget, hoc eſt cur non contexeris corbes ad viuum muſtum vehendũ, aut vuas decerptas? Tu inuenies alium .ſ. Alexim, ſi hic Alexis faſtidit .i. cum ſuperbia, & faſtu aſpernatur te. Cetera dicit Mãcin. Regula prima eſt, in relatiuis, ſi ſine antecedente ponantur, relatiuum generale, vt hic, auris, aut ens &c. intelligetur, vt hic, aliquid quorum, vbi ſubauditur eorum. Secunda indigeo, & egeo, genitiuo, & ablatiuo conſtruuntur.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS
Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica.
ECLOGA SECVNDA.

CORNELIVS Gallus poëta fuit illa ætate inſignis, quem Auguſtus Cæſar adminiſtrationi reip. & bellis gerendis admouit: Huius familiaritatem ambibat Virgilius, vt qui maxime. de quo eſt illud: Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas, Quantum vere nouo viridis ſe ſubijcit alnus. Sed impediebatur negocijs ab Auguſto iniunctis, & familiaritate ipſius principis, qui illum ſecum quocunque proficiſceretur, abducebat, tum aliquo fortaſſe contemptu Galli de Virgilio, quem poëta locis quibuſdam ſignificat, vt erat Gallus prouincijs atque exercitibus præfectus, Virgilius autem ruſticus, & poëta. quæ ars apud maiores nullo in precio fuerat, temporibus Auguſti honorem cœperat nanciſci, q̃ ea delectaretur princeps, vt in Hiſpania carmen vernaculum ſub Ioanne ſecundo rege Caſtellæ. De his amoribus ac deſiderij, quibus frui non poteſt, compoſuit hanc Eclogam quæribundam, initium hoc eſt amicitiaꝝ, & inuitatio. nã etſi Gallus Cornelius amiciſſimus aliquã fuerit Virgilij, à primo tñ nondum tanto ingenio pcognito, credibile eſt, principi viro, & eruditiſſimo ſorduiſſe ruſticum municipalem, leui tũ poëtæ titulo commendatum. [Formoſum) Quid formoſus, quàm animi lineamenta, vt dicunt Stoici, & amico ſuus amicus? & doctus docto, candido vtique? aliter enim inuideret figulus. figulo iuxta verus Heſiodi dictum. [Delicias domini) Dominus apud paſtores eſt is, cuius eſt pecus, ſicut in conuiuio, qui præbet illud. Itaque paſtoritio more principem Octauianum dominũ appellauit, non quidem ex eius voluntate, qui vetuit ſe, & ioco, & ſerio dominum nuncupari, ſed ea ruſtica conſuetudine. Carus admodum fuit Gallus Cornelius Auguſto, ſed poſtea reiectus eſt ab amicitia, vt ecloga decima dicetur [Nec quid ſperet) Nam aberat in negocijs Octauij, bellis, & reipub. adminiſtratione occupatiſſimus. [Tantum inter denſas) Sæpe requirebat eum longis itineribus, profectione Romam, & alias ad ciuitates, tum prouocatione carminum ruſticorum, ſed ſurdis canebat. [O crudelis Alexi) Et auertebant Gallum negocia principis ſui, nec ipſe magniſaciebat beneuolentiam poetæ. [Nunc, & pecudes) In tanta pace Italiæ, in tanta quiete omnium, & ſecuritate Octauiani virtute parta, ego ſolus inquietus ago, cupidus fruendi tui generis, & procul cum alijs bella, in quibus videor mihi militare, & geris mecũ, non rñdens amori meo erga te. [Nonne fuit ſatius) Mihi quidem ad fructum familiaritatis, ſatius fuiſſet aliquem amaſſe inferioris notæ amicum, qui cum potuiſſem verſari, miſcere ſermones, oblectare me ex animi mei ſententia. nihil.n. iucundius q̃ pares amici. [Triſtes Amaryllidis iras) Indignatio eſt, affectus ea amoris impatientia. Melius, inquit, fuiſſet, etiam moroſos, & iracundos, & difficiles diligere, modo datum eſſe non torqueri deſiderio, & conſpectu, atque alloquio caro frui, ſciſſem .n. accommodare me illorum moribus, illi aũt humilitatem meam nõ deſpexiſſent. [Quamuis ille niger) Quamuis ille imperitus, & ruſticus, & pauper tu ↄtra eruditus, vrbanus, locuples, potens. [O formoſe puer) Ne nimium fidas fortunatæ dotibus, ea quibus quæ ingentes ſunt, ſæpe numero concidunt, mediocres aut paruæ conſeruantur. Tum amicitiæ magnoꝝ ſæpe diſſoluuntur, coluntur aut inter mediocres, quis enim appetat amicitiam eius, quo frui per magnitudinem nunquam liceat? Æqualitatem eſſe in amicitijs oportet, vt alter altero ex animi ſui ſententia fruatur. [Deſpectus tibi ſum) Fortaſſe ingenio meo non perinde delectaris. at quæras ab ijs, qui hac de re iudicium ferre poſſint, qua ſim eruditione, q̃ præditus omni cultu animi, omnibus diſciplinis. Haſce animi dotes atque opes paſtoricijs opibus explicat, vt decet titulum ſuſcepti argumenti. [Canto quæ ſoli us) Nec ſolum artes humanitatis teneo, ſed pango ẽt carmen antiquorum ſimile ac par, ita vt idem videri poſſit. Viuentibus enim ſatis magna vĩ gloria, æquari poſſe cũ ſuperioribus, cum non raro ſuperent. [Nec ſum adeo informis) Etſi ruſticis parentibus, non tñ moribus, vel ruſticanis, vel aſpernendis, tñ nec corpore pudendo, hoc eſt cultu corporis, & formatione, vt pudere te poſſit, ſi inter Romanos proceres familiarius tecum verſer. [Nuper me in littore vidi) Nam, & verſatus ſum cũ Octauiano Mecœnate, Pollione, Tucca, Varro, & cepi experimentũ mei ex illoꝝ iudicio. [Cum placidum ventis ſtaret mare) Proxima pace cum in armoꝝ quiete oẽs ſe dumũ recepiſſent, poſitis armis, & ſummotis tumultibus. vt appareat, eos per ocium potuiſſe de me iudicare. Nam quemadmodum quieta aqua imaginẽ recipit, & reddit, ita mens in quiete recte ſtatuit, non item in motu, & agitatione. Apte vocauit Italiam mare, & ventos belloꝝ turbines. [Non ego Daphnin) Aliquem alium poetam, exculcum, & expolitũ vſu vrbano. [Iudice te metuam) Si modo velis vacare ad carmina vtriuſque noſtrum cognoſcenda. [Si nunq̃ fallat imago) Si mihi non imponunt iudicia illoꝝ. [O tantum libeat) Nihil reſtat, niſi vt non reſpuat ingenium ruri natum alitumque, carmen quoq; de re paſtoricia. Sunt.n. & in hac materia, atque hoc vitæ genere ſuæ voluptates, in ducendo grege, & venatu, ſume ſolum experimentũ conuerſationis huius mediocrum amicoꝝ, videbis quantum in ea inſit dulcedine. [Pana canendo) Nec deſunt nobis dij, vt hominẽ non pudeat, quod Deus iudicauit ſe non, indignũ, illumq; habemus nos, & auctorẽ, atq; inſtitutorem vitæ huius, & tutore & ſocium. [Nec te pœniteat) Aperte oſtendit, hunc eſſe Corn. Gallum, qui carmẽ paſtoricium compoſuit. Expertus quidẽ erat Gallus carmen ruſticum, ſed non vitam ruſticanam. [Hęc eadem vt ſciret) Poeta aliquis non parui nominis, nec ingenij, qui paſtoricium carmen affectabat, nec poterat tamen aſſequi. [Et mihi) Magna in hoc genere facultas, non vnus calamus aut fiſtula, ſed ſeptem coniunctæ, & compactæ, & quidem diſpares, quas inflare ad concentum maxime eſt artis. nam ſi in vna peritia eſt laudabilis, quid in ſeptem pariter, & diſparibus? [Damœtas dono mihi) Theocritus eſt hic Damœtas, vel ſi quis fuit Virgilij hac in re peritiſſimus

ritiſſimus magiſter, & præcipuus. [Dixit Damœtas) Non cuiuſbet iudicio ſecundos iudicatus eſt Virgilius, ſed illius ipſius, qui eſſet primus. [Inuidit ſtultus Amyntas) Huic ſucceſſioni principatus inuidit Amyntas, merito ſtultus, qui id affectaret, quod eſſet ſibi à natura, vel à negligentia negatum, & inuideret, quibus eſſet conceſſum, vel qui ipſi paraſſent ſibi induſtria. Præterea duo, nec tuta [Duo poemata) Bucolicum, & Georgicum, magna cura, & difficultate excuſſa quæ ſtatuerat dicare Gallo Cornelio. quo munere cum ille non videretur magnopere capi, dicit tranſlaturum ſe inſcriptionem ad Pollionem, aut Mecœnatem à quibus rogatur. [Bina die ſiccant) Elaborationem ſignificat operum quaſi exaurium geminum ſtudium parentis, diurnum & nocturnum. [Huc ades ò formoſe puer) Maximas ruris delicias oſtentat, vt eum teneat cupido ruſticandi. Carmina ruſtici ſuauitatem ſignificat, & vitæ agreſtis, quæ quoniam naturales ſunt, maiores ſunt ac diuturniores, q̃ vrbicæ, quæ conſtant artificio humano. imò vrbanæ ipſæ ab ijs petuntur, quæ ruri, & in agris naſcuntur. [Pallentes violas) Delectatio eſt in colore atque odore florum, fructus autem in malis, caſtaneis, prunis, & huiuſmodi. flores ad paſtoricium poema pertinent fructus ad Georgicum. [Ruſticus es Corydon) Faſtidit Gallus Cornelius hominem ruſticum vrbanus humilem potens locuples munera ſordida, & humilis. & maiorem habet animi concitationem conuerſio ſermonis ad ſe, tanquam ad alteram perſonam. [Nec ſi muneribus certes) Quid tu tandem afferes ad alliciendum Alexim, quod ille non copioſius, & præſtantius Romæ inueniat, etiam in ipſo Cæſare? vel ſi bella ſint canenda, & magnorum heroum res geſtæ? Auguſtus .n. poemata conſcripſit, inter quæ etiam tragœdiam Aiacem, de qua eſt illud, In ſpongiam decubuiſſe Aiacem ſuum apud Tranquillum. [Eheu quid volui) Inanem operam ſumo. fundo carmina, vbi non eſt auris, ſpargo flores ſpiranti auſtro, quos rapiat. ſtultiter perdo tempus, & corrumpo mihi aliarum amicitiarum pulcherrimas occaſiones, dum huic vni ſtudeo. [Quem fugis ah demens) Dementem ruſtico more vocat, inconſideratum, vel reuera demens eſt, qui ſe potiorem eſſe ceteris, quam deos, fugis & hominem ruſticū & carmen ruſticum, atqui his duobus delectati ſunt aliquando magni principes, & heroes. [Dardaniusq́. Paris) Heros prope modum æqualis dijs, filius tanti regis, & formoſiſſimus, cuius iudiciū tres deæ ſubierunt. ſi exemplum deorū imitari non potes, moueat te exemplum hominis. [Pallas qua condidit arces) Canant alij ſanè res bellicas grādi carmine, vel iactent ſe rebus bello geſtis ſuis aut maiorum ſuorum, nobis nec origo, nec vita ruſtica videtur pœnitenda, nec conſili noſtri piget, q paſtoricia, & agreſtia cātamus hoc vti maneat propoſitū, optat ſibi, ſicut illic.

Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, ſilnaq́; inglorius.

[Torua leæna lupum, &c.) Sententia generalis, collecta ab exēplis, quæ dicitur dialecticis Inductio, & addita gradatione fit concinnior, ſenſus eſt, Age tu mecum Cornelli Galle, vt tibi libuerit. fugias, aſperneris me, ego tamen neſcio quo animi mei nutu, ad tui beneuolentiam feror, nec eam deponam, qualemcunque te experias aduerſum me. rapior enim naturæ meæ tractu, vt Leæna ad lupum, lupus ad capellam, capella ad cythiſum, quiſque ad id, quod naturæ ſuæ ſentit eſſe congruum, & expediens. [Trahit ſua quenque voluptas) voluptas propoſita, tanquam finis, trahit animum. finis enim eſt impulſio actionis, propoſito primus, executione poſtremus, in eo nanque ſiſtitur. [Aſpice aratro iugo) Omnia quietem recipiunt, animata, inanimata, etiam cœlum ipſum, ſenſu paſtorico, qui exiſtimant illud humano more per noctem conquieſcere. ſolum amoris deſiderium quietem non nouit, donec re cara perfruatur. Talis eſt hominum vita, quoad iungatur & vnum futurum Deo. [Ah Corydon Corydon, &c.) Magnitudinem amoris dementiam nominauit, quod ſui ſit oblitus, & extra ſe poſitus, & à philoſophia furor nuncupatur. Colligit autem dementiam, quod opera relinquat inchoata, & prætermittat occaſiones perficiendi, ſectetur inutilia. quo tempore poſſet ea parare, quæ paulo poſt futura eſſent vſui. [Semiputata tibi) Verte te ad opera tua cœpta, ea his pete huic deſiderio ſolacium. abſolue Georgica, & Aeneidem, quæ opera pendent tibi inchoata. [Quin tu aliquid) Aut leuioris operæ collige materiam, aut eorum, quæ ſcis hoc tempore precium habere ac gratiam. [Inuenies alium, ſi te) Tu quidem amabis Gallum, quia illuc te rapit pronitas animi. ſed illis operibus abſolutis, ſi ab hoc non redamare, inuenies alium cui ſis carus.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN PALAEMON VIRGILII.

Tertia certantum cenſore Palæmone litem
Aequalem dirimens, fugere exhortatur amores.

ASC. TERTIA certantum &c.) Ecloga iij. ex iiij. & v. Theocriti potiſſimum ſumpta, Damœtæ, & Menalcæ paſtorum cantandi peritiſſimorum. Primum, ex æmulatione rixantia. Deinde mutuum certamen, iuxta amœbæi carminis legem. Et nouiſſimo Palæmonis ſententia in qua æqualem eis cantandi gloriam adiudicat, & æqualiter eis, alijſque omnibus amores fugiendos concludit dicens. Et quiſquis amores, Aut metuet dulces, aut experietur amaros. Ordo, aut verſiculorum noſtrorum eſt, Tertia ſupple. Ecloga Maronis dirimens, id eſt decidens, & terminans Palæmone cenſore, id eſt iudice, aut iudicante, hoc eſt, ſecundum iudicium Palæmonis, litem, id eſt contentionem arte muſica, æqualem, id eſt æqualis artis, & gloriæ, certantum, id eſt contendentium paſtorum Menalcæ, & Damœtæ, exortatur fugere amores, ſcilicet lubricos, & laſciuos, nam caſtum amorem ſingulariter dicimus.

ARGVMENVVM.

MEnalcas, *& Damœtas paſtores, iurgijs primum, deinde alternis verſibus Palæmone iudice contendentes deſcribuntur: eſt autem huius carminis ratio tota ex Theocrito deſumpta, quem in Bucol. ſibi ad imitandum propoſuerat.*

PALAEMON.

ECLOGA TERTIA.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

ME. DIC mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi?
DA. Non, verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.
ME. Infelix ô ſemper ouis pecus, ipſe Neæram
Dum fouet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur,
Hic alienus ouis cuſtos bis mulget in hora:
Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.

SERV. DIC mihi Damœta) Tranſit in Eclogam plenam litigis, & iorgij, & paſtoralium conuitiorum. Qui enim Bucolica ſcribit, curare debet ante omnia, ne ſimiles ſibi ſint Eclogæ, quod etiam Virgilius fecit. Nam prima, habet vnius ocium, & alterius, qui de ſuo agro pellitur, cõqueſtionem. Secunda, amantẽ exprimit ruſticum. Hæc vero, lites habet, & altercationem. Vnde etiam dramatico caractere ſcripta eſt, nam nuſquam poëta loquitor, ſed introductæ tantum perſonæ. Nouimus autem tres eſſe caracteres dicẽdi, vnum Exegematicum, in quo tñ poëta loquitur, vt eſt in tribus libris Georg. Alium Dramaticũ, in quo nuſquam poëta loquitur, vt eſt in comœdijs & tragœdijs. Tertium Mixtũ, vt eſt in Aeneide, nam, & poëta illic, & introductæ perſonæ loquuntur. Hos autem oẽs caracteres in Bucolico eſſe conuenit carmine, ſicut liber etiã iſte demonſtrat. Nã habet ſimplicem illum exegematicum, in quo tñ poëta loquitur: vt, Sicelides muſæ, paulo maiora canamus. Habet mixtum: vt, Extremũ hunc Arethuſa mihi concede laborem. Nam etiam Gallum illic inducit loquentem. Habet drammaticũ, vt in prima Ecloga, item in hac, quã miro ordine ex rebus cõmunibus venientem cõpoſuit. Habet enim in ipſo quaſi primo occurſu, lites, & iorgia: Inde quæritur index quo præſente, habeantq́; conflictum, & diſceptationem. Sequitur inde ſententia, quæ vniuerſa cõcludit. (Cuium pecus?) Ab amaritudine cœpit. Nam dicendo, cuium pecus, oſtendit eum eſſe mercenarium. Eſt aũt Theocriti carmen. εἰπέ μοι ὦ Κορύδων, τίνος αἱ βόες; ἦ ῥα Φιλώνδα; ἀλλ' Αἴγωνος. Cuium aũt, antique ait, vitans, κακοφωνίαν, ne diceret cuius pecus, quod modo trium eſt generum. Antiqui dicebant ſicut meus mea meũ, ſic cuius cuia cuium. Terent. Quid virgo cuia eſt? (Non, verum Aegonis) Amare etiam hæc riualis eius pecora eſſe dicit, vt, & diuitias illius oſtendat, & dicat duras eſſe huius partes ſiquidẽ riualis eius, traditis ouibus, ſolos amicæ cõis amoribus vacet. (Mihi tradidit) Meæ fidei cõmiſit, & credidit. (Infelix ô ſemper ouis pecus) Ordo eſt. O infelix pecus ſemper ouis. i. ſemper futurum imbecille. (Neæram) Amicã cõem ſuam, & Menalcæ. (Dum fouet) Dum amplectetur. (Præferat illa, veretur) Ac ſi diceret, ideo timet ab illa diſcedere, q̃ ſcit me præferri, ſi ipſe diſceſſerit. (Bis mulget in hora) Quod vix per totum diem poteſt in ouibus fœcundis fieri. Nam pro laude in Georg. poſuit, bis ad diem mulgeri oues, dicens: Quod ſurgente die mulſere, horisq́. diurnis, Nocte premunt, quod iam tenebris & ſole cadente, Sub lucẽ exportãt calathos. Quid aũt ſit Bis mulget in hora, ipſe dicit. Et ſuccus pecori, & lac ſubducitor agnis.

ASC. DIC mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi: Non, verum Aegonis, nuper &c.) Ad futuram contentionem, quæ erit de peritia cantandi inducenda, præmittuntur paſtorum conuitia, ea emulatione, quadam riuali orientia, vnde cum Menalcas filiusfamilias, & gregis patris ſui cuſtos, Damœtam mercenarium egregiũ pecus paſcere videret, motus inuidia vel q̃ eum cum riuali ſuo Aegone cõmercium haberet ſciret, vel q̃ illum in arte cantandi æmulum haberet, vel q̃ pecoris fœcunditatem illi inuideret. A conuitio, & exprobratione incipiens, loquit. Dic mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi? hoc eſt ſcio, quia tuum non eſt, cum miſer, & pauper ſis, eſt ne forte Melibœi? illius paſtoris, quem profugium, prius dixerat Virgil. Maro, q. d. forte ab iniquo milite, iniquus paſtor boni pecoris, ſed alieni cura ſuſcepiſti. Itaque eum, & paupertatis, & furti quodammodo arguit. Quod intelligẽs Damœtas regerit conuitia in Menalcam eum amare mordẽt, ac dicẽs, Non eſt Melibœi, ſed Aegonis, riualis tui, vt. ſ. noris q̃ duram prouinciam agas, qui tam potentem, ac diuitem virũ æmulum habes, q. d. ſi ergo mercenarius ſum, tu tñ infelicior, & miſerior es, qui cũ domino meo contendis. Riualis aũt ne quid titubes) eſt, qui cum altero ad eundem amoris riuum: hoc eſt ad eandem amicã non ſine æmulatione contendit, ſicut tauri, dum ad eundem riuum aquantur, concertare ſolent. Ad hoc Menalcas. O infelix pecus, quod dum dñs Neæram fouet, veritus ne me ſibi præferat illa, mercenarius bis mulget in hora, & ita, & ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis, ad qd' Damœtas, Parcius &c. Ordo eſt. Loquitur Menalcas ò Damœta, dic mihi, cuiũ, ſup. eſt hoc pecus. i. hic grex ouiũ, an. i. nõne eſt Melibœi. i. quod Melibœo ſubreptum eſt? Rñdet Damœtas, Nõ, ſup. eſt Melibœi, or ſt. i. ſed, eſt, ſup. Aegonis, illius diuitis paſtoris cõriualis tui, nam Aegon tradidit mihi oues. i. à pluſculis diebus. Ad quod, inquit Menal. O ouis, to ſup. e a iſche peros, ſemper. i. ſiue à dño amoribus perdito, & negligenter cuſtodiente, ſiue à mercenario fure paſcaria quia dum ipſe . ſ. Aegon dñs, fouet. i. molliter amplectitur, & educat: Neæram. ſ. amicam nobis cõem, & veretur ne illa. ſ. Neæra, præferat ſibi me, quod . ſ. faceret, ſi ſemel illinc pedem amoueret, hic. ſ. Damœtas. (Monſtrat. n. eum, & nõ loquitur ad cũ, ſed de eo quaſi ad alium loquatur. Nã ſicut beniuolentiæ ſæpe indiciũ eſt ad abſentem per apoſtrophẽ loqui, ita inuidiæ, nolle ad p̃ſentẽ ſed potius de p̃nte ad alium loqui) exiſtens cuſtos ouis alienus. i. mercenarius, ad quem nihil de ouibus ſpectat, mulget bis in hora. i. quaſi per ſingulas horas, & ita, & . i. ſimul, ſuccus. i. naturalis humor ad viuacitatẽ neceſſarius, ſubducitur. i. ſubtrahitũ, pecori. ſ. matribus (q cũ ſedula natura in id, quod exhauſtũ eſt, quidquid vndecunq; coaceruare põt, conuertit, ſicut in frequenter coëunte in ſperma ſanguine, ita in lactante pecude, ſuccũ in lac, atq; ita ſæde mulgendo, ſuccus ſubtrahitur pecori, & lac ſubducitur. i. clã ſubtrahitur, agnis. ſ. lactẽtibus adhuc. Succus (inq Land.) ꝓprie, humor eſt, quo aĩalis corpus alitur, ac ſuſtentatur. Terent. Corpus ſolidum, & ſucci plenũ. Qui vero corruptus eſt, humor, p̃uadr̃. Cetera, præter Ser. explicat Manc.

Regula prima eſt, cum ois genitiuus, aut paſſiue tñ, aut actiue, ſeu poſſeſſiue tñ, aut vtroq; modo, ſignificet mei, tui, ſui, noſtri. & veſtri, ẽt nunc tñ paſſiue ſignificant, mis, tis, ſis, olim, & nrũ, & veſtrum, etiam nunc tñ actiue, ſeu poſſeſſiue, cæteri oẽs, vtroque modo ſignificãt. Secunda quia mis, tis, ſis, ab vſu receſſerunt, loco eorum vtimur meus, tuus, ſuus, & loco noſtrum, & veſtrum interdum. Regula.

interdum noſter,& veſter,in ſignificatione actiua,aut poſſeſſiua. Itaque dices. Pecus meum,non mei,creatio mei,non mea quia tu non creas,ſed crearis,amor tui,ſi amaris,amor tuus,ſi amas. Tertia, quia omnis conformitas caſuum, à dictione regente dependet,nec omnis dictio,omnem dictionem in eodem caſu regere poteſt,contingit interrogatiuum,& reſponſiuum,& dictiones per coniunctionem copulatiuam,aut diſiunctiuam copulatas,aut continue, ſine coniunctione poſitas, diuerſorum caſuum eſſe. Itaque interrogatus.Cuium pecus? reſpondere poteſt Aegonis,

&,Cuius hic fundus? meus,& fratris,& continuo dicere,mea ſolius opera id factum eſt. tuam ipſius animam pertranſit gladius,ſed de his apud Vallam latius locuti ſumus. Quarta: Quia quoties,& dum partim,ſi,aut,ve,vel,an,neque, & ſimiles particulæ,geminatæ, aut multiplicatæ, vni, aut alteri coniunctorum præponuntur, etiam reliquo, aut reliquis præponi volunt, non dices,Et ſuccus pecori lac,&,ſed, & lac ſubducitur agnis, licet vocalis ante vocalem neque corripiatur, neque abſumatur, ſicut nec ibi in Actæo Aracyntho; vt illic docuimus.

SERV. PArcius) Melius, hic diſtinguitur, licet poſſit dici etiam,Parcius iſta.Sēſus autem eſt. Noli valde hæc objicere tamen ſcias viris fortibus objiciendas rapinas. Ipſe enim ait in 9. Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto. [Nouimus, & qui te) Subaudi corruperunt, quod ſuppreſſit verecunde, licet Theocritus aperte ipſam turpitudinem ponat, & exprimat. [Greek text, illegible]

DA. Parcius iſta viris tamen objicienda memento.
Nouimus,& qui te, tranſuerſa tuentibus hircis;
Et quo; ſed faciles nymphæ riſere, ſacello.
ME. Tum credo, cum me arbuſtum videre Myconis,
Atque mala vites incidere falce nouellas.
DA. Aut hic ad ueteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregiſti, & calamos: quæ tu peruerſe Menalca
Et cum vidiſti puero donata, dolebas;
Et, ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes.

[Sacello) .i. in quodam ſacro.nam diminutione dictum eſt.[Tranſuerſa tuentibus hircis) Hircos.i.capros,libidinoſa conſtat eſſe animalia. Vnde Horat. Libidinoſus immolabitur caper, & agna tempeſtatibus. Quod etiam Plin.2.dicit,Hirci ſi caſu aliquo coeuntes vident,adeo indignantur, vt in eos penè impetum faciant. Hinc eſt,Tranſuerſa tuentibus hircis.i.veſtram turpitudinem indignātibus. Alij hoc improbant, & legunt hirquis. Hirqui autem ſunt oculorum anguli, ſecundū Suetonium Tranquillum, in vitijs corporalibus, vt ſit ſenſus,Nouimus qui te corruperit, hirquis tranſuerſa tuentibus,& eſt Hypallage pro oculis in hirquos retortis,quam rem ſolet libido perficere.Vnde Iuuen. Oculoſq. in fine trementis. Perſius: Patranti fractus ocello. [Sed faciles nymphæ riſere)Ideo,inquit,induſſere nymphæ,quia mites ſunt, & exorabiles. Sic in Georg. Et facile venerare Napæas. [Tum credo)Et ruſtice,& naturaliter reſpondet. non.n.ante purgat objecta,ſed alia objicit.Ita.n.ruſtici facere conſueuerunt,cum aut nō potuerint,aut noluerint objecta diſſoluere.[Mala falce) Qua tu male vteris. Et dictum eſt ex affectu vtentis. ſicut, Inutile ferrum Cingitur. In hoc autem maximū nefas eſt,quod ait,vites nouellas. Nam vetulæ,& cum vtilitate inciduntur. Fuerat aūt capitale ſupplicium arbores alienas incidere. Et.[Arbuſtum)Quidam locum in quo arbores ſunt,volunt accipere,ſicut ſalictum. [Arcū, & calamos) Nam habent arma paſtores,vt in Georgicis docuit, Armaque,amycleumque canem,Creſſaſque pharetras. [Peruerſe Menalca)Aut conuerſe ad turpitudinem,aut intelligamus quendam fuiſſe Menalcam nobilem, vt iſtum peruerſum Menalcam dixerit, illius comparatione. Sic Saluſt. Sæuus iſte Rumulus. [Aliqua nocuiſſes).i. aliquatenus, aliqua ratione.

A S C. PARCIVS &c.) Reſpondet ad objecta Damœta,dicens: O Menalca,tu deberes iſta.ſ.tua,aut turpia flagitia,parcius objicere viris,vt mihi,& alijs, qui vlciſci poſſemus, tamen memento ea objicienda eſſe tibi,videlicet effœminato, & tui ſimilibus, nā ſcimus te effœminatū eſſe,nouimus enim, & qui te ſtuprauerunt hircis indignantibus, aut oculis tuis in fine trementibus, & quo ſacello, quia in paſtoralium nympharum ſacello id fecerunt, ſed nymphæ faciles.ſ.per ſeuum benignæ,riſerunt, cum de te vlciſci deberent,ſi in ſeueræ cuiuſpiam deæ,vt Palladis, aut Mineruæ fanis commiſiſſet. Reſpondet Menalcas non purgando ſibi objectum crimen,ſed per ruſticam vlciſcendi cupiditatem, aliud crimen illi objiciendo, ſic, credo, q tunc riſerint nymphæ faciles, quando viderunt me incidere vites nouellas, & arbores vitiferas Myconis, quod per ironiam dicit, quia non Menalcas, ſed Damœtas id fecerat,quod vtique conſtabat,erat autem capitale, vnde reſpondet Menalcas aut ſic,tunc non riſerint, quia non viderunt te nymphæ id facere,ſed vis dicere,q me viderint,id facere, tunc riſerunt quando fregiſti per malitioſam inuidiam, & æmulationem arcum Daphnidis indulgētiſſimi pueri,tam innatæ .n. eſt tibi peruerſe Menalca malitia, vt ſi non in aliquo nocuiſſes, mortuus eſſes. Ad quod exclamat Menalcas. Quid domini &c.

Ordo eſt. Iſta.ſ.turpia facinora quæ in te ſunt,& mihi tamē objecta parcius .i. modeſtius,& temperatius,ſup.ſunt,objicienda viris .i. maribus virilibus,& fortibus a viribus, aut virtute dictis cuiuſmodi ego ſum, & tū memento ea objicienda, ſup.eſſe aliquibus,quia tibi effœminatio,nā nos nouimus, ſup.omnia.i.pariter,ſup. eos q te ſup.ſtuprauerunt(ſed id honeſtatis gratia ſubticuit, cum moris ſi ēt inter turpes turpia reticere. quaſi nota)& hoc hircis .i.maſculis capracum,tuētibus tranſuerſa,in tranſuerſum, nec ex directo dignantibus vos aſpicere, aut potius hirquis.i.angulis oculorum tuorum tuentibus tranſuerſa.i.in tranſuerſum, & libidinoſe ſe circumagitantibus. (Dixi potius,quia ſi in ſacello id factum eſt non poterant hirci videre) & nouimus quo ſacello .i. paruo fano conſecrato,ſeu ędicula ſacra,quam barbari capellam vocant,ſup.te ſubegerunt,ſed nymphæ.i.deæ aquarum,aut montium,faciles .ſ. ad ignoſcendum,riſere .i. riſerunt turpitudinem tuam,quam grauiter vlciſci debuerunt.Ad quod Menalcas,ego, inquit,credo,tum.i q tunc riſerunt nymphæ,cum .i. quando videre.i. viderūt me(quod tamen ego non feci,ſed tu) incidere falce mala.i.ad vſum malū applicata, arbuſtum.i.nouellas arbores ad vites ferendas conſitas,atq; nouellas vites .i. palmites bonos, & racemiferos: Myconis .i. illius viri diuitis, vicini noſtri cui tu inuidens,vites eius inciditi. Ad quod Damœtas,aut ſi ſup. tunc non riſerunt: hic,ſup. riſerunt.ſ.ad veteres fagos,cum.i.quando tu fregiſti,ſup.ibi arcum,& calamos Daphnidis,illius pueri pulcherrimi, & quæ.i.quas res, cum tu, ò peruerſe Menalca, vidiſti donata puero.ſ.Daphnidi,dolebas,& ſi non nocuiſſes aliqua,ſup. parte,aut via,aut re,aut ratione, tu eſſes mortuus.ſ. ex inuidia, ſicut dicetur,Inuidia rumpantur vt ilia Codro. Item legitur apud Theocritum. vt dicit Mancin. vnde eſt etiam illud Iuuen. Sat. 4. Ebrius, aut petulans, qui nullum forte cecidit, Dat pœnas (quia ſeipſum torquet, vt ibi ſubditur) noctem patitur lugentis amicū Pelidæ &c. Reprēhenditur Seru. quia ſuccinctius de arbuſto loquitur a Beroal.ſic dicente,Mutilata hæc eſt interpretatiō. Nam non omnis locus in quo ſunt arbores,nominatur arbuſtū. Quid ſi eſſent quercus,ilices quamplurimæ? quid ſi innumerabiles? quid ſi ſilua? an ſignificanter arbuſtum nuncupabimus? Minime. Et enim arbuſtum, vt ego accuratius animaduerti, ꝓprie ſignifi. at arbores vitibus maritatas, atque vitiferas, quæ in ordinem rediguntur,vt docet Plin. Col. atque Palladius,ſcribentes quō arbuſtum ſit faciendum,vnde vitis arbuſtiua, & vinum, multumq. arbuſtiuum appellatum,ex huiuſmodi arboribus collectum. Cato quoque collocat arbuſtum in octauo loco prædiorū, & ne quiſpiam exiſtimet eum intelligere de ſilua,ſubiunxit loco nono, ponendam eſſe glandinariam ſiluam. Claudius Quadrigarius, locū in quo ſunt arbores plurimæ,inuſitato vocabulo arbore,tum appellat,quod ipſe nimis licenter peperiſſe, ac fortaſſe creditur, Apud Palladium legi arbuſtum, pro caſtaneto poſitum quod nō longe abeſt à Seruij ſignificatione. Sic ille. De reliquis audiſtis Mancio. Regula eſt. Res turpis,& lubrica,aut reticenda,aut per metaphoram,honeſtamq. trāſlationem ſignificanda eſt. Reticenda, vt hic,& in Eun. Ego Eunuchū illum vel ſobrius,ſup.ſubagitaſē,per tranſlationem ſignificanda, vt Georg. 3. de armentis ante coitum emacerandis,& fatigandis locutus dicit, Hoc faciunt nimio ne luxu obtuſior vſus, Sit genitali aruo,& ſulcos, oblimes inertes,Sed rapiat ſitiens venerem,interiuſq. recondat, vbi de receptaculo feminis honeſte loquitur,vocans genitale aruū,& ſulcos. Regula.

SERV. QVid domini facient, &c.) Plerunq; pſonæ ſuis nominibus exprimuntur, plerunque per officia deſignantur. vt ſi dicas,philoſophus,nomē ipſum ponis.Si aūt velis dicere ſa

ME. Quid domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis peſſime caprum

pientem

Excipere inſidijs multum latrante lyciſca?
Et cum clamarem, quò nunc ſe proripit ille?
Tityre coge pecus: tu poſt carecta latebas.
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.

pientiæ operam dans, perſonã exprimis per officiũ, ſicut hoc loco fecit. Nam pro ſeruo, furem poſuit. Furta enim ſpecialiter ſeruorum ſunt. Sic Plautus de ſeruo. Tu trium literarũ homo vituperas me? id eſt fur (Non ego te vidi) Manifeſte cũ furti arguit, ducendo, vidi. (Excipere) Dolo capere, vt, Excipit incautum inſidijs. (Latrante lyciſca?) Lyciſcæ ſunt, vt et Plinius dicit, canes nati ex lupis, & canibus, cũ inter ſe forte miſcentur. (Proripit) .i. ſufugit, & à conſpectu aufert, vel errat. (Ille?) Id eſt caper. (Tityre) Alius paſtor. (Coge) .i. collige, & in vnum redige. (Poſt carecta latebas) Loca caricis plena. Carea autem herba eſt acuta, & duriſſima, ſpartho ſimilis. Alibi, Et carice paſtus acuta. Sanè ſuper hoc loco ſuperfluam volunt eſſe allegoriam, dicentem rem nuſquam lectam de Virgilio. aiũt enim hoc, Varus tragœdiarum ſcriptor habuit vxorem literatiſſimam, cum qua Virgilius adulteriũ ſolebat admittere, cui etiam dedit ſcriptam tragœdiam, quam illa marito dedit, tanquam à ſe ſcriptam. Hanc recitauit pro ſua Varus, quam rem Virgilius dicit per allegoriam nam tragœdiæ præmium caper fuerat. Horatius: Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum. Sed melius ſimpliciter accipimus. refutandæ enim ſunt allegoriæ in Bucolico carmine, niſi cum vt ſupra diximus, ex aliqua agrorum perditorum neceſſitate deſcendunt. (Meus caper) Debitus merito victoriæ. (Reddere poſſe) Scilicet ne ſuo iudicio videretur eſſe ſuperatus.

A S C. QVID &c.) Menalcas indignatus, quòd talia tam petulanter ſibi à ſeruo obijcerentur, quid, inquit, facient domini cum fures, id eſt ſerui, qui ferè fures ſunt, talia audent dicere? deinde furem probat eſſe, quia Damonis caprum furatum deprehenderat, quem Damœtas fatetur quidem abſtuliſſe, ſed ob id ſe furtum commiſiſſe negat, cum eum cantando lucratus fuerit, quod Menalcas irridens dicit, Cantando tu illum? &c. Ordo eſt. Quid domini facient, cum .i. quandoquidem ita eſt, quod fures .i. ſerui furaces, audẽt talia .ſ. fingere, & dicere, in ingenuos, & filiosfamilias? & forte viſus eſt Damætas ægre ferre, quod furẽ dixerit, vnde illud probat Menalcas, dicens. Nonne, ò peſſime .ſ. Damœta, vidi ego te excipere, inſidijs .i. per inſidias, & furtiuam abactionem, caprum Damonis? & hoc lyciſca .i. cane ex lupo genita, quæ acris eſſe ſolet, & ad cuſtodiam pecoris apta latrante multum, & cum clamarem quo ille, ſcilicet fur, ſe proripit, id eſt procul rapit, & dixi ſup. mercenario meo, Tityre, coge, id eſt in vnum compelle, pecus, ſupp. noſtrum, cum .ſ. illum perſequor, aut ne noſtras quoq; pecudes diſperſas excipias, tu latebas, id eſt occultabaris, poſt carecta, id eſt denſam congeriem caricum, id eſt herbarum aſperarũ in palude creſcentiũ? Reſpondet Damœtas cum indignatione ægre ferens ſe furti accuſari, pro re quam iuſte ſibi vendicaſſet: An ille victus cantando, id eſt dum mecum canebat, non redderet .i. non debebat reddere caprum, quem mea fiſtula meruiſſet carminibus .i. aut pluribus bonis aut totidem, ſed melioribus, q.d. ſi id ſcis, iniquus es. at ſi neſcis, ille caper, quem .ſ. abſtuli, fuit meus: & Damon ipſe .ſ. ad quem maxime ſpectabat negocium, fatebatur mihi .ſ. quod eũ lucratus eram, ſed negabat poſſe reddere, quia eius non erat, rem enim non ſuam depoſuerat, & amiſerat. Nihil hic expoſitiona eget quod non ſit ſatis apertũ per Seru. aut Mancin. Regula eſt. Sic coniunctio, dum conditionalis eſt, ſubiectiuum modum, dum cauſalis, indicatiuum efflagitat: vt, Si neſcirer, dicerem tibi: Si neſcis, dico tibi. Regula.

A B hoc euentu putant eruditi, & Sex. Pompeius docuit cum Cenſorino, pueros dici hirquitalos, vbi primum ad virilitatem accedunt, ſtque. Venereorum appetentia opportuna, ex hircorum libidine, aut odoris inſuauitate, quem nunc tragum vocant, nunc hircum, aut (vt Catullus) caprum. At quoniam præpingues hirci, minus fœcundi ſunt, inde cum vires non ferunt, dicuntur τραγᾷν .i. hirceſcere. Porrò, quia contrudit libido oculos in angulorum anguſtias, quos vocant hirquos, auctore Suetonio in vitijs corporalibus, inde à Virgilio ſcriptum volunt: Tranſuerſa tuentibus hirquis. Quoniam libidinis, quæ in hirco præferuida eſt, illic promanitur, ſigna etiam ſi Apuleius grammaticus, quòd illic hærrant oculi, hirquos dici opulatur. Alij hircus defendunt, quoniam id animal oculos habeat ad nares conuerſos. Proindeque apud Ariſt. τὰ τραγικὰ πρόσωπα non laruas, interpretamur quod ſecit Theodorus, ſed tragicas facies, ad hanc hircorum naturam referentes, quoniam tragœdorum perſonæ nihil minus, quam oculos ad nares valeant inflectere. CORL. RHOD.

ME. Cantando tu illum? aut vnquam tibi fiſtula cera
Iuncta fuit? non tu in triuijs indocte ſolebas
Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?
DA. Vis, ergo, inter nos, quid poſſit vterque, viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus)
Depono: tu dic, mecum, quo pignore certes.

SERV. CAntando tu illum?) Imperitus peritum. (Cera iuncta fuit?) Supra, Pan primus calamos cera coniungere plures Inſtituit. (In triuijs) Conſuetudo .n. fuerat vt per triuia, & quadriuia vlularent, & flebile quiddam in honorem Dianæ canerent ruſtici ad reddendam Cereris imitationem, quę raptam Proſerpinam in triuijs clamore requirebat. Nouimus autem eandem eſſe Proſerpinam quam Dianã. Sic in Aeneide: Nocturniſque Hecate triuijs vlulata per vrbes. (Miſerum carmen?) Triſte, flexile, quale canunt ſtipulæ, & quod congruit ad imitationem matris orbatæ. (Vis, ergo, inter nos) Aut noſtri comparatione, aut, quod melius eſt, nullo, iudice præſente. poſtea enim ex improuiſo Palæmõ aduenit. (Viciſſim Experiamur?) Id eſt amœbæo carmine. Amœbæum autem eſt, quoties ij, qui canunt, & ęquali numero verſuum vtuntur, & ita ſe, habet ipſa reſponſio, vt aut maius, aut contrarium aliquid dicat, ſic vt hic ſequentia indicabunt. (Ego hanc vitulam) Subdiſtingue, vt ita intelligamus, ne eam vilem exiſtimes. (Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fœtus) Vt eam laudare ex fœtu, & ex ætate videatur. Male enim quidam quæſtionem mouent dicentes, vitulam paruam eſſe, nec congruere vt eam iam enixam eſſe dicamus, ſed debere nos iuuencam ſubaudire, vt ſit, Ego hanc iuuẽcam depono, vitulam ne forte recuſes. Nam, & vitula, à viridiore ætate dicta eſt, ſicut virgo, vt paulò poſt ipſe dicturus eſt. Si ad vitulam ſpectas, nihil eſt quod pocula laudes. Item, Et vitula tu dignus, & hic. Vnde, & iuuencam ſubaudire non poſſumus, ſed ſecundum ſuperiorem ſenſum intelligamus. Vitula .n. eſt nomen ætatis, non quod tantum ante partum vaccæ poſſideant. (Mulctram) Et fœmineo genere dicimus hæc mulctra, & neutro, hoc mulctrale. Vnde in Georgicis. Implebunt mulctralia vaccæ. Alij faciunt diſcretionẽ; vt ſit mulctra, tempus quo mulgentur animalia, mulctrale, vas in quod mulgetur. (Depono:) In ſponſione eo loco, ſequeſtro.

A S C. CANTANDO tu illum?) Menalcas indignatus, quod Damœtas Damonem viciſſe gloriaretur. dicit ipſum, omnino imperitum artis cantandi. ex quo naſcitur Damœtæ occaſio prouocandi Menalcam ad certamen muſicum, quod principaliter à poëta in hac ecloga prætenditur. Tria autem prima verba ſub diſtinctione quadam legenda ſunt. Nam ſingula pondus ſuũ habent. Primo, quia dicit, Cantando, ac ſi dicat pugnãdo fortaſſis, aut currendo, aut operatione alia quauis mechanica, illũ ſuperare potuiſſet, ſed non cantando, cum tu ſis cantãdi imperitiſſimus, ille cõtra peritiſſimus. Nam imperitum te eſſe planè conſtat, qui nunquam niſi vniformi, ac ſimplici ſtipula, & id miſerum carmen in triuijs diſperdere ſoleas. At quod Damœtas, Vis ergo &c. Ordo eſt. Tu .i. tu ne qui imperitiſſimus es, viciſti, ſup. illum .ſ. Damona virũ periſſimũ, cantando .i. in arte muſica? aut ſup. credam tibi, quod fiſtula fuit tibi vnquam iuncta .i. compacta, cera .i. per ceram, vt ſit varietas, ac diſcretio vocum. Num .i. nõne, tu indocte .i. imperite cãtandi. ſolebas diſperdere .i. diffundere perditum, & in auras vanas, cum nullus auſcultare vellet, in triuijs .i. locis vulgaribus, quo tres viæ ducunt. & quo plebei ac ignari conuenire ſolent, qui te tamẽ audire recuſarunt, ſolebas, inquam, diſperdere ſtipula .i. culmo, ſtridenti .i. diſſone crepitanti, carmen miſerum, quia licet fortaſſe cũ alterius auctoris eſſet bonum, fuerat tamen miſerum, quia à te imperito, atq; inepto diſperdebatur. (Nam miſerum, ferè in bonam accipimus partem, hoc eſt pro paupere, aut afflicto quidem, ſed miſeratione digno, vnde illud Aeneid. 2. Nec ſi miſerum fortuna Sinonem Finxit &c.) Aut ſic, carmen miſerum .i. de mi-

ſerijs compoſitum, quales ſunt næniæ.i.lamẽtationes funebres, & elegiæ.i.carmina de miſerijs amantium, aut caſus ſepulcrorũ, quæ epitaphia dicuntur, (hæc.n.elegiaco primum dicebantur. vnde Flaccus in Arte. Verſibus impariter iunctis, querimonia primum, Poſt etiam incluſa eſt voti ſententia compos. Reſpondet Damætas ergo, hoc eſt quia tibi perſuaſum eſt, quod cantãdi imperitus ſim, vt ſup. experiamur inter nos.i.faciamus periculum viciſſim.i.per vices canendo iuxta legem Amœbæi carminis. (Id.n.eſt quoties alterni canunt, ea lege, vt ſecundus totidẽ verſus dicat, ſed aut maius, aut contrarium ſignificantes. Nam ἀμοιβαδὶς καὶ ἀμοιβαδὸν, dicitur viciſſim, & ἀμοιβαῖος mutuus, & ἀμοιβῆ, mutuo. Ideo autem ſequens, plus aut contrarium debet cauere. quia difficilius eſt excogitare, & primum inuenire, quam imitari, atque ita vt æque ſint vtriuſque partes, ea lex ſancita eſt) quid vterque, ſup. nullium poſſit.ſ.in carmine, & ne forte dicas quia mercenarius ſum, quod nolim mecũ gratis, & ſine ſpe lucri, ſi viceris, contendere: ego depono hanc vitulã.i.virentem, & iuuenem vacam, aut pro vitula, aut contra vitulam tuam, & ne forte recuſes, quia dixi, vitulam ipſa venit bis ad mulctram.i.ad vas in quod mulgetur (.ſ.alterum, ſecundum quoſdam, vber.) & alit binos.i.ſingulis diebus duos fœtus.ſ.ſuos, vbere.ſ.altero (nam ſecundum eos, vt idem vber, bis mulgeatur, & tamen binos fœtus alat, fidem excedit) Alijs aũt ſenſus videtur, quòd bis mulgeat, aut binos fœtus, alat non ſimul, ſed vtrum velimus, vt.ſ.ſecundũ, ſit declaratiuum prioris Nam ſi dicat Menalcas, quamlibet vitulam, aut iuuencam poſſe venire bis ad mulctram, modicum.ſ.lactis daturam ad hoc reſpõdet, quod tantum lactis dat, vt ſi velis, binos alat vbere fœtus. Verum me iudice, ſenſum eorum qui dicũt bis venire ad mulctram quotidie, & alere binos fœtus vbere non altero, ſed vtroque.i. vbertate ac fœcunditate mãmillarum ſuarum non damnabitur: nam etiam oues, quia lac ab agnis non plane exugitur, ne quod remanet eis, noceat, & ſterilitatem lactis pariat, licet alant agnos, tamẽ mulgentur, quod, & vitulæ cõcedi poteſt, qui tamen pro vacca, quæ nondum fœtum produxerat, accipi ſolent: poſuit Seruius etiam expoſitionem quam modo recitauimus, vt ſit ego hanc iuuencam depono vitulam.i.pro vitula licet melior ſit, quod, & nobis dicendum eſt, niſi velimus vitulam, eam quæ iam enixa eſt dicere. tu dic quo pignore certes mecum.i.quid velis deponere vt mecum certes. (Deponere) Eſt de ſe, hoc eſt ſeorſum a ſe, & extra ſuam poteſtatẽ ponere in arbitrium iudi, aut exitus eius, pro quo barbari, vadiare dicunt. Regula eſt. Vbi de vtraque parte, aut de pluribus partibus propoſiti, æqualiter dubitatur, ſic vt etiam ambæ, aut oẽs negari poſſint, recte vtimur, aut ve, & vel, ſed ſi inter partes dubitetur, certũ tamen ſit vnam eſſe concedendam, vtendum ſit ne, ſiue an. Exemplum prioris, vtputas Ariſtotelem logicæ, aut phyſicæ imperitũ fuiſſe? q.d. neutrius imperitus fuit, & hoc loco, Tu illũ cantando? hoc eſt credam quòd tu illum cantando viceris, aut quòd vnquam tibi fiſtula cera iuncta fuit? q.d. neutrum credam. Exemplum ſecundi, vt quid certum eſt, patrem meum viuere, aut mortuum eſſe, non dicam neſcio, pater meus mortuus ſit, aut viuat, ſed an viuat, aut neſcio viuat nec ne pater meus. **Regula.**

AVT vnquam tibi fiſtula cera iuncta fuit?) In Romano libro, & in aliquot alijs legere eſt, Vincta fuit. placet tamen, Iuncta, multo magis. In Medicco autem libro, per haud, aduerbium negandi eſt. **C OEL. R HOD.**

SERV. DE grege non auſim quidquam deponere tecũ:) Supra.n.eum aliena paſcere dixit animalia: vt, Dic mihi Damœta cuium pecus? [Iniuſta nouerca) Epitheton generale nouercarum. [Biſque die numerant ambo pecus) Et dũ vadit ad paſcua, & dum inde reuertitur. [Alter, & hœdos) Male quidam priuignum accipiunt. alter enim, de duobus dicimus: non de tribus: vt de alter, de nouerca intelligamus: Nec nos moueat, quòd alter dixit de fœmina, nam, & in ſuo auditione ponuntur ea q̇ non poſſumus dicere, & ſcimus, quia quoties hæc duo genera iunguntur. maſculinum præponderat fœminino. [Inſanire libet quoniam tib.) Vel ſub ſponſione contendere: vel, quod melius eſt, carmina componere. Nam inſani dicuntur poëtæ. [Diuini opus Alcimedontis) Laus ab artifice. Cic. Polycreti eſſe dicebant. [Pocula autem Fagina) Quaſi rem maximã [Quibus torno facilis) Donat. ſic legit. Legitur tamen, & torno facili, ad excludẽda duo epitheta, quod eſt in latinitate vitioſum, ſi ſit, lenta facilis vitis. [Corymbos) Vuas hederarum [Conon) Dux fuit cuius nomen dicit, quia in omnium ore verſatur, nam philoſophi tacet, quod non facile poteſt ad ruſticum peruenire. & bene ea dicunt philoſophi quæ ad ruſticum pertinent: vt, Tempora quæ meſſor, quæ curuus, arator haberet. [Radio).i. virga philoſophorum, qua geometræ lineas indicant. Inuenta autem hæc eſt ars tempore quo Nilus plus æquo creſcens confudit terminos poſſeſſionum, ad quos innouãdos adhibiti ſunt philoſophi, qui lineis diuiſerunt agros inde geometria dicitur, cum non tantum terræ, ſed, & maria, & cœli, & aeris ſpatia metiri cõſueuerit. Significat autem aut Aratum, aut Ptolemæum, aut Eudoxum. [Nec dum illis labra admo) Hypallage. pocula enim labris adhibemus: vt, Dare claſſibus auſtros. Et tantam in eis dicit venerationem, vt nec dũ illis vſus fuerit. [Idem Alcimedõ) Irriſio eſt facta iteratione verborum, & mire omnia in vituperationem trahit, quæ ille laudauit. [Et nobis fecit) Ac ſi diceret, Putas te ſolũ habere pocula: cui.n. Alcimedon non fecit? tu pro reuerentia ea nõ tangis, ego ideo quia vilia eſſe exiſtimo. [Molli acantho) Genus eſt floris quia ille dixerat, lenta vitis. [Siluaſque ſequentes) Nõ ſecutas, ſed quaſi adhuc ſequentes, vt per iſtã artificis laudet.

ME. De grege non auſim quidquam deponere tecum:
Eſt mihi nanque domi pater eſt, iniuſta nouerca,
Biſque die numerant ambo pecus, alter, & hœdos.
Verum id, quod multo tute ipſe fatebre maius,
(Inſanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,
Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon, &, quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ meſſor, quæ curuus arrator haberet?
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaq. in medio poſuit, ſiluaſq. ſequentes.
Nec dum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.
Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.

A S C. DE grege non auſim &c.) Menalcas filius (vt dixi) familias, prouocatus ad certamen muſicum ſe, quidem certare paratum oſtendit, ſed non habere quod deponat: in quo, vt in alijs multis, poëta graphice depingit mores hominum, oſtenditque quid interſit inter ingenuum, liberumque, & ſeruilis, ac mercenariæ conditionis hominem. Nam Damœtas mercenarius, confeſſus pecus qđ paſcebat eſſe Aegonis, audet de ipſo egregiam deponere vitulã: Menalcas autem, quia filiusfamilias, veritus patrem, ac formidans nouercam, non audet quippiam deponere de grege paterno, ſed de peculio, pocula videlicet, quæ ab Alchimedõte, ſibi peculiariter obtinuerat. In quo oſtenditur in filio, plus boni timoris, quàm in ſeruo eſſe. Nam, vt ſine offenſione patris pocula deponat, ea ſummopere cõmendat, & ab arte, & ab artifice, ſed (vt in ſequentibus dicam) cum nollet Damœtas pocula deponi, ne litem timore fugere putetur etiam cũ timore offenſionis paternæ. dicit ſe vitulam quoque depoſiturũ, quam amor laudis, plus vrgeat quam patris. ſicut in Andria dicit Pamphilus, Si poterit fieri, vt ne pater per me ſteti ſſe credat, quo minus hæ fierent nuptiæ volo, ſed ſi id non poterit, id faciam in procliui, quod eſt per me ſtetiſſe vt credat. Ordo eſt. Ego non auſim deponere quidquam.i.quãuis rem, ſiue magnam, ſiue paruam, de grege.ſ.paterno. Nanque pro quia, pater eſt mihi domi, id eſt habeo domi patrem, & nouerca iniuſta, aut quia omnis iniuſta, aut quia hæc præcipue iniuſta eſt mihi domi, & ambo.ſ. tam pater, quam nouerca, numerant die, id eſt quotidie, bis, ſcilicet mane, & veſperi pecus, id eſt gregem ouium, alter, ſupple eorum, ſcilicet nouerca, numerat, &, id eſt etiam præter oues hœdos, verum, id eſt, ſed, quoniam libet tibi inſanire, id eſt furore poëtico rapi, aut inſanum laborem inire (vnde videlicet, nec lucrum, nec honorem conſequaris) ego ponam, id eſt deponam tibi, id quod tute, id eſt tu ipſe fatebere, ſupple eſſe, maius multo, ſcilicet quam vitulam, appoſitorie, pocula, id eſt vaſa potoria. Fagina, id eſt ex fago cœlata, iterum per appoſitionem, opus, quaſi dicat exiſtentia opus, cœlatum, id eſt exculptum, diuini, id eſt præſtantiſſimi, & diuino ingenio, præditi Alcimedontis illius artificis, aut cœlatoris, qbus, id eſt in qbus poculis, aut ad

quorum

quorum decoramentum, vitis lenta flexibilis, ſuperaddita torno facili.i.agili,& molliter ſculpenti, veſtit .i. cooperit, aut amplectitur, corymbos .i. fructus hederæ, diffuſos .i. in diuerſa diſperſos: hedera pallente.i.circumerrante: aut, quia ex Theocrito ſumptū eſt, apud quem legitur, Labris pallens inflectitur amplis, hinc hederæ, dicamus hedera pallente .i. ſubalbida, alba enim laudatur, vnde dicetur, hedera formoſior alba. duo ſigna .i. duæ imagines exculptæ ſunt, ſup. in medio poculorum. ſ. Conon .i. Samius mathematicus. & (volebat etiam alterius nomen dicere, ſed per ſimplicitatem, ac ruſticitatem paſtoralem, oblitus proprij nominis alterius, dicit apud ſe) quis fuit alter? & cum non poſſet meminiſſe nomen eius, circunloquitur, dicens, eſt ſup. is, qui deſcripſit gentibus totum orbem: radio .i. virga geometrica, qui fuit Anaximander Mileſius, & qui deſcripſit radio tempora, quæ meſſor haberet, & quæ arator curuus.i.incuruatus, dum arat, haberet .i. quibus temporibus arandum, & quibus metendum eſſet. Necdum.i.& non adhuc, & ego non admoui adhuc illis labra, ſed ſeruo condita.i.recondita, & abſtruſe tanquam rem precioſiſſimam. Adhoc (inquit Damœtas) non paruifaciens Alcimedontis pocula. Idem Alcimedon, quem tu .ſ. diuinum dicis, fecit: & .i. etiam, nobis duo pocula. & amplexus eſt circum .i. in circuitu, hoc eſt circundedit anſas .i. ſi ſic dicamus manubria, hoc eſt q̄bus pocula manu tenentur. (Vnde in Sileno dictum eſt, Et grauis attrita pendebat cantharus anſa) molli .i. flexibili, acento .i. herba illa vrbana, aut virgulto extremitates eius, ad quod naſcitur ambire, & circumplecti ſolita, aut ſolito, hoc eſt ſculpſit in circuitu acanthum, cuius ſculptura, & difficilior, & ſpecioſior eſt, non tñ conuenientior poculo, quia ſolent ad pocula adhiberi, quæ potum, aut generant, vt vites, aut conſumunt, vt capræ, vnde eſt illud Iuuen. Et ſtantem extra copula caprum. Quia ergo non potuit conuenientiorem ambitum dare dat conuenientiora ſigna: nam muſicis, magis quadrat Orpheus diuinus vates, q̄ Conon, ſiue rex, ſiue aſtrologus intelligatur: Licet nullius rei verus poë. a totus expers ſic. & poſuit Orphea.i.muſicum illum diuinum in medio, & ſiluas ſequentes.i.tam graphice cœlatas, vt ipſum ſequi videantur, necdum .i. & non adhuc, & ego non admoui illis adhuc labra, aut quia non tanti facio, aut potius, quia etiam precioſiſſima iudico, & tuis precioſiora, vnde & ego ſeruo, ea condita, vel ſi ſpectes ad vitulam, quam.ſ.depoſui, nihil eſt, quod laudes po-

Tute. cula quantumuis bona, & artificioſa. [Tute) Compoſitum eſt, ex tu pronomine, & ſyllaba adiectione te: valetq. idem quod tumet, ſed in recto non reperitur tumet, ſed timet, & tibimet paſſim, ſolitq. dici tute, vbi tu, præmiſſum eſt, vt ſi dicas fratri, cur patri noſtro egeno non ſubuenis? reſpondere poſſit tute id non

Torno. facies? [Torno) Tornus eſt quo tornando, & circungitando, abraditur aſperitas ligni, & fit leue ac planum, vnde in Georg. Et torno rasile buxum. Et autem græcum. nam græce τόρνος dr: & toreta ſculptura, & toreuma opus torno ſculptum, & toreno,

Conon. oreno, & ſculpo. [Conon) Conon, dux, inquit Seruius, fuit &c. Ad quod Beroaldus: Quis neſcit Cononem fuiſſe Athenienſiū ducem, omnibus inſulis præfuiſſe, Lacedæmonios profligaſſe, Athenas in priſtinam libertatem reſtituiſſe? de quo Aemulus, Iuſtinus, Plutarchus, multa tradiderūt. Sed diligētius, accuratiusque conſiderandum fuit, an apud Virgilium de hoc Conone foret intelligendum, an potius de Conone aſtrologo. Quocirca verius, & eruditius interpretatur Virgilianum carmen Probus grāmaticus. cuius hæc ſunt verba: Conon Samius mathematicus, ſed quamuis plures fuerunt mathematici, eleganter tamen ruſticum inducit, dicentem, Quis fuit alter? alter.n.accipitur vnus de duobus. Is autem Conon de aſtrologia libros ſeptem reliquit, hactenus Probus. huius Cononis mathematici meminit Higinius, ſcribens, ab eo dictum eſſe, Ptolemæo, quemadmodum ipſe viderat crinem Berenices reginæ inter ſiderat collocatum, de qua reſcripſit Callimachus carmen elegiacum, quod Catullus interpretatus eſt, in quibus verſibus ita de Conone hoc ſcriptum eſt: Idem me ille Conon cœleſti numine vidit, E Bereniceo vertice cæſariem. De hoc Conone, intellexiſſe Propertium exiſtimo, cū ſcripſit in quarto. Me creat Architæ ſoboles Babylonius Orops, Alibi me

Oron & a proauo ducta Conone domus. Exponamus itaque creat. apud Virgilium de hoc Conone aſtrologo, ſicut recte exponit Probus non autem de Conone duce Athenienſium, vt perperam exiſtimat Seruius. Hæc Beroaldus. Si tñ ad Seruium addatur vna particula, ego dictis eius adhærerem, ſi videlicet dicatur Conon, etiam dux fuit, cuius nomen dicit quia in ore omnium verſatur, vt ſit ſenſus, quod Conon, quidem mathematicus, ſeu aſtrologus ſit hic ſculptus, ſed eius nomen meminerit Menalcas, quia etiam dux fuit. [Necdum illis labra) Quando autem dicit, Necdum illis labra admoui, videtur hypallage eſſe, actiuum pro paſſiuo .i. necdum admota ſunt labris meis. Landinus tamen negat his verbis. Cenſeo non hypallage vſum eſſe, ſed voluiſſe, vel venerationem qua pocula coleret, demonſtrare (nam huiuſmodi rebus ſolemus ob reuerentiam potius labra admouere, q̄ illas labris) vel morem ruſticorum, qui adeo ſolent pocula implere, vt veriti ne intermouendum aliquid inde excutiatur, os ad illa demittūt, non ad illa ad os attollunt. Nec puto vt hæc dicat, quia velit vtilitatem afferre poculis: ſed, vt oſtendat ſe non minus acceptum Alcimedonti fuiſſe, & quanto pluris illa facit, tanto pluris vitula facienda ſit, quam ille præfert. Hæc Landinus. [Syluasque ſequentes) Præterea magna laus eſt ſculpturæ, quod ſiluas frequentes effinxit, vt videlicet ſequi videantur. Dicunt autem Orphea, tam dulciter modulatum fuiſſe, vt rigidas quercus ad ſe traheret, per quas Horatius in Arte, ſilueſtres homines intelligendos, docet his verbis: Silueſtres homines ſacer, interpresq. deorum Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus, Dictus ob hoc

lenire tigres, rapidosque leones. Regula eſt. Verbum, ſum, es, eſt, Regula. quando ſignificat habere, conſtruitur decenter cum datiuo, & id ferè in capite locutionis: vt, Sunt nobis mitia poma. Et mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis Fiſtula. Eſt mihi nanque domi pater, eſt iniuſta nouerca: Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ: Sunt nobis fortia bello Pectora &c.

VARIA LECTIO.

INSANIS liber quoniam tibi) Hoc totum omnes ferè per interpoſitionem legunt. In Longobardico tria tantum verba parentheſi concluduntur (Inſanire liber quoniam) In Mediceo vna comma clauduntur verba duo tantum, Inſanire libet, eadem ſententia. [Quibus torno facili, quidem in veteribus omnibus exemplaribus. vno excepto Romano ſcriptum eſt. In eo enim fragilis, habetur. [Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos) Multi libri habent hæderæ per æ, diphthongum prima ſyllaba. [Duo pocula fecit) In Longobardico fecit, cum nota diphthongi ſcriptum eſt, ne quid ad tacto deteratur. Sed vſus, per e, ſimplex ſcribit. [Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes) ſit ſpectes, & laudes, coniunctiuo modo, in omnibus ferè legitur exemplaribus. In Longobardico vero, & Mediceo, ſpectas, & laudas.

SERV. NVnquam hodie effugies:) Ac ſi diceret, Ne contendas, excuſationes requiris, non quia æſtimas vilia pocula. [Veniā) Diſcendam. [Audiat hæc tantū) Subaudi, aliquis. tantum ait, quia ſuſpicatur eū victum non poſſe cedere, qui ita etiam ante certamen eſt contumax. [Vel qui) Quaſi requirentis eſt, cū ſubito venit Palæmon. Alij diſtinguunt, vel qui venit. Bene ſibi dubitat, ne cum ipſe immiſiſſe videatur, & ſit credibile quod ad eius iudicet gratiam. Hoc etiam Damœtas ſentiens

ME. Nunquam hodie effugies: veniam quocunq; vocaris.
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam, poſthac ne quenquam voce laceſſas.
DA. Quin age, ſi quid habes: in nemora non erit vlla,
Nec quenquam fugio. tantum vicine Palæmon
Senſibus hæc imis (res eſt non parua) reponas.
PA. Dicite; quandoquidem in molli conſedimus herba:
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent ſiluæ: nunc formoſiſſimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde ſequere Menalca,
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.

dicit. [Nec quenquam fugio) Id eſt conſentio etiam ad editium iudicem, Editius autem eſt iudex quem vna para eligit. [Vicine Palæmon) Beneuolum reddit ex vicinitatis commemoratione. Tercot. Vel vicinus metua, vel vicinitas, quod ego in ꝓpinqua parte amicitiæ puto. Et nunc ois ager) Nunc omnis parturit arbos. Ipſe alibi, Parturit almur ager. Sanè bene ſubdidit. [Nunc frondent ſiluæ) Referens ad arbores ſteriles, nam parturiunt de pomiferis dicimus. Vult autem tempus exprimere

quo

quo,& deliciæ ſunt,in agris,& ruſtici minus laborant: Vt ſit duplex ad cantilenam inuitatio. [Alternis dicetis) Quia quaſi iratus fuerat,quòd Damœtæ prior locus dabatur, iccirco ait, alternis dicetis. In Amabæo enim carmine,difficilior pars reſpondentis eſt, qui non pro ſuo arbitrio aliquid dicit, ſed aut maiorem, aut contrariam format reſponſionem, vt diximus ſupra. [Camœ.æ) Muſæ, quibus a cantu nomen eſt inditum.

A S C. N V N Q V A M hodie,&c.) Artificioſe præ ſe fert Menalcas fiduciam, quaſi vero Damœtas occaſionem quæritaret effugiendi,& ob id pocula vituperare, vt certamen euitet: Vnde dicit. Tu non effugies.i.non deuitabis ſic,ad quod me prouocaſti certamen,quia veniam.i.deſcendam, & congrediar tecum, quod cùque depoſito vocaris,q.d. ego etiam vitulam tanti faciendam, quanti tuam depono, adſit duntaxat bonus cenſor, & arbiter, & hic qui venit,quicunque is eſt,cum autem propius adeſſet, & cognoſceret,quod Palæmon,dicit, Ecce Palæmon, hoc eſt vide Palæmon, vicinus noſter optimus, & iuſtiſſimus vir, aduenit, Et ideo,quia iuſtum iudicium daturus eſt,efficiam ne petulantia tua & procacitate ſermonis quenquam poſthac laceſſas,q.d.ſic te vincam, vt non audeas poſthac te iactare, muſicæ peritum, aut cum docto concertare poſſe. Ad quod Damœtas: Quin age, ſi quid habes,hoc eſt fac quidquid potes,expone totas vires, totamq. artem tuam, ego te non effugiam, quia in me mora non erit vlla. Sed,ò Palæmon vicine,recognoſce ſeuero iudicio,& animaduerte diligenter ad ea quæ dicturi ſumus,quia res eſt nõ parua,amittere.ſ.vitulam,famam,& gloriam. Ad quod Palæmon intelligẽs ſe ab vtroque ad arbitrium electum, non grauans illis, operam ſuam, dicit, Dicite quandoquidem &c. neque vero propterea q̃ Damœtam priorem dicere monet,grauetur Menalcas, vt Seruio videtur,ſi non adiunxiſſet, Alternis dicetis quia prior, ad placitũ dicit: nam ſi poſterior quoq; ad placitum diceret, longe facilius eſſet imitari,quam excogitare,vt ergo æqua lege contendant, alternis.i.amœbæis carminibus, eos concertare monet. Ordo eſt. Tu nunquam effugies hodie.i.in nulla parte hodierni diei elaberis,quo minus tecum certem, licet quæras occaſionem effugiendi,ergo veniam.i.deſcendam in certamen,& congrediar tecum, quocunque.ſ.depoſito,aut,quacunque conditione,aut ad quemcunque locum,ſeu arbitrium vocatis.i. vocaueris, ſupp. me. ſed mallem dicere, quocunque, ſup. præmio deponendo. vt ſit nomen,q̃ quocunque.i. ad quemcunque locum,ſeu arbitrium,quia hoc dicendo,innuitur depoſuiſſe vitulam, quã depoſitam, vidiſſe intelligitur, Palæmon dicturus,& vitula tu dignus,& me, quod non diceret,ſi alter tñ depoſuiſſet (tantum.i.tantummodo, ſupple hoc detur vt aliquis,ſupp.audiat,hæc.i. hanc diſputationem noſtram, vel.i.etiam,is,ſup.qui venit, videbat enim Palæmona aduẽtare,ſed eum nondum cognouit,quo cognito eum propius eſſet, dicit) Ecce Palæmon.i.bonus ille vicinus noſter, ſupp. adeſt nobis q nimirũ iuſte iudicauit, & ita efficiam.i.perfecte faciam ne tu laceſſas.i.laceratum eas,& prouoces poſthac.i. poſt hoc tempus, quenquam.i. quemcunque & imperitum voce.i. garrulitate, & dicacitate tua,cum rei parum habeas. Ad hoc Damœtas, quin id eſt quinimò, age.i.fac demonſtres, ſiquid.i. aliquid ſupp. artis habes vlla mora, non erit in me, hoc eſt præſto ſum nec fugio quenquam,ſup.cenſorem,dummodo tamen iuſtus,& peritus ſit, qualem Palæmona cognouit,& ideo conuerſus ad eum dicit, tu id eſt dũtaxat id deſidero,O Palæmon vicine,ſup. noſter,vt,ſup. reponas.i.recondas ad bene diſquirendum,hæc.i.hanc litem noſtram,ſenſibus imis.i.vt profundo examine,& ſcrutatione diligẽte, priuſquam iudices diſquiras, & perpendas artem noſtram, q̃a res eſt non parua (imò per lipotem ſanè magna deponere.ſ.tam bonam vitulam cũ fama,& gloria) hoc audito conſedit.i. locum accepit Palæmon,dicens,dicite.i. per artẽ eloquemini, & litem, cauſamq. protegite,dicendo, quandoquidem nos conſedimus.i. iam locum cepimus. (A conſido enim deductum eſt,quod conſedi in præterito habet,ſicut conſideo ſm̃ Vallam) in molli herba, & quandoquidem.i.qm̃ nunc omnis ager,parturit.ſ.ſegetem, aut herbam,& omnis arbos.i.arbor.parturit nunc.ſ.frondes,aut flores,ſiluæ.i.arbores ſiluarum,frondet. nunc annus,ſupp. eſt nunc formoſiſſimus.i. nunc maxime,varijs ornatus decoribus,tu Damœta incipe.i. exordire certamen,& tu Menalca, ſequere deinde.i.poſterius: vos dicetis.i. artificioſe pronunciabitis quæ vultis,alternis,ſupp. carminibus.i.amœbæis,quia camœnæ.i.Muſæ, quæ cantantibus præſunt, amant alterna.ſ.carmina.i.alternatim dicta,ne vnius perpetua continuatio faſtidium pariat. Atque ita quia viſus est plus Damœtæ concedere, q̃ eum priorem cantare iuſſit, non vt Seruius dicit, quia facilius omnino eſſet: ſed, quia maioris dignitatis,maiorisq. voluptatis eſt, poſſe ad placitum inceptare,quam ad alterius arbitriũ,aut in ſimili maius, aut in diſſimili contrarium dicere. Regula eſt. Vel,iam apud Ciceronem, quam apud poſteros eius, pro etiam accipi ſolet auctore Valla. Et duntaxat apud poſteros, Virgilium, Quintilianum,& coæuos eorum. Itaque hic dici poſſet. Vel qui,venit.i.etiam qui venit. Regula.

DICITE: quandoquidem molli conſedimus, herba) Ita quidem abſque, in particula præpoſitiua, in exemplaribus aliquot habetur. In nonnullis autem antiquiſſimis legere eſt, quandoquidem in molli. VARIA LECT.

Ab Ioue principium Muſæ: Iouis omnia plena
Ille colit terras: illi mea carmina curæ.
Et me Phœbus amat, Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt, lauri, & ſuaue rubens hiacynthus.

SERV. AB Ioue principium Muſæ) Vel Muſæ mea ab Ioue eſt principium: vel,O Muſæ ſumamus ab Ione principium. Eſt autem Arati, qui ait:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέ-
ποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον, μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί.
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.

Iouis omnia plena) Lucanus, Iuppiter eſt quodcunque vides, quocunque moueris. Ipſe alibi, Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus Mens agitat molem. Ipſe enim eſt ſpiritus ſine quo nihil mouetur aut regitur. Colit terras:) Amat. Ceterum ſuperior, colitur: non colit inferiorem. Sic alibi: Vnam poſthabita coluiſſe Samo, id eſt amaſſe. Nec mirum ſi ruſticus ſumpſit ab Ioue principium quem amare terras conſtat, & habere carminum curam. [Et me Phœbus amat:) Aut ſimile eſt quod dicit,quia vnicuique deus is quem colit,ſummus videtur: vt, Summe deum ſancti cuſtos Soractis Apollo. vt Apollinem exæquauerit Ioui. Aut certe ordo ſit talis,Me, & Phœbus amat,vt,& plus dicat non ſolum Iuppiter,ſed,& Phœbus, ne Ioui videatur Apollinem comparare. [Sua Munera) Ipſi grata, id eſt laurus,& hiacynthus. Nam ſcimus,& Daphnem Ladonis fluminis Archadiæ filiam,dilectam ab Apolline: &, Terræ miſeratione in laurum conuerſam. Et Hiacynthum amatum tam à Borea,quam ab Apolline. qui cum magis Apollinis amore lætaretur, dum exerceretur diſco, ab irato Borea eodem diſco eſt interemptus, & mutatus in florem nominis ſui.

A S C. A B Ioue principium Muſæ.) Ingrediens itaque (vt iuſſus erat) Damœtas muſicum certamen, exorditur ab Ioue, quòd is ſummus deorũ habitus ſit, crediderintq. etiam Ethnici, ſine deo adiutore, & præſide, nullum rite fondari exordium. Dicit autem, ſumendum eſſe exordium ab Ioue, propter triplex beneficium: Vniuerſale videlicet, quia Iouis omnia plena. Nam vt dicetur Georg. 4. & Aen. 6. creditus eſt ſummus deus, eſſe anima,ſeu animus mundi (vide in noſtro opuſculo ci. Si Deus eſt animus) ſine æquo quidem animo,nihil aut viuere,aut conſeruari poſſet. & ideo quia ſine Ioue nihil poſſumus,bene dicit ab Ioue principium Muſæ. Item ſpeciale: quia, Ille colit terras. Nam Iupiter, planeta oppoſitus ſæuitiæ Saturni benignus eſt, & terrigenis fautor,deus autem Iupiter,quem ſummum putauerunt, omnia conſeruat,nec conſeruaret,niſi coleret,hoc eſt amaret. vnde Seruius recte exponit,colit.i.amat. Et ſingulare: q̃a, Illi mea carmina curæ. Solemus enim omnes in beneficia noſtra impendere,quibus grata accepta,& iucũda eſſe ſperamus. Argute ergo exorſus eſt Damœtas vſque adeo,vt difficillimum ſit iuxta legem Amœbæi carminis,ei reſpondere. Nam ſummo deo, neque æquiualens datur, quod non ſit idipſum quod ipſe eſt, neque contrarium quod tam planè ſummum malum ſit, vt ipſe ſummũ bonum.i.infinitum,inuenit tamen Menalcas, quod illi reſpõderet, dicens,Et me Phœbus amat &c. In quo, vt ſciamus quomodo lex.ſeruetur.i.aut conſimile. ſed maius. aut contrarium dicatur, æquipollens affert. Seruius duas vias,in quarum altera,Phœbus diceretur. ſummus deus,quia ſuus cuique deus,ſummus eſt ſicut & Phœbus,ſeu Apollo, in Aeneid. ſummus appellatur, cum dicitur,Summe Deum ſancti cuſtos Soractis Apollo. & ita ſi permittatur Phœbus eſſe eiuſdem ponderis cum Ioue,ſaltem apud poëtam, qui in tutela Phœbi eſt, in ſimili plus diceret Menalcas, qui plus eſſet à Phœbo amari, & eius muneribus ornari, quam Ioui duntaxat curæ eſſe.cum nemo ametur, qui non ſit curæ, & curare poſſumus etiam,quæ aut timemus,aut odio proſequimur. Veruntamen quia omnium conſenſu, Iupiter ſummus habitus eſt,

vſque

vſqu radeo, vt ne oracula quidem Phœbo addicantur, quia ea ab Ioue diſcere perhibetur Æ neid.iiij. Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit, &c. Ideo ponit Seruius ſecundam viam ſaluandæ leges, vt videlicet dictio, & accipiatur ꝓ etiam. & ſit ſenſus, non ſolum Ioui mea carmina curæ ſunt, ſed etiam Phœbus amat me. Ad quod ſi q̃s obijciat, ꝙ poteſtas Phœbi.i.inferioris numinis, enim poteſtate Iouis non maior eſt, q̃ ſolius Iouis, quia ſi ſummus deus eſt, eius poteſtas infinita eſt, ad quam nihil accedere poteſt, debeamq́ue concedere id, Ethnicis quoque exploratum fuiſſe (quod pauciſſimis philoſophicis concedam, paſtoribus tamen, & agricolis negem) adhuc eſt larga euadendi, quia ſi non plus eſſet curæ eſſe Ioui & Apollini, quàm Ioui ſoli, tamen plus eſſet ab Ioue, & Apolline amari, quàm curæ eſſe, cum plus ſit amari, quàm curæ eſſe, & ſe amari, quam carmina ſua curæ eſſe. ſimile ergo dicit Menalcas, ſed in tribus videtur excedere. primo, quia ſe, non ſolum Ioui, ſed etiam Phœbo curæ eſſe innuit, dicens. Et.i.etiam, Phœbus amat me. Deinde, quia plus eſt cuique ſe amari, quam carmina ſua, quia ſępe opera amamus propter artificium, quorum artifices odio proſequimur, non ſolum ergo (inquit Menalcas) diligit carmina mea Iupiter, ſed etiam Phœbus amat me. Tertio, quia non vulgariter amat Menalcam, & opera eius Phœbus. ſed ſic amat, vt munera ſua ſic apud eum repoſuerit, vt illic ea ſemper parata habeat. Sed hæc hactenus, poterunt alij etiam argutiora adducere verum, vt ordinem cōſeruemus, addamus vnum vocabulum, videlicet muſæ à quibuſdam, de quorum numero eſt Mancin. cenſeri datiui caſus, & ſingulis numeri, vt ſit, principium eſt muſæ ab Ioue.i. Muſa habet principium ab Ioue. Secundum alios, genitiui caſus, vt ſit, Principium eſt ab Ioue. ſed me iudicio cui poſterior expoſitio Seruiano conſonat, erit vocatiui caſus, & numeri pluralis, vt Ordo ſit. O Muſæ ſumamus principium ab Ioue, vel principium noſtrum ſit ab Ioue. Sic.n.quaſi facta inuocatione cum maiore reuerentia, de Ioue loquitur. Ordo igitur eſt. O Muſæ.ſ.Iouis, & Mnemoſynes.i.Memoriæ filiæ, ſumamus, ſup. principium, aut principium noſtrum ſit ab Ioue.i.ſummo Deo patre veſtro. nã omnia ſunt plena Iouis.i.ſummi dei (interpretatur autem Iuppiter iuuans pater vnde, quia omnia præſentia numinis ſui iuuat, & conſeruat. bene dicitur, ꝙ Iouis omnia plena, vnde a noſtris, dicitur Deus vbique eſſe) Ille.ſ.Iupiter, colit.i.diligit, & fauorabiliter protegit, terras.i.res terrenas, & carmina mea ſunt illi curæ.i. ad curam. Reſpondet Menalcas. Et.i.etiam, Phœbus, non ſolum Iupiter amat, non ſolum curæ habet me, non ſolum carmina mea, & Phœbo ſunt ſua.i.propria munera apud me, quæ.ſ.in me contulit, aut quibus me donauit, aut quæ ab eo accepiſſe merui, videlicet. que, pro &, (Nam legendum volunt, laurique propter vocalem ſequentem. dic ergo) & lauri, & hiacynthus flos ſile rubens.i.purpurei coloris, ſuaue.i.ſuauiter, hoc eſt cum ſuauitate odoris, colit, diligit. Regula puerorum eſt, Nomen comparabile neutri generis, poteſt in tribus gradibus pro aduerbio vſurpari, quamuis legitime a tertia declinatione, fiat aduerbium poſitiuum in ter, & a ſecunda in e, vt ſuaue, ſuauius, ſuauiſſimū, vnde hic ſuaue dicitur, pro ſuauiter. ſicut contra, duriter, ampliter, largiter, & ſimilia ſæpe leguntur. Dic ergo, ſuaue.i.ſuauiter. ne duo ſint epitheta, ſine coniunctione media dure cohęrentia, cum hiacynthus, ſuaue dici nequeat. Regula.

AB indagine vero dici Muſa videtur, quippe ex ſapientium ſententia, gnoſtices coptæ mater eſt indagatrix inopia. At platonicorum ſententia nobilis, Muſarum nomine cœleſtes intelligit cantus. Quo argumento, & Camenas dici quandoque opinantur. Haſce vero à Ioue proficiſci, quoniam vti eſt apud Plotinum, mundi totius animum frequenter Iouis appellatione nuncupet Platonis ſchola, cui calculum adijciat illud Platonici Maronis. Principio cœlum ac terras camposq. liquentes, Lucentemq. globum lunæ Titaniaque aſtra Spiritus intus alit, totamq. infuſa per artus Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet. Inde nanque colligi, vt ab Ioue mundi totius ſpiritu ac mente, qñ cœleſtes moueat ſphæras, ac regat, muſici cantus Muſarum nomine ſignificati, oriantur & profluant. Quam rē innuit illud quoq;, Ab Ioue principium Muſæ, Iouis omnia plena. Quoniam vigeat vbique Iupiter, ac impleat omnia, & cœlū, citharam velut quandam (vti eſt ab Alex. traditum Mileſio) verſet agitetq. cœleſtes inde hac harmonicos proiiciens cantus. C OE L. RHOD.

DA. Malo me Galatea petit laſciua puella,
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri.
ME. At mihi ſeſe offert vltro meus ignis, Amyntas,
Notior vt iam ſit canibus non Delia noſtris.

SERV. ANte videri) A me aũquam lateat. Horat. Nunc, & latentis ꝓditor intimo Gratus puellę riſus ab angulo. [Offert vltro) Iſte plus dicit lege Amæbęi carminis. [Delia noſtris) Deliam alij amicam priorem volunt, alij Dianam, quæ eſt à Delo, & eſt canibus nota, ꝑ quos venamur, quaſi dea venationis. Nam ſi ad amicam referas, h.d. Sic frequenter ad me Amyntas venit, vt canibus meis notior ſit quàm amica Delia.

A S C. M A L O me &c.) Auſpicatus Damœtas carmen de amica. Et licet ad placitum loquatur tamen videtur habuiſſe rationem ordinis. nam vt primum.i.honeſtiſſimum, atque ſaluberrimum eſt à Deo amari quod iam docuit, ita proximum, atque ſuauiſſimum eſt ab amico, atque amica diligi, quod nunc proponit, dicens ſe, à Galatea amica apeti, & inuitari, pomo iniecto, quod ipſa inijcit fugitura ad ſalices, poſtquam viſa fuerit, vt .ſ. ſequatur. Cui reſpondet Menalcas, in ſimili plus dicens, & ita legem ſeruans, ſe videlicet ſic amari ab Amynta puero, vt ille vltro.i.non inuitatus, ſe tam frequenter obuiam ferat, vt Delia, quæ ſumma venatrix eſt non ſit notior canibus, quam ipſe Amyntas, qui videlicet, non carius ab eis vſus ſit. Eſt præterea contentio & contrarietas pro parte, quia fugere, & vltro obuiam venire, contraria ſunt. Eſt ergo ſimilitudo in re, quia vtriuſque carmen eſt de amore. ſed contrarietas in modo: quia, alter à fugiente inuitatur: alter, à ſe vltro offerente. Ordo eſt. Galatea, puella laſciua, id eſt petulans, & appetens viri petit, id eſt prouocat me, & inuitat ad coitum, malo, id eſt pomo iniecto. & ipſa poſtquam me petijt pomo, id eſt iniecit in me pomum, fugit ad ſalices, & petijt ſe videri, ſupp. à me, ante .ſ. quàm fugiat, vt ſequar. Reſpondet Menalcas. At, id eſt ſed (eſt autem aduerſatiua) vt diximus (particula contentioni, id eſt locutionum contrarietati apta.) Amyntas, puer ille, meus ignis, id eſt qui me amore ſuo incendit, offert vltro, id eſt non coactus, mihi ſe ita.ſ. frequenter, vt Delia.i. Diana Dea venationis, aut notiſſima amica mea, quã quotidianam habeo, non ſit tam notior noſtris canibus, quam Amyntas.

DA. Parta meæ Veneri ſunt munera: nanque notaui
Ipſe locum, aërię quò congeſſere palumbes.
ME. Quod potui, puero ſilueſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.

SERV. PArta) Præparata. [Meæ Veneri) Meæ amicæ. [Aëriæ) Aërei coloris. [Congeſſere) Nidificare. [Aurea mala decem miſi) Plus dicit. nam cum ille dixiſſet ſe eſſe miſſurum? iſte iam miſiſſe confirmat. Aurea autem, aurei coloris. Et volunt quiddam hoc loco eſſe allegoriam ad Auguſtum de decem eclogis, quos ſuperfluum eſt, quæ enim neceſſitas hoc loco allegoriæ?

A S C. P A R T A meæ Veneri &c.) Docuit Damœtas ſe amari ab amica, nunc redamare eam. & ita gaudet inueniſſe palumbinos pullos quos illi dono daturus eſt. Ad quod Menalcas, qui ſe quoque amari docuit, in ſimili plus dicit, quia videlicet, non ſolum daturus ſit puero amato munuſcula, ſed quod dederit. & daturus ſit quod nimirum plus eſt, & ita legem ſeruat. Ordo eſt. Munera ſunt parta, id eſt labore inuenta, & acquiſita Veneri, id eſt amicæ meæ, quæ ſcilicet illi dono daturus ſum nanque, pro q̃a, ipſe, id eſt ego notaui locum, quo, id eſt ad quē palumbes aeriæ, id eſt columbi aeri expoſiti, hoc eſt ſilueſtres, aut ſublimes, aut ſi quis color aeri permixto eſt aerij coloris (nam talis eſt eis ferè color, qualis aeri condenſato, qui ſub noctem ad montes videtur) congeſſere, id eſt ſimul geſſerunt, ſcilicet nidum ſuum. Reſpondet Menalcas: Ego quod potui, quaſi dicat non ſolum quod fortaſſis potero, ſed quod iam potui, miſi puero, ſcilicet dilecto, videlicet Amyntæ, decem mala, quæ vulgo poma dicuntur, aurea, id eſt aurei coloris, quæ Gręcis chryſomela dicuntur, lecta, id eſt collecta, leniter, ne lędantur, ex arbore ſilueſtri.i.in ſiluis naſcente (vt.ſ. ex difficultate, & raritate precium pendatur quia rarum eſt, in ſiluia aurea mala inuenire. præterea, vt correſponderet illi, ꝙ palumbes aerias notaſſe dixerat ſe Damœtas) & ego mittã cras altera.ſ. decem poma. Regula eſt. Alterū, vter, vterque, & cōparatiuę, & partitiuæ tenta, quæ de Regula.

duobus enunciari voluit, non refugiunt plura dummodo bipae tia ſint. Vnde hic, Cras altera mittam, quia dena poma .i. bis decem poma ſignificat, quorum decem iam miſerat, decem miſſurus eſt. Conſimiliter, de omnibus hominibus dicere poſſum, quia maior pars meliorem deprauat.

VARIA LECT. AVREA mala decem miſi) In Rom. cod. ſamiliari quadam mutatione ex e, io i, atque ita viciſſim ex i, in e, ſcriptum eſt, decim per i, vltima ſyllaba. Et ita in veteri Liuia. cod. Decim, ſcribitur. Ætas tamen noſtra maluit, decem, enunciare per e, vtranq; ſyllabam.

DA. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt,
Partem aliquam venti diuum referatis ad aures.
ME. Quid prodeſt, q̄ me ipſe animo non ſpernis Amynta,
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſeruo?

SERV. Diuum referatis ad aures) Ita, inquit, mecū dulce locuta eſt Galatea, vt deorū auditu eius digna ſint verba. [Animo nō ſpernis) .i. libentiſſime ama. Et eſt Liptote figura. ſicut, Munera nec ſperno. Et multi hunc locum allegoricos accipiūt, vt videatur Auguſto dicere, Quid prodeſt q a me diligis, ſi ad capiendos hoſtes pergens, in ocio me relinquis? Dicitur enim Virgilium ſequi voluiſſe Auguſtum contra Antonium ad Actiaca bella properantem. [Retia ſeruo) Quæ res in venatione minus poſſidet voluptatis. [Amynta) Vocatiuus græcus eſt. Et ſciendum, Græca nomina in as exeuntia, ſiue creſcant, ſiue non creſcant in genitiuo, vocatiuum io a mittere, vt Æneas Æneæ, ò Ænea, Pallas Pallantis, ò Palla. vt, Non hæc ò Pallas dederas promiſſa parenti.

A S C. O Quoties, &c.) Proponit Damœtas, dicens, ſibi tam dulcia, tamq. aurea verba dicta ab amica ſua Galatea, vt digna ſint diuorum auribus, ideoq. quaſi dij talia non haberent, precatur ventos, vt partem aliquam ad eorum aures ferant. Cui reſpōdet Menalcas, per amaram irriſionem, contrarium innuens, nihil prodeſſe ea verba, inaniumque eſſe talibus lætari, q. d. illud Ouidianum, Pollicitis diues quilibet eſſe poteſt. Vnde de dilecto ſuo loquēs, dicit, Quid prodeſt Amynta, quòd me non ſpernis animo (imò vnice amas? quod plus eſt quam dulcia ac blanda verba loqui) ſi dum tu ſectaris apros ego retia ſeruo? id eſt, ſi ſemper disiungimur, quaſi dicat nihil, innuens per hoc nihil prodeſſe. Damœtæ, quod aurea verba locuta ſit Galatea quia eius potiundæ facultatem non habet cum confeſſus ſit eam ad ſalices fugere. Atque ita, & plus, & contrarium dicit, ſed de ſuo amore loquens, Damœtam taxat. Ordo eſt. O admirantis interiectio, quoties, quaſi dicat frequentiſſime, & quæ, id qualia quaſi dicat plane aurea atque diuina verba, locuta eſt Galatea nobis ò venti, referatis, id eſt recenſeatis, aut repræſentetis aliquam partem, ad aures diuum, id eſt diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgentiſſime, quid prodeſt, ſupple mihi, quod ipſe, id eſt tu, non ſpernis me animo, id eſt quod amas me, ſi ego ſeruo retia dum tu ſectari apros, id eſt ſi corpore ſemper diſtinguimur, quaſi dicat nihil, ſicut nec Damœtæ prodeſt, quod Galatea illi bona loquitur, quandoquidem in ea locota fugit.

DA. Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
ME. Phyllida amo ante alias. nam me diſcedere fleuit,
Et, longum formoſe, vale, vale, inquit Iola.

SERV. Phyllida mitte mihi) Amicam cōmunem, cauſa natalis diei, in cuius iā ſacrificio licebat voluptatibus operam dare. Nam in alijs ſacrificijs erat caſtitatis obſeruatio quod etiam ſequentia indicant, vbi dicit. [Cum faciam vitula p̄ frugibus) .i. cum pro frugibus ſacrificare cœpero, tu tantummodo venito. Sane cum. [Natalis) Apud maiores plenum fuit, poſteritat. [Natalis dies) Cœpit. Nam cum Horat. dixerit. Natalis gratæ numeras. Iuuen. ait, Natali Coruine die mihi dulcior hæc lux. [Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito) Cum ſacrificauero. Et figurate, faciam vitula ait, vt faciam thure, vt faciam agna Horat. Seu poſcat agna, ſiue malit hœdo. Dicitur autem hoc ſacrificium Ambaruale, quod arua ambiat victima. Sic & ipſe in Georg. Terq. nouas circum felix eat hoſtia fruges. Sicut amburbale, vel amburbium dicitur ſacrificium, quo vrbem circuit, & ambit victima. [Vale, vale, inquit Iola) Hic paſtor aut habuit duo nomina, (nam ſupra eum Menalcam dixit aut certe Iolam eum, quaſi paſtorē optimum appellauit à quodam paſtore nobiliſſimo, ſicut virum fortem plerunque Achillem, adulterum, Parim vocamus. Sane. [Longum vale) Ita ait, vt totum clamat. pro aduerbio nomen poſuit. Vale, vale, inquit. le, corripit ſequens vocalis, vt, Te Corydon ò Alexi.

A S C. PHYLLIDA mitte &c.) Alterius amicæ amores recēſet Damœtas, videturque dicere, non omnes amicas fugere ſolitas, q a Phyllidis conſuetudinem ſe habere docet his verbis, Phyllida mitte &c. ea enim erat. Damœtæ, & Menalcæ, qui alio nomine Iolas dicebatur communis. amica, quæ viciſſim abutebantur, cū ergo natalis Damœtæ adeſſet, in quo voluptati, ac genio, reiq́ue venereæ maxime indulgebant, petit eam ad ſe dimitti. Ad quod Menalcas, plus in ſimili aſſerens. dicit, ſe non ſolum potiturum Phyllide, ſed iam potitum eſſe, cum ſummo eius conſenſu, imò oblectatione. vſque adeo, vt in diſceſſu fleret diceretq;, Longum formoſe vale, vale, Iola, quæ verba plena amoris ſunt, & inenarrabili artificio contexta. Primo ſi quidem eſt is modulus pedum, quem in delicatis ſententijs Virgilius obſeruat. Sicut illic, Formoſam reſonare doces Amaryllida ſiluas. Et illic, ò crudelis Alexi &c. & illic, Malo me Galatea &c. Nam quod penthememeri fieri ſolet, heptamemeri facit, ita videlicet decidens, vt prima quarti pedis, ſit vltima dictionis, vt in tertio pede fieri ſoler, deinde, quia dixi, longum, quod aduerbium ad tempus pertinet, ſicut longe ad locum, ſignificat ergo tempus longum ſibi viſum iri, quo aberit, etiam ſi breue ſit: Tum quia dicit, formoſe, tum, quia vale dicit, tum, quia bis ponit, vale, vt maiorem affectionem ſignificet, quia ſyllabam longam corripit, non obijcit, & quaſi per interuallum pronunciatum ponit, per hoc enim ſignificantur ſingultus, & fletus, vale, dicentis puellæ, vſque adeo, vt qui hunc carmen bono iudicio legerit, videat eam cum fletu ea verba proferre. Et nouiſſimo, quia nomen amati viri, nouiſſimo loco poſitum, vix enunciare poteſt, ad quam morem ſignificandam interiecta eſt particula, inquit, quæ diligentia cui diſplicebit, ſe amuſum fateatur oportet. Sed nos ordinem ponamus, qui talis eſt. O Iola, mitte mihi. i. ad me, Phyllida. i. amicam noſtram cōmunem dignam eius Phyllidis nomine, quę ſe ſuſpendit ob impatientiā amoris. meus natalis. ſ. dies eſt, hoc eſt quo natus ſum, & ita voluptati indulgere debeo. Vnde Iuuen. quaſi per hyperbolem dicit, Natali coruine die, mihi dulcior hæc lux &c. Et Perſius, Hunc macrine diem numera meliore lapillo, Qui tibi labentes apponit candidus annos, Funde merum genio &c. Gentiles ergo, quo naſcebantur die voluptati operam dabant plurimi quidem, nam ſunt, qui flendum putabat. Chriſtiani autem, diem felicis obitus, & ad æternam vitam emigrationis celebrant, natalitia vocantes, quod ſint quædam naſcendi in melius formæ. Cum. i. quando, ego faciam, ſup. ſacrificium, vitula. i. mactando vitulam, pro frugibus. i. deæ frugum, videlicet Cereri, quæ nuptias exoſa caſtitatem amat. ipſe. i. tu venito, quia tunc amicæ operam dare non potero (plurimis. n. diebus feſtis, à concubitu etiā legitimo abſtinebant, vnde Iuuen. Sat. 6. Ille petit veniam quoties non abſtinet vxor concubitu ſacris, obſeruandisq. diebus. Nouem autem diebus abſtinebant, quæ Iſidi ſacrificare volebant, in Ambaruallibus quoque caſtros eſſe decuit) Reſpondet Menalcas, quem Iolam vocauit. Ego amo Phyllida ante alias. i. pluſquam alias. nam ipſa fleuit me diſcedere. i. q̄ ego diſcederem, q. d. id ſignum erat vehementis amoris in me, & ita redamo eam, & ipſa, inquit ò formoſe Iola vale longum. i. per longum tempus, hoc eſt quod longum videbitur mihi, etiam ſi cito redieris, deinde per affectionem, ſingularemq. amorem repetit dicens, iterum vale Iola. Et ita plus eſt amicam habuiſſe, quam ſperare te aliqn̄ habiturum, & ita amari ab ea vt fleat, dum ab ea diſcedas, vt via per ſingultus, vale dicere poſſit. Regula.) Adiectiua per ſe poſita, eius ſuoi generis, cuius ſubſtantiuum, quod aperte intelligitur, quod ſi nullum eſt, ad neutrum genus tranſire debent. vt hic natalis ſubaudi dies. Hic molaris, ſubaudi dens aut lapis. Hic ædilis, ſubaudi magiſtratus. Hic September, October, Nouember, December, Aprilis, Quintilis & Sextilis, ſubaudi menſis. Hic Tyberis, Araris, Sequana, ſubaudi fluuius. & hic confluens, ſubaudi geminis. aut multiplex fluuius &c. hæc conſonans, ſubaudi litera, hæc prægnans ſubaudi fœmella, hæc continens, ſubaudi terra, hæc prius, ſubaudi arbor, hæc Babylon, ſubaudi ciuitas, hæc Delos, ſubaudi inſula. Quando autem natale dicitur, poteſt ſubaudiri tempus, ſed potius abſolute, & quaſi fixe (vt dicunt) poni cenſebitur, ſicut triſte,

Regula.

ſte,& dulce, in ſequentibus. Secunda eſt: Quicunque graphice, atque diſerte loqui volet, rem depingere conabitur animoſq. loquentis verbis eius exprimere, ſicut puellæ a qua deſcendit amatus, vt declarabimus, quæ res, non niſi ab optimis, quibusq. perpenditur, cum tamen maximi momenti ſit, quocirca quicunque, quamuis perſonam rite exprimere volet ſeipſum illam eſſe ſignat. Format .n. natura, prius nos intus ad omnem fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram. Aut, ad humũ mœrore graui deducit,& angit. Poſt effert animi motus interprete lingua, vt dicit Flaccus in Arte.

CVM faciam vitulis) In antiquis aliquot exempl. vitula, quidem eſt ablatiuo caſu. In Rom. tamen, & in Mediceo, Vitulā. In Longobardico, altera manu & atramento apex, à litteræ ſuperadditus. Vitula, vero legendum ablatiuo caſu, recte Seru. admonet. VARIA LECT.

SERV. TRiſte) Triſtis res. [Dulce) Dulcis res. [Satis) Segetib. [Depulſis) à lacte prohibitis. vt, Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos.

DA. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
ME. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalio fœto pecori, mihi ſolus Amyntas.

ASC. TRISTE lupus ſtabulis, &c.) Quia Damœtas vidit Menalcam paratum in amore narrando ſequi, transfert ſe ad contrarium amoris, videlicet ad offenſionem, & iram, dicens, quod lupus, res triſtis eſt ſtabulis. armentis, & capris, & imber frugibus maturis, & venti arboribus, & præcipue florentibus vnde in Alexi dictum eſt. Floribus Auſtrum Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros: Et iræ Amaryllidis nobis. vnde videtur idem eſſe amator Amaryllidis, & in 1. & in 2. & in 3. ſ. Virgilius. In 1. per Tityrum. in 2. per Corydona, & in hac 3. per Damœtam ſignificatus. atque ita quo magis immunem ab amore puerorum, Virgilium céleas ſe amore puellæ, videlicet Galateæ, Phyllidis, aut Amaryllidis captum, dicit. non puerorum ſicut Menalcas, quem in principio eius turpitudinis incuſauit, quaſi iam paſſus ſit. Reſpondet igitur Menalcas per contrarium, dicens, Dulce ſatis humor, &c. vbi non debet legi, humor eſt, quia humor, primam producit, plus etiã videtur dicere, quia præſtantius eſt dulce eſſe, quam triſte eo q̃ bonum & appetibile præſtat malo, & fugibili. Auget etiam quòd dicit, Solus Amyntas. vnde dulcor, qui naſcitur ex fruitione Amyntæ, maior eſt, quàm triſtitia nata ex iris Amaryllidis, eo q̃ non dicit, quod ſolius Amaryllidis iræ ſibi triſtes ſint, plus autem ponderis habere videtur, triſte, & dulce, quam triſtis, & dulcis, quia neutrum genus etiam ſubiectum, ſaltem vniuerſale connotat. eſt .n. quaſi res triſtis, & dulcis, ſicut bonum eſt mihi, lex oris tui, plus videtur quàm ſi dicat, Bona. Stabula autem proprie ſunt armentorum, & eorum quæ fere ſtant potiſſimum veſcendo vt ſunt equi, boues, cerui. Cubilia autem eorum quæ cubant. ſed caprilia, ſunt cuſtodiæ, aut domicilia, ſeu ſepta caprarũ. bouilia, boum. ouilia, ouium. equilia, equorum. Ordo eſt. Lupus ſup. eſt triſte .i. res triſtis, & incommoda, ſtabulis .i. eorum, quæ ſunt in ſtabulis, & imber, ſup. eſt triſte .i. res triſtis frugibus maturis, & venti, ſup. ſunt triſtes .i. res triſtis, arboribus, nam rami deijciuntur, & flores, ac fructus pereunt, & iræ Amaryllidis (de q̃bus dictum eſt in Alexide, Triſtis Amaryllidis iras) Reſpondet Menalcas, humor .i. pluuia recens, aut irrigatio eſt, ſupp. dulce .i. res dulcis, ſatis .i. ſegetibus, paulo ante ſatis, aut ſaltem nondum maturis, arbutus .i. virgultum arboris viriſere, eſt, ſup. dulce .i. res dulcis, hœdis .i. fœtibus caprarum, depulſis .ſ. à lacte materno, & iam ablactatis. & ſalis lenta .i. flexibilis, & ita adhuc tenera eſt, ſup. dulce .i. res dulcis, pecori fœto .i. aut prægnanti, aut iam enixæ. & ſolus Amyntas. eſt, ſup. dulce .i. res dulcis nobis. Regula eſt. Adiectiua in neutro genere ſubſtantiuata, quæ & plenius, & dulcius q̃d ſignificare vñr, tripliciter reſolui ſolent, aut in ſubſtantiuum gñale, cuiuſmodi ſunt, res, & ens, vt dulce .i. res, aut ens dulce, aut per abſtractum, vt ſeruantiſſimus æqui .i. æquitatis, aut per, id quod eſt pars, ſi capiatur partitiue, vt aliquid vini .i. aliqua pars vini. Regula.

SERV. POllio amat noſtram, q̃uis ſit ruſtica, muſam) Blanditur tã Pollioni patrono, quem tragœdiarum, & hiſtoriarum ſcript. Horat. fuiſſe teſtatur. Nam in ſecundo Carminum dicit de hiſtorijs, Periculoſæ plenum opus aleæ tractas, & incedis per ignes Suppoſitos cineri doloſo. Item paulo poſt, Paulum ſeueræ muſa tragœdiæ Deſit theatris. Quem, carmen ſuum, licet ruſticum, tum amare confirmat. [Pierides vitulam lectori paſcite veſtro) .i. paſcite eius armenta, quia legit hoc carmen. vel vitulam ei nutrite pro præmio. [Pollio) Sane alij legunt Pollio per duplex ll, at prima producatur, alij per ſimplex vt corripiatur. [Noua carmina) Magna miranda. [Paſcite taurũ) Hic auget, nam vitulam dixeras.

DA. Pollio amat noſtram, quamuis ſit ruſtica, muſam:
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
ME. Pollio & ipſe facit noua carmina, paſcite taurum,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

ASC. POLLIO amat) Ab Ioue, & amica, qui nobis dilectiſſimi eſſe ſolent nam Iupiter .i. ſummus deus eſt ſupra nos, & toto corde amandus. Amica aũt eſt, quaſi id, quod nos, tam propter commixtionem, quàm propter amicitiam) tranſit ad amorem amicorum. & id quomodo prius de amore dei locutus eſt, nam ſicut primum docuit amorem actiuũ, quo Iupiter colit .i. amat terras, ita hic primum loquitur de Amore Aſinij Pollionis, actiuo, dicẽs, Pollio amat noſtram &c. & in ſequenti, de eiuſdem amore paſſiuo, quo .ſ. amandus eſt dicturus, Qui te Pollio amat, &c. ſniæ notæ ſunt. Ordo eſt Pollio .ſ. Aſinius, vir conſulari dignitate, & multa virtute, ac literatura præditus, & quo interceſſore Virgilius agrum ſuum receperat, amat noſtram muſam .i. cantilenã, aut phraſim, ac venam in carmine, quamuis ſit ruſtica .i. de rebus ruſticanis tractans. Et ideo, ò Pierides .i. Muſæ, in Pierio monte ab Ioue ex Mnemoſynæ genitæ, paſcite veſtro lectori .i. Pollioni, qui carmina mihi à vobis inſpirata libenter legit, vitulam .i. iuuẽcam intactam. Reſpondet Menalcas plus aſſereos, quia licet nemo totus amuſus .i. expers Muſarũ, & gratiæ, libenter carmina legat, aut eis oblectetur, tamen plus eſt carmina facere, quàm legere. & ideo oſtendit ei plus præmij debitum, videlicet non vitulam paſcendam, ſed taurum pinguem. In quo triplex eſt exceſſus in ſexu, quia ille fœmellam, hic marẽ. in ætate, quia ille vitulam, hic taurum, & in habitudine, quia ille vitulã omnino paſcendam hic deſtinat illi taurum, non vetulum q̃dem, quia dicit, paſcite, ſed iam pinguem, & iuſtæ ætatis, vt qui iam cornu petat, & pedibus, qui ſpargat arenam. Ordo eſt. Pollio & .i. etiam, ipſe facit noua carmina .i. inſolito artificio, & ideo, ò Pierides, paſcite illi taurum, non quidem puſillum, aut macrum ſed qui iam petat .i. aggrediatur, aut inſiliat quemlibet cornu .ſ. vtroque, & qui ſpargat arenam pedibus. dum .ſ. animorum ingreditur. Proprie autem dicit, q̃ carmina facit, nam facere, proprie dicuntur poëtæ dum rem nouam effingunt, vnde Terent. in prologo Andriæ, Populo vt placerent quas feciſſet fabulas. Quinetiam poëtæ nomen ſumptum eſt à verbo Græco, quod eſt ποιῶ, ſeu ποιέω, hoc eſt pieo, ſeu pio, q̃d ſignificat idem quod facio, ac creo, vnde in ſymbolo nos deum, factorem cœli, & terræ vocamus, Græci ποιητήν.

QVAMVIS ſit ruſtica) Si quidem in vet. aliquot exemp. preſertimq. in Longobardico legitur. Sed non diſplicet, Quamuis eſt ruſtica, quod habetur in Rom. codice, VARIA LECT.

SERV. QVò te quoque gaudet) Subaudi veniſſe. peruenerat aũt ad conſulatum poſt triumphum Dalmaticum. Nam vicerat Salonas ciuitatem Dalmatię. Hor. Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho. [Amomum) Flos eſt Aſſyrius, vt Lucan. Vicinæ meſſis amomum. [Qui Bauium non odit) Pro pœna ei contingat vt diligat Mæuium peiorem poetam. Nam Mæuius, & Bauius peſſimi ſua tunc poëtæ, inimici tam Horatio, quàm Virgilio. Vnde Hor. Mala ſoluta nauis exit alite, Ferens olentem Mæuium.

DA. Qui te Pollio amat, veniat, quò te quoque gaudet:
Malla fluant illi, ferat & tribus aſper amomum.
ME. Qui Bauium non odit, amet tua cura carmina Mœui:
Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos.

[Mulgeat hircos) Facit ea quæ contra naturam ſunt.

ASC. QVI te Pollio &c.) Incepit (vt dixi) ab amore actiuo ſummi amici Pollionis, nunc proſequitur eiuſdem amorem paſſiuum,

 quo

quo.ſ.à ſuis amatur exoptans omnibus eũ amantibus, aut amaturis, aut Pollionis præſentia frui, aut dignitate fungi. Duplex enim eſt horum verſuum expoſitio. prior eſt Seruij, ſecundùm quem ſenſus eſt. ò Pollio qui te amat, veniat ad eam dignitatem, ad quam tu perueniſti, & Mella fluant &c. Secunda expoſitio eſt, vt pro ſummo beneficio dari optet. vt qui Pollionem amat eius quoque præſentia gaudeat, & fruatur, & veniat eo.i.ad eum locum, quo gaudeat eo.i.eius præſentia, optat præterea, vt illi.ſ. loco, hoc eſt illic fluant mella &c. Quæ ſententia, cur potius placeat, multiplex eſt ratio. Et quia indecorum videtur, vt tantam dignitatem amatori exoptes, quantam ſumma virtute obtinuerit amicus. Et quia poſterior verſus, priori non quadret, ſi de conſulatu intelligatur. Et quia maxime quadrat, ſi de fruitione præſentiæ Pollionis intelligamus. Per hoc enim ſignificatur tam dulcis, ſuauis, ac comis eſſe amicus Pollio, vt abunde beatus ſit, quicunque eius præſentia gaudet. Et quia lex minus ſeruata videretur, ſi prior velit amatores Pollionis ad conſulatum euehi, & poſterior Bauij amatores ſolummodo ad Mœuianorum carminum amationem compelli, non etiam tam amara poteſt eſſe eorum amatio, quam ſuauis eſſet conſulatus aditio. Ea autem ſeruetur, ſi de præſentia Pollionis intelligatur, nam per contrarium tantundem, aut plus reſpondeat Menalcas. Tam amara.n. poſſit eſſe Mœuij, aut carminum eius amatio, quàm dulcis Pollionis præſentia, & tam triſtis conditio eius qui ob amorem Bauij, ac Mœuij, cogatur vulpes iungere, & hircos mulgere, q̃ læta eius qui, quia Pollionem amat, in præſentia eius mella fluentia, & amomum ex rubo legat. Plus præterea eſt, quod dicit. Qui Bauium non odit, quam ſi diceret, qui Bauium amat. Multi.n. non amaſſe poterant, qui tamen non oderint, vnde, quicunque amat Bauium, non odit eum, ſed non econuerſo. quia qui eum non cognoſcit, aut ab eo offenſus non eſt, odit eum. & tñ non amat, lex ergo plene ſeruatur, ſi poſteriori modo legatur, ſed vnũ obeſt quia ſic potius diceretur gaudeat, quam gaudet, niſi vt veniat eo quo gaudet te. dum ſcilicet præſens eſt. Conſtituamus ergo vtroque modo poſteriori ſic. O Pollio, is, ſupple qui amat te, veniat, ſupple eo, id eſt ad eum locum. quo, id eſt in quo gaudet, quoque.i.etiam, te.i.in præſentiam tui, in qua de te gaudet, & mella fluant illi, ſup. loco, aut illi, pro illic, & rubus aſper.i.frutex ille ſpinoſus, & hirſutus ferat amomum.i.aut arbuſculam illam, aut herbam, aut florem eius (vt frutex pro flore ponatur) Secundùm Seruium autem conſtitueretur ſic, O Pollio, is qui te amat veniat quoque.i.etiam, ſup. con.ad eum, quo.i. ad quem gaudet te, ſup. veniſſe.i.ad conſulatem, & mella fluant illi, & rubos aſper ferat illi amomum, Reſpondet Menalcas: Is qui non odit Bauium.ſ. Marcum, peſſimum hominem, inuidumq́. poetã, amet ò Mœui tua carmina.i.luat eam pœnam, vt cogatur tua carmina amare, quæ tam mala ſunt, vt duriſſimus ſit cruciatus ei q. id cogatur facere. Atque idem, qui.ſ. Bauium non odit, & carmina Mœuij amat, iungat.i.ad iugum coniungere cogatur, vulpes .i. animalia illa aſtuta, & veloci pede currentia, vt difficillimum ſit ea coniungere, & mulgeat hircos .i. maſculos caprarum, qui nihil lactis, ſed plurimum fœtoris habent, ſicut, & Mœuiana carmina nihil boni ferebant, ſed arnæ loliginis.i.inuidentiæ, plurimum habent, vnde, & eum olentem dicit Flaccus, qui, & in 1. Serm. eũ inuidum detractorem docet his verbis: Mœuius abſentem Nouium dum carperet, heu tu (quidam ait) ignoras te, an tu ignotum dare nobis verba putas? Egomet mi ignoſco: Mœuius inquit Beroaldus Seruium notat in eo, quod dicit, amomum, flos eſt, Aſſyrius, vt Lucanus vicinæ meſſis amomum. vnde dicit Miror Seruium auctoritate Lucani fulcire ſententiam, tanquam à Lucano dicatur, amomum, florem eſſe Aſſirium, qui more poetico, amomum quidem nominet in X. ſed quid ſit, haudquaquam aperte demonſtrat. Debuiſſet itaque Seru. Plin. conſulere, qui eum edocuiſſet, amomum, non eſſe florem, ſed arbuſculam, qui in XII. ſcribens de peregrinis arboribus, amomum, arborem eſſe commemorat, & eius vuam in vſu eſſe, forma eſt vite labruſca, frutice venenoſo, palmi altitudine laudatur, quammaxime partis amomum punici mali folijs ſimile colore rufo. Secunda bonitas pallida eſt, herba, cœtum peius, peſſimum, candidum, quod, & vetuſtate euenit. Hæc Beroaldus. Verum, non omnes amomum, arbuſculam dicũt, nam Dioſcorides, herbæ genus eſſe docet, quæ florem habet album, quid ergo prohibet herbam pro flore capi preſertim cum dicat, quòd rubus ferat? Verum (vt Landinus recitat) Dioſcorides dicit, quia in circuitu cuiuſdam arboris, naſcitur ramulos habens ſiccos, & duros virgultis aſſimiles, vnde hic dici poſſet, ferat, & rubus aſper amomum. **Regula.** Regula prima eſt. Odi, verbum defectiuum, in voce vtriuſque temporis, ſignificationem gerit, & præteriti, & præſentis temporis nec reperior apud idoneos perfectum, niſi ſemel apud Ciceronem odias. Non ergo dices, odio te. ſed, odi te. Secunda eſt. Licet arborum nomina, quæ in um, exeunt, non legitime fœminina ſint, fruticum tamen; & in um, exeuntia, vocis genus ſeruant; Exemplum de fœmininis, vt hæc buxus, hebenus, balſamus, pomus. Exemplum de fruticibus, vt hic, dumus, rubus, hi ſentes, vepres, hoc ſiler, hus &c. Exemplum de, um: vt hoc buxum, hebenum, balſamum, pomum etiam pro arbore hoc viburnum, ſalictum &c.

VARIA LECTIO.

QVI Bauium non autem) Hoc quoque nomen pronunciatione græca per v, quippe digamma habetur in Rom. cod. Vauium. [Et mulgeat hircos) In Rom. lib. & in altero peruetere, mulceat per c, ſcriptum eſt. In Longobardico, vt omnino diſcernitur, ita quoque legebatur. verum altera manu, & atramento factum eſt, Mulgeat, per g.

SERV. FRaga) Mora quæ in herbis naſcuntur. Ideo dixit [Humi naſcentia, latet anguis in herba) Allegoria eſt, nam videtur hoc ad Mantuanos dicere, q inter milites verſabantur armatos, quos ſicut anguis mortẽ inferre poſſe nõ dubium eſt. [Non bene ripæ Creditur. ipſe aries ẽt nũc vellera ſiccat) Allegoria ad illud quod ſupra diximus, pertinet, quia poſt acceptos agros, ab Arrio centurione pene eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in fluuium. [Parcite) Autem, prohibete, cauete. [Procedere) .i. ſeruate ne procedant. vt, Gnatis parce tuis. [Tityre paſcentes à flumine reijce capellas.i.ò Mantua, noli modo velle aliquid agere de repetendis agris. Nam cum opportunum fuerit. [Ego omnes lauabo) .i. purgabo apud Cæſarem, cum de Actiaco prœlio reuerſus fuerit. Et bene in fonte, ipſe enim per amicos Cæſaris agrum meruerat, tanquam per riuulos quoſdam. nunc autem Mantuanis beneficium dicit ſe ab ipſo Imperatore meritum eum. [Reijce capellas) Reijce ca. proceleumaticus eſt pro dactylo, & hic eſt poſitus. vt Genua labant. Item, arietat in portas. [Cogite oues) In ouilia colligite. vt Tityre coge pecus. [Præceperit) Præoccupauerit. nam naturale eſt, vt lac augeatur frigore, calore minuatur.

DA. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, ò pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
ME. Parcite oues, nimium procedere, non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.
DA. Tityre paſcentes à flumine reijce capellas:
Ipſe, vbi tempus erit, omnes in fonte lauabo.
ME. Cogite oues pueri a ſi lac præceperit æſtus,
Vt nuper, fruſtra preſſabimus vbera palmis.

ASC. QVI legitis flores) Aliud genus carminis, tentat Damœtas, quo aduerſarium vincat, in quo licet aperta ſit ſententia, nihil tamen allegoriæ eſt. Nã angues latere in herbis naturale, eſt idq́. docet quæ de Euridice Orphei coniuge legitur fabula, eam enim cum Ariſteus inſequeretur, ſerpens in herbis deliteſcens morſu necauit. Dicit ergo Damœtas. O pueri, qui legitis flores, & fraga, fugite hinc.i. ex amœnis, & iucondis rebus, quia latet anguis in herba, hæc eſt, extremum gaudij luctus occupat, quo verbo poſſit intelligi Menalcam taxare, qui ſe amoribus potitum iactauit, vnde Menalcas reijcit in Damœtam grauius malum, dicens, O pueri, arcete gregem à ripis, quia ipſe aries, iam vellera ſiccat, hoc eſt Damœtas, ſeu Tityrus qui agrum ſuum recepiſſe gloriatus eſt, ab Arrio expulſus, niſi pernicius, aufugiſſet, interijſſet. Sicut autem grauius, & certius eſt malum iam acceptum, quàm quod quis minatur futurum, ita plus dicit Menalcas, ſiue ſimpliciter, ſiue per allegoriam intelligatur, quàm Damœtas. Nam prius malũ, niſi fugeris, imminere docet poſterius etiam euenisse. Ordo eſt. O pueri, qui legitis flores, & fraga.i. mora, in herbis naſcentia, humi, id eſt in humili loco, ad terram fugite, hinc.i. ab hoc loco, quia anguis, id eſt ſerpens frigidus, id eſt mortifex, aut venenoſus, nam venenum, frigidum eſt, latet in herba Menalcas ad hoc. O pueri, parcite, id eſt prohibete, oues procedere .i. ne procedant nimium, quia non creditur bene.i.tute, ripæ.i. margini fluuiorum. Nam ipſe aries.i. dux gregis

gis (videlicet Damœtas, Virgilium ſignificans, qui ſe Tityrum appellauit, quaſi arietem præuium ad intercedendum ad Auguſtum, pro reliquorum Mantuanorum agris recipiendis) ſiccat etiam.i.ne dum minores oues, nunc vellera, q̃ res probat ipſum in flumen incidiſſe. Licet ergo Mancinellus malit ſimpliciter dictum cenſeri, eo quod ex Theocrito, vbi ſimpliciter dicitur ſumptum eſt, plus tamen nerui haberet, ſi allegoricos intelligeretur. Sæpe etenim quæ ab vno ſimpliciter: ab alio, allegoricos dñt. Sicut ab Iuuenale, Actoris Arunci ſpolium, &c. [Tityre paſcētes) Hoc quoque carmen, ſimpliciter legendum ſm Mancinellum eſt. ſed multo maior ſit eius vis, ſi ſub allegoria legatur, vt videlicet Damœtas intelligens in ſe dictum eſſe, Ipſe aries ēt nunc vellera ſiccat, reſpondeat, tametſi ſemel præcipitem ſe in Mincium dederit, non tñ deſperare, cum ſperet adhuc recuperare, non ſolum ſuos, ſed, & omnium Mantuanorum agros, cum eos in fonte purgauerit.i.innocentiam eorũ Auguſto oſtenderit, vnde dicit, Tityre paſcentes, &c. vt per capellas, Mantuanos intelligamus. Ad quod Menalcas, id amare ridens, quia videlicet ſolā ſpē habeant, dicit: pueri cogite oues.i.nolite eas in ſpe dilatatas diuagari, quia ſi æſtus præripuerit lac.i.ſi furor militum ingruerit, vt nuper, fruſtra p̄ſſabimus ubera palmis .i. fruſtra rem perditam recuperare conabimur. plus ergo mali paſſum dicit gregem Menalcas, q̃ boni habiturum Damętas. vnde, & contrariũ, & plus dicens, legem ſeruat. Ordo eſt. O Tityre, reijce.i.amoue: arce capellas paſcentes a flumine.i.noli cōmittere per deſperationem, vt Mantuani immergantur aduerſitatibus, ipſe.i.ego lauabo,i.purgabo, oēs in fonte.i.oram principe Auguſto, vbi .i. qñ, tempus.i.opportunitas erit. Reſpondet Menalcas. O pueri, cogite.i.compellite, in vnum locum.ſ.ſub vmbras. quia ſi æſtus.i. feruens calor ſolis, præceperit .i. præripuerit, ac conſumpſerit lac, vt nuper, ſup. fecit, nos preſſabimur.i.frequenter comprimemus, palmis.ſ.manuũ noſtrarum, fruſtra .i. in vanum, ubera.ſ.ouium. Regulæ ſunt prima. Iacio, quia in cōpoſitione, a, in i, mutat, gemino ij ſcribi debet, quorum prius eſt conſonum, metri tñ cauſa, nonnulli alterum abiecerunt. Secunda, quæ ergo in conſonantem deſinentia, cum iacio cōponuntur, licet breuia fuerint, pducuntur, vt adijcio, conijcio, ſubijcio, niſi ſubicit, dicatur per vnum i, Tertia i, conſonum in principio dictionis poſitum, licet per compoſitionem in medio duarum vocalium ponatur, manet tñ ſimplex, vnde bigus, primam corripit. Quarta, quæ in vocalem deſinentia cum iacio componuntur, ſuam quantitatem ſeruant, vt proijcio, prima longa, & reijcio, prima breui, vnde recte ſm artem hic proceleuſmaticum Seruius cenſet, licet alij, aliter doceat. Nā Virgilius alibi fere primā producitur. *Regula.*

Reice capellas:) Seruius dicit, reice capellas, proceleuſmaticum eſt. Antiquique oēs cod. Reice, ſcribunt vnico.i. [Oēs in fonte lauabo) Fonte quidem vetera hñt exemplaria, Romano excepto, in quo fronte legitur, quod alij viderint. [Cogite oues pueri, ſic lac præceperit æſtus) In antiquis aliquot exemp. cum antiquiſſimo maioris notæ, æſtas, legitur: quod non placet. VARIA LECT.

DA. Eheu quàm pingui macer eſt mihi taurus in aruo:
Idem amor exitium eſt pecori, pecoriſque magiſtro.
ME. His certe neque amor cauſa eſt: vix oſsibus hærent,
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DA. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.
ME. Dic, quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores, & Phyllida ſolus habeto.

SERV. Via oſſibus hærent) Via oſſa eorum cohærent. [Teneros oculus mihi faſcinat agnos.) Dicit cauſam maciei. & per tranſitum pulchrum ſe habere pecus ſignificat, quod vtique meruit faſcinari. [Eris mihi magnus Apollo) Relicto certamine ſibi proponunt ænigmam. Bene aũt ait, Eris mihi Apollo, quia in rebus incertis ſola opus eſt diuinatione. [Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas) vlna, proprie eſt ſpatium in quantum vtranque extenditur manus. Dicta vlna ἀπὸ τῶν ὠλενῶν.i.à brachijs. vnde, & λευκώλενος ἥρα di, licet Suetonius vnum cubitum velit eſſe tantũmodo. Sane hæc quæſtio varie ſoluitur. Nam alij dicunt ſignificare eum ſepulcrum Cœlij luxurioſi cuiuſdam, qui venditis omnibus rebus, & conſumptis, tantũmodo ſibi ſpatium, reſeruauit, quod ſepulchro ſufficeret, & voluiſſe eum errorem facere ex cœlo, & Cœlij ſimilitudine, vt ſit, Dic mihi vbi nam ſepultus eſt Cœlius, cuius tribus vlnis continetur ſepulchrũ? Alij vero volũt puteum ſignificari, qui eſt in Syene parte Aegypti, quem ad hoc nimiæ altitudinis philoſophi effoderunt, vt probarent locum illum eſſe ſolum, quem recto Sol intuitu irradiaret. Nam 8. Cal. Iul. die qñ in cētro ſuo eſt Sol, lumine ſuo tam imam quoque illius putei, quam ſummam terram irradiat. Sed neutrum horum conuenit ruſtico. Vnde ſimpliciter intelligendus eſt cuiuſlibet loci puteus, in quem cum quis deſcenderit, tm̃ cœli conſpicit ſpatium, quantum putei latitudo permiſerit. [Dic quibus in terris inſcripti nomina regum Naſcantur flores?) Quia ſoluere non potuit, ipſe aliam obijcit quæſtionem, & captioſe, quibus in terris dixit. Hiacynthus.n. vbique naſcitur, flos qui natus eſt primo de Hiacynthi ſanguine, poſtea de Aiacis, ſicut etiam Ouid. docet. Eſt aũt quaſi lilium rubrum, deſignans primam Hiacynthi literam. Regum aũt nomina, non qm̃ ipſi reges fuerunt, ſed quia regum filij, vt, Magnum reginæ ſed.n. miſeratus amorem. cum de Ariadne diceret Paſiphaes reginæ filia. Sane multi volunt nomina regum, pro nomine Regis poſitum, vt ſit quemadmodum illud in Terentio, Non perpeti meretricum contumelias, cũ de vna loqueretur. Nam flos iſte Hiacynthi tm̃, & non Aiacis nomen retinet. Tñ ſciendum ænigmata hæc, ſicut fere omnia, carere aperta ſolutione. [Phyllida ſolus habeto) Amicam cōm, quod plus eſt, q̃ eſſe Apollinem. Nam eſſe Apollinem impoſſibile eſt, quod ille promiſerat, hic vero, poſſibilis pollicetur.

Hiacynthus.

ASC. EHEV quàm pingui) Rurſum carpit Menalcam, qui ſe amoribus potium dixit, docens ipſum, & pecus eius, ob eos deperire, ad quod Menalcas, Non amoribus, inquit, ſed faſcino emaceratum eſt pecus meum. Per hoc innuens, ipſum inuidiam propter pulchritudinem meruiſſe, atque ita contrarium dicit, quia negat amorem, & plus, quia concedit faſcinum. Poteſt, & priorum verſuum eſſe hæc ſnia, vt Damœtas de ſuo amore loquatur, glorioſum cenſens amoribus elanguere, vt ſic per iactātiam dictum. q̃ ipſe, & pecus, amore deperiret. Ad quod Menalcas, His certe hoc eſt neſcio, quid de tuis dicā, ſed meis certe amor, cauſa non eſt ſed faſcinatio, quæ non niſi ſpecioſis inſertur, cum etiam miſerrima quæque amore concutiantur. Ordo eſt. Eheu (dolentis interiectio) quàm.i.quantum, macer, q.d. macerrimus eſt mihi, taurus in aruo.i.prato, aut, eruo.i.legumine illo, pingui.i. ubere, & læto, aut pinguem facere ſolito. Idem amor eſt exitium .i.generat finem vitæ, pecori, & magiſtro pecoris.ſ.mihi. Sed (vt dixi) aũt de ſe loquitur, glorians quia amet aut ſub ſuo nomine, Menalcam taxat, ſicut in principio, Menalcas ipſum taxauerat, dicēs, Tum credo cum me arbuſtum videre Miconis &c. Ad hoc aũt reſpondet Menalcas, amorem negans, ſed potiorem cauſam emacerationis, pecoris ſui concedens, faſcinationem .ſ. quæ non niſi lætis, & pinguibus per inuidiam inferri ſolet, nam ſumma petit liuor, perflant altiſſima venti. Et quia infelix eſt, cui non inuidetur, dicit Martialis. Omnibus inuideas liuide, nemo tibi. Ordo igitur eſt. Certe amor non eſt cauſa his.i.meis ouibus, vt.ſ.emacerentur, & tñ vix hærent oſſibus .i. vix habent oſſa cohærentia. Eſt enim ablatiuus caſus, non datiuus, ſicut hoc friget manibus .i. habet manus frigentes, ſed neſcio, quis oculus faſcinat .i. inuidia, & inimica inſpectione inficit, & deprauat agnos teneros, qui faſcinari facilius pñt, vt ex ijs quæ Mancinellus, & Landinus adducunt, patet. [Dic quibus in terris] Quia Menalcam tēdere paratum videt, ne perpetuum eſſet carmen: proponit ænigma, quod indiſſolubile putat, cuius ſi ſolutionem paratam hēret, Menalcas vinceretur nimirum Damœtas, ſed cum eam ignoraret, iuxta præceptum rhetoricorum alterum proponit, & id quidem difficilius, adiecto maiore ſi diſſoluatur pręmio Rhetoricorum .n. præceptum eſt, vt quoties ad interrogata reſpondere nequeas, æque difficilia interroges, quo Pythias illa Terentiana in Eunucho, cum neſciret quid diceret ad id, quod Eunuchus reſponderet Phedriæ interroganti. Ehoru.n.ego te, emiſti, interrogat, veniſtin' hodie ad nos? & ipſa pro illo reſpondet. Proponit ergo Damœtas tale ænigma, Dic, quibus in terris ſpatium cœli pateat, nō amplius tribus vlnis, & ſi id mihi dicere poteris, eris mihi.i.reputaberis, à me magnus Apollo, q.d. princeps omnium diuinantium. Nam Apollo is eſt, qui oracula ex adytis olim dabat. futuraque etiam occultiſſima denunciabat. Ad quod Menalcas, Dic quibus in terris naſcantur flores habentes nomina regum inſcripta, & ſi id feceris habebis ſolus Phyllida, amicam nobis cōmunem, dixi, difficilius proponi à Menalca & maius præmium, difficilius.n. eſt ſcire, vbi iſtes flores naſcantur, quàm vbi ſpatium cœli tres vlnas duntaxat pateat. id enim ſit in omnibus puteis profundis, & ſimmarijs.i.(vt vulgo dicũt li

cet aliud ſint) caminis quorum orificia ſunt duntaxat trium vlna.n. his qui in fundo ſunt, nam ſi per extremam altitudinem viderint, nihil officeret orificij anguſtia, quo minus cœli quantitatem videant. Maius quoque præmium eſt, quemuis habere amicam communem ſibi peculiarem, & propterea, quam ſi a ruſtico paſtore reputetur Apollo. Non enim Apollo eſſe poteſt, nec magnum eſſet Apollo cenſeri a ruſtico. Ordo eſt. O Menalca dic, in quibus terris ſpatium cœli pateat tres vlnas, non amplius, & ſup. ſi mihi dixeris, tu eris mihi.i. reputaberis a me magnus Apollo.i. vt magnus Apollo arcanorũ reuelator. Ad hoc Menalcas, dic Damœta, in quibus terris naſcantur flores inſcripti.i. habentes inſcripta nomina regum.i. puerorum regiorum (ſicut in hyacyntho inſcriptum videtur nomen pueri, in ipſum verſiculum) Nam licet Aiax, vt Ouidius atteſtatur lib. 13. Metamorph. in eundem florem, poſtea verſus ſit, tñ nomen ſuſtius hiacynthi in eo ſcriptum videtur, & habeto.i. permittam, vt habeas ſolus. Phyllida.i. amicam communem nobis. Regula eſt: Verba diſtantiæ, aut menſuræ, accuſatiuum, aut ablatiuum regunt, vt, Spatium cœli patet tres vlnas, aut, tribus vlnis. Regula.

EHEV qui pingui macer eſt mihi taurus in eruo) Rom. lib. vna cum Longobardico, & aliquot alijs legunt, in aruo. In aliquot, in quibus, eruo, ſcriptum fuerat, a, litera ſuperne addita. [Extitium eſt pecori, pecorisq. magiſtro) Verbum, eſt, in hoc verſu valde inconſtans reperi ut apud libros manuſcriptos. Nam velut plebeius hoſtatus modo in hanc, modo in illam transfertur verbum. In Romano.n. extitium eſt. In Mediceo, & quibuſdã alijs pecori eſt. In Oblongo, Vaticano, & in Longobardico, magiſtro eſt, habetur. [Non amplius vlnas) In Rom. lib. vinas ea mutatione, qua nũc quoq; vocabula multa, n. m, l, etiam mutantur, & Vallos, & Vannos, apud veteres idem eſt. [Naſcantur flores) In Oblongo codice, in Mediceo, in Longobardico, naſcuntur, eſt fatendi modo. in Rom. naſcantur, coniunctiuo. VARIA LECT.

SERV. NON) Hic diſtinguendum eſt, vt ſit ſenſus, officium iudicis eſt ferre ſententiam, non eorum qui inter ſe contendunt. Vnde male quidam totum iungitur,

PA. Non noſtros inter vos tantas componere lites.
Et vitula tu dignus, & hic, & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite iam riuos pueri: ſat prata biberunt.

Non noſtrum inter vos tantas componere lites. nam non negat ſe facturum eſſe quod faciet, iudicaturus enim eſt eos eſſe pares, dicens, Et vitula tu dignus, & hic. [Componere) Finire. vt, Ante diem clauſo componet veſper olympo.i. finiet. [Et quiſquis amores) Aut metuet dulces, aut experietur amaros. Et tu & hic digni eſtis vitula, & quicunq; ſimilis veſtri eſt. Nam ſupra vnus dixerat, Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres. Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ. Item alter. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis, Lenta ſalix fœto pecori, mihi ſolus Amyntas. Ad iſtius amatoris ſimilitudinem pertinet. Aut metuet dulces. Nanque hic Menalcas, & amabat, & amabatur, ſed tanquam prudens timebat ne vnquam poſſet amor ille diſſolui. Econtra Damœtas amaritudine amoris expertus fuerat eſt amicæ Amaryllidis iracundia. [Metuet dulces) Timebit pro dulcibus ne eos amittat. [Sat prata biberunt) Aut intelligimus hunc exiſſe, vt iuberet pueris ſuis vt arua irrigarent, quod illis cantantibus factũ eſt, aut, & re vera, dicit riuos claudite. aut certe allegoricos, hoc dicit iam cantare deſinite, ſatiati enim audiendo ſumus.

A S C. NON noſtrum &c.) Hic habetur iudicium Palæmonis, in quo quatuor facit, dehortatur enim primo a lite, aut ſententiæ dicendæ, poteſtatem contendentibus negat. deinde fert ſententiam in qua eos æquales in arte canẽdi, pronunciat, tum ab amoribus dehortatur, & nouiſſimo ad pueros reuerſus, ei ceſſare imperat. Primũ autem poſuit duo membra, nam (vt Land. docet) componere, varie accipitur. Aliquando, enim eſt finire, vt hic ſecundũ eum, & I. Æn. Ante diem clauſo componet veſper Olympo, quod inde tractum videtur, quia dum res componitur, artificis labor finitur. Aliqñ, tranquillum reddere, vt hic ſecundum quoſdam, & I. Æn. Sed motos præſtat componere fluctus. vel, dum fluctus diſperſi componũtur, ſubſequitur tranquillitas. Itẽ, comparare, vt, Prius ſic paruis componere magna ſolebam. & apud Saluſt. vbi Metelli dicta, cum factis compoſuit. Verum cõpoſita, & collata, facilius comparari poſſunt. Aliqñ ornare. vt illic, Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura. ſed res decenter cõpoſita, ornatum parit. Item, coniungere, & ſimul ponere, quæ natiua eſt ſignificatio, à qua reliquæ parum abſcedunt, vt, Componens, manibusq. manus, atque oribus ora. Significat etiam quodãmodo fingere ad diſſimulandum, vnde eſt illud 2. Æn. Compoſito rumpis vocẽ &c. Hic ergo aut ſenſus eſt, non.ſ. eſt veſtrum ſed noſtrum eſt componere.i. finire, & decidere tantas lites inter vos, hoc eſt vobis non eſt auctoritas iudicandi inter vos, ſed nobis. Iuxta quæ, Quintilius Rhenius Palæmon Vicentius grãmaticus Inſignis, Quintiliano contemporaneus, vt ipſe lib. 1. inſtitutionum atteſtatur, tantæ arrogantiæ fuit vt ſecundum Sueton. in lib. de grammaticis M. Varronem, porcum appellaret, ſecum, & natas, & morituras literas iactare, nomẽ ſuum, in Bucolicis, non temere poſitum, ſed prælegente Virgilio fore quandoque omnium poetarum, ac poematum Palæmonem iudicem, gloriaretur, quæ latrones quoſdam, ob propter nominis celebritatem pepercisse. Hæc auctore Suet. Si ergo Palæmon, qui multo poſt venit, iactauit ſibi iudicium Poetarum, hoc loco per præſagium a ſdictum ſenſus eſſe poteſt, quod ipſius ſolus ſit componere.i. finire lites inter poetas. Aut, vt arceret, & dehortaretur eos à lite, dicens, veſtrum non eſt, ô paſtores componere.i. excitare & conſtruere, ac concitare tantas lites inter vos.i. vos nõ deberetis ita hoſtiliter contendere. Secundo (vt diximus) dat ſententiam, dicens, vtrunque eſſe dignum vitula, in qua ſignificatur vterque depoſuiſſe vitulam, & amœbæi carminis legem ſeruaſſe. Tertio, ſalubriter, & eos, & ceteros mortales cohortatur, dicens, & quiſquis.i. quicunque is eſt non ſolum vos, ſed omnis mortalis, aut, metuet amores dulces.i. voluptuoſos, aut experietur amaros.i. aut abſtinebit amoribus dum dulces videbuntur, aut ſi in eis perſtiterit experietur amaros, vnde ſumunt amplisſimi elegiaci argumentum. Amores autem pluraliter lubricos, & laſciuos, fere dicimus, amorem etiam caſtum. Quarto, monet pueros ceſſare ab opere iam toto, quod potius ſimpliciter intelligam quam per allegoriam. Nam iandudum ceſſabant Damœtas, & Menalcas, non ergo admonito opus erat. Ordo eſt. O paſtores, non ſup. eſt veſtrum.i. non pertinet ad vos componere.i. finire, & dirimere tantas lites inter vos, ſed, ſup. noſtrum eſt, aut ſic non, ſup. eſt veſtrum.i. non pertinet ad officium veſtrũ qui ſimul amicabiliter viuere debeatis, componere.i. conſtituere, & fouere, inter vos tantas.i. tam hoſtiles lites.i. altercationes, controuerſias, aut contentiones. Additum enim reperi ad Seruium. Non diſtinguendum eſſe, vt ſit, non, ſupple eſt veſtrum, ſed noſtrum &c. & tu, ſup. dignus es vitula, & hic, ſup. dignus eſt, & quiſquis.i. quicunque ſis, ſiue vos, ſiue alij, aut metuet.i. vitabit, tui formidabit amplecti amores dulces.i. dum dulces videntur, aut experietur, ſup. eos amaros, pueri.i. ô miniſtri mei, claudite iam riuos.i. nolite amplius deriuare aquas in prata, quia biberunt ſat.i. ſatis, hoc eſt ſatis irrigata ſunt, ad quæ irriganda videtur exiſſe Palæmon, quod mallem dicere, quam allegoriam cuius meminit Mancinellus.

AVT metuet dulces) In Med cod. Metuat, ſcriptum eſt, ſpecie non inelegenti. Sed, metuet cum altero, experietur, conuenit. VARIA LECT.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS
Bucolicorum Virgilij interpretatio potiſſimum allegorica,
ECLOGA TERTIA.

NACIVS Virgilius gratiam Auguſti, Pollionis Mœcenatis, Galli, & aliorum procerum, multos habuit doctos, qui ſibi eum fauorem inuiderent. Ecloga hæc eſt contentio ac iurgium Virgilij ſub Damœta nomine, & poëtæ alicuius ex eis inuidis ſub Menalca nomine, qui illius apud Romanos principes auctoritatem gratiamque eleuaret, anteferret autem ſuam. [Dic mihi Damœta) Imitatio eſt Theocriti, ita vt eiſdem quoque vtatur verbis. Initium ſumitur ab inimica inſectatione, & quaſi contemptu, vt Menalcas Damœtam oſtendit non dominum eſſe gregis, ſed mercede conductum. Cuius eſt, inquit, carmen hoc paſtoricium? an Melibœi? poetæ alicuius ignobilis. Meuij poeta, vel Bauij. Non, inquit, ſed Ægonis, per quem ſignificat inſignem aliquem poetam, nempe Gallum, aut Cinnam [Infelix ô ſemper ouis pecus) Miſerum ſemper carmen paſtoricium, quod in manus indignas

gnas deuenit. dum enim Cinna, & Pollio, & Gallus, & alij qui eo multum valent, ſuntq́. eius quaſi domini, de gratia, & auctoritate principis populiq́. contendunt mecum, alienus hic inuenit locum, vt ſe muſarum ſtudio ingerat, & canit carmen paſtoritium, ſine ſucco, & gratia, & tanquam fur detrahit huic arti ſuam venuſtatem, effutiens ex tempore qualeſcunque verſus. [Parcius iſta viris) Vir nomen eſt ſæpe dignitatis. refertur enim ad virtutem, vimque animi aut corporis, vt Cic. xj. Philipp. Virum illa cauſa deſiderabat. itaque ſe virum dicit, quaſi alter homo ſit nequam, & vilis, non vir. [Obijcienda memento) Memineris, quæ de te poſſint dici, ne in maledicentia ſis adeo intemperans. [Nouimus, & qui te) Nam, & carmen tuum vidimus ineptum ac ridiculum, quod populus contemnens ac indignans legit, proceres autem faciles, & generoſi riſerunt. Mire expreſſit modum intuendi in contemptu, aut indignatione, nempe limis oculis, quo modo tradit Plin. leones aſpici ſe non ferre. [Tum credo, cum me) Credo per ſe poſitum ironiam plerunque ſignificat, quod apud Cic. & alios eſt frequens. Itaque quod hic Menalcas dicit, non de ſe vult intelligi, ſed de Damœta inimico. Obijcis, inquit, mihi carmen incompoſitum, & incommodū, quid faceres, ſi ego nouā, & bonam materiam imperito verſu cantaſſem, atque infelici, vt tu? Mycon de arboribus ſcripſit. itaque res agreſtes perſequebatur Virgilius, vt quidem eſt inimici ſenſus, malo, & indocto carmine, tum etiam nouas vites, hoc eſt res Auguſti, & populi Romani. [Aut hic ad veteres fagos) Recriminatur Damœtas Menalcam, quaſi poetam aliquem bonum calumniatus ſit, & fauori ac muneribus illi collatis inuiderit læſeritq́. cum quacunq; potuerit magna rabie odij atque inuidentiæ. [Quid domini facient, audent cum tal. fur.) Dominus ad ſeruum refertur, & inter paſtores ad alienum, & conductitium. hic ad augendum atrocitatem iurgij, dominis opponit fures, quod indignius eſt, quàm mercenarij. quid non audeant dicere ac facere domini, cum fures, & nebulones perditiſſimi audeant iſta? qđ eſt multo atrius quam ſi dixiſſet per propria relatiua. [Non ego te vidi) Arguit eum eſſe furem, & compilatorem Græcorum ac Latinorum, reclamantibus alijs poetis, furtumq́ exprobrantibus. [Quo nunc ſe proripit ille?) Bene expreſſit morem loquendi ruſticum, & habet indignationis vim pronomen Ille. [Tu poſt carecta latebas) Obtegebas te, & furtum tuum obtentu aliquo tenui verſuum abs te, vel imitatorum alienis, vel immutatorum. Ita enim latebas, vt non omnino falleres. nam poſt carecta, quæ ſunt nec alta, nec denſa, vt occultare poſſint. [An mihi cantando) Omittit poeta reijcere crimen in aduerſarium, & ad odioſam furti obiectionem reſpondet, idq́. paſtoritio more per interrogationem ſe non eſſe inferiorem priſcis poetis, victoſque eſſe illorum pleroſque omnes ab ſe cantando, ſeque artis præmium ac decus ab illis extorſiſſe elegantia ſuorum carminum. [Si neſcis meus ille caper) Decus hoc poemans, quod tu ſurripuiſſe me criminaris, ne ſis inſcius, meum eſt, meo ingenio partum, nec alij vates id negant, ſed tribuere hoc mihi vel auctoritate vetuſtatis præpediuntur, vel recepta in vulgus opinione. populus enim nouis ſcriptoribus non multum tribuit, peritiam æſtimat annis, vt inquit Horatius. [Cantando tu illum?) Subricentia ex indignatione: Nunquam tu eam habuiſti eruditionis facultatem, nec maioribus aſſueuiſti fiſtulis. ſed vulgari ac triuiali peritia cantandi præditus, apud vilem plebeculam Mantuæ, alijsq́. in municipijs frigidis, profundebas miſeras cantiunculas.. Operæpretium eſt annotare verba ſingula, quæ habent magnam acrimoniam conuicij. Solebas tu homo indocte non canere, ſed diſperdere carmen miſerum, vile, ac miſerādum, vel miſerum, quod in tuas manus incidiſſet, non inter eos qui poſſent indicare, ſed in triuijs, quo conuenit turba mulierum, puerorum, opificum, idq́ue non fiſtula, vel canna, in qua eſt aliquid ſolertiæ, ſed ſtipula, & ea non ſuauiter, aut leuiter recinenti, ſed ſtridenti. [Vis ergo inter nos) Nullus eſſet finis iurgij, & conuiciorum, ſponſione eſt certandum de eruditione. [Ego hanc vitulam) Ego, quem tu alienum appellauiſti, & mercede conductum, depono hanc vitulam, vt ſcias me habere peculium, tu dic, quid depones? [De grege non auſim) Virgilius ait ſe pecude ſponſurum, hoc eſt de præſtātia argumenti ac materia carminis Menalcas negat ſibi licere ea de re certare, ſed certaturum libenter pro poculis affabre tornatis. i. de nitore, & artificio, & nouitate gratiæ. Nec dum illis, inquit, labra admoui, ſed condita ſeruo. [Deſcripſit radio) Bene radio, nam mathematici formas ſuas in puluere delineabant radio. [Et nobis idem) Nec elegantiam, facetumq́ue dicendi genus deeſſe ſibi ait, & decentem expolitionem ac venuſtatem, nec recuſaturum ſuper ea re certamen, ſed nihil hoc eſſe, ſi cum ſolida atque vti materia conferatur. ſplendor enim, & ornatus verborum, quaſi flores ſunt quidam. ſenſus autem fruges. [Audiat hæc tantum vel qui) Modo ne ſine iudice, ne inficieris poſtea, & tergiuerſeris, poſtquam te vicero. ſit quilibet iudex, vel hic Palæmon imperitus, ſi alius deſit, tanta eſt fiducia. [Dicite quando quidem) Aptiſſimum tempus canendis verſibus deſcripſit, nempe ver, & animi non tranquillitatem modo, ſed etiam alacritatē. [Ab Ioue principium Muſæ) Vetuſto more, ab Ioue enim exordiebat orationes omnes vt apud multos legimus ſic in 10. Aen. Præfatus diuos ſolio rex infit ab alto. Hoc eſt ſolenne carmen præfari olim ſolitum, de quo in antiquis memorijs legimus. Quanto illi ſapientius auſpicabantur ab imploratione ſui ficti numinis, quam qui inter nos verum numē ne nominare quidē ſuſtinent? A quo iuſtius capiant Muſæ principium, quàm ab auctore ac parēte ſuo Ioue? à quo ingenia humana, quàm à Deo, illorum conditore ac tutore? [Iouis omnia plena) Ex Arato. Iupiter implet omnia munere ac beneficio ſuo, alioqui non perdurarent. quoniam ergo beneficij illius ſunt omnia, à quo potius exordiamur? [Ille colit terras) Illius nutu ac conceſſione excoluntur terræ. [Illi mea carmina curæ) Scio illum ad curam ſuam peculiarem recepiſſe mea carmina. ab illo ſunt enim ſublimes quidam raptus ingenij mei, dum carmen compono, vnde poema meum curæ illi eſſe ſentio. [Et me Phœbus amat) Ex contentione carminis amœbæi, Ioui opponit Phœbum, patri filiū, ſummo deorum deum quidem minorem, ſed qui peculiarius paſtoribus præſit vt qui fuerit paſtor, vnde νόμιος dictus, & cantantibus, eſt enim dux Muſarum. Ad Auguſtum alludit, qui iuuenis rebus magnis geſtis creditus eſt Apollinis filius ſequēti vero ætate Apollo eſt dictus. Suet. [Phœbo ſua ſemper apud me) Hinc colligit ſe eſſe carum Phœbo, quòd illum gratis muneribus colat, nempe lauro, & hiacyntho, adamatis ipſi. Grati ſunt Deo, q illum rite colunt accepto ſacrificio, nempe puris animis. [Malo me Galatea petit) Luſus, & delicias ſuas cum Auguſto ſubſignificat, malo eſt ab eo impetitus, quod eſt magnæ atque arctæ familiaritatis, & ſubduxit ſe ad ſalices. & tamen vult videri quo abierit, vt is ſequatur. omnia ſunt familiarium colludentium. Multa, & magna fauoris ſigna præbuit Virgilio Cæſar Octauianus, ſed occultauit ea interdum oſtendit tamen, qua poſſiut ille cepere, & ad ſe redire. quod eſt principium, cum in magnam gratiæ partem aliquem ſtatuerunt ſenſim recipere. [At mihi ſeſe offert) Amoribus amores apponit alicuius ex nobilibus Romanis, quem ſignificat ſibi eſſe familiariſſimū, adeo vt vel ipſis canibus ſit notior, quàm luna dea venationum. [Parta meæ Veneri) Non ſolum ſe diligi oſtendit, verum ſe muneribus colere amicos, delectamq́. ſibi materiam qua fauorem Auguſti erga ſe magis, & magis promereatur quotidie. [Quod potui puero) Et ſe quoque miſiſſe agreſtia munera, carmen. ſ. ruſticum, breuiterq́ue miſſurum aliud. Per aurea mala decem, ſunt qui decem Eclogas intelligant, nos id in medio relinquimus. [O quoties, & quæ) Secreta Auguſti colloquia ſignificat, plena beneuolētiæ, quæ cuperet nota fieri Romanis proceribus, vt ab illis fieret pluribus, qui tam gratus eſſe principi. [Quid prodeſt) Eleuatio eſt, & irriſio iactantiæ fauoris Auguſti. quid iuuat, quòd Auguſtus tibi ex animo bene vult, ſi non admouet magnis ac præclaris rebus, ſed ſinit te in ignobilitate, & obſcuritate ſtudiorum conſeneſcere? [Phyllida mitte mihi) Sine me Auguſte inuitare ad has meas epulas natalitias, hoc eſt ad conuiuium ruſticum Pollionem, vt ei opus hoc paſtoritium dicem. Tu vero inuitaberis, cū vitula ſacrificabo, pro frugibus, hoc eſt carmine maiore cantaberis. [Phyllida amo ante alias) Significat ſibi quoque eſſe carum Pollionem, & cum digrederentur, grauiter tuliſſe, & præ mœrore eſſe collacrymatum, longamq́ue ſalutationem dixiſſe, vt ſolet inter amicos fieri. Lacrymæ, & geminatio ſalutationis, & probatio, & epitheton formoſi, charitatis ſunt ſigna indubitata. [Triſte lupus) Non ſolum ſe amare Mecœnatem aut Pollionem, ſed venerari; nihilq́. ſibi eſſe triſtius quam illius animum alienatum ab ſe. [Dulce ſatis humor) Si vero nihil eſſe illorū, & alloquijs, & conſpectu iucundius. [Pollio amat noſtram) Iam aperte ſine figura Pollionem nominat, & grata eſſe illi ſua carmina ruſtica. O Muſæ, Pollioni, qui tam libenter veſtra legit, iiſque delectatur, alite vitulam ſuppeditate Veneres, ſiue carmine, ſiue proſa. [Pollio, & ipſe facit noua carmina) Non delectatur ruſtico poemate, ſed facit ipſe carmen noui generis, nouique argumēti, quo profligabit inimicos ſuos. & inuidos impetet cornu, verſuū acumine, & ſparget pedibus arenam, ad terrorem æmulorum puluerem excitabit, vt tantam ferociam indocti metuant, & puluis eis obijciatur ante oculos. Fuit Aſinius Pollio vir valde doctus, &

acris iudicij, ſed moroſi, ac difficilius: Cic. æmulus, imitator veteris elocutionis. ſcripſit orationes multas, & tragœdias. Liuiū dixit Parauinitatem ſapere, & Portium Latronem ſua lingua diſertum eſſe. de hoc multa in Declamationibus Seneca. [Qui te Pollio amat) vt ſe bene cupere oſtendat Pollioni, bene precatur eius amicis, felicitatem aurei ſeculi, cum omnia bona vbiq; proueniret. [Qui Bauium non odit) Iam ex rabie, quia toties Virgilius amicitiam Pollionis iactarit, hominis ingenioſiſſimi, meminit Bauij, & Meuij infelicium poetarum, quaſi boſſ ſit Virgilius ſimilis. Et tacite etiam Pollionem præſtringit. nam hoc eſt naturale, vt amicos inimicorum hac ſola de cauſa oderimus, alioqui bonos, & amabiles. Et obijcit poetas inimicos quo magis vrat eum. Et quemadmodum Damœtas erat copiam rerum ſuarum precatus, ita hic imprecatur rem inanem, & ridiculam vt q verſibus ineptorum poetarum capitur, is iungat vulpes aratro, & mulgeat hircos. in Virgilium, & Pollionem, quorum alter alterius probabat ingenium, quaſi mutuum muli ſcaberent. [Qui legitis flores) Qui formoſis artibus datis operam, fugite hunc poetam venenoſam. [Parcite oues) Arrius Centurio collocatus erat in agris Virgilio ademptis, vbi autem ex vrbe Virgilius reuertiſſet cum edicto Cæſaris, quo Arrius iubebatur agris cedere Centurio militari iracundia parcitus, diſtricto gladio impetum fecit in Virgilium. qui fugiens, cum alter non faceret inſequendi finem, conijcit ſe in Mincium amnem, & nando ad vlteriorem ripam peruenit. [Tityre paſcentes) Monet vel mercenarium ſuū, vel Mantuanos omnes, vt caute agant, & deuitent periculum, ad tempus ſe reperturum occaſionem, quo apud Cæſarem ipſum efficacem reſtitutionem agrorum omnium impetret nec eſſe opus tribunorum aut legatorum fauore, ſed illum ab ipſo fonte petiturum. [Cogite oues pueri) Deſinite grandia vobis promittere, & ſperare quæ ſunt inania. Tutius erit, vt cogatis oues, & quæ vobis reliqua ſunt, conſeruetis diligenter, ne ſi turbo aliquis belli rurſum ingruat, vt nuper vniuerſus fructus peculij pereat. [Eheu quam pinguis) Non credo ſignificari a poeta res ſuas eſſe difficiles in tanto fauore Auguſti, immò ſatis ſibi ſuas res placere oſtendit. Itaque inſectatio eſt aduerſarij, miror te in tanta gratia procerum, in tanta eruditione, & applauſu omnium, tam macrum pecus paſcere, tam haberem rem tenuem. Amor. ſ. hoc eſt nimia de ſe fiducia, & ſibi plus ſatis placere, nocet poetæ, & rebus eius vel ſic: Miror te in tanta ingenij vbertate, tam tenue atque exile carmen pangere. certe vel immodico tuimetipſius amore dementatus es, vel captus alterius amore delyras, vt idem amor, & ingenium tibi perturbet, & carmen deprauet. [His certe neque amor) Demonſtrat Menalcas, Virgilij pecus. at qui his, inquit, quæ non ſunt ad modum pinguia, & curata, amor non obeſt. neque .n. te in eo peccare eſt credibile, de quo me reprehendis. quid ergo eſt? faſcinum eſſe in cauſa dicit, per deriſum, vt quam cauſam Virgilius attulerit, in alterum quoque poſſe competere, ne obijciat male dictum commune. [Dic quibus in terris Satis iurgiorum, nec vllus eſſet finis) Propoſuit ergo quæſtionem, more vulgari, inſolubilem, ad perturbandum aduerſarium, vt ea confixus decedat. [Dic quibus in terris) Iſte ex fabulis propoſuit, tanquam imperito, quod paſtores faciunt, ſi quid ab vrbanis audiuerunt, parum inter ſe tritum. [Et eris mihi magnus Apollo) vterque in alterum acerbe, Menalca nihil affectabat magis, q̄ ingenij gloriam, ideo Damœtas dicit, aſſequere quod optas tantopere, eris mihi Apollo ipſe. Virgilius autem gratiam, & beneuolentiam Romanorum captabat, ideo Menalcas, & ſolus fruere tua Phyllide (quam alibi vocat Amaryllida) ſine vlla contradictione, nam ipſe tibi cedam. [Aut metuet dulces) Grande præmium meretur, quiſquis fauores principium, & auram populi ſapienter meruerit, vel deſpectum odiumq́ue pertulerit fortiter.

ASC.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM
IN POLLIO VIRGILII.

Quarta Sibyllini repetens oracula cantus.
Atque Genethliacon modulans collaudat Ieſum.

Q VASTA Sibyllini) Magna eſt inter doctos, ſanctosq́. viros controuerſia de carminis huius argumento, alijs contendentibus Chriſtianum genethliacon. i. natalitium carmen de Chriſti natiuitate poſſe cenſeri. alijs id per negantibus, cum ante Chriſtianum natalem hoc carmen diu compoſitum ſit, quippe ab eo qui ante eum obierat, quomodo ergo inquiunt de Chriſto loqui potuiſſet Poeta? Noſtra autem ſententia eſt, de Chriſto quidem dictum, ac decantatum hoc carmen, ſed à neſciente Poeta: qui eius temporis felicitatem quæ ſub Chriſti aduentum erat, animaduertens eam Auguſto addixit. Verum, quia dicit, Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. Hoc eſt quia Sibyllæ quæ de Chriſto locuta eſt, vaticinia repetit, ipſe quoque licet ignorans de Chriſto loquitur prætendens, ſiue Auguſtum, ſiue Pollionem, ſiue Saloninum, Pollionis filium, ſiue Marcellum Auguſti adoptitium filium, ſiue omnes hos collaudare. Nam multa ſunt quę Pollionis filio non quadrant, nam ſic eum maiorem fore etiam Auguſto cenſeret. Videtur autem non abſurdum, ſi de Marcello, Octauiæ Auguſti ſororis filio, quem Auguſtus ſibi adoptauit, intelligatur. Nam temporis id ratio patitur. & ſpes quæ de illo erat ſuadet. vt de eius natiuitate dictum putem. cuius obitum in 6. Æn. deflet egregie Poeta noſter. In hac ergo 4. Ecl. ex Sibyllino carmine deſcribuntur, aurea ſecula quæ ſub Auguſto erant, in quibus in ſignum vniuerſalis pacis, templum Iani claudebatur, eaq́. propediem futura ſperabantur, quæ Sibylla Cumana aliquando fore prædixerat, vt. ſ. Saturnia tempora redirent, in quibus ſponte ſua tellus omnia ferret, nec animantia inter ſe ſæuirent, verum, ea concordia conuiuerent, quam etiam allegoricos forem præcipurrat diuinitus vates Eſaias capit. ii. in aduentu Chriſti dicens, Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus, & leo, & ouis, ſimul minabit eos. Vitulus, & vrſus, paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorum, & leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab vbere, ſuper foramina aſpidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet, Non nocebunt, & non occident, &c. quæ non diſſona ſunt ijs quæ dicentur, Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni. Et alibi, Cum canibus timidi venient ad pocula damæ. Verum naſutus quiſpiam naſum ducet, q ſacra profanis cōmiſceo, verum intelligat prius lector hæc non adducta eſſe à me, quaſi ea Poeta legerit, ſed, quia Sibyllina carmina ſe recenſere atteſtatur, quibus catholica ſæpe correſpondent, quod vt oſtenderem, Eſaiæ verba citaui. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Quarta, ſup. Ecloga, repetens. i. recenſens, aut recitans, oracula. i. vaticinia, & diuina rūſa orantibus data, cantus. i. carminis, Sibyllini. i. à Sibylla Cumana olim editi, & modulās. i. ſub modulis canens, Genethliacon. i. carmen natalitium, hoc eſt de natali, aut Salonini Pollionis, aut potius Marcelli Octauiæ (vt dixi filij, collaudat. i. ſimul laudat, licet Poeta ignorat. Ieſum. i. Saluatorem noſtrum, cuius ſalutiferæ natiuitati, ea felicitas temporum nimirum debebatur. Genethliacos dicitur natalitius. Nā γενέθλη, hoc eſt genethle, dicitur genus, & genethlia, celebritas, quæ fit in natali alicuius, & genethlon, natalitium. Ieſus, quia Græce ſcribitur Ἰησοῦς, triſſyllabon eſt ſecundam producens.

Sicelides

SERV. SICELIDES Muſæ, paulo maiora canamus) Aſinius Pollio ductor germanici exercitus cum poſt captas Salonas Dalmatiæ ciuitatem primo meruiſſet lauream, poſt etiam conſulatum adeptus fuiſſet, eodem anno ſuſcepit filium, quem à capta ciuitate Saloninum vocauit cui nunc Virgilius genethliacon dicit, quem conſtat natum riſide ſtatim, quod parentibus omnem eſt infelicitatis, nam ipſum puerū inter ipſa primordia perijſſe manifeſtum eſt. [Sicelides Muſæ) Sicelides aũt græcum eſt. Nam latine Sicilienſes facit, id eſt Theocritiæ. Nam Theocritus Siracuſanus fuit, quem in hoc opere Virgilius imitatur, vt diximus ſupra. [Paulo maiora canamus) Bene paulo dicit, nam licet hæc ecloga diſcedat à Bucolico carmine, tamen inſerit aliqua apta ei operi. [Myricæ) Virgulta ſunt humillima. [Vltima Cumæi venit iam carminis ætas) Sibyllini, id eſt Sibyllæ, quæ Cumana fuit. Et ſecula per metalla diuiſit. dixit etiam quis, quo ſeculo imperaret, & ſolem vltimum, id eſt decimum voluit. [Nouimus autem eidem eſſe Apollinem. Vnde dicit, Tuus iam regnat Apollo. Dixit etiam finitis omnibus ſeculis rurſus eadem renouari, quam rem etiam philoſophi hac diſputatione colligunt, dicentes completo magno anno, omnia ſidera in ortus ſuos redire, & referri rurſus eodem motu. Quod ſi eſt idem ſiderum motus, neceſſe eſt vt omnia quæ fuerunt habeant iterationem. Vniuerſa enim ex aſtrorum motu pendere manifeſtum eſt. Hoc ſecutus Virgilius, dicit reuerti aurea ſecula, & iterari omnia quæ fuerunt. [Ab integro) Denuo. [Seclorum) Synæreſis, pro ſeculorum. [Redit & virgo) Iuſtitia quæ Erigone fuit. Et permiſcet laudes tam pueri, quàm Pollionis, quamq. Auguſti. Nam felicitas temporum ad imperatoris pertinet laudem. [Iam noua progenies cœlo demittitur alto) vt videantur homines nõ ex mortalibus nati, ſed ex numinibus, &, quaſi è cœlo lapſi. Et hinc conijcitur fore aurea ſecula, quod Auguſtus imperat, quod talis eſt natus puer, quod conſul eſt Pollio. [Quo) Deeſt naſcente. Nam hoc dicit, faue ei Lucina, cuius ortus ſecula immutabit, aurea, ſcilicet ferrea. [Caſta faue Lucina) Modo Dianam accipimus. Sic Horat. Siue Lucinam probas vocari. Terent. Iunonem Lucinam dicit: vt, Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro. Tamen ambæ vnum ſunt. [Tuus iam regnat Apollo) Et vltimum ſeculum oſtendit, quod Sibylla ſolis eſſe memorauit, & tangit Auguſtum, cuius ſimulacrum factum eſt cum Apollinis cunctis inſignibus. [Inibit) Inchoabit, exordium accipiet, aureum. ſ. ſeculum. [Incipient magni procedere menſes) Illud tangit quòd Iulius, & Auguſtus menſes in honorem Cæſaris, & Auguſti, acceperunt nomina. Nam antea Quintilis, & Sextilis dicti ſunt. Et hoc etiam trahit ad argumentum aurei ſeculi. [Te duce) Vel auguſte, vel Pollio, vel Salonine. [Sceleris veſtigia noſtri) Bene nullum velit eſſe præſentium temporum vitiũ, ſed reliquias dicit eſſe ſuperioris ætatis. Sic in Georg. cum laudaret Auguſtum, & carpſiſſet tempora, dicens, Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes Arma ferunt, ſæuit toto Mars impius orbe: Intulit, Fertur equis auriga, neque audit currus habenas. vt oſtenderet tantas eſſe reliquias præteritorum malorum, vt ne ab optimo quidem rectore ſedari poſſe viderentur. Veſtigia autem ſcelerum dicit bella ciuilia, quæ geſſit Auguſtus contra Antonium apud Mutinam, contra L. Antonium fratrem huius Antonij apud Peruſium, contra Sextum Pompeium filium Pompeij in freto Sicilienſi, contra Brutum, & Caſſium in Theſſalia contra Antonium, & Cleopatram in Epiro apud Actium promontorium. [Irrita) Ad nihilum deducta veſtigia. & ordo eſt, Iam irrita ſoluent terras formidine, ſed, ſient irrita, & ſoluent terras timore, vel formidine. [Perpetue) Eſt autem longa. [Ille deum vitam accipiet) Sicut ſupra artificioſe laudem confundit, vt poſſit eſſe communis, nam ad quamuis poteſt referri. [Ille) Vel ad Auguſtum, vel ad Saloninum. [Pacatumq́ue reget patrijs virtutibus orbem) Vel Auguſtus Cæſar, vel Saloninus Pollionis virtute pacatum orbem tenebit. Et mira laus vtriuſq; eſt, & eius, qui pacauit, & qui pacatum tuetur.

ARGVMENTVM.

SCRIPTA *eſt Pollioni Ecloga cum Romæ Cos. gereret. Pueri natalis dies celebratur, quo naſcente ferrea primum ætas deſitura ſit, tum aurea Saturni regna reditura. Puerum vero ſunt qui intelligant Saloninum Pollionis filium; nec deſunt, qui Marcellum malint Octauiæ Auguſti ſororis, de quo in fine ſexti Aeneidos, Heu miſerande puer: ſi qua fata aſpera rumpas, Tu Marcellus eris.*

POLLIO.

ECLOGA QVARTA.

SICELIDES Muſæ, paulo maiora canamus:
Non omnes arbuſta iuuant, humileſq́ue Myricæ.
Si canimus ſiluas *ſiluæ ſint conſule dignæ.
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.
Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo.
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurgens gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teq́ue adeo, decus hoc æui, te conſule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menſes.
Te duce, ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, diuiſq́ue videbit
Permixtos heroas, & ipſe videbitur illis,
Pacatumq́ue reget patrijs virtutibus orbem.

ASCENSIVS.

SICELIDES muſæ) Cum venia, & honeſta præfatione à Bucolici carminis humilitate, trãſgreditur Poeta ad genethliacon deſcribendum, eius videlicet, cuius ductu, ea quæ ſub Auguſto ceperat erat, perfici ſperabatur felicitas, qua habita, & paſtoribus, & agricolis, longe candidior eſſet conditio, vnde ad rem paſtoralem nonnihil facit. Alloquitur autem Sicelides .i. Muſas, Theocritias, iouans eas ad paulo maiora, quam Theocritus, ſcilicet cecinerat, aut ipſe hactenus cecinit canenda, quia non omnes oblectantur rebus tam humilibus, & rebus paſtoralibus, non tamen damno, inquit, argumenta Bucolica, quia, ſi canimus ſiluas, ſiluæ ſunt conſule dignæ. Deinde exorditur carmen, dicens: Vltima Cumæi venit iam carminis ætas, id eſt tranſacta eſt vltima tempeſtas, quæ ferrea eſt, quia venit, eſt præteriti temporis, & redit noua quæ aurea erit propter felicitatem, nam ea erat

*In codice vetuſto loco lemmatis legitur Interpretatione, vt ſeculi.
*alias, ſiluæ ſint

quæ

quæ ſub Saturno dicta eſt fuiſſe, qua tellus omnia ſponte ferebat, & iuſtitia ſumma inter mortales reſonabat, vnde tunc dij cũ hoibus conuerſabantur, donec exacti, & expulſis ceteris numinibus, aſtra quoq;.i.iuſtitia quæ inter colonos diu delituit ad ſuperos, vltima conceſſit. Nam (vt inquit Ouid.) vltima cœleſtum terras aſtrea reliquit. quam nunc auctor noſter, dicit, redire & totum ordinem rerum renaſci, ita, vt Saturnia quoque redeant regna. Dicit præterea, nouam progeniem de cęlo demitti, quaſi vt apud Cretẽſes, Thraces, Arcades, Ægyptios, & ceteros populos olim dij regnauerũt, ita iam noua deorum ſoboles, apud Romanos ſit regnatura. Et ergo præcatur Lucinam.i. Lunam, ſeu Dianam, quæ in lucem venientibus, hoc eſt naſcentibus præeſt, vt naſcenti puero, quo ferrea genus deſinent. & aurea ſurget, toto mũdo faueat, eo q Apollo eius frater.i. auguſtus, qui ſe Apollinem appellari gauiſus eſt, regnaret. Ordo eſt, ò Muſæ Sicelides.i. Siculæ, aut Sicilienſes, quæ.ſ. Theocrito Siculo, Bucolica carmina dictaſtis, canamus paulò maiora.i. altiora, q̃.ſ. Theocritus cecinit, aut q̃ ſtylus Bucolici carminis, caigat arbuſta.i. humilia virgulta, & myricæ.i. frutices humiles.i. humiles materiæ, non iuuant.i. delectant, omnes.i. quoſcunque, hoc eſt non omnes delectãtur legẽdo res mere paſtorales. Si nos canimus ſiluas.i. carmina ſilueſtria.i. Bucolica, ſeu paſtoralia (vt in Silueſtrẽ tenui muſam meditaris auena) Siluæ ſunt dignæ conſule.ſ. Pollione, eius enim iuſſu Bucolicum carmen ſcribere incępit, vnde dictum eſt. Pollio amat noſtram quamuis ſit ruſtica muſam. Per hoc autem manifeſte probant, q hanc Eclogam, in laudem Pollionis præcipue, non ſcribat, ſed Auguſti, innuens rem paſtoralem Pollione ſed non Auguſto dignam. Vltima ætas.ſ. ferrea, carminis Cumæi.i. oraculi, aut vaticinijs.i. Sibyllæ Cumanæ, hoc eſt quam Sibylla vltimam fore pronunciauit, & deinde ad primam fore regreſſum, venit.i. tranſacta eſt, nam.ſ. paucis diebus, magnus ordo ſeculorum.i. innouatio totius vniuerſi naſcitur.i. innouatur, iam ab integro.i. de toto. Et virgo.ſ. aſtrea, ſignificans iuſtitiam redit.i. reuertitur, & regna Saturnia.i. liberrima, & plane aurea, qualia ſub Saturno fuiſſe perhibentur, redeunt iam. Et progenies noua.i. noua generatio deorum demittitur.i. deorſum mittitur, cęlo alto. Hoc veriſſime Chriſti aduẽtui quadrat, ſed Poëta non intellexit de Chriſto, ſed de Cæſarum progenie, quantum perſpicere poſſum. Tu ò Lucina.i. Diana, aut Luna, ſeu Iuno, dea partus, quæ parientibus & in lucem venientibus præes, caſta.i. perpetua virgo faue modo puero naſcenti, quo.ſ. puero, gens ferrea.i. dura, & immanis, deſinet ſup. eſſe.i. exterminabitur primum & gens aurea.i. ſplendidis & bonis moribus multiſq; virtutibus prædita, ſurget.i. orietur, toto mundo.i. p totum mundũ. [Teq; adeo, &c.) Pollio, hic locus manifeſte docet, q præcipue laus ad Pollionem non tendit. Nam vr̃ quatuor ſecula, totidem hominum gñibus ſignificare: Ferreum ſceleratis hoibus, cum dicit. Sceleris veſtigia noſtri, Æneum heroibus.i. optimis viris, ſed mortalibus, cum dicit, Permixtos heroas. Argenteũ diuis.i. deis ex hominibus aſſumptis, q ille deum vitam accipiet, & aureũ regnãte mero deo, eo videlicet dé quo dictũ eſt, Iã noua progenies cœlo demittitur alto. Hi ſunt ergo, quos ponit hoium gradus, vt primo loco ſunt ferrei, ob quorũ ſcelera ciuilia bella, bellorumq; mala ꝓtigerãt, quos Pollione duce, & Auguſto principe, dicit hepiãdos, vt, Sceleris veſtigia irrita perpetua ſoluant formidine terras. Secundo, ſint optimi viri, vt Pollio, qui cũ corpore ſint mortales, animoꝝ tñ virtutibus immortalitatem meruere, heroëſque poſſunt appellari. Nam præter eam rõnem quam Beroaldus ex D. Auguſtinus affert, vt Manc. recitat, eſt & alia, cur heroës dicantur, quia videlicet, altero parente mortali, altero immortali progeniti ſunt, vt Hercules, Æneas, Achilles, Caſtor, Pollux, Phrygus, & alij multi, aut quia corpore, mortales geſtorum claritudine, immortalẽ gloriam obtinuere, quo Auguſtum dicit verſaturum inter heroas, Pollionẽ videlicet Agrippam, Mecęnatem, & reliquos Romanæ militiæ procere. Tertio, ſint diui, vt D. Auguſtus, iam pro Apollini habitus quem dicit accepturũ vitam deorũ & recturum orbem pacatum patrijs virtutibus, hoc eſt aut patria Iulij Cæſaris, videlicet militari peritia, aut patriæ.ſ. Romæ cuius proprium eſſe indicat mundo imperare, & imperio regere, dicẽs in 6. Æn. Excudent alij ſpirantia mollius æra, &c. Tu regere imperium Populum Rom. memento, Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Quarto autem loco, ſit merus deus à deo.ſ. Apolline, hoc eſt Auguſto adoptatus, aut quem cum hæc ſcriberet, ab eo gignendum putabat quo iam regnante aurea forent ſecula. non ſubito quidem oborta, ſed cum virtute noui pueri paulatim adoleſcentia, & creſcentia, vnde dicit ad puerum, At tibi prima puer &c. non ergo placet vt tãtam felicitatem Pollionis puero attribuat vt & ipſum Pollionem, & D. Auguſtum ſuperet, ſed Auguſti filio ſaltem adoptiuo, quo defuncto, attribuet aurei ſeculi gloriam, non Pollioni, nec Pollionis filio, ſed Auguſto, dicturus Aen. 6. Hic vir, hic eſt tibi quẽ promitti ſæpius audis, Auguſtus Cęſar, diuum genus aurea condet Secula, &c. Ordo eſt. Pollio, hoc decus æui.i. hoc ornamentum aurei, ſeculi inibit.i. initiũ capiet adeo.i. certe, aut omnino, te conſule.i. conſulatu tuo, nam felicitas tempoꝝ ſolebat conſulibus addici, vnde Cic. de Seneƈt. O fortunatam natam me conſule Romam, & magni menſes.ſ. Iulius, & Auguſtus, ſm cõmentarios (ſed, quid maiores tunc erãt, cum Iulius, & Auguſtus appellabantur nunq̃ cum Quintilis & Sextilis? certe mihi non ſatiſfit, vt ideo dicat magnos menſes & proceſſuros, quia in Iulio, & Auguſto, menſes magni, hoc eſt dies longi ſint. nam illi non incipiebant tum primum procedere, ſemper.n. à primo tẽpore fuerant ſua tempeſtate, vnde vr̃ mihi aliud ſignificare, deorum, videlicet vitã, cuius menſes magni ſunt, q nõ ſubiacent viciſſitudini, nec rerum mutabilitati, vult ergo dicere, q cum puer ille, q aurea ſecula producet, in conſulatu Pollionis natus ſit, iam tunc incipe rent procedere magni menſes.ſ. Iulius & Auguſtus, qui tunc quaſi perpetui erunt. eo q meſſis, quæ in illis colligi ſolet vbiq; & ſemper erunt: Nã molli paulatim flaueſcet campus ariſta, Incultiſq; rubẽs pendebit ſentibus vua, &c.) Magni ergo mẽſes.ſ. Iulius, & Auguſtus, quorũ tunc perpetuus erit prouentus, incipiẽt procedere.i. oriri. Et ò Pollio ſi qua.i. aliqua veſtigia ſceleris noſtri, q in ferreo ſeculo nati ſumus, manẽt.i. reliqua ſunt, ipſa irrita.i. irrita, & in nihilũ redacta, te duce.i. per auſpicium, & ductu tuũ ſoluẽt.i. liberabũt, terras.i. terrigenas perpetua formidine, ita vt nemo formidet ea aliqñ reditura, quia cum formidine nõ ſtat plena felicitas. Ille.ſ. q nũc regnat Apollo, hoc eſt Auguſtus Cæſar accipiet vitam deum.i. deoꝝ transformabitur, in deũ, & videbit heroas.i. principes viros, aut ſpiritus aërios, ſed potius, vt dixi, ſemideos, permixtos diuis.i. eis qui in deos aſſumpti ſunt, & ipſe videbitur illis.i. ab illis, aut inter illos, & reget orbem.ſ. terraꝝ, pacatum.i. ad pacem & tranquillitatem perductum, virtutibus patrijs.i. militaribus, quæ & in patre tuo adoptiuo Iulio Cæſare, & in patria tua Romana præcipue ſunt & fuerunt. Regula Quoties geminæ locutionis de ſuppoſito, & verbo fierent intercedente, ſi qua, dum poſtquam aut ſimili particula. venuſtum eſt alteram mutare in geminos ablatiuos, in deſignatione ſequellæ poſitos, & ſeptimos caſus dictus, quorum, qui ex ſuppoſito ſit nominalis; aut pronominalis, qui loco verbi participalis, at verbalis eſſe ſolet. verbi gratia, loco huius, dum tu conſules, & populum duces, hæc fient. dicere poſſum, conſule te & duce, aut te conſulente, & ducente, hæc fient, &c. Regula.

SICELIDES Muſæ) Animaduertendum antiquos pleroſque libros, Sicilides, eadem vocali tribus primis ſyllabis ſcriptum, oſtenderem, vti etiam in primitiuo nomine, Sicilia, ſcripſiſſamus. [Humileſq. miricæ) In Mediceo lib. Humileſq. geneſtæ, poſitum eſt. Seruius, Myricæ agnoſcit. [Vltima Cumæi) veteres pleriq. libri ſcriptionem græcam retinent in vocabolo, Cymæi, ita in 6. Æn. Cymæa Sibylla. [Pacatumq; reget patris virtutibus orbem) Quamuis vetuſtiſſimi libri aliquot, patris legunt, magis tamen acceptum, patris, intelligo. VARIA LECT.

SÆPE vtique in poetis enarrãndis ingerunt ſe, quæ ſi altius perpendas, inter cutaneam requirunt eruditionem, etiam ſi noctu nos intendentibus oculos plerunq; videntur extrita ac volgaria, cuiuſmodi Vergilianum illud ex Bucolicis: Si canimus ſiluas ſiluæ ſint conſule dignæ. Qua in parte ſcientiſſimus poeta morem reſpicit veterum, quo conſulibus ſiluarum & collium iniungebatur cura, ne compingendis nauibus materia vnq̃ deeſſet. Quæ ſane prouincia, minor dicebatur, vt à maioribus diſtingueretur, quas conſulibus dicebant. Proinde in Cęſare Tranquillus, ab optimatibus datam ſcribit operam, vt prouinciæ futuris conſulibus minime negocij.i. ſiluæ colleſq. decernerentur. Apud iureconſultus de prouincijs mentio minoribus eſt, in quis ſiluarum ſtatuitur cura. Et Seruius grãmaticus in Æneidos primũ, Africam dicit conſularem prouinciam, in qua nõ comperiantur cetui. Siluam barbaricam, intelligit conſentaneam. Colum. lib. 12. Sed & illud perpenſione dignum, cur aeriam dixerit turturem. Virgilius eo verſiculo: Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo Ex Seruij interpretamenta, nam ſyllabæ menſus pentemimeri defenditur. Aeriam dici coniecto quoniam (vt ſcribit Origenes Homilia ſecunda, ex Hieronymi tralatione) turtur ſemper in iugis montium & arborum verticibus commoratur, vnde, inquit, turturis appellatione, ſanctus intelligitur ſpiritus vbi de magnis & occultioribus myſterijs agitur, quæ capere haud poſſunt multi. COEL. RHOD.

AT

SERV. AT tibi prima puer nullo munuſcula cultu) Rhetoricæ digeſta laudatio. non enim improuiſe in principio vniuerſa conſcripſit, ſed paulatim fecit laudem cum ætate procedere. [Munuſcula] Bene in rebus minoris ætatis vſus eſt diminutione. [Errantes hæderas paſſim cum baccare tellus) Paſſim vagantes. Vnde antiqui lyrici dixerunt, flexipedes hæderas, quod hac atq; illac vagantur.

Mire aût puerum laudat ex ipſis muneribus. Nam hædera indicat futurum poetam, vt, Paſtores hædera naſcentẽ ornate poetam. Baccar vero, herba eſt quæ faſcinũ depellit, vt, Baccare frontẽ Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro. Per quod pulchrum indicat poetã. [Ridenti acantho) Læto, & eſt herba, quæ in Ægypto naſcitur. [Ipſæ lacte domũ referẽt) Quid .n. eſt aptius infantibus lacte? Et laus in hoc eſt, q ait, Ipſæ referent. [Nec magnos metuẽt armenta leones) Bona vſus eſt moderatione, dicens, Erunt quidem magni leones, ſed tamen non armentis nocebunt. [Cunabula] Lectuli in quibus infantes iacere conſueuerunt, vel loca in quibus naſcuntur, quaſi cynabula. Nã κύειν eſt græce prægnantẽ eſſe, & eniti .i. parere. [Et fallax herba veneni) Non cicutam dicit, quæ omnibus nota eſt, ſed illã ſardoniam, quæ apiastri ſimilis hoies decipit, vel aconita, vt, Nec miſeros fallũt aconita legẽtes. [Aſſyrium vulgo naſcetur amomum) Amomum herba eſt ſuauiſſimi odoris, quæ ſõm in Aſſyria naſcetur. [Vulgo) Paſſim, abũdanter [Heroum laudes & facta parẽtis) Si ſit epexegeſis, melior ſenſus eſt, q̃ erũt heroũ laudes, tui virtutes parentis. [Quæ ſit, poteris cognoſcere, virtus) Acceſſu .n. ætatis quãta ſit virtus agnoſcitur, & cuius gloriæ. [Flaueſcet) Albeſcet. [Ariſta) Seges inculta, quæ à nullo colitur. [Rubẽs) Matura. [Sẽtibus) Spinis, & aſperis fruticis [Sudabũt) Deſluẽt. [Roſcida mella) .i. fragrantia.

A S C. AT tibi prima puer) Bono ordine ad laudem pueri iam nati, ſiue is Saloninus, ſeu potius Marcellus ſit progreditur. Nã Pollione conſule, & duce, docuit vitia abolitum iri. & D. Auguſto imperante, totum mundum pacatum iri. Reſtat ergo, vt oſtẽdat quid amplius ea noui pueri natali ſperemus, vnde dicit, pedetentim, paulatimq. ad ſummam felicitatem, atque aurea ſecula peruentum iri, vt .ſ. pueri virtutibus acceptum referamus, ſi & enim ſimul ac ſub no obueniret, non virtutis, ſed fortunæ cenſeri poſſet. Erũt igitur, inquit, tibi ò puer diuine, primum parua munera puerili ætati congrua, vt ſunt coronæ ex hædera ad dignitatis indiciũ, è baccare contra faſcinum, & ex Acantho, & colocaſijs ad decus, ac ſpecimen, puerique oblectationem. Item lactis copiam, ad pueri educationẽ. Deinde, docet animalia ferocia, quæ tamen addecus, ac ornamentum naturæ ſunt non i uentura, ſed mitiora forẽ, ita, vt magnos non metuant armenta leones. Ini-

At tibi prima puer nullo munuſcula cultu
Errantes hederas paſſim cum baccare tellus
Mixtaq. ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet, & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes, & facta parentis
Iam legere, &, quæ ſit, poteris cognoſcere, virtus;
Molli paulatim flaueſcet campus ariſta,
Incultisq. rubens pendebit ſentibus vua,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

mica aût, & penitus perniciosa interitura, vnde ſubdit: Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni. Tum docet quæ iam odorifera, nunc paucis in locis reperta, tunc vulgo oritura, vt amomum, qđ nunc potiſſimũ in Aſſyria colligitur. Et hæc quidem in infantia & pueritia iam nati pueri, ſed ſimulacri .i. immediate, poſtq ad annos pubertatis, & diſcretionis peruenerit, frumẽta, vina, & mella ſponte ſua nullo colente naſcentur. Ordo eſt. At .i. ſed, ò puer, tellus .i. dea terræ, hoc eſt ipſa terra, fundet .i. germinando emittet abunde tibi, paſſim .i. per ſingulos ferè paſſus, nullo cultu .i. non colendo eã hoc eſt ſponte ſua prima munuſcula .i. hederas, errantes .i. p obliquum rebus ad quas naſcuntur adhærentes, cum baccare .i. herba illa contra faſcinum apta, & fundet Colocaſia .i. herbas illas maxime odoriferas, in Aegypto naſcẽtes. mixta .i. cõmixta. Acantho .i. frutici illi. aut virgulto ridẽti .i. ſemper florẽti, & amœno. Ipſæ capellæ referent domum hubera, ſupp. ſua diſtenta .i. in diuerſa extenta, ſeu extenſa lacte .i. propter copiam lactis (res enim tenax, vt corium & pannus, dum, vltra contortam capacitatem impletur, diſtenditur) nec armenta metuent magnos leones .i. paſcentur, ac errabunt libere, ac tute. Nam licet magni leones tunc quoque futuri ſint, non tñ nocebunt. Ipſa cunabula .i. cunæ, ſeu lecti, in quibus reponuntur infantes, fundent .i. abunde producent, tibi .i. ad tuũ honorem, ac vtilitatem, flores blãdos .i. molles in attactu, & per odorem adijcientes. Et ſerpens fallax occidet .i. interibit, & herba veneni .i. venenata, vt aconitum fallax .i. difficulter nunc cognoſcibilis, & nos aſſidue fallens, ac decipiens occidet .i. interibit (ab ob, & cado, vnde legitur ſecunda breui) & amomum .i. virgultum odoriferum. Aſſyrium .i. quod nunc præcipue in Aſſyria naſcitur, naſcetur vulgo .i. paſſim ita vt etiam vulgo eius copia ſit, at pro &, aut at, pro ſed ſimul .i. ſtatim poſtq tu poteris legere laudes heroũ .i. optimorũ virorũ, & facta .i. inclita geſta parentis .ſ. Auguſti, ſaltem adoptiui, & hoc loquendo de Marcello, aut Pollionis loquendo de Salonino, (quod tñ mihi nõ placet, vt dixi) & poteris cognoſcere legendo .ſ. quæ ſit virtus parentis .ſ. hoc eſt cum incipies imitari virtutẽ parentis, campus .i. capax ager, ſeu aruum, flaueſcet .i. fiet flauus paulatim, ariſta molli .i. delicata, & matura, & vua rubens .i. matura, pendebit, ſup. de, aut inſentibus .i. ſpinis, & dumetis incultis, & quercus duræ, ſudabunt .i. diſtillabunt, & effundet in morem ſudoris, mella roſcida .i. qualia oĩe ab apibus colliguntur, è floribus rore cœleſti aſperſis.

VARIA LECT. AT tibi) In Romano libro. At tibi. Et ita inferius, vbi, At ſimul Ac ſimul. hr̃, eum tñ in antiquis alijs libris. At, vtrobique legatur. [Aſſyrium vulgo naſcetur amomum) In Longobardico libro, legere eſt, Aſſyrim, & vulgo, vt, Theſtylis, & rapido.

SERV. SVberunt veſtigia) .i. erũt, ſed latenter, & bene [Priſcæ fraudis) Ad ſuorum tpm excuſationem, ſicut diximus ſupra. [Quæ tentare Tethin ratibus, quæ cingere muris Oppida) A ſequentibus oſtendit præcedentia, quæ vitauit, quaſi lædi incongrua. Nã per nauigationem oſtendit ſoræ auaritiam, quæ hoies nauigare compellit. per muros bella ſignat. per agriculturam, famis oſtendit timorem. [Alter erit tum Typhis) Specialia pro generalibus ponit. Nam per Typhin, quemcunque gubernatorum accipimus, p Argo, quamconque nauem, per Troiam, quamcunque ciuitatem, per Achillem, quemcunque virum fortem. Videtur tñ locus hic dictus per ἀποκατάστασιν .i. per omnium rerũ volubilitatem ex ſiderum ratione venientem, vt diximus ſupra. [Cedet & ipſe mari vector) Neceſſario ſi quidem [Omnis feret omnia tellus) Nauigatio ex mercimonij ratione deſcendit. [Diſcet mentiri lana colores) Cum .n. tingitur, mentitur alienum colorem. [Murice) Cochlea, vnde tingitur purpurã [Mutabit) Tinget, inficiet per naturam [Luto croceo,) Rubicundo, & eſt Hypallage, pro croco luteo. Nam crocum, lutei coloris eſt, Vnde & allutea pellis. [Sandyx) Herba eſt, de qua ſandycinus tingitur color, quam varanam ruſtici dicunt. [Talia ſecla ſuis dixerunt currite ſuſis) Quidam volunt curritas dici vates deas, quæ ſuis ſuſis, id eſt vaticinationibus, ordine ot omnia, & prædicans futura, & eſſe græcum nominatiuum. [Curraita)

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Tethin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ iubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys: & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas;
Cedet & ipſe mari vector nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patientur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque iam tauris iuga ſoluet arator
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto;
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

rite) Melius tñ eſt currite, imperatiuum eſſe modum, vt ſit ſenſus) Dixerunt Parcæ concordes, ſuis ſuſis .i. vaticinationibus, currite talia ſecla, hoc ordine & euentu vrſtre eſtote. [Stabili) Hic immutabili & ſemper manenti. [Fatorum numine) Fata dicta à ſando, quia quæ Parcæ dixerunt, hæc credebantur euenire mortalibus. Numine aũt .i. poteſtate diuinatione, ac maieſtate. [Parcæ) Quæ & furiæ infernales, dictæ Parcæ, κατ' ἀντίφρασιν, quia nulli parcunt. [Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ) Nam & quod non dixerit, duæ ſequuntur, & fixa ſunt ſtatuta fatorum. Horat. Quod ſemel dictum, ſtabilisq. rerum terminus ſeruet.

ASC. PAVCA tamen &c.) Tametſi quo tẽpore puer hic adoleſcet, patriamque virtutem cognoſcet, atque imitabitur ea, quæ vſui humano maxime accommoda ſunt, vt frumenta pro pane, vinũ pro potu, & mella, pro abſonijs, ſponte naſcentur tñ, inquit, adhuc ſuberunt veſtigia priſcæ fraudis .i. non omnino exterminatur ferrei ſeculi. auaritia, & ambitio, quia adhuc quærentur peregrinæ merces, nauibus, & gloria quæretur bellis & ſeditionibus, ſed ſi animus humanus ijs contẽtus eſſet, quibus naturæ ſatisfit, non opus eſſet præter ea quæ ſponte naſcentur alia quæreret, ꝙ ergo alia adhuc quærentur, ad priſcam fraudem pertinet, Sed tandem, vbi in perfectum virum euaſerit, & vitium ferrei ſeculi extinctum erit, neque merces aliunde quærentur, neque terra ſubigetur, neq; colores adulterini imbuentur, ſed ijs quæ ſponte ſua natura producet, quæ omnia erũt, quibus nobis opus erit, contenti erimus, atque ita aurea ſecula erunt quæ parcæ properare iuſſerunt. Ordo eſt. Tñ .i. tametſi, & fruges, & vina, & mella, ſponte naſcentur, tñ pauca veſtigia .i. paucæ reliquiæ & pauca ſemina, ſeu exẽplaria priſcæ .i. prioris æui, fraudis .i. fallaciæ, & deceptionis, ſeu vitij .ſ. ambitionis, & auaritiæ, ſuberunt .i. latebunt in quibuſdam, quæ .ſ. veſtigia, iubeant tentare ratibus Tethyn .i. maria .i. quæ impellent nauigare, & merces peregrinas nauibus tranſuehi, & quæ iubeant cingere .i. circundare, oppida .i. munitiones vrbium circũcluſas, muris .i. mœnibus, & quæ iubeant infindere .i. impingere: findendo telluri .i. terræ, ſulcos .i. fiſſuras aratro factas. Alter Typhis .i. vector, erit tunc, & altera Argo .i. nauis oblonga, quæ vehat delectos heroas, ſicut Argo vexit olim Argonautas. qui erant heroes .i. Herculem, Caſtorem, Pollucem, &c. & erunt etiam altera bella, atque magnus Achilles mittetur iterũ ad Troiam, hoc eſt, aut ſimilia his erunt, aut omnia cum ſuis cauſis redibunt. Hinc .i. ex hoc tempore, hoc eſt, poſt hoc tempus in quo hæc fient: vbi .i. poſtquam: ætas .ſ. tua ò diuine puer. firmata .i. ſtabilita: iam fecerit te virum. & .i. pariter: ipſe vector cedet mari .i. diſcedet à mari, non amplius nauigaturus, nec pinus nautica .i. nauis ex pino facta, & nautis ſeruire ſolita, mutabit .i. ad commutationem tranſuehet (ante vſum pecuniæ, omnis venditio fiebat cõmutando) merces .ſ. peregrinas, quia omnis tellus feret omnia. nunc autem, vt in Georg. dicetur. Suus cuique terræ Genius eſt, & virtus producti ua. & ita ijs quæ apud nos abundant, quærimus ea quæ nobis deſunt, atque alijs quibus noſtra deſunt, abundant. Humus .i. terra, non patietur raſtros .i. inſtrumenta dentata quibus radatur, & vinea non patietur falcem. qua .ſ. putetur, & arator robuſtos ſoluet iam tauris iuga .i. non amplius vtetur tauris ad aratione, nec lana diſcet mentiri .i. mendaciter imbibere, varios .ſ. adulterinos colores, ſed ipſe aries .i. quæuis ouis ſed maſculo, plus lanæ eſt, ꝙ fœmellæ, mutabit lã .i. colorabit, mutando album colorem in alium: vellera .i. lanam, aut lanitium velleris ſui. in pratis .i. paſcuis: murice .i. purpura, rubenti .i. ruborem habenti: ſuaue .i. ſuauiter, aut cum ſuauitate odoris, quoque pro &, mutabit vellera ſua luto croceo .i. croco luteo, ſeu lutei: hoc eſt, ſubrubri coloris. (Luteum, pro genere coloris crocei, aut ſubruſi, producit Luteũ. priorem, quam pro cœno corripit, vnde eſt plebeius verſiculus. Sus immunda luto gaudet meretricula luto) Sandix .i. herba, vnde fit color ſandycinus, veſtiet .i. ornabit, colore ſua ſponte .i. ſine tinctoris officio, agnos paſcentes .i. ipſam carpentes. Parcæ .i. tres deæ fatales .i. originem medium, & exitium omnium rerum, ſẽm gentiles, diſponentes, quarum prima, quę Clotho dr̃, baiulat colum .i. vnde filium vitæ deducitur, & Lacheſis, quæ ſecunda dr̃, trahit & deducitur filium in fuſum ſuum, & Atropos vltima occat .i. abrumpit filum, cum vita. vnde eſt verſiculus metus, Clotho, colum geſtat, Lacheſis trahit, Atropos occat. dictas autem volunt per antiphraſim, quia nemini parcunt. Parcæ Parcæ. inquam, concordes .i. conſentientes, ſtabili numine .i. firmo, & irreuocabili nutu, ac poteſtate fatorum, dixerunt .i. iuſſerunt, dicentes, ſuis fuſis inſtrumentis, quibus filum circunfunditur dũ nent, dixerunt, inquam, ò fuſi, ſup. currite .i. celeri curſu veſtro adducite, talia .i. tam aurea & tam felicia, ſecla, id eſt ſecula.

QVÆ iubeant telluri infindere ſulcos) In Romano libro, legere eſt, tellurem infindere ſulco. In Oblongo Vaticano, ſulcis. Longobardicus, Mediceus, & aliquot alij, vulgatam ſequuntur lectionem. [Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis) In Mediceo libro, legere eſt, dixerunt currere, vt ſit, dixerunt, pro edixerunt, vel affirmauerunt. Neque illud prætereundum eſt, quod ætate maxime noſtra, cœptum eſt ſcribi ſeculum, abſque diphthongo, cuius quidem ſcripturæ rationem grammatici nonnulli ſubiecere, à ſequendo nomen, deductum eſſe. VARIA LECT.

Aggredere ò magnos (aderit iam tempus) honores
Cara deum ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Aſpice conuexo nutantem tondere mundum,
Terrasque tractusq. maris, cœlumq. profundum:
Aſpice, venturo lætantur vt omnia ſeclo.
O mihi tam longæ maneat pars vltima vitæ,
Spiritus & quantum ſaterit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamuis, atq; huic pater adſit,
Orphei Caliopea, Lino formoſus Apollo,
Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum.

SERV. IOuis incrementum) Nutrimentum, & eſt vulgare, quod Bucolico conuenit carmini. [Nutantem mundum) Nutat, præſentibus malis, lætas eſt, bonis futuris. [Conuexo) Curuo, inclinato. [O mihi tam lõgæ maneat pars vltima vitæ) Vtinam poſſim frui vita lõgiſſima, & habere tantum ſpiritum, quantus poſſit ſufficere ad tuæ virtutis commemorationem. [Non me carminibus vicet nec Thracius Orpheus) Genere ſtyli ſeſe Orpheo, vel Lino fore æqualem cõmemorat. Nam non ſibi arrogat, ſed hoc dicit, Tanta eſt materies tuæ laudis, vt etiam humile ingenium in ea ſupra omnes poſſis excellere. [Lino) Linos cum nomen hominis dicimus, Li breuis eſt. Statius, Medio Linus intertextus acantho. Cum linum dicimus, filum ſignificantes, Li longa eſt, cum producatur apud Græcos. [Pan etiam) Redit ad nomina ruſtica, nam ſatis exceſſerat dicendo Linum poetam, Orpheaq. theologum. [Arcadia iudice) Quæ ei fauet, vbi colitur.

ASC. AGGREDERE ò magnos &c.) Secundùm commentarios Auguſtum affatur, meo tamen iudicio, puerum recens natum Auguſti fortaſſis filium alloquitur. Nã Auguſtus iam magnos, ſcilicet diuinos honores, adiecerat. vnde dictum eſt, Tuus iam regnat Apollo. quocirca, ne citra neceſſitatem ad diuerſos ex abrupto dirigatur oratio, placet ad eundem conferre, vt ſit, quia in facili eſt ea tẽpora properare, ò diuine puer, aggredere magnos honores, quia tempora à Parcis prædefinitum iam aderit, ad cuius felicitatem futuram exultant omnia quæ præſentium malorum pondere premuntur. Optat igitur Poeta, ſibi tantum vitæ dari, vt poſſit aliquando eius inclita geſta carminibus proſequi, q a ſi id det, nulli poetarum cedere vellet, non quia plus artis, quàm illi haberet, ſed quia copioſius, atque vberius, longeq. clarius ſubiectũ, ſeu argũ, nam ſcripturarum dignitas, ſæpe ab argumento deſumitur. Secũdus verſus huius lectionis eſt ſpõdaicus, hoc Spondaicus verſus. eſt ſpõdeum pedem (vt Horat. dicit) ſtabilem, ex duabus .ſ. longis conſtantem, in quinto loco habens, cuius ea lex eſt, vt præcedens pes, qui quartus eſt. dactylus ſit, & ſententia ipſa, pondus ac grauitate habeat, vt hic. Magnum Iouis incrementum. & ij. Aen. Conſtitit atque oculis phrygia agmina circunſpexit. Ordo eſt. O cara ſoboles deum .i. deorum progenies, magnum incrementum .i. (ſẽm Seru. nutrimentũ Iouis, aut potius, magnum incrementum .i. augmentum Iouis .i. generis, aut progeniei eius, vt ſit ſenſus, ꝙ progenies Iouis multũ incremẽti ex Auguſti, aut illius pueri natiuitate, acceperit. Et bene, Iouis. Nam Auguſtus, à Iulio Cæſare adoptatus, hunc puerum (vt dixi) adoptauit. Iulius autem, ab Iulo, Aeneæ filio, genus & nomẽ Auguſti genealogia. traxit, vnde eſt illud Aen. 1. Iulius à magno demiſſum nomen Iulo Aeneas autem ab Anchiſe & Venere procreatus eſt. ſed Anchiſes à Dardano Iouis, ex Electra, filio proceſſit. Venus autem, ab Ioue, ex Dione, genita eſt. Ad magnam ergo gloriam proceſſit generatio Iouis, dum ad hunc vſque puerum pducta eſt, vnde dicit. O cara ſoboles deum, appoſitiue magnum incrementum

Iouis

Iouis, aggredere magnos.i.diuinos honores. tempus.ſ.conſtitutum a Paris, aderit iam.i.propediem. Aſpice mundum nutantē.i.vacillantem pondere.ſ.ornalorum præſentium, aut exultantem lætitia bonorum futurorum. conuexo, id eſt in humeros eius deuoluto, & aſpice terras & tractus.i.regiones maris, & cœlum profundum.i.aërem, quia profundus, reſpectu cœli, aut etiam cœlum, quod profundum eſt.i.procul à fundo ſup. nutantia conuexo pendere, & aſpice, vt.i.qualiter, omnia ſupp. hæc prædicta, lætentur.i.exultent, ſeclo futuro.i.de felicitate ſeculi, quod imminere vident. O.i.vtinam, vltima pars vitæ maneant mihi tam lōge, & vtinam ſpiritus maneat mihi tantus, ſup. vel vtinam ſpiritus.i.mens diuina, & ſpiritus poëticus, ſup. ſit mihi tantus, quantum ſat.i.ſatis erit dicere.i.ornate proſequi, tua facta.i.inclita facinora tua, quæ res, ſi, ſup. mihi erit. Non, ſup. quiſquam me vincet carminibus. Aut legamus ſine ſubauditione (quia vt in regulis dicemus, duæ, aut plures negationes debitæ poſitæ, non plus efficiunt quàm vna) non me vincet carminibus nec Orpheus, vates ille præclariſſimus: Thracius.i.ex Thracia oriundus, nec Linus.i.alter diuinus vates ſup. vincet me carminibus, quamuis mater.ſ.Calliopea Muſa, adſit.i.auxilio ſit, huic.i.alteri eorum, videlicet Orphi, pro Orpheo, & quamuis pater.ſ.formoſus Apollo, adſit huic.ſ.Lino. aut ſic, quamuis mater adſit huic.ſ.prius dicto, & pater adſit huic.ſ.poſteriùs dicto, quod declarat, dicens quamuis Calliopeia muſa mater Orphei, adſit Orphi, & quamuis formoſus Apollo, pater Lini, adſit Lino. Si Pan, deus ille Arcadiæ, & princeps muſicorum (quia, vt dictum eſt, Pan primus calamos cera coniugere plures inſtituit) Certet mecum etiam Arcadia iudice.i.iudicante, quæ tamen deo ſuo fauere, tamen Pan, dicat ſe victum.ſ.à me, tua facta canente, etiam Arcadia iudice, q.d. tanta erit geſtorum tuorum gloria, vt etiam ab humili Poëta deſcripta omnem potius exuperent. Multa hic notatu digna ſunt, quorū non pauca à Mancinel. explicantur. Regula prima eſt. Spondaica verſus, dactylum in quarto loco, & ſententiæ pondus, aut loquentis languidum animum efflagitat. Pondus, vt hic, & in illo à Perſio adducto. Si collam longo ſubducimus Apennino. Languorem, vt in prius citato, Conſtitit &c. Secunda, quæ, particula, à Virgilio ferè communis ponitur, vt hic: Terraſq; te, &c. q̄ ſi productam poſitione dixeris, propter te, in ſequentia dictionis principio poſita, quam tamen poſitionem, non omnes approbāt adducam illud 3. Æn. Laniosque, Lauruſque dei, totuſq. moueri Mons circum &c. Tertia coniunctio encletica, vt, que, ve, ne, quoties priori parti coniungendæ adhæret, poſteriori, etiam adhærere vult. Itaque ſemper in fine interdum etiam in medio nunquam in principio poni vult. E diuerſo, & nunquam in fine, ſemper in medio, interdum etiam in principio ponitur, vnde dices, Tu puerque tuus, aut, Tuque puerque tuus. non, Tuque puer tuus. nec, que, tu, puerque tuus. Item, tu, & puer tuus, aut, & tu puer tuus; non autem, & tu puer tuus, &c. Quarta, quæ eſt Vallenſis, Tres aliquando negationes, non plus efficiunt, quàm duæ, collatione ipſa dictionum id efficiente, vt, Nunquam mihi, nec offuiſti, nec profuiſti. vbi principalis negatio non poſſet in fine poni ſic, nec offuiſti, nec profuiſti mihi nunquam. nam ſic dicendum eſſet vnquam. Et hic non me vincet, nec Thracius Orpheus, nec Linus, &c. bene dicitur. ſed ſi diceretur, nec Orpheus, nec Linus non vincet me, male diceretur. Auferenda enim eſſet negatio, ſic, nec Orpheus, nec Linus vincet me. Quinta, Græca in eus. apud nos ſæpe exeunt in es longum, vnde obliquos, nunc ab eus, nunc ab es, deductos inuenimus, vt Odyſſeus, latine dicitur Vlyſſes, vnde in genitiuo Vlyſſeis, ſed Vlyſſi reperitur, pro Vlyſſei, per ſynæreſin, quaſi ab nominatiuo Vlyſſeis, ſic & Achilles, Achilli, quia græce Achilleus dicitur. & hic in datiuo Orphi. à nominatiuo Orphes, aut græcus eſt datiuus per ſynæreſin, pro latino.

Duarū negationū effectus.

Pan.

CARA deum ſoboles) In Romano libro, ſuboles per u, prima ſyllaba legitur. Cara, in alijs antiquis libris, etiam clara, legitur. [Terraſq; te, tractuſque maris) Sunt antiqui libri, in quibus, Terram, vnitatis numero legas, ſed multo magnificentius eſt plurali dicere. [Aſpice, venturo lætentur vt omnia ſeclo) In Romano libro, lætantur, eſt indicandi ſpecie, quod magis implet aures. [O mihi iam longe maneat pars vltima vitæ) In Longobardico, & in Mediceo, tum longe ſcriptum eſt. Sed enim, tā longæ vitæ, talis omnino lectio eſt, quam Seruius etiam agnoſcit. [Orphei Calliopea) In Romano libro, & in Mediceo, Orphei, legitur per ſynæreſin. In alijs Orphei. In Longobardico etiam, Orphei prius ſcriptum erat, inde abraſis literis, factum eſt Orphei. [Pan etiam Arcadia mecum ſi iudice certet, Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum) Non inferior vtrunque verſum in Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs, eodem modo legi, Pan etiam Archadia. licet in Romano verſus inferior, vna abundet litera. Sed cum mihi non diſplicet, quod in Oblongo libro legitur. Pan deus Archadia mecum ſi iudice certat. Pan etiam Archadia dicat ſe iudice victum.

VARIA LECT.

Incipe parue puer riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe parue puer: cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

SERV. RIſu cognoſcere matrē) Alludit ad id. qd̄ factū eſt, & rem naturalem ait. Sicut.n. maiores natu ſermone, ita infantes riſu ſe indicant cognoſcere. Ergo hoc dicit Incipe parentibus arridere, & ei ſpe omnis detrahere ſolicitudinē, vt & ipſi tibi arrideant. [Tulerunt) Alij, tulerant legunt, vt ſit ſenſus, Si riſeris, tibi tulerint decem menſes matri tuæ longa faſtidia. matri enim decem menſes attulerunt longa faſtidia. [Cui non riſere parentes, Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt) Sicut Vulcano contigit. qui cum deformis eſſet, & Iuno ei minime arriſiſſet, ab Ioue eſt præcipitatus in inſulā Lemnum Illic nutritus ab Sintijs, cum Ioui fulmina fabricaſſet, non eſt admiſſus ad epulas deorum. Poſtea cum rogaret, vt vel Mineruæ coniugium ſortiretur, ſpretus ab ea eſt. Vnde diuinos honore non meruit, ad quos per conuiuium numinum, aut per coniunctionem venitur dearum. Hinc eſt quòd Iunoni agit in primo, Æolus gratias, q̄ per eius beneficium diuinos honores meruit, vt Tu das epulis accumbere diuum. [Non deus).i. Iuppiter. [Nec dea).i. Minerua.

A S C. INCIPE parue puer) Finis huius Eclogæ, ſanequam difficilis eſt, vſq; adeo, vt non facile ſit bonam ſententiam cum grammaticorum ordine excerpere. Nam Seruianam interpretationem quidam explodunt, vt Angelus Politianus cap. lxxxix. Miſcellaneorum, cuius verba ſunt, In Bucolicis Virgilianis, hi duo ſit verſiculi leguntur, Incipe parue puer, cui non riſere parentes, Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt. Quos enarrās Seru. haud inceleber Grammaticus, & veram lectionem, quod eius pace. dixerim, contaminat, & fabulam ſibi ex parte, commodoque ſuo confingit, contra omnem veterum auctoritatem. Neque enim cui, ſed, qui, legendum. hoc eſt non caſu datiuo ſingularique numero, ſed plurali nominatiuo, quanquam vtrobique apud veteres eadem vox, iiſdemq. notata literis, ſicut in 2. Quint. de inſtitutione oratoria, non oſcitans lector inueniet, ex quo etiamnum verſiculus in 7. Valerij Flacci Argonauticon libr. Curaq. cui profuga forſan tenet alia carina Etiamnum inquam, iſte verſiculos, cui retinet, non, qui. tam.ſ. in vetuſtiſſimo libro, de quo reliqui fluxere, quam in his quoq; per vulgatioribus. quod autem, diximus, qui, legendum, non, cui, docet idem Quint. in 9. figuram eſſe declarans hic in numero. ſic, vt plurali ſingularis ſubiungatur. Ex illis enim, inquit, Qui non riſere hunc nō dignata. Quis aūt dubitet, quin de Virgilianæ lectionis incolumitate. Quintiliano credendum ſit, potius q̄ Seruio. præſertim, qui manum quoque Virgilij citet, aliqſ & Ciceronis? Quocirca manifeſtum eſt quod diximus, mendoſe locum à Seruio adduci. [Nec deus) Fabulam autem ſibi eundem ea propoſito cōmodoq. finxiſſe quis non videat? cum nuſquam ob id præcipitatum fuiſſe Vulcanum legemus, quoniam deformis natus, quoniamq. ei non Iuno arriſerit. Etenim poëta Homerus ob id ait, q̄ matri contra Iouem patrem ſuppetias tulerit. Natus enim ex Ioue & Iunone, ſm Hom. Vulcanus, licet ex Iunone, ſola fingat Heſiod. in Theog. ſicut ex ſolo Ioue. Minerua dicitur. ἀπάτωρ a Theocr. vocatur in ænigmatio, cui βωμὸς inſcriptio. Quare parētes ad Iouem. Iunonemq. vix ſatis etiam proprie referentur. Sed & illud ſane q̄ frigide Seruius idem, q̄ neque admiſſum ad epulas deorum Vulcanum dixit, neque diuinos honores meruiſſe, quem Varro etiam inter ſelectos deos numerat ſeptimum. Tum ne proceſſerit quidem, vel iſto pacto quod molitur Seruius, quando, non ob id ait præcipitatum, q̄ haud riſerit, ſed q̄ ipſi haud arriſum. Viderimus verum ne ipſe non credibiliora ſuſpicere. certe iam Seruiana veriſimilia reuincitur. Et quidem ſi ego legerim, ſic enarrauerim. Parentes Salonini pueri, de quo hunc agitur, vt ſit parentes, vocandi caſus, hoc qui non riſere, neque deus menſa dignitas, neq; dea cubili. hoc eſt nec Genius, nec

Iuno

Apollo eſt eius frater, orat Dianam, vt faueat puero naſcenti, libens ac propitia nempe in regno fratris ſui Apollinis. Auguſtus exiſtimatus ex Apollinis filius, poſtmodum etiam Apollo nominatus. [Te conſule inibit) Pollio Aſinius conſul fuit cum Cn. Domitio Caluino in Triumuiratu, An. V.C. 714. ante Chriſtũ natum 37. [Te duce) Peccatum originis delebitur virtute Chriſti, vt in baptiſmo per fiduciã erga illum. Bene expreſſit veſtigia ſceleris. nam originis ſcelus, veſtigium eſt, a parentibus tranſmiſſum in poſteros. [Soluent formidine) Fiducia enim erga illum, qui eſt Deus, omnem excludet timorem ſupplicij ob culpã, ſiue propriam, ſiue hæreditariam. [Perpetua) Quam bene? nunquam enim intermittebatur, quin nos vexaret. & hos verſus ad eundẽ modum interpretatur D. Auguſtinus in Ciuitate Dei. [Ille deũ vitam) Puer diuinam vitam viuet, & videbit heroas, & ſemideos ſuos, quos ille conſtituet, & ipſe ab eis non corporeis modo oculis videbitur, ſed (quod potius ac beatius eſt) mentis. de quibus eſt. Beati oculi qui vident, quæ vos videtis. [Peccatumq. reget) Data omnia filio in manus à patre. frequens eſt in ſacris carminibus, & alijs libris myſticis & patrem ſubijcere omnia filio. [At tibi prima puer) Deſcribit curſum Eccleſiæ Chriſti, hoc eſt regni Chriſti in terris. Regnum enim Dei in Euangelio, inter cetera Eccleſiam quoque ſignificat. in naſcente Eccleſia, nullo cultu, ſed opere ſpiritus Dei, nata ſunt dona dulciſſimi & ſuauiſſimi odoris, ioi Apoſtoli, diſcipuli, martyres. Bonus odor Domino, in omni loco. [Ipſæ lacte domum) Fructuoſiſſimi fuerunt. nunq̃ prodibant, quin domum reueterent cum magno prouentu Domino. [Nec magnos) Neque grex Chriſti metuet principes & monarchas, minantes & frementes. inter ipſos autem incredibilis erat concordia, pax nullum inuidiæ aut ſuperbiæ venenum. [Iam ſimul heroum) Sequenti ætate, inſtituta doctrina Dei, exẽplis Chriſti, diſciplina Apoſtolorum, extẽdet ſe pietas latiſſime, non iam ad munuſcula, & res minutas, ſed ad colligendam meſſem, vindemiam, mel. Ingredientur Iudæi, & magna multitudo gentilium. flaueſcet paulatim ariſta gentilis tenera, & in ſpinis humanæ contumaciæ colligetur vua ſuauis, & in dura ignorantia naſcetur dulcedo mellis. [Pauca tamen ſuberunt) Non ita poterit induci Chriſtianiſmus in animos hominum, quin multa etiamnum remaneant veſtigia veterum errorem, diffidentiæ, auaritiæ, inimicitiarum, belli, crudelitatis, ambitionis, arrogantiæ. hinc naſcetur ſtudiũ nauigandi, & commutandi merces ad quæſtum, hinc mœnia vrbibus, ex ſimultatibus & diffidẽtia hinc agricultura ſolicita. hæc enim per ſe non mala ſunt, ſed prauus noſter affectus eſt in illis. [Alter erit) Redibunt priſtina incommoda nauigationum & bellorum, vnde mala tam multa in genere humano. [Hinc vbi iam firmata virum) Vel de cœleſti beatitudine, vel de perfectis Chriſtianis id dicitur à Sibylla, in quorũ animis eſt tranquillitas incredibilis, & ætas aurea. Nec ad cupiditates exercebunt res naturales, ſed ad neceſſitates ineuitabiles, quẽadmodum Paulus ſcenas faciebat, & patres in Aegypto exercebant humum, nec erunt de ijs rebus vilibus ſoliciti, ſed eorum conuerſatio erit in cœlis, contenti ad vſum rebus qualibuſcunque obuijs, facileque parabilibus, quo fiet, vt copia ſit rerum omnium, vnoquoque ad ſuos vſus ſumente, non trahente ad improbas cupiditates. [Talia ſecla ſuis] Vel hoc dicitur ſata ea voluntatis hominum, vt talia eſſent ſecula, vel ipſa id iuſſerunt. regnum enim Chriſti, regnum omnium ſeculorum, nec vnquam ſumet finem ſatum enim voluntas eſt & iuſſum Dei. [Concordes ſtabili) Fortaſſe nimium curioſum videri poſſet, ſi per haſce parcas cõcordes numine & voluntate fatorum, intelligi Sibyllam voluiſſe diceremus, tres perſonas in diuinitate. ſed hæc ne attingamus, ne obtundamur vel impiorum, vel moroſorum vociferatione ac quiritatione. [Aggredere ò magnos) Optat initium tantorum operum, & dicit inſtare tempus, ſiue tempus. hoc eſt prænotatum a Sibylla, ſiue occaſio rerum gerendarũ, quæ ex qualitate negociorum naſcitur. [Cara deum ſoboles) Nihil aptius de Chriſto, cara ſoboles Dei, & patris incrementum. De quo enim mortali dici poteſt, quod ſit monumentum Iouis? quis poteſt Deo dare incrementum? at Chriſtus Deus, Dei filius, gloria eſt patris, quis ſapientia & virtus illius. [Aſpice) Tempus eſt remedij, quã do ruunt iam omnia, & inſtar diſcrimen extremum, quod erat in genere humano plane proſtrato, & afflicto, hoc eſt tempus, de quo loquebar modo. [Aſpice venturo) Vt non ſolum homines, ſed Angeli, & ipſæ res mutæ exhilarentur aduentu Chriſti. Nam ipſa vniuerſitas mundi, vt inquit Paulus, liberabitur à ſeruitute corruptionis. [O mihi tam longe) Infinita ſunt acta Chriſti, & ineffabilia longiſſima vita opus eſſet, ad ea explicanda. Vtinam tandiu viuam, dum tua facta cecinerim, vel optat ſibi longa vitam, vt talem poſſit materiam ſcribere. at ea eſt de ingenio tuo confidentia? reſpondet. [Non me carminibus) Eiuſmodi materiam cantantem, nec vincet Orpheus, nec Linus, nec Pan, quid enim ſunt, quæ illi canunt, præ his ipſis? Fiducia eſt ergo in materia, non in ingenio. [Huic mater) Etiamſi adiuuentur, Orpheus à Calliope, matre muſa, Linus à Phœbo, deo carminum. [Pan etiam Arcadia) Non oblitus eſt decori. paſtori enim maior & præſtantius eſt Pan, quam Calliope & Phœbus. Ita iam ad ſummum peruenit. non videtur ei plus poſſe addi, poſtquam paſtorum deum nominauit. [Arcadia) Vbi natus, vbi educatus, vbi colitur, ita vt vel ſub iniquo ſibi iudice, & alteri fauente victurum ſe confidat. magnum eſt, inimico iudici ſe approbari poſſe, vt inquit Plinius. [Incipe parue puer) Illa quidem olim futura certa, & indubitata. nunc vero incipe exhilarare matrem riſu tuo, ne des ei faſtidium tua triſtitia. ſatis ſit faſtidiorum exhauſtum decem menſibus, quibus te vtero geſtauit. Menſes hi lunares ſunt, non ciuiles. [Tulerint) Permiſſiuum eſt, concedentis præteritum, vt retineat futurum. velut apud Ciceronem. Quæ malum ſeruitus hæc eſt voluntaria? ſuerit aliqua neceſſaria. & Saluſt. Egeris oro te Cicero, perfeceris quidlibet, ſatis eſt perpeſſos eſſe nos. [Qui non riſere) Grammatici de his verſibus ſatis multa diſſerunt, & nos in Auguſtinum. ſed breuiter, mea ſententia, per deum intelligi conuenit Genium, cui menſa parabatur, vnde Genio indulgere, & per deam, Iunonem, cui ſternebatur lectus, cum ablactatur infans, ſignificat periculum eſſe vitæ in puerili triſtitia, quod ijs dij infantium tutelares non faueant. Quod ita accidit, nam, & puerulus hic celeriter eſt extinctus, nec paſſus eſt deus illum viuere, in quem poeta magnæ auctoritatis tranſtuliſſet, quæ propheteſſa dixerat de filio Dei, Atque hos verſus poſtremos ſuſpicor à Virgilio additos, poſt pueri mortem.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN DAPHNIN VIRGILII.

Quinta canit caſum crudeli funere Daphnin:
Mutuaq́ ob meritum commendat dona ferentes.

ASC. QVINTA canit, &c.) In quinta Ecloga principaliter canitur nænia, id eſt funebre, atque exequiale carmen Daphnidis, per quem non diſſone Cæſar intelligat, tametſi Daphnis, apud Theocritum, quoque defleatur à Thyrſide. Sunt autem qui canunt inter ſe amici, Menalcas, & Mopſus, ſibijnuicem cedẽtes, & mutuis honoribus, ac muneribus donantes, quæ res non abſurde monet Auguſtum, vt pro Daphnidis, id eſt Cæſaris funebri carmine, præmium canentibus retribuat. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Quinta, ſupple Ecloga, canit Daphnin, ſcilicet paſtorem optimum, per quem intelligitur Cæſar Imperator Maximus, cæſum, id eſt occiſum, vulnere crudeli, id eſt a crudelibus, videlicet quibus aliquando pepercerat illato, & commendat, id eſt laudat. Menalcam, ſcilicet, & Mopſum, paſtores amicos inter ſe ferentes, id eſt conferentes, mutua dona, id eſt munera, ob meritum, id eſt quia ſic mereri viſi ſunt. Ea autem videtur intentio Poetæ, vt amicitiæ legem, quæ vult vt ſibi mutuo cedant, & beneficia conferant, & defunctum defleant, explicet. & ad præmium conferendum, Auguſtum honeſte commoneat.

SERV. CVR non Mopſe, boni qm̃ conuenimus ambo) Inducuntur duo amici paſtores canere ad delectationem. Vnde & laudant ſe, & ſibi inuicem cedunt. [Boni) Autem, docti, & ſi gurare ait, boni ambo. [Tu calamos inflare leues, ego dicere verſus Hic corylis mixtas inter conſedimos vlmos) Ordo eſt, Cur non Mopſe hic concedimus inter vlmos mixtas. corylis .ſ. vt canamus. Sane. [Inter) Præpoſitio, quia præpoſita eſt, mutauit accentum, ſicut circum. [Siue ſub incertas Zephyris motãtibus vmbras) Dicit quidem verecunde ſe illi obtemperare debere, oſtendit tamen, quid ſibi placeat. Nã ex ipſa laude antri & ex arborũ vituperatione, quarum incertas vmbras dicit, oſtendit ſuam ſententiã eſſe meliorẽ. incertæ aũt vmbræ ſunt & ex foliis circuitu, & ex mobilitate ventorum, quod ipſe ẽt dicit, Zephyris motantibus.

labruſca [Labruſca) Vis agreſtis, quæ, quia in terræ marginibus naſcitur, labruſca dicta eſt à labris & extremitatibus terræ.

ASC. CVR non Mopſe boni, &c.) Inducũtur duo paſtores vt dixi inter ſe amici Menalcas maior, & Mopſus minor decore cedens, & obſequẽs maiori, tota ecloga actiua eſt, nam nuſq̃ poëta loquitur, dicit ergo Menalcas puerũ Mopſum opportune laudas à peritia canendi (nam laudatẽ operani pueri laudataq́ virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habet) ò Mopſe qm̃ nos periti in muſica cõuenimus ambo, cur non conſedimus .i. locum cepimus etiam hic inter vlmos mixtas corylis vt melius concinamus? Ad qđ Mopſus. Menalca, inquit, cum ſit maior tuum eſt pire, & prius locum capere meum ſequi te, quocunque ieris ſiue ſub vmbras, quæ tñ incertæ ſunt, ſiue potius ſub antrum quod tam amœnum eſt, nam labruſcis exornatur. Ordo eſt. O Mopſe (loquit Menalcas) quoniã nos ambo boni .i. docti, & periti, tu ſupple bonus, hoc eſt doctus, inflare calamos leues .i. graciles, ego ſupp. bonus, & doctus, dicere, id eſt ad dicendum verſus, conuenimus .i. ſimul iam venimus (eſt enim præteriti temporis) hoc eſt qm̃ congregati ſumus, cur non conſedimus .i. iam etiam locum ad ſedendum cepimus. (Eſt enim etiam præteriti temporis conſedimus, ſiue à conſido, ſiue à conſideo, nam in præſentia conſido eſſet conſidimus, quomodo verſus ſtaret, & ſententia, & à conſideo conſedimus, quod metri ratio damnat) cur inquam non conſedimus, aut conſidimus hic inter vlmos mixtas corylis .i. ſub vmbram amœnam, & ita vmbram laudat. Ad qđ Mopſus. Tu, inquit, ò Menalca es maior .i. ſenior, & prouectior, & ideo ò Menalca æquũ eſt me parere .i. obedire, & obtemperare tibi. Eſt autem moralis ſententia, vnde Iuuenalis Satyra 13. de priſcis loquens, inquit. Credebant hoc grande nefas, & morte piandum, Si iuuenis vetulo non aſſurrexerit, & ſi Barbaro cuicunque, puer licet ipſe videret. Plura domi farra, & maiores glandis aceruos, Tam venerabile erat præcedere quatuor annis, & æquũ ergo eſt me parere, id eſt vt paream tibi, ſiue nos ſuccedimus ſub vmbras incertas, id eſt dubias, & inſtabiles, & hoc Zephyris .i. ventis illis verno tẽpore flare ſolitis, motantibus .i. frequenter mouentibus .ſ. ramos arborum quos vmbra ſequitur ſiue nos ſuccedimus potius .i. cum maiori commodo antro .i. ad antrum hoc, aſpice .i. vide, vt .i. qualiter labruſca ſilueſtris .i. vitis inculta in labris .i. extremitatibus agrorum ſponte naſcens inſpatſit .i. ſparſim ornauit antrum racemis raris, per quod innuit, & amœnum eſſe ſub antrum concedere, & triſte ſub vmbras incertas, quia vmbrarum titubatio, & frequens mutatio memoriæ canentum officeret, & per abſentiam vmbrarum etiam ſol irrueret. Regula eſt. Multa verba repetita, cum quis componitur præpoſitione, præpoſitionis caſum regunt, q ſi non repetantur, datiuum regant, vt hic ſuccedimus ſub vmbras, & antro .i. ſub antrum. De prolepſi, quæ eſt in principio, nos cõuenimus ambo boni, tu inflare calamos, ego dicere verſus, alibi dedimus regulam.

ARGVMENTVM.

DEFLENT *Amici Paſtores Daphnidis obitum atque eius interim laudes concinunt, qua cum eiuſmodi ſint, vt niſi magno alicui viro accommodari recte nequeant, cui ſcilicet diuini debeantur honores, idcirco pro Daphnide C. Iulium Cæſarem intelligendum putant.*

DAPHNIS.

ECLOGA QVINTA.

MENALCAS, MOPSVS.

ME. CVR non Mopſe (boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leues, ego dicere verſus)
Hic corylis mixtas inter conſedimus vlmos?
MO. Tu maior: tibi me eſt ęquum parere Menalca:
Siue ſub incertas Zephyris motantibus vmbras,
Siue antro potius ſuccedimus. aſpice vt antrum
Silueſtris raris ſparſit labruſca racemis.

VARIA LECT. CONVENIMVS ambo) In oblongo codice Conſedimus legitur omnino corrupte.

SERV. MOntibus in noſtris) Ac ſi diceret, in hoc territorio. [Tibi certat) vſurpatum eſt. nam hodie, certo tecum dicimus. [Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?) Offenſus cõparatione iferioris, hoc dicit, licet nõ amare Menalcas dixerit, Solus tibi certet Amyntas. quod tamẽ quia hic aſpere accepit, ille paulopoſt curat, dicens, Lenta ſalix quantũ pallenti cedit oliuæ. [Phyllidis ignes) Phyllis regina Thracum fuit. Hæc Demophoontem Theſei filium regem Athenienſium redeuntem de Troiano prœlio dilexit, & in coniugium ſuum rogauit. ille ait ante ſe ordinaturum rẽ ſuam, & ſic ad eius nuptias reuerſurum. Profectus itaque cum tardaret, Phyllis, & amoris impatientia, & doloris impulſu, q; ſe ſpretam eſſe credebat, laqueo vitam finiuit, & conuerſa eſt in arborem ſui nominis .i. amygdalum ſine folijs. Poſtea reuerſus Demophoon, cognita re eius amplexus

ME. Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas.
MO. Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
ME. Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri
Incipe: paſcentes ſeruabit Tityrus hœdos.
MO. Imò hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notaui,
Experiar, tu deinde iubeto certet Amyntas.
ME. Lenta ſalix quantum pallenti cedit oliuæ;
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Iudicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu deſine plura puer: ſucceſſimus antro,

plexua eſt truncum. qui, velut ſponſi ſentiret aduentū, folia emiſit. Vnde etiam Phylla ſunt dicta a Phyllide, quæ ante petala dicebantur. Sic Ouid. in Met. libris [Alconis laudes) Hic creteniſis ſagittarius fuit, cuius cum filium draco inuaſiſſet, tanta arte direxit ſagittā vt eo exterrens, in ſerpente is deficeret vulnere, nec tranſiret in filium.

Codrus. [Iurgia Codri) Codrus, dux Athenienſium fuit. qui orto bello inter Laconas, & Athenienſes, cum reſpondiſſet oraculum, illos poſſe vincere quorum dux periſſet, habitu humili profectus eſt ad oſtium vicina tentoria, & illis iurgio eos in ſuā cædem inſtigabit, & à nullo cognitus fecit locum oraculo. [Cortice fagi) Vbi.n. debuit magis ruſticus ſcribere? [Modulans alterna) Secundum rhythmum componēs. Alterna autem, varia pp muſicam, cuius ſonus varius inuenitur ea pedum diſſimilitudine. Significat autem cantaturum ſe epicediō & epitaphion. Nā

Epicediō epicedion eſt quod dicitur cadauere nondum ſepulto. vt, Extin-

Epitaphium. ctum nymphæ crudeli funere Daphnin. Epitaphion autem poſt completam ſepulturam dicitur. vt, Daphnis ergo in ſiluis hinc vſque ad ſidera notus. [Lenta ſalix quantum pallēti cedit oliuæ) Ruſticis vtitur cōparationibus. Salix aūt viliſſima eſt arbor, oli-

Vel vti cam. uæ comparatione. [Saliunca) Herbæ genus, quam orciuniceam vulgo vocant. [Roſetis) Vbi roſæ naſcuntur. [Iudicio noſtro) Ac ſi diceret. Quid alij ſentiant, videris. [Deſine plura puer) Ceſſa te excuſando, & alia dicēdo. & ſubaudiuntur ob ēdere vel dicere.

A S C. MONTIBVS in noſtris) Inter eūdem ad antrum iterum cohortatur Menalcas Mopſum iuniorem laudans eum prudenter quia ſic vt non ſibi omnino placeat nec ſecurus deſideat. dicens montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas, hoc eſt ſolum Amyntam æmulum habes in his regionibus qui tecum audeat contendere de laude cantilenæ. At quod Mopſus indignatus puerili auiditate laudis. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo? q.d. nunquid propterea Phœbo timendus ſit. Quod intelligens Menalcas ne ab inſtituto diuertatur omiſſa illius purgationes iterū cohortatur dicens. Incipe Mopſe prior &c. quibus verbis tangit triplicem materiam quæ a poëtis ſolet decātari. Amores. ſ. Phyllidis q ab amatijs poëtis verſu elegiaco, & propter infelicem exitum a tragicis deſcribi pñt. Laudens Alconis in peritia ſagittandi quæ lyrici carminis materies eſt. vnde Flaccus in arte Muſa dedit fidibus diuos pueroſq; deorū. Et pugilem victorem, & equum in certamine primum. Fidibus.n. canūtur hymni .ſ. laudes deorū, & victorū. Et iurgia Codri quæ ad heroicum carmen ſpectant, nam fortiter obijt pro rep. quales ab heroicis laudari & decantari ſolent. Bene ergo ad quamuis harum trium materiarum decantationem cohortatur puerum. At ille dicit ſibi parata eſſe longe alia carmina intelligens de nece Daphnidis, quibus pp argumenti atq; ſubiecti de quo ſunt, nobilitatem tm̄ tribuit, vt non dubitent ſi illis Amyntam ſupereſſe, vnde inſultans quodam modo dicit, tu deinde iubeto certet Amyntas, verum Menalcas intelligens ſtomachum pueri gloriæ cupidi nondum ſedatum placet eum dicens. Lenta ſalix &c. Ordo eſt. Solus Amyntas paſtor ille æmulus de quo dictū eſt inuidit ſtultus Amyntas. Et hæc eadem vi ſcicet quid non faciebat Amyntas? Vnde non dubium quin per Amyntam intelligatur quiſpiam poëtæ æmulus, certat tibi, contendit tecum de laude cantilenarum, in noſtris montibus. Ad Siciliam reſpicit. Ad quod Mopſus. Quid ſup. diceret ſi idem. ſ. Amyntas, ſed inuidioſe nō nominat eum, certet. i. conetur ſuperare Phœbum. i. principem. i. muſicorū (quia Virgilius de Muſis loquens dicit, In medio reſidens com-

Phœbus muſicus. plectitur omnia Phœbus Vnde Flaccus in arte. Ne forte pudori ſit tibi muſa lyræ ſolertis & cantor Apollo. Quinetiam ſecūdū Plat. heroici carminis auctoreo, nam ipſum oraculo debemus) q. d. ſi forte certe non tamen ideo ſuperet eum ita nec me ſuperat, licet mecum contendere audet. Menalcas aūt prudenter dehortans ab ampliatione & ad cantilenam cohortans dicit. Mopſe incipe prior. q. d. ſubſequar, & te iuuabo, ſed incipe prior. i. ante me (duo enim ſunt) ſi tu habes aut quos. i. aliquos amores Phyllidis. i. argumentum de amoribus quales erant Phyllidis reginæ Thraciæ, aut ſi habes ſup. aliquas laude Alconis illius optimi ſagittarij, id eſt argumentum lyricum de laude alicuius artis aut victoris, aut ſi habes ſupp. aliqua iurgia Codri. i. qualia Codrus cea Athenienſium excitauit vt pro rep. fortiter oppeteret, hoc eſt ſi habes carmina elegiaca tragica lyrica aut heroica, incipe, quia Tityrus mercenarius noſter ſeruabit. ſ. cuſtodiet agnos paſcentes. Aut ideo dicit ſi quos aut Phyllidis &c. quia quilibet ea libēter canit quæ ipſe habet, vnde Auſonius poeta ferè mores canit, ſed præſtat prior expoſitio, vt hæc pro omnibus ſimilibus argumentis ponantur. Reſpondet Mopſus, Imò ego experiar. i. faciam experimentum, & periculum an bene condita ſint hæc carmina quæ ego deſcripſi nuper in viridi cortice phagi, illius arboris, per quam poëtam intelligi dat, qui ſub phago dictus eſt recubuiſſe, & quæ ego modulans. i. cantando componens ad modulos, & certas menſuras alterna. i. alternatim vt ex varietate deprehenderetur concentus, tu ò Menalca iubeto deinde. i. poſtquam ea expertus fuero, vt ſup. Amyntas certet mecum ſup. q. d. tantum eſt in eis propter argumenti ſublimitatem artis & ſuauitatis, vt etiam æmulus de ſe victū fateatur, vnde dicit Menalcas placans eum. Quantum ſalix lenta i. flexibilis in paludibus naſcens (quia dum ſolida ſit, ſal è longe eſt) cedit oliuæ i. vincitur ab oliua pallenti. ſ. cortice rami vetere, & quantum ſaliunca, herba illa humilis. i. humi naſcens nec multum allurgēs, cedit roſetis. i. fruticibus coſiſtis, puniceis. i. rubicundis, tantum tibi cedit Amyntas, noſtro iudicio. i. quantum nos iudicare poſſumus, q. d. videris tamen quid alij de re iudicent, quod dicit ne ſecuritas de victoria negligentem reddat. Sed tu puer deſine plura ſupp. obloqui, nos ſucceſſimus antro. i. peruenimus ſub antrū ubi cantare delegiſti. Regula eſt. Verba ad certamen aut congreſſum

Regula grāmaticalis. pertinentia apud Virgilium ſæpe cum datiuo conſtituuntur, quæ apud alios ferè cum ablatiuo mediante præpoſitione eum conſtrui ſolent. Vt hic certat tibi. pro tecum, & Æneid j. infelix puer atque impar congreſſus Achilli. i. cum Achille. Et eiuſdem 4. placito ne etiam pugnabis amori? id eſt cum amore &c.

VARIA LECT. IVBETO certet Amyntas) In Romano libro & in Mediceo legitur, Iubeto vt certet.

Extinctum nymphę crudeli funere Daphnin
Flebant, vos coryli teſtes, & flumina nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater,
Non vlli paſtor illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina. nulla neq; amnem
Libauit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri, ſyluæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit: Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et folijs lentas intexere mollibus haſtas.

SERV. EX inctum nymphæ crudeli funere Daphnin) Multi dicūt ſimpliciter hoc loco defleri Daphnin quēdam paſtorem, Alij dicūt ſignificari per allegoriam C. Iulium Cæſarem qui in ſenatu a Caſſio, & Bruto vigintiquatuor vulneribus interemptus eſt. Vnde &. [Crudeli funere) Volunt dictū. Alij volunt Quintilium Varum ſignificari cognatum Virgilij de quo et Horatius, Ergo Quintiliū perpetuus ſopor vrget. Tn̄ [Crudeli funere) Ad quemuis poteſt referri. [Vos coryli teſtes & flumina nymphis) Bene teſtimonij vtitur in rebus incredibilibus. Nam fletum facile deaꝝ perſona non recipit. Et bonis vſus eſt gradibus, fleuerunt nymphæ, quibus inſita eſt naturaliter pietas. homines, ad quos mortis peruenit dolor. Pecudes, quæ licet ratione careant, nō non carēt ſenſu. Feræ, crudelitate gaudentes. Quam rem rurſus quia incredibilis eſt, teſtimonio comprobat, dicens. Hoc & montes loquuntur & ſiluæ. Quod autem ait, coryli teſtes, & flumina, vſurpatum eſt, nam teſtes flumina non dicimus. Quæ enim in is exeunt, neutrū in emittunt, vt agilis, & hoc agile. Sed nec hoc teſtis, & hæc teſtia poſſumus dicere. Vnde per diffinitionem debemus dicere, teſtes mihi ſunt hæ res coryli & flumina. Sic Horat. Teſtis Metaurum flumen. Propertius, Teſtes ſunt ſidera nobis. [Aſtra crudelia) Quæ acceleraurunt Daphnidis mortē. [Complexa ſui corpus miſerabile nati) Lugentium eſt vt & corpori inhæreant. [Nulla quadrupes) Hic, & hæc quadrupes dicimus: alibi, Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit [Monteſq. feri ſiluæq. loquuntur) Hyperbolicus dixit. Et notandum quod cum dicere cœperit eius apotheoſin, contra lætitiam rebus omnibus dabit. quas nunc in mœrore fuiſſe memorauit. [Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres) Hoc aperte ad Cæſarem pertinet, quem conſtant primum ſacra Liberi patris tranſtuliſſe Romam. [Curru) Pro currui. [Thyaſos) Saltationes, choreas. Liberi, id eſt liberalia.

A S C. EXTINCTVM nymphæ &c.) Poſtq̄ ergo conſiderant incipit Mopſus experiri ea carmina quæ ſe deſcripſiſſe in cortice

phagi prædixerat, q̄bus defiet necem Daphnidis, qui habitus eſt optimus paſtor intelligens haud dubie Cæſarem quem intuiti optimum Rom. imperatorem, & dignitatis Romanæ cuſtodem atque ita per matrem Daphnidis, quæ nympha erat allegoricos Romam intelligere poſſumus, quæ orbe tanta prole in luctum concidit. Quod vero poſt mortem Daphnidis dicit pecudes mœrore contabuiſſe, & arua ſterilitate, eo pertinet vt reip. iacturam per mortem Cæſaris ſignificet, per quam eius ſalus ſperabatur. Nam poſt eum nō libera manſit, ſed a triumuiris occupata multis ciuilibus bellis attrita eſt, nec obſtat q̄ dicturus eſt, & puer ipſe fuit, nam vt in ſe dicam, eius poteſt eſſe alius ſenſus. Quæ vocabula expoſitionis egent, aut in Seruio, aut in Mācinello declarantur. Sciendum aūt eſt q̄ Mopſus iunior deflet necem Daphnidis, & Menalcas exultat ob diuinitatem eius quam p̄ emigrationem, ac tranſitum ad ſuperos adeptus eſt. Ordo eſt, nymphę.i. deæ fluminum, ac fontium, montium, aut ſiluarum, ſed nympha dicitur etiam ſponſa, vnde paranymphus dē pronubus, quo circa allegoricos intelligēdæ ſunt matronæ Romanæ, flebant.i. deplorabant, & illacrymabant Daphnin paſtorem illum optimū, & pulcherrimum Apollinis, & nymphæ filium allegoricos Cæſarē præſtantiſſimum.ſ. imperatorem extinctum.i. occiſum extincto calore vitali, vulnere crudeli, id crudeliter illato ab ijs, videlicet quibus ipſe pepercerat, vos Corylii flumina eſtis ſup. teſtes.i. perhibetis teſtimoniū nymphis) hoc eſt ſcitis quam mœſtitiā nymphæ inter corylos, & ad flumina, hoc eſt ad loca ſecreta ne ab totericoribus deprehenderētur exercuerint) flebant inq̄ nymphæ eum.i. q̄n aut interea dum mater complexa.i. inter brachia vt ſit continens, corpus nati iam q̄ tui Daphnidis, miſerabile.i. miſeratione dignum, vocat atque deos atque aſtra.i. & deos, & aſtra vel tam deos q̄ aſtra crudelis) id aūt ſolent qui cariſſimum quenq; amiſerūt, vnde Aeneas poſt amiſſam coniugem Aen. 2. Quē nō incuſaui amens hominumq. deorumq. ?) Non vlli &c. conuertit ſermonem ad Daphnin quaſi in conſolationem eius, ſed vīr mihi hæc carmina ſic condita eſſe quaſi ſint excogitata ad legē amœbei carminis, procedunt .n. per clauſulas, quam rem ſignificauit eorū auctor dicens, & modulans alterna notaui. Ordo igitur eſt. O Daphnin vlli ſup. Bucolici ſeu armētarij, non egere.i. egerūt, hoc eſt minaurūt illis diebus.ſ. te nymphæ matreq́ue flebant, boues paſtos.i. licet paſti eſſent, ad flumina frigida.i. ad refrigeratiua, & temperantia paſturæ, vnde grauem iacturam facere poterant quia paſti non adaquabantur, & nulla quadrupes.i. pecus. neque libauit.i. ēt modicum ſegultauit amnē.i. fluuium circumnantem, nec attigit herbam graminis.i. frondem aut comam herbæ vulgaris. [Hic tterum tres negationis non plus efficiunt, q̄ duæ facerent ſi dictio nulla in fine poneretur. diceretur.n. ſic, neque amnem libauit, neque herbam attigit quadrupes vlla, non nulla) O Daphni, & montes fert.i. in quibus verſantur feræ allegoricos proceres immites, & cō ſtant, & ſiluæ.i. ſiluestres.i. agreſtes, loquuntur.i. perhibent & atteſtantur etiam leones pœnos.i. punicos, qui rubri & ferociſſimi ſunt.i. ipſos ſicarios qui te trucidauerunt, ingemuiſſe.i. multum gemuiſſe, hoc eſt multo gemitu proſecutos, eſſe tuum interitum) Si ad Theocritum reſpexerimus, dixerimus omnia ſimpliciter dicta. Nam ille eadem de Daphnide ferè, dicit verum multa eſt Marones ars qui, Theocritum imitando tribu um ſuum perſequi inquit) Daphnis & Armenias &c. Incipit, vt dixi quaſi nouum carmen nec ſuperioribus continuatum vnde & perſona mutat io retita perſona nunc loquens, & ſi, vt Seruius docet, hæc ſequentia manifeſte de Cæſare dicta ſunt, nō video, cur reliqua de eo dicta negem. Ordo eſt. Daphnis inſtituit.i. primus ordinauit (quod Cæſar Romæ primus fecit) ſubiungere curru.i. ſubiugare ad currum, & a ēt, armenias.i. hyrcanas tigres quæ ferociſſimæ ſunt, & Daphnis inſtituit inducere, aut Daphnis inducere pro inducebat thyaſos.i. ſaltationes celeſtes Bacchi.i. quæ fieri ſolēt in honorem Bacchi, & inſtituit intexere haſtas lētas.i. molles thyrſos, foliis.i. frōdibus, mollibus.i. vitium, hoc eſt pampinis, ſic n. vocantur. Regula eſt. Nomina quartæ declinationis legitime inflectuntur, ſi mittāt genitiuum in us, & datiuū in ui, aut genitiuum in vis, & datiuum in vi, ita vt in eis pares ſint ſyllabæ. At nūc genitiuum in us, & datiuū in vi, duntaxat mouemus, licet veteres illum in vis, diuiſas ſyllabas, & tunc in u, frequentius inflexerint, vnde eſt apud Comicū anuis cauſa. Et hic curru ſubiungere p̄ currui, vt quidā voluit.

FRIGIDA Daphni boues ad flumina, nulla neq; amne) VARIA LECT. In Longobardico legitur, Ad flumina vlla neque amne. [Pœnos etiam ingemuiſſe leo) In Romano libro legere eſt, Gemuiſſe, ſed ingemuiſſe, maiorem habet vim, numerus q̄ɥ magis delectat. [Armenias curru ſubiungere Tigres) Ita quidem legendum. Sed in Romano libro legitur, Armenia, puto ſcriptoris negligentia. reliquæ dictionis permixta ſunt. & punctis male diſtinctæ. Eſt enim Currus vbi iungere tigres. [Inducere Baccho) Baccho paſſim habetur in imperfectis libris. In antiquis omnibus, Bacchi, vt ſit, Thiaſos Bacchi. In Longobardico vltima litera abraſa eſt. Et, o, repoſitum aliena manu, & atramento. videtur, vero Bacchi fuiſſe prius.

SERV. VItis vt arboribus) Locus Theocriti eſt. [Tuis) Si Romanis, Cæſar, ſi paſtoribus, Daphnis. [Pales) Dea pabulorū. [Apollinem) Aut dicit νόμιον.i. paſtoralem. Nam Admeti regis pauit armenta, & h. d. Nec pabula naſcentur, nec pecora. [Grandia hordea) Vſurpatiue metri cauſa dixit, nā triticum hordeum, vinum, mel, numeri tm̄ ſingularis ſunt. Vnde plurali in proſa vti non poſſumus. vina tm̄ poſſumus dicere Cic. exēplo, qui ait in præturæ, Vina, ceteraq. quæ in Aſia facile comparantur. [Mandauimus) Commendauimus vel ſeminauimus & recte dicitur reddituris. [Infelix lolium) Inutile, infœcundum. [Steriles) Autem auenas ſecundum ſitum Italiæ dixit. Nam in Thracia fructuoſæ ſunt. Hæc autem dicit contingere, vt oſtendat terram dolere quoque Daphnidis mortē. [Paliurus) Herba aſperrima, & ſpinoſa. [Spargite) Implere. vt Spargitur, & tellus lacrymis. Et dicit ornandum eſſe ſepulchri locum ex voluntate defuncti. [Inducite fontibus vmbras) Facite nemora circa fontes. & hoc ideo, quia, vt diximus, heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus. vt, Lucis habitamus opacis, Riparumq. toros, & prata recētia riuis Incolimus [Superaddite carmen) Duos verſus carmen vocauit. Nec mirum, cum etiam de vno carmine dixerit: vt, Et rem carmine ſigno, Aeneas hæc de Danais victoribus arma. [Daphnis ego in ſiluis, hinc vſque ad ſidera notus) In ſiluis notus, & hinc vſque ad ſidera. [Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe) Si ad Cæſarem referas, hoc dicit, Boni populi optimus imperator.

Vitis vt arboribus decori eſt, vt vitibus vuæ,
Vt gregibus tauri, ſegete; vt pinguibus aruis:
Tu decus omne tuis. poſtquam te fata tulerunt:
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandauimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum folijs, inducite fontibus vmbras
Paſtores: mandat fieri ſibi, talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego, in ſiluis, hinc vſque ad ſidera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.

ASC. VITIS vt arboribus decori eſt) Recitat adhuc carmina ſua de Daphnidis interitu Mopſus, ſed vt dixi varias ſententias interſerit ita vt per interualla pronuncianda videantur, & quaſi alternatim cantāda. Vtens ergo iuxta exigentiā, & decorā Bucolici carminis comparatione rerū agreſtium, dicit, Daphnin fuiſſe decus omne atque ornamentum ſuis, non dicens quibus vt ad Cæſarem referri poſſet, p̄bat aūt, & decus & ſalutem fuiſſe ſuis, & paſſus, quæ eius morte a numinibus ſuis deſtituta ſunt, per quam rem oſtēdit ne quām neceſſaria fuerat Daphnidis præſentia, innuens dānoſiſſimam reip. fuiſſe Cæſaris necem, concludens aūt carmen ſuum ponit epitaphium inſcribendum tumulo Daphnidis in quo maxime ſeſta eſt allegoria vt ſub ordine dicam. que talis eſt. Vt.i. quemadmodum vitis eſt arboribus.ſ. vlmis præcipue q̄bus maritatur in Italia atque adhæret vitis decori.i. ad decus, & ornamentum quod arboribus ſterilibus ruſticus nullum iudicat eſſe niſi vitem ſuſtentet & vt.i. qualiter vuæ.i. racemi aut botri, ſunt vitibus decori, & vt tauri.i. maiores boues aut q̄a ſubmiſſarij, ſunt gregibus.ſ. armentorum: (vnde grex generaliter eſt quorumuis animalium congregatio) decori, & vt ſegetes ſunt aruis.i. agris arans pinguibus.i. opimis, decori, ita ſup. ò Daphni es tu tuis.ſ. amicis, & notis ac ſubditis, omne.ſ. ornamentum probat qu·d poſtquam fata tulerunt.i. abſtulerunt te.i. poſtquam mors abſtulit nobis te, ipſa Palea.i. dea pabulorum, ac paſcuorum, quæ ea curare maximopere deberet, vnde & ipſa & ipſe hic emphaſim hn̄t) atque ipſe Apollo

lo.ſ.nomius hoc eſt paſtoralia (quia Apollo dr̃ pauiſſe armentũ Admeti) reliquit agros. Et loco quia ſine numinibus erant, lolium.i.herba illa nocius quę & zizania dr̃, infelix.i.infelicitatem ac pauperiem inferens colonis, & auenæ ſteriles.i.exiguæ & modicæ aut vanæ, & inanes ac ſterilitatem inducentes, dominantur ſæpe ſulcis.i.fiſſuris aratri hoc eſt vi ſua oppreſſis melioribus ſatis oriuntur in illis ſulcis, quibus mandauimus.i.credidimus & commiſimus quaſi ad vſuram vt plus reddant quàm acceperint, hordea.i.frumẽta illa grandia.i.magna reſpectu auenæ. (Nõ mirum ſi ſit hordea frumentũ dico, quia generali appellatione omnia ſemina quibus fruimur frumenta vocantur licet Galli ferè pro tritico accipiãt) Et carduus.i.tribulus & herba ſpinoſa, & paliurus.i.frutex ille acutis ſpinis.i.habens acutas ſpinas, aut paliurus ſurgit, ſup. cum acutis ſpinis ſuis, pro molli viola & pro Narciſſo purpureo.i.purpurei coloris, hoc eſt loco violæ & Narciſſi ſeu vbi violę & Narciſſi ſurgere deberent. Spargite, &c. Inceptat iterum aliud carmen inuitans paſtores ad mollem ſepulturam Daphnidi extruendam, quam ad beatitudinem defunctorum pertinere ſtulta credidit gentilitas, vnde eſt illud Perſianum. Aſſenſere viri, nunc non cinis ille poëtæ Felix non leuior cyppus nunc imprimit oſſa. Laudant conuiuæ nunc non è manibus illis. Nũc nõ è tumulo fortunataq. fauilla. Naſcẽtur violę. Et illud Iuuen. Dij maiorem vmbris tenuem, & ſine pondere terram, Spirantesq. crocos & in vrna perpetuum ver. Qui præceptorum ſancti voluere parentis. Eſſe loco. Et Martial. Sic tibi terra leuis molliſque tegaris arena. Tibullus autem econtrario pro maledicto imprecatur dicens, O tu qui venerem docuiſti vendere, primus Quiſquis es infelix vrgeat oſſa lapis. Ordo igitur eſt. O paſtores ſpargite.i.cooperite ſpargendo humum.i.terram, folijs.i.frondibus arborum, aut folijs florum inducite fontibus vmbras .i. facite lucum circum fontes, quia Daphnis mandat talia fieri ſibi & facite, ſup. Daphnidi, tumulum.i.ſepulturam habentem tumorem. tantum enim erigitur terra quantum eſt quod imponitur corpus, & ſuperaddite tumulo carmen.i.inſcriptionem ac epitaphium ſequens, Ego ſup. qui hic ſepelior ſum Daphnis notus in ſyluis.i.in locis ſyluestribus aut in omnium rerum congerie, hinc.i.ab hoc loco vſque ad ſidera, ipſe.i. ego qui ſum cuſtos pecoris formoſi, formoſior ſup. eo.i.boni populi optimus imperator. Et hoc ſi ad Cæſarem referatur. Ad quod aptum eſt vocabulum illud in ſyluis. Nam ſyluæ dicuntur ab hyle ſecundum quoſdam, accipitur nonnunquam pro horoſcopo, vnde allegoricos dictum volunt. Cui mater media ſeſe tulit obuia ſilua. Itaque Cæſar diceret ſe in primordijs rerum notum.

VARIA LECT. GRANDIA ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis) In aliquot cod. antiquis legere eſt, Sæpe quidẽ mandauimus. [Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ) Dominantur in impreſſis tm̃ codicibus legitur. In antiquis vero omnibus, quotquot hẽre contigit, naſcuntur, eius loco poſitum obſeruaui. [Pro molli viola, pro purpureo narciſſo) In Romano lib. additum eſt, Et, legiturq; [Pro molli viola, & pro purpureo narciſſo) Sed abſque ea particula copulatiua lectio mihi vr̃ elegantior. [Inducite fontibus vmbras) Ita pleraque antiqua legunt exẽplaria, quod etiam in vulgatis codicibus habetur. In Rom. tñ, aras, nõ vmbras, legitur. & aliquos exemplaria, non fontibus, ſed frondibus, habent.

ME. Tale tuum carmen nobis diuine poeta,
Quale ſopor feſſis in gremine, quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo,
Nos tamen hæc quocunq; mõdo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum collemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremꝰ: amauit nos quoq; Daphnis.
MO. An quidquam nobis tali ſit munere maius?
Et puer ipſe fuit cantari dignus: & iſta
Iampridem Stimicon laudauit carmina nobis.

SERV. TAle tuũ carmẽ) Laudãt ſe inuicẽ, vt diximus ſupra. [Quale ſopor) Qualis res, vt, Dulce ſatis humor. [Feſſis) Fatigatis labore. [Nec calamis ſolũ æquiparas, ſed voce magiſtrũ) Vr̃ allegoria quaſi ad Theocritũ & Virgiliũ reſpicere, hinc eſt, Nunc eris alter ab illo.i.tu ſolus poſt illũ, Bucolicũ carmen ſcribes. [Quocunq; modo) Prout poſſumus. Et dicit ſe Daphnidis dicturum apotheoſin.i.celationem, in deos .ſ. pertinentem ad diuinitatem, cum homines inter deos commemoramus: vt. [Daphninq;, tuũ tollemus ad aſtra) Tuum.i.quem diligis. [Tali munere) Si amicum laudaueris. [Puer ipſe) Modo Daphnin intelligimus. nam Cęſar non puer occiſus eſt, ſed maioris ętatis. [Iampridẽ Stimicon laudauit carmina nobis) Ac ſi diceret, ſcio eſſe optima quæ dicturus es, fruſtra verbis catenuas, quia ille ſupra verecunde dixerat: Quocunque modo tibi noſtra viciſſim.

ASC. TALE tuum carmen &c.) Menalcas vt candidus.i.minime inuidus poeta laudatꝰ Mopſi iunioris amici carmen, quo ipſum ad maiora incenderet. Et modeſte innuit ſibi quoque carmen eſſe quo rñdeat ſicut receperat. Ad quod audiendum ſe auidum oſtendit Mopſus vt mutuam amicitiam facile inter eos agnoſcas. Sanè per Menalcam videtur poetæ hic intelligi ſicut in Meri.

Poeta diuine. Ordo eſt. O Mopſe diuinæ poeta. Bene vocat poetam diuinum, quia ois poeta vates nec poteſt verus poeta dici cui non ſit mẽs diuinior q̃ ceteris, vnde Flaccus in primo ſermonũ de poeta dicit. Ingenium cui mens diuinior atque os Magna ſonaturum, des nominis huius honorem. Mentem aũt diuinam habent poetæ, aut quia diuinandi peritiam, aut quia deo poſſeſſam. vnde Ouid. Et deus in nobis, agitate caleſcimus illo. Et quia ſpiritus diuinus in eis prædominat ita vt deo potius auctore q̃ homine cantare putentur, dñr etiam inſani & furere diuino furore. Aut quia diuini officij imitatricem, nam ſicut deus ſolus ex nihilo creat, ita poetæ ſæpe quaſi de nihilo fingunt. Sed ordinem proſequamur, ò diuinæ poeta tuum carmen eſt, ſup. nobis tale.i.res tã ſuauis ac delectabilis quale.i. q̃ ſuauis, ac delectabilis res eſt feſſis.i.defatigatis, ſopor in gramine, & quale .i. qualis res eſt, reſtinguere.i.ſedare ſitim per æſtum.i.vehementiam ſitis ex calore prouenientem, riuo dulcis aquæ ſaliẽtis.i.emicantis ac ſcaturientis. Nec pro quia, non (nam nec idem eſt quod & non, & autem vẽ interdum pro quia capi) quia tu æquiparas magiſtrum.i.te æqualem facis magiſtro.i. Bucolici carminis hoc eſt Theocriti, nõ ſolum calamis .ſ. fiſtulis tenuibus ex calamis ſeu culmis factis, ſed ſup. etiam voce.ſ. tua quæ humana eſt, hoc eſt non ſolum ſeis fiſtula, ac tibijs ſed etiam voce plurimum vales O puer fortunate.i.beate & proſpere fortunate. tu eris nunc.i. poſthac alter .i. ſecundus, & proximus ab illo .ſ. nobiliſſimo magiſtro, hoc eſt Theocrito, hoc eſt proxima laus in canẽdo Bucolico debebitur tibi, & ita eris fortunatus. Quo verbo moraliter ſignificatur vnumquenq; reponere beatitudinem in eo quod maxime diligit, ſed qui ad carmen nati ſunt, videntur ipſum maximopere diligere, vnde Flac. in j. carminum. Me doctarum hederę prẽmia frontium Dijs miſcent ſuperis. Et paulò poſt. Quod ſi me lyricis vatibus inſeris Sublimi feriam vertice ſidera. Menalcas ergo, aut vt puerum, ad carmen incenderet, aut quia re vera beatum putaret, quiſquis muſices peritus eſſe fortunatũ vocat eo q̃ laudem Theocriti aſſecutus ſit, Deinde modeſte extenuans cantilenam ſuam dicit, Tametſi proxime ad laudem Theocriti accedis, tamen non dicemus tibi viciſſim hæc noſtra ſup. carmina, quocunque modo.i.qualitercunque poterimus licet rudite ac inconditè, & tollemus.i.extollemus & transferemus Daphnin tuum.i. quẽ tantopere amas ad aſtra .i. oſtendemus ipſum receptum eſſe in numerum deorum. Feremus inquam Daphnin ad aſtra, quia Daphnis amauit quoque.i.etiam nos, q.d. non ſolum te. Ad quod Mopſus. An ſup. putas ò Menalca, quòd quidquam.i. quæuis res, aut quoduis munus aut donum, ſit nobis.i.reputabitur a nobis maius.i.præſtantius, & acceptius tali munere .ſ. quali feretur Daphnis meus in aſtra, q.d. nihil gratius nobis cõtingere poſſet, qa ipſe.ſ. Daphnis fuit dignus cantari &.i.etiam puer.i.cum adhuc puer eſſet nedum modo in cœlum tranſlatus, & Stimicon vir ille cantandi peritus laudauit nobis iampridem.i.pridem laudauit & adhuc laudaret ſi de eis ſermo incideret, iſta.i.tua carmina. Quibus verbis (vt prædixi) non prohibemur per Daphnin Cæſarem intelligere, licet ille non occiderat puer. quia & accipitur hic pro etiam vt ſit non ſolum prouectior ſed etiam puer fuit dignus cantari. ad quod ſuffragatur verbum præteriti temporis. Si etenim de eo qui puer obierat loqueretur, diceret non fuit, ſed eſt, quia iam inter deos habitus. Præterea notandum quia iampridem non ſemper verbo præſentis temporis iungitur præſertim cum verbi ſignificatio non actu ſed habitu perſiſtit vt his iampridem laudauit. Non enim iam actu laudabat Stimicon, & tamen ſi mentio incideret laudaret. Præterea iſta non dixit ad contemptum, ſed ad ſecundam perſonam referendo.

VARIA LECT. QVALE ſopor feſſis) In Romano libro laſſis hoc alterum ex his paraphraſis eſſe debuit.

SERV. CAndidus) Id eſt, deus. Vnde contra nigros, mortuos dicimus ſignificat & bonus, & benignus, ſicut cōtra, malos nigros dicimus. Horatius, Hic niger eſt, hūc tu Romane caueto [Sub pedibusq́. videt nubes & ſidera Daphnis) Meritum eius oſtendit, q̃ ſummos circulos, & cœli ſecreta conſcēdet. [Ergo alacres ſyluas, & cetera rura voluptas) Quæ ſuperius occupauerat mœror, vt, Ipſa Pales agros atq; ipſe reliquit Apollo. [Tenet).i. moratur, amplectitur. [Nec retia ceruis vlla dolum meditantur) Adeo placet ſimplicitas Daphnidi, vt etiā ille dolus qui voluptati ante fuerat, cōquieſcat. ſ. venationis & eſt Hyperbole. [Intōſi) Siluoſi incædui. [Deus deus ille Menalca) Hoc ſonat. Deus deus eſt Daphnis. [Sis bonus) ò felixq́. tuis. [Paſtoribus) ſi Daphnin accipis. ſi Cæſarem, bene ſit tuis, ſuis .n. percuſſoribus innocentiſſimum fuit: Nam Auguſtus eius filius oēs eſt perſecutus. [Felix) Aut, propitius: vt, Sis, fœlix, noſtrumque leuēs quæcunq; laborem. Item contra Iuno, Quæ potius infelix. i. irata Deos .n. felices vel infelices ea rebus quas præſtant vocamus. [En quatuor aras, Ecce duas tibi Daphni, duoq. altaria Phœbo) Fecit, inquit, aras quatuor. tibi ò Daphni duas. & duas aras Apollini, quæ ſint altaria. Nouim⁹ .n. aras & diis eſſe ſuperis & inferis conſecratas: Altaria vero eſſe ſuperorū tm̃ deorum, quæ ab altitudine conſtant eſſe nominata, quæ nunc dat Apollini quaſi deo, Daphnidi vero aras ponit. Nam licet cum dixerit deum, tñ mortalem fuiſſe manifeſtū eſt. Sanè quæritur cur duo altaria Apollini ſe poſiturum dicit, cum conſtat ſupernos deos impari gaudere numero, inferos vero pari. vt, Numero deus impare gaudet. Quod etiam pontificales indicant libri. Sed conſtat ſm̃ Porphyrij librum, quem Solent appellauit, triplicem eſſe Apollinis poteſtatem, & eundem eſſe ſolem apud ſuperos, Liberum patrem in terris, Apollinem apud inferos. Vnde etiam tria inſignia circa eius ſimulacrum videmus, Lyram, quæ nobis cœleſtis harmoniæ imaginem monſtrat: Gryphem, quod & terrenum numen oſtendit: Sagittas, quibus infernus deus & noxius indicatur. Vnde & Apollo dictus eſt ἀπὸ τοῦ ἀπολλύειν. Hinc etiam & Homerus eundem tam peſtilentiæ dicit q̃ ſalutis eſſe auctorem. Et Horatius ait, Condito mitis placidusque telo, Supplices audi pueros Apollo. Vnde Virgilius rationis huius peritus, per altaria ſupernum numen oſtendit, per parem numerum, infernam indicat poteſtatē. [Bina) Duo. [Quotannis) Singulis quibusque annis. [Pinguis oliui) Quod Græci λιπαρὸν dicūt. [Hilarans) Participium eſt ab eo quod eſt hilaro. Sanè ſciendum nomen vnde venit .ſ. hilarus vel hilaris, a Græco deſcendere. nam ἱλαρὸς facit. [Vina nouum fun. cal.) Ordo eſt, vina fundam calathis. i. calicibus, quæ vina ſint nouum nectar. i. magna dulcedo. [Aruiſia) Aūt. i. Chia, à promontorio Chij inſulæ Aruiſio. [Lyctius Aegon) Cretenſis, vt, Lyctius Idomeneus. [Saltantes Satyros. Alpheſib.) Paſtor quidam. Sane quidem vt in religionibus ſaltaretur, hæc ratio eſt quod nullam maiores noſtri partem corporis eſſe voluerūt quæ non ſentiret religionem. Nam cantus ad animum, ſaltatio ad mobilitatem, pertinet corporis. [Et cum luſtrabimus agros) Sic ſupra Cum faciam vitula pro frugibus. [Dum iuga montis ap.) Sic, In freta dum fluuij current. [Vt Baccho Cererique) Hæc enim duo ſunt numina, quæ & ruſtici maxime colunt, & quorū numina cōmunia ſunt mortalibus cunctis. Sic in Georgicis, Veſtro ſi munere tellus Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta. [Dānabis tu quoq; votis). i. cum tu deus præſtare aliqua hominibus cœperis, obnoxios tibi eos facies ad vota ſoluēda, qui antequā ſoluant ea, obligatos & quaſi damnatos homines retinent.

Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusq́ue videt nubes, & ſidera Daphnis.
Ergo alacris ſyluas, & cetera rura voluptas.
Panaq́ue, paſtoresq́ue tenet, Dryadasq́ue puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur, amat bonus ocia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſidera iactant
Intonſi montes, ipſæ iam carmina rupes.
Ipſa ſonant arbuſta, deus deus ille Menalca.
Sis bonus ò felixq́ue tuis. en quattuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, duoq́ue altaria Phœbo.
Pocula bina nouo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasq́ue duos ſtatuam tibi pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis in vmbra,
Vina nouum fundam calathis Arvisia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Aegon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſolemnia vota
Reddemus nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum iuga montis aper, fluuios dum piſcis amabit,
Dumq́ue thimo paſcentur apes, dum rore cicadæ;
Semper honos, nomenq́. tuum, laudesq́ue manebunt.
Vt Baccho, Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient. damnabis tu quoque votis.

poeta perſonarum decora obſeruat, qui puerum Mopſum Daphnidis interim mœſtum inducit, & Menalcā quaſi virum prudentem de eius apotheoſi .i. deificatione. (Vnde ἀποθεόω deifico, & ἀποθέωσις deificatio) Nam pueri, & rerum imperiti de ſanctorum virorum obitu dolent. periti gaudent ſcientes q̃ bene cum eis actum eſt qui feliciter vitam finiuerint, quod etiam ethnicis perſuſum eſt. Docet ergo Menalcas Daphnin.i. Cæſarem in ſidera tranſlatum adhuc veterē ſeruare clementiam, animiq́ue cādorem, cum etiam feris bella interdicat, per quod innuit clementem imperatorem tranquillitatem reip. amaſſe. Sententiæ ex ordine declarabuntur qui talis eſt. Daphnis candidus .i. deificatus, & nulla mutatia motus, mirat limen Olympi inſuetum .ſ. ſibi cum in terra ageret, & videt nubes & ſidera .i. planetas ſub pedibus ſupp. ſuis. i. eleuatus eſt ſupra nubes, & ſidera errātia ſaltem; aut ſi demus ei cōſortium deorum ſupra oīa ſidera. Ergo .i. & ideo quia Daphnis deificatus, & in cœlum tranſlatus eſt voluptas. i. lætitia cœlitus infuſa tenet .i. occupat ſiluas alacres .i. lætas & cætera rura, ſup. alacria .i. oīa loca in quibus Daphnis ſolitus eſt conuerſari & quæ ob eius mortem doluerunt, gaudent nūc de eius apotheoſi. & voluptas tenet Pana .i. deum paſtorum, & paſtores & puellas. i. nymphas dryadas, .i. arboreas, nec lupus meditatur pecori inſidias, nec vlla retia meditātur ceruis dolum .i. captionē doloſam. i. ob Daphnidis hoc eſt Cæſaris apotheoſim, tanta eſt in terris lætitia, vt etiam feræ .i. ſæuiſſimi ciues inter ſe pacem agant. quia Daphnis bonus .i. candidus, & pacis amator placidus. ſ. & benignus amat ocia i. intermiſſionem laborum, & ceſſationem à bellis & inſidijs. Ipſi lætitia &c. Mira arte procedit quis ferocia cum prodeſſe nequeant docet (quod ſatis eſt) nō nocere, mitia aūt, & inanima docet hyperbolicos non ſolū non nocere, ſed vltro lætari dicit ergo. Ipſi montes intonſi .i. ſiluoſi iactant voces ad ſidera lætitiā .i. præ lætitia & gaudio .i. quicunque in montibus & ſiluis habitant præ lætitia, & vocem ad cœlum extollunt, ipſæ rupes. i. aſperitates montium abruptæ vetuſtate aut iniuria cœli, ac imbrium ſonant .i. referunt iam carmina, & ipſa arbuſta. i. arbores viriles ſonant. i. referunt ac canunt mihi ò Menalca ille. ſ. quem extinctum credebam, hoc eſt Daphnis deus ſupp. eſt, deus inquam eſt (ad certitudinem bis ponitur deus, & ideo ò Daphni ſis bonus. i. clemens & propitius ne iuſte punias, & ſis felix. i. beneficus vt bona conferas tuis .i. deditis, en, q.d. præter opinionem cum te extinctum vulgus crediderit, quatuor aras (poteſt conſtrui cum verbo ſtatuam hic) en ergo ſtatuā quatuor aras, ecce ò Daphni ego ſtatuam .i. conſtituam tibi duas ſup. aras hoc eſt numero pari eo q̃ corpus tuum in terris & ſimulacrū apud inferos ſit (ſed de cœleſti dicitur q̃ numero deus impare gaudet) & conſtituam Phœbo. ſ. Apollini duo altaria (duo quidē quia etiam apud inferos verſatur vbi Apollo dicitur quia ἀπόλλω, hoc eſt Apollo dī perdo & deſtruo; altaria aūt q̃ altum numen habet cui altare debetur) & ſtatuā. i. conſtituam & tibi. i. ad honorem aut vtilitatem tuam ò Daphni quotannis. i. quoq; anno hoc eſt ſingulis annis bina pocula ſpumantia nouo lacte, & id quidē propter corpus ad quod anima vocatur lacte vt in Æneid. docetur, & conſtituam duos crateras. i. pocula maiora pinguis oliui .i. in quo ſit pingue oleum, fructus videlicet oleæ ſiue oliuæ arboris, hoc aūt ad vſionē pertinet, & ego hilarans .i. lætificans in primis .i. præcipue quaſi inter primaria officia, conuiuia. i. parentationem aut viſcerationem aut epulationem quam dabo in die anniuerſarij tui multo baccho. i. vino, fundam calathis. i. cordibus integris aut calicibus vina aruiſia. i. chia ex aruiſio p̄montorio chiæ inſulæ, appoſitorie, nouum nectar. i. quæ ſit

ASC. CANDIDVS inſuetū miratur limen olympi) Decenter

viſia

uiſis vina font nouum.i.inſolitum nectar.i. potius deorum fundam dico, ante focum .i. locum in quo ignis fouetur, ſi erit frigus & in vmbra ſi erit meſſis.i.calor qualis eſſe ſolet in meſſe. Videtur quibuſdam reſpicere ad dietam Cæſaris,quia ad tertium calendas martias incertis eſt tẽpeſtas nunc frigida nunc calida non tñ ſic calida vt in vmbris agẽdum ſit, vnde ad libitum,diliget diẽ ſacrificio. Et ita potius dicam in vmbra ſacrificare conſtituiſſe dum luſtrabit agros. Damœtas & Aegon Lyctii.i.cretenſis paſtores illa cantare periti canebunt mihi.i.ad voluntatẽ meam,& Alpheſibœus paſtor ille imitabitur ſatyros ſaltantes.i.ſaltabit ad cantum Damœtæ,& Ægonis ad morem ſatyrorum,hæc.ſ.ſacrificia iam dicta cum cantu & ſaltatione,erunt tibi ſemper &.i.pariter cum i.qñ nos reddemus nymphis.i.deabus locorum in quibus verſamur numinibus & potiſſimum nubium & pluuiarũ directricibus,vota ſolemnia.i.quæ omnibus annis præſtare ſolemus &.i.pariter,cum.i.qñ nos luſtrabimus.i.luſtrando & circũeundo piabimus agros, hoc eſt dum celebrabimus ambarualia dũ.i.donec aut quandiu aper .i. porcus ſilueſtris,amabit iuga montia,& dum piſces amabit fluuios & dum apes paſcentur thymo.i.herba illa mellifero flore,& dum cicadæ paſcentur rore .i. quandiu ſtabit rerum natura . honos .i. veneratio & nomen tuum,& laudes ſup.tuæ manebunt ſemper. Et agricolæ facient quotannis tibi.i. in honorem tuum vota.vt.i.quemadmodum ſup.faciunt Baccho deo vini & Cereri deæ frugum,& quoque .i. etiam, non ſolum Bacchus & Ceres,dãnabis.i.obnoxios facies, votis.i.ad vota per ſoluenda poſtq̃ præſtiterit pro quibus impetrandis voluerunt.

VARIA LECT. DRYADASQVE puellas)In Rom.lib. Dryades latino declinatu. [Nec retia ceruis Vlla dolum meditantur) In codicibus aliquot antiquis, malum,non dolum eſt. quia vero,tertia poſitum eſt,magis placet,dolum. [Ipſæ iam carmina rupes) In Rom.lib.& copula particula inſerta eſt. Ipſæ & iam carmina,rupes,quod non placet. [Deus deus ille Menalca) In Longobardico,& in Mediceo. Ipſe legitur. [En quatuor aras Ecce duas tibi Daphni,duoque altaria Phœbo) Vide an erudite admodum legitur in Longobardico. Ecce duas tibi Daphni, duas altaria Phœbo.vt altaria per appoſitionem legamus,conueniantq́ omnia cum eo quod dictum eſt.En quatuor aras,poſtea diſtinguat, ecce duas tibi Daphni, duas autem Phœbo, quæ tamen Altaria ſint. Illud addam, in antiquis aliquot codicibus, duo altaria abſque particula copulatiua. huiuſmodi pleraque inuenies numeri variandi cauſa poni a poëta. [Crateraſque duos ſtatuam tibi) Duos quidem in codicibus aliquot veteribus legitur,quamuis in Oblongo, & pleriſque alijs duas inſolito genere legatur. In Romano tamen duo ad ſibilum euitandum quod ſtatuam ſequitur. In altero peruetere, dictio abraſa eſt. Duo tamen prius fuiſſe apparet.[Hilarans conuiuia Baccho)In Mediceo libro. Hilaraos altaria Baccho, reliqui omnes conuiuia. [Vina nouum fundam calathis Ariuſia nectar) In Oblongo quidem infundam legitur. Sed id mihi negocium faceſſit, quòd Aruſia dictio nuſquam legitur. Eodem modo in libris antiquis, ſi quidem in antiquiſſimo notæ maioris,& in Oblongo, Aruſia legatur. In altero vero peruetere,atque itidem in Longobardico mediæ illæ literæ abſtraſæ ſunt, vt quid haberet antiqua lectio non diſcernas. In Mediceo Aruſia, media tamen abraſa ſyllaba legitur. Sunt alij libri,in quibus, Areruſia legas. Alij qui corruptius quid oſtendant.

MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus auſtri;
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.

ME. Hac te nos fragilis donabimus ante cicuta.
Hæc nos,formoſum Corydon ardebat Alexin:
Huc eadem docuit,cuium pecus; an Melibœi;

MO. At tu ſume pedum(quod,me cum ſæpe rogaret
Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis, atque ære Menalca.

SERV. REddã pro carmine dona) Ille eum ſupra tantũ laudauerat, hic & laudat & dat munere & cognat. [Sibilus) Hic ſibilus dr res ipſa. Nã ſibila ora, participaliter dictum eſt pro ſibilantia. [Hac te nos &c. Bene anticipat & offert munera, quod ille ſe facturum eſſe promiſerat. [Sume pedum) Virga incurua, vnde retinentur pecudum pedes. [Non tulit &c.) Aut paſtorem quendam pulcherrimum dicit aut Choraulam ſignificat,quem legimus admodum Virg. fuiſſe dilectum. [Paribus nodis) Pari & æquali numero nodoſum. Et honeſte locutus eſt formoſum nobis vel ære, vt ſi dicas, pulcher eſt equus frenis. [Menalca) Vocatiuus eſt. attamen ipſe erat tum dignus amari, id eſt formoſus & delicatus puer.

ASC. QVÆ tibi,&c.)Vt in principio diximus qui hic canunt amici ſunt atque ita certant mutuis ſe donare muneribus mutuoq. ſeſe commendant, vnde Mopſus (vt ſimul ordinem contexam) Quæ,inquit,ò Menalca.quæ dona reddam ego tibi pro tali carmine,q.d.neſcio,nam neq; ſibilus .i. dulcis ſpiritus cum ſtridore ac ſonitu quodam flans, auſtri illius venti venientis .i. molliter ac leniter accidentis,ſup.iuuat me tm .i. intantum,nec litora percuſſu fluctu .i.reſonantia, & dulcia murmura quæ ſunt ad littora ad quæ fluctus confringuntur iuuant.i.delectant me,tam.i.intantum nec flumina quæ currunt inter valles ſaxoſas iuuant me tm quantum,ſup. tua carmina. Ad quod Menalcas. Nos, inquit, donabimus te ante.ſ.priuſquam aliquid muneris in nos conuertis,hac fragili cicuta .i. fiſtula exigua ex cicuta compacta,hæc.ſ. fiſtula docuit nos.i.in ea modulati ſumus, formoſum Corydon ardebat Alexin i.ſecundam Eclogam,totum aũt illud (vt dicunt grãmatici) Ponitur materialiter loco accuſatiui,ac ſi dicã,Chriſtus docuit nos Pater noſter,&c. Hæc eadem.ſ.cicuta aut fiſtula docuit nos, cuius pecus an Melibœi .i. tertiam Eclogam ſupra poſitam.i.hac etiam modulati ſumus duas Eclogas iam ſuprapoſitas, vnde manifeſtum eſt per Menalcam Virg. intelligi. Vnde animaduertendum eſt quòd nuſquam poëta in ſua perſona puerorum amores fateatur, ſicut in perſona Mopſi dicentis. At tu ò Menalca. ſume.i.ſponte quaſi tibi debitum cape pedum .i. baculum quo pedes ouium à paſtoribus comprehenduntur, dum eas ad ſe trahere volunt,ſume inquam pedum formoſum.i.ornatum & honeſtatum nodis paribus .i. pari diſtantia diſtinctis, ac formoſum ære quod ad finem eſt,& in nodis ipſis. quod ſup.pedum Antigenes,aut paſtor,aut cantor ille mollis, non tulit.i.abſtulit à me, & tulit ſecum.i.non obtinuit à me cum rogaret.i.qñ aut quamuis rogaret me ſæpe.i.quamuis peteret ſæpe a me,&.i.

Cicuta quid ſit.

IO. LODOVICI VIVIS.

VT ſuperiore Ecloga de ortu ſeruatoris cecinit ex verſibus Sibyllinis,quos Saloonino applicauit male cohærentes,ita hic de nece atque aſcenſu eiuſdem dñi & dei ex alijs Sibyllæ carminibus, quæ C. Iulio Cæſari attribuit, tametſi ſub Daphnidis nomine. Sunt, qui aiant defleri à poeta fratris ſui mortem. ſed vaticinia ſunt Sibyllæ ab illis verſibus. Extinctum nymphæ, & poſt, Candidus inſuetum miratur limen olympi. Admiſcet poeta de ſuo nonnulla, ex ignorantia veri ſenſus: vt quadraret vaticinio,quo applicabatur. [Montibus in no.ſol.) Qm Mopſus dixerat, potius eſſe vt ſub antro cantarent, iocatur Menalcas ſenior cum iuniore, dicens non auſurum ſe id facere. Mopſum nanqũ victum eſſe in illis montibus cantando,nec quenquam inter paſtores illius regionis inueniri, quam cũ eo certet in montibus,præter Amyntam. is erat adoleſcens æqualis Mopſo,& æmulus.[Quid,ſi idem)Commotus eſt Mopſus ad mentionem æmuli,tam importunam,ſed reſpondet comiter,vt ſeni. non magna eſt laus certare,ſed vincere.quemuis poſſe cum hercule cõgredi,ſed non ſuperare. [Incipe Mopſe prior) Serio iam loquitur ſenior,& oſtendit materias cantatu dignas,ſiue de amorum impatientia, ſiue de artis præſtantia, ſeu de pietate patriæ. [Tu deinde iubeto) Cum ſtomacho. hæc ego poſteaquam cecinero,videbis eſſe talia,vt pudeat te de Amynta facere mentionem.Habet indictionem vox illa deinde,ſicut Græce εἶτα [Lenta ſalix quantum) Senſit offenſum eſſe Mopſum. idcirco oſtendit,ioco ſe illud dixiſſe. & præfert eum Amyntæ. [Iudicio noſtro) Quod rem non vniuerſaliter pronunciat, ſed ita ſibi videri, argm eſt manifeſtius, non ſubeſſe adulationem, ſed bona fide illum loqui. Mopſum aũt par eſt acquieſcere illius iudicio, de quo ſe læſum eſſe arbitrabatur. [Extinctum nymphæ) Daphnidis nomen inducit,ſiue q̃ Daphnis fuit quidam Mercurio genitus adoleſcens formoſiſſimus, ſiue quòd vir Siculus,agris & pecore locuples, ad quem paſtoritij carminis inuentionem nonnulli referunt. Ait ergo,vniuerſam rerum naturam condoluiſſe Chriſto morienti,primum nymphas ipſas.i.cœleſtis illas mẽtes.[Vos coryle teſtes) Cœlum & res inferiores, motu ac perturbatione ſua teſtatæ ſunt,quemadmodum ſuperiora eſſent affecta.[Cum

complexa ſui) Poſt deos ſtatim ſubijcit Rom. matres dij proximam. [Atque deos, atque aſtra) Hoc more gentilitio, nobis abominando. illi enim Iouem ſuum, cum non concederet res ex voto, & ferum & crudelem nuncupabant. noſter vero, hoc eſt verus, attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. [Non vlli paſtos) Conſternatio paſtorum, hoc eſt Apoſtolorum Chriſti, & ceſſatio doctrinæ Euangelicæ in Chriſti morte. vt nec fuerint, qui docerent, nec ipſi auditores voluerunt audire, alienatis omnium mentibus à ſalute. [Daphni tuum pœnos) Vel leones, hoc eſt beſtiæ immaniſſimæ, & à ſenſu humanitatis abhorrentes, indoluerunt neci Chriſti multi videlicet Iudæorum & gentilium, vt Centurio, & Pilatus, & qui reuertebantur Hieroſolymas, percutientes ſua pectora. [Monteſque feri) Nam leonum mugitibus montes reſonabant, & ſyluæ, vt procul exaudiri poſſent ab hominibus. Coryli & flumina de luctu Nympharum teſtata ſunt quoniam aliter ſcire ne quiuiſſemus, non enim inter illas verſamur, montes & ſiluæ de leonibus, nam illi vſum & ſocietatem noſtram fugiunt. Fortaſſis & alluſio eſt ad ruptionem petrarum, & apertionem monumentorum, & terræ motum. [Daphnis & Armenias) Chriſtus nouæ & ſempiternæ religionis fuit auctor, indomita & ferociſſima tigrium colla cicurauit, & aſſueſecit iugum ferre. [Thiaſos inducere Baccho) Ad hiſtoriam hoc pertinere dicit Ser. q Cæſar primus ſacra Liberi patris Romæ inſtituit. Non memini legere me hoc apud alium quenquam, nec eſt veriſimile. nam ante Cæſarem ſacra erant Bac. Romæ ſed non propoſitam interpretandi rationem ſequimur. De Bacchi ſacris potiſſimum meminit, & has antiqui ad animorum purgationem pertinere crediderunt, & ideo Liberum appellatum, quod curis & moleſtijs liberaret animos. [Vitis vt arboribus) Chriſtus caput eſt mundi, & decus vniuerſarum mentium. [Poſtquam te fata tulerunt) Non hoc eſt ita intelligendum vt poſt Chriſti mortem ſint deſerta omnia, nam ſtatim ſubiungitur, Spargite humum folijs. ſed quòd in ipſo Chriſti ſupplicio ceſſarit cœleſtis doctrina, & informatio ad pietatem, quaſique Apoſtolorum mentes exaruerint, & ſuccreuerit in illis pro fiducia metus, & deſertio, & fuga à vita & ſalute ſua. de quibus eſt, quod ſequitur. [Grandia ſæpe quibus) Apoſtoli, quibus primis doctrina atque inſtitutione Chriſti exculta, mandata, & concredita fuerant ſemina æternæ felicitatis, cum ipſis percipiendæ, tum tranſmittendæ in alios ac diuulgandæ, florea emiſerunt primum, & a ſemine degenerantes, & a fructibus nos inſecutis. [Spargite humum folijs) Poſt Chriſti autem reſurrectionem ſequitur rerum vniuerſarum innouatio ac reparatio, & noua lætitia paſtoribus oſtenſa, nempe Apoſtolis, quos Dominus gregi ſuo paſtores dedit. [Et tumulum facite) Memoriam ſempiternam mortis Chriſti, quam eccleſia ſemper habet præ oculis. quid enim aliud eſt tumulus, quam monimentum mortis? [Et tumulo ſuper addite carmen) Hæc erit mortis Chriſti ſuperſcriptio, hoc elogium. [Daphnis ego, in ſiluis) Ne adſcribatis, vt reliquis mortuis, hic ſitus eſt ille. Iſte enim viuit, non ſolum in terris, ſed etiam inter ſidera notus, & charus hominibus atque angelis. [Hinc vſque ad ſidera) Filius Dei de cœlo deſcendit, vt homo fieret, rurſus factus homo, & terra aſcendit in cœlum. Chriſtus ergo homo, a terris cœpit eſſe notus, & peruenit vſque ad cœlum. [Formoſi pecoris cuſtos) Ipſe formoſiſſimus, potiſſimus, optimus, non niſi formoſus, pulos, bonos ad paſcua & regnum, ſuum admittit. ipſe tales eos facit, qui ſe illi reformandos prorſum ac effingendos concredunt. De hoc eſt verſus, In Pſalmo xv. quo dominus ipſe loquitur. Sors hæreditatis meæ cecidit mihi præclara, etenim hæreditas mea præclara eſt mihi. Sortitus eſt Chriſtus angelos, & ſanctos homines. iſti ſunt pecus paſtoris ſpecioſiſſimi forma præ filijs hominum in cuius labijs gratia eſt diffuſa. [Tale tuum carmen) Si carmen de nece Cæſariana, acerba alioqui amici Octauiani. & quæ multis nocuit, nemini profuit tam gratum fuit paſtori, quid erit nobis cōmemoratio ſupplicij Chriſti? à quo in genus humanum redundauit ſalus ſempiterna. [Nec calamis ſolum æquiparas) Quia Mopſus indignabundus æmuli mentione dixerat, Tu deinde iubeto certet Amyntas, nunc Menalcas ſpreto æmulo parem illum magiſtro pronunciat. & hæc laus gratior eſt Mopſo. prior enim illa, Lenta ſalix quantum &c. ad leniendum irritatum animum videri poterat prolata, & appoſita, nunc ſumpto carminis experimento, verior eſt, & certioris iudicij, ex re nata, non ex tempore. [Fortunate puer) Exclamatio, non ex approbatione ſolum cantus, ſed admiratione quoque. [Nos tamen hæc quocunque modo) Adeo Mopſi carmen probat, vt ſe paris facturum neget, ſed quocunque modo vicem ſuam cantandi expleturum. [Daphnimque tuum) Quia abs te prius commemoratum & laudatum, vel quia tu illius hæredi Octauiano es familiaris. [Amauit nos quoque Daphnis) Non poteſt hoc de Virgil. intelligi, quem credo Cæſari nunquam eſſe cognitum, ac ne viſum quidem. Erat enim Virgil. puer adhuc, cum Cæſar eſt occiſus, nec Cicero. quidquam vidit vel audiuit Virgil. qui vix duobus annis ſupereſt fuit Cæſari. Commentitium porrò eſt illud, quod ſcribit neſcio quis in Virgil. vita, vt alia illic permulta, hauſta de vulgi ſermonibus & fabellis, exclamaſſe Cicer. Magnæ ſpes altera Romæ. Itaque ſub perſona dicuntur Menalcæ ſenioris Virgil. dubium tamen, vter eſt Virg. Mecœnatem autem laudes illius celebrat, à quo fuerit dilectus. Quid non debet qui diligitur? qui non fortunas amantis reſpicit, ſed amantem ipſum? [An quidquam nobis) Reſponſio mollis, iuxta Sapientis ſententiam, frangit iram. Iam placatior Mopſus, & blandior, reſpondet ad id, quod dixerat quocunque modo. Imò non dubito, inquit, quin cantio tua futura ſit optima, & quòd de tam fœcunda materia, & quòd iam prima laudata mihi ab Stimicone, quem ego exiſtimo poſſe ea de re cenſere. itaque magni muneris loco erit mihi, eam audire. [Candidus inſuetum) Prius decantauit Sibylla mortem, hic aſcenſum ad cœlos & æternitatem regni. Humanitas Chriſti in cœlum ſublata, gaudet ſpectare ſubiecta ſibi eſſe omnia, quòd ex ſacris oraculis diſcimus. [Nubes, & ſidera) Cœleſtia omnia, & terreſtria. [Ergo alacris ſiluas) Ex aſcenſu Chriſti in cœlum maxima dimanauit lætitia, in Apoſtolos primum miſſo ſacroſancto ſpiritu, inde in homines omnes: Aſcendens, inquit, in altum, captiuam duxit noſtram captiuitatem, dedit dona hominibus. [Nec lupus inſidias pecori) Pax Chriſti quæ exuperat omnem ſenſum ſuperiorem cum inferioribus, ferocium cum manſuetis, aſtutorum cum ſimplicibus, exæquante omnia charitate, & reddente tuta omnia & ſecura. [Amat bonus otia Daphnis) Charitas enim peculiare præceptum eſt Chriſti, & pax, & hæreditas. [Ipſi lætitia) Spiritus ſanctus diffuſus eſt in cordibus noſtris. per Ieſum Chriſtum, inquit, Paulus. hac lætitia repleti, agnoſcemus, qui ſit Chriſtus Ieſus & profitemur deum eſſe. Nemo enim dicit Domine Ieſu, niſi in Spiritu ſancto, & in Euangelio, Beatus es Simon Bariona, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus, qui eſt in cœlis. Montes vero, id eſt proceres Eccleſiæ & doctiſſimi quique, rupes, id eſt mediocres, & arbuſta. hoc eſt plebs infima omnes Chriſti diuinitatem aperte profitentur, & adorant. [Menalca) Ad afflictum, & lugentem mortem Chriſti dicitur, quid tu fles? quin lætiſſimo es animo? Deus enim eſt ille. Quid quæris viuentem inter mortuos? Deus eſt, viuens in æternum. Vnde & lætitia redit cordibus, & ſpes optima beatitudinis. quod & proximo precatur verſu, vt omen confirmet, velutque ratum eſſe, quod nos de illo nobis pollicemur, ex ipſius præceptis ac iuſſu. [Sis bonus ò felixque tuis) Bene tuis, qui tibi fident qui ſe tibi quoad poſſunt adiungunt, & in tuum patrocinium confugiunt tanquam in aſylum, & fac plane tuos illos omnes, qui te implorant. [En quatuor aras) Hue fortaſſe Virg. de ſuo addit, more gentilitio. Et multus eſt in mentione Apollinis, vel propter carmen paſtoricium, vel quia poëtarum omnium eſt deus, vel propter Cæſarem Auguſt. Quod ſi hoc quoque eſt ex Sibylla, ſignificatur adoratio humanitatis Chriſti in Daphnide, & diuinitatis in Apolline. Iccirco de Daphnide aras dixerit, de Apolline altaria. hæc enim dicuntur eſſe deorum ſupremorum, ſicut aræ illorum, qui ex mortalibus ſunt facti dij. Quin & Chriſtus ipſe Phœbus eſt, hoc eſt ſol iuſtitiæ, ac veritatis. [Et multo in primis) Sacra Chriſti, non vt mortui cum mœrore, celebrantur cum ſilentio & luctu, ſed cum lætitia & hilaritate, vt viuentis, & regnantis, & interpretis ſempiternæ pacis noſtræ, & gratiæ apud patrē. [Hæc tibi ſemper erunt) Sacrificium Chriſti, & cultus eius in Eccleſia, non accipiet finem niſi cum humano genere, & vicibus naturæ rerum hic eſt, inquit, calix noui & æterni teſtamenti. Paulus: Quoties panem iſtum edetis, & de calice bibetis, mortem domini annunciabitis donec veniat. [Vt Baccho, Cererique) Vt dijs maxime neceſſarijs in vita, & ſine quibus homines propagare non poſſunt genus, ita & tibi fiēt vota. Nec tu minus quā illi, potes. nam quemadmodum illi annuūt optatis, & ita & tu facies. [Hæc nos, formoſum) Hinc colligi aliquibus poſſet, Menalcam eſſe Virg. ſed non eſt. nam non ſolet Virg eam perſonam, quam ſumit, attribuere alteri. Tu maior, tibi me eſt æquum parere Menalca. Et laus illa, Nec calamis tantum æquiparas, ſed voce magiſtrum. In Virg. potius competit. Fortaſſe duo ſunt paſtores alij, prætermiſſa Virgilij perſona.

Sexta

ASC. S Exta canens, vt varietate placeat poëta, oe in ſingulis carminibus rem ex commodo ſuo ſinxiſſe dicatur, in 6. Ecloga cum honorifica præfatione ad Varum amicum habita, recitat rerũ primordia fabuloſa nõnulla interſerens. Et quia paſtorum peritiam ea res tranſcendit non in paſtorũ, ſed in ſua perſona cõmemurat ne tñ à Bucolico officio alienum ſit carmen docet à paſtoribus Sileno extortũ, vnde quis facilius eſt recitat quam excogitare carmen de rebus philoſophicis prudenter Silenum, id excogitaſſe docet. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Sexta ſupple. Ecloga canens, id eſt laudans & commendans, hoc carmine, Varum amicum, Virgil. virum & coauditorem Syronis epicurei recitat plurima primordia, id eſt principia, & prima exordia rerum, quę conſtant, id eſt manifeſta ſunt Sileno, & hoc Phœbo cantaute. Nam ea Phœbus cantauerat ad Eurotam. vt ad finem Eclogę dicetur.

ARGVMENTVM ASCENSIANUM in ſextam Eclogam, quæ Varus, aut potius Silenus inſcribitur.

Sexta canens Varum recitat primordia rerum
Plurima, quæ Phœbo conſtat, cantante Sileno.

ARGVMENTVM.

V Aro hæc ſcripta eſt. in qua tamen etiam de Gallo quædam perhonorifice dicta ſunt Silenum facit canentem rerum primordia ex Epicuri ſententia, tum ſubtexentem fabulas quaſdam iis, & numeris, & verbis, vt ad elegantiam, & iucunditatem nihil addi poſſit.

SILENVS.

ECLOGA SEXTA.

P Rima Syracuſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſiluas habitare Thalia.
Cum canerem reges, & prœlia Cynthius aurem
Velit, & admonuit: paſtorem Tityre, pingues
Paſcere oportet oues, deductum dicere carmen.
Nunc ego (nanque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine muſam,
Non iniuſſa cano. ſi quis tamen hæc quoque, ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ Varæ myricæ,
Te nemus omne canet. nec Phœbo gratior vlla eſt,
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.

SERV. P Rima Syracuſio dignata eſt ludere verſu) Noſtra, Romana inquit, muſa non erubuiſſe ſiluas ante committere. i. imitari Theocritum Syracuſanum & Bucolica ſcribere. Syracuſio autem græce ait, nam latine Syracuſanus dicimus. Noſtra. i. Romana: vt, Tu quoque littoribus noſtris. Et dignata eſt, ſic dixit, quaſi ex loco ſuperiore [Siluas habitare) Sicut, Atque humiles habitare caſas. [Thalia) Muſa. ſ. & Græce ait, θάλεια. Nam Latine Thalea debuit dicere, ſicut μήδεια, cytherea, ſed propter euphoniã contempſit ſuas regulas, & ideo in græcitate permanſit. [Cum canerem reges & prœlia) Cum canere vellẽ. Et ſignificat aut Aeneidẽ, aut geſta regum Albanorum, quæ cœpta, omiſit, nominum aſperitate deterritus. [Cynthius) Apollo a Cintho monte Deli, in quo natus eſt. [Aurẽ vellit) i. mouit. vt alibi, Poſteſque à cardine vellit. Aureum aũt ideo, quia memoriæ conſecrata eſt, vt frõs Genio, digiti Mineruæ, genua Miſericordiæ. [Deductum dicere carmen) Tenue. Tranſlatio à lana, quæ deducitũ in tenuitatem. [Nunc ego) Ordo eſt.: Nunc ego agreſtem tenui. [Meditabor arũdine muſam) i. carmen ruſticum ſcribam. [Nanque ſuper tibi erunt) Superabundabunt tibi, inquit, O Vare, qui ambiant tua facta deſcribere. Hic aũt Varus Germanos vicerat, & exinde maximam fuerat & gloriã & pecuniam conſecutus, per quem Virgilius meruerat plurima. [Triſtia condere bella) Epitheton perpetuum bellorum. [Nõ iniuſſa cano) Vel à Pollione, vel ab Auguſto, vel à Mecęnate. [Hæc quoque) Licet vilia, ſicut Theocriti. Et hoc dicit, Si quis licet ruſtica, legere fuerit iſta dignatus, tuas tñ in his laudes inueniet. Nam p myricas, & nemora, Bucolica ſignificat. [Nec Phœbo gratior vlla eſt) Nec. n. pagina vlla Apollini eſt gratior, quam quæ Vari nomen geſtat in titulo. Quod ideo dicit, quia hanc Eclogam conſtat in honorem Vari eſſe perſcriptam. Dicitur aũt ingenti fauore à Virg. fuiſſe recitata, adeo vt cum eam poſtea Cytheris cantaſſet in theatro, quẽ in fine Lycoridem vocat, ſtupefactus Cicero, cuius eſſet, in theatro requireret. & cũ eum tandem aliquando vidiſſet, dixiſſe dicitur, & ad ſuam, & ad illius laudem, Magnæ ſpes altera Romæ. Quod iſte poſtea ad Aſcanium tranſtulit, ſicut commentatores loquuntur.

P RIMA Syracuſio) In huius ſextæ Eclogæ principio poëta i ſua pſona loquens vt quaſi in totum Bucolicum carmen exordiat, vnde nõnulli hãc 1. Eclogam eſſe voluerũt. Alloquitur aũt Varũ amicum & contubernalẽ dicẽs. Noſtra Thalia. i. florida muſa dignata eſt prima. i. ante oẽs alias, hoc eſt licet ſit materia humilis, tñ non aſpernata eſt ludere. i. tenuiter canere verſu Syracuſio. i. Theocriti poëtæ Syracuſani, neque erubuit. i. turpe putauit aic verecundata eſt habitare ſiluas. i. immorari in rebus paſtoralibus, & ſiluestribus de ſcribendis. Cum. i. qñ canerẽ. i. canere vellẽ reges, & prœlia. i. heroica carmina, quibus reges & eorum prœlia decantari ſolent, Cynthius. i. Apollo vellit aurẽ, & pro. i. admonuit (quia q admonitos faciunt aures vellere ſolent) admonuit aũt dicens ò Tityre oportet. i. decet paſtorẽ paſcere pingues oues, & dicere carmen deductum. i. extenuatũ, & gracile quale eſt Bucolicũ. Et ideo ſup. ò Vare nanque ſupererunt. i. ſupra q̃ ſatis erunt ubi qui cupiant dicere. i. diſerte cõſequi tuas laudes, & condere. i. condite enunciare, bella triſtia non tibi, ſed quibus ea intuliſti. Nam quæ alijs & pcipue matribus triſtia ſunt alios iuuant & delectant bella, vnde dicit Horat. 1. car. Multos caſtra iuuant & lituo tubæ Permiſtus ſonitus bellaque matribus. Deteſtanda honeſtius aũt de Varo dicit, q multi cupient dicere q̃ dixiſſet q multi dicent. Nam per hoc q dicit multos cupere innuit claritudinem geſtorũ Vari illorum conatus ſuperaturam, quia ergo multi cupient dicere tuas laudes, ego meditabor. i. exercebor nunc agreſti arũdine. i. ſtylo gracili, & agreſti muſam agreſtẽ. i. carmen Bucolicum.

colicum. Et ſi dicat Varus. At qui nō potius Cęſaris arma canis, dicit non cano iniuſſa, imò cano iuſſa ab Aug. & tñ ſi quis leget quoque.i.ēt hæc.ſ.humilia, ſi quis inq̃ leget captus amore.ſ.noſter aut muſæ noſtræ, cuius ornatu ac ſpecie capi nemo poteſt, vt innuit, O Vare noſtræ myricæ .i. argumenta humilia & materiæ Bucolicæ ſup. canent te, & omne nemus.i.ſilua amœna canet te nec vlla pagina.i.carta ſup. erit gratior.i.acceptior Phœbo.i.Apollini muſarum præſidi. quàm ſup. ea quæ præſcripſit.i. in fronte aut titulo ſcripſit ſibi nomen. Vari, q.d. nihil Phœbo iniuito de Varo cecinero cum rerum ab eo geſtarum claritate adiutet.

Pergite Pierides. Chromis & Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre iacentem,
Inflatum heſterno venas, vt ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa iacebant,
Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat) inijciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſuperuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima, iamq́ue videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quò vincula nectitis? inquit.
Soluite me pueri: ſatis eſt, potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. ſimul incipit ipſe.
Tum vero in numerum Faunoſq́ue, feraſq́ue videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea.
* Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno.
Nanque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina terrarum, animæq́ue, mariſq́ue fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis, vt his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreuerit orbis:
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas:
Iamq́ue nouum terræ ſtudeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadunt ſummotis nubibus imbres,
Incipiant ſiluæ cum primum ſurgere, cumq́ue
Rara per ignotos errent animalia montes.

SERV. PErgite Pierides) hortatur muſam ad referenda ea quæ Silenus cantauerat pueris. Nam vult exequi ſectam Epicuream quam didicerant tam Virgilius quàm Varus, docente Sirone, & quaſi ſub perſona Sileni, Sironem introducit loquētem, Chromim autem, & Mnaſylum ſe & Varum vult accipi. Quibus ideo coniungit puellam, vt oſtendat plenam ſectam Epicureā, quæ nihil ſine voluptate vult eſſe perfectum. [Chromis & Mnaſylus) Iſti pueri ſatyri ſunt. [Inflatum) Impletū venas, figura ie. [Iaccho) Aut vino, aut Libero patre, qui etiam Iacchus vocatur. [Serta procul) Modo prope. Nam intulit. [Tantum capiti delapſa, vt oſtenderet non longius prouolutam eſſe coronam. [Attrita anſa) Frequenti.ſ.potu. [Ipſis ex.) Ex ipſis, vt tranſtra per & remos .i. per tranſtra. [Timidis) Pro timentibus. Nam timidus eſt q ſemper timet: Timens vero qui ad tempus formidat ex cauſa. Aut re vera timidis, quia pueris per ætatem naturaliter timor eſt inſitus. [Soluite me pueri, ſatis eſt potuiſſe videri) Sufficit enim quia potui à vobis videri. Quod ideo dicit, quia ſemidei, cum volunt tantum, videntur, vt Fauni, Nymphæ, Silenus. Poteſt & aliter intelligi, Soluite te me, ſufficit quòd alis vobis viſus ſum, vt ligari poſſim. [Huic aliud mercedis erit) Nymphæ minatur ſtuprum latenter, quod verecunde dixit Virgilius. [In numerum ludere) .i. ſaltare ad modum rhythmi & cantilenæ [Motare cacumina) Quaſi hoc genus ſaltationis vult eſſe in arboribus cacuminum motu [Parnaſia rupes) Mons eſt Theſſaliæ Apollini conſecratus. [Rhodope & Iſmarus) Montes Thraciæ, in quibus Orpheus conſueuerat canere. Et h.d. Nō tamen iſti montes gaudent cantante Apolline vel Orpheo, quantum cantante Sileno lætatus eſt mundus. Nanque etiam paulo poſt dicturus eſt, Ex inuiso proceſſit veſper Olympo. [Nanque canebat vti magnum per inane coacta ſemina) Variæ ſunt philoſophorum opiniones de rerum origine. Nam alij dicunt omnia ex igne procreari, vt Anaxagoras, Alij ex humore, vt Thales Mileſius, vnde eſt, Oceanumq́ue patrem. Alij ex quatuor elementis, vt Empedocles, ſecundum quem ait Lucretius, Ex imbri terra atque anima naſcuntur & igni Epicurei vero quos nunc ſequitur, nihil horum comprobant ſed dicunt duo eſſe rerum principia corpus & inane. Omne enim quod, aut continet, aut continetur. & corpus volunt eſſe athomos.i.quaſdam minutiſſimas partes que τομὴν.i.ſectionē non recipiunt. Vnde & atomi dictæ ſunt quas Lucretius minutiores dicit eſſe illis corpuſculis, quæ infuſis per feneſtram radijs ſolis videmus. dicit etiam illis nec viſum poſſe accidere. Inane vero dicūt ſpatium in quo ſunt atomi. De his itaq; duobus principijs volunt iſta quatuor procreari, ignē, aërem, aquam, terram, & ex his cetera, vt illa duo elementa ſint, hæc vero quatuor ſynthetha.i.compoſita ex alijs duobus, præſtent originem alijs omnibus rebus. Hac autem ratione comprobant ex atomis & inani omnia eſſe, q nihil eſt in rerum natura quod non & corpus habeat, & quia vno recipit ſectionem, indicet etiā inanitatem. [Vti magnum per inane coacta Semina) Canebat, inquit, mundi principium .i. quemadmodum coactæ & collectæ atomi per magnum inane fuiſſent origo ignis, aëris, terrarum, & maris. nam femina, atomos dicit. Dicimus hæc atomus, & hæ atomi. [Animæque) Id eſt aeris, vnde & venti ſunt. [Liquidi ignis) Puri.i.ætherei. [Omnia & ipſe tener &c.) Ante orbis, & ſic omnia quę in orbe ſunt. Nam mutato ordine ait, primo omnia, & ſic orbis. [Concreuerit) Collectus & informatus ſit. [Tum dura, &c.) Canebat etiam quēadmodum terra rerum ſumpſerit formā. [Iamq́ue nouum &c.) Canebat quemadmodum poſt hæc ſtupeant terræ ſolis ortum, & quēadmodum cadant imbres nubibus in altum leuatis. Naturale enim eſt vt nubes cum cœperint ſoli eſſe vicinæ eius calore ſoluantur in pluuias. Vnde & in Georg. ait, de ſignis ſerenitatis, At nebulæ magis ima petunt. [Incipiant ſiluæ) Bonum ſanè ſecutus eſt ordinem, vt poſt ſolis, & pluuiam commemorationē diceret ortas ſiluas, & animalia cuncta procreata.

* Verſus hic in quibuſdā codicibus non habetur.

ASC. PERGITE Pierides) p modum inuocationis coartatur muſas, vt pergant.i. perſgant & perficiant quod prætendit enarrare, videlicet quo pacto Silenū inuenerint paſtores, & quæ carmina ab eo audierint, qd dixit cū decoro fingit poëta, & ſi Seruio credimus per Chromim Varum & ſe per Mnaſylum intelligit per Silenum aūt Syronem epicureū ſub quo ſimul ſectam Epicuream didicerant. Ea ordine patebit ſnia. Ordo autem talis eſt, O Pierides.i.muſæ ratum inda_actrices, pergite.i.peragite aut perigite, & ad optatum finem dirigite, quod dictum velim, inde quaſi incipiant muſæ. incipit narrare dicens. Chromis & Mnaſylus ſatyri illi pueri.i.adhuc in ætate puerili exiſtentes (intelligit aūt Varum & ſe) videre Silenum, ſatyrum illum nutritorem Bacchi iacentem in antro ſomno.i.propter ſomnum, inflatum venas.i habentem venas inflatas Iaccho .i. Baccho, hoc eſt, vino, heſterno, id eſt pridiano, hoc eſt, quod pridie eius diei biberat, vt ſemper.ſ. ſolitum erat inflatum Serta, id eſt coronæ ex pampinis quas ſibi poturo imponere ſolebat, iacebant procul, id eſt, longe ab ipſo delapſa capiti, id eſt de capite tantum, id eſt, intantum & tam longe (quia rarum eſt procul accipi pro eo quod eſt prope, ſi tamen hic ita accipiendum eſt, vt Seruius vult ſit ordo. Serta iacebant procul, id eſt, prope delapſa tantum, id eſt tantummodo capiti) & cantharus.i.poculum potiſſimum vt videtur fictile, grauis.i.magnæ capacitatis, attrita anſa.i.hñs anſam attritam pendebat ſup. illic, aut potius, pendebat anſa attrita.i.per anſam attritam ex frequēti vſu, eſt .n. anſa quo accipitur poculum in modum circulus, & pueri, ſup agreſſi.i.adorti vt terribilem iniciunt ſup. ipſi vincula ex ipſis ſertis, vnde patet quòd ſerta remotius iacebant, nam ſi propius iacuiſſent non eis ad vincula conficienda vſi fuiſſent, cū vt dicetur timidi eſſent. Aggreſſi aūt ſunt, nam .ſ. Sylenus luſerat .i.deceperat & fefellerat ſæpe ambos.ſ.pueros, ſpe carminis, hoc eſt promiſerat eis ſæpe carmen quod reddere recuſauerat. Ægle nympha ſplendida addit ſe ſociam, & ſuperuenit timidis, ſupp. pueris Ægle inq̃ pulcherrima.i.formoſiſſima, naiadum .i. nympharum aquarum pingit ipſi iamq́. videnti, aut addit ſe ſociam nanque ipſa pingit.ſ.Sileno iam expergefacto frontem & tpa .i. latera capitis, moris ſanguineis.i.ſanguinei coloris. Ille.ſ.Silenus ridēs dolum .i. quia per dolum vtpote cū dormiret ipſum vinxerant, inquit,

inquit, ô pueri quo .i. ad quid & ad quem finem nectitis vincula, id eſt arcte ligatis me? ſoluite me ſatis eſt potuiſſe videri, id eſt quod potui a vobis videri cum nō viſus eſſem ſi noluiſſem, ſemi dei.n. vt faunum, & ſatyri, & nymphæ non videbantur niſi dum vo lebant) Cognoſcite .i. accipite à me carmina, quæ vultis .i. ſcio quod carmina vultis, diſſoluite ergo me, & canam vobis. carmina ſup. erunt vobis pueri merces .i. in mercedem quod me ſolueritis, aliud mercedis .ſ. ſtuprum, aut concubitus erit huic .ſ. puellę Ægle, & ſimul hoc .ſ. dicens, ipſe incipit ſup. carmen ſuum, aut canere. Regula eſt. Venuſtius dictiones partitiuæ ad neutrum genus redactæ, & quaſi fixæ tantæ ſubſtantiua ſua in genitiuo regunt, quàm ſi cum eis in eodem caſu regantur. vnde venuſtius dixeris. Aliud mercedi erit huic quàm alia merces. [Tum vero in numerum &c) Recitet igitur vt inſtituerat carmen ipſius Sileni, cuius tantum dulcedinem eſſe docet vt totus mundus eo gaudeat, in qua re ſatis aperta eſt allegorica, nam ſi Silenus eſt nutritor Bacchi, Bacchus autem pro vino accipitur, quod amœnitate & grata temperie nutritus, non eſt mirandum ſi eo cantante totus mundus gaudeat, cum ſub amœna ſerenitate etiam volucrū ſit concentus in agris, vt alibi docet auctor noſter. Ordo eſt. Tum vero .i. maxime tunc videret .i. quilibet videre potuiſſet, & Faunos .i. deos illos ſilueſtres à fando ductos, & feras ludere .i. ſaltare. in .i. ſecundum numerum .i. modulos carminis, & videres, tum .i. tunc quercus, rigidas .i. duras, & difficulter flexibiles, motare .i. frequenter mouere, & notare cacumina .i. ſummitates ſuas. Nec rupes parnaſia quæ eſt in Parnaſo mōte Phocidis gaudet .i. exultat tantum .i. intantum Phœbo .i. Apolline, nec Rhodope, & Iſmarus mons vterque Thraciæ miratur tantum .i. intantum Orphea .i. vatem ſuum clariſſimum, qui ſiluas, & ſaxa poſt ſe dulcedine cantus ſui traxit, Quantum omnis mundus gaudet Sileno cātante .i. dum Silenus cantat. Nanque pro quia ſup. Silenus canebat vti .i. quemadmodum ſemina, id eſt prima elementa, hoc eſt atomi ſm Lucretium, & ante eum Democritum, fuiſſent coacta .i. concreta, & conglutinata, p magnum inane .i. ſpatium capax rerum priuſquam eſſent ſem na inquam terrarum, & animę, id eſt aëris, & maris .i. aquarum, & ſimul .i. pariter liquidi .i. elemētaris, & puri ignis, & canebat, vt .i. quemadmodum omnia exordia .i. origines, & principia rerum, ſupp. concreuerint .i. confecta, aut compoſita ſint, ex ſup. his primis .ſ. ſeminibus atque elementis. & vt ipſe orbis .i. globus mundi tener .i. adhuc fluidus, nec ſatis ſolidus concreuerit .i. conſolidatus ſit, atque coaluerit his primis .ſ. elementis vocatis ſaltem. Tum .i. deinde ſupp. canebat vt ſupp. orbis mundi ceperit .i. inceperit durare .i. durum efficere ſolum .i. terram quæ ſolida eſt, & diſcludere Nerea .i. aquas fluuiales Ponto .i. ab aquis ſalſis, & marinis, & vt ſup. orbis mūdi ceperit ſumere paulatim formas rerum, quæ omnia Metam .i. Ouid. graphice deſcribit, nec illic, aut hic dicta multum abhorrent ab Geneſi catholica, niſi quod creationem ea nihilo non potuit in animos ethnicorum cadere. itaque Chaos, aut atomos, aut hylen ab æterno poſuerunt. Et canebat vt ſup. terræ .i. gentia in terris ſtopeant ſolem nouum .i. recens ortum, ac formatum, luceſcere .i. lucem ſuam diffundere, altius .i. in regione altiore ſitum. atque vt ſupp. imbres cadant .i. decidant in terras, & hoc nubibus ſummotis .i. ſublatis, hoc autem eſt aut ſurſum latis, quia vapores trahuntur ſurſum vnde nubes fiant, & id phyſice dictum eſſet, aut clam amotis, & id ſecundum vulgus imperitum, quod cū neque ſcientiam, neque experientiam haberet, ſtupebat quo nubes diffugerint ignorans quod in pluuias reſolutæ eſſent, cum, id eſt quo tempore ſiluæ incipiant primum ſurgere, id eſt oriri ex pluuia .ſ. & cum animalia rara, quia nondum per propagationē multiplicata, cum ſecundum æthnicos prima ex ſole, & limo procreata eſſent occulta virtute cœleſti, & ſecundum fidem a deo creata eſſent, errent per montes ignotos .i. in quibus nunquam prius fuerant cum iam tum primum producta eſſent. Mancinellus tamen vult vt ordo ſit. Et canebat, cum, id eſt quo tempore ſiluæ incipiant primum ſurgere, & cum primum rara animalia errent per ignotos montes, ſed non minus concinna eſt conſtructio atque ſententia, ſi dicatur vt prius, canebat vt imbres cadant ex nubibus ſummotis .i. ſurſum latis tunc cum ſiluæ incipiant primum ſurgere, & cum animalia errent primum per ignotos montes, quia ſecundum phyſicos ex pluuia naſcuntur ſiluæ. hoc eſt pullulant arbores, & naſcuntur gramina quę vt paſcantur errare ceperunt animalia per ignotos montes, aut etiam ipſa, vt dixi, poſt pluuiam ex limo per ſolem ſecundum gentiles tunc primū formata erant. Regula eſt. Propriorum nominum prima potiſſimum ſyllaba cuius quantitas generali regula non agnoſcitur ad placitum ferè ponitur, vnde prius Silenum pueri prima longa. Et hic cantante Sileno eadem correpta dicit. In Aeneide autem Sichæus prima communi profertur. Dico eius quantitas, &c. quia ſi poſitione aut diphthongo producatur non poſſit corripi vt Scylla Dædalus. — *Regula.*

VARIA LECT.

CHROMIS, & Mnaſylus) In Romano libro ſcribitur Mnaſillus, duplicato ll, & per i, præterea Valerius Probus Mnaſilos, per os legit. [Spe carminis ambos Luſerat) In libris antiquis ambo legitur. [Iamque videnti) In aliquot antiquis libris, Nanque videnti. [Quò vincula nectitis?) In antiquis aliquot libris. Quid vincula. [Motare cacumina quercus) Motare quidē in antiquis alijs libris, ſed in Longobardico, Mutare habetur. [Nec tantum Rhodope miratur) In Romano libro, & in Oblongo, Mirantur legitur. [Altius atque cadunt) In Romano libro, Vtque legitur. Sed atque receptum. [Rara per ignotos errent animalia montes) In Romano libro legitur, Per ignaros.

CONST. FANEN.

LICET interdum animaduertere aliquibus in locis prætermiſſa, aliquibus ſuperaddita eſſe verba ſcriptorum male eruditorum vitio, cum apud poetas, tum apud ſoluta oratione ſcribētes. Vti in vij. Bucol. ecloga quos apponam verſuum vltimus tradendis obliterandusq. ea albo Virgiliano veterum exemplarium teſtimonio, & rationis vinculo arguitur. Verſus hi ſunt. Tum vero in numerum, faunosque feras videre Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus. Nec tantum Rhodope miratur & Iſmarus Orphea. Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno. Is igitur, quem dixi verſus, in duobus libris, altero vetuſtiſſimo priuata, altero mediæ antiqitans, in pub. vaticana bibliotheca non inuenitur, Sed ſuperadditus a neſcio quo ſtructuræ ignaro ex Honorati commentario ita dicentis. Nam ita gaudebat mundus, vt inde dicat. Et inuito proceſſit veſper Olympo. Atque vt e, Virgiliana familia libenter illum eijcias, primam in Sileno ſyllabam claudicantem aduerte, quæ corripi ratione contra nitente non poteſt, cum à græcis diphthongum excipiat. ſic enim ab illis Silenus ſcribitur, σειληνὸς. unde, à quibuſdam male cum y, ſcribendus præcipitur, à quibuſdam male ll, duplici exaratur. Conſtructio autem pulcherrima in hunc modum. Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſia rupes, quantum Fauni, feræ, quercus Sileno gaudent. Nec tantum Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea, quantum fauni, feræ, quercus mirantur Silenum. De Silenus, autem non iniucunda quædam dicturus fueram ex Pauſania, niſi me amicus meus monuiſſe, ea iam in cōmentarios fuiſſe relata, hoc tamen dixero Silenum hiſtorici etiam nomen eſſe Plutarcho, & Ciceroni, qui inter cetera quæ compoſuit, opus de Aetna condidit, vt teſtis eſt Stephanus in palice.

Hinc lapides Pyrrhæ iactos, Saturnia regna,
Caucaſeasque refert volucres, furtumq́. Promethei.
His adiungit, Hylam nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent, vt littus Hyla Hyla omne ſonaret.

SERV. HInc lapides) Quæſtio eſt hoc loco. Nā relictis prudentibus rebus de mūdi origine, ſubito ad fabulas trāſitū fecit. Sed dicimus aut exprimere eum voluiſſe ſectā Epicuri, q̄ rebus ſerijs inſerit ſemper voluptates, aut fabulis plenis adminiſtrationis puerorū corda mulcere. Nā fabulæ, cauſa delectationis inuentę ſunt, vt ipſe in Georg. docet dicens, Cetera q̄ vacuas tenuiſſent carmina mentes. Quod aūt dicit. [Regna Saturnia) Fabularū ordinem vertit. Nam quo tpe Saturnus regnauit, in terris nō fuit diluuium, ſed ſub Ogige Rege Thebanorū. Secundum aūt diluuium fuit ſub Deucalione, & Pyrrha. Sanè ſciendū, & per diluuium, & per ecpyroſin ſignari temporū mutationem [Caucaſeasq. refert volucres, furtumq́. Promethei) Et hic fabulæ ordinē vertit, q̄ talis eſt. Prometheus poſt factos à ſe hoies, dī auxilio Mineruæ cœlū aſcendiſſe, & adhibita ſacula ad rotā Solis, ignē furatus, quē hoibus indicauit. Ob quā cauſam irati dij, duo mala immiſerūt terris, febres, maciē, & morbos, ſicut, & Sappho, & Heſiodus memorat [illegible]. Quod tangit, & Horat. dicens, Poſt ignē æthera domo Subductum macies, & noua febrium Terris incubuit cohors. Ipſum ēt Prometheū per Mercurium in mōte Caucaſo religauerunt ad ſaxum, & adhibita eſt aqla, q̄ eius cor exederet. Hæc aūt omnia non ſine rōne finguntur. Nam Prometheus vir prudētiſſimus fuit. Vnde ēt Prometheus ductus eſt ἀπὸ τῆς προμηθείας .i. à prouidentia. Hic primus Aſtrologiā Aſſyris īdicauit, quā reſidēs i mōte altiſſimo Caucaſo, nimis cura, & ſolicitudine deprehenderat. Hic aūt mōs

poſitus

poſitus eſt circa Aſſyrios vicinus pene ſideribus. Vnde etiam maiora alia demonſtrat, & diligenter eorum Ortus Occaſusq́ ſignificat. Dicitur aūt aquila cor eius exedere, quod ἄχος eſt ſolicitudo, quia ille affectus, ſiderum oēs deprehenderat motus. Et hoc qa per prudentiam fecit, duce Mercurio, qui prudentię & rōnis Deus eſt, ad ſaxum dr̄ eſſe religatus. Deprehendit præterea rōnem fulminum, & hominibus indicauit, vnde cœleſtem ignem dr̄ eſſe furatus. nam quadam arte ab eodem monſtrata, supernus ignis eliciebatur, qui mortalibus profuit, donec eo bene vſi ſunt. Nam poſtea malo hominum vſu in perniciem eorum verſus eſt, ſicut in Liuio lectum eſt de Tullo Hoſtilio, qui eo igni cauſtus eſt cū omnibus ſuis. Numa vero Pompilius impune eo vſus eſt, tm̄ in ſacris deorum. Hinc eſt quod igne rapto ab iratis numinibus morbi hominibus dn̄e immiſſi. [His adiungit, Hylam) Puerum comitē Herculis, quē perdidit in finibus Ionijs iuxta Myſiam, nec vſquā potuit reperire. Poſtea cū eſſet cognitū quod periſſet in fonte, et inſtituta ſunt ſacra, in qbus mos fuerat, vt eius nomen clamarent in fontibus. Ad quā imitationem nunc dicit. [Vt littus Hyla Hyla omne ſonaret) Poſtremum aūt La breue eſt. ideo quia vocalis vocalem ſequitur. Nam omnis vocatiuus græcus a maſculino veniens, in A terminatus longus eſt: vt Ænea, Hyla, Palla.

A S C. HINC lapides &c.) Poſt phyſicam narrationem poëticā, ac fabuloſam interſerit, quæ non minus ad delectationem ac voluptatem quam pueri illi potiſſimum expetebant faciunt. Neque tamen nihil ad poetæ inſtitutum, nam ſi ipſis duntaxat philoſophica recitaſſet, non Bucolicam, ſed philoſophiam profiteri videretur. Præterea fabularum ferè interpretatio ex phyſica dependet ratione. Fabulas autem dilucida enarrant commentarij, quorsica ſatis ſit nobis ordinem poſuiſſe, qui talis eſt. Silenus ſup. refert. i. recitat cantando hinc. i. poſt dictam rerum Geneſim lapides Pyrrhæ iactos. ſ. ab ipſo tempore diluuij quod ſub Deucalione fuiſſe phibetur, aut lapides iactos Pyrrhæ .i. à Pyrrha vt ſit datiuus p ablatiuo, ſicut apud Horat. Scribens vario, p a vario &c. refert regna Saturnia. i. aurea qualia erant tpe Saturni, & volucres caucaſeas. i. quæ in Caucaſo mōte Scythię iecur Promethei caedunt & furtum Promethei qui ignem de cœlo furatus dr̄ in ferula. Et ipſe adiungit his Hylam. i. fabulam aut narrationem de Hyla puero ab Hercule dilecto, adiungit inquam quo fonte relictum Hylam nautæ clamaſſent ita ſupp. vt omne litus ſonaret, & referret per ſonum Echo Hyla Hyla. i. referendo eas voces quas nautæ quærentes Hylam emiſerunt. Corripitur autem in poſteriore Hyla poſterior ſyllaba propter vocalem ſequentem, non autem abijcitur. In priore vero neque corripitur, neq; abijcitur, aut quia per interualla pronunciandum, aut quia aſpiratio vim literæ obtinet, ſicut & illic in 1. Æneid. Poſthabita coluiſſe ſamo hic illius arma, Fabulas vt dixi commentarij explicant.

SERV. PAſiphaen) Nota fabula Creſentium Reginā Minois vxorem, quæ Tauri amore flagrauit. [Ah virgo infelix) Ad hoc pertinet quod ait. [Solatur) Vt quod amat Taurum, fortunæ magis videatur eſſe, q̄ morum. Virgo aūt, vt diximus ſupra, à viridiore ætate, nā iam mater fuerat Phædræ, Ariadnes, Androgei. [Prœtides implerunt falſis mugitibus agros) Prœtides, Prœti & Sthenobœę, ſiue Antiopæ ſm Homerum filiæ fuerunt. hæ ſe Iunoni in pulchritudine cū prætuliſſent, illa irata hunc errorē earum immiſit mentibus, vt ſe vaccas putarent, adeo vt pleruque mugirent, & timerent aratra. has Melampus poſtea purgaſſe perhibetur. [Ilice ſub nigra) Vel vmbroſa, vel re vera nigra, nam talis eſt. [Pallentes ruminat herbas) Reuomit, & denuo conſumit. Ruminatio autem dicta eſt à ruma eminente gutturis parte, perquam demiſſus cibus à certis reuocatur animalibus. Pallentes autem, vel aridas, vel quæ ventris calore propria viriditate caruerunt. [Aliquam in magno ſequitur grege) Ac ſi diceret, Habes aliquid ſpei, ſi quidem non it amare quem diligis. Notandum autem Gregem eum de bobus dixiſſe, cum Armenta dicamus. Licet grex ſit quarumlibet animalium congregatio. Sic Cic. in Philip. Fudit apothecas cecidit grege armentorum. [Claudite nymphæ) Melius hoc à perſona Paſiphaes dictum accipimus, vt dicat Silenus, hoc illam aliquando dixiſſe. [Errabunda bouis veſtigia) Illud expreſſit quod vno verbo Homerus ait, εἰλίποδας βοῦς, hoc eſt flexis pedibus incedentes. [Ad Gortynia)

Sardu. Nam apud Gnoſum imperabat Minos eius maritus in Creta. Vnde illuc Taurum non iuſſit venire, ſed ad Cortynon, vbi fuerant aliquando Solis armenta.

Et fortunatam, ſi nunquam armenta, fuiſſent,
Paſiphaën niuei ſolatur amore iuuenci.
Ah virgó infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros.
At non tam turpes pecudum tamen vlla ſecuta eſt
Concubitus, quamuis collo timuiſſet aratrum.
Et ſæpe in leui quæſiſſet cornua fronte.
Ah virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niueum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas,
Aut aliq̄ in magno ſequitur grege: claudite nymphæ
Dictææ, nymphæ nemorum iam claudite ſaltus,
Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris
Errabunda bouis veſtigia. forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.

mugitibus. i. boatibus, hoc eſt credebant quidem ſe vaccas eſſe, attamen vlla ſup. Prœtidum quæ tres erant non eſt ſecuta tam turpes concubitus pecudum. i. iuuencorum, aut taurorum vt tu, quamuis ipſa .ſ. quælibet illarum trium timuiſſet collo aratrum. i. iugum ad ducendum aratrum, & quamuis quæſiſſet ſæpe cornua in fronte leui .i. polita, & æquali in qua nihil extabat neque aſperum erat. Ah ò Paſiphaë infelix virgo. i. iuuēcula tu erras .i. vagaris nunc in montibus. Ille .ſ. iuuencus, aut taurus quem quæris eius amore capta fultus latus niueum. i. habens latus niueum fultum .i. ſuſten aſſum hyacinto .i. flore illo ab hyacintho denominato molli. ſ. in attactu, ruminat .i. remaſticat, ac remandit herbas pallentes. i. ſemicoctas in aluo, ſub ilice, id eſt arbore illa glandifera nigra, id eſt vmbris oblita, id eſt dum tu miſera in aſperrimis montibus vagaris ille in vmbra recumbat ruminans, & nihil amoris ſentiens, atque ita locus hic manifeſtam contentionem habet, aut (ſi amat non te amat) ſed ſequitur aliquam, ſcilicet vaccam magno grege, ſcilicet armentorum, ò nymphæ claudite, nymphæ inquit, Paſiphaë dictææ, id eſt cretenſes claudite ſaltus in quibus feræ ſaltunt, hoc eſt aufugia ferarum, & pecudum, nemorum, id eſt qui ſunt in nemoribus, ſi forte veſtigia bouis errabunda, id eſt bouis errabundi, & quæ bouem errabundum oſtendent, ferant ſi qua, id eſt aliqua forte, id eſt fortuna vt ſit nomen a nominatiuo hæc fors, vnde eſt, Forte ſua lybicis tempeſtas appulit oris, aut ferant forte ſe, qua, id eſt aliqua via obuia, id eſt obuiam facta noſtris oculis, forſitan aliquæ vaccæ perducant illum captum viridi herba, aut ſecutum, id eſt ſequentem armenta ad ſtabula Gortynia, id eſt cretenſia, hoc eſt ſi non oberrauerit in ſaltus, forſitan ſe domum recipiet, quod miſere amans mulier ſummopere deſiderabat, vt eius ſaltem videndi poteſtas eſſet. Regula eſt. Timeo, & metuo datiuum cui, id eſt ad cuius vtilitatem, & accuſatiuum ad quem aut ablatiuum à quo regunt, vt hic timuiſſet collo aratrum. Itaque dices cum comico, timeo vitæ tuæ, id eſt ne ei quidquam mali eueniat, & timeo buſtem ne, ſcilicet malum inferat, & coniunctim timeo mihi hoſtem, metuo mihi ab hoſte, Addamus & illud plerosque textus hoc loco habere ſuffultus vt cum vocali abijciatur ſicut in pleriſque locis Virgilij quus tamen quia Seruius tamen eclipſim non probat, mutauit, vt inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro legit cernere. Hic ſpecus horrendus, & ſæui ſpiracula ditis, legit horrendum &c. Et ſi hic legatur fultus erit loco conſonantis. **Regula.**

A S C. ET fortunatam natam &c.) Proſequitur fabulam Paſiphaës quam Seruius prolixe explicabit ad principium 6. Aen. Signanter aūt dicit poëta ſolatur, quaſi non fabulam narrare, ſed rem ipſam gerere videatur. Ordo eſt. Et ſupp. Silenus ſolatur. i. tam graphice canit vt ſolari videatur, ſup. de amore niuei iuuenci. i. tauri candidiſſimi, aut ſolatur amore, qui a docet non amplexandum amorem tauri. In amore enim ſit duplex ſolatium, aut dum potius ei datur conſilium, aut dum euitandi remedium per delectationem, vt hoc loco Sola ue inquam Paſiphaën Reginam Cretenſem Minois coniugem, & ſolis filiam fortunatam, beatam, & felicem. i. quæ fortunata, & felix fuiſſet, ſi nunquam armenta fuiſſent. Solatur autem condolendo, ac dehortando. Ah virgo. i. puella adhuc in viridi ætate ac vigore degens, quæ .i. qualis, dementia .i. furor, cepit .i. inuaſit te? q. d. maxime deteſtabilis. Nam Prœtides .i. Prœti filiæ, impleuerunt agros falſis

Tum canit heſperidum mirata mala puellam :
Tum Phaethontiadas muſco circundat amatæ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos ;
Tum cani, errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes vt duxerit vna ſororum ;
Vtq́ue viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis ;
Vt Linus hæc illi, diuino carmine paſtor,
Floribus, atque apio crines ornatus amaro ;
Dixerit, hos tibi dant calamos (en accipe) muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grinæi nemoris dicatur origo.
Nequis ſit lucus, quos ſe plus iactet Apollo.
Quid loquar, aut Scyllam Niſi; quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis,
Aut vt mutatos Terei narrauerit artus ?
Quas illi Philumela dapes, quæ dona pararit ?
Quo curſu deſerta petiuerit, & quibus ante
Infelix ſua tecta ſuperuolitauerit alis ?
Omnia, quæ Phœbo quondam meditante, beatus
Audijt Eurotas, iuſſitq́ue ediſcere lauros,
Ille canit : pulſæ referunt ad ſidera valles :
Cogere donec oues ſtabulis, numerumq́ue referre
Iuſſit, & inuito proceſſit Veſper Olympo.

SERV. TVM canit Heſperidum miratam mala puellam :) Mala quibus acceptis a Venere, Hippomenes vicit Atalantā puellam Cyriam curſu potentem, quę multos ſponſos ſuperatos occiderat, quod plenius in Æn. 3. lib. memorauimus. [Phaëthontiadas) Clymenes, & Solis filias, quæ dum extinctū fratrem flerent, conuerſæ ſunt in arbores, vt hoc loco dicit, in alnos : vt in decimo, in populos : vbi ēt plenius hanc diximus fabulā. Mira aūt eſt canentis laus vt quaſi non factam rem cantet, ſed ipſe eam cantando facere videatur. [Amaræ Corticis) Alibi ait, Raptus de ſubere cortex, quod magis ſeq. debemus, vt maſculino vtamur. [Permeſſi ad flumina Gallum) Helicō mons eſt Bœotiæ, quæ, & Aonia dicitur. de hoc plurima cadunt flumina, inter quæ etiam Permeſſus iuxta quē dicit ambulantem Gallum ab vna Muſa ad ceteras eſſe deductum, & illic eſſe factum poëtam. [Aſſurrexerit) Honorem præbuerit, vt Tmolus aſſurgit, quibus & rex ipſe Phaneus. i. cedit. [Vt Linus) Apollinis filius, quem ſupra memorauit [Diuino carmine). i. vaticinans. [Aſcræo quos ante ſeni) Heſiodo, qui Aſcræus fuerat, quem dīt Muſæ raptum de monte Parnaſſo poëtam feciſſe munere calamorum. [Grinæi nemoris dicatur origo) Grinæum nemus est in finibus Ionijs Apollini cōſecratum, in quo aliqñ Calchas, & Mopſus dīt de peritia diuinandi inter ſe habuiſſe certamen. Et cum de pomorum cuiuſdā arboris contenderent numero, ſtetit gloria Mopſo, cuius rei dolore Calchas interijt. Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus tranſtulit in ſermonem latinum. Vnde eſt illud in fine, vbi Gallus loquitur, Ibo, & Chalcidico, quæ ſunt mihi condita verſo Carmina. Nam Chalcis ciuitas eſt Eubœæ, de qua fuerat Euphorion. [Ne quis ſit lucus, quos ſe plus iactet Apollo) Sēſus hic eſt, Si tu Grynæum laudaueris nemus in nullo ſe tātum Apollo iactabit. [Quid loquar, aut Scyllam Niſi ? quam fama ſecuta eſt) Scyllæ duæ fuerunt, vna Phorci, & Creteidos Nymphæ filia pulcherrima, quam cum amaret Glaucus deus marinus, dum ipſe amaretur a Circe, & eam contemneret, illa irata fontem in quo Scylla ſolebat ſe abluere, infecit venenis, in quem cū deſcendiſſet puella media ſui parte in feram mutata eſt. Hanc poſtea Glaucus fecit deam marinam, quæ claſſem Vlyſſis, & ſocios coertiſſe narratur. altera vero Scylla fuit, Niſi Megarenſium Regis filia, contra quos dum deuictus iam Athenienſibus pugnaret Minos, pp filij Androgei interitum, quem Athenienſes, & Megarenſes dolo necauerant, amatus eſt à Scylla Niſi filia, quæ vt hoſti poſſet placere, comam purpuream parentis abſciſſam ei obtulit, quam Niſus ita habuerat conſecratā, vt tandiu regno potiretur, quandiu illam habuiſſet intactam. Poſtea, & Scylla à Minoë contempta, dolore in auem conuerſa eſt, & Niſus extinctus deorum miſeratione, in auis mutatus eſt formā, quæ aues hodie, vt ipſe in Georgicis docet, flagrant inter ſe magna diſcordia. Modo ergo Virgilius aut poëtarum more miſcuit fabulas, & nomē poſuit pro nomine, vt diceret Scyllam Niſi, pro Phorci, ſicut alibi Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Caſtor, equorum domitor fuerit. Item, Et manibus Prognæ, pectus ſignata cruentis, cum Philumelæ, non Prognæ, abſciſſa ſit lingua. aut certe ſit Hyſteron Proteron, vt quaſi vtriuſque fabulæ videatur facere cōmemorationem, vt intelligamus. Quid loquar, aut Scyllam Niſi, aut quā fama ſecuta eſt, Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris, Dulichias vexaſſe rates, Aut certe vt bis accipiamus. Quid loquar, aut Scyllam Niſi; aut quam fama ſecuta eſt, vt eſt illud in primo, Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco. [Dulichias vexaſſe rates) Ithacenſes à monte. Dulichium inſula eſt, vbi mona eſt Ithacus, in qua fertur habitaſſe Vlyſſes, eoq. & ipſe Dulichius, & Dulichias habuiſſe rates dicitur. Vexaſſe aūt rates per Tapinoſin dictum eſt. Nam non vexauit, ſed euertit, quod Probus vult hac ratione defendere, dicens. [Vexaſſe) Venire ab eo quod eſt veho, vecto, vexo, vt vexaſſe ſit portaſſe, & ſine dubio pro arbitrio ſuo euertiſſe. [Teri) Pro Terei. nam per ſynæreſim dictum eſt, ſicut ſupra, Fuerumq. Promethi, pro Promethei. Tereus autem Rex Thracum fuit. qui cum Pandionis Athenarum regis filiam Prognem nomine duxiſſet vxorē, & poſt aliquantum tempus ab ea rogaretur, vt ſibi Philomelā ſororem videndam acceſſeret, profectus Athenas dum adducit puellam, eam vitiauit in itinere, & ei linguam, ne ſcelus indicaret, abſcidit. Illa tamen rem in veſte ſuo cruore deſcriptam miſit ſorori, qua re cognita Progne, Itym filium interemit, & patri epulandum appoſuit. Poſtea omnes in aues mutati ſunt. Tereus, in vpupam: Itys, in phaſianum. Progne, in hirundinem. Philumela, in luſciniam. [Philumela dapes) Atqui hoc Progne fecit, ſed aut abutitur nomine, aut illi imputat propter quam factum eſt. [Eurotas) Fluuius, Laconum, qui ab Apolline inſtructus ſuas edocet lauros, quibus eius plenæ ſunt ripæ. [Et inuito proceſſit Veſper Olympo) Et ex eo quòd dies inuitus abſceſſit, & ex eo ꝙ nimio audiendi deſiderio veſper exorta eſt cantilenæ voluptas oſtenditur. [Olympo). i. cœlo.

Scylla. Niſi.

ASC. TVM canit, &c.) Proſequitur alias fabulas, & fabuloſas metamorphoſes, ſeu transformationes. Et primo, fabulam Atalantæ puellæ. Deinde, metamorphoſin Phaëthontidum, ſeu Phaëthontiadum, hoc eſt ſororum Phaëthontis, eſt enim à fratre deductum patronymicum, adiecta propter metrum ſyllaba. Nam Phaëthontis deberet dici vbi nunc dicitur Phaethontiadas. Sicut Amphitrioniades, pro Amphitrionides dicitur Hercules. Dicit autem eas in alnos verſas cum alij in populos verſas prædicent ſanè tam alni, quàm populi ad Padum, qui, & Eridanus dicitur naſcantur vnde, & fabulæ datus eſt locus. Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum, quem ſingulari amore proſecutus eſt Virgilius, ſicut alibi dicetur. Nouiſſime proſequitur, & alias fabulas quas in ſequentibus explicabimus, hæ autem ex commentatijs notiſſimæ ſunt. Ordo igitur eſt. Silenus canit tum, id eſt poſt prędictas fabulas, puellam. ſ. Atalantem miratam, id eſt immoratam ſtupendo mala, id eſt poma aurea, heſperidum, id eſt quæ heſperides in horto Atlantis in Aethiopia cuſtodiebant. Tum, id eſt deinde circundat, id eſt tam graphice canit vt circundare videatur Phaëthontiadas, id eſt ſorores Phaëthontis (accuſatiuus eſt tertię declinationis, & ideo vltimam corripit) corticis amaræ. ſ. alni arboris cuius amarus, aut vt hic dicitur amara eſt cortex. (Forte tamen ordo eſſe poſſet. circundat muſco corticis amaræ. ſ. arboris) atque erigit, id eſt erectas canit ſolo, id eſt in terra iuxta Padū, alnos, id eſt arbores illas quæ alluntur amnibus, proceras, id eſt directas, & extenſas, hoc eſt canit quomodo Phaëthontiades in eas mutatę ſunt propter mœrorem ſubmerſi fratris. Videretur tamen nimia periphraſis vti ſi à paſtore excogitata, & dicta recitarentur, ſed Sileno Bacchi nutritio ars omnis congrua eſt. Tum, id eſt poſtea canit Gallum poëtam illum cui Virgilius bene voluit errantem ad id eſt iuxta flumina, id eſt fluenta aut fluctus Permeſſi illius fluuij in Bœotia ab Helicone (vt Seruius docet) profluentis. & canit vt id eſt qualiter vna ſororum, id eſt muſarum q̄ inter ſe ſorores ſunt, & per excellentiam ſorores dicuntur quia inter ſe ſummopere conſentiunt licet in re diuerſa duxerit ſ. Gallum in montes Aonas, id eſt Bœotios quos Aones olim habitarant. & vt, id eſt qualiter omnis

Phaëthōtiades.

omnis chorus Phœbi.i.totus cœtus muſarum aſſurrexerit .i. aſſurgendo reuerentiam,& honorem fecerit, viro.ſ.Gallo. Et vt .i.qualiter Linus paſtor ornatus crines.i.habens capillos ornatos floribus.ſ.hederaceis atque apio amaro .i. cuius ſuccus amarus eſt, aut cuius acquiſitio difficilis atque ita amara eſt. (Difficilis autem eſt quia in ludis nemæis victoribus in præmium dabatur qui eo coronabantur, vnde macer. Eſt apium dictum quòd
Apium apea hoc ferre ſolebat. Victoris veterum fieret dum more triumphus) dixerit, videlicet ad Varum, en ò Vare muſæ dant tibi hos calamos accipe, ſup. eos quos ſup. dederant ante.i.prius ſeni Aſcræo.i.Heſiodo cuius pater Aſcram habitabat quã ipſe ſic apud
Aſcra. Strabonem lib.ix.damnat Aſcram rus miſerum penes hic Helicona colebat, Hiberno dirum triſtæ æſtu, optabile nunquam? Et cui in ea viſæ ſunt Muſæ quibus viſis, & ad fontes ſacros perductus ſtatim poëta euaſerat, vt innuit Perſius dicens, nec fonte labra &c. Et Ouidius: Ecce deas, &c. hic autem dicitur accepiſſe a muſis calamos. Accipe ergo calamos, quibus ille .ſ. Heſiodus, ſolebat deducere.i.deorſum ducere cantando de montibus.ſ.ornos.i.arbores illas, rigidas.i.duras, & difficulter flexibiles. Origo dicatur tibi his.i.per calamos nemoris Grinei.i.quod in Æolia habitaui t Apollo, hoc eſt volunt muſæ vt per eos dicatis oriundus ea Grinæo nemore, ne quis .i. aliquis lucus ſit quo Apollo iactet plus quàm.ſ.de Grinæo nemore ſe iactet ſi ſuis oriundus ſit, nam gloria patriæ, ea claritudine in ea genitorum acquiritur, tanta autem eſt Vari in poetica claritas vt ſi Grinæus ſit Apollo poetarum ſummus amator (vnde dictum eſt, & me Phœbus amat &c.) & fautor Grinæum nemus omnibus ſuis præferat. ijs autem calamis forte illic natis Varus videretur Grinæus eo quòd illic ab Apolline videretur muſicam doctus. [Quid loquar, &c.) Aut verba ſint Sileni à poeta recitata dicentis videlicet pueris, Quid loquar aut Scyllam niſi &c.q.d.has fabulas noſtis pueri, aut poetæ dicentis. Quid loquar aut Scyllam Niſi .i. ad quid dicam quomodo cecinerint fabulam de Scylla Niſi filia, aut ſup.de Scylla Phorci,q. d. non dubium quin vtrãque graphice cecinerit, quam conſtructionem approbat quod diceret. Ille canit &c. Sanè ſubtractio huius particulæ, aut difficultatem in primo carmine parit. Si, & enim ſic legeretur (vt meo iudicio legi debet) Quid aut Scyllam Niſi, aut quam fama ſecu. eſt, &c. nulla eſſet ambiguitas neque fabulæ confuſio. Licet autem ita poetarum mos ſit, vt vni attribuãt quæcunque a quouis eius nominis geſta ſunt vt vni Saturno, Ioui, Mercurio, Herculi, Veneri, Marti, Baccho, &c. quæ multorum ſunt, tamen vbicunque poteſt vitanda eſt confuſio. Fabulæ ſatis explicantur a Commentarijs. Ordo igitur eſt. Quid .i. ad quid. (Non enim ponitur interrogatiue vt ſit, quid vultus loquar aut Scyllam, &c. quia tũc diceret, an Scyllam non aut. vt Valla docet) aut vt.ſ.Silenus narrauerit Scyllam Niſi .i. ſabulam de Scylla Niſi Megarenſium regis filia, aut ſup. Scyllam ſup. illam.ſ. Phorci filiam quam fama ſecuta eſt.i.quæ diffamata eſt ſuccincta inguina.i.habentem ſuccincta inguina.i.partes pudendas, candida .ſ. propter fluctuum ſpumam, monſtris latrantibus .ſ. canibus qui ab eius ventre latratũ edunt, vexaſſe.i.moleſtando ſurſum deorſumq. frequenter vexaſſe. (Nam A.Gellius docet contra Anneum Cornutum qui hunc locum repræhendit quaſi mutus ſit verbum quam vt tali mõſtro conueniat, eſſe verbum vehemens, & graue, cum vexari ſit alieni arbitrij) rates dulichias .i. Vlyſſis, qui dulichius fuit, & laceraſſe in alto gurgite .ſ. maris, canibus marinis, ah (dolentis eſt) miſeros nautas. Ad quid loquar. vt.ſ.Silenus narrauerit artus Terei, pro Terei (aut ſcribatur Terei, & pronunciettur diſſyllabum) aut ſup. vt narrauerit quas dapes quia ex ipſius filio decoctas, & quę dona Philumela ſoror Prognes coniugis eius pararit ꝓ parauerit illi ſaltem occaſionaliter. quia qui cauſam damni dat damnũ feciſſe cenſetur. Philumela autem à Tereo ſtuprata cauſam dedit cur Progne Itym filium Terei, & ſuum Tereo epulandum ꝓponeret. Sunt etiam qui reuera Philumenæ non Prognes facinus aſſerant, aut quid loquar, vt narrauerit, quo curſu tam Philumela quam Progne, & q̃ Tereus ac Itys petiuerit deſerta, quia non curſu pedum, ſed alarum, quod exponit dicens, & quibus alis ipſe.i. Tereus ſuperuolitauerit ante .i. priuſquam deſerta, aut ſiluas peteret, ſua.s.regia tecta, quia per phantaſiam videtur poeta innuere Terea iam in auem vpupam (cui pro criſta adhuc corona eſt) mutatum mœſtum dereliquiſſe regiam ſuam, & volitaſſe diu per tecta prius quam ſiluas peteret. Innuit autem non debere ſe id ſolum dicere, quia ille .ſ. Silenus canit omnia, quæ Eurotas fluuius ille Laconiæ, beatus.i.fortunatus, & bene habens audijt quondam Phœbo meditante.i.exercitante muſam ſuam, & quæ .ſ. Phœbus iuſſit lauros quæ ad Eurotam plurimæ ſunt ediſcere.i.memoriæ commendare. Ille inquam canit, & valles pulſæ.i.verberatæ & ea impulſu vocis Sileni, & referunt ſup. vocem aut cantum eius ad ſidera .s. ad cœlos, aut prius optatum eſt ad aures diuum donec ipſe iuſſit .ſ. pueris Chromi, & Mnaſilo cogere.i.compellere oues ſtabulis.i.ad ſtabula, ac ouilia, & referre numerum .ſ. ouium illis a parẽtibus aut heris commiſſum, & donec veſper proceſſit inuito cœlo ꝙ geſtijt adhuc audire cantum, Sileni vnde non immerito dictum eſt, totus mundus quòd gaudeat eo cantante. Non abſurda eſſet ſententia nec durus ordo dicatur ſic donec veſper .i. ſtella veſpertina, hoc eſt heſperus ſeu veſperus, iuſſit .i. apparendo admonuit pueros illos cogere oues ſtabulis, & referre numerum ſtabulis. & ipſe proceſſit inuito Olympo.i.cœlo. ſtabulis eſt hic vt dicunt octauus caſus, hoc eſt datiuus localis. Regula eſt. Quoties hæ particulæ aut, ve, Regula. vel, ne, nec, neque, &, tum, ſeu, ſiue, neu, niue, & ſimiles ante prius, aut primum coniungendorum ponuntur, volunt etiam ante reliquum aut reliquam poni. vnde videtur hic repeti, Aut Scyllam Niſi, aut &c.

AONAS in montes vt duxerit vna ſororum) In antiquo VARIA. libro manuſcripto legere eſt abſq; in præpoſitione, Aonios mon LECT. tes vt duxerit vna ſororum. [Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis.) Apud Aruſianum Meſſum legas. Atque viro Phœbi. [Quid loquar? aut Scyllam Niſi) In Romano libro, Vt Scyllam, habetur, quod non placet. Vetuſtus etiam liber manuſcriptus ita legit, Quid loquar? An Scyllam Niſi, aut quam fama ſecuta eſt. [Iuſſitque ediſcere lauros) Sunt veteres libri, in quibus ra calamos, non ut os habetur.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

ECLOGA hæc eſt de reconditis rebus, nempe de primordijs rerum, & theologia gentilia. Virtus Muſarum denotatur, quæ norunt omnia, celebrant deos, & heroes, & magnos viros, vt Gallum, & Varum, tũ in intima naturæ penetrant. ideirco dictæ ſunt ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, quod eſt perquirere, & cognoſcere, omnium enim rerum habent ſcientiam. Nam ridicula eſt indoctorum ſententia, qui Muſas ad carmina, & cantiunculas ſolum pertinere exiſtimant. quippe peritia rerum diuinarum atque humanarum eſt Muſa, quod, & Virgil. declarat 2. Georg.

Me vero primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra gero, ingenti percuſſus amore,
Accipiant: cœliq; vias, & ſidera monſtrent.

Porrò Silenos duos fuiſſe accepimus, alterum vetuſtiſſimum, Bacchi, Pædagogum, & inſtitutorem, alterum multo poſteriorem illo ſapientem, Cyri temporibus, cuius illa fuit ad Crœſum Lydorum regem ſententia. Optimum non naſci, proximum cito mori. Bacchus deus eſt poëtarum, vt Apollo, & Parnaſſus, mons Muſarum, duos habebat vertices, alterum, Phœbo ſacrũ, alterum baccho, id eſt ad hæc tam folijs lauri, quæ arbor erat Phœbi, quam hederæ, quæ Bacchi, vates coronabantur. Itaque per Silenum, Bacchi magiſtrum, Muſam ipſam intelligi par eſt, a qua doctus ſit deus poetarum Bacchus. Ideirco, & eclogam hanc excedere aiunt materiam paſtoralem. [Prima Syracuſio deducta) Hos verſus ego quidem ſic intelligo, noſtra Thalia, hoc eſt muſa, quæ agris præeſt, primum dignata eſt ludere verſu Theocritio, & ad res agreſtes canendas ſe conferre. Noſtram vocat, vel propter hoc carmen, vel quia ipſe paſtor tum origine, tum operis ſui argumento. [Vare tuas cupiant) Quintilius Varus, dux exercitus, qui magnos ſæpe Germanorum exercitus fudit, ad poſtremum ab Arminio Germano ingenti clade eſt affectus, in qua ipſe mortem ſibi conſciuit, non ſuſtinens poſt tantam ignominiam viuere. quod tamen cum accidit, iam Virgil. erat mortuus. [Captus amore leget;) Quam modeſte Virg. de ſe ipſo non quòd hæc lectorem, inquit, mereantur, niſi huc veniat, beneuolentia mei adductus. [Te noſtræ Vare myricæ) Celebraberis, dum carmen hoc noſtrum bucolicum à quopiam legetur. [Nec Phœbo gratior vlla eſt) Nulli carmini iam fauorem ſuum, & gratiam, & venuſtatem Phœbus inſpirat, quàm ei quod de Varo cantatur. [Chromis, & Mnaſylus &c.) Adoleſcentes duo, qui dormientes ſopitosque ſuo ſuo excitant Muſas. [Inflatum heſterno) Sic decebat comitem, & pædagogum Bacchi, tam magnum poetam. de quo eſt in ſatyra Horatij: Laudibus arguitur vini vinoſus Homerus: Tum Ennius, & alij, & prouerbium, Aquam bibens, bonum carmen non faciet.

[Heſterno)

[Heſterno) Heſterno fœtere mero, inquit Martial. Qui putat Acerram, Fallitor, in lucem ſemper. Acerra bibit. [Serta procul) Seculum negligens poëtici decoris, & humanitatis, nec quiſquam coronari cupiebat. Senſus huius verſus eſt, nihil fuiſſe tuxta illum, niſi ſerta, quæ capiti delapſa procul iacebant. Illud vero ad illud pertinet, quod poſtea dicit. Iniiciunt ipſi ex vincula ſertis. quoniam aliud ad manum non habeant quo ligarent ſenem. [Nam ſæpe ſenex) Non eſt ceſſandum in paranda peritia, ſi primus conatus non ſuccedat, alij tentandi. Labor omnia vincit improbus. [Iniiciunt ipſis ea vincula ſertis) Honeſtas ipſa eruditionis generoſa cepit ingenia, vt vellent detinere apud ſe Muſas, atque eas expergefacerent, alij gloriæ cupiditate, alij præſtantiores cupiditate ſciendi. Serta enim ad honorem doctrinæ pertinent, ſiue ea ſit pulchritudo cognitionis, ſiue excellendi deſiderium. [Addit ſe ſociam) Vitilibus illis animis admiſcent ſe molles ac fœminei, qui in quærendis diſciplinis quæſtum, aut aliquid ſimile ſpectent. [Timidiſque ſuperuenit) Anxijs, & ſolicitis, ne ſe Silenus exolueret, & abiret. [Sanguineis frontem) Pueri ligant, & detinent Silenum, ſed puella illudit, & deridendum præbet. Nobilia ingenia, cura, & labore excolunt ac detinent apud ſe Muſas, viles homines, & animis abiectis, deformant ac dehoneſtant, atque ita tractant, vt ad vulgum irridendas exponant. [Iamq; videnti) Pueri excitant, vt canant, puella iam excitato illudit. Eruditionem, quam excellentes animi excludunt, degeneres ad voluptates, & pecuniam conuertunt. [Ille dolum ridens) excuſantur multi, fugacem eſſe doctrinam, nec poſſe retineri facile, culpa eſt in nobis, qui ea exerceri nolumus, non in rebus, quæ paratæ ſunt ſemper nobis, ac expoſitæ. [Satis eſt potuiſſe videri) Satis eſt, Muſas eſſe a vobis ſemel inuentas. non fugient poſthac, ſed faciles ſe vobis ac libentes dabunt. [Carmina, quæ vultis) Vos viri accipietis eruditionem, quam eligetis, hoc erit precium laboris veſtri, animo autem fœmineo, pecunia erit cutæ ſuæ precium. [Tum vero in numerum) Omnes exhilarat facunda eruditio, quod de Orphei lyra eſt traditum. & huic inuentionem ciuitatum aſſignat M. Cic. [Faunoſque, ferasq. videres) Cicurantur enim, & manſueſcunt feroci ingenia ab eruditione. [Tum rigidas motare cacumina quercus) Alluſio ad ea, quæ de Orpheo dicuntur. Cic. pro Arch. Siluæ, & ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque ſubſiſtunt. [Nec tantum Phœbo) Phœbus quidem, & Orpheus ſuauius cantant, ſed plus ineſt eruditionis, & cognitionis rerum in cantu Sileni, ideo maior ex eo delectatio. [Namque canebat vti) Rerum initia, & origines vltimas ex reconditiſſimis philoſophiæ. Nulla eſt hic opus allegoria, ipſa per ſe ſunt ſatis magna, & cantari digna. [Diſcludere Nerea ponto) Mari ſeparare Nereum, à terra. [Hinc lapides Pyrrhæ factos) Poſt mundum conditum, perſequitur curſum vitæ deorum, heroum, hominum. non diſſonant hæc à principio, ſed ſequuntur, & cohærent. [Et fortunatam, ſi nunquam armenta, fuiſſent) Senſus obſcurus, fortaſſis hic eſt. Inducit Paſiphaën, ſolantem ſe ab amore iuuenci, ita vt quæ ſequuntur verba, ſint ipſius Paſiphaës, Ah virgo infelix, quibus ſeipſam de abſentia tauri conſolatur, & furorem reprehendit. in ſecunda autem perſona, ex affectu: vt, Ah Corydon Corydon, quæ te dementia cepit? Mox ſequitur prima perſona, Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris. Id eſt ſi hunc temere venire, ſi ad me iter conuertat, Claudite, inquit, ſaltus, ne veniat. Forſan enim veniet, & vel quærens herbam virilem, vel ſequens vaccam aliquam. id eo arcere illū intra nemora vt furor hic tam fœdi amoris, abſentia ſaltem ſedetur, neu irritetur aſpectu. [Tum canit, errantem) Nihil eſt in hoc opere toto dictum venuſtius, aut grandiore Muſarum afflatu decantatum. Magna laus Cornelij Galli, qui item poëta fuit, de quo in Alexi, & poſtea in Gallo. [Errantem) Verſantem in ſtudijs ſapientiæ vagantem ingenio per loca Muſis ſacrata. [Aonas in montes vt duxerit) Studium diſciplinæ vnius, paulatim ducit ad aliarum cognitionem. [Vtque viro Phœbi) Ingenium admiratæ ſunt Muſæ ipſæ, ſtatim virum cognitumq. cœperunt amare, ſeque illi faciles, benignas, amiciſſimas pbuerūt. [Vt Linus hæc illi diuino, carmine paſtor) Diuinū carmē, quaſi excellens, vel quia heros ipſe Calliopes filius, vel diuinans, vt ait Seruius. [His tibi Grynæi nemoris dicatur origo) Grynæum nemus eſt in Ionia, Phœbo ſacrum. De hoc nemore, & geſtis in eo, nempe de diuinatione Mopſi, & Calchantis, tum de deo ipſo Apolline, ſcripſit poëma Euphorion Chalcidenſis. hoc è Græco magna felicitate Latinum fecit Gallus magis argumentum, & figuram tractationis ſecutus, quam verba, vt tā ſuū fecerit, quam Virgilius Æneida, vel Bucolica, in quibus Theocritum, & Homerum æmulatus eſt. Teneant u. hoc, quod nobis proderit ecloga X. Ideo dicit, hiſce fiſtulis acceptis dicatur tibi origo laudum Grinæi nemoris, vt tu ſis auctor potius, & inuentor illarū, quam Euphorion, quo ſiat te cantante, ac celebrante nemus illud, vt cū multa habeat Phœbus templa alia, & nemora, nullo tamen glorietur magis, & ſibi placeat, quàm illo, ſic abs te cōmendato. [Omnia quæ, Phœbo qu.) Dubium eſt, an hæc eadem, quæ cecinit, ſint ex illis cantilenis Phœbi, vt concluſio ſit denique, illum hæc & reliqua omnia recitiſſe, quæ Phœbus modulari ſit ſolitus, an ſeparatim præter iam dicta cantauerit Silenus omnia quæ Phœbus cecinerit, cum paſtor Admeti greges paſceret. Magis hoc placet. [Beatus Eurotas) Quia tali voce fruebatur.

ASC. Septima cantantes, &c. In hac ſeptima ecloga ex Theocrito ferè ſumpta, recitatur cantilena paſtorum inæquali arte contendentium, nam Thyrſis vincitur cum lege Amœbæi carminis aſſequi nequiret, vt ſuis locis oſtendemus, vnde ab alijs Thyrſis ab alijs à victore Corydon inſcribitur. Sunt qui per Thyrſim poëtæ æmulum intelligant, ſed alij malint ſimpliciter intelligere. Nam in principio loquitur poeta in perſona Melibœi, vt illic dicemus, veruntamē ſi nulla eſſet allegoria, quomodo intelligeremus Daphnin ad Mincium fuiſſe qui ſiculus nimirum erat? Aperiemus ergo mentem noſtram ante ordinem primi carminis. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Septima ſappie Ecloga cenſet, id eſt indicat Thyrſim, & Corydona quos Daphnis audit cum Melibœo cantantes inæquales, ſcilicet in arte cantandi quia victoria confertur Corydoni.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM
IN CORYDONA, SEV THYRSIM.

Septima cantantes, quos Daphnis cum Melibœo
Audit inæquales Thyrſim, Corydonaq́; cenſet.

SERV. ORTA ſub arguta ꝯſederat illice Daphnis) Ecloga hæc penè tota Theocriti eſt, nam, & ipſam tranſtulit, & multa ad eam de alijs cõgeſſit. [Arguta) Autem, modo canora ſtridula. Alibi argutum, breue ſignificat vt, Argutumq. caput. [Daphnis) Diuinum hunc inducit, quaſi filium Mercurij, vt diximus ſupra. Nam hinc eſt quod paulo poſt dicturus eſt. Caper tibi ſaluus, & hœdi, quaſi diuinus. [Compuleran tq.) Compellere proprie eſt in vnum locum, vel diuerſa, vel diuerſorum animalia cogere. [Arcades ambo) Non re vera Arcades, nam apud Mantuam res agitur, ſed ſic periti, vt eos Arcades vocaſſes. Nã, & paulo poſt dicturus eſt, Soli cãtare periti Arcades. [Et cantare pares, & rñdere parati) hoc eſt qui poſſent & continuum carmen dicere. Nam hoc eſt cantare: vt, Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin. vel, Candidus inſuetũ miratur limen Olimpi. Et Amœbæum referres vt, Et me Phœbus amat, Phœbo ſua ſemper apud me Munera ſunt lauri. [Huc mihi) .ſ. circa eã partem in qua Daphnis ſedebat. [Teneras defendo à frigore myrtos) Varie hic locus exponit. Nam alij ſimpliciter accipiũt. Dũ myrtos tego, & tueor, ne eas frigus exurat. Alij qui æſtatis illud fuiſſe aſſeritor tẽpus, dñt, Defendo à frigore. i. tego contra frigus futurum. Alij dñt, Dum defendo. i. dum mihi ad defenſaculum præparo myrtos à frigore. i. quæ ſunt ſine frigoribus. Solent. n. paſtores vendicare ſibi loca aliqua propter frigus futurum. [Vir gregis) Abuſiue, nam vir̃ hominum eſt. Sicut alibi, quẽ legere virũ. Sic Horat. Et olentis vxores mariti. Acyrologia eſt, quod tñ ad Theocriti imitationem dictum eſt, qui ait: ὦ τράγε τῶν λευκᾶν αἰγῶν ἄνερ. [Caper tibi ſaluus, & hœdi) Aut quia in eo pro eſt ſpes hœdorum, aut intelligimus iſtum eſt, hœdos perdidiſſe, ſed neſcire, quod tñ ille quaſi diuinus indicat. Poteſt tñ etiam ſcire, ſed leuius damnum maioris contemplatione cõtemnere. [Et, ſi quid ceſſare potes) Si potes tibi breue ociũ perſuadere. Nam loquitur ad hominem amantem laboris. [Requieſce ſub vmbra) Mecum, ſcilicet. [Huc ipſi potũ venient per prata iuuenci) Ipſi i. ſponte ſua. Et intelligimus iſtum præter capellarum gregem, iuuencos habuiſſe peculiares. aut certe Ipſi referamus ad hœdos & caprum. vt, Per prata iuuẽci. [Mincius) Fluuius. intelligamus qui Venetiæ eſt. [Eque ſacra) Et de ſacra: vt, Eque Chao denſos diuũ enumerabat amores. i. à Chao. [Neque ego Alcippem, neq; Phyllida habebam) Has duas intelligamus amicas eſſe cantantium. Nam, h. d. Nec Alcippem habebam, vt ille, nec Phyllida, vt alter. [Certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum) Figurate locutus eſt, Magnũ certamen, ille cum illo erat, ac ſi dicas, Magna cõtentio eſt, cum Cicerone Virgilius. [Mea feria) Neceſſitatẽ capri inquirendi, vel hœdorum. [Ludo) Cantilena, vt, Ipſum Ludere quæ vellẽ calamo permiſit agreſti. [Alternis igitur contendere verſibus ambo) Hoc eſt qđ ait ſupra, Et rñdere parati. [Alternos Muſæ mem. vol.) Si volebam, ſenſus eſt, Muſæ vtr uſq; meminerint, vt, Amãt alterna camœnæ. Sed multi. volebam legunt: vt ſit, Optabã ò Muſæ meminiſſe alternos. i. oĩa quæ dixerũt tenere. Nã, & in fine dictu' eſt, hæc memini. [Referebat) Amœbæi carminis lege, vt diximus ſup.

ARGVMENTVM.

REFERT *Melibœus certamen Corydonis, & Thyrſidis, cui forte fortuna interfuerat eo vocatus à Daphnide, cum caprum quæreret, qui illo cum grege deerrauerat. oſtendit autem viciſſe Corydonem, quem Virgilium intelligunt, cuius virtus ex bucolico primum carmine cognita ſit, quippe quòd extremum carmen, Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis, id plane ſignificat videatur.*

M E L I B OE V S.

ECLOGA SEPTIMA.

CORYDON, THYRSIS.

ME. FORTE ſub arguta conſederat ilice Daphnis:
Compulerantque greges Corydon, & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues, Corydón diſtentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerrauerat, atque ego Daphnin
Aſpicio. ille vbi me contra videt, ocyus, inquit,
Huc ades ò Melibœe: caper tibi ſaluus, & hœdi:
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub vmbra.
Huc ipſi potum venient per prata iuuenci:
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque ſacra reſonant examina quercu.
Quid facere? neq; ego Alcippẽ, nec Phyllida habebã,
Depulſus à lacte domi quæ clauderet agnos.
Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.

ASC. FORTA ſub arguta) Hęc ecloga vñ mere Bucolica ex Theocrito ſumpta. Non nihil tñ qđ per allegoriã ad rẽ poëtæ trahi poſſet cõtinens. Nam vt Seruius docet quidã per Daphnin Auguſtum, intelligunt nec abſurde. nã is quoq; putabatur aut Apollo, aut Apollinis filius, q Corydona aũt Virgiliũ q vicerat, qa agros receperat, p Thyrſim victũ æmulũ poëtæ p Melibœũ aũt Mantuanũ quẽ uis ſaltẽ ex agro ſicut in prima dictũ eſt, q hic inducit quærere capriũ oberrantem, qa nõdum agros ſuos receperat, quos illi recipiendos pollicet Daphnis .i. Auguſtus. In hoc igitur principio Melibœus, q cuſtos boum dr gregẽ quærens dicit ſe inter quærendum offendiſſe Daphnin, q immoratus eſt ipm ad certamen muſicũ quod inter Thyrſim, & Corydona erat audiẽdũ pollicitus gregem Melibœi eo ſaluũ vẽturum, qa quod filius Apollinis p diuinãdi peritiam facile noſſe potuit. Ordo eſt. Daphnis paſtor ille diuio' Apollinis ex nympha filius per quẽ vr̃ Auguſt. intelligi, ꝯſederat. i. quieſcẽdi aut audiendi locũ (ſicut apud Ouidium, & Iuuen. ꝯſedere duces) recepit, forte. i. a caſu (non qa caſuale erat ipm conſediſſe, ſed tunc conſediſſe cũ ea Melibœus q hæc recitat tranſiret) ſub illice arguta. i. ſtridula, & leni vẽto crepitante. Et Corydõ, & Thyrſis paſtores illi cõpulerant. i. coëgerant greges ſup. ſuos i vnũ ſup. locũ Thyrſis ſup. compulerat oues, & Corydon cõpulerat ſup. capellas diſtentas. i. hñtes hubera diſtẽta lacte. Ambo ſup. exñtes florentes ætatibus. i. p ætatẽ, & ambo arcades. i. tã periti vt arcades puter̃ & parati pares. i. pariformia, & cantare. i. pponere carmen, & rñdere aut ſic, pares. i. pari forma periti, & cantare, Rñdere. Dũ ergo defendo, id eſt

id eſt modo quodam integumēto, hic.i.hoc tpe myrtos teneras .i.recenter plantatas a ſrigore.i. à frigido vento, vir.i.princeps.& ductor gregis ipſe caper deerrauerat. (Placet ita potius interpretari, quam intelligere per virum maſculum,& progenitorem, iū qu a caper dr̄ à captendo, q̄a coleos non habet quibus captus eſt tu in quia dictarus eſt, caper tibi ſaluus,& hędi, vt videlicet per virum ductorem præuium intelligamus quē hœdi ſecuti erant, vnde ſatis ſuerat dixiſſe viro oberraſſe, quod & Daphnis innuit dicens caper tibi ſaluus,& hœdi).i.de loco ſtatuto errauerat, atque ego, dum.ſ.caprum quæro, aſpicio Daphnin. Ille.ſ.Daphnis vbi .i.quo tpe aut qn̄ videt me contra.i. viciſſim aut ex oppoſito, inquit.O Melibœe ades.i.adueni ocius.i.cito & velociter huc.i.ad me, caper ſup eſt ſaluus.tibi,& hœdi, ſup.ſunt ſalui. Et ſi tu potes ceſſare quid.i.aliquantulum tpis requieſce ſub vmbra.ſ.ilicis, iuuenci.i.iuniores pecudes, vt capri aut boues venient ipſi.i.vt dñe per ſe & ſua ſponte per prata potum huc.i.ad hunc locum ſecundum quem Mincius fluuius errat, vnde prius diximus ambos Arcades fuiſſe.i.tam peritos vt Arcades cenſeri poſſent. quia res iuxta Mantuam agitur. Nihil tñ prohibet etiam Arcades paſtores mercenarios illic tunc fuiſſe vbi & nunc apricos plurimos videmus atque ęthiopas. Maior difficultas eſt, quō illic Daphnis fuiſſe intelligatur niſi allegoricos per eum Auguſtus intelligatur, vt diai, Mincius.i.fluuius ſlicetuata, Mantuam incidens in Padum, prætexit.i.abſcondit hic ripas tenera arundine, & examina.i.conuolatus aut fœ uræ ſimul eductarum apum, reſonant e quercu ſacra.ſ.Ioui, aut ob vetuſtatem religioſa,& concaua. (In quercum aūt concauam cogerunt aliqñ apes mella ſua, ſolet præterea res, vt vetuſtate ita religione, pollere apud ethnicos, vnde eſt, iuxtaq. veterrima laurus Religione patrum multos ſeruata per annos, vetuſtas aūt concauitatem generat) Quid facerem.i.dubitabam quid facere deberem, quia ego neq; habebam Alcippem.ſ.coniugē, nec Phyllida.ſ.amicam quę clauderet domi agnos depulſos à lacte.i.monebat, hinc quidē redire domum vt clauderē agnos ne matres infeſtarent. hinc vero inuitabat ad audiendum certamen cantantium, vnde ſequitur. Et Corydon erat magnum certamen emphatiros .i. cauſa magni certaminis, aūt magnopere certaturus cū Thyrſide. Tñ.i.tametſi vrgebat redire domū, tñ poſthabui .i.minoris feci,& poſtpoſui. Aut ſic tñ.i.tandem poſt longiuſculā deliberationē poſthabui mea ſeria.i.res ſerioſas.i. ſeorſum a rēu & anxias quæ me vrgebant ire domū (quod potius dicero q̄ vt cū Mancinello pp caprum amiſſum dictum putant, ſic.n.nō hēret fidē Daphnidi q eum ſaluum pronūtiauit) Igitur continuatiuū eſt aut cauſale, vt ſit ideo q̄a viderunt me & Daphnin interſuturos tanq̄ cenſores, ipſi cædere.i.inceperunt ambo contendere alternis verſibus, hoc eſt amœbæis quia muſæ.ſ camœnæ,& opportunitates canendi volebant eos meminiſſe.i.ad memoriam reduxiſſe, verſus ſuos alternos i.alternatim. Aut ſi ſic volebam, legēdum. Ordo eſt. O Muſæ, ego volebam.i.optabam eos meminiſſe alternos aut volebā meminiſſe.i.recordari alternos.i.alternatim prolatos. Corydon ſup.tulit ac ꝓpoſuit hos.i.proxime ſequētes & ſemper priores verſus,& Thyrſis referebat.ſ.in reſponſionem illos .i.ſubſequentes verſus q poſt Corydonis ponuntur. Regola eſt. Regula. In zeugmate debet tertium conformari proximiori conſtructibili. Proximus aūt eſt quod præcedit aut immediatius ſequitur, vt caper tibi ſaluus,& hœdi. Ille autem. Compuleranti q. greges. Thyrſis oues Corydon diſtentas lacte capellas. Proleplis eſt.

VARIA LECT. S V P E R I O R I ecloga vſq; ad eum verſum, qui incipit Naiades indigno rum a Gallus à p deſunt oēs paginæ in libro illo antiquiſſimo maioris notæ. Quantum vero ad idylij pertinet inſcriptionē animaduertendum in vita Virg. quæ Donato aſcribit, vbi ſingularum Eclogarum argumenta,& tituli recenſentur, hęc corrupte legi. Septima Pharmaceutria. Octaua amores diuerſorum ſexuum, & dr̄ Damon. Ea to ita reſtitue. Septima amores diuerſorum ſexuum, & dicitur Corydon. Octaua Parmaceutria, & dicitur Damon Sunt tū qui pro Corydone Melibęum inſcribunt. (Cōpuleranti q. greges Corydon, & Thyrſis in vnum) In antiquo lib. manuſcripto, Gregem, vnitatis numero habetur. (Hic mihi dum teneras) In Mediceo, Huc, ſcriptum eſt. (Eque ſacra examina quercu) In Longobardico prius erat, atque ſacra.

COEL. RHOD. M V S I C A M, ſi veram expendas atque legitimam, voluerīs hominibus conferre plurimum, conſtans bene ſentientium opinio eſt. Arcadibus vero, inquit Polybus, & neceſſaria maxime. Proinde ita receptum moribus apud eos eſt, vt non pueros modo, verum & adoleſcētes ac iuuenes ad trigeſimum vſque ætatis annum ea diſciplina imbuendos curent, cum ſint alioqui difficilis vitæ homines, auſteriorisq;. Cantu & choreis Libero patri ludos concelebrant, ſinguli pro ætatis ratiōne. Denique vita omnia id genus cantionibus ſtudijsq. impendit. Ceteras artes apud eos ignoraſſe, nulla prorſum ignominia eſt. Muſicam neſcire nemo poteſt, quia neceſſario diſcitur. Eius imperitiam fateri, illic turpiſſimū eſt, nec id laſciuiæ cauſa, vel deliciarum, ſed vt labores aſſiduo in colendis agris, & vitæ pterea duritiem atq; aſperitatem, & auſteriores mores ea celitr ſtitia quadā prouenientes, ac quaſi dulcedine remolliant, ac contemperent. Huius aūt rei argm̄ ingens, ea Cynæthenſibus eſt qui cum inſtituta maiorū peruicacius aſpernari cœpiſſent, in eam breui ſeritatē abiere, vt in nulla Græciæ totius ciuitate ſcelera maiora, aut crudelitatis exempla ęderentur immaniora. Ex ijs vero quæ ex Polybij hiſtoria ſubſignauimus, dilucere manifeſtius opinor, cur vates Mantuanus in Bucolico ludicro ſubinde in cantilenæ mentione Arcadas plurimis efferre laudibus non deſinat, vt etiam ita enunciet, Soli cantare periti Arcades. Et rurſum. Et cades ambo, Et cantare pares.

CO. Nymphæ (noſter amor) Libethrides, aut mihi carmē,
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
TH. Paſtores hedera creſcentem ornate poetam
Arcades, inuidia rumpantur vt ilia Codro.
Aut, ſi vltra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

SERV. NYmphæ) noſter amor) Libethrides) Libethros fons eſt vbi colunt Muſæ, & ſic ait Libethrides, ac ſi diceret Hippocrenides à fonte Hippocrene. Vt aūt poētæ inuocent nymphas (ſicut hoc loco, ité in fine, Extremū hunc Arethuſa mihi cōcede laborē) hæc ratio eſt, q ſm Var. ipſæ ſunt nymphæ quæ & Muſæ, nec immerito. Nam aquæ motus muſicam efficit, vt in hydria vitrea videmus. Sanè ſciendū quod idem Varro tres tm̄ Muſas eſſe cōmemorat. Vnam quæ ex aquæ naſcitur motu. Alterā, quam aëris ictū efficit ſonus. Tertiam, quæ mera tm̄ voce cōſiſtit Et multi volūt in hac Ecloga eſſe allegoriam, vt Daphnis ſit Cæſar, Corydon Virgilios, Thyrſis vero qui vincitur, Virgilij obtrectator, aut Bauius, aut Anſer, aut Meuius poetæ. (Proxima Phœbi) Subaudiat carmina. (Aut ſi non poſſumus oēs) Secundū illud dixit. (Non omnia poſſumus oēs. Nam debuit dicere. Aut ſi ego non poſſum. (Sacra pinu) Matri deum conſecrata. Sic ſupra. Sacra quercu.ſ.Ioui dicata. (Creſcentem poëtam) Verecunde locutus eſt, non iā poëtam dicens, ſed creſcentem. Sane hoc loco carmen exprimitur Amœbæum. Nam cum Corydon petijſſet vt eſſet Codri ſimilis, hic ſe adeo Codrum ſuperare dicit, vt in ſe eius inuidiam poſſit mouere. Hedera autem coronantur poëtæ, vel quaſi libero conſecrati, qui & vt Bacchæ inſaniunt (ſic Horat. Vt male ſanos aſcripſit Satyris Faunisq poetas) vel q. ſemper vireant hederæ, ſic eos carmina æternitatem merentur. (Rumpantur vt ilia) Sicut etiam in Æneide diximus, hoc ille, & hæc ilia facit. Vnde etiam Iuuen. ait, Vis frater ab ipſis Ilibus? Nam Moryllus minographus contemplic artem, ad locū mouendum, & paraſito dixit, tu vt Hector ab Ilio nunquam recedis. Eſt aūt hoc dictum per amaritudinem ruſticam. (Vltra placitum) .i. nimis. Iūt ſorte, Vltra q̄ placeo & mereor (Mala lingua) Faſcinatoria, nocendi.ſ ſtudio.

A S C. N Y M P H Æ noſter amor) Quaternis verſibus contendūt vt in Damœta binis, incipiens itaq; Corydon facit quandā inuocatiunculam ad muſas petens ſibi tale carmen donari, quale Codro donauerint, aut minans ſe non amplius cantaturū, ſed ad pinum fiſtulam cum arte ſuſpenſurū. Solent.n. qui in quauis exercitatione emeritos ſe ſignificare volūt, neq; illam amplius exercere, illius arma, hoc eſt inſtrumēta ad torū ac poſtē numinis quod illi præeſt pēdere, vt pueri prætextam laribus, puellæ puppā Veneri, pugiles ceſtus Polluci bellatores ſcutū,& enſem Herculi. nautæ remum & rōtum Neptuno, muſici aūt fiſtulam aut lyram muſis. Per hoc aūt præfert Corydon fiduciam Codro æquari poſſe. Si n. dubitaret non ſe ad artis omiſſionem aſtringeret. Ad hoc rñdet Thyrſis,& contrarium,& plus dicens atque ita legem ſeruans. Cōtrarium quidem dicens, quia Corydon optauit Codro amico æquari. hic autem eū ad inuidiam prouocare contendit. Plus aūtem q̄a ſic Codrum ſuperare vult vt præ inuidia diſrumpatur. Significat præterea ſe,& dignum hedera,& inuidia, contra quam vult bacchare cingi. Ordo eſt. O nymphæ Libethrides.i.ò muſæ Libethrum fontem in Magneſia frequētare ſolite, appoſi

appoſitorie noſter amor.i.quæ eſtis vnicum deſiderium, ſola volu ptas, & peculiares deliciæ noſtræ, aut concedite mihi carmen ſup.tale quale ſup.conceditis Cod.o meo.ſ.amico. Ille enim facit ſup.carmina proxima verſibus Phœbi.i.accedentia quamproxime ad artem Apollinis, qui princeps heroici carminis eſt (vnde in Arte Flaccus. Lyræ ſolers, & cantor Apollo &c.) Aut ſi non omnes poſſumus ſupp.tale carmen facere, quia poëtæ naſci cenſentur, eſtq. poëtica ars perquam paucis data, mea fiſtula arguta.i.ſonora, aut reprehenſa, & deuicta, pendebit hic ſup. de pinu ſacra.i.conſecrata matri deum. Ad quod Thyrſis etiam in hoc plus dicens ꝙ non inuocat, vt poëta ſit, ſed ſe iam poëtam quidem eſſe verum ne immodeſte id dicat, adhuc creſcentem reſpondet. O paſtores Arcades qui.ſ.vt alibi dicetur ſoli periti eſtis cantare, & ita pro merito quemuis hedera donare poteſtis ac ſcitis, ornate poëtam.ſ.me videlicet Thyrſim, & creſcentem.i. ſurgentem, & nondum conſumatum hedera, ita vt ilia rumpantur Codro inuidia.i.præ inuidia, quia videbit ſe à me ſuperatum. Aut ſi tanta ſup.erit mihi in cantilenis gloria vt inuidiam gloria ſuperauero, & ita ipſe laudarit vltra placitum.i.inuitus cum defamare non audeat cingite vati.ſ.mihi frontem baccare.i.illa herba quæ valet contra faſcinum, ne lingua mala.i.nociua, & faſcinatoria, noceat mihi vati futuro, hoc eſt ſi forte me coactus laudauerit contra placitum ſuum, & tñ liuorem diſſimulauerit, ne lingua eius me faſcinet cingite frontem baccare. Hæc potior ſententia viſa eſt quàm vt dicta contra placitum.i. vltra æquum. hic.n.non plus diceret, ſed minus contra legem. Regula eſt; efficiens natu- Regula ralis ſæpe regitur à verbo in ablatiuo ſine præpoſitione. vt rumpor inuidia, rubeo pudore, algeo pauore, taceo pudore &c.

CRESCENTEM ornate poetam) In Longobardico, VARIA & in Mediceo legere eſt, Naſcentem. Creſcentem vero omnino LECT. caſtior lectior exiſtimatur. [Aut ſi vltra placitum, laudarit) In Longobardico legitur, Placidum, quod nos non admittimus.

CO. Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus,
Et ramoſa Mycon viuacis cornua cerui.
Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras euincta cothurno.
TH. Sinum lactis, & hęc te liba Priape quotannis
Expectare ſat eſt, cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus. at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.
CO. Nerine Galatea thymo mihi dulcior hyblæ.
Candidior cycnis, hedera formoſior alba,
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. Imò ego Sardois videar tibi amarior herbis.
Horridior ruſco, proiecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior annn eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite iuuenci.
CO. Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba:
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus vmbra,
Solſtitium pecori defendite. iam venit æſtas
Torrida, iam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. Hic focus, & tedæ pingues, hic plurimis ignis.
Semper, & aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

SERV. MYcon) Vel eius ſimius vel patronis. [Viuacis cerui) Vt enim Plin. dicit in natur. hiſt. Cum ſe cerui granatos ætate cognouerunt, ſerpentes ſequuntur, & eos flatu ad ſe tractos, cum comederint, reuertuntur rurſus ad ætatem priorem. [Si proprium hoc fuerit) Quod ſupra petierat.ſ.vt talia carmina faceret qualia Codrus effecerat. [Leui de marmore tota) Solent n. plerunque caput tm̃, vel thoracea facere. [Suras euinctæ cothurno) Ideo ſingulariter vſus eſt numero, quia hoc genus calceamenti vtrique aptū eſt pedi. Sic in 1. Æn. Purpureoq. alte ſuras vincire cothurno. [Sinum lactis) Sinus, genus eſt vaſis, quod cum ſignificamus, ſi producitur. cum vero gremiū ſignificamus, ſi corripimus. Sanè notandum, hūi conſiderationem diuinarū perſonarum. Nam ille ſupra cum veneratione locutus eſt apud numen ſeuerum, contra hic iocatur, quia loquitur numini, quod locis gaudere manifeſtum eſt. [Priapus) Autem, deus Lampſacenus eſt Helleſponti, qui hortos tuetur. [Liba) Placentas. [Pro tempore) Pro neceſſitate. [Si fœtura gergem ſuppleuerit) Si tot agnos habuero quot oues, hoc eſt enim gregem ſupplere per fœturam. [Fœtura enim eſt prouentus.i. ipſe fœtus. [Nerine Galatea) O amica quæ talis es, qualis fuit Galatea quam Cyclops amauit. Nerine autem patronymicum eſt græcum, Nam fœminina patronymica, aut in ias exeunt, vt Pelias, aut in eis, vt Atreis, aut in e, vt Nerine, Adraſtine. [Thymo mihi dulcior hyblæ) Vel odore thymi hyblæi, vel melle hyblæo, vt a materia rem ipſam diceret. Nam apibus, non hominibus dulcis eſt thymus. [Hedera formoſior alba) Quia ſunt, & nigræ hederæ, vt, Aut hederæ pandūt veſtigia nigræ. Nigra autem, vel alba hedera, non ex folijs, ſed ex ligno cognoſcitur. [Tui Corydonis) Plenum affectus eſt, vt, Si quis amatæ Tangit honos animum. [Sardois herbis) In Sardinia.n. naſcitur quædam herba, vt Saluſtius dicit, quæ ſardon dicitur, apiaſtri ſimilis. hæc ora hominum ictus dolore contrahit, & quaſi ridentes interimit. [Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite iuuenci) Qui ad paſcendum auidiſſimi ſunt. Ideo autem increpat tauros tarde redeuntes ad ſtabula. quia ſuperius ille dixerat tūc amicam ſuam venire debere, cum tauri ad præſepia fuiſſent reuerſi. [Muſcoſi fontes) Lanugine viridiore cooperti. [Arbutus) Genus arboris frondibus raris. [Iam venit æſtas) Iam aduenit, iam appropinquat, non enim dicit æſtatem eſſe cum adhuc turgere gemmatum palmites dicat. Et bene tarde frondeſcere vites commemorat in Venetia, quæ eſt prouincia frigidior. [Hic focus, & tedæ pingues:) Contraria iſte dicit. Pingues autem tedas ait ſudantes picem. [Numerum lupus) Quia ſolam conſiderat, lupus prædum. [Torrentia flumina ripas) Quæ aucta, riparum munimina ſpernunt.

SETORI caput hoc apri, &c.) A muſarum inuocatione ad paſtorale numen laudandum tranſit ad Dianam videlicet, quæ quia venatrix canibus quorum paſtoribus ſumma cura eſt præficitur. vnde in Damętas, Notior vt iam ſit canibus non Delia noſtris. Dicit aūt Myconem puerum ſuum Dianæ iam nunc afferre caput apri, & cornua cerui quibus ſe venationi deditum, & eius deditionem ſignificat, pollicetur que ei vt Apollinis iocori ſi carmina qualia Codrus, hoc eſt proxima Phœbeis facere poſſit, ſtatuam marmoream facere euinctam, quia venatrix eſt iurta cothurno purpureo. Ad qd̃ Thyrſis in ſimili plus dicens ridet, ſe iam Priapum marmoreum feciſſe, facturum aūt aureum, quia ergo plus eſt feciſſe q facturum eſſe, & plus aureum, q̃ marmoreum nimirū plus dicit. Ordo eſt. O Delia.i. Diana venatria ante Apollinem ſed ex eadem matre eodemque puerperio in Delo inſula genita, paruus Mycon.i.puer meus humilis (niſi idem ſit qui, & Corydon) ſup.offert ac dicat tibi. hoc caput apri ſetoſi.i.ſetis multis quod feritatis ſignum eſt obſiti, & hæc cornua ramoſa.i.multis ramis ornata, vſque enim ad ſextum annum dicunt vnum accreſcere, & ideo bene dicit. cerui viuacis aut quia omnes diu viuunt, aut quia præcipue diu vixerit, vnde munera ſua prudenter cōmendat, primo quia hic dicit ſe aut puerum ſuum paruum quo ſignificat ſe velle maiora dare ſi poſſet, deinde quia caput, & cornua quæ à venatoribus afferua ri ſolent in laudem, & gloriam, tū quia caput apri quod difficile acquiſitu eſt, & potiſſimum ſetoſi.i. adulti iam, & ferocis, Tum quia viuacis cerui, & nouiſſimo, quia ramoſa vt annoſum ſignificet ceruum, & ita fugæ peritum fuiſſe, & aprum ferocitate munitum, à difficultate ergo munera ſua commendat. Addit autem. Si hoc.ſ. facere carmina qualia Codrus niſi ad artem venandi te feras. Non enim ab Diana videtur expectanda ara poëtica, & præterea vt ſuperioribus reſpondet, non minoris facit habere proprium venandi ſtudium, quam faciendi carminis peritiam, ſi fuerit proprium.i.d eſt mihi peculiariter datū, vt.ſ.ſolus tali carmine, aut tali venandi arte exerllam, tu ſtabis, id eſt erigeris in ſtatua tota de marmore leui.i.leuigato, & polito, euincta ſuras.i. habens euinctas ſuras cothurno.i.alto calciamento genuum tenus ferè protenſo, puniceo.i.purpurei coloris, eo autem gaudēt venatores. vnde Æneid.1 Venus venatrici ſimilis dicit. Virginibus tyrijs mos eſt geſtare pharetram, Purpureoque alte ſuras vincire cothurno. Ad hæc Thyrſis. O Priape.i.deus hortorum (quem forte inuocat quia hedera, & baccare cingi cupiebat quæ in hortis naſcuntur) ſat.i. ſatis eſt expectare quotannis.i. ſingulis annis à nobis ſinum.i.vas mulctrale (ſitellam per diminutionem

pu[illegible]onem vocant) lactis & hæc liba .i. placentas, quia tu es cuſtos pauperis horti, q.d. ſi plura poſſem plura darem. Nos fecimus nunc te marmoreum pro tempore .i. iuxta egeſtatem noſtram in qua ſumus hoc tempore, at .i. ſed ſi fœtura .i. propagatio, & educatio ſuppleuerit .i. æquauerit gregem, ita vt ſingulæ matres ſingulam prolem educent, tu eſto .i. iubeo vt tunc ſis aureus .i. ex ſolo auro formatus. Poteſt etiam Dianam tanquam Bucolici præſidem inuocare. [Nerine, &c.) Poſt vtrunque numen, & muſices, & venationis quarum paſtores ſtudioſi, proxima cura eſt amicæ quam nunc Corydon inuitat, precaturq́. vt veſperi ad ſe veniat. Idem ferè reſpondet Thyrſis, ſed plus dicit, quia ſe vehementius amare, vtpote qui nequeat ad veſperam vſque amorem differre, nec nihil contrarij interſerit, quia cum ille de dulcibus hic de amaris loquitur. Itaque adhuc vtcunq́. legem ſeruat. Ordo eſt. O Galatea Nerine .i. Nerei filia. (Eſt .n. patronymicum in ne) exiſtens mihi dulcior thymo hyble .i. nato ad Hyblam oppidum Siciliæ vbi propter eius copiam fragrantiſſimi mellis plurimum eſt, exiſtens etiam candidior cycnis .i. oloribus, cum .n. ſit quaſi lactea dea per lac ſignificatur per albedinem cycnorum ſuperare, & cum br dea addere ſplendorem, & formoſior alba hedera quæ gemmis in fructu ſimillima eſt. Cum primum .i. vbi primum, vel vt primum, tauri paſti repetent .i. iterum petent, & add buor præſepia, venito ſup. ad me ſi qua .i. aliqua cura tui Corydonis, habet .i. tenet & occupat te. Ad quod Thyrſis. Imò ego videar .i. volo vt videar tibi non vt ſim amarior herbis ſardois .i. quæ naſcuntur in Sardinia, & horridior .i. aſperior ruſco .i. herba illa horridiſſima, & vilior .i. abiectior, alga proiecta .i. herbis aut iuncis .i. procellis ad litus appulſis, & proiectis, ſi hæc lux .i. hæc dies quo Nerinem expecto quæ mihi noctem promiſit, non ſit .i. non videatur mihi longior noto anno, ò iuuenci, paſti .i. qui iamdudum ſatis paſti eſtis. ite domum, ite inquam ſi quis .i. aliquis pudor eſt vobis .i. ſi quidquam verecundamini vltra iuſtum paſti. Et ita monet iuuencos vt domum abeant quo poſſit amica potiri ac frui quam ſe ille patienter expectare ſignificauit. [Muſcoſi fontes &c.) Tandem ad gregem ſuum reſpicit Corydon comprecans nec calore ſolſtitiali conficiatur allegoricos Thyrſim eiuſq́. amores taxans, quippe qui ſe impatientiſſimum ſignificauit & totum ardere a quorum ardore ſe & ſuos defendi precatur Corydon. Contra quod Thyrſis reſpondet. Contrarium & plus. Contrarium quidem quia cum ille de calore locutus ſit, hic de frigore loquitur, plus autem quia cum ille ſe defendi precetur, hic ſe defenſum gloriatur ac ſic munitum: vt ne officere quidem poſſit. Nodum ergo victus eſt. Ordo autem eſt. O fontes muſcoſi .i. muſco tectis cum bria in vmbris, & herba mollior ſomno vos inquam, & viridis arbutus, quæ vos tegit .i. cum viridi arbuto qua tegimini defendite .i. arcete, pecori .i. a pecore meo ſolſtitium .i. calorem ſolſtitialem, & qui eſt in ſolſtitio æſtiuali, quia æſtas torrida .i. omnia torrens, aut quæ à ſole torretur, venit iam quia gemmæ .i. groſſi & propaginis nodi turgent .i. inflantur & exitum quærunt, iam in palmite, quod ſignũ futuræ æſtatis etiam ſaluator noſter dedit) Reſpondit Thyrſis, hic ſup. eſt focus .i. locus ad ignem fouendum aptus, & tedæ .i. ligna picis ac reſinæ plena, vnde pingues dicit. ſunt hic .ſ. ad ignem extruendum apta materies, hic eſt ſemper plurimus ignis, & poſtes ſunt hic nigri aſſidua .i. continua fuligine .i. nigredine pingues fumi. nos curamus .i. conſideramus aut timemus hic tantum .i. in tantum duntaxat frigora boreæ illius venti ſeptentrionalis de quo in Georg. & boreæ penetrabile frigus adurit, quantum aut luppus curat numerum, aut flumina torrentia .i. abundantia, & eleuata tumoribus aquarum currant ſupp. ripas, quod nihil eſt.

SINVM lactis, & hæc te liba Priape quotannis expectare ſat eſt) In pluribus quidem antiquis libris legitur. Te. Sed in Oblongo, Tibi. VARIA LECT.

C. Stant & iuniperi, & caſtaneæ hirſutæ:
Strata iacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.
Omnia nunc rident. at ſi formoſus Alexis
T. Montibus his habeat: videas & flumina ſicca.
Aret Ager: vitio moriens ſitit aëris herba:
Liber pampineas inuidit collibus vmbras.
Phyllidis aduentu noſtræ nemus, omne virebit:
Iupiter & læto deſcendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit.
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in ſiluis pulcherrima: pinus in hortis,
Populus in fluuijs, abies in montibus altis.
Sæpius at ſi me Lycida formoſe reuiſas;
M. Fraxinus in ſiluis cedet tibi, pinus in hortis.
Hæc memini, & victum fruſtra, contendere Thyrſin.
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

SERV. STant, & iuniperi) Modo, plenæ .i. ut, alias, horrent, vt, Stant lumina flamma, Alias vero ſtant, vt, Stant manibus aræ. [Caſtaneæ hirſutæ) Adhuc tecte ſunt echinos locatæ [Rident) Læta ſunt, vt, Mixtaq; ridenti colocaſia fundet acantho. Horat. Ille terrarum mihi præter omnes angulus ridet. [Flumina ſicca) [illegible] etiam iuges aquas, & perpetuo fluentes ſiccari conſpicias. [Aret ager) Ordo eſt, aret ager, & ſicut herba moriens vitio aëris .i. peſtilentia corrupti aëris affligitur. [Liber pampineas inuidit collibus vmbras) Exiccatæ ſunt vites nimio æſtu, & folia amiſerunt. [Inuidit collibus vmbras) Vt, Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret, Inuidit fortuna tibi? Nam inuideo tibi illam rem dicimus. Sane ſciendum, has pampinos nunquam Virgilium dicere: ſed Varronem fœminino vti frequentius. [Iupiter & læto deſcendet plurimus imbri) Sic alibi, Coniugis in gremiũ lætæ deſcendit. Aër .n. in pluuias ſoluitur. [Fraxinus in ſiluis cedet tibi, pinus in hortis) Non ſic erunt pulchræ arbores in ſuis locis, hoc eſt ibi aptis creatæ, ſi tu ibi ad me frequenter venire curaueris. [Hæc memini) Et meonini illam rem dicimus, & memini illius rei, vt, Nec veterum memini, lætor ue malorum. Item nouiſſe memini [Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis) Victus, nobilis ſupra omnes, quam tem quaſi ruſticus implere non potuit.

ASC. STANT & iuniperi &c.) Corydon hic vt eundem cenſeas qui ſe in ſecunda Alexim adamaſſe confeſſus eſt in gratiam Alexidis dicit omnia eius præſentia plena eſſe, atque læta, quæ eius abſentia, & inania, & arida mœrorem ſiant. Contra Thyrſis dicit omnia triſtia atque arida eſſe, ſed aduentu Phyllidis amicæ ſuæ, læta atque plena fore, in qua ſe pro parte vincitur quia licet contrarium dicat, non tamen plus imò minus eſt q̃ futurum promittitur, quam q̃ præſens eſt, nec tam efficax eſt ratio mali quã boni. Ordo eſt. & .i. ſimul, iuniperi .i. frutices illi quarum acinis veſcuntur ficedulæ, ſtant .i. plenæ ſunt vt ſaccus turgidus, & caſtaneæ hirſutæ .i. quæ in calicibus hirſutis naſcuntur, ſtant ſup. (Eſt autem ſpondaicus arithmeticus plenus, nã iuxta regulã prius poſitam ſpondeũ præcedit dactylus, & põ [illegible] ſentenciis ac languor quodammodo in arboribus, quæ pondere fatiſcunt. Nec abijcitur vltima vocalis in caſtaneæ pp aſpirationem vim literæ obtinẽtem) & poma .i. fructus arborum quæcunque mollem corticem habent iacent ſtrata paſſim .i. per aliquid interualli, ſub arbore quæque ſua .i. propria .ſ. ipſi arbori, eſt aut ſua nominatiui caſus, quia corripitur. Omnia rident .i. lætitiam præ ſe ferunt, nunc quia .ſ. Alexis adeſt. At .i. ſed ſi formoſus Alexis, Abeat his montibus .i. diſcedat hinc, tu videas .i. quilibet videre poſſit, & .i. etiam flumina ſicca. Ad hoc Thyrſis ager aret .i. iam aridus, & ſiccus atque exuſtus eſt & herba moriens vitio .i. corruptione & infectione aëris, ſitit .i. deſiccatur, & ſiccitate conficitur. Liber .i. Bacchus, qui quarum inuentor eſt vitium amator eſſe debet inuidit .i. per inuidiam abſtulit collibus (quos tamen amare deberet, quia dicitur in Georgicis deniq; apertos Bacchus amat colles) .i. monticulos vmbras pampineas .i. pampinorum, quæ vitium frondes, ſunt hoc eſt & vites frondibus pp ariditatem ſpoliatæ ſunt, ſed omne nemus virebit aduentu noſtræ Phyllidis, & Iupiter .i. iuuans aër & cœli naturalium pater, deſcendet plurimus .i. abundantiſſimus ſup. cum imbri, læto .i. omnia lætificante & vegetante. [Populus &c.) Ne Phyllidis amore ſuperbiret Thyrſis docet Corydon ſe non minoris Phyllida facere, vt quæque ei placerent omnibus præferenda cenſere, non quia meliora ſint, ſed quia illi placeant, nam populus, inquit arbor eſt gratiſſima Herculi, eo q̃ virtutis eius ſignificatiua eſt in frondium colore qua introrſum virides extrorſum albicant, eis quoque coronatus inferos petiſſe dicitur. Vitis eſt gratiſſima Baccho, quia inuenit eam. Myrtus veneri, quia in litore naſcitur mari, e mari aũt nata Venus eſt, & laurus eſt gra-

tiſſima Phœbo, in quam Daphne eius amica conuerſa fingitur. Ea autem arbor in ſole naſcitur libenter, nec æſtu eius folia pallent aut decidunt, ſed quia Phyllis amat Corylos, quæ vites quidem ſunt arbores ferentes nuculas quas auellanas vocãt, ſed dũ illas, inquit Phyllis amabit nulla eas arbor ſuperabit. Ad quod Thyrſis conſimile, nec maius proferens plane vincitur, quia nõ ſeruat legem carminis Amœbæi, de quo in Damœta dictum eſt ꝙ ſequens aut contrarium, aut plus afferre debet. hic autem ſimile affert vt manifeſtum eſt: nec plus imò potius minus, quia plus eſt quod Corydon dixit, videlicet Corylos viles quidem arbores propterea, & Phyllidi placerent, & Herculi, & Baccho, & Apollini maximis nimirum apud gentiles numinibus ſacras arbores vincere quam quod Thyrſis dicit, videlicet ꝙ fraxinus, pinus populus, & abies Lycidæ amico cedant, vnde parum laudis Lycidæ acquiritur. Videtur ergo effœtus animus eius, ita vt quod caneret, non haberet, quod intelligens Melibœus, hoc eſt poeta dicit, hæc memini, & victum fruſtra contendere Thyrſim. Et Corydon eſt nobis ex illo tempore, ſubaudit Seruius victor nobilis quod per ruſticam ſimplicitatem Melibœus exprimere non potuit, aut vt Mancin. innuit. Corydon eſt nobis Corydon .i. dulcis cantor, hoc eſt vt nomine ita re comprobatus eſt in his Corydon eſſe. Et ideo bis ponitur, quaſi alludat ad nominis interpretationem, ſicut Bernardus dicens. O Ieſu eſto mihi Ieſu, quid eſt enim Ieſus niſi Saluator? &c. Corydon ergo eſt nobis Corydon .i. dulcis cantor approbatus ex illo tempore. Quia autem dicit Melibœus hæc memini videtur ſuperius legendum, aliter nos meminiſſe volebam, vt ibi tactum eſt. Ordo eſt. Populus .i. arbor illa gratiſſima Alcidæ .i. Herculi qui aut ab Alcæo auo ſaltem putatiuo dicitur, aut eſt ab alce .i. virtute. Vitis eſt gratiſſima Iaccho, myrtus eſt gratiſſima formoſæ Veneri, & Phœbo eſt ſua .i. propria laurea .ſ. arbor, aut corona, hoc eſt laurus arbor eſt gratiſſima, ſed ſupple Phyllis amat .ea mea amat corylos .i. aliſas arbuſculas alioqui viles, ſed dum .i. quandiu Phyllis amabit illas, nec myrtus quanquam ſit gratiſſima Veneri, vincet Corylos, nec laurea .i. laurus Phœbi vincet .i. ſuperabit in æſtimatione mea Corylos. Non dicit de vite, ſed per argumentum quodà fortiori vocant facile conuincitur quod nec vitis eas vicerit. Non enim ſic Bacchus vitem vt Phœbus laurum amare videtur. cum in eam verſa ſit amariſſima puella. Reſpondet Thyrſis. Fraxinus eſt pulcherrima in ſiluis pinus eſt pulcherrima .ſ. arbor in hortis, populus eſt pulcherrima in fluuijs, & abies .i. quam ſupinum vocant, eſt pulcherrima in altis montibus. (Eſt autem, & alia ſpecies abietum quæ in paludibus potius naſcuntur) At .i. ſed ò formoſe Lycida ſi tu reuiſas me ſæpe, fraxinus cedat tibi .i. vincatur in pulchritudine, pinus cedet tibi in hortis, dura ſanè, inepta comparatio. Vnde addit Melibœus. Ego memini .i. memoriæ commendaui hæc, & memini Thyrſim victum .i. ſuperatum contendere .i. enim fruſtra, quia licet fateri nolebant manifeſte tamen victus erat, Corydon eſt nobis .i. reputatus eſt a me ex illo .i. tempore .i. poſt illud tempus, ſeu propter eam victoriam. Corydon .i. dulcis, & aptus cantor.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

CVM eſſet Romæ poëtarum duorum certaminis fingit ſe interfuiſſe Virgilius: ex quibus credibile eſt, alterum fuiſſe ſibi charum, Gallum puta, vel Varum, aut Aſinium quem laudatione ſua euehit, vt alterum deprimat, fortaſſe, ex æmulis. (Hic mihi dum teneras) Dum deditus ſum ſtudijs Muſarum manſuetiorum, amiſi præcipuam partem patrimonij. ea cauſa Romam veneram. (Atque ego Daphnin aſpicio) Aliquem ex eruditis amicis Cæſaris vult intelligi, qui illum bono eſſe iuſſit animo de amiſſis agris. itaque ad ſecure ocioſeq́. cantantium certamẽ audiendum atque arbitrandum inuitat. (Caper tibi ſaluus) Non ſolum quod perdidiſti, ſed id, quod adhuc poſſides omnia tibi ſalua, & plura his. (Et ſi quid ceſſare potes) Si domo potes aliquandiu abeſſe, nec habes illic negocium, quod eo te neceſſario reuocet, quieſce paulisper ſub vmbra, Romæ inter nos, in ocio, & tranquillitate animi, procul a litibus, & iurgijs. (Huc ipſi potum) Omnia negocia vltro huc confluent, vt decidantur hic adeſt princeps ipſe, & ductores omnes copiarum, ipſe quoque Arius centurio, expulſor tuus, omnia hic reperies, & conficies ea ſententia. (Mincius) Ad regendam allegoriam, nominatus eſt Mantuæ fluuius. (Quid facerem) Ambiguitas, & perplexitas, nõ equidem domi habebam, qui rem meam familiarẽ cuſtodiret. (Et certamen erat) Et alioqui certamen erat vatibus ſpectatu dignum & præ quo merito eſſet cura domus negligenda, ita vt illa potius exiſtimarem ſeria, pecus autem meum nugas, nec ſine cauſa, plus enim poterat prodeſſe Virgilio attentio ad illa quę inter potentes illos Romanos inciderant de ingenio & eruditione certamina, quam omnis circa ruſticum cenſum diligentia. (Nymphæ) Poëticus ſpiritus cœleſtis eſt, ideo ſemper diuos aut Muſas inuocant. (Noſter amor) Vt, Ingenti perculſus amore vnde naſcitur diuinus furor, qui euehit animum ſupra naturæ ſuæ vires. de quo Plato in Ione qui eſt de poëtico furore dialogus. (Aut mihi carmen quale meo Codro) Componit ſe ad imitationem maximi alicuius, & probatiſſimi vatis. (Proxima Phœbi verſibus ille facit) Deus eſt Muſarum Phœbus. Moderatius paſtor, quam illi per hyperbolem, de Hom. Sil. Et cantu Muſas, & Phœbum æquauit honore. Et de Virgilio Propert. Tale facis carmen docta teſtudine, quale Cynthius impoſitis temperat articulis. (Aut ſi non poſſumus omnes) Si non eſt cœlitus datum Etenim vt vulgatum eſt, naſcuntur poëtæ, non fiũt. certa quadam ingenij qualitate opus eſt ad hanc facultatem, ita vt maximi ſint ſæpenumero poetæ, alijs in rebus omnibus ineptiſſimi. Ergo ſtudium, & diligentia non proſunt, niſi ad hoc ſis à natura fictus, & appoſitus. (Paſtores hedera) Corydon opẽ diuinam implorat, Thyrſis à maledicentia exorditur, & inuidum ſuũ inceſſit. (Setoſi caput hoc apri) Quanto Corydon rectius, ſimplicius, & ea agreſti pietate, rurſum pergit deos colere? longe eſte melius accomodius, quam alter. (Suras euincta cothurno) Quia venatrix, & quę in ſiluis inter ſpinoſa, & lutoſa loca verſatur, (Nerine Galatea mihi) Poſt deos, ad ſuos amores de Auguſto, quem optat Romam primo quoque tempore redire, cum primum finem bello impoſuerit, & exercitũ deduxerit in agros. (Si quacum Corydon) Si nos præcipuos amicorũ tuorum amas. (Imò ergo Sardois) Ait ſe non ſolum optare reditum Auguſti, vt Corydonem, ſed abſentiam non poſſe diutius perferre. (Hæc lux) Hic dies abſentiæ tuæ. optat noctem quietis a bello, & negocijs, vt ſibi liceat Cæſaris alloquijs, & fauore. (Ite domum paſti) Ruſticis non per horas diſtinguuntur tempora, ſed per ſigna illis familiaria per æſtates, per meſſes, meridies per quietem pecoris, veſperus per reditum pecoris domum. vellet igitur pecus ipſum domum ſe referre, vt ſciret noctem appetere, ruſtico plane more, quaſi rerum ſigna ſint etiam cauſæ (Si quis pudor) Conſuetudo ruſtica alloquuntur enim illi equos, boues, canes familiares ſimiliter vt ſi eſſent homines, & admonent, & lauđãt, & reprehendũt, & mittunt, & reuocãt. (Muſcoſi fontes) Ab amoribus ad pecus ſuum, quod defendi optat ab amicis Octauiani, in feruore diſtributionis agrorum, & iterum militarium. (Hic Focus, & tedæ pingues) Ille defendi ſe poſtulat ab æſtu, hic ſe à frigore ait eſſe tutum ſibi eſſe opes, & amicitiam potentium, nec metuere calamitatem vllam, aut aduerſos caſus, imò negligere, ac pro nihilo habere. (Stant, & iuniperi) Præſentia Aſinij Pollionis omnia ſunt tuta, quieta, florentia, iucunda, in Inſubria, & Padana regione, cui ille præfuit. At ſi is diſcedat, areſcent vel ipſi fluuij. (Stant, inquit Iuniperi) Arboribus pax, nec inuenitur, qui vel fructus ſponte ſua de arboribus delapſos audeat ſurripere. ſi abeat Pollio, confeſtim ſequetur ruina, & triſticia. (Aret ager) Ille de præſentia ad abſentiam, à lætis ad mœſta, hic viceuerſa, de aduentu Auguſti Cæſaris, quaſi non præſentia Pollionis exhilareſcant campi, & ſint pacata omnia, ſed Octauiani, quem per Phyllida vult intelligi. (Populus Alcidæ) Alij dij, alij rebus delectantur, aut fauent, vnde ijs ipſis rebus honos ac precium. ſed interea dum Octauiano placuerit poëſis, plus in ea erit decoris, quam in reliquis artibus. Aut ſic de Pollione. varij varijs carminum generibus capiuntur, ſed dum Pollio amabit ruſticum, nullum ei anteponetur, quantumuis à magnis diuis probatum. (Fraxinus in ſiluis) Contemptum arborum præ ſe fert, quoniam aduerſarius arbores laudatas, & malle ſignificat honorem potẽtum, à quibus colatur ac viſitetur. (Hæc memini & victum)

Corydon deos veneratur, Thyrſis inimicum inceſſit.
exorditur Corydon à pietate, Thyrſis à rabie.
inuocat deam caſtam Corydon, Thyrſis
deum obſcœnum Corydon canit res
lætas, alter triſtes. ille optat, hic
ſe deuouet. merito igitur
victoria eſt pe-
nes Cory
dn
nem.

Muſam

ASC. MVSAM octaua,&c.) In 8.Ecl.quę aut Damon, aut Pharmaceutria inſcribitur recitant carmina duorum paſtorum Damonis,& Alpheſibœi. Quorum prior defiet indignum amorem Niſæ, quæ Mopſo nupſerat, & poſterior reuocat Daphnin ab vrbe ad rura,vbi conuiua degit,& id quidē magica arte, vñ Pharmaceutriæ nomen ſumpſit.Quia vero ars magica Romanis ſemper diſplicuit veritaq. fuit,vnde in 4. Aen. dicit ſe Dido magicas in vitam accingier artes, arguta vtitur phantaſia Virg.q bic carmen Alpheſibœi à muſis expe-rit,quaſi ipſe ignoret. Alpheſibœus autem interpretatur quæſitor aut inueſtigator bonum. vnde ei conuenit qui Daphnin ab vrbe reuocat.i.per allegoriā Auguſti gratiam ad agros cum bonis recipiendos implorat.Damon vero is videtur quem Damętas ſe viciſſe gloriatus eſt,& Alpheſibœus. de quo in Daphnide, dictum eſt,Saltantes ſatyros imitabitur Alpheſibœus. Eſt autem hic mixtum poematis genus.Nam,& poeta loquitur, & perſonæ introductæ. Loquitur autem ad Auguſtum cuius gratiam in principio captat vt illic videbimus. Ordo verſiculorum meorum eſt. Octaua ſup.Ecloga refert.i.recenſet, recitat,muſam .i.cantilenam muſicam Damonis,& Alpheſibœi:illorum paſtorum. Quorum hic .i. prior dictus, hoc eſt Damon flet .i. conqueritur Niſam .ſ. quam pro. atus erat alteri nuptam,& ille poſterior.ſ.Alpheſibœus vocat .ſ. domum, hoc eſt ad agros Daphnin morantem.ſ.in vrbe,dicturus enim ſępe eſt, Ducite,ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnin.

Alpheſibœus.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Pharmaceutriam, ſeu Damon.

Muſam octaua refert Damonis, & Alpheſibœi.
Quorum hic flet Niſam, Daphnin vocat ille morantem.

PHARMACEVTRIA.

ECLOGA OCTAVA.

DAMON, ALPHESIBOEVS.

PASTORVM muſam Damonis,& Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata iuuenca
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus,
Damonis muſam dicemus, & Alpheſibœi.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui,
Siue oram Illyrici legis æquoris; en erit vnquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium tibi deſinet: accipe iuſſis
Carmina cœpta tuis, atque hanc ſine tempora circum
Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.

SERV. PASTORVM muſā Damonis) Apud Theocritum eſt vna Ecloga q̄ appellatur Φαρμακεύτρια. In qua inducitur mulier quædam ſacris quibuſdam peruenieńs mentē amatoris a quo ſpernebatur,quam Virgilius tranſtulit ad huius eclogæ vltimam partem. Prima enim eius pars conqueſtionem ſolam habet amatoris decepti, quem nubendo alteri, an.i.qua ſponſa fefellerat. [Muſam) Cantilenam amorū quos inter ſe cecinerunt. [Immemor herbarum, quos eſt mirata iuuenca) Qui cantilenæ ſua uitate coēgerunt etiam ea animalia obliuiſci paſcorum,quæ ſunt paſcendi auidiſſima Nam ſupra ait, Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite iuuenci. [Stupefactæ carmine lynces) Paulatim ad augmenta procedit, dicens, Iuuencæ oblitæ ſunt paſcuorum,ſtupuerūt feræ,flumina etiam ſenſu carentia curſus proprios tardauerunt.[Requierunt flumina curſus) Curſus proprios retardauerunt, & quietos eſſe fecerūt. Sic Saluſt. Paululum requietis militibus. Quieſco ego enim aliter,& aliter quieſco ſeruum.i.quieſcere facio. [Tu mihi,ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui) Vbi vbi es ò Auguſte, ſiue Venetiæ fluenta tranſcendis) nam Timauus fluuius Venetiæ eſt) ſiue propè Illyricum nauigas mare, id eſt per Dalmatiam, putas vnquā erit tempus quo mihi liceat tua facta deſcribere. [En erit) Ecce iam adeſt. Nam, en, vnum optantis eſt,aliud confirmatis. [Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?) Ac ſi diceret,quanquam impar ſit ingenium meum laudibus tuis,nā tuæ laudes merentur exprimi Sophocleo tantum cothurno. Sophocles autem tragœdiographus fuit altiſonas. [A te principium,tibi deſinet. Sic, & Hom. [Greek illegible] Horat. Prima dicte mihi, ſumma dicende camœna. [Iuſſis Carmina cœpta tuis) ſupra enim dixeras, Non iniuſſa cano. [Atque hanc ſine tempora circum Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros) Allegoricos dicit. Decet etiam carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Nam victores imperatores, lauro,hedera,coronabātur poetæ. Verecundiæ autem ait. [Serpere) Hoc eſt humiliter procedere.

Quieſco ſeruum.

ASC. PASTORVM Muſam Damonis,&c.) In hac Ecloga q̄ propter carminum differēdorum, difficilem relationem non nibil difficultatis habet,poëta quatuor facit. Primo proponit dicens Damonis muſam dicemus, & Alpheſibœi .i. deinde loco inuocationis captat beneuolentiam ab Auguſto, cuius egregia facinora innuit ſe velle deſcribere vbi exercitatior erit dicens. Tu mihi,&c. Tum proponit carmen Damonis, & nouiſſimo. vt Alpheſibœi muſam recitent muſas inuocat. Vt vero in regula dicam quia multa intercecta ſunt poſt primum carmen, non addit nudum verbū quod defuerat,ſed repetit dicēs Damonis &c. Facit aūt auditorē attentum,beneuolū, & docilē. Attentum quia tem mirā ſe dicturum dicit, quia certantes quorū ſtupefactæ carmine lynces &c. Beneuolum qui rē tam iocoſam narratorū vtpote immemor herbarum, quos eſt mirata iuuenca. Et docilem quia quæ,& quo ordine dicturus eſt proponit. Ordo eſt. Nos dicemus muſam.i.cantilenam. Damonis,& Alpheſibœi paſtorū, quos iuuenca eſt mirata, exiſtens immemor herbarum, & quorum carmine Lynces certantes.i.quæ prius certabant ſup.ſunt ſtupefactæ,& ita à certamine deſiuerūt.(Sunt qui ſic conſtruant quos certantes.i. cōtendentes,ſed in his carminibus non vt æmulatio nec contentio. Præterea maior vis atque proprietas eſt ſi lynces certāres dixeris) & quorū carmina flumina mutata.ſ.in natura quæ ſtare, & quieſcere neſcit. Eſt aūt mira vis apertaq. auaeſis in ſermone. Nam cū iuuenca à iuniore ætate dicatur,& paſturæ auidiſſima ſit,vnde ſupradictū eſt. Ite domum paſti ſi quis pudor,ite iuuenci, mirandum eſt q immemor facta herbarū,eos mirata ſit, Plus tñ mirandum,

dum q lynces animalia pernicioſa, & ferocia tunc cum certarẽt ſtupefactæ ſint, miro aũt maxime, q flumina a fluendo dicta retinuerunt curſus ſuos, quos quia præter naturam eſt, dicit ea mutata, hoc eſt quaſi aliam naturam induiſſe) flumina ergo mutata, requieſcunt. i. quieſcendo retinuerunt ſuos curſus, nos inquam dicemus muſam Damonis, & Alphiſibœi. Tu ò Auguſte, mihi ſup. numen ſis, aut faueas, aut ſuperes, ſiue cunq; es, ſeu. i. ſiue ſuperas iam ſaxa magni Timaui illius fluuij per Aquileam labẽtis, ſiue legis. i. nauigando oram. i. extremitatem æquoris. i. maris æqui & plani Illyrici. i. quod pertenditur ad Illyricum vſq; littus. En hæc optantia eſt erit ille. ſ. optatiſſimus mihi dies vnquam, cũ. i. quo liceat mihi dicere tua facta. en. i. certe erit vt liceat mihi ferre. i. efferre per totum orbem tua carmina ſola digna. i. quę ſola digna ſunt cothurno ſophocleo. i. vt agantur in cothurno altiſſimo quo ſophoclea carmina agi meruerunt, cum præſtantiſſima ſint diximus alibi quia verſus pedibus conſtant eorũ qualitatem diſtingui pedum ornamentis, vt cothurno, ſocco, & planis. i. nos ſublatis pedibus. Principium ſup. poeſis noſtræ aut carminũ noſtrorum erit ſup. aut exorditur, a te. i. a laude tua, & deſinet tibi. i. in laudem tuam (vnde hic vẽ conſtituiſſe eo ordine quo præceſſit procedere, vt ſup. iuxta ſtyli & exercitationum qualitatem ſurgat opus, nam Bucolicum vt dixi primo agreſtum officio cõpetit Georgicum medio, & heroicum in quo prœlia tanuntur iam durato, & malis aſſueto, deſinit aũt poeſis Virgiliana in laudẽ Auguſti vt notum eſt. Sunt tñ qui niſi hoc hic pertineret ad Pollionem referre velint, q & Dalmatas vicerat, vnde & per Illyricum redire poterat, & tragœdiam ſcripſit, vnde dictum eſt. Pollio & ipſe facit noua carmina. Secũdo autem videtur ſententia eſſe, q ſola carmina tua, nõ quæ tu facis, ſed quæ de te ſiunt, ſint digna ſophocleo cothurno ſeu ſtylo, ſed Beroaldus cuius verba ſtatim ponam argutius cenſet Auguſtum etiam carmina feciſſe, vnde duplex ei corona aſſignatur, laurea propter bellicam gloriam, & hederacea propter poeticam) accipe carmina ſup. cœpta. i. incœpta tuis iuſſis. i. pp iuſſa tua, atque ſine. i. permitte hãc hederam. i. coronam, quæ poetis debetur, ſerpere circum tempora. ſ. capitis tui, inter lauros. i. laureas coronas, victrices. i. victoriæ, & triumphi ſignificatrices, hoc eſt accipe carmina, quę quia cœpta ſunt iuſſis tuis, tua ſunt, ita ſi hedera mihi ab ea debeatur ea quoq; tua ſit, aut accipe carmina. i. amplectendo rem poeticã permitte vt non ſolum lauro ob egregie facta, ſed etiam hedera ob egregie dicta coroneris, quia tua carmina digna ſunt ſophocleo cothurno. Beroaldi verba de hac re diu ſunt hæc. Solo ſophocleo, &c. Ego opinor eo verſu a Virg. laudari carmina Cæſ. Auguſti qui floruit in poetica, qui vt auctor eſt Tranquillus, reliquit librum exametris verſibus cõſcriptum cuius titulus eſt Sicilia, & libellum epigrãmatum. Præterea tragœdiam Aiacem exorſus eſt magno impetu, volens igitur poeta laudare Auguſti poema ſtylumq. grandiloquũ dixit, illius carmina digna eſſe ſophocleo cothurno. i. ſtylo ſublimitate, qua vſus eſt Sophocles in tragœdijs ſcriptitandis, fuit. n. apud Græcos haud dubie princeps tragici poematis, quid ẽ memorat Plin. in vij. hinc ẽt illud ſub honorem Auguſti a poeta dictum eſt. Atque hanc ſine tẽpora circum, Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros, tanq̃ Auguſti hederacea corona, hoc eſt poetica, non minus coronari mereatur, quã laurea, hoc eſt triumphali, Celebratur a Macro, atque Trãquillo locus Auguſti, qui cum interrogaretur, quid ageret Aias tragœdia quã quod diſplicuiſſet, ipſe deleuerat, rñdet Aiacem ſuum in ſpongiam incubuiſſe. Antiqui q dicerent ſe vidiſſe poema Sophoclis ab auguſto donatũ Romana lingua quod ſi verum eſt, poterit cõmodiſſime ad id etiam referri carmen Maronianum. hęc ille. Regula eſt, quoties aliquam clauſulam ſemiplenam multi declaramus priuſquam principale verbum poſuerimus, poſt interpoſita quæ a principali verbo determinari deberent eam repetemus, quod in oratione ſoluta ſæpe facimus addentes particulã inquam. aut dico, vt ſimilẽ, vnde hic poſt primũ verſum, paſtorũ muſam, repetit Damonis muſam dicemus, & Alphiſibœi. Beroald. Sophocles.

VARIA LECT. SVOS requierunt flumina curſus) Verbum, Requierunt, ea loquendi figura nonnullis negocium faceſſit, & liquerunt, libri aliquot manuſcripti legunt. Verum exemplaria probatiora Requierunt, habent.

Frigida vix cœlo noctis deceſſerat vmbra,
Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt;
Incumbens tereti Damon, ſic cœpit oliuæ.
D. Naſcere, præque diem veniens age Lucifer almum,
Coniugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum queror, & diuos, quanquam nil teſtibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum mea tibi verſus.
Mænalios argutumque nemus, pinoſque loquentes
Semper habet, ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non paſſus inertes.

SERV. FRigida vix cœlo noctis deceſſerat vmbra) Statim ſimul atque deceſſerat. Et bene oſtendit amatorem tota nocte vigilaſſe. Si quidem ortum luciferum primus aſpexit & ad eum, quippe vt ad Veneris ſtellam, locutus eſt. [Cũ ros gratiſſimus) Maſculini generis ſecundum quod etiam in Æneide ait, Spargit rapida vngula rores Sanguineos. [Tereti) Teres eſt rotundũ & oblongum, vt colũna, arbor. [Præq. diem veniens age Lucifer almum) Præueniens age diem clariſſimum. ſic alibi, Ducebatque diem. Et h. d. Naſcere du queror Coniugis Niſæ indigno deceptus amore, & moriens alloquor diuos, q q̃ mihi nihil profuerit q ſum eos ſæpe teſtatus. Quam rem ſm Epicureos ait, qui dicunt, Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. [Coniugis) Non quæ erat, ſed quæ fore ſperabatur. Sic. n. in 4. Aen. Quos ego ſum toties iam dedignata maritos. [Extrema moriens tñ alloquor hora). i. paulo poſt moriturus. Sic in 4 Incubuitq. thoro, dixitq. nouiſſima verba. [Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus). i. Arcadicos. Nam Mænalus mons eſt Arcadiæ. Dicitur autẽ hic verſus intercalaris, qui frequenter poſt aliquot interponitur verſus, ſicut intercalares dies aut menſes vocantur, qui interponuntur, vt ratio lunæ ſoliſq. conueniat. Fecit autem hunc verſum ad imitationem Theocriti, qui frequenter dicit in Pharmaceutria. ἶυγξ ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα. O turbo maritum meum domum adducito. ſicut in ſequentibus, Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin. [Mea tibia) Mea muſa. [Mænalus) Ille mons. [Argutumq. nemus) Garrulum, ſtridulum, vnde, forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis. [Pinoſq. loquentes) Ideo hoc auſus eſt dicere quia dictum eſt. [Semper paſtorum ille audit amores) Sic etiam in j. Eclogã, Formoſam reſonare doces Amaryllida ſiluas. Sic in Aen. Dant ſonitum rauci per ſtagna loquentia cygni.

ASC. FRIGIDA &c.) Adhuc ſunt verba poetæ deſcribentis, quo tempore Damon querelam ſuam fecerat de Niſa, quã miſere amatam amiſerat dicẽtis, q a primo mane ſub ipſo diluculo quòd tempus ſummo delectu ei datur quem ſpes de re vxoria fefellerat, quaſi impatiens amoris, & ſecubitus excubias fecerit, vnde oportet aduentũ lucifeti, vt querelas ſuas apud deos deponere rite poſſit. In qua re eſt non nihil veteris religionis, aut potius ſuperſtitionis quaſi nõ niſi præſente ſole ratæ ſint preces aut imprecationes. Vnde Dido 4. Æn. Sol qui terrarum flammis opera omnia luſtras, Tuque harum interpres curarum, & conſcia Iuno Accipite hæc &c. Eadem præterea vt ibidem dictum erat ante verba iam polita. Teſtatur moritura deos & conſcia fati Sidera, tum ſi quod non æquo fœdere amantes. Curæ numen habet iuſtumq. memorq. precatur. Ibi tamen ſequitur. Nox erat. vnde infelicem habuit exitum. Ordo eſt, frigida vmbra noctis vix deceſſerat cœlo. i. vix erat diluculum cum ſ. qñ ros eſt gratiſſimus pecori in herba tenera ea. ſ. nocte creta cum ſup. Damõ paſtor ille cuius amica alteri nupſerat, incumbens præ ægritudine. ſ. animi quia amore languebat ſe fulciens incumbendo oliuę. i. arbori illi teret. i. oblongæ, & rotundæ cœpit ſic ſup. queri, & lamentari. O Lucifer. i. ſtella matutina quæ Veneris eſt. Venus aũt Dea amoris, naſcere. i. orire, & præueniens age. i. impelle diẽ dum. i. donec & interea dum ego deceptus indigno amore. i. eius quæ indigna fuit amari, quia non redamauit, videlicet Niſæ coniugis. ſ. ex affectione non quæ erat, ſed quam coniugem eſſe volebam (ſicut lib. 2. Aen. dicitur de Chorebo. Qui gener auxilium Priamo Phrygibusq. ferebat) dum ergo ego deceptus indigno amore Niſæ coniugis queror. i. querelas meas depono, & dum ego diuos (quanquam nil profeci illis teſtibus. i. quòd eos teſtatus ſum, aut q eos teſtes fecerim, fidei mihi à Niſa datæ) tñ moriens alloquor extrema hora. Qui quo leguntur ordine dictiones conſtructas velit, debeat non nihil ſubaudire atque repetere ſic. dum moriens alloquor diuos, quanquam nil profeci illis teſtibus. i. illorum teſtimonio, tamen alloquor ſuper illos extrema hora. O mea tibia incipe mecum verſus Mænalios. i. verſus Arcadicos, hoc eſt quales Arcades faciunt qui ſoli cantare peri-

ti, vt autem ſignificet quid ſit arcadicos verſus dicere ſubiungit. Mænalus mons ille in Arcadia, habet ſemper nemus argutum, id eſt ſtridulũ, & ſonorum in eo canentium ſonitu crepitans, & pinos loquentes, aut hyperbolicos dicit ſicut in ſileno, iuſſitque edicere lauros aut loquentes. i. loquentes ſe loquelas eorum referentes, ideo autem habet pinos loquentes quia ille audit ſemp amores paſtorũ, & Pana qui primus nõ eſt paſſus calamos, ſup. eſſe inertes. i. ſine arte factos, hoc eſt ſimplices, & vniſonos, vnde in Alexide, Pan primus calamos cera coniungere plures Inſtituit, hæc autẽ quaſi præludia ſunt, & fere inuocatoria. Quæ lucis egent à Mancinello præter Seruianam lucẽ iam elucidantur.

DECESSERAT vmbra) Ita antiqua plurimum legunt exemplaria. Sed in Oblongo libro. Deſceſſerat habetur, magis tamen placet a Decedo ductum [Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:) In Longobardico, in Mediceo, & alijs antiquis, non habetur, Eſt. VARIA LECT.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Mopſo Niſa datur: quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, æuoque ſequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopſe nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Spargite marite nuces: tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
O digno coniuncta viro, dum deſpicis omnes,
Dumque tibi eſt odio mea fiſtula, dumque capellæ,
Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba,
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.

SERV. MOpſo Niſa datur) honeſta turpiſſimo, pulchra deformi. [Non ſperemus) Difficile eſſe putamus, qui aliquid amamus, vt ea quæ amamus aſſequi poſſumus? [Iungentur iam gryphes equis) Hoc genus ferarum in Hyperboreis naſcitur montibus, q̃ omni parte leones ſunt, alis, & facie aquilis ſimiles equis vehementer infeſti. Apollini cõſecratæ [Æuoq. ſequenti). i. acceſſu tẽporis non ſolum pulchræ deformibus nubent ſed, etiam contrariæ naturæ animalia iungentur. [Cum canibus timidi venient ad pocula damæ). i. non ſolũ pulchræ deformibus coniungentur, ſed etiam contrariæ animalia alterius naturæ animalibus ſociabuntur. Et hic alludit ad perſonas. Nam Mopſum quaſi canem, Niſam quaſi damam vult. Et damas maſculino genere poſuit. ſic alibi, Timidi damæ, ceruiq. fugaces. Horat. fœmineo ait, Et ſuperiecto pauidæ natarunt æquore damæ. [Mopſe nouas incide faces?) Quæ ſolent præire nubentes puellas. Sane Varro in nuptijs dicit ideo faces præire, q̃ antea non niſi per noctẽ nubentes ducebantur a ſponſis. Quas etiam ideo limen ait non tangere, ne à ſacrilegio inchoarent, ſi depoſituræ virginitatem, calcent rem Veſtæ. i. numini caſtiſſimo conſecratam. [Tibi ducitur vxor). i. ſub tuo nomine alijs ducitur, vt eam non ipſi, ſed alijs ſeruituram ſignificet eſſe. ſ. eius corruptoribus. [Sparge marite nuces:) Idem Varro ſpargendarum nucum hanc dicit eſſe rationem, vt Iouis omine matrimonium celebretur, vt nupta matrona ſit ſicut Iuno. Nam nuces in tutela ſunt Iouis. vnde, & iuglandes vocantur, quaſi Iouis glandes. Nam illud vulgare eſt, ideo ſpargi nuces, vt à rapientibus pueris fiat ſtrepitus: ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſit audiri. Modo tamen ideo ait, Sparge marite nuces, vt eum culparet infamiæ. Nam merito ſui pueri. i. catamiti, quibus licenter vtebantur antiqui, recedentes a turpi ſeruitio, nuces ſpargebant. i. ludum pueritiæ, vt ſignificarent ſe puerilia cuncta iam ſpernere. Vnde, & illud eſt, Tibi ducitur vxor. i. ſub tuo nomine alijs ducitur, vt eam, non ipſi, ſed alijs ſeruituram eſſe ſignificet. ſ. eius corruptoribus. [Tibi deſerit Heſperus Oetam) Montem Theſſaliæ, in quo ſtellæ videntur occidere, ſicut de Ida naſci: vt, Iamq. iugis ſummæ ſurgebat lucifer Idæ. Et h. d. tibi. i. per te nox aduenit. [O digno coniuncta viro) Iam inſultat puellæ. [Viro) Mopſo. ſ. ruſtico, & deformi, qualem tu quæſiſti. [Dum deſpicis omnes) Et iracunde dicit eam omnes deſpicere, cum ſe ſolum deſpiciat. [Mea fiſtula) Cantilena [Dumq. capellæ). ſ. tibi dum ſunt odio. [Hirſutumq. ſupercilium) Per incultum corpus oſtendit fortitudinem ſuam. [Prolixaq. barba) Demiſſa barba. [Nec curare Deum credis mortalia quenquam) Superbia tua damnata eſt turpi marito, dum credis nullum deorum curare mortalia. Quam rem ſecundùm Stoicos dixit.

ASC. INCIPE Mænalios) Eundem verſuum ante ſingulos verſus quibus vniformis ſententia complectitur reperit, vnde qui materias diſcernit, aut potius quia in muſico inſtrumento intercapedinem facit intercalaris dicitur, dicit ergo, Mopſo Niſa datur. quid nõ ſperemus amantes? cuius propter verbi ſperamus æquiuocationem duplex poteſt eſſe ſententia, Altera quæ minus placet mihi quidem, eſt hæc. ſic Mopſo turpiſſimo viro datur. ſ. nuptũ Niſa pulcherrima puella quid non ſperemus amantes? q. d. nihil, & ita omnes bene ſperare debemus, cum tantum boni fors re præter ſpem Mopſo contigerit. Altera eſt cum Mopſo quod minime verearis (eſt. n. turpiſſimus) Niſa detur quid non ſperemus. i. timeamus amantes, q. d. omnia nobis timenda ſunt, vnde recte dicit Ouid. res eſt ſollicitæ plena timoris amor. Nec caret exemplo q̃ ſperare pro timore accipiatur, nam 4. Aen. dicitur. At ſperate deos memores fandi atq; nefandi. Eſt ergo manifeſtus ſenſus omnia amantibus timenda eſſe, cum etiam Mopſo Niſa nupſerit, q̃ priuſquam fieret tam (ſi ita dicam) impoſſibile videbatur, q̃ ſi gryphes iungantur equis, & cum canibus timidi veniant ad pocula damæ. Quod aũt dicit Mopſe, nouas, &c. in irriſionem eius dicit, cũ nõ virũ ſed effeminatũ innuat: vnde poſtea animũ ſuum aperiẽs dicit ad Niſam. O digno coniuncta viro, q. d. ei qui nõ virilia agere, ſed muliebria pati ſoleat, vnde nuces eum ſpargere monet, aut Iouis omine nuptiæ ſecundentur, & id ꝑ irriſiõ, aut vt fides nuptialis firma, & munita ſit, vt nucleus in iuglãde, aut vt puellæ dum deuirginetur ploratus nõ percipiatur, & id quoq; irriſorie, aut q̃a catamitus eſt Mopſus, & iam puerilẽ turpitudinem vna cum nucibus relicturus eſt iuxta illud Perſianũ; cum ſapimus patruos, & nucibus facimus quæcũq; relictis, aut ſimul ꝓp hæc oĩa. Nam Mopſum puerum turpem eſſe nec planè virum oſtendit ex contrario docet. n. ſe diſplicere q̃ virilis eſſet, hoc eſt q̃a hirſutus, & barbatus iuuenis ineptũ imberbem, & leuem ob id placere. quo errore dignam cenſet Niſam quæ per ſuperbiam deos nedum ſe contempſerit. Ordo eſt. O mea tibia incipe mecum dicere aut canere verſus Mænalios. i. Arcadicos. Niſa formoſiſſima, videlicet mulier datur ſup. nuptum, Mopſo ineptiſſimo, & turpiſſimo homini, qd nos amãtes nõ ſperemus. i. timeamus? q. d. nihil nõ timere debemus, ſed oĩa, cum ẽt turpiſſimus mihi præferatur. Gryphes aues illæ aduncis naribus, & leonibus in poſteriori parte perq̃ ſimiles, & equis infeſtiſſimæ iungentur, nam. i. poſtq̃ Niſa Mopſo iuncta eſt equis, & damæ timidi. i. naturaliter venient æuo ſequenti. i. proxime venturo ad pocula cũ canibus. O Mopſe incide nouas faces. i. tedas, vxor ducitur tibi. i. à te, aut tibi. i. ſub tuo noie, ſed ad alium. O marite. ſ. turpiſſime, & turpiſſima paſſe, ſparge nuces, oſtende te velle relinquere pueritiam, & turpitudinẽ puerilem nuces ſpargendo, aut ad bonum omen nuptiarũ ſparge nuces, quia heſperus. i. ſtella veſpertina deſerit tibi, aut in perniciem tuam q̃a inſtat tẽpus vt nouæ nuptæ debitum perſoluas, quod non poteris, aut ironice ad cõmodũ tuum q̃a habiturus es pulcherrimam coniugem, Oetam montem illum Theſſaliæ quæ ab Occidẽte habebat qui hæc dicit. Incipe mea tibia mecum verſus Mænalios. O ſup. Niſa cõiuncta viro digno. ſ. te. i. qualem digna es hr̃e, cum turpis, & effœminatus ſit, dum. i. q̃uidem tu deſpicis. i. aſpernaris, & vilipendis oẽs, & dũ mea fiſtula. i. cantilena mea (quæ tñ plurimum valere ſolet ad cõciliandos amores vnde Corydon, Canto quæ ſolitus ſi qñ armenta vocabat Amphion dircæus, &c. & dum capellæ ſupp. meæ ſunt, ſup. tibi odio. i. moleſtiæ, & diſplicentiæ per capellas autem vult ſignare diuitias ſuas ſicut Corydon per oues dicens, deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quæris Alexi Quam diues niuei pecoris q̃ lactis abundans, & dum odio eſt tibi hirſutum ſupercilũ. ſ. meum, & barba ꝓlixa. i. forma mea virilis quæ tibi cordi eſſe debebat, vnde, & Corydon. Nec ſum adeo informis &c. A tribus ergo ſe vt ille cõmendat, à muſica ſeu cantu, a diuitijs, & a forma, q̃ tamen illa deſpexit, at ne id merito feciſſe putetur docet q̃ ꝑ petulantiam fecerit. cum etiam ea quæ nemo paruiſacere debeat, videlicet fidem, & religionem contempſerit, vnde ſubdit, ne credis quenquam deum. ſ. deorum curare mortalia. i. credis q̃ deus non aſpiciat facta mortalium, & ita nõ puniat periuria, vnde, & ab alio dictum eſt, quia Iupiter periuria ridet amantum. Per hæc autem innuit ſibi datum ab ea fidem, quam non ſeruauerit, in cuius punitionẽ dij eam Mopſo coniunxerint. Eſt autem Epicureorũ ſententia deos non curare mortalia, quam ſecutus Flaccus dicit in 1. Serm. Namque deos didici ſecurum agere æuum, & dicit autem ab Epicuro cuius ſectator erat. vnde 1. Epiſtolarum: Me pinguem, & nitidum bene curata cute viſes. Cũ ridere voles

Epicuri de grege porcum. Epicurus vero iactabat ſe leuaſſe mortalium genus duobus maximis malis, religione, ſ. in præſenti vita, cum dij non curent mortalis, & timore futuri, cum docuerit animos cum corporibus interire, quorum vtrunque maxime erroneum eſt. vnde & hic propter eam falſam fidem dicit Damon Niſam in eam miſeriam incidiſſe, vt Moſpo nuberet.

VARIÆ LECT. Præmiſſa barba) Quamuis, Præmiſſa, minime diſpliceat. quod eo ſignificato frequenter apud latinos auctores inueniatur, in antiquis tamen omnibus codicibus quotquot habui, Prolixa, legitur.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sepibus in noſtris paruam te roſcida mala
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus:
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc ſcio, quid ſit amor, duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus. crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.

SERV. Roſcida mala) Matutini roris humore perfuſa. [Dux ego veſter eram) Aut dux præibam, aut capellas alloquitur. [Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus) i. tertiuſdecimus. Alter .n. de duobus dicimus. Et vult ſe ſignificare iam tunc vicinum fuiſſe pubertati, vt vnus ab vndecimo, ſit duodecimus: alter, tertiuſdecimus. Nam pubertati vicinum ſe fuiſſe ſignificare vult, quod de duodecimo anno procedere non poteſt. [Iam fragiles poterã a terra cõtingere ramos) Necdum magnos, & altos. & h. d. Tãtæ altitudinis erã iam, vt poſſem attingere minores, & fragiles adhuc arboris ramos. Et bene cum annis iungit habitũ corporis. Nam iure pubertas ea vtroque colligitur. [Vt vidi, vt perij) Vnum eſt tpis, aliud qualitatis. Nã hoc dicit, Mox vt vidi, quemadmodu perij. [Malus error) Diffinitio amoris. Nã amor errare plerũq; compellit. [Nunc ſcio, quid ſit amor) Vel quaſi iam iuuenis, vel quaſi ſpretus. Grauior .n. amor ſit ex deſpectione, vel ex deſperatione. Terent. Perij: quanto minus ſpei eſt, tanto magis amo. [Iſmarus, aut Rhodope) Montes ſunt Thraciæ aſperrimi. Et perite vituperat amorem ab origine. Item a geſtis rebus. vt, Sæuus amor docuit. Nam de cæco circa deum vituperatio non cadit. [Extremi Garamantes) Populi ſunt Africæ, Extremi autem, ſæui, quaſi à conſortio humanitatis remoti. vt, Extremi q hominum Morini, Renuſq. bicornis. [Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt) i. nihil habentem in ſe humanitatis. Nam non dicit, non mortalem. [Sæuus amor docuit natorum ſanguine matrem Commaculare manus) Quaſi nouam artem inſinuauit, & infudit. [Natorum ſanguine) Breue fabulam omnibus notam per tranſitum tetigit. Quis .n. ignorat Medeam ab Iaſone contemptã ſuos filios interemiſſe? [Commaculare) Polluere. [Crudelis tu quoque mater) Vtitur optima moderatione. Nam nec totum amori imputat, ne defendat parricidam, nec totum matri, ne amorem eximat culpæ, ſed & illam quæ paruit, & illum qui coegit, incuſat. [Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater) Nõ eſt ſuperflua hæc verborum iteratio. Nam ſyllogiſmus eſt plenus, qui conſtat ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione.

ASC. INCIPE &c.) Sepibus docet quo eius amore primum captus ſit primus aũt amor feruentiſſimus eſt ac quod ſignificandũ dicit Amaſius poeta: Delia me primum cupidis decepit ocellis, Contactũ nullis ante cupidinibus. [Ordo igitur vt ſimul ſententias explicẽ hic eſt. Incipe mea tibia mecũ verſus Mænalios. Ego vidi (eram .n. dux .i. conductor veſter .ſ. matris, & filiæ, quod potius dixero vt capellas alloquatur) te paruam .i. cum adhuc paruula eſſes legentem cum matre mala roſcida .i. rore perfuſa, in noſtris ſepibus .i. intra pometis noſtris ſepibus munita. annus alter .i. ſecundus ab vndecimo: decimuſtertius ceperat .i. acceperat me ingredientem ſe, iam tum .i. tunc primũ, & ego poteram iam contingere ramos fragiles .i. inferiores, qui ſole deſtituti propter interpoſitionẽ fragiles ſunt, vt .i. poſtquam vidi te, vt .i. qualiter perij. q. d. miſerrimus, & vt .i. qualiter malus error abſtulit me. Aut ſic, vt .i. quantum cito vidi, vt .i. tantum cito malus error .i. inſanus amor abſtulit me. Incipe, &c. Declarat quis ſit malus error quia amor dicens ego ſcio nunc quid ſit amor, q. d. deus impiiſſimus. quia Iſmarus, & Rhodope montes illi Thraciæ aut Garamãtes extremi .i. remotiſſimi a nobis, vt qui vltra Getulos ſunt, edunt illum .ſ. amorem exiſtentem puerum nõ noſtri .i. humani gñis nec noſtri ſanguinis .i. nihil habentem humanitatis. Incipe, &c. vt aũt oſtendat ſæuitiam amoris adducit exemplũ Medeæ quæ per impatiẽtiam amoris filios abſumpſit, aut gladio, aut igne, vt Maneni. recitat. Sæuus igitur amor docuit matrem .ſ. Medeam commaculare manus ſanguine natorum .i. ex ea genitorum, ò mater .ſ. Medea, tu quoque .i. etiam tu crudelis ſupp. es, q. d. niſi & natura crudelis, & impia fuiſſes, non potuiſſet te amor ad id facinus induxiſſe. vt filios occideres, eſt ergo mater etiã crudelis, ſed an mater .ſ. Medea quæ facinus peregit eſt magis crudelis? an puer .i. amor .ſ. cupido enim eſt perpetua iuuenta aut pueritia (nam ſæpe amorem, ſeu cupidinem puerum legimus vocatum, vt de de Venere & ipſo dicitur 3. Aeneid. Tuq. puerq. tuus) eſt ſupp. magis improbus? q. d. id quidem neſcio, ſed ſcio quod ille puer .ſ. Cupido, qui perſuaſit, aut te ò Medea ad hoc induxit, extat impius, ſed tu ò mater .i. Medea tu quoque .i. ẽt tu ſup. es crudelis. Prima regula eſt verba ad loquelam ſpectantia, qñ obſcuritatem nullam pariunt, venuſte omittuntur vt hæc Damon ſupp. dixit, aut cecinit, aut propoſuit. Secunda. A ſubſtantiuis ſapientibus naturam adiectiuorum formari poſſunt formæ diminutiuę adiectiuæ tenteą, vt a mas, maſculus, la, lum, vt hic Maſcula thura. Nam mas, quo dammodo adiectiue ponitur apud Horat. Tyrrhenuſq. mares animos .i. viriles. Et apud Perſium marem ſtrepitum .i. virilem. hinc maſcula Sappho dicitur, & maſculus animus dico formę diminutiuæ. non tamen ſunt hæc vera diminutiua, quia ſignificatio decit. At cum hic dico hic puſillus non mas, ſed maſculus eſt centendus, iam verum eſt diminutiuum. Sicut & maſculus animus, aut ſonus ſi nõ plane virilem, ſed aliquo modo intellexeris. Tertia ẽm diuerſam originem eſt ſępe diuerſa ſcriptura, nam Tus ſi a tundendo vt Var. vult dicitur tunc h, ſcribatur ſin a thyoo θύω quod eſt odorem facio, aut θύω thyo quod eſt ſacrifico, per h, ſcribetur thus. Quarta Vel tam apud poſteros quam apud Cic. ponitur pro ẽt, potiſſimum vbi emphaticos loquimur, vt Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam, Nam vtcunque mirum, & quod de cœlo quidquam deduci poteſt, & q luna quę ſuum habet cœlum .i. orbem ac ſphęram. Quinta. De præpoſitio in his, quæ ad locum deorſum ſpectant venuſte deorſum terri, conuocat, vt deducere lunam cœlo, eſt ipſam deorſum ducere, ſeu deducere lunã eſt ipſam extenuare, & in ſubtiliores partes carptim diſtrahere. Sexta. Vt prius patuit gerundium in do quando abſolute ponitur venuſte paſſiuę ſignificat, vt cantando dum incantatur.

VARIA LECT. TVM me iam ceperat annus) In Longobardico codice, Tam iam me cœperat. In aliquot alijs, acceperat, & adacceperat habetur. [Poteram terra contingere ramos) In Longobardico exemplari, Contingere, habetur. [Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes) Sunt antiqui libri, qui legunt. Aut Timarus, aut Rhodope.

C OEL. RHOD. EPICVRI ſcholæ ſunt, quæ ſtatuunt ea magnitudine eſſe ſolem, qua videtur. Cæterum, non peruidiſſe illos, quanta inde conſequeretur abſurditas, admiratione dignum. Si enim, inquit Cleomedes, in cœleſtium orbium contemplatione, tantus ſit ſol, quãtus apparet, profectu multæ ſimul in ipſo magnitudines erunt, ſi quidem exoriens, & occidens maior videtur. Porro non apud omnes eodem exoritur tempore, nam cum ſit globari ſpecie terra, alias apud alios oritur & occidit, & medium cęli tenet. Quam ubi rem cum accidat, eũdem apud alios oriri, & apud alios in medio cœli exiſtere, ſimul & maior & minor fiet, maior videlicet, quibus oritur: minor, quibus eſt in medio cœli hora eadem: quod vtique in eo abſurdiſſimum plane cenſeri debet. Horum itaque effectuum ratio ea promitur a ſcientiſſimus: Maior, inquiunt, nobis ſol exoriens, & occidens videtur & minor, in cœli conſtitutos meditullio propterea quod in orizonte per aerem denſiorem & humectiorem, ipſum videmus. [Huiuſmodi namque eſt vicinus terræ, aer. In medio autem cœli, quia in puriore cernimus, emiſſus ab oculis ad ipſum radius non reflectitur, quod in alio cõtingit ſitu. Argumento ſunt, quæ in aqua viſuntur, grandiora corpulentioraq.: nam & ex puteis altioribus ſol conſpe-

ctus

ctus id ipſum patitur. Eiſdem porrò rationibus colligitur, cur in medio cœli ſol conſtitutus nobis videatur propior, oriens vero aut occidens remotior. Hæc ſi quidē aeris efficit qualitas, in humectiore nanque craſſioreq. conſpectus longius abeſſe creditur per purum vero interuallo videtur propinquiore. Proinde, inquit Poſidonius, ſi fieri poſſit, vt per parietes alia ue ſolida corpora, vt de Lynceo prodit fabula, ſol conſpiceretur, multo amplior ſe nobis ingereret, & ampliore diſtare interuallo crederetur. Viſum porrò infigniter falli iudicio eſſe poteſt colorum ſubinde in ſole mutatio, quę aeris effectio facit. Adde, quod cum a montis cacumine occidit aut oritur, præ ſe fert nobis ſpeciem cacumen tangentis: propterea doctiſſimos poeta.

Lomq; iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ. Et alibi;

Tibi deſerit Heſperus Oetam.

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Nunc & oues vltro, fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus: narciſſo floreat alnus.
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.
Certent & cycnis vlulæ: ſit Tityrus Orpheus,
Orpheus in ſiluis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Omnia vel medium fiant mare. viuite ſiluæ.
Præceps aerij ſpecula de montis in vndas
Deferar: extremum hoc munus moriens habeto.
Deſine Mænalios, iam deſine tibia verſus,
Hæc Damon. vos, quæ reſponderit Alpheſibœus,
Dicite Pierides. non omnia poſſumus omnes.
AL. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:
Verbenasque adoles pingues, & maſcula tura,
Coniugis vt magicis ſanos auertere ſacris
Experiar ſenſus. nihil hic niſi carmina deſunt.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam:
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſi:
Frigidus in pratis cantandu rumpitur anguis.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.

SERV. OVes vltro, fugiat lupus) Optat omnia fieri contra naturam, vt .ſ. quia illa pulcherrima turpiſſimo marito nupſit, quod bene contra naturam videbatur, cum eſſet ipſa honeſta, optat ſit, vt ſint, & alia contra naturam, vt fugiat lupus oues, vt ferant quercus aurea mala, & reliqua quæ dicit. [Electra pinguia) .i. ſuccinæ gemmæ. [Myricæ) Arbuſta viliſſima. [Certent, & cycnis vlulæ) Aues ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν .i. a fletu, vel viulatu nominatæ. [Sic Tityrus Orpheus) Viliſſimus ruſticus, Orpheus .ſ. putetur in ſiluis, Arion vero inter Delphinas. Hic aūt Leſbius à Leſbo cytharœdus optimus fuit, qui cum Tarēto Corinthū cum multis opibus peteret, & videret ſibi in mari tēdi à nautis inſidias, perijt vt cithara paululum caneret, ad cuius ſonū cum Delphini conueniſſent, excuſſit ſe ſupra vnū & ita imminens vitauit periculum. [Delphinas) Nas ideo breuis eſt, quia græca declinatio eſt, ſicut Arcadas accenſos monitu. Nam omnia græca nomina quæ nominatiuum pluralem es, terminant, vt Arcades, Delphines, Naiades, accuſatiuū pluralem corripiunt. [Omnia vel medium fiant mare) Aut omnis terra operiatur fluctibus maris, aut medium, optat n. concluſionem elementorum. [Viuite ſiluæ) .i. valete. [Nam non bene optantis eſt, ſed renunciantis. Ordo eſt. Præceps deferar in vndas de ſpecula aërij montis. [Extremum hoc munus moriēns habeto) .i. moriar in inuidiam tuam. Nam amare ait. [Munus) Sic Mezentius. Et hæc tibi porto Dona prius [Hæc Damon) Subaudi dixit, vel cecinit. [Dicite Pierides) Bene animos erigit auditorum, dicendo, Superiora vtcunque dicta ſunt, ſequentia, non niſi .i. numinibus poterunt explanari. Sanè id debemus accipere paſtores hos referre, quod aliquando in Arcadia audierunt. Vnde & ſuperius ait, Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus. i. Arcadicos. [Non omnia poſſumus omnes) Sic Cicero, vnum ſuſtinere vix pauci poſſunt, vtrunque nemo. [Effer aquam) Hic inducit mulierem ſacris quibuſdam peruertentem mentem amatoris à quo ſpernebatur. [Adole) Incende, ſed κατ' ἀντίφρασιν. nā adole eſt auge [Sanos ſenſus) Non amantes. Vnde contra amantes inſanos vocamus. [Auertere) Autem, à ſanitate mutare, aut auertere ait, pro conuertere, vt ſit mutata præpoſitio. [Experiar) Coner, probem incipiam. [Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam) Vel. i. etiam: vt, vel Priamo miſeranda manus. Eſt autem argumentum à maiore ad minus, Si hæc poſſunt facere carmina, aut non etiam facilia impleantur? quid. n. facilius quam vt Daphnis ex vrbe rus redeat, vt ciuitatem deſerat ruſticus? [Frigidus in pratis) Nocens, vt, Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet. [Cantando) Dum ei incantatur. Nam gerundus modus ab omni verbo ſimiliter procreatur. Vnde modo. [Cantando) A paſſiuo ait, cum ſupra ab actiuo dixerit: vt, Cantando tu illum? Tale eſt illud in Saluſt. Cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur. i. vt ei imperaretur.

ASC. NVNC &c.) Optat omnia contra naturam immutari per impatientiam amoris ſibi exitium deſtinans, vt ex ordine aperietur qui talis eſt. Lupus fugiat nunc vltro, id eſt non fugatus à canibus aut paſtoribus, ſed ſua ſponte oues imbelles. fugiat dico nūc. i. poſthac ex quo me Niſa decepit, & mori cupio, & quercus duræ ferant aurea. i. aurei coloris mala. i. poma quæ in teterrima arbore naſcuntur. Alnus arbor amaro vt dictū eſt cortice, & fronde deferente, floreat Narciſſo ſupp. flore myricæ. i. arida, & humilia virgulta aut humillimi frutice ſudent. i. ſudando emittant, & diſtillent corticibus ſupp. ſuis electra pinguia .i. ſuccina. Et vlulæ aues ab vlulatu dictæ certent .ſ. in cantu cycnis. i. cum oloribus quibus moribundis præcipue eſt ſuauiſſimus cantus. Tityrus. i. Bucolicus, & paſtorales, & ob id rudis cantor ſit. i. reputetur Orpheus. i. optimus muſicus, ſic inquā Orpheus in ſiluis quas .ſ. ad ſe traxiſſe fingitur, quia vt dicit Horat. in Arte. Siluestres homines ſacer, interpresque deorum Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus. Dictus ob id lenire tigres rabidosque leones, &c. ſit Arion. i. qualis Arion Leſbius ille citharœdus peritiſſimus, inter delphinas piſces illos marinos (declinatur hic Delphin, huius delphinos, vnde fit nominatiuus hic Delphinus Delphini. In accuſatiuo habet hūc delphina, vnde pluralis hos delphinas) inter delphinas autem modulatus dī eam dulciter Arion, vt eum ſaluum in dorſo ſuo ad litus pervcherent. Incipe &c. Omnia fiant vel. i. etiam medium mare, hoc eſt iam altis aquis obruantur, vt quæ ſunt in medio mari, vos ſiluæ viuite. i. valete, & diſcedite, q. d. nolo amplius inter vos cōuerſari, & id quidem ſm mentem Seruianam quam Lādinus approbat. Sequitur ergo, Ego deferar pceps. i. præcipitabor de ſpecula. i. alta rupe, vnde ſpeculor liceat, mōtis aerij in aera multum exaltati, in vndas. i. ſubmergar, habeto. ſ. Niſa hoc extremū munus. i. donum inuidioſum morientis. ſ. quia in inuidiam eius mori conſtitui. Deſine iam mea tibia Mænalios verſos, per hunc finem ſignificatur carmen hoc amatorum eſſe compoſitū nō ab amatore vero, ſed nomine eius, vnde non intelligemus Damona ſe præcipitare deſtinaſſe, ſed cecinisse carmen nomine eius q id deſtinauerit, vnde, & Alpheſibœus non ſuas, ſed coniugis alicuius partes agit in carmine. Sunt tñ qui ad Damonis perſonam applicent ppea quod dictum eſt eum diluculo cecinisse, quod non oportuiſſet ſi alterius rem ageret. Sunt etiam qui intelligāt illud, viuite ſiluæ in gratiam ſiluarum dictum, quaſi cum omnia obruenda optet, ſolas ſiluas recipiat, ſed tutius eſt ab auctoritate non diſcedere, niſi ratio vrgeat. [Hæc Damon. vos, quæ reſpondent Alpheſibœus, Dicite Pierides. non omnia poſſumus, &c.) Arguta vt dixi phantaſia qua carmen quod ad magicam artem ſpectet non potuiſſe, aut noluiſſe memoriæ ſuæ commendare ſignificat muſas vt ipſæ id recitent cohortans. Nam ſic & paſtoralis perſonæ decorum ſeruat cui difficile nimis fuiſſet tot carmina ex vna recitatione edidiciſſe, & ſe quibus Romanis interdictum erat magicis artibus non implicuiſſe ſignificat. Sunt præterea carmina quæ Alpheſibœus cantaſſe dicitur non ſuo nomine (non enim illi Daphnis coniunxerat cum vterque mas eſſet) ſed eius quæ cum ruſtica eſſet, habebat maritum in vrbe morantem. docet ergo eam primo præcepiſſe, vt omnia rite ad magicam, ſeu incantationem diſponerentur, deinde magicam carmina poſtulat, ſperans eis maritum poſſe ab vrbe reuocari, quibus etiam luna de cœlo deduceretur, & ſerpentes necarentur. vnde argumentatur à fortiori, quia ſi carmine difficilia poſſunt, poterunt etiam, Ad quod facilius eſt. Ordo eſt. Damon ſupp. cecinit aut recitauit à paſtoribus Arcadicis audita hæc, ſcilicet iam dicta carmina, vos ò Pierides dicite, ſupp. ea quæ Alpheſibœus reſponderit, id eſt contra recitauerit,

dicite inquam.i.recenſere, & narrare nobis, quia nõ omnes poſſumus omnia.i.non omnibus datum eſt omnia poſſe, & tam pręſtantem memoriam habere vt omnia audita memorent. Incipitur autem carmen quaſi a muſis recitantibus verba vxoris ad ancillam fidelem Amaryllida, videlicet quam vnicam ad eam rem adhibet dicẽs. O ſup. Amarylli, effer.ſ. è loco vbi hactenus occulta fuit, aquam ſ.ad magica ſacra aptam, & cinge hæc altaria molli vitta.i.tenuis ea lieibis, aut floribus, & adole.i.incẽde, & vre, verbenas.i.herbas ſacras, pingues.i.oleo vt incẽdi poſſint perfuſas, & thura maſcula i.teſtes maſculorum habẽtium, vt ego experiar .i.experiendo coner auertere.ſ.ab vſu rationis ſanos.i. non amãtes ſenſus coniugis.i.mariti mei Daphnidis, auertere inquam ſacris magicis.i.incantatorijs. Et quia videt omnia diſpoſita dicit. Nihil ſup.deeſt hic niſi quod carmina deſunt. (Retulit aũt verbum per zeugma ad vicinus ſuppoſitum) Et ideo quia carmina deſunt, quaſi vocãs ea dicit. O mea carmina ducite Daphnin maritum.ſ.meum, domum ab vrbe, q.d. id facillimum erit vobis, cũ nihil ſit facilius q̃ ruſtico perſuadere, aut eum inducere, vt ab vrbe domum redeat, quod autem id poſſent carmina probat a fortiori dicẽs Carmina poſſunt deducere.i. deorſum ducere, & ducere de cœlo, vel.i.etiam lunam. (Id autem credebat antiqua ſuperſtitio, vnde in Theſſalia vbi plurima veneficia, & incantamenta fieri, ſolebant, quoties lunam laborantem, & ad eclipſim tendentem videbãt ærea tintinnabula ac pelues pulſabant, vt videlicet crepitu vis verborum impediretur ne lunam pertingeret, ad quod alludens dicit Iuuen. Sat.vj.

Magica vis in lumen.

Tot pariter pelues, & tintinnabula dicas
Pulſare, iam nemo tubas, nemo æra fatiget.
Vna laboranti poterit ſuccurrere luna.

Vnde Tibullus:

Cantus, & è curru lunam deducere tentat,
Et faceret ſi non æra repulſa ſonant.

Leges autem vetantes nequis meſſem pelliceat aut magicis artibus traducat, aut grandine concutiat, docent nũ nihil eis aliquãdo factum) Circe venefica illa ſolis filia quæ verbis, & potentibus herbis dr̃ ſocios Vlyſſis in varias feras mutaſſe, vt ad principium ſeptimi Aeneid. latius dicetur. vnde dicit hic Circe mutauit carminibus .i.incantamentis ſocios Vlyſſis, non autem Vlyſſem, quia abſtinuit a poculis eius quæ amatoria, ſeu Philtra continebant.i. potionem magica arte confectam, & ad amoris inſaniam impellentem. Anguis frigidus.i.nocens ac veneni quod frigidum eſt plenus, aut frigore.i.morte afficiens, rumpitur in pratis cantando.i.per incantamenta quod ſentiens aures occulit, alterã cauda, alteram terræ ad quam eam applicuit, ducite, &c. Regula eſt. Gerundia in do, ſæpe ponuntur abſolute in ſignificatione paſſiua, vt hic cantando.i.dum incantatur. & in Georg. vritq; videndo. Fœmina.i.dum videtur.

Regula.

Tertia tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circundo: terque hæc altaria circum
Effigiem duco. numero deus impare gaudet.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Limus vt hic dureſcit, & hæc vt cera liqueſcit
Vno, eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit: ego hanc in Daphnide laurũ.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.

SERV. Licia circundo:) Bene vti tur licijs, quę na ſtamen implicant, vt hæc adulteſcentis mentem implicare cõtendit. [Effigiem duco) Amatoris dicit effigiem. Sic Dido, effigiemque viro locat, haud ignara futuri. [Numero deus impare gaudet) Aut quemuis deumque ſuperiorum, aut Hecatem dicit: cuius triplex poteſtas eſſe perhibetur. Vnde eſt. Tria virginis ora Dianæ. Nam vt ſupra dictum eſt, ſuperi dij, impari numero: inferi, pari gaudent [Impare) Autem propter metrum ait. Nam ab hoc impari dicimus. [Necte) Coniunge, vt ita implicetur mens amatoris, ſicut implicantur, & connectuntur illi colores inuicem. [Tribus nodis) Alligationibus. [Amarylli) Vocatiuus græcus. [Hic Amaryllis eſt ea, quam Græci εὐμυεῖν dicunt. [Veneris, dic, vincula necto) Anapeſticus eſt trimeter hypercatalecticus. Hoc autem metrum eſt Cupidini conſecratum. [Limus vt hic dureſcit) Fecerat illa duas imagines, alteram ex limo, quæ ex igne fit durior alteram ex cera quæ igne ſoluitur, vt videlicet mens amatoris ita dureſceret ad illam, quam tunc amabat, omneſque alias, ſicut ad ignem limus, & ad ſe ita molliretur, & ſolueretur amore, vt cera ad ignem liqueſcit. [Sic noſtro Daphnis amore) Subaudi dureſcat, & liqueſcat: vt, ſcilicet quam appetit deſerens, me potius amet. [Sparge mollam) Far, & ſalem. [Et fragiles incende bitumine lauros) Id eſt lauros diuino igne conſume. Nam bitumen ex fulmine dicitur procreari. Vnde iuxta Babyloniam, quia frequentia cadunt fulmina, hac redicus redundat: adeo vt inde fabricaſſe muros Semiramis dicatur. In Daphnide laurum) Aut Archaiſmos eſt, pro in Daphnidem: aut intelligamus ſupra Daphnidis effigiem eam laurum incendere, propter nominis ſimilitudinem.

Bitumen

Laurus.

A S C. T E R R A &c.) Tangit modum quo ſacra magica peregerat adhibens illis ternarium numerum quem ad ſacra aptum eſſe & philoſophus inde cœlo, & mundo docet, & vt Mancin. recitauit Plin. impares numeros ad omnia vehementiores credit. Imparium autem numerorum primus eſt ternarius. Nam vnitas non eſt numerus, ſed principium numeri: Ternarius autem nobis in ſancta Trinitate venerabilis eſt. Ordo eſt. Ego circundo primum tibi ò Daphni, ſupple, id eſt ad irretiendum te, hæc ternalicia, ſcilicet ad quæ implicantur ſtamina, diuerſa, id eſt diſtincta triplici colore, & ego duco effigiem.i.imaginem ad vultum eſ fictam circum hæc altaria, duco inquam ter, quia deus præcipue ſuperis gaudet numero impare. Ducite ab vrbe. O Amarylli necte ternos colores quæ ſunt in licijs tribus nodis, necte inquam modo, & dic ego necto vincula Veneris, id eſt conciliandæ veneris atque amoris. Ducite, &c. vt .i. quemadmodum hic limus, id eſt terra pinguis & lutoſa, dureſcit, id eſt fit dura, & vt hæc cera liqueſcit, pro liqueſit, id eſt fit liquida vno, & eodẽ igni. (Notanda eſt ſyllabæ correptio, nam eodem deberet ſecundam producere quã tamen corripit ſicut, & ille: Non eodem curſu reſpondent vltima primis. Verum vt illic ſubitam rerum mutationem ſyllabæ correptione depinctã voluit, ita hic dicere liceret ſubitam ignis operationẽ ſignificatam ſic ſup. dureſcat aut liqueſcat aut potius vtrũque faciat, Daphnis noſtro amore.i. Igne noſtri amoris, quo .ſ. ipſum amo (vnde dicit noſtro non noſtri. Sane ad diuerſa referunt hæc in Daphnide. Nam vult eum dureſcere.i. ſtabilem fieri in amore ſui, & liqueſcere in amore vibis aut mulieris vrbanæ: Vel vtrũque aũt fit ab igne amoris. qui .n. quãmuis ardenter amat nec facile alium amat vnde dureſcit vehementia amoris, & amore lãguet. vnde liqueſcit ac diſſiluit virtus eius) O Amarylli ſparge molã.i. confectionem ex farre, & ſale molito ſiue qua nullum rite fiebat ſacrificium, & incende bitumine.i. illitas bitumine lauros fragiles.i. deſiccatas quia Daphnis malus.i. perniciosus, quia inuitus cũ ſit ſine redamatione, aut dic amor Daphnis malus. (Indifferenter ergo dr̃ huius Daphnis, & huius Daphnidis) Ego ſup. comburo hanc laurum in Daphnide .i. ſuper effigiem Daphnidis, & qua dictum eſt. Terq. hæc altaria circum, effigiem duco, & ita non erit archaiſmos. nec antiptoſis, aut ſi ſenſus eſt, ego comburo in perniciem Daphnidis, aut contra Daphnin erit caſus, pro caſu Daphnide oro in Daphnidem, aut Daphnin. Ducite &c.

(T E R Q V E hæc altaria circum) In lib. Longobardico legitur, Hãc.n. Hæc melius. [Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto) Cuperẽ ego maxima vetus exẽplar, vnde pleriq; modo, pro modo legendum perſuaderent. Nam in his antiquiſſimus lib. quotquot pręmanibus mihi fuere, Modo, paſſim ſcriptum animaduertit [Et fragilis incende bitumine lauros) In Oblongo libro peruetere Non lauros, ſed ramos, legitur.

VARIA LECT.

D E ternario vero qd hic exequimur potiſſimum? An illud in primis? Trinitatẽ Pythagoricos philoſophos rerũ oium menſurã eſſe voluiſſe. Credo, rõne illa, qđ ſummus rerũ opifex ternario numero vniuerſa diſpenſat. Imò vero & res ipſæ numero eodem terminari pnoſcuntur, ad qđ reſpiciens poeta nobilis, Numero, inqt, deus impare gaudet. Si quidem ineffabile illud agẽs creat primo ſingula, rapit mox, ac denique perficit. Singula quoque in primis ab illo perẽni fonte effluunt, dũ naſcuntur, deinde in eundẽ refluũt, dũ originẽ moã ſuã repetũt. poſtremo perficiũtur, vbi in ſuũ redierint principiũ. Id ipm vaticinatus Orphe' Iouẽ principiũ mediũ, & finẽ vocauit vniuerſi, principiũ, vt producit, mediũ, vt pducta retrahit ad ſeipſum finẽ, vt redeũtia pficit,

C OEL. R HOD.

Bucu .)

SERV. BVcula) Bouis eſt diminutio Sanè Bos anomalum nomen eſt. Nam hic bos, & ò bos producit: ſicut hîs bobus, & ab his bobus. Nam reliqui oẽs caſus breuem habent ſyllabam primam. [Propter aquæ riuum) Iuxta. [Perdita) Amore cõſumpta. [Nec ſit mihi cura mederi) Aut nolim ei magicis artibus ſubuenire aut nolim cum ipſo concumbere ab vtroq; enim medicina amantibus venit. [Perfidus) Núc. ſ. perfidus. [Limine in ipſo) Loco ſacro, ſicut ſupra diximus, Veſtæ. [Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes) Magicis quibuſdam artibus hoc fiebat. Vnde eſt in xij. tabulis, Neue alienam ſegetẽ pellexeris. [Ne reſpexeris) Nolunt. n. ſe videri numina, niſi ex nimia neceſſitate. Vnde pro miraculo dictum eſt, Alma patẽs confeſſu deam, quod non faceret, niſi in periculo filij. [Nihil ille deos, nil carmina curat) Satis eſt quod putat artem magicam nil valere. [Corripuit tremulis altaria flãmis) Hoc vxori Cicer. dicitur contigiſſe, cum poſt peractum ſacrificium libare vellet in cinere viſa eſt flam ma quæ flãma eodem anno conſulem futurũ oſtendit eius maritũ, ſicut Cic. in ſua teſtatur poemate. [Bonum ſit) Ideo dubitat, & optat, vt hoc ſignum bonũ ſit q. ignis medius eſt, & q. poſſit etiã nocere. [In limine latrat) In loco vbi arma. i. veſtes obſeruerat. [Ipſi ſibi ſomnia fingũt?) Oĩa q̃ ſupra dixerat de arte magica, deſtruit dicẽdo, hæc vera deſiderantibus tñ videri, quod per prouerbium eſt locutus.

Valis amor Daphnin, qualis, cum feſſa iuuencum
Per nemoras, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi:
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Haa olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui: quæ nunc ego limine in ipſo
Terra tibi mando. debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſiluis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulchris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres Amarylli foras, riuoque fluenti,
Transq. caput iace, ne reſpexeris: hic ergo Daphnin
Aggrediar. nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Aſpice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit.
Neſcio; quis certe eſt: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.

ASC. TALIS amor Daphnin) Talis, inquit, amor teneat Daphnin, qualis ſolet buculam tenere, nec ſit mihi cura mederi. i. nullum remedium amoris, tunc quia mutuus gratiſſimus fuerit, q. d. nunc quia ſola amo, nec redamor alterũ expecto, aut eius amore diſſolui, aut potiri quod Dido de Ænea ſic dicit. Qui mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amantem. In Seruianis verbis cũ dicit aut nolim magicis artibus ſubuenire, aut nolim ſecũ concumbere ſenſus eſt nolim amori Daphnidis ſubuenire per magicam artem, nec meo per concubitum quia ſatietas concubitus amorem ſedat, eſt aũt mala reciprocatio vbi dicit ſecum concumbere pro cum eo. Deinde ingreditur iterum aliud argũ dicens. has olim &c. quod ſi cõnecti poſſit ſuperioribus, vt ſi nolim quidem tunc remedium quærere amori, quod nunc quærendum eſt, id id aũt conducent exuuiæ eius quæ mihi Daphnin debent. i. quæ tali arte tractabo, vt Daphnin venire compellant. Artem vero indicat dicens eas ſe in terra conditurum, & herbas quas a Mœri ꝓbatas dicit, & ad magicum multũ valere periculoſo facto cognouit ſuperſtitura. Ordo eſt. Talis amor teneat Daphnin, qualis ſup. tenet buculam. i. iuuencam, cum. i. qñ, bucula feſſa. i. defatigata, quærẽdo iuuencum. i. taurum iuniorem per nemora atque altos locos, procũbit. ſ. amplius ſtare. aut currere nequiens, & amore languens proſternitur in viridi vlua. i. herba paluſtri ꝓp. i. iuxta riuum aquæ, vnde tñ refrigerium ſi nõ amaret caperet, nec ipſa ꝑdita. ſ. amoris impatientia meminit decedere nocti ſeræ. i. q̃-uis ſero & tarde aduentanti vt ſignificetur longitudo dierum in qua vaccæ caleſcunt, aut ſeræ. i. aliquantulum progreſſæ, hoc eſt quamuis plurimum nigreſceret & nox tota irrueret. Talis, inq̃, amor teneat Daphnin, nec cura ſit mihi mederi. i. & noli tũc nõ amare quia reſponderet amori meo (& ita malim intelligere, vt loquatur de amore ſuo q̃ Daphnidis) Ducite &c. Ille perfidus per inuidat non nominat eum, de Daphnide tñ loquitur, reliquit mihi olim. i. ꝑe longe ante xcto, & id ex affectione amantis, has exuuias. i. indumenta ſua quæ exuit, Sic etiam Dido de veſtibus ab Ænea relictis, dulces exuuiæ dum fata deuſq. ſinebant, appoſtorie pignora. i. monumenta cara ſui. i. vt me ſui admoneant quæ ſupp. pignora ò terra ego mando. i. credo & committo tibi nunc in ipſo limine. i. in ingreſſu domus, quia hæc pignora debent mihi Daphnin ſub reſtituere. i. ita tractabo vt mihi cum reſtituant. Ducite &c. Ipſæ Mœris emphaſim habet ipſe, quaſi dicat peritiſſimus in veneficijs & arte magica, & in componendis Philtris dedit mihi has herbas, atque hæc venena. i. veneno ſas herbas, lecta. i. collectas, Ponto. i. in inſula Pontica plurima ſupp. venena naſcuntur Ponto. Ego vidi Mœrin. ſ. veneficum heri ſæpe bis herbis. i. per has herbas lupum. i. mutare effigiem lupi, & condere ſe. i. abſcondere ſe ab incurſus hominum, & cauum ſiluis. i. ſiluis, & vidi ipſum Mœrin exire. i. euocare ſæpe his herbis animas. i. manes imis. i. profundis ſepulchris, & traducere meſſes ſatas alio. i. in alium agrũ. Ducite &c. De mutatione in lupum præter ea quæ Mancinel. dixit addamus, & hæc Landini ſic dicentis, Auguſt. in libro de Ciu. Dei refert M. Varronem ſcribere de arcadibus quod illuſorie ducti tranſnatant qđ dam ſtagnũ, vt ibi in lupos cõuertantur, & cum ſimilibus feris viuant. Si vero in ea ne humana nõ veſcantur rurſus poſt nouem annos remeato eodẽ ſtagno reformantur in homines, deniq; quendam Lemene Parrhaſium cum guſtaſſe de ſacrificio quod Arcades immolato puero faciunt deo ſuo Lycæo in lupum cõuerſum & decimo anno in humanam effigiẽ reuerſum in Olympia pugilem victoria meruiſſe, nec propter aliam cauſam, & Lycæum Iouem & Lycæum pana in Arcadia vocari exiſtimat Varro niſi ꝙ ea non alia vi quam diuina fieri poſſe exiſtimat. Addit idem Auguſt. mulieres fuiſſe in Italia quæ dantes aliquid in caſeo homines in iumenta mutabant, quæ neceſſaria quæque portabant, deinde perfuncti opera ad ſe redibant, nec tñ ſenſus rationabiles in eis mutabantur, Hęc ille. Quod aũt dicit animas imis exire ſepulchris, non diſſimile eſt illi quod legitur. 1. Regum 28. de pythoniſſa, quæ animam Samuelis exciuit. [Fer cineres Amarylli foras &c.) Significat per acta magica ſacra atque deportandos non ſine magica ſuperſtitione cineres, ꝙ muneris Amaryllidis indit, quæ ſecundũ Mancinellum dum e neres auferre conatur videt eos iterum inflammari, vnde dicit aſpice corripit, &c. vt tamen vniformis ſit cõtextus malint nõnulli omnia vxoris verba cenſere, vt ipſa dicat ad Amaryllida, aſpice Amarylli dum moror. differro ferre. i. auferre cineres, vt humeris, tuis imponam, ipſe cinis ſponte ſuæ corripuit hæc altaria tremulis flammis, quod cum nouum ſit addubitat quid portendant dicens, neſcio an bonum ſit. eſt certe aliquid quod per hoc portenditur, & videtur quod aduentum mariti ſignificet, ad hoc accepit ꝙ Hylax canis latrat in limine, & ita dicit, credimus ſup. bonum. ſ. aduentum mariti portendi, ſed dubitamus, ad ridiculum dicendum ſit, eo ꝙ qui amant ipſi ſibi ſomnia finguntur, vtcunq; tñ eſt, parcite mea carmina. i. nolite officere marito meo, quia vt ſpero, ipſe venit ab vrbe. Quia vero dixerit ea verba, Aſpice &c. eſſe Amaryllidis vt etiam Landinus conſentit erit alius ordo. Eſt ergo duplex, alter, vt dixi, dando hæc omnia vxori ſic. O Amarylli fer foras. i. effer cineres, & iace, id eſt proijce eos riuo fluenti. i. profluentum trans caput. i. vltra verticem capitis tui, & caue ſupp. ne reſpexeris. Ego aggrediar. i. tanquam terribilem, & durum hominem inuadam his, ſcilicet ſacris amatorijs & magicis, quia ille mihi curat deos, & nil curat carmina, quaſi dicat videtur omnia contemnere, & ideo aggrediar animoſus eum, latenter autem innuit poeta magicis carminibus nullam eſſe virtutem, cum ne ruſticum quidem mouere poſſit. Ducite &c. Dum hæc præcepiſſet domina volebat colligere cineres vt eos ancillæ imponeret efferendos, ſed nouum videt portentum, vnde dicit, Aſpice ò Amarylli, dum ego moror, id eſt percunctor & differo ferre, id eſt extollere cineres vt tibi imponam ipſe cinis corripuit, id eſt, celeriter ra

puit

poit ſua ſponte per ſe, & nullo inflammante altaria tremulis.i.ti tubantibus & ſcintillantibus, ve micantibus flammis, neſcio an ſup.ſit bonum aut precor vt ſit bonum, ſed neſcio quid ſit, certe eſt quid.i.aliquid,& .i.inſuper præter hoc portentum, hylax.i.canis noſter latrat in limine vbi.i.inſederat cautias Daphnidis,& per quod venire, debeat. Credimus ſupplere ipſum venire, hue eſt verum credā ipſum venire, an ipſi qui amant ſibi fingunt ſibi ſomnia.i.quæ cupiunt in ſomnis videri, oſtendit tamen ſe credere vnde concludit.Parcite ò mea carmina parcite.i. abſtinere, & cauete.ſ.violenter & hoſtiliter adducere Daphnin (quia dixerat his ego Daphnin aggrediar)nam Daphnin venit, ideſt redit (in præſenti.ſ.tempore quia priorem corripit)ab vrbe. Secundo modo ordo erit, vt cum domina præcepiſſet efferri cineres,& ancilla paululum cunctata, & poſtea cineres inflammantes conſpicata redierit ad dominam dicens. Aſpice ò domina ignis corripuit ſua ſponte ipſa altaria tremulis flammis,dum ego moror, & diſfero ferre.i.efferre ipſum vt iuſſiſti neſcio an ſit bonum certe, quid.i.aliquid ſupp. portenditur & inſuper hylax latrat in limine. Ad quod domina. Credimus.ſ.bonum portendi, & Daphnin venire deinde quaſi ſe leuitatis argueret dicit. An ipſi qui amant fingunt ſibi ſomnia,id eſt an potius credam hæc quaſi ſomnia mihi contingere. Et innuit quod non, vnde ſubdit. Parcite ab vrbe venit,&c.

VARIA LECT. PROCVMBIT in herba) In Longobardico, legere eſt. In vlua,ſed herba vſitatius. [Ne reſpexeris) In Oblongo libro Vaticano,Nec,habetur.[Parcite,ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis) In Oblongo Vaticano tranſpoſitæ dictiones, Iam carmina parcite,quod tantundem eſt.

CORL. RHOD. ET quia de Olympo facta mentio eſt ſcribit Cæcilius Minutianus Apuleius Olympum etiam dici Iouem: vnde Næuius, Panditur interea domus altitonantis Olympi. Ita quo Virgil. Omnipotens Olympi,quod ſi eſt,falluntur, qui legendum arbitrantur,Omnipotentis Olympi. Nam & Ennius ait, Deceſſit Olympius anteo. Auctor quinetiam Diodorus eſt, Iouem eſſe Olympium cognominatum ab Olympo præfecto, abs quo ingenij cultum acceperit.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

PASTORES duo cantant alter indignatur quod laus & honor & præmia Muſarum ad indignos atque immerentes deferantur, dignus poſt habitis,alter quoniam quidem fauorem & decus ſimpliciter ac bonis artibus conſequi ſe non poſſe animaduertit, technis callidiitate atque aſtu quærit. In vtroq; ſuam cauſam agit Virg nam & malos poetas inſectatur, & craſſum ſæpenumero nobilitatis iudicium repræhēdit. [Immemor herbarum) Tale carmen vt Orphico par, muta & bruta moueat. querulum tamen eſt, nec vota ſua conſequitur. [Certantes) Non ad contrarium contentionem, & inimicam, ſicut in proxima Ecloga, ſed ad manifeſtationem ſuæ querimoniæ. [Tu mihi ſeu magni) Ad Pollionem, qui res geſſit in Illyrico, quo iter eſt per Venetiam regionem a Gallia Padana, vnde eſt ad illud bellum miſſus. Verſus ſunt lepidiſſimi,& ſupra morem ruſticum. [Sola ſophocleo) Non ſolum res tuas in bello geſtas celebrare, ſed ingenium, & Muſas. nam ſcripſit Pollio tragœdias. [A te principium) Principium mei carminis,huius videlicet paſtoricij, abs te iuſſum deſinet, cum libuerit tibi. Vel ſic: Principium carminum meorum, abs te, iuſſum,finis de te. [Atque hanc ſine) Hanc gloriam Muſarum patere inter triumphos tuos connumerari,& laudari te tanquam ducem inuictum. & tanquam poëtam excellentem. [Naſcere,præque diem) Inuocat lucem aduerſus tantas tenebras iudiciorum.& quod auroram eſſet dicit,ſignificat initium eſſe mutandi iudiciorum. [Et diuos) Proceres,purpuratos,craſſæ Mineruæ. [Extrema moriens) Deſperatio ex indignitate, vnde & impatientia. [Incipe Mænalios) Mænalus mons eſt Arcadiæ,vbi poëtæ plurimi & optimi,& Pan præſes paſtorum, ac paſtoricij carminis inſtitutor. [Quid non ſperemus amantes?) Quis non quiduis ſe conſecuturum ſperet? quando enim Mopſo paſtori ex nota infima datur nympha elegantiſſima.i.decus eruditionis, & fauor ingenio craſſo atque imperito, quid erit quod non quiuis conſequatur ſiue viribus, ſiue meritis, contendat modo. [O digno coniuncta viro, dum deſpicis omnes) O famam, & laudem, & auram popularem temerariam. merito cadis in indigniſſimos, quoniam deſpicis dignos. & faſtidioſiſſima es aduerſus omnes: nihil enim publica laude moroſius,nihil abſurdius aut ineptius.[Dum tibi eſt odio) Tranſit populus ad peſſimos, hoc eſt tui ſimiliſimos, dum bonos odit diſſimiles,vt P.R.à Catone ad Vatinium,in præturæ mandanda. [Dumq.capellæ) Dum ſunt odio tibi ſimplicia,vera ſolida,profutura, falſa autem,& ſpecioſa ſolum conſectaris.[Nec curare deum credis) Ita iudicas ita agis,vt nullum numen cœleſte videaris revereri, adeo vt multi ex tuis operibus colligant, nullam eſſe prouidentiam deorum, quod tu ad malos transfers bonorum præmia,& innocentiam calumnijs,pœnis,ſupplicijs afficis. Atqui oſtendit ſe deorum prouidentia, quod tali marito nubis,qualem mereris, quòd propter tuam ſtoliditatem in damna incidis innumera, & imprudens à dijs puniris. [Sæpibus in noſtris) Primus amor ſtudiorum, & gloriæ. [Alter ab vndecimo) Duodecimos, quaſi ſequens vndecimum: vt, Tu nunc eris alter ab illo,& alter ac viceſimus, quaſi viginti vnus. pro Milone, Centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodij, & vt puto altera .i.centeſima prima. [Iam fragiles poteram) Iam aliquid poterā in literis commentarij. [Nunc ſcio quid ſit amor) Amorem nominamus omnem animi cupiditatem, ſiue auri,ſiue decoris,gloriæ, magiſtratus,veneris. Et cum illa inualuit animi carnificina, multa ſunt agenda, & patienda fœda, crudelia, ſeruilia, vt quod cupis aſſequare. cupiditas velut ſæuus tyrannus vexat, & torquet animum. [Nec noſtri gen.) Non eſt humanitatis hominum,ſed immanitatis belluarum. [Omnia vel medium fiant mare)Ex indignitate deſperatio & odium in res humanas,vt Timonis,qui dictus eſt μισάνθρωπος.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Mœrin, quæ eſt Ecloga nona.

Nona refert obiter Mœrin, Lycidamq; canentes,
Deflentesq; ſui deperdita rura Menalca.

ASC. NONA refert obiter &c. Hac nona Ecloga, Lycida, & Mœris caſu congreſſi ſimul in vrbē proficiſcuntur. inter eundem autē abitura, & ſemiplena quædam carmina enunciare conantur, ita, vt nimis graphice beneuolum eius animum depictum videas volentis videlicet nunc Iulij, nunc Auguſti laudes canere,ſed molle triſtitiarum oppreſſi,nec efficere quod maximopere cuperet valentis. Multa præterea in Menalcæ.i.poëtæ noſtri commendationem dicuntur, cum agrorum iniuſta occupatio defletur. Nam poſt recuperatos agros fuerat vi ab Arrio extruſus, & niſi ſe præcipitem in Mincium fluuium dediſſet interfectus fuiſſet. Agit ergo id principaliter poeta, & agros ſuos recipiat, & Auguſto rem gratam faciat Iulij Cæſaris patris eius putatiui honeſtā mentionem faciendo. Ordo verſiculorum noſtrorum eſt. Nona ſupple Ecloga refert .i. recitat Mœrin, & Lycidam canentes obiter .i. inter eundem ad vrbem, & deflentes rura Menalcæ ſui.ſ. quem & laudabant,& amabant: deperdita.i.amiſſa per occupationem iniqui militis.

SERV. QVò te Mœri pedes? an, quo via ducit, in vrbem?) Hæc ecloga continuum non habet carmẽ, ſed de diuerſis locis Theocriti aliqua ad eam contulit. Sane hoc continet, Virgilius poſtquam pene occiſus eſt ab Arrio centurione, Romam reuertens, mãdauit procuratoribus ſuis vt tuerentur agros, & ad præſens obſequerentur Arrio. Modo ergo mœris procurator eius, ſecundum præceptum patroni portat hœdos Mantuam, quos Arrio offerat. Sequitur alter paſtor, & cum quo pergat interrogat, ille deflet ſuas miſerias, & hinc iam variæ præſtatur occaſio cantilenæ. (Quò te Mœri pedes) Subaudi, ducunt. & eſt zeugma à poſterioribus. (Viui peruenimus) .i. diu viuendo ad iſta peruenimus. Et oſtendit plerunq; obeſſe hominibus vitæ longinquitatem, quæ interdum cauſa eſt miſeriarum. (Quod nũquam veriti ſumus) Quia inopinata grauiora ſunt mala. Vnde ait Dido, Hunc ego ſi potui tantũ ſperare dolorem, Et perferre ſoror potero. (Nunc victi) .i. impotes voti. Nam quõ victores dicimus voti compotes, q. quod volunt faciunt, ſic victos ecõtrario voti impotes, q nõ põt facere quod volunt. Ceterum quõ victi ſunt Mantuani, q nec bella geſſerũt? (Sors omnia verſat) Niſi hoc ad perſonam ruſticam redigas, aſpere contra Auguſtum dictũ eſt, cuius felicitatem, ſicut omnia, dicit poſſe mutari. (Illi) Arrio centurioni. (Quod nec bene vertat) Quæ res eius in perniciem vertatur .i. vt malo omine hoc munus accipiat. Tractũ aũt, hoc eſt ab Hectore, & Aiace: Nã hector dedit Aiaci gladium, quo ſe Aiax poſtea interemit. Hector vero Baltheũ accepit ab Aiace, quo circa muros patrios tractus eſt. Poſtea inde & illud comicum ortum eſt, Dij bene vortant qđ agas. Plerunque .n. bona in peius: mala mutã ur in melius. (Subducere colles incipiunt) Ex alto in campos diſſolui. (Vſque ad aquam) Mincij fluminis. ſ. (Omnia) Quæ ſupra dixit. Intelligamus aũt, aut Virgilij tãtũ agrum, aut totius Mantuæ ſitum eſſe deſcriptum. (Seruaſſe) Recuperaſſe. (Audieras, & fama fuit) Beneuolentiam quidem Auguſti etiã fama vulgauit, ſed cam belli Actiaci neceſſitas impediuit. (Veſtrum Menalcam) .i. Virgilium. (Sed carmina tantũ Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum) Hoc etiam Cicero ait in Miloniana, Silent.n. leges inter arma. (Chaonias dicunt aquila veniente columbas) minoria.n. auguria maioribus cedunt, nec illarum ſunt virium, licet priora ſint. Chaonias autẽ Epiroticas. Nam in epiro dicitur nemus fuiſſe, in quo reſponſa dabant columbæ. quod idẽo fingitur, quia lingua Theſſala Pelliades & columbæ vaticinatrices vocantur. (Quacunque) Subaudi ratione. Et bene augurij peritiam dat ei, de quo ſupra ait, His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſiluis. Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulcris. (Nouas lites) Magnas .i. militaria iurgia. (Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix;) Hoc ad auguralem pertinet diſciplinam. Augures.n deſignãt ſpatia lituo, & eis dant nomina, vt prima pars dicatur antica, poſterior poſtica. item dextra, & ſiniſtra. Modo ergo cornicẽ de nulla harũ parte veniſſe dicit, ſed ab antica ad ſiniſtram partem volaſſe, & in caua ilice cõſediſſe, quæ res agrorum dãnum ſignificat, Ilex.n. glandifera arbor eſt, quæ quũ vitioſa eſt, vitium poſſeſſionis oſtẽdit fore per milites clamore gaudentes & litibus. ſicut Cornix. Nam hæc auis & clamore lætatur, & alias frequẽter inuadit. Hoc ergo nunc dicit, augurio ſe eſſe admonitum vt abſtineret ab occurſu litigioſi militis qui retenturus fuerat poſſeſſionem. (Tuus Mœri) tuus amicus. (Heu cadit in quenquam tantum ſcelus?) Poſtquam audijt occidi potuiſſe Virgilium, quaſi obſtupuit. Hoc generaliter dicit, poteſt in quenquam tm̃ ſcelus venire, vt Virgilium necare contendat? (Pene ſimul tecum ſolatia rapta Menalca) Cum ſuis enim ſolatijs perijt poëta. qui necdum editis carminibus moritur. Virgilios autem illo tempore nondum aliquod opus ſcripſerat. Et dicendo. (Solatia) Latenter tpa carpit Auguſti, quibus carmina non oblectamento fuere ſed ſolatio, quod infelicium eſſe conſueuit. (Quis humum florentibus herbis Spargeret?) Sic eſt dictum, vt, Tunc Phaetontiadas muſco circundat amaræ Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos. (Fontes induceret vmbra?) Tegeret, cooperiret. (Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper) Ruſtica affectione reminiſci ſe illorum carminum fingit, quæ aliquãdo a Virgilio, licet inuito Romam eunti abſtulerat, nã. (Sublegi) Eſt furatus ſum. Vnde & ſacrilegus dicitur, qui ſacra legit, id eſt furatur. (Delicias noſtras) .i. communem amicam. (Tityre, dum redeo, (breuis eſt via) paſce capellas) Theocriti ſunt verſus, ad verbum tranſlati, ſed tamen Virgilij negotium continentes, nã allegoricos imperat ſuis, vt rẽ tueantur? nec tamen audeant contra Arrij præceptũ venire. Τίτυρ᾽ ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσκε τὰς αἶγας καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τὸν ἐνόρχαν,

MOERIS.

ECLOGA NONA.

LYCIDAS, MOERIS.

L. QVò te Mœri pedes? an, quo via ducit, in vrbem?
M. O Lycida viui peruenimus, aduena noſtri,
Quod nunquam veriti ſumus, vt poſſeſſor agelli
Diceret: hæc mea ſunt: veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes, quoniam ſors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
L. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, molliq́ue iugum dimittere cliuo,
Vſque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.
M. Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum
Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quòd niſi me quacunque nouas incidere lites
Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viueret ipſe Menalcas,
L. Heu cadit in quenquam tantum ſcelus? heu tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta Menalca.
Quis caneret nymphas? qs humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret vmbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amarillida noſtras?
Tityre, dum redeo, (breuis eſt via) paſce capellas:
Et potum paſtas age Tityre, & inter agendum
Occurſare capro (cornu ferit ille) caueto.
M. Immo hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat.
Vare tuum nomen, ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua veh miſeræ nimium vicina Cremonæ,
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.

χειν, τὸν [illegible] φυλάσσειν μὴ τὸ [illegible]. [Inter agendum Du os agit Et honeſta locutio eſt, ſi dicamus inter ęgnatum hoc ſum locutus. [Needum perfecta) Nimię familiaritatis eſt ſignū q̄ ei tacitabat carmen nondum ad limam redactum. Dicit autem carmen, quod quaſi repetat in honorem Vari componere, & per tranſitum ponit diuerſa ſchedia. [Superet modo Mantua nobis) Superſit, reddatur. Et hoc dicit: Si nobis Mantua fuerit, reddita, faciam vt te celebrent omnes poetæ. [Mantua veh miſeræ nimium vicina Cremonæ) Bene ingemit Mantuanorum infelicitatem, quibus ſola obfuit vicinitas Cremonenſium. Nam Caſſij Bruti, & Antonij copias Cremonenſes ſuſceperant, quos etiam ipſos mire excuſat, dicens, miſeræ Cremonæ, quæ etiā ſi vellet, minime tantis copijs poſſet reſiſtere. [Nimium vicina) .i. vſque ad periculū. [Vare tuum nomen) Ordo eſt, Vare tuum nomen ſublime ferent ad ſidera. [Cantantes cycni) .i. poetæ. Sic Horat. de Pindaro,

Multa Dircæum leuat aura cycnum.

ASC. Q Vò te Mœri pedes?) Mœris (quod nomen à mœrore non inepte deductum putes) mercenarius olim, aut potius (vt ſtatim dicam) pater Virgilij, nunc vero poſtquam Virgilius agros ſemel recuperatos iterum amiſerat & extruſus ab Arrio milite, eius Arrij mercenarius, & villicus Mantuam proficiſcitur ad dominum occupatorem, videlicet agro[illegible] afferens illi hœdulos. ad quem accedens, & eo etiam ita habens Lycidas inter eundem multa conqueruntur de iniqua conditione Mantuanorum, variaq. ad leuandas curās inceptant carmina in laudem potiſſima Cæſaris, & Auguſti, & in commendationē Maronis, quæ omnia eo tendunt vt occupatoe agros ſibi itele vendicet Maro & gratiam Auguſti mereatur iterū. poſſet forſan Mœris dici non mercenarius Virgilij, ſed vicinus & hœdulos ad alium ſuorum agrorum incubatorem ferre, ſed quia Lycidas ad illud veteres migrate coloni, reſpondet de Virgiliano agro. Certe equidem audieram &c. & quia Mœris Virgiliana carmina qua ſi ſua cenſet, dicens, ſed carmina tantum noſtra valent, &c. vt Virgilij mercenarius. Aut certe pater. cui & augurij peritiam attribuit, & qui ſe Menalcæ præponit dicens. Nec tuus hic Mœris nec viueret ipſe Menalcas. Annoſum autem ſe innuet vbi dicet. Omnia fert ætas &c. Primo ergo verſu accidens Lycidas inquit. Quò te Mœri pedes ſup. ducunt? & quia fruſtra quæritur quod videtur. poſſetq dicere Mœris vides quo me ducat via ſubiungit? an, quo ducit via in vrbem? Miratur.n. quid diligens ruſticus, & agrorum cultor in vrbem proficiſcatur. Ordo igitur eſt. O Mœri quo ſup. ducunt te pedes i. quo proficiſcaris?) Niſi ſignanter ita dictum cenſeas. vt ſignificetur animus eius alio diſtractus ita vt non ab animi rōne, ſed a pedum vſu & viæ directione in vrbem proficiſcatur) an ſup. ducunt eo quo via ducit te, videlicet vrbem, vel an ducunt te in vrbem. quo. i. ad quā ducit te via. Rńdet Mœris ad id, quod illa mirabatur quod videlicet inſolens, in vrbem proficiſceretur. O Lycida nos viui. i. diu viuendo, peruenimus ſupp. ad, quod nunquam veriti ſumus (vnde maior eſt calamitas quia mala præuiſa minus lędunt) Eſt ergo pathos ab eo quod eſt præter opinionem. Eo præterea ſeuera ſententia. quia vita diu beata hic eſſe nequit, vnde qui diu viuunt in calamitatem aliquam neceſſe eſt incidant, quod Iuuen. vt Mancinellus recitat graphice docet, & Cherea Terentian. in Eunuco qui in beatitudine præſenti, mori optat, dicens. Nunc tempus eſt profecto interfici, cum perpeti me poſſum ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua. Probat item per hoc ſe annoſum eſſe, vnde poetam patrem cenſeam (vt videlicet aduena, & forte Gallus, aut externus miles, eſſectus. i. poſſeſſor noſtri agelli) quia mercenarij res herorum ſuas vocant, ſed potius noſtri quia pater, & filius vnius rei poſſeſſores ſunt, diceret hæc ſunt mea. i. hæc arua hæc domus, & poſſeſſiones, & omnia quæ hic ſunt, ſunt mea, vos coloni veteres migrare. i. traducite alio habitationes veſtras, & euacuate noſtras. Nos ergo victi. i. violenter extruſi, quoniam ſors verſat omnia. i. quia nulla certa hic poſſeſſio nec firma rerum conditio, vt Ofellius ruſticus apud Hor. ii. ſermonum ſic dicet.

Nam propriæ telluris herum natura neque illum
Nec me, nec quenquam ſtatuit nos expulit ille:
Illum autem nequities aut vafri inſcitia iuris
Poſtremum expellet certe viuacior hæres.
Nunc ager vmbreni ſub nomine nuper Ofelli.
Dictus erit nulli proprius, ſed cedet in vſum.
Nunc mihi, nunc alij, quo circa viuite fortes.
Fortiaq; aduerſis opponite pectora rebus.

Eſt autem dictum iſtud per amaritudinem ruſticanam non quidem reſpiciendo ad Auguſtum. Nam qui ſua perdiderunt, cenſent omnia perdita. vnde Dido cui fides ſeruata non erat, inquit, nuſquam tuta fides; (nos ergo victi triſtes mittimus, nunc eaſdem triſtes) conſtruenda enim ſunt ea epitheta victi triſtes, diuiſim niſi forte legendum ſit. Nunc victi & triſtes, Aut nunc victi triſtes quoniam ſors. vt ſit triſtis ſors. ſ. aduenæ, videlicet Arrio, qui nos migrare fecit hos hœdos, quos, ſcilicet in humeros portabat, quod, id eſt quæ res nec bene vertat ſupple ſe. i. non vertatur illi in bonum, ſed in perniciem quaſi optet vt poſt eos hœdos non amplius edat. Reſpondet Lycida oſtendens, vt dixit Mœrin eſſe mercenarium aut potius patrem Menalcæ per quem poeta intelligendus eſt. Equidem, id eſt, ego, quidem certe audieram Menalcam veſtrum, ſcilicet herum, aut potius herilem filium, & ita propter vtrunque parentem pluraliter loquatur, aut quia Virg. fuerant plures mercenarij, ſeruaſſe, id eſt recepiſſe tibi, carminibus, id eſt per carmina ſua omnia ſup. loca vt arua & paſcua, ab ea ſupple parte qua colles. i. monticuli incipiunt ſubducere ſe, id eſt diſſolui in æquor, hoc eſt planos campos, & demittere. i. deorſum mittere, & relinquere iugum, id eſt ſummitatem molli cliuo. i. facili deſcenſu, nec ſaxoſa, vſque ad aquam, ſcilicet Mincij fluminis, & vſque ad cacumina, id eſt ſummitatem fagi veteris (de qua dictum eſt. Tityre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi. Vnde dicit iam fracta, quaſi tunc cum ſub vmbra iaceret non eſſet fracta, innuens per allegoriā nunc poſſeſſionem eſſe fractas, quæ per fagum vt i. ſic dictum eſt recte intelliguntur) iam ergo fracta. ſ. vi inuaſoris potius quam vetuſtate. Nam quod dicit veteris pathos habet ſicut ibi. Veteres migrate coloni, durum enim eſt diu habita derelinquere. Reſpondet Mœris. Audieras. ſ. Menalcam, hoc eſt Virgilium ea omnia ſeruaſſe, & fama fuit. Sed ò Lycida, noſtra heri aut filij mei & mea (nam ipſe canit) carmina valent inter tela Martia. i. bellica & militaria ſigna tantum, id eſt tantum, ſcilicet præciſe, hoc eſt & non amplius, quantum dicunt, ſcilicet hiſtoriarum aut augurij, periti, columbas chaonias, id eſt epiroticas, valere ſupple veniente aquila, id eſt dum aquila inuolat in eas quod nobil eſt, aut aquila veniente. i. dum aquila conſpicitur ab auguribus, quia vero ruſticus licet augurij non imperitus, quia dictum eſt ipſum etiam magę peritum fuiſſe, tamen qui tali augurio fidem non adhibet, aut quia non ſuæ, ſed augurum auctoritati innititur, bene addit dicunt. Senſus autem ſecundum Mancinellum eſt, q̄ minus augurium per maius vincitur. Sed eſt non inepta, nec extorta allegoria. Nam per chaonias columbas Iouis ſacerdotes ſignificantur, per aquilam vero Romanorum ſigna, ſed columbæ Iouis quæ oracula dabant. i. mitia reſponſa Auguſt. Vnde dictum eſt, hic mihi reſponſum prius dedit &c. Parum valent contra aquilam. i. militarem violentiam. quod nimium pręcendit. [Quòd niſi me &c.) Multa quæ hāc inducunt me vt per Mœrin patrem Virg. intelligam: ruſumq. in eorum ſententiam incidam quæ quod in prima dictum eſt. Fortunate ſenex ad eundem referunt eo q̄ cum vterque Maro etiam vterque Tityrus dici poſſet, vnde etiam illic inducitur augurij peritus dicens Sæpe malum hoc nobis, ſi mens non læua fuiſſet. De cœlo tactas memini prædicere quercus. Vbi etiam ſm̄ nonnulla exemplaria hē hic verſus, Sæpe ſiniſtra caua prædixit ab ilice cornix. vt. ſ. eundem agnoſcas. Sed vt illum locum prętermittam quæ hic dńt manifeſtiſſime patri ipſius poetæ conueniunt, non .n. mercenarij vſ̄ litem dirimere, nec ſe (vt dicam) domino præponere ſicut hic faciet. Mœris dicturus. Nec tuus hic Mœris, nec viueret ipſe Menalcas. Præterea longe alienum videtur a mercenarij officio hīc augurij peritiā, quæ patrifamilias vt homini libero optime competit. Ceterum ſi qua expoſitionis egent ex ordine patebunt quem priuſquam poſuero Beroaldi in Seruium annotationem, præmittam, quæ talis eſt. Virg. vtpote omnium diſciplinarum particeps omnis expers erroris legerat in auguriū libris cornicem a ſiniſtra parte ratum facere auſpicium. Ideo ſiniſtrā cornicem appellauit quaſi à ſiniſtra ratum facientem, nanque vt Cic. ſcr. in libris de Diuinat. Alijs auibus dextra, alij læua datum eſt vt ratum auſpicium faciant, & alibi. Cur a dextra, inquit coruus, à ſiniſtra cornix, faciat ratum. Illud quoque Plauti num in Aſinaria huic ſententiæ conuenit Picus, & Cornix eſt à læua. Coruus porrò à dextra, quod diligenter videtur Maro obſeruaſſe, & facundiſſime tranſtuliſſe. Et hoc idem fortaſſis reſpexit Horat. ſic ſcribens in Carminibus. Teq. nec ſæuus vetet ire picus, Nec vaga cornix. non eſt hoc in loco prætereundum id quod à Plin. traditur lib. x. videlicet Cornicem eſſe alitem inauſpicatæ garrulitatis à quibuſdam tamē laudatam, Hæc omnia à curioſo

Coruus dextra.
Cornix ſiniſtra.

inter

interprete fuerunt inueſtiganda, & ad narrationē Virgiliani carminis publicanda. In eadem quoque Ecloga. illud frigidiuſcule exponit. Quis humum floρentibus herbis ſpargeret, cum poeta clanculum alludit ad carmen e mpoſitum in Daphnidis laudem vbi ille verſiculus legitur. Spargite humum folijs, inducite fontibus vmbras, hæc ille. Ordo eſt. Quod ſi cornix ſiniſtra.i.a ſiniſtra parte à qua ratum facit augurium volans nō monuiſſet me, ante.i. prius ab ilice caua, in qua.ſ. edebar incidere lites nouas.i.magnas, & ruſticis inſuetas, quia cum militibus, nec hic tuus Mœris, hoc eſt nec ego, nec ipſe Menalcas.ſ. filius meus dulciſſimus ruſticus viueret. Ad quod Lycidas, heu cadit tantum ſcelus in quenquam.i. an fieri poteſt, vt quiſquam tam ſceleſtus viuere poſſit qui te & Menalcam interimat? heu ò Menalca, fueruntne ſup. tua ſolatia.i. carmina ſolatioſa, pene.i.quaſi, rapta.i. ablata tecum. Quia (ſi tu raptus eſſes) canere nymphas, vt Galateam Amaryllida &c. quis ſpargeret herbis humum florentibus, aut quis induceret.i. delectaret, aut cooperiret fontes vmbra, hoc eſt quis caneret carmina quibus ea fierent ſicut Menalcas cecinit dicens. Spargite humum folijs inducite fontibus vmbras &c. q d alius nemo id poſſet, in quo conſiſtit laus poetę, & ideo a Lycida non a patre dicitur, vel quis ſup. caneret carmina quæ ego tacitus.i.occultus, & ſecretus, cum tu.ſ.modulans carmina tua notares ſublegi.i. ſuffuratus ſum tibi cum tu ferres te ad Amaryllida appoſitoρe noſtras delicias.i. cum tu profecturus ad Amaryllida, hoc eſt Romam, dicebas ad mercenarium tuum, Tityre paſce capellas dum redibo, redibo, aut propediem quia breuis eſt via, id autem dicere ſolent heri abeuntes ne abſentia eorum ſeruos, aut mercenarios negligentes efficiat, & ò Tityre age.i. impelle ſuper capellas, paſtas.i. poſtquam paſtæ ſunt, potum.i. ad aquas vt potent. eſt enim ſupinum à poto, & caueto inter agendum.i. dum ages tu eas potum occurſare i. obuiam currere capro Theocrito dicit, coleato vt A. G. atteſtatur ſed qui vertit Maronem ſecutus caprum etiam dicit. Imò ſupp. potius dic quis caneret ea carmina quæ Menalcas canebat Varo necdum perfecta.i. quamuis nondum perfecta eſſent, per quod oſtenditur magna amicitia inter vtrunque, cum etiam imperfecta ei recitaret carmina. Ea autem ſunt. O vare cycni cantantes.i poetæ, habet tamen neſcio quid veneris ac gratiæ pluſquā ſi poetæ diceret, ferent ſublime.i. in altum vt cycni volant, ad ſidera tuum, nomen, modo.i. ſi modo aut dummodo Mantua ſupereſt.i. voti ſui compos ſit Mantua inquam nimium vicina Cremonæ, ue miſeræ.i. nimium miſeræ, & miſerabiliter afflictæ, vnde videtur hic vna eſſe dictio ve miſeræ quod & Mancinellus ſentit. Si quis duas cenſerit. Ordo eſt Ò Mantua nimium vicina Cremonæ. ue tibi ſup. miſeræ, ſed concinnior eſt ordo prior.

VARIA LECTIO.

NECDVM perfecta) Libri aliquot antiqui, Nondum perfecta, legunt ſed, necdum magis acceptum.

L. Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos:
Sic cythiſo paſtæ diſtentent vbera vaccæ:
Incipe, ſi quid habes. & me fecere poetam
Pierides. ſunt & mihi carmina. me quoque dicunt
Vatem paſtores. ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
M. Id quidem ago. & tacitus Lycida mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe, neque eſt ignobile carmen.
Huc ades ò Galatea. quis eſt nam ludus in vndis?
Hic ver purpureum, varios hic flumina circum
Fundit humus flores, hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt vmbracula vites.
Huc ades: inſani feriant ſine littora fluctus:

SERV. Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos) Taxos venenata arbor eſt, quæ abūdat in Corſica. Hæc autē inſula græcè Cyrnæ dr̄. Vnde fecit hanc deriuationem Cyrnęas taxos, quibus paſtæ apes, mel amariſſimum faciunt. [Diſtentent vbera) Pluſimum lactis portent. [Me quoque dicunt Vatem paſtores) Magna verecūdia ſuum meritū extenuat. Nec enim ait, probant, ſed dicūt, nec docti, ſed paſtores, quibus tñ ipſe non credo. [Varo videor) Varius poeta fuit. de hoc Horat. Varius duce molle atque facetum. Item, Scriberis Vario fortis & hoſtiū Victor. Nam Varus dux fuit, cui ſupra blanditur. [Cinnæ Digna) Etiam Cinna poeta optimus fuit, qui ſcripſit Smyrnam, quem libellū decem annis elimauit. [Sed argutos inter ſtrepere anſer olores) Argutos canoros: vt, Forte ſub arguta conſederat ilice cornix. Et alludit ad Anſerem quendam Antonij poetam, qui eius laudes ſcribebat, quem ob hoc per tranſitum carpſit. De hoc etiam Cic. in Philip. dixit, Ex agro Falerno anſeres depellantur. ipſum enim agrum ei donarat Antonius. [Id quidem ago) i. vt carmen in memoriam poſſit redire. [Si valeam meminiſſe) Vt etiam in Aeneide diximus, ideo iſta iunxit tempora, quia defectiuum eſt, verbum memini. [Huc ades ò Galatea) Theocriti verſus ſunt. [Greek] Quibus inducit Cyclopem viſum, cum in ſcopulo ſedens, amicam ſuam Galateam de fluctibus inuitaret ad terram. Cyclops enim dicitur Nympham amaſſe Galateam, quæ cum quendam Acin paſtorem amaret, & Polyphemum ſperneret, ille iratus Acin necauit, q poſtea Galateæ miſeratione in fontem mutatus eſt, qui hodie latine Acilius dicitur. [Quis eſt nam ludus in vndis? Hic ver, purpureum varios hic flumina circum Fundit humus flores) Ad maiorem terrarum laudem dicit in mari nullam eſſe voluptatem. nam hæc eſt plena laps, quę contrarium rerum continet vituperationem. [Inſani fluctus) i. magni: vt, Inſano iuuat indulgere dolori.

ASC. SIC tua &c.) Lycidas illectus fragmento carminis in laudem Vari decantat & Mœris nunc recitantis ardet deſiderio plura ab eo audiendi vnde precatur ſuppliciter dicens cum obſecratione. Sic tua &c. Sic autem particula precantibus aptiſſima eſt, vt apud Flaccum in 1. Carminum. Sic te diua potens Cypri, ſic fratres Helenæ lucida ſidera, Ventorumque regat pater. & Ecloga ſequenti. Sic tibi cum fluctus ſubter labere Sicanos, Doris amara ſuam non intermiſceat vndam. Obſecrat præterea per ſummam ruſticorum ſpem & ne ille cauſetur ſe nolle indigna canere aut tam aures carmina recenſere dicit & me fecere poetam &c. Plus autem eſt vatem eſſe q̃ poetam, quia omnis vates poeta, ſed non e diuerſo, qui.n. ſine diuino furore ac diuinandi dono elegantis carmina facit, poëta vtcunq̃ dici poteſt, ſicut Comicus dicens Poëta cū primum &c. non tamen vates, vnde fatetur ſe factum poetam, dictumque vatem. ſed non credere dicentibus tantum de ſe. Quibus inductus Mœris conatur ad memoriam reuocare carmina. adducitque fragmentum carminis amatorij quod ſumma arte fit ne ex compoſito omnino poeta rem ſuam agere videatur. Ordo eſt. Sic ſupp. precor vt tua examina.i. fœturæ apū tuarum fugiant taxos.i. amariſſimas arbores Cyrnæas, id eſt Corſicæ è quibus quæ non nocentur mel inſipidum referent, & precor vt vaccæ ſupple tuæ paſtæ cytiſo, id eſt frutice ſuccoſo & dulci, diſtentent.i. multum impleant vſque ad diſtentionem videlicet vbera ſup. ſua ſic ſup. vt canes, ſed malim vt cōprecatiua ſit particula, incipe ſi quid habes ſup. carminis ad manum quia ne me forte putes indignum, qui carmina tua audiam Pierides.i. muſæ fecerunt, & ſ. etiam me poetam, & carmina ſunt mihi.i. & habeo etiam carmina, & paſtores dicunt me quoq; vatem.i. diuinum poetam. ſed ego non ſup. ſum, credulus illis. Nā ego neque videor adhuc dicere digna Vario, nec Cinna.i. quæ cōparentur illis optimis poetis, ſed videor ſtrepere anſer.i. vt anſer poeta, aut potius anſer, inter argutos.i. canoros olores.i. cygnos, hoc eſt ſuauiſſimos poetas. Rñdet Mœris. Quidem ſ. certe, ego ago.i conor, & meditor incipere, & pro.i. ò Lycida. ipſe.i. ego tacitus.i tacens voluto.i. reuoluo, & agito mecum ſi valeam meminiſſe.i. ad memoriā reducere carmen.ſ. quod incipere paro, neq; eſt ignobile.i. aut dignum quod noſcatur q a inſigne, aut ſatis notum, deinde quaſi iam eius in mētem venerit incipit carmen Polyphemi ad Galateam. O Galatea ades i accedas huc. i. ad me, nam quis ludus.i. quæ voluptas. [Intelligit autem Veneream) eſt in vndis? q.d. nulla, & contra hic.i. in terris eſt ver purpureum.i. tempeſtas verna purpureis floribus ornata, & humus fundit hic circum flumina varios flores. & populus candida.ſ. in cortice. imminet hic antro.i. in antrum declinat, vnde & placidum congreſſum habere poſſet in vmbra populea & rem veneream in antro & vites lentæ i. flexibiles. (Dixit Alibi, Aſpice in antrum Silueſtris raris ſparſit labruſca racemis) intelligit ergo labruſcas, texunt.i. contexta, aut ex contextu ſuo efficiunt vmbracula.i. vmbratis receptacula. Huc inq; ades ò Galatea, & ſine.i. permitte, vt ſupple fluctus.i. aut magni, aut rabidi & furentes. aut adeo inſani quia littora percutientes ſe potius illudant, nec quicq commodi aut ſibi, aut littoribus faciunt, aut inſani.i. inſenſati non abſurda tamen eſt Seruiana expoſitio.i. magni quia vehementes ſ. ſibi

le aut obiectum corrumpit ſenſum, & ideo quia pro voluptate dictum eſt in Daph nide. Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxoſas inter decurrunt flumina valles, nec temperant, fluctus voluptatem pariant. dicit line vt inſani fluctus.i.magni & vehementes feriant .i. percutiant littora, hoc autem dicit quaſi Galatea nympha eos impediret, & ita triſti miniſterio addicta ſit. Bona eſt phantaſia, quia ſenex difficulter meminerit eius carminis, aut quia adoleſcentiæ potius quadrat cum de amoribus ſit ad quos ſenectus inutilis eſt, quia frigidus in Venerem ſenior, aut quia vt dicet omnia fert ætas animum quoque &c.

COEL. RHOD. DISTENDAT vbera vaccæ) Sunt libri antiqui in quibus, Diſtendant, legitur. Sed diſtendent pleniorem oſtendit vbertatem.

L. Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? numeros memini, ſi verba tenerem.
M. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus: & quo
Duceret apricis in collibus vua colorem.
Inſere Daphni piros: carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque. ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Iam fugit ipſa: lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen iſta ſatis refert tibi ſæpe Menalcas.
L. Cauſando noſtros in longum ducis amores.
Et nunc omnes tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media eſt nobis via: nanque ſepulchrum
Incipit apparere Bianoris. hinc, vbi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes, hic Mœri canamus:
Hic hœdos depone: tamen veniemus in vrbem,
Aut, ſi nox pluuiam ne colligat ante, veremur.
Cantantes licet vſque (minus via lædet) eamus.
Cantantes vt eamus, ego hoc te faſce leuabo.
M. Deſine plura puer, & quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tuum melius, cum venerit ipſe, canemus.

SERV. PAra ſub nocte) Serena. (Numeros memini) Metra rhythmos. (Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus? Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum) Cum Auguſtus Cæſar ludos ſuo patri celebraret, die medio ſtella apparuit, ille eam eſſe confirmauit parentis, vnde ſunt verſus iſti compoſiti. (Dionæi) Autem, longe repetitum eſt à matre Veneris Dionæ. Sanè aſtrum græce dixit. nam ſtellam debuit dicere. (Quo ſegetes gauderent frugibus) Ad menſem, alludit Iulium, qui dictus eſt in honorem Cæſaris, quo & vuæ & frumenta mataureſcunt. (Carpent tua poma nepotes) Ac ſi diceret, Nihil eſt quod poſſis timere. nam illud reſpicit quod ſupra inuidioſe ait, Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites: Ite meæ quondam felix pecus ite capellæ: Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro Dumoſa pendere procul de rupe videbo. (Omnia fert ætas).i. auferat nam intelligamus eum ſubito obticuiſſe, nec quod ceperat, implere potuiſſe. (Animum quoque) Etiam memoriam. (Longos ſoles Cantando).i. æſtiuos dies finire: vt, Tres adeo incertos cæca caligine ſoles (Condere) Finire, vſque ad occaſum duce. (Lupi Mœrin videre priores) Hoc etiam phyſici confirmant, quod voce deſeratur is quem prior viderit lupus. Vnde etiam prouerbium hoc natum eſt, Lupus eſt in fabula, quoties ſuperuenit ille de quo loquimur, & nobis ſui præſentia amputat facultatem loquendi. (Cauſando noſtros in longum ducis amores) Cauſas nectendo, differs noſtra deſideria. (Tibi) In tuam gratiam. Et hoc dicit, Vt poſſis canere. cuncta ſi luerunt. Quod quidem ex Theocrito ſumptum eſt. [Greek, illegible] (Bianoris) Hic eſt qui & dictus Ocnus eſt, de quo ait in decimo, Fatidicæ Manthus & Thuſci filius Amnis. Conditor Mantuæ dictus eſt Bianor, quaſi animo, & corpore fortiſſimus. [Greek, illegible] (Stringunt frondes) Amputant decutiunt. Ipſe in Georgicis:

Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere.

(Tamen veniemus in vrbem) Etiam ſi paululum quieſcentes dedemus operam cantilenæ. (Nox pluuiam ne colligat ante, vereamur) Aër enim, aut ortu Solis, aut cum occaſu mutatur frequenter, quod Æneide etiam ſæpius indicatur. (Vſque eamus) Iugiter eamus, ſed. (Cantantes) Ita.n. minorem itineris ſentiemus laborem. (Hoc te faſce leuabo) Si cantantes ierimus, hœdorum te onere ipſe releuabo. Nam faſcem ait onus. Sic in Georgicis.

Iniuſto ſub faſce viam dum Carpit.

(Deſine plura puer) Ac ſi diceret, Nimij deſiderij ea. (Quod nunc inſtat, agamus) Nos centurionem placemus, nam canere, ocioſum eſt. (Cum venerit ipſe) Vel Vergilius, cuius aduentu ſperabat ſecuritatem, vel ipſe Auguſtus, qui Actiacis bellis erat occupatus.

A S C E N S I V S.

QVID, quæ te pura) Lycidas familiaris ipſius Mœris iuuenili memoria præditus, reducit ſeni ad memoriam carmen Menalcæ, hoc eſt Virgilij, quod dicit Mœrin aliquando ſub nocte cecinisse aſpiciendo videlicet ſidera. In qua re mira eſt ſubtilitas quaſi vero non iam ſolum ex compoſito, ſed etiam domi cum ocioſus eſſet ſolitus eſſet decantare carmina in laudem Cæſaris a Virg. confecta. Reductus ergo ad memoriam repetit carmen de Cæſare nec perficit, & ſenij mœroris præſentis mole confectus. Vnde non valens plura meminiſſe, dicit omnia fert ætas &c. Vbi dicit Seru. fert.i. aufert. Horat. tamen accepit ferunt pro eo quod eſt afferunt dicens in arte. Multa ferunt anni venientes commoda ſecum. Multa recedentes adimunt &c. verum ſimplex neq; affert, neque auferre per ſe ſignificat, ſed vtrunque per reſpectum, verbi gratia ferat ruſticus agnum, & ſit in medio viæ donec ad me peruenerit, afferre dicetur, & vbi pertranſierit auferre, ſemper tamen vniformiter feret, ſic tempus fert omnia quæ in eo fiunt, quia tempora labuntur more fluentis aquæ, vita autem noſtra virilis eſt quaſi in medio curſu noſtro perſiſtens. eo vſque ferunt anni .i. afferunt nobis & animi & corporis vires, ſed pertranſeuntes auferunt eas quia ergo medium vitæ tranſgreſſus eſt Mœris dicit omnia fert, hoc eſt ſecum fert, & ita quia vita me deſerit, aufert mihi omnia commoda iuuentæ, etiam animum in quem tamen mirum eſt quomodo tempus habeat imperium niſi quia organis pelluceat, & ſecundum eorum diſpoſitionem, aut perſpicit, aut caligat. vox quoque Mœrin. Nam fugit ipſa. Contra Cicero de ſenectute. Defendi legem voconiam magna voce, bonisq. lateribus. Et videris annos meo. Ordo eſt. Quid.i. cur. & ad quid ſup. non memoras ea quæ ego audieram te canentem ſolum.i. cum tu caneres, & eſſes ſolus, ſub nocte pura.i. ſuda, & ſerena contemplans, videlicet aſtra, & ita memor factus aſtri Cæſarei, ego memini numeros.i. modulos cantus ſi.i. vtinam aut ſi tenerem verba ſup. vt numeros dicerem tibi. hoc audito incipit Mœris idem carmen repetens memorans videlicet quid ſub nocte ſolebat canere. Canebat autem ò Daphni quid .i. ad quid ſuſpicis .i. ſurſum inſpicis, ſicut illic. (Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſo) antiquos ortus ſignorum.i. ortus ſignorum antiquorum, aut antiquos.i. ſolitos ortus ſignorum cum ſit nouus ortus admirandus. vnde addit. Ecce (quod in re ſubita & miranda poni ſolet. Aſtrum.i. ſydus Cæſaris Dionæi.i. a Dionæ orti. vnde Venus cuius ſydus clariſſimum proceſſit orta eſt) Aſtrum inquam pro ſegetes .i. herbæ ſatæ gauderent frugibus.i. implerentur granis (id autem fit in Iulio) & quo vua.i. botrus, racemus duceret .i. attraheret colorem.ſ. purpureum. hoc eſt, matureſceret in collibus aprici.i. ſolis expoſitis nihil vmbræ habentibus. O Daphni inſere piros, quia nepotes.i. poſteri tui carpent poma tua .i. arbores per te inſitæ, volebat plura dicere, ſed nequibat oblitus præ ſenio, & curis, longe autem plus eſt, quam ſi multa caneret, omniaq. repetiſſe contineretur, tunc enim non videretur tot carmina Virgil. in laudem Cæſaris, & Auguſti cecinisse. Videtur enim hoc ſecundum ad laudem Auguſti pertinere, qui agros reddiderat quibus habitis cum ſpe perpetuæ poſſeſſionis dixerit Maro. Inſere Daphni piros, ſicut contra Melibœus in prima profugus per amaritudinem dicit. Inſere nunc Melibœe piros, pone ordine vites, &c. Sciet autem lector imperitus verſuum iſtius, & aliarum Eclogarum quoſdam vocari cantilenas quia ſunt mera carmina, vt Tytire dum redeo. & Huc ades, ò Galatea, & Daphni quid antiquos. & Inſere Daphni &c. quoſdam autem rem narrare, qui pro ſe orationis munere funguntur, vt ſequentes. omnia fert æ-

tas

tas non n.eos vt cantilenam recitat,i.] interceptus obliuioni. docet ſe non ampl ius poſſe dicens, quia ætas .i. longæuitas vitæ fert ſup. ſecum, hoc eſt aufert nobis omnia.ſ.inuentæ bona quoque.i.etiam animum .i. memoriam, & mentem ipſa nedum corporalia. ego memini me puerum .i. cum eſſem puer condere .i. abſcondere cantando, ſolia longos.i.diu ſuper hemiſperium noſtrum apparentes, & tarde occidentes, hoc eſt cantaſſe donec ſol in longis diebus occideret & contenderetur per interpoſitionē terræ.vt Seruius dicit. Condere.i.finire (ſicut in primo Aeneid.

Ante diem clauſo componet veſper Olympo.

Condere cōponere Vtrunque .n. tractum eſt a fabris, qui dum componunt aut condunt materiam paratam opus abſoluunt, vnde & carmina componere & condere dicuntur qui ea abſoluunt)longos ſoles.i.dies æſtiuos, & id quoque in gratiam Iulij & Auguſti quaſi tunc lætior cecinerit quando magni menſes illi proceſſere. Nunc tot carmina,ſup ſunt oblita mihi.i.à me aut in damnum meum. Et quoque.i.etiam ipſa vox fugit.i.deficit, & deſerit Mœrin.i.me, ſed plus ponderis eſt in proprio nomine, q.d.illum nobilem cantorem,& id emphaticos. Lupi videre Mœrin priores.i.priuſquā ab eo viderentur, & ita (vt eorum dicitur eſſe natura) fecerunt Mœrin rauceſcere,hoc eſt credo quod lupi viderint me priores, quia ſic rauceſco vt qui ab eis prius viſi dicuntur. Sed tamen .i. quamuis ego amplius non poſſim: Menalcas referet tibi ſatis ſæpe. iſta.ſ.quæ deſideras carmina,aut ſic,ſed tamen iſta ſatis ſup. ſunt,quia Menalcas referet ſæpe tibi ſup.ea. Patet manifeſte,ꝙ ſub etiam temporis non ſemper accuſatiuum poſtulat, vbi .ſ. eſt ſtatio & quies,vt hic ſub pura nocte.i.in ipſa nocte. Addi poteſt regula. Quia plurima deponent alia actiua ſignificantia olim communia fuerunt, vnde hic paſſiue dicit: Obita mihi tot carmina. Cauſando puer auidus cantilenæ quod Mœrin minus poſſe videret vt genitus inſtat. Ea enim eſt hominum natura,quia nitimur in vetitum ſemper cupimusq. negata, Moleſte ergo patitur quod ille ſenium ſuum excuſat. vnde dicit. O Mœri tu ducis in longū .i. protrahis & differs. nēos amores.i.quas ſume amo cauſando .i.annectendo cauſas in excuſationem, aut excuſando quia reus dum cauſas dicit purgat ſe. Aut ſenſus eſſe pōt, vt quia puer non audet dicere eum odioſum, ac moleſtum eſſe cauſationibus ſuis dicat verecunde tu dicis in longum noſtros amores.i. non poteris vt te nunc amem quia excuſationes tuæ diſplicent, & is quidem ſenſus argutior eſt. Et.i.tamen quamuis canere recuſas omne æquor.i.locus æquus ſiue in mari,ſiue in terra ſtratum.i.ſedatum, & æquatum, ſilet tibi .i. in gratiam tuam .i. quia nullus eſt ventus certum eſt æquor ſterni, & ita tam in mari,quam in terris eſt amœnitas. Aut enim Padum æquor vocat reſpectu Mincij,aut ex tranquillitate Padi tu dicat tranquillitatē maris Adriatici quod illinc videre non poteſt, neque de alia vrbe, quam de Mantua loquitur cum dicat ſepulchrum Bianoris apparere. & pro.i.omnes auræ ventoſi murmuris.i.procellæ, aut commotiones quas ventus facere ſolet ceciderere.i. ſedatæ ſunt. Hic eſt adeo .i.omnino, & ad id, quod expectur vt ſit media via nobis.i.nos detegimus medium itineris cū ſimus in media via, nam ſepulcrū Bianoris.i.Ocni filij fatidicæ Mantus incipit apparere, & agricolæ ſtringunt.i.abſtrahunt aut r acidunt tibi.i.ad ſolamen tuum, hic frondes denſas.i.luxuriantes, vnde poſſet in prima dictum intelligi de ruſtico. (Hic alta de rupe canet frondator ad auras) ò Mœri canamus,hic,depone. hic hœdos.ſ.quos ad Artium fers. tamen.i.tametſi requieueris modicum nos veniemus in vrbem, ſup.tempori,ac ſatis tempeſtiue aut ſi nos veremus ne nox colligat ante.i.priuſquam peruenerimus ad vrbem pluuiam quæ vehementem ſerenitatem ſequi ſolet, licet .i. licitum eſt vt eamus vſque .i.ſemper cantantes, quia via lædet .i. offendet & fatigabit nos minus .ſ. quàm ſi triſtes incederemus quia vt eſt in mimis Publij; Comes facundus in via pro vehiculo eſt,vt autem eamus cantantes.i.vt tu canes, ego leuabo te hoc faſce .i. portabo hœdos tuos. At hoc Mœris reprimens auiditatem pueri. O puer deſine plura,ſupp.ea petere a me,& agamus quod nunc inſtat.i.vrget nos.i.proficiſcamur ocyus. Nos canemus melius carmina, tum.i.tunc, cum.i.quando ipſe.ſ.cuius mentionem fecimus aut nobiliſſimus muſicus,aut caput lætitiæ noſtræ,aut auctor carminum noſtrorum, Menalcas.i.venerit videlicet ab vrbe Romana, quo perfectus eſt pro recuperandis iterum agris ſuis.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

ECloga hæc eſt de eo tempore, quo Virgilius procurabat ſibi agros reſtitui.tota eſt allegorica, & manifeſta eſt allegoria.[Certe equidem audieram) Deſcriptio hæc eſt agrorum poetæ, qualis prima Ecloga. [Superet modo &c.) Salua ſit nobis Mantua, ſicut in tertio Æneidos: Quid puer Aſcanius? ſuperat ne, & veſcitur aura Aethera? [Et me fecere poeta Pierides) Sentio in me poeticos ſpiritus,non tam ex inſtitutione quam diuino afflatu [Nam neq; adhuc Varo) Nun iudico me poetam, etſi vulgus id aſſerat,qui nondum nōdum videor mihi canere, quæ Varus & Cinna poſſint approbare. Cinna poeta fuit,qui ſcripſit Smyrnam, poema triginta annis preſſum, vt Quintilianus ait. Sed videtur admodum illo ſeculo placuiſſe. nam multi grammatici nobiles in illud ſcripſerunt commentarios, quos omnes vicit Cato grammaticus,vt refert Suetonius Tranquillus in grammaticis. nunc tanti operis nihil extat, præter verſiculos duos, quos in primo Georgicorum citat Seruius. [Ignobile carmen) Indignum quod noſcatur,quaſi incognobile. [Huc ades ò Galatea) Verſus ſunt Cyclopus ad Galateam,ſumpti ex Theocrito. Allegoria eſt ad Auguſtum,precantis vt ex bello maritimo redeat in Italiam. nam ſæpe Galateam pro Auguſto vſurpauit, vt in tertia Ecloga: O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt? [Daphni,quid antiquos) Nihil opus eſt ad arandum, ſerendum merendum, obſeruare poſt hac veteres illos & conſuetos ortus,atq; obitus ſiderum, vt Arietis, Virgiliarum, Coronæ, Caniculæ, ſufficit pro illis omnibus vna ſtella Iulij Cæſaris. nec opus eſt, vt alia imploremus numina, præter numen fauſtum & propitium Auguſti, ſub quo procedent nobis omnia feliciſſime. Et quia de ortu & obitu ſignorum loquitur, recte præpoſuit de nocte illum ceciniſſe, & ſerena nocte. tum enim optime curſu aſtrorum obſeruantur, vt fecerunt Aſſyrij & Aegyptij. [Proceſſit Cæſaris aſtrum) Ortum eſt iampridem, & in curſu ſuo procedit. [Et nunce omne ſtratum) Hortatur vt canat, vt dedat ſe ſtudijs Muſarum, in pace Italiæ. nam bello Actiaco, quod Octauianus geſſit aduerſus M. Antonium, tametſi ciuil, tamen Italia quieta erat in partibus Cæſarianis. Quanquam non erant bella impedimento poetæ noſtro, ſed agrorum ademptio. [Hunc adeo media eſt nobis) Arbitror hoc ad veram deſcriptionem pertinere, vt ſepulchrum Bianoris media fuerit via inter agros Virgilij & Mantuani. [Deſine plura puer) Vrgentibus negocijs familiaribus, omittamus cantilenas, tum canemus commodius, cum Virg. recuperatis agris domum redierit, vel poſtquam redierit in Italiam Auguſtus, reddetur nobis cum ſilo ſtudium Muſarum.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Gallum, quæ eſt decima, & vlt. Ecloga.

Vltima (qua decima eſt) canit Ecloga depereuntem.
Ah miſere, & fœde nimium te Galle Lycorim.

ASC. VLtima quæ, &c.) In hac vltima Ecloga canit Maro amores galli poëtæ eximij in Cytneridē, quam hic Lycorim vocat, quam immutatam Auguſtus licet Gallum oderit, quia in dedecus Galli cedit ꝙ tam miſere amauit libertinæ conditionis, mulierem Antonium poſtea ſecutam. De Gallo autem Seruius, & Mantinellus ad principium Eclogæ ſatis dicent quidem eſt ex parte in laudem Galli in re poëtica, quem & muſis curæ, & ſibi cordi eſſe poëta prædicat. Ordo verſiculorum meorum eſt. Vltima Ecloga, quæ decima eſt, canit te Galle depereuntem, id eſt amantem vſque ad deperditionem ab nimium miſere, id eſt afflictim. & fœde, id eſt, turpiter Lycorim, puellam illam libertam olim Volumnij. quæ, & Cytheris vocata eſt, ſed ſolent puellis amatis nomina mutari, vnde ſunt Delia, Corynna, Lesbia, &c.

Extremum

SERV. Extremvm hunc Arethuſa mihi concede laborem) Gallus ante omnes primus Ægypti præfectus, fuit poëta eximius, nam & Euphorionem (vt ſupra diximus) tranſtulit in latinum ſermonem, & amorum ſuorum de Cytheride ſcripſit libros quatuor. Hic primum in amicis Augusti Cæſaris fuit, poſtea cum veniſſet in ſuſpicionem quod contra eum coniuraſſet, occiſus eſt. Fuit autem amicus Virgilij adeo vt quartus Georgicorum à medio vſq; ad finem eius laudes teneret, quas poſtea iubente Augusto in Ariſtæi fabulam commutauit. Hic Gallus amauit Cytheridem meretricem libertam Volumnij, quæ eo ſpreto, Antonium euntem ad Gallias eſt ſecuta, propter quod dolorem Galli nunc videtur conſolari Virgilius. Nec nos debet mouere, quòd cum mutauerit partē quarti Georgicorum, hanc Eclogam ſic reliquit. Nam licet conſoletur in ea Gallum, tamen altius intuenti vituperatio eſt. nam & in Gallo impatientia turpis amore oſtenditur, & aperte hic Antonius carpitur inimicus Augusti, quem contra Romanum morem Cytheris eſt in caſtra comitata. [Extremū laborem) Non quod mihi laborioſum eſt (nam ſcribere, apud poetas luſus eſt. vt, Et ipſum Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti) ſed rem tibi laborioſam. ſ. vt Nympha virginitate gaudens præſtes de amoribus cantilenam. Vnde & rogat dicens [Concede) Et verecunde pauca poſtulat, & eam adiurat etiam. Sic tibi, cū fluctus ſubter labere Sicanos) Per Arethuſam autem Muſam ſiculam. i. Bucolicum Theocriti inuocat carmen. Sane Arethuſa ſecundam latinitatē in penultima habet accentum, ſecundum rationem græcam, in tertia à fine, ſic vt Creuſa, & Ceruſa. [Pauca meo Gallo) Non ad cæterarum Eclogarum comparationem, ſed pauca quantum ad Galli pertinet ſcripta, quæ (vt ſuperdiximus) de ſuo amore, compoſuit. [Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos) Varia enim opinio eſt. Nam alij dicunt Arethuſam nympham Siciliæ, Alphæum de Elide venire per maria, ſecundum quos alibi dixit. Alphæum fama eſt huc Elidis amnem Occultas egiſſe vias ſubter mare. Alij dicunt ipſam Arethuſam iam in fontem mutatam Alphæum fugere, & de Elide ad Siciliam venire, quod nunc eſt ſecutus. [Doris amara) Mater nympharum eſt, quam pro mari poſuit. [Sollicitos) ſolicitatos plenos ſolicitudinis poſt Cytheridis abſceſſum, quam Lycorim vocat. Fuerunt autem vno tempore nobiles meretrices tres, Cytheris, Origo, Arbuſcula. Horat. Exploſa Arbuſcula dixit. Idem: Vt quondam Marſeus amator Originis, ille Qui patrium mimæ donat fundumq; laremque. [Simæ) Græcum nomen eſt. i. preſſis naribus. Vnde & ſimias dicimus, quod epitheton Theocritus dat præcipue apibus. ὡς τὰν σιμαὶ λειμωνόθεν φέρβον ἰοῖσαι [illegible] μέλισσαι. [Respondet omnia ſiluæ) Per Echo, id eſt vocis imitationem nos ſolamur. [Quæ nemora) Eſt quædam Theocriti Ecloga, in qua ſuos amores deflere Daphnis inducitur, huius omnem ordinem ad hanc eclogam tranſtulit. [Saltus habuere puellæ Naiades) Nymphas ſimpliciter accipiamus. nam ſi proprie loqueretur, Oreades diceret Naiades enim fontium, Oreades montium nymphæ ſunt. Sane quia diximus eaſdem eſſe nymphas quas etiam Muſas, videtur hoc dicere. Quia ſi cū ipſo fuiſſent Muſæ. i. ſi dediſſet operā ſcribendis carminibus, non incidiſſet in tantas amoris anguſtias. [Indigno) Vel meretricio, vel magno. Nam & Ennius ait. Indignas turres. i. magnas. [Neque Parnaſſi vobis iuga, nam neque Pindi) Montes Theſſaliæ ſunt Parnaſſus, & Pindus, Apollini, & Muſis conſecrati. [Aonia Aganippe) Nominatiui ſingulares ſunt. Aganippe autem fons eſt Bœotiæ, quæ & Aonia dicitur, Aonia autem breuis ſit ni, quia ſequitur vocalis vocalē. [Sola ſub rupe deſerta) Mænalus autem & Lycæus ſunt Arcadiæ montes. [Stant, & oues circum) ſ. circa Gallum, eius amorem ſtupentes, Senſus autem eſt, ſicut oues ô Galle circa te ſtare non pœnitet, ita nec te illarum pœniteat. nam etiā Adonis quondam ouium extitit paſtor. Et grat. [Noſtri miſcuit ſuam perſonam, vt ſæquenter facere conſueuit, nam erat integrum. Tui nec pœniteat illas. [Nec te pœniteat pecoris diuine poeta) Allegoricos hoc dicit, Nec tu erubeſcas Bucolica ſcribere. [Adonis) A habet accentum, quia græcum eſt nomen, tamen & latine ſic dicimus. nam Adon nuſquam lectum eſt. [Venit & vpilio:) Propter metrum ait vpilio, nam opilio dicimus & græco vſus eſt ſchemate, ſic vt illi dicunt οὖρεα, pro eo, & quod eſt ὄρεα, & οὔνομα, pro ea, quod eſt ὄνομα. [Tardi venere ſubulci,) Id eſt ſtulti. Terent. in Heautontimorumeno: Tardus es. i. ſtultus. Nam porci ſi[?] to ambulant. [Vuidus hyberna venit de glande Menalcas) Pinguis. Et humidū eſt quod extrinſecus habet aliquid humoris: Vuidum vero quod intrinſecus.

GALLVS.

ECLOGA DECIMA.

Extremvm hunc Arethuſa mihi concede laborem,
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. neget quis Carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat vndam:
Incipe, ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſiluæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aoniæ Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam fleuere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe iacentem
Mænalus, & gelidi fleuerunt ſaxa Lycæi.
Stant & oues circum, noſtri nec pœnitet illas,
Nec te pœniteat pecoris diuine poeta.
Et formoſus oues ad flumina pauit Adonis:
Venit & vpilio, tardi venere ſubulci:
Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, vnde amor iſte, rogant, tibi venit Apollo:
Galle quid inſanis, inquit? tua cura Lycoris
Perque niues alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Siluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit: quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Ecquis erit modus, inquit? amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina riuis,
Nec cythiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ

trinſecus. vnde & vuæ dictæ ſunt, quod tamen plerunque confundunt poetæ. [Amor iſte) Iam impatiens, tam turpis. [Tua cura Lycoris) Pene irriſorie dictum eſt. [Tua cura).i. pro qua tu ita es ſolicitus, te reliquit. Et bene cum alij interrogent, quaſi deus Apollo diuinat. [Perque horrida caſtra) Hic tangit Antonium, vt diximus ſupra. [Quaſſans) Concutiens. [Quem vidimus ipſi) Solent enim numina plerunque ſe ruſticis offerre. Vnde eſt, Satis eſt potuiſſe videri. Notandum ſane quòd ea numine quæ plerunque amauerunt, dicit ad amatorem venire. Nam Apollo amauit Daphnem, Pan Syringam, Siluanus Cypariſſum. Sanguineis ebuli baccis, minioque rubente) Facie enim rubea pingitur Pan: Propter ætheris ſimilitudinem. Æther autem eſt Iupiter. Vnde etiam triumphantes habent omnia Iouis inſignia, ſceptrum palmatam togam, qua vtebantur illi qui palmam merebantur. Vnde ait Iuuen. In tunica Iouis. Faciem quoq; de rubrica illiniunt inſtar colori ætheri. [Amor non tali curat) quaſi expertus loquitur.

ASCENSIVS.

EXTREMVM hunc, &c.) Decantaturus poëta miſeros amores Galli amici, & impoſitu ut extremam manum operi ſuo deprecatur culpam ab Arethuſa nympha Sicilienſi, per quam eum muſam .i. gratiam infuſam intelligeros quam Theocritus ſiculus in deſcribendis Bucolicis, carminibus habuit, vnde prius dictum eſt. Sicelides muſæ paulo maiora canamus. Sicelidum autem princeps eſt Arethuſa. Inorat ergo eum ad extremum laborem.i. compoſitionem amorumq; nymphę caſtæ laborioſi ſint. Et ideo ponit obſecrationem dicens. Sic tibi &c. Oſtenditque Gallum dignum eſſe cui carmina fiant. Ordo eſt. O Arethuſa nimpha ſicula concede mihi hunc extremum laborē.i. qui ſibi extremus labor erit) quia non plura Bucolica carmina conficere ſtatuit) pauca carmina ſunt dicenda meo.ſ. familiari, & amico Gallo, ſed ſup. talia quæ legat ipſa Lycoris .i. quæ ſint in deteſtationem perfidiæ & inconſtantiæ eius, quam Gallus tot carminibus laudauerit, & tamen alium ſecuta eſt, quis neget carmina Gallo? q. d. nemo cum ſit poeta eximius & homo ſuauis ac beneficus. Sic, comprecatiua hæc eſt particula: Aut ſic mihi carmina dictabis, & incipies: Doris, .i. aqua marina, amara.i. ſalſa non intermiſceat tibi.i. aquis dulcibus, ſuam.i. marinā & ita amaram vndam, cum .i. quando ſubterlabere, id eſt flues fugitans Alpheum fluuium ſubter fluctus ſicanos.i. maris ſicam ſeu Sicilienſis. (Nota puer ſubterlabere penultima longa proferre, quia futuri indicatiui eſt) Incipe igitur, dicamus .i. dicta, vt dicā ſollicitos amores Galli .i. quos Gallus in Lycorim ſeu Cytheridā confert, dum .i. donec capellæ ſimæ .i. naſum depreſſum, & incuruum habentes, attondent tenera virgulta, & ita erit paſtori canendi locus, nos non canimus ſurdis, quia ſiue reſpondent omnia, quod non facerent, ſi ſurdæ eſſent, vt viſum eſt paſtori, loquitur.n. poeta nomine paſtoris. alios ſub inde loqui faciens. vnde mixtum poematis genus eſt. Reſpondent aūt ſiluæ per echo .i. reſonantiam, & redundantiam vocis. [Quæ nemora, qui vos ſaltus habuere puellæ) Incipit igitur cantare alloquens primum muſas, rogansque vbi fuerit, cum Gallus ſic deperiret, quaſi vero muſarum præſentia amores cohibuiſſet. Nam, vt in 2. Æneid. diuinus poeta docet, numina caſta cum Venere non habent commercium, vnde non potuit ea videre Æneas, donec Venus abierat, ſed hic amantem conueniunt numina amatoria, vt ea ordine patebit qui talis eſt. O Naiades, id eſt fontium deæ, hoc eſt muſæ quæ & fontibus præſtit: nam ſecundum Varronem eædem ſunt muſæ, & nymphæ, puellæ.i. caſtæ & perpetua virginitate florentes. vnde, vt Catullus, inquit, Caſtum eſſe decet Poetam ipſum (quæ nemora, & qui ſaltus habuere.i. tenuerunt vos tanquam rem charam (vnde potius habuere quam tenuere dixit, quamuis dictum ſit Tenui eum nec dimittam) cum, id eſt quando, Gallus periret amore indigno, ſcilicet tali viro, quaſi dicat certum eſt quod tunc non reſpexiſtis ad Gallum poetam. nam neq; iuga Parnaſſi montis. muſis ſacri in Bœotia, neque iuga Pindi montis Theſſaliæ, etiam muſis ſacri, fecere vobis vllam moram, id eſt non detinuerunt vos quo minus ad Gallum vobis cariſſimum veniretis, neque Aganippe, ſup. fons Aoniæ illius regionis in Bœotia, ſupp. fecit vobis moram. (Attende puer Seruius dicit nominatiuos ſingulares quaſi Aoniæ Aonies dicatur. Mancinellus vult genitiuum eſſe, tunc autem diceretur Aganippes niſi latine dicatur in recto hæc Aganippæ: nos vero conſtruximus, vt alterum ſit caſus genitiui ſubſtantiue tenti, alterum nominatiui, hoc eſt neque Aganippe fons ille Aoniæ, ſcilicet regionis in Bœotia, ſupple fecit tibi moram. Non autem fit ſinalœphe, ſicut nec ibi in acten aracintho) Etiam lauri, quaſi dicat non ſolum nymphæ, & homines, ſed etiam lauri. Et etiam myricæ, id eſt ſi allegoriam reſpectetis, & ſummi quiq; & infimi fleuere, id eſt fleuerunt illum, ſcilicet Gallum, & Mænalus mons ille Arcadiæ pinifer .i. in cuius vertice plurimæ pinus naſcuntur, & ſaxa Lycæi montis etiam in Arcadia, gelidi, id eſt vento horrentis, fleuerunt etiam illum, ſcilicet Gallum iacentem ſub ſola, id eſt deſerta rupe quod deſperantis amatoris eſt, vnde de Corydone. Ibi hæc incondita ſolus, Montibus & ſiluis ſtudio iactabat inani. Et oues ſtant circum .i. circuitu vbi Gallus amore langorens decubabat, nec pœnitet.i. pudet illas.ſ. cura, noſtri.i. tui & mei amantium, vt quod Gallo ſit ſibi fieri cenſeat, niſi dicere malis, nec pœnitet illas noſtri pecoris ſed malo ſic, nec pœnitet oues noſtri.ſ. paſtorum amantium nec te pœniteat ò diuine poeta pecoris.ſ. ouium quas noſtri non pœnitet.i. non pudeat vos Bucolica, & paſtoralia tractare, quamuis tu ſis diuinus poete, quia. Et.i. etiam Adonis puer ille Veneri dilectiſſimus, quia formoſus, pauit oues, ad.i. iuxta flumina. Credo poetam feciſſe carmen illud etiam ſic. Illum etiam lauri: illum etiam fleuere myricæ, quomodo maior eſt gratia, quam vt mutatum eſt, necnon, &c. Sed nos à veteri nihil mutare conſtituimus. [Venit & vpilio) Docet ergo (vt dixi) qui ad Gallum ſic præ amore decumbentem peruenerit, & primo loco ponit Vpilionem .i. ouium paſtorem, deinde ſubulcos tum Menalcam, tum numina paſtoralia & agreſtia quæ amaſſe leguntur. Apollinem videlicet qui Daphnem puellam adamauit, is autem quia diuinus & ſummus rerum occultarum index, ſignificat Gallo Lycorim ſecutam eſſe M. Antonium. Item Siluanum qui Cypariſſum adamaſſe legitur, & Pana Syringæ amatorem quem ſe vidiſſe dicit innuens ſe in perſona paſtorali loqui. Ordo eſt. Vpilio.i. ouium paſtor venit, & .i. etiam cum pecore .ſ. nam dictum eſt, Stant & oues circum ſubulci.r ſuum, hoc eſt pecorum cuſtodes, tardi, ſtulti & ſtolidi ſecundum Seruium qui vult porcos cito ambulare, aut quia dum paſcuntur tardius eunt, ſunt etiam inceſſu tardi & Menalcas paſtor ille, venit vuidus.i. pinguis & intrinſecus pingui perfuſus, de glande hyberna .i. iam matura niſi forte Menalcam velit eſſe porcorum cuſtodem qui glādem collegerit hyberno tempore atque inter legendum humefactus ſit, vt ſit vuidus pro humido) Omnes.ſ. iſti, vt ruſtici & rerum ignari nec diuini rogant.i. interrogant, vnde iſte.ſ. tam vilis, tam indignus amor ſup. ſit tibi, venit ſup. etiam Apollo, & ſup. inquit, ò Galle, quid.i. ad quid, inſanis.i. furis amore? q. d. id fruſtra facis quod ſcio: quia diuinus, Lycoris tua cura.i. quæ tot tuum vrit, ſecuta eſt alium.ſ. Antonium in Galliam per niues.ſ. alpium, & per horrida caſtra. Venit & .i. etiam Siluanus, ſup. cum agreſti honore.i. ornatu capitis quaſſans .ſ. ferulas.i. ramalia ferularum quæ ſunt læuiſſimi frutices, florentes.i. iam flores emittentes, & lilia grandia, pro modulo .ſ. capitis, & Pan deus Arcadiæ venit ſupp. ad Gallum: quem ipſi.i. nos paſtores (quaſi dicat Gallus non vidit cæcus amore numina, vnde non his, ſed paſtoribus reſpondet) vidimus rubentem, baccis.i. acinis ebuli illius herbæ, ſanguineis, .i. ſanguinei coloris, qui color pani totam rerum naturam præſentanti congruit, propter ætheris colorem, & rubentem minio, id eſt illo metalli genere, quod terra rubra videtur, & ſacris rebus aptum eſt. Et.ſ. Pan, quia deus paſtorum, & ita curam habens de ſaluti Galli inter paſtores iacentis, inquit, quia modus.i. quis finis aut quæ moderatio amoris erit, amor non curat talia, .i. non mitigatur afflictionibus aut lacrymis miſere amantium. Vnde dicit. Nec crudelis amor ſaturatur lacrymis, nec gramina ſaturantur riuis, nec apes ſaturantur cythiſo .i. flore cythiſi fruticis dulciſſimi, & ſucci pleni, ne capellæ ſaturantur fronde præcipue cythiſi.

VARIA LECTIO.

ILLVM etiam lauri, etiam fleuere myricæ) In Romano libro legitur, Illum etiam lauet, illum fleoere. In Longobardico vna plus dictione pleniore verſu eſt: Illum etiam lauri, illū etiam fleuere myricæ. [Venit & vpilio) Antiqui libri Longobardicus, neque non Mediceus Opilio legunt per o. [Tardi venere bubulci) In Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs, Subulci, legitur. Vuidus hyberna venit de glande Menalcas) In Romano libro, Vmidus, & abſque aſpiratione.

Triſtis at ille tamen, cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc veſtris, ſoli cantare periti.
Arcades. ò mihi tum quàm molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atque vtinam ex vobis vnus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor vuæ.
Certe ſiue mihi Phyllis, ſiue eſſet Amyntas,
Seu quicunque furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vacinia nigra.)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite iaceret:
Serta mihi Phyllis legeret: cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes: hic mollia prata Lycori:
Hic nemus: hic ipſo tecum conſumerer æuo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media, atque aduerſos detinet hoſtes.
Tu procul à patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas ah dura niues, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne tenera, glacies ſecet aſpera plantas.
Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor auena.
Certum eſt, in ſiluis, inter ſpelæa ferarum
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ: creſcetis amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala nymphis:
Aut acres venabor apros: non me vlla vetabunt
Frigora, Parthenios canibus circundare ſaltus.
Iam mihi per rupes videor, locoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere cydonia cornu
Spicula: tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iam neque Hamadryadas rurſus, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſus concedite ſiluæ.
Non illum veſtri poſſunt mutare labores:
Nec ſi frigoribus medijs Hebrumque bibamus,
Scythoniaſque niues hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in vlmo,
Aethiopum verſemus oues ſub ſidere cancri.
Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.
Hæc ſat erit diuæ veſtrum cecinifſe poetam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere nouo viridi ſe ſubijcit alnus:
Surgamus: ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra,
Iuniperi grauis vmbra: nocent & frugibus vmbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

SERV. TRiſtis at ille tamen, cantabitis) Alij Tamen ſuperioribus iungunt, ſed melius vt ſic legamus. Tamen cantabitis, vt ſit ſenſus, Licet ego duro amore conſumar, tamen erit ſolatium quia meus amor erit veſtrę cantilena quandoque. [Oſſa quieſcant) Nam ſe dicit eſſe moriturum. [Olim) Futuri tẽporis ex modo. [Aut cuſtos gregis) Ac ſi diceret, Quid mihi cũ vrbib⁹, vbi ſunt meretrices tã pulchræ quàm perfidæ? [Quicunque furor) Omnis enim amor plenus furoris eſt. [Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori) Ac ſi diceret, Quid te iuuat inter frigora Gallicana demorari? [Nunc inſanus amor) Hinc vſque ad finem, amatoris, inconſtantia exprimitur cui electa diſplicent ſtatim. [Tela inter media, atque aduerſos detinet hoſtes) Ex affectu amantis ibi ſe eſſe putat, vbi amica eſt. vt Me. ſit meum animum. [Nec ſit mihi credere, tantum) Ordo eſt, Tu tantum procul à ciuitate, quæ ſolebas ſolis vrbibus frui. & per parenthesim dictum eſt, nec ſit mihi credere .i. qđ vtinam nõ credam. Hi autem omnes verſus Galli ſunt, de ipſius, tranſlati carminibus. [Ah dura) quæ amatorem ſpernis, & Gallicana potes frigora ſuſtinere. [Me ſine ſola vides) Hinc eſt, Sola domo mœret vacua. [Ibo & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu Carmina paſtoris Siculi modulabor auena) Eubœa inſula eſt in qua Chalcis ciuitas eſt. de qua fuit Euphorion, quem tranſtulit Gallus. Et h d. Ibo, & theocritio ſtylo canam carmina Euphorionis. [Spelæa) Græce ait .i. ἄντρα pro ſpeluncis. [Creſcent illę) Quaſi ei rerum diſplicet, nec cum arboribus eius creſcant amores. [Parthenios canibus circundare ſaltus) Parthenius mons eſt Arcadiæ, dictus a Virginibus .i. ἀπὸ τῶν παρθένων, quæ illic venari conſueuerant. [Tanquam hæc ſit noſtri medicina labori.) Iam quaſi ad ſe recurrit, & illud quod ſupra audijt, reſpicit, Amor non talia curat. [Hamadryades) Nymphæ quæ cũ arboribus naſcuntur, & pereũt, ἀπὸ τοῦ ἅμα, καὶ τῆς δρυὸς, qualis fuit illa quam Eriſichthon occidit, qui cum arbores incideret, & vox inde erupit, & ſanguis. ſicut docet Ouid. Dryades vero ſunt quæ inter arbores habitant. Hoc autem ad ſuperiora pertinet, quia dixerat, Mixtis, luſtrabo Mænala nymphis. [Nec carmina nobis ipſa placent?) Quia dixerat, Carmina paſtoris Siculi modulabor auena. [Ipſæ rurſus concedite ſiluæ) Propter illud, Iam mihi per rupes videor, locoſq́ ſonantes Ire. [Non illum veſtri poſſunt mutare labores) Nec ſi frigoribus medijs Ebrumque bibamus. Manifeſte hoc dicit, amore ſe carere non poſſe, nec ſi Ebrum Thraciæ fluuium medijs frigoribus bibat: nec ſi æſtibus nimijs fuerit ardenti prouincia. Dicit autem hoc ſecundum phyſicos, qui morbos à contrarij aut à ſimilibus aſſerunt poſſe depelli. Sic Theocritus, εἴης δ' Ἠδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσῳ Ἕβρον πὰρ ποταμὸν τετραμμένος ἐγγύθεν ἄρκτου. Ἐν δὲ θέρει πυμάτοισι παρ' αἰθιόπεσσι νομεύοις. [Scythoniaſque niues) Scython mons eſt Thraciæ. [Liber) Corticis pars interior. [Verſemus) Paſcamus. [Hæc ſat erit) Iam ad muſas loquitur. [Gracili fiſcellam texit hibiſco) Ac ſi diceret, Niſi hac re occupatus, minime canerem. Allegoricos autem ſignificat ſe compoſuiſſe hunc libellum tenuiſſimo ſtylo. [Quantum vere nouo viridis ſe ſubijcit alnus) Amor, inquit, Gallum, ſed latenter ſicut arbores creſcũt. Nam comparatio iſta hoc ſignificat .ſ. propter Cæſarem. [Et frugibus vmbræ) Quanto magis hominibus? Vnde eſt in Georgicis, Et ruris opaci Falce premes vmbrã. [Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ) Verecunde ſe capellarum dicit eſſe paſtorem .i. viliſſimorum animalium. nã Bucolica ſcribens, debuit dicere boum eſſe paſtorem, ſed vitans arrogantiam, vltimum ſe eſſe voluit. non principem in ſcribendis Bucolicis.

ASC. TRISTIS ait illi tamẽ) Hic ponitur reſponſio miſeri Galli reputantis pro magno beneficio à paſtoribus ſe, & amorem ſuum diffamari, optaq́. illorũ ſimilis eſſe. quod ab hiſtoria dependet, nam ſi ſecundum Euſeb. ſi mortẽ conſciuit poſtquam Auguſto ſuſpectus erat, potuit tunc merito optaſſe paſtoralẽ exercuiſſe vitam, nam per carmina argutiora ad eam dignitatem peruenit vnde Auguſto ſuſpectus eſt. Si vero paſtoralem vitam egiſſet facile amores inueniſſet comparabiles modica re: quibus ſaturatus reſipuiſſet, habuiſſetque vt ſentit Lycorim amicam ſuam in ſumma tranquillitate, quam nunc animo quidem non pedibus ſequitur inter tela hoſtium: inter quæ illa diuertiari, & ſummo frigore affici conqueritur. Ordo eſt. Ille .ſ. Gallus triſtis .i. amore languens: inquit .i. reſpondit non, vt dixi, deis quos ex ęca ſus amore non vidit, ſed paſtoribus, & ſubulcis rogantibus, vnde amor iſte quo circa neceſſe eſt Gallum putaſſe verba Apollinis, & Panos fuiſſe, paſtorũ quibus, inquit, attamẽ id eſt quamuis indignus ſit amor meus. nec lacrymis ſaturatur, tum vos Arcades cantabitis hęc veſtris montibus .i. erũt vobis argumenta carminum, vos, inquam Arcades ſoli periti cantare, ò quam .i. quantum molliter quieſcunt. tum .i. tũc meis oſſa (de molli ſepultura in Daphnide diximus) ſi veſtra fiſtula dicat olim meos amores. [Hic paret cæcitas eius qui diffamari cupit amores fœdos, & miſeros, quia vix cuiquam ſua vitia ſordent, qđ ſi eſſet iam reſipiſceret) Atque vtinam ego fuiſſem vnus ex vobis .i. paſtor, Agreſtiſq́. muſicus (non caret hæc optatio futuri mali præſagio, nam ſicut Iuuenalis de Cicerone dicit, q̄ facile vitaſſet gladios M. Antonij, ſi non diſertius locutus fuiſſet, quàm cum dicebat ò fortunatam natam me conſule Romam, non enim ad conſularem dignitatem euectus fuiſſet, ita & gallus facile Auguſti indignatio-

neui,

nem, qua ad mortem compulſus eſt euitaſſet, ſi per elegantiam ſermonis, & morum ad magiſtratum non fuiſſet promotus. Gallus autem optat (id vt amoribus exmatur) & vtinam fuiſſem aut cuſtos veſtri gregis aut vinitor. i. vindemiator maturæ vuæ. Certe ſiue tunc Phyllis puella illa amaſia, ſiue Amyntas, ſeu quicunque, ſup. alius eſſet furor. i. amor vehemens (dum autem hoc dixit, quin Amyntas deformis, & niger erat, quaſi aut conſcientia, aut aſtantium quiuis dixiſſet, atqui Galle, poſſes iam deformem amaſſe ad hoc reſpondet extenuans deformitatem Amyntæ, ſicut Horat. docet in 1. Serm. morem eſſe amantium, & dixit, quid tum. i. tunc, hoc eſt quid tum poſtea, vt dicunt vulgares, ſi Amyntas ſup. eſt, non dicit niger, aut deformis, ſed fuſcus, quia & violæ ſunt nigræ, & vaccinia ſunt nigra, & tamen leguntur, vt in Corydona dictum eſt) ſi ergo quicunque alius furor eſſet, ipſe iaceret mecum inter ſalices ſub lenta vite. quia in Italia etiam ſalices vitibus maritantur. præcipue iuxta Mantuam, & Ferrariam, & Phyllis legeret mihi ſerta. i. flores, & herbas ad conficienda ſerta, Amyntas cantaret) erat enim muſicæ ſtudioſus vnde dictum eſt, nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum. Hæc eadem vt ſciret quid non faciebat Amynthas?) O Lycori hic ſupp. ſunt fontes gelidi. i. refrigeratiui, & prata mollia. i. herboſa. hic nemus. ſ. vmbroſum ſup. eſt, ego conſumerer. i. ego confici cōſumi, & mori velim hic tecum. Aut ego conſumerer hic tecum ſi adeſſes, ipſo æuo. i. toto tempore vitæ meæ, per quod innuit ſe nunquam eam deſerturum ſicut ille Terentianus, hanc ni ſi mors mihi adimet nemo, aut innuit ſe tam ardenter amaturum, vt cōſumeretur, quia fortis vt mors dilectio. Nunc amor inſanus. i. inſanum faciens aut vehemens ſicut inſani feriant ſine littora fluctus, detinet me per imaginationem. ſ. quia vbi eſt theſaurus tuus. i. res dilecta, illic eſt & cor tuum, vbi autem cor, ibi & tu quodammodo es. detinet ergo me nunc in armis martis. quæ longe abhorrent à mollibus pratis, & inter media tela, hoc eſt medium inter tela, quæ longe diſcrepant à gelidis fontibus, atq; inter hoſtes aduerſos. i. è regione vt nos inuadat poſitos, aut aduerſos. i. multū inimicos, qui ſane diſcrepāt à nemore amœno. Tu vides ſola (quomodo ſola ſi inter martia tela?) ideo ſola, quia ſine me, exiſtens procul à patria, vides inquam, ah exiſtens dura, quia quæ via robuſtiſſimi, & malo aſſueti milites perferre poſſunt perfers, niues. ſ. alpinas. i. quæ ſunt in alpibus montibus Italiam à Gallis & Germania dirimentibus, & frigora Rheni, illius fluuij Galliā a Germania dirimentis, ad quæ loca tunc M. Antonius agebat. vides inquam ſola, nec ſit mihi credere tantum. i. tantam duritiam de te, hoc eſt vtinam non credam, vel nec. i. non tantum. i. tantummodo ſit mihi non credere. hoc eſt vtrunque agere conſtitui id tantum velim vt non credam, quia quibus fide non adhibemus non cruciant animum noſtrum diſcruciabatur aū. Gallus, quia credebat verum eſſe quod audierat Lycorim videlicet M. Antonium p alpinas niues, & Rheni frigora ſecutam. vnde exclamat ah caue ſupp. ne frigora lædant te, ah caue ſup. ne glacies aſpera ſecet. i. diffindat, & dilaceret aut diſrumpat tibi plantas teneras. Id autem nimis amatorie, vt miſerum Galli animum agnoſcas. vnde bene dictum eſt, quæ legat ipſa Lycoris. Sunt enim quaſi in deteſtationem perfidiæ Lycoridis, ſed non parum taxant Gallum, nec minus M. Antonium, qui præter morem Romanum, vt Seruius ſupra dixit puella in exercitu habuit. [Ibo &c.) Miſer amator varia, ſed nihil profutura ſuis erroribus quærit remedia, dicit ſe modulaturum cantilenam ex Euphorione chalcidēn. traductam more paſtorali ad auenam. & ſi dicas quo modo generoſum animum ad paſtoralem vitam ſubmittere poſſet, atq; inter paſtores verſari, reſpondet, quià certum eſt. i. omnino conſtitutum potius pati in ſiluis, & inter ſpeluncas ferarum quàm tali amore diſcruciari. Verſando autem in ſiluis, vt miſer amator non oblitus amorum, dicit ſe inciſurum eos in teneris corticibus, quod ad ſummam dementiam pertinet, nam quanto accuratius amores vitant tanto magis vrgent, vnde ſummum remedium eſt nullum conari adhibere remedium atque quo ad fieri poteſt obliuiſci, vnde etiam ipſi diſplicet conſilium cœptum, quia cum arboribus ſic creſcerent amores, quocirca quaſi ſenior effectus, oſtendit ſe velle, atq; anniti, vt eorum obliuiſcatur, ob quod dicit, ſe venationi operam nauaturum, ſed concludit ne eam quidem adhibituram remedium furori ſuo, vnde infert, neque ſiluas neque ſiluarum numina, neque venationem, neque venationis arma ſibi, vt nihil profutura placere. Nihil autem profutura docet, quia neque ſummo calore, neque ſummo frigore extingui poſſit amoris incendium, cum tamen alios ignes, & ignis, & frigus expellat, vnde exuſti ſolēt ſe applicare igni, aut rei ſummæ frigidæ. Summum autem frigus eſt in niuibus Thraciæ, & ſummus calor in ardore Æthiopiæ ſub ſidere cancri in ſolſtitio, ſcilicet æſtiuali, & quia neutrum mederi poteſt amori, infert Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. & ita miſer amator victum ſe fatetur, atque herbam dat amori. Sunt qui vt quantitatem ſeruent, legunt, Omnia vincit amor, nos &, ſed verior lectio eſt & nos. Nam Virg. quoque licet raro primum tertij pedis, ſi ſit vltima dictionis, quemuis breuem, pro longa poſuit, ſicut ibi. deſine plura puer, & quod nunc inſtat agamus. Ordo eſt. Ego (inquit Gallus) ibo & modulabor auena paſtoris ſiculi, id eſt Theocriti, id eſt modulis carminis Bucolici, carmina quæ ſunt condita, id eſt compoſita mihi. i. à me, aut quæ ſunt mihi. i. quæ habeo condita, id eſt compoſita verſu Chalcidico, id eſt Euphorionis Chalcidenſis, nam certum eſt. i. decretum eſt mihi, malle. i. magis velle, & præeligere pati in ſiluis, inter ſpelæa. i. ſpeluncas, & luſtra ac latibula, ſeu latebras ferarum, quàm ſupp. in tali amore perſiſtere (hoc eſt non ſolum pateret nobile carmen ita degenerare, vt paſtorali auena decantetur, verum, & ipſe ego potius in ſiluis inter feras oberrem, quam huic amoris ignem perpetiar. Innuit autem Gallum eſſe alti animi) & certum eſt, me malle incidere amores meos teneri arboribus, id eſt in corticibus tenerarum arborum (Valla docet recte dici incidere in arboribus, ſed non in ære, cum ſolum dicatur incido in æs. Verum qui diligentius auctores legerunt, etiam incidi in ære dictum inuenerunt) Illæ. i. arbores tenere creſcent, & vos amores creſcetis. quod aut demens amans optat, aut iam ſenior effectus vertitur, vnde conſilium diſplicet, quia nihil eſt incōſtātius, & ſui diſſimilius amante. Ego luſtrabo interea ſ. dum amores creſcent mænala. i. montem illum Arcadiæ, mixtis nymphis, id eſt per nymphas, aut inter nymphas mixtus. aut ego mixtus nymphis luſtrabo. i. circumibo mænala, aut venabor acres. i. feroces, & acriter inuadentes apros, & vlla frigora non vetabunt me, circundare. i. obſidere canibus. ſaltus parthenios, qui ſunt in Partheno monte Arcadiæ. ego videor mihi iam ire per rupes, & lucos ſonantes. i. in Arcadia, in montibus dictis, & libet. i. voluptas, & libido eſt mihi. torquere cornu. i. arcu partho. i. parthico, in cuius extremis angulis cornu eſt, ſunt autem parthi optimi ſagittarij. ſpicula ſydonias. i. ſagittas creticas per modum ſpicarum factas. tanquam hæc. ſ. dicta, hoc eſt venatio, & ferarum ſectandarum defatigatio, ſit medicina noſtri furoris, id eſt inſani amoris, aut tanquam ille deus. i. amor, aut cupido diſcat miteſcere. i. mitis fieri malis. i. incōmodis, & cruciatibus hominum. Rurſus nec hamadryades. i. deæ ſiluarum, & per conſequens imò a fortiori nec ſiluæ, nec ipſa carmina placent iam nobis, ipſæ ſiluæ quæ. ſ. placuiſtis, concedite. i. ſimul cum nymphis, & feris veſtris cedite, quia noſtri. i. humani (aut de ſuis ſolius loquitur laboribus) labores. i. aut mala, aut conatus non poſſunt mutare, illum. ſ. deum, hoc eſt cupidinem. nec. i. non etiam ſi bibamus, Hebrum fluuium illum Thraciæ continuis niuibus inundantem, medijs frigoribus, & ſi ſubeamus niues Sythonias. i. Thracias, hyemis. i. tempeſtatis aquoſæ. i. quæ cadunt cum aquis, aut quæ generant aquam, nec ſi verſemus. i. paſcendo circum agamus oues Æthiopum ſub ſidere cancri. i. in ſolſtitio æſtiuali, tunc. i. quando liber. i. cortex moriens aret. i. deſiccatur in alta vlmo. ſ. præ calore, & æſtu. quia amor vincit omnia, cedamus ergo &. i. etiam nos amori, & ita ſe victum fatetur Gallus. [Hæc ſat erit &c.) Finiturus cātum alloquitur muſas, & dicit ſe quidem p modulis ingenij ſui ſatis cecinisse, precans, vt muſæ cetera deſſicant. deinde quaſi ipſe dum paſtoralia canit paſtor eſſet monet capellas vt iam ſaturæ redeant domum per quod innuit ſe non plures Eclogas quæ à capris dicta ſunt decantaturum. Ordo eſt. O diuæ Pierides, id eſt muſæ in pierio antro genitæ, & conuerſari ſolitæ ſat. i. ſatis erit veſtrum poetam. ſ. me, loquitur enim de ſe poeta, hæc. ſ. dicta carmina, dum ſedet & texit fiſcellam. i. vas vimineum. gracili, id eſt tenui hiſco, id eſt virgulto, hoc eſt dum de tenui argumento gracile carmen conficit, vos autem facietis Gallo hæc maxima. ſ. quæ non poſſumus, facietis inquam hæc Gallo cuius amor creſcit mihi in horas, id eſt per ſingulas horas tantum, id eſt intantum. quantum alnus viridis ſubijcit, id eſt ſurſum iacit, & ſurgit ſe nouo vere, id eſt in principio veris flante fauonio, ſeu zephyro. Surgamus aut ſuos alloquitur aut muſas, vmbra ſolet eſſe grauis cantantibus. vmbra iuniperi, id eſt etiam minimi virgulti aut præcipue iuniperi eſt grauis. i. moleſta, aut graues efficiens, & vmbræ nocent frugibus. & ita nunc impoſiturus finem muſæ ſi ueſtri deteſtatur vmbras, ò capellæ ſaturæ ite domum, ite inquam quia heſperus venit. i. aduesperaſcit, quaſi dicat iam opus ad extremum perduximus, ſatisque capellis vnde iam ſaturæ ſunt cecinimus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

CORNELIVS Gallus magni fuit ingenij ac dexterrimi, poeta inſignis: conciliatus Auguſto, euectus eſt ad Ægypti præfecturam in qua cum eſſet accuſatus, ꝙ moliri diceretur quædam contra Auguſti voluntatem, ipſe ſe interfecit. Mortem hanc Virgilius deflet, ſub titulo amorum. [Sed quæ legat ipſa Lycoris) Ipſe Auguſtus, tantopere Gallo charus. [Neget quis carmina Gallo) vel tali viro, vel tali amico, vel tanto poëtæ. [Quæ nemora, aut qui) vbi erat Galli ſtudium erga poeticen. quod ſi in eo perſeueraſſet, nec ſe dediſſet tantopere amicitijs potentum, nec aſcendiſſet ad ea negocia, quę illi necem attulerunt. [Habuere) Deſtituere, nec accurreretis ad morientem, opem laturæ. [Nam neque Parnaſi) Omnia enim Græca ſtudia peruia ſibi fecerat Gallus. Non ergo fuit impedimento cognitio literarum, & poëtarum Græciæ, quominus perſeueraret in cœptis iam feliciter ſtudijs. [Illum lauri, & fleuere myricæ) Omnes doluerunt mortem Galli. lauri, hoc eſt poetæ ac ſtudioſi. myricæ, plebes, ſaxa.i. infimi in vulgo, & imperitiſſimi ac rudiſſimi. [Stant & oues circum) Carmen bucolicum, quod ille cecinit. [Noſtri nec pœnitet) Nec illud carmen ita eſt à nobis tractatum, vt pœniteat illud in noſtras manus incidiſſe. [Nec te pœniteat) Non pœnitet illud noſtri, nec te pudeat illius, licet tantus in poëtica ſis, & tam admirabilis, vt diuinus poſſis exiſtimari. [Venit & vpilio) Deſcribit omnium & plebis & procerum admirationem, quam ob cauſam periret Gallus. nam incredibile videbatur, aliquid eum cogitaſſe contra voluntatem Auguſti, tantum virum, tam prudentem, & tam Auguſto amicum, .i. Auguſtum tali amico nocere voluiſſe. [Galle quid inſanis) Apollinis erat, arcanum detegere, qui eſſet vaticinio præditus. is iubet Gallum magno animo caſum omnem expectare. Auguſtum Cęſarem eſſe ab eo abalienatum opera eorum, qui Gallo ipſi male vellent. hoc eſt quod dicit, ſecutum eſſe alios in rebus inimicis atq; hoſtilibus, aduerſus Gallum. [Nequis erit modus?) quis erit finis ægritudinis, & mœroris huius? Amor dominandi in principe cæcus eſt, contra quem ſi quis fingatur aliquid tentaſſe, implacabilis eſt offenſio, nulla ſatisfactio ſufficit. [Nec gramina riuis, nec Cyth.) Similitudo eſt hæc prioris dicti. Senſus eſt: quemadmodum nec gramina ſaturantur riuis, ita nec amor lacrymis. [Triſtis at ille tamen) Mœſtus de amiſſis, amico & vita, & iam mori certus, commendat ſtudioſis memoriam ſui, quando ea ſola reſtat ex tanta fortuna. [Atque vtinam ex vobis) vtinam manſiſſem in ſtudijs literarum, & vita priuata, fuiſſem vel eruditus, vel ſi hoc conſequi non eſſet datum, ſtudioſorum aſſecla. [Certe ſiue mihi Phyllis) Non defuiſſent in vita illa oblectamenta, ſi non iam ſpecioſa, vt in hoc ſplendore dignitatis, at nō minus ſuauia. [Serta mihi Phyllis legeret) duo adeſſent ſerta.i. honor ingenij, cantus.i. delectationes. [Hic gelidi fontes) Et cantarem hæc, nempe celebrarem res Auguſti: Veni Auguſte ad delectamenta Italiæ tuæ, veni ad triumphos, & fructum tuarum victoriarum. [Nunc inſanus amor) Sic ego in tanta pace & quiete vixiſſem, nunc ex amicitia Auguſti viuo inter hoſtes capitales, qui mihi conflarunt hanc calamitatem, & inter media arma, quę caput & vitam meam impetunt. [Tu procul à patria) tu mutatus erga me procul à ſolita tua humanitate, & benignitate, à ciuilitate Romana. [Nec ſit mihi credere tantum) Nec ſit mihi fas credere tantum flagitium: ſed ſic narrant. [Alpinas ah dura) Mutatus in duritiem barbaricam, non contra alios, erga quos clementiſſimus es, ſed contra me vnum. De Auguſti clementia, Seneca libro de Clementia. [Ah te ne frigora lædant) Iam de me non ſum ſolicitus, ſed de te, ne immutato ingenio illo tuo clementiſſimo fias inuiſus [Ibo & Chalcidico) Scribam Auguſto, me rediturum ad vitam priuatam, acturum procul ab vrbibus & congreſſu populorum, inter literas & ſyluas. [Inter ſpelæa ferarum malle pati) Solari deſiderium, quod me ſemper de Cæſare ſequetur, quocunque me recepero. [Teneriſq. meos) Poematis mandare amores meos, qui creſcent ſimul cum ipſis carminibus. [Non me vlla vetabunt frigora) Venena detractionum, & inſimulationum non impedient meas delectationes. [Tanquā hæc ſi noſtri medicina furoris) Ironia eſt, quaſi vero ſic poſſem mederi huic meo caſui, aut amori meo erga Auguſtum. [Iam neq; Hamadryades) Inconſtantia tumultuantis affectus, vt aſpernetur concupita, & concupiſcat paulo ante damnata. [Non illum noſtri) Cupidinem dominandi, & zelum, ne quis attingat principatum, aut lædat, aut imminuat eius dignitatem, & auctoritatem: hanc inquam cupiditatem nulla res poterit mitigare. [Dum ſedet) Dum agit in ocio literarum, vt ille: Studijs Florentem ignobilis ocij [Et gracili) Exercet ſtylum tenuem ac demiſſum, nempe de paſtoritia materia. [Hæc facietis maxima Gallo) Sunt hæc quidem ex ſe parua, ſed ſi vos aſpiratis operi, & additis Genium, quem liber victurus debet habere, fient maxima in laudē Galli. Vel parua hæc, vobis fauentibus videbuntur Gallo maxima, optanti, fiſtula poetarum canat amores ſuos. [Gallo cuius amor) Virgilius amicus verus & conſtans, quem viuum dilexerat non diſſimulat ſe mortuum diligere, & quod plus eſt, augeri illius deſiderium, non in dies modo, ſed etiam in horas. [Subijcit) vel ſurſum iacit, hoc eſt profert, à ſubſum, quaſi ſurſum, more priſco, vel Subijcit. hoc eſt ſubtus iacit, nam arbores tantum ferunt ſub terra extendere radices, quantum ramos ſupra terrā.

P. Virgilij Maronis Bucolicorum finis: In quibus poſt eorū iam peractam impreſſionem, aliquos verſus aliter ſe habere inuenimus in quoddam exemplari manuſcripto: quos hic annotaſſe, non inutile ſtudioſis diximus.

EX TITYRO.

Nos patriam fugimus, tu Tityre LENTVS in vmbra.

EX EODEM.

Noram ſic MAGNIS componere PARVA ſolebam.

EX ALEXI.

Et vos ò lauri carpam. & te proxima Myrte,
Sic poſitæ: quoniam &c.

EX PALAEMONE.

Si vitulam ſpectes, nihil eſt, quòd pocula laudes.

EX EODEM.

Et fugit IN ſalices, & ſe cupit ante videri.

EX POLLIONE.

ROBVSTIS quoque iam tauris iuga ſoluet arator.

CONSTANTII FANENSIS annotationes non negligendæ ſuper nonnullis primi Georgicorum verſibus.

NON videtur vllo modo prætereūdus Virgilij locus.1.Georg.lib. non parua indigens penſitatione, cum duas in ſe ſimul fabulas cōplectatur quarum vnam ab interpretibus non animaduerſam, alteram vario modo traditam liceat intueri, Locus hic eſt. Tuque, ô cui prima frementē Fudit equū magno tellus percuſſa tridenti Neptune. Ad quē medullitus intelligendū hoc in primis ignorare non debes: Neptuni & Mineruæ contendentium fabulam alio modo, q̄ Seruius explicet traditam inueniri. Stat. in 12. Theb. Ipſe quoque in pugnas vacuatur collis: vbi ingens Lis ſuperum. dubij donec noua rupibus arbor Surgeret, & longa refugum mare frangere vmbra. Ferunt enim Neptunum & Mineruam de imponendo Athenis nomine concertantes, Cecrope. qui Διφυὴς.i.biformis fuit appellatus. in iudicem electo conueniſſe, vt qui rem hominibus proferret vtiliorem eius arbitrij ſententia, is à ſuo nomine vrbem nuncuparet. At Neptunū percuſſa tridente terra fontem aquæ ſalſæ, cui poſtea ob id maris nomen fuit, vt Herod.in 8. teſtatur, & Papinius, quo citatus eſt loco, ſubinnuit: Palladem vero oleam ſtu ſuę cuſpidis euocaſſe: quibus animaduerſis Cecropem meliorem eſſe eam ratum, Mineruæ litem adiudicauiſſe. Quapropter iratum Neptunum totam Athenienſium oram inundaſſe, ac ipſis præbuiſſe in pœnam, vt in publicis conſultationibus deteriorem ſemper ſequerentur ſententiam, ac ſemper in congreſſibus, & bellorum incendijs eſſent occupati. hæc ex Herodoto, Euſebio Chronographo, & Ariſtophanis commentario diuerſis in locis. A quibus nō multum diſſidentia Varro tradidit. vt auctor eſt Aug. 18. ciuitatis diuinæ ſic inquiens, Cum apparuiſſet Athenis repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerunt. Et miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum: quid intelligendum eſſet, quidue faciendum. Ille reſpondit, quòd olea Mineruam ſignaret: vnda Neptunum. Et quòd eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorum deorum quorum ſigna illa eſſent, ciuitas vocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto ciues omnes vtriuſque ſexus (mos enim eis tunc in eiſdem locis erat, vt fœminæ publicis conſultationibus intereſſent) ad ferendum ſuffragium conuocauit. Conſulta igitur multitudine mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus inuenta eſt fœminarum, Minerua vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæſtuantibus terras Athenienſium populatus eſt. Cuius vt iracundia placaretur, triplici ſupplicio dicit idē auctor ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres. Vt nulla vlterius ferret ſuffragia: Vt nullus naſcentium maternum nomen acciperet: Vt ne quis eas Athenis vocaret. Hactenus Auguſtinus. Quæ ſi ita ſunt ad aliam fabulam opus fuerit Virg. reſpexiſſe, quæ ictu in Theſſalia ſaxo tridentis impulſu excitū à Neptuno equum confingit. Luc. in 6. Pharſaliæ, Primus ab æquorea percuſſis cuſpide ſaxis. Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen Exiliit. Quod, & Papinianus interpres in illud 4. Thebaidos: Et inde iugo luctatur Arion. Et probus Virgilianus interpres in hunc, de quo agimus, locum, tetigere. Quorum ille in hunc modū ſcribit: Cum olim eſſet ignotus mortalibus equorum vſus, & eis indigerent: Neptunus in Theſſalia percuſſa tridente terra duos pariter eduxit: Scyphium, & Arionem. Hic autem in hunc. Campi in Theſſalia ſunt Petræi, in quibus locus Petra nomine percuſſus tridente Neptuni, equum, qui Scyphios vocatur: eduxit. Romani autem Neptunum equeſtrem vocant græci ἱππεῖον κεκλήκασι, q̄ exiſtimetur princeps originis equorum. Et idcirco etiam poetæ tradunt ab eo donatum equum Adraſto Arionem, & Iunoni Xanthum, & Cyllaron: Quos illa dederit Caſtori & Polluci. Hæc ille. Vnde neceſſe relinquitur, vt prima tel. in Mar. carm. Theſſalia intelligatur. Inquam, cum Deucalionis tempore maiorem græciæ partem Diluuium inundaſſet, multi in montibus confugientes incolumes euaſerunt auctore Iuſtino. Vnde datum fabulæ argumentum, quòd Deucalion hominum conditor fuerit, & Theſſalia Terrarum omnium prima extiterit, quoniam inde poſt Diluuium in ceteram græciam coloni emiſſi fuerunt. Eius ſane in Theſſalia loci, quem Petram, teſte Probo diximus nuncupatum, meminit Apollonius in 3. Argon. vbi eius interpres certamen quoddam fieri ait conſueſſe in honorem Neptuni, indeq. ipſum deum apud Pindarū Petræum appellari: Ceterum ſi quiſpiam Seruij fabulam ſequi maluerit, illud aduertat, primam tellurem non littus, ſed Athenas exponi debere. Quoniam Athenienſes αὐτόχθονες i. indigenas ſeſe appellauerint auctore Thucydide. vnde Autochthones Attici Apuleio dicuntur. 11. Meta. Propter quod & fœminas ἀστάς, viros ἀστούς, vrbem ἄστυ, arcem eius πόλιν nuncupabant, vt Stepha. ſcri. Nam ij primi vrbes condidiſſe, & omnes orbis terrarum gentes generis vetuſtate præceſſiſſe traduntur. De qua inter græcos cum Aeginis, vt inter barbaros Phryges cum Aegyptijs contenderunt teſte Pauſania. quòd autem prima Tellus pro littore capi non poſſit: Statij, Pauſaniæ, ac Probi auctoritate probatur. Qui eam contentionem in Athenarum arce non in littore factam meminerunt. Licet quiſpiam poſſet reſpondere, eos auctores nihil Seruiano interpretamento reluctari, quo etiam alia ſemita ingredi, quam Ser. manifeſte appareat. Sed quod ego tempus in nugis contero? & non potius veritatis fores patefacio? Sciant igitur omnes volo, quòd etiam ſi Palladis cum Neptuno contentio eo modo ab alijs narrata inueniretur, quo à Ser. in hos Virgilij verſus, & in octauum Aeneid. ac Lactantio 7. & 12. Theb. commentario memoratur, nō poſſet vllo pacto illis verſibus à Marone ſignari. Quoniam inconſideratus inſultusq. nimium poſſet appellari: Si beneuolentiam fauoremq́ aucupari cupiens à Neptuno, illud ei ob oculos poneret, quo maximum in ſe odium maximamq. indignationem eſſe concitatutus. Nam quid ſtultius, quam ei, à quo gratiam capiare quis ſtudeat, aliquid in mentem reducere, quod in eiuſdem dedecus referatur? Vt in tuto igitur ſimus, inuentum in Theſſalia ab Neptuno equum à Virgilio ſignificari dicamus, & primam Tellurem Theſſaliam exponamus. Sed quoniam de Neptuni fonte, & olea fecimus mentionem, non prætereamus quæ ſuper vtriſque ſcitu digna inuenimus De fonte ſic Pauſanias in Attica delubrum quod Erechtheon appellant. vbi ingreſſus fueris, videas aram Neptuni, ad quam ex oraculo Erechtheo ſacrificant. intus aqua marina in puteo. Quod ſane non eſt admodum mirandum. Nam qui cunque continentem ſine portu incolunt: idem habent cum alij mediterraneum Cares: potiſſimum Aphodiſij. Sed in hoc puteo illud hiſtoriæ memoria dignum eſt. quòd fluctibus reſonat flante auſtro, & in ſaxo tridentis ſpecies conſpicitur. Quæ duo teſtimonia præſto fuere Neptuno de regione certanti, hæc Pauſanias. Quæ ideo recitanda cenſuimus, vt, qua cauſa hunc fontem Ouid. fretum 6. Metam. appellauerit. non ambigeres. Nam eum non ob aquæ tantum ſalſedinem Maris ac freti nomen, ſed & propter fluctuationem accepiſſe crediderim Ouidij verſus hi ſunt.

Stare deum pelagi longoq; ferire tridente.
Aſpera ſaxa facit: medioq; è vulnere ſaxi.
Exiliſſe fretum: quo pignore vindicet vrbem.

Licet non nulli ad fabulam reſpicientes, quam Seruius & Papinianus interpres exponunt, corruptis prototypis ferum repoſuerint. Cum non aliter quam fretum, quiſquis ille fuit ſiue Donatus ſiue Lactantius, qui eius poetæ fabula ſoluta oratione in cōpendium tranſtulit, ſcribendum eſſe admoneat. Quod ad oleam autem attinet, idem Pauſanias memoriæ tradit, eam cum Medorum incendio vrbs conflagraſſet, ſimul arſiſſe, ſed eodem die in duorum cubitorum menſuram excreuiſſe. Herodotus vero in Vrania aliquantum ab hoc diſſidens meminit, poſtridie q̄ ea cum templo exuſta eſt: Athenienſes ab rege iuſſos rem diuinam facere (cum in templum aſcendiſſent) editum a ſtirpe virgultum inſtar cubiti reperiſſe. Qui auctor in Terpſicore ſcri. orta Epidaurijs ſterilitate quoniam conſultum ab ijs oraculum reſponderat Damiæ, & Auxeſiæ ſimulacra ea olea eſſe erigenda, nec vſquam genitæ oleæ niſi Athenis tunc erant: Athenienſes vnam illi oleam incidendam permiſiſſe hac conditione, vt quotannis Mineruæ Poliadi.i. vrbanæ (nam ſupra diximus, πόλιν .i. vrbem proprio nomine Athenarum arcem fuiſſe nuncupatā) & Erechtheo ſacra Athenas deferrent. Oleaginum præterea, ramum Mineruæ ſolitum in Panathenæis offerri Statianus interpres in 2. Theb. cōmentario docet. Quem tantæ venerationis, & æſtimationis fuiſſe inuenimus: vt Epimenides Phæſtius (qui in eundem Athenienſium legibus Solonis fuit auditor) cum ab illis diſcederet multos honores, & diuitias largiri volentibus, ſolum popoſcerit, atque acceptum tulerit, auctore Plut.

 Seruij

SERVII HONORATI MAVRI
IN PRIMVM
GEORGICON,
COMMENTARIVS.

VIRGILIVS in opibus ſuis diuerſos eſt ſecutus poëtas: Homerũ, in Æneide, quem, licet longo interuallo, ſecutus eſt tamen: Theocritum in Bucolicis, à quo longe non abeſt. Heſiodum in libris, quem penitus reliquit. [Hic autem Heſiodus fuit de Aſcra ciuitate, qui ſcripſit ad fratrem ſuum Perſen librum quem appellauit ἔργα καὶ ἡμέρας, id eſt opera & dies. Hic aũt liber continet, quemadmodum agri, & quibus temporibus ſint colendi, cuius titulum transferre noluit, ſicut Bucolicorum tranſtulit, licet Aeneid appellauit ad imitationem Odyſſeæ: & tñ eum per periphraſim primo exprimit verſu, dicens, Indicabo quo opere, & quibus temporibus ager colendus ſit. Ingenti aũt egit arte, vt potentiam nobis ſui iudicaret ingenij coarctando lata, & anguſtiora dilatando. Nam cũ Homeri & Theocriti prolixitatem in breuitatẽ collegerit vnum Heſiodi librũ diuiſit in quatuor, qđ ratione non caret, nam omnis terra (vt etiam Varro docet) quadrifariam diuiditur. Aut.n. aruus eſt ager.i. ſationalis: aut conſitus.i. aptus arboribus, aut paſcuus, qui herbis tñ & animalibus vacat, aut florens, in quo ſunt horti apibus congruentes & floribus. Male aũt quidam Georg. duos tñ eſſe aſſerunt libros, dicentes Georgica eſſe ſ. γῆς ἔργον.i. terræ operam, quã primi duo continet, libri, nescientes tertium & quartum, licet Georgicam non habeant, tñ ad vtilitatem ruſticam pertinere. nã & pecora & apes habere, ſtudij eſt ruſtici, licet poſſimus agriculturam & in his duobus ſequentibus inuenire. Nã farrago ſine cultura nõ naſcitur, & in hortis colẽdis nõ minorẽ, q̃ circa terras, cõſtat impẽdi laborẽ. Et hi libri didaſcalici ſunt. Vnde neceſſe eſt vt ad aliquẽ ſcribantur. nam præceptum & doctoris & diſcipuli perſonam requirit. Vnde ad Mecœnatem ſcribit, ſicut Heſiodus ad Perſen: Lucretius ad Memmium. Sũt ẽ agriculturæ huius præcepta non ad omnes pertinẽt terras, ſed ad ſolum ſitum Italiæ, & præcipue Venetiæ, teſte ipſo Virg. qui ait: Tibi res antiquæ laudis, & artis Ingredior, cum de Italia diceret. [Quid faciat lætas ſege-

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON,
LIBER PRIMVS,
AD MOECENATEM.

P. OVIDII NASONIS IN PRIMVM
GEORGICON VIRGILII
TAVRASTICON.

Quid faciat lætas ſegetes: quæ ſidera ſeruet
Agricola, vt facilem terram proſcindat aratris:
Semina quo facienda modo, cultuſq́ locorum
Edocuit: meſſes magno cum fœnore reddi.

ANTONII MANCINELLI IN
EVNDEM ARGVMENTVM.

Scribit, arandus ager quo ſidere, quid vi ſerendum
Alternis annis, quid læta & pinguia reddat
Arua ſimul, ſegetes quo tempore rite ſerendum.
Diuidit & cœli Zonas, & tempora Lunæ.
Sidera ſæua docet. Diuinumq́ indicit honorem.
Hinc tempeſtatum prognoſtica plura notantur,
Cæſaris hinc diram portenta notantia cædem.

QVID faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram
Vertere Mœcenas, vlmiſque adiungere vites,
Conueniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos ò clariſſima mundi

tes) Quæ res terras pingues efficiat. nam ſegetem modo pro terra poſuit, ſicut alibi, Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus. Pingues autem efficit terras (ſicut paulò poſt dicturus eſt) cinis, intermiſſio arandi, incenſio ſtipularum, ſtercoratio. Vnde & lætas ait. Nam fimus, qui per agros iacitur, vulgo lætamen vocatur. [Quo ſidere terrã) Quo tpe. ex ſideribus .n. tempora colliguntur. Et ſciendum quatuor primis verſibus textum ſequentiũ quatuor librorũ per ordinem contineri. [Vlmiſq. adiungere vites) Secundũ Italiæ ſitum locutus eſt, in qua vites altius eleuantur. ſic alibi, Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris. [Quæ cura boum qui cultus habendo Sit pecori) Aut in ſequenti expergeſis eſt, vt hoc ſit, Qui cultus habendo ſit pecori, qđ eſt, quæ cura boũ. Aut certa κατ' ἐξοχὴν ait boues, & poſtea intulit cætera pecora, vt maius animal ſeparaet a minoribus ſicut de hominibus facit, dicens: Reliquias Danaum, atque immitis Achilli. [Habendo pecori,) Hoc eſt vt habeatur pecus. [Experientia) Vſu, natura doctrina. [Parcis) Aut ſeruatricibus frugum, aut frugi, quæ mella cuſtodiunt.

ASC

QVID faciat læ tas &c.) Qũquidẽ multus operis per Mancin. quem integrũ appoſuimus ſuo in notus eſt, nec de numero librorũ ambigitur, auctoriſq. vita ex Bucolicorũ præambulis notiſſima eſt: multaq. per Ser. graphice & diſerte enodantur ne nihil dicã. pauca in faſciculum collegero. Notum eſt ex Horatio de arte quod aut prodeſſe volunt aut delectare poëtæ, aut ſimul & iocunda, & idonea dicere vitæ, quę omnia vbiq; Maro noſter perquam anxie obſeruauit, nã vbiq; & prodeſt delectat plurimum, ſic tñ, vt in quibuſdam plus ad delectationem, in quibuſdam plus ad vtilitatem, in quibuſdam quaſi æquis oculis ad vtranq; reſpexiſſe videatur. In Bucolicis .n. tametſi profit, & priuatæ rei, nam agros ſuos recepit, & publicæ Mantuano rum, quibus commiſeratione impetrauit, potius tñ (vt carmẽ inſtitutum eſt) delectat hic contra, nam tametſi delectet maxime cum ois iocũdiſſime deſcribat, & fabulamenta iucũdiſſima vt de Ariſtæo inſerat, plus tñ prodeſt. Quia agriculturam cui ſerundam, & proximam diuinæ contemplationi contribuit gloriam, edocet, vt pote, qua nihil vtilius nihil ſalubrius, nihilque laudabilius

ad

ad philoſophiam aſpirare non valētibus contingere poſſe, Eſt in quam, vt vltima, nempe quod ab ea tota vitæ noſtræ alimenta dependeant, nihilq́. nec in ciuitatibus nec in agris, ſine ea ſubſiſtere poſſet. Eſt præterea ſaluberrima, vt quæ per honeſtam exercitationem corpus & animum vegetet, & incolumitate beet, quo circa Æſculapius ille medicinarum deus in agro ſibi ſedem delegiſſe putatus eſt, Eſt ad hoc appreme laudabilis, nam & egregie laudatum Priſci Rom. putabant quem bonum agricolam cenſerent primo reſque ſibi à leguminibus quæ optime ſeuerant titulum comparabant. vnde Ciceronis, Fabij Lentuli, atq; alij multi. Quin adeo ſaluator noſter niſi agricolam laudandum cenſuiſ-

Propoſitū auctoris. ſet, non dixiſſet, pater meus eſt agricola. Ego vitis vera: Ego paſtor bonus. Nec Noā, Abraham, Loth, Moyſes, Dauid. ceteriq́. laudatorum proceres, aut paſturæ, aut agriculturæ incubuiſſent ſi quid dedecoris, vt alijs multis adiectum vidiſſent. Sed ne in remota laborum, perſpicuum eſt Maronem in hoc opere profuiſſe plurimū, in Æneide vero, vt illic dicemus ex æquo & profuiſſe & delectaſſe, videtur ergo conſtituiſſe, vt alibi potius delectaret, alibi prodeſſet, alibi vtrunque faceret. Item, vt (ſicut in Bucolicis dictum eſt) totam ruſticorum vitam deſcriberet, paſtoralem, videlicet arualem & militarem. Præterea, vt Græcorum gloriam in Latium traduceret, eosq́ imitaretur, ſicut in Heſiodum, quem

Qualitas carminis longe omnium conſenſu ſuperat. Qualitas carminis eſt doctrinalis in mediocri ſtylo, verſata, vnde & triplicem ſtylum obſeruare conſtituit, vt alibi quoq; diximus. *Argumētum.* Argūm operis eſt agricultura. Atque vt quadruplex eſt ager, ſationalis. ſ. quem quia aratur aruum vocamus, arboribus conſitus, quem arbuſtum vocamus, paſcuus, & floridus, ita quatuor libros conſcripſit quos prælibauit in principio dicens, quid faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram Vertere. ſ. conueniat, vbi & aruum deſcribit, & primi libri argūm tangit. Vlmisq́ adiungere vites conueniat, vbi arbuſtū exprimit, nā arbuſtum dr̄ vitibus arboribusq́. conſitus ager, vnde ſignanter dicit vlmisq́ adiungere vites. Quæ cura &c. vbi paſcua tanguntur, & tertij lib. materiæ, Atq; apibus &c. quæ ſ. in florido agro verſantur vnde eſt quarti libri farrago. Proponit ergo more latinorum poëtarum, & deinde inuocat, ibi, Vos ò clariſſima mundi lumina, captat beneuolentiam Mecœnatis ſtatim in principio compellans eum, vt cui opus nuncupet. Sed & Aug. Cæſarem inuocat ibi. Tuq́. adeo &c. Deinde exequitur propoſitum ibi. Vere nouo. Eſt ergo duplex pars prooemialis, & executiua. Verum quia omnia ſatis declarantur binis commentarijs ſtatis erit ordinem poſuiſſe cum explanatione familiari. Ordo igitur argumenti Ouidiani eſt, Virg. ſup. aut primus liber Georg. edocuit. i. expreſſe, & dilucide docuit, quid. i. quæ res faciat ſegetes. i. ſecundum Seruium terras ſatas, aut ſegetes. i. herbas ſeminum ſatorum, lætas. i. pingues, ab vbertate lætitiam inſpicientibus afferentes, & quæ ſidera agricola ſeruet. i. ſeruare debeat, vt proſcindat. i. ante ſationem ſcindat & ſulcet terram facilem. i. paratam, condeſcententem, & cito quod poſtulat facientem, aratris. i. vomere, & reliquis inſtrumentis arandi. & quo ſemina ſup. ſint iacienda. i. deijcienda in terram, hoc eſt quomodo ſeminādum ſit. & edocuit cultus. i. culturas, & vt imperitiores dicunt cultiuationes, locorum. i. tractuum, & regionum, hoc eſt quis cultus cuique loco conueniat, & docuit meſſes reddi. ſ. ſatoribus cum magno fœnore. i. excremento & vſura. Ordo textus auctoris eſt. O Mecœnas ego incipiam canere hinc. i. ab hoc loco deinceps. i. in hoc toto tempore, quid faciat ſegetes. i. aut terras, aut herbas ſeminum ſatorum, lætas, id eſt pingues, & vbertate animum inſpicientium lætificantes, & quo ſidere, id eſt qua conſtellatione, aut in cuius ſideris ortu conueniat, id eſt conueniens, ac decens ſit. (Aliquando conuenire eſt congredi, & citare conuentum, & id cum accuſatiuo, aliquando in conſenſu eſſe, vt hīc conuenit inter nos, id eſt in hoc non diſſentimus) vertere, ſcilicet arando terram, & id quidem in primo lib. & quo ſidere conueniat adiungere vites, vlmis. i. arboribus illis raris frondibus, quibus conuenienter adiunguntur vites, & hoc in 2. lib & quæ cura, ſupple ſit boum, & qui cultus, id eſt quæ cura, & quæ diligentia ſit pecori habendo, id eſt vt habeatur, quod ad tertium librum pertinet, & quanta experientia, id quantum experimentum ex induſtria naturali ſit apibus parcis quæ, ſcilicet inuentis alimentis, & in medium reponunt, quæ res ad quartum librum reſpicit, cetera in ſequentibus explicabuntur.

Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;
Liber; & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta,
Poculaque inuentis Acheloia miſcuit vuis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem, Dryadesque puellæ:
Munera veſtra cano. tuque ò, cui prima frementem
Fudit æquum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Ceæ
Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci,

SERV. VOs ò clariſſima mūdi Lumina, Liber, & alma Ceres. Stoici dīt non eſſe niſi vnum deū, & vnā deam, eandemq́. eſſe poteſtatem, q̄ pro rōne officiorum noſtrorū, varijs nominibus appellarē. Vn eundem Solem, eundē Liberum, eundem Apollinē vocant. Itē Lunam, eandem Dianam, eandem Cererem, eandē Iunonem, eandē Proſerpinam dōt ſecundum quos, pro Sole & Luna, Liberum & Cererem inuocant. [Quæ ducitis annum) Quorum curſu tēpa computantur. Nam per Lunam menſis, per Solem, annus oſtenditur. [Alma Ceres) Alma ab alendo: Ceres, à creando dicta. [Si munere) Si quidem. nam ſi confirmantis eſt. [Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta) Epiroticam à loco in quo abundant glandes, quibus antea homines veſcebantur. Et modo ſpeciem pro genere poſuit. non. n. aut in Epiro tantum glandes fuerunt, aut de ſolo Acheloo homines potare conſueuerant. Sanè Acheloia non præter rationem dixit. Nam ſicut Orpheus docet, generaliter aquam veteres Acheloum vocabant. Sed quia ſpecialiter quidem fluuius Achelous dicitur, aut ſpecies eſt pro genere, aut ſm antiquitatē eſt locutus. [Pingui ariſta) Ariſtam modo pro frumento poſuit. Et affectate ait pinguem ariſtam, cum proprie ariſta, ab ariditate ſit dicta. [Et vos agreſtum pñtia numina Fauni). i. propitia. vt, Nec tam pñtes alibi cognoſcere diuos quorum præſentia fauor eſt. Et bene de diuerſis rebus dicturus, diuerſa inuocat numina. [Ferte ſimul Fauniq́. pedem) Ferte, aut ſimul venite, aut date carmini meo facultatem, quod vtiq; pedibus continetur, vt ſit, Ferte pedem, metricam præſtare rationem. [Cui prima frementem Fundit æquum magno tellus percuſſa tridenti) Fabula talis eſt. Cum Neptunus & Minerua de Athenarum nomine contenderēt, placuit dijs vt eius nomine ciuitas appellaretur, qui munus melius mortalibus obtuliſſet. Tunc Neptunus percuſſo littore equum animal bellis aptum produxit: Minerua, iacta haſta, oliuam creauit, quæ res eſt melior comprobata vt pacis inſigne. Vt autem modo Neptunum inuocet, cauſa eius muneris facit, quia de eq̄s eſt dicturus in tertio, alioquin incongruū eſt, ſi de agricultura locuturus numē inuocet maris. Equū aut à Neptuno progenitum alij Scythium, alij Syronē, Alij Arionem dīt fuiſſe nominatum. Et ideo dr̄ equum inueniſſe, quia velox eſt eius numen, & mobile, ſicut mare. Vnde etiā Caſtor & Pollux, quia eorū velociſſimæ ſtellæ ſunt, equos in tutela hr̄e dicuntur. [Et cultor nemorum, cui pinguia Ceæ) Ariſtæum inuocat. i. Apollinis, & Cyrenes filium, quem Heſiodus dicit Apollinem paſtoralem. Hic (vt etiam Saluſtius docet) Poſt laniatum à canibus Actæonem filium, matris inſtinctu, Thebas reliquit, & Ceam inſulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuam, poſtea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam tranſitum fecit.

VOS ò clariſſima &c.) Poſt prælibationem ac propoſitionem rerum deſcribendarū inuocat auctor diuerſa numina, Cererem propter primi libri argūm, Liberum, Faunos, Dryadas, & cetera numina ſilueſtria & Pallada pp ſecundi. Liberum quidē propter vites, & cetera propter arbores quibus maritantur, & Palladam propter oliuas. Item Neptunum propter tertij, producit. n. equum & Ariſtæum propter quarti argūm, ſed & nymphas pp omnia, nam omnibus pluuiæ conducunt. Cæſarem aūt Auguſtum præcipue propter meſſem, quæ ad primum librum ſpectat. Inuocat præterea Solem & Lunam, quæ in generationibus & productionibus rerum potiſſimum valent, efficaciusq́. quàm cauſæ particulares, vnde primo loco inuocantur. Ordo itaque eſt. O vos clariſſima lumina mundi. ſ. Sol qui & Apollo, & Luna quæ & Diana, Sed Seruius vult ex auctoritate Stoicorū Liberum eſſe Solem, ſicut & Apollinem, Cererem etiam Dianam, ac Lunam, ideo quod, & ordo eſſet, ò Liber & Ceres, appoſitorie, clariſſima lumina mundi quæ ducitis. i. viciſſim traducitis. (Fecit enim deus duo luminaria magna, alterum vt præeſſet diei, alterum vt nocti) annum labentem. i. decidentem & dependentem cœlo. i. à primo motore, ac motu primi mobilis (ceſſante. n. motu non perciperetur tempus) Sed melius eſt ſm Mancin. vt diuiſim con- A B C.

ſtruas,& ò Liber deus vini,& Ceres alma.i.altria noſtra,q̃ dea frugum,ſi.i.ſi quidem aut quia,tellus,quæ dea terræ ſed ponitur quodammodo pro terra,mutauit munere.i.beneficio, & inuento veſtro,glandem Chaoniam.i.epiroticam.i.quę in ſilua Chaonia creſcente,homines ante inuentum frumentum veſcebantur, ariſta.i.fruge matura,pingui,hoc eſt adipe frumẽti,& miſcuit .i. diluit,ac temperauit pocula Acheloia.i.potum aquæ vuis inuentis.i.in vino a ſe inuento (Mire & erudite h.d.nam vt temperantiam priſcorum ſignificet, dicit non vinum aquis miſcuiſſe, ſed aquas vino,vt plus aquæ bibiſſe ſignificet, de priſcis aũt loqui ſe docet etiam ex hoc,quod Acheloum pro aqua ponit, quo priſci Græci ſecundum Macrobium locuti ſunt. debent aũt collectim conſtrui.i.vt ſit propoſitio cathegorica de copulato extremo,nõ hypothetica copulatiua. non enim Cereris munere inuentũ eſt vinum,nec Bacchi frumentum,Bacchi tñ & Cereris munere inuenta ſunt vinum,& frumentum reddendo vtrique ſuum, & ita dices coniunctim, ſi veſtro munere tellus mutauit glandem ariſta,& miſcuit pocula vuis,&c.) Et vos ò Fauni .i. dij ſiluarum,& pecorum cuſtodes,appoſitiue numina præſentia .i. propitia, & ſcito quod conducit procurantia numina inquam agreſtium pro agreſtium(per ſyncopam ſicut apud Ouid. vltima cœleſtum terras Aſtrea reliquit).i.agros colẽtium, vos inquam Fauni & puellæ.i.nymphę Dryades.i arboꝝ potiſſimum quercuum, quarum glande etiam nunc ſues veſcuntur, ferte pedem .i. conuenire in auxilium meum,quia ego cano veſtra munera.i.inuenta mortalibus a vobis collata.ſ glandes, & frondes quibus paſcuntur pecora. Et tu ò Neptune cui.i.ad cuius honorem,& iuſſum,aut cui .i.a quo tellus percuſſa magno tridenti.ſ.ſceptro, hoc eſt ſuſcina tres dentes habente (vt ſignificetur triplex Neptuni poteſtas, ſicut fulmen triſulcum triplicem Iouis poteſtatem, & Cerberus triceps Plutonis indicat) ſudit primum .i. antequam cuiquam alteri, equum.i.animal illud humano vſui maxime accommodatum, & ſup. ò tu cultor nemorum .ſ. ò tu Ariſtæa, cui ad cuius vtilitatem tercentum.i.trecenti iuuenci niuei .i. candidi ac relucentes eo quod pingues,aut mundi, aut reuera albi vnde triumphales fieri poſſint victimæ tondent .i. paſcuntur,& paſcendo abrodunt, & carpunt dumeta .i. loca dumis, & ſpinis referta pinguia.i.ſuccoſa,& oues ac capras pingues reddentia, Ceæ.i.illius inſulæ in mari Aegeo ſupp. ferte pedem huc. Vt gratiam ineat commendat eorum inuenta, potiſſimum Ariſtæi à paſtuca,quia tondent pinguia dumeta. Ab ætate quia iuuenci .i. à qualitate quia niuei a numero quia tercentum,dicimus autem tercentum ſicut ter quinquaginta non declinabiliter trecenti tæ ta. vtrunque tantum pluraliter.

Terna triũ deorum poteſtates.

SERV. LY:æi) Mõns Arcadiæ, lycos græce dr lupus, vnde hic mõs vocatus, quod in lycæo quibuſdam ſacris deguſtatis homines verterentur in lupos,& poſt decem annos reuertebantur in priſtinum ſtatum ſi hoium carnibus nõ viſcerẽtur.[Si tibi) Si q ſẽ. [Mænala) Mons Arcadiæ, dictus ἀπὸ τῶν μήλων .i. ab ouibus. quibus plenus eſt. [Tegeæ) Vocatiuus eſt,à deriuatione Tegæi oppidi Arcadiæ,& Tegæum tribachus eſt. Tegæe Pæon tertius. [Vncique puer monſtrator aratri) Alij Triptolemum,alij Oſirim volunt, quod magis verum eſt. Nam Triptolemus frumenta diuiſit. Bene autem tacuit de nomine & generaliter ait. [Puer) Nam non vnus aratrũ in toto orbe mõſtrauit,ſed diuerſi in diuerſis locis. [Et teneram ab radice &c.) Siluanus deus eſt ſiluarum. Hic amauit puerum Cypariſſum nomine, qui habebat manſuetiſſimam ceruam. Hac cum Siluanus neſcius occidiſſet puer eſt extinctus dolore. quem amator deus in cupreſſum arborem eius nominis vertit, quam pro ſolatio portare dicitur. [Dijque,deęque omnes) Poſt ſpecialem inuocationem, tranſit ad generalitatem, ne quod numen prætereat. Quod autem dicit. [Studium quibus arua tueri) Nomina hæc numinum in Indigitamentis inueniuntur .i. in libris Pontificalibus, qui & nomina deorum, & rationes ipſoꝝ nominum continent. quæ etiam Varro dicit. Nam (vt ſupra diximus) nomina numinibus ex officijs conſtat impoſita. verbi cauſa, vt ab occatione, deus Occator dicatur, à Sarritione deus Sarritor. a Stercoratione, Sterquilinius, à Satione, Sator. [Non nullo ſemine.i.aliquo,& hoc dicit. Qui nobis iacta ſemina veſtris ſeminibus alitis. Semina autem dicit deorum cœli temperiem, pluuias, temporem,ſeu rorem. [Satis) Segetibus: vt, Sata læta,boumq labores.

Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi
Pan ouium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ò Tegææ fauens: oleæque Minerua
Inuentrix: vncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Siluane cupreſſum:
Dijque,deæque omnes,ſtudium quibus arua tueri,
Quique nouas alitis nonnullo ſemine fruges:
Quique ſatis largum cœlo demittitis imbrem.

deum inuocat Mineruam oleæ inuentricem, at Siluanum ſiluarum, ac pecorum cuſtodem deinde ne prætermittendo quod vis numen iratum ſibi conſtituat omnia ſimul inuocat, q̃a vero nihil difficile eſt quod nõ declaretur in commentarijs. Ordinem habeto. O Pan Tegææ .i. Arcadicæ ex Tegæa vrbe Arcadiæ. ſi.i.tameſi Mænala ſup.ſint tibi curæ.i.licet Mænalum montem Arcadiæ præcipue colas,& inhabites, tamẽ ſup. ipſe.i.tu linquens nemus patrium .i.quo natus diceris,hoc eſt Arcadicum,& pro.i.ſaltus Lycæi.i.montis in Arcadia adſis.i.auxilio,& præſens ſis, ſup.nobis fauens,& ò Minerua.i.Pallas inuentrix oleæ, ſup.adſis fauens & puer.i.Triptoleme, aut Oſyri, ſiue Briges monſtrator.i.inuentor aratri vnci.i.incurui,& vncum inſtiua habentis, ſup.adſis fauens. & ò Siluane ferens cupreſſum.i. arborem in quam Cypariſſus puer à te conuerſus eſt, ab tenera radice .i. pullulantem ex tenera radice.i.delicatiſſimi pueri, aut quam adhuc teneras radices habentem euelliſti ſup.adſis fauens. Et vos omnes dij,& deæ,quibus eſt ſtudium.i.cura, & diligentia, tueri.i.protegere arua, & qui alitis fruges nonnullo .i. quodam ſemine.ſ.natiuo alimento,& ſecreta virtute naturæ fruges nouas .i.pauloante ſatas,& quæ demittitis.i.deorſum mittitis cœlo,hoc eſt cœlitus,ſatis.i.ad vtilitatem ſatorum (quia in Bucolicis dicitur. Dulce ſatis humor &c.Eſt ergo datiuus caſus) imbrem largum.i.pluuiam fœcunditatem largientem, ita vt potius dicatur, largus à largiendo quàm à largitate, nimius .n. imber noceret, vnde ſunt qui intelligant ſatis, id eſt competenter largum, & vt imber demittatur,non ſolum in ſata. ſed & in arbores ſponte naſcentes.

A S C. IPSE nemus &c.) Continuo inuocat ea numina quæ (vt dixi) alicui generi arborum conducunt,nunc ergo Pana paſtoꝝ

VARIA LECTIO.

QVI'QVE nouas alitis nonnullo ſemine fruge) In Rom. libro peperam eſt,Non vllo de ſemine.quod alibi,Nullo de ſemine habetur.

SERV. TVque adeo, quem mox quæ ſint habitura deorum Cõcilia, incertum eſt) Iã adulatur Auguſto, quẽ inter deos inuocat. Nec totũ tamen dandum eſt adulationi, ſed & veritati. nam cum omnes Imperatores poſt mortem ſint inter deos relati. Auguſtus viuus diuinos honores meruit. quod etiam Horat. teſtatur dicens: Præſenti tibi maturos largimur honores: Iurandaſq. tuum per nomen ponimus aras. Vnde male quidam culpant Virgil. dicentes eum auiditate laudandi eum interitum Auguſto optaſſe, cum eum conſtet ad rem,quæ tunc fiebat, reſpexiſſe. [Mox) Tamen poſſumus pro poſtea accipere, vt Horat. Mox daturus Progeniem vitioſiorem. Id eſt poſtea. Poteſt tamen Mox ad vitæ humanæ breuitatem referri. Nam ipſe ait in decimo, Rhœbe diu (res ſi qua diu mortalibus vlla eſt) Viximus. Sanè ſciendum mire cum laudaſſe, q̃ ait, quẽ mox quæ ſint habitura deoꝝ Concilia, incertũ eſt.i.nõdum ſcimus

Tuque adeo, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt, vrbis ne inuiſere Cæſar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant, tibi ſeruiant vltima Thule,
Teque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis;
An ne nouum tardis ſidus te menſibus addas,
Qua locus Erigonen inter, chelaſque ſequentes
Panditur, ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli iuſta plus parte relinquit.
Quidquid eris (nam te nec ſperant Tartara regem;

Nec tibi regnandi veniat iam dira cupido,
Quamuis Elyſios miretur Græcia campos:
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis:
Ignaroſque viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere, & votis iam nunc aſſueſce vocari.

ſcimus quis deus eſſe velis. quã deum fieri maximũ eſt, in poteſtate aũ. habere, q̃s deus velis fieri plus eſſe q̃ maximum, cõſtat. [Vrbis ne inuiſere Cæſar) Verum velis terrarũ, an maris, an cœli imperium poſſidere. [Tempeſtatumq; potentẽ) An bonarũ tempeſtatum, vt, Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas? Aut tempeſtatum, aut temporum, ſicut vbique Sal. [Materna myrto) Quæ in honore eſt Veneris, a qua Auguſtus originẽ ducit. [Numina ſola colãt) .i. magna quaſi melior ſit futurus, & Neptuno, & ceteris dijs marinis. [Thule) Inſula eſt Oceani inter Septentrionalẽ, & occidentalem plagam, vltra Britãniam, Hiberniam, & Orchades, eſt aũt inſula in Oceano vltima, in qua cum Sol in cancro eſt, perpetui dies ſine noctibus eſſe dicuntur. [Tethys emat omnibus vndis) Tethys vxor eſt Oceani nympharum mater. Quod autem ait. [Emat) Ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo ſe maritus, & vxor inuicem emebant, ſicut habemus in iure. [Tardis ſidus te menſibus addas) .i. æſtiuis. [Qua locus Erygonem inter, chelasq; ſequentes) Aegyptij duodecim eſſe aſſerunt ſigna, Chaldæi vero vndecim. Nam Scorpium, & Libram vnũ ſignum accipiunt. Chelæ.n. Scorpij Libram faciunt. Iidem Chaldæi nolunt æquales eſſe partes in omnibus ſignis, ſed pro qualitate ſui, aliud ſignũ 20. aliud 40. habere, cum Aegyptij tricenas eſſe partes in omnibus velint. Modo ergo ſecundum Chaldæos locutus eſt, dicens, poſſe eum habere locum inter Scorpium & Virginem. nam Erigone ipſa eſt Virgo. Sciendum eſt deinde voluiſſe maiores in his ſignis eſſe deorũ domicilia, vt, Solis eſt Leo. Lunæ vero Cancer. Ceterorum vero quinque planetarum bina ſunt ſigna, prout ſe ratio ſiderum ſequitur. Nam primus circulus à terra Lunę eſt, ſecundus Mercurij, tertius Veneris, quartus Solis, quintus Martis, ſextus Iouis, Saturni vltimus. Sed remotis Sole, & Luna, quorum ſunt domicilia Leo & Cancer, hi quoque ordine quo eorũ ſunt circuli, bina poſſident ſigna, vnum a ſequentibus, & vnum a ſuperioribus, vt Mercurij ſint Virgo & Gemini, Veneris Libra & Taurus, Martis Scorpius & Aries, Iouis Sagittarius & Piſces, Saturni Capricorni, & Aquarius. Vnde per hæc loca ſiderum Auguſtum, & fortem propter Scorpium .i. Martis domicilium, & iuſtũ propter Libram, & prudentem, propter vicinam Virginem .i. Mercurij domicilium fore ſignificat. Bene autem Auguſto inter Virginem, & Scorpium .i. inter iuſtitiam, & virtutem locum tribuit. Nam Chelæ, Scorpij brachia ſunt, quæ ſexaginta partes in cœlo ſunt, ſolum fore ſignificat. [Panditur ipſe tibi) Ordo eſt. Quia locus ipſe tibi panditur. Tibi autem, in tuum honorem, & gratiam. [Ardens Scorpios) Ardens ad illud refertur. quia Martis eſt domicilium, nam Scorpij tempus frigidum eſt. quippe cuius Nouember menſis eſt. [Iuſta plus parte) Secundum Chaldæos, qui Scorpium dicunt ſpatium duorum ſignorum tenere. [Quidquid eris) Ordo eſt, Quidquid eris, da facilem curſum. Cetera.n. per parentheſim dicta ſunt. [Nec ſperent Tartara regẽ, Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido) Allegoricos dicit illũ nec debere mori velle, nec poſſe. [Quamuis Elyſios miretur Græcia campos) Licet prætereantur inferi a Græcis poetis. [Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem) Ceres cum raptam à Plutone Proſerpinam filiam diu quæſiſſet, tandem aliquando eam eſſe apud inferos comperit, pro qua re cum Iouis implorã aſſet auxilium, ille reſpondit poſſe eam reuerti, ſi nihil apud inferos guſtauiſſet. Illa autem iam Punici mali in Elyſio grana guſtauerat, quam rem Aſcalaphus Stygis filius prodidit. Vnde Proſerpina ad ſuperos remeare non potuit. Hinc ait Lucanus: Quæ te detinrat Aetnæa dapes. Quam neceſſitatem modo Virgilius Proſerpinæ tribuit voluntati. Sanè Ceres a Ioue poſtea meruiſſe dicitur, vt, Proſerpina ſex eſſet cum matre menſibus, ſex cum marito quod ideo fingitur, quia Proſerpina ipſa eſt quæ & Luna, quæ toto anno ſex menſibus creſcit, ſex deficit. ſ. per ſingulos menſes quindenis diebus, vt creſcens apud ſuperos, deficiens apud inferos eſſe videatur. [Da facilem curſum) Meo. ſ. poemati. [Audacibus annue cœptis,) Verecunde ſuas vires extenuat. [Ignarosq; viæ mecum miſeratus agreſtes ingredere) Aut metũ viæ, (.i. rationis) ignaros intelligas aut ruſticos ignaris faue mecum. i. quibus, & ego his ſcriptis collaturus ſum, aut mecum ignaros agricolas miſereate, aut eis mecum faue. [Iam nunc) Id eſt viuus adhuc. Nam (vt diximus) Auguſtus viuus diuinos honores meruit.

TVQVE adeo &c.) Inuocat Auguſtum Cæſarem, quem videlicet deum in Bucolicis nuncupauit, dubitare aũt ſe ſignificauit cum adhuc viuat in quem deorum cœtum ipſe volet aſſumi, vbi deceſſerit, Aſſignat autem ei locum in cœlo cõuenientem, quia vbi eſt Romani imperij ſedes inter Erigonem. ſ. hoc eſt Virginem, & brachia Scorpij, quæ dicit ſe contractura vt Cæſari Auguſto locum relinquant. Arguteſſime autem à Mancinello locus elucidatur. Ordo igitur eſt. Et tu ò Cæſar. ſ. Auguſte adeo .i. omnino da facilem curſum quod inferius multo ponetur niſi dicas à ſuperioribus auſis ſup. q.d. id facile (cum præſens ſis) poteris tu inquam quem incertum eſt quæ concilia qui cœtus, aut quæ conuenticula deorum ſint habitura, tanquam. ſ. decus & ſpectaculo, an videlicet velis inuiſere .i. viſitare, vrbis .i. ciuitates, & velis curã .i. protectionem terrarum. ſ. aſſumere, hoc eſt an velis coli in vrbibus ab his, qui eas inhabitant tanquam eorum protector, an ab omnibus in terris, hoc eſt in agris degentibus, & maximus orbis .i. totus mundus, aut maxima pars mundi accipiat te auctorem frugum, & potentem .i. potentiam, & dominationem habentem tempeſtatum .i. temporum aut tempeſtatũ quæ agris ingruere ſolent. An tu cingens tempora. ſ. capitis tui myrto materno .i. qui in tutele Veneris Iuliæ domus genitricis eſt, & in litoribus maris naſcitur, venias .i. efficiaris, & euadas deus immenſis maris, & nautæ colant numina tua ſola .i. quæ magna ſunt, & quæ ſine alterius acceſſione quod volent efficient, aut ſola .i. ſolummodo tua, quia Thule .i. inſula vltima .i. extrema, hoc eſt etiam extremi hominum, vt qui ſunt vltra penitus toto diuiſos orbe Britãnos, ſeruiat tibi, & Thetys .i. magna maris dea, emat .i. comparet te ſibi generum omnibus vndis .i. dote vndarum omnium quarum dominus efficieris. An ne, ſed non ne potius addes te nouum ſidus .i. aſtrum, menſibus tardis .i. ſideribus quibus tardi menſes competunt. ſ. Erigonæ, & Scorpioni, hoc eſt an potius imperij Romani locum occupaturus es in cœlo. in ea ſ. parte, qua locus panditur .i. aperitur tibi inter Erigonem .i. Virginem (ſcribitur autem per o, à nominatiuo Erigone. Nam per in, eſſet malus verſus) & chelas ſequentes .i. brachia ſcorpij ſubſequentia, quia ipſe Scorpios, q.d. vltro, & volens ardens. ſ. ardore pro Mars cuius domicilium eſt, contrahit .i. conſtringit, & prius extenſa ad ſe trahit iam tibi .i. ad honorem, & cõmodum tuum brachia .i. chelas ſuas, & reliquit. ſ. poſtquam contraxit iam tibi plus cœli .i. de cœlo (aut conſtruatur an licet poſt regatur ſic reliquit tibi cœli .i. de cœlo, regitur.n. ex vi partitionis, vt dicunt) plus parte iuſta .ſ. ad hoc vt nouum ſidus recipias. Quidquid eris .i. quocunque numen: (Dubitabat.n. an cœli, an maris, an terræ, ne tamen id dubitaſſe videatur propterea q̃ neſciat. an velit deus inferorum eſſe ſubdit) nam nec Tartara .i. obſcura inferorum ſperent te regẽ, nec iam dira cupido regnandi veniat tibi vt. ſ. inferis dominari velis quamuis Græcia, q.d. fabulatrix, & mendax, miretur .i. laudet campos Elyſios .i. beatorum ſedes apud inferos, nec .i. & non quamuis Proſerpina .ſ. filia Cereris & vxor Plutonis effecta repetita. ſ. à matre Cerere, non curet ſequi matrem .i. nolit redire ad ſuperos quod faceret tamen niſi beatiorem inferorum locum cenſeret (hoc autem per parentheſim inſertum eſt) Quidquid inquam eris da. ſ. aſpirando facilem curſum, & annue .i. faue annuendo, cœptis .i. orſis meis, audacibus .i. ſupra vires niſi aſſiſteris molientibus, & tu miſeratus mecum agreſtes ignaros viæ .i. rationis colendi, ingredere .i. adſis vt numen & aſſueſce iam nunc .i. dum adhuc in terris es, vocari votis .i. per vota tibi facta, aut votis .i. ad vota noſtra perficienda.

COEL. RHOD.

ILLVD quoque parte hac, vt conniuens, minime tranſiluerim, ad horas porro Iunij, ac Iulij longiſſimas referri illud Virgilianum poſſe ex Georg. An ne nouum tardis ſidus te menſibus addas.

IOAN. SCOP.

TEQVE ſibi generum Tethys emat omnibus vndis;) Sic nos omiſſa interpretum ſententiam intel ligendum omnino putamus, Tethys emat te ſibi generum .i. accipiebat. Emere nanq; (vt Feſtus inquit) quod nunc eſt, antiqui accipiebant proſumere. Quæ quidem ſignificatio hoc Maronis loco admodum competere videtur, & mihi nimium placet.

Vere

Vere noua, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & zephyro putris ſe gleba reſoluit;
Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet auari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

SERV. VEre nouo, gelidus canis cum montibus humor Liquitur) Nouum ver, ideo ait, quia anni initium mentis eſt Martius. Et ſciendum decem tm̃ menſes fuiſſe apud maiores. Martium aũt anni principium habere voluerunt, pp Martem ſuæ gentis auctorem. Aprilis dictus, quaſi terras tempore aperiens. Maius a Maia Mercurij matre. vnde alibi Maia genitum dicens Virgilius Maiæ, filium Mercurium intelligit, Iunius à Iunone, quanquam alij à maioribus hos duos menſes velint eſſe nominatos. Nam ante P.R. in centurias iuniorũ, & ſeniorum diuiſus fuerat. Reliqui iam a numero nominabãtur, Quintilis, Sextilis, September, October, Nouember, & December & hi erant tantum decem menſes. Duo vero propter rationem ſignorum anni, intercalabantur, qui poſtea a Iano, & à Februo nominati ſunt. Februus autem Ditis eſt pater, cui eo menſe ſacrificabantur. Quintilis, & Sextilis mutati ſunt poſtea in honorem Iulij Cæſaris, & Auguſti. Vnde ſunt Iulius, & Auguſtus. Sic Ouidius in Faſtis, Ergo. [Vere nouo) Et anni initium accipimus, & primam partem Veris. Nam anni quatuor ſunt tempora diuiſa in ternos menſes, qui ipſorum temporum faciunt diſcretionem, vt primo menſe Veris, nouum dicatur Ver: ſecundo, adultum, tertio præceps. Sicut etiam Saluſtius dicit vbique. Item, noua æſtas, adulta, præceps, vel extrema. Sic Autumnus nouus adultus, præceps. Itẽ Hyems noua, adulta, præceps, vel extrema. Vnde eſt. Extremæ ſub caſu hyemis. Sane ſciendum Xenophontem ſcripſiſſe vnum librum Oeconomicum, cuius pars vltima agriculturam continet, de qua parte multa ad hoc opus Virgilius tranſtulit, ſicut & de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continet. Nam primus præcepta habet quemadmodum debeat materfamilias domi agere. Secundus quemadmodum foris paterfamilias. Illud quoque ſciendum eſt in his libris non eſſe obſcuritatem in quæſtionibus, ſicut in Æneide, niſi in paucis admodũ locis. Sed in hoc tantum eſſe difficultatem vt res poſitas intelligamus. i. [illegible], ſicut hæc prima quoque eius præcepta ſignificant. Nam hoc dicit, agrum fertilem. i. pinguem, & herboſum, bis debere arari, ſemel verno tempore, vt, & herbæ adhuc teneræ & ſine ſemine auellantur, & æſtiuo calore, vt ſuperfluus humor ſiccetur, vel glebarum putreſiat durities, & ſemel Autumnali cũ ſementibus, Agrum vero tenuem, & ſterilem Autumnali tantum tempore arandum, ne ſi etiam Verno arauerit, exiguus eius humor ſiccetur æſtate. [Canis montibus,) Id eſt albis ex niue. [Liquitur) Liquor, cum nomen eſt, Li, breuis eſt. cum ad verbũ venit, producitur, vt liquor liquentis liquitur. nam mutauit naturã, ſicut humus in breuis, eſt humanus producitur. Item itur, i, producitur, iturus, corripitur. [Liquitur) D. fluit. [Et zephyro putris ſe gleba reſoluit) Quo tempore Fauonij flatu arua laxãtur, quæ fuerant præcluſa frigoribus. Ipſe alibi, Rura gelotum claudit hyems: [Putris gleba) Solubilia. [Depreſſo incipiat tantum mihi taurus aratro Ingemere) Aliud pendet ex alio, nam altius impreſſum aratrum boues cogit ingemere, quod genus arationis pingui conuenit terræ, nam contra paulo poſt de infecunda terra dicturus eſt. Tenui ſat erit ſuſpendere ſulco. [Mihi) Autem, aut vacat, vt Cic. Qui mihi accubantes in conuiuijs. Aut [Mihi) Hoc eſt ruſtico amanti terras. Et [Taurum) Bouem fortiſſimum accipimus, nam tauri difficile ad aratra iunguntur. [Attritus ſplẽdeſcere vomer) A frequenti aratione atteritur, & decreſcit, Lucr. Occulto decreſcit vomer in aruo. Dicimus autem & hic vomer, & hic vomis, ſed ab vtroque, huius vomeris facit. [Illa ſeges demum) Seges modo terra [Demum) Autem, nouiſſime, Vere. ſpecialiter. [Votis reſpondet) Immane eſt quod ait. [Vocis) Nam plerunque plus optamus quàm ſperamus poſſe contingere. [Reſpondet) Autem, conſentit, vt, Dictis reſpondent cetera matris. [Bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit) Quæ bis, & dierum calorem & noctium ſenſerit frigora. Per quod duplicem oſtendit arationem, Vernalem, & Autumnalem, nec. n. ad tẽpora æſtatis, vel hyemis referre poſſumus quod ait, Bis ſolem, bis frigore, quia non ſunt in Italia in vno anno duæ æſtates, & duæ hyemes, ſicut Geometræ dicunt eſſe in quadam parte Indiæ in inſula Taprobane. [Ruperunt horrea) Plus eſt quam diceret impleuerunt.

ASC. VERE nouo, gelidus &c.) Hæc eſt pars executiua in qua auctor incipit docere agriculturam, & primo quo tempore terra proſcindenda ſit dicens, quod vere nouo, deinde quoto ſulco ſit aranda, docens quod quarto ſulco, quem ſacrundum dicit ſic, vt bis ſolem, & bis frigora ſentiat. Eum. n. maximus ſequeretur prouentus, quomodo autem intelligendum ſit, quod dicit bis q̃ ſolẽ &c. ſit docet Philippus Beroald. in Seruium, poſt Seruiana verba. Potior apud me eſt auctoritas Plin. qui Virgilianũ verſum ſecus, q̃ Seruius interpretatur, in 18 ſic ſcribens. Quarto ſeri ſulco Virg. exiſtimat voluiſſe, cũ dixit optimã eſſe ſegetem, q̃ bis ſolẽ bis frigora ſenſiſſet. Futilis eſt me hercle Seruij interpretatio vt de calore diurno, & frigore nocturno loquatur cũ poeta de ſole æſtiuo, & frigoribus hybernis. Et Probus grãmaticus mihi vir elegãtius, atq; eruditius enodaſſe nodum Maronianũ ſcribens, poetam loqui de agro quem noualẽ vocamus, q ſub exitu hyemis, hoc eſt initio veris proſcindit, & ita æſtate. q ſequitur, ſecatur, deinde ſub introitu hyemis ſemẽte facta ſequenti æſtate reddidit fructũ & ita bis ſentit frigus ſemel ante æſtatẽ deficiente hyeme initio veris, iterũ poſt ſementem, bis Solem ſemel æſtate qua ceſſat. Iterum qua fructũ refert. Hæc ille. De qua re diligentius adhuc loquitur Mane. docens terram proſcindi, effringi, offringi, & lirari. Proſcindi quidem inter vernum æquinoctium, & Virgilianum exortum, & ſolſtitium. Effringi autem inter ſolſtitium, & caniculam, Offringi vero inter caniculam, & æquinoctium autumnale. Porro ab æquinoctio autumnali lirari vſque poſt brumam. Proſcinditur dum primum ſcinditur aratro. Effringitur dum ex tranſuerſo glebæ effringuntur. Offringuntur (quod quidam occari vocant) dum quaſi dentalibus obſtantia planantur. Lirantur aũt dum in liras. i. ſulcos finduntur. Ordo eſt. Taurus incipiat mihi. i. cuius arantis (ſæpe. n. datiuus pronominalis, vt Valla docet, nihil certi demonſtrat, aut refert, vt ſi dicas hic mihi ſemper dormit) ingemere. i. multum gemere aratro depreſſo. i. deorſum in terram profunde impreſſo, iam tunc. ſ. vere nouo cum. i. quando humor gelidus. ſ. niues diſſolutæ liquitur. i. liquendo defluit ſup de montibus canis. i. niue adhuc in vertice tectis, & gleba putris. i. putrefacta zephyro. i. fauonio vento qui vere flat, reſoluit. ſ. ſeparat ſe, Poſſet ordo eſſe ſicut iacent verba vere nouo cum humor liquitur canis montibus, & gleba putris reſoluit ſe zephyro, iam tunc incipiat mihi taurus ingemere aratro depreſſo, & vomer qui. i. terram vomit, & etiam vomis dicitur, incipiat mihi iam tunc ſplẽdeſcere. i. ſplendens fieri attritus. i. propter attritionem, & vſum arandi. Illa ſeges. i. ſatio frugum reſpondet demum. i. tandem votis. i. deſiderijs (quod magnum eſt) agricolæ auari, vt qui fœtus multum exigat, alibi videlicet trigeſimum, alibi ſexageſimum, alibi centeſimum, vocat etiam eum auarum, in fronte Aen. dicens. Et quamuis auido parerẽt arua colono, Gratum opus agricolis, quæ. ſ. ſeges ſenſit priuſquam videlicet ſereretur bis. ſ. vernum, & æſtiuum, & bis frigora. ſ. autumnale vſque ad brumam. i. quæ quarto ſulco ſcinditur. Ideo autem reſpondet. i. ſatisfacit, & correſpondet votis agricolæ, quia meſſes immenſæ ruperunt horrea illius, hoc autem plus eſt quàm impleſſet quia res arida, & fragilis, dum vltra capacitatem impletur rumpitur vbi tenax, & fortis vt corium diſtenditur.

VARIA LECT. AC patrios, cultuſq́ habituſq́. locorum) In Oblongo Vaticanæ Bibliothecæ lib. Cultus, habituſq́., legitur particula, q́., ſemel tantum poſita. In Longobardico, q́, poſt Cultus, adſcripta erat, abraſa eſt. Vetera exemplaria reliqua, Cultuſq́ habituſq́, legunt. [Et quid quæque ferat regio, quid quæque recuſet) In nonnullis antiquis libris legere eſt, Quid ferre recuſet. [Hic ſegetes, illic veniunt fœlicius vuæ) Antiquos admodum libros vidi, in quibus verſus hoc numero legitur. Hic ſegetes veniunt, vuæ felicius illic. [Atque iniuſſa vireſcunt Gramina) In Longobardico exemplari abraſa eſt dictio, Iniuſſa, eiuſq́ loco repoſitũ, Inuiſa Sed iniuſſa, omnino lectio callior eſt.

COEL. RHOD. MAGNVS Ageſilaus Thaſiorum delicias reijciens. Non decet, inquit, fortia meditantes voluptates hoc genus admittere, quæ. n. ſeruile deliniũt ingenium ab homine libero aliena ſunt. Eundem legimus à ſacietate, ac ebrietate ſemper æque abſtinuiſſe, ſomno vſum, non vt domino, ſed vt gerendis rebus obnoxio. In caloribus vero, & frigoribus ita geſſiſſe, vt ſolus omnibus vteretur anni temporibus. Timotheum Canonis legimus à Platone conuiuio exceptũ continue admodum, & frugaliter, & vt inquit Ion. [illegible] [illegible]. i. melius non inmefacientibus,

quæ

quas ſomni conſequantur puri cum ſumma corporis tranquillitate, ſolitum dicere, Eos quos Plato exciperet, & in diem inſequentem bene habere, At noſtri Antipodibus optime trauſmitti creditur vita, ſi nec nitentem ſolem ſpectarint, nec occidentem. Quid .n. aliud quam Antipodes ſunt ſaginæ mancipati, qui ad faces, & cereos viuunt, cum inter pocula tranſfiguntur noctes, ſumno impenduntur dies, lucis ac tenebrarum ordine peruerſo? de his puto Virgilium dixiſſe.

Noſq; vbi primus equis Oriens afflauit anhelis.
Illic ſera rubens accendit lumina veſper.

Ac prius, ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædicere morem
Cura ſit, ac patrios, cultuſque habituſque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ.
Arboret fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina: nonne vides, croceos, vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabæi,
At Calybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

SERV. AC prius, ignotum ferro quàm ſcindimus æquor) Id eſt anteq̃ faciamus vectactú. Æquor aút modo terrá accipe, ab æqualitate dictú. Vnde, & maria, æquora dñt. [Ventos) Quia diuerſis loci diuerſi præualent venti. Et hoc dicit, Debes ſcire ager cui vento ſubiacet. [Varium cœli prædiſcere moré) Id eſt aeris. Lucretius: In hoc cœlo qui dicitur aer. Et hoc dicit, Debes etiam cœli qualitatem noſſe, vtrum pluuijs gaudeat, an tepe, vel frigore. [Patrios, cultuſq. habituſq. locorum) Duas res dicit, ſciendum eſt, agec, & quemadmodum a maioribus cultus ſit, & quid melius ferre conſueuerit. nanque habitus locorum, poſſibilitates accipimus. [Veniunt) Creſcunt, vt, Et pulchro veniens in corpore virtus. [Arbores fœtus alibi). i. poma [Iniuſſa vireſcunt Gramina) Bene iniuſſa, nam frumenta ſtudio iuſſu naſcuntur. Vnde eſt, Atque imperat aruis. [Nonne vides) Argumentatur, quaſi hoc dicens, Si vna prouincia ferre non poteſt omnia, quanto magis vnus ager? [Vt Tmolus) Mons eſt Ciliciæ, in quo naſcitur crocum præcipue. nam loca commemorat, vbi plus prouenit, & melius aliquid. Nam crocum, & in Africa naſcitur, ſed non tale, nec tantum, vel quale in Cilicia. [India mittit ebur) Et in Africa fuerunt elephantis, ſed maiores in Iodia. Hinc eſt quod ait Terentius, Elephantis quem Iodicis præfecerat .i. maximis. [Molles ſua tura Sabæi) Sabæi populi ſunt iuxta Syriam, & Arabiá dicti Sabæi ἀπὸ τῦ σέβεσθαι, quod apud eos thus naſcitur, quo deos placamus. Molles autem ideo ait, aut q ſub aere clementiore ſunt. (Nam vt ait Lucan. Quidquid ad Eoos tractus múdiq; teporem Labitur, emollit gentes clementia cœli) Aut certe quia Alexander Macedo dicitur obſcœnos omnes de ſuo exercitu ſegregatos, illic condidiſſe. Sane tus modo ſine aſpiratione dicimus. nam antiqui thus dicebant τὸ θύειν. quod diſplicuit, tura .n. à tundendo dicta eſſe voluerunt, a glebis tunſis, cum quibus dicitur ſuena de arboribus coaleſcere. [At Chalybes nudi ferrum) Populi ſunt apud quos naſcitur ferrum. Vnde abuſiue dē Chalybs, ipſa materies, vt vulnificusq. Chalybs. Nudi autem aut apud quos arbores non ſunt, aut vere nudi, propter ferri cædendi ſtudium. Nam legemus, Brontesq. Steropes, & nudus membra Pyracmon. [Viroſaq. Pontus Caſtorea) Fibri, canes ſunt Pontici, quorum teſtes apti ſunt medicaminibus, propter quos vbi ſe requiri ſenſerunt, eos ſecant. De hic Cic. Redimunt ſe ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur. Iuuen. Qui ſe Eunuchum ipſe facit, cupiens euadere damno Teſticuli. Caſtores autem à caſtrando dicti ſunt. [Viroſa) Aoiem, vt nciaata. Nam licet ſint multis remedio, tamen prægnantes eorum odore abijciunt, & egerunt partum. Et viroſa dicta ab eo quod eſt virtus. Alij forſan acceptút, à viribus. [Eliadum palmas Epiros equarum?) Hypallage eſt, nam hæc dicit, Epirus creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Iouis Olympici curuli certamine. Sane Epiros græce profertur, vnde etiam e habet accentum. Nam ſi latinum eſſet, Epirus, Epiri, Pi haberet, quia longa eſt, Nec miteris equas currere, nam vt dicit Plinius, velociores ſunt ideo quòd in curſu vrinam faciuntur.

ASC. AT prius, &c.) Quia quarto ſulco ſerendum docuit, primam autem fiat proſcindendo, docet quid attendendum ſit proſciſſuro, æquor, id eſt campum æquum, & planum, de quo nullum experimentum haber dicens, quia proſpicere conuenit ventos, & cœli varietatem ne pluuia impeditus operam interrumpere cogatur. Deinde quis cuique rei cultus adhibédus, & nouiſſimo qua regione quæque rés libentius naſcantur. Nam neque terræ oẽs ferre omnia poſſunt, quod exemplis his pbat. Seruius aũs in Tmoli montis deſcriptione reprehéditur à Beroaldo, ſic Plin. in quinto refert Tmolum mõtem eſſe nõ Ciliciæ, vt Seruius opinat, ſed Lydiæ qui ante Tymolus vocabatur, & erat viribus confitus. Strabo quoq;, & Solinõ idẽ ſentiũt quod Plin. Tmolũ in Lydia collocáres, de quo ſic ſcrib Ouid. Riget aridus alto Tmolus in aſcenſu clinoq; extẽſus vtroque Sardibus hinc illinc paruis finitur hypepis. Iuxta Sardis poſitum eſſe Tmolum indicant Ouidij verſus. Sardis autem vrbem eſſe in Lydia celeberrimam Herodoti, & Plinij teſtimonio notiſſimum eſt. Præterea non abſurdum fortaſſis foret illud Virgilianum croceos, & Tmolus odores ad vinum referre. Nã cum Tmoli vineta laudentur a Perſis tanquam generoſiſſima videtur poeta appellaſſe croceos odores .i. vinum Tmoli quod odoris, & coloris crocei ſit, quale vinum in primis laudatur à Palladio vetore ſaluberrimum, & in hanc ſententiam vadit Porphyrio dicens crocum pro vino poſitum eſſe à Virgilio, & allegat illud hemiſtichion, hoc ideo dixi vt aliquid argutius reconditiuſq. memorarem, non vt Seruij expoſitionem refellere vellem, quæ Probi, & Solini, atque Columellæ auctoritate corroboratur, qui ſcribunt Tmolum eſſe croco florentiſſimum. Sed quia interdum gratæ ſunt ſtudioſis argutiores interpretationes, hæc paucula libuit his commentarijs intexere, ſequatur vnuſquiſque quod velit. Hæc illæ, Ordo eſt. At. i. ſed, cura ſit. i. curandum eſt nobis priuſquam ſcindamus æquor .i. campũ æquũ, ignotum, id eſt de quo nullum adhuc fecimus periculum ferro, ſcilicet aratri, cura inquam ſit prædicere ventos, id eſt aut cui vẽto ſubiaceat, aut qui venit pluuiã, qui ſerenitatem allaturi ſunt, & pro, id eſt varium morem cœli, id eſt aeris niſi dicas variam influentiam cœleſtium corporum, ac cura ſit prædicere cultus patrios, id eſt qui quorumlibet patriæ, id eſt loco nat uo conueniant, & habitus, id eſt qualitates locorum. Et cura ſit prædicere quid quæque regio ferat, & quid quæque recuſet, ſup. ferre qua ſegetes veniunt, id eſt naſcunt felicius, infœcundius, & vberius, hic, id eſt hoc loco, & vuæ veniunt felicius, illic, id eſt illo loco, fœtus arbores veniunt felicius, alibi. Atque gramina vireſcũt, iniuſſa, id eſt ſponte nullo ſerente aut cogente, non ne vides vt, id eſt quemadmodum. Tmolus mons ille Lydiæ mittit odores croceos, id eſt crocum, & vt India mittit ebur, & Sabæi molles, ſcilicet in tepida ſemper regione verſantes mittant ſua, id eſt propria, & peculiaria thura, quia ſolis eſt thurea virga Sabæis. At, id eſt ſed Chalybes, populi illi aut in Ponto, aut potius in Hiſpania nudi. i. nudis membris Chalybem, hoc eſt ferrum mulcẽtes. cum Sabæi teneriime veſtiti thura legant epithetis ergo antitheſin facit. ſup mittunt ferrum, ſcilicet Chalybẽ, & Pontus illa inſula mittit caſtorea, id eſt medicamenta ex teſticulis caſtoris facta, viroſa id eſt vitium plena aut virus quoddam habentia Epiros. ſ. inſula mittit ſup. palmas equarum eliadum. i. equas equibus gignantor equi in elide vincere ſoliti, & ita palmas mereri. Elis autem ciuitas eſt Achaiæ. vbi iuxta Alpheum agitabantur olim ludi Olympici. Elias ergo patronymicum eſt á patria deductum. Et ita annotandum eſt patronymicum patrium, non enim filium, aut nepotem nec filiam, aut nepotem, ſed rem in patria genitam ſignificat, videlicet equas ſicut in Bucolico muſæ dictæ ſunt Sicelides à patria, & alibi helyconidea, & caſtalides, &c.

Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis; quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. ergo age terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni

SERV. COntinuo has leges) In genere in æternũ, ad perpetuũ, ſicut ſequẽtia indicant, nã dicturus eſt, Æternaq. fœdera. [Deucalion vacuũ lapides iactauit in orbem) Iam tranſit ad fabulã, & poëtice dicit. [Iſta tum primum ſtatuta; q̃ ab initio mundi pſta fuiſſe? [Vnde hoĩes nati, durũ genus) Expreſſit τὸ αἴτιον .i. actu ſuis u u. Nã, & græce populi λαοὶ dicuntur

Fortes inuertant tauri, glebaſque iacentes
Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At, ſi non fuerit tellus fœcunda; ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco;
Illic officiat lætis ne frugibus herbæ,
Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

ſcantur à lapidibus. λᾶας enim lapides dñr. [Ergo ages terræ Pingue ſolum] Iam redit ad cauſam. [Primis a menſibus anni] Hoc eſt, quo dicit, Vere nouo. [Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas] Quæ glebas ſoluit in puluerem. Et reddit cauſam, cur hoc debeat fieri. [Maturis aūt ſolibus] .i. vehementer feruidis, magnis. [Sub ipſum Arcturum] .i. autumnali tpe, quo arcturus oritur. Et ſciendum quod. [Sub] Præpoſitio, quando tempus ſignificat, accuſatiuo gaudet, vt hoc loco. Sub arcturum .i. circa arcturum. Item aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe Et, Sub noctem exportant calathis. [Sulco] .i. aratione. Et aliter, Arcturus, qui ex Arctophylax .i. Bootes, poſt Vrſæ caudam locatus, quem alij Archadem fuiſſe filium Caliſthonis & Iouis dñt, qui cum matrem in figuram Vrſæ ira Iunonis transfiguratam vellet occidere, ambos à Ioue in cœlum eſſe translatos, ille Arcturus, illa Elice dicta. Alij Icarum hunc volunt eſſe, qui à paſtoribus, quos vino tunc primo reperto ebrios fecerat velut dato veneno, fuerat occiſus. Arcturus autem, qꝫ poſt caudam Vrſæ locatus ſit ἀπὸ τῆς ἄρκτου Bootes, qꝫ boues cum plauſtro agat, dictus eſt. Oritur autem idem arcturus ante xv. cal. Oct. atque exinde pluuiæ incipiunt. quod ipſe aperuit dicendo. Hic ſterilem exiguus, ne deſerat humor arenam. Arcturum autem pluuiarum, & tempeſtatū eſſe auctorem & Plaut. oſtendit in Rud. cum eundem ipſum dicentem facit, Increpui hybernum, & fluctus moui maritimos. [Illic] In terra pingui. [Hic] In ſterili, & tenui, & infecunda & (vt ſupra diximus) omnia præcepta, quæ commemorat, ad illum pertinent quod ait, Quid faciat lætas ſegetes. [Arenam] Aridam terram, quæ eſt ſicut arena.

ASC. CONTINVO has leges) Docet varietatem terrarum in producendo naturalem eſſe, ac inſitam ab eo tempore, quo Deucalionis diluuium fuerat, vnde vt rigorem doctrinæ mitigaret per digreſſiunculam non ineptam fabulam inſerit, quæ a Landino ſic explicatur. Deucalionis diluuium non fuit vniuerſale, vt diluuiū Noë. Fuit aūt vt ait Varro regnante Cranao Cecropis ſucceſſore, vt Euſebius, & Hieronymus nondum defuncto Cecrope. dictum autem Deucalionis, quoniam maxime eius regionē oppreſſit, ad Aegyptum autem, & eius vicina non peruenit. Factum eſt anno mundi ſeptimo ſupra tria millia, & ſexcentos, ac ſeptuaginta, cum vniuerſale diluuium quod fuit tempore Noë fuerit anno 3 2. ſupra duo millia ac ducentos. Dictus eſt autem Deucalion lapides in homines conuertiſſe, quia qui ex diluuio ſuperſeuerant timentes iterum diluuium ſe in montibus continebant aſpero, & fermo modo viuentes. At ille verbis paulatim emolliuit, & in planum deducens ad mitiorem, & humanum cultum traduxit. Deucalionis autem filium fuiſſe dicunt Hellenē à quo Græci Hellenes ſunt dicti. Theſſaliæ aūt imperauit Deucalion. Hæc ille. quia vero æternas docet naturæ leges, ita vt ſua cuique loco vis ſemel inſita perpetua ſit (nam & Porphyrius locum generatorum principium, & genus cenſet) cohortatur vt ſecundum eam rem terræ arentur, pingues, videlicet & condenſæ à primis menſibus, hoc eſt ab Ianuario, & Februario vt ſole, & ventis inutilis humor, qui nimiam luxuriam pariat exiccetur, & pingue ſuperfluum abſumatur, ipſæq. terræ fiant putres ac puluerulentæ Macræ vero & deficeæ vſque ad ſationis tempus non ſcindantur profundius, ſed ſuſpendantur tenui, & quaſi (vt dicūt) ſuperficiali ſulco, ne humidum, & pingue quod modicū habet, & fertilitati neceſſarium eſt penitus exudet. Ordo eſt. Natura impoſuit certis .i. ſuis quibuſq. locis has .i. vires legitimas, & à virtute ſuperiore, hoc eſt cœleſti cōceſſas vt .ſ. aliæ alia ferāt, & hæc æterna fœdera .i. hæc pacta hunc conſenſum quo inter ſe conſentiunt, ita vt aliæ aliarum munus non vſurpent, quinetiam per hæc homines quodāmodo fœdera ſeruant, nam ſi ferat omnia ſelus, neque alij aliorū egerent longe maior eſſet inter mortales principes Faſtus ita vt qui optima quæque haberent alijs non communicarent, ſed potius aditum negarent, ſed rerum penuria etiam cum thuſcis, & ethnicis commercia nobis facit. Impoſuit ergo hæc fœdera cōtinuo .i. iugiter, & ad perpetuum, aut vt Galli dicunt incontinenti, hoc eſt ilico, & è veſtigio, & ſine intercapedine temporis eo tempore quo Deucalion Rex Theſſaliæ, iactauit in orbem .i. in mundum vacuum .i. vaſtatum aquis, & hominibus carentem, lapides .ſ. poſt tergum iactos, vnde .i. è quibus lapidibus nati homines ſunt ſup. durum genus, aut vniuerſos reſpicit, quia ferrea nunc dicuntur ſecula, aut Theſſalos præcipue qui duri & immites prædicātur. vbi Lapithæ, & Centauri, & Dolopes, & Myrmidones, & id genus homines duri & feroces Ergo .i. quandoquidem æternæ, & incommutabiles ſunt leges, nec fruſtra eris ſi ſecundum naturæ exigentiam terram colueris. [Age] Adhortandi aduerbium, de quo Valla non recte cenſet, quod videlicet tantum ſingulare verbum expoſtulet & agite tantum plurale, ſed agendum vtrunque, nam & hic dicitur inuertant, fortes .i. robuſti tauri, inuertant .i. proſcindant extemplo .i. illico e veſtigio (tractum ab auſpicibus qui lituo templum deſignabant ad contemplandum .i. inſpiciendum auium volatum, quo deſignato dicebant extemplo, eoque dicto ne quis obſiſt omnes ſe protinus proruunt) a primis menſibus annis .i. a Ianuario, & Februario, ſolum pingue .i. terram pinguem opimam, quæ ſolum dicitur, quia omnium ſuſtentaculum eſt a ſoliditate, vnde quidquid aliquid ſuſtentat illi ſolum eſt, vt mare piſcibus, & aer auibus, & æſtas puluerulenta .i. plena pulueribus, & quæ per rarefactionem, & putrefactionem multos pulueres excitauit. coquat glebas .i. terras pingues iacentes .i. aut inertes niſi ſole mature ſcant aut graues, & ponderoſas. at .i. ſed ſi tellus non fuerit fœcunda .i. ſi ſolum fuerit macrum ſat .i. ſatis erit ſuſpendere .i. ſuſpenſam tenere .ſ. terram, ſub .i. vſque ipſum arcturum .i. ortum arcturi, ſeu Bootis qui oritur xj. diebus ante æquinoctium autumnale, hoc eſt xiij. Septembris quo tempore ſatio fit. tenui .i. modico, & exili ſulco .i. non arabitur donec ſeminandum eſt otij vno, & eo quidem tenui ſulco, ne herbæ .ſ. ſponte in ſolo pingui ſupercreſcentes officiant .i. noceant, lætis .i. pinguibus frugibus, illic .i. prius dicto, hoc eſt in ſolo pingui, & ne humor exiguus .i. qui in terra ſterili, & macra, exiguus .i. modicus eſt, deſerat .i. penitus deſtituat, & derelinquat arenam .i. terram arenoſam, & quæ penitus in arenam exiccetur, hic .i. in terra minus fœcunda, & macra. Exiguum eſt quod quia modicum facile exigitur.

Age. Extēplo. Solum.

Deucaliō qui fuerit.

VARIA LECTIO.

PVLVERVLENTA coquat maturis ſolibus æſtas. In Rom. libro legere eſt, Maturis frugibus. Seruius: Solibus agnoſcit cum alijs pleriſque codicibus antiquis. [At ſi non fuerit tellus fœcunda. In Longobardico, Et, ſed, At, melius.

Alternis idem tonſas ceſſare nouales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flaua feres mutato ſidere farra,
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſiluamque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor, arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, ne ue
Effœtos cinerem immundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arua.
Nec nulla interea eſt inaratis gratia terræ.

SERV. ALternis) .i. alternatim. [Idē] .ſ. agricola. [Tonſas nouales] agros meſſos. Dicimus aūt & has nouales & hæc noualia. Proprie nouales ſunt primū arua proſciſſa, & primū ſegetē ferētia. [Patiere] Patieris [Situ dureſcere cāpū] Vt redeat in vires priores. Sane ſciendū, & Cic. in dialogis, & ceteros philoſophos tractare non quid debeat fieri, ſed quid potiſſimum fieri. quam rem nunc Virg ſequitur. Nam cum dicat multa remedia agrorum recreandorum, ponit præ omnibus intermiſſiuum. Vnde eam rem frequenter iterat. [Aut ibi flaua feres mutato ſidere farra) Si te terrarum cogit anguſtia, & non habes vbi intermiſſo agro rurſus ſeras, ibi frumenta ſeras. Vnde legumina ſuſtuliſti. Aut ſi tibi eſt opus frumento, ſtercora ſparge, & cinerem, vel incende ſtipulas. [Sidere] Moto anno. [Lætum legumen,) Fertile. Et [Lætus) Prout res fuerit accipimus, vt lætus homo, id eſt hilaris, lætum pecus, id eſt pingue lætum legumen, vt diximus, fertile, & ſic in reliquis [Siliqua) Theca leguminis.

nis. (Quaſſante).i.quaſſa. (Legumen) Legumen dicitur quod manu legatur, nec lectionem requirit. Frumenta vero ſunt omnia quæ ex ſe emittunt ariſtas, Nam quod ſupra ait. (Farra) Frumenta accipimus, ſpecies eſt.n.pro gñe. Far.n.proprie genus eſt frumenti optimi. Dicitur frumentum à frumine, quod eſt gulæ prominens pars. (Aut tenues fœtus viciæ) Mire ait tenues, nam vitia vix ad triplicem peruenit fructum, cum alia legumina prouentum habeant feliciſſimũ, & fertilem. (Triſtiſq. lupini) Amari, nam incoctus amarus eſt. (Vrit.n.lini campũ ſeges) Bene excerpſit linum, auenas, papauer, & dicit poſthac, frumenta ſerenda non eſſe. nam licet manu legantur, & ſint inter legumina, viribus tamen frumentis exæquantur. (Lethæo perfuſa papauera ſomno) Plena obliuionis. Nam Ceres, Ioue admonente, dr̃ cibo papaueris orbitatis oblita (& re vera papauer gignit ſoporem) cum iam Proſerpinam raptam à Plutone ex inferno recipere nõ potuiſſet. (Alternis facilis labor) Redit rurſus ad præceptũ quod ſcit eſſe præcipuum.i.ad intermiſſionem. (Alternis) Intermiſſis, ſubaudi agris. (Fœtus) Vilis. (Ne) Pro non. (Saturare) Recreare, & reparare. (Pinguiſſimo) Vel humido, vel fertili. (Sola) Terras (Effœtos per agros) Continua fertilitate laſſatos, ſicut etiam frequenti partu effœta dicitur mulier. (Cinerem immundum) Dicit ad diſcretionem illius quo vtuntur puellæ, de quibus cineribus in Bucolicis, Fer cineres Amarylli foras. (Mutatis fœtibus) Vt omni anno proferant, ſed diuerſa, nam eadem ferre ſemper non poſſunt, niſi intermittant. (Requieſcunt fœtibus arua) Nõ etiam roborantur, quod intermiſſio efficit arationis, quam rem rurſus repetit, dicendo. Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ) Nam liptote figura eſt.i.maxima, & præcipua, vt, Munera nec ſperno. (Inaratæ) Intermiſſæ.

ASC. ALTERNIS idem, &c.) Præcepta Georgica.i.quæ ad terræ opus, & culturam pertinent pro terrarum diuerſitate diuerſa ſunt habenda, ideoq́ prius docuit, alio tempore terras opimas, alio macras eſſe proſcindendas, verum quod nunc affert documentum de terrarum ceſſatione, ſeu intermiſſione ad omnem videtur pertinere regionem, ſic tamen vt alibi ſit ferè neceſſaria, alibi tantum vtilis. Nam in terra pingui, ſi intermiſſionem feceris, pinguiorem effeceris, in qua eſt cautio ſit ne nimium luxuriet. in macra vero niſi ceſſaueris ab ſatione, operam luſeris, oã penitus ſterilem reddideris. Quocirca nunc de terris docet quo modo ſint poſt meſſem tractanda, dicens quod aut alternis annis ceſſabunt, vires, & ſuccum recuperantes, aut genere frumenti minus excedentis ſerentur, aut ſtercorabuntur. Et ita triplex inuenitur cultura. Ordo eſt. Tu idem qui, ſcilicet ſuo tempore terram vtranque araſti patiere.i.permittes nouales.i.terras innouatas, aut de nouo ſatas, tonſas.i.meſſas, ceſſare.ſ.ab onere ſerendi, alternis ſup. annis. (Notum eſt quod annalis, noualis, natalis, molaris, maxillaris, ædilis, quintilis, & alia multa adiectiua, ſunt in eo genere proferenda in quo ponitur ſubſtantiuum ſubauditum, vnde ſi dico hunc natalem intelligo diem, hunc molarem dentem, hunc quintilem menſem, hos nouales agros, has nouales terras, hæc noualia arua, ſed neutrum quoque per ſe poſitum eſt, & ideo frequentius eo vtimur ſine ſubſtantiuo. non raro tamen dicimus has nouales, quia facile intelligimus terras. Et tu patiere campum ſegnem.i.effœtum, & infœcundum, qui iacet, & nihil exurgere facit) vnde ſegnis dicitur quòd ſit ſeorſum ab igni qui actiſſimus eſt) dureſcere.i.durum fieri, & obduci ſitu.i.lanugine, & limo, vt vires recipiat, aut tu ſere.i.ſeminabis. (Non ergo ſcribitur ſeres) farra flaua.i.quæ flaueſcũt dum matura ſunt ſidera.i.anno mutato, aut potius ſidere i.qualitate temporis mutata. nam alio tempore farra, alio legumina ſerimus. ſeres dico ibi vnde tu ſuſtuleris.i.collegeris (nam legumen dicitur quidquid legitur manibus vt piſum, faba lupinus) prius quia legumina citius colliguntur, legumen lætum.i.pingue, & abundans ſiliqua.i.tunica, aut teca leguminum quaſſante.i.concutiente pondere ſuo ipſum legumen grande, & maturum, hoc eſt ſi videris produxiſſe denſum, & amplum legumen, poteris tempore ſuo ſuperinſerere farra. aut ibi vnde tu ſuſtuleris fœtus tenuis viciæ i.eius leguminis de genere lentis, & fœtus.i.prouentum lupini.i.illius leguminis triſtis.i.amari ante maturitatem, appoſitorie calamos fragiles.i.faciles fractu, & ſiluam ſonantem.ſ.aciditate inducta. Si quæras quare non ſuperinſeram linum, & auenam vt farra, aut quare non ſuperinſeram farra poſt linum, & auenam, ſicut poſt prædicta, aut quare non faciat mentionem de lino, & auena, dicit q̃ ideo.n.pro quia ſeges lini, vrit.i.arefacit, & exiccat campum, & ſeges auenæ vrit campum, & papauera perfuſa ſomno Lethæo.i.obliuioſo.i.quæ ſomnum, & obliuionem inducunt viunt esm, u m, & ideo non eſſet vtile eodem anno ſæpe ſuperinſeri, ſed tñ facilis labor alternis, ſup. annis.i poſtquam annis ceſſauerit, poteris vnde linum ſuſtuleris etiam farra ſerere tãtum.i.tantummodo ne pudeat (quia, ſordidum munus eſt ſaturare pingui fimo.i.ſtercore vſque ad ſaturitatem ſola arida.i.terras macras, ex antitheſi ergo vtraque comparat, ve, pro vel, ne pudeat iactare cinerem immundum.i.limoſum, & pinguem (qđ epitheton adiecit ſecundum commentarios propter cinerẽ quo puellæ in expoliendis capillis vtuntur, aut potius ideo dixit immundum vt cauſa ſit, cur dixerit ne pudeat) per agros effœtos.i. emaceratos, & de quibus omnis fœcunditas emulcta eſt. Arua requieſcent quoque.i.etiam ſic.i.ſtercorando, fœtibus mutatis.i. mutando fœtus, hoc eſt ſi non idem genus frumenti aut leguminis ſeratur continue nec vlla.i.nonnulla imò (per liptotem) plurima gratia.i.relatio beneficij eſt terrę inaratę.i.nõ aratæ, interea .ſ. dum ceſſat qua ſe pinguem faciat, ad futuros prouentus, & herbis pecora paſcit, quod non exprimit, ne alterius libri farraginem huc ingerat, & opus confundat. Seruius autem legit nec minus interea. Sed plures nec nulla.

VARIA LECT. AVT ibi flaua ſeres mutato ſidera farra) In Romano libro, Mutato ſemine, legitur. Sed Sidere agnoſcit Seruius. Et reliqui libri omnino, Sidere legunt. (Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen) Quamuis Seruius, Lætum, agnoſcit. videtur men an recte in Romano libro, Lectum, legatur. (Requieſcunt fœtibus) In Romano libro, Requieſcent fœtibus, futuro tempore ſcriptum, in alijs præſenti.

SERV. INcendere profuit agros) Non agros, ſed ea quæ in agris ſunt.i. ſtipulas vel q́ſquilias, hoc eſt purgamẽta terrarum, & alia inutilia concremare. Nam vt videmus, ſi in agris qui incendendi ſunt deſint ſtipulæ, aliunde illuc nutrimenta portantur incendij. (Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flãmis) poeta, vel ſuperflua verbi repetitio. Nam ſtipula per ſa leuitatem ſignificat. vnde leuem ſtipulam vocamus.

Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flammis;
Siue inde occultas vires, & pabula terræ,
Pinguia concipiunt; ſiue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quà ſuccus in herbas;
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluuiæ, rapidi ue potentia ſolis
Acrior, aut boreæ penetrabile frigus adurat.

(Siue inde occultas vires) Inde, id eſt igni, occultas autem, arcana quadam ratione cælatas, In hoc autem ſenſu ſequitur Heracliti opinionem, qui dicit omnia ex igni procreari. quam nunc terris alimenta præbere commemorat. (Vitium) Quod fœcunditatem impedit. (Exudat inutilis humor;) Noua locutus eſt. Nam non ipſe humor, ſed terra daſudat. vnde exudat pro exudatur accipimus. (Cæca relaxat Spiramenta) Breues cauernas, per quas ſudor emanat, quæ tenuitate ſui non poſſunt videri. (Relaxat) Aperit. (Qua) pro quo. (Durat) actiuum eſt hic: Dicimus enim, & duro, & duror, duro neutraliter, & dureo. (Hiantes) Apertas, & patentes. (Ne tenues pluuiæ) Aut lentæ, & penetrabiles, aut epitheton eſt aquarum. Aquæ enim naturaliter tenues ſunt. ſic alibi, Aut in aquas tenues, dilapſus abibit. (Rapidi) Feruidi, & ardentis. (Acrior) Validior. (Boreæ) Venti aquilonaris. (Penetrabile frigus) Quod omnia penetrat. (Adurat) Hoc ad ſolem, & ad frigus pertinet. nam vno ſermone duo diuerſa concludit, quæ tamen vnum effectuum habent, nam, & frigoris finis, eſt caloris initium, & ſummus calor, frigoris eſt principium. Vnde quaſi vnus effectus eſt, & frigoris, & caloris.

ASC. SÆPE etiam ſteriles &c.) Docuit quædam remedia contra ſterilitatem terræ, hoc eſt quod propoſuit, docuit quid faciat lætas ſegetes.ea parte, quia ſtercoratio intermiſſio, & cinerum ſparſio. Nunc alia apponit dicens quia profuit interdum incendiſſe ſteriles terras, hoc eſt radices, & herbas ceſpitum deſiccatorũ quæ manent in terra ſterili iam deſiccata poſt arationem. Cuius exuſtionis cauſas varias aſſignat, ſummam aũt Plin. putat vt herbarum ſemen exuratur. Ordo eſt. Profuit.i. vtile fuit & conduxit etiam .i. præter dictas cauſas ſæpe incendere agros

ſter les

ſteriles.i. ſtipulas, & ceſpitum ac herbarum radi umq. reliqoias in agris ſterilibus poſt arationem ſuperextantes. Atque pro.i. (exponit.n.qûo agri vrantor)vrere ſtipulã leuem .i. deſiccatam, aut q̃a in ſterili terra genitã flãmis crepitantibus pp materiæ.n. repugnantiam crepitans flãmæ,quaꝶ crepitus non fit ſine comburẽdoꝶ mo.u terræ non inutili. (Quia vero grãmaticaꝶ reꝶ curioſis nihil ſatis dictũ eſt. Norint multa verba eſſe ſemijmper ſonalia quæ ſi pponantur imperſonalia cenſeantur, ſi infinitiuũ pro ſuppoſito habeant perſonal a,vt iuuat me legere imperſona le quodãmodo eſt legere iuuat me perſonale. Sic profuit incẽde re & vrere, imperſonale eſt. Incendere agros profui t & vrere profuit perſonale) profuit inquam, ſiue quia terræ concipiunt inde occultas vires, & pinguia pabula .i. nutrimenta ſiue quia omnes vitium excoquitur.i.coquendo expellitur & conſumitor illis.ſ.terra per ignem, atque humor ii u ilis exudat.i. exudando conſumitor, expellit.n. ignis humorem vnde exudare videtur humor vnde in thermis exudamus,quod verbum componitur ab ex & ſudo,ſed quia poſt x,non ſcribitur s,dicimus exudo, & exolto exero,pro exſudo exſulto, & exſero. Seu quia ille calor,relaxat.i.relaxando terras facit(habet enim ignis etiam vim relaxatiuam,vt patet in aſſeribus,& bacillis,qui ad ignem laxati incuruantur)verum videtur terram conſtringere, quod quidem verum ſi ſit tenax, & pinguis plures vias.ſ. ubertulas prius per iouiſſem humorem,& relaxat,ſpiramẽta.i.ſpiracula cæca.i.occulſa & occulta.(Cæcum enim nunc eſt quod non videt vt animal, nunc quod non videtur vt hic cæca ſpiracula, nunc quod non proittat videre vt,Cæcus amor)hoc eſt ſecretos,& occultos meatus per quos ſpiritus aeris ioiret,& humor noxius euaporet qua ſcilicet parte ſuccus veniat in nouas herbas, ſeu qu a ignis ducat,id eſt indurat magis,& aſtringit, id eſt claudit venas hiantes, id eſt rimas ſciſſuras aperturas terrarum. quæ res conducit, ne pluuiæ tenues,& ideo multum penetratiuæ, vt pro vel potentia ſolis,& rapidi acrior, id eſt vehementior quam terræ parum humoris habenti conducat aut frigus boreæ,id eſt illius venti ſeptẽtrionali à Thracia flantis penetrabile .i. facile penetrans, habet enim hic ſignificationem actiuam adurat.ſ.tenuea venas.

Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes
Vimineasq. trahit crates, iuuat arua, neque illum
Flaua Ceres alto nequidquam ſpectat Olympo:
Et qui, procisſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetq. frequens tellurem, atque imperat aruis.
Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas.
Agricolæ: hyberno lætisſima puluere farra,
Lætus ager. nullo tantum ſe Mœſia cultu
Iactat, & ipſa ſuis mirantur Gargara meſſes.

SERV. ADeo) Valde. [Raſtris) Et hos raſtros dicimus,& hæc raſtra. Legimus.n. Raſtros raſtros iotee ea depune,in Terentio. Item, Raſtraq. & incuruis æuum tribuere ligones. Et raſtra dicta, q̃ terram radãt. [Glebas inertes) Pigras, nihil creantes. Et tranſit ad aliud præceptũ [Vimineasque trahit crates) Ad agrorum .ſ. exæquationem. Et hic tranſit ad aliud præceptum.[Flaua Ceres) Flaua dicitur propter ariſtarum maturitatem. Et Ceres nomen eſt quod in polyſyllabis in nominatiuo ſingulari producit vltimam, cum in obliquu a corripiat.[Alto)De alto. [Ne quidquam) Non ſine cauſa. Nã ſemper duæ negatiuæ vnam confirmationem faciunt. Vnde male quidam locum illum legunt in. Terent. Pater adeſt,caue ne te triſtem ſentiat. Si.n.hoc eſt, dicit vide vt te triſtem eſſe ſentiat,quod procedere minime poteſt,ſed ita legendũ eſt. Caue te triſtem ſentiat. Nam &. Ne &. Caue prohibentia eſt. [Spectat) Reſpicit. [Quæ ſuſcitat æquore terga) .i.terram quam arauerat. [Rurſus in obliquum verſo prorumpit aratro).ſ Autumnali tempore,quo iam cum ſeminibus arare. Nam hoc præcipit,vt cum denuo aramus, tunc per obliquum aratra ducamus. nemo.n.vno tempore bis arat. [Atque imperat aruis) .i. vt tantum ferant, quantum ipſe deſiderat. Et hoc eſt quod ait ſupra, Ille ſeges demum votis reſpondet auari Agricolæ.[Humida ſolſtitia,atque hyemes optate ſerenas)Duo ſunt ſolſtitia. Vnum æſtiuum 8.Calend. Iulij die, quo tempore remeare ſol ad inferiores incipit circulos. Et aliud hyemale 8. Cal.Ianuarij die, quo tempore ſol altiores incipit circulos petere. Vnde hyemalis ſolſtitij dies minimus, ſicut æſtiui maximus inuenitur. Videtur ergo contrarium eſſe quod dicit,Optate pluuias per ſolſtitia, & per hyemem ſerenitatem, cum (vt diximus)vnum æſtiuum ſit,& aliud hyemale ſolſtitium.[Sed ſciendũ modo annum in quatuor partes eſſe diuiſam,in duo ſolſtitia, & duo æquinoctia,vnum vernale, & aliud autumnale, quæ Græci iſomerias vocant. Sunt autem 8. Cal. Aprilis,& 8. Cal. Octob. die,q annus olim in duas tantum partes diuidebatur, hoc eſt in æſtiuum,& in hyemale ſolſticium,& in duo hemiſperia, vt intelligamus omnia eum tempora voluiſſe complecti. Nam hoc dicit,Optandum ruſticis vt autumnali & hyemali tempore ſit ſerenitas,quæ duo tempora pro vno habebãtur ſecundum Hemycicli rationem,vt diximus. Vernali vero, & æſtiuo tempore vt ſint pluuiæ,quæ & ipſa duo tempora pro vno erant. Tamen ſi diligenter attendamus, poetica licentia vſus eſt, vt pluralem numerum pro ſingulari poneret.nam ſolſtitia pro ſolſtitio, & hyemes pro hyeme poſuit. dicit autem, Optanda hæc quæ per naturam non ſunt, quo poſſit vtriuſque temporis aſperitas mitigari & æſtatis calor pluuijs, & frigus hyemis ſerenitatis tempore. [Hyberno puluere) Hyberna ſerenitate, eo quòd omnia ſerenitas puluerem creat. [Lætus ager) Hyberno, ſcilicet ſereno. [Nullo tantum ſe Mæſia cultu Iactat) Conſtat quidem Mœſiam circa culturam eſſe diligentem, ſed non ei cultus ſuus tantum prodeſt, quantum hyberna ſerenitas. Myſia autem prouincia eſt, Mœſia vero ciuitas Phrygiæ, haud longe à Troia q̃ magis debemus accipere pp Gargara mõtes Phrygius. [Mirãtur Gargara meſſes) Phantaſia eſt poetica rei inanimatæ ſenſum dare,ſic alibi. Miratur q. nouas frundes,& non ſua poma.

ASC. MVLTVM adeo, raſtria) Docet alios colẽdæ terræ modos,dicens multũ pdeſſe, q ra ſtria,hoc eſt magnis dẽtalibus glebas frãgit,aut cratibus ſup tractis,aut q ex trãuerſo iterũ ducto ſulco terrã intercipit & diuidit.Optanda aũt eſt, inq̃t, agricolis ſerenitas,& ſiccitas in hyberno tpe,quocirca vult vt agricolæ optent vt hyemales pluuiæ in æſtatem transferantur, non ſit tamen ſecundum Manc.vt reuera pluuias æſtiuales optet, ſed quia hyemales nimium deprecetur,atque abeſſe velit, non tamen videtur quid in locis calidis, & ſiccis obeſſe poſſint ante maturitatem frugum pluuiæ, quocirca poſſet vtrunque optare vt & hyeme ſerenitas ſit, & in æſtate ſaltem incipiente, hoc eſt vſque ad finem Maij mediocris pluuia. Sed huic expoſitioni obſtat quod dicit humida ſolſtitia quod de principio æſtatis, & fine veris intelligi non poſſunt,vnde ſi nullo modo humida ſolſtitia recipienda cenſeas, poſſet exponi ſic, agricolæ optata ſolſtitia humida.i.quæ ferè humida ſunt ſup ſerena, & optate hyemes.i.tempeſtates pluuiales ſerenas, tam dicit prodeſſe vt nullus cultus ei comparandus ſit, nullaque res plus ad copiam quæ in Myſia eſt faciat. Commentatij ferè Myſia legendum putant textus tamen paſſim Mœſia habent. Priuſquam ordinem poſuero recitabo verba Beroaldi in Seruio cõtra id,quod dicit,de,ne, particula quæ ſunt.Quamuis hoc exigere videantur regula grãmatices quod à Seruio præcipitur, tñ veteres ſcriptores ſæpiſſime ita locuti ſunt vt hanc particulam ne cum verbo caueo copularent. Horat. Vade,vale,caue, nec titubes mandataq. frangas. Plin. Terram cariosam caue ne plauſtro ne ue pecore impellas. Ouid.Ne fallare caue proximus aeer erit, itaque vtraque modo & recte,& latine dicitur,cum auctoritas veterum pro regula ſit, & honeſtiſſimus ſit error magno duces ſequentibus. Item Virgilianus verſus vt pote eruditione refertiſſimus eruditiorem expoſcebat enarrationem. conciſus eſt interdum Seruius in rebus magnis,copioſus in paruis.Quis enim eliciet verã archanamq. Virgiliani carminis ſententiam ex tali interpretatione? Gargara ſunt montes Phrygij. Nemo eruditus ignorat Gargara eſſe montes vel potius cacumen montis Idæ,ſed curioſo commentatori inquirendũ fuerat curioſius,& penſitandum diligentius, an poeta poſuerit Gargara pro monte,quæ ſeculitaris eſſe dicit exẽplar,ego apud Macr.animaduerti Maronianum carmẽ explicari accuratiſſime,& longe ſecus quam tradatur à Seruio atq; copioſius. Ait.n.Gargara nomen eſſe cacuminis montis Idæ, & oppidum,& Virgilium non de ſummo monte, ſed de oppido loqui in Georgicis.nã apud Gargara ciuitatẽ, tanta erat frugũ copia, vt qui magnum cuiuſque rei numerũ vellet exprimere pro multitudine immenſa Gargara nominaret,ita Alceus, Ariſtophanes, & Varro.Gargara pro multitudine poſuerũt,& de his intellexit. Ouid. illo verſu. Gargara quot ſegetes,quot habet methymna racemos.Nõ ergo Gargara pro mõte apud Virg. accipere debemus prout accepit Seru.ſed pro oppido,vt ſenſerũt eruditi,quod

poſitum

poſi·ú eſt, in imis radicibus Idæ montis, & defluentibus inde humoribus Gargara irrigantur, fiunq́. feraciſſima. Confirmat Macrob. ſententiam Plin. ſcribens in quinto. Gargara eſſe montem & oppidū. Et Strab. in 13. inquit. Gargarus in ſuperioribus Idæ partibus locus oſtenditur à quo Gargara dicuntur Æolica ciuitas ſacr fſit itaque mutulata expoſitio quam Seruius, & Probus tradiderunt, qui ambo nihil dixerút niſi Gargara eſſe montem. Ordo eſt. Is ſup. qui frangit raſtris .i. dentalibus glebas Inertes .i. inutiles, & quaſi ſine arte, aliquid lucrandi, aut proſcindendi, & trahit .ſ. ſuper glebas .i. terram concretam crates vimineas .i. ex viminibus, & ludibus factas, iuuat .i. adiuuat, adeo .i. valde multum arua, neque nequidquam .i. & non fruſtra Ceres flaua .ſ. vt ariſta frumēti colorata, ſpectat ſupple de, aut ex alto Olympo i. cœlo illū .ſ. qui id facit, & ſupple illū qui prorumpit .i. proſcindit rurſum .i. iterū aratro verſo in obliquū .i. tranſuerſum, ea ſupp. terga .i. culmina ſulcorū quæ ſuſcitat .i. ſurſum priua leuat æquore .i. cāpo plano, & æquo proſciſſo .i. prius ſciſſu, & ſulcato .i. qui poſt ſulcū ductum recte ducit altero ex tranſuerſo, & ſupp. eum, hoc eſt neq; fruſtra ſpectat, qui exercet frequena tellurem, atq; imperat agris .i. ſic domat eos vt ſibi audiētes .i. quaſi ad imperiū quantū vult referentes faciat. O agricolæ optate ſolſtitia .ſ. æſtiualia ſecundū Seruiū, aut ſolſtitia humida .i. hyemalia, & pro .i. hyemes ſerenas .i. vt ſerenitas ſit i pe byberno, quia farra ſupple ſunt lętiſſima puluere .ſ. per ſiccitatē producto byberno, & ager eſt lætus byberno puluere, & Mœſia oppidū aut Myſia regio nullo .i. non vllo, non iactat ſe tm̄ .i. in tantum vllo cultu, quantum ſupple ſerenitate hyberna, & Gargara .i. loca decliuia in Myſia non mirātur tantum ſuas meſſes illo cultu, quantum ſerenitate byberni temporis, hoc eſt nullo cultu, tantum prouentum habet, quantum ſerenitate hyberna. & tamen eſt illic maximus prouentus.

Quid dicam, iacto qui ſemine comminus arua
Inſequitur, cumulosq́. ruit malo pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluuium inducit, riuosq́. ſequentes?
Et, cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam
Elicit: illa cadens raucum per leuia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſq́. arentia temperat arua,
Quid, qui ne grauidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquar ſata? quiq́. paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Preſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo:
Vnde cauæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cū ſint hominumq́. boumq́. labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæq́. grues, & amaris intyba fibris
Officiunt, aut vmbra nocet. pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primusq́. per artem
Mouit agros curis acuens mortalia corda;
Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno.
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni;
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipſaq́. tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris;
Prædariq́. lupos iuſsit, pontumq́. moueri;
Mellaq́. decuſſit folijs; ignemq́. remouit;
Et paſſim riuis currentia vina repreſſit;
Vt varias vſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.

SERV. COminus) .i. ſtatim, ſine intermiſſione. [Inſequitur) Proſequitur, & nō ſinit quieſcere. [Cumulos ruit) Euertit diſſipat. & nūc eſt actiuum ruit, vt, vna Eurusq., Notusq. ruunt. nam aliter dictum eſt, Ruit alto a culmine Troia. [Male pinguis) Non pinguis .i. ſterilis. [Deinde ſatis fluuium inducit, riuosq́. ſequentes?) Poſt commemoratam generalē agricultură, tranſit ad ſpecies, & culturas venientes ex tempore. Nā arare, ſiue ſem iacere, incendere ęternum eſt, irrigare aūt non niſi humidæ ſiccitatis eſt, ſicut ſiccare etiam aut ex magnis pluuijs aut ex fluminis eruptione compellimur. [Satis) Segetibus, agris ſatis, nam participiū eſt. [Sequētes?) luges; aut certe riuorū eſt epitheton. [Exuſtus ager) .i. æſtatis calore. [Morientibus herbis) Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod creſcit habere animam. Vnde eſt, Atq; interfice meſſes. [Ecce) .i. ex improuiſo. [Supercilio) Altitudine, ſummitate terrarum [Raucum per leuia murmur Saxa ciet) Non ſolum vtilitati hanc rē dicit fore, ſed ēt voluptati. Leuia) Lubrica, detrita, nitida. [Scatebris) Ebullitionibus, quæ fiunt cum aqua in aliquas cimas defluxerit. Vnde etiam vaſa æſtuantia calore, ſcatere dicuntur. [Quid) Subaudi. de illo dicendum eſt, aut quantū illi prodeſt. [Grauidis ariſtis) Grauidas ariſtas periphraſticos proſpicis poſuit. Dicimus aūt, & hic ſpicus, & hæc ſpica, & hoc ſpicum. Cicero in Arato. Spicum illuſtre ferens inſigni corpore virgo. Sed ſcire debemus in vſu eſſe à maſculino vtrunque numerum, a neutro vero raro, & tm̄ ſingularem inueniri, nam pluralis nuſquā lectus eſt. [Culmus) Iunctio ſpicarū. [Luxuriem ſegetum) Bene luxuriem, vt oſtendat rem ſuperfluam. & nocituram niſi amputetur. [Cum primum ſulcos æquant ſata?) Cum adhuc herbæ ſunt teneræ .i. antequam cogātur in culmos. Et eſt Virgilij hoc hemiſtichium vnum de inuictis. Deducit) ſiccat, detrahit. Sic paulo poſt, Riuos deducere nulla religio vetuit .i. ſiccare [Preſertim) Maxime, præcipue. [Incertis menſibus) In opportunis. Incerti aūt mēſes ſunt veris, & autumni tam, & hyemis certum eſt frigus, & æſtatis certus eſt calor: Veris vero, & autumni nunc frigus, nunc calor eſt. [Obducto late tenet omnia limo,) Superlito, ſuperfuſo. [Tenet) occupat, & operit [Vnde) De huiuſmodi inūdatione .ſ. amnis. [Tepido humore) Noxio, inutili Lacunæ) Autem ſunt foſſæ in quibos collecta aqua ſtare conſueuit. [Nec tñ, hæc cum ſint hominumq́ue, boumq́. labores) Ordo eſt a ſequentibus, Nec tñ nihil officiūt. Et hoc dicit, Licet hæc omnia quæ dixi, arando ſint experti, & hominū, & boum labores, tñ ſunt adhuc alij quæ obſunt, niſi prouideris .ſ. vt aues abſint, aut vmbra arborum. [Improbus anſer) Inſatiabilis, nulli probandus. Et dicit, anſeres agreſtes. [Strymoniæq́. grues) Thraciæ, a fluuio Strymone. [Et amaris intyba fibris) Vt etiam Donatus dicit, male quidam intybam autem quandam amari iecoris accidiunt, nam intyba dicit cicorea, herbas quaſdam noxias, quarum radices multæ, & tenues ambiūt ſegetes, & necant. Fibris autē abuſiue ait, q̄ radices intyborum hac atque illac decurrūt, vt fibræ per iecur .i. venæ quædam, & neruí. [Amaris) Autē nocentibus, vt, Hoſtis amari. [Aut vmbra nocet) Vt, Nocēt, & frugibus vmbræ. [Viā) Rationem, & artem colendi. [Mouit agros curis acuens mortalia corda;) Dicturus eſt Iouē feciſſe multa, quę poſſunt in vituperationem venire, & ea hoc colore defendit, quod dicat voluiſſe eum ingenium mortalibus ex neceſſitate præſtare, ne torperent ocio, quod ex rerum abundantia procreatur. [Acuens) Exercens. [Veterno) Pigritia, nam veternus dicitur morbus intercus, id eſt ὕδερος qui homines efficit pigros. Et dicitur, intercus intercutis. [Subigebāt) Suo labore colebāt arua. [Nec ſignare quidem, aut partiri) Diuidere, & deſignare. [Fas) .i. lex. [In medium q̄rebant;) In commune. [Omnia liberius) Quia ſupra ait, atque imperat aruis. Bene tunc enim libere cuncta ſponte ferebant? nunc autem imperante alio per laborem culturæ ſeruiunt. [Malum virus) Bene addidit malum ad diſcretionē epitheton. Nam virus, & bonum, & malum eſt ſicut venenum, nam idem eſt. Venit aūt à Græco, nam, & illi φάρμακον medium habent .i. bonum, & malum. Sane virus, hodie tres tm̄ habet caſus, hoc virus, hoc virus, ò virus. Antiqui hoc virus, huius viri dicebant. Lucretius, Terri primordia viri. [Ignemq́ue remouit; Non penitus ſuſtulit, ſed occuluit. Vnde eſt, Quærit pars ſemina flammæ Abſtruſa in venis ſilicis [Paſſim) Abundanter, vbique. [Riui) Fluminibus. [Excuderet) Studioſe reperiret, & eliceret. [Frumenti herbam) Periphraſis ſegens.

ASC. QVID dicam, &c.) Proſequitur intentum, videlicet q̄d faciat lætas ſegetes dicens cum admiratione, quid dicam, ſup. de illo, hoc eſt quantum ille proſit aruis. qui iacto ſemine .i. poſtquam iecit ſemē inſequitur arua comminus .i. de prope, & ſtatim quaſi conſertis manibus, & ruit .i. diſſipat cumulos .i. globos arenæ malæ .i. non aut ſint commodo pinguis, q. d. plurimū

nimi

nimirum prodeſt, & qui deinde inducit ſatis .i. ſegetibus aut ſeminatus ſlu uiumq́ pro.i.(Eſt enim epexegeſis .i. expoſitio prioris per poſterius) riuus ſequentes .i. defluentes in agrum, & cum ager exuſtus .ſ. nimio calore æſtuat .i. feruet, & hoc herbis morientibus præ nimia.ſ.ſiccitate. Ecce,q.d.præter opinionem, & cum minime ſperetur quod .ſ. illic aquæ præterfluerent vbi paulo ante tanta ſiccitas erat vt omnia exareſcerent, ipſe elicit .i. per aquæductus aut canales educit ſupercilio, id eſt e ſublimiore loco, qui a alta nequiret deriuare, montis cliuoſi, id eſt multos cliuos habentis vndam, id eſt aquam exundantem. Illa .ſ. aqua cadens .i.defluens, ciet .i. excitat murmur raucum .i. intractum per ſaxa læuia.i.polita frequenti impetu. & temperat ſcatebris .i. ſcaturiginibus, & ebullitionibus ac venis aquas effundentibus, arua arentia.ſ.ſiccitate. Quid ſup.de illo dicam quantum iuuet arua quiue culmus, herba ſpicam ſuſtentans procumbat grauidis ariſtis, ipſe depaſcit.i.paſcēdo pecora abſumit luxuriem.i.vegetem copiam,& ſuperabundantiā ſegetum.i.pinguium culmorum, ac ſtipularum, in tenera herba.i. priuſquam ſeſe in ſpicæ collegerit formam tum .i. quando ſata æquant .i. cooperiunt per æqualem altitudinem ſulcos. Et quid ſup. dicam de illo qui deducit .i. aufert arena bibula, id eſt per ſuppoſitionem arenæ multum aquæ bibentis, humorem palludis, hoc eſt paluſtrem qui præcipue nocet, deducit inquam præſertim .i. præcipue, ſi amnis.i. fluuius ex imbre ſubito genitus) qui a circum natando dicitur circumfluit enim agros) abundans.i.ſupercacreſcens exit .ſ. ripas, & limites ſuos menſibus incertis .i. vernis aut autumnalibus quibus tempeſtas incerta eſt nunc pluuioſa.nunc ſicca, niſi ſic ſentias in menſibus certis.i.quibuſdam,& nō omnibus, quia ſi frequens aut iugis eſſet inūdatio, fruſtra fieret deſiccatio. Si ergo amnis exit aut incertis menſibus aut in menſibus certis, ſed maior numerus legentium eſt, incertis vna dictione quam duabus, & tenet omnia limo obducto.i.ſuperductu, late.i.ampliter aut in latum, vnde.i. a quo limo lacunæ.i.receptacula aquarum, cauæ.i.excauata, aut capacia vt caua videantur, ſudant .i. diſtillant humore tepido .i. pluuia cum quodam tempore decidente. [Nec tamen hæc &c.) Poſtquam edocuit diligentiam agricolis in colendo agro ſeruādam, ſubiungit miſera eorum fata. vt quibus officiunt ac nocent plurima vt aues herbæ,& vmbræ. Verum ne temere omnia contingere cenſeas dicit a Ioue id inſtitutum vt non torpeſcerent homines ſimul ꝙ cum agro ſe colerēt exercitationibus aſſiduis., Nam ſi vt ſub Saturno quondam omnis ferat omnia tellus, & id quidem ſponte nemo agrum coleret, dicit ergo Iouem Saturni filium immutaſſe tempora patris ſui, qua occaſione præſtita trāſit ad varia diuerſorum inuenta agricolis preſertim vtilia, ſed ne in re manifeſta prolixior ſim. Ordo eſt. Nec, pro, & non, & cum hæc.i.prius dicta ſint labores, & hominum, & boum experti .i. inuenti, & in experientiam adducti (ponitur.n. in ſignificatione paſſiua cum ſit verbum commune experior) verſando .i. arando, & colendo terram tamen anſer improbus.i.improbandus, & deteſtādus, vt qui vbi nihil fuerit decerpat, & vaſtes, & grues ſtrymoniæ.i.circa ſtrymonem lacum, aut amnem in cōfinibus Thraciæ, & Macedoniæ verſari plurimum ſolitæ, & intyba.i.herba amaris fibris.i.quæ habent amaras, & nociuas fibras quibus fruges attenuantur, officiunt.i.nocent, & contrarium eius quod deberent faciunt. Nam cum officium in bonam partem accipiatur fere quæras quo officere ſit nocere. Sed ſunt qui officium ab efficiendo deductum velint alijs dicentibus huius prępoſitionis ob eſſe duplex ſignificatum, alterum enim quod quaſi, propter, vt ob pietatem .i. propter pietatem, & ſic officium eſt. propter quod quidquam inſtitutum, & factum eſt, alterum vero quaſi cōtra vnde obſum, obſto, obdo, oppono, officio, quaſi contra ſum, ſto, do, & pono, & facio contra id, quod debeam) aut vmbra nocet, ſed ipſe pater.ſ.Iuppiter qui dicitur iuuans pater, haud.i. non voluit viam.i.modum, & rōnem colendi eſſe facilem, imò voluit eſſe difficilem, & ipſe Iuppiter mouit primus agros.i.primus exercuit per labores, acuens corda mortalia curis, nec paſſus ſua regna.i.homines ſui temporis torpere.i.pigreſcere, graui.i. nociuo, & moleſto, veterno.i.vitio ſomnolentiæ, & obeſitatis ex torpore procreato. Nulli coloni.i.agricolæ.ſubigebant.i.domabāt. Vnde dictum eſt atque imperat aruis, ſubigit autem aruum quis ipſum ad iuſſum ſuum quia vult ferre facit, ante Iouē .i. priuſquā ea Iuppiter ſubegiſſet. Nec fas erat ſignare quidem campum, aut partiri campum limite.i.lapide ad dirimendos agros in confinio poſito, ſed ſup. homines, quærebant.i.reponebant in medium, & ipſa tellus ferebāt omnia liberius.i.omnino libere, & nō ſubacta hoc eſt nullo poſcēte.i.exigente, ſponte videlicet ſua, ille.ſ. Iuppiter addidit ſerpentibus atris.i.nociuis, virus.i.venenum ſuum, & iuſſit lupos prædari.i.prædas auferre, & iuſſit pōtum.i.mare moueri.ſ.per nauigationem auaritiæ potiſſimum cauſa inuentam. Et ipſe decuſſit .i.deorſum, & in terram excuſſit mela, folijs.ſ. arborum, hoc eſt frondibus, in quibus copioſe prius reperiebātur, & remouit.ſ.ab vſu mortalium ignem, & repreſſit.i. coercuit vina currentia paſſim riuis.i.per riuos, vt.ſ.vſus.i.opus, & vtilitas extunderet.i.extorqueret, & violenter, pararet, varias artes meditando.i.excitando, & vt vſus quærere, paulatim.i. paulotenus, & ſucceſſus poſtquam.ſ.Ceres docuerat herbam frumenti in ſulcis.i.per arationem, & cultum terræ, & vt excuderet .i. cudendo, & concutiendo eliceret ignem abſtruſum .i. delitentem, in ſup. venis ſilicis.i.lapidis illius prædurí.

RIVOSQVE ſequentes) In Romano libro legere eſt, Riuosq́. fluentes, ſumptum id nimirum ea paraphraſi [Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam Elicit,) In Romano lib. Elegit, ſcriptum ea.ſ. cogitatione. quæ intercedit inter g, & c, cum Elicit, omnino fit caſſa lectio. [Nec ſignare quidem) In Romano libro, Ne ſignare quidem, legitur [Excunderet artes) Antiqua aliquot exemplaria, Ex videret, leguntur, eaq. dictio, neſcio qua priua abraſa in Longobardico libro, ſuperinducta. Sed.n.excunderet, in probatioribus libris, Romano, Mediceo, & alijs habetur. [Et ſilicis venis) Antiqua omnia exemplaria, quæ præ manibus fuere vobis, Vt ſilicis leguntur. VARIE LECT.

Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas;
Nauita tum ſtellis numeros, & nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, clarimq́ue Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum, & magnos canibus circundare ſaltus,
Atque alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens; pelagoq́ue alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ferræ:
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum;
Tum variæ venere artes. labor omnia vincit
Improbus, & duris vrgens in rebus egeſtas.

SERV. Nauita) Pro nauta ſicut, Mauors, q Mars. [Numeros, & nomina fecit, Numeros aut certēdi modos .i.ortus, & occaſus, quod ſi eſt, quaſi rē philoſophorū p.ermiſit, nam iſta de ominibus dicit, vt Pleiadas, Hyadas. Aut certe re vera ait numeros, nā Hipparchus ſcripſit de ſignis, & cōmemorauit ēt, vnūquodq; ſignū quot clarus, quot ſecundæ lucis, quot obſcuras ſtellas habeat, ſecundum quod bene cōmemoratis ſignis, quaſi notum ſtellarum numerum prætermiſit. Et in eo, quod dicit nautā ſtellis numerus, & nomina feciſſe, ſignificat, neceſſitate quærendarum rerum, quæ ante ſponte ſuis cunctis proueniebant, homines nauigandi peritiam, & ſtudium reperiſſe, & ex eo quod ſequitur, id quod præcedit oſtendit. Nauigandi quippe peritiam ſequitur ſtudium motus, & rationes ſiderum cognoſcendi, propter tempeſtatem maris, & ventorum motus. [Pleiadas) Signum eſt ante genua Tauri, quod ortu ſuo primæ nauigationis tempus oſtendit. Vnde græce Pleiades dicuntur ἀπὸ τοῦ πλεῖν, latine Vergiliæ, à verni temporis ſignificatione quo oriuntur. [Hyadas) Signum eſt in fronte Tauri, quod ortu ſuo efficit pluuias, vnde ipſæ ſtellæ, Hyades vocantur ἀπὸ τοῦ ὕειν, quas Latini Suculas appellauerunt. [Clarāq́ Lycaonis Arcton) Eſt cē dicit.i. maiorem Septentrionem, nā minor appellatur Cynoſura. Lycaonis autē, ſubaudi filiam, vt, Deiphobe Glauci, Lycaon.n. rex Arcadiæ habuit filiā Caliſto, quā cum vitiaſſet Iupiter, Iuno in vrſam cōuertit, & poſtea Iupiter miſeratus in ſignū cœleſte tranſtulit. [Tum laqueis captare feras, & fallere viſco Inuentum) Vnus ſenſus eſt diuiſus interpoſitione alterius. Nā Laqueis captare feras ad venationem pertinet.i. illaqueare feras in curuatis arboribus. Fallere viſco, ad aucupium. Item ad venationem. [Et magnos canibus circundare ſaltus) Male autem de aucupio quidam reſpuunt, totum referentes ad venationem, & dicunt, Fallere viſco, pro viſceratione poſitum. Conſtat enim luparios carnibus tinctis veneno lupo necare, quod ideo non procedit, quia hoc viſcum huius viſci facit, ſicut templum templi, vnde eſt Fallere viſco. Viſcus vero, id eſt caro, viſceria facit, vt pecus pecoris. Et ſi de carne loquebatur, viſcere debuit, licere. Lucret. Permiatus viſcere ſanguis. Item ipſe, Viſcera gigni,

gigni,ſanguemque creari. Primo de nautis, & nauigio inuenco, poſtea de venatione dixit: nunc de piſcatoribus loquitur, cũ & ita enim hæc neceſſitas inuenit. [Funda iam verberat) Genus eſt retis dictum a fundendo .i. retiaculum quod dicitur ἀμφ. [Humida lina) Verriculum ſignificat. [Rigor) Durities. Vnde,& rigidus durus homo dicitur. [Argutæ ſerræ) Stridulæ,ſonoræ. Et dicitur Perdix, ſororis Dædali filius, inuenisse Circinum,& ſerram. [Fiſile) Quod findi poteſt. [Tum variæ venere artes)Ex neceſſitate.ſ.diuerſarum rerum,quibus homines repreſſa ſpontanea cunctarum rerum origine,& terrarum fructificatione cœperunt egere. [Labor improbus) Vel magnus, vel nulli probabilis,nullius eſt enim amator laboris. [Duris vrgens in rebus) Vrgens .i. cogens,& quaſi importune inſiſtens. [Egeſtas) Indigentia rerum quæ naturaliter negantur, neceſſitate tamen cogente inuenta ſunt. Perſius: Magiſter artis ingenijque largitor Venter,negatas artifex ſequi voces.

ASC. TVNC alnos &c.) Docet igitur varia inuenta per egeſtatem,& primo nauigationem,& propter eam ſiderum obſeruationem, deinde aucupium, & piſcationem ſunt arma mechanicorum operum, & tandem omnia per egeſtatem inuenta concludit: Signanter autem dicit alnos cauatas tunc primum excogitatas, quia in paludibus primo nauigatio fuit,& ea lynthribus ex alno, videlicet cauata, ea enim arbor cum ſit fragiliſſima, aëri expoſita,in aquis tamen prædura eſt, vt ergo fœcundo ingenio eſt poëta etiam ordinem rerum inuentarum tangit, poſt ſcaphas autem & lynthres inuentæ ſunt rates, quibus ſe et iam mari credebant, vnde Horat.1.Carm. Illi robur,& æs triplex circum pectus erat, qui fragilem truci commiſit pelago ratem, primus, tum naues, quarum q prima fuerit dictum eſt in Bucolico ibi. Et altera quæ vehat Argo. Ordo autem eſt. Fluuij (quia mari nondum ſe crediderant mortales) ſenſere.i.ſi ſenſum habuiſſent ſentire potuiſſent tunc primum .ſ. poſtquam Iupiter rerum penuriam induxerat alnos cauatas .i. ſcaphas,& lynthres ex alnis cauatis, vnde poſtea naues excogitatæ ſunt, ſenſerunt autem, quia naues immiſſæ aquis ſulcant eas. Tum i.deinde nauita .i. is qui nauibus vſus eſt, per ſyncopam autem loquitur, qui nauitam dicit, fecit ſtellis numero.i.conſtituit ſtellæ ſignum facerent, & nomina .i. quarum rerum,& potiſſimum animantium nominibus appellarentur, vnde diſcedit à fictionibus poëticis in re ſeria, nam poëtæ fingunt varia animalia in ſidera tranſlata poëta autem hic innuit ea primum fuiſſe, ſed aliquando nomina accepiſſe propter effigies animantium, quas repræſentant (vtitur autem eleganti breuitate quia per id,quod dicit id,quod nō dicit intelligitur. Si enim nauita ſtellis numeros,& nomina fecit,id feciſſe conſtat vt earum directione nauiget, vnde & autem inuentam eſſe ſignificat hinc qua nauita dici nequiret) nomina inquam fecit, videlicet pleiadas, id eſt vocauit quaſdam pleiadas, quæ ſeptem ſtellæ in cauda tauri ſunt,& à noſtris Vergiliæ vocantur,& hyadas quæ circa cornua tauri etiam ſeptem ſunt, & hyades primum, deinde ſuculæ aliquando vocatæ,à pluuijs autem dictæ ſunt. (Sunt autem accuſatiui Græci tertiæ declinationis ac ſi ſit,hæc pleias huius pleiados, & hæc hyas huius hyadus in plurali hæ pleiades, & hyades) & Arcton.i.vrſam maiorem Lycaonis.ſ.filiam claram quia ſtellas habet xxj. aut illuſtrem, & multis verſibus memoratam, Tum.i.deinde inuentum eſt captare feras laqueis.ſ.pedicis, & fallere .ſ. aues præcipue viſco, & inuentum eſt circundare magnos ſaltus,quia tunc parum terræ habitabatur, canibus.ſ.venaticis. Atque alius verberat iam .i. interea dum venationi ſtudent, latum amnem funda .i. iaculo, & rete petens alta .i. profunda vbi maiores ſint piſces, & alius trahit pelago .i. è mari, lina humida .i.retia linea humefacta per immiſſionem in aquas ad capiandos piſces. Tum.i.deinde poſt dicta rigor ferri,ſup.inuentus eſt,& id quidem argute dicit,nam ferrum fuiſſe,& eo vſos fuiſſe etiam in nauibus fabricandis veriſimile eſt, ſed poſtea inuentus eſt rigor ferri.i.modus indurandi ferrum & temperandi more chalybum & lamina ſerræ argutæ .i. ſubtiliter excogitatæ aut ſonoræ dum quid ea ſecatur.Nam primi,ſup.mortales ſcindebant lignum fiſſile .i. quod faciliter finditur, cuneis .i. eiuſmodi inſtrumentis quæ à lato in anguſtum,& acutum deſinunt, & ex ligno duriore ac ferro fiunt. Tum.i.deinde paulatim variæ artes venere.i.excogitatæ ſunt,aut venere in vſum hominis,labor improbus.i.inſatiabilis, & modum neſciens, vincit .i. ſuperat, & domat omnia nihil eſt quod longo labore non inueniatur,aut fiat ab homine, inueniendi autem cauſa eſt egeſtas,vnde ſubdit,& egeſtas vrgens in rebus duris.i.quas durum eſt pati, aut quibus durum eſt carere, vincit omnia.

SERV. PRima Ceres ferro mortales vetere terram Inſtituit) Prima Ceres omne genus agriculturæ hominibus indicauit. ſuperfluo enim quæſtionem mouent quidam commentarij, dicentes Oſirim, vel Triptolemum aratrum inueniſſe, nam aliud eſt vnam rem inuenire, & aliud omnem agriculturam docere: quod fecit Ceres, Nam ferrum dicendo, cuncta generaliter ruſticorum arma complectitur. [Sacræ Deficerent ſiluæ) Emphaſis eſt .i. etiam ſacræ, quarum ſterilitas, ceterarum quoque ſignificat infœcunditatem. [Arbuta) autem ſunt rubra poma ſiluarum, quæ Plinius vnedones vocat, quod aſperitate ſua plura edi non poſſunt. [Victum Dodona negaret) Dodona ciuitas Epiri, iuxta quam nemus eſt Ioui ſacratum, & abundans glandibus ſemper. Vnde κατ' ἐξοχὴν Dodonæ facit mentionem. Et totum quod dicit hic, hoc eſt, Prius homines vt legimus paſti glandibus ſunt, nec aliud ad victum quærebant. Cum igitur iam deficerent glandes, non ſolum quælibet ſiluæ, ſed etiam ſacræ victum hominibus negarent,& cum alijs ſiluis ipſa quoque Dodona ciuitas, quæ iuxta ſe nemus Ioui conſecratum habebat, glandes vſibus humanis ſubtraheret: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicauit. [Labor additus;) Aut datus, vt nihil mali ante habuerint, aut re vera additus, quia ante erat quidem labor, ſed tantum herbarum, intyborum: poſtea acceſſit rubiginis, carduorum. [Eſſet) Conſumeret; vt, Eſt mollis flamma medullas. [Robigo) Autem genus eſt vitij quo culmi pereunt, ſed abuſiue rubigo dicitur. Nam proprie rubigo eſt (vt Varro dicit) vitium obſcœnæ libidinis quod vlcus vocatur, id autem abundantia, & ſuperfluitate humoris ſolet naſci, quæ Græce σατυρίασις dicitur. [Segnis Carduus) Inutilis, infœcundus. [Aſpera ſilua) Notandum, etiam de herbis ſiluam dictam. [Infelix loliũ) Infœcundum. contra, Felicemque trahit limum. [Steriles auenæ) Ad diſcretionem earum quæ ſeruntur. [Quòd niſi, & aſſiduis terram inſectabere raſtris) Iam concludit, hoc dicit, Niſi ſæpe ſarrieris, propter illud, Et amaris intyba fibris Officiunt: Niſi aues fugaueris, propter illud, Improbus anſer Strymoniæq. grues: Niſi falce amputaueris ramos, propter illud, Aut vmbra nocet: Niſi votis inuocaueris pluuias: propter, Humida ſolſtitia, atque hymes orate ſerenas, ſine cauſa ingentes frumenti alieni aceruos aſpicies. Propter quod oſtendit ruſticum ſua inertia famem, non anni vitio, ſuſtinere. [Inſectabere) Pro inſectatus fueris. Futurum indicatiui pro futuro ſubiunctiui. [Raſtris) Sarculis. [Terrebis) Pro terrueris. [Premes vmbras) Coarctabis, & imminues. [Vmbras) id eſt ramos arborum incumbentes ſegetibus amputans. [Votiſque vocaueris imbrem:) Vt inuores fore tibi pluuiam. [Alterius aceruum) Qui hæc accurare egerit. [Fruſtra ſpectabis) In alio cernens quod ipſe non habeas. [Famem ſolabere) Ac ſi diceret, Ne glandibus quidem ſatiaberis; quia dixerat, Et victum Dodona negauerat.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit, cum iam glandes, atque arbuta ſacræ
Deficerent ſiluæ,& victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus; vt mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in aruis
Carduus. intereunt ſegetes; ſubit aſpera ſilua.
Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur auenæ.
Quòd niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aues, & ruris opaci
Falce premes vmbras,votiſque vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum,
Concuſſaque famem in ſiluis ſolabere quercu.

ASC. PRIMA Ceres ferro) Redit ad inſtitutum ſuum, vt.ſ.agriculturæ auctorem ſignificet, dicens Cererem eam inueniſſe tangens paucis eius difficultatem, vt diligentem reddat agricolam, additurus mox arma ſeu inſtrumenta quibus agricolis vtendum eſt.Ordo igit eſt.Ceres inſtituit.i.ſtatuit,& docuit prima.i.priuſquam alius quiſpiam,mortalis.ſ.homines cum ipſa per inuentũ ſuum immortalitatem meruerit,& dea frugum habita ſit,vertere .i.vertendo colere terram,ferro i.quibuſcunque armis aut inſtrumentis ex ferro factis,aut ferro munitis vt vomere,bidente,martis foſſorijs,&c.tunc ſup.cũ glandes atque arbuta.i.fructus arbutorum,

torum,& quicunque ſilueſtres deficerent.i.deeſſent ſiluæ ſacræ.i. Iouis conſecratæ, cum minime de fore putabantur, & Dodona ſ.ſilua illa ſacra in Epiro negaret .ſ. mortalibus victum quia tunc glande veſci ſolebant, Labor .i. difficultas, & calamitas, eſt additus.ſ. a Ioue qui noluit facilem eſſe viam colendi agros &.i.etiam frumentis,ita ſup. vt mala .i. nociua, & perniciosa rubigo eſſet.i.conſumeret (ab edo es eſt) culmos.ſ.frumenti, quod prius lætius veniebat, & vt carduus .i. herba ſpinoſa florem hirſutum ferens de genere tributorum, in cuius folijs ſemper aqua inuenitur, vnde græce dipſacos .i. ſitiens, dicitur, ſegnis .i. infœcundus,& nihil boni afferens, horreret.i.horridus ſtaret in aruis,& ſup. poſtquam is horrere cœpit ſegetes intereunt, & ſilua aſpera.ſ.veprium tributorum,ſpinarum,lapparum,& ſimiliū, ſubit.i.per ſe ſubſecuta eſt. Silua dico appoſitoriæ lappæ, & tribuli,.i. ſilua lappæ,& tribuli, vt ſint genitiui ſingulares, & loliū infelix.i.zizania infelicitatem pariens,& auenæ ſteriles.i.ventoſe,& ſterilitatem inducentes,dominantur inter culta.ſ.arua nitētia,id eſt ſplendentia frequenti opera agricolæ,ita, vt non vitium ſed calamitas ſit agricolæ. Dominantur aūt vſque adeo ꝙ niſi tu inſectabere terram aſſiduis raſtris.i.niſi aſſidue raſeris, & eradicaueris herbas nociuas, & niſi terrebis aues ſonitu.ſ.arcus aut vocis & niſi premes,id eſt diminues,& exſcindes falce.i.cultro incuruo vmbras ruris opaci,id eſt arboribus circum ſepti,& niſi vocaueris imbrem votis .ſ. dijs factis, heu (dolentis interiectio) tu ſpectabis i.u tra .i. ſine commodo tuo imò cum dolore cum ſolua careas, magnum aceruum.ſ.frumenti alterius .ſ. vicini tui qui eā diligentiam adhibuit,& ſolabere.i.mitigabis ſed nō penitus ſedabis nec placabis famem .ſ. tuam,& tuorum, quercu concuſſa, id eſt agitata ad habendam glandem in ſiluis,vbi videlicet naſcitur.

 DEFICERENT ſiluæ) In libris vetuſtis nonnullis admodum vetuſtis. Defuerant, legitur: ſed Deficerent, magis placet. [Vt mala culmos Eſſet rubigo) In Romano libro,& hic, & alibi, Robigo, per o, prima ſyllaba ſcriptum eſt. [Terram inſectabere) In Mediceo libro, Herbam inſectabere, ſcriptum eſt. [Fruſtra ſpectabis aceruum) In Mediceo non Spectabis, ſed Expectabit, habetur.

Dicendum &, quæ ſint duris agreſtibus arma:
Quis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primum graue robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris voluentia plauſtra,
Tribulaque, traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei, vilisque ſupellex,
Arbuteæ crates,& myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor prouiſa repones,
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuo in ſiluis magna vi flexa domatur
In burim, & curui formam accipit vlmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo:
Binæ aures: duplici aptantur dentalia dorſo.
Ceditur & tilia ante iugo leuis, altaque fagus;
Stiuaque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.

SERV. DVris agreſtibus) Quia in labore durant. [Arma) Inſtrumenta, vt alibi, Cerealiaq. arma. [Quis ſine) Sine quibus. [Serij) Seminari. [Surgere) Creſcere. [Vomis) Et ab eo quod eſt vomer, & ab eo quod eſt vomis, vomeris facit, ſed rōnis eſt vomer, nā vomis vſurpatū eſt. ratio.n. eſt, vt in is exeuntia, vt in obliquis recipiant, vt cinis pulnis. Talis eſt,& in Græcis ratio, nā actin, & actis dicitur delphin, & delphis, Eleuſin, & Eleuſis, ſed verius in o, definunt, quod in obliquis hñt, vt actiuos, Eleuſinos, delphinos. [Graue robur aratri) Propter ſulcos altius imprimendus. [Inflexi) Autem, pro flexi poſuit, nam, io abundant. [Tardaque Eleuſinæ matris) Eleuſin ciuitas eſt Atticæ prouinciæ, non longe ab Athenis, in qua cum regnaret Celeus, & Cererem filiam quærentem liberaliſſime hoſpitio ſuſcepiſſet, illa pro munere oſtendit ei omne genus agriculturæ, filiū etiam eius Triptolemum recens natum per noctem igne fouit, per diem diuino lacte nutriuit,& cū alatis ſerpentibus ſuper poſitum per totum orbem miſit ad vſum frumentorum hominibus indicandum. Ergo hoc dicit, paluſtra volubilia matris Eleuſinæ, id eſt, qualia oſtendit Ceres apud Eleuſinam, aut certe, qualibus mater deorum colitur, nam ipſa eſt etiam Ceres. [Tribula) Genus vehiculi quo teruntur in area fruges maturæ. [Traheæque) Epentheſin fecit cauſa metri traheæ pro trahæ, ſicut nauita pro nauta: Eſt vero traha genus vehiculi dictum à trahendo, nam non habet rotas. [Iniquo pondere raſtri:) Pro iniqui ponderis, id eſt magni .ſ. vt ſine labore ruſtici glebas poſſint infringere. [Virgea præterea Celei, vilisque ſupellex) Id eſt vaſa de vimine facta, qualia Ceres Celeo aliquando monſtrauit, vt quallos, corbes,&c. Sanè hæc corbis dicendum eſt fœminino genere ſm Tullium, qui ait, Meſſoria ſe corba contexit. Sane. [Supellex) Vſurpatum eſt, nam artis eſt, hæc ſupellectilis. Genitiuus.n.aut par debet eſſe nominatiuo, aut maior vna ſyllaba: vt, Muſa, muſæ: doctor, doctoris. Si duabus maiorem inuenerimus, contra artē id eſſe manifeſtum eſt: vt, anceps, præceps, & pauca alia. [Arbuteæ crates) Ex arbuto factæ. [Et myſtica vannus Iacchi) Id eſt cribrum areale. Legimus autem,& vallus, ſm Varronem, quod id nihilominus ſignificat, Myſtica autem Iacchi Ideo ait, ꝙ apud antiquos Liberi patris quem nunc Iacchum vocat, ſacra ad purgationem animæ pertinebant, & ſic homines eius myſterijs purgabantur, ſicut vannis frumenta purgantur. Hoc eſt quod dicitur Oſiridis membra à Typhone dilaniata Iſis cribro ſuperpoſuiſſe. nam idem eſt Liber pater, in cuius myſterijs vannus eſt: quia, vt diximus, animas purgat. Vnde,& Liber ab eo quòd liberet dictus eſt, quem Orpheus à gigantibus dixit eſſe diſcerptū. [Ante memor prouiſa repones) Antequam agriculturam exerceas, ante præparabis hæc omnia, quę in illis rei ſunt vſum neceſſaria. [Prouiſa) .i. præparata. [Repones) Recondes, & ſalua cuſtodies. [Manet) Expectat. [Diuina gloria ruris) Id eſt ſi tu gloriam diuini ruris vis adipiſci, aut ſi id tibi conceſſum eſt cęlitus, vt gloriam ruris habeas. [Diuini) Autem à dijs conditi, vel quia terra dea dicitur. [Continuo) Principio ſtatim, aut prius, quam agriculturam cœperis. [Vi) Virtute. [Domatur) Viui ſeruire cogitur. [In burim) In curuaturam, Nam buris eſt curuamen aratri, dictum quaſi βοὸς οὐρά, quòd ſit in ſimilitudinem caudæ bouis [Formam) Modum. [Huic) .i. aratro. [A ſtirpe) A radice, vel imma ſummitate. [Temo) ad quem ligantur, vel iunguntur boues. [Pedes protentus in octo:) Subaudi aptatur. [Binæ) Duæ, quibus latior ſulcus efficitur. Duplici dentalia dorſo) Dentale eſt lignum ad quod vomer includitur. Duplici autem dorſo dicitur, aut lato, vt, Ad duplex agitur per lumbos ſpina, aut re vera Duplici, cuius vtrunque eminet latus. Et ferè huiuſmodi ſunt omnes vomeres in Italia. [Iugo) Id eſt ad iugum. [Leuis) Ideo leuis, ne boues laborent. [Stiua) Manica aratri qua regitur. Cicero in Scauriana, Ab ipſa ſtiua mecum homines loquebantur. [Currus imos;) Currus dixit, propter morem prouinciæ ſuæ, in qua aratra habent rotas quibus iuuantur. [A tergo) Poſt tergum. [Torqueat) Vertat. [Suſpenſa focis exploret robora fumus) Probatæ enim ſoliditatis ſunt ligna, ſi fumo rimas minime effecerint, nanque ad exudandum ſumum adhibita ſi rimas faciunt,& ſeſſuras, mala ſunt, & infirma. Totus autem hic locus de aratro, Heſiodi eſt. [illegible]

 DICENDVM &, quæ ſint, &c.) Conuenienter poſtquam docuit, quomodo, & qua diligentia terra colenda ſit, docet quibus armis, ſeu inſtrumentis. Nam arma dicuntur omnium artificum inſtrumenta, vulgo tamen pro munimentis præcipue armorum accipi ſolent. Quæ autem arma deſcribat, ex ordine patebit, qui talis eſt. Dicendum, ſupple eſt, id eſt dicere oportet,&, id eſt etiam quæ arma, id eſt inſtrumenta ſint agreſtibus, id eſt in agro degentibus agricolis.ſ.duris .i. labore induratis, & malo aſſuetis. Quis ſine.i.ſine quibus, meſſes .i. fruges metuandæ, & ſecandæ, nec potuere ſeri.i. ſeminari, nec ſurgere.i.creſcere in altum. Primum ſup.eſt vomis.i.qui terram vomit,& graue .i. ponderoſum,& ſortie robur.i.lignum aratri inflexi .i. incurui, & paluſtra.i.vehicula matris Eleuſinæ.i.Cereris, quæ apud Eleuſinam ciuitatem vbi colitur, vehicula ad auehendas meſſes inſtituit, voluentia ſup.ſe, aut voluentia.i.volubilia, tardā, pro tarde, ſup.ſunt ruſticis neceſſaria, aut quid ſimile, & tribula.i.inſtrumēta triturandi,& traheæ, pro trahæ, quæ ſunt inſtrumenta, quæ trahuntur ſine rotis, & raſtri.i.dentalia pondere iniquo.i.aut grandi, aut inæquali, quia ſecundum terræ qualitatem dentes,& pondus habent, (Seruius paſſim innuit ſeptimus caſus, quos ablatiuos ex vi demonſtrationis appellant loco genitiuorum poni vt eſt raſtri iniquo pondere pro iniqui ponderis, & lato venabula

ferro

ferro pro lati ferri, Æn. iiij. veruntamen honeſtior eſt per ablatiuum, quàm per genitiuum locutio) præterea .i. præter, hoc eſt ſup. & ruſticis habenda, ſupellex virgea, & vilis .i. vtenſile ex virgis factum, & ideo vile. quia virgæ non magno veneunt ruſticis. Celei .i. quam Celeus Rex Eleuſinus tempore Triptolemi regnans poſtea vſus eſt, ſupellex, inquam, virgea videlicet crates arbuteæ. i. ea arbuteis virgis conſertæ, & contextæ, & vānus. i. cribrum ad ventilanda, & purganda frumenta, myſtica .i. qua etiam vtebantur in myſticis ſacris Iacchi .ſ. Bacchi, quæ omnia .ſ. dicta inſtrumēta tu memor. ſ. indigentiæ præteritæ repones. i. loca bis in repoſitorio ſuo, prouiſa multo ante. ſ. quam vtaris. ſi gloria digna. i. præſtans diuini ruris. i. quod dij aliquando coluere aut fertilis, manet. i. expectat aut delectat, & immoratur te. Sed ſolemus dicere id manere, quod certe futurum iudicamus etiam malum, vt in Achilleide ſtatim. Quid maneat populos vbi tanta iniuria primos. Degraſſata duces? Continuo. i. ſtatim dum adhuc tenera eſt vlmus. i. arbor illa flexa in ſiluis. i. adhuc creſcens magna vi .i. violentia domatur. i. curuatur in burim. i. formam buris, hoc eſt incuruamenti aratri, & accipit formam aratri curui, temo. i. lignū oblongum, ad quod rotæ connectuntur, protentus. i. porrò tentus, hoc eſt extenſus in octo pedes .i. ad longitudinem octo pedum, & aures. i. ferra aut ligna latiora in morem aurium vtrinq; affixa, vt latiorem ſulcum faciant binæ. i. duæ, cur ſingulis inſtrumentis ſulcandi duæ, & dentalia .i. ligna in quibus vomer infigitur, duplici dorſo. i. angulo cum ſint quadrangularia, aptantur .i. applicantur huic. ſ. aratro. Et tilia leuis. i. lignum tiliæ arboris parum ponderoſæ, cæditur, ante. i. priuſquam opus ſit ea vti. cęditur. i. amputantur iugo. i. ad iugum. i. vt ex ea fiat iugum. Eſt. n. dandi caſus, & fagus alta. i. procera cæditur iugo, & ſtiua. i. manicula aratri a ſtando dicta, cæditur ſup. quæ torqueat. i. in iquēdo dirigat imos, currus à tergo. i. a parte poſteriore. ſequitur. n. aratrum arans. Et ſup. exploret. i. probet, & ſiccet, ac vires exquirat, robora. i. ligna fortia, ſuſpenſa focis. i. iuxta fumarium, in quo loco ignis fouetur.

VARIA LECT. ET myſtica vannus Iacchi) In Rom. lib. Myſtica vallus, legitur. [Prouiſa repones) In Mediceo lib. Reponas per modum imperandi. [Exploret robora fumus) In Rom. lib. & in Oblongo vetuſtiſſimo, Exploras legitur.

Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis. tenueſque piger cōgnoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ, neu puluere victa fatiſcat;
Tum variæ illudant peſtes. ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inuentuſque cauis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris aceruum
Curgulio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item; cum ſe nux plurima ſiluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum mano veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat vmbra:
Nequidquam pingueis paleæ teret area culmos.

SERV. NI refugis) Niſi graue tibi ſit. [Tenues) Leues. [Piger) Pigrum eſt. [Area cum primis) In primis. [Ingēn æquanda cylindro, Et vertēda manu, & creta ſolidanda tenaci;) Hęc p Hyſteron ꝓteron dicuntur. Nam primum eſt vt manu terra vertatur, deinde ſolidetur glarea, poſtremo æquetur. [Cylindro) .i. lapide tereti, in modum colūnæ, qui à volubilitate nomen accepit. κυλινδεῖν. n. eſt verti. [Neu puluere victa fatiſcat) Hypallage eſt pro ne victa fatiſcat in puluerem. [Tum) .i. etiam. [Variæ illudant peſtes) Per ludum noceant. [Exiguus mus) Nitela cuius Cicero meminit in Sextiana. Et quia hic Virgilius vilium animalium mentionem fecit, ideo præmiſit, Ni refugis tenueſq. piger cognoſcere curas. [Aut oculis capti fodere cubilia talpæ) Hoc eſt oculis debiles. Cum enim talpæ cæci naſcantur, quomodo capti oculis? illi enim capti dicuntur, qui aliquando viderunt. Et mutauit genus. nam hæc talpa dicitur, ſicut etiam de damis fecit: vt, Et timidi venient ad pocula damæ. [Cauis) Cauernis & locis cauatis [Bufo) Rana terreſtris, nimiæ magnitudinis. [Monſtra) .i. & alia purgamenta terrarum. [Ferunt) Gignunt. [Farris) Frumenti. Et hinc ſpeciale poſuit pro generali, cum non ſolum far ſed etiam alias fruges, & ſegetes, hæc monſtra vel vermes populantur. [Curculio) Varro ait hoc nomen per Antiſticon dictum. quaſi Gurgulio eo ꝙ nihil pene aliud ſit quàm guttur. [Inopi metuens formica ſenectæ) Senectus ſemper alienum quærit auxilium, nam inopi, non tantum ad formicam pertinet, ſed generale epitheton eſt ſenectutis. [Contemplator item) Prognoſticon eſt anni fertilis, vel infecundi. Contemplator autem modi imperatiui eſt, futurum pro præſenti Contemplare: vt, Contemplator aquas dulces. Terēt. Loquitur paucula, pro loquere. [Nux plurima) .i. longa. ſignificat autem amygdalum, ſed hoc græcum eſt. τὸ ἀμύγδαλον καὶ τὰ ἀμύγδαλα. Et cum flos induat nucem .i. veſtiat, figurate hoc dicit. [Siluis) In ſiluis. [Induet in florem) Se effundet in florem. Et bene elegit arborem quæ folijs prima veſtitur. [Ramos curuabit olentes;) Multitudine, & denſitate florum. [Olentes;) Autem odoriferos. [Si ſuperant fœtus) .i. ſi flores in fructus vertuntur, & ſi ipſi creſcant, & abundent, nam proprie ſuperant abundant eſt. [Pariter frumenta ſequentur) Et frumenta copioſa prouenient. [Pariter) Hic pro ſimiliter. Plaut. in Aulul. Pariter moratus vt pater auuſque fuit eius. [Magnaq. cum magno veniet tritura calore) Aut æſtus nimios futuros ſignificat, cum abundantia frugum. Aut certe per calorem feſtinationem operis ſignificat, vt alibi, Feruet opus, vt oſtendit eo anno, pro copia frugum feſtinatam, & ſtudioſam trituram futuram. [Luxuria foliorum exuberat) Superabundat. & amplior eſt. [Nequidquam pingues paleæ teret area culmos) Non pingues .i. ſine frugibus, vt alibi, Nequidquam ſeros exer-

ASC. cet noctua cātus. i. non. Et notandum, paleam dictam numero ſingulari cōtra artem, nam ea quæ ex pluribus conſtant, numeri tantum pluralis ſunt, ſecundum artem, vt cancelli, bigæ, ſcopæ, licet abutantur poetæ.

POSSVM multa) Sunt, inquit, alia multa agricolis neceſſaria, & à veteribus tradita, quorum eſt areæ .i. ſoli plani, & aridi vbi frumenta teruntur & flagellantur ſtructura, quam cauté docet facere, ne mures, aut talpæ ſimileſq. belluæ ſubterraneæ area compactam penetrent & grana furentur dicens. Ego poſſum referre. i. recenſere, & narrare tibi .ſ. auditori, mala præcepta veterum. ſ. qui de agricultura ſcripſerunt ni .i. ſi non refugis .i. tenuis, & ſi non piget ſupp. te cognoſcere tenuis. i. tenuium rerum curas. i. accurationes, & ſtructuras, Area tum primum legit Seruius. Mancinellus cum primis cum A. Gellio Area igitur eſt æquanda .i. planando ingenti cylindro .i. lapide terete, & volubili (non dices cum cylindro) ſed cum primis ſup. rebus .i. inter præcipuas res, & ipſa eſt vertenda .i. tractanda manu, & ſolidanda tenaci creta, ne herbæ ſubeant .i. ſub oriantur, neu .i. neue ipſa victa .i. obſita, aut debilitata puluere, qui fieret ex terra macra, & non fatiſcat .i. affatim hiſcat, & aperiatur quia variæ peſtes .i. monſtra peſtifera illudunt .i. imponunt, ipſi .ſ. agricolæ, hoc eſt decipiunt ipſum, tum .i. tunc quando area fatiſcat nimis, quia mus exiguus qui terrenus ſorex dicitur & roſtrum acutum habuit poſuit ſæpe domos ſub terris atque fecit horrea. i. granaria ſub terris. Qui de venuſtate carminis præcipiunt, negant monoſyllaba fini carminis, niſi ſint animalium nomina, vt naſcetur ridiculus mus, & amica luto ſus apud Horat. flaccum, & hic exiguus mus, & alibi inuenta ſub ilicibus ſuis) & talpæ capti oculis. i. qui oculos quidem hñt, ſed captos, quia eis vti non poſſunt (vnde & veſtales quæ ſuæ poteſtatis non manent capi dicuntur, ſicut & amantes. Locutus autem eſt per maſculinum genus, ſicut in Bucol. Cum canibus timidi venient ad pocula damæ) Fodere cubilia ſub terris, & buffo .i. rana terreſtris & venenoſa, inuenitur ſupp. eſt in cauis .i. cauernis terræ, & male ſolidatis areis, plurima monſtra, ſupple alia quæ terræ ferunt .i. producunt, & curgulio .i. vermis gutturoſus frumenti rapax, populat, id furatur (vtitur etiam actiua voce primo Æneid. Non nos aut ferro libycos populare penates Venimus, cum alij ferè populos dicant) Ingentem aceruum .i. cumulum ab aggerendo dictum, farris .i. illius frumenti, & formica metuens ſenecte inopi .i. pro ſenecta inope, cum amplius acquirere non valeat, ſup. populat ingentem .i. valde magnum, quaſi extra gentem .i. genus ſolitum aceruum .ſ. farris. [Contemplator item; &c.) Interſerit breue prognoſticum quo futuræ meſſis vbertatem prædiſcere poſſumus, dicens agrorum fœturam atq; prouentum eſſe ſimilem fœtus Amygdalino nam

ſi plurimæ naſcantur amygdalæ, ita vt fructus multi frõdes vero paucæ ſint, ſignum eſt magni prouentus in agro, ac ſi contra magna fuerit frondium luxuriæ, & fructuum caritas, rarus quoque frugum ſequetur prouentus. Ordo eſt. Tum item .i. identidem, ſubinde, interdum, aut etiam contemplator .i. aſpicito ſi cũ nux plurima .i. longiſſima, hoc eſt amygdalus induet ſe in florem .i. florebit in ſiluis, ſed ſpecioſius dixit induet ſe in florem, quia amygdalus videtur tota floribus amiciri (vnde non dicam cum nux plurima .i. frequentiſſima ſiluis .i. corilus induet ſe in florem, quamuis ab ea quoque ruſtici qui amygdalos non habẽt prognoſticon faciant) & curuabit ramos olentes (hoc quaſi ad iug landes ſpectat, ſed olere commune eſt, vnde, & bene, & male quid olere dicitur) Si inquam tunc fœtus .i. ipſi fructus amygdali in ſuperant .i. abundant frumenta ſequentur pariter .i. pari menſura .i. ſuperabundanter, & magna trituca .ſ. frumenti, veniet cum magno calore .i. feruore, feruet enim opus copioſum, friget exiguum, aut calorem æſtatis ſignificat in qua eſt tritura, cum flores Amygdalini ſint in Februario plurimi. at .i. ſed e diuerſo, ſi vmbra exuberat .i. valde vber eſt, luxuria .i. ſuperabundantia inutili foliorum .i. frondium nec .i. & ne, & area teret culmos paleæ ne quidquam .i. fruſtra pinguis q̃a licet palea ſit pinguis luxurians, rara tamen habet grana, & ita eſt conformior ſimilitudo cum Amygdalo, cuius dum plurimæ ſunt frondes pauci ſunt fructus. Seruius autem ſic intelligit, area teret culmos palleæ .i. folliculi granorum, nequidquam .i. non pinguis.

VARIA. LECTIO.

TENVESQVE piget cognoſcere curas) In Oblongo libro Cauſas, habetur. [Area cum primis ingenti eſt æquanda cylindro) In Mediceo libro, & pleriſque alijs veteribus, verſus is ita legitur, Area cum primis ingenti æquanda cylindro, abſque eſt. [Tum variæ illudunt peſtes) In Romano libro, & aliquot alijs antiquis, illudant, habetur. [Poſuitque domos) In Longobardico libro, Domus eſt, vt quartæ ſit declinationis. [Populatque ingentem farris, aceruum Gurgulio) In Mediceo libro, non habebatur, que, particula, quæ ſuperne addita eſt aliena manu. Ante vero, Populat, punctua eſt, qui Periodum claudit. Scribendum vero per C, Curculio, licet, G, audiatur. [Ac ſi luxuria foliorum exuberat vmbra.) In Mediceo libro, Exuberet coniunctiuo modo legitur. In Romano libro, Luxuriæ. Quod ego prius fuiſſe crediderim, Luxuriæ, à nominatiuo luxuries. In reliquis ſanè libris, Luxuria, legitur. [Ne quidquam pinguis paleæ teret area culmos) In Romano libro, & in Mediceo, Palea teris, legitur, & Palea ablatiuum non temere agnoſcit Seruius.

SERV. SEmina vidi equidem multos medicare ſerentes) Incipit dicere de medicandis ſeminibus leguminum, quemadmodum, & maiora fiant, & modico igni ſoluantur. Bene autem ait. [Equidem) Vt a præiudicio inchoaret. Nam hoc dicit, Equidem hæc vidi fieri, ſed ſic quoque legumina degenerant, niſi ſingulis quibuſque annis hoc fiat. Inde enim eſt. Sic omnia fatis In peius ruere ac retro ſub lapſa referri. [Medicare) Autem antique dixit, nam maiores medico, & medicor dicebant, vt populo, & populor, quæ verba modo ab vtraq; ſignificatione paſſiuæ ſunt declinationis. Sed vt medicare pro medicari diceret, metri neceſſitas fecit. Sanè medicor accuſatiuum regit, vt medicor illam rem, medeor vero illi rei dicimus, medeor illam rem figura eum eſt. [Et nitro prius) Nitrum ex aqua in modum ſalis coaleſcit, & ad Solem liqueſcit, quod aptum eſt ad lauandum [Nigra perfundere amurca;) Olei ordibus, ſed his quæ præcedunt, nam ſordes quæ oleum ſequuntur, fæces vocantur. Ea amurca per c, ſcribitur, & per g, pronunciatur, vt C. Gaius, Cn. Gneus. [Grandior vt fœtus) Abundantior, & maior fructus. [Siliquis fallacibus) Quæ fallere plerunque ſolent. Interdum enim leguminum folliculi maiores vſr, cum inanes ſint. [Exiguo) Modico. [Properata maderent) Feſtinanter coquerentur, & cito. [Spectata) Probata: vt, Et rebus ſpectata iuuentus. [Degenerare tamen) Cum ex bonis fuerint ſeminibus, mala effici, & praui. [Ni vis humana) Poſſibilitas. Saluſtius: Sed noſtra omnis vis in animo, & corpore ſita eſt. Aut certe multitudo. Tamen verius eſt, vt vis quaſi violentia ſit in rebus, quæ contra naturam vertũtur in melius. Sic enim, & Donatus ſenſit dicens, Niſi violentia fiat naturæ, omnia in deterius cadunt. [Manu legeret) Hoc quidam volunt dictum legumen. [In peius ruere, ac retro ſublapſa referri) Διὰ τὸ αὐτό. Nam bis idem dixit. [Aduerſo flumine) Contra vim & curſum fluminis. [Lembum) Naui culam admodum breuem. [Subigit) Aut ſurſum agitat: vt, Et corpora ſaltu Subijciunt in equos Aut certe ſubigit, eſt vrget, impellit. [Atque illum in præceps) Atque, id eſt ſtatim. [Et hoc dicit, Ita omnia quæ terra profert, niſi continuum in eis ſtudium agricola exerceat, licet medicentur, & grandia plerunque naſcantur, in peius ruunt, & ſic feruntur ſicut qui contra rurſum fluminis, & vi nauim agere vult, ſi aliquantulum manus, & brachia remiſerit, & feſſus vel modice ab opere ceſſauerit, ſtatim agente vim fluminis, & naturali curſu relabitur. nec poteſt ſurſum ire, ſed in præceps vadit. Nam proprie, præceps id ſignificat.

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca;
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni his humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri:
Non aliter, quàm qui aduerſo vix flumine lembum
Remigijs ſubigit, ſi brachia forte remiſit;
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

ASC. SEMINA vidi, &c.) Hic docet ſemina medellis iuuanda, qđ ne aſpernetẽ agricola rerum infert difficultatẽ prouentus ampli obtinẽdi niſi id fecerit, cui ego auidus ſit ſemp colonus facile ad id perſuaderi poſſe videtur, quo neglecto omnia in peius ruerent, vt qui aduerſo vortice nare vellet. Ordo eſt. Equidem, id eſt ego quidem vidi multos ſerentes .i. ſeminantes. vel cum ſererent medicare .i. medicamento iuuare ſemina, & perfundere ſupple ea prius .ſ. quam ſerantur fece olei, id eſt nitro cuius natura parum a ſale diſtat, & amurca, id eſt cœnoſa, vt grandior fœtus, id eſt granum grandius eſſet ſiliquis, id eſt tunicis eius fallacibus .i. aſſidue fallentibus, quia grandes paruum granum ſæpe continent, & molleſcerent properata .i. feſtinata igni quamuis .i. quantumuis exiguo, hoc eſt vt facillimæ ſunt coctionis ad quam dicta medicatio valet. Ego vidi .ſ. ſemina lecta .i. electa diu, & ſpectata .i. probata multo labore, id eſt accuratione, & opera multa tamen, id eſt nihilominus degenerare, id eſt minora, & deteriora fieri, ni, id eſt niſi vis, id eſt virtus aut violentia humana quia ars quodammodo naturæ imperat, legeret quotannis, id eſt ſingulis annis ante ſationem, maxima quæque ſup. ſemina, id eſt omnia quæ præter cetera eſſent magna. Sic .ſ. vidi (aut intelligi ſolent, aut dic ruere pro ruebant, & referri pro referebantur) omnia ruere, id eſt decidere in peius .i. in deterius, quia de bono locutus eſt, ac vidi omnia ſublapſa referri retro, id eſt retrorſum, id eſt in deteriorem, & poſtponendam conditionem, non aliter quam .i. ita vt ſup. is qui ſubigit .i. ſurſum agit, & impellit, vix .i. tum difficultate ſumma remigijs, id eſt miniſterio remorum, aut remigum, lembum .i. ſcapham, hoc eſt naui culam flumine aduerſo .i. per flumen aduerſum, ſeu oppoſitum, hoc eſt contra fluxum, ac impetum eius, ſi ipſe remiſit forte brachia .ſ. à remigando atque .i. ſtatim aut ſimul rapit alueus, id eſt impetus intra alueum contentus amni prono .i. decliui, & inclinato, in præceps .i. præcipitium, & deſcenſum, hoc eſt ſicut ille deſcendit niſi continuo brachia rigida contra impetum aquarum remigando tenuerit ita ſemina etiam grandia, & electa degenerant niſi quot annis hæc electio.

VARIA LECTIO.

ATQVE illum in præceps prono rapit alueus amne) In Romano libro, Trahit alueus, legitur. Mediceus, & reliqui, capit habent. eſt, & anni. Legitur etiam, Atque illum in prono præceps rapit alueus amne. quod nequaquam approbatur.

SERV. PRæterea iam ſunt Arcturi ſidera nobis) Iam dicit Aſtrologiam ruſticum, ita vt nauigantem, noſſe debere, vt ſicut nauigãdi tempus, & ventorum atq; tempeſtatum motus ille ex ſiderum compoſitione cognoſcit, ita, & iſte terram colere

Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hædorumque dies ſeruandi, & lucidus anguis;
Quàm, quibus in patriam ventoſa per æquora vectis

Pontus,& oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die,ſomniq́ue pares vbi fecerit horas;
Et medium luci, atque vmbris iam diuidit orbem:
Exercete viri tauros, ſerite ordea campis
Vſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini ſegetem,& cereale papauer
Tempus humo tegere, & iandudum incūbere aratris,
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent,

colendi congrua tempora, & caſus diuerſos, vel ea oris. ſ. vel frigoris, aut pluuiarum ex ſtellis agnoſcat. [Arctu rus) Autē ſtella eſt in ſigno Bootæ poſt Septentrionem, cuius ortus, & occaſus tempeſtates grauiſſimas facit. Vnde ait. [Sidera). i. tempeſtates, Vt alibi, Scit triſte Mineruæ Sidus. [Hœdorumq́. dies) Quibus oriuntur. [Seruandi) Obſeruandi. Aurigæ ſignum eſt haud longe à Septentrione, cuius pedem cum cornu Tauri vna ſtella coniungit. Hic in manu ſiniſtra fert hœdos, in humeris capram, quæ aluiſſe dicitur Iouem. Hoc quoque ſignum tam ortu quam occaſu ſuo efficit tempeſtates. Bene autem ait. [Dies) Quia & magnitudine ſui multis diebus oritur, & tempeſtas aut præcedit ſignum, aut ſequitur, aut cum eo eſt. Sanè ſciendum omnes aſtrologos, pro ratione climatū diſſentire in ortu ſiderum, ſed ipſa diſſenſio vltra ſeptem dies non procedit, ſeptem enim ſunt ipſa quoque climata. Hinc eſt quod Solem ad vnumquodque ſignum alij a v. Cal. die, dicunt venire, alij quartodecimo, & infra vſque ad vij. nec quiſquam procedit vlterius. [Lucidus anguis) Tres ſunt angues in cœlo, vnus, qui in Septentrione eſt, alter Ophiuci, tertius auſtralis, in quo ſunt Crater & Coruus, de quo nunc proprie ait anguis, nam ὄφις dicitur græce. Et ſcimus angues aquarum eſſe ſerpentes terrarum. Hæc autem ſigna generaliter poſuit. non enim hæc tria tantum, ſed omnia præcipit obſeruanda. [Quibus in patriam ventos per æquora vectis) Sic ab agricolis obſeruanda ſigna eſſe dicit, ſicut ab his, qui in perículoſiſſimis maris locis nauigant. [Ventoſa æquora) In quibus venti dominantur. [Vectis) His qui vehuntur vult ſignificare, quia latina locutio non habet præſens participium paſſiuæ ſignificationis. [Pontus,& oſtriferi fauces tentantur Abydi) Seſtos, & Abydos ciuitates ſunt Helleſponti, quæ anguſto & periculoſo mari ſegregantur. Vnde elegit locum periculoſiorem, quem pro omni poneret pelago. Sanè ſecundum artem hæc oſtrea, & hæ oſtreæ dicimus. Nullum. n. habet latinitas nomē animalis quod neutri ſit generis, ſicut græce [illegible]. Licet & Horatius dixerit, Oſtrea Circeis, Miſeno oriuntur echini. & Iuuenali, Grandia quæ medijs iam noctibus oſtrea mordet, quos tamen poſſumus græce locutos accipere, ita. n. dicunt ipſi τὸ ὄστρεον, καὶ τὰ ὄστρεα. [Libra die) Hic iam incipit diſputare de cognitione temporum ex ſideribus.
[Die) Non eſt apocope pro diei, ſed ſecundum antiquos regularis genitiuus. Nam ſecundum illos obliqui caſus ſingularis numeri, non debent eſſe maiores nominatiuo plurali, quod verum eſſe Saluſtius probat, qui in proſa ait, Dubitauit acie pars. Hinc eſt & illud, Curruque abſciſſa duorum Suſpendit capita. Sed modo dies diei dicimus. Vnde iuxta præſentem vſum die poſuit pro diei. [Somniq́.). i. noctis nam ab officio temporis ipſum tempus demonſtrat. Dicit autem æquinoctium autumnale, quod fit Sole in Libra poſito. Vernale quippe æquinoctium Sol in Ariete efficit. Dicit autem, frumenta ſerenda eſſe autumnali tempe, legumina vero vſque ad veris initium. [Luci) Diei. [Vmbris) Nocti. [Diuidit orbem) Vt orbem videlicet cœli medium teneat Sol, medium Luna. [Exercete viri tauros) Ad arari iungite. [Tauros) Autem, boues fortes accipe. [Ordea) Vſurpatiue pro ſingulari pluralem. Et ſciendum in his tres tantum caſus vſurpari, hæc ordea, hæc ordea, ò ordea, ſicut vina, vina, vina: & mella, mella, mella. [Campis) In campis. [Vſque ſub extremum brumæ) .i. non vſque ad brumæ finem, ſed circa. Nam bruma finitur viij. calen. Ian. die & iſte non vſque ad ipſum diem dicit eſſe ſerendum. [Intractabilis) Autem, propter frigus duræ, & aſperæ. [Cereale papauer) Vel quod eſt eſui, ſicut frumentum, vel quo Ceres vſa eſt ad obliuionem doloris. [Tempus) Tunc. ſ. eſt. [Iandudum) Quamprimum. [Et dicit ſerendum eſſe eo tempore, nō quo non pluit, ſed quo imminent pluuiæ incumbere aratris) Inſiſtere arationi. [Dum ſicca tellure licet) Dum adhuc nondum pluit, ſed iam eſt vicinum. [Dum nubila pendent) Dum penè iam videntur nubila pendere, & expectare vt effundant pluuias.

PRÆTERBA tam ſunt &c.) Oſtendit non ſolum terrarum, & ſeminum diligentem curam agricolis neceſſariam, ſed & aſtrorum obſeruationem quæ ruſtico talium rerū imperito, longe difficillima eſt, quo circa non cauſas, ſed effectus talium ruſtico notandos monet dicens. Præterea. i. præter terræ culturā, & ſeminum medicamen ſidera. i. tempora ortus, & occaſus, Arcturi. i. illius ſideris, & dies hœdorum. i. quibus hœdi. i. ſtellæ in manu aurigæ ſitæ oriuntur, & occidunt. & anguis. i. ſignum habens figuram anguis, vnde dicitur lucidus. i. reſplendens, cum ſint angues non lucidi, ſunt curanda nobis. ſ. qui rem ruſticam, & agrariam tractamus tam. i. totantum, quam, id inquantum ſupp. ſunt ſeruandi, ijs. quibus vectis. i. dum vehuntur in patriam per æquora ventoſa Pontus. i. mare Ponticum, & fauces. i. voraces introitus & acceſſus, Abydi. i. illius oppidi in Helleſponto, oſtriferi. i. iuata quod in mari præterfluente naſcuntur plurima oſtrea, tentantur. i. experiuntur dum ingrediuntur. Maximopere ergo debet ruſticus obſeruare ortum, & occaſum Arcturi hœdorum, & anguis. Item ſigni Lib. Quia, vbi. i. poſtquam Libra fecerit horas die, pro diei, & ſomni. i. noctis quando dormitur, pares. i. æquales. i. vbi conſtituerit æquinoctium, & diuidit luci, & vmbris iam medium diem. i. quando fecerit æquinoctium autumnale, vt in Commentarijs patebit. A. Gellius legit dies, pro diei, quomodo poſſit eſſe accuſandi caſus, vt ſit Libra fecerit dies, & horas noctis pares, ſed Seruius, & Priſcianus legunt die, quomodo legendum puto aurium iudicio inductus etiam ſi auctoritas non moueret. (Nam dies pares neſcio quid craſſiori ſoni ac ſibili haberet) ò viri. i. cordati & fortes agricolæ, exercete ſup. nunc tauros. ſ. aratorios, ſerite hordea campis, vſque ſub. i. ad extremum imbrem. i. pluuiam, & hyemem, brumæ. i. breuiſſimæ tempeſtatis dierum ac lucis. Nec non. i. & etiam tempus ſup. eſt iam tegere humo ſegetem lini, quæ tamen alibi alio tempore ſeritur, & papauer cereale. i. candidum quod Cereri. i. pani conficiendo admiſcetur, & tempus eſt incumbere. i. inniti, & vehementem operam dare, iandudum. i. iam à paucis diebus aratris. i. arationi dum. i. donec licitum. i. licitum eſt tellure ſup. exiſtente ſicca, & dum. i. donec nubila pendent. i. ſuſpenſa ſunt, & pendent in aëre minantia pluuiam imminentem. ASC.

VARIA LECTIO.

LIBRA dies, ſomniq. pares vbi fecerit horas) In Rom. libro ſcriptum eſt, Libra diei, per ei, diphtongum. In reliquis die, veteri declinatione, quæ genitiuum per abiectionem, s, literæ enunciare ſolebat. Bona tamen literatorum, qui nunc vigent, pars, Die malunt legere. [Et iandudum incumbere aratris) In Mediceo lib. & aliquot alijs antiquis exemplaribus legere eſt, Incumbere raſtris. eſt & vbi, Aratris legas, quod agnoſcitur à Seruio.

Vere fabis ſatio. tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura;
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Tauro, & aduerſo cedens Canis occidit aſtro.

SERV. VEre fabis) Tēpore veris. [Satio) Semētis. Et declinatur ſicut natis, hæc ſementis, huius ſementis. [Tūc te quoq; medica putres Accipiunt ſulci) Ad ipſam herbam apoſtrophen facit. Hæc aūt herba a Medis tranſlata eſt in Græciam, quo tpe eam inuaſerunt. Huius plena Venetia eſt, &, vt dicit Dionyſius trium foliorū eſt ſemperq́. virens. Quod aūt ait. [Putres Sulci) Naturā ipſius herbæ reſpicit, nam vno anno frequenter ſeritur, & poſtea aliquot annis ſponte procreatur, quod etiam ſequens indicat verſus, nam dicendo. [Et milio venit Quo annua cura;) Oſtendit medicæ curam non eſſe annuam. Hęc aūt herba vulgo dicitur Silla [Venit annua cura;) Vere. ſ. [Candidus auratis aperit cum cornibus annum, Taurus) Quo tpe annum aperit candidus Taurus, q. eſt cum auratis cornibus, nam aperit cornibus, non procedit, non. n. à capite aut à fronte, ſed a dorſo oritur. i. à medio ſui, vnde incipit apparere. nam ea parte qua latus eſt, oritur, non à fronte. Aperit autem ideo ait, aut quia Aprili menſe Sol in tauro eſt, quo cuncta aperiuntur, & aliud eſt aperire annum, & aliud eſt inchoare, nam nullus dubitabat Martio menſe, vt ſupra diximus, annum inchoari, & hoc eſt melius. Aut certe aperit annum dixit, quia vnumquodque ſignum poteſt inchoare annum, & finire, vt aperiat annum dixerit. ſ. ſuum, nam & à Tauro vſque ad Taurum, & a Gemini, vſque ad Geminos, annus eſt. [Auerſo autem aſtro) Duplex lectio eſt, nam alij aduerſo legunt, cum Cane enim na-

ſcitur Syrius, qui eſt terris aduerſus, de quo legimus, Ille ſitum morboſque ferens mortalibus ægris Naſcitur. vt, Aduerſo, ſic peſtiſero, & contrario mortalibus. Si autem, auerſo, legerimus, Cum. ſubaudiamus neceſſe eſt: vt, atque laeuo vento rota conſtituit orbia, id eſt cum vẽto, vt ſit ſenſus, quo tempore etiam canis cedens, occidit cum auerſo aſtro. i. cum Argo: quæ, & ipſa media eſt, ſicut Taurus, & à puppi oritur, cui Canem conſtat eſſe cõiunctum. Et. (Cedens Canis) Non recedens, ſed incedens accipimus, & ſe mouens. Tempore enim quo Taurus cum Sole eſt etiam Canis ad ortum feſtinat. Quod autem ait. (Occidit) Ad aſpectum noſtrum retulit, nam ortus, & occaſus duo ſunt, Vnus ἡλιακός. i. ſolaris, & aliter κοσμικός. i. mundamus. vnde fit vt ea ſigna, quæ cum Solo oriuntur, à nobis nõ poſſunt videri, & ea quæ videmus quantum ad ſolis rationem pertinet, videantur occidere, ſecundum quod nunc ait. (Occidit Canis) Nam canis paranatolon eſt Cancri. i. cum eo oritur. Cancer autem quo tempore Sol in Tauro eſt, poſt horam quartam diei oritur. Nam Taurus, & Gemini binas horas tenent, ſic ergo fit, vt Canis nobis occidat, quantum autem ad Solis pertinet curſum, in ortu eſſe videatur. Secundum hanc rationem etiam paulo poſt dicturus eſt, Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur. Nam Eoas ait in ortu Heliaco poſitas. vnde, & Tibi abſcondantur intulit.

ASC. VERE fabis ſatio) Dicit ſiderum quorundam ortus, & occaſus obſeruandos eſſe agricolis. Docuitque quod in propoſitione dixit quo ſidere terram vertere conueniat, nunc autem docet quo ſidere, & quo tempore ſeminandum ſit, & id quidem primo de leguminibus dicens, quòd fabæ ſeri volunt in vere maximopere in tractu tranſpadanæ Italiæ, medica autem quam Varro, & vulgares meleam vocant eadem ferè tempeſtate in ſolo putri, & hyeme decocto, & ſtercorato, milium autem ad ortum Tauri, cum .ſ. aperit annum cornibus auratis .i. ſtellis ſeris, vbi ſcies cum eſſe temporis aduerbium non præpoſitionem, vnde non dicit aperit eum cornibus, id enim minus latine fecerit, ſed cũ aperit cornibus. Etiam ſecundum Seruium ſententia deprauaretur ſi communtiam ſignificet non enim aperit eum cornibus, quia à dorſo nona capite oritur, & id quidem ad aj. aut av. calend. Maias, vt Mancinellus latius explicat. Ordo autem eſt. Satio .i. tempus opportunum ſationi, eſt ſup. fabris. i. illi legumini, vere, id eſt tempore verno, & ò medica legumen à medis tranſlatum ſulci. putres. i. reſolui per hyemale frigus, & Fauonij ſpiramenta ac ſtercorationem, accipione, quoque. i. etiam, tum. ſ. tunc. ſ. in vere, te hoc eſt tu tunc quoque ſereris tempeſtiue, & cura annua, id eſt quæ ſingulis annis innouari vult, cum medica, vno ſatu am plius tricenis annis duret, venit milio .i. illi legumini modicis, ſed plurimis granis fertili venit dico tunc ſup. cum. i. quãdo Taurus candidus. ſ. per quem Iupiter Europam tranſuexit, & auexit, aperit, id eſt reſoluit, & puluerulentum facit, annum, id eſt ſolum quotannis tunc reſolui ſolitum, (videtur enim annum accepiſſe non pro tempore, ſed pro qualitate temporis, ſicut in Bucolicis, nunc formoſiſſimus annus, vbi formoſitas ad agros & prata ſpectat, non ad tempus quod formam non habet. Sicut hic reſolutio, & apertio anni ad ſolum, ſeu terram) Non enim aperit inchoat Taurus annum, cuius initium, aut in Martio, aut in Ianuario eſt, niſi dicat ipſum aperire annum ſuum, qđ minus placet, nam ideo vult militum ſeri ſub ortu tali, quia tũc terra aperta eſt, nã vere nouo putris ſe gleba reſoluit, ſed vere adulto aperitur, aperit dico cornibus auratis .i. quæ aurata habere fingitur propter fulgorem potiſſimum, tũ Sol tunc aperit, vnde, & Aprilis ſecundum Ouidium ab aperiendo dictus eſt, quia ſole tunc aperitur annus, & cum canis cedens ſub. cum aſtro, id eſt tauro, cuius auerſus eſt inceſſus, aut cedens, id eſt locum dans aſtro: auerſo, id eſt argo naui etiam auerſæ incendenti, occidit. ſ. coſmice quantum ad aſpectum noſtrum, qui occaſus agricolis facilior eſt annotatu, quam heliacus .i. ſolaris. Pulchre autem alludit ad naturam tauri cuius eſt cornibus terram aperire, vnde dictum eſt in Bucol. Iam cornu petat, & pedibus, qui ſpargat arenam. cum enim cornibus terra impingitur, quodammodo aperitur, & cum aperitur reſoluitur, & aperta plurima producit, vt fit in Aprili, qui ſecundum vnam opinionem Ouid. ab aperiendo dictus eſt vt patuit.

VARIA LECTIO.

ET aduerſo cedens Canis occidit aſtro) In Romano quidem, & in Longobardico, Aduerſo. In alijs vero, Auerſo. In Mediceo, Auerſo incedens.

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronæ,
Debita quàm ſulcis committas ſemina, quamque
Inuitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere. ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit auenis.
Si vero, vitiamque feres, vilemque faſellum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes.
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

SERV. TRiticeã in meſſem) Ad meſſem tritici, vel ſegetis. (Robuſtaque farra) Frumẽta, quæ plus hñt vitiũ, q̃ legumina, quo tpe nobis Atlantides occidũt, ſunt ſerẽda. Atlãtides aũt, licet vij. fuiſſe dicantur vj. tñ vũt in cœlo quæ Nouembri menſe nobis incipiunt non videri. Hæ autem, vt alij volunt, Iouis: vt alij Liberi nutrices fuerunt. alij, ipſas fuiſſe aſſerunt Heſperidas. (Exercebis) Pro exercueris. (Soliſq. inſtabis ariſtis) Nõ leguminibus ſed ſolis ſegetib. (Inſtabis) Pro inſtiteris. (Ariſtis) Et hic ſicut ſupra, per ariſtas frumenta ſignificat. (Gnoſiaque ardentis) Cum liber pater Ariadnem Minois regis Cretæ filiam vxorẽ duceret, Vulcanus ei coronam obtulit, quã ille ad vxoris inſigne inter ſidera collocauit. Et hic ſtellam poëtica licentia dicit ceterũ ſea ſunt, qbus in cœlo corona declaratur. (Gnoſia) Aũt Cretica ab vrbe Cretæ quæ Gnoſis dr̃. Et ſtella dicitur Cretica, quia ad laudẽ illius, quæ Cretici regis filia fuit, in cœlo eſt poſita ipſa corona. (Sulcis) Arationibus. (Committas) Quaſi cuſtodibus fidis. (Inuitæ terræ) Quæ quaſi coacta ruſticorum labore, & non ſponte, fructus profert. (Anni ſpem) Vnde tu annum ſperes poſſe deducere. (Ante occaſum Maiæ) Ante q̃ Atlantides occidant. nam Maia vna eſt earum. (Vanis) Vacuis. (Eluſit) Decepit. (Vilem) Abundantem. nam omne quod abundat vile eſt: vt, Vilibus aut onerat pomis. (Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis) Peluſium vnum eſt de ſeptem oſtijs Nili, vbi optima lens naſcitur: vnde κατ' ἐξοχὴν locutus eſt. (Aſpernabere) Contemnes. (Lentis) Ac ſi dicat, Etiam inter alia lentem feras. (Haud obſcura) Non obſcura, hoc eſt clara. (Mittet tibi ſigna Bootes) Sic viciam, & faſelum, & lentem ſerere volueris, occidente Boote debes incipere. (Cadens) Occidens, verno .ſ. tempore. Tunc enim Bootes occidit. Quod autem ſubdidit. (Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas) Omnia complexus eſt tempora, & vernum .ſ. quo legumen ſeritur, & Autumnale, quo frumentum. Et multi volunt ita hanc partem aſtrologiæ libraſſe Virgilium, vt in omnibus vtrunque tempus ſignificaret, vernale, & autumnale. vnde, & ſupra bina ſigna memorauit. Taurum cum Cane, Atlantidas cum corona. Tamen nos, quantum ad neceſſitatem huius loci pertinet, hæc dixiſſe ſufficiat, nam maioris prudentiæ eſt ad ſubtilem hatũ rerum ſcientiam peruenire, adeo vt ſequentem rationem zonarum Metrodorus philoſophus vix quinque expreſſerit libris refertis tam Aſtronomiæ quam Geometriæ partibus, ſine cuius lineis, haud facile aunarum deprehenditur ratio. Idem etiam Metrodorus aſſerit fruſtra culpari a pleriſque Virgilium, quaſi ignarum Aſtrologiæ, cum eum conſtet operis lege compulſum, vt quædam exponere quæ obſcura videntur ideo, quia à naturali ordine remota ſunt, vt aũt omnia non diceret, ruſticarum perſonarum habuit cõſiderationem, & ipſius eſt operis breuitate compulſus.

ASC. AT ſi triticeam in meſſem) Docet nunc quo tempore frumentum feras, dicens quod non ante occaſum. Atlantidum, ſeu Virgiliarum, hoc eſt circiter nonum cal. Nouem. Monet præterea vt ſtella ardentis coronæ prius diſcedat e radijs ſolis, quod nunc fieri docet Manc. à xxiij. die Oct. Hoc autem tempus expectandum docet poëta ijs qui triticum aut far ſerent. At qui viciã & faſellum aut lentem ſerere volent obſeruabunt occaſum Bootæ, qui fit in vere iij. non Martias. quo tempore fiunt ferè mediæ pruinæ, qua hyeme non fiunt. & ſummo vere in rorem vertuntur. aut, hoc dicit vt fiet ſatio in tempore ſereno quod pruinæ denotant quæ in pluuioſo non fiunt, quam rem diligenter exequitur Mancin. Ordo igitur eſt. At .i. ſed, ſi tu exercebis .i. coles, & arabis humum in. i. ad meſſem triticeam. i. vt inde triticum metas) quia precipue intentio arantis non eſt ſatio, ſed meſſis,

ſis,& in farra robuſta.i.grā iia.i.vt farra metas, & ſi tu inſtabis.i. inſtanter incumbes ſolis ariſtis ſupple metendis .i. ſi non petis legumina ſed frumenta, Atlantides.i.Pleiades,& vergiliæ ea Pleione, & Atlante genitæ, hoc eſt ſeptem ſtellæ nominibus Atlantidum inſignitæ, Eoæ.i.orientales aut matutinæ abſcondantur ita vt non amplius eas videas, ante.i.priuſquam committas ſulcis ſemina debita.i.quaſi merita propter præparationem.&capacitatē eorum, hoc eſt antequam ſeras, & antequam properes credere, id eſt committere fides vt plus quam acceperit reddat terræ inuitæ, id eſt ſationem adhuc naturaliter refugienti, ſpem anni.i.meſſis, hoc eſt ſemen, quia qui parce ſeminat, parce, & metet, & qui importune ſerit, incommode,& parum metet, & ſtellæ.ſ.præcipue fulgida Gnoſia .i. Cretenſis, hoc eſt quæ prælucet in corona Cretenſi puellæ, videlicet Ariadnæ data, vnde dicit coronæ ardentis.i.reſplendentis decedat.ſ.à radijs ſolis .i. ſit vltra medium octo, antequam cōmittas ſulcis ſemina debita,& antequam properes credere terræ inuitæ ſpes anni. Multi.ſ.agricolæ cœpere .ſ. ſerere ante occaſum Maiæ.i.Atlantidum quia ſimul occidunt, earum autem Maia vna eſt, ſed ſeges expectata .ſ. triticea, aut adorea eluſit.i.ludibrio manifeſto affecit,& decepit illos, auenis vanis.i.ſiluestribus,& parum grani, aut nihil habentibus. Vero pro ſed, ſi tu feres viciam.i.illud tenue legumen,& faſelum vulgo faſeolum vocant per diminutionem vilem, quia parum conducit, & multum officit, & ita non magni ſit, facile tamen naſcitur, & ſi tu non aſpernabere curam lentis Peluſiacæ, id eſt quæ in Peluſio Nili oſtio præcipua, & plurima naſcitur Bootes .i. ſtella illi poſt vrſam maiorem Bootes autem dicitur, & Arctophylax, id eſt vrſæ cuſtos, quia ſequitur paluſtrum, id eſt maiorem vrſam, & bubulcus, quia boues paluſtrum trahere ſolent, quas bubulcus dirigit) Bootes ergo cadens .i. occidens dabit tibi ſigna haud.i.non obſcura.i.nō clara indicia ſationis faciendæ dabit. Incipe igitur, & extende ſementem .i. ſationem ad medias pruinas .i. ſiue autumnali tempore triticum, & far. ſiue verno viciam, faſeolum, aut lentem ſeueris, expecta tempus ſerenum, quale eſt ad medias pruinas.i.cum iam pluſculos dies pruinæ vexit, & vero ſimile ſit toridem pruinarum eſſe, & ita ad omnium ſationem ſpectet, aut extende ſationem viciæ, faſeli, & lentis ad medias pruinas verni temporis .i. vſque ad occaſum Bootis, & tempus ſerenum.

VANIS eluſit auenis) In Romano libro legere eſt, Illuſit ariſtis. In quibuſdam alijs, Eluſit ariſtis. Magis vero placet Auenis, vt habetur in Mediceo, quia frumenti vitium eſt, auena. [Ad medias ſementem extende pruinas) In Romano libro, Expende, legitur. VARIA LECT.

SERV.

Icciroo certis dimenſium partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum zonæ, quarum vna coruſco
Semper ſole rubens, & torrida ſemper ab igni.
Quam circum extrema dextra, læuaque trahuntur
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ diuum,& via ſecta per ambas,
Obliquus quà ſe ſignorum verteret ordo,
Mundus vt ad Scythiam, Riphæaſque arduus arces
Conſurgit; premitur Libyæ deuexus in auſtros,
Hic vertex nobis, ſemper ſublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, maneſque profundi

Dimenſum partibus orbem) Annū diuiſum in quatuor tpa. Et p aij. ſigna duodecim menſes accipimus. [Quinque tenent cœlum zonæ) Circuli, qui cœlū ac terrā veluti zonæ, cingunt. Tranſlatiue, Nam proprie zonæ in terris. ſed pro parallelis.i.circulis poſuit, ſeptentrionalis, æſtiualis, æquinoctialis, brumalis, auſtralis. [Rubēs) Ardēs. [Torrida).i.accenſa. [Quam circū extrema) Bene extremæ addidit, ne eas intelligeremus, quæ circa igneam ſunt, quas cōſtat eſſe temperatas vicinitate caloris, & frigoris. quarum vnam habitamus, alteram antipodes. ad quos hinc torrente zona, hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes autem dicuntur q contra nos poſiti ſunt contrarijs veſtigijs. Terram enim dicunt vndique cœlo, & aëre cingi. Per has autem duas zonas in obliguum vertitur ſignifer circulus, qui ſolis continet curſum. Vnde etiam fit, vt duæ zonæ frigidiſſimæ ſint, ad quas nunquam accedit, vna feruens, à qua nunquam penè recedit, duæ temperatæ, ad quas viciſſim venit. [Per ambas) Cum vicet vtranque temperatam, ipſa præpoſitio. [Per) Pro inter accipienda eſt. [Qua) Per quam. [Mundus vt ad Scythiam) Iam hic definitio eſt noſtri climatis.i.noſtræ habitationis, quæ a Septentrione incipiens, in Auſtrali plana definit. Riphæas autem arces, Scythiam dicit, cuius ſunt mōtes Riphæi. [Arduus) Excelſus, & ſummo vertice arctatus. [Vertex nobis ſemper ſublimis) i.hæc pars mundi à nobis ſemper videtur. [At illum ſub pedibus Styx atra videt) .i. axem noti cum .i. auſtralem, qui à nobis nunquam videtur, ſicut Boreus.i.ſeptentrionalis à nobis ſemper videtur. Et ſicut variæ ſunt philoſophorum opiniones, ita, & hic varie loquitur. Nam alij dicunt à nobis abſcendentem ſolem ire ab Antipodas, alij negant, & volunt illic tenebras eſſe perpetuas. Mire autem ait quaſi de inferis. [Styx atra videt, maneſque profundi) Vt oſtenderet illud quod dicunt philoſophi, recedentes hinc animas, & illic alia corpora ſortiri. Vnde, & Lucanus ait, Regit idē ſpiritus artus Orbe alio. Quod veriſimile eſt, quia dicitur anima, aut igni, aut vento, aut aqua purgari, quod vt fiat neceſſe eſt, dum per aut frigidas plagas, aut igneam tranſeunt. Et licet hoc alij à Virgilio dictum per poëticam licentiam velint, tamen ſciendum eſt eum poëticæ licentiæ inſeruiſſe philoſophiam.

ſunt xiij. præcipue obſeruanda agricolis ſigna, cælum ſum qua duobus polis quorum alterū, qui ab vrſis arcticus dicitur, ſemper videre poſſumus. Alterum qui in auſtrum abſceſſit, & antarcticus contra arcticum poſitus dicitur, nunquam in cœlo mutati cernimus. Is enim ab antipodibus noſtris videtur. Ordo eſt. Icciico.ſ.vt diſcernamus tempora, Sol aureus .ſ. ſplendidus, & apprime vtilis regit orbem mundi .i. ſphæram cœleſtem, dimēſum.i. cōmenſuratum certis partibus p aſtra.i.ſigna duodena.i.duodecim aut quæ quotānis pertranſit vt pro orbe.i anno conficiendo duodenis egeat. Quinque zonæ.i.circuli cœlum cingentes tenent.i.circuncingunt cœlum, quarum.ſ.zonarum, vna videlicet media, & eadem maxima eſt, ſup. ſemper rubens Sole coruſco.i. rutilante, & eſt ſemper torrida ab igni .ſ. cœleſti, quem ex directo ſupra ſe habet, quia circum, pro circum quam trahuntur.i.ducūtur, extremæ.i.remotiſſimæ duæ dextra ſup. parte, & læua.i.ſiniſtra. (Si cœlitus in terram deſpexeris capite in orientem protenſo, dextra fuerit auſtrina, læua ſeptentrionalis. Siue terris cœlum aſpexeris, contra) trahuntur dico duæ, & concretæ .i. congelatæ glacie cœrulea.i.marina, aut marini coloris, atque atris.i.denſis, & nubiloſis imbribus, duæ ſup. aliæ zonæ, cōceſſæ ſup. ſunt ægris .i. miſeris, & laborioſis mortalibus inter has.ſ.extremas, & mediā, videlicet torridam, conceſſæ dico munere.i.beneficio, & dono diuum.i.diuorum, ſeu deorum, & via eſt ſecta.i.diuiſa per pro inter ambas, qua.i. per q viam, obliquus ordo ſignorum.i zodiacus verteret.i.circumageret ſe, vt mundus.i.orbis cœleſtis conſurgit arduus ad Scythiam, & arces riphæas.i.ſublimitas montium riphæorum, qui ſunt in Scythia, ſeptentrionem verſus, ita ſup. premitur deuexus.i.deuolutus, & declinis in auſtros.i.auſtralem regionem Libyæ .i. Libyam verſus, & id quidem reſpectu noſtri, & climatis noſtri, nam reſpectu totius vniuerſi auſter non minus arduus q ſeptentrio dicetur, hic .ſ. prius dictus .i. ſcythicus ſeu ſeptentrionalis vertex .i. polus ad quem ſphæra vertitur, eſt ſup. nobis ſemper ſublimis.i.altus, & ſupra caput, at.i.ſed ſtyx atra .i. palus infernalis videt illum ſub pedibus .ſ. noſtris, hoc eſt apparet antipodibus noſtris, & manes profundi.i.dij inferi ſup. vident ſemper illum.

ASC. ICCIRCO certis &c.) Quia poëta oſtendit agricolis ſiderum quorundam ortus, & occaſus obſeruandos, docet ſphærā cœleſtem in aij. ſigna diuiſam, & terram in quinque zonas. Quarum) vt, inquit, Ouid. Metam. j.) quæ media eſt, non eſt habitabilis æſtu. Nix tegit alta duas, totidem inter vtranque locauit, Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma, &c. Earum ergo duæ habitabiles ſunt, quarum alteram nos habitamus, alterā qui habitent, neſcimus. Per habitabilem autem zodiacus. in quo

COERVLEA glaciæ concretæ) In pleriſque veteribus exemplaribus legere eſt caſu recto numero multitudinis. Cæruleæ puncto non interſito vt quod ſequitur, Glacie concretæ, atque imbribus atris expoſitio ſit: Cur zonæ illæ cæruleæ ſint. In cod. Med. prius cæruleæ legebatur, ſed inde altera manu linea ſuperinducta, vltima litera fieret, a, Sunt etiam in lib. manuſcripti in quibus cærulea, & glacie legatur. VARIA LECT.

SVNT certe planetæ ſeptem, quorum virtutem ſtellæ omnes conſequuntur, quando ita demum ſe illā habeant ad ſtellas COEL. RHOD.

alias, vt ſe habet ad corpus anima, ceu comprobant mathematici, at planetæ ſolem ſequuntur maxime, ad cuius interualla núc directi ſunt, nunc ſtationarij, aut retrocedentes, q̃nq; etiam dijs eiuſdem occulti, curſumq́ue emergentes. Igitur & ſtellas omnes ſolem ſequi, aſſeuerandum eſt. At ſol meridianæ propior terræ ſine dubio eſt, ergo & porro illa merito iudicari ſuperior debet. Sed nec illud ignorandum, dici quandoq; alio item modo ſupremú, vel infimum in cœlo ex ſtellarum curſu, nam cęli medium in meridie vocatur ſupremum, & medium in hemiſphærio inferiori vocatur infimum. Atque ita ab Metaphyſicis capi, ſciunt eruditiores. Hæc ſcrupuloſius paulo conſectari collibuit, tum quia intra hominum naturæ rapacium ſubtilitas arriſit plurimum, tum vt interioris doctrinæ candidatos amplius commonerem, quid aſtrui poſſit ſuper illis doctiſſimi poëtæ carminibus ex lib. j. Æn.

Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terraſq; iacentes.
Littoraq́; , & latos populos, ſic vertice cæli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.

Sed quis non videt illud quoque, quia ad ea, quæ attulit Aurelius Macrobius auctor excellentiſſimus, addi poſſit in carminú illorum expoſitione, quæ j. Georg. loquuntur.

Hic vertex nobis ſemper ſublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt, maneſq; profundi

Platonis tamen ſententia ſic ſe videtur, in mundo ex ſe non dici ſupernum, orbicularitatis ratione, quoniam ſit hæc vndique vniformis, dici tamen in eo ſurſum deorſumque, quo ad nos quæ ſuperna nuncupamus ſupra caput ſurrecta, e diuerſo autem inferna, quæ pedibus ſubijciuntur.

Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum, perq́ue duas in morem fluminis arctos,
Arctos, oceani metuentes æquore tingi.
Illic (vt perhibent) aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtenta denſetur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diemq́ue reducit:
Noſq́ue vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus, hinc meſſiſq́ue diem, tempuſq́ue ſerendi,
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere claſſes;
Aut tempeſtiuam ſiluis euertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur, & ortus,
Temporibuſq́ue parem diuerſis quattuor annum.

SERV. Maximus anguis) quia ipſe ceteris eſt maior. (Hic) Pro illic. [Circum, perq́. duas) Et circum .n. eſt, & per, nam per vtranque labitur, maiorẽ cauda tangens, aluo complectens minorem. In morẽ fluminis arctos, Heſiodus ποταμοῦ ῥεῦμα δίκην. [Oceani metuentes æquore tingi) Hoc ꝓfertur ad fabulam. Nam hæ duæ pellices Iunonis fuiſſe dñr, quas poſtq̃ Iupiter in ſiderum numerum retulit, Iuno rogauit Tethyn ſuã nutricem, ne vnq̃ eas pateretur occidere. Vnde nunc metuentes dixit .ſ. nutricem Iunonis. Nam reliqua ſigna dñr omni nocte in Oceano cingi. [Vt perhibent) .ſ. poëtæ nam in rebus dubijs ſoꝛm denegant fidem. (Intempeſta) Inactuoſa, alta, denſa, craſſa, qualis eſt intempeſta. Poſſe autem hoc fieri in aliqua parte mundi, vt pene totum ſibi vindicet nox, probat Britannia, quæ lucis diues, vix quoddam ſpatium noctibus cedit. [Obtenta) Obducta. [Diemque reducit) Vt quãdo diſcedit a nobis, & dies clauditur, tunc illic ſit Aurora. [Afflauit anhelis) Curſu anhelantibus. [Sera) Nocti vicina. [Veſper) Stella, quæ & Venus, & Lucifer dicitur. Nam veſper eo quod quibuſdam menſibus veſpere: Lucifer autem dicitur, quod quibuſdam mane oriatur. [Hinc) .i. ex ratione aſtrologiæ. Et eſt concluſio: Nam hoc dicit, Non ſine cauſa intuemur ſiderum ortus, & occaſus. hinc enim vniuerſa noſcuntur. [Tempeſtates) Varios euentus, & pericula. [Dubio cœlo) .i. etiam dubio. Et dubio quod nunc proſpera, nunc aduerſa ingerit. [Meſſis diem) .i. quando & metendi tempus opportunum. [Serendi) Seminandi. [Infidum) Cui nullus poteſt, aut debet cõmittere fidem, nam ſubito fallit hominem. [Marmor) Mare. [Quando armatas deducere claſſes) .i. quando ſit tempus ad agendum nauale prœlium. [Tempeſtiuam pinum) Opportunã, nam tempore importuno cæſæ arbores cito termites faciunt, ita eorum ligni vermina vocantur. [Siluis) In ſilua. [Euertere) Excidere. [Obitu) Occaſus. [Temporibusq́. parem) De rebus contrarijs fecit declamationem, dicendo parem ex diuerſis. Re vera.n. nihil eſt tam contrarium inter ſe, quam æſtas, & hyems, & tamen de his annus efficitur.

ASC. MAXIMVS hic flexu &c.) Apud polum, inquit, arcticum eſt draco ille ſinuoſus, qui trium anguium perhibetur maximus inter ipſas videlicet arctos .ſ. vrſas, ſed apud Polum antarcticum, aut ſunt perpetuæ tenebræ, aut potius viciſſitudo lucis vt Sol eo hinc abeat, & illinc huc redeat. Ex hoc autem Solis per ſigna tranſitu licet, inquit, prædiſcere tempora opportuna varijs negocijs peragendis, vt non ſine ratione iuſſiſſe videatur, nos ortus, & occaſus ſiderum debere inſpicere, & varias anni, q alter anno ſimillimus eſt partes. Niſi omnia adamuſſim dicta eo mpriſſem prolixior fuiſſem at nunc ne ſim (vt aiunt) Mineruam, ordinem ratum poſuero qui talis eſt. Maximus anguis .ſ. draco dictus labitur hic .i. apud polum arcticum flexu ſinuoſo .i. annuloſo circum, & p .i. inter duas arctos .i. vrſas, maiorem .ſ. minorem, in morem .i. ſimilitudinem aut modum fluminis quod nimirum ſinuoſum ac tortuoſum eſt, vnde ſit eorũ peculiari epitheto dicunt curua, & ſinuoſa. Arctos inquã (dicit poëta) metuẽtes tingi .i. imbui, & lauari æquore .i. planicie, & ęqualitate Oceani .i. maris ꝓpoſſenſam .ſ. Iunonem, vt Ser. docet. Illic .i. apud polũ antarcticon, & antipodas nõs aut nox intempeſta .i. tam caliginoſa vt nulli rei faciundæ opportuna ſit, ſilet, ſemper tenebræ denſantur nocte obtenta .i. capacitate tenta, & obſeſſa, vt perhibent, ſup. quidam, q. d. id non omnino affirmo, aut aurora .i. claritas matutinalis redit, ſup illuc à nobis, & reducit .ſ. ad nos quem auexerat illinc diem .i. lucem diurnã & vbi .i. quando oriens .ſ. ſol primus .i. vt primum oriens ſol, afflauit equis anhelis .i. perfudit afflatu equorum anhelantium q quidem quatuor ſunt pyrois huius pyroẽtia .i. igneus, eous ab aurora dictus, æthos quaſi vrens, & phlegon ardens, de quibus Ouid. Metam. ij. Interea volucres pyrois, eous, & æthon Solis equi, quartuſq́ phlegon hinnitibus auras Flammiferis implẽt &c. veſper rubens tendit illic .i. apud antipodas ſera lumina .i. crepuſcula & vltimã diei lucem. Nos poſſumus prædiſcere hinc .i. ex hac rerum cognitione tempeſtates .i. qualitates futuras tpm pluuias, & ſerenitatem cęlo .ſ. exiſtente dubio .i. incerto, & nõdũ indicãte, quæ futura ſit tẽpeſtas, quia ſerenitatẽ ſæpe ſubita ſequitur tempeſtas (vnde Æn. v. Heu nimium cęlo confiſe ſereno &c.) & nos poſſumus ꝓdiſcere hinc diem .i. tempus meſſis quæ prior eſt in intentione, & tẽpus ſerendi, quod prius eſt in executione niſi ad diuerſa retuleris, vt ſit dies meſſis ea ſatione precita & tẽpus ſationis futuræ. Et licet ꝓdiſcere hinc qn conueniat .i. opportunũ ſit impellere remis .i. diuerberare marmor .i. mare (vt quæ & marmoreo fert mõſtra ſub æquore &c.) infidũ .i. nulli ſeruanti fidẽ, hoc eſt periculoſum, & qn conueniat, deducere .ſ. a litore in altũ, vnde quia deducere ſæpe eſt deorſum ducere potius diducere legã claſſes armatas .i. naues a ligno aut ſonitu dictas aut ordines armatorũ in nauibus exiſtentes, aut euertere .ſ. incidẽdo in ſiluis pinum tempeſtiuam .i. eo tpe cædendum, nec .i. & non & nos ſpeculemur fruſtra .i. ſine vtilitate obitus .i. occaſus, & ortus ſignorum & annũ parem .i. vniformem aut quantum ad formam totalẽ aut alteri anno, quatuor diuerſis tpibus .i. ex quatuor diuerſis tpibus conſtantem, vere .ſ. æſtate autumno, & hyeme. Sed ſi ver & autumnus in tpe conueniunt, differunt tñ quia illud ornat arbores, & arua floribus frondibus herbis, & ſegetibus, hic ſpoliat.

soliseqꝫ

Frigidus agricolam ſi quando continet imber;
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cauat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit aceruis

SERV. Agricolam continet) Vt non poſſit propter frigus, & imbrem, agriculturam exercere. [Continet) Autem, Detinet, & impedit. [Multa forent, quæ mox cœlo properanda ſereno, Maturare datur. Ordo eſt. Multa datur maturare, quæ forent properanda ſereno cœlo .i. in ſerenitate. Nam male quidam. [Forent) Præſentis temporis eſſe volunt, vt ſit ſenſus. Multa ſunt quę maturare datur, mox cœlo

Exacuunt alij vallos, furcaſque bicornes;
Atque amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texantur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus,
Fas & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſæpem:
Inſidias auibus moliri, incendere vepres,
Balanumque gregem fluuio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque reuertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis vrbe reportat.

cœlo ſereno properanda .i. in vſum ſereni cœli. Quod non eſt idoneum licet re vera [Fore) Tantum ſemper futuri temporis ſit, nam foret, & præteritum, & præſens, & futurum complectitur. Saluſt. Ni virtus fideaque veſtra ſpectata mihi foret.ad eſſet. Ordo eſt. Multa maturare datur, & diligẽter facere, quę ſi velis cœlo ſereno properanter facere, non diligẽter poteris facere, dum feſtinas, & tardius ad laborem redibus. Oportet ergo vt dũ domi reſides, ea quæ tibi præparare potes, & neceſſaria vides, parare ſtudeas, vt cum fuerit ſerenitas data, ſtatim ad laborem prodeas. [Procudit) Cudendo extenuat. [Vomeris obtuſit dentem) Antiqui tamen, addebant, quod nos propter euphoniam in aliquibus detraximus, vt obtuſus, in aliquibus remanſit, vt tunſus. Obtuſi autem, reuerberati, & acumine carentes. [Dentem) Acumen. [Arbore) De arbore. [Lintres) Fluuiales nauiculas. [Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit aceruis) .i. facit aut caracteres, quibus pecora ſignantur, aut teſſeras, quibus frumentorum, numerus deſignatur, nam numeros pro literis poſuit, quibus numeri continentur. [Amerina retinacula) Virgas de quibus vites religantur, quæ virgæ abundant circa Ameriam oppidum Italiæ, cuius crebram in Roſciana facit Cicero mentionem. [Lente) Flexebili. Hic rumpuntur ea quæ quis libere domi poteſt facere, dum ab agricultura pluuijs impeditur, aut nimium frigus terram conſtringit, cuncta .n. vtilia ſunt humano vſui quæ hic dicit, & quouis tempore poſſunt fieri. [Exacuunt) Repurgant & reformant in altitudinem priſtinam. [Vallos) Foſſas, & muros de terra factos, & glebis, qui fiunt in circuitu cohortum, & vinearum, aut quibus aquæ ducuntur de locis aquoſis. [Bicornes) Duorum cornuum. [Facilis fiſcina) Leuis ad faciendum. [Rubea virga) Quæ abundat circa Rubos Italiæ oppidum. Horatius, inde Rubos feſſi peruenimus. Id eſt ea virga quæ apud Rubos plurima naſcitur. [Nunc torrete igni fruges) Siccate. [Frangite ſaxo) Hyſteron proteron, tanquam dicat. [Torrete) Igni coquite panes, & poſtea inferat frangite ſaxo. cũ prius ſit frumentum molere, & deinde factos panes coquere. Sed recte & ordinate dixit. [Nam torrete fruges) Non de coquendis panibus, ſed de ſiccandis frugibus dixit, quod fit primum, & poſtea ſiccatæ fruges moluntur. [Et præcipit parandum eſſe panem, quo vtendum in ſereno cœlo, ne ea res tunc ſit impedimento. [Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus) Non mirum eſt ruſticum aliqua facere debere per pluuias, cum ſint quædam quæ facere poſſit etiam feſtis diebus. [Fas & iura ſinunt) Diuina humanaque iura permittunt. Nam fas ad religionem, iura pertinẽt ad homines. [Riuos deducere nulla Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſæpem. [Inſidias auibus moliri, incendere vepres) Deducere. Id eſt ſiccare. Nam irrigare inducere eſt: vt, Deinde ſatis fluuium inducit. Sanè ſciendum ſecundum Varronem contra religionem eſſe, vel ſi irrigentur agri, vel lauentur animalia feſtis diebus. Nymphæ enim ſine piaculo non poſſunt moueri. Sed ſcimus neceſſitati religionem cedere. Vnde perite Virgilius ait. [Balanumque gregem fluuio merſare ſalubri) .i. ſalutifero. Nam dicturus eſt in tertio ſcabie tentari animalia, niſi lauentur. De irrigatione vero nihil ad hunc pertinet locum, quia. [Deducere) Vt diximus ſignificat ſiccare. [Vetuit) Prohibuit. [Prætendere ſæpem) Circundare, & opponere. Et ſubaudi nulla religio vetuit. [Inſidias auibus moliri) .i. aucupia facere. [Incendere vepres) Hoc etiam ſinit, & priora licet feſtis diebus agere. [Balanumq; gregem) .i. ouium. [Merſare) Frequenter mergere propter ſcabiem. [Coſtas aſelli) Aut re vera coſtas, aut clitellas. vt Horat. Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt. [Agitator) Verberator, Dictus ab agendo. [Vilibus pomis) Abundantibus, quia vulgo naſcuntur, vt. Vilemque faſellum. [Lapidem incuſum) Manualem molam cudendo aſperatam. [Maſſam picis vrbe reportat) Aut qui oleum vel poma portauerat ad vrbem, aut certe ideo. [Reportat) Quia pix in agris naſcitur, & in vrbe diſtracta, in agrum a pleriſque reportatur.

ASCENSIVS.

FRIGIDVS agricolam &c.) Docet quid agendum agricolis domi interea dum cœlis pluuiam in agro laborare nõ permittuntur dicens ſolere agricolam pluuiam impediente agro ſecluſum poſſe domi multa maturare .ſ. neque ſerius, neque citius, quàm decet ſed cum quodam temperamento agere, quæ forent paulo poſt properanda, in ipſa ſerenitate. Nam & ferrum vomeris obtuſum frequenti, aut longo vſu acuere poteſt, aut lintres cauare in vſum portorum, aut pecus ſignare, & aceruos, aut vallos, aut furcas acuere, aut fiſcellam texere ac corbes, aut fruges deſiccare, & molere. Ordo eſt. Si imber frigidus quia frigere, hoc eſt ceſſare ab opere faciẽs, aut quia cum frigore cadens, aut quia nocuus, aut pp hæc omnia, continet .ſ. domi, & intra tectum, agricolam .i. colonum, datur .i. conceditur ſup. ei maturare .i. mature, & ſine feſtina agitatione facere multa quæ forent .i. eſſent properanda .i. feſtinanter tranſigenda mox .i. paulo poſt cœlo ſupp. exiſtente ſereno, quia arator .i. is cui arandum paulo poſt eſt, procudit .i. prius cudit & acuit dentem durum .i. partem anteriorem quæ mordet vt dens, cui infigitur vomeris obtuſi .ſ. ea opera longa, & ſup. alius cauat .i. cauando facit lintres, eſcaria ſuum aut nauias vindemiatorum arbore .i. ex arbore vt piro aut alno, aut impreſſit pecori .ſ. ouiũ ſignum .i. characterem, & notum aut aceruis numerum .ſ. modiorum vt prouentus rationem facere poſſit. Alij .ſ. quibus ſtudium eſt vindemiarum, exacuunt vallos .i. palos, hoc eſt ſtipites ad quos vites alligantur, aut furcas bicornes .i. bina cornua habentes, ad ſuſtinendas perticas, atque parant viti lentæ .i. debili quæ ſeſe ſuſtinere nequiret retinacula amerina .i. ligaturas ſalignas quales ſunt iuxta Ameriam vrbem Vmbrorum plurimæ, ijs autem alligantur vites ad palos aut ornos. Nunc .i. aliquando fiſcina .i. vas vimineum quo res feruntur cuius diminutiuum eſt fiſcella texatur .ſ. a ruſticis (quod verbum malim frequentatiuum cenſere, & indicatiuum, quàm primitiuum, & imperatiuum aut optatiuum ne modum mutet cum dicit parant & texatur) texatur inquam virga rubea aut rubri coloris aut qualis frequẽs eſt apud rubos vrbem Italiæ in campania videlicet quod libẽtius dixero cum Acrone, quia amerina retinacula dixerat, vt vtrunq; epithetum patrium ſit, & ô agricolæ, torrete .i. deſiccate nunc .i. aliquando fruges igni, & frangite nunc .i. aliquando ſaxo .i. mollite, licet enim quippe .i. quia certe fas .i. permiſſio diuina, & iura .ſ. humana ſinunt .i. permittunt exercere quædam etiam feſtis diebus. Nam nulla relligio vetuit .i. prohibuit deducere .i. detergere potius quàm ducere in agros aut prata, riuos .i. amnium, aut fontium, & prætendere .i. ad munimentum contra beſtias tendere ſæpem, & moliri auibus inſidias, & incẽdere vepres & merſare frequenter immergere fluuio ſalubri .i. ſalutem, & incolumitatem afferenti, gregem balantum .ſ. ouium, & agitator .i. impulſor tardi aſelli onerat ſæpe coſtas tardi aſelli oleo quod .ſ. venum fert, aut pomis vilibus .i. paruo conſtantibus. Et ideo non eſt commodum ea profectis ut vehere. dum alijs operam nauare poſſet, & ipſe reuertens .i. ex vrbe reportat lapidem incuſum .i. cudendo inciſum quo vtuntur in molendis frugibus. Aut portat maſſam atræ picis .ſ. ad picanda vaſa, & ad alios vſus, de quibus Beroaldus Seruium notans ita dicit. Poëta ſignificare volens vſum picis agricolis eſſe neceſſarium, dixit picem eos ſolitos in vrbe mercari, & ex vrbe in agrum reportare aſello dorſuario, non autem vt exponit Ser. agricolas picem in vrbem deferre venalem, & reportare non venditam. Nam ſi aduertiſſet diligentius Ser. cõſuetudinem Priſcorum agricolarũ, qui pice ad res quamplurimas vtebantur, dixiſſet profecto ſecus, ſententiamq; mutaſſet. Nanque Priſci vtebantur in villa pice potiſſimum ad vina condienda, vt auctor eſt Plin. ſcribens in xiiij. pice, ac reſina condire muſta vulgare eſt ab eodem, ratio traditur condiendi muſta aſperſa picis vt odor vino contingat, & ſaporis acumina. Columella & Palladius picem ad vaſa picanda, & quamplurimis in rebus vtiliſſimam eſſe tradiderunt. Porcius Cato admonet agricolas vt vaſa habeant bene picata, vnde impicare, & oppicare, quod ſignificat pice linere verba deriuantur, quibus ſcriptores rei ruſticæ frequenter vtuntur, hæc & id genus alia in expoſitione Maroniani verſus ab erudito interprete fuerãt referenda, cum illa Ser. enarratio nec poëta nec commentatore digna ſit. Hæc ille.

Ipſa

Ipſa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenideſq́ue ſatæ: tum partu terra nefando
Cœumq́ue Iapetumq́ue creat, ſæuumq́ue Typhoea,
Et coniuratos cœlum reſcindere fratres,
Ter ſunt conati, imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atq; Oſſæ frondoſum inuoluere Olympum:
Ter pater extructos diſiecit fulmine monte.
Septima poſt decimam felix & ponere vites,
Et prenſos domitare boues, & licia telæ
Addere. nona fugæ melior contraria furtis.

SERV. IPſa dies alios) Pleniſſime de lunæ diebus omnibus expreſſit Heſiodus. ἤματα δ' ἐκ Διόθεν πεφυλαγμένος εὖ κατὰ μοῖραν. πεφραδέμεν δμώεσσι, τριηκάδα μηνὸς ἀρίστην ἔργα τ' ἐποπτεύειν, ἠδ' ἁρμαλιὴν δατέασθαι quam rem iſte prælibat breu. [Alio ordine) Hoc eſt non omnes dies facit æquales, ſed diuerſi ordinis & modi, cum ipſa ſit vna & eadem. [Felices operum) Quibus feliciter poſſunt opera exerceri, vel ad opera ſu menda, vel certe. [Felices) aptos felicibus operibus. [Quintam fuge) vt quinta luna nullius operis initiũ ſumas. Dicitur autẽ hic numerus Mineruæ eſſe cõſecratus, quam ſterilem eſſe cõſtat. Vnde etiam omnia ſterilia quinta luna naſci dicuntur, vt Orcus, Furiæ, Gigantes. [Pallidus) Quia pallidos facit. [Orcus) Pluton, deus inferni. [Eumenides) Vt ſæpe diximus κατ' ἀντίφρασιν, Eumenides vocantur. [Nefando) Sacrilego. [Cœum) Nomina ſunt Gigãtum, per Cœum autem & Iapetum & Typhoëum, omnes gigantes intelliguntur, quos quinta luna dicit eſſe natos. [Et coniuratos cœlum reſcindere fratres) Otum & Ephialtẽ dicit, qui fuerunt filij Neptuni, & nouem digitis ſingulis creſcebant menſibus, quia fieri altitudine cœlum voluerunt euertere, ſed confixi ſunt ſagittis Apollinis & Dianæ. [Pelio oſſam) Monti Theſſaliæ. Pelio, ò longa eſt, ſed fit breuis ſequente vocali. vt, ſub Ilio alto [Oſſam) Alium montem Thraciæ. [Olympum) Tertium montem Macedoniæ, & tertium quaſi maiorem inuoluere ait. [Pater) Iupiter. [Diſiecit) Deiecit. [Septima poſt decimam felix) Aut ſeptimam decimam dicit, aut hoc dicit, Felix quidem eſt ſeptima, ſed felicior decima, vt primum locum decimę tribuat, quę ſit valde felix, ſecundum ſeptimæ, quæ poſt decimę felicitatem ſit ſecunda. vt ea nulla ſit felicior, excepta decima. Aut certe ſicut quidam volunt, quartamdecimam dicit felix ſit ſeptima duplicata. i. cuius numerus poſt decimam. inuenitur, quo die re vera melius vites ponimus. [Domitare boues) Inſtruere, quo modo poſſint ferre laborem arandi, & ſciant ad iugum pariter incedere. [Nona fugæ melior, contraria furtis) Non vt quibuſdam imperitis videtur, Virgilius aut fugam ſeruis ſuadet, aut eis indicat dies quibus ſe à rapinis abſtineant. Nam, & fugam de profectione & curſu legimus, vt, Simul arua fuga ſimul æquora verrunt. vnde velocem equum fugacem dicimus, fuga poteſt etiam honeſta eſſe, vt ſi quis hoſtem, ſi quis imminentem tyrannum, ſi quis ſæuum iudicem fugiat. Contraria autem furtis illuc ſpectat, vt domino ſit ſpes inueniendi quod amiſerit, & ſeruus rapere aliquid aufugiens formidet.

ASC. IPSA dies &c.) Ex ſuperſtitione veterum quam Heſiodos exactius deſcripſit, docet quoſdam dies ex reſpectu lunæ, & potiſſimum dum luna eſt quinta, alios felices, ſed infelicitatem poëticis figmẽtis probat vt poëticum & fictitium innuat. Ordo eſt. Ipſa luna quæ .ſ. dominatur multis terrenis dedit alios dies felices operum .i. in operis perficiendis, alio, id eſt diuerſo ordine, hoc eſt ſecundum diuerſum ordinem, & numerum facit diuerſitatem felicitatis ac infelicitatis. Fugæ igitur quintam ſup. lunam quia ſupple orcus, id eſt inferus ab vrgendo dictus quaſi vrgens, pallidus, quia vmbrarum dominus, & Eumenides .i. furiæ infernales. ſatæ ſup. ſunt tum .i. tunc .ſ. luna quinta, & terra creat, id eſt procreauit (niſi hoc dicit, qui eadem eſt malignitas quia olim crearat, vt quinta luna quaſi ſemper procreare videatur) creat in quam partu nefando, id eſt deteſtando, Cœum, Iapetum, & Typhoëa, ſæuum, id eſt immitem & impium, hoc eſt gigantes illos, & fratres. ſ. Otum & Ephialtem coniurator. i. qui coniurauerãt reſcindere, id eſt reſecare, & ſcindendo diſrumpere cœlum (& quidem tempore giganteo vide commentarios. Subaudi, qui nam Virgilius ſæpe relatiuũ ſubticet, vt j. Æneid. dicit enim tee, Vrbs antiqua fuit, tyrij tenuere coloni, ſubaudi quam. Eſt in ſeceſſu longo, locus, inſula portum. Efficit obiectu laterum. Eſt locus, Heſperiam graij cognomine dicunt, ſubaudi quem vel quam) Qui .ſ. fratres gigantes ſunt conati ter imponere pelio. i. illi monti Theſſaliæ, oſſam, id eſt alium montem non longe diſtantem, atque inuoluere, id eſt voluendo ſuper ingerere oſſæ, ſcilicet Pelio iam impoſitæ, Olympum. i. montem illum in confinibus Theſſaliæ, frondoſum, quia arboribus conſitum, ſed pater. i. Iuppiter, diſiecit, id eſt proſtrauit fulmine ter .ſ. toties quoties, conſtruxerant, montes extructos .i. extra alios in altum accumulatos vt cœlum pertingerent, innuit ergo monſtra omnia quinta luna naſci. Septima ſupp. luna felix eſt poſt decimam .i. proxime ad decimam quæ felicior adhuc eſt, aut ſeptima poſt decimam. i. decimaſeptima eſt felix. i. opportuna, & .i. ſimul ponere. i. ad ponendas vites, & domitare boues prenſos. i. captos pro eo q eſt præhenſos, & addere telæ licia Noua. ſ. luna eſt melior. i. opportunior fugæ .ſ. faciendæ, & eſt contraria furtis, quia facit eum furto deprehendi, quæ ſuperſtitioſa ſunt, ſed poëtarum eſt etiã ruſticis credita interdum iolere, vt Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles, hyberni &c.

COEL. RHOD. ERAT in manibus nuper Maronis Georgic. lib. j. eo, gratior nobis q Columellæ teſtimonio poeta hic vt in alijs ſũmis ita & agricolationis diſciplinam carmine potentem fecit. Quo nomine eum pleriq; omnes bene literati, approbãtq. obſeruant, veluti ναῶν ἱερά .i. templorum ſacra. Ita eſt doctrina multiſarius, & morum ſanctitudine præcellens. Ibi ergo hoſce verſus legebamus, vbi lunarium ratio dierum pertractatur.

Septima poſt decimam felix, & ponere vites,
Et prenſos domitare boues, & licia telæ
Addere.

Quæſitum diu & anxie in eruditorum ſcholis, quid ſit quod poëta nobilitarit, Septima poſt decimam felix. Seruius multa quidem affert, ſed quia dictorum rationes minus protulit, poſteris amplius quærendi curam iniecit non mediocrem. Nos ergo quæ apud cœleſtium rerum peritos obſeruauimus, hinc iam attexere pergemus. Illud autem traditur primum, Lunæ calorem eſſe imbecillem prorſus, adeo vt nequaquam ita vnquam augeſcat, vt ſiccitatem queat inducere. ceterum ad humefactionem vſque modo progredi. Vnde, & illud conſecutione quadam manifeſtum, pro luminis copia, & ea eo etiam caloris corpora humectari. Conſimiliter ad defectum tendente lumine, humectationis detrimenta fieri, & caloris. Sciendum, & illud: luna priore dichotomia excalfacere plus atque humectare quam ſequenti, ratione (vt præteriuimus) augeſcentis aut decreſcentis luminis. Ex ijs deprehendere periti rerum increſcentis lunæ ſpacia eſſe plantationibus velut decretiora, quoniam humoris exuperantia ſemen madeſcens celerius vendicet incrementa. Vbi vero deteritur lumen, cædi optime materiam, quæ areſcat tunc, attenuetur ue: propterea nec carie compuiteſcat. Quamobrem apud Maronem, cum ſeptima poſt decimam nominatur, neutique decimam ſeptimam intelligi poſſe. quamuis id non obuiat interpres. Hanc ſi quidem ponendis vitibus incommodam cenſeri, propè in confeſſo eſt, ob luminis detrimẽta. Verum probabilius id, aut ſeptimam ſignificari, quæ ſit poſt decimam prima, & melior, id eſt quartamdecimam, quæ dies comprobari omnium calculis poteſt, luna tum plenam faciente vſurationem, aut dies collaudaſſe duos, credamus poëtam agricolationis peritiſſimum, ſeptimum ac decimum, ſed hunc eo amplius. Septima vtique luna dimidio orbe cæſa conuiſitur. Decima amphicyrtos. i. vtrioque gibboſa. Et vtrobique humor affatim, caloŕq; e radicibus affundi facile poteſt. Quod vero ſeptimadecima die ſubuectari in aream fruges, poëta Heſiodus prodit, non aliunde videri natum poteſt, quod item ex Procli interpretatione liquet, quam quod à circumacto lunari orbe protollentur ſe rè ventorum afflatus euentilandis frugibus per accommodi. Scire tamen licet, M. Manilium Aſtronomicon quarto, ſeptimam poſt decimam ex Maronis imitatione, pro decimaſeptima accepiſſe, ſic enim de Cancri partibus ſcribit.

Prima rapit, nec ter quinta clementior vrſus,
Septimam poſt decimam luctum, & vigeſima portat.

In collectaneis Rei ruſtice apud Græcos ita legi, Eſſe qui ſtatuant, augeſcente modo luna plantationi incubendum, tendente vero in damna lucis, haudquaquam. Alij ab quarta in octauamdecimam recte plantari autumant. Nec deeſſe, qui ab decima ab viceſimam quippiam fieri id genus vetent, ὅπως μὴ τὸ φῶς αὐτῆς συμμειωθῇ τοῖς φυτοῖς. Illa vero rectior obſeruatio, luna inferna permeante id agere, ſupra terram autem poſita, cædere materiam.

Adeo)

SERV. ADeo) Valde. Terentius, Adoleſcentem adeo nobilem. [Melius ſe nocte dedere) Per noctem melius noſtro obſequuntur labori. Nocte autem non eſt aduerbium, ſed nomen ablatiu.q. caſus, adeo vt ei Horatius iunxerit præpoſitionem: vt, Vt iugulent homines ſurgunt de nocte latrones. nam aduerbium Noctu facit, ſicut Diu. Saluſtius, Diu noctuque laborare, feſtinare. [Sole nouo) Oriente die, & Sole adhuc recenti, necdum feruenti. [Irrorat) Illuſtrat. Aut ſimpliciter irrorat. matutino .n. tempore ros cadit. Et dicit hoc loco, & die, & noctu inſiſtendum labori. [Eous) .i. Lucifer, de quo etiam Cinna in Smyrna ſic ait, Te matutinus flentem conſpexit, Eous. Et flētem paulo vidit poſt Heſperus idem. [Arida prata) Iam matura. [Tondētur) Secantur. [Noctes) Accuſatiuus pluralis. [Non deficit) Non deſerit. Vnde & qui deſerunt exercitum ad hoſtes tranſeuntes, defectores vocantur. [Seros ignes) Nocturnus. [Faces inſpicat) Incidit ad ſpicis & ariſtarum imaginem. [Arguto) Sonoro, ſtridulo. [Aut dulcis muſti) Vulcano decoquit humorem. Hypermetrus verſus eſt, vnde & ſequens à vocali inchoat. Bene autem ait. [Decoquit humorem) .i. rem ſuperfluam, ſicut ſupra poſuit, Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba. [Aheni) Vaſis in quo coquitur vinum. [Et tepidum) Dicitur, quia quod bullis, quaſi tremere videtur. [Aheni) Ex ære facti.

Multa adeo: gelida melius ſe nocte dedere,
Aut cum ſole nouo terras irrorat eous.
Nocte leues ſtipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
Arguto coniux percurrit pectine telas;
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et folijs vndam tepidi deſpumat aheni.

ASC. MVLTA adeo) Docuit quotu quæque luna peragi volūt, at nunc docet etiam noctu quædam peragenda vt ſunt collectio ſtipularum & ſectio fæni in loco arido, deſpumatio vini dum coquitur atque, id genus alia, poſt quæ oſtenſurus eſt quæ ſub calore, & quæ ſub frigore peragenda ſunt, quæ vero noctu fieri vult humorem amant. Ordo eſt. Adeo .i. valde multa dederunt .i. exhibuerunt ſe operandi.ſ. melius nocte gelida.i. ſubfrigida & humida, ſupp. quam ſub æſtu diurno aut quæ dederunt ſe melius cum.i. quando Eous.i. lucifer matutinus, irrorat.i. ſoperfundit in morem roris ſole nouo.i. iam recens orto, aut nondum orto ſicut res noua dicitur quia nondum vſi ſumus. Stipulæ.i. culmi leues.i. fragiles & aridi tondētur.i. ſecantur melius nocte quam.ſ. diurno tempore & prata arida tondentur melius nocte, quia humor noctis lentus .i. laxans & lentificans aut lente decidēs non deficit .i. non obſumitur, aut noctis accuſandi eſt caſus vt ſic lentus humor non deficit.i. deſerit noctis.i. ipſas. Et qdē.ſ. vindemiator peruigilat .i. totam noctem, vigilat & inſpicat .i. in formam ſpicarum incidit acuto ferro.i. cultro faces.i. tedas, ad ignes ſeros luminis hyberni .i. quo hyberno tēpore vti conuenit. Eſt autem duplex ſenſus, aut inſpicat ad ignes .i. vt faciat ignes, in hyeme, aut peruigilat ad ignes, ſed veriſimilius eſt poëtam voluiſſe ipſum tunc incidere faces quibus vtatur in hyeme. Et coniunx ſupp. eius ſolata longum laborem cantu, .i. quę in ſolatium laboris ſui cantat, percurrit interea.ſ. dum maritus inſpicat faces, telas.i. texturam exercet arguto.i. ſubtili aut ſtridulo pectine.i. eo texendi inſtrumento per cuius medium ſubtegmen trahitur, aut decoquit .i. purgat & abſumit, Vulcano .i. igni humorem muſti.i. vini noui dulcis. Licet autem muſtum ſic nouum vinum, tamen nō continuo vt recte dixeris dulce muſtū ita recte dixeris dulce nouum vinum, (hic aūt verſus eſt hypermeter.i. abundans in menſura, vnius ſyllabæ quem ferè dum Maro facit abundans ſyllaba per vocalem in principio ſequentis poſitam abſumitur, vt hic tumorem. Et &c. & pro.i. deſpumat folijs vndam.ſ. ſuperabundantiam & inundationem aheni, tepidi.i. mediocriter feruentis.

SERV. CEres) Frumentum. (Medio æſtu,) Id eſt, per diem, quando æſtus eſt. [Nudus ara, ſere nudus) Sic Heſiodus, γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν, γυμνὸν δ' ἀμάασθαι, id eſt adeo ſereno cœlo vt veſtimentis non egeas. Sanè quidam poſt hoc hemiſtichium dicitur ſubſecutus, Habebis frigora febres. Nam non dicit nudum eſſe debere, quaſi aliter non oporteat aut poſſit, ſed ſub tanta ſerenitate dicit hæc agenda, vt & amictus poſſit cōtemni. [Hyems ignaua colono) Quæ ignauum reddit colonum. [Parto) Parato. [Agricolæ plerunque fruuntur) Dicit agricolas per hyemem his frui quæ æſtate parauerint. Plerunque autem dicit, quia dicturus eſt aliqua quæ ruſticus etiam hyeme poſſit efficere. [Genialis hyems) Conuiualis, voluptuoſa. Nam quoties voluptati operam damus, indulgere dicimur Genio. Vnde, & econtrario habemus in Terent. Suum defraudans Genium. Genium autem dicebant antiqui naturalem deum vniuſcuiuſque loci, vel rei, aut hominis. [Curaſque reſoluit) Quieſcere facit a labore, & curis. [Preſſæ carinæ) Oneratæ. [Cum iam portum tetigere) Dat comparationem de nauigantibus, quòd ſicut illi expleta iam nauigatione, & poſitis in ſicco nauibus lætantur, & epulis vacant, ſic etiam ruſtici finitis completiſque æſtiuis laboribus hyeme conuiuia celebrant, & à curis ſoluuntur. [Impoſuere coronas) Aut re vera coronas, aut ſpiras funium accipimus. [Sed tamen, & quernas glandes) Sunt aliquæ deriuationes ex vſu magis quam ex ratione venientes. vt quernus, ficulnus, ilignus, colurnus, à corylo, ilhce, ficu, quercu. [Cruenta) Matura. Cruenta autem ideo, quia matura, cruoris colorem imitantur. [Pedicas) Laqueos quibus pedes illaqueantur. [Auritos lepores) Maiores aures habentes, vt Horatius aliter ait, doctum & auritas fidibus canoris Ducere quercus. Senſum audiendi hītes. [Balearis fundæ) Hiſpanicæ, à balearibus inſulis Hiſpaniæ, vbi inuenta eſt funda.

At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara: ſere nudus, hyems ignaua colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti conuiuia curant.
Inuitat genialis hyems, curaſque reſoluit,
Ceu preſſæ cum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
Auritoſque ſequi lepores: tum figere damas,
Stupea torpentem balearis verbera fundæ,
Cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudunt.

ASC. AT rubicūda, &c.) Docuit quę noctis humorem poſtolāt nunc quę, & calorem, & ſerenitatem ſubiungens quædam quæ hyberno tempore oppor tune fiant. Ordo igitur eſt. At, id eſt ſed Ceres rubicunda.i. matura, ſuccinditur.i. ſecatur, æſtu, id eſt tempore calido, & diurno, quod illic fit vbi ſtipulas ſorſum, amputant, nec ſtraminum (vt dicunt) vſum expoſtulant, & area, id eſt, locus ad trituram frugum, vt prius patuit extructus terit fruges toſtas, id eſt deſiccatas calore ſolis, medio æſtu, vt .ſ. paleis & tunicis facilius exuatur. Ara nodus.i. tempore quo à pluuia nudus eſſe poſſis, cum nulla ſit, quia hyems.i. tempeſtas pluuiola ac hyberna, eſt ignaua.i. nihil gnauans.i. boni operis faciēs colono.i. agricolæ. Agricolæ.n. fruuntur plerunq;.i. plurimum, parto.i. rebus acquiſitis cum labore frigoribus.i. tempore frigoris, hoc eſt tēpore hyberno, & ipſi læti.i. exhilarantes ſe curant inter ſe mutua conuiuia, quia hyems genialis.i. genio, hoc eſt deo naturæ concedens & indulgere cohortans, inuitat .i. allicit agricolas ad lætius viuendum, & reſolui curas.ſ. eorum, qua ceteris temporibus inſerendis, & colligendis frugibus habent, ceu.i. tanquā, aut velut nautæ ſup. reſoluunt curas, cum carinæ preſſæ.i. compreſſæ ſtipatæq. mercibus tetigere iam portum, aut preſſæ.i. tempeſtatibus & procellis ad ſcopulos alliſæ, quia poſt pericula dulciſſimus eſt portus, & ipſi nautæ læti impoſuere puppibus coronas tanquam .ſ. victricibus tempeſtatum, aut potius in ſigna quod large potaturi ſint, quia id facturi vina crateraſq. coronant. Sed tamen tempus eſt nunc.ſ. in hyeme, ſtringere.i. decerpere, aut ſtringendo ramos decutere glandes quernas .i. quercubus creſcentes, & baccas,

eas.i.fructus in morem bacarum lauri illius in arboris.cuius grana ab ebrietate præſeruant,& oleam, & myrta .i. fructus myrtorum,cruenta.i.cruoris eacreationem fœdantia,tempus etiam eſt tunc ponere gruibus pedicas.i.laqueos pedum, & ceruis retia,& ſequi .i. ſectari, & venari lepores, auritos .i. quibus magnæ ſunt aures pro modulo corporum, tempus etiam eſt tum .i. tunc, figere.i.tranſigere,& iaculari,damas,& ſtupea verbera .i. flagella, & thordes ex ſtupa factæ balearis.i. Hyſpanicæ fundæ .i. quia baleares, in eatremis Hiſpaniæ oris plurimum valent , torquentur .i.exercentur,aut complicantur, tunc cum.i.quando nix iacet alta, & cum flumina trudunt glaciem.i.cum glacies ſupernatat aquis impetuoſis.

CVM nix alta iacet,glaciem cum flumina trudũt) In Rom. lib. Tegit, vna tamen corrupta litera : ſed,Iacet omnino melius. VARIA LECT.

Quid tempeſtates autumni,& ſidera dicam?
Atque vbi iam breuior dies , & mollior æſtas ;
Quæ vigilanda viris ? vel cum ruit imbriferum ver ,
Spicea iam campis cum meſſis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.
Sæpe ergo, cum flauis meſſorem induceret aruis
Agricola,& fragili iam ſtringeret ordea culmo ,
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi,
Quæ grauidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent; ita turbine nigro
Ferret hyems culmumque leuem, ſtipulasq. volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum;
Et fœdam glomerant tempeſtatam imbribus atris
Collectæ ex alto nubes ; ruit arduus æther ,
Et pluuia ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit. implentur foſſæ ; & caua flumina creſcunt
Cum ſonitu ; feruetque fretis ſpirantibus æquor.

Oderunt . operi laus eſt imponere curam .
Turpe ſed hinc prohibere manum , incumbe labori .
Forſitan ad ſtudium torpentia pectora vertes .
Dum partas oſtendis opes, virtutis adeptus
Nomen & æternum laudis decus, viuere quæſo .
Arte para victum , violare aliena nefandum eſt .
Hac ſuperis æquandum eas incumbe labori .
Ne pudeat pudor hic multos inhoneſtus egentes
Secum habet , auget opes fiducia , qua melior res .
A ſuperis nouit . prob rerum inſana cupido
Prophanis muſa ſa luce, iam nulla pudoris
Cura,iacet paſſim longe poſt terga relictus .

SERV. QVid tempeſtates autumni) Verno,& autũnali tẽpe fiũt tempeſtates, quãdo nec plena æſtas eſt, nec plena hyemis . Vnde medium,& confine vtriuſque temporis ex coniunctione contrariarum rerum tempeſtates efficit. Sanè ſciendum vltimas partes iam autumni , quàm veris ſignificare, quibus ſunt procellæ, ꝙ de autumno, hic indicat verſus, Atq; vbi iam breuiorq. dies , & mollior æſtas de vere hic, Spicea iam campis cũ meſſis inhorruit . Deinde ait . [Ruit) .i. præcipitatur,in fine eſt . Et in hoc talis eſt ſenſus , Quid dicam, quantum oporteat ſolicitum,& ſtudioſum eſſe agricolam tempore autumni , & veris ? [Vigilanda viris) Vigilanter prouidẽda. [Spicea meſſis)Spicos de maturis frugibus abuſiue dicimus . Nã proprie eſt ſpicus,cũ per culmi folliculum.i.extremum tumorem, ariſtæ adhuc tenues io modum ſpeculi eminent.[Inhorruit) Intremeſcit . [Frumenta lactentia) Adhuc tenuia, & lactis plena . Sanè ſciendum Varronem in libris diuinarum rerum dicere.Lactantem deum eſſe,qui ſe infundit ſegetibus,& eas facit lacteſcere . Et ſciendum inter lactantem, & lactentem hoc intereſſe , quod Lactans eſt,quæ lac præbet : Lactens cui lac præbetur.[Flauis)Maturis.[Et fragili culmo).i.quæ io fragili culmo erant. [Stringere)Secaret . vt,Hic vbi denſas Agricolæ ſtringunt frondes Omnia ventorum concurrere) Inter ſe : vt , Mutati tranſuerſa fremunt.[Sublime expulſam eruerent) Per ſublime portarent erutam ſegetem.[Turbine nigro)Tempeſtate noxia.Horat. Hic niger eſt,hunc tu Romane caueto.[Culmumq. leuem)Culmus dicitur ipſe calamus , ſtipulæ vero folia quæ ambiunt culmum . [Agmen aquarum;) Impetus : vt , Leni fluit agmine Thybris. Eſt autem hic Ecbaſis poëtica ad deſcribendum tempeſtatem . [Collectæ ex alto nubes) Ab Aquilone,qui vtique de alto flat .i. a ſeptentrione,& tempeſtates grauiſſimas facit . Nam auſter humilis eſt . vt, Mundus vt ad Scythiam, Riphæasque arduus arces Conſurgit,premitur , Libyæ deuexus io Auſtros . [Ruit arduus æther) Tonitribus percrebat: vt, Cœlique ruina. [Caua flumina) Profunda,& alta . Lucan.Rutubamque cauum [Fretis ſpirantibus)In motu poſitis.Alibi : Qua vada non ſpirant,nec fracta remurmurat voda.

ASC. QVID tempeſtates autumni, &c.) Poſtquam docuit poëta agricolæ nullo tempore ceſſandum eſſe , ſubtiliter infert cauſam eius rei,quia nullo tempore res agraria tuta eſt, quolibet.n. tempore tempeſtates oriri & calamitatem facere poſſunt , quocirca ne ſegnitie torpens egeſtatem incurras , monet eum totis viribus anniti, quam rem ex Heſiodo tranſtulit , qui fratrem ad grauitatem cohortatur his verbis ſic tranſlatis .

Heſiodus ad laborem inuitans.

Ergo age frater ades generoſo ſanguine Perſe
Neu fuge fraternos monitus , operare laborem .
Inuideat tibi dira fames , ſpicaq; recenti
Alma Ceres ornata caput , ſua dona miniſtret .
Sic tibi plena domus ſegnem crudelis egeſtas
Opprimit , hunc homines odere ſemperq; ſequuntur
Torpentes ſimilem fuco , cui ſpicula ſurgunt
Horrida diſtenſumq; fauis conſumit edendo
Semen apum , piger ipſe ſedet vetatq; laborem .
Tu modo curam operi quantum potes adijce frater
Horrea ſic rumpunt meſſes , ſic copia rerum ,
Sic pecus augetur , ſic tu mortalibus . & dijs
Gratus eris , ſegnes animos & inertia torda
Tu celeris duce te , paulatim torruit illo
Dijs inuiſus , homo cui mens intenta rapinis ,
Inuigilat , neque enim ſemper felicia ducant .

hæc, & plura notatu digniſſima illic,

Quia ergo non ſemper felicia durant , nec pulchra meſſis ſemper horrea rumpit prudenter infert poëta tempeſtatum incertitudinem quæ omni tempore oriri poſſunt , vt nunquam ſecurus, & nunquam ocioſus ſit agricola . vtitur autem in principio figurata interrogatione dicens . Quid dicam tempeſtates autumni,& veris ? q.d.id fruſtra fecero cum etiam in æſtate quando minus ſperantur ſæpe ſuboriantur , vnde declarat multis verſibus quorum ordo & explanatio eſt . Quid.i.ad quid dicam tempeſtates autumni.i.quæ fieri ſolent tempore autumnali,& quid dicam ſidera.ſ.tempeſtatem tunc concitantia. Atque quid dicam tempeſtates ſup.eius temporis vbi.i.in quo ſup. eſt iam breuior dies .ſ. quam in autumno,& æſtas mollior.i.minor,& exilior,aut æſtas .i.calor eſt mollior.i.delectabilior,quia frigus vrgentius,hoc eſt in bruma,quæ ſup.eſt vigilanda.i.vigilando trãſigenda,quia breuiſſima tempeſtas eſt,aut quæ eſt vigilãda.i.vigilanter proſpicienda,quia tempeſtatis plena, vel quid dicam tempeſtates, & ſidera ſup.tẽporis,cum.i.quando,vel in quo, vel imbriferum.i.aſſiduis imbribus madẽs (vnde September quaſi ſeptimus ab imbre , hoc eſt Martio dicitur) ruit.i.præceps cadit in agro, & quid dicam tẽpeſtates, & ſidera quæ fiunt cum meſſis ſpicea.i.iam in ſpicas formata inhorruit.i.rigida,& aſpera facta ſit campis i.in aruis,& cũ frumenta lactantia.i.lactis plena,& dulcia ac mollia adhuc turget .i.inflantur, & augeſcunt in ſtipula.i.culmorum ſtirpe adhuc viridi .i. in hoc veris , & in principio æſtatis ? q. d. id fruſtra fecero cũ tunc tetræ ſint tempeſtates,& potius dicendum ſit de his, quæ præter opinionem oboriri poſſunt, vnde ſubdit . Ego vidi ſæpe omnia prœlia.i.certamina,& ex diuerſo concurſus ventorum concurrere .i. conuolui,cum agricola induceret meſſorem flauis aruis.i.in arua ariſtis maturis flaueſcentia.i.cum iam inſtaret tempus meſſis quo minime ſperantur venti,& maxime obſunt,quia grana excutiunt,& cum ipſe iam ſtringeret.i.velleret,aut ſecaret hordea fragili culmo i.habentia culmum fragilem propter ariditatem quæ eſt maturis frugibus,quæ .ſ. prœlia ventorum,eruerent .i.eruebant,aut eruere poſſent imis radicibus ſegetem grauidam .i.oneratã grauis expulſam ſublime.i.in altum. Magna ergo vis ventorum qui eruunt radicatam,& grauidam ſegetem, & vidi ꝙ hyems.i.tempeſtas pluuioſa ferret.i.auferret ita culmum leuem & ſtipulas volantes, ferret dico turbine.i agitatione ventorum nigro.i.nubilo.Immenſum.i.abundantiſſimum,& ſine mẽſura,agmen.i.impetus aquarum venit.i.deſcendit , aut decidit etiam ſæpe,

pæ, cœlo .i. cœlitus & nubes collectæ glomerant .i. in globi, aut glomeris formam præcipuâ: ex alto .ſ. aëre tempeſtatem fœdam .i. immundam & nociuam, atris imbribus .i. propter atros imbres, æther arduus .i. ſuperior aër in nubem collectus ruit .i. præceps cadit & diluit .i. madefacti & irrigat ingenti pluuia, ſata læta .i. pinguia & pro .i. labores boum .i. quæ laboer boum & fertilitate terræ iam parata erant .i. Foſſæ implentur, & flumina caua, quia ſiccitate exhauſta creſcunt cum ſonitu (bene cum ſonitu, qa nnu inſtrumentum, ſed cum comitantia ſignificantur, non.n. ſonitu, ſed aquis creſcunt, verum dum creſcunt, ſonitus fit aquarum præcipitantea dcſl ſcentum) creſcunt ergo cum ſonitu, & æquor .i. mare ante planum & æquum feruet .ſ. fit feruidum, & quaſi ebulliens. vnde fretum dictum volunt cum feruet, cum tranquillum eſt æquor, fretis .i. fluctibus feruentibus, ſpirantibus .i. procellas exeitantibus, aut in motu exiſtentibus.

OMNIA ventorum concurrere prœlia vidi) In Rom. lib. Conſurgere, habetur. Sed Concurrere, caſtior lectio cognoſcitur. VARIA LECT.

SERV. Coruſca Fulmina) Coruſcātia: vt, Sibila lambebant linguis vibrātibus ora. [Molitur) Agitat, & iacit. [Terra tremit) Terræmotus efficit. Vel tremit terra, Termere vi, & pauent hi qui terrā colūt. [Humilis pauor) Qui humiles reddit, vt, Pallidus morbus. [Ille flagrāti Aut Athō, aut Rhodopen) Secundum Epicureos per tranſitum loquitur qui dicunt fulmina non iudicio deorum, ſed ex nubibus fieri, nam montes quid neceſſe fuerat fulminari? Athos autem mons eſt Græciæ, Rhodope mons Thraciæ. [Aut alta ceraunia) Montes ſunt Epiri, a crebris fulminibus dicti. Vnum enim fulmen quod colorat, aliud quod trāsfigit, aliud quod afflat, vt eſt, Ex quo me diuum pater, atque hominum rex Fulminis afflauit ventis. [Ingeminant auſtri) Repetunt ſuos flatus venti. [Plangit) Reſonare facit. Alij legunt, Plangunt. vt ſit, nemora & littora plangunt .i. reſonant. [Hoc metuens, cœli menſes & ſidera ſerua) Id eſt duodecim ſigna quibus menſes cognoſcimus. [Sidera) Autem vel tempeſta es, vel planetarum motus. Sciendum autem, vt diximus, de planetis quinque, duos eſſe noxios, Martem & Saturnum, duos bonos, Iouem & Venerem: Mercurius vero talis eſt, qualis ille cui iungitur. Vnde etiam fingitur miniſter eſſe deorum, quod eorum obtemperat poteſtati. Hinc eſt quod dicit. [Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes) Id eſt vtrum in Septentrionalem, an in Auſtralem partem inclinetur, an cui planetarum cohæreat, vt qualitatem Mercurij ex illo poſſis agnoſcere. Cyllenius autem ignis propter ſtellam Mercurialem dicitur, quia in Cylleno monte Arcadiæ dicitur natus eſſe Mercurius. [Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet;) Id eſt nocens. Frigidus, ò pueri, fugite hinc, latet anguis in herba. Ideo autem hoc dicit, quia Saturnus deus pluuiarum eſt. Vnde etiam ſenex fingitur, nam ſenes ſemper nouimus eſſe gelidos, hic autem in Capricorno facit grauiſſimas pluuias, & præcipue in Italia. Vnde, & Horat. ait: Seu tyrannus Heſperiæ Capricornus, vnde, & in Scorpio grandines. item in alio fulmina, in alio ventos. Vnde præcipit non ſcire debere, in quod ſe ſignum recipiat ſidus Saturni. Sanè perite ait. [Receptet) Vt ex frequentatiuo verbo nobis oſtenderet Saturnum bis ad vnumquodque ſignum reuerti, quod alij planetæ minime faciunt. Solus enim eſt qui & longius à Sole diſcedat, & bis ad vnumquodque ſignum recurrat. [Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes) Ordo eſt, in quos orbes cœli erret Cyllenius ignis. Et bene erret, nam planetæ vocant ἀπὸ τῆς πλάνης id eſt, ab errore. Nam interdum, ad auſtrum, interdum ad Septentrionem plerunque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur.

Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremit, fugere feræ: & mortalia corda
Per gentes humilis ſtatuit pauor. ille flagranti
Aut Athos, aut Rhodopen, aut alta ceraunia telo
Deijcit. ingeminant auſtri, & denſiſſimus imber.
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens cœli menſes, & ſidera ſerua;
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet;
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

ASC. IPSE pater) Continue exequitur tempeſtatis inſolitæ grauitatem, monēs agricolam, ne à tali obruatur, ſignorū, ac planetarū naturas, & ortus, atq; occaſus obſeruet, non vt impediat cœli ſæuitiam, ſed vt frumentū cuius meret, aut protegat, aut precibus hauriat. Poſſem quæ ab alijs dicta ſunt repetere, ſed breuitati ſtudens ordinem ſic poſuero. Ipſe .ſ. Iupiter, pater qui iuuans pater dr̄, & imbrium ac fulminū præcipue potens creditur, molitur .i. cum mole, & pondere excitat in media nocte nimborum .i. tēpeſtatum, aut in media nocte .i. caligine & obſcuritate, nimborum .i. nubium ventis commixtarū molitur dico fulmina, dextera .ſ. manu coruſca .i. coruſcante, ac rutilia, qua motu .i. impetu fulminis, & tonitrui maxima terra .i. pars maxima terræ tremit, & feræ .i. belluæ, ſilueſtres, & indomitæ, fugere .ſ. priuſquam terræ tremeret, quia tempeſtatem imminere preſagientes, abdunt ſe in ſpeluncas ſuas (vnde non ab re tēpus mutauit poëta dicens, tremit & fugere) & pauor humilis .i. humiles efficiens (quia vt dr̄ in Heyra Terent. Profecto hoc ſic eſt, vtputa omnibus nobis vt res dant ſeſe. ita magni, atq; humiles ſumus, ergo in tanta calamitate, & fulminatione nimirum humiles ſumus) aut pauor ſtrauit per gētes humilis .i. humilitas, aut humi verſantes cum tonitruo in ſublimi ſiant corda mortalia .i. mortalium animos. Ille .ſ. Iupiter deijcit .i. deorſum iactendo fulmina percutit, telo .i. iaculo fulminis triſulci flagrant .i. ardenti, aut Athon montem illum Macedoniæ, aut Rhodope, mōtem illum Thraciæ, aut Ceraunia montes altiſſimos Epiri, continuo fulmine (quod Græce ceraunos dicitur) concuſſos, alta .i. ſublimia auſtri .i. auſtrales, venti ingeminant .ſ. ſe, aut multiplicantur, & imber denſiſſimus ingeminant, ſup. ſe & nemora plangunt, nunc .i. aliquando ingenti, vento & littora plangunt nunc .i. viciſſim ingenti vento. Tu ergo metues hoc .ſ. ne talis tempeſtas te imparatum obruat, ſerua menſes cœli .i. duodecim ſigna commenſurata certis licet non æqualibus ſpacijs, & ſidera .i. influentias ſiderum, & ſerua quo .i. in quam partem cœli .i. aut ad quorum coniunctionem, aſpectum ſtella Saturni frigida .ſ. ab effectu receptet ſe, & in quos orbis .i. circulos & ſphæras cœli ignis cyllenius .i. Mercurius erret, aut cœlo .i. per cœlum quod cum planeta ſit ei proprium dicitur cum tamen nihil minus ferundum Plintum planetis erret.

NIMBORVM in nocte) Sunt quidam libri antiquiſſimi in quibus, Nymborum noctr, abſque, In legatur. Sed Nymborum innecte, vt in Mediceo, & pleriſque alijs haberetur. lōge numeroſius, & elegantius mihi videtur. [Aut Atho, aut Rhodopen) In Rom. lib. in Mediceo, & aliquot alijs antiquis, Athon, ſcriptum eſt refragante ſyllaba.

SERV. IN primis venerare deos) Poſt hæc cognita da præcipue operā ſacrificijs, qbus tempeſtates, & pluuiæ poſſint repelli, & mire hoc ſtatim ſubiunxit, quia occurrebat, quod prodeſt tempeſtates futuras videre? Et bene ait. [In primis) Præcipue & ante omnia. nam alia neglecta pn̄t hr̄e emendationem, tempeſtas adueniens, niſi ante præuideris, vniuerſa ſubuertit. [Annua ſacra refer Cereri) Anniuerſaria magna,

In primis venerare deos; atque annua magnæ
Sacra refes Cereri, lætis operatus in herbis
Extremæ ſub caſu hyemis, iam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina,
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus vmbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
Terque nouas circum felix ea hoſtia fruge,
Omnis quam chorus, & ſocij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,

ſicut in Æn. Annua q̄ differre nefas. Et Ambarnala ſacrificium dicit. [Lætis operatus in herbis) Aut dans operam cōuiuijs i aut, poſtquam opera cuncta compleueris. [Extremæ ſub caſum hyemis) Circa fine hyemis, antequā ver incipiat. [Iam vere ſereno) Ver pluuiale tempus eſt. ſed circa finem incipit eſſe ſerenum. Dicit ergo. Vere ſereno, vt ſit iam tunc & ver & ſerenum [Tunc agni pingues) Subaudi ſunt, qui

Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos,& carmina dicat.

qui aut epulis, aut ſacrificijs ſunt apti. [Molliſſima vina) Carentia aſperitate, & defæcata. [Denſæ in montibus vmbræ) Quia tunc incipiunt arbores frondeſcere. [Tibi) In honorem tuum,& in tuam gratiam. [Cui tu lacte fauos,& miti dilue Baccho).i.cui tu liba de lacte,melle, & vino, Nam ſuperfluum eſt quod quidam dicunt,contra religionem dixiſſe Virgilium,licere Cereri de vino ſacrificare. Pontificales nanque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia cuius ipſi vtuntur exemplo, Cereri ne nuptias facturi eſtis? quia qui? temeri nihil allatum intelligo. non eſt huic loco contrarium, nam aliud eſt ſacrificium aliud nuptias Cereri celebrare, in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur. quas præſentia ſui pontifices ingenti ſolẽnitate celebrabant. Alij hunc locum aliter accipiunt, vt. [Miti Baccho) Non ſit ſeptimus caſus,ſed datiuus,& duo numina intelligimus, Liberi, & Cereris, nam ſupra quoque ait, In primis venerare deos, vt ſit ſenſus, cui Cereri, & miti Baccho fauos lacte dilue.i. ei a ſacrifica melle,& lacte permixtis. [Felix hoſtia).i. fœcunda. Et dicit Ambaruale ſacrificium, quod ſæpe de porca fœcunda, & grauida fieri conſueuerat,vel felicem dicit, cuius ſacrificio,& immolatione fœcunditas agrorum merebatur. [Omnis quam chorus) Chorus proprie eſt coæuorum cantus atque ſaltatio. [Cererem clamore vocent) Inuocent dari copiam frumentorum. [Torta redimitus tempora quercu).i. habens in memoria victu priorem,a quo Cereris reuocatus eſt benignitate. Nam olim homines glandibus veſcebantur. [Det motus incompoſitos).i. ſaltationem aptam religioni,nec ex vlla arte venientem. Saluſt. Saltare elegantius,quam neceſſe eſt probe. [Carmina dicat) Hymnos.

ASCENSIVS.

IN primis venerare deos) Quia ergo metuenda eſt tempeſtas nociua,nec opibus humanis propelli poteſt, imploranda docet deorum auxilia,quod & Heſiodus hortatur vbi tranſlatus eſt his verbis.

Thure pio venerare deos, iiſ tempore in omni
Et munde, & pure liba, cum clara niteſcit
Sole dies, aut cum nox circumfuſa tenebris.
Abſcondet terras caſta torrenda ſub igne
Hoſtia mactetur hymnos cane, thura miniſtra,
Vt tibi dij faueant diuerſaq; copia rerum.
Hinc tibi naſcatur multis vt ex omnibus ipſe,
Subeuntia, non vt vina germane rapina.

Hæc ille.

Poëta autem noſter docet etiam modum ſacrificandi, & tempus dicens venerare in primis, id eſt ante omnia deos atque refer, id eſt iterum offer Cereri magnæ,id eſt agricolis,quia ſuus cuique deus magnus eſt, annua ſacra, id eſt ſacrificia quæ quotannis fieri debent, tu inquam operatus, id eſt iam operans, id eſt ſacrificans (vnde Prop. Cynthia iam noctes eſt operata decem: & Horat. Vnico gaudens mulier marito Prodeat iuſtis operata ſacris) In herbis lætis,ſub caſu, id eſt in ipſo caſu extremæ hyemis,& vere ſereno,id eſt tempeſtate verna ſerena exiſtente, hoc eſt in fine hyemis, & in principio veris, quia agni ſunt ſupple tunc pingues, & vina ſup ſunt tunc molliſſima.i. ſuauiſſima, & decocta nec tamen pendula, nec acerba, aut acetoſa ſomni ſunt tunc dulces, quia minor ſollicitudo eſt agricolis, & profundior etiam ea temperie ſopor, & vmbræ ſunt tunc denſæ in montibus, quia arbores, frondibus opacæ ſunt. Cuncta pubes, id eſt multitudo pubeſcentium, agreſtis.i.ruſtica adoret tibi.i ad tuum iuſſum, aut commodum, aut domi tuæ. Cererem.ſ.deam frugum. Cultu dilue.i. miſce,& tempera fauos.i. mella lacte,& Baccho miti ſuaui,hoc eſt muſto,& hoſtia felix.i.aut eximia, qa porcus dicitur eximius,bos intactus, ouis lecta quæ ſacris conuenit, aut læta & pinguis, aut ob felicitatem, & fertilitatem habendam mactanda est.i. ducatur non trahatur, ter, quia ternarius religioni maxime accommodatus eſt,circum nouas fruges adhuc.ſ.in agro exiſtentes quam.ſ hoſtiam omnis chorus.i.multitudo pubeſcentium,& canentium,& omnes ſocij.ſ. laboris aut vicini ouantes.i.me dioctiter læti,comitentur & vocent clamore, Cererem.i. deam frugum cum frugibus,aut ipſas fruges,in tecta.i. horrea ſua.i. clamando, & inuocando deam mereantur colligere fruges in horrea ſua,neque quiſquam ſupponat ariſtis maturis falcem.i. cultrum meſſorum qui incuruus eſt, ante, id eſt priuſquam ipſe redimitus tempora.i. habens tempora capitis ſui redimita, quercu torta.i. in torquem conuoluta in morem coronæ, aut ſerti, quod propter glandem ex quercu Cereri ſacrificantes geſtant det.ſ. Cereri motus incompoſitos.i. ſaltationes quibus in ſacrificijs vtebantur neque corporis pars ceſſet & immunis ſit à te ſacra,incompoſitos autem dicit, vt non ad voluptatem,ſed ad religionem pertineant, aut vt ruſticorum notet morem, & dicat carmina.i. hymnos.

Atque hæc vt certis poſſimus diſcere ſignis,
Aeſtusque, pluuiaque, & agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua luna moneret,
Quo ſigno caderent auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ, propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
Littora miſceri, & nemorum increbreſcere murmur.

SERV. MEnſtrua luna) Vnde & μήνη dicitur. [Caderent auſtri) Deſinerent venti. Ex hoc etiam loco prognoſtica ſunt tranſlata de Arato,pauca de multis. [Ventis ſurgentibus) Flare incipientibus, Vnde econtrario, Cum venti poſuere.i.flare deſierunt. [Aut freta ponti) Littora pelagi,quæ feriuntur fluctibus. Duo autē dicit naturalia, Futura.n. tempeſtate,& ante ventum fluctus mouetur,& fragor auditur ex ſiluis, arcana quadam ratione naturæ. [Aridus fragor) Sonitus qualis ſolet fieri ex aridis,cum franguntur arboribus. Ergo aridus crinitus. omne.n.quod aridum eſt,cum frangi ceperit crinitū efficit ſonum. Fragor etiam à fractarum rerum nominatus eſt ſonitu. [Aut reſonantia longe Littora miſceri) Ἀπὸ τὸ αὐτό.i.bis idem,dixit. [Miſceri) Autem,perturbari. vt,Miſcet agens telis. magni ſunt propius ſtabulis,à ſtando.ſ. dictis, vnde ſtantium ſunt,ſicut cubilia cubantium. (Prope nomen datiuo iungitur, vt prope eſt dominus omnibus inuocantibus eum, inde propius aduerbium, hic etiam dandi caſui iunctum eſt. Prope præpoſitio accuſatiuo,ſicut proxime aduerbium. Saluſtius: Proxime Hiſpaniam Mauri ſunt) Continuo ventis ſurgentibus.i. dum venti ſurgere tentant,aut de propinquo ſurrectura ſunt freta.i.vndæ,ponti.i.maris, agitata.i. commota, incipiunt tumeſcere.i.inflari, & fragor aridus.i. qualis eſt in aridis frondibus incipit audiri in altis montibus, aut littora reſonantia lõge.i.q longe ſtantes percipere poſſent,incipiunt ſup. miſceri.i.perturbari,& murmur nemorum incipit, ſupp. increbeſcere.i. crebrum fieri,aut eſſe,quæ omnia ſigna ventorum ac turbinum ſunt à Plin.diligentes annotat, vt Beroal. in Seruium annotauit, cuius verba ſunt.Si Seruius curioſe, penſiculateq. annotaſſet prognoſtica tempeſtatum, quæ à Virg. referuntur. quæ exequitur Lucanus,quæ enumerat Plin.profecto non dixiſſet bis idem dici a poëta in expoſitione carminis Maroniani. Nanque aliud eſt. Haud dubie fragor in montibus,rumor in mari, aliud ſonitus littorum, aliud mugitus nemorum, proinde ad expoſitionem Virgilianam, prognoſticorum ſubiungemus verba Plin. ex lib. 18. quæ ita apertæ,ita eleganter enarrant dicta poëtæ,vt ab interprete nullo apertius, elegantius ue poſſint enarrari. Verba Plinij ſunt hęc,eſt & aquarum ſignificatio. Mare ſi murmurauerit intra ſe ventum prædicit,ſi idemidem,& hyemem,& imbrem littoris, ripæque,ſi reſonabunt tranquilla aſperam tempeſtatem, & mox paulo,ſæpe & ſilentio mare intumeſcit,flatusq. altius ſolito iam intra ſe ventos fatetur, Equidẽ,& montiū ſonitus,nemorumq. mugitus prædicunt tempeſtatem. Hæc verba Plin. adeo poëtæ carmini

ASCENSIVS.

ATQVE hæc vt certis &c.) Poſtquam docuit tempeſtatem metuendam,& ſacris auertendam,aut ſedandam, docet certis ſignis noſcitandam. Non enim ruſtici omnes Saturni curſus,curſuumq. ſignificationes noſcere poſſunt,quo circa cõfugit ad naturalia,quæ in rebus notis ſunt prognoſtica, atque iudicia, quæ ex Arato ferè deprompſit. Ordo autem eſt. At vt nos.ſ.agricolæ,poſſimus noſcere certis ſignis hæc.ſ.ſequentia,videlicet & æſtus.i.vehementes calores,& pluuias,& ventos agentes.i.impellentes frigora,ipſe pater.ſ.rerum Iupiter ſtatuit.i.conſtituit ſignificandum quod Luna menſtrua.i.menſium conſtitutrix moneret.i.indicaret,quo ſigno auſtri.i. illi venti ex meridie flantes,caderent.i.ceſſarent, & quid.i.quod ſignum,aut quam rem, agricolæ videntes ſæpe,ſup. contigere,tenerent armenta.i. boues, quibus

carminibus conueniunt adeo quadrant, vt alter ab altero mutuatus eſſe videatur, & Lucanor Virgilium vt arbitror imitatus talia quoque ipſe tempeſtatem præſagia recenſet in quinto ſcribens.

Sed mihi nec metus nemorum nec littoris ictus.

Et paulo poſt,

Turbida teſtantur conceptos æquora ventos.

Si marmora ponti conſulimus toto verrente mari. Hæc ille.

VARIA LECT. ATQVE (hæc certis poſſimus dicere ſignis) In Rom. lib. Poſſemus dicere, legitur. [Quid ſæpe videntes) In antiquis aliquot exemplaribus. Quod, habetur, lectio à Seruio agnita. In Rom. tamen, & in Mediceo, Quid indiffinitum.

SERV. IAm ſibi tũ curuis male temperat vnda carinis) Sciaſ, ſiquidem in pelago eſſe grauiſſimã tempeſtatẽ cum mergi ad littora confugiunt. Poëtice autem ait, Iam ſibi tum vnda male temperat curuis carinis. i. ſibi non parcit, ſed creſcit in perniciem ſuam, nam in carinam nam ſcindendam conſurgit. [Clamoremq. fer.) .i. ſi cũ clamore reuertuntur, nam plerunque plura dicit ſigna, è quibus vnum non ſufficit, ſed omnia animaduertenda, vt, Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce, Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena. [Marinæ Fulicæ) Ad diſcretionem fluuialium. [Altam ſupra volat ardea nubem) Ardea dicta eſt quaſi ardua, quæ cum altius volauerit, ſignificat tempeſtatem. Lucanus:

Aut ſiccum quod mergus amat, quodq; auſa volare
Ardea ſublimis pennæ confiſa natante

[Præcipites cœlo labi) Sequitur vulgi opinionem, non .n.

Iam ſibi tum curuis male temperat vnda carinis,
Cum medio celeres reuolant ex æquore mergi,
Clamoremq́ue ferunt ad littora; cumq́ue marinæ
In ſicco ludunt fulicæ, notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi: noctiſq́ue per vmbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus,
Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq́ue, Zephyriq́ue tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis; atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
Anguſtum formica terens iter; & bibit ingens
Arcus; & è paſtu decedens agmine magno
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.

natæ ſunt eum, & tunc eis hydrum iratus dedit, qui veſcitur ranis. [Bibit ingẽs Arcus) Sequitur uerum vulgi opinionem. [Coruoꝝ exercit.) Multitudo.

A S C. IAm ſibi tũ curuis) Docet alia tempeſtatum prognoſtica dicens, vnda .ſ. maris, male .i. non temperat .i. parcit ſibi, quia concutit ſe, & collidit carinis curuis .i. ventribus nauium iã .i. tunc, cum .i. quando, mergi .ſ. aues a mergendo dictę reuolant celeres ex æquore medio, vbi .ſ. futuram noſcunt tempeſtatem, & ferunt clamorem ad littora .i. cũ clamore volant ad littora & cum fulicę .i. aues illę marinæ .i. in mari verſati ſolitæ, ludũt in ſicco .i. in arena littoris, & cum ardea auis nota deſerit paludes notas, in quibus piſcari ſolet, & volat ſupra altam nubem. Tu videbis etiã ſæpe ſtellas, hoc eſt impreſſiones, & faces ſtellis ſimiles, labi .i. decidere, & percurrere cœlo .i. per aërem vento impellente qui ſtatim in terras, ac maria diſcenſurus eſt, & videbis longos tractus flammarum .i. flammas in longum tractas albeſcere à tergo per vmbras noctis, quia interdiu videri nequirent: Et tu videbis paleam leuem .i. deſiccatam, & frondes caducas volitare .i. per aëra ferri, aut videbis plumas nantes .i. ſupernatantes colludere .i. in morem ludentium agitare nũc huc, nunc illuc occulta vi ventorum in ſumma aqua. In quibus locutionibus ex more qualibet rem certam narrantium ponitur ſecunda perſona etiã ſingularis numeri pro qualibet, hoc eſt pro quolibet, aut quibuſlibet, præſente vel præſentibus, vt etiam Æneid. 4. Migrantis cernas, totaque ex vrbe ruentes Cernas inquam, ſi adſis, & non magis tu, quam quilibet alius. Sed reuertamur ad ordinem, At .i. ſed, cum .i. quando fulminat .i. fulmen cadit de parte boreæ illius venti, trucis .i. terribilis, hoc eſt ſeptentrionali regione, & cum domus euri, qui ab oriente flat, quæ pro & zephyri, qui ab occidẽte donat, tunc, ſup. omnia rura natant .i. aquis obruuntur, & inundantur, foſſis .i. aquarum receptaculis exiſtentibus plenis, ita ꝙ amplius capere non poſſent. Noue tamen dicuntur rura natare, cum aquæ natantur, ferantue aquis, aut ſuper aquam, aut aërem vnde forte accipit rura pro his, quæ in rure ſunt, ſicut de Pado dictum eſt, ꝙ cum ſtabulis armenta trahit. Aut reciproca eſt illis ſenſus ſicut in quibuſdam aliis, vt ſicut dicimus flores ſpargi ſuper lectum & lectum floribus, ita dicamus aquas natare ſuper rura & rura natare aquis. Sanè legendum putem. Eurique zephyriq. &c. & non Eurique, & zephyri, nullius .n. neceſſitatis eſt addere particulam, &, cum particula, q., alibi ſæpe longa legatur, vt Æn. 4. Liminaque, lauruſq. dei, totuſque moueri, &c. Atque tunc omnis nauita .i. nauta, legit .i. colligit dum ſtringit vela humida ex pluuia .ſ. quæ ſubſecuta eſt, imber nunquam obfuit .i. nocuit imprudentibus .i. valde prudentibus, aut prudentiam ſua his prognoſticis impudentibus, aut nunquam nocuit imprudentibus .i. incautis, & vt Galli dicunt non præauiſatis, hoc eſt non præmonitis quia omnes admonẽtur præuijs ſignis, quam expoſitionem approbat quæ ſequitur. Nam vt grues aëriæ .i. in altum ſe collentes, aut aerei ferè coloris, ſi gere illum .ſ. imbrem ſurgentem .i. orientem, aut venturum, imis .i. declioris vallibus, aut bucula .i. vacca, aut iuuenca ſuſpiciens cœlum .i. ſuꝭ ſum aſpiciẽs quod illi naturæ non eſt, captauit auras, naribus patulis .i. ſemper & multum patientibus, aut hirundo auis nota arguta .i. canora, aut ſtridula pennis circumuolitauit lacus, & ranæ cecinere in limo querelam veterem .i. à multis annis eis conſuetam

omnia prudenter à poëta dicenda ſunt. Quod autem videmus è cœlo ſtellas quaſi labi, ἀναθυμιάσεις ſunt ignis ætherij, quæ fiunt cum vehementior ventus altiora conſcenderit, & trahere exinde aliquas particulas cœperit, quæ ſimulant caſum ſtellarum. Nam ſtellæ cadere non poſſunt, quarum natura eſt vt ſtent ſemper, vnde & ſtellæ vocantur. Sanè ſciendum eſt ab illa parte ventum ſaturum, in quam ille ignis ceciderit. [Colludere plumas) Moueri Terentius. Congruum iſtum maximum in aqua ſinito ludere .i. moueri. Virg. Ludere prudentes pueros. [At boreæ de parte trucis cum fulminat) Hoc vult dicere, vbique ingentes efficit pluuias ad iſtis ventis muta tempeſtas. [Nunquam imprudentibus imber obfuit) Alij iã vacare volunt, alij augentibus habere ſignificationem, vt ſit, Nunquam imber obfuit valde prudentibus, quæ res valde non ſunt idonea. Vnde melius eſt ita intelligere, Nunquam imber obfuit non ante prouiſus, tam clara ſui dat ſigna, vt. [Imprudentibus) Ignaris accipiamur, nam hoc dicit, Nunquam neſcienti nocet imber, quia ſe ſignat ante venturum, & ſcimus leuiora eſſe mala, quæ ex opinione contingunt. [Aëriæ fugere grues) Aeri coloris, aut altum volantes. Dicit autem grues de vallibus fugere, non pluuiam de vallibus ſurgere. [Aut bucula cœlum Suſcipiens, patulis) Hic locus omnis de Varrone eſt. Ille enim ſic,

Tum liceat pelagi volucres, tardaq; paludis
Cernere inexpleto ſtudio certare lauandi.
Et velut inſolitum pennis infundere rorem:
At arguta lacus circumuolitauit hirundo,
Et bos ſuſpiciens cœlum (mirabile viſu)
Naribus aërium patulis decerpſit odorem.
Nec tenuis formica cauis non euehit oua.

De rana. [Et veterem in limo ranæ cecinere querelam) Fabula duplex eſt. Nam, vt Ouid. dicit, Ceres cum Proſerpinam quæreret, ad releuandum ſitim acceſſit ad quendam fontem, tunc eam Lycij ruſtici à potu prohibere cœperunt, & conturbantes pedibus fontem cum contra eam emitterent turpem naribus ſonum, illa irata eos conuertit in ranas, quæ nunc quoque ad illius ſoni imitationem coaxant. Sed hoc non eſt valde aptum. Nam illa magis inſultatio fuerat, quàm querela, & pœnam ſacrilegij iuſte pertulerunt. Vnde magis Aeſopus eſt ſequendus qui dicit hoc; Cum Iuppiter omnibus animalibus reges daret, & ranis, ni fallor, colendum breuiſſimum lignum dediſſet, illæ quæſtæ & aſper

tam (niſi ad fabulam retuleris) & formica terens anguſtum iter .i. callem, aut viam extulit ſæpius tectis penetralibus .i. arcanis, & quæ ipſa ſola penetrant oua .ſ. ſua vetita .ſ. ne madeſiant, & ingens .i. valde magnus arquus .ſ. cœleſtis quam irim vocat, bibit .i. attrahit materiam nubis & exercitus .i. grex coruorum decedēs è paſtu magno agmine .i. turmatim, aut agminatim. increpuit .i. crepitum fecit & ſtridorem, alijs denſis .i. coniunctis, quia comitatus volant, & quaſi conneais alijs.

VARIA LECTIO.

IAM ſibi tum curuis) In Rom. lib. Iam ſibi tum à curuis, legitur vna plus præpoſitione. [Et veterem in limo) In libris aliquot antiquis. Aut veterem, legitur. In vulgatis, &, vtrunque procedit.

EVANESCIT primo quoque tempore iris, quia generatio eius eſt in materia iam deflua. Quippe vbi primo eleuatus vapor diu perſtat prius, quàm frigore extrudatur calidum ſurgens, & denſetur in nubem. Vbi vero iam nubes eſt, diu perſeuerat, nec ſtatim reſidēt partes vt conuertantur in aquam. Verum vbi id obuenerit, non diu poſt inſequitur pluuia. Quia vero concipitur iris in portionibus aquoſæ nubis, quæ iam ad ima feruntur, tā diu apparet, donec appluat iam, quam ob rē deficit mora. Hac de cauſa vel imperiti eadem hora ingruere præſagiunt pluuiam. qua ſeſe oſtentarit iris, quæ vbi euaneſcere incipit vertitur in pallorem, viſunturq. in nubibus virgæ in terram ruentes deſcendentes, quia tūc deſluit roratio per guttas grandiores. Quod de pluuiæ diximus præſagio, lucem inferet (opinor) Virgiliano verſiculo & bibit ingens arcus, Georg. 1. Quem locum per incuriam plerique negligunt. Meminit etiam Seneca Nat. Quanquam, inquit, non eaſdem vndecunque apparuerit, minas affert, a meridia ortus magnam vim aquarum vrbet vinci enim non potuerunt vehementiſſimo ſole, tantum eſt illis virium ſi circa occaſum refulſit, rorabit, & leuiter impluet, ſi ab ortu circa ne ſurrexerit, ſerena promittit. Ex ijs etiam clarius ſe aperiunt Plautini ſales ex Curculione, de anu vini vas exiccante. Ecce autem bibit arcus, pluet credo hercle hodie. Item apud Elegiarum poëtam legimus. Cæruleus pluuia cur bibit arcus aquas?

SERV. IAm variæ pelagi volucres & quæ Aſia circum Dulcibus in ſtagnis rimātur prata Cayſtri) Hæc vera lectio, & ſenſus talis eſt, Iam varias pelagi volucres, & eas quæ circū prata rimantur in dulcibus ſtagnis Cayſtri videas certatim largos humeris infundere rores. Nā ſi Iam variæ legeris ſenſus nulla ratione procedit. Cayſtrus autem Aſiæ fluuius eſt. Aſia vero palus. Vnde fecit Aſia prata. Et de palude Aſia, A longa eſt, nā de prouincia corripitur: vt, Europa atque Aſia pulſus, & eſt Homericus verſus ἀσίῳ ἐν λειμῶνι καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα. [Rimantur prata) Paſcuntur in pratis, cibum per terræ rimas requirentes. Nam rimari hinc tractum eſt a porcis, qui glandes rimantur de rimis terrarum. [Et ſtudio geſtire lauandi) Geſtire eſt lætitiā ſuam corporis habitu ſignificare, nam vt homines verbis lætitiam ſuam exprimunt, ita aues corporis geſticulatione. Incaſſum autem ideo ait, quia plumarum compoſitio aquam minime ad corpus admittit. [Rauca) Pluuia voca improbas voces. Rauca contra naturam ſuam. Et. [Vocat) Poëtice, ait, non.n. vocat, ſed denunciat pluuiam. Et notandum corniceem, & rauca voce, & ſolam, pluuiam prædicere: Coruos vero ſerenum & pluuias & voce tenui, ac puriſſima contra naturam ſuam, vt, Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces [Teſta cū ardente viderent) Propter vilitatem noluit dicere Lucernam, nec iterum Lychnum, ſicut in heroico carmine: vt, Dependent lychni. Ardius vero in his libris eſt ſtylus, ſicut diximus ſupra. [Putres concreſcere fungos) Nam, vt dicit Plin. cum aer humidus eſſe cœperit, fauilla quæ cum fumo ſolet egredi, prohibita aeris craſſitate in lucernis reſidet, & quaſdam velut fungorum imitatur imagines. [Nec minus ex imbri ſoles) .i. ſerenitates. Et verſa vice dat prognoſtica quibus agnoſcamus ex tempeſtiuo cœlo ſerenitatē futuram [Aperta ſerena) Aer enim denſatur nubilo, & rareſcit ſereno: vt, Denſet erant quæ rara modo, & quæ denſa, relaxet. [Nec fratris radijs obnoxia ſurgere Luna) Obtuſa ſubaudi à ſuperioribus, nā hoc dicit. Nec tamen Luna videtur obtuſa, quæ eſt radijs Solis obnoxia, nam vt dicunt phyſici, ab eo accipit lumen. [Tenuia) Proceleuſmaticus eſt pro dactylo, quam ob rem quotieſcunque facit Virgilius, ſeruat locum Synizeſi, vt tenuia. Item, &

Iam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lauandi.
Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Et caput obiectat querulum venientibus vndis.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſciuere hyemem, teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radijs obnoxia ſurgere luna,
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetydi Halcyones: non ore ſolutos
Immundi meminere ſues iactare maniplos
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solis & occaſum ſeruans, de culmine ſummo
Nequidquam ſeros exercet noctua cantus:
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus;
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa leuem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: quà ſe fert Niſus ad auras,
Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces,
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe folijs ſtrepitant. iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulceſque reuiſcere nidos.

Genua labant. [Dilectæ Thetydi Halcyones) Ceyx filius Luciferi habuit vxorem Halcyonem, a qua cum prohibitus iſſet ad cōſulendum Apollinem de ſtatu regni, naufragio periit. Cuius corpus cum ad vxorem delatum fuiſſet, illa ſe præcipitauit in pelagus. Poſtea miſeratione Thetidis & Luciferi cōuerſi ſunt ambo in aues marinas, quæ Halcyones vocantur. Sanè ſciendum eſt, quod cum de muliere dicimus, Hæc Halcyone facit, cum de auibus, hic & hæc Halcyon, hi & hæ Halcyones. Iſtæ aut aues nidos faciunt in mari media hyeme. Quibus diebus tanta eſt tranquillitas, vt penitus nihil in mari poſſit moueri. Inde & dies ipſi, Halcyonia nominā tur. [Non ore ſolutos) .ſ. manipulos. Alij. [Solutos eſſe ore) Accipiunt .i. nimium patenti. [Immundi) Aūt, Luto gaudentes. Hora. Et amica luto ſus [Magis ima petunt) Deprimuntur ad valles. [Nequidquam ſeros exercet noctua cantus) .i. non. Perſius:

Nequidquam fundo ſuſpiret nummus in imo. Item Virg.

Et ſummo clypeus nequidquam vmbone pependit.

Noctua aut auis eſt lucifuga, quę ſignificat pluuiam ſi cecinerit poſt ſolis occaſum. De hac autem talis eſt fabula Nyctimene poſtquam cum patre concubuit, & agnouit facinus eſſe in ſiluis ſe abdidit, & lucē refugit vbi deorum voluntate conuerſa eſt in auem, quæ pro tāto facinore omnibus auibus eſt admirationi. [Sublimis in aere Niſus rex Megarenſium pater Scyllę, de quo Plinius in Bucolicis diximus. [Pœnas dat) Aduerſante ſibi patre Scylla eiuſdē Niſi filia, quæ patri ſuo abſciſſam comam purpuream Minoi obtulit contra patrem pugnanti, & inde auem conuerſa eſt, quas aues dicit nunc diſcordes nimis eſſe inter ſe. [Fugiens) Patrem, ſcilicet. [Æthera) Aerem. [Atrox) Crudelis & imitis. [Stridore) Sonitu alarū. [Tum liquidas corui preſſo ter gutture voces, Aut quater ingeminant) Plin. in nat. hiſt. dicitur coruos eſſe obliuioſos, & plerunque minime ad nidos ſuos reuerti, ſed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad ſuos nidos quæ vermes poſſint creare, ex quibus, relicti eorum pulli aluntur interdum. Horum obliuionem probat etiam ex rebus, quas cum abſconderint, derelinquunt, quod etiam Muſtellæ dicuntur efficere.

IAM varias &c.) Eandem rem proſequitur oſtendens videlicet A S

delicet alis tempeſtatum ſigna, quæ hoc ordine patebunt, Tu videas .i. videre poſſis, eſt autem ſecunda perſona, pro quauis iam, ſcilicet imminente pluuia, quam arcus pluuialis collegerat volucres peragi .i. in mari verſari ſolitas, & inp.eas quæ rimantur circum .i. per circuitum Aſia prata .i. Aſiana quæ adiacent Aſiæ paludi quæ in Mœonia eſt non longe à Cayſtro, & ideo addit in dulcibus ſtagnis Cayſtri, ſcilicet fluuij in Mœonia. (Declinatur autem hic Cayſter, aut Cayſtrus quo Seruius vtitur, nam græca in ros apud nos vtrunque habent, vt Teucer & Teucrus, &c.) Tu videas in quam has volucres dictas infundere certatim .i. cum certamine, humeris .i. humeros ſuos largos rores, id eſt aſpergines, ſeu aſperſiones aquarum prius hauſtarum. & videas eas, obiecta nunc, id eſt aliquando, fretis, id eſt mari ferenti caput, ſcilicet ſuum, & ſe immergere, & nunc .i. aliquando currere in vndas, & geſtire .i. geſtu ſuum deſiderium indicare, ſtudio, id eſt cupiditate lauandi .i. vt lauentur, aut lauandi, ſupple ſe, & id incaſſum, id eſt fruſtra, quia fruſtra laborioſe quæritur, quod non grauis, & abundanter offerretur, ſed tum ita ſe lauant volucres ſunt pluuiæ proximæ, quod libentius dixero quam Seruianum commentum, & cornix improba .i. improbanda, aut inſatiabilis vocat, tum .i. tunc plena voce pluuiam, & ſpatiatur ſecum ſola .i. ſine aliarum auium comitatu, in ſicca harena, & obiectat caput querulum, quaſi dicat garrulum, vndis venientibus .i. ſurgentibus. Ne nocturna quidem, recitat prognoſticum ex inanimis, hoc eſt ea igni ſumendum dicens. Nec puellæ quidem, id eſt ne etiam puellæ carpentes, id eſt deducentes penſa nocturna .i. lanam, quam noctu carpunt penſum, referendam neſciuere, id eſt ignorauere, hoc eſt bene ſciuerunt, quia duę negationes, vt ſunt, nec neſcire æquipollent affirmationi, hyemem, id eſt futuram tempeſtatem pluuialem ab hyo, quod eſt pluo dictum, cum, id eſt quando, ipſæ viderunt oleum ſcintillare, id eſt ſcintillas quaſi inie cta aqua emittere, & cum viderent fungos, id eſt fungorum figuras ex fuligine, concreſcere, id eſt ſimul naſci. [Nec minus) Poſtquam docuit varia indicia, ac ſigna futuræ hyemis, ſeu tempeſtatis, docet ſigna ſerenitatis dicens ea non minus certa eſſe, quam ſi hyemis. Ordo autem ne prolixus ſim eſt. Nec minus, id eſt pariformiter poteris proſpicere, id eſt præuidere ex imbri, id eſt pluuia præuia, hoc eſt poſt imbrem Solis .i. apparationem ſolis, & ſudiatem, & pro, id eſt ſerena, ſcilicet tempora, aut loca cœli & aeris aperta, id eſt nullis nubibus cooperta, & in poteris non minus cognoſcere, ſcilicet iam dicta ſignis certis, id eſt infallibilibus. Nam neque acies, videtur tunc ſtellis obtuſa .i. ſtellæ non videntur tunc habere aciem obtuſam, nec Luna obnoxia radijs fratris .i. Phœbi, hoe eſt ſolis cui obnoxia eſt, quia ab eo illuminatur, videtur ſurgere, id eſt oriri, tum, id eſt tunc obtuſa, nec tenuia vellera lanæ .i. lanuginis arborũ populi, aut ſpinæ videntur tunc ferri per cœlum, & Halcyones, ſcilicet aues in mari tempore ſummę tranquillitatis nidificantes ob quam rem dicuntur dilectæ Thetidi, id eſt, nymphæ illi ac deæ maris non pandunt, id eſt explicant in littore pennas, ſcilicet alarum ſuarum, & ſues, id eſt porci immundi, id eſt obſcœni & cœno gaudentes ac fœdi non meminere, id eſt non meditantur iactare ore, ſcilicet ſuo maniplos pro manipulos, id eſt faſciculos ſtramentorum quanti manibus comprehendi ſolent, ſolutos, id eſt diſſipatos ore, ſcilicet ſuum. Poteſt enim his conſtrui) At, id eſt ſed nebulæ petunt magis ima, & ita humiditas aeris vincitur ſolis radijs vnde naſcitur ſerenitas, & ipſæ nebulæ recumbunt campo, Et noctua auis ex noctu volare ſolita, ſeruans, id eſt obſeruans occaſum Solis ante quem non euolat exercet nequidquã, id eſt non, quaſi ſit nequaquam tantus ſeros, id eſt ſerotinus cantus, Et Niſus auis illa in quam Niſus Megarenſium rex conuerſus fingitur, & Halietus dicitur, apparet ſublimis, id eſt altus, & per ſublime volans in liquido aere, & Scylla, ſcilicet filia Niſi dat pœnas, quia profligatur a patre pro capillo purpureo, id eſt purpurei coloris quem pater conſecratam habebat, Quacunq;, ſcilicet parte, illa, ſcilicet Scylla fugiens, ſcilicet patrem Niſum ſecat, id eſt ſulcat. & diuidit aera pennis, ſcilicet alarum, ecce, quaſi dicat de repente & improuiſo Niſus inimicus, ſequitur ſupple eã, eaſtens inimicus ſupple cum magno ſtridore, & quia ſupple parte. Niſus fert ſe ad auras, id eſt aperte volat, illa, ſcilicet Scylla fugiens, ſcilicet Niſum leuem, id eſt celerem, ſecat raptim, id eſt celeriter æthera, id eſt ſublimem aerem pennis, ſcilicet ſuis. Tum, id eſt præterea corui ingeminant ter, aut quater gutture rauco, voces liquidas, id eſt præter morem claras, vt facile ſerenitatis indicium agnoſcas. & ipſi læti ſæpe in altis cubilibus, ſcilicet, arborum, aut rupium ſtrepitant in folijs, inter ſe neſcio qua dulcedine, ſcilicet vocis. præter ſolitum, id eſt vltra quam ſolet eis vox dulcis eſſe niſi ſit, Neſcio qua dulcedine, ſcilicet temporis ipſi læti crepitant inter ſe iuuat, id eſt delectat ſupple eos reuiſere progeniem paruam, id pullos, quæ pro, id eſt, nidos dulces. Ideo autem dulces quia progeniem continent, & hoc imbribus actis, id eſt tranſactis. Mire exprimit naturam coruorum quibus pullorum eſt obliuio niſi ſerenitate commoneantur.

VARIA LECTIO.

NEC minus ex imbri ſoles) Antiqui aliquot libris, Ex imbres, legunt. [Sublimis in aere Niſus) In Romano libro, In æthere. Sed omnino melius In aere. Inter ſe folijs ſtrepitant) In Mediceo, & antiqui fere omnibus exemplaribus legitur, Inter ſe in folijs.

Haud equidem credo, quia ſit diuinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.
Verum vbi tempeſtas, & cœli mobilis humor
Mutauere vias, & Iupiter humidus auſtris
Denſet, erant quæ rara modo; & quæ denſa relaxat,
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt, hinc ille auium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ouantes gutture corui.
Si vero ſolem ad rapidum. lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidijs noctis capiere ſerenæ.
Luna reuertentes cum primum colligit ignes;
Si nigrum obſcuro comprenderit aera cornu.
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem;
Ventus erit, vento ſemper rubes aurea Phœbe,
Sin ortu in quarto (nanque is certiſimus auctor)
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluuia, ventiſq. carebunt,
Votaq. ſeruari ſolent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

SERV. Haud equidem credo) Proponit ſibi quæſtionem acerrimam, & de intima philoſophia quam tamen tota in facilitate diſſoluit. Nã quærit cur homines, quos conſtat eſſe prudentiores animalibus per ſe non ſentiant qualitatem aeris futuram, ſed eam magis ex alijs animalibus colligant. Et hoc dicit, homines prudentiam habere naturalem, & ſuo iudicio poſſe vel lætos eſſe, vel triſtes, quę res in hæc animalia cadere minime poſſunt, quę nihil ſuum habentia, naturam aeris ſequuntur: & pro eius qualitate aut læta videntur aut triſtitia, nec prædicere aeris naturã videntur, ſed eam vel proſperam, vel aduerſam aduenientem ſequuntur. Nos vero & læti inter nubila eſſe poſſumus, & in ſerenitate ſoliciti. [Aut rerum fato prudentia maior). Non eſt illis diuinitus conceſſum ingenium, nec prudentia, quæ eſt maiore rerum fato. Aubi, Metus omnes, & inexorabile fatum. Subiecit pedibus. [Iupiter) Aer, vt Horat. Manet ſub Ioue frigo Venator. [Auium concetus) Commiatus cantus id eſt ſymphonia. [Læte pecudes) Aeris ſerenitate gaudentes. [Solem ad rapidam) Velocem. Et notandum, hæc ſigna magis fida, & ſubtiliora eſſe, quæ ea ſole & luna colligimus. [Lunaſque ſequentes ordine reſpicies) Non ordinem reſpicies, ſed ordine lunas, id eſt rationabiliter ſolem ſequentes. Luna enim ſolis circulum ſequitur, licet ipſa ſit inferior. Donatus dicit Lunas, noctes accipiendas, ſed male. non enim ſigna quæ dicturus eſt, ex nocte ſed ex Luna colligimus. [Nunquam te craſtina fallet Hora) Hyperbole eſt, ne hora quidem te decipit. [Neque inſidijs noctis capiere ſerenæ) Decipieris. Nam aphæreſis eſt, & ple nunque ſemus nos decipi ſerenitate. [Reuertentes cum pri-

mum colligit ignes;) Cum incipit renaſci. [Obſcuro cornu) Non clare lucens. [Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber) .i. ſi non habuerit pura cornua, & intra eam nigrum aerem videris, erit vbique pluuia, ſicut ſupra, Omnia plenis Rura natant foſſis, atque omnis nauita ponto. [Si virgineum ſuffuderit ore ruborem;) Si forinſecus habuerit ruborem, non de interiori parte, infuderit diceret. [Aurea) Id eſt pulchra: vt, At non Venus aurea contra. [Phœbe).i. Luna. Venit autem ab eo quod eſt Phœbus. Et ſciendum quædam propria nomina fœmininum ea ſe facere, neutrum autem nulla, vt Phœbus, Phœbe: Iulius, Iulia: Tullius, Tullia, non vt appellatiuum, doctus docta doctum. [Sin ortu quarto) Aratus tertiam dicit animaduertendum eſſe lunam, hic quartam non illud improbans, ſed hoc magis probans, nam ad hoc pertinet. [Nanque is certiſſimus auctor Exactum ad menſem) Vſque ad menſis vltimam partem. Vnde & exacti menſes dicuntur, qui circa partum ſunt. [Ipſe in ſequentibus, exactis grauidæ cum menſibus errant. [Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ) Glaucus piſcator fuit de Anthedonæ ciuitate, qui cum captos piſces ſuper herbam poſuiſſet in littore, & illi recepto ſpiritu rurſus mare petiſſent ſenſit quarundam herbarum potentiam, quibus eſus conuerſus eſt in numen marinum. Panopes autem eſt nympha marina. [Inoo) Autem, patronymicum eſt a matre Ino. Melicerta proprium nominis. Sane Ino & Melicerta filius, poſtquam ſunt in numina commutati, græce Palæmon & Leucothoe ſunt appellati. latine Portunus, & mater matuta. His ergo numinibus dicit non ſacrificaturos nautas in littore eis, diebus quibus prædicta ſerenitate aſſuerit, eo quòd ſint in mari ſeruati.

A S C E N S I V S.

HAVD equidem credo &c.) Quia dictum eſt aues, & feras tempeſtatem præſagire eamq; ac hominibus indicare, quæri poteſt quomodo hæc cum homo excellentiſſimo ingenio præditus debeat eam prius percepiſcere, & ceteris animantibus indicare. Ad hoc reſpondet verum quidem eſſe quod nulli animantium diuinius ſit ingenium quam homini, ſed quia homo libertate arbitrij ſui contra influentiam cœleſtem ſe aut lætitia, aut triſtitia, aut alia quauis paſſione afficere poteſt nec naturali inclinatione ſemper obtemperat, ceteræ autem animantes ſolius naturæ atque cœlorum influentiæ habenis cohibire, & rationis expertes non poſſunt non geſtire, & cœlo obtemperare, quocirca imminentem ſerenitate exultant & ſæuitia ingruente mœrent, eo quod ante mutationem aeris mutantur cauſæ, quæ ſunt ſiderum influentiæ, quas belliæ per rationis diſcurſum ad alia non diſtinctæ facillime percipiſcunt, homines q. ſi attenderent non minus ſentirent. Ordo autem eſt. Equidem.i. ego quidem haud.i. non credo, quia ingenium.i. perſpicacitas, & prudentia ingenita, & connaturalis ſit illis. ſ. iam dictis belluis diuinius.i. diuinæ perfectioni aut prouidentiæ conformius, aut quia maior prudentia rerum ſit illis .i. belluis quam ſup. hominibus, fato.i. deorum voluntate, aut neceſſitudine cœlesti, hoc eſt per fatum, quo non ceginitis ablatiuus ex vi comparatiua, vnde non eſſet ſenſus fato.i. quam fatum habeat. Nec quam fatum ſit. Veruntamen Ser. ita intelligi vt ſit aut quia prudentia maior fato.i. quæ maior eſt quam fatum ſit illis diuinitus .i. adeo infuſa. Eſt. n. prudentia maior fato.i. influentia cœleſti, quia ſapiens dominabitur aſtris, vnde dicturus eſt poeta. Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas: Atque metus omnis, & inexorabile fatum. Subiecit pedibus. Itaque ſm Seruium legendum eſt diuinitus vt ſit. Equidem ego haud credo, quod ingenium ſit illis diuinitus, hoc eſt quod habeant ingenium diuinitus infuſum, aut quia prudentia rerum quæ.i. maior fato ſit illis, veruntamen, quia vt dicturus eſt in quarto huius, Eſſe apibus partem diuinæ mentis & hauſtus Aethereos dixere deum nanque ire per omnes Terrasq. tractusq. maris &c. in vj. Aen. de omnibus animantibus, quod Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo, non male forſan legeret quod diceret quia ſit diuinius illis, ingenium .ſ. quam hominibus ſicut Flaccus in primo ſermonum poetis mentem diuiniorem quam ceteris hominibus concedit dicens. [Ingenium cui ſit, cui mens diuinior atq; os Magna ſonaturum des nominis huius honorem, legamos ergo, aut cum Seru. aut ſicut prius expoſuimus. Verum .i. ſed, vbi.i. quo tpe (nam localia, & temporalia aduerbia ferè communiter ponuntur) tempeſtates, & humor cœli .i. aeris mobilis .i. mutabilis, mutauere vias.i. abierunt & alio ſe receperunt, & Iupiter.i. aer humidus, denſet, aut potius denſat (nam denſeo proprie neutrum, aut paſſiuum eſt ab intrinſecus nata paſſione, ſignificat. n. id, quod eſt denſus ſum aut fio, denſo vero actiuum ſignificans denſum facio, vt hic) denſat.i. denſa facit auſtris.i. per auſtros ventos deſiccatiuos ea quæ erant modo.i. paulo ante rara, & relaxat quæ erant denſa, tunc ſup. ſpecies animorum. ſ. brutorum, vertuntur cum qualitate aeris, & pectora concipiunt nunc .ſ. tempore ſerenitatis futuræ alios motus.i. affectus, & alios ſup. concipiebant dum ventus agebat nubila.i. impellebat nubes tempeſtiferas hinc.i. ex hac animorum cum tempeſtate immutatione naſcitur. ille ſ. notiſſimus, & ſuauiſſimus, concentus.i. melodia, aut ſymphonia auium. ſ. concinentium in agris, quod bene addit vt non quæſtus gratia aut victus, ſed naturali influentia citare credas, & hinc ſup. ſunt pecudes læta, & corui ſunt ouantes.i. lætitiam vocalem ſignificantes gutture .ſ. ſuo. quod raucum prius dixit. [Si vero ad ſolem) Docet certiſſima ſigna ex ſolis & lunæ obſeruatione haberi. Prius tamen de lunæ quam de ſolis indicijs loquitur dicens. Vero pro ſed, ſi tu reſpicies ad ſolem rapidum.i. velocem quod illi perpetuum eſt epitheton, vnde, vt Ouid. docet, equus illi ſacrificatur. Ne detur celeri victima tarda deo, & ad lunas ſequentes .i. futuras aut ſuccedentes ordine .ſ. naturali hora craſtina.i. poſtridiana, cuius pridie id feceris, nunquam fallet .i. decipit, te neque capieris.i. decipieris inſidijs ſerenæ noctis quæ .ſ. ſerenitatem diei promittere fallenter videtur. Si cum .i. quando Luna colligit primum ignes reuertentes.i. ſplendorem ſuum.i. ſi poſt nouilunium Luna comprehenderit obſcuro cornu aerea nigrum.i. nimboſum tunc ſup. maximus imber parabitur agricolis.ſ. in agro, & pelago .i. nautis. pelagus frequentantibus. At.i. ſed ſi ſup. Luna ſuffuderit ore .i. forinſecus expreſſerit ruborem virgineum.i. qualis in vultu virgineo eſſe ſolet, cum calorem adhuc plenum habeat tunc ſup. ventus erit, erit Phœbe .i. Luna aurea.i. rutila & pulchra, rubet ſemper vento.ſ. futuro, quia aer denſus, & nubiloſus radios eius in rubedinem trahit. Sin.i. ſed ſi ſup. Luna ibit .i. decurret per cœlum pura .i. ſine nimbo aut circulo denſi aeris, neque obtuſis cornibus, ſed acutis, & hoc ortu quarto.ſ. poſt nouilunium (nam is.ſ. quartus ortus, eſt certiſſimus auctor.ſ. ſerenitatis pronunciandæ quem Aegyptij etiam ſummopere obſeruant) ſi inquam ſic ibit, &.i. tunc totus ille dies, & omnes ſup. qui naſcentur ab illo .i. poſt illum .ſ. quarti ortus vſque ſupp. ad menſem exactum.i. conſummatum carebunt ventis, & pluuia, & nautæ ſeruati .ſ. à ſubmerſione ſolent in littore vota Glauco deo illo marino, & Panopea nymphæ illi marinæ, & Melicertæ deo quoque marino, Inoo.i. Inus filio.

SERV. SOL quoq; & exoriens, & cū ſe condet in vndas) Dicitur. n. occidens ſol ſe in mare tinguere. [Signa dabit) Pluuiæ vel ſerenitatis. [Certiſſima ſigna) De quibus nemini ſit neceſſe dubitare. [Et quæ mane refert) Ortu diei. [Surgentibus aſtris) Superueniente nocte. [Maculis variauerit ortum) Non clara & pura luce reſplendens in ortu ſuo. [Conditus in nubem) .i. ſi orbis eius quaſi concauus fuerit. quod ipſe exprimit dicens, Medioq. refugerit orbe.

Sol quoque & exoriens, & cum ſe condet in vndas,
Signa dabit. ſolem certiſſima ſigna ſequentur,
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:
Suſpecti tibi ſint imbres: nanque vrget ab alto
Arboribusque ſatisque Notus, pecoriſq́ ſiniſter.
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpent radij, aut vbi pallida ſurgit
Tithoni croceum linquens aurora cubile:.
Heu male tum mites defendet pampinus vuas;
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, emenſo cum iam decedet Olympo,

[Vrget ab alto) Imminet & inſiſtit. [Satiſque) Segetibus. [Notus) Ventus, Auſter. [Siniſter) Noxius. [Sub lucem) Orientem luce. [Denſa inter nubila) Operto ſole nubibus. [Diuerſi erumpent radij) Abſcondito ſole, & operto, diuerſi radij per nubem erumpent. [Tithoni croceum linquens aurora cubile) Tithonus frater Laomedontis regis, adamatus eſt ab aurora. Cumque optaſſet prolixiorem vitam conuerſus eſt in cicadam. [Male defendet pāpinus vuas)

Id eſt

Profuerit meminiſſe magis. nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colore.
Cæruleus pluuiam denunciat, igneus euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſceriter igni:
Omnia tunc pariter vento, nimbiſque videbis
Feruere, non illi quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat conuellere funem.
At ſi, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: fruſtra terrebere nimbis;
Et claro ſiluas cernes aquilone moueri.

Id eſt non defendes, nam decuſſis pampinis etiam vim grandinis patitur. [Emenſo) Olympo) Peruiſo & perluſtrato cœlo, cum iam deſcendet ad occaſum. [Profuerit meminiſſe magis) Ideo magis quia à ſole veniente veſpertina ſigna, meliora ſunt. [Cæruleus pluuiam denunciat) Breuiter collecta concluſio. [Omnia tunc pariter vento) .i. vbique, & pluuiæ & venti erunt. [Feruere) Aeſtuare, & impleri. Cuncta hæc erunt in occaſu conſideranda. [Me nocte) Gratiorem ſenſum fecit, interpoſita ſuæ perſonæ commemoratione, nam hoc dicit, nulli ſe ſuadere illa nocte nauigare. [At ſi cum referetq. diem, condetq. relatum) Hoc ad futuræ ſerenitatis pertinet ſignum, nam ſi de ipſo die dicas, de quo præmiſit, dulciſſimum eſt. [Claro aquilone) Sereneſico, quia eſt & nubilus, ſicut ferè omnes venti, Horatius, Albus vt obſcuro deterget nubila cœlo. Sæpe Notus, neque parturit imbres perpetuos.

ASC. SOL quoq; & exoriens &c.) Nouiſſimo loco ſigna quæ à ſole deprehenduntur recitat non præter rhetoricorum inſtitutum, qui maxima quæque ponderis ad finem dicenda monent. Certiſſima aūt atque eadem maxime futuræ tempeſtatis indicia ſolis ſunt. Quia etiam ad id, quod prætendit maxime conducit q vltimo loco ſolis ſignificationem recitat, vt. ſ. nactus occaſionem in gratulationem Auguſti ſigna Cæſaris mortem in ſole proſequatur. Dicit ergo ſolis eſſe certiſſima ſigna & in ortu & in occaſu quæ varijs eius coloribus quorum ſignificationes ponit explicantur. Ordo aūt eſt. Sol quoq; .i. etiam ſol nedum luna, & cæteri planetæ dabit ſigna .i. indicia tempeſtatis, & .ſ. ſimul exoriens .i. quando exoritur, & cum .i. quando condet .i. abſcondet ſeu præcipitabit ſe vndas .i. cum occidit) nā vulgus credit ipſum in vndas maris occidere præcipitari) certiſſima ſigna ſequentur ſolem, & ſup. ea quæ ipſe refert .i. repræſentat mane .i. tempore matutino, & quæ ipſe refert aſtris ſurgentibus .i. incipientibus apparere nobis, hoc eſt tempore veſpertino. Ille .ſ. ſol de quo .ſ. ſermo eſt, vbi .i. qn̄ variauerit maculis .i. offuſcatione non integra ſed interciſa quæ facit vt ſol minus ſit illuſtris ortum naſcentem .ſ. primum & matutinum. Oritur enim vſq; ad meridiem ſol exiſtens conditus in nubem .ſ. pro parte media, & refulſerit medio orbe, tunc ſupp. imbres ſint tibi ſuſpecti, quia ſtatim futuri ſunt. namq; notus ventus ille pluuiam excitans latine auſter dictus ſiniſter .i. inimicus arboribus & ſatis .i. ſegetibus & pecori vrget, .ſ. imbres, hoc eſt impellit eos, ab alto .i. aere vt præcipitentur. Aut vbi .i. quando diuerſi .i. diſcolores radij rumpent ſeſe inter nubila, ſub lucem .i. paulo ante lucem & tempore vergente in lucem, aut vbi .i. qn̄, aurora .ſ. dea matutini temporis, linquēs cubile Tithoni, mariti .ſ. ſui croceum .i. crocei coloris ſurgit pallida .i. pallorem inducens in aurea heu dolendum eſt, pampinus .i. frons vitium, mitis .i. tenera adhuc (Reperitur hic aut hæc pampinus, ſed Virgil. nuſquam epithetum ponit quo genus diſcernas inuenit p hoc dubijs ſuper ſedendum) defendet, id eſt proteget à grandine, male .i. non, aut dic pampinus male .i. non defendet, mitis .i. teneras aut maturas vuas quia dicturus eſt. Et tam maturis metuenda Iupiter vuis, tum .i. tunc multa horrida grando ſalit crepitans in tectis hic videntur multa epitheta, ſed non ſunt vitioſe poſita, nam multa cum ſit numerale non eſt plenum epithetum, licet .n. dicere, multi deſerti viri, & pauci caſti viri, crepitans autem diuiſum conſtituitur ab horrida interiecto verbo ſalit. Sunt qui legant tam multa vt ſit iam multa vt pampinus non poſſit vuas defendere, Hoc etiam &c. nunc de ſole occidente loquitur dicens. Profuerit .i. vtile fuerit etiam meminiſſe .i. annotaſſe hoc .ſ. quod de ſole oriente dictum eſt, cū decedat iam Olympo .i. hemiſphærio noſtro emenſo .i. tranſcurſo .i. cum ſol occiderit, profuerit dico magis quę veſpertina ſigna in ſole validiora ſunt. Nam nos videmus ſæpe varios colores errare .i. ſpargi. & mutari in eius .ſ. ſolis vultu. Cæruleus color ſolis .i. marinus, denunciat pluuiam color igneus .i. rutilus, denunciat euros .i. ventos orientales. Sin .i. ſed ſi maculę incipient immiſceri igni rutilo, tu videbis tum .i. tunc omnia feruere .i. increbreſcere pariter vento & nimbis .i. pluuioſis nubibus. Quiſquam .i. quicunq. is fuerit, non moneat, quia fruſtra id fecerit me ire illa nocte, qua .ſ. talia ſigna apparuerint per altum .ſ. mare neq; conuellere .i. diripere & diſſoluere, funem .i. retinacula nauium, à terra quibus terræ aſſtinguntur naues. At .i. ſed ſi orbis .i. globus .ſ. ſolaris erit lucidus .i. illuſtris, que pro &, & pariter, cum .i. quando referet .i. reducet diem .i. claritatem diurnam, & cum condet .i. abſcondet, aut finiet & componet .ſ. diem relatum .i. ad nos reductū, hoc eſt ſi in ortu & in occaſu lucidus erit globus ſolaris, tu terrebere fruſtra nimbis, & tu cernes ſiluas moueri, aquilone .ſ. vento, claro .i. ſerenitatem inducente.

VARIA. LECTIO.

DIVERSI erumpent radij) In Romano lib. rumpunt, biſyllabum præſenti tempore, In Med. & aliquot alij peruetuſtis, diuerſi erumpent, eſt & diuorſi. [Aut vbi pallida ſurgit) In Mediceo, & aliquot alijs antiquis, Surget futuro tempore. [Sin maculæ incipient) In antiquis aliquo, Incipiunt, & ſuperius Decedit, ſed futurum in vtroque receptum magis.

Denique, quid veſper ſerus vehat, vnde ſerenas
Ventus agat nubes; quid cogitet & humidus auſter,
Sol tibi ſigna dabit, ſolem quis decere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam
Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem,
Tempore quanq̄ illo tellus quoque: & æquora ponti
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signe dabant. quoties Cyclopum efferuere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam?
Flammarumque globos, liqueſactaque voluere ſaxa?
Armorum ſonitu toto Germania cœlo
Audij; inſolitis tremuerunt montibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Inges; & ſimulacra modis palentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ:
Infandum: ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraque ſudant,
Proluit inſano contorquens vertice ſiluas

DEnique, quid veſper ſerus vehat) Concluſio eſt, quæ hoc continet, Signa quæ poſſumus ex ſtellis vel ex ventis colligere, melius ex ſole colligimus. Quid cogitet humidus auſter) .i. in quam partē flectat, vtrum ad ſerenitatem, an ad pluuias, vt diximus ſupra. [Solem quis dicere falſum audeat) Id eſt fallacem. Saluſt. Ambitio multos mortales falſos fieri coegit. [Cæcos tumultus) Coniurationes & latentes inſidias. [Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romā) Bonum epilogi reperit locū, vt in Auguſti gratiam defleat Cæſaris mortem. Conſtat autem occiſo Cæſare in ſenatu, pridie Iduum Martiarum Solis fuiſſe defectum, ab hora ſexta vſque ad noctem, quod quia multis protractum eſt horis, dicit in ſequentibus; Aeternam timuerūt ſecula noctem. [Ferrugine texit) Ferrugo, eſt purpura nigrior Hiſpana. Alibi, Et ferrugine clarus Hibera, [Impia ſecula) Quibus fuerat Cæſar occiſus. [Aeternam timuerunt ſecula noctem) Propter diutinum, & prolixum ſolis defectum .i. timuerunt, ne ſemper ille defectus maneret. [Tempore quanquam illo tellus) Ac ſi diceret. quanquam illo tempore non ſolum ſol defecerit, ſed et diuerſæ res, & elementa quaſi fleuerint Cæſaris mortem, & inaudita portenta fuerint, vt ex reliquorum comparatione, minus mirum videatur ſolem defeciſſe. Aequora ponti) Non ſine cauſa addidit, Ponti, quia ſunt & cāpi æquora. vt, Ac prius ignotum ferro quam ſcindimus æquor. [Importunæque volucres) In alienum tempus ruentes, vt ſtriges, aut bubones nocte gaudētes per diem poſſent videri. [Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam) Malum

enim omen eſt, quoties Aetna mons Siciliæ non fumum ſed flammarum egerit globos. &, vt dicit Liuius, tanta flamma ante mortem Cæſaris ex Aetna monte defluxit, vt non tantum vicinæ vrbes, ſed etiam

Fluuiorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tritibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſauit, & altæ
Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes

Rhegina ciuitas quæ multo ſpacio diſtat afflaretur. (Vndantem) Autem, Vndæ modo flammas euomentem. (Liquefactaque ſaxa) Igne ſoluta. (Sonitum toto Germania cœlo Audijt) Bene Germania, quam vicerat Cæſar, vt eo occiſo, in rebellionem videretur exurgere. (Inſolitis tremuerunt motibus alpes) Aut nouis .i. nunquam antea in alpibus factis, aut magnis & maioribus ſolito. (Sub obſcurum noctis) Circa noctis obſcurum. (Pecudeſq. locutæ Infandum) Aut infanda verba protulerunt, aut hoc ipſum infandum fuit, q̄ ſunt contra naturam locutæ. (Illacrymat templis ebur) ſ. ſimulacrorum. (Aeraque ſudā.) Signa ſunt labores futuri. (Inſano) Magno. vt, Quid tantum inſano iuuat indulgere labori? Et ſciendum flumina, cum ſupra modum creſcunt, non tantum, ad præſens inferre damnum, ſed etiam alia futura ſignificare (Fluuiorum rex Eridanus) Padum dicit. Fluuiorum autem rex, per Italiam, aut certe per totum orbem ſecundum quod dicit Lucanus, qui a cum de illo flumine loqueretur, Non minor hic Nilo, ſi non per plana iacentia Aegypti Libycas Nilus ſtagnaret arenas, Non minor hic Iſtro, niſi q̄ dū peti ab orbem, Iſter caſuros in quælibet æquora fontes Accipit, & Scythicas exit non ſolus in vndas. Dicit ergo tantum tūc excreuiſſe Eridanum, vt etiam ſiluas moueret, & eueret arbores. (Triſtibus extis) Viſceribus pecorum triſtitia portendentibus. (Fibræ minaces) Fibras dicit venas aliquas, quæ ſi forte apparerent in viſceribus, malum omen erat. quæ nunc apparuere. (Aut puteis manare cruor) Nec ceſſauerunt eodem tempore aut fibræ minaces apparere, aut vt puteis manaré cruor. (Altæ vrbes) Magnæ.

instare, & mouet bella operta .i. latentia & fraude tecta, vnde poſt constituit fraudem & bella operta .i. bellorum opertorū tu oriere .i. creſcere. Ille .ſ. ſol etiam miſeratus ſup. eſt Romam .i. Remp. Romā iam Cæſare .i. Iulio extincto .i. multis vulneribus interempto in ſenatu, cum .i. quando .ſ. ſol texit .i. velauit caput nitidum .i. illuſtre & ſplendidum prius ferrugine .i. caligine ferruginei coloris, obſcura .i. ſubnigra & pulla. (Alludit ergo ad veſtes lugubres quaſi ſol ob necem Cæſaris in luctu fuerit, nam ferrugo eſt purpura hiſpanica ſubnigra) & ſecula impia in quibus tam bonus princeps iam crudeliter occiſus erat, timuerunt æternam noctem, quod reuera in ſalua orbis noſtri obitu multo poſt continget, quāquam .ſ. ſol ſigna dedit nihilominus tellus, & æquora .i. aqua prius æque pōti .i. maris, & canes obſceni .i. obſcœne vlulantes, aut horribilia portēdentes & volucres importunæ .i. nō ſuo tpe volantes nec conſueta naturæ facientes (diceremque, ſi Mantua taceret) dabat quoque .i. etiam nedum ſol, ſigna .i. prodigia illo tempore ſ quo Cæſar occiſus fuerat paulo ante, aut paulo poſt. Quoties vidimus, q. d. frequentiſſime, Aetnam .ſ. montem Siciliæ perpetuas flammas euomentem vndantem .i. ebullientē ac eructantem flammarum globos in morem ſuper vndantis aquæ efferuere .i. feruorem extendere in .i. vſque ad campos Cyclopum .i. ſitulos in quibus Cyclopas olim verſari dicuntur, & quoties vidimus Aetnam, voluere .i. eructare globos flammarū, & ſaxa liquefacta i. in calcem ac cinerem fere reſoluta ex feruore ignis incluſi Germania .i. populus Germaniæ audijt ſonitum armorum toto cœlo & alpes montes inter Italiam, & Galliā, tremuerunt inſolitis motibus. Quoque pro & vox ingens .i. valde magna eſt exaudita .i. clare audita & excepta vulgo .i. à vulgo aut paſſim, per lucos .i. ſiluas ſacras & inceduas, & ſilētes .i. quibus cum ſiluæ ſint ſilentium eſſe ſolebat & ſimulacra pallētia miris modis, viſa ſup. ſunt, ſub .i. paulo ante obſcurū .i. caliginem & obſcuritatem, ſeu tenebras noctis, & pecudes locutæ ſunt infandum, interiectio obſtupeſcentis, q. d. quod fari nō licet. Amnes ſiſtunt .ſ. ſe aut curſum ſuū vnde inundatio miranda facta eſt ipſius Tyberis, qui ſtupore viſus eſt ſiſtere curſum ſuū, & terræ dehiſcunt .i. magnum hiatū faciunt, & ebur .ſ. ſimulacrorū mœſtum .i. mœſtitiā ſuam indicans, illacrymat .i. lacrymis & guttis madet in templis, & æra .i. ſimulacra ærea ſudant .i. ſudorem emittūt Eridanus .i. Padus rex fluuiorum .ſ. Italiæ (eſt autem anapæſtus in primo loco pro dactylo) proluit .i. porro lauit, & inundauit ſiluas cōtorquens eas, inſano .i. valde magno Vortice .i. gyro & vertigine aquarum, & tulit .i. vexit armenta cū ſtabulis .ſ. cum per omnia campos .ſ. vicinos, nec fibræ .i. extremitates aut venæ extorum ceſſarunt ſup. eodem tempore apparere minaces .i. malum portendentes extis triſtibus .i. rem triſtē indicātibus, aut cruor non ceſſauit manare .i. deſluere puteis & vrbes nō ceſſauerūt reſonare per noctem altæ, & hoc lupis vlulantibus, quæ omnia triſtiſſimi euentus prodigia ſunt, vt a Man. explicatur.

ASC. DENIQVE quid &c.) Concludit omnia ex ſole melius cognoſci quam ex alijs motoribus, & quo id probet, tranſit nō inepte ad alias ſignificationes ſolis quibus mortem Iulij Cæſaris prænotaſſe creditus eſt. Ordo eſt. Denique, id eſt vt ſemel dicam aut vt omnia concludam, & vno explicem, ſol dabit ſibi ſigna, id eſt indicabit tibi quid veſper, id eſt heſperus ſeu veſperus ſerus, id eſt tardus, vehat, id eſt afferat aut ingerat ſeu indicet nobis, & vnde .ſ. flans ventus agat ſerenas nubes, & quid auſter ſeu notus humidus .i. humorem in nubem colligens, cogitet .i. cōgreget. Eſt enim frequentatiuum à cogo quod ſignificat ſimul agere & compellere, aut quid cogitet .i. prætendat, quia nimirum imbres & pluuium, id eſt quicquid per ſidera aut ventos prædicere potes etiam a ſole diſces, & quidem certius, nam quis audeat dicere .i. affirmare ſolem falſum .i. deceptorium & non veraciter indicantem, & id in ſignificatione actiua. Ille .ſ. (quo magis naturalia & quæ naturæ ſubiecta ſunt credantur) monet ſæpe etiam tumultus cęcos .i. excecātes aut ignotos priuſquam oriantur inſtare .i. de proximo aduentare, & monet ſæpe fraudem .i. deceptionem

SERV. NOn alias cœlo ceciderūt plura ſereno) Omēn eſt in eo, & q̄ ſereno cœlo miſſa ſunt fulgura, & q̄ plura miſſa ſunt. (Diri cometæ) Criniti, & peſſimi, q̄ ſunt & boni, vt diximus in Aeneide, facti ex Ioue vel Venere, quam rē pleniſſime Auienus exequitur. (Paribus cōcurrere telis) Quia in ciuili bello Romani contra Romanos eiſdem & ſimilibus telis armiſque pugnauerunt. Lucan. Pares aquilas, & pila minantia pilis. (Iterum videre Philippi) Ciuitas eſt Theſſaliæ, in qua primo Cæſar & Pompeius poſtea Auguſtus, & Brutus cū Caſſio dimicauerunt. (Nec fuit indignum ſuperis) Quaſi exclamatio eſt ad deos. (Emathiam & latos Aemi pingueſcere cāpos) Emathia Theſſalia eſt,

Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri totis arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam, & latos Aemi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exeſa inueniet ſcabra rubigine pila:
Aut grauibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris,
Dij patrij indigetes, & Romule, Veſtaque mater,
Quę Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas,
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibete: ſatis iampridem ſanguine noſtro
Laomedontæ luimus periuria Troiæ.
Iampridem nobis cœli te regia Cæſar
Inuidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe vbi fas verſum, atq; nefas: tot bella per orbe,

dicta ab Emathio rege. Aemus aūt mons eſt Theſſaliæ. Pingueſcere vero aut fœcundos fieri ex humano cruore, Aut pingueſcere dixit poetice quaſi humana corpora terra deuorans pinguis effici potuerit, ſicut ex carnium cōmixtione frequentes humana caro pingueſcit. (Incuruo) Vna pars orationis eſt. (Scabra rubigine) Aſpera, vnde & ſcabies dicitur à corporis aſperitate. (Galeas inanes) Concauas, vt, Galeā ante pedes proiecit inanem. (Grandia oſſa) Aut multa, aut ingentia. quaſi antiquorum heroum. (Dij patrij indigetes, & Romule, Veſtaq. mater) Patrij dij, ſunt qui præſunt ſingulis ciuitatibus, vt Minerua Athenis, Iuno Carthagini, Indigites autem, pp ſunt dij ex hoībus facti, quaſi i diis agentes.

Tam multæ ſcelerum facies: non vllus aratro
Dignus honos; ſqualent abductis arua colonis:
Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes
Arma ferunt: ſæuit toto Mars impius orbe:
Vt cum carceribus ſeſe effugere quadrigæ,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

agreſtes. Abuſiue autem omnes dij generaliter poſſunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes. Romulus autem ideo inuocat, quia ipſe iam inter deos colebatur. Et recte eũ ad Auguſti ſalutẽ inuocat, quaſi ex eo deſcendentis, & qui illius ſit vrbis imperator, quam Romulus condiderat. Veſtaq. mater, Quæ Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas) Poetice. Nam verum nomen eius numinis quod vrbi Romæ præeſſet, ſciri ſacrorum lege prohibetur, quod auſus quidã tribunus plebis enunciare, in crucem leuatus eſt. [Laomedonteę luimus periuria Troiæ) Excuſat Auguſti tempora, & eum dicit ſuis virtutibus non compenſare damna reip. quæ ex maiorum vitijs diſcendiſſe confirmat. Horatius, Negligis immeritis nocituram poſt modo natis Te fraudem committere. [Atq; hominũ quæritur &c.) Cum cœleſtes poſſis mœreri. [Vbi fas verſum atq; nefas) Apud homines .ſ. qui ſpernunt licita appetentes illicita. [Squalent abductis arua colonis) Ad bella.ſ. vt, Et latos vaſtant cultoribus agros [Hinc mouet Euphrates illinc Germania bellum) Vndique vel lum mouetur. [Euphrates) Nanque orientis eſt fluuius, Germania autem occidentis prouincia. [Vicinæ ruptis inter ſe legibus vrbes Arma ferunt) Et externa & ciuilis bella deſæuiunt. [Vt cum carceribus) Hoc vult dicere, Rex quidem publica habet optimum imperatorem, ſed tanta ſunt vitia temporum præteritorum, quæ in dies ſingulos aucta ſunt, quemadmodum in proceſſu equorum curſus augetur, vt ea licet optimus rector, refrenare nõ poſſit, ſicut & auriga à feruenti curſu equos plerunque non poteſt reuocare. [Addunt in ſpatia) .i. currendo plus eorum curſus augetur. [Neque audit currus habenas) Currus .i. equi. Sanè ſciendum tranſlationem hanc eſſe, non comparationem, quæ ſi ponatur in fine, vitioſum eſt.

ASC. NON alias &c.) Proſequitur inſtitutum ſigna videlicet, & prodigia quæ Cæſaris necem præceſſerunt & mala quæ ſubſecuta ſunt quæ omnia innuit ſolem prænotaſſe. Ordo autem eſt. Plura fulgura.ſ. tunc non cecidere alias .i. alio quouis tempore, cœlo ſup. exiſtente ſereno, quod ad prodigium non ad naturam pertinet, nec cometæ.i. ſtellæ crinitæ & cometæ, diri .i. rem diram vt principis interitum ſignificantes, non arſere alias toties. Ergo quia id præſignatum erat Philippi .ſ. campi Theſſaliæ videre acies Romanas concurrere iterum, quia ſemel ante mortem Cæſaris cũ ipſe cum Pompeio magno dimicaret, & ſemel poſt mortem eius, cum Auguſtus cũ Caſſio & Bruto eius occiſoribus pugnaret, concurrere dico inter ſe.i. mutuo & inteſtino ac ciuili bello, paribus telis.i. armis, vnde eminus inuadere poſſunt, loquitur autem de pilis quæ ſunt Romanorum tela. Nec fuit indignũ ſuperis.i. ita dignum duxerunt ſuperi, Emathiã .i. Macedoniam & latos campos Aemi qui in cõnnio ſunt pingueſcere.i. pingues fieri, noſtro .i. Romano ſanguine.i. cruore illic effuſo, Scilicet .i. ſcire licet (hoc dicendo ſignificat ſe non immemorem agriculturæ quam [illegible] effuſus ſit) &.i etiam tempus veniet cum.i. quando vel quum ipſe agricola molitus terram incuruo aratro .i. arans ac ſulcans terram inueniet, pila.i. tela Romana, exeſa .i. corroſa ſcabra rubigine quam.i. vligo & contactus terræ generat, aut quando ipſe pulſabit raſtris .i. dentalibus grauibus .i. ponderoſis manes galeas, quia conſumptis capitibus cum quibus ſepultæ erãt, mirabitur oſſa grandia qu a præſupponebant oſſa hominum in ſingulos annos futura minora, quod, & Homerus docuit, vnde Satyricus. Terra malos homines nunc educat atq; puſillos. Magna ergo oſſa reſpectu eorum quæ nũc forent, & hoc ſepulchris offenſis.i. læſis, aut effuſſis. effodiendo apertis. [Dij patrij &c.) Expoſitis malis quæ ſol futura indicauit poſt Cæſaris necẽ precator deos patrios vt ſaltem Auguſtum in rei ſaltem atque Romani imperij conſeruationem diutius viuere ſinant, cum is optimus ſit eius gubernator tametſi ſint qui gubernentur peſſimi. Ordo eſt. O dij patrij .i. ad patriam pertinentes, aut è patria noſtra, Indigetes.i. nunc inter deos æternos agente, & nullius indigentes, vt Ianus, Faunus, Aeneas, Romulus, Ilia &c. & ſup. tu ò Romule, pater videlicet vrbis, & veſta mater.i. protectrix materna, affectione aut veſtra.ſ. Ilia rhea virgo veſtalis mater.ſ. Romuli & per eum Romani imperij, quas ſeruas.i. cuſtodijs & conſeruans Tyberim Thuſcum .i. per Hetruriam ex Apenninis montibus fluentem. (Ad Tyberim aũt ſepulta fuit Rhea ilia adhuc viua, vnde ab Horat. in j. Carm. dı̃ vxorius amnis, quaſi Iliæ maritus ſit, verba eius ſunt. Vidimus Flauum Tyberim retortis, Littore, Etruſco violenter vndis. Ire deiectum monumenta regis Templaq. veſtæ. Iliæ dum ſe nimium quærenti Iactat vltorem vagus, & ſiniſtra Labitur ripa Ioue non probãte vxorius amnis) & quæ ſeruas Romana palatia, ne prohibere.i. ne prohibeatis ſaltẽ hũc Iunonẽ.ſ. Auguſtũ ſuccurrere, .i. opitulari & ne corruat ſuccurrẽdo auxiliari) tractum eſt .n. ab infantibus aut ędificijs caſum minantibus, quibus priuſquam cadant ſuccurritur ab his qui ruinam proſpiciunt) nos luimus ſatis iampridẽ.i. iam à pluſculis annis, noſtro ſanguine.i. effuſione ſanguinis Romani à Troianis oriundis, periuria Troiæ Laomedõteæ.i. ab Laomedonte rege denominatæ (Id diligens poeta ferè obſeruat vt condignis appellationibus Troiano nuncupet. Nã vbi mollitiem exprobat phryges aut phrygias appellat, vt ò vere Phrygiæ neq;.n. phryges & vbi virtutẽ dardanidas vt Dardanidę duri quæ vos à ſtirpe parentum. Prima tullit tellus &c. vbi perfidia notat Laomedontiadas, vt hic & 3. Aen. Laomedontiadę bellum ne inferre paratis? Et eiuſdẽ 4. Needum Laomedonteæ ſentis periuria gentis) O Cæſar .ſ. Auguſtus (quod potius cum Seruio dixero quam vt cum Mancinello de Iulio intelligam. Nam pŕtiſſipis verbum, & aduerbium iampridem indicant continuatam eſſe actionem, its vt nunc quoq; inuideat atq; quæratur curare triumphos humanos, non curauiſſe ſolum: Senſus ergo eſt ꝙ dij inuidentes huibus p̃ntiam Cæſ. Auguſti quem vt malos iuſtius puniant, in cœlos tranſlatum velit quaſi vero ob Auguſti p̃ntiam cohibeantur dij à ſæuiore vltione) ò Cæſar igitur Auguſte, regia cœli .i. regnum cœleſte (Eſt aũt regia domus quam reges habitant quaſi ſubaudiatur dominus ac ædas græce dicitur αὐλὴ .i. aulæ) inuidet.i. moleſte permittit iampridem nobis te, & quæritur.i. conqueritur te curare triumphos hominum, cum ſis dignus cœleſtibus. Quippe.i. vtpote vbi.i. poſtq̃ ꝓbas .i. licitum & a dijs approbatum, verſum ſup. eſt.ſ. in nephas, hoc eſt reputatur ac ſi ſit nephas atque nephas verſum ſit, ita vt phas putetur, & vbi tot bella .ſ. geruntur per orbem .i. mundum hunc & tam multæ facies.i. ſpecies ſcelerum ſup. ſiunt per orbem, & vllus honos.i. reuerẽtia aut cultus non eſt.ſ. amplius aratro.i. agriculturę dignus.i. debitus, aut non vllus honos dignus aratro eſt aratro & vbi arua ſqualent.i. ſqualida ſiunt ac ſitu vincuntur, colonis.i. agricolis, abductis.ſ. ab aratro in bellum ciuile & vbi falces.i. cultri meſſorij, curuæ conflantur .i. flatu follium fabrorum conuertuntur in rigidum .i. induratum & difficulter flexibilem enſem.i. mucronem, & Euphrates.i. accola Euphratis populus .ſ. maioris Armeniæ & Parthiæ, mouet bellũ hinc.i. ab vna parte & Germania.i. populus Teutonum reni accola, mouit bellum illinc .i. ab altera parte, & vrbes vicinę.i. Italię & ſociales quaſi in medio imperij poſitæ ferunt .i. conferunt arma, hoc eſt bella gerunt inter ſe.i. inteſtina & ſocialia, legibus.i. fœderibus quibus inter ſe confederatæ erant ruptis.i. violatis. Mars impius.i. ad impia bella, vt ſunt inteſtina inſtigans, ſæuit.i. ſæuitiam ſuam exercet toto orbe & ideo vt per Auguſtũ pacetur optat poeta vt diutius apud ſe maneat. Vnde dictũ eſt in Buc. Pacatumq reget patrijs virtutibus orbem. Vt.i. quemadmodũ cũ quadrigæ.i. quaterni equi currũ trahere ſoliti effudere.i. effuſi prorupuere ſe, carceribus.i. repagulis quibus a curſu donec ſignum daretur, arcebantur, addunt ſe in ſpatia .ſ. intra metas conſtituta, & auriga .i. rector equorum tendens.i. contrahens & tenſa tenens fruſtra ꝙ impar viribus eſt fertur.i. violenter protrahitur equis.ſ. ſuis, neq; currus.i. equus currens, aut quadrigæ audit .ſ. optemperanter, hoc eſt contẽnit habenas quibus haberi & contineri debeat. Sanè ſicut eques pro equo aliquando reperitur, ita & hic currus niſi metaphora ſit. Ideo aũt curulia certamina inſtituta ſunt vt ſint aurigandi complures periti, nam è curribus olim dimicabunt, ſicut in bello Troiano factum docet Hom. Et hæc in j lib Georg. ſuccinctius emiſſa ſunt.

IOAN. SCOP. ILLVD quoq; Hinc ſubnecte viſum) Fuit carmen, quod eſt in j Georg. Grandiq. effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris. Vbi referunt, ideo grandis oſſa ait poeta, quis olim fuerũt homines grandiores, vt Hom. indicat, & Iuuen. Terra malos homines nũc educat, atq; puſillos. Nos vero non ad illam ætatem referendum cenſemus, ſed grandia oſſa interpretamur grandium Romanorũ, & hoc non ad corporis proceritatem, atque magnitudinem, ſed ad facinora, & geſta referimus.

ASC. HACTENVS aruorum cultus &c.) Vt perpetuo tenor P. Virgilij Maronis textum explicare poſſim, conſilium argumentorum, quæ ab Ouidio, & Mancinello collecta ſunt ordinem atque facilem explanationem præmittere. Argumentū itaque Ouidianum eſt tetraſticon.i.quaternarium, quaternis.n.verſibus complectitur in ſingulis libris totam materiam quod quoties ſingulis fit, carminibus monoſtica dicuntur quoties binis diſticha, quoties ternis triſticha, quoties quaternis tetraſticha, quoties quinis pentaſticha & ita deinceps. Nam monos eſt vnum, ſeu ſolum dyo duo. tris tres, tetras quatuor penta quinq;. diſtichos autē verſus. Ordo autē eſt. ille .ſ. poeta nobilis videlicet Maro hactenus ſup. cecinit cultus aruorum.i. agriculturā, & ſidera cœli.i.quæ ſunt in cœlo, hoc eſt ſiderum obſeruationem & prognoſtica, & canit.ſ. modo in hoc ſ.lib. comas pampineas.i.frondes vites, & colles vitentes.i. habentes arbores virides, & virentes, vites loci deſcriptas.i. loca vitium deſcriptarum in quibus .ſ. optime naſcantur niſi legendum ſit locis, & ſenſus canit vites deſcriptas.i. per ſcriptas aſſignatas locis .ſ. quaſque ſuis, atque canit dona Lyæi.i. Bacchi, hoc eſt vinum cura reſoluens, & canit ex ordine lætos .i. fœcundos, & vberes, & fertiles ramos oleæ, & pomorum, alij legunt lectos, vt ſit canit ramos oleæ lectos, id eſt intercisos ex ordine pomorum .i. pomiferarum per inſitionem videlicet, alij læto, id eſt pulchro ordine.

PROPONIT &c.) Ordo eſt. Maro .ſ. Virg. proponit .ſ. narranda, ſecundo .ſ. libro, & vocat .i. inuocat, rite .i. decenter ſm priſcam poetarum conſuetudinem, Bacchum .ſ. vitiſatorem vbi de vitibus præcipue locutus eſt, & id quidem primo loco facit proponit inquam, & inuocat. Natura datur arboribus creandis.i. diuerſa deſcribitur natura arborum procreandarum, & id ſtatim prima parte executionis. Inſitio.i.modus inſerendi & inſitas faciendi. Panditur .ſ. in ſecūda parte executionis: Vitis diuerſa.i.diuerſæ naturæ, & bonitatis notatur.ſ.in tertia parte executionis. Laudes Italiæ habentur.i.recitantur.ſ.in quarta parte, & ſpecies telluris habentur.ſ.in quinta, & quomodo vitis ſup. ſit ponenda.i.conſerenda habetur ſup. in ſexta.ſ. parte, & quo tempore, & id in ſeptima, & quid ver afferat, habetur ſup. & hoc in octaua parte, &.ſ Maro monſtrat.i.oſtēdit, & docet videlicet in nona parte qualis cultus ſit habendus.i.adhibendus viti, & monſtrat.ſ.in decima parte cōmoda ſiluarum.ſ.olearum, & aliarum arborum ſponte naſcentiū, & non tantopere coli exigentium vt vites. Et agreſtes .i. in agris verſantes, laudantur.ſ in vltima parte huius ſecundi libri. Et ita ſingulæ ferè materiæ in toto libro pertractantur ſuo ordine.ſ. quo iam explicitæ ſunt. Reſtat igitur auctoris explanatio, ante cuius textum tetraſticon Ouidianum ſicut in omnibus ferè codicibus reperitur ponemus.

P. OVIDII NASONIS IN II. GEORGICON VIRGILII TETRASTICON.

Hactenus aruorum cultus, & ſidera cœli:
Pampineas canit inde comas, colesq́ virtutes.
Deſcriptasq́ locis vites, & dona Lyæi,
Atque olea ramor pomorum ex ordine lectos.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Proponit, Bacchumq́ vocat Maro rite ſecundo
Arboribus diuerſa datur natura creandis.
Panditur inſitio: vitis diuerſa notatur:
Italiæ laudes, ſpecies telluris habentur.
Quo vitis ponenda modo, quo tempore, quid ver
Afferat, hinc vitis qualis ſit cultus habendus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON, LIBER SECVNDVS.

HACTENVS aruorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te Bacche canam: necnon ſilueſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis oliuæ,
Huc pater ò Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo grauidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ò Lenæe veni, nudataque muſto
Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.

SERV. HACTENVS aruorum cultus, & ſidera cœli. Nunc te Bacche canam) Mire iterauit illum verſum, Quid facit lætas ſegetes, quo ſidere terrā. In hoc autē lib. exequitur cultū agri conſiti, qui ciuium arborum continet genera. Et ſciēdum eſt Virg vites quoq; arbores dicere, vt, Nec ſecius omnis in vnguem Arboribus poſitis ſectio via limite quadret: &, Hactenus vt multi volunt, vna pars orationis eſt, & eſt aduerb. ſignificans hucuſq;. Alij duas partes volunt, pronomē & aduerbium, vt ſit tenus hac, ſicut, ſit crurum tenus à mēto, palearia pēdent, ſed melius eſt vnam partem accipere orationis. [Hactenus ſid. cœli) Pleonaſmos, nec enim alibi, quam in cœlo ſunt ſidera. [Bacche) Inuentorem pro vitibus poſuit. de quibus ... in hoc lib. loquitur. nam vitei præſunt licet, & aliarum arborum faciat cōmemorationem. [Nec non ſilueſtria tecum Virgulta).i.in fœcundas arbores, quibus præcipue in Italia vites cohærent. [Tarde creſc. ol.) Res .i. diu durat, tardius creſcit. [Huc pater ò Lenæe) Pater, licet generale ſit omnium deorum. tamen propriè Libero ſemper cohæret. nam Liber pater vocatur. [Lenæus) Autem ἀπὸ τῶν ληνῶν.i.à lacu. Nam quod Don. dicit ab eo. quod mentem leniat, non procedit, nec enim poteſt græcum nomē latina etymologia recipere. [Tuis hic omnia plena Muneribus) Tuis muneribus hic ſunt omnia plena, & ea vbiq; requiruntur. [Pampineo autumno) Cuius tēpore vites folijs. & fructibus plenæ ſunt, & ſub quo maturæ ſunt. Et pampineo pro pampinoſo dixit, vt nemus frondeum pro frondoſum. [Tibi Floret) In honorem tuum exultat, & lætus eſt. Nam autumnali tpe te vera florere non poteſt ager. [Vindemia) Cum vindemiam numero ſingulari dicimus, vnius annis ſi generamus, cum plurali, multorum, vt meſſem, meſſes, hyemem, hyemes, hæc .n. ſemel tm̄ annis quibuſq. cōtingunt. Multi tamen volunt Vindemiam eſſe totius vrbis generaliter, Vindemias ſingularum partium. vt plus ſignificet ſingularis q̄ pluralis numerus ſicut plus eſt cum dicimus, per terram pluit, q̄ per terras tunc enim omne elementum per ſingularem numerum, non terras aliquas ſignificamus. [Muſto) Muſtum numero tantum ſingulari dicimus, ſicut & vnum licet Ouid. abuſiue dixeris muſta. Sed hoc ille plus fecit, q̄ & multis dixit, cum (vt diximus) De his nominibus tres caſus tantū vſurpari conſueuerint.

Hacte

ASC. HACTENVS aruorum cultus &c.) Poſtquam in primo libro oſtenſum eſt. Quid faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram Vertere conueniat, nunc docturus vlmis adiungere vites, arbuſtumq. deſcripturus facit cõtinuationem ſequentium cum præcedentibus dicens, hactenus deſcripſi cultus aruorũ. & ſidera cœli, nunc te Bacche canam &c. Itaque ꝓponit in principio, inuocat ibi, huc pater ò Lenæe, & ꝓſequitur ibi, principio arboribus. In primo vult libro agriculturum cultus eſt. q̃ ea magis neceſſaria eſt mortalibus, quam vitium plantatio, priorq́ inuenta. Sanè ſecundum Mancinellum meſo zeugma eſt in primi verſus elocutione De quo quid ſentiam pueriliis paucia explicauero. Zeugma fit quoties duorum, aut plurium conſtructibilium tertium expreſſum conformatur viciniori, aut viciniſſimo in debitis accidentibus, & ad reliquum, aut reliqua reduci poteſt facta accidentium conformitate. Quoties aũt tertium in principio ponitur, dicitur protozeugma, hoc eſt anterius zeugma quod Seru. vocat zeugma à ſuperiori, vt ſi dicam. Fleuit mater & filij eius, quoties in medio meſozeugma, nam meſon medium dicunt Græci, vt mater fleuit, & filij eius, Quoties vero in fine dĩ hypozeugma, ſeu ſubzeugma, hoc eſt zeugma ab inferiori, vt mater & filij eius fleuerunt, hic ergo q̃ tertium, hoc eſt in verbum in fine ponitur, videtur potius hypozeugma dicendum. Neque id quidem in accidente congruitatem mutante, hoc eſt in genere, aut numero, aut perſona, aut caſu, ſed in tempore duntaxat, nam in verbo canam intelligitur verbũ cecini, eiuſdem numeri & perſonæ, ſed diuerſi temporis. Seru. quoque atteſtatur pleonaſmon, cum dicit ſidera cœli, quia non ſunt alibi q̃ in cœlo ſidera, vt inquit, abundat ergo particula cœli, verum ea non diffi cilis eſt eius rei purgatio. Sed nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Ego inquit Virg. hactenus .i. ad hunc vſque locum, ſubaudi cecini cultus aruorũ. & ſidera cœli .i. occaſus, & ortus ſiderũ in cœlo exiſtentium, & qualem quæque tempeſtatem cient. Nunc .i. deinceps .i. in hoc 2. lib ò Bacche ego canã te .i. tua dona, hoc eſt vitem. Poſſemus ũ vocandi caſu incipere ſic, ò Bacche ego cecini hactenus cultus &c. nunc canam te necnon .i. & etiam canã tecum, virgulta ſilueſtria .i. arbores in ſilua naſci ſolitas & prolẽ oliuæ .ſ. arboris quæ & olea dicitur, creſcentis tarde. O pater Lenæe .i. torcularis, aut torculari præfecte, hoc eſt Bacche veni huc .i. ad me, & in auxilium meum omnia ſup. ſunt hic .i. in hoc opere, plena tuis muneribus .i. in venia, & donis, hoc eſt plurima eorum quæ hic deſcribẽtur vt vites, & earum arbores ſunt tua munera. ager grauidus .i. onuſtus autũno pampinis, hoc eſt vitium frondibus, aut folijs decoratus, floret tibi .i. in honorem tuũ, aut tibi, tanquam auctori, aut inuentori ſuo. Vindemia ſpumat tibi labris .i. vaſis labratis quibus vinum multum transfunditur, plenis .ſ. muſti recens preſſi. Veni, inquam, huc ò pater Lenæe, & tinge mecum .i. vt ego crura nudata .i. nuda facta cothurnis .i. altis illis calciamentis, quæ etiam ſuras ambiunt, & quibus agricolæ ferè vtuntur, ſicut & venatores, & omnes quibus inter ſpinas, & vepres currendum eſt. ſignificat autem ſe poeta in hoc opere agricolam, & vinitorem pro loci qualitate, cothurnis, inquã, direptis .i. raptim depoſitis, tinge dico muſto .i. vino nouo, quia nõdum in vas ſuum miſſo, hoc eſt, aſpira mihi rem vitiam tractãti.

SERV. PRincipio arborib.) ergã ſatarum arborum naturaliter ſunt tria genera. Aut enim ſua ſponte naſcũtur, aut ex ſeminibus fortuito iacentibus ſurgunt, aut ex radicibus pullulant. nam cetera vſus inuenit fauente natura. [Sponte ſua) Sponte modo nomen eſt, quia iunctum eſt ei genus, quo caret ſemper aduerbium. [Veniunt) Creſcunt, vt alibi, Illic veniunt felicius vuæ. [Campoſque, & flumina late Curua tenent;) Per tranſitum oſtendit in quibus locis arbores ſponte naſcantur. ſ. in humilis. Nam terra mater eſt rerum omnium, & ſeminum cunctorum creatrix.

Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Nanque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſq́ue, & flumine late
Curua tenent; vt molle ſiler, lenteque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta:
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine; vt altæ
Caſtaneæ, nemorumque Ioui quæ maxima frondet
Aeſculus, atque habitæ graijs oracula quercus;
Pullulat ab radice alijs denſiſſima ſilua,
Vt ceraſis, vlmiſq́ue, etiam Parnaſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubijcit vmbra.

in qua incipit tractare de arboribus fructiferis, vitiferis, & ceteris. Nulla .n. eſt arbor quæ nihil agricolis cõferat. Silueſtres enim, & ſteriles ſe præbent, hoc eſt materiam, aut ædificiorum, aut ignis. Oſtendit aũt variam arborum naturam, vt qua via eas ſibi agricola comparet noſcat. Ordo eſt. Principio .ſ. canam, aut deſcribam quia varia, &c. Aut principio .i. in primis notandis agricolæ, eſt varia natura creãdis arboribus .i. ad creandas, & producendas arbores, aut arboribus creandis .i. quæ creantur. Nam pro qa aliæ .i. aliquæ veniunt .i. oriuntur ipſæ .i. per ſe nullis hominum .i. nullis hominibus. (Elegantius tamen, & ſignificantius dixit quã ſi dixiſſet nullis hominibus, nam nullis hominum, qui partitionẽ denotat idem eſt ac ſi dicat, ne vnus quidem homo quicunque is ſit) cogentibus .i. compellentibus per artem, aut laborem, & tenent .i. occupant late .i. ampliter, campos & flumina curua .i. ripas fluminum quæ ferè curuæ ſunt, vt ſiler .i. illud genus fruticis, molle .i. tenerum, & flexibiles, geniſtæ lentæ .i. flexibiles, & teneræ, & populus arbor iuxta ripas ſponte naſcens, & ſalicta canentia .i. albicantia .ſ. in cortice, fronde glauca .i. cærulei ac viridis coloris. Et hæ quidem ſponte. Autem pro ſed, pars .ſ. arborum, hoc eſt arbores partim ſurgunt .i. pullulant, & exoriuntur de ſemine, vt caſtaneæ altæ .i. ſublimes, & æſculus, qui frondet Ioui .i. in honorẽ, aut tutelam Iouis maxima .i. maximis floribus, aut vberrimis, nemorum .i. inter nemora Iouis ſacra, & quercus habitæ .i. exiſtimatæ, graijs .i. græcis, oracula .i. pro oraculis, & reſponſis deorũ. credunt .n. Græci in Dodona ſilua quercus vocales oraculũ edidiſſe. Denſiſſima ſilua .ſ. maxima congeries arborum nouellarũ pullulat alijs, ab radice vt ceraſis, & vlmis, etiam laurus Parnaſſia .i. quæ plurima naſcitur in Parnaſſo in gratiam Phœbi, parua .i. cum adhuc parua eſt, ſubijcit .i. ſurſum iacit, & attollit ſe ſub ingenti vmbra matris .i. maioris lauri, quæ è ſua radice, pullulat. Sunt ergo triplices, naturæ arboribus creandis. Nam aliæ naſcuntur ſine ſemine, & radice, aliæ ex ſemine, aliæ ex radice addi poteſt quarta, ſed mixta earum, quæ ex ſemine, & ex radice naſcuntur, nam ferè quæ ex ſemine, etiam ex radice naſcuntur.

[Vt molle ſiler) Arboris genus eſt ſiler, & notandum genus neutrum de arbore, quod eſt admodum rarum. [Glauca canentia fronde ſalicta:) Locum ſalictum pro ipſis arboribus poſuit, bene autem ait. [Et glauca canentia) Nam ſalix ab vna parte alba eſt, ab altera viridis. Sanè Catephaiou eſt glauca canentia. [Pars autem poſito de ſemine ſurgunt;) Quacunque ratione proiecto, vel ab auibus, vel ab hominibus, ne incipiat eſſe induſtria. Dicit quippe pleraſque arbores ex ſemine naſci non ſtudio hominum iacto, ſed quocunque modo, & caſu. [Pars ſurgunt;) Pro ſurgit. [Nemorumq́ Ioui quæ maxima frondet Aeſculus) Ordo eſt. Nemorumq́ maxima æſculus, quæ Ioui frondet .i. quæ creſcit in Dodonæo nemore, quod erat Iouis conſecratum. [Atque habitæ graijs oracula quercus) Nam in Dodonæo nemore arbores dantes reſponſa fuiſſe dicuntur. [Habitæ autem graijs) Vel quaſi nõ credens dixit, vel quaſi Italus, qui loca alia neſciret. vel reuera quondam habitæ, quia illo iam tempore ſilebant. [Pullulat ab radice) Mira in ſingulis proprietas, nam ait, ſponte ſua veniunt, ſurgunt de ſemine, pullulat ab radicibus. [Vt ceraſis, vlmiſq́) Hæc ceraſus hæc ceraſia facit. Sanè Ceraſus ciuitas eſt Ponti, quã cum deleſſet Lucullus, genus hoc pomi inde aduexit, & à ciuitate Ceraſum appellauit. Nam arbor ceraſus pomum ceraſum dicitur. Hoc autem etiam ante Lucullum erat in Italia, ſed durum, & cornum appellabatur quod poſtea mixto nomine, cornoceraſum dictum eſt. [Parnaſia laurus) A Parnaſſo monte Apollini conſecrato.

ASC. PRINCIPIO arboribus &c.) Hæc eſt pars executiua

SERV. HOS natura modos primum dedit:) Bene primam. Nam vt ẽt ſupra diximus, fauor naturæ fuit ẽq

Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Siluarum, fruticumque viret. nemorumq́ue ſacrorum.
Sunt alij, quos ipſe via ſibi repperit vſus.

ad alios inueniendos. contra naturam .n. nihil hominum inuentum valeret. [Via ſibi repperit vſus) Ratione: vt, Inuenit

ni germana viam. [Hic plantas tenero) Inter plantas, & plantaria, hoc intereſt, quod plantæ raptæ ſunt de arboribus. Plantaria vero, quæ ex ſeminibus nata cum radicibus, & terra propria transferuntur: vt, Et viua ſua plantaria terra. [Sulcis) Foſſis: vt, Auſim vel tenui vitem committere ſulco. [Hic ſtirpes obruit aruo) Alius deponit validiores cum radicibus plantas. [Quadrifidasque ſudes) Ita robuſtas vt poſſint in quatuor partes diuidi. [Et acuto robore) Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem eſt dictum. nam & valli, & ſudes idem ſunt. [Siluarumque aliæ preſſos propaginis arcus. [Expectant) Propago præcipue vitibus congruit. vnde apparet ſiluas eum etiam de vitibus dicere. [Et viua ſua plantaria terra) Et aliæ ſiluarum expectant plantaria cum ſua terra viua. i. naturali: vt, Viuoq. ſedilia ſaxo. i. naturi. Inde eſt. Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem. [Quin & codicibus ſectis) Caudicibus, poſuit pro codicibus, ſicut caulem, pro colem. ſauricem, pro ſorice dicimus. Fit autem, quod nunc dicit de oliua, & myrto, quarum ſicci ſtipites ſecantur vſque ad medullam, & terræ infoſſi ex ſe arbores creant, qđ ſine dubio mirum eſt. [Truditur) Vrgente natura procreatur. [Ex ſicco ligno) Ex arido. [Radix oleagina) Deriuatim ab olea. [Impune videmus) Sine damno ſui. Et loquitur de inſitione. Sane inſitas arbores dicimus, incertas vero cauſas aut fabulas. [Lapidoſa corna) Dura. Alibi, Lapidoſaque corna Dant rami. [Proprios generatim) Generatim, per ſingula genera. Generaliter aũt eſt ſimul omnia. γενικῶς καὶ κατὰ γένος. [Segnes terræ) Pigre, infœcundæ & docet poſſe induſtria etiam loca aſperrima ad fertilitatem perduci. [Iſmara) Mõtes Thraciæ. [Olea magnum veſtire Taburnum) Per hos montes ſignificat etiam montuoſa & aſpera loca ſerenda eſſe. Taburnus autem mons Campaniæ. [Veſtire) Vno implere ſignificat.

Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit aruo,
Quadrifidasque ſudes, & acuto robore vallos.
Siluarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viua ſua plantaria terra.
Nil radicis egent alia, ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen,
Quin & caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pirum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ò proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo:
Neu ſegnes iaceant terræ. iuuat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.

viua. i. virentia ſua terra. i. per ſuam propriam & natiuam terram, aut expectant plantaria viua cum ſua terra. i. volunt vt radices transferantur vna cum terra in qua primũ natæ ſunt. Aliæ. ſ. arbores, nil. i. non alicuius, non egent alicuius, radicis, ſiue nil. i. non egent radicis, & putator. i. amputator & decerptor referens, ſummum cacumen. i. virgultum ex vertice arboris, haud. i. non dubitat. i. veretur aut formidat, ſed audacter. i. cõmittere terrę. ſ. ipſum cacumen vt radices iaciat, & pullulat. Quin. i. quinetiam, q. d. & quod plus eſt radix oleagina. i. oleæ arboribus, truditur. i. pullulat vbertim è ligno ſicco, cui. ſ. incluſa eſt. & hoc caudicibus. i. codicibus, hoc eſt truncis ſectis. i. fiſſis & diuiſis mirabile. i. quę res eſt mirabilis dictu. i. dum dicitur, aut vt dicatur. Codicẽ pro trunco accipi notum eſt ex illo Iuuenalis reſiſtens in codice pellex, pro volumine vero accipitur eo, quod ſicut in codice. i. trunco, ſunt multi libri. i. interiores cortices, in quibus, vt in membranis olim ſcriptitabantur, ita in codice, ſunt multa folia ex libro olim cõſtantia. Reprehenditur aũt hoc loco Seruius à Beroaldo his verbis. [Dĩc a Seruio hoc in loco ea quæ nec vera ſunt, nec veriſimilia, nec ab vllo ſcriptorũ memorata neq; Vergilianis verſibus conuenientia, nanque poeta illis verſibus loquitur de inſitione qua leuigatur falce truncus, & aut inter corticẽ lignumq. inſeritur calamus, aut ſciſſo trunco imprimitur medullæ, cuius rei tota diſciplina tradita eſt à Col. in iij. à Plin. in xvij. à Palladio pluribus in locis, & tanta eſt vis inſitionis, vt & ſatiuæ ſilueſtriũ ſeminibus inſerantur natura ſiccioribus. aptiſſima. n. eſt inſitis ſiccitas, vt auctor eſt Plin. Inde dictum eſt à poeta, Truditur è ſicco radix oleagina ligno. i. olea inſeritur, & radices agens, viuiſcit etiam in ſicco ligno, quod eſt mirabile dictu. Cato præcipit inſerere oleas Luna ſicca. Hæc ille. ex quibus patet quod non lignum ſectum pullulat, ſed in ligno ſicco ſecto incluſum virgultum, ſed ad ordinem redeo. Et nos videmus impune. i. paſſim ſicut qđ impune fit, paſſim fieri ſolet, vertere. i. tranſmutare ramos alterius, ſ. vnius arboris. in. ſ. ramos alterius. ſ. arboris, & nos videmus, pirum mutatam. ſ. in natura per inſitionem ferre mala inſita, ramorum inſitorum fructus a piris lõge diuerſos, & nos videmus ſępe corna lapidoſa. i. lapidibus ſeu oſſibus, plena rubeſcere prunis. i. ferre pruna rubicundula. Quare. i. quamobrem quod. i. ſua eſt cuiq; natura & naturæ ſequitur ſemina quæ ſuæ. Agite, aduerbium hortandi aduerbium, ò agricolæ diſcite generatim. i. per ſingula gña, proprios cultus. ſ. arborum. i. quomodo coli volunt vt ferant mites fructus, vnde ſequitur, & mollite. i. molles & mites facite fructus feros. i. ſilueſtres, colendo. i. per cultum (Capitur aũt hoc loco colendo actiue apud Quintilianum paſſiue cum dicit. Sed memoria excolendo ſicut cetera, omnia augetur) neu. i. neue terræ iaceant ſegnes. i. ignauæ, & inutiles nihil frugum, aut bonorum fructuum ferentes (niſi forte malis dicere, neu fructus iaceant ſegnes terræ. i. in terra, hoc eſt humi) iuuat. i. adiuuat rem agricolæ, & delectat conſerere Iſmara montem Thracię Baccho. i. arbuſtis, vt vites Baccho dicatas ferant, & iuuant, veſtire Taburnum. i. montem illum Apuliæ olea, cuius ferax eſt. Iuuat autem. i. delectat quia iucundum eſt videre lætos fructus, aut iuuat. i. prodeſt, quia vtile eſt feraces terras conſerere.

ASC. HOS natura modos primum &c.) Sunt itaque, inquit, tres modi arborum naturaliter naſcentium, quibus quartum adiecit ars quæ triplex eſt, nam aut alteri arbori per inciſionem inſigitur virgultum, aut abſciſſum terræ committitur e. q. congruentia tur, per tranſplãtationem plantaria nouam naturam induunt. Quinetiam radix, aut truncus interdum pro planta terræ committitur. Ordo eſt. Natura dedit primum. ſ. priuſquam ars inuenta eſſet quæ naturam imitatur: hos. ſ. dictos modos arborum, videlicet creandarum, omne genus ſiluarum. i. magnarum arborum in quibus ſunt alta ſilentia, & fruticum. i. humilium virgultorum, quæ ad menſuram iuſtam arbori non aſſurgunt, hyeme tamen non intereunt, & ſacrorum nemorum. i. lucorum viret his. ſ. modis dictis. Alij. ſ. modi ſunt. i. extant & reperiuntur quos, ipſe vſus. i. experientia repperit ſibi. i. ad ſuum commodum via. i. ratione & exercitatione hic. i. quidam plantator abſcindens plantans. i. ramos, aut virgulta vt plantentur, de tenero corpore matrum depoſuit. i. credidit & commiſit ſulcis, id eſt ſcrobibus hic. i. alius, obruit, id eſt ſepeliuit & cooperuit aruo, id eſt terra qualis eſt in aruo ſtirpes, id eſt truncos craſſos cum radicibus, & ſudes, id eſt perticas, quadrifidas. i. in quatuor partes fiſſas, & vallos. i. palos, & ſtipites robores. i. trunco acuto quomodo ſalices in ſepibus naſcuntur. Et aliæ ſiluarum. i. aliæ ſiluæ, expectat, . i. deſiderant vt procreentur arcus. i. curuaturas, ſeu ramos circumflexos, propaginis. i. vitis, vt pinus citreæ aliarumq. ex propagine naſcentium, & expectant plantaria. i. plantas cum radicibus

VARIA LECTIO.

SVNT alijs, quos ipſe via ſibi repperit vſus) In Longobardico exemplari, Viam, legitur accuſatiuo caſu.

SERV. TVque ades Mecœnas:) Adeſto, & incepturum fauorem omnibus libris Impedimento, nam vbiq; eum inuocat. [O decus, ò famæ merito pars maximæ noſtræ) Horatius: O & præſidium & dulce decus meum. [Pelagoq. volans da vela patenti) Simplici gñi carminis præſta fauorem,

Tuque ades inceptumque vna decurre laborem,
O decus, ò famæ merito pars maxima noſtræ
Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto,
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram:
In manibus terræ non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.

vt vela fauorem accipiamus. [Patens pelagus) Carminis facilitatem, Hoc aũt carmen facile eſſe ipſe ſignificat dicens, & [In manibus terræ) Hoc eſt in facili, & in promptu res poſita eſt. & [Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto) . i. non ſum vniuerſa dicturus: nec. n. poſſum, quare & ſuã verecunde

Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta, & fortia ſurgunt:
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſeta, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis;
Exuerint ſilueſtrem animum, cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes haud tarda ſequentur,
Necnon, & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros.
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, vruntque ferentem.
Iam quæ ſeminibus iactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus vmbram;
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes auibus prædam fert vua racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ inſultum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolito Paphiæ de robore myrtus,
Plantis, & duræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos vmbroſa coronæ,
Chaonijque patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.

ſecunde extenuat poſſibilitatem, & Mecœnatis auribus ex ſui carminis breuitate blanditur. Alij aliter accipiunt. Conſtat Mecœnatem fuiſſe literarum peritum, & plura compoſuiſſe carmina nam etiam Augusti Cæſaris geſta deſcripſit, quod teſtatur Horat. dicens. Tuq. pedeſtribus Dicis hiſtorijs prœlia Cæſaris Mecœnas melius, ductaque per vias Regum colla minacium, vt hoc nunc dicat. [Inceptum vna decurre laborem).i.adeſto, & ſimul ſcribamus. licet enim quæ tu ſcribis, conſtet eſſe ingentia, meum autem carmen, & breue ſit, & totum id explicare non poſſim, debes tamen fauere minoribus, vt, Pelagoq́ ue volans da vela patenti, ſit ingentia ſcribe. [Et primi lege litoris oram) Faue minoribus ſcribenti. Non ego cuncta meis. Lucretij verſus, ſed ille ænea vox ait, non ferrea. [Primi lege litoris oram) Lege nauticus ſermo eſt, qui nunc, & ad nauigandum, & ad lectionem poteſt referri. Nam hoc dicit, faueto principio, vel humilitati carminis mei. [In manibus terræ).i. in facili, & in prompto eſt terrarum deſcriptio, quod πρόχειρον Græci dicunt. [Non hic te carmine ficto, Atque per ambages, & longa exorſa tenebo).i. ſimpliciter vniuerſa deſcribam, neque vt in Æneide, aliquibus figmentis, aut illis vtar ambagibus. [Longa autem exorſa) Dicit prœmia longe repetita. quæ conſtat eſſe vitioſa. [Sponte ſua &c.) Ad illud quod omiſerat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ ſupra memorauit, arborum .ſ. ſponte natarum, procreatarum ex ſemine, & earum quæ de radicibus pullulant. [Infœcunda quidem) Fœtu carentia, & per tranſitum rem phyſicam tangit, nam ſemel ſalicis eſum, dicitur infœcunditatem gignere. Et ſupra ait, Glauca canentia fronde ſalicta. [Læta, & fortia) Quaſi hoc in ipſis arboribus genus ſit fœcunditatis. [Quippe ſolo natura ſubeſt) Quia vt ſupra diximus, naturaliter, rerum omnium mater eſt terra, & vniuerſa intra ſe continet ſemina. Hinc eſt, Quippe ſolo natura ſubeſt. Nam natura dicta eſt ab eo, quod naſci aliquid faciat. Mire autem ait. [Subeſt).i. ineſt latenter, quia non apparet. Vnde Epicurei dicunt nihil eſſe, quod non habeat originem ſui. Nam hoc eſt, Gigni de nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reuerti. [Scrobibus mandet mutata ſubactis) Nos ſcrobes genere dicimus maſculino, licet Luc. dixerit contra artem, Exigua poſuit ſcrobe. [Exuerint ſilueſtrem animum) Naturalem aſperitatem, & infœcunditatem. [Artes) Fœcunditates ex arte venientes. [Hoc faciet) .i. etiam fœcunda ſi inde transferetur. [Vrantq́ ferentem) Quæ ferre poteſt, ſi et vmbra non noceat. [Pomaq́. degenerant) Modo degenerant, in peius vertuntur, alias in melius Poma vero arborum ex ſemine procreatarum dicit: quia conſtat, niſi tranſlatæ aut inſitæ fuerint, non reſpondere qualitati ſeminis ſui. [Fert vua racemos:) Vuam pro vite poſuit, id eſt fructum pro arbore, Sanè racemus botryonis eſt pars, & botryn græcum eſt, & ſic vuam pro vite poſuit. ſicut Horat. pro vino: nam ſic ait, Cecubum, & prœlo domitam Caleno Tu bibes vuam. [Cogendæ in ſulcum) In ordinem componendæ, aut certe aratidæ. [Multa mercede) Multo labore. a ſequente, quod præcedit intellige. [Sed truncis oleæ melius) Quia ſupra ait, Truditur è ſicco radix oleagina ligno Et iam tedi. ad eos modos quos inuenit induſtria. Dicendo autem Melius, oſtendit etiam alias arbores ex truncis poſſe creari. Sanè olea eſt arbor ipſa, vnde deriuatio eſt oleum. Oliua vero fructus ipſe, vnde oliuum dicitur. Legimus tamen, & oliuam de arbore: vt, Incumbens tereti Damon ſic cœpit oliuæ. [Solido Paphiæ de robore myrtus) Sicut, & olea. Paphiæ autem Venereæ, a Papho inſula, in qua Venus colitur. Huic autem myrtus conſecrata eſt, vel quòd hæc arbor gaudet litoribus. & Venus de mari dicitur procreata, vel quòd vt medicorum indicant libri, hæc arbor apta eſt mulierum neceſſitatibus pluribus. Plantis, & duræ coryli naſcuntur) Duras dicit, non ad lignum, ſed ad fructum ipſarum referens. Alij edure legunt, quaſi, nõ duræ, aut paulo poſt: Enodes trunci i. ſine nodis, vt, E modo minuentis non augentis habeat ſignificationem. Sanè coryli propriè dicuntur. nam auellanæ ab Auellano Campaniæ oppido, vbi abundant, nominatæ ſunt. [Herculeæque arbos vmbroſa coronæ) Ipſe alibi, Herculea bicolorum populus vmbra. [Chaonijq́. patris) Iouis Epirotici. [Ardua palma) Aut alta. aut ad quam difficile peruenitur [Caſus abies viſura marinos) Eſt enim abietis ſpecies apta nauibus, quam Sappinum vulgo vocant.

TVQVE ades) Quem primo volumine duntaxat nũcupauit dicens, quo ſidere terras Vertere Mecœnas &c. Hic inuocat Mecœnatem non vt numen, ſed vt amicũ numinis. Inuocet aũt quia ſupraus vires vĩ arborum naturas exequi, quocirca dixerat prius genera tim diſcite cultus agricolæ, & ne temere rem tantam conatus culparetur, dicit non ego cuncta meis amplecti verſibus opto. Ne tamen breuitati deſit vtilitas dicit ſe reciſurum ſuperflua, hoc modo: Non hic te carmine ficto. Atque per ambages, & longa exorſa tenebo. Tum incipit docere de arboribus ſponte naſcentibus, vt in ſequenti particula videbimus. Ordo autem in hac particula eſt. Tuque.i. & tu, hoc eſt Et tu non ſolum Auguſtus, ò Mecœnas decus.i. ornamentum ſ. meum, & merito. ſ. tuo pars maxima noſtræ famæ ades.i. adſis tum fauore tuo, & decurre mecum laborem inceptum i. adiuua me inceptum opus ad finem celerius perducere, & tu volans. ſ. mecum.i. celerem operam nauans de pelago patenti.i. per metaphoram materiæ ex poſitæ vela i. ſecundum progreſſum, & auxilium ſicut naues velis celerius prouehuntur q̃ remis duntaxat. Ego non opto amplecti.i. proſequi meis verſibus.i. carminibus cuncta. ſ. ad arbores pertinentia. Non. ſ. optarem amplecti cuncta aut non poſſem exequi cuncta, ſi i. tametſi linguæ ſint mihi centum, & vox ferrea .i. infrangibilis, & firmiſſima. (Lucret. tamen dixit ærea) ades inquã, & lege oram .i. extremitatem primi litoris. i. proximum primo litori regionem (perſtat in metaphora ſumpta à nautis ab ea vbi dixit, pelagoq́. volans da vela patenti. Nam qui egregie laborãt dicuntur nauare, quaſi nauibus quibus commode, & abunde multa ad portum peruehuntur id agant, non minoribus vehiculis, lege ergo oram primi litoris mecum .i. ſtatim à principio ingredere mecum hoc patens pelagus in tam vaſtam, atque amplam de arboribus creandis materiam quam non penitus percurremus, ſed generatim capita dicemus, ita vt in primo litore ſemper verſari videamur) Lege inquam oram in manibus .i. in ſinu, & complexu terræ, hoc eſt non profundam naturalium rerum ſcrutationem, ſed facilem, & apertam trademus. vnde ego non tenebo.i. immorabor, & ſuſpenſum faciam te, hic.i. in hac materia carmine ficto.i. figmentis poeticis ornato, atque non tenebo te hic per ambages .i. verborum circuitus & inuolucra, hoc eſt per dubias ſententias, & per longa exorſa .i. exordia, & per longas inſinuationes, quibus in cauſa honeſta vti non decet. [Sponte ſua &c.) Incipit ergo narrare, & primo de ſponte.i. ſine ſemine, ac radice naſcentibus dicens eas robora læta, id eſt pulchra, & procera habere, cuius rei cauſam interrogatus Aeſopus. At qui videlicet herbæ, & arbores natiuæ pulchriores ſint ſatiuis reſpondit has à matre, illas ab aliena educari. vnde Maro hic dixit quippe ſolo natura ſubeſt. Ineſt enim, inquit, ſua cuiq; vis atque naturalis potentia. quam amittunt quæ illinc transferuntur alio. Veruntamen ſi transferuntur mitiores ſiunt & fructus ſi quos ferunt mitiores edent quaſi domita luxuriantis naturæ ferocitate. Simile quoque iudicium cenſet de ijs, quæ ex radicibus pullulant vt ex ordine textus patebit, qui talis eſt. Ea ſupple quæ tollunt i. erigunt ſe ſua ſponte.i. ſpontanea natura nullo gente, nec ſerente, nec plantante ſine ſemine, & radice in ait

A S C.

tas

ras luminis.i.in aëra,hoc eſt in ſublime ſurgunt quidem infœcunda.i.ſterilia, aut fœcunditatem impedientia,aut immitens, & inutiles fructus quantum ad eſum ferè afferentia, ſed ſurgunt læta .i. in bona habitudine, hoc eſt pulchra & nitida ſicut ſunt ferè animalia læte viuentia, & omnia ſui aſpectu lætitiam nobis afferentia, & fortia .i. robuſta, hoc eſt ſunt ſterilia quidem, ſed fortia & pulchra, & ita materiam vtilem præſtent non fructum, ideo autem læta,& fortia ſurgunt, quippe.i.quia certe natura.i. naturalis vis producendi ſubeſt .i. occulte ineſt ſolo.i.terræ natiuæ, tamen ſi quis inferat .i. per inſitionem in alium truncum transferat, aut mandet .i. committat ea ſcrobibus .i. foſſis ſubactis.i.apertis, ipſa mutata.i.quando mutata fuerint, & exuerint animum ſiluestrem, aut ipſa exuerint animum .i. naturam ſiluestrem, iam mutata .ſ. ad mitiorem naturam, & ipſa ſequentur haud tarda.i.non cuncta, nec immorantia aut repugnantia, frequenti cultu .i. per frequentem cultum in quaſcunque artes vocea.i.vocaueris ea. Necnon.i.etiam ſup.arbor ſterilis.i.infœcunda, quæ eam.i.pullulat ab imis ſtirpibus.i.radicibus faciet hoc.i. exuet ſiluestrem animum, & ſequetur in quaſcunq; vocet artes, frequenti cultu,& id quidem,ſi ſit digeſta.i.domita, & mutificata per agros vacuos.i.apricos,& ſoli expoſitos vt a Sole coquatur. Nam frondes altæ, & rami matris opacant.ſ.vmbris, nunc.ſ.in ſiluis ſtantem,& adimunt.impediunt ipſi creſcenti fœtus.i.fructus & vrunt.i.opprimunt & macerant, ferentem.i.ferre parantem & flores emittentem. Nam arbores quæ ſuſtulit.i.ſurſum tulit.i.erexit & extulit ſe ex ſeminibus iactis vt quercus venit.i. creſcit tarda,factura vmbram nepotibus ſeris.i.diu poſt eam venientibus,hoc eſt diu eſt,antequam largos fructus habeat & diutius antequã alias arbores aut ex fructu, aut ex radice ſua erect, quibus vmbram faciat. Et poma degenerant.i.generoſitatem, ſeu nobilitatem virtutemq. ſuam amittunt oblita priores ſuccos .i.per inumbrationem, aut diuturnum in vno loco ſitum, & per longam propagationem fiunt poma minora,& deteriora quam in prima plantatione,aut inſitione fuerant. Et vua.ſ.neglecta,& ſiluestris fert auibus prædam,videlicet turpes racemos, quos homines colligere refugiunt. Scilicet.i.ſcire licet, cur id fiat, quia labor eſt impendendus omnibus.ſ.arboribus,vnde fructum bonum expectas, & omnes.ſ.arbores cogende ſup. ſunt in ſulcum .i.liram,& ordinem interuallo ſigna.o pro vomerem,& domandæ ſunt multa mercede.i.fœnore,& lucro quod domanti eas obuenerit. Sed oleæ .i. arbores oliuæ reſpondent melius .ſ. votis noſtris truncis, id melius naſcuntur è truncis,& vites reſpondẽt melius.ſ.deſiderio noſtro,propagine.i.per propaginem.i.palmitem propagatum. (Sanè propago,pro progenie primam corripit, quam pro vite producit) Myrtus Paphiæ.i.Veneri paphiæ .i.cypriæ dedicatæ, aut quæ iuxta Paphium plurimæ naſcuntur, naſcuntur de ſolido robore.i.non de ramali,aut ſurculo, aut coryli eduræ .i. non ſatis duræ, aut & duræ .ſ. in fructu, ſed plures eduræ legunt.i.extra duritiem poſitæ, hoc eſt fragiles naſcuntur plantis, & fraxinus arbor illa ingens .i. valde magna naſcitur.ſ. plantis, & arbor vmbroſa Herculeæ coronæ .i. populus è cuius frondibus Hercules ſibi coronam conſeruit, & glandes patris Chaonij.i.Epirotici, videlicet Iouis,hoc eſt in glandes naſcuntur etiam plantis, & palma ardua naſcitur etiam plantis, & abies.i. arbor, vnde ferè naues texuntur potiſſimum ex ea quæ in montibus naſcitur (nam eſt plauſtris etiam mollior) viſura caſus marinos.i.pericula & naufragia in mari,naſcitur plantis,poſſet fortaſſis conſtrui vt ſit coryli duræ in fructu, videlicet naſcuntur è plantis,& ita de alijs repeteretur,e,propoſitio,ſed dura eſſet poſtpoſitio plantis e,vbi poſſet dicere è plantis, ſtante verſu. Quocirca conſulitur Mancinellus ſequeris.

VARIA LECTIO.

IN quaſcunque voces artes) In codicibus aliquot antiquis legere eſt, In quaſcunque voles artis. In quibuſdam, Velis, ſed enim, Voces magis omnino placet eruditis.

Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,
Caſtaneæ fagos; ornuſque incanuit albo
Flore piri: glandemque ſues fregere ſub vlmis.
Nec modus inſerere, atq; oculos imponere, ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas; anguſtus in ipſo
Fit nido ſinus. huc aliena ex arbore germen
Includunt, vdoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. nec longum tempus, & ingens
Exijt ad cœlum ramis felicibus arbos:
Miraturque nouas frondes, & non ſua poma.

SERV. FOEtu nucis arbutus horrida) Verſu dactylus. nam male quidam horrent legunt. Horrida autem, hiſpida. Et iam tranſit ad inſitionem,quæ duplex eſt. Nam aut inſitio dicitur cum inſixo acuto ſurculus fœcundæ arboris ſterili inſeritur, aut oculorum impoſitio, cũ inciſo cortice libro alienæ arboris germen inſerimus. [Et ſteriles platani malos geſſere valentes, Caſtaneæ fagos; ornuſque incanuit albo: [Flore piri) Dicit quid inquam arborem debeamus inſerere. In arbuto nucẽ, in platano malum, in fago caſtaneã.in orno pirum. Sed caſtaneæ fagos,eget expoſitione, non enim in caſtanea fertili infœcunda fagus inſeritur. Vnde aut hypallage eſt, vt, Caſtaneæ fagos, ſit pro fagi caſtaneas geſſere, aut eſt mutanda diſtinctio, vt ſic,Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ. Hoc eſt infœcundæ arbores platani fortes ramos Caſtaneæ portauerunt. [Fagos;ornuſque incanuit albo Flore piri:) Secundum quam diſtinctionem fagos, licet breuis ſit gos, finalitatis tamen ratione producitur. Fagos enim, incipit eſſe nominatiuus caſus græcus ſingularis,non pluralis, noſter accuſatiuus. Alij neutrum probant, & ita accipiunt, Caſtaneæ flore fagos, incanuit, Piri flore ornus incanuit, vt ſimiliter fagus nominatiuus ſit græcus. [Nec modus inſerere, atque oculos imponere, ſimplex) est, non eſt ſimplex aut fortuita ratio, ſed ea quæ ingenij labore colligitur aut hoc dicit: Non eſt idem inſerere,quod,& oculos imponere; quarum rerum diſcretionem hoc loco commemorat, ſicut nos diximus ſupra. [Trudunt) Propellunt, eijciunt. [Tenues tunicas).i.arborum interiores libros.[Huc includunt) Quia ait ex aliena arbore,& eſt mutatio, ideo non ait hic includunt, ſed Huc. Sic Cicero. Includuntur in carcerem condemnati. vtque qui illuc fuerant aliunde deducti. [Inoleſcere) Concreſcere,συμφύειν. [Miratã eſtque nouas frondes,& non ſua poma) Ingens ſantaſia. Et ſanè mirata eſtque legendum eſt, vt ſtet verſus.

INSERITVR vero ex fœtu &c.) Poſtq̃ elocutus eſt naturali arborum procreatione,nunc loquitur de artificiali,quam tamen natura, & inuenit & perficit videlicet de inſitione, quæ tribus modis ſit ſemine inſitis, & inoculatione. Semine quoties arbori puluerulentæ, aut putri inciditur, aut inſeritur ſemen quod germinat, germiniſq. radices principali trunco conglutinantur ita vt ab eiſdem radicibus poſt ea nutriantur. De inſitu aut,& inoculatione Seru differit, qa vero non videtur Seruio approbabile arbor eſt ſterilem fœcundæ inſeri, vt fagum caſtaneæ nec hypallagæ locus ſatis aptus eſt in mediocri ſtylo, & reſeria, malit dictionem fagus eſſe nominatiui caſus ſingularis numeri vt ſit ordo. Steriles platani geſſere malos .i. ramos caſtaneæ valentes, id eſt tam validos vt mali, id eſt arbores natiuum eſſe poſſint,& fagos,id eſt arbor illa glandifera, & ornus incanuit,id eſt albicauit albo flore piri.ve... m Mancinellus ſentit caſtaneæ ſiluestri,& parum fertili inſitas eſſe fagos vt glandem ferat quæ ſuibus vtilior ſit, quo modo ordo erit. Vero pro ſed. arbutus,id eſt arbor illa,horrida, id eſt hiſpida, inſeritur,id eſt recipit inſitionem ex fœtu, id eſt ſurculo aut fructu nucis .i. nuca,aut ſurculus eius poteſt per inſitionem arbuto conglutinari,& platani arbores,illæ a latitudine foliorum,dictæ geſſere malos .i. arbores pomiferas valentes .i. vtilea & fertiles (niſi manis Seruium prius expoſitum imitari) & caſtaneæ.ſ. ſiluestres geſſere fagos,id eſt arbores glandiferas in vſum porcorum, aut ad materiam habendam(materies enim fagorum cęlatoribus magno vſui eſt,vnde ſu Bucolica. Pocula ponam fagina, cælatum diuini opus Alcimedontis. Præterea poſſet loqui de inſitione naturali, ſi videlicet aut auis glandem fagi in caſtaneæ ſpecum detulerit,aut ipſa deciderit,vt poeta naturam rerum exprimat, & non ſolum quod agricolis conducat) & ornus arbor illa ſterilis incanuit, id eſt albicauit albo flore piri, & ſues fregere glandem ſub vlmis)ergo in glandium vſum facta eſt inſitio, vnde

de non mirum ſi fagum caſtaneæ inſitam dicit preſertim illic vbi nimia caſtanearum copia)nec modus inſerere,id eſt inſerendi, & inſitionem faciendi eſt ſimplex.i.vniformis,& vnus,& modus imponere .i. imponendi oculos .i. modus inoculandi non eſt ſimplex. Nam qua ſup.parte gemmæ.i.groſſi noduli,ſeu germina, è quibus frondes,& fructus exeunt, trudunt ſe de cortice medio, & rumpunt tenues tunicas.i.librum, ſeu corticem interiorem ea ſup.parte ſi: anguſtus ſinus.i.oculus, & receptaculum in ipſo nodo, & ipſi inſitores,includunt hue.i.in hunc ſinum, ſeu oculum, germen.i.ſurculum,aut virgulam,quæ quia inſeritur inſita dicitur,& docent.ſ.germen inſitum,inoleſcere.i.concreſcere, & conſolidari,libro.i.interiore cortice,vdo.i.humorem, & ſuccum intrinſecus habente, & ita vegeto, ac veſco. Aut trunci enodes.i. nullum nodum habentes, reſecantur.i.finduntur,turſum.i.iterũ & via.i.rima, & apertura finditur .i. findendo ſic alte.i.profunde in ſolidum.i.in robur,& lignum ipſum nedum in corticem,ac librum finditur dico cuneis, qui oſſei præcipiuntur eſſe, deinde.i. poſt aperturam, plantæ feraces immittuntur .i. inſeruntur nec longum tempus ſup.intercidit, aut elapſum eſt, & ingens arbor exijt ad cœlum.i.exorta eſt,felicibus.i.fœcundis, & fertilibus ramis,& eſt mirata.ſ.arbor prior nouas frondes.ſ.arboris inſitæ, & poma non ſua.i.ſuæ naturæ conformia.

SERV. PRæterea genus haud vnum) Docet nunc etiam in ſingulis arborum ſpeciebus eſſe aliquam varietatẽ. [Lotoque) Lotos nympha quædam fuit,quam cum amatam Priapus perſequeretur, illa deorum miſeratione in arborem conuerſa eſt, quæ vulgo faba ſyriaca dicitur. [Vnam in faciem) In eandem ſimilitudinem.[Orchites) A græca etymologia,ſed obſcœna,id eſt à teſticulis qui ὄρχεις dicuntur. [Radij) Oliuæ ita à longinquitate nominatæ. [Amara pauſia bacca) Oliua à pauiendo dicta, id eſt tundendo. aliter enim, ex ſe oleum non facit. Amara autem bacca viridi,vt alibi: Floribus atque apio crines ornatus amaro,id eſt viridi nam de pauſia viride oleum fit, vnde contra dulce dicitur non viride. [Pomaque) Subaudi a ſuperioribus, Non enam naſcuntur in faciem. [Alcinoi ſiluæ) Id eſt pomiferæ arbores. nam Alcinous rex Phæacum fuit diligens cultor hortorum,vnde per eius ſiluas,arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait,quod haberet, [illegible] [Cruſtumijs) Cruſtumia pira ſunt ex parte rubentia ab oppido Cruſtumio nominata. [Syrijſque piris, grauibuſque volemis) .i. magnis. Nam, & volema ab eo quòd volam impleant dicta ſunt. Vnde, & inuolare dicimus.

Præterea genus haud vnum nec fortibuſq́ue vlmis,
Nec ſalici, lotoq́ue, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuæ
Orchites, & radij, & amara pauſia bacca
Pomaq́ue, & Alcinoi ſiluæ; nec ſurculus idem
Cruſtumijs,Syrijſq́ue piris, grauibuſq́ue volemis.

ciem aut formam.ſ. orchites.i. bacæ oliuæ pingues multum olei habentes, & à teſticulis quorum formam habent denominatæ,& radij.i.oliuæ oblongæ, & pauſia.i. oliua carnoſa (quam Plin.poſitam vocat,ſed au,in o,paſſim mutatur) amara baca .i. habens amaram bacam,& poma ſup. non naſcuntur in vnam faciem, & ſiluæ Alcynoi.i.quales coluit Alcynous Phœacum rex,hoc eſt arbores pomiferæ,non naſcuntur in vnam faciem,nec idem ſurculus.i.germen, aut virgultum eſt pyris cruſtumijs, id ab illo oppido in Latio denominatis, & ſyrijs à patria ſic vocatis, aut quia ſubnigra ſunt, & volemis.ſ.pyris,grauibus.i.ponderoſis. & volam.i.interiorem partem manus implentibus, vnde dicta putantur, hoc eſt non ſatis eſt ſcire diuerſos inferendi modos,ſed oportet noſſe,quæ arbores in vlmum,quæ in ſalicem, quæ in lotou, & quæ in cypariſſum inſeri velint. Neque id quidem ſatis, nam dato q̃ vlmo noris oliuam recte inſeri,non continuo, quam liber ſpeciem oliuæ inſeres,ſed noris prius,an orchites,an radios, an poſitas habere velis,& cui arbori conueniat, Item ſi pyrum habere velis non ſatis eſt inſitionem facere, ſed pro volema habendis opus erit ſurcolo volemi, & ita de reliquis.

ASC. PRÆTEREA) Poſtq̃ prænotauit varios inſerendi,modos,monet varietatem eſſe in ſingulis arborum ſpeciebus dum inſerantur,quæ qualis ſit non exequitur,ſed ne imminutius culpet præmunitur ſeſe dicens. Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto,& quare agite ò proprios generatim diſcite cultus. Agricolæ &c. Nomina: ergo arbores quæ varie inſeri volunt, quas quia commentarij ſatis deſcribunt, Ordinem tantum rompegero qui talis eſt, præterea .i. præter hoc quod ſit diuerſus inſerendi modus,genus.ſ.inſerendarum arborum eſt haud.i.non enum, ſed ſupple diuerſum, nec vlmis fortibus, id eſt diu durantibus è quibus rotæ fieri ſolent, id eſt nec ſalici, nec loto, nec cypariſſis Idæis, id eſt in Ida plurimum naſcentibus, ſcilicet vnum genus eſt, nec oliuæ pingues naſcuntur in enam faciem, id eſt ſpe-

NASCVNTVR oliuæ Orchites,& radij, & amara pauſia bacca) Quamuis Seruius,Orchites,agnoſcit. In Mediceo tamen, Longobardico, & alijs antiquis libris manuſcriptis, quos ego vſque in hunc tempus viderim,Orchades habetur. VARIA LECT.

SED et illis certiore metiamur modulo, ſciendum amplius, non vnam priſcis fuiſſe oliui artem, ſi quidem prima fuit, Columella tradente, in qua acerbam exprimerent oleum ex necdum matureſcentibus bacchis,æſtiui dicebatur hæc. Sequens habebat Nouembris finem, inde oleum erat virens, ex viridibus manãs oliuis. Tertia Decembri fiebat menſe,huius erat maturum oleum, Vltima fuit menſis Ianuarij, albam oleum appellat Dioſcorides,vt a viridi ſeparetur, cuius cõfectionem pluribus idem exequitur.Seruius in 2.Georg.illud enarrans. Et amara pauſia bacca. Amara,inquit,id eſt viridi,nam de pauſis viride oleum fit vnde contra dicitur dulce,quod virens non eſt. COEL. RHOD.

SERV. NOn eadem arboribus pendet vindemia noſtris).i.vites quoq; diuerſæ ſunt. Noſtris aũt Italis. Et bene pendet dixit. Nulla.n. vitis in Italia eſt quæ non pendeat.[Quã Methymnæo carpit de palmite Leſbos) Leſbos inſula eſt, cuius ciuitas Methymna hñs precioſiſſimum vinum. [Thaſiæ vites) A Thaſo inſula nominatæ. [Mareotides albæ;) Aegyptiæ, Mareotis enim pars eſt Aegypti, & dicẽdo Albæ oſtendit etiam eſſe purpureas, vel alterius coloris. [Pinguibus hæ terris habiles,leuioribus illæ) Pinguibus Thaſiæ, leuioribus Mareotides. Nam ordinem poſitum ſequimur, cum aperte aliquid non commemoratur. [Paſſo Pſythia vtilior) Bene vtilior, et oſtendat etiam de alia vua poſſe paſſum fieri, ſed melius

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.
Quam Methymnæo carpit de palmite Leſbos.
Sunt Thaſiæ vites; ſunt, & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, leuioribus illæ:
Et paſſo Pſythia vtilior, tenuiſq́ue lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaq́ue linguam;
Purpureæ, preciæq́ue; & quo te carmine dicam
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Amineæ vites, firmiſſima vina;
Tmolus, & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus:
Argitiſq́ue minor; cui non certauerit vlla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos,
Non ego te menſis, & Dijs accepta ſecundis,
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſthe racemis.
Sed neque q̃ multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque. n. numero cõprehendere refert,
Quem qui ſcire velit: Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro turbantur arenæ;
Aut, vbi nauigijs violentior incidit eurus,
Noſſe quot Ionij veniant ad littora fluctus,

de Pſythia. paſſum autem dicitur a patiendo. Nam decoquitur muſtum, & inde fit paſſum hic Defrutum dictum eſt, qđ defraudatur, & quaſi fraudem patitur.[Tenuiſq. lageos) Lageos eſt quæ latine leporaria dr̃. Tenuis autem, penetrabilis, quæ cito deſcendit ad oẽs venas. [Tentatura pedes) Terentius, Neque pes, neq; mens ſuũ ſatis officium facit. Olim autem aduerbium eſt cuiuſlibet temporis. [Purpureæ) Purpurei coloris. [Preciæque) Hæ cito mateſcunt. vnde, & preciæ dictæ ſunt, quaſi p̃coquæ, q̃ ante alias coquantur.[Quo te carmine dicam Rhetica?) Hanc etiam Cato præcipue laudat in libris, quos ſcripſit ad filium, contra Catullus eã vituperat, & dicit nulli aptam eſſe, miraturque cur eam laudauerit Cato. Sciens ergo

vtrunque Virgilius medium tenuit, dicens, Quo te carmine dicam Rhetica? [Nec cellis ideo contende Falernis) Licet ſis à Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. Cellis autem Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. Et Falernus mons eſt Campaniæ in quo optima vina naſcuntur. [Sunt etiam Amineæ vites firmiſſima vina;) Amineum vinum dictum eſt, quaſi ſine minio .i. rubore, nam album eſt Sane, Amineum dici verſus probat, qui ſtare non poteſt, ſi, Aminæum, dixerimus. [Tmolus, & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus) Aſſurgit, Duplex eſt hoc loco expoſitio, nam alij volunt ſine vitio in ſubauditione eſſe poſita, quæ aperte dicere non poſſumus, vt ſit, quibus vinis aſſurgit .i. cedit Tmolus, & Phanæus. Quod ſi aperte dicatur, eſt vtrunque vitioſum, tamen vinis de græco traxit, nam οἶνῳ dicunt. Pleraque autem ſubaudiri quæ aperte non poſſumus dicere, & ipſe alibi docet dicens, de alecto, Nec dextræ erranti deus afuit. Et Saluſtius qui ait, Quis à Sertorio triplices inſidiæ, per idoneos ſaltus poſitæ erant. Prima autem & ſubaudiendum reliquit inſidiæ, quod penitus dicere non poſſumus. Alij ad ſuperiora referunt, vt Quibus, non ad vina referamus, ſed ad vites, vt ſit quibus vitibus cedit Tmolus, & Phanæus montes vitibus conſiti. Et eſt figura. qualis illa in Aeneide, Me puer Aſcanius capitiſque iniuria cari: Quem regno Heſperiæ fraudo .ſ. Aſcanium, non quem caput. Tmolus mons eſt Ciliciæ. Phanæus mons eſt in promontorio Chij: dictus a Phanæo rege. Vt autem aſſurgit, cedit ſic, tractum eſt a ſedentibus, qui in honorem alicuius, aſſurgere conſueuerunt. [Rex ipſe Phanæus) De Lucilio hoc tractum eſt, qui ait, χῖ̈ος δ' ... .i. ... [Argitiſque minor) Quantum ad ſolam pertinet ſpeciem. [Menſis, & dijs accepta ſecundis) Grata ſacrificijs, & menſis ſecundis, pomorum .ſ. [Bumaſthe) Vua in mammæ bouis ſimilitudinem. [Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint, Eſt numerus:) Scit apud diuerſos lecta eſſe innumerabilia vitium genera, quibus offenſus ait. Colligere tanta vitium genera, nec vtile eſt nec poſſibile. Qui enim conatur vniuerſa cognoſcere, debet, etiam impoſſibilia ſcire, vt eſt arenarum vel fluctuum numerus.

ASC. NON eadem arboribus &c.) Non vitibus quoque varietatem eſſe oſtendit, earumq́. varias ſpecies enumerat, dicens. Non eadem .i. illa ipſa vindemia .i. non eadem, vitis vindemianda pendet noſtris .i. Italicis (loquitur enim Italicis) arboribus quibus .ſ. maritantur vites non eadem dico, quam Lesbos .i. vindemiator Lesbius capit .i. carptim aufert de palmite methymnæo .i. iuxta Methymnam Lesbi ciuitatem creſcente, vites Thaſiæ, à Thaſo inſula maris Aegei olim etiam vel etria dicta denominatæ. ſunt ſup. ſed non eædem cū ijs quæ pendent in noſtris arboribus. Et ſunt Mareotides .ſ. vuæ aut vites Aegyptiacæ. albæ .ſ. in colore, & hæ .ſ. Thaſiæ vites ſunt habiles .i. coaptabiles terris pinguibus: quia in illis plantari volunt, & illæ .ſ. Mareotides ſunt habiles terris leuioribus .i. puluerulentis, & Pſythia .ſ. vua vtilior paſſo .ſ. faciendo quod quo fiat ex Beroal. in Seruiom ſtatim diſces) ſupp. eſt, & lageos .ſ. vua tenuis .i. ſubtilis tentatura .i. titubare, & vacillare factura olim pedes .ſ. pou, & vinctura .i. connexura, & impeditura linguam .ſ. eius qui eius vinum ſubtile, & penetrat tum immodice biberit, & ſup. ſunt purpureæ .ſ. vuæ, & pretiæ, ὁ precoces id eſt præter ceteras coctæ, & mites ac maturę, & ò Rhætica quo carmine, ſcilicet an laudatiuo cum Catone, an vituperatiuo cum Catullo, dicam, id eſt deſcribam te, q. d. id dubito, nec contendo, ideo quia .ſ. laudaris à Catone, cellis .ſ. vinarijs, falernis .ſ. quibus ſunt vina falerna, à falerno monte campaniæ Italicæ, vbi naſcuntur denominata. Et ſunt vites amineæ a regione potiuſquā à colore ſic dictæ, ſpp. oliitorie, firmiſſima vina, quibus .ſ. vitibus (nam, vinis non vtimur) Tmolus mons ille Lydiæ. Sed Neſtor Tmolus legit hoc loco, præter aliorum morem, dicitque, errorem Seruianum ſecutus, Ciliciæ montem eſſe. Eſt præterea controuerſia de ſignificatione huius verbi aſſurgit. Nam Mancinelli ita interpretatur, vt ſit iactet ſe, vel eleuatur, & creſcit. Altior enim, inquit, mons ipſe videtur vitibus adultis. Ser. autem exponit aſſurgit .i. cedit, & reuerentiam facit, in cuius ſententiam libenter eo, non tam q̄ ita legi apud Iuuen. Si iuuenis vetulo non aſſurrexerit, &c. quam q̄ vberior ſit ſententia, & maior ornatur. Nam laudem aminearum vitium dicit, q̄ Tmolus, & Phanæus, aſſurgunt .i. tanquam melioribus reuerentiam præbent. Quin ſi a loco dīr amineæ, non accumulantur eia Tmolus, & Phanæus. Ornatus autem mirus eſt in vocabulo rex. Magnæ .n. dignitatis ſunt, quibus res aſſurgit .i. reuerentiam præbet. non quibus altior ſit itaque haud dubie poëtæ, mens eſt vites amineas præſtantiores eſſe ijs, quæ in Tmolo, & Phanæo creſcunt. Ordo igitur eſt. Quibus .ſ. vitibus Tmolus mons ille Lydiæ aſſurgit .i. aſſurgendo reuerentiam facit tanquā melioribus, & quibus ipſe Phanæus, portus .ſ. Chiæ inſulæ à rege denominatus, in Chio autem ſunt optima vina, optima autem quæque ſolent in portum deferri, vt vendantur, per portum ergo omnia vina illius inſulæ intelligit. Et eſt argitis .ſ. vua candida minor .ſ. in molle, & extenſione, ſed quia acinos modicos habet, & pelliculam tenuem, ſuccum vero ſubtilem dicit, cui .i. cum qua vlla .ſ. alia vua non certauerit .i. contenderit, aut fluere tantum .i. in fluxu tanto, hoc eſt in reddendo tanto vino, aut durare .i. in durando per totidem annos, reddit, ergo plurimum vini, quod diutiſſime conſeruari poteſt. Et ò Rhodia .ſ. vua aut vitis a Rhodo inſula Liciæ dicta, accepta .i. grata dijs .ſ. in ſacrificijs, & ſecundis menſis, quando .ſ. bellaria, & dulciora vina exponebantur, ego non tranſuerſim .i. ſilentio præterierim, hoc eſt prætermiſiſſe velim te, & ò bumaſthe vua dicta, & bouis mamma. tumidis .i. amplis, & inflatis racemis, ego non tranſierim te .i. ſine tui mentione. Quia vero harum mentionem facit ne culpetur aliarum non meminiſſe dicit. Sed neque refert .i. intereſt ad rem facit ſcire quām multæ ſint ſpecies .ſ. vitium, nec quæ ſunt nomina .ſ. earum. eſt numerus .ſ. vitium, neq; refert comprehēdere ſup. eas numero quem .ſ. numerum, qui velit ſcire, idem velit diſcere .i. tantundem profecerit ac ſi velit diſcere quām multæ arenę litoris Libyci turbentur zephyro .i. vento illo ab occidente flante, aut idem velit noſſe .i. nouiſſe, & ſcire ſe cognoſcere quod Ionij fluctus, aut quot fluctus .i. procellæ Ionij .ſ. maris, veniant .i. appellantur ad litora, vbi .i. quando Eurus ventus ille ab oriente flans incidit, violentior .i. valde impetuoſus, &, violentior ſolito incidit dico nauigijs .i. in nauigia. quoniam ſcire vt difficillimum ita minime vtile foret, quocirca dehortatur à numero vitium comprehendendo.

VARIA LECT. ET quo te carmine dicam Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis) In libris aliquot antiquis legere eſt, Ne cellis adeo, vt etiam citatum eſt ab Auſiano. Quod neſcio quid elegantius habere videtur, adeo pro tamen. Quamuis ideo Seruius agnoſcit. [Tmolus, & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus) In antiquis aliquot libris manuſcriptis legere eſt abſque, & particula, Tmolus aſſurgit quibus.

Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſsiſque paludibus alni,
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Litora myrtetis lætisſima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice, & extremis dominum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.
Diuiſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert hebenum: ſolis eſt turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleraque vt folijs depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

SERV. NEc vero terræ ferre omnes omnia poſ.) Aut generale eſt, ſicut ait in primo, Et quid quæq; ferat regio, aut ad ſuperiora pertinet, vt ſit ſenſus talis, Non prodeſt noſſe cūcta vitium genera, nec omnia procrātur in omnibus terris. [Craſſis paludibus) Lutoſis naturaliter. [Littora myrtetis lætiſſima) Locum poſuit pro ipſis arboribus, ſicut ſalictum pro ſalicibus. nam myrtetum eſt locus, arbos vero ipſa myrtus vocatur. [Deniq; apertos Bacchus amat colles) Hinc eſt q̄ vites amant montium latiora. [Aſpice, & extremis) Intuere et extremum orbem cū ſuis cultoribus domitum, nam ſubaudiuimus cum. Et per trāſitum maieſtatem Romani laudat imperij. [Eoaſq́ domos Arabum) Arabis, Panchaia, Sabæorū gens eſt, apud quā thus naſcitur: vt, Solis eſt turea virga Sabæis. Item, totaq́. thurifer is Panchaia pinguis arenis. Plautus. Arabico ture. [Pictoſq́. Gelonos) Stigmata hn̄tes, populi Scythiæ, vt, Pictiq́. Agathyrſi. [Diuiſæ arboribus patriæ) Regiones. vt, Italia quę ro patriam. [Sola India nigrū Fert hebenū: Atqui, & in Aegypto naſcitur, ſed Indiam, oēm plagam Æthiopiæ accipimus. Sanè, & hæc hebenus, & hoc

hebe

hebenum dicitur, hic neutro vſus eſt Lucanus vero ait, Hebenus Mereotica vaſtos, Non operit poſtes. Hebenus autem arbor eſt, quæ cæſa dureſcit in

Extremi ſinus orbis? vbi aera vincere ſummum
Arboris haud vllæ iactu potuere ſagittæ
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.

lapidem. [Balſamaq;) quæ vacat. vt alibi, Diraque, & prœlia voce diremit, Sane Balſamum, eſt arbor ipſa: Opobalſamum, ſuccus collectus ex arbore: nam ὀπὸς dicitur ſuccus ... lignum ipſius arboris. Probatio autem opobalſami, vt dicit Plinius, hæc eſt, Si contra ſolem feratur, & corruptum non ſit, manum ferentis exurit. [Semper frondentis acanthi?) Acanthus arbor eſt in Ægypto ſemper frondens, vt oliua, laurus. Acanthos dicta quia ſpinis eſt plena. Abundat hac etiam Cicerina inſula. Velleraque vt folijs depectant tenuia Seres?) Apud Indos, & Seres, ſunt quidam in arboribus vermes, & bombices appellantur, qui in aranearum morem tenuiſſima fila deducunt. Vnde eſt ſericum, nam lanam arboream non poſſumus accipere, quia vbique procreatur. [Oceano propior gerit India lucos) Hæc enim habet arbores magnas, quæ eſt iuxta Oceanum. hinc eſt, Extremi ſinus orbis. [Depectant) Decerpunt, ſed alij depectat legunt, quod ſi eſt: Seres, poſuit pro Sers, ſicut trabes pro trabs. Sic Lucanus ſub iuga iam Seres, iam barbarus iſſet Araxes. [Non tarda) i. ſtrenuiſſima, nam Liptotes figura eſt.

ASC. NEC vero terræ &c.) Docet cauſam quare non conducat nec facile ſit omnes vites noſſe, quia. ſ. non omnes vbiq; naſcuntur. Et ita qui vites Italiæ non aliarum regionum adhuc ignoret, neque eas noſſe profuerit. Et quo id probet vtitur quadam inductione aliorum terræ naſcentium. Reprahenditur autem Ser. à Beroaldo in expoſitione illius. Velleraq; vt fo... us verba ſectabantur ibi vnctos ſaliere per vtres, quia ſimul reprahenduntur. Ordo hic eſt. Nec vero. i. non etiam omnes terræ poſſunt ferre omnia quia ſalices naſcuntur in fluminibus, alni naſcuntur in craſſis paludibus, orni ſteriles naſcũtur in ſaxoſis mõtibus. Litora ſunt lætiſſima. i. acceptiſſima myrthetis. i. myrthis ipſis deniq; i. vt ad initium redeam, bacchus. i. vitis amat colles apertos. i. apricos, & ſoli expoſitos, taxi arbores in corſica pluſimæ naſcentes amant aquilonem, & frigora, aſpice orbem. i. globum terræ domitum. i. ſubactum, & cultum extremis cultoribus. i. vſque in extremum eius excolis (quod in Augusti gratiam di

SERV. MEdia fert triſtes ſuccos) Di, ſine dyptho producenda eſt, græcum nomen eſt, & Media prouincia eſt. [Triſtes ſuccos) Amaros, vt, Triſtiſq; lupinis. [Tardũq; ſaporẽ Felicis mali) Apud Medias naſcitur quædam arbor ferẽs mala, quę medica vocatur, quã per Periphraſim oſtendit, eius ſupprimens nomẽ. Hanc plerique citrum volũt, quod negat Apuleius in libris quos de arboribus ſcripſit, & docet longe

Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius vllum,
Pocula ſi quando ſæuæ infecere nouercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena,
Ipſa ingens arbos, facieſque ſimillima lauro:
Et, ſi non alium late iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis:
Flos apprima tenax. animas, & olentia Medi
Ora fouent illo, & ſenibus medicantur anhelis.

aliud genus arboris eſſe. [Tardum aut ſaporem) Dicit, vix intelligibilem quod illi ad carnem mediã citri referunt. Nã prima, & interior ſatis tuum oſtendat ſaporem. [Felicis mali) ſecundũ eos qui dicunt citrum fœcundum, non hæc arbor. i. citri, omni penè tempore plena eſt pomis, quæ in ea partim matura, partim acerba partim adhuc in flore ſunt poſita. Aut certe felicis ſalubris. Nulla enim efficacior res eſt ad venena pellenda. [Sæuæ nouercæ) Aut hæ quæ ſæuæ ſunt, aut epitheton eſt omnium nouercarum. [Non innoxia verba, Liptotes i. nocentiſſima. [Et eſt argumentum quaſi parum poſſent venena miſcere, niſi etiam magicos cantus addiderint. [Membris agit atra venena) Radices, nuces, lupini, citrum, apium proſunt contra futurum, non contra iam acceptum venenum. Vnde etiam antiquitus ante vllas alias epulas, hæc ſolebant menſis apponi, apparet ergo non eum de citro loqui in præſenti, cum dicit. Membris agit atra venena. Iam data. [Faciemq; ſimillima lauro) Figura Ciceronis, qui ait in Cæſarianis, Sed ſimillimum deo iudicio. Sane etiam hæc probat citrum non eſſe. nam citri arbor, & multum non poteſt creſcere, & multo habet folia maiora quam laurus. [Alium late iactaret odorem) Et infinitum emittit ſuum odorem, & longe alium quam laurus. [Flos apprima tenax) Apprima. i. maxime. ſic eſt nomen pro aduerbio. ſicut, Et pede terram Crebra ferit, pro crebro. [Animas) ἄσθματα, id eſt pul-

monis vitioſum anhelitum, quod exprimit ſubdens. Senibus medicantur anhelis. [Olentia Ora) Potentia, id eſt oris: Notandum ſanè huic vni tantum arbori incubuiſſe Virgilium, & expreſſiſſe vbi ſit, qualis ſit, cuius poteſtatis ſit, ſicut in quarto de herbis amello, quod qui de arboribus, aut herbis ſcripſerunt, in omnibus exequuntur.

cit per quem tunc licebat etiã extremos cultores orbis aſpicere, videtur enim commentarij ſententia, vt orbis dicatur domitus cum cultoribus, hoc eſt vt etiam cultores domiti dicantur: verumtamen potior ſenſus eſſet, quod orbis ſit domitus cultoribus, & tamen adhuc ſeruet naturam ſuam ita vt nec omnes terræ ferre omnia poſſint, quantumcunque domitæ, & ſubactæ ſint) & aſpice domos eoas, id eſt orientales, Arabum. i. quas Arabes ad mare rubrum poſiti habitant, & aſpice Gelonos, populos illos Scythiæ pictos more. ſ. agathyrſorum (de quibus Mancin. & ſupp. videbis quia patriæ. i. terræ natiuæ ſunt arboribus diuiſæ. i. diſtinctæ, id eſt quod ſua cuique arbori ſit patria. Nam ſola India fert hebenum, id eſt lignum illud nigrum (pro arbore autem vitia dicitur Hebenus mareotica &c.) Virga turea. i. turifera eſt ſolis Sabæis populis illis in confinibus Arabiæ. Quid. i. ad quid referam. id eſt recenſeam, & narrem tibi, &. i. partier balſama ſudantia ligno odorato, id eſt odorifero, & . i. ſimul Bacas. i. fructus ſiluestres ſparſim naſcentes, acanthi, illius virgulti ſemper frondentis? Quid. i. ad quid dicam tibi nemora Æthiopum canentia, id eſt albicantia molli lana, quæ non multo à lino diſcedit, & quid dicam, vt id eſt qualiter Seres populi illi ad æſtiuum orientem procerti, depectant, id eſt decerpant pectinibus folijs i. de frondibus arborum tenuia vellera, ſcilicet lanæ vnde fiunt veſtes ſericeæ tenuiſſimæ bombicinis non diſſimiles, aut quid dicam, quos lucos. i. quas arbores India propior. i. valde vicina Oceano, ſcilicet mari, appoſito tibi ſinus extremi orbis gerit, id eſt producit, vbi. i. in quo loco vllæ ſagittæ, haud, id eſt non potuere vincere id eſt ſuperare, & excedere iactu. i. proiectu ex arcu, ſummum aera, ad quem. ſ. arbores pertingunt, & quidem. i. tamen certe, illa gens eſt non tarda imò apprime ſtrenua pharetris ſumptis, ſcilicet ad ſagittandum quia optimi ſunt ſagittarij. & tamen non ita altum iacere poſſunt telum, vt ſummitatem arborum in aërea extentarum attingere poſſent, vnde notum eſt miram iſſe celſitudinem eorum, ſed quid, inquit, dicam. i. prolixius deſcribam hæc? quaſi dicat. Id fruſtra fecero cum in noſtris regionibus non naſcantur, & ita perſtat in cauſa reddenda, cur non poſſit comprehendere vites numero.

MEDIA fert) Deſcribitur prolixius vnius mali virtutem, quod alij citrum, alij patrio nomine medicum malũ appellandũ putant, alij roſam laureũ, de qua re Mane. videbis citationes. Seruius, ſummopere contendit non eſſe citrũ contra Macrob ius ſentit & qui cum Plinio medicũ malum appellabit errare nõ poterit, naſcitur. ſ. in Media. Eius aũt deſcribendi vt hæc rõ. vt ſignificet multas eſſe arborum ſpecies, variaſq; naturas, quas Italia non fert, Ideoq; fruſtra deſcribi, q. d. quid proſit noſſe, quia Media fert triſtes triſtes ſuccos, &c. Ordo eſt Media. ſ. regio a Medo Medeæ filio denominata, fert ſuccos triſtes. i. amaros, & ſaporẽ tardum. i. immorantem, & hebetantem guſtum mali. i. pomi felicis. i. ſalubris, quo. ſ. malo, vllum auxilium non venit præſentius. i. ſalubrius, & citius, aut melius adiuuans, ſæpe nouercæ infecere quando. i. aliquando pocula. ſ. priuignorum hoc eſt liberorum, & ſi miſcuerunt herbas. ſ. non innoxias, hoc eſt toxica, & verba non innoxia. imò maxime noxia, & faſcinatoria, ac pro, & ſupple quo vllum aliud auxilium, non agit. i. expellit membris id eſt a corporibus ſumentium non agit dico præſentius. i. citius, & melius, quàm. ſ. dictum pomum venena. [Dat poëtam interdum rem depingere, ac ſyllabæ mutatione ſententium inni ere, vt illic, Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes, & in 3. Æn. Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucibus hæſit. in quibus ſyllaba media præter naturam correpta videtur, ſubi tum ino tum ſignificare, ſicut, & hic penultima indictione miſcuerunt, q

cum

eum longa ſit, tamen corripi ur forte, vt ſubitam oouercæ ad ſæuitiam accinctionem depingat, atque mali dexteritatem in medẽdo. Nec audiendus erit, qui miſi uetiui, leget, quia tunc dixiſſet, non inferere ſed inſecerint) Ipſa arbos. ſ. medica, quæ hoc pomum fert, eſt ſup. ingens. i. valde magna, & ſimillima faciem. i. habens faciem, hoc eſt facturam, & effigiem corporis ſimillimã lauro) vnde roſam lauream quidam intelligunt. Eſt autem figurata locutio faciem ſimillima, quæ ſinecdoche à pleriſque dicitur. Facies autem totam corporis deſcriptionem ac facturam ſignificat. Vnde quinto Aeneid. quibus aſpera quondam Viſa maris facies. Et ſi. ſ. arbor non iactaret. i. a ſe emitteret late. i. procul ſe alium odorem quam. ſ. laurus, erat, id eſſet laurus (Erat apud Ouid. non ſemel legẽs pro foret, aut eſſet poſitum, & apud Flac. j. ſer. ſat. ij. Decies centena dediſſes huic parco, & paucis contento V. diebus. Nil erat in oculis) folia ſupp. haud. i. non habentia. i. defluentia aut decidentia vllis ventis, flos eſt tenax apprima pro apprime, nomen pro aduerbio. i. valde (quaſi ad primos gradus tenacitatis. Iungitur autem nominibus non verbis. Hab etq. medium ſicut primum. Comicus. [Apprime vtile in vita) Medi. i. populi Mediæ, fouent illo. ſ. flore, animas. i. halitum anhelitum, & ora olentia. ſ. grauiter, & medicantur. i. medentur, ſenibus anhelis. i. animam, aut anhelitum ægre trahentibus. Et ita hoc pomum peculiariter deſcribit, ac laudat, vt nanciſcatur occaſionem laudum Italiæ inſerendarum, Cum enim apprime vtile ſit, & in ſola Media repertum videtur ſingularis eſſe Mediæ gloria. Si ergo percunctetis quid ſimile in Italia reperiatur, Reſpondet longe excellentiora, vnde infert. Sed neque Medorum ſiluæ &c. vt in ſequentibus explanabimus,

VARIA LECTIO.

QVO non præſentius vllum) In Longobardico libro, Preſtantius legitur. Sed Præſentius magis placet eruditis. [Miſcueruntq. herbas) In Oblongo peruetere libro, atque etiam in Longobardico, Miſcuerant, legitur, quod minime placet. In altero antiquo Miſcuerunt, habetur. Sed ego nunquam lectionem primam reijcerem, cum in Bucol. tulerunt, & apud Terentium, emerunt, eadem figura legatur.

Sed neque Medorum ſiluæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent, non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertere ſatis immanis dentibus Hydri:
Nec galeis, denſiſque virum ſeges horruit haſtis:
Sed grauidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Impleuere: tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe ardus infert:
Hinc albi Clitum ne greges, & maxima Taurus
Victima, ſæue tuo perfuſi flumine ſacro
Romanus ad templa deum duxere triumphos,
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas;
Bis grauidæ pecudes; bis pomis vtilis arbos.

SERV. SEd neq; Medorum ſiluæ) Iã incipit laus Italiæ, quã exequitur ſecundũ præcepta rhetorica. Nam dicit eam, & habere bona omnia, & carere malis vniuerſis. [Ganges) Indiæ fluuius, per quam prouincia ſignificatur. [Hermus) Lydiæ fluuius, arenas aureas trahens. [Laudibus Italiæ certent) Figurate. nam certo tecum dicimus. [Bactra) Regio iuxta Aſſyrios, vnde, & populi Bactriani dicuntur. [Panchaia) Arabia, vt diximus ſupra. [Non tauri ſpirantes naribus ignem) Quales fuerunt in Colchide ciuitate Scythiæ. nam hoc habet fabula, Iaſon Colchos profectus ad tollendum vellus aureum quod dicauerat Marti Phryxus, fretus Medeæ auxilio, & peruigilem draconem occidit, & eius dentes ſeuit iunctis tauri ignem afflantibus, vnde nati ſunt armati, qui primum fecerunt impetum in Iaſonem fruſtra, poſtea mutuis vulneribus conciderunt. Has autem conditiones Oeta rex propoſuerat, cui Apollo reſponderat, tandiu eum fuiſſe regnaturum, quandiu illud vellus fuiſſe in tẽplo. [Seges horruit) nõ placuit. Seges autem quis de ſemine. [Grauidæ fruges) Large abundantes. [Maſſicus humor) Vinum Campanum a Maſſiro monte Campaniæ. [Hinc albi Clitumne greges) Vocatiuus eſt Clitumne. Clitumnus autem fluuius eſt in Meuania, quæ pars eſt Vmbriæ partis Thuſciæ, de quo fluuio, vt dicit Plin. in hiſt. nat. animalia quæ potauerunt, albos fœtus creant. [Maxima taurus. Victima) Quia triumphantes de albis tauris ſacrificabant. [Perfuſi flumine ſacro) Fluento. Perfuſi autem tauri qui ante triumphantes vſque ad templa ducebantur. Aut certe Perfuſi greges intelligamus, quod ad equos triumphales poteſt referri. [Duxere triumphos) Si equi, duxerunt, ſi boues, deduxerunt. [Hic ver aſſiduum) Verna temperies, nam ver, aſſiduum eſſe non poteſt. Horat. Ver vbi longum tepidaſque præbet Iupiter brumas. [Bis grauidæ pecudes) Verum eſt: vnde enim in Bucol. Lac mihi non æſtate nouum, non frigore deſit. [Bis pomis vtilis arbos. Biferæ ſunt arbores.

Iuſt. ſcrib. flumina exhauriebantur medis, non diuitiæ ſub Xerxe rege. Nec Ganges fluuius Indiæ pulcher. i. ſpectabilis in magnitudine, aut varijs diuitijs ornatus atque Hermus fluuius Mæoniæ, turbidus. i. turbulentus auro. i. aureis arenis immixtis certent, id eſt merito contendant laudibus, & titulis Italiæ, non Bactra vrbs Scythiæ, & regio vicina, non ſup. certet laudibus Italiæ, neque Indi, ſupp. certent, hoc eſt regiones Indiæ, & tota Panchaia pinguis arenis turiferis, ſupp. non certet. Quia tauri ſpirantes. i. efflantes naribus. i. per nares ignem non inuertere hæc. ſ. Italiæ loca, ſicut in Colchide ciuitate Scythiæ, & hoc dentibus immanis. i. efferaciſſimi hydri. i. anguis aquatici, ſatis. i. ſeminatis nec ſeges. i. ſatio, virum horruit. i. horrida creuit, denſis galeis, & haſtis ſicut in Colchide ẽ contigit. Sed fruges grauidæ. i. fœcundæ, & grandes, fœcundæ quidem ad alias procreandas, grandes autem ad vſum ſeruiunt, & humor Bacchi. i. vini maſſicus. i. campus a monte Italiæ denominatus impleuere ſuppl. hæc loca. ſ. Italiæ, & oleæ ſupp. lætæ, & armenta læta. i. pinguia, & incolumia, ac nitida tenent hæc loca. Equus bellator. i. belliger infert hinc. i. ex his locis Italiæ ſeſe. ſ. ſemetipſum, campo. i. in campum exiliens arduus. i. altus, & erectus. Et ô Clitũne (amnis in phaliſco apud Meuaniam defluens) albi gregi. ſ. equorum, aut iuuencorum, & pro. i. taurus. ſ. albus appoſitiue maxima victima, hoc eſt quæ Ioui à triumphante offertur, perfuſi tuo flumine ſacro. i. ad ſacrificium eos a poteſtate (quia poti eo fluento albeſcunt) duxere ſæpe. hinc. i. ex his locis Italiæ triumphos. i. triumphantes Romanos ad templum deum. i. deos. ſ. capitolium. Inſidebant enim equis albis ſacrificaturi iuuencum intactum, & album. (Sanè ſi per albos greges iuuencos intelligit dicendo, & maxima taurus, victima, oſtendit taurum eſſe egregium. i. ſeorſum a grege nominandum, ſicut Achillem, dicens Troias reliquias Danaũ, atque immitis Achilli, & ita expoſitiue ponitur particula, &, ſi vero de equis loquitur duo dicit) hic. ſ. in Italis eſt ver. i. temperies verna, quia nunquã eſt intenſiſſimum frigus, aut cauma aſſiduum. i. perpetua, atque æſtas. i. calor æſtiuus, menſibus alienis. ſ. in quibus alibi hyemis eſt, pecudes ſunt bis grauidæ, hinc. ſ. in Italia. vnde in Buc. Lac mihi non æſtate nouum non frigore deſit, & arbos. i. arbor eſt bis fertilis pomis. i. bis fert quotannis poma. i. bifera eſt, ſicut plurimæ ſunt ficus.

ASC. SED neque Medorum &c.) Apte ingreditur laudes Italiæ, ne videlicet patriæ ſuæ immemor culpetur, vbi laudarit alias. Laudat autem eam plena laude, oſtendens videlicet, & mala abeſſe, quæ cũ alias ſunt, & bona ferè aliarum adeſſe. Quam rem & Plin. approbat, vt oſtenderet verba Mancin. ſuis locis ponenda. Sane ſi ad ſingula bona reſpexeris, inuenies ea in multis regionibus vberiora, aut meliora, ſi ad omnia ſit, nuſquam, cum non deſint, quibus etiam peculiariter vincat. Ordo eſt. Sed neque ſiluæ. ſ. pomiferæ, Medorum, appoſitiue ditiſſima terra, quia vt

VARIA LECT. TENENT oleæque, armentaque læta) In Mediceo, & antiquioribus aliquot libris, & ijs preſertim, qui particulam, que, geminare gaudent, legere eſt, Tenent oleæ, armentaque læta.

At rabidæ tigres abſunt, & ſæua leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
Squammeus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.

SERV. AT rabidæ tigres abſunt) Malũ Armeniæ. [Et ſæua leonũ Semina) Malu Libyæ. Semina, Gña. Et eſt Lucretij ſermo, Nã qđ ait. Sęua aut cruenta accipim⁹, aut re vera ſæua ſemina. Vt.n. dicit Plin. Animalia hæc quæ ſunt cum acutis vnguibus, frequenter patere non poſſunt, vitantur

tian ur. n. intrinſecus ſe mouẽtibus pullis. [Nec miſeros fallũt aconita legentes) Mira arte vſus eſt, vt excuſaret rem qua negare non potuit. Nam aconita naſcuntur in Italia: ſed non ea obeſſe dicit, quia ſunt omnibus nota Hæc aũt herba dẽ nata eſſe de ſpumis Cerberi, quo ipe cum Hercules ab inferis traxit. Quæ quia in ſaxis, & cotibus nalc. ẽ. aconitũ dr ἀκὶ ἀκόνης i. à cote, & dicimus, τὰ ἀκόνιτον καὶ ἀκόνιτα.

Adde tot egregias vrbes, operumque laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare, quod ſupra, memorem, quodq́. alluit infra?
An ne lacus tantos? te Lari maxime teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra,
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia qua ponto longe ſonat vnda refuſo,
Tyrrenusque fretis immittitur æſtus auernis?

& tyrrhenum. Ordo eſt. At .ſ. ſed tigres rapidæ .i. perniciſſimæ, & immaniſſime vt ſunt in armenia abſunt .ſ. ab Italia, & ſæua i. ferocia ſemina leonum vt ſunt in Africa abſunt .ſ. ab Italia, neč aconita .ſ. venenata in ſunt in Ponto, fallunt .ſ. in Italia legentes .i. colligentes: miſeros .i. ignaros nec prætendentes malum & ita miſeratione dignos. Nec anguis ſquammeus .ſ. ſquammoſus rapit per humum .i. terram .ſ. Italiæ immenſus i. maximos orbes .i. ſinus & annulos in quos ſe colligit, neque colligit ſe in ſpiram .i. collectionem volubilitatis, hoc eſt vt iterum dicat in annulos, tãto tractu quanto alibi videlicet in Africa aut Ægypto. adde .ſ. ad pecudum fœcunditatem, aut ad vacationem incommodorũ, tot egregias vrbes, & labores operũ .i. laborioſa, ac laborata opera, & tot oppida congeſta .i. accumulata, ſaxis præruptis manu, & ad flumina ſubter labentia antiquos muros. An memorem? q. d. non opus eſſe) cum nemo ſit q ignoret) .i. recitem mare .ſ. Adriaticum quod alluit .ſ. Italiam ſupra .i. ad partẽ ſuperiorem, hoc eſt orientem verſus ad Venetias .ſ. an mare, qđ alluit infra .i. à parte inferiore, hoc eſt mare Tyrrhenum quod inferum vocant ad Caietam occidentem verſus .i. An ne .ſ. memorem potius, tantos lacus .i. ſtagna aquatum videlicet ò Lari maxime .i. ampliſſime (eſt autem in Gallia Ciſalpina prope Comum, ſup memorem te, & te ò Benace, lacus .ſ. Italiæ aſſurgens .i. eleuans fluctibus, & fremitu marino .i. inſtar & in formam maris. An memorem portus, & clauſtra .i. obſtacula, & obices, addita .ſ. ab Iulio Cæſare Lucrino .ſ. lacui, & memorẽ æquor .i. mare indignatum .ſ. iter ſibi præcluſum eſſe indignatum dico magnis ſtridoribus, qua .ſ. parte vnda Iulia .i. à Iulio Cæſare occluſa, ad portum Iulium, ſonat longe, & hoc Ponto .i. mari refuſo .i. iterum infuſo ruptis obſtaculis, vnde Horat. in arte. Debemur morti nos noſtraque, ſiue receptus Terra Neptunus claſſes aquilonibus, arcet Regis opus, ſterilisque diu palus aptaque remis &c.) & qua .ſ. parte, Tyrrhenus æſtus .i. feruor maris Tyrrheni, immittitur fretis auernis .i. in freta auerna, hoc eſt in feruorẽ, & inundationem atque acceſſum maris in auernum .i. lacum vicinum Baijs? iuxta quem dicitur diſcenſus ad inferos.

[Neque tanto Squammeus) Sunt quidem ſerpentes in Italia, ſed non tales quales in Ægypto aut in Africa. [In ſpiram) Autem in collectionem volubilitatis, quod eſt à funibus tractum. [Adde tot egregias vrbes) Laudat Italiam à ciuitatibus, quas & plures habet, & maximas, & opportuniſſime collocatas. [Fluminaq́. antiquos ſubter labentia muros) Quod laudat etiam Cic. in libris de rep. [An mare, quod ſupra) .i. Adriaticum. [Quodq́. alluit infra?) .i. Tyrrhenum. [Te Lari maxime) Larius eſt lacus vicinus Alpibus, qui iuxta Catonem in originibus, per ſexaginta tenditur millia. hic Larius, Lari vocatiuus, facit, ſicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri. [Fluctibus, & fremitu aſſurgẽs Benace Marino?) Benacus lacus eſt Italiæ, qui magnitudine ſui tempeſtates imitatur marinas. Aſſurgens autem vocatiuus eſt caſus, vt ſit, Memorem & te ò Benace aſſurgens .i. tu neſcens fremitu marino. Aut certe Antiptoſis eſt, pro aſſurgentem [An memorem &c.) In Baiano ſinu Campaniæ contra Puteolanam ciuitatem lacus ſunt duo, Auernus, & Lucrinus, qui olim propter copiam piſcium vectigalia magna præſtabant. Sed cum maris impetus plerunque irrumpens eatenus piſces excluderet, & redemptores grauia damna paterentur ſupplicauerunt ſenatui, & profectus C. Iulius Cæſar, ductis brachijs excluſit parte maris, quæ antea infeſta eſſe cõſueuerat, reliquũ. breue ſpatium per Auernum, qua & piſcium poſſet copia intrare, & Fluctus non eſſent moleſti. quod opus, Iulium dictum eſt, ſed hic ambitioſe vndam Iuliam appellauit frementem contra moles à Iulio oppoſitas. [Indignatum magnis ſtridoribus æquor) A ſolita excluſum licentia, & indignationem ſuam ſtridoribus prodens.

A S C. AT rabidæ tigres &c.) Iterum in laudem Italiæ oſtendit illi mala & incommoda aliarum regionum deeſſe & bona abundare, dicens illic nec tigres, nec leones, nec aconita venenata, atque immanes ſerpentes eſſe, ſed egregias vrbes, amœna & vtilia flumina lacus, & prata, & duplex mare ſemper, & inferũ .i. adrianũ

VARIA LECTIO.

AT rabidæ tigres abſint) Non diſplicet, quod in Mediceo, & antiquis alijs legitur, At rapidæ tigres. ea. n. animalia, & pernicitate curſus, & truculentia notantur.

SERV. AVro plurima fluxit) Copioſior fuit in rem precioſiorem. [Aſſuetumq́. malo Ligurem) .i. labori. [Volſcosque verutos Italiæ populi ſunt. [Extulit hæc Decios) Creauit. Decij autem duo fuerunt, quorum vnus bello Italico, alter Gallico ſe deuouere pro rep. [Marios) Marij multi fuerũt, quorum vnus ſepties fuit cõſul. [Camillos) Abuſiue. Nam vnus fuit qui à Gallis ſublata ſigna reuocauit. [Scipiadas) Pro Scipionibus dixit, ſicut Amazonidũ pro Amazonum alibi poſuit. Scipiones autem duo fuerunt, auus & nepos. quorum vnus leges victæ Carthagini impoſuit. alter eandem diruit. Hæc autem omnia plenius in ſexto memorauimus. [Imbellem auertis) .i. auertendo reddis imbellem, [Romanis autem arcibus) Romanis vrbibus à Romano imperio. [Magna virum) Virorum fortium. Iam concludit laudans à viris, a fertilitate rerum, a Saturni imperio. [Tibi res antiquæ laudis, & artis Ingredior) In tuam vtilitatem ſcribo carmẽ Georgicon. Antiquæ autem laudis, vel magnæ, vel q apud maiores in ingenti honore fuerat Agricultura [Aſcræum carmen) Heſiodum. Nam Heſiodus de ciuitate Aſcra fuit.

Hæc eadem argenti riuos, ærisque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit,
Hæc genus acre virum, Marſos, pubemq́. Sabellam,
Aſſuetumq́ue malo Ligurem, Volſcosque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
Salue magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virum. tibi res antiquæ laudis, & artis
Ingredior, ſanctus auſus recludere fontes:
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen,

& oſtendit venis .i. in venis terræ metalla æris, & fluxit plurima auro, hæc .ſ. Italia extulit .i. ſublimauit, & ad gloriã deduxit acre genus virũ .i. virorũ .ſ. Marſos, & pubem .i. iuuentutẽ Sabellam .i. ſamnitum, & Ligurem populũ inferioris Italiæ, aſſuetũ malo .i. labori, & duræ vitæ, & Volſcos illos populos Italiæ, verutos .i. qui verua, & ſudes præuſtas in prœlia ferre ſolebant. hi ſunt populi de quibus generaliter locutus eſt, hæc .ſ. Italia extulit Decios .ſ. patrem, & filium qui ſe ambo pro rep. deuouerunt, & Marios, & Camillos præſtantiſſimos Romanarum duces & extulit Scipiadas .i. Scipiones, duros .i. fortes, & inuincibiles bello .i. ad bellum, & extulit te ò maxime Cæſar .ſ. Auguſte, qui exiſtens nunc victor in extremis oris .i. regionibus Aſiæ auertis Indum .ſ. populum, imbellem .i. qui facis ipſum imbellem auertendo arcibus Romanis, its q in eas moliri nihil audeat, quaſi vero illic ſtatus ſit ita vt cum Horatio dicat. Nihil tale ortum aut oriturum, & quod in ſexto dicturus eſt. Nimium Romana propago viſa potens ſuperis, & præ gaudio, & admiratione exclamet ſalutans Italiam his verbis. O tellus, ſcilicet Italica ſaturnia quæ, ſcilicet ab eo quòd illic Saturnus aliquando latuit, latium, appellatur, magna parens frugum, & magna parens virum, id eſt virorum videlicet præſtantium, ſalue, id eſt ſalua, & incolumis ſis, ego ingredior, id eſt exordior

A S C. HAEC eadem &c.) Continue laudat Italiam, ſed nunc à venis, & vitis dicens. hæc eadem .ſ. Italia oſtendit & tamen non ſcrutator, riuos argenti .i. argentiferos, aut riuos .i. venas argẽti,

tibi.i.in tuam gloriam res antiquæ laudis, & artis.ſ. agrariam, hoc eſt agriculturam, auſus recludere.i.aperire, ſanctos .i. inuiolabiles fontes videlicet muſarum, aut abſtruſos locos rei ſanctæ, & caſno per oppida Romana, carmen Aſcræum .i. Georg. quale Heſiodus Aſcræus primus ſcripſit. Dixi in regulis Bucolici carminis, re particulam quoties verbo ad velamen aut clauſuram pertinenti coniungitur contrarium importare, vt claudo, & recludo velo, & reuelo &c.

Nunc locus aruorum ingenijs, quæ robora cuique,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collesque maligni.
Tenuis vbi argilla, & dumoſis calculis arus,
Palladia gaudent ſilua viuacis oliuæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati bacis ſilueſtribus agri.
At quæ pingnis humus, dulcique vligine læta.
Quique frequens herbis, & fertilis vbere campus;
Qualem ſæpe caua montis conualle ſolemus
Deſpicere: huc ſummis liquuntur rupibus amnes
Felicemque trahunt limum: quique editus auſtro,
Et filicem curuis inuiſam paſcit aratris:
Hic tibi præualidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis vuæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus, & auro,
Inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus, & pandis fumantia reddimus exta.

SERV. NVoc locus aruorum ingenijs:) Naturis. Tempus eſt, inquit, naturam agrorum deſcribere. Et multi hoc loco culpant Virgilium, quod in vnum coegit quatuor librorum propoſitionem. Nam, & de aruo, & de conſito, & de paſcuo, & de floreo illo in loco commemorat quod ideo non eſt reprehendendum, quia non ea late exequitur, ſed carptim, & breuiter tranſit, quæ latius explanat in ſingulis. [Quæ robora cuiq;) Quæ ſit poſſibilitas, vniuſcuiuſq;. [Quis color) Quæ ſpecies quo dicimus, quo colore ille creauit, licet breuiter etiã ſit dicturus de colore terrarũ. [Difficiles primum) Penè ſteriles, parũ creantes. [Maligni) Infœcundi. [Tenuis vbi argilla) Siue humore, quia eſt pinguis. [Calculus) Lapis breuis terræ admixtus. Dictus calculos quod ſine moleſtia ſui breuitate calcetur. [Viuacis oliuæ) Diu viuentis. Hinc ſupra, Tardæ creſcentis oliuæ. res enim diu duratura tarde creſcat neceſſe eſt. [Tractu) Plaga, regione. [Dulcique vligine lætis) Vligo propriè eſt naturalis humor terræ ea ex ea nunquam recedens. bene autem dulci addidit, ad diſcretione amaræ. Vliginoſus ergo ager eſt, ſemper vuidus, nam vuidus dicitur qui aliquando ſiccatur. [Felicem limum) Terrarum ſcilicet .i. fertilem, nam fluminum limus eſt notus. [Huc) Illuc. [Et filicem curuis inuiſam) Radices enim eius ſibi inuicẽ ſunt nexa, & auulſæ renaſcuntur. [Olim) Quouis tempore. [Pateris, & auro) Pateris aureis ἓν διὰ δυοῖν, vt Molemque, & montis. [Pinguis Tyrrhenus) Victimarum.ſ. carnibus. [Inflauit ebur) Tibiarum quibus in autem ſacerdotes cani ſolebat. [Lancibus pandis) Aut patulis, aut extorum pondere curuatis. [Fumantia reddimus exta) Sacerdotum vſus eſt verbo. Reddi enim dicebantur exta, cum probata, & eliſa aræ ſuperponebantur.

ASC. NVNC locus aruorum ingenijs:) Facto honeſto ad inſtitutam materiam regreſſu poëta incipit recludere ſanctos fontes, hoc eſt ſubtiles ad rem agrariam pertinentes indagines, quales ſunt de terrarum ingenijs atque naturis, quæ non ſine ſubtiliore ſcrutatione deprehenduntur. Ordo igitur eſt, nunc locus.ſ.eſt ingenijs.i. ingenitis naturis, & viribus aruorũ ſ deſcribendis, hoc eſt deſcribenda ſunt ingenia aruorum, q̃ videlicet robora.ſ. quæ vires ſint cuique.ſ.aruo, & quis color.i. quæ qualitas quæ ex colore deprehenditur, & quæ natura ſit rebus.ſerendis.i. producendis, tam ergo de fertilibus videlicet aruis quam deferendis.ſ. vitibus, & promiſeris arboribus quæ ferunt, & feruntur loqui præeũdi. Primum.ſ.cano aut ſcire oportet q̃ terræ difficiles, & colles maligni.i.ad frugũ productionẽ vbi .i. in qbus eſt argilla .i. terra cretacea tenuis.i.nõ pinguis, & vbi eſt arus dumoſis.i. veproſis calculus, lapillos frequent q calce oſtendit gaudẽt ſilua oliuæ viuacis.i. diu durantis anteq̃ moriatur. Pallada.i. à Pallade ſeu Minerua inuẽta, hoc eſt vbi terra ad fruges inutilis vt aptiſſima eſt ferendis oleis. vnde oleaſter.i. imitator oliuæ, hoc eſt olea ſilueſtris, ſurgens eodẽ tractu.i.in eadẽ regione cœli plurimus.i. frequẽtiſſimus, eſt indicio.i ad indiciũ, hoc eſt indicat illic oleam quoq; faciliter naſci poſſe, & agri ſtrati.i. cõſperſi, & oppleti bacis.ſ. oliuis ſilueſtribus quæ .ſ. ab oleaſtris deciderent ſup. ſunt indicio. At.i.ſed humus.i. terra, verbum ponetur tibi. Sufficiet Baccho vites, &c. quæ erit pinguis, & læta vligine.i. naturali humore, & cãpus q̃ frequens eſt herbis.i. multas herbas ſponte producens, & fertilis habere.i. fœcunditate ſua naturali, qualem nos ſolemus deſpicere.i. deſpicientes hoc eſt deorſum inſpicientes videre ſæpe in caua conualle montis (quia ſup. amnes liquuntur.i. defluunt dulciter, huc.ſ. ad huiuſmodi campum ſup. de ſummis rupibus.i. montibus ſaxoſis, & præruptis, &.ſ. amnes trahunt huc.i. ad hunc quem diximus campum limum felicem.i. fœcundum, quoque duæ ſunt dictiones .i. & hic ſupple campus qui eſt editus.i. expoſitus in altiore loco auſtro .i. vento meridionali, & quid paſcit filicem .i. herbam illam inuiſam.i. moleſtam aratris, quia radices eius obſunt aratris hic dico campus, & hæc humus ſufficiet .i. abunde ſubminiſtrabit tibi olim vites præualidas, id eſt præ ceteris validas, & fluentes multo Bacchus .i. vino hic .ſ. campus eſt fertilis vuæ .i. bene fert vuam hic ſupp. eſt fertilis laticis.i. liquoris in vua latentis, hoc eſt vini, qualem, ſcilicet liquorem aut laticem, nos libamus.i. offerimus, pateris, & auro pro pateris aureis per endiadin quæ ſit quoties inter dictionem regentem, & rectam ponitur coniunctio faciens ambo ſubſtantiua eiuſdem caſus quæ deberent eſſe diuerſi caſus, aut alterum in adiectiuum vertit vt molem, & montes pro molem montium, &c. Sunt autem pateræ vaſa ampliter patentia, cum.i. quando tyrrhenus.i. lydius aut thuſcus ex tyrrhenus ſeu lydis ortundus pinguis aut ex frequenti ſacrificio sui pinguis apparet dum inflat, quia in ſacris illæ inflantibus tubas inflatur, cum ergo inflauit ebur.i. tybias eburneas, & inflando viſus eſt pinguis ad .i. iuxta aras, & cum.i. quando nos reddimus.i. offerimus lancibus dandis.i. in curuum patẽtibus exta.i. inteſtina extantia fumantia.ſ. ab igne quo cremebantur, aut recens exempla.

Sin armenta magis ſtudium, vitulosque tueri,
Aut fœtus ouium, aut vrentis culta capellas:
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niueos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum, (nanque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: (non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra iuuencis)
Aut vnde iratus ſiluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,

SERV. AVt vrentis culta capellas) Omne.n. quod momorderint, vrunt, vnde eſt, Et ad morſo ſignata in ſtirpe cicatrix. [Saturi Tarenti) Aut fœcundi, aut quod eſt iuxta oppidum Saturum. Tarentum.n. & Saturum vicinæ ſunt Calabriæ ciuitates. Hora.. Me Saturiano vectari rura caballo [Liquidi fontes) Puri, ſine peſtilentia. [Et quantum longis) vt in Æneide diximus, hoc dicit, Varro fuiſſe in Roſulano agro, poſtquam Velinus ſiccatus eſt lacus, vbi lõgam pertica magnitudo ſuperabat herbarum. [Aut vnde iratus) Infœcunditate diuturna. [Antiquasq́. domos) Aut veteras antiquas, aut caras. Saluſtius, Tantum antiquitatis curæq́. maioribus pro Italica gẽte fuit. Eſt autem ecbaſis in iſta deſcriptione. [Ieiuna glarea) Sicca, & ſterilis terra. [Caſias, roremq́.) Caſia, & Roſmarinus apibus aptæ ſunt herbæ. [Tophus ſcaber) Lapis aſperrimus, vnde, & ſcabies dr̃ ab aſperitate. [Nigris) Nocentibus. [Negant) Nicander, & Solinus, qui de his rebus ſcripſerunt. [Quæ tenuem exhalat nebulam) Dicit agrum omnium rerum feracem, Quatuor

maor.n.genera agrorum imita tur qui ſolus poteſt quod illi quatuor, ſicut ſequentia indicant. [Fumosque volucres;) Quaſi fumos .ſ. ex humore. [Suo gramine) Natura .i.ſ.nõ coacto. [Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum) Proprie. Nam rubigo quaſi ſcabies ferri eſt. [Diues Capua) Ideo diues, quia talem arat. [Veſeuo) Veſeuus mõs eſt Liguriæ, ſub alpibus poſitum, nam Campaniæ, Veſuuius dicitur, pro quo multi Veſeuum eſſe poſitum volunt. [Et vacuis Clanius nõ æquus Acerris) Acerræ ciuitas Campaniæ, haud longe à Neapoli, quã Clanius præterfluit fluuius, cuius frequens inundatio eam exhaurit. Vnde ait. [Vacuis).i.infrequentibus.

Antiquaſque domos auium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
Aut rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias, roremque miniſtrat;
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta, negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcem terre cibum, & curuas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosq́. volucres;
Et bibit humorem, &, cum vult, ex ſeipſa remittit:
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus vlmos;
Illa ferax oleæ eſt illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, & vicina Veſeuo
Ora iugo, & vacuis Clanius non equus Acerris.

bæ putre .i. reſolutum, & non nimis compactum (nanq; pro quia, nos imitamur arando efficere terram putrem ſicut non nulla naturaliter eſt) hæc õi inquam terra eſt ſupp. optima.i. conuenientiſſima frumentis.i. varijs frugibus vt tritico, & hordeo ac farri, tu nõ cernes.i. nemo cernet plura plauſtra .i. frugũ vehiculo decedere ex vllo æquore.i.ea cãpo æquo, & plano decedentes redire comũ .i. in horreum tuum, & hoc iuuencis .i. bobus iunioribus, & ita fortioribus, & agilioribus ea iuuenta, ſed tardis.i.tardiatis pondere, & onere frugum quas domũ auehũt plura dico, q̃ ex tali terra huc eſt illa terra maximam faciet tibi vſurã ſtumenti. Aut ſup. vtilis eſt ille cãpus vnde arator iratus .ſ. ſterilitati arborum deuexit ſiluam.i.cuncta arbores, & euertit.i.funditus eruit, nemora ignaua.i.inutilia, & nullum fructum afferentia, per multos annos, & eruit cum imis ſtirpibus .i. radicibus antiquas domos.i.habitationes auium .i. arbores excelſas, & illæ.ſ. aues petiere altum.ſ.aerea, relictis nidis, at.i.ſed campus rudis .i. ſterilis & macer aut tenera adhuc in cultus, enituit.i.incanuit, & albicauit .ſ. paulo poſt vomere impulſo. Nam glarea ieiunia .i. terra macra lapillis immixtis, quidem.i. certe ruris cliuoſi.i qualis eſt in iure cliuoſo, vix miniſtrat apibus caſias.i. herbas i .a. odoriferas qbus apes veſcuntur humiles.i.humi naſcentes.paruulasq. propter ſterilitatem illic ſurgentes, & vix miniſtrat rorem.ſ.marinum. Et tophus.i.lapis ille ſcaber.i.aſper & cauernoſus, hoc eſt terra in qua frequens tophus eſt & creta.i.terra cretacea exeſa .i. conſumpta chelydris.i.ſerpentibus illis nigris.i.nociuis. Eſt aũt conſtructio ſemiplena, non .n. videtur referẽdum ad illud vix humilis apibus &c. vnde ſubaudiendum mihi videtur tales ſunt q qui de agricultura ſcribunt, vt Nicander, & Solinus, negent alioa agros terre cibum æque.i.æqualiter dulcem ſerpentibus, & præbere latebras curuas ſerpentibus .ſ. hoc eſt talis terra eſt aptiſſima latebris, & eſcis ſerpentum non frugibus ferendis. (Si in textu eſſet vt tophus vbi eſt & tophus, facile reperiretur ordo, ſic videlicet negant, alios agros ferre æque dulcem cibum, vt tophus ſcaber, ſup fert quod quia non exprimitur eſt locutio minus grãmatica. ſit ergo ſubauditione quod diximus) Illa.ſ terra quæ exhalat.i.expirat, & emittit tenuem .i. modicam, & exilem nebulam, & fumus volucres.i.facile euaneſcentes, & quæ bibit.i.attrahit humorem, & quæ ipſa.i.per ſe nullo adiuuante remittit ex ſe .ſ. humorem dum ipſa vult (non dices ea ſeipſa vna dictione, quia ſi ipſa eſſet abla tiui caſus produceretur vbi nunc quia nominatiui caſus corripitur) quæque.i.& quæ (ſunt.n.duæ dictiones) veſtit ſe ſemper ſuo gramine viridi .i. terra verbifers ſponte ſua, nec lædit ferrum .ſ. aratri, ſcabie & rubigine ſalſa .ſ. ex ſalſedine naſcenti, illa dico intexit vlmos viribus lætis.i.fœcundis & iucũdis aſpectu & illa.ſ.eadem eſt ferax oleæ, & in experiere .i. inuenies colendo.i.dum colis illam, &.i.ſimul facilem.i. parabilem, & benignam, quia multum herbiferam pecori, & patientem (nomen eſt).i.toleratiuam, vomeris vncti.i.incurui, & ſic adiectiuũ eſt, aut vnci .i. dentis ipſius vomeris, vt ſubſtantiuum ſit. Capua .i.tractus iuxta Capuam quæ ciuitas eſt Italiæ Campaniæ caput diues.ſ fertilitate agrorum arat talem.ſ.agrum, & ora.i.regio vicina iugo Veſeuo.i.monti in Campania, & Clanius.i accola Clanij qui eſt fluuius Campaniæ non æquus .i. inimicus, Acerris .i. ciuitati illi Campaniæ, vacuis .i. euacuatis ex frequenti inundatione Clanij quæ ſi nulla eſſet nihil eſſet illarum agro fertilius, arat ergo talem.ſ.terram in omnibus autem ponitur continens pro contentis, agri pro colonis quorum eſt arare.

ASC. SIN armenta magis ſtudium) Quia conſtituit deſcribere ingenia terrarum, & cuius rei, quælibet fertilis ſit, ſubinfert naturam etiam terræ paſcuæ atque herbiferæ, oſtendens quo in loco præſtet, dicens quã iux a Tarentum, & Mantuam iterum.q. per tranſitum non inutilem plangit Mantuanorum iacturam, q̃ citra culpam tam felicia prata amiſerant. Sanè in qua re Mancinellos diſputat difficultatemque facit, alij facili pede elabuntur, legentes neq; aut ouium fœtum, neque aut ouium fœtus, ſed aut fœtus ouium Seru. ſummopere contendit Virg. non vſum eſſe ecliptis huius literæ s, quam tamen veteres frequentiſſime vſurpant. Vbi ergo alij eius literæ aſſumptionem cenſant, vt in illo. Inter ſe coijſſe virus, & decernere ferro, quomodo multi legunt, Seru. iudicat legendum, & cernere ferro. Et vbi quibuſdam legendum videtur. Hic ſpecus horrendus, & ſæui ſpiracula ditis, Seru. legendum cenſet, hic ſpecus horrendum, cui lectioni etiam ſonantiaſ ſuffragatur, quæ & huic loco negat legendum, aut ouium fœtum, legamus ergo, Aut fœtus ouium. Ordo eſt. Sin.i.ſed ſi ſtudium ſup. eſt tibi.i ſtudes, & operas magis.ſ. quam vineam tueri.ſ a fame, & inedia armenta, & vitulos, aut fœtus ouium.i.agnos, aut capellas vrentes.ſ.morſu ſuo, quia quidquid mordent areſcit, culta.ſ aut vineas, aut arbuſta, aut ſegetem petito ſaltus, & longinqua .i. longinquas regiones Tarenti ſaturi quod eſt iuxta ſaturam paludem vrbe, & ſaturum fieri poteſt, & quid ſaturas reddit pecudes, & petito campum qualem Mantua infelix.i.diſfortunata quæ citra culpam agros, & prata amiſit, amiſit dico paſcentem flumine herboſo, cygnos.i.aues niueos.i.tanè candidos, & vbi ſup. fontes liquidi non deſunt gregibus.ſ.ad potum, & gramina non deſunt, imo abundant per ſeipſum ad eſcam, & vbi ros gelidus .i. frigore matutinali concretus reponet, id eſt reſtituet tantum.ſ.herbarum exigua, id eſt modica, & breui nocte.ſ. æſtiua, hoc eſt ſpatio etiam breuiſſime noctis, tantum dico, quantum armenta vt boues bobuli vaccæ tauri, equi, & ſimilia animalia carpent, id eſt obrodent longis diebus.ſ.æſtiuis, eſt ergo antitheton longis diebus, & exigua nocte. Reponere autem eſt reſtituere ablatum, tractum a nummularijs quibus dum ſatisfit reponitur quod prius poſuerant, & ita eſt gratiam, aut debitum reſtituere. vnde Iuuenalis, & hæc rapta pro virginitate reponis. Sanè ſicut ponere eſt aliquando materiam quamuis primum deſcribere, ita reponere eſt interdum quod ſemel ſcriptum eſt iterum ſcribere, quo id emendatius fiat, vnde Horat. in Arte: Scriptor honoratum ſi forte reponis Achillem, & Iuuen. *Nunquam ne reponam? &c.*

[Nigra ferè &c.) Oſtendit quæ terra vitibus, & quæ paſcuis congruat, nunc docet, quæ frumento conueniat dicens, quod nigra, & pinguis ſit tamen vt ſit putris, non nimis compacta. Item quæ prius arboribus conſita eruta illis noualis facta ſit, deinde iterum redit ad arbuſtorum .i. arborum vitibus maritandarum terram. Item ad eam in qua oleæ vberius naſcantur, vt ex ordine patebit qua talis eſt. Terra nigra ferè, id eſt pulla, & fuſca, & pinguis ſub vomere preſſo, id eſt profundius immiſſo, & cui, ſcilicet terræ eſt ſupple ſolum, id eſt ſuſtentaculum glebæ

VARIA LECT. AVT vnde iratus &c.) In Mediceo lib. Deiecit, legitur. [Et tophus ſcaber &c.) ita in veteris libris hi, male vero qui Scaber, origeſq. ſcribere curauerunt. [Illa ferax oleæ eſt:) In Rom. lib. & in Mediceo, Oleo, legitur, & ita in quodam alio vetuſtiſſimo.

SVpra morem) Abundanter, plus æquo, ſi ita ſũt vestis incõmodaque habileantur,

Nunc, quo quãque modo poſſis cognoſcere, dicam,
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:

tanta hãt ſine aliqua periſſologia repetitione. [Denſa magis Cereri) Bene addidit magis,

Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis; alteq́. iubebis
In ſolido puteum demitti, omnemq́. repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt: rarum pecoriq́. & vitibus almis:
Aptius vber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes craſſaq́. terga
Expecta, & validis terram proſcinde iuuencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando;
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat,)
Tale dabit ſpecimen. tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaq́. prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſq́. à fontibus vndæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud vnquam manibus iactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo
Humida maiores herbas alit, ipſaq́. iuſto
Lætior, ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ grauis eſt ipſo, tacitam ſe pondere prodit,
Quæque leuis. promptum eſt oculis prædiſcere nigrā,
Et quis cui colora. at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt: piceæ tantum, taxiq́. nocentes
Interdum: aut ederæ pandunt veſtigia nigræ.

nam hoc vult oſtēdere qd vbi melius naſcitur, pōt .n. & frumentum in rara, & vinum in denſa, ſed non feliciter naſci. [Capies) Eliges, vt, Aut capere, aut capias iam deſpectare videntur. [In ſolido) Ne ager ſit cōcauus. [Aptius vber erit) Aptior vbertas, & fertilitas. [Glebas cunctantes) Validas, graues, magnas, vt, Arduaſque reſcindit Cunctantem. [Expecta) Proba. vt, Et rebus ſpecta iuuentus. [Nec manſueſcit arando) Dum aratur, alibi de arboribus ita, Exuerint ſilueſtrem animum [Sua nomina) Propriam generoſitatem, vt, Et nos aliquod nomenq́ue decuſque Geſſimus. [Specimen) Dignam probationem. [Spiſſo vimine) Spiſſi viminis. [Qualos, Colaq́. prælorum) Qualos, per quos vinum deſluit, qui, & ipſi à colando dicti ſunt. Præla autem trabes ſunt qbus vua iam calcata premitur. [Eluctabitur) Cum mora egredietur. [Amaror) Amaritudo, & eſt lectio Lucretij, & vera lectio ipſa eſt. Nā multi Amaro legunt, vt ſit, ſenſu amaro. [Habendo) Dum habetur. [Lenteſcit) Cohæret. [Iuſto lætior) vltra modum, pluſquam oportet. [Ah nimiū ne ſit mihi fertilis illa) Ne herbæ plus æquo creſcentes ſpem adimant frumentorum. Vnde ait in primo, Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba. [Primis ariſtis) Herbis ſu generibus, quarum luxuries futura frugibus nocet, quas culmi tenues ferre non poſſunt. [Et quiſquis color) Vera lectio hæc eſt nam male quidam. Et quis cuique legunt excludentes at, vt ſit, Et quis cuiq; color, ſceleratum exquirere frigus Difficile eſt. Alij colos legunt, vt excluſos, fiat ſynalœpha, & ſcandamus ita, Et quis cuique color at ſceleratum, vt fit, quemadmodum, Inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro, quod non procedit. Tunc enim r, in s, mutatur, cum longa opus eſt ſyllaba, vt color colos, labor, labos, honor, & honos, hic autem non ſolum longam non facit ſillabam, ſed etiam excluditur s, cum ſuperiore vocali; vnde legendum eſt quiſquis color, quod nec obſcuritatem affert, nec fidē derogat lectioni. [Sceleratum) Nocens, omnia exurens. [Ederæ pandunt veſtigia nigræ) Ederæ indicant frigus, nam veſtigia appellauit iudicia. Nigræ autem, ad albarum diſcretionem, vt, Edera formoſiue alba.

ASCENSIVS.

NVNC, quo quanque modo) Docuit, quæ terræ quibus rebus congruunt, nunc docet, quomodo tales eſſe noſcantur dicens, ego dicam.i. deſcribam, nunc.i. deinceps quomodo in poſſis.i. quilibet poſſit cognoſcere quanque .i. quamlibet terram; Igitur. Si tu requiras.i. diſquiras, & noſſe velis, an.ſ. terra ſit rara, an denſa ſup. a morem.i. modum & menſuram, hoc eſt immodice, requirere autem potes, quia altera.ſ. denſa fauet magis Cereri.i. frumento, & altera.ſ. rara fauet magis Baccho.i. vino, aut vitibus, quod exponit dicens denſa.ſ. fauet magis Cereri, & quæque rariſſima.i. omnis, valde rara, ſup. fauet Lyæo.i. Baccho, hoc eſt vino aut vitibus. Si tu ergo id requiras, tu capies oculis.i. diliges ante.i. priuſquam agas, hoc eſt primum, & iubebis puteum demitti.i. deorſum mitti in ſolido.ſ. loco, hoc eſt pleno, & non cauernoſo, nec rimoſo, demitti dico alte.i. profunde, & repones rurſus omnem humum.i. terram, & tu æquabis.i. planabis pedibus.i. conculcando, & ſuppeditando ſummas arenas.i. ſummitatem terræ iam parum deſiccatæ, ſi.ſ. arenæ, deerunt.i. defuerint, ita q. non puteum vel foſſam repleat, rarum ſup. eſt illud vber, & erit prius pecori.i. paſcuis, aut arboribus, qbus pecus veſcitur, & vitib' almis.i. altricibus, aut Baccho ſacris. Sin.i. ſed ſi. harenæ negabunt poſſe ire.i. cedere in ſua loca.i. in foſſam vnde paulò ante effoſſæ erant, & terra ſuperabit.i. ſup extabit, & abūdabit, repletis ſcrobibus.i. poſtq̃ ſcrobes, & foſſę fuerint repletę ager.ſ. ille eſt ſpiſſus.i. denſus, & expecta à tali agro poſt aratro nē glebas cūctantes.ſ. graues, & q ie immorari poſſent, & terga craſſa.i. porcas, hoc eſt terras ab aratro proiectas craſſas & denſas, & proſcinde terrā iuuencis validis.i. robuſtis. Autē pro ſed, tellus ſalſa, & quę amara, perhibetur.i. dr̄ infelix.i. infauſta, frugibus (nam ea nec manſueſcit.i. manſueſcit arādo .i. dum arat, nec ſeruat Baccho genus.i. propaginē quia ex vitibus illic ſatis nemo plantaria ſeruet cum immite vinum ferret, aut non ſeruat pomis ſua nomina q̃.ſ. a loco nobili denominari ſolent, vt punica perſica, precētioa) ea dico terra dabit tale ſpecimen.i. experimentum, & indicium ſpectabilé, tu diripe.i. rapiendo aſſume tectis fumoſis vbi.ſ. pendet in futurā vindemiam qualos.i. calathos, & corbes vimine ſpiſſo.i. denſe conſerto, & diripe cola prælorum.i. vaſa viminea q̃ ad præla, hoc eſt ligna q bus vuæ præmuntur extendūtur, & ille malus.i. ſalſus, & amarus ager, hoc eſt terra ſumpta ex illo agro, & dulces vndæ à fontibus.i. ſumptæ, calcentur.i. ſtirpentur ratibus huc.i. in hæc vaſa viminea ad plenum.i. donec plena fuerint. Scilicet.i. ſcire licet, cuc id præcipiat, qā a omnis aqua eluctabitur.i. expelletur vepedum cum quibus luctari videtur, & grandes guttæ ſ. aquæ ibunt.i. manabunt per vimina, at.i. ſed, ſapor manifeſtus faciet indicium.ſ. ſit, an dulcis, an verò ſalſus atque amarus ſit, & amaror.i. amaricies, ſeu amaritudo ſi ſit, torquebit ora tentantum.i. periculum facientium ſenſu.i. per ſenſum. Sunt qui legant, ſenſu amaro. ſed A. Gellius conuincit legendum eſſe amaror. Multa ergo ſunt abſtracta huius concreti amarus, videlicet amaritas, amaritudo, amaricies, & amaror, amaroris, ſicut dulcor dulcoris. [Pinguis item &c.) Eandem rem proſequitur oſtendens, videlicet qua via poſſemus terrarum qualitates deprehendere. Vnde ordo eſt. Item non diſcimus; denique hoc pacto.i. modo quæ tellus ſit pinguis. Nam ea ſup. iactata manibus haud, id nō fatiſcit.i. diſſoluitur, & aperitur, ſed lenteſcit.i. fit lenta, hoc eſt cohæret ad digitos habendo.i. dum habetur in morem picis, ſicut pix quæ ſe tangentibus hæret. Et per ſenſum à contrario dat intelligere qd' quæ fatiſcit, & reſoluitur in puluerem macra ſit. Humida alit herbas maiores quam ſup. arida, aut maiores.i. ſanè magnas, & ipſa eſt lætior.i. vegetior iuſto.i. quam iuſtum eſt, & quam oportet ah ne illa.ſ. humida ſit mihi, nimium fertilis.i. ferax, aut luxurians neu.i. neve illa oſtendat ſe prævalidam.i. præter ceteras, validam, & vberem in primis ariſtis.i. cum primum exurgent ſpicæ. Cognoſcitur ergo humida ex abundantia herbarum, & ſegetum. Contra arida ex raritate earum. Terra ſupp. quæ grauis eſt quæque .i. & quæ leuis, prodit.i. manifeſtat ſe tacitam, id eſt iacentem, aut licet nihil de ea dicatur, ipſo pondere, id eſt grauitate, & ponderoſitate. Promptum, id eſt facile eſt prædiſcere, ſcilicet priuſquam aliquis dicat oculis.i. viſu, nigram.ſ. terram, quæ terra nigra ſit, & quiſquis.i. quicunque ſit ſupp. terræ color. At, id eſt ſed, requirere, id eſt exquiſite noſſe, frigus ſceleratum, id eſt infeſtum, & nociuum occulte nocens more ſceleratorum, eſt difficile, tantum.i. tantummodo piceæ, ſcilicet arbores, & taxi etiam arbores quæ frigora amant nocentes, imò interdum ſola vmbra necantes, & ederæ ni-

græ (quia ſunt etiam albæ, vnde in Bucolicis: Edera formoſior alba) pandunt .i. manifeſtant, & palam oſtendunt interdum veſtigia .i. indicia frigoris, quæ ſic frigidam terram eſſe indicant, vt veſtigia greſſum eius cuius ſunt. Et hæc de terram, ingenijs, & qualitatibus.

VARIA LECT. NVNC, quo quanque modo) In libris fere omnibus antiquis, quocunque modo, legitur. Quæ lectio minime recepta eſt. [Altcq iubebis In ſolido puteum demitti) In Mediceo, Videbis, legitur. [Si deerit) In Mediceo, & antiquis alijs, Deerunt, & Derunt. facta ſyneresi ex duobus ee, in vnũ. [Craſſaq. terga Expecta) In Rom. lib. legas, Exerce, ſed longe melius, Expecta, vt in cæteris libris habetur. [Neu ſe prævalidam) In Rom. lib. in Med. & aliquot alijs, Nec, habetur. In quibuſdam alijs, Ne. [Ipſo, tacitum ſe pondere prodit) Antiqua omnia exemplaria, Tacitum habet. [Et quiſquis color. at ſceleratum exquirere frigus Difficile) In libris nonnullis admodum vetuſtis legere eſt, Et quis cuiue color ſceleratum. In Mediceo, Et quis cuique color at.

COEL. RHOD. ADVERTENDA vero parte iſta Virgiliani loci expoſitio ea Hieronymo, Virgilius, inquit, alter Homerus apud nos patriæ ſuæ ſequens conſuetudinem ſceleratum frigus appellat. Virgilij ex 2. Georg. carmen eſt. At ſceleratum exquirere frigus Difficile eſt.

His animaduerſis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes,
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætus infodias vitis genus. optima putri
Arua ſolo. id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta mouens robuſtus iugera foſſor.
At ſi quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Ante locum ſimilem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur.
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quinetiam cœli regionem in cortice ſignant,
Vt, quo quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obuerterit axi,
Reſtituant, adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. ſi pinguis agros metabere campi.
Denſa ſere: in denſo non ſegnior vbere Bacchus.
Sin tumulis accliue ſolum, colleſque ſupinos,
Indulge ordinibus nec ſecius omnis in vnguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello, cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto:
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Prœlia: ſed dubius medijs Mars errat in armis?
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animo modo vti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.

SERV. His animaduerſis) .i. agri qualitate depræhenſa [Terrã multo ante memento Excoquere) h.d. nõ eſſe eo anno ponendas vites, quo fodiuntur ſcrobes, ſed poſt annum. vt calore, frigore, & labore ruſtici poſſit terra putrefieri. [Infodias) Obruas. [Et labefacta mouẽs) hypallage. mouens, & labefaciẽs. [Ante locũ ſimilẽ exquirunt) dixit, in tranſlatione arborum ſimilem terram eſſe requirendam. [Arboribus ſeges) Quia de ſeminario loquitur arborum bene ſegetem appellauit. [Digeſta) i. ordinata. vt, Digerit in numerum. [Matrem) Terram: vt, Antiquam exquirite matrem. [Quæ terga obuerterit axi) Septentrioni. Nam græce ἄξονα dicitur. [Collibus, an plano melius ſit ponere vites, Quære) Atqui ſupra ait, Denique apertos Bacchus amat colles, ſed etiã in vallibus poni poſſe vites ſuperius indicauit: et, Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes Sufficiet Baccho vites. Vnde modo vtrunque complectitur, dicit quemadmodum in plano, quemadmodum in collibus vites ponere debemus. [Metabere) Eliges, & longe alia ſignificatio eſt metor metaris. (vnde Lucan. Heſperios audax veniam metator in agros) & alia metior metiris. Illud enim metatus ſuum, hoc menſus ſum facit [Denſa) pro denſe, vt, Et pede terram Crebra ferit, pro crebro. [Indulge ordinibus) Da operam, vt, Indulgent vino, & eos effice largiores. Nam de plano ait, Denſa ſere. [In vnguem) ad perfectionem. Et eſt tranſlatio a marmorarijs, qui iuncturas vnguibus probant. Horat. Ad vnguem Factus homo [Arboribus poſitis) vitibus ordinatos [Secto limite) Ducto. Vnde, & ſectæ Philoſophorum dñr. i. ductus. [Quadret) Conſentiat. congruat. Tranſlatio à quadris lapidib. qui ſibi bene conueniunt. [Fluctuat) ſplendet. [Numeris) Ordinibus. [Paſcat proſpec.) delectet, vt, Atq; animum pictura paſcit inani.

ASC. HIS animaduerſis, &c.) Poſtquam naturas terrarum edocuit præſcribit quo pacto terra colenda ſit potiſſimum pro vitibus ferendis, quod prudentiſſime fecit ne primi libri partes in hunc congeſſiſſe culpetur. Nam in hoc lib. eatenus licet agriculturam deſcribere quatenus ad vitium aut arborum ſationem conducit. Ordo igitur eſt. His. ſ. prædictis de terrarum ingenijs animaduerſis. i. conſideratis, & cognitis. i. poſtquam noſti quæ ſit ſua cuique terræ natura, & quorum feliciter ferax ſit, tu memento quoque .i. etiam excoquere. ſ. ſolibus terram, & concidere ſcrobibus. i. in ſcrobes, hoc eſt foſſas, magnos montes, & memento oſtendere aquiloni glebas ſupinatas .i. qua parte terram ſpectabat in cœlũ verſus, ante. i. priuſquam infodias. i. plantes, aut obruas in foſſam genus vitis lætum. i. fertile, & lætitiam tibi allaturum, arua ſunt optima ſolo putri. i. putrefacto, & reſoluto, venti, & gelidæ pruinæ curant id. ſ. vt ſolum putrefiat, & ideo inuertendum, & ventis ac ſolibus pruniſque exponendum eſt, & foſſor robuſtus .i. fortis, & foetis mouens iugera. i. terram quam quis i. par boũ ſingulis diebus arare poteſt labefacta. i. effoſſa, & ſubacta, hoc eſt ſubigens, & mouens ea, vt ſit ſm Seru. hypallage, labefacta pro labefaciens paſſiuũ pro actiuo, aut labefacta. i. mollificata priuſquã moueat, aut inuertat. at .i. ſed ſi vlla vigilãtia haud. i. nõ fugit. i. præterijt (eſt .n. præteriti tẽpis quia primam producit) quos. i. aliquos viros .i. ſi qui adhibuerint omnem diligentiam ipſi exquirunt ante. ſ. q̃ transferant vites, aut arbores, locum ſimilem, vbi. i. in quo prima ſeges .i. ſatio paretur arboribus, & quo. i. ad quẽ ipſa ſeges digeſta. i. adulta feratur. i. transferatur, mox. i. paulo poſt. ſ. curabunt vt locus, vbi prima erit ſatio, aut plantatio arborum ſit ſimilis illi quo mox tranſferantur ne ſemina. i. plantaria mutata ſubito ignorent matrem. i. primam productricem. Quinetiam. i. inſuper, illi vigilantiſſimi, ſignant in cortice. ſ. arboris trãsferendæ, regionẽ. i. faciẽ. & ſitum cœli, vt quo quæq;. i. quælibet. ſ. arbor, aut vitis ſteterit. ſ. in priore ſolo, & qua parte tulerit .i. perpeſſa ſit, calores auſtrinos .i. adultionẽ venti auſtralis, & q̃ terga ipſa obuerterit axi. ſ. ſeptentrionali eo ſup. modo, & ab ea parte, reſtituant eam terræ adeo .i. intantum eſt multũ conſueſcere. i. conſuetum eſſet in teneris. ſ. annis, & naturis, quia prima quæque tenacius hærent, atq; conſuetudo eſt altera natura, quære. i. diſquire tu prius, an melius ſit ponere vites ſup. in collibus, an in plano, quia dictum eſt, denique apertos Bacchus amat colles. Situ metabere. i. parabis, aut eliges ad parandũ ſicut qui caſtra metantur locum capiunt, agros campi .i. loci capacis, & pinguis fere denſa, pro eo quod eſt denſo, & mixtim, quia Bacchus. i. vitis eſt non ſegnior vbere. i. fœcũditate cãpi in denſo. ſ. loco hoc eſt vitis, videt vbertati terræ. Sin. i. ſed ſi ſup. metabere. ſolum in quo ſeras vineam, accliue. ſ. aſſurgens paulo collibus. i. mõticulis & collis, ſeu colles ſupinos. i. ad cœlum erectos indulge. i. ad operam ordinibus .i. vt in ordinem digerantur, nec ſecus .i. non aliter omnis via i. ſitus arborum quadret in vnguem. i. perfecte in formam quadrangularem, his arboribus poſitis. i. diſpoſitis, limite ſecto. i. diuiſo in lineas directas, & quadrangula. Vt. i. quemadmodum cum longa legio explicuit .i. ordinauit ſæpe, & ingenti bello cohortes. i. claſſes ſuas, & agmen. i. quæ à duce in prœlium iamiam agi poteſt multitudo, ſtetit in campo aperto, & acies directe. ſ. ſunt, & omnis tellus fluctuat. i. micat late. i. ampliter, ære renitenti. i. armis æris obnitentibus à nitor non à niteo. Ipſi ſup. ſic inſtructi necdum. i. non adhuc miſcent prœlia. i. conſerunt manus, ſed Mars dubius. i. incertus an eos in prœlia inflammabit an ad concordiam redire finet, errat in medijs armis. i. ſic conſtituuntur in ordinem vites vt ſolent ante prœlium inſtrui exercitus qui ſigno dato mox conſeruntur. Sin ergo omnia dimenſa. i. cõmenſurata paribus numeris .i. ordinationibus non ſup. ideo vti. i. vt

 prinipe

proſpectus.i.pulcher,de longe,hoc eſt porro aſpectus. (Eſt enim pulchrum videre arbores vitiferas in ordinem conſertas) paſcat .i.delectet animum inanem .i. ſeſe rebus inutilibus oblectantem ſicut 1. Æn. Atque animum pictura paſcit inani,Sed ſup.ideo q̃a terra non dabit aliter.ſ.q̃ in ordinem digeſtis, omnibus.ſ.arboribus,& viribus æqua.i.æquales vires,hoc eſt æqualia nutrimenta neque rami.ſ.arborum, poterunt ſe aliter extendere in vacuos, quia ſi confuſe,& mixtim ſerantur alia aliam impediret,& ita neque ſolem ſimiliter exciperent,neque nutrimentum a terra æquale haberent,neque ramus impeditos extenderent.

VARIA LECT. ET magnos ſcrobibus concidere montes)In lib.Rom.Circundare montis legitur.In Mediceo abſque,& legitur,Et coque re magnos ſcrobibus concidere montes. [Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem)Aliquot ab hinc annis,ués ad vnum conuenere,vt mutata,ſcriberent & ad ſemina referre vellent,cũ in 10 veteribus omnibus exemplaribus manuſcriptis , Mutatã quippe matrem,legatur. [Directæq. acies)In Ro.lib.& hic.& alibi,Directæ legitur,eademq. lectio eſt in Mediceo. [Aere renidẽti tel.) In lib.aliquot,Renitenti,ſyllaba refragante legitur.Sed.o.Renidenti,cum Rom.lib.& quibuſdam alijs legendum.[Terra,neq; in vacuũ poterunt ſe ext.ra.)In Ro.lib.abſque prooomine ſe,legitur,Poterunt extendere. In Med.tñ,& alijs,id pronomen hr̃.

Forſitan, & ſcrobibus quæ ſint faſtigia,& quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos.
Eſculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Aetherias,tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Conuellunt. immota manet,multoſque per annos
Multa virum voluens durando ſecula vincit.
Tam forte late ramos,& brachia tendens
Huc illuc,media ipſa ingentem ſuſtinet vmbram.
Ne ue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Ne ue inter vites corylum ſere: ne ue flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde recuſo
Semina: ne ue oleæ ſilueſtres inſere truncos,
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis:
Qui furtim pingui primum ſub cortice tectus,
Robora comprehendit; frondeſque elapſus in altas,
Ingentem cœlo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramo victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum inuoluit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem;
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſiluis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus,
Hoc vbi, non à ſtirpe valent, cæſæque reuerti
Poſſunt, atque ima ſimiles reuiriſcere terra:
Infelix ſuperat folijs oleaſter amaris.

SERV. FOrſitã,& ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæras) Vt etiã ſupra diximus,ſcrobes ſunt maſculini gñis, nam Cic. in Oeconomicis ſic dicit, & Plautus ait Sexagenos ſcrobes. Minor aũt eſt Lucani, & Gracchi auctoritas. Nam Lucan.an: Exigua poſuit ſcrobe. Gracchus, Abunde foſſa ſcrobis eſt, quod exemplũ in Terẽtiano eſt. [Quæ ſint faſtigia, quæras) Faſtigium,& ſummæ, & imæ partis poſſumus dicere, ſicut altum, & mare, & cœlum dicimus. Hinc eſt,Cœlumque profundum Cum & puteus ſit profundus.[Auſim) Auſus ſim audebo.[Sulco).i foſſa. [Eſculus in primis) Arbor eſt glandifera, quæ licet ab eſu dicta ſit, tñ per æ,ſcribitur, ſicut & cæla eum licet à celo celas habeat deriuationem, tñ alterius eſt ſenſus, nã cælum dicimus, qđ videmus,& omnibus videntibus patet, cælatum autem dr̃ quod a viſu abſconditur.[Nõ flabra)hoc nomen tantum pluralem recipit numerum,ab eo vero quod eſt flamina,flamen poſſumus dicere,licet ſit vitandum propter aliam ſignificationem. Nam dicitur flamen Dialis,flamen Martialis. [Ne ue inter vites corylum ſere)radices enim eius nocent vitibus. [Ne ue flagella Summa pete) Flagella dicuntur ſummæ arborum partes, ab eo quod ventoꝶ crebros ſuſtinent flatus [Tantus amor terræ)Sic diligenter à ruſticis ager eſt colendus.[Ferro læde retuſo) Retuſo,obtuſo,quo vites,quaſſantur potius,quam putantur. [Ne ue oleæ ſilueſtres inſere truncos)Non quod non proſit,ſed vt etiam ipſe dicit propter caſum incendij. [Incautis paſtoribus) Negligentibus circa alia occupatis.[Et ruit atram) Egerit,emittit,& ruere facit. Nã modo ruit agentia eſt. [A vertice) Ab Aquilone,vt,Hic vertex nobis ſemper ſublimis. [Ferens) Flans: vt, Ferret vento mora ne quaſſe enti.[Hoc vbi)Subaudi contigerit. [Superat) Supereſt: vt, Quid puer Aſcanius ſuperat ne?

uiæ,ſed manet immota, & vincit.i.voti compos permanet durando per multos annos voluens.i.transfigens multa ſecula virum.i.virorum, aut legamur multoſq. nepotes. & ipſa voluens durando multa ſecula virum vincit multos nepotes .i.poſteriores eorum,tum.i.deinde poſtquam ſic radicata eſt, ipſa tendens .i. extendens huc illuc .i. in diuerſas partes ramos fortis, & pro .i. brachia ſup.fortia, ipſa exiſtens media ſuſtinet ingentem vmbram .ſ. ramuꝶ ſuorum. [Ne ue &c.) Docet quo loco, & quo reſpectu ad cælum vites ſerẽdæ ſint, dicens, Ne ue,ſere corylum.i. auellanã inter vites,ne ue, pete ſumma.i.extrema flagella.i. ramalia,aut ne defringe plantas.i.ſurculos, & virgulas inſerendas ex ſumma arbore .i. ex ſummitate arboris, tantus.i.tã magnus eſt amor terræ .ſ. ꝙ quo et vicinioca ſint oia eo ſint fertiliora, neu .i. ne ue læde ſemina .i. virgultum inſerendum,ferro retuſo.i.hebeti, ne ue inſere ſilueſtres truncos oleæ .ſ. inter vites, & arbuſta, nã ignis excedit ſæpe paſtoribus incautis.i.non recte cauentibus,nec proſpicientibus, qui .ſ.ignis tectus primum furtim .i.more furti ſub pingui cortice, videlicet oleæ comprendit.i.inuadit poſtea,& ſimul occupat,robora.i.truncum, & elapſus ſurſum,& extra lapſus. componitur.n.ab extra, in alias frondes.ſ. oleæ,dedit cœlo.i.aëri ingentem ſonitum.i.crepitum, & fragorem, eo .n. quod frondes virides ſunt, crepitant,& quia pingues cremari poſſunt, & ipſe ignis victor ſecutus inde.i poſt combuſtionem frõdium,regnat per ramos, & per alto cacumina.i.ſummitatem arborum,& inuoluit.i.implicat,totum nemus flammis & ipſe craſſus caligine.i.fuligine picea.i.qualem pix generat,ruit .i.proijcit (capitur.n.hic actiue) atram nubem ſ.fumi ad cœlum præſertim ſi tempeſtas.ſ.ventorum, incubuit.i.ingruit ſiluis.i.in ſiluas a vertice .i. ſeptentrione ſecundum Mancinellum, aut potius deſuper ita,vt ignis à ſummitate vi ventorum deijciatur. in truncos, & inde in vicinas arbores, & ſi ventus ferens .i. inflans glomerat incendia i flammarum globos per cacumina. Vbi.i.in quo loco aut tempore, hoc ſupp.euenerit,ipſæ oleæ non valent reuireſcere a ſtirpe, & cæſæ .i. amputatæ non poſſunt reuerti, & reuireſcere ſimiles in ima terra, & ita oleaſter infelix.i.infœcundas,ſuperat.i.ſuperabundant folijs amaris.i.habens amara folia, qui dominantur extinctis oleis.

ASC. Forsitan, & ſcrobibus &c.) Quis præmonuit ſcrobes præfodere, & vites in ordinem diſponere, docet. ſcrobium profunditatem,dicens. Tu quæras.i.percuncteris forſitan,&.i.etiã quæ ſint faſtigia.i.altitudines, ſeu profunditates ſcrobibus.ſ.fodiendis hoc eſt quam profunde effodi debeat. Ad quod reſpondet,ego auſim committere vitem, &.i.etiam tenui ſulco, ſed arbor, cui vitis maritatur, defigitur .i. deorſum infigitur terræ altius.i.profundius, & penitus.i.penè intus, & viſceribus terræ, & eſculus.ſ.arbor in primis.i.inter primas, hoc eſt præcipue eſculus infigitur alte,quæ.ſ.eſculus tendit tantum.i.intantum radice .i. per radicem in tartara.i.ad inferna, quantum tendit vertice.i. ſummitate,& cacumine,ad auras ætheras.i.cœlum verſus. Ergo quam tam firmiter radicata eſt, hyemes.i.tempeſtates non conuellunt illam.ſ.eſculum non flabra .i. venti neque imbres.i.plu-

VARIA LECT. Mvltosqve per annos Multa virum voluens durando ſecula vincit)In Rom.lib legere eſt,Multoſque nepotes, Multa virum. [Aut ſummas defringe ex arbore plantas) In veteris aliquod libris. Summas, omnino legitur. In quibus &, Deſtringe,non Defringe, habetur. In Rom.vero,& aliquot alijs antiquioribus. Summa vnitatis numero ſexto caſu legitur.

SERV. NEc tibi iam prudens quiſquam) Dicit quo tempo-

Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam ſpirante mouere

ce vites ponendæ ſint, & probat tolerabiliter autum-

no melius verno, nã dicturus, Ver adeo frondi nemorũ, ver vtile ſiluis [Concretam radicẽ] Ante .n. quaſi gutis q̃dam eſt ea terra, & humore ꝑcreata, quæ poſtea tenditur in radicẽ. [Vere ruẽti] Floribus ſplendido. [Candida venit auis] Iuuenali, Serpente Ciconia pullos Nutrit. [Vere tument terræ] Aſper ſimpliciter accipitur, vt terræ nominatiuus ſit pluralis. Donatus vero terræ genitiuum vult eſſe ſingularẽ, vt ſit ſenſus mutata diſtinctione, Vere tument, ſiluæ, ſcilicet à ſuperioribus, terræ, & genitalis ſemina poſcunt .i. tument ſiluæ, & genitalia ſemina terrarum requirunt. Sed melius Aſperum ſequimur, vt. [Genitalia ſemina] Quæ nos iacimus intelligamus, nõ quæ ex terra ſiluæ ſuſcipiunt. Genitalia sũt dicimus ſemina, quibus aliq̃d

Rura gelu tum claudit hyems: nec ſemine iacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio: cum vere rubenti
Candida venit auis longis inuiſa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus ſol
Nondum hyemẽ contingit equis, iam præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, vel vtile ſiluis,
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt,
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit; & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Auia tum reſonant auibus virgulta canoris,
Et venerem certis repetunt armenta diebus
Parturit almus ager; zephyriq́. tepentibus auris
Laxant arua ſinus, ſuperat tenet omnibus humor,
Inq. nouos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere; nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.

tingit equis ſuis hyemem .i. lineam, aut ſignum vbi exiſtens hyemem facere ſolet, & eũ iã æſtas præterit .i. inter cauma, & frigus intenſum ver eſt adeo .i. valde multum vtile, frondi nemorum, ver eſt adeo vtile ſiluis, terræ tument .i. grauidæ ſiunt vere, & poſcunt ſemina genitalia .i. quibus conceptis generent quia æther .i. aer cupidus, hoc eſt Iupiter exiſtens pater omnipotens deſcendit tum .i. tunc .ſ. tempore verno, lætæ .i. lætanter in gremium coniugis .ſ. Iunonis quæ pro terra ponitur vnde, & terrenorum regnorum moderatrix à poëtis cenſetur, ſupp. cum imbribus fœcundis .i. fertilibus, aut fœcunditatem parientibus & ipſe .ſ. Iupiter cuius omnia plena ſunt, commixtus .ſ. cum magno corpore .ſ. totius terræ alit omnes .ſ. terras, & virgulta

procreatur, & gignitur. [Tument] Suſpenduntur. [Pater omnipotens fœcundis] Interdum pro aere Iuno, & pro æthere Iupiter accipitur. Aliquoties, & pro aere æthere Iupiter. Iuno vero pro terra, & aqua, ſicut hoc loco intelligimus. Nam aer non habet pluuias, vnde æthere m pro Ioue accipimus, cui tribuuntur aër, & æther, q̃ duo mixta terræ, & humori vniuerſa procreant. Dixit aũt verno tempore eſſe pluuias, quibus cuncta naſcuntur, vnde fœcundis imbribus dixit, quibus terra fœcundatur. [Magno commixtus corpore, fœtus] Pro corpori. vt, Hæret pede pes. Item alibi, Et magno ſe corpore miſcet. Licet poſſimus accipere, Commixtus terræ magno ſuo corpore .i. æthereo. [Certis diebus] Statutis, legitimus à natura arcana quadam ratione diſpoſitis, vt ratat. Lucr. qui dicit rationem hanc ex æthereo calore deſcendere. [Almus ager] Ab eo quod nos alat. [Zephyri] Fauonij, alibi, Et zephyro putris ſe gleba reſoluit. Horat. Soluitur acris hyems grata vice veris, & Fauonij. [Nouos ſoles] Dies vernales. [Nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros] Varie. Nam ſupra ait. Audent ſe gramina tuto Credere. [Trudit] Propellit, Effundit in folia.

auia .i. in quibus nulla eſt via, hoc eſt ſilueſtria, reſonant, tum .i. tunc auibus canoris, & armenta repetunt tunc certis diebus (Ceteris .n. in coitu ſacietas eſt, homini pene nulla) Venerem .i. rem naturalem ad propagandam prolem. Et ager almus .i. quo alimur parturit tunc .ſ. in vere, & arua laxant ſinus .i. gremium, & receptaculum ſeminum laxant dico .i. aperiunt, & diſſoluunt, auris zephyri tepentibus .i. teporem afferentibus humor tener .i. molliculus ſuperat omnibus .ſ. vinetibus, & gramina audent credere .i. committere ſe, tuto .i. ſine periculo, nec pampinus .i. ſi frondes vitium, metuit ſup. tunc auſtros ſurgentes, aut imbrem .i. copiam pluuiæ, actum .i. impulſum ſupp. de cœlo ſup. cum magnis aquilonibus, ſed trudit .i. propellit, & effundit in folia gemmas .i. vitium oculos aut modulos, & explicat .i. pandit, omnes frondes, quibus .ſ. opus eſt arboribus fructiferis.

VARIA LECT. TELLVREM bores rigidam ſpirante mouere) In Romano libro, Moueri legitur. quod minime diſplicet. [Zephyriq́. tepentibus auris Laxant arua ſinu] In Romano libro, & in Mediceo. Trementibus, legitur. Quod ſi admittas, dictum erit ab effectu. magis vero placet, Tepentibus. [Audent ſe gramina tuto Credere] Celſus ait Virgilium ſcriptum reliquiſſe, Germina, quare male Gramina repoſitum eſt. loquitur enim de arborum omnium fœtu.

COEL. RHOD. VERVM enimuero quem nam dicere deum verum oporteat, parum veteribus conſtitiſſe video. Nam Mileſius Thales, qui omnium primus naturalia exactius ſcrutari eſt auſus, aquarum eſſe dixit, de qua nata omnia ſint. Deum aũt eſſe mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. Pythagoras vero deum eſſe animum crediderit, per vniuerſas mundi partes, omnemq́. naturam commeantem atque diffuſam, ex quo omnia quæ naſcuntur animalia vitam capiant. Anaxagoras auctor eſt, deum eſſe infinitam mentem, quæ per ſeipſam moueatur. Cleantes, & Anaximenes æthera dicunt eſſe ſummum deum. Ex quo, & Virgilius:

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit magno per mixtus corpore fœtus.

A S C. NEC tibi, &c.) Docet quo vento flante arandæ, aut fodiendæ ſint terræ dicens, quia non Borea, ſed Zephyro, qui veris tempore flat in cuius laudem paulisper digreditur. Ordo eſt. Nec quiſquam auctor iam prudens .i. quantumcunque prudens habeatur, perſuadeat tibi mouere .i. aperire arando, aut fodiendo tellurem, id eſt terram rigidam, id eſt conſtrictam gelu, Ahoc Borea, id eſt vento illo Septentrionali ſpirante .i. cum ſpiritu, & ſibilo flante, quia hyems .i. tempeſtas hyberna, ac pluuioſa, claudit, tum .i. tunc, ſcilicet. cum Boreas flat gelu, nec patitur .i. non permittit, aut ſinit affigere terræ radicem concretam. & hoc ſemine iacto .i. poſtquam iactum ſit ſemen. Optima autem ſatio eſt vinetis .i. vitibus vere rubenti .i. floribus, vnde, & purpureum alibi dicitur, cum .i. quando auis candida .ſ. ciconia inuiſa colubris longis quibus .ſ. paſcitur, venit .ſ. ad nos vel ſub .i. paulo ante prima frigore autumni, cum .i. quando ſol rapidus .i. ad ſe humores attrahens, aut celeriter ſemper currens nondum con

SERV. NOn alios prima) Hoc ſm licentiam poëticã dixit, nam falſum eſt. Cõſtat .n. poſt factum mundũ ea qualitate curſus ſolis tẽpora eſſe diuiſa. [Tenorem] Ductum. [Ver illud erat] Abſoluta elocutio, quidquid illud fuit, ver fuit. [Hybernis flatibus] Aſperis, ſæuis. [Virumq́. Ferrea progenies] Procreata ex lapidibus ad laborem alibi, Vnde homines nati durum genus. [Immiſſæque feræ ſiluis]

Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, alium ue habuiſſe tenorem
Crediderim. ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus euri,
Cum primum lucem pecudes hauſere, virumq́.
Ferreo progenies duris caput extulit aruis,
Immiſſæq́. feræ ſiluis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret friguſq́., caloremq́.
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

memorat, & Statius qui ait, Arcades aſtris Lunaque priores. [Hunc laborem] vel frigoris, vel caloris. [Quies] tranquillitas. Et eſt veris deſinitio, Cœli indulgentia.

A S C. NON alios &c.) Quo facilius perſuadeat vernam tẽperiem eſſe in rebus incunctibus, iã primum creandis aptiſſimã dicit ẽt mundi totius originem in verno tẽpe fuiſſe, non quia iam ver eſſet cum mundus fieret, ſed quia prima temperies

Huc ordinem propter Arcades tenuit, qui ſe Proſelenos eſſe aſſerunt .i. ante Lunam natos, quod, & Cicero in Fundanians commemorat quæ iam producto mundo fuerat verna erat, primique qui illuxerint ſoles vernales. Cõſentit ergo cum fide mundum eſſe creatum,

tum, & aliquã incepiſſe, & ſtatim eo creato vel fuiſſe, hominesq́ue vltimo loco creatos, ſed potius dicit ferreos, ſicut lib. 1. de lapidibus iactis loquens. Vnde homines nati durum genus, veruntamen meo iudicio de his omnibus qui poſt Pyrrhæ arant non loquitur ſed de primis, nam loquitur de his qui ſtatim poſt productionem primarum pecudum progeniti ſunt quos ferream progeniem forte appellat, quia progenitores erant ferrei, vt progenies non ſolum progenitos, ſed, & progenitores ſignificet. Inde.n.ceteri progeniti dicuntur. Ordo eſt. Ego crediderim non alios dies. i. ſoles qui dies faciunt non aliqua ætem, q̃ veriores illuxiſſe ſup. in prima origine mundi creſcentis. i. vt primum mundus creatus ad aliarum rerum propagationem creſcere cœpit, ve, pro vel ego crediderim. i. auſim credere dies in prima origine mundi, creſcentis non habuiſſe alium tenorem. i. ductum aliũ quam vernum illud. ſ. quicquid ſuit in prima origine mundi erat ver magnus orbis. i. principiũ magnæ reuolutionis totius. ſ. mundi agebat ver. i. tempeſtatem vernam, & euri. i. venti illi Orientales frigidi, & contrarij zephyro, ſeu Fauonio in vere flanti, parcebant. i. abſtinebant hybernis flatibus, tunc. ſ. cum. i. quando pecudes hauſere primum. i. vt dicunt primitus, lucem. i. claritatem diei (quia pecudes erant ante homines formatæ) & cum progenies terrea. i. dura quaſi robore aut lapidibus primum genita, aut potius, vt dixi, progenies ferrea. i. ferreos progenitura, virum. i. virorum extulit caput duris aruis. ſ. ſaxoſis, & feræ ſunt immiſſæ ſiluis. i. in ſiluas, & ſidera ſunt miſſa cœlo (niſi dicas feræ immiſſæ ſidera. i. immittendo effectæ ſiderũ cœlo. i. ad ornatum cœli fabulantur enim ſigna cœleſtia feras ferme fuiſſe, ſed prior conſtructio melior eſt) Nec res teneræ. i. recens genitæ poſſent perferre hunc. i. talem laborem ventorũ. ſ. & frigoris, ſi tanta quies. i. temperies, & concordia non iret. i. intercederet inter frigus, q. ſ. in hyeme eſt, & calorem qui eſt in æſtate dominantur, & ſi indulgentia. i. benigna influentia, & quaſi clementia, cœli. i. aeris non exciperet. ſ. ab aduerſis, & nociuis terras.

CVM primum lucem pecudes) Romanos, & Mediceus libros, Cum primæ lucem pecudes legunt. quod non diſplicet.

HOMINEM, quem Mercurius miraculum ingens eſſe dicit, ex limo terræ conſtitutum, non ſanctæ modo perdocent literæ, ſed in Menexeno, Protagora, & Politico, atque Critia teſtatur Plato, prouidentia diuinæ bonitatis id agente, ab terra olim propagatum, cum artificis ſui imagine, ob id q. Theoidem appellatum. Nec tamen inficiatur idem, exundante amplius humoris elemento, moxq́. reſidente eo, ex humiditatis copia, & inſequentis æſtus terram inter initaque fœcunditans ſemina concipere, vt cuiuſque modi prorumpant inde animalia. A qua origine ſpontali, ne homo quidem abiungatur, ſicut Ægyptiorum doctrina contineri nouimus, atque item Arabum, ſed Algazales tradidit maxime, nec Auicennæ diſplicuit in tractatu de diluuijs: Et Marco comprobaſſe videtur illo verſiculo,

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

Georg. 2. etiam ſi modo Ferrea legitur in vulgatis codicibus, ſuperioris ſententiæ auctore Lactantio, ſi modo emaculatus eſt codex. Et nos alibi ſuper re iſta copioſe diſſeruimus. VARIA LECT. COEL. RHOD.

SERV. QVod ſupereſt) Non quod deeſt, ſed quod ſequitur. [Premes) Demerges, infodies. [Quæcunq; virgulta) Siue de plantarijs, ſiue de arboribus. [Lapidem bibulum) Qui arenarius vocatur. [Aut ſqualentes infode cõchas) Conchæ autem propter admittenda ſpiramina infodiuntur. Lapis vero arenarius, & pp ſpiramina, & pp haurien dum humoré, ſi forte nimius fuerit. Squalentes Sordidas. [Animos tollent) Sument ab his rebus magnanimitatem. [Iamq́. reperti,) Scilicet diligentiores. [Effuſos munimen ad imbres) Contra nimias pluuias. [Hiulca) Nimijs caloribus hiſa. [Ad capita) Poſitarum. ſ. vitium. [Iactare autem bidentes) Hoc ad comminuendas pertinet glebas. [Flectere luctantes) Cum quadam moderatione ducere, ne tenera adhuc virgulta concutiant. [Leues calamos) Nitidos. Dicit autem, & cannas, & virgas radendas, ne ex corticibus ſub go aduerſa viribus polliceant. [Sequi tabulata) Tabulata ſunt rami effuſiores, & in plana tendentes, non in altiora creſcentes. [Per purum) Per aërem. [Ipſa acie falcis nondum tentanda) Si acies, ſenſus hic eſt, Teneris adhuc vitibus, nõ eſt falcis acies neceſſaria ſi acie, ſubaudimus virgulta, vt ſit, Ipſa virgulta nondum ſalcis acie tentanda ſunt. [Stirpibus) Solidioribus palmitibus. i. truncis. [Frons tenera) Frondis vera lectio eſt. Lucr. Frondiferaq́. domus auium. Apud antiquiores enim ſingularis nominatiuus erat frondis, hodie vero, & a fronte, & a fronde vnus eſt nominatiuus frons, ſicut etiam lens a lente, & a lende capitis breuioré pediculo.

Quod ſupereſt, quæcunq; premes virgulta per agro,
Sparge fimo pingui, & multa memor occulte terra;
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes inſode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſq́ue ſubibit
Halitus, atque animos tollens ſata. iamq́ue reperti,
Qui ſaxo ſuper, atque ingentiſ pondere teſtæ
Vrgerent, hoc effuſos munimen ad imbres:
Hoc, vbi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.
Seminibus poſitis ſupereſt deducere terram,
Sæpius ad capita, & duros iactare bidente,
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta iuuencos.
Tum leues calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſq́ue aptare ſudes, furcaſq́ue bicornes,
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſq́ue ſequi tabulata per vlmos.
Ac dum prima nouis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris, & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit laxis per purum immiſſus habentis:
Ipſa acie falcis nondum tentanda, ſed vncis
Carpendæ manibus frondes, interq́ue legendæ.
Inde, iam vbi validis amplexæ ſtirpibus vlmos
Exierint, tum ſtringe comas, tum brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.

ASC. QVOD ſupereſt) Redit ad inſtitutum ſuum docens quo modo terræ vitibus ferendis aptandæ ſint. Ordo aũt eſt. Quod. ſ. vt agamus quod ſupereſt. i. agendum, & docendum reſtat quæcunque virgulta tu premes. i. preſſa plantabis per agros ſparge ſup. ea fimo pingui, & tu memor, aut præcepti mei, aũt infelicitatis plantatorum, occulte. i. occulta, & abſconde ea, multa terra & infode. i. ſimul cum vitibus in eadem foſſa fode aut lapidem bibulum. ſ. aquæ, hoc eſt arenarium, aut conchas ſqualentes. i. ſordidas, vt. ſ. per teſtas ſiãt ſpiramẽta. n. per quæ, aquæ. i. pluuiæ aut deriuatæ, labentur inter. ſ. cõchas, & tenuis halitus. i. ſpiritus ſubibit. i. clanculum intrabit, & ſata. i. ſeminaria plantarum tollent. i. erigent animos. i. vigorem ſuum. & iam reperti ſ. ſunt qui ſuperurgerent. i. premerent ſaxo atque pondere, ingẽtis teſtæ quia hoc. ſ. aut ſaxum, aut teſtam magnam ſuperponere, eſt munimen. i. protectio, ad. i. contra imbres effuſos. i. nimis impetuoſos hoc. i. etiam munimen eſt contra æſtum cum. i. quã canis æſtifer in quo ſigno ſole exiſtente intenſiſſimus ſolet eſſe calor, findit. ſ. ſcindit, & diuidit arua hiulca. i. hiantia ſiti. i. ſiccitate. Seminibus poſitis docet quid agendum ſit poſt quam ſemina poſita ſunt, dicens ſeminibus poſitis. i. poſtquam ſemina poſita ſunt, ſupereſt. i. reſiduum eſt, deducere. i. deorſum ducere ſæpius terram ad capita. ſ. ſeminum, & iactare. ſ. ſuperiniicere bidentes inſtrumenta vinitorũ duos dentes habentia, duros quia ex ferro aut reſpectu glebarum, & hoc ad glebas diſcutiendas, & diſſoluendas; aut exercere ſolum. i. terram ſub vomere preſſo. i. altius immiſſo, & flectere. i. cum moderatione ducere iuuencos luctantes. i. petulcos, & qui luctarentur ſi non flecterentur inter vineta. i. loca in quibus vites naſcuntur. Loquitur de ſitu Italico, vbi inter ordines vinearum agri frugiferi ſatis derelinquuntur vt arari poſſit. Habent enim ferè in eodem ſolo vinũ frumentum, & fructus arborum. Tum. i. deinde ſupereſt aptare. ſ. ad vites ſuſtentandas, calamos leues. i. nitidos ac politos ſeu leuigatos, hoc eſt decorticatos, producitur. n. prima, & pro. i. haſtilia. i. perticas virgæ raſæ. i. decoriatæ, & ſudes fraxineas vnde paliſiunt, & furcas bicornes. i. bina cornua habentes, ad ſuffulciendas vites aut impoſitas perticas, quarum. ſ. furcarum viribus i. ſuſtentaculis. ſ. vites aſſueſcant. i. aſſuetæ fiant, eniti. i. erigi cum quoddam annixu, & contemnere ventos, vnde deiicerentur, ſi non haberent fulcimen, & aſſueſcant ſequi tabulata (quæ vulgus ſolarium vocat, quia ſolum faciunt quaſi per aerem euntibus, ſed tabulata dicuntur, quia ex tabulis ſuper trabes poſitis conſtituuntur,

tur, vitium autem teſtudines tabulata dicuntur, quia perticæ pro trabibus, & vites cum frondibus ac fructibus tabularum vicem præſtant) tabulata igitur.i.connexiones perticarum in morem tabulatorum, per vlmos ſummas.i.quę ſunt in ſummitatibus vlmorum. Ardum.i.quandiu prima ætas adoleſcit frondibus nouis.i.quandiu frondes teneræ ac nouæ, & nondum adultæ ſunt, parcendum.ſ.eſt.i.parcere oportet, teneris frondibus vitium, videlicet, hoc eſt pampinis, &.i.etiam dum palmes lætus.i.vegetus ait ſe ad auras.i. erigitur, & multum adhuc creſcit immiſſus per purum.i.liquidum aërem, & hoc habens laxi.i.libero excremento, ipſa acies falcis nondū.ſ.eſt tentanda ſ.in putandis vitibus.i. nondum putandæ ſunt vites, ferro ipſius falcis.i. cultri incurui quo vites putari ſolent, ſed frondes.ſ.luxuriantes, & ſuperflue pāpini, carpendæ ſunt manibus vncis.ſ. incuruatis aptis videlicet conſtrictis digitulis, & frondes ſunt inter legendæ.i.colligendæ de medio non temere, ſed cum delectu, inde.i.poſtmodum vbi adoleuerint vites, vbi.ſ.frondes exierint ſtringe.i.decerpe ſtringendo tum.i. tunc comas.i. pampinos, quæ ſunt vitium comæ, & tōde.i.reſeca, & puta tum.i.tunc brachia.i.palmites. Nam ipſa brachia.i.reformidant ante.ſ.priuſquam emiſerint frondes, ferrum.ſ.falcis, denique.i. vt ſemel præcipiam, exerce tum.i.tunc, dura imperia.ſ.amputando (nam durus imperator eſt qui in capita ſuorum animaduertit) & pro i compeſce.ſ.putando ramos fluentes.i. luxuriantes, hoc eſt qui effluerent, luxurioſe, niſi compeſcerentur.

VARIA LECT. SVPEREST deducere terram) In Rom. lib. diducere. In aliquot alijs, educere. Sed vulgata lectio caſtior. [Furcasq. bicornes) In Rom. lib. legere eſt, Furcasque valentis, quod mihi non ſatisfacit, tametſi in aliquot alijs lib. ea lectio reperiatur. [Palmes agit) In Med. lib. aget, futuro tempore legitur. [Ipſa acie falcis nondum tentanda) In Rom. lib. numerus ita habet, Ipſa acie nondum falcis. In aliquot alijs, Ipſa artes, legitur. [Et ramos compeſce fluentes) In antiq. lib. Rom. legere eſt, Ramos compeſce valentis.

Texendæ ſæpes etiam, & pecus omne tenendum,
Præcipue dum frons tenera, imprudensq́. laborum.
Cui, ſuper indignas hyemes. ſolemq́ue potentem,
Silueſtres vri aſſidue; capreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oues, auidæque iuuencæ:
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantum illi nocuere greges, duriq́ue venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix,
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcænia ludi;
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theſeidæ poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres.

SERV. TExendæ ſæpes etiam) Alij hic diſtinguūt, alij ſeparant texendę, ſæpes etiam, & ſpecus omne tenendum. [Solem potentem) Intolerabilē, grauem. [Indignas autem hyems) Sæuas. [Silueſtres vri) .i. boues agreſtes qui in Pirenæo monte naſcuntur inter Gallias, & Hiſpanias poſito. Sunt aūt excepto elephante maiores animalib. ceteris. dicti vri ἀπὸ τῶν ὀρῶν.i. a montibus. [Capreæq́ue ſequaces) .i. perſecutrices. vt, Maleæq. ſequacibus vndis. [Incumbens ſcopulis) Etiam ſaxa caloribus penetrans. [Admorſo) Participium eſt, ac ſi diceret abroſo. [Non aliam obſcuram) victimæ nominibus, aut per ſimilitudinem, aut per contrarietatem immolantur. Per ſimilitudinem vt nigrum pecus Plutoni. Per contrarietatem, vt porca quæ obeſt frugibus, Cereri, & caper qui obeſt vitibus Libero. Item capra Æſculapio qui eſt deus ſalutis, cum capra nunquam ſine febre ſit. [Aris autem omnibus) Non ſine cauſa dixit, Nam cum numinibus ceteris varie pro qualitate regionum ſacrificetur, vt Veneri Paphiæ tantum de thure. vnde eſt, Haud equidem tali me dignor honore. Genitrici vero.i.Romanæ, etiam de victimis: Libero vbique caper immolatur. [Veteres ineunt proſcænia ludi) Primi ludi theatrales ex liberalibus nati ſunt. Ideo ait veteres ludi. Proſcænia, autem ſunt pulpita ante ſcenam, in quibus ludrica exercentur. [Pagos, & compita circum) .i. per quadriuia, quæ compita appellantur, ab eo quod multæ viæ in vnum confluant, & villas, quæ pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur.i. à fontibus circa quos villæ conſueuerunt condi. vnde, & pagani dicti ſunt, quaſi ex vno fonte potantes. Compita autem, ſunt vnde ludi compitalitij vocantur. [Theſide) Athenienſes, qui primi ludos inſtituere liberales. [Mollibus in pratis vnctos ſaliere per vtres) vnctos vel oleo vel lexiuia. In pratis, autem ideo ne læderentur cadentes. Vtres vero fiebant ad inſultationem etiam mortuorum caprorum, ne quid ex his eſſet quod non ſentiret iniuriam. Saliere. Secundum antem locutus eſt. Nam ſi ſalio ſalui dicebant, vnde & Cic. ait in Miloo. Cum hic de rheda reiecta penula deſiluiſſet, Sic etiam ab eo quod eſt rano, non cecini, ſed canui dicebant, vnde Saluſt. Cornua occanuerunt.

ASCENSIVS.

TEXENDÆ ſæpes &c) Adhortatur præmunire vineas ſæpibus ab hircorum caprarumq. incurſibus, facturis inde tranſitum ad ſacrificia ruſticorum deſcribenda. Ordo eſt. Sæpes.i.munitiones ex virgultis in cratium morem complicatis vineas ſepientes ſup. ſunt etiam texendæ, & omne pecus eſt tenendum i. arcendum à vineis, præcipue dum.i.donec ſeu quandiu, frons eſt tenera, & imprudens.i.inexperta, laborum.i.incommodorum, cuiuſmodi ſunt hyemes venti, grandines morſus, infractiones putationes &c. Cui.ſ.frondi, vri.i.id genus bouis, ſilueſtres.i.peralci, & indomiti, & capræ.i.capræ ſilueſtres, ſequaces.i.perſecutrices, aut quæ vineas inſequuntur illudūt.i.nocent, & officiunt ſup.i.vltra, aut præter, indignas.i.nimis magnas, hyemes.i.tempeſtates pluuioſas, & ſolem potentem.ſ.in ardore atque æſtu, oues paſcuntur.i.vineas, & iuuencæ auidæ.ſ.cibi paſcunt.ſ.vineas. Nec.i.non, & frigora cōcreta.i.conſtricta pruina cana.i.per pruinam albicantem aut ęſtas, grauis.i.calor vehementer ęſtuans, incumbens.i. violenter ingruens ſcopulis.i. ſaxis in mare ſitis arentibus.ſ.præ ſiccitate, & ita vehementi calore fiſſis, nocuere.ſ.frondi aut vitibus tm.i. tantum, quantum illi greges.ſ.caprearum præcipue, & quantum.ſ. nocuit, venenū dentis duri.ſ. caprearum qui quidquid abrodit ſimul exurit & cicatrix.i.ſtigma duri dentis ſignata.i.infixum, in ſtirpe.i. trunco, & ſtipite, admorſo.i. mordicibus abroſo. Caper cæditur.i.mactatur Baccho exiſtens ſacer aut execrabilis, aut ſacrificabilis, cæditur dico omnibus aris cum alijs numinibus variæ mactentur hoſtiæ ac victimæ ob non aliam cauſam.i.ob eam cauſam quia.ſ.vitem obrodit, & inurit, vnde Ouid. in Faſt. Rode caper vitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram, In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit, & ludi veteres imò vetuſtiſſimi, quia primi creduntur fuiſſe, ineunt proſcenia.i.loca ante ſcenas.i.vmbracula pro quibus agebantur aut ludebantur fabellæ, & Theſidæ.i.Athenienſes a Theſeo in vnitatem collecti, poſuere præmia ſ.caprarum, vnde Horat. Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum, ingentes.i.valde magnos, pagos.i.vicos circa fontem in agro exiſtentes. Galli villagia vocant) & circum compita.i.loca quo plures competunt.ſ.quo plures conueniunt, vt ſunt triuia, atque ipſi læti inter pocula.i.poſt epulationem, & compotationem ſaliere in pratis mollibus.i.herboſis per vtres.i.ſaccos ex corio factos, & vino impletos, vnctos.i.pingues, & lubricos. De his autem latius diſquirit Beroald. in Seru. cuius verba ſimul cum his, quæ de ſericis lanis annotauit in hunc locum recepi. Sunt autem in illa verba Seruiana. Apud ſeras ſunt in arboribus vermes, qui in aranearum morem fila tenuiſſima deducunt vnde eſt ſericum. Contra quæ Beroald. & hiſtorici omnes diſſentire videntur à Seruij ſententia ſcribentes quemadmodum apud Seras ſunt arbores lanigeræ ſine vermibus quarum frondibus caniciem depectunt aqua perfuſam, ex quo vellere veſtimenta conficiantur, quæ ſerica nuncupantur, vt auctor eſt Plin. cuius verba libuit ſubtexere ex lib 6. Seres lanitio ſiluarum nobiles perfuſam aqua depectentes frondium caniciem, vnde geminus fœminis noſtris labor redordiendi fila rurſumq. texendi, tam multiplici opere tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona tranſluceat. Hoc idem Solin in collectaneis tradit. Et profecto Plin. ac Solini verba ita Virgiliano carmini conueniunt, vt ab illo mutati eſſe videantur, namque poëta ſic ſcribit, Velleraq. vt folijs depectant tenuia. Seres. Quo quidem verſu apertiſſime demonſtrat vellera, & lanitium apud ſeras colligi ex folijs, non autem confici a bombicibus vermiculis ſicut exponit Seru. Enimuero bombices non apud Seras, ſed Aſſyrię inſula Coo peculiariter proueniunt, qui quidem bobices vermiculi ſunt, telasq́ue aranearum modo texunt ad veſtem luxumq́ue feminarum quæ bombicina appellantur, cuius mentio fit apud Iuuen. Quarum delicias vel panniculus bom-

bicinus vrit. Prima eas veſtes texiſſe in inſula Coo Pamphyla Platys filia dicitur, vt auctor eſt Ariſt. in 5. de animalibus, & repetitum eſt à Plinio in 9. vnde veſtis Coa nominatur, cuius crebro meminerunt poëtæ, & in primis Ouid. atque Propertius, Præterea non ſatisfacit mihi Seru. in enarratione illius Virgiliani carminis, voctos ſalire per vtres, cum hic locus ab vnico tantum Higinio (quod quidem legerim) optime declaretur, adeo vt nihil Virgilianæ ſententiæ ſic accommodaous. Scribit enim in lib. de ſignis, Bacchum, vinum, & vitem, & vuam Icaro tradidiſſe, vt oſtenderet hominibus quomodo ſereretur, & quod ex ea naſceretur, hic cum ſeuiſſet vitem hircus in vineam ſe coniijciens tenerrima quæque ſolia decerpit ex quo facto Icarus indignabundus hircum interfecit, & eius pelle vtrem confecit quem vino plenum coniecit in medium. Sodaleſque ſuos circa eum ſalire coëgit. Alij tradunt Icarum cum a Libero patre vinum accepiſſet, ſtatim vtres plenos in plauſtrum impoſuiſſe. Ex hac Hyginij narratione, vt ego ſentio, Maronianum carmen apertiſſime illuſtratur, & ſententia efficitur manifeſtaria. Hæc illic, quorum quidem Manci. huc aſſumpſit.

VARIA. LECTIO.

ET pecus omne tenendum eſt) In Rom. lib. Tuendum, habes. In Mediceo, Tenendum, abſque, eſt. Aut grauis incumbens ſcopulis arentibus æſtas) in lib. Mediceo, Æſtus legitur. [Et admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix) Admorſo quidem in veteribus aliquot libris habetur. In plerique vero, d, litera abraſa eſt, imperite, vt mihi videtur. niſi hic, quod in antiquis alijs, A morſu, legitur, Sanè Romanus liber. Admorſu, vnica dictione, verbali nomine legit. In Mediceo prius ſcriptum erat, Admorſu, per u, Inde alio atramento factum eſt, vt Admorſo dicat.

COEL. RHOD. ASCOLIASMVS ſaltatio erat Bacchi dicta a feſtis, quæ vocant Aſcolia, Quod theatri medio vtres, quos vocant ἀσκοὺς, inflatos obunctoſque, vno tantum inſilirent pede, vt delabentes riſum excitarent. Hoc agere apud Græcos dicitur ἀσκωλιάζειν. Ad quod apertiſſima Virg. reſpexit Georg. illo verſu. Mollibus in pratis vnctos ſalire per vtres. Quod inerudite nimis, καὶ ἀπαιδεύτως. i. inerudite non perpendunt interpretes, negligentia prorſum fuſtuario digna, Aduertendum quoque, quæ vni tm̃ innitentes pedi ſaltant, quod vel tempeſtate noſtra frequentiſſimum eſt, dici item ἀσκωλιάζειν, & ſaltandi modum, aſcoliaſmum. Sed tunc non ab vtre inclinatur vocabulum, verum abſcolon, quod impedimentum itineris ſignat, quod claudicantibus euenit, atque ſuiectum palum.

Necnon Auſonij, Troia gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto;
Ora corticibus ſumunt horrenda cauatis;
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu.
Complentur valleſque cauæ, ſaltuſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patrijs; lanceſque, & liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram;
Pinguiaque in verſibus torrebimus exta colurnis.

SERV. NEcnon Auſonij, Troia gens) Hoc eſt etiã Romani hæc ſacra celebrãt, & canũt. nã hoc eſt. [Verſibus incomptis ludunt). i. carminibus Saturnio metro compoſitis, quod ad rhythmum ſolum vulgares componere cõſueuerunt. Horat. Libertaſque recurrentes accepta per annos Luſit amabiliter. [Riſuq. ſoluto). i. cachinno. [Oraque corticibus ſumunt) Quia neceſſe erat pro ratione ſacrorum aliqua ludicra, & turpia fieri quibus poſſet populus ad riſum moueri, qui ea exercebant propter verecundiæ remedium hoc adhibuerunt, ne agnuſcerentur, vt perſonas factas de arborum corticibus ſumerent. [Et te Bacche vocant) Hymnos in tuum canunt honorem. [Tibiq. Oſcilla) Mollia, penſilia, vt, Pilentis matres in mollibus. Oſcillorum, autem variæ ſunt opiniones, Nam alij hanc afferunt fabulam, Icarus Athenienſis pater Erigones, cum acceptum a Libero patre vinum mortalibus indicaret, occiſus eſt a ruſticis qui cum plus æquo potaſſent, inebriati venenum ſe accepiſſe crediderant, huius canis eſt reuerſus ad Erigonem filiam quæ cum eius comitata veſtigia peruenisſet ad patris cadauer, laqueo vitam finiuit. Hæc deorum voluntate inter aſtra relata eſt, quam vocant virginem. Canis quoque ille eſt inter ſidera collocatus. Sed poſt aliquantum tempus Athenienſibus morbus immiſſus eſt talis, vt eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum, reſponditq. oraculum ſedari poſſe peſtilentiam illam, ſi Erigonis, & Icari cadauera requirerentur, quæ cum diu quæſita nuſquam inuenirentur, ad oſtendendum ſuam deuotionem Athenienſes, vt etiam in alieno ea quęrere viderentur elemento ſuſpenderunt de arboribus funem, ad quem ſe tenentes homines, hac atque illac agitabantur, vt quaſi etiam per aerem illorum cadauera quærere viderentur. Sed cum inde pleriq; caderent inuentum eſt vt formas, ad oris ſui ſimilitudinem facerent, & eas pro ſe ſuſpenſas mouerent. Vnde, & oſcilla dicta ſunt ab eo, quod in his cillerentur. i. mouerentur ora, nam cillere eſt mouere, vnde, & furcillæ dictæ ſunt, quibus frumenta cilentur. Alij dicunt oſcilla membra eſſe virilia de floribus facta, quæ ſuſpendabantur per intercolumnia, ita vt in ea homines acceptis clauſis perſonis impingerent, & ea ore cillerent. i. mouerent ad riſum populo commouendum, & hoc in Orpheo lectum eſt, Prudentioribus tamen aliud placet, qui dicunt ſacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere, omnis autem purgatio, aut per aquam fit, aut per ignem, aut per aerem, ſicut, & in ſexto ait, Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos. alijs ſub gurgite vaſto Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni. Vt nunc per oſcilla genus purgationis, videlicet aeris, quod eſt maximum intelligamus. Nam primum aquæ eſt, ſecundum eſt ignis, tertium aeris. [Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu,) Poſt hæc ſacra celebrata. [Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem) Iuſte igitur Liberi celebrabimus ſacra. [Honeſtum) Pulchrum. [Carminibus patrijs). i. Romana lingua, pleraque enim ſacra, pro gentium qualitate, pleraq; ſecundum ſuum ritum coluntur, nam hymni Libero apud Græcos græca, apud Latinos latina voce dñr. Hymni vero matris deum vbique proprium. i. græcam linguam requirunt. [Stabit ſacer) Placebit. Tunc enim eſt aptum ſacrificium, cum dedicatũ animal victimę patiens inuenitur, vnde, & alibi ſic ait, Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum. i. placere faciam. Contra Lucanus, Diſcuſſa fugit ab ara Taurus: Sacer autem execrabilis. vt, Auri ſacra fames. [In verubus torrentibus exta colurnis) Quia ſicut etiam caper eſt inimicus vitibus, ita eis nocet, & corylus. Vnde, & ait ſupra, Ne ne inter vites corylum ſere.

ASC. NECNON Auſonij) Athenienſium, inquit, ritũ Auſonij quoq; coloni aſſumpſerunt. Quia vero per hoc viderentur ſentire Romanos a Græcis, & originem, & ritum traxiſſe, quũ Auſonij ab Auſona Vlyſſis, & Circe filio dicti ſunt, ſubiunxit Troia gens miſſa, q. d. tametſi generaliter Auſonij nominentur ab Auſone, tamen Romana præcipuam originem traxerunt a Troianis. Ordo eſt. Necnon. i. etiam, q. d. non ſolum Athenienſes, ſed etiam coloni Auſoni. i. agricolæ Italici, & potiſſimum Romani (Appoſitio reſtringendæ generalitatis gratia) gens miſſa Troia. i. ab vrbe Troia poſt deſtructionem eius hoc eſt Romani ludũt verſibus incomptis. i. inornatis, & pedeſtribus exordijs, & riſu ſoluto. i. cachinno ruſtico, hoc eſt vero, & non diſſimulato, & ſumunt horrenda ora. i. perſonas, per quarum medium ſonant verba) Galli appellant, faulx viſaiges) corticibus cauatis. i. vt fariei applicentur factis foraminibus pro oculis naribus, & ore, & vocant. i. inuocant te ò Bacche ò carmina læta. i. lætitiam eorũ poſt vinum indicantia, & ſuſpendunt tibi. i. in honorem tuum ob memoriã Icari, & Erigones, quibus fauiſti, Oſcilla. i. facierum ſimulacra parua mollia. i. penſilia aut ex molli in mã effecta, ex pinu alta. Hinc. i. ex his ſacrificijs aut poſt hæc ſacrificia, oĩs vinea pubeſcit. i. germinat ac floret largo. i. abundanti, & fertili fœtu, hoc eſt fit quales pubeſcentes puellæ quæ facile grauidæ fiunt atque concipiunt, & ita valles cauæ, & ſaltus profundi non ſolũ colles complent. i. implentur ſimul largo. ſ. fœtu vinearũ, & ſup. omnia loca complentur quocunq;. i. in quæcunque deus. ſ. Bacchus, circumegit. i. duxit, & quaſſauit, caput honeſtum. i. pulchrum. Ergo qui. ſ. Baccho fauente omnia complentur dicemus rite. i. ſm ritũ, & debitum morem Baccho ſuum. i. proprium honorem. i. hymnum, & canticũ laudis carminibus patrijs. i. Romana lingua, & nos feremus lances. i. vaſa ſacrificijs apta, & liba. i. molã, & hircus ductus (nõ tractus ſponte adductus ſtabit) ſacer. i. erit placens, & conueniens ſacrificio, ad arã. ſ. Baccho extructam, & nos torrebimus exta pinguia, vt non abiectã offerant hoſtiã in verubus. i. paxillis, colurnis. ſ. ex corylo factis, corylus aũt vitibus obeſt vt caper & ita cõgruit in ſacrificijs & Bacchi eã amputare vt hãc verna.

Ergo

VARIA LECTIO.

ERGO rite ſuum Baccho dicemus honorem) In veteribus aliquot codicibus legere eſt, Suos honores, quod rem ſplendiorem efficit. [In verubus torrebimus exta colurnis) In lib. Mediceo, Torquebimus, legitur. quod ipſius rei miniſterium videtur exprimere. Sed enim Torrebimus, receptius.

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: nanque oẽ quotannis
Terq́ue, quaterq́. ſolum ſcindendum, glebaq́. verſis
Aeternum frangenda bidentibus: omne leuandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.
Etiam olim, feras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſiluis aquilo decus ſit honorem;
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curuo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitq́ue putando.
Primus humum fodito: primus deuecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto,
Poſtremus metito: bis vitibus ingruit vmbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus vterque labor. laudato ingentia rura,
Exiguum colito: nec non etiam aſpera ruſci
Vimina per ſiluam, & ripis fluuialis arundo
Cæditur, incultiq́ue exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites: iam falcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, puluiſq́ue mouendus.
Et iam maturis metuendus Iupiter vuis.

SERV. EST etiã ille labor) Iam paulatim tendit ad vitium vituperationem, dicens, & infinitum eſſe earum laborem: vt, Cui nunquã exhauſti ſatis eſt, & incertum fructum: vt, Et iam maturis metuẽdus Iupiter vuis, & ipſum etiã fructum pernicioſum: vt, Bacchus & ad culpam cauſas dedit. [Exhauſti ſatis eſt) Exhauſtionis, finitionis, quod quia aſperum viſum eſt, ſe ad figuram tranſtulit, & ait, Exhauſti, vt ſeruantiſſimus æqui, pro æquitatis. [Omne Solum) Continens. ſ. vites. [Aeternũ) Semper, perpetuo. Et abſolute locutus eſt. [Leuandum Fronde nemus) Releuandum, ſpoliandum, Omne autem nemus dicit & arborum, & vitium. Vnde paulo poſt dicturus eſt, Bis vitibus ingruit vmbra. [Labor actus in orbem) .i. in anni circulum labor ſe inuicẽ ſequitur ruſticorum. [Olim) Quandoque. Significat autem finale tempus autumni. [Seras frondes) Sero cadentes. Tarde enim ſpoliantur vites frondibus. [Frigidus, & ſiluis aquilo decuſſit honorem;) Varronis hic verſus eſt. [Acer) Non quilibet, ſed diligens. [Curas venientem extendit in annum) Quaſi in tempore alieno præmeditatur futurum laborem. [Et curuo Saturni dente) .i. falce quæ eſt in eius tutela. Nam Saturnus dicitur, patri cœlo virilia falce amputaſſe, quæ in mare cadentia Venerem creauerunt, quod ideo fingitur, quia niſi humor de cœlo in terras deſcenderit, nihil creatur. Alij Saturnum deum eſſe temporum dicunt, quæ ſicut falx, in ſe recurrunt. Alij vero dicunt Saturnum in progreſſu nihil nocere, cum retrogradus eſt, eſſe periculoſum. Ideoq́. eum habere falcem in tutela, quod & ipſa protenta nihil valet, retro acta vero, quidquid et occurrerit ſecat. [Relictam.) Scilicet a ſe paulo ante deſertam. [Fingitq́ue putando) Componit: vt, Fingitq́. premendo. [Primus humum fodito) Hoc eſt ad laborem primum te eſſe conuenit, vltimum ad fructus legendos. Vinum enim factum de immaturis cito aceſcit, & hoc loco ineſt vitium vituperatio quarum fructus aut immaturi collecti depereunt: aut ſi earum fuerit expectata maturitas, nihilominus pereunt. Nam dicturus eſt, Et iam maturis metuendus Iupiter vuis. [Et vallos primus ſub tecta referto) Vitium ſuſtentacula, quæ in nonnullis locis, in tecta portantur, ne imbribus depereant cito. [Merito?) Vindemiato. [Bis vitibus ingruit vmbra:) Vitis, & arboris, vt dempta folia ſolem admittant, quo poſſint vuæ mateſcere. [Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:) Semel autumnali, ſemel vernali tempore. [Durus vterque labor) Et vellendarum herbarum, & frondium ſecandarum. [Laudato ingentia rura, Exiguum colito) Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura, quod ideo dictum eſt, vel quia maiores, agros incultos rura dicebant. i. ſiluas, & paſcua, agrum vero, qui colebatur, vt intelligamus, Laudato ingentes ſiluas, colito agrum minorem, vel, quod melius eſt: quia eſt in primo. Alternis idem tonſas ceſſare nouales, Et ſegnem patere ſitu dureſcere campum, quod fieri non poteſt niſi fuerint ſpatia maiora terrarum. Nam & Cato, vt diximus, & Cicero in Oeconomicis ob hoc laudant prædia latifundia, vel q̃, vt dicit Donatus, etiam non culta præſtant aliquid domino. [Ruſci) Ruſcum virgultum eſt, vnde vites ligantur. Et commemorat labores qui circa alia, tamen pro vitibus exercentur. [Incultiq́ue exercet cura ſalicti) Quaſi cum indignatione ait, Cauſa vitium, cura nos etiam ſponte naſcentium rerum fatigat. [Falcem arbuſta reponunt:) Putatæ ſunt, nec falcem requirunt. [Iam canit extremos effœtus vinitor antes) Melius eſt effœtus legere, quàm effœtos, vt quidam legunt. Et antes alij extremos vinearum ordines accipiunt: alij maceriam quibus vineta clauduntur, quæ maceriæ fiunt de aſſis .i. ſiccis lapidibus, vnde aſſæ tibiæ dicuntur, quibus canitur ſine chori voce. Dicuntur autem antes à lapidibus eminentioribus, qui inter ponuntur ad maceriam ſuſtinendam, nam proprie antes ſunt eminentes lapides, vel columnæ vltimæ, quibus fabrica ſuſtinetur, & appellantur antes ἀπὸ τῶ ἀντέχειν, ad quam etymologiam etiam extremos ordines vitium poſſumus trahere, qui ante ſtant. Hoc autem dicit, Iam cantat ruſticus labore finito: tamen dereſſe non poteſt quod exercere circa culturam vitium debeat. [Puluiſq́. mouendus) Genus ipſum culturæ pulueratio vocat, quo immunitæ glebæ vitibus applicantur. [Maturis metuendus Iupiter vuis) Aer, more ſuo, cuius varietas plerunque laborem decipit ruſticorum. Et tacite videtur admonere, quod in primo aperte dixi ſacrificijs tempeſtates eſſe pellendas.

ASC. EST etiam ille labor &c.) Vt Seru. docet paulatim ad vitiũ vituperationem tendit vt plenius oleas laudet, quæ & ſine multo labore naſcuntur, & facile conſeruantur, & ſalubrem ferunt fructum. Ordo eſt. Eſt etiam ille alter labor curandis vitibus. i. ad curandas apte vites, ſcilicet labori nunquam eſt ſatis exhauſti, id eſt peractæ, & conſummatæ aut impenſe operæ, nam omne ſolum continens. ſ. vites eſt ſcindendum. i. ſulcandum aut aperiendum, quotannis. i. ſingulis annis ter, & quater. i. frequenter, & omne nemus. ſ. tam arborũ, q̃ vitium eſt leuandum fronde. i. ſtringendum, & fronde priuandum vt botri ſolem excipiant, labor redit agricolis, actus. i. impulſus, & reductus in orbem. i. circulum atque. i. & aut atque. i. pariformiter vt annus voluitur in ſe per ſua veſtigia. i. vt a vere per æſtatem autumnũ, & hyemem ſit ſemper reditio in ver. Et tam cum. i. quando vinea poſuit. i. depoſuit olim frondes feras. i. quas ſero & tarde deponit, & Aquilo. ſ. ventus frigidus, quia a Septentrione flans decuſſit ſilu is honorẽ. i. ornatum frondium, iam tum ruſticus acer. i. ſtrenuus, extendit. i. dilatat curas in annum venientem. i. incipit curare quæ anno ſequenti peragenda ſunt, & proſequitur curuo dente Saturni. i. falce quaſi Saturnus vſus dicitur vitem relictam. i. paulo a ſe deſertam, vel cuius cultura paulum intermiſerat, & attondens. ſ. tam hoc eſt vitem fingit. i. componit putando. i. reſecando ſuperflua, & coaptando vtilia. [Primus humum &c.) Docet diligentẽ vinitorem, & qui multum vini expetit debere eſſe primum in labore, & vltimum in meſſe, ſeu vindemia. quare iterum probat difficultatem laborioſam in vitibus eſſe Ordo eſt. Tu fodito primus humum, vbi. ſ. vitem plantes aut ſtercores, & cremato primus Sarmenta. i. amputamenta, hoc eſt ſuperfluos, & reſectus palmites, deuecta. ſ. a vinea domum. In quo verbo eſt fœcunda breuitas. Nam multa ſimul dicit, non enim poteris, primus ſarmenta domum vehere, & cremare, niſi & primum putaueris, nam rariſſimus quiſque ſarmenta iam putata in vineis dereliquit, & referto primus ſub tecta ne. ſ. putreſcant vallos. i. palos quibus vites ſuffulciuntur, hoc eſt ſtipites, & metito. i. vindemiato poſtremus. i. vltimus. vmbra. ſ. frondium aut pampinorum ingruit vitibus bis .i. bis exiuunt vites frondes (quod manifeſtius eſt, vnde libentius dixero ſic quam bis. i. duarum, quia arboris, & vitis, ſic enim de vitibus ad vallos fixis non procederet) & herbæ obducunt. i. cooperiunt bis ſegetem. i. ſeminaria, hoc eſt nouellas vitiũ plantas, bis. ſ. vere & autumno ſentibus. i. herbis ſpinoſis, & nociuis, denſis. i. denſe naſcentibus, vterque labor. ſ. qui eſt in amouendis pampinis, & ſentibus eſt durus. i. moleſtus, & grãdis, & ergo laudan

dato ingentia rura.ſ.aliorum, aut ingentia rura ſibi ad varium vſum accommoda, vt eorum multum paſcuis, & multum ſiluis cæduis parum autem vineis depures, vnde ſubdit colito exiguū .ſ.rus ad vinum aut frumentum habendum. Necnon.i.etiā aut in ſuper, aſpera vimina ruſci illius fruticis lenti di generc veprium quo vites ligantur, cæduntur.ſ.à ruſticis, & arundo fluuialis cæditur.i.amputatur, ripis.i.in marginibus fluuiorum, arundinibus autem faciunt Itali ſepimenta in hortis ſuis, & cura ſalicti inculti.i.ſalicum incultarum, hoc eſt ſponte naſcentium exercet.ſ.cultorem vitium, iam vites ſup.ſunt vinctæ.i.ad palos ligatæ.i.ponatur tempus quo id verum ſit dicere, & quo iam arbuſta.i.arbores vitibus maritatæ reponunt.i.requieſcere faciunt falcem, quia nolunt putari amplius, & quo vinitori.i.vineæ curatoe, effœtus .i.laſſus, & vitium capers canit.i.laudat canendo, antes.i.ordines vinearum extremos.i.ad conſummationem perductos, & tamen tellus eſt ſolicitanda.ſ.raſtris, & paluis eſt mouendus vt.ſ.eo obducantur vuæ priuſquam maturæ ſint, & Iupiter.i.aër, hoc eſt tēpeſtas dij, hoc eſt cœli, ſeu aëris eſt metuendus vuis maturis, quia marceſsunt pluuia vinumq. hebeſcit.

VARIA LECT. ET iam olim, ſeras) In Rom.lib.legere eſt. Ac iam olim. In aliquos alijs, At iam, quarum lectionum nullam improbatum. [Curas venientem extendit in annum Ruſticus) In Rom. libro pro Ruſticus, Agricola, legitur, magis reio placet, Ruſticus. [Iam canit extremos effœtus vinitor antes) Carminis huius lectio in antiquis libris varia eſt. nam in lib.Rom. Iam canit effectos extremus vinitor. verum id improbatur à Seruio, qui mauult effœtus, legere. In Longobardico, atque etiam in Mediceo, Canit effœtus extremos aliqui ſumentes ſillabæ dictionum ordinem tranſmutarunt. Multaq. ita, vt vidimus, toto opere auſi ſunt aggredi.

SED & acutiſſimam gentes Pœnos dixiſſe, conuenit, Imbeciliorem agrum, quam agricolam eſſe debere, quoniam cum ſit colluctandum cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominū. Nec dubium, quin minus reddat latius ager non recte cultus, quam anguſtius eximie. Propterea de ſe ac Homero Virgilius noſter Metaphora honeſtiſſima putatur cecinisse. Illius immenſos miratur Græcia campos, At minor eſt nobis, ſed bene cultus ager. Illud fuerit ſuperpondium, ordinem ſulcorū dici ogmon, quanquam verbo eodem vocatur ἐπίστιχος φυτουργία.i.in ſeriem digeſta arborum plantatio, ſed & ordinata educatio, inflexa dictione ab ἄγω, vt ſit ogmos, velut agmos, more Aeolico, A tranſeunte in O, Sulcus pro aratione capitur quandoque, hunc in Epiſtolis Cæcilius Tantis glebis tenaciſſimum ſolum cum primum proſecatur, aſſurgit, vt demum nono ſulco perdonetur. Et Plin. Quarto ſeri ſulco Virgilius exiſtimatur voluiſſe, cum dixit, Optimam eſſe ſegetem, quæ bis ſolem, bis frigora ſenſiſſet. COEL. RHOD.

Contra, non vlla eſt oleis cultura; neque illæ
Procuruam expectant falcem, raſtroſque tenaces,
Cum ſemel hæſerunt aruis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur vnco,
Sufficit humorem, & grauidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci nutritur oliuam.
Poma quoque, vt primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas; ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ
Nec minus interea fœtu nemus omne graueſcit,
Sanguineiſque inculta rubent auiaria baccis.
Tondentur cythiſi: tedas ſilua alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumine fundunt:
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?

SERV. NOn vlla,) Id eſt nulla. Alij nonnulla legunt .i.aliqua non vt vitibus nimia. [Procuruā expectant falcem) Vt putentur, qđ tamen ad curam refertur anniuerſariā, nam neceſſe eſt, licet tarde, oliuā putari. [Raſtroſq. tenaces) Ad fodiendū.i.Negligentiam autem ſeruat oleæ, cū iam cœperint eſſe valētiores, nam adhuc paruæ nimiam cūram requirunt. [Auraſq tulerunt) Ferre auras proprie eſt aſſueſcere aëris varietati, quæ obeſt rebus teneris, nimium. [Ipſa ſatis tellus) Hoc dicit. Aratum oliuetum, & oleis prodeſt, & exinde frumēta gignuntur. [Sufficit humorem) .ſ.ſubminiſtrat arboribus. [Grauidas cum vomere fruges) Cum, abundatur: nam hoc dicit, Subminiſtra fruges vomere.i.per vomerem. Ennius, Effudit voces proprio cum pectore ſancto.i.proprio pectore. Nam, Cum, vacat. Vrbanus tamen ſic accipit. Grauidas cum vomere.i.ſtatim poſt arationem. [Hoc) Hac re. [Nutritor) Autem pro nutri.oā pro actiui imperatiuo præſenti, paſſiuum futurum poſuit. [Et vires habuere ſuaſq;) Quia tenera virgulta ſolent religari fultibus validioribus, ſicut ſupra ait de vitibus, Viribus eniti quarū, & contemnere ventos. [Fœtu nemus omne graueſcit) Fœtus.i.vtilitate, nam omnis vtilitas fœtus eſt, illuc autem tendit laus iſta ſiluarum, vt & probet non mirum eſſe ſi & poma, & oliuæ, ſiue vlla cultura præbeantur, & creſcat vitium vituperatio circa quas tantus impenditur labor. [Auiaria) Secreta nemora, quæ aues frequentant. [Bacas) Autem. [Sanguineas) Accipimus poma ſilueſtria. [Tundentur cythiſi) Virgulta a Cytho inſula vbi abundant nominata.

ASCENSIVS.

CONTRA, non vlla &c.) Ingreditur laudes olearum, quæ nullo labore conſeruantur, diutius viuunt, largos & eoſdē ſalubres fructus afferunt; affert præterea, & alia arborum commoda, quæ ex ordine patebunt. is autem talis eſt. Contra.i.econtrario, quia.ſ.vitibus maxima eſt non vlla.i.nulla penitus cultura eſt oleis, neque illæ, hoc eſt oleæ expectant.i.deſiderant falcē, & raſtros tenaces.i.cui incuſſi ſunt donec eruerint eradicauerint tenentes eum.i.poſtquam.ſ.oleæ hæſerunt ſemel aruis.i.radicatæ ſunt in terra, & tulerunt auras.i.impetus ventorum. Et ipſa tellus cum i.quando recluditur.i.aperitur, dente vnco.i.ligno incuruo ſufficit.i.ſufficienter facit & miniſtrat ſatis.i.conſitis, & plantatis arboribus humorem, & cum recluditur.i.ſulcatur vomere ſufficit grauidas fruges, & ita non abundat particula cum, nec eſt præpoſitio, ſed aduerbium tēporis. Nutritor autem ſm cōmentarios, & perſonale eſt verbum futuri imperatiui vocis deponentalis, pro qua nūc actiue dicimus nutrito, ſi quis aūt impersonaliter conſtruxerit vt ſit nutritor.i.homines ſe tè nutrianto, q.d. impero, & homines nutriant, oporteret impersonale dare accuſatiuū, ſicut præcipitur ab eo qui dicit Matthæum legitur, ſed eiuſmodi locutiones apud idoneos eſſe negantur. Contra aūt, quāplurima olim in deponentali voce proferebantur quæ nūc actiua ſunt dicamus ergo cum Seruio Nutritor.i.nutriatur nutrito hoc.i hac re.ſ.dicta. hoc eſt per id aut propter id. quod dictum eſt, oliuam pinguem, & placidam paci. cuius.i.ſigni ſtratrix eſt, vt per columbam etiam Noë patuit. Poma quoque &c. ingreditur aliarum arborum laudem, accipit aūt poma genere neutro, hoc eſt fructum pro arboribus, ſed vt in grammatica diximus quæcunque in um, exeunt ſi non ſunt mulieri um propria neutri ſunt generis, vt chenum ſconū &c. Ordo eſt. Poma quoque.i.etiam poma, hoc eſt arbores pomiferæ, vt.i.vbi primum ſenſere truncos valentes.i.robuſtos, & habere ſuas.i.debitas, aut proprias vites ita vt non indigeant furcarum fulcimentis, ipſa nituntur.i.eriguntur, & tendunt ad ſidera.i.cœlum verſum vi.i. virtute propria, haud.i.non indiga.i.indigentia noſtræ i.humanæ opis.i.auxilij, & poteſtatis. Nec minus.i.& tantundem omne nemus graueſcit.i grauidum ſit ex ſe, interea.ſ.dum vitibus tantum laboris impenditur, fœtu i.vtilitate aut fructu quem ex eis carpimus, ſiue materies, ſiue baccæ accinq; ſint, & auiaria.i.auiū domicilia inculta.i.negleta ab hominibus, rubent baccis, id eſt fructibus ſilueſtribus ſanguineis ſ.colore dum maturæ ſunt. Cythiſi, id eſt frutices illi pecori gratiſſimi: tondentur.ſ.in vſum pecoris, hoc eſt metentur, alta ſilua miniſtrat tedas.i. faces ca tedis quæ arboris reſinoſæ, & picis plenæ ſunt, quo circa in multis locis in morem candelarum vtuntur in remedium tenebrarum, quæ pro.i.ignes nocturni paſcuntur, id eſt nutriuntur: iniectis, ſcilicet tedis, ignes fundunt lumina atque ita duplex bonum eſt in eis, quia & calore, & lumine proſunt. Et dubitant &c. duplex ſenſus, nam alij accipiunt, ſic vt propterea quòd paratæ ſint arbores nulloque labore indigentes homines dubitent eas ſerere, id eſt an ſerere debeantur cum ſponte naſcantur, & tunc ſimpliciter indicat atque enunciat, aut vitium figurata interrogatione: vt ſit, & id eſt attamen dubitant homines ſerere.ſ.huiuſmodi arbore vt tedas, & cæteras tam vtiles atque impendere curas, vt ſcilicet conſeruentur, q.d. id non dicere: ſed eas quoque arbores ferendas eſſe. Licet enim ſilueſtres arbores ſponte ſua veniant tamen quia magis, quod illa nobis vſui eſt operæpretium fuerit illam ſerere: quia maxime indigemus. Similis eſt locutio vj. Æne id.

Æneid. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis, de qua alibi videbimus, hic autem priori modo. Ordo eſt. Et quia.ſ. hæc arbores ſponte naſcuntur homines dubitant ſerere.ſ.eas, & impendere curas.ſ.eis poſteriori ſic. Et nonne tamen homines dubitant ſerere ſup.eas,& impendere eis curas, q.d.eas quidem. id facere cum tamen omnes vineas curent, ſed perperam, cum illæ nunquam ſit ſatis laboris exhauſti, his, autem nunquam nimis parum.

Quid maiora ſequar? ſalices, humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus vmbram
Sufficiunt, ſepemque ſatis, & pabula melli,
Et iuuat vndantem buxo ſpectare Cytorum,
Nariciæque picis lucos: iuuat arua videre
Non raſtris hominum, non vlli obnoxia curæ.
Ipſe Caucaſeo ſteriles in vertice ſiluæ.
Quas animoſi Euri aſsidue frangunt que feruntque,
Dant alios aliæ fœtus: dant vtile lignum
Nauigijs pinos, domibus cedroſque, cupreſſoſque.
Hinc radios triuere rotis. hinc tympana plauſtris.
Agricolæ,& pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus vlmi:
At myrtus validis haſtilibus: & bona bello
Cornus: Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leues, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cauantur acuto.
Necnon & torrentem vndam leuis innatat alnus
Miſſa Pado: necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cauis, vitioſæque ilicis alueo.
Quod memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhetumque, Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

SERV. AVt illæ) .i. ſalices aut geneſtæ. Multi tamē, & illæ legunt, vt tria dicerit, Salices, tilias, & geneſtas. [Vndantem buxo ſpectare Cytorum) Montem Macedoniæ, in quo abundat buxus, q vento mota, æſtus imitatur vndarum. [Nariciæque picis) A loco in quo abundant pices. [Nō vlli obnoxia curæ) Non debitricia, nihil labori noſtro debentia [Ipſe Caucaſeo) Caucaſus mons eſt Scythiæ, poſitus hic pro quibuſlibet aſperrimis montibus, Steriles autem ait ſiluas comparatione pomiferarum arborum. [Hinc) De ſiluis.ſ. nam de cupreſſo efficit rotas nullus aut radios. [Triuere) Tornauere, compoſuere de torno. [Tympana.) Tecta vehiculorum. [Pandas) Curuas.] Viminibus ſalices fœcundæ) Legitur, & fœcundæ frondibus vlmi. [At myrtus validis haſtilibus.) Alibi, Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtū. [Et bona bello Cornus:) Apta eſt enim etiam cornus haſtilibus. [Ityreos taxi curuantur in arcus) Ityreos, hoc eſt in arcuum Ityreorum ſimilitudinem Ityreos autem dicit Parthicos. [Nec tiliæ leues, aut torno raſile buxum) Ordo eſt, Necnon tiliæ leues aut raſile buxum, torno formam accipiunt [Necnon) Dicit, hoc eſt etiam. [Miſſa Pado:) Species eſt pro genere. [Vitioſæq. ilicis alueo) Carioſæ. Vult autem probare etiam putres arbores habere aliquam vtilitatem. Sanè pro alueo per ſynæreſim aluo dicimus. [Quid memorandum æquè) Quid ſimiliter laudandum. [Tulerunt) Dona Liberi ſicut ſiluæ multa ſponte procreantes. Alij & quæ legūt, vt ſit ſenſus, Quid dicendum eſt quæ tulerunt .i. attulerunt, ipſa etiam dona Baccheia. vt hoc dicat, parum eſt q vites tantum laborem requirunt, etiam munera earum cauſas præſtant furoris. [Ille furentes Centauros) Atqui in Æneide ait, Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit. Sed hoc ſoluit Horat. dicens, Nec ſe Mars mecum cum Marte confundet Thyoneus. Nā ac vera licet iratum cauſas Mars habuerit, Lapithæ tamen, & Cētauri in furorem ſunt ebrietate compulſi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos a Libero, non Lapithas. [Centauros letho) Hic quæſtio eſt, cur Pholum inter Centauros interfectum dicat: quem Hercules etiam hoſpitem habuit & necdum infeſtauerit, ſed peremptus centaurus, cum ſagittas eius Pholus miraretur, vna earum ſuper pedes ipſius cecidit, & letalis ei fuit. Inter Lapithas autem, & centauros bellum fuit propter Hippodamiam, ſiue Deianiram, & cum ad rapiendum virginem inſolentes centauri fuiſſent, a Lapithis ſunt attriti. [Magno Hylæum Lapithis cratere minantem) Bonum ſchema. ita enim pinguntur, quaſi poculis bella tractantes.

ASC. QVID maiora ſequar?) Docet nulla ferè eſſe arbore quarū nullus ſit nobis vſus vt de ſalice arbore lenta. & fragili geniſta virgulto humili, & buxo frutice aut arbuſcula ſterili, & alijs pluribus oſtendit. Sanè in deſcriptione Cytori montis notatur Seruius a Beroaldo his verbis. Diximus alias Seruium in rebus his, quæ ad geographiam pertinent parum fuiſſe curioſum, cum in ipſius commentarijs errores emergant manifeſtarij, qualis eſt hic. Nam. Cytorus non eſt in Macedonia regione Europea, ſed in Aſiatica regione quæ Paphlagonia nuncupatur, vt auctor eſt Plin. Fuit autem Cytorum ciuitas a Cytoro Phryxi filio condita & appellata, quod Mela Straboq. teſtantur. In monte Cytoro buxus plurima naſcebatur, vnde a Catullo, cytorus buxifer cognominatur. Credidit fortaſſis interpres Virgilianus Macedoniam & Paphlagoniam eandem eſſe regionē, ob quandam nominis ſimilitudinem, ſed profecto quantum Hiſpanus Scythicus, à Veneto Eridano diſtinguitur, tantum Macedonia abeſt à Paphlagonia, cum altera ſit, vt diximus, Europa regio, altera Aſiatica. Atqui hoc tam turpe erratum commentatijs Seruij perinde ac depravatis aſcribere malim, quàm Seruio, quem mihi perſuadere non poſſum tam negligenter commentarios ſcripſiſſe. Hæc ille. Ordo autem eſt. Quid .i. ad quid ſequar.ſ. perſcribendo, maiora.i. res in quibus maior, & manifeſtior eſt vtilitas? quaſi dicat, non opus eſſe cum etiam minima multo vſui ſint, nam etiam ſalices & geniſtæ humiles.i. breuis ſtaturæ frutices, ille quaſi dicat, quæ viliſſimæ reputantur ſufficiunt.i. ampliter ſubminiſtrant, aut pecori frondem, id eſt pabulum frondeum, aut paſtoribus vmbras, & ſufficiunt ſatis ſepem, id eſt munimen, & melli .i. mellificantibus apibus pabula .i. nutrimenta, vnde Ecloga. 1. Hibleis apibus florem depaſta ſalicti & iuuat.i. delectat & vtile eſt, ſpectare, Cytorum montem illum Paphlagoniæ, vndantem i. abundantem, aut in morem vndarum ſe habentem, buxo i. illo genere arbuſcularum, quarum materies vtiliſſima eſt torno laborātibus, & lucos.i. arbores feraces picis nariciæ.i. qualis plurima eſt in Naricia patria Vlyſſis, vbi plurimæ ſunt piceæ arbores, & iuuat videre arua .i. loca vt arua nobis vtilia non obnoxia .i. nihil debentia nec obligata raſtris i. dentalibus quibus terra caditur cum hæc loca inculta ſint, & non obnoxia vlli curæ hominum quia negliguntur, & tamen proſunt plurimum. Ipſe ſiluæ ſteriles in vertice caucaſeo. i. etiam arbores in caucaſo monte Scythiæ cuius vertex hyeme inacceſſibilis eſt, confer quas.ſ. ſiluas Euri.i. venti illi animoſi.i. impetuoſi frangant & ferunt.i. impellunt aſsidue, dant fœtus aliæ alias.i. diuerſæ diuerſos, quæq; ſuos, nam dant vtile lignum nauigijs.ſ. pinus, & dant lignū vtile domibus.ſ. conſtruendis: vt cedrum & cupreſſos. Agricolæ triuere.i. tornauere hoc.i. ex his ſiluis aut his, hoc eſt aliquibus arboribus harum ſiluarum rotis.i. ad rotas conſtruendas, radios.i. ligna quæ ſunt inter axem & circumferentia, aut canthos rotarum qui radij dicti quod vt radij à globo ſolis, ita ab axe deducantur, & triuere hinc.i. ex alijs arboribus harum ſiluarum, plauſtris.i. vehiculis tympana.i. integumenta, ita vehicula obtegentia, vt etiam tympana corijs obteguntur, & poſuere ratib. carinas.i. almos aut trabes earum infimas pandas.i. incuruas, & ſalices ſunt fœcundæ viminibus.i. vimina dant pro fœtu, ex viminibus autem varia integuntur vaſa agricolis neceſſaria, vanni & corbes, vlmi ſunt fœcundæ frondibus quibus & terra pinguior ſit, vnde & vitibus diliguntur. Et myrtus ſupple eſt fœcunda validis haſtilibus, & cornus eſt bona, id eſt vtilis bello.i. ad bellum, quia ex ea haſtilia ſiunt atque alia tela, taxi torquentur.i. curuantur in arcus itureos.i. in formam arcuum optimorum quales habent Iturei populi Syriæ, necnon.i. etiam tiliæ leues.i. planæ, & non aſperæ, & buxum raſile.i. quod facilliter radi poteſt torno i. verſatili inſtrumento accipiant formam.ſ. vſ ſorum aut inſtrumentorum nobis vtilium, nam tiliæ iugis faciendis congruunt & buxum pyxidibus ligenis alijsq. multis, vnde addit & cauantur acuto ferro. Necnon.i. etiam alnus arbor illa leuis, id eſt fragilis præ ſiccitate ſi extra ſolum, aut aquas ſit, aut ſicut alnus miſſa pado.i. à quouis flumine in cuius ripis ferè naſcitur innatat leuis.i. agilis & cita, vndam torrentem.i. præcipitanter fluentem necnon.i. etiam apes condunt, id eſt abſcondunt, & locant examina,

examine.i.fœtus ſua qui dum educuntur, examen dicuntur: in corticibus cauis & aluo vicis.i.illius arboris glandiferæ vitioſæ .i.putrefactæ. Si ergo vitiuſa vini eſt quanto magis integra in a- liam cedit? Quid æquè memorandum.i.æquè dignum quod me moretur & laudetur tulerit dona bacchea, hoc eſt a Baccho inuentem vites? q.d.nihil, & inſuper, Bacchus hoc eſt inuentu Bac- chi,.i.delicet vinum dedit cauſas.i.occaſionem ad culpam.i.com mittendam per ebrietatem. Ille.ſ. Bacchus per vinum domuit le- tho.i.morte,cẽtauros .i populos illos Theſſaliæ furentis.ſ.ebrie tate aut auiditate vini habendi.quod Olæ fecerant. centauros di co vt Rhetum.& Pholum,& Hylaum minantem Lapithis.i.po- pulis illis vicinis,quibus cum centauris ſæpe certamen erat, vn- de centauri post (cum.ſ.fortiores ſibi viſi ſunt) poculo illis mi nitabantur magno cratere.i.poculo capaci, quod inter bibendũ in manu habebat. Itaq; vinum difficulter acquiritur, periculoſe naſcitur, & cum periculo abſumitur. Cum aliæ aliæq; multæ ar- bores ſponte ſere naſcantur nullo labore conſeruentur, & vſum ſine periculo præſtent.

VARIA LECTIO.

AVT paſtoribus vmbram) In veteribus omnibus libris ſcri ptum obſeruaui, Vmbras, numero multitudinis. [Cedroſq. cu- preſſoſq.) In Romano, in Mediceo, & alijs antiquioribus libris legitur, Cedrumque, cupreſſoſq́ quanquam in Longobardico, Cupreſſos, abſque particula enclitica ſcriptum ſit ſcriptoris ne- gligentia. [Ityreos taxi torquentur in arcus) Inuenies omnino in aliquot libris antiquis, Curuantur, & ex Strabone. Sed in Me diceo, Torquentur, habetur. [Vitioſæque ilicis aluo) In Rom. libro legitur Alueo, quod mirifice placet.

O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolis, quibus ipſa procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum iuſtiſsima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus vndam:
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes
Illuſaſque auro veſtes, Ephyreiaque æra,
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Diues opum variarum, at latis ocia fundi.
Speluncæ, viuique lacus, at frigida nempe,
Magitusque boum, molleſque ſub arbore ſomni,
Non abſunt: illis ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, paruoque aſſueta iuuentus,
Sacra deum, ſanctique patres: extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.

SERV. O FORTVNATOS nimium, ſua ſi bona norint, Agricolas,) Non eſt abruptus tranſitus ad laudem vitæ ruſticæ, nã ad ſu periora pertinet. poſt vitupera tionem quippe vini, iſta quaſi conſolatio eſt perquam oſten ditur quantas volupta es ruſti cis, natura præſtiterit. Quod autem Fortunatos nimiũ ait, non ad fortunam, ſed ad fortu næ pertinet quantitatem, nam hoc dicit, Quantum in re eſt, maximas eius natura præſtitit voluptates, quas ſi noſſent, eſ- ſent non fortunati, ſicut nunc ſunt ſed nimium fortunati. [Procul diſcordibus armis,) Longe a ciuitatibus plenis iur gio & rapinis. [Iuſtiſſima tel- lus) Proprie. nam ſi iuſtus eſt qui quod acceperit reddit, ter- ra vtique iuſtiſſima eſt, quæ maiore fœnore ſemina accepta re- ſtituit. [Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis) vt etiam in laude fecit Italiæ, nõ ſolum vitam laudat ruſticam, ſed etiam contrariam .i.vrbanam, vituperat. Nam iſta quæ de vrbibus di- cit, opinatiua ſunt bona: non vera, ſicut ruſtica. Multum.n.in- tereſt inter verum & opinatum malum, ſeu bonũ. Vnde Iuuen. Pauci dignoſcere poſſunt. Vera bona. [Inhiant) Habere deſide- rant. Et dicimus inhio illam rem. [Pulchra teſtudine) .i.Indica, vnde poſtes ornabantur, vel lectuli. Lucan. Foribus teſtudinis In di Terga ſedent fuluo maculas diſtincta ſmaragdo. [Illuſaſq. au ro v.) In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male au tem quidam incluſas legunt. [Ephyræaq. æra) Corinthia, quæ laudat etiam Cic. nam Ephyrus eſt Corinthus. [Alba nec Aſſy- rio fucatur lana veneno) Aſſyrij populi ſunt adiacentes Syriæ apud quos primum vſus inuentus eſt purpuræ. [Veneno) Colo- re [Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui) Caſia eſt herba, de qua fit vnguentum. Male autem ait vſus olui corrumpitur, nam oleum generalem vſum habet, quod cum in vnguentum fuerit corruptum, vnguentum tantum eſſe aptum incipit. [Et neſcia fallere vita) Aut quia innocentes ſunt, aut q immobilis ſit status vitæ eorum. Vrbanorum.n.fortuna, aut inſidijs, aut proſcriptione va riatur. [Latis ocia fundis) Fundus dicitur ab eo quod ſit rerum omnium fundamentum. [Speluncæ, viuiq́ lacus) .i.bona natu ralia, non ſicut in vrbibus labore quæſita. vnde Iuuen. Et ſpelun cas diſſimiles veris. [Frigida Tempe) Tempe proprie ſunt lo- ca amœna Theſſaliæ. Abuſiue cuiuſuis loci amœnitas. [Molleſ- q́ue ſub arbore ſomni) Μαλακοὶ δ' ὑπὸ δενδρέσιν ὕπνοι [Illic ſal- tus) Venationes quæ penitus in vrbibus non ſunt. [Luſtra fe- rarum) Bene ferarum addidit, quoniam ſunt in vrbibus luſtra meretricum [Paruoq́ aſſueta) .i.non vt vrbana, quæ eſt ſegnis & prodiga. [Sacra deum, ſanct.q; patres) Duo dicit, Sacra deo- rum ſancta apud illos ſunt, ſancti etiam parentes. [Extrema per illos Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit) Hoc Aratus dicit, Iuſtitiam primo & in vrbibus, poſtea in agris tantum fuiſſe, vbi eam induxit loquentur cur abſcedat e terris.

ASC. O FORTVNATOS &c.) Quia varios oſtendit vini- torum labores dubioſque nec eos ſemper fauſtos fructus ne eos infelices per hoc cenſuiſſe putetur, atque ita rem quam lauda- re debeat vituperaſſe culpetur cum exclamatione quadam di- cit agricolas eſſe felices q tot bona ſponte naſcẽtia haberẽt, licet vitibus magnus ſit impen dendus labor, & qui ab vrba- norum curis longe grauiori- bus minuſque fere ſalutaribus liberi ad immunes ſunt, vnde faſces, & veſtium ac ceterarum rerũ luxus ſuperfluuſq. ſplen- dor nõ vera ſunt bona, ſed bo na apparentia, vnde ea de eſſe agricolis pro beneficio depu- tat. Ordo autem eſt. O Agri- colas fortunatos nimiũ ſi no- rint.i.cognouerint ſua bona.i. commoda, quæ percipiſcunt ea agricultura, & ruſticana vi- ta. (Notum eſt ò, tribus ca- ſibus iungi, & expreſſum ma- iorem habere vim in ſignifi- cando. Si tamen ſcrupuloſus, & anxius grammaticus ver- bum deſiderat habeat: cenſeo aut iudico. vt ſit: ò quàm fortunatos cenſeam Agricolas ſi ſua bona norint: ſed qui nil ſubaudierit minus ineptus erit, vt enim vulgaria ita & latinæ locutiones quædam in affectu ſunt, nec p- ficiuntur effectu) quibus.ſ.agricolis ipſa tellus iuſtiſſima, quia plus reddit quam accipit, ſed non quam debet, fundit profuſe.i. longe a diſcordibus armis, neque in mari, ſed humo victum fa cilem.i.probabilem, & ſine difficultate acquiſibilem. Si.n tam- etſi, domus alta qualis eſt in vrbibus cum ruſticorum ſit humi les habitare caſas, ſuperbis foribus.i.habentes ſuperbas, hoc eſt magnificas, & ſuperbe ornatas fore, in quibus.i.ſpolia hoſtium & ferarum atque ſculpturæ variæ conſpici ſolent, vomit totis æ- dibus ingentem.i.ſanè magna, vndam.i.multitudinem vndatim prorumpentem ſalutantum mane.ſ.prima hora diei (vnde Martial. Prima ſalutantes atque altera continet hora &c. De qua conſue- tudine apud Iuuenalem Satyra prima, vbi de ſportula loquitur plenius eſt videre) nec.i.& non & ſi ſup. non inhiant.i.cum hia- tu ferino ſe conſpicere indicant poſtes varios.i.ornatos, aut for te iaſpidos pulchra teſtudine.i.quæ ſunt in pulchra teſtudine, te- ſtudo autem eſt circumuolutio, & curuatura cameræ, vt dicunt in morem teſtudinis deuexa (vulgus voltam appellat) Mira eſt in omnibus vrbanis pompis vituperatio, & a ruſtica ſimplicitate laus. Nam Epithetis ſingulis res elenat, atque damnat, vt po- ſtes, quia varij ſunt: varietas enim ad pompam, & proſpectum inanem non ad vtilitatem pertinet, forea damnat ſuperbiæ, vn- dam ſalutantem moleſtiæ, quid enim miſerius quam tot ſalu- tantibus aures accommodare ſub primam lucem? Veſtes au- tem nõ decentes ornatas, ſed illuſas auro dicit, æs Corinthium propter vrbis luxum, & immodeſtam hominum appetitionem taxat. Nam eiuſmodi commiſtionem eo quod noua eſſet mul to pluris quam ſolidum aurum, ſiue argentum faciebant, ſole- bantque ea eo conflare ſigna precioſiſſima. Sanè æs Corin- thium illud erat quod poſt deflagrationem Corinthij ea varija metallis commixtum poſt incendium compertum eſt. Præ- terea quod lana fucatur oliuum corrumpitur manifeſtam habet vituperationem, ſed ad ordinem redeo. Et ſi non inhiant ve- ſtes illuſas, id eſt ad illuſionem intextas auro, id eſt filis auratis, & æra Ephyreia.i. Corynthia varia mixtione ex incendio vrbis nata miſere placentia. Nec vſus oliui liquidi.i.puri liquoris cor- rumpitur.ſ. à ruſticis caſia.i. admixtione vnguenti ex caſia fa-

cti vt

ĉti vt ſit ab vrbanis. At.i.ſed quies ſecura.i.ſeparatã à curis,& vita neſcia fallere.i.fallendi ignara, & ſpeluncæ.i.antra amœoa, & lacus viui.i.fluentes nec arte, ſed natura comparati & Tempe.i. loca amœna,& temperata qualia ſunt Tempe in Theſſalia frigida ſ.frigore opaco, de quo in Bucol. Hic inter flumina nota. Et fontes ſacros frigus captabis opacum, & mugitus boum grataa .ſ.paſtoribus, & molles.i.ſine anxietate ſomni ſub arbore.i.in vmbris arborum, non abſunt.ſ.à rure,imò adſunt abunde ſaltus ſup.ſunt illic.ſ.ruri, & luſtra.i.latibula, & diuerſoria ferarũ ſunt illic,& iuuentus.i.multitudo iuuenum,patiens operum.i.operationum,hoc eſt laborum non vt vrbane delicijs aſſueta.& aſſueta paruo.ſ.ſumptui & expenſis modicis, ſup.eſt illic & ſacra deũ .i.deorum ruſticorum præcipue ſunt illic ſancta, & patres ſunt illic ſancti,& iuſtitia.ſ.virgo Aſtrea excedens terris.i.derelinquens ob ſcelera hominum terras,& in cœlum ſaceſſens,fecit extrema veſtigia per illos.ſ.ſanctos patres ruri degentes.

VARIA LECTIO.

TOTIS vomit ædibus vndam) In Mediceo libro, Vomat, ſcriptum,quod neſcio quid elegantius ſonat. [Illuſaſq; auro veſtes) In lib.aliquot antiq. legere eſt, Incluſaſq. auro. (Alba nec Aſſyrio) In Mediceo,& aliquot alijs antiquis, Neq; e Aſſyrio legitur. (Et neſcia fallere vita) In Romano lib. Vitam:, legitur. [At ſecura quies,& At frigida tempe) In Longob. At, vbiq; ſcriptum. [Non abſunt illis ſaltus,ac luſtra ferarum) Vetera omnia exemplaria quotquot habere contingit,non Illis,ſed Illic legunt,quod mirifice placet, idq. etiam Seruius agnouiſſe videtur. [Paruoque aſſueta iuuentus) In Romano lib.legitur. Exiguoq; aſſueta.

COEL. RHOD.

AVDI L.Florum ita ſcribentem:Corinthus Achaiæ caput, Græciæ decus,inter duo maria Ionium,& Aegeum,quaſi ſpectaculo expoſita. Et infra, vbi ruinas eiuſdem felici breuitate tranſcurrit: Quid ſignorum? quid veſtium? quid ne tabularum raptum,incenſum,proiectũ ne eſt? quantas opes victor abſtulerit, & cremarit hunc ſcias q; quidquid Corinthij æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nã & æris notam pretioſiorẽ ipſa opulentiſſimæ vrbis fecit iniuria,quia incendio permiſtis plurimis ſtatuis atq; ſimulacris,æris,auri,argẽtiq. venæ in eũe fluxere. Hinc æra Ephyreia celebrata Virg. quibus cum vehementius caperetur Auguſtus,etiam dici Corinthiarius cœpit.

Me vero primum dulces ante omnia muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant: cœliq́ue vias, & ſidera monſtrent,
Defectus ſolis varios, Lunæq́ue labores,
Vnde tremor terris,qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſusq́ue in ſe ipſa reſidant,
Quid tantum Oceanó properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſsim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis,
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, ſiluasq; inglorius: ò, vbi campi,
Sperchiusq́ue, & virginibus baccata Lacænis
Taygeta: ò, qui me gelidis in vallibus Aemi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat vmbra.

SERV. ME vero) Diu quæſitum eſt, verũ philoſophiæ an ruſticitatis eſſet vita felicior, vnde nũc dicit primã eſſe philoſophiã, poſt ipſam ruſticam vitã. Suam autem perſonam pro quocunque ponit. ſic paulò poſt, Rura mihi, pro cuilibet. Sic in primo, Non illa quiſquã me nocte per altum ire iuuat, In tertio: Ne mihi tunc molles ſub diuo carpere ſomnos. Et hoc eſt quod dicit Horatius in Arte poëtica:Hoc amet,hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. [Quarũ ſacra fero) Poëta.n. quaſi muſarum ſacerdos eſt. (Cœl.q. vias) Aut artes: vt, Inuenit Germana viã, aut certe circulos quibus ſidera continentur. [Defectus ſolis varios) Atqui vno modo tantum. Sed deficere nobis videtur, tunc.ſ.cũ Luna plena e regione eius obſtiterit radijs,& eos nobis fecerit non videri. Vnde varios accipimus defectus, non quia varia ratione contingant (nam ratio vna eſt, vt diximus) ſed quia vel varijs tẽporibus ſiunt,vel varie, interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit digitis. (Lunæq. labores) Vel errores,quia non recta incedit, vel defectus, qui contingunt Lunæ,quoties terræ altitudo interueniens radijs Solis, eam illuminari non patitur,à quibus dicitur lumen accipere. (Vnde tremor terris) Variæ ſunt opiniones. Alij dicunt ventũ eſſe in concauis terræ, qui motus etiam terram mouet. Saluſt. Venti per caua terræ citati. Lucan. Quærentem erumpere ventum Crediderit. Alij aquam dicunt genitalem ſub terris moueri, & ſimul eas concutere,ſicut vas æque, vt dicit Lucr. Alij ὀφεγγυσάδα terram volunt,cuius plerunque Latentes ruinæ, ſuppoſita cuncta conentiunt.[Qua vi maria alta tumeſcãt Obicibus ruptis) Alij ſic accipiunt, q; ruptis obicibus.i. Calpe & Atlante mõtibus Hiſpaniæ, & Mauritaniæ, Oceanus eruperit, & iſta fecerit maria, quod non procedit. Si.n. hoc eſſet,non diceret tumeſcant, ſed tumuerunt: cum erumperunt oceani maria. Vnde æſtuaria oceani accipimus,quæ per Gallias,& Hiſpanias in infinitum erumpit contenta lege ripatum,ad quas rurſus recurrit. Cuius rei opiniones: Lucanus in primo commemorat dicens.

Ventus ab extremo pelagus ſic axe volutet.
Deſtituatq; ferens in ſidere mota ſecundo
Tethyos, vnda vaga lunaribus æſtuat horis:
Flammiger an Titan vt alentes hauriat vndas:
Erigat Oceanum, fluctusq; ad ſidera tollat.

[Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles Hyberni) Circulorum hoc efficit ratio,vt etiam in Aeneide diximus.[Tardis mora noctibus) Tarde venientibus.i. æſtiuis. (Sin,has ne poſſim naturæ accedere partes) Phyſicæ philoſophiæ vnde ſunt illa quæ dixit.[Frigidus obſtiterit circũ præcordia ſanguis) Secundũ phyſicos, qui vũt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis, prudentes, calidi. Vnde & ſenes, in quibus iam friget, & pueri in quibus needum calet, minus ſapiunt. (Inglorius:) Comparatione philoſophiæ, ſic in Aeneide. Et mutas agitare inglorius artes. Non quod nulla gloria medicinæ eſt, ſed quod minor q̃ diuinitatis, & augurandi,quæ ei Apollo obtulerat munera: vt, Augurũ citharamq. dedit,celereſq; ſagittas. [Sperchiusque) Fluuius Theſſaliæ. [Taygeta:) Mons Laconum Libero.i. Baccho ſacratus.[Aemi) Montis Theſſaliæ,in quo etiam ſunt Tempe.

ASC. ME vero &c.) Quia tãtopere ruſticam vitam laudauit: ne illam & philoſophicæ, & cõtemplatiuæ prætuliſſe videatur,dicit ſe quidem præferre ruſticanæ vitæ philoſophicam,& muſarũ diuina inuenta,ſed ſi ad ea ſcilicet aſpirare nequiret,nullam eſſe,in praxi vitam, q̃ ruſticanæ prætulerit,primas ergo partes diuinarum,humanarumq́ rerum contemplationi,hoc eſt philoſophiæ attribuit,proximas agriculturæ, dicens. Verum pro ſed, muſæ.i.deæ rerum inuentrices, hoc eſt diuinarum rerum contemplationes, dulces ante omnia exercitia humana,quarum ego perculſus.i. affectus ingenti amore fero ſacra,vt.ſ.ſacerdos accipiat me primum.i.primo,& præcipuo loco,quia nihil gratius,aut iucundius contingat, & monſtrent mihi vias.i.curſus,aut meatus cœli, & ſidera.i.ſiderũ virtutem,& ſignificationem,& varios defectus.i.eclipſes Solis,& labores.i.eclipſes,& luminis imminutiones Lunæ, & monſtrent mihi,vnde tremor.ſ.accidat terris,& qua vis tumeſcant.i.inflentur,& extollantur.maria alta.i.eleuata, & hoc obijcibus.i.obſtaculis vt littoribus ruptis.i.diſſipatis,& deiectis, & reſidant.i.deſcendant vt locum capiant, rurſus in ſeipſa.i.in propria receptacula, prioreſq́.alueos,& ambitus. Et mõſtrent quid.i.ad quid ſoles hyberni.i.qui illucent tẽpore hyberno,hoc eſt hyemali, properent.i.feſtinent tm̃.i.intantũ,tingere ſe oceano.i.magno mari terram ambienti,& id dicit ſm̃ opinionẽ vulgi credentis,ſolem in Oceanum ſui lauandi cauſa decidere, vel quæ mora obſtet nõ noctibus hyemalibus,tardis.i.tarde decedentibus,ſed æſtiuis tardis.i.tarde venientibus (eadem in fine j. Aen. reperies) Sin.i.ſed ſi,ſanguis frigidus circum precordia.i.tarditas ingenij ex ſanguine frigido circa cor producta.(vnde Iuuen. q; leuæ in parte mamillæ nil ſalit arcadico iuueni) obſtiterit.i.obſiſtendo effecerit, ne.i.vt non, vel quominus poſſim accedere.ſ.intelligendo, has partes naturæ.i.rerũ cœleſtium,hoc eſt cauſam rerũ. Rura.i.res ruſticanæ,& amnes rigui.i.irrigantes placeant mihi in vallibus.i. accedã ad delitias ruſticanas,& amem flumina.i.amœnitatẽ fluminũ,& ſiluas, exiſtens inglorius.i.ſine gloria, quæ cauſas rerũ inuenientibus debetur. O optantis eſt interiectio, ſcribunt quidem oh. O qui me ſiſtat.i.cõſtituat,& vt dñr repræſentet, vbi.ſ. ſunt campi.ſ.amœni, & Sperchius.ſ.fluuius Theſſaliæ ad quem

Orpheus canitiorum ſacra peregit, & taygeta (declinatur ſicut hyſmarus hic taygetus, & pluraliter hæc taygeta) mons Laconię in Achaia, baccata .i. à baccantibus frequentata, virginibus Laconis. O qui ſiſtat me in gelidis .i. refrigeratiuis vallibus Æmi, illius montis Thraciæ, & protegat me ingenti vmbra ramorum .i. quis dabit vt naturali locorum dictorum, ac conſimilium perfruar amœnitate? q.d. ſe beatum fore ſi id contingeret.

QVARVM ſacra fero ingenti percuſſus amore) In libro Longobardico tantum legitur, Perculſus. Sed in Romano, in Mediceo, & alijs aot quibuſdam, Percuſſus. [Qua vi maria alta tumeſcant) In Longobardico, Tumeſcunt, legitur. [Oceano properent ſe tingere Soles) Tingere (vt in veteribus habetur) ſcribendum eſſe oſtendit diſtiogo. Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes) in Rom. lib. Rigidi, legitur. VARIA LECT.

SERV. FElix, qui potuit, rerum cognoſcere cauſas) Repetitio eſt ſuperioris, co loris, nam hoc dicit, Et ruſtici felices ſunt, & qui tribuunt operam philoſophiæ. [Rerum cauſas) .i. phyſicam philoſophiam. [Inexorabile fatû) Alibi. Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum. [Subiecit pedibus) Calcauit. [Fatum) Ex fato venientia. [Acherôtis auari) Oêm mundum in mortem trahêtis. [Deos qui nouit agreſtes) Qui abſtinet ciuicis malis, & aut rura habitat, aut cum ſuis numinibus iura deſcripſit [Nymphasq. ſorores) Nô Panis, vel Siluanis, ſed inter ſe ſorores vt Æneos fratres inter ſe .ſ. [Populi faſces) Honores qui à populo præſtâtur. Proprie aût locutus eſt, vt faſces populi, regû purpurâ diceret. [Infidos agitans diſcordia fratres) Diſcordiam poſuit pro auaritia. Ab eo quod præcedit id, quod ſequitur. Infidos aut fratres ideo ait, q auaritiæ cauſa diſſentiunt. [Aut coniurato deſcendês Dacus ab Iſtro) .i. non eum ſolicitat coniuratio Barbarorum. Iſter autem fluuius eſt Scythiæ. [Non res Romanæ, perituraque regna) Regna .ſ. Barbarorum. Nam duo dicit, Ruſticum nec Romanum imperium mouet .i. ad ambitum cogit, nec Barbarorum regna peritura. Non enim Romano maledixit imperio, licet hoc alij dictum velint ex generali venire ſententia, quod omnis magnitudo imperij periculis ſubiacet. vnde etiam Iuuenalis ait; Ad generum Cereris, ſine cæde, & ſanguine pauci deſcendunt reges, & ſicca morte Tyranni. [Aut doluit miſerans inopem, aut inuidit habenti) Cicero in Tuſculanarum V. lib. hoc tractat, dicens, in quem cadit vna mentis perturbatio, poſſe in eum omnes cadere ſicut poteſt omni virtute pollere, cui virtus vna contingerit. vnde nunc Virgil. noluit ruſtico aſſignare miſericordiam, ne ei daret etiam ceteras animi paſſiones, quas nouimus & a bonis, & a malis rebus venire. A bonis opinatis duas, vnam præſentis temporis, vt gladium, & vnam futuri, ſpem. A malis ſimiliter duas vnam præſentis, vt dolorem, & vnam futuri, vt metum, quas paſſiones eſſe animi non dubium eſt, vnde & ipſe ait in vj Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentq. Sal. etiam in Catilinæ bello ai: Omnes homines qui de rebus dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet. nam animus haud facile verum prouidet vbi illa officiunt. Ergo aut ſecundò Ciceronis tractatum hoc dicit, aut quod abſolutius eſt, intelligamus ideo ruſticum paupertatem non dolere, quod eam malum eſſe non credit, ſed munus deorum. Lucanus de paupertate: Et munera nondum intellecta deum. Eſt & aliud qđ poſſumus accipere, ideo ruſticum, nec bonis, nec malis alienis moueri, quia eius non intereſt, quippe qui ab vrbibus eſt remotus. [Ferrea iura) Dura, inexorabilia, immutabilia [Inſanumq. forum) Litigioſum. [Populi tabularia vbi actus publici continentur. Significat aût templum Saturni, in quo, & ærarium fuerat, & vbi reponebâtur acta quæ ſuſceptis liberis faciebant parentes. Iuuen. Tollis enim & titulus actorum aſpergere gaudes Argumenta viri.

Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omneis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis auari.
Fortunatus & ille, Deos qui nouit agreſtes,
Panaque, Siluanumque ſenem, Nymphasq. ſorores.
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Aut coniurato deſcedens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem, aut inuidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua, carpſit: nec ferrea iura,
Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit,

ſolui, & eſſe cum Chriſto, & q ſubiecit pedibus ſtrepitum Acherôtis .i. fluuij aot principis infernalis, auari, quia omniû auidi, Nam ſerius aut citius ſedê properamus in vnam, hoc eſt omnes deſcêdimus in mortem, ſi nô omnes in infernum, omnesq. in Acherontia, qui ſine lætitia dicitur fluuius, dum mortis guſtamus amara, ſed felix cuius mens munda, & purgata eſt per philoſophiam ſecundû illos & ſecundum nos per gratiam vitæ, vt nec inferorum concutiat metu. Fortunatus ſup. eſt .i. beatus. (Nã fortunate in bonam partem accipitur) & .i. etiam ille qui nouit .ſ. per experiêtiam deos agreſtes .i. agreſtium deorum munera, hoc eſt qui intelligit, & cognoſcit quanti bona habeat agricolarum parſimonia, atque continentia, non .n. omnia quæ bona ſunt, continuo ab omnibus intelliguntur qui ea vident, vnde de paupertate Luc. Et munera nondum, Intellecta deum. Qui inquam nouit, Pana deum paſtorum, & Siluanum ſenem, deum .ſ. ſiluarum & Nymphas .ſ. montium, fontium, fluminum, aut ſiluarum ſorores .ſ. inter ſe. Ideo autem fortunatus eſt quia faſces populi .i. quos per populum in populum, ferunt magiſtratus, aut honores populares, non ſup. flexerunt illum .ſ. qui deos agreſtes nouit, & purpura regum .ſ. indumêtum non flexit .i. ſollicitauit aut attraxit & inclinauit ad ſe illum .i. animo illius, & diſcordia .ſ. ex auaritia, aut ambitione nata agitans .i. vexans fratres infidos .i. iniquè ſua diſtribuentes, vt qui nec partem poſuere ſuis quæ plurima turba eſt, aut Dacus populus à Germania Danubio diuiſus deſcendês ab Iſtro coniurato .i. ab accolis Iſtri, vt Dacis, Getis, Germanis in Romanos conſpirantibus, & coniuratus .i. timor illorum, non flexit ſup. et res Romanæ & regna peritura .i. inquit Seru. Barbarorum, quaſi Romana peritura non ſint cum dicturus ſit Iupiter in primo Æneid. de Romanis. His ego nec metas rerum, nec tempora pono. Imperium ſine fine dedi, ſed D. Auguſtinus, vt ad dictum locum primi Æneid. dicemus. Hunc locum atque illum de verbis domini Ser. xxix. argumentum capit dicens ex perſona poëtæ dictum eſſe regna peritura, & ea periuria Iouis, quaſi fallacis numinis. Imperium ſine fine dedi. Non abſurdum tñ eſſet pro ſententia poëtæ dicere & quum res Romanæ .i. adminiſtrationes rerum quas Romani poſſident & regna .i. Barbarorum peritura .i. à Romanis ſubigenda & ad Romanum imperium transferenda ſup. non flexerunt. Alij enim laborant res partas poſſidere, alij vt poſſideant parere. Nec ille, .ſ. Agricola qui nouit deos agreſtes, aut doluit miſerans inopê .i. miſeratus quidem eſt inopem, ſed non cum dolore .i. animi cruciatu, ita vt paupertatem tanquam rem malam miſere metuat, cum ſit paucis contentus, aut inuidit habenti, hoc eſt medium, in affectionibus tenuit, ita vt neque turpiter crucietur viſis miſerijs neq; inuideat viſis aliorum diuitijs, ſed ſupp. carpſit fructus quos rami tulere ſua ſponte, quos ipſa rura tulere volentia .i. non coacta & qui alijs contentus erat non doluit miſeratus inopem, quia paupertatem non putauit eſſe malum, & eſt altera expoſitio Seruij, nec vidit iura ferrea .i. dura & inflexibilia, nec forum .ſ. iudiciale inſanum .i. litigioſum, aut tabularia .i. loca vbi tabulæ .i. inſtrumenta, hoc eſt literæ publicæ ponuntur, vnde dicit populi .i. quæ ſunt de rebus populi, hoc eſt de rebus publicis.

ASC. FELIX, qui &c.) Sicut primum muſis vacare optauit deinde agriculturæ ita docet primam felicitatem quæ quidem in terris contingere poteſt, in muſis ac philoſophia conſiſtere proximam in re ruſtica. Ordo eſt. Felix, ſup. eſt qui potuit cognoſcere cauſas rerum, per quas cauſas, & philoſophiam deprehendimus. atque qui .ſ. ſubiecit pedibus omnis metus, & id eſt etiam fatum inexorabile, id eſt neceſſitatem moriendi, is profecto felix eſt qui vere cum Apoſtolo dicere poteſt. Cupio diſ-

ATQVE metus omnis, & inexorabile fatum Subiecit pedibus) In Romano libro legitur, Ineluctabile fatum, quod & alibi poſitum a Virg. magis tamê eruditi probant, quod varium eſt ad fertiliores facundiæ copiam. VARIA LECT.

SERV. CAeca freta) Subito in tempeſtatem ſurgentia. [Penetrât aulas, & limina regum) Profitentur ſatellitium. Limina aût ait interiorem familiaritatê. Sic Turnus,

Sollicitant alij remis freta cæca, ruuntque
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.

nus, Scirpem a Imiſceri Phygiam, ſe limane pelli. [Petit excidijs vrbem) Incertum alienam, an ſuam [Gemma bibat) Gemmeo poculo, non Gemmato. [Sarrano dormiat oſtro) Tyria purpura. quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur, à piſce quodam, qui illic abundat: quem lingua ſua Sar appellant. Iuuen. Aut pictæ Sarrana ferentem Ex humeris aulæa togæ. [Hic ſtupet attonitus roſtra. ſ. vt concionetur. [Per cuneos (geminatus enim) plebiſque patrumq. Corripuit:) Ordo eſt. Corripuit enim hunc geminatus per cuneos plauſus, & plebis & patrum. [Exilioque domos) Voluntario. i. propter auaritiam. [Alio ſub ſole) alio climate.

Hic petit excidijs vrbem, miſeroſque penates,
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus roſtris: hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebiſque patrumque
Corripuit: gaudent perfuſi ſanguine fratrum,
Exilioque domos, & dulcia limina mutant.
Atque alio patriam quærunt ſub ſole iacentem.

A S C. SOLLICITANT alij remis freta) Vt plenius ruſticorum quietem & continentiam laudet inuehitur in aliorum commotios & luxum dicens. Alij. ſ. vrbani rerum & honorum plus quàm ſat eſt cupidi. ſollicitant remis freta cæca. i. occulta & incerta, & ruunt. i. præcipites currunt in ferrum. i. in arma, & penetrant aulas. i. theatra, aut regias & limina regum. i. fiunt aulici vt fauore regum emergant. i. quiuis eorum petit. i. adoritur vrbem inſidijs. i. per inſidias affectat gubernacula vrbis, & petit miſeros penates. i. domeſticos deos, aut optima quæq. miſerorum, & penitiſſime cuſtodita ab eis, vt bibat gemma. i. aut poculo gemmato, aut (quod plus eſt) gemmeo, & vt dormiat oſtro Sarrano. i. purpura tyria, nam tyros olim ſarra dicta eſt, ea autem purpura præſtat ceteris cum ſit dibapha. i. bis tincta. ſ. vt habeat, lectum coopertum purpura tyria, aut tapetia purpurea, alius condit. i. abſcondit opes & incubat auro defoſſo. i. incubando inuoluit ſe in auro quod prius in foſſam vt nemo cōſpiciat defodit, vnde Horat. ſermone. i. congeſtis vndique ſaccis, indormis hians, & tanquam parcere ſacris Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis. hic attonitus. i. ſtupefactus, & captus admiratione indigna, ſtupet roſtris. i. magiſtratibus pro roſtris gerendis, Plauſus corripuit. i. totum ad ſe rapuit, hunc. i. alium. hiantem. i. auiditate gloriæ captum, ita vt more canis ſitibundæ via os occludere poſſet, corripuit dico per cuneos. i. populorum receptacula. n. pro quia, geminatus, q. d. nec id mirum, quia geminatus (& eſt ſacera irriſio, ſicut illa Horatij in Tygillum Meſtum, ac ſollicitum eſt cantoris morte Tygilli. Quippe benignus erat) plebis & patrū, qui. ſ. magnus & multum appetendus videtur. Alij ſup. gaudent perfuſi. i. quòd perfuſi ſunt ſanguine fratrum, & mutant domos. ſ. paternas, & limina dulcia. i. quæ merito dulcia ſint exilio. i. pro dulcibus domibus exulant vltro vt. ſ. diuitias acquirant aut poſt effuſionem ſanguinis fraterni, vt ſcelerati non compotes hanc, & quærunt patriam iacentē ſub alio ſole. i. ſub alio climate. ſed fęcundius dicit ſole. Nam ſi in diuerſo climate eſſet idem ſol. i. eidem reſpectus, & eadem influentia ſolis leuior eſſet mutatio loci, quàm vbi alius eſt ſol. i. diuerſus influxus eius.

HVNC plauſus hiantem Per cuneos (geminatur enim) plebiſq. patrumq. Corripuit) Rom. liber, Medicæus, Longob. & pleriq; alij, Geminatus, legunt, quod & approbatur à Seruio. VARI. LECT.

SERV. H Inc anni labor,) Ex agricultura habet totius anni ſubſidium. [Hinc patriam) Donatus aſſiſtum intelligit non reuera patriam. [Meritoſq. iuuencos) Suis laboribus ſedulos. [Nec requies) . i. nunquam poteſt ruſticus omni parte deſtitui. [Cerealis mergite culmi) Manipulos ſpicarum mergites dicimus. [Sicyonia bacca trapetis) Oliua, à ciuitate Laconiæ Sicyone, vbi abundant olea. Trapetis autem, molis oliuaribus. Et declinatur trapetum ſicut templum. Terentianus: Quos ſuper incidens trapetos ligna gyris temperat. Quod metrum aptum eſt oliuam terentibus. [Arbuta) Poma ſilueſtria. [Pendent circum oſcula nati) Contra, illi. ſ. Exilioque domos, & dulcia limina mutant. [Caſta pudicitiam ſeruat domus) Nō vt in vrbibus impudica. [Ipſe dies agitat) Suſpendendum, & ſic inferendum feſtos. nā hoc dicit oēs dies ſic habet vt feſtos putes. Alij dicunt, feſtos dies eum religione concelebrant. [Agreſti palæſtra) Ruſtica luctatione. Palæſtra autem dicta eſt, vel ἀπὸ τοῦ παλαίειν. i. à luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, hoc eſt a motu vrnæ: nam ſorti ſorte luctantur. [Sic fortis Hetruria creuit) ſecundum hiſtoriam. nam conſtat, Thuſcos vſque ad fretum Siculum omnia poſſediſſe. [Ante etiam ſceptrū Dictæi regis) Antequam regnaret Iupiter, qui eſt in Dictæo mō te Cretæ nutritus. [Impia quàm cæſis gens eſt epulata iuuencis) Aratri eſt hoc qui dicit quòd maiorem bouem comeſſe nefas putabant. [Necdum Impoſitos duris) Iuuenal. Neſcirent primi gladios excudere fabri. [Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla) Allegor. eos hoc dicit. Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini. Sanè non eſt comparatio, ſed tranſlatio, ſicut & in primi fine diximus. Et plerique ſolent ideo eum dixiſſe hoc loco carmini Georgico finem ſe eſſe facturum, quòd duo ſequentes libri paſtorales ſunt, non Georgici, vt etiam in prima huius carminis parte memorauimus.

Agricola incuruo terram dimouit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, paruoſque nepotes
Suſtinet: hinc armenta boum, meritoſque iuuencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus:
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Prouentuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Vanit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſiluæ:
Et varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſeruat domus; vbera vaccæ
Lactea dēmittunt: pingueſque in gramine læto,
Inter ſe aduerſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos, fuſuſque per herbam,
Ignis vbi in medio, & ſocij cratera coronant,
Te libans Lenæe vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo:
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater: ſic fortis Hetruria creuit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septemque vna ſibi muro circundedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quàm cæſis gens eſt epulata iuuencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica: necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor,
Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla.

A S C. AGRICOLAS incuruo terram, &c.) Docet agricolam non ocioſum eſſe neceſſitate, ſed longe lætioribus exercitationibus teneri. Quia vbi ſupple, ſeu poſtquam agricola dimouit, id eſt cum non in aduerſas partes mouit, & diſcidit, terram aratro incuruo. i. poſtquam arauit, & roſit vt decet terram, hinc. i. ex hac re, hoc eſt ex agricultura eſt labor anni, id eſt toto anno non detinetur alio labore quam qui in agros fit, aut ad agrum quodāmodo pertineat & ſuſtinet hinc. i. ex hac re patriam: quia omnes viuunt ex agricultura, fueruntq; agricolæ ſępe bellis gerendis optimi & ſuſtinet. i. ſuſtentat, & educat hinc paruos nepotes. i. liberorum ſuorum liberos, & ſuſtinet hinc armenta, & iuuencos meritos. i. boues aratorios qui meruerūt ex fructu, quem pepererunt labore ſuo ſuſtentari, nec requies. i. intermiſſio, vlla ſupple eſt, quin, id eſt quo minus, hoc eſt vt non, ſit nūquam eſt, quin annus, exuberet, id eſt valde vber, & fœcundus ſit. aut potius, fœtu pecorum, aut mergite, id eſt manipulo culmi, id eſt calami: cerealis, id eſt frumentacei à Cerere inuenti, & quin annus oneret ſulcos prouentu, id eſt frugibus abunde prouenientibus, aut vincat, id eſt ſuperet horrea, quod plus eſt, quàm ſi horrea rumpat. Nam vincere horrea dicuntur fruges, cum tot

ſunt,

ſunt, vt nulla ſit ſpes in horrea poſſe ingeri, ſed in agro reponuntur, rumpi autem cum paulo ampliores, q capere poſſent horrea, ſint, ita vt vi ingerantur. Mancin. exponit, quin pro vt, ac ſi dicat, nec requies eſt ſup. agricolæ .i. nunquam ceſſat, quin .i. vt annus ante exuberet, &c. non eſt legendum exuperet, propter ſillabam ſecundam quæ corripietur, ſed meo iudicio melior ſenſus eſt, vt dicamus agricolæ quidem requiem eſſe, quamuis prius dictum ſit, redit agricolis labor actus in orbem, nam & nunc dicit, At ſecura quies, & neſcia fallere vita, ſaltem in animo, ſed nō anno ita vt intermittente agricola parumper operas ſuas annus non intermittat prouentus. Nam ſententiæ accipiendæ ſunt pro locis, quomodo autem agriculturam laudet, ſi dicat agricolæ nullam eſſe requiem niſi dicamus non eſſe requiem in colligendis quanquam ſit patiendis fructibus, & frugibus. Venit hyems .i. vbi hyems venit, id iam acceſſit (eſt .n. præteriti temporis) bacca Sicyonia .i. oliua quæ naſcitur plurima ad Sicyonia Achaiæ oppidum. teritur .i. premitur trapetis .i. molis oliuarijs, & ſues .i. porci redeunt læti .i. pingues glande, quâm .ſ. ſub quercubus ſtratis ſunt, ſiluæ dant arbuta .i. fructus arborum, & autumnus ponit varios fœtus. is .n. pomifer ac vinifer dicitur, & vindemia mitis .i. bo trus aut vua vindemianda, coquitur alte in ſaxis apricis .i. ſoli expoſitis. Interea .ſ. dum ſuis naſcuntur fructus, & fruges dulces, nati pendent circum vbera .ſ. matrum, & domus .i. familia, & præcipue coniunx caſta, ſeruat pudicitiam, vaccæ demittunt .i. deorſum mittunt iam diſtenta vbera lactea .i. lactis plena quaſi lactoſa, ſed id, quia inſuetos. vitauit, & hœdi pingues luctantur in ſe cornibus aduerſis .i. ex aduerſo obiectis in gramine læto .i. pingui. Ipſe .ſ. paterfamilias, & princeps domus agricola, agitat dies feſtos, & fuſus .i. proſtratus & recubans per herbam .i. pratum herboſum. vbi .ſ. in medio ignis ad ſacrificium .ſ. cremandum, & vbi ſocij .ſ. laboris coronant cratera poculum magnum amplitet potum ò Lenæe .i. Bacche ipſe libans .i. ſacrificans, vocat .i. inuocat te, & ponit magiſtri pecori .i. primis pa ſtoribus certamina iaculi velocis .i. ſagittarum. hoc eſt ſignum quod ſagittis certatim deijcit in vlmo .i. alta quauis arbore. Et .ſ. ſocij nudant corpora prædura .ſ. ſole & vento indurata palæſtra .i. luctatione agreſti .i. rudium & agreſtium, ſi legendum eſt palæſtræ dic paleſtræ .i. ad palæſtram. (Hanc olim veteres vitam coluere Sabini :) Laudat agriculturam ab antiquitate, & veterum auctoritate, omnium .o. cōſenſo vetuſtiſſimi mores approbatiſſimi ſunt, vt Fauonius apud A. G. lib 1. cap. x. Viue moribus præteritis, loquere verbis præſentibus. Ordo eſt. Veteres Sabini .i. populi ſiti Latiæ ſane antiqui coluere olim hanc vitam .ſ. Ruſticanam, & Remus, & frater .i. Romulus, coluere hanc vitam præcipue paſtoralem, & Etruria fortis creuit ſic .i. per agriculturā .i. id eſt ſcire licet quod agricultura poteſt, quia & .i. etiam Roma pulcherrima facta eſt .i. ne .i. per agricolas, & paſtorales, aut Roma facta eſt, id eſt euaſit ſic .i. per agricultura pulcherrima rerum, quia agricolæ multum decoris, ac roboris attulerunt rebus Romanis, que pro &, Roma circumdedit ſic &c. aut quæ .ſ. Roma circumdedit vna ſibi .i. ad decus, & ornatum ſuum ſeptem arces .i. colles, muro, .ſ. vno, hoc eſt vnis mœnibus. Saturnus etiam aureus .i. optimus aurea ſecula inſtituens agebat in terris hanc .i. ruſticanam vitam ante ſceptrū .i. regnum Dictæi .i. Cretenſis regis .ſ. Iouis, hoc eſt antequam Iupiter expulſo patre ſibi regnum vſurparet, & antequam gens impia .i. ſcelerata, eſt epulata .i. epulum publ cum conſtituit iuuencis cæſis .i. mactatis quod impium videtur, cum bos ſocius laboris. nunc præcipitur, ſi hure deum placa vitulum, ſine creſcat aratio. Etiam ſup. homines necdum .i. nondum adhuc non audierant, adhuc claſſica .i. ſigna bellica vt tubas, lituos, & cornua inflari .ſ. cum hæc vita in honore eſſet ſub Saturno, & necdum audierant enſes impoſitos duris incudibus .ſ. vt cudantur crepitare .i. crepitum, & ſonitum dum percutiebantur dare, ſed nos confecimus æquor immenſum ſpatijs .i. abſoluimus immenſam materiam, aut nauauimus magnam operam in æquore .i. re ruſtica quæ vt æquor plana eſt. Et tempus eſt iam ſoluere .i. a iugo eximere, hoc eſt tempus eſt ſoluendi, eximendi colla equorum .i. equorum, fumantia .ſ. ex diuturno labore, hoc eſt iam faciendus eſt finis, materiæ peractæ, & ad metam perductæ.

VARIA. LECTIO.

INTEREA pendent dulces circum oſcula nati) Omnes antiqui libri hoc ordine leguntur, Interea dulces pendent. (Corporaq. agreſti nudat prædura palæſtra) In Romano lib. in Mediceo, & antiquiſſimis alijs, Nudāt, numero multitudinis legitur.

SERV. TEQVE Pales, &c.) Vt morem inſtitutum obſeruem argumenta librorum paucis explanabo priuſquam rem aggrediar. Ouidiani autem argumenti explanatio huiuſmodi eſt quæ, pro &, Vates .i. diuinus poeta Virgilius monſtrauit, diuino .i. artificioſiſſimo carmine, omnia & te ò Pales .ſ. dea pabulorum, hoc eſt vos pabula & te ſupple paſtorum .i. inter paſtores memorande .i. digne qui memoreris, & prædiceris. per orbem, hoc eſt te ò Apollo deus paſtorum, & cultus .i. cuſtodiam, & curam pecorum, & paſcua læta .i. iocunda aſpectu & fœcunda gramine, & quis .i. quibus locis armenta .i. maiora animalia quibus armi extant, vt boues, equi, & alij, habitent .ſ. ſtationem ſuam, hoc eſt vbi paſcantur, & ſtabulentur, & quis locis ſtabulentur agni. Bene agni qui propter teneritudinem in ſtabulis aut potius caulis, & ſeptis, hoc eſt ouilibus detinētur noctu cum armenta per prata vagentur ſub dio. ſtabulentur ergo .i. in ſtabulis locentur. Stabulum autē a ſtando dictum eſt, vnde ſtantibus fere attribuitur. equis, bobus, & nonnunquam ouibus. Mancinellus qui ſingulas partes explicat ex ordine argumentum conſtituit ſic.

P. OVIDII NASONIS IN III. GEORGICON VIRGILII TETRASTICON.

Teq́ Pales, & te paſtor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramina paſcua læta,
Quis habitent armenta locis, ſtabulentur & agni.
Omnia diuino monſtrauit carmine vates.

ANTONII MANCINELLI IN EVNDEM ARGVMENTVM.

Panditur apta boum, vel equum tibi forma notanda:
Poſt vitulum curam monſtrat. curamq́ parentum.
Tradit equis aliam. Vim poſtea pandit amoris.
Curat oues, caprasq́ ſimul lactis, quoque lanæ
Mentio. Cura canum, ſerpentum cura notatur.
Morborum quoque te cauſas, & ſigna docebit.
Communemq́ luem cunctis animalibus olim.

ASC. APERTA .i. conueniens forma boū, vel equum .i. equorum: panditur .i. reſeratur, & manifeſtatur .ſ. in hoc tertio libro notanda tibi .i. cuius paſto alis cura delectio, & ſup. poeta mōſtrat poſt .i. poſtea ex ordine curā vitulum .i. vitulorum, & cura parētum .ſ. ipſorum, & tradit aliam .ſ. curam equis, & pandit poſtea vim .i. violētiam amoris, & curat oues .i. docet curare. (Eſt enim accuſatiui caſus pluralis numeri) & capras ſimul & ſit mentio lactis quoq; pro & lanæ, & at cura canum, & notatur cura ſerpentum, & docebit .ſ. ad finem operis te cauſas & ſigna .i. indicia morborum & luē .i. peſtem cōem olim .i. quæ olim contingit cunctis animalibus.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON,

LIBER TERTIVS.

TE quoque magna Pales, & te me morande canemus,
Paſtor ab Amphryſo: vos ſiluæ amneſque Lycæi.
Cetera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes.
Omnia iam vulgata. quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & latonia Delos?
Hippodameque? humeroq. Pelops inſignis eburno,
Acer equis? tentanda via eſt, qua me quoque poſſim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

SERV. TE quoquemagna Pales,) Inuocat deam pabuli, dicturus de animalibus, ſicut de frumentis dicturus & vitibus, Cererem inuocauit, & liberum. Sanè non eſt mirandum eſſe vſum eum procemio, ſicut eſt vſus in primo, nam aliud quodammodo inchoaturus eſt carmen, paſtorale. ſ. poſt completum Georgicum. deinde etiam ſi vnum ſit, ſcimus conceſſum eſſe ſcribentibus, vt iteratione proœmij legentium interdum reficiant laborem. Nam & Liuius frequenter innouat principia, vt, Incenſa à Gallis vrbe: vt, com pletis conſulibus. Et Cicero in Verrinis, qui in frumentaria côciliauit auditorum animos, iteratione principij: vt, Oẽs qui alterum iudicant. Pales autem, vt diximus dea eſt pabuli quam alij Veſtam, alij matrem deum vocant. hanc Virgilius genere fœminino appellat. Alij, inter quas Varo, maſculino genere, vt hic Pales. Huic ſacra ſoluuntur vj. cal. Maias die, quæ Palilia vocantur. [Paſtor ab Amphryſo) Amphryſus fluuius Theſſaliæ apud quẽ Apollo ſpoliatus diuinitate, ob occiſos Cyclopas, Admeto regi pauiſſe armenta dicitur. vnde eum nunc inuocat, qui Nomius vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς i. à paſcuis, vel ἀπὸ τῶν νόμων. i. à lege chordarum. [Siluæ amneſque Lycæi) κατ' ἐξοχὴν montem Arcadiæ poſuit, vel quia pecoroſa, vel quia Pã illic eſt ruſticum numen. [Cetera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes) Hoc eſt fabulæ quæ delectationi eſſe poterant & occupare mentis curis ſolutas, iam deſcriptæ à multis in omnium ore verſantur. [Quis aut Euryſthea dur.) Euryſtheus rex fuit Græciæ Perſei genus, qui Iunonis inſtinctu imperabat Herculi, vt varia monſtra ſuperaret, quibus poſſet perire. vnde eum durum appellauit, qui potuit ad complẽdum odium nouercalia ſufficere. [Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?) Buſiris rex fuit Aegypti qui cum ſuſceptos hoſpites immolaret, ab Hercule interemptus eſt, cum etiam eum voluiſſet occidere. huius laudes ſcripſit Iſocrates, vnde illaudati participium eſt pro nomine, vt ſit illaudabilis, non qui laudatus non ſit, ſed qui laudari non meruit, vt eſt illud in vij. Aeneid. Dites inacceſos vbi ſolis filia lucos. Pro inacceſſibiles, non ad quos nullus acceſſit, ſed ad quos nullus accedere debeat. [Cui non dictus Hylas puer,) Id eſt a quo. Horat. Scriberis Vario fortis, & hoſtium. Pro à Vario. Hylas autem ſocius Herculis fuit, qui aquarum profectus, raptus eſt a nymphis in Myſia. [Latonia Delos?) In qua Latona enixa eſt Apollinem, & Dianam, quam inſulam ante vagam Apollo, vt in tertio legimus, Mycone celſa Gyaroq. reuinxit. vbi fabulam plenius diximus, ſtabilem fecit. [Hippodameque) Græca quæ in e, exeunt plerunque ipſum e, in ia, ſoluunt: vt, Hippodame, Hippodamia: Penelope, Penelopeia. Fabula talis eſt, Hippodamia filia fuit Oenomai regis Elidis, & Piſarũ hic equos habuit velociſſimos, tempore ventorum flatu creatos, quibus procos filiæ multos necauit, ſub hac conditione prouocatos ad curule certamen, vt aut victus traderet filiam, aut victos necaret. Poſtea cum Pelopem amaſſet Hippodamia, corrupit Myrtilum aurigã patris, prius coitus pactione, qui factis cereis axibus cũ victore Pelopa à puella promiſſum poſceret præmium, ab eius marito præcipitatus in mare eſt, cui nomen impoſuit. nam ab eo Myrtoum dicitur pelagus. [Humeroq. Pelops inſignis eburno) Tantalus pater Pelopis, volens deorum tentare diuinitatem, inuitatis filium ſuum epulandum appoſuit, a quo omnes alij abſtinuerunt, excepta Cerere, quæ brachium eius conſumpſit. Poſtea punito Tantalo cum dij voluiſſent eius filium reuocare ab inferis. Ceres ei eburneum brachium reſtituit. Quod ideo fingitur, qa Ceres ipſa eſt terra, quæ corpora vniuerſa conſumit, oſſa tãtum reſeruans. [Acer equis?) Victor etiam Oenomai. [Via) Ratio. [Me quoque poſſim) Sicut ſe alij ſuſtulerunt carminis merito. [Victor) Effector propoſiti: Sic paulò poſt, illi victor ego.

ASC. TE quoque magna Pales,) In hoc tertio lib. deſcripturus paſtua, & pecora inuocat eorum numina, & ferè inuocat & proponit more Græcorũ. Nam per metonomiam deorũ dearumque nomina pro rebus quibus præſunt poni ſolẽt, quocirca dicẽs te quoque &c. duo facit, nam inuocat venerabili illa compellatione ac affatione, ſimulque proponit, quia non numina, ſed res quibus præeſſe putabantur deſcripturus intelligitur. Ordo igitur eſt. O magna (quia ſuũ cuiq; numen magnum eſt) Pales. i. dea pabulatum, nos canemus. i. cum laude tua deſcribemus carmine te. i. dona & munera tua, hoc eſt pabula, & ta ò paſtor. ſ. Apollo memorande. i. denominande & memoria digne ab Amphryſo fluuio illo Theſſaliæ. i. propterea quod illic Admeti regis gregem pauiſſe perhiberis, vnde nomios. i. paſtorum deos habitus es & nos canemus vos ò ſiluæ, & amnes Lycæi. i. Arcadici, apud quos. ſ. Pan, & ceteri paſtorea plurimum diuerſati ſunt, hoc eſt in hoc opere paſcua, & pecora. i. rem paſtoralem pertractabimus. Cetera quæ vacuas, &c. Na quis calumnietur poëtam rem vtilem minusq. delectabilẽ deſcripturũ quod pecoris curam ſuſpiciat, iucundaq. figmenta, ac poëtarũ fabulamenta prætereat, innuit ſe hanc rem deſcripturũ non ignobilitate quadam animi, ſed ſumma generoſitate, quippe qui falcẽ in facilem meſſem immittere nolit, nec aliorũ inuenta ſectari. Nam licet Heſiodum imitetur, tum tñ longe præterijt atque præcellit, quia ergo cetera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes. Omnia iam vulgata, tentanda, inquit, eſt via, qua me quoq; poſſim tollere humo victorq; & virum volitare per ora. i. excogitanda eſt mihi materia non ignobilis, aut in re, tenui elaborandum eſt vt non tenuis ſit gloria, ſicut in quarto dicturus eſt. In tenui labor, at tenuis non gloria, &c. Ordo autem eſt. Cetera carmina. i. ceteræ res carmine deſcribendæ quæ tenuiſſent. i. occupare potuiſſent mentes vacuas. i. ſecuras, nec de lodice paranda ſollicitas, ſed ocioſas & liberas, ſunt iam omnia vulgata. i. ipſæ res ſunt vulgo expoſitæ & notæ, frequenterq. deſcriptæ. Nam quis neſcit, q. d. nemo, aut Euriſthea regem Græciæ, hoc eſt Mycenarum & Lacedæmoniorũ. ſ. in Herculem quem ad tot labores implicatus impulit, aut quis neſcit aras. ſ. in quibus hoſpites immolauit, aut arces. i. aulam tyrannicam Buſiridis. ſ. regis Aegypti illaudati. i. illaudabilis, aut nunquam iuſte laudati. Cui nõ eſt dictus. i. narratus & recitatus carmine Hylas puer. ſ. Herculi dilectus, & cui non eſt dicta Delos. i. inſula illa Latonia. i. qua Latona, Dianam, & Apollinem enixa eſt, & cui non eſt dicta Hyppodame. ſ. puella dicta quaſi equorum domitrix, aut bellicola, & cui non eſt dictus. Pelops. ſ. filius Tantali à quo Peloponneſos dicta eſt acer, id eſt ſtrenuus equis, id eſt bellator domitor Oeno

mai in equis is ſup. inſignis.i.clarus & famatus humero eburno quem.ſ.illi reſtituiſſe dicuntur dij exeſo à Cerere eius proprio, cui inquam hæc omnia non ſunt dicta? q. d. memini, quia omnes norunt. (Sunt qui ne vitioſum ſit bina epitheta ſine coniunctione vni dediſſe dicant legendum, humeroque Pelops inſignis eburno. & Acer equis) quia ergo cetera iam nota ſunt diuulgata tentanda.i.attentanda eſt via qua ego poſſim tollere.i.erigere homo.i.à re humili qualis aliorum inuentus duntaxat, inniti quoque.i.etiam me ſicut ceterarum rerum inuentores ſe extulerunt, & qua ego victor.i.compos voti, poſſum volitare per ora virum.i.virorum.ſ.præſtantium, quia à viribus ac virtute dicuntur viri, ſed pulchrum eſt a laudatis laudari, vt Hector Neuianus, inquit, auctore etiam Cicerone.

VARI. LECT. CÆTERA quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes) Quãuis, Carmina, non improbarum, in codicibus tamen aliquot manuſcriptis legitur, Carmine ſeptimo caſu.

Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alphæum linquens, lucoſque Molorchi
Curſibus, & crudo decernet Græcia cæſtu.
Ipſe caput tonſæ folijs ornatus oliuæ
Dona feram. iam nunc ſolemnes ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæſoſque videre iuuencos:
Vel ſcena vt verſis diſcedet frontibus: vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam auro, ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini:
Atque hic vndantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac nauali ſurgentes ære columnas.
Addam vrbes Aſiæ domitas pulſumque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis,
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas vtroque ab littore gentes.

SERV. PRimus ego in patriam) Ideo primus quia ante illũ nullus Mantuanus poëta fuit, aut quia nullus exinde talis emerſit. (Modo) Tantũmodo. (Aonio vertice) Bœotio. Heliconia ipſa eſt Bœotia, in qua eſt Helicon mons muſis dicatus. (Idumæas palmas) Abundantes, quãtæ ſunt apud Idumen ciuitatem Phœnicis, Lucanus. Et arbuſto palmarum diues Idume. (In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit) Id eſt ipſi templum dabo. Et verbo vſus eſt pontificali. Nam qui têplum dicabat poſtem tenens dare ſe dicebat numini, quod ab alio neceſſe fuerat iam teneri, & ab humano iure diſcedere. Quod autem dicit. (In medio mihi) Eius templum fore ſignificat, nam ſemper ei ſacratur numini locus eſt, cuius ſimulacrũ in medio collocatur, alia enim ad ornatum tantum pertinent. (Tyrio conſpectus in oſtro) In habitu pontificis, cuius ſe officium dicit in conſecratione ſumpturum. (Centum quadrijugos agitabo ad flumina) Id eſt vnius diei exhibebo Circenſes, quia vt Varro dicit in libris de gente populi R. olim viginti quinque miſſus fiebant, ſed vigeſimuſquintus dicebatur ærarius, eo quod de collatione populi exhibebatur. qui deſijt eſſe, poſtquã conferendæ pecuniæ eſt conſuetudo ſublata, vnde hodieque permanſit, vt vltimus miſſus, appelletur ærarius. Ergo centum curſus ſecundum antiquitatem dixit, ſicut etiam ad flumina. Olim.n. in littore fluminis Circenſes agitabantur, in altero latere poſitis gladijs, vt ab vtraq; parte eſſet ignauiæ præſentis periculũ. vnde & Circẽſes dicti ſunt, quia exhibebantur in circuitu enſibus poſitis, licet alij a circumeundo dicant Circenſes vocari. (Cuncta mihi) In honorem meum. Et hoc dicit, Ex Alijs agonibus ad me certatura Græcorum multitudo conueniet. Per Alpheum autem, Iouis, Olympiei agonem ſignificat. Nam Alphæus fluuius eſt Elidis, quæ ciuitas iuxta Piſas eſt, in qua colitur Olympicus Iupiter. (Lucoſque Molorchi) Id eſt ſiluam Nemeam, in qua celebratur Agon in honorem Archemori. Molorchus autem paſtor fuit, qui Herculem venientem ad occidendum Nemeũ leonem ſuſcepit hoſpitio. (Crudo cæſtu) Duro. vt, Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu. (Tonſæ oliuæ) Minutis folijs compoſitæ. vt, Tonſiſq. ferunt mantilia villis. Habituſum ſe autem coronam tonſilẽ dicit. (Vel ſcena vt verſis) Apud maiores theatri gradus tantum fuerunt. Nam ſcena de lignis tantum ad tempus fiebat, vnde hodieque permanſit conſuetudo, vt componantur pegmata à ludorum theatralium editoribus. Scena autem quæ fiebat, aut verſilis erat aut ductilis, Verſilis tunc erat, cum ſubito tota machinis quibuſdam conuertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. Ductilis tunc cum tractis tabulatis hac atque illac ſpecies picturæ nudabatur interior. Vnde perite vtrunque tetigit, dicens. Vt ac diſcedat frontibus, ſingula ſingulis complectens ſermonibus. Quod Varro, & Suetonius cõmemorant. (Purpurea intexti tollant aulæa Britanni) Hoc ſecundum hiſtoriam eſt locutus. Nam Auguſtus poſtquam vicit Britanniã, plurimos de captiuis quos adduxerat, donauit ad officia theatralia, dedit etiam aulæa.i.vela, in quibus depinxerat Victorias ſuas, & quemadmodum Britanni ab eo Donati, eadem vela portarent, quæ re vera portare conſueuerant, quam rem mira expreſſit ambiguitate, dicens. (Intexti tollant) Nam in velis ipſi erãt picti qui eadẽ vela portabant. Aulæa autem dicta ſunt ab aula Attali, in qua primum inuẽta ſunt vela ingentia, poſtquã is populum R. ſcripſit hæredem. (Solido elephanto) Ebore integro, nõ ſectili. (Gangaridum) Gangaridæ populi ſunt inter Indos, & Aſſyrios habitantes circa Gangem fluuium. vnde etiam Gangaridæ dicti ſunt. Hos deuicit Auguſtus, vnde eſt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum. Gangaridum vero pro Gangaridarum poſuit, quia hic Gangarida facit. Quod autem ait, Victoriſque arma Quirini non eſt contrarium, nam vt etiam in .j. Æneid. diximus, Suetonius Tranquillus hoc de Auguſto commemorat, Quodam tempore tres partes populi côtentione ſenatu obtuliſſe ei tria nomina: Quirini, Auguſti, Cæſaris, illeque vnum eligendo, alias offendere partes, primo Quirinus eſt dictus, inde Cæſar, poſt in nomine permanſit Auguſti, vnde eum Virgilius oĩbus illis appellat nominibus. Nam Quirinum, Romulum accipere non poſſumus quia Gangaridas penitus ignorauit. (Vndantem bello) Quaſi non vndas, ſed bella portantem, propter Antonij & Cleopatræ grauiſſimum prælium (Magnumq́ fluentem) Magnæ vt, Totumq. repente clamat. (Ac nauali ſurgẽtes ære columnas) Auguſtus victor totius Ægypti quam Cæſar pro patre ſuperauerat, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra, quibus, conflatis quatuor effecit columnas quæ poſtea a Domitiano in Capitolio ſunt locatæ, quas hodieque conſpicimus. vnde ait, Nauali ſurgentes ære columnas. Nam roſtratas Iulius Cæſar poſuit victis pœnis nauali certamine, è quibus vnam in Roſtris, alteram ante circum videmus à parte ianuarum. (Niphatem) Niphates & fluuius eſt & mons, vt, ſit Cimini cum monte lacum. Per Niphatem autem, populos iuxta habitantes accipimus. Nam nec fluuius nec mõs vnquam poteſt pelli. (Fidentemque fuga Parthum) Tunc.n. melius iaculantur ſagittas. (Rapta trophæa) Rapiim & ſine labore quæſita. (Diuerſo autem ex hoſte) Orientis & occidentis accipimus. Vnde ait, Vtroque ab littore. Orientis, propter Gangaridarum. Occidentis, propter Britannorum triumphum.

ASC. PRIMVS ego in patriã &c.) Oſtendit, qua via ſperet ſe victorem fore, & humo efferri poſſe, ſi videlicet primus Mantuam muſas transferat, eìque illic ædem dicet, quod ſe facturum dicit in honorem Auguſt. Cæſaris, qua occaſione deſcribit ſacrificij concepti pompam, & Cæſaris triumphalia inſignia, cuius etiam egregia facinora ſe deſcripturum pollicetur. Ordo igitur eſt, Ego rediens non illuc, vbi fuerit corpore, ſed contemplatione, & animi exercitatione, deducam vertice. Aonio.i. ab Helicone monte Aoniæ, quæ Bœotiæ pars eſt, deducam dico primus mecũ muſas in patriam .ſ. meam, hoc eſt Mantuam, vbi natus, & quaſi ad dicam, paratus ſum modo.i. dũmodo vita ſuperſit, & ò Mantua ego referam tibi .i. ad te, & ad honorẽ tuum primus palmas Idumæas.i. gloriam & laudem, qualem habent palmis coronati, quarum Idumææ, præſtantiſſimæ habentur, hoc eſt primus merę hoc nobili palma coronatus in patriã meam redire, Et ego ponam,

..m.i.conſtituam templum.i.ædem ſacram contemplationi, dicatam de marmore .i. conſtructum, ſup. in campo viridi, propter .i.iuxta aquam, vbi.ſ.locus purgatior & amœnior eſſe ſolet, vbi .i.in quo loco Mincius fluuius illi apud Mantuam in Padum incidens errat .i. circunfluit, non recto tramite erranti ſimilis, tardis flexibus, hoc eſt ipſum tardis nutibus, cuius tarditas in commodum accolarum vergit. Nam fluuij præcipites negant reditum cũ difficillimum ſit aduerſo flumine quidquam vehere, & vbi Myncius prætexit .i. cooperit, & munit ripas tenera arundine Cæſar .ſ. Auguſt. erit mihi.i.ad votum meum in medio .ſ. templi quaſi princeps eius, & tenebit .ſ. tanquam tem ſibi dicatum templum. Ego victor.i.voti compos, illi .i. in illius honorem, aut conſpectus illi ab illo in oſtro tyrio.i.purpura tyria, vt præſes ludorum agitabo ad flumina centum currus quadriiugos.i.habentes quaternos equos, hoc eſt exhibebo vnius diei ludos Circenſes, & cũcta Græcia .i. pubes Græcorum linquens Alphæum .ſ. amnem Elidis, ad quem curules ludi fieri ſolebant, & lucos .i. ſiluas incæduas, Molorchi.i.quæ ſunt in Arcadia, à Molorcho denominari.certet mihi.i.ad votum meum curſibus.ſ.equorum vt apud Alphæum ſolet, & cæſtu i.munimine manuum quo pugiles ſe inuicem, cædunt, crudo.i.ex corio crudo, & plumbi pleno facto, quo apud Molorchum certare ſolebant Arcades in ludis nemæis. [Ipſe caput &c.) Oſtendit mirifice poëta, ſe ſuper ſe vehi ac rapi gloriam, at laudationem Auguſti. vt qui quo illi decentius obſequatur, ſibi ornatum omnem vendicet per imaginationem, ac phantaſiam quandam quaſi ex deſiderio obſequendi ortam. Sed ne cum commentarijs qui prolixi, ſed non ſuperflui ſunt opus immenſum faciam. Ordo eſt. Ipſe .i. ego Maro. eſt enim apud nos trium perſonarum, ſicut αὐτὸς apud Græcos ornatus caput.ſ.habens caput ornatum folijs.i.frondibus oliuæ tonſæ .i. decerptæ è frondibus tonſibus, feram.i.offeram dona.ſ.Auguſto templi ipſius præſidi, iuuat.i.delectat iam nunc.ſ.etiam ante coo ſtructum templum ducere .i. per phantaſiam, & imaginationem ducere.ſ.ſponte accedentes, ad delubra .i. templa in quibus ſunt deorum ſacra pompas ſolennes .i. quales in ſolennibus ſacrifi-

ciis duci conſueuere, & videre.ſ.animo iuuencos cæſos.i.mactatos, vel.i.etiam aut viciſſim iuuat videre vt.i.quo pacto aut qualiter ſcena .i. vmbraculum ad ludos ſcenicos exhibendos extructum diſcedat.ſ.à loco priore, frontibus verſis .ſ. in ſcena verſatili ſue verſili de qua Valla & Mancin. hicque, pro & vt.i.qualiter Britanni.i.qui nunc Anglici dicuntur intexti.ſ.in aulæis tollant .i. ferant, hoc eſt ſic acu picti, & intexti aulæis vt videantur ferre aulæa.i.velamenta parietum aularum quæ ſi proſternantur tapetes dici ſolent, cum vero pendent aulæa purpurea.i.ex purpuraceo filo contexta. poſſet forte dici q̃ Britanni tollant.i.extollãt & erigant cum grandiores ſint. Ego faciam in foribus.ſ.templi, hoc eſt in veſtibulis ex auro, & elephanto .i. dente elephantino ſolido .i. non integro, ſed duro, hoc eſt ebore inaurato, pugnam gangaridum pro gangaridarum .i. qua gangaridæ populi inter Indos & Aſſyrios ab Auguſto deuicti ſunt & faciam .ſ. ex auro, & ebore, arma Quirini.i. Auguſti, Quirini appellationem populus obtulit victoris .ſ. Indorum Parthorum, & reliquorum ferè populorum, atque ſup. faciam hic Nilum fluuium Ægypti, cuius reginam Cleopatram, & M. Ant. deuicit Auguſtus vndantẽ ergo.i.abundantem bello .i. rebus bellicis, vt armis, & nauibus, & fluentem magnum.i.magnę, & faciam columnas ſurgentes.i. editiores ex ære nauali.i.roſtris nauium victarum detracto, & addam.ſ.in ſculptura, vrbes Aſiæ domitas.ſ.ab Auguſto, & Niphatem.i.accolam niphatis fluuij, & montis, in Armenia pulſum, & Parthum fidentem fuga.i.in fugiendo, & ſagittis verſis.ſ.inter fugiendum in hoſte, & addam duo trophæa .i. ſpoliæ quaſi opima, rapta manu .ſ. Cæſaris victoris ex diuerſo hoſte .ſ. tam orientali, quam occidentali, & gentes triumphatas .i. in triumphum actas, & de quibus triumphatum eſt bis .ſ. ſub Cæſare, & ſub Auguſto. Ab littore .ſ. Oceani, vtroque .ſ. tam orientali, quàm occidentali, & ita raptim Auguſti triumphos commemorat.

VARIA LECT. ILLI victor. ego) In Rom. In Med. & aliquot antiq. cod. Illic legitur. [Et crudo decernet Græcia cæſtu) In Rom. cod. Duro, cœſtu, legitur.

SERV. STabunt & Parij lapides, ſpirantia ſigna) In templo Cæſaris maiorum ſtatuas eius dicit eſſe poſiturum, quas commẽdat, & à precioſo marmore, & ab arte, dicẽs, Spirantia ſigna, ſic alibi, Viuos ducent de marmore vultus. Item parius ve lapis circundatur auro. [Aſſaraci proles, demiſſæq. ab Ioue gentis Nomina) Ponam, inquit, eorum ſtatuas, qui à Ioue vſque ad Aſſaracum, & ab Aſſaraco vſque ad Auguſtũ originem ducunt. Aſſaracus autem auus Anchiſę, pater Capis fuit. [Troſq; parens) Troianorum rex, Ganymedis pater, à quo Troia nominata eſt. [Troiæ Cynthius auctor) Vel

Stabunt & Parij lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Ioue gentis
Nomina, Troſque parens, & Troiæ Cynthius auctor
Inuidia infelix furias, amnemque ſeuerum
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſiluas, ſaltuſque ſequamur
Intactos, tua Mecœnas haud mollia iuſſa:
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixq; Epidaurus equorum:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

quis nobilis. [Vox ingeminata remugit) Duplicata per Echo. Alibi, Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſiluæ. [Mox tñ).i.poſtquam Georgica conſcripſero. Et ardentis pugnas legendum eſt, nam male quidam ardentis Cæſaris accipiunt, vt tis cõis ſit ſillaba. [Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar).i.tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni ſunt à te vſque ad mundi principium. Et modo Tithonum pro ſole poſuit.i.pro Titane, Nam Tithonus frater Laomedontis fuit, quem prœliantem Aurora dilexit, & rapuit, à quo vſque ad Cæſarem non valde multum tempus eſt.

Apollinem dicit propter muros, vel Cynthium regem Troiæ quem in Troicis ſuis Nero commemorat. [Inuidia infelix) Quę inuidentes efficit infelices. Dicit autem ſe talia ſcripturum vel facturum, vt magnitudine ſui mereantur inuidiam. ipſam tamen inuidiam nihil eſſe nocituram timore pœnarum. [Amnemque ſeuerum) Triſtem. Contra Terentius. Triſtis ſeueritas ineſt in vultu atque in verbis fides. [Tortoſque Ixionis angues) Quibus religatus ad rotam eſt, poſtquam illicitos Iunonis petiuit amplexus. [Et non exuperabile ſaxum) Quod contra montem Siſyphus voluit. Et non exuperabile dicit, non quod ſuperari non poteſt, ſed quod exuperare non valet ſummum mõtis cacumen. [Interea Dryadum ſiluas) Donec laudandi Cæſaris tempus adueniat, interim Georgica ſcribo. Intactos autem ait ſaltus, quod ante ipſum nullus latine carmen georgicum ſcripſit. [Te ſine nil altum mens inchoat) ac ſi diceret, Non meo ingenio, ſed tuo fretus imperio ad hoc carmen acceſſi. [Vocat ingẽti clamore Cithæron) Hortantur nos ad ſcribendum illi montes, qui animalibus ſunt referti. Cithæron autem pars eſt Parnaſſi. [Taygetique canes) .i. Lacones, nam Taygeta ciuitas eſt Laconiæ. Et hoc ideo, quia dicturus eſt, Nec tibi cura canum fuerit poſtrema. [Domitrixque Epidaurus equorum:) Epiri ciuitas eſt

ASC. STABVNT & Parij &c.) Eiuſdem templi quod animo conceperat exornationem proſequitur poëta, nõ qui ſe diuinis carminibus.i.lapidibus conſtruendum putarit, dicit ergo & lapides parij .i. ſculpturæ ea marmore candido quod in Paro inſula plurimũ naſcitur, ſtabunt.ſ.ad ornatum templi in foribus, aut alibi appoſitorie, ſigna ſpirantia .i. quaſi ſpiritum habeant ſpirare viſa. vnde in vj. Credo equidem viuos ducent de marmore vultus, & proles.i.progenies Aſſaraci illius principis Troiani, vnde Iulius & Auguſtus originem traxerunt, ſtabit ſup. ex marmore illo exſculpta, q; pro.i.nomina.i.ſtẽmata, aut tituli, gentis demiſſæ .i.deductæ ab Ioue.i.per Dardanum, & Electram (vide Mancinellum) & Tros parens.ſ.Aſſaraci, & ab eo deſcendentium, & Cynthius.i.Apollo auctor.i.fabricator Troiæ cũ Neptuno, ſed Phœbum, Apollinem fingit poëta Troianis ſemper propitium fuiſſe, vnde eſt. Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores Dardana qui Paridis direxit tela manuſque. Neptunum autem aduerſum, & ſæuum, vnde eſt Neptunus muros magnoſque emota tridenti Fundamenta quatit &c. quod quoniam ad Apollinem, ideo mihi videtur finxiſſe quòd in illius templo Achilles occiſus eſt, & quàm poſtea Auguſtus eius perſonam induerat, in eiuſdem tutelam ſe commiſerat cui & ædem ſacrauerat) Inuidia in-

felix quia ſe plus quàm inuiſum cruciat metuet furias, & amnẽ ſeuerum, imò implacabilem Cocyti.i.fluuij illius infernalis à pꝑpetuo luctu denominati, & angues Ixionis (Mancin. Ixionis ſcripſi).i. qui dependent ad rotam Ixionis tortos .i. amplicitos, & rotam immanem, & ſaxum.ſ.Siſyphi aut qđ Siſyphus voluit non exuperabile.i.ꝙ nunquam ad quietem deduci poteſt: hoc eſt quiſquis inuidia côcutietur ob has Cæſaris laudes æterna ſibi ſupplicia timere debet, aut tanta erit gloria Cæſaris vt multi rumpendi ſint præ inuidia, qđ apud inferos, æterna manent ſupplicia, de quibus in vj.Æn. latius & Mancin. abunde. [Interea Dryadum &c.) Redit ad inſtitutum ſuum quod eſt Georgicam deſcribere. Non modo quæ eſt in agricultura ſed quæcunque ea ſit dicens, interea dum hæc moliar iuſtoque apparatu templum Auguſto conſtituam ſequamur ſiluas Dryadum .i.rem agreſtem, verum quia de ſiluis locutus fuit in ſecundo libro bene adijcit ſaltoſque ſequamur intactos, vt.ſ.de ſiluis & ſaltibus ſe locutum ſignificet, quatenus ad rem pecuariam & ad pabula pertineát, aut vt metaphoricos loqui innuat, de materia videlicet confuſa & a Latinis ſcriptoribus adhuc intacta. Nominat autem ſaltus quoſdam cuiuſmodi ſunt Cythæron in Bœotia propter Boues, Taygeta in Laconia propter canes & epidaurum inter Achaiam Peloponneſum propter equos. Notatur aũt Seruius in deſcriptione Epidauri a Beroaldo his verbis. Quemadmodum in Cytori expoſitione errauit Seruius, vel potius ipſius adulterata volumina, ita in Epidauri enarratione turpis eſt error cum ciuitas fuerit non in Epiro, ſed in Peloponneſo, vt Plin. Strab. omneſq. geographi teſtantur, & fuit in Saronico ſinu Epidaurum oppidum locatum Æſculapij templo celeberrimum alio nomine vocatur Epitaurus, verum opinor, Seruium ſimilitudine nominis fuiſſe deceptum, cũ Epidaurus inueniatur & Epidaurus, de Epidauro iam dictum eſt. Epidamnus autem cuius meminit Plautus in Menechmis. Ciuitas eſt Epiri quam Romani, vt in iij. ſcribit Plin. propter inauſpicatum nomen Dyrrhachium appellauerũt, de cuius conditoribus ita ſcribit Appianus Epidamnus rex vrbem condidit quæ ab ipſo nomen aſſumpſit, huius ex filia nepos Dyrrhachius portum vbi adiecit ꝙ Dyrrhachium appellatur. Epidamni meminit Luc. in 2. ad campos Epidamne tuos, quæ dictio in omnibus ferè codicibus deprauata legitur, & pro Epidamne paſſim ſcriptum eſt Epidaure, qđ nec hiſtoriæ, nec Lucani ſententiæ conuenit. Cum de Sæua Centurione loquatur, qui apud Dyrrhachium, hoc eſt Epidamnũ in partibus Cæſaris viriliter dimicauerat, & memorabile facinus quod hiſtorici omnes concelebrant, audacia propè incredibili patrauerat. Hæc ille. Ordo autem eſt. O Mœcenas nos ſequamur interea .ſ. cum Cæſari molia templum, & pompam triumphalem ſiluas Dryadũ .i. dearum arborum, hoc eſt quas illæ frequentant.i.verſemur in ſiluis vbi ſunt pecorum quorundam pabula, vt ſuum in glandibus, & boum in frõdibus & ſaltus.ſ.armentoꝝ intactos.i.non prius deſcriptos ab Latinis poëtis appoſitio eſt tua iuſſa aut mollia.i.non futilia nec paruipendẽda, quia mens.ſ.noſtra nil .i. non aliquid, non inchoat aliquid altum ſine te .i. ſine auctoritate tua, aut aſſenſu tuo. En age adhortandi aduerbium eſt age, en vero ad nouos conatus pertinet, rũpe moras ſegnes .i. quæ ſenes efficiunt, quia Cytheron ſaltus ille in Bœotia vbi boum ac ederæ copia eſt, & Bacchi cum muſis ratio vocat.ſ.nos ad ſe deſcribendum ingenti clamore, & canes Taygeti .i. Laconici vocant nos, & Epidaurus.ſ.ciuitas iuxta Peloponneſum domitrix equorum.ſ.præſtantium, & animoſorum (quia aliorum aut inutilis aut facilis eſt domatio) ſup. vocat nos, & vox.i.ſonitus dictorum remugit, .i.reboat aut reſonat ingeminata.i.duplicata aſſenſu nemorum, quia nemora reſonando & reſpondendo idem quod acceperunt videntur aſſentire, idem velle atque idem clamare. Ego tamen accingar.i.diſponar & habilitabor, mox .i. paulò poſt peracto.ſ. hoc opere, dicere .i. laudare carminibus meis pugnas Cæſaris .ſ. Auguſti ardentis.i fulminantes factas in prœlio Martio ardore, & accingar ferre.i.extollere nomen Cæſaris per tot annos, quot Cæſar abeſt à prima origine Tithoni, patrui aut fratris Priami, cuius prima origo ſecundum Mancin. fuit à Dardano & Electra ſed & Dardanus, & Electra originem habuerunt vſque adeo vt ad primum hominem ſecundum veritatem recurrendum eſſet. Quocirca ſecundum rigorem verborum, quia non dicit ab origine, ſed a prima origine ſignificat Cæſarem fuiſſe in medio têporum, tantumque eius famam duraturam, quantum mundus durauerit, ſed duplex poteſt eſſe expoſitio illius genitiui Tithoni actiua.ſ.qua Tithonus Cęſarem procreauit & tunc minor eſt temporis, aut paſſiua qua Tithonus productus eſt a primis parentibus quod qui a poëtam lacuit, accipiamus ſimpliciter vt ceteri commentarij tempus finitum pro infinito poſitum.

VARIA LECT. ORTOSQVE Ixionis angur) In Rom. libro Orbes legitur. In alijs, Tortos angues, quod agnoſcit Seruius.

SERV. SEu quis Olympiacæ) Dicturus eſt de armentis, & gregibus. Armẽta autem ſunt equorum & boum, ꝙ hæc animalia apta ſunt armis: vt, ſcutis boum colla, equi prœlio. Greges vero capellarum & ouium ſunt ipſe paulò poſt, Hæc ſatis armẽtis ſuperet pars altera curæ. Lanigeros agitare greges hirtaſque capellas. [Hæc tamen,) Id eſt armenta & greges. Sciendum ꝙ plerunque confundit auctoritas. [Olympiacæ miratus præmia palmæ) Studioſis curulis certaminis, quod geritur apud Piſas in honorem Iouis Olympici. [Corpora præcipue matrum legat) Magis matrum, per quod oſtenditur etiam patrum corpora eſſe requirenda. [Toruæ forma bouis) Paulò poſt, Et faciem tauro propior.i.tauro ſimilis. [Toruæ) Terribilis. [Turpe caput) Magnum. vt, Turpes paſcit ſub gurgite phocas. [Plurima ceruix) Longa: vt, Cum ſe nux plurima ſiluis Induet in florem. [Crurum tenus) Vſque ad crura. Et modo tenus aduerbium eſt, nam ſi eſſet præpoſitio, ablatiuo cohæreret. Palearia autem ſunt pelles dependentes è gutture. [Et camuris hirtæ ſub cornibus aures) .i. curuis, vnde & camere appellantur. Præcepit autem aures & magnas & hirſutas eſſe debere. [Nec mihi diſpliceat) Liptotes figura eſt.i.valde placeat. vt, Munera nec ſperno. [Faciem tauro propior) Imaginem ſimilitudinem totam.

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Paſcit equos: ſeu quis fortes ad aratra iuuencos:
Corpora præcipue matrum legat, optima toruæ
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam: & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis, & albo:
Aut iuga detractens, interdumque aſpera cornu i
Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.

ASC. SEV quis &c.) Hæc eſt pars executiua in qua incipiens determinare de animalibus nobis præcipue conducentibus, de equis .ſ. & bubus docet primum, quibus matribus procreari debeant, deinde quo tempore illæ habiles ſint partui. Ordo eſt. Seu.i.ſiue quis.i.ad aliquis miratus.i rum admiratione affectans præmia palmæ olympiacæ.i.quæ olim dabantur equis victoribus in Achaia iuxta Alphæum paſcit equos .ſ. quibus ea præmia mereatur, ſeu quis paſcit, .ſ. iuuencos fortes .i. idoneos ad aratra legat.i.deligat præcipua corpora matrum.i.proſpiciat præcipue qua matre vitulos procreans. Forma bouis.i. vaccæ toruæ .i. ob tortæ frontis, & immitis eſt ſup. optima, cui caput ſup. eſt turpe .i.toruũ aut magnum pro modulo corporis, cui ceruix eſt plurima .i. ſanè longa, & cui palearia .i. pelles laxæ, pendent a mento tenus crurum.i.vſque ad crura, tũ.i.deinde cui ſ.eſt latere lõgo, .i. in latere prælongo nullus modus .i. menſura proportionabilis ceteris membris & cui .ſ. ſunt omnia, magna, etiam pes quaſi dicat, nedum alia membra, aut qui breuior in tauris placere ſolet, & aures hirtæ.i.hirſutæ, hoc eſt piloſæ ſub cornibus camuris .i. incuruis & intortis, nec .i. & non, & .ſ. bos inſignis .i. notata maculis, & albo.i.albo colore immixtis, non diſplicebit.i per liptotem multum placebit, mihi, aut.ſ bos aut vacca (loquitur.n. de matre) detrectans.i.refugiens præ toruitate & proteruia, iuga & aſpera interdum cornu .i. cornupetens aliquando & minitans propior.i.vicinior & ſimilior tauro.ſ.quàm vaccę, hoc eſt maſculo quam fœmellæ faciem.i.facie aut ſecundum faciem per ſynecdochen, hoc eſt habens faciem ſimiliorem tauro quàm vaccæ. quæque.i.& quæ, ſup. ea non diſplicebit mihi, quæ eſt tota ardua & quæ gradiens.i.ingrediens, verrit.i.delet ſicut ſcopis verritur atrium veſtigia.ſ.pedum ſuorum antecedentium cauda ima.i.vſque ad terram demiſſa.

VARIA LECTIO.

ET faciem tauro propior) In lib. Longobardico. Proprior, legitur. Sed vulgata lectio, Propior, à prope, caſtior eſt.

SERV. LVcinam, iuſſoſque pati Hymenæos) Hyſteron proteron eſt. Ante enim eſt Hymenæus, poſt Lucina conſequitur. item Hyſteron proteron eſt, Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos. Ante enim incipit, ſic deſinit. [Cetera) ætas .ſ. quæ eſt vel ante quartum, vel poſt decimum annum. Et bene oſtendit per hæc tempora poſſe quidem armentis, ſed inutilem prouenire fœturam. [Superat gregibus dum læta iuuentus) Dum ſuppetit. Et dicit iuuenili ætate eas debere concumbere, quia cito tẽpora meliora depereunt. [Pecuaria) Ab eo quod eſt pecuare venit, nam pecua, vt ait in Põpeiana Cicero, ab eo quod eſt pecu venit, vt genu, genua. [Suffice prolem) Subminiſtra. Vnde etiam ſuffectos conſules dicimus. [Miſeris mortalibus æui Prima fugit.) Iſta ſententia non ſolum ad animalia pertinet, ſed generaliter ad omnia. [Subeũt morbi, triſtiſq́. ſenectus) Naturalem ordinem tenuit, dicens, aduenire morbum, ſenectutem mortem. [In clementia) Inexorabilitas, & duritia. [Semper .n. refice) Vacat enim. Sanè dicit anteueniẽdum eſſe, vt antequam pereant reparentur armenta. [Sobolẽ armento ſortire quotannis) Subſtitue, ſubminiſtra. Et eſt verbum iudicioſũ, nam ſubſortiri dnt iudices, qui occupatorum funguntur officio. [Eſt idem delectus equino) Vt habeant matres optimas. [In ſpẽ ſtatues ſummittere gentis) .i. quos vis admiſſarios fieri. Notanda ſanè exquiſita varietas, nam in bobus matres ante deſcripſit, in equis admiſſarios ante commemorat [Altius ingreditur) Cum exultatione quadam incedit. [Mollia crura reponit) Ennius de gruibus dicit, Perque fabam repunt, & mollia crura reponunt. [Primus & ire viam) Matris præire veſtigia. [Ignoto ponti) Per quem nunquã tranſierat. [Argutum) Breue. [Luxuriatque toris animoſum pectus:) Nodoſum, & eminens pulpis. [Spadices) Quos phœnicia eos vocant profeſſos myrteos. Glauci autem ſunt felineis oculis .i. ſplendore perfuſis. [Color deterrimus albis, Et giluo) Atque albis ait. Qui candore niues anteirent. Sed aliud eſt cãdidum eſſe .i. quadam nitenti luce perfuſum, aliud album, quod pallori cõſtat eſſe vicinum. Giluus autem melinus eſt color. Multi autem ita legunt, Albis & giluo, vt non album, & giluum, ſed albogiluum vituperet, quod ſi ſinguli colores vituperandi ſunt, quanto magis mixtus vterque .i. albo giluus. [Tremit artus) Figurate, pro artubus tremit. [Voluit ſub naribus ignem) Flatu indicat magnanimitatem ſuam. [Duplex ſpina) Aut re vera duplex, aut lata vt, Duplicem gemmis auroque coronam. Item, Et duplici aptantur dentalia dorſo.

Aetas Lucinam, iuſſoſque pati Hymenæos,
Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos.
Cetera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta iuuentus,
Solue mares: mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit; ſubeunt morbi: triſtiſque ſenectus,
Et labor, & duræ rapit clementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac, ne poſt amiſſa requiras.
Ante veni, & ſobolem armento ſortire quotannis.
Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo, quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gentis,
Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit,
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique color deterrimus albis,
Et giluo) tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit: micat auribus, & tremit artus:
Collectumque premens voluit ſub naribus ignem.
Denſa iuba, & dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina: cauatque
Tellurem, & ſolido grauiter ſonat vngula cornu.

ASC. ÆTAS Lucinam) Docuit qua facie matres eligendæ ſint ad ſufficiendam prolem, nunc ſignificat qua ætate ad partum habiles ſint dicens. Ætas pati .i. patiendi aut idonea ad patiendum, Lucinam .i. partum, vt ſit dea partus pro partu, & Hymenæos .i. coitus iuſtos, deſinit ante decem annos, & incipit poſt quattuor annos, eſt ergo inter quattuor, & decem annos. Cetera, id eſt reliqua ætas (dicimus autem cetera in fœminino, & ceterum in neutro etiam ſingulariter, ſed ceterus, aut ceter in maſculino non legitur) nec eſt habilis, id eſt idonea, fœturæ .i. propagationi, nec eſt fortis .i. per defectum fortitudinis non eſt conueniens aratris .i. ad arationem. Interea autem .i. inter quartum, & decimum annum, dum .i. donec, iuuentus pro iuuenili ætate, ſuperare .i. ſuperſtes eſt gregibus, id eſt boum, & equorum, vnde Cicero dixit gregem armentorum (eſt enim generale) ſolue mares .ſ. in Venerem, hoc eſt ad opus venereum cohibendum, & mitte primus .i. cum primum congruerit non expectans experimentum ab alijs, pecuaria .i. pecora in Venerem .i. opus venereum, & ſuffice .i. ſubſtitue, generando .i. per generationem pecuariam, prolem aliam ex alia quod vulgo dicunt vnam ex alia, ita vt per propagationem ſit conſeruatio ſpecierum, quæ per indiuidua decedentia eſſe non poteſt. Nam optima quæque dies .i. tẽpeſtas ad omnia conuenientiſſima, fugit .i. elabitur miſeris mortalibus etiam cunctis prima & morbi ſubeũt .i. ſubſequuntur, & ſenectus triſtis ſubit .i. ſubſequitur, & labor .i. ſubſequitur, & inclementia .i. rigoroſa ſæuitia, & duritia mortis duræ .i. amariſſimæ aut diræ .i. crudelis, rapit .ſ. de medio, hoc eſt delet, & extinguit, enim pro q.a, quia ſemper erũt ſup. matres, & præcipue vaccæ, quarũ corpora tu mauis .i. quilibet mauult aut malit mutari .ſ. in melius, refice .i. reforma in melius ac repara q̃ vetuſtate degeneratum eſt. (Quia particula .n. nõ ſuo ordine ponitur dicitur à Seruio vacare .i. ſuperflua eſſe, ſed quo ordine à nobis poſita eſt non vacat, verum ſi eſſet, Semper item refice minor eſſet in conſtructione obſcuritas) ac anteueni .i. præueni, & ſortire .i. elige, quot annis .i. ſingulis annis armento .ſ. reficiendo, ſobolem .i. propagationem nouã ne requiras poſt .ſ. poſtea amiſſa .i. genus bonorum armentorum degenerãdo ad interitum intendiſſe. [Necnon & pecori &c.) Poſtquã de boum generatione locutus eſt proſequitur equinam de qua Landinus ſic. Mira, inquit, varietas, nam in bubulo pecore à matribus, in equino à patribus, incipit. Sunt hæc tria pecorum genera omnibus præcipua. Bos enim nos terram colit, ſine cuius opera agricultura omnino difficilis eſſet. Equus, & cõmode nos vehit, & in bello auxiliatur egregie, & in multis rebus comes eſt homini, atque in vecturis, & veterrimos habemus equos & iumenta. Docilitas maxima eſt in equo. Admiſſos luget dominos, deſiderijs lacrymas mittit, interfecto Nicomede rege, eius equus inedia vitam finiuit. refert Philarchus Centaretrium è Galathis occiſo in pugna Antiocho potitum equo eius illum aſcẽdiſſe. at equum indignatione aſcenſum præcipitem in abrupta iſſe, ac ſe equitem, & perdidiſſe. Bucephalus Alexandri equus neminem ornatu regio inſignitum præter ipſum Alexandrum accipere voluit, in expugnatione Thebarum vulneratus Alexandrum in alium equum tranſire non eſt paſſus. Equus Cæſaris nullum niſi ipſum Cæſarem dorſo accipere voluit. Hic anteriores pedes humanos habebat. Semiramis equum vſque in coitum amauit, vt ait Iuba. Ariſtoteles autem in lib. de animalibus, Equum equamque poſt hominem reliquis animalibus falaciorem eſſe dicit. Addit etiam ipſum xl. dentes habere primores quattuor xxx. menſe mutare. Anno deinde poſt binos, vtrinque ſuperne, & inferne. Item alio anno iiij. item alio iiij. Completis annis iiij. & menſibus vj. non emittit, & tunc idoneum tempus ad procreandum habet, refert præterea equum omnibus, & donec viuit coire. Idem facere fœminam. Dicit præterea ætatem ad xviij. annum protendi in equo. Sed ad longum ad xxx. vſque produci. in nonnullis etiam ad quinquageſimum, ſed minus viuere, qui domi aluntur, quàm gregarij. Albertus autem cognomento magnus ait, equum biennio inire incipere. ſed meliorem eſſe, fœtum poſt triennium vſque ad xx. qui eſt arctus ſecundum quem minori coniunctione tanguntur Iuppiter & Saturnus. Inire autem vſque ad xx. annum, & equam concipere quamuis debiliter vſque xl. quod ferè ſpatium eſt ſuæ vitæ quamuis olim inuentus ſit equus lxx. annorum. ipſe autem

Albertus refert vidiſſe ſe equum ex maioribus apud militem qui adhuc robuſtus exceſſerit annum lx. Hæc ille. Ordo eſt, necnon .i. etiam idem delectus .i. ad eligendum diſquiſitio, eſt pecori, equino .i. circa pecus equinum, hoc eſt circa equos, hoc eſt eadẽ diligentia habenda eſt in parẽtibus boni equi diligendis, & quo taunis reficiendis. Tu impende iam inde vſque a teneris .ſ. annis, ſat membris laborem præcipuum .i. præcipuam diligentiam & curam ſup. illis equis quos tu ſtatuis modo .i. proponis & prætendis in .i. ad ſpem gentis .i. generis ſicut ibi illis de gente creatos &c. ſubmittere .ſ. ſupermittere, hoc eſt admiſſarios facere .i. q admittantur ad generationem vt autem à teneris annis generoſum equi animum agnoſcamus dicit. Pullus generoſi pecoris, ingreditur continuo .i. mox vt natus eſt altius .i. ceruice erecta, in arctis vbi .ſ. libere ingreditur, & reponit crura mollia .i. molliter more gruum, aut mollia, hoc eſt decenter flexibilia. Et audet ire viam .ſ. inſolitam & periculoſam, primus .i. ante alios nec expectat vt alij periculum faciant, ſeu experiantur, & audet tentare fluuios minaces .ſ. profunditate aut præcipiti curſu, & audet committere ſe ponto .i. mari ignoto .i. per quem pontum aut qđ mare non prius tranſiuerat. Ego in pluribus legi ponti, atque ita legendum putem, quia pro equis ſatis eſt dixiſſe, fluuios tentare minaces, ſolent autem equi meticuloſi difficulter primi tranſire pontem. Nec .ſ. pullus generoſi equi horret .i. cum horrore formidat, ſtrepitus vanos .i. futiles, & inanes vt arborum vento concuſſarum aut ſimilium. Ceruix ſup. eſt illi ardua .i. erecta & ſublimis, & caput argutum .i. breue ac politum, aluus ſup. eſt breuis & terga ſup. ſunt obeſa .i. pinguia, & pingui immorata, & pectus animoſum luxuriat toris .i. abũdat pulpis. Honeſti .i. pulchri ſup. ſunt pulli aut equi, ſpadices .i. punicei ſeu phœnicei, hoc eſt rubri cum ſplendore, & glauci .i. cærulei, hoc eſt ſubuirides cum nigro immixto, color deterrimus eſt albis, & giluo, neſt qui in albo giluas, hoc eſt buxeas ac ſubcroceas habent maculas, buxeus autem color eſt qui in buxo ligno noſi coloris, aut deterrimus color eſt albis .i. pallidulis & giluo .i. buxeo & ſemiluteo. Tum .ſ. equus nõ deterrimus, ſed generoſus, neſcit ſtare .i. requieſcere, loco .i. vno & eodem. ſi qua arma dedere procul ſonum, quia continuo conſpirat, micat auribus .i. arrigit, & rurſum deprimit aures, ſicut qui digitis micant .i. diuinandi ludum exercent, nunc eos premunt, nunc erigunt, & tremit artus .i. habet artus trementes, ex vehementia .ſ. ſpiritus atque animorum, & ipſe fremens voluit ſub naribus ignem .i. calidum flatum atque anhelitum collectum .ſ. inſpirando. Iuba ſup. eſt illi denſa, & recumbit .i. quieſcit, aut reponitur iactata in armo .i. humero, dextero .i. dexteri lateris. at .i. ſed, duplex .i. lata ſpina, argitur .i. deducitur per lumbos & ipſe ingrediens præcipue cum rendi, cauat tellurem .i. eijcit terram & vngula .ſ. eius cornu ſolido .i. duro aut integro, nec fiſſo .i. habens cornu ſolidum, ſonat grauiter .i. vehementer.

VARIA LECTIO.

DESINIT ante decem) In Longobardico. Deſinet, futuro tempore legitur. [Quarum mutari corpora nauis) In antiq. lib. Malis eſt quod venuſtius videtur. [Anteueni, & ſobolem armento quot annis) In Mediceo, & in Longobardico abſque, &, Ante veni ſobolem. In aliquot libris, Ante veni, vnica dictio. [Quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gẽtis) In Rom. lib. & in quibuſdam alijs, Statues, futuro tpe legitur. Ita correctum in Mediceo. [Et ignoto ſeſe committere ponto) In Romano, in Longobardico, & quibuſdam alijs vno conſenſu, Ponti legitur. [Collectumque fremens voluit ſub naribus ignem) In Mediceo libro correctum eſt Fremens. Sed enim prius recte, Premens, ſcriptum erat, vt in alijs emendatioribus habetur. [Et ſolido grauiter ſonat vngula cornu) In Romano, Quatit vngula, habetur. Sed magis placet, Sonat.

VERVM, vt in grammaticorum etiam diuertamus hortulos, quando & ibi dij ſunt, ne quis protinus obijciat, ollas oſtentari a nobis, ſciendum eſt, Iridis nomine nonnunquam placentæ intelligi ſpeciem, ſed & lapides chriſtallini generis, & aromaticam item herbam, quæ a Romanis dicatur radix marica, ab alijs etiam conſecratis, ab Ægyptijs vero nar. Eius etiam commeminit Plinius, ſed (vt auctor eſt Dioſcorides) à ſimilitudine cœleſtis iridis appellatio ducta. Flores enim habet intra diſtinctos varietate, tum enim pallent aut albent, tum melinum præferunt colorem, quem luteum interpretantur, quod ex Plinio euidentiſſimum, at Dioſcoride forba .i. ὤχρα dicit μηλίζοντα .i. colorem præferentia luteum, Apud Athæneum, Ephebiorum ſæpe dicuntur fuiſſe, melini & purpurei, ſunt autem eo nomine tunicæ. Quamuis etiam à Melo inſula pro candido accipiatur Plinio, Plutarcho, ceteris. Nec ignoro Seruium Georg. 3. giluum colorem melinum interpretari. Giluum vero ſunt, qui ex Palladio cinericium accipiant. Virgil. COEL. RHOD.

Glaucíq; color deterrimus albis. Et giluo.

SERV. AMyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus) Atq; Caſtor equo ſũ domitor fuit, ſed fratrẽ pro fratre poſuit poëtica licentia: vt, Quas illi Philomela dapes, pro Progne. Item reuocato à ſanguine Teucri, Pro Dardani. Aut certe ideo Pollucem pro Caſtore poſuit, quia ambo licenter, & Polluces, & Caſtores vocantur, nam & ludi & templum, & ſtellæ Caſtorum vocantur. [Martis equi) Δεῖμος καὶ φόβος. [Et magni currus Achillis) Pro rqs: Baliarchus & Xanthus. [Coniugis aduentu pernix Saturnus) Dum eum amata Phylira Saturnus coiret, Ops eius vxor aduenit, cuius præſentiam veritus, ſe in equum conuertit, qualem potuit numen imitari, exinde natus eſt Chiron dimidia parte homo dimidia equus. Sanè ops cum de vxore Saturni dicimus, ò corripitur, vt ops opis. cum vero de nymphis dicimus, opis longa eſt o: vt, Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.

Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus &, quorum Graij meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus: & altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.
Huc quoq;, vbi aut morbo grauis, aut iã ſegnior annis
Deficit abde domo: nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratum trahit: &, ſi quando ad prœlia ventum eſt,
Vt quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. ergo animos, æuumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Non ne vides cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus:
Cum ſpes arrectæ iuuenum: exultantiaque haurit
Corde pauor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi feruidus axis:
Iamque humiles, iamque elati ſublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies: aut fuluæ nimbus arenæ
Tollitur, humeſcunt ſpumis, flatuque ſequentum:
Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ.

[Abde domo) In domo, nam ſi aduerbialiter vellet loqui, domi diceret. Tale eſt illud in quarto, Non Libyæ non ante Tyro. [Nec turpe ignoſce ſenectę) Cicero in Catone maiore & laudat, & vituperat ſenectutem, vnde dupliciter hũc locum intelligimus, aut, Nec ignoſce turpi ſenectæ, aut, Non turpi ſenectæ ignoſce, id eſt abde, & ignoſce ſenectæ, quæ turpis non eſt, quia per naturam venit. [Ad prœlia ventum eſt) Alibi, Nocturnaq. bella. [Animos æuumq. notabis Præcipue) Ante omnia ætatem, & magnanimitatem requires. Poſt, ceters .i. parentes & ſtudium. [Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ) Vult probari equos vel amiſſione, vel acquiſitione victoriæ, nam eo tendit ſequẽs iſte decurſus. Vnde & paulò poſt. Tantus amor laudum, tãta eſt victoria curæ. Lucanus: Quantum clamore iuuatur Eleus ſonipes. [Effuſi carcere currus) Vſurpatiue pro carceribus, qui ab arcẽdo dicti ſunt. Nam carcer eſt cuſtodia noxiorum. [Iuuenum) Aurigarum, vel ſpectantium. [Haurit) Ferit: vt, Latus hauſit apertum. [Verbere torto) Frequenti, ſcilicet iteratione. [Feruidus axis) Alibi, Frænaque feruenteſque rotas. Nam tam rotæ quàm axis curſu caleſcunt.

Pernix autem ad equum refertur, nam Saturni ſtella tardiſſima eſt. Pelion montem Theſſaliæ, in quo Chyron habitauit. [Huc quoque) Licet bonum & tot ſignis probatum. [Morbo grauis, aut iam ſegnior) Duo ſunt quibus minuuntur corporis vires, ſenectus, & morbus. vnde mire vtrunque complexus eſt.

ASCENSIVS.

TALIS Amyclæi) Adducit exempla laudatiſſimorũ equorum quos tamen non ſemper permanſiſſe docet in eadem præſtantia vt admiſſarij conuenientes fiant, per quod innuit ſummam diligentiam adhibendam in deligẽdo bono equo admiſſario, cum etiam laudatiſſimi degenerent, niſi ſumma cura reficiãtur quot annis. Ordo eſt. Talis.ſ. erat Cyllarus.i. equus ille nobilis, domitus habenis Pollucis fratris.ſ. Caſtoris, & filij Iouis ea Læda. Amyclei.i. apud Amyclas Laconũ ciuitatem orti, ſed Seruius vult fratrem pro fratre poſitum eſſe, hoc eſt Pollucem pro Caſtore, & tales ſup. fuerunt illi quorum poëtæ Graij.i. Græci meminere.i. mentionem fecere.ſ. equi Martis biiuges.i. boni iugum trahentes in curru Martis, ſunt autem Dimos & Phobos ſecundum Seruium appellati, & talis.i. fuit curſus.i. equus curſarius, aut potius equi trahentes currum, magni Achillis, & ipſe Saturnus pernix.i. celeriter currens, aduentu coniugis.i. cum aduentantem ſentiret coniugem Opim.ſ. effudit talis.ſ. effectus equus iubam i comam colli ceruice equina.i. per ceruicem equi nam in quam formam transformatus eſt: ne à coniuge agnoſceretur rem cum Phyllira habens, & ipſe Saturnus fugiens.i. a facie coniugis, impleuit Pelion montem illum Theſſaliæ, altum.i. excelſum, hinnitu acuto.i. ſonitu equino in ſignũ ferocis animi prolato. Abde.i. occulta & ſegrega ab equabus ne coëat, quoque.i. etiam hunc talem (ſicut Aen. 12. Hunc ergo te Euryale aſpicio) hoc eſt licet optimum dum iuuenta & valetudine præſtatet, abde tamen domo.i. contine domi, vbi.i. quando ipſe deficit.i. deficitur à viribus, & impotens efficitur, aut grauis.i. grauatus morbo aut ſegnior.i. tardior & ſacentior annis.i. annoſitate, nec.i. & nõ, non ignoſce ſenectæ turpi.i. deformi ſecundum Iuueo. cum iuuenta in omnibus placida ſit, aut ignoſce.i. indulge ſenectæ non turpi ſed debili ſed prior expoſitio mibi gratior eſt, licet enim ſenes non ſint turpes in moribus, ſunt tamen aſpectu quæ turpitudo in pecore ſat eſt, nam quid ad pecus quod moraliter non turpis ſenectus per naturam non per animi vitium eueniat, non ergo ignoſce.i. ne indulgeas ſenectæ turpi.i. ne ſis clementior in ſenectam turpem, ita vt dicas, fuit admiſſarius iunior validoſque procreauit, quo circa & ſenior admittetur, ea.n. ſtulta eſt clementia, cum nec equo nec rebus tuis conſulueris, quia ſenior.i. pluſquam ſat eſt ſenex, eſt frigidus.i. ſegnis quaſi ſeorſum ab igni venereo, in Venerem.i. ad coitum, & trahit.i. longo tractu via peragit, fruſtra laborem ingratum.i. inutilem vtriuſq;, & minus acceptum fœmellæ calenti & ſi ventum eſt, quando.i. aliquando ad prœlia i. concertamina equorum, ipſe furit.i. excandeſcit incaſſum.i. inutiliter quia nõ poteſt rebellare, aut ſaltem expugnare, vt.i. quemadmodum, ignis magnus furit quondam.i. aliquando in ſtipulis.i. materia læui, ſine viribus.i. quia cum ipſum combuſtibile non ſit capax vehementis caloris nec habeat vim reſiſtẽdi cito extinguitur & languet ignis, ergo tu notabis ſ. in equo admiſſario, hoc eſt quem admittas ad procreationem, præcipue animos.i. animoſitatem, & æuum.i. ætatem, & notabis hinc.i. deinde & ſecundo loco, alias artes.ſ. ad quas eos deſtines & notabis prolem parentem.i. qualem prolem parentes eius progenue rint olim, hoc eſt, & quis cuique dolor ſup. ſit victo.i. dum victus eſt, & quæ gloria palmæ.i. dum vincit, hoc eſt qua generoſitate animi ſint, an videlicet gaudeant victores, & doleant victi quod in generoſis equis accidit, qui etiam seſſore nobili gaudent & animos extollunt, vnde ſubdit: Nonne vides, q.d. videre quidem potes, cum.ſ. equi corripuere.i. ſimul rapuere campum.i. locum deſignatum intra metas capacem, & amplum certamine.ſ. curuli præcipiti.i. in quo præcipites currunt & cum.i. quando currus.i. ipſi quadrigæ ruunt.i. protrahuntur quaſi ruant effuſi.i. ſubito emiſſi, carcere pro carceribus.i. loco vbi prius arcebantur, & cum.i. quando ſpes iuuenum.ſ. aurigarum, aut ſpectantium, arrectæ,.i. attentæ ſunt ad victoriam, & pauor.i. metus ne vincantur quibus fauens, aut proſunt, pulſans.i. ſolicitans haurit.i. inuadit, corda exultãtia.ſ. de ſpe victoriæ, ſunt ergo ſpemq. metuemq. inter dubij, exultant de victoria ſperata, pauent ob formidatam iacturam illi.ſ. iuuenes aurigæ inſtãt verbere torto.i. flagello ex chordis intortis, & proni.i. inclinato capite quaſi protrahant equos, graphice effingit geſtum, & ſitum aurigarum agitantium equos ſuos, dant.i. laxant, lora.i. habenas, axis feruidus.i. ex ſubito motu volat.i. tam præceps fertur, vt volare videatur, vt.i. vehementi tractu equorum, & ipſi aurigæ videntur iam humiles, & iam elati, ſitu & animo, ſitu quidem quia volatus auium & curſus equorum ferè in morem vndaſ aſcendendo, & deſcendẽdo ſit animo autem quia vt dicit Terentius in Hecyra. Profecto, hoc eſt vt puto omnibus modis, vt res dant ſeſe ita magni atque humiles ſumus, ipſi ergo iam elati, & iam humiles videntur ferri ſublime.i. ſublimiter per aëra vacuum.i. capacem ac ſi vacuus ſit, atq; aſſurgere.i. erigi in auras nec mora, nec requies eſt.ſ. aurigis & equis. at.i. ſed nimbus.i. globus in morem nubis, harenæ flauæ.i. ex harena flaua collectus, tollitur.i. erigitur a pedibus animoſorum equorum excitatus, nam generoſi equi eſt terram profundius carpere, & ipſi equi humeſcunt.i. humeſiunt, & irrigantur ſpumis.ſ. proprij ſudoris & flatu.i. anhelitu ſequentium.i. ſequentium equorum, tantus amor.i. tanta auiditas laudum eſt ſup. equis, & victoria eſt tantæ curæ, vt.ſ. ſine intermiſſione & requie tam præcipites currant vt volare videantur, vnde facile concluditur equus animorum ſuorum indicia facere.

VARIA LECTIO.

IVBAM ceruice effudit equina) In Rom. & quibuſdã alijs, Effundit, præſenti tempore legitur. In aliquot alijs, Fudit. ſed Effudit legendum de præterito ipſe narrationis ordo depoſcere videtur. [Aut iam ſegnior annis Deficit) In Rom. lib. Segnior ætas, legitur. [Vt quondam in ſtipulis) In Rom. lib. legitur, In ſtipula, vnitatis numero. In alijs plurale eſt. [Cũ præcipiti certamine campum Corripuere, ruuntq́) In veteris aliquot exemplar. Præcipiti conamine legitur. In iiſdem antiquis notatum eſt, Corripuere, ruuntque. [Atq; aſſurgere in auras) In Rom. lib. Exſurgere, legitur. In Longobardico, & in Oblongo, inſurgere. In reliquis, Aſſurgere, & hoc magis receptum. Legas etiam in aliquot ex his antiquis, In aures, ſed Auras, omnino caſta lectio.

SERV. PRimus Erichthonius) Vulcanus impetrato à Ioue Mineruæ coniugio, illa reluctãte, effectum libidinis proiecit in terram, inde natus eſt puer draconis pedibus, qui appellatus eſt Erichthonius, quaſi de terra & lite procreatus. Nam ἔρις eſt lis, & χθὼν terra. Hic ad tegendam pedum fœditaté, iunctis equis vſus eſt curru quo tegere ſui corporis turpitudinem. [Rapidus) Velox. (Victor) Sui propoſiti effector. (Fræna Pelethronij) Pelethronium oppidũ eſt Theſſaliæ, vbi primum domandorum equorum repertus eſt vſus. Nam cum quidam Theſſalus rex a bobus æſtro agitatis ſatelites ad eos reuocandos ire iuſſiſſet, illique curſu non ſufficerent, aſcenderunt equos, & eorum velocitate boues ſecuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt. Sed hi viſi, aut cum irent velociter, aut cum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis locũ fabulę dederunt, vt Centauri eſſe crederentur qui dicti ſunt centauri ἀπὸ τοῦ κεντεῖν τὰς ταύρους. Alij dicunt Centaurorum fabulam eſſe cõfictam, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum conſtat eſſe velociſſimum. Bene autem Pelethronij addidit, quia ſunt & alij Lapithæ. [Equitem) Equum. pro equo rectorem poſuit. [Greſſus glomerare ſuperbos) Vt cum diſciplina incedat. [Quãuis ſæpe fuga verſos) Ordo eſt. Quamuis ſit ſæpe victor, quamuis nobili genere procreatus, tamen à magiſtris eſt ætas magna virtuſque requirenda, quæ ſi non fuerint, illa nihil proſunt. [Neptunique ipſa deducat origine gentem) Ab equo Neptuni, qui natus eſt tridentis percuſſione. His animaduerſis) Moribus & ætate deprehenſis. [Inſtant ſub tem) Coëun-

Primus Erichthonius currus, & quatuor vſus
Iungere equos, rapidisq́ue rotis inſiſtere victor.
Fræna Pelethronij Lapithæ, gyrosq́ue dedere
Impoſiti dorſo: atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
Aequus vterque labor. æque iuuenemq́ue magiſtri
Exquirunt, calidumq́ue animis, & curſibus acrem:
Quamuis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat. fortesq́ue Mycenas,
Neptuniq́ue ipſa deducat origine gentem.
His animaduerſis inſtant ſub tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Florentesq́ue ſecant herbas, fluuiosq́ue miniſtrant,
Farraq́ue, ne blando nequeant ſupereſſe labori,
Inualidiq́ue patrum referant ieiunia nati.

dit.ſ.quo eis cura maior adhibeatur. [Denſo diſtendere pingui) Non laxo, quod quibuſdam potionibus per fraudem Agaſones facere conſueuerunt. vnde ait, Denſo pingui.i.viribus pleno. Sanè pingue eſt generis neutri, & ita in omnibus idoneis inuenitur. Nam nec pinguedo, nec pinguetudo latinum eſt. [Pudenteſque ſecant herbas) Adultas, maturiores quibus robur acquirunt. [Blando labori) Periphraſis eſt coitus. [Ieiunia) Infirmitatem venientem ex inedie.

ASC. PRIMVS Erichthonius &c.) Quia generoſitatem animi exquirendam docuit in certamine inruli docet incidentaliter qui primi fuerint equorum domitores, rediturus ad inſtitutum quod eſt per annos, & animos admiſſarij diligenter annotandos eſſe. Erichthonius autem ſecundum D. Auguſtinum in lib. de Ciuit. Dei, vt recitat hic Landinus fuit infans inuentus in Vulcani, Mineruæq. templo ſerpente implicatus, quod quia illi regnum portendere iudicatum eſt, diligenter enutritus, & dictorum, hoc eſt Vulcani & Mineruæ filius habitus vnde fabulæ locus. Ordo eſt. Erichthonius vir ille angumeis pedibus, auſus ſup. eſt primus iungere currus, & quatuor equos .i. quadrigas, aut equos quadrijugos, & ipſe victor .i. voti compos, aut victor aliorum in eo ruit certamine auſus eſt primos inſiſtere rotis rapidis .i. cap:im procurrentibus. Lapithæ populi illi Theſſaliæ, Peletronij.i. Peletronio oppido vicini impoſiti dorſo .ſ. equino, aut equorum, dedere.ſ. equis frena, & gyros.i. modum ducendi eos in gyros, atque docuere equitem.i. equum (aut reuera equitem, quia directo eum vt eques dicatur feciſſe quicquid eius imperio equus fecerit) inſultare.i. inſultum facere ſolo.i. terræ, ſub armis, & glomerare.i. in gyrum glomeris formam facere ingreſſus ſuperbos .i. ſuperbi & elati animi indices, vterque labor .ſ. ducendi inſultū, & ingreſſum, vt inſultus ſit ætatis iuuenilis, ingreſſus ſuperbus animi nobilis indicium, quapropter &, magiſtri .ſ. armentorum procreandorum, exquirunt æque.i. æqualiter iuuenem.ſ. equum calidum annis vnde inſultet, & aciem curſibus vt ſerat greſſus glomerare ſuperbos, exquirunt autem ad hoc vt admiſſarium faciant, quamuis.i. quantumuis, ille.ſ. nobilis equus, egerit fuga.i. fugauerit, aut egerit in fugam (poteſt n. bis conſtitui ablatiuus fuga) & quamuis referat Mycenas, fortis vnde .ſ. fortis Agamemnon fuit, & vbi Argolici equi ſunt fortes, & generoſi, & quamuis deducant gentem.i. genus ſuum ipſa origine Neptuni.i. de eo quē primum Neptunus produxit percuſſa tridente terra, aut de procreato ex coitu Neptuni in equum verſi cum Cerere in equam verſa, Aut ſic quamuis.i. licet ille &c. tamen magiſtri exquirunt æque iuuenem, & curſibus acrem &c. His animaduerſis. Proſequitur eandem rem dicens vbi in equo admiſſario annotauerūt ætatem, & mores ipſi magiſtri inuento boni animi bonæq. ætatis equo, ſtudent illi vires addere ſedula accuratione. Ordo aūt eſt. His.ſ. annis, & animis animaduerſis i. conſideratis, & annotatis in equo .ſ. poſtquam annotauerunt equum non eſſe nimis annoſum, & ſatis animoſum, ipſi magiſtri.ſ. armentorum inſtant .i. diligenter curant, ſub.i. ante tempus.i. coitus, & pro.i. impendunt curas.i. curant, diſtendere.i. farcire, & implere, denſo .i. ſolido, & non turgido, aut inflato pingui ſup. eum equum, quem legere.i. elegerunt ducem i. armenti, hoc eſt principem, & patrem, & quem dixere.i. adduxerunt pecori maritum, & ſecant.i. abſcindunt ei herbas florentis .i. ſuccoſas adhuc in flore exſtentes, & miniſtrant fluuios.i. aquam fluuialem qua pingues fiunt, & farra .i. ea frumenta pinguia, ne.i. vt non, vt.ſ. equus admiſſarius, non nequeat.i. poſſit ſupereſſe.i. ſuper quam ſatis eſt eſſe, hoc eſt ſufficere labori blando .i. venereo qui blande impenditur, & nati .i. pulli, inualidi referant.i. repræſentant ieiunia.i. macilentiam patrum.i. progenitorum ſuorum. Hæc de patribus reprehenditur à Beroaldo Seruius, eo quod negat pinguedinem, & pinguetudinem dici, his verbis. Si vera eſt Seruij ſententia, non latine locutus eſt M. Varro latinorum omnium vt ita dicam latiniſſimus, qui in ſecundo de Re Ruſt. ſic ſcriptum reliquit. Sus præ pinguedine carnis non modo ſurgere non poſſet. Idem in 3. Motus earum & lua pinguedini inimica. Plin. quoque non latine ſi Seruium ſequimur ſcripſit qui haud dubie latinam linguam locupletauit, cuius verba hæc ſunt ex lib. xj. In corde ſumma pinguitudo eſt quædam lætis eacis, & alibi pleriſque animalium eſt pinguitudo ſine ſenſu. Col. in Barbaralexin.ſ. licet omnem lapſus eſt ſcribens in 13 non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit, & alibi. Repulit olei pinguitudo materiā, qualis eſt gummi. Et Palladius pinguedine, inquit, ſua brachium quoque proximum debilitauerit, quid multa? eruditorum libri ſcatent pinguedine, cum quibus equidem malim errare quam cum Seruij commentarijs, recte ſentire.

VARIA LECTIO.

RAPIDIS QVE rotis inſiſtere victor) In Rom. lib. legitur, Rapidus, quod & Seruius agnoſcit. [Nep unīq ipſa deducat origine gentem) In Rom. lib. non Gentem, ſed Numen, legitur. [Florenteſq. ſecant herbas) In libris aliquot antiqui legere eſt, Pubenteſque, quale pabulum longe delicatius eſt. Nam moderatos equorum gregibus paſcua mollibus potius quàm proceris herbis abundantia præcipit eligenda. [Ne blando nequeant ſupereſſe labori) In Rom & antiquiſſimis aliquot libris. Nequeat, ſingulari numero legitur de eo enim loquitur: Quem legere ducem, & pecori dixere maritum.

Ipſa autem macie tenuant armenta volentes,
Atque vbi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat, frondeſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
Cum grauiter tonſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad zephyrum paleæ iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes,
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit. exactis grauidæ cum menſibus errant,
Non illas grauibus quiſquam iuga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluuioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina, muſcus vbi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet vmbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Aſylo
Romanum eſt, (œſtron Graij vertere vocantes)
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſiluis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus, ſiluæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno peſtem meditata iuuencæ.

SERV. IAm nota voluptas Sollicitat) Dicendo nota, per tranſitum tetigit rē ab alijs diligenter expreſſam. Nam equæ pullæ cum primum coëunt, ſi maceræ ſint, & debilitantur, & debiles creant poſt primū autem parum tenuēs eſſe debent. [Frondeſque negant, & fontibus arcent) Contra illud, Florenteſque ſecant herbas, fluuioſq. miniſtrant. [Cū grauiter) Hoc eſt die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus eſt poſitum, non quod equæ æſtatis tempore coëant. [Nimio ne luxu) Nimio, pingui. Et bene rem turpem aperte à Lucretio tractatam vitauit trāſlationibus, quas omnes ab agricultura traxit. [Luxu) Propter luxuriem ſege om. [Genitali aruo) Pro muliebri folliculo, quem.ſ. vuluam vocant, vt etiam Plin. docet. nam folliculus ante dicebatur. [Sulcos oblimet inertes) Claudat meatus. Et hoc ſimiliter per trāſlationem dixit, nam legimus ſupra, Et obducto late tenet omnia limo. [exactis grauidæ cum menſibus errant) Vicinus partui. tunt enim diligentius tractandæ ſunt, ne abigant. [Saltu ſuperare viam) Quod ſolet fieri, cum paſcunt pedibus impeditis. [Vacuis) magnis. [Plena Flumina) Ne inclinetur ad potum. [Eſt lucos Silari circa, ilicibus virentem Pluribus Alburnum volitans) Ordo talis eſt Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ, & Alburnum eiuſdē montem, eſt plurimus volitās: ac ſi diceret, eſt multa muſca. Volitans autem modo nomē eſt, non participium. [Oeſtrū Graij vertere vocantes) Vertere ex ſoni ſimilitudine, Onomatopæan facere. Non o. poſſumus accipere, ea Latina lingua mutauere, cum conſtet Græcam primam fuiſſe. Oeſtrum aūt Græcum eſt: Latine Aſylus, vulgo Tabanus vocatur. [Cui nomen Aſylo) Vt, Cui Remulo cognomen erat. [Sicci Tanagri) Non multū valentis. Tanager autem fluuius eſt Lucaniæ. Et hoc dicit, armēto eum mugitu cuncta reſonare. [Hoc quondam monſtro) Argumentatur ab exēplo dicens, œſtro contra pellicem ſe defendiſſe

Hunc quoque (nam medijs ſeruoribus acrior inſtat)
Acerbis grauido pecori: armentaque paſces
Solę recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.

diſſe Iunonem. Nota autem eſt fabula, Iouis Inachi filiam e Ioue Iunonis aduentu conuerſam eſſe in vaccam, cui Iuno immiſit œſtrum, quo toto orbe fatigata tandem aliquando venit ad Ægyptum, & illic in Iſim conuerſa eſt. Tranſijt autem per mare anguſtum, quod Boſphoron appellatum eſt, nunc Helleſpontum nominatur. [Peſtē meditata iuuencæ) Vel quam peſtem ante excogitauerat, vel meditata inferens, & exercens accipiamus. Horat. Horrendaque cultis diluuium meditatur agris. i. infert, exercet. Nam & in ipſa meditatione exercitium eſt. [Hunc quoque). i. etiam hoc malum remoue. [Feruoribus acrior inſtat) Tunc eſt acrior. Et dicendo tempus, oſtendit quemadmodum poſſit euitari. [Grauido pecoris) A grauido pecore. Nam arceo à te dicimus. [Sole recens orto) Statim. Saluſtius: Coria recens detracta veluti glutino adoleſcebant.

ASC. IPSA autem macie &c.) Poſtquam de cura patrum equorum locu us eſt, proſequitur de cura matrum, additurus, & cu am natorum. Ordo autem eſt. Ipſi ſup magiſtri armentorum extenuant. i. tenuis faciunt macie volentes. i. voluntarie, & ſcientes, & ex deliberatione, ipſa armenta quæ fœtus concipiant, atque vbi voluptas iam nota. i. antea attentata ſolicitat. i. procurat primos concubitus. i. vbi primum coire cupiunt ipſi magiſtri .ſ. negant frondes, & arcent ſup. ea frontibus, & quatiunt. i. concitant etiam ſæpe curſu, & fatigant ſole. i. æſtu ſolari, tunc. ſ. cum area .i. locus aridus tritura frugum aptus gemit .i. more gementium premitur grauiter. i. moleſte frugibus tonſis quæ tonſæ, & intercisæ iam ſunt, non tonſis pro tondendis, hoc eſt in medio die cū fruges tonſæ flagellis excuti ſolent, & cum paleæ inanes. ſ. frugibus excuſſis, iactantur .ſ. ad purgationem frugum ad zephyrum .i. ventum dulcem, & calidum ſurgentem .i. flantem mollius, & ſup. magiſtri, faciunt hoc. ſ. quod dictum, hoc eſt extenuant ſic equas ne vſus ſit obtuſior. i. hebetior q̃ decet aruo genitali. i. ſolis culæ matricis, aut vuluæ, nimio luxu .i. pp nimium luxū, hoc eſt ſuper abundātem pinguedinem, & ne luxus. ſ. oblimet .i. oppleat quaſi limo ſulcos .i. receptacula ſeminum, inertes .i. hebetata, & obtuſe facta, ſed vt ſup. aruum illud genitale, hoc eſt vulua, rapiat ſitiens .i. appetens, Venerem. i. ſemen, & recondat interius. i. in intimis cellulis. Rurſus. i. iterum poſt ſuſceptum ſemen, cura patrū incipit cadere. i. deficere, & cura matrum incipit ſuccedere. i. poſt conceptum habenda eſt cura præcipua de matribus, vt poſt partum de pullis. Cum. i. quando matres. ſ. errant. i. paſcūtur adhibitum exiſtens grauidæ. i. prægnantes menſibus exactis. i. perfectis & parui vicinis, quiſquam noo ſit paſſus .i. nemo patiatur illas ducere iuga grauibus plauſtris & quiſquam nō ſit paſſus illas ſuperare viam ſaltu, & carpere .i. carptim trāſire prata acri fuga. i. curſu veloci fugientis ſimili, & ionare fluuios rapaces. i. præcipites omnia immiſſa ſecū rapientes, ſed ſup. magiſtri paſcant eas in ſaltibus vacuis .i. campis magnis carentibus obſtaculis, & ſecundum. i. prope flumina plena ne ſe lat gent inclinando ad hauriendum potum vbi. ſ. ex muſcus, & vbi eſt ripa viridiſſima gramine. i. herba in ea naſcente, & vbi ſup. ſpeluncæ tegant. ſ. equas a ſole, & vmbra ſaxea .i. à ſaxis deriuata, procubet. i. longe extendatur, ss in ea grauidæ recubēt. Eſt lucos Silari &c. Docet cur vmbræ diligentiæ ſint vt videlicet veſpæ, & aſyli arceantur dicens, volitans. ſ. vermis, aut aſylus (& eſt maſculini generis, cum volucris ſit fœminini teutones quoq; muſcas volitantes vocant plurimus .i. frequentiſſimus, eſt circa lucos Silari illius fluuij Italiæ qui veterem campaniam à picentibus diuidit, & circa Alburnum Lucaniæ portum virentem ilicibus .i. vbi ſunt plurimæ ilices virentes cui .ſ. volitanti, eſt Aſylo nomen Romanum. i. vocabulo Romano, Graij .i. Græci, vertere .ſ. à ſono volatus vocantes œſtrum, aut vertere à te quia furorē quem œſtroo vocant animalibus, quæ perſequitur inducit, volitans dico aſper. ſ. aculeo aut morſu, & ſonans acerba .i. acerbe. ſ. volatu quo tota armanta exterrita diffugiunt ſiluis .i. per ſiluas æther concuſſus mugitimus. ſ. taurorum, & boum, aut generaliter omnium armentorum, furit. i. furorem illorum reſonat, & ſiluæ ſup. percuſſæ fuerunt & ripa Tanagri, illius torrentis Lucaniæ, ſicci. ſ. in æſtate ſup. fuerit. Iuno meditata. i. exercens, & inferens peſtem. i. furorem, iuuencæ .i. iuniori vaccæ. Inachiæ .i. in quam Io Inachi Argiuorum regis filia in adulterio cum Ioue deprehenſa conuerſa fingitur exercuit quondam .i. aliquando horribiles iras. ſ. ſuas in peſtem, hoc monſtro. i. œſtro quo vaccam illam perſequebatur vſque in Ægyptum. Tu arcebis pecori grauido vt quæ vaccæ, & cuilibet alij quoque. i. etiam hunc. ſ. volitantem, hoc eſt œſtrum, aut aſilum, ſeu tabanum, & tu paſces armenta ſole orto recens. i. recenter, hoc eſt ſub prima luce, & aſtra ducentibus noctem. i. ſub crepuſculo, nam ipſe volitans inſtat .i. ingruit acrior medijs feruoribus. i. ſub medio æſtu ſolis qui ferè eſt paulo poſt meridiem.

VARIA LECTIO.

FRONDAS QVA negans, & fontibus arcent:) In libris aliquod antiquis perperam omnibus, Frondibus, legitur, ſententia fruſtra repetita.

Poſt partum, in vitulos cura traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt,
Et quos aut pecori malim ſubmittere habendo,
Aut aris ſeruare ſacris, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cetera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu, quos ad ſtudium, atque vſum formabis agreſtem,
Iam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas:
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Ceruici ſubnecte: dehinc, vbi libera colla
Seruitio aſſuerint, ipſi è torquibus aptos
Iunge pares, & coge gradum conferre iuuencos.
Atque illis iam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & ſummo veſtigia puluere ſignent:
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ, non gramina tantum,
Nec veſcas ſalicum frondes, vluamque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ
More patrum niuea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces conſument vbera natos.

SERV. IN vitulos) Modo generaliter, & de equis, & de bobus accipimus. [Notas) Characteres. [Pecori habendo ſubmittere) Admiſſarios facere. [Et campum horrentem fractis inuertere glebis) Phraſis poëtica. Suffecerat enim, aut ſcindere terram. [Cetera paſcuntur) Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi eſſe ſeruanda. [Tu, quos ad ſtudium) Locus de bobus domandis. [Viamq. inſiſte domandi) Inſtitue artē domandi. [Circlos) Circus eſt principale, vnde fit circulus & per ſyncopam circlus, ſicut periculum, & periclum, ſeculum, & ſeclum. [Gradum conferre) Pariter incedere. [Rotæ inanes) Sine pondere. [Temo æreus) Fortis, ſic in quinto ærea quem obliquum rota tranſijt. Item Horatius: Incluſam Danaën turris ærea. [Pubi indomitæ) Hoc ad iuuencos tantum pertinet. Nam de equis cōtra dicturus eſt: vt, Nanque ante domandum Ingentes tollent animos. [Veſcas ſ. frondes) Siccas, & teneras. Nam veſcum, hoc eſt propriè, vnde & telæ aranearum veſcæ vocantur. [Frumenta manu) Bis etiam farraginem dabis.

ASC. POST partum, cura in vitulos &c.) Poſtquam docuit in generandis vitulis primam curam adhibendam matribus, & in generandis pullis equinis patribus poſt conceptum autem vtrorumq. matribus, nūc docet poſt partum præcipuam curam adhibendam natis, tam vitulis, quàm pullis, & primo vitulis dicens. Omnis cura traducitur. i. transfertur poſt partum, à matribus. ſ. in vitulos, & ſupple magiſtri pecoris, aut diligentes cuſtodes, aut paſtores inurunt continuo .i. vt primū nati ſunt notas .i. ſigna & nomina gentis. i. gnis, & inurunt notas. i. notant quos. ſ. vitulos, malint ſubmittere .i. ſupermittere pecori habendo .i. ad habendam prolem, & propagationem, aut quos malint ſeruare. ſ. intactos, aris ſacris. i. ad ſacrificia aris imponenda, aut ſup. qbus malint ſcindere aut potius quos ſeruant ſcindere. i. ad ſcindendā, & ſulcandā terram, & inuertere glebis fractis. i. diſſolutis, campum horrentē .i. aſperum

aſperum nerboſum ac tribuloſum, Cetera armenta.ſ.iuniora paſcuntur per herbas virides.i.in pratis ſine cura donationis,ſed tu hortare iam vitulos.i.cum adhuc vituli ſunt ſuper eos quos formabis ad ſtudium.i.exercitium, & vſus agreſtem.i.agrorum colendorum,& inſiſte.i.inſtitue, viam.i.rationem domandi dum.i.donec,vel quãdiu anni iuuenum.i.iuuencorum ſunt faciles.i.flexibiles,& dociles ad faciendum quod volumus, & dum ætas eſt mobilis quod ad omnia animalia etiam ad homines ſpectare poteſt.Ac (vt habeas viã domandi)ſubnecte primum ceruici circlos .i. circulos laxos.i.ſolutos nec dure prementes de tenui vimine, vt.ſ.ceruices aſſuetas habere vincula,dehinc.i.poſtmodum, vbi .i. quando colla libera .i. non abluctantia,ſed domita,& libera, hoc eſt vltro ſe ſubmittẽtia,aſſuerint.i.aſſuefacta fuerint tam ſeruitio (mire dicit Seruitium cui aſſuetus ſit libertatem eſſe, quia nihil ſeruile quod libens feceris)iunge iuuencos pares.i.conſentientes ac pariter trahentes ęqualitate videlicet virium, ac corporum animorumq́. quoad fieri poteſt,aptos.i.aptatos ex ipſis torquibus.i.circulis,hoc eſt ex eo quod pares circulos perpeſſi ſint, aut ſtatim poſtquam circulos depoſueris, & coge iuuencos conferre.i. ſimul ferre gradum,vt æque velociter ingrediantur, quia ſecus altero ducente alter ceſſaret, atque rotæ inanes.i.nõ onuſtæ ducantur illis.i.ab illis iam.ſ.vbi domiti ſunt ſępe per terram & ſignent veſtigia ſummo puluere.i.diſcant celerius incedere,nã qui pondere preſſi ſunt altius ſignant veſtigia firmiusq́. incedũt, ſed lõge tardius, vbi autem celeritatem induerint firmitudinem indicet pondus,atque onus quo prementur. Poſt.i. poſtea vbi,vt dixi celeres effecti ſunt axis faginus.i.ex fago factus,nitens.i.laborans ſub valido põdere, inſtrepitat.i.ſtrepitum ac crepitum validum faciat,& temo æreus.i.fortis,& ære munitus trahat orbes iunctos.i.rotas ſibi annexas.Interea.i.dũ iſta molitis,carpes pubi.i.iuuencis indomitæ.i adhuc domandis,non tantum.i.non ſolum gramina.i.herbas vulgo creſcentes, nec frondes ſalicum veſcas.i.minutas,& vluam.i.herbam vilem paluſtrem.i.quę in paludibus naſcitur, ſed carpes ſup.etiam frumenta ſata manu.i.legumina meliora, vel carpes manu legumina ſata non ſponte naſcẽtia, hoc eſt hordea, & farra, aut farraginem, nec vaccæ fœtæ .i. q̃ iam pepererunt,implebũt more patrum .i. ſicut patribus,hoc eſt maioribus noſtris ſolebant,qui lactis ſtudioſi erant mulctra.i.vaſa quæ mulgentur,niuea à candore.ſ.lactis , hoc eſt nõ mulgebis matres,ſed conſument.i.expendent,tota vbera i.totum lac vberũ ſuorum in dulces natos.i.vitulos ad aratra deſtinatos. Capitur

Seru. in expoſitione huius vocabuli veſcas à Beroaldo his verbis. Veſcũ q̃d ſit optime intelligemus ſi eius originem,& etymologiam diligentes perſcrutati fuerimus.Nam Veſcum ex ve particula,& eſca copulatum eſt,vt auctor eſt Gell.lib.16.noctium atticarum,& cum ve particula tum intentionem ſignificet nõ minutionem, ita veſcum vtriuſq; diuerſæ ſignificationis vim capit, aliter.n.Lucretius veſcum ſalem dicit,ex edendi intentione, aliter Lucilius veſcum appellat cum edendi faſtidio, veſcum itaque id ſignificat,quod in eſca,& cibo & appetitur,& id, qđ faſtidioſum eſt in altero,hæc particula ve intẽdit,in altero minuit. Et ita Verg. appellat veſcum papauer ab edendi intẽtione,quod videlicet in cibis adhibeatur,& veſcas ſalicum frondes, quoniã ſ.eſcis iuuencorum ſunt accommodatæ.Feſtus quoq; ſcr.veſcum faſtidioſum,ſignificare,& edacem. Præterea vt al q̃d de interioribus literis depromamus,veſcus apud Priſcos ꝑ puſillo vſurpabatur, quod declarat Ouid.in Faſtis ſic ſcribens. Vt grandia farra coloni, Quæ male creuerunt veſcaq́. parua vocant,& veſculi male curati,& graciles homines nuncupantur,namque antiqui,ve,ſyllabam rei paruæ præponebant, vnde ve Iouis pro puſillo Ioue dictus eſt,quãuis in alia ſignificatione,vt mox docebimus,accipiatur,& ve grandem fabam,pro minuta vocitauerunt. & apud Auſonium ve grandes meſſes legimus pro paruis,& à Varrone ſcriptum eſt in Re Ruſt.Oues ſiunt ve grandes, ac imbecillæ. in hac ſignificatione vt equidem arbitror,accipitur apud Plau.qui ſcribit in vij.Corpore veſcos eſſe,ſed eximijs viribus. Seruij aũt expoſitio,vt dicam,quod ſentio, non ſolum non vera eſſe videtur, ſed etiam ſibiipſi diſcors,cum veſca ſalicarum frondes, interpretatur ſiccas,& teneras cum ſiccum tenero contrarium eſſe videatur.Exponamus igitur Veſcas frondes,vel quod eſca ſunt,& cibaria iuuencorum,vel vt exponit Non.Marcellus, quod faſtidioſæ ſunt. Commentatoris officium fuerat diligentius ſcitiusq́. Virgilianum carmen arbitrari,& ſuper hac dictione veſcum cum vetuſtatem redoleat,& eruditionem reconditam,præ ſe ferat, copioſius diſputare, & eruditius. Hæc ille.

VARIA LECT. A V T arua ſeruare ſacris,aut ſcindere terram) In Rom.& in Mediceo lib.Sacros,legitur,qđ minime diſplicet. [Tu,quos ad ſtudium,atque vſum formabis agreſtem)In Rom.lib legitur.Ad ſtudia,ſed hoc ſignificato melius,Studium,ſingulare. [Ipſis è torquibus aptos)In antiquiſſimo lib.Oblongo, De torquibus,legitur. In Longobardica,Ipſis,& torquibus aptos. [Et iunctos temo trahat æreus orbes) In antiquiſſimis, vinctos.

SERV. PRælabi flumina Piſæ) Quia vtſupra diximus, circa ripas fluminũ agebatur curule certamẽ. [Inq́ vicem)Frænorũ.ſ.ne adhuc tenera ora lædantur. [Etiam inſcius æui) Nondum habens ab annis fiduciam. [Vbi quarta acceſſerit ætas) Quartus annus, Nam ætatem plerunque generaliter dicimus, pro anno,pro triginta, pro centum, pro quouis tempore. [Sitq́. laboranti ſimilis:) Præparetur ad futurum laborem. [Qualis Hyperboreis) Hyperborei montes ſunt Scythiæ , ſic dicti quòd ſupra,id eſt vltra eos flat Boreas. Dicit autem,ſic currat equus,vt ventus. [Arida autem nubila)Sine pluuijs. [Differt Diſſipat. [Horreſcunt) Contremiſcunt. Perſius; Scis comitem horridulum trita donare lacerna, id eſt trementem. [Ille volat).ſ.ventus. [Verrens) Trahens. [Ad Elæi metas) .i. Circi. Elis autem ciuitas Arcadiæ, in qua agebatur curule certamen, & eſt ſpecies pro genere. [Spumas aget ore cruentas)Quod eſt ſignum equi fortiſſimi, ſi velut rubras egerit ſpumas. [Belgica eſſeda) Gallicana vehicula. Nam Belgæ ciuitas eſt Galliæ in qua huiuſcemodi vehiculi repertus eſt vſus. [Mollis collo) Domitoꝝ vt,Mollia colla reflectit.[Duris parere lupatis)Frenis aſperrimis. Dicta autem lupata a lupinis dentibus qui inæquales ſunt, vnde etiam eorum morſus vehementer obeſt.

Sin ad bella magis ſtudium, turmasq́ue feroces,
Aut Alphæa rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Iouis in luco currus agitare volantes,
Primus equi labor eſt animos, atque arma videre
Bellantum, lituosq́ue pati, tractuque gementem
Ferre rotam,& ſtabulo frænos audire ſonanteis:
Tum magis, atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum ceruicis amare,
Atque hæc iam primo depulſus ab vbere matris
Audiat; inq́ue vicem det mollibus ora capiſtris
Inualidus, etiamq́ue tremens etiam inſcius æui.
At,tribus exactis, vbi quarta acceſſerit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusq́ue ſonare
Compoſitis,ſinuetq́ue alterna volumina crurum,
Sitq́ue laboranti ſimilis, tum curſibus auras
Prouocet,ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix ſumma veſtigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris
Incubuit, Scythiæq́ue hyemes, atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ, campiq́ue natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæq́ue ſonorem
Dant ſiluæ,longiq́ue,vrgens ad littora fluctus:
Ille volat,ſimul arua fuga,ſimul æquora verrens.
Hic, vel ad Elæi metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere iam domitis ſinito: nanque ante domandum

ASC. S I N ad bella magis, &c.) Docuit q̃ cura ſit circa boues generandos,educandos, & domandos habenda , idq́ue primo loco ꝓ agriculturam præſertim in Italia maxime cõducant magisq́. agriculturam, q̃ bella probet, nunc tamen curam pullorum proſequitur qui bello aptantur. vnde dicturus eſt Anchiſes Æn.3. Bello armantur equi,bellum, terra hoſpita portas. Sed tamen ijdem olim curru ſuccedere ſueti. Itaque nõ nihil ad agriculturam faciunt,cũ in multis locis boũ munus in arando expleant. Ordo eſt.Sin.i.ſed,ſi ſtudium ſup. eſt tibi magis ad bella,q̃ ad turmas.i.acies feroces.ſ.hoſtiles , aut ſtudium eſt prælabi.i.celeri curſu præuolare,rotis.ſ.in curuli certamine , flumina Alphæa.i.Alphæum fluenium Piſæ , illius ciuitatis Elidis. Et pro .i. agitare currus volantes .i.ce

Ingentes tollent animos, prenſique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

.i.celerrime decurrẽtes in luco Iouis.ſ.Olympici dű Olympica aguntur certamina. Primus labor.i prima exercitia equi, eſt videre animos.i.geſtus q. animos bellantium indicant, atque arma bellantum.i.clangorem armorum, & ſtrepitum cornuum clamoremque virorum animoſe bellantium, & pati lituos.i.tubas incuruas clareq́ ſonantes quibus equites accendi ſolent, & ferre rotam gementem tractu .i. dum trahitur, & audire in ſtabulo frenos.ſ.areos, ſonantes.i.crepitantes. Tum.i deinde.ſ.ſtudium eſt gaudere magis, atque magis.i.d.es in dies magis blãdis laudibus magiſtri.ſ.equorum, & amare.i.affectare, ſonitum ceruicis plauſæ.i.molliter palpitatæ. Atque pullus ſ.audiat hæc ſ.dicta depulſus iam à primo vbere matris .i. vt primum ab vbere matris depellitur, & ablactatur, & det mutcem .ſ. frenorum quæ dura ſunt capiſtris mollibus .i. non aſperis ora .ſ. ſua exiſtens iam .i. adhuc inualidus .ſ. corpore, & iamque tremens.ſ.animo etiam inſcius æui .i. moris viuendi vnde non habeat ſiduciam quam habent experti, qui a nihil id facere dubitat quod ſe bene didiciſſe confidit. (At tribus exactis, vbi quarta accellerit ætas &c.) Docet quo pacto trimo equus ſit inſtruendus dicens. At, id eſt ſed vbi, id eſt poſtquam quarta ætas .i. quartus annus (alij æſtas legunt, ſed veri tertius habent ætas, nec ab re, nam in quartum vſque annum eſſe videtur noua ætas, vnde & anniculos, bimulos trimos, & quadrimos dicimus non vlſra procedentes. Anniculi ſunt molliter educandi, bimi ablactandi, trimi domandi, & inſtituendi, quadrimi vſibus applicandi) acceſſerit, id eſt aduentauerit, tribus exactis .i. expletis, & tranſactis ſup. equus incipiat mox, id eſt ſtatim, carpere, id eſt carptum efficere gyrum, id eſt greſſum in morem gyri, & ſonare, id eſt ſonitum facere gradibus compoſitis, id eſt acie factis, & decentibus, & ſinuet.i.voluret in ſinum colligat atque incuruet alterna volumina.i.inflexiones crurum, & ſit ſimilis laboranti.i.ſic ingrediatur vt laborans, tum .i. deinde equus ille prouocet .i. laceſſat auras curſibus, quaſi velit cum ipſis contendere velocitate curſus, & volans per æquora aperta.i campos patentes, ceu tanquam liber habenis ponat vix veſtigia ſup. in ſumma harena, vt .ſ. peruolaſſe videatur qualis ſup. peruolat Aquilo .i. ventus ille cum .i. quando ipſe denſus.i. nubiloſus, & pluuioſus, incubuit .i. mari, ac terris ab oris .i. regionibus Hyperboreis .i. Scythis ſuper quas ſtat borea (Alij legunt condenſus, vt ſit qualis Aquilo condenſus .i. condenſatus incubuit ab Hyperboreis oris, ſed quia ſequitur non diſtulit, ſed differt verior mihi lectio videtur cum denſus) vt qualis Aquilo volat cum ipſe denſus incubuit ab oris Hyperboreis, & qualis Aquilo differt .i. diſſipat, & in diuerſas regiones fert, id eſt tempeſtates Scythiæ, atque nubila arida.i ſine pluuijs, aut eaiecati nam vim propter partes terreſtrea admiſtas habentia, tum.i.deinde ſegetes altæ, & campi natantes.i.more natantium diffluentes ventorum inundatione horreſcunt.i.contremiſcunt lenibus.i.æqualiter ingruentibus flabris.i.ventis, & ſiluæ ſummæ.i.ſuprema flagella arborum dant ſonorem.i.ſonoritatem, & ſtrepitum, & fluctus longi in longum tracti, vrgent.i.impellunt ſup. ſe ad littora, Ille.ſ. ventus Aquilo, videlicet volat, verrens.i.trahens, ac æquans, & quaſi ſcopis purgans ſimul arua, & ſimul æquora.i (hoc loco) maria hic.ſ.equus qui ſic vt Aquilo ſuperuola, vel ſudabit ad metas, & maxima ſpacia Elæi campi.i.in curuli certamine quod in Elide ſit, & aget ore .i.excutiet cruentas ſpumas, quod ſignum videlicet eſt magni roboris, atque animi vel feret.i.trahet, melius quam ceteri, aut valde bene eſſeda.i.vehicula, Belgica, id eſt Galliæ Belgicæ, quæ inter Sequanam, & Scaldim eſt, collo molli, id eſt non rebelli. domitis ſinito.i permittito tum demum .i. tunc primum equis ſupp. domitis iam corpus, ſcilicet eorum magnum creſcere farragine, id eſt nutrimento ex farre facto craſſa, id eſt pingui, dicit iam domitis. nanque ipſi tollent ante domandum.i.priusquam domiti fuerint, ingentes .i. valde magnos animos, ſi ſic farragine craſſa creſcerent, & ipſi prenſi ſ.ad domandum negabunt.i.nolent pati verbera.ſ.ſcuticas, & flagella, lenta.i flexibilia, & parere.i.obtẽperare, lupatis .i. frenis a lupinis dentibus denominatis, vocanturque vulgo morſus aſperi, duris.i.aſperis, & dure tractantibus ora equorum.

SERV. CÆci amoris). Latentis Cupidinis. (Relegant) Remouent. (Flumina lata) Ne natatus ſit facilis. (Videndo) Dum videtur. Gerundij modus à paſſiuo. (In magna ſilua) Alij Sila legunt. vt ſit mons Lucaniæ. quod modo nulla neceſſitas cogit, vt in Æneide:

Ac velut ingenti Sila ſub monte Taburno.

Vbi vtrunque ſpeciale eſt. (Reboant ſiluæ) Reſultant, remugiunt. Eſt autem græcum verbum, nam apud Latinos, nullum verbum eſt quod ante ſinalem, habeat o: excepto Inchoo, quod tamen maiores aliter ſcribebant, aſpirationem interponentes duabus vocalibus, & dicebant incoho, tria.n. habebant nomina in quibus c, literam ſequeretur aſpiratio, ſepulchrum, orchus. pulcher, è quibus pulcher tantum hodie recipit aſpirationem. (Exulat) Extra ſuum ſolum habitat. (Aſpectans) Cicero de Catil. Retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc vrbem, quam è ſuis manibus ereptam eſſe luget. (Vires exercet) Ab exercitio robor acquirit. (Pernix) Modo perſeuerans. Horat. Pernicis vxor Apuli. Pernix autem perſeuerans à pernitendo tractum eſt. (Carice acuta:) Herba duriſſima. (Oblitum) Iam ſecurum ex ante acta victoria.

Sed non vlla magis vires induſtria firmat,
Quàm Venerem, & cæci ſtimulos auertere amoris,
Siue boum, ſiue eſt cui gratior vſus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in ſola relegant
Paſcua, poſt mõtem oppoſitum, & trans flumina lata:
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſeruant.
Carpit enim vires paulatim, vritque videndo
Fœmina, nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes
Paſcitur in magna ſilua formoſa iuuenca:
Illi alternantes multa vi prœlia miſcent.
Vulneribus crebris: lauit ater corpora ſanguis:
Verſaque in obnixos vrgẽtur cornua vaſto
Cum gemitu reboant ſiluæque & magnus Olympus.
Nec mos bellantes vnà ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris
Multa gemens, ignominiam, plagaſque ſuperbi
Victoris, tum quos amiſit multus amores,
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit auitis:
Ergo omni cura vires & exercet: & inter
Dura iacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis, & carice paſtus acuta:
Et tentat, ſeſe atque iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus: & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt, vbi collectum robur, vireſque receptæ,
Signa mouet, præcepſque oblitum fertur in hoſtem:
Fluctus vt in medio cœpit cum albeſcere ponto
Longius, ex altoque ſinum trahit, vtque volutus
Ad terras immane ſonat per ſaxa, nec ipſo

(Fluctus vt in medio) Sic paulatim taurus mouetur ad prœlia. (Immane) Aduerbium eſt.

ASC. SED non vlla magis &c.) Apta digreſſione vim amorum interſerit docens vires maſculorum. Præcipue amoribus diſſolui atque eneruari, ideoq́ue monet à Venere arcendos ſeruato ordine quo in ſuperioribus proceſſit, nam prius de tauris, quam ceteris loquitur cum boues ſint præcipue agricolæ vſui, qui, & labore, & carne, & corijs proſunt. Ordo eſt. Sed vlla induſtria .i. ſubtilitas à natura indicta, non firmat .i. roborat magis vires ſiue boum ſiue equorum ſicut vſus equorum eſt gratior .i. vtilior, & acceptior quàm ſupp. boum (quod quia paucis accidit, quaſi præter opinionem contingat addubitare videtur) non vlla dico induſtria auertere.i.amouere præueniendo Venerem, id eſt rem veneream, & ſtimulos cæci, id eſt latentis, aut excæcantis amoris, videtur quibuſdam amorem præcedere veneremq́ ſequi, ſed nõ ab re amorem, id eſt cupidinem Veneris non patrem, ſed filium dixerunt maiores. Nam natura quidem excitat ad actum, ſed actus inflãmat, & ita ſitis Venus ebria ſemper patitq. a ſua inſanus amorem. At ideo, ſcilicet quia

tanta

Monte minor procumbit, at ima ex æſtuat vnda
Vorticibus, nigramque alte ſubiectat arenam.

tāta eſt vis amoris magiſtri .ſ. pecorum, releg int.i.remouēt, aut potius remittunt, & abiegant taurus procul.i.a vaccis, atque in paſcua ſola.ſ à vaccis vacua, poſt montem oppoſitum .ſ. a conſpectu vaccarum, & trans flumina lata, aut ſeruant tauros clauſos intus.ſ in ſtabulis ad pręſepia ſa u a.i.plena, & ipſis ſaturanitia. Enim pro quia, fœmina .ſ.vacca, & quæuis alia carpit vires.ſ.maſculorum, pau atim.i.lē ta vi amoris, & vrit.i.incendit animos in trium, videndo .i. dum videtur, q. d. ſolo aſpectu paſſiuo.i dum ſolummodo aſpicitur, nec patitur .ſ. maſculum vt taurum meminiſſe nemorum propter ſ. ondes, nec herbæ.ſ.in paſcuis. illa quidem.i.certe, aut expitiua eſt particula, vt ſit, illa quidem illecebris &c. ſed illi alternantes &c. illa igitur.i.ſœmel.a vt vacca ſubigit .i. compellit dulcibus illecebris.i.allectionibus venereis ſuperbos.ſ.tauros amantes .i. amore iuuencæ captos decernere .i. decertare inter ſe cornibus, aut decernere cornibus .i. dijudicare, & dignoſcere per certamen viri illa cedat, docet autem quomodo illa ſubigit, q a non vi, nec imperio, ſed videndo.i.dum videtur etiam neſcia, vnde dicit Iuuenca formoſa, paſcitur in magna ſilua, ſecura .ſ. amorum, illi.ſ.tauri amantes alternantes .i. alternatim vim inferentes, multa vi.i.violentia miſcent prœlia crebris vulneribus .i. ſe crebro vulnerando. ſanguis a er.i.cruor concretus, lauit.i.infecit, & imbuit corpora ſ.taurorum, & cornua verſa .i.obuerſa in alterutrum cum vaſto.i.valde amplo gemitu.i.preſſura, vnde geminus naſci ſolet, vrgentur.i.imprimuntur in obnoxios .i. obſiſtentes, & obluctantes tauros ſiluæ ſ. vicinæ reboant .i. boatum referunt, & mugitum per ſonum Echo, & Olympus.ſ. mons, aut quiuis altus vicinus, magnus ſup reboat. Nec mos.i.conſuetudo eſt ſup. paſtoribus tum iractantibus ſtabulare .i. ſtabulis locare bellantes.i.contendentes de iuuenca tauros vna.i.ſimul in eodē videlicet ſtabulo, ſed alter.ſ.taurorum, victus.i.is, qui victus eſt, abit.i.diſcedit præ ignominia, & exulat .i. extra ſolum ſuum vitam agit in oris ignotis, longe.ſ poſitis a patria gemens multa .i.multum, aut gemens multa videlicet ignominiam, & plagas.i. vulnera victoris.i.tauri à quo victus eſt ſuperbi.i.elati & feroci eo tis propter victoriam, quia geminat victoria vires. (Notanter præponit ignominiam plagis, quia eam generoſus animus indignius fert) tum.i.deinde ipſe aſpectans amores quos amiſit inultus.i.amicam iuuencam quam amiſit & nondum vltionem cepit & aſpectans ſtabula ſ.in quibus victor cum illa conuerſatur, exceſſit .i. exit quaſi ab exceſſo, aut præteritum ab excedo, exceſſit .i.abijt regnis auitis.i.in quibus maiores ſui dominati ſunt (Mirus artifex poëta, nam vt Hom.in deis hominum vitam edocuit ita hic in pecore. ſi.n.pecori dolet ignominioſe vinci, vireſq. te-

ſuperat & contumeliam deleat victoriq. euadat, turpe eſſet homini ſi non idem faceret, quod & ij feciſſe leguntur qui ab Annibale interclusi ſub iugum miſſi leguntur Romani.) Ergo quia ſ.impatienter fert ignominiam illatam exercet vires.ſ.ſuas omni cura, & ipſe pernix.i.perſeuerās, & quaſi pernoctans, iacet inter ſaxa dura cubili inſtrato .i. non ſtrato æquato, ſed aſpero, paſtus frondibus hirſutis .i. ſpinoſis, & veproſis, & carice herba illa acuta, id aſpera, & tentat.i.experitur ſeſe.i.ſemetipſum, atque diſcit iraſci in cornua.ſ.ſua obnixus .i. obtinens, & inſultans, aut impetens trunco arboris, & laceſſit .i. diſcindit & prouocat ictibus.ſ.cornuum, ventos.i auras, & proludit.i.facit proludium, & exordium ad pugnam, arena ſparſa.ſ.pedibus, vnde in Bucol.

Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat harenam,

Poſt i.poſtea vbi.i.quo tempore, robur collectum ſup. eſt & vires receptæ ſ.exercitio non indulgentia quæ res noxia & digna eſt, ipſe mouet ſigna mora videlicet dulcis ac principis militiæ, & ipſe præceps.i.impetuoſus fertur in hoſtem oblitum .i. negligenter propter partam victoriam agentem, & ingenio indulgentem, vt.i.quemadmodum (Eſt.n.aduerbium ſimilitudinis cuius prima corripitur) fluctus cum cœpit albeſcere.i.albus fieri, ſupp.in medio Ponto.i.mari trahit ſignum.i.volubilitatem longius, & ex alto ſ.mari, hoc eſt vt fluctus excitatus in medio maris ſimiliter paulatimque per aquas depellitur, q; pro &, vt .i. poſtquam volutus ſup eſt ad terras ſonat immania.i. immaniter, & nimia impetuoſe per ſaxa, neque.i.& non procumbit non minor ipſo monte.i.æqualis ipſi monti, at vnda ima i.in imō ſita, ea æſtuat.i.ebulit & efferuet vorticibus.i.gyris, & ſcaturiginibus, & ſubiectat.i.erigit & ſurſum iactat alte arenam nigram, quia humidam, aut terræ profundæ permixtam.

VARIA LECTIO.

SED non vlla magis vires induſtria firmat) In veteribus aliquod libris, Sertat legitur. ſed longe plures, Firmat, habent. [Meminiſſe, nec herbæ) In Oblongo lib. Neque, quod inutilius videtur. [Iacet pernox) Cur, Pernox, innouari debeat non video, cū vetera exemplaria manuſcripta, vno conſenſu legant, Pernix, idque tam manifeſte agnoſcat Seruius, & à permittendo dictum velit. [Ictibus, & ſparſa) Non placet quod in Romano legitur, Aut ſparſa. [Nec ipſo monte minor) In Longobardico, in Mediceo, quod antiquius eſt, Neque ipſo legitur.

SERV. AMor omnibus) .i. in vno quoque gñe vnus eſt amor .i. ſimilis, vt puta in lupis vnus eſt amor .i. ſimilis. ſ.ē in equis, & alijs omnibus pro qualitate ſui gñis, ſicut alibi ait, Sopor ſuus occupat artus .i. ipſis aptus. Nam in omnibus animalibus non eſt amor vnus atque idem, ſed in ſingulis generibus, pro qualitate naturæ. [Catulorum oblita) Vt.ſ.omnijs amoris. [Leæna) autem græcum eſt ſicut dracæna, nam nos hic & hæc leo dicimus. (lea namque vſurpatum eſt) quia in ō exeuntia, fœminina ex ſe non faciunt, vt fullo, latro, leo. [Informes vrſi) Vel magni, vel qui tempore quo naſcuntur, forma carent, dicitur enim quædam caro naſci, quam mater lambendo in mēbra componit. [Solis) Deſertis) Libyæ autem in ardis) Serpentibus plenis. [Tota tremor, pertentet equorum Corpora) Signatis ſermonibus vtitur ad vim amoris exaggerandum, dicens & tota corpo-

Omne adeo genus in terris hominumq;, ferarumque,
Et genus æquorum, pecudes, pictæque volucres
In furias, ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sæuior errauit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes vrſi, ſtragemque dedere
Per ſiluas, tum ſæuus aper, tum peſſima tygris.
Heu male tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides, vt tota tremor, pertentet equorum
Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos iam fræna virum, nec verbera ſæua,
Non ſcopuli, rupeſque cauæ. atque obiecta retardant
Flumina, correptos vnda torquentia montes,
Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram, fricat arbore coſtas,
Atque hinc atque illinc, humoros ad vulnera durat.
Quid iuuenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Duros amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Aequora, nec miſeri poſſunt reuocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ? & genus acre luporum,
Atque canum? quid quæ imbelles dant prœlia cerui?

ra, & pertentet .i.penitus tētet, cum dicat etiam odorē equarum. [Notas odor attulit auras?) Hypallage eſt pro auræ odorem appoitauerint notū. [Fræna virum) Pro viſorum ſorum. [Rupeſque cauæ, atque obiecta retardant) Ad illud ſuperius reſpicit, poſt mōtem oppoſitum, & trans flumina lata. [Sabellicus exacuit ſus) Sabinus, & eſt ſpecies pro genere. Dicit autem ſuem domeſticum, quem cicurē vocant, nam de apris ſupra ait. Tunc ſæuus aper, hoc enim vult probare non tantum feras, ſed & manſueta animalia amore in furorem moueri. [Proſubigit) Fodit, & pedibus impe ſit alternis, quod pugnaturi ſues facere conſueuerunt ad acquirendum robur. Vnde etiam latera, & coſtas terentes, durant ea in futura certamina. [Hinc atque illinc) Et ad pedum motum, & ad attritionem coſtarum. [Quid iuuenis) Ne forte occurreret illa animalia carere ratione, dicit

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq́ue ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuoq́ue auidis vbi ſub dita flamma medullis
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq́ue leueis auras: & ſæpe ſine vllis
Coniugijs vento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per, & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos: neque ſolis ad ortus,
In Boream, Caurumq́ue, aut inde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.
Hinc demum Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere nouercæ:
Miſcueruntq́ue herbas, & non innoxia verba.

eſt etiam grauius homines in amore mouere. Fabula talis eſt. Leander Abydenus, & Hero Seſtias fuerunt inuicem ſe amantes. Sed Leander ad Hero natatu ire conſueuerat per fretum Helleſponticum, quod Seſton, & Abydon ciuitates interluit. Cum igitur iuuenis oppreſſi tempeſtate cadauer ad puellam delatum fuiſſet, illa ſe præcipitauit è turri. [Porta tonat cœli) Aër nubibus plenus, per quem iter in cœlum eſt. [Nec miſeri poſſunt reuocare parentes) Hoc eſt amor parentum. [Imbelles) Licet imbelles, tamen mouentur in pugnam. [Furor inſignis) Notabilis, & præcipuus. [Glauci Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ) Potnia ciuitas eſt, de qua fuit Glaucus, qui cum ſacra Veneris ſperneret, illa irata, equabus eius immiſit furorem, quibus vtebatur ad currum, & eum morſibus dilacerauerunt. Ordo autem talis eſt, Quo tempore Glauci membra malis abſumpſerunt Potniades quadrigæ. Hoc autem ideo fingitur quod eis furorē Venus immiſerit, quia dilaniatus eſt Glaucus eſſiæ [illegible] nimia cupiditate equabus, cum eas cohiberet a coitu, vt eſſent velociores. [Trans Gargara, transq́ue ſonantem Aſcanium:) Gargara pro quibuſlibet montibus, ſicut Aſcanium pro quibuſlibet fluminibus poſuit, quod etiam ſequentia indicant. [Superant montes, & flumina tranant) Hoc etiam Varro dicit, in Hiſpania vlteriore verno tempore equas nimio ardore commotas, contra frigidiores ventos ora patefacere ad ſedandum calorem, & eas exinde concipere, & edere pullos, licet veloces, diu tamen minime duraturos. Nam breuis admodum vitæ ſunt. [Exceptant) Frequenter excipiunt. [Caurum) Pro eorum, ſicut ſaurex pro ſorex, caulis pro colis. [Hinc demum Hippomanes) Scit lectum eſſe apud Heſiodum herbam eſſe quandam quæ Hippomanes vocatur, quaſi ἵππου μανία. ſi enim eam comediſſent equi, furorem patiuntur. Vnde nunc adiecit, Vero quod nomine dicunt. Nam vult illam herbam abuſiue Hippomanes dictam quòd poſſint equi furere, & alia quacunque ratione. Reuera autem Hippomanes dicit eſſe virus defluens ex equarum inguinibus, quo tempore feruntur amoris furore, vt ſit Hippomanes virus natum, [illegible]. [Lentum virus) Viſcidum. [Miſcueruntq́ue herbas, & non innoxia verba) Exprimit augmenta malitiæ nouercarum, quæ virus herbis, & cantibus herbarum armarum venena.

ASCENSIVS.

OMNE adeo genus in terris, &c.) Locutus eſt de amoribus taurorum, nunc eos omnibus animantibus communem docet peſtem, hominibus, feris ſiluestribus, æquoreis, terreſtribus, & volucribus, Prius tamen de belluis inducit cum ſit belluina voluptas, deinde de hominibus. Ordo eſt. Adeo .i. omnino, & vſque ad vnum omne genus hominum, & ferarum .i. brutorum in terris .i. animal terreſtre, & omne genus æquoreum .i. marinum, & pecudes quæ ferocitatem non habent, nec tamen rationem, & volucres quæ in aëre verſantur, pictæ .i. pulchræ, ruunt .i. præcipites currunt in furias, & ignem .i. in ignem amorum excitantem furorem quendam, idem amor eſt omnibus .i. omnia hæc amant non tamen videtur omnibus idem, vt Mancin. vult .i. eodem modo ſæuus, & vehemens, Leæna non errauit campis .i. per campos alio tempore ſ. quàm quo amat ſæuior .i. immanior, & ferocior exiſtens oblita catulorum in qua re maxima vis amoris venerei oſtenditur, qui maternum expellit, nec viſi informes .i. turpes, & qui quaſi ſine forma in globum naſcuntur, non dedere alio tempore vulgo .i. paſſim tam multa funera, & tantam ſtragem .i. proſtrationem cadauerum per ſiluas, ac .ſ. tempore amorum, tygris animal illud perniciſſimum, & inimicum eſt ſup. tunc peſſima .i. immaniſſima haud ſolum is eſt mare .i. periculoſe erratur .ſ. à quouis. [illegible] ſ. cum tygres ſunt in amore, in aruis ſolis .i. deſertis Libyæ vel potius erratur ſolis .i. ab ijs qui ſoli ſunt. male maritis Libyæ .i. Aphricæ. Nonne vides vt tremor .ſ. ex amo-

te ratus. (Galli vocant, Les ſeuses blanches) pertentet .i. afficiat, tota corpora equorum, ſi tantum .i. tantummodo, odor .ſ. ab equabus diffuſus attulit auras notas .ſ. equis qui noſcunt quando ab equa appetente venerem diffunduntur, ac nonne vides ſup. vt neque ſigna virûm .i. virorum nedum puerorum, neq; ſæua verbera non ſcopuli, & rupes cauæ, atque flumina obiecta .i. interpoſita, retardant .i. immorantur eos, ſc. licet equos quominus accedant ad equas. Ideo autem dictum eſt de tauris trans flumina lata, non tam vt non videant quam vt non olfaciant vaccas nec flumina torquentia .i. voluentia montes .i. ſaxa, & ſcopulos correptos vnda .i. quæ etiam rupes, & ſaxa impetu ferunt, non retardant eos, ipſe ſus .i. porcus ſabellicus .i. qui plurimus eſt in Sabinis ruit .i. præceps fertur tempore amorum, & exacuit dentes, & pro ſubigit .i. porro .i. de longe ſubigit, & effodit terram, & fricat coſtas .ſ. ſuas arbore .i. ad arborem in quam tranſuerſus euit iratus, atque durat humeros ad .i. contra vulnera hinc atque illinc .i. vtrinque, aut ex diuerſis [Quid iuuenis, magnum &c.) Oſtendit idem in hominibus quod inferis oſtenſum eſt, nullam .ſ. eſſe peſtem, quæ magis ac citius in furorem rapiat quam amorem inſanum, idque exemplo Leandri quem amor impulit ad amicam Hero tranſire ſub ſæuiſſima tempeſtate, & aquarum commotione. Quid iuuenis ſuperegit? q.d. nonne vides aut noſti quid iuuenis ſcilicet Leander egit, cui durus .i. ad dura impellens amor verſat, id eſt excitat, & ſtimulat ignem .ſ. amoris, magnū in oſſibus .i. in medullis, quia vt dicitur in IIII. Eſt mollis flamma medullas, q.d. ſi neſcis, nempe .i. certe ipſe natat .i. tranatat, exiſtens ſerus .i. tardus, & poſt intempeſtam noctem, quia nocte cæca, freta turbata, procellis abruptis, omnia ſignanter, & ad pathos dicta, & quia ſerus quo longam expectationem ſignificat, & etiam deſperationem auaritij, & nocte, & cæca .i. caliginoſa, & freta, à feruore dicta non æquora, & turbata non tranquilla, & procellis .i. imbribus vero immitatis, & abruptis. Quia ſi perpetuo tenore eſſent me lius perducant, & etiam minus obruant aut ſubmergant, ſuper quem .ſ. iuuenem, ingens porta cœli .i. cataracta cœli .i. aër tonat .i. tonitru minatur ſubmerſionem, & æquora .i. maris quæ prius erant æquora illiſa, ſcopulis .i. ſaxis in aquis extantibus, reclamant .i. magnum ſonitum contra mittunt, nec parentes miſeri poſſunt reuocare .ſ. à profectione ad amicam, nec virgo .ſ. Hero moritura .ſ. quæ poſtmodum mortua eſt, aut quæ decreuerat iam tum mori, vt ſcribit ad eū apud Ouidium ſuper funere crudeliter illato aut parentibus rebellis, & clementis. Quid ſup. dicam quæ prœlia dant lynces variæ .i. miraculoſæ Bacchi .i. q ſunt in tutela Bacchi, & quæ dat acre genus luporum atque canum? q.d. non opus eſt, quia etiam non animantes fore ſunt, quid dicam quæ prœlia dant cerui imbelles ſ alias? q.d. notum eſt, quamuis ſint imbelles, tunc tamen prœlia geſtare. Scilicet .i. ſcire licet, quis furor equarum eſt inſignis .i. infamis & notatus, ante cēs .ſ. alios amores, & ipſa Venus dedit mentem .i. talem impetum amores eo tempore quo quadrigæ .i. equæ quadriiuges. Potniades .i. in Potnia Bœotia ciuitate a Glauco educatæ, abſumpſere, .i. deuorauerunt, malis .ſ. maxillis, & mordicus membra Glauci .ſ. educatoris, & dominatoris earum, id enim fecerunt incitatæ à Venere. Amor ducit .i. fert, & impellit, illas .ſ. equas quaſlibet trās Gargara .i. quoſuis montes nō ſolum Myſiæ, & trans Aſcanium, id eſt quemuis fluuium, non ſolum Aſcanium fluuium Myſię, ſonantem .ſ. impetu aquarum, ipſæ equæ ſuperant .i. tranſcendunt montes, & tranant flumina continuo .i. ſtatim vbi flamma eſt ſubdita .i. ſubius data .i. in miſſa medullis calidis ſ ignis amoris. Id autem magis vere .i. tempore verno, quia calor redit oſſibus vere .i. tempore veris illæ .ſ equæ ſtant omnes in altis rupibus verſæ ore i. habentes os verſum in Zephyrum .i. fauonium ventum illum dulcem ex occidente tempore verno flantem. & exceptant .i. concipiunt auras leues .i. vento motas, & ipſæ ſæpe grauidæ vento ſine vllis coniugijs .i. maſculorum ſemine aut commixtione (mirabile

bile dictu.i.quæ res eſt mirabilis dictu) diffugiunt.i.celeriter diſcurrunt per ſaxa, per ſcopulos, & conualles depreſſas.i.humiles, non Eure quia ventus orientalis eſt ad tuos ortus, neque ad ortus ſolis, ſed ſup. in Boream.i.ventum ſeptentrionalem, & caurũ .i.corum ventum occidentalem ab occaſu ſolſtitiali, aut ſupp. eo vnde auſter naſcitur nigerrimus .i. denſiſſimus, & caliginoſiſſimus, & contriſtat cœlum.i.aërem frigore pluuio.i.ex pluuia aut cum pluuia nato Demum .i. vt tandem vehementiam, & venenũ amoris dicam virus lentum.i.lente agens) quod paſtores dicunt vero nomine Hippomanes, quia Hippos equus eſt, & equa mano aũt diſtillo, ſed mano priorem producit, cum tamen Hippomanes penult. corripiat, vnde non à mano, ſed à mania.i.furore deducitur) diſtillat hinc .i. ex hoc furore libidinis ab inguine .i. pudibũdis equæ Hippomanes dicit quod nouercæ malæ, vel quæ male ſunt, vel quia omnes male legere.i.collegerunt ſæpe, & miſcuerunt (iterum penult. cor. præter morem) herbas ſup. non innoxias, & verba non innoxia (Regula eſt, vt quoties res ſunt in animæ venuſte transferatur adiectiuum ad neutrum genus. Item vt tertium respondeat viciniori) .i. nouercæ fecerunt ſæpe ex eo quod diſtillat ab inguine equæ cum ſint in eo tam amatorium virus atque aliud ad inficiendos priuignos aut alliciẽdos maritos vnde Iuuen. Sat. V I. vt dicet Mancinellus, Hippomanes, &c.

VARIA LECTIO.

HEV male tunc Libyæ ſolis erratur in agris) In antiquiſſimo lib. Verſatur, legitur. In Mediceo, Errauit, habetur. [Et Pluuio contriſtat frigore cœlum) In Rom. lib. Pluuio ſidere legitur. Hinc demum Hippomanes) In Rom. & in Mediceo libro hic, hoc eſt, hoc tempore diſtillat.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore.
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas
Hic labor: hinc laudem fortes ſperare coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quàm ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulci,
Raptat amor, iuuat ire iugis, quia nulla priorum
Caſtaliam molli diuertitur orbita cliuo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum:
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oueis, dum mox frondoſa reducitur æſtas.
Et multa duram ſtipula filicumq́ue maniplis
Sternere ſubter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemq́ue ferat, turpeiſque podagras:
Poſt hinc digreſſus, iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluuios præbere recenteis:
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium conuerſa diem, cum frigidus olim
Iam cadit, extremoq́ue irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leuiora tuenda:
Nec minor vſus erit: quamuis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.

SERV. Singula dum capti circumuectamur amore) Dum ſpeciatim ſingula deſcribimus. [Hirtaſque capellas).i.ſetoſas: vt, Hirſutumque ſupercilium. [Hic labor, hinc laudẽ) Ad tuenda imbecilliora animalia. [Et anguſtis hunc addere rebus honorem:) Humilem materiam alto ſermone decorare. Sic illud in quarto eſt, In tenui labor, at tenuis non gloria. [Sed me Parnaſſi deſerta per ardua) Per Parnaſſi ardua, Heliconem & Cithæronem montes muſis dicatos ſignificat, & hoc dicit. Scribendi amor rapit me ad opus arduum, & à nullo ante deſcriptum. Quod per periphraſim, & allegoriam poëticam indicat. [Iugis) Per iuga. [Quia nulla priorum Diſpono ire ad fontem Caſtaliam, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam ſuam. Ordo autem eſt. Qua nulla priorum orbita Caſtaliam diuertitur. [Molli cliuo).i.facili itinere, & deſcenſione. Hic aũt locus totus de Lucretio tranſlatus eſt. [Nunc veneranda Pales).i.Dea pabuli inuocanda nũc maxime. [Stabulis in mollibus) Clementioribus, & aëris temperati vel propter plagam auſtralem, vel propter ſuppoſitas herbas animalibus. [Frondoſa reducitur æſtas) Donec vernum tempus adueniat. Nam vt etiam in primo diximus, ver & æſtas, ſicut & hyems, & autumnus, vnum fuerunt ſecundũm rationem hemiſphærij. [Turpeſq́. podagras) Reſpexit ad curam quæ ſine pannis, & medicaminibus ſordidis non fit. [Poſt hinc) Cum hoc feceris. & Poſthinc, vnum vacat ſicut, Primus ibi ante omnes. [Fluuios præbere recenteis).i.aquam ſtatim hauſtam. [Niſi pigram potauerint, ſtatim contrahunt morbum. [Stabula ventis) Figurate.ſ. ventos non perferentia. [Hyberno Soli) Contra plagam meridianam, per quam ſol currit per hyemem, quod explanat dicens, At medium conuerſa diem. [Extremo anno) Menſe Ian. qui eſt penultimus. Nam vt etiam in primo diximus, Vt pri mis exemplo à menſibus anni, à Martio menſe inchoabat annus apud maiores. Ergo extremo anno, Extrema parte anni. [Hæc quoque non cura) Cum de capellis loquitur, figurate neutro vſus eſt genere. Nam integrum erat. [Hæc quoque non cura nobis leuiora tuenda:) Sanè perire quoniam ſcit planam eſſe ouium vtilitatem, eam præterit, & exaggerat meritum capellarum, vt dictis in lucem ponat rem per ſe minus patentem. [Mileſia Vellera) Lanæ precioſiſſimæ, nam Miletus ciuitas eſt Aſiæ, vbi tinguntur lanæ optimæ. Ipſe in iiij. Mileſia Vellera nymphæ Carpebant. Cic. in Verrem, Quid à Mileſijs lanæ ſuſtulerit. [Magno autem mutentur) Ingenti precio comparentur. Nam apud maiores omne mercimonium in permutatione conſtabat, quod & Caius Homerico confirmat exemplo. [Tyrios incocte rubores) Figurate, quæ coquendo Tyrium traxit ruborem .i. migrauit in purpuram.

ASC. SED fugit &c.) Regreditur ab amoribus ad aliarum rerum quæ ad rem paſtoralem faciũt deſcriptionem, dicens. ſed tempus fugit.i.præterit interea tẽpus, inquit, irreparabile quod circa à prudentibus caute, & anxie expendendum eſt. fugit interea dum nos capti amore.ſ. ſuſcepti operis, Liuis in præfatione. Ceterum aut me amor ſuſcepti negocij fallit aut &c. circumuectamur ſingulas.i.vectamur circa ſingulas res, hoc .ſ. dictum eſt ſatis armentis .i. de maioribus animalibus, vt bobus, & equis altera pars curæ.i.negocij ſuſcepti ſuperat.i. ſupereſt ac reliqua eſt, aut reſtet.ſ. agitare ſupp. verbis hoc eſt deſcribere, greges lanigeros, vt oues, & capellas hirtas .i. ſetoſas aut piloſas, hinc.i.ex harum pecudũ, cura eſt, ſupp. aut naſcitur labor, ſed vos ò coloni fortes .i. perſeuerantes in labore, ſperate hinc laudem, quia quo res factu difficilior eſt, eo maiore laude perficitur, ſi modo bona ſit. Nec ſum dubius animi.i.non dubito q̃ magnum.i.quàm tam difficile ſit vincere.i.ſuperare, aut extollere verbis, ea.i.ea res exiguas, & addere hunc honorẽ rebus anguſtis.i.exiguis, ſed dulcis amor.ſ.ſuſcepti negocij, aut gloriæ ſperatæ raptat me per ardua deſerta.ſ.à poëtis latinis loca Parnaſſi .i. mõtis illius in Phocide muſis cõſecrati, hoc eſt trahit me ad contẽplandas res poëtico ſcrutinio, & huiuſmodi inuentiones cuiuſmodi & Græci in Parnaſſo adeptas gloriantur, dicit aũt deſerta Parnaſſi, eo q̃ nullus latinorũ poëtarũ hanc partem, qua de agricultura ageretur attigerit, nec quiſq̃ Græcorũ poſt Heſiodum plene de ea locutus ſit, vnde ſi in Parnaſſo partitionem quãdam ſine oẽs ſcientiarũ theſauri cum Phœbo, & muſis reconditi hæc pars q̃ de agricultura eſt, deſerta vr. iuuat.i.delectat igitur (inq̃ Maro) me ire iugis.i. per iuga Parnaſſi mõtis ſup. ea parte qua, nulla orbita.i.ſemita priorũ.i.veterũ poëtarũ, diuertitur.i.traducit Caſtaliã .i.ad fontem illum muſis ſacrum, molli.i.trito cliuo, qa nullus ingreſſus eſt per eiuſmodi cliuũ quo circa mollis non eſt, & qa id per quã difficile eſt rurſus inuocat, dicẽs. O Pales dea pabulorũ venerãda.i.digna veneratione, ſonãdũ eſt.i.ſonare decet nunc dico.ſ. in re tenui, & abſtruſa ore magno.i.carmine res paruas extollentes, aut Pales eſt nũc venerãda. [Incipiens &c.) Incipit ergo quo ordine propoſuerat de ouibus loq̃ dicẽs. Ego incipiens.ſ.percipere, aut altius ſonare edico (quod maiorũ eſt).i.manifeſte, & publico precipuo ouis, ſeruſatiuus eſt.i.oues carpere.i. vt oues carpãt in ſtabolis mollibus.i.tẽperatis à frigore, & ſtratis, herbã.i.fœnũ, dum .i.donec æſtas frõdoſa.i.frõdib' plena, reducit mox.i.paulo poſt & edico ſternere humũ durã, ſubter.ſ.oues multas ſtipula.i.ſtraminibus, & maniplis pro manipulis.i.faſciſculis filicũ.i.illarũ herbarũ, ne glacies frigida lędat pecus molle.i.tenerũ, & ferat.i.inferat ſcabiẽ, & podagras.i.pedũ ægritudines turpes, poſt.i.deinde, ego digreſſus hinc.i.ab ouium perceptione iubeo ſufficere.i.abunde ſubminiſtrare capris, arbuſta frondentia.i.frondea arbutorũ, & præbere fluuios recẽtes, & opponere ſtabula .i. aperturis eorum ſoli

hyberno

hyberno à ventis .i. habeant ſolem incumbentem, & ventũm, & tergo, hoc eſt à ſeptentrione à vento munita ſint, & meridiei ea poſita con uerſa .ſ. ad m dium diem .i. ad eum locum in quo ſol nobis videtur in meridie . tunc.ſ. cum Aquarius frigidus olim.ſ. in Ianuario, aut citerior, cadit, id eſt occidit vt ad mediũ Martij, hoc eſt circa æquinoctiam vernale, tunc enim ſoli in meridie ex directo opponitur ſeptentrioni, & irrorat.i. rorem inducit anno extremo.i. circa principium Martij, vbi olim erat, & principium anni, pruinæque in locis calidis in rorem commutantur. hæ quoque.i. etiam hę pecora videlicet capeina erunt tuenda.i. pro tegenda nobis nõ leuiore.i. minore cura quàm .ſ. oues, nec vſus id eſt vtilitas erit minor.ſ. in capris quàm in ouibus, quãuis vellera Mileſia.ſ. quæ ferunt oues iuxta Mileton Ioniæ regionis caput incocta.i. tingendo incoctos habentia Tyrios rubores .i. liquorem purpureum, mutẽtur.ſ. cum alijs mercibus, aut pecunia, ſed more antiquo dicit mutentur, magno .ſ. pretio aut aliarum mercium cumulo, hoc eſt quamuis Mileſia vellera in ſummo p̃cio ſint, eo quod eorum lanæ molles ad purpurã apuſſimæ ſunt tamen non minor eſt vſus in capris. quod probat ſequentibus.

TYRIOS incocta rubores) In Rom. lib. & aliquot alijs peruetcribus, Colores, legitur. In Med. quidem Rubores, eſt ſupra, co, notatũ antiqua manu figuratus, id eſt, Rubores, legere. VARIA. LECT.

SERV. Denſior hinc ſoboles:) Bines n pariunt capellę plerunque. [Barbas) Sic de quadrupedibus. Nã hominum barbam vocamus. [Incanus) Autem dicit nimium canas. [Cinyph j hirci) Libyes, à fluuio Cinyphæ. [Miſeris nautis) Qui frequenter patiuntur pericula. In vſum autem caſtrorum ideo dicit, & quia de Cilicijs polluntur loricæ, & teguntur tabulata turrium, ne iactis facibus ignes poſſit adhærere. Et bene laudat capellas, dicens. Ciliciorum vſum, & in mari, & in terris prodeſſe mortalibus, hoc eſt in duobus elementis conceſſit hominibus.

Denſior hinc ſoboles: hinc largi copia lactis.
Quàm magis exhauſto ſpumaueris vbere mulctras:
Læta magis preſsis manabunt vbera mammis,
Nec minus interea barbas, incanaque menta
Ciniphij tondent hirci, ſetaſque comanteis
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſiluas, & ſumma Lycæi,
Horrenteſque rubos, & amantes ardua dumos,
Atque ipſæ memores redeunt in tecta, ſuoſque
Ducunt, & grauido ſuperant vix vbere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem. ventoſque niuales.
Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas.
Auertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec tota claudes fœnilia bruma,

Libya etiam cooſili villo. videtur autem à nominatiuo Cinyps ſcribendum, Cinypei, nã à Cinyps fieret Cinypei penult. longa. Nota eſt inſana, & friuola controuerſia eorum qui de lana caprina contendũt dicentibus, alijs lana, alijs villum, alijs pilum, alijs ſeram dici. Sanè lana eſt mollior villus in ouibus, villus criſpans pilus in leone, & quibuſdam canibus, ſeta durus admodum, & rigens pilus vt in porco. Pilus aũt iotet feram, & lanam medius, vt in equo, cane, homine, atque alijs multis, tondent dico in vſum caſtrorum, vt.ſ. fiãt integumenta contra pluuiam,

[Paſcuntur ſiluas) Et paſco, & paſcor illam rem dicimus. [Summa Lycæi) Montis Arcadiæ, & eſt ſpecies pro genere. [Suoſque Ducunt) Educunt fœtus proprios, & enutriunt: vnde, & educatos dicimus. [Quominus eſt illis curæ) Ordo eſt, Igitur omni ſtudio auerte ab eis ventos, & glaciem, quo egeſtas mortalis.i. neceſſitas mortalitatis minus eſt illis curæ, hoc eſt minus ad ipſarum pertinet curam. nam h. d. Quanto illæ ſibi adeſſe non poſſunt, tanto eis a te impendenda eſt maior diligentia.

ASC. DENSIOR hinc) Docet (vt dixi) vtilitatem quam capræ pluſquam oues afferant, dicens eas, & fœtu, & lacte præſtare, & tamen ea pilis earum etiam integumenta fieri contra pluuiam vtilia. deinde quia minori cura atque cuſtodia paſcuntur æſtate, & minori impenſa hyeme. Ordo autem eſt. Denſior ſoboles, id eſt proles aut fœtus eſt ſup. hinc .i. ea capris quæ binos ferè pariunt quam ea ouibus quæ ferè ſingulos, & copia lactis largi eſt hinc.ſ. ea capris maior quam ea ouibus, Ergo .i. quanto magis mulctra .i. vas mulctrale in quod .ſ. mulgetur, ſpumauerit vbere exhauſto.i. emulcto, & extracto.ſ. omni lacte, ſup. tanto magis vbera.ſ. earum manabunt .i. diſtillabunt lacte mammis preſſis.ſ. palmis, exprimendo lac, quam rem oues non patiuntur. vnde dictum eſt in Buc. Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis. Nec minus.i. quinetiam hirci Cinyphæi tondent .i. tondentur barbas .i. habent barbas tonſas, & id quo modo Priſc. interpretatur aut paſtores tondent barbas, & incana, id eſt multum cana menta, & ſetas comantes .i. fruticantes, & oblongas hirci Cinyphæi .i. Libyci, ſunt enim plurimi in

& tondet miſeris nautis ſup. in velamenta .i. coopertimenta, & integumenta, corpe & vero pro ſed, et: præ ſ & hirci paſcuntur ſiluas & ſumma.i. verticẽ, & ſummitatẽ Lycæi.i. montis Arcadiæ, & paſcuntur rubos.i. vepres horrentes .i. aſperos, & hirſutos, & dumos amantes .i. appetentes ardua .ſ. loca, hoc eſt capræ non carpunt prata, quorũ fœnum precioſum ſit, ſed frondes quas carpſerint in tibijs ...... decideris, itaque nihil conſtant carum ferè pabula. nec moleſta eſt cuſtodia, vnde ſubdit. Atque ipſæ .ſ. ſine cuſtode aut paſtore, memores.ſ. caprilium ſuorum redeunt in tecta, & ducunt.ſ. ſecum in tecta, ſuos .ſ. fœtus, hoc eſt hœdulos, aut ducunt .i. educant, & vix ſuperant.i. ſuperiectæ ſire poſſunt, habere grauido.i. lacte diſtento, & onuſto, limen.i. lignũ tranſuerſum in introitu. Ergo quia .... vſui, tu auertes.i. ab eis omni ſtudio.i. conamine, & diligentia glaciem, & ventos niuales, ſup. eo diligentius, quo egeſtas.i. neceſſitas, & labor mortalis.i. mortalitatis, & quæ qui mortalibus ferè comes eſt, eſt illis minor curæ .i. quantum ad curam, hoc eſt minori curæ ſi legatur quo minus, & faciliorreſſet conſtructio. Senſus aũt eſt, quia capræ ſunt, ſui cultus negligentes, minuſq̃ prouidæ circa miſerias mortalium, eo diligentius nobis curandæ ſunt, tu ergo auertes glaciẽ, & ventos niuales.i. qui cum niuibus decidunt, & tu lætus.i. libens, & beneuolens feres.ſ. in ſtabula, victũ, & pro.i. pabula virgea.i. virgas & frondes, aut comas in pabula earum decerptas, nec claudes fœnilia .i. loca in quibus fęnum reponitur, tota bruma.i. mediæ hyemis tẽpore, hoc eſt non negabis eis fœnum ſaltem deterum.i. ſecundæ ſectionis quod Cordum vocant, ſecaturque in autumno.

SERV. AT Vero zephyris cum læta vocantibus æſtas) Subaudi aduenerit. Dicit aũt ver quo flare Zephyrus incipit, vt in primo, Et Zephyro putris gleba reſoluit. [Frigida rura Carpamus) .i. capere cogamus animalia. Et mane paſci oues præcipit ſm morem ſuæ prouinciæ. Nã in aliquibus locis morbum contrahunt niſi iam ſiccato rore paſcantur. [Dum gramina canent) Nocturnis, & matutinis lucentes roribus herbæ. [Querulæ cicadæ) Canoræ. Horatius, Sub cantu querulæ deſpice tibiæ. Aut certe querulæ dicuntur propter illam fabulam, quòd Tithonus maritus Auroræ poſt optatam longiſſimam vitam, in Cicadam dicitur eſſe conuerſus. [Rumpent arbuſta) Nimio clamore. Iuuenalis, Et aſſiduo rupta lectore columnæ. Perſius, Pindor, vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. [Ilignia canalibus) Facti ex ilice. Sanè canalis melius genere fœminino quam maſculino proferimus. [Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus. Quia omnis quercus Ioui eſt conſecrata. Quod aũ. dicit Iouis quercus, & Ilicibus crebris ſacra nemus accubet vmbra, Non temere conſecratos lucos dicit nos petere debere, ſed ita denſos

At vero Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus vtrunque gregem, atque in paſcua mittes.
Luciferi primo cum ſidere, frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent.
Et ros in tenera pecori gratiſsimus herba eſt,
Inde vbi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam.
Aeſtibus at medijs vmbroſam exquirere vallem:
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet vmbra.
Tum renues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solis ad occaſum: cum frigidus aera Veſper

Temperat, & ſaltus reficit iam roſcida Luna:
Littoraque Halcyonem reſonant; & acanthida dumi.

dēſos quales ſunt illi quos rel ligio defendit. Vnde apparet quercum Iouis, & ſacram vmbram, generalia eſſe non ſpecialia epitheta: nam, vt dicimus, & omnis quercus Ioui eſt conſecrata, & omnis lucus Dianæ. [Tenues aquas) Epitheton eſt aquarum. Alibi, Auein aquas tenues dilapſus abibit. [Aëra Veſper Temperat) Refrigerat æſtatis calorem. [Reficit) Recreat. [Luna) Noa. [Littoraque Halcyonem reſonant, & Acanthida dumi) Quo tempore reſonat per littora Halcyon auis, cuius fabulam in primo memorauimus Per Dumos vero Acanthidis, quam alij Lucinam eſſe volunt, alij vero carduelum quæ ſpinis, & carduis paſcitur, vt inde etiam apud Græcos, ἀκανθὶς dicta ſit ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, id eſt ſpinis quibus paſcitur.

A S C. A T vero Zephyris, &c.) Docuit quo pacto tempore hyberno educandæ ſint capræ, ſed, & oues ferè eadem poſtulant nutrimenta, nunc docet quomodo temporibus reliqui paſcendæ ſint, facturus de varietate paſcendi, & de diuerſitate cœli non iniucundam nec ineptam digreſſionem. Ordo eſt. At vero .i. ſed certe cum æſtas læta .ſ. quę eſt in fine Aprilis, & in Maio, ſup. eſt aut aduenit, tu mittes vtrunque gregem .ſ. tam ouium quàm caprarum, in ſaltus atque in paſcua, & hoc zephyris vocantibus .i. inuitantibus te, & gregem. Carpamus .i. carpere cogimus, rura frigida .ſ. nocturno frigore cum primo ſidere .i. cum primum apparet ſidus luciferi .i. ſtellæ lucem ferentis, & ſolem tempore matutino præcedentis veſpertino autem ſequentis, dum .i. quandiu mane .i. tempus matutinum, eſt nouum, & dum .i. quandiu gramina canent .ſ. pruina, & dum ros eſt gratiſſimus pecori in tenera herba, & id ſm morem patriæ ſuæ præcepit poëta, inde vbi .i. poſtquam quarta hora .ſ. poſt ortum ſolis, collegerit ſitim .i. ſiccitatem cœli .i. aëris, & cicadæ querulæ rumpent .i. diffindent cantu .ſ. ſuo, arbuſta .i. arbores vicinas, de quibus in ij. Eclog. Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis (hyperbole autem eſt in hoc quod dicit arbuſta cantu rumpi quaſi vero tanto impetu emittant crepitus ſuos vt arbores diffindant, quam imitatus eſt Iuuen. Sat. j. dicens, Frontonis platani conuulſaq. marmora clamant Semper, & aſſiduo ruptæ lectore colūnæ) cum ergo cauma inſtabit, iubeto potare .i. ad potum agere greges ad puteos aut alta .i. profunda ſtagna, ad vndam currentem, id eſt defluentem canalibus .i. turbis cauatis, ilignis .i. ex ilice factis. At .i. ſed iubeto ſup. gregem exquirere vmbroſam vallem medijs æſtibus .i. dū medij ſunt æſtus ſicubi .i. ſi alicubi magna quercus Iouis .i. Ioui ſacra, tendat antiquo robore .i. ex trunco longæuo, & grandi, ramos ingentis .i. valde amplos, & excelſos, aut ſi nemus .i. arboretū nigrum .i. caliginoſum vmbra ſacra .i. tali quali ſolet eſſe in lucis ſacris, accubet .i. vicinum iaceat, crebris ilicibus .i. illis arboribus cōdenſe poſitis, à quibus naſcitur vmbra ex aduerſo .ſ. ſolis, & tu iubebis dare rurſus .i. iterum, tum .i. tunc dum ſe ſub vmbram receperint, aquas .i. potum aquarum, & paſcere rurſus ad occaſum ſolis cum veſper, id eſt heſperus ſeu veſperus ſtella veſpertina frigidus .i. frigus nocturnum afferens, temperat, ſcilicet ab æſtu aera, & luna roſida .i. humore nocturno perfundens terram reficit iam ſaltus, & cum littora reſonant .i. referunt cantantem Halcyonem auiculam illam quę in mari in ſumma tranquillitate nidificare ſolet, & dumi referunt Acanthida auiculam illam dumis gaudentem, hoc eſt cantum eius quem recepit æſtu diurno ſedato.

V A R I A L E C T I O.

CVRRENTEM illignis potare canalibus vndam, In Rom. lib. Ligneis, nō Illignis ſcriptum eſt. Verum, Ligneis, fuiſſe prius videtur in aliquot codicibus. In nonnullis, Ilignëis, eſt per ei diphthongum. [Tum tenues dare rurſus aquas) In Romano libro, Tunc tenuis, ſed Tum, multo magis placet. [Reſonant, & Achantida dumi. Vel (vt alij Acanthida Scio fore, vt multi mihi negocium faceſſant, ſi dixero in antiquis omnibus codicibus quotquot ad manus meas peruenere, vno conſenſu legi. Acalanthida dumi. Ita enim in Rom. ita in Longobard. codicibus antiquiſſimis. ita in Mediceo. ita denique habetur in pleriſque alijs.

Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar? & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine vllis
Hoſpitijs: tantum campi iacet: omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumq. canem, Creſſamq. pharetrā,
Non ſecus ac patrijs acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cum carpit: & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque vnda,
Turbidus, & torquens flauentes Iſter arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque vllæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes,
Sed iacet aggeribus niueis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in vlnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum ſol pallentes haud vnquam diſcutit vmbras,
Nec cum inuectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currentis in flumine cruſtæ,
Vndaque iam tergo ferratos ſuſtinet orbes;
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris.
Æraque diſſiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Indutæ cæduntque ſecuribus humida vina;
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.

SERV. QVid tibi paſtores Lybiæ) Dicit pro qualitate prouinciarum diuerſa eſſe genera paſtorum. [Sine vllis hoſpitijs) Sine vllis ſtabulis [Armentarius) Abuſiue nam de gregibus loquitur. [Tectumque laremque) Tentoria more militū, ac ſi caſam diceret. [Amyclæumque canem) Laconicū. Et eſt ſpecies pro genere. Amyclæ autem ciuitas eſt Lachoniæ, vnde eſt, Talis Amiclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus. [Patrijs acer Romanus in armis. Generaliter ſibi conceſſis, ac ſi diceret Martijs. [Iniuſto ſub faſce) Sub magno onere. vt, Ego hoc te faſce leuabo. Magnum autē onus dicit propter arma, alimenta, veſtitum. [Ante expectatum) Dictū citius, antequam eius expectetur aduentus. Et eſt vna pars orationis, hoc eſt aduerbium. [Stat) Obſtat. nam Aphæreſis eſt. [At non qua Scythiæ gentes) Subaudi talis eſt paſtio. [Mæoticaque) Mæotis palus eſt Scythiæ frigore congelaſcens. [Iſter) Fluuius Scythiæ qui & Danubius nominatur. [Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem) Qua Rhodope mons Thraciæ protentus in orientalem plagam, Gammaides in ſeptentrionalem reflectitur. Nam ideo ait (Redit ſub axem) Nam axis eſt ſeptentrio, qui Græce ἄμαξα nominatur. [Informis terra) Niuis ſuperfuſione carens varietate formarum, nullíſque agnoſcenda limitibus. [Septem aſſurgit in vlnas) Creſcit in ſeptem vlnas. Vlna autem, vt diximus, ſm alios, vtriuſque manus extenſio eſt, ſm alios, cubitus, quod magis verum eſt quia græce ὠλένη dicitur cubitus, vnde eſt λευκώλενος ἥρη. [Pallentes haud vnquam) Nunquam nubes diſſoluit. Nam pallentes vmbræ ſunt, non ex nocte, ſed ex nubibus factæ. [Concreſcunt ſubitæ currentis in flumine cruſtæ) Aquæ congelaſcunt fluentes. Notādum ſanè, quia cum hæc cruſta dicimus fęminino genere, lapidis, aut ligni, aut gelu partem ſignificamus. Cum vero cruſtum dicimus, edulio aliquod ſignificamus, partem panis vel placentæ. Ipſe in ſeptimo, Orbem fatalis cruſti. Horatius, Dant cruſtula blandi Doctores. Iuuenalis, Nos colaphum incutimus lambenti cruſtula ſeruo. [Hoſpita plauſtris) Facilis. Vnde, & hoſpitalis homo dicitur hoſpiti apte ſeruiens. [Æraque diſſiliunt vulgo) Paſſim crepant, nam tam nimio frigore quàm calore æra rumpuntur. Perſius, Findit infantes ſtatuas. [Veſteſque rigeſcunt) Durantur, vt frangi potius q̃ ſcindi poſſe videantur. [Cæduntque ſecuribus humida vina) Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum, nam illic non naſcitur, ſicut paulo poſt ipſe docet, dicens, Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis. Sanè volunt phyſici vinum non gelari, vnde hoc loco aut Hyperbole eſt. Aut quia dixit Humida, aquæ mixta intelligamus. Ita enim gelari dicuntur. [Totæ

ſolidam

ſolidam in glaciem vertere lacunæ) Foſſæ ad ſiccandos agros paratæ, cum alibi tantum incruſtentur, illic vſque ad imum congelantur. [Stiriaque impexis induruit) Stiria.i. gutta, inde fit diminutiuum, vt dicamus ſtilla. Inde eſt diſtillat, & ſtillicidium. Senſus autem duplex eſt: Nam aut hoc dicit, De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis, & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

ASC. QVID tibi paſtores &c.) Quia qualitatem aëris obſeruandam paſtoribus ſignificauit: docet diuerſa genera paſtionum in diuerſis eſſe regionibus, longeque aliter in Lybia æſtu aſſiduo ſerè coocuſſa, aliterque in Scythia perpetuo frigore horrente pecora eſſe paſcenda. Significat tamen id non apprime neceſſarium eſſe cognitu, cum Italici paſtores quibus temperatior eſt regio ad illorum morem non paſcant, dicit ergo. quid.i. ad quid, proſequar tibi verſu.i. decantem, aut deſcribam carmine paſtores, & paſcua Libyæ, & mapalia quæ, & magalia, ſed magalia primam producit, mapalia corripit, vtrunque autem ſingulari caret.i. caſas, & humilia domicilia Libyæ habitata raris tectis, quaſi dicat id inutiliter faciam cum paſtoribus Italicis non cõducat id noſſe. Per tranſitum tamen tangit dicens. Pecus paſcitur.ſ. in Libya ſæpe diem, & noctem, & totum menſem ex ordine, & it, id eſt errat paſcendo in longa deſerta ſiue vllis hoſpitijs, id eſt ſeptis aut caulis ſeu ouilibus caprilibus vt tantum campi, id eſt tam amplus, & capax campus iacet, id eſt requieſcit à ſatione, & paſcuis exponitur.ſ. illic, vt ſic diuagari permittatur pecus armentarius, id eſt cuſtos armenti, Afer.i. ex Africa vt Libycus agit, id eſt ante ſe impellit omnia.i. omnes res ſuas, & tectum, & larem, id eſt rẽ familiarem, & arma.i. inſtrumenta ſua, & canem Amyclæum.i. Laconicum, & pharetram Creſſam, id eſt Cretenſem, cydonijs ſagittis refertam non ſecus, id eſt non aliter, ac.i. quam Romanus, ſcilicet miles, acer, id eſt ſtrenuus in armis patrijs, id eſt Martijs ſupp. agit ſecum omnia cum, id eſt quando carpit viam ſub faſce iniuſto.i. iniquo, hoc eſt nimis ponderoſo, & ſtat hoſti, & id eſt in perniciem, & malum hoſtium ante expectatum.i. ante expectatione enim hoc eſt priuſquã expectatus fuerit. ſtat dico caſtris poſitis in agmine. Ser. vult vnam eſſe partem orationis, ſed certe ſicut ablatiui imperſonalium participiorum in vſu ſunt cũ dicitur. Et dicto citius tumida æquora placat, haud auſpicato adueni &c. inſperato accidit: ita quod rarenter fit accuſatiuum hic vſurpare videtur Virgil. cum præpoſitione vt ſit ante expectatũ, id eſt priuſquam expectetur. Et ita per tranſitum ſuos lauda poëta. [At non qua Scythiæ gentes &c.) Docet diuerſum eſſe paſtionis genus apud Scytas, longeque aliam aëri qualitatem, & paſtoribus viuendi formam quam in Libya. Ordo eſt. At, id eſt ſed non.ſ. ſicit pecus in longa deſerta ſine vllis hoſpicijs ſicut in Africa (dependet enim ordo à ſuperioribus) ſupple in ea parte mundi qua.ſ. ſunt gentes Scythiæ, & vnda Mæotica.i. Mæotis palus Scythiæ, ſupple eſt, & qua Iſter fluuius ille qui ſuis locis Danubius dicitur, turbidus, & torquens.i. voluens arenas flauentes, id eſt flaui coloris, & qua Rhodope mons aut rupes Thraciæ redit.i. ſurſum tendit porrecta, id eſt extenda in medium axem.i. in mediam regionem ſeptentrionis. Non dico ſit it pecus, quia paſtores tenent illic armenta clauſa ſtabulis, neque aut vllæ herbæ apparent ſupple in campo, aut vllæ frondes ſupple apparent in arbores ſed terra iacet informis, id eſt ſine ornatu, & varietate formarum aggeribus niueis, id eſt niue aggeſtis cumulis, & alto gelu late, id eſt ampliter, & in longum ambitum, & aſſurgit, id eſt creſcit, ſcilicet gelu aut glacies ſeu nix in ſeptem vlnas, hyems ſup. eſt illic ſemper, & cauri ſpirantes, id eſt efflantes aut flando producentes frigora ſemper ſup. ſunt illic. Tum, id eſt præterea ſol, id eſt radius ſolaris haud.i. non diſcutit, id eſt amouet, vmbras pallentes, id eſt pallorem inducentes, quia interdiu non eſt caligo mera ſed pallida lux ex niue, & nube mixtim producta nec, id eſt neque tunc ſupple diſcutit vmbras, cum, id eſt quando ipſe.ſ. ſol petit altum æthera, id eſt oritur, inuectus.ſ. in hemiſperium noſtrum æquis, ſcilicet ſuis nec ſupple tunc cum lauit, id eſt singit (ſecundum opinionem vulgi, & eſt præſentis temporis à lauo lauis lauere) currum præcipitem, id eſt præcipitanter currentem, lauit dico æquore Oceani rubro, id eſt quod rubrum mare ſeu Æthiopicum appellant: quod auſtrum verſus effunditur, ſed cruſtæ.i. fragmenta glaciei, concreſcunt.i. congelantur ſubitę in flumine currenti, idque vt quidam ſentiunt in fundo vbi minor eſt aquarum motus, & vnda ſuſtinet iam tergo, id eſt in ſuperficie ſua orbe, ſcilicet rotarum, hoc eſt circunferentias, & cathos ferratos, id eſt ferro contra aſperitatem, & quo firmius currant munitus, illa, ſcilicet vnda ſupple fuit prius hoſpita, id eſt tranabilis, puppibus patulis.i. amplis, & ſemper patentibus, & nunc ſupple eſt hoſpita.i. tranſmeabili, aut ſupermeabilis. plauſtris.i. vehiculis aut curribus, & æra.i. inſtrumenta ærea diſſiliunt, id eſt diſrumpuntur ſubita vi frigoris, ita vt in diuerſa diſſiliant fragmẽta, vulgo.i. paſſim, & in pluribus locis, & veſtes inducte.i. quas homines induti ſunt rigeſcunt.ſ. congelatæ: & ipſi cædunt, id eſt ſecant ſecuribus vina humida, id eſt aquoſa aut vapida, aut vina humida cedunt.i. locum dant, quod parum eſſet, quia vbique crederent, ſed non vbique cæduntur ſecuribus vina, & lacenæ, id eſt receptiones aquarum totæ.i. ad fundum vſque vertere ſupple ſe in ſolidam glaciem, id eſt vt vnus ſit globus glaciei nihil fluidæ aquæ permiatum habens, & ſtiria, id eſt glacies ex ſtillis naſi aut halitus concreta, induruit, id eſt congelata eſt horrida.i. aſpera: barbis.ſ. Scytharum impexis, id eſt horridis, & incultis. Id autem potius placet quàm vt de ſtu ijs tectorem intelligam.

VARIA LECTIO.

QVAQVE tadit medium) In antiquiſſimo tamen libro. Quaque redit, legitur.

Interea toto non ſecius aere ningit.
Intereunt pecudes: ſtant circunfuſa pruinis
Corpora magna boum, confertoque agmine cerui
Torpent male noua, & ſummis vix cornibus extant,
Hos non immiſsis canibus, non caſsibus vllis,
Punicæ ue agitant pauidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, grauiterque rudenteis
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſsis ſpecubus, ſecura ſub alta
Ocia agunt terra: congeſtaque robora, totasque
Aduoluere focis vlmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni
Gens effræna virum Riphæo runditur Euro,
Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis.

SERV. Non ſecius) Non ſegnius q̃ inchoauerat. [Pruinis) Abuſiue niuibus. nam pruina eſt matutini temporis frigus. Conferto agmine cerui) Cõiuncto Ceruorum congregatione gratulantur. [Mole noua) Nimia magnitudine. [Caſſibus).i. retib⁹. Hinc eſt quod, & incaſſum dicimus, id eſt ſine cauſa, quaſi ſine caſſibus, ſine, quibus venatio eſt inanis. [Grauiterque rudenteis) Ru enim more ſuo corripuit, vt in ſeptimo, Et ſera ſub nocte rudentium. Perſius ꝓducit, Findor, vt Archadiæ pecuaria rudere dicas. [Specubus) Artis fuerit ſpecibus, quia quarta declinatio in datiuo, & ablatiuo pluralib⁹, o, in i, vertit, & ita facit datiuũ pluralem vt ab fluctu, his fluctibus, ſed quia pinguius ſonat, & melius, ſpecubus dicimus, vnum tamen nomen eſt quod aliter non dicimus, vt tribubus. [Hic noctem ludo ducũt) Quaſi perpetuitatem noctis ſub terris locati ludo concelebrant. [Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis) Potionis genus eſt quod ceruiſia nuncupatur, & cõſequens eſt vt vinum per naturam calidum in prouincia frigida non poſſit creari. [Septem ſubiecta trioni) Tmeſis, pro ſeptentrioni. [Gens effræna virum) Sæua, rectorem recuſans. [Riphæo Euro) Scythico vento. Riphæi autem montes Scythię, vt diximus, à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιπὴ græce impetus, & ῥιπαὶ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. [Pecudum fuluis velantur corpora ſetis) Rhenonibus. Nam vt Saluſtius dicit in hiſtorijs, veſtes de pellibus Rhenones vocantur.

INTEREA &c.) Proſequitur inſtitutum docens qualem vitam degant Scythæ cæterię. frigidæ zonæ in ſeptentrione viuunt, oſtendens adhuc vim frigoris, ac dicens. Interea, ſcilicet dum ſic congelaſcunt aquæ ningit.i. nix cadit, non ſecius, id eſt nõ minus aut ſegnius, cum tamen in ſummo frigore alibi non ningat toto aëre, ita vt totus niue caliginoſus, pecudes intereunt, id eſt emoriuntur frigore.ſ. inedia, & magna corpora boum, ſtant.i. rigeſcunt circunfuſa pruinis, & cerui torpent.i. pigritantur, & conſtringuntur, frigore, noua mole.ſ. non corporis, ſed niuium, & glaciei, & ASC.

hoc agmine conſerto, quia agminatim paſci, & vagari cupiunt cerui, & extant.i.eminent, & extra niues apparent via ſummus cornibus, & ipſi Scythæ non agitant.i.venantur, & perſequunt, hos.ſ.ceruos pauidos.i.naturaliter timidos canibus immiſſis, & non agitát hos vllis caſſibus.i.retibus, vt pro vel, formidine pennæ puniceæ.i.rubri coloris, quam funibus tenſibus affigūt vt cerui terreri, & in neutram partem declinantes recta in caſſes incidant, ſed ipſi obtruncant ferro cominus.i.de prope quaſi cōferta manu, ſup. ceruos trudentes.i.impellentes pectore, fruſtra: qa propellere nequeunt, montem.i.niuis cumulum oppoſitum, & cedunt.i.occidunt ceruos rudentes grauiter, & ipſi læti reportát eos ſupp. cum magno clamore, & ipſi.ſ.qui hæc faciunt Scythæ, agunt ocia.i.ſecura ſub alta terra in ſpecubus.i.antris, & ſpeluncis defoſſis, & aduoluere foſſis robora.i.truncos arborum congeſta.i.accumulatos, & dedere igni tota.i. integras vlmos.i.arbores illas, & ipſi ducunt hic.i.in huiuſmodi ſpecubus ante ignem, noctem.i.tempus caliginoſum ludo.i.ludendo, & ipſi læti imitátur pocula vitea.i.potum quē vitis profert, hoc eſt vina, frumento atque ſorbis.i.fructibus illis acidis.i.habentibus ſuccum acidum ſaporem vini vtcunque imitantem. Gens effræna.i.gens ſiluestre, & ſine fræno honeſtæ conuerſationis vagans, virum.i. virorum, ſubiecta ſeptentrioni, hyperboreo.i.ſuper quem Boreas flat, tunditur.i.feritur, & concutitur, Euro.i.vento Riphæo, .i.Scythico a Riphæis montibus flante, & ſup. ipſi (aut quia collectiuum eſt nomen, gens dedit illi plurale) velantur corpora.i. habent corpora non decenter veſtita, ſed velata, & tecta, ſetis.i. duris pilis fuluis.i.fului coloris, quales ſunt ceruorum, ſed dicit pecudum, de ouibus intelligens, quarum lanæ ſubfuſcæ illic ſunt, ex nimium aquis corrupto candore, poſſemus tamen, & ceruū pecudem dicere, cum pecus ſit quidquid animalium humana caret effigie.

VARIA LECTIO.

Conſertoque agmine cerui) In Rom.lib. Confecto legitur. In Mediceo, & alijs omnibus antiquioribus, Conſerto. [Et pecudum fuluis velantur corpora ſetis) In Rom.lib. Velatur, numero vitiatis habetur. In altero etiam peruetuſto, Velatur, legere erat: ſed altera inde manu, n, ſuperaddita.

VERVM vt ex noſtris nē literis doctrina corroboretur, apud Senecam libro De ira tertio, ita reperio: Quod accidere vides animalibus mutis, idem in homine deprehendes, friuolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat: ad vmbram aſpis exurgit, vrſos leoneſq; mappa prorītat. Omnia, quæ natu fera, ac rabida ſunt, conſternantur ad minima. Porro & ceruos rubræ pennæ aſpectu terreri, nonne & Auſonius comprobat illis verſibus: COEL. RHOD.

An cum fratre vagos dumeta per auia ceruos
Circundas maculis, & multa indagine pinna?

Id & Seneca ſignificare videtur libro De clementia primo: Si feras, inquit, linea, & pinna concluſus contineas, ſubraſq; telis incceſſi, tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Sed & in Georg. lib. iij. commentarint Virg. vbi de ceruis ait, Puniceæ agitant pauidos formidine pennæ. Quem tamen locum inteſtiſſime explicati, animaduerte etiam ſb ipſ q fimbrias expandunt, & oſtentui ſua habent omnia, & pectus ſuū bibliothecam reputat. Album porrò colorem lunæ contribuūt, quoniam aquis dominetur is planeta, quarum natura eſt, vti concretione inalbeſcant. Et propterea Virgilium, ab Pane deceptam lunam confinxiſſe muneribus candidioris lanicij.

Si tibi lanicium curæ; primum aſpera ſilua,
Lappæque, tribulique abſint, fuge pabula læta,
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, (quamuis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt vdo, tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum, plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niueo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan Deus Arcadiæ captam te luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor; cythiſum, lotoſque frequentes
Ipſe manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluuios magis, & magis vbera tendunt
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi iam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primaque ferratis pra figunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſque diurnis,
Nocte premunt: quod iam tenebris, & ſole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.

SERV. SI tibi lanicium curæ;) Et hæc lana dicimus, & hoc laniciū, ſicut fuga & effugium. Quod autem dicit oues lanæ cauta nō debere pingueſcere, phyſicū eſt. Omne enim pingue animal caret pilis, qđ hirſutum efficit macies. [Lappæque, tribulique) A quibus rebus lana decerpitur. [Villis lege mollibus albos) Lana.n. alba precioſior eſt, quippe ſuſceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per tranſitū tāgit, in alijs plenius legitur, maculā pecoris, & cornu, & vngulis, & palato album eſſe debere. Alioquin licet ſit candidus lanis, conſtat ex eo pullos nigros creari. [Aries ſit cādidus ipſe) Bene addidit Ipſe, quaſi qui aut dominus gregis eſt, aut qui antea pro damno capitali dari conſueuerat. Nam apud maiores, homicidij pœnā nouus, arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur. [Pullis) Nigris. [Vdo palato) Semper humido. Alibi: Et vdæ vocis iter. [Reijce) Reij: aut quaſi monoſyllabū produxit licenter, aut vt ſupra diximus, quia cum faciat reieci, i, pro duplici habetur, & reij, efficit longā. Ideo & in alijs modis præſumit ſibi productione. [Munere ſic niueo lanæ) Mutat fabulam. Nam non Pan, ſed Endymion amaſſe dicitur nam, qui ſpretus pauit pecora candidiſſima, & ſic eā in ſuos illexit amplexus, cuius rei myſticā volunt quandā ſecretā eſſe rationē. [Si credere dignum eſt) Tanū de luna ſacrilegium. [Salſaſq; ferat præſepibus herbas) Et vt multū potantes, reddāt plurimū lactis, & ipſum lac non ſit fatuum; ſed habeat ſalis occultum ſaporem i. via intelligibilē, & non ſtatim apparentē. [Excretos) Validiores. [Ferratis capiſtris).i.duris. [Nocte premūt) Cogunt in caſeos. [Calathis) Vaſis æreis, in qbus lac, vel receſſis caſeus in vrbe diſtrahit. [Aut parco ſale) Aut modico ſale, aut ſeuera parco.i. ſeruatori, quia omne in quod mittitur ſeruat. Nam & homo frugi, parcus vocatur. Aut certe parco dixit pro parce, vt ſit nomen pro aduerbio.

ASCENSIVS.

SIT tibi &c.) Reddit ad inſtitutum à paſtoribus ad rē co-rum tranſiens, oſtendens, quō & plurimam, & ferè albam lanam habere poſſint paſtores ſi vellera conſeruentur ne vepribus diſtrahātur, & ſi agnorum generatio à mere cāndido ariete ſiat. deinde docet quomodo copia lactis comparabitur, & quod ex eo facient paſtores. Ordo eſt. Si laniciniuū.i.lana, aut vtilitas, & exercitium lanarum eſt tibi curæ primum, ſilua aſpera.i.denſoſa, & ſpinoſa, vt vepres, ſpinæ, & lappæ, & tribuli .i herbæ aſperæ abſint.ſ à paſcuis ouium, & fuge pabula læta.i.nimis pinguia, aut pinguia facientia, & lege continuo.i.ſtatim à prima ætate eorum, aut à prima cuſtodia tua, greges albos villis.i.velleribus, aut globulis lanarū mollibus, aut pro ſed, reijce.i.repelle illum.ſ.arietem admiſſarum cui tantummodo lingua ſubeſt.i. occulta eſt nigra ſub palato vdo quamuit ipſe aries, id eſt exterior facies eius tota ſit candidus, id eſt cum candore albicans, reijce dico ne infuſcet, id eſt fuſca faciat, & denigret vellera naſcentium, ſcilicet agnorum maculis pullis, id eſt ſubnigris, & circumſpice, id eſt circumſpiciendo delige alium, ſcilicet arietem, in campo pleno vbi, ſcilicet ea omni parte eum inſpicere potes, aut ex pleno grege in campo exiſtente. Vt autem ſciamus quantum pecus album eligendum ſit docet, quia etiam luna eius capta deſiderio pani conſenſit, aut vt ſciamus quam diligenter inſpiciendum ſit ne macula ſubſit docet, quia etiam luna quæ ob arietem album, ſui copiam fecerat à pane decepta eſt, vnde dicit. O Luna Pan Deus Arcadiæ fefellit te captam munere lanæ, id eſt ariete lanigero niueo, id eſt valde candido, fefellit dico ſic, id eſt per hoc quod ſuberat macula nigra palato vocans te in alta nemora, vbi, ſcilicet mihi copiam facias arietem candidum in mercedem receptura, nec tu aſpernata es vocantem, id eſt etiam ſecuta es ſi dignum eſt credere, quod prudenter addit quia poëticum eſt figmentum, nec cum decoro lunæ. At, id eſt ſed ille cui amor, id eſt cupiditas lactis, ſcilicet habendi eſt, ferat præſepibus, id eſt ad præſepia, cythiſum fruticem illum dulcem, & ſuccoſum, & lotos, id eſt frondes loti, frequentes, id eſt frequenter adhibi-

tas, & herbas ſalſas.i.ſale aſperſas, qui e.ſ. oues, & cæteræ pecudes amant magis hinc.i ex ſale aut ſalſis herbis, fluuios.i.frequentius potant, vnde plus lactis habent, et tenduot.i.diſtendunt magis vbera, & referunt in lacte occultum ſaporem ſalis, quia lac eſt ſapidius. Multi prohibent.i.arcent, hœdos excretos, id eſt maiuſculos, & validiores, vt trimeſtres, a matribus, id eſt ablactant eos, & præfigunt prima ora.i.extrema labra capiſtris ferratis, id eſt ferro vt clauis munitis, vnde ſugere volentes matrē lædant, & ſupple multi aut paſtores premunt, id eſt coagulant, & in formā caſei conſtringunt, quem a forma nonnulli formaginem appellant, vnde eſt Gallicum vocabulum, premunt ergo nocte, id eſt ante lucem illud.ſ.lac (vnde in Bucolicis, & preſſi copiæ lactis) quod mulcere, id eſt mulgendo extraxere die.i.luce aut ſole ſurgente, & horis diurnis.ſ.ad meridiem ſic vbi ter mulgeant, & exportant ſub.i.ante lucem calathis.i.vaſculis vimineis in quibus formam caſei accepit illud.ſ.vaſculis vimineis in quibus formē caſei accepit illud.ſ.lactis quod mulſere ſup.iam tenebris ſup.exiſtentibus aut ingruentibus, & ſole cadente, paſtor adit oppida.ſ.vt vendat, vnde in Buc. & ingratæ premeretur caſeus vrbi, &c. aut ſup. paſtores contingunt.i.reſpergunt lac preſſum ſale parco.i.conſeruatiuo aut modico, & repoount.i.reſeruant repoſitum hyemi.i.ad hyemem aut hybernum tempus, in quo non omnes copiam lactis habent, vnde per excellentiā dicit ille. Lac mihi non æſtate nouum non frigore deſit.

SERV. NEc tibi cura canū fuerit) Leuiores, pro magna tibi cura ſit canū. [Poſtrema) Vilis. [Veloces Spartæ catulos, acremq. Moloſſum) In illis velocitas, in his fortitudo laudatur. Sparta autem Laconiæ eſt ciuitas. Moloſſia ciuitas Epiri. [Paſce ſero pingui) Aqua lactis, quæ pingues efficit canes. [Nocturnū furē) Noctis opportunitatem captantem. Fur autem a furuo dictus eſt.i.nigro. Nam noctis vtitur tempore. Horatius, Quam pene vidimus furuæ regna Proſerpinæ. Aut certe a græco venit.nam fur φὼρ vocatur. [Iberos) Abactores. ferè enim Hiſpani omnes acerrimi abactores ſunt. [Onagros.) Agreſtes aſinos: Et eſt laus canum. [Sæpe volutabris ſilueſtribus) Volutabra, loca ſunt in quibus ſe apri voluunt. Silueſtribus autem ideo, & quia circa caſas eſſe, & in ciuitatibus poſſunt. [Odoratam ſtabulis) Pro odoriferam. & loquitur de ſerpentum remedijs, qui ingreſſi tecta, animalib. nocent. [Agitare) Perſequi. [Graui nidore) Serpentibus ſ. noxio. [Galbaneoque) Galbanū ſpecies eſt mulus apta meditaminibus. [Chelydros) Chelydri dicti ſunt quaſi cherſydri, quia in aquis, & in terris morantur. Nam χέρσος dicimus terram ὕδωρ autem aquam. [Aut mala tactu) Quæ, & tacta nocet, & eſt pernicioſe dum tangit. Viperæ aūt ſpecies eſt ſerpētis, quæ vi parit. nā corroſis eius lateribus exeunt pullicum matris interitu. Lucanus: Viperei coëunt abrupto corpore nodi. [Cœlum exterrita fugit) Gaudet tectis, vt ſunt ἀγαθοὶ δαίμονες, quos Latini genios vocant. [Fouit humum:) Amplexa terram eſt in qua poſſit latere. [Timidum caput abdidit alte) Cui timet. Nam vt dicit Plinius, ſerpentis caput etiam ſi cum duobus euaſerit digitis nihilominus viuit. [Agmina caudæ) Motus. Et hoc dicit, Cæde ſerpentē donec caudæ volubilitas conquieſcat. [Squamea conuoluens ſublato pectore terga) Id eſt erectus, quod ad expreſſionem generis ſerpentis poſuit. Alij enim repunt toto corpore. Alij eriguntur corporis parte. Lucanus, Et contentus iter cauda ſulcare peruas. [Vdo vere) Alibi, Cum ruit imbriferum ver. [Improbus) Inſatiabilis. [Ingluuiem) Ventris capacitatem. [Ranis loquacibus) Clamoſis. Loquacibus ideo, quia ex hominibus factæ ſunt, vt dicit Ouid. [Aſperque ſiti) Saluſt. Quod genus, ſiti magis quam alia re accenditur. [Mihi) Cuicunque, vt, Non illa quiſquam me nocte per altum Ire. [Nitidusque iuuenta) Pelle enim depoſita redit ad ætatem priorem. [Catulos) Abuſiue dixit. Nam catuli propriè ſunt canum.

Nec tibi cura canum fuerit, poſtrema, ſed vnà
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui, nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſusque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſilueſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graues nidore chelydros,
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere, & vmbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fouit humum: cape ſaxa manu, cape robora paſtor.
Tollentemque minas, & ſibila colla tumentem,
Deijce: iamque fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medij nexus, extremæque agmina caudæ
Soluuntur, tardoſque trahit ſinus vltimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis
Squamea conuoluens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus aluum:
Qui, dum amnes vlli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent vdo terræ, ac pluuialibus auſtris,
Stagna colit, ripiſque habitans, hic piſcibus atram
Improbus ingluuiem, raniſque loquacibus expiet.
Poſtquam exhauſta palus, terræq. ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sæuit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas,
Cum poſitis nouus exuuijs, nitiduſque iuuenta
Voluitur, aut catulos tectis, aut oua relinquens
Arduus ad ſolem; & linguis micat ore triſulcis.

NEC tibi cura canū, &c.) ASC. Poſt boum, equorum, ouium, & caprarum deſcriptionē transit ad canes, quod dicit curandos, & diligenter nutriendos. ſunt enim paſtoribus magno vſui. Ordo eſt. Nec cura canum fuerit tibi.ſ. paſtori, poſtrema, id eſt minima, & vltimo loco habenda, ſed paſce vna.i.ſimul veloces catulos Spartæ.i. Laconiæ, & Moloſſum.i.canē Epiro.i.cum acrem.i.ſtrenuum ad venatū, & cuſtodiam pecoris, paſce ſero.i. liquore è caſeo, aut lacte defluēte pingui.i.quo pingues fiunt canes, tu nunq. horrebis.i.cum horrorē expauebis, illis cuſtodibus.i.cuſtodientibus pecua tuum nō horrebis dico ſtabulis, id eſt pecori tuo in ſtabulis exiſtenti. (Eſt aūt datiui caſus nam ſicut Timeo, & metuo tibi educiſitatem dicimus, ita, & horreo) furem nocturnū.i.noctu adorientem, & incurſus luporum qui nocte graſſantur, aut nunquā horrebis è tergo.i.per inſidias gregem quē minaueris inſequentes Iberos.i.illos populos Hiſpaniæ, impacatos.i. impacabiles, qui abigei, & fures nunquam pacati ſunt, licet diſſimulent, quandiu quod furentur habeant. Tu etiam agitabis canibus curſus.i. ſequendo cum eis onagros.i.aſinos ſilueſtres, timidos.ſ.ex natura, & tu venabere canibus leporem, & damas, & tu agēs, id perſequēs apros.i.porcos ſilueſtres pulſos ex volutabris.i.locis cœnoſis in quibus obuolui ſolent ſilueſtribus, turbabis ſup. eos ne infeſtent ſegetem aut pecus tuum latratu.ſ.canum, & premes.i.compelles clamore.ſ.tuo cū latratu canum ad retia.ſ.tenſa, per altos montes ceruum ingentem.i.valde magnum, & ita conſtat canes perquam vtiles non negligenter curandos eſſe. [Diſce, & odoratam &c.) Poſt vtilium animalium educationem, & cuſtodiam congrue docet nocentium depulſionem, & præcipue ſerpentum, qui pecoribus ſæpe moleſti ſunt. Ordo eſt. Diſce accendere ſtabulis cedrum, illam arborem, tutus etiam ſcrobe, id eſt minutiſſimis particulis, quæ à ſcrobina, ſeu lime, aut ſerra deciduot, ſerpentes fugantur, odoratam, id eſt odoriferam, & magnos odores à ſe demittentem, cuius ſucco illæ à carie conſeruantur, diſce agitare, id eſt profligare, chelydros, id eſt ſerpentes tam in terris, quàm in aquis verſari ſolitos, graues, id eſt moleſtos agitare dico nidore, id eſt graui, & fumoſo odore, galbaneo, id eſt galbani fruticis in Syria in Amano monte pluſimum naſcentis, nam aut vipera ſerpens venenatiſſimus vi pariens mala, id eſt nociua tactu, id eſt dum tangitur, delituit, id eſt occulta latuit ſæpe ſub præſepibus immotis, id eſt ſub quibus timus, & immūdi-

ciæ diu iacuerunt immotæ, & ipſa exterrita, ſcilicet à conſpectu hominum aut lucis fugit cœlum, id eſt aërem perſpicuum, aut eo luber, id eſt ſerpens oblongus aſſuetus ſuccedere, id eſt locū capere ſub tecto, & vmbra appoſitoſe, exiſtens peſtis boum acerba & ſup aſſuetus aſpergere pecoria virus, fouit humum, id eſt incubat terram quam amplexus eſt, ò paſtor qui talem offendis cape ſaxa manu cape robora, id eſt ligna dura, & deijce, id eſt deorſum iaciendo axum aut depe mendo caput eius ictu tuo occide ſup. ipſam viperam, aut ipſum colubrum tollentem, id eſt erigentem iras, id eſt cullum, & caput iratum, & tumentem colla, id eſt habentem colla ſibila, id eſt ſibilantia tumentia, iamque, id eſt, & iam cum, id eſt quando ipſe abdidit alte, id eſt profunde fuga, id eſt fugæ loco, aut dum fugere tentat caput timidum. i. cui præcipue timet, & cum medij nexus, id eſt reuolutiones, & collectiones in annulos, & agmina. i. circuli qui inuicem aguntur extremæ caudæ ſoluuntur. i. quando caput abditur, & media membra diſſoluuntur ab extremis, & explicando ſic membra ſua fingit ſe ſerpens moriturum, & vltimus ſinus. i. vltimus annulus, aut ſpira trahit iam extremos orbes ita vt non videatur ſe amplius moturus, tunc ſupp. deijce caput quod fuga abdidit, quia capite ſaluo cætera membra facile conglutinauerit. Eſt etiam ille anguis. i. notiſſimus, & cuius tam meminit. ſ. chelydrus, malus. i. nociuus in ſaltibus Calabris, id eſt Calabriæ regionis Italiæ vbi primos eſt conuoluens. i. complicans terga ſquamea. i. ſquamoſa pectore ſublato, id eſt erecto atque maculoſus aluum longam. i. habens aluum longam, ſeu ventrem longum maculoſum, ſeu maculoſum grandibus notis, id eſt maculis, qui. ſ. ſanguis, cum, id eſt quandiu vlli amnes rumpuntur. i. defluūt fontibus. i. per fontes, & dum terræ madent vere hudo, id eſt irriguo, & auſtris, id eſt ventis illis pluuialibus, id eſt quandiu riuos, & aquas offendit in campis, & pratis, colit, id eſt habitat, & frequentat ſtagna. i. aquas ſtagnantes, aut ſtantes, & ipſe improbus, id eſt inſatiabilis habitans. ſ. hic in ripis explet atram ingluuiem. i. voracitatem gulæ. ſ. ac vētris capacitatem fœdam piſcibus, & ranis loquacibus, id eſt querulis, vt prius dictum eſt, ſed poſtquam pallus exhauſta. ſ. calore ſolis, & terræ dehiſcunt. i. finduntur, & fatiſcunt ardore, ipſe exilit, id eſt extra paludes, & lacus ac ſtagna ſalit in ſiccum, & ipſe torquens, id eſt inuoluens lumina flammantia, id eſt oculos ignotos ſæuit, id eſt ſæuitiam, & ferocitatem ſuam exercet, agris, exiſtens aſper. i. iratus, & infeſtus ſiti. i. propter ſitim, atq; exercitus æſtu, id eſt vehementi ardore ne libeat, id eſt nolim libeat, id eſt libido ſit mihi aut cuicunq; alteri carpere mollis ſomnos, id eſt ſecuram dormitionem ſub dio, id eſt ſub Ioue, id eſt ſub aëre, aut cœlo, ne ue iacuiſſe in dorſo, id eſt in margine nemoris in vmbra, ſcilicet per herbas. Mancinellus tamen vult, nec refragor, ſic conſtrui, ne libeat mihi iam iacuiſſe dorſo. i. ſuper dorſum vt reſupinus iaceam per herbas nemoris, ne libeat inquam iacuiſſe, tum. i. tunc, cum. i. quando ipſe chelydrus. ſ. nouus. i. innouatos, & hoc exuuijs. i. vetere pelle poſitis, id eſt depoſita, vnde Elegiacus. Crudelis diu ſerpens nouus exuit annos. Formæ non vllam fata dedere moram, & cum ipſe nitidus iuuenta. i. pellicula nitida, & noua qualem habuit in iuuenta, voluitur arduus ad ſolem, id eſt ſoli expoſitus, & micat, id eſt ſine ordine per vices mouetur aut nunc micātium ludum exercet ore linguis triſulcis. i. in tres ſulcos fiſſis, hoc eſt nunc exerit, nunc inſerit linguas, ſicut micantes nunc erigunt, nunc deprimunt digitos, micat diro relinquens tectis catulos. i. fœtus ſuos, aut oua. ſ. ſua, vnde fœtus edat. Seruius legit non graues nidore, ſed graui, vtrum ſic duo ſine epithet a graui, & galbaneo, itaque alij legunt graues. hæc de ſerpentibus.

SÆPE volutabris pulſos ſilueſtribus apros Latratu turbabis agens) In Romano libro ſcriptum eſt, Latratu terrebis. ſed enim, Turbabis, pleniorem ſententiam reddit. [Galbaneoque agitare graui nidore chelydros) Lege, Grauis, quippe chelydros, ex veterum librum teſtimonio, & ſtructuræ ipſius concinnitate. [Sæpe ſub immotis præſepibus) In Romano libro legit, Ignotis. ſed, Immotis, melius. [Fouit humum:) In libris aliquot manuſcriptis, Fodit, legitur. ſed, Fouit, Seruius agnoſcit, & vetera ſic habent exemplaria. [Poſtquam exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt) In Romano libro, in Oblongo, in Longobardico, & aliquot alijs non indecenter legitur. Exulta. ſed n. Exhauſta, proprie dictum videtur. [Exilit in ſiccum) In codicibus Longobardicis atque etiam in Mediceo, Exijt, habetur. ſed in nimis ſegniter, concitatius vero mihi videtur, Exilit. VARIA LECT.

Morborum quoque te cauſas, & ſigna docebo.
Turpis oues tentat ſcabies, vbi frigidus imber
Altius ad viuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu, vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuijs pecus omne magiſtri
Perfundunt, vdisq. aries in gurgite villis
Merſatur, miſſusq. ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, & viuaq. ſulfura,
Idæasque pices, & pingues vnguine ceras,
Scyllamq., helleboroſq. graues, nigrumq. bitumen.
Non tamen vlla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quàm ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur vitium, viuitq. tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet omnia poſcens.

SERV. MOrborū quoque te cauſas, & ſigna docebo) Tria, dicit ſigna morborū, cauſas, & remedia, ſed nō ſeruat legitimū ordinē. Nam poſt remedia morborū, ſigna cōmemorat. [Turpis ſcabies) Quæ aſperū, & turpe efficit cutē. [Et altius ad vitiū perſedit) Medullas, & oſſa penetrauit. [Illotus adhæſit Sudor) Lotus vel lautus dicimus. inde eſt, & lautū eo. Nam illud ab Horatio ſatis licenter dictum eſt, Alt. vbi me feſſum ſol acrior ire lauatum, Admonuit. [Dulcibus fluuijs) Salſa enim aqua magis pruriginem creat. [Vdisq aries in gurgite villis Merſatur) Simonē dicit ducem gregis, quem ita, & Varro cōmemorat. huic aūt partem aliquam lanæ paſtores ſolent relinquere. vnde au vdis villis. Nam ſemper oues tonſæ lauantur. [Secundo amni) Defluenti, cum aqua, ſcilicet. [Triſti amurca) Amaris olei ſordibus. Hoc autem eſt contra ſcabiem, & contra læſum vepribus corpus. [Viuaque ſulfura) Dactylicus verſus. [Idæasq. pices) Liquidas quæ in Ida Phrygiæ monte naſcuntur. [Scyllamq., helleboroſque) Genera herbarum ſunt. [Præſens fortuna) Efficax, vtilis profutura. Et dicit incendendum eſſe vulnus ſi medicaminibus emolliri minime potuerit. [Summum Vlceris os:) Ergo tunc ſecandum eſt cum os habuerit. [Et meliora deos ſedet omnia) Maiores enim expugnantes religionem, totum in experientia collocabant. Saluſtius, Non votis neque ſupplicijs muliebribus deorum auxilia comparantur, vigilando, laborando, proſpere omnia cedunt, vbi ſocordiæ te atque ignauiæ tradideris, nequidquam deos implores, ira. i. infelliq. ſunt.

quamuis paſtorē, cauſas, & ſigna. i. indicia morborum. i. habitum naturalem incolumitatē deprauantiū. Scabies turpis, . i. turpes efficiens tentat. i. afficit, & moleſtat atque inficit oues vbi. i. quoties vel poſtquā imber frigidus perſedit. i. perfecte ſedit à perſido. i. locum cœpit aut à perſideo, id eſt affixus tranſit ad viuum. i. vſque ad interiora, videlicet ad medullas vſque penetrans, & cum horrida bruma. i. hyema horrere, hoc eſt frigere faciens, gelu cano. i. pruina albitantes vel cum ſudor illotus. i. nō ablutus, aut lauando non deterſus, adhæſit oſſibus, & cum vepres hirſuti . i. dentati ſecuerint, dilacerauerunt corpora. ſ. ouiū magiſtri . i. periti paſtores, idcirco. i. propter hanc contagionem quæ naſcitur ex ſudore indeterſo, proluunt omne pecus fluuijs dulcibus, & aries merſatur. i. frequēter immergitur ab eis villis vdis. i. habens villos vdos ſaltem dum remittitur, & ipſe aries miſſus. ſ. in fluuium defluit. i. deorſum fluit amni ſecundo. i. deſcendente, & non contra impetum eius quia id aries pondere lanarum preſſus nequiret. Aut, ſcilicet magiſtri contingunt. i. molliter inungunt, & fricant corpus, ſcilicet ouis tonſum amurca, id eſt olei fece triſti. i. ad dolorem aſſerente aut amara, & miſcent ſpumas argenti, id eſt viui, & ſulfura vitia. (Ser. atteſtatur legendum eſſe viuaq. ſulfura. non, & ſulfura viua) & piſces Idæas. i. quales plurimæ naſcuntur in Ida, aut diſtillant ex arboribus in Ida Phrygiæ naſcētibus, & miſcēt ceras pingues vnguine. i. viſcoſitate, quidam ſunt qui de butyro loqui cenſeant, & miſcent ſcillam. i. herbam illam, & belleboros etiam herbas in Anticyra plurimum naſcentes, & bitumen, id eſt illud genus viſci nigrum, quia in contra ſcabiem ſicut belleborus niger valet, dicitur autem etiam hoc belleborum ſeu helborum

ASC. MORBORVM quoque &c.) Nunc morbos pecorū eorumq remedia docet, & primo ouium, dicens. Ego docebo te. ſ.

borum genere neutro. Tum vlla fortuna laborum.i.vlla medicatio fortuita non eſt magis præſens.i.efficacior, hoc eſt citius, & melius curans ſcabiem, quam ſiquis potuit reſcindere.i.reſecare & aperire ſummum os vlceris,id eſt putredinis clauſæ, & intrinſecus inflatæ. Nam vitium.i.corruptio alitur.i.fouetur, & augmentatur, & viuit.i.vegetatur, & creſcit tegendo.i.dum tegitur, dum ſ. paſtor abnegat adhibere manus medicas.i.medicatrices, ad vulnera.i.vlcera ouium aut ſedet.i.ceſſat, & otio indulget, poſcens deos omnia meliora.ſ.qui habeat nec quidquam operans, verum dij cooperantur non operantur nobis omnia.

VARIA LECTIO.

TVRPIS oues tentat ſcabies, vbi frigidus imber Altius ad viuum) In Romano libro, Temptat ſcabies cum frigidus imber Altius at viuum. Ea his non reſecerim Cum: licet, Vbi, non diſpliceat. [Et ſpumas miſcent argenti, viuaq. ſulfura) In Romano libro, ſcriptum eſt, Argenti, & ſulfura viua. [Et meliora deos ſedet omnia poſcens) In Romano libro, Aut, pro, Et. Pro Omnia, Omnia, legitur. quod non æquè placet.

COEL. RHOD.

ET quoniam Virgilij locum excuſſimus, inuenimus eundem pro virili, apud quem in Georgicis ita legendum videtur eruditis, vbi pecudum annumerantur remedia. Et ſpumas miſcent argenti, viuaque ſulfura, Ideaſque pices, & pingues vnguine ceras. Sic enim agnoſci à Seruio, & Macrobio, non vt modo paſſim lectitamus, ac ſulfurea viua. Eſſe enim dactylicum carmen, cum in ſede poſtrema dactylum ſeruet: Sicut Æneid. item 6. Quin protinus omnia Perlegerent oculis, ni iam præmiſſus Achates Afforet.

Quin etiam, ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerq. Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſæpius vmbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignauius herbas,
Extremamq. ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti:
Continuo ferro culpam compeſce prius, quàm
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt, ſed tota æſtiua repente,
Spemq; gregemq. ſimul, cunctamq. ab origine gentem.
Tum ſciat aërias alpes, & Norica ſi quis,
Caſtella in tumulis, & Iapidis arua Timaui,
Nunc quoque poſt tanto videat, deſertaq. regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateq. vacantes.
Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoq. autumni incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupitq. lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex: ſed, vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaq. in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.

SERV. ARtus depaſcitur) Et paſco, & paſcor illam rem dicimus. [Arida febris) Quæ arida efficit corpora. Tamen ſciendum febrē licet à feruore dicta ſit eſſe etiā frigidam. vnde modo ad diſtinctionem ait aridam. [Incenſos æſtus).i. febrem [Inter Ima ferire pedis ſalientem).i. mobilem. Dicit autem illam venam eſſe feriendam quæ ſupra vngulam eſt animalis, tam lata quam mobilis. [Biſaltæ quo more) Populi Scytharum, qui fugientes equorum ſanguine aluntur lacte permixto. [Cum fugit) vel re vera fugit, vel pergit celeriter. [Carpentē ignauius) Negligentius, ſiue auiditate. [Culpam ferro compeſce) Atqui habere morbum culpa non eſt, ſed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam compeſce, id eſt vita crimen in quod potes incidere, ſi, dū vni parcis, fuerit totus grex eius contagione corruptus. [Incautū vulgus) Quod morboſi pecoris contagione abſtinere non nouit. [Tota æſtiua) Loca poſuit pro animalibus. Aeſtiua autem ſunt loca vmbroſa, in quibus per æſtatem pecora vitant ſolis calorem. Statius, Et vmbroſi patuere æſtiua lycæi. [Spemque, gregemque ſimul) Agnos cum matribus. [Tunc ſciat aërias alpes, Noricas ſi quis) Senſus hic eſt, ſi quis eſt qui ſciat iſta loca qualia tunc fuerint, cum pecoribus erant referta, nunc quoq; ea vacantia videat, licet plurimum a peſtilentia fluxerit temporis. [Hic quondam morbo cœli miſeranda cohorta eſt) Deſcribit peſtilentiam Venetiæ, Galliæ, Illirici, nam quodam tempore cum Nilus plus equo excreuiſſet, & diu permanſiſſet in campis, ea aqua fluminis, & calore prouinciæ diuerſa, & plurima in limo animalia ſunt creata, quæ recedente in alueos ſuos Nilo, & integra, & quæ ſemiplena fuerant putrefacta ſunt, exinde corrupto aëre nata peſtilentia eſt, quam Auſter flans primo ex Ægypto ad Atticam prouinciam pepulit. Mox inde in tractum Venetiæ & Illyrici, vſquequaque vniuerſa vaſtauit. Hanc autem peſtilentiam ordine quo diximus pleniſſime Lucretius eſt executus. [Aërias Alpes,) Galliam. Et dicendo aërias, verbum expreſſit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes Alpes vocantur. [Norica ſi quis) Noricum pars eſt Illyrici. [Et Iapidis arma Timaui) Id eſt Venetiam. Nam Iapidia pars eſt Venetiæ dicta ab Iapido oppido. Saluſtius: Primam modo Iapidiam ingreſſus. Huius eſt fluuius Timauus. Vnde male quidam Iapidis legunt, cum Iapigia ſit Apulia. [Miſeranda tempeſtas) Peſſima, ferens rem digna miſeratione. [Totoque autumni incanduit æſtu,) Exarſit prima autumni parte, quæ ſemper grauem efficit peſtilentiam. Vt autem autumnus abundet morbis, facit cōfine frigoris, & caloris, quod licet etiam vernus tempus habeat, caret morbo, quia tunc corpora præcedenti durata ſunt frigore, quæ autumnus corrumpit, laxiora inueniens poteſtatis calore. [Corrupitque lacus, infecit pabula tabo) Ordinē ſecutus eſt, quem, & Lucanus tenuit, & Saluſtius: Primo aërem, inde aquam, poſt pabula eſſe corrupta. [Nec via mortis erat ſimplex) Nec moriebantur ex vſu, id eſt ſecundum naturalem ordinem, non tantum fuga animæ, ſed etiam corporis reſolutione. Eſt autem Saluſtij, qui ait, Ne ſimplici quidem morte moriebantur. [Ignea venis Omnibus acta ſitis) Feruidus calor, ab eo quod præcedit id, quod ſequitur. [Fluidus liquor) Humor ſordibus. [Oſſa) Etiam oſſa. Et per Hyperbolem totum hominem ſignificat.

QVINETIAM, &c.) ASC. Docet oues nō ſolum ſcabie ſed, & febre nonnunquā tentari, datque ſignum conceptæ infirmitatis in ouis facturus teſtimonium ad grauem peſtilentiam, quæ olim ferè pecora aſſumpſit in Italia. Ordo eſt. Quin etiam.i.inſuper cū dolor lapſus ad ima oſſa.i.ad medulla vſque fuerit.i.debacchatur, & ſæuit, & febris arida.i.lenta tabe conſumens: & deſiccans oſſa, depaſcitur.i.abſumit, artus.i.membra pecoris, tūc ſup. profuit.i. vtile fuit, auertere.i.depellere, aut potius expellere æſtus.ſ. febrium, incenſos.ſ.in ſanguine, & medulla, & ferire, id eſt percutere, & aperire percutiendo, venam ſalientē.i.ſcatentem ſanguine inter, ima.i.plantam pedis, quo more Biſaltæ.i. populi illi in Macedonia Scythiæ vicini, & Gelonus.ſ. populus, acer.ſ.ad prœlia, ſolent.ſ.ferire venā, vt ſanguinē hauriant, cum.ſ.Biſalta, aut Gelonos fugit in Rhodopen, montē Thraciæ atque in deſerta Getorū illorū populorū Thraciæ cōfinibus, & potat lac concretum cū ſanguine equino quo .ſ. anhelitū fortiorem habent. Quā procul &c. Docet quo modo latentē morbum in pecude deprehendas, dicens, compeſce.i.cōprime, aut reſeca, ferro.i.cultro aut cauterio, culpā.i.cōtagij futuri niſi aduerteris ſupp. eius pecudis, q̄ tu videris ſæpius procul.i.de longe, hoc eſt extremā in grege incedentem, aut ſuccedere ſæpius molli vmbra.i.ſub mollem vmbrā, aut quā videris carpēte ignauius.i.ſegnius ſummas herbas, & ſequi.ſ.gregē, extremā.i.vltimā, & decedere ſolā, nocti feræ.i.tardæ aduētanti cōpeſce dico, culpam tuā continuo priuſquā dira contagia.i. infectiones ex contractu naſcētes, ſerpant.i.lente diffundantur per vulgus incautum, id eſt per cæterum corpus gregis tui cauere ſecreta nocumenta neſcientis. Non enim vitant oues ſcabiem, aut morbū latentē, ſicut lupum fugiunt, quem natura docet inimicū. [Non tam creber, agēs &c.) Docet, vt dixi generalem peſtilentiā quæ olim in Italia, & etiā Gallia fuiſſe perhibetur, imitatus vt Mancinellus

cinellus dicit Lucretium in ſexto. Ordo eſt. Nec turbo, id eſt ventorum ex diuerſis flantium commotio agens hyemem, id eſt tempeſtatem, aut calamitatem grandinis æquore, id eſt in æquore, id eſt mari, aut per æquor, id eſt campos æquos ruit tam creber, id eſt crebris grandinibus, quàm, id eſt quantum multæ peſtes pecudum ſup. ſunt. Nec morbi corripiunt, id eſt raptim inuadunt ſingulis corpora, ſed inuadunt repete tota æſtiua, id eſt omnia pecora æſtiuantia in æſtiuis locis, hoc eſt vmbroſis in quibus ad æſtu proteguntur vmbris aguntque æſtatem (poſuit ergo locum pro locatis, & corripiunt ſpem, ſcilicet gregis, hoc eſt agnos, & hædos, & gregem. ſ. parentes, & cunctam gentem. i. totam ſpeciem, aut totam propagatione ab origine. i. à primis vſque ad ſummas. Si quis ſupple viderit. (Eſt enim zeugma ab inferiore to tempore) aut vidiſſet tum. i. tunc cum hæc peſtis inciperet alpes aërias. i. valde altas, hoc eſt ſummos montes Italiam à Gallis, & Germania indirimentes, & caſtella Norica. i. Illyrica in tumulis, id eſt colliculis ſita, & viderit aut vidiſſet tunc arua Timaui. ſ. fluuij Iapidis, id eſt qui in Iapidia regione Venetiæ vidiſſet, dico tunc, & videat quoque, id eſt etiam nunc tanto. i. iam longo tempore poſt. i. quamuis tantum temporis interlapſum ſit vt pecus inſtaurari potuiſſet, & videat regna paſtorum (qui etiam tuguria, & ſepta regna vocant, vt poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas) & ſaltus, id eſt campos in quibus ſalire poſſent pecudes vacantes. i. vaſtos, & vacuos modo longe, & late, is ſupple ſciat quod dictum eſt. ſ. q morbi non ſingula, ſed vniuerſa ſæpe corripiunt corpora: vnde ſequitur. Tempeſtas. i. peſtilentialis miſeranda, id eſt peſſima inferens rem dignam miſeratione, coborta, id eſt ſimul orta eſt quondam, id eſt ſuperioribus temporibus hic, id eſt in dictis regionibus, morbo, id eſt infectione, & corruptione cœli, id eſt aëris, & ipſa peſtis incanduit, id eſt efferbuit, toto æſtu, id eſt incendio febrium, & morborum autumni. i. quale ſolet eſſe in autumno, vt Iouen. atteſtatur, & dedit neci. i. necauit omne genus pecudum. i. animalium cicurum præcipue, id eſt domeſticorum, & omne genus ferarum, id eſt ſilueſtrium quæ fera ſunt vt plurimum, & corrupit lacus, id eſt paſcua tabo. i. corrupto ſucco. Nec via. i. aditus mortis. i. ad mortē, vel qua mors ingruebat, & graſſabatur erat ſimplex. i. violenti, aut naturalis, & ſine malo extrinſecus aduenienti, ſed vbi ſitis ignea. i. ardentiſſima, hoc eſt febris, aut ſiccitas penetrat. ſlima ex calore generata acta. i. impulſa omnibus venis. i. per omnes venas, aut ad omnes venas abduxerat. ſ. à proprio, & naturali ſitu, hoc eſt contraxerat miſeros artus. i. membra miſerorum animalium, liquor fluidus, id eſt ſuperfluus, & corruptus abundat ac rurſus, & trahebat omnia oſſa collapſa in ſe minutatim, id eſt per minutas particulas morbo, id eſt per violentiam morbi, hoc eſt ex corruptione aeris ſanguis, & ſuccus bonus deſiccabatur, & in tabem conuertebatur, ſed annitente natura, quæ quantum poteſt ad conſeruationem indiuiduorum nititur & conante deperditū ſuccum inſtaurare cum nimium ſit inualida, non ſolidum ſuccū, ſed ventorum, & ſuperfluum liquorum colligit, vnde poſt omnia oſſa reſoluta collabuntur.

VARIA LECTIO.

AVT ſummas carpentem ignauius herbas) In Romano libro, Segnius: ſed Ignauius agnoſcit Seruius. [Et ſeræ ſolam decedere nocti.) In antiquis libris, Sera nocte. ſed datiuo melius. [Continuo ferro culpam compeſce) In Romano, in Mediceo, & quibuſdam alijs peruetuſtis libris dictionum ordo eſt. Continuo culpam ferro. [Et Iapidis arua Timaui) Non negarim Iapidis legendum, & Iapidiam, Venetiæ proximam regionem appellatam, Non tamen reijciendum eſt, quod in Romano lib. atque etiam in Mediceo legitur, Iapygis. Corripuitq. lacus) In Romano, in Mediceo, & antiquis alijs libris, Corrupit, habetur.

Sæpe in honore deum medio ſtans hoſtia ad aram,
Linea dum niuea circundatur inſula vitta.
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros:
Aut, ſi quam ferro mactauerat ante ſacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates,
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque ieiuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fonteſque auertitur, & pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor: & ille quidem moriturus frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu grauis: imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.

SERV. IN honore deum medio) In ſacrificijs, vt, Haud equidem tali me dignior honore. [Lanea). i. victima. Nam non ſtat verſus, ſi linea vitta dixeris. [Mactauerat ante ſacerdos) Eius. ſ. mortem præueniens. [Ardent altaria fibris) Quia, vt dicit Plinius ſecundus morboſa caro non coquitur. Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates) Colligi enim niſi ex ſana victima, futura non poſſunt. [Suppoſiti tinguntur ſanguine cultri) Sic, & in ſexto, Supponunt alij cultros. i. iugulant hoſtias. Dicendo autem Suppoſiti, feriendi genus oſtendit. Nam interdū ab inferiori parte, interdum deſuper feriebantur. [Summaque ieiuna ſanie infuſcatur arena) Signatis vſus eſt verbis, nimiumque libratis. [Vulgo) Vbique paſſim, & cateruatim. [In lætis autem verbis) Ideo, ne eos fame periſſe putaremus. [Hinc canibus blandis) Etiam blandis canibus rabies ex peſtilentia naſcitur. [Quatit ægros tuſſis anhela ſues) Proprie. nam tuſſis commouet corpora. [Et faucibus angit obeſis) Tumentibus. Angit autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus qui occupat fauces Plautus, Vellem me in anginam verti, vt huic aniculæ fauces præoccuparem. [Crebra ferit,) Crebro, nomen pro aduerbio. [Incertus ibidem Sudor) Irrationabilis, ſine labore, cuius cauſa non apparet. [Moriturus frigidus) Frigidus ſudor mortis futuræ ſignum eſt. & moriturus, frigore plenus eſt. [Tractanti dura reſiſtit) Frigida eſt, nec cohæret digitis. [Cœpit crudeſcere morbus) Validior fieri, vt, Deſerta crudeſcit pugna Camilla, & iam dat ſigna morbi validioris. [Obſeſſas fauces) .i. clauſas. [Aſpera lingua) .ſ. nimia ſiccitate.

ASC. SÆPE in honore deum medio, &c.) Proſequitur quod inſtituit do. ens quam miſeranda fuerit lues, ac dicens. Hoſtia .i. pecus mactanda ſtans in medio honorem deum. i. deorum ad aram. ſ. hoc eſt parata in honorem deorum, mactetur dū inſula lanea. i. faſcia in modū diadematis à qua vittæ vtrinque dependent. (Diadema autem erat panniculus interdum lineus ſuper quem coronæ imponebantur) his autem quæ ſacrificari debebant imponebantur vittæ (vnde Æn. ij. Si nō ad victimam expoſtulatus dicit, mihi ſacra parari, Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ) circundantur vitta. i. velamine capitis dependente niuea. i. candidiſſima, cecidit ſæpe moribunda. i. moriens inter miniſtros. i. ſacrificulos cūctantes. i. immorantes, & ſegnius ferientes. Aut ſi ſacerdos videlicet ſacrificulus mactauerat ferro, quam. i. aliquam hoſtiam, ante. i. priuſquam moribunda caderet, hoc eſt ſi feſtinando præuenerat mortē, neque. i. non, altaria non ardent inde. i. ex tali hoſtia fibris. ſ. extorum impoſitis. ſ. ad cremandum, hoc eſt exta illa corruptiſſima nolebant inflammari aut incendi, nec vates. ſ. aruſpex conſultus. i. interrogatus conſilium poteſt reddere reſponſa inde. i. ex inſpectione talium extorum, ac cultri ſuppoſiti. ſ. vt in eos quaſi ſponte iret, victima tinguntur. i. imbuuntur vix ſanguine, quia totus lenta tabe abſumptus fuerat, & arena ſumma. i. ſuperficialis, infuſcatur. i. fit fuſca ſanie, id eſt corrupto ſanguine, ieiuna. i. macilento, & modico, hinc. i. ex hac tanta corruptione, aut poſtquam hæc portenta in ſacrificando viſa ſunt, vituli. i. iuuenci, moriuntur vulgo. i. paſſim in herbis lætis. i. pinguibus, & reddunt animas, id eſt vitas dulcis ad præſepia plena. ſ. pabulorum, hinc, id eſt ex hac corruptione, aut ignea ſiti rabies venit canibus blandis. i. domino ſuo blandiri ſolitis, & tuſſis anhela. i. anhelitum trahens miſere quatit. i. concutit, & tremere facit ſues. i. porcos ægros. i. morbo affectos ac tangit, id eſt ſtrangulat faucibus obeſis, id eſt aut pinguibus vel

media putentur mori, aut ſic inflatis vt pingues putentur. Equus victor.ſ.vincere ſolitus in rurali certamine, labitur infelix ſtudiorum.i.certaminum, quæ non amplius exercebit, ſicut ò felix animal iuuenis, aut equus victor labitur infelix exiſtens immemor ſtudiorum atque herbæ, ſed prior conſtructio licet rarior magis tamen quadrat contextui ſi enim dixeris equus infelix victor, iam duo ſunt epitheta ſine coniunctione. Si ſic equus victor labitur infelix immemor ſtudiorum atque herbæ, iterum eadē ſunt. At ſi ſic, Equus victor labitur infelix atque immemor ſtudiorum, herbæ, deerit coniunctio genitiuus, nec ſatis eſt ꝙ participium exiſtens ſubaudiri poteſt vt ſit labitur infelix exiſtens immemor ſtudiorum atque herbæ. Quia ergo alibi conſimiliter loquitur, & felix cum genitiuo conſtruit maiorq́ eſt ſignificantia dicendo infelix ſtudiorum, quā immemor ſtudiorum. Nam priore modo ſignificatur infeliciter ſtuduiſſe alios equos vincere, cū iam a fœdiſſimo morbo vincatur, & ipſe equus auertitur.i.aſpernatur, & indignatur aſpicere fontes.i. aquas lympidas, & puras, & ferit.i.concutit pede terram crebra.i.crebro aures.ſ.equi languentis demiſſæ ſunt, quas validus erigere ſolebat, & ſudor eſt ibidem.i.interea dum aures demittit incertus.i.cuius cauſa latet cum non eueniat ea calore, aut agitatione, ſeu labore, & ille.ſ.ſudor incertus quidem.i.certe.eſt ſup. equis morituris frigidus pellis aret, & reſiſtit tractanti exiſtens dura.i.rigida, & aſpera ad tactum.i.dum quis attingit ea, quod ſignum eſt exhauſti ſucci, vnde non cutem, ſed pellem dixit, nam habent, vt Iuuen. de Sen. dixit. deformem pro cute pellem, vnde & Perſius: Cute perditus &c. Contra de ſe Horat. in epiſt. Me pinguem, & nitidum bene curata cute viſes cum ridere voles Epicuri de grege porcū, & .ſ. equi morituri dant hæc ſigna primis diebus ante exitium.i. mortem, & vitæ exitum, hoc eſt vbi primum incipiunt languere, ſin.i.ſed ſi morbus cœpit crudeſcere .i. crudior & ſæuior fieri in ſucceſſu.i.continuatione, tum vero.i.præcipue, & ad verum tunc ſup. ſunt oculi ardentes atque ſpiritus grauis .i. moleſtus, attractus ſup. eſt aliquando ab gemitu alto, id eſt ab alto, pectore ſumpto & ilia ima.i.inteſtina interiore tendunt.i.tentantur ſingultu longo.i.longe, tracto, aut equi tendunt.i.trahunt ilia longo ſingultu. Sanguis ater.ſ.corruptus, it.i.defluit naribus, & lingua aſpera.i.ex nimia ſiccitate rigens premit.i.tentat fauces obſeſſas.i.concluſas, & obſtructas.

VARIA LECTIO.

LINEA dum niuea circundatur infula vitta) In Mediceo, in Longobardico, & quibuſdam alijs antiquis libris, Lanea legitur. quod agnoſcit Seruius. [Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros:) In Rom. lib. Magiſtros, legitur. [Crebra ferit) In Longobardico, Crebro ferit. [Et ad tactum) In Rom. At. vt ſolet. In Longobardico, Et ad tractum.

Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus vna:
Mox erat hoc ipſum exitio, furijsque refecti
Ardebant: ipſique ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora pijs, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. it triſtis arator
Mœrentem abiungens fraterna morte iuuencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbræ altorum nemorum, non gramina poſſunt
Grata mouere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Soluuntur latera, atque oculos ſtupor vrget inertes,
Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor, aut benefacta iuuant? quid vomere terras
Inuertiſſe graues? atqui non Maſsica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ.
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boues Iunonis, & vris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Vnguibus infodiunt fruges, monteſque per altos
Contenta ceruice trahunt ſtridentia plauſtra.

SERV. PRofuit inſerto latices infundere cornu) Non ſemper, ſed aliquando, nam hoc ſolum eſt quod morbo liberat, aut commouet i furorem. [Mox erat hoc ipſum exitio) Quod ſaluti eſſe putabatur. Et hoc eſt quod paulo poſt dicturus eſt, Quæſitaſque nocent arcea. [Furijsq. refecti) Quis languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, & facit ea in exitium cōualeſcere. [Dij meliora pijs) Per parentheſin in execrationem hoſtium hanc torquet inſaniam. [Fumans ſub vomere taurus) Et bne oſtendit etiam fortes tauros repente morbo concidere. Nemo enim peſtilentem ad aratra ducit iuuencum. [Extremoſque ciet gemitus) Vltimum gemuit. Sanè ciet modo. Dat ſignificat, ſicut in tertio de Andromache: Lachrymaſque ciebat. cum citre proprie ſit alteri aliquid commouere. [Fraterna morte iuuencum) Conſortis interitu. Et ex affectu dictum eſt ruſtici. [Mouere animum) In ſuum deſiderium illicere. [Purior electro campum petit amnis) Nā ſicut electrum defæcatius eſt metallis omnibus, ita & currens aqua cæteris purior. [Ad terramque fluit) Luc. Felluḿque caput ſe ferre recuſat. [Quid labor, aut benefacta iuuant?) Si neutrum mortem repellit, nec corporis exercitium, nec mentis religio. Nam ſi generalis eſt ſententia, ſecundum Epicureos contra religionem eſt. Si autem tantum ad bouem refertur, hoc dicit, Quid ei prodeſt labore ſuo aluiſſe mortales? [Atqui non Maſſica Bacchi Munera) Vua precinſa a Maſſico monte Campaniæ. Et per tranſitum tangit illa, quæ dicunt phyſici, morbos venire ex cibi, & potus nimietate, vel mutatione, ex nimijs vigilijs, & multa ſolicitudine. Dicuntq́ue etiam ſine his naſci ægritudinem. nam in animalibus cum nihil horum ſit, tamen ægritudines cernimus. [Epulæ repoſitæ) Aut abundantes, aut variæ. [Simplicis herbæ) Propter varietates epularum dixit ſimplicis herbæ. [Nec ſomnos abrumpit cura ſalubres) Ex cura enim nimia vigiliæ procreantur. [Et vris Imparibus ductos alta) Bobus agreſtibus, & ipſis inæqualibus. Nam vri agreſtes boues ſunt, vt diximus ſupra. Et hoc poëtice dicit. Cæterum veritas hæc eſt, Cum mos eſſet ſacerdotem Argiuam iunctis bobus ire ad templa Iunonis, & ſolenni die boues non inuenirentur (peſtilentia enim quæ per Atticā tranſierat, vniuerſa conſumpſerat) duo ſacerdotis filij Cleobis, & Biton, matrem ſubeuntes, iugo ad templa duxere. Tum Iuno probās eorū religionem, obtulit matri vt quod vellet poſceret filijs, illa pia reſponſione ait, vt quod ſciret dea vtile mortalibus, ipſa præſtaret. Altero itaque die ſacerdotis filij iuuenes reperti ſunt mortui. Ex quo probatū eſt nihil eſſe morte pſtātius, quod Herodotus apud Græcos pleniſſime cōmemorat in prima hiſtoria. [Donaria) Donaria proprie loca ſūt in quibus dona reponūtur deorum. Abuſiue templa. Nam ita & puluinaria pro templis ponimus, cum ſint proprie lectuli ſterni qui in templis conſueuerant pleriſque. [Ægre) Difficulter. [Rimantur) Id eſt rimas agunt. [Ipſis Vnguibus) Hyperbolicos.i.manibus.

PROFVIT inſerto) Exaggerat peſtis quam narrat, ſæuitiam cum nullo medicamine ſedari potuerit, quando & ea quæ contra peſtes valere conſueuerant contra eam inualida fuerit. Ordo eſt. Profuit, ſcilicet alias, hoc eſt in alijs horis, & peſtilentijs, aut potius in principio huius peſtilentiæ infundere, ſcilicet in pecus languens, cornu inſerto, id eſt ori immiſſo, hoc eſt per cornu inſertum, latices Lenæos, id eſt Bacchicos, hoc eſt vinum quod latex dicitur, quia in vuis latet, & Lenæum, quia à Baccho inuentum, & ea ſalus eſt viſa vna, id eſt ſola morientibus, id eſt mortalibus, aut contra mortem hoc ipſum, ſcilicet infundere vinum erat exitio, id eſt ad exitium, id eſt mortem, & ſcilicet equi refecti, id eſt recreati, & validiores apparentes furijs, id eſt per furorem qui vires afferre videtur, ſed nō diu durraturas, ardebant, id eſt incendebantur maioribus furijs, & ipſi laniabant dentibus nudis, id eſt denudatis, id enim equi ſolent mordere volentes ſuos, id eſt proprios artus diſciſſos, id eſt dilaniatos, iam ſub morte ægra, id eſt ægros faciente, aut extrema cum non amplius poſſint. Dij ſupple concedant pijs, id eſt bonis, & deorum cultoribus meliora, ſcilicet omnia apte euenta, & inferant ſupple hoſtibus, ſcilicet regionis, & patriæ

pietatis, illum errorem, id eſt furore o quem tum equi perpeſſi ſunt. Honeſta eſt parentheſis affectionis plena, & per apoſiopeſin verbum ſubtrcens, vt ſo pathicis locutionibus ſolet. Autem pro ſed, ecce quaſi de repente, & ex improuiſo taurus concidit, id eſt mortuus eccadit fumans, id eſt cum fumaret, & impenſe laboraret ſub duro vomere, & vomit ore cruorem mixtum ſpumas, & ciet, id eſt excitat, & ex imò pectore trahit extremos gemitus, arator it, id eſt abit, & diſcedit triſtis abiungens, id eſt ſeparans, & ab iugo diſſoluens, iuuencum, ſcilicet alterum mœrentem, id eſt dolentem, & mœſtum morte fraterna, id eſt coniugalis ſui quo quaſi fratre in labore vſus fuerat, atque arator relinquit, quod ſi legendum eſt vt ferè textus habent reliquit. Ordo eſt. Atque, id eſt poſtquam iuuencus, ſcilicet reliquit aratra defixa in medio opere, vmbræ aliorum nemorum nō poſſunt mouere animum eius, & mollia prata non poſſunt mouere animū eius, & amnis, id eſt riuus qui volutus per ſaxa, petit campum exiſtens purior, id eſt defœcatior electro, id eſt illo genere metalli puriſſimo, at, id eſt ſed, latera eius ima.i.inferiora ſoluuntur .i. labaſcunt, & ſtupor.i.hebetudo, vrget.i.obſidet, oculos inertes.i.parum videntes præſtupore, & vertigine ex moleſtato cerebro procreata, ceruix.ſ.eius qui ſic ſtupet fluit.i.circunfertur, & voluitur in morem fluminis, ad terram pondere.ſ. corporis aut capitis deuexo.i.deuoluto, quid labor ſup.iuuat? quid bene facta iuuant .i. proſunt, quid iuuat inuertiſſe terras graues.i.pingues, vomere.i.ea parte aratri ab eo quod terram vomit dicta, q.d. nihil. Atque.i.ſed quomodo ſupple id euenit? q.d. id mirari, licet nam munera Bacchi.i.vina maſſica, id eſt in maſſico monte Campaniæ creſcere ſolita quæ fortia ſunt, & homini nocere ſueta, non nocuere illis, ſcilicet iuuencis aratorijs, & epulæ repoſtæ, id eſt abundantes, & variæ, aut ſæpe ſumptæ, aut recoctæ, non nocuere illis, quia paſcuntur frondibus, & victu ſimplicis herbæ fontes liquidi tunc illis pocula.i.potus atque flumina exercitia.i. purificata, & vegetata nec torpentia, curſu, id eſt repentino fluxu, nec cura abrumpit ſomnos ſalubres: ſicut hominibus ſolet, dicūt .ſ. ſeniores, aut qui res priſcas repetunt boues quæſitas.i.deſideratas nec inuentas eſſe in illis regionibus, ad ſacra Iunonis, non alio tempore quam.ſ.hoc quo cunctæ perierant & dicunt currus eſſe ductos ad donaria, id eſt ſacraria, hoc eſt repoſitoria rerum quæ dijs donantur, alta.ſ.in capitolio conſtituta, vris, id eſt bobus ſilueſtribus imparibus.i.indomitis, & ob id impariter trahentibus, aut reuera imparibus, quia ne vri quidem pares tunc reperiri poterant (Alludit quidem poëta ad hiſtoriam Cleobis, & Bitonis: ſed non continuo loquitur de his, nam non fuerant illis regionibus, hoc eſt in Italia, & confinio eius, potuit autem fieri vt conſimili modo Romæ ſacrificarent Iunoni, cumq. boues deeſſent vris vterentur) Ergo quia.ſ.deerant boues aratorij, agricolæ ſup.rimantur.i.ſulcant ægre.i.cum difficultate, terram raſtris.i.raſtellis ligonibus, & matris, dentatis, & infodiunt fruges ipſis vnguibus, & trahunt per altos montes plauſtra.i.vehicula ſtridentia, ceruice contenta.i.contracta propter preſſuram.

ERROREMQVE hoſtibus illum) In Romano, Ardorem. [Non gramina poſſunt Grata mouere animum) Legendum ex veteribus omnibus libris, Nō mollia poſſunt prata mouere animum. Quæ lectio maxime probatur ab eruditis omnibus. [Et victu paſcuntur ſimplicis herbæ) In Longobardico, Victum, non ineleganter. VARIA LECT.

Non lupus inſidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat. acrior illum
Cura domat, timidi damæ, ceruiq. fugaces,
Nunc interq. canes, & circum tecta vagantur.
Iam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit, & curuis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquammis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aer auibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec iam mutari pabula refert:
Quæſitæq. nocent artes, ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniusq. Melampus.
Sæuit, & in lucem Stygijs emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone, morbos agit ante, metumq.,
Inq. dies auidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arenteſq. ſonant ripæ, colleſq. ſupini.
Iamq. cateruatim dat ſtragem, atque exaggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadauera tabo,
Donec humo tegere, ac foueis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat corijs viſus, nec viſcera quiſquam,
Aut vndis abolere poteſt, aut vincere flamma.
Nec tondere quidem morbo, illuuieq. peresa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam, inuiſos ſi quis tentarat amictus.
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat,

Lupus non explorat, id eſt nō facit explorando inſidias circū ouilia, nec obambulat, id eſt circumambulat gregibus.i.pernitiem gregum, nocturnus, id eſt tempore nocturno, & ſolet dum valet, quia acrior cura.ſ. inſtantis mortis, domat illum, Damæ timidi, & cerui fugaces .i. aſſidue fugientes, & quibus tota ſalus eſt fuga, nunc (pro tunc) in hac quam narro tempeſtate, & inter canes, & circuntecta fluctus proluit, id eſt prouoluit ad littora, aut aſpergit ſuper natantem iam prolē immenſi maris, & pro.i.omne genus natantum.i. natare ſolitorum, proluit dico in littore extremo ceu corpore naufragia.i. poſt naufragium projecta ad littora, phocæ inſolitæ.ſ.magnitudinis aut raro viſæ, ſunt autem vituli marini, fugiunt in flumina, & vipera.i. ſerpens illa nociua defenſa fruſtra.i.nequidquā latebris curuis vnde extrahi, & in quibus occidi non poterant, interit.ſ. peſtilentia, & hydri.i.ſerpentes aquatici attoniti .i. ſtupefacti, ſquamuis aſtantibus.i. erectis, & auxiliantibus quidē contra externa ſi qua vim inferēt, ſed non contra pellem intrinſecus graſſantem. Aër eſt non æquus .i.iniquus, & peſtilēs, ipſis auibus quibus id proprium eſt ſolum, & illæ .ſ.aues præcipites, id eſt præcipitanter in terra decedentes, relinquunt vitā.i.animā ſed anima interit cum vita, vnde recte vitam dixit, non quia derelicta maneret, ſed quia quam illic habebant in terris non haberent ſub alta nube.i.regione nubiū. Præterea.i.præter hæc mala, nec refert.i.quidquam ad rē facit aut rei.i.commodū fert pabula iam mutari, & artes quæſitæ nocent, id eſt officiū, magiſtri .i.peritiſſimi medici hoc eſt inuenta eorum ceſſere.i.victi ſunt à morbo, & ſuccubuerunt chiron.ſ.centaurus ille iuſtiſſimus Phillyrides.i.Phillyræ ex Neptuno filius, & Melampus purgator ille

SERV. NOcturnus obambulat) Inſidiatur. Quod autem ait nocturnus figuram etiam temporis, ad perſonam tranſtulit. [Cura domat) .i. peſtilentiæ. [Timidi damæ) Mutauit genus, vt vita recta ... Horat. Et ſuperiecto pauidæ natarunt æquore damæ. Dicendo damas, & ceruus errare cū canibus duo oſtēdit, hos timoris, & illos ferocitatis eſſe oblitos. Fugiūt in flumina phocæ) Quaſi timentes marinam peſtilentiam. [Ipſis auibus) Sunt quodammodo, q̄ alarum velocitate ſupergredi poterant aerem peſtilentem. [Phillyrides Chiron) Medicinæ inuentor, Saturni, & Phillyræ filius. [Amythaoniuſque Melampus.) Amythaonis filius, καθαρτής.i.purgator. Nam Prœtidas ipſe purgauit luſtrationibus quas inuenerat. Hoc dicit, conualeſcente morbo nec medicinam prodeſſe, nec religionem. [Arenteſque ſonant ripæ) Velut peſtilentiam etiam elementa ſentire, ſic in tertio, Arebant herbæ, & victū ſeges ægra negabat. Nam ſegetem pro terra poſuit. [Nam neque erat corijs vſus,) Quippe morbo putrefactis. Nec viſcera quiſquam, Aut vndis abolere poteſt, Nec lauari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui poteſt: quoniam omne poſſidet corpus. Item igni ſuperpoſita, aut putreſcit, aut dureſcit, nam non coquitur. [Ardentes papulæ) Id eſt carbunculi. [Immundus ſudor) Morbus pedicularis φθειρίασις. [Sacer ignis) Quem Græci ἱερὸν νόσον vocant.

ASC. NON lupus inſidias) Docuit pecudum .i.cicurum ſeu domeſticorum animalium per diram pellem abſumptionem, nunc docet ferarum quoque tam terreſtrium quam marinarum atque aëriarum mutabilem ſtragem atque lucem. Ordo autem eſt.

Piœtidum cum furore agitarentur, Amythaonius.i.Amythaonia filius ſuſceptſit, Tiſiphone.i.furia illa infernalis, & pœnam, & ræ dem inferens, pallida.ſ.ab effectu, aut quia in vmbris verſata, ſæuit .i. crudeſcit, & ſæua atque immanis fit, & ipſa emiſſa tenebris ſtigijs.i.triſtitiæ infernalis, in lucem.i.ad regionem noſtram agit .ſ.ante ſe morbos & metum.i.mortem quæ ea metu vel cum metu conſpicitur, & ipſa ſurgens.i.ſurſum agros ſe, effert, id eſt extollit, caput.ſ.ſuum auidum .ſ. rædis, & ſanguinis, & in dies altius (bene addit altius, quia in dies, & in horas particulam exceſſiuam expoſtulant) hoc eſt in dies ſingulos maior eſt vis diræ peſtis à Tiſiphone excitata, amnes, & ripæ arentes ſ.æſtu aeris corrupti & colles ſupini .i. editiores, hoc eſt omnia loca in quibus pecora paſci ſolebant, ſonant .i. reſonant balatu pecorum, hoc eſt ouiū, & crebris mugitibus.ſ.taurorum morientium, ſcilicet Tiſiphone dat iam ſtragem.i.cumulum proſtratorum ac morientium, cateruatim.i.per cateruas non per ſingola capita, atque aggerat, id eſt accumulat in ipſis ſtabulis quia efferri nequeunt præ multitudine, ipſa cadauera delapſa i.quæ occiderant, turpi tabo donec, ſcilicet homines diſcunt tegere, ſcilicet cadauera homo.i. inhumare, & abſcondere ſoueis, diſcunt autem experiendo quia multa infectio & nulla vtilitas ex conſeruatione cadauerum proueniret. Nam neque vſus.i. vtilitas, erat corijs.i.pellibus è quibus coria parantur, nec quiſquam poteſt aut abolere.i.purgare, viſcera .i. carnes vndis aut vincere.i.excoquere, flamma.i.igni.

Nec .ſ. paſtores poſſunt quidem.i.ſaltem tondere vellera pereſa morbo & illuuie.i.ſanie & corruptione illuuore.i.intrinſecus imbuente, nec poſſunt attingere .i. per laborem peruenire ad hoc, vt ea eis habeant telas etiam putres, verumetiam .i. inſuper, ſi quis tentarat .i. conatus fuerat facere amictus inuiſos.ſ.à natura hoc eſt quos natura inuidit & negauit mortalibus, papulæ.i.carbunculi & puſtulæ ardentes.ſ.ſacro igni, atque ſudor, immundus .i.corruptus ſequebatur.i.perſequebatur, & conficiebat, membra olentia.ſ.grauiter, hoc eſt fœtida, & ignis ſacer.i.execrabilis, & peſtilentialis, edebat.i.abſumebat deinde tempore non longo.i. non longum, aut diu moranti, ſed ſtatim ſubſequenti, hoc paulò poſt artus contractos.ſ.ab illis amictibus, hoc qui talibus veſtiebantur etiam inficiebantur. Et hæc de his quæ in tertium Georgicon adducta voluimus.

VARIA LECTIO.

ARENTESQVE ſonant ripæ) In Ro.lib.Horrentesq́. [Ac ſoueis abſcondere diſcunt) In antiquiſſimo quidem libro foſſis, legere eſt. [Verum etiam inuiſos) In Roman lib.legitur, Quin etiam inuiſos. Contactos artus ſacer ignis edebat) vulgata quædam exemplaria legunt, Contractos artus. Sed in Rom.legitur mutato etiam numero, Contactos ſacer artus.

P. OVIDII ARGVMENTVM IN VLTIMVM GEORGICON LIBRVM.

Protinus aerij mellis redolentia regna,
Hyblam & apes, alueorum & cerea tecta,
Quiq́ albi flores, examina quaq́ legenda,
Indicat: humentesq́ fauos, cœleſtia dona.

ANTONII MANCINELLI IN QVARTVM GEORGICON.

Quæ ſedes apibus, ſtatio ue paranda, reponit.
Languendum quoque ſigna docet, medicamq́ ſalutem.
Naſcendiq́ modum, Nympharum nomina multa,
Pandit Ariſtæi luctum, matriſq́ fauorem,
Tum vatis Protei patriam, mores, ſpeciesq́.
Orpheus Eurydicen ſtigia vt reuocarit ab vnda,
Examenq́ apium tandem reparare docemur.

ASC. ROTINVS aërij mellis) Tetraſtichi Ouidiani. Ordo eſt. Vates ſup.ſeu Poeta Virgilius, indicat.i.notificat hoc quarto libro, protinus.i. ſtatim, aut protinus .i. ampliter, regna .i.apum (quæ regem habent, & ita aulam & regna (alueraria mellis aërij .i. ex aëre collecti redolentia .i. ſuauiter fragrantia, & apes hyblæas .i. optima mella facientes quales ſunt Hyblææ in Sicilia, & tecta cerea .i. fauos alueorum pro alueorum, hoc eſt quæ ſunt in alueis, ſeu alueraribus earum, quæ, pro &, & flores qui albi.ſ.naſcuntur quam apud Hyblam vbi copia thymi naſcitur, & indicat quæ examina ſint legenda.i.colligenda vt habeantur mella aut reparanda, & indicat fauos humentes.i.melle fluentes dona cœleſtia .i. beneficio cœli, aut rore cœleſti collecta.

QVÆ ſedes apibus, &c. heptaſticorum carminum Mancin. vberius ex ordine quæ toto libro continentur explicantium ordo eſt. Poëta reponit.i.doctius emendatius ſcr. hoc iiij. lib. quæ ſedes ve pro vel, quæ ſtatio ſit paranda apibus, & docet quoq; .i. & ſigna languentum.i.languentiū apium .ſ. & ſalutē medicam .i. ex medicina cōparandum, & modum naſcēdi, vt.ſ.ſine concubitu ore, legant natos, & multa nomina nympharū inter quas Ariſtæi matrem nominat, & pandit luctum Ariſtæi ob demortuas.ſ. apes, & fauorem matris, quæ conſilium dederat adoriundi Protei abs quo reparationem didicit. Tum.i.deinde pandit patriam .ſ. carpathoo Protei vatis .i. diuinatoris ac futura vaticinantis, & mores.i.inſtituta eius & ſpecies, in quas ſ.ſe tranſmutauerat & pandit, vt.i. qualiter Orpheus reuocarat Euridicem coniugem ſuam, ab vnda ſtygia.i.infernali, quod fecit threicia fretus cithara, & nos docemur tandem, reparare .i. inſtaurare examen .i. fœtum apium .ſ. extinctarum.

SERV. Protinvs aërij mellis cœleſtia dona Exequar) Rhetorice dictutus de minoribus rebus magna promittit, vt & leuem materiam ſubleuet & attentum faciat auditorem. Sanè petite, qñ ſcit breue eſſe opus hoc de apibus & intra paucos verſus poſſe conſumi, vſus eſt tranſlationibus ad dilatandam materiam, dicens, apes habere reges, prætoria, vrbes, & populos. Sanè ſciendum, vt ſupra diximus, vltimam partem huius libri eſſe mutatã, nam laudes Galli habuit locus ille, qui nũc Ariſtei continet fabulam, quæ inſerta eſt poſtquam irato Auguſto Gallus occiſus eſt. [Protinus) Deinceps, Exinde. Floreum agrum exequar, ſicut ceteros executus. [Aerij mellis) Nam mel ex rore colligitur, qui vtique ex aëre defluit, vnde eſt. [Cœleſtia dona) .i. munus deorum. Ante mel iouenitebatur in folijs, vt, Mellaque decuſſit folijs. [Hanc etiam) Sicut ſuperiores. [Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum) Audies ex leuibus rebus digna ſtupore eſſe, in apibus proceres, & tãta certamina. [Mores) Quia caſtæ ſunt, vt illum adeo placuiſſe mirabere morem. [Et ſtudia) vt, tãtus amor florum, & generandi gloria mellis. [Et populos) vt, binæ regũ facies, ita corpora plebis. [Prælia dicam) vt, Erumpunt portis, concurritur æthere in alto. [In tenui labor, at tenuis nõ gloria) Comparatio eſt laboris qui magnam dat gloriam ſi fuerit materia exilis ornata. [Numina læua) Proſpera, vt alibi, Intonuit læuum. [Auditq. vocatus Apollo) aut quaſi poetam Apollinem inuocat, aut quaſi deum paſtoralem. Nam Apollo, Nomius dicitur.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON,

LIBER QVARTVS.

Protinvs aërij mellis cœleſtia dona
Exequar. hanc etiam Mecœnas aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusq. ex ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prœlia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: ſiquem
Numina læua ſinunt, auditque vocatus Apollo.

ASCENSIVS.

Protinvs aërij mellis) Admirabili artificio rem tenuem extollit Poeta, ſic enim de apibus tractat, vt res diuinas, & heroicas aptiſſime inſerat, diuinas quidem vt vbi dicturus eſt. Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus Æthereos. heroicas quidem, quia admiranda tibi leuium ſpectacula rerum, Magnanimosq. duces, &c. Ordo eſt. O Mecœnas ego exequar .i. in executione cœpti operis perſcribam, protinus .i. ſtatim, vel omnino, & quaſi porro tenui .i. ampliter dona cœleſtia .i. beneficio cœli, aut in aëre collecta mellis aërij .i. quod rore & floribus in aëre vt dixit de apibus colligitur, aſpice .ſ. fauenter etiam hanc partem ſicut ſup. reliquas aſpexiſti, quia ſtatim in principio primi libri Mecœnatem nuncupauit. Aſpice inquam, quæ ergo dicam tibi ſpectacula rerum leuium vt potè apum quæ inter animalia nobis commoda minima habent corpuſcula, admiranda, id eſt digna admiratione, quia admirabere morem, quod nec concubitu indulgent, item quod rege incolumi mens omnibus vna eſt atque alia multa, & duces magnanimos, qui animas in vulnere linquunt, & mores, & ſtudia totius gentis .i. generis apud videlicet quæ more humano inſtituta, & exercitamenta habent, & dicam populos, id eſt vulgus apum, & prœlia quæ, ſcilicet ab eis committuntur, quia illis ira modum ſupra eſt. Labor ſupp. erit mihi, ſcilicet in tenui, id eſt in re exili & modica, at .i. ſed, gloria non ſupple erit tenuis, id eſt exilis, & modica, ſi numina læua .i. gloriæ humanæ inimica, ſinunt quem .i. aliquem glorioſe dicere, hoc eſt ſi numina inimica inferiorum non obſtiterint, & ſi Apollo qui deus ſuperus eſt, & poëtis beneuolus, eſſe ſolet, vocatus in auxilium meum, audit .i. exaudit .ſ. me, hoc eſt ſi aſpirat cœptis meis, hæc de mente A. G. vt Beroal. in Ser. annotauit ſic ſcribens. Romani antiquitus deos quoſdam, vt prodeſſent colebant, quoſdam vero ne obeſſent placabant. Cum Iouem igitur, & diiouem a iuuando nomina eſſent veiouem appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi facultate, vt auct. est Gel. in V. ſimulacrum .n. veiouis ſagittas tenet quæ ſunt videlicet paratæ ad nocendum, quapropter cum deum plerique Apollinem eſſe dixerunt, præterea Virg. quoq; aiunt multæ antiquitatis hominem ſine oſtentationis odio peritum, numina læua deprecari in his verſibus. In tenui labor, at tenuis non gloria ſi quem Numina læua ſinunt, auditq. vocatus Apollo. Significat enim quandam vim eſſe huiuſmodi deorum in lædendo, magis quam in iuuando potentem. Et ita ſecundũ Gellium, auct. qui per eum ſcite, & adamuſſim Virgil. maieſtatem pẽſitauit. Expunxerit potius, Numina lædentia q̃ iuuãtia. Et quoniam in Gellij mentionem incidimus, admonendi ſunt illius ſcriptores ſectatores, vt locum emendent in eo capite, in quo de veioue diſſerit deprauatum, cum in omnibus paſſim codicibus Gellianis, hæc verba legantur. In his dijs, quos placari oportet, vti mala a nobis, vel a frugibus, natis amoueantur arungus, ha & robigus. Mendum eſt maximum in nouiſſimis tribus verbis, quod niſi emendentur, difficultates pariet inextricabiles, nos vero Marte noſtro, ita correximus. Auer uncus habetur, & robigus, & ita corrigendum eſſe cenſemus fulti auctoritate eruditiſſimorum, namq; Auerruncus deus eſt, qui malorum auertendorum cauſa colebatur ab auerruncando nominatus, vt docet M. Varro. 10 libris de lingua latina auerruncare autem vocabulo antiquo ſignificat auertere atque depellere, quam dictionem vſurpat Liuius ſic ſcribens in 8. placuit ad auerruncandam deum iram victimas cædi, & in 10. prodigiorum auerruncandorum cauſa ſupplicationes in biduum ſenatus decernit. Cic. ad Att. 10 epiſt. ſic ſcrib. Certe contra igitur iniquis dij auerruncent. Cato quoque in re ruſtica viduertatem, inquit, vaſtitudinemq. calamitates, intemperiasq. prohibebis defendas, auerruncesque. Et Feſt. pacuuianum dictum ameniam auerruncaſſit ot, quam interpretatur .i. auertiſſent. Auerruncum itaque deum Romani colebant, & ab eo precabantur vt pericula auerruncaret, hoc eſt auerteret amoliretur æque propulſaret, legatur ergo apud Gellium, Auerruncus, non autem arungus. Cum arungus nihil ſignificet, & dictio ſit illiterata, Aruncus apud Plinium accipitur pro villo qui a capellarum mento dependet. Sed hoc, & id genus ſexcenta alia quæ apud ſcriptores in latina lingua reperiuntur partim obſcura, partim deprauata tractantur ac enudantur à nobis vberiori volumine quod quotidie cudimus, & adhuc ſub incude eſt quod edetur in tempore. in quo omni ſtudio ac vigilantia contendimus laboramus enitimur pro viri parte de latinæ linguæ ſectatoribus bene mereri. Hæc ille.

VARIA LECTIO.

TOTIVSQVE ea ordine) Io Rom. lib. atque etiam in Mediceo, legitur abſque, Ex, præpoſitiua particula, Totiusq. ordine. In alijs antiquis libris, ea habetur, in quo animaduertendum eſſe ſynereſin ea duabus vltimis ſillabis, in Totius, ſi lectio ea, Totiusq. ea ordine gentis, admittatur. Verum ego crediderim, Ea, inſertum. Ex Paraphraſi, rectiq. legi, Dicam ordine.

Principio,

Principio, ſedes apibus, ſtatioque petenda
Quò neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oues, hœdiq́. petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropesq́ue, aliæq́ue volucres,
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſasque volantes
Ore ferunt, dulcem, nidis immitibus eſcam.

SERV. PRincipio, ſedes) Dicit vbi aluearia ponenda ſunt, in qua re ſatis peritè, & ea quæ abeſſe debent ne noceant apibus, & ea quæ adeſſe, vt poſſint prodeſſe, commemorat. Sanè quoniam ſupra ai: magnanimosq́. duces, ideo inſulit modo, Sedes, ſtatioq́., quá tranſlationem diligenter reſeruat. [Hædiq́. petulci) Laſciui, Exultantes. [Et petulci dicti ab appetendo, vnde & meretrices petulas dicimus. [Picti terga) Picti terga habentes. [Pinguibus ſtabulis) Plenis, ſicut inanes res tenues nominamus è contrario. [Meropesq́., aliæq́. volucres) Dicendo, aliæque volucres, oſtendit etiam aues eſſe meropes. Sunt autem virides, & vocantur apiaſtræ, quia apes comedunt. [Et manibus Progne pectus ſignata cruentis) Nomen poſuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem verſa eſt, pro qua prognem vel quaſi ſororem poſuit, vel quaſi eam quæ fuerat illius ſceleris cauſa. Nam ipſa Tereum miſerat ad deducendam ſororem. [Dulcem, nidis immitibus eſcam) .i. crudelibus pullis qui apum more nutriuntur.

ASC. PRINCIPIO, ſedes &c.) Hæc eſt prima pars executionis in hoc opere, in qua vt a Mancinello prænotatum eſt poeta de ſedibus ſeu ſtationibus apum diſſerit, dicens. Principio .i. pro primo præcepto, ſedes & ſtatio .i. habitatio (ſed euntibus redeuntibus videtur ſtatio, ea.n. eſt vbi naues ad tempus ſtant reſidentibus autem ſenioribus ſedes eſt) eſt petenda .i. diligenda apibus datiuus eſt vtilitatis non paſſionis, hoc eſt non ab apibus (non enim illis præcipit) ſed ab agricolis pro apibus. Quò .i. ad quam ſedem, & ſtationem aduerbium pro nomine, neque ſit aditus .i. afflatus ventis, nam venti prohibent .i. impediunt ferè domum pabula, vt thymú & etiam mella) neq; oues, ve pro vel, hœdi petulci .i. petulantes, & laſciui cuncta laceſſentes inſulient .i. frequenter inſiliant floribus,, & ita ſ. decutiant rorem aut neque ſup. bucula .i. iuuenca, aut iunior bos, errans .i. paſcens, vagando, campo .i. per campum, decutiat .i. concutiendo deijciat rorem, & atterat herbas ſurgentes è quibus .ſ. pabula atque fauos colligerent apes, & lacerti picti terga ſquallentis .i. rubrica & in munda, hoc eſt habentes terga picta .i. maculis diſtincta, abſint à ſtabulis .i. alnearibus in quibus ſtationem habent, vt dictus eſt, apes, pinguibus .i. plenis & melle diſtentis, & meropes, volucres & illæ aliæ volucres quæ .ſ. apes deuorant, & Progne, hoc eſt hirundo in quá verſa putatur ſignata pectus .i. pectus habens ſignatum manibus cruentis .ſ. ſanguine filij quê patri epulandum dederat, ſup. abſint à pinguibus ſtabulis, Nam huiuſmodi vaſtant omnia late & ferunt ore, ipſas, volantes ſ. apes appoſitorie eſcam vel in eſcam dulcem immitibus nidis .i. quibus pulli ſunt ea rapina paſcendi, poſſet etiam ordo eſſe, ferunt nidis .i. ad nidos. Item ſic & ipſe aues volantes ferunt ipſas .ſ. apes, quia volando captando apes, ſed in idem redit.

VARIA LECTIO.

MEROPESQVE, aliæq́ue volucres) In mediceo libro, non eſt geminata particula, q;, ſed Meropes, aliæq́. legitur. magis tamen placet geminari, vt in alijs libris habetur.

At liquidi fontes: & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina riuus:
Palmaq́. veſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret.
Vt, cum prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, ludetq́ue fauis emiſſa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq́ue hoſpitijs teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſuerſas ſalices, & grandia conijce ſaxa,
Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, & alias
Pandere ad æſtiuam ſolem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpilla, & grauiter ſpirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumq́ue bibant violaria fontem.

SERV. ET tenuis fugiens per gramina riuus) Suſpendendum eſt tenuis, ne incipiant eſſe duo epitheta, quod apud Latinos cóſtat eſſe vitioſum. [Vere ſuo) Sibi grato, & aptiſſimo. [Decedere teps caloci, Vt æſtus poſſint aquæ & vicinitate vitare. [In medium) Ordo eſt, in medium tranſuerſas ſalices, & grandia cóijce ſaxa. [Pontibus vt crebris) Veluti pontibus, nam non ſunt pontes. [Si forte morantes) Tarde remeantes ex paſcuis. [Neptuno immerſerit) Deum pro aqua poſuit. [Grauiter ſpirantis copia thymbræ) Genus eſt herbæ abundantis in Phrygia. Grauiter autem modo bene, & multum ſignificat, alias male, vt, Aut vbi odor grauis. Item, Graue olentis Auerni. [Violaria) Loca in quibus naſcuntur violæ.

ASC. AT liquidi fontes) Poſtquam deſcripſit quæ abeſſe debeant apibus atque aluearijs nunc quæ adeſſe velit deſcribit, dicens. At .i. ſed fontes liquidi .i. puri & lympidi, & ſtagna virentia muſco .i. in quibus creſcit muſcus viridis, & riuus tenuis .i. exilis ne murmure .ſ. aquæ impetuoſe decurrentis offendantur apes fugiens .i. recurrens per gramina adſint .ſ. ad aluearia, & ſedem ſtationemq́. apium, & palma .i. arbor illa lógiſſimis frondibus, aut oleaſter .i. olea ſilueſtris, ingens .i. ingentes ramos expandens, obumbret veſtibulum, id eſt paruum ſtabulum, hoc eſt primum introitum ſtationis, vt cum .i. quando, reges .i. primores apum regali more viuentes, noui .ſ. ad nouam pubem regendam, electi ducent, id eſt educent, ſuo .i. opportuno, & debito vere, prima examina .i. primos fœtus apum, & iuuentus .i. multitudo iuniorum apum, emiſſa .i. educta tunc primum, ludet fauis .ſ. à ſe collectis, ripa vicina inuitet .i. alliciat, decedere calori ad frigus opacum in ripis, & vt arbos .ſ. palma aut oleaſter, obuia .i. obiecta, decedere volentibus teneat .i. immoretur, hoſpitijs .i. ſedibus frondentibus nuper captis, frondibus .i. ramorum frondentium, hoc eſt vt propter amœnitatem riparum allicíantur exire aluearijs, ſed propter amœnitatem arboris redeant nec ſedes mutent, ſeu .i. ſiue, humor .i. aqua vicina, ſtabit .i. ſtagnabit, iners .i. torpens, ſeu profluat, conijce ſalices tranſuerſas .i. tranſuerſum, & ſaxa grandia in medium .ſ. eius, hoc eſt humoris, ſeu aquę vt .ſ. apes poſſint conſiſtere .i. requieſcere, crebris pontibus .i. lignis, aut lapidibus iniectis quibus, vt homines pontibus vtantur, & poſſint pandere .i. explicare alas ad ſolem æſtiuum, ſi forte Eurus ventus ille impetuoſus ſparſerit, id eſt diſperſerit .ſ. apes morantes, tardius redeuntes, dum enim incumbentem pluuiam percipiſcunt non ſolent abire à ſtabulis longius ſaltem, & ſi forte abiuerint præcipites redire, ſi quæ autem immoratæ fuerint ne alijs humidis immergant dum aquam peruolare cupiant mouet pontes conſtruere, & ſi Eurus præceps, id eſt præcipitanter flans & ingruens, immerſerit Neptuno, id eſt aquis quibus Neptunus præeſt caſſiæ, id eſt herbæ illæ odoriferi virides floreant ſupple circum hæc .ſ. dicta loca ac ſtabula apum, & ſerpilla olentia late, & copia, id eſt abundantia, & vbertas, thymbræ in Phrygia abundantis aqua Apollo Thymbræus dictus eſt, ſpirantis .i. fragrantis grauiter .i. potanter, floreat circum hæc, & violaria .i. violarum frutices, aut copia earum aut loca in quibus naſcunter, bibant circum hæc fontem irriguum .i. irrigantem, hoc eſt habeant etiam herbas odoriferas in confinio ad paſtum, & mellificium.

Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus: nam frigore mella

SERV. VTraque vis apibus pariter metuenda) Tam caloris q̃ frigoris. Qđ licet vtrunque æquali modo metuendum ſit, tñ diſſimiliter nocet. nam calore liquefacta defluunt mella, quæ ſi fuerint frigore ↄdurata, quæ ↄſtrictas apes

apes interimunt. [Spiramēta) Exitus. Alibi, Sæui ſpiracula ditis. [Fucoq́, Genus eſt herbæ, vnde nobilitantur veſtes. Fucum autem & flores pro cera poſuit quam ex his colligunt rebus. [Hæc ipſa ad munera) Ad officia coanguſtandarum cauernarum. [Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Idæ). Ordo eſt, Seruant gluten, quod eſt lētius & viſco, & Phrygiæ Idæ pice. Seruant autem mire arte: nam pilas quaſdam in aluearibus faciunt, de quibus poſtea cerea tecta componunt. [Si vera eſt fama) Si credendum eſt apes poſſe terras effodere. [E leui rimoſa cubilia limo) Alij. Et leui legunt. Vnus tamen ſenſus eſt. Nam hoc dicit, Quod illæ nimio labore perficiunt, tu è leui vngue rimoſa cubilia circunfouens limo, etiam raras frondes ſuperinijce. Quod ideo fit ne vel limus crepet, vel cauernæ aut ſolæ penetrentur, aut frigore. [Taxum hoc) Venenatam arborem, vt in Bucolicis, Sic tua cyrneas fugiant examina taxos. Mel enim peſſimum exinde gignitur. [Rubentes cancros) Odore enim ipſo pereunt. Rubentes autem cum vruntur, non quia per naturam ſint huius coloris. [Altæ neu crede paludi) Ne facile merganrur. [Vociſque offenſa) Reſonat Echo repercuſſa, quam apes vehementer horrere manifeſtum eſt.

Cogit hyems, eademq́ue calor liquefacta remittit.
Vtraq́ue vis apibus pariter metuenda, neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoq́ue, & floribus oras
Explent, collectumq́ue hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco, & Phrygiæ ſeruant pice lentius Ide.
Sæpe etiam, effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodere larem, penitusq́ue repertæ.
Pumicibusq́ue cauis, exeſæq́ue arboris antro.
Tu tamen & leui rimoſa cubilia limo,
Vngue, fouens circum, & raras ſuper inijce frondes.
Neu propius tectis taxum ſine, neue rubentes
Vre foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut vbi odor cœni grauis, aut vbi concaua pulſu
Saxa ſonant, vociſq́ue offenſa reſultat imago.

per quæ ſpiritus .i. ventus intret, tenuia .i. quantumuis tenues, & modicas, & explent .i. opplent, oras .i. extremas fiſſuras, fucos .i. herba illa rubea, & floribus .i. cera ex floribus collecta, aut re vera ſortolis florum, & ipſæ ſeruant gluten .i. genus, conglutinationis collectum .ſ. ex floribus & herbis, ad hæc ipſa munera .i. officia, hoc eſt ad obſtruendas rimas lentius .i. viſcoſius, & .i. ſimul vt ſcoſo, & pice Idæ Phrygiæ .i. quæ colligitur ex arboribus piceis in Ida Phrygia abundātibus. Apes etiam fodere ſæpe (ſi fama eſt vera, quia non eſt veriſimile apes fodiſſe ſub terra latem .i. foramē aut domū, & hoc latebris .i. cauernis terræ, effoſis .i. fodiendo apertis, & repertæ .ſ. ſunt ſup. in pumicibus .i. lapidibus illis ſpongioſis penitus, id eſt valde & pene intua, rauis .i. cauatis & in antro arboris exeſæ .ſ. à cariæ aut vetuſtate, hoc eſt apes ſummum quidem ſtudium adhibent ad obſtruendas rimas aluearıorum, tamen & .i. etiam tu vnge cubilia rimoſa .i. hiantia & rimas ac fiſſuras habentia limo leui .i. molli & faciliter leuigabili, fouens circum .i. in circuitu, & ſuperinijce raras frondes .i. e .ſ. deſiccatus limus diſſoluatur, neu ſine .i. & non permittas, taxum arborem illam in rortica frequentem & mella deprauantem propius .i. vicinius quam ſatis ſit, aut valde vicine, tectis .ſ. aluearıū, ne ue vre .i. vel ne vras foco .i. igni aut in foco .i. loco vbi ignis ſouetur cancros .i. piſciculos illos rubentis .ſ. dum cocti ſunt, hæc autem vetat ne graui odore necentur apes neu crede .i. committas .ſ. apes paludi altæ .i. profundæ ne .ſ. immergantur peruolantes, cum non poſſint laxa eminentia nixi, aut ne graui odore exhalante ſuffocentur, aut ne credes apes ſup. illi loco, vbi eſt odor grauis cœni .i. luti, aut, vbi ſonent pulſu .i. ex impulſu aquarum, ſaxa concaua .i. excauata pulſu .i. per impetum, & impulſum aquarum & vbi imago vocis .i. Echo referens eandem vocem quam acceperat, reſultat .i. repercutitur offenſa .ſ. ab obſtaculo loci concaui, quia et graui odore ita vehementi ſono obtunduntur apes.

A S C E N S I V S.

IPSA autem, ſeu corticibus, &c.) Docet aluearia conficere oſtendens ex qua re & qua forma fieri debeant. Ordo eſt. Autem, pro ſed, ipſa aluearia (ſi non ſcribendum eſt aluearia, quod ab aluo formetur, ſicut ab alueo aluearia dicimus, eſt contractio vocalium in vnam ſyllabam, & pronunciandum quaſi aluearia) .i. domicilia apum, ceu fuerint tibi ſuta .i. conſuta, & conſuetūdo formata ſup. ex corticibus cauatis, extractis .ſ. ilignis, ſeu fuerint texta .i. contexta vimine lento .i. flexibili, ſicut ex culmis frumenta eis etiam fiunt, ex quacunque ergo materia formata fuerint, habeant anguſtos .i. conſtrictos, aditus .i. accesſus. Nam hyems cogit .i. conſtringit & contrahit mella frigora, quod .ſ. per lætos aditus intraret, & calor .ſ. æſtiuus, remittit .i. defluere facit eadem .ſ. mella liquefacta .i. reſoluta, & vtraq; vis .i. violentia aut abundantia tam frigoris quam caloris eſt metuenda pariformiter, apibus ut .ſ. illis officiat. Neque illæ .ſ. apes ne quidquam .i. fruſtra, hoc eſt non ab re, ſed ſumma ratione linunt .i. obſtruunt cera, certatim .i. cum magno conamine ſicut fit vbi pro laude certatur in tectis .i. aluearibus, aut aluearijs ſuis ſpiramenta .i. rimas

V A R I A   L E C T I O.

SVB terra fodere larem) Sunt libris, in quibus, Sub terram ſit. In Medico, Sub terras. Atque etiam, Fouere larem. [Exæſæque arboris antro) In libris nonnullis manuſcriptis legere eſt, Arboris aluo. Sed antro per hyperbolem longe melius videtur, ac figuratius.

SERV. PVlſam hyemem ſol aureus egit) Secundū phyſicos quo dicunt quo tēpore hic hyems eſt, æſtatem eſſe ſub terris, & verſa vice cum hic æſtas, illic hyemem. Quod etiam Lucretius exequitur, & trahit in argumentum putealem aquam, quæ æſtate frigidiſſima eſt, hyeme vero calidiſſima. [Metunt flores) Secant. Vnde & meſſores dicti ſunt. Sanè meto metis, facit præteritum perfectum meſſui. [Hinc) Ex floribus .ſ. ex qbus primo mel, mox pullos efficiunt. [Naſcio qua dulcedine lętæ) Quadam arcana ratione naturæ. [Mella tenacia fingunt) Quia cum inuerſi ſunt faui, mel tamen inde non funditur. Vnde ait Tenacia, quæ in reſupinatis fauis cohærent. [Caues) Aluearibus. [Æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen) Per ſerenum. [Contemplator) Pro intuere, nam tempus futurum pro præſenti poſuit ab imperatiuo modo. [Aquas dulce, & frondea

Quod ſuper eſt, vbi pulſam hyemem ſol aureus egit:
Sub terras, cœlumq́ue æſtiua luce recluſit,
Illæ continuo ſaltus, ſiluasq́ue peragrant,
Purpureosq́ue metunt flores, & flumina libant
Summa leues: hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem, nidosq́ue fouent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt:
Hinc vbi iam emiſſum caues ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramq́ue trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces, frondea ſemper
Tecta petunt. huc tu iuſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & Cerynthæ ignobile gramen:
Tinnitusq́ue cie, & matris quare cymbala circum:
Ipſæ conſident medicatis ſedibus: ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.

ſemper) Propter hoc ait ſupra, Et tenuis fugiens per gramina riuus, Palmaq́. veſtibulum. [Trita meliphylla) Varro hāc herbam apiaſtrum dicit in 3. libro operis ruſtici. [Cerinthæ ignobile gramen) vile, vbique naſcens. [Matris cymbala) Quæ in eius tutela ſunt, ideo quod ſimilia ſunt hemyſpherijs cœli, quibus cingitur terra, quæ eſt mater deorum. [More ſuo) Naturali ratione, cuius cauſa non redditur. Quis enim nouit cur æris ſono redeant in aluearia? licet ipſe paulò poſt dicit, crepitantiaque æra ſecutæ Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

ASCENSIVS.

QVOD ſuper eſt) Docet reliqua ad apes pertinentia quomodo videlicet educant fœtus, & quo medicamento retinendæ ſint ne diuagentur. Ordo eſt reſpiciens ad id, principio ſed es apibus &c. vt ſit illud quidem in principio faciendum eſt, ſed vt quod ſupereſt, id eſt quod reliquum

reliquum eſt, aut quod reſtat, percipiam, vbi.i.poſtquam, ſol aureus.i.rutilus, egit ſub terras exigit conſpectu ſuo hyemem.i.frigus, & pluuias hyemis, pulſam.i.exactam, & recluſit.i.aperuit luce æſtiua.i. ſplendore æſtiuali, illæ.ſ.apes peragrant.i.peruolant continuo ſaltus, & ſiluas, & metunt.i.carpunt flores purpureos .i. purpurei coloris, ac pulchros vt purpurea eſt, & ipſæ leues.i. agiles, & volaces libant, id deguſtant aut attingunt flumina ſumma.i.ſummitatem fluminum, & ipſæ lætæ neſcio qua dulcedine .i.delectatione naturali, fouent hinc.i.ex floribus & flumine progeniem.i.fœtum & nidos.i.fauos, & excudunt hinc, arte.i.artificioſe recentes ceras, & figunt.i.affigunt, aut fingunt.i.componunt mella tenacia hic .i. deinde, vbi ſuſpexeris.i.ſuſpiciendo, hoc eſt ſurſum inſpiciendo videris agmen .i. examen apium agminatim volantium emiſſum, caueis.i.alueis ad ſidera cœli.i.in altum aëra videris dico nare.ſ.remigio alarum, hoc eſt volare, quia ſic aëre rtitur volucris vt natant aquis, per æſtatem liquidam.i.ver tepidum & ſerenum, & mirabere nubem, obſcuram trahi vento.i. ſi tūc vbi emiſſæ ſunt apes, oborta fuerit tempeſtas nubiloſa aut mirabere nubem obſcuram trahi vento, cum non ſit nubes, ſed examen apium emiſſarum, vt autem ſcias quo conſidant, contēplator.i.reſpice, & attende, quia ipſæ petunt dulcis aquas, & tecta frondea.ſ.arbores.i. vmbroſas, aſperge tu huc.i.ad hanc rem quam ſponte petunt ſapores iuſſos .ſ. à rei ruſticæ præceptorib. videlicet meliſphylla .i. apiaſtrum quod apis folium interpretatur trita.i.contuſa, vt ſaporem mellis quem continent edant, & gramen ignobile.i. vile quo ad alios & vulgo naſcens, cerinthæ illius herbæ, & cie.i.excita tinnitus.i.crepitus peluium, & quate .i.concute circum.i.per circuitum cymbala.i.inſtrumenta ſonora matris.ſ.deum, hoc eſt Cybeles ſeu cybelis ipſæ.ſ.apes excitæ aut conſitæ conſident.i.ſedem ſimul capient ſedibus medicatis .i.dictis herbis illitis, & ipſæ.i.ſponte ſua non coactæ condent, .i. recipient ſe ſuo more .ſ. naturali in intima cunabula.i.penitiſſimas cellas ſuas. Et ita docet quomodo reuocari poſſunt quoties ſerenitate euocantur.

Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere: nanque morantes
Martius ille æri rauci canor increpat, & vox
Auditur, fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inte ſe coeunt: penniſque coruſcant:
Spiculaque exacuunt roſtris: aptantque lacertos:
Et circa regem, atque ad ipſa ad prætoria denſæ.
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo, vbi ver nactæ ſudum, camposque patentes,
Erumpunt portis, concurritur æthere in alto
Fit ſonitus: magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſque cadunt. non denſior aere grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant.
Vſque adeo obnixi non cedere, dum grauia aut hos.
Aut hos verſa fuga victor dare terga coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,
Pulueris exigui iactum compreſſa quieſcent.

SERV. INceſſit ingruit, inuaſit. Alibi: Inceſſi muros, ignes ad tecta volare. Et inceſſit regibus figuratum eſt, nam in ceſſit reges dicimus. [Trepidantia bello Corda) Alacritate pugnandi, non timore. Alibi: Exultantiaq. haurit Corda pauor pulſans. [Morātes) Tarde incedentes. [Fractos) Colliſos. [Trepidæ coeunt) Feſtinãt inter ſe in aluearibus. [Penniſq. coruſcant) Quemadmodum ſecuta milites cōmouēt. [Vocant clamoribus hoſtem) Prouocant. [Ver nactæ ſudū) Serenum poſt pluuias: vt, Per ſudum rutilare vident. [Camposque patentes) .i. per aërem purum & liquidum, non nubibus clauſum, & ita aër, campus eſt apium, vt mare nauium hominum ſolum. Ipſe in 5. Subtrahiturq. ſolum. [Glomerantur in orbem) More bellantiū [Non denſior aere grando) in alijs .n. bellis victi tantum pereunt, in certamine vero apum etiam victrices. Nam dictus eſt, Animasque in vulnere ponunt. [Tantum pluit ilice glandis) Erit nominatiuus hæc glans. [Ingentes animos) Statius.

Maior in exiguo regnabat corpore virtus. Homerus,

Μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής.

[Pulueris exigui iactu) Quia cum puluerem viderint, ſperant tempeſtatem futuram, quæ eis plurimum nocet.

A S C E N S I V S.

SIN autem ad pugnam) Quia docuit apes euocari aliquando ſerenitate, docet conſequenter eas etiam ad pugnam excitari, & excitatas modica re, vtpute iactu pulueris poſſe ſedari. Ordo eſt. Sin .i. ſed ſi ſupple apes exierit ad pugnam (nam ne id mireris) diſcordia inceſſit .i. irrepſit ſæpe duobus regibus, ſcilicet apum magno motu .i. cum tumultu populi.ſ.præſciſcere, & prædiſcere continuo animos vulgi.i.reliquarum apum quæ reſpectu regum vulgus .i. vilis populus ſunt, & corda trepidantia bello longe.ſ.antequam ineant prœlia. Nanque ille.ſ.notiſſimus & inclitus canor.i.clangor. Martius.i.bellicus æris.i.litui, aut tubæ æreæ, rauci.i.rauce ſonantis, hoc eſt murmur & ſtrepitus apum bellicum clangorem imitans increpat .i. carpit, & exprobat cum crepitu quodam morantis.ſ.intra cellas, aut aluearia ſua non ſtatim proruentis. (Eſt autem accuſatiuus pluralis numeri, exponit, quis ſit canor dicens) & pro .i. voa imitata .i. imitans, & effingens ſonitus tubarum fractos.ſ.raucitate canentis cum ſtupore auditur.ſ.inter apes, tum ipſe apes coeunt.i.coogrediuntur, & conuentum faciunt inter ſe exiſtentes trepidæ .i. feſtinæ cum tremore ſicut in bello tumultuario homines ſolent & coruſcant.i.micant pennis.i.vibrantibus alis, & exacuunt roſtris ſpicula .i. aculeos ſuos, & aptant ſuos lacertos ad inſultus faciendos, & recipiendos, & miſcentur circa regem denſæ, & ad ipſa prætoria.ſ.vbi prætor .i. princeps belli, & iudex locum habet, hoc eſt ſumma cura cuſtodiunt regem, & ductorem ſuum in qua re, vt dixi, Poeta per apes docet quid hominibus faciendum eſt, quoque peculiari quadam laude Galli hactenus obſeruant, & vocāt .i. prouocant magnis clamoribus hoſtem, aut ſingularis eſt pro plurali, quia plus ſignificat, aut multo ſignificantius hoſtem.i.regem caput belli & diſcordiæ, q.d. vt ad ſui regis cuſtodiam feruent, ita in aduerſarij perniciem ardent. Ergo quia .ſ. nonnunquam ad pugnam exire ſolent vbi ipſæ apes.ſ.nactæ ſup.ſunt .i. obtinuerunt, vel ſudum.i.ſeorſum ab vdo eſt clarum, & ſerenum & campos patētes vbi.ſ.æquo Marte pugnēt, hoc eſt data opportunitate temporis, & loci, ipſæ erumpunt.i.viſæ emittūt portis (Alluſio ad ciuitates) & concurſus fit.ſ ab vtroque exercitu in alto æthere ſonitus.ſ.pugnantium fit, & ipſæ mixtæ glomerãtur.i.conuoluuntur in magnum orbem.i.glomus, & cadunt præcipites .ſ. mutuis vulneribus interemptæ & amiſſis potiſſimum ſpiculis, grando non cadit, aut non pluit denſior aere, quam.ſ. apes, nec tantum .i. tam multum glandis pluit de ilice concuſſa quantum.ſ.apium cadit ex tali conflictu (& eſt apta ſimilitudo, nam corpuſcula apum grandinis, & glandis fere inſtar ſunt) Ipſi ſcilicet reges, & primi ductores verſant in anguſto corpore ingentes animos pulchrum antitheton) obnixi .i. obnitentes, & conſtituentes vſque adeo .i. omnino non cedere, dum .i. donec, victor grauis.i.moleſtus & grauiter vrgens ſubegit, aut hos, hoc eſt, aut vnos, aut alteros dare terga verſæ.i. obuerſa fuga.i.per fugam, hi.ſ.immenſi motus animorum atque hæc tanta certamina.ſ.apum, quieſcent.i.ſedabuntur compreſſa iactu.i.per iniectionem exigui pulueris, credunt.n. aut grandinem, aut imbrem decidere, & eſt iterum antitheton, tanta.i.tam magna certamina, & exigui pulueris &c. Antitheton autem, vt ſæpe admonui dicitur contra poſitum, hoc eſt contrariorum poſitio, quæ plurimum ſplendori habet, vnde ab inanibus cauſidicis plus iuſto effectari ſolet, dicente. Perſio. pedius quid? Crimina raſis libras in antithetis, doctas poſuiſſe figuras Laudatur, Sanè ex huiuſmodi coloribus, quibus hic ſparſim vtitur poeta liquet in mediocri dicendi charactere etiam exornationibus eſſe locum, dummodo non ſint affectatæ, nec penitus impertinentes, ſed ad continuam tranſlationem pertinentes. Quales ſunt quibus in hoc potiſſimum lib.4. vtitur Maro noſter. Nam niſi metaphoricos loquatur, non poſſet exhibere, quod in fronte receperat admiranda leuium ſpectacula rerum. Oportet enim erat in apibus animalium

vitium

vtilium facile minimis res regales imò pluſquam heroicas fingere, vnde dicturus eſt, eſſe apibus partem diuinæ mentis & hauſtus Ætherios dicere. Vnde nunc reges apum deſcribens, reges hominum graphice depingit non minus arguta inuentione quã Homerus, qui in deorum factis humana perſcribit. Artificioſius enim eſt in minimis animalium ſummos hominum deſcribere, quam in deis homines. Omnia itaque belli inter reges gerendi officia præſcribit. Nam animoſi duces, non ſinunt ſe caſtris, aut mœnibus includi, ſed ſtatim in hoſtem prodeunt, quod quia non fecerunt Troiani etiam ſic dicturus eſt in nono, vocaturus eos non Phryges, ſed phrygias, muliercularum enim eſt includi, vnde nunc dicit. Sin autem ad pugnam exierint, & diſcordia magno motu, quæras quomodo magno motu, cum tantilla ſint illa corpuſcula? Nempe animorum quia regibus incesſit. Illud autem incesſit videtur præſentis temporis. Nam dicitur inceſſo inceſſis, cum dandi caſu, vt inceſſit mihi Cupido &c. Animos vulgi id quoque ductorum optimorum eſt. Vnde ante prælia committenda ferè concionem habere inducuntur, vt militum animos prænoſcant. trepidantia aut Martio furore concuſſa, aut ſpemque metumque inter dubia longe præſciſcere quia longe dicit, certum eſt non eſſe inchoatiuum verbum, non enim longa eſt inchoatio, ſed pro principali ponit. dicere etiam potuiſſet prædiſcere. Martius .i. bellicus, aut qualis Mars ſuos accendere ſolet. Multum autem ad bellum poſſe clangorem tubarum indicat illud, quod in 6. Æneid. de Miſeno docet. Aere ciere viros, Martemque accendere cantu Quia vero apes non vtuntur tubis apte dicit, vox auditur fractos ſonitus imitata tubarum. Vbi miram vim depingendi etiam qui pingi non poteſt ſonitus habet vocabulum fractos, nam ſubraucum, & bellicum ſonantis tubæ ſonitum, aut militia clamorem tremulum, & ſubaridum indicat. Coruſcant pennis, & milites armis. Natura autem hoc omnibus animalibus dedit, vt quibus maxime, valent minentur, antequam prœlium committant. Sic enim canes dente, leles, vngues, tauri, & arietes cornua oſtentant, vt milites haſtas ſuas vibrant, quia vero apes pennis, quæ alarum ſunt tibicines, plurimum poſſunt, nam fractis illis & protus inutiles ſint. Nõ ab re eas explicant, ſpiculaque exacuunt roſtris, &c. Et circa regem quippe cuius cura ipſis præcipua eſt, quia rege incolumi mens omnibus vna eſt amiſſo rupere fidem, tota itaq; reipub. ſalua in regis ſalute conſiſtit. Ad ipſa prætoria .i. tabernacula & tentoria regia. Nam prætoris eſt quicunque in caſtris imperat, ſiue rex, ſiue imperator, ſiue dux, ſiue conſul, alius qui ſit. Vocant ergo fiduciam præ ſe ferunt, quod militibus faciendum eſt, eo q̃ multi poſſunt, quia poſſe videntur. Apte etiam dicit hoſtem non hoſtes, aut quia plus ſæpe per ſingularem ſignificamus, aut quia ad totum exercitum hoſtilem reſpicit, aut potiſſimum quia ad alterius factionis regem, ſicut enim in ſui cuique regis incolumitate ſalus eſt, ita in alterius regis nece victoria. Ergo vbi ver nactæ ſudum. Ideo ſerenitatem expectant quia ventus officit volatui, nec conſilio, ſed naturæ ſtimulis ad prœlia impelluntur. Sudum autem dicitur ſeorſum ab humido, aut ſine vdo, vnde & Plautus. Quin tu in paludem is, exsicesq́. arundinem, qui pertegamus, villam, dum ſudum eſt. Erumpunt portis, alludit ad portas caſtrorum, vnde nullus miror iam inepte fuerit ſcholius, vt dicat inepte dictas portas de alueorum ſimulis. Nam ſummo artificio res minimas vt maximas effert. Alludit etiam ad militum bellicoſarum animus qui non expectant donec educantur ſed prorumpunt. Ipſi quippe, qui magni quia reges. Ipſi enim emphaſim habet. Obnixi .i. obnitentes. Poſſemus plura etiam in ſequentem partem, imò totum opus afferre, ſed breuitati ſtudentes interdum monuiſſe contenti ſumus multo plura quam a commentatijs aſſerantur eſſe ab diligente interprete afferenda. Nos autem ideo breuioris ſumus, quod culpamur, a nonnullis, nimis aperti, & faciles eſſe, atque vtinam id ſolum ſit in noſtris vitiũ. Multa autem argute dicuntur à commentarijs reliquis, è quibus non oſcitabundus lector plura diſcere poterit, vt ex illo Seruiano quod dicturus eſt ad aliud vela traham, & terris feſtinem aduertere proram, vbi illam, inquit, allegoriam reſpicit qua eſt vſu, in principio ades, & primi lege littoris oram. Item pelagoque volans ad vela patenti &c. Traximus quod modo diximus alluſiones, & metaphoras conuenientes eſſe continuas.

VARIA LECTIO.

VICTOR dare terga coëgit) In omnibus ijs libris, quos habere potuimus, Subegit ſcriptum obſeruauimus, pro, Coegit. [Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcent. In Mediceo, & antiquis pleriſque libris, Quieſcunt, præſenti tempore legitur, vt præcepta hæc magis aſſeuerare videatur.

Verum, vbi ductores acie reuocaueris ambos,
Deterior qui viſus, eum ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculo auris ſqualentibus ardens
(Nam duo ſunt genera) hic melior inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquammis: ille horridus alter
Deſidia, latamque trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis.
Nanque aliæ turpes horrent, ceu puluere ab alto
Cum venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus. elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior ſoboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntque fauos, & frigida tecta relinquunt:
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani:
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe, non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter. aut caſtris audebit vellere ſigna.

SERV. DEterior qui viſus) Peior a malo dicitur, deterior a maiore. [Prodigus) Non mella conficiens, ſed mella conſumens. Ideo autem regem ſolum præcipit occidendum, quia eo amiſſo ſuus diſſipatur exercitus. Nam & Binæ regum facies, & corpora plebis. [Squalentibus) Splendentibus, quod à ſquamis venit, vt, Squamis auroq́. trilicem. Nam à ſqualore, ſordidum ſignificat, vt, Squalentem barbam. [Terram ſicco ſpuit ore viator) Aut in terram, aut re vera terram, propter puluerem. [Paribus lita corpora guttis) Similibus .i. aureis habentis diſtincta corpora. Nam lita, eſt illita, diſtincta. [Potior ſoboles) ad mella .ſ. procreanda. [Cœli tempore certo) Et cum oriuntur Pleiades, & cum occidunt .i. verno & autumno. [Dulcia mella,) Non eſt ſuperuacuum epitheton. Nam ideo ait dulcia, quia etiã ſunt amara, vt corſicana, ſicut in Bucolicis diximus. [Liquida) Defæcata, ſine ſordibus non quæ fluunt, nam mala ſunt. [Durum Bacchi domitura ſaporem) Apta mulſo. Bene autem ait durum ſaporem, quia maiores vina aſperrima mellis dulcedine temperabant. [Frigida tecta) Mella vacua, inoperoſa, contra, Feruet opus [Inſtabiles animos) Suadentes inanem vagandi licentiam. [Quiſquam) Subaudi militum, aut certe quiſquam de exercitu [Altum Ire iter) Aut ludendo in altum volare aut in bella procedere, alias non audebit.

ASC. VERVM, vbi ductores aciẽ &c.) Docet duorum regum præſtantiorem eſſe eligendum, & ſigns quibus is dignoſci poſſit, deteriorem autem occidendum ne prodigus obſit dicens. Verum .i. ſed vbi .i. poſtquam tu reuocaueris acie .i. a pugna per iactum .ſ. pulueris, ambos ductores .i. principes belli, hoc eſt reges dede neci .i. occide eum qui viſus ſup. fuerit, aut qui videbitur, deterior .i. minus bonus ne ipſe prodigus .i. diſſipator rerum & exercitus ſui obſit .i. noceat reipub. ſuæ & rei tuæ priuatæ, & ſine .i. permitte vt ſupp. melior .i. præſtantior eorum regnet in aula vacua .ſ. ab illo qui iam occiſus fuerit. Bene autem dicitur in aula quæ proprie regia dicitur, licet pro atrio vulgo accipiatur. Alter .ſ. regum, hoc eſt præſtantior erit ardens .i. coruſcans, & reſplendens maculis ſqualentibus .i. ſplendentibus more ſquammarum in piſcibus, auro .i. colore fuluo (dico, inquit, alter: Nam duo ſunt genera .ſ. regum, hic .ſ. de quo loquitur, videlicet inſignis .i. inſignitus & decoratus ore .i. facie. Eſt autem diaſtole .i. poſitio breui pro longa, iambus pro ſpondeo in quarto pede, melior inſignis &c. & clarus ſquammis rutilis .i. micantibus in morem tauri, ille alter .ſ. deterior, horridus deſidia .i. ſegnitie, & etiam ignauia turpens, & trahens ſupp. erit inglorius aluum latam, id eſt obæſam & oblongam. Vt .i.

quemadmodum binæ ſu.ſ.ſunt facies.i.facturæ,& formæ corporum regum,ita ſup.bina ſunt corpora plebis.i.vulgi, hoc eſt reliquarum apum, nanque aliæ.i.aliquæ horrent exiſtentes turpes, ceu.i.veluti,cum viator aridos.ſ.deſiccatione aut ſiti, venit ab alto puluere.i.poſtquam permeauit terram puluerulẽtam,& ſpuit ore ſicco .i. per puluerem ſaliuæ concretum exiccato, terram.i. puluerem cum ſaliua, vt dixi, concretum, aliæ.ſ.apes elucent.i. coruſcant fulgore ardentes.i. reſplendentes auro .i. fulgore auri fulgorem imitante, & corpore ſup.eatum lita ſup. ſunt, paribus guttis.i. maculis quaſi guttatim ſparſis, hæc.ſ poſterior ſoboles eſt potior.i.potius eligenda, tu premes.i.coges hinc.i.ex hac poſteriore ſobole, certo tempore.i.diſpoſitione cœli, mella dulcia nec tantum dulcia quantum, &.i.pariter liquida .i. defæcata, & domitura durum ſaporem Bacchi .i. acre vinum faciendo mulſum,hoc eſt quæ quidem dulcia erant, ſed tamen magis liquida, & ad mulſum conficiendum vtilia. [At cum incerta volant) Tãgit tertium euolandi modum,nam non ſolum euolant dum educuntur aut dum ad pugnam exercitantur, ſed etiam ad ludum inanem quem prohibere monet dicens. At.i.ſed,cum.i.quando examina.ſ.apum volant incerta.i.vagabunda, ſine certa ratione euolatus,& ducunt cœlo.i.in aëre,& contemnunt fauos, & relinquunt tecta ſua .ſ. frigida, vt pote ab operatione ceſſantes, nam feruet opus redolentque thymo fragantia mella, tu prohibebis animos .ſ. licet apum inſtabiles.i.vagos, & inconſtantes nec ad rem intentos ſupple ab ludo inani, nec magnus labor .ſ. & non magna difficultas eſt prohibere, pro eo quod eſt prohibendi, tu eripe.i.de me regibus alas,& ſup.prohibueris,quia quiſquam .ſ. de plebe . non audebit ire iter altum.i.euolare per aera, aut vellere ſigna caſtris.i.egredi ad pugnam,ill s.ſ.regibus cunctantibus .i.immorantibus in tectis.

SERV. CRoceis floribus horti) Tam odoris optimi, q̃ coloris,non.n.dicit illic crocum ſolum eſſe debere. [Falce ſaligna) Facta de ſalice, quaſi ſo ſimulacro ligneo. [Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi) Non dicit Priapum illic eſſe debere, ſed præcipit tales eſſe hortos, vt mereamur deum habere cuſtodem. Hic autem Priapus fuit de Lampſaco ciuitate Helleſponti, de qua pulſus propter virilis mẽbri magnitudinem, poſt in numerum deorum receptus,meruit numen eſſe hortorum. De hoc Horat.

Nam fures extra coercet,
Obſcænoq; rubet porrectus ab inguine palus:
Aſt importunas volucres in vertice arundo Terret fixa.

Inuitent croceis halantes floribus horti;
Et cuſtos furum, atque auium, cum falce ſaligna
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.
Ipſe thymum, pinoſque ferens de montibus altis,
Tecta ferat late circum, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat; ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni iam ſub fine laborum
Vela traham, & terris feſtinem aduertere proram,
Forſitan &, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti,
Quoque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ, tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque ederas, & amantes littora myrtos.

Dicitur autem præcelle hortus propter eorum fœcunditatem,nam cum alia terra ſemel ereet aliquid horti nunquam ſine fructu ſunt. [Ipſe thymum) Diligens ruſticus, & cultor hortorum. [Irriget imbres).i.aquas. Iuuen.

In tenuis plantas facili diffunditur hauſtu.

[Vela traham, & terris feſtinem aduertere proram) Illam allegoriam reſpicit qua eſt vſus in primo.

Ades, & primi lege littoris oram. Item:
Pelagoq; volans da vela patenti,

[Pingues myrtos) Fœcundos. [Biferiq. roſaria Pæſti) Pæſtum oppidum eſt Calabriæ,in quo vno anno bis naſcitur roſa. [Creſceret in ventrem cucumis) In curuaturam. Ideo autem h qui per herbam,nam recta creſcit ſi pendeat. Sanè hic cucumis huius cu umis declinatur, ſicut agilis,ſecundum Idoneos. Nam neoterici huius cucumeris dixerunt,ſicut pulu rs pulueris. [Nec ſera comantem Narciſſum) Sero flores habentem.

ASCENSIVS.

INVITENT croceis &c.) Admonuit ſubitos tumultus atque inanis luſus apum prohibendos, nunc monet ad mellificationẽ eliciendos,& croceis floribus imitãdos factus digreſſiũculam de hortorũ cultu ſubiuncturus q. cuiuſdã ſenis, ſecundam in ea re diligentiam. Ordo eſt. Horti halantes.i.fragrantes,& ſpirantes floribus croceis i. aut reuera croci aut crocei coloris,inuitent.i.alliciant, & attrahant apes ad ſe, & cuſtos furũ atq; auium .ſ.importunarum. cum falce ſaligna.i.q pingi ſolet cum arundine, aut falce ex ſalice facta, hoc eſt Priapus quamuis falx Saturno detur appoſitiore tutela, q.d.q cuſtos ille & tutela Priapi Helleſpontiaci.i.ex Helleſpõto oriũdi, & illic ſummo pere culti, ſeruet .ſ. hortos,aut tales ſint vt ſeruari mereantur ipſe .ſ. diligens ruſticus, ferens .ſ.ad aluearia,de altis mõtibus thymum.i.herbam illã apibus gratiſſimam,& pcipue in montibus natam, quia dulcior eſt, & pinos .ſ. ad ceras cõficiendas & thymum ad mella,& is.ſ.cui talia.ſ.mella,& ceræ, ſunt curæ ferat late circuntecta ſ.thymũ, & pinos, hoc eſt frondes pinorum,ipſe.ſ.miſticus apiũ curator,terat manum duro labore, & ipſe figat.i.affigat humo plantas feraces,& irriget.i.ſuperfundat,imbres amicos.i.ſalubres. Atque equidem.i.ego certem.i.non niſi ego traham iam vela.i.ſim iuxta nauigationis inſtitutæ portum,hoc eſt ſub extremo fine laborum.& niſi feſtinem aduertere terris.i.ad terram proram.i.poſteriorem nauis partẽm, quod faciunt qui in ſtatione non diu manſuri ſunt,vt Æn.6. Obuertunt pelago proras, ego forſitan canerem,&.i ſimul quæ cura colendi.i.in colendo,ornaret hortos pingues.i.fœcundos,& roſaria.i.roſarum copiam, aut plantaria, Pæſti.i.illius oppidi in Calabria biferi .i. bis quotannis fructus ferentis quoque:(duæ ſunt voces).i.& quomodo intyba gauderent.i.læta eſſent riuis potis.i.abſumptis,& imbibitis, & quomodo ripæ virides gauderent apio.i.herba illa viridi,& cucumis herba illa tortus.i.plicata per herbam creſceret in ventrem.i.latum ventrem acciperet,nec tacuiſſem.i.etiam cecinſſem, Narciſſum.i.herbam illam eiuſdem nominis florem ferentem comantem.i frondentem aut florentem ſero.i.tarde & vimen acanthi, illius fruticis ſpinoſi, flexi.i.flexibilis, aut reuera flexi in hortis, & hederas pallentes .i. albas, aut pallere facientes, & myrtos amantes littora .i. feliciter naſcentes in littoribus quare in Veneris quæ nata in mari eſt dicuntur tutela.

QVOQVE modo potis gauderent intyba riuis) In Longobardico verſus ita legitur, Quoq̃ne modo poſitis gauderent intyba fibris,quanquam Fibris,ſuperadditum eadem tamen manu,& atramento non diſſimile. VARIA LECT.

SERV. OEbaliæ turribus altis) Oebalia ipſa eſt Laconia, vnde de Caſtore, & Polluce ait Statius Oebalii fratres. [Galeſus) Vero fluuius eſt Calabriæ,qui iuxta ciuitatem labitur Tarentinam, in qua ſe hortos optimos vidiſſe commemorat. Oebaliæ aũt turres ait quas condiderant hi qui de Oebalia venerant. Nam vt etiam in tertio Æneidos diximus, Lacones

Nanque ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Quà niger humectat flauentia culta Galeſus,
Corytium vidiſſe ſenem: cui pauca relicti
Iugera ruris erant. nec fertilis illa iuuencis.
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbeneſque premens; veſcumque papauer
Regum æquabat opes animis: feraque reuertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atque autumno carpere poma.

diu bello attriti ab Athenienſibus,& inopiam timentes virorum, præceperunt vt virgines cum quibuſcunque concumberent,quo facto eum poſt victoriam iuuenes de incertis parentibus nati erubeſcerent virginem ſuam.(nam & Partheniatæ appellabantur) duce Phalanto octauo ab Hercule naufragijs protecti venerunt ad oppidum Calabriæ, quod Taras Neptuni filius cõdiderat, & id

au 9u it

Et, cum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
Aeſtatem increpitans ſeram, zephiroſq; morantes.

au iam habitauerunt. [Corytium vidiſſe ſenem) A Cilicia. Corycos enim ciuitas eſt Ciliciæ, in qua antrum illud famoſum pene ab omnibus celebratum. Et per tranſitum tangit hiſtoriam memoratam à Suetonio. Pompeius enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria agros dedit. Vnde Lucanus:

An melius figens piratæ magna talsni.

Male autem quidam Corycium proprium aſſerunt eſſe nomen, cum ſit appellatiuum eius qui more Corycio hortos excoluit. Quod etiam Plinij teſtimonio comprobatur. [Vidiſſe ſenem: Ordo eſt. Memini vidiſſe. dicimus autem & memini videre. Terentius: Memini videre, quo æquior ſum Pamphilo ſi ſe illam in ſomnis. [Relicti) Deſerti, atque contempti. Quis enim agrum non ſperneret nulli rei aptum non vitibus, non frumentis, vel paſcuis? [Rarum olus) .i. plantaſile. [Veſcumq. papauer) Quo veſcimur Nam eſt aliud lethæum quo non vtimur. Nam veſcas ſalicum frondes aliter dictum eſt. [Regum æquabat opes animis) Bene animis, non poteſtate, quia regum more cibis non emptis vtebantur. [Frigore ſaxa Rumperet) Vnus eſt enim, vt diximus, effectus & caloris & frigoris. [Glacie curſus frenaret aquarum) Mira varietas. Nam ſupra ait, Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ. [Æſtatem increpitans ſeram) Tarde venientem, cum ille iam eius carperet fructus.

A S C E N S I V S.

NANQVE ſub Oebaliæ &c.) Vt paucis nos inuitet ad hortorum culturam oſtendit quantum valeat per ſenem quendã qui in Italia ſterilem locum alioquin cultu diligenti iam fertilem fecerat: vt ex eo ſibi victum compararet, varioſq. ornatus haberet, vnde dicit. Canetem quidem prædicta: Nanq; pro quia ego memini.i. memoria repeto, me vidiſſe. (Agretius dicit hunc locum eſſe mirabilem rarumq. inuentu vbi memini apud Idoneos cum verbo præteriti temporis conſtruatur, cum totus ſermo de præterito ſit).i. quod viderim aliquando, ſub altis turribus Oebaliæ.i. Tarẽtinæ vrbis Calabriæ ab Oebalijs, hoc eſt laconibus extructæ in ea.ſ. parte qua Galeſus fluuius ille Calabriæ niger.i. cœruleus, aut profundus humectat.i. irrigat, culta.ſ. arua flauẽtia .ſ. ea flaua cerere, hoc eſt ſegete, vidiſſe dico ſenem Corycium .i. Cilicẽ, hoc eſt ex Coryco Ciliciæ oppido piratam Tarentinæ cũ alijs colonum effectum, cui .ſ. ſeni erant pauca iugera ruris relicti.i. deſerti & propter ſterilitatem a nemine occupati nec eulis illa ſeges.i. terra non dato opportuna .i. accomoroda, & grata iuuencis.i. armẽtis non pecori.ſ. gregario, nec erat commoda Baccho.i. vitibus, tamen ille premens.i. vi conſerens, in dumis olus rarum.i. plantaſile, & premens alba lilia & verbenas.i. herbas quibus in ſacris vti ſolebant, circum.i. per circuitum olerum, & papauer veſcum.i. imminutum & paruæ eſcæ accommodum, aut quo veſci poſſet æquabat animis, quis re ipſa non poterat, opes.i. diuitias & facultates regum.i. ditiſſimorum, & ipſe reuertens.i. rediẽs ex illo agro ſterili, domum nocte ſera.i. ſuprema luce poſtquam totam diem cultiuerat onerabat menſas .ſ. ſuas dapibus.i. eſcis inemptis.i. non emptis, ſed ex agro ſuo collectis, quia forte moretum, aut aliud placentæ genus ex oleribus & herbis confecerat. Ipſe carpere.i. carpebat. (Figura hiſtorijs apta qua infinitum pro indicatiuo ponimus) Primus roſam vere.i. tempore verno, atque carpebat primus poma autumno.i. tempore autumnali, & cum hyemis triſtis rumperet etiam nũc.i. ipſo puncto temporis ſaxa frigore.i. gelu aſperrimo, & frenaret curſus aquarum.i. conſtringeret aquas currere ſolitas glacie, ille tondebat.i. metebat iamiam tum comam .i. recentem frondem, aut ſummitatem, acanthi mollis.i. teneræ, & eo anno natæ increpitans .i. cum crepitu exprobrans æſtatem ſeram.i. tarde aduentantem, & zephyros ventos illos dulces vernam tempeſtatem afflare ſolitos, & Fauonios latine dictos morantes .i. tardantes venire, & flare ſua tempeſtate.

I O A N. S C O P.

EST Virgilij carmen Georg 4. Qua niger humectat flauentia culta Galeſus. Ipſe licet Tarentum acceſſerim, ſed qui meus eſt mos, ciues interrogaui de flumine, & loco, eoq. curioſius id percontabar, quod non videbatur competere vt legeretur niger Galeſus. Galeſus enim lacteus interpretatur a gala galactos.i. lac lactis, quod eſt contrarium nigro, cuius peculiare epitheton eſt albus Galeſus. Mar. in 12. albiq. ſuperas oues Galeſi. Ideo penitus affirmarem, vt pigre, & non niger legatur, eo magis quod eſt, vt accolæ tradunt, inſtar lacus parum currentis, & vbi fœminæ pannos lauant, eſt ibi pagus Galaſos nuncupatus, & templũ appellatum S. Mariæ de Galaſo.

Ergo apibus fœtis, idem atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella fauis: illi tiliæ, atque vberrima pinus:
Quotque in flore nouo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos,
Eduramque pirum, & ſpinos iam pruna ferentes,
Iamq. miniſtrantem platanum potantibus vmbram.
Verum hæc ipſe equidem ſpatijs diſcluſus iniquis
Prætereo, atque alijs poſt commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque ære ſecutæ,
Dictæo cœli regem pauere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Vrbis habent, magiſque agitant ſub legibus æuum:
Et patriam ſolæ, & certos nouere penates:
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Nanque aliæ victu inuigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris. pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suſpendunt ceras. aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.

SERV. ERgo apibus fœtis idem, atq; examine) Non ſine cauſa hortos deſcripſiſſe videtur. [Illi tiliæ, atq; vberrima pinus) Illi, vberrima .ſ. Nam per naturam, & tiliæ, & pinus ſteriles eſſe dñr. [Seras) Maiores, quod nimiæ difficultatis eſt. [In verſum) In ordinem, vt, Triplici pubes qua Dardana verſu impellunt [Diſtulit) Tranſtulit. Nam mutauit præpoſitionem [Eduram) Nimium duram, validam. [Et ſpinos iam pruna ferẽtes) Prunoſa arbor vocatur pinus, genere maſculino. Nam ſentes, has ſpinas dicimus. [Spatijs iniquis) Anguſtis, vt, Spatioq. ſubit Sergeſtus iniquo. Et dicit ſe carminis breuitate conſtrictum hortos plenius non poſſe deſcribere. [Alijs) Gargelium & Martialem ſignificat. [Naturas apibus quas Iuppiter ipſe Addidit) Naturas pro moribus poſuit. Addidit autem, aut dedit, aut re vera addidit. Neceſſe .n. eſt eas etiam ante habuiſſe mores aliquos proprios. [Pro qua mercede canoros) Ordo eſt, Expediam naturas apum, quæ canores Curetum ſonitus Crepitantiaq. æra ſecutæ, Dictæum, cœli regem pauere ſub antro. [Pro qua mercede) .i. gratia, vel labore. [Solæ cõmunes natos, conſortia tecta Vrbis habent) Nam vt etiam Donatus dicit, tragicum eſt, & vltra carmen Georgicon ſi accipiamus pro qua mercede, exclamationem eſſe, vt ſit, pro quanta hoc mercede fecerunt? .ſ. vt Iouem alerent, quem Ops Saturni vxor Curetibus, Coribantibus, & Idæis dactylis cuſtodiẽdum dedit in monte Cretæ Dictæo, nè eum Saturnus conſumeret, vt filios omnes ſolebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, vt diximus temporum deus eſt, quæ in ſe reuoluuntur in æternũ. Tunc itaq; apes æris ſecutæ ſonum, Iouem melle aluiſſe dicuntur, pro qua re eis poſtea præſtitit Iuppiter, vt haberent liberos ſine vllo concubitu. [Sole cões natos) Plato in libris quos περὶ πολιτείας ſcripſit, dicit amori reip. eſſe nihil præponendum. Omnes præterea & vxores, & liberos, ita nos tanquam communes habere debere, vt caritas ſit nõ libido confuſa. Qđ præceptum

Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubilia cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

præceptum dicit nullum præter apes ſeruare potuiſſe. [Magnis legibus) .i. æternis, nunquam mutabilibus. Iiſdem.n. legibus ſemper vtuntur, nec eas, vt homines, ſæpe commutant [Nouere penates) Cariſſima habent: vt, Hic inter flumina nota.i.cara. [In medium quæſita reponunt) Quæſita & parta in commune conſeruant. Ipſe alibi, In medium quærebant. [Victu) victui. [Fœdere) Pacto, vt viciſſim in aluearibus, vel in agris laborent. [Narciſſi lacrymam) Narciſſi humorem. Quod autem ait Narciſſi lacrymam, alludit ad fabulam, quia, vt diximus, de puero eſt conuerſus in florem. [Prima fauis ponunt fundamina) Græce πρόπολιν locant, duriore cera, quæ vix ferro poteſt frangi, quam colligunt de gummi arborum, & raſis lapidibus. vnde paulo poſt dicet, Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attriuere. [Tenaces ceras) Mella retinentes. [Adultos Educunt fœtus) Educendo adultos faciunt. [Cecidit cuſtodia ſorti:) Ex ſorte. Nam aduerbium eſt, quod traxit a militia. Legimus enim, Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat.

ASCENSIVS.

ERGO apibus &c.) Ne præter inſtitutum diuagatus culpetur applicat quæ de ſene corycio elocutus eſt ad propoſitam materiam dicens. Ergo quia.ſ.diligens fuerat hortorum cultor idē .ſ.ſenex Corycius, abundare.i.abundabat primus apibus fœtis, i. enixis partum, atque multo examine.i.fœtu educendo, & ipſe cogere.i.cogebat, hoc eſt conſtipabat primus fauis preſſis mella ſpumantia.ſ.ex preſſura, aut ex impetu & vehementi caſu. pondus.n.aquarum & præceps caſus ſpumam procreat, tiliæ ſupple fuerant illi, atque pinus vberrima ſupp. fuerat illi, quotque.i. & quot, pomis arbos.i.arbor fertilis, induerat.i.ornauerat, & veſtierat ſe in flore nouo.i.quot flores produxerat arbor, ipſe ſenex tenebat totidem.ſ.poma matura in autumno, & ita nullus flos periturum deciderat. Ille.ſ.idem ſenex, diſtulit.i.tranſtulit, & diſpoſuit etiam vlmos ſeras.i.grandes, & diutinas, in verſum.i.ordinem, & lineam ab qua directe vertatur, & pirum eduram .i. valde duram, & ſpinos ferentes iam pruna, hoc eſt iam fœcundus. Nam Seruius vult genere maſc. dici arborem ſpinam, putatur tamen voluiſſe dicere voce maſculina ſub us.ſ.non a, diſtulit etiam platanum arborem ablatis ex malibus dictam miniſtrantem potantibus.ſ.ſub eam vmbram. Nam is præcipuus eius arboris vſus verum.i.ſed, ipſe.i.ego quidem.i.certe excluſus.ſ.ab huiuſmodi rerum executione iniquis.i.inæqualibus, hoc eſt nimis breuibus, & anguſtis ſpatijs.i.metis aut vitæ, aut carminis, aut alijs negocijs vrgentibus prætereo hæc atque relinquo commemoranda .i.recenſendo poſt.ſ.huius operis editionem, aut conſummationem, alijs.ſ.poetis, & ſcriptoribus. [Nunc age, &c.) Ingreditur ergo ad deſcribendas naturas apum, & mores ſanè mirabiles dicens. Nunc age adhortandi eſt ad auditorem ſpectans, aut etiam primam perſonam reſpiciens, expediam.i.paucis apertam naturas quas Iuppiter ipſe, ſcilicet qui maximus eſt, & præcipue poteſt, addidit.ſ.ad priores naturas, & pro qua mercede.i.quid mercedis accepturæ ipſæ ſecutæ canoros ſonitus curetum illorum populorum Cretæ, qui Iouem in Dictæo monte alendum ſuſceperant, & ſecutæ æra crepitantia .i. cum crepitu ſonantia dū à curetibus pulſabantur ne Saturnus, vagitum Iouis perciperet) Habuerunt ergo iam tunc apes naturam ſequendi crepitum peluium ſed addidit, Iuppiter vt ſolę communes natos haberent, & vt ſine concubitu ederent fœtus (quod ergo ipſæ ſecutæ æra crepitantia, pauere regem cœli, videlicet Iouem, ſub antro Dictæ. qui in Dictæ monte Cretenſi abſconditus erat. Incipit ergo narrare naturas ſuperadditas mores apum, dicens. Solæ.ſ. apes habent natos communes etiam à multis partos, & genitos, & habent tecta vrbis.i.habitationis conſortia i.communia, & ad communem ſortem pertinentia, & agitant æuum ſub magnis legibus. quia ſub legibus naturæ, & ipſæ ſolæ.ſ.inter animantia rationis expertia nouere patriam ita vt ad eam redeant, & certos penates.i.lares apud quos naſcuntur, & ipſæ memores.i.prouidæ venturæ hyemis experiuntur laborem æſtate (non dicit hic quod ſolæ id faciant, nam & formicis ea natura eſt) & reponunt quæſita.i.parta, & accumulata in medium.i.in cōmune ſicut communiter laborant. Namque aliæ.i.aliquæ inuigilant victu (datiuus eſt).i. victui habendo, & exercentur agris.i. per agros in acquirendo victu, fœdere pacto.ſ.inter eas vt non ſibi ſolis, ſed omnibus victum quærerent, pars.i.aliæ ponunt intra ſepta domorum.i.aluearium lacrymam.i.rorem, aut tenuem ſuccum (ſed lacrymā ſignanter dicit quod is flus ex puero lacrymante prouenit) Narciſſi illius floris in quem puer flens conuerſus fingitur, & gluten .i.glutinum, & viſcum, lentum.i.fluidum aut liquidum de cortice.ſ.ſumptum vt durius ſit, appoſitorie prima fundamina i.quæ res ſint prima fundamenta, fauis quos primum conſtruunt, dein de ſuſpendunt ceras tenaces.i. pinguiores, & firmius adhærentes, aliæ educunt fœtus adultos, appoſitorie ſpem gregis.i.in quibus eſt ſpes de conſeruando grege aliæ ſtipant.i.condenſant mella puriſſima, & diſtendunt.i.ſic farciunt vt diſtendi cogantur, cellas.i.fauorum receptacula, nectare, melle liquido.i.puro, & pellucente. Sunt ſup.aliæ quibus cuſtodia ad portas.i.excubitus cecidit ſorti.i. in ſortem, & ſpeculantur inuicem .i.viciſſim aquas vt.ſ.inde prognoſtica capiant, & nubila cęli, ne.ſ.operariæ exeāt imminente imbre. Aut accipiunt onera venientium, quia non eædem ſtipant & colligunt mella, aut ipſæ facto agmine.i.manu cōferta, arcent.i.amouēt & abigunt à præſepibus.i.aluearibus ſuis fucos (appoſitorie) pecus ignauum.i.nullius gnauitatis, hoc eſt induſtriæ, & laboris, nihil agens, & aliena conſumens. Sunt.n.fuci veſpæ ignobiles non mellificantes, ſed tamen melle veſcentes. Opus.i.exercitatio omnium earum feruet.i. cum feruore fit & mella flagrantia.i.redolentia, & molliter ſpirantia redolent thymo.i.trahunt odorem thymi, vnde collecta ſunt: & apes Paſtæ.

VARIÆ LECT. IAMQVE miniſtrantem platanum potantibus vmbram) Veteres omnes libros, Vmbras, habent numero multitudinis. [Atque alijs poſt commemoranda relinquo) In libris aliquot legas, Poſt hæc memoranda, ſed Commemoranda, Longobardicus, & aliquot libris habent. [Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten) In libris aliquot antiquis, & preſertim in Longobardico, Lectum legitur, non, Lentum. [Redolensque thymo flagrantia mella) In Longobardico, Flagrantia, ſcriptum eſt, quod non probatur.

Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cum properant; alij taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque, alij ſtridentia tingunt
Aera lacu; gemit impoſitis incudibus Aetna;
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter (ſi parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quanque ſuo grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.

SERV. AC veluti lentis Cyclopes fulmina) Cōparatio ad feſtinationē pertinens ſolē. [Cecropias) .i. Athenienſes a rege Cecrope Atticę, vbi optima mella naſcunt [Innatus) Inſitus. [Vrget) Premit. [Grandæuis oppida curæ) ſicut ſenes muros tuentur, nec in bella prorumpunt. [Dædala tecta) Ingenioſa, vt, Dædala Circe. [Crocumq. rubentem) Sal.in hiſt.ait, In qua crocū gignitur gñe neutro ſm artem vſus eſt. hic poë. ice maſculino referēs ſe ad puerū qui in hunc florem dr̄ eſſe conuerſus. [Ferrugineos hyacinthos) Ferruginei.i.nigri coloris. [Corpora curant) Se reficiunt, vt, Feſſiq. & equos, & corpora curant. Sane curare corpus, ſi de hominibus dicimus, & cibo, & lauacro intelligimus, vel alterutro, ſi de apibus, tantum cibo accipimus. [Sapor ſuus) Ipſis aptus. [Aut credunt cœlo) .i. ſuos volatus. [Aquantur) Aquam hauriunt ex vicino. [Inſtabiles) Fluctuantes.

ASC. AC veluti lentis &c.) Facit digreſſiunculam adducendo ſimilitudinem ſumptam à Cyclopibus, qui miniſtri Vulcani cum eo in antro Vulcani dōr Ioui arma & fulmina fabricare, qď dicit poëta non maiori cum feſtinatione nec molimi-

ne ac ordine ſariant, atque ſi parua licet componere magnis, hoc eſt reddendo ſingula ſingulis, apes pro virili ſua mellificio intendunt. nam ſicut Cyclopum alius flando maſſam calfacit, alius ferit, immo plures feriunt in numerum .i. ſecundùm proportionem muſicam quam Pythagoras eſt ictibus inueniſſe dicitur, alius extinguit & ſuo quiſque muneri intentiſſimus eſt, ita, & apum ſuum quæque munus ſumma tum diligentia ſummoq. conatu mine non ſine ordine deplet.

Mane ruunt portis: nuſquam mora. rurſus, eaſdem
Veſper vbi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſantque oras, & limina circum.
Poſt, vbi iam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſosque ſopor ſuus occupat artus:
Nec vero à ſtabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo aduentantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub mœnibus vrbis aquantur,
Excurſusque breues tentant; & ſæpe lapillos
Vt cymbæ inſtabiles fluctu iactante ſaburram,
Tollunt. his ſeſe per inania nubila librant.

tur paſſim.i.in plurimis paſcibus, & locis, &.i.etiam, arbuta .i. frondes, aut flores arborum, & ſalices glaucas.i.glauci hoc eſt viridis, ac cærulei coloris, hoc eſt flores ſalicum, vnde in Buc. hyblæis apibus florem depaſta ſalictis, & paſcuntur caſiam herbam illá odoriferam, aut florem eius, & crocum rubentem.i. ſilo florum, & tiliam .ſ. arborem, pinguem.ſ.in fronde viſcoſa. & hyacinthos.i.flores ferrugineos.i.cæruleos, ac ſubnigri admixto rubro coloris. Vna quies operum .i. ab

Ordo verborum talis eſt. Ac veluti.i.quemadmodum.cum.i.quando, Cyclopes.i.populi illi olim in Sicilia vnum oculum habere, reperti properant.i.properanter fabricant, maſſis lentis .i. mitigatis & mulcendo lætificatis, fulmina.ſ.Iouis, alijs.i.quidam eorum accipiunt & reddunt auras.i.flatus & reflatus follibus taurinis.i.corio taurino monitis & circunſpectis. Alij tingunt.i.extingût æra.i.quæuis metalla ſtridentia .i. quæ ſtridorem emittunt, & crepitum dum extinguuntur lacu.i.aqua cænoſa, aut reuera lacu cum naturalis ſit huiuſmodi fabricatio. Aetna mons ille Siciliæ perpetuo ardore æſtuans (vnde propter ſulfur & ceteram materiam fulminis cuius illic copia datus eſt fabulæ locus vt fulmina Iouis illic fabricare dicantur) gemit.i.fatiſcit, aut reſonat quaſi gemitum referes, illi.ſ.Cyclopes, tollunt, .i. erigunt inter ſeſe in numerum .i. ſecundum ordinem, & concentum muſicum qui ex proportione & apta viciſſitudine reſultat Brachia .ſ. ſua magna .i. mollimine ingenti, & verſant ferrum.ſ.quod cudunt forcipe.i.inſtrumento (quam tenellam quidam vocant, ab eo autem quod forceum.i.calidum capiat nomen ſumpſit) quo calida capi poſſunt non aliter.i.conſimiliter (ſi licet componere .i. conferre, & comparare parua, quantæ ſunt apes magnis, quanti ſunt Cyclopes. Contra in Bucolicis. Sic paruis componere magna ſolebam) amor habendi.ſ.mel, aut mellis, & fauorum, innatus.i.connaturalis & ita non vitioſus vt eſt ſæpe in hominibus viget.i.impellit, & inſtigat, apes cecropias.i.atticas quæ in Hymeto monte Atticæ regionis, vbi optimi mellis copia eſt natæ dicuntur, aut cecropias quaſi Palladias. & Dædalias .i.ſubtiles & operoſas, in conficiendis fauis, viget dico quanque .i. quamlibet apium ſuo.i.proprio munere, quod.ſ.ei ſorti cecidit oppida.i.aluearia opera in quibus ſunt varia domicilia, ſunt curæ.i.ad curam deputata grandæuis .i. prouectioribus apibus, & munire .ſ. contra frigus, calorem & lucem fauos, & fingere .i. componere, tecta Dædala.i.ſubtilis quaſi à Dædalo fabricata eſſent, at.i.ſed, minores.i.iuniores feſſæ.ſ.ex onere & labore, referunt.i.alis ſuis, hoc eſt ſeipſas cum melle ſuo, referunt autem domum, multa nocte.i.cum iam plurima, pars noctis tranſacta ſit computando nocte reſpectu aliarum volucrum quæ ante veſperum confidunt ad concubitum, referunt dico ſe plenæ tetra, .i. habentes crura plena .i. onuſta aut onerata thymo.i.melle ex thymo collecto aut flore eius & .ſ.apes paſcuntur .i. depabulan-

operatione eſt omnibus.i.omnes ſimul quieſcunt, labor eſt omnibus vnus.i.eodem tempore. Ipſæ ruunt.i.celeriter excurrunt mane portis (Alludit ſemper ad homines grauos) nuſquam.i.in nulla parte eſt mora, rurſus vbi .i. poſtquam veſper .i. ſtella veſpertina admonuit eaſdem.ſ.apes decedere tandem .i. poſt multam moram campis è paſtu .i. tunc, petunt.i.repetunt, tecta.i. domos ſuas, & curant.i molliter tractant, ac reficiunt corpora .ſ.ſua ſonitus fit, & muſſant.i.obſtrepunt circum oras, & limina .ſ. regni ſui quaſi hoſtem terrentes, poſt .i. poſtea vbi ipſe compoſuere ſe thalamis.i.cubilibus, ſiletur.ſ.ab omnibus, in noctem .i.ad conticinium noctis perficiendum, & ſuus.i proprius, & conueniens ſopor.i.profundior ſomnus, ſue diuturno occupat.i.ſopit artus feſſos.ſ.ea labore diurno. Nec vero.i & certe non recedunt longius à ſtabulis .i. aluearibus ſuis, pluuia impendente .i. imminente quæ quaſi in nubibus pendeat, aut non credunt .i. non committunt ſup.ſe aut non credunt.i.confidunt cœlo .i.ſereno aëri (vnde ad Palinurum in fine quinti.heu nimium cœlo cõfiſe ſereno) & hoc Euris.i ventis alijs pluuiam afflare ſolitis aduentantibus .i.ingruentibus ſed ipſæ aquantur.i.potantur tutæ, .i.protectæ à pluuia, & vento, circum.i.in circuitu, ſub mœnibus vrbis tutæ.i.defendentis, & tuentis eas à pluuia & vento. (Nam tutum communiter dicitur, & quod defendit vt locus, & quod defenſum eſt vt homo) & tentant .i. attentant, & cum anxietate far uni excurſus breues, & tollunt.i.aſportant ſæpe lapillos quibus.ſ.contra impetum ventorum firmantur, vt cymbæ.i.nauiculæ inſtabiles.i mobiles, & vento agitabiles & fluctuantes, hoc eſt minima nauigia tollunt ſaburram .i. arenam, & grauem terram fluctu iactante .i. huc illuc impellente eas, vnde ſubuerterentur niſi pondere ſaburræ ſtabilirentur, & apes ſup.librant .i. æquis alis firmant, & ſtabiliunt ſeſe his .i. lapillis, per nubila inania .i. per aërem nubiloſum, & ventoſum.

VARIA LECTIO.

CVM properant, alij taurinis follibus auras Accipiunt) In Longobardico, totum hoc deſideratur, alij. Taurinus follibus auras. quæ lectio nimis detruncata eſſe. [Gemit impoſitis incudibus Aetna) In Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs libris antiquis non Aetna, ſed Antrum, habet.

SERV. CONcubitu) Pro concubitu. Nam incubge illi dicimus. [Nec corpora ſegnes In Venerê ſoluunt) .i.in libidinem non reſoluuntur. Perſius, Ille in Venerem putris. [Nixibus) Partubus. Vnde & enixa dicimus. [Refigunt) Figunt. [Sub faſce) Sub onere, vt, Iniuſto ſub faſce viã dicit Cicero. [Tantus amor florum) Supra de equis, Tantus amor laudum, tanta eſt victoriæ curæ. [At genus immortale manet) Genus manet .ſ. per ſucceſſionem. [Domus) Familia, vt, Da propriam Tymbræe domum. [Medus Hydaſpes) Fluuius Mediæ. De his autem gentibus Saluſtius dicit, Adeo illis ingenita eſt ſancti-

Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipſæ à folijs natos, & ſuauis herbis
Ore legunt: ipſæ regem, paruosque Quirites
Sufficiunt, aulasque, & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere, vltroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui
Excipiat, (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet: multosque per annos
Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.
Præterea regem non ſic Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſeruant. rege incolumi, mens omnibus vna eſt;
Amiſſo, rupere fidem, conſtructaque mella

tas regij nominis, quas tamen apes dicit amore circa regem ſuperare Virgilius. [Obſeruant) venerantur. Alias obſeruare eſt callide aduertere. Terentius, Obſerues filium, quid agat, quid cum illo conſilij captat. [Mens omnibus vna eſt) .i. concordanter operantur & viuunt. [Diripuere ipſæ) Quæ etiam ipſæ animam colligendo mel impendere cõſueuerunt, vt, Vltroq; animã ſub faſce dederunt. [Stipantq. frequentes) Quaſi quodam ſatellitio ambiunt. [Sæpe attollunt humeris) Actitate .ſ. feſſum. [Pulchram mortem. [Glorioſam, quippe quæ pro rege ſuſcipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more,

qui

Diripuere ipſæ, & crates ſoluere fauorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circunſtant fremitu denſo, ſtipantq́ue frequentes,
Et ſæpe attollunt humeris: & corpora bello
Obiectant, pulchramq́. petunt per vulnera mortem.

qui vt in Saluſtio legimus, ſe regibus deuouent, & poſt eos vitam refutant.

ASC. ILLVM adeo &c.) Proſequitur reliquam apum natu à eum proxime ad humana inſtituta accedētem imò in multis excellentem vt in eo quod ſine concubitu procreant & regē in violata fide ſemper obſeruant. Ordo eſt. Tu mirabere .i. mirari poteris & quilibet alius, illum morem quem dicturus eſt placuiſſe adeo .i. omnino apibus videlicet quod nec indulgent .i. incumbunt concubitu .i. coitui. (Nota eſt regula qua præcipitur datiuum non debere maiorem eſſe genitiuo, vnde a genitiuo anus & ſenatus legimus datiuus eſt anui & ſenatui, a genitiuo aūt anus & ſenatus, anu & ſenatu, vnde hic concubitu in dandi caſu poſitum volunt, quam formationem Seruius legitimam cenſet negans obliquos ſingulares in quarta excedere poſſe nominatiuum pluralem. Verum in multis locis vbi datiuum in u, formatum interpretes dicunt poſſe ablatiuum cenſeri. vt ſit hoc loco ſubaudiatur natis ꝙ nec indulgent natis, concubitu .i. per concubitum, & illic curruq́. volans dat lora ſecundo, vt ſubaudiatur equis, ſic & volans ſecundo curru dat equis lora, & parce metu pro abſtine à metu, verumetiam in hoc quarto manifeſte datiuum in u, reperimus) nec ipſæ apes ſegnes .i. torpentes & pigritantes (nam Ocia ſi tollas periere Cupidinis artes, ſeu arcus) ſoluunt corpora in Venerem .i. luxuriam & coitum, & haud .i. non edunt .i. in lucem producunt fœtus .ſ. ſuos, nixibus .i. partubus & corporum molimine, verum ipſe legunt .i. colligunt ore natos .i. ſemen natorum vnde naſcantur & incubando formentur apes è folijs, & herbis ſuauibus tam guſtu quam odoratu. Ipſæ .ſ. apes (Dicitur autem per emphaſim, q.d. non alieno labore adiutæ nec aliena auctoritate fretæ, ſed vt dicunt per ſe, & proprijs viribus) ſufficiunt .i. ſufficienter faciunt, & conſtituunt ac procreant regem, qui non naſcitur vermiculus, ſed ſtatim penniger, & paruos quirites .i. ciues quales erant Quirites .i. Romani ſub Quirino .i. Romulo qui ſibi regem conſtituerunt & refigunt, .i. diligentius figunt aulas .i. regias ſuas & regna cerea .i. in cera conſtituta & quibus mœnia ſunt ferè cerea, hoc eſt ex cera facta, aut ea munita Apes attriuere etiam ſæpe alas in duris cotibus .i. ſaxis & rupibus, & dedere vltro .i. nunc ab extremo ſed vt propria impulſæ, animam .i. vitam ſub faſce .i. onere mellis, & pabuli quod afferunt, tantus .i. tam magnus (vt .ſ. moriantur vltro, aut acclamatio eſt) amor florum eſt ſup. apibus & tanta gloria .i. cupido gloriæ mellis generandi .i. quam obtinere ſperant in generando melle. Loquitur, vt dicat, fere ex affectione hominū qui gloriæ cupidiſſimi ſunt. Ergo .i. quia intantum ſtudent proli procreādæ & regno augendo, & dilatando, quamuis terminus anguſti .i. breuis & paruo ſpatio contenti æui, excipiat .i. comprehēdat, ipſas .ſ. apes .n. pro quia, quia ſeptima æſtas ducitur .i. degitur apibus, neq; plus .i. & non amplius at genus .i. progenies & propagatio, manet immortale, .i. in perpetuum, & aui auorum numerantur .ſ. inter apes ſimul ſuperſtites quod in hominibus quibus longiſſima eſt vita raro contingit. Præterea Aegyptus & ingens Lydia nec populi Parthorum aut Medus, ve, pro vel Hydaſpes .i. Indus, vt ſit fluuius pro accolis. (Legi in vetuſto libro Hydaſpes ue, nam Medus nō eſt Hydaſpes, niſi quia ex India ad Medos pertingit, ſi tamen velimus poëtam ſentire Hydaſpem eſſe mediæ quoque fluuium legamr ſine particula ue, vt non ſit hypermeter ſic) aut Hydaſpes Medus .i. ad Medos vſque pertingens non obſeruant .i. venerantur, & cuſtodiunt ſic regem vt .ſ. apes. Nam rege incolumi .i. quā diu rex eſt incolumis & ſanus, mens eſt omnibus vna .i. ſimul viuendi temp. augendi, & regi obſequendi, ſed rupere fidem .i. fœdus & concordiam rege ſup. amiſſo, & diripuere mella conſtructa .ſ. ſub rege, & ipſæ quæ .ſ. collegerant, ſoluere .i. diſſipauere crates .i. contextus fauorum. Ille .ſ. ex rex ſupp. eſt cuſtos .i. cōſeruator non opera, ſed auctoritate & venerantur illum .ſ. regem & omnes circumſtant illum .i. ad illius obſequium ſatellitium præbent, denſo fremitu .ſ. indignatæ ſi quiſque vim inferat aut diligentius ſe obſequatur, & ipſæ frequentes .i. condenſæ ſtipant .i. artæ ſtipiunt regem, & ipſę attollunt .i. erigunt & portant ſæpe regem humeris, & obiectant .i. frequenter obijciunt bello .i. periculis bellicis, corpora .ſ. ſua pro rege, & petunt pulchram .i. glorioſam mortem per vulnera, ſuſcepta .ſ. pro rege, quam laudem Ser. Celtiberis concedit, nec quiſque Gallis mite abſtulerit. Si quis autem hæc omnia perſpicacioribus oculis inſpicere velit dixerit quoniam res Romana ad Monarchiam iam tunc redacta erat, ipſeq; Maro Auguſto volenti rerum adminiſtrationem derelinquere perſuaſerat nihil melius q̄ vt reſp. ab vno regatur, dummodo is princeps bonus ſit,) poëtam inuitare Romanos ad Auguſti obſeruationem, cum etiam apes doceant optimum eſſe rei pub. ſtatū, vbi vnus ſit rex hoc eſt monarcha, ſeu ſolus princeps.

VARIA. LECT. VERVM ipſæ folijs natos, & ſuauibus herbis) In codicib. aliquot mutato numero legas, Ipſæ natos folijs In Rom. vero, Ipſæ e folijs, non inuenulte. [Ergo ipſas quamuis anguſtus terminus æui) In Ro. lib. in Mediceo, & alijs omnibus libris, quotquot habere potui, vno cōſenſu, Anguſti terminus æuis, legitur.

His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis. & hauſtus
Aethereos dixere: deum nanque ire per omnes
Terraſq́ue, tractuſq́ue maris, cœlumq́ue profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quenque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas,
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum: ſed viua volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.

SERV. HIs quidam ſignis, atq; hæc exempla ſecuti,) Locum hunc plenius eſt executus in vj. quem hoc loco breuiter colligit, vt probet etiā apes partem hīc diuinitatis. Nanque omnia animalia ex quatuor elementis, & diuino ſpiritu conſtare manifeſtū eſt. Trahunt .n. a terra carnem, ab aqua humorem, ab aëre anhelitum, ab igne feruorem, à diuino ſpiritu ingenium. Quod quia eſt in apibus ſicut etiam in hominibus, (nanque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent, quæ probantur ex his quæ faciunt. dimicant .n. colligunt flores, præuident pluuias) fateamur neceſſe eſt etiam apes partem habere diuinitatis. Vt aūt hoc exemplis .i. rebus ſimilibus comprobaret, Lucretium ſecutus eſt, qui dicit ea quæ inter ſe probare non poſſumus, a ſimilibus comprobanda. Ventum nanq; docet corporalem eſſe, non ꝙ eum tenere vel cernere poſſumus, ſed quod eius ſimilis atq; aquæ effectus eſt, q̄ corporalem eſſe manifeſtum eſt. [Hauſtus Aethereos) Diuinos ſpiritus. [Deum nanque ire per omnes) Ipſe in ſexto: Cœlum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit. Lucanus: Iuppiter eſt quodcunque vides, quocunque moueris. [Hinc pecudes) Hinc .i. ex deo, ea diuino ſpiritu ſumunt omnia cum naſci cœperint, vitam, cæterum corpus ex quatuor elementis eſt, vt diximus. [Scilicet huc reddi) Sine dubio etiam cuncta diſſolui, & redire rurſus in originem ſuam neceſſe eſt. [Locum morti:) .i. perditioni. Nihil eſt enim quod perire funditus poſſit, cum ſit, vt ūēr .i. omne in quod redeunt vniuerſa reſoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non eſt mors, quippe quæ nihil perire facit, ſed reſolutio. Vnde mire à pleriſque bene interitus dicta eſt, quaſi interueniēs, & mixtarum rerum connexionem reſoluens. Lucretius: Cōtinuo hoc mors eſt illius quod fuit ante connexio.

ASC. HIS quidam ſignis, &c.) Quia quæ de apibus dixit belluinam naturam ſupercedere videntur maioraq; ſe q̄ vt apibus conueniant cum ſint rationis expertes ex ſecta Pythagorica innuit eundem eſſe ſpiritum in apibus atque hominibus, cum ſpiritus immortalis de corpore in corpus migret, & ex homine in pecus atque è diuerſo præterea animos vbicunque ſint eſſe particeps diuinæ mentis, accipereque infuſionem eius qui in omnibus eſt dei, cum tamen inter philoſophos magna ſit quæſtio an deus ſit in vniuerſo ipſum inanimans, an extrinſecus ipſum gubernans, nam vt de fide loquar, manifeſtum eſt ſimpliciſſimum eſſe deum, & ante cuncta creata, omnia tamen, eum vbique ſi conſeruare, ſed poëta cenſet omnium vitam dependere à deo ab ipſo originem habere, & ad ipſum tendere, nullamq́ue animam interire quod quantum ad fidem ſpectat, erroneum eſt. Nam ſpiritus pecorum cum ipſis extinguitur. Ordo eſt. Quidam, ſcilicet philoſophi aut rerum indagatores his ſignis, id eſt propter hæc ſigna, aut inducti ſupp. his ſignis prædictis, & ſecuti .i. conſiderantes hæc exempla .i. argumenta in approbationem & declarationem rei dixere partem .i. participationem diuinæ mentis .i. magnæ animæ mundi & hauſtus æthereos .i. ſpiritus ex

æthere hauſtos, & ſumptos eſſe apibus, nanque ſup. diaere deum rei.i. extendi per omnes terras, & tractus maris, & cœlum profundum.i. aërem qu procul a fundo eſt & dixere pecudes .i. animalia gregaria, & armēta & viros.i. homines, & omne genus ferarū quenque.i. quemlibet horum (maſculinum.n. præponderat) naſcentem .i. dum naſcitur accerſere.i. accire, & attrahere ſibi, hinc .i. ea deo aut ſpiritu diuino per omnia diffuſo, animas tenues.i. ſpiritus vitales, & ſubtile, quibus etiam ſecundum organi diſpoſitionem in diſquirendo vbi poſiti (ſecundum opinionē videlicet Pythagoræ, quæ nimirum erronea eſt, ſed poëtam interpretari non eſt errorem approbare, cum & ipſe varias ſectas ſecutus; nunc hoc nunc illud ſequatur) Scilicet.i. ſcire licet quomodo id dixerint quia diaere omnia reddi deinde huc.i. in deum & principia ſua, (quia vnumquodq; compoſitum probatur ex eo in quod reſoluitur, ſi ergo animos omnis cœlos petit inde ſumptus videtur) & omnia reſoluta, non dicit mortua aut interempta, ſed reſoluta per animæ à corpore ſeparationem. referri huc.ſ. in deū, & æthera, nec locum eſſe morti.i. interitui, aut annihilationi ſpirituū, ſed omnia.ſ. viua ea volare viua, aut ſed omnia viua.i. principia viuendi, hoc eſt omnis ſpiritus vitales volare in numerum ſideris.i. inter comparia ſidera aut in ordinem ſiderum, atq; ſuccedere alto cœlo.i. ad altum cœlum, propter differentiam profundi cœli iam nunc pro aëre poſiti cum tamen alti & profundi reſpectu diuerſarum vna ſit appellatio, vnde elatum dicitur altum, & procul à fundo profundum.

VARIA LECTIO.

SIDERIS in numerum, atque alto ſuccedere cœlo) In Rom. Alto ſe condere cœlo, pro, Succedere.

SERV. SI quando ſedem anguſtā) .i. aluearia. Et proprie Auguſtum eſt tectū augurio conſecratum. Abuſiue nobile, quaſi maieſtatis plenum. [Theſauris) .i. repoſitionibus, ac ſi diceret apothecis. [Sparſus) Spargens. Participium eſt pro participio. [Ore foue) Ipſo hauſtu ſcilicet. Et hoc dicit, Spargendo aquam imitare pluuiam. Alij, Ore faue legunt, vt ſit tace. etiam ipſe in 5. Ore fauete omnes. Horat. Fauete linguis. [Fumosq. manu prætende) Fumum etiam præfer. Quibus rebus cum territæ illæ diſceſſerint, impune poteris mella colligere. [Fumos ſequaces) Quippe apum perſecutore. vt, Maleæq. ſequacibus vndis. [Bis grauidos cogunt fœtus) Gemina eſt fœcunditas mellis. [Duo tempora meſſis) .i. fructus. [Iuuenalis, veram deprendere meſſem ſi libet. [Taygete ſimul os) Taygete vna eſt de Pleiadibus ſeptem. vt autem etiam ſupra diximus, bis mel præcipit colligendum, orientibus Pleiadibus.i. verno. Item cum occidunt, autumnali.ſ. tempore. [Oceani amnes) Homeri eſt, παρ' ὠκεανοῖο ῥοάων. Amnes autem bene ait, quia in morem fluminis eius fluenta redditura prorumpunt. [Aut eadem ſidus) Auſtralem piſcem ſignificat, qui aquarij vndam ore ſuſcipit. Vnde & aquoſi addidit. Tunc enim piſcis hic oritur quo tempore Pleiades occidūt. [Triſtior) vel propter occaſum, vel propter propinquitatem iam hyemis aſperitatem. [Illis ira modum ſupra eſt) Excedunt modum. nam cum ſuo interitu iraſcuntur. [Spicula cæca) Breuia, quæ poſſunt latere. [In vulnere ponunt) Non ſuo, ſed a ſe illato, & Amphibolicos dictū eſt, vt cum Turni iniuria matrem admonuit, quā inferebat. ſed non quam inferebant validiores. Item Sal. Iniuria validiorum.ſ. quam inferrbant validiores.

Si quando ſedem auguſtam, ſeruataque mella
Theſauris retines, prius hauſtus ſparſus aquarum,
Ore foue. fumosque manu prætende ſequaces.
Bis grauidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis;
Taygete ſimulos terris oſtendit hōneſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede repulit amnes;
Aut eadem ſidus fugiens vbi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in vndas.
Illis ira modum ſupra eſt: læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis: animasque in vulnere ponunt.

tu ſpargus.i. ſpargens, aut ſparſus hauſtus .i. habens hauſtus aquarum ſparſos.i. theſauros, ore.ſ. in ſpargendo hauſtus acceptos, & prætende.i. ante re extende manu fumos ſequaces .i. perſecutores apum, vnde.ſ. apes enecantur, aut qui ſe continuo ſubſequuntur. Senſus ergo eſt, priuſquam eximes mella inſperges ore hauſtus aquarum vt apes verentes pluuiam ſe contineant intra aluearia, deinde prætende fumos qbus aliquæ occīdūtur, vt illis ſuffocatis mella diripias, non.n. ablato melle ſuperuiuere omnes permittuntur. nam hyeme inedia intereunt. Apes autem cogunt.i. congregant ac ſtipant bis.ſ. quotannis, hoc eſt in vere, & autumno, fœtus grauidus .i. mella ponderoſa, & abundantia, & duo ſupp. ſunt tempora meſſis.i. colligendi, aut eximendi mellis, videlicet ſimul.i. continuo poſtquam Taygete Pleias.i. vna de Pleiadibus ex Pleione, & Atlante genita, & in ſtellam verſa oſtendit terris os honeſtum .i. pulchrum nec pudibundum vt ſororis, quæ mortali nupta ſe abſcondit, aut honeſtum .i. pulchrum propter lætitiam, vnde Statius in Achilleide, ô quantum grauida formæ adijciunt, læti enim videntur pulchriores triſtibus, vnde ſtatim ſequitur. Triſtior hybernas &c. hoc eſt ad Nonas Maias quando Virgiliæ oriuntur, & cū ipſa repulit pede.i. conculcauit amnes Oceani .i. maris fluctus è quibus oriri videtur, ſpretos cum .ſ. ortum magis diligat. Aut ſup. tunc tempus mellis eſt vbi eadem .ſ. Taygete fugiens ſidus piſcis aquoſi.i. aquas dum ortuc inducentis, deſcendit exiſtens triſtior deſcendit dico cœlo in vndas hybernas.i. quas a vulgo eo tempore occupare putatur. Docet quare occidebant aut iterum redit ad naturam earum deſcribendam dicens. Ita eſt illis ſupra modum, & ipſæ læſæ.i. offenſæ, aut læſæ ab apibus inimicis, inſpirant morſibus, venenum.i. vim inflandi, & relinquunt ſpicula.i. aculeos, cæca.i. breuia, & exilia, quæ latere poſſunt affixa in venis .ſ. in inimicum, & ponunt animas .i. vitas in vulnere, quia exempto aculeo ſæpe necantur, & ita debens apes languidæ reddi fumo ſequaci.

A S C. SI quando &c.) Oſtenſa apum natura redit poëta ad earum curam, & cuſtodiam, quæ eius operis principalis eſt inſtitutio dicens. Si tu relinques.i. eximes, quando.i. aliquando, theſauris.i. expoſitorij, hoc eſt aluearibus ſedem auguſtam.i. quaſi augurio cōſecratam regalem, aut anguſtam, & mella ſeruata.ſ. ab apibus

SERV. PArces futuro) .ſ. ſpe. [Contuſus animos) Cōfractos. [Res miſerabere fractas) .i. afflictas [Suffire thymo) .i. ſuffigare, vt exinde inimica illis ſit malia fugiāt. [Ceraſque recidere inanes) Sane hoc dicit, ſi nihil habuerint in aluearibus, vel te tollente, vel ex edentibus prauis animalibus, apibus minutatim inciſam ceca miniſtra. Stelliones vero & cetera, thymi fumo ab eis repelle. [Ignotus) Ignobilis, vel ea improuiſo veniens. [Adedit) Cōſumpſit. [Lucifugis blattis) Per noctem vagātibus. [Immuniſq. fucus) A labore .i. ventri tantum indulgens. [Imparibus armis) Inæquali conſilio. Nam apes laborantes conſumit. Alibi, Et quærere conſcius arma.i. conſilium. [Foribus ſuſpendit aranea caſſes) Virgilius

Sin duram metues hyemem parcesque futuro.
Contuſosque animos, & res miſerabere fractas:
Aut ſuffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe fauos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis:
Aut durum tineæ genus, aut inuiſa Mineruæ
In foribus laxas ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcite ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.

quidem confundit, tamen ſciēdum maiores animal ipſum maſculino genere, appellaſſe, hic araneus, telia vero quæ faciunt, fœminino. [Inuiſa Mineruæ) Ideo ait, Mineruæ inuiſa, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata eſt, cum deam lanificio prouocaſſet inferior.

A S C. SIN duram &c.) Docet in adimendo melle diſpoſitionē, atque prouidentiam adhibendam, & apibus ſuccurrendum eſſe dicens. Sin.i. ſed, ſi tu metues duram .i. longam hyemē, & tu parces futuro.i. quo in futurū opus erit, & miſerabere animos.ſ. apum, conuulſos.i. labefactos, & concuſſos timore famis & mediæ, quis dubitet? q.d. merito nullus, aut ſuffire.i. ſubfumigare contra fures thymo, q.ſ.p vel forte legēdo eſt, ceras ve &c.

recidere .i. reſecare ceras inanes.i.vacuas ne illis viſis animi apũ coonundantur timora,famis, oſtandit, cur ſuffire iuſſerit,dicens nam ſtelilo.i.lacerta ſtellatis maculatis ignotus.i.ignobilis, aut reuera latens.& non perceptus ab apibus cũ adoriatur ab inferio re parte, adedit.i.abſumpſit fauos, & cubilia ſup.ſunt congeſta .i. ex congerie herbarum, aut foliorũ conſtructa videlicet in aluearibus,blattis illis vermiculis pĕnatis à nocando dictis,lucifugis .i.lucem fugientibus, & in tenebris aluearium vbi ſæpe gignuntur diuerſitantibus,& fucus.i.veſpa, aut apes ignaua ſedens.i.reſi dens & ceſſitans, immunis.i.non particeps operis, & ſine munere laboris,ad pabula aliena.i.alieno labore, vepote apum congeſta & parta,aut crabro etiam veſpæ genus, aſper.i.rigidus & immanis hoſtis immiſcuit ſe.ſ.apibus armis.i.aculeis, imparibus, .i.longa maioribus q̃ apes habeant,aut genus tineæ.i.vermis omnia exedantis,& ob id dirum.i.execrabile, quia immite ſupple adedit fauos aut ſedens,ſup.eſt immunis ad aliena pabula aut aranea(reſpicit ad Arachnem puellam Lydam, vnde fœminino vtitur genere, cum vermiculus araneus dicatur genere maſculino. Inde araneolus diminutiuum,quo vtitur in culice.Atque vt araneoli tenuem formauimus orſum) aranea igitur.i.Arachne puel la Lyda in araneum verſa, inuiſa Mineruæ .i. Palladi propter æmulationem in arte texendi, ſuſpendit in foribus .i. pro portis, & introitibus,atque egreſſibus caſſes laxos.i.retia laxa,quæ laxa ſuſpenduntur, vt fortius implicent,nam tenſa obſtant,ſed non ir retiunt tam faciliter. quo .i. quanto magis apes fuerint exhauſtæ.i.euacuatæ, receſis fauis, ac ceris inanibus, & ab animalibus nociuis exeſis, hoc .i. tanto acriua incumbens.i.animentur omnes ſarcire .i. inſtaurare, & reparare, ſeu reficere ruinas.i.iacturam, & damna, generis lapſi.i.ad interitum decidentis, & complebunt foros.i.loca,per quæ inferunt mella,ſua ſicut nautæ per foros inferunt marcimonia, hoc eſt cellas vſque ad foros, & texunt .i. conficient denuo horrea .i. receptacula mellis fauos videlicet floribus.i.ex foliolis florum, vt dictum eſt.

VARIA LECTIO.

SIN duorum metura hyemem) In codicibus aliquot, Metuens legitur. [Contuſoſque animos, & res miſerabere fractas) Sane vero in libro Longobardico, Mirabere prius legebatur. mox, ſe, ſyllaba ſecunda ſuperaddita eſt,quod reliqui habent libri. [Aut ſuffita thymo) In codicibus,aliquot antiquiſſimis, At, non, Aut legitur. & Subferte, pro Suffire,omnino id corrupte. ſed enim. At, periti plerique viri non expungunt. quæ lectio etiam libris eſt Mrdicei. [Nam ſæpe fauos ignotus adedit Stellio) In Rom.lib. Adhæſit corrupte (vt mea fert opinio) legitur. Aduertendum vero libros omnes legere ſubſequentem verſum per creticum pedem primo loco, Stellio,& lucifugis congeſta cu bilia blattis. [Aut durum tineæ genus) Sunt libros admodum veteres, in quibus legatur, aut dirum tineæ genus. ſed durum magis placet, vt abrodendi vim, quæ tinearum propria eſt, indicet quamuis durum non reiicerem omninoſum epitheton,& iis præcipue omnibus apium,quæ damnum inferant. Sar è quidem in Mediceo libro durum prius ſcriptum fuit mox parte primæ vocalis abraſa,dirum factum eſt.[In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes) Antiqua omnia exemplaria,quæ verſamus, hoc numero legunt, Laxos in foribus ſuſpendit aranea caſſes.

Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo;
Quod iam non dubijs poteris cognoſcere ſignis:
Continuo eſt ægris alius color horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtitia funara ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignaueque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur grauior, tractimque ſuſurrant:
Frigidus vt quondam ſiluis immurmurat auſter:
Vt mare ſollicitum ſtridet refluentibus vndis:
Aeſtuat vt clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam Galbaneos ſuadabo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, vltro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proterit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut ingui pinguia multo
Defruta, vel Pythia paſſos de vite racemos:
Cecropiumque thymum, & graue olantia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen Amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Nanque vno ingantem tollit de ceſpite ſiluam.
Aureus ipſe,ſed in folijs, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe deum nexis ornatæ torquibus aræ:
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curua legunt prope flumina Mellæ.
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.

SERV. Vita tulit) Vitæ longitudo morborũ creatrix. Sic in Buc. O Lycida viui peruenimus. [Alius color) .i.pallidus,quia dixit ſupra,Ardentes auro,& paribus lita corpora guttis. [Funera ducunt) Cum exequijs .ſ. pompa. Et ducere proprie funerum eſt. Perſius, Nerio iam tertia ducitur vxor. [Pedibus connexæ) Hic multi dictas apes volunt, quod ſe pedibus inuicem tenent,licet crebrior ſit illa opinio, quod ſine pedibus primo eſſe dicuntur. vt, Truoca pedum primo. (Tractim) Sine intermiſſione,iugiter. [Frigidus vt quondam ſiluis immuemorat auſter:) Tres comparationes ſingulis impletæ verſiculis de Homero trãſlatæ ſunt quas ille binis verſibus poſuit. [Hic iam Galbaneos) .i. cum hic proceſſerit morbus, galbanus incendenda eſt,non vt ſupra dixit, thymus, mel etiã in aluearia medicatum, tamen inferendum, non vt ſupra ceræ inanes.[Gallæ ſaporem) Multi pilas cypariſſi accipiunt. Eſt etiam flos in pratis. Plene hãc herbam, vt etiã ſupra arborem felicis mali exequitur. Nam dicit vbi creetur, qualis ſit, quid poſſit. [Aureus ipſe) Flos .ſ. [Violæ ſublucet purpora nigræ) Mire ait ſublucet: vt oſtendat purpurei coloris folia quodam viroie eſſe perfuſa.[Tonſis in vallibus illum) Non ſiluoſis. Vnde eſt contra, Intonſi montes. [Prope flumina Mellæ) Mella fluuius Galliæ eſt, iuxta quem herba hæc plurima naſcitur. Vnde, & Amello dicitur, ſicut etiam populi habitantes iuxta Lemannum fluuium Alemanni dicuntur. Lucan. Deſeruere cauo tentoria fixa Lemanno.

ASC. Si vero &c.) Docet apium morbos,morborumque ſigna & remedia. Mire autem dicit in principio. Quoniam caſus apibus quoque noſtros Vita tulit. Quaſi vero morbi infirmitates ceteræque miſeriæ homini debitæ, & non ceteris animantibus.Sed vt in 3.lib. vbi de peſtilentia locutus eſt inm: is homines ferè ſibi ſunt cauſa morborum,nam varijs & vltra modum ſeſe ingurgitant cibis, pecudes autem & boues ſimplici cibo, & ſalubrifero potu temperantiua victitant,quia igitur apes neque cibo nimio,neque potu, neque ocio aut torpore, morbum contrahunt,videntur merito à morbis immunes fore,preſertim cum tam carę ſint Ioui vt illis hoc dederit quod ſine concubitu procreent. Vita ergo tulit apibus quoque caſus noſtros.i.nobis ad immoderatum, & varium victum debitos. Eſt autem in principio vt ſignauimus duplex parentheſis,nam illis ſublatis ſententia manet integra ſic. Si vero triſti languebunt corpora morbo. Hinc iam Galbaneoa ſuadebo incedere odores,vt cum ordine repetam. Sane ex hoc loco patet odores non ſemper in plurali ſignificare ſpecies aromaticas odoriferas,nam galbaneos odores ponit pro his qui galbano incenſo fiunt. Et tamen idem ac ſi dicat galbanum odoriferum inferre canalibus. Quia canalis primam corripit ſcribendum eſt vnicon. Ordo autem eſt. Si vero triſti languabunt corpora morbo; Hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores. Cetera autem quaſi per parentheſim inſerta ſunt, quæ etiam conſtruendo interſerere poſſumus ſic. Vero pro ſed, ſi corpora.ſ.apum languebunt triſti .i. lætali morbo, quoniam vita ſ. longior, quæ tamen apibus reſpectu hominum perquam breuis eſt tulit.i.attulit quoque .i. etiam apibus noſtros .i.humanos caſus .i. miſerias, & aduerſitates per morbos aduenientes quod .ſ. corpora apum languere triſti morbo, tu poteris cognoſcere ſignis non dubijs.i.certis.nam color alius,quam.ſ.fuerat ſanis eſt, continuo ægris macies horrida.i.aſpera rugoſa, & horrorem generans,deformat.i.deformem facit vultum.i.os ſiue faciẽ apum,

 tum,

tum.i præterea aut poſt mortem reliquæ rex exportāt rectis cor pora carentum luce .i. vita functarum, & ducunt triſtia funera ſemper (Alludit ad humanos ritus) aut illæ .ſ. morboſæ, & languidæ, pendent ad limina .i. ad introitus, connexæ.i.complicatæ, & condependentes, pedibus, aut inter ſe aut potius ad limina quia ſi non connecterent ſeſe deciderent præ languore, aut ipſæ omnes cunctantur.i. immorantur intus in ędibus clauſis, hoc eſt non egrediuntur ad opus, & ignauæ ſunt ſupp.i. ſine induſtria, & labore fame.i propter famem quæ naſcitur ex inedia, & pigræ .i. torpentes frigore contracto ex deſidia.ſ.& languore, tum.i.ad hoc ſonus grauior.i.triſtior, & fractior auditur, & ſuſurrant tractim.i.per longos tractus vt languidi ſolent qui ſuſpiria ex imò pectore trahunt (non dicam ergo tractim.i.continue, nec iugiter aut ſine intermiſſione, cum verior & conuenientior ſit proprius ſignificatus) vt.i.quemadmodum auſter frigidos immurmurat .i. longe, & tractim reſonans murmur facit in ſiluis, & vt mare ſolicitum.i.ex ſolito.i.integro eitatum, & commotum ſtridet.i.ſtridorem procul ſtantibus affert vndis refluentibus, & vt ignis rapidus.i. vehemens æſtuat.i.feruet cum ſonitu obſcuro, & concauo, fornacibus clauſis.i.occluſis, & opertis. nam clarior ſonus editur ab apertis, hic.i.modo tum talia morborum ſigna videris, ego ſuadebo incendere odores galbaneos .i. incedendo galbanum deſpergere odores eius, au: odores poſuit pro odoramentis, & rebus odoriferis ſicut Media mittit odores, & ego ſuadebo te hortantem vltro.i.ſponte apes feſſas, & vocantem eas ad pabula nota.i.qualia ipſæ ſibi comparare ſolent, inferre.ſ. in alueariis canalibus arundineis.i.fiſtulis, ex arundine factis mella.ſ.in pabulum quæ ſunt pabula nota, ea, autem adhibentur ad inſtaurandas itea tum corporum tum animorum, odores autem ad recreandos ſpiritus. Proderit.i.vtile erit, &.i.etiam admiſcere ſaporem gallæ tunſum.i.contuſam gallam, vt magis ſapida ſit, & roſas arentes deſiccatas.ſ.in ſole, aut defruta.ſ.vina pinguia, multo igni .ſ.decocta, & recocta, vel racemos de vite Pythia paſſos.i. vuam paſſam quæ eſt ex vite Pythia quæ ſuauis eſt, & ſaporem melius referens, & thymum Cecropium.i.atticum, & centaurea herbas calidas, & ſiccas, olentia graue .i. grauiter multum. Eſt etiam flos in pratis cui amello agricolæ fecere nomen, liceret dicere cui agricolæ fecere nomen amellum, amelli, & forte amellus herba.ſ.quæ eum florem fert. eſt facilis.i.faciliter reperibilis quærentibus. Nanque tollit.i.erigit, & extollit, & excreſcere facit ingentem ſiluam, & .ſ.foliorum, & caulium de vno ceſpite.i. de radice in vno ceſpite oriente, ipſe.ſ flos eſt aureus.i. aurei coloris, ſed purpura.i.purpureus color violæ nigræ, hoc eſt ferrugineæ, ſublucet.i.parum lucet, quia fuſcus eſt in folijs, quæ funduntur plurima circum.i.per circuitum, aræ deum.i.deorum ſæpe ſup.ſunt ornatæ torquibus.i.circulis intortis, nexis.i.complicatis ex huiuſmodi floribus, & folijs, ſapor eſt aſper in ore paſtores legunt .i.colligunt illum.ſ florem in vallibus, tonſis.i.apricis, & non ſiluoſis, & prope flumina curua.i.per litora curua defluentia, Mellæ illius fluuij in Gallia, tu incoque Baccho.i.vino, odorato.i.forti, & odorem magnum exhalante quale eſt vetus amineum, de quo prius, ſunt & amineæ vites firmiſſima vina, radices huius.ſ. floris aut herbæ, & appone.ſ.apibus, pabula.i.nutrimenta ex tali decoctione, plenis caniſtris .ſ. ſportellis, aut calathis, vaſis .ſ. vimineis.

VARIA LECTIO.

IGNAVEQVE fame) Legitur &, Ignauæ. [Aut illæ pedibus) In libris aliquot antiquis, Atque illæ. [Frigidus vt quondam ſiluis immurmurat auſter) In Longobardico, Siluas. quippe, murmurat in ſiluas. [Nanque vno ingentem tollit de ceſpite ſiluam) vt veteres prætercam libros, in quibus, De vertice, ſcriptum eſt, id minime diſſimulandum, quod in plerisque manuſcriptis exemplaribus, Imò ingentem tollit de ceſpite, ſcriptum inuenimus. [Ex curua legunt prope flumina Mellæ) In Rom.lib. Per flumina, legitur. [Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris) In Rom.lib. & aliquot alijs, Expone legitur.

Sed, ſi quem proles ſubito defecerit omnis,
Nec, genus inde nouę ſtirpis reuocetur, habebit:
Tempus, & Arcadij memoranda inuenta magiſtri
Pandere, quoque modo cęſis iam ſępe iuuencis
Inſincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam, quà Pellęi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſellis;
Quáque pharetratę vicina perſidis vrget,
Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena,
Et diuerſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Vſque coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte ſalutem.

SERV. SED, ſi quem proles ſubito defecerit omnis) Miro vſus eſt ordine. Nam primo ſit quemadmodū animalia apibus inimica pellēda ſint deinde qbus medicaminibus morbo poſſint carere. nunc dicit penitus amiſſæ qua poſſint rōne reparari. [Tempus) Subaudi eſt nunc. [Arcadij magiſtri) Ariſtæi. [Cæſis iuuencis) verberibus occiſis. Bono autē ſermone vſus eſt, nam cædi interdum occidi, interdum verberare ſignāt. [Inſincerus cruor) Vitiatus, corruptus. Nā ideo verberantur vt ex putrefacto cruore vermes creentur, vnde apes ſint. [Altius omnem Expediam) Contra in Aeneide, Sed ſumma ſequar faſtigia rerum. Sane ſciendum Plinium dicere de bobus apes, de equis crabrones, de mulis fucos, de aſinis veſpas procreari. [Pellæi Canopi) Canopus ciuitas eſt iuxta Alexandriam, quam Alexander condidit inſtar chlamydis ſuæ, qui fuit de ciuitate Macedoniæ, quæ Apella nominatur. Canopus autem dicta eſt quaſi Canobus, a Canobo Menelai gubernatore illic ſepulto. [Phaſelis) Breuibus nauiculis, quibus vtuntur cum ſtagnauerit Nilus. [Nigra fęcundat arena) Nouum enim ſemper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus eſt quaſi νέον ἰλύν.i.trahens nouum limum, Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. [Iacit ſalutem) Ponit apum reparandarum ſalutem. Cic. Iacta ſunt fundamenta defenſionis meæ.

ASC. SED, ſi quidem proles &c.) Docet reparandarum apium vbi penitus extinctæ fuerint modum. Nam notum eſt non omnia animalia per propagationem gigni, cum multa gignantur per putrefactionem, hoc eſt ex materia putrefacta per virtutem cœleſtem, & præcipue ſolis quem ideo patrem rerum appellauit Homerus. Vt autem id doceat latam fabulam ingredietur repetendo, videlicet quomodo Ariſtæus, amiſſis apibus matrem adijt qua auctore & cohortãte Protea deum marinum, & vatē adijt, & in vincula coniecit, abs quo tandem didicerat cauſam apum interemptarum eſſe, quæ ipſis peculāris Euridice Orphei cōiux, & nympharum napæarum hoc eſt florum in choreis ducēdis, ſocia à ſerpente interēpta ad inferos deſcenderat, cum ergo ad placandas nymphas iuſſu matris ſacrificaret ſimul apes recuperauit, vt ſuo loco dicetur. Ordo eſt. Sed ſi omnis proles .i. tota progenies apum defecerit.i.deſtituerit, aut dereliquerit, quem.i.aliquem, ſubito.i.ex improuiſo, & ſubito interitu, nec habebit.i.aliquas apes, aut aliud quoduis, vnde genus nouæ ſtirpis, &.i. progenies, aut prolis reuocetur.i.ab interitu tempus, ſup.eſt pandere i. manifeſtare, &.i.ſimul inuenta magiſtri Arcadij.ſ. Ariſtæi, qui in Arcadia regnauit, memoranda .i. digna memoratu, aut tempus eſt pandere, & memoranda ſunt.i.ad memoriā reducenda, quoqꝫ .i. quomodo cruor inſincerus.i.immundus, & corruptus tulerit .i.produxerit ſæpe apes iuuencis cæſi.i.occiſis, & in pelle derelicti, & ideo ſup. inquit poëta, ego expediam.i.expedite enarrabo, omnem famam .i. quidquid de ea re fama ad nos attulit, altius, .i. longius aut profundius repetens.i.recenſens à prima origine. Nam omnis regio (vt dicitur ibi omnia in hac) ab ea ſupp.parte qua gens fortunata.i.larga fortunas, ac diuitias habens Canopi oppidi Pellæi.i.ab Alexandro Pellæo conditi.i.Macedonico ſecundum Solin. aut Pellæi .i. vicini Alexandriæ Pellæi videlicet Alexandri regis accolit Nilum fluuius illum Aegypti ſtagnantem.i.inundantem, & in campos effluentem (vbi ad tempus ſtagna & ſterilitatem parit, vnde fortunatam gentem dixit) flumine effuſo.ſ.in agros, & vehitur circum ſua rura phaſelis.i.ſcaphis pictis .i. ornatis aut pictis, ſed etiam teſtaceis vtuntur illic ſcaphis, quaque.i.qua .ſ. parte amnis.ſ. Nilus vrget vicina Perſidis regionis pharetratæ .i. cuius incolæ pharetris, & ſagittis multum valent, Nilus vrget & fecundat Aegyptum viridum.ſ.ſegete aut herbis poſt inundationem, arena nigra .i. limo nigro quem illic relinquit, & ruens diuerſa.i.in diuerſas partes, aut ruens.i.de

fluens

fluens diſcurrit in ſeptẽ ora.i.oſtia diuerſa,amnis dico deuexus, .i.defluens & deorſum ductus, vſque ad vndis coloratis.i.nigris, qui color fœtus eſt. Ab ea dico parte omnis regio iacit.i.conſti-

tuit,& ponit in hac arte,quam .ſ. dicturus eſt certam ſalutem ,ſ. reparandarum apum. Eam autem artem ex ſacrificio pro placan dis nymphis inſtituto inuentam ſuo loco auctor docebit.

SERV. IPſos contractus) Ad ſoſtinendum tantum, & coarctandum bouis cadauer. [Anguſtó imbrice tecti) Licet & hic imbrex lectũ ſit, melius tamen ſm Plautum, hæc imbres dicimus: Nanque ait, Fregiſti imbrices meas dum te dignam ſectaris ſimiã. [Obliqua luce feneſtras. [Quæ ex obliquo lumen infundunt, vt in horrei cernimus. [Multa reluctanti) Pro Multum, nomen eſt pro aduerbio [Soluuntur viſcera pellem.) Liqueſcunt, & putreſcunt. [Ramea fragmenta) De ramis fracta.i. fragmina ramorũ. [Dicimus aũ: & hic ramus, & hoc ramale. Perſius, vt ramale vetus. [Caſiasq́ue recentes) Statim carptas. [Zephyris primum impellentibus vndas) Incipiente vnda. [Teneris tepefactus in oſſibus humor) vtpote, bimi vituli, in quo plurimũ feruentis ea ſanguinis. [Viſenda modis animalia miris) Et quod ex cadauere naſcuntur animalia, & quod apes ra vermibus procreantur. [Trunca pedum).i. ſine pedibus. Et bene addidit primo. Nã poſtea iam pinnas quàm pedes accipiunt. [Pinnis, Miſcentur) ſo ſet ſe pinnarum leuitate conueniunt.

Exiguus primum, atque ipſos contractus ad vſus
Eligitur locus, hunc anguſtiq́ue imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis, & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Quęritur: huic geminę nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur, plagisque perempto
Tunſa per integram ſoluuntur viſcera pellem.
Sic politum in clauſo linquunt, & ramea coſtis
Subijciunt fragmenta, thymum, caſiasq́ recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus vndas,
Ante nouis rubeant quàm prata coloribus, ante
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Aeſtuat; & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pennis,
Miſcentur, tenuemq́ue magis aera carpunt,
Donec, vt ęſtiuis effuſus nubibus imber,
Erupere, aut vt neruo pulſante ſagittę,
Prima leues ineunt ſi quando prœlia parthi.

anhelitus oris obſtruitur huic reluctanti multa.i.multum, & viſcera.i.carnes omnes, tonſa, .i. percuſſa & contuſa, ſoluuntur.i.laxant huic.ſ.vitulo perempto plagis .i. fuſtigatione. ſoluuntur dico per pellem integram .i. ſolidam ne ſpiritus, aut ſuccus, aut ſanguis exhaletur, & ipſi qui hæc fecerunt linquunt.i.relinquunt .ſ.vitulum poſitum ſic in clauſo.i.occluſo loco, & ſubijciunt coſtis.ſ.vituli ne pellis putreſcat, fragmenta ramea .i. ramorum, & thymum & caſias recentes .ſ. ſtatim carptas, hoc .ſ. quod dictũ eſt geritur.i.fit zephyris impellentibus primum, vndas.i.principio veris, antequam prata rubeant coloribus nouis.i.nouorum florum, & antequam hirundo garrula ſuſpendat nidũ tignis.i.ad tigna domorum in terra .ſ. dum zephyri flant, & hirundo nidificat humor .ſ.vituli tepefactos in oſſibus teneris & æſtate & fuſtigatione, æſtuat .i.efferuet, & animalia viſenda.i.quæ poſtea viſuntur & miſcentur miris modis exiſtentia primo trunca pedum .i. pedibus carentia, vnde apes quidam dictas volunt (Eſt autem inuſitata grammatica, trunca pedum) & ſtridentia mox.i paulò poſt pennis, & carpunt.i. inſpirant magis, & magis tenuem aeram .ſ. vitulum donec erupere.i.vt euolauere ex corio vitulino, vt imber ſup.erumpit, effuſis nubibus æſtiuis, quæ ſubitæ & impetuoſæ ferè ſunt. cum aër purior eas continere non valeat, & velut ſagittæ ſupple erumpunt aut potius emittunt, ſeu eiaculantur, neruo .i. arco neruis munito pulſante.i.impellente, ſi Parthi.i.populi illi leues .ſ.in fuga confidentes, ineunt.i.incipiant, quando .i. aliquando prima prœlia .i.præludia prœliorum, tunc enim ſagittis, quibus multum valent obnituntur.

ASC. EXIGVVS primum &c.) Exequitur quam prælibauit materiam dicens. Locus exiguus.i.modicus & anguſtus atque contractus.i.contrictus in ipſos vſus.i ad hanc ipſam vtilitatem vt .ſ.in eo bos putreſcat eligitur primum ab his .ſ. qui apes reparare prætendunt, & ipſi præmunt.i.obſtringunt, hunc.i.locum imbrice .i. integumento contra imbres tecti anguſti, & parietibus arctis.i anguſtis .ſ. tectum tepidum tenentibus. (Eſt autem proceleumaticus in primo loco poſitus) & addũt quatuor feneſtras luce obliqua.i.ex obliquo infuſa, & intermedia non directè aſpectas à quatuor ventis.ſ.principalibus qui forte frigus non tepore generent ſi ex directo intrent. Tum.i.deinde poſtquam locus ſic conſtitutus eſt, vitulus curuantiam cornua in fronte bina.i.bicornt, hoc eſt ipſæ vitulus bimus, & ita tenere & ſanguinis ac ſucci plenus, quæritus.ſ.ab his qui apes reparare volunt, Nares geminæ.i.ambæ & pares obſtruuntur ſup. huic.ſ. vitulo & ſpiritus .i.

VARIA LECTIO.

THYMVM, caſiasque virentes) Ant.quia omnia exemplari, quotquot legi, Recentes, habent, pro Virentes. [Erupere aut vt neruo) In libris aliquot antiquis, Eripuere, legitur imperfecto ſenſu. In aliquot alijs, Eripuere velut.hoc ſuauius, illud vero primum numeroſius.

SERV. EXtudit) Studioſe repeſiit. [Ingreſſus) exordia. [Noua experientia) nullo docente, ars per vſum reperta. [Paſtor Ariſtæus) Filius fuit Apollinis & Cyrenes filię Penei fluminis Theſſaliæ. qui cum Eurydicem nymphã vxore Orphei vitiare voluiſſet, & illa fugiens à ſerpente fuiſſet occiſa, Nympharum iracũdia cũctis animalibus perditis fundit & cunctis apibus, matris auxilium petit. [Extremi amnis).i.ſummi, vnde naſcitur, & ſic dicimus, Proh ſupreme Iuppiter. [Mater Cyrene, mater) Inuidioſum eſt nomine parentes vocare. Vnde eſt paullo poſt, Et te crudelem nomine dicit. Sic in duodecimo in deſperatione ait, Ruitq́ue implorans nomine Turnum. [Gurgitis huius) .i. Penei fluminis. [Inuiſum fatis genuiſti?) Si natus ex dijs, inuiſus eſt fatis. Sic in .j. Æn. Nos tua progenies, cœli quibus annuis ar-

Quis deus hanc Muſę, quis nobis extudit artem?
Vnde noua ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtęus fugiens Peneia tempe,
Amiſsis (vt fama) apibus morboque, ſameq́ue,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene. mater, quę gurgitis huius
Ima tenes, quid me pręclara ſtirpe deorum
(Si modo, quem perhibes, pr̃ eſt Tymbręus Apollo)
Inuiſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor; quid me cœlum ſperare iubebas?
En etiam hunc ipſum vitę mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum cuſtodia ſolers.
Omnia tentanti extuderat, te matre relinquo.
Quin age, & ipſa manu felices erue ſiluas:
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes:
Vre ſata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta mę ſi te ceperunt tędia laudis.

cem. Item, Quis te nate dira per tanta pericula caſus inſequitur? [Vitæ mortalis honorem) Bene honorem ait, quia arare, animalia paſcere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit ruſticitas. Alibi, Non vllus aratro Dignus honos. [Cuſtodia ſolers) Diligens, & perita induſtria. [Te matre relinquo) Ac ſi diceret, Sub ea perdo vſum laboris ſub qua augere debueram. [Felices) Fertiles. [Fer) Infer. [Interfice meſſes) Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta creſcentia. Vnde & alibi, Aret ager vitio moriens. [In vites) Contra vites. [Molire bipennem) vt eas ſuccidas. [Tedia laudis) Tædium eſt angor mentis & animi, non corporis interludo.

ASC. QVIS deus hanc muſæ, &c.) Apte ingreditur fabulam Ariſtæi cum enim ſupra humanas vires viſus inuentum vt ex vi

tulo putrefacto generentur apes, merito confugit ad diuinas. Quærit ergo à muſis omnium gnatis, & inuentoribus, quis deus eam artem primus excuderit? Ad quod quaſi muſa reſponderit, incipit narrare quo pacto Ariſtæus apes ſemel omnes amiſerat, querelasq́. apud matrem nympham depoſuerat, cuius tandem conſilio Protea deum marinum, & vatem agreſtis hanc artem tandem didicit, ſed fabulam multis exornat, vt nympharum deſcriptione, & Orphæi fabula, nunc ergo Ariſtæi iam etiam declarabimus, hoc ordine. O muſæ dicite ſup. quis deus quis iſtam deus excudit.i.cum labore & molimine quaſi ſæpe obtundendo caput ſuum, reperit nobis .i. ad vtilitatem noſtram, cum deo nullum ſit ex ea commodum, hanc artem .ſ. reparandarum apum ex vitulo vnde .i. à quo, noua experientia hominum, cepit.i.accepit ingreſſus.i.exordia, & principia? Reſpondet Ariſtæus Apollinis ille, & Cyrenes nymphæ filius, paſtor fugiens, hoc eſt celeriter quaſi ex odio deſerens, tempe amœniſſima loca Theſſaliæ, Peneia .i. circum quæ Peneus amnis eſt in matern us circumfluus (vbi annotandum quod nihil dulce, & amœnum ſit agricolis ſua amittentibus, cum Ariſtæus tempe etiam Peneia fugeret) fugiens dico apibus amiſſis .i. poſtquã apes ſuas amiſerat, & morbo, & fame (modo quintæ eſt) vt fama eſt, quod addit, quia fabulam Orphei recitaturus eſt, aſtitit triſtis, ad ſacrum caput amnis .ſ. Penei, extremi .i. ſummi, videlicet iuxta Pindum montem vbi ortum habet, aſtitit dico querens.i.conquerẽs multa.i.multum atque affatus.i.alloquens, parentem .ſ. matrem, hac voce.i.hac oratione. O Cyrene mater, mater (dicit) quæ tenes.i. habitas ima.i.profunda huius gurgitis .ſ. Penei fluminis, quid .i. ad quid genuiſti me inuiſum fatis.i.dijs diſſauẽtibus ſup. de præclara ſtirpe deorum, ſi modo.i.dico me genitum de præclara ſtirpe deorum, dum modo Apollo Tymbræus.i à copia Tymbræ in Phrygia vbi præcipue colitur dictus, quem perhibes .i. atteſtaris & aſſeris mihi patrem, eſt mihi pater, aut ſi deorũ progenies ſum nec .i. & inuiſus, quo.i.ad quem locum . amor noſter.i.qui ſit de nobis pulſus ſup. eſt tibi.i.à te, quid.i.ad quid iubebas me ſperare cœlum .i. quod reciperet in deorum numerum, eo indignantis eſt demonſtratio, Ergo relinquo.i.amitto, cuia aliter non relinquerem, te matre.i.cum tamen tu mihi mater ſis quia de matre nihil ambigitur cum pater ſæpe incertus ſit, etiam hunc ipſum honorem mortalis vitæ .i. quem inter mortales merui, quem .ſ. ſolers.i.diligens & ſolidæ.i.plenæ artis cuſtodia.i.accuratio, frugum, & pecudum, vix.i.cum ſumma difficultate excuderat.i.pepererat, & parauerat (venit vt opinor ab exiundo excudo. Nam excudo ſecundam producit, vt Aen. vj. Excudent alij ſpirantia mollius æra. Et a cudo præteritum antiquum eſt cuſi, aut vt nunc dicimus, cudi priore longa, eſſet ergo contra naturam ſi excuderat legatur, quo modo ferè textus habent, ſed nec immutare auſus ſum) Excuderat igitur mihi, tentantem.i.attentantem & diſquirenti omnia. Quin age amara adhortatio eius qui cum minora deteſtetur ad maiora cohortatur, ſi tanta tædia te ex laudis ceperunt te vt .ſ. permittas meis laboribus parta interire, & .i. etiam, in quæ cum mater ſis mihi fauere debes, erue manu ſiluas.i. arbores, felices.i. fertiles, fer.i.inter ſtabulis ignem.i.inimicum .i. ſacrum quo pecus inficiatur, aut nocentem quo ſtabula comburantur, atque interfice.i.emori procura, meſſes.i.ſegetem maturã vnde mellis fieret. Vre.i.combure ſata.ſ nouella & moliſſe .i. cum molimine infer validam non putatoriam, ſed inciſoriam, bipennem .i. cultrum duas pennas habentem, in vites .ſ. meas, hoc eſt ſi felicitas mea & gloria parta tibi dolori eſt abole omnia quæ habeo.

VARIA LECTIO.

QVIS Deus hanc muſæ, quis nobis extulit artem?) In lib. Longobardico, & in Mediceo, Extulit, legitur. ſed enim, Excudit, agnoſcit Seruius. Sunt etiam veteres libri, in quibus, Quis, non geminatur. ſed, Qui nobis habetur. [Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis) In lib. aliquot antiq. legere eſt, Ad extremum, quippe caput.

SERV. SOnitũ thalamo ſub fluminis alti) Cur nõ etiam vocem audiuit? Sciliret quia in ima fluminis parte, erat lanificijs occupata. [Mileſia vellera nymphæ) Precioſa. Cicero. Nam quid a Mileſijs lanæ publicæ abſtulerit? [Hyali, ſaturo fucata colore,) Vitreo, viride nymphis apio. [Saturo) Autem largo, abundanti, aut certe Tarentino, ab oppido Saturo. iuxta Tarentum enim ſunt Baphia, in quibus tingitur lana. [Drymoq́ꝫ, Xanthoque) Hæ ſunt, vt multi volunt, de quibus ait Iuno: Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ. Sed magis poëticæ conficta nomina accipiamus. Sane mira varietate vſus eſt, nam ne continuatio nominum poſſet creare faſtidium in alijs habitum, in alijs eorum memorat virginitatem, in alijs pulchritudinẽ. [Pictis incinctæ pellibus ambæ:) Nebridas habentes, ſed hic venatricum eſt habitus quem ideo nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas: vt, Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis. Notanda autem eſt figura honeſtiſſima facta ea repetitione ſermonis: vt, Oceanitides ambæ: Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ. [Curam inanem) Definitio eſt amoris. [Vulcani, Martisque dolos) Secundum Donatum hic eſt diſtinguendum: vt, Dolos ad Vulcanum. [Furta dulcia) Id eſt adulterium, referamus ad Martem. Scimus enim quòd Sole indicante, Mars cum Venere per artem Vulcani eſt religatus cathenis. [Atque chao) Et a chao narrabat crebros amores deorum. [Summa flauum caput extulit vnda: Mire per tranſitum veritatem tetigit. Namque Arethuſa fons dulcia fluenta inter medios habet fluctus.

At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. eam circum Mileſia vellera nymphæ
Carpebant hyali, ſaturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceſque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cimodoceque,
Cydippeque, & flaua Lycerias, altera virgo,
Altera tum primo Lucinæ experta labores:
Clioque, & Beroë ſoror, Oceanitides ambæ:
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atque Ephyre, atque Opis, Atque Aſia Deiopea,
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta:
Atque chao denſos diuum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa
Deuoluunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſumma flauum caput extulit vnda:
Et procul, o gemitu non fruſtra exterrita tanto
Cyrene ſoror, ipſe tibi maxima cura.
Triſtis Ariſtæus, Penei genitoris ad vndam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.

[Cyrene ſoror) Propter ſimilitudinem poteſtatis, ait ſoror. Nam Cyrene, Theſſaliæ, Arethuſa vero de Elide. [Tua maxima cura) Quem plurimum diligis. [Penei genitoris ad vndam) Aut tui genitoris, aut honoris eſt: vt, Tybri pater.

ASC. AT mater &c.) Priuſquam matris reſponſum deſcribat, graphice deſcribit eius exercitationem, quo ſtudio tenebatur, inter quas nymphas diuerſabatur, & quomodo ad ſecundos queſtus Ariſtæi vna nympharum excitata caput extulerit. Mirum ex vbique poëtæ artificium mirumq́. decorum. Nam quia fabellis detentas di ait ad ſexum pertinet muliebrem qui talibus gaudet, lanificio intentas eſſe ad condinonem nympharum honeſtarum quæ non indulgebant ocio, ſicut nec Lucretia illa Romana cum honeſtiſſimis matronis apud Romanos decãtata, quæ vero de ornatu vario nympharum affert, ad carminis quoq; ornatum & varietatem faciũt, ſed & aſperitatem nominum temperat epithetis, ipſa autem nomina etiam aptum ſignificatum habent, nam vt Sipontinus docet, Drymos dicitur ſilua, vnde Drymo nympha aquarum quaſi per ſiluas fluens. Xantho autem a colore, nam Xanthon ſub rubeum interpretatur, cuius coloris eſt aqua inter ſiluarum frondes defluens. Ligea autem a cantus ſuauitate dicitur, nam lygeros ſuauis dicitur, ſuauitas autem talis eſt in nymphis, vnde in Bucolicis: Drymo. Xantho. Ligea.

Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles. Phyllo.

Phyllodoce a folijs capiendis, nam phyllon folium dicitur, & de- doce.

choine

ěhome rapio. Neſæ à natando: nam neo cuius futurum eſt νέω, hoc eſt neſo, ſignificat nato. Spio ἀπὸ τῶν σπηλαίων, id eſt à ſpecubus propter maris cauernas, aut rumpendis fluctibus, nã ſpome ſignificat idem quod rumpo. Thalia dicitur virens, & læta, à qua ſcilicet omnia virent, thallo autem vireo, & lætor ſignificat, ſed l, abijcitur in Thalia Cymodoce à recipiendis, & ſedandis vndis. Nam cyma dicitur vnda, & vt dixi, dechome recipio. Cydippe excellentia, & gloria equorum. Nam cydos gloria, & hippos equus dicitur. Lycorias à deſtruendis montibus, nã Lyeoo dicitur deſtruo, & oros mons. Clio gloria interpretatur. Beroë à voracitate, nam boro dicitur cibos, & vorago, & boros edax, aquæ autem plurima exedunt. Ephyre etiam Corinthi antiquum eſt nomen, ephydarios autem aquaticus dicitur. Opis, & Aſia nympharum nomina primam producunt, vt hic. Opis autem dicitur cura, & opizo obſeruo, curo, vereor. Aſia autem limus, & cœnum. Deiopeia à contentione vocis. Nam deis dicitur pugna, & contentio, & opos vox. Arethuſa complacendo, nam areſco dicitur complaceo, vnde dicitur, ante alias Arethuſa ſorores Proſpiciens. Clymene celebritate, nam Clyo celebro ſignificat, vnde bene dicitur. Inter quas Clymene curam narrabat inanem, Vulcani, &c. Sed ne longius diuager. Ordo eſt. At, id eſt ſed, mater, ſcilicet Cyrene ſenſit ſonitum, ſcilicet lamentationum Ariſtæi, ſed non vocem, quia vox dicitur prout articulata eſt, ſonus autem quia genus ſoni vocis, & non vocis quidquid ſonat, licet ergo ſonum eum audiuit, qui, & vox erat, tamen audiuit eum, vt non vocem, non autem vt vocem ideo, quia erat ſub thalamo alti fluminis. Nymphæ, ſcilicet aquarum, ſeu fluminum, quæ paulo poſt enumerabuntur carpebant circa eam, ſcilicet Cyrenem, vellera mileſia, id eſt tam precioſa, ac ſunt mileſia fucata, id eſt imbuta, & tincta colore ſaturo, id eſt abundante & ſaturante, aut Tarentino, quia Tarentinum oppidum eſt Sarentinum vbi, & lanæ bonæ ſunt, & Baphia, id eſt tincturæ loca, à colore dicit hyali, id eſt vitri hoc eſt aquarum colori correſpondenti, quo nymphæ aquarum gaudent nymphæ dico Drymo, & Xantho, & Ligea, & Phillodoce effuſæ Cæſariem nitidam, id eſt habentes Cæſariem, id eſt comam ventis, quibus cedat diffuſam, nitidam per colla candida, qualia ſunt ſerem in loco frigidioribus. Item Neſæe, & Spio, & Thalia, & Cymodoce, & Cydippe, & Lycorias flaua, id eſt flaui coloris, altera, ſcilicet Cydippe exiſtens virgo, id eſt adhuc intacta. Nam hoc loco virgo accipitur non à viridiore ætate tantum, ſic enim Lycorias virgo diceretur, ſicut: Paſiphaë in bucol. Ah virgo infelix quæ te dementia cepit, Sed etiam nondum experta virum (Altero ergo, id eſt Lycorias experta tum, id eſt tunc, hoc eſt paulo ante illud tempus, primos labores Lucinæ, id eſt quibus præeſt Lucina, hoc eſt partus. Item Clio, & Beroë ſorores exiſtentes, ambæ Oceanides pro Oceanides: id eſt Oceani filiæ, & ambæ incinctæ auro, & ambæ incinctæ pellibus pictis, ſcilicet hinnulorum quæ Nebrides vocantur. Atque Ephyre, & Opis, & Aſia, & Deiopeia, & Arethuſa velox, ſcilicet in curſu, dum Alphæum fugit, ſagittis, quibus, ſcilicet in venando vſa fuerat poſitis, id eſt depoſitis, aut repoſitis tandem, id eſt poſt longum exercitium, Inter quas, ſcilicet nymphas Clymene narrabat curam, id eſt ſolicitudinem de Venere vxore cuſtodienda, Vulcani, inanem, id eſt fruſtra ſuſceptam, & dolos, id eſt furtiuos amores concubitus Martis, ſcilicet cum Venere, & pro, id eſt dulcia furta, & numerabat denſos, id eſt frequentes amores diuum, à Chao, id eſt à mundi initio, vel à primo deorum, quo carmine .i. cuius carminis delectatione dum ipſæ .ſ. nymphæ captæ deuoluunt fuſis mollia, id eſt mollis lanæ penſa dum enim deuoluunt, minus attentæ ſunt quàm dum nent) luctus, id eſt lamentatio Ariſtæi impulit, id eſt percuſſit iterum aures maternas .ſ. tanquam magis ſolicitas, & omnes .ſ. aliæ, & ipſa ſimul obſtupuere in ſedilibus vitreis, id eſt vitrei coloris, in quibus ſedebant in aquis .ſ. Arethuſa, quæ velox, & complacens dicitur, proſpiciens ante alias ſorores, id eſt nymphas, extulit caput flauum, id eſt flauis capillis decoratum, vnde ſumma, & procul .i. longe priuſquam rediret, cum eſſet adhuc ſub medio reditu, ſupple inquit. O Cyrene ſoror non exterrita fruſtra tanto gemitu, quia ipſe Ariſtæus triſtis exiſtens ibi tua maxima cura ſtat lacrymans ad vndam Penei .ſ. fluminis genitoris .ſ. ſui, & aui ſui, & dicit te nomine, id eſt nominatim, crudelem, id eſt immitem, quod ſignum amentiæ eſt per impatientiam ortæ, ſicut prius Æneas amiſſa coniuge, inquit, Aen. 2. Quem non incuſaui amens hominumq́. deorumq́., Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe, quaſi dicat nullum, & nihil. Incuſare tamen deos per impatientiam non eſt hominis, ſapientis etiam ſecundùm ſtoicos, & præcipue Epictetum. Et ideo poëta inducit eos, quid eos incuſant vehementer commotos Ariſtæum iuuenem per amiſſionem rerum à ſe inuentarum, & Aeneã per amiſſionem coniugis.

Margin notes, left column: Neſæ. Spio. Thalia. Cymodoce. Cydippe. Lycorias Clio. Beroe. Ephyre. Opis. Aſia. Deiopeia Arethuſa. Clymene Virgo. — right column: vide Ser.

VARIA LECTIO.

NESAEE, Spioq́, Thaliaq́., Cymodoceq́.,) In libro aliquot totus verſus deſideratur: qui tamen non ſine carminis iniuria demi poteſt. [Cydippe, & flaua Lycorias) In Longobardico, Cydippeq́., & flaua Lycor. [Atque Ephyre, atque Opis Aſia & Deiopeia) Qui verſum corrigere voluere, ita ſcripſerunt, Atque Aſia Deiopeia, ſublato, & at non aduerterunt ex antiq. lib. legi debere, Atque Ephyre, atque Opis, & Aſia Deiopea. [Inter quas curam Clymene narrabat inanem) In antiquo exemplari, Curas inanis, numero multitudinis [Atque chao denſos diuum numerabat amores) In vetuſtis aliquot exemplaribus, Atque legere eſt Sed enim mihi non ſatisfacit, cæterum, Eque chao. legendum eſſe colligitur ex Seruio Placet tamen. Atque chao, vt pleraque habent exemplaria. [Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit vnda,) Mirifice placet quod in pleriſq; lib. antiquioribus, Flauum caput legitur.

SERV. NOua formidine mẽ) Magna: vt, Pollio, & ipſe facit noua carmina. [Fas illi limina diuum Tangere) Vtroque enim deo parente naſcebatur. [Speluncisq́. lacus clauſos) Mirans, quæ omnia ſub audimus. Lacus autem dicit fontium, & fluuiorum receptacula. Hæc autem non ſunt per poëticã licentiã dicta, ſed ex Aegyptia ſcientia ſunt facta. Vbi pueri de ſacris parentibus nati, à ſacerdotibus nymphis dabant qui cum adoleuiſſent, redderent narrabãt lucos eſſe ſub terris, & immenſam aquã omnia cõtinentem, ex qua cuncta procreantur. Vnde eſt illud ſecundum Thaleta, Oceanumq́ patrem rerum. (Phaſimque) Fluuius Colchidis. (Lycumq́) Fluuius Aſiæ. (Enipeus:) Theſſaliæ fluuius. (Pater Tyberinus) Tyberis, & Anio Italiæ ſunt fluuij. [Saxoſumq́. ſonans Hypanis) Ponti fluuius. Et ſaxoſum legendum eſt, non ſaxoſus, ne ſint duo epitheta, quod apud Latinos vitioſum eſt. [Miſusque Caycus) Qui per Myſiam labitur. [Eridanus.) Fluuius Italiæ, qui, & Padus vocatur. [Purpureum) Autem, nigrum ex altitudine accipimus. Nam Padus non in Rubrum mare, ſed iuxta Rauennam in Adriaticum cadit. Et purpureum græcum eſt epitheton, mare rubrum etiam dixit Homerus: Εἰς ἅλα πορφυρέην. Vnde apparet Victorinum hoc loco errasſe, qui purpureum mare Rubrum eſſe dicit, quod eſt iuxta Indiam. (Fletus inanes) Hi enim mouebantur rebus quarum erat facilis reparatio. [Dant ordine fontes) Rite ſecundùm ordinem epularũ. [Mantilia) Quibus manus terguntur. [Plena reponunt Pocula:) Iterant, ſæpe offerunt. [Panchæis adoleſcũt ignibus aræ) Id eſt ture, Arabicis odoribus. Adoleſcunt autem pro incendio

Huic perculſa noua mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos, fas illi limina diuum
Tangere, ait. ſimul alta iubet diſcedere late
Flumina, quà iuuenis greſſus inferret. at illum
Curuata in montis faciem circunſtetit vnda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Iamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clauſos, lucosque ſonantes,
Ibat, & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diuerſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, vnde altus primum ſe erumpit Enipeus:
Vnde & pater Tyberinus, & vnde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, miſusque Caycus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt

cenduntur. [Greek] ponitur. [Mœonij Bacchi) Lydi vini. [Carcheſia) Autem pocu lorum ſunt genera. [Oceano libemus ait) Quaſi nympha Oceano ſacrificat. [Oceanumque patrem) Secundùm Thaleta, vt ſupra diximus. [Centum quæ ſiluas, centum quæ flumina ſeruant) Aut du centas eſſe dicit, aut hic tus eſt

Pocula i Panchæis adoleſcunt ignibus aræ,
Et mater, cape Mœonij carcheſia Bacchi,
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanumq́. patrem rerum nymphasq́. ſorores,
Centum quæ ſiluas, centum quæ flumina ſeruant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit:
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa.

nemoſo, & aquis corroſo, & Cyrene cognouit fletus gnati .i. filij ſui inanes .i. facile remediabiles germanæ .i. ſorores dant ordine .ſ. miniſterio manibus .ſ. lauandis, fontes liquidos, id eſt limpidos, & dulces ſalſi enim craſſiores ſunt, & ferunt mantilia villis tonſis, id eſt quorum villi erat tonſi, ijs autem tergebant manus, pars,

numerus pro infinito. [Perfudit nectare Veſtam) Id eſt in ignem vinum puriſſimum fudit, poſt quod quia magis flamma conualuit, bonum omen oſtendit.

ASC. HIC percuſſa &c.) Docet quò ſuſceptus ſit in thalamos maternos Ariſtæus vſque expoſita querela, eaque inani intellecta poſt epulationem Oceano libabant. Ordo eſt. Mater ſup. Ariſtæi videlicet Cyrene, percuſſa mentem noua .i. magna aut inſolita cum filio illatenus proſpera fuiſſent omnia, formidine .i. habens mentem attonitã, & percuſſam nouo metu ait .ſ. ad Arethuſam talia nuncianti. age adhortandi eſt duc, duc, inquit, ad nos ſup. Ariſtæum, quia fas eſt illi cum ſit de ſanguine diuum tangere limina diuum .i. diuorum aut diuarum, & ſimul, id eſt cum hæc diceret. iubet flumina alta .i. profunda diſcedere late, ab ea ſup. parte qua iuuenis .ſ. Ariſtæus, inferret ingreſſus .i. ingrederetur, at .i. ſed vnda .ſ. fluminis circunſtetit illum .ſ. Ariſtæum curuata in faciem .i. ſimilitudinem aut formam montis (quod teſteta Moſi, & ceteris Iſraëliticis contingit in exitu Iſrael de Ægypto) & accepit iuuenem ſinu .i. receptaculo vaſto .i. valde amplo, & capaci, & miſit ſub amnem, & ipſe ibat, iam mirans .i. admirans domum, & humida regna genitricis, & lacus clauſos, ſpeluncis, id eſt abditis penetralibus terræ, & lucos .i. ſiluas inceduas, & omnium fluminum arborum ſemina atque elementa, ſonantes .ſ. ſuo vento ſubterraneo videlicet, & ibat ſtupefactus ingenti motu aquarum, & ſpectabat omnia flumina labentia ſub magna terra diuerſa .i. diſtincta etiam ſub terra locis, & Phaſim Aſiæ fluuium qui in Colchidem defertur, & Lycum fluuium inter Aſiam, & Bithyniam, & ſpectabat caput vnde Enipeus fluuius ille Theſſaliæ altus .i. profundus erupit .i. extulit ſe primum, & ſpectabat ſup. locum vnde Tyberinus .ſ. fluuius Italiæ erupit ſup. aut habeat caput .i. ortum, & vnde fluenta Aniena, id eſt Anienis fluminis Italiæ in Tyberim incidentis. habeant ſup. caput & vnde Hypanis fluuius Indiæ apud Scythas ortus, & in Pontum defluens ſonans ſaxoſum .i. ſaxoſe .i. vt ſonant flumina inter ſaxa decurrentia, & Caycus miſus .i. qui per Myſiam labitur ſup. habeant caput atque ortum, & vnde Eridanus .i. Padus de quo prius fluuiorum rex Eridanus, auratus gemina cornua .i. habens geminas ripas cornibus perſimiles auratas .i. precioſas, aut propter greges, aut potius propter vrbes, vultu taurino .i. fluxu medio taurinum mugitum imitante, alludit autem ad fabulam Acheloi, cui propter fertilitatem cornu copiæ ablatum ab Hercule fingitur, q. d. veriorem eſſe cauſam in Pado ſeu Eridano cui gemina cornua, & ea quidam aurata aſſignentur, vnde ſubdit quo .ſ. Eridano non alius amnis influit violentior in mare purpureum .i. ferrugineum aut cæruleum per culta pinguia .i. arua, & rura pinguia, & culta vt, & naturæ benignitatem, & agricolarum induſtriam, & diligentiam laudet. Poſtquam peruentum eſt .ſ. ab Ariſtæo, & comitibus in tecta thalami .i. Cyrenes pendentia .i. penſilia aut ſuſpenſa pumice .i. in lapide ca

id eſt quædam ex eis onerant menſas epulis, & reponunt .i. iterum ponunt poſtquam exhauſta fuerant pocula plena, & aræ adoleſcunt .i. augentur, & incenduntur ignibus .i. odoribus, quos ignis excitat Panchæis .i. ex thure Panchaico diffuſis. & mater ait, ò fili cape carcheſia, id eſt pocula illa græcis nota, Bacchi, id eſt vini: Mœonij, id eſt Lydij, quod bonum eſt, & libemus, id eſt ſacrificemus Oceano, ſcilicet deo maris, & ſimul, id eſt cũ hoc diceret ipſa precatur Oceanum patrem rerum, ſcilicet omnium quæ augeſcunt, quia ex humore procreantur ſecundùm Thaletem, & Nymphas ſorores inter ſe, aut etiam Cyrenes, ſed potius inter ſe, quia ſic Cyrenes, non tacuiſſet vni tot ſorores fuiſſe, Cẽtum dico nymphas quæ ſeruant, id eſt habitant, aut conſeruant ſiluas, vt ſunt Dryades, & centum quæ ſeruant flumina, vt ſunt Naiades ſeu Nereides, & ipſa perfudit ter, quia numero deus impare gaudet, Veſtam, id eſt ignem ardentem, ſcilicet victimarum, nectare, id eſt vino liquido, id eſt puriſſimo, & flamma, ſcilicet vino, aucta, ſubiecta, id eſt ſurſum iacta, & exiliens, reluxit ter ad ſummum tecti, quod ſignum erat litationis, & accepti ſacrificij, quo omine, id eſt indicio ſuſcepti ſacrificij, & præſentis numinis, vt Æneid. II. in flamma qua Aſcanij lambere viſa comas, ipſa, ſcilicet dea pernia eius rei firmans, id eſt corroborans, & confortans animum incipit ſic, id eſt vt ſequitur ſupple fari aut ſermonem ſuum.

VARIA LECTIO.

ET, caput vnde altus primum ſe erumpit Enipeus,) In Romano libro legere eſt, Primum ſe erumpit. In Oblongo, Primũ erumpit, ſine vlla penitus colliſione, & ita erat prius in libro Mediceo. [Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſusq; Caycus) In Romano libro, Saxoſus, legitur. qđ improbat Seruius, ne duo ſint epitheta, quod apud latinos vitioſum eſt, erat tamen in Oblõgo peruetera, atque etiam in Mediceo, Saxoſus, aliena inde manu, Saxoſum, eſt repoſitum, neque huius elocutionis exẽpla deſunt. Quod vero, Miſus, per i, ſcribitur in lib. nonnullis. Antiqui aliquot per y, ſcribunt, [Greek] apud Stephanum reperitur. Quod autem ad denominatiuum pertinet, & Myſi, & Miſij populi dicuntur. [In mare purpureum violentior influit amnis) In Romano, & in lib. peruetereribus, Effluit, legitur.

EST regio ſola peruſta, quam Myſi poſſideant, & Lydi, exuſta arboribus omnino viſitur, præter vitem. Catacecaumenem vocant, inde vinum habetur virtute præſtans, catacecaumenites [Greek] vocatur. Ex quo, & nonnullorum perelegans circunfertur iocus, Dionyſium dici recte [Greek], id eſt ex igne natum. Catacecaumenem dici conięctant de fulminum frequentia, quam ceraunoboliam vocant, auctor Stephanus. meminit Strabo. Eſt, & eo nomine Erythræi maris inſula. Denique vinum hoc ſignificaſſe Virg. 4. Georg. videtur, cum ait Cyrene ad Ariſtæum: Cape Mæonij carcheſia Bacchi. Etiam ſi id minus aduertunt interpretes. COEL. RHOD.

SERV. EST in Carpathio Neptuni gurgite vates) Carpathos, inſula cõtra Ægyptu, a qua vicinũ pelagus Carpathium appellatũ eſt. Hic aliquando regnauit Proteus relicta Pallene ciuitate Theſſaliæ, ad quam tñ reuerſus eſt poſtea, quod oſtendit hoc loco, dicens, Patriamque reuiſit Pallenem. [Magnũ qui piſcibus æquor) Dij enim marini prima parte equi ſunt, poſtrema reſoluũtur in piſces. [Quæ ſint, quæ fuerint) Vt Hom. [Greek]. [Ita Neptuno) Vbi de-

Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus magnum qui piſcibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuiſit
Pallenen. hunc, & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandæuus Nereus. nouit nanque omnia vates,
Quę ſint, quę fuerint, quę mox ventura trahantur,
Quippe ita Neptuno viſum eſt: immania cuius
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, vt omnem
Expediat morbi cauſam, euentusq́ue ſecundet.
Nam ſine vi non vlla dabit prçcepta: neque illum
Orando flectes. vim ducam, & vincula capto

eſt ratio, ſic loquitur. Nam ita & in tertio dixit. Sic viſum ſuperis, cum præmiſiſſet immeritam. [Armenta, & turpes phocas) Magna: vt, Cur turpe caput. Phocæ ſunt boues marini. [Expediat morbi cauſam, euentusque ſecundet) Duo .n. iſta requiruntur in oraculis, cauſa mali, & remedium. [Sine vi non vlla dabit præcepta:) Ne eũ ſperaret poſſe precibus flecti. [Doli circum hæc demum) Circa vincula nouiſſime eius deſinent doli .i. formarum varietates, cuius figmentum phyſicam volunt eſſe rationem.

nam

Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum ſol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbę, & pecori iam gratior vmbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab vndis
Se recipit, facile vt ſomno aggrediare iacentem.
Verum vbi correptum manibus, vincliſque tenebis:
Tum varię illudent ſpecies, atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris.
Squammoſuſque draco, & fulua ceruice leæna:
Aut acrem flammę ſonitum dabit: atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omneis,
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incępto tegeret cum lumina ſomno.

nam homo habet in ſe libidinem, ſtultitiam, ferocitatē, dotum i quæ dum in eo vigent, pars illa quæ vicina eſt diuinitati.i.prudentia, non apparet, quæ tunc poteſt ſuas vires tenere cum fuerint illa religata .i.cum quia caruerit omnibus vitijs. Vnde ſacerdotem hunc dicit poſſe vaticinari, & ſuſcipere diuinitatem, cū religata in eo fuerint ſilueſtris cupiditas, aſperitas, lapſuſq. animi aquarū mobilitati ſimilis. [Medios cum ſol accenderit æſtus) Fere.n. numina tum videntur. Lucanus: Medio cum Phœbus in axe eſt, Aut cælum noa atra tenet, tunc ipſa ſacerdos Acceſſum dominumq́ timet deprendere loci. [In ſecreta ſenis ducam) Ferè omnes dij marini ſenes ſunt Albent enim eorum capita ſpumis aquarum. [Atra tigris) .i.ſæua. [Tanto nate magis) Alij legunt, Tantum nata magis.

ASC. EST in Carpathio &c.) In hac parte habetur oratio Cyrenes ad filium, in qua docet eum, quo pacto amiſſarum apum recuperationem à Proteoediſcat, & primo vbi eum inueniat dicens, Proteus deus ille marinus, & vates cæruleus.i.marinus, eſt in gurgite Carpathio.i.maris Carpathij, Neptuni.i.in quo Neptuni pecus cuſtodit, qui.ſ.Proteus metitur.i.tranat, magnum æquor piſcibus.i.vectus à piſcibus, & curru equorum bipedum .ſ.marinorum tantū in anteriori parte, in qua equis ſimiles ſunt pedes habentium, cum in poſteriori piſcibus ſimiles pedes non habeant, iuncto.ſ ad iugum, hic.ſ.vates cæruleus reuiſit nūc portus Emathiæ.i.Theſſaliæ, aut Macedoniæ, patriam.i.natale ſolū ipſius.ſ.Protei, hunc veneramur, &.i.etiam nos nymphæ, & ipſe Nereus deus aquarum Oceani & Thetyos filius grandæuus.i.ſecundùm Orphæa antiquiſſimus diuorum, ſup. veneratur hunc, namque ipſe vates nouit omnia, quæ ſint.ſ.in præſentia, quæ fuerint.ſ. præterita, & quæ trahantur ventura mox.i. paulo poſt. Quippe, quia certe ita viſum eſt.i. ita placuit Neptuno.i.magno deo noſtro, q.d. neſcio, cur eum Neptunus prætulerit, ſed quia ita viſum eſt deo cenſendum eſt æquum eſſe (quæ ſententia ſanequam theologica eſt, licet falſis dijs attributa, vnde lib. ij. Æn. Occidit & Pheleus iuſtiſſimus vnus. Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui. Dijs aliter viſum. Et principio tertij. Poſtquam res Aſiæ, Priamiq. euertere gentem Immeritam viſum ſuperis. Sane quæſtionem habet quō Aen. iij. Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo, Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando; per quæ omnem diuinam peritiam ab Ioue, abs quo fata pendent pendere, & ne Apollinem quidem niſi, prius ab Ioue acceperit, diuinare demonſtrat, quomodo ergo Neptuno eadem ſit poteſtas? Verum ſciemus hæc tria numina, Iouem dico, Neptunum, & Plutonem triplicem apud gentiles theologos habere poteſtatem quæ in Ioue fulmine triſulco, in Neptuno tridente, in Plutone Cerbero tricipiti ſignificatur, ideoque pro Plutone Iouem inferi num, & ſtygium dictū legimus. Quapropter nympha quæ ſubditione Neptuni eſt, Neptunū vt ſummum deorum venerata, etiam eam poteſtatem ei attribuit, quæ Iouis eſt, nunc vero vt Iuppiter pro Neptuno, nam Neptunus pro Ioue poni poſſit, cum deus ſit vnus, nomina vero diuerſa, ſed ſub eo nomine colatur ſub quo eius poteſtati ſubijcimur, aut numine egemus, verum plus quàm conſtitueram diuagor) Eſt ergo ita viſum Neptuno, qui nymphis cum Oceano pro ſummo numine eſt, cuius.ſ.Neptuni ille paſcit ſub gurgite.ſ.Carpathio, armēta immania.i.ita magna vt tanq̄ mala terrori ſint, & phocas.i.vitulos marinos, turpes.i.torpētes ſomno aut magnas, hic.ſ.vates ò nate eſt capiendus tibi.i.debet eam à vinclis.i.in vincula prius.ſ.q̄ quidq̄ ab eo petas, vt ipſe expediat .i. expedire dicat, omnem cauſam morbi. (Quanto prudentius hæc admonuit, q̄ nunc plerique facimus, qui remedium morborum petimus, nolentes cauſam abolere, ſcimus enim quia quidquid patimus peccata noſtra meruerunt, & tamen quando precamur finem malorum, non facinus finem peccandi. Quia ergo nympha non potuit dare malorum remedium niſi ceſſaret cauſa pp quam inducta fuerant, prudenter admonet filium vt cauſam diſquirat, ea autem fuit mors Eurydices, quā violare voluerat, vt ſuo loco dicetur) & vt ſecundet.i.ſecundos faciat, aut annunciet euētus.i. quæ poſtea euenięt.i.remedia, dicimus ergo etiam euentus, quamuis Valla euenta dicendū doceat, ad bonum autem omen pertinet quod dicit ſecundet, non enim certi ſumus dū precamur vtrum dij ſecundent, at ita ſperandum eſt. Nam ſine vi &c. cauſam reddit cur vinclis præcipiendus ſit, quia videlicet ipſe non dabit vlla præcepta ſine vi .i. violentia, neque tu flectes illum orando .i. per orationem, & preces, tende ergo illi capto duram vim.i.violentiam, ſine remiſſione & vincula ſ.ſine relaxatione doli .i. illuſiones eius inanes .i.fruſtra incępti per eum frangentur .i. fruſtrabuntur demum.i. tandem, circum hæc.i.dum hæc fient, aut circum hæc vincula. Ipſa i.egomet ducam te in ſecreta.i.arcanos thalamos ſenis.ſ.Protei, tunc cum ſol accenderit medios æſtus.i.in meridie cum herbę ſitiunt.i.deſiccantur calore, qui in nobis ſitim generat, & cū vmbra eſt iam gratior.ſ.quam herbæ pecori in ſecreta dicit, quo.i. ad quæ ipſe ſenex feſſus ab vndis, aut recipit ſe tanquam in tutiora, aut amœniora loca ab vndis vt tu aggrediare.i.inuadas facile.i. faciliter ipſum iacentem.ſ.oppreſſum ſomno.i.ſopore, verum.i.ſed, vbi.i.quando tenebis ipſum correptum .i. celeriter & quaſi ſimul totum captum, manibus & vinclis pro vinculis tum .i. tunc variæ ſpecies.i. rerum apparitiones, & imagines atque ora.i facies, & formæ ferarum eludent.ſ.te, enim pro quia, ipſe fiet ſubito ſus horridus rigoribus .ſ. ſetis, & ſpumans vt aper, hoc eſt ſus ſilueſter & fiet tigris atra.i.infeſta, & inimica, & draco ſquammoſus.i.ſquammis multis tectus, & leæna ceruice fulua.i. rutila, aut dabit acrem ſonitum .i. crepitum flammæ .i. ignis ardentis ſimilitudinem induat, atque excidet.i.cito elabetur ſic vinclis, aut abibit delapſus.ſ è vinculis in aquas tenues.i.tranſparentes, ſed ò nate.i.fili, quanto magis ille vertet ſe in omnis formas tanto magis contende.i.contrahe, & conſtringe vincla tenacia.i. ipſum aſſidue, & ſemper tenentia, donec ipſe erit.i. videbitur talis corpore mutato.i.reducto in priſtinam figuram qualem videris ipſum cum tegeret lumina.i. ſopiret oculos ſomno incępto, cum.ſ. ipſum primum adoriebaris.

VARIA LECTIO.

ORANDO flectes) In Mediceo lib Orando vinces, legere eſt. [Doli demum circum hæc frangentur inanes) In Mediceo, dictionum ordo ita habet, Doli circum hæc demum, meliori numero. [Tum variæ illudent ſpecies) Hoc loco plurimum variatur. Nam in Romano libro, Ludent. In Oblongo peruetere, Eludont, præſenti tempore. In Longobardico, in Mediceo, & pleriſque alijs, Eludent, futuro.

COEL. RHOD. AVSTVM contra, dijs attribuunt proinde meridie ingruente, in deorum templis panduntur vela, nec homini ingreſſus patet, velut dijs ſit deſtinatum eundi tēpus, in ianuis quoque, meridiei & Auſtri viſebantur ſimbola. Nec in ianus vlla, quæcunque eſſet hora, loqui fas arbitrabantur. Nam Pythagoricorum, & Aegyptiorum dogma ſapientum id fuit, cum deum innuerent, ſilentio colendum. à quo ſunt rerum primordia. Ea ijs opinor, Mantuano vati lux infertur clarior, cum Georg. iiij. ſic canit.

Ipſa ego te, medios cum ſol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori iam gratior vmbra eſt,
In ſecretis ſenis ducam.

Satis vero fuit Seruio inibi ſic enarraſſe: tunc, inquit, ferè videntur numina.

Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit. at illi
Dulcis compoſitis ſpirauit crinibus aura,

SERV. Liquidum ambroſiæ diffundit odorem) Vnxit eū, quo polleret eſſe vidēdi numinis capax. [Habilis) vegetabilis. [Specus ingens) In ſingulari numero hoc ſpecus, in plurali hi ſpecus dicimus. [Depreſſis) Periclitantibus. [Te g't)

Atque habilis membris venit vigor. eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis: quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſsima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi,
Hic iuuenem in latebris auerſum à lumina nympha
Collocat: ipſa pròcul nebulis obſcura receſsit.
Iam rapidus, torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium ſol igneus orbem
Hauſerat, arebant herbæ, & caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepefactæ coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore phocæ.
Ipſe, velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni,
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cuius Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas:
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicíſque iacentem
Occupat. ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemq́. feram, fluuiumque liquentē,

git) Tegere conſueuit. Nam tunc ille non erat. (Obiee) Obiectione. E melius hic obex, quam hæc obex dicimur. (Auerſum a lumine Paullulū obliquum a lumine. Et ſciendum Proteum tempo a e ſuſcipere diuinitatem, alioquin potuit Ariſtæum cognoſcere latitantem. (Iam rapidus) Hic diſtinguendū propter duo epitheta. (Sirius) Autem ſtella eſt in ore Canis, per quā nimios æſtus accipimus. (Sitientes Indos) Populos ſubſolanos. (Caua flumina) alta Luc. Deſeruere cauo tentoria fixa Lemanno. (Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,) Auiditatem exprimit tenere cupientis. Vnde eum contra matris præceptum cito in Proteum impetum feciſſe dicit, quod incontinentes animos hominum docet poeta.

ASC. HÆC ait, & liquidum ambroſiæ diffundit odorē, Quo totum &c.) Poſtquam mater Cyrene filium edocuit quomodo Protea adoriri. i. per inſidias inuadere, & comprehendere debeat reddidit eum aptum quirum, & videat, & capiat. Nam vt vetus erat ſuperſtitio ſemidei non ſemper, ſed duntaxat quando volebant videbantur à mortalibus, vnde in Bucol. Silenus. Soluite me pueri, ſatis eſt potuiſſe videri. Reddit autem ipſum aptum ambroſia herba odorifera, & ſuaui admodum qua dij refecti creduntur, ſed communicatione diuīor ſibi credebantur mortales in deorum conſortium aſſumi, vnde Aeolus Aen. 1. Tu das epulis accumbere diuum. Sanè omnia quæ hic habentur figmenta profundiſſimæ Ethnicorum theologiæ quadrant. Nam q diuinus ille Homerus Protea dicit coactum ab Agamemnone illis, nec aliter futura prędixiſſe, ſignificat q vates non ſui compotes, ſed à diuino ſpiritu coacti vera dicant vt de Balaam lactiſſime ſacræ atteſtantur literæ, & de Sibylla Maro noſter Æn. vj. Quin, & regum hiſtoria Saulem inuitum inter prophetas raptum atteſtatur. Per Protea autem qui ad mortalem ſenſum referunt ferè veritatem intelligunt quam omnes philoſophi in ſuis opinionibus perquirunt, varijs eludentem figuris. vnde tot ſunt in omni ſcientia opiniones inter ſe quammaxime diſcrepantes, cum tamen veritas veritati ſemper quadret, ſed ea diuerſitas, aut diſcrepantia eſt in ingreſſu duntaxat, qui perſeuerauerit, & vinculis manibusque, id eſt toto conamine veris ſcientijs comprehendendis ſtuduerit, tandem eas in propria forma comprehendet, nam nihil eſt ipſa veritate fortius vt in ſanctis literis legimus. ipſa tandem ſemper præualet, atque omnia monſtra errorum, & mendaciorum deprimit, de qua Cic. O magna vis veritatis quæ contra omnium ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraq fictas hominum inſidias per ſeipſa defendit. De Proteo autem licet multa iam vidimus addam ex Landino hæc. Proteus autem Deus marinus, Oceani, & Tethyos filius fuit, & vates qui ab Agamemnone vi coactus ſecundùm Homerum futura prædixit. Sunt qui dicunt ex Pallene fuiſſe, & apud Ægyptios regnaſſe, & ad eum poſt excidium Troianum tempeſtate compulſum deueniſſe Agamemnona. Sed Herodotus ſcribit Parim rapta Helena, tempeſtate in Ægyptum apud Canopicum Nili oſtium delatum, & ab Othone oſtij cuſtode ad Proteum adductum eſſe, at Protea cognita rapina Helenā Menelao reſtituendam cum rebus eius retinuiſſe, ac triduo Parim abire iuſſiſſe, Menelaum deinde expugnata Troia Helenaq́. in ea vrbe non inuenta in Ægyptum veniſſe atque illam à Proteo recepiſſe, hæc ille quæ multum ab his quæ Homerus, & Virgilius tradunt diſcrepant, ſicut, & alia multa inter Græcos hiſtoriographos, vnde non ab re ab Iuuenale dictum eſt. Et quidquid Græcia mendax Audet in hiſtoria. Idem Landinus Protea ſenem dicit, quia nihil antiquius veritate, ad eum ductum Ariſtæū a matre per ſuam rationem intelligit. ratio enim inquit, & non appetitus optima dux eſt ad veri inquiſitionem, eūdem in antro latere, quia veritas in obſcuro latet. In varias formas mutari, quia decipimur ſpecie recti, donec in formam humanā .i. ad verum rationis iudicium per longam inquiſitionem redire cogimur, ſed ſatis ſuperque philoſophati ſumus. Nemo eſt tam infœcundi ingenij qui in re tam fertili nihil frugis bonæ inuenerit. Ordo igitur eſt ſup Cyrene mater Ariſtæi ait hæc .ſ. quæ dicta ſunt, & diffundit odorem ambroſiæ .i. ambroſiā ipſam odoriferā, liquidum .i. fluentem, & mundū, quo .ſ. odore ipſa perduxit .i. imbuit (tractum ab ijs qui in aurāt. Vnde Perſius Saty. 2. Auro ſacras q ouato perduxit facies) totū corpus nati .i. filij videlicet Ariſtæi, atq; .i. ſed dulcis aura .i. fragor per auram diffuſus aut vēius ſpirauit illi .ſ. Ariſtæo ſic perfuſo, & hoc crinibus compoſitis) vt enim deorum progeniā genere ſignificaret filium nec a Proteo reſpueretur aut vt mortalis pereret imbuit capillos eius ro odore quo deorum imbui ſolent. Vnde Venus Æn. 1j. volens ſe dum abiret ſignificare deam ambroſiæ odorem capillis ſuis dedit, vnde dicitur ibidem. Ambroſiaq́ comæ diuinū vertice odorem Spirauere) Atque vigor habilis .i. vegetus, & agilitans deoque conueniens. (Nam inceſſu, & agitatione corporis etiam diui apparere ſolent, vnde Aen. 1. Et vera inceſſu patuit dea) venit .i. acceſſit per imbutionem ambroſiæ membris .ſ. Ariſtæi ſpecus .i. antrum ingens, eſt in latere montis exeſi .ſ. vetuſtate aut impetu aquarum. (De antro autem Chironis dicit Statius in Achilleide, Pars exhauſta manu, partem ſua ruperat ætas) quo .i. ad quod ſpecus, aut quem ſpecum (vtroque enim dicitur) plurima vnda cogitur .i. impellitur, vento, & ipſa ſcindit ſeſe .i. ſeipſam in ſinus reductos .i. reflexos ita vt vltra fluere nequeat vnda. vnde addit, quæ ſup. vnda eſt, aut appoſitione, vnda dico exiſtens ſtatio .i. locus vbi ad ten purſtant naues, tutiſſima .ſ. a periculo procellarum, & ventorum, nautis deprenſis .i. in ipſa tempeſtate in mari offenſis, & ita oppreſſis olim .i. quouis tempore. Deprendere dicit, pro, Deprehendere, ſicut Prendere, pro, Prehendere. Eſt autem deprehendere, aliquam offendere in ipſo facto, vt qui alterum in ipſo facto inuenit deprehendit ipſum, ſeu deprehendit ipſum. Vnde Horat. 1. Serm. Deprendi miſerum eſt Fabio vel iudice vincam. Reſcimus autem poſt factum Quia ergo nautæ in ipſo facto audaciæ .ſ. qua audent cęlo turbido mare ingredi, á tempeſtatibus opprimuntur aptiſſime dicuntur deprendi. Proteus tegit ſe intus .i. in ipſo antro medio obice .i. obiectione, vaſti .i. valde ampli ſaxi. Nympha .ſ. Cyrene, collocat hic, id eſt hoc dicto, iuuenem .ſ. Ariſtæum in latebris auerſum a lumine, id eſt ab ea parte qua ſaxum obiectum erat luminis, & ipſa receſſit procul nebulis exiſtens obſcura, hoc eſt ſepſit ſe, & filium nebulis ne á Proteo videantur ſicut Æn. 1. Venus, Aeneam, cū Achate nebulis obduxit. Sirius .i. ſtella ardens in ore canis rapidus .i. rapiens æſtuans, ardebat .i. ardenter ſplendebat cœlo .i. per cœlum torrens, id eſt vrens, Indos .i. populos Indiæ, ſitientes .ſ. ex æſtu, & ariditate, cum ſint ſubſolani, & ſol igneus .i. ardens, & ſcintillans vt ignis hauſerat .i. expleuerat, mediū orbem .i. dimidiū curſus ſui diurni, hoc eſt iā tranſactus erat meridies, quo Sol eſt in medio cœli, herbæ arebant .i. deſiccabant. & radij .ſ. ſolares coquebant .i. more eorum q coquuntur ebulliebāt flumina caua .i. profunda exhauſtis aqu a caua apparentia, & patefacta ad limum .i. vſque ad fundum, & faucibus ſiccis .i. aqua deſtitutis tunc dico, cū .i. quando Proteus ibat è fluctibus petens antra conſueta gens humida .i. genus animalium, hoc eſt piſcium humidorum, ponti vaſti .i. ampli .i. in ponto verſari ſoliti exultans diſpergit late circum eum rorem amarum, id eſt marinum qui amarus eſt. phocæ .i. vituli marini in quibus profundiſſimus eſt ſopor, ſternūt ſe ſom

ou,

no.i.propter ſomnium quo opprimuntur in littore, quia tam in terris, quàm in aquis degunt. Ipſe.ſ.Proteus conſedit.i.locum ſedendi capit medius.i.inter pecora ſuo ſcopulo .i. lapide extante in aquis, & cenſet.i.enumerat, & ad ſenſum redegit aut renouat, numerum.ſ.pecorum ſibi commiſſorum, velut cuſtos ſtabuli .i.qui curam habet numerandorum pecorum ſup.recẽſet numerum cum olim .i.quouis tempore in montibus .i. in ijs locis vbi pecus per totam æſtatem in montibus contineri ſolet, tunc dico recenſet.vbi.i.quando veſper reducit è paſtu ad tecta.i.ſtabula vitulos, & vbi agni audit.ſ.a lupis acuunt .i. acriori famæ irritant lupos, balatibus.ſ.ſuis, hoc eſt ſic ſedet Proteus ad numerandos vitulos marinos, & reliquum pecus ſibi à Neptuno cõmiſſum, vt paſtores in montibus ſedent ad numerãdos vitulos, & agnos ſuos. Cuius.ſ.Protei, quoniam facultas.i.facilitas capiendi, & opportunitas eſt oblata Ariſtæo, ipſe ſup. Ariſtæus vix paſſus ſenẽ componere membra defeſſa, ruit ſup.in eum clamore magno. (In qua re ſeruatur decorũ ætatis, iuuenes enim auidiores ſunt in principio rerum gerendarum, & ideo prius dixit Ariſtæum iuuenem dicens. Hic iuuenem in latebris &c.) occupat manicis.i. manuum vinculis iacentem.ſ.Protea. Ille.ſ.Proteus non immemor, imò quammaximè memor, ſuæ artis, qua.ſ.elabi ſolebat contra.i.ea aduerſo obnitendo transformat.i.transfigurat ſeſe, in omnia miracula rerum.i.in omnes formas mirandas, & horrendas, de quibus prius dictum eſt, ſup.& in ignem, & ferã horribilem, & in fluuium liquentem .i. fluidum, non q̃ talis eſſet, ſed quia talis apparebat.

VARIA LECTIO.

HÆC ait, & liquidum ambroſiæ diffundit odorem: Quo totum nati corpus perduxit) vtrunque verbum in Romano libro diuerſum eſt, vbi legitur. Depromit odorem: &, Corpus perfudit. In aliquibus etiam, Ambroſia, ablatiuo caſu. [Auerſum a lumine nympha Collocat:) Romanus liber, & pleriquè peruetere, Auerſum lumine, abſque, à præpoſitione ſeparatiua legunt. In aliquot, Auerſum à limine, habetur. [Ipſa procul nebulis obſcura receſſi) vetera omnia exemplaria, quotquot habui, Reſiſtit, legunt. [Diſpergit amarum) In Mediceo, & aliquot alijs, Diſpellit, præterito legitur. [Sternunt ſe ſomno diuerſo in littore phocæ) In Rom.lib. & aliquot alijs de meliore nota, Diuerſæ, quod & venuſtius, & doctorum ſermoni accommodatius videtur. [Audiriq́ lupos acuunt balatibus agn.) Hoc etiam placet, quod in Romano, & in Mediceo libro legitur, Auditis, quippe Balatibus.

Verum, vbi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe reddit, atque hominis tandem ore locutus.
Nam quis te iuuenum confidentiſsime noſtras.
Iuſsit adire domos? quidue hinc petis, inquit? at ille,
Scis Proteu, ſcis ipſe: neque eſt te fallere cuiquam:
Sed tu deſine velle. Deum præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco:
Et grauiter frendens ſic fatis ora reſoluit.
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orphæus
Haudquaquam ob meritum pœnas, ni fata reſiſtant,
Suſcitat, & rapta grauiter pro coniuge ſæuit.
Illa quidem, dum tu fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rheſi Mauortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipſe caua ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis coniux, te ſolo in littore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat:

XXV. HOminis ore) Humana.ſ.voce. [Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras).ſ.quiſnã. Hodie enim. Nam pericula poſtponitur, antea præponebatur. Terentius in Phormione, Nã quæ eſt hæc auus à fratre egreſſa meo. [Proteu) Vocatiuus græcus eſt, vt, Orpheu. [Fallere cuiquam,) Alij, Quidquam leguntur. Hoc autem dicit, Cum omnia moueris, deſine aduentus mei cauſam velle cognoſcere. [Deum præcepta) Propter matrem hoc poſuit nomen. [Grauiter frendens) Cũ ingenti tumultu. [Non te nullius) .i. non humilis, ſed magni. [Magna lues commiſſa tibi) .i.magnorum ſcelerum eſt iſta perſolutio. Et alij ita diſtinguunt, vt ſi, A te commiſſa. Alij, tibi has miſerabilis Orphæus. Non humile autem numen dicit Tiſiphonem.i.mortis vltricem. nam ideo Tiſiphone dicta eſt, quaſi cui cura eſt τίσις φόνου.i. mortis vltio. [Haudquaquam ob meritũ) .i. non tales quales mereris. Nam eius vxori cauſa mortis fuiſti. Inferret autem digna ſupplicia, niſi fata prohiberent. quibus fauentibus ita numinum minora infert, licet maiora non poſſit [Moritura puella) Merito non vidit, quippe moritura. [Seruantem ripas) Tenentem, vt, Tantas ſeruabas ſita ſedes. [At chorus æqualis Dryadum) Ergo & Eurydice Dryas, & bono compendio, eius prætermiſit interitũ. [Supremo Montes) Summos, vt, Proh ſupreme Iuppiter. [Rhodopeiæ arces, Altaq́ Pangæa) Rhodope mons eſt Thraciæ ſicut Pangæa. [Rheſi Mauortia tellus) Quam poſtea Rheſus tenuit, & eſt Prolepſis ex perſona poëtæ. Quo enim tempore Orpheus fuit, Rheſus, needum regnabat in Thracia. [Hebrus, Fluuius Thraciæ gelidiſſimus. [Actias Orithyia) Athenienſis nympha, quam Boreas in ſuum matrimonium rapuit. [Caua teſtudine) Periphraſis cytharæ, cuius vſus repertus eſt hoc modo, Cum regrediens Nilus in ſuos meatus varia in terris reliquiſſet animalia, relicta etiam teſtudo eſt, quæ cum putrefacta eſſet, & nerui eius remanſiſſent extenti intra corium, percuſſa à Mercurio ſonitum dedit, ex cuius imitatione cythara eſt compoſita [Aegrum amorem) Mœſtum, deceptum. [Solo in littore) Deſerto, in quo ſine vxore morabatur.

ASCENSIVS.

VERVM, vbi nulla fugam) Oſtendit quomodo Proteus conſtantia, & pertinaci oppreſſione Ariſtæi victus in formam humanam redijt, & edocuit cur dij paſſi ſint apes eius interijſſe, qđ euenisse dicit ob mortẽ Eurydices coniugis Orphæi, quam dum Ariſtæus opprimere volens perſequeretur, a ſerpente morſam, & extinctam a ſ inſectos deſtẽdiſſe docet, & ab Orphæo fruſtra repetitam, quam rem late exequitur poëta, nam in eam finem operis in quo Galli laudes continebant conuenit. Reperit eſt hic præſentis, nam in præterito ſolet p, duplici ſcribi, & primam producere. Confidens, & confidentia in malam partem accipi ſolent, fiducia in bonam, confidimus autem alijs fidimus in nobis. Ordo eſt. Verum.i.ſed, vbi.i. poſtquam nulla fallacia .ſ.Protei, reperit.i. inuenit & obtinet, fugam i.fugiendi facultatem, ipſe Ariſtæus victus reddit in ſeſe.i.ſeipſum, atque ipſe locutus .i. loquens tandẽ ore hominis.i.humano, inquit, ò confidentiſſime, & maximã confidentiam habens, ita vt nullis monſtris deterrearis quo minus inceptum peragas, nã quis pro quinam iuſſit te adire noſtras domos, quidne petis hic.i.in noſtris domibus? At.i.ſed dic ſ.Ariſtæus ſup.inquit, aut reſpondit, ò Proteu tu ſcis ipſe inquam.i.tu per te nullo docente cum ſis vates, & iam præſentium, quàm futurorum ſcius, ſcis .ſ.quid petam neque cuiquam eſt ſup.permiſſum, aut datum fallere te, aut neque eſt .i. contingit te fallere quidquam, id eſt in quouis, aut cuiquam, id eſt cuiuis eſt fallere te, ſed tu deſine velle.ſ.cauſam aduentus mei ex me cognoſcere, cum ſcilicet omnia per te noſcas. Aut tu deſine velle ſupple fallere me tuis monſtris, & eluſionibus, hoc eſt ſicut nec falli potes à quoquam ita nec fallere debes quenquam. Sed quæres ſi omnia nouit Proteus quomodo non nouit aduentum Ariſtæi, & ſe in vincula ab eo conijciendum? aut quomodo deus vinci potuit? Verũ ſcies quod prius diximus Protea diuinandi poteſtatem à ſe non habere, vnde dictum eſt. Quippe ita Neptuno viſum nec ſemper diuinandi furore, ſed tunc tantum cum ira percitus eo quod vinculis detentus ſupra ſe rapiebat, quocirca vt propheticum furorem concipiat conſuluit mater quæ eius mores nouit ipſum in vincula contrahere, & adoriri, potuit autem Ariſtæus & quia iuuenis, & ille ſenex, & quia deorum quoque ſtirpe creatus, quia, vt dictum eſt, poſtquam ambroſia perfuſus erat habilis membris venit vigor) nos ſecuti præcepta deum.i.deorum, & potiſſimum matris venimus.i.acceſſimus huc.i. in hunc locum, vbi nunc ſumus, quæſitum.i.ad inquirendum rebus lapſis, id eſt deperditis, oracula.i.deorum conſilia, & reſponſa per quæ remedium

dum obtineamus. Tantum i. duntaxat hoc effatus ſupp. eſt Ariſtæus (aptum eſt autem diuinationibus verbum effatus vates. ſ. Proteus intorſit denique, id eſt tandem ad hæc. ſ. effata, & verba Ariſtæi, quia ſ. audierat deos id velle, intorſit dico multa vi. i. violentia oculos ardentis ex commotione animi lumine glauco, id eſt cæruleo, & frendens grauiter. i. cum ingenti tumultu, reſoluit ora ſat ſ. dicendis. i. oraculis pronunciandis. i. incepit effari oracula diuum, tu leuis. i. perſoluendo purgas commiſſa (ſic Manc. alijs lues legunt, vt ſit magna lues eſt commiſſa ubi) Orphæus miſerabilis. i. dignus miſeratione ſuſcitat. i. excitat, & procurat ſibi continuo ita vt vna pœna ſedata altera exoriatur (hoc enim eſt ſuſcitare pœnas) has pœnas. ſ. quas dediſti, & dabis nisi. i. niſi fata reſiſtant. i. aliter diſponant, haud quaquam. i. nullo pacto ob. i. ſecundum meritum quia maiores longe meruiſti, & ſæuit grauiter pro coniuge. ſ. Eurydice rapta. ſ. ab inferis poſtquam ipſe retroſpexerat (Ego malum dicere eam reſtrictionem, ni fata reſiſtant reſpicere ad verbu ſuſcitat, ſicut dixi q. Orphæus eas pœnas ſemper excitaret niſi fata reſiſtant, quam ſicut Mancin. vult vt ſic ordo. ſæuit pro ſæuiret niſi fata reſiſtant, quia reuera ſæuit, ſed ſi fata obſiſtant nec quicquam, & fruſtra quia nocere non poſſet, ſed potius placari cogeretur) Oſtendit cur ſæuiat pro coniuge rapta dicens. Illa ſ. coniux Orphæi Eurydice, quidem. i. certe dum fugeret, id præcipitanter ſine conſideratione per flumina te inſequentem, et. ſ. opprimas eam, ipſa puella, id eſt adhuc iuuencula coniux Orphæi moritura i. properans ad mortem quamuis neſciret non vidit in alta herba ante pedes. ſ. ſuos cum oculos in te torqueat hydrum. i. ſerpentem aquatilem immanem. i. valde magnum, & ſæuum ſeruantem. i. defendentem ne quis accedat ripas. i. margines fluminū. At. i. ſed chorus Dryadum, nympharū arborum æqualis. i. coæuus, hoc eſt nymphæ coæuæ Eurydices impleuerunt clamore, id eſt vlulatu ob mortem Eurydices, montes ſupremos. i. altiſſimos, arces. i. ſummitates, Rhodopeiæ. i. Rhodopes montis Thraciæ fleuerunt, & Pangæa alta. i. mons Thraciæ fleuerunt declinatur autem hic Pangæus, & pluraliter hæc Pangæa, ſicut Iſmarus Taygetus Dindymus Gargarus, & alia multa) & tellus Mauortia, id eſt in qua Mars potiſſimum dominatur, & quā poſtea Rheſus habitauit, & tenuit in Thracia, vbi Mars gradiuus dr̄ (quod vocabulum neque græcum neque latinū eſt. Eſt ergo, vt Seruius dicit prolepſis ex perſona poëtæ, nam quo tēpore nymphæ Eurydices mortem fleuerunt Rheſus nondum natus erat, qui poſtea ad bellum Troianum veniſſe dicitur, non autem eſt eiuſmodi vitioſa, ſicut ſi ea perſona loquentium eſſet) tellus ergo Mauortia vnde ſ. Mars oriundus dr̄, Rheſi illius regis qui poſtea eam partem Thraciæ tenuit ſup. fleuit. Atqui Getæ. i. vicini Thraciæ populi, atque Hebrus fluuius Thraciæ, & Orithyia nympha illa Actias. i. Atthica, ſeu Athenienſis in Thraciā à Borea rapta ſup. fleuerunt. (Eſt autem patronymicum a patria deductum Atthias, ſicut Medea Colchis dicitur, & Troianæ mulieres Iliades: Mancinellus ſentit ſcribendum Atthis, quod Tortellius negat) ipſe. ſ. Orpheus, ſolans, amorem ægrum. i. miſere affligentem teſtudine caua. i. chely, aut cythara in morem teſtudinis facta, aut teſtudinis imitatione inuenta, ò dulcis coniux. ſ. Eurydice canebat te, canebat inquam te in littore. i. vbi ipſe ſolus qā ſine te erat, & ita canebat ſecum, canebat dico te die veniente, & canebat te die decedente, id eſt occidente ſole.

VARIA LECT. VERVM, vbi nulla fugam reperit fallacia) In aliquot antiquis libris Pellacia, ſcriptum eſt. In Mediceo vtrunque, &, Pellacia, & Fallacia, notatum eſt. [At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos implerunt montes:) In Rom. libro, & aliquot alijs, Supremo, legitur, vt clamoris magnitudo declaretur. Sed enim Supremos, quippe montes Ser. agnoſcit, vt illud, Prob ſupreme Iupiter. [Te veniente die, te occidente canebat:) In Med. & aliquot alijs antiquis, Diſcedente, habetur. Sed enim Decedente, receptum eſt.

Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, maneſq. adijt, regemq́. tremendum,
Neſciaq́. humanis precibus manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Vmbræ ibant tenues, ſimulacraq́ue luce carentum:
Quàm multa in ſiluis auium ſe millia condunt,
Veſper vbi, aut hybernus agit de montibus hymber:
Matres, atque viri, defunctaq́. corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæq́. puellæ
Impoſitiq́. rogis iuuenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaq́. palus innabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſæ ſtupuere domus, atque intima leti
Tartara, cæruleoſq́. amplexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitq́. inhians tria Cerberus ora:
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.

SERV. TÆnarias etiam fauces) Tænarus Laconiæ promontorium eſt circa finem Maleæ. vbi inferorum dicitur eſſe deſcenſus. [Maneſq́. adijt, regemq́ue tremendum). Hæc omnia ad laudem pertinent cytharæ, quæ ſeuiſſima ſuperauit. [Neſciaq́. humanis) Ad exitum ſuum retulit reſpexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicem. [Erebi de ſedibus imis) De interioribus tenebris inferorum [Implexæ) Inuolutæ, implicitæ, ἐμπεπλεγμέναι. [Ixionei vento rota conſtitit) Deeſt, eum, & hoc dicit: cum vento ſuo rota conſtitit. i. cum cauſa volubilitatis quieuit.

ASC. TÆNARIAS) Proſequitur materiam inceptā oſtēdens quomodo Orphæus ad inferos deſcendens coniugem recuperauerat ea lege, vt non retroſpiceret, quam retroſpiciendo tamen amiſerat, quam rem latis modulatis Boetius quoque concinit in de conſolatione philoſophica, nec difficilis excogitatu eſt allegoria, ſi animaduerterimus quod in ſanctis literis retroſpicere, & quid canis reuerſus ad vomitum, & quid vxor Loth cum retroſpiceret in ſalis ſtatuam verſa, & id genus alia. Nam ſi Eurydicen animam rationalem dixerimus Orphæo, id eſt carni nuptam, & ab Ariſtæo, id eſt ratione cum in herbis, id eſt delicijs ageret inſecutam, & a ſerpente, id eſt peccatis occiſam, & modulis, ac lacrymis mariti confitentis, & contriti, ſcilicet ad ſuperos, id eſt in gratiæ ſtatum reductam, ea lege, vt non retroſpiciat. i. recidat in peccatum, quia tunc eſſent nouiſſima peiora prioribus, forte nimis chriſtiani videremur ijs qui neget Ethnicos intellexiſſe animam noſtram etiam carni nuptam ab ea in vitia allici, & ab ratione retrahi, & quæ dicta ſunt alia. Sed ordinem perſequamur, qui talis eſt. Orpheus ingreſſus etiam fauces tænarias. i. tænarij promontorij in Laconia vnde deſcenſus dicitur ad inferos, appoſitiue, oſtia. i. ianuas, alta. i. profundas, Ditis. i. Plutonis, & lucum. i. ſiluam incæduam, hoc eſt quæ nunquam cæditur nec amputatur, caligantem. i. tenebricantem formidine nigra. i. nigredine formidoloſa, adijt, & manes. i. animas apud inferos manentes, vnde ſecundum veterum theologiam ad nos manant, & regē tremēdum quippe quē nullius miſereſcit, videlicet Plutonē, & corda neſcia manſueſcere humanis precibus. At. i. ſed, quis. ſ. ſequeā flecti pcibus vmbræ. i. tenues, quia non corpora ſed ſimulacra corporum defunctorū, hoc eſt animæ cōmotæ cantu. i. Orphico ibant de imis ſedibus Erebi. i. caliginis infernalis, & ſimulacra. i. effigies. ſup. hominū carentum luce. i. vita ibant ſup. tam multa, qā multa millia auiū condunt ſe in ſiluis vbi veſper aut imber hybernus. i. lōgus, & cōtinuus agit. i. impellit eas de mōtibus in ſiluas, ſimulacra dico, videlicet matres. i. fœminæ atque viri, & corpora magna nimium pro magnanimorum heroum. i. principum virorum, defuncta vita. i. munere vitæ, & pueri, & puellæ innuptæ iuuenes impoſiti rogis. i. ignibus, & pyris incenſis ante ora parentum. i. omne genus hominum cuiuſcunque ætatis ſexus aut conditionis fuerint circum quos limus niger arundo deformis, cocyti. i. illius paludis. i. infernalis, & palus innabilis. i. per quam nare nemo poteſt, vnde tarda. i. propter tarditatem vndæ quæ immoratur, & immergit natare conantes, frequentior tamen, & vt puto verior lectio eſt inamabilis. i. non amabilis, quia nullam cauſam cur ametur habet, eſt enim triſtis, & obſcœna, alligat. i. detinet, & ſtix. i. palus illa triſtitiæ infernalis interfuſa nouies, id eſt per nouem circulos (quæ res ſexto Aeneid. ad vnguem pertractanda eſt) coërcet. i. conſtringit ne exeant, quin. i. quinimò ipſæ domus. i. infernales ſtupuere. ſ. ob cantum Orphæi, atque tartara. i. tenebrarum loca intima. i. profundiſſima, leti. i. mortis ſupple obſtupuere, & eumenides. i. furiæ infernales implexa crinibus angues cæruleos. i. habentes angues cæruleos implicitos in capillis ſup. ſtupuere, & cerberus, canis ille infernalis triceps ſignificans, vt dixi triplicem Plutonis poteſtatem, cœleſtium terreſtriū

& in

& infernorum, tenuit .i. continuit à latratu tria ora atque tota orbis Ixionei .i. circumuolutionis aut circunferentiæ quam apud inferos voluit Ixion, vt dicitur vj. Æn. conſtitit vento .i. ſtetit cum vento, non opus eſt intelligere cum quia ponitur in verbo conſtitit. Id enim eſt, conſto tibi, & ſto tecum, hoc eſt omnes pœnæ, & omnia tormenta inferorum ceſſauerunt ad cantum Orphæi ita, vt nec aditum nec egreſſum prohiberet Cerberus Eurydicæ, vt in ſequentibus, latius dicam.

VARIA LECT. TÆNARIAS etiam fauces) In antiquis aliquot, modo Falces: modo, Valles inueni: quæ ego ſulto præ ereo, cum omnino Fauces ſcribendum videatur. [Quam multa in ſiluis auium ſe millia condunt) In antiquis omnibus exemplaribus, quæ verſauimus, In folijs, non in ſiluis legitur. [Tardaque palus inamabilis vnda) Sunt codices, in quibus Innabilis, legatur. Sed enim probationes omnes inamabilis, legunt. [Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis) In codicibus aliquot, Cantu rota, legitur. Sed agnoſcit, Vento, Seruius.

COEL. RHOD. SED cur nam eſt numerus hic perfectiſſimus? nempe quia eſt ab impari primo quadratus, & impariter impar in tres diſtribuitur triades, ſiue maius trinitates dicere: quarum item quælibet in tres diuiditur vnitates. Qua in parte admonendi ſtudioſi ſunt, illud vehementer obſeruandum, quod in literis Latinis à pauciſſimis animaduerſum, miror. Nouenarium numerum præcipue veteribus pro multitudine qualibet poſitum, ſicuti probat Nicander, qui duos habentem aculeos ἐννεάκεντρον vocauit, quod eſt aculeorum nouem. Sed, & alibi in quodam genere ſcorpiorum, quibus ſeptem inſunt ſpondyli, dixit ἐννεασφόνδυλος. Nam enneadeſmos vocat ſphondylus, volens ſignare polydeſmos, ac ſi dicas multarum commiſſurarum ſiue colligationum. Id ipſum in præconum enneade apud Homerum Iliad. ij. annotauit Euſtathius: ſed in nouem bellatoribus Hectori obiectis. Ad quam Græcorum doctrinam optimum maximum poëtam reſpexiſſe contenderim, cum ait:

Et nouies Styx interfuſa coercet.

Iamque pedem referens, caſus euaſerat omnes:
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras.
Pone ſequens (namque hanc dederat Proſerpina legẽ)
Cum ſubita incautum dementia cœpit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes.
Reſtitit: Eurydicemque ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor heu, victuſque animi reſpexit. ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditus auernis.
Illa, quis, & me inquit, miſerã, & te perdidit Orpheu;
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina ſomnus:
Iamque vale: feror ingenti circundata nocte,
Inualidaſque tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu fumus, in auras
Commixtus tenues, fugit diuerſa: neque illum
Prenſantem nequicquam vmbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit: nec portitor Orci
Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret; quò ſe rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu manes, qua numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.

SERV. INcautum amantem) Epitheton amantis eſt. [Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes) Participium ſine verbi origine. non enim facit ignoſcor, ſicut nec triumphor, regnor. [Eurydicemque ſuam iam) Alij legunt, Iam luce ſub ipſa. [Victuſque animi) Sic hoc loco dixit. vt, O præſtans animi. [Reſpexit) .i. commiſit in legem. [Ibi omnis Effuſus) .i. fractus, & fruſtratus. [Tyranni) Id eſt Plutonis. [Terque fragor ſtagnis auditus auernis) Quaſi exultarent vmbræ reditu Eurydices. Lucanus dicit in Orphæo ſtrepitum factum reditu Eurydice ob hoc quia gaudent a luce relictam Eurydicem, iterum ſperantes Orphea manes. [Iterum crudelia retro Fata vocant) Quid bis eapit, vtique ſemel. [Natantia lumina) In mortem reducta. [Inualidas palmas) In vmbræ tenuitatem redactas. [Heu non tua) Quia ſupra dixit, Eurydicemque ſuam iam. [Fugit diuerſa) Id eſt per diuerſa. [Præterea) Poſtea. vt, Et quiſquam numen Iunonis adoret Præterea? [Amplius obiectam paſſus tranſire paludem) Myſticum eſt. Dicitur enim bis eandem vmbram euocari non licere.

ASC. IAMQVE pedem referens, &c.) Docet Proteus quomodo Orphæus threicia fretus cythara fidibuſque canoris, coniugem eduxerat ex inferorum carcere, & quomodo eam iterum amiſit contra legem datam per impatientiam amoris retroſpiciendo dicens, Iamque, id eſt, & iam Orphæus ſupple aut Eurydice, ſed potius Orphæus referens pedum ſ. ab inferis euaſerat omnes caſus .i. difficultates, quia, & canem placauerat, & cum Plutone, & cum Proſerpina, Plutonis coniuge ad quem de fœmina magis ſpectabat pectus fuerat, & Eurydice coniunx .ſ. eius reddita ſ. ei, veniebat ad auras ſuperas ſequens .ſ. maritum, pone .i. prope, ſed poſt eum namque Proſerpina, quæ eſt inferorum regina Cereris filiam qua Pluto rapuerat, dederat hanc .ſ. legem vt .ſ. poſt maritum rediret nec ab eo reſpiceretur, veniebat dico iam ad auras ſuperas, cum ſubita dementia cœpit .i. inuaſit ac vicit amantẽ incautum atque ideo incautum quia amantem, ſunt enim amantes cæci, & amentes fera, dementia dico ignoſcenda .i. vt dicunt condonanda & remittenda quidem, id eſt certe, quia non per prauitatem, ſed per vim amoris legem tranſgreſſus eſt, ſi manes ſcirent ignoſcere .i. veniam dare dementia autem erat, quia reſtitit, id eſt immoratus eſt, & ipſe immemor (heu condolentis eſt) & victus animi, id eſt habens animum victum (genitiuus apud Virgilium ſæpe ponitur vbi in patiente eſt intrinſeca actio, vt præſtans animi qui ſibi animum præſtat, victus animi qui animum ſuum ſibi vicit, maturus æui, qui ſibi æuum maturat, infelix animi qui animum ſibi infelicem facit) victus ergo animi quia ipſum per impatientiam amoris vicit, reſpexit ſuam .ſ. amatiſſimam coniugem Eurydicem, iã ſub ipſa luce .i. vbi iam lucem intraſſet cum coniuge ſi eam nõ reſpexiſſet, nam non debebat retroſpicere donec ad lucem perueniſſent (In qua quid aliud innotuit, quam quia vanũ eſt ante lucem ſurgere) Sanè ſecundum Seruium duplex eſt diſtinctio, nam alij legunt. Eurydicemque iam quaſi quæ prius non fuiſſet eius, ſed inferorũ, quam lectionem videtur approbare ipſa Eurydice vbi dicit. Iamque vale. feror ingenti circundata nocte. Inualidaſque tibi tendens, heu non tua palmas quaſi dicat, iam tua etiam ſed modo nõ ſum tua, Alij ponunt particulam iam cum ſequentibus, videlicet iam luce ſub ipſa. Ibi .i. in ea re aut in eo loco vbi coniugẽ reſpexit omnis labor effuſus ſup. eſt .i. fruſtratus, & perditus, & fœdera .i. pacta immitis tyrãni .ſ. Plutonis rupta, irrita facta ſunt, & fragor .ſ. vocum acclamantium auditus eſt ter in ſtagnis auernis, id eſt infernalibus quia gaudebant manes Eurydicem redire vt iterum Orphæa audirent. (Gaudẽt autem tenera ex ſola inuidia multo damnari, cum tamen non verum gaudium ſed incrementum dolorum inde habent) Illa, ſcilicet Eurydice ſentiens ſe trahi ad infernam, inquit, ò Orpheu quis perdidit me miſeram, & te quis inquam tantus furor, quaſi dicat, non amantis ſed amentis, & furentis .i. en crudelia fata vocant me iterum retro .i. retrorſum, & ſomnus .ſ. mortis, condit .i. ſopit lumina natantia .i. oculos ſtygio humore ſopitos, aut madentes. Iamque .i. & iam aut poſthac vale quod deſiderantis eſt, ego feror .i. auferor ab circundata ingenti nocte .i. caligine, te idens tibi .i. ad te, heu non tua .i. non amplius tui iuris aut in poteſtate tua palmas, id eſt manus inualidas .i. in vmbrarum tenuitatem redactas, & ob id reſiſtere nequeuntes, dixit .ſ. Eurydice, & fugit ſubito ex oculis in auras ceu fumus tenuis commixtus ſcilicet aëri fugit in diuerſa, id eſt diuerſas partes aeris, ita vt nihil fumi amplius appareat neque vidit præterea, id eſt præter ea (vt dicunt) vltra, hoc eſt poſtea, illum .ſ. Orphæa prenſantem .i. captantem ſed non capientem, prenſantem ergo, id eſt frequenter prendere conantem nequicquam, id eſt fruſtra vmbras, id eſt coniugem quæ iam in vmbras diffuſa erat, & volentem dicere multa, nec portitor Orci, id eſt inferni .ſ. Charon paſſus eſt ſup. Orphæa tranſire amplius paludem .ſ. ſtygem obiectam, id eſt interpoſitam, & regionem viuorum ac mortuorum ſeparantem, Quod Seruius dicit myſticum eſſe, id eſt arcanum, ſumptũ ea ſuperſtitione potius quam ex religione priſca qua dicitur bis eandem vmbram euocari non licere. Quaſi non Eurydicẽ, ſed vmbram eius euocarit Orphæus carminibus, & incantationibus ſacris, Sane euocandarum vmbrarum mentio fit etiam in libris regno.

regnorum vbi iuſſu Saulis euocata eſt vmbra Samuelis, de qua quid theologi noſtri cenſeant apud eos & preſertim diuum Auguſtinum videndum eſt. Quid faceret (apoſeſim Orphæi recitat) hoc eſt quid putat eum tunc facere debuiſſe, vel dubitat tūc Orphæus quid faceret, & quo ferret ſe coniuge bis erepta.i. vi amiſſa ſemel à ſerpente, & ſemel ab inferis, quo fletu moueret.ſ.qua miſeratione afficeret manes.i.inferos, & qua voce moueret numina.ſ.ſupera, quidem i.certe, illa.ſ.propter quam hæc dicebat nabat iam frigida.i.mortua, & exanguis, cymba ſtygia.i.qua traducebat per ſtygem paludē, de qua ſ. Æn. plenius dicendū erit.

VARIA LECTIO.

CVM ſubita incautum dementia cœpit amantem) In Romano libro, & in aliquot alijs, Subito legitur. [Terq. fragor ſtagnis auditus Auernis) In Rom.lib.legitur. [Terq. fragor ſtagni eſt auditus Auerni. In Mediceo Auernis, erat. nunc, ſ, vltima litera abraſa eſt, vt cum Seruio ſentiret lectio. [Quo fletu Manes, qua numina voce moueret) In Rom.lib.legere eſt, Quos fletu Manis, quæ numina voce moueret. Nam illi amplius adeundi non erant, à quibus duriſſimæ cōditionis leges acceperat. Quanquam non diſplicerat, Quo fletu, & qua voce.

SERV. EX ordine) Sine intermiſſione. [Deſerti) Aſperi, inculti. [Strymon aut fluuius eſt Thraciæ, circa quem ad extinguendū amoris morabatur calorem. [Hæc).i. talia qualia ipſe cōmemorat. [Agentem carmine quercus) .i.mouentē. [Philomela) Pro quauis aue. Nā ſpecies eſt pro genere [Flet noctem) Iugi nocte, cōtinuo fletu. [Tanaimq. niualem) Fluuium Scythiæ. [Nunquam viduata pruinis) Semper niuibus plena. [Quo munere matres) Nuptiali.ſ. [Cicones) Autem thraces mulieres ſunt, quæ ab Orphæo ſpretæ diſcerpſere cum per Liberi ſacra ſimulata. [Marmorea caput a ceruice reuulſum) .i pulchra. Sanè alludit ad id, quod dicit Ouid. quia cum caput eius ad ripam delatū mordere voluiſſet, eſt cōuerſus in lapidem. [Oeagrius Hebrus) Oeagrius fluuius eſt, pater Orphei de quo Hebrus naſcitur, vnde eum appellauit Oeagrium.

Septem illum totos perhibent ex ordine menſes
Rupe ſub aeria, deſerti Strimonis vndam
Fleuiſſe, & gelidis hæc euoluiſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus,
Qualis populea mœrens Philomela ſub vmbra
Amiſſos quæritur fœtus: quos durus arator
Obſeruans nido implumes detraxit. at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis late loca quæſtibus implet.
Nulla Venus, nulliq́ue animum flexere Hymenæi,
Solus Hyperboreos glacies, Tanaimq́ue niualem,
Aruaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicem, atque irrita Diris
Dona quærens. ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra deum, nocturnaque orgia Bacchi
Diſcerptum latos iuuenem ſparſere per agros.
Tum quoque, marmorea caput à ceruice reuulſum
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volueret, Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ad miſeram Eurydicen, anima fugiente vocabat,
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

querelis, mœſtis.i.mœſtitiam iudicantibus, & nulla Venus, id eſt appetitus coëundi, & nulli hymenæi.i.nouæ nuptiæ flexere animum.ſ.Philumelæ, & etiam Orphei, & Orpheus ſolus luſtrabat.i. circuibat ſolus glacies Hyperboreas.i.quæ ferè ſunt circa montes Hyperboreos ſuper quos.ſ.Boreas flat, & Tanaim fluuium Europam ab Aſia dirimētem niualē.i.niuibus tectū, & arua nunquam viduata.i.priuata, pruinis.i.gelu concreto, Riphæis.i. in Riphæis montibus exiſtentibus querens.i.conquerens Eurydicen raptam, atque dona Ditis, quæ donauerat vt in lucem rediret, ſi non reſpexit eam irrita.i.fruſtrata per reſpexionem quo munere.i.quo officio quæ ſendi cum Orpheus vituperaſset matres Ciconum populorū Thraciæ ſpretæ.i.ab Orpheo, qui nequiens animū ad nouos amores applicare fœminas deteſtatus, fingitur ad amores puerorum ſe tranſtuliſſe, ſparſere iuuenem.ſ.Orpheum achur iuuenem, & ita amabilem, per agros diſcerptum late inter ſacra deum.i.deorum, & orgia.i.feſta à concitatis celebrari ſolita Bacchi nocturni.i.noctu coli ſoliti, cum.i.quando Hebrus Oeagrius.i. ex Oeagro patre Orphei naſcens, aut ab Orpheo Oeagrio dictus Oeagrius portans caput .ſ.Orphei reuulſum.i.per mulieres, à ceruice marmorea.i.candida, & tereti volueret ipſum medio gurgite.i. flumine Hebri vox ipſa, & lingua frigida.i.moribūda vocabat quoque.i.etiam tum.i.tunc Eurydicem vocabat dico anima fugiēte ſub vmbras .ſ.per indignationem eo quod violenta eſſet mors, ripæ referebant.i.reſonabant toto flumine Eurydicem .i.nomen eius ab eo moriente ſæpe repetitum.

A S C. SEPTEM illum) Docet quæ deinceps egit Orpheus, vt iuſtam in ſe cenſeret animaduerſionem Ariſtæus, qui tot malorum caput erat. Ordo eſt. Perhibent.ſ.poëtæ aut hiſtoriographi, illum.i.Orphea fleuiſſe ſeptem menſes totos.i. integros ex ordine.i.ſine intermiſſione ſub rupe aëria.i.alta ad.i.iuxta vndam.i. fluentum aut locum ſtrimonis illius fluuius Thraciæ deſerti.ſ.ab hominibus cum latas paludes, faciat, quas grues habitant, vnde dictum eſt, Strimoniæque, grues, &c. & perhibent eum euoluiſſe hæc.ſ.quæ de Euridice dicta ſunt, ſub gelidis antris eum dico mulcentem carmine.i.dulcedine cantus, tygres.i.ferociſſima animalia, & quercus.i.rigidiſſimas arbores, quam fabulam Horat. in arte ſic explicat, Siluestres homines ſacer interpresq. deorum Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus Dictus ob hoc lenire tigres rabidosq leones. Perhibent dico fleuiſſe talem, quali. Philumela auis illa dulciter querula, (vnde licet ſpecies pro genere.i.ea pro quauis aue ponatur, tamen videtur quidam delectus eſſe cum ea ob iniuriam illatam potiſſimum quærantur) mœrēs .i.triſtata ſub vmbra populea.i.populorum arborum iuxta quas .ſ.nidum fecerat quæritur.i.voce querula deflet fœtus.i. pullos amiſſos, quos arator durus.i.immitis obſeruans .ſ.matrem quo cibum afferret detraxit nido implumes.ſ.priuſquam volare ſcirent, at.i.ſed, illa.ſ.Philumela flet noctem.ſ.totam, & ſedens ramo vnde nidus ablatus eſt, integrat.i.ſæpe repetit, & ex integro canit carmen miſerabile, & implet loca vicina late quæſtibus.i.

VARIA LECTIO.

ET gelidis hæc euoluiſſe ſub antris) In Rom.lib.& aliquot alijs, ſub aſtris, legitur. [Nulla Venus nulliq́ue animum flexere Hymenæi) In Rom.lib.in Mediceo, & aliquot alijs antiquis legere eſt, Nulla Venus, non vlli animum. [Spretæ Ciconum quo munere matres) Aliquot antiqui libri, Spreto, legunt. vt ſit, Spretis ab Orpheo nuptijs. Seruius mauult, Spretæ matres. [Nocturnaque Orgia Bacchi) In libris aliquot antiquis, Nocturniq́ue, legitur per hypallagen, quamuis nonnulli ex peritioribus, Nocturna, receperint, qua lectione nulla fieri colliſio in. Nocturnaque Orgia: Sanè vero in Mediceo, Nocturni ſcriptum eſt.

SERV. HÆc Proteus) Subaudi dixit. [At non Cyrene) Deeſt territa eſt, quod ex ſequentibus datur intelligi. [Pacem petens) Beneficium, beneuolētiam. [Faciles Napæas) Exorabiles nymphas ad ignoſcendum paratas. Sanè ſciendum eaſdē eſſe Napæas, quæ & Dryades ſunt. Nam ſupra ait, Ac ebotus æqualia Dryadum. [Intacta ceruice) Indomina. Et dicit anima-

Hæc Proteus: & ſe iactu dedit æquor in altum:
Quaq́ue dedit, ſpumantem vndam ſub vertice torſit,
At non Cyrene. nanque vltro affata timentem.
Nate licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſere apibus, tu munera ſupplex
Tende, petens pacem, & faciles venerare Napæas.
Nanque dabunt veniam votis: iraſq́ue remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.

lium ſacrificium eſſe faciendum, vt non tantum occidantur hoſtiæ. [Orphei) Datiuus Græcus eſt. [Lethæa papauera mittes) Agreſtia. [Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa) Hypallage, pro veneratam placabis. [Præcepta faceſſit) Facit, frequentatiuum eſt pro principali. Aut certe ideo faceſſit, quia plures hoſtias immolauit. [Subitum, ac dictu mi-

cabile

Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intacta totidem ceruice iuuencas:
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum iugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, vbi noua ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphæi Lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem, lucumque reuiſes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora: continuo matris præcepta faceſſit.
Ad delubra venit: monſtratas excitat aras:
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros.
Ducit, & intacta totidem ceruice iuuencas.
Poſt, vbi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphæi mittit, lucumque reuiſit.
Hi vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt, liqueſacta boum per viſcera, toto
Stridere apes vtero & ruptis efferuere coſtis,
Immenſaſque trahi nubes, iamque arbore ſumma
Confluere, & lentis vuam demittere ramis.
Hæc ſuper aruorum cultu, pecorumque canebam,
Et ſuper arboribus, Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volenteis
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudijs florentem ignobilis oci:
Carmina qui luſi paſtorum, audaxque iuuenta
Tityre te patulæ cecini ſub tegmine phagi.

rabile monſtrum) Res enim hæc ex improuiſo venit, vt apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum ſanè, quia ex hoc euentu illa res inuenta eſt, quam ſupra memorauit, & melior facta per induſtriam. [Stridere apes vtero, & ruptis efferuere coſtis) Hæc verba, & ſecundæ ſunt coniugationis, & tertiæ, nunc tantum tertiæ. [Vuam demittere ramis) In morem vuæ .i. botryonis defluere, qđ Græci βοτρύδον dicunt. [Hæc ſuper aruorum cultu) Primum librum per hoc ſignificat, per pecora autem, tertium, & quartum, quia, & apes pecora ſunt. Per arbores ſecundum. Et hoc dicit. Hæc ego .i. Georgica ſcripſi dum Cæſar in oriente pugnaret. [Euphratem) Orientis fluuium. [Fulminat) fortiter facit. [Victorque volenteis Per populos) Vnum virtutibus eſt, aliud iuſtitiæ. Nam vincere, virtutis eſt volẽtibus imperare, Iuſtitiæ. [Viamque affectat Olympo) Præparat ſibi diuinos honores. [Parthenope) .i. Neapolis, quæ primo ex corpore vnius Syrenis illic ſepultæ Parthenope eſt appellata. [Studijs florentem ignobili oci) Id eſt artis poeticæ, quam ocium appellanit ignobile, ne quid de ſe videretur arrogans dicere. [Carmina qui luſi paſtorum) Qui etiam Bucolica ſcripſi. [Audaxque iuuenta) Ætate iuuenili. Nam, vt diximus ſupra, viginti octo annorum. Et bene breuiter à ſe ſcriptarum rerum executus eſt titulum.

ASCENSIVS.

HÆC Proteus, &c.) Enarratis quæ compulſus erat enarrare à diuino ſpiritu Proteus ſeſe in vndas deiecit tanquam qui iuuenem conſidẽtem abs quo iniuriam paſſus erat ignoratione remedij punire vellet cum cauſam malorum edocuiſſet, quocirca artificioſe præſtructum eſt à poëis vt Cyrene capta nebulis, adeſſet, omniaq. intelligeret, quæ intelligens nymphas placandas, & ſciens quo ſacrificio apum inſtaurandarum modum inuenit, quia ex vitulis mactatis, & in nouum diem derelictis ſubortæ ſunt. Ordo eſt. Hæc Proteus ſupra dixit quaque .i. & qua, & dedit ſe iactu .i. impetu magno in altum æquor, & torſit ſub vertice aut capitis, quia ſe præcipitem dedit aut ſub vertice .i. reuolutione aquarum vndam ſpumantem ſupra in ea parte qua dedit ſe in Altum. At .i. ſed Cyrene non .ſ. dedit ſe in altum, hoc eſt nõ aufugit licet eſſe nympha aquatilis derelinquens filium inconſultum, & dubiũ ſicut Proteus (& ita malim dicere quam q̃ quæſtio timuit) nanque ipſa eſt affata vltro (quod longe abeſt vt aufugeret) timentem .ſ. Ariſtæum. O nate licet .i. licitum eſt deponere animo curas triſtis .i. quæ te triſtem reddunt, hæc .ſ. vuã Proteus dixit, eſt omnis cauſa morbi, & nymphæ iam quibus illa .ſ. Euridice, agitabat choros .i. choreas, & feſtiuitates. in altis lucis, id eſt ſiluis ſacris, & incœdius miſere .i. immiſerunt (media lõga, eſt enim verbum præteriti perfecti temporis) hinc .i. ex hac cauſa apibus) .ſ. tuis exitium .i. internecionẽ miſerabile .i. miſeratione dignam, tu ſupplex petens pacem .ſ. à nymphis, & Euridicem, tende .i. prætende offer munera .i. ſacrificia, & venerare .ſ. muneribus, napeas .i. florum, & virgultorum nymphas faciles .i. exorabiles, & quod preceris facientes, nanque dabunt veniam, votis, id eſt propter vota, ſed ego dicam prius quam oraueris .ſ. eas, qui ſit modus orandi. delige, id eſt de multis elige quatuor tauros eximios .i. ex alijs exemptos (ſed proprie porci dicuntur eximij ſecũdum Donatum, & tauri intacti vt bibentes lactæ) præſtanti corpore .i. habentes præſtans corpus. & delige totidem iuuencas, ceruice intacta .ſ. à iugo .i. quæ nunquam iugum traxerunt, quæ depaſcunt .i. carpunt tibi nunc ſumma .i. ſummitatem Lycæi .ſ. montis Arcadiæ, viridis .i. herboſi, per quod oſtendit vernam eſſe tempeſtatem, qua apes ita inſtaurandas prius docuit, & conſtituens .ſ. dictis quatuor aras ad .i. iuxta alta delubra .i. templa dearum, (In quibus .ſ. earum ſimulacra, vt quidam dicunt decorticata ſunt & demitte .i. extrahe deorſum, iugulis .i. ex anteriore parte colli, cruorem ſacrum .ſ. deabus, & deſere ipſa corpora boum .ſ. cum pellibus in luco frondoſo, vt .ſ. locus ſit tepidus & tectus qualem ſupra deſcripſit, & poſt .i. poſtea vbi aurora nona .i. noni diei (is .n. etiam tunc obſeruabatur in funeribus rebus, & ſacrificijs) oſtenderit ſuos ortos .i. illuxerit tu mittes Orphæi, pro orphæo in ferias .i. ſacrificia quæ manibus apud inferos competunt .ſ. papauera Lethæa .i. obliuionem inducentia, Seruius dicit agreſtia, cum ſint etiam veſca .i. quibus veſcimur (poſſet Orphi legi in datiuo à nominatiuo Orphæs, item orphæi in genitiuo vt ſit diphthongus græca ſicut ens in nominatiuo, & ordo eſt, mittes Lethæa papauera appoſitorie inferias Orphæi) & tu mactabis ouem nigram inferis .ſ. gratam, & tu reuiſes lucum vbi boues derelicti erunt, & tu venerabere Eurydicem placatam .i. quam tibi polliceor ſic placandam, vitula cæſa .i. mactata. Haud mora ſignificat matrem abijce aut conticuiſſe illis dictis, haud .i. non mora ſup. fit, & Ariſtæus faceſſit .i. factum it, continuo .i. illico, & eueſtigio, præcepta matris, & venit .i. accedit ad delubra, & excitat .i. innouat aras monſtratas .ſ. à matre, & ducit .ſ. ad eas, quatuor tauros eximios præſtanti corpore, & totidem .i. etiam quatuor iuuencas ceruice intacta. & poſt vbi aurora nona induxerat ſuos mittit. Orphi .i. Orphæo inferias .i. ſacrificia inferis apta, & reuiſit lucum in quo .ſ. de reliquerat boues, vero pro ſed, Ariſtæus .ſ. & qui aderant vt ſacrificulus aſpiciunt hic .i. in hoc loco, & tempore .ſ. nona die monſtrum ſubitum .i. ſubito exortum, & mirabile dictu .i. dum dicitur, videlicet apes ſtridere per viſcera boum liquefacta .i. reſoluta, & putrefacta toto vtero, & efferuere, id eſt feruenter euolare coſtis ruptis (efferuere, & ſtridere tertiæ ſunt hic inflexionis ab efferuo, & ſtrido) & nubes immenſas .i. valde magnas, hoc eſt examina apium in morem nubis volantium trahi .i. conteri, & confluere .i. confluxum facere iam ſup. in arborem ſummam, & demittere ramis lentis .i. pendere vibrantibus .i. dependere in ramis lentis vnam, id eſt examen apum in morem racemorum condependentium. [Hæc ſuper aruorum &c.) Perorans poëta operum à ſe tunc compoſitorum meminit, veritus forte (quod pleriſque alijs contigit) aut ſua alijs, aut aliena ſibi aſcribi poſſe, ſimulque cum ſumma modeſtia ſtudium ſuum Auguſt. ſtudio comparat, dicens ocium ſuum, id eſt exercitium poeticũ quod in ocio, & quiete atque in vmbris fit ignobile non quidem ſimpliciter ſed reſpectu bellicæ gloriæ, quæ Romanis ſumma viſa eſt. vnde cum Romæ forum vallo ſpecu hiaret nec alio quàm quo plurimum Romanus populus poſſet, oppleri poſſe vates canerent ferunt (inquit Liuius ad principium vij. libr. decadis primæ) tum M. Curtium iuuenem bello egregium caſtigaſſe dubitantes an vllum maius Romanis bonum arma virtuſque eſſet. Silentioque facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porri-

gentem ſe deuouiſſe, equo deinde quàm poterat maxime exornato inſidentem, armatum ſe in ſpacium immiſiſſe, hæc ille. quocirca, & Maro noſter lib. vj. Tu regere imperio populum Romane momento, Hæ tibi erunt artes, pacique imponere more, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Et quia ſummam gloriam in armis conſtituit, prius arma quàm virum prælibat dicens. Arma virumq. cano, cum tamen virum prius exequatur, vnde, & arma deſcripturus in vij. inquit, Maius opus moueo, &c. Reſpectu ergo bellorum ab Auguſto geſtorum ocium literarum ignobile cenſet ſicut, & medicinæ peritium inglorium appellat, dicens Æneid. xij. Scire poteſtates herbarum vſumque medendi, Maluit, & mutas agitare in glorius artes. Quare igitur ſtudiũ poëtarum tranquillitatem amat, ideo ocium vocat, quia vero in laudem Auguſti cenſet, glorioſius eſſe bene agere quàm bene ſcribere, quia qui bene agunt dum etiam viuunt nobiles fiunt, qui vero bene ſcribunt plerunque poſt obitum duntaxat noſcitantur, cum viuentes ſtudio dediti lateant, aut inuidia obruantur. Sed de hac re ſatis. Ordo igitur eſt. Ego Virgilius ſup. canebam hæc .ſ. quæ præmia ſunt, ſuper .i. de cultu aruorum, vt in primo libro, & pecorum, vt in tertio, & ſub arboribus vt in ſecundo (& quod non opus eſt dicere nunc de apibus quæ etiam pecora ſunt canebam, inquit, ſupple tunc dum Cæſar .ſ. Auguſtus magnus .ſ. præter ceteros, fulminat bello .i. vt fulmen proſternit obſtantes, ad Euphraten .ſ. fluuium Armeniæ maioris altum .i. profundum, & ipſe victor .i. voti cõpos dat iura, per populos volentes .i. vltro ſe legibus eius ſubmittentes, & affectat viam .i. iter hoc loco, Olympo .i. cœlo, hoc eſt ad diuinos honores (Eſt autem datiuus localis, quem nonnulli octauum vocãt caſum reſolubilis in accuſatiuũ mediante ad vel in) vt affectet Olympo .i. ad Olympum (Olympum autem pro cęlo vſurpari alibi dictum eſt) Parthenope .i. Neapolis, hoc eſt ciuitas noua dicta Parthenope a Syrene illic ſepulta, dulcis .i. amœna, & grata propter ſtudium alebat illo tempore quo .ſ. Cæſar ad Euphratem fulminaret, me .ſ. Virgilium auctorem huius operis, florentem ſtudijs oci pro ocij, hoc eſt vacationis ignobilis .ſ. dum ſit, aut reſpectu gloriæ bellicæ quam Cæſar meretur, qui .ſ. Virgilius luſi .i. graciliter, & facili ſtilo ſcripſi, carmina paſtorum .i. Bucolica, & qui audax iuuenta .i. iuuenili ætate, quæ minus periculi ſentiens, & minus mali experta audacior eſſe ſolet, cecini te ô Tityre recubantem ſupp. ſub tegmine phagi patulæ, vt in primo bucolico carmine patuit.

VARIA LECTIO.

QVATTVOR eximios præſtanti corpore tauros) In Romano libro legitur, Eximio præſtantis corpore, quod tantundem eſt. [Delige, & intacta totidem ceruice iuuencos:) In Longobardico, Dilige, legitur, quod etiam ſuperius habuimus eodem ſignificato. Sed, & intactas, quippe Iuuencas, per ſyllepſim legitur. In Romano libro, ſermone magis poëtico. Quanquam, & illud venuſte dictum. Intacta ceruice, quod agnoſcit Seruius. [Inferias Orphæi Lethæa papauera mittes) In Romano tantum libro, Orphęo, latio declinatu ſcriptum eſt, quod per ſynixeſin, accipietur, vt alvearia, & ferreique eumenidum thalami. In alijs, tamen, Orphæi, per diphthongon eſt, vt græce ὀρφεῦ cuiuſmodi illud etiam apud Catullum.

Qualis adeſt Thetidi qualis concordia Pelei

Subſequitur hic versus.

Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa. Poſt hunc

Et nigram mactabis ouem, lucumq; reuiſes.

Hoc ordine habentur in libro Longobardico, & ita diſponendos eſſe nemo non videt, cum preſertim hæc eſſe perfecta, quo præceptum fuerat ordine, cognoſci poſſit ex eo verſu, qui totam periodum complectitur.

Inferias Orphæi mittit, lucumq; reuiſit

Quattuor eximios præſtanti corpore Tauros

Deligo, & intacta totidem ceruice iuuencos

Eodem modo quo ſuperius. Eximio præſtantis, & intactas, & ita inferias Orpheo. In Romano libro.

SERVII

SERVII HONORATI MAVRI GRAMMATICI
IN P. VIRGILII MARONIS AENEIDEM
COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

IN exponendis auctoribus hæc conſideranda ſunt: Poëtæ vita, Titulus operis: Qualitas carminis, Scribentis intentio, Numerus Librorum, Ordo Librorum, Explanatio. Virgilij vita hæc eſt Patre Marone Virgilius ortus fuit, Matre vero Maia. Fuit ciuis Mantuanus, quæ ciuitas eſt Venetiæ. Diuerſis in locis operam literis dedit. Nam & Cremonæ, & Mediolani, & Neapoli ſtuduit, adeo autem verecundiſſimus fuit vt ex moribus cognomen acceperit. Nam dictus eſt Parthenias, vel parthenius .i. omni vita probatus. Vno tantum morbo laborabat, nam impatiens libidinis fuit. Primum a Virg. hoc à diſtichon factum eſt Baliſtam latronem.

Monte ſub hoc lapidum legitur Baliſta ſepultus.
Nocte dieq; tutum carpe viator iter.

Scripſit etiam ſeptem, ſiue octo libros hos, Cirinam, Ætnam, Culicem, Priapeam, Catalecton, Epigrammata, Copiam, Diras. Poſtea ortis bellis ciuilibus inter Antonium, & Auguſtum, Auguſtus victor Cremonenſium agros, quia pro Antonio ſenſerât, dedit militibus ſuis, qui cum non ſufficienter, his addidit agros Mantuanos ſublatos non propter ciuium culpam, ſed propter vicinitatem Cremonenſium. Vnde ipſe in Bucolicis.

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Amiſſis ergo agris, Romam venit, & vſus patrocinio Pollionis, & Mecœnatis, ſolus agrum quem amiſerat recipere meruit. Tunc ei propoſuit Pollio, vt carmen Bucolicum ſcriberet, quod eum conſtat triennio ſcripſiſſe, & emendaſſe. Item propoſuit Mecœnas Georgica, quæ ſcripſit, emendauitque ſeptem annis. Poſtea ab Auguſto rogatus Æneidem propoſitam ſcripſit annis vndecim, ſed nec emendauit, nec edidit, Vnde eam moriens præcepit incendi. Auguſtus vero ne tantum opus periret: Tuccam, & Varum hac lege iuſſit emendare, vt ſuperflua demerent, nil adderent tamen, vnde & ſemiplenos inuenimus eius verſiculos, vt, Hic curſus fuit: Et aliquos detractos, vt in principio: Nam ab armis non incepit: Sed ſic,

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſyluis vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis
Arma, virumq; cano

Et in ſecundo hos verſus conſtat eſſe detractos,

At ignibus ægra dedere.
Iamq; adeo ſuper vnus eram, cum limina Veſtæ
Seruantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio. dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deſerti coniugis iras
Permetuens Troiæ, & patriæ communis Erynnis
Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo, ſubit ira cadentem
Vlciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriaſq; Mycenas
Aſpiciet, partoq; ibit regina triumpho?
Coniugiumq;, domumq; patres, natoſq; videbit,
Iliadum turba, & Phrygijs comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus. Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita, nanque & ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem,
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas, animumq; expleſſe iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia iactabam, & furiata mente ferebar,
Cum mihi ſe non ante oculis.

Perijt autem Tarenti in Apuliæ ciuitate. Nam dum Metapontum cupit videre, valetudinem ex ſolis ardore contraxit. Sepultus autem Neapoli, in cuius tumulo ab ipſo compoſitum eſt tale Diſtichon: Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope, cecini paſcua, rura, duces. Titulus eſt Aeneis, deriuatum nomen ab Aenea, vt à Theſeo Theſeis. Iuuenal.

Vexatus toties rauci Theſeide Codri,

Qualitas carminis patet, nam eſt metrum Heroicum, & actus mixtus vbi & poëta loquitur, & alios inducit loquentes. Eſt autem Heroicum, quod conſtat ex diuinis humanique perſonis, continens vera cum fictis. nam Æneam ad Italiam veniſſe manifeſtum eſt. Venerem vere locutam cum Ioue, miſſum ve Mercurium conſtat eſſe compoſitum. Eſt autem ſtylus grandiloquus, qui conſtat alto ſermone, magniſq. ſententijs. Scimus.n. tria eſſe genera dicendi, humile, medium, grandiloquum. Intentio Virgilij hæc eſt, Imitari Homerum, & Auguſtum laudare à parentibus. nanque eſt filius Actiæ, quæ nata eſt de Iulia ſorore Cæſaris. Iulius autem Cæſar ab Iulo filio Aeneæ originem ducit, vt confirmat dicens Virgilius, A magno demiſſum nomen Iulo. De numero librorum nulla hic quæſtio eſt, licet in alijs inueniatur auctoribus. nam alij dicunt, Plautum xxj. ſcripſiſſe fabulas, alij xl. alij centum. Ordo quoque manifeſtus eſt, licet quidem ſuperflue dicant ſecundum librum primum eſſe, tertium ſecundum, etiam primum tertium. Ideo quia primum Ilium concidit, poſt errauit Aeneas, inde ad Didonis regna peruenit, neſcientes hanc eſſe artem poëticam, vt à medijs incipientes per narrationem, prima redeamus, & nonnunquam futura præoccupemus, vt per vaticinationem. Quod etiam Homerus ſic præcipit in arte poëtica dicens.

Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici,
Pleraque differat, & præſens in tempus omittat.

Vnde conſtat perite feciſſe Virg. Sola ſupereſt explanatio, quæ in ſequenti expoſitione probabitur. Hæc quantum ad Aeneidem pertinet, dixiſſe ſufficiat. Nam Bucolicorum. & Georgicorum alia ratio eſt. Sciendum præterea eſt, quod ſicut nunc dicturi, thema proponimus, ita veteres incipiebant. carmen à titulo carminis ſui, vtpote. Arma virumq. cano. Lucan. Bella per Emathios. Statius; Fraterna acies alternaq. regna.

IODOCI BADII ASCENSII IN P. Virgilii Maronis Aeneida perquam familiares commentarij.

QVANQVAM poëtæ via notior eſt tum ex Donati, tum ex Seruij, tum ex Mancinelli, tú ex noſtris in Bucolica commentarijs, quam vt iterum notificet, ne quem crambe toties appoſita enecet expoſitis ſuperſedero. Verum tametſi titulus quoque manifeſtarius, tamen quia rudi adhuc pubi nihil ſatis expoſitum, ſciet literaturæ tyrunculus, titulum .i. ſubſcriptionem ſolere ſumi a nobiliori, & principaliori, vnde hic ab Aenea deductus eſt, eo quod in rebus gerendis, primas nimirum partes obtinet, poëtæq. intentioni maxime conducit eum quam glorioſiſſimũ efficere, vt iamiam dicemus. Foemari autem ſolent nomina librorum vt patronymica fœminina eo quod libri pater videtur, qui res præclaras quæ in eo deſcribuntur, patrauit, verum quia libro, & viro, vnum eſſet nomen licet varia inflexio ſi Aeneas inſcriberetur ſicut Ilias, non formauit ipſum à nominatiuo Latino Aeneas, vnde patronymicum maſculinum Aeneadas, vt Aeneadæ duri, &c. à quo per ablationem de ſyllabæ fieret hæc Aeneas huius Aeneidos, ſed à nominatiuo græco Aeneus, vnde fit hic Aeneides contrahenſo. ſ. diphthongum ei, in i, longum vt, Hæc ſatis Aeneide, &c. à quo rurſus per ablationem de ſyllabæ, & reſolutionem ei, diphthongi in ei diuiſas ſyllabas fit hæc Aeneis nomen libri huius, cuius accuſatiuum hanc Aeneida qui putant eſſe pluralem dicunt in libris Aeneidorum, &c. Sicut ergo à Theſeus fit hæc Theſeis, & ab Achilleis (ſi enim græce dicitur) hæc Achilleis, ita ab Aeneus hæc Aeneis. Qualitas carminis eſt heroica exametra, & ob id grandiloquas. Intentio auctoris quam potiſſimum prænotare intendo, & quæ ceteris ferè datur eſt nimirum, vt & reipub. & ſibi quamplurimum per huius operis editionem proſit. quam & feliciter, & abunde conſecutus eſt. Nam conſtituiſſe vt ſimul & iucunda & idonea dicere vitæ. Quia enim nouit nihil

reip.eſſe vtilius q̃,& clementem,& prudentem,& fortem,& tẽperatum, & iuſtum,& cæteris virtutibus præditum habere principem,talem in Aenea Auguſto imitandum depinxit forte, vt Xenophon de Cyro feciſſe perhibetur,non ſemper qualis fuit, ſed qualem fuiſſe decuit deſcribens. Iniiciens per hoc auguſto magnã eius imitandi neceſſitatem cũ ab eo qui ſumme pius, iuſtus, fortis tẽperatus,&c. fuiſſe perhibetur originem ita aerit, turpeq. ſit à maioꝝ honeſtis inſtitutis, & virtutibus degenerare. Quin adeo quia (vt ad ſextum huius dicturus eſt Seruius) nouit nullũ opus Romanis acceptũ quod bonis moribus,& reip.incolomitati nihil conferret,in ipſo ſexto,& ſontibus pœnas, & iuſtis præmia tam ſancte conſtituit,vt Paulo noſtro non indigna quę ſcribit pleraque cenſeri mereantur. Sibi quoque nec parum profuit qui iã in remp.cõtulit quique honeſto ſtudio immortalem gloriam meruit. Et hæc communis eſt omnibus bona, & bene ſcribentibus intentio. Sed, & ſpeciales atque peculiares vñt auctori noſtro fuiſſe plurimæ. Quarum vna eſt, vt ſicut in Buc.humile genus ſcribendi primæ agreſtium ætati, quæ paſtoralis eſt,competens,attigit,& in Georgicis mediocre mediæ illoꝝ ætati, hoc eſt agricolariæ congruum conſecutus eſt, ita hic ſublime genus conſumatæ,ſed non decrepitæ ætati, hoc eſt bellicæ virtuti debitũ conſequatur. Altera,vt ſicut in Buc. Theocritum,& in Georgicis Heſiodũ æquiparauerit,ita hic principem poetarum,& fontẽ ingeniorum Homerum æquiparet,ſeq. fœcunditate ingenij illũ præſtare demonſtrat. Nam quod ille vigenisquaternis libris hoc poeta nř ſenis effecit, in ſex ſi quidem prioribus libris Odyſſeã, hoc eſt vitã expreſſit, in reliquis ſex Iliada, hoc eſt arma cõſecutus. Sicut ergo Homerum propoſitum vt,vt,& vitã contemplatiuã quæ in Vlyſſe ſignificata eſt, & actiuã quæ in bello Troiano per Hectorem expreſſa eſt,explicet, ita, & poetæ nřo, vt vtranq; vitã, ſed in vno (quod glorioſius eſt) hoïe nobis depingat. Quo circa vt Homerus in Hectore tracto ſubſtitit,calamumq. repræſſit, ne progreſſus eius ignobilem interitũ cogeretur meminiſſe, ita Maro noſter in Turno deuicto conſtitit, ne, Æneæ quoque ſubmerſionem triſtem deflere cogeretur, qui etenim quãtumſummopere laudare contendit, in ſumma eius laude calamum ſiſter, vt ille in Hectore tracto,& hic in Turno deuicto. Errãt ergo mi ſere q̃ poetam,vltro progreſſurum ſomniant,ni morte preuẽtus fuiſſet, cum iam operis finem ſed nodo alligationem attigerit. Tertia eſt, vt in viro totam vitam humanã deplorat, infantiam quæ periculis ſubiecta eſt in primo vbi naufragia, & ventorum procellæ. Pueritiam quæ præceptorum ferulis multiſq. infirmitatũ flagellis ſubiacet, in ſecundo vbi excidium Troiæ declarat. Adoleſcentiam cuius,Salomone teſte,via incertiſſima eſt, in tertio vbi errorem Æneæ narratur cõpendium. Iuuentutem quæ perdius,ſæpe amoribus obruitur, vt miſera Dido. in 4. Virilitatem quæ gloriæ ſtudet, vt qui in quinto in anniuerſario Anchiſæ celebrant ludos. Senectam quæ mortis admonetur. vt qui in vj. deſcendit ad inferos, totumq. inferorũ contemplatur ſtatum vnde rediiſſe non inepte fingitur animo ſi quidem nondum a corpore ſeparato,ſed per contemplationem abſtracto deſcẽdit, de qua re pulchre diſputat Philelphus primo epiſtolarum ad Cyriacũ. Addere poſſumus, q̃ oẽs ferè libros term ñat exitu vitę. Eſt.n.mors vltima linea rerũ,vt primũ morte Priami,& Hectoris, vbi inducitur,& Dido multa ſuper Priamo rogitãr ſup Hectore multa, Secundũ mortem Creuſæ,Tertiũ Anchiſæ,Quartum Didonis, Quintum Palinuri,Sextum Caietæ. Quinetiam totũ opus morte Turni claudit, in qua ſuo ſumma erat Æneæ gloriam iam cõſummata. Neque vero minus eſt in vij reliquis libris artificijs, vbi videlicet deorum hominumq; grauiſſimæ,& pulcherrimæ hãt conciones,varia bellorum euenta miſerandæ imagines,rerum antiquiſſimarum cõmemorationes. Obſeſſorum trepidationes, ſecurorũ necem,& multa id genus alia tum artificioſe,tum difficilia dicta vſq; adeo vt arma proſecuturus dixerit,Maius opus moueo,&c.

ARGVMETA IN DVODECIM AENEIDOS LIBROS.

PRIMVS *habet Libycam veniant vt Troes in vrbem.*
Edocet excidium Troiæ cladem q́ ſecundus.
Tertius à Troia vectos canit æquore Teucros.
Quartus item miſera duo vulnera narrat Eliſæ.
Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.
Aeneam memorat viſentem tartara ſextus.
In Phrygias Italiam bello iam ſeptimus armat.
Dat ſimul Aeneæ ſocios octauus, & arma.
Daunius expugnat nono noua mœnia Troiæ.
Exponit decimus Tuſcorum in littore pugnas.
Vndecimo Rutuli ſuperantur morte Camillæ.
Vltimus imponit bello Turni nec finem.

ASC. PRimus habet Libycã,&c. Vt iuxta morẽ in ſuperiorib' ob ſeruatam argumenta capitum totius operis hæc ſumma eſt, Aeneas, Anchiſæ,& Veneris filius,gener Priami, quia maritus Creuſæ, quæ Priami filia erat, & pater Iulij Aſcanij vnde domus Iulia Romæ capta Troia, & Ilio incenſo Idam tenuit, vbi collecta manu ad exilium parata Antãdrum petijt, Ibiq. fabricatis nauibus in Thraciã conceſſit, inde prodigijs actum in Delũ peruenit: vnde dijs monentibus in Cretã per errorem patris Anchiſæ appulſus, eſt,a q; inde peſte fatigatus ex reſponſo Penatium venit ad Strophadas inſulas, vbi Harpyis vexatus eſt, inde maritima Græciæ prætervectus in Epirũ protectus Heleni qui Priami filius,& vates erat hoſpitio ſuſceptus eſt. Ab Epiro venit Calabriam. Illincq. aduentu Diomedis territus nauigauit ad Scyllam,& Charybdim quæ Aetnæ vicinæ ſunt,atque circuita magna Siciliæ parte Drepanum venit, vbi ſm Poetam perdidit patrem: inde venit ad Eliſam quæ, & Dido dicitur: inde ab Ioue per Mercurium reuocatus in Italiam, prius tamen ad Siciliam repulſus patri anniuerſarium celebrauit: quo peracto in Italiam ad Cumas appoſitus duce Sibylla ad inferos deſcẽdit patrem viſurus à quo genus ſuũ didicit. inde ad Italiam à dijs promiſſam tecta perueniens, per ceruam ab Iulo occiſam Iuno diſcordiam excitauit cum Latino,cui,& Turnus Lauiniæ procus, & à matre Amata noïe, maritus deſtinatus, ſuppetias tulit. quapp Aeneas ad Euandrũ q tũc eas oras vbi nũc Roma eſt tenuit, conceſſit. Vnde Pallante filio adiutus ad vrbem nouam quam in Italia condiderat,& in qua Aſcanius cũ cetera pube obſidebatur feſtinat,cũ iam eam Turnus inuaſiſſet, vt in repo ſus erat. Poſtea cum Mezẽtio,& comitibus eius bella geſſit,quibus ſuperatis Rutulos cũ Camilla deuicit,& tãdem Turno occiſo voti cõpos ſm Maronem Lauiniam Latini filiam obtinuit vxorem. Et hic eſt ordo rerum geſtarum,aut quæ pro geſtis à poeta recitantur, verum alios longe ordo à poeta obſeruatur. Nam vt dicunt verſiculi, primus liber habet, vt.i.qualiter Troës veniant in vrbem Libycam videlicet Carthaginem,quod contigit ſeptimo anno. Secundus edocet excidium,& cladem Troiæ narrante.ſ. Aenea,& audiente Didone. Tertius.ſ. liber, canit Teucros.i. Troianos vectos æquore à Troia. Quartus narrat item.ſ.ſimiliter duo, vulnera.ſ.amoris,& gladij quo ſe occidit Eliſæ.i. Didonis miſeræ, honores.i. funebres,& anniuerſarij celebrantur in quinto .ſ.libro, manibus.ſ. Anchiſæ, ad tumulũ ſup. eius in Sicilia. Sextus memorat.i. recitat Aeneã viſentem tartara.i. inferna. Septimus armat iam bello.ſ. ſuſcepto, Italiam.i. Italos, in.i. cõtra Phrygas.i. Troianos, Octauus dat Aeneæ ſimul ſocios, ſcilicet Arcadas, & arma.i.a Vulcano fabricata, Daunius.i. Dauni filius. Turnus expugnat nono ſup.libro,noua mœnia Troię, hoc eſt mœnia nouæ Troiæ, quam in primo aduentu condiderat Aeneas, Decimus exponit pugnas Tuſcorum.i. Etruſcorũ, vt Mezentij,& ſociorum in littore.i.ad littus. Rutuli qui populi Turni erant ſuperantur. Vndecimo ſup.libro, morte Camillæ virginis bellatricis. Vltimus.ſ. liber imponit finem bello necem.i. per necem Turni in primo libro vt recitant verſiculi ſatis protritis,& expoſitis, Aeneas ſi primo errorum ſuorum anno ſperans ea Sicilia in Italiam peruenire Iunone inuidente ventis ad Libyam repulſus eſt, vbi refectis ſocijs diſquiſiuit qui eam regionem teneant cui mater media ſeſe iuliũ obuia ſiſtia, edocuitque Eliſam ea regna tenere,nouaſque ſedes illic locaſſe, verum, interea dum Aeneas hæc à matre incognita diſquirit Dido q̃ nouam claſſem appulſam audierat verita hoſtes eſſe, eam expugnare iuſſerat,vnde Ilioneus vir inter primos facundus,queſtum venerat cum Aeneas ſeptus a matre nebulis, non viſus adeſſet,qui tandem apparens benigno ſuſcipitur hoſpitio,& ab Eliſa rogatus Troianum excidium narrare parat,quod in ſecundo exequitur, vt illic videbimus.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS, LIBER PRIMVS.

IN I. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Vir magnus bello, nulli pietate ſecundus.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Aeneas odijs Iunonis preſſus iniqua,
Italiam quærens Siculis errauit in vndis:
Iactatus tandem Libyæ peruenit ad oras,
Ignarusq; loci, fido comitatus Achata,
Indicio matris regnum cognouit Eliſa.
Quinetiam nebula ſeptus, peruenit ad vrbem,
Arreptoſq; vndis ſocios cum claſſe recepit.
Hoſpitioq; viſus Didonis, cuncta benigne
Excidium Troiæ iuſſus narrare parabat.

Principium à Tucca & Varo ſublatum.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egreſſus ſiluis, vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Arma, virumque cano; Troiæ
qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinaque venit
Littora, multum ille & terris iactatus, & alto,
Vi ſuperum, ſæue memorem
Iunonis ob iram,

IN LIB. PRIMVM Aeneid. commentaria Seruij.

Arma) Multi varie differunt cur ab armis Virg. cœperit, oẽs tamen in hanc ſententiã ire manifeſtô eſt, cum eum cõſtet aliunde ſumpſiſſe principium, ſicut in præmiſſa eius vita monſtratú eſt. Per arma aũt bellum ſignificat, & eſt tropus Metonymia. Nam arma quibus in bello vtimur, pro bello poſuit. Sic toga qua in pace vtimur, pro pace ponitur, vt Cic. Cedant arma togæ. i. bellũ paci. [Arma, virumq.) Figura vſitata eſt, vt non eo ordine reſdeamus, quo propoſuimus. Nam prius de erroribus Æneę dixit, poſt de bello. Hac autẽ figura etiam proſa vtimur. Sic Cic. in Verr. nam ſine vllo ſumptu nr̃o, corijs, tunicis frumentoq; ſuppeditato, maximos exercitus noſtros veſtiuit, aluit, armauit. [Virũ) Non dicit quem, ſed circunſtantijs oſtendit Æneam. [Cano;) Polyſemos ſermo eſt. Tria. n. ſignificat. Aliqñ laudo. vt, Regemq. canebant. Aliqñ diuino: vt, Ipſa canas oro. Aliqñ canto, vt in hoc loco. Nã proprie cano ſignificat, quia cantanda ſunt carmina. [Troiæ) Troia regio eſt Aſiæ, Ilium ciuitas eſt Aſiæ. Plerunque tamen vſurpant poëtæ, & pro ciuitate vel regionẽ, vel prouinciam ponunt. Iuuen. Eſt flammis Aſiam ferroq. cadentem. [Qui primus) Quærunt multi cur Aeneam primum ad Italiam veniſſe dixerit, cum paulo poſt dixerit Antenorem ante aduentũ Aeneę fundaſſe ciuitatem. Conſtat quidem, ſed habita temporum ratione peritiſſime dixit Virgilius. Nanque illo tempore quo Aeneas ad Italiam venit, finis erat Italię vſq; ad Rubiconẽ fluuium. Cuius rei meminit Lucanus: Et Gallica certus Limes ab Auſonijs diſterminat arua colonis. Vnde apparet Antenorem nõ ad Italiam veniſſe, ſed ad Galliam Ciſalpinã, in qua Venetia eſt. Poſtea vero ꝓmotis vſque ad Alpes Italiæ finibus, nouitas creauit errorem. Plerique tamen quæſtionem hanc volũt ex ſequentibus ſolui, vt videatur ob hoc addidiſſe Virgilius ad Lauina littora, ne ſignificaret Antenorẽ. Melior tñ eſt ſuperior expoſitio. [Italiam) Ars quidem hoc exigit, vt nominibus prouinciarum præpoſitionem addamus, ciuitatum nunquam. Tamen plerunque peruerſo ordine lectũ eſt. Nam ecce hoc loco detraxit ꝓuinciæ præpoſitionẽ, dicens, Italiam venit. Tullius in Verrinis, ita dic verres ad Meſſanã venit, pro Meſſanam venit. Sanè ſciendũ eſt vſurpari ab auctoribus vt vel addãt, vel detrahant præpoſitiones. Nanq; ait Virgilius, Siluis te Tyrrhene feras. Pro in ſiluis. vt ergo illic loco detraxit ꝓpoſitionem, ſic hic prouinciæ, & eſt figura. Italia aũt pars Europæ eſt. Italus. n. rex Siculorum ꝓfectus de Sicilia, venit ad loca quæ ſunt iuxta Tyberim, & ex nomine ſuo appellauit Italiam. Ibi aũt habitaſſe Siculos vbi eſt Laurolauinium, manifeſtũ eſt, ſicut ipſe alio loco dicit, Siculi veteresque Sicani. Item, Et gentes venere Sicanę Sæpius. [Fato profugus) Fatum ad vtrunque pertinet, & quod fuit, & quod ad Italiam venit. Et bene addit fato, ne videatur aut cauſa criminis patriam deſeruiſſe, vt noui imperij cupiditate. Profugus autem, proprie dr̃ q procul à ſedibus ſuis vagatur, quaſi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, vt profugos eos dicant, qui excluſi neceſſitate de ſuis ſedibus, adhuc vagantur, & ſimulac inuenerint ſedes, non dicantur profugi, ſed exules. Sed vtrunque falſum eſt. Nam, & Profugus lectus eſt, qui iam ſedes locauit. vt in Lucano, Profugi quę à gente vetuſta Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberis. Et exul qui adhuc vagatur: vt in Saluſtio, Qui nullo certo exilio vagabantur adeo exilium eſt ipſa vagatio. [Lauinaq. venit Littora) Hæc ciuitas tria habuit nomina. Nam primum Lauinium dicta eſt à Lauinio fratre Latini. Poſtea Laurentum à lauro inuẽta a Latino, dum adepto imperio poſt fratris mortẽ ciuitatem augeret. Poſtea Lauinium a Lauinia vxore Aeneæ. Ergo Lauina legendũ eſt, non Lauinia, quia poſt aduentum Aeneę Lauinium nomen accepit. Ergo aut Lauiniũ debuit dicere, ſicut dixit: aut Laurentum. quamuis quidam ſuperfluo eſſe Prolepſim velint. [Littora) Laurolauinium conſtat octo millibus à mari remotum. Nec nos debet fallere, quia dixit Lauina littora. Litus enim dicitur terra quæque mari vicina, ſicut ipſe Virgilius in quarto, Cui litus arandum, cum per naturam litus arari non poſſit. Ergo ſcire debemus litus poſſe terram dici. [Multum ille) Colliſio eſt, & ille hoc loco abundat. Eſt enim interpoſita particula propter

 metri

Multa quoque, & bello paſſus, dum conderet vrbem,
Inferretq́. deos Latio: genus vnde Latinum,
Albaniq́. patres, atque altæ mœnia Romæ.

metri neceſſitatem, nam ſi detrahas ille, ſtat ſenſus: Qui primus enim ad omnia poſſumus trahere. Sic alio loco. Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra. Eſt autem Archaiſmos. [Et terris iactatus) Fatigatus eſt enim apud Thraciam monſtro illo quo de tumulo Polydori ſanguis emanauit: apud Cretam peſtilentia: apud Strophadas inſulas Harpijs, tempeſtate vero, & in primo, & in tertio. Iactamur autem in marijs fluctibus, fatigamur in terris, & bene duorum elementorum mala vno ſermone complexus eſt. [Alto) Modo mari. Altum tamen ſciendum eſt quòd, & ſuperiorem, & inferiorem altitudinem ſignificat. Nanque menſuræ nomen eſt altitudo. [Vi ſuperum) Violentia deorum ſecundum Homerum qui dicit à Iunone rogatos eſſe deos in odium Troianorum, quod, & Virgilius tetigit, dicens. Vos quoque Pergameæ iam fas eſt parcere genti Dijq́ue, Deæq́. omnes. Latenter autem defendit hac ratione Troianos, ꝙ non ſuo merito eos inſequebantur numina, ſed Iunonis impulſu. [Sæuæ) Cum à iuuando dicta ſit Iuno, quærunt multi cur iam dixerit ſæuam, & putant temporale eſſe epitheton quaſi ſæuam circa Troianos, neſcientes ꝙ ſæuam dicebant veteres magnam. vt Ennius, Induta fuit ſęua ſtola. Item Virg. cum vbique pium inducat Aeneá, ait. Maternis ſæuus in armis Aeneas.i. magnus. [Memorem Iunonis ob iram) Cõſtat multa in auctoribus inueniri per contrarium ſignificantia, pro actiuis paſſiua, vt, Pectis bellantur Amazones armis pro bellant. Pro paſſiuis actiua, vt, Populatque ingentem farris aceruum, pro populatur. Et hæc varietas, vel potius contrarietas, inuenitur etiam in alijs partibus orationis, vt ſit aduerbium pro aduerbio, vt eſt, Hoc tunc pater ignipotens cœlo deſcendit ab alto. pro huc. Et in participio: vt Et qua vectus abas, pro vehebatur. Et in nomina, vt, Memorem Iunonis ob iram, nõ quæ meminerat, ſed quæ in memoria erat. De his aũt hæc tm̃ quæ lecta ſunt ponimus, nam ad eorum exẽplum alia formamus [Multa quoque, & bello paſſus) Duas con iunctiones ſeparatas naturaliter nemo coniungit, ſed hoc plerũque a poëtis cauſa metri fit. Ergo hic vna vacat, ſicut alio loco, Dixitque, prœlia voce diremit. [Bello paſſus) Contra Turnum quod geſſit. [Dum conderet vrbem) Tres hic ſunt ſignificationes. Aut.n. Troiam dicit, q̃, vt primum venit in Italiam, fecit Aeneas. de qua ait, Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit. Et alio loco Mercurius, Nec te Troia capit. Troiam aũt dixit q̃ primum fecit Aeneas, & Liuius in primo, & Cato in originibus teſtantur. Dum.n. hæc fieret ab agreſtibus ob vulneratum regium ceruum mota ſunt bella Aut Laurolauinium. Et ſignificat. [Dum) Donec. tandiu.n. dimicauit quandiu tempus faciendæ ciuitatis veniret.i. donec Turnus occumberet. Aut Romam. Et eſt ſenſus. Dũmodo dum conderet vrbem, aut Troiam, aut Laurolauinium, aut Romam ſignificat. [Inferretque deos Latio,) Latium duplex eſt, vnum à Tyberi vſque ad fundos. Aliud, vſque ad vulturnum. Denique ipſe dixit, veteresque Latini, ideo quia ſcit eſſe etiam nouos.i. à fundis vſque ad vulturnũ Latium autem dictum eſt, ꝙ illic Saturnus latuerit fugiens filij arma. [Inferretque deos Latio,) Hoc eſt in Latium. Et eſt figura vitata apud Virgilium. Quod.n. per accuſatiuum cum prępoſitione dicimus, Ille per datiuum ponit, ſine præpoſitione. ſicut alibi, It clamor cœlo, pro in cœlum. [Genus vnde latinum) Si tam fuerunt Latini, & iam Latium dicebatur contrarium eſt quod dicit ab Aenea Latinos originem ducere. Prima eſt ſecunda abſolutio, vt inde non referas ad perſonam, ſed ad locũ. Nanque vnde aduerbium eſt de loco, non deductũ à perſona. Tamen Cato in originibus dicit hoc, cuius auctoritate Saluſt. ſequitur in bello Catilinæ, primo Italiam tenuiſſe quoſdam qui appellabantur aborigines. hos poſtea aduentu Aenæ Phrygibus iunctos. Latinos vno nomine nuncupatos. Ergo deſcendunt Latini nõ tm̃ à Troianis, ſed etiam ab aboriginibus. Eſt aũt vera expoſitio hæc. Nouimus ꝙ victi victorum nomen accipiunt, potuit ergo victore Aenea perire nomen Latinum. Sed volens ſibi fauorem Latij conciliare, nomen Latinum non ſolum illis nõ ſuſtulit, ſed etiam Troianis impoſuit. Merito ergo illi tribuit qđ in ipſo fuerat, vt poſſet perire. vnde, & ipſe inducit in xij. lib. rogantem Iunonem ne pereat nomen Latinum. Item in execratione Didonis legimus, Nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ Tradiderit. Iniqua n. pax eſt in qua nomen amittit ille qui vicit. [Albanique patres) Albam ab Aſcanio conditam conſtat, ſed à quo, incertum, vtrum à Creuſæ an Lauinio filio de qua re Liuius dubitat. Hanc aũt cum euertiſſet Tullus Hoſtilius, oẽs nobiles familias Romam trãſtulit. Et ſciendum bene hunc ordinem ſeruare Virgilium, vt ante dicat Latium, inde Albã, poſt Romam. Quod, & hoc loco fecit, & in quinto lib. vt, Priſcos docuit celebrare Latinos. Et deinde, Albani docuere ſuos, hĩc maxima porro accepit Roma, & patrium ſeruauit honorẽ. Item in ſeptimo, Mos erat Heſperio in Latio quem protinus vrbes Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum Roma colit. [Atque altæ mœnia Romæ) Aut ꝓꝑ gloriã, aut ꝓꝑ ædificia ingentia, aut quia in mõtibus collocata eſt.

IN LIB. I. AEN. COMMENTARIA ASCENSII.

ARMA, virumq́. cano;) Ordo, vt dixi, dependet a ſuperiori carmine. At nunc horrentia Martis Arma, virumq́. cano, quo circa non eam in Donati ſententiam qui dicit arma.i. ſcutum, & reliqua, quæ Aeneæ fabricauit Vulcanus, Nam Martis non Vulcani arma, dixit, intelligens nõ arma ipſa, ſed bella in armis, Martio furore geſta. [Horrentia) Horrẽtia autem dicit ab effectu, quia horrorem inducunt, vnde Flac.j. Carm. Multos caſtra iuuant, & lituo tubæ Permixtus ſonitus bellaq́. matribus deteſtata. Signanter autem Martis arma dixit, quaſi a viris Martijs.i. bellicoſis geſta ne ab ijs geſta putent ad quos dicetur. O vere Phrygiæ, neque.n. Phryges, & tympana vos buxuſq́. iuuant berecynthia matris Ideæ &c. quaſi vero iam tunc Mars gentem illam fouerit, cuius auctor futurus erat, dicẽte Liuio in præfatione. Sicut populo licere oportet cõſecrare origines ſuas, & ad deos referre auctores, ea belli gloria eſt populo R. vt cum ſuum conditoriſq́. ſui parentem Martem potiſſimum ferat, tam hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quam patiuntur imperium [Virumq́.) Vir, dicitur (ſm Cic.) a virtute verum tamen (vt grammatici dicunt) vir notat ætatem, vir ſexum & proprietatem hic vero non ætatem notat, nec (vt Don. dicit) ſexum, ſed excellentiam quæ ad proprietatem pertinet. Ergo (inquit Don.) virum qui talia arma, & tam pulchra, & habere, & gerere potuerit, qui Romani imperij auctor eſſet meruerit, qui Iunonis inimicitias, & reliquorum deorum factiones ſuperauerit, qui tot aduerſu mari perpeſſus tolerando tranſmiſerit Hæc Donat. Diximus cur proponendo arma præmiſerit verum eſt etiam altera ratio, nam cum de viro proſequi conſtituerit durum fuiſſet, etiam ſi per metrum potuiſſet, Virum, & arma cano, Troiæ qui primus ab oris. Nam relatiua ad vicinius antecedens referri ſolent. [Cano;) Cano (inquit Ser.) eſt Polyſemus ſermo.i. multa ſignificans. Nam græce Πολυσημαντος και Πολυσημος.i. Polyſemantos, & Polyſemos, latine dicitur plura, ſeu multa ſignificans. Cano tamen in vnum per ſe quod, & notum eſt ſignificat, ſed ex conſequenti plura, nam quia inſignium virorum facinora decantari ſolent, & decantando laudari, accipitur pro laudo, ſed carmine. & ita pro eo quod eſt deſcribo carmine, ſicut, quia dicimus ex arte, quoties autem artem adhibemus, ferè laudamus. (Nam in vituperando vno, niſi alterum laudemus, parẽ fructu conſequamur) ideo dicere, accipitur pro eo quod eſt laudare. vnde Flac. Prima dicte mihi ſumma dicende camœna. Hinc exijt ille vulgaris verſiculus. Laudo, cano. deſcribo, cano, dic, & cano, canto, Troiæ qui primus ab oris &c. Quia nihil ſententioſius eſt Donato non poſſum eius verba pręterire, dicit aũt hoc loco ſic. Altera cum propoſitione diuiſio, vt oſtendat quid Aeneas fatali ratione compulſus, & quid extra fatum perpeſſus ſit. [Fato) Fati.n. fuit vt relicta Troia Italiam peteret. Ergo crimine deſertæ patriæ abſoluitur. Non potuit defendi quæ fato interitura erat. Sed neque pœna fuit, ꝙ Aſia pulſus, ſed gloria. Nam minori detrimento affectus, maius eſt emolumentum cõſecutus.ſ. vt Romanum Imperium conderet, non ergo malo fatorum patriam ꝑdidit, ſed ne ab ea detineatur Aeneas q Roma non imperio conſtituẽdo dignus auctor parabatur. [Lauina Littora) Cum alij ante Æneam in Italiam venerint, ille tñ primus venit ad eam partẽ vbi deinde fuerunt littora Lauina. Hęc Don. Per quæ ſoluitur quæſtio quam Seru. ꝓponit quõ.ſ. Æneas dicatur primus veniſſe in Italiam, cõquidem ante eum (vt dicit Venus) Antenor potuit, medijs elapſus Achiuis, Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus Regna Liburnorum, & fontẽ ſuperare Timaui &c. vbi Patauium (vt ibi conſequenter dicitur) locauit, quia ille quidem venit primus in Italiam, ſed non in eam partem vbi Lauina ſunt littora, vt.ſ ꝙ ponatur expoſitiue vt ſit, venit

Arma. Horrentia. Martis. Vir. Cano. Dicere. Fato. Lauina

uit Italiam; q; pro.i.Lauina littora, aut potius non copulatiue, ſed copulatim, vt ſit, venit primus in Italiam, & in Lauina littora poſt excidium Troianum. Sicut Chriſtus, primus venit in lymbum patrum, & ſpoliauit, non tamē primus venit in lymbū. Aut ſi Antenor quoque in Italiam profugus venit, non tamē fato, quia fata non cenſuerunt Troianorum Imperium per Antenora, ſed per Æneam auſpicandum. Itaque non deorum fauore, profugus factus eſt Antenor vt Æneas. Aldus Manutius aſſerit Lauina legendum, idque in Bibliotheca ſummi Pontificis compertum. (Venit) Præteriti eſt temporis. [Littora) Poëtico more appellatiuo præpoſitionem detraxit. Multum ille, & artificioſe verſum difficilem in quo, & conſonā, & vocalis abſumitur, & monoſyllabum ponitur, confecit vt rei molem depin-
Altum. gat. ſicut Flaccus. O, & præſidium, & dulce meum. [Alto) Altum mare dicitur profundum, quia ſuperficies aquæ profundæ multum regitur à fundo, ſed proprie altum dicitur mare in medio, quia corpus ſphæricum in medio ſui altius eſt, tota aqua naturaliter eſt altior terra. [Vi ſuperum) Ergo non ob demerita, nec in perniciem (vt dicit Donatus) ſed in gloriam, quia ex leuiore damno maius emolumentum conſecutus eſt, niſi.n. Troia decidiſſet, nunquam Roma exorta fuiſſet. [Vi) Vis (inquit Donatus) eſt cum fit aliquid contra leges .i. contra fatum, vt autem oſtendat nihil tale de ſuperis meruiſſe Æneam addit. [Sæuæ memorem Iunonis ob iram) Ergo, non propter culpam Æneæ fecerunt ſuperi, ſed vt obſequerentur Iunoni omnium reginæ, purgatur igitur Æneas, & deformatur Iuno aduerſaria. [Sæuæ) Id eſt crudelis, quæ perſequitur innocentem vt qui deorum omnium, atque ipſius etiam cultor ſit. Onerat autem eum quod inimicitias nulla Æneæ culpa ſuſceptas diutiſſime, tenaciterque retineret, cum ne id quidem etiam ſi iuſtæ ſint inimicitias, facere probis conueniat. Hæc latius in quinto ſic. Iunonis grauis ira, nec exaturabile pectus. Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla. Hæc Donatus qui fictionem poëtæ argutiſſime declarat. Sed cauſa fingendi, cum multiplex eſſe potuerit, hæc mihi nunc potiſſima videtur, quia (ſecutus Homerum poëta, Iouem deorum, & Iunonem dearum, ſummam ponit. In Iunonis quidem poteſtate ſunt regna; honor autem (vt Homerus inquit) ab Ioue eſt, quia ergo in omni ſexu, vir præpollet. nihilque eſt proximus viro, quam eiuſdē ſexus, fœmella ideo Romani Imperij Iouem aſſertorem aſſerit. Carthaginis autem Romæ in primis æmulæ Iunonem, q̄ vt Carthago tandem deleta eſt, tandem ſuccubuiſſe fingitur. In gloriam autem pugnantium effictum eſt deos his aut illis, aut deoꝝ alios alijs fauiſſe, quia, & glorioſum eſt eos qui à dijs tutantur viciſſe, & minus contumelioſum ab eo cui potentius numen fauet victum eſſe. Ceterum, quia vt Homerus) ex deorum deſcriptione hominum vitam deſcribit, innuit mulierum conſilio probos multa paſſos, ſed tamē viciſſe tandē. [Dum conderet vrbem) Donat. exaggerat, inquit, q̄ Aeneam bello appetiſſet cum conderet vrbem, & deos imperio publico profuturos inferret, quod ſi Iuno obtinuiſſet, nec Latinum genus, nec Albani principes, nec Romanoꝝ Imperium fuiſſet futurum, nec Cæſar imperij culmen habiturus, indoluit enim cum moliri iam tecta videret iam ſidere terræ, & bellum, per furiam excitauit. Per alecto (ſcilicet vt dicetur in vij.) Propoſitione autem iſta, non ſolum quæ dicturus ſit oſtendit. ſed multiformi ratione diuerſionis vtitur, commendat carmen: Aeneam à culpa liberat. Iunonem multa variaque inuidia obruit. Caput carminis ab inuocatione Muſæ aggreditur, cui niſi lectoris inſtruendi cauſa, thema præmiſiſſet, laboris gratia perdidiſſet, cum quid lecturus eſſet, neſciret, quod ſi cuncta non impleuit, morti immaturæ attribuendum eſt. Nam quæ tangit dicendo. Albaniſque patres. atque altæ mœnia Romæ non ſcripſit. Hæc argutiſſimus Donatus, quorum ei refragantur alij, quod ſentit eum Albanos patres, atque mœnia Romæ, aliter quam ſcripſerit deſcripturū, nam in hac propoſitione, non dicit poëta ſe deſcripturum mœnia Romæ, ſed virum, genus vnde Latinum, Albaniq́ue patres, atque altæ mœnia Romæ. Taxat etiam Beroaldus, Seruium in deſcriptione Latij, & in eo quod dicit, quia victi victorum nomen accipiunt, veruntamen in hoc ſecundo, quia Seruium quid poëta ſentiret potius, quam quid hiſtoriæ fides haberet, explanare conſtituit, minime à Beroaldo reprehenditur. ſcit enim quod Virg. cenſuit eos, Latinos prius dictos, quàm Æneas in Italiam veniret, qui eos Latinos perduci permiſit. Verba Beroaldi ſunt. A Seruio diſſentit. Plin. ſcri. in iij. natur. hiſtor. lib. Latium antiquum Tyberi vſque Circeios fuiſſe ſeruatum, deinde vſque ad Lirim fluuium proceſſiſſe. quod etiam refert Solinus in colle-
Latini. ctaneis Seru. Genus vnde Latinum, Nouimus, quòd victi victorum nomen accipiunt, &c. Melius, & verius locum Virgilianum declarant verba Liuij ita ſcribentis. Aeneas aduerſus tanti belli terrorem vt animos Aboriginum ſibi conciliaret, ne ſub eodem iure ſolum, ſed etiam nomine omnes eſſent, Latinos vtranque gentem appellauit. hoc idem a Strabone in quinto refertur, & Iuſtinus quoque in xxx. ſic inquit. Quid Latinus populos qui ab Ænea conditi ſūt? Ex his manifeſtiſſime apparet cur poëta dixerit, Genus vnde Latinum. Non inficior tamen a Virgilio, Latinos populos appellari, tanquam ita nuncuparentur ante aduentum Aeneæ, cuius rei vel ille verſus argumento ſit. Nec veteris indignos nomen mutare Latinos, quod ſi verum.i.quod Liuius Iuſtinus, ac Strabo memorant, apparet non Latinos ante Æneam fuiſſe nuncupatos, ſed Aborigines, ac Laurentes, quos poſtea Aeneas Latinos nuncupauerit, præterea apud ſcriptores idoneos, non memini legiſſe, q̄ Victores victis nomina immutarent, id quiſque ſecū poterit penſiare, & ſequi quod probabilius iudicabit. Hæc ille. Ordo autem eſt. At.i.ſed ego cano .i. carmine heroico deſcribo, & id in laudem arma Martis .i. qualia Mars tractat aut Martia .i. belli per metonymiam qua deus pro re cui præeſt poni ſolet horrentia.i.horrorem incutientia, & virum .ſ. Aeneam talia tractare ſolitum, qui profugus fato .i. non propter culpam aut crimen, ſed deo ita volente (qui conſtituerat per deſtructionem Troiæ tandem Romam extruere, quia deſtructio vnius ferè generatio eſt alterius) venit primus fato.i.per fatum, hoc eſt deorum præordinationem, ab oris .i. regionibus Troiæ illius prouinciæ, aut ciuitatis in Phrygia (nam pro Ilio aliquando accipitur, vt quis Troiæ neſciat vrbem) ſup. ad aut in Italiam, id eſt regionem illam præclaram in Europa. & pro, id eſt aut vt dixi, copulatim venit primus in Italiam, & littora Lauina .i. tunc ſic denominata, & poſtea Lauinia. multum ille, &c. ſm Seruium ille vacat, & reuera ſine eo poſſet plena eſſe conſtructio, ſed metri cauſa interponitur, & quia, vt dixi, pondus, & difficultatē rei oſtendit durior Scanſio carmini. Ille igitur. ſ. nobilis & præclarus vir quem cano, iactatus ſup. eſt, multum.i.abūde, & .i. ſimul, terris (iterum ſubtraxit præpoſitionem).i.in terris vt in Thracia, Creta, Sicilia, Africa, & tandem in Italia, & .ſ. Mari .i. profundo vt dicetur ibi, Vix è conſpectu ſiculæ telluris in altum Vela dabant læti &c.) vi.i.violentia ſuperum pro ſuperorum .ſ. deorum) qui tamen bona conferre debeant, cum inferi noceant, ſed videntur ſuperi illi aduerſum Aeneam fuiſſe qui de Iunonis factione erant, aut reuera etiam fauentes Aeneæ, ſuperi permiſerunt eum iactari vt ea aduerſitate maiorem gloriam nanciſcatur, vtq́. clarior ſit Romana gens, de qua dicit, Tantæ molis erat Romanam condere gentem) & ob iram memorem Iunonis ſæuæ.i.inimicis & implacabilis pro Iunonis memoria, aut ob iram memorē.i.vitricem, & implacabilem quæ ignoſcere nunquā voluit. Iunonis ſæuæ .i. vt dixi crudelis aut magnæ quæ ſtatim de ſe dicet, Aſt ego quæ diuum incendo Regina, Iouiſq;, Et ſoror, & coniux, & ille ſup. paſſus ſup. eſt quoque.i.ēt multa. i. multum bellum.i. per bellum in Italia geſtum, dum conderet.i.extrueret vrbem .i. oppidum, in Italia non in ſuo tpe Romam quam Romulus multo poſt condidit, ſed Troiam aut Laurolauinium veruntamen quia Romam præcipuè ſpectabat, & eius fundamenta iecit in filio ſuo, vult Donatus de Roma intelligendū, & dum inferret Latio.i.in Latium (Eſt aūt datiuus localis frequens apud hunc auctorem, quem nōnulli Octauum vocant) deos, vnde.i.vt Seru. ſentit a quo Latio, ſed cum id in laudē viri quem canere cōſtituit nō cedat, dicemus à quo viro, genus Latinū .i. qui nūc Latini vocantur ſup. denominationem aut confirmationē nominis traxerunt, nam vtranque gentem .ſ. Aboriginum, & Troianorū Latinos appellauit, aut ſi Aborigines prius quoq; appellati fuerant Latini vt ſemper ita appelletur cenſuit, & ita eius nominis auctor extitit, & vnde.ſ. orti ſunt, patres.i.principes, & reges Albani.i. qui in Alba ciuitate ab Alba ſua denominata regnarūt, & Romuli ac Remi multorumq́ aliorum Romanorum patres ac ꝓgenitores fuerunt. Nā auus Romuli Numitor Albanoꝝ rex erat, & cum Alba ab Romanis dirueretur plurimi ꝑ originē in ciuitatē recepti ſunt, & vnde ſub originē traxerunt mœnia altæ Romæ non q̄ ab Aenea extructa fuerant, ſed q̄ a qui ea extruxerunt ab eo originē traxerunt. Veꝝ nimium ꝓlixa ferē ſi ſingula exeq velim q̄bus ſuus erit poſtea locus. De Albanis uō (ne nihil dicam) dicit Str. lib. 5. ſic Albani Romanis initio in unum cōſpirabant cum, & Latini, & eiuſdem linguæ ſimul eſſent, vterque vero per ſe ſuum obtinebat imperium. Nec minus tamen connubia ſacraque cōia erant, & reliqua iura ciuilia. Poſteriori deinde tempo conflato inter eos bello Alba diruta eſt. templo duntaxat excepto. Albani vero Romana ciuitate donati ſunt &c.

PARRHASIVS.

ILLE ego qui quondam) Hinc Virgilium Æneidos opus fuiſſe exorſum nemo eſt ea doctiſſimorum alea, qui diſſentiet. ſic ipſe ſanè quod & Pomponius noſter aſſerebat, ſentio. Ille ego qui quondam gracili modulatus auena Carmen, & egreſſus ſiluis. [Egreſſus ſiluis) Bucolico carmine. Vt cũ canerem ſiluas. [Vicina) Vel ſtilo. videlicet primus ſtilus Bucolicus eſt humilis. Georgicus mediocris. proximus tertio eſt heroicus. [Vel vicina) Quia etiam ſiluæ ſunt in agris. [Quamuis auido) Vel etiam cuique auidiſſimo vel quantumuis cupidiſſimo [Coëgi) Feci, vt ſi arua exerceantur ea quæ præcepi arte, cogerentur reſpondere votis colonorum. [Gratum opus) Parentheſis. At nunc horrentia Martis.

VARIA. LECT. VI ſuperum, ſæuæ memorem Iunonis ob iram) Vulgati plerique libri, Et, particulam inſerunt, Vt ſuperum, & ſæuæ. antiquiores abſque, Et, legunt, quod longe venuſtius, & grauius videtur.

IOANNES SCOPPA.

CARMAM in primo Aen. commentarijs eſt adeo ſuffocatũ, quod intentiſſimo frigore æſtu vel maximo flagret, in quo Seruium grammaticorum principem interpretantem, Genus vnde Latinũ. vnde .ſ. à quo Latio, & quod victi victorum numen accipiebant, Lãdinus primum, deinde Philippus Beroald. in Seruianis notis viri quidem noſtra tẽpeſtate deſertiſſimi, & qui omni conatu latinitatem tutate ſtuduerunt, ſigillant. Nos vero in hoc Seruij partes ſumentes, ſic eorum dictis reſpõdemus. Non ignorabam (ſæpiſſime nanque & lectitaui, & commentarijs teſtatus ſum) omnes à vobis in me citatos auctores Aborigines, & Laurentes ante aduentum Aeneæ appellare. Ipſe tamen remotiora quædam, & non omnibus nota ſine teſte (ſperabam.n. meis fidem dictis etiam ab inuidis adhibitum iri) conſcripſi, impræſentiarum vero coactus auctores, quibus mea fulcire, atque tutari ſententiam valeam, promam. & contendo Latinos Virgilio ante aduentũ Aeneæ nominatus, quod ipſe in 7. demonſtrat aperte, Nunc Tybrim fluuium, hic fortes habitare Latinos. Idem, Ne fugite hoſpitium, ne ue ignorate Latinos. Idem, Non dabitur regnis eſto prohibere Latinis. Idem Solo Laurenti, aruuq. Latinis. Idem, Interea præmiſſi equites ex vrbe Latina. Idem, Heu terra ignota canibus data præda Latinis. Et ſæpiſſime Maro ante aduentum Aeneæ de Latinis meminit, quem Virg. Eutropius in liminari pagina primi libri his verbis conſequitur. Regnante tamen Latino, qui latinam linguam correxit, & Latinos de ſuo nomine appellauit, Troia a Græcis capta eſt. Euſebius, Latinis, q poſtea Romani nũcupati ſunt, poſt tertiũ annum captiuitatis Troiæ regnauit Aeneas annis tribus. Ante Aeneam, Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, Latinus. Solinus Aeneam æſtate ab Ilio capto ſecunda Italicis littoribus appulſum, vt Hemina tradit, ſocijs nõ amplius ſeacentis, in agro Laurenti poſuiſſe caſtra, à quo Hemina Dares Phrygius diſſentit, ſic inquiens: Aeneas nauibus profectus eſt, in quibus Alexander in Græciam ierat ducentis, quem omnis ætas ſecuta eſt hominum in milibus tribus, quem Daretem ſequitur Ioãnnes Iudex de Columna in hiſt. Troiana. His ergo conſtat Latinos ante aduentum Aeneæ nominari. Sed verum eſt præſtantiorem ſententiam eſſe. Vnde.ſ. à quo Aenea, quàm à quo Latio. Repugnare tamen nõ debebatis aſſerentes Latinos ante aduentum Aeneæ non appellari. Eſt & altera ſententia. Vnde.ſ. à quo Aenea genus Latinum fuit ſurſum. His tamen omiſſis, & poëtæ magis acumine perpenſo hanc eſſe veram vel magno contenderem pignore ſententiam. Vnde.ſ. à quo Aenea genus.ſ. nobilitas Roma. qui Latini dicuntur, venit Genus ſignificare nobilitatem Horatius indicat Et genus, & formam regina pecunia donat. Roma. nobilitatem ab Aenea, ac ipſius ducibus veniſſe non modo teſtatur ipſe in 5. Mox Italus Mneſteus, genus à quo nomine Memmi. Sergeſtusque, domus tenet à quo Sergia nomen. Scyllaque Cloantus Cærulea, genus vnde tibi Romane Cluenti, ſed alij quinque. Quod victi victorum nomen accipiebant. Sal. in Iug. ne dicens comprobant. Victi omnes in gentem, nomenque imperantium conceſſere, & D. Hieronymus ſuper Geneſin. hic Libyus victor victis Libyis nomen dedit, & Libyos à ſe vocauit, qui antea Phuthei.ſ. Phacionei dicerentur. Quare taceant negantes, & aſſerentes Latinos ante aduentum Aeneæ non fuiſſe, & victos victorum nomen non accipere. Non enim auctoribus à nobis primum productis Seruij ſententiam non modo eſſe veram, ſed Sole quoque lucidiorem, & omnibus liquere arbitramur.

Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo,
Quid ue dolens Regina deum, tot voluere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit, tantæ ne animis cœleſtibus iræ?

SERV. MVſa mihi cauſas memora) Poëtæ in tres partes diuidũt carmẽ ſuũ, proponunt, inuocant, narrant. Plerunque tñ duas res faciunt, & ipſam propoſitionem miſcent inuocationi, quod in vtroque opere Homerus fecit, namque hoc melius eſt. Lucanus tñ ordinem vertit, primo.n. propoſuit, deinde narrauit, poſtea inuocauit, vt eſt. Nec ſi te pectore vates Accipio. Sanè obſeruandũ eſt, vt nõ in omnibus carminibus numẽ aliquod inuocetur, niſi cum aliquid vltra humanam poſſibilitatem requirimus. Hinc in Arte Poetica Horat. Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit. Bene ergo inuocat Virgilius, non.n. poterat per ſe iram numinis noſſe. Item in nono libro niſi adderet, Iuno vires animumq́ miniſtrat, quis crederet Turnum euaſiſſe de caſtris? [Quo numine læſo) Quo, in quo, in qua cauſa. Et eſt ſeptimus caſus, & communis elocutio. Dicimus .n. quo te læſi, & eſt alia expoſitio. nanque Iuno multa habet numina. Eſt Curritis, quæ vehitur curru, & haſta: vt eſt, Hic illius arma, Hic currus fuit. Eſt Lucina, quæ partubus præeſt, vt Terent. Iuno Lucina fer opem. Eſt regina: vt, Quæ diuum incedo regina. Sunt & alia eius numina. Merito ergo dubitat quod eius læſerit numen Aeneas. Alij tamen dicunt ſeparandum eſſe, vt de odio Iunonis non dubitet, quærat autem quod aliud numẽ eſt læſum. [Quo numine) Ideo trahitur in ambiguitatem, & requirit in quo Iunonis numen læſit Aeneas, quia in ipſum certa non erant odia, ſed in gentem propter cauſas paulò poſt dicendas. [Voluere caſus) .i. caſibus volui. Et eſt figura Hypallage, quæ fit quotieſcunque verba per contrarium intelliguntur. Sic alibi. Dare claſſibus auſtros, cum ventis naues demus, non nauibus ventos. Item. Animumque labantem Impulit. Hoc eſt impellendo fecit labantem. [Inſignem pietate virum) Quia patrem, & deos penates ſuſtulit, & de Troia liberauit. Et hic oſtendit merito ſe inuocaſſe muſam. Nam ſi iuſtus eſt Aeneas, cur odio deorum laborat? [Tantæ ne animis cœleſtibus iræ?) Hic iam non de qualitate iracundiæ quærit, ſed de quantitate. Nimia etenim res eſt, quæ pietatis nõ habet conſiderationem. & hoc quidem ſecundum Stoicos dicit, ſed miratur cur tantum. Nam Epicurei dicunt deos humanas penitus non curare. [Tantæ ne) Quaſi exclamatio eſt mirantis. [Animis cœleſtibus) Dijs ſuperis. Nam apud inferos conſtat eſſe iracundiam, vbi ſunt furiæ.

MVSA mihi cauſas memora &c.) Poëtæ heroici quia res ſupra humana vires ſe pertractare ſignificant, inuocant, Græci quidem ſimul & proponunt Latini vero proponunt, & deinde inuocant. vnde Hom. in Il. μῆνιν ἄειδε θεά. Iram pande mihi dea. Et in Odyſſ. ἄνδρα μοι &c. i. vt Horat. tranſtulit, dic mihi muſa virum captæ poſt tempora Troiæ, qui mores hominum multorum vidit, & vrbes, vt autem Philelphus ſic, ASC

Callentem dic muſa virum quid mœnia ſacra
Diruta poſt Troia multumq; diuq; pererrant.
Et mentes hominum multorum vidit & vrbes.

Poëta ergo prius propoſuit vt quid lecturi ſumus, noſcamus, deinde quaſi minime potens ea exequi inuocat, dicens. Muſa mihi cauſas memora, q. d. ſcio quidem virum inſignem pietate, & armis multa paſſum ob iram Iunonis, at ignoro cauſas irarum, & ita illud quo numine læſo non accipiam generaliter de quocunque numina quia præmiſſit Iunonem eſſe læſam, ſed in Iunone cum varia ſint numina .i. poteſtates quibus ad nutum facit, dubitat quod in ea læſum ſit quod virum bonum ad tot mala impulerit, de qua re Don. ſic. Muſa ab inuocatione muſæ quod erat ſcripturus incepit, quam cum dea ſit nihil latere oportet. Interrogat ergo vt cum nulla in Aenea culpa inueniatur, confirmet Iunonis ſæuitiam. Hæc Don. Nihil muſas latere ea innuit auctor dicens Aen. 7. Et meminiſtis.n. diuæ & memorare poteſtis. Dictæ enim ſunt muſæ, vel à verbo μάω, quod eſt quæro, ſunt enim rerum indagatrices, vel a μυέω, quod eſt inſtruo, & in ſacris initio iuxta quod dictum eſt Georg. 2. Me vero primum dulces ante omnia muſæ. Quarum ſacra fero ingenti percuſſus amore Accipiant,

piant, cœliq́ue vias, & ſidera monſtrent. Quod autem ſint, & quomodo dictæ, aperuimus in opuſculo de muſarum inuentis. Quidue dolens Regina deum. Magna laus Aeneæ, cuius virtus ac gloria è fatis illis prædeſtinata Reginæ deum dolori eſſe potuit. cum ergo id humanum captum excedat bene muſam conſulit. Tot voluere caſus, Seruius Hypallagen cenſet.i. actiuum, pro paſſiuo. vt ſit dictum pro eo quod eſt inſignem pietate virũ volui a tot caſibus, ſed longe maior laus eſt Aeneæ, quem nõ caſus voluerunt, ſed qui caſus voluit, fuit.n. in omnibus victor qa infracto animo, iisq; caſus voluit qui puſillanimos, & inconſtantes voluere ſolet. Donatus ſic. [Inſignem pietate virum).i. deorum cultorem, & ſpectatæ vitæ, quid ergo delinquens feciſſet cũ ita infectetur innoxium Ergo collige. Nam cum iraſcendi cauſa non ſit, & non poſſit ſatiari innumeris tormenti, & grauiſſimis caſibus probat illum eſſe ſæuam. His dictis inſtruit homines ad bonam viuendi rationem. Bonum.n. virum iuſtus dolor mouerat, & tamen non erat in vltione immoderatus, nec iuſtas iras diutias retinebat. Vnde Sal. Et iniuria accepta ignuſcere q̃ perſequi malebant. [Tantæne animis cœleſtibus iræ?) Admiratur hoc poeta cum dij leues eſſe ſoleant, & miſericordes ꝙ reprehendatur in eis quod in hominibus diſplicet. Hæc Don Ordo eſt. O muſa.i. dea rerum occultarum inuentrix, & decoctrix, aut hiſtoriarum perita, videlicet Clio, aut heroici carminis præſes, vt Calliope, memora.i. recẽſe, & ad memoriam redue, mihi cauſas .ſcut multũ ille, & terris iactatus, & alto, quo numine.i. qua parte diuinitatis, aut qua poteſtate Iunonis (nam vt dicat) ſi exponeretur quo numine.i. quo deo iã quæreret quod ipſe prædixerat. dictum.n. eſt, quis ſæuę memorem Iunonis ob iram, ſed cũ multæ ſint Iunonis poteſtates, eſt.n. regnorum, & partus præſes, deorumq́. regina, & ſoror, & coniux Iouis quęrit in quo ſit offenſa) lęſa.i. offenſa, ab Aenea. ſiue ꝑ vel, ſi in nullo lęſa eſt ab eo. Quid regina deum.i. deorum, Iuno dolens.i. ægreferens (nam inuidia non ſemper ab iniuria, aut læſione naſcitur, vt qui ad iuſtum regnum à deo exaltatur multis inuidioſus, at nulli iniurioſus eſt) impulerit.i. coëgerit virum inſignem.i. illuſtrẽ & præcęteros ꝓ̇ęditum pietate.i. religioſa obſeruatione in deos, & in parentis voluere.i. tractare circumagere tot caſus.i. ærumnas, & aduerſitates, cum tamen ab eis volutus non ſit, quia victus non fuit, & impulerit adire (quod fortis animi eſt qui terribilia conſtanter, ſed & prudenter aggreditur) tot labores ſignanter & perquam diſerte dictum, vir.n. prudens adit labores quippe per quos ad virtutẽ itur, & qui ipſi mali non ſunt, non autem adit caſus, ſed adeũtes voluit, obluctando.n. vincit deos, vnde dictum eſt, ſuperanda omnis fortuna ferenda eſt. Ne.i. tantæ ſunt ſup. iræ animis cœleſtibus.i. habẽt ne animi cœleſtes tantas iras, vt etiam in virum inſignem virtute odia exercere valeant? q.d. id perſpicere nõ poſſum. Iisque muſa mibi cauſas memora.

TOT adire labores Impulerit) In Rom. lib. Impulerat, indicandi modo, & ex acta ſpecie legitur. Sed enim reliqui libri, Impulerit, legunt. VARIA LECT.

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra, Tyberinaque longe
Oſtia, diues opum, ſtudijsque aſperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Poſthabita coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus eſſe,
Si quà fata ſinant, iam tum tenditq́ue, fouetq́ue
Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem, belloq́ue ſuperbum
Venturum excidio Libyæ: ſic voluere parcas.
Id metuens, veteriſq́ue memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris geſſerat Argis:
Nec dum etiam cauſæ, irarum, ſæuiq́ue dolores
Exciderant animo: manet alta mente repoſtum
Iudicium Paridis, ſpretæq́ue iniuria formæ,
Et genus inuiſum, & rapti Ganymedis honores:
His accenſa ſuper, iactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaum, atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio: multoſq́ue per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum:
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

SERV. VRBS antiqua fuit) Vrbs dicta ab orbe, qđ antiq. ciuitates in orbẽ faciebã.) vel ab Vrbo parte aratri, quo muri deſignabãtur. & antiqui autem, & fuit, benedixit, nanque & ante 70. annos vrbis Romæ cõdita erat: & eã deleuerat Aemylius Scipio. quæ autem nunc eſt, poſtea à Romanis eſt condita: vnde antiquam accipe & ad comparationem iſtius quę nũc eſt, & Roma antiquiorem [Tyrij tenuere coloni) Deeſt Quam Amant nanque antiqui ꝑ ſẽpe zegeſin dicere, quod nos interpoſito ꝓnomine exprimimus Item, Eſt locus, Italiam Graij cognomine dicunt. deeſt quẽ. Coloni autem dicuntur cultores aduenę, & hos de Tyrio cõſtat veniſſe, qui Carthaginem cõdiderunt. [Italiam contra) Conſtat tria latera habere Italiam, ſuperi maris, inferi, & alpium. vnde tollendi erroris cauſa adiecit, contra Tyberina oſtia quæ in infero mari ſunt. [Longe) Valde Sal. Longe alia mihi mens eſt Patres Conſcripti. [Diues opum) Modo tantum diues dicimus, antiqui ad iungebant cuius rei, vt diues equũ, diues pictæ veſtis, & auri iũgentes tantum genitiuo caſui. [Studijsq́. aſperrima belli,) Cauſam oſtendit mirabilem, dicens hos eſſe, & bellicoſos, & diuites, cum ocioſa ſit ſemper opulentia. Iure ergo hanc diligit Iuno, & vult orbis regna ſortiri. [Studijs) Non ſtudio, qui ter rebellauit contra populum R. [Fertur) Dicitur. Et ingẽti arte Virg. vtitur, ne rebus fabuloſis aperte vtatur, licentia poëtarum, quaſi opinionem ſequitur, & per trãſitum poëtico vtitur more. [Poſthabita) non contempta, ſed in ſecundis habita. Nanque in ſuperiori verſu dicit magis omnibus, vt etiam Samo originali loco ſeruetur affectio. Sic Iuuen. Et Samia genitrix quæ delectatur arena. [Hic illius arma) Figura creberrima, aduerbium pro aduerbio poſuit, loci præſentis pro abſentis. debuit.n. dicere illic, ſicut habemus in ſuperioribus. [Arma,) inſtructam armis Iunonẽ alio loco teſtatur, ipſe: vt, Ferro accincta vocat. [Currus) Aut vere currum, quo ſm Hom. in bello vtitur, aut thenſam ſignificat, qua deorũ ſimulacra portantur. Thenſa autem cum aſpiratione ſcribitur, ἀπὸ τῶν θείων.i. à re diuina. [Hic illius arma. Hic currus fuit) Quotieſcunque nomina ſingularis, & pluralis numeri connectũtur, rñdemus viciniori, vt ecce hoc loco, currui, non armis rñdit. Eadem, & in diuerſis gñibus eſt obſeruatio, vt magis vicino ſiue maſculinũ ſit ſiue fęmininum reſpondeamus, vt puta vir & mulier magna ad me venit. Si autem plurali numero velimus vti, ad maſculinum tranſeamus neceſſe eſt. vt, vir & mulier magni ad me venerunt. [Si qua fata ſinant,) Qua vacat, & eſt ornatus cauſa poſitum. vt quæ tandem, gentium, locorum, & reliquid vt, Diꝛiq́ue, & pręlia voce diremit. [Iam tum) Ex quo cõſiſtit.i.a Tyrijs colonia. [Tenditq́ue, fouetq́ue) Figurate dixit. Non iam regnum fouet, ſed tendit, & fouet, vt regnum eſſe poſſit. [Duci) Ductum iri, infinitiui modi a paſſiuo tempus præſens pro futuro poſuit, & verbum pro verbo, vt ſupra oſtenſum eſt. [Audierat,) A Ioue, aut a fatis: Non enim omnia numina habent diuinandi facultatem, denique ne ipſe quidem Apollo ſua ſponte diuinat: vt eſt, Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit. Et perite audierat. In Ennio.n. inducitur Iuppiter promittens Romanis excidium Carthaginis i [Tyrias arces) Carthaginem dicit quam Tyrij condiderunt. [Olim) Quandoque. Tria enim tempora ſignificat, præteritum, vt olim arbos. præſens: vt, Tumidis quod fluctibus olim Tunditur. futurum, vt, Nunc olim quodcunq; dabunt ſe tempore vires. [Hinc populum late regẽ) A Romanis. Laudat autem eorum imperium dicendo populũ regem. [Superbum) Nobilem, vt, Cecidit q́ue ſuperbum Ilium. [Venturum excidio) Ad excidium nota figura. [Libyæ) Carthaginis. Et prouinciam, pro ciuitate poſuit. Dicta autem Lybia, vel quod inde Libs ſit, hoc eſt Africus. vel vt Varro ait, quaſi λιποῦσα ὕδατος.i. egens pluuiæ. vnde & Saluſt. Cœlo terraque penuria aquarum. [Voluere parcas) A filo traxit voluere vna.n. loquitur altera ſcribit, tertia fila deducit: Er dictæ ſunt κατ' ἀντίφρασιν, quod nulli parcant. ſicut lucus à non lucendo, & bellum a nulla re bella. [Id metuens) Id timens. de futuro enim timor eſt. Odium, de præteritis. Metuebat ergo Carthagini. Odium autem habebat propter cauſas ſequentes, & eſt de vtroque exẽplum, Cum te nunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut

metus acer erat. [Veteris belli) Quantum ad Virgilium pertinet, antiqui ſi ad Iunonem referas, Diu geſti. Tūc autem ad perſonam referendum eſt, cum ipſa loquitur. quòd ſi nulla perſona ſit, ad poëtam refertur. Nunc ergo veteris, ex perſona poëtæ intelligendum eſt. ſic ipſe alibi, Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum, Flagrantisq́. dei vultus, partē ad ſe retulit, partem ad Tyrios qui deum eſſe neſciebant. [Saturnia) Antonomaſia eſt, non epitheton, quæ ſit quoties pro proprio nomine ponitur qđ poteſt eſſe cum proprio nomine, & epitheto dici. [Prima) Atqui Hercules prior contra Troianos pugnauit: vnde modo prima princeps accipienda eſt. Nam plerunque poëta ſignificationem nominis dat participijs, vel econtra: vt, Volentibus anni. Significat enim volubilibus. hac licētia & in hoc nomine vſus eſt, vt prima pro principe poneret. [Ad Troiam) Ad, & apud, accuſatiuę ſunt præpoſitiones. Sed apud, ſemper in loco ſignificat, ad, & in loco, & ad locum. In loco: vt, Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt. Et Cicero: Decem fiſcos ad ſenatorem quendam relictos. Item, ad Marcum Leccam te habitare velle dixiſti. [Catis Argis:) Illic enim eam coli omnibus notum eſt. Argos autem in numero ſingulari generis neutri eſt, vt Horat. Aptum dicet æquis Argos diesq́. Mycenas. In plurali vero maſculini, vt hi Argi. Ceterum deriuatio nominis Arginos facit, non Argos. [Cauſæ irarum) Nunc de præteritis loquitur. [Alta mente) Secreta, recondita. [Repoſtum) Autem ſyncopa eſt. vnā enim de medio ſyllabam tulit. Sed cum omnes ſermones aut integri ſint, aut pathos habeant, hi qui pathos habent, ita vt lecti ſunt debent poni. quod etiam Maro fecit, nam repoſtus, & porgite de Ennio tranſtulit. integris autem & ipſis vtimur, & eorum exemplo alij. [Iudicium Paridis) Nota fabula Paridem pro Venere contra Iunonem Mineruamq́. iudicaſſe. [Spretæq́. iniuria formæ) Epexegeſis eſt. Hoc enim fuit iudicium Paridis, vt quæ particula vacet, vt alibi: Dixitque, & prœlia voce diremit. Licet nonnulli ſeparent, dicentes aliud eſſe Nunquam. n. coniunctio ponitur niſi inter duas res. Et ſpretæ formæ referunt ad Antigonam Laomedontis filiam, quam à Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam conſtat eſſe conuerſam. [Et genus inuiſum) Propter Dardanum Iouis, & Electræ filiæ Atlantis filium, à quo origo Troiana deducitur. [Rapti) Stuprati. vt eſt, Rapta Garamantide nimpha. Item, Raptas ſine, more Sabinas. [Ganymedis honores) Trois, regia Troianorum filij. Honores autem dixit, vel propter miniſterium poculorū ad quod receptus eſt, remota Hebe filia Iunonis, quæ Ioui bibere miniſtrabat, vel ob hoc quod inter ſidera collocatus, aquarij nomen accepit. [His accenſa ſuper) Super his, aut de his aut ſuper metum Carthaginis, his quoq; accenſa. [Relliquias) Vt ſtet verſus geminauit l, nam in proſa reliquias dicimus. [Atque immitis Achilli) Bene ſecundum Homerum ſegregauit ducem à populo. ſic Aeneas in ſecūdum, poſt omnium caſum, Priami ſeparauit interitum. vt, Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras. Immitem autem dixit etiam circa extinctum crudelem. Achilli, propter ὁμοιοτέλευτον detraxit ſ, literam, quæ plerunque pro ſibilo habetur non ſolum neceſſitatis, ſed etiam euphoniæ cauſa. vt Saluſtius, A principio vrbis, ad bellum Perſi Macedonicum. detrahitur autem ſ, tertiæ declinationis genitiuo. [Acti fatis) Si odio Iunonis fatigabantur quomodo acti fatis? Sed hoc ipſum Iuno odium fatale eſt. laborat enim Virgilius nil Troianorum meritis, ſed omnia fatis aſcribere. Eſt & alter ſenſus: nam fatum voluntatem legimus, vt, Fatis Iunonis iniquæ. i. voluntate. vt hic intelligamus, agebantur fatis Iunonis. i. voluntate. [Maria omnia circum) In fine accentum ponimus contra morem Latinum: ſed corruptio hoc facit. nam que præpoſitio poſtpoſita, corrupta eſt ſine dubio. [Molis) Difficultatis. [Romanam condere gentem) Latenter oſtendit hinc odium Iunonis Aeneam pertuliſſe quod Romanæ gentis auctor extabat.

A S C. VRBS antiqua fuit &c.) Hæc eſt pars executiua in qua voluit muſa narrante recitantur primum diuerſæ cauſæ irarum. Non enim (vt quidam cenſent) potuit quamuis vnam ſatis efficacem comminiſci ad tantas iras Iunonis in Aeneam ſicut ecōtrario Homero ſatis viſa eſt, vna cauſa irarum Achillis in Agamemnona, raptus videlicet Briſeidos indulgentiſſimæ atque amantiſſimæ puellæ. Nihil enim mortalis animo tam concitat quàm amorum occupatio, verum aliæ fuerunt Iunone iraſcēdi cauſæ, ſed ſi propius inſpiciantur ad hanc vnam redeūt q̄ poſtea Sic Iuno dictura eſt. Vincor ab Aenea, & quam hic ſi dicet, Me ne incepto, deſiſtere victam, nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem? Quippe vetor fatis. vna ergo fuit iraſcendi cauſa quod fatis iuuantibus ab Ænea vincebatur. Suſcepti autem furoris atq; odij cauſæ duæ fuerunt, altera quod Paris iudicium pro Venere contra Iunonem, & Pallada dederat, altera q᷑ Hebe Iunonis filia repudiata erat, poſtquam Ganymedes puer Troianus, & Trois regis filius ab Ioue raptus in eius locum ſuffectus erat, in quarum ſecunda duplex eſt iniuria, quia & Hebe prælatus eſt in officio pincernæ & Iunoni, q᷑a raptus eſt ad ſtuprum. Ea tunc ergo Iuno ſemper conata erat gentem Troianam penitus delere, egerrime ferens q᷑ in fatis eſſet eam aliquando rerum potituram, ad quod impediendum in bello contra Troianos à Græcis geſto ſumma fuit Græcorū adiutrix, ſi forte totam gentem delere poſſet. Carthaginem etiam ſummopere fouit, vt quam Italiæ vbi imperium tandem conſtituendum à Troianis in fatis erat maximo incommodo futuram præuiderat. Verum cum relliquias Troiani generis ſupereſſe videret, ne eas fatis obſiſtentibus ſubuergere poſſet, orauit, vt ſaltem diſpergantur, q᷑a quod inuiti videremur ſi penitus abolere nequimus differre conamur. Itaque cū iam poſt longos errores accederent ad portum Italiæ à ventorum deo tempeſtate exorta iterum in Carthaginem redire compulſis ſperans aut regnum ſuum illic conſtituere aut Romanum quod futurum notat impedire. Sed cū inde auocaretur Aeneas, & iterum ſuborta tempeſtate in Siciliam redierat curauit Iuno, vt claſſes comburerētur quibus in Italiam tra jcerentur, ſed tantum abfuit vt voti compos per id facta ſit, vt etiam ſuis votis per id obſtiterit, nam matres, & inualidi propterea duntaxat in Sicilia manſuerant, verūtamen cum in Italia veniſſe videre, & vrbem iam condere acriori dolore mota cauſas belli per Alecto furiam infernalem inuenit, Turnumq́ & Amatam Latini coniugem in Aeneam concitauit, tandem tamen fatis victa conceſſit, quod ſignificat, vt dixi, Carthaginem aliquando à Romanis delendam, verum cur Iuno regnorum dea dicatur, quidam volunt quod inferiorem ſignificat aërem, ac faciem terræ. Iuppiter autem eam partem vbi tonitrua ſunt, & nubes, vnde in Georg. Coniugis in gremium læte deſcendit, quando imber in terram decidit, ſuper terram autem omnia geruntur regna. Sed hæc ſecundum ſuum cuique captum expoſita ſunt, deligat ſibi quiſque quàm ſequi velit ſententiam. Sed audiamus Donatum. Poſt inuocationem in adiumentum carminis, & in fauorem ſuſcepti ſui operis poſitam, cauſa enumerat quibus lector in initio auertat, & Iunonem ſæuam, & deos malo ſtudio Iunonis motos, & Aeneam non ſua culpa hæc eſſe paſſum. Vrbs antiqua. Primam odiorum Iunonis cauſam qua Aeneam inſectatur dicit, quoniam ab eo gens oritura erat quæ imperium quod ipſa Carthagini ſeruabit cupiebat præreptura eſſet. volebat ergo ſi poſſet illum extingui. Igitur hæc ſola cauſa ſatis erat ad odia excitanda, verum aliæ quoque enumerantur vt eum ſint procul à culpa Aeneæ, & ipſe purgetur, & Iunonis factum iniquiſſimum cognoſcatur. Laudatur multipliciter Carthago vt oſtēdatur illa Romanum Imperium opprimere potuiſſe maxime annitente Iunone. Antiqua non magna vt multi dicunt, ſed prolapſis temporibus vt annoſitate corroborata Imperium Romanum naſcens lōgæuus viribus premeret. Coloni, vt præter incolas etiam, aucta ſit colonis. Italiam contra. laus eſt à ſitu. Diues à fortuna, ſtudijsq́. à natura, & à moribus, ergo omnis erat occaſio Iunonis fauor locorum proximitas, ſubſtātia rei familiaris, bellatorum numerus, fiducia naturalis, & innatum ſtudium dimicandi. Poſthabita coluiſſe Samo. Tanta obſtinatione contra Romanorum Imperium nitebatur pro Carthaginis opibus, vt omnibus terris, & ipſi loco genitali illā prætpoſuerit, & inſignia ſui numinis, & quidquid potuit in ea collocauerit. Tyrias olim quæ verteret arces. verteret eam habet ſignificationem vt nihil poſt excidiū ſuperſit. vnde alibi, Quæ te genitor ſententia vertit? id eſt penitus ita immutauerit vt nihil in illo pietatis relictum ſit. Item: Et omnis humo vertit Neptunia Troia &c. Id metuens, vt firmet primam fuiſſe principalem cauſam incepit dicere alias. Timet ergo ne Troiani ab excidio liberati vel vires aduerſus Grecos reparent vel in Italia cōſiſtentes Carthagini officiant. Artificioſe deinde aliam cauſam addit iudicium Paridis, & vnam iniuriam facit duplicem. ſ. quod offenſa ſit in eo iudicio quod minori ſit poſtpoſita, & quod ſit ſpreta forma ſua quia in pomo ſcriptum erat, Pulchriori detur. Hoc maxime vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Virg. cum dicit manet alta mēte repoſtum Iudicium Paridis, ſpretęq́. iniuria formæ. Vt non tantum iraſcatur quod victa eſt, quantū q᷑ forma ſua ſit ſpreta Manet ergo ad omnia pertinet, Repoſtū autem ad iudicium Paridis. Iudicium. ſ. corruptum libidinis præmio Paridis, vt conuitiū ſit, non hominis nomē. ſ. quaſi abiecti, Paris.

Diues.

venalis,

venalis, vulgaris, & inhoneſti, Falluntur autem qui referunt, iniuria formæ, ad Antigonem. vnde addit, Et genus inuiſum, vt principalem cauſam gentis æſtus reduceret, Ganymedis. Qui turpiter amatus eſt a Ioue. Eſt autem tædum hoc loco aliquid intelligere de zodiaco, in quo Ganymedes dicitur collocatus, ne infames, inter ſancta ſidera ſint collocati, & ſentiamus id, quod poëta non dixit. Oſtendit omnes has cauſas eſſe alienas ab Aenea, atque vt poſtremus dictas oſtenderet incidentes ait, His accenſa ſuper .i. ſuper illam quæ fuit ob excidiũ Carthaginis, Iactatos æquore, hæc omnia ad exprimendam Iunonis iniquitatem pertinent, vt oſtendat excidium Carthaginis ſolam cauſam fuiſſe, ne ipſa miſereretur, nec deſereret intentionem ſuam, quæ cognoſcens non poſſe expugnare fata, cupiebat ſaltẽ illos arcere, quos ad plenum ſuperare non poterat. Non miſerebatur igitur vt iactatos toto æquore, & eos qui ex infinito numero ad paucos redacti eſſent, quos è manibus ſæuiſſimorum hoſtium fortuna ſeruauerat, iuſſi dijs, aſſiduis obtereret. Relliquias Danaum. Magna crudelitas, quæ nullis cladibus ſatiari poterat. Laus autem Aeneæ magna, quod de ſolis reliquijs Troianorum Imperium Romanum condere potuerit. Ergo ni fata obſtitiſſent patriam integris opibus defendiſſet, cum in aliena terra imperium condiderit. Acti fatis .i. ipſi qui fatis agebantur in Italia errabant Iunonis inimicitijs. Tantæ molis. Non ſiunt ſine magno labore magno. Laudatur autem Aeneas, qui nullo labore nulla diuturnitate erroris deſiſtebat ab incepto. Hæc Donat. quibus nihil diſertius. Addere poteſt quod colonus is dicitur quia quouis imperio mittitur ad occupanda arua, aut oppida expulſis hoſtibus vacantia, ne .ſ. ab inimicis occupentur, aut vt qui illic reliqui ſunt in fide permaneant. vt autem ordinem & conſtructionem textus faciliter capiat puer, meminerit tria. Primum, quod hæc verba tanquam à muſa dicta cauſas quas poëta exquiſiuerat recitat. Secundum, quia mos eſt Virgiliani pluſquam ad quæſitum reſpondeat locum in quo res ſuper qua quæritur facta ſit deſcribere. Sicut in Buc. Vrbem quam dicunt Romam, &c. & in hoc primo. Eſt in ſeceſſu longo locus &c. Tertium, quod poëta ſæpe relatiuum ſubticet, vt hic, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere, ſubaudit quam & in dicto loco. Eſt in ſeceſſu, ſubaudi quem &c. Ordo autem eſt. Fuit vrbs antiqua .i. longiuſculo tempore corroborata, & ditata priuſquam Romanum Imperium ortum erat .ſ. Carthago (Conſtructio ſumenda eſt interdum ea conſuetudine loquẽdi, nam vt ſ.n grammaticorum regulas dicam. Vrbs antiqua fuit Carthago, aut Carthago fuit antiqua vrbs omnino non placet, aufert .n. & verbis dignitatem, & ſententiæ pondus) Fuit ergo vrbs antiqua .ſ. Carthago, aut vrbs antiqua .ſ. Carthago, fuit .ſ. ſuperioribus temporibus, nã tempore poëtæ deleta fuerat illa & antiqua Carthago ſubaudi quam Coloni .i. aduenæ cultores præter incolas, Tyrij .i. Tyro miſſi, ſeu profecti tenuere .i. poſſederunt, & ita laus eſt eius a multitudine inhabitantium, contra Italiam .i. ex aduerſo Italiæ, laus ſitu. quaſi vero Iuno elegerit eam eo q cum ſit contra Italiam ſita, et plurimum officere poſſet. quia affines contra affines pugnare ſemper incommodum fuit, & longe .i. longo tractu vt ſine multa manu oſtia obſidere poſſet cum procul eſſet Romanus contra oſtia .i. receptacula fluuiorum, quæ quaſi ora & oſtia marium ſunt, quibus .ſ. aquas ingurgitant, Tyberina .i. per quæ Tyberis in mare defluit. Tyberis autem Romam perfluit, vnde Carthago plurimum Romanis obeſſe potuit obſidendo oſtia Tyberina diues opum .ſ. fortunarum, laus à fortunis, & aſperrima laus a natura, quaſi dicatur acerrima, ſtudijs belli, laus ab arte & exercitio. (Hæc tota laus in gloriam Romanorum cedit, qui talem ciuitatem delere potuerunt ſicut in gloriam Aeneæ Turnus vbique fortis, & valens inducitur, vt in laudẽ Achillis Hector ab Homero, de quare ſic dicit Horat. Serm. lib. 1. Sat. 7. Hoc etenim ſunt omnes iure moleſti, Quo fortes quibus aduerſum bellum incidit inter Hectora Priamidem animoſum, atque inter Achillem Ira fuit capitalis vt vltima diuideret mors, Non aliam ob cauſam niſi quòd virtus in vtroque ſumma fuit, duo ſi diſcordia vexet inertes. Aut ſi diſparibus bellum incidat vt Diomedi Cum Lyceo Glauco, diſcedat pigrior vltro Muneribus miſſis, &c.)

Laus Carthaginis, & eius cauſa.

Quam vnam .ſ. vrbem dicta Iuno fertur .i. dicitur coluiſſe magis omnibus terris. (Non tamen eam ſolam coluit, ſed magis omnibus alijs terris eam vnam coluit, vnde potius diaero. Quam vnam Iuno fertur coluiſſe, quàm ſic, quàm Iuno fertur coluiſſe vnam magis omnibus terris) & hoc etiam Samo .i. patria Iunonis, hoc eſt in qua nata dicitur, poſthabita .i. ſecundo loco habita, & minus culta, arma .i. inſignia, illius, ſcilicet Iunonis, aut reuera arma quibus cum ſit regnorum dea etiam vtitur. Vnde in 2. huius. Hic Iuno Sceas ſæuiſſima portas Prima tenet, ſociumque furens à nauibus agmen, Ferro accincta vocat, ſup. fuerunt. (Eſt enim zeugma ab inferiore) hic .i. in hac de qua loquor vrbe, aut hic pro illic, & currus illius fuit hic. currus autem quo aut bellatrix vtitur, aut ſimulacrum eius vehitur. Et ipſa dea .i. cum ſit dea quaſi auctoritate diuina, vnde in vocabulo pondus eſt, tendit .i. prætendit animus, & fouet .i. iuuat ope & adiumento, iam tum .i. tunc, hoc eſt a primo dijs vrbis, & à prima ædificatione, hoc .i. hanc vrbem, eſſe gentibus .ſ. omnibus regnum .i. caput monarchiæ, & principatus totius mundi ſi fata ſinant .i. permittant, qua .i. quauis via, aut ratione. (Non vacat, meo iudicio, licet Seru. id velit) particula, qua, ſed ſummam vim habet, q. d. nihil prætermittat Iuno, ſi qua .i. quacunque via, aut aliqua via fata ſinant. vnde ipſa in 7. Flectere ſi nequeo ſuperos Acheronta mouebo. Eſt autem ablatiui, aut ſeptimi caſus, vt & metrum indicat, & fœminini generis, non dices ergo, ſi qua .i. aliqua fata, ſed ſi fata ſinent, qua .i. aliqua via aut ratione, ſicut in Buc. Et ſi non aliqua nocuiſſes mortuus eſſes. Præter ea quæ Seruius vacare docet vt gentium & locorum tandem, non ſic vacant quin aliquid ad vim ſententiæ adijciant, vt licet ſatis fuerit dicere nuſquam eſt tamen quod attentius dictum videtur nuſquam gentium ſicut vbique locorum quàm vbique, & quouſque tandem Catilina, quam quouſque Catilina. Potius dicerem particulam enim vacare cum dicit, ſed .n. niſi vna ſit pars orationis poſita, pro eo quod eſt, ſed certe, aut niſi perficiatur ſic, ſed ſup. noute fata nõ ſinere, audierat .n. progeniem duci vbi nullo modo dicerem duci poſitum, pro eo quod eſt dictum iri, non tam q fatis omnia præſentia ſunt, vnde quæ nobis futura ſunt ipſis, iam tunc ducunt quam quod multo magis vrgeat Iunonem, quòd audierat progeniem duci .i. iam oriam produci vſque ad eum qui Tyrias olim arces verteret; vt, ſcilicet in Æneam grauius excandeſcat verita, ne is ſit à quo progenies ducatur. Sed enim .i. certe, audierat .ſ. ea fatorum reuelatione) Ridiculum autem eſt quod Seruius dicit, quòd apud Ennium Iuppiter Romanis promittit excidium Carthaginis, non enim id audierat, ſed forte auditura erat, ſed Ennius vaticinio tali, pronunciat, quo Maro multa, poſt factum .ſ. progenium duci .i. deduci & protrahi à ſanguine Troiano, quæ verteret .i. funditus deleret, olim .i. quouis tempore futuro arces Tyrias .i. Carthagines quas Tyrij coloni tunc tenebant, & audierat populum regem .i. regentem, late .i. ample, & ſuperbum .i. nobilem, aut elatum bello .i. gloria bellica, aut re militari venturum, hinc, id eſt ea hac Troia notum progenie, excidio, id eſt in excidium & euerſionem, Libyæ .i. Carthaginis quæ caput erat Libyæ. (Alij ſic conſtruunt. Audierat populum venturum hinc late, & audierat regem ſuperbum bello venturum hinc &c.) & audierat parcas .i. deas fatales (quæ quia nemini parcunt, aut a partu dictæ ſunt, de quibus in Bucolicis, late dictum eſt) voluere .ſ. fila aut ſtamina ſua, ſic .i. ad talem exitum rerum. Et ipſa Saturnia .ſ. Iuno Saturni filia metuens, id .ſ. excidium Carthaginis per genus Troianum imminere, & memor belli veteris .i. iandiu geſti, qd ipſa geſſerat prima .i. præcipua, aut principalis, ad .i. iuxta Troiã, pro Argis .i. Argiuis .i. Græcis, caris .i. dilectis, eo quòd Troianis inimicaretur. Necdum .i. & non adhuc, & cauſæ irarum .i. ob quas primum Troianis iraſci cœperat, & ſæui dolores quos tunc cum primũ læderetur paſſa erat, non exciderant etiam adhuc animo .ſ. Iunonis, hoc eſt cum ira renouabat cauſas irarum, vnde iudicium Paridis, quod pro Venere contra Iunonem, & Pallada, ſeu Mineruam dederat ob mercedem Helenes à Venere promiſſæ, manet repoſtum .i. repoſitum & reſeruatum, alta .i. profunda, mẽte .ſ. Iunonis) Tracta metaphora à vaſis ac alijs repoſitorijs altis, è quibus repoſita non tam facile excidunt vt quæ in ſuperficie rei minus profunde locantur) & iniuria formæ .i. pulchritudinis ſpretæ .i. contemptæ à Paride qui Venerem formoſiſſimam iudicauit, ſup. manet repoſta &c. Donatus in Terent. formam, non à morphe græco, ſed à formo vocabulo latino, quod calidum ſignificat, deducit, eo q ſanguis calidus formoſitatem parit. Fabula de Iudicio Paridis notiſſima eſt, dicunt .n. Bellonã, ac Martem, q à nuptijs Thetidis excluſi eſſent per Mercurium pomum miſiſſe, in quo ſcriptum erat, Detur pulchriori, aut pulcherrimæ cum ergo tres ſummæ deæ, Iuno, Palla, & Venus de ea ſe contẽderent, & quælibet pomũ vendicaret, tandẽ ad Parim, qui in Ida paſtor tũc erat retulerunt, q propoſito à ſingulis præmio, à Iunone regno, à Pallade ſapiẽtia, & à Venere pulcherrima puella, Veneri conceſſit & pomum adiudicauit, hinc ergo iratæ de qua fabula ſignificatur Parim plus Veneri .i. luxuriæ, q regnorum gloriæ, ac ſapientiæ ſtuduiſſe, quocirca regnum Troianum excidium

Qui.

Duci.

Forma.

dium tulit. Et genus .ſ. Troianum, inuiſum, Iunoni videlicet pp Dardanũ Iouis ex Electra Iunonis pellicer filium, ſed Iunoni maxime inuiſi erant, pellicum filij, vnde & Herculem perſecuta eſt, & Phryxum, & Hellem, ſup. manet repoſtum, & honores .ſ. quos habuit prælatus Hebe, Ganymedis pueri Troiani, rapti .ſ. ab Ioue ad ſtuprum ſup. manente repoſti pro repoſiti per ſyncopam, & hæc quaſi per parentheſim dicta ſunt, & ipſa Iuno accenſa ſuper his .i. de his rebus, aut accenſa his .ſ. dictis, iam cauſis ſup. i. vitra illam prius dictam de excidio Carthaginis, arcebat .i. diſtinebat, & amouebat longe Latio .i. ab Italia Troas .i. Troianos (propriũ pro abſoluto, ſicut & Teucri, & Dardani dicuntur. eſt autem accuſatiuus pluralis tertiæ declinat. à nominatiuo Troes cuius ſingularis eſt Tros Trois, ſicut Minos Minois, & Heros Herois) iactatos toto ęquore .i. per diuerſa maria, appoſitorie, relliquias .i. reſiduos, & derelictos Danaum pro Danaorum .i. Græcorum, atque Achilli pro Achillis, immitis .i. ſæui qui & Troilum, & Hectora ſæuit, ſeparat autem ducem à populo, & exercitu, nam Achilles Danaus dicitur generaliter ſumpto vocabulo, geminatur quoque l, in dictione relliquias metri cauſa, & aufertur s, litera in Achilli, concentus gratia, ne is ſyllaba ſibilium pariat, quidam à nominatiuo Achilleus deductum volunt Danaũ vero per ſyncopam dixit pro Danaorum. Dicuntur autem Græci à Virgilio his ferè nominibus Danai, Pelaſgi, Argi, Argiui, Achiui. Troiani aũt Troes, Teucri, Dardanidæ, Phryges, Laomedontiadæ, & ſup. Troes, acti .i. impulſi fatis quæ non dabant alias ſedes, quàm vnde Iuno arcebat, vnde dicturus eſt in hoc primo Æneas. Per caſus varios, per tot diſcrimina rerum Tendimus in Latiũ, ſedes vbi fata quietas Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ. acti ergo fatis, errabant per multos annos, qui per ſeptem circum omnia maria. vnde acclamat poëta, Tantæ .i. tam magnæ molis .i. difficultatis, & tanti moliminis erat, condere .i. conſtituere gentem Romanam, vnde quia tam difficilem habeant ortum, innuit poëta Romanorum præſtantiam, quia (vt dicit Don.) Non fiũt ſine magno labore magna. Quæ autem difficulter fiunt, difficulter quoque deſtruuntur. Eſt quoque laus Aeneæ, vt in Don. vidimus. Sanè non placet quod Dathus dicit neſciſſe Æneam quo ageretur cum manifeſte dicat ſe Italiam quærere patriam.

VARIA LECTIO.

TYRIAS olim quæ verteret arces) Antiqui aliquot lib. Euerteret legũt, quod nonnulli aiunt maiorẽ præ ſe ferre conatũ.

COEL. RHOD.

EPIPHONEMA quoque, quod eſſe dictionem exornantem deſcribere licet, in oratione vel magnificẽtiſſimum, arbitratur idẽ Demetrius. Nam alia ſunt, quæ enunciationi ſubſeruiũt, alia ornatus gratia inferuntur, vt apud poëtarum coryphæum, quem male feriati multi non enarrant quidem pueris ſuis, ſed inuoluunt, implicant, conuellunt, et tam ſi in ſua ſe illum poteſtate habere, deblaterant ſæpicule. Tantæ molis erat, Romanam condere gentem. Omninoque videtur Epiphonema triglyphis diuitum perſimile, ac purpuræ latiori. Eſt enim ipſum quoque in oratione diuitiarum iudicium. Denique etiam poëtica quandoque magnificentiam in dicendo reſipiunt quandam.

POE. Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum.
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant,
Cum Iuno æternum ſeruans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecum. IVNO. Me ne incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallas ne exurere claſſem
Argiuum, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Diſiecitque rates, euertitque æquora ventis,
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ diuum incedo regina, Iouisque
Et ſoror, & coniux, vna cum gente tot annos
Bella gero, & quiſquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut ſupplex aris imponat honorem?

SERV. VIX) Hoc loco mox, vel ſtatim ſignificat. [E cõſpectu] Vt adhuc de Sicilia poſſent videri. [Læti] vel alacres, & veloces: vt eſt, Et lætus Eois Eurus equis. Itẽ: Et virgea lætus pabula .i. feſtinus, & cũ intẽtione. Vel reuera læti, quanquam incongruũ ſit poſt Anchiſæ mortem, ſed & interitos ſenum minus dolet, & magis lætos intelligendum eſt, vt ſit cauſa maioris iracundiæ, ſic .n. & ſeptimo iraſcitur, vbi lætum Æneam. Siculo proſpexit ab vſq; Pachynno. [Salis] Maris, ſm Homerũ. Salẽ autẽ quo vtimur ſingulari numero tantum dicimus, cũ iocos ſignificamus, pluralem tñ ponimus numerum ſm Lucanum, qui ait. Non ſoliti luſere ſales. Aliquando etiam & vrbanitatem per ſingularem numerum ſignificamus, vt Terentius, qui habet ſalem quod in te eſt .i. quæ res in te eſt. Maſculini enim generis eſt, non neutri, & neutra triptota ſunt, nec ab hoc accuſatiuo nominatiuus eſſe poteſt hoc ſale. [Vulnus) De præterito dolorem dixit, de futuro metum, Ad vtrunque vulnus retulit. [Hæc ſecum) Subaudimus, locuta eſt, deeſt enim. Et hoc fictum eſt, vt ſuperius diximus. vnde enim hoc ſciret poëta. Bene autem impatientiam doloris oſtendit detrahendo ei ſolatia, vt in quarto ſolam inducit Didonem, En quid ago? [Me ne) Ne, non vacat. ſignificat .n. ergo, & eſt cõiunctio rationalis. [Incepto deſiſtere) Tolerabilius eſt .n. non inchoare, quam incepta deſerere. [Nec poſſe Italia Teucrorum auertere regem?) Sic & in ſeptimo: Vincor ab Atena. Et detraxit more ſuo præpoſitionem prouinciæ. Non enim dixit, de Italia: ſed, Italia. [Quippe vetor fatis) Reuera, inquit, fata me prohibent, ergo Iuno ignorat vim fatorum. Sed hoc non poſſumus dicere, quia ſuperius lectum eſt, Si qua fata ſinant. Et, Progeniem, ſed enim Troiano a ſanguine duci Audierat. Hoc ergo eſt, omnes res hominum, aut ex noſtra voluntate deſcendũt, vtputa ſedere, ſurgere, aut ex fati neceſſitate, vtputa naſci, mori, aut ex deorum voluntate, vtputa nauigare, vel honoribus frui. Nunc de nauigatione agitur, & bene inuidioſe, quaſi etiam huius rei poteſtatem ei poſſint fata detrahere. Eſt & alter latẽs ſenſus vt ſperet ſe regina cõtra exulum fata poſſe aliquid, ſi Mineruæ numen inferius valuit contra fata victorum. [Pallas ne) Minerua. ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ .i. ab haſtæ concuſſione, vel q Pallantem gigantem occiderit. [Claſſem) Ad inuidiam poſuit, vt pro vna naui claſſem dicat. ſic Venus, nauibus infandum amiſſis cum Orontes ſolus periſſet, aut reuera vnam nauem ſignificat, vt Horatius. Me vel extremos Numidarum in agros claſſe releget. Claſſis .n. dicta eſt, ἀπὸ τῶν κάλων .i. a lignis, vnde & calones dicũtur qui militibus ligna portãt, & [illegible]. [Potuit) Ad illud refertur quod ſuperius dixit, Nec poſſe. [Vnius ob noxam) In illis ſermonibus vnius, illius, ipſius, naturaliter producitur media ſyllaba, ſed cum opus eſt, corripitur hac excuſatione, quod quoties vocalem longam vocalis ſequitur, ſuperiori vires detrahit, vt eſt, Inſulę Ionio in magno. Et, Sub Ilio alto. Et ob hoc mutat accẽtum, in latino enim ſermone cũ penultima corripitur, antepenultima habet accentum, vt hoc loco [Vnius ob noxam) Et contra, Nauibus infandum amiſſis vnius ob iram Prodimur. [Noxam) Pro noxiam & hoc intereſt inter noxam, & noxiam, quod noxia culpa eſt .i. peccatum. Noxa autem pœna. [Et furias) Amorem. vt in Bucolicis. Seu quicunque furor. [Oilei) Oilei non vacat. Nam & duo Aiaces fuerunt. & ambo perierunt: ſed ira Telamonius, hic amore. Et eſt Græca figura ſi dicamus Aeneas Anchiſæ, & ſubaudiamus filius. Hæc autem figura vtimur circa patres, & circa maritos tantum, vt Virgilius, Deiphobe Glauci .i. filia. Idem, Hectoris Andromache, id eſt vxor. [Ipſa) Bene ipſa dulcis eſt enim propria manu quæſita vindicta. Vnde plus dolet Iuno alienis ſe viribus niti vt Aeoli vel inferorum, ſicut ipſa Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo. [Rapidum) Velocem, vt eſt. Cum rapidus ſol nondum hyemem contigit equis, Iam præterit æſtas. Item: Rapidi ue potentia ſolis. [Iaculata) In libris Etruſcorum lectum eſt, Iactus fulminum manubias dici, & certa eſſe numina poſſidentia fulminum iactus, vt Iouem, Vulcanum, Mineruam. Vnde cauendum eſt ne alijs hoc numinibus demus. [Et nubibus) Secundum phyſicos, qui dicunt colliſione nubium fulmen creari. [Rates) Abuſiue, naues, nam proprie rates ſunt connexæ inuicem trabes. [Illum) Auctorem .ſ. criminis. [Expirantem flammas) Non animam dicit flammas, ſed cum anima fulminis flammam euomentem. Et vt ſuperius pleno nomini adiecit opum .i. diues opum, ſic huic verbo, cum enim plenum ſit Expirat, addidit. Flammas, vt alio loco. Animas: vt, Confixi expirant animas. [Turbine) Volubilitate ventorum [Scopulo) Saxo eminenti. Scopulus autem aut à ſpeculando dictus eſt, aut à tegumento nauium.

Contigeruut autem iſta circa Caphareum montem Euboëæ. [Aſt ego) Nunc comparat ſingula. Et ne leue eſſet quod dixerat Ego, addidit. [Diuum regina) Sic Saluſt. Nos autem, hoc eſt P.R. [Incedo) Incedere proprie eſt nobilium perſonarum. [Iouiſque Et ſoror, & coniua) Phyſici Iouem æterem .i. ignem volunt intelligi, Iunonem vero aërem. & quoniam tenuitate hæc elementa paria ſunt, dixerunt eſſe germana. Sed quia Iuno, hoc eſt aër, eſt ſubiectus igni .i. Ioui, iure ſuperpoſito elemento mariti traditum nomen eſt. Iouem autem à iuuando dixerunt, nulla enim res ſic fouet omnia quemadmodum calor. [Tot annos) Licenter in iſtis locutionibus & accuſatiuo vtimur & ablatiuo. Dicimus enim & tota nocte legi, & totam noctem legi. Honeſtior tamen elocutio eſt per accuſatiuum. [Et quiſquam) Non Troianorum, ſed omnium generaliter. [Præterea) Poſtea: vt, Præterea vidit nec portitor orci Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.

ASC. VIX è conſpectu &c.) Oſtenſi iratum cauſis docet quomodo Iuno in Troiano ſæuit, & quid in eos molita eſt, dicens quod cum iã ſeptimum agerent Troiani in erroribus annum, & ex Sicilia (quę proxima Italię eſt vſque adeo vt continens aliquando fuiſſe perhibeatur) vbi Aeneas patrem ſepeliuerat claſſem ad Italiam appellarent, & cum via in altum vela darent læti cum Iuno æternum, &c. hæc ſecum ſup. ait. Quæ oratio muliebrem animum perquam graphice exprimit, nihil enim mulieri moleſtius, quàm inceptis etiam prauis cogi deſiſtere, & cum id omnibus doleat multo magis Iunoni docere potuit, quæ diuum regina, & ſoror & coniux Iouis preſertim cum Pallas minus offenſa plura potuit. Nam offenſa tantum fuit ab Aiace, qui per impatientiam amoris Caſſandram filiam Priami, & vxiem in templo Palladis oppreſſit. Sunt tamen qui non oppreſſam, ſed ſolummodo a templo obſtructam dicant, iuxta illud ſecundi huius. Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo Crinibus à templo Caſſandra adytiſq. Mineruę ad Cœlum tendens ardentia lumina fruſtra. Ob hanc ergo iniuriam polluit, aut violati templi irata dea ad radices Capharei montis in Euboia inſulæ altiſſimi diiecit atque proſtrauit, obruitque plurima Græcorum naues, vnde Diomedes xj. huius, Scit triſtæ Mineruæ Sidus, & Euboicæ cautes vltroque Caphareus, vbi tamen ad vtranque opinionem alluditur. Nam plurimi dicunt, non propter violationem templi Mineruæ, ſed propter necem Palamedis filij Naupli regis Euboiæ quem per inuidiam & factionem Vlyſſes (vt ad principium II. huius dicetur) occidi curauerat illic Græcos naufragia paſſos, nam cum poſt Troianum excidium Argiuorum claſſis ad Euboiam appulſa eſſet, intelligeretq. Nauplus eam tempeſtate laborare volens vlciſci mortem filij facem in Caphareo monte cuius radices aſperrimis cautibus, & ſcopulis oppletæ erant accendi iuſſit, qua viſa Gręci ſperantes portum, aut ſtationem illic tutam eſſe, omnes eo concederunt ventis & velis, atque ita plurimi naufragium fecerunt, vnde quia tempeſtate prius exorta id contigit, ideo deæ aſcribitur. & quia per fraudem Naupli etiam Nauplo, verum poeta opiniones propoſito ſuo conducentes, tangit, bene autem hic dicitur Aiacis Oilei, quia erat, & Aiax Thelamonius, ſeu Thelamonis filius qui maior eo quod eſſet fortior & præſtãtior dictus eſt, ſed etiam furore raptus propter perdita Achillis arma ſeipſum interemit, & in florem hyacinthum, ſecũdum Ouid. lib. xiij. transformatus eſt. Hic autem Oilei filius minor appellatus pernix admodum fuit in curſu, & vibrandæ haſtæ peritiſſimus, vt atteſtatur Hom. Iliad. x. Verum ne in immenſum creſcat opus audiamus argutiſſimum Donatum cuius verba ſunt. Vix è conſpectu. A ſeptimo anno incipit narrationem vt priora reſeruet ad conuiuium Didonis. Vix læti. vtrunque temperat. Nam læti erant quod eſſent propinqui Italiæ: Sed morte Anchiſæ contriſtati vix erat læti. Cum Iuno æternum ſeruans ſub pectore vulnus, Aduertens Iunos Troiano de proximitate Italiæ laborare, crudeſcebat vulnus, & excluſa ab inuentione nocendi, & a loco, & à tẽpore ſic ſuos dolores iniuſtis ſenſibus enumerat. Me ne, compoſuit, ſumma arte quales habere debuerit cogitationes carens inuentione ad nocendum, & inducto qualitatis ſtatu per exempla aliena inuenta conſilia enumerat, & non comparat perſonam ſuam cum perſona Mineruæ, & Troianorum, & Græcorum & inimicitiarum cauſas. Me ne, emphaſin habet pronomen, & magnum dicendi pondus, quod infra aperuit cum dicit, Aſt ego, quæ diuum incedo regina, Iouiſq. Et ſoror, & coniua.

Inceptis. Inceptis deſiſtere victam, incepta ſunt animorum deſtinationes. Sal. Nam talia incepta non conſultorem vertiſſent reip. peſtem factura. Dolet igitur intentionẽ ſuam ſine effectu defeciſſe, nec ſupereſſe nocendi conſilium vel tempus, & quia bonorum eſt incepta deſerere, ſi aut prece flectantur, aut ſponte ignoſcant, oſtendit vt vtranque occaſionẽ perdidiſſe, & incidiſſe in ludibrium. Vt .ſ. ſuperata diſcederet. Regem .i. ſi perdere non potui debui ſuperare Teucrorum regem. Italia .i. ab Italia. Sic alibi. Bellum ingens geret Italia, ergo ſi non poterat perdere ſaltem diſiungere ab Italia, & ſi non omnes perirent ſaltem id obtineret iuxta vnum Aeneam, cuius ſtirpi deberi ſciebat Imperium Romanũ. Quippe vetor fatis. ergo magis debuit vetari Minerua fatis Gręcorum Pallas ne, quæ non eſſet tanti meriti aut poteſtatis. Exurere claſſe. Comparatio pœnarum. Minerua potuit naues Græcorum & ipſos exurere. vrere eſt aliquid lædere incendio, exurere eſt penitus abolere incendio. confirmat autem poeta ſoli Aeneæ deberi imperium, cum de ipſo loco laboret Iuno. Illũ expirantem. illa propter vnum plurimos perdidit, ego à plurimis offenſa vnũ ab Italia arcere non poſſum, & quod auget dolorem oſtendit Mineruam minorem deam Iouis fulmine vti potuiſſe, & in pœna delicti defendit auctorem. Si ergo iniuſte grauiſſimum pertulit ſupplicium, multo magis eius ſocij. Defendit autem culpam in amorem reijciens & vtitur veniali ſtatu. Factum enim quod manifeſtum eſt non purgatur, niſi dicatur non erat ſuæ mentis, nec ſui conſilij Aiax, ſed furore amoris trahabatur. Nam quidquid fit per pathos, non aſcribitur homini. Diſiecitque rates. Ne ſi alicui contigiſſet euadere, haberet nauigandi ſubſidium. Euertitq. æquora ventis, alieno eſt vſa imperio, nam Iouis fulmen arripuit, & Neptuni imperium, habuit enim poteſtatem in ventos qui alieno ſubiecti ſunt imperio. Illum, emphaſin pronomen habet quaſi temerarium, conſideratum ſacrilegũ, prophanum qui in templo deæ virginis ante aram in conſpectu numinis regiam ſacerdotem intactam violauit. Pectore quo vulnus omnino letale eſſet. Turbine corripuit, nã aliter infigi non poterat & oſtendit vim iræ in tanto impulſu. Voluit infigi ſcopulo, ne ad littus deueniens ſaltem ſepulturam acquireret. Aſt ego, quæ diuum incedo regina, Iouiſque. Et ſoror, & coniux, Declarat quid illud ſit. Aſt ego .ſ. quæ in omni genere rerum Mineruam ſupero. Sum .o. regina. ſum ſoror, & coniux Iouis. Vnde deberem ab eo qui frater eſt & maritus, omnia impetrare. Vna cum gente tot annos cum Minerua vno ictu potuerit. Præterea, in medio poſuit, & bis eſt repetenda. Hæc Donatus, quibus addamus quæ in Seruium ſic dicit Beroaldus, Apud eruditos & idoneos ſcriptores noxa pro culpa reperitur frequentius quam pro pœna, quod Iuriſconſ. apertiſſime oſtendit ſcribens de verb. ſign. Noxæ appellatione omne delictum continetur, inde noxales actiones nominãtur à noxa, hoc eſt maleficio & peccato ſeruorum Quint. in declamat. inquit, manifeſtiſſima quoque noxa .i. delicto. Ouid. Inuidiam noxæ detrahit illa meæ .i. culpæ. Liu. Ob quam meam noxam i. delictum, & ita paſſim apud eruditos noxa accipitur, vnde Virg. proprie locutus eſt vnius ob noxam .i. culpam, nec exponendum eſt prout exponit Seru. noxam, pro noxiam, quinetiam noxa ſignificat damnum, & periculum ac detrimentum, in qua ſignificatione ſæpiſſime apud priſcos reperitur. Ouid. Nocte nocent potæ ſine noxa luce bibuntur. Colum. nebulas ac pruinam ſine noxa perfert, & alibi omnem iniuriã ſine noxa patitur. Suet. Sine vlla ſua noxa adeſſent id. Martię. Noxia vero ſæpius adiectiuum eſt quam ſubſtantiuũ, & ſignificat nocentem, cuius rei plena ſunt omnia & noxij ſontes nuncupantur. Curioſus profecto lector ex frequẽti antiquorum lectione comperiet id veriſſimũ eſſe quod à nobis traditur, & differentiam illam Seruij vtpote futilem ac præmancidam eſſe repudiandam. Hæc ille. Ordo eſt. Troes ſup. ſeu Æneadæ, hoc eſt Æneas cum ſocijs, læti .ſ. propter vicinitatem Italiæ quam ſeptennio quæſiuerant, & immemores Anchiſæ forſan quod in diſceſſu lætus acceptis fuerant ab Aceſte Siculorum rege, qui etiam abeuntibus vina dederat vnde ſtatim dicetur. Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes Littore Trinacrio dederatq. abeuntibus heros Diuidit. Non indecore ergo poſt opiparum epulũ quod Aceſte dediſſe veroſimile eſt lætos dicit poeta ingenioſiſſimus, hoc innuẽs quia ſere extremum gaudij luctus occupat, ipſi ergo læti & vicinitate Italiæ, & Baccho exhilarati dabant vix è conſpectu ſiculæ telluris vela in altum .ſ. mare .i. vix verũ fuit dicere quod ab in Siculæ portu ſtantibus non amplius videri poſſent, verum tamen fuit. Donatus argute conſtruxit vix cum nomine læti, vt ſint nõ planè læti, ſed vix læti, at ego (qua vbi Troiani Italiam læti aſpiciebant, vt in tertio. Italiam læto ſocij clamore ſalutant. Neq; ab re cum vnum quodq; natu aliter in locum natiuum, ac vnde originem traxit cedeat) malim dicere planè lætos propter cauſas dictas, & rubeant .i. promouebant ſecundo, & pleno curſu, ſpumas ſalis .i. maris ſalſi quas præcipiti ſulcatione faciebant,

Vrere.
Exurere
Venialis ſtatu.
Violatio Caſſadræ
Noxa
Læti.

ere

ære.i.roſtria ærata, hoc eſt ære munitis iam tunc ſup.cum.i.qñ. Iuno ſeruans ſub pectore vulnus.i.fomitem iracundiæ quo vulnerabatur, æternum.i.implacabilem ait ſup. aut meditata eſt hæc quæ ſequuntur, ſe cum.i.in animo ſuo. Me ne.i.nunquid æquum aut decens, aut tolerabile eſt me .ſ. quæ vt dicet diuum incedo regina &c. (Quia ſecum, & incenſa furore loquitur dea apta vtitur Eclipſi deſiſtere incepto quod triſtius, & turpius eſt quam nõ incepiſſe, incepit autem genus Troianum extinguere, & Carthaginem ad monarchiam ſublimare, victam, quod triſtius eſt q̃ ſi ſponte mutato conſilio deſiſtat, ſicut factura eſt tandem vt pollicetur Iupiter dicens paulo inferius. Quin aſpera Iuno Quæ mare nunc terraſq. metu cœlumq. fatigat, Conſilia in melius referet, mecumq. fouebit Romanos rerum dominos gentemque togatam, nec poſſe quod triſtius eſt q̃ nolle auertere Italia quod indignius eſt q̃ ſi vetatur occidere ſoium, virtute autem præpoſitionis conſtruitur cum ablatiuo aut ſubauditur ab, vt vult Don. vt ſit ab Italia, q.d. non à toto mũdo, ſed ab Italia duntaxat quę nihil ad eum pertineat, regem Teucrorũ, non dicit Dardanidarũ quippe qui inde originem traxerunt ne ſit eis iuſtũ redeundi deſiderium, vocat autem Æneam regem in gloriam Iuliæ domus, quia glorioſum eſt ab hoſte laudari, vnde Dido ad finem huius primi, Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat. Quippe .i. quia certe, aut ironia eſt, cum Pallas contra fatum maiora fecerit, nam in fatis erat Græcos victores in patriam reuerſuros, qđ paucisſimis datum eſt, ſed fatis factum tamen fatis, quæ a Proteo Caſſandra, & Calchante de Troiano excidio prodita fuerant. Innuit ergo ſe fatis non aſtringi licet fata obſtent, nam fruſtra tenderet atque foueret imperium Carthaginenſe ſi ſciret fata obſtare, nec vinci poſſe. Cum ergo dictum ſit, Si qua fata ſinant iam tum tenditque fouetque, certum eſt ꝙ ſciuit fata obſtare, ſed ſperauit ea contrarijs fatis vincere poſſe. Nam vt maiora numina minoribus præiudicant, ita ſecundum Æthnicos fata fatis. Probat ergo ſe poſſe fata vincere, nam ſi Pallas inferior dea maiora contra fata (vt videtur potuit, quis negabit Iunonẽ ſuperiorem minora poſſe? dicit ergo Pallas ne, q.d. non ne verum eſt ꝙ Pallas potuit exurere.i.funditus vrere, claſſem.i.conflurum nauium Argiuum, pro Argiuorum, atque ſubmergere ipſos .ſ. Argiuos ponto.i.mari Euboico iuxta Capharea montem, ob.i. propter noxam.i.culpam, & pro.i.furias.i.inſanos amores, propter quos Caſſandram vitiauit, aut à templo Mineruæ abſtraxit, vnus.ſ.hominis, videlicet Aiacis, Oilei ſupp. filij aut ob noxam & furias vnus.i.ſolius Aiacis Oilei, q.d. maxime, cum ego offenſa à multis non poſſum vnum auertere ab Italia, iuſta eſt ergo Iunonis querela, cum ipſa maior ſit, & minus petat, minus enim eſt auertere quam ſubmergere, & exurere, & minus auertere Teucros ab Italia, quæ ad eos nihil pertinet, quam Argiuos ab Argis. (Scribitur autem Oilei, & profertur Oili: eſt enim ει diphthongus græca pro qua Græcia proferunt. Et ſi quis dicat ſubmergere, aut obruere claſſem non pertinere ad Iunonem, quæ non maris, ſed aëris inferioris aut terrarum dea eſt. Reſpõdetur ꝙ Pallas non ſuis, ſed Iouis, & Neptunis fixa eſt opibus. Nam vt phyſicæ.i.naturaliter loquamur Pallas ſignificat æthera.i.ſupremum, & puriſſimum aërem, vnde è cerebro Iouis nata fingitur, & dea ſapientiæ. Iuppiter autem aërem medium in quo fulmina, & tonitrua exercentur, Iuno vt dixi, inferiorem aërem. & ideo quia fulmina potiſſimum in media regione fiunt, & raro ad ſupremum aſcendunt, ideo Minerua dicitur Vſa fulminæ Iouis, quia vero generantur in terris ſulphuratis, & pinguibus qualis eſt Ætna & vbi Vulcanus Iouis fulmina fabricare fingitur, ideo faber Iouis fingitur, & quia venti non aſcendunt vltra mediam regionem, vnde quia non attingunt verticem Olympi montis in Theſſalia vbi cineres holocauſtorum ventis non aguntur, nã annum totum immoti manent, ſed in media regione aëris poſtquam ex terra exhalauerunt potiſſimum exercentur, ideo dicet Æolus ad Iunonem Nymborumq́ facis tempeſtatumque potentem, dicit ergo in augmentum rei) Ipſa.ſ.Pallas non implorans alia numina quorum intereſſet, ſed vt dicunt ipſamet, & in propria perſona, quod vindictæ cupidis dulciſſimum eſt. Iaculata.i.iaculans aut deijciens è nubibus rapidũ ignem, Iouis.i. fulmem ad Iouem pertinens qui & frater, & coniunx, diſiecit.i.proſtrauit aut diſpertitq. .i. ſimul rates.i.naues (hoc loco) quæ pro &, euertit.i.ab imò ſurſum vertit, æquora.i.maria prius æqua.i. tranquilla & corripuit.i.celeriter rapuit turbine .i. volubilitate ventorum, illum.ſ.qui caput inimicitiæ aut irarum erat Aiacem videlicet expirantem.i.animam efflantem, & hoc pectore trãſfixo. (Ideo autem prius corripuit eum turbine vt turbatum, & exanimatum faceret, quia fulmina ſecundum Plin. non proſternunt niſi metu exanimatos) & infixit.i.illiſit ſcopulo acuto (Scopulus eſt ſaxum in aquis eminens) Aſt.i.ſed, ego quæ incedo regina diuum.i.diuorum, & ſoror & coniux Iouis, gero bella tot annos .ſ. continuo eos perſequendo, vbi Minerua vno impetu do ſuis aduerſarijs vltionem ſumpſerint tum vna gente.ſ. Troiana vbi Pallas multam Græcorum gentem diſiecerit, & .i. & putas, quod quiſquam.i.quiuis mortalium adorat.i.adorabit præterea.i.poſtea, poſthac aut amplius numen.i.diuinam poteſtatem Iunonis, quia ad nutum aliquid gerere putabitur, q.d. minime, quia vbi conſtabit Iunonem (hoc eſt me, loquitur enim Iuno) non poſſe iam paruam rem eum maxime velit, quis et diuinam poteſtatem concedet aut quis ſupplex .i. ſupplicans, & ſe humilians imponit pro imponet (quidam legunt adoret & imponat) Præterea.i.poſt hac aut præter hanc vicem aris.ſ.Iunonis (hoc eſt meis, inquit Iuno) honorem.ſ.dijs debitum, q.d. nullus quia credat nil poſſe ſi hoc non potero, & ita vilis, & abiecta habebor apud omneis mortales.

VARIA LECTIO.

VNIVS ob noxam, & furias Aiacis Oilei) In Oblongo lib. ſanequam vetuſto, Furijs legitur, caſu ſeptimo. quod non æque placet. vtrunque enim cadit ſub præpoſitiuam particulam, Ob. [Scopuloque infixit acuto) Sunt qui legunt, Inflixit. [Et quiſquam numen Iunonis adoret) In lib. Longobardico, & aliquot alijs antiquis, Aut quiſquam, legitur. Quam lectionem Seru. agnoſcit. In aliquot alijs, Et quiſquam. In alijs, Aut quis iam. Quæ lectio ſit ex his caſtior iudicanda, aliorum iudicio relinquimus. Idque potius dicemus Adorat, præſenti tempore indicatiui modi iam in libr. Rom. quàm in codicibus aliquot antiquis, haberi. [Aut ſupplex aris imponat honorem) In eodem libr. Roman. Imponet, futuri temporis eſſe. Alij quidam libro non contemnendi. Imponunt, legunt, Neque tamen contemnenda eſt vulgaris lectio, Adoret, & Imponat.

Talia flammato ſecum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Auſtris,
Aeoliam venit. hic vaſto rex Aeolus Antro
Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis, & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fræmunt, celſa ſedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat; maria, ac terras, cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque, & montes inſuper altos
Impoſuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare iuſſus habenas.
Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt:

SERV. TAlia flammato) Quod ſuperius intermiſerat, nunc reddit, nã dixerat ſuperius. [Hæc ſecũ) ut modo ait. [Volutans) .i. cogitans. [Nimborum) Nimbi nunc vẽtos ſignificant plerunq; nubes & pluuias ergo ꝓut locus fuerit, intelligendum eſt. Proprie tñ dñr nymbi repẽtinæ, & præcipitata pluuiæ, nam pluuias vocamus lentas, & iuges. Loca fœta (Nunc plena, vt alio loco Fœta armis. Sciendum eſt autem dici fœtam, & grauidam, & partu liberatam. vt, Fecerat & viridi fœtam Mauortis in antro. Enixam autem eum fuiſſe lac, quod pueris præbebatur, oſtendit. Item fœtam grauidam, in illo loco oſtendit, Non inſueta grauis tentabunt pabula fœtas. Ergo q̃s fœta medius ſermo eſt, bene hoc loco epitheton diſcreuit, dicens, Grauis, fœtas vt bonum facinus, & malũ facinus dicimus, & bonum venenum, & malũ venenum. [Auſtris) Figura eſt celebrata apud Virgiliũ, & eſt ſpecies pro genere, Legerat apud Ennium, Furentibus ventis, ſed quaſi aſperum fugit, & poſuit. [Auſtris) Pro ventis. [Aeolum venit) Nouem inſulæ quę ſunt poſt fretum Siciliæ, appellãtur Aeoliæ ab Aeolo rege Hippotæ filio, licet habeant & propria nomina. Vnde Virg. ait, Aeoliam Liparem. Poetæ quidem fingunt hunc regem eſſe ventorum, ſed vt Varro dixit, rex fuit inſularum, ex quarum nebulis, & fumo

Vulcaniæ

Vulcaniæ inſulæ prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis viſus eſt ventos ſua poteſtate retinere. [Hic) Illic, vt ſuperius, Hic currus fuit. [Vaſto antro) Phyſica ratione hoc fingit poëta, naturale.n. eſt, vt loca concaua plena ſint ventis. [Luctantes) Elaborantes egredi. [Sonoras) Grauiſonas. Et eſt tempeſtatis epitheton. Ordo autem talis eſt, Æolus ventos, & tempeſtates ſonoras vaſto antro premit. [Ac vinclis, & carcere frænat) Tranſlatio eſt per poëticam licentiam facta. Carcer autem eſt vndecunque prohibemur exire, dictus quaſi arcer ab arcendo. Locum autem in quo ſeruantur noxij, carcerem dicimus numero tantum ſingulari, vnde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum plurali. licet vtrunque vſurpet poëta, vt eſt, Ruuntque effuſi carcere currus. [Illi indignantes) Hic aperte oſtendit quid ſit luctantes. [Magno cum murmure montis) Nõ circum monti clauſtra, ſed cum magno montis murmure fremebant, & eſt maior ſenſus, ſic fræmebant, vt etiam antra poſſent ſonare. [Celſa arce) Secundum quod ſuperius diximus. Venti.n. melius deprænduntur ex alto. [Sedet) Non ociatur, ſed curat. Apud antiquos .n. ſedet, conſiderat ſignificabat, vt alio loco ait, Turnus ſacrata valle ſedebat. [Mollitque animos) .ſ. ventos, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. vt alibi, Quantum ignes animæq. valent. & Horatius, Impellunt animæ lintea Thraciæ. Mollit autem ideo dixit, vt per tranſitum oſtenderet vitia naturæ nulla ratione mutari, ſed mitigari aliquatenus poſſe. [Maria, ac terras, cœlumque profundum) Atqui quatuor elementa ſunt: Terra, Aqua, Aer, Aether. Sed hoc loco rite prætermiſit ætherem, quia venti non turbant ſuperiora, vt ait Luc. Pacem ſumma tenent, ſed aut terras, aut maria, aut aërem. Nam cœlum hoc loco pro aëre poſuit. vt Lucretius, In Hoc cœlo qui dicitur aër. [Ferant) Auferant. Et eſt aphæreſis. [Rapidi) Veloces, vt ſupra. [Verrantque) Vertere eſt trahere, à rete, quod verriculum dicitur. Eſt autem principalitas verbi verro verris, præteritum, verſi, vnde & fit participium verſus, hinc alibi, Et verſa puluis inſcribitur haſta .i. tracta. [Id metuens) Timens. Ergo Iupiter timet, non ſibi, ſed elementis, ne turbentur eruptione ventorum, vt ſi bellorum tempore dicas virum fortem timere, non ſibi, ſed liberis ſuis. [Molemque, & montes) .i. molem montis. Et eſt figura endyadis, vt vna res in duas diuidatur, metri cauſa interpoſita coniunctione. vt alibi, Pateris libamus, & auro .i. pateris aureis. [Fœdere) Modo lege, alias pace, quæ fit inter dimicantes. [Fœdus autem dictum vel a fœcialibus .i. ſacerdotibus per quos fiunt fœdera, vel a porca fœde, hoc eſt lapidibus cæſa. vt ipſe alibi. Et cæſa iungebat fœdera porca. [Et premere, & laxas ſciret dare iuſſus habenas) Permanſit in tranſlatione. iuſſus autem ob hoc poſuit, quia ſuo nihil facit imperio. Nam tolle hoc, & maior eſt omnibus dijs, ſi ad eius voluntatem poſſint elementa confundi, vt ipſe Aeolus, Mihi iuſſa capeſſere fas eſt. Simul ventorum oſtenditur vis, quibus parum fuit ſuperponi montem, niſi & regem acciperent, qui ipſe quoque alieno pareret imperio. [Ad quem) Pro apud quem, vt ſupra.

ASC. TALIA flammato &c.) Bene, inquit, flammato, quia plus eſt inflammatum eſſe quam accenſum prius enim accẽditur aut incenditur rogus aut pira, quàm inflammetur, quia non poteſt flammam emittere quod incenſum non eſt: vnde in iuj. Æn. His dictis incenſum animum inflãmauit amore, prius ergo propter iniurias illatas incenſa aut accenſa erat Iuno, vnde dictum eſt bis accenſa ſuper. nunc autem vbi animaduertit etiam contumeliam, quæ ſibi orietur ſi incepto cogeretur deſiſtere, inflammata dicitur. Sed hæc & alia multa ingenioſe explicat Donat. cuius verba ſunt. Flammato ſuperius dicit accenſa, ſed plus eſt flammato p. vt oſtendat quantum accreuerat ira ex comparatione Mineruæ, nocendi autem conſilium de Mineruæ exemplo cepit, præſertim cum Troianos videret nauigantes. Nymborum in patriam habet rationem perſonæ non reginæ, ſed iratæ quæ occaſionem nolit amittere loci & temporis. Nam ſi rationem reginæ haberet, mitteret aliquẽ, qui Aeolo iuberet, ſed quia mandata. niſi ipſa adeſſet poterant aut negligentius agi, aut differri, & ſic præteriret nocendi occaſio, omiſit perſonam reginæ, & ſic monet poëta per noſipſos agendũ quod rectius curari volumus. & inferiori perſonæ exhibendum honorem, ſi illa indigemus. Nam gratatur ſibi à potiore eſſe delatum. Cetera ſignificant ventos cauis terræ oriri. [Supplex) Non quia ſupplicantis verba ſit locuta, ſed quia venit, hæc Donatus. per nos autem negocia noſtra rectius fieri, quàm per alios docet graphice apud Aul. Gell. Aeſopus cap xxix. lib. ij. vbi habetur Apologus de Caſſita auicula quæ pullos non transferẽdos docuit, donec ipſe dominus meſſis minatus erat falcem in ſegetem ſuam mittere, vt illic quiuis videre poteſt, huc autem deducam verba Beroaldi in Seruium, q̃ huiuſmodi ſunt. Geographi omnes ſcribunt inſulas Aeolias eſſe numero ſeptem, non nouem, quarum nomina hæc ſunt, Lipara, Hiera, Strongyle, Didyme, Eriphuſa, Phenicuſa, & nouiſſima Euonymos, Strab. in 6. Plin. in 3. Solinus. Mella de Aeolijs, quæ alijs nominibus, Vulcaniæ, Lipariæ, Ephestiadæ nuncupãtur ſcribentes numero tantummodo ſeptem eſſe dixerunt, quibus vtpote orbis ſitum deſcribentibus credere malim, quàm Seruio grammatici partes vſurpanti hæc Beroaldus. Ordo eſt. Dea .ſ. Iuno. volutans .i. agitans, & verſans ſecum, talia .i. tales iniurias, & contumelias, corde flammato .i. flammis flagrante. venit .i. proficiſcitur, in Aeoliam, patriam .i. quæ eſt patris, nymborum .i. ventorũ cum nubibus ortorum, aut commixtorum, appoſitorie loca fœta .i. referta, aut fœcunda, auſtris .i. quibuſuis ventis nymboſis, furentibus .i. indignantibus, quod incluſi eſſent, aut furentibus dum erumpunt, fœcunda inquam ventis .i. materia ventorum ſecundum phyſicam rationem, ſed ſecundum poeticam fictionem etiã ventis ipſis, qui finguntur in terris incluſi ab Aeolo contineri. (Elegit tamen doctiſſimus poeta vocabulum naturæ conueniens. Nam fœta dicuntur loca ventis, quæ fœtus continent ventorum, licet nondũ mereantur dici venti ſicut mulier fœta, quæ embrionem concepit, licet necdum homo ſit) Aeolus rex .ſ. ventorum, premit hic .i. in hac dicta regione, videlicet Aeolia. antro vaſto .i. valde amplo, & capaci, ventos luctantes .i. erumpere nitentes, & tempeſtates ſonoras .i. quæ cum ſonitu emittuntur, aut quæ etiam illic ſonoræ ſunt: Vnde dictum eſt in 4 Georgic. aquas eſſe ſub terris, lucoſque ſonantes. Premit dico, imperio .i. maieſtate imperiali. (Creditur Aeolus ventis imperare, quod cum ſiluam cæderet, quæ in promontorio erat, eos mari immiſiſſe ſtilos ſit, quos illinc renata ſilua rurſus excluſit, aut quia inſulas ventoſas, & vix aliud poſſideret, dictus eſt ventorum rex in deriſionem, vnde Neptunus ſtatim dicet: Illa ſe iactet in aula Aeolus, & clauſo ventorum carcere regnet) & frænat ventos vinclis & carcere, inde ergo furere dicuntur vnde ſubdit: Illi .ſ. venti, indignantes .i. indigne ferentes .ſ. claudi, & vinciri, fremunt circum clauſtra, cũ magno murmure montis .i. quod naſcitur non monte, ſed ex relatione, aut repercuſſione montis, aut à ventis in ipſo monte, ſub quo includuntur, Aeolus .ſ. ita ſedet in celſa arce, tenens ſceptra .i. inſignia regalia & mollit .i. mitigat & mollificat animos .ſ. ventorum, & temperat .i. moderatur iras (hoc ergo officium eſt boni regis durum gentem gubernantis) quippe .i. quia certe, ni .i. niſi ſup. Aeolus faciat .ſ. quod dictum eſt .i. niſi temperet iras ventorum ipſi rapidi, ferant .i. propellant ſecum & verrant .i. trahant per auras, maria, ac terras, & cœlum profundum .i. aërem, hoc eſt omnia elementa ad quæ peruenire poſſunt, nam ignem elementarem non attingunt. Sed pater omnipotens .i. Iupiter ſummus Deus, qui ad cæteros dicit. Cœlicolæ mea membra dei, ipſe enim caput eſt, abdidit .i. occluſit .ſ. ventos ſpeluncis atris .i. caliginoſis, metuens hoc .i. quod omnia ſecum traherent, ſi ad libitum emitterentur, & impoſuit inſuper molem, & altos montes .i. molem altorum montium. (Licet hoc poëticum ſit, certum eſt tamen patrem omnipotentem deum ipſum ventum, & maria, & ventos ſuis limitibus continere, qui aliter vniuerſam terram obruerent) & omnipotens pater Iupiter .ſ. dedit .ſ. ventis, regem, videlicet Aeolum qui ſciret. & .i. ſimul premere .i. arctius conſtringere ventos .ſ. fœdere .i. pacto certo .i. a deo conſtituto & ſciret dare iuſſus .i. quando a deo, aut Iunone, hoc eſt à ſuperiore numine mandatum haberet, habenas laxas .i. liberam eruptionem, metaphora ſumpta ab equis, qui laxis habenis excurrunt. ad quem .ſ. regem, aut deum ventorum. Iuno ſupplex .i. ſupplici ſimilis, cum non ipſam venire decebat, ſed quemuis ad Aeolum mittere, aut fingens ſe ſupplicem, vt copioſius impetraret ſupplex, quam exegiſſe imperioſa, vſa eſt iam .ſ. vbi ad eum venerat, aut cum Aeolum in tali imperio videret. his vocibus .i. hac oratione ſequente.

Aeole (nanque tibi Diuum pater, atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Illum in Italiam portans, victoſque penates,

SERV. AEole) Rhetoricorũ eſt in omni petitione hoc obſeruare vt poſſit p̃ſtari quod petit .i. vt ſit poſſibilis, & ſi res iuſta q̃ petit, vt habeat modum petitio, vt ſequatur remuneratio. Et ſciẽdum, ſecundum hunc ordinem omnes petitiones formare Virgilium, vt in hoc loco poſſibilitas eſt. [Et

mulcere

Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes,
Aut age diuerſas, aut diſijce corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

mulcere dedit fluctus, & tollere vento) iuſta petitio eſt, Gẽs inimica mihi, Tyrrhenum nauigat æquor. Omne enim qđ contra inimicos petimus, iuſtum eſt. Modus eſt petitionis, Incute vim ventis. [Et diſijce corpora ponto) Remuneratio. [Sunt mihi bis ſeptem præſtanti) Aeole incute vim ventis. Ordo ipſe eſt, & eſt figura parentheſis. Inter parentheſim & eclypſim hoc intereſt, quod parentheſis eſt quoties remota de medio ſententia integer perdurat ſermo. Plenum nanque eſt, Aeole incute vim ventis. Item Æneas rapidum ad naues præmiſit Achatem. Eclipſis autem eſt quoties remotis interpoſitis, deeſt aliquid. vt eſt, Quos ego. deeſt enim affligam. [Diuum pater atque hominum rex) Periphraſis eſt. i. circunlocutio. [Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento) Aliud pendet ex alio, nam q. poteſt mulcere poteſt & tollere. i. erigere in tempeſtatem. (Gẽs) Sermo hic, & nationem ſignificat & familiam, ſed nũc ad vtrunque poteſt referri, nam aut ad familiam Aeneæ, aut ad Troianam gentem refertur. [Tyrrhenum) Tyrrhenum mare dictum eſt, vel ꝙ Thuſciam alluit. i. Tyrrheniam. vel a Tyrrhenis nautis, qui ſe in hoc mare præcipitauerunt. Nanque hoc habet fabula. Dormientem in litore Liberum patrem puerum nautas abſtuliſſe Tyrrhenos. qui cum eſſet experrectus in naui, quo duceretur interrogauit, reſponderunt illi, quo vellet. Liber ait. Ad Naxum inſulam ſibi ſacratum. Sed cum alio vela deflecterent, iratum numẽ tigres ſibi ſacratas viſibus eorum obiecit, quo terrore ſe illi in fluctus dedere præcipites. [Nauigat æquor) Figura græca eſt. Nos enim dicimus, per æquor nauigat. Similiter etiam alio loco Terram, mare, ſidera iuro? cum latinitas exigat, vt addatur præpoſitio. Et non vacat quod Tyrrhenum addidit. videtur enim dicere iam eis Italia eſſe vicinam. [Ilium in Italiam portans) .i. tres Ilienſes. Et inuidioſe dicit Ilium, quaſi ipſam cernat ciuitatem, cum Troianos aſpexerit. [Victoſque penates) Tacite occurrit quæſtioni, Portat quidem & deos, ſed victos, & contemnendos. [Incute vim ventis) Duplex ſenſus eſt. Incute enim, inijcere ſignificat. Ventis, datiuus eſt caſus. Si autem, Fac, ſeptimus caſus eſt, & erit ſenſus, fac vim Troianis per ventos. [Submerſaſq. obrue puppes) Ordo eſt in ſenſu confuſus, ante enim eſt vt obruantur fluctibus, & ſic ſubmergantur. Tota autem Iunoni petitio in ſequentibus explanatur. [Corpora ponto) Tam virorum quam nauium, vt ipſe alio loco, cum de nauibus loqueretur, Et toto deſcendit corpore peſtis. Sciendum ſanè eſt artem hanc eſſe petitionis, vt maiora impetrare cupientes, maiora poſcamus, quod etiam nunc Iuno facit, ſcit nanque ſe ſatis obſtare non poſſe, ſed hoc agit, vt eos arceat ab Italia. [Sunt mihi bis ſeptem) Non ſine ratione Iuno nymphas dicitur ſua poteſtate retinere, ipſa eſt enim aër, de quo nubes creantur. vt eſt, Atque in nubem cogitur aër. Ex nubibus aquæ, quas nymphas eſſe dubium non eſt. Ideo autem nympham Aeolo pollicetur, quia ventorum rex eſt, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei iungitur origo ventorum. Sanè notant Virgilium Critici, quia merito promittit vxorem, quod excuſat regia licentia, vt Saluſtius, Denas alij, alij plures habent, ſed reges eo amplius. [Præſtanti corpore nymphæ) Bene etiam iſtas laudat, vt maior ſit in Deiopeia pulchritudinis gloria. Laudabilius eſt .n. ſuperare laudatos, vt ipſe ad maiorem. Aeneæ gloriam laudat & Turnum. Harum autem quatuordecim nomina, vt quidam volunt, in Georgicis inuenimus. [Connubio iungam) Connubium eſt ius legitimi matrimonij. Et bene Connubio iungam, dixit, vt hanc ab alijs ſegregaret quæ à regibus ſine lege habentur, ſolent .n. reges inter plures vni præcipuum dare nomen vxoris. Et connubio, nu, breuem poſuit, cum naturaliter longa ſit. Nubo .n. vnde habet originem, longa eſt. Sed eſt tropus Syſtole, qui ſit quotieſcunque longa corripitur ſillaba, propter metri neceſſitatem. Ipſe alio loco longam poſuit, vt eſt. Hectoris Andromache Pyrrhinus connubia ſerua? Item, Cu que loci leges dedimus, connubia noſtra Reppulit. Et, Per connubia noſtra. Et, Numadumque petam connubia ſupplex Sciendum tamen eſt quia plerunque in compoſitione, vel deriuatione principalitatis natura corrumpitur. Connubio iungam ſtabili propriamque dicabo. Multa in vnum contulit verſum, quæ Iuno promittit dicendo enim Connubio. oſtendit legitimum. Dicendo. [Stabili) Longam promittit concordiam .i. quæ diuortio careat. Dicendo. [Propriam) Adulterij remonet ſuſpicionem. Quod autem adiecit. [Dicabo) Obſequentem eam fore demonſtrat. In vſu enim eſt, vt dicamus ſacerdos dicatus eſt numini, hoc eſt ad obſequium datus eſt. [Meritis) Præſtitis. vt alibi, Nec te regina negabo promeritam .i. præſtitiſſe. Et alterum pendet ex altero, meritum .n. non niſi ex præſtantis deſcendit beneficio. [Pulchra prole) Notanda figura, frequenter .n. hac vtitur, nam quod nos per genitiuum ſingularem dicimus, antiqui. per ſeptimum dicebant, vt hoc loco, parentem pulchra prole. i. pulchræ prolis. Et ſimpliciter intelligendum eſt, errant nanque qui dicunt ideo pulchra dixiſſe, propter Canacem & Macareum in ſe inuicẽ turpiſſimos fratres, illi enim alterius Aeoli filij fuerunt.

ÆOLE (nanque &c.) Plena artificij eſt, hæc oratio, nihil .n. prætermittit Iuno, quod ad eam rẽ, quam exorare vult, facere poſſet. Cum .n. poſſet imperare, rogat & in beneuolentiæ ſignum proprio nomine compellat, nec ſe dominam Aeoli, ſed amicam gerit, captans, per hoc beneuolẽtiam eius, quæ primæ ijs, qui aliquid impetrare volunt, captanda, cum opportunitate quam captaſſe innuitur in ſuperiori verſiculo, vbi dictum eſt, Ad quẽ tũ Iuno, quaſi tunc cum optimum erat, deinde (vt Seruius docet) oſtendit quod petit fieri poſſe, atque in eius à quo petit, eſſe poteſtate, dicens. [Tibi diuum pater, atque hominum rex Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento) Oſtendit iuſtum eſſe, quia contra gentem inimicam, contra quam iuſtam petat vltionem, oſtendit modum, quo fieri poſſet, dicens. Submerſaſque obrue puppes &c.) Prætermittens quæ potiſſimum velit, & deſcendens ad ea, quæ prioribus negatis, velit, q. d. ſi ſubmergere non datur ſaltem puppes age diuerſas, & diſijce corpora ponto. Et poſtremo addit præmium, ſeu remunerationem, dicẽs. [Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ, Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam &c.) Hæc autem in omnibus petitionibus, rite obſeruãda docet Seru. Multa etiam argute addit Don. cuius verba ſunt. Aeole, omnia in hac ratione locata ſunt ſummo artificio. Incipit a nomine, quod nec Iunonem humilem facit & Aeolo gratum eſt. Oſtendit .n. illi beneuolentiam, cum norit nomen, & ipſe lætatur ſe potiore notum, perindeque acceptum, atque charum, ergo captat beneuolẽtiam Iuno, facit item attentum. Cum idem coniiciat Aeolus, officium Iunoni eſſe neceſſarium, tum ſubtiliter intellexiſſet, habere eo ventos pleniſſimam poteſtatem. Diuum pater, ne arrogantem faceret Iunonem, ſi dixiſſet, maritus, & frater, vt ſupra, cum locuta eſt ſecum, ergo hic ſatius fuit, id intelligi poſſe, quam dici, ne autem prolixior eſſet futura oratio, ipſa occulte ſibi proponit, quæ excuſationis cauſa potuiſſet Aeolus opponere, & illis reſpondet, ne vlterius accedi poſſit, & negaret Aeolus, ventos eſſe in poteſtate ſua præuenit oſtendens plenam illum a Ioue in eos habere poteſtatem. [Gens) Hic non nominauit Aeneam, ne reſponderet Æolus, non audeo in nepotem Iouis à quo imperium ſumpſi. Speciale igitur ſubtraxit, generale poſuit. [Inimica) Non dicit ſe genti inimicam, ſed gentem ſibi, quaſi inferiores potiorem prouocent, quæ res etiam Aeolo indignationem moueat, vt Iunoni auxiliaretur. [Mihi) q. d. reginæ, & Iouis ſorori, & coniugi, qđ, ne arrogãs videretur, ſubtraxit. [Tyrrhenum) Quod & facilius conciatur, & Italiæ vicinus eſt. [Illum) q. d. omnes opes ſuas, ſi amiſiſſet, non eſſet facultas recuperandi. Ne autem excuſaret Aeolus, deorum cauſam addidit. [Victoſq. penates) Nam quamuis dij ſint, tamen quia victi contemnendi. [Incute vim ventis) Expreſſit pathos, propter quod non explicat rem ordine. Dixit ergo, quæ cupiebat: ſed propter perturbationem ſine ordine, qui erat. Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes, Et diſijce corpora ponto, quod neceſſe erat fieri, nauibus ſubmerſis. Deinde ponere aut age diuerſas, vt ſi non poſſet prouenire primum, proueniat ſecũdum, quoniam ſparſi nequidquam audere, nec ad Italiam peruenire poterant. [Sunt mihi) Addit munus, vt explicetur ardor cupiditatis eius. Et ex obliquo pulſat Veneris munus in Paridem quæ dedit mulierem, quæ non erat in poteſtate ſua: vnde contra Iuno hic dicit Sunt mihi nec Helena eſſe propria vxor, nec inde creari legitima potuit ſoboles, ergo acute dixit: Sunt mihi. Et connubio iungam ſtabili, propriamq. dicabo, Omnes vt tecum meritis pro talibus annos Exigat, & pulchra faciat te prole parentem. Quarum rerum nulla fuit in Helena. non .n. erat Veneris, ergo non potuit dare ſtabilem, nec legitime ASC.

gitime collocare. [Faciat te prole parentem) Nam ex legitimo, & ſtabili connubio hæc proles erat ſperanda extollit etiam munus primum à numero bis ſeptem, deinde à qualitate. [Præſtanti corpore) Omnes pulchræ ſunt, quod difficile eſt. ipſa autem omnium pulcherrima, in Paride autem non erant talia, quia ex adulterio non poteſt dici pater, nec legitima eſt proles, ergo non pulchra. Nam pulchritudinẽ hanc non in corpore ponit, ſed in honeſtate natalium, ſic alibi: Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar. Oſtendit autem poëta, debere nos dare ea, quæ magna ſunt apud nos, vt voto potiamur. Hæc ille. Ordo eſt. Aeole, gens inimica mihi nauigat, æquor Tyrrhenum. i. mare ſuperum. denominatum a Tyrrheno Lydorum, qui in Etruriam venerũt, & illic ſedes poſuerunt, duce. portans Ilion. i. nouam Troiam, aut gentem ſuperbam, & luxorioſam, quales erant Ilienſes, aut Ilium, quæ pro. i. penates victos. Vnde Hector ij. huius, Sacra ſuosque tibi commendat Troia penates, Hoc cape fatorum comites. Bñ aũt addit victos, ne durum videatur Aeolo cõtra penates deos tẽpeſtatẽ excitare. Incute igĩ ventis. ſ. tuis, qui ſub imperio tuo ſunt, vim i. imperium, aut vires, vt ijs facti violentius exeant, nam vis ſubditorum ſtrẽ in principe eſt, incute inquam, namque pater diuum. i. diuorum Iupiter, & rex. i. dominus, & rector hominum. Apte Iouem deorum patrem, & hominum regem, dicit) dedit tibi. i. fecit tibi poteſtatem, aut conceſſit tibi, & simul, mulcere. i. ſedare fluctus. ſ. turbatos, & commotos, & tollere. i. excitare, & commouere prius tranquillos, vento. i. impetu ventorũ ergo incute namque potes, & iuſtum eſt, quia gens inimica, & obrue. i. obuolue aquis, & arenis, ſepeli, puppes ſubmerſas. i. prius immerſas aquis: aut (ſi id non datur propter fata, quod tamen prudenter tacet, quia orator non debet dicere ea, quæ ſibi obeſſe poſſent) Age i. impelle puppes diuerſas. i. in diuerſas partes, ne videlicet collecta manu Italiã inuadant, quia ſperauit Iuno ſi pauci Italiam inuaſiſſent, expulſum iri, & diſiice. i. in diuerſa iace & impelle corpora. ſ. tam nauium, q̃ hominum (& ignominioſe corpora, quaſi mera corpora, cum in nauibus nihil, præter ſimulacra, ſit diuinitatis, nec in hominibus boni animi) Ponto. i. per Pontum, qui in tua ditione quodam modo. Et ſi hoc feceris bis ſeptem. i. quatuordecim nymphæ (quas quidam ad finem iiij. Georg. nominatas volunt) Præſtanti corpore. i. habentes corpus præſtans, (h. d. quia nouit iudicium Paridis Veneri fuiſſe, propter præſtantiam puellæ à Venere promiſſæ) Sunt mihi. i. ego habeo eas, quarum vnam, ſup. ſ. Deiopeiam, quæ pulcherrima. ſup. eſt forma. i. formoſitate, aut forma corporis. (Eſt autem pulcherrima, nominatiui caſus, & forma, ablatiui) iungam. i. coniungam tibi ſtabili. i. firmo, & indiſſolubili cõnubio, non ad tempus, quale fuit Paridis cum Helena, & dicabo. i. ſacrabo tibi propriam, cum Helena Menelai fuerit, & etiam Deiphobo Paridis, ſeu Alexandri fratri, nupſerit, vt ipſa exigat. i. extra agat, hoc eſt complete, & ad extremum vſque vitæ agat tecum, omneis annos. ſ. vitæ, pro talibus meritis, quæ. ſ. de me meerueris: &, vt faciat te parentem pulchra prole, quod dulciſſimum eſt in matrimonio bonum. Sanè, quia Iuno eſt aër in quo nubes generantur, & nymphæ ſunt quaſi nymbi, aut nubes in flumina aut maria reſolutæ: ideo phyſice, Iuno nympharum domina fingitur.

VARIA LECTIO.

AVT age diuerſas, & diſiice corpora ponto) In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota, Diuerſos legitur virili genere, vt de Troianis intelligatur. [Quarum, quæ forma pulcherrima Deiopeiam) In Ro. lib. in Oblongo, in Med. & aliquot alijs antiquis, Deiopeia, nominandi caſu ſcriptum eſt, pulcherrima elocutionis figura. Nam alibi etiam Virgilius vtitur antiptoſi.

POE. Aeolus hæc contra: tuus ò regina, quid optes.
AEO. Explorare labor, mihi iuſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra Iouemq́.
Concilias: tu das epulis accumbere diuum:
Nimborumque facis, tempeſtatumq́ue potentem.
POE. Hæc vbi dicta, cauũ conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus: at venti, velut agmine facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubere mari, totumq́ue à ſedibus imis
Vnà Eurusq́ue, Notusq́ue ruunt, creberq́ue procellis
Africus: & vaſtos voluunt ad littora fluctus
Inſequitur clamorq́ue virum, ſtridorq́ue rudentum.
Eripiunt ſubito nubes, cœlumq́ue, diemq́ue
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentemq́ue viris intentant omnia mortem.

SERV. AEolus hęc) Subaudi dixit qđ eſt poſterioribus intelligitur, vt ſupra notauimus [Regina) Inferioris perſonæ reuerentia eſt, maiorẽ meritis appellare, non noie. Contra maioris eſt minorem noie tm̃ vocare. qui ordo non niſi per indignationẽ corrumpitur, vt in xij Sages in extremis rebus, Turnum, non regem vocat, vt, Rutulique implorans nomine Turnum. Et alibi de Ariſtæo. Et te crudelem nomine dicit. [Explorare) Deliberare. Superius nã que nulla popoſcerat Iuno: hoc ergo dicit, Tuum eſt deliberare quid velis. [Mihi iuſſa capeſſere fas eſt) Figura eſt liptotes, quę fit quotieſcunque minus dicimus, & plus ſignificamus per contrarium intelligentes, vt hoc loco, non ait, licet mihi implere quæ præcipis, ſed, nefas eſt non implere quæ iuſſeris. Item, Munera nec ſperno. i. libenter accipio. [Tu mihi quodcunque hoc regni) Redijt ad phyſicam rationem, nam motus aëris. i. Iunonis, ventos creat, quibus Aeolus præeſt. Dicendo aũt quodcunque, ut vereri unde ait, ne videatur arrogans, aut latenter pene iocatur poëta, quis. n. poteſt ventos. i. rem inanem tenere? [Iouemq́ue Concilias) Hyſteron proteron in ſenſu eſt. non enim Iupiter conciliatur Aeolo, ſed Aeolus Ioui, quaſi ſuperiors conciliatur. Conciliantur autem noui, reconciliatur antiqui. [Tu das epulis accumbere diuum) Hoc eſt, tu me deum facis, duplici. n. ratione diuinos honores meremur, deatum coniugio, & deorum conuicio, vnde & in Bucolicis legimus, Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt. [Hæc vbi dicta) Et à Iunone & ab Aeolo. [Cauum) Ordo eſt, Conuerſa cuſpide cauum montem in latus impulit. Et alibi, in latus inq. feri curuam compagibus aluum Contorſit, quaſi in rem quæ facile cedit ictui. [Agmine) vel impetu, vel multitudine. Agmen. n. ſermo polyſemus eſt. nam impetum ſignificat. vt, Illi agmine facto Laocoonta petunt. Multitudinem. vt, Vocat agmina ſæua ſororum, Etiam exercitum incedentem, agmen vocamus. [Porta) Omnis exitus porta dicitur, quaſi qua poteſt vel importari vel exportari aliqd. [Turbine) vi ventorum. Et ſciendum eſt, q̃ qñ appellatiuum eſt, facit turbinis, ſed ſi ſit nomen proprium, turbonis facit. vt Horat. Turbonis in armis. [Eurusq́ue, Notusq́ue) Cardinales quatuor venti ſunt, de quibus nunc tres ponit, paulò poſt vnum, quem omiſerat, reddidit, Stridens aquilone procella. [Procellis) Procella eſt vis ventorum cum pluuia. dicta procella ab eo q̃ omnia percellat. [Inſequitur clamorq́ue virum) Quia præceſſerat ventorum ſonus, quem, & ipſum clamorem poſuit dicere. [Stridorque rudentum) Proprie, Nam in funibus ſtridor eſt. [Teucrorum ex oculis.) Nunquam enim totum cœlũ nubibus tegitur, ſed illa pars contra quam ſiuerit venit. Quod autem dixit diem et pi ad videntium oculos retulit, non ad naturam. Nox incubat) Nox dicta quia oculis noceat [Incubat) Autem ideo dicit quod alienum tempus inuadit. Nam incubare proprie dicitur per vim rem alienam tenere. [Poli) Axes. i. extremæ partes cœli. Aether Aetherem hoc loco pro aere poſuit, nubes enim vnde & fulmina, aeris ſunt, non ætheris, & frequenter Virgilius duo iſta confundit. [Intentant) Minantur. [Omnia autem ad ſuperiora retulit.

ASC. AEOLVS hæc contra) Ponit reſponſionem Aeoli, q̃ Don. argutiſſime declarat, dicens, quomodo contra dicta Iunonis reſponderat, nam mutuis beneficijs certant, cum enim Iuno dixerit, Aeolum tenere regnum ventorum, & accepiſſe ab Ioue, fatetur ſe id Aeolus ab Iunone obtinuiſſe, & cum illa præmiũ pro meritis promitteret, hic ſe obnoxium fatetur, vt cui nihil præmij debeatur, cum debitum, duntaxat perſoluat, habent autem ambo rationem loci, & temporis, nam cum modicum maris eſſet transfretandam, ne longa oratione opportunitatem nocendi perderet, breuiter propoſuit Iuno, ſed breuius rñdet Aeolus. Sed hæc omnia a Donato cõplexus addit, cuius verba ſunt. [Aeolus hæc contra) Non contra voluntatẽ Iunonis, ſed cõtra verba, nõ. n. ad præmia reſpondet, ne videatur moueri libidine, vt Paris. Reddit beneuolam, cum dicit diſcernendo officia. Tuum eſt iubere meum complere iuſſu, fas eſt licebit facere, etiam ſi illicita

iuſſeris. Reſpondet contra, veluti ſi dicat, etiam ſi victi non ſint panates, licebit facere. Nam cum qui poteſtatem babet, iubet, illicita fiunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Iuno dixit illum habere imperium a Ioue, hic reſpõdet habere ab ipſa Iuno ne, & vt videatur memor beneficiorum addit. [Tu ſceptra, Iouemque, tu mihi quodcunq;) vult eſſe Iunonis, quæ Iuno illum à Ioue accepiſſe memorauit. [Das epulis) Superius beneficium humanitatis accumulatur, ſi conuiuium cum potiore miſceatur. Tertio ſi cum potioribus plurimis, quarto ſi inferior perſona non ſedeat, vt fieri ſolet, ſed accumbat, poſuit in fine hoc quod deis deſideratiſſimum eſt. Perſonarum igitur in vtraque oratione, rationem habuit.ſ. Iunonis Aeoli, Troianorum, Penatium, victorum Veneris, Helenæ, Paridis & Deiopeiæ. Item loci, propter mobilitatem Tyrrheni maris, & proximitatem Italiæ. Item temporis, nam & Iuno breuiter orauit, & Aeolus breuius reſpõdit, ne longitudine tempus nocendi ſubtraheretur, hæc vbi, poſt vtriuſque orationem, cœpit Aeolus iuſſa complere. Emiſit plurimos ac contrarios ventos, vt confligentibus inter ſe fluctibus regendis nauibus conſilium non ſuppeteret, & deficiente induſtria facilius mergerentur, & merſis nauibus, corpora deijcerentur, & vt complerentur iuſſa Iunonis, acceſſit ad violentiam maris, aliorum quoque elementorum perturbatio, nam nox eripuit cœlum ac lucem, vt eſſet eadem facies maris, & terræ. ne contra mala cõſilium ſuſcipi poſſet, ne ue ſcirent gubernatores inquam partem mitterentur. Mittebantur tonitrua, & fulgura, vt multiplici metu Troiani deſperantes, nihil aliud quam mortem expectarent. Ordo eſt. Aeolus, ſup. reſpondit, contra hæc.ſ. prius dicta à Iunone, aut Aeolus reſpondit hæc contra.i. econtrario, vel ex aduerſo, regina (bene ſecundum Seruium dicit, non ò Iuno, ſed ò regina, quia minores compellant maiores ſuos nomine dignitatis & maiores inferiorem nomine proprio. Vnde prius Iuno, Aeole, namque, &c. Quando autem contra fit, indignationis ſignum eſt. Vnde Ariſtæus in 4. Georg. Cyrene mater, Cyrene, quia matri ſuccenſus proprium nomen expreſſe tulit, & matri ſuppreſſit, quod pater, quia Arethuſa paulò poſt dicit ad eam, & te crudelem nomine dicit). tuus labor.i. tuæ partes, tuum officium, ſupp. eſt, explorare.i. indagare, & inquirere, quid optes.i. optata, & iubere debeas, & fas eſt mihi (imò neſas eſt) non capeſſere.i. ſuſcipere, & captam ire, iuſſa.ſ. tua. Nam tu mihi, ſupp. das & conferis, aut concilias hoc, quodcunque.i. quidquid, regni ſupp. eſt. tu ſup. confers, ſceptra.i. inſignia regalia, q; pro &, tu concilias.i. cõfœderas mihi Iouem, pro eo quod ait me Ioui, nam minores cõciliantur maioribus, tu das accumbere (quod plus eſt quam aſſidere, aut aſtare nam accumbunt princeps menſarum epulis diuum.i. diuorum, & facis me potentem.i. compotem, nymborum .i. nubium ventis immixtarum, & tempeſtatem, quas.ſ. excitat, aut ſedat Aeolus, potens, hic in nomen migrat, & ita genitiuum regit. Vbi.i. vt primum hæc.ſ. pauca verba, dicta, ſupp. fuerunt, ipſe Aeolus impulit in latus montem cauum.i. ab ore antri, & dixerit in latus alterum montem cauum, qui a dictum eſt, Molemque & montes inſuper altos Impoſuit, aut impulit.i. impellendo infregit latus, & aperuit montem cauum, in cuius.ſ. cauernis erant venti, ac venti ruunt.i. erumpunt, ſup. ea qua porta ſup. eſt data.i. exitus eſt datus, hoc eſt quacunque permittebantur exilire (quia eſt ablatiui caſus, ponitur q. pro aduerbio per locum, data porta, nominatiui caſus, recti à verbo eſt ſubintellecto) & perflant terras turbine.i. gyro, ex diuerſis ventis orto, & omnia conturbante, incubuere mari.ſ. venti.i. alienum elementum occupauere. Vnde incubatores dicuntur Tyranni, & Eurus, & Notus, & Africus.ſ. ventus, creber procellis.i. crebras procellas excitare ſolitus ruunt.i. euertunt, vna.i. ſimul & q.d. vna vice, aut vna manu, totum.ſ. mare, & voluunt ad littora fluctus, vaſtos.i. valde magnos. Et clamor virum.i. virorum, & ſtridor.i. ſtrepitus, aut fragor rudentum.i. chordarum, aut funium quibus vela ad malos ligabantur, inſequitur.ſ. impetum ventorum, mire inſequitur dicit, nam non præcedit ſtridor rudentum, nec multo poſt ſequitur, ſed quaſi in ipſo impetu ventorum. Nubes eripiunt ſubito eſt oculis Teucrorum.i. Troianorum, à Teucro oriundorum, & cœlum, & diem.i. claritatem diurnam, nox atra.i. caligo qualis noctu eſſe ſolebat, incubat Ponto.i. occupat mare, poli.i. cardines cœlorum, intonuere.i. multum tonuere, æther.i. aer ſuperior, micat.i. reſplendet, & coruſcat, aut nunc videtur, nunc abſconditur, ſicut digiti micantium, crebris ignibus.i. fulgoribus, & coruſcationibus, & omnia.ſ. elementa, ignis, aër, & aqua, cum terra deſiit, aut omnia quæ ſunt, intentant.i. minantur, aut prætendunt, viris.ſ. Troianis, mortem præſentem.i. inſtantem, & vrgentem.

Extemplo Aeneæ ſoluuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert: AEN. O terque, quaterque beati,
Queis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere: ò Danaum fortiſſime gentis
Tydide, me ne Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe? tuaq. animam hanc effundere dextra?
Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon; vbi tot Simois correpta ſub vndis
Scuta virum, Galeaſque, & fortia corpora voluit.

SERV. EXemplo) Illico. Et eſt augurum ſermo. Templũ enim dicitur locus manu deſignatus in aëre, poſt quẽ factum illico captantur auguria. [Aeneæ) Seruauit dignitatem vt inſpiret vt Aeneam vltimum terriũ dicat. [Frigore) Timore. Et eſt reciproca tranſlatio. Nam & timor pro frigore, & frigus pro timore ponitur, vt in Terentio, Vxorem tuam prauitate aiunt non timere, ſed laborare frigoribus, vtrunque .n. in vnum exitum cadit, ſicut & de calore, & frigore vrere dicimus, vt eſt, Aut Boreæ penetrabile frigus adurat. [Ingemit) Non propter mortem, ſequitur enim, O terq. quaterq. beati ſed propter mortis genus, graue eſt .n. ſecundum Hom. perire naufragio, quia anima ignea eſt, & extingui videtur in mari .i. elemento contrario vt igneus eſt ollis vigor. [Duplices) Duas, ſecundũ morem antiquum, nam duplices duas dicebant, vt hoc loco, & binos, duos, & vtroq; pro vtrunque, vt Cic. Binos habebã, iubeo promi vtroſque. Item Saluſt. cum de duobus loqueretur. Hi vtrique ad vrbem imperatores erant. [O terque, quaterque).i. ſæpius. Finitus numerus pro infinito. [Queis) Quis & quibus vnum ſignificat ſecundum artem o. dirimus. Ab eo enim quod eſt a qui, in bus mittit, ab eo quod eſt a quo, in is mittit, ſed a tertia declinatione in vſu ſunt datiuus, & ablatiuum pluraleſ, licet antiqui omnibus vſi ſunt caſibus. Denique Cato in Originibus ait, Si ques ſunt populi. Et declinauit ques quium, ſicut puppes puppium. [Mœnibus altis) Propter pergama, quæ altiſſima fuerunt, ex quibus omnia alta ædificia, pergama vocant, ſicut Aeſchylus dicit. [Oppetere) Ore terram petere.i. mori. Poſſumus autem ſic vti hoc ſermone, & vt per ſe plenus ſit, & recipiat adiectionem. Ergo dicimus, & oppetit, & mortem oppetit, ſicut & expirat, & animam expirat. [Fortiſſime gentis) Atqui in artibus legimus ſuperlatiuum gradum non niſi genitiuo plurali iungi, conſtat quidem, ſed gens nomen eſt enunciatione ſingulare, intellectu plurale. Bene ergo iunxit, in gente .n. plures ſunt, vt alibi, Ipſe ditiſſimus agri Phœnicum, non .n. vnius eſt ager Phœnicum. Item Saluſtius, Romani generis diſertiſſimus. Sanè quæritur cur Diomedem fortiſſimum dixerit, cum poſt Achillem, & Aiacem ipſe ſit tertius, vnde etiam Saluſtius ait primum Græcorum. Achillem multi dicunt ideo fortiſſimum, quia iuxta Homerum, & Venerem vulnerauit & Martem. Alij ad gentem referunt, q Achilles Theſſalus fuit, Aiax Græcus, Diomedes Danaus. Multi ad excuſationem Aeneæ volunt fortiſſimum dictum, a quo cum conſtat eſſe percuſſum. [Tydide) vocatiuus græcus eſt, ſi.n. latine diceret, ò Tydida debuit ponere. Omnia enim patronymica quæ in des exeunt apud Latinos primæ ſunt declinationis, vt, Sæuus vbi Aeacide telo iacet Hector. [Animam hanc) Quaſi cum dolore hanc animam dixit, ac ſi diceret, quæ ad laborem nata eſt. [Effundere) Secundum eos qui dicunt ſanguinem eſſe animam, vt ipſe alibi. Purpuream vomit ille animam. Nam alio loco aliorum opinionem ſequitur, qui dicunt ſpiritum eſſe animam. vnde eſt. Atque in ventos vita receſſit. [Sæuus) Magnus, vt ſuperius dictum eſt. Et bene elegit cum quibus periſſe debuerit. Ipſe enim & fortis eſt & numinum proles. Recte ergo his iungitur, in qbus talia fuerunt. [Sarpedon) Et in vltima poſſumus accentum ponere, & in penultima, nam Homerus, & Sarpedonis declinauit, & Sarpedontis, vnde & varius accentus eſt. Sarpedonis autem ante penultimã habet accentum Sarpedontis per vltima, ſed Sarpedontis vſurpauit, naturalis .n. declinatio eſt Sarpedon Sarpedonis, vt Memnon Memnonis, Sinon Sinonis. Si aũt genitiuũ in dontis miſerit, à circumflexo venit, qui eſt in vltima ſyllaba nominatiui, vt Demophon Demophontis, Lycaon Lycaontis, hic

ergo

ergo & Sarpedontis. Eſt autem Sarpedon filius Iouis & Laodamiæ, occiſus à Patroclo. [Simois) Hoc nomen integrum ad nos tranſijt, vnde ſuo eſt accentu proferendum. Nam ſi eſſet latinū, ante penultima haberet accentum, quia ſecunda a fine breuis eſt. [Sub vndis) Et ſubundis legimus, & ſub vndas. Sed ſi ſub vndas. [Correpta) Intellige, ſi ſub vndis. [Voluit) Varia ergo diſtinctio eſt. [Fortia corpora) Hoc eſt virorum fortium corpora, nulla enim eſt in mortuis fortitudo.

ASC. EXTEMPLO Aeneæ ſoluuntur frigore &c.) Mirandam oſtendit eam tempeſtatis, quę etiam Aeneam metu concuſſit, ſed ſm Ser. ſeruat τὸ πρέπον. ipſum decorum, nam cum vltimum terrū ponit, quia de ceteris dictum eſt, inſequitur clamorq. virū &c. Verum Don. interpretatur frigore, non timore, ſed naturali frigore, verba eius ſunt. [Extemplo Aeneæ) Exprimit quale & animi, & corporis ſentit pathos. [Frigore) Non pro timore poſuit, nam derogaretur eius virtuti, ergo frigus dixit proprie quod oriebatur, non ex caſu euidentiſſimæ mortis, ſed ex tot aduerſis, q corporis calorem extinxerūt, quia cruciabatur animus. Viri fortis, qui maluiſſet glorioſius in cāpo occumbere q̃ ignobiliter in fluctibus interire. [O terque quaterque) .i. multifariam. [Queis ante ora) De Polyte ex his, quæ in 2. dicuntur, intelligemus, qui cæde Pyrrhi in conſpectu patris occubit. [Alis) q.d. integra adhuc ciuitate, ipſe .n. Aeneas non Troiam altam, ſed campos vbi Troia fuit, reliquit, & in fluctibus periclitaturus eſt. [O Danaû, fortiſſimæ gentis) Ex illo ad aliud raptus eſt, exiſtimans ſe infelicem, qui & hunc exitum vitæ ſortiatur, & ignobili morte perituꝰ. Me ne Iliacis, ex his ſe infelicem exiſtimans, qui huic exitū vitæ non habuerit, ſed vir fortis In plago eſſet moritur. Non potuit autem caplere rationem, interueniente fluctu. Eſſet autem vitium poëtæ, ſi finitis querelis, fluctus interueniſſet. Semper ergo imperfectas reliquit querelas: vt, Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda videntur: Et alibi, Talia fundebat lacrymans. Beroald. autem dicit vtrunque, nam Don. id etiam dicit ſic, Eruditis auribus non ſatisfacit Seruij interpretatio perinde ac vulgaris, & frigidiuſcula. Elegantius & eruditius Virgilianum carmen interpretatus eſt Macr. qui in 1. in Somnium Scip. cum ſeptenarium numerum eſſe perfectiſſimum docuiſſet, deque eius vi, ac poteſtate, multa diſſeruiſſet, ita ſubiunxit. vnde Virg. nullius diſciplinæ expers, & p omnia beatos exprimere volens, ait, O terq;, quaterq. beati. Hactenus Macr. cuius ſententiæ adſtipulatur Tibullus illo verſu, O mihi felicem, terq; quaterque diem, qui quidem verſiculus, non ſecus Tibullo pronunciatus eſt, q̃ ò Virg. O terque, quaterq. beati, quod æmulatus eſt (vt opinor) Sil ſic ſcribens, Felix ò terque, quaterq. frater. Non me prætereunt Strab enarrantē illud Homerum. cum terq. dic reuomit ſcribere, q talis ſuperlatio ab omnibus vſurpatur, vnde Hom. ait, Ter beati Danai, ter exorabiles, & terque, quaterque beati. Hæc ille. Ordo eſt. Mēbra Aeneæ, vt genitiui caſus, poteſt tamen & datiui caſus eſſe, vt ſi dicatur: Membra ſoluuntur Aeneæ, ſed ſm Donati mentē, melius dicetur genitiui caſus, et non ab Aenea, ne in Aeneæ vituperiū, ſed a natura ſolui intelligitur ſoluuntur extemplo .i. illico, & ſubito pp periculum. vt Ser. vult. Frigore .i. horrore pp metū, nam quia metu præcordia laborant, eoq. totus ſanguis ſuccurrit, frigent naturaliter timentes, nec eſt contra decorum Aeneæ, q timēs inducatur, quia etiam Iuno timuiſſe legitur, nec timuit Aeneas mortem, ſed genus mortis tam ignobile, nihil aūt timere, non fortis, ſed temerarij eſſet, potuit ergo timere Aeneas, qui ēt gubernandæ nauis peritus pericula intellexit, vnde ſibi mortem ignobilem inſtare vertitus, beatos dicit, qui glorioſe apud Troiā occiderint. Qui tamen cum Don. frigus Aeneæ fuiſſe dicet, qa in aquis verſanti, & inter nubeis ac imbreis nihil a me quidē dānabitur, quia tamen addit exemplo quod potius ad timorem qui ad frigus naturale pertinet, concederem Seruio, ſoluuntur ergo frigore .i. horrore, qui & a frigore, & a timore naſcitur. Ingemit .i. in animo gemit, non propter mortem, ſed mortis genus, & tendens ad ſidera palmas dupliceis .i. complicatas, & compreſſas, refert voce .i. eloquitur, (nam animo prius voluit ſignificat verbum ingemit, talia .ſ. qualia ſequuntur. O terque, quaterque .i. perfecte, & conſumate, quia perfectio ſeptenario numero ſignificatur beati, queis .i. quibus, contigit .ſ. cum difficultate à dijs conceſſum eſt (ſicut de Polyte in 2. dicetur, ſm Don. qui mortuus eſt ante ora parentum, ſed intra mœnia, non ſub mœnibus) Oppetere .ſ. terram mordicus, nam ne cadentes vocem viro indignam emitterent, oppetierunt ore terram eamq; momorderunt, vnde eſt & humum ſemel ore momordit, hoc eſt oppetendo terram occidere, & ne cari ante ora parentum, quaſi dulce ſit filijs pro patria & parentibus, ante eorum conſpectum mori. Vnde Horat. Dulce, & decorum eſt, pro patria mori, idque lacænæ mulieres plurimę oſtenderunt, ſub mœnibus Troiæ, altis .i. adhuc ſtantibus, & ab occidentibus defenſus. O Tydide, pro Tydide, id eſt ò Diomedes, vel Diomede, fortiſſime gentis, Danaum pro Danaorum .i. Græcorum, (habuerat enim cum Aenea congreſſum Diomedes. Vnde dicturus eſt de Aenea lib. 11. Stetimus tela aſpera contra, Contulimuſque manus, experto credite, quantus In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam. Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes Dardanus, &c. Laudant ergo ſe mutuo, vt vtrique glorioſum ſit, neutrum ſuccubuiſſe) me ne .i. ita ne dijs viſum eſt? aut ita ne decuit. me non potuiſſe occumbere .i. obire mortem? occumbendo ſup. in campis Iliacis .i. Troianis, & me non potuiſſe effundere tua, q.d. viri fortiſſimi dextra, hanc .i. meā animam .i. ſanguinem meum, qui ſedes animæ .i. vitæ. eſt (Glorioſum videtur à viro forti occidi. Vnde in 11. quaſi inuidens tam ignobili, tam nobilem mortem, dicit dea ad Aruntem: Tu ne etiam telis moriere Dianæ) campis dico Iliacis, vbi, id eſt in quibus Hector ſæuus .i. terribilis, cur magnanimus dum viueret, niſi hyperbolicos dixerit etiam mortuum terribilem aſpectu fuiſſe, iacet .ſ. proſtratus telo .i. haſta, quia eminus adortus eſt eam, Aeacide .i. Achillis, nepotis Aeaci, vbi .ſ. iacet, ingens .i. valde magnus, Sarpedon vir ille Troianus, cæſus à Patroclo ſocio Achillis, & vbi .i. ſub quibus mœnibus, Symois fluuius ille Troianus (declinatur autem huius Simoēntis, huic Simoenti, & hunc Simoēnta) voluit ſub vndis tot ſcuta virum, pro virorum .ſ. fortium, correpta .i. ſimul rapta cum corporibus, quia non proiecerunt ſcuta vnde addit, & galeas .i. integmenta capitum, caſſides .ſ. & fortia, corpora .i. fortium virorum qui occiſi cum armis ab hoſtibus in Simoënta vt a ſuis viderentur, proiecti erant, & ita neque arma neque locum deſeruerant, ſed oppetierant pro patria, quorum ſimilem ſe optat Aeneas, vir quidem) vt à Virgilio vbique inducitur) pluſquam heroica virtute, præditus. Qui videntur voluiſſe plura dixiſſe. ſed fluctibus impeditus ſermonem non abſoluit. Vnde ait poëta quæ ſequuntur.

VARIA LECT. SÆVVS vbi Æacidæ telo iacet Hector, vbi ingens Sarpedon, vbi tot Simois correpta ſub vndis,) Id attingam, quod in antiquiori quodam lib. legere eſt, Hector, & ingens, pro, Vbi ingens. Nempe quod ſatis illis viſum ſit repetere bis tantum adverbium, Vbi: ne ſi per prolatum ſit, oratio loco tam mœſto laſciuire videatur.

POE. Talia iactanti ſtridens Aquilone procella
Velum aduerſa ferit: fluctuſque ad ſidera tollit,
Franguntur remi: tum prora auertit, & vndis
Dat latus: inſequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi ſummo in fluctu pendent, his vnda dehiſcens
Terram inter fluctu aperit: furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus aras:
Dorſum immane mari ſummo. tres Eurus ab alto
In breuia, & Syrtes vrget (miſerabile viſu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Vnam, quæ Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculus ingens à vertice pontus

SERV. TAlia iactanti) Inaniter loquenti, vt alibi, Atque irrita iurgia iactat. &, Voces dum iactat inanes. [Aquilone) ab Aquilone. [Aduerſa) contraria, quia ad Italiā nauigantibus Aquilo contrarius eſt. [Franguntur remi) vel gubernacula. vel, quod melius eſt, re vera remi. Antiqui enī velis remiſq. nauigabant: vt, Validiſque incumbere remis: Obliquatque ſinus in ventos. [Auertit) Pro auertitur. Et eſt figura creberrima, poteſt nanque pro actiui verbi ſignificatione paſſiuum poni, vt eſt Et pictis bellantur Amazones armis, pro bellant, Nec nos debet mouere quod bellor non facit, natura enim hoc prohibet. Nam compone hoc verbum, & inuenitur actiuum, facit enim debello. Et cōtra pro paſſiui verbi ſignificatione, actiuum ponitur, vt eſt hoc loco, auertit pro auertitur. &, Inſinuat pauor, pro inſinuatur. &, Nox humida cælo Præcipitat, pro præcipitatur. Sed hæc verba tantummodo pro ſe inuicem ponuntur, quę & actiua eſſe poſſunt, & paſſiua, vt eſt auerto, & auertor,

In puppium ferit: excutitur, pronuſque magiſter
Voluitur in caput. aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circũ, & rapidus vorat æquor vortex.
Apparent rari nautes in gurgite vaſto:
Arma virum, tabulæque & Troia gaza per vndas:
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandæuus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſque fatiſcunt,

præcipito & præcipitor. Ergo non poſſumus dicere, qđ quidam artigraphus, declinationes actiui verbi, & paſſiui promiſcuę poni. Nam & neutralis verbi declinatio actiua eſt, & cõmunis deponentis ue paſſiua, & aliud eſt eſſe actiuum verbum, & aliud habere actiui verbi declinationem. [Dat latus) Inclinatur. [Cumulo) Altitudine. [Præruptus) In altum litutus. [Dehiſcens) .i. valde hiſcens. de enim, augentis eſt, vt in Terentio, De amo te Syre. [Aperit) Oſtendit. Saluſtius caput aperire ſolitus. .i. nudare, oſtendere. [Arenis) Et ab arenis, & cum arenis .i. vel ab imò mouebatur mare, vel cum ipſis arenis, vt in tempeſtate ſolet. [Tris) Latinum eſt genitiuus .n. pluralis quoties in ium, exit, accuſatiuum pluralem in is mittit, vt puppium puppis. Quoties in um, exit, in es mittit, vt patrum patres. [Saxa latentia) Propter tempeſtatem, hæc autem ſaxa inter Africam & Sardiniam ſunt, quæ ſaxa ob hoc Itali aras vocant, ꝙ ibi Afri, & Romani fœdus inierunt, & fines imperij ſui illic eſſe voluerunt. Vnde & Dido, Littora littoribus contraria, fluctibus vndas imprecor. Quæ aræ à Siſenna propitiæ vocantur. [Saxa, vocant Itali medijs quæ in fluctibus aras) Ordo eſt, Quæ ſaxa latentia in medijs fluctibus, Itali aras vocant. [Dorſum immane) Eminens, altum, ſecũdum Homerum. [Mari ſummo) vel in ſummo, vel in placido. [In breuia & Syrtes) .i. in Breuia Syrtium, quo modo Molemq́ & montes. [Breuia) Autem vadoſa dicit, per quæ poſſumus vadere, vel per quæ vadi, vel poti pedibus poteſt. Et Syrtes Syrtium ſinus duo ſunt pares natura, impares magnitudine, vt Saluſtius dicit. [Lycios) Hi Troiæ ad auxilium venerant, qui mortuo rege Pandaro Æneã ſecuti ſunt, vnde & in a. ait, Comitum affluxiſſe nouorum. [Fidum) Fidelem, vtrunque nomen idem ſignificat. [Ipſius ante oculos) Ad maiorem dolorem, vnde alibi, Quæque ipſe miſerrima vidi. Item, Qui nati coram me cernere lætum feciſti. [Ingens pontus) Magna pars ponti. Et eſt tropus Synecdoche. [A vertice) Aut à puppi quæ vertex nauis eſt, aut ab Aquilone qui flat à mũdi vertice, hoc eſt a Septentrione, vt ipſe alibi, Hic vertex nobis ſemper ſublimis. [Magiſter) Leucaſpus. vt in 6. libro, Leucaſpin, & Lyciæ, ductorem claſſis Orontem. [Ter) Sæpius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluctus facit Aquilo, vt Saluſtius, Crebritate fluctum, vt Aquilo ſolet. [Ibidem) Ibidem, & vbi nam multi dubitant vbi debeat eſſe accentus, quia vbi & ibi naturaliter breues ſunt, ſed ratione finalitatis plerunque producuntur in verſu, neſcientes hanc eſſe rationem, quia pronunciationis cauſa contra vſum latinum ſyllabis vltimis, quibus particulæ adiunguntur, accentus tribuitur, vt muſaque, ille ne, huiuſce, ſic ergo & ibidem. [Apparent) Aliud eſt parere, & aliud apparere. Parere enim eſt obedire, vt, Paret amor dictis, Apparere autem, videri: vt, Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus. Et hæc obſeruatio diligenter cuſtodiri debet, licet eam auctores metri cauſa vel clauſulæ plerunque corrumpant. [Rari) Vel propter maris magnitudinem, vel quia vna perierat nauis. [Nantes) Prima verbi poſitio eſt, nonas nat. vnde eſt, Nare per æſtatem liquidam, & prima ſyllaba naturaliter longa eſt, licet Natare Na breuis ſit in eadem ſignificatione. [In gurgite vaſto) Tapinoſis eſt .i. rei magnæ humilis expoſitio, prudenter tamen Virgilius humilitatem ſermonis epitheto ſubleuat, vt hoc loco, Vaſto addidit. Item cum de quo loquebatur, ait Cauernas ingentis. [Arma virum) Bene addidit virum. Arma enim dũr cunctarum artium inſtrumenta: vt, Cerealiaque arma. Item, Colligere arma iubet: Item & alio loco dicendum. Et quæ ſint duris agreſtibus arma. [Troia) Differẽtia in hoc ſermone eſt, & in ſenſu, & in ſyllabis. Nam cum prouinciam dicimus, & principale eſt nomen, breuis eſt Tro. quando autem non eſt principale, & deriuatio eſt, longa eſt Tro. vt, Troius Aeneas. [Gaza) Perſicus ſermo eſt, & ſignificat diuitias, eſt autem generis fœminini, vt Gaza lætus agreſti, quo exemplo apparet quoque ſuperfluo quæri a multis quemadmodum potuerit aurum natare, neſcientibus gazas .i. opes, dici omne quod poſſidemus. [Iam validam &c. [Vicit hyems) Zeugma eſt ab inferioribus, Quod fit & à ſuperioribus & a medio, plerunque & ad vtrunque reſpondet: vt Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarij lauros, qui ſidera ſentis. Ecce hoc loco Sentis. & ante dicta ſequentia, & concludit. [Ilionei) Antiptoſis eſt, pro genitiuo enim datiuum poſuit, nam conſtat huiuſmodi græca nomina datiuum ſingularem in ei diphthongum mittere, vt Orphei, nam illa ſolutio eſt, Cum Orphei dicimus, nec modo Ilionei poſſumus dicere, aſtrictum eſſe genitiuum, vt ipſe ſit qui & datiuus, quod & ſi forte contingant, non regula mutatur ſed Antiptoſis fit, qua plerunque vtuntur poëtæ: vt: Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt, pro vrbis: &, Hæret pedes pes, pro pedi. [Vectus) Qua vehebatur ſignificat. Et pro præſenti participio quod non habemus, præteritum poſuit. In Latino enim ſermone à paſſiuo verbo præſens participium non eſt, neque ab actiuo præteritum ſed quod vno verbo vel ſermone explicare non poſſumus, aut circum locutione oſtendimus, aut ſi hoc nolumus, participium pro participio ponimus, ſed vſurpatiue, vt hoc loco factum eſt. [Vicit hyems) Hyems duas res ſignificat, aut tẽpus, aut vim venti ergo pro loco intelligendum eſt. [Imbrem) Imber dicitur humor omnis, vt Lucr. Ex igni terra, atque anima naſcuntur & imbri .i. humore. [Fatiſcunt) Abundanter aperiuntur. Fatim enim abundanter dicimus, vnde & affatim. Hiſcere autem aperire.

Tris.

Parere.

Apparere

TALIA iactanti &c.) Etiam hoc participium approbat Seruianam ſententiam prius .ſ. timore ſtrauiſſe Aeneam, nam ideo dr iactaſſe talia, hoc eſt quaſi inutilia furiiſſe, ꝙ timore captus eſſet, ſicut ſeamentia captum, propter amiſſam coniugem, atteſtatur in s. ſic, Quem non incuſaui amens hominumq́ue deorumque? [Stridens Aquilone) Hic quarti venti principalis fit mentio, nam ſupra aliorum trium meminit. [Procella) Procella autem dicitur vnda ventis immitata. a procellendo dicta. [Tum prora auertit) Alij legunt, proram, vt ſit, procella auertit prorã nauis & dat latus, quod ſi prora legendum eſt, erit prora auertit, pro auertitur, aut auertit ſup. ſe. Sed diligenter Seruium, & Donatum perſpicientes vocabula, facile intelligent. Donati verba ſunt: Iactanti, adhuc loquenti interuenit vis fluctus. nec permiſit explicare, felices, qui in Troia perierunt. Se infelicem, quia in fluctibus ſit periturus. [Hi ſummo in Fluctu) Fluctibus vario motu venientibus, aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ deprimebantur. [Ab alio) Peritus locorum. Eurum dixit ducere in Syrtes ab alto .i. pelago. Aliter enim non poſſet, cum flatus habeat ab Orientis partibus in quibus ſunt Syrtes eo naufragia cogere, vnde potuit reuocare. Sex igitur naues alienatæ ſunt a cæteris vna turbata premitur vbi erat Aeneas. Nunc caſus octauæ deſcribitur. [Apparent rari nantes) vt compleatur, id ſubmerſasq́. obruere. Perij ergo Amycus, & fidus, & in eius conſpectu excuſatur Orontes, qui non imprudentia, ſed vi tempeſtatis perierit: In puppim ferit, hoc ſpecialiter, cum eorum nominibus ponit, qui in ijs potiores nauigabant, & vno fatu ferebantur. Omnes accipiunt inimicum imbrem .i. vna omnium cauſa, ac ſimilis fortuna fuit. Ordo autem eſt. Aeneas ſupp iactanti .i. dum Aeneas, iactaret .i. inaniter, ac nequidquam effutiret talia, qualia .ſ. præmiſſa ſunt, procella .i. vnda, & impetus aquarum, ſtridens Aquilone .i. vento illo ferit aduerſa .i. ex aduerſo, vt ſit nomen pro aduerbio, aut ferit exiſtens aduerſa .i. ex aduerſo, & oppoſito veniens, diſtinguenda autem ſunt epitheta, ita vt alterum ante verbum, & alterum poſtponatur, quia vitioſum eſſet duo epitheta ſine coniunctione media vni ab vna parte adijci, & tollit .i. erigit, & ſubleuat fluctus ad ſidera, hyperbolicos .i. quam altiſſime poteſt, remi quibus .ſ. aduerſantibus ventis, ſtricti velis incumbebant, franguntur .ſ. a ſcopulis, tum .i. deinde, prora .i. prior pars nauis, a proruendis aquis dicta, auertit, ſupp. ſe, aut auertit, pro auertitur, & dat latus .ſ. nauis, vndis .i. in vndas, mons aquæ .i. globus aquarum, præruptus .ſ. vi ventorum ab alijs aquis interciſus, inſequitur cumulo .i. impulſu magno. hi .ſ. aliqui eorum pendente .i. ſuſpenduntur, in ſummo fluctu .i. maxime exaltato, & vnde dehiſcens .i. magnum hiatum faciens, his .i. alijs aut aperit .i. aperire facit, his .i. alijs terrã inter fluctus, æſtus .i. ebullitio & feruor aquarum furit .i. concitatur in morem furẽtis arenis .i. inter arenas. Notus .i. vẽtus ille, vrget .i. torquet, & impellit, tres, ſup. naues, abreptas .ſ. à ſe, aut abreptas ab alijs in ſaxa latentia .i. occulta, quæ ſaxa ſup. exiſtentia in medijs fluctibus Itali vocant aras .ſ. propitias, appoſitorie immane .i. valde magnum, & terribile dorſum .i. eminentem ſcopulum, ſup. in mari ſummo. Eurus .i. alius vẽtus, ab oriente flans, vrget .i. impellit.

A S C.

ſtcs

tres.ſ.alias naues,alto.ſ.pelago,in Breuia, & Syrteis.i. in Breuia vada Syrtium,quæ breuia dicuntur,quia breui ſpatio,hic profunda,illic arenoſa,illic ſcopuloſa ſunt,miſerabile viſu.i.quæ res eſt miſerabilis.i.miſeratione digna viſu.i.dum videtur.& Eurus illidit vadis.ſ.breuibus illis,atque cingit aggere, arenæ conuectæ.ſ. quia dictum eſt.furit æſtus arenis,nam ſup.nauem,ſeptimam videlicet,quæ vehebat Lycios ſocios ſ.Pandari olim,& Orontem fidum.ſ.Aeneæ ante oculos ipſius.ſ.Aeneæ, ingens pontus.i.valde magna pars ponti, & eſt totum pro parte ferit.i. incutit, in puppim.i.poſteriorem partem nauis, à vertice .i. ab Aquilone, quia à vertice flat. Magiſter.i.directos nauis.ſ. Leucaſpis excutitur.ſ.è naui,& voluitur pronus.i.præceps in caput: aſt.i. ſed fluctus.i.impetus vndarum,torquet.i.impingint,illam. ſ. nauē Leucaſpis,ter.i frequenter agent.i.impellens, & verſans circum.i. per circuitum,& vortex.i.gyrus,vertigo,aut reuolutio aquarum,rapidus.i.omnia ſecum rapiens,& attrahens, vorat.i.ingurgitat illam nantes.i.natantes,in gurgite.i.impetu aquarum, vaſto.i.valde amplo,apparent.i.eminent,& videntur rari,ideo rari, quia in vaſto gurgite,nam multum,& paucum,magnum,& paruum, ſecundum philoſophum,per reſpectum ad aliquid dicuntur. Arma.i.inſtrumenta,virum,pro virorum, & tabulæ, ſuper quas ſe debeant,aut quibus nauis cooperta fuerat,& gaza Troia.i.Troiana,hoc eſt opes,aut diuitiæ Troianæ,& veſtes, & conſimilia. (Eſt autem triſſyllabum,& adiectiuum,Troius,Troia,Troium, cum Troia ſubſtantiuum diſſyllabum ſit:Eſtque in ſubſtantiuo, .i.duplex conſonum:in adiectiuo vocale, & tamen prima producitur,quia etiam Troës,primam producit) ſup. apparent,aut aguntur per vndas:hyems.i. tempeſtates pluuioſa, vicit. i. ſuperauit,& a curſu ſuo eiecit,tam validam nauem Ilionei, pro Ilionei,(aut ſcribendum eſt Ilioquei,vt ſit diphthongus græca) illius oratoris, qui ad finem primi orationem ad Didonem habebit, & vicit iam nauem Achatæ illius viri fortis, quod forte ad differentiam fidi dicitur, vt dicetur ibi,Defeſſi Aeneadæ, &c.& ſup. vicit eam nauem,qua Abbas vir ille Troianus (ſcribitur vno b, quia priorem corripit,& facit huius Abanthis) vectus ſup illucusque fuerat,aut qua vectus,pro qua vehebatur, ſecundum Seruium. Ergo tamen quoties ſalua ſententia, proprius poteſt haberi ſermo, nollem figuratum dici (& ſup. eam qua Alethes,vir ille grandæuus i.grandis æui, hoc eſt ſenex, ſup.vectus erat,pro vehebatur,aut illucusque vectus erat) cum iam oppreſſa eos nō amplius veheret,quod enim quieſcit,proprie non vehit, licet ſuſtineat: tunc autem illiſa ſcopulis ſiſti potuit, omnes.ſ. naues, accipiunt.i.admittunt ad ſe, & capiunt, imbrem inimicum.i.aquam marinam influentem, ideo autem dicit inimicum, quia non deſuper incumbentem ſed à latere ad orientem nam (vt Seruius per Lucretium probat)omnis humor imber dici poteſt, veruntamen eſt,cur in illo Lucretiano imber, ponatur ratio,vt attendite faciliter apparere poteſt, & ſicut & hic. Nam in morem imbris, quia aliquando à nautis vt aquam dulcem habeāt, colligitur, aqua guttatim intrabat, & ita erat ſpecies imbris,ſed inimici, quia imber cœleſtis, qui ab eis colligitur amicus eſt, & commodus)omnes ergo accipiunt imbrem inimicum.i.incommodum, & moleſtum, & hoc compagibus.i.iuncturis compactis,laterum,laxis.i.diſſolutis, ita vt per rimas aqua influeret, & ſatiſcunt.i.affatim,hoc eſt abunde, hiſcunt.i.hiant,& aperiuntur, rimis.i.per rimas.& ita niſi paulo poſt.ſedata fuiſſe tempeſtas, omnes ſubmerſæ fuiſſent,quapropter ſequitur, Interea &c.

T V M prora auertit) In Romano libro, Proram, legitur, accuſatiuo caſu, Quanquam Seruius longa diſputatione. Auertit pro auertitur, legendum cenſet. Quare itidem, Prora, caſu recto ponendum. VARIA. LECT.

H Æ C Maronis carmina, vt intellectu facilia interpretibus relicta non prætereamus Tres notus abreptas in ſaxa latentia torquet, Saxa vocāt Itali medijs quæ in fluctibus aras Dorſum immane mari ſummo. Quæritur quæ ſint iſta ſaxa,& cur vocant aras; hæc ſaxa, ſiue ſcopuli ſunt Aegates inſulæ inter Sicil. & Afric. vbi Carthag. duce Hamilcare primo bello pun. à Q Lutatio cōſule deleti fuerunt aras vocant in medijs, fluctibus,quia illic fœdera icta fuerunt inter Rom. & Carthag. qui Hamilcari tunc in Erice monte Siciliæ cum pedeſtri exercitu commoranti arbitrium de pace conficienda permiſerunt. Pacis conditio fuit, vt Carthag. cederent è Sicilia & Sardinia; Hamilcar animo rape endi comparatu denuo exercitu ceſſit. Corn. Nepos ſic ait. naues Pœnorum Lutatio ſuperatæ apud Aegates inſulas, quæ ſunt inter Sicil. & Afric. L. Florus Lutatio Catulo conſule tandem bello finis impoſitus apud inſulas,quibus nomen Aegates: hinc Silius in I. Flore virens auet Aegates abolere parentum Dedecus, ac Siculo demergere fœdera ponto. Hoc etiam Virg. carmen in I. tam profeſſores, quam interpretes non modo negligenter, ſed oſcitantes quoq; tranſeunt Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq. ſiait Troia,vbi Troia.i. Troiana ſimpliciter exponunt. Nos tamen Troia.i. Troiana, in quibus depicta erat Troia.i.ſcrofa interpretamur Meſſalam ſequentes:ait enim Meſſalla ad Valentianū: arma in templis fixit Antenor,id Troia.i. ſcrofa fuit, & ipſe Antenor Suem in aureo vexillo poſuit, quæ verba tam cum Virg. congruunt, vt alter alterum enodare videatur: remanitibus etiam antiqua vrbis arma.i.inſignia Patauij, antiquitus fuerunt ſcrofa. IOAN. SCOP.

Intereea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus,& imis
Stagna refuſa vadis: grauiter,commotus & alto
Proſpiciens,ſumma placidum caput extulit vnda.
Disiectam Aeneæ toto videt æquora claſſem,
Fluctibus oppreſſos,Troias,cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis,& iræ.
Eurum ad ſe,Zephyrumq. vocat,dehinc talia fatur.
NEPT. Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri?
Iam cœlum terramque meo ſine numine venti
Miſcere,& tantas audetis tollere moles?
Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam,regique hæc dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi,ſæuumque tridentem,
Sed mihi ſorte datum.tenet illa immania ſaxa,
Veſtras Eure domos. illa ſe iactet in aula
Aeolus,&,clauſo ventorum carcere regnet,

SERV. IMis) Bene io immo voluit eſſe Neptunum vt iam factam cognoſceret tempeſtatem, non incipientem vetaret. [Stagna) Stagnum dicitur aqua ſtans,ſed nunc profunda maris ſignificat, ab eo quod non niſi nimia tempeſtate turbantur. Ergo Stagna, & imis vadis refuſa, aliud pendet ex alio, quia immobilis aqua in imo maris, tantummodo eſt. [Et alto Proſpiciens) Aut è mari erigens caput, aut mari prouidens. [Placidum caput) Quæruut multi quemadmodum placidum, ſi grauiter cōmotus, quaſi non poſſit fieri vt iraſcatur ventis, proditius ſit Troianis. Vno autem epitheto more ſuo, habitum futuræ orationis oſtendit: vt alibi vno ſermone, Tunc quaſſans caput. [Cœliq. ruina).i. tonitribus, quorum ſonus ſimilis eſt ruinis. [Nec latuere doli fratrem Iunonis, & iræ) Aut doli Iunonis, aut fratrem Iunonis, gemina ergo diſtinctio eſt. [Eurum ad ſe, Zephyrumque vocat)Per hos,omnes intelligit: illi enim ſunt Cardinales. [Generis fiducia veſtri) Aſtreus enim vnus de Titanibus, qui contra deos arma ſumpſerunt, cum Aurora concubuit. vnde nati ſunt venti ſecundum Heſiodum. Et hoc loco fiduciam pro confidentia poſuit, cum fiducia in bonis ſit, confidentia in malis.

[Iam cœlum, terramque) Aut ordo eſt, Auſi eſtis ſine meo numine tantas moles tollere, & cœlum terramque turbare? aut certe illud eſt, quod tria hæc numina, licet diuiſa imperia teneant, videntur tamen inuicem regni totius habere poteſtatem, ſicut & ipſa elementa quæ retinent, phyſica inter ſe quadam ratione iunguntur quod, & ipſorum numinum ſceptra ſignificant. Iupiter enim trifido vtitur fulmine, Pluton, Cerbero, Neptunus tridente. multi enim quærunt cur modo Neptunus de alienis conqueratur elementis. [Quos ego) Deficit hoc loco ſermo. Et congrue, quaſi irati & turbatæ mentis, vt alibi, Me me adſum. Similiter, Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit. Terentius, Quē quidem ego ſi ſenſero. His enim affectibus tantum ſermonis defectio congruit. [Sed motos præſtat componere fluctus) Prudenter ait, plus eſt enim innocentibus ſuccurrere, quam nocētium delicta punire. [Præſtat)Melius eſt: vt, Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachynni. Et notandus ſermo: nam & per ſe plenus eſt, & tam accuſatiuo iungitur, quam ſeptimo. Dicimus enim & præſtat illū,& præſtat illo. [Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis) Aut non ſimili pœna.i. non ea, qua Troiano,

affeciſtis, aut certe. [Mihi non ſimili) .i. vehementer irato. [Luetis) Perſolueritis. Et hic ſermo a pecunia deſcendit, antiquorum enim omnes pœnæ, pecuniariæ fuerũt. [Maturate fugam) Cum maturitate .i. cum tranquilitate diſcedite. Quo modo dicimus, matura iracundiam tuam .i. mitiga. pernicioſum enim, Troianis eſt ſi maturent fugam, hoc eſt ſi accelerent. [Sæuumq́ue.) Vel magnum. vt ſuperius, vel vere ſęuum in ventos, quia minatur. [Sorte) Ac ſi diceret, potuiſſe ſe etiã cœlum tenere: Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruiſſe. [Immania) Aſpera. Manum enim antiqui bonum dicebant, vnde & mane dicitur, quid enim melius? Et per antiphraſim manes inferi, quia non ſunt boni. [Veſtras Eure domos) Irati centium eſt vti proprio nomine, vt Terentius: Ego te in priſtinum Daue dedam. Aut quaſi contra principem tempeſtatis iraſcitur, quem primum conſtat egreſſum. Quod autem dixit. [Saxa immania, Veſtras domos) De Pſeudulo Plauti tractum eſt. vbi ait, Niſi carcerem aliquando effregeritis veſtram domum. [Aula) Irriſio eſt, ſequitur enim, Carcere, & nihil tam contrarium ſi ſimpliciter intelligamus. [Clauſo) Quia dimittere ventos non ipſius eſt, ſed iubentis. [Carcere regnet) Licet carcer ſit, tamen regnum eſt Æoli hæc enim pro affectu poſſidentis intelligenda ſunt, vt alibi cum de rure loqueretur, Poſt aliquot mea regna videns mirabor, ariſtas.

ASCENSIVS.

INTEREA magno miſceri murmure pontum, Emiſſamq́. hyemem ſenſit Neptunus, &c.) In figmentis poeticis, quibus plurimum delectat Maro, & tantundem prodeſt, (nam prudentis principis officium ad vnguem depingit) aut ad hiſtoriam alludit, aut ad rem Phyſicam, hiſtoriam quidẽ hic reſpicit, quod Aeneam in Italiam veniſſe dicit, nec ab ea hoc ter, quòd in Syrtes incidiſſe dicit, verum phyſica ratio dicit, quomodo Neptunus ventos fugauerit, poſt pluuias enim ſedari ſolent, quo circa vis aquarum, quæ per Neptunum intelligitur ventos ſedat, atque ita Neptunus mare placatum reddidit, ſed quia, quæ ad ſententiam pertinet, Donatus erudite exequitur, quæ vero ad ſermonem, Seruius ſanè quam diſerte ſatis videor inſtituto meo feciſſe, ſi poſt Donati verba, & Beroaldi in Seru. annotationũ, ordinem cum facili explanatione ſubiunxero. Donati itaq; verba ſunt. [Interea) Neptuno datur occaſio, ne penitus Iunonis iuſſa implerentur. [Nec latuere) Fratrem ſororis ſtudia non latebant. Ergo vocatis ventis, orationem habuit patheticam, vtpote commotus animi. Abſciſſam .i. nec continuam, nec compoſitam. Fuit breuis, quia ſubuenientes in hoc caſu, non erat multa loqui. [Tanta ne) Hoc genus inuectionis, nõ habet principium, & crimen exaggerat, oſtendens illos non tantum ſuam, ſed hęreditariam ſectari temeritatem, quod vitium, quia naturale eſt, nõ poteſt emendari. Sunt.n. venti, à gigantibus, qui bellum dijs inferre auſi ſunt, ſed pœnas reddidere. Oſtendit igitur eorum eſſe crimen, quod amiſerant, etiam originale ſanguinis. [Generis) Non maculant filios paterna ſcelera polluuntur tamen, ſi illa ſectantur. [Iam cœlum) Obſcura breuisque oratio, & quia iratus erat, & ad ſuccurrendum properabat. Denique tranſit ab aliorum elementorum iniuria, à quibus erat alienum, & venit ad propriam [Meo) Quaſi dicat me contempto. [Venti) Abiecte pronunciandum, vt conuitium ſit, non nomen. [Tanta moles?) Mira probatio criminis, vt non ſolum afficiat verbis, ſed ipſis aſpectibus ſubdat. [Quos ego) Duo pronomina cum pondere maximo. [Quos) Scilicet ſceleratos, & ex peſſimis ortos, & qui ſimiles intelligi poſſunt. [Ego) .ſ. imperator loci, & de prioribus dijs. Non vlciſcitur ſed non dimittit eos ſine metu futuræ pœnæ, ne ſe inualidum demonſtraret. [Sed motos præſtat) Addit cauſam dilatæ pœnæ. [Poſt mihi) Si quid deinceps auſi fueritis, re non verbis puniã. [Maturate) Celerius remeate. [Regi) Inijcit & regi conuitia, deformans regni ipſius poteſtatem. & perſonam, aſſerens non habere regnum, ſed ſaxa, non aulam, ſed eſſe cuſtodem carceris. Beroaldi annotatio eſt. Inſulſa, medius fidius hæc eſt expoſitio tanquam maturitas ſignificet tranquillitatem, & mature tranquillum facere, magis itaque Macrobio credendum eſt, qui in Sexto Saturnalium illud Virgilianum declarans, ſic ſcribit: Maturum eſt, quod neque citius, neq; ſerius, ſed medium quiddam, & temperatum eſt, & paulò poſt, ſic ergo & Virgilius inducit Neptunum diſceſſum ventis imperantem, vt & cã cito diſcedant, & tamen ſtandi mediocritatẽ in regreſſu teneant, tanquam maturate, id eſt temperate abeuntes. Apud Gellium caput eſt, & elegãtiſſimum, quo quid mature, & maturate ſignificet, abunde monſtratur. Cuius verba mutatus eſt Macrobius. Ordo autem eſt. Neptunus, deus maris, ſenſit, ideſt percepit. interea .ſ. dum venti ita ſæuiebant, & naues diſijciebant pontum .i. mare. (eſt autem grǽcum vocabulum) miſceri, id eſt turbari, & confundi, ſupp. cum magno murmure .i. ſonoritate, & ſenſit hyemem .i. tempeſtatem nymboſam: emiſſam .ſ. ex antris, & cauernis terræ: & ſenſit ſtagna .i. ſtantes aquas, hoc eſt quæ prius ſteterant. (nam in præcipitis, & profundiſſimis antris maris aquę interclusæ, neque fluunt, neque refluunt, cum etiam in fluuijs minor fiat commotio ad fundũ, vbi glacies tempore hyberno congelari ſolet) refuſa .i. emiſſa, ſicut prius fuerãt infuſa, vadis imis .i. præcipitis breuium vadorum, quæ in illis locis ſunt qui ſupp. commotus grauiter, aut multum, aut potius, vt virum grauem docet, qui commouetur dum bonis iniuriam inferri videt. vnde dicitur: Tum pietate grauem, ac meritis &c. Et proſpiciens .i. potiò aſpiciens, alto .i. aut ex alto mari, aut in altum, aut per altum mare, extulit caput ſuum placidum. (Quęres, quomodo placidum, ſi grauiter cõmotus erat. Sed, vt dixi, grauiter exponi poteſt, pro eo quod eſt cũ grauitate decenti, aut commotus fuit in ventos, & placidus reſpectu Aeneæ: aut potiſſimũ placidus, quia dum cõmotus ventis obſtat eis, placidum redditur mare: vnde in Buc. Cum placidum ventis ſtaret mare, placidum ergo, quia mare placaturũ, quamuis a placeo, non à placo deducatur) Extulit dico, ſumma vnda, & videt claſſem Aeneæ (hoc dicitur ex perſona poëtæ, qui nouit claſſem Aeneæ fuiſſe, aut etiam, quia Neptuno notus erat Aeneas, qui è mari oriundus erat, nam Venus è mari genita fingitur. Vnde ipſe ad eam ad finem quinti. Fas omne eſt Cytherea meis te fidere regnis, Vnde genus ducis. merui quoque ſæpe furores Compreſſi, & rabiem tantam, cœliq́. mariſque, quod illic non diceret, hoc eſt quod illic non induceretur dicere, niſi hic poëta vellet, eum noſſe claſſem eſſe Aeneæ) diſiectam .i. diſperſam ictu procellarum, toto æquore .i. per totũ mare, quod poſt ſedationem ventorum æquor erat: & videt Troas oppreſſos fluctibus .ſ. marinis, & ruina cœli .i. præcipitatione imbrium de cœlo .i. aëre. Nec doli, & iræ Iunonis latuere .i. celatæ ſunt fratrem Iunonis .ſ. Neptunum, & ſupp. ipſe cognoſcens dolos, & iras Iunonis, vocat ad ſe (quod ſignum principantis eſt) Eurum & Zephyrum. ventos. ſ. ſibi et ſe cõtrarios, & ita mare plurimum turbantes, & fatur dehinc .ſ. poſtquã aderant talia .ſ. verba, qualia ſequuntur (dehinc hic monoſyllabum profertur. Et ſecundum mentem Donati, quę mihi placet, non colliceretur ſic vt venti ſit vocandi caſus. Ne pro an, ò venti, ſeu ſic, ne pro an fiducia veſtri generis .i. qui fiditis in genus veſtrũ pernicioſum: tenuit vos tanta .i. tam magna, vt .ſ. hæc audeatis. Vnde ſubdit: Audeatis, ſupp. ne vos venti .i. qui nihil niſi venti eſtis, & humilibus natalibus orti, audetis iam ſine meo numine, id nutu .i. voluntate, aut mea auctoritate non annuente, miſcere .i. turbare iam cœlum, & terram, & audetis tollere .i. excitare, & erigere tantas .i. tam magnas moles .ſ. globos aquarum fluctuum, quia dictum eſt: Ingens à vertice pontus In puppim ferit. Vos dico venti, quos ego, ſup. ſic puniam, vt exemplo omnibus ſitis, aut quid ſimile) quod intelligendum reliquit per apoſiopeſin .i. reticentiam, ſecundum Ciceronem, aut obticentiam, ſecundum Celſum, aut interruptionem, ſecundum quoſdam, auctore Quintiliano, quę iratis conuenientiſſima eſt (potiſſimum dum aut ſe reprimunt, ne quid indignum viro probo imprecentur, aut tempus cõminandi deeſſe videtur, vt hic, nam ſe vltur) ſed motos præſtat componere fluctus, quod verbum Seruius docte interpretatur, ſed præſtat .i. melius eſt componere .i. ꝙ componam, fluctus motos .i. excitatos, & diruptos, vos autem, lueitis, id eſt purgabitis, pœna .i. pœnam dando, ſeu perſoluendo, poſt .i. poſthac, aut poſtquam compoſuero fluctus, mihi non ſimili .i. non ſicut nunc irato, ſed temperato animo, commiſſa .ſ. crimina, ſup. veſtra. In hoc autem verbo docet poëta, virum prudentem non ſtatim vlciſci, donec ad tranquillitatem redierit. Vnde conſultum auot Auguſto, vt quoties ita percitus excandeſceret, nihil aut dicat, aut faciat, priuſquam viginti quatuor literas gręcas ex ordine pronunciauerit, & ita ſancta eſt ſententia, & cætera quadrans. aut ſimili non erit datiui caſus, ſed ablatiui, vt ſit. Lueris mihi non ſimili pœna quali nunc afficimini, quæ videlicet in verbis minoſis cõſiſtit, ſed acriore quæ cũ effectu erit, quia ſupplicijs affligemini. Maturate .ſ. nunc .i. facite cum maturitate, & temperamento, ita vt neque citius, neque ſerius, quam vtile diſperſis nauibus ſiat, fugam, & dicite hæc .ſ. quæ dicam veſtro regi, q.d. tantum abeſt, vt vos timeam, vt ne regem quidẽ veſtrum verear, dicite ergo regi veſtro, imperium pelagi, & tridentem ſæuum .i. magnificum (habet enim Neptunus pro ſceptro fuſcinam tridentẽ, qua ſignificatur triplex eius poteſtas) Quis vero dens, & pes, maſculini ſunt generis, etiam in eo ſubſtantiuantur,

vt

vt tripes, tridens, bidens, niſi intelligatur ouis, eſſe datum mihi ſorte.i.per ſortem, qua Iouis cęlum, aut ignis, cum ſuperiore aëre. Iunoni aër inferior. Neptuno mare, & Plutoni inferna obuenerunt, ille.ſ. rex veſter, tenet ſaxa immania.i.vaſta, & valde ampla, nec cuiquam bonum afferentia, aut cedentia, ò Eure veſtras domos, hoc eſt tenet ſaxa, appoſitiuè, veſtras domos. Aeolus ergo rex veſter, iactet ſe in illa aula.i.regia.ſ. ſaxorum (& id ironicos) & regnet carcere ventorum clauſo .i. poſtquam occluſerit carcerem ventorum, q.d. eum illic tyrannidem, potius quam regnum habere. nec in dignos, qui nobili regi ſubijciantur, ſed in ventos. Iisque Neptunus ægreſcerens in ſuo regno quidam præter auctoritatem ſuam geſtum, contumelijs afficit ventos.

VARIA LECT. FLVCTIBVS oppreſſos Troas, cœlique ruina) In Rom. quidem lib Ruinam, legitur. vt ſit: Videt Neptunus oppreſſos Troas, cœliq. ruinam. Seruius tamen, Ruina, ablatiuo caſu vna cum fluctibus agnoſcit, & ita veterum librum bona pars legit. Nam & imbres, & tempeſtas ea, vento toniteu, & crebris ignibus horrenda cœlitus incubuerant.

VERVM eſt, quod adnotemus, parte hac fuſius, vt quæ aſtruuntur, amplitec vberiusque percipiant, qui modo non ſint an alphabeti, ſicuti dicere conſueuerunt Græci, aulam nuncupari animaduerto primo loco, qui perflatum habeat. Nam hoc nomine ſemper apud Homerum hypætra.i.ſobdialia intelliguntur, vbi eſſet Hercei Iouis ara. Vnde ἀμφαυλίζω dicimus, cum vtrinque perflatur regio aliqua, ex quo de Aeolo Virg. Illa ſe iactet in aula Aeolus. COEL. RHOD.

POE. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectaſque fugat nubes, ſolemque reducit.
Cymothoe ſimul, & Triton adnixus acuto
Detrudunt naues ſcopulo: leuat ipſe tridenti
Et vaſtas aperit Syrteis, & temperat æquor,
Atque rotis ſummas leuibus perlabitur vndas.
Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat;
Tum, pietate grauamen, ac meritis ſi forte virum quẽ
Conſpexere, ſilent, arrectiſque auribus aſtant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Si cunctus pelagi cecidit fragor, æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cœloque inuectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.

SERV. Dicto citius) Non antequam dixerit, dixit.n. Sic ait. ſed citius quam dici poteſt. [Placat) Sub poëtica licẽtia phyſicam quoq; tangit rationem. Mare enim dicitur eſſe Neptunus, quem ſuperius dixit grauiter commotum, quia tempeſtas erat. nunc ait, Placat, quia iã ſedari cœperant maria. [Collectas) Aut nunc collegit ac fugauit, aut à vẽtis collectas fugauit.i.reſoluit. [Cymothoë) Nomina deorum plerunque de cauſis ſunt ficta ab elementis, quæ numina dici voluere. maiores: vt, Cymothoë.i.currens fluctum ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν κυμάτων. [Triton) Deus marinus, Neptuni & Salaciæ deæ marinæ filius, ab aqua ſalſa dictæ. [Annixus) Antiquum eſt, vt connixus, quibus hodie non vtimur. Dicimus enim adniſus, & conniſus. ſed & multa alia vſus contra antiquitatem vindicauit: illi enim Parſi dicebant, nos dicimus Peperci. Item nos dicimus Suſcepit, illi autem Succepit vt, Succepitque ignem folijs. [Leuat) Leues ac nauigabiles facit: vt, Noſtrumque leues quæcunque laborem. Et ſcire debemus prudenter poetam pro cauſis, vel tendere, vel corripere narrationem, vt hoc loco periclitantibus Troianis, tota celeritate dicit eſſe ſubuentum. Contra in quinto libro, vbi nullum periculum eſt, latius deſcribit placantem maria Neptunum. Item in ſecundo libro, quoniam imminet periculum, vno verſo ait: Quo res ſumma loco Panthu? quam prendimus arcem? [Perlabitur vndas) Figura eſt. Quod enim non modo dicimus per præpoſitionem nomini copulatam ſequente verbo, antiqui vero ordine præpoſitionem detractam nomini, iungebant verbo, ita tamen vt eſſet vna pars orationis, & faciebant honeſtam elocutionem. Nos dicimus, Per vndas labitur illi dicebant, Perlabitur vndas. Item, Per forum curro, & Percurro forum. Notandum planè, quod plerunque ſuum regit caſum, plerunque ad ablatiuum tranſit. [Ac veluti magno in populo) Virgilius tempeſtati, populi motum comparat. Tullius populo tempeſtatem, pro Milone, Equidem ceteras tempeſtates & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum. Ideo autem Magno addidit, quia vbi frequens eſt populus, ibi & crebra ſeditio. [Animis ignobile vulgus) .i. ſtultum: vt contra nobile animum prudentium dicimus. idem etiam paulò poſt ait, Arrectis auribus. Sumpſit enim tranſlationem ab animalibus. [Vulgus) Et maſculini generis, & neutri lectum eſt, generis neutri hoc loco: alibi maſculini: vt, In vulgum ambiguas. Et hoc eſt artis vt maſculino vtamur, quia omnia latina nomina in us, exeuntia, ſi neutra fuerint, tertiæ ſunt declinationis, vt pecus pecoris, ſi autem ſecundæ fuerint declinationis, maſculina ſunt: volgi autem facit, non vulgeris, vt docti, clari. Vſurpatum tamen eſt vt neutrum genus ſit propter vnum græcum nomen, id eſt pelagus. Cum enim pelagi faciat, neutri tamen eſt generis. [Furor arma miniſtrat;) Sic alibi, Ruinant telum ira facit. [Grauem) Venerabilem: vnde, & contemptibiles leues dicimus. & bene ſeruat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat & iuſtitiam, & peritiam dicendi: vt, Tum pietate grauem. &, Ille regit dictis animos. Orator enim ita diffinitur, Vir bonus, dicendi peritus. [Genitor) Venerabilis: vt, Tybri pater. Ergo hoc nomen & ad verum patrem pertinet. & ad honorem refertur. [Cęloq. inuectus aperto) Non per cęlum vectus, ſed cœlo iam ſereno. vectus per maria. [Curru) Non vt quidam putant, pro currui poſuit, nec eſt Apocope, ſed ratio artis antique, quia omnis nominatiuus pluralis regit genitiuũ ſingularem, & iſoſyllabus eſſe debet, vt hæ, muſæ, huius muſæ, hi docti, huius docti. Item à genitiuo ſingulari datiuos regitur ſingularis, vt iſoſyllabus ſit, vt huius docti, huic docto. Inde ergo eſt, Curruq. abſciſſa duorum Suſpendit capita. Et, Libra die. nã ſi diei feciſſet, maior eſſet nominatiuo plurali. [Secundo) Troianis obſequenti. Et tractus eſt ſermo à ſequentibus ſeruis.i.pediſſequis ſecundis. Vnde & ſecundam fortunam dicimus, quòd ſecundum nos eſt.i.prope nos.

ASCENSIVS.

SIC ait, &c.) Docet quantum potuit Neptuni grauiter locuti auctoritas, docens id ceteros potentatus poſſe: dummodo decentem grauitatem teneant: ſed priuſquam ordinem ponam, præmittam Donati verba, quæ hæc ſunt. [Dicto citius) Effectus ſtatim apparet obiurgationis, & dilatæ pœnæ, vt dicto citius placidum hat mare & omnium elementorum remouet iniuriam, ac veluti: hac comparatione datur occaſio, vt oſtendas cuius meriti, & grauitatis debeat eſſe, qui in ciuitate ſua princeps eſt. Nam cum ventum eſt ad furorem, ſi virum pęgnantem meritis audiũt, eius dictis requieſcunt. [Seditio) Vt populus furens, motus grauitate viri, quieſcit, ſic mare, auctoritate rectoris, quieuit. [Cœlo apto) Quia dixerat, eripiunt ſubito cœlum. Liberauit igitur a tempeſtate Troianos, Neptunus: ſed euentus aliud attulit. Nam illos in Lybiem terram inimicæ Iunonis detulit. Ergo in caſum deteriorem deuecti ſunt. Hæc ille. Ordo eſt. Neptunus, ſup. ait ſic, vt præmiſſum eſt, & placat.i.ſedat, æquora tumida.i.inflata, & procelloſa: citius dicto.s.quàm dici poſſet: & fugat nubes collectas .ſ. à ventis, vt tempeſtatem cient: & inducit ſolem.i.ſolis aſpectum amotis.ſ.nubibus. Cymothoë .i. nympha, ſignificans fluxum currentem: & Triton deus ille marinus, annixus.i.annitens ſimul detrudunt ſcopulo, ſuper quẽ.ſ. ſedebãt, naues.ſ. Troianorum, ipſe per emphaſim, q.d. & deus, & rex leuat.i. erigit.ſ. naues, tridenti.i.tridente ſceptro, & aperit Syrteis vaſtas.i.capaces, & valde amplas, & temperat.i.temperatum, & tranquillum reddit æquor, atque perlabitur.i.molliter percurrit ſummas vndas.i.ſummitatem vndarum, rotis leuibus, id eſt more rerum leuium celeriter motis. Ac, pro &, veluti.i. quemadmodum, tum.i.quando ſedio ſeditio eſt coorta ſęp , qđ ſæpe fieri ſolet, in magno populo. Et vulgus ignobile, quaſi ſine nomine, & incognitum ſæuit.i. ſęuitiam, & ferocitatem ſuam oſtendit, animis.i.voluntatibus, aut animoſitatibus, & faces volant iam, & ſaxa volant iam.i. præcipitanter iaciuntur, furor. vehemens animorum motus. miniſtrat arma.i.id ſibi quiſque aſſumebat. quod furor accipere ſuadebat, & ita per furorem omnia arma propria viſa ſunt, tum.i.tunc ſi.ſ. populi conſpexere forte, quem.i.aliquem, aut quem vis virum grauem, pietate, id eſt religione, & obſeruantia in deum, ac meritis, ſi dico conſpexere talem virum, ipſi ſilent, & aſtant auribus arrectis, ſcilicet

ad iud.e ıdum. Ille.ſ.vir grauis,regit dictos.i.ordinatione animos.ſ. vulgi, & mulcet pectora sic.i.eodem modo, cunctus fragor.i.vehemens crepitus, generatus ex fractione vndarū pelagi, .i.maris, cecidit.i.cedatus eſt,& reſedit poſtquam genitor.ſ.Neptuous (quem patrem vocat,aut venerationis cauſa,aut quia omnium pater a phyſicis dicitur,ſicut in Georg.3. dicit Oceanumque patrem rerum,& præcipue in mari pater vocatur) proſpiciens.ſ. procul inſpiciens, æquora.i.maria, & inuectus.i.qui inuehebatur.cœlo aperto,amotis.ſ.nubibus, flectit equos.ſ.marinos & volans .i. celerrime percurrens, curru ſecundo.i.ſecundo flamine,& proſpere,& commode curente, dat, ſcilicet equis lora, id eſt,habenas ex corio ſecundum Seruium qui vult curtu, eſſe datiui caſus, ordo eſſet, & volans dat lora ſecundo curru, id eſt ſecundum eum Troianis obſequenti, vt ſit metaphora à pediſſequis,aut (vt dixi) commodo,quia ſecundum fluctus currenti.

Defeſsi Aeneadæ quæ proxima littora, curſu
Contendunt petere: & Libyæ vertuntur ad oras.
NEPT. Eſt in ſeceſſu longo locus: inſula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur
In cœlum ſcopuli: quorum ſub vertice late
Aequora tuta ſilent: tum ſiluis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentiq. atrum nemus imminet vmbra.
Fronta ſub aduerſa ſcopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, viuoque ſedilia ſaxo,
Nympharum domus. hic feſſas non vincula naues
Vlla tenent, vnco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero ſubit, ac magno Telluris amore
Egres optata potiuntur Troes arena:
Et ſale tabentes artus in littore ponunt,
Ac primum ſilicis ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tunc Cererem corruptam vndis, Cerealiaque arma
Expediunt feſsi rerum, frugeſque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

SERV. Defeſſi Æneadæ) Nune Troiani aliqñ Romani, vt Æneadæ in ferrū pro libertate ruebant. [Curſu) Aut ſecundum quod ſuperius diximus, Proxima curſu i.curſui, Aut contendunt curſu petere. Et eſt ſeptimus caſus. [Vertuntur) A propoſito itinere, hoc eſt ab Italia. [Eſt in ſeceſſu lõgo) Ex Topothelia.i.fictus ſecundum poëticam licētiam locus. Ne autem videretur penitus a veritate diſcedere, Hiſpanienſis Carthaginis portum deſcripſit. Cæterum hunc locum in Africa nuſquam eſſe conſtat, nec incongrue propter nominis ſimilitudinem poſuit. Nam Topographia eſt rei veræ deſcriptio. [Seceſſu) Sinu ſecreto [Locus) Subaudis quidã vt ſuperius, Vrbs antiqua fuit. Et ſciendum eſt, quoties præmittimus nomen cuiuſlibet generis, interpoſito pronomine, ſequitur nomē alterius generis medium illud pronomen, proprij nominis genus ſequitur, vt Saluſt. Eſt in carcere locus, quod Tullianum appellatur. Ecce proprio iunxit, non appellatiuo. Tullianum enim proprium nomen eſt carcer appellatiuum. Si autem vtraque nomina appellatiua fuerint licet cui volumus reſpondemus. [Inq. ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos) Diuidit ſe vnda in ſinus reductos.i. replicabiles. [Gemini) Pares ſimiles, interdum,& duos ſignificat. [Minantur) Eminent, vt, Minæque murorum ingentes. Item: Illa vſque minatur. [Sub vertice) Hoc eſt circa radices montis, quæ ad rectam lineam ſuſcipiunt cacumen.i.verticem. [Tum ſiluis ſcena coruſcis) Siluis coruſcis, hoc eſt ſiluarum coruſcarum.i.criſpantium, vt Iuuen.

Longa coruſcat Sarraco venientes abies.

Et poſuit ſeptimum pro genitiuo, vt ſuperius. Pulchra prole. [Scena) Inumbratio. Et dicta ſcena ἀπὸ τῆς σκιᾶς, Apud antiquos enim theatralis ſcena parietem non habuit, ſed de frondibus vmbracula quærebant, poſtea tabulata componere cœperunt in modum parietis. [Horrenti) Horror plerunque ad odium pertinet, plerunque ad venerationem, vt hoc loco ſic Lucan. Arboribus ſuus horror ineſt. [Atrum nemus) Tropus eſt, per atrum, nigrū oſtendit, per nigrum, vmbroſum, per vmbroſum denſum.i.ſ. frondibus plenum. [Viuo) Naturali: vt, Viuo prætereuehor hoſtia ſaxo. [Nympharum domus) aut verum dicit,& eſt hiſtoria, aut ad laudem pertinet loci. Talis, inquit, locus eſt, vt domus credatur eſſe Nympharum. Hic pro illic more ſuo. [Anchora morſu) hoc nomen cum in græco, vnde originem ducit, aſpirationem nõ habeat, in latino aſpiratur, quod eſt contrarium. nam magis Græcorum eſt aſpiratio. Sed hoc in paucis nominibus inuenitur. Morſu autē de anchoris bene dixit, cum alio loco inueniamus. Tum dente tenaci anchora fundabat naues. [Telluris amore) Cuiuſcunq; poſt pericula. vnde & ſuperius dicit. Quæ proxima littora curſu Contendunt. Et paulo poſt inſert, Optata potiuntur Troës arena. Tellurem autem pro terra poſuit, cum Tellurem deam dicamus, terram elementum, vt plerunque Vulcanum ponimus pro igni, Cererem pro frumento, Liberum pro vino. [Arena) quæritur habeat nec ne nomen hoc aſpirationem. & Varro ſic diffinit, Si ab arēdo ſitate dē, non habet, ſi ab hærendo, vt in fabricis videmus habet, o e ior tamen eſt ſuperior etymologia [Sale tabentes) madefactos aſpergine. [Ac primū ſilicis ſcintillam excudit Achates) Bene adiecit ſpeciem quia incertis lapidibus inueniuntur ignes. Excudit autem eſt feriendo eiecit, quia cudere eſt ferire. vnde & incus dicitur, quod illic aliquid cudamus.i. feriamus. [Achates) Alluſit ad nomen. Nam Achates lapidis ſpecies eſt. Bene ergo ipſum dicit ignem excudiſſe, vnde, & Achatem ei comitem dixit. Lectum eſt enim in naturali hiſtoria Plin. q ſi quis hunc lapidem in anulo habuerit, gratioſior eſſe videatur. [Suſcepit) Pro ſuſcepit, vt diximus ſupra. [Rapuitq. in fomite flammam) Pene ſolœcophanes eſt. nam cum mutationem verbum ſignificet, ablatiuo vſus eſt, ſed hoc ſoluit, aut antiqua circa communes præpoſitiones licentia, vt eſt, Conditus in vrbem. contra, Et nota conduntur in ſiluo. Item: Sæua ſedens ſuper arma. Et, Gemina ſuper arbore ſidunt, Cicero. Quod ille in capite ab hoſtium duce acceperat. Item: Et ſi fortes fueritis in eo, quem nemo ſit auſus defendere. Aut Rapuit, raptim fecit flammam in fomite, id eſt celeriter. [In fomite) Fomites ſunt aſſulæ ex arboribus dum cæduntur excuſſæ, dictæ quòd in opere occupati cibis potuque confoueantur. At Opilius cauſtas iam vites vocari exiſtimat fomites. Alij vocari putant ſcintillas quæ ex ferro cadenti malleis excutiuntur. dictæ autem ita quia igni ſunt conſotæ, pari modo aſſulæ quæ ſunt ſecuribus excuſſæ. [Corruptam vndis) Aqua emollitam. [Cerealiaque arma) Fugiens vilia, ad generalitatem tranſit, propter carminis dignitatem, & rem vilem auxit honeſtate ſermonis, vt alibi, ne lucernam diceret, ait, Teſta cum ardente videret Scintillare oleum, Et ſciendum eſt iudice Euphonia dici Cerealia, vel Cerealia: Typhoëa, vel Typhoia. Cæſareanus, vel Cæſarianus. In his ergo licentia deriuationis eſt. [Feſſi rerum) Hoc eſt penuria fatigati. Et feſſus generale eſt, dicimus enim feſſus animo, vt, Ter feſſus valle reſedit. & feſſus corpore, quod magis eſt proprium. Et feſſus rerum à fortuna venientium, vt hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant, ſed aut ad augmentum, aut ad diminutionem, aut ad diſcretionem poni ſolent. [Fruges) Generaliter fruges omnes dicuntur, & errant qui diſcernunt frumenta à frugibus. Nam Cicero ait, Olei, & frugum minutarum, cum de leguminibus diceret, vt oſtenderet etiam frumenta, fruges vocari. Frugum autem nomen tractum eſt à frumine, id eſt ab eminente ſub mento gutturis parte. [Receptas) Liberatas. vt, Medinq. ex hoſte recepit, id eſt liberauit. [Et torrere parant flammis & frangere ſaxo) Multi Hyſteron proteron putant, non reſpicientes ſuperiora, quia dicit vndis Cererem eſſe corruptam, quam neceſſe fuerat ante ſiccari. Qui etiam tamen contra hoc illo ſe tuentur exemplo: Nunc torrere igni fruges, nunc frangite ſaxo. Et voluit etiam hic Hyſteron proteron eſſe, quod falſum eſt. Nam, & hodie ſiccari ante fruges,& ſic frangi videmus. Et quia apud maiores noſtros molarum vſus non erat, frumenta torrebant, & ea in pilas miſſa pinſebant, & hoc erat genus molendi. vnde, & pinſores dicti ſunt, qui nunc piſtores vocantur. Pinſere autem dici Perſius probat: vt, A tergo quem nulla ciconia pinſit.

DEFESSI) Deſcribit portum in quem ſeſe receperunt Troiani, potiſſimum, qui Aeneæ tunc coniuncti erant. Nam cæ
ASC. teri. ita diſperſi erant, vt neſciret Aeneas viuerent nec ne, ſicut & illi de ipſo dubitabant. Fecit autem aptam digreſſionem in deſcriptione portus, ſeu ſtatione, vt veroſimile ſit naues Aeneæ potuiſſe illic abſcondi, dum naues Ilionei, ac ſociorum, à Tyrijs igne peterentur, Sanè accuratius adnotandum eſt, quæ naues cum Aenea receptæ fuerãt. Donatus dicit ſeptẽ, quas Virg. receptas dicit fuiſſe vnam, in qua ipſe Aeneas erat, & tres de ſaxis, & tres de Syrtibus ereptas, de quibus videlicet dictum eſt, Treis notus arreptas in ſaxa latentia torquet. Treis Eurus ab alto In Breuia, & Syrtes vrget. Sed incidit quæſtio de Achate, qui hic Aeneæ comes datur, & tñ non erat in illis nauibus, nam dictum eſt: Iam validam Ilionei nauem iam fortis Achatæ, Vicit hyems, &c. vnde aut dicendum eſt, non eas ſeptem fuiſſe, quas Donatus cõmemorat, aut duos eſſe Achates, alterum quem fortem appellat, alterum quem fidum, vt ſint epitheta diſcretiua. nam vr̃ ille fortis Achates fuiſſe in comitatu Ilionei Gyæ, Cloanthi, Caici, & Orontis. Sed audiamus Donatum, cuius verba ſunt. [Defeſſi) Licet feſſi nitebantur proximam terram attingere, ne interea aliquis caſus emergeret. [Contendunt) Oſtendit curſus difficultatem, quem feſſi complere nitebantur, maxime quia in aqua difficilior greſſus eſt properantibus curſum. [Eſt in ſeceſſu) Loci hæc deſcriptio negocio neceſſaria eſt. Placiditas.n. fuerat pelagi procreanda pp corruptas naues: Hanc præbebat obiectus laterum. Secretum vero proficiebat, quia cauendum erat pp regiones incognitas. Hoc dabat lõgitudo ſeceſſus, Nympharum domus, aquarum copiam præſtat. Sunt, & defenſacula aduerſus ſolem, antrum, & nemus. Tantaq. erat opportunitas loci, vt naues anchoris non eſſent retinendæ. [Ab alto) A mari. mira igitur breuitas quæ continet omnia neceſſaria. Cum autem locus contineatur quattuor partibus. ponit duo latera, & ingreſſum, quartam deinde partem poſuit, Frontem ſub aduerſa. Semper autem loca ſic poëta deſcribit, vt ingrediens, ſic facit Saluſt. Quæ omnia mutabuntur, ſi vt recedens ſcribat. Addit autem deſcriptione, duos altus ſcopulos, vt ſic. Vnde latus proſpectus in pelagus appareat, ad inquirendas naues ab Æneã ſeparatas Opacitas aũt, vt minus ab externis conſpiciatur, facit. [Septem) Vna in qua ipſe erat, tres de ſaxis, tres de Syrtibus, ereptæ. [Optata) Quia contrariam in perturbatione pelagi viderant, cum nauigia ad imum vſque deprimerentur. [Tabentes ſale) A contrario. Sal. enim conſeruat. Sed iniuenius eſt caſus, vt tabeſcat ſale, quod ſeruari conuenit. Aqua.n. maris, quamuis ſalſa, admittit corruptionem. [Achates) Achates ignem fieri curabat, vt madidas fruges torreret, vt ſic ſiccatæ frangi poſſent. Non ergo eſt præpoſtera ordinatio. Neque dixit coquere, ſed torrere. Nam meminerat dixiſſe: Omnes accipiunt inimicum imbrem. Ordo eſt. Aeneadæ .i. Troiani, ſub Aenea principe Italiam petentes, & ab eo denominati, defeſſi. i. multum feſſi, & defatigati ex longa cõtra ventos, & procellas reluctatione, contendunt petere curſu. i. per curſum (quo verbo oſtenditur quam ſperata ſit terra nauis deprehẽſis. etiam vt defeſſi, currere faciant naues. Sanè mallem, curſu ablatiui. quam datiui caſus cenſere, atque ita non dicam, quæ proxima curſu) ea ſupp. littora, quæ ſup. erant proxima .i. viciniſſima quia nullo diſcrimine habito, quæ prima occurrerent conſtituerant petere, & vertuntur ad oras .i. extremas regiones Libyæ. ſ. ad eam partem vbi Carthago. Locus eſt in longo ſeceſſu. i. tractu ad quem licet ſecedere .i. ſeorſum ab alijs incedere, ſupp. quem, aut de quo, inſula quæ illic interſita iacet efficit portum. i. ſpeciem portus, obiectu .i. ea obiectione, ſeu appoſitiue laterum. i. quia duo latera habet opportune oppoſita, quibus. ſ. lateribus, omnibus vnda. i. impetus aquarum, frangitur. i. ſeparatur, ab alto. i. profundo, ſeu medio maris (illic enim profundum eſt) & ſcindit .i. diuidit ſe, in ſinus. i. angulos littorum, reductos. i. replicabiles, quia non progrediuntur aquæ propter latera, & quia vaſtæ. i. valde amplæ rupes, quæ pro. i. ſcopuli gemini. i. duo ſaxa æqualiter eminentia in aquis, minantur .i. minas, hoc eſt eminentias ſuas extendunt in cœlum. i. verſus, aut ſi hyperbole eſt, in cœlum vſq; hinc, & hinc .i. ab vtraque parte, aut gemini ſcopuli minantur in cœlum. i. qui tam alte protenduntur, vt̃ minari ſe caſuros in ſuſpicientes, nam his qui altiſſimos ſcopulos ſuſpiciunt, vr̃ ſummitates eorum nutare, & caſum minari, ſub quorum. ſ. ſcopulorum vertice. i. ſummitate reflexa, & prominente, hoc eſt in radice, & pede ſcopulorum, vbi ab impetu aquarum partim exhauſtæ ſunt, q̃ vertex ſuperiocumbere videatur, his qui ad radicem ſunt, ſub vertice ergo ſcopulorum, ſilent æquora tuta. ſ. ab incurſu ventorum, & procellarum, quia venti accedere nequeant, & omnis aquarum impetus priuſquam eo perueniant, frangitur, tum. i. inſuper vt præterea, ſcena. i. vmbraculum, aut inumbratio coruſcis ſiluis. i. habens ſiluas coruſcas. i. criſpantes, imminet. i. incumbit deſuper, & nemus atrum vmbra horrenti. i. contremente, leni agitatione ventorum, aut horrenti. placida, vt ſentit Seruius, appoſitiue atrum .i. quod atrum nemus eſt, & quaſi antrum imminet ſub fronte aduerſa. i. oppoſita, & hoc ſcopulis pendentibus. ſ. in morem antri. Intus in medio ſcopulorum, ſunt ſup. aquæ dulces, & ſedilia ſaxo viuo. i. naturali, appoſitiue domus nympharũ. i. quam nymphæ habitant, aut tam amœna, vt digna ſit à nymphis habitari. Vlla vincula, non tenent hic. i. hoc locò, naues feſſas quia ſponte tenentur, & vlla anchora. i. inſtrumentum vncis dentibus, quo in terra, non ſaxoſa naues feſſas, aut fluctu agitatas, nautæ allegant, non alligant, ſupp. eas morſu vnco. i. dente incuruo, qui terram dum extrahit, erodit, & quodammodo mordet. Aeneas ſubit huc. i. ad hunc locum, aut portum, ſeptem nauibus collectis, ex omni numero, & Troës egreſſi magno amore telluris. i. terræ potiuntur harena optata i. quam in periculo tanto optauerant, & ponunt. i. reponunt in littore artus ſ. ſuos, tabentes ſale. i. aſpergine aquæ ſalſæ, ac Achates vir ille fidus) alludit tamen ad lapidem) excudit primum. i. vbi primum in terram deſcenderat ſcintillam ſilicis .i. particulam ignis quæ erat in ſilice, aut in venis ſilicis, & ſuſcepit. i. lente cepit, aut ſurſum cepit) vis. n. ignis ſemper aſcendit) ignem ſolijs. ſ. deſiccatis, atque dedit circa arida nutrimenta. i. combuſtibilia, ſicca, & rapuit flammam. i. rapidam fecit flammam, in fomite. i. quæ (vt dicitur) radicaliter, & originaliter erat in fomite, at rapuit in fomite, hoc eſt in illo quo ignis fouebatur flammam ad ſe (& neutro modo eſt ſolœcophanes, nam non rapuit in fomitem, ſed eam quæ erat in fomite rapuit ad ſe) tum. i. deinde, Aeneadæ. ſ. (non Aeneas) quia vile eſt miniſterium feſſi rerum .ſ. multitudine, aut aduerſitate, aut rerum pro rebus, ſicut felia animi) expediunt. i. expedite efferunt. Cererem. i. frumentum, aut panem, corruptam vndis, & arma. i. Inſtrumenta, Cerealia. i. quibus Ceres. i. frumentum tractatur, aut quibus Ceres. i. panis fit, & parant torrere. i. deſiccare flammis. ſ. ab Achate exceptis, & frangere ſaxo. i. pinſere, aut molere quodammodo, non tamen proprie, quia molæ vſum non habebant.

VARIA LECT. AC primum ſilicis ſcintillam excudit Achates) Antiqui libris, Silici, legunt datiuo caſu. Et pro, Excudit, Excuſſit, habent.

Aeneas ſcopulum interea conſcendit: & omnem
Proſpectum late pelago petit, Anthea ſi quem
Iactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſi in puppibus arma Caici.
Nauium in conſpectu nullam, tres littore ceruos
Proſpicit errantes. hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celereſque ſagittas.
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoreſque ipſos primum capita alta ferentes
Cornibus arboreis ſternit: tum vulgus, & omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam:
Nec prius abſiſtit, quàm ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi; & numerũ cũ nauibus æquet,

SERVIVS.

AEneas) Merita perſonarum Vilibus officijs intereſſe non debent, quod bene obſeruat vbique Virgilius, vt in hoc loco. Item in ſexto cum diuerſis officijs Troianos diceret occupatos ait. At pius Æneas artes quibus altus Apollo Præſidet. Niſi cum cauſa pietatis interuenit, vt ad ſepeliendum ſocios miſcendo ſe operi hortaretur. Necnon Æneas opera inter talia primus Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis. [Scopulum) .i. ſpeculam. Et quando ſpeculationem ſignificamus generis eſt fœminini: vt, Specula Miſenus ab alta. Speculum autem in quo nos intuemur generis eſt neutri: vt, Iuuenalis: Speculum ciuilis ſarcina belli. [Late petit) Inquantum poteſt. [Pelago) In pelagus: vt, Inferretque deos Lano. [Anthea ſi quem) Aut ordo eſt: Aſcendit ſcopulum requiſiturus Anthea, Capyn, Caicum ſi quem videat. Et vſus eſt hoc genere elocutionis quo, & Terent. qui dixi, Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, & que nihil tam contrarium, omnes enim generale.

Hinc portum petit,& ſocios partitur in omnes.
Vina,bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Littore Trinacrio,dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, & dictis mœrentia pectora mulcet.

nerale eſt, plerique ſpeciale. Ordo ergo eſt. quod oẽs faciunt adoleſcentuli, vt animũ ad aliquod ſtudium adiungãt, plerique equos alere,plerique canes. Aut certe,quem,vacat, vt ſuperius diximus, iſtas frequenter vacare particulas. vt ipſe Virgil. Phœbe diu,res ſi qua diu mortalibus vlla eſt. nemo dicit,ſi qua vlla,ſed,ſi vlla. Vacat ergo, Qua. Item in Lucilio: Ecquem Pamphilum quæris.Quem vacat. nam de vno loquebatur.[Biremes)Naues habentes remorum ordinem geminum vt alibi, Triplici pubes quam Dardana verſu Impellunt. [In puppibus arma Caici) Quia nauigantium militum eſt mos puppibus arma religare,vt alibi: Pacem orare manu,præfigere puppibus arma.[Errantes) Paſcentes, vt alibi,Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. Re vera enim dum paſcuntur, vagantur. Et in ſeptimo de Ceruo. Errabant ſiluis. [Ceruos) Cerui dicti ſunt ἀπὸ τῶν κεράτων .i. a cornibus. Sciendum etiam latina nomina,græcam plerunque etymologiam recipere,ſed cerui nõ ſunt in prouincia proconſulari, ad quam venit Æneas. Aut ergo fictum eſt ſecũdum poëticum morem,aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus vbique omnia naſcebantur, vt ipſe. Omnis feret omnia tellus.[Tota) Inter totum,& omne hoc intereſt,ꝙ totum dicimus vnius corporis plenitudinem, omne de vniuerſis dicimus,vt puta Totum auditoriũ habet ſcholaſticos, hoc eſt plenum eſt auditorium ſcholaſticis. omne auditoriũ habet ſcholaſticos .i. omnia auditoria. Vſurpant tamen poëtæ,& iſta confundunt, vt hoc loco tota pro omnibus poſuit, & cõtra pro toto omnem poſuit, vt eſt, Omnemque reuerti per Trojam. Statius. Et totos in pœnam ordire nepotes .i. omnes. Plerique deriuationem dicunt ab eo quod eſt tot totus, vt eſt ab eo quod eſt quot quotus. Sed illud notandum,quòd in deriuatione mutat plerunque naturam, nam cum tot naturaliter breuis ſit,totus producitur,quotus vero ſecundum originem ſuam breuis remanet.[Agmen)Agmen proprie dicitur ordinata multitudo,vt eſt ambulantis exercitus, neque.n.in vno loco ſtans, agmen vocatur,aut ſi inuentum fuerit vſurpatum eſt,vnde bene adiecit Longũ,vt incedentium oſtenderet ſignificationem.[Cõſtitit)Con ſecũdum naturam breuis eſt ſemper, excepto cum ſ, litera vel f,ſequitur. tunc.n.tantum producitur, ſicut in ſyllaba inſula,inſula.[Corripuit)Aut de pharetra Corripuit,vt eſt,Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum. Aut ab Achate,vt eũ ſecurum eſſe per ſilentium intelligamus,vt illo loco.

Ni tam præmiſſus Achates Afferet. Item.
Nunc repeto Anchiſes fatorum arcana reliquit.

[Gerebat)Aut tunc aut quæ gerere conſueuerat. [Cornibus arboreis)Aut ſubaudi cum,vt illo loco,Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.i.cum vento. Aut certe ſecundũ ſupra dictã figuram Cornibus arboreis,pro Cornuum arboreorum.Melius tñ eſt vt cum ſubaudias.[Tũ vulgus) Bene vulgus,ductoribus interẽptis.[Miſcet) Perturbat,circumagit,inſequitur. [Frondea) Pro frondoſa poſuit. plerunque.n.dum varietati declinationis ſtudent poëtæ,mutant proprietatem, nam frondeum eſt totum de frondibus, vt totus. Frondoſus vero eſt lucus licet.n. abundet frõdibus,non tamen eſt de frõdibus totus, vt ſaxeus,& ſaxoſus. [Quam ſeptem)Bene definiuit numerum,neceſſitatis.n.eſt hæc venatio,non voluptatis,in qua plura requirũtur.[Victor) Hoc loco propoſiti effector,vt eſt, Atque rotis inſiſtere victor.[Fundat humi)Per humum. Et eſt aduerbialiter poſitum: vt, Humi nitens.i.per humum. [Cum nauibus) Cacephaton in ſermone, quod fit ſi cum particulam n, litera ſequatur. [Hinc) Proinde. Abutitur.n.aduerbio,more ſuo. [Partitur) Saluſt. ait: Prouinciaſ inter ſe partiuerant. Nam & partio,& partior dicimus. Et eſt verbum de his, quę cum vtranque recipiant declinationem, pro noſtra voluntate,actiuę tamen ſunt ſignificationis, vt punio punior,fabrico fabricor, lauo lauor, quanquam tentauerit Probus facere differentiam inter actiuam paſſiuamque ſignificationem, vt dicamus,tondeo alterum tondeor ab altero, ſed hoc in alijs verbis dicere nõ poſſumus, vt fabrico fabricor,paſco paſcor. nam legimus,Florem depaſta ſalicti,&, Paſcuntur vero dumos. Sunt aũt alia verba quæ actiuæ declinationis ſignificationisque ſunt, vt credo. Sunt quæ paſſiuæ, vt cedor. Inuenimus tamen actiuam declinationem habere paſſiuam ſignificationem, vt vapulo,& contra declinationem paſſiuam, actiuam habere ſignificationem, vt loquor. Hæc ergo ab illis ſunt ſegreganda ſunt verbis. [Vina bonus,quæ deinde cadis onerarat Aceſtes) Ordo eſt.Deinde vina,partitur,quæ Aceſtes dederat. Trinacrio. Græcum eſt propter tria ἄκρα .i. promontoria, Lilybæum, Pachynum Pelorum. Latine autem triquetra dicitur.[Heros) Vir fortis, ſemideus, plus ab homine hñs, vt ait Heſiodus

Ζεὺς ἐποίησε παῖδας δικαιότερον ἄρειον.
Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι.

ASCENSIVS.

ÆNEAS) Poſtquam ceterorum miniſteria deſcripſit,tractat officium ducis.ſ.Æneæ,qui de ſalute ſociorum quos in ſummo periculo dereliquerat,ſollicitus,veritusq́;,ne aut ſubmerſi ſint aut in manus hoſtium inciderint, ſcopulum conſcendit, vnde cum naues proſpicere non poſſet, videret tamen ceruos, conuertit ſe ad eos capiendos,vt ſocijs receptis,epulum daret,eorumq́. & animos,& corpora reficeret. De qua re audiamus Donatum, cuius verba ſunt. Reliqui igitur ſeipſos curabant. Aeneas autem anxius de ſalute ſociorum,labori non pepercit, ſed altitudinem ſcopuli,aſcendit,non ergo tantum ad proſpectum deſcripta altitudo ſcopuli,quantum ad laudem Aeneæ. Qui aut non proſpexit vim pelagi, aut de refectione corporis non curauit, & vt ſalutem ſociorum procuraret, nullo victus labore, tantam altitudinem aſcendit. [Proſpicit) Sic accipe, vt nauem nullam proſpicit, ſed tñ proſpicit ceruos. [Gerebat) Vel tunc præſens vel portabat Aeneas tela, quæ Achates intentus igni, excitando reliquerat. Nõ vidit naues,ſed euentus oſtendit ceruos,quæ res non ad venandi voluptatem,ſed ad victus neceſſitatem, recepta eſt.Septem ergo maiores ſtrauit,in quibus alimonię maior eſſet copia.Multos deinde paruulos interemit.Repræhendunt autem temerarij,quòd poëta dixit. A tergo ſequuntur. Error eſt interpretantium. Nam tres ceruos errantes in littore ſequebantur armenta, alij per valles à tergo paſcebantur. Ita ergo legitur. Proſpicit tres ceruos,& hos ſequuntur tota armenta. A tergo vero totum agmen paſcitur. Ergo illi errabant,hi paſcebantur. Neque .n. omnes errabant,aut oẽs paſcebantur. ſed alij errant, ſubiecti oculis eius,alij fuerant poſt ipſum. Similis autem verſus eſt. Theſtylis,& rapido feſſis meſſoribus, & hoc eſt, & Theſtilis. Item: Puppibus,& læti nautæ, &c. id eſt puppibus. Ipſi quoque numeri gregum,diuerſitatem ſignificant. De errantibus enim pluraliter dixit,de paſcentibus vero ait,à tergo, & longum per valles paſcitur agmen. Ergo in littore poſitos pluraliter dixit.In vallibus vero,paſcitur agmen.Huc accedit,quòd qui paſcitur, non errat,& qui errat, non paſcitur. [Hinc portum petit)Peracta ceruorum ſtrage,quę Troianis ſatis ſit,tendit ad naues. [Bonus) Bonus ciuis,& bonus largitor. [Cadis) Prætermiſſio cadorum numero oſtenditur vini copia. [Onerarat) Oſtenditur non quantum voluerit largitor datum, ſed quantum Troiani ferre potuerunt. [Abeuntibus,) q. d. præter id, quod manentibus dederat. Dictis, non poterant in maximo mœrore cibum capere. Ergo adhibenda conſolatio erat. Verum à perſona aliena,à mœrore,ſed hæc in ſolitudine non reperiebat. Hanc igitur ſubdit Aeneas,qui animi præſtantia,mœrorem vincere poterat. Hic ita ſe gerit, vt neque ſe ſatis triſtem oſtenderet,ne à conſolatione illos deijceret, neque omnino doloribus immunem. Ne in ſua cauſa omnino alienus videretur. [Mulcet)Nam grauiſſime inflictus mœror penitus remoueri nõ poterat. Sumpto autem cibo,& vino,more humani ingenij, ſperatur animorum ventura relaxatio. Si autem hæc conſolatio ab alieno fit,poſſet reſponderi Terentianum illud: Tu ſi hic ſis aliter ſentias. Cum autem à ſocio malorum poteſt attente audiri. Hæc ille.Quibus addamus quæ in Seruij de Plerique, & Heroë interpretationem annotauit Beroaldus dicens.Iſthæc moroſa nimis Seruij diſtinctio, Terentij verba obſcurat, & expertis facit non aperta,ex nitidis ſordida,ex manifeſtis ambigua,nam modus loquendi eſt apud eruditos, vt ita dicant, plerique omnes, pro vna parte orationis,quod diligenter animaduertit Donatus apud Terentium:& curioſis auribus demonſtrauit, ſcribens, ꝙ plerique omnes, pro vna parte orationes dixerunt veteres, vt plus ſatis, allegatque illud Næuianum. Plerique omnes ſubigunt ſub ſuum iudicium,hoc locutionis genus vſurpant locupletiſſimi ſcriptores,inter quos haud dubie numeratur Gellius,qui ita ſcriptum reliquit in primo. Verſus iſtos ex Georgicis plerique omnes ſic legunt. & alibi. Phil.Ber.

Pleraque omnia veterum literarum quæſita. Et Macr. *Plerique omnes*
Vultu diem ſequentem,quem plerique omnes

Abaco,

Abacn,& latrunculis conterunt. Item, nimis conciſus eſt Seru. in explanatione Heroum, nec abſolutam expreſſit rem in non pacua ſignificatione, audiatur itaque copioſiſſime docens q ſint Heroës Auguſtinus lib.x.de Ciuitate Dei,his verbis,nomen He- Heros. roum a Iunone dicitur tractum,quod græce Iuno,Hera appellatur, & ideo, neſcio quis filius eius, ſecundum Græcorum,fabulas, Heros fuit nuncupatus, hoc videlicet myſticum ſignificante fabula. q aër Iunoni deputetur,vbi volunt cum dæmonibus Heroas habitare,quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum: Idem in vij. Inter lunæ gyrum, & nymborum, ac ventorum cacumina, aërias eſſe animas,ſed ea animo,non oculis videri,& vocari Heroas,& Lares,& Genios,ea his liquido pater qui ſint Heroës & vnde nomen ſortiantur. Trimegiſtus quoque auctor eſt, Heroas habitare inter aëria puriſſimam partem ſupra nos, & terram,vbi nullus eſt nebulis locus Minime præter eundem eſt id, quod Martianus Capella tradit in nuptijs Philologiæ: Heroas,videlicet ab herra,quæ terra dicitur eſſe nuncupatos,iſta,curioſo interpretati,fuerant veſtiganda & enarranda,niſi forte Seru.exiſtimauit ſatis,ſuperq. eſſe id,quod tractabat mutilatum tradere.atque conciſum,cum boni tamen grammatici officium ſit etymologias verborum, ſignificatque vbertim explicare. Hæc ille. Ordo autem eſt.Æneas conſcendit interea .ſ. dum Æneadæ fruges parabant, & cerealibus rebus intendebant,& petit.i.dirigit late.i.in latum,aut per latum, omnem proſpectum.i. totam verticem proſpiciendi, pelago.i.in pelagus.(vt ſit datiuus ad locum,vt etiam Seruius ſentit,qui antea vult eſſe accuſatiui caſus a nominatiuo Anteos.Erat enim Anteus etiam vnus ex Troianis.ſunt tamen qui velint eſſe aduerbium, ſicut poſtea,quæ quæ compoſita ſunt,ex pronominibus retinent quantitatem, hoc eſt vltimam corripiunt, nam nomina, dum aduerbia fiunt, quantitatem ſeruant,vt, antea hodie tranſuerſa crebra &c. Vel ſit petit omnem proſpectum,ſi videat quem iactatum antea pelago.i.per pelagus,vento.i.à vento,ſed prior conſtructio mihi conformior videtur,ſicut,& ſequentium hæc)ideo petit ſi videat.i. vt forte videat,aut vt experiatur ſi videat, quem.i.aliquem iactatum antea .i.paulò ante vento.i.à vento,& ſi videat biremes,ſup.naues,quę duorum remigum ordine impelluntur,Phrygias.i.Troianas,aut Troianorum,aut Capyn, aut arma.i.inſignia Caici illius Troiani,in celſis.i.ſublimibus, puppibus.i.poſterioribus partibus nauium, in quibus directores, quos patronos nunc vocant conſidunt, ſuntque altiores ceteris, vt in tertio dicitur: Stans celſa in puppi. Seruius autem cenſet particulam,qu m vorare,& Antea nomen eſſe ſic: Si videat Antea iactatum pelago, & biremes Phrygias iactatas pelago. Aut Capyn, aut arma Caici in celſis puppibus.(ſ.fixa) Nullam.i.non vllam Æneas,ſup.non proſpicit vllam nauem in conſpectu,ſed ſupp. proſpicit treis ceruos errantes.i.libere paſcentes,errantium more nunc procedendo, nunc retrocedendo,nunc in tranſuerſum diuertendo in littore. (Eleganter omiſit particulam, ſed, nam non dices: Nullam nauem proſpicit, ſed treis ceruos proſpicit, verum ſic, Nullam nauem proſpicit, ſed treis ceruos. Aut ſic: Nauem non proſpicit,treis ceruos proſpicit) tota armenta.ſ.ceruorum reliquorum quia gaudent gregatim paſci, & errare vſque adeo (vt auctore diuo Auguſtino) dum flumina tranſeunt, onera cornuum ſequentium procedentes, viciſſim ſupportent) ſequuntur ergo à tergo .i.directo tramite,ita vt non à latere,nam ſequi non poſſent, licet non præc ſe à tergo, vidimus tamen Donatum aliter ſentire, qui non vult a tergo dicantur ſequi,ſed agmen paſci à tergo per valles. [Quæres autem quomodo illic ceruos dicat poëta,cum ſecundum Herodotum,ceruis,& apris omnis Libya careat,cum tamen habeat leones, elephantes,vrſos,ſerpentes, & aſinos cornua habentes. Ad hoc autem reſpondet (vt Seruius) aut in ſuperiori Libya ceruos non eſſe, in citeriore vero, in qua Carthago eſt, non deeſſe) & longum agmen.ſ.ceruorum, paſcitur per valles a tergo.ſ.trium ductorum,nam ductor, & agmen correlatiua ſunt, nam agmen ab agendo dicitur, agitur enim ſed à duce,hoc eſt ab eo, cui dicendi animos eſſe debet,licet agat. duces quoque præuij ferè ſunt, actores autem ſequentes. Quæri poſſet, quomodo dicatur ſequi, & paſci, ſed notum eſt, quia paſcentes incedunt, vnde, & paſci, & inſequi, ijdem poſſunt dici. Æneas conſtitit.i. firmauit, & repreſſit inceſſum, hic.i.vbi vidit ceruos,& corripuit manu arcum, & ſagittas celeres.i.quas celeriter emittere peritus erit, & Achate ſolebat,quæ tela.i.quas ſagittas. (Eleganter enim ſequenti non præcedenti conformatur relatiuum) Achates fidus.ſ comes, qui nuſquam Æneam derelinquit,vnde intelligendum eſt, quòd poſtquam ignem excuderat, relictis alijs ad humiliora miniſteria deputatis, Aeneam ſecutus ſit,ad quod innuendum additum eſt primum, vt.ſ. in primo ingreſſu,excuderit ignem, & poſtea Ænęam ſecutus ſit. ſicut etiam poſt refectionem corporis Aeneæ comes ibit in diſquirendis locis, quia vero dicit eum celeres ſagittas geſtare ſolitum, poſſet idem intelligi hic fidus, qui ſupra fortis dictus eſt, vt eius nauis prius diſperſa, ſed poſtea collecta, intelligatur, inter eas,de quibus dictum eſt. (Huc ſeptem Æneas collectis nauibus, omni Ex numero ſubit) & ſternit.i.proſternit, primum ipſos ductos ferentes capita alta,cornibus arboreis.i.ramoſis,tum.i.deinde,miſcet.i.mixtim perſequitur, aut re vera miſcet, vt ad acies alludat quæ cæſo ductore miſceri,& confundi ſolent, nec in ſuo ordine perſiſtere,miſcet ergo.i.confundit vulgus.ſ.ceruorum,& omnem turbam.i.turbatam multitudinem,agnes.i.perſequens.ſ.eam telis.i.ſagittis, inter nemora frondea, pro eo quod eſt frondoſa i. inter ſiluas,aut arboreta,nec abſiſtit.ſ.à pſecutione,prius quàm ipſe victor .i. voti compos. fundat, pro fuderit,humi.i. per humum,ſeptem ingentia, id valde magna, corpora.ſ.ceruorum, & æquet .i. æquauerit, aut æquarei.i.æqualem fecerit,numerum .ſ. ceruorum proſtratorum, cum nauibus quas ſeptem collectas, ſupra meminit poëta. Hinc.i.ab hoc loco,aut facto,ipſe Aeneas.ſ. petit portum,vbi videlicet ſocij erant, & partitur.ſ.ceruos in omneis ſocios. & diuidit deinde vina quæ Aceſtes.i.Siciliæ rex, bonus .i. beneficijs, onerat cadis .i. per cados, hoc eſt vaſa vinaria, quibus onerauit naues, qua quantum oneris poterant portare,tantum vini dederat, & quæ ipſe Heros.i.Princeps magnificus,& heroica virtute præditus,dederat.i.donauerat,abeuntibus .i.diſcedentibus littore Trinacrio.i.Sicilienſi,& hoc modo littore Trinacrio, regitur à dictione abeuntibus virtute præpoſitionis,aut ſi ordo eſt, dederat littore Trinacrio more poëtico, ſubtraxit appellatiuo præpoſitionem. Sicut ibi littore ahena locant alij,& ipſe mulcet i.mitigat, & ſolatur pectora.ſ.ſociorum,mœrentia.i.mœſta,ob caſum conſociorum, dictis.i.ſermone ſequenti, de qua re, ſicut de alijs multis ſubtiliſſime locutus eſt Donat. vt iam vidimus.

VARIA LECTIO.

ANTEA ſi quem) In Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs antiquis exemplaribus,Si quem,legimus. Quod elocutionis genus,aliorum etiam poëtarum teſtimonio,Seruius agnoſcit,ſed, &, Si qua,in veteribus libris aliquot ſcriptũ animaduerti,eamque lectionem à veteribus grammaticis defendi.[Hos tota armenta ſequuntur)vetera aliquot exempla,Quos tota,legunt. [Corpora fundat humi) In Rom.lib.in Oblongo,& aliquot alijs minime malis, Humo legitur,dandi caſu, ſed, Humi aduerbialiter poſitum,magis placet.

O ſocij,(neque enim ignari ſumus antemalorum)
O paſſi grauiora, dabit Deus his quoque finem
Vos, & Scyllæam rabiem, penitusque ſonantes
Acceſtis ſcopulos, vos, & Cyclopeia ſaxa
Experti, reuocate animos, mœſtumque timorem
Mittite, forſan, & hæc olim meminiſſe iuuabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt: illic fas regna reſurgere Troiæ
Durate, & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

SERV. O Socij)ordo eſt, ò ſocij, reuocare animos, Bñ aũt ſocios dixit, vt ſe eis æquaret.[Ignari)Immemores.Et eſt Acyrologia.Ignarus enim eſt q ignorat, immemor qui oblitus eſt. [Antemalorum) ... eſt, vt alibi, Cœli ſubter labentia ſigna. [O paſſi grauiora) Arte magna vtitur, vult.n. eos meminiſſe grauiſſimorum, vt præſentia facilius tolerent. Et bene grauiora dicit eſſe trãſacta,vt futura oſtendat eſſe leuiora. [His quoque).ſ.ſicut,& grauioribus.[Scyllæam rabiẽ) Exempla pro negociorum qualitate ſumere debemus, vt hoc loco in marinis periculis ponit peractæ tempeſtatis exempla. [Penitusq. ſonantis Acceſtis ſcopulos,) Id eſt valde, & aut valde ſonantes, aut valde acceſſiſtis .i. iuxta. Et bene ait acceſſiſtis, non enim paſſi ſunt hæc pericula, ſed his fuere vicini. [Cyclopeia ſaxa) Aut quæ Cyclops in Vlyſſem iecit,

aut

aut certe Siciliam dicit,in qua Cyclopes habitauerunt. vt ipſe t

Centum alij turua hæc habitant ad littora vulgo.

Poſſumus tamen Ætnam accipere, nam, & ipſe in tertio ait:

Nocte illa tecti ſilvis immania monſtra *Perferimus*

[Mœſtumq. timorem)Quod mœſtos,& ſolicitos faciat,vt mors pallida, & triſtis ſenectus. [Mittite) Omittite. hic eſt tropus Aphæreſis,quomodo temnere pro contemnere. [Forſan) Fortaſſe,fortaſſis,forſitan,forte, & fors vnum ſignificant, ſed varia pro metri ratione ponuntur. [Olim) Modo temporis futuri eſt. [Meminiſſe) Memini,& genitiuum regit,& accuſatiuum. Dicimur enim, & memini maiorum, & memini mala, & iuſta ratione,nam memoriæ obliuio contraria eſt.Et obliuiſcor ſimiliter, & genitiuum regit,& accuſatiuum: vt,Obliuiſcere cædis, atque incendiorum, & obliuiſcor iniurias tuas ò Clodi. Sic Tullius Cic.[Iuuabit) Futuri temporis eſt. Huius autem verbi præteritum perfectum anomalium eſt. nam cum primæ coniugationis verba in tempore perfecto, aut in aui exeant, vt amaui. aut in vi ſolutam,vt tonui,hoc verbum neque in aui facit,neque in vi, ſed vui vt iuui, vt Lucanus.

Iuuit ſumpta, ducem iuuit dimiſſa poteſtas.

[Per varios caſus) Argumentum a compenſatione. [Sedes quietas)Non vacat quod adiecit quietas. habuit.n.ſedes,& in Thracia,& in Creta, ſed non quietas. [Illic fas regna reſurgere Troiæ)Figura eſt etiam antedicta,quo per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim illic fas,oſtendit alibi nefas vt occurreret cogitationi ſociorum, ne fatigati tot malis quaſcúque requireret ſedes,quod etiam in quinto factum eſt,nauibus incenſis. [Durate:) Duri eſtote ad ſuſtinendos labores. ſic Horat.

Vix durare poſſunt imperioſius æquor.

[Voſmet) Met adiectio eſt. Sciendum autem eſt has particulas met,piam,te,vt egomet,quiſpiam,tute,& ſimilia,ornatus cauſa poni.Sunt enim aduerbia. quidquid enim ab illis ſeptem receſſerit partibus, aduerbium ſit neceſſe eſt. Item quemadmodum probamus aduerbia eſſe,quia dicimus docte facto,docte feci, docte feciſti, & mutata verbo remanet aduerbium, ergo ſi ſic, & in iſtis particulis inuenimus,vt egomet, noſmet, vt mutatis caſib⁹, vel perſonis eadē permaneant,aduerbia ſine dubio ſunt,nulla.n. hoc alia pars orationis admittit. Notandum ſanè quod hæ particulæ plerunque naturam ſuam hñt: non ſillabarum. Nam cum te, & met longæ ſint. in tenei dactylus inuenitur, nec poſſumus harum partium naturam diſcutere,quia ſub regulis non ſunt.

ASC. O SOCII, (neque) Oratio hæc conſolatoria, in genere deliberatiuo conſtituta,grauitatis,& prudentia virum talē, qualis Æneas eſt, decentis plena eſt. Nihil enim prætermittitur, q̄ a prudenti, & eloquenti viro dici debeat, vt ex Donato diſcere poſſumus,cuius verba ſunt. [O ſocij).ſ.laborum. Mira arte loquitur. Norat enim odioſum illud eſſe laborantibus,vt pote cuius cauſa vniuerſi trahebantur,per tot, & tam diuturnas calamitates. Ponit ergo præmium. O ſocij laborum,q.d.qui nil ſine me paſſi eſtis,ergo debetis audire quæ dicam. [Ignari)Mira conſolatio,nam cum odioſa ſit infortuniorum dura cōmemoratio, exulcerans eorum corda qui paſſi ſunt, adiungit poëta commemorationi comparationem vt dicta ipſa potius medicinæ ſint, q̄ exulcerationi. Nam enumeratio præteritorum malorum,ac grauiorum,oſtendit ferenda eſſe præſentia. Addit,& ſuſtinendi conſuetudinem,nutriſſe patientiam. [Grauiora) Vt incōmodorum nouitas grauius peruenit,ſic ferendi conſuetudo quidquid acciderit facilius tolerat. [Dabit Deus) Vltro reſpondit,ſi quærerēt quando hæc mala inuenient finem, & poſt comparationem grauat præterita,& leuat præſentia, & à generali ad ſpecialem rationem venit. [Scyllæam) In mari Siculo eſt,locus horrendis ſaxis obſitus. Hoc autem mulier vſque ad pubem humani corporis,inferius vero canibus armata [Acceſtis) Oſtendit fortunæ ſuffragio ex intima ſaxorum parte liberatos.[Forſan,& hæc) Delectabit nos,cum ad proſpera venerimus etiam hæc inter mala enumerare. [Olim)Tria tempora ſignificat,præteritum,præſens,& futurum [Durate) Quando per mala ad bona tranſeundum eſt,ipſe bonorum toleranda ſunt aduerſa, preſertim vbi reſpondetur per breuiſſimum tempus ocium ſempiternum.[Fata) Ergo parendum eſt, nam illis obſiſti non poteſt. [Illic fas) Et euadendi, & perueniendi, ſpem pollicetur, & affert Italiam ſolam eſſe quæ digna ſit,in qua Troiæ imperium reſurgat. Hæc ille. Ordo eſt. O ſocij .ſ. errorum,& laborum, per quam appellationem ſibi illos conciliat, vt qui ſe illis parem exiſtimet. Ordo autem ſic conferendus eſt. O ſocij reuocate animos, &c. nam cetera per parentheſim inſerta ſunt,quaſi dicat vt ſocij eſtis in aduerſitate,volo ſocijs ſitis in magnanimitate, tolerando aduerſa, neque enim ſumus.i.nam certe nos nō ſumus ignari.i.immemores, ſecundum Seruium, vt acyrologia .i. improprietas ſermonis, ſed meo iudicio,ſic dicit, vt Dido dicet:

Nam ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

Ignarus enim eſt malorum, qui nunquam ea paſſus eſt, non ſumus ergo ignari.i.neſcij, aut malorum, vna eſt particula .i. malorum præteritorum,& quæ antehac paſſi ſumus. O paſſi grauiora.ſ.mala,quorum Deus finem dedit, quia aliter non diceretur paſſi, ſed adhuc pati, vnde ſubinfert, Deus dabit quoque .i. etiam,his.ſ.malis minus grauibus,finem.i.exitum,& terminum, ac deſitionem, quòd autem grauiora paſſi ſint, probat dicens: vos,&.i.ſimul acceſtis, pro acceſſiſtis,rabiem Scyllæum.i.quæ inter Scyllam, & Charybdim eſt, in mari Siculo, Cuius dextrum Sylla latus læuum implacata, Charybdis Obſidet, & ſcopulos ſonanteis penitus.i.valde, & quaſi penè intus, & hoc eſt cur Scyllæam rabiem dixit,quia ſonitu aquarum imitantur ſcopuli latratum canum rabioſorum,vos,&.i.ſimul experti eſtis, ſaxa Cyclopeia, id eſt a Cyclopibus in Sicilia obſeſſa. O ſocij igitur, quia non ignari ante malorum, & grauiora paſſi. (Eſt autem oratio intricata, quaſi à turbato animo prolata, qualis erit in 2. huius, vbi ſocios ad arma cohortabitur,atque ſummum artificium eſt, vbi ab imperitis minus artis cenſetur) reuocate animos, quibus .ſ.grauiora tuliſtis,vt, & hæc feratis. & mittite, id eſt deponite, & reijcite, ac omittite, timorem mœſtum, qui vos mœſtos facit aut mœſtum.i.deteſtabilem,cum ſit timor approbandus,qualis erat dum in periculo fuerant, vnde dictum eſt, Extemplo Æneæ ſoluuntur frigore membra. iuuabit.ſ.animos, id eſt delectabit,& iucundum erit forſan olim,id eſt tempore futuro,vbi omnibus periculis defuncti erimus,meminiſſe.i.aut memorare, id eſt recitare,aut recordari,&,id eſt etiam hæc, ſcilicet præſentia mala,quia iuuat euaſiſſe mala,plus quam non incidiſſe, vnde in tertio:

Iuuat euaſiſſe tot vrbes

Argolicas, mediaſq; viam tenuiſſe per hoſteis.

Nos tendimus in Latium.i.in patriam nobis fatalem, vnde originem traximus, & vbi Saturnus latuiſſe perhibetur, per varios caſus, & tot diſcrimina .i. pericula rerum, fas eſt.i.à fatis permiſſum, regna Troiæ reſurgere.i.reparari, & renaſci illic.ſ.in Latio,non in Creta,non in Delo,non in Sicilia, vbi fata.i.deorum præordinationes, & voluntates nobis præfata.i.vaticinio ſignificata, oſtendit, id eſt indicant vaticinio multorum, vt in tertio dicetur. ſedes quietas.i.immutandas, quales non erant in Creta. de quibus in tertio:

Mutandæ ſedes, non hæc tibi littoris ſuaſit Delius. &c.

Durate.i perdurate,aut durate animos veſtros contra mala. (Et ſitis duri ad tolerandos labores donec obtinueritis, ſedes quietas iuxta oracula Penatum, qui vobis dixerint, vt recitabitur in tertio huius:

Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum

Prima tulit Tellus, eadem vos vbere læto

Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.)

Et ſeruate voſmet.i.voſipſos, rebus ſecundis.i proſperis, poſt aduerſas, quæ nunc vos premunt, & eſt ſententia ſanè moralis, & cuius facile eſſet ad allegoricam transferre,vt per Latium,patriā cœleſtem intelligat,ad quam per caſus varios,per tot diſcrimina rerum,tendimus,& ſedes vbi fata quietas oſtendunt.

VOS, & Cyclopea ſaxa)Antiqui plerique libri,Cyclopeis, pentaſyllabum legunt. (Sedes vbi fata quietas Oſtendunt:) In peruetuſti libri legere eſt,Quietis, quippe nobis. VARIA LECT.

COGITA, primis quinq; libris non fere aliud agi,quàm quo pacto ſapiens ab humanas interim ſequeſtratus animum politicis ac purgatorijs emaculet virtutibus. Hoc ipſum ſignificat atroa in primo tempeſtas, Didonis conuiuium,in quo rationalis anima obruteſcens corporeis fomitibus,& vitiorum incentiuis rationis luminibus ſeſe ingerentibus, illa penè reſtincta ſui obliuiſcitur, & ad corporea reuoluitur tota. Aeſtuationes hæ ſunt animi ad procinctum tendentis, & ad originem properantis. Quod illa verba abunde ſignificant: COEL. RHOD.

Per tot diſcrimina rerum

Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas *Oſtendunt*

Ego Latij nomine, ſtatum purgati animi intelligo, qui detectis, & à mundana aſpergine prorſus purique detterſus eſt. Cuius illa ſunt munera præcelſa, vt docuit grauis auctor Plotinus, Sola nolle diuina, cupiditatum obliuiſci penitus, perturbationis ignorare:

Vt ſi fractus illabatur orbis.

Impauidum ferient ruinæ.

Vos

Talia voce refert, cuiuſque ingentibus æger
Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt, dapibuſque futuris:
Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant:
Pars in fruſtra ſecant, verubuſque trementia figunt.
Litore ahena locant alij, flammaſque miniſtrant.
Tum victu reuocant vires: fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exempta fames epulis, menſæq. remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spemque, metumq. inter dubij, ſeu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Præcipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

(V. VOce refert) Pleonaſmos eſt, qui fit quoties adduntur ſuperflua, vt alibi, Vocemque his auribus hauſi. Terent. His oculis egomet vidi. [Curis) Cura dicta eo q cor vra .deniq; paulò poſt ait: Premit altū corde dolorem. [Aeger) Aeger eſt, & triſtis, & male valēs. Aegrotus aūt ſiue ægrotans tm̄ modo male valens. [Spem) Lætitiam. Et eſt crebra apud Virg. figura, quæ fit quoties ſignatur ab eo q procedit id, qđ ſequitur. Nam ſpē lætitia ſequitur, ſpes vero in vultu non vē, ſed lætitia. Hæc aūt figura, & verſa vice hi, vt intelligamus ab eo q ſequitur id, qđ præcedit, vt, Meritæq. expectāt præmia palmæ. Palmā pro virtute poſuit, quæ primū meretur, & palmā poſt accipit. [Prædæ) ad prædā, vt, Interreque deos Latio. [Accingunt) Studioſe parant: vt alibi, Accingūt operi. Accinctos.n. induſtrios dicimus, vt Horat. Altius ac nos præcincti ſumus. Sicut e contra negligentes diſcinctos, vocamus, vt, Diſcinctos Mulciber Afros. [Dapibuſq. futuris) Ambitioſe dixit q ſint cerui dapes futuræ. [Tergora) Tergus tergoris, vnde tergora corium ſignat. tergū vero tergi, vt templū templi, dorſum ſignat. vt Sal. Scilicet quia tergis abſtinetur. [Viſcera nudant) Viſcera non tm̄ inteſtina dicimus, ſed quicquid ſub corio eſt, vt, In Albano Latinis viſceratio dabitur. i. caro. Eſt aūt nominatiuus ſingularis hoc viſcus huius viſceris, vt Lucr. Viſcus gigni ſanguemq. creari. Sanguem aūt ideo dixit, quia ſanguinis facit, vt carmē carminis. Si.n. ſanguis diceret, par eſſet nominatiuus genitiuo, vt anguis, pinguis. [Veribus) Ecce nomen de his quæ in numero ſingulari indeclinabilia ſunt, vt veru, cornu, genu. [Trementia) Palpitantia adhuc. [Ahena locant) quibus vtebantur non ad elixendas carnes, ſed ad ſe lauandos. Heroicis.n. tēpibus carne non veſcebantur elixa. Huic autē nomini maiores aſpirationē dabāt, nam ahena dicebant. [Tūc) .i. poſtq̄ ſe lauerūt. [Victu) Cibo. vnde, & conuictores dicimus. vt Horat. Non quia ſum tibi Mecœnas conuictor. Nam conuiuæ a conuiuio dñr. [Fuſi) Polyſemus ſermo eſt. ſignificat.n. & diſcumbentes, vt hoc loco, & fugatos, & occiſos. [Implentur) Impleor duos caſus regit. dicimus .n. & impleor illius rei, vt Cicero: Squaloris plenos ac pulueris. Et Terent. Plenus rimarū ſum. Et impleor illa re, vt hoc loco. & alibi, Plenamq. ſagittis Threicis. Et Iuuen. Lectica Mathonis Plena ipſo. [Ferinæ) Feras dicimus, aut q omni corpore feruntur, aut q naturali vtuntur libertate, & pro deſiderio ſuo feruntur. [Poſtquam exempta fames) Caute in mœſtitia cibis famē exemptam dicit. i. fugatam non ad affluentiam quæſitam. [Menſæq. remotæ) Quia apud maiores ipſas menſas apponebant pro diſcis. vnde eſt, Et menſæ grata ſecundę. Duas enim habebant menſes, vnam carnis, alteram pomorum. [Amiſſos) Non re vera, ſed vt illo tpe putabant. [Exaudire vocatos) Aut ſubaudimus deos, & quaſi conqueſtio eſt, q non flectantur precibus. Aut certe hoc dicit, Non ſolum periſſe eos, ſed nec ſepulturam hr̄e ad quam vocentur. Nouimus.n. q mortuorū vmbræ ad ſepulcrā vocabantur, vt eſt, Maneſq. vocabat Hectoreum ad tumulum. Et eſt figura, ab eo quod præcedit, id, qđ ſequitur, q a poſt facta ſepulchra manes vocantur. [Præcipue) Inter oēs, quaſi alijs magis pius. [Oronti) Pro Orontis, vt, Immitia Achillis. [Secum) Propter ſocios. vt ſupra, Spē vultu ſimulat.

ASC. TALIA voce refert) Poſt conſolationem verbalem, additur ſolatium epularum, & vini, quo, & animus, & corpus refici ſolet. Seruius cenſet pleonaſmon eſſe. i. ſuperfluitatē illius particulæ, voce, ſat.n. fuerat dixiſſe, Talia refert. Verum mihi nequaq̄ ſuperfluum vr̄, ſed diſcretiuum, vt ſit. Refert quidem voce, ſed longe aliter referebat, & reuolebat caſus ſuorum aīo, vt ex ordine patebit, quē priuſq̄ poſuero Donati verba ſubijciam, quæ ſunt. [Curiſq. ingētibus æger) Perſuaſoris erat, vt metū diſſimularet, cum ſpem perſuadere tentaret, & regis erat afferre conſolationē vtrunque ergo præſtitit, neq; oportebat illum in ſua cauſa ſine cura eſſe. [Illi) Oſtenditur quid potuerit conſolatio. Nam niſi mœrore ſubiacus fuiſſet, refectionem aliquam nō quæſiſſet. [Tergora diripiunt) Deſcribitur per officia procuratio epularum, neq; delicioſæ dapes, aut irritamenta gulæ erant iis paranda, qui naufragio, & inedia laborauerant. Tergora eodem tpe alij detrahebant coria. Alij, anteq̄ tota corpora apparerent, reſecabant partes, & vt plenam properationem oſtendat, addit. [Verubuſq. trementia figunt) Hoc eſt quibus adhuc aliquid ſpiritus teneretur. [Ahena) Aquam imponebant igni, vt elixam facerent carnem. Hæc coquendis viſceribus celeritatem pſtant. Denique epulis paratis, vires labore, & fame perditas, reuocant. [Fuſiq. per) aduerſariorū oblitus erat, vt fuſi per herbā plus ſibi ingererēt, quā refectio poſtulabat. Hoc aūt præſtitit perſuaſio conſulti regis. [Ferina) Per ſe ſuauis caro eſt hæc, ſed additur pinguendo vt ſuauior aīos appetentium iret. Vino aūt acceſſerat grā, à tpe, qualitate, & q̄titate. Nam & vetus, & optimus, & abūdas fuerat. Hinc dixit: Implentur veteris Bacchi. [Poſtq̄ exempta) Fame, & laſſitudine oppreſſos, nullius cura tangebant. Refectis vero, venit in mentē recordatio ſociorum, quorum cū de morte incerti eſſent, erāt inter ſpē vitæ, & metū mortis. Aeneæ aūt maior ponitur virtus, qui nec cibum ſumpſit, nec diſſimulare à perditis potuit, nec eorū curam poſuit, qui, & ſupereſſe poterant. (Secum) Nā apud alios, ſpem vultu ſimulat. Ordo eſt. Aeneas, ſup. refert. i. recitat, & exprimit talia, voce. i. ſermone vocali, cum alia longe referret ſermone mentali, & ipſe æger. i. ſaucius, & dolore affectus, ingētibus. i. valde magnis, curis. i. ſolicitudinibus, cor eius vrentibus, ſimulat. i. fingit, (non n. omnis ſimulatio vitioſa eſt, vnde, & ſaluatur fingit, ſe longius ire) & per ſimilitudinem indicat, & præ ſe fert vultu. i. diſpoſitione faciei, qua voluntas prodi ſolet, ſpem. ſ. melioris euentus, aut rerum recuperandarū, & premit, corde. i. in pectore, altum. i. profundum dolorem. Illi. ſ. ſocij eius ſic conſolati, accingunt. i. apparant ſe prædæ. i. ad prædam parandam, & diripiunt. i. raptim diſtrahunt, coſtis. ſ. ceruorum, ab Æenea occiſorum, futuris dapibus, id eſt ad futuras dapes, aut appoſitoriæ quę erant futuræ dapes, tergora. i. pelles, aut cutes tergorum, & pro. i. nudant viſcera. id eſt carnes interiores, videtur tamen leniorum partes expreſſiſſe opera, nam tergora. i. quibus terga teguntē, diripiunt. i. vno tractu abſtrahunt, ſed peles quibus viſcera. i. inteſtina obteguntur, non tam faciliter abſtrahunt, vnde nudant, dicit: Pars. i. ſociorum. i. pars eorum ſocij, ſecant. i. incidunt carnes: in fruſtra. i. particulas, & figunt verubus (alij veribus legunt, ſed plures verubus) fruſtra ſup. trementia. i. adhuc palpitantia, & ſpiritu vitali mota. Alij locant. ſ. ad lauandas carnes, ahena ſup. vaſa. i. lebetes, aut cacabos ex ære factos, littore, pro in littore, & miniſtrant. i. ſubijciunt, flāmas, quas. ſ. ex combuſtibilibus excitant, tū .i. deinde, peracto. ſ. officio coquendi, ipſi reuocant. i. reparant, & in loca priſtina alliciunt, vires. ſ. ſuas, victu. i. cibo, & fuſi. i. proſtrati per herbam, quia ſedilia non habebant, nec toros extructos, implentur Bacchi. i. vini, veteris quod præſtantius ab omnibus cenſeri ſolet, & ferinæ. ſ. carnis, hoc eſt carnis ceruinæ, pinguis. i. quia ſeptem ingentia corpora ſuderat humi. (Sicut plenus genitiuo & ablatiuo iungitur, ita, & verba a pleo compoſita, vt hic implentur veteris Bacchi) Poſtquam fames eſt exempta. i. fugata, & per empta, epulis. i. epulando, & menſæ. i. ferculorum, aut obſoniorū duo genera quæ menſis. i. cum menſuris apponebant, aut in quadris, aut in lancibus (vnde de quadris dicet in iij. Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas. Et in vij. En etiam menſas conſumpſimus, inquit Iulus. Nam quadam, ex cruſto panis facere ſolebant. Non ergo loquitur in ijs locis de tabulis ſuper quas cœnatur) & poſtquā igitur menſæ. i. quadræ, aut lances cibis onuſtę, remotæ, ſup. erant ipſi requirunt lōgo ſermone ſocios amiſſos, exiſtentes dubij inter ſpem, & metum, ſeu credant viuere quod. ſ. ſperabant, ſiue pati extrema, ſup. fata. i. mortem, quod metuebant, nec. i. & non, & credant eos vocatus. ſ. a ſocijs ad tumulos, nō exaudire. i. reſpondere, vt ſcire defunctos eſſe, aut ſic, nec exaudire .i. non exaudiebant iam vocatos ad tumulum. ſ. vt ſit infinitiuus modus pro indicatiuo, vel potius ſic, ſiue credant eos extrema pati, nec vocatos. i. licet vocentur exaudire, iam. i. amplius, aut deinceps cum mortui ſint. Pręcipue. i. præter ceteros, & plus quam ceteri, Æneas pius, aut Aeneas pręcipue pius, ſed melius Aeneas.

qui

qu s pius gemit præcipue, nunc caſum Oronti, pro Orontis, acris.i.ſtrenui, qui cum Leucaſpe ſubmerſus erat, & Amyci.i.illius Troiani, etiam acris, & nunc gemit ſecum.i.animo ſuo, qa ſpem vultu ſimulat, crudelia .i. immitia, & ſæua fata .i. mortem Lyci.i.aut illius viri, aut populi Lycij, quia dixit ſupra, ſubmerſam eſſe vnam, quæ Lycios, fidumq. vehebat Orontem, & gemit Gyan, virum illum fortem, & Cloanthum fortem .i. caſus eorum, qui tamen non erant ſubmerſi, vt patebit in quinto, vbi nauium directores erunt.

SPEM vultu ſimulat, premit altum corde dolorem, &c.) In Oblongo lib. peruetери, & aliquot alijs manu ſcriptis, Premit al to in corde, legitur. (Verbisq. trementia ſigunt) Eſt vbi, Verbus neque vno quidem lib. per, u, in penultima legatur. (Nunc acris Oronti) Seru. pro Orontis poſitum ait, nempe ad cacophoniam declinandam. Orontis tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus. Sed omnino ſuauior eſt lectio Seruiana. VARIA LECT.

Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare veliuolum, terraſque iacentes,
Littoraque, & latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominumq. Deûmque
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum;
Quid troes potuere? quibus tot funera paſſis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certe hinc Romanos olim voluentibus annis
Hic fore ductores, reuocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Troiæ, triſteſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem das finem rex magne laborum?

SERV. FInis) Vel fabularum, vel diei. ſequitur nanque pau ò poſt, Æneas per noctem plurima voluens. Et ſciendum eſt Virgilium non ſemper dicere ortum, vel occaſum diei, ſed aut intellectui relinquere, vt hoc loco, aut negocijs tempora ſignificare. eſt autem poëtica ..., non omnia exprimere. vnde ait Horat. in arte poëtica, Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres. quamuis plerique de tranſlatione græcitatis hoc afferant dictum. Homerus ſanè iſta contemnens tempora vniuerſa deſcribit. (Cum Iuppiter æthere ſummo Deſpiciens) Oeconomiam iſtam ſecundum Matheſim videtur ordinaſſe Virg. Nã Ioue in altitudine ſua poſito cũ Venere, ſignificatur ꝙ per mulierem aliqua felicitas poſſit euenire. Ergo quoniam Æneas in partem regni admittetur à Didone per occaſionem coniugij, ideirco hæc poeta pmiſit, Sanè, & illud animaduertendum quod peritiſſime dixit triſtiorem Venerem fuiſſe cum Ioue, ex quo ſignificat exitum vxoris infelicem futurum, nam ſe vtique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit à Ioue defluentem ad occaſum deſcendere.i.ad ima terrarũ, oſtendit amicitias quidem fore, ſed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam mathematici dicunt, Venere in Virgine poſita miſericordem fœminam naſci, atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerem occurriſſe filio, quod, & miſericordem poſtea reginam probauit Aeneas, & in venatione cum ea permixtus eſt. (Aethere ſummo) Qui ſummus. Et proprium ætheri epitheton dedit, quia omnibus ſuperior eſt. (Deſpiciens) Deorſum aſpiciens, ſicut ſuſpiciens, ſurſum aſpiciens. Notandum ſanè quia ſi deſpiciens dixerimus, diligenter intuens ſignificamus, ſicut deduco, & diduco. Nam deduco eſt proſequor, diduco vero diuido. (Veliuolum) Duas res ſignificat, & quod velis volatur, vt hoc loco, & quod velis volat. vt Ennius, Naues velivolas, qui, & proprie dixit. Et eſt iſta reciproca tranſlatio nauium, & auium. Legimus enim, Et velorum pandimus alas, & contra de apibus, Nare per æſtatem liquidam, cum natatus nauium ſit, alæ vero auium. Et ſciendum eſt eſſe reciprocas tranſlationes, & partis vnius. (Iacentes) Aut in longum expoſitas, aut proprium epitheton eſt terrarum. nam cum cetera elementa mobilia ſint, ſola terra ſtabilis eſt. vnde, & bruta dicuntur. (Latos populos) Cum populos numero plurali dicimus, vrbes ſignificamus, cum vero populum, vnius multitudinem ciuitatis intelligimus. (Sic) Quid eſt ſic? id eſt vt illa conſpiceret. (Et Libyæ defixit lumina regnis) Pulchra prooeconomia .i. diſpoſitio carminis. Vituperabile enim fuerat ſi ea abrupto tranſitum faceret, quod in nono fecit, atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur, quæ res tamen excuſatur vno ſermone, Atque ea .i. eodem tempore, quod ſolum eſt interpoſitum. Nunc vero bene tranſijt, quia inducit Iouem, & de rebus humanis cogitantem, & Africam reſpicientem, ad quam venere Troiani. Vnde honeſtus color eſt, vt Venus adeat Iouem, timens ne Romana fata Carthagini concedant, felix enim euentus ſequitur loca quæ reſpexerit Iuppiter, vnde in ſecundo ait, Aſpice nos hoc tantum. Et alibi, Atque oculos Rutulorum reijcit aruis. vbi erat futura victoria. (Tales) De rebus humanis. (Iactantem pectore curas) Nunc ſecundum Stoicos loquitur qui deos dicunt humana curare. interdum ſecundum Epicureos, poëtica vtens licentia. (Triſtior) Comparatiuum poſuit pro poſitiuo. quando enim triſtis eſt Venus, vt nũc triſtior diceretur? (Oculos ſuffuſa nitentes) Nitidos oculos lacrymis perfuſos habens. Et eſt figura quæ fit quoties participio præteriti temporis à paſſiuo iungimus caſum accuſatiuum: vt, Deiectus animum, mœſta vultum. Dicendo autem Nitentes, expreſſit etiam nimiam in lacrymis pulchritudinem, ſicut de Euryalo, Lacrimæque decoræ. (Æternis regis imperijs, & fulmine terres) volunt quidam ſuperfluo Regis ad deos referri, Terres ad homines neſcientes maioris eſſe poteſtatis, idem poſſe circa deos quod circa homines. (Et fulmine terres) Non ſine cauſa adiecit Terres. Eſt.n. fulmen quod terret, eſt quod afflat: vt, Fulminis afflauit ventis. eſt quod puniat: vt, Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras. Peremptorij autem fulminis late patet ſignificatio eſt. quod præſagit. (Meus) Subaudi filius, vt, Aiacis Oilei, vt ante diximus (In te) Modo contra te. alibi Pro ſignificat: vt, Benignum accipit in Teucros animum, mentemq. benignam .i. pro Teucris. (Quod Troës potuere) Argumentum ab impoſſibili. vt alibi, Non ea vis animo. & eſt validius quam a voluntate plus enim eſt non poſſe quam nolle. (Troës) Erit nominatiuus Tros. Et hæc breuiter ſcienda regula eſt, quia omnia nomina monoſyllaba græca, quæ in latinum ſermonem tranſeunt, tertiæ ſunt tantum declinationis, & tam latine quam græce declinari poſſunt. vt Tros Trois, & Troos, Pan Panis, & Panos. vt, Arcadici dictũ Panos de more Lycæi. (Ob Italiam) Ne ad Italiam perueniant toto orbe pelluntur. Atqui in Africa ſunt ſed ſi diligenter requiras, etiam inde pelluntur, at nanque, Hoſpitio prohibemur arenæ. (Certe hinc Romanos) Atqui nuſquam hoc legimus, ſed per ſilentium intelligimus, vt ſuperius de Iunone audierat (Voluentibus) volubilibus. Et eſt participium pro nomine. Voluens enim eſt qui voluit: Volubilis autem qui voluitur. Anni autem vt luuntur, non voluunt, vt eſt. Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. (Fore) Futuros eſſe. Et eſt de verbis defectiuis. (Reuocato) Dicendo reuocato, oſtendit Italiam vnde Dardanus fuerat. (A ſanguine Teucri) Teucrum pro Dardanus poſuit. Dardanus enim de Italia profectus eſt, Teucer de Creta, quia ſolent poëtæ nomina de prouincijs vicinis, vel perſonis vſurpare. vt, Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Caſtor equorum domitor fuerit. Item, Et manibus Progne pectus ſignata cruentũ, pro Philomela. Item Didonem dicit Sidoniam, cum ſit Tyria. a loci vicinitate. Item, Quid loquar aut Scyllam Niſi? cum Phorci fuerit. Et ſciendum inter fabulam, & argumentum, hoc eſt hiſtoriam, hoc intereſſe, quod fabula eſt dicta res contra naturam, ſiue facta, ſiue non facta, vt de Paſiphaë Hiſtoria eſt quidquid ſecundum naturam dicitur, ſiue factum, ſiue non factum, vt de Phædra. (Omni ditione) Melius omni quam omnis, vt ſignificet omni poteſtate, id eſt pace, legibus, bello. (Pollicitus:) Pollicemur ſponte, rogati promittimus. (Quæ te genitor ſententia vertit?) Verecunde agit Venus. nec enim conueniebat, vt aperte contra vxorem ageret apud maritum. vnde, & ſimiliter reſpondet Iuppiter, Neque me ſententis vertit. (Hoc) Hac re. (Rependens) Compenſans. Et eſt tranſlatio à pecunia. (Eadem) Similis, qualis ab initio fuit, vt oſtendat nec longitudinem temporis profuiſſe Troianis. (Finem) Ac ſi diceret, non regnum requirimus, ſed finem laborum.

ASC. ET iam finis erat) Poſtquam mortales, quod poterant, effecerant,

cerant, nec erat reuocandorum ſociorum, vlla ſpes reliqua, apte inducitur diuinum auxilium, quod ſuos in neceſſitatibus non deſerit, verum Seruius argute docet rem phyſicam eſſe, & ex viſceribus aſtrologiæ, fictionem hanc exceptam, nam dum Iuppiter Venerem beneuole aſpicit, ſignificat eT, qui eos in Horoſcope habet bonum per mulierem euenturum. Donati autem verba ſunt. [Finis) Epulatum, vel fabularum, vel lucis. [Deſpiciens) Iuppiter ex alto actus hominum conſiderabat. Venus autem, arrepta occaſione, eum alloquitur. [Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes Alloquitur Venus:) Quàm antea lacrymis, ille eſt maximus dolor, qui ante vocis exortum lacrymis præcedentibus nunciatur. [Tales) Res plena ſubtili arte vbi perſonarum non ſolum, ſed & rerum habetur ratio. Loquitur Venus ad Iouem ſi priuata filia ad patrem ſi publica inferior dea apud ſummum deorum. Vicit autem, quod publicum fuit. Concitat ſubtilem inuidiam, quod Iuppiter, cuius ſit iuſte curare, quid dij, quid homines agant, omiſerit verum in Aeneam iudicium, & innoxium tot tormentis diſſimulans vexari ſinat, præponitur ergo publica perſona, & ſubflectitur priuata, apud enim patrem non potuit conqueri de dijs, ſed apud deorum regem. Dijs autem applicauit æternis regis imperijs, & hominibus fulmine terres. [Aeternis) Ergo non ſunt contemnenda, veluti ea, quæ ad tempus ſunt, q.d. non veniunt dij contra fata. [Quid) Fræta innocentia Troianorum, quærit nomen delicti, quo non inuento conſtet eos immeritos pati. [Aeneas) Speciale poſuit nomen xiq; inde tranſit ad genus. [In te regem d.& h.) Quia omnia habes in poteſtate, auum ſuum, promiſſorum noui imperij, quem omnes dij ſuſpiciunt, & homines fulmine territi venerantur. [Meus). ſ. filius tuus nepos. [Tantum) Bis repete, quid Aeneas, & quid tantum Troes tantum, tam immane. [Cunctus) Ad id redigetur, vt nec alibi ſtare, nec in Italiam venire poſſit. Ergo reſtat vt in fluctibus ſemper exagitetur. [Pollicitus) Côuenit ex veteris promiſſi, immo pollicitationis fide. Turpe enim eſt, decedere de fide, turpiſſimum, cuiuis mutare ſentêtiam. Quid ergo tanto deo, præſertim vbi filiæ nepotiſq. vertatur incômodum? [Genitor) Poſuit poſt publicam perſonam, patrem, vt appareat neutram illarum debere perfidia traduci. [Vertit?) Cum vas vertitur, omne quod habet effunditur. Ergo oſtendit, quod Iuppiter inimici perſuaſione, ita ſit verſus, vt nihil pietatis ſit in eo relictum. Quam integram filiæ præſtare debuit. [Genitor) Multum valet hæc perſona in promiſſis, quæ, non liberis ſolum verum, & poſteris ſint profutura [Quæ ſententia) q.d. quis te potior eſt, qui te poſſit vertere? [Hoc equidem) Diſſimulandum eſt damnum, ſi quod amiſſum eſt alterius, commodi ratione penſatur, vnde compenſatio dicitur. veluti, ſi in altera lance damno poſito, in altera commodum par, vel maius ponatur. [Occaſum Troiæ) Oſtendit rem maximam periſſe. Caſus. n. paruæ rei eſt, vel perſonæ inferioris. Occaſus, diuinæ rei vel perſonæ ſuperioris. Nam ſolem, lunamque occidere, & viros præclaros occidiſſe dicimus. [Rependens) Comparans, & exæquans mala fata bonis. [Nunc eadem) non ſolum non veniunt bona, ſed manêt mala. [Quem das finem) quia Iuppiter poteſt poſtulata complere, & potuit efficere, ne aliquando acciderent, poteſt & ſic intelligi, Quem das finem. i. quando Troiani veniêt in Italiam, aut quando carebunt his malis? Ordo autem eſt. Et iam erat finis. ſ. ſermonis longi, quo ſocios amiſſos requiſiuerant, ea diei, quia non eſt veriſimile, vna luce potuiſſe eos iam tempeſtatem paſſos in terram deſcendiſſe, ignem excudiſſe, frugem deſiccaſſe: Aeneam tot ceruos fudiſſe, ſocios conſulatum eſſe, vina dediſſe, eſculenta a ſocijs parata eſſe, cœnatum, & conqueſtum eſſe: Aeneam loca exploraſſe, ad Didonem aduenniſſe, quæ tunc datura ius ad ſolê conſederat, quod mane fieri ſolet. Vnde Perſius, His mane edictum, poſt prandia Calliroënda. Et, vt Martialis dicit, Hora tertia dei, Nam exercet raucos tertia cauſidicos, Ipſo ergo die, quo appulſi erant in ea. Nymphæ domo .i. amœniſſimo loco, quem prius deſcripſit poëta, manſerant vbi nunc cœnati erant, cum finis eſſet ſermonis, & diei, poſtridie autem Aeneas loca diſquirebat, vnde dicetur, Vt primum lux alma data eſt exire, locoſq. Explorare nouos. Non eſt ergo dubium, diem fuiſſe exactum, cum veſperi cęnare ſoleant, & cum manifeſte dicatur Aeneâ, exorta luce, exploraſſe nouos locos, finis igitur erat tam longi ſermonis, quę diei cum. i. quando, Iuppiter deſpiciens. i. deorſum inſpiciens, de æthere ſummo, mare veliuolû .i. in quo vela volant, aut quod velis peruoluatur, aut voluitur, & terras iacentes. i. humiles, & proſtratas, & littora, & populos latos. i. late habitantes, conſtitit ſic. i. in tali affectione, quæ dicetur ſup. in vertice cœli, & defixit lumina. i. oculos, deorſum iniecit regnis. i. regna Libyæ, illius. ſ. partis, in qua Aeneas tunc erat. Atque, pro &, Venus (ſcilicet illi occurrens, inuenta opportunitate) triſtior. ſ. quàm decuit, aut valde triſtis (quod & Valla ſentit: Nam, vt cum Landino, ſecundum Priſc. ſubtriſtem, & parum triſtem dicas, non placet, non enim parum triſtis cêſeri poteſt, lacrymis oculos ſuffuſa nitentes) & ſuffuſa oculos nitentes. i. habens oculos nitentes, ſuffoſas. i. parum imperfuſos lacrymis alloquitur illum. ſ. Iouem, iactantem pectore. i. verſantem tales. i. humanarum rerum curas. Alloquitur autem ſic: O. ſ. Iuppiter, hoc eſt iuuans pater, & rex, magne, qui regis æternis imperijs, cum mortalia facta pereant, vnde in Georg. Per vtraque regna res hominum, & deumque, pro deorum, alij legunt, deorum, vt ſit hypermeter verſus, qui hic vitioſus non eſſet, quia ſyllaba abundans, abſumi poteſt per vocalem ſequêtem, & qui terres res hominum, & deorum, fulmine. ſ. tuo triſulco, quod etiam ſuperi timent, vnde Venus ad Cupidinem, in hoc primo: Solus nate patris ſummi, qui tela Typhoea Temnis, quid Aeneas meus. ſ. filius, & tuus nepos, potuit, ſup. committere .i. commereri, & peccare tantum. i. tam magnum ſcelus in te, i. contra te? & quid Troës potuere committere in te? q.d. nihil. Plus autem eſt, non potuiſſe committere, quàm commiſiſſe: Troës dico, quibus paſſis tot funera. i. mortes ſuorum, nam vero ſimile eſt neminem ſuperſtitem eſſe, qui neminem ſuorum in bello Troiano amiſerit, cunctus orbis terrarum, quia nuſquam conſiſtere à Iunone permittuntur, id ego inuidioſe in Iunonem dicit, ſed tacite dictura expreſſe, ſi coniux non eſſet, clauditur. ſ. ab introitu, ob Italiam. i. vt arceantur ab Italia. Certe tu pollicitus ſupp. es, cum Troiam perire permiſimus. Romanos fore. i. futuros eſſe hinc, hinc dica .i. ex hoc Aenea, aut ex his Troianis, annis voluentibus. ſ. vites rerum, aut voluentibus. ſ. ſe, aut volubilibus olim. i. aliquando, ſed tempore futuro, à ſanguine Teucri reuocato cuius verbi duplex eſt expoſitio, nam Seruius, qui vult Teucrum pro Dardano poni ita exponit è ſanguine Teucri, pro Dardani reuocato. i. iterum in Italiam vocato, nam Dardanus ex Italia oriundus erat, non Teucer. vnde dictum eſt: Dardanidæ duri antiquam exquirite matrem. Ego vero, qui quod proprie dictum tueri poſſum, nihil per acyrologiam accipiam, dixero à ſanguine Teucri reuocato. i. reiecto. i. poſtquam ſanguinem Teucri reuocauerat & reiecerat, Dardani autem ſublimauerat, & ad imperium orbis prædeſtinauerat, nam Troiani partim à Teucro Cretenſi, partim à Dardano Italo, originem traxerunt, & viſus eſt Iuppiter aliquando Teucros, in imperium vocaſſe, nunc vero abſumptis Dardanidis, reuocare. i. reijcere, ſicut reuocamus, & recantamus, quod perperam, aut vocauimus, aut cantauimus (tu lector delige, vtram voles ſententiam. Nam ſunt qui non legant, reuocato à ſanguine, ſed reuocato ſanguine Teucri) qui. i. Romani, aut doctores, ex Troianis oriundi, tenerent, id poſſiderent mare, & quid tenerent. i. poſſiderent terras omni ditione. i. poteſtate, vt pace, bello, & legibus, ò genitor quæ ſententia vertit. i. à propoſito vi abduxit te, id in Iunonem latenter dicit, ſed vide quam ſubtiliter ingrediatur Venus. Prius enim, vt oſtendat eum quæ promiſerit, aut pollicitus ſit, poſſe exequi, dixit, ò qui res hominumque deorumque, &c. nunc vero vt oſtendat eum debere, id velle pro ſuis, præſertim, inquit, quæ te genitor ſententia vertit? vt turpe ſit regem hominum, & deorû à propoſito, ac promiſſo verti, & impium patrem à filia, & auum à nepote abduci. Equidem. i. ego quidem, quæ de te opinionem bonam habebam, ſolebar .i. pro ſolatio tolerabam, occaſum. i. excidium Troię, hoc. i. ex hac re. i. hac pollicitatione, quia pollicitus eras ex occaſu Troiæ Romã oriri, q.d. ſi quis mihi obijciebat, quod præmiſeram Troiam meam occidere, quæ res mihi triſtitiæ eſſe debebat, ego ſolabar hoc .i. hac re, quod ſciui te pollicitum eſſe Troianos aliquando in Italia rerum potituros, rependens. i. recompenſans, fata contraria fatis .i. modeſte tolerans fata, quæ erant de excidio Troiæ, ob fata de inſtitutione Romæ. Nunc, q.d. multum abeſt, vt pro aduerſis læta obtineant Troiani, qui eadem fortuna. ſ. perſecutrix, & inimica, inſequitur nunc. i. hactenus, viros actos, tot caſibus. i. ruinis, ærumnis, & aduerſitatibus, ò rex magne qui, & potes, & velle debes, quem finem laborem das, q. d. vt regna promiſſa omittam (quod alibi dictura eſt) quem finem laborum das, q.d. nullum, cum in dies magnis laborent.

VARIA LECTIO.

REVOCATO à ſanguine Teucri) In mediceo libro, & aliquot alijs antiquis abſque præpoſitiua particula legitur, Reuocato ſanguine.

Antenor

Antenor potuit medijs elapſus Achiuis
Illiricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem ſuperare Timaui.
Vnde per ora nouem vaſto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua ſonanti.
Hic tamen ille vrbem Pataui, ſedesque locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troia, nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amiſſis vnius ob iram
Prodimur, atque Italis longe diſiungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?

SERV. ANtenor potuit) Non ſine cauſa Antenoris poſuit exemplum, cum multi euaſerint Troianorum periculum, vt Capys qui Campaniam tenuit, Helenus qui Macedoniam, vt alij q Sardiniam ſm Sal. ſed propter hoc ne forte illud occurreret, iure hoc vexat, tanq̃ proditorem patriæ. Elegit ergo ſimilem perſonam, hi.n. duo Troiam prodidiſſe dñr ſm Liuiu. quod, & Verg. per tranſitum tangit. vt, Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis. Et excuſat Horat. dicens. Ardentē ſine fraude Troiam, Hoc eſt ſine proditione, quæ quidem excuſatio non vacat. nemo enim excuſat niſi rem plenā ſuſpicionis. Siſenna u̅ dicit ſolum Antenorem prodidiſſe, quē ſi velimus ſequi, augemus exemplum: Si regnat proditor, cur prius vagatur? Ob hoc autem creditur Græcis Antenor patriam prodidiſſe, quia, & legatos, qui propter Helena venerant ſuſcepit hoſpitio, & Vlyſſem in mendici habitu cognitum non prodidit. [Illiricos penetrare ſinus) Antenor non Illyricum, non Liburniam, ſed Venetiam tenuit. Ideo autem Verg. dicit, Illyricos ſinus, quod inde venit quidam Henetus rex qui Venetiā tenuit, à cuius nomine Henetiam dictam, poſteri Venetiam nominauerunt. [Tutus) Ideo tutus, quia Rhetij Vindelici ipſi ſunt Liburni, ſæuiſſimi admodum populi, contra quos miſſus eſt Druſus. Hi autem ab Amazonibus originem ducunt, vt etiam Horatius dicit. Quibus mos inde ductus, per omne tempus Amazonia ſecuri dexteras obarmet quærere diſtuli. hoc ergo nunc ad augmentum pertinet, quod tutus eſt, etiam inter ſæuos populos. [Fontē Timaui) Amant poëtæ rem vnius ſermonis, circūlocutionibus dicere. vt pro Troia, dicant vrbem Troianam, pro Buthroto, arcem Buthroti, ſic, & modo pro Timauo ait fontem Timaui. Et paulò poſt, vrbem Pataui .i. Patauiū. [Vnde per ora nouem) Multi ſeptem eſſe dicunt. quod ſi incerta fides eſt, finitus eſt numerus pro infinito. [Vaſto cū murmure montis) Tanta vi exit in mare, vt etiam reſonet vicinus mons. Et ſic dictum eſt, ſicut ſuperius, Illi indignantes magno cum murmure mōtis Circum clauſtra fremunt. [Mare) Amat poëta rem hiſtoriæ carmini ſuo coniungere. Varro enim dicit hunc fluuium ab incolis mare nominari. [Proruptum,) Id eſt effuſum, fluens, Et melius eſt proruptum quam præruptum legere. Bene autem diffiniuit quid eſt largus fons? ſolutum mare. [Pelago) Aquarum abundantia. [Premit) Populatur, vaſtat. [Hic tamen) Hoc eſt etiam in hoc loco difficili. [Vrbem Pataui) Hoc eſt Patauium. Patauium autem dictum, vel à Padi vicinitate, quaſi Padutum, vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι, quod captato augurio dicitur conditum, vel q autem telo petiſſe dicitur, & eo loco condidiſſe ciuitatem [Sedesque locauit) Ex votis ſuis facit inuidiam, dicens, id conceſſum Antenori, q ipſa deſiderat. [Et genti nomen dedit) Hoc eſt quod ne victori quidem conceditur Aeneæ quod ſcimus à Iunone eſſe perfectum, contra quam oblique loquitur, propter conſiderationem mariti. Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti ſunt Antenoridæ [Armaque fixit Troia) Hoc eſt ſecurus eſt, qui ſolent amiſſa militia, vue gladiatura, quibuſlibet templis arma ſuſpendere. vt Horatius, Veianius armis Herculis ad poſtem fixis [Compoſtus) Syncope eſt. detraxit enim de medio ſyllabam: vt, Et pocula porgite dextris. [Nos tua progenies) Sic loquitur quaſi vna ſit de Troianis. nam aliter ſenſus non procedit. Qđ autem dicit. [Tua progenies) Epexegeſis eſt. vt, Aſt ego quæ diuum incedo regina. [Annuis) Quia multa ſemper promittit aliquid Iupiter. [Infandum) Pro infande. vt in 6 Miſerum ſeptena quotannis. Item, Toruumque repente clamat. pro torue. Et eſt figura, quæ ſit quoties nomen pro aduerbio ponitur. magis autem poëtica eſt: in proſa aut rara, aut nunquam, cū hoc loco Infandum poteſt eſſe etiam interiectio doloris. [Vnius) Produxit hic penultimam. [Prodimur) Multa quidem hic ſermo ſignificat, ſed modo porrò damur .ſ. ab Italia. Et ſciendum eſt, omnium auctorum eſſe conſuetudinem, res dubie poſitas, in ſequentibus explanare, & plenius dicere. vt hoc loco, nam quid eſt prodimur, oſtendit dicens, Atque Italis longe diſiungimur oris. [Hic) .i. talis, vt, Hunc ego te Euryale aſpicio .i. talem. [Honos?) Cum ſm artem dicamus honor, lepor. plerunque poëtæ r, in s, mutant cauſa metri. os enim longa eſt, or, breuis. hoc quidem habet ratio, ſed in hoc loco etiam ſine metri neceſſitate honos dixit. Item Saluſt. pene vbique labos poſuit, quem nulla neceſſitas coëgit. Melius tñ eſt ſeruire regulæ. [Sic nos in ſceptra reponis?) In ſceptra, aut ad imperia reſtituis ſic, hoc eſt per naufragia. Aut certe antiqua eſt licentia cōmutandarum præpoſitionum.

ASC. ANTENOR potuit, &c.) Quia Antenori, conceſſit Iupiter, vt in Italiam, læta perueniret, ſedesque locaret, videtur id Æneæ, debere concedere. Non autem placet mihi, quod Seru. dicit, vtrunque proditorem fuiſſe, idque auctoritate Liuiana, nam Liuius non aſſerit, cuius verba in principio operis ſunt: Iam primum omnium, ſatis conſtat Troia capta in ceteros, ſæuitum eſſe Troianos, duobus, Aenea, Antenoreque, & vetuſti iure hoſpitij, & quia pacis, reddendæque Helenæ. ſemper auctores fuerūt, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde varijs. Antenorem cum multitudine Henetum, qui ſeditione è Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducem, rege Pylæmene, ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum. Euganeisq. qui inter mare, Alpesque incolebant, pulſis, Henetos Troianosque eas tenuiſſe, & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia vocatur: Pagoque inde Troiano, nomen eſt, gens vniuerſa, Veneti appellati, Aeneam ab ſimili clade, domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, in primum in Macedoniam veniſſe, inde in Siciliam quærentem ſedes delatum. A Sicilia claſſe, Laurentem agrum tenuiſſe. [Troia) Et huic loco nomen eſt. Hæc ille, qui nullam proditionem in Aenea, aut Antenore aſſerit, vnde, licet ſuccinctius, caſtius tamen rem tractat Donatus, cuius verba ſunt. [Antenor) Pro comparatione a minore ad maius, exaggerat nocteram. Antenor ergo, alienus a neceſſitudine tua, homo, & humilis, & diſperſus, manus hoſtium potuit effugere. [Illyricos penetrare) Voluit demōſtrare difficultatem perueniendi, & ad hoſtiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis poſterius annexis. [Penetrare) Penetrare enim eſt penitus intrare, & ſinus, ſunt receſſus terrarum, penitus remotarum quibus clauſis, non potuiſſet euadere ſi pericula extitiſſent, & miro verbo vſa eſt, tranſire, quod eſt ſine moleſtia, vel impedimento quo vis peruenire. Et quia fontem ſuperare, difficultatē non demonſtrat, addit. [Vnde per ora nouem &c.) Et commemorat tantæ illum fontis virtutis eſſe, Vt per ut uem illius ora totus tranſiret. [Vaſto cum murmure montis It mare præruptum) Vt fons, ſolo vocabulo, reuera ſui abundantia in terris pelagi faciem oſtendere. Repete ergo potuit hoſtes euadere: potuit penetrare, ſi ille potuit ſuperare ſ.i. [Hic) .ſ. in regionibus, & per omnes difficultates. Ergo, vnum aduerbium, & pronomen, graue pondus doloris adiecit, ille, minoris dignitatis cui tantum felicitatis adeptus eſt, vt tutus tranſierit, tutus peruenerit, tutus vrbem ſuis condiderit, tantos nomine Troiano vocitari indigenas fecerit tutus, arma Troiana .i. victa eorum parietibus fixerit, quos non conſtat victores fuiſſe. [Nos) Tranſit ad comparationem. [Tua progenies) Interpretatio eſt. Tua, qui deos, & homines in poteſtate habes. Apud quem priuilegium, primi gradus habere debemus. Dum ſpe promiſſorum ducimur, naues amiſimus, & promiſſam Italiam, tenere non poſſumus. [Vnius ob iram) Id optime ad finem orationis reſeruauit, ne ſi inter initia dixiſſet offenſus, Iupiter ſororis, & coniugis, iniuria alienaretur, nec etiam nomen Iunonis poſuit, vt ſine offenſa ad iniuriarum numerum perueniret. Hæc ille. Beroaldus vero in Seruium ſic dicit: Admiror Seruium in tam manifeſtarium errorem incidiſſe. idque ſcripſiſſe, quod à nullo hiſtoricorum traditum ſit, cum omnes idonei ſcriptores, conſono ore conſcribant, in Paphlagonia, regione Aſiatica fuiſſe populos Henetos nominatos, à quibus in Italia oriundi, ſine cognomines eorum Veneti. hoc Liuius in primo, Plinius in ſexto, Cornelius Nepos, & Q. Curtius, memoriæ prodiderunt. Strabo vero opinatur Venetos Italicos, à Venetiæ Galliæ populis, Coloniam fuiſſe deductos. Horum omnium (vt arbitror) merito Seruij, eſt exploſa ſententia. Ordo autem eſt. Antenor. vir ille Troianus, elapſus .i. ſubtiliter liberatus, & ereptus medijs Penetrare.

dijs Achiuis.i.Græcis,hoc eſt è medio inimicorum,potuit penetrare.i.penitus intrare: ſinus Illyricos.i.Illyricæ oræ anguſtias: atque potuit tutus.ſ. ab inſidijs hoſtium,& odijs Iunonis, penetrare intima regna Liburnorum.i.illorum populorum, ad mare Ionicum. Sinus autem Ionicus, Adriatici maris pars eſt,cuius à cætera pars Illyricum facit, cui Liburnia vicina eſt, & potuit ſuperare fontem Timaui.i. Timauum,fluuium Venetiæ, aut fontem.i.impetum aquarum, quæ effunduntur, vnde mare præruptum aut proruptum. it.i.profluit: per nouem ora.i.magna oſtia cum magno murmure montis.ſ.vicini, & premit.i.concutit, arua.ſ.vicina:pelago.i.abundantia aquarum,quaſi pelagus.i.mare conſtituentium: ſonante.i.cum murmure,& ſonitu erumpenti tamen.i.tameſi tantus ſit impetus aquarum, ille.ſ. Antenor, reſpectu Æneæ humilis,& abiectus,locauit hic.i.hoc loco,quem dico (inquit Venus) tam difficilis, vrbem Patauii.i. Patauium, quæ nunc a Pado, Padua uulgo dicitur, & ſedes Teucrorum.i. Troianorum, à Teucro oriundorum, & dedit genti nomen.ſ. ſuum,qui Antenoridas primum vocauit. Sicum Æneas, inquit, in iij. Æneadaſque meo nomen de nomine fingo, & fixit arma Troia quaſi victricia,in ſignum pacificæ poſſeſſionis:noa, progenies tua quibus annuis.i.nutu concedis, arcem.i. ſublimitatẽ cœli,prodimur.i.porrò damur,aut in manus hoſtium, videlicet Carthag.tradimur,ob iram,non ob culpam,vnius,non dicit cuius,intelligit tamen Iunonem,& hoc nauibus amiſſis infandum .i. quæ res infanda,& deteſtanda,ac indigna (vt dicatur)eſt: non erat tamen, niſi vna amiſſa: vt Seruius recte exponit, atque diſiungitur longe(quod.n.noſtris fit liberis, id nobis fieri cenſemus) quod voluit ſignificare,cum dixit,prodimur,atque igitur, pro .i. non diſiungimur longe, oris.i. regionibus extremis: Italis, pro Italicis, aut Italiæ. Eſt ſupple hic, huiuſmodi honos pietati .i.quæ debetur pietati, id eſt pro cultu deorum: in quo Aeneæ præcipue laus eſt: reponis, id eſt reſtituis, ne ſic, id eſt per exilium, & prohibitionem: nos in ſceptra .i. regna amiſſa, vt in noua recipiamur, quaſi dicat non æque id fieri: & hoc dicto quaſi dolore, & impatientia victa, obticuit Venus. Vnde ſequitur.

POE. Olli ſubridens hominum ſator, atque deorum,
Vultu,quo cœlum, tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libauit natæ, dehinc talia fatur:
IVP. Parce metu Cyterea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes vrbem, & promiſſa Lauini
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cœli
Magnanimum Aeneam: neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim: quando hæc te cura remordet:
Longius & voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia,populoſque feroces
Contundet, moreſque viris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.

SERV. OLli) Modo tunc,propter ſequentia. pronomen.n.non debet poni cũ nomine, ſed pro ipſo nomine. nullus.n.dicit.illi natæ. Alias tũ Olli illi ſignificat: vt, Olli dura quies oculos,& ferreus vrget ſomnus. [Subridens) Lætum oſtendit Iouem, & talem qualis eſſe ſolet cum facit ſerenum. Poetarum.n.eſt,elementorum habitum dare numinibus,vt ſupra de Neptuno dictum eſt. [Serenat) Hoc verbum de his eſt,quæ carent prima poſitione: quod ſit in his quæ in nr̃a non ſunt poteſtate, vt tono, fulmino, pluo, hæc enim non poſſumus dicere,niſi forte perſona induatur eius qui poteſt, vt tale aliquid Iupiter dicat. [Oſcula libauit natæ,) Leuiter tetigit. Et ſciendum oſculum, religionis eſſe: ſuauium voluptatis. [Parce metu) Quoties in cauſis arguimur, ante nos purgare debemus,& ſic ad actionem deſcendere, quod & hoc loco Iupiter facit,ante etiam obiecta purgat. & ſic venit ad promiſſionem. Et eſt parce metu elocutio vſualis.i.dimitte metum. quomodo dicimus parce verbis,parce iniurijs.[Cytherea) Omnia quæ apud Græcos ει diphthongum habent apud Latinos in E productum conuertuntur. Κυθέρεια, Citherea. Μήδεια, Medea. Omnia autem quæ dicit Iupiter, ad ſolutionem pertinent antedictorum, Ideo autem nunc dicit, Parce metu:quia ſuperius dixerat Triſtior. [Manent immota) Quia dixerat, Quæ te genitor ſententia vertit? Et ſimul per tranſitum dogma Stoicorum oſtẽdit,nulla ratione poſſe fata mutari.[Tuorum) Vel Troianorum,vel Romanorum. [Fata tibi,) Non propter te. [Fata enim immobilis ratio eſt. ſed aut vacat tibi,vt, Qui mihi accubantes in conuiuijs. Aut certe tuta ſunt tibi fata non tamen propter te [Cernes vrbem,) Aut Romam ſignificat: quia cum proprietatem detrahimus,quod magnum eſt, ſignificamus.vt ſi dicas,legi oratorem,nec addas quem: intelligo Ciceronem. Et ne longa ſit expectatio, adiecit. [Et promiſſa Lauini Mœnia,) Aut certe detrahe,& ſicut multi,& epexegeſim facis.[Cernes vrbem,) Id eſt promiſſa Lauini mœnia. [Sublimemque feres ad ſidera cœli) Propter illud, Cœli quibus annuis arcem. Aeneas enim ſm quoſdam,in Numicũ cecidit fluuium, ſecundũ Ouid. in cœlum captus eſt, appellatusq. eſt Iupiter indiges. [Magnanimum) Magnus & paruus, quoniam menſuræ ſunt, ad animum non niſi κατ' ἐπίτασιν adhibentur. [Hic,) Id eſt Aeneas. Et eſt ordo, Hic bellum ingens geret Italia. [Tibi fabor enim,) Hoc loco excuſat quæſtionem futuram, quaſi Veneri dolenti quæ vera ſunt dicat, ſed aliter loquetur cunctis præſentibus dijs: dicet enim in decimo, Abnueram bello Italiam concurrere Teucris. [Quando) Si quidem. [Remordet) Solicitat. Terent. Pac pari referto,quod eam remordeat. [Arcana) Secreta. Vnde & arca & arx dicta,quaſi res ſecretæ. [Italia,) In Ital a, & detraxit præpoſitionem more ſuo. ſic & illo loco, Non Libyæ,non ante Tyro deſpectus Hiarbas,id eſt in Tyro, nam ſi aduerbialiter,vel let, Tyri diceret. [Populoſque feroces Contundent) Incongruũ fuerat in conſolatione bella prædicere. ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur. [Moreſq. viris, & mœnia ponet) Hyſteron proteron in ſenſu. ante.n. ciuitas,poſtea ꝓ condũtur.Leges autem etiã mores dici non dubium eſt. [Tertia dum Latio regnantem uiderit æſtas)Rhetorice, ne breue eſſet, ſi triennium diceret, tempora diuiſit in ſpeciem. Ordo autem eſt longiſſimus, nam aliter nõ procedit, Sublimemque feres ad ſidera cœli Magnanimum Æneam, Tertia dum Latio regnãtem viderit æſtas.

ASC. OLLI ſubridens hoium ſator,atque deorum) Ponit reſponſionem Iouis,oſtendens ex circunſtantia,vultus eius, qualis futura ſit,quia vultu ſereno,& hilari, beneuola ſolet reddi reſponſio, de qua re,vt de ceteris,argute diſſerit Donatus. dicens Olli ſubridens, vt Venus lacrymis anteq̃ loqueretur,ſignificauit dolorem internum, & quid dictura eſſe.: Sic Iupiter ſtatim debuit hilaritate vultus,& oſculo, & prima parte orationis demere angorem filiæ: nec oportuit eam circuitione deferri. [Subriſit) Riſu vtitur,vt eam exhilararet,ſed ſubriſit, vt maieſtatem ſeruaret ea modeſtia. Nam ſatori hominum, & deorum turpis erat plenus riſus. [Subriſit) Vt partem daret, Troianorum caſibus, partem reſeruaret illis quæ erat promiſſurus. [Vultu, quo cœlum,) Tali qualem habet cum elementa tranquillat. [Oſcula) Signum optimum,cum beneuolentiam ſuam oſculo publicat. [Dehinc)Oſtendit ſigna iſta non fruſtra fuiſſe præmiſſa, quę Veneris metus leuarent. [Parce) Si ſolum hoc dixiſſet, abunde ſufficerat ad demulcendum animum. Reddit enim ſecuram, & ſe nihil immutatum eſſe demonſtrat. Dat autem huic poeta, perſonam regis non patris. De futuris enim,non niſi deus loquitur. Ergo Cytherea dixit,& non filia,& tuorum, & non noſtrorum. [Manent tibi fata,) Hoc ſat erat, ſed vt ſatiaret quod afferebat,addit Immota. Deinde enumerat ſpecialiter, quod generaliter clauſerat. Reſpondet etiam querimonijs Veneris. Nam cum illa dixiſſet: Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, hic cernes vrbem. Et ad id cœli q.a.ã ponitur. Magnanimum Aeneam ſublimem feres ad ſidera cœli. Vt autem apertiorem faceret generalitatem, addit fatorum diſpoſitionem. Tangit autem geſta ab Aenea ad Cæſarem, & tempora Cæſaris. Quæ ſcribenda cum propoſuiſſet,more præuentus,non impleuit, hac igitur oratione ſecuram facit Venerem longo deinde ordine futura explicat. Non enim ocioſe audiſſet Venus,quæ pertinerent ad gaudium,niſi prius amotus eſſet metus.Sic Terent. Vbi inueniam Pamphilum, vt metum,in quo nunc eſt,adimam, atque expleam animum gaudio? [Fabor) Arcana, fatorum, quę nulli fas eſt noſſe, commendat ſenſibus filiæ. & ſe illi ita facere demonſtrat,vt cognoſcat illa beneuolum ſtudium patris. [Tibi) Quia filia es,quia ſolicita, quia,nolo te vexari angoribus, tu docta tuorum fata,lætaberis. [Bellum) Proponit curam belli, ſed bona ventura promittit. Mortem autem Aeneæ quod erat triſte,ſubticet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Sator,id eſt productor,& genitor hominum atque deorum.ſ.Iupiter, qui ſolus

& deos, & homines progenuiſſe dicitur, cum ceteri aut deos tantum, aut homines tantum progenuiſſe fingantur, libauit .i. modice tangendo præbuit natæ .i. filiæ, videlicet Veneri, oſcula ſubridens .i. modice, ſed blande arridens, olli .i. illi, aut ſecundum Seruium, ordo eſt, ſator hominum, atque deorum, ſubridens olli .i. illi, tunc, & illo tempore libauit natæ oſcula, nam certe, olli natæ vtrunque exprimendo, non dicemus, & fatur dehinc .i. poſtquam oſcula libauerat, talia, qualia ſequuntur, quod autem dictum eſt dediſſe oſcula, non Veneri, ſed natæ, pendet à perſona poetæ, nam Iuppiter (vt argutiſſime docuit, Donatus) hic, perſonam regia fatorum non patris gerit, vnde fatur talia, O Cytherea .i. ô Venus, ſic à Cytherijs dicta, parce .i. abſtine, & ſuperſede metu .i. à timore. Sunt tamen qui putent, metu, pro metui eſſe, ſed ſi noui ingenium poetæ non diceret parce metui, etiam ſi verſus pateretur, fata tuorum .ſ. Troianorũ, vt Aeneæ filij tui, & Aſcanij, cæterorumque tibi charorum, manent tibi .i. ad tuum commodum aut placitum immota .i. immutata, ſicut prius erant conſtituta. Tu cernes vrbem ſ. promiſſam à fatis, Hoc eſt Romã, & mœnia Lauini, pro Lauinij, quæ priora condentur, ſed poſteriora intenduntur, quæ aũt prima ſunt in intentione præponi ſolent, vt diximus ibi, Arma, viroſque cano, quamuis vltima ſint in executione, & tu feres magnanimũ Aeneam, filium tuum, ſublimẽ .i. excelſum, & glorioſum, ad ſidera cœli, quia fiet deus indiget, neque ſententia vertit me, quod tamen præſupponit Venus, quęrens, quæ te genitor ſententia vertit? Hic .ſ. de quo loquor, Aeneas (fabor .n. tibi, hoc eſt q͂a volo tibi ſecreta pandere, & te nihil celare, quando .i. quando quidem, hęc cura .i. de Aenea, & eius futuro regno, remordet .i. ſollicitat te, & ego voluens .i. reuoluẽs, & repetens longius .i. per longum rerum gerendarum tractum, mouebo .i. excitabo, aut mouebo arcana .i. abſcondita, & ſecreta fatorum, hoc eſt dicam tibi quid fata de ipſo Aenea conſtituerunt) hic inquam geret Italia .i. in Italia, bellum ingens .i. valde magnum, & quaſi contra genus belliccſum Iuliorum, & contundent quaſi malleo contereret, & peſſundabit populos feroces .i. acres, ne parum gloriæ ſit imbelles viciſſe, & immites, ne impiũ ſit humanos ſuppeditaſſe, & ponet viris .i. his quibus ob virtutem parcet, mores .i. leges, & inſtituta, & mœnia .i. vrbes nouas, vnde Horatius in arte: Fuit hæc ſapientia quondam oppidi moliri: Leges incidere ligno. Ponet, dico mœnia, aut potius, iu ſerea tum in cœlum, dum tertia æſtas viderit ipſum regnantem Latio, id eſt in Latio, hoc eſt in Italia, aut dominan eũ Latio, id eſt Italiæ, & dum terna, id eſt tria hyberna, ſcilicet tempora tranſierint, Rutulis ſubactis, id eſt poſtquam rutulos ſubegerit, hoc eſt poſt triennium transferetur in cœlum, ſed malui, vt arguit Seruius docet, in duas partes diſtinguere, annum, quam triennium ſolum dicere. Fides quoque hiſtorica (vt idem teſtatur) longe alia eſt. Nec dicit eum tunc moriturum, ſed Aſcanium illi ſucceſſurum. quod tamen, ſine eius deceſſu, fieri non poſſet. Vnde addit: At puer Aſcanius, &c. vt in ſequentibus declarabimus.

SERV. At puer Aſcanius) Prudenter eatum Aeneæ & oſtendit, & tacuit tacendo filium poſtea regnaturum. [Cui nunc cognomen Iulo additur) Secundum Catonẽ hiſtoriæ hoc habet fides, Aeneã cum patre ad Italiã veniſſe, & pp inuaſos agros contra Latinum Turnumq. pugnaſſe, in quo prœlio perijt Latinus. Turnum poſtea ad Mezentium confugiſſe, eiuſq. fretũ auxilio bella renouaſſe, quibus Aeneas Turnuſq. pariter rapti ſunt. Migraſſe poſtea in Aſcanium, & Mezentium bella, ſed eos ſingulari certamine dimicaſſe. Et occiſo Mezentio Aſcanium Iulum cœptum vocari à prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ naſcebatur. Sciendum eſt aut hunc primo Aſcaniũ dictũ à Phrygiæ flumine Aſcanio. vt,

At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis menſibus orbes
imperio explebit: regnumq́ue à ſede Lauini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam.
Hic iam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi: quin aſpera Iuno
Quæ mare nunc, terraſq́ue metu, cœlumq́ue fatigat.
Conſilia in melius referet, mecumq́ue fouebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam,
Sic placitum, veniet luſtris labentibus ætas.
Cum domus Aſſaraci Pythiam, clariſque Mycenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis

Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. Vel ἀπὸ ... .i. ab inuocatione. [Voluentibus) Volubilibus. vt ſupra. [Ab ſede Lauini transferet) Verum eſt, vitãs enim nouercalem inuidiam, reliquit Lauinium, & Albam longam condidit, dictam ab omine albæ porcæ repertæ, vel ſitu ciuitatis, vt, Modo virtute. nam multa ſignificat. [Hic iam) Præterea. [Tercentum) Quomodo CCC. annos dicit cum eã quadringentis regnaſſe cõſtet ſub Albanis regibus? Sed cum præſcriptione ait tercentum .i. vſque ad ortum vrbis Romæ. ait namque, Donec regina ſacerdos Marte grauis. Et conſtat in regno Romuli, & Numæ, & Tulli Hoſtilij, qui euertit Albam centum annos quibus pariter Roma, & Alba regnauerunt, eſſe conſumptos. [Totos .i. ſine intermiſſione. [Gente ſub Hectorea) .i. Troiana. ſed debuit dicere Æneid. Diximus ſuperius poetã nomina ex vicino vſurpare. [Donec regina ſacerdos) Hiſtoria hoc habet. Amulius, & Numitor fratres fuerunt. Amulius fratrem imperio pepulit, & filium eius necauit, filiam vero eius Iliam Veſtæ ſacerdotem fecit, vt ſpem ſobolis auferret, à qua ſe puniri poſſe cognouerat. Hanc, vt multi dicunt, Mars compreſſit, vnde ſunt nati Remus, & Romus, quos cum matre Amulius præcipitari iuſſit in Tyberim. tum, vt quidam dicunt, Iliam ſibi Anien fecit vxorem, vt alij, inter quos Horatius, Tyberis. vnde ait, Vxorius amnis. Pueri vero expoſiti ad vicinam ripam ſunt. hos Fauſtulus regis paſtor, cuius vxor erat nuper meretrix, Acca Laurentia, quæ ſuſceptos aluit pueros. Hi poſtea auum ſuum Numitorem occiſo Amulio in regna reuocarunt, quibus dum cum eo anguſtum Albæ videretur imperium, receſſerunt, & captatis augurijs vrbem condiderunt. Sed Remus prior ſex vultures vidit, Romus poſtea duodecim, quæ res bellum creauit quod alter de tempore, alter de numero contendit in quo extinctus eſt Romus, & a Romi nomine Romani appellati. Vt autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti gratia factum eſt, quod gaudet diminutione. Quod autem à lupa dicuntur aliti, fabuloſum figmentum eſt, ad cælandum auctorum Romani generis turpitudinem, nec incongrue fictum eſt, nam, & meretrices lupas vocamus, vnde, & lupanaria. Et conſtat hoc animal in tutela eſſe Martis. [Regina) Regis filia, abuſiue ait more poëtico, vt alibi, Magnum reginæ, ſed enim miſeratus amorem .i. regis filiæ Paſiphaës.

Transque ſonantem Aſcanium. Deinde Ilum dictum à rege Ilo, vnde, & Ilium. Poſtea Iulum occiſo Mezentio, de quibus nominibus huc loco dicit. [At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo) Additur. [Ilus erat) Ab hac autem hiſtoria ita diſcendit Virgilius, vt aliquibus locis oſtendat non ſe per ignorantiam, ſed per artem poeticam hoc feciſſe. vt illo loco, Quo magis Italia mecum lætere reperta. Ecce ἀμφιβολίαν dixit, oſtendit tamen Anchiſem ad Italiam perueniſſe. Sic autem omnia contra hanc hiſtoriam ficta ſunt, vt illud vbi dicitur Aeneam vidiſſe Carthaginem, cum conſtet eam lxx annos ante vrbem Romam conditam. Inter excidium vero Troiæ, & ortum orbis Romæ, anni inueniuntur cccxl. [Cognomen Iulo) Si proprie loqueretur, agnomen diceret, non cognomen, ſed magis ad familiam reſpexit. quia omnis gens Iulia inde originem ducit. Dicimus autem, & nomen mihi eſt Cicero. vt, Hecyra eſt huic nomen fabulæ, & Ciceronis vt Saluſtius. Cui nomen obliuionis condiderat. & Ciceroni, vt Cui Romulo cognomen erat. & Ciceronem, vt, Aeneadaſque meo nomen de nomine fingo. Melius tamen eſt datiuo vti. [Magnos orbes) Tria ſunt genera annorum, aut enim lunaris annus eſt xxx. dierum, aut ſolſtitialis xij. menſium, aut ſecundum Tulium magnus, qui tenet xij. millia quingentos liiij. annos, vt in Hortenſio E horum annorum, quos in Faſtis habemus, magnus xij. millia quingentos liiij. amplectitur. Hoc ergo loco magnum dicit comparatione lunaris. Et alibi, Interea magnum ſol circumuoluitur annum. Annus autem dictus quaſi anus .i. anulus, quod in ſe redeat, vt eſt

ſiphaës. [Marte grauis) Grauida.vt, Non inſueta grauis tentabunt pabula fœtus [Inde) Deinde. [Fuluo tegmine).i.pelle lupæ, qua vtebatur more paſtorum. ſed hoc multi reprehendunt cur nutricis tegmine vſus ſit, qui gemina ratione refutantur, vel falſitate fabulæ, vel exemplo Iouis, qui capræ nutricis vtitur pelle.[Excipiet gentem) Remo .ſ. interempto . poſt cuius mortem Romanam conſtat peſtilentiam, vnde conſulta oracula dixerunt, placandos eſſe manes fratris extincti, ob quam rem ſella curulis cum ſceptro, & corona, & ceteris regni inſignibus ſemper iuxta ſancientem aliquid Romulum ponebatur, vt pariter imperare viderentur . vnde eſt, Remo cum fratre Quirinus iura dabunt . [Romanoſque ſuo de nomine) Perite : non ait Romam , ſed Romanos . Vrbis enim illius verum nomen, nemo vel in ſacris enunciat . Denique trib.pl.quidam , vt ait Varro , hoc nomen auſus enunciare, in crucem leuatus eſt: quod ne Ignius quidem cum de ſitu vrbis loqueretur, expreſſit. [Nec me his rerum, nec tempora pono) Metas, ad terras retulit , Tempora ad annos . Lauinio enim, & Albæ finem ſtatuit , Romanis æternitatem . [Quin) Quinetiam . Minus enim eſt etiam , vtam plenum eſt quinetiam : vt, Quinetiam hyberno moliris ſidere claſſem.[Aſpera Iuno) Tolerabilius hoc Iuppiter dicit . [Metu) Vt ſupra.i.metuens. [Terras cœlumq. fatigat) Alibi , Abſumptæ in Teucros vires cœliq; mariſq.. [Conſilia in melius referet) Quia bello Punico ſecundo, Iuno placata (vt ait Ennius, cœpit fauere Romanis.[Gentemq. togatam) Bene gentem, quia, & ſexus omnis, & conditio toga vtebatur, ſed ſerui nec culobia nec calceos habebant. Togas autem etiam fœminas habuiſſe, cycladum, & recini vſus oſtendit. Recinus autem dicitur ab eo quod poſt tergum reijcitur, quod vulgo Mauorte dicunt. [Sic placitum) Vel ſatis, vel mihi . nam impeiſonale eſt.[Luſtris) Quinquennijs , Et bene Olympiadibus computant tempora, quia nondum erant vel Roma , vel conſules . Luſtrum autem dictum, quod poſt quinquennium vnaquæque ciuitas luſtrabatur. [Domus Aſſaraci).i.familia Troiana. Nam Aſſaracus Capyn genuit, Capys Anchiſem , vnde Aeneas auctor Romanis generis, ex quibus Mummius qui Achaiam vicit. [Phthiam) Achillis patriam. [Mycenas) Agamemnonis patriam , vt, Agamemnoniaſque Mycenas .

ASCENSIVS.

AT puer Aſcanius, &c.) Proſequitur quod inceperat Iuppiter, hiſtoriam tangens vſque ad Auguſti tempora. Vnde dixerat altius , & voluēs fatorum arcana, &c. Quod quia facit, non videtur mihi inſtituiſſe res Auguſti perſequi, licet Donatus id velit, cuius verba ſunt: At puer, oſtendit quot optabile eſt Aeneę, non æternum, ſed filium ſucceſſurum, eo feliciorem, vt non triēnio , vt ipſe, ſed triginta annos ſit regnaturus . Hic iam tercentū poſt triennium Aeneæ aax. Aſcanio & ccc. Hectoreæ genti datur. Regina quæ quamuis geminos pariat, ad vnū Romulum imperiū peruenturum oſtendit, & parricidium occultat , & Romanos a Romo appellatum iri, qui tanta ſint felicitate regnaturi, vt nulli alternorum regum temporum terminis claudantur. [Aſpera Iuno) Aperte ponit, quod Venus vnius ob iram dixit , ergo tantā felicitatem pollicetur , vt acerrima inimica, poſito odio, amica futura ſit. [Cum domus Aſſaraci) Extremus cumulus lætitiæ, vt qui ad tempus victores erant, ijs quos vicerant ſeruituri eſſent , quod eſt pluſquam Antenorem inter victores populos conſediſſe, & per medios Achiuos prolapſum eſſe. Verum hęc quia in honorem Cæſaris ſcribebat , aperuit quod in poſterioribus fuiſſet ſcripturus, niſi mora præueniſſet. Nam poſt mortem Turni ſequebant aaa. ac ccc. annorum geſta, ac deinceps vſque ad Cæſaris tempora facta. Et Cęſarem ita amplificaturum Romanū imperium, vt nihil relinqueret quod non a ſe ſubactum fuerit Hęc ille. Ordo eſt. At.i. ſed Aſcanius puer.i adhuc impubis, cui Iulo additur nunc cognomen.i q transijt in cognomen.i. cognationis nomen, nam domus Iulia, vnde dicta eſt. Sanè norit lector in externis nominibus, in principio dictionis cum vocali ſequēti, diuiſas facere ſyllabas, vt Iulus triſſyllabum, Iaſon, Ioſephus, Iaſius, Ieſus, (Iambus quoque, ſed eius eſt alia ratio) Iacobus , Iacynthus, Iolas, Io. &c. In Latinis ſolere cōiungi, vt Ianus, Iulius, Iuſtinus, Iuturna, Iouimanus. Notum etiam eſt, & pueris, latine dici, cui nunc cognomen, Iulo, & Iulus, & Iuli, ſed ad ordinem redeo. Puer ergo Aſcanius, à fluuio ſic denominatus, cui Iulo additur cognomen nunc, quia erat Ilus dum res Ilia.i. Ilienſis, hoc eſt Troiana ſtetit regno.i. in dignitate, & maieſtate regali . Sunt qui putent ordinem eſſe: At puer Aſcanius, cui cognomen ſupp. eſt Iulo, nunc, nā ſup. Ilus erat, dum res Ilia ſtetit à regno, additur.ſ. patri per ſucceſſionem, ſed nunc verbo explebit, deeſt ſuppoſitum, melior eſt ergo conſtructio ſic. puer Aſcanius explebit ita, vt cetera quaſi per parentheſim dicta habeantur. (Puer igitur Aſcanius, qui, & Ilus, & Iulus , agnominatus eſt explebit imperio.i. regnando aaa. magnos orbes.ſ. ſolares, hoc eſt aaa. annos menſibus voluendis.i. volubilibus, ut qui voluuntur, & transferet regna à ſede Lauinij pro Lauinij) de qua re ſic habet Liuius in j. Ambigam hiccine (.i. Lauiniæ filius) fuerit Aſcanius (.ſ. qui poſt mortem Aeneæ rerū potius eſt) an maior, quàm hic Creuſa matre Ilio incolumi natus, comeſq. inde paternæ fugæ quem Iulum eundem, Iulia gens, auctorem nominis ſui nuncupat . Is Aſcanius vbicunque, & quacunque matre genitus (certe natum Aenea conſtat) abundantem Lauinij multitudine, florentem iā (vt tum res erant) atque opulentam vrbem matri , ſeu nouercæ reliquit, nouam ipſe aliam ſub Albano monte condidit, quæ ab ſitu porrectæ in dorſo vrbis, longa Alba appellata , inter Lauinium, & Albam lōgam, Coloniam deductam aax. ferè interfuere anni, tantum tamen opes creuerant, maxime fuſis Etruſcis, vt ne morte quidem Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam, rudimentumq. primum, puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Etruſciſq., aut vlli alij accolæ, auſi ſint. Pax ita conuenerat vt Etruſcis, Latiniſq. fluuius, Albula, quē nunc Tyberim vocāt finis eſſet. Hæc Liuius, qui dubitabat vter Aſcanius, an Creuſæ, an Lauiniæ filius regnauerit, cuius dubij ratio ſi nō alia hęc vna potuit fuiſſe, quia ſi Lauinię filium regnare affirmaret, tam inaniter gloriaretur domus Iulia ab Iulo hereditario iure in regnum ſucceſſiſſe, ſi in Creuſæ, incubatorē illum, atque iniquum fuiſſe . Verum , poëta noſter qui in laudem Iuliæ domus hanc operam aſſumpſit, incunctanter Creuſæ ſi iū aſſerit , Lauinij quaſi moderatorem fuiſſe . quod quia iuſte obtinere non poſſet, dereliquit. Albamq; condidit, eoq. cum præſtaret virtute, imperium tranſtulit, veruntamen ſucceſſio regum Albanorum, vi ceſ ab Aſcanio Lauiniæ deducta, nam is Siluius dictus eſt, eo q poſt mortē patris mater de eo grauidas in ſiluas Aſcanium Creuſę enixa fugiſſet. Vnde vj. huius: Siluius Albanum nomen, tua poſthuma proles. Huic quoque Aſcanio, natus eſt filius Siluius, à quo cæteri reges Albani, Siluij ſunt dicti. Quocirca ſi concedendum eſt (quod hic dicitur) Aſcanium Creuſæ Albam condidiſſe, illiq. regnaſſe , dicendum etiam erit poſt mortem illius, Aſcanium minorē , Lauiniæ videlicet filium cum tota prole, vſque ad Romulum vrbis conditorem regnaſſe. Sed opiniones varias recitat Lātinus, cuius verba ſunt. Refert Liuius Albam longam nomen ſumpſiſſe ab Alba porca cuius omine condita eſt, & a ſitu vrbis, quoniā in montis iugo, in longitudinem porrecta ſit, & cōditam eſſe ab Aſcanio Aeneæ filio Sed vtrum ab eo quem ex Creuſa in Phrygia an ab alio quem ex Lauinia in Italia genuerat, ambigit. Tū ita proſequit. Is Aſcanius quacunque ſit matre natus , & abundāte Lauinij multitudine, Albam condidit, atque inter Lauiniū, & Albam, triginta interfuere anni . Siluius deinde regnat Aſcanij filius caſu quodam in ſiluis natus . Is Aeneam Syluium creat, inde Latinū Siluium, à quo aliquot Coloniæ deductæ, Priſci Latini ſunt appellati. Manſit deinceps Siluius omnibus cognomen, Alba ex Latino ortus, & ex Alba, Atys, ex Aty: Capys, ex Capy: Capetus , ex Capeto, Tyberinus, q in traiectu Albulæ ſubmerſus, nomē ſuum fluminí reliquit, Ex Tyberino, ortꝰ Agrippa, & ex Agrippa Romulus, q fulmine ictus perijt, ex quo Auētinus, à quo mons Auētinus (quia in illo ſepultus eſt, nomē ſumpſit.) Auētini filius Procas eſt, qui Numitorem creat, & Amuliū, Amulius, Numitorem (cui regnum legatum erat) qm̄ grandior eſſet natu, pellit, filiumq. interimit, & filiam veſtalem virginem facit, quæ grauida facta , Martem (ſiue quod ita crederet , ſiue vt quia deus auctor culpæ honeſtior eſſet) patrem nuncupat. Eius partu natus eſt Romulus, & Remus. Hæc Liu. Dion autem Halycarnaſſeus, refert Aſcanium Creuſæ filium, qui antea Euryleon vocabatur, Albam condidiſſe . Erat Aeneæ, & alter filius , ſed ex Lauinia . Hic, Siluius vocabatur, quoniam mater Ilia, metuens priuignum illum, clanculum in ſilua alendum curauerat, tradēs illo Tyrrheno paſtori , quem Latino ſciebat fuiſſe acceptum. Mortuo autem Aſcanio, certabant de regno hic Siluius, & Iulus Aſcanij filius, ſed populus litem diremit , Siluiumque regnare iuſſit. Iulo autem, regni loco , ſacram quandam poteſtatem attribuit, honorem periculis imperij vacantem Quem idem Dionyſ. ſcribit in domo Iuliorum ad ſuam vſque ætatem duraſſe. in qua Cæſar mirifice floruit . Regnauit autem Siluius vnde triginta annis . Aeneas Siluius aaaj. Latinus L I. Albæ al. Capys axviij . Poſt hunc ponit Dionyſius , regnaſſe Capetum

Aſcanius

Albula.

Stemma. Siluiorū.

Tempus Albæ, & regnum.

annos xiij. Tyberinum viij. Agrippam xxxiij. Poſt hunc, loco Romuli, ponit Alladium tyrannica violentia virum, q deos contemnens, fulminum, & tonitruum imitationibus, ſe deum credi cupiebat: verum imbribus, & fulminibus in eius domum cadentibus, & lacu iuxta quem habitabat in eius domum exundante, cum tota domo abſorptus eſt. Auentinus regnauit annos xxxvij. Procas xxiij. Amulius, qui fratri regnum eripuit, xliij. regnauit annis. Euſebius ait, Aſcanium Albam condidiſſe, anno mundi xxvij. ſupra quatuor millia, & regnaſſe annos xxxviij. Deinde Siluium Poſthumum xxix. Aeneam Siluium xxxj. Latinum l, Albam xxxix. Atym ſiue Aegyptum xxiiij. Capym xxxviij. Capetum xiij. Tyberinum viij. Agrippam xl. Aremulum, quem alibi Remulum, vel Romulum xxxix. Auentinum xxxvij. Procam xxiij. Amulium xliiij. Hæc ille. Nos ad ordinem redimus, qui talis eſt. Transferet ergo Aſcanius, Iulus: regnum à ſede Lauini (quamuis Dionyſius dicat, non regnum, ſed ſacram poteſtatem filium obtinuiſſe) & muniet multa vi.i. poteſtate aut munimine: Albam longam, quæ Alba, a porca alba dicta eſt, & longa à ſitu, vt vidimus in Latio. Regnabitur (impersonaliter loquutur prudenter, ne Iulo aut regnum mendaciter addicat, aut turpiter auferat, regnabitur ergo, ſiue a Creuſæ, ſiue à Lauiniæ ſtirpe) hic.i. Albæ ccc. annos totos.i. integros ſub gente Hectorea, id eſt Troiana, & animoſa, atque bellicoſa, vti erat Hector, donec ſacerdos .ſ. Ilia,

Ilia. Rhea. Rhea virgo Veſtalis, regina quia regis.ſ. Numitoris filia vnita, interfecto videlicet fratre Lauſo: grauis, id eſt prægnans, & grauida effecta Marte: De qua ita Liuius ſic. Procas, Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Siluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. Pulſo fratre Amulius regnat, addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem interimit, fratris filiæ Rheæ Siluiæ per ſpeciem honoris, cũ Veſtalem eam legiſſet, perpetuo virginitate ſpem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbis, maximique ſecundum deorum opes imperij principium, vt compreſſa Veſtalis, cum geminum partum edidiſſet, ſeu ita rata, ſeu quia deus auctor culpæ honeſtior erat, Martem, incertæ ſtirpis patrem nuncupat. Sed nec dij, nec homines, aut ipſam, aut ſtirpem à crudelitate regia vindicant. Sacerdos vincta in cuſtodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet: Hæc ille, qui perſequitur, quomodo gemelli in littore dimiſſi. à lupa nutriti. donec a Fauſtulo reperti, & Laurentiæ educandi traditi ſint, vbi addit: Sunt qui Laurentiam vulgato corpore lupam vocatam inter paſtores putent: ita locum fabulæ, atque miraculo datũ &c. Sane priuſquam ad ordinem redeam, prænotabo triennium imperij Æneæ, diligenter excogitatum à poëta. Nam ternarius numerus, qui primus impar & ex primo pari, atque vnita re conſtat, perfectiſſimus habetur, denarius autem conſummatiſſimus, vt ſupra quem non ſit, niſi priores repetantur: Itaque ternarium Æneæ, denarij binis multiplicat, quorum priorem, dat Lauinio, poſteriorem Albæ, vt tertium per quem infinitum imperium innuit, Romæ recipiat. Tres igitur annos regnare promittit Aeneæ, decies ter Aſcanium, quia triginta annos, & decies triginta, hoc eſt trecentum annos Albanum duraturum regnum, & ſi conſimili proportione procedatur, decies, trecentum.i. tria millia annorum, quibus infinitum ſignificatur imperium, Romanos regnaturos, qui numerus nondum completus eſt cum iam imperium in Germanos tranſlatum videamus: Verum certiores de præteritis, quam de futuris inducunt poëtæ vaticinia. Nam mentitus eſt Iupiter, dicens, imperium ſine fine dedi. De qua re diuus Auguſtinus, de verbis domini, ſerm xxix. ita loquitur: Habent mutationes regna. Veniet ille de quo dictum eſt, Et regni eius nõ erit finis. Qui hoc regnis terrenis ꝓmiſerunt, non veritate ducti, ſed adulatione mentiti ſunt. Poeta illorum quidem, induxit Iouem, & ait de Romanis: His ego nec metas rerum, nec tempora pono. Imperium ſine fine dedi. Non plane ita reſpondet veritas. Regnum hoc quod ſine fine dediſti, in terra eſt, an in cœlo? Vtique in terra. Et ſi eſſet in cœlo, cœlum & terra tranſient. Tranſient quę fecit ipſe deus, quanto citius quod condidit Romulus? Forte ſi velimus hinc exagitare Virgilium, & inſultare, quare hoc dixerit? in parte tolleret nos, & diceret nobis. Et ego ſcio. Sed quid facerem, qui Romanis verba vẽdebam, niſi hac adulatione aliquid promitterem, quod falſum erat? Et tamen in hoc cautus fui quando dixi, Imperium ſine fine: Iouem ipſorum induxi, qui hoc diceret, non ex perſona mea, dixerim falſa, ſed Ioui impoſui falſitatis perſonam. Sicut deus falſus erat, ita vates mendax erat. Nam vultis noſſe, quia iſta noueram, alio loco, quando non Iouem, lapidem induxi loquentem, ſed ex perſona mea locutus ſum, dixi: Non res Romanæ, perituraque regna videre, quia dixi peritura regna. Dixit peritura regna, non tacuit peritura veritatem non tacuit, ſemper manſura adulatione promiſit. Non ergo deficiamus fratres, finis erit terrenis omnibus regnis. Nunc ſi finis eſt, deus videt &c. Hæc ille. Nos ad ordinem reuertimur, qui talis eſt. Regnabitur hic.i. in Alba longa, ſub gente Hectorea.i. Troiana, tercentum .i. trecentos annos, totos.i. continuos, & ſine interruptione, nam Romæ fuerunt ſæpe inter regna, regnabitur dico tantiſper donec ſacerdos, regina .i. regis filia, videlicet Ilia Numitoris filia, & virgo Veſtalis, quam Monialem noſtri vocant (eæ autem Veſtæ, quæ dea ignis purioris, hoc eſt flãmæ eſt dicatæ, perpetuam virginitatem conſeruabant, aut pollutæ defodiebantur viuæ) grauis.i. grauida effecta, Marte.i à deo *Veſtalis.* bellicorũ, quia bellicoſam genuit prolem, aut forte, quia à viro belligero compreſſa, dabit partu.ſ. vno prolem geminam.ſ. Romum, & Remum fratres gemellos (Tam Donatus, quam Seruius, pronunciant Romum, à quo Roma deducitur, blandimenti autem cauſa. Romulum vocatum vult Ser. veruntamen, blandimenta ſolent eſſe temporanea, & loco congruentia, non perpetua) inde.i. poſt partum Iliæ: Romulus, alter è gemellis, lætus, quia Martius iam tum animus in eo erat vt ſe facile Martia filium probaret, tegmine fuluo.i. rutilo, quaſi leonino, lupæ nutricis.ſ. ſuæ, à qua primũ nutritus erat (ſed argutiſſime rem aperit poëta, nam quota quæque lupa fulua eſt. At meretrices, vt auctor eſt in Terent. Donatus, fuluo inducuntur amictu, auaritia notatæ, propter fuluum auri colorem) excipiet.i. extra alios capiet, vt extra ſortem fraternam, aut extra pericula, & latronũ inſultus, cum & eorum plurimi latrones fuerint, & condet mœnia Mauortia.ſ. Romana, quæ ſe Martem iactent habere auctorem, vt Liuius in præfatione atteſtatur, & dicet.i. nuncupabit Romanos, de ſuo nomine, quod in conſultationem Antæ dicitur, cur id negatum erat, cum tamen dictum ſit, q Antenor, genti nomen dedit. Ego, inquit, Iupiter, habet autem emphaſin pronomen, q.d. fatorum conditor, & qui res hominum, & deorum, æternis imperijs ergo, nec pono.i. conſtituo, his Romanis metas.i. terminos rerum, quia erit aliquando Iulius, imperium Oceano famam qui terminet aſtris: Et ſi dicat Oceanum ſaltem eſſe terminum imperij, dicemus Romanos etiam mari dominatos. Sed ſi tunc extremum Oceanum, terminum voces, dicam illum a natura, non à fatis poſitum. Quod ſi maior eſſet mundus maius fuiſſet ſm Iouis promiſſionem Romanorum imperium. Nec dicit ſe non ponere metas imperij, ſed metas rerum, quia ſemper res plures acquirere poterant Romani, cum quotidie nouæ producantur, & ſi non aliud, ſaltem gloriam augere poterãt. Ego igitur, ne pono his metas rerum, nec tempora, quibus eas poſſideant, ſicut Albanis iam terminum ſtatui, ſed dedi.ſ. dum ſta ta condetem, imperium ſine fine (ita enim tunc erat in ſpe, ſicq. viſum poëtæ, qui ſi aliter ſenſiſſet, non id etiam ex perſona Iouis dixiſſet) nam poeta non minus Iouem, quam ſe falſidicum negaſſet (vidimus tamen quid Auguſtinus ſentiat) quin.i. quinetiam: Iuno aſpera.i. inacceſſibilis Troianis, & ita implacabilis (tractum à ſpinis, & rupibus aſperis, quæ inacceſſibiles ſunt qui vero aditum negant placari nolunt. Incuſat ergo Iunonem, vt Venus dictura in quinto, Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla) quæ fatigat mare metu, q.d. inani, cum fata mouere nequeat, mare & terras.i. regiones omnes hominibus conceſſas, & cœlum.i. aërem, aut reuera cœlum, quia etiam ſuperos ſollicitat, aut cœlum propter Aeolum, dixit nam venti in aere dominantur, referet.i. reducet, conſilia.ſ. ſua in melius.i. in meliorem ſententiam, quia tandem placabitur, & fouebit mecum, Romanos dominos rerum.ſ. omnium, & gentem togatam .i. Latinam potiſſimum Romanam, quæ in togis tempore pacis verſari ſolet. Sic placitum. Confirmat Iupiter facta Veneri promiſſa, dicens ea deorum placito ſtabilita. Addit Troianos non ſolum in Latio regnaturos, ſed etiã Græcis dominaturos, quod reſpicit ad illud, Hoc equidem occaſum Troiæ, triſteſque ruinas Solabar, fatis contraria fata rependens. Nam vbi Venus dixerat ſe ſolatam de occaſu regni. Troiani, per hoc quod nouerat Romanorum orturum, & ita rependens fata contraria fatis, non quod inter fata ſit repugnantia, ſed quia reſpectu diuerſorum, promittunt contraria. Nam vinci, & vincere, regnare, & ſeruitio premi, quodammodo contraria ſunt. In fatis autem erat, Troianos in Troia vinci, ſed rurſus in Italia regnare. Cum ergo contenta fuerit videri Romanum imperium addit Iupiter, etiam in Græcos vltionem, vt par pari referre videantur Troiani, quo

nihil

nihil dulcius Veneri contingere poſſe. Dicit ergo: ſic placitum ſup. eſt deorum concilio: ætas. i. æuum quoddam, veniet luſtris labentibus. i. lapſu, & ſucceſſu temporum, quæ luſtris. i. quinquẽnarijs, computabantur, cum. i. quãdo, aut qua ætate, ſeu quo æuo, domus Aſſarici. i. Aeneia, ab Aſſaraco deducta, premet, ſeruitio. ſ. ſubiugabit: Phthiam. i. patriã Achillis euerſoris Troiæ, & Mycenas, patriam Agamemnonis, claras. ſ. tanta prole, & dominabitur Argis victis. i. dominium exercebit in Argos. i. Argiuos ſeu Græcos victos, & ſubactos qui nunc victores ſunt. Vnde in ſecundo huius. Ferus omnia Iupiter argos tranſtulit.

VARIA LECT.

TRIGINTA magnos voluendis menſibus orbes) In libro Longobardico, nõ, Orbes, ſed, annos, ſcriptum inuenis. Orbes tamen docti omnes, vt caſtiorem lectionem, admittunt. [Et longam multa vi muniet Albam) Variat numerus in his codicibus antiquis, quatuor vltimis pedibus ſolutis in hunc modum. Et longam vi multa muniet Albam. [Quæ mare nunc, terraſq. metu) Vetera quædam exemplaria legunt: Quæ mare, quæ terraſque metu. multi vulgatam lectionem magis approbant.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Iulius, à magno demiſſum nomen Iulo,
Hunc tu olim cœlo ſpolijs Orientis honuſtum
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſecula bellis:
Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæua ſedens ſuper arma, & centum vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

SERV. NAſcetur) Ad illud reſpondet, Certe hinc Romanos. Et omnis poëtæ intentio, vt in qualitate carminis diximus, ad laudẽ tendit Auguſti, ſicut, & in ſexti Catalogo, & in Clypei deſcriptione. Hæc aũt Iouis allocutio, partim obiecta purgat, partim aliqua pollicet. [Pulchra) Alluſit pp Venerem. [Troianus) Ac ſi diceret, etiã Cæſar Troianus eſt. [Cæſar) Hic eſt q dictus eſt Caius Iulius Cæſ. Caius pronomẽ eſt: Iulius ab Iulo: Cæſar eo q cæſo matris ventre natus eſt, vel q auus eius in Africa manu propria occidit elephantem, qui Cæſar dicitur Pœnorum lingua. [Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris) Aut ad laudem dictum eſt, aut certe eſt ſcdm hiſtoriam. Re vera enim, & Britannos qui in Oceano ſunt, vicit, & poſt mortem eius cum ludi funebres ab Auguſto eius adoptiuo filio darentur, ſtella medio die viſa eſt. Vnde eſt, Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [A magno) Sicut Alexander, ſicut Pompeius. [Olim) Modo futuri eſt. [Cœlo) In cœlum. [Spolijs Orientis) Victo Pharnace Mithridatis filio, qui re vera fuit in oriente. Ceterum Aegyptus in qua Ptolomęum vicit, in Auſtrali eſt plaga. [Honuſtum) Inter honuſtum, & oneratum hoc intereſt, q Oneratus eſt qualiscunque preſſus pondere: Honuſtus vero cui onus ipſum honori eſt, vt ſiquis hoſtium ſpolia ferat. Sed oneratus aſpirationem non habet, quia ab onere venit: honuſtus vero quia etiam ab honore deſcendit, retinet aſpirationem. [Accipies ſecura) Quia poſt mortem Cæſar metuit aram, faſtigium, flaminem, vt Cic. in Philipp. [Hic quoque) Poteſt intelligi ſicut Romulus, ſed melius ſicut Aeneas, de quo ſuperius ait, Sublimemque feres ad ſidera cœli Magnanimum Aeneam. Quoque autem ſemper ad ſimilitudinem ponitur: vt, Tu quoque littoribus noſtris. [Votis) Vel ad vota, vel votis vocabitur. [Aſpera tunc) Id eſt Cæſare conſecrato, cum Auguſtus regnare cœperit, clauſo iam templo, pax erit per orbem. Conſtat autem templum hoc ter eſſe clauſum. Primum regnante Numa, item poſt bellum Punicum ſecundum, tertio poſt bella Actiaca quæ confecit Auguſtus, quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras pertinet gentes, ſed bella flagrauere ciuilia, quod, & ipſe, per tranſitum tangit, dicens. [Furor impius intus) Huius autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia eſt, alij dicũt Romulo contra Sabinos pugnante, cum in eo eſſet vt vinceretur, calidam aquam ex eodẽ loco erupiſſe, quæ fugauit exercitum Sabinorũ. Hinc ergo tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat cõſtitutum, quaſi ad ſpem priſtini auxilij. Alij dicunt Tatium, & Romulum facto fœdere, hoc templum ædificaſſe. vnde, & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtendat duorum regum coitionem, vel quod ad bellum ituri debẽt de pace cogitare. Eſt alia melior ratio, quod ad prœlium ituri optent reuerſionem. [Cana fides, & Veſta) Subaudis erit. Canam autem fidem dixit, vel quod in canis hominibus inuenitur, vel quod et albo panno inuoluta manu ſacrificatur, per quod oſtenditur fidem debere eſſe ſecretam. Vnde, & Horat. Et albo rara fides colitur velataque panno. Veſtam vero religionem, quia nullum ſacrificium ſine igne eſt, vnde, & ipſa, & Ianus in omnibus ſacrificijs inuocantur. [Veſta] ſuiſſe dicta vel ἀπὸ τῆς ἑστίας, vt digãmos ſit adiecta. ſicut her, ver: Enetus, Venetus. vel q varijs veſtita ſit rebus. Ipſa enim eſſe dicitur terra quam ignem habere non dubiũ eſt, vt ex Aetna, Vulcanoque datur intelligi. [Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt:) Multi ſic intelligere volunt, vt ſupra diximus, quia poſt peſtilentiam ad placandos fratris manes geminis omnibus vſus eſt Romulus. vnde eſt, Viden' vt geminæ ſtent vertice criſtæ? Sed hoc eſſe non poteſt, quia iteratio eſt antedictorum, aut ordo præpoſterus, ſi poſt dictum Cæſarem, Romulum repetit. Conſtat præterea Iani templũ patuiſſe ſub Romulum. Alij volunt per hos, Romanos intelligi. Vera tamen hoc habet ratio: Quirinum Auguſtum eſſe, Remum vero pro Agrippa poſitum, qui ſororem Auguſti duxit vxorem, & cum eo pariter bella tractauit. vnde eſt, Parte alia dijs, & ventis Agrippa ſecundis. Nam adulans populus R. Octauiano, tria ei obtulit nomina, verum vellet Quirinus, an Cæſar, an Auguſtus vocari. Ille ne enim eligendo partem læderet quæ aliud offerre cupiebat, diuerſo tempore omnibus vſus eſt. Et primo Quirinus dictus eſt, inde Cæſar, poſtea quod, & obtinuit Auguſtus, ſicut Suetonius probat, & in Georg. oſtendit Virgilius. Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui iuxta Gangem ſunt quique ab Auguſto victi ſunt, ait: Victoriſque arma Quirini. Vt autem pro Agrippa Remum poneret, poëtico vſus eſt more, nam nomen ex vicino ſumpſit. Hoc ergo dicit, Cum cœperit Iulius Cæſar cœlum tenere patratis omnibus bellis, iura dabunt Auguſtus & Agrippa. Romulus autẽ ideo Quirinus dictus eſt, vel quòd haſta vtebatur, quæ Sabinorum lingua curis dicitur. Haſta enim, id eſt curis telum longum eſt, vnde, & ſecuris quaſi ſemicuris, vel quo græce κύριος rex dicitur. [Conſtat autem Græcos fuiſſe Romanos, vel propter generis dubitatem. Mars enim cum ſæuit, Gradiuus dicitur, cum tranquillus, Quirinus. Denique in vrbe duo eius templa ſunt, vnum Quirini intra vrbem, quaſi cuſtodis, & trãquilli, aliud in Appia via extra vrbem propè portam, quaſi bellatoris vel Gradiui. [Diræ) Cum apertæ ſunt. [Compagibus) Ambages, & compages antiqui tantum dicebant, poſteritas admiſit vt etiam compago dicatur, ſed non quia varius eſſe poteſt nominatiuus, debet etiam declinatio mutari, quẽadmodum nec in iſtis nominibus, arbor, arbos, vomer, vomis: nam, & arboris, & vomeris tantum facit. Ergo compages compagis, quoniam compago vſurpatum eſt, compaginis enim nemo penitus dicit. [Furor impius intus) Vt ſuperius diximus, propter bella ciuilia, quæ geſta ſunt contra Brutum, & Caſſium ab Auguſto, in Philippis, contra Sextum Pompeium ab Auguſto in Sicilia. [Sæua ſedes ſuper arma) Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie in, & ſub tantum communes eſſe præpoſitiones, ceterum ſuper, & ſubter, iam accuſatiuæ ſunt, ſicut clam, & poſt, quæ antea communes fuerunt, nunc in his mutata natura eſt. [Ahenis nodis) Non centum nodis, ſed cathenis, quas circumlocutione ſignificauit, quia ſunt cathenæ nodis plures.

ASC. NASCETVR pulchra Troianus origine Cæſar) Pergit Iuppiter, perueniens ad id, quod maxime dictum voluit poëta, non enim (vt ſæpe iam diximus) conſtituerat aliud dici quàm diceret, ſed ſuis locis Iulij, & Auguſti laudes, inſerit, vt hic in vaticinio Iouis. in ſexto in prophetia Anchiſæ, & in octauo in clypeo Vulcani, itaque non recipitur à melioribus ſententia Donati, ſententis eum ſtituiſſe res Albanas, & Romanas vſque ad Auguſtum perſcribere. Donati autem verba hæc ſunt. [Pulchra) Optima & honeſta, vt non corporis, ſed originis. [Iulius) Cæſar trahens nomen demiſſum, in tantum autem dominaturum omnes gentes, vt exſtentibus triumphis eius, pax dehinc, & fides perpetua permaneret. [Iura dabunt) .i. leges Romuli perdurabunt. Et denique ceſſura, omnia mala felicitate Cęſaris, dixit furorem. ſ. & bellandi neceſſitatem.

Hæc ille. Beroaldus autem in Seruium dicit ſic: Celeberrimi ſcriptores, & potiſſimum Tranquillus, ac Plutarchus, ſcribunt Cæſarem matri Aureliæ olim dixiſſe, mater aut pontificem, aut exulem filium, hodie videbis eadem laudatur, ꝙ nurum ſemper obſeruauerit, & ſingulari pudicitia fuerit prædita, atque vixerit, floruerítq. viuente, atque florente filio Cæſare, præterea nõ q ipſe Iulius Cæſar Dictator apud Romanos, primus hoc nomine *Cæſar.* decoratus eſt, ſed Scipio Africanus, vt auctor eſt Plin. cuius verba hæc ſunt ex lib. vij. Auſpicatius enecta parente gignuntur, ſicut Scipio Africanus prior natus, primuſque Cęſar, à cæſo matris vtero dictus. Solinus idem ſcribens, Plinij vero corroborat. Hoc in loco memorã dum eſt id, quod à Spartiano de Cæſarum nomine refertur, qui in Elio Vero Imperatore tradidit eum qui primus Cęſar appellatus ſit, hoc nomen eſt ſortitum ab elephãto, quia lingua Maurorum Cæſar dicitur, in prœlio cæſo, vel quia *Compago.* mortua matre, cæſo vẽtre, ſit natus vel quia cum magnis crinibus, ſit vtero parentis effuſus, vel ꝙ oculos cæſios habuerit &c. Quæ vero in eũdem, de declinatione huius nominis compago, & de nominibus Auguſto oblatis, annotauit, hæc ſunt. Sententiam Seruij refellit Manilius in primo Aſtronomicon, ſcribens: Interdum æquali laterum compagine ductus. Item in eodem: Aeriam in nebulam clara compagine verſus. Et Ouid. in j. Met. Atque ita diſparibus calamis compagine ceræ, Et Seneca in xiiij. Epiſtolarum ad Lucilium, cuius hæc verba ſunt: Siue flammantia violentia compaginem ſoli rupit, ſiue vetuſtas. Inde compaginatio, & compaginatus deriuantur, qua dictione vtitur ſæpius Hieronymus, Auguſtinus, & Ioſephi interpres Ruffinus. Item cum talia in commentarijs Seruij lego in eam ſentẽtiam pedibus vado, vt exiſtimem eos fuiſſe adulteratos, & in plurimis *Auguſti nomina.* locis corruptos, mutilatos, inuerſos, etenim Suetonius nuſquã hoc refert. Ceterum ſic ſcribit in Auguſto infanti cognomen *Thurinus* Thurino, inditum fuiſſe, poſtea Caij Cæſaris, deinde Auguſti cognomen aſſumpſiſſe, alterum teſtamento maioris auunculi, alterum Numatij Planci ſententia, cum quibuſdam cenſentibus Romulum appellari oportere, quaſi & ipſum conditorem vrbis præualuiſſe vt Auguſtus potius vocaretur. Thurinum autem vocatus fuerat à Pago Thurino, nulla mentio, nullum verbum à Suetonio ſit, ꝙ Quirinus fuerit nominatus, niſi fortaſſis credere velimus in alijs a Tranquillo ſcriptis opuſculis, huiuſce rei habitam eſſe mentionem, quod exiſtimare ridiculum eſt, nãque in commentarijs Seruij, etiam Plinius ſæpiſſime allegatur, ſed perperam, de his rebus quarum nulla penitus, apud Plin ſit men*Lyciſca.* tio, quemadmodum de Lyciſca ſcribens Seruius ait: Lyciſcæ ſunt (vt etiam Plinius dicit) canes nati ex lupis, & canibus, hoc nuſquam apud Plinium reperitur, nuſquam in Plinio lectum eſt qui quidem refert canes in Gallia è lupis concipi, ſicut apud Indos è tigribus, ſed appellari Lyciſcas minime tradit. Idem Crocutas nuncupat ex cane lupoq. conceptos. quinetiam dicit Seruius à Plinio, in na. mentionem fieri de lauandis cadaueribus, & conclamandis, cum apud Plinium nullum ſuper hoc verbum ſit ſcribentem de his quæ dicti ſunt reperiſſe. Libuit hæc duo exempli cauſa ponere cum ſæpiſſime (vt diximus) Plinium falſo citet Seruius, qui Ouidij, quoq; allegat Metamorph. referẽs fabulam Phyllidis, cuius rei nulla penitus mẽtio in eo opere facta reperitur, ex his itaque ego coniecto, aut mutilatos fuiſſe Seruij commentarios, aut non fideliter exſcriptos, non enim auſim firmare tantum aliquem virum tam pueriliter deliraſſe, niſi fortaſſe idẽ Seruio crimini damus quod Senecæ dat Quintilianus, videlicet ꝙ his quibus inquirenda quædam mãdabat, deceptus fuerit, ſed ad propoſitum inſtitutum redeamus. Hæc ille. Ceterum, vt perpetuo tenore ordinem peram, addamus & Lãdini verba de portis belli clauſis, quæ hæc ſunt. Scribit Piſo in annalibus ædificatum templum à Numa Pompilio inter Romanum, boariumq. forum, Iano gemino fuiſſe, & ab eo inſtitutũ, vt eius porta clauſa, pacem, aperta, bellum ſignificaret. Clauſa eſt ter. Primo ſuo *Ianus.* tempore. Secundo in primo bello Punico à Luctatio finito. Tertio ſub Auguſto finitis bellis ciuilibus. Ianus (vt refert Macrobius) ſiue ſol, ſiue mundus putetur, ab eundo dicitur, quia mundus ſemper eſt in motu. Appellaturq. Ianus. Item, pater ge*Iunonius.* minus. Item, Iunonius, quia calendarum eſt princeps quia Iunoni dicatæ ſunt. Vnde illi (vt ait Varro) duodecim aræ, pro duo*Cõſiuius* decim menſibus dicatæ erant. Dicitur Conſiuius à conferen*Quirinus* do. ſ. propaginem generis humani. Item Quirinus, quia belli *Patulcius* ſit potens dicitur Patulcius, & Clauſius, quia bello valuæ eius *Clauſius.* pateant, & pace claudantur. Volebant Romani in bello Sabino quod raptis virginibus geſtum eſt portam, quæ erat in radicibus collis viminalis, deinde ab euẽtu ianualem vocatã claudere.

Sed cum ter clauſiſſent, & toties ſponte pateret, armati ingreſſum cuſtodiebant, mox cum audirent ab alia parte ſuos, à Tatio fugatos fuga arrepta cuſtodiam deſeruerunt. Erant irrupturi Sabini cum ex templo per hanc portam, magna vis torrentium ſcatentibus vndis erupit, & multas cateruas hoſtium, aut feruentibus vſtas, aut vaſta voragine deuoratas ferunt. Hic mos manſit Iani, ianuam in bello ad auxilium patere. Hæc ille. Ceterum Suet. de Iano ab Auguſto clauſo, dicit ſic: Ianum Quirinum, ſemel, atque iterum a cõdita vrbe, ante memoriam ſuam, clauſum *Ianus clauſus ter ab Auguſto.* in multo breuiore temporis ſpatio terra, marique pace parta ter clauſit. Hæc ille. Vbi Beroaldus Numa ſecundus Romanorum rex Iani templum, ad infimum Argiletum extruxit, qui index pacis foret & belli, vt apertus in armis, clauſus in pace, ciuitatem eſſe ſignificaret. Semel ab ipſo Numa clauſus fuit, iterum poſt primum punicum perfectum bellum: tertio poſt bellum Actiacum ab imperatore Cæſare Auguſto, pace, mari, terraque parta, quòd noſtræ, inquit Liuius, ætati, dij dederunt, vt videremus ad quod alluſit Virgilius in illo verſu: Claudentur belli portæ. Sed diligenter animaduertere Tranquillum ſcripſiſſe Ianum, ter clauſum fuiſſe ab Auguſto propter hiſtoriam quã viri alioquin eruditi parum diligenter obſeruauerunt. Scito igitur Auguſtum Cęſarem ab Oriente poſt Antonium Cleopatramq. deuictos, cum victoria redeuntem tum primum clauſiſſe Iani portas, quo die primum Auguſtus conſalutatus eſt. Mox profecturus in Hiſpanias cum exercitu aduerſus Cãtabros, aperuit belli portas, quas iterum clauſtro cohibuit in honorem Cantabricæ victoriæ. Deinde cum ab Oriente in Occidentem, à Septẽtrione in Meridiem, ac per totius Oceani circulum, cunctæ gentes vna pace cõpoſitæ forent, Iani portas tertio Auguſtus clauſit, & ita clauſus eſt Ianus quinquies. Semel à Numa Pompilio, *Quinquies clauſus Ianus.* iterum Tito Manlio conſule, & ter per Auguſtũ Cæſarem in multo breuiore tẽpore, quam bis clauſum fuiſſet à ſuperioribus hiſtoriis traditur explicare ab Horoſio libro ſexto hiſtoriarum cuius auctoritate ſubnixi cenſemus legendum eſſe, ter clauſit, ſicut emendati libri habent, & quadrat hiſtoriæ cuius incurioſi legunt, tertio clauſit, exiſtimantes nihil aliud eſſe ſubintelligendum, quam quod tertio loco Auguſtus clauſerit, Ianum in ſacris veteres Romani inuocabant Ianum Quirinum, Ianum Patulcium, & Clauſum: Quirinum autem cognominabant, quaſi bellorum potentem, ob haſta quam Sabini curim vocant: Patulcium, & Clauſium, quia bello portæ eius patent, pace clauduntur. Hæc ille. Cur autem bello aperiantur, aperuit Landinus, quia videlicet ab eo auxilium ſperabant. Hic autem conſimili ratione dictus eſt Romulus, qua & Ianus, Quirinus, ſed ſi ſingula perſequar longe prolixior, quam conſtitueram ſiam. Ordo igitur eſt. Cæſar. ſ. Troianus pulchra origine. i. per pulchram originem, aut quia à pulchra Venere, ſecundum Seruium deducta, aut honeſtam, quia legitimam, vt ſenſit Donat. ſicut tibi, & pulchra faciat te prole parentem naſcetur. ſ. illuſtris habentibus, & temporis ſucceſſu, qui, id eſt tanquam is qui aut, id eſt vt is ſit qui terminet, id eſt claudat. Imperium. ſ. Romanum, Oceano, id eſt orbe terrarum quem mare Oceanum ambit. & qui terminet, famam aſtris. Vnde in Bucol. Daphnis ego in ſiluis, hinc vſque ad ſidera notus. Quinetiam inter ſidera, vnde dictum eſt. Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum. Cæſar dico Iulius appoſitiue nomen, aut quoi nomen demiſſum ſupp. eſt, id eſt deductum ab Iulo, ſcilicet Aſcanio Magno, ſcilicet ſine par, ſicut & Alexander, & Pompeius, Magni dicti ſunt, vt Cæſaris etiã ab origine oſtendatur deberi, quod Pompeio conceſſum eſt, vt ſecura, id eſt ſine cura, aut fretum à cura (nam dictum eſt quando hæc te cura remordet) accipies, ſcilicet in cœlum deorum olim, id eſt tempore futuro, cœlo, id eſt in cœlum, & in numerum cœleſtium, hunc, ſcilicet Iulium Cæſarẽ, honeſtum. i. honeſte oneratum ſpolijs Orientis, id eſt quæ ex Oriente, victo Pharnace Mithridatis filio retulit, & hic, ſcilicet Iulius Cæſar, vocabitur, id eſt inuocabitur, quoque. i. etiam nedum Æneas votis, id eſt ad vota ſuſcipienda, vel in votis faciendis. Secula aſpera, id eſt dura, & triſtia propter bella, tum ciuilia, tum externa, miteſcent. i. fient mitia, tum. i. deinde regnante. ſ. iam Auguſto, & hoc bellis. ſ. omnibus de quibus iam per Beroal. mentio facta eſt, poſitis. i. depoſitis, aut ſedatis, & pacatis, fides cana. i. antiqua, & cãdida. i. ſimplex, & ſine fuco, ac liuore, & Veſta. i. caſta religio, & Quirinus. i. virtus bellica per Quirinum ſignificata, aut Romulus ipſe primus rex, & ſenatus legumq. creator, cum Remo fratre. i. cũ auctoritate fraterna, licet interemptus erat, ſicut Seru. recitat. (An allegoricos intelligimus, vt ſicut ꝑ inteſtinã æmulationẽ, & fraternũ odium, Romulus fratrem occidens, ſemina belli vſq;

ad

ad ea tempora dedæ, in reconciliatis iam eorum manibus gentes cunctæ in gratiam pacis coëant, vnde ſequitur (dabunt iura .i. leges, & inſtituta diræ portæ belli .i. templi Iani, quæ apertæ bellum ſignificabant, claudentur ferro .i. ferreis repagulis, & cõpagibus arctis .i. arcte compingentibus) vbi dicit diræ portæ claudentur ferro, propter repetitionem literæ, quam caninam, & irritatiuam vocant, etiam in vocabulis ipſis eſt quidam terror, ac diritas depicta, ſicut in illis Ennius: Poſtquã diſcordia tetra Belli ferratos poſteſ, portaſque refregit, in quibus (vt inquit Flacc.) inuenies etiam diſiecti membra poetæ) furor .ſ. bellicus impius, quia inteſtinus, aut impietatem procreans, vt templorum profanationẽ, deuirginationes, ſtupra, homicidia, rapinas, & id genus alia, ſedens intus .i. in templo Iani concluſus, ſuper arma ſæua .i. bellica, quę cum eo concludentur, & ipſe vinctus poſt tergum .i. habens manus poſt tergum vinctas, centum ſupp. catenis, nudis ahenis .i. æreis, hoc eſt duris, quia æs non tam facile frangitur, aut rubigine abſumitur, vt ferrum, licet ferrum durius ſit, fremet cruento ore, horridus .i. exiſtens horridus, & cruentus, atque ægre ferens tandiu includi. Nam, vt recitauit Beroäldus, ter clauſit Auguſtus templum Iani, & reuera tertio, longa pace orbem moderatus, ſub cuius imperio venit auctor pacis in mundum, quia tunc exiit edictum à Cæſare Auguſto vt deſcriberetur vniuerſus orbis, vt Lucas non docet.

A S C. C A N A fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabant:) Quid ingeniuli ſenſerint Interpretes, cuiuſque licet intueri. nos hoc ſentimus poetam, reuocandam eſſe auream ætatem, vbi nullæ fuerunt inſidiæ, doli, furta, atque adulteria, ſed ius, & fas vbique, vt in Iani ſuit ſeculo, demonſtraſſe, quod per hæc indicat verba, Fides, id eſt iuſtitia, quoniam fides, vt Cicero de Officijs, eſt firmamentum iuſtitiæ, & Quintilian declamationibus, eſt ſupremum rerum humanarum vinculum, ſacra inter hoſtes, ſacra inter piratas, cuius Numa Pompilius (vt Liuius) ſacrarium & ſacerdotes inſtituit, hinc Ennius ò fides alma apta pinnis, & iuſiurandum Iouis, & ſiluis, Iuſtitię conſors, tacitumque in pectore numen, cuius ſimulacrum in Capitolio vicinum Iouis Optimi Maximi (vt eſt in Catonis oratione) maiores nrĩ eſſe voluerunt. huius myſteria, vt reliquorum deorum ſunt in operto, nec vulgari fas eſt, hinc Apul. in III. Fidei ſecreta numina, cana .i. firma, & ſincera, puraque, qualis ſolet eſſe in canis .i. in bonis hominibus. Fidei .n. quo firmior ſit (vt Petronius Arbiter). panno albo reuincta, ligataq. fingitur, albus color pro puro, ſinceroque ponitur, depoſitis bellis iuſtitia, & leges, quæ belli tempore dormiunt, pacis vigent, & exercentur. Veſta .i. religio, vt ſuperius de Veſta locuti prodidimus, cuius religionis nimium (vt patuit) curioſi fuerunt Romani, vt Val. lo I. & Liu. indicant, & Quirinus .i. virtus bellica ad propulſandam, & non inferendam iniuriam, vt fecere Romani, per Quirinũ ſignificata. Nam Proculo (vt Plutarch.) Romulus Romanis nunciauit vt prudentiam, & fortitudinem colant, his artibus fore, vt ampliſſimam inter homines potentiam conſequantur. Ego vobis Quirinus facilius propitiuſque ero deus cum Remo fratre, id eſt tali pace & concordia, qualis debet eſſe inter fratres, quod poſtea Romulus effinxit, & in omnibus egit, vt cum fratre regnare videretur, ne ſe ſecum participij indicaret, omnia nomina habuit duplicia, quaſi cum fratre communia, & ſecum regnare ſimulauit inſignibus, geminis, hinc Virg. in vj. Viden, vt geminæ ſtent vertice criſtæ? vt ſit ſenſus, Iuſtitia vt recte viuatur, religio vt ſancte, & caſte, pax, atque concordia inter omnes, & virtus bellice contra iniuria prouocantes iura dabunt. Hæc non vt Sibyllæ folium ſeripſerauimus, ſed vt argutiora legentem oblectarent.

FOL. Hæc ait: & Maiæ genitum demittit ab alto.
Vt terræ, vtque nouæ pateant Carthaginis arces
Hoſpicio Teucris, ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyę citus aſtitit oris.
Et iam iuſſa facit: ponuntque feroci Pœni
Corda, volente Deo: in primis regina, quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq. benignam,

SERV. ET Maia genitum) Mercurium. Et eſt periphraſis. Cicero in libro de Deorũ Natura, plures eſſe dicit Mercurios, ſed in deorum enatione fabulæ ſequendæ ſunt, nam veritas ignoratur. Simul alludit poeta, quia per caduceatores, id eſt internuncios, pax ſolet fieri. [Vt terræ) Propter illud quod ſequitur, Hoſpitio prohibemur arenæ [Pateant) Propter illud. Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, [Hoſpitio) Ad hoſpitium. [Ne fati neſcia Dido) Non ſui. Nam ſi ſciret exitum ſuum, multo magis vetaret, ſed fati dicit, voluntatis Iouis. ſicut, Fatis Iunonis iniquæ. Aut certe fati Troianorum, qui non ſponte, ſed neceſſitate ad Africam venerant, quod vtique ignorabat Dido. Illo enim tempore inuadendarum terrarum cauſa fuerat nauigatio, vt Saluſtius meminit, facili tum mutatione ſedium: quod etiam excuſant Troiani, Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus. Ergo hoc agitur vt diſcat Dido eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo ſe iungit Aeneæ? Sed furoris illud eſt, non tonſilij. Nam nec ſacerdotibus credidit. Vnde eſt, Quid vota furentem, Quid delubra iuuant? [Remigio alarum) Tranſlatio reciproca, vt ſupra diximus. [Citus) Cum enim alia ſigna tarde ad ortus ſuos recurrant, Mercurius decimooctauo die in ortu ſuo inuenitur. [Pœni) ἀντίθετον eſt, quaſi phœni. [Volente Deo:) Mercurio vel Ioue. [In primis) Præcipue. [In Teucros) Pro Teucris, vt ſupra diximus.

A S C. H Æ C ait.) Poſt conſolationem Veneris miſit Iuppiter Mercurium deorum nuncium ad conciliandos animos mortalium, & præcipue Didonis cum Troianis, de quo ſic ait Donatus. [Hæc ait, & Maiæ) Expoſita futurorum promiſſione prouideri ſecuritas deſinit, ne naufragi in terris alienis, & in quibus inimica regnabat Iuno, aliquam violẽtiam paterentur. Procuratur autem Troianis ſecuritas per duos, quorum alter auus, alter affinis eſt. Nam Maia, Mercurij mater. Troianorum generi, nectebatur. Debuit ergo ad effectus implendos talis mitti perſona. quæ præceptorum auctoritate, duplici ratione deducta, celerius maturaret alarum iuuante ſubſidio. [Nouæ) Quia nouitas regni cũcta habet ſuſpecta, vt ipſa, Res dura, & regni nouitas .m. t. c. m. Vel lege, vt, Terræ Carthaginis, & nouitas ædificiorum pateat Teucris ſolus autem Iupiter, miniſtro Mercurio, potuit pręſtare, vt inimicos ſuos Carthago ſuſciperet, ſed omnia cum celeritate erãt agenda, quã breui ſermone eſt amplexus. Terras aũt dicit ne in regionibus Carthaginis, aut in littoribus à gentibus vexarentur. [Nouę arces) Etiam ſic accipimus, ne Carthaginem incogniti, venientes aduerſa paterentur. [Remigio alarum) Aliter enim nolare non potuiſſet. [Et iam iuſſa) Fructum executionis implere poſuit. [Ponunt ferocia Corda) Natura feros in lenitatẽ mutatur. [Volente Deo:) Nam niſi Dei, id eſt Iouis, vel Mercurij iuſſus, interceſſiſſet, natura ferox immutari non potuit, & quia reginæ partes in ſecundo loco poſuit, correxit, dicẽdo, in primis. Nam ipſa fuit lenienda, quæ vel incitare illos poſſet, vel violẽtiam comprimere. Et quoniam fieri non poterat, vt eodem temporis puncto, ferocitatem ponerent, & amarent librauit verba, & non dixit amant, ſed ponunt corda ferocia. Ordo eſt. Iuppiter ſupple ait. Hæc quæ ſcilicet dicta ſunt, demittit, id eſt deorſum mittit, ab alto, ſcilicet cælo, genitum Maiæ, aut Maia, id eſt Mercuriũ, filium Maiæ, vt terræ Carthaginis, & vt nouę arces Carthaginis, pateãt Teucris, hoſpitio, id eſt in hoſpitium, cum tamen nouæ arces ſoleãt paucis patere, cum multis inuiſæ ſint, vnde Dido poſtea reddens rationem, quare iuſſerit claſſem Troianam, exulere dicet. Res dura, & regni nouitas me talia cogunt Moliri, & late fines cuſtode tueri, ne Dido neſcia fati, id eſt quæ neſciuit, quod fato in Italiam profugere conſtituerit, & verita ſe ab eis expelli, aut neſcia fatale eſſe Aeneam regna Troiana reparaturum aliquando arceret .i. prohiberet, Troianos finibus .i. limitibus regni ſui. Ille .ſ. Mercurius Maiæ filius, volat per aëra, magnum .ſ. reſpectu terræ centuplo .n. maior eſt, remigio .i. fretus auxilio, vt naues ferũtur in aquis remigio alarum, ac ipſe citus .i. feſtinus, aſtitit oris .i. regionibus extremis, Libyę, in ea .ſ. parte, in qua Carthago erat. Et facit iam iuſſa, id eſt mandata Iouis, hoc eſt cõcilrat Teucris, animos Pœnorum, & Pœni .i. populi Punici, hoc eſt Carthaginenſes, ponunt, id eſt deponunt, Deo .ſ. Ioue, aut Mercurio, volente .i. inſpirante, & perſuadente, corda ferocia .i. alioquin ferocia, vnde ferus Annibal dictus eſt, & reuera natio illa ferox eſt, & regina in primis .i. inter primos, aut præcipue, accipit .i. ab inſpiratione Mercurij, animum quietum .i. paratum, in .i. erga Teucros, & mentem, id eſt affectionem benignam, id eſt clementem.

VARIA LECT. V T terræ, vtque nouæ pateant, In antiquioribus aliquot exemplaribus legere eſt, Atque nouæ. Sed longe venuſtius eſt, Vtque. [Volat ille per aëra magnum) In libro Mediceo, Per Æthera, legitur. Sed Aëra, magis receptum.

At pius Aeneas per noctem plurima voluens,
Vt primum lux alma data eſt, exire, locosq́ue
Explorare nouos, quas vento acceſſerit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) homines ne, feræ ne,
Quærere conſtituit, ſocijsq́ue exacta referre.
Claſſem in conuexo nemorum ſub rupe cauata
Arboribus clauſam circum, atque horrẽtibus vmbris
Occulit: ipſe vno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obuia ſilua,
Virginis os, habitumq́ue gerens & virginis arma
Spartanæ; vel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalice, volucremq́. fuge præuertitur Hebrum.
Nanque humeris de more habile ſuſpenderat arcum
Venatrix dederatq́ue comas deffundere ventis,
Nuda genu, nudoque ſinus collecta fluentes.
Ac prior: VE. Heus, inquit, iuuenes mõſtrate mearũ
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetra, & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantes apri curſum clamore prementem.

SERV. PEr noctem) Docet enim pro cunctis regem eſſe ſolicitum. [Alma) Alma lux dicta quod alat vniuerſa, vnde, & alma Ceres, quod nos alat. Nam phyſici dicunt omnia per diem creſcere, quomodo igitur Virgilius ait: Exigua tantum gelidus ros nocte reponit, ſed hoc pro miraculo poſitum eſt, & amplius ſentit. [Locos) Et locos, & loca dicimus, cum in numero ſingulari locus tantum dicamus. Simile eſt, & iocus, nam & ioca facit, & iocos, vt ioca atque ſeria cum humillimis exercere. Et, Quam multa ioca ſolent eſſe in epiſtolis. Et, Tum iuuenes agitare iocos. [Quas vento acceſſerit oras) Diximus ſuperius figurã fieri cum præpoſitio detracta homini, verbo copulatur, & plerunque eam ſuam retinere naturam, plerunque conuertere. Hoc igitur ſciẽdum eſt, qđ cum caſuum ſuum retinet, Hyſterologia eſt, vt hoc loco: cũ autẽ mutat, figura eſt, vt Cumarũ adlabitur oris. Oris .n. pro oras poſuit. Plerunq; etiã ſuperfluas ponunt præpoſitiones. [Qui teneant) Iure dubitat, cum omnia cernat inculta. Eſt autem ordo, Qui teneant, homines ne, feræ ne Media per parentheſin dicta ſunt. [Exata) Exquiſita. [In conuexo nemorum) Proœconomia eſt ad cauſam pertinens. Non enim tenebitur ab Aſtris, vt Ilionei. Conuexo autem, curuũ, vnde etiam conuexum dicimus cœlum. Sanè ſubaudimus Loco, vt alibi, Caſtrorum, & campi medio, id eſt ſpatio. [Sub rupe cauata) Periphraſis eſt ſpeluncæ. [Arboribus, atque horrentibus vmbris) Vmbris arborũ, quo modo Molemq́ue, & montes, aut certe arboribus, & vmbris ſpeluncę. [Comitatus Achate) Diximus quæritur Achates Æneæ ſit comes, varia quidem dicuntur, melius tamẽ hoc fingitur, vt tractũ nomẽ ſit à Græca etymologia ἄχος enim dicitur ſolicitudo, quę regum ſemper eſt comes [Bina) Si ad vtrunque referas, bene dixit bina, ſi ad Æneã tantum, antiquus mos eſt, vt ſupra diximus, bina pro duobus poni, ſicut, & duplices. [Lato ferro) Id eſt lati ferri, vt, Pulchra prole. [Media ſeſe tulit obuia ſilua) Quam Græci ὕλην vocant, poëtæ nominant ſiluam. i. elementorum cõgeriem, vnde cuncta procreantur. Et multi volunt Aeneam in Horoſcopo Virginẽ habuiſſe, bene ergo in media ſilua virginis habitu ei Venerem poëta facit occurrere, quia, vt ſupra diximus, Venere in Virgine conſtituta, & miſericordes procreantur fœminæ, & viri per mulieres felices ſunt futuri, vt probamus in Ænea. [Virginis os, habitumq́ue gerens) Vultum, & amictum. [Spartanæ) Lacænæ. Sparta enim ciuitas eſt Laconiæ, vbi ſunt puellæ venatrices. Redditur autem cauſa cur virgo ſit in ſiluis. ſ. propter venatum. [Threiſſa) Thracia. & eſt ſolutio, nam Threſſa facit, ſicut Creſſa genus Pholoë. Veniunt autem ab eo quod eſt Cres Thres. Vt autem Criſſa non faciat, illud eſt quia Creſſa, per η, ſcribitur, nec poteſt recipere ſolutionem. Threiſſa vero per η, diphthongon, vnde, & reſoluitur. [Fatigat) Suo. i. curſu. [Harpalice) Hæc eſt quæ patrem ſuum captum a Getis, multitudine collecta liberauit celerius, quam de fœmina poteſt credi. Vnde, & flumina dicitur celeritate tranſire, multum autem epitheton fluminis eius addidit laudi. [Præuertitur) Id eſt tranſit. dicimus autẽ, & præuerti, & præuertitur, noua ratione. Nã paſſiua declinatione vtimur in actiua ſignificatione, vt hoc loco, cũ autem actiua declinatio eſt, paſſiuam habet ſignificationem, vt ille me præuertit. [Nanque humeris de more) Vt oſtendatur eſſe venatrix. [Habilem) Aptum ſexui. Vnuſquiſque enim arcum habet pro viribus ſuis. [Comas diffundere) Vt diffunderentur. Græca autem figura eſt, ſic alibi, Argeoti magnum dat ferre talentum. vnde da bibere vſus obtinuit, quod facere non debemur, ne duo verba iungantur, niſi in poëmate. [Nuda genu) Nudum genu habens, vt ſi dicas, bonus animum, & eſt græca figura, ſed nũ ca, quam diximus fieri per participium præteriti tẽporis, & caſum accuſatiuum hæc enim per nomen fit, quamuis ad vnam ſignificationem recurrant. [Sinus collecta) Vt, Oculos ſuffuſa nitẽtes. [Ac prior:) Paulo poſt ſequitur. [Heus, inquit) Heus aduertentium vocantis, alias interiectio eſt dolentis, vt, Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus. [Errantem) Inueſtigantem. [Succinctam) Inſtructam, vel, vt alij dicunt, in cingulo habentẽ pharetram, & pellem. [Maculoſæ lyncis) Lyncus rex Scythiæ fuit, qui miſſum Cerere Triptolemũ, vt hominibus frumenta monſtraret, ſuſceptum hoſpitio, vt in ſe gloria tanta migraret, interimere cogitauit, ob quam rem irata Ceres, eũ conuertit in lyncem ferã varij coloris, vt ipſe variæ mentis extiterat. Et erit nominatiuus hęc lynx, vt Pan, Troa, quæ in genitiuo vna ſyllaba creſcũt. [Curſum clamore prementem) Plerunque duo diuerſa in vnum exitum cadunt, licet contraria ſignificent, vt hoc loco. vidiſſis enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Aeneæ reſponſione colligitur.

ASC. AT pius Æneas &c.) Vt poëta inquit, turpe duci totã ſummo perducere noctẽ, licet ergo Dea mater. Deusq́ auus, pro filio, & nepote ſoliciti eſſent, non tamen ſibi prouidus heros diffuit, quippe qui nouit ꝙ dormitantibus dij auxiliatores non ſint, ipſe noctu præuidit quid poſtridie faciendum eſſet, atque ita prima luce egreditur exploratum regionem, illicq́ue matrem obuiam habuit in media ſilua, quæ fictio aſtrologica ratione non vacat, nam innuit Venerem fuiſſe Aeneæ in medio Horoſcopi, & dominã cœli in natiuitate eius. Vnde Veneris filius exiſtimatur eſt. Ad qđ accedit, quod dicitur obueniſſe in media ſilua, nã ſiluam ab Hyle, quæ eſt rerum omnium congeries, & prima materia deductã, plurimi atteſtantur. Per ſiluam igitur, ſignificatur nobis diuerſitas influẽtiarum, in qua difficile eſt illum aureũ ramum, de quo in ſexto mentio fiet, inuenire. Quæ ergo à poëtis finguntur, altioris ſapientiæ medullas continent. Sed quæres ſi ideo Veneris filius ſit Aeneas, ꝙ eam in Horoſcopo dominam habuerit, non ſine matre fuerat Aeneas, quæ enim alia ſit non producit, ibi dicam ſic Aeneam eſſe Veneris filium, vt Romulum Martis, quia enim non conſtabat de patre eius, & præ ſe ferret virtutẽ Martiam, materq́ue aſſereret ſe à viro bellicoſo, id eſt Martio oppreſſam, creditur eſt Martis filius, ſic quia Anchiſes Aeneã ex ignota, aut illegitima matre genuit. itaque Veneris incitatione, isq́. genitus per Venerem gratiam in oculis multorum habuerit, dictus eſt filius Veneris, vt fortunæ filium dicũt, cui fortuna fauet Sed ne in immenſum creſcat opus, audiamus Donatum ſic differentem. [At pius Aeneas) Interpoſita narrationi, fuerant verba Veneris, & Iouis in luctu Troianorum, nunc ad narrationẽ redit eo vnde digreſſus fuerat, ſcilicet Et iam finis erat Exacta, propoſuerat plura, in maſcul. & fœmini, Hæc autem vt complecteretur, poſuit neutrum. [Claſſem in connexo) Exiturus cum ſolo Achate, nec omnino inermis fuit vt temerarius, nec omnino armatus vt timidus, cum ſolis igitur, inquit haſtilibus, & vno ſocio, in ſolitudinẽ enim iturus debebat eſſe expeditus propter requiſitionem celerem, & maturum reditum. Ad omnia circumſpectus ſocios omni cautela occultat. Dui rei interiũ deſcriptio portus. Claſſem in conuexo nemorum. Quanta ergo diligentia fuit qui non antea profectus q̃ ſociorum ſaluti conſuluiſſet. Et cum vno ad incertum pergit. Additur ad laudem à loco, tempore, & perſona: Nam cum ſeſe fœmina ad fallendum compoſita ſola in ſilua obtuliſſet motus libidine, non eſt quamuis virginitas, pulchritudo, & veſtitus accenderet. Accedebat ad caſtitatem congeries calamitatum quæ etiam libidinoſos coërcet, vnde Terentius, Nulla adeo ex re iſtud fit, niſi ex nimio ocio. Debuit Venus offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, ꝙ cũ virgine cum ſola tunc eſſe putaretur, miſceret colloquium, ſed ad fallendum quoque pertinebat, vt non ſolum ſpecie, ſed etiam ſermone imprudentes traduceret, vt ad interrogandi neceſſitatem venire potuiſſet. [Monſtrate) Interrogatio eſt breuiſſima, quæ tamen neceſſaria ad fallendum continet. Dixi. & ſigna

veſti. ua

veſtitus & habitum expreſſit. Breuius autem reſpondet Æneas, nec tamen a propoſitis oberrat. Ordo eſt. At.i. ſed, Æneas pius voluens.i.agitans & reputens ſecum, plurima.i.plurima res per noctem conſtituit quærere.i.indagare, explorare, aut inquirere, vt primum.i.vbi primum, aut cum primum lux alma.i.quæ cunctos per laborem alit, data.i.a dijs conceſſa eſt tépore.ſ.matutino, exire.i.ad exeundum, & explorare.i.ad explorandum locos nouos.i.quos recenter acceſſerint (hinc patere poteſt, locos terræ etiam diu, licet prius dixerit, loca fœta furentibus auſtris) conſtituit dico quærere quas oras.i.regione acceſſerit (non ſponte, quia ſtultum fuiſſet petere locos ignotos) ſed vento.i.ei ventorum impellentium, & qui teneant.i. poſſideant ſup.eas oras, ne pro an homines, ne pro an feræ.i.beluæ ſyluſtres, quod ideo quærere conſtituit, nam videt inculta.i.locos incultos, non enim ita dudum Dido in eam regionem venerat. & ita conſtituit referre.i.recitare, & vt dicunt reportare, ſocijs.ſ.ſuis, exacta.i.exquiſita, aut reperta, & occulit.i.occultat. (ſcius fraudis humanæ) claſſem ſupple ſuam, in conuexo nemorum ſub rupe cauata clauſam circum.i.per circuitum, hoc eſt occluſam aut ſeptam arboribus, atque vmbris horrentibus, aut vt prius dixit placidis, aut horrorem propter ſolitudinem inducentibus ipſe, comitatus vno.i.Achate, etro illo fido, ſed ad lapillum, et prius dictum eſt, reſpicit, graditur.i.ingreditur, criſpans.i.vibrans) diſtinctim autem conſtruentur epitheta alterum ante verbum, & alterum poſt ipſum, ne ab vna parte duo ſint ſine coniunctione media) manu ſup.ſua, videlicet altera bina haſtilia.i.iacula, lato ferro.i.habentia latum ferrum vt habens venabula.i.cuſpides venatoriæ cui ſ. Æneæ mater.ſ.Venus obuia.i.obuiam veniens tulit ſe.i.ingreſſa eſt media ſilua.i. per mediam ſiluam, gerens.i. præ ſe ferens, os.i.aſpectum & pudorem, aut habitum virginis, & arma.i.inſtrumenta venatoria, virginis Spartanæ.i.Laconicæ. Nam ex inſtituto & præcepto Lycurgi mulieres. Spartanæ cogebantur virilibus officijs exercere, vnde & Partheno mons in Laconia dictus eſt quod in eo virgines venari ſoleant παρθένος enim virgo eſt, vnde Propertius: Multa tuæ Spartæ miramur iura Palæſtræ, Sed mage virginis tot bona gymnaſij de hoc monte latius in Georg. ibi Parthenios canibus circundare ſaltus. παρθενὼν autem locus eſt vbi habitant virgines. Virginis ergo Spartanæ, .i.Lacænæ venatricis, vel ſup. exiſtens talis qualis. Harpalice filia vt quidam volunt Boreæ, certe regis Thraciæ, vnde ſubdit, Threiſſa.i.Threſſa, hoc eſt ex Thracia fatigata equos, dum.ſ.patrem à Getis liberatura eos inſequebatur, & præuertitur.i.antecedit, fuga.i. curſu, aut præuertitur Hebrum.i. fluuium illum Thraciæ rapidiſſimum, vnde addit volucrem fuga.i.quaſi volantem præcipiti curſu, defluit enim ex montibus, niuibusque actus celerrime fertur. Ideo autem erat ſimilis Harpalice, aut Spartanæ virgini, nanque pro quia ſuſpenderat humeris arcum habilem.i.aptum virgini, vnde addit de more.i.vt illis moris erat. exiſtens venatrix, & dederat ventis diffundere.i. diſpergere comam, aut dederat comam diffundere.i. vt coma diffunderetur, ventis.i. per ventos, hoc eſt expoſuit comam ventis diffundendum, exiſtens nuda genu.i.habẽs genus nudum & collecta ſinus fluentia.i. habens ſinus fluentia collectos, nodo.i.in nodum, ait ipſa prior (inquit heus quod reuocandi eſt aduerbium) iuuenes quod beneuolentiæ viro à muliere dicitur, cum iam Æneas prouectior eſſet monſtrate.i.indicate ſi vidiſtis forte, quam.i.aliquam, mearum ſororum.i. ſimili ſtudio intentarum, aut reuera ſororum (id autem percunctatur Venus vt non agnoſceretur, nam voluit effingere morem virginum, ac ceterorum venatorum, qui dum in nemore deprehenduntur, etiam ſi nullam habeat ſocietatem, aut comitiuam percunctantur, an ne viderint comites, vt minor ſit inuadendi audacia) vidiſtis ne ergo aliquã mearum ſororum, quaſi illic multas habeat, errantem hic.i. in hoc nemore diſiuncte(?) tenentem poſt feras, & ſuccinctam pharetra, & tegmine.i. pelle, Lyncis.i.illius feræ maculoſæ.i.varijs maculis inſperſæ, q̃ ferebant qui eam detraxerant, aut prementem.i. retinentem & immorantem clamore.ſ.valido, curſum apri.i.porci ſilueſtris, ſpumantis.i.ſpumam emittentis exagitatione & ita per cuti? q. d. ſe tales habere in vicino ſorores, quæ & lyncem, & aprum inuadere audeant.

SOCIISQVE exacta referre) Non placet, quod in Longobardico, & aliquot alijs legitur, Socijs exacta, abſque copulatiua particula, quæ neceſſario hic expetitur. [Dederatque comas diffundere ventis) In veteribus omnibus exemplaribus quotquot habere potui, Comam vnitatis numero ſcriptum animaduerti. VARIA. LECT.

POE. Sic Venus: at Veneris contra ſic filius orſus:
AEN. Nulla taurum audita mihi, neque viſa ſororum.
O quàm te memorem virgo? nanq; haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat, ò Dea, certe:
An Phebi ſoror, an Nimpharum ſanguinis vna,
Sis felix, noſtrumq́ue leues quæcunque laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. ignari hominumq́ue locorumq́ue
Erramus, vento hic, vaſtis & fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.

SERV. ORſus) Nunc cœpit, alias finit vt, Sic Iuppiter orſus. Sed illic proprie poſuit, hic vſurpatum eſt. Præteritum enim participiũ eſt. [Audita, neque viſa) Hinc probatur, quia ſuperius hoc interrogauerat Venus. [O q̃ te) Quæ dea ſit, dubitat, nam deam eſſe confidit. [Nec vox hominem ſonat) Græca figura eſt [O Dea, certe) Concluſio eſt ſyllogiſmi, qui conſtat ex propoſitione, aſſumptione & concluſione, nam ſi nec vox nec vultus mortalis eſt, reſtat vt Dea ſit. [An Phœbi ſoror) Diana, nam venatrix eſt, bene autem ſuſpicatur pro loco, & qualitate, habitus perſonæq́. [An Nympharum ſanguinis).i.generis [Sis felix) Propitia. Felix enim dicitur, & qui habet felicitatem, & qui facit eſſe felicem, vt in Bucolicis: Sis bonus ò felixq́. tuis. Vnde & contra luno in ſeptimo dicit, Quæ potui infelix.i.aduerſa Troianis. [Leues) Leuẽ facias, vt, Leuat ipſe tridenti. [Quæcunque Seu Diana, ſed nympha. [Quo ſub cœlo) Aut ſub qua parte cœli, aut ſecundum Epicureos dixit, quia plures eſſe volunt cœlos, vt Cic. in Hortenſio. [Tandem) hoc loco vacat Tandem. Sciendum ſanè multas particulas ad ornatum pertinere tantummodo, vt puta enim, dum, gentium, locorum terrarum. [Hominumq́. locorumq́.) Hypermetrus verſus, vnam.n. plus habet ſyllabam, qui quoties fit, debet ſequens verſus à vocali incipere, vt hoc loco. Item: Omnia Mercurio ſimilis vocemq́. coloremq́ue, Et crines flauos. Niſi forte ſynæreſis fiat in fine.i.vocalium colliſio, vt eſt, Nec cura peculi, Hic enim non eſt neceſſe, vt ſequentes verſus a vocali incipiat. [Hoſtia dextra) Hoſtiæ dicuntur ſacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hoſtem pergunt. Victimæ vero, ſacrificia quæ poſt victoriam fiunt. Sed hæc licenter confundit auctoritas.

ASC. SIC Venus) Oſtendit quam æſtimationem de Venere non agnita habuerit Ænea, quidq́ ille reſponderit, vt Don. explanat his verbis. [O q̃ te memorẽ) Completo reſponſo explicat ſeriem æſtimationis, quã Dea habuit. [O dea) cum hoc pronunciatum ſit, ſequatur certa an Phœbi ſoror. [Quæcunq;) Siue Diana, ſiue Nympha. Hic autem Æneæ datur ſcientia religionum, non.n poſſet aliqd diuinum intelligere in hominis forma, niſi quia pollebat omni ſcientia ſacrorum. Hæc ille. Ordo eſt. Venus, ſup. locuta eſt ſic, & filius Veneris.ſ.Æneas orſus eſt.i.incepit loqui contra.i.viciſſim, aut reſpondendo. Nulla tuarum ſororum, ſup. eſt audita aut viſa mihi.i.a me, debebat dicere reuerentiæ cauſa aut dea. aut virgo, aut domina, nam impetum eſt nulla dignitatis cõpellatione quemuis dignitate præditum compellare, ſed excuſat ignorantiam ſuam, quia videlicet neſcit qualem compellet, dicens: O quaſi addere vellet dea, aut virgo. ſed dubitans ait, quam.i.qualem ſecundum nõnullos memorem.i.compellem te alij dicunt q̃.i.quantum ego memorem.i.tui memoriam celebrẽ, ſed inuertunt filum & contextum verborum, dicamus ergo ſimpliciter, ò virgo quam memorẽ.i.compellã te, hoc eſt an deam, an mortalem? q.d. videris quidem virgo vt de illo non dubitem, ſed neſcio an mortalem, an immortalem cenſeam, nanque vultus eſt, ſupp. tibi, haud.i.non mortalis.i.qualis mortali competat, nec vox ſonat.i.repræſentat hominem.i.humanum ſermonem (quo cognito, licet more venatricis inceſſerit, concludit Deam eſſe, dicens) ò certe Dea, ſed licet neſciã an ſoror Phœbi.i.Diana, quæ venatrix eſt, an vna ſanguinis.i.de ſanguine Nympharum, tñ ſis felix.i.auxiliatrix, aut reuera felix.i.beata (vt duo optet, & illi bene eſſe & ſibi) ſis ergo felix, & leues nrm laborẽ.ſ.indagandæ regionis huius quæcunq; ſup. es ſeu Phœbi ſoror, ſeu alia Dea le... dicit nrm laborem & pro.i.doceas ſub quo cœlo.i.in quo climate, & in quibus oris i. regionibus orbis, quia non de parte, ſed de vniuerſo vt maior ſit

commini

commiſeratio dubitare ſe ſignificat, & ſi reueca dubitat excuſatur, quia cæca calig ne illuc appulſus eum in ſiderum peritus eſſet, nos iactemur tandem .i. poſt tot naufragia, & errores noſtros, nos enim erramus ignari hominum & locorum. [Hypermeter eſt verſus in quo ſillaba abundans ſequenti vocali abſumitur) Acti.i. impulſi huc vento & vaſtis fluctibus.i.procellis, multa hoſtia .i. plurimum ſacrificij cade. tibi .i. in honorem tuum ante aras, noſtra dextra.i.cum a nobis mactabitur & aris tibi ex

tructis imponetur, & ita nihil dubitat Æneas eam eſſe deam, quam periti.eam habere potuit, ait Donat. vt vidimus eo quod he eos dea ma.e genitus.

SIC Venus, at Veneris contra ſic filius) Antiqui ſanè omnes lib. quos inſpeximus, & Veneris, non. At, habent. [Ao Phœbi ſuror, in nympharum ſanguinis vna) Vetera quædam exemplaria legunt. Aut Phœbi ſtroe, aut nympharum . ſed, An, interpretes Agnoſcunt. VARIA LECT.

POE. Tũ Venus: Haud equidẽ tali me dignor honore:
VE. Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincere cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris vrbem:
Sed fines Lybici, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germanum fugiens: longa eſt iniuria longæ
Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat ditiſſimus agri
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque iugarat
Omnibus: ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor. ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clàm ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumque diu celauit & ægram.
Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Coniugis, ora modis attolens pallida miris:
Crudeles aras, traiectaque pectora ferro
Nudauit; cæcumque domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere ſuadet:
Auxiliumque viæ, veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.

SERV. TAli me dignor honore,) Id eſt ſacrificio. Et aut vult ſe probare non numen, ſed virginem Tyriam, ut: certe qu a Paphiæ Veneri quæ Cypri colitur, ture tantũ ſacrificatur, & floribus. [Dignor) Dignam me iudico, vt, Cõiugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.i.digne habite. [Purpureo) Aut pulchro, aut coloris colore.[Suras vĩcere cothurno) Cothurni ſunt calceamenta venatoria, ſura quoque vincientia, quo & quiuis vtriq; aptus eſt pedi. Ideo & numero vſus eſt ſingulari. [Punica regna vides) Hic attentum facit Æneam.[Tyrios) Nihil interest verum Tyrios, an Sidonios dicat, nomina.n. vt diximus, de vicino mutuamur. Et Agenoris vrbẽ) Quam fecerunt Agenoridæ, Agenor aũt rex Phœnicis fuit. Et ſic dictum eſt, vt, Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris .i. ad Cumas quas fecerũt hi qui de Chalcide venerant in ciuitate Euboeæ. [Sed fines Libyci) Antedicta tuba eſſe putauerunt, nunc aperte regionẽ oſtendit, dicendo Libycus fines. Tyrij n. & al bi eſſe potuerunt. [Intractabile) Inſuperabile, aſperum, ſæuum. [Germanum fugiens) Hoc loco quaſi ſtupuit Æneas vnde auditoris iudicati præſcribit Venus, dicens longam eſſe iniuriam.i.cauſam, ab eo quod ſequitur ei, quod præcedit, vt ſupra, Spem vultu ſimulet. [Longæ ambages) Id eſt circuitus. [Faſtigia) Primordia. Quia ſcit longam eſſe hiſtoriam Carthaginis vt Saluſt. Sed de Carthagine ſilere melius puto, q̃ parum dicere. [Huic coniux Sichæus erat) Quoties pro aſpera inuenit nomina. vel in metro non ſtantia au. mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam Sichæus Sicharbas dictus eſt. Belus Didonis pater Methres Cartago a carta, vt lectum eſt, & in hiſtoria Pœnorum & in Liuio. Sa & Sichæus, Si breuis eſt per naturam, ſed hoc in loco Ectaſim fecit, tamen ta quæ eſt in proprijs nominibus, licet enim in quauis proprij nominis parte ſyllabæ mutare naturam quod & in appellatiuis euenit, ſi tamen de proprijs originem ducant, vt Sicanim præterea ſinu, cu ſ e ut a Sicano rege Siciliæ. [Miſeræ) Datiuus eſt, non aduerbium [Omnibus) Augurijs. Et ſecundum Romanos locutus eſt, qui nil niſi captatis faciebant augurijs. & præcipue nuptias. Lucanus.

Contentiq; auſpice bruto. Iuuenalis:

Veniet cum ſignatoribus auſpex.

[Tyri) Aduerbium eſt. [Scelere ante alios immanior omnes. [Quos inter medius venit furor) Longe totum, nam aliter non procedit, ſi egreges. Quos inter medius venit furor, cum ipſe dicat, Licet ſimulatas, tu ſtetõ amicitias, ſimul nanque ſacrificabant, ac ſi diceret, Sceleratior Atreo & Thyeſte, vel Eteocle, & Polynice. [Ille Sichæum) Si, hoc loco ſin naturam poſuit. [Impius ante aras) Probauit impium, quia ante aras. [Securus amorum Germanæ) Aut contemnens amorem ſororis: vt, Securi pelagi atque mei.i.contemptores. Aut certe ſecurus erat de amore germanæ circa maritum nimio, ob quem ſe poſt mortem Sichæi interimere poſſe credebatur, nec.n. ſequitur, vt occiſo Sichæo ipſe ſtatim potiretur auri, niſi etiam Dido periret. Amores autem plurali numero ad voluptatem pertinent: vt, Securus amorum, Qui iuuentum ſibi ſemper erant. Singulari etiam ad religionem. [Ægram) Mœſtam, anxiam. [Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem) Atque legimus, Quis fallere poſſit amantem? Sed hic nimia Pygmalionis oſtenditur malitia, quæ etiam amantem feſellit. [Vana ſpe) Quia dicebat eum reuerti. [Luſit) Decepit. [In ſomnis) Si ab eo quod eſt ſomnium, Sinæreſis eſt, vt, peculi pro peculij. Si autem a ſomno venit, in ſomnis .i.dum ſomnos caperet. [Crudelis aras,) Epitheton hoc de cauſa eſt, nam Aræ piæ ſunt. [Nudauit) Indicauit. vnde eõ tra in ſacro habemus, Et vulnera dira tegentem, hoc eſt celantem. Quid.n. tegeret vndique truncatus? [Retexit) Ecce hic planius quid ſit. [Nudauit) Oſtendit. [Tum celerare fugam) Celeriter abire, vt dicimus curſum celero. [Suadet) Secundam naturam duæ ſunt ſyllabæ, ſed multi triſyllabum putant, quod .n. ſi inuenitur, ſoluito, dicẽda eſt. quo modo dicimus æna, & ahena. Hoc autem ſolum huiuſcemodi verbum in Latino inuenitur [Theſauros) Hoc nos en n, non habet ſicut Atlas, Troas, Abas, Pallas, licet in obliquis caſibus inueniatur, ſicut & formoſus, qui a deriuatum eſt a forma, vt à ſpecie, ſpecioſus, ab odio, odioſus, velut a genere, generoſus, vt a ſcelere, ſceleroſus. [Ignotum argenti pondus & auri) Aut quo ignorabat Dido, aut certe ad magnitudinem pertinet.i. tantum quantum nullus vnquam nouit.

ASC. TVM Venus) Vt quæ vellet conuenientius indicaret filio, noluit ſe deam fateri, itaque illi primum occurrit, vt arguit docet Don. his verbis. [Haud equidem) Cogebat non ad interrogata reſpondere, quia & ipſa ignorantes cupiebat inſtruere, ſed primo non per.mis ſed nouiſſimis occurrit. Nam ſi in oblationẽ ſacrificij in extremo poſitam tacẽdo acceptaſſet, confirmaſſet ſe deam, quod confutare feſtinat. [Tali) Nam ſi honorificentiam mereor talis erit, quæ homini præſtanda non deo exhibenda ſit. [Virginibus Tyrijs) Quia Venus ſuſpicari poterat quibus ſignis illi deam ſe putabant. Idcirco illa conatur auertere, Habitus.n. quo me deam ſuſpicamini, non meus eſt, inquit, ſed omnium Tyriarum virginum, quæ in his regionibus ſunt. Ergo patrius mos pharetram & cothurnos præbet. Hoc aũt facile poterat illa perſuadere, quia Æneas ſe regiones ac homines ignorare dixerat. [Punica regna vides) Breuis & concinna narratio Non enim debuit Æneas ſub incerto diutius teneri, & ipſa idem volebat. Reſpondet autem eo ordine quo interrogatur. Ille.n. quo ſub cœlo, & q.o.in.o hæc i Punica regna vides, & deſigna o loco dicit perſonas Tyrios, inquit, & addit ſuperioris conditoris nomen. [Fines Libyci) Illic .n. occurrente pelago Africæ termini claudunt. [Intractabil.) Meminerat.n. ex perſona ſua viaiſſe. [Studijsq́ aſperrima belli) Nec eſt hic repetitio eiuſdem rei, quia & dici neceſſe fuit, & ex alterius perſona dictum eſt. [Imperium Dido) Mira breuitas, ſed quæ multa complectatur. Præteritum.n. & præſens ponit, & quæ vocaretur, & quid ageret quæ illic imperabat. Compendij vero cauſa fuit, ne interrogando, reſpondendoq́ue longum fieret quod mature debuit fieri. [Germanum fugiens) Potuit enim quæri qua cauſa impulſa fuerit, vt relicta patria mulier, quod difficile eſt, longinqua ſectaretur. [Longa eſt)

In

In hoc addit, quia incredibile fuerat tantam interueniſſe cauſam quæ cogeret germanam dura ſectari, relinquentem eum quem amare debebat. (Sed ſumma ſequar) Artificioſa narratio. Nam multa prætermiſſurum ſe ſimulat, vt ſpe breuitatis attentus audiretur. (Huic coniux amoris inter coniuges honeſtas inſerit cauſas. Amabat, inquit, hominem ſecuta iudicium patris, & diuitem, & probum, intactam, multum.n.differt inter affectum virginis, & eius quæ ſecundo nupſit, primis. nullis alijs, ſed ſolis. (Sed regna Tyri) Ex quo intelligitur habuiſſe ſpem faciendi, & Pygmalion. factum defendendi, quia rex immanior ſcelere, non.n.eſt intelligendum quod furor medius inter Sichæum, & Pygmalioně venit. Nam ſic defendi poſſet Pygmalionis factum, ſi non voluntate, ſed furore peccauit, & furens fuiſſet Sichæus, ergo pares, quapp ita pronunciandum, vt, Sichæus fuerit innocuus, Pygmalion vero omnibus alijs ſceleratior, quos in facinus impulit furor. Ergo alij, ſi in crimina inciderũt, furor cauſa fuit, aut inſania, aut animi dolor, & poſſunt hęc veniam facti. Pygmalion vero aliorum comparatione ſceleratior oſtenditur, quia voluntate non caſu, aut neceſſitate ſcelus admiſit. (Cæcus amore) Vnam cauſam ponit à vitio naturæ profectam. Sed cui alia crimina annectuntur. Nam Saluſt. ait, Auaritia, fidem, probitatem, ceteraſque bonas artes ſubuertit. Pro ijs ſuperbiam, crudelitatem, deos negligere, & omnia venalia habere edocuit. Auaritiæ ergo crudelitas, inopes, perfidiaſque iuncta. Non.n.potest voto potiri, niſi ad id per ſcelus venerit, habemus exempla apud poëtam hic Pygmalionis. In III. Polymneſtoris. In VI. qui auro patriam prodiderat. Nihil autem in prima narrationis parte fruſtra poſitum eſt. (Ditiſſimus agri) Imitatur peſſima natura opulentiam. (Et magno miſeræ dilectus amore,) Hic grauatum factum vt cariſſimum ſororis virum necarit. (Cui pater) Vt contra iudicium patris fecerit. (Clam) Grauat factum. Nullus.n. clam facit, niſi licitum eſſet ſciat, vel clam, ne ſi palam innocẽs defendi poſſet. Ergo clam, vt lateret auctor, quia.n.crederet ſororis virum innoxium amabilem, nullis interuenientibus inimicitijs ab eo ceſum? Ante aras, occidit pp ſolam auaritiam, cum rex nullis inopia vrgeretur, occidit innoxium, inſuper ſororis virum. Ergo virtute oratoria vnum admiſſum quantis criminum generibus aggrauat poëta, & partes cõis loci ingreſſus, q̃ late diſcuſſit, non omiſſa breuitate quæ Aeneæ neceſſaria erat propter tot calamitates feſtinanti. Ille deo quo nihil tale ſperabatur. Ille quem nulla vrgebat inopia, qui germanam viro priuare non debebat, qui aſfinem ſeruare debuit. Quia contra naturæ religionem faceret. Contra iudicium patris rupto humanitatis, & affinitatis vinculo. (Ante aras) vt ſceleri ſacrilegium adderet, ante aras.i.dijs ſpectantibus quos humana cæde funeſtare non debuit. (Auri cæcus) A cupiditate.n. impeditus non conſiderauit, vbi, quid, cur, & in quem faceret. (Factum celauit) Duplici de cauſa. Prima ne manifeſta cæde ad auctorem aliqua via iretur. Secunda ne re patefacta potiendi auri occaſione priuaretur. (Ipſa ſed) quoniam neque ſuſpicio in Pygmalionem duci propter affinitatem poterat, nec teſtis cadaber poſita eſt imago. (Inhumati) vnde augetur crudelitas q̃ cæſum ſepultura priuauerit. (Pallida) Vt iam illum cæſum intelligat, additur. (Crudeles aras) Hoc per verba (Traiecta) Hoc per viſum nudatur. (Cæcum domus) Strictim ponit quæ ſupra diffuſius dicta fuerant. (Suadet) Suadet autem fugam quoniam neque vlciſci valet, neque apud ſceleratum tuta eſſe poteſt. (Auxilium viæ) Propoſita fuga addit facilitatem in tanta theſaurorum copia. Hæc ille. Si qua nos adiecta volemus in ordine ponentur qui talis eſt. Vnus ſupple inquit, aut reſpondit, tum.i.tunc cum talia audiret, equidem.i.ego quidem, haud.i.non, dignor.i.dignam cenſeo, aut facio (non negat tamen ſe dignam eſſe, ſed dicit ſe non dignam reputare pro tunc præcipue, cum a filio ſacrificetur, itaque obſcuris vera inuoluit, non enim mentitur nec falſum dicit) me tali honore.i.ſacrificio dijs, & deabus debito, non tamen vt diui ſe deam negat, ſed an putetur dea (noluit enim agnoſci ne filius agnita matre diutius immoretur, nec ſocijs, vt Ilioneo, & ceteris coram Didone augentibus ſubueniat) docet ideo non debere deam cenſeri, qđ in venatricis habitu conſpicitur dicens: Mos eſt virginibus Tyrijs.i.à Tyro profectis, aut ceteris Tyrijs, geſtare pharetram.i. thecam ſagittarum, & vincire alte ſuras.i. poſteriora tibiarum ſub poplitibus, hoc eſt accipiendo a re totum crura genuum tenus, cothurno.i altiſſimo calceamento vtrique pedi apto, quali contra, vepres venatores, ac venatrices vtuntur, purpureo.i.purpurei coloris, qui ad ornatum adhibetur, q.d. non ideo me deam putes, quod hoc habitu incedo, nam mos virginum in hac patria eſt, ſed vt ad interrogata tua reſpondeam. tu vides regna

Punica.i. Pœnorum, quæ ſunt in Africa, erant.n. non procul à Carthagine. & tu vides Tyrios.i.populos à Tyro profectos, qa dictum eſt: Vrbs antiqua fuit (Tyrij tenuere Coloni) Carthago, & vrbem Agenoris.i. quam fecerunt Agenoridæ.i.ab Agenore rege Phœnicum deducti populi. Cuius genus ſic deducit Landinus? Ex Ioue, inquit, natus eſt Epaphus, ex Epapho Belus priſcus, ex Belo Agenor, ex Agenore Phœnix, ex Phœnice Belus II. qui, & Methres appellatur, ex quo Pygmalion & Dido, ſeu Eliſſa, & Anna. Dido autem eam vrbem condidit, ſecundum poëtam, quam nunc videre poterat. Ad claritatem ergo vrbis vocat eam Agenoris vrbem, non quòd Agenor eam condiderit, aut in eis locis regnauerit, ſed quia Dido quæ ab eo deſcendit cum ijs populis quorum maiores aliquando ſub Agenore fuerant, eam condidit. Eiuſdem (inquit idem Landinus) Phœnicis filius fuit Philiſtenes, ex quo natus Sicarbas quem poëta Sichæum vocat) qui patri in ſacerdotio ſucceſſit, & Eliſſam quæ Dido à Marone appellatur, vxorem accepit. eſt ab eodem Belo priſco & alia ſucceſſio, fuerunt.n. et filij Danaus, & Ægyptus; Ægyptus Lynceum genuit, qui pulſo, ſiue cæſo patruo ſuo, Danao Argis regnauit, reliquitque Abantem filium (quamuis ſint qui hunc à priſco Belo genitum ſcribant, Abas genuit Iaſium, & Iaſius Amphionem, qui Orconem, & Pili regnauit: item Talaonem ex quo natus eſt Adraſtus. Ex eodem Belo Agenor eſt, huius filius fuit Cylix, ex Cylice Pygmalion oritur, qui Cylicũ manu Cyprum occupauit, & Paphum genuit, qui oppidum de ſuo nomine nuncupatum, & in eo Veneris templum condidit: Cynaramque filium reliquit, qui ex Myrrha filia, ab ea tamen decepus, Adonem genuit) Sed fines.i.extremitates huius regionis, ſup.ſunt Lybici.i.a Lybicis populis habitatæ, appoſitoriæ, genus ſuppla populi intractabile.i.durum, & aſperum quod a nullo tractari debeat (quod addit Vergilius ne mentem inducat Æneas progrediendi, & vt potius apud Didonem maneat, donec abeundi facultas eſſet, nam icirco, vt in hoc, id eſt videbimus, diuinum aſſlauit honorem) bello, id eſt per bellum. Dido profecta, id eſt quæ deſcendit, & migrauit vrbe Tyria.i. à Tyro tenuit imperium, id eſt regnum huius regionis, profecta autem fugiens, id eſt quia fugit germanum, id eſt fratrem.ſ.Pygmalionem, iniuria ſ. quæ ei illata eſt, eſt longa, id eſt longo ſermone recitanda (Opus autem erat aliquid dicere, quia ſtatim occurrebat quæſtio cur ſoror germanum fugerat, nam id non faceret niſi aut impia aut impius, nec tamen expediuit pro tempore multa dicere, vnde addit) ambages.i.inuolucra rerum, & verborum quæ aperiri deberent ijs, qui velint rem a primordio intelligere, ſunt lõgæ, ſed ego ſequar.i. tenebo, ſumma faſtigia, id eſt capita rerum, ſcilicet geſtarum cur & quomodo fugerat. Coniux erat huic.ſ. Didoni Sichæus nomine) vocabatur tamen Sicarbas, Seruius autem dicit mutatum eſſe vocabulum propter aſperitatem, ſed difficile eſt videre quid aſperitatis ſit in eo quod reiecit plus quam quod aſſumpſit. Quocirca lubet mihi aliam rationem comminiſci. Nam ſi Sicarbam dixiſſet, plene conuinci potuiſſet de ignoratione temporis, nam Eliſſam Sicarbæ coniugem longe poſtea tempore natam conſtat, quod ſi quis poëtæ obijceret, dicere poſſet & aliam fuiſſe quæ prima Carthaginis fundamenta iecerat, & Sichæo nupſerat. Niſi potius dixerimus etiam poëtam in tota hiſtoria de Didone dormitaſſe excuſatum, tamẽ quia opus caſtigare morte præuentus, non potuit) Sichæus inquam ditiſſimus Phœnicum. inter, Phœnices agri.i. agrorum poſſeſſione. (Si grammatici petant duos genitiuos à ſuperlatiuo, alterum virtute propria, hoc eſt virtute gradus, alterum virtute vocabuli, rectos poſſent hi dari, nam Phœnicum regitur virtute gradus, Agri virtute vocabuli, dicimus enim diuitem agri non Phœnicum in hoc quidem ſenſu) erat, vt dixi, coniux huic, & dilectus miſeræ.ſ.amanti, quia amans ſemper miſere cruciatur, & poteſt eſſe nomen & aduerbium, ſed potius cenſuero cum Seruio nomen. vt miſeram dicat, quia dilecto coniuge viduatam indigne, dilectus ergo miſeræ Didoni, hoc eſt miſeratione dignæ, & eſt datiuus reſolubilis in ablatiuum.i. a miſera Didone magno amore, quia primo (primus autem quiſque amor maximus eſſe ſolet, vnde ipſa in quarto: Ille meos primus qui me ſibi iunxit amores Abſtulit, ille habeat ſecũ ſeruetq. ſepulchro) Cui, ſcilicet Sichæo, pater.ſ.Methres, aut Belus II. dederat ſup. eam nuptui intactam.i. virginem inuiolatam, & iugarat.i.coniugauerat, primis ominibus.i.auſpicijs, vel augurijs. Sed Pygmalion germanus eius immanior.ſ.ſæuior & inhumanior, ſcelere.i.propter ſcelus cõmiſſum ante omnes alios.ſ. fratres inter quos venit furor medius.i. qui per furorem mediantem inter ſeſe fuerunt ſæui, cuiuſmodi fuerunt Atreus, & Thyeſtes, Etheocles, & Polynices,

quorum

quarum poſteriorum ſæuitiam Statius deſcribit, ſed Pygmalion non furore percitus, ſed auri cæcus amore rē patrauit, hic ergo Pygmalion, habebat dum Dido ſic coniugem ſuum Sichæum amabat, aut dum ei a patre coniugerent, regna Tyri. quia muſculus & maximus natu ille. ſ. Pygmalion exiſtens impius, quia violato templi & affinitatis deorum auctoritate contractæ, & cæcus amore auri, ſuperat. i. adoritur & vincit ferro. i. ſica, aut mucrone, clam. i. ex inſidijs & incautum ante aras. ſ. deorum omnibus modis purgat Sichæum ab ignauia & imbecillitate, ne forte Æneæ viro forti diſpliceat Dido, ſi prius imbelli nupta fuiſſet. Si enim Æneas dixerit quomodo ſuperauit vir virum iam faciliter: reſpondet, quia clam & ferro, q. d. ſi prouiſus fuiſſet, aut armatū inuaſiſſet, vbi inermem adortus eſt, nam ita ſuperaſſet eum. At ſi nunc dicerit, non prouidit eſſe viri, ſolum. i. ſine cuſtode, & inermem incedere (purgat hoc, quia ante aras, rebus enim diuinis inſeruientem non decuit armari, vnde in II. huius:

Tu genitor cape ſacra manu patriosq; penates
Me bello ex tanto digreſſum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo *Abluero.*)

Superat inquam ſecus amorum. i. nihil curans de amoribus germanæ, hoc eſt nulla pietate motus in germanam licet ſciret eam miſere cōiugem deperire, aut ſecurus. i. certus amorum germanæ. i. ſororis ſuæ, & ita ſperans eam per impatientiam amoris ēt obituram, quod ſperabat vt ſolus rerum potiretur, quod tō non obtinuit, vnde dicetur, Portantur auari Pygmalionis opes pelago, non quæ eius erant, ſed quas ſuas eſſe ſperabat, ac iam tum ducebat, & ipſe germanus. ſ. Pygmaliō celauit. i. occultum & ignotum tenuit factum. i. parricidium (nam fratricidium non dicimus) & ipſe malus. i. iniquus, ſimulans. i. fingens, multa. i. multas cauſas de abſentia. Sichæi luſit. i. alluſit, amantem. ſ. Didonem ægram. ſ. animo. i. miſere pereuntem vana ſpe, quia dicebat eum propediem affore quærens occaſionem obtinendi theſauri, quem vi auferre non audebat, aut nolebat, ſperēs ſe id propediem ſine tumultu inuenta opportunitate facturum. Sed ipſa. imago coniugis. ſ. Sichæi occiſi inhumati, aut non humati, quia honore ſepulturæ, & exequijs funebribus nondū affecti, aut multum humati. i. humo tecti, ne cadauer eius inueniretur, ſed cum Donat. dixerim nondum humati ſaltem rite venit in ſomnia. i. apparuit per inſomnia, vt dum ſomno teneretur, attollens, vt. ſ. videantur, ora pallida. ſ. pallore mortis, miris modis. i. mirabiliter, & nudauit. i. aperuit, & ſignis indicauit, aras crudeles. i. ante quas crudeliter occiſus eſt, vel quarum dij id crudeliter permiſerant, aut iam non vleiſcebantur, & pectora. ſ. ſua, traiecta ferro & retexit. i. reuelauit & aperuit ſeu oſtendit ſcelus cæcum. i. occultum, domus. ſ. eius, hoc eſt quod domi eius patratum erat, omne. i. totum, hoc eſt ſignis quibuſdam ſignificauit Didoni quomodo à fratre eius Pygmalione ante aras occiſus erat & vbi ſepultus, & ſuadet tum. i. deinde, celerare. i. celeriter facere fugam, & excedere patria. i. licet patria quæ cara omnibus eſt. Nam non quæ vis regio, ſed eam duntaxat in qua natus eſt, ſua cuiq; patria eſt, & recludit, id aperit, & recludere docet. Telluris. i. è terra auxilium viæ. i. viaticum. ſ. veteres theſauros, appoſitione pondus auri & argenti ignotum. i. aut quod Dido ignorauerat, illic eſſe, aut ipſum dum viueret poſſediſſe, aut tam magnum vt nullus vnquam tantum nouerit, ſicut rem ſine pari inauditam dicimus.

VARIA LECTIO.

GENVS intractabile bello) In libris aliquot antiquis, Inſuperabile legitur. Et ægram Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem) In antiquiſſimo quodam exemplari, Vna ſpe luſit ſcriptum eſt. quæ lectio forſan acutioribus ingenijs non diſpliceat. [Patria excedere ſuadet) In antiquiſſimis aliquot exemplaribus. Patriam, incuſandi caſu legere eſt. [Auxiliumque viæ) In Mediceo libro, Auxilio, legitur, acquiſitiuo caſu.

His commota fugam Dido, ſociosque parabat.
Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naues, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro. portantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentemque nouæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum, facti de nomine Birſan,
Taurino quantum poſſet circundare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
POE. Quo ue tenetis iter? quærenti talibus ille
Suſpirans; imoque trahens à pectore vocem;

SERV. HIs commota) Supradictis omnibus. [Conueniunt quibus aut odiū crudele tyranni, Aut metus acer erat) Oderāt læſi, Metuebāt lædēdi, hoc eſt q timebant ne læderentur, vnde eſt illud in quarto: Quos Sidonia vix vrbe reuelli, quia non voluntate, ſed aut odio, aut timore conuenerāt. [Odium crudele tyrāni). i. crudelis tyranni, Et figura eſt Hypallage, nam in tyrannum iniuſtum odium eſt. [Portantur auari Pygmalionis opes pelago) Quas Pygmaliō iam ſuas putabat, vnde eſt in quarto Vlta virum. Quæ. n. auaro maior pœna, quam pecuniam, propter quam deliquerat perdere? Remoue hoc, & falſum eſt Vlta virum. Sciendum autem quod clam tangit hiſtoriam. Moris enim erat, vt de pecunia publica Phœnices miſſo à rege auro de peregrinis frumenta coëmerent. Dido autem à Pygmalione adhuc vſum paratas naues abſtulerat, quam cum fugientem à fratre miſſi ſequerentur, aurum illa præcipitauit in mare, qua re viſa, ſequentes reuerſi ſunt. [Deuenere locos) Ad minus eſt. [Surgentem) Erigentem ſe. vt, Surgentem in cornua ceruum. [Nouæ Carthaginis) Carthago enim eſt lingua Pœnorum noua ciuitas, vt Liuius docet. [Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſan) Appulſa ad Libyam Dido, cum ab Hiarba pelleretur, petijt callide vt emeret tantum terræ quantum poſſet corium bouis tenere, quod cum ille permiſiſſet, corium in tenuiſſimas corrigias ſectum tetendit, occupauitque ſtadia XXII. quam rem leuiter tangit Virgilius, dicendo facti de nomine, & non tegere, ſed circundare. [Facti de nomine) De cauſæ qualitate. [Tergo) Pro tergore. [Sed vos qui tandem) Vacat hoc loco tandem. Et eſt naturalis interrogatio, qui eſtis? vnde? Vel quo itur? Sicut ipſe in octauo, licet mutato ordine. Quo tenditis inquit? Qui genus? vnde domo? [Imoque trahens à pectore vocem.) Dreſt diait. Et quoties longe reſpondet. Parentheſis eſt, quoties nuſquam, Eclipſis dicitur, vt hoc loco.

ASC. HIS commotu &c.) Pergit Venus docens paucis quomodo Dido in eam regionem venerat, ciuitatisque fundamenta illic iecerat, vt graphice declarat Donatus his verbis. [Odium) Eorum qui nonnullis viribus potuiſſent reſiſtere. [Metus) Eorum qui aliquid crudelitatis expectarent. Ergo alij fauebant Didoni ne ille occupato auro fieret fortior. Alij propter metum quibus ferebat occaſio vt carerent ſæuiſſimi hominis dominatione. [Paratæ) Si enim aliquid inouaſſent in nauigijs dabitur aperta ſuſpicio. [Onerant auro) Aurum omne, & argentū tulerat tolli Sichæus. Sed iſti quia maior nauium copia ad omne tollendum opus fuiſſe, id tulerunt quod naues capere poſſent. Ergo auro quidem pretioſius eſt & non argento. Onerant vt plus etiam q̄ nunc, ferre poſſent impoſitum eſſe videatur. Quanta ergo fuit theſaurorum copia cum relicto argento, ne totum quidem aurum naues ferè poſſunt. [Auari Pygmalionis) Omne illuc tendit, vt probetur quod dictum eſt. Sed quo Pygmalionis? Quia illas ſuas futuras animo cōceperat, pp quod ſibi ereptas inique ferret. [Dux fœmina) Ad inſultationem Pygmalionis dictum, vt ea duce perdiderit quæ aſſecuturum ſe putabat. [Deuenere locos) Ordina ſic: Deuenere locos. [Mercatique ſolum, vbi nunc ingentia cernes Mœnia) Nam ædificium inſtitui non potuit, niſi prius empto ſolo. [Taurino quantum) Alij dicunt pecuniam tunc ex corio bubulo fuiſſe, & pecuniam dictam q̄ ex pecore originem duceret, tantumque fuiſſe in precio loci? quantum bouis corium cōficere potuiſſet alij fraudem emptoris ponunt qui tantum mercatus ſit quantum corio bouis poſſit circundari, at venditor nihil tale ſuſpicans arbitratus eſt tantum dediſſe quantum integrum corium poſſet occupare. Emptores vero in tenuem corrigiam illud ſecantes plus q̄ deberent occupantes, ſed fabuloſa ſunt omnia, nam ſi attēdatur, magnitudo, vrbis, & quanta à Virgilio deſcribitur, non poterat, niſi latioribus locis condi, licet poëta hoc credibile faciat, dicendo, facti de nomine *Birſam*, quod & lingua græca vnde fuit Dido, & punica. i. ipſius regionis in qua res geſta, corium ſignificat. [Sed vos) Mira breuitas interrogantis, nec fraude caret. Nā conatur oſtendere ſe non eſſe deam, ſed non fallit Aeneam. Nam cum magna animi laceratione reſpondet. Hæc ille. Ordo eſt. Dido cōmota his. ſ. oſtentis ac viſis nocturnis parabat fugam. i. opportunitatem fugiendi, & eſt ſocios. i. comites fugæ, aut reuera ſocios, qui tyrannū fugere volebāt ēt ſua non ſolius Didonis cauſa,

cauſa, nam ſequitur, conueniunt.ſ.ſocij quibus erat, aut odium tyranni crudele.i.in crudelem tyrannū. (Si quis tamen proprie, & ſine hypallage interpretari volet, ſenſus erit. Odium fuiſſe crudele.i. acre & crudeliter cruciant, quia inuidia, & liuor torquet eos in quibus eſt) aut metus acer.i.vehemens, & vehementer affligens, vt conſimili ratione dictum ſit, odium crudele, quia acre, vt dixi, hoc eſt omnes conueniebant, & qui eum oderant propter iniuriam iam tum illatam, & qui acriter metuebat ne conſimilem inferat, quia, vt dicit Horat.

Tunc tua res agitur paries cum proximus ardet.

Et ipſi corripiunt.i. ſimul rapiunt naues, quæ paratæ ſupp. erant forte.i.a fortuna, & onerant ſupp. eas auro, hoc eſt tantum auri ingeſſerunt quantum naues ferre poſſent opes Pygmalionis auari.i.& quas Pygmalion iam ſuas putabat, portantur pelago.i.tranſuehuntur pelagus, fœmina.ſ.Dido, ſup. eſt dux.i.ductrix, & princeps facti.ſ. tam inſignis, quia pulchrum eſt vlciſci auarum, & ſcelestum hominem, id autem dixit ad inſultationem Pygmalionis in execrationem auaritiæ eius, & in laudem Didonis quā meruit conciliare. iamdudum Venus eius rei perita parat. Ipſi ergo nauibus aurum auchentes, deuenere locos.i. venerunt ad locos, ſeu loca, vbi.i.in quibus, tu cernes nunc.i.ſtatim mœnia ingentia.i. valde magna, & arcem.i. propugnacula, & caſtella quæ in ciuitatibus eſſe ſolent, alludit ad arcem Capitolinam Carthaginis nouæ.i.cuius paulo ante fundamenta primum erāt iacta ſurgentem.i.erigentem.ſ.opera extruentium eam, deuenere dico locos, & mercati ſunt ſolū.i. terram aut fundum ſolidū in quo arcem, & mœnia extruerent, appoſitone Byrſam.i.corū (ſecundum Don.) de nomine facti.i.a facto denominatam, nam mercati ſunt ſolum tm̄ quantum poſſent circundare, tergo pro tergore.i.corio tergi, taurino.i.a tauro detracto. Sed ſup. dicite tandē, vos q ſup. eſtis, aut à quibus oris veniſtis, vt pro vel, quo tenetis iter.i.quo tenditis? Ille.ſ.Æneas, ſuſpirans, & trahens vocem à pectore imō, vt faciunt qui cum mœrore loquuntur, ſupp. reſpondit talibus quærenti.ſ.Veneri, quam tamen non agnoſcebat, reſpondit autem quæ ſequuntur, ſed verbum reſpondit, aut dixit, per eclipſim honeſtam omittitur, honeſta autem eſt, quoties quod ſubauditur facile eſt intellectu, qualia ſunt generalia verba vt ſunt gero, facio, vt, Nunc fama minores Italiam dixiſſe, fama, ſup. eſt naues quæ forte paratæ, ſubaudi erant. Talia per Latium, ſubaudi gerebantur. Piſcaris, an venaris, an ſtudes, an ſimul omnia? ſubaudi facis. Item verba ad loquelam ſpectantia nonnunquam ponuntur ſine ſuppoſitis. vt, Vrbem quam dicunt Romam Melibœe putaui. Extremam vt perhibent, ita aiunt &c. nunc ſupp. poſita ſine ipſis, vt ſic Venus, & hic quærenti talibus, vbi talibus poteſt regi, & a participio quærenti, & à verbo reſpondit ſubintellecto, & quærenti poteſt eſſe ſeptimi caſus in deſignatione ſequelæ poſiti, vt ſit quærente ſup. Venere.i.dum Venus quæreret, ſicut talia iactanti.i. dum Æneas talia iactaret, & datiui vt regatur a verbo ſubintellecto.

VARIA LECTIO.

QVIBVS aut veniſtis ab oris?) In Romano, in Oblongo, in Mediceo, & aliquot alijs, Quibus aduenistis, legitur. neutram ego lectionem improbarim.

IN quibuſdam Græcorum monumentis ita inuenio: Pompilium Numam æ ferro, & ære primum cudiſſe nomiſmata, quę eſt proprio auctoris nomine ſint Numa appellata, cum ante illum ſcortea, & oſtracina pecunia impleret vſum, quod à Tranquillo fuiſſe literis traditum, ijdem produnt græci. Legimus tamen alicubi: Populo a Numa congiarium datum, aſſes ligneos, & ſcorteos. Nummi ſcortei meminit item Hieronymus, ſed & Donatus ad hunc ſenſum illud enarrat Virgilianum: COEL. RHOD.

Taurino quantum poſſent circundare tergo.

AEN. O dea, ſi prima repetens ab origine pergam:
Et vacet annales noſtrorum audire laborum:
Ante diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Troia antiqua (ſi veſtras forte per aures
Troiæ nomen ijt) diuerſa per æquora vectos
Forte ſua Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum, fama ſuper æthera notus,
Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi nauibus æquor
Matre dea monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem conuulſæ vndis, Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europa atque Aſia pulſus. POE. Nec plura querentem
Paſſa Venus, medio ſic interlata dolore eſt:

SERV. O Dea,) Perſeuerat in opinione ſua, ita tn̄ vt & illius orationi aliquādo concordat. Nam paulò poſt ait, Si veſtras forte per aures Troiæ nomē ijt. Aut certe illud eſt, qd̄ ſuperius dixerat, An nympharū ſanguinis vna, quę non omnia ſciunt, nam & moriuntur ſm̄ Ariſtotelem, vt Fauni, Paneſq;. [Ab origine) A raptu Helenæ. [Pergam,) Perſeuerē, hoc eſt vniuerſa dicam. [Annales) Inter annales & hiſtoriam, hoc intereſt, Hiſtoria eſt eorum temporū, quę vel vidimus, vel videre potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν.i.videre. Annales vero ſunt eorum annorum, & temporum, quæ ætas noſtra non nouit, vnde Liuius ex Annalibus, & hiſtoria cōſtat. Hæc tamen confunduntur licenter, vt hoc loco pro hiſtoria, inquit, Annales. [Clauſo) More poetico, qui dicunt cœlum per noctem claudi, & aperiri per diem, vnde eſt, Porta tonat cœli, & conſidunt tectis bipatentibus. [Componet) Finiet: vt, Oblato gaudens componi fœdere bellum. [Veſper) Proprie eſt ſtella cum autem veſperi dicimus, aduerbium temporis eſt. Et ſciendum, q̄ omnia nomina, quæ de Græcis in os exeuntibus ad nos tranſeunt, apud nos aut in us, tātum exeunt, vt Delos Delus, aut in er, vt ἀγρός, ager, aut in vtranque, vt Euandros, Euandrus, Euāder. [Troia antiqua) Nobili, venerabili, more ſuo alibi, Terra antiqua.i. nobilis, nec enim eſſe poterat noua. Item, Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto. [Forte ſua) Caſu ſuo.i.quo ſolet. Forte autem nomen eſt à nominatiuo fors, vt Terent. Fors fuat pol. [Libycis) Iam ſciuit, audiuit enim, Sed fines Libyci. [Appulit oris) Figura ſupradicta [Sum pius Æneas) Non eſt hoc loco arrogantia, ſed indicium. Nam ſcientibus aliquid de ſe dicere arrogantiæ eſt, ignotis, indicium. Aut certe heroum ſecutus eſt morem, quibus q̄ mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Denique Vlyſſes in Homero ait ſuam famam vſque ad cœlum veniſſe, vnde & iſte: Fama ſuper æthera notus. [Ex hoſte penates) Optima elocutio eſt pluſq; ſignificat de pluralitate ad ſingularitatem tranſire, vt vrnor multis canibus, & multo cane, vt Horat. Aut trudit hinc atris, & hinc multo cane apros in obſtantis plagas. [Italiam quæro) Hoc loco diſtinguendum eſt, nam ſi iunxeris [Patriam) Non procedit. Patriam enim.i.ciuitas, in prouincia eſſe poteſt, non tamē vt ipſa prouincia, patria ſit. licet in Saluſtio lectum ſit, Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe, ſed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem. Tota ergo dicit, prouinciam quæro, hoc eſt Italiam: Patriam, hoc eſt Corinthum Tuſciæ ciuitatem vnde Dardanus fuit. [Genus ab Ioue ſummo) Ideo quia ex Electra, & Ioue Dardanus Iaſiuſq; nati ſunt. Dardanus autem auctor eſt Troiæ. Et bene ad ista interrogata reſpondet, qui eſſet, vnde veniſſet, quo tenderet. [Phrygium æquor) .i. Helleſpontum. [Conſcendi) Bene conſcendi ſm̄ phyſicos, qui dicunt terram inferiorem eſſe aqua, quia omne quod continetur ſupra illud eſt quod continet. vnde eſt: Humilemq. videmus Italiam. [Matre dea monſtrante viam) Hoc loco per tranſitum tangit hiſtoriam, quām per legem artis poëticę aperte non poteſt ponere. Nam Varro in ſecundo rerum diuinarum dicit, Ex quo de Troia eſt egreſſus Aeneas, Veneris eum per diem quotidie ſtellam vidiſſe, donec ad agrum Laurentum veniret in quo eam non vidit vlterius, quare cognouit terras eſſe fatales. vnde Virg. hoc loco, Matre dea monſtrante viam. Item, nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam, &, Iamque iugis ſummæ ſurgebat lucifer Idæ. Quod autem diximus eum poetica arte prohiberi, ne aperte ponat hiſtoriam, certum eſt. Luc. nanq; ideo in numero poetarum eſſe non meruit quia videtur hiſtoriam compoſuiſſe, non poëma. [Data fata ſecutus) .ſ. à Ioue. [Conuulſæ) Aut conuulſæ vndis. [Euroque) Aut ideo quia habes ſupra, Laxis laterum compagibus. [Ignotus) Deeſt quaſi. Nam contrarium eſt quod dixit, Fama ſuper æthera notus. Facit autem hoc frequenter Virgil. vt hanc particulam ſubtrahat, vt, Medias inter cædes exultat Amazon, quaſi Amazon. Nam Volſca fuit. [Peragro) Per habet accentum, nam e, longa quidem eſt, ſed non ſolida poſitione, muta.o.& liquida quoties ponuntur, metrum iuuant, non accentum. [Europa atque Aſia pulſus) Aut orbem in tres partes diuiſit, & abſolutum eſt aut ſi Europam tantum, & Aſiam intelligimus, inuidioſe locutus eſt. vt ſupra Venus, Cun-

ctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, quaſi cum indignatione dicat, pro Troia Aſia careo, per Italiam Europa. Denique non paſſa Venus, eius interrupit querelas. [Dolore eſt) Aut narrantis Æneæ, aut certe ſuo dolore, Æ. quum enim eſt malis filij etiam ipſam moueri.

ASC. O DEA &c.) Hæc eſt reſponſio Æneæ miſerationem excitantis, & ad ſingula interrogata Veneris breuiter, ſed non eo ordine quo interrogauerat, reſpondentis, quod autem dicit: Sum pius Æneas argute defenditur ab arrogantia per Seruium. nam quod de pietate dicit iudicium, inquit, eſt, vnde ſciemus Æneam tam inſigni pietate fuiſſe, vt vulgo pius agnominaretur. Itaque dicendo, ſum pius Æneas non arrogat ſibi, ſed indicat quis ſit, hoc eſt oſtendit ſe eum eſſe, qui vulgo pius Æneas appellatur, de fama autem qua dicit ſe, ſuper æthera notum dicere poſſumus cum Seru. quod cum heros eſſet debebat vera fateri, cum & Vlyſſes apud Homerum dicat famam ſuam ad cœlum vſque veniſſe, aut de pietate intelligendum eſſe, quæ & in deos, qui ſuper æthera ſunt, & homines exercuiſſet. Aut re vera dicere interdum eſſe collaudare. Nam ſi rex ignotus inciderit in manus populi, qui ipſi regi parerent, cum priuato obeſſent, decenter ſe regem fateretur. Cum ergo Æneas audiſſet quod dixerat Venus: Sed fines Libyci genus intractabile bello, ne forte ignarus intereiperetur, potuit dignitatem ſuam oſtendere preſertim coram ea a qua beneficium acceperat, vt ſignificaret ſe non indignum eſſe, cui virgo reſponderit tam beniuole. Sed de his audiendus eſt Don. dicens ſic: O Dea. Duo dixit impedire. Vnum quia non vacat. Alterum, quia breuitas temporis narrationem expleri non patitur, properat redire ad ſuos a quibus in locis deſertis noctu ſeparari non debuit. Beneuolam autem facit, & honorificam cum deam appellat. Et attentam cum multitudinem calamitatum ſuarum proponit, & non tamen omnes ſe dicturum, Reſpondet ad omnia. ſed non ordine. Primo enim reſpondet ſecundæ. Quibus aut veniſtis aut oris. Et quamuis narratione totius diei non poſſe expleri calamitates dixerit, tamen breuitate mitanda labores omnium concluſit annorum. Nam dicendo nos Troia antiqua, primam temporis partem poſuit. Dum autem Diuerſa per æ. u. tangit mediam, & forte ſua Libycis ponit poſtremam, & ſimul oſtendit, quod violentia fluctuum illuc appulerit, & quia cum dea putabat ſe loqui, commendat perſonam ſuam dicendo. [Raptos qui ex hoſte penates Claſſe veho mecum) Fama me dic poſuit, nec dixit, qua fama, nam & multi mala fama noti ſunt, ſed quia fama intelligat, ponit eum illum religione in deos fama ſuper æthera notum dicit: Cum enim laboribus meis eſſem notus toti orbi, fama nominis mei ſine fine decurrens ad cœlum venit. [Italiam quæro) Ad id, Quo ue tenetis iter, & originaturur genus addit, quod non quæſitum fuerat. [Et genus ab Ioue ſummo. Matre dea) Libenter audiuit quod gratias agat matri quaſi abſenti data fata, ergo non voluntate a patria diſceſſerat. Sic præterita ſtrictim tangit, & in præſenti immoratur, vt maiorem moueat miſericordiam [Bis denis) Oſtendit magnum numerum Sunt autem ſi dolentia animum excutere volumus ſeparatim ſingula cogitanda, vix oſtendit qua ita difficultate euaſit. [Ignotus) Summa in humanis miſeria, in aliena terris nullius, habere notitia. Augetur autem hic egens. Nam ſi non egeret non eſſet ei cuiuſquam notitia neceſſaria, ad hæc duo mala, ignotus, & egens addit tertium ſolitudo, vt nihil ad victum ſuppeteret, nec inueniretur qui daret. [Europa atque Aſia) Tacuit de Africa, quia in ipſa erat. Venus autem ſermonem interrupit, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, quoniam ante noctem via monſtranda erat. Hæc ille. Beroaldus autem dicit in Seruium Sic. Et ſi Seruio in hac re, Iſid. lib. 1. Etimol ſuffragatur, tamen apud me pluris eſt auctoritas Ciceronis, & Gellij, qui (vt opinor) & Seruio, & Iſidoro, doctiores extiterunt. Etenim Gell. in 5. illos arguens, qui de hiſtoria, & annalibus idem quod Seru. tradiderunt, inquit, annales omnino id eſſe quod hiſtoriæ ſint, hiſtorias non omnino id eſſe quos annales ſint tanquam alterum ſpeciale nomen ſit, alterum generale, itaque hiſtoria erit rerum geſtarum expoſitio. Annales vero libri ſunt id, quod factum quuq; anno, geſtum ue ſit continentes, hiſtorias quo conſilio qua ratione res geſtæ ſint, demonſtrat, habet affectus, auditorem commouet. Annales autem nudi ſunt nihil habent incitamentis: nec commouere quidquam poſſunt, ſimpliciter ſine vllis ornamentis, ſine fuco, ſine affectibus res geſtas commentes, de quibus annalibus ita ſcribit Cicer. lib. 2. de Ora. Erat hiſtoria annalium confectio, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebat q; in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet

populo cognoſcendi, hi q. annales maximi nominantur. Virgilius itaque, omnium rerum peritiſſimus, a perſona Aeneæ tanquam Pontificis dixit ea r. Et vacet annales noſtrorum audire laborum, nam cum Pontifex annales conficiat & Aeneas à poeta, perinde ac Pontifex inducatur, merito annales appellat hiſtoriam rerum ſuarum, & hic Maronianus verſus à Macrobio cum diligentia lectus eſt, & eruditiſſime expoſitus, enucleatusq. à Seruio autem parum curioſe examinatus, penſitatusque. Ordo autem eſt. O Dea, (fatetur enim adhuc deam, licet illa diſſimulauerat, non enim plane negauerat ſe deam) ſi ego repetens à prima origine pergam .i. peragam .i. ad finem vſque dirigam ſitum & contextum hiſtoriæ quam interrogas, & ſi vacet i. vacans velis audire annales .i. recitationē, quaſi ex annalibus, id eſt libris quotannis ſcriptam laborum noſtrorum, hoc eſt ſi & mihi dicēdi, & tibi audiendi otium ſit, veſper .i. ſtella veſpertina, quæ cum Veneris ſit Veneri grata nuncupatur, componet .i. claudet & finiet, ante .i. priuſquam peregero ſermonem incœptum diem .i. lucem diurnam & hoc Olympo .i. cœlo clauſo, quia noctu (vt poetas) clauditur, aut ſi de monte intelligatur, & hoc Olympo clauſo .i. obtuſo, ita vt videri non poſſit poſtquam rebus nox abſtulit atra colorem. Tempeſtas appulit ſua forte .i. fortuna, & caſu inopinato, bene vtitur Verbo actiuo cum accuſatiuo, errant. n. qui dicunt nauis illius, aut ille appulit heri, aut applicuit, cum dicendum ſit nauis appulſa, aut applicata eſt, quod hic, aut ille appulit, aut applicuit, appulit ergo nos vectos per diuerſa æquora, ſup. à Troia antiqua .i. nobili, aut ſi de illo loquitur. Troia antiqua, quia dictum eſt, Surgentemq. nouæ Carthaginis arcem, q. d. non mirum ſi ſurgat, quia noua, ſed vt in ſecundo dicitur. Vrbs antiqua fuit multos dominata per annos, aut ideo antiquam dicit, vt notam ſignificet (de qua re tamen ex more ſedubitare ſignificans, propterea quod ea loca inculta eſſent, vnde exiuerat exploraturus iota ea: Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feræne, addit ergo, ſi forte nomen Troiæ, iit per veſtras aures .i. ſi quid vnquam de Troia audiuiſtis in iſtis locis loqui, Nec eſt contra præceptum grammaticum, quod pluraliter loquitur dicens non tuas, ſed veſtras, nam licet ad vnam loquitur, tamen de pluribus loquitur, hoc eſt de omnibus. Tyrijs qui ea loca iam tenebant. Sicut prius ad Eurum, Veſtras eure domos, non. n. de ſolius Euri, ſed de omnium ventorum domibus loquens, veſtras dixit. Quod autem dicit forte ſua ex perſona ſua dicit Aeneas quia neſciunt factione Iunonis id factum, aut ſi re vera, cū heros eſſet id ſcire potuerat, tamen diſſimulandum erat, cum iam in regione Iunoni chariſſima eſſet, quod vero addit Libycis, oris ex eo pendet, quod dixerat Venus. Sed fines Libyci, nam niſi id iam ab ea didiciſſet, incongrue dixiſſe. cum ſicut prius viſum eſt ipſe, cum Achate exiuerit exploraturus, quas vero acceſſerit oras, vnde ipſe paulo ante hunc locum aduenerem, Et quo ſub cœlo, tandē & quibus orbis in oris iactemur, doceas, ignari hominumq. locorumque Erramus. Eſt ergo ac ſi diceret, appulit nos vt audio, oris Libycis, id eſt ad oras Libycas, eſt enim datiuus ad locum, & per hoc reſponſum eſt ad illud, quibus aut veniſtis ab oris. Nunc reſpondens ad id. Sed vos qui, dicit, Sum pius Aeneas qui veho mecum claſſe penates .i. deos domeſticos & quaſi penes nos natos, vt ſunt dij proprij ciuitatis Troiæ raptos .i. erepto, ab hoſte .i. è manu, aut occupatione hoſtium .i. Græcorum exiſtēs notus fama .ſ. huius pietatis, ſuper æthera, q d. etiam in conſilijs deorum, aut hyperbole eſt. Ad id aut quod quæſitum eſt, Quo ue tenetis iter? Reſpondet. Ego quæro Italiam patriam i. vnde originem trax, Seru. vult non appoſitionem eſſe, vt Italiam intelligamus eſſe patriam Aeneæ, ſed diſtinguendum eſſe, quoties enim mutua & diuerſa copulare volumus, ſatis eſt coniunctionem ante vltimum ponere, vt, Ioannes, Petrus, & Iacobus in transfiguratione dominica fuerunt dicetur ergo, ego quæro Italiam .ſ. promiſſam à dijs, & patriam .ſ. Corythum, & genus à Ioue ſummo, ſup. quæro, hoc eſt quæro cunabula gentilium meorum qui ab Ioue deducti ſunt, nam dicetur in 3. de Italia, Antiquam exquirere matrem, & Corythum, terraſque requirit Auſonias, & hinc Dardanos ortus Iaſiusq. pater, aut ego exiſtens genus .i. progenies, deducta à Ioue ſummo conſcendi æquor Phrygium .ſ. Helleſpontum, bis denis .i. viginti nauibus ſecutus .i. ſequens fata data .i. conceſſa mihi à dijs vt facit ſit eruptum eſſe & non proditionis, & hoc matre dea .ſ. Venere (cum qua iam ignota loquitur, & ita gratum ſe oſtendit matri quod illi acceptum eſt) monſtrante viam. Septem ſup. naues ex illis viginti, nec integre, ſed conuulſæ vndis & Euro .i. procellis ſuperſunt .i. reliquæ mihi ſunt. vix .i. quod cum ſumma difficultate mihi contigit, aut vix ſuperſunt, quia non totæ, cum remi fracti ſint & mali. Ipſe .i. ego, ig- o

us in his locis quamuis ſim fama ſuper æthera notus, peragro deſerta Libyæ, quæ. ſ. dicis eſſe Libyæ, eges. i. qui ego (vnde Dido dictura eſt in exprobationem eius. Nuſquam tuta fides, eiectū & littore egentem Excepi, & regni demens in parte locaui. Amiſſam claſſem ſociosque a morte reduxi) ut ſup. pulſus Europa. ſ. ad quam tenere parabat, & Aſia. ſ. à qua profugus fato venerat, in Africam venio pulſus, volebat autem plura dicere, ne. ſ. & non, & Venus non paſſa querentem. i. queri, aut conqueri volentem plura interfata eſt ſic, vt. ſ. ſequitur medio quia nondum abſoluat ſermone, dixiſſet enim caſus ſuos quos iam in mari paſſus erat, qui quia dicti ſunt incongrue repeterentur, vnde ſubtiliter inducit Venerem interrupiſſe ſermonem eius.

VARIA LECTIO.

ET vacet annales noſtrorum audire laborum) In peruetere libro manuſcripto, Annales noſtrorum audire parentum, legitur. [Ante diem clauſum componet veſper Olympo) In libris aliquot antiquis non inuenuſte, Componat, habetur. [Diuerſa per æquora vectos) In peruetere quodam libro, Iactos legi.

COELIVS RHODIGINVS.

PERIAVTOLOGIAM vero ſtatuunt vocari, vbi quis ſeipſum laudat, vt illud Achillis apud Hom. οὐχ ὁρᾷς, οἷος κἀγὼ καλός τε μέγας τε. Non me vides quàm pulcher ego, & quàm magnus? Sed & Maro noſter. Sum pius Æneas, fama ſuper æthera notus.

APVD Virg. poëtarum principem ac omnigenæ doctrinæ Const. Aſylum multa etiam deprehendes, quæ nec ab Honorato, nec a Lanan. ceteris interpretib. ſint abundantes expoſita, & exacte conſiderata. et in 1. Æn. lib hoc carmen, quod in hunc modum legunt. Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue ſummo: Talem ex priore Hemiſtichio ſenſum (nam de poſteriore non diſceptamus) elicientes. Quæro Italiam, & patriam i Corytum. Cum accuſatiuus hic patriam à verbo quæ diſiungendus ſit, & ſequenti connectendus clauſulæ. Vt ſic verſus legatur. Italiam quæro, patriam & genus ab Ioue ſumo, Et ſenſus eius ſit talis. Quæro Italiam, patriam & genus ab Ioue ſumo. i. accipio, hoc eſt Iouis conterraneus & conſangue ſum. Nam ſumo verbum, non adiectiuum nomen eſſe hoc loco cenſuerim. Sciendum eſt autem Phrygas Iouem apud ſe natum & educatum cum Arcadibus & Cretenſibus contendiſſe, vt Demetrius Scepſius ſcribit auctore Apollonij interprete in tertium Argonauticon: Atque id propter quidquid de natali eius ac Rheæ puerperio Archades & Cretenſes tinnitibus, eiulatibus, & fanatico diſcurſu referebant: Gallos in Phrygia repræſentaſſe. Vnde illud Propertij: Idæum Simoënta Iouis cunabula parui. Nec mirum cuiquam videri debet poëta noſtrum hic Phrygiam, alibi Cretam Ioui patriam aſſignare, vt, Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto: Quando is diuerſis locis diuerſas percurrere opiniones conſueuerit, vt præ ceteris Macrob. & Seru. annotarunt. Quod & alios poëtas feciſſe, vt fœcunditatem doctrinæ oſtenderent, & fructus ſuos redderent grauiores, diligentiſſimus lector inueniet.

VEN. Quiſquis es, haud, credo, inuiſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modo: atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Nanque tibi reduces ſocios, claſſemque relatam
Nuncio, & in tutum verſis aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cygnos,
Aetheria quos lapſa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam deſpectare videntur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere:
Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & quà te ducit via dirigere greſſum.

SERV. QVisquis es) Pleraque per conceſſionem ſic tradit poëta, vt argumentum faciat, ſicut hoc loco. Audierat Venus, Sum pius Æneas, fama ſuper æthera notus. Dicit tamen, Quiſquis es: hoc eſt, etiam ſi hæc in te non ſint, hinc tamen conſtat te eſſe felicem, quòd veniſti Carthaginem. Item in 2. Quiſquis es, amiſſos hinc iā obliuiſcere Graios. Hoc eſt qualibet ratione contra nos bella ſuſceperis. Haud credo inuiſus cœleſtibus. Liptotes figura per contrariū ſignificans. i. credo te eſſe cariſſimum ſuperis, vt ſupra, Mihi iuſſa capeſſere fas eſt. Cœleſtibus autem ſecundum Pythagoram, & præcipue Platonem dixit, qui confirmant viuos eſſe ſuperis caros, mortuos vero inferis. vnde & Virg. de Pallante. Et nil iam cœleſtibus vllis Debentem. Item contra, vos ò mihi manes Eſte boni, quoniam ſuperis auerſa voluntas. [Aura Vitales carpis) Quibus viuimus. Nihil eſt enim aliud vita niſi reciprocus ſpiritus, vnde Iuppiter quo conſtant omnia, vocatur ζεὺς ἀπὸ τοῦ ζῆν. i. vita. [Carpis) Accipis: vt, Et placidam carpebant membra quietem. [Tyriam) Carthaginem a colonis [Adueneris vrbem) Hyſterologia, vt ſupra. [Perge modo) Tantummodo, hoc eſt, hæc tibi ſola ſit cura, nam liberatæ ſunt naues. [Perfer) Imperatiuus modus eſt, vt, Fer cineres Amarylli foras. [Reduces) Proprie reduces dicuntur, qui pericula euadunt, ſic infra, Vt reduces illi ludunt. ſ. poſt periculum illatum ab aquila. [Verſis aquilonibus) Quia poſtquam ad Africam iter verterunt, aduerſus ante Aquilo cœpit eſſe proſperior. [Ni fruſtra augurium vani docuere parentes) Hoc ad cōfirmandum errorem Aeneæ dixit, ne diuinando dea eſſe crederetur. Quod autem dicit. [Vani parentes) aut Hypallage eſt. i. vanum augurium, vt, Dare claſſibus auſtros, &, Ibant obſcuri ſola ſub nocte, pro ipſi ſoli per obſcuram noctem. Aut certe vani parentes, qui res falſas & inanes docent. Et per hoc plerunque decipere oſtendit auguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri, qui teneritudine affecti, etiam ſuperflua liberos docent. [Bis ſenos cycnos) Cycnos nauibus comparat, aquilam tempeſtati. In augurijs autem conſiderandæ ſunt non ſolum aues, ſed etiam volatus, et in præpetibus, & cantus, et in oſcinibus, quia nec omnes, nec omnibus dant auguria, vt columbæ non niſi regibus dant, quia nunquam ſingulæ volant, ſicut rex nunquam ſolus incedit. vnde eſt in vj. Maternas agnouit aues, per tranſitum oſtendit regis augurium. Item cycni nulli dant, niſi nautis, ſicut lectum eſt in ὀρνιθογονίᾳ. Cycnus in augurijs nautis gratiſſimus ales: Hanc optant ſemper quia nunquam mergitur vndis. [Latentes) Poſt periculum. [Agmine) volatu, impetu. Agmen autem apud Virg. eſt cuiuſlibet rei impetus: vt, Illi agmine certo. Et. Vocat agmine ſæua ſororum. [Iouis ales) Aquila, quæ in tutela Iouis eſt, quia dicitur dimicanti dī contra Gigātes fulmina miniſtraſſe, quod ideo fingitur, quia per naturam nimij eſt caloris, adeo vt & oua quibus ſupersedet, poſſit coquere, niſi admoueat gagatem lapidem frigidiſſimum, vt teſtatur Luc.

Fœta tepefacta ſub alite ſaxa.

Capere) Eligere, vt, Ante locum capies oculis. [Stridentibus alis) Signum augurij eſt. [Cœtu) Dicit Plinius in nat. hiſtoria, omnes aues colli longioris, aut recto ordine volare, vt pondus capitis præcedentis cauda ſuſtentet, vnde & prima plerunque deficiens, relicto loco incipit eſſe poſtrema, aut in cœtu ſe omnes inuicem ſuſtinere. Hoc aūt volatu imitatur literas quaſdam, vnde Luc.

Et turbata perit diſperſis litera pennis.

[Cantuſq dedere) Alludit ad nautas. [Puppeſq tuæ, pubeſq. tuorum) Tropus ſynecdoche, a parte totum ſignificat. Terent. O lepidum caput. i. ò lepidus homo. [Oſtia) Proprie oſtia dicuntur exitus fluuiorum, ſed modo abuſus eſt, quia plerunque oſtia ipſa pro portu ſunt.

ASCENSIVS.

QVISQVIS es, haud, credo, &c.) Nunc qua gratia venerat exequitur Venus, docet enim ſocios ferè cū claſſe ſaluos eſſe recipiendos, monetq. Didonem accedant. Quod vero dicit, Quiſquis es, non derogat fidem Æneæ, ſed auget fidem dicendis. Nam ſenſus eſt id, quod dictura ſum, non ideo dicam, quia dicis, te pium Æneam fama ſuper æthera notum, ſed quia augurij peritia certiſſime noſco te dijs acceptum, qui poſt tantam tempeſtatem incolumia claſſem recipies, ſed ne dicta dicam, audiamus Don. cuius verba ſunt: Quiſquis es. adhuc veluti cum ignoto loquitur, haud equidem oportet te dijs charum eſſe, quoniam Carthaginem veneris, hæc verba omnium ſpondebant effectum, de quibus conqueſtus erat. Nam & notitiam ſui, & celebritatem, & humanitatem pollicetur. (Perge) Hortatur ne redeat ad ſuos, vt propoſuerat, ſed eat Carthaginem. [Nanque tibi) Demit ſollicitudinem de ſocijs ſalutē illorū, augurio nuncians. [Ni fruſtra augurium vani docuere parentes) Ordina ſic, ni vani fuere parentes

tes.i.meiores nři,& fruſtre non docuerunt.[Bis ſenos)Numero nauium coëquentur,quas Æneas putabat oppreſſas. [Ætheria) Quos vt cygni poſt perturbationem illeiam, ab aquila liberati ſuo ordine læti, volaotes terram captá petunt,ſic tui à tempeſta te erepti tuti ſuut. [E que te ducit via) Ne ille diceret,noo noui iter.Ordo aũt eſt. Quiſquis.i.quicunque es,hoc eſt etiam ſi non ſis ille prus Æneas,quem te prædicas, & te eſſe fatis credo, tñ ex ſolo augurio,& eeſt cuentu edocts,ego credo,quod ſup.tu haud .i.non inuiſus,imò charus cœleſtibus.i.dijs ſuperis, carpis curas vitales.i.quibus reſpirando viuitur,qui adueneris.i.propterea ꝙ aduenisti vrbem Tyriam.ſ.Carthaginem.i.hoc ſolum,ꝙ dij voluerunt appulſum, ad vrbem Tyriam,vbi eduentus tuus gratus, & acceptus erit,ſignificat te non inuiſum ſuperis, quia ſi tibi ſuperi inuiderent,non tñ boni ſub ſpecie incõmodi,contuliſſent, & ita cohortatur cũ ſubtiliter, vt ad Didonem eet, vnde ſubdit : Perge.i.perſice iter tuũ,modo.i.ſolummodo, q.d.nihil eliud co ces,nam ſi modo perueneris ad hanc vrbem,omnia tibi proſpere cedent, perge ergo,atque perferre hinc .i. ab hac ſilua ad limine reginæ,nam ego nuntio.i prædico, & ſignifico ſocios.ſ.tuos reduces.i.reductos,& ſaluos,& claſſem.ſ.quam amiſſam cenſes,receptam.ſ.ea periculis ad tutioria loca, vnde receptui canũt, quia ex prœlio in caſtra conuocant, & nuncio claſſem tuam actam.i. impulſam aquilonibus .i. ventis, contra Africam, & ea aduerſo Africæ ſtantibus in tutũ.ſ.locum,vbi tuta ſit,ni.i.niſi parentes.ſ. mei(inquit Venus,ſub ſpecie virginis venatricis)vani.i.mendeces, & futiles docuere fruſtra.i.ne quidquam, & in vanum augurium.i.artem augurandi. Et ne id confidentius, ſine ratione dixiſſe putetur,eddit eſpice, q.d.ſi tu etiam Augurij peritus es,poteris reſpicere, an quæ diaerim vere ſint. Aſpice .n. biſſenos .i. duodecim : Tot enim naues fuerant quas amiſſas Æneas verebatur cum ſaluæ eſſent. Nam diait ſe viginti habuiſſe,quarum vnam perire vidit ante oculos ſuos,& ſeptem ipſe in portum perduait,vnde reſtabant duodecim)cygnos.i.dolores,qui quia non ſubmerguntur, & in equis verſantur, nautis pro augurio ſunt lætantes egmine.i.cœtu, eut contiolatu agminatum procedente cum prius turmatim diſperſi auolarent,quos.i.cignos, ales Iouis.i.aquila lepſa.i.quæ deſcendit plage.i.regione,aut ora ætetia .i.cœleſti,eut aëria,turbabat.ſ.paulo ante,aut dum naues tuæ paterentur,cœlo aperto.i.ſeteoo epperenti,qui ſup.) Aut eſt græca locutio,qua viciniori damnus,quod elterius eſt,vt epud Comicũ, Scis me quid velim,pro eo,qđ eſt, Scis quid ego velim, ita aſpice biſſegnos cygnos : Aut capere,aut capres iam deſpectare vñt, pro eo,quod eſt,aſpice biſſeni cygni &c.) vñe nunc,aut capere.i. deligere ad conſidendum terras longo ordine. Nam pluſculo in teruallo, aut deſpectare.i.frequenter eſpicere, raptas.i.electas.ſ. terras,vt.i.quemadmodum ili.ſ.cygni, reduces.i.reducti, aut reuerſi à perſecutione aquilæ, ludunt.i. lætitiam ſuam indicant. alis ſtridentibus, & cincere polum.i.cœlum, cœtu.i.connolatu, & dederunt cantu.ſ. in ſignum lætitia, haud aliter.i eodem modo,& puppes tuæ,& pubes.i.iuuẽtus pubeſcens tuorum.ſ.amicorum,aut tenet(zeugma eb inferiores quod ſic perficitur, & puppes,aut tenent portum, aut ſubeunt oſtia plena velo, e it pubes tenet)portum,aut ſubit oſtia.i.aperturam, & ingreſſum portus, pleno.i.paſſo,& extenſo velo,quod non ratenditur totum ventis,quoties quidquam periculi timetur. Concludit ergo,dicens, Perge.i.perſice iter tuum, modo.i.ſolũmodo, & ſi dicat Æneas, quo pergam,cum neſciam viam,addit,& dirige greſſum,ea qua via te ducit.i.ſequere viam,quæ ducet in vrbem, ſicut tactum eſt in Bucol. Quo te Mœri pedes, an quo vie ducit &c.

IOVIS ales eperto Turbabat cœlo,) In entiq. aliquod lib. Turbarat,exacta ſpecie legitur. [Et qua te ducit via) Iu lib. Longobardico legere eſt, Quo te ducet. VARIA LECT.

SERV. AVertens) Se ſubaudi, hoc eſt cum euerteretur, vt, Tum proram auertit. [Roſea) .i. pulchra. [Ambroſiæq. comæ) Aut deorum vnguento oblitæ, hoc eſt ambroſia, aut certe abuſiue dixit diuinæ comæ. [Spirauere) Exhalauere. [Veſtis defluxit) Quia dixit ſupra, Sinus collecta fluentis. [Vera) Bene vera, de que ante dubitabetur.[Matrem agnouit) Nunc matrem cognoſcit. Nam deam eſſe ſuperius diaerat. [Fugientem) Celeriter abſcedentem [Quid coties) Sæpe: & aut κατὰ τὸ ... intelligimus ſæpe eum eſſe deluſum aut certe ſecundum ipſum Virgilium, qui ait in ſecundo :

POE. Dixit : & auertens roſea ceruice refulſit :
Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem
Spirauere : pedes veſtis defluxit ad imos :
Et vera inceſſu patuit Dea. ille, vbi matrem
Agnouit, tali fugientem eſt voce ſecutus.
AEN. Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram.
Non datur,ac veras audire, & reddere voces?
POE. Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aere ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu :
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Moliri ue moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit : ſedesque reuiſit
Lætas ſuas, vbi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, ſertisque recentibus halant.

omnibus comici eſſe prœpoſitum, quibus eſt, quantũ ad cetere ſpectat inferioe. [At venus) Ordo eſt, At Venus dea. [Obſcuro eëre) .i.nebule, cuius diffinitio eſt. [Circum Dea fudit) Figure Tmeſis eſt, quæ ſit cum ſecto vno ſermone aliquid interponimus, vt alibi. Septem ſubiecta trioni. Sed hoc tolerabile eſt in ſermone compoſito, ceterum in ſimplici, nimis eſt aſperum, quod tñ faciebat antiquitas,vt, Saxo cere comminuit brum. [Aut veniendi poſcere cauſas) .i. ne ſæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Vnde melius ad Æneam refertur, Medio ſic inter fata dolore eſt. [Ipſe Paphum) Ciuitatem Cipri. [Sublimis)

Cum mihi ſe non ante oculis tam clara videndum Obtulit.

Multi tamen volunt in hoc ipſo loco ſæpe eum eſſe deceptum, vt in habitu, in interrogatione,reſponſionéq. in augurijs. [Tu quoque)Sicut Iuno,ce.etiq. dei qui Troianis inimici ſunt. [Cur dextræ iungere dextram)Maiorum enim hæc fuerat ſalutatio,cuius rei τὸ αἴτιον.i.cauſam Verro, Callimachum ſecutus,expoſuit aſſerens omnem eorum honorem dexteratum conſtituiſſe virtute,ob quam rem hac ſe venerabantur corporis parte. Veras audire, & reddere voces) Sunt multæ reciprocæ elocutiones, vt hoc loco ſunt multæ vnius partis vtrique ſufficiẽtes,vt, tenemur amicitijs,ridiculum.n.eſt ſi addas mutuis,cum amicitijs vtrunq; ſignificet,ſicut Fronto.teſtatur. Item ſunt elocutiones,quarum vna pars plena eſt, quæ ſi conuertantur, habent aliquid ſuperfluũ, vt in Saluſtio, In tugurio mulieris ancillæ,bene addidit ancillæ. At ſi dicas, in tugurio ancillæ mulieris, erit ſuperfluum Mulieris, ancilla eoim & conditionem oſtendit, & ſexum. Item, Res erat prioribus nota ſolis.hoc ſuffeceret,male ergo addidit: Ignorabatur à ceteris. Quod ſi conuertas, nihil eſſe ſuperfluum inuenitur. [Talibus incuſat) Redarguit. Incuſere proprie eſt ſuperiorem arguere,vt in Terent. pater ad filium, Quid me incluſas Cliſipho? Accuſare vero, vel parem, vel inferiorem, vt in eodem ad maritum vaor, Me miſeram, quæ nunc quam ob cauſam accuſer neſcio. Et hoc proprietatis eſt, licet vſus iſta mala corrumpat. Sciendum tamen eſt Terent. propter ſolam proprietatem

Diuino inceſſu. [Læta) Proprium Veneris epitheton. [Sabæo) Arabico. Arabiæ autem tres ſunt, Inferior,Petrodes,Eudæmon, in qua populi ſunt Sabæi,apud quos naſcitur thus. Dicti autem Sabæi ἀπὸ τῶ σέβεσθαι.i.venerari,ꝙ deos per ipſorum thura venerantur.[Ture calent aræ,ſertisq. recentibus halant)Ecce vnde ſupra dixit,Haud equidem tali me dignor honore. Quod autem dixit.[Recentibus) Laus eſt loci, qui ſemper flore veſtitur.[Sertis) Sertum & ſerta, cum nihil e ijcitur dicimus, vt hoc loco. Item alij expreſſus, Serta procul tñ capiti delapſa iacebant. Si autem ſertos dixero, Flores eddo. Si ſertas,addo coronas, vt Lucan. Accipiunt ſertas nardo florente coronas. Et hoc in multis nominibus obſeruandum eſt vt genus ex adiectione formetur, qua detracta, in neutrum cadat neceſſe eſt, vt piſcinalis locus, piſcinalis cella piſcinale, ſaginarius mulus, ſaginaria mula, ſaginarium.

DIXIT, & auertens) Docet quomodo Venus abiens, agnita eſt quod opportunum fuit, vt dictis fidem habeat Æneas, vtq. ab re nebulis ſeptus ſit, cuius rei aſſignat quatuor cauſas Don. cuius verba ſunt. [Et vere inceſſu patuit Dea) Cõpletis quæ,voluit,dimiſit lætum,& inſtructum, & plurimis ſignis ſe manifeſtauit,& ſplendore,& odore,& defluxu veſtis.[Ambroſiæq. comæ) ſic eius comæ ſe effuderant,vt putarentur Ambroſia,q̃ mul erer in vnguentis admiſcent perfuſæ.[Voce) Quando gradiendo, vel currendo non potuit. [Quid) Incuſatio non contumelioſa, ſed ex affectu, & religione procedens. Ergo matec nomen tuum ASC.

eonſi ert

conſitere noluiſti, & quaſi aliena locuta mecum, maternis verbis miſerias meas, non leuaſti? nec ſemel hoc feciſti, ſed ſæpe. Conſtabat enim inter ipſos, multa & varia fuiſſe colloquia, in quibus ille vultu, habitu, & colloquio matris, falſus eſt: Debuit aut incuſatio ad abeuntem, non eſſe longior, quam vt ad celeriter fugientis aur. perueniri poſſet. [Obſcuro aere) Non ſatis fuit verbis inſtruxiſſe filium licet ſcire omnia eadem compoſuiſſe Mercurium, ſed quatuor de cauſis texit, ne viderentur, ne tangerentur, ne interrogationibus varijs detinerentur, vel veniendi cauſas quærentes eos, qui ante noctem venire debebant, detinerent. Beroaldi autem in Seruium, verba ſunt hæc: Quis non videt falſam, ac penitus inanem eſſe differentiam, quam Seruius nobis perſuadere contendit? nemo ferè eruditionem in latina lingua, ita loquitur nemo hanc differentiam obſeruat, quinimmo ſæpiſſime ſecus legitur. Cæſar in I. commentario omnium ordinum adhibitis, ad id conſilium centurionibus, vehementer eos incuſauit. Certe Cæſar militibus ſuis maior eſt, non minor, & tamen contra Seruij diſciplinam, dicit ſe incuſaſſe, & profecto latiniſſime locutus eſt. Incuſare enim ſignificat reprehendere, vel culpare, ſine aliquo diſcrimine, hinc Cornelius Tacitus, inquit, Iam inperiem cœli incuſantes, & apud Diomedem legitur: Incuſante Cicerone Catilina conuictus eſt, quod quidem exemplum, de maiore in minorem dici, nemo inficiatur, cum conſul Cicero fuerit, & Catilina priuatus. Accuſare vero, ab auctoribus idoneis vſurpatur, nuſquam obſeruata ſeruiana illa, & rancida Seruij obſeruatione, de re exempla ideo ponere ſuperſedeo, quia talibus ſcatent ſcriptorum cuncta volumina. Ordo eſt. Dixit. ſ. Venus. i. finiuit ſermonem ſuum, & auertens, ſupp. ſe refulſit. i. reſplenduit ceruice roſea. i. pulchra aſpectu, qualis eſt roſa, & comæ ambroſiæ. i. ambroſia imbutæ ſpirauere. i. emiſerunt, & diffuderunt, aut exhalauerunt, quaſi ſpirando, diuinum. i. diuinitatis, aut qualem dij & deæ diffundere ſolent odorem. veſtis, ſcilicet eius, de qua dictum eſt, Nodoque ſinus collecta fluentis, defluxit ad imos pedes, & paruit inceſſu. i. incedendo vera dea, cum prius de ea aliquantulum dubitaſſet: (hæc autem ſunt ſigna diuinitatis, de quibus etiam in quinto dicit.

Diuini ſigna decoris,
Ardentes notate oculos qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vocis ue ſonus, vel greſſus eunti?

Ille. ſ. Æneas vbi agnouit matrem. i. eſſe non ſolum quamuis deam, ſecutus eſt, ſupp. eam fugientem, tali voce. ſ. ſermone, nam pedibus non potuit eam aſſequi. Quid ò mater, tu quoque. i. etiam tu crudelis. i. immitis, (nam ex impatientia, omnia crudelia vocamus, vnde in Bucol.

Atque deos, atque vocat crudelia mater. Item,
O crudelis Alexi. Item Amaſius poeta.
Crudeles, dum ſerpens nouos exuit annos,
Forma non vllam fata dedere moram)

Ludis. i. illudis, natum. i. filium. ſ. me toties falſis. i. fictitijs, & aliud quam ſit ſimulantibus imaginibus. ſ. ſpeciebus, cur non datur. i. negatur, & non conceditur mihi iungere dextræ ſup. tuæ, dexteram ſup. meam, (cum etiam oſculum dare filio licere videatur. & audire, & reddere voces veras. i. non ſub aliena perſona occultatas, hoc eſt matris, & filij, vt à matre, & à filio, Æneas incuſat, ſupp. matrem, talibus. ſ. dictis, & tendit. i. dirigit greſſum ad mœnia. ſ. Carthaginenſia, aut Carthaginienſia) vtrunque enim reperitur. At. i. ſed, Venus ſepſit. i. circundedit gradientes. ſ. Æneam cum Achate. (Eſt autem accuſatiui caſus pluralis numeri) aëre obſcuro. i. denſo, & opaco, & dea. i. ipſa quæ potuit, cum ſit dea, circunfudit, ſupp. eos multo amictu. i. tegmento nebulæ, nequis poſſit cernere eos, neu. i. ne ue quis poſſet contingere eos, vel ꝓ vel moli, cum molimine, & moleſtia facere moram. i. detinere eos, & exquirere, cauſas veniendi. Ipſa. ſ. Venus hoc facto, abijt ſublimis. i. ſublata, vel per altum volans in ſignum lætitiæ pro bene actis rebus. Paphum. i. ad ciuitatem illam Cypri & ipſa læta reuiſit ſuas ſedes. i. vbi præcipue quieſcit, ac colitur. Sed ingenioſe alludit poeta ad hiſtoriam, nam Venus dicitur fuiſſe regina Cypri, quæ corpus ſuum diuulgabat, & quæ illic ſepulta eſt, ſedes autem pro ſepulchro accipi ſolet, vt in ſexto, Sedibus hunc refer ante ſuis, vbi templum, ſup. eſt illi. ſ. Veneri, & vbi centum aræ calent illi ture Sabæo, id eſt quod in Saba naſcitur, non ſolis eſt turea virga Sabæis, & halant. i. ſpirant, & fragrant ſertis. ſ. florum, recentibus. i. recentes appoſitis à puellis, quæ eas frequenter innouant.

AGNOVIT, tali fugientem eſt voce ſecutus) In Longobardico exemplari mutato numero legitur, Fugientem tali eſt voce ſecutus. Sed prior numerus ex terram. longe magis placet. [Aut veniendi expoſcere cauſas) In aliquibus antiqu. libr. exquirere, legitur, quod maiori diligentia quærere ſignificat. In Longobardico, & aliquot alijs, Dicere. In Rom. in Mediceo, & antiq. pleriſque, Poſcere, habetur, quod magis placet. [Ipſa Paphum ſublimis abit) Vetera quædam exempla. Et Popbon, & adit, ſcribunt. ſed vt, Paphon, non, reiecerim, ita, Adit nunquam ſcripſerim. VARIA. LECT.

Corripuere viam interea, quàm ſemita monſtrat.
Iamque aſcendebant collem, qui plurimus vrbi
Imminet, aduerſaque aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrij: pars ducere muros,
Moliríque arcem, & manibus ſubuoluere ſaxa:
Pars optare locum tecto, & concludere ſulco.
Iura, magiſtratuſque legunt, ſanctumque ſenatum.
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alij, immaneſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate noua per florea rura
Exercet ſub ſole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto,
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent:
Feruet opus, reddolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam mœnia ſurgunt,
Aeneas ait, & faſtigia ſuſpicit vrbis.
Infert ſe ſeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miſcetque viris, neque cernitur vlli.

SERV. CORRIPVERE viam) Officium eundi celeriter arripuerunt. Neque enim via corripitur. [Qui plurimus) i. longus, vt ipſe alio loco, Cui plurima ceruix. Item, Cum ſenux plurima. i. amygdala, lõga namq; eſt. [Aſpectat) Rei inſenſibili dat ſenſum. Vnde eſt illud in 4. de Atlante. Itẽ Sal. Lyciæ Piſidiæq; agros deſpectantem. [Miratur molem Æneas) Hoc ad ipſum refertur. [Magalia quõdam,) Hoc ad poetam. [Nec enim hoc nouit Æneas. Magalia vero antiſtœchon eſt: Nam debuit magaria dicere quia magar nõ magal, Pœnorum lingua villam ſignificat. [Inſtant ardentes Tyrij,) Multum feſtinãtes. Alij, ingenioſi, intelligunt. Nam nec contrarium ſegnem. i. ſine igni, ingenio carentem dicimus, vnde, & à græco venit cantus. i. ingenioſus, *ἀπὸ τῆς ναίεσθαι*. [Ducere muros,) Ædificare. [Molirique arcem,) Mollibus factis extollere. [Optare) Eligere, vt, Tuus ò regina quid optes, Explorare labor. [Tecto) Ad tectum, noua figura. [Sulco) Foſſa. ciuitas enim non domus, circumdatur ſulco, vt alibi, auſim vel tenui vitem committere ſulco. [Legunt) Eligunt. [Portus Effodiunt) i. cothona faciunt. [Alta theatris Fundamenta) Hinc futura magnitudo cognoſcitur. [Qualis apes) Tertiæ declinationis genitiuus pluralis, & in ium, & in um exit, ſed ium pro noſtro arbitrio cum nominatiuus ſingularis fuerit n, & s, terminatus, vt amans, & amantium, & amantum, dicimus. Cum autem nominatiuus ſingularis er, & vt fuerit terminatus, tantum in um exit, vt pater patrũ, murmur murmurum. Reliqua vero nomina auctoritate firmamus, vt apis apum, vel apiũ. [Æſtate noua) Bene noua, quia & eſt adulta & præceps ſm Sal. [Florea) Pro florida, vt, Nemora inter frondea tuebam [Rura) Græce *ἄρουρα* dicitur. Aphæreſis ergo ſermonem fecit Latinũ. [Exercet) Fatigat, vt, Nate Iliacis exercite fatis. Hoc aũt participium ab exercitu. i. militũ multitudine, declinatione diſcernimus, nam nomen, quartæ declinationis eſt, participium, ſecundæ. vt viſus, huius viſus, vel viſi, paſſus, huius paſſus, vel paſſi, auditus, auditi, vel auditus, aditus, huius aditus, vel aditi. [Sub ſole) In ſole, vt, Nanque ſub ingenti luſtrat dũ ſingula templo. [Cum gentis fœtus) Ad laudem apum hoc pertinet, quod in quarto Georgic. melius intelligitur. [Liquentia) Defæcata, ſine ſor-

 dibus

dibus, vt, Nec tantum dulcia, quantum & liquida. i. pura, nam du ra mella conſtat eſſe meliora. [Stipant,) Denſant, tranſlatio à na uibus, in quibus ſtupa interponitur valis, quę ſtipam dicunt. [Diſtendunt) Implent, vt, Et denſo diſtendere pingui. [Nectare) mel le, abuſus eſt, propter ſuauitatis ſimilitudinem. [Cella) ſiſt hic abuſus eſt, vt fauorum cauerna cellas vocaret. Traxit autē a reponendi ſimilitudine, vel à celando, vnde cellam appellauerunt. [Agmine) Nunc impetu. [Ignauum) Inutile, non aptum induſtriæ. Nam induſtrios, gnauos dicimus. [Fucos ſtim. lim. apum, multa ſunt genera. Proprie tamen apes vocantur ortę de bobus, fuci de equis, crabrones, de mulis, veſpæ, de aſinis. Fucus autem eſt ſecundum Æmylium Marcum, maior ape, crabrone minor. [Pecus) Pecus n. dicimus omne quod humana lingua & effigie caret. vnde Horat. Omne cum Proteus pecus egit. [Præſepibus) Alueariis. Et eſt tranſlatio, quæ fit quoties, vel deeſt verborum proprietas, vel vitatur iteratio. [Feruet) Cum celebratur, vt contra. [Friget) Cum ceſſat dicimus, vt Terent. Nimirum hic homines frigent. [Fragrantia) Quoties incendium ſignificatur, q̄ flatu aliter, vel a flamma, per l, ſcitur quoties odor qui fracta ſpecie maior eſt, per r, dicimus. Sciendum ſanè nil in hac vacare comparatione. Nam pœnarum operi, apum labor, cuſtodiæ litorum, fucorum comparatur expulſio. [O fortunati, quorum iam mœnia ſurgunt) Bene fortunati, qui iam faciunt quod ipſe deſiderat. [Faſtigia) Nunc operis ſummitates. alibi ima ſignificant, vt, Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras. [Suſpicit) Miratur, vt econtrario, deſpicit, contemnit ſignificat. [Mirabile dictu) Ob hoc quod ſequitur, quia mixtus cunctis latebat. [Per medios) Figura eſt, nam planum fuerat, mediis ſe infert. [Neque cernitur vlli) .i. ab vllo. & eſt græcum, vt Horat. Scriberis Vario. i. ſcribere te Vario.

A S C. CORRIPVERE &c.) Docet ingreſſum Æneæ, nihil autem in ſententiis dubium occurrit, quod non a Don. explicetur, cuius verba ſunt. [Miratur) Ponit generaliter q̄ omnes viæ, & portæ feruebant, & ſtrepitus agentium perſonabant. [Inſtant) Hinc iam per ſpecies, laudantur autem, q̄ non inuiti agebant. [Pars) Ducere primo curabant, quæ aduerſus hoſtes fuerant neceſſaria. [Locum) Tecto, priuata ædificia curabantur. [Iura) Diſponit leges, & honores ciuiles. [Portus) Et hoc ad ſalutis ſubſidium. [Alta theatris) Poſtea quæ ad ſalutem, & honorem pertinent, proſpicit voluptatibus propter ſcenas, quod non niſi in otioſa ciuitate, quod Æneæ erat neceſſarium. [Columnas) vt non ſolum theatri geſta verum aſpectus operis iuuaret. Ponit apum comparationem, quæ & induſtria, & labore, & æquitate operis & concordia, excellentes ſunt, & quæ fucos animal non ſolum iners, verumetiam voras à ſedibus pellant. [O fortunati) Non inuidet alienæ felicitati, ſed proſequitur laude, q. d. quando ego ad hanc felicitatem perueniam? an vrbe, an vmbra, nihil refert. Ordo autem eſt. Æneas, ſup. & Achates, corripuere. i. rapuere ſimul viam. i. iter ſuum, aut corripuere. i. carpſere, rapitim viam. ſ. monſtratam, interea dum Venus Paphum abiret, ea, ſupp. qua ſemita. i. ſemis ita. i. dimidiata via, (nam in ſiluis erant, & vrbs adhuc noua erat, quocirca nondum amplæ, & tritę viæ ad eam è ſiluis ducebant (monſtrat. i. indicat eundum eſſe iuxta montium matris, & ipſi aſcendebant iam collem, qui. ſ. collis exiſtens plutris, & ipſi aſcendebant iam collem, qui. ſ. collis exiſtens plurimus. i. longiſſimus, imminet vrbi. i. tendit, aut vergit in vrbem, aut qui imminet in vrbem plurimus. i. pro plurima parte. Et ſpectat deſuper. i. ab alto, & editione loco, arces aduerſas. i. ex aduerſo ſitas, Æneas miratur mollem. i. magnitudinem nouæ vrbis, quod omen erat ſuturæ difficultatis in ea a Romanis expugnanda, appoſitiorie, quondam. i. aliquando. ſ. ante aduentum Didonis, magalia. i. humiles caſas, quæ & mapalia dicuntur, & miratur portas, & ſtrepitum. ſ. ingredientium, & ſtrata. i. pauimenta viarum. ſ. publicarum quæ lata erant, Tyrii. i. populi illi a Tyro, cū Didone profecti. ardentes. i. feſtinantes, inſtant. i. ſtanter incumbunt operi, pars, ſup. inſtat, aut inſtant, ducere. i. producere & extendere muros. ſ. contra inſultum hoſtium, & moliri. i. cum molimine, & mole magna extruere, arcem. i. munitionem præcipuā vrbis, & ſubuoluere. i. ſurſum, hoc eſt ſurſum voluere ſaxa manibus. ſ. ſuis, cum nondum arma omnia, ad hoc idonea, haberent. Pars ſup. inſtant (niſi dicamus infinitiuos, pro imperfectis indicatiui, vt ducere, pro ducebat? & moliri, pro moliebatur, & ſubuoluere, pro ſubuoluebat, & optare, pro optabat, & concludere, pro concludebat, &c.) optare. i. deligere, aut eligere, tecto. i. ad tectum extruendum locum, & concludere. ſ. ambitum vrbis, ſulco. ſ. aratro circunducto (nam qui primum vrbem extruebant, circumarabant, ſulcumq. per circuitum faciebant, pro primis foſſis, niſi vbi portam extruendam cenſebant, illic enim aratrū portabant, vnde portam à portando dictam volunt. Varro tamen ab importandi rebus. Et ediuerſo qui ciuitatem funditus deſtruere volebant, eamq. euertebant randem aratrum immiſerunt. vnde in iii. Thraces erant, vbi Troia fuit. Quinetiam Seru. vrbem ab vrbo, parte aratri, dictam vult) Et ſup. pars, aut alii, legunt. i. eligunt, iura. i. iuridicos viros, penes quos leges. & iura eſſent in noua ciuitate, & magiſtratus. i. vt dicūt nunc officiarios. i. qui aliquo magiſtratu fungerentur, & ſenatum ſanctum. i. inuiolabilē. (Alludit autem ad Romanum ſtatum) Alii effodiunt hic. i. hoc loco qui inter mare, & ciuitatem erat portus. i. effodiendo aptāt portes, & alii locant. i. faciunt, hic. i. alio loco, alta fundamenta theatri. ſ. pro ludis, & ſpectaculis exhibendis, & alii excidunt rupibus. ſ. vicinis in colle iam dicto, columnas immanes. i. valde magnas, ita vt immanes videantur, appoſitorie, alta decora. i. ornamenta, ſcenis futuris. i. ad extruendas ſcenas in amphitheatro. (Scenæ autem, ſunt vmbracula, è quibus prodibant actores fabulas) Tales ſupple, inſtant, aut talis fuit eorum labor, qualis labor exercet ſub ſole apes in noua æſtate. i. in fine veris, aut in principio æſtatis per rura florea. i. florida, cum. i. quando ipſæ apes educunt adultos. i. maturos & prouectioris ætatis, fœtus gentis. i. generis ſui. i. quando examina è fœtura ſua educunt, aut cum. i. quando ipſæ apes ſtipant. i. condenſant, mella liquentia. i. defæcata, & pura (vt in iiii. Georg. expoſitum eſt.) & diſtendunt. i. vſq; ad diſtentionem faciunt, cellas. ſ. fauorum, nectare dulci. i. mellis puriſſimo. Vnde mellitum, nectareum, fieri poſſe videtur, aut cum accipiunt onera venientum. ſ. apum euolans ſolitarum, nam nō eædem colligunt. & ſtipant mella, aut extruunt fauos, aut cum ipſi arcent. i. prohibent, & depellunt fucos. i. apes degeneres, appoſitorie pecus ignauum. i. ſine grauitate. i. operoſitate ſolertia præſepibus. ſ. ſuis. i. pabuli ſui receptaculis, & hoc agmine facto, quia non poſſent ſinguli ſingulis obſiſtere, cum longe minores ſint, q̄ ſunt, tum, ſup. opus. i. exercitatio apum, aut reuera opus. i. id quod operantur, feruet. i. cum feruore fit, & mella fragrantia. i. odorifera, redolent. i. ſuauiter reſpirant, thymo vnde collecta ſunt ſaltem fundamina fauorum. Cum ergo hæc videret Æneas ait, ò fortunati, ſup. illi, quorum mœnia ſurgunt, iam. i. in præſentia, & ſuſpicit. i. ſurſum aſpicit, faſtigia. i. ſublimitatem vrbis. ſ. Carthaginis, & infert ſe per medios, exiſtens ſeptus. i. circundatus nebula, & miſcet ſe viris, neque. i. tamen non cernitur vlli. i. ab vllo, quod quia mirandum eſt, præm ſit per parentheſim, mirabile dictu. i. quæ res eſt mirabilis dictu, hoc eſt dum dicitur, quocirca prudens poëta, id Veneris ope, factum prædixit, cum humana id fieri poſſe, haud credibile videatur.

PARS optare locum tecto) In veter. ferè omnibus exemp. leg. aptare. [Hic portus alii effodiunt) In Longobar. & aliquot aliis lib. legere eſt, Hic portas. [Hic alta theatri Fundamenta) Non diſplicet quod in Roman. libr. & in quibuſdam aliis legitur, Hic alta theatris. ſed, & pro Locant, lib. nonnulli, Petunt, habent. VARIA LECT.

C OE L I V S R H O D I G I N V S.

SCITV vero dignum, Cartaginem, veteribus dici quando que Caccaben. i. κακκάβην, quod illarum gentium lingua equinū indicet caput. Ad quam rem Virgilianum illud ex Aen. 1. alludere neminem (opinor) fallit.

Lucus in vrbe fuit media, lætiſſimus vmbra:
Quo primum iactati vndis, & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Iuno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine Diuæ:
Aerea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque
Aere trabes: foribus cardo ſtridebat ahenis.

SERV. LVCVS) Vbicunque Virg. lucum ponit, ſequitur etiā conſecratio, vt,

Luco tum forte parentis Pilumni
Turnus ſacrata valle ſedebat.

Vnde & in 6.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Dñr. n. heroum animæ lucos tenere. Lucus autem dicitur quod non luceat, non qđ ſint ibi lumina cauſa religionis, vt quidam volunt. [In vrbe fuit media) Nunc iam in media. [Lætiſſimus vmbra) Aut ſeptimus caſus eſt, aut ſm Probum genitiuus, vt ſit lætiſſimus vmbræ, ſicut Sal. Frugum pabuliq. lætus ager. [Quo primū) Hoc eſt ſimul ac venerunt, nec enim ſecundo ad Africam ven

tum

Hoc primum in luco noua res oblata timorem
Lenijt: hic primum Aeneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Nanque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna ſit vrbi,
Artificumque manus inter ſe, operumque labores
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas, Priamumque, & ſæuum ambobus Achillem;
Cõſtitit; & lacrymãs. AEN. Quis iã locus, inqt, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi:
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solue metus feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.

num eſt. [Effodere locu ſignũ) Hiſtoria hoc habet, quàm more ſuo Virg. per tranſitum tangit, Dido cum tranſiret per quandam inſulam Iunonis, illic accepit oraculum, & ſacerdotẽ eius ſecum abſtulit, cum ei parum crederet promittenti Carthaginis ſedes. quo cum veniſſent, ſacerdos elegit locũ faciendæ vrbis, quo effuſſo, inuentum eſt caput bouis. quod cũ diſplicuiſſet (quia bos ſemper ſubiugatus eſt) alio loco effuſſo, caput equi inuentũ placuit, quia hoc animal licet ſubiugetur, bellicoſum tamen eſt, & vincit, & plerunque concordat, vt ipſe oſtendit pleniſſime in illo loco. Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur, Sed tamen ijdem olim curru ſuccedere ſueti. Quadrupedes, & fræna iugo concordia ferre: Spes eſt pacis, ait, Illic ergo Iunoni templa fecerunt. vnde & bellicoſa eſt Carthago per equi omen, & fertilis, per bouis. [Quod regio Iuno Monſtrarat) Monſtro dederat, & vt diximus, tangit hiſtoriam. [Et facilem victu) Propter bouem, quod licet non dicat, tamen ex hiſtoria ſumit. [Sidonia) Pro Tyria. [Donus opulentum, & numine diuæ) Aut ſimulacrum quoque aureum fuit, & numen pro ſimulacro poſuit, vt Cic. Seſe iam ne deus quidem, ad quos confugerẽt habere. Aut vult oſtendere plenum eſſe præſentia numinis templum. [Aerea) Aerea ideo, vel quòd æs magis in vſu veteres habebant, vel quòd religioni magis apta eſt hæc materies. Denique flamen Dialis æreis cultris tondebatur, aut certe ærea ſecula ſignificantur. Nam vt Heſiodus dicit, Tempore quo hæc geſta ſunt, æreum ſecum fuit. [Foribus) Fores proprie dicuntur quæ foras aperiuntur, ſicut apud veteres fuit. Valuæ autẽ ſunt (vt dicit Varro) quum reuoluuntur, & ſe velant. Ianua autem eſt primus domus ingreſſus, dicta quia Iano conſecratum eſt omne principiũ. cætera intra ianuam hoſtia vocantur generaliter, ſiue valuæ ſint, ſiue fores, quamuis vſus iſta corruperit. [Cardo) Dictus eſt quaſi cor ianuæ quo mouetur. [Stridebat ahenis) Ad ſua retulit tempora. Cautum enim fuerat, poſt proditum hoſtibus à Tarpeia virgine Capitolio, vt ærei cardines fierent, quorum ſtridor poſſet aperta hoſtia omnibus indicare. [Hoc primum in luco) Secuta ſunt enim & alia quæ detraxere formidinem. [Timorem) Multi quærunt cur poſt viſam matrem quidquam timuerit. Quod iã alij ſic ſoluunt, vt dicant ne tum quidem Æneam Venerem, quã viderat, eſſe credidiſſe, cuius vt ipſe putabat, agnitæ nulla verba perceperat. Sed vera ſolutio hæc eſt, Venus nil de Afrorum moribus, vnde nunc formidat Æneas, ſed de claſſe liberata dixerat filio. Sciendum tamen eſt, in Virgilio interdum validiora eſſe obiecta purgatis, vel contra, vt hoc loco. [Lenijt) Quartæ coniugationis tempus præteritũ perfectum, vel in vi iunctum exit, vel ſublato digammo, in ij, pro noſtro arbitrio, vt lenij, leniui, audij, audiui. Sanè cum in vi exit, penultima longa eſt, & ipſa accentum tenet, cum vero in ij, penultima breuis eſt, & perdit accentum, quia, vt ſupra diximus, Vnius ob noxam, quoties vocalis vocalem ſequitur detrahit longitudinem præcedenti, ſed hoc in metro vbi neceſſitas cogit. Nam in proſa, & naturam ſuam & accentum retinet. Nunc ergo Lenijt, tertia à fine habet accentum, quia penultima breuis eſt. Sanè plerunque accentum ſuum retinet etiam ſermo corruptus, vt, Mercuri, Domiti, Ouidi, tertia à fine habere debuit accentum, quia penultima breuis eſt, ſed conſtat hęc nomina apocopẽ pertuliſſe, nam apud maiores erat idem nominatiuus qui & vocatiuus, vt hic Mercurius, ò Mercurius, vnde cum licet breuis ſit, etiam poſt apocopen ſuum ſeruat accentum. [Auſus) Bene auſus, quia inter incerta ſatis audacter ſalus ſperatur. [Afflictis) De afflictis, nec enim eſſe ſeptimus caſus poteſt. [Confidere) Fido & confido datiuum regit, vt, Et fidere nocti. Sanè optima figura eſt, quæ nunquam à principalitate diſcedit, vt, Atque humiles habitare caſas, accuſatiuo iunxit, quia habeo domum dicimus, vnde eſt habito frequentatiuũ. [Sub templo) Hoc eſt in templo, vt ſupra, Exerce: ſub ſole labor. i. in ſole. [Reginam opperiens) Expectans eam quam intelligebat venturam ex artificium feſtinatione, aut certe videndæ reginæ occaſionem requirens. [Quæ fortuna ſit vrbi) Felicitas. [Artificiumque manus inter ſe) Hoc eſt habebat artificium comparationem. [Ex ordine) Hoc loco oſtendit omnem pugnã eſſe depictam, ſed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes geſſit, aut Achilles, per quod excuſatus Æneas ſit eſt a fortibus victus. [Fama totum vulgata per orbem) Quia Europa intulit, Aſia paſſa eſt, Africa iam depingit. [Atridas) Atrei filios Agamemnonem, & Menelaũ, ſed vſurpatum eſt, nam Philiſthenis filij fuiſſe dicuntur. [Sæuum ambobus Achillẽ) Atqui tres dixi, ſed Atridas pro vno accipe, quos vnius partis conſtat fuiſſe. [Plena laboris) Plenus genitiuo melius iungitur, vt Terent. Plenus rimarum ſum.

Fores. Valuæ. Ianuæ.

[En Priamus) Laus picturæ eſt, per quam non imago, ſed ipſe oſtenditur Priamus. [Sunt hic etiam ſua præmia) vt ſupra diximus, Omnis Æneæ ſolicitudo dę moribus Afrorum erat, quam nũc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miſeratione tanguntur. [Sua) i. congrua, vt, Struerentque ſuis altaria donis. [Laudi) Virtuti, vt, Priamum merui qui laude coronam. [Mortalia) Aduerſa quibus conſtat ſubiacere mortales. [Solue metus) Collectio eſt. Nam vbi virtus præmia aduerſa miſerationem merentur rite formido deponitur. [Feret) Pro afferet.

LVCVS in vrbe fuit) Deſcribit vrbem, & auſpiciũ eius poëta, De quo ſubtiliſſime, vt de cæteris rebus, diſquirit Donat. qui quia vocabula non ſemper exponit, ac hiſtorias protritas non repetit, imperitis frigidus vr. eũ nihil ſit eo diligentius, aut feruentius, in argutiis ſniarũ diſquirendis. Verba eius ſunt. [Quo primum) vt ſupra, per cygnos demonſtrata fuerat felicitas, ſic nunc per Pœnus, qui tẽpeſtate vexati, hunc incolumes venerant & fundamenta fodientes, caput equi inuenerant, ſignum habuerunt, vt in bellicis copijs eſſent futuri copioſi. [Hic) Oportuit. n. deam in eo loco habere honeſtiſſimam ſedem, in quo virtutem ſuę maieſtatis oſtenderat. Et cum nondum perfectum eſſet, tanta reuerentia colebatur, vt & donis copioſum eſſet, & dea ipſa præſens eſſe crederetur. [Hoc primum) Propoſitionis genus eſt. Dicturus eſt. n. quod viderit, vnde aliquid ſperarit, vnde ſit lenitus metus. Nam totus eradi non potuit. [Noua) vel contra ſpem, cum paulò ante vidiſſe: omnia deſerta, vel noua, quia videbat Troiana certamina depicta. [Nanque) Reddit rationem, quid ſit quod leniebat metum, & ſpem inopinatam promittebat. [Reginã operiens;) Non leuibus picturis turbatur, ſed quod neceſſarium erat, reginam opperiebatur Ergo, ad ſui excuſationem hoc dixit. Circunſpectabat etiam veluti & ipſe nouam vrbem conditurus, vt aduerteret, quãto id labore conſtaret. [Artificiumq. manus) Ita omnes pariter vna gratia, & vna ſubtilitate certabant, vt intuens, nullam alijs præferre potuiſſe. Deſcripta autem magnitudine, & fortitudine, tranſit ad ornatum picturę. [Sæuum) Comparationis ſpecies, vt ſit ſæuior fuit Achilles Agamemnone, & Menelao. [Conſtitit) Mente dolebat de aduerſis ſuis, imperitique Troiani calamitatibus, & ſuorũ interitu factas eſſe fabulas quas loquerentur, & oblectationis cauſa pingerent. Sic tamen ita dolenda, vt partes etiam conſolationis inſereret. [Feret hæc aliquam tibi fama ſalutem (Nam calamitas citat cõmiſerationem. [En) Non tantum demonſtrantis eſt, verum etiam dolentis, q. d. ecce ad quam infelicitatem perductus eſt Priamus. Exponit iã ſuos dolores, quos ex perſona potẽtiſſimi regis, ſenis & ſoceri ſumebat. [Sunt hic etiam ſua præmia laudi) Et hæc propoſitio. Dicturus eſt. n. quæ laudanda, & quæ dolenda. [Mortalia) Quæcunque aduerſa mortalibus acciderint. Ordo eſt. Lucus. i. ſilua inceduа. i. quæ propter religionem nunquam cæditur, aut amputatur à luce dicta, aut quia minime lucet, cum ſit dẽſiſſima ſilua, fuit in media vrbe lætiſſimas. i. amœniſſimas, vmbra. i. propter vmbrã, bene dicit in media vrbe fuiſſe lucũ, cum. n. propter inſultum hoſtium primum mœnia extruxerint, nondum euerant ſiluas, quæ erant in medio vrbis. quo. ſ. luco Pœni. i. populi Punici, iactati vndis, & turbine, ſicut nunc Æneadæ fodere ſignum loco. i. ad locum capiendũ, niſi malis dicere, quo loco effodera ſignum. ſ. conſiſtendi, quod. ſ. ſignũ Iuno regia, quia regina deorum, aut quia regnorum diſtributrix, monſtrabat. ſ. ipſis cũ oracula conſulerent, aut monſtrarat, pro monſtro dederat illud ſi- ASC.

gnum, videlicet caput acris equi, nam, ſupp. ſignum erat gentem fore.i.futuram eſſe, ſic.i. per tale portentum, ſi illic vrbem extruerent, vbi tale ſignum inuenirent, egregiam.i.excellentem, bello .i.arte bellica, & re militari, & facilem victu.i. pro victu habendo, per ſecula.i.aut in æternum, aut plurima tempora, ſed melius per plurima tempora, quam tandem victi ſunt, & Carthago deleta ideo autem pleruunque portendebat equus, quia (vt dicetur in 3.) Bello armantur equi. vnde ſignificabat caput equi, egregiam fore bello. Sed tamen ijdem olim curru ſuccedere ſueti, vnde ſignificabat, facilem victu per ſecula gentem. Dido Sidonia.i.a Sidone, vrbe Tyri, oriunda. condebat.i.extruebat, hic.i.in hoc loco, vbi inuentum eſt caput acris equi. Iunoni.i.in honorem Iunonis præmonſtratricis, ac indicis, ingens.i.valde magnum templum, decenter: Didonem, rebus diuinis intentatum, dicit, cum ceteri humanis, videlicet vbi extruendæ deſtinerentur, condebat, dico templum, opulentum donis.i.quod donis opulentum effici, & opulentum numine diuæ.ſ.Iunonis. quæ ſua præſentia illud decorabat, quia dictum eſt: Hic illius arma, hic currus fuit. Cui.ſ. templo, limina ærea.i.ex ære fabricata, ſurgebant.i.in altum extruebantur, gradibus.i. per gradus & trabes, ſup. erant connexæ, ære.i.clauis æreis, quæ à rubigine minus læduntur, quam ferreę. (Eſt autem verſus hypermeter, ſiue hypermetrus, ſed quæ ſyllaba abundans abſumitur a vocali ſequēte, ſequitur.n. ære trabes &c.) Cardo.i. quaſi cor ianuæ, quo mouetur.i. ſtridebat.i.crepitabat, ac ſtridore dabat, foribus.i.valuis ahenis.i.æreis. Res noua oblata in hoc loco leniji.i.mitigauit imminuēdo, primū.i.primo loco timorem.ſ. Æneæ, qui non tam ſibi, quam ſuis timuit, vnde timor, pro loco, & rebus etiam fortibus, datur, vt dicimus ibi, Extemplo Æneæ ſoluuntur frigore membra. Æneas auſus eſt hic.i. hoc loco, ſperare primum.i. vt dicunt, primitus ſalutem. (Bene dicit, ſperare non optare, nam ſemper optare poſſumus, & debemus ſalutem, ſed tunc tantum ſperamus, cum cauſam habemus, cur id faciamus) & auſus eſt. Confidere rebus afflictis.i.aduerſitate concuſſit, melius.ſ. quam prius, aut ſatis bene. Nanque, pro quia, dum ipſe luſtrat.i. circunſpicit ſingula.i. ſingulas res ſub templo ſ. Iunonis ingenti.i.valde magno, opperiens.i.expectās reginam.i.Didonem, quam eo vēturam, ex indiciis certis noſcebat. (Seru. legit, Reginam expectans: Don. opperiens, & puto Seruium mutilatum, & vtrunque poſuerat, videlicet, opperiens .i.expectans expoſitorium tantum mauiſſe. Vult item ſub templo .i. in templū, exponendum eſſe, ſed cum ingens fuerit templum. videtur Æneas ſub templo fuiſſe, ita vt altiores ſe contemplaretur, non tamen id omnino inaniter, quamuis deductiuus eſt poeta. Atque animum pictura paſcit inani, quia propter aduentum reginæ illic immurari debebat, & quia etiam ciuitatem conditurus erat, non indecenter formam eius vrbis inſpiciebat, nondum enim videtur ingreſſus templum, quia rei ſacræ, ab eo factæ, non meminit poeta, quocirca, non in templo, ſed ſub templo, vt foris ſteciſſe putetur, ſuſpectans templum.) & dum ipſe miratur, quæ fortuna.i.qualis felicitas, & proſperitas perficiendi ſit vrbi.ſ.nouæ, hoc eſt Carthagini, & manus artificum, & labores operum inter ſe.i.certo ordine, aut iuſta, & æquali proportione operantium, ita vt inter ſe conſentirent, & opera iuſtis proportionibus diſparirentur, dum ergo hæc miratur, videt pugnas Iliacas.i.quæ apud Ilium geſtæ erant ex ordine.ſ.quo geſtæ erant, & videt bella, vulgata iam fama .i. per famam, per totum orbem, quod ex eo argumentabatur, quia ſi ad eum vſque locum, qui iam incultus erat, diuulgata iam fuerant, vero ſimile erat, ad alia loca diuerſis populis habitata, perueniſſe bellorum famam, & videt Atridas .i. Agamemnona, & Menelaon, Atrei filios, ſaltem putatiuos, vt tam à Græcis, quàm a Latinis prædicantur, licet Seruius Pliſtenis filios dicat, & videt Priamum, & Achillem ſæuum ambobus.i.reſpectu amborum Donatus enim vult comparationem eſſe, vt ſit ſæuum ambobus .i. ſæuiorem ambobus, nec id contra naturam ſermonis. Nam quia magnū, & paruum comparatiue dicuntur, res non dicitur mihi.i.reſpectum et magna. niſi ſit maior me. Si ergo Achilles eſt, ſæuus ambobus.ſ. Atridis.i.reſpectu amborum. ipſe eſt ſæuior Ambobus. Seruius autem vult, ꝙ ſæuior ſit ambobus.ſ. Atridis, & Priamo, vt Atridæ ſint pro vna parte, & Priamus pro altera. (Nam, reuera, fuit ſæuus & Atridis, & Priamo, & id, ſæuum ſiue magnum animi, ſiue feroces dicas. Atridis quidem, quia ira percitus, propter raptam Briſeida, vtrique contumelias dixit, nec prece, nec minis, nec donis potuit in Troianos ante mortem Patrocli excitari, vt Homerus in principio Iliados docet: Priamo autem, quia Hectora, Troilumq́ue interemerat. Cum ergo videret ſic Achillem ferocem, & ab Atridis hinc orari vt in bellum prodeat, hinc à Priamo, vt corpus exangue Hectoris ſaltem vendat, conſtitit .i. firmauit greſſum, & lacrymans, inquit, ò Achate, quæ regio, ſup. eſt in terris, non plena.i.quæ non ſit plena noſtri laboris? q.d. nulla. Et, commiſerantis eſt, hoc eſt ex commiſeratione oſtendentis. Priamus, ſupp. hic in ſua dignitate depingitur, ſua.i.iuſta præmia, ſunt etiam hic.i. vbi fere habitant populi, laudi .ſ. meritæ per virtutem, hoc eſt virtuti, q.d. quod Valerius in quarto, quod magno vbique precio virtus æſtimatur. Nam & Priamus ſic depictus erat, vt ob virtutem eius commiſerti videantur Pœni, & lacrimæ rerum.i.de rebus miſeri ſunt.i. conſpiciuntur in pictura hac, hoc eſt, res miſeræ Priami lacrymis afficiuntur, & mortalia.i.miſerabiles caſus mortalium, tangunt.i.afficiunt mentem.i.præcordia eorum, qui hæc pinxerunt aut pingere fecerunt, quia deflent miſerabilem fortunam Priami, ſic enim depictus erat, vt qui eum aſpiciebant, lacrymis maderent, quaſi fortunam eius deflentes. Solue.i. diſſolue metus quos.ſ. de ferocitate Pœnorum habes, & loquitur ad Achatem, aut forte ad ſe, hæc fama quæ .ſ. de Priami laude eſt, feret, id eſt afferet tibi, hoc facit, cur potius dicam Aeneam ad ſe loqui, quàm ad Achatem, nam ſibi potius, quam Achatæ, ex ea re ſalutem ſperabat. feret ergo tibi, ò Aenea aliquam ſalutem, quia, ſi virtus Troianorum hic in precio eſt, & nota, cum & tua nota ſit, miſerebuntur & tui.

SERV. INani) Epitheton eſt picturę, aut quia caret corpore, quę imitatur, plenitudine, aut quia nullus eſt vtilitatis. [Largoq́ue humectat flumine vultum) Tapinoſis eſt quia dixit Humectat. Largo nanque flumine, eſt fluore.i. fluxu ipſo [Pergama circum) abuſiue. Non enim circa pergama, hoc eſt arcem, ſed circa Troiā bella gerebantur. [Troiana iuuentus) Diffinitio eſt Hectoris, vt, Catilluſque, acerque Coras Argiua iuuentus. Et reuera hę pene vbique Homerus ponit, vt Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus. [Hac Phryges,) Bene vbique Virgilius pro negocij qualitate dat Troianis, & nomina. nam timidos Phrygas vocat, vt hoc loco. Item, O veræ Phrygiæ, neq; enim Phryges. Dardanidas generoſos, vt, Dardanidæ magni genus alto à ſanguine diuum. Laomedontiadas perfidos, vt, Nondum Laomedonteæ ſentis periuria gentis. Troas fortes, vt, Troës agunt, princeps turmas inducit aſylas. Hectore quoque fortes, vt, Nunc nunc inſurgite remis Hectorei ſocij. [Criſtatus Achilles) Secundum Homerum, qui dicit in Achillis criſtis, terribile quidam fuiſſe. [Nec procul hinc Rhœſi) Rhœſus Rex Thraciæ fuit, q. cū ad Troiæ veniſſet auxilia, clauſiſque iam portis tentoria locauiſſet in littore, Dolone prodente Troiano, qui miſſus fuerat ſpeculator, à Diomede & Vlyſſe eſt interfectus, qui, & ipſi ſpeculatum venerant, abductiq. ſunt equi quibus pendebant fata Troiana. [Primo ſomno) Prima parte noctis, vt, Libra die, ſomniq́ue pares vbi fecerit horas.

[Tydi

POE. Sic ait, atque animum pictura paſcit inani,
Multa gemens, largoq́ue humectat flumine vultum.
Nanque videbat vti bellantes pergama circum
Hac fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus;
Hac Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rhœſi niues tentoria velis
Agnoſcit lacrymans: primo quæ prodita ſomno
Tydides multa vaſtabit cæde cruentus:
Ardenteſq́ue auertit equos in caſtra pius, quàm
Pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthumq́ue bibiſſent.
Parte alia fugiens amiſsis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruq́ue hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic ceruixq́. comæq́. trahuntur
Per terram, & verſa puluis inſcribitur haſta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſsis, peplumq́ue ferebant,
Suppliciter triſtis, & tunſæ pectora palmis.
Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,

Examinumq́ue auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Vt ſpolia, vt currus, vtq́ue ipſum corpus amici,
Tendentemq́ manus Priamum conſpexit inermes,
Se quoque principibus permixtum agnoſcit Achiuis,
Eoasq́ue acies, & nigri Memnonis arma,
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, medijsq́ue in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, auditq́ue viris concurrere virgo.

[Tydides).i. Diomedes. Et bene Vlyſſem celat propter Æneam, vt ſupra diximus, aut q a ſecundum Hom. occidente Diomede cadauera Vlyſſes trahebat. [Ardentes) Et candidos ſignificat, & veloces, vt, Peroici bus ignea plantis. ſi ignea, velox eſt ſine dubio, & ardens. [Xanthum) Fluuium Troiæ. [Parte alia fugiens emiſſis Troilus armis) veritas hoc habet Troili amore Achillem ductum palumbes ei quibus ille delectabatur, obieciſſe, quas cum vellet tenere, captus ab Achille in eius amplexibus perijt. Sed hoc quaſi indignum heroo carmine mutauit poeta. [Fugiens) Fugere volens, accepto iam vulnere. [Infelix) Multi hoc loco diſtinguunt tñ etiam ſi iungas Puer, vnus eſt ſenſus. [Atque impar) Ac ſi diceret, etiam ſi puer non eſſet. [Congreſſus Achilli) Congredior tibi, antiqui dicebant, ſicut pugno tibi, dimico tibi. Hodie dicimus congredior tecum, dimico tecum. [Curru) Curribus falcatis vſos eſſe maiores, & Liuius, & Saluſt. docent. [Inani) Sine rectore, nam corpus hærebat. [Lora tenens tamen) Quanquam mortuus. [Verſa) Tracta, vt Plaut. Inueniant omnia verſa.i. ſparſe. Venit autem ab eo quod eſt vero. [Inſcribitur) Dilaceratur, vt Plaut. corpus tuum virgis vlmeis inſcribam. [Haſta) Hoſtili. ſ. quam tranſfixus trahebat. [Interea) Dum hæc geruntur. Et ſatis opportune a matribus feſtinatur ad templum, vt alibi. Necnon ad templum, ſummasq́ue ad Palladis arces. [Nō æque).i. iniquæ. Liptotes figura eſt, vt alibi: Et vacuis Clenius non æquus ecertis. [Paſſis,) Participium eſt ab eo quod eſt pandor. ideo autem non fecit penſus, quia plerunque n, quod in prima verbi poſitione inuenitur, in præteriti participio non eſt, de quo re iudicat euphonia. vt ub eo quod eſt tundor, tunſus facit, vt, Tunſæ pectora palmis. [Et tuſus, vt, Non obtuſa adeo geſtemus pectora Pœni. Sciendum tamen eſt, licet alia euphoniæ cauſa veniremus. Vel in generibus, vel in numeris, nactus tñ & paſſus, n, penitus nunquam accipere. [Pelumq́ue ferebant,) Peplum proprie eſt pallium pictum fœmineum, Mineruæ conſecratum, vt Plaut. Nunquam ad ciuitatem venio, niſi cum inferiur peplum. Hodie tamen multi abutuntur hoc nomine. [Suppliciter triſtes,) vt decet rogantes. Et bene addidit ſuppliciter, quia & per iracundiam, & per grauitatem, & per religionem, & per dolorem triſtes ſumus. [Tunſæ pectore) vt oculos ſuffuſa. [Auerſa) Irata, nec enim poterat conuertere ſe ſimulacrum ſic alibi, Talia dicentem iandudum auerſa tuetur. Quo modo auerſa, niſi iratam intelligas? [Ter circum Iliacos) Apud auctores multa ad ſenſum, non ad aſpectum poſſunt referri. Tertio enim tractum intelligere poſſumus, non in pictura conſpicere. vnde eſt & illud, Mulcere alternos & corpore fingere lingua. [Raptauerat) Bene forma vſus eſt frequentatiua, per quam oſtendit quod per numerum dixerat. [Examinumq.) exanimus & exanimis dicimus, ſicut & vnanimus & vnanimis, inermus & inermis. Ergo pro noſtro arbitrio, aut ſecundæ declinationis erunt, aut tertiæ. ſed à tertiis, ablatiuum ſingularem in i, mittūt, quia communis ſunt generis. Exanimus autem eſt mortuus, vt hic indicat locus. Exanimus vero timens: vt, Exanimata ſequens impingeret agmina muris. [Vēdebat) Ingenti arte vſus eſt verbis. Nam hoc loco quia pingi poteſt, præſens tempus poſuit, ſuperius, quia pingi non potuit, ſed referri, perfecto eſt ſecutus eſt tempore dicendo raptauerat, non raptabat. [Tum vero ingentem gemitum) Iam enim ſuperius eum lacrymaſſe dixerat, hoc ergo addidit viſum Hectoris corpus, vt etiam grauiter gemeret. [Vt currus,) Quo tractus eſt. [Amici,) Plus eſt quam ſi Hectoris diceret, vt alibi, Paruumq́ue patri tendebat Iulum cum potuerit dicere mihi. [Manus inermes) aut ſine inſignibus regijs, ſceptro. aut ſupplices, vt, Dextras tendamus inermes. Quod tractum eſt de hiſtoria. qui enim victi ſe dedunt, inermes ſupplicant. Aut reuera inermes tunc. Contra Pyrrhum enim proceſſit armatus. Sanè per tranſitum hiſtoriam tetigit, quæ continet Priamum cum ad ſupplicandum tentorium Achillis fuiſſet ingreſſus, dormientem Achillem excitauiſſet, vt pro filij corpore rogaret eum, cum eum potuiſſet occidere, licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinem ſupprimat. Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis. Aut latenter proditionem tangit, vt ſupra dictum eſt, aut virtutem eius vult oſtendere. nimiæ enim fortitudinis eſt inter hoſtium tela verſari, vt Saluſt. Catilina longe à ſuis inter hoſtilia cadauera repertus eſt. Contrarie tamen dicit verſu iſto. Vadimus, immixti Danais, hoc eſſe ſoluendum. [Eoas) E naturaliter longa eſt ſit tamen breuis interdum cū eam vocalis ſequitur, vt, Primo ſurgebat Eoo. [Nigri Mēnonis arma.) Quia Tithonus frater Laomedontis raptus ab Aurora, filium ſuum Memnonem ex ipſa progenitum ad Troiæ miſit auxilia. Nigri autem dixit, Æthiopis, vnde prima ſurgit Aurora. [Arma.) Vulcania. vt ille indicat locus. Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux. [Ducit Amazonidum) hoc eſt quod ſupra dixit, Videt Iliacas ex ordine pugnas. Homerus enim hæc omnia tacuit, quę facta ſunt poſt Hectoris mortem. Amazonidum autem deriuatio eſt pro principaliter, ſicut Scipiadas, duros bello, pro Scipionibus. Sanè Amazones dictę ſunt quaſi [illegible], q ſimul viuant ſine viris, vel q vnam mammam exuſtam habent, quaſi [illegible]. Has autem iam non eſſe conſtat, vtpote extinctas partim ab Hercule, partim ab Achille. [Peltis) Scutis breuiſſimis in modum lunæ, iam mediæ. [Pentheſilea furens) Furentem ideo dicit, quia ſororem ſuam in venatione confixit, ſimulans ſe ceruam ferire. Sed hoc per tranſitum tangit, nam furor bellicus intelligitur. [Aurea) Amphibolon eſt hoc loco, vtrum ipſa aurea, an aurea cingula. Sciendum tamen plerunq; amphibologiam metri ratione diſſolui, vt, Aurea compoſuit ſponda Dido: Aurea. n. ſi ad ſpōdam referas non ſtat verſus. [Exertæ) Nudatæ, nudant enim quam aduſſerunt mammam. [Virgo) Ætatem oſtendit & ſexum.

ASCENSIVS.

SIC ait &c.) Pius Æneas, quæ ab alijs. vtpote externis, vidit lacrymis donata, non potuit ſiccis oculis, cum ad ſe pertinerent inſpicere. Itaque paſcebat animum, quia, & alios commiſerantes conſpiciebat, & largo humectat flumine vultum, quia non potuit fortunam ſuam, & ſuorum, ſine lacrymis inſpicere. Quod Don. ſic explicat. [Multa gemens animum pictura paſcit inani) Propoſitio. Monſtrat, quæ res in pictura, animum reficiat & quæ dolorem afferat. Vtrunque tamen animum conſiderantis ducebat ad lacrymas. [Nanque videbat) oſtendit vnde lætitiam caperet. ſ. hac fugerent Graij, & vnde dolorem. ſ. hac Phryges. [Prius quam Pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthumq́ue bibiſſent.) Voluit oſtendere et celerem exitum, & finem eius. [Tentoria) vt oſtendat plures fuiſſe mactatos. Non enim ſolus in tentorijs fuiſſet infelix, quia puer, & impar ei congreſſus eſt, quem iuuenis ſuperare non potuiſſet. Eſt autem deſcriptio eius, qui ſupinus ferebat. [Peplum) Genus veſtis pertinentis ad ritum ſacrorum Mineruæ, Alij ſcutum modicum dicunt. [Oculos auerſa tenebat) Quod faciunt irati, ne videant quod oderunt. Achillis autem actio, non ſolum dolorem conſiderantis, ſed etiam crudelitatem agentis exprimit, & auaritiam. Non enim odium vltra mortem procedere debet. [Ter) Auget crudelitas, quod non ſemel, & q circa eos muros quos defenderat. Gemuit ergo primo fortunam tanti viri, deinde, quam de eo triumphus actus eſt, &, quod peius erat, ſub ipſis mœnibus, vt ciuitas, ſacerdotem ſuum in ea calamitate cerneret. Trahebatur ergo extinctus circa eos muros, quos tanta fortitudine defenderat & toties circumducebatur, ne quis ab ea cognitione ſubtraheretur, tantaque fuit immanitas, vt patri orbitatem ſuam venderet. Eſt autem pro dolore, in pronunciendo, extollendum Hectoris nomen, & Achillis deprimendum. Quis enim mortuum vendidit, niſi impius? Quis in regno poſitus, ideoque diues, aurum deſiderat, niſi auarus? ergo impius, & auarus Achilles. [Tum vero) Ex hoc oſtendit aliquot animi doloribus progreſſus, hunc maiorem eſſe. nam dixerat, Conſtitit & lacrymans. Item, Multa gemens. Item, Agnoſcit lacrymans. Hic autem addit. [Ingentem gemitum dat pectore ab imo) Multiplici acerbitate percuſſus. Vidit enim ſpolia erepta viro forti, & cui optimo. [Amici etiam corpus) En Priamus, in eius nomine latiſſimum dedit intelligendi tractum, ſcilicet qui fuerit grauioris ætatis, poteſtatis regiæ, & dio felix. Dolebat in eo ſocerum ſuum, & tot perditorum patrem, atque auum eo redactum, vt in ſumma orbitatem, hoſtem rogare cogeretur, ſine regijs inſignibus. Nam qui rogaturum venerat omnibus inferiorem ſe monſtrare debebat.

[Se quoque)honorificum fuerat conſertos hoſtes non timuiſſe. Ordo eſt. Sic ait .ſ. Æneas & paſcit, id eſt fouet, &, vt dicunt, conſortat animum,& pictura inani.i.quæ non res, ſed ſimilitudines rerum exhibet,gemens multa.i.multum,vt ſit nomen pro aduerbio, aut multa .i. multa tes, & humectat vultum .i. faciem ſuam, largo flumine.ſ.lacrymarum, more fluminis decurrentium. Nanque videbat vt.i. quemadmodum Graij bellantes circum Pergama.i.mœnia Troiana,fugerent hac,id eſt per hanc partem,aut viam,& ita non ſolum victoriæ, ſed & fugæ Græcorum depictæ erant, vnde iuſtos Pœnorum in Teucros animos indicabat, ſupp.cum iuuenius Troiana .i. multitudo iuuenum, aut Hector premeret.i.opprimeret.ſ.Græcos fugientes, & videbat vt Phryges, id eſt Troiani hac, ſupp. fugerent cum Achilles criſtatus,id eſt criſtas in galea ferens inſtaret, id eſt inſtanter perſequeretur Troianos fugientes, curru, ſcilicet quo vehebatur; nam tunc veri fortes de curru pugnabant, & prælia bant, quocirca vt aurigandi periti eſſent, inſtituti ſunt ludi curules. Nec.i. & non, & ipſe lacrymans propter miſerum caſum, quam Seruius narrat, agnoſcit, non procul hinc, id eſt ab hoc luco vbi Priamus cum Atridis,& Achille depictus erat, tentoria Rhœſi, illius regio Thraciæ, niueis velis.i.quæ ipſe per ſimplicitatem fecerat,ex niueis.i.valde albis velis cum his quibus clam incedendum eſt & noctu,nigra magis opportuna ſint,quæ tentoria, ergo niueis velis cum his quæ in eis erant, Tydides, aut Euphoniæ gratia, Tytides, hoc eſt Diomedes, Tydæi filius cruentus .i. ſanguinolentus, vaſtabat .i. proſternebat, & vaſta faciebat loca, in quibus antea ſita erant,prodita.i.iudicata proditioſe ab Vlyſſe, primo ſomno, id eſt prima parte noctis, aut ſicut de Troiæ captione dicet.

Tempus erat cum prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Tunc enim profundior eſt ſopor, & facilior adorientibus via, auertit,id eſt violenter abegit. (Abiungit enim clam,vnde ſunt Abigæi fures pecoris, aut armenti, auertunt, autem raptores. Vnde ſtatim dicet Ilioneus, non nos, aut Libycos ferro populare Penates venimus, aut raptas ad littora vertere prædas) equos ardentes.i.candore relucentes,vt Seruius dicit,aut feroces, aut indignantes à domino auerti & ita ira feruidos, in caſtra .ſ. ſua, priuſquam guſtaſſent pabula Troiæ, aut bibiſſent Xanthum fluuium illum qui Troiam perfluit. Troilus filius ille Priami, indulgentiſſimus fugiens, alia parte .ſ. picturæ amiſſis armis,id eſt non fugiturus ſi adhuc arma habuiſſet,e altera puer infelix,id eſt infortunatus, atque pro quia, congreſſus Achilli, id eſt cum Achille, impar,id eſt cum eſſet tamen impar,quia imbecillior,& inermis. (Et ſi verum eſt quod ſi Seru.dicit,quia in amplexus Achillis perijt, res obſcœna tangitur honeſte à poëta,cum dicit,Atque impar congreſſus. Nota eſt etiam grammaticorum regula quod verba ad pugnam, aut certamen ſpectantia, apud hunc poëtam ſæpe cum datiuo ponuntur, & apud alios in ablatiuo,mediante cum,vt, Montibus in noſtris ſolus tibi certat Amyntas, placido ne etiam pugnabis amori? vbi alij dicerent, certat tecum, & pugnabis cum amore) fertur, id eſt auehitur, equis, & hæret, id eſt pendet, reſupinus.i.erecto pectore, quaſi retrorſum caſurus curru cadente inani, cum ipſe ferè extra currum penderet, aut hæret curru,pro currui, inani.i.ſine rectore, cum ipſe ferè exciderit, tenens tamen,id eſt quamuis mortuus, ſecundum Seruium (vnde duplex eſt ſenſus, aut vt dicamus ipſum Troilum ſic ab equis tractum, cum mortuus eſſet, & ab Achille occiſus, & lora tenere mortuum quæ tenebat moriens,ſic ut in aquis ſubmerſi, quidquid viui arripuerint vix mortui dimittunt,aut dicamus morientem ita ferri,quod mihi quidem magis placet, quia dicit cum fugere. Vnde dicam) aut tenens tamen, id tametſi ita præceps ferretur, lora, id eſt habenas ex corio factas, ceruix & comæ trahuntur huic per terram, quia auerſus & reſupinus, inclinato capite, ad terram vſq; trahebatur, & puluis inſcribitur,id eſt ſulcatur,& dilaceratur,haſta, ſcilicet qua traiectus erat, nam dictum eſt quod fugit armis amiſſis, verſa .i. tracta, & ducta in longum, à verror,& non à vertor. [Sanè maluit poëta ſyllabæ quantitate, licentioſe abuti, puluis.n. vltimam corripere debet, quam hic producit, quàm ſicum naturalem coniunctionis mutare, nam dicere potuiſſet. Per terram verſa, pulniſq. inſcribitur haſta,ſed non tam venuſte. Sæpe autem etiam in Georgicis figuris vtitur,in correptione, aut productione ſyllabarum) Iliades.i.mulieres,ac virgines,& potius virgines,quia ad templum Palladis, ſunt autem filiæ Ilij dictæ, ſicut in ſanctis literis filiæ Sion dicuntur,paſſis crinibus, id eſt habentes crines paſſos, à pandor, aut pateo, id eſt diſperſos, ibant interea, dum .ſ.ita Troilus vinceretur, ad templum Palladis.i.Mineruæ, non æquæ.i.iniquæ,in Troianis,vt ipſis viſum eſt,quia religioſe ab eis colebatur,& tamen Græcis fauebat, vnde addit,ibant inquam triſtes .i.mœſtæ,ſuppliciter.i.non ex ira,aut indignatione,ſed ex animi ſubmiſſione,& tunſæ pectora.i.habentes pectora tunſa.i.percuſſa,palmis.ſ.ſuis,& ferebant peplum.i.veſtem,aut Pallam, Palladi dicatam,& propriam.ideo autem iniqua erat, diua.i.dea Pallas, quia auerſa.i.indignata & irata in Troianas, ita vt eas aſpicere dedignaretur,tenebat oculos fixos ſolo,hoc eſt deſpiciebat terram, nec aſpexit ſupplicantes Iliadas. Et ſup.cum hæc fierent Achilles raptauerat(quod in pictus fuiſſe Seru.negat,nam ter rapi, ſemel depingi non potuit, raptauerat ergo pauló ante ter) Hectora.i.corpus Hectoris, circum muros Iliacos .i. Ilij oppidi præcipui in Troia,& vendebat auro corpus exanimum.i.demortuum ipſius Hectoris. Ex qua pictura ſpem capit de Tyrijs Æneas,nam cum tantam turpitudinem Achillis depinxerint, notum erat, quod non plus Græcis, quam Troianis fauerent, cum de Troianis nihil turpe, ſed multa miſeratione digna depicta videret,cuiuſmodi ſunt Rhœſi,per inſidias mors Troili raptus, Hectoris tractus, & eius corporis venditio, & Priami hæc omnia cernentis,& aurum offerentis miſera contemplatio. Vnde ſequitur. Tum vero.i.præcipue tunc,Æneas,ſup.dat ingentem gemitum ab imo pectore, vt.i. poſtquam conſpexit ſpolia,aut quibus Hector pauló ante ſpoliauerat. legitur enim dum exuuias regi detraheret ab Achille dolo interceptus, cum ſint qui Achillem ab Hectore occiſum dicant, aut quibus Hector ſpoliabatur, ab Achille quaſi paria faciente, nam pauló ante redierat Hector eius ſpolijs indutus. Vnde dicitur in ij.

Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore qui redit exuuias indutus Achillis:
Et vt conſpexit currum & corpus amici.

Scilicet Hectori, nam propter affinitatem (duxerat .n. ſororem eius Creuſam, propter paria ſtudia,& parem virtutem in bello, erat Æneas Hectori præcipua amicitia deuinctus) & vt conſpexit Priamum tendentem.i.protendentem,& præbentem manus inermes,dum.ſ.aurum pro corpore Hectoris daret. Et Æneas agnouit, quoque.i.etiam ſe permixtum.i.implicitū principi.ſ.viris Achiuis.i.Græcis, quibus cum congredi ſolebat. & agnoſcit acies Eoas.i.Orientales,à Tithono & Aurora,cum Mēnone miſſas,& arma.ſ.à Vulcano fabricata, Mēnonis nigri,qui ex Æthiopia,vbi nigri generātur homines, Penteſilea,regina illa Amazonidū,furens.ſ.Martio furore, & fœminea ira,ducit.ſ.in alia parte picturæ agmina Amazonidū.i.illarum mulierum (de quibus Land.dicit ſic,hoc genus mulierum apud Thermodoontem fluuiū fuiſſe,teſtatur Diod. quæ ſimul cū viris bellicas artes tractabant. itaque quædam ex his regia poteſtate potita, robore autem inſigni, exercitum mulierum inſtituit, & multas gentes debellauit. Qua fortuna elata, ſe è Marte genitam dixit,legemque tulit,vt viri muliebria,mulieres virilia exercerēt.Ipſoſq viros vt imbelles redderet cruribus brachijsq. inutiles reddidit. Mulieribus autem dextrā mamillam,vt in pugna expeditiores eſſent,inuri iuſſit: A qua re Amazones appellatæ ſunt. Vrbem quoque Themiſcyram, iuxta Thermodoontis oſtia,condiderunt. Fuitq. florentiſſimum illarum imperium, donec tandē Hercules ab Euriſthæo miſſus,& vt balteum illarum reginæ referret iuſſus,illas collatis ſignis ſuperauit,Hippolytamq. reginā captiuam abduxit. Quo conflictu ita extenuatæ earum vires ſunt,vt à vicinis deinde populis vexatæ penè ad nihilū redierint. Paucis tn̄ annis poſt victoriam Herculis, Penteſilea quæ earum reliquæ erant, reginæ conſanguinea cæde polluta, exulans pro Troianis pugnans ab Achilla interfecta eſt. Hæc Diod.Herod.autē ſcribit,victas Amazonas, nauibus a Græcis impoſitas, verum illas cum altum tenuiſſent, viros à quibus ducebantur,interfeciſſe,& in Scythia nauigando ad fontes vſq; Mæotides delatas, primū ad Scythias liberos, deinde ad Mägones perueniſſe, cum quibus poſt prœlia coiere, & cū maritis Tanaim trāſiſſe, atq; inde natos fuiſſe Sauromatas, quorum mulieres ex inſtituto parentum,bellica exercent. Amazones aūt Scythis dictæ ſunt Eorpatæ.i.viricidæ, Nam eorum lingua,eor,virum,& pata interficere ſignificat. Longum autē eſſet ſcribere quæ à Strabone dn̄e. Qui autem geſta Alexandri ſcribunt, illum cum Taleſtria Amazonum regina concubuiſſe volunt. Hæc ille. Ducit dico agmina Amazonidū.i.Amazonibus progenitarum, peltis.i.ſcutis breuibus, lunatis, aut lunis depictis, aut in formā lunę cōciſis, & ipſa ardet.i.ardenter irruit aut fulminat.i.in medijs millibus.ſ.Græcorum, ſubnectens bellatrix.i. cū eſſet bellatrix, mammæ exertæ .i. interciſæ ab ex & ſero, ſic exero,vnde frequentatiuū exerto,ſed s,deponitur,quia x,præcedit

Amazones,

Pēteſilea

dit, cingula aurea .i. balteum pulchrum, nec reuera aureum: & audet virgo .i. cum ſit iuuencula, & fœmina concurrere viris. hoc autē pinxiſſe putari poſſunt Tyrij in gratulationem reginæ ſuæ, de qua dictum eſt, Dux fœmina facti.

VARIA LECT. LORA tenens tamen) In lib. aliquot, Tener, eſt, ſed, Tenens participium, caſtior eſt lectio. [Crinibus Iliades paſſis) Vetuſti aliquot lib. Sparſis habent. [Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis) In Rom lib. Agnoſcit, eſt præſenti tempore. quod non diſplicet, quia ſpectaculum eſſe in actio.

COEL. RHOD. ACHILLES quoque illa tantus bellator nulla magis ratione Troilū creditur peremiſſe in Thymbræi Apollinis ara, quam quod morigerum ſe illi præſtare foret aſpernatus. Quod in Alexandra ſcribit Lycophron. At ipſe, inquit interpres, Troilum ſcio ἀκουρόταν καὶ μελάγχροον .i. barbitij conſtipationis & nigricantis corporis, & amoribus Achillis prorſus indignum. Hoc eo appoſui libentius, vt noſcerent ſtudioſi, quæ ad illud Virgilianum adijci queant.

Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani.

SERV. O Btutuque) Aſpectu. [In vno;) In vno quoque, hoc eſt ſingula mirabatur. [Forma pulcherrima) Vt Pulchra prole. [Stipante caterua) Ad hoc tñ ſequens pertinet comparatio, q̃ vitupe rant multi, neſcientes exempla, vel parabolas, vel cōparationes aſſumptas, non ſemper vſquaquaque congruere, ſed interdum omni parte, interdū aliqua conuenire. [Eurotæ ripis) Fluuij Laconiæ. [Cynthi) Montis Deli, in quo natam cōſtat eſſe Dianam. [Exercet Diana choros) Hoc non ad comparationē pertinet, ſed eſt poëticæ deſcriptionis euagatio. [Mille) Finitus numerus pro infinito, nam de nympharum numero varia eſt opinio. [Oreades,) Nymphæ montium Oreades dicuntur, ſiluarum, Dryades, quæ cū ſiluis naſcuntur, Hamadryades, fontium, Napeæ vel Naiades, maris vero Nereides. [Tacitum) Maior .n. eſt taciturnitatis affectus, vt ſupra, Hæc ſecum. Sic Terent. Vt mecum tacita gaudeam. [Pertentant) Modo vehementer tentant. Alibi, leuiter, vt, Blanda viciſſim gaudia pertentant mentem. Sunt enim multa quæ pro locis intelliguntur. vt impotens, & ſatis & minus, & nihil potens ſignificat. [Inſtans operi,) Zeugma eſt ad ſequentia pertinens. [Regniſque futuris:) Regnaturæ Carthagini. [Tum foribus diuæ,) Inſtana præcipue foribus, & hoc loco diſtinguendum eſt. Magno enim ſtudio, & labore templorum fores fiebant, quas quibuſdam inſignibant biſtorijs: vt, In foribus letum Androgeo. Item. In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto quamuis quidam iungant Tum foribus diuæ media teſtudine templi: Vt vnum intelligas tectum templi, & fores. quod ſi eſt, ſub medio tecto ſunt fores. Sed prima melior eſt expoſitio. [Teſtudine) Camera obliqua vel incurua, quæ ſecūdum eos qui de ratione ſcripſerunt temporum, ideo ſic fit, vt ſimulacro cœli imaginē reddat, quod conſtat eſſe conuexum. [Septa armis) Satellitum, ſcilicet. [Solio) Solium propria eſt armarium vno ligno factum, in quo reges ſedebant propter tutelam corporis ſui, dictum quaſi ſolidum Modo iam abuſiue ſellam regalem intelligimus. [Alte) Ac ſi diceret in tribunali. [Subnixa) Pro ſubniſa, vt ſupra diximus. [Iura dabat, legeſque) Ius generale eſt, ſed lex iuris eſt ſpecies. Non eſt ergo iteratio, ius ad nō ſcripta etiam pertinet, leges ad ſua ſcriptū. Quod aūt dicit iuris, ad Didonis pertinet laudem. [Sorte trahebat) Proprie locutus eſt. trahūtur enim ſortes, hoc eſt educuntur. [Cōcurſu accedere magno) Cum magna Afrorum multitudine, & hoc eſt qđ formidat Aeneas, incertus qua eos mente comitentur. [Diſpulerat) Segregauerat. Et magna eſt inter Di & Dis differentia, vt dictum eſt ſupra. [Penitus) Longe à regina remotos, quæres etiam inſulentes, cuſtodes littorum facit. [Obſtupuit) Et ad admirationem, & ad timorem hic pertinet ſermo, quo dicenda præoccupat [Lætitiaq. metuque) Lætitia propter ſocios liberatos, metu, propter concurſum. [Ardebant) Cupiebāt, vt, Formoſum paſtor Corydō ardebat Alexin. Ardeo autem & accuſatiuum regit & ablatiuum. [Res incognita,) Hoc eſt qua affectione Pœnorum populus conuortet. [Diſſimulant) Diſſimulamus nota, Simulamus ignota, vt Saluſt. Simulator ac diſſimulator. [Quæ fortuna) Viſū proſpera an aduerſa. [Cūctis nam lecti nauibus ibant) Bene addidit lecti, ne penitus omnes intelligeremus. Nonnulli in lectis nauibus legunt. Quod ſi ſit, hypallage eſt, & illuc ſenſus recurrit. Et ſciendum plerunque, vt hoc loco, addi aliquid generalitati, & fieri ſpecialitatem, vt eſt ſi dicas, Oēs ſcholaſtici laborat, generalitas eſt. ſi addas iſti, fit ſpecialitas, vt Saluſt. Tranſgreſſos omnes recepit mōs Balleta. prudenter addidit tranſgreſſos. [Orantes veniam) Pacem propter incendium nauium. & proprie verbum pōtificale eſt. vnde eſt, Tu modo poſce deos veniam. & paulo poſt. Pacemq. per aras Exquirunt. Dicta autem venia ad eliciendum miſericordiam. Meretur enim beneuolētiam numinum, qui licet innocens ſit, veniam tanquam peccauerit petit. vnde eſt confeſſio illa in Terent. Quid meritus es? crucem.

Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda videntur;
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in vno;
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magna iuuenum ſtipante caterua;
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradienſque Deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regniſque futuris:
Tum foribus Diuæ, media teſtudine templi
Septa armis, ſolioque alte ſubnixa, reſedit.
Iura dabat, legeſque viris, operumque laborem
Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat:
Cum ſubito Aeneas concurſu accedere magno
Anthea, Sergeſtumque videt, fortemque Cloanthū.
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penituſque alias aduxerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates:
Lætitiaque, metuque auidi coniungere dextras
Ardebant, ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant: & nube caua ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna viri: claſſem quo littore linquant:
Quid veniant: cunctis nam lecti nauibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

ASC. HÆC dum &c.) Dictum eſt q̃ reginā opperibat, atque expectabat Aeneas, quam venturū certis indicijs norat aut qa ſolium eius ornari, aut mundū muliebrē afferri viderat, nunc igitur deſcribitur aduentus reginæ, quæ ad tēplum venerat, eius datura, cu ius dicēdi conueniens erat hora, quia dictum eſt Aeneam abijſſe à ſuis, vt prima lux alma data eſt, eundo aūt & loquendo cū Venere, & ingrediendo ciuitatē templumq. cōſpiciendo, forte tres horas aſſumpſerant. Et ſi quis dicat non veriſimile, non plus ſpatij fuiſſe inter naues Aeneæ & vrbem, cū nihil de ea videret, dicere poſſumus ad hoc, dictū eſſe collem ſuiſſe medium, qui plurimus vrbi imminet, quē Aeneas ſuperare debuit priuſq̃ vrbē videret. Et ſi quis dicat aliquāto plus moræ fuiſſe, priuſq̃ Dido aduenerit, id nō magnopere inficias iero, dūmodo ſat t̃pis quo ea quæ poſtea facta ſunt fierent, cōcedat. Sed audiamus Donatum, cuius verba ſunt. [Hæc dum) Non ſola hæc fuerant picta, ſed aduētus reginæ interrupit, ne reliqua conſiderare poſſet. Eſt aūt vna res quadripartito poſita, breuiſſima dicta. Nam vt eſt ſummi oratoris, res breues late differere, ita & latitudinē coërcere. [Regina ad tēplum) Et quia regina .i. procuratrix negotij publici, & quia ad tēplum accedebat, meretur excuſationem, q̃ publice mulier iuuenis ſe viris admiſceret. Religio ergo & neceſſitas impulit, vt tēpli opera inſpiceret, ad maturandū artifices cogeret. [Latonæ tacitū) Occaſione comparationis expreſſit poëta, quam læti ſint parentes ſucceſſibus filiorum. [Inſtās) Vna cura teſtabatur religionem perficiendi templi. Altera temperantis iuſtitiam oſtendebat. [Lætam) Ex ſucceſſu rerum. [Tū foribus Diuæ, media teſtudine tēpli Septa armis) Niſi ordinato ſenſu quæratur intellectus, non poterit comprehendi. Erit ſatis incertum quid poëta deſcripſerit. neſciret quippe vbi ſederit Dido, & vbi armis ſepta ſit. Ordinamus ergo ſic, Tum foribus Diuæ Septa armis, media teſtudine templi, Solioq. alte ſubnixa reſedit. Quō eſt iudiciorum omnium conſuetudo. Ducuntur iudices vſque ad fores ſe

eretarij ibidemq́ officium remaneret. Illi vero ingreſſi ſolium aſcendunt, & ſedent. Omnes igitur qui progredientem comitabantur, reginã, inermes erant, & armati ante fores remanſerunt. Illa ingreſſa, vbi ad mediam teſtudinem, id eſt ad mediam aram peruenit, aſcendit ſolium, & alte ſedit. [Iura dabat) Meritum regionæ. Non enim tot viri, fœminæ paruiſſent, niſi quia egregiæ in ea virtutes eſſent, ſed ſpecialiter ponit. Iura dabat, legeſque viris. Quod non eſt exponendum imperat, ſed cõſtituebat iura. Præcipua ergo laus cum ſcriberet leges, & iura, quia acquieſcebant viri iuſſis fœminæ. Cum autem a publicis conſultis ad operam veniebat, oſtendebat æquitatem ſuam, & in conſulendo prudentiam [Partibus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat) Quæ æſtimatione iuſtitiæ æquari poterant, diſtribuebat. Quæ autem natura ſua ad plenum æquari non poterant, ſortis iudicio dabat, vt qui grauius onus ſubiret, fortunam ſuam, non reginam, accuſaret. [Anthea, Sergeſtum) Eſt adimpletum quod mater de ſalute ſocijs dixerat. [Diſſimulant) Conſilium prudentiæ, vt euentum rei ſpectarent. [Quæ fortuna) Quam euaſerant, & quam eſſent acceptori. [Cuncti) Non abſolute. Nam cum veniſſent lecti, non omnes venerant, ſed cuncti qui venerant. [Orantes veniã, & templum clamore petebant) Non conueniunt. Nam orare,
eſt precibus petere. Clamare, eſt inuerecundo ſtrepitu, vocem maiorem emittere. Conijciebant igitur clamoribus, magna illos vrgeri neceſſitate. Hos effundebant, antea q. Didonem orare poſſent. Ergo iuſta cauſa, & non ſeditione clamabant. Nam cum nullo nunciaret Didoni, quæ intus erat, non poterat niſi clamore, rem percipere Dido. Sed poſtquam intus fuere, ſeruatum eſt decorum in verbis, cum facta ſit copia Didonis. Ordo eſt. Dum hæc. ſ. quæ depicta dixit, videntur Æneæ Dardanio. i. magnanimo, & Dardano ſimili, miranda. i. admiratione digna, dum ſtupet, & hæret defixus in vno obtutu. i. aſpectu (quod illi indecorum non fuit, quia nouit ſe non videri ab alijs. vnde dicetur:

Diſſimulant, & nube caua ſpeculantur amicti.)

Dido regina, pulcherrima forma. i. per formam (eſt.n. pulcherrima, nominatiui caſus, & forma, ablatiui) Inceſſit ad templum, & hoc magna, caterua. ſ. magno cœtu iuuenum ſtipante. i. condẽſe comitante. Qualis Diana exercet choros. i. choreas. in ripis Eurotæ, fluuij illius in Laconia, aut per iuga. i. partes illas ſub vertice Cynthi. i. illius mõtis, in Delo vbi nata, & vnde Cynthia dicta eſt, quam. ſ. Dianam, venatricẽ deam, mille Oreades. i. montium nymphæ, ſecutæ. i. inſequentes, glomerãtur. i. in morem glomeris, circumeunt hinc, atq; hinc. i. vtrinque. Illa. ſ. Dea fert numero pharetram. i. ſagittarum, quibus in feras vtitur thecam, & gradiens. i. incedens ſupereminet omnes Deas, ſup. reliquas, gaudia. i. lætitiæ introſecæ, pertentant. i. afficiunt titillatu quodam pectus tacitũ. i. intima præcordia. Latonæ. i. illius Deæ matris Apollinis, ſeu Phœbi, & Dianæ. Talis erat Dido, (poſſet ordo incipi ſic: Dido erat talis qualis Dianæ exercet &c. tacitum autem pectus dicit, aut tacens, aut occultum, quia intimum) & ipſa læta ferebat inſtans operi ſe talem. i. longe ſupereminentem: per medios, aut inſtans operi per medios, quaſi omniũ manibus operãs, & inſtans regnis futuris. i. regijs domibus, aut ciuitati cere ris olim dominatur. Tum. i. deinde poſtquam per tranſitum cohorta eſt ad opus perficiendum, ipſa ſepta. i. circundata, armis. ſ. ſatellitum, reſedit. i. locum ſedendi cepit, in ſup. foribus. i. veſtibulis diuæ. i. templi Iunonis, in media teſtudine. i. cõuexitate tẽpli, hoc eſt camera incurua, quæ erat in medio templi. (Sed quæſtio eſt, quomodo dicatur conſediſſe in foribus, & in medio templi? verum multiplex eſt conſtructio. Nam Donatus ſic diſtinguit, tum ipſa ſepta armis in foribus diuæ. i. armatis ſtantibus in foribus diuæ) non enim armati ingrediuntur templa, aut fora, vbi iura dicuntur, ſed ſuris inſtant) reſedit in media teſtudine tẽpli, ſubnixa alte ſolio. Seru. autem vult duplicem eſſe cõſtructionem, priorem ſic, inſtat operi, inſtat regnis futuris, tum. i. præcipue inſtat foribus diuæ, q. d. cum operi, & regnis futuris, tum foribus diuæ inſtabat, (ſed quomodo media teſtudine templi reſedit, ſi nondum eſſet fores perfectæ?) poſteriorem ſic, foribus diuæ. i. media teſtudine templi, vt vnum intelligas tectum templi, & fores, ſed primũ, inquit Seruius, eſt melius, vbi diceret Valla prius eſt melius, aut prior conſtructio melior. verum (vt ad ſententiã reſpiciam) iudicio meo, bona eſt ſententia Donati. Poſſet tamẽ ſic dici, vt intra templum vbi populi contemplabãtur, vnde teſtudinatum fiebat, vt cœlum repræſentaret, eſſent fores diuæ, hoc eſt ſacelli, aut ad iti diuæ, & vt Dido pro foribus diuæ in media teſtudine tẽpli reſederit, & quaſi Dea auctore in cõſpectu eius, ius diceret ſtantibus in templo. cum ſatellites in veſtibulis ſtarent, & forte circum ſolium formidoloſæ enim ſunt mulieres, & præcipue timendum erat Didoni, quæ, & Iarbã, quem defraudauerat, & in cuius ditione noua regna moliretur, & fratrem Pygmalionem, & populi inconſtantiam, vereri poterat. Dicamus ergo ſic. Tum. i. deinde regina ſepta, armis. ſ. ſatellitum ſtantium circũ ipſam, reſedit alte, vt ab omnibus conſpici poſſet in ſolio. i. ſede regna, ſic dicta, quod ex ſolido. i. integro ligno, aut lapide fieret, ne quis inſidias moliretur, eamq́. tyranni inueniretur: reſedit, dico, in media teſtudine templi, in foribus diuæ. Aut nouiſſimo loco dic poteſt, poëtam voluiſſe ſeruare ordinẽ quo ingreſſa eſt. Nam primo, ingreſſa eſt, fores diuæ. i. totius templi: ſecundo, peruenit ad mediam teſtudinem templi: & tertio, illic reſedit alte in ſolio: ita, vt ſolium intelligatur in templo fuiſſe, & templum, penitus quàm fores, quæ quia ſuris ſunt dicuntur. Et dabat. i. pronunciabat, & dicebat iura, & leges viris. ſ. cum ipſa eſſet mulier, quod ſummopere in eius laudem vergebat, & æquabat. i. æqualiter condiuidebat. laborem operum. ſ. publicorum. iuſtis partibus. i. proportionibus, quas quenque iuſtum erat acceptare, & gerere, aut ſi partibus diuidendis dubium erat, cum viri, & merita eorum æqualia cenſeri poſſent, & labores inæquales trahebãt ſorte. i. faciebat eos per ſortem partes laborum acceptare, ne cui iniuria ſit, dabat inquam leges, & iura, tum cum. i. quando Aeneas videt Anthea, virum illum (vnde Seruius prius expoſuit illud: Anthea ſi quem iactatum vento videat, de hoc viro non inepte) & Sereſtum, & Cloanthum, & alios Teucrorum. i. alios Teucros, ergo & hi Teucri erant, quos ater. i. caliginoſus, turbo. i. motus, & cõturbatus, ſeu conturbatio ventorum, diſpulerat. i. in diuerſas partes pepulerat, toto æquore, & quos turbo aduexerat (tamen vt videre eſt, reduxerat, aut ipſi ſe) penitus alias oras. i. regiones, ipſe. ſ. Aeneas princeps obſtupuit, quod eos quos ſic diſpergi viderat videre potuit, quocirca licet ſuperius matrem appellauit fugientem, non ſciuit, tamen certo matrem eſſe, quia dictum eſt: Et vera inceſſu patuit Dea non tamen patuit omnino Venus, ſed Aeneas ſuſpicabatur Venerem, quòd quia non certo ſciebat adhuc, timuiſſe dicitur, nec in ea quæſtione fortiora ſunt obiecta purgatis, quod tamẽ illic Seruius ſenſit, & hic obſtupuit Aeneas, qui ſi matrem omnino credidiſſet, quæ ſe augurij peritam ſignificauerat, & ſocios reduces nunciauerat, modo nõ ſtupuiſſet, quod prius futurorum certo ſciuiſſet. Attendendus eſt ergo animus poëtæ, nec temere cenſendus. ſimul. i. pariter, & Achates comes eius. obſtupuit ſimul. i. vno impetu, quia tãto miraculo fuit res, vt ſimul obſtuperent, ſed dicitur Achates perculſus. i. attonitus, aut perculſus ſtupore, quod Aeneæ non competit, qui vir prudens, & aduerſa, ſine animi perculſione tolerare potuit, & læta conſpicere. Nã non minus examinaſſe leguntur læta, q̃ aduerſa, ſed illa præcipue mulieres, hæc viros. obſtupuit ergo Achates perculſus, & lætitia, propter eorum liberationem, ac ſalutem, & metu, propter concurſum, qui aliquid mali præ ſe ferebat, ipſi autem ambo auidi. i. cupidi coniungere dextras ardebant. i. vehementer cupiebant, ſic tamen vt affectioni, ſeu paſſioni dominarentur, vnde ſequitur, ſed res incognita. i. quia neſciebant, quid ſibi ille concurſus vellet & cur ſic concurrerent, turbat animos. ſ. Aeneæ, & Achatæ, & ideo diſſimulant. i. ſimulant ſe non vidiſſe ſocios, & ipſi amicti, nube caua. i. aëre circunſepto ſpeculantur. i. quaſi è ſpecula. i. altiore loco, vnde tute proſpicere poſſint, proſpiciunt, quæ fortuna, ſup. ſit viris. ſ. ſic concurrentibus, quo littore linquunt, pro linquerant claſſem, aut linquant. i. liquiſſe velint, quid. i. ad quid veniant, pro veniebant, aut ſe veniſſe velint, nam cuncti ibant lecti. i. delecti, aut ex ordine nauibus. ſ. ſuis, ſubauditur de more poëtico, orantes. i. implorantes, veniam. i. gratiam, & miſericordiam, vt liceat in aliena terra, tantiſper conſiſtere dum claſſem reficiant, ac dominum quærant, & petebant templum. ſ. Iunonis à Didone conſtructum, clamore. ſ. magno. Poſſet intelligi concomitantiam notans, vt ſit, petebant templum cum clamore. i. ſimul clamabant, ſed magis propria eſt ſignificantia, & vehementior, ſi caſus inſtrumentalis intelligatur, vt ſit, petebant templum clamore, quia clamorem præmittebant, qui templum concuteret, vehementia aëris percuſſi, priuſquam adeſſent, nam verbum à verberando dictum volunt, quòd ex aëre percuſſo, ictu linguæ generantur. Itaque, & pedibus, & clamore petebant templum, de qua re ſatis ſubtiliter diſſerit Don. vt viſum eſt.

VARIA LECTIO.

MAGNA iuuenum ſtipante caterua) In Rom. libro legitur, Comitante. Gradienſque Deas ſupereminet oẽs,) In Rom. lib. & nõnullis alijs antiquis legere eſt, Dea ſupereminet omnes. [Penituſq́. alias aduexerat oras) Mediceus liber, & reliqua ferè

omnia

omnia exemplaria, quæ tractaui. Aduxerat, aut Auexerat, vno conſenſu legunt. [Cunctis nam lecti nauibus ibant) In Romano lib. & in Mediceo, Cuncti, nominatiuo caſu legitur. eam lectionem interpretes agnoſcunt, & Seruius, Donatus, & alij quamplures.

IOAN. SCOP. QVEMLIBET regem antecedebat ſuus lictor ferens faſcem virgarum cum ſecuri, vt Dionyſius, & in ſeptimo, & vt Cato ſingulis lictoribus ſuberant adoleſcentes ingenij, & armati vigintiquinque, & ita trecentos prætorians efficiebant milites ad quos alluſit Virgilius de Didone loquens: Inceſſit magna iuuenum ſtipante caterua. Vt alij, duodecim ſalcet, vt Liuius à numero auium, quæ augurio regnum portenderant.

Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit:
IL. O regina nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iuſtitiaq. dedit gentes frænare ſuperbas,
Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus prohibe infandos à nauibus ignes:
Parce pio generi, & proprius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebæ,
Oenotrij coluere viri: nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem.
Hic curſus fuit.
Cum ſubito aſſurgens, fluctu, nimboſus Orion
In vada cæca tulit; penituſq. procacibus Auſtris,
Perq. vndas, ſuperante ſalo, perq. inuia ſaxa
Diſpulit. huc pauci veſtris ad nauimus oris.
Qđ genus hoc hominū? quęue hunc tā barbara morē
Permittit patria? hoſpicio prohibemur arenę
Bella cient: primaq. vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At ſperate deos memores fandi, atque nefandi,

SERV. MAximus Ilioneus) Rebus omnibus maximos. Nō enim aliquid addit, & nō ſine cauſa ipſum vbiq; inducit eloquētem, vt .n. Hom. dicit, Phorbas pater Ilionei ſemper Mercurio deo eloquentiæ fauente pugnauit, vt Horatius: Mercuri facunde nepos Atlantis. Merito ergo huic dat eloquētiam. [Placido ſic pectore cœpit:) Mote ſuo vno ſermone habitū futuræ orationis expreſſit. [O regina) Secundum artem rhetoricam id ei dat, quod impetrare deſiderat. Nā eam per laudem beneuolam reddidit. [Iuſtitia) Bene conſiderauit ſexum. Nec.n. viriliter dicere poterat. [Frænare) Continere, vt cōtra, Et Numidæ infreni cingunt. [Troës te miſeri) Tacitis occurrit quæſtionibus, ne ad populationem veniſſe videantur, more qui tunc vigebat. [Ventis maria omnia vecti) Per maria, & eſt contra illud cur ad Africā venerint. [Parce pio gñi) Quoties inuidioſæ ſunt præſentes perſonæ, rhetoricum eſt ad alias confugere? vt hoc loco confugit ad genus. [Et proprius) .i. vicinus. ſ. vt tanquam victi accipiantur, non tales qualis Paris fuit in Spartæ expugnatione. raptuq. Helenæ, nam hiſtoriæ hoc habet veritas. non voluntate Helenam ſecutam, ſed raptam expugnata ciuitate, vnde & recipi meruit à marito. Tangit autem hoc latenter Virgilio loco: Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. [Populare) Antique & populo dicebant, & populor, vnde eſt nunc populare, & populatq. ingentem farris aceruū Curculio. Nunc tamen paſſiua tantum vtimur declinatione. [Non ea vis animo) Argumentum ab impoſſibili: vt, Quod Troës potuere? Vis autem eſt poſſibilitas. [Eſt locus) Comparatione orbis totius, Italia locus eſt. Nam prouincia, locus non poteſt dici. Minus autem eſt, quam vt Vrbs antiqua fuit. [Heſperiam) Heſperiæ ſunt duæ, vna quæ Hiſpania dicitur, altera quæ eſt in Italia, quæ hac ratione diſcernuntur, aut enim ſolam Heſperiā dicis, & ſignificas Italiam, aut addis vltimam, & ſignificas Hiſpaniam quæ in occidentis eſt fine, vt Horatius: Qui nunc Heſperia ſoſpes ab vltima. Et hæc eſt vera Heſperia ab Heſpero dicta .i. ſtella Occidentali. Ceterum Italia, Heſperia dicitur à fratre Atlantis, qui pulſus à Germano Italiam tenuit, eiq. nomen priſtinæ impoſuit, vt Higin. docet. [Antiqua) Nobilis, nec enim noua eſſe poteſt, licet primam terram ſuā eſſe dicant Athenienſes. [Vbere glebæ) Vber propriæ eſt fœcunditas. Et bene Italiæ virtutem fœcunditatemq. collaudat, ne Africam petiſſe videantur. [Oenotrij coluere viri:) Deeſt quem. Oenotria autem dicta eſt vel à vino optimo, quod in Italia naſcitur, vel, vt Varro dicit, ab Oenotro rege Sabinorum. [Fama) Subaudimus eſt. [Minores) Maiores & minores quoties de gñe dicimus, numeri ſunt tantum pluralis. [Italiam) Italus rex Siciliæ ad eam partē venit, in qua regnauit Turnus, quam à ſuo nomine appellauit Italiam. vnde eſt: Fines ſuper vſque Sicanos. Non vſque ad Siciliam (nec enim poterat fieri) ſed vſque ad ea loca quæ tenuerunt Sicani .i. Siculi, à Sicano fratre Itali. [Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion) Oenopiō rex cum liberos nō haberet, à Ioue, Neptuno, & Mercurio, quos hoſpicio ſuſceperat, hortantibus vt ab his aliquid poſtularet, petijt vt ſibi concederent filios: Illi intra corium immolati ſibi bouis vrina facta præceperunt vt completis maternis menſibus ſolueretur. Quo facto inuentus eſt puer, cui nomē ab vrina impoſitum eſt, vt οὐρίων diceretur. Quod Dorica lingua commutatum eſt, vt ο, diphthōgus in ω, verte retue. Quod autem pleruūque prima ſyllaba breuis inuenitur, vt hoc loco, cū ſit naliter lōga, græce rationis eſt. Nam detractio fit υ, literæ ο, remanet breuis, quō οὔρεα vel ὠκεανῷ, pro ὄρεα, πάνσεν, pro πάνσον. Et hoc quia aut ω, eſt naturaliter longa, aut ο, diphthongus. Ceterum ſi ſit in proprio nomine dichronos, vt omnes latinæ ſunt, propriorū nominum abutemur licentia, vt in artibus lectum eſt. Orion ergo poſtea venator factus, cū vellet cum Diana concumbere, vt Horat. dicit, eius ſagittis occiſus eſt, vt Lucan. immiſſo ſcorpione perijt, & deorū miſeratione relatus in ſidera, ſignum famoſum tēpeſtatibus fecit. Veriſimilius autem eſt à ſcorpione interemptum, quo Oriente occidit. Sanè magnitudine ſua multis oritur diebus, & ideo eius etiam apud peritos eſt incerta tempeſtas. Vnde dictum eſt, Cum ſubito aſſurgens, ad excuſationem non præuiſæ tempeſtatis. Et multi ſuperfluo quærunt cur ortus commemoratur Orionis, cum ſit à Iunone immiſſa tempeſtas. Sed Ilioneus iſta nō nouit, quæ a poëta ſupradicta ſunt, per muſam, vt diximus, cognita. Et conſtat numina, niſi inuenta occaſione, nocere non poſſe. Quod in omni ſuo opere Virg. diligenter obſeruat. [In vada cæc.) Incognita, latentia. [Procacibus Auſtris) Perſeuerantibus. Et procax proprie petax eſt. Nam procare eſt petere. Vnde & proci petitores vocantur. [Perq. vndas, ſuperante ſalo) Eleuato mari, & in vndas diuiſo, vt ſolet in tempeſtate. Salo autem ab eo venit quod eſt ſalum ſali. Nam ſale tabentes ab eo quod eſt, hic ſal ſalis. [Perq. inuia ſaxa) Inuia .i. aſpera, immania. vnde & paulò poſt Dido, Quæ vis immanibus applicat oris? Non enim ſuos vituperat, ſed natura littoris culpat. [Adnauimus oris) Elegit verbum aptum naufragio ad eliciendam miſericordiam, quamuis & de nauibus natat lectū ſit, vt natat vncta carina. Quod genus hoc hominum? Rhetorica vituperaturus mores, nō ad Didonem loquitur, ſed ad tertiam ſe confert perſonā. [Hoſpicio prohibemur arenæ) Vt alibi Littuſq. Rogamus. Occupantis eſt. n. poſſeſſio littoris, vnde oſtenduntur crudeles qui etiam à cōibus prohibeant. [Primaq. vetāt cōſiſtere terra) .i. in littore, vt alibi: Tuq. ò cui prima frementē Fundit equum magno tellus percuſſa tridēti. [Mortalia arma) Mortalem poſſibilitatem. Sane arma etiam conſilia ſignificant: vt, Quærere cōſcius arma. Sed terret hoc loco latenter pp Siciliam. Nam & paulò poſt ait: Sunt & Siculis regionibus vrbes, cū vnam habeant, in qua Aceſtes regnat, ſed ad terrorē vrbes dixit. [At ſperate deos) Abuſiue timete, vt alibi, Hūc ego ſi potui tm̄ ſperare dolorem. Cum ſperemus bona, timeamus aduerſa. [Memores fandi, atq; nefandi) Iuſti & iniuſti. Et bō memores, quia etiam ſi non ſtatim puniant crimina, ſunt tm̄ memores, vt Horat. Raro antecedentē ſceleſtum deſeruit pede pœna claudo.

POSTQVAM introgreſſi, corā data copia fandi, &c. (In hac parte bē rato Ilionei ſanè diſerta, & elegans, vt Donatus intelligendus adamuſſim probat, quæ Ilioneo competit, ꝗ Phorbanti patri eius Mercurius, qui deus facundiæ eſt, (vnde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, &c.) In bello Troiano fuiſſe, ab Homero dicitur. Verba Donati ſunt. [O regina) Magna ciuo A S C.

arte

arte ſcribit. Primo, principia ſumma breuitate ſubiungit, quæ tamen plurima neceſſaria cõtinet: primo vero perſonã Didonis laudet, ſubtilem obiurgationem non omittit, & ipſa obiurgatione beneuolam reddit: inhumanitatem, & ſuperbiã reijcit in alios, Ipſam iuſtam dicit, ne eam lædat, à qua auxilium poſtulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitam, vnde ignarus omnium coniectura timatur, quomodo aliqua laude illam ſibi beneuolam faciat. Suſpicione autẽ debuit duci, cum homines impij eſſent, ipſam quoque quæ imperaret iiſdem moribus eſſe: ſed de illis aperte dicit. Partem vero huius meliore ratione argumentãdi contexit, tamen illam oblique tangit ex aliena .i. ex ſuorum reprehenſione confuſam. Collectis igitur contrarijs, omnibus cõponitur duobus verſibus, plena laudatio. O regina à difficultate laus. Difficile eſt enim fœminam regnare, nouam cui cõdere, alia magna laus, quod fœmina faciat, quod difficulter viris euenire ſolet, duo ergo miracula. Primum regnat mulier. Secundum, cõdit vrbem. Addit tertium, vt regat homines, quibus natura parendi ſtudiũ denegauit. Et ſic oſtendit plenam Afrorum feritatem. Mali autem homines, non paribus, ſed contrarijs ſuperantur humanitate. ſ. regentis, & voluntate Quas in Didone fuiſſe colligit Ilioneus, qui vituperando incolas immanitatis, laudat eam, quos oſtendit humanitate complere id, ad quod alijs impoſitis frænis impelluntur. [Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti) Collecta ratione principiorũ, quibus mores incolarum vituperat, & reginã laudat, purgat Troianos ne violentiam iuſta paſſi eſſe videantur. Ergo, ꝗ cito, & quam euidenter capreſſit perſonam, & fortunã. (Miſeri) Per hoc oſtendit miſeros nihil audere poſſe, vel potuiſſe contra Didonẽ [Ventis vecti,) Ergo non ſponte venerat prohibere, ſimili breuitate ſummam petitionis ponit iuſtam, & ſine præſtantis detrimento, quibus vel duriſſimus flectatur. Poſita autem ſunt tria, ne incenderentur naues, voluntatem, & neceſſitatem abeundi, & caſu venisſa. (Pro generi) Reus erit, qui pio nocebit, & maior noſtra eſt pietas, quod illam natura ſanguinis dicti non conſtricti lege, ſeruamus. (Propius res aſpice noſtras) Tertia petitio generalis, vt quidquid ad cõmodum noſtrũ ſpectat, preſtes. Quã iam honeſtius non ponẽdo, per ſpecies amplexus eſt. [Eſt locus) Et locorum, & hominum Carthaginis plena deformatio, ſed non aperta. Dicit ergo: Tendebamus in Italiam fertilem terrã & potentem fortibus viris, & bonis. Itaque non veniſſemus ad ſolitudines has, & ad feros homines, niſi tẽpeſtate coacti. Ergo non eſt ſtudium in nobis violentiæ inferendæ. Deſcriptio autẽ naufragij, mouet miſericordiam, & cũ omnia, violentiæ quæ obijci poſſent, purgarit, retorquet inuidiam in calumniantes, vſus antiqua categoria. Dicit.n. non nos fecimus, ſed tui in innoxios violenti fuerunt pauci, & miſericordiam capiat, & ſuſpicionem violãtiæ remouet. Quod genus ſub querelis, & accuſatione Tyriorum, ſuam tenet laudem. nam qui alienos mores grauiter reprehẽdit ab iis ſe alienum demonſtrat, adeo aũt diſplicent mores, vt mores non inueniat. Omnes.n. feros, immanitate vicerunt Tyrij. (Quæ ne hunc) Cuius regionis eſt tam ſæua barbaries, quam eſt tuæ? Nomen ergo quo eos appellaret, nõ inuenit. Exemplũ non reperitur, quod erat grauius, potuiſſent .n. defendi ſimilitudine alterius gentis. [Hoſpicio arenæ) Quid ergo facerent, ſi humano more, tectorum peteremus hoſpicium? (Bella cient) Non patiuntur, ſed inferunt, nec leuiter prohibent, ſed bellantiũ more vtuntur armis. [Prima terra) Vel quæ prima naufragos reperat poſt naufragium, & captat miſericordiam. Vel, prima.i. litus quæ terra prima eſt à mari egreſſis: vt ſoniet illud, Hoſpicio, prohibemur arenæ. Cum aũt de Tyrijs conqueritur, etiam cõqueritur de Didone quæ illos regit. Deinde relicta hac ſubtilitate, aperte Didonem taxat. dum dicit Temnitis, & ſperare, & non temnunt, & ſperant. Ordo eſt. Poſtquam, ſup. Troiani illi de quibus iam dictum eſt, Anteua .ſ. Sergeſtos, Cloanthus, & reliqui, introgreſſi .ſ. ſunt ad Didonem, vnde patet Aeneã adhuc foris ſteiſſe, ſed ingreſſus eſt poſt eos, vt finem rei videret, & copia.i. facultas, fandi.i. loquendi, coram .i. in pñtia reginæ, data.i. conceſſa eſt, Ilioneus maximus orator inter eos non maior tñ in ceteris, ſaltem Aenea, cœpit ſupp. orare ſic pectore placido .i. ſummiſſo, & humili quale eſt placidis: O regina, cui Iupiter dedit.i. conceſſit, q.d. quod nobis ꝓmiſſum, ab eo ſperamus duntaxat, condere vrbem, & frænare iuſtitia gentes ſuperbas, non.n. potuit de eis iuſte conqueri, niſi eas iniuſta criminaretur, nec a Didona ſalutem, & maloꝝ remedium ſperare, niſi eam iuſtam prædicaret. Prudenter ergo, vtrunque dicit, & eos iniuſtos q naufragos tam inhumaniter tractarent, & eam iuſtam quæ eos iuſtitia frenaret. Nos Troës miſeri vecti.i. tranſuecti, aut vecti, ſup. per omnia maria, vt non ex inſtituto, aut deliberato animo illuc veniſſe, ſed violenter appulſos eſſe intelligat, oramus te ꝓhibe ignes infandos .i. deteſtabiles, & nefar[ios] a nauibus.ſ. noſtris, parce gñi, ſup. noſtro, pio.i. qui et a genere pij ſumus, & aſpice nřas, propius, id circumſpectius, & cum maiore attentione, ac cõmiſeratione, quæ ex præcordijs procedit, vnde miſericordia dicta eſt. Aſpice, inq̃ res noſtras.i. inſtitutum, & cceptus nřm, quia nos non venimus (Præteriti eſt tps, prima longa ſecunda breui cum contra in pñti ſit) aut populare.i. ad populandam, aut populatum, hoc eſt ad ſpoliandum, populatum, hoc eſt per ſingulos populus, penates.i. deos domeſticos. & theſauros, Lybicos .i. Lybicorum populorum, hoc eſt ſuppellectilem, & theſauros eorum ferro.i. violentia armorum, ac graſſatione, aut vertere.i. vt auertamus prædas.ſ. pecoris, & armentorum, raptas ſ. à dominis ſuis, ad littora.ſ. maris, è quibus impellantur, in naues, vt auehantur. Ea vis.i. violentia, non, ſup. eſt animo, ſup. noſtro, nec tanta ſuperbia eſt, victis.i. nobis, qui victi, & profugi ſumus, verum, vt ſcias. quid prætendamus, aut quo profecti ſimus. Eſt locus, ſup. quẽ, aut quam Graij dicunt Heſperiam, cognomine .i. per cognomentum, ab Heſpero duce, aut etiam à ſtella Veneris (quaſi innuat eam patriam ad Veneris progeniem pertinere) Eſt inquam locus in Heſperia, quæ eſt terra antiqua.i. nobilis, cum noua eſſe non poſſit. nam omnis terra, antiqua eſt, vnde addit, Potens armis, atq; vbere.i. fœcunditate, glebæ.i. terræ pinguis. (habet ergo ea quæ caput artis equi in Carthagine fore portendit. vt viſum eſt) Oenotrij.i. viri ab Oenotro rege, qui ea Arcadia in Italiam venit (vnde Landinus, ea Arcadia decẽ, & ſeptem ætatibus, ante Troiam abſciſſam, nauigauit Oenotrus, Lycaonis filius, q quintus erat ab Aegeo, & Photoneo, qui primi in Peloponeſſo regnarunt, & venit cum ſuis in Italiam, non ſatisfacien te ſibi in Græcia portione. Nam cum eſſent Lycaoni, viginti duo filij, in totidem partes diuiſa erat Arcadia, venit & cum eo Peucetius, vnus ex fratribus, ſed Peucetius ſedes ſupra mõte Iapigios conſtituit, ab eoq. Peucetij ſunt nominati, Oenotrus autem, cũ maiori exercitu, in ſinum qui ex accolis Auſonijs, Auſon dicebatur, enauigans, eam multam occupauit, eamq. Oenotriam vocauit, & populos Oenotrius, vt apparet in Sophoclis tragœdia Triptolemo. Si aũt Aboriginibus populis, Græca origo fuit, ſicuti Catoni, & Sempronio placet. Oenotri progeniẽ fuiſſe arbitrabor. Hæc ait Dionyſius Halyc. q Aenotri progeniem ſic ponit: Aegeus, & Phoroneus, primi in Peloponneſſo regnarunt, Phoronea filia fuit Niobe hæc ex Ioue, Pelaſgũ peperit. Aegeo aũt, filius fuit Lycaon & Lycaonis, Deianira, ex ea vero & Pelaſgo. alter Lycaon, q Oenotrium genuit. Sola aũt Oenotria (vt ait Strabo) Italia olim appellata eſt. Hæc ille. Licet ergo Græci, vinum dicant Oenon, melius tñ ab Oenotro, Oenotriam dictã putabimus.) Oenotri igitur viri, ab Oenotro producti, coluere, ſup hanc terram, nunc fama, ſupp. eſt, minores.i. poſteriores, dixiſſe.i. denominaſſe, gentem Italiam.i. Italicam, aut denominaſſe Italiã, & gentem.ſ. Italicam aut Italos, de nomine ducis .ſ. Itali, curſus fuit, ſupp. nobis inſtitutus, huc .i. ad hanc regionẽ, hoc eſt ad Italiam (non igitur fuit Didoni iuſta querela, cũ Troiani illinc abirent, q a id prædixerãt) fuit inq̃ curſus nobis huc.i. in hanc, quam memoraui, regionẽ, ſup. tunc, cum.i. quando. Orion.i. ſidus Orionis, nymboſus .i. nubiloſus, & nubes colligens aſſurgens fluctu ſubito .i. ex improuiſo nobis oborto tulit nos in vada cæca .i. quæ videri non poterant. (Id aũt dicit neſcius, quid à Iunone actum eſſet (vt ſentit Seruius) aut quia non congrueret, etiam ſi ſciret id in tẽplo Iunonis dicere: de Orione quoque, ſic dicit Landinus. de Orione iam audiſtis Seru. Alij tamen dicunt. cum Dianæ ſe comitem in venatione dediſſet, & cum omnem feram ſuperare audiret: Terra eum, ſcorpio immiſſo, interemit. Diana in ſidus cœleſte tranſtulit, & canem ſuum ſurum. Seruius alibi ait, hunc Oenopionis filium, habitum virum immenſæ ſtaturæ, & venatorem. Verum cum Oenopionis filiam violare vellet, ab eo luminibus priuatum, qui inde ab oraculo accepit, ſi lumina recuperare vellet, per mare ita ad Orientem tenderet, vt ſinus oculorum ſoli ſemper opponeret, ſic ergo duce ſena ad Cyclopas acceſſit, & ab vno eorum humaris impoſitus, iuſſa oraculi peregit, & lumina recuperauit. Theodontius ait, eum Oenopionis, Siciliæ regia, fuiſſe filium, & à Venere, per quietem admonitum, vt eius quæ ſibi prima obuiam fieret, mulieris concubitum peteret: Surrexiſſeque ex antro, ac ſororem Candiopeiam, quæ, & ipſa venatrix eſſet, obuiam factam compreſſiſſe, ex ipſaque Hypolugum genuiſſe. Hunc

idem mox ob hoc exul factus iubente oraculo, vt in Orientem tenderet cum Candiope & filio, in Thraciam enauigauit: vbique, ſubactis incolis, Neptuni filius habitus eſt. Higin. autem de cõgnitione ſiderum, ait, illum ab mundatione aquarum, græce Orionem dici: quod eius tẽpore, hyems habeat ortum, & mare, ac terras, tempeſtatibus turbet, Latini enim iugulam dicunt. q͂ ſit, vt gladius armatorum, fulgore ſtellarum terribilis, qui ſi fulget, ſerenitatẽ, ſi obſcuratur, tẽpeſtatem portendit. Heſiodus, illum Neptuni filium, ait, a quo accepit: vt mare, ita vt terram perambulare poſſet. Hunc Oenopius ob vitiatã filiam Meropem, exæcauit, ille in Lemnũ profectus, & à Vulcano caballo accepto, ad ortus ſolis perueniit. ac ob eo lumẽ recepit, voluit vlciſci Oenopium, ſed cum ille à ciuibus ſuis occultaretur in Cretam profectus eſt, verum cum nullam ſe feram relicturũ minaretur. Tellus indignata, ſcorpium eduxit, qui eum interemit, ſed à Ioue, ob virtutem ſuam, in aſtra relatus eſt. Habet autem has ſtellas, in capite treis, ſed media eſt ceteris ſplendidior in ſingulis humeris, ſingulas claras, in dextro cubito, obſcuram vnam, in eadem manu, vnam, in zona treis, in gladio, quem manu tenet treis, in ſingulis genibus, ſingulas. Hæc ille. Cum igitur Orion nymboſus. i. ſidus Orionis, nymbos excitãs, allurgẽs ſubito fluctu, tulit nos in vada cæca, & diſpulit nos auſtris, penitus. i. omnino procacibus. i. pertinacibus, & improbe pſeuerantibus, quæ. i. ſimul per vndas, & hoc ſalo. i. mari, ſuperate. i. te erigente, & per ſaxa inuida. i. inter quæ nulli patet via. Quod. i. quale eſt hoc genus hominum. ve pro vel, quæ patria tam barbara permittet hunc morem. ſ. naufragos perſequendi, nos prohibemur hoſpitio arenæ. i. non permittimur in arena, quæ omnibus cõis eſſe debet, habere ſtationem, & modicũ hoſpitari, ſup. hi populi, ſcient. i. excitant, & prouocant bella. Ob cõſimilẽ .n. rẽ dicitur Troia prius delata, quia. ſ. Herculi appulſo, cum Argonautis aquam recẽtem negaſſent, & vetant conſiſtere, terra prima. i. proxima mari: Si vos temnitis. i. cõtemnitis, & vilipenditis, genus humanum. i. etiam ſi neminẽ mortalium formidetis, & ſi temnitis arma mortalis. i. à mortalibus illata, quæ fragilia ſunt, at. i. ſed ſaltem ſperate. i. timere, ſicut etiam a Iuuenale ponitur, aut reuera, quia duo dicit, quorum alterum ſperã dum eſt bonis, alterum, timendũ malis, & in talibus meliori reſpondemus, potius dixit ſperate, quam timere, nam boni debẽt ſperare deos memores eſſe fandi. i. liciti, & digni, de quo plura dicãtur, & mali timere deos memores eſſe nefandi, ſed quia potius voluit, vt Dido. pro fando. i. licito, præmia ſperet quam pro nefando. i. illicito punitionẽ dixit, ſperare deos memores eſſe fandi, atque nefandi, vt ſis dare conceptionẽ nedum in accidentibus, ſed etiam in rebus ſignificatis, ideo autem minatur deos vltores, quia vt ſequitur, rex erat Æneas nobis, qui. ſ. deorum ſanguine ortus, & eorum obſeruantiſſimus ſemper eſt habitus.

A V T raptas ad littora vertere prædias:) In antiq. aliquot lib. A litore, legitur, hoc eſt ab ora litorali in naues. [Veſtris adnauimus oris) Frigidum & exile eſt, quod in pleriſque lib. antiquis, Aduenimus legitur. VARIA LECT.

H I C præterire non decreui Virg. carmen in j. & iij. Aenei. Nunc fama minores, Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem. IOAN. SCOP. Cuius carminis ſenſus, & ordo, vt aiunt, talis eſt, fama eſt minores. i. poſteros, deſcendentes, genusq́. ducentes ab Oenotrio Oenotriam dixiſſe Italiam, & gẽtem Italam, vel Italicam (Italam enim gentem non dicimus) de nomine ducis Itali. huic ſententiæ meus olim nunquã acquieſcebat animus. non enim legi, quod memini, nec verba faciens accepi hunc ſimilẽ dicẽdi modum, Heſperiam dictam Hiſpaniam, & Hiſpanos dictos à rege Hiſpano, ſed tantum Heſperiam dictam Hiſpaniam à rege, & nõ nominauimus hominem, niſi ad maiorẽ emphaſin dictũ aſſeres. Ceterum ſic ipſe carmen adoleſcẽtulus multis acclamantibus legi: Nunc fama minorum & ſic ſenſus, & ordo erit concinnior, & dilucidior. Fama eſt minorum. i. poſteriorũ ab Oenotrio gentem dixiſſe. i. nominaſſe Oenotriam Italiam de nomine ducis, quod etſi iuuenile non contemptibile tamẽ, hic inſeruimus, quiſque tamen ſuam ſequatur ſententiam.

Rex erat Aeneas nobis, quo iuſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.
Quem ſi fata virum ſeruant, ſi veſcitur aura
Aetheria, nec adhuc crudelibus occubat vmbris:
Non metus: officio, nec te certaſſe priorem
Pœniteat: ſunt & Siculis regionibus vrbes,
Armaque, Troianoque à ſanguine clarius Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſiluis aptare trabes, & ſtringere remos
Si datur Italiam ſocijs, & rege recepto,
Tendere; vt Italiam læti, Latiumque petamus.
Sim abſumpta ſalus, & te pater optime Teucrum
Pontus habet Libyæ, nec ſpes iam reſtat Iuli:
At freta Sicaniæ ſaltem, ſedeſque paratas,
Vnde huc aduecti, regemq́ue petamus Aceſten,
Talibus Ilioneus: cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.

SERV. QVo iuſtior alter. Nec pietate fuit) Multum intereſt inter iuſtitiam & pietatem. Nam pietas pars iuſtitiæ eſt: ſicut ſeueritas. Nunc ergo, hoc dicit, qua parte ſit iuſtus. i. pietate. Et hæc duo laudat in Aenea, pietatem, quam a Didone impetrare contendit, & virtutem quam vult timeri. [Bello maior & armis) Non eſt iteratio, nam bellum & conſilium habet: Arma, tantũ in actu ipſo ſunt. [Si veſcitur aura) Veſcor illa re: vt alibi, Veſcitur Aeneas ſimul & Troianæ iuuentus Perpetui tergo bonis & luſtralibus extis. Nec nos decipiat, quod dicit Plin. vt elocutiones ex ſimilibus formemus. Nam ecce, comedo illam rem dicimus, nec tamenſi veſcor illam rem. Et ipſe dicit non vſquequaque hoc eſſe faciendum. [Non metus,) Hoc loco diſtinguendum eſt. Cuius autem rei, ex ſequentibus probat. Nam vult eam non timere, ne inaniter præſtet. [Officio, nec te certaſſe priorem Pœniteat:) Nec tibi parum videatur prima beneficia præſtitiſſe, cũ poſſis maiora recipere. Nam Pœniteat, parum videatur eſt, vt Terent. in Heauton. At enim quantum hic operis fiat pœnitet. Hoc eſt parum videtur. [Troianoq́. à ſanguine clarus Aceſtes) Cũ Laomedon promiſſam murorũ mercedem Neptuno, & Apollini denegaſſet: Neptunus iratus, Troiæ immiſit cetos qui eam vaſtarent. Vnde Apollo conſultus cum & ipſe iraſceretur, contraria reddit dicens, Obijciendas nobiles puellas belluæ. Quod cũ fieret, timens Hippotes quidam nobilis filiæ Segeſtæ, cum Laomedontis regis Heſionæ iam eſſet orta ſeditione eligata, impoſitã eam naui miſit quo ſors tuliſſet. Hæc ad Siciliam delata à Crimiſo flumine, quẽ Crimiſum Virg. poëtica licẽtia vocat, conuerſo in vrſum vel canem cõpreſſa edidit Aceſtem, q ex matris nomine ciuitatem. Troianis cõdidit, quæ hodie Segeſta nominatur. [Quaſſatã ventis) Iuſta petitio. [Subducere) in terrã trahere. Deducere aũt, in mare mittere, vt, Deducit naues ſocij. [Aptare) Aptas legere. [Stringere remos) Aut defrondare, vt, Agricolæ ſtringũt frõdes aut fractos ſtringere remos. i. ligare. [Socijs, & rege recepto,) ſyllepſis p numeros. vt, Hic illius arma, Hic currus fuit. [Sin abſumpta ſalus,) Hoc eſt ſi perijt Aeneas, q Troianorũ ſalus eſt. [Nec ſpes iã reſtat Iuli) Bene de Aſcanio ſpẽ dicit pp ætatem. [Sedeſq́. paratas) Propter Aceſtæ cognationẽ. [Regem) Aut q nunc rex eſt, aut qui etiã noſter futurus eſt. [Talibus Ilioneus,) Aos ſubaudis loquebatũ, aut ex poſterioribus fremebat intelligis. [Ore fremebant,) Hoc eſt conſentiebant, & bene Ore, quia & armis poſſumus fremere.

R E X erat Aeneas nobis, &c.) Docet (vt dixi) Ilioneus, cur minetur ſit deus vltores fore, quia, ſcilicet regem tam pium habuerant, vt dij vltionem pro eo ſumpturi ſint, ſi ſublatus fuerit, & tam potentem, vt ſi ſuperuixerit, ipſe vltionem facere poſſit, de iniurijs & præmia referre pro beneficio, quod idem Aceſtem poſſe clam innuit. [Sed Donatũ audiamus, differẽtem ſic. [Rex erat) In hoc virtutes animi laudat. ſ. iuſtitiã, & pietatẽ, & corporis. ſ. fortitudinẽ, quæ eſt in exercitatione bellandi, Vult enim, pro benefactis, eũ ſimilem vicẽ promittere, quæ eſt à iuſtitia, & pietate, & pro iniuria, vltionem, quæ eſt fortitudine. [Quem ſi fatam virum) Quam pulchre variando. Idem eſt, ſi viuit, tripliciter profert. Magna autem arte, parua, petit, & magnam remunerationem promittit, & audientem terret, nam cum demonſtramus poſſe multum prodeſſe, intelligitur afferere poſſe, & multum nocere (ſi res exigat, hoc modo, ſi Aeneas viuit, nihil nobis eſt metuendum, ſin contra habemus Aceſten, regẽ magnum, & opulentum, pictis, armis, diuitijs. His ergo, propo- ASC.

nis

nit ſpem ingerit metum. [Quaſſatam ventis) Ingerit ſummam petitionis non oneroſam dat.ſ. vt liceat in bũus reſarcire conuulſas naues, vt poſſit, ſi viuit Aeneas, in Italiam tendere. Sin autem non viuit in Siciliam. [Te pater) Ex apoſtrophe captat commiſerationem Didonis. Ordo eſt. Rex erat nobis Aeneas .ſ. nomine, nec .i. & non quo alter nõ fuit.ſ.dum hic viueret, iuſtior pietate.i. quantum ad pietatem in ſuperos, & parentem, quamuis forte iuſtitia diſtributiua, quæ ſuum cuique ius adiudicat, alter maior fuerit, nec alter fuit maior bello .i. rebus bellicis, vt conſilio, & prudentia, & armis.i. exercitio bellãdi. Si quis tamen Hectorem meliorem dicat armis fuiſſe, quam Aeneã, poſſent omnia copulatim legi, vt ſit propoſitio categorica de copulato extremo, nõ copulatiua, nã licet inueniendus ſit maior iuſtitia, vnde ipſe Aeneas dicturus eſt in ſecundo: Occidit & Peleus iuſtiſſimus vnus Qui fuit in Teucris, & ſeruãtiſſimos æqui & maior bello, & armis, vnde idem in eodem ad Hectorem: O lux Dardaniæ, ſpes ò fidiſſima Teucrum, &c. vbi Hector: Si Pergama dextra defendi poſſent etiam hanc defenſa fuiſſent, tamen non eſt dandus qui maior fuerit, ſimul, & iuſtitia, & bello, & armis, hoc eſt qui in his tribus Aeneam ſuperet, quem virum, ſi fata ſeruant, ſup. nobis, aut imperio illi promiſſo, ſi veſcitur aura æthereã.i. ſi viuit adhuc reſpirãdo in æthere, hoc eſt regione noſtra, nec occubat.i. iacet, obuolutus vmbris crudelibus .i. ipſum crudeliter, & impie detinẽtibus, cum nobis tã neceſſarius ſit, an crudelibus .i. inexorabilibus (legendum autem eſt, occubat, non occupat, nam occupo, accuſatiuum efflagitaret, cũ ſit actiuum verbum, occubo autem abſolutum eſt, & primæ coniugationis, quod tertiæ fieret, ſi ſuſciperet m, literam, vt occũbere) non metus, ſup. ſit nobis, nec pœniteat .i. parũ videatur, aut doleat, te certaſſe.i. prouocaſſe nos, propter eum priorem .i. prius q̃ aliquid meremur, officio .ſ. pietatis, aut beneficentiæ, hoc eſt beneficium, ſed humanitatẽ, & beneficẽtiã, exhibere profligatis, cum in reliquis beneficiũ dicatur, poteſt in regibus officiũ vocari, cum illis id proprium ſit munus. Et ſi Dido fortaſſe dicat, ſi ita eſt vt prædicatis, rex veſter perierit, quis ergo beneficiũ rependat, aut vim repellat? dicit Ilioneus? Sunt, & id eſt etiam Siculis regionibus vrbes.i. etiam Siculæ regiones habẽt vrbes, nobis fautrices, & arma ſunt ſup. etiam Siculis regionibus, & Aceſtes clarus, a Troiano ſanguine, vt, Sicut p vrbes, & arma, oſtenditur poſſe auxiliari, ita per neceſſitudinẽ ſanguinis, doceatur velle debere, liceat igitur ſubducere .i. ſurſum ducere, & in littus ſictũ trahere, claſſem, quaſſatã ventis, & aptare trabes.ſ. claſſi idoneas, ſiluis.i. deſertis, & a nemine adhuc occupatis, ſi quidẽ id Ilioneus iã perceperat, vt potuit, & liceat ſtringere remos .i. ſtringẽdo ramalia, aut minores arbores facere remos, ſtringere aũt eſt defrondere, & corticem detrahere, vt ſi datur tendere Italiam, pro in Italiam, rege recepto, & ſocijs ſup. receptis, nos petamus læti, quia ſocijs, & rege recepto, & claſſe inſtaurata. (Sẽper autem ad bonum omen, læti petebant Italiam, vt, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. Et in iij. Italiam læto ſocij clamore ſalutant. Et in vj. Anchiſes ad Aeneam: Quo magis Italia mecum lætere reperta) Italiam, & pro, id eſt Latium.i. potiſſimum eam partem, vbi Latium eſt, id eſt regio in qua Saturnus latuit. Sin.i. ſed ſi ſalus eſt, abſumpta .i. ablata, ablato eo, à quo ſalus noſtra depẽdet, & pontus Libyæ .i. mare Libycũ, habet te ò optime pater Teucrum pro Teucrorum, hoc eſt te, ò Aenea, qui ob pietatẽ, & paterna affectionem, in tuos, pater potius quã rex, merebaris dici, (vnde alludit poëta ad ſtatum Romanũ, qui ſua tempeſtate erat, nam gaudebant dici principes, id eſt primi partium, aut patres patriæ, nõ reges, non domini, q primi erant in republica, vt Cõſules, ac imperatores ſummi, per apoſtrophen autem, id eſt conuerſationẽ ſermonis, abſentem captat cõmiſerationem, vt Don. edocuit) nec ſpes Iuli, id eſt de Iulo, reſtat.i. reliqua, aut ſuperſtes eſt, hoc eſt ſi etiam Iulus extinctus eſt, cui regnum debebatur (vnde eſt, Et ſpẽ ſurgentis Iuli Quem regno Heſperio fraudo) At, id eſt certe petamus ſaltem (ſi non aliud datur. tractumq́. eſt à ſe dedentibus, qui cum aliud petere non auderent, ſalute petunt, ſed per ſyncopam, corruptam vocabulum in aduerbiũ migrauit) freta .i. maria. Sicaniæ .i. Siciliæ, & Aceſtem regem Siciliæ, qui & nobis rex futurus eſt. Ilioneus, ſupple orabat (nam, vt ipſe fremuiſſe dicatur, nõ placet, eo quòd præmiſſum eſt, placido ſic pectore cœpit) Ilioneus igitur orabat, & dixit talibus, ſupple verbis, & cuncti Dardanidæ, id eſt Troiani à Dardano oriundi eius, & imitatores, hoc eſt fortes, & magnanimi, ferebant ſimul ore, indignati.ſ. talem vim inferri, cum nihil mali præceſſerat, nihilque intulerint. Sat è Ilioneus hic, quadriſſillabum eſt, deſinens in eiuſ diphthongo.

VARIA. LECT. NON metus, officio,) Mediceo libro, & aliquot alij, Nec metus, & nec metus legũt, ſed omnino, Non, acceptius: Aetheria, nec adhuc) In bona codicum antiquorum parte, Neq; adhuc, legitur. quæſtio neſcio quid mollius, ſuauiusque ſonat.

Tum breuiter Dido: vultum demiſſa profatur:
DID. Soluite corde metum Teucri: ſecludite curas.
Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiæ neſciat vrbem?
Virtuteſq. viroſq., aut tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni
Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab vrbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaq. arua,
Siue Erycis fines, regemq. optatis Aceſten,
Auxilio tutos dimittam, opibuſq; iuuabo,
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Vrbem quam ſtatuo, veſtra eſt: ſubducite naues:
Tros, Tyriuſq. mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque vtinam rex ipſe voto compulſus eodem
Afforet Aeneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Lybiæ luſtrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus ſiluis, aut vrbibus errat.

SERV. TVm breuiter Dido,) Atque nõ breuiter loquitur, ſed breue & longum, paruum & magnum, per ſe certum nihil habent, ſed per comparationem intelligũtur, vt ſupra de prouincia: Eſt locus orbi, vt diximus, comparatione. Item hoc loco Breuiter.i. minus quã Ilioneus. Et notãdum regum eſſe breuiloquium, vt multis in Virgilij locis probatur, & fœminarũ verecundiam. Vnde vtrunque dedit Didoni. [Vultum demiſſa) Nota figura eſt, vt oculos ſuffuſa nitentes. [Soluite corde metũ Teucri) Sicut ſupra ſocis oratio, partim obiecta purgat, partim pretia promittit. Sciendum ſanè quia cũ petuntur, vel promittitur aliqua, a validiſſimis inchoandum eſt, vt hoc loco. Et eſt genus argumenti a neceſſario. [Secludite curas) Iteratio eſt ad augmentum beneuolẽtiæ, Secludite vero, pro excludite, qđ ſit aut propter hiatum, aut propter ſuauitatem, vt, Silice in nuda connixa reliquit, pro enixa. [Res dura,) Ac ſi diceret, eſt quiddam, & duo formidat, vicinos barbaros, & fratris aduẽtum, quæ propter nouitatem perſonarum generaliter dictos reliquit [Et regni nouitas) Quæ ſemper habet timorem. [Moliri) Bene nõ facere, ſed moliri, vt terroris ſit, non crudelitatis. [Quis genus Aeneadũ) Satis propere dixit Aeneadas, quãquã ab Ilioneo audierit, Rex erat Aeneas nobis: Nec hæc in opere inemẽdato mirãda ſunt. [Quis Troiæ neſciat vrbem?) Aut Ilium dicit, quod in Troia, aut Troiæ vrbem, vt vrbem Patauij, vrbem Buthroti. [Incendia belli?) .i. vim. Semper enim diluuio & incẽdio comparatur bellum, vt, In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris. Incidit, aut rapidus montano flumine Torrens. [Nõ obtuſa adeo) Non adeo, aut non multum. vt in Terentio, Adoleſcentem adeo nobilem, aut non adeo .i. non in tantum vt tu dicis Obtuſa vero non ſtulta, ſed crudelia. [Nec tam auerſus equos Tyria ſol iungit ab vrbe) Fabula quidem hoc habet. Atreum & Thyeſtẽ germanos cum diſſenſione ſibi nocere nõ poſſent, in ſimulatam gratiam rediſſe, qua occaſione Thyeſtes cum fratris vxore cõcubit. Atreus vero ei filium epulandum appoſuit, quæ ſol abominatus, ne pollueretur, aufugit. Sed veritas hæc eſt: Atreum apud Mycenas primum ſolis eclipſim inueniſſe, cui inuidens frater, ex vrbe diſceſſit tẽpore quo eius probata ſunt dicta. [Seu vos Heſperiã magnam,) Μεγάλη enim Ἑλλὰς appellata eſt, quia à Tarẽto vſque ad Cumas omnes ciuitates Græci condiderũt. [Siue Erycis fines) Eryx Veneris & Butæ filius fuit, qui occiſus ab Hercule, monti ex ſepultura ſua nomẽ impoſuit. In quo matri fecerat templum, quod Aeneæ ſcribit poëta, dicens, Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes Fundatur Veneri. In hoc aũt monte dr̃ etiam Anchiſes ſepultus, licet ſecundum Catonem ad Italiam venerit. [Vrbem quam ſtatuo,) Veſtra eſt. Multi

Antipto-

Aut ptenſin volunt,vt ſit pro vrbs.ſed ſi ſic intelligamus.Quàm nihilominus ſequitur, & Aotiptoſis ſit per caſus mutationem. Debuit enim dicere, vrbs quæ ſtatuitur.Melius ergo eſt, Vulúa bis intelligere,vt ſit,vultis regnis cõſidere? vultis Vrbem quam ſtatuo?veſtra eſt. vt vſ,Ernet ille Argos Agamemnoniasq. Mycenas.Ipſumq. Æacidem,ſubaudi ille. Alter enim Pyrrhum vicit,alter Mycenas. Item: Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.[Agetur)Regetur. [Noto vôpulſus eodem) Aut quouis vento,aut re vera Noto,qui de Syrtibus Carthaginem ducit.Supra enim Ilioneus: In vada cæca tulit,penitusq.procacibus auſtris.[Eodem) O,naturaliter longa eſt, ſed ſi corripiatur, metri eſt,vt,Steteruntq.comæ. [Aſſoret) Adueniat temporis eſt futuri. [Equidem) In omni Virgilio, ego quidem ſignificat, ſed in alijs,& pro quidẽ tantum ponitur,vt Tullius: Ego quidem ceteras tempeſtates:Item Perſius: Non equidem hoc dubites amborum fœdere certo Conſentire dies.[Certos)Aut veloces,aut fideles.Vtrunq; enim hoc loco ſignificat. Aliquando & firmos, vt Sal. Apud læta certos locauerat.Aliquando, & deliberati iudicijs,vt,Certus iter & Libyæ. ... . Nam Dido Libyæ regna non retinet. [Eiectus) & Naufragus, vt, Eiectum littore egentem.

ASCENSIVS.

TVM &c.) Hic habetur placida reſponſio Didonis, de qua Donat.ſic. [Breuiter) Poteſt intelligi propter perſonam locuturæ mulieris, & ſermonem facturæ ad viros incognitos. [Vultũ demiſſa) Non ſolum propter verecundiam muliebrem verumetiam propter obiecta,& eo magis erubeſcat, quod nec barbara fuit. Artificioſe autem non negat quæ manifeſta ſunt, ſed purgat. [Soluite) Pauci ſecuros reddit, vt cetera libentius audiát. [Regni nouitas) Errant qui rem duram, & nouitatem regni, vnum putant. Nam rem duram,interitum mariti, & metum fratris intelligit, ne regnum adhuc infirmum inuaderet, ſed nec expreſſit,nec narrãdo apud Teucros latebat, vulnus antiquum refricaret,& ſcelus, domus detegeret. Conſuluit etiam poëta,ne ocio ſuo, ne quòd per Venerẽ narrauerat,iterum ponat. [Cogunt) Exprimit,quæ feciſſet eſſe à ſua natura aliena, vt cuſtodia littorum,non ad inferendam iniuriam,quod conqueritur Ilioneus,ſed ad propulſandam poſita videatur.[Quis genus) Oſtẽdit beneuolentiam,vt credatur vera dixiſſe,vt turbatos,cõgruæ honorificentiæ ratione componeret.Nouimus,inquit,virtutes veſtras,& aduerſam Troiæ fortunam, quæ cum dicit humanitatis,ſpem præbet.Facile enim ijs ſuccurritur, quorũ aduerſa nota ſint.[Non obtuſa adeo) Non ſunt corda noſtra ab humanitate aliena,nec ſic viuimus, vt ſolis æquitas, à nobis auertat curſus ſuos propter facinus qđ videat. [Seu vos) Hic proſequitur ſummam beneficiorum ſuorum,& propoſitis, reſpõdet, vt quocunque ire voluerint, auxilio proſequatur. [Vultis)Ecce plena beneuolentia, vt in ſocietatem regni, eos vocet, qui omnia deſperarint.[Veſtra vſt.) Auget ſtudium beneuolẽtiæ,offerẽs plenam facultatem, poſſidendæ vrbis. Lege autem, ne ſit error: Quam ſtatuo vrbem,veſtra eſt.[Tros, Tyriusq.) Mire temperauit dicens, Troianos,cum incolis, vno futuros affectu,vt honorifica iuxta hoſpites, non illos poſtponeret, ne ne rurſus deijciẽs,ſuo,qui ex Tyro illã ſecuti erant, inter populos inimicitias excitaret [Atque vtinã)Quia videat Troianos anxios,de rega optat aduentum,& offert inquiſitionis auxilium, & vt ſociaret oblati beneficij gratiã addit. [Libye luſtrare extrema iubebo) Et in hoc loco oſtendit Virg.non ſolum Carthaginẽ, ſed multas alias ciuitates eſſe ſub Didone. Ordo eſt. Tũ.i.deinde, poſt quam perorauerat Ilioneus Dido,demiſſa vultum.i. habẽs vultum demiſſum.i. deorſum miſſum, in ſignũ pudicitiæ matronalis,pro fatur,breuiter.i ſine cunctatione,vt quæ decreuerat,omnino eis ſuccurrere, nec obſtat, quod pluſcula ſunt verba, quia non ideo breuiter dicitur profata,quia paucis, ſed quia incunctãter,& ſine mora,& ſi ideo breuiter dicatur, quia breuibus,adhuc nil mentiretur poëta, quia (vt Mar.dicit) Non ſunt longa, quibus nihil eſt quo demere poſſis, O Teucri, ſoluite.i.diſſoluite,& amouete,corde ſup.veſtro, metum ſecludite.i. ſeorſum claudite,quaſi ad alia negocia vtiles,aut excludite, & ſecludite à corde veſtro,curas.i.ſolicitudines de ſaluandis nauibus. Res dura.ſ.fratris odiũ,& auaritia,aut metus quẽ de eo habeo, ſed non expreſſit,quia dedecuit eos id ſcire, aut illam dicere, & prius per Venerẽ declaratum eſt Aeneæ & nouitas regni, quæ in terra aliena ſummopere ſuſpecta eſt maxime cum dolore, ſolum emptum ſit ab Iarba, qui ſe etiam littus dediſſe, dicet in quarto ſic: Fœmina quæ noſtris errans in finibus vrbem Exiguam precio poſuit cui littus arandum, Cuique loci leges dedimus, connubia noſtræ Repulit. Quia ergo etiam, ſi Aeneas non veniſſet, decreuerat connubium Iarbæ repellere, quia dicet de Aenea, Solus hic inflexit,ſeoſus, animumq. labantem impulit. Et hiſtoria habet ipſam, ne Iarbe nuberet ſe in ignẽ deiuiſſe, bene timuit regno ſuo adhuc nouo,ideoq.omnes aduenas ſuſpectos habuit,res ergo dura propter fratrem, & nouitas regni propter Iarbam,& ceteros principes vicinos,quibus inuidiæ ſit nouum regnum, cogũt me moliri.i.cum mole quaſi inuitam facere,talia.ſ.qualia conqueſti eſtis,vobis fieri,& tueri.i.protegere, & conſeruare fines.i.limites regni mei,late.i.per latũ, & ampliter, cuſtode.ſ.plurimo. plus autem eſt, quam ſi diceret cuſtodibus.Quis neſciat genus Aeneadum, pro Aeneadarum, q.d. nemo approbans quod Aeneas dixerat: Sum pius Aeneas, fama ſuper æthera notus. Sanè cũ de Aenea incerta eſſet, laudem retulit ad Aeneades. (Corripuit autem ſecunda in nomine Æneadas,quæ in Aeneas producitur)& quis neſciat vrbem, Troiæ.ſ. prouinciæ,hoc eſt Ilium,aut,vrbẽ Troiæ.i. Troiam, ſicut vrbẽ Patauii,pro eo quod eſt Patauium,dixit,q.d. etiã nemo, aut qs neſciat virtutes,& viros.ſ.Troiæ, hoc eſt virtutes virorum, aut viros ſtudioſos, & virtute præditos,aut incendia.i. cõflagrationẽ tãti belli?q.d.nemo,&,ſi qui ſint tales.non tamen nos, quia nos Pœni non geſtamus pectora adeo obtuſa.i.hebetia, & ignaua, vt.ſ. quæ omnibus manifeſtiſſima ſunt, ignoremus, nec ſol iũgit equos ſuos tã auerſus.i. per indignationẽ in aliã partem verſus,ab vrbe Tyria.i.Carthagine, vt.ſ. tam frigido pectore ſimus,vt hæc non percipiſcamus. (& ita potius eam in ſentẽtiam Lãdini dicentis:Placet ſabula Atrei,quam.ſ.Seruius narrat, vt ſit:Sol non auertit ſe ab vrbe noſtra,propter ſcelus, & immanitatem noſtram, ſicut auerſus dicitur à Mycenis: Sed phyſici, oſtendunt regiones frigidiores, efficaciores homines producere conſueuiſſet. hæc ille, vnde & Seruius alibi dixit. In regionibus calidis,homines aſtutiores, ſed timidiores, qa pericula noſcũt naſci,vt in Africa,vbi vafri,& verſipelles ſunt, meo aũt iudicio, quia forte ſabulam Atrei ignoraſſe Didonẽ, vero ſimilius eſt, quam ad eam reſpexiſſe, dicerem ex aduerbio id eã protuliſſe, nã, quia ſol, vbi vicinus eſt beneuola ſua irradiatione, ſanguinẽ circa præcordia calefacit, qui ingenium bonum, ſecũdum Empedoclem, facit, vnde dictum eſt in Georg. Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis: Ideo ex deuerbio dixerat ſolem, longe ab illius patria auerſum, qui obtuſo eſſet ingenio, quaſi frigidus obſtiterit ei quoque ſanguis. Idem ergo bis dicit: Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni, Et nec iam auerſus. Legendum eſt autem auerſus, non aduerſus,ſicut,Diuæ ſolo fixos oculos auerſa tenebat. Vnde & Statius: Quid nota recondis? Scimus, ait, nec ſic auerſum fama Mycenis Vertit iter)Seu .i.ſiue vos optatis, Heſperiam magnam.i.Italiam. (Italia enim Heſperia magna dicta eſt, ad differentiam Hiſpaniæ, & ſecundum Seru. Μεγάλη Ἑλλάς i.magna Græcia, & arua) Saturnia.i. in quibus Saturnus latuit,hoc eſt Latinum, ſiue fines Erycis.i.Siciliam, vbi Erix frater Aeneæ, & Veneris filius, in Eryce monte ſepultus eſt,qui mons nõ longe à Drepano eſt (De genere Erycis dicit ſic Land. Neptunus Amycũ genuit ex muliebre nympha.Hic à Polluce, arte pugilli ſuperatus, caſusq. eſt, relicto filio, qui Butes vocatus eſt. Fuit autem rex Bebriacæ, quæ poſt Bithyniam eſt. Butes autem, poſt mortem patris,ab Argonautis, domo pulſus Drepanum, in Siciliam venit, vbi à Lycaſte nobili meretrice, quia formoſus corpore eſſet adamatus, ex ea Erycem genuit verum cum Licaſte, propter pulchritudinem Venus, appellaretur, Veneris filium, Erycem dixerunt, Hic & diuitiis matris, & viribus patris, inſolentior factus, ab Hercule, ex Hiſpania reuertente, occiſus,& in monte propinquo, qui ab eo Eryx dicitur, ſepultus eſt. Diomedes autem ſic ait: Butẽ, regem Siciliæ fuiſſe, & ex Venere Erycem ſuſtuliſſe, qui ob genus maternum in maxima gloria habitus eſt. Vrbemq. In alio loco à ſe denominatam condidit, atque in arce templum matri poſuit. Cuius famam,non, vt alia pleraque vetuſtas minuit, ſed in dies auxit. Vnde & Aeneas in Italiam veniens vehementer honorauit, idem fecerunt Carthaginenſes, magna parte inſulæ potiti, multo autem magis Romani. Nam xvij. ex fideliſſimis vrbibus huic templum auro pendere iuſſerũt, & milites qui illud cuſtodirent poſuerunt) Siue ergo optatis fines Erycis, & regem Aceſtem, ego dimittam vos tutos auxilio, ſcilicet noſtro, & iuuabo opibus, ideſt facultatibus meis & ſi vultis conſidere, aut conſiſtere, pariter, id eſt pariformiter mecum, id eſt quo iure ego conſtiti, his regnis.ſ. meis, & vultis vrbem quam ſtatuo ea

ſup.

ſup. eſt veſtra, ſubducite.i.ſurſum in terram trahit naues: (nam licet aqua altior ſit terra, præcipue in medio, cum ſit ſphæricæ figuræ, tñ ad littus inferior eſt) Tros.i.Troianus, & Tyrius, agetur.i.tegetur, mihi.i.à me nullo diſcrimine .i. nulla differentia, quia eadem beneuolentia vtriſque præfuero, dicit autē agetur, quia dua, vnde dictum eſt, dua fœmina facti. Atque vtinam ipſe Aeneas rex.ſ.veſter affotet.i. adeſſet nobis, compulſus eodem Noto.i.vento illo nymboſo, quo vos compulſi eſtis, equidē.i. ego quidem, hoc eſt ergo certe dimittā certos.i.fideles, qui fideliter munus expleant, aut veloces, qui id certe.i.incunctanter faciant, vt certis.i.deliberatis, per littora.i.qui quærant eum per littora, & iubebo luſtrare.i.circū eundo indagare extrema Libyæ, ſi ipſe eiectus.ſ.mari errat, quibus.i.aliqbus ſiluis, aut vrbibus. Ex hoc infert Donat. Virgilium ſentire non ſolū Carthaginē, ſed etiam alias multas ciuitates eſſe ſub Didone, veruntamen ex ijs quæ per Venerem narrata ſunt veroſimilius eſt ea ſolam tunc tenuiſſe nam dictum eſt, Deuenere locus, vbi nunc ingentia cernes Mœnia, ſurgentemque nouæ Carthaginis arcem. Nam ſi prima arx, adhuc ſurgebat, non videtur aliam condidiſſe, nec cum illuc, non ita dudum aduenerit, potuiſſe alias occupaſſe, aut cōmercio quouis obtinuiſſe, quas ſi obtinuerit, non diceret, Res dura, & regni nouitas, me talia cogunt Moliri: Nec Iarbas diceret in iiij. Cui littus arandum dedimus, ſi & vrbes dediſſet, cum beneficium illi exprobet, Dicemus ergo eam potuiſſe dimittere certo.i.itineris peritos, & fidos per vrbes alienas ipſum diſquiſituros.

VARIA LECT. SOLVITE corde metum Teucri, ſecludite curas) In antiq. pleriſq; lib. Metus, legitur numero multitudinis. Et in longe pluribus. Seducite cura, tñ Secludite, agnoſcit Ser. [Viroſq; & tanti) Antiqui plerique lib. [Aut tāti, legunt. Vultis & his mecum pariter conſidere regni?) Romano liber non, Regnis, ſed, Terris, legit, nempe quod nonnulli pertinacius defendunt, ad aſperitatē cuitādam, quæ eſt in concurſu, re, ſyllabæ geminatæ.

IOAN. SCOP. CVM ex Virgilio ad alios tranſire auctores ſtatuiſſem protinus hæc ex Æneidos primo carmina non ſilentio prætereunda mihi ſuppetebant, Non obtuſa adeo geſtemus pectora Pœni, Nec tā auerſus equos Tyria Sol iungit ab vrbe, quæ cōmentatores ad Atrei & Thyeſtæ fabulā referunt. Nos vero ſic interpretamur, & hunc eſſe ſenſum, & ordinē dicimus, ſi qui ſunt, qui neſciāt genus Æneadū virtuteſq., viroſq., aut incēdia tāti belli, nos tñ Pœni nō ignoramus, Quia nō geſtamus pectora adeo .i. valde obtuſa, hebetia, & ignaua, vt.ſ. quæ oibus parēt, ignoremus, nec Sol tā auerſus.i.lōge remotus ab vrbe Tyria ſuos iungit equos .i. nō ſumus in loco remotiſſimo quo Sol nō accederet, vt facta Troianorū ignoremus, q.d. iam ſcimus, qa Sol nr̄as penetrat regiones habitabiles, quo Troianorū fama peruenit.

POE. His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Aeneas, iandudum erumpere nubem
Ardebant, prior Aeneam compellat Achates:
ACH. Nate Dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit,
Omnia tuta vides; claſſem, ſocioſque receptos.
Vnus abeſt. medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum: dictis reſpondent cetera matris.
POE. Vix eo fatus erat, cum circunfuſa repente
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Aeneas, claraque in luce refulſit,
Os, humeroſque Deo ſimilis: nanque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflerat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum, Parius ve lapis circundatur auro.

SERV. ANimum arrecti) Nota figura eſt. [Iandudum) Et cito ſignificat, vt iandudum ſumite pœnas, & olim; vt hoc loco. [Surgit,) Oritur. Et eſt tranſlatio corporis ad animum. vt alibi. Stat conferre manum Aeneæ. [Quem vidimus ipſi Submerſum,) Quod ante doloris fuerat: vt, Ipſius ante oculos, nūc conſolationis eſt, cum cernit omnes incolumes. [Dictis reſpōdent cetera matris) Modu conſentiunt, quia dixerat ſupra, Nanque tibi reduces ſocios. Alibi, reſpondent, recipit: vt, Reſpondet Oaxia tellus. [Scindit ſe nubes,) Nubes tātū dicimus, nō nubes, licet dicamus trabs trabes, ſtirps ſtirpes: prex preces, plebs plebes. Sed hoc de his tantum quæ legimus ſunt ponenda. Non enim artis ſunt, ſed vſurpationis, quia metri cauſa vtuntur poëtæ, vt vel minuant, vel augeant nominatiuum. Inde eſt & ſupellex ſuppelectilis. [Reſtitit Aeneas,) Abſcendente.ſ.nube. [Claraq. in luce refulſit,) Laus eſt nimiæ pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogauit. [Os, humeroſque Deo ſimilis:) Similes humeros habens deo. Et eſt græca figura, vt diximus ſupra. [Ipſa) Aut quod ſequitur. Nato genitrix. aut certe ipſa.i.pulchritudinis dea. [Decoram Cæſariem) A cædendo dicta Cæſaries. Ergo tantum virorum eſt. Quod autem dicit decoram, vult etiam in Aenea naturalē fuiſſe pulchritudinem, ne ſi totum tribuat Veneri, nihil Aeneæ ſit reliquum. vel cōtra nihil relinquatur matris fauori, quod ſequens melius indicat comparatio. vt Horatius, Fortes creantur fortibus. Magna arte nec eruditioni aliquid, nec talibus derogat. [Iuuentæ) Iuuentus eſt multitudo iuuenium. Iuuentas dea ipſa, ſicut Libertas. Iuuenta vero ætas. ſed hæc à poëtis confunduntur plerunque. [Purpureum,) Pulchrum, vt Horatius, Purpureis ales oloribus. [Lætos honores) Nō terribiles, vt eſſe in viris fortibus ſolent. [Manus) Vel artificis, vel ars ipſa. [Ebori decus,) Ebur à barro dictum .i. elephanto, vt Horatius. Quid tibi vir mulier nigris digniſſima barris? Sane naturam huius nominis nec deriuatio, nec obliqui caſus referuant. Et eboris enim, & eburneus facit, non eburis, ſicut murmur murmuris. [Parius ve lapis, Candidiſſimus eſt Lygdius nomine qui apud Parum naſcitur.

ASC. HIS &c.) Docet, quæ reliqua conſecuta ſunt, & quomodo Aeneas apparuit. De qua re Donatus ſic. [His animum) Cum iam omnia, tuta eſſe exploraſſent, ſtatuunt ſe afferre, ne illa, inquirenda negocium, affemat. [Nate Dea,) Qui inferior, non proprio nomine appellat, ſed honorifico. Et quamuis peior loquatur, nihil iubet, aut conſulit. Sic enim Aeneæ prudentia inferior fuiſſet, & ille arrogans, ſed interrogat tanquam prudentiorem. [Omnia tuta vides;) Ne prolixitate moram efferret, per quam breuiter omnia tranſit. [Scindit ſe nubes) Nō ipſi, ex nube progreſſi ſunt, ſed nubes diſceſſit, vt oſtendatur rerum natura commodis Aeneæ inſeruiſſe. Ergo, tandiu fuit tectus, quandiu opus fuit. Deinde diſceſſit nubes. [Claraque) Dicit Aeneam ſplendore ſuo, lucem dici feciſſe meliorem, Conſtitit, vt dictum eſt, ſed pulchrior, quàm fuit. Nam hoc curauit mater propter Iunonia auſpicia comparat auro & argento, quæ cum per ſe ſplendeant arte tamen meliora ſunt. Comparat deo, quia nepos Iouis eſt, & Veneris filius, & Cæſaris perinde affinis, quem omni occaſione, poëta laudat. Virorum autem forma, & ſplendor corporis, inngulitur fortitudo. Pulchritudo enim ſola, plurimorum obſuit famæ. [Nanque ipſa decora Cæſariem) Ad pulchritudinem pertinet, Humeros, ad fortitudinem. Ordo autem eſt. Ipſi .i. & .i. ſimul fortis Achates, & pater Aeneas, (quæ res cur priuatum regi præpoſuerit. Sed ſcies moris eſſe ſummis poëtis virum, quem egregiū ſignificare volunt, poſt gregem ponere, vt, Reliquias Danaum, atque immitis Achilli. Item paulò ante: Socijs & rege recepto. Hic quoque & illud dici poteſt, quòd quamuis in rebus pijs, & religioſis honorificisque, Aeneas primus fuerit habitus. vnde in ſexto: Opera inter talis primus, tamen in alijs quæ dignitati eius non conſulunt, ſed neceſſitatis, aut affectionis duntaxat his moræ, ſunt, cæteri præcedebant. Erat ergo hoc loco impatientior moræ, & ardentior Achates, quam Aeneas, quocirca potuit eum priorem ponere poëta, ſed non ſemper ſeruatur ordo dignitatis in nominandis perſonis. Patet autem hic manifeſta, eundem eſſe quem prius ſidum, & fortē dixit) arrecti animum .i. habentes animum arrectum, his dictis.ſ.Didonis. ardebant.i. ardenter cupiebant.i. dudum.i.iam, & paulò ante ab eo .ſ. momento quo primum audiebant, Soluite corde metum, Teucri, &c. erumpere nubem.i. rumpēdo nubem emergere ex ea Achates, quia ardentior, compellat.i. alloquitur, prior.ſ.quàm Aeneas loqueretur, compellat aūt his verbis: O nate Dea, q.d. qd adhuc hæſitas, cū natus ſis dea, & ea quæ tibi quoſuis mulierū animos conciliare poteſt. (Eſt ergo poëta diligētiſſimus, nō ſegniter legendus, nam multa quæ ab ignaris cēſentur, præter rationē quaſi ex libito poëtæ dicta, maxime ſunt apud peritos ſignificantiæ, vt hic quaſi dicere velit: Achates meminiſſe debes, quia natus es ea dea, quæ mulierū animos, cum benigne influit cōciliare poteſt, cum igitur iandudum benignam videas Didonem, cū matrem vendicam perſpicias, ad quod ſubdit: Omnia

tu a

tuta vides, quæ nunc animo ſententia ſurgit? q. d. ſi non alia quam mihi, certe diſrupta nube, erumpendum nobis eſt. Ceterum, quia maiorem nouit in Ænea, quàm in ſe prudentia, noluit fidus comes, & idē vir, haud tardo ingenio, ſententiā ſuam ingerere, ſed modeſte tamen ſignificare, ulius ſententiam efflagitando. Sicut Mopſus, puer illis Bucolicis, dicens e

Tu maior tibi me eſt æquum parere Menalca:
Siue ſub incertas Zephyris mutantibus vmbras,
Siue antro potius ſuccedimus.

Sed ad ordinem redeamus) quæ ſententia ſurgit.i. oritur, nunc animo.i. quid nobis nunc faciendū cenſes? tu vides omnia tuta, vides claſſem ſup. receptam, & ſocios receptos .ſ. ex periculo in locum tutum vnde, natum eſt receptui canere: (Significat ergo recipere multa, nunc ſe iterum in tutum reducere, nunc, cū ceteta demus, aliquid peculiariter accipere, hoc eſt, quod dāt reſeruare, vt excepta coniuge, quā mihi recepi, omnia amiſſis cōicaui. Nunc polliceri, vt ſicut nunc dicere recepi .i. pollicitus ſum quaſi cū alibi dicere potuiſſem, in hunc locum ſeruauerim. Nūc & id quidem ſignificat iterum capere, vt recepi debitum, & accepi domum, ſed quia re, particula ſæpe vacat, ideo recipio, pro capio nonnunquā ponitur vt recepi literas tuas, vbi ſemel in accepetim, libentius dixero accepi, ſed & mihi receptui canendum eſt, ne in immenſum progrediar) vnus.ſ. Orontes, & eius gubernator Leucaſpis, cum ceteris Lycijs (ſed vnus hic dē deeſſe, & ſubmerſus ante ipſorum oculos, ad eorundem conſultationem imminuendo rē, cum vnus, videlicet princeps, pro multis cōputetur, ſicut cōtra ad augendū dolorem, dictū eſt à Venere, Nauibus, infandum, amiſſis) abeſt.i. deſideratur, quē nos ipſi vidimus ſubmerſum in medio fluctu, hoc nunc ad conſolationē quoq; pertinet, q. d. ita tñ ſubmerſus eſt, quē ſubmerſum, certo ſcimemus, cū id viderimus, cetera reſpōdēt dictis matris, quā nūc matrē fuiſſe probata fide eius incunctanter cenſet, dixerat aūt Venus:

Namque tibi reduces ſocios, claſſemq; relatam
Nuncio, & in tutum verſis Aquilonibus actam.

Achates, vix, tatus erat ea, cum nubes circūfuſa ſcindit .ſ. diuidit ſe repente.i. ſubito, & purgat ſe .i. euaneſcit in æthera apertū .i. aërem clarum ita, vt nihil nebulæ reſtaret, ſed Aeneas reſtitit.ſ. aſſumpta nube, & refulſit.i. reſplēdunt in clara luce, ſimili deo, os.i. ſecundum vultum, quod ad decorem pertinet, & humeros quod ad fortitudinē, & robur, eſt autem nota figura, ſimilis os .i. habēs os ſimile, &c. Nāque genitrix ipſa, aut quæ magna eſt, aut quæ poteſt id præcipua poteſt, vt ſit excellentis, aut ipſa.i. vt dicunt in propria perſona, & per ſe, ita vt alteri id muneris non commiſerit, ipſa ergo genitrix.ſ. Venus, afflarat nato.i. filio ſuo Aeneæ: Cæſariem.i. comam, aut ventis expoſitam, aut qualem tonſores incidendo facere ſolent, & afflarat lumen purpureū.i. floridum, & ſubridens, vt flores ridere dicuntur. iuuentæ.i. qualis in iuuenta eſſe ſolet, & honores.i. ornatus lætos.i. lætificantes, eum qui inſpexerit, aut qui ex letitia prouenire ſolet. vnde Statius in Achil. O quantum gaudia formæ Adijciunt, dicimus autem honeſtum, pro pulchro, & pulchrum, pro honeſto, vt, At pulchrum eſt digito monſtrari, & honorem, pro pulchritudine, & econuerſo, vnde Terent. Honeſta facie dicit puellā, pro formoſa, ac pulchra, afflarat in quam tale decus, quales decus addūt manus.ſ. artifices, ebori, aut ſup. argēto, & lapidi pario.i. marmori candidiſſimo, vbi.i. quando, ſup. aut ebur, aut argētum, aut lapis Parius.i. in Paro inſula natus, circūdatur auro flauo.i. inauratur aut obducitur auro, quod flauum eſt, ac fuluum.

IANDVDVM erumpere nubem) In libris antiquis Abrumpere, legitur. VARIA LECT.

Tunc ſic reginam alloquitur, cunctiſq; repente
Improuiſus, ait: Coram, quem quæritis, adſum
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.
O ſola infandos Troiæ miſerata labores,
Quæ nos, reliquias Danaum, terræq., mariſq.
Omnibus exauſtos iam caſibus, omnium egenos,
Vrbe, domo ſocias: grates perſoluere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quidquid vbique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Dij tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Vſquam iuſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti.
Præmia digna ferant, quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij current, dum montibus vmbræ
Luſtrabunt conuexa, polus dum ſidera paſcet,
Semper honos, nomenq. tuum, laudeſq. manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, læuaq. Sereſtum;
Poſt alios, fortemq. Gyan, fortemq. Cloantum.

SERV. TVM ſic) Quid eſt ſic? Et ſui gratia præpotens, & matris auxilio. [Corā, quem quæritis adſum) Hoc loco diſtinguendū. Nam ſi vnū eſſet, adeſt diceret, nō adſum. [O ſola) Propter Polymneſtoris factū, qui fide violata deſecit in Græcos, vt oſtendit in tertio. [Miſerata) Et miſeror & miſereor vnū ſignificāt, ſed miſeror accuſatiuum regit, vt hoc loco. item, Nec miſeratus amantem eſt. Miſereor genitiuo, Vnde eſt Miſerere animi non digna ferentis. [Quæ nos, reliquias Danaum,) Si Troiano, ſignificat, ſimpliciter intelligit. ſi ad ſe refert, quòd Achillē euaſit fauore Neptuni. [Terræq., mariſq.) Terræ propter Cretenſem peſtilentiam. Maris propter Orontis interitu. [Omnium egenos) Eget honeſtius genitiuo iūgitur q̄ ablatiuo, cui iungit Cic. vt, Eget ille ſenatu. Item cōtra Virg. Quorum indiget vſus. [Vrbe, domo ſocias:) Hoc eſt publico & priuato dignaris hoſpitio. [Nō opis eſt noſtræ, Dido,) Opis.i. poſſibilitatis. Et ſecundū Atteium Philologum. Opes numero tantū plurali, diuitias ſignificant, vt, Troianas vt opes. Numero ſingulari, auxiliū. Terent. Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro, Ab vtroque poſſibilitatem. [Nec quidquid vbique eſt) Meminit hiſtoriæ. multi enim poſt excidium Troiæ, orbis diuerſa tenuerit, vt Helenus Epirum. Antenor Venetiam, alij Sardiniam ſecundū Saluſtiū, alij vicina Syrtibus loca ſecundum Lucanum, vt,

Portuſq; quietos
Oſtendit Libye Phrygio placaſſe magiſtro.

[Si qua pios reſpectant numina,) Si quidem; vt Horat:

Si tamen impia non tangenda rates tranſiliunt vada.

Nec.n. congruit opiat e dubitantem. Aut certe ad ſe retulit, qui cum pius eſſet, tot laborabat incommodis. [Si quid vſquā iuſtitiæ eſt,) Si valet apud hoīes iuſtitia. Et mens ſibi conſcia recti,) Secundū Stoicos qui dīt ipſam virtutem eſſe pro præmio, & ſi nulla ſint præmia. [Quæ te tam læta tulerunt Secula?) Alibi, Nati melioribus annis. Felicitas.n. temporum ex naſcentium meritis cōprobatur. [Qui tanti talem genuere parentes?) Secundum artem rhetoricam parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul ſciēdum omnia hoc loco laudis præcepta ſeruata. Nam & à parentibus laudat, vt, Qui tanti talem genuere parentes? Et ab ipſa, vt, Vrbe, domo ſocias. Et à futuro, vt, Nomenq. tuum laudeſq. manebunt. [In freta) Abuſiue modo maria. Nā proprie fretum eſt mare naturaliter mobile, ab vndarum feruore nominatum. [Dum mōtibus vmbræ Luſtrabunt conuexa,) Alij hoc loco diſtingunt, & dicunt, quādiu inclinata in montibus latera vmbræ pro Solis flexu circumibunt, vt, Luſtrat Auentini montem. Aut luſtrabunt, inumbrabunt. Vnde luſtra & ferarum cubilia, & lupanaria per cōtrarium dicimus, quia parum illuſtrantur. Alij autem conuexa ſidera volunt.i. pendentia, vt, Et cœli conuexa per auras.i. ſuſpenſa. Planetaſq. intelligunt, qua non ſunt fixi, ſed in Aëre feruntur. Paſci autem aquis marinis ſidera.i. ignes cœleſtes, Phyſici docent, ſecundum quos ait Lucanus.

Atque vnde pluſquam quod diſgregat aer.

[Quæ me cunque vocant terræ) id eſt vbicunque terram habitauero. Eſt autem Tmeſis quæcunque.

ASC. TVM ſic &c. Hic habetur oratio, artificioſa Aeneæ ad Didonem qua illius animum, quod Venus maxime optabat, ſibi Aeneas fortius deuinxit, cum ea & honeſta eſſet, & decente prolata, & à viro cui Venus oēs charitates, ac gratias afflauerat. Primum aūt ſignificat ſe omnia audiſſe, ne repetenda ſint, & ita vult reginam leuare ab onere ſui loquirendi, deinde gratias agit Didoni eamq. ſummopere laudat. Tum ſocijs dextram præbet de qua re differit Donatus ſic. [Tum ſic reginā alloquitur,) Debuit loqui prior, & vt ſe indicaret & agere grās, & ut oſtenderet ſe affuiſſe. [Corā,) Vno verſu omnibus ſatiſfecit, vt properaret ad gratias agendas. [O ſola infandos) Summa arte loquitur, & habet rationem loci, tpis, & perſonæ, loquebatur Carthagine, vrbe inimica, propter Iunonem, & in templo ipſis, apud eam quæ

ſummam

ſummã teneret imperij, & eo tempore, quo poſt naufragiũ terras cupiebat. Ergo, nihil de Iunonis factione, conqueſtus eſt. Gratias agit, nullum culpans. (Sola) Laudat factum, quod ſit ſine exemplo & occulte miratur inuentam ibi requiẽ: vnde periculũ fuiſſet timendũ, cauſas aduentus, quia Ilioneus dixerat, præterit. (Quæ nos) ſ. relliquias Danaum relliquias terræ, relliquias maris. Deni um, quia infiniti perierant, & vrbs ceciderat. (Terræ,) Caſibus exhauſtas, dixit propter peſtẽ Cretenſem qua multi perierant. (Maris) Quia naufragio Orontes perierat. (Vrbe, domo) Currit per amplificationem extollens præſtitum in maius: vt non ſolũ in hoſpitium ſuſcepti ſint, ſed etiam in ſocietatis fœdera vocati. (Caſibus exhauſtos) Oſtendit inopiam nõ eſſe originalem quaſi abiectæ perſonæ, ſed fortunæ violẽtia prouenisſe. Docet, quæ ſunt curanda in laudibus, nã imparem ſe in reciprocis beneficijs, vt debuit, demonſtrat. Inuenit tamen in hoc, occaſionẽ a laudis officio non alienam, qua multitudinẽ quoq; Troianorũ laudaret qui per orbẽ ſparſi, etiã qui in numero Carthagine erant. (Dij tibi,) Quoniã beneficijs tam ſingularibus, & in æternum præferendis, humana vox reddere nõ poteſt. Dij pro nobis, quæ mereris exoluant. (Quæ te iam læta tulerunt Secula?) Quis dicat, cur tu ſola talis, & nõ alij ſimiles, his ſeculis nati ſunt? vt ſupra. O ſola infandos, & occulte innuit ſeculorum eſſe, vt aut boni, aut mali naſcantur. Quæritur igitur ſecula quibus Dido talis potuit naſci, quia per totum orbem iactati Troiani, ſolam beneuolam, & liberalem illam inuenerunt. (Qui tanti) Quia naſcendi ratio per parentes prouenit. Horum eſt felicitas, ſi præcipuos ſuſcipiant liberos. Quæruntur ſecula: quæruntur parẽtes. Dido ſola, in toto orbe iuſtiſſima, memoratur, vt quod ſummum eſt, etiam totũ ſuum ſi ner habeat parem. (Dij tibi,) Nec omnem reciprocam vicem referendæ gratiæ omittat, deos rogat: vt quod ipſe non poteſt, illi præſtent: quod autem ipſe poteſt, non tacebit. (In freta) Oſtendit omnium rerum finem futurum: tum illius honos non ſtabit. Simile illud.

Dum domus Aeneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.

(Me) Subtrahit ſe neceſſitatum dixit, nec eſt pollicitus abiturum: ne Didonem læderet, vrbis ſociæ etiam offerentem. (Amicum) Quod probat amici abſentis cauſam defendendo. Hæc ille. Ordo autem eſt. Aeneas alloquitur tunc, poſtquam. ſ. d. ſoluta nube reſtiterat: ſic. i. in antedicto decore, os, humeroſq; deo ſimilis, reginam. ſ. Didonẽ: & ipſe improuiſus cunctis. i. a nemine præuiſus, ait repente. Ego Aeneas Troius. i. Troianus quem quæritis, adſum: coram. i. in conſpectu veſtro. ereptus ab vndis Libycis. i. maris Libyci. O Dido, ſola miſerata. i. quæ ſola miſerata es infandos. i. tam magnos, vt enunciari non poſſint, aut tam indigne illatos, vt enunciari indigni ſint: labores. i. caſus, & miſerias: Troiæ. i. Troianorum, quæ ſocias vrbe. ſ. cõmuni, & domo. ſ. regia, & priuata: ſed plus eſt ſociare q̃ hoſpitio ſuſcipere: nam eos, & ciuitate, & regni iure donat ſociando. i. in ſocietatẽ regni eos accipiendo, ſocias ergo vrbe & domo. i. ſocios facis in vrbe, & domo, nos relliquias Danaum pro Danaorũ. i. Græcorum. i. nos qui relicti ſumus à Danais, & Græcis: exhauſtos. i. effœtos, aut attenuatos, omnibus. i. omnis caſibus generis, caſibus. i. ærumnis, & aduerſitatibus terræ, & maris & egenos omniũ. ſ. rerũ, ò Dido inquam, quæ hæc facis, ego ingenue fateor. ſ. q̃ perſoluere grates. i. referre gratias dignas æquales meritis tuis, non eſt opis. i. facultatis noſtræ. i. noſtrum, qui hic ſumus, nec, ſup. eius gẽtis Dardaniæ, quidquid gẽtis Dardaniæ vbique. i. in quocunque loco, eſt vt ſit vbique, pro vbicunque, aut quidquid gentis Dardaniæ eſt vbique. i. iam ferè in omni regione, quæ gens Dardania. i. Troiana, eſt ſparſa per magnum orbem, hoc eſt & ſi omnes Troiani adeſſemus & anniteremur dignas referre gratias, id non poſſemus, quanto minus igitur nos, qui tam pauci ſumus, reſpectu vbique diſperſorum, verũ, quia nos referre non poſſumus. Dij ferant tibi præmia digna, ſi qua numina. i. ſi quæ dij reſpectant. i. miſericorditer, & id frequenter reſpiciunt, pios, id eſt eos qui erga pios pij ſunt, & ſi quid. i. aliquid iuſtitiæ eſt, vſquam. i. in aliquo loco, & mens ſit ſibi conſcia, recti. i. æquitatis, & iuſtitiæ, aut recte acti. Eſt autem diuerſus intellectus. Nã alij ſic intelligunt. Dij ferant tibi digna præmia, ſi qui in nos iuſti ſunt, nam videtur iniuſtos cenſere deos, qui pios ita perſecuti ſunt, vnde Iunonem præcipue iniquam, cenſet, alij rectius intelligunt. vt ad vitandam arrogantiam additum ſit. Nam, quia dixit, ſi qua pios reſpectant numina, poſſet videri confidentia ſe, & ſuos pios dixiſſe, niſi adderet, ſi quid vſquam iuſtitiæ eſt, per quod videtur hoc dicere, videmur quidem nobis pij, ſed vix quidquam iuſtitiæ eſt apud mortales, q̃ in conſpectu deorũ, ſatis pium, ac iuſtum cenſeatur, mens in nobis conſcia recti eſt. Seruius autem illud ad Didonem retorquet, vt pro præmio illi ſit, quia mens ſibi conſcia recti ſit. Poſtquã itaque gratias agit Aeneas, progreditur in laudem Didonis addens quæ. i. qualia ſecula, iam læta tulerunt. i. produxerunt te, qui tanti. i. tã magni parentes, qui tantum boni produxerunt mundo, progenuerũt te, talem. i. tot virtutibus præditam, præcipue iuſtitia, & miſericordia, q. d. fuerunt nimirum maximi meriti parentes, qui talẽ meruerunt producere prolem. Et ideo dum. i. donec fluuij currẽt. i. defluent, in freta. i. in maria, & dum vmbræ, luſtrabunt. i. luſtrationem, hoc eſt circuitum facient, aut luſtra fera facient, in montibus, quia vt ſol circumfertur, ita & vmbræ luſtrant. i. circumuoluuntur, & dum polus paſcet. i. ſuſtinebit, ſidera conuexa. i. in cœlo conuexo exiſtentia (quamuis ſint qui conſtruant ſic, dum vmbræ luſtrabunt. i. circuibunt in montibus conuexa. ſ. montium,) hoc eſt donec cœlorum, & elementorum permanebit natura, honos. i. honor, & nomẽ tuũ & laudes tuæ manebunt ſemper. ſ. in memoria, quæcunque terræ vocent. i. vocauerint me. i. vbicunque fuero, ſic te prædicabo, vt illic perpetua ſit tui memoria, nõ autẽ ſenſus eſt, q̃ ſemper maneat memoria apud Aeneam quia ſciebat ſe ſemper ſuperſtitem fore, actaturus diceret. ipſe Aeneas tactus, ſic petit dextra Ilionea, amicum. ſ. virum qui tam facunde Aeneam commendauerat, & rebus Troianis conſuluerat, & petit læua. i. tangit ſiniſtra manu Sereſtum ſ. amicũ, & poſt. i. poſtea, ſup. petit alios, & fortem Gyam & fortem Cloanthum.

VARIA LECT. ILIONEA petit dextra, læuaque Sereſtum) In Longobardico libro, pro Sereſtum, Sergeſtum ſcriptum eſt.

Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; & ſic ore locuta eſt:
DID. Quis te nate Dea per tanta pericula caſus
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tu ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrigij genuit Simoentis ad vndam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patrijs, noua regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belum opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo caſus mihi cognitus vrbis
Troianæ, nomenque tuum regesque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat;
Seque ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe volebat,
Quare agite ò tectis iuuenes ſuccedite noſtris:
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit conſiſtere terra
Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

SERV. Obſtupuit) Animo perculſa eſt, quod iam futuri amoris eſt ſignũ. Primo aſpectu) i. pulchritudine (Caſu deinde) i. miſeratione. (Et ſic ore locuta eſt) pleonaſmos ſicut, Vocemque his auribus hauſi. (Quis te nate Dea) quis qualis. Admirantis eſt, non interrogãtis, vt, Quis globus ò ciues. Non. n. interrogat ille qui nũciat. Hoc ait: Dido, vt poſt iudicat, ex Teucri narratione cognouit, (Quæ vis) qualis. (Immanibus oris?) Vt Sal. Mare ſæuũ importuoſum (Applicat) Secundũ præſentem vſum, per d, prima ſyllaba ſcribit, ſed antiquã orthographiã, quæ præpoſitionẽ vltimam litẽ à in vſu nã mutabat, per p, ſ. n. Euphoniã, per a tantum. Præpoſitio enim cum ad cõpoſitionem tranſierit, aut vim ſuam retinet, vt In dico, aut mutat vltimã literã, vt ſufficio, aut perdit, vt Coemo. (Dardanio Anchiſe) Bene Anchiſæ addidit, cum multis. n. Venus cõcubuit. Sed ſciẽdũ, Anchiſen paſtorem fuiſſe, & cũ eo amato Venerem cõcubuiſſe. Vnde Aeneas circa Simoin fluuiũ natus eſt. Deæ n. vel nymphę ennũtur circa fluuios vel nemora, quod iactaret Anchiſes afflatus fulmine, oculoque priuatus eſt. (Teucrum Sidona venire) hiſtoria hoc habet, Herculem cũ Colchos iter pdito Hylã poſt peragratã Myſiã nauibus Troiã veniſſe. A cuius portu cũ eum Laomedõ arceret, occiſus eſt & eius filia Heſiona belli iure ſublata, comiti Telamoni tradita eſt, qui primus aſcenderat murũ, vnde Teucer natus eſt.

Nam Aiacem ex alia conſtat eſſe procreatam. Tum Hercules Priamum quoque redemptum à vicinis hoſtibus in paterno regno locauit. Vnde & Priamus dictum eſt ἀπὸ τοῦ πρίασθαι, emo. Cæterum quæ deliberata dicitur Heſiona, cõſtat eſſe fabuloſa. Sed Teucer cũ Troia euerſa, ſine fratre eſſet reuerſus, qui ſe furore propter perdita Achillis arma intemerat, Salamina pulſus Sydona venit: ex quo Dido cuncta cognouit. Aiax aũt Achillis patruelis frater fuerat, quoniã Telamon & Peleus frater fuerunt Æaci filij. [Vaſtabat Cyprum,) Quam ſubactam conceſſit Teucro, vt in ea collocaret imperium. [Caſus) Hoc loco, ruinæ, non fortunæ intelligendus eſt caſus. [Ipſe hoſtis Teucros) Troianorum laudis exaggeratio, ꝙ etiam ab hoſte laudantur. [Ferebat) Laudabat, præferebat. [Teucrorum à ſtirpe volebat) Propter genus maternũ, vt ſupra diximus. Et plus eſt quod dixit volebat, quaſi materno gaudens, refutaret genus paternum. [Tectis ſuccedite noſtris) Ad conuiuium vocat. Nam iam ſupra dixit, Vrbe, domo, ſocias. [Similis fortuna) .ſ. aduerſa. [Nõ ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco) Quare non diſco? Quia non ſum ignara. Bis enim intelligimus. Non, vt ſupra diximus, ſic Saluſtius, Segnior neq; minus gratia & multiplex cura.

ASC. OBSTVPVIT primo &c.) Hic ponitur honorifica reſponſio Didonis præmiſſo futuri, & iam penè incepti amoris indicio. Nam, ꝙ primũ aſpectu viri obſtupuit ſignificat eam ad pulchritudinem eius intendiſſe animum, quod amantiũ eſt. De hac re diſſerit Donatus ſic. [Obſtupuit) Viſa eius forma, & eũ caſum eius vehementer miraretur quo liberari potuerit, & ad ipſam nulli viſus peruenire. [Quis te nate Dea) Ex his verbis oſtẽdit aliquã ſui generis notitiã ſibi e, & quamuis hoc apud Æneam poſſit eſſe mirabile, ut indigne illum pati, vt dea genitus tempeſtate ad regiones ſæuas delatus ſit. [Per tanta pericula) Miratur pericula in eo, quẽ potentia numinis tueri debuit. [Atque equidem) Exponit quõ hæc ſcierit, quare .ſ. cũ videatis vos non eſſe incognitos & morẽ eſſe familiæ meæ, vt venientes exci piat, vt Teucer à patre ſuſceptus eſt. [Me quoque) Quam nunc videtis felicem aliqñ fortuna depreſſit, vt non pudeat calamitatum, quæ ſunt æquo animo ferendæ. Hæc ille. Ordo eſt. Dido Sidonia .i. ex Sidone, profecta, obſtupuit primo .i. primũ, ſeu primo loco, aſpectu viri .i. Æneæ, cui Venus diuinos afflarat honores, & deinde tanto caſu viri, & locuta eſt ſic ore, quia prius obſtupendo, multa ſecum locuta fuerat mente (non eſt ergo pleonaſmos, nec vacat particula, ore, vt ſentit Seruius) O nate dea .ſ. Venere, quod ex Teucro didicerat, quis .i. qualis, caſus .i. aduerſitas, inſequitur .i. inſtanter perſequitur te per tanta pericula, q. d. cum ſis natus dea deberes ab ea caſibus eripi, niſi forte maioris numinis vis obſtare, iuxta quod (licet id neſcijt Dido, ſed veritas veritati quadrat) poëta vt ſæuæ memorẽ Iunonis ob iram, addit ergo, quæ .i. qualis, vis .i. violentia applicat .i. appellit te oris, immanibus .i. ſæuis cuiuſmodi ſunt Libycę vbi Syrtes & Barnis ſunt. Tu ne, ſup. es (quod non interrogatiue ſed admiratiue nõc dicit.) ille .ſ. nobiliſſimus Aeneas, quẽ alma Venus genuit Anchiſæ, Dardanio .i. magnanimo, & à Dardano orto, ad .i. iuxta vndã Symoẽntis illius fluuij, Phrigij .i. Troiani. Atque equidem .i. ego certe, memini .i. memoria teneo, Teucrum venire .i. vt Teucer filius Telamonis, venerit (vt Agretius, docet, memini, verbum præſentis tpis, efflagitat, vt memini dicere, memini videre, memini venire, non dixiſſe, vidiſſe, veniſſe, niſi rarius.) Sidonia .i. in eam vrbem Tyri, cuius erat Dido, expulſum finibus patrijs .i. patriæ ſuæ, a qua per patrem, ꝙ ſine fratre redierat, excluſus eſt, & petentẽ noua regna, auxilio Beli .ſ. patris mei, nam Belus genitor meus, vaſtabat .i. vaſtam, & deſolatam faciebat tunc, Cyprum, inſulam illam, Veneri ſacram opimam .i. pinguem, & ipſe victor tenebat, ſup. eam, ditione, ſup. ſua conceſſit ſũt Teucro caſus .i. euerſio vrbis Troianæ, eſt cognitus mihi ex illo tempore .i. poſt illud tempus, & nomen tuum, ſup. eſt mihi cognitum, & reges Pelaſgi, vt Diomedes. & alij cũ quibus congreſſus es, ſup. ſunt cogniti mihi. Ipſe .ſ. Teucer hoſtis .i. cum eſſet hoſtis, ferebat .i. extollebat Teucros, inſigni laude, hoſtis autem erat parte patris, ſed ex matris parte, natura inuitabat eũ ad beneuolentiam, nam mater eius ſoror Priami fuit, quæ forte effecit, vt Teucer vocaretur à Teucro illo antiquo, qui ex Creta Troiam venerat, ipſe ergo Teucer hoſtis quantum ad genus paternum, quod in geſtis exterioribus præferre congruit, cum in Græcia natus ſit, ferebat Teucros, vnde per matrem oriundus erat, laude inſigni .i. rara, & excellẽti, & volebat .i. libenter ferebat, & tollerabat, ſe ortum .i. oriundum a ſtirpe antiqua Teucrorum, quare agite, adhortandi aduerbium, ò iuuenes ſuccedite noſtris tectis .i. intretis tecta noſtra. Similis .i. aduerſa fortuna, voluit quoque .i. etiam me iactatam per multos labores (poſſet legi, per multos ſimiles labores, nec eſſent duo epitheta, quia multum, non eſt plenum epithetum, licet enim dicere, multi boni viri id conſueuerunt.) conſiſtere demum hac terra, ego non diſco ignara .i. vt faciũt ignari mali .i. incommodi, aut diuerſitatis, ſuccurrere miſeris .i. didici per meipſam, ſuccurrere miſeris, quia id quiſq; facile miſeratur in alio, quod ſe paſſum difficulter meminit, non ergo diſcit ignara, quia neque ignara eſt, neque didicit, ſubaudiri ergo videtur, tanquam ignara aut veluti ignara, vt ſit, non diſco tanquam ignara eſſem. aut veluti ignara diſcedere deberem.

QVEM Dardanio Anchiſæ) Sunt qui, Anchiſæ, caſu ſeptimo legant. VARIA LECT.

EST ſua oratoribus item homœopathia de paſſionis nata ſimilitudine, quam vndiquaque ſcientiſſimus exprimit poëta. COLL. RHOD.

Fuit & talis Anchiſes genitor. Item,

Et patriæ ſtrinxit pietatis imago. Et,

Me quoque per multos ſimilis fortuna labores.

Quod in Macrobij Sympoſiacis eſt adnotatum.

SERV. INdicit honorẽ,) Id eſt iuſſit fieri ſupplicationes. Et bene dicit. quia Troiani in opinatio venerant. Feriæ autẽ legitimæ ſunt, aut indictæ. Indici autẽ dicuntur, quas pauperes maiorem ex collatione ſacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Vnde & ſupplicia dñr ſupplicationes, quæ ſunt de bonis ſupplicia paſſorum. Sal. In ſupplicijs deorũ magnifici. Hinc etiam ſacrum & venerabile & execrandum intelligimus, quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant. [Terga ſuum,) Non declinatio u, hoc loco geminat, ſed ratio nominis in quo eſt u, ſicut & in rem mittit genitiuũ pluralem, nõ per declinatione, ſed quia eſt in nomine r, vt patruũ. Alterum vero vbi legimus, epentheſis eſt, ſicut Mauortis vel induperatoris, Nam alitũ facie, vel Martis, aut imperatoris. [Munera, lætitiamq́. Dei).i. vinum, aut certe vt multi legunt, Lætitiamq́. die .i. diei. Vt ſupra dicta munera, ſint multorum dierum vſui ſufficientia. Intelligamus aũt miſſa aliqua etiam ad vſum diei. [Luxu) Modo abundantia alibi luxuria. Et notandum qua affluentiã vbique exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui & duobus cibis tantum vtebatur & in atrijs edebant ſedentes. Vnde Iuuen. Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus?

POE. Sic memorat: ſimul Aeneam in regione ducit
Tecta: ſimul diuum templis indicit honorem.
Nec minus interea ſocijs ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiamque Dei.
Ad domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur: medijs parant conuiuia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.

Et Virg. Perpetuis ſoliti patres conſedere menſis. [Laboratæ veſtes) Labore perfectæ, vt, Laboratæque premunt ad pectora ceras. Et eſt ſermo in compendium coactus, ſicut, Rapuitque in ſomite flammam .i. rapien fecit. [Ingens argentum menſis,) Aut ſubaudis exponunt, aut menſas argenteas accipe. [Cælataque in auro) Inſculpta. Et nomẽ hoc in principali aliam habet naturã, in deriuatione mutat. Nam Cœlum dicitur ferrum ipſum vnde operantur argentarij, quod producitur, naturaliter. Sed id deriuatione mutatur, diphthongus namque eſt, cælata in auro. [Series,) Ordo connexus. [Per tot ducta viros,) A Belo primo rege Aſſyriorum, vt, Ab antiquo durantia cinnama Belo. Ab eo vſque ad Belum patrem Didonis, qui & ipſe Aſſyrius fuit, hinc eſt. Quã Belus & omnes à Belo ſoliti, cum inter patrem, & filiã medius nullus exiſtat, & regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus ſolem colunt, qui ipſorum lingua Hel dicitur, vnde & Helios. Ergo addita digammo, & in fine facta deriuatione à Sole regi nomen impoſuit.

SIC memorat,) Poſt orationẽ Didonis, docet magnificentiam eius in Troianos, & apparatum conuiuij Aeneæ, & ſocijs ASC.

exhibiti, vnde Donat. ſic, & qm non præſentibus, ſolum conſulendū erat, mittit ad abſentes munera. Laudat à magnitudine, q tauri, & numero, q viginti: Si.n. boues dixiſſet, imminuiſſet gratiam. [Pingues) Et ergo pingues erāt, & ducentia oſtēdit capita. [Munera, lætitiamq. Dei) Vinū quod ſufficeret oibus. [Ad littora).ſ. ad illos quos reliquerat Æneas, & ad illos quos Ilioneus. [At domus) Oſtēdit, q cū hoſpites recipimus, domus pro eorū meritis eſt componenda. Ergo cū accipiendus eſſet Aeneas tantus vir, domū regali luxu per ſe ſplēdidam, tñ additis multis repentinis ornauit. Ergo legendū, Domus ſplēdida regali luxu & interiecta mora dicamus, Inſtruitur. [Interim) Quia interim in exteriorem partē Troianos induxerat: interior melius ſolito ornabatur. [Medijs tectis) Nam cum multa turba eſſet accipiēda alibi tot triclinia ſterni nō poterant. [Conuiuia) Omnia conuiuia vehementer ſplendebant, ſed fuit in apparatu diuerſitas. pp diſtantiam perſonarum. Nam hoſpites cum regina, tere pti ſunt in oſtro ſuperbo. Tirij vero tanq̄ minoris dignitatis, in veſtibus pictis, vt in textu videbis. [Argentū menſis) Adiecit mēſis, vt oſtēderet aſiatiū argentū, ne putaretur in ea ſpecie eſſe, quæ lōge eſſet ab vſu mēſarum. Eſt multiplex argenti laudatio. Nam fuit magnū inſignitum auro, & miro artificio, vt ars cū ipſius precio certaret. Sculptura aūt geſta maiorum cōtinebat, quorū contemplatione meruit lōgiſſimum tempus conſeruari. Ordo eſt. Dido ſup. memorat. i. recitat, ſic. i. hoc modo, vt præmiſſum eſt, & ducit ſimul Aenea in tecta regia, & indicit ſimul honorem. i. feſtiuitatē templis, diuum, pro diuorū, hoc eſt iubet ob lætū aduentum, & ſalutem Troianorū, diē feſtum agere, & ferias, ſeu vacationes facere, nec minus. i. & tñ ēt ipſa mittit interea, ſocijs. ſ. Aeneæ, ad littora. i. quos in littore dereliquerat Aeneas, eis.n. ſuccurrendū fuit, ne turpiter eorū, immemor factus culparetur, qui ob eorū ſalutē exuerat, viginti tauros, & centū, terga ſuū. i. porcorū magnorum, horrētia. i. horrorem ēt inducētia, aut aſpera ſale, & cētū agnos pingues cū matribus, à quibus nutriri adhuc diutina poterat, nā decreuerat Æneam, pluſculos dies apud ſe detinere. donec claſſem reficeret, nōdum enim de cōiugio eius cogitauit, ſicut poſt recitationē de bello Troiano & mittit munera, & lætitiā dei. ſ. Bacchi, hoc eſt, vinū, quod lætificat cor hominis, aut die, pro diei. feſti. ſ. vt & illi q in littore erāt, lætos conuiuas agerent, aut vt (A. G. legit dij, pro diei eadē de cauſa, ea aūt munera ſunt vina, ſine qbus læti eſſe nequeāt, niſi acceperit ab Aeneas, eos adhuc vini iā hēre, q verna bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes. Miſiſſe aūt vt ad vtroſque, tam ad ſeptē naues cum Aeneas appulſas, q̄ ad alias, vnde viginti tauros miſit licet vna nauium perierit. At. i. ſed, domus interior. i. aula ſeu regia ſplendida luxu. i. abundanti ornatu regali. i. regiam maieſtatem decenti inſtruitur, & parant conuiuia in medijs tectis. i. aut intra tecta, vt ſub dio in area, inter tecta conuixiſſe intelligātur, vnde dicturus eſt Aeneas, ſuadentq. cadētia ſidera ſomnos quod non apte intra tecta dixerit. Poteſt aūt ordo eſſe, et ſit miniſtri: Tyrij, parant tectis medijs cōuiuia, vt vero depingere celeritatē operātium, ſubticuit verba in ſequentibus locutionibus, quæ ſic ſupplebuntur, veſtes laboratæ arte. i. artificioſe factæ, vt ſit laus ab artificio, & oſtro ſuperbo. i. purpura magnifica, vt ſit laus à materia, & colore, ſup. extēduntur, & argentū ingens, ſup. exponitur menſis, & fortia facta patrum cælata in auro, & ſeries lōgiſſima rerum. ſ. geſtarū, ducta per tot viros, ab origine antiquæ gentis, ſup. exponuntur mēſis. & hoc modo verbo, parāt, deerit ſuppoſitū, & multis ſuppoſitis ſequentibus verbum. Aut ordo ſit, nihil ſubaudiendo talia. Veſtes laboratæ arte, & ſuperbo oſtro, parant. i. ornat conuiuia in medijs tectis, & ingēs argentum. i. ingētia vaſa, ex argento facta & fortia facta patrū i. maiorum, à Belo primo, vſque ad Belum, Didonis patrē, cælata in auro. i. vaſis, aut toreumatis aureis, ap poſitorie ſeries rerū longiſſima, ducta ab origine antiquæ gentis per tot viros, parāt conuiuia menſis. i. exhibent apparatum conuiualem, quantum ad menſas. Vt aulea parietes ornabant.

MVNERA, lætitiamq. Dei) Veteres lib. diuerſiſſimi reperiūtur. Quorum quippe, alij Die, alij Dei, alij Dij, legunt. [Antiquæ ab origine gentis. In Lōgobardico exemplari, & in Mediceo, Antiqua legitur. quod & in alijs aliquot animaduerti. VARIA LECT.

SERV. AEneas) Sequitur, Rapidū ad naues. Cetera per parentheſin dicta ſunt. [Rapidū ad naues p̄mittit Achatē) Nō præmittit (nec.n. ſequitur ipſe) ſed p̄rapidū qđ ex affectu patris intelligendū eſt, nō ex Achatis velocitate. Et ſic prærapidū dixit, quo modo Terēt. Perpol quā paucos, hoc eſt p qua paucos. Pol.n. per ſe plenū eſt iurātis aduerbiū, cui p̄poſitio ſeparatum nunq̄ cohæret. [Ferat) Afferat, nūciet, vt, Feret hæc aliquam tibi fama ſalutē. [Stat) Modo eſt, alias horret, vt, Stāt lumina flāma. &, Stabat acuta ſilex. Item plenum eſt, vt, Iam puluere cælum Stare vident. Stant & iuniperi & caſtaneæ hirſutæ. Item poſitum eſt, vt, Stant manibus aræ. Item placet, vt, Stat conferre manum. &, Stat caſus renouare omnis. Pro loco ergo hic intelligendus eſt ſermo. [Iliacis erepta ruinis) Commēdat ex loci difficultate, vt, Nec tua mihi valle reperti. Item ex perſona, Ornatus Argiuæ Helenæ, &, Ilione, quod geſſerat olim, vt, Hoc Priami geſtamen erat. Quemadmodū pleruque ea longitudine. vt Terent. Ex Aethiopia eſt vſque ancilla hæc. [Erepta) Laborat hoc ſermone probare ab Aenea non eſſe proditā patriam, ſi ornatus Helenæ, quā cū Antenore Troiam prodidiſſe manifeſtum eſt, ex incendio eripuit, bellorum caſu, non pro præmio proditionis accepit. [Signis, auroq.) Signis aureis, vt, Mollamq. & montis. [Pallam rigentem,) Duram pp aurū, ſicut & nouas veſtes videmus. Significat aūt tunicæ palliū, quod ſecundū Varronē palla dicta eſt ab irrogatione, & mobilitate, quæ eſt circa finem huiuſ veſtium, ἀπὸ τῦ πάλλειν. [Velamen) Cycladē ſignificat. [Acātho,) Genus virgulti flexuoſum, quod vulgo Herbacāthum dñt: In cuius imitationem arte veſtis ornatur. [Ornatus Argiuæ Helenæ:) A vicinitate dixit Argiuæ. Et paulò poſt Mycenis, cum Spartana fuerit, quæ ciuitas eſt in Laconia. Nam legimus, me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. Et vide iam omē infelicitatis futuræ, cum adulteræ ſuſcipit munera. [Inconceſſosq. Hymenæos,) Et fato & legibus. Hymenæus aūt, vt alij dicunt, deus eſt nuptiarum. Vel alij quidā iuuenis fuit, q die nuptiarū oppreſſus ruina eſt. Vnde expiationis cauſa nominatur in nuptijs, ſed falſum eſt. Nam vitari debuit magis nomē extincti. Sed hoc habet veritas, Hymenæus qdā apud Athenas inter bella ſæuiſſima virgines liberauit, quā ob cauſam nubētes eius inuocāt numen, quaſi liberatoria virginitati. Hinc etiam apud Romanos Talaſio inuocatur. Cū.n. raptu Sabinorū Plebeius quidem raptam pulcherrimā duceret, ne ei auferretur ab alijs, Talaſionis eā ducis nobilis eſſe ſimulauit. cuius nomine fuit puellæ tuta virginitas. [Matris Ledæ mirabile donū) Vel quod ipſa filiæ, vel quod ei Iuppiter dederat. [Præterea ſceptrum, Iliona) Bene offert munera apta perſonis, ſicut etiam Latino in ſeptimo. [Maxima natarum Priami;) Quia ante etiam fœminæ regnabant, preſertim primogenitæ, vnde eſt Maxima. Hæc aūt vxor Polymneſtoris fuit. [Colloq. monile) Ornamentū gutturis, quod & ſegmentum dñt, vt Iuuenalis. Segmenta & lōgos habitus. Licet ſegmentatas veſtes dicamus, vt ipſe, Et ſegmentatis dormiſſet paruula cunis. [Baccatū) Ornatū margaritis. Dicimus aūt & hæc margarita, & hoc margaritū, & hæc margaris, quod græcū eſt, quo modo Nais. Sanè multi ſeparāt gemmā & margaritam, vt Cicero, Nullam gemmam aut margaritam, & gemmas volunt dici diuerſi coloris, margaritas vero albas, vel gēmas integras, margaritas pertuſas. [Duplicem gemmis, auroq. coronam) Duplicem aut latum, vt, Duplici aptantur dentalia dorſo. Item, Aut duplex agitur per lumbos ſpina. Aut certe re vera, Duplicem gemmis & auro. [Hæc celerans) Celeriter facere cupiens.

Aeneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad naues præmittit Achatem,
Aſcanio ferat hæc ipſumq. ad mœnia ducat:
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis.
Ferre iubet, pallam ſignis, auroq. rigentem,
Et circuntextum croceo velamen Acanto,
Ornaus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconceſſosq. Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim
Maxime natarum Priami; colloq. monile
Baccatum, & duplicem gemmis, auroq. coronam.
Hæc celerans iter ab naues tendebat Achates.

ÆNEAS &c.) Vt paternæ perſonæ decorum quoque deſcribat & Iuli, quē præcipue laudare ob Iulium Cæſ. conſtituit, honorificam mentionē facit poëta. Et docet quam circa illum ASC.

habuerit

habuerit Æneas curam, vtq́. regalibus donis, magnificæ munificentiæ Didonis rñ ſeret. Verba Donati de hoc re ſunt. [Præmittit) Nõ quia eſſet ſecuturus, vec intelligitur, prærapidũ mittit. Sed præmittit.i.ante prandiũ mittit, vt maturius videret filiũ, & vt afferrentur munera, quæ Didoni dare volens, inter epulandum cõmodiſſime dabantur. Maior.n.erat futura cõuiuij voluptas, & præſentia Aſcanij, & oblatione munerum. [Omnis in Aſcanio) Nam reliquæ curæ iam ſemotæ erant. [Munera) Hæc conuiuium gratius factura erant, & poterant oſtendere quanta verbis fuiſſet felicitas. [Erepta) De magnis & plurimis, credẽdũ eſt meliora rapuiſſe. [Argiuæ Helenæ:) Hanc adeo formoſam fuiſſe dicunt, vt eius forma redacto maximo periti ſſimorũ pictorum in vnum numero, propoſitis etiam formoſiſſimarũ mulierũ nudis corporibus pingi nequiuerit, ergo quæcunque erat formoſa, ab ea appellabatur Helena. Sed Virg. Argiuæ dixit, vt de illa ſola intelligeretur. [Extulerat,) Nam cum eſſet regis vxor, & locupletiſſima, & iret ad Troiam, has vt præcipuas ſecũ abſtulit, non redituram ſe ſperans, propter admiſſum adulteriũ, propterea addidit inconceſſos Hymenæos. [Ledæ mirabile) Vt tam pulchra, niſi à matre donari nõ potuiſſe, or, & cum donarentur, miratos eſſe qui viderent. Adduxit aũt vt his vteretur, quoties adultero formoſior videri volebat. Ergo, ſuperabat formã quæ pingi non potuit, pulchrioremque reddebant. [Maxima) Solent enim religioſi parentes, quæ habent optima filijs, deferre maioribus. [Baccatum) Neque hæc diſſimilia eſſe debebant, quæ optimus pater, & ditiſſimus maxime ille dederat. [Hæc celerans) Laudat hominis diligẽtiã. Ordo eſt. Aeneas pręmittit.i. anteq̃ cœna cũ apparatu ſuo totaliter extructa eſſet, aut priuſquã Dido ſocijs ad littora, miſit viginti tauros &c. id potius placet, quam, vt cũ Seruio dicam, miſit prærapidum, & non præmiſit, quia ipſe ſecutus non eſt. Nam licet ipſe ſecutus non eſt, alij tñ qui dona Didonis attulerunt, ſubſecuti ſunt, præmittitur ergo, antequam Didonis ſuos mitteret, rapidum Achatẽ ad naues .ſ. quas ipſe in littora dereliquerat, præmittit, dico, licet paulò poſt abituros eo ſciebat miniſtros Didonis .n. pro quia, amor patrius.i. paternus, non eſt paſſus mẽtem .ſ. Aeneæ, conſiſtere.i. quieſcere & tranquillam eſſe, tractum à mari, cui ſæpe fluctuatio mẽtis comparatur, præmittit, dico, ſup. vt (quæ particula honeſte reticeri ſolet) ferat.i. afferat, aut nunciet, & dicta, Aſcanio .ſ. filio ſuo Iulo, hæc.ſ. quæ dicta, & facta ſunt, quaſi reto ipſum iam tunc ad imperium deſtinatum conſiliorum ſuorum comitem effecerit, & vt ducat ipſum ad mœnia .ſ. Carthaginenſia. Nam ſup. omnis curã parentis chari.i. red., mali à filio, ſtat.i. cõſtituit in Aſcanio, præterea ipſe iubet ferre.i. afferre, munera.i. precioſam ſuppellectile, vnde munera faciat, erepta ruinis Iliacis, cum iam in manus hoſtium ventura eſſent, id antẽ dicit, ne à ſuis iniuſte abſtuliſſe, aut à Græci, ob proditionem ea accepiſſe damnetur, munera, dico, videlicet pallam .i. chlamydẽ muliebrem, rigentẽ .i. vix plicabilem, ſiguis aurei, & velamen .i. Cycladem: Acantho croceo.i. flexuoſum in morem Acanthi, & crocei coloris, circuntextum.i. quod circuntextum erat in fimbrijs pallæ, appoſitione ornatu Helenæ Argiuæ, potius diceret Spartanæ, ſed Argi Spartis vicini ſunt, quos .ſ. ornatus. illa .ſ. Helena extulerat Mycenis, pro Amyclis. cum .i. quando ipſa peteret pergama .i. Troiam, & Hymenæos .i. thalamos matrimoniales inconceſſos.i. negatos à dijs & legibus, quia alteri nupſerat, extulerat, dico, per aliam appoſitionem, donum mirabile.i. admiratione dignum, matris Ledæ .i. quod à Leda matre, aliquando dono, acceperat, & ideo vt rem chariſſimam, & precioſiſſimam, relictis ceteris, extulerat eam pallam, præterea.i. inſuper, ſup. ferre iubet ſceptrum .i. regalem virgam quod .ſ. ſceptrum, Ilione maxima natarum Priami, quæ, ſcilicet inter filias ſe reginã gereret, geſſerat olim.ſ. cum Troia vigeret, & vt ferat monile Baccatum.i. Baccis, hoc eſt vnionibus ſiue margaritis ornatum, collo.i. quod Ilione collo geſſerat, & vt ferat coronam duplicem, gemmis & auro, id eſt quæ ex duobus conſtabat ex auro, ſcilicet gemmis, id eſt lapillis precioſis Achates celerans, id eſt celeriter peragens, hæc tendebat iter ad naueis.

At Cytherea nouas artes, noua pectore verſat
Conſilia, vt faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, donisq́. furentem
Incedat reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguã Tyrioſq́. bilingues.
Vrit atrox Iuno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem.
VE. Natæ meæ vires, mea magna potentia ſolus,
Nate, patris ſummi qui tela Typhoea temnis,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater vt Aeneas pelago tuus omnia circum
Littora iactetur, odijs Iunonis iniquæ,
Nota tibi, & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſq́. moratur
Vocibus: & vereor quò ſe Iunonia vertant
Hoſpitia, haud tanto ceſſabit cardine rerum,
Quocirca capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo ſe numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.

SERV. At Cytherea) ab inſula quæ numero tm̃ pluralı dr̃, vt, Sunt alta Cythera. [Nouas artes) Ars τῶν μέσων eſt, cõmune nomen eſt ad multa pertinens, vnde ſine epitheto tale ponitur, vt bonas artes, malaſq́. artes dicamus. [Faciem mutatus) Noua figura eſt. Quod autẽ addidit, & ora, periſſologia eſt. [Doniſq́. furentem Incendat reginam) Incẽdat & furete faciat, vt, Animumq́ labantem impulit. [Quippe domum timet ambiguam) In qua habitat mutabilis fœmina, vt, Varium, & mutabile ſemper Fœmina. Item Iuno in quarto.

Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.

[Tyrioſque bilingues,) Id eſt fallares. Nec enim ad linguã retulit, ſed ad mentem. [Sub noctem cura recurſat) Circa noctem. Et ſciendum quia cum tempus ſignificatur, ſub præpoſitio accuſatiuo cohæret, vt,

Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi rumpunt radij.

[Ergo his aligerum dictis affatur Amorem) Latini deũ ipſum Cupidinem vocant, eo quod facit amorem. Sed hic imitatus eſt Græcos, qui vno nomine vtrunque ſignificant. Nam amorem dixit deum, ſed diſcreuit epitheto. Sanè nomẽ hoc, ratione non caret. Nam & quia turpitudinis eſt ſtulta cupiditas, puer pingitur, vt inter quas curam Clymene narrabat inanem.i. amorem. Itẽ quia imperfectus eſt in amantibus ſermo ſicut in puero, vt,

Incipit effari, mediaq́; in voce reſiſtit.

Alatus autem ideo, quia amantibus nec leuius aliquid, nec mutabilius inuenitur, vt in ipſa probatur Didone. Nam de eius interitu cogitat, cuius paulò ante amore depereibat, vt,

Non potui arreptum diuellere corpus.

Sagittas vero ideo geſtare dr̃, qa & ipſæ incertę veloceſq́. ſunt. Et hæc ratio penè ĩ oĩbus alijs nominibus pro poteſtatũ qualitate formatur. [Nate, meæ vires,) Aut quia Venerea voluptas caeterei ſine amore non poteſt, aut ſm Simonidẽ, qui dicit cupidinem ex Venere tãtum eſſe progenitum. Quanquam alij dicãt ex ipſa & Marte, alij ex ipſa & Vulcano, alij vero Chai & primæ rerum naturæ eũ eſſe filium velint. [Solus, Nate) Qui Iouis cõtẽnis fulmina, quæ dijs ceteris ſolẽt eſſe terroris. [Patris ſummi) Nunc quidẽ de Ioue propria dixit. Sciendum tñ pro qualitatẽ rerum vel perſonarũ, ſummum deum dici, vel patrem. Nam vnuſquique ſummũ putat eſſe eum quem colit, vt, Sũme deũ ſancti cuſtos ſoractis Apollo. [Typhoea) Multi Typhoia legunt, vt cerealia & cerealea. Typhoea aũt dixit, nõ quibus Typhoeus vſus eſt, ſed quibus Iuppiter in Typhoeũ, à ſpolijs.i. virtute & victoris, epitheto poſuit, vt Scipio Africanus & Metellus Creticus. [Temnis,) Aphæreſis eſt, pro cõtemnis. Hac aũt laude hoc egit, facile eum poſſe cõtemnere Iunonem, qui cõtemnit & Iouem. [Ad te cõfugio,) Perſonarum ratio facit laudis argumẽtum. [Tua numina) Poſſibilitatem. Et notandum vnum deum plura hr̃e numina, vt ſupra diximus. [Frater vt Æneas) Conciliatio à qualitate perſonæ, vt, aũt eſt quemadmodum, quod in pronunciatione extenditur, quũ temporis non eſt. [Iactetur q.) Vacatq́.. [O dijs Iunonis iniquæ,) Iuſta cauſa petitionis oſtenditur. Odiũ autem, ò in nomine breue eſt, in verbo longũ, vt Odij, Quemadmodũ liquor, li, breuis eſt, liquitur longa. [Nota tibi,) Græca figura eſt, vt Terent. Mira vero militi quę placeãt. [Et noſtro doluiſti ſæpe dolore) Noſtro autẽ, eo quo & ego, aut doluiſti, ideo quia me dolentem vidiſti, vt doleo illa te. [Phœniſſa) De Phœniſſa. [Tenet) Moratur. [Quo ſe Iunonia vertant Hoſpitia) Quo, in quam partem. Iuno-

 nia

nia aũt hoſpitia, Carthaginẽ dicit, vbi habitabat Iuno, vt, Hic illius arma. Aut certe hoc ipſum vereor q̃ Aeneæ Carthago in hoſpitiũ patuit, vt eſt, Timeo Danaos & dona ferentes. [Haud tãto ceſſabit cardine rerũ) Aut ἀνθυπαλλαγῶς dixit, ne intantum quidem, hoc eſt breui occaſione ceſſabit, breuẽ occaſionẽ oracula dixit deorũ fauorẽ.ſ. Neptuni, Veneris, Mercurij ad iuſſionem Iouis. Aut ſimpliciter intelligendum eſt. Non poterit in tanta rerum opportunitate ceſſare, vel in ipſa.ſ. appulſione Carthagini, vt ſit de prouerbio tractũ, de quo dr̃, Res in cardine eſt, hoc eſt in articulo. [Quocirca) Quapropter. [Meditor) Mente pertracto. [Ne quo ſe numine mutet) Quo vel vacat, vel pronomẽ eſt. Et bene ſupprimit numen Iunonis, ne eius frequenti commemorat Cupidinẽ terreat. Magis enim vult eum intelligere quam audire Iunonem, aut certe aduerbium eſt, vt ſit, Timeo ne ſe numine Dido aliquam cõmutet in partem. [Mecum,) Id eſt cum officio Venereo, Nec poteſt intelligi, quemadmodum ego. Aliter enim à matre Æneas aliter amatur à Didone.

ASC. AT Cytherea nouas artes, &c.) Interea, inquit, dũ pro Aſcanio miſſus accelerat Achates, Venus verita, ne Dido à Iunone ſolicita, quidquã mali Æneæ moliatur, vult eã capere amore Aeneæ, quo circa Cupidinẽ, deũ amoris, qui ſe in mille formas trãſmutare nouit, qui & filius Veneris eſt, rogat vt ꝓ Aſcanio, ad Didonem ductus, illi occultẽ inſpiret amorem quod & factum eſt. Vnde dicetur alibi, Ardet amans Dido. Donat. dicit hoc loco ſic. [At Cytherea) .i. dum hæc gererentur. Neceſſaria metuẽtis Veneris deliberatio, cuius æſtus augebat cõſideratio loci tẽporis & perſonæ. Erant ab Achate perficiẽda iuſſa. Et periculoſum credere nepotem, eidẽ periculo in quo erat Aeneas, ne tota ſimul progenies interiret. Nã quãuis Troiani eſſent humane ſuſcepti, metuebatur fallax natura Tyriorũ, & ſtimulus Iunonis, ne ipſam opportunitatem loci & occaſionẽ ipſe nacta, terra opprimeret, quos mari extinguere nõ poterat. [Nouas artes) Artes ergo nouæ.i. conſilia elaborata exquiruntur, vt Aſcanius nõ pergeret, & tñ Achates iuſſa faceret, fallit ergo oẽs, & præfert Aeneæ amorẽ, ſibi concilians Didonem, nam neq; Aeneas iraꝛ reſiſtere potuiſſet exigua ſubſtantia. Neq; conuulſis nauibus, & in hyeme effugere. [Nate) Breuiter oĩa conſilia ſua exprimit, & quõ fieri poſſet, oſtendit, & honeſtum facile, & neceſſarium demonſtrat. [Meæ vires) Vendicat ſibi neceſſitudo parẽtum, quidquid liberi pñt. Et docet inter filios & parentes, tale debere eſſe volendi, & nolendi ſtudium, vt in multis licet corporibus, voluntas, vna & neceſſitudinis vinculũ, indiſtinctum, integrumq́. produret. [Tela Typhoea) Facile oſtendit eſſe q̃ petit q̃ enim potuit Iouis fulmen cõtemnere, facilius poterit fœminæ mẽtem poſſidere ergo ita dixit, ne ille excuſaret propter Iunonem. Fecit ergo beneuolum filium, dicendo nate item q̃ potior eſſe Ioue, & q̃ eſſet potentia ſua. [Ad te,) q.d. non eſt alter qui tñ aut debeat, aut poſſit. [Supplex) admonuit pietatis, vt filium, rogauit, vt deũ, quid igitur acceſſit oneris, cum eſt rogatus ab ea, quæ auctoritate parentis iubere poterat. [Frater vt Aeneas (Fecit beneuolũ & attentũ, nunc facit docilem, ſubiuncta narratione totius negotij, dixit, Frater tuus, vt appareat operã, nõ in extraneo exponendã, ſed in fratre eſſe neceſſariã. Ergo honeſtũ, & piũ, vt frater pro fratre laboret, preſertim in cauſa ſalutis. Adiungit labores, vt moueat cõmiſeratione, & oſtendit iniuſte pati, & deformat perſonã aduerſariæ, quæ perſequatur innoxium. [Nota tibi) Hoc ad laudem Cupidinis pertinet, maximum.n. crimẽ eſſet eius, ſi fratris periculum neſciret. [Doluiſti) Si præterita doluit, debet cauere ne rurſus dolẽda ſuccedãt. [Dido tenet) Oſtendit facilitatẽ petitionis, nã ſi iam Aeneæ affecta eſt, non eſt opus initio amoris, in quo magna eſt difficultas, ſed augmẽto, deſideratur aũt augmentũ, quia timetur Iuno à qua amor talis poſſet abrũpi, ergo opus erat tali amore, q̃ non poſſet abrumpi a Iunone. [Cardine) Hic ſidem facit, cũ fores claudantur, & tribuit firmitate. Ergo dixit. [Tanto ceſſabit cardine rerum) Erat.n. in poteſtate abſoluere amorẽ, quem voluntate ſuſceperat, ſed diuinitus impactus nõ poſſet humano arbitrio ſummoueri, affert ergo neceſſariũ remedium, quo omnis illa factio fuerũbat. [Mecum) Tãto amore amet, quanto mater amat filium, cuius amor nullius violẽta numinis valet abrũpi. [Capere ante) Oſtendit melius eſſe vẽtura propulſare, q̃ ijs qui venerint, remedia quærere. Ordo eſt. At.i. ſed: Cytherea .i. Venus, verſat.i. agitat, pectore.ſ. ſuo, artes nouas.i. quales pro Aenea nondũ exercuerat, & noua cõſilia, vt videlicet Cupido mutatus faciem.i. totius corporis facturã, & ora.i. eam partẽ, quæ vulgo facies dr̃, habens mutata.i. in ſimilitudinẽ Aſcanij transfigurata, aut trãsformata, veniat pro Aſcanio dulci.i. loco Aſcanij, qui Aeneæ dulcis eſt, & vt incendat donis reginã furentem .i. alioqui captam vehementi amore, dictum .n. eſt, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. vult autem incẽdi donis quæ Achates allaturus eſt, & vt implicet ignem .ſ. amoris, oſſibus.i. medullis: q̃a dicetur in iiij. Eſt mollis flãma medullas, Interea & tacitum viuit ſub pectore vulnus. Quippe.i. quia certe ipſa timet. domũ ambiguam.i. cuius eſt ambigua fides, quia à fœmina regitur, ſed vt in quarto dicetur varium & mutabile ſẽp. per fœmina, & Tyrios bilingues.i. fallaces, aliud mente, aliud ore cõtinentes, ſunt.n. bilingues.i. aliud hic, & aliud illic dicentes, fraudulem.i. quaſi ſerpentini linguis, quæ triſulcæ ſunt, appropiantes: Iuno atrox.ſ. in Troianos, vrit.i. incẽdit curis, & cura.i. Veneris, recurſat.i. redit celeriter in animũ Veneris, ſub noctem .i. paulo ante noctem, id.n. ex more facit cura vt quo ipſe alij ſe quieti dant, ſolliciti ſe cruciẽt. Ergo, quia id ea de cauſa conſtituerat, ipſa alloquitur amorem aligerum i. alas gerentem, & velocem, his dictis .i. verbis ſequentibus, vnde nomen eſt hic dictum, & nõ participium, ò nate.ſ. Cupido fili, meæ vires, & mea magna potentia, quia ſine amore parum faceret Venus, & ò nate, qui ſolus temnis.i. cõtemnis, tela patris, ſummi.i. Iouis, Typhoëa, aut Typhoia .i. quæ Iupiter in Typhoëa gigantẽ iniecerat, hoc eſt fulmina, quæ Cupido cum ipſe ignis ſit, non timet, aliter.n. nõ læditur talibus telis (Sanè a nominatiuo Typheus, deduci debet Typhrëus, quod fortaſſis & hic ſcribendũ eſt, aut id mutauit poëta propter frequentiam vocalium, & diphthongum reſoluit, aut more Latino, qui eo ſcribitur, & è proferũt, vt ſit Typhous in principali, & Typheus in deriuatio, aut more græco, qui ne ſcribunt, & i, proferunt, vt ſit Typhous triſyllabum in primitiuo, i, & tetraſyllabũ in deriuatiuo. Priſc. ſentit Typhoëa pro Typhoia, poſitum. In multis tñ non vitauit poeta huiuſmodi vocalium concurſum, vnde Tegeëa, & Eëæque inſula Circes, &c. Præterea ſi poſſeſſiuum in primitiuum reſoluatur, erit licentioſa locutio, quia duo genitiui diuerſa ſignificantes, vnã ſine coniunctione dabuntur, vt ſit, Tela Typhoei patris ſummi, non.n. Typhoeus, pater ſummus eſt, ſed dici pñt, Tela Typhoi, quia paſſus eſt, & Tela Iouis, qui ea intulit, vnde melius per poſſeſſiuũ locutus eſt, licet nõ frequens ſit tale loquendi genus, quale eſſet, Lego cõmentarios Virgilianos, Seruij, .i. quos Seruius edidit in Virgilium.) ego.ſ. Dea, & mater tua, confugio ad te, & poſco, ſupplex cum imperare poſſem, tua numina.i. opes numinum tuorũ. Nota ſunt, ſup. tibi, aut nota, ſup. res eſt tibi, hoc eſt tu noſti, aut nota tecito tibi, vt.i. qualiter Æneas frater tuus, iactetur pelago circũ omnia littora, odijs.i. propter odia Iunonis inique (Secundum Ser. legitur, iacteturque, quo non alia de cauſa adderetur quæ, q̃ vt ſyllaba, tur, producatur, nam ea licentia, qua in principio tertij pedis quoties ſit vltima dictionis, recẽtiores crebro vtuntur, maiores parcius vſi ſunt, q̃ non omnino vacare velit, poſſet & ſic conſtruere, q̃ pro &, nota ſup. ſunt, aut res eſt nota tibi, vt frater tuus Aeneas, &c. &.i. ſimul, doluiſti ſæpe nr̃o dolore .i. quo nos .i. ego, & filius meus doluimus, hoc eſt cõdoluiſti nobis, & ꝑ nos, Dicto Phœniſſa, q.d. de gñe Pœnorum, qui verſipelles ſunt, & id callide facit, cum.n. a ſpecie, & perſona ipſa, accuſare non poſſumus, ad genus recurrimus, ſicut cõtra in purgatione dixerat Ilioneus, Parce pio gñi: Dido ergo Phœniſſa .i. ex Phœnicia profecta, tenet .i. quaſi in poteſtate habet nunc, hunc.ſ. fratrẽ tuũ Aeneam, & moratur.i. detinet, blandis vocibus quibus parum fidei adhibendum eſt. Nam tunc præcipue blandiũtur mulieres, dum decipere volunt, & vereor quo .i. in quem exitum vertant ſe hoſpitia Iunonia.i. Carthaginenſia, quibus Iuno præſidet, ipſa .n. haud .i. non ceſſabit tanto .i. intãtum, aut tãtiſper, dum Aeneas illinc abitum parabit: cardine.i. inſtitutione principali rerum.i. nõ deſinet Iuno agere, quod inſtituit etiam tantillo tempore, & ita legendum eſt, vt Seruius, tñ, non tanto. Vel legendo, tãto, ordo erit, ipſa Iuno (quam propter odium non nominat, aut quia dixerat odijs Iunonis iniquæ, & quo ſe Iunonia vertant hoſpitia, fruſtra repeteret) haud, id eſt non ceſſabit, tanto cardine rerum, id eſt cum res ad tantum cardinem perduxerit, id eſt cum iam caput totius odij ſui, in ciuitatẽ ſuam impulerit, quaſi ſoricem in muſcipulam illexerit. Donatus tñ ad Didonẽ referre videtur, vt patuit, vt ſit, Dido non ceſſabit amare tanto cardine.i. tãta firmitate, & ſide rerum, quæ quaſi in cardine voluuntur, quocirca, id eſt quia vereor quo ſe Iunonia vertant hoſpitia, ego meditor .i. concipio animo, capere reginam.ſ. Didonẽ, dolis.i. arte Cupidinea, & cingere.i. irretire, flamma.ſ. amoris, ante .i. priuſquã à Iunone, ſup. in odium Aeneæ vertatur, & in eius perniciem quidquam faciat, ne mutet ſe quouis numina, potiſſimũ tam eo

de

de Iunonis odijs veretur, ſed teneatur mecum.i. vti ego magno amore Aeneæ.i. indiſſolubili amore, amet Aeneã vt ego quæ eius mater ſum, ita vt Iunonis inſpiratio, nõ tantũ poſſit, quãtũ vis cæci amoris, & per hãc fictionem docet poëta, nullum eſſe tantum mortalium animis furore, ac Veneris amoris. Verum Seruius vult, vt ſit mecum non meo amore, nec quo ego amo, ſed meo, hoc eſt, Veneris commercio. Nam, nõ idem amor in amica & in matre eſt; ſed nihil tam laſciuos amores conciliat, quam Venus.

VARIA LECT. LITTORA iactetur odijs Iunonis iniquæ,) Omnia prorſus exẽplaria manuſcripta, quæ hactenus legerim, ſcriptũ oſtendunt: Iactetur que odijs. [Hanc Phœniſſa tenet Dido,) In libris pleriſque antiquioribus, Nunc, legitur. quod minime diſplicet.

Quò facere id poſſit, noſtram nunc accipe mentem,
Regius accitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis reſtantia Troiæ,
Hunc ego ſopitum ſomno ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam,
Ne qua ſcire dolos, medius ue occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Vt, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas, laticemq́ue Lyæum;
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet;
Occultum inſpires ignem, fallasq́ue veneno.
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iuli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tolit in altos
Idaliæ lucos: vbi mollis Amaracus illum
Floribus, & dulci aſpirans complectitur vmbra.
Iamq́ue ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs. duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda, mediamq́ue locauit.

SERV. QVò,) Id eſt quomodo. [Accipe) Audi, vt econtra, Da.i.dic, vt, Da Tytire nobis. Di non indebita poſco. [Mentem) Diſpoſitionem, cõſilium. [Accitu) Euocatione, Et eſt quartæ declinationis. [Vrbem Sidoniam) Quam tenent Sidonij. [Mea maxima cura) Et Aeneas cura eſt, ſed Aſcanius maxima, cui regnum Italiæ, Romanaq́. tellus debẽtur, & vbi quæ Aſcanius maxima cura Veneris introducitur, vt, Veneris iuſtiſſima cura. Item, Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ. [Sopitum ſomno) Vnum quidem eſt ſapor & ſomnus, ſed modo ſopitum irrigatũ intelligimus. [Idalium) Cypri nemus eſt, in quo oppidum breue, vt paulo poſt, Idaliæ lucos. Item, Idaliumq́ue nemus. [Sacrata ſede) Vel templi, vel oppidi. [Ne quà ſcire dolos) Qua vacat, vt frequenter diximus. [Medius) Importunis, incongruus. [Tu faciem illius) Faciem pro vultu poſuit. Nullus enim faciem alterius poteſt accipere ſed vultũ qui pro mentis qualitate formatur. Vnde infra eſt, Et notos pueri puer induc vultus. [Noctem non amplius vnam) Vt ſupra diximus, artis poëticæ eſt non omnia dicere. Vide nunc præmiſit noctem vnam. Nec enim dicturus eſt, aut abſceſſum Cupidinis, aut aduẽtum Aſcanij [Pueri puer) Argutè & facilè. [Regales inter menſas) Epulas intẽperantes, in quibus caſtitas rara eſt, & facilis amoris occaſio, vnde eſt illud Terẽtij, Sine Cerere & Libero friget Venus, Laticemq́. Lyæum;) Latex proprie aqua eſt, ab eo quod intra terræ venas lateat: ſed & vinum latet intra viuam. Vnde nunc dixit laticem. Lyæum aũt pro Lyæium dixit figurate pònens principalitatem pro deriuatione. [Occultũ inſpires ignem,) Diffinitio amoris eſt, ignis occultus [Veneno) Venenum dictum, quòd per venas eat. [Paret amor dictis) Vt ſupra, pro cupidine amorem poſuit. [Et alas Exuit) Laus ingẽs Aſcanij per tranſitum. Si quidem alis tantũ depoſitis Aſcanius fuit. [Placidam per mẽbra quietem) Aut epitheton eſt quietis, aut ideo placidam dixit, quia eſt quies quæ poteſt etiam ſomniorũ terrore turbari. [Fotum) Sublatum. [Amaracus) Hic puer regius vnguentarius fuit, qui caſu lapſus, dum ferret vnguẽta, maiorem ex confuſione odorem creauit. Vnde optima vnguenta, amaricina dicuntur. Hic poſtea in herbam ſampſucum verſus eſt, quam nunc etiam amaracum dixit. [Iamq́. ibat) Cum vix Venus iſta dixiſſet. Sane neque feſtinãtibus perſonis, neque minoribus eſt reſpondendi facultas, vt hoc loco Cupidini, vt Mercurio ſupra. Idem in quarto, vt in ſeptimo furiæ. [Cum venit:) Aut pro cum veniret: aut cum, ſit aduerbium tẽporis pro dum. Nec enim poteſt coniunctiui modi particula iungi indicatiuo. Sanè ſciendum malo errore cum, & dum à Romanis eſt confuſa. [Aulæis) Velis pictis, quæ ideo aulæa dicta ſunt, quod primum in aula Attali regis Aſiæ. qui populũ R. ſcripſit hæredem inuenta ſunt. Ideo autem etiam in domibus tẽdebantur aulæa, vt imitatio tentoriorum fieret, ſub quibus bellantes ſemper habitauere maiores. Vnde & in thalamis hoc fieri hodie conſpicimus. Varro tamen dicit vela ſolere ſuſpendi ad excipiendum puluerem, quia vſus cameræ ignorabatur. Vnde Horat.

Interea ſuſpenſa graues aulæa ruinas
In patinam fecere, trahentia pulueris atri.

Quantum non aquilo Campanis extritas agris.

Sciendum ſanè græca nomina in α excũtia, cũ deriuationem faciunt, α in æ diphthongum cõuertere, vt αὐλαία aulæa. ἰδαία idæa, αἰτναία ætnæa. [Superbis) Nobilibus. vt, Cecidit q́. ſuperbũ Ilium. Aurea) Si Dido aurea, pulchrã ſignificat, & eſt nominatiuus. Si ſpõda, ſeptimus quidem eſt, ſed ſynæreſis fit, & ſpõdeus eſt. [Spõda) Antiqui ſtipadia non habebant, ſed ſtratis tribus lectis epulabant. Vnde & triclinium ſterni dr̃, ſic Cicero, Sterni triclinia, & in foro ſterni iubebat, Vnde apparet errare eos, q triclinium dñt ipſam baſilicam, vel cęnationem. [Mediamq́. locauit) Ipſe.n. apud maiores dñi fuerat locus, vt apte Saluſtius docet, Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſuper eũ, Tuſcios Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis, in ſummo Antoni⁹, & infra Scriba Sertorij Verſi⁹. & alter ſcriba Mæcenas i imo, medi⁹ inter Tarquiniũ & domiũ Perpenna.

ASC. QVO facere id poſſis) Noſtrã nunc accipe mentem. Eandem rem proſequitur Venus, cuius orationis eſt hęc ꝓſecutio, in qua docet viam, qua Cupido quod petit, peragere poſſet, vtitur ergo omni artificio ad perſuadendũ, nam oſtendit honeſtũ eſſe, vt pro fratre contra Iunonẽ iniquã, & vtile, vt.ſ. fratris ſaluti cõſulat, & facile, quia viã docet, & ne forte Cupido, ſe Iouis vlcionẽ timere excuſet, præmiſſum eſt q ſolus tela patris ſummi contẽvere põt. Rogat ergo, vt pro Aſcanio, quẽ ipſa tantiſper in locis ſibi ſacris molliter tutura eſt, ad Didonẽ deducti velit, & ad eam deductus, arte ſua, illã in Aeneã inflammare. Dominatus ſic. [Puer ire parat) Oſtendit, in cõmutatione formæ ætatis, cõmutationem non fore difficilem. [Maxima cura) Nolebat mittere Aſcanium, ne duorũ ſolicitudine frangeretur, vel ſi mitteretur, qui ex oriente tumultu, ſibi per ætatem cauere non poſſet. [Hunc ego) Ne diceret Cupido quid fit de Aſcanio, ſi ibo. [Sopitum) Nam illa ætas multum, profundeq́. dormit, ergo erit ſat temporis ad capiendos mulieris animos. Deſignat & tempus & locum amoribus aptum. Noctem .n. erat ſpatio breue, ſed erat properandum, ne lõgi temporis opera eſſet neceſſaria, quia Aſcanius longiori ſomno teneri nõ potuit. Ordo eſt. Accipe.i. intellige, ſicut da.i. dic, noſtram mentem .i. conceptum noſtrũ, qua.ſ. via, & rõne. (non dices, qua mente, nam qua plenũ eſt, intelligitur tñ via, aut rõne, ſicut, Si qua fata ſinant &c. tu poſſis facere, id.ſ. quod me velle dixi, Puer regius .i. filius regis, vni regnũ Heſperiæ debetur, parat ire ad vrbem Sidoniam (hic ſecũda corripitur, quæ ferè producitur, vt. Teucrũ memini Sidonia venire, & Sidonia Dido).i. Carthaginẽ a Didone Sidonia cõditam, accitu.i. aduocatu & citatione, genitoris .i. patris Aeneæ cari .i. q illi carus eſt, puer dico regius appoſitorie, mea maxima cura, quia ſcit illi regnum (vt dixi) à fatis promiſſum (vnde Iupiter, At puer Aſcanius, &c.) parat ire ad vrbem Sidoniam ferens, id eſt adferens ſecũ dona, reſtantia, id eſt quæ reliqua ſunt, pelago.i. poſt iacturam factam in pelago, qa dictũ eſt, Arma virum, tabulæq́. & Troia gaza per vndas, & flammis Troiæ.i. poſt incendium Troiæ, Iliacis erepta ruinis, ego recondam.i. abſcondam, & reponam hũc.ſ. puerum regium, ſopitum .i. irrigatũ, & immerſum, ſomno.ſ. ꝓfundo, recõdã dico; in ſede ſacrata.ſ. Veneri. Aut ſuper alta Cytherea, inſulã vicinã Lacædemonẽ,

Hic, vitiũ ob oliſcet erat quæ nunc emendauimus.

moni, contra Spartam, in qua Veneri templum à Phœnicibus conditum, dicūt. Aut ſuper Idalium nemus illud in Cypro, vbi etiam tēplum habuit Venus, ſed antiquiſſimum, in Aſcalone, vrbe Syriæ, ne qua.i.ne aliqua ratione poſſit ſcire.i. percipere dolos.i.fraudem noſtram, vt pro vel poſſit occurrere medius.i. importunus. Eſt autem duplex ſenſus, aut.n.ideo non vult puerum ſcire dolos, ne imitetur, quia, vt dixit Iuuen. Nec tu pueri cōtempſeris annos: Sed tibi peccaturo obſiſtat paruulus infans, aut melius ideo ne puer neſciat celare, ſi ſcierit, & ita occurreret forſan medius, ita vt viſis geminis Aſcanijs Dido fraudē deprehenderet. Tu mutatus faciem.i. vultū illius ſ.pueri Aſcanij: hoc eſt habens per tranſmutationem vultum, & ſimilitudinem faciei illius, vnam noctem.i. per ſpatium vnius noctis. (Omnia enim verba, accuſatiuum & ablatiuum temporis regunt, ſed accuſatiuum præcipue dū reſpondere poteſt ad quandiu aut quam dudum, & cum ſit tempus continuū, vtcunque Valla reclamet) Non amplius, ſcilicet quam per vna noctem, & ponitur abſolute. falle, ſcilicet Didonem, dolo, id eſt deceptione, & tu puer (habent enim Cupido, & Bacchus, perpetuam iuuentam) indue vultus pueri, ſcilicet Aſcanij, notos tibi, quia cū eſſet fratris filius, potuit eum ſatis noſſe, vt cum, id eſt quando Dido lætiſſima, pp dona, & aduentum tanti hoſpitis & pulchritudinē pueri accipiet te gremio, id eſt in gremium ſuum. [Id autem eſt inter femora, ſicut ſinus inter brachia. Vnde iucunda eſt poëtæ fictio, quia illic naſci ſuefere mulieribus Cupido) Accipiet dico te gremio, inter menſas regaleis.i. regali luxu ſplendidas & opiparas, quæ certiſſimum Cupidini aditū parare ſolent, &, inter laticem.i.liquorem latentem in vuis, Lyæum, pro Lyeium, id eſt Bacchicum, hoc eſt inter vina, & cum ſup. dabit amplexus, & figet, id eſt firmiter imprimet, oſcula dulcia.i. ſuauia. tu inſpires, ſup. iunc amorem occultum & fallas veneno, id eſt incendio amoris, quod per venas, vt venenū diffluit, vnde eſt in quarto, in principio: Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni. [Paret &c.) Nullo dato reſpōſo, niſi fortaſſis ſolo nutu Cupido matris præcepta obiuit, in qua rē docentur filij, parētum præceptis obtemperare debere, vſque adeo vt parentes, ſolo nu u certiores fiāt, vt quod iuſſerint, facturi ſint. Docet ergo, quomodo ſe Cupido in vultum Aſcanij transformauit, de qua re Donatus ſic. [Paret) Non reſpondet, quid.n. perſonæ matris, vel maxime in tali caſu reſponderet? & tempus, facta, non fabulas, exigebat. Ergo ſe officioſum matri præſtat. [Gaudens) Vel, vt filium exprimeret ad patrem euntem, vel quia plena voluntate iuſſa matris implebat. [At Venus) Natura puerorum tangitur, qui ſecu ritus, & diu dormiunt, ſi etiam accedāt alia oblectamenta, vt ſeceſſus, flores, & odores, & mollicies, opacitasq. vmbrarū. [Duce Achate) Ergo hunc fallebat, & lætus portabat dona. Quia non frangebatur onere munerum, nec tædio viarum cum venit executus eſt iuſſa maturè, quia præuenit conuiuiū, & venit cum iam diſcumberent in aptiſſimo tempore. [Mediam) Nam is locus potior apud veteres fuit. Nam Saluſtius ita Sertorij conuiuiū deſcribit, vt ipſum quia patiur fuit collocaſſet in medio. Beroaldus autem in Seruium, quantum ad definitionem triclinij, dicit ſic. Errauit ergo Quintil qui in aj. triclinium, pro cœnatione, & conclaui poſuit, ſic ſcribēs: Via eo limen egreſſu triclinium illud ſupra conuiuas corruit: His verbis haud dubie, Quintilianus triclinium appellat id, quod Cicero conclaue nominauit in ſecundo de Oratore, vbi idem quod Quint. exemplum referens, inquit, hoc interim ſpatio cōclaue illud vbi epularetur Scopas, concidiſſe. In eodem quoque exemplo, enarrando Valerius Max. ita ſcribit, Eo momento tēporis, triclinium in quo Scopas epulabatur, collapſum eſt, vbi triclinium pro cœnatione aperiſſime ponitur, q̃ ſi vera eſt opinio Seruij, errauit etiā Vitruuius architectus, qui in ſexto docet, quemadmodum triclinia partim æſtiua, partim hyberna ſint ædificanda, & in q̃ cœli partem vertenda. In expoſitione itaque triclinij Seruio in parte ſuffragor, nanq; iu eo q̃ ait, triclinū ſterni ſolitū fuiſſe, qm̃ antiqui tribus ſtratis lectis epulabantur, homini aſſentior. Vnde & apud Pli. legimus triclinia Romæ fuiſſe argentea, quæ procul dubio pro ipſis lectis diſcubitoris, ac tricliniaribus accipiuntur. Nam, & Liuius idem ferēs, ait, Lectos eratos, ab exercitu Aſiatico Romam adductos, quod aūt inficiatus Ser. nuſquam triclinium pro cœnatione reperiri, in hoc ab eo apertiſſime diſſentio, & vt diſſentirem, monuit me vetuſtiſſimorū ſcriptorum auctoritas, quos teſtes citaui, quibus magis profecto credendum eſt q̃ Seruio. Triclinium itaque (vt breuiter concludi) ipſos lectus diſcubitorios ſignificat, & ipſam cœnationē & in vtraque ſignificatione, eleganter & erudite vſurpabimus. Hæc ille. Ordo eſt. Amor, id eſt Cupido, Deus amoris, paret.i. obtēperat, & obedit, dictis.i. mandatis, quia tamen dixerat, ſupp. tua numina poſco, potius dictis quam iuſſis dixit poëta, genitricis caræ, vel quæ illi præcipue cara eſt, vel quia ſua cuique genitria cara eſſe debet, vt ſit generale epithetō. Vnde vis quoque eſt in vocabulo genitria, vt ideo merito cara ſit, quia genitria, & exuit alas, pingitur.n. alatus, & ipſe gaudens.i. lætus incedit.i. ingreditur, cum volare ſoleat, greſſu.i. inceſſu Iuli.i. quo Iulus ingredi ſoleti, nā dijs pecularis eſt inceſſus. Vnde prius, & vera inceſſu patuit Dea. At.i. ſed Venus irrigat.i. infundit per vapores, Aſcanio.i. Aſcanium quietem placidam.i. non vehementem, quæ illi officiat, ſed qua recreentur membra ſ. ſingula, & dea.i. cum eſſet dea, tollit.i. in ſublime fert, ſup: ipſum, fotum.i. molliter cōplexum, gremio.ſ. ſuo, in altos lucos Idaliæ.ſ. ſiluæ, vbi amaracus.i. herba in quam Amaracus puer conuerſus eſt, mollis.ſ. ad tactu, & aſpirans floribus, & dulci vmbra.i. ſuauiter fragranti, complectitur illum.ſ. puerum Aſcanium. Cupido ibat iam parens.i. obediens, dicto.i. mandato, ſui Aeneæ, aut Veneris, & ipſe lætus portabat dona regia, aut regalia, aut ad regem pertinentia, Tyrijs.i. ad Tyrios & hoc Achate duce.i. ducente, aut lætus Achate duce. Cum.i. quando, venit.i. aduenit, aut cum.ſ. quando venit.i. adeſt cum muneribus, regina aurea.i. pulcherrima, aut auro veſtita. (Vix.n. patitur verſus, vt conſtruatur, aurea ſponda, nam ablatiuus primæ, in a, productum definit, quod hic corripitur, niſi forte ſyncreſis fiat) cōpoſuit iam ſe, ſuperbis.i. magnificis & precioſis, aulæis.i. ornamentis parietum, in aula Attali primum inuentis, quæ vulgo tapeta dicuntur, cum ea ſint quæ ſubſternuntur, ſcabellis aut ſedibus, & locauit ſe mediam ſponda.i. triclinio, cum eſſet domina conuiuij, is.n. locus regi conuiuij debetur. Quia vero non dicit, mediam ſpondaque locauit, ſed ſponda mediamque locauit, & quia alibi ſæpe ſynæreſin facit poëta vt æreis, & ferreis, diſſyllaba ponendo, ego auderem conſtituere ſic, regina compoſuit.i. compoſuerat iam ſe aurea ſponda.i. ſuper ſpondam auream, (quia diſcūbebant ſuper lectos diſcubitorios, vnde triclinium dictum, de quo Horat. in I. Serm.

Sæpe tribus videas lectis cœnare quaternos)

Supple in aulæis ſuperbis.i. nobilibus, aut magnifice ornatis, & locauit ſe mediam, ſcilicet in aurea illa ſpōda, & toto triclinio. QVO facere id poſſis, (Seruius legit, Qua.i. quomodo. In veteribus tamen exemplaribus pleriſque, Quò, habetur. In Mediceo, Qua, vt agnitum à Seruio. [Placidam per membra quietem) Eſt vbi, Placitam, legatur. VARIA LECT.

STIBAS denique, a Cyprijs etiā bunos dicitur. quāquam in montibus conditæ vrbes, Buni appellentur. quoniam voce ea græcia, colis indicatur. Sed & ceſpitibus ſurrectas ara ita vocant. Sedilia item diſcumbentium videtur ſpondas nuncupaſſe Virgilius, cum de Didone ita ſcribit. COEL. RHOD.

Aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles, lectum ex folijs. Sed & coronam eodem modo alibi. Legimus in hiſtoria, Fœminas cū viris cubantibus ſedentes cœnitaſſe. Lectiſterno præterea Iouis ipſe in lectulum, Iuno, & Minerua in ſellas ad cœnam inuitabantur. Nec me fallit, Seruium grammaticum ſcribere, Maiores noſtros ſedentes epulari ſolitos, eumque morem habuiſſe à Laconibus & Cretenſibus, ſicut, inquit, Varro docet in libris de gente populi R. & proinde Virgilium ita ſcripſiſſe.

Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete caſo.
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

SERV. IAm pater Æneas,) Religioſus quia pater propriè omniū deorū eſt epitheton, vt oſtendit vbique Virg. [Oſtro) Pro purpura poſuit, vnde tingitur purpura. [Dant manibus famuli lymphas,) Humilis caracter, qui iσχνὸς dicitur.

Iam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus,
Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibusq. lymphas, Cereremq. caniſtris
Expediunt, tonſiſque fuerunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ: quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, flammis adolere penates.

Vilia.n. deſcribuntur. [Tonſisq. ferūt mantilia villis) Vel minus, vel cōpoſitus. Conſtat .n. maiores, mappas habuiſſe villoſas, mantilia vero a manibus, quaſi torale. Quod autē legimus, Nec turpe toral, apocope eſt. [Quinquaginta intus famulæ)

Centum aliæ,totidemq́. pares ætate miniſtri,
Qui dapidus menſas onerent,& pocula ponant.
Necnon & Tyrij per limina læta frequentes
Conuenere,toris iuſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum,
Flagranteſque dei vultus ſimulataq́ue verba,
Pallamque & pictum crocea velamen Acantho.
Præcipue infelix peſti deuota futuræ
Expleri mentem nequit,ardeſcitque tuendo
Phœniſſa,& puero pariter,doniſque mouetur.
Ille, vbi complexu Aeneæ, colloque pependit,
Et magnum falſi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit. hæc oculis: hæc pectore toto
Hæret,& interdum gremio fouet,inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ deus. at memor ille
Matris Acidaliæ,paulatim abolere Sichæum
Incipit,& viuo tentat præuertere amore
Impridem reſides animos,deſuetaque corda.

famulæ) Hoc eſt mulieræ. [Ordine lógo) .i. diſpoſitione ſm Tullium,qui in Oeconomicis dicit, quid vbi ponendum ſit. Nec .n.debent vniuerſæ confundi. [Cura penum) Inter penum & cellariū hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorum dierū, vnde & in cella dicitur imperatū frumentum. Penua vero,temporis longi.Sanè dicimus & hic & hæc & hoc penus, ſed a maſculino & a fœminino genere quarta eſt declinatio,a neutro tertia,quo modo pecus pecoris.Vnde Hora. Portet frumenta penusq́.Maſculino vero genere Plautus, Niſi mihi annus penus datur. Fœminino Lucil. poſuit, vt,Vxori legata penus. Quartæ aūt declinationis eſſe Perſius docet,vt, In locuplete penu defenſis pinguib' vmbris.

Penum.
Cellarium.

[Struere,) Ordinare componere. Vnde & Structores dicuntur ferculorum compoſitores. [Et flammis adolere penates.) Colere. Sed adolere proprie eſt augere. In ſacris autem adolere per bonum omen dicitur.Nam in aris nō adolentur aliqua, ſed cremantur. [Totidemque pares ætate miniſtri,) Non numerus habet admirationem,ſed ætatis qualitas. [Qui dapibus) Dapes regum ſunt: Epulæ priuatorum. [Et pocula ponant) ſm antiquū locutus eſt morem. [Mirantur dona Aeneæ, mirantur Iulum,) Hoc ad Tyrios retulit. [Flagranteſque dei vultus,) Hoc ad poëtam refertur. [Simulataque verba,) Compoſita in Aſcanij ſimilitudine. Et hoc ex perſona poëtæ accipiendum. [Præcipue infelix,) Propter caſum futurum, vt probant ſequentia. Peſti deuota futuræ. [Expleri mentem nequit) Græca figura eſt. [Tuendo) Dum intuetur. Et omnis gerondij modus tam ab gentis quā à patientis ſignificatione ſimiliter profertur.vt, Cantando tu illum.i.dū cantas.Et, Frigidus in pratis cantando rūpitur anguis.i.dum ei incantatur. [Ille,vbi) Poſtquā,vt Horat. Nos vbi decidimus. Hoc eſt poſtquam. Nam ſi loci eſſet, Quo diceret. Ergo vbi,interdum aduerbium loci eſt, interdum temporis. [Et magnum) Arduum. Difficile eſt.n.imitari verū filij affectum. [Reginam petit) Non ſimpliciter dicit petit. Nam petere,proprie eſt inſidiari. [Gremio fouet,) Suſtinet, vt, & fotum gremio. [Inſideat) Legitur & inſidat. [At memor ille Matris,) Hoc eſt præceptorum matris. [Acidaliæ,) Acidalia Venus dicitur, vel quia inijcit curas, quas Græci ἀκίδας dicunt, vel certe à fonte Acidalio, qui eſt in Orchomeno Bœotiæ ciuitate, in quo ſe Gratiæ lauant, quas Veneri conſtet eſſe ſacratas Ipſius .n. & Liberi filiæ ſunt,nec immerito. Gratiæ.n. per horum ferè numinū munera conciliantur. Ideo autem nudæ ſunt, q gratiæ ſine fuco eſſe debent. Ideo connexæ, quia inſolubiles eſſe gratias decet. Horat. Segneſq. nodū ſoluere gratiæ. Quod vero vna auerſa pingitur, duæ nos reſpicientes, hæc ratio eſt, quia profecta à nobis gratia duplex ſolet reuerti. vt eſt ſupra, Nec te certaſſe priorem pœniteat. [Abolere Sichæum Incipit, Ordo naturalis. prius.n.eſt euellere inhærentia, & poſt noua inferre. ſic Terent. Vt metum in quo nunc eſt adimam, atque expleam animum gaudio. [Viuo amore) Aut viui hominis,aut certe vehemēti. [Præuertere) Præoccupare, propter Iunonem ſine dubio. [Reſides) Pigros & ad amandum inertes. Iurauerat .n. nulli ſe eſſe nupturam. Vnde contra inſtantes dicimus induſtrios.

ASC. IAM pater Æneas,) Deſcribit conuiuium, apparatumque eius ſplendidiſſimum, de quo Don.ſic: Iam pater Aeneas. Diſcernitur ipſe & Troiani ſedibus purpureis. [Dāt) Deſcribit familiæ ordinem. [Caniſtris) Mos quod veteres fertur fuiſſe, vt panis non argenteis,ſed viminets vaſculis inferretur. [Longo ordine) Vbi fuerant quinquaginta, ad quarum curam pertinebat procuratio cellarij & deorum penatum cultus illas ſine dubio viciſſitudo longo ordine tangebat. [Centū aliæ) Eleganter atque breuiter diuitias expreſſit, laudauitque. Voluit .n. demonſtrare ducentos, & ſexum, & ætatem diſcernere. Numerus aūt nō eſt res magna in rege, ſed paritas ætatis, quæ oſtendit quanta illi ſeruorum eſſet multitudo ex qua ducem pari ætatē eligi potuerint digni, qui curarent ſupradicta. Nec non ſupra oſtrum Troiani, qui magis eſſent honorandi ſedebant. [Tyrij) Tyrij vero in veſtibus pictis mirātur. Per hoc oſtenditur regina quanquam diſſimulet viri vxor fuiſſet talia nunquā habuiſſe, cum hæc ipſe, & sui Tyrij mirentur. Alius intellectus eſt. [Mirantur dona Aeneę).i. mirantur talia Aeneam, vel habere, vel donare potuiſſe. Mirantur ergo ſubſtātiam animi largientis. [Ardeſcitq́. tuendo) Contrarium poſuit. Nā conſiderationi interea faſtidiū incurrere debuit. [Falſi) Magna res, vt etiā pater deceptus ſit. [Inſideat quantus) Tanto libentius imprudēs complectebatur, quātum neſciebat qualem deum amplecteretur. [Infelix) Quia benignū animum exhibebat, quem deberet inimicum exhibere, cū ex eo pararetur ſibi mors. [Abolere) Prius .n. debebat amouere amurē priſtini viri, & paulatim, quia cum vehementer hæreret, nū poterat vno impulſu dimoueri: idcirco autem Didonem caſtam, diuitem pulchram, deceptam induci per Cupidinem, vt non ſolum Didonis, verumetiam Aeneæ exiſtimationem oſtenderet. Ne illū ignobilis fœmina proiectā pudoris ſponte amaſſe, aut prouocata muneribus videatur, aut ille malis ſubmerſus innumeris, de amoribus illicitis cogitaſſe. Beroald. autem notat Seruiū, in eo quod penū arduus deſcribit ſic: Cōueniebat erudito grāmatico, definire, quid ſit penus, deinde differentiā peni, & cellarij demonſtrare, enimuero ex verbis Seruij, nemo intelligit quid ſignificet penus q profecto interpretatione digniſſimum eſt, cum in eo non pueri per inſcitiam à veritate deerrauerint: qua quidem in re, eādem caſtigationē meretur Seru. qua apud Gellium, quiſpiam inſolens, ac oſtentator grāmaticus taxatur, qui de varijs generibus penoris, varijſque declinationibus, inſolēter diſſerēs, à Phauorino interrogatus, quid eſſet penus, muſſitabat, atque hallucinabatur, quocirca cum Seruius quid penus ſit, nō dixerit, nec ſatis erudite a cellario diſtinxerit, exiſtimaui me factutū operæpretium, ſi illa quæ de penu legi, quæ didici, quæ vigilando deprehendi, quæ à Seruio non traduntur, in mediū afferam, & his cōmentarijs intexerē ad adiuuandā ſtudioſorū ſcholaſticorū eruditionē. Eſt itaque penus, vt Cic. in II. de nat. deor. elegantiſſime docet, omne quo veſcūtur hoīes, cui ſuffragatur. Feſtus, ſcribens, penora dici res neceſſarias ad victū quotidianum. Penaria vero (vt inquit Varro) appellarūt locum in quo penus ſeruabatur. Ciceronis, ac Feſti auctoritatē corroborant verba Scæuolę iuriſconſulti, qui ad demonſtrandam penum, ita ſcripſit, penus eſt, inquit, quod eſculētum aut potulentum eſt. Ceterum vnde ipſum penoris nomen deducatur, cōmodiſſime declarat Phauorinus apud Gell. his verbis. Quæ longe viſionis gratia cōtrahuntur & recōduntur, ex eo q nō in promptu ſint, ſed intus & penitus habeantur, penus dicta ſunt, & apud iuriſconſultos titulus eſt de penu legata, vbi quæ appellatione penus intelligātur, copioſiſſime diſputatur. Præterea officiū fuerat diligētis cōmentatoris, illud quod a grāmaticis, ac litteratoribus quæri ſolet de Virgiliano verſu nō tacere, vtrum.ſ. legendum ſit, Quibus ordine lōgo Cura penum ſtruere, vel, longam penū, vtrúque.n. legi ſolitum eſt, huc adde quòd cellarium vix vnq̄ in ea ſignificatione qua tradit Seruius, repetitur. vī.n. cellarium illa figura dici, qua panarium, granarium, penarium, vt pro cella, ac repoſitorio potius accipiatur, q̄ pro ipſis rebus recōditis, quemadmodum, inquit Varro, panarium dī, vbi panis ſeruatur, granariū vbi granum reconditur, & penariū vbi penora cuſtodiantur. hoc ita eſſe docet Don. ſcribens, Cellariū dici à ponendis, celandiſq́. rebus eſculentis, & potulentis, Qum & iuriſcōſultus digeſtis de legatis, apertiſſime oſtendit Cellariū ipſum eſſe locū, nō res. Cuius verba hæc ſunt. Itē Cellariū iunctū eidē dictæ ab hærede meo, ei concedi volo apud Col. titulus eſt, quēadmodū villica tractare debeat penora hoc cellaria, quæ quidē inſcriptio, ſi non eſt ſubditicia, indicat Cellaria idē eſſe qđ penua & ferè congruit cum ſignificatu Seruij. Cellarius vero maſculino genere dicitur is, q præeſt cellario, & penoribus recon-

 dendis,

dendis, de quo videtur intellexiſſe Plautus inquiens. Sum promus condus procurator peni. de hoc Mart. Hinc cellarius expertus artes, & Colum. in xij. quibus, inquit, ſtudium fuit piſtoria. & coci, non minus cellarij diligētiā ſuis præceptis inſtituere, & alibi, vt cibus, inqt, & potio ſine fraude a cellarijs præbeatus. Ordo eſt. Pater Aeneas, & iuuentus Troiana, conueniunt .i. ſimul veniunt, iam ad conuiuium .ſ. Didonis, & diſcumbunt ab omnibus ipſis ſuper oſtro .i. purpura ſtrato .ſ. ſuper tapeta (nā ſuper, nunc accuſatiuo iungitur apud hunc auctorem, in etiam ablatiuo, vt, Fronde ſuper viridi, & gemina ſuper arbore ſidūt) Famuli dant manibus lymphas .i. aquas lympidas, & puras, & expediunt .i. expedite miniſtrant caniſtris .i. accipiendo è caniſtris, Cererem .i. panē, per metonymiam, & ferunt .i. adferunt mantilia, quibus manus tergerentur, villis tonſa .i. quibus villi erant tonſi. vt promptius tergerent, famulæ .i. ancillæ, aut miniſtræ erāt intus. quinquaginta .ſ. numero quibus erat, cura ſtruere .i. inſtruere, & diſponere longo ordine, penum .i. (vt dicunt) victualia, & annuam prouiſionem, & adolere .i. colere, penates .i. intimos lares, flammis .i. ignibus. (Si proprie accipiuntur penates: ſenſus eſt, q illis officium erat flāmis. hoc eſt ignibus ſacris incenſis, colere, & venerari deos domeſticos, ſed ſi p metonymiā, penates accipiuntur, pro rebus domeſticis quibus præſunt, ſenſus eſt, eas flammis purgare penates, ne aut à carie, aut tineis, aliis ue vermibus conſumantur, ita vt edulium, ne corrūpantur, & veſtium, ac ſimilium rerum, ne abſumātur, curā habeant. Verum, quia de præſenti miniſterio loquitur, ſenſus verus eſt, quinquaginta illas famulas depoſuiſſe, vt ex cellarijs, ac penu, edulia debite promātur, & vt penates .i. ædes flāmis illuſtrētur, vt, Noctem funalia vincant, Centū aliæ, ſup. famulæ, & totidem miniſtri .i. famuli, pares ætate, ſup. qui, id eſt ideo vt onerēt mēſas dapibus .i. cibarijs regalibus & ponant .i. propinēt, pocula .i. poti, aut ponant .i. diſponant, pocula .i. vaſa potorie. Nec non .i. inſuper, & .i. etiā Tyrij frequentes, conuenere per limina læta .i. lætitiam indicantia, & ſplendida iuſſi diſcumbere toris .i. lectis picti, non erāt ergo tanti precij, nec tantæ dignitatis, quanti & quantæ tori in quibus diſcūbebāt Troiani, de quibus dictum eſt, Stratoque ſuper diſcūbitur oſtro, & ipſi Tyrij, mirantur dona Aeneæ, & mirantur Iulum .i. Cupidinem, quem putabant eſſe Iulum, & id dicit ex perſona Tyriorum, & mirantur vultus flagrantis .i. ardentis, ac reſplendentis dei (poteſt autem flagrantis dici, accuſatiui caſus, vt coniugatur cum vultu, & genitiui cum Dei, ſed hoc ex perſona ſua dicit poëta, qui notat deum eſſe) & verba ſimulata .i. per ſimulationem, licet ipſi ignorabant prolata, (nam ſi ſciuiſſent ſimulata eſſe, non fuiſſent mirati, & mirantur pallam .i. indumentum muliebre Didoni datum, & velamen pictum, Acantho croceo .i. figuram quidem Acanthi habēs, ſed colorem, vnde erat auri. Præcipue .i. principaliter Phœniſſa, id eſt Phœnicū regis filia Dido, infelix, quia deuota .i. deſtinata, & addicta (Sæpe. n. malo addicti, deuoti dicuntur, vt morti, aut exitio, ſed etiā pro bono vt pro reip. ſalute, deuoti dicuntur, vt Decij pater & filius. Et quia CHRISTO deuoti ſumus, vt pro eius fide mori velimus, ideo nō inepte Chriſtiani nominis profeſſores, deuoti dicti ſunt, quaſi martyrio .i. confeſſione ad mortem addicti) peſti futuræ .i. peſtifero amori, quia medullas eius exedit, & ad mortem eam impulit, neque expleri mentem .i. habere expletam, hoc eſt ſatiatam, & ardeſcit .i. ardore incēditur, tuēdo .i. inſpiciēdo, & id actiue, & mouetur .i. excitatur ad amandum pariter puero .i. eo quē puerum eſſe putabat donis, ille .ſ. Cupido in forma, & ſpecie Aſcanij pueri, vbi .i. quando pependit, ſup. in collo, & cōplexu Æneæ, & impleuit .i. plenis iudicijs ſignificauit amorē, falſi .i. ſimulati genitoris, non .n. erat genitor, ſed frater petit, id eſt oritur, & per inſidias vſus aggreditur reginā, ad hæc .i. regina hæret .i. affixa eſt, & cōglutinata illi oculis, & toto pectore, & ipſa Dido inſcia .i. haud ſciens, q Cupido eſſet, fouet interdū gremio, hoc eſt ſentit illic vim amoris, qđ honeſta fictione poëta (vt diait) inuoluit. Quātus, q magnus putas deus amoris inſidiat, aut inſidiat miſeræ .ſ. Didoni. q.d. non dubium, quin maximus cū ad hoc eo venerit, at, id eſt ſed ille .ſ. deus amoris .ſ. Cupido memor matris Acidaliæ .i. Veneris, hoc eſt mandatorum eius incipit abolere .i. delere, & in deſuetudinem ferre. Sichæum .i. memoriam, ac amorem Sichæi prioris coniugis, & tentat .i. conatur præuertere .i. præoccupare aut a deſidia, & ignauia auertere, amore viuo, aut de viuente, aut vehementi, quia dicetur in quarto: Eſt mollis flamma medullas. Interea & tacitum, viuit ſub pectore vulnus, animos reſides .i. ſegnes, & iacentes, nulloque amore excitatos, iampridem .i. iam a pluſculo tempore .ſ. à morte Sichæi, & corda deſueta .ſ. ab officio amoris, hoc eſt incipit amouere amorem defuncti, qui eam ſegnem faciebat, & inſerere amorem Aeneæ viuentis, qui eam agilem faciat, & acriter inſtiget, nec torpere ſinat.

STRATOQVE ſuper diſcumbitur oſtro) Sunt, q malint legere, Structoq. ſuper diſcumbitur oſtro. Nā extruimusq. toros, alibi dictum, & inſtruimus menſas. Quibus ordine longo Cura penum ſtruere,) Eſt & vbi, Lōgam penum, legas. [Qui dapibus, &c.) In Romano libro, & pleriſque alijs peruetuſtis, legere eſt vtrunque verbum indicandi modo, numero etiā variato. ſ. hoc pacto, Qui dapibus onerant menſas, & pocula ponūt. [Inſidiat quantus miſeræ deus) Sunt qui inſidiat, triſyllabum legant. [Et viuo tentat præuertere amore) In Romano libro, Amorem legitur. VARIA LECT.

CERES (vt Plinius in ſeptimo, capite vltimo) prima inuenit frumenta, cū antea glande veſcerentur mortales, eadē molere, & panes cōficere in Attica, Sicilia, & Italia, & ob id dea putata, eadem leges dedit, quæ Ceres fuit Aegyptia, & Iſis dicta ſoror, & coniux Oſiridis, vt Diodorus in primo, & vt Beroſus in quinto affuit Iaſij nuptijs, & vniuerſum ferme orbem luſtrauit, primos obtulit panes in gratiam Iaſij regis in nuptij, & hoc ante Troiam conditam. Hinc Virgilius: IOAN. SCOP.

Prima Ceres vnco terram dimouit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaq; mitia terris:
Prima dedit leges, Cereris ſunt omnia munus.

Et quia panes inuenit Ceres, ponitur pro ipſo pane. Virgilius in primo, Cereremq. caniſtris expediunt, & vt idem Beroſus in V. Oſiris puer & adoleſcentulus inuentus caſu a ſe, & à ſorore adoleſcentula frumento, & frugibus, & inuenit aratio, & his, quæ ad agriculturam pertinent, ſenſim vniuerſum peragrauit orbem, docens quæcunque inuenerat, & ita vniuerſo imperauit orbi. hinc Virg. in primo Georg. Vncique puer monſtrator aratri, Tibullus in primo, Elegia ſeptima:

Primus aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
Et teneram ferro ſollicitauit humum:
Primus inexperta commiſit ſemina terra,
Pomaq; non notis legit ab arboribus:
Hic docuit teneram palis adiungere vitem
Hic viridem dura cadere falce comam.

Et docuit arbores putare.

SERV. QVies epulis,) Propter regalē affluentiā. Cōtra ſupra ait, Poſtquā exēpta fames. [Menſęq; remotæ:) Licet ſub extranea perſona, Romanorū tā exequitur morē, apud quos duæ menſæ erant, vna epularum, altera poculorum. [Crateras) Græcum eſt, ab eo quod eſt hic crater. Nam latine hæc cratera dicitur. Vnde Perſius.

Si tibi crateras argenti incluſaq; pingui
Auro dona feram.

[Et vina coronant.) Vina pro poculis poſuit, & eſt tropus ſynecdoche, vt Cererē dicimus pro frumento. Sic Plautus. Vinum precemur: nam hic deus præſens adeſt. Coronant autem eſt aut implent vſque ad marginē, aut quia antiqui coronabant pocula, & ſic libabant. Vnde eſt,

Magnū cratera corona induit,
Impleuitq; mero.

[Fit ſtrepitus tectis) Id eſt ad tecta, vt, It clamor cœlo. Legitur autem &, Fit ſtrepitus tectis. [Atria:) Vt ſupra diximus, tangit Romanam hiſtoriam. Nam vt ait Cato, & in atrio, & duobus ferculis epulabantur antiqui. Vnde ait Iuuenalis:

Poſtquam primam quies epulis, menſæque remotæ:
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque popoſcit,
Impleuitque mero pateram; quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti. tum facta ſilentia tectis
DI. Iuppiter (hoſpitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum, Tyrijque diem, Troiaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque huius meminiſſe minores.
Adſis letitiæ Bacchus dator, & bona Iuno,
Et vos ò cœtu Tyrij celebrate fauentes.
POE. Dixit, & in menſa laticum libauit honorem:

Primaque libato ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans. ille impiger hauſit
Spumantem pateram, & pleno ſe proluit auro.
Poſt alij proceres. cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, ſoliſque labores;
Vnde hominũ genus, & pecudes; vñ imber, & ignes;
Arcturum, pluuiaſque Hyadas geminoſq. Triones;
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Quis fercula ſeptem Secreto cœnauit auus? Ibi & pecunias habent. Vnde qui honoratiores erant, liminum cuſtodes ad hibebantur, vt, Qui Dardanio Anchiſæ Armiger ante fuit, fiduſq. ad limina cuſtos. Ibi & culina erat, vnde & atrium dictum eſt. atrum enim erat ex fumo. [Lychni) Græco ſermone vſus eſt, ne vile aliquid interoſerret. A Lychno autem lucerna dicta eſt, vnde & breui eſt Lu, & luuen. Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ. Horat. Vngor oliuo Non quo fraudatis immundus nata lucernis. Si enim à luce diceretur, non ſtaret verſus. [Laquearibus) Principaliter lacus dicitur. vt Lucil. reſultant ædeſq. lacuſq;. Diminutio lacunar facit. Horat. Nec mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarium, & per Antiſtichon laquearium. [Noctem vincunt) Luminis eſt exaggeratio. [Funalia) Sunt quæ intra ceram ſunt, dicta à funibus quos ante vſum papyri cera circundatos habuere maiores. Vnde & funera dicuntur, ꝙ funes incenſos mortuis præferebant. [Hic) Tunc eſt ergo aduerbium temporis. [Quàm Belus) Primus rex Aſſyriorum, vt ſupra diximus, quos conſtat Saturnum quem & Solem dicunt, Iunonemque coluiſſe, quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt. Vnde & lingua Punica Baldeus dicitur. Apud Aſſyrios autem Bel dicitur quadam ſacrorum ratione & Saturnus & Sol [Hoſpitibus nam te dare iura loquuntur). ſ. exemplo Lycaonis, qui cum hoſpites ſuſceptos hoſpitio necaret, a ſuſcepto Ioue. poſtquam et epulas humanas appoſuit verſus in lupum, oſtendit hoſpitij iura non eſſe violanda. [Troiaque profectus) Bene voluit profugis dicere. [Eſſe velis) ſecundum Hetruſcam diſciplinam locutus eſt. Sic enim dicunt, Volens, propitiusque ſis. [Adſit lætitiæ Bacchus dator) Alijs adſis legunt. Secundum quos Bacchus, aut Antiptoſis eſt, aut antiquus vocatiuus, vt, Socer arma Latinus habeto. [Dator) Bene autem addidit dator lætitiæ, quia eſt & dator furoris. [Et bona Iuno) Aut propitia. i. non irata Troianis. vt, Sis bonus ò feliaque tuis. Aut magis bona. Cœleſtis eſt enim & inferna, vt Iunoni infernæ dictus ſacer. [Laticum libauit honorem) More ſacrorum, & tangit ritum Romanorum, qui paniceas, ſacrataſque menſas habebant, in quas libabant, vt eſt, Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus. [Libato) Delibato. [Summo tenus attigit ore) Et verecundiam reginæ oſtendit, & morem Romanum. Nam apud maiores noſtros fœminæ non vtebantur vino, niſi ſacrorum cauſa certis diebus. Denique fœmina quæ ſub Romulo vinum bibit, occiſa eſt a marito: Mezentius abſolutus, id enim nomen marito. Sic Granius Lucianus cœnæ ſuæ. [Tum Bitiæ) Per tranſitum Pœnorum ducum nomina introducit. Nam Bitias claſſis punicæ fuit præfectus, vt docet Liuius, Iopas vero rex Afrorum vnus de procis Didonis, vt, Punica teſtatur hiſtoria. [Increpitans) Inclamans, vt, Æſtatem increpitans ſeram. Aut certe arguens familiariter ſegnitiem tarde accipientis, cum eſſet auidus in bibendo. [Hauſit) Modo accepit, nec poſſumus intelligere bibit, cum hoc ſequatur. Et pleno ſe proluit auro. Alibi vidit, vt, Hauſit cœlum mentemq. recepit. Alibi audiuit, vt, Vocemque auribus hauſi. Alibi vulnerat, vt, Latus haurit apertum. Et multa alia pro loco ſignificat. [Poſt alij proceres) Ergo & Bitia vnus eſt de proceribus. Nam Enoche ſine ſimilitudine nunquam fit. Sanè proceres de his eſt, quæ nominatiuum in vſu non habent, vt ſupra, Et victor ditione tenebat. Nam ne hoc in vſu habet nominatiuum, licet in compoſitione dicamus conditio. Proceres autem ideo ſecundum Varronem, principes ciuitatis dicuntur, quia eminent in ea, ſicut in ædificijs mutuli quidam, hoc eſt capita trabium, quæ proceres nominantur. [Crinitus Iopas) Aut puerum intellige, aut imitabatur Apollinis formam, cuius fuerat etiam artis imitator. [Docuit quæ maximus Atlas) Quæ legendum, non Quem. nec enim illum docere potuit, qui Didonis erat temporibus, ſed docuit Herculem. Vnde & dicitur ab Atlante cœlum ſuſtinuiſſe ſuſceptum, propter cœli ſcientiam traditam. Conſtat enim Herculem fuiſſe philoſophum. & eſt ratio cur omnia illa monſtra viciſſe dicatur. Sanè Atlas Græcum eſt, ſicut & Nilus. Nam Ennius dicit Nilum Melonem vocari. Atlantem vero Telamonem. [Hic canit) Bene philoſophica introducitur cantilena in conuiuio reginæ adhuc caſtæ, contra, inter nymphas ait, Vulcani Martiſque dolos & dulcia furta. [Errantem lunam) Quia ἑλικοειδῶς, i. obliquo incedit curſu, non recto, vt Sol. ſ. ne incidat in centrum terræ, frequenter patiatur eclipſim. Vicinus eſt enim eius circulus terræ. [Soliſque labores) Canit per omnia intelligimus. Planetę ſeptem ſunt, Saturnus, Iuppiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna. Sed quinq; contra mundum feruntur, & cum mundo quando retrogradi ſunt, Sol vero & Luna ſemper contra mundum. Ideo ergo dixit, Solis labores. Laborat enim nitens contra ſphæræ venientis volubilitatem. Nec nos debet Homerus mouere, qui ait, ἠέλιον ἀκάμαντα. Non enim eum dixit non laborare, ſe laborem non ſentire. [Vnde hominum genus) Si fabulam reſpicis, a Prometheo intellige, vel à Deucalione & Pyrrha. Si autem veritatem requiris, varia eſt opinio philoſophorum. Alij enim de humore dicunt, alij de igne, alij de atomis, alij de quatuor elementis. [Vnde imber) .ſ. de nubibus, quæ ſecundum Luct. naſcuntur de terræ anhelitu, qui nebulas creat, quæ cum altius fuerint eleuatæ, aut ſolis calore reſolutæ, aut vi ventorum compreſſæ, mittunt leues pluuias, vel exprimunt concitatores [Et ignes). ſ. ex nubium colliſione. Nam omnium rerum colliſio ignem creat, vt in lapidib. cernimus, vel attritu rotarum, vel in ſiluis arborum. [Arcturum) Stella eſt poſt caudam maioris Vrſæ poſita in ſigno Boote. vnde arcturus dicta eſt, quaſi ἄρκτου οὐρά. [Pluuiaſq. Hyadas) Hyades ſtellæ ſunt in fronte Tauri, quæ quoties naſcuntur, pluuias creant. vnde & Græce Hyades dictæ ſunt, ἀπὸ τοῦ ὕειν Latine ſuculæ à ſucco. Sic ergo aut pluuiaſque Hyades, vt Plemmyrium vndoſum. Alij dicunt Hyadas dictas ab y, litera, vel ἀπὸ τοῦ ὑὸς .i. ſue, in cuius formatæ ſunt faciem. Hæ autem fuerunt, vt alij dicunt, Atlantis filiæ, vt alij, Liberi nutrices. [Geminoſque Triones) Septentriones ſunt boues aratorij. Non ergo incongrue dixit Triones, quia Septentriones plauſtra à nonnullis dicuntur. [Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni) quid, quam ob rem. Ratio hoc facit hemiſphærij, quia hyeme breuiore Sol vtitur circulo. [Tingere ſoles) Detergere. Soles vero pro diebus poſuit, vt, Tris adeo incertos cæca caligine ſoles Erramus. [Vel quæ tardis mora noctibus obſtet) .i. æſtiuis tarde venientibus. Vel enim disiunctiua eſt coniunctio, nec patitur bis eandem rem dici. Ergo hoc dicit, quæ cauſa eſt longorum dierum, ſed & hic ratio hemiſphærij eſt.

ASCENSIVS.

POSTQVAM prima quies epulis) Oſtendit morem exterrarum gentium, & cætera, quæ in conuiuio dicta, & facta ſunt. de quibus Donatus diſſerit ſic. [Poſtquam prima quies) Conuiui produxi, mos deſcribitur. Nã confectis epulis, ſtudium bibendi proſequitur. [Funalia) Faces ex funibus procreatæ. Grauem laudat à pondere, & a materia. Deinde ꝙ maiores Didonis vſi ſint, & durante merito tranſierit ad Didonem. [Facta ſilentio) Rem diuinam actura, ſilentium indicit. [Iuppiter) Rogat Iouem, & eius virtutem narrat, vt oſtendat pleno voto Troianos excepiſſe. Cum initam ſocietatem, teſtimonio hoſpitalis Iouis confirmet. Cum autem ipſa eſſet Sidonia, quaſi mortis ſuæ præſagio. [Tyriorum) Solum, & Troianorum meminit, & merito diei meminit, quo ꝯfirmabant ſocietatem per ſacra & conuiuiũ. Triſte autem fuit, tenebras nominare, vel noctem, vel maxime, quia continuationem diei, nocti coniunxerat nondum itũ erat ad requiem. [Noſtroſque huius) Et ſic factum, vt etiam nunc duret de actibus Didonis fabula. [Bacchus) vinum ſine quo lætitia in conuiuiis eſſe non poteſt. Nam ſi alibi eſt, Bacchus, & ad culpam cauſas dedit, id non vini vitium eſt, ſed hominis vino vti neſcientis. [Bona Iuno.) Nam norat illam inimicam Troianis, ergo vt ſit bona & beneuola Tyriis, ne eſſet aliqua incolarum aduerſus peregrinos æmulatio. [In menſa) In conuiuiis enim cum huiuſmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara, menſa ſuccedit. [Prima) Vel quia libabat, vel quia potior omnibus fuit, vtpote regina. [Summo tenus) Summis labris, vt religionis, & non vini cupidam demonſtrat. [Increpitans) Clara voce exhortans. hunc autem elegit, quia ſciebat eum vini amatorem, vnde ſequitur. Ille impiger hauſit. [Et pleno ſe proluit) Et pateram, inquit, vacuam facit, & cum auide biberet, & tantum infunderet, quantum fauces tranſ-

mittere

mittere non poſſent, perfudit etiam ſe. [Poſt) Intellige ritum, exe'uti ſunt poſt acta conuiuia, poſt conſecrationem fœderum. [Cythara) Ludorum autem fit deſcriptio, quibus reges per voluptatem, ad producendam potationem, vtuntur. Ludi autem Didonis, nihil turpe facto, nihil obſcœnum dictu habuerunt. Nam citharæ artem inter honeſtas numerari conſtat. Per hanc Orpheus plurimũ potuit. Hanc graues, & prudentes amant. Hanc diligunt Muſæ, quibus tradentibus in vſum hominũ venit. Hæc in agonibus .i. in ſacris certaminibus coronatur. Ars ergo honeſta, conuiuium quinque non diſſimilis. Ordo eſt. Poſtquam prima quies, ſup. facta erat epulis, & menſæ. ſ. priores, hoc eſt lances, aut quadræ priores erant ſup. remota, ipſi conuiuiæ, ſup ſtatuũt. ſ. ante ſe crateras .i. vaſa potoria, magnos. i. valde capacia, & coronant vina. i. coronam imponunt poculis iam vini plenis. Strepitus. s. vehemens ſonitus pedum fit tectis. i. per tecta, ab his qui miniſtrando curſitabant. & vina afferebant, & ipſi volutant .i. iactant vocem. ſ. lætitiæ ſignificatricem, vt fit in epiphania domini, dum reges bibunt, per atria ampla. i. magna, & ſunt quas vulgo ſalas vocant, lychni. i. lucernæ ardentes, aut lampades, incenſi pendent laquearibus aureis, quod plus eſt, quàm ſi auratis diceret, & eſt hic ſynæreſis, qualem diximus illic: Aurea compoſuit ſponda, laquearia autem ſunt connexiones trabium, in camenis cœnatorijs ſæpe inaurari ſolitæ, lychni igitur incenſi, dependent à laquearibus aureis, & funalia. i. funes, ſeu chordæ ceratæ, & incenſæ, vincunt flammis. i. lumine ſuo, noctem. i. tenebras. & caliginem noctis depellunt. Regina. ſ. Dido popoſcit, hic. i. hoc tempore, quo ſic omnes indulgebant genio ſuo, abundantius potando, pateram. i. vas potorium patulum, vulgo tatſia dicitur, grauem gemmis, & auro, quia gemmæ erant auro incluſæ (quem more Romanos accepiſſe dicit Iuuen. ſic. Nam vitro, vt multi, gemmas ad pocula transfert. A digitis) Et impleuit mero. i. puro vino, quam. ſ. pateram, Belus. i. magnus ille Aſſyriorum rex, & omnes. ſ. deſcendentes à Belo, videlicet, vſque ad patrem Didonis, qui etiam Belus dictus eſt, ſoliti ſupp. ſunt implere ſic, tum. i. deinde ſilentia facta, ſup. ſunt tectis, (niſi ſit nominatiui caſus in deſignatione ſequelæ, pro ablatiuis poſiti, quemadmodo ſæpe ab eccleſiaſticis poſiti leguntur) vt ſit, facta ſilentia, pro facta ſilentijs, aut dicamus vt, ſupp. facta ſunt ſilentia, tectis. i. per tecta, Dido dixit, ô Iuppiter, nam. i. quandoquidem, loquuntur. ſ. omnes mortales diuinarum rerum periti, te dare. i. quòd tu das, hoſpitibus. i. recipientibus, & receptis hoſpitio, iura. i. hoſpitalitatis. Vnde Lycaona perfidum in lupum vertit, quia ergo, tu das iura hoſpitibus. i. quibus hoſpites inter ſe amicitiam colant, & fidem ſeruent, & ſe mutuo accipiant, precamur. ſ. vt velis, hunc. i. præſentem diem, eſſe lætum. i. hilarem, & felicem bonique ominis, atque candido lapillo notandum. Tyrijs. ſ. meis, quaſi recipientibus hoſpitio, & profectis Troia. i. Troianis (ſed forte religioſum, viſum eſt dicere Troianis, quaſi Iuppiter, cum illis regnũ auferre promiſerit, in illos iratus ſit, vnde maluit dicere profectis Troia. q. d. ſi locum illum odio proſequeris, iam liberati ſunt, & ſi hos proſecutus eſſes odio, non eſſent Troia profecti, ſed illic cum tàm multis millibus extincti) & velis noſtros minores .i. poſteros noſtros, meminiſſe. ſ. ob magnum bonum quod ex hac hoſpitalitate ciuitate obuenturum ſpero huius. ſ. diei, adſit Bacchus dator lætitiæ. i. vini quod lætificat cor hominis, & adſit Iuno bona. i. placata, & benigna, & vos ô Tyrij celebrate cœtum .i. conuiuium, & conuentum, ac coitionem amicitiæ. i. cum fauore, ſecluſa inuidia, quaſi in partem regni recipiantur Troiani dixit inquam Dido, & libauit. i. obtulit, & dicauit in menſa ne ſ. uideretur derelicto conuiuio ad ſacellum, aut templum abſceſſiſſe, honorem laticum. i. vinum, quod principatum inter latices omnes obtinet, & ipſa attigit prima tanquam ſacerdos, & regina, ſicut tunc ijdem ſummi pontifices, & reges multi erant, attigit dico, libato. i. poſtquam libauerat (vt ſit ablatiuus ab impersonali, in deſignatione ſequelæ poſitus, niſi dicamus, attingo etiam datiuo poſſe conſtitui) tenus ſummo ore. i. ad ſumma vſque labella tum. i. deinde, ipſa increpitans. i. cum increpatione arguens moram, aut ſegnitiam illius, & id tamen læto, vt ſit, animo dedit Bitiæ principi. ſ. familiæ ſuæ, aut præcipuo vini amatori, ſup. pateram. ille. ſ. Bitias ſic admonitus, hauſit. i. auide accepit, exiſtens impiger. i. ſtrenuus & celer, hauſit dico, pateram ſpumantem. ſ. ex vino infuſo, ad plenum vſque & proluit. i. porrò inuoluit, ſe hoc eſt totam faciem ſuam auro pleno. ſ. vini, ſed vinum ebibit, & ita pateram auream ſuper faciem ſuam inuertit, depingit ergo morem auide bibentis, & alij proceres. i. primores, & principes ciuitatis. (Ergo & Bitias vnus ex procerib. erat) Poſt. i. poſtea ex ordine, ſup. idem fecerunt. i. ebiberunt pateram illam, Iopas, cithara ſua ille, crinitus, aut longis crinibus, aut multis perſonat cithara aurata. ſ. ea quæ Atlas, aſtrologus ille maximus, docuit. ſ. poſtquam inuenerat aſtrorum curſum, & rurſus iudicia certa cõſtituerat, hoc eſt cecinit res graues, & non ludicras, vti tali conuiuio conueniebat. hic igitur canit lunam errantem. i. oblique incedentem, & ſubinde eclipſantem & nos varietate ſua illudentem, & labores. i. defectus, & eclipſeis ſolis, & canit vnde genus hominum, ſupp. primum proceſſit, de quo qui gentiles ſentiant in Sileno viſum eſt, quod fides habeat, in Geneſi videndum eſt, vnde ſupp. ſint pecudes, & vnde imber, & vnde, ignes. i. fulgura, & coruſcationes, cæteræque impreſſiones igneæ, aut ignitæ, & canit arcturum ſidus illud pluuias excitans, & Hyadas, ſupp ſtellas pluuias. i. pluuioſas, & excitatiuas pluuiæ; & Triones. i. boues plauſtra trahentes, geminos .i. duos qui in Septentrione ſunt, vbi & axis, & canit quid. i. ad quid ſoles hyberni. i. hyberno tempore lucentes, properent. i. feſtinent, tantum. i. intantum, tingere ſe Oceano .i. magno mari, totum orbem circumfluente, in quod ſol incidere ruſticis videtur, id eum facere arbitrantibus, vt ſe in vndis ab æſtu diurno refocillet, hoc eſt igitur cur tam citò occidat ſol, tempore hyberno, & quæ mora .i. quæ cauſa tantæ moræ obſtet noctibus, tardis. i. æſtiuis, tarde venientibus, cum dies tantum perdurent? aut ſi de noctibus hybernis loquitur, dic noctibus tardis. i. tarde decedentibus, cum vix iiij. partem temporis ſoli concedat.

VARIA LECTIO.

VOCEMQVE per ampla volitant Atria) Nonnulli lib. antiqui, Perampla, vnita dictione legunt, ſed in Longobardico, & aliquo alijs, Per alta, legitur. [Tum facta) In Longobardico, Dũ, ſed, Tum, melius. [Adſis lætitiæ) Antiqua omnia exemplaria, quæ verſamus, Adſit, vel Aſſit, perſona tertia legunt. [Dixit, & in menſa laticum) In Oblongo libro, Immenſum, legitur, idem in Longobardico, & aliquot alijs peruetuſtis. In Romano, in Mediceo, & in nonnullis emendatioribus. In menſam, habetur, accuſatiuo caſu [Et pleno ſe proluit auro) In lib. aliquot antiquis, Pleno ſe proluit ore legitur, non Auro. [Docuit quæ maximus Atlas) In Rom. libro, & quibuſdam alijs legere eſt Docuit quem maximus Atlantis. [Vnde hominum genus, & pecudes; vnde imber, & ignes;) In Mediceo libro legere eſt, Vnde hominum genus, & pecudes, genus vnde ferarum.

C OEL. RHODIG.

AVCTOR in Arcadicis rebus Pauſanias ad ſiniſtram viæ quæ in montem ducit Mænalum, fuiſſe ἀγαθοῦ θεοῦ ναόν .i. Dei boni templum, Quod ſi, inquit, bona contribuunt dij hominibus inter deos autem ſummatem eſſe Iouem nouimus, conſecutione nimirum probabili coniectare licet, eius dei eſſe cognomentum id genus. Quod ſi eſt, Mantuani vatis interior doctrina retegitur, cum Æneidos primo ita canit, Adſis lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.

SERV. INgeminant plauſum Tyrij, Troeſq; ſequunt) Bono eſt vſus ordine, vt prius plauderet ciues. Nec.n poterant alij audere peregrini. Vñ & ſupra, Et vos ô cœtũ Tyrij celebrate fauentes. [Nec nõ & vario) arte poetica vtitur, vt premittat aliquid quo ſequens liber videat eſſe cõiunctus, qđ in oĩbus ſeruat. [Bibebat a.) alluſit ad cõuiuiũ. [Sup Pr.) de Priamo. Nã ſius pponis eſſe fungitur, pro qua ponitur, vt ſupra, Et ſub noctem cura recurſat. [Rogitans) .ſ. quõ ſit venditus rex. [Auroræ f.) Memnon. Ideo autem dixit, quibus armis, quia Vulcani armis vſus fuiſſe narratur. [Quales Diom. equi) Non debemus eos equos intelligere, quos Æneæ ſuſtulit; nec .n. congruit, ſed de his interrogat, quos ſuſtulit Rheſo. Quales autem dixit, ac ſi diceret, nec ſic feroces vt illi à quibus

Ingeminant plauſum Tyrij, Troëſque ſequuntur:
Necnon & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quãtus Achilles.
Imò age, & à prima dic hoſpes origine nobis
Inſidias, inquit, Danaum, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos: nam te iam ſeptima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas.

bus ducebant originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos qui humanas carnibus veſcebantur. Hos Hercules, occiſo crudeli Tyranno, abduxiſſe perhibetur, de quibus dicuntur ſupra memorati equi originem ducere. [Imò age] Vidit ſpecta lia cito poſſe finiri, & contulit ſe ad generalitatem. [Et à prima dic hoſpes origine nobis].i.à raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit, ſed excuſat Aeneas. Et dicit ruinam ſe Troiæ breuiter eſſe dicturum habita ratione temporis, vt, Suadentque cadentia ſidera ſomnos. [Inſidias Danaum] Hoc ad fauorem Troianorum, ne videantur virtute eſſe ſuperati. [Caſuſq. tuorum] et quę in Troia corruerit, non fati neceſſitate. [Erroreſque tuos] Et reſponſio hunc ordinem ſequitur. Nam primo dicit Troiæ ruinā, poſt, errores ſuos. [Septima ęſtas] Per æſtates annos intellige. Nam ſi ante Olympiadas computabant. Septem autem annos eſſe Dido cognouit ex Teucro.

ASCENSIVS.

INGEMINANT Tyrij, &c.) Facturus finem huius libri, aperit ingreſſum ſequenti, facit enim Didonem multa ſuper Priamo, & Hectore rogitantem, vt ex ordine patębit. Sed Donat. prę mittendus eſt, dicens ſic. [Ingeminat] Troiani enim, neſciens reginæ conſuetudinem, nihil debuerunt priores efficere, ne in aliquo diſplicerent. Sed ſequi eos, qui ex more faciebant, non ſuit cemetarium. Vniuerſi interea occupati fuerant, cantando, plaudendo, bibendo. Regina autem quæ Aeneæ conſpectu ſatiari non poterat, maiorem temporis morem deſiderabat, & alijs pocantibus vinum ipſa habebat amorem. Et ſuperflue quærebat, quæ vel à Teucro audierat, vel picta viderat, ſed morem, vt dixi, quærebat. [Imò age,) Breuis propoſitio, ſed quæ non breuem narrationem eſſet habitura. Reſpondet ergo primis duabus propoſitionibus in ſecundo libro quæ ſunt: Inſidiæ Danaum, caſuſque tuorum. In tertio de erroribus ſuis, quanquam & quædam de ſuis etiam ibi. Hæc ille. Ordo eſt. Tyrij ingeminant, hoc eſt multiplicant, plauſum.i. plauſum, & vocem congratulantium, & lætantium, vna cum manuum iactatione, & Troes, quibus verecundia, & pudor congruebat, eo quod externi, & aduenę eſſent, ſequuntur.i. inſequuntur, Tyrios, hoc eſt poſt Tyrios plaudunt quoque Troiani. nec non.i. etiam, Dido infelix, propter futuram infelicitatem, trahebat.i. protrahebat noctem, ita vt priuſquam Aeneas narrare inciperet, ſuaderent iam cadentia ſidera ſomnos, & bibebat.i. imbebat, quaſi peſtem, & contagionem, vnde paulò ante, Peſti deuota futuræ, ſed iucundiſſime alludit ad bibentes, quaſi dicat ceteri quidem vina bibebant, at Dido infelix, bibebat amorem longum.i. diu duraturum, quia ad extremum vſque vitæ, ita vt pre impatientiam amoris, cum ſe deſertam videret, ſibi vitam adimeret, bibebat, dico, longum amorem, rogitans.i. interrogans multa, ſuper.i. de Priamo, & rogitans.i. interrogans multa, ſuper Hectore.i. de geſtis, & facinoribus clariſſimis Hectoris, & ſup rogitans, aut rogat, nunc.i. aliquando, quibus armis, quia rumor erat armis a Vulcano fabricatis (ve dictū eſt) in pictura illic, & nigri Memnonis arma, quia ergo pingere fecerat arma Memnonis, bene interrogabat, quibus armis, filius Auroræ.ſ. Memnon, filius Tithoni, & Auroræ, veniſſet ſup. Troiam, aut rogitans, nunc.i. aliquando, quales, ſupple fuerint, equi Diomedis, aut quos à Rhœſo abſtulit (vt dictum eſt) vt equi Diomedis Biſtonij.i. Thracum regis, vnde illi originem traxerunt, quos Diomedes rex Etoliæ, Tydei, & Theophilæ filius, abſtuliſt Rhœſo Thracum regi, priuſquam pabula guſtaſſent Troiæ, Xanthumq. bibiſſent. & rogitans nunc, quantus, ſupp. fuerat Achilles, imò age, inquit, ò hoſpes, dic nobis à prima origine inſidias Danaum, pro Danaorum.i. Græcorum, & caſus.i. miſeram ruinam, & excidium tuorum. Bene ſignificat poëta mulierem amatricem loqui, nam de Achille nouiſſimo loco meminit, & cogitat quam fortis, & animoſus fuerit, ſed quantus, vt molem corporis, non robur animi, in eo mirari ſignificaret, & non dicit glorioſam victoriam, aut triumphos Danaum doles caſus eorum, qui non virtute minores, ſed dolo, & inſidijs, circumuenti ceciderunt, & dic tuos errores, quos in tertio lib. enarraturus eſt, nam ſeptima æſtas portat.i. adducit nobis te cum ipſa iam primum aduenia, iam igitur, hoc eſt cum aduentu ſuo, te errantem omnibus terris, & fluctibus, quod partim ex Teucro didicerat, partim ex ipſo Aenea qui dixerat, Omnibus exhauſtos iam caſibus, &c. ſed quomodo non niſi ſeptima ſit æſtas, docebimus, in quinto huius.

VARIA LECTIO.

INGEMINANT plauſum Tyrij,) In Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs antiquiſſimis, Plauſu, legitur, caſu ſeptimo. quod nequaquam diſplicet. [Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas) In antiquis aliquot exemplaribus legere eſt, Omnibus errantem, & terris, & fluctibus. quod ſententiam reddit vberiorem.

CONTI

IN II. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Funera Dardaniæ narrat fletumq́ ſecundo.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Conticuere omnes, tunc ſic fortiſsimus Heros
Fata recenſebat Troiæ, caſumq́ ſuorum,
Fallaces Graios, ſimulataq́ dona Mineruæ,
Laconis pœnam, & laxantem clauſtra Sinonem.
Somnum, quo munitus acceperat Hectoris, atrum.
Iam flammas cœli, Troum, patriæq́ ruinas:
Et regis Priami Fatum miſerabile ſemper:
Impoſitumq́ patrem collo, dextraq́ prahenſum
Aſcanium fruſtra à tergo comitante Creuſa.
Ereptam hanc Fato, ſocios in monte repertos.

ALIVD IN EVNDEM.

Cogitur Aeneas bellorum exponere caſus,
Graiorumq́ dolos, & equum: fraudemq́ Sinonis,
Exciſamq́ Vrbem, Priamiq́ miſerrima fata.
Vtq́ patrem impoſitum forti ceruice per igneis.
Extulerit, caramq́ amiſerit ipſe Creuſam.

ASC. CONTICVERE) Sicut Homerus inducit Vlyſſem ad Alcinoum, Phæacum regem, appulſum, & ab eo origine ſuſceptum hoſpitio, eidemq. caſus, & errores ſuos intercœnandū narrantem, ita Maro noſter Æneam hic inducit, ſimile facientem, quam rem excogitarunt diligentes poetæ, vt opportune quæ vellent, breuiter dicta percurrant. Nam, vt ad hunc poetam reſpiciam, non eſt inſtitui eius excidium Troiæ ad vnguem perſcribere, ſed Romanæ vrbis originem, cum Cæſarum (vt dictum eſt) laude, altius repetere, quod iguur quod Flaccus inde arte, inquit. Ordinis hæc virtus eſt, & Venus. Vt iam nunc dicat iam nunc debentia dici, Pleraque differat, & præſens in tempus omittat. Ideo cōgitue poëta ad hūc locum recepit narrationem de excidio Troiæ. Nam ingruente nocte non potuit prolixius narrari. Et reuera, niſi reginam nimis affectam ad audiendas res Troianas præmiſiſſet poeta, videretur recitatio longior, quām quæ conuiuio conueniret. nam qua grauitate ab Aenea prolata n dicit, multarum horarum ſpatio opus eſſet. Ceterum, vt argumentorum quoque explanationem, præmittam monoſtichi. Ordo eſt. Poeta narrat ſecundo libro, funera .i. ſtragem Dardaniæ pro Dardanidarum, aut funera .i. excidium, ſed id abuſiue, Dardaniæ .i. Troiæ, quam Dardanus olim tenuit, & nobilem fecit, & fletus Dardaniæ .i. quos aut Dardaniæ capti faciebant, aut quos de Dardania vaſtata fieri decebat, Aeneasque facturus eſt, dicturus, O lux Dardaniæ. &, O patria, ò diuum domus Ilium. &, Inclyta Troiæ mœnia &c. Maioris argumenti ordo eſt. Omnes, ſcilicet tam Tyrij quam Phryges. Conticuere, id eſt ſimul tacuerunt, & Heros fortiſſimus .ſ. Aeneas recenſebat .i. enarrabat cum quadam cenſura geſtorum. Fata .i. fatale excidium Troiæ, & caſus .i. aduerſitatem, ſiu. cædem ſuorum .ſ. amicorum neceſſariorum, & familiarium ac ſubditorum, & recenſebat Graios .i. Græcos fallaces, qui dolo, & non vi, Troiam expugnauerant, & dona Mineruæ ſimulata .i. equum quem Mineruæ ſe voluiſſe ſimulabant & tam magnum fecerunt, vt introduci niſi ruptis portis non poſſet, & pœnam Laocoontis, ſcilicet ſacerdotis à ſerpente cum filiis interempti. (Sed ſcribendum aut legendum eſt, Laeontis, vt bis fiat ſinæreſis, id eſt contractio duarum vocalium in vnam ſyllabam, licet poſtea dictum ſit poëta Laocoonta petunt, ſed hi verſus poëtæ non ſunt.) & recenſebat Sinonem perfidum illum hominem, ad hoc ſubornatum, vt clauſtra equi laxaret, & armatos qui in eo erant emitteret, & recenſebat atrum .i. funeſtum, & triſtem ſomnum .i. in ſomnium, & quo acceperat monitus .i. monitione? Hectoris. Nam, heu fuge nata Dea, tenue his, ait, eripe flammis, & iam recenſebat .ſ. flammas cœli, vnde dicitur de cœlo lapſa per vmbras, Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit, & ruinas Troum, & patriæ .ſ. Troiæ, & patrem .ſ. Anchiſen, impoſitum collo, & Aſcanium filium præhenſum .i. arreptum, vt ſequeretur patrem, dextra .i. per dexteram, vnde dicetur, Dextræ ſe paruus Iulus implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis, & hoc Creuſa .ſ. coniuge eius, hoc eſt Æneæ qui hæc recenſebat, comitatore .i. inſequente tergum .ſ. Aeneæ, quia dicetur pone ſubit coniux, fruſtra, quia erepta erat, vnde recenſebat hanc .ſ. Creuſam ereptam fato aut morte, aut dijs ita volentibus vt nouum coniugium pararent Aeneæ, & ſocios repertos in monte .ſ. in Ida, vnde dicturus eſt, Et ſublato montem genitore petiui.

P. VIRGILII MARONIS BVCOLICA,

LIBER SECVNDVS.

CONTICVERE omnes, intentiq́. ora tenebant:
Inde toro pater Aeneas ſic orſus ab alto,
Infandum regina iubes renouare dolorem:
Troianas vt opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipſe miſerrima vidi:
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopum ue, aut duri miles Vlyſſi,
Temperet à lacrymis? & iam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentq́ue cadentia ſidera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breuiter Troiæ ſupremum audire laborem:
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuq́. refugit.

SERVIVS.

CONTICVERE omnes) Quia ſupra dixit: Fit ſtrepitus tectis. Conticuere autem pro conticuerunt, quod metri cauſa fit, vel ratione clauſarum. Nec eſt, vt quidam dicunt, dualis numerus, qui apud Latinos nunquam penitus inuenitur. Et bene Omnes addidit. poterant n. ſimul quidam, ſed non omnes, tacere. [Intentiq́. ora tenebant:) Aut ora intendebantur loquentia, aut immobiles vultus habebant. vt, Tenuitque inhians tria Cerberus ora, id eſt immobilia habuit. Aut tenebant, habebant, vt Terent. Nam Andriæ illi id erat nomen teneo. Ideo autem hoc addidit, quia poteſt quis tacere, nec aduertere. Inde Aphæreſis eſt, pro deinde. [Toro ab alto) Summus .n. ſemper eſt pontificalis locus, & Æneas vbique quaſi ſacratus inducitur. Dictus autem à tortis herbis eſt torus. [Infandum) Quia viro forti victum ſe dicere, & doloris eſt, & pudoris. [Iubes) Vis, vt Iubeo Chremetem. Nam aliter hoc verbum Æneæ perſona non recipit. [Troianas vt opes,) Sic Horat. Aut pingues Phrygiæ, Mygdonias opes. [Et lamentabile regnum,) id eſt magnum, quaſi dignum multa lamentatione, vt. Hi multum fleti ad ſuperos. [Danai) Argiui dicti à Rege Danao. Nam Græci proprie ſunt Theſſali a Græco rege. [Pars magna fui,) Propter amiſſam coniugem. Et hoc ſe commendat, vt paulò poſt: Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe? [Fando) Dum ipſe dicit. alibi dum dicitur, vt, Fando aliquid ſi forte tua peruenit ad aures. quia gerundij modus eſt. [Myrmidonum) Myrmidones ſunt Achillis ſocij. [Dolopes,) Pyrrhi, qui eum de Scyro ſecuti ſunt. Dicti autem ſunt Myrmidones propter hanc cauſam, Aeacus eum in arbore fici formicas .i. μύρμηκας vidiſſet, optauit tot ſibi ſocios euenire, & ſtatim formicæ in homines verſæ ſunt, ſed hoc fabula eſt, Nam Eratoſthenes dicit Myrmidonas à rege Myrmidono dictos. [Aut duri miles Vlyſſi) Duri, non laborioſi, ſed crudelis, vt, Quem dat tua coniux dura. Nam Virg. pro negociorum qualitate dat epitheta, tum Homerus eadem etiam in contrarijs te utet. Senſus autem eſt, Sine lacrymis hæc nec à quouis hoſtium dicerentur. Illud autem quod Aſinius Pollio dicit, caret ratione de Achemenide dictum Miles Vlyſſi. Myrmidonas vero & Dolopas præſentes eſſe acceptos ab Heleno. Si ſic enim dicit frangitur dignitas. [Præcipitat) Pro præcipitatur. Verbum pro verbo, vt diximus. [Cadentia ſidera) Aut epitheton eſt ſiderum, quæ ſemper & oriuntur & occidunt. aut certe maiorem noctis partem vult eſſe tranſactam. [Caſus cognoſcere) Cognoſcendorum caſuum, & græca figura eſt. Et breuiter præſcribit, quia Dido dixerat, A prima dic hoſpes origine nobis. [Quanquam animus meminiſſe horret) Quanquam, melius præſenti iungitur tempori, vt, Quanquam ictu, quam lego. Quod autem dixit meminiſſe horret, defectiui verbi ratio eſt. Nec enim potuit dicere meminere. Et in his quæ corrupta ſunt naturaliter, vt odi, noui, cœpi, memini, & omnia tempora quæ inueniuntur, & ſuo & aliorum funguntur officio, vt, Memini, præteritum eſt. Legimus tamen & Memini videre quo æquior ſum Pamphilo. Et, Memini me turribus altis, Corycium vidiſſe ſenem. Quod ſi ſit & in verbis integris, vt, Iuuat euaſiſſe tot vrbes, quanto magis in corruptis? [Refugit) Propter metrum, pro præſenti præteritum poſuit.

ASCENSIVS.

CONTICVERE &c.) opportune quidem poſt ſtrepitum & citharæ crepitum, indicat ſilentiū factum. in quo vtriuſq; & reginæ, & Æneæ demonſtrat dignationem & auctoritatem. Nam vt reginæ rogitantem multa ſuper Priamo &c. morem gererent, & vt Æneam dignum quem audirent ſe cenſere ſignificarent. Conticuere. verum priuſquam poëtæ ordinem poſuero, præmittam verba Don. quæ hæc ſunt. [Conticuere) Quia dixerat, Fit ſtrepitus tectis, & cith. coor. i. perſonat aurea, & ingeminant plauſum Tyrij. Conticuere, partim propter eius honorificentiam, partim quia mens hominis cupida eſt audiendi nouas res, & regina indixerat ſilentium. [Intenti) Deſiderio inducebantur audiendi. Incipiam, in hoc principio narrationis loci, temporis, & perſonarum memor eſt Æneas, Ergo propoſita retinet, ſed oſtendit eſſe prolixa, & multa, nec tēpori, nec loco, nec perſonis congrua, ſed quia cupiebat id regina, cuius voluntas pro ratione eſſet, recurrit ad breuitatem, vt neque ipſe multa dura narrando in dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret, hoc loco docet, quod quamuis omnis narratio breuis eſſe debeat, tamen illa breuiſſima, cum propria mala narrantur, niſi neceſſitas cogat. Ergo contra erit, cum narrantur bona, nam proſpera, & referre iuuant, & erigunt audientem. [Infandum) Quoniam grauiſſima erant in conuiuio lætiſſimo narranda & non aliena mala, ſed ſua narrabat. [Troianas,) q. d. magnas. [Danai) Abiecte legendum, quaſi imbelles. [Pars magna) Quia perdidit regnum. Vidit miſerandam Priami & Polyxæ mortem. Amiſit vxorem & denique patrem. Certe neque Dido deberet audire, quod mala ſua fleret. [Quis talia) Quæ ita me narrare, quæ etiam hoſtis, ſi audiret non abſtineret à lacrymis. Ibi .n. fuit vnus ex Græcis Achemenides, quem fleturum dicit. [Nox humida cœlo Præcipitat ſomnos) Non præcipitat pro præcipitatur, ſed lege. Nox humida cœlo præcipitat ſomnos, ſuadentque cadentia ſidera. Nox humida cœlo præcipitat, hoc voluit dicere, iam media nox abſumpta eſt. Si quidem aura humida iam cœpit, & ſidera in occaſum labuntur, hæc .n. nō fiunt niſi maxima parte noctis tranſacta. Hæc ille. Ordo eſt. Omnes .ſ. tam Tyrij, q̃ Pryges, qui plauſum, ſtrepitum, & citharæ crepitum prius fecerant conticuere .i. ſimul tacuerunt, & ipſi intenti .ſ. auidi ad audiendum res nouas tenebant .i. continebant ora, ne .ſ. quidquam crearus, aut ſternutatione emitterent, vnde plus eſt, q̃ tenebant ora, qui quod conticuerunt, & bene habet rationem temporis poëta, quia continuo tenebant, quandiu .ſ. ille loquebatur. Inde .i. deinde Æneas pater, ſcilicet ab onere, & principatu, vnde pro maieſtate eius libentius conticuerunt, & ora tenebant, orſus eſt .i. ea ordine loqui cœpit ab alto toro, ſcilicet in quo diſcumbebat, nam & altior ei locus quam cæteris

congruebat, ſic, id eſt in hunc modum ſubſequentem. O regina, iubes, id eſt vis, aut modeſtiæ gratia quia reginam appellat, etiam iubere dicit renouare .i. vt renouem, & quaſi reficiam vicus vetus (non autem dixit iubes mihi, aut me, ne per hoc ſuperbam, aut arrogantem innueret reginam, quæ maiori iuberet. Et ita honeſtius ſæpe multa ſubaudiuntur quam exprimantur.) Dolorem infandum, id eſt quaſi ineffabilem, aut qui indignus eſt quem vir fortis enunciet, ſcilicet vt, id eſt qualiter Danai, id eſt Argiui, & Græci eruerint, id eſt euerterint eruendo theſauros obſtruſos, opes, id eſt diuitias & facultates Troianas, & regnum lamentabile, id eſt lamentatione dignum, cum diu virtute defenſum, tandem dolo captum ſit, & iubes renouare miſerrima quæ ipſe, id eſt ego vidi (vnde quæque duæ ſunt partes) & quorum ego fui magna pars propter ſocerum patriam, & coniugem amiſſam, quis Myrmidonum, id eſt duriſſimorum hoſtium, quales ſunt Myrmidones populi Theſſaliæ & ſocij inimicis Achillis, vt pro vel, quis Dolopum, id eſt ſociorum Pyrrhi filij Achillis truculentiſſimi, quippe qui Priamum, & liberos eius interemit, aut quis miles, id eſt ſtipendiarius duci Vlyſſi, pro Vlyſſis, aut Vlyſſi, pro Vlyſſei (nam quia græce dicitur Odyſſeus, latine declinatur aliquando Vlyxeus, aut Vlyſſeus, vnde Vlyſſei in genitiuo, ideo autem potius Vlyſſi, quam Vlyſſis dixit, vt vitaret frequentiam s, literæ, quæ ſibilum pareret,) quis inquam horum temperet, id eſt abſtinere poſſit, & temperare ſe a lacrymis, fando talia .i. dum talia quis fatur, vt fando ſit gerundium ab impersonali, q.d. nullus, & ſi hoſtis non poſſet non flere, quanto minus ipſe, qui eorum pars magna fuit? Et .i. inſuper, aut præterea nox humida, præcipitat, ſup. ſe, aut præcipitat, pro præcipitatur, aut abſolute, præcipitat, id eſt præceps ruit cœlo, ſicut in Bucol. dictum eſt. Maioreſque cadunt altis de montibus vmbræ. Sed ſi nox eſt vmbra terræ, videtur potius aſcendere, quam deſcendere, niſi vt Don. ſentit, ſummam noctem ſignificet quæ cœlo præceps ruit, cum etiam ſuprema regio aëris caligine vincatur, & tunc quoque ſidera præcipue cadunt, quando medium orbem tranſgreſſa ſunt, quæ cum nocte primum orta fuerant. Et ſi indecorum videatur, quòd vltra mediam noctem recitatio perdurauerit, dicatq; ſe poëtam ſignificare principium noctis dicendo, Et iam nox humida cœlo præcipitat, quaſi dicat iam primum cadere, & ſuadentque cadentia ſidera ſomnos, ſcilicet cum ſole, aut circiter eius occaſum orta, vt Heſperus, & cetera in primo crepuſculo tantum apparentia, dicam, vt præmiſſum eſt, ideo decorum ſeruatum, quia id Dido ſummopere efflagitabat, regibuſque voluptati eſt, a vulgo diſſentire etiam moribus, vt videlicet noctu agant, quæ vulgus interdiu, at non principium noctis fuiſſe, docet quod præmiſſum eſt in fine primi, & noctem funalia vincunt. Iam enim tunc lychnis & funalibus, caliginem diutius expulerant, dicamus ergo ideo additum eſſe epitheton, quod eſt humida, vt ſignificetur non prima pars noctis, quæ adhuc æſtu diurno aridior eſt, ſed plena nox quæ humida, & ſidera cadentia, id eſt quæ iam plus quàm medium orbem peregerunt, ſuadent ſomnos ſupp. inire. Sed tantus amor, ſupp. eſt tibi, id eſt tantum deſiderium cognoſcere pro cognoſcendi caſus noſtros, & audire breuiter, (quaſi dicas nam, vt ab origine dicam tempus non patitur) ſupremum laborem, id eſt excidium Troiæ, ergo incipiam, ſup. quanquam animus, ſcilicet meus, horret meminiſſe, id eſt recordari, & refugit, id eſt vitauit, aut recuſauit, ſcilicet ab eo tempore, quo id peritum eſt. (Eſt enim refugit præteriti temporis, quia mediam producit) refugit; ergo, id eſt ſignificauit ſe refugere, aut ante hac ſæpe refugit, luctu, id eſt lugendo, aut propter luctum, quia ſine luctu meminiſſe nequeam, hoc autem dicto, incipit dicens, Fracti bello, vt in ſequentibus patebit, vnde verbum incipiam, huc accerſi debet.

VARIA LECTIO.

LVCTVQVE refugit) In libris nonnullis ſanequam vetuſtis, Luctum habetur.

Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum, diuina Palladis arte
Aedificant, ſectaque intextunt abiete coſtas:
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penituſque cauernas
Ingentes, vterumque armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima fama
Inſula, diues opum, Priami dum regna manebant
Nunc tantum ſinus, & ſtatio maleſida carinis.
Huc ſe prouecti deſerto in littore condunt.
Nos abijſſe rati, & vento petijſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu:
Panduntur portæ. iuuat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre loco, littuſque relictum.

SERV. FRacti bello) In hoc libro duplex intentio eſt, ne vel Troiæ, quòd victa eſt, vel Æneæ turpe videatur eſſe quòd fugit. [Fatiſque repulſi) Oraculis (ſecundum Plautum) tribus, vita .ſ. Troili, Palladij conſeruatione, integro ſepulcro Laomedontis, quod in Scæa porta fuit, vt in Bacchidibus lectum eſt. Secundum alios vero, pluribus, vt de Aeaci gente aliquis intereſſet. Vnde Pyrrhus admodum puer reuocatus ad bellum eſt, vt Rhœſi equi tollerentur, vt Herculis intereſſent ſagittæ, quas miſit Philoctetes, cum ipſe non potuiſſet afferre morte præuentus. [Ductores) Sonantius eſt quam duces, vt regnatorem Aſiæ, quod heroum exigit carmen. [Labentibus) Velocibus, vt, Labere nympha polo, &, Labere pennis. Curſo enim lapſus celerior eſt. [Inſtar) Nomen eſt indeclinabile, licet Probus inſtaris declinauerit, vt Neſtoris. & caret præpoſitione ſicut peregre, quamuis Serenus Lyricus ad inſtar dixerit. Inſtar autem eſt ad ſimilitudinem. Vnde non reſtaurata, ſed inſtaurata dicuntur ædificia ad antiquam ſimilitudinem facta. [Equum) De hoc equo varia in hiſtorijs lecta ſunt, vt Higinius dicit, machinamentum bellicum fuit. Vnde eſt, Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros. Vt alij, porta quam eis Antenor aperuit, equum pictum habuiſſe memoratur, vel certe Antenoris domus quo poſſet agnoſci. Aut equeſtri prœlio victa eſt Troia. Aut a monte Hippio poſt quem ſe abſconderant Græci. Vnde & alludit, Inſtar montis equum. Aut re vera fuit, quod Virg ſequitur. [Palladis arte) Aut ingenioſe, aut doloſe, ac ſi diceret conſilio iratæ deæ, quæ fuit inimica Troianis. [Aedificant) tranſlatio a nauibus, vt Cic. Nauem tibi ædificaram eſſe Maſſanæ. Item. [Intexunt) vt, Bis denas Italo texamus robore naues. [Abiete coſtas) Non ſine cauſa Virg. hoc loco abietem commemorat. Item acerem, & pinum paulò poſt. Nam fulminata abies, interitum dominæ ſignificat, & Troia per fœminam periit. Acer vero in tutela Stuporis eſt, & viſo equo ſtupuere Troiani: vt, Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruæ. Pinus in tutela quidẽ eſt matris deum, ſed, & fraudum & inſidiarum, quia eius poma cadentia per fraudem interimunt, & hic equus plenus inſidiarum eſt. [Abiete) ſolutio eſt dactyli nunc in proceleumaticum, vt, Arma virum, alias in anapæſtum vt fluuiorum rex Eridanus. Sciendum ſanè Virg. vbique in ſolutione iſta ſeruare ſibi excuſationem ſynalœphæ, quod alij contemnunt. [Votum) Oblatum. Nam participium eſt. [Ea fama vagatur) Bene excuſat, ne reus ſit conſcientiæ. hoc, pro illuc. [Delecta corpora) Delectorum virorum. [Sortiti) Contraria ſunt delectos & ſortitos. Sed intelligimus plures quidem electos, ſorte tamen ex ipſis ductos, qui includerentur. [Virum) Pro virorum, qua figura & in proſa vtimur. Dicit ſanè Plin. in naturali hiſtoria hoc in neutro non eſſe faciendum .ſ. propter caſuum ſimilitudinem, niſi forte omnia metri neceſſitas cogat. [Cæco lateri) Pro cæcis lateribus. Et nota aliter dici cæcum hominem .i. non videntem, aliter cæcum latus .i. obcæcaturum, abſconſurum. [Ingentis,) Vt diximus, epitheto leuauit tapinoſim. [Vterumq.) vterus eſt mulierum, quem modo ideo dixit, quia dicturus eſt fœta armis. Aluus, eſt quo deſtuunt ſordes, vt Sal. Simulans ſibi aluum purgari. Venter qui videtur. Iuuenal. Montani quoque venter adeſt abdomine tardos. [Armato milite) vt ſupra, Ex hoſte. [Tenedos) Tenes quidam infamatus, quòd cum nouerca concubuiſſe. hanc inſulam vacuam cultoribus tenuit. Vnde Tenedos nominatus. [Diues opum) Hic genitiuo iungit Statius, quod rarum eſt, & ablatiuo, Vt latis oſtro diues & auro. [Statio) Statio eſt vbi ad tempus ſtant naues, Portus vbi hyemant. [Maleſida) Aut minus fida, propter periculum nauium,

quia

quia ſtatio eſt quàm plagia dicunt.aut certe fida Græcis. [Male) Hoc eſt in noſtram perniciem. vt Luc.de ſyrtibus,Sic male deſeruit. Et hanc ſignificationem raro inuenimus. Sanè male fidus, minus fidus intelligitur. Male.n.minutionem habet,non negationem. [Abijſſe) Petijſſe. Abiſſe & petiſſe dicimus,ſed propter metrum epentheſis facta eſt [Omnis Teucria)Subaudi,gens. Et abſoluta eſt elocutio.[Panduntur portæ)Signum pacis eſt, vt Salust. Apertæ portæ,repleta arua cultoribus.[Dorica caſtra) Mala eſt compoſitio ab ea ſyllaba incipere qua ſuperior finitus eſt ſermo.Nam plerunque & Cacephaton facit, vt hoc loco.Sat.è Dorus,Neptuni filius fuit,vnde Dori originem ducunt.

ASC. FRACTI bello,&c.) Hoc ſi ordine rerũ geſtarum attenderimus eſt totius Aen.i. huius operis initium. Nam prius capta eſt Troia,q̃ Æneas profugit,& ſeptem annos errauit. verum(vt dixi) à poetis virtus eſt, vt ab vltimis, ſicut Hom.a x.anno belli Troiani,& poëta nunc a vij.anno errorum Æneæ,aut medijs (ſi ſicut in comœdijs videre eſt) Inchoantes ad prima redeant,quæ dicta velint, q̃ opportuniſſime, quia igitur per tranſitum voluit poëta deſcribere Troiæ excidium,& per compendium colligere Æneæ errores.id apertiſſime hoc loco facit. vbi vt Ser.bene annotauit,duo intendit Troiæ excidium, & Æneæ errores ab infamia purgare: nam ſi fatale fuit Troiam decidere,& fata ſemper viam inueniunt.Et nihil inuius fas quenq̃ fidere diuis,quis vitio det, quod victa eſt?Et ſi Æneas dijs auctoribus multorumq́. monitis profugit non illi dedecori eſſe poterit, q̇ data ſecutus, matre dea monſtrante viam, Italiam fato profugus Lauinia venit Littora.Incipit ergo hiſtoriam non belli Troiani, ſed captionis Troianæ, de qua te præmittemus verba Dun. quæ hmõi ſunt. [Fracti bello) Subtilis narratio hominis victi, & eius qui patriæ adeſſe nequiuerit. Cuius auxilium Didoni omnia metuendi videri debeat neceſſariorum. Quod in ſpem certam venire non potuit,niſi Æneas prius perſonam ſuam iuſta defenſione purgaret,quod ab occaſione tp̃is & perſonæ ſumit. Non nos ſtrenui, ſed imbelles vicerunt.Argumentum ergo a perſona. Fracti bello nullus bello frangitur niſi imbellis,& niſi fortis ſit qui reſiſtit. At ipſi. [Tot iam labentibus annis) Tandiu reſtitimus, quandiu fata imperium ſtare conſenſerunt.[Inſtar montis equum.) Fracti bello ſe ad inſidias conuertunt Palladis,quo poſſent ab inſidiarum ſuſpicione abduci.[Equum)Maxime inſidiæ,nam quod abſcondere nõ potuerunt,ſpe religionis contexerunt. [Delecta) Non ergo plebea,& eſt ad excuſationem Troianorum,Elegerũt ea docibus plurimos, & q̃m periculoſa non pñt ſponte appeti, ſors dedit pluribus fortibus quos equus caperet. oſtendit autem poëta,paucorum periculo prouidendum omnibus,neque debere homines refugere mortem pro ſalute patriæ. [Cauernas) Loca quæ præter vterum caua eſſet, vt circa armos, & collum, & Ilia. [Eſt in conſpectu) Locus eſt qui hoſtiles inſidias facile celaret.in conſpectu erat,ſe inſula quo non facilis eſſet tranſitus,& mare interiectum occultabat inſidias.[Malefida)Ergo eredendum illos enauigaſſe. [Nos abijſſe) Cum & littus reliquiſſent, & malefida eſſet ſtatio,non mirum ſi crediderunt abijſſe. [Ergo omnis)Mortalis plena monſtratur. Vbi.n.creditum eſt bellum amotum, ſolutus eſt ei longi temporis luctus.Ordo eſt.Ductores.i.principes belli, & qui ceteris præficiebantur, vt Agamemnon, Menelaus, Diomedes,Neſtor,Vlyſſes, Pyrrhus, & conſimiles: Danaum.i. Arginorum, & ceterorum fracti.i.labefactati & effœti, ita vt amplius non poſſent, bello.i. virtute bellica,q̃ in Troianis oſtenderant, & repulſi fatis.i.quia perficere nõ poterãt, quæ facta oportuit ante Troiæ excidium,de quibus Ser.videro. & hoc toto annis,quia decem, labentibus .i. celeriter tranſactis,aut tacite pertranſitis,quia re adhuc infecta, ipſi ædificant.i.conſtruunt (Nam ſi proprie accipiatur ædificare, eſt ædes facere, ſicut equitare, equum,cui inſidetur agere,& tñ dicimus ædificare naues, & machinas, & equitare mulos & aſinos, imò Horat. dicit, equitare in arundine longa,ſed pueri arundinem equum vocant(equum .i.ſtatuã eq,diuina arte.i.maximo artificio Palladis,aut q a Pallas,tunc Troianis inimica, ita factum voluit,aut quia docuit,instar.i.in ſtatum,aut ſtaturam,& magnitudinem montis, hoc eſt tã magnũ, vt mole ſua montem æquipararet, & intexunt coſtas .ſ.equi,abiete .i. illa arbore de genere ſapinorũ,quæ in mõtibus libenter naſcitur,ſecta .i. ſiſſa, ſinduntur .n. faciliter & ſimulant ſup. equũ,votũ .i. voto promiſſum,pro reditu, & ita votum erit participium,aut ſi nomẽ eſt,ſimulãt votum.i.quod equus ille habeat rõnem voti, pro reditu, q a ſicut Sinon dicet ſimulabant ſe nõ poſſe redire,donec Pallas placetur,ea ſama vagatur.ſ.per vrbem,hoc eſt,vulgo dñt illum equũ Palladi vatum, & ita ſi Sinoni aſſirmanti,fides hab,ita eſt, non ſunt propterea Irues & improuid,dicendi Troiani,& ipſi ſortiti. Nam tantum timebant omnes periculum illud obire, vt nec precio,nec prece,nec minis, nec alia quauis ratione quiſquam ad hoc induci potuerit, præter q̃ ſorte,in qua cũ æqua ſit omnibus & ſummis, & infimis conditio, omnes ſe ſacramento aſtringunt, priuſquam ſortes trahantur,id ſe facturos, quod ſortes ſignificauerint, nec potuerunt imperio ad hoc aſtringi, nam vbi in manus hoſtium perueniſſent, inuiti potuiſſent,rem indicando,ſibi ſalutem comparaſſe. Eſt ergo laus obſeſſurum quod non niſi ſortiti poterant includi. ſortiti inquam .i. mittendo ſortes, quibus ſciant qui id periculum obire debeant.corpora virum pro virorum,delecta.i.de toto numero lecta, huc .i. ad hoc munus quia delegerant plurimos ne pauci conditionem ſortium refellerent,& deinde ſortiti ſunt ea corpora prius delecta,& ſortiti,includunt ea furtim.i.per inſidias lateri.ſ.equi, cæco.i.tenebroſo,ita vt in eo nihil videatur, & cõplent cauernas, penitus.i.valde ingenter, aut complent penitus.i. pene intus, cauernas.i.latebras ingentes, & vterum .i. aluum,totam milite armatos .i. multis militibus armatis. Inſula Tenedos.ſ. aut Tenedos, appuſitorie inſula notiſſima,fama.i per famã,eſt in conſpectu.i.proſpectu Troiæ, diues opum.i.diuitiarum plena dum regna Priami manebant,nunc autem,ſup.eſt tantum.i.duntaxat,aut tantum modo,ſinus.i.angulus maris, & ſtatio.i.receptaculum,vbi naues ad tempus ſtent,malefida.i.non ſatis tuta,carinis.i.nauibus,aut ventribus earum quæ illic illiduntur,ſupp.ductores Danaum, aut omnes Danai prouecti.i.porro vecti,per naues.ſ.(nam, vt profecti legatur, via patit, verſus)huc .i.in hanc,quam dixi inſulam,ipſi condunt.i.abſcondunt ſe in littore deſerto,quia cum regio eſſet vaſta,nulli eam colebant,nos, ſup.ſumus,rati.i.arbitramur,ſup.eos, abiſſe.ſ.penitus, & in patriam ſuam rediſſe,vnde ſequitur.&,pro.i.petiſſe Mycenas,patriam.ſ.Agamemnonis, vento.ſ.impulſore. Ergo, quia.ſ.id rati ſumus,omnis Teucria.i.regio Teucrorum, hoc eſt tota Troia, ſoluit.i.liberat, & expedit ſe luctu longo .i. triſtitia decennali. Portæ panduntur.i reſerantur, quæ tempore belli clauſæ erant, iuuat.i.delectat.ſ.plurimos, ire.i.egredi,& videre caſtra,Dorica .i. Dororum, hoc eſt Græcorum, hoc eſt quæ Dori illic dereliquerant, aut ſi caſtra abſtulerant, (Sunt autem caſtra in quibus milites degunt in tentoriis, interdum vallo munita loca) quæ, pro .i. locos deſertos .i. quos Græci deſeruerant, & littus relictum à Græcis.

HVC ſe prouecti deſerto in littore condunt. In antiquo exemplare Longob. Proiecti,legitur. qui mos eſt ſeſe occultantium,& in inſidijs latitantium. VARIA LECT.

EQVVS Troianus, quantum lectione magiſtra compertum mihi eſt,prouerbio vſurpari pro ſocietate non in perniciem modo cuiuſpiam inita, verum & ad bonam frugem aliquam. Cic.in Phil.In huius me,inquit,conſilij ſocietatem,tanquam in equum Troianum includit cum principibus, non recuſo. Alibi Cic.idem:Ex Iſocratis ludo,Veluti ex equo Troiano,innumeros principes exiuiſſe, ſcribit. Adagij ratio notiſſima, nam Græcorum principes incluſos fuiſſe in equum Troianum,nemo non nouit,vel ex illo Virgiliano, COEL. RHOD.

Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri.

Sed & Odyſſeæ octauo ita primus commeminerat Hom.

Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι, καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον
Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.

Id eſt,Sed age,tranſi,& equi decus concine Duratei, quem Epeus concinnauit cum Pallade.Lucret quoque in 1.de rerum natura.

Nam cum Durateus Troianis Pergama partu
Inflammaſſet equus nocturno Graiugenarum.

Ex qua ratione videtur & Valer. Flaccus lib. Argumento ij. ita ſcriptum reliquiſſe.

Manet immotis nox Duria fatis.

Ex Politiani doctiſſimi viri emendatione. M. Varro, quod ad equum ligneum attinet. Epeum eius concinnatorem fuiſſe coquum ſcribit,& Argiuis cibum curaſſe, ideoque à Plauto ſumicum coquinatorio epitheto nominatum. Fuiſſe vero Panopei filium tradunt,ac de equi ſubſtructione Hippotectona vocatum. Illud porrò adijciendum, equus Durios ex poëtica hiſtoria poſſe dici magnos ſtaturoque, de magnitudine videlicet equi illius Troiani Ariſtophanes in Auibus.

Καὶ [illegible], [illegible] δύ᾽ ἅρματε,
Ἵππων ὑπόντων μέγεθος, ὅσον ὁ δούριος.

Ad quod reſpiciens periti ſſimus poëta ita cecinit.

Inſtar montis equum diuina Palladis arte
Aedificant, ſectaq; intexunt abiete coſtas

Putant eruditi, comicum ſcientiſſimum de quo æneo qui fuerit in Athenienſium Acropoli, ſiue arce, intellexiſſe, quę etſi æneus foret, Durios tamen nuncupabatur eo titulo,

Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκε.

Id eſt, Chæredemus Euangeli ex Cœle dicauit. Sed & hic, equi Troiani imaginem referebat. Ex hac itē Troiani equi ſimilitudine in veteribus memorijs, porcū dici Troianorum inuenimus quaſi alijs incluſis animalibus grauidū, vt ille grauidus armatis fuit. Scribit in Cœnis Macrob. Cinciū in ſuaſione legis Fanniæ obiecisse ſeculo ſuo, quod porcū Troianū menſis inferrent. Dignū vero ſcitu, fuiſſe in Leſbo vatē, Prylin nomine, Cadmi, hoc eſt Mercurij filium, & Iſſæ nimphæ, qui appulſis in Leſbum Gręcis, ad Palamede permulctus donis, captiuitatis Ilij modum eſt profatus, equi Durij hoc eſt lignei rōne præmōſtrata, intra quē delituerint tria milia hoium, quinquagīota additis, vel (qđ verius) Κγ.i. viginti tres, tñ illud planè poëticū, hoc vero hiſtoricū. Nec prætereūdū, Themiſtoclē, cum ab Hippotropho Philide equū petijſſet, nec impetraſſet, eſſe interminatū, ſtatim ſe τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιήσειν δούρειον ἵππον i. eius domū ligneū equū effecturū per obſcure inuente, primo ß crimina & accuſationes hoi ſe iducturū.

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet inuptæ donum exitiale Mineruæ,
Et molem mirantur equi; primusque Tymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Siue dolo, ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias, ſuſpectaque dona
Præcipitare iubent, ſubiectiſque vrere flammis:
Aut terebrare cauas vteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes magna comitante caterua,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce:
Et procul. LAOC. O miſeri, quæ tanta inſania, ciues?
Creditis auectos hoſtes? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? Sic notus Vlyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in noſtro fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturæque deſuper vrbi,
Aut aliquis latet error; equo ne credite Teucri.
Quidquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
AEN. Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curuam compagibus aluum
Contorſit. ſtetit illa tremens. vteroque recuſſo
Inſonuere cauæ, gemitumque dedere cauernæ:
Et ſi fata Deum, ſi mens non læua fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras,
Troiæq. nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.

SERV. Tendebat) Tentoria habebat, vt, Et latis tendebat in aruis. (Sæuus Achilles) Propter Hectoris tractum. Et talis vbique inducendus eſt, vt Horat. Iura neget ſibi nata. (Claſſibus hic locus) Magis ad equites referre debemus, vt & ordinæ claſſes. Vnde & claſſica dñr. (Hic acies) Legitur & acie. Nā pōt vtrunq;. (Innuptæ) quæ nunquam nubit, Nam virgo pōt & nubere. (Donū exitiale) Quantum ad Troianos. (Primusq. Thymœtes) Vt Euphorion dicit, Priamus ex Ariſba filiū vatem ſuſcepit. Qui cum dixiſſet quadā die naſci puerum, per quē Troia poſſet euerti, peperetūt ſimul & Thymętæ vxor & Hecuba, q̃ Priami legitima erat. Sed Priamus Thymœtæ filiū vxoréq. iuſſit occidit. Inde ergo nūc dicit ſiue dolo, quia iuſtā cauſam proditionis habere videbatur. Alij volunt. (Dolo) Quo oēs decepti ſunt. (Sic fata ferebant) Vt etiam ciues contra patriam ſentirent. (At Capys) quidam, non pater Anchiſæ. Et bene nec ſe, nec patrem, huic conſilio dicit interfuiſſe, per quod interitus patriæ imminebat. Quanquam Æneas quaſi obtrectator Priami non adſit, vt Homerus dicit: Anchiſes vero pp cæcitatem, vt docet Theocritus. (Subiectiſq. vrere flammis) Quæ, copulatiua coniunctio eſt, aut diſiunctiua. Quomodo ergo has iunxit? Poëticum eſt partem pro parte ponere, vt toruum pro torue, voluentibus, pro volubilibus. Coniunctionem ergo pro coniunctione poſuit, vt, Saxū ingens voluunt alij, radijſq. rotarum. Que, pro Vel, poſuit. Nam ſonantius viſum eſt. (Incertum) Inſtabile. Vnde eſt. Studia in contraria) Sanè. Vulgus magis maſculini generis eſt, q̃ neutri, quia in us exeuntia neutra, in ris, mittunt genitiuum, excepto pelagus, quod in hoc nomine creauit errorem. (Ante omnes) aut perifſologia eſt, quia dixit. (Primus) Aut. Ante omnes. i. videntibus omnibus. (Laocoon) Omnia in on exeuntia tertiæ ſunt declinationis, vt Laocoontis, Demophoontis, Hippocoontis. (Quæ tanta inſania?) Quia inſanorū eſt cōtra ſe ſentire. (Dona carere dolis Danaum?) Ordo eſt, Dona Danaum, non dolis Danaum. (Sic notus Vlyſſes?) Quia vt ait Homer. voluntate verberatus, & ſub habitu mendici Troiam ingreſſus, explorauit vniuerſa. (In ligno) Bene ligno, quaſi diſſimulator, non ſimulacro, vt paulò poſt, Ducendum ad ſedes ſimulacrum. Nam in ſuaſione vel diſſuaſione tam ſenſus quàm verba conſiderantur. (Error) Id eſt Dolus. vt, Et inextricabilis error. Et eſt figura ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Diſtinguendum ſanè error, & ſic dicendum. (Equo ne credite Teucri) Item. (Quidquid. i. timeo) Hoc melius eſt. (Feri) Quadrupedis, ab eo q̃ toto corpore feratur. (Curuam aluum) Plautus maſculino ait genere, quo non vtimur. Percuſſum ſanè intelligimus inter ventrem & latera. (Vtero recuſſo) Pro concuſſo præpoſitio pro præpoſitione. (Cauæ cauernæ) Græca figura eſt, vt vitam viuere mortem mori. (Fata deum) Fata modo participium eſt, hoc eſt, quæ dij loquuntur, vt Stat. Et vocem fata ſequuntur. (Læua) Modo contraria, Et ſciendum læuum cum de humanis rebus eſt, eſſe contrarium, cum de cœleſtibus, proſperū: vt, Intonuit læuū, quia ſiniſtra numinum intuentibus dextra ſunt. (Fœdare) Dilacerare. Fœdum. n. tam apud Virg. quam apud Sal. non turpe ſignificat, ſed crudele, vt, Sanguine fœdantem quos ipſe ſacrauerat ignes. Sal. Fędi oculi. (Stares) Si ſtares legeris, maneret ſequitur. propter ὁμοιοτέλευτον. Et eſt apoſtropha.

ASC. HIC Dolophū manus, &c.) Continuat narratione ſuam, docetq. quid viderint egreſſi, iam patefactis portis Troiani. vnde Donatus dicit ſic. (At Capys) Sententia Tymœtæ ſuſpiciose tractata eſt. Capys autem ſententia non nunc melior, ſed poſt factum cognita eſt. (Scinditur) Nam cum totum ſuſpicionibus ageretur, nihil potuit rectè firmari. (Primus) Vbi non erat Laocoon inter ambigentes, ſed deſcendit ab arce excitus, contrarietate ſententiarum, & cupiebat præuenire, nequid in perniciē reip. decerneretur. (Ardens ſumma) vel ingenio vigilans, aut vehementer pro ſtatu publico commotus. (Et procul) Niſi adderet verba donec aduentaret, diſtuliſſet. (O miſeri) Inuectio ardentis animi, non contumelioſa in ciueis, ſed pro ſtatu publico neceſſaria. (Miſeri) Qui ea quærunt, quibus efficiantur miſeri. (Auectos) Qui per tot annos bellum geſſerunt. (Aut vlla,) q. d. creditis in tutū, quod reliquerit hoſtes, aut aliud quidpiam, quod beneuolentiæ ſimulatione afferant. (Danaum) Quaſi callidorum, & verſutorum. (Vlyſſes) Quaſi ſi non eſſent doloſi, ab hoc magiſtro addiſcere potuerunt. Hoc opportebat oſtendere, ſi in contraria tā raptos, auertere a propoſito volebat, ergo notiſſima fraude viris, vniuerſam gentem vituperat. (Equo) Quia originē ducit a fraudulentis hoſtibus, qui tunc maxime timendi ſunt, cū beneuolentiā ſimulant. (Sic fatus) non verbis ſolum, ſed re, voluit affirmare ſententiam. (Fata deum) voluntatem accipere debemus, q. d. niſi dij auertiſſent intentionē noſtram, ſtatim inſidias has cognouiſſemus. (Nunc) Sicuti ſteteriſti ante has inſidias, Ordo autem eſt. Manus. i. exercitus Dolopum. i. ſociorum Pyrrhi, ſup. tendebāt, hic. i. hoc loco. Achilles ſæuus. i. immanis, qui Troilum tam immaniter occidit, & Hectora tam crudeliter traxit, tendebat. i. tētoria habebat, hic. i. alio loco, hic locus, ſup. erat, claſſibus. i. ordinibus equitum in claſſes, quas Liuius quinque enumerat, diſtributorum, hoc eſt, hic exercebant equites, & acies. ſ. prœliantiū ſolebant certare hic, aut ipſi ſolebant certare hic, acie. i. prœlio, in aciē inſtructo, in omnibus autem ſubaudiendum vt, dū Troiam obſidebant, aut quid ſimile, quia aliter potius diceret, tetenderat, q̃ tendebat, tum. n. non tendebat, cum iam mortuus eſſet Achilles. Pars. ſ. Troianorum egreſſorum, ſtupet. i. cum ſtupore aſpicit donum exitiale. i. equū tam magnum, quē ad exitium Troiæ ſimulabant Græci ſe velle dare Mineruæ innuptæ perpetuæ. ſ. virgini, quæ nunquā nupſit. Significat. n. puriorem

ſtiorem ignem, cuius non eſt commixtio, nec pollutio, ideoq. ex cerebro Iouis.i.ætheris nata dr̃, & pro.i.mirantur molem equi-(moria eſt Virgiliani, præcedentia ſequentibus declarare & Tymœtes, ille vir Troianus, hortatur primus, ſup. equum duci, intra muros, & locari ſupp. in arce.i.ſummo templo Palladis, quod in Ilio erat hortabatur, dico, ſiue dolo, quia conſcius fraudis, & doli Græcorum, ſiue quia fata Troiæ.i.quæ erat de excidio Troiæ, tunc ventura, ſerebant.i.conſtituebant. ſic.i. vt id hortaretur ēr bonus ciuis, in perniciem ſuam, & ſuoꝝ. At.i.ſed Capys, & alij quorum meno ſup. erat ſnia, melior.i.quæ poſtea melior cõprobata eſt, cum tñ ignoraretur, iubent, aut præcipitare pelago.i. in pelagus, hoc eſt, ſubmergere inſidias Danaum.& pro.i.dona ſuſpecta.i.quæ ſuſpecta erant de dolo, quia a doloſis, & fraudulentis hoſtibus offenda, quæ, pro vel (potuiſſet tñ poſuiſſe, va, vnde opinior poëtam accepiſſe, quæ, pro &, vt ſit diuiſio bimembris, vt videlicet alij iuſſerint oĩno delere, & id aqua, & igni, vt prius cremetur, & cineres cũ reliquijs in pelagus præcipitentur, alij nõ delere, ſed aperire voluerunt, ad experiendũ ſi quid in eo doli eſſet) quæ tñ, pro vel, vt ſentit Ser. aut pro &, iubent vrere.ſ.dona ſuſpecta, flãmis ſubiectis, quia vis ignis aſcẽdit, aut ſi omnino delere nolint, iubent terebrare.i.perforare, & tentare.i.experiri penitus, cauas latebras vteri.i.alui equinæ. Vulgus incertum.i.inſtabile, aut potius dubium, & anceps in ſententijs, quia ignarum, & imperitum, ſcinditur.i.diuiditur, in contraria ſtudia: Laocoon, ſacerdos ille Neptuni, ardens.ſ.zelo patriæ, defendendæ, decurrit.i. deorſum currit, ab arce ſumma.ibi.i.eo tempore, dum nonnulli cenſerent equũ, in arce locandum eſſe, decurrit, dico, primus ante omnes.i.corã omnibus, & hoc magna caterua.ſ.populi comitante.ſ.eum qui, videlicet idem ſentiebant, aut cauſam decurſus eius videre volebãt. Et procul.i.cum adhuc ꝓcul eſſet, ſup. dixit, ò miſeri ciues, quæ tanta inſania, ſup. eſt vobis, ſed impræcipitanter agent, honeſta eſt eclipſis. Creditis hoſtes auecto, aut putatis vlla dona Danaum, carere dolis.i.fraudibus, & inſidijs? q.d. ſi id facitis, deliratis omnes. Vlyſſes eſt notus ſic.i. vt audeatis eius dona, ruptis muris veſtris immittere in arcẽ, q.d. ex ſola calliditate, & fraude illius viri ſatis noſſe deberetis, equum non eſſe accipiendum, quia aut Achiui occultantur occluſi in hoc ligno.i. ligneo equo, & non dicit, voto, aut, dono, ne id irreligioſe facere cenſeatur, aut hæc machina fabricata eſt in noſtros muros.i. ad perniciem noſtrorum murorum.i. hoc eſt, vt muri noſtri rumpantur, & poſtea euertantur, inſpectura.i. vt inſpiciat per eos qui in ea latent, domos.ſ. noſtras, & ventura deſuper.i. per graſſationem, aut duram dominationem, vrbi.ſ. noſtræ, aut aliquis error.i. dolus, ſupp. alius, latet.ſ. in hoc equo, & dico, ò Teucri, ne credite.i. ne confidatis equo. Quidquid.i. ſiue equus, ſiue machina, ſiue donum cenſeri debeat, ego timeo.i. formido Danaos.i. Græcos, &.i. etiam, dona ferentes.i. non ſolum dum nos hoſtiliter oppugnabant, ſed etiam nunc, cum dona ſe offerre ſimulant Laocoon fatus.i. locutus ſic, contorſit validis viribus ingentem haſtam in latus, & in aluum curuam compagibus, feri.ſ. equi quadrupedis. Illa.ſ. haſta, ſtetit tremens.i. micans aut vacillans, & cauæ.i. loca caua inſonuere, & cauernæ dedere gemitum, aut ſic, cauernæ cauæ inſonuere, & dedere gemitum, vtero recuſſo.ſ. ab armatis, qui intus concutiebant, poſtquam vterus foris concuſſus fuerat. Et ſi fata deum non fuiſſent, læua.i. ſiniſtra, & inimica Troianis, & ſi mens.ſ. eius, qui ſonitum perceperat, non fuiſſet læua, ipſa impulerat.i. impuliſſet Laocoonta. fœdare.i. fœde dilacerare, ferro.ſ. haſtæ, aut etiam bipenni, iam audito ſono armorum, latebras Argolicas.i. in quibus Argolici latitabant, & ò Troia, ſi, ſup. hoc feciſſet, tu ſtares.ſ. incolumis, & alta arx Priami maneret, ſup. adhuc, aut & tu ò alta arx Priami maneres.ſ. adhuc. Contra quod dicturus eſt Panthus: Fuimus Troës, fuit Ilium.

VARIA LECTIO.

HIC acies certare ſolebant) Non diſplicet, quod in Rom. lib. Arie certare ſolebant, legitur [Primus ibi ante omnes) In vetuſtis aliquot codicibus, Ante alios legitur. ſed, omnes agnoſcit Seruius. [Troiaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneret) In antiquis omnibus libris quotquot habui, Maneres perſona ſecũda, legi, quanquam Ser. timet τὸ ἀσυνάρτητον. quare nonnulli, Staret, potius legunt, & Maneres, in hoc malunt.

Ecce manus iuuenem interea poſt terga reuinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui ſe ignotum venientibus vltro,
Hoc ipſum vt strueret, Troiamq; aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrunque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certe occumbere morti.
Vndique viſendi ſtudio Troiana iuuentus
Circunfuſa ruit. certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno
Diſce omnes
Nanque vt conſpectu in medio turbatus inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circunſpexit,
SIN. Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora põt
Accipe? aut quid iam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos vſquam locus, inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.

SERV. MAnus reuinctum) Vt oculos ſuffuſa. [Trahebant) Cum feſtinatione adducebant. vt Conuentus trahit in medios. Et modo trahebant ad deſideriũ ducentium, & Sinonis pertinet ſimulationem. [Qui ſe) quibus ſe. Alij qui ſe legũt. [Hoc ipſum) Per M, quia vſurpatũ eſt ipſum, & eſt naturale ipſius, vt Ipſus mihi Dauus. Diximus ergo ipſus ipſa ipſũ, vt doctus docta doctũ [Vt ſtrueret) Confirmaret periuria, & doloꝝ ſemina. Et reſpexit ad ſuperiora, vt ędiſicarẽt. [Fidẽs animis) vt, ò præſtans animi iuuenis. Et eſt nomen. Debet.n. eſſe participium quia genitiuo caſui cohæret, & põt recipere comparationẽ [In vtrunque) In, modo ad ſignificat, alibi pro contra, vt etiam ſupra diximus. [Verſare dolos) Dolo auertere, ſubaudi Troianos, aut dolos verſare.i. exercere. [Viſendi) Frequentatiuum eſt viſo, vt verſo faceſſo, licet rarum ſit. Nam in To. exeunt frequentatiua. [Circunfuſa ruit) Figura Hypallage, ruit & circunfuſa eſt. [Illudere capto) Et illudo tibi dicimus, vt hoc loco, & illudo te, vt, Verbis virtutem illude ſuperbis. Et illudo te. Simile eſt inſulto. [Crimine ab vno) Hoc eſt caſa, vt, Crimen amor veſtrum. Ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Si enim ſimpliciter intellexeris Crimine, de negocio ad perſonam vitioſum tranſitum facis. Alij ſic legunt, Danaum inſidias & crimen. [Turbatus) Quaſi turbatus: vt, Exultat Amazon. quaſi amazon. [Heu) Modo vna eſt ſyllaba, ſed interdum propter metrum duæ ſunt, vt, Heu quam pingui macer eſt mihi Taurus in eruo. Sicut prendit & prehendit, & ſm Plin. multa ſunt alia. [Tellus & æquora) Bene conciliat miſerationem, de cõmunibus duobus exclusus elementis. Sanè Tellus, vt longa eſt, & ſunt pauca quæ tus producunt, vt ſenectus, iuuentus, ſalus, virtus, palus, ſeruitur, incus, ius, rus, mus, pus, tunc.ſ. cum genitiuus in tis vel in ris exit. Et habet penultima longam. Ideo autem tis & ris diximus, quia palus, licet paludis lõga ſit tñ, breuis tñ nonnũquam inuenitur quia in dis exit genitiuus, vt Horat. Sterilisq. diu palus aptaq. remis. [Æquora) Maria. Alibi campus, vt, Ac prius ignotũ ferro q̃ ſcindimus æquor. Dictum.n. eſt ab æqualitate. [Deniq;) Aut vacat ſicut genitiuum, aut nouiſſime ſignificat. [Et ſuper ipſi) Et inſuper ipſi, quibus ſum præſtaturus ſalutem. [Infenſi) Infenſus, proprie eſt plus quam inimicus. [Pœnas cũ ſanguine poſcunt) .i. & tormenta & mortem. Poteſt enim aliud eſſe ſine alio.

ASC. ECCE manus &c.) Ad hãc vulgi dubitationẽ, & incertã ſniam, acceſſit: frĩs Sinonis, qui vnꝰ è Græcis ad hoc ſubornatus in manus, paſtoꝝ.ſ. Troianorum, qui cum pecore in agros vacuos ſe receperant, incideret, vt Troiam ductus, cohortaretur ad ſuſcipiẽdum equum illum illęſum patefactis portis, ad quod etiam Troianos induxit, non tñ tam facile induxiſſet, niſi & dij inimica portẽta adieciſſent nam Laocoon ſacerdos, qui haſtam in equũ inculerat, cum liberis ſuis ante aras abſumptus eſt, creditumque eſt id vltionem læſi doni deam intuliſſe. Miro ergo artificio, omnia pertracta poeta. Nam Troianos principes, vſque ad pœnitentiam clementes inducit, citra tñ inſipientiam & improuidentiã, quæ virtus ſummopere in Iulio Cæſ. & in Auguſto, quos auctor præcipue à gñe eorum, laudare præreodit. a Plinio & Suetonio, alijsq. multis commendatur. Simulque ſemper ad hoc tendit, vt oſtẽdat Troiam fato deletã, vt ex reliquijs Roma conſtitueretur olim. Nam nihil potuiſſent mortalium fraudes in prudẽtiam Troianorum, niſi deorum inimica portenta acceſſiſſent, dijs aũt iubentibus, aut certis indicijs, voluntatẽ ſuam ſignificantibus, pij animi, non quare id velint, aut iubeant, inquirunt, ſed quod velle intelligunt, faceſſunt, ſed audiamus Donat. [Ecce) Semper ponit, ecce, Virg. vbi ſignificat aliquod malum repentinum. Dum igitur ille diſputat, aliud interuenit, quod ab Ecce.

ab equi tentatu auerteret. Primur aūt aduentus efficit. vt res io præſentia mitie eiuſ ſimulata deinde oratio, penitus religione nos aſtrinat, ne Mineruæ dona fœdaremus. Accedēte maxime, violatoris morte. Ecce, rem improuiſam exoriri oſtendit, quæ magis mouit, preſertim cum adſint ſigna nocentis. [Qui ſe) Cōſilium Sinonis fuit præuenire, ne equi fraudes auerterētur. [Hoc ipſum) Paratus etiam mortem ſubire, nam non ſit facinus magnum, ſine magno periculo. [Vndique viſendi) Expreſſit hominum morem, quis .n. non cupiat hoſtem ſuum captum videre? [Accipe) Deſtruait Græcorum perſonam omni occaſione, & defendit ſuam. Nam totam rem in deorum, aduerſum ſtudium reuocat, vt oſtendat Græcos, tum inſidijs, tum deorum iniuſto fauore, victoriam obtinuiſſe. Ordo eſt. Ecce, q. d. ex improuiſo, cum proceres ſic dubitarēt cum plebe an equus inducendus ſit, qui pro portis ſtetiſſe videtur. Nam & Priamus ipſum inſpiciebat, id non facturus decore, ſi tam diſtaret à portis, vt quiſquā inſidias moliri poſſet, paſtores Dardanidæ. (Quæres, quō paſtores hic dicantur Dardanidæ, cum glorioſi, & incyti, ſoleant Dardanidæ dici? verum dicemus etiam plebeios Dardanidas vocatos, ſi modo Dardani, virtutem imitati ſint. Dicemus etiam interem ptis paſtoribus ruſticis, vrbanos paſtoꝝ munia obijſſe q. tunc pecus, diu intra ciuitatis muros incluſum eduxerant. Nam & nobiliſſimi quique paſtores habiti ſunt vt Alexander, ſeu Paris, vnde Statius, Soluerat Oebalio claſſem de litore paſtor, Dardanus incautas blande populatus Amyclas & Anchiſes, qui paſtor cū Venere ad Simoënta coiuit, dum Aeneam genuit) Paſtores igitur Dardanidæ, aut vrbani, aut qui Dardani virtutem diu patriam protegendo, imitati fuerant, trahebant interea. ſ. dum hæc fierent, ſup. cum magno clamore, iuuenem .ſ. Sinonem, reuinctum .i. iterum, atque interim vinctum, ne forte elaberetur, non ergo vacat, re, ſed ſignificat diligentiam ruſticoꝝ, qui ſecuri non ſunt, etiam ſi ſemel vinctus fuerit hoſtis, manus .i. habentem manus vinctas poſt terga, qui fidens animi .i. hñs animam confidentem, atque paratus in vtrunque .i. ad vtranq; fortunam, ſiue verſare .i. euertere, dolo .i. per dolum .ſ. Troiam, aut legendo, dolos, verſare .i. verſute pertractare, & exequi, dolos .ſ. ceptos, ſeu occumbere .i. ſubmittere ſe, morti certæ .i. indubitanter, obtulerat vltro .i. ſponte, & non vaquiſitus nec per inſidias captus, & venientibus .i. quos ad ſe capiendum venire præuideat, obtulerat, dico, ſe ignotum .i. quem non nouerant eſſe Græcum, aut qui bene latuiſſet, vel aufugiſſet, ſi voluiſſet, ſed obtulerat ſe vltro, vt ſtrueret, hoc ipſum .i. vt caperetur & captus, aperiret Achiuis .i. Græcis. Troiam. ſ. per immiſſionem equi. Iuuentus Troiana .i. multitudo iuuenum Troianorum, ruit .i. celeriter accurrit, vndique .i. ex omni parte, circūfuſa .i. per circuitum confuſe diſperſa, ſtudio viſendi .i. vt videret eum, & certatu .i. certatim contendunt .ſ. iuuenes Troiani. (mutant aūt numerum, quia iuuentus collectiuum eſt) illudere .i. illuſionem, & contumeliam facere capto .ſ. Sinoni iuueni, (ad hoc aūt, iuuenem potius q. virum ſubornarūt Græci, quia ſciebant ætati iuuenili, eius ignoſcere, atque indulgere ſolere mortales q̃ virili, verum pueri, improbi ſunt per ætatem) Accipe .i. intellige, nunc inſidias Danaum .i. Danaorum, hoc eſt Græcorum, & pro .i. diſce oēs inſidias Danaum, ab vno crimine .i. audi hūc crimen diligenter, quia, eo intellecto, nota etiam cetera à Græcis per inſidias acta. Nam vt .i. poſtquam ipſe turbatus, & inermis, ſtetit in medio conſpectu. ſ. Priami, & ceterorum principum ei aſtantium, atq; poſtquam circumſpexit oculis, hoc eſt, circumgerendo, & obuertendo ægerrime oculos aſpexit, non ergo vacat oculis, quia & mente, rem circūſpicere poſſumus, & non ſemper oculorum motu, inſpicimus. (Fecit autem ſpondaicum verſum poëta, vt ſignificaret animum languidum, & mœrore grauem) Circumſpexit ergo oculis agmina Phrygia .i. Phrygum agminatim circumſtantium. & inquit, heu, (optandi aduerbium, in malum, ſicut o, & ſi, in bonum) quæ tellus .i. terra, & quæ æquora .i. maria, poſſent accipere .i. immergere, & deuorare me? q. d. vtinam aut terra, aut mare me ingurgitet. aut ſi ſup. neutrum dat, or, quid reſtat deorque mihi miſero? q. d. nihil, niſi miſerrima quæque, vel ſic, aut, ſi id optare non debeam, quid reſtat denique mihi miſero? q. d. (minus optandum) cui .ſ. mihi miſero, neque locus eſt vſquam ſaltem tutus, aut vbi viuere permittat apud Danaos, inſuper ipſi Dardanidæ. ſ. apud quos ſpem meam repoſueram, infenſi .i. quos nunquam offendi, aut infenſi .i. infeſti, quaſi multum offenſi, poſcunt pœnas cum ſanguine, quod nunc vulgo dicitur confiſcationem vitæ, & rerum, hoc eſt ſummum, & extremum ſupplicium.

FIDENS animi) In Rom. quidem lib. Animo, legitur, ſed Animi, agnoſcit Ser. [Seu verſare dolos, ſeu certę occūbere morti) in Longobardico lib. legere eſt, Dolo, caſu ſeptimo. quod Ser. non improbat, ſubaudiendum quę ait, Troiano) In eodem lib. vbi raræ admodum diphthongi ſunt, hoc loco, Certæ, cum diphthongo ſcriptum eſt, vt morti accommodetur. [Circumfuſa ruit, certantq. illudere capto) In Rom. lib. Certat, eſt, vnitatis numero. [Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab vno. [Diſce omnia) Facile quidem adduci poſſim, vt ex Ti. Donat. ſententia, Crimen, legendum credam. Quam lectionem omnino Ser. teſpuere non videtur, licet priorem magis approbet, dū exponit, Crimine ab vno, hoc eſt cauſa. vt, Crimen amoe veſtrum. Præter vero Seruianam huiuſmodi interpretationem, pleraque omnia veneranda vetuſtatis exemplaria, quę in manus noſtras deuenere, vno exemplo, legunt, Crimine ab vno Diſce omnes. [In ſuper ipſi Dardanidæ infenſi) In Rom. lib. & pleriſque alijs antiquis legere eſt, Et ſuper ipſi. VARIA LECT.

AEN. Quo gemitu conuerſi animi, cōpreſſus & omnis
Impetus; hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quid ue ferat, memoret, quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur.
SIN. Cūcta, equidem tibi rex, fuerint quæcūq;, fatebor.
Vera, inquit, neque me Argolica de gente negabo.
Hoc primum, nec ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum, etiam, mendacemque improba finget.
Fando aliquid ſi forte tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſere neci, nunc caſſum lumine lugent.
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis,
Dum ſtabat regno incolumis, regnumque vigebat
Conſilijs, & nos aliquod, nomenque, decuſque
Geſſimus, Inuidia poſtquam Pellacis Vlyſſi
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, & me fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios vnquam remeaſſem victor ad Argos,

SERV. QVo ſanguine cretus) Quibus ſit parētibus natus. Nam Græcum eſſe conſtabat [Ferat) Afferat. [Memoret, quæ ſit fiducia capto) Aut dicat quæ tanta ſit in captiuo fiducia, vt audeat dicere inſuper ipſi. Aut certe memoret .i. meminerit, vt ſignificet meminerit in captiuo veriloquium, vitæ eſſe fiduciam. Vnde & reſponſio talis eſt. [Fatebor, Vera) Alij Memorem legūt, vt ſit ſenſus, Hortabamur ad loquendum memorem, hoc eſt qui diligenter factionis ſuę meminerit. [Fuerit quodcunque) .i. quicunque me ſequitur euentus. [Hoc primum) Hoc eſt maximum apud me verum dicerem. [Sinonem) Autolicus quidā fur fuit, q. ſe varias formabat in ſpecies. hic habuit liberos, Siſyphum, vnde natus eſt Sinon, & Anticliam, vnde Vlyſſes. Conſobrini ergo ſunt. Nec immerito Virg. Sinoni dat & fallaciam, & proditionis officium, ne multum diſcedat a fabula, quia ſecundum Euphorionē Vlyſſes hoc fecit. [Finxit) Compoſuit, formauit, Vt, Et corpora fingere lingua. Et notandum quia omnia Sinonis oratio eſt diaſyrtica. Nā & negocium exprimit, & Troianoꝝ inſultat ſtultitiæ, vt hoc loco. [Finxit, vanum) Fallacem. Et vanus eſt qui etiā ſine vtilitate mentitur, Mendax, qui id ad decipiendum. Sanè vanus, ſtultus apud idoneos inuenitur, vt Iuuen. Sit libitū eſt vano, qui nos diſtinxit Othoni. [Fando aliquid ſi forte tuas peruenit ad aures) Dum dicitur. Et vtitur bona arte mendacij, vt præmittat vera, & ſic falſa ſubiungat. Nam quod de Palamede dicit, verū eſt, quod de ſe ſubiungit, falſum. Et ſciendum ex hac hiſtoria parte dici, partem ſupprimi, partē intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, vt Apollonius dicit, ſeptimo gradu à Belo originem ducens, cū delectum militum per Græciā ageret, ſimulantem inſaniam Vlyſſem dixit inuitum. Cum .n. ille iunctis

Promiſi vltorem, & verbis odia aſpera moui,
Hinc mihi prima mali labes: hic ſemper Vlyſſes
Criminibus terrere nouis. hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma,
Nec requieuit enim, donec Calchante miniſtro:
Sed quid ego hæc aũt nequidquam ingrata reuoluo?
Quid ue moror? ſi oẽs vno ordine habetis Achiuos:
Idque audire ſat eſt: iandudum ſumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.

iũctia diſſimilis naturæ anima libus ſalem ſereret, filium ei Palamedes oppoſuit. Quo viſo Vlyſſes aratra ſuſpendit, & ad bellum ductus, habuit iuſtam cauſam doloris. Poſtea cum Vlyſſes frumenta.ũ miſſus ad Thraciam nil aduexiſſet, à Palamede eſt vehemẽter increpatus. Et eum diceret adeo non eſſe negligentiã ſuam, vt ne ipſe quidem ſi pergeret, quidq́ poſſet aduehere, profectus Palamedes, infinita frumẽta deuexit. qua inuidia Vlyſſes auctis inimicitijs fictam epiſtolam Priami nomine ad Palamedem (per q̃ agebat gratias proditionis, & cõmemorabat ſecretum auri pondus eſſe tranſmiſſum) dedit captiuo, & eum in itinere iuſſit occidi. Hæc inuenta, more militiæ regi allata eſt, & lecta principibus conuocatis. Tunc Vlyſſes cum ſe Palamedi adeſſe ſimularet, ait, Si verum eſſe creditis, in tentorio eius aurum quæratur. Quo facto, inuento auro quod ipſe per noctem corruptis ſeruis obſconderat, Palamedes lapidibus interemptus eſt. Hunc aũt conſtat fuiſſe prudentem. Nam & tabulam luſoriam ipſe inuenit ad cõprimendas ocioſi ſeditionis exercitus, vt Varro teſtatur. Secundum quoſdam ipſe reperit literas. Quæ res ſit forte ſit dubia, illud certum eſt θ φ χ ab hoc inuentas cum aſpiratione. [Inclyta Gloria) Propter delectum & frumenta. [Falſa ſub proditione) Sub falſo crimine proditionis. Et rem notam per tranſitum dicit. Vnde & paulò poſt, Haud ignota loquor. quanquam ibi poſſit intelligi, haud ignota nobis, ſed forte etiam ad vos potuit peruenire Sciendum ſanè factum hoc vere & Troianos ſciſſe. Sed Sinon callide quaſi ignorantibus quæ vera ſunt, dixit, vt fidem ſequentibus faciat. [Infando indicio) propter aurum clam ſuppoſitum. [Quia bella vetabat) Iam hoc falſum eſt, ſed dicitur ad Sinonis cõmendationem. [Caſſum) Priuatum, vacuum. [Pauper in arma) Hæc.n. fuerat cauſa militandi, vt Terent. Cum hinc egens profugi aliquo militatum, [Dum ſtabat regno incolumis) Quia & ipſe vnus de regibus fuit. [Et nos) Pluralis numerus, p ſingulari ad euitandam iactantiam. [Nomen) Gloriam. vt, Nomen Echionium matriſque genus Peridea. [Inuidia) Propter aduectum frumentum. [Pellacis) Per blanditias decipientis. Pellicere.n. eſt blandiendo elicere. [Mecum indignabar) quomodo ergo Nec tacui demens? Intelligimus iſtum quaſi tacuiſſe primo, poſt impatientia doloris erupiſſe. [Fors ſi qua) Bene ſi qua, quia eſt, & bona & mala. [Promiſi) Per contrarium ait, pro minatus ſum, quia minamur mala, promittimus bona. Sic Horat. contra, atqui vultus erat multa & præclara minantis. i. promittens. [Prima mali labes) Quia ſcutum eſt poſtea oraculum, & adſcita Calchantis factio. Labes vero ruinã ſignificat à lapſu. [Criminibus) Cautis vt ſupra, & crimine ab vno. [Spargere voces) vt Cicero, Spargere venena didicerunt. [Ambiguas) Dubias, ne ſi aperte ageret, accuſatio eſſe videretur. [Conſcius) Aut peracti ſceleris, aut dolorum ſuorum, vt eſt in 3. Oblitus ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto. [Arma) Modo fraudes, vel dolos. Nam arma ſunt inſtrumenta cuiuſlibet rei, vnde & inſidiantis fraudes arma nominauit. [Nec requieuit enim) Aut vacat. o. aut pẽdet ſenſus ex poſterioribus. [Donec Calchante miniſtro) Arte.n. egit ſemiplena dicẽdo, vt interrogare cogat, & auidius audire Troianos. [Calchante miniſtro) Mr deſtinat aræ, intelligitur, & eſt apoſiopeſis. [Ingrata) Nec vobis placitura, nec mihi gratiam conciliantia. [Quid ue moror?) Veſtram. ſ. feſtinationem. [Omnes) & eos qui prodeſſe diſponunt. [Vno ordine) vno reatu. Et eſt de antiqua tractus ſcientia, quia in ordinem dicebantur cauſæ propter multitudinem, vel tumultum feſtinãtiũ, cum erat annus litium. Iuuen. Expectandus erit qui lites inchoët annus. [Iam dudum) Modo, quamprimum. [Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ) Callide hoc dicto impetrat vitam, aſſerens mortem ſuã illorum hoſtibus eſſe placituram. Ideo autem dicit mercentur, quia ſacrorum eſt, Vt fugiens victima vbicunque inuenta fuerit occidatur, ne piaculum committatur. Ergo Sinon qui victima fuerat, iure, & votis, & præmio Græcorum interimitur. Ithacus vero pro Ithacenſi, principale pro deriuatiuo. [Magno mercentur) .i. precio. vt, Turno tempus erit magno cum optauerit emptum intactum Pallanta.

ASC. QVO gemitu &c.) Dat Troianis (vt dixi) vbique pietatem, clementiam, quaſi illam ab origine traxerit domus Iulia quæ vſque ad pœnitentiam Clemens prædicatur, dat autem Græcis ar-

tificioſam perfidiam, vt minus ſit dedecus circumuentis, & maius circũuenientibus. Sed Donatum audiamus ita diſſerentem. [Quo gemitu) Bonitatẽ Troianorum oſtendit, qui p ſupplicio vltimo, quod ſperabat, ſolo gemitu eius, pro pœna contenti ſunt. [Hortamur fari) Vim propoſitionis habet, & tela proponit, ad quæ Sinonem reſponderet conueniret. [Cuncta) Promittit omnia vera dicturum, q nulla in parte fuerat veritatem detracturus. [Tibi rex) Aſſumit fiduciam confitendi, apud eum qui & cognoſcendi facultatem haberet. Commendat autem ſe, q vera & pollicetur, & q regem appellat, captat beneuolentiam. [Fatebor) Aliud eſt q̃ referam. Referimus, cum dicimus aliquid ſimplex, & poteſt proferri ſine tormentorum metu. Fatemur autem, cũ prodimus id quod ſit contrarium confitenti, & poſſit tormentis exprimi è pectore negantis. & repetebis, Fatebor cuncta. &, Fatebor quodcunq; erit Argolica de gente, ad id, quo ſanguine Cretus, Græcus ſum. ac ſi dicat hoſtis ſum. [Nec ſi miſerum &c.) Potuit eripere mihi fortuna priorem felicitatem. At non poterit, me mendacem fingere. Hoc argumento perſuaſit, vt Troiani crederent reliqua, & ne videatur incredibile. q in ſe ſolus ex omnibus Græcis remanſerit, ad hanc partem, dicit ex alto principium, & narrat rẽ omnibus notam, & magna ex parte veram, qua expoſita, ſubiungit falſa. [Palamedis) Eadem dicit, quæ Seruius de Palamede. Et non aliquod, de præterita eius florenti fortuna, & de præſenti miſeria, ſibi comparat beneuolentiam. Commendat etiam Palamedis memoriam, dicendo, quia bella vetabat, vt amico viuenti præſtarent, quod defuncto non poterant. [Superis cõceſſit ab oris) Non dixit, mortuus eſt, ne eius memoria digna, poſt hominum finem, viuere minoraretur. [Vitam in tenebris) Vt illi qui cupiunt mori, & non viuere. Idque audire ſat eſt, vbi ad cardinem venit in quo mendaciorum conſiſtit affectus negauit ſe dicturum, ne vltro omnia referẽdo, daret ſuſpicionem falſitatis. ait igitur, cum ſciat ſe periturum melius eſſe, ne ſecreta Græcorum prodat. Neq; enim propter vnum hominem, debeo omnes meos prodere. quid ue moror? cur differo pœnas meas, poſt relationis beneficium, cõtinuo moriturus? Vlyſſes.n. omnino malum videbitur multiſſe, qui me quolibet pacto quærebat occidere. Hæc ille. Cetera ex ordine patebunt, qui talia eſt. Quo. ſ. Sinonis gemitu, animi. ſ. Troianorum, conuerſi ſup. ſunt ad commiſerationem. ſ. & omnis impetus. i. moleſtatio, illuſio, & inſultus cõpreſſus, ſup. eſt, nos. ſ. primores, & proceres. (In opere.n. pro. perſonam ſuam cõmiſcet, qui hæc omnia loquitur Æneas. in illuſione autem cantum iuuentutis Troianæ meminit) hortamur fari. i. damus animum, vt fetur, quo ſanguine Cretus ſit, ve, pro vel, quid ferat. i. afferat, & memoret, quæ fiduciæ ſit capto. i. cum captus ſit, quid fiduciæ habeat, q ſpem ſuam apud Troianos repoſuiſſe videatur. (noſq. incuſet crudelitatis, q pœnas, cum ſanguine poſcant) Ille fatur, formidine depoſita. i. quam ſe ſimulabat deponere, tandem. i. poſt aliquantulum moræ, quaſi non poſſet animum reſumpſiſſe, cum tñ dictum ſit, quod erat in vtrunque paratus, ſeu verſare dolos, ſeu certe occumbere morti. Fatur igitur, & inquit, ô rex: Equidem .i. ego equidem fatebor tibi, cũcta. ſ. quæ dicam, vera quocunque fuerit, ſiue pro me, ſiue contra me, neque (quod primum contra eſt) negabo me de gente Argolica Græcis, ſed hoc primum, ſup. ſcire, & credere te velim, nec. i. & non, & ſi. i. quanquam fortuna finxit. i. effecit Sinonem, hoc eſt me, qui ad te loquor, miſerum. i. iniqua ſorte & conditione affectum, & ita miſeratione dignum, in ipſa improba. i. quantumuis improba, quæ bonis mala, & mala bona tribuit, nunquam finget. i. efficiet etiam, vanumque pro. i. mendacem, quia in res ſuas. i. quas conferre poteſt habet fortuna imperium, ſed non eſt in animos noſtros, animiq. vitia. quocirca, nemo cogitur eſſe vitioſus, nemo vanus, nemo mendax, & ſi mori rogantur multi, & egeſtatem ferre plurimi. Incipit ergo fari, & rem detegere, & à veris incipit, eaque quaſi ignorantibus recitat, cum certiſſime ſciat Troianos ea ſcire, vt per ea inducantur ad credenda, quæ poſtea illaturus eſt falſa, moris.n. eſt quoties audimus vera enũciare ab eo qui neſcit, nos ea ſcire, bonam opinionem de fide illius, in his quæ neſcimus, habeamus, dicit igitur, Si fando aliqd cum de aliqua re loqueremini, q.d. puto, q cum Troiani ſitis, parum audiſtis de hoc homine, ſed ſi fando aliquid. i. de aliqua re,

nomen & inclyta gloria)hoc nimium ſubtiliter addit,quaſi ſe illi viro bene adhuc optare ſignificaret, q̃ pacem perſuadere niſus ſit,quam cum acceptare noluiſſent Græci,ad hoc dedecus oẽs peruenerunt,vt re infecta turpiter redire cogerentur)Palamedis Belidæ.i. de genere Beli, qui ſeptimus ab eo fuit, perueniſt forte ad veſtras aures, q.d.tunc poteſtis ſcire, an vera dicam, quem.ſ. Palamedem Pelaſgi.i.Græci,demiſere.i.demiſerunt neci.i.ad necem depreſſerunt inſontem.i.licet eſſet inſons, ſed ſub proditione falſa i.diſſimulata,(dicebant .n. eum proditorem)indicio.i.teſtimonio proditionis eius, infando.i.deteſtando, quia ſ.vetabat bella,hoc eſt,ideo quia dehortabatur à bello,& cohortabatur ad pacem,Vlyſſes accuſauit eum proditionis, ſicq́. damnatus eſt, & quem lugent, nunc caſſum .i. priuatum lumine.i.aura vitali, aut ſupera regione,aut viſu,qui non niſi viuentibus eſt,& per conſequens vita. Pater.ſ.meus,q.d.non odio Troianorum, ſed paupertate coactus, miſit me huc.i.ad hanc ciuitatem debellandam, in arma gerenda ab annis primis,ne aut ipſe proprio odio veniſſe putetur. Miſit inquam,me comitem,illi propinquum conſanguinitate,per quod conciliat ſibi Troianos,quibus nomen Palamedis gratum non dubitabat,cum Vlyſſi inuidioſum eſſet. Miſit autem tunc dum pater, aut Palamedes ſtabat incolumis regno.ſ. Græcorum,non ſuo,& dum regnum.ſ. Græcorum vigebat conſilijs.i.per conſilia bonorum, & prudentium virorum, & nos.ſ. Græca iuuentus,geſſimus aliquod nomen,& decus,quaſi id omne amiſſum nunc doleat. Poſtquam ipſe ſup.Palamedes,conceſſit.ſ.ad regionem mortuorum, ad inferos , ab oris.i.regionibus ſuperis,inuidia.i.per inuidiã, Vlyſſis Pellacis.i.quoſlibet vi vult in perniciem, & fraudem, & in aſſenſum, tam nefandi facinoris pellicientis, haud.i.non loquor, ignota,q.d.ne puteris me forſan mentiri,aut ex inuidia contra Vlyſſem loqui(quod dicit propter ea quæ poſtea ab Vlyſſe paſſus eſt, aut, quia ſignificauit iam ſe conſanguineum Palamedis) ego loquor in ignota, quia omnes Græci id nunc ſcimus, & poſſem id per omnes Græcos atteſtari(non autem dicit id Troianos ſcire, quia fruſtra prius dubitaſſet . Fando aliquid, ſi forte tuas peruenit ad aures Belidæ, nomen Palamedis) Ego afflictus.ſ.caſu amici.conſanguinei & ductoris trahebam vitam in tenebris, & indignabar.i.ægre ferebã, mecum.i.in animo meo, nam publice nõ audebat caſum.i.mortem amici,inſontis.i.innocentis.Nec ego demens.i.factus poſtea demens,ex impatientia,aut dolore, tacui.i.non ſemper tacui, quamuis primum mecum duntaxat indignabar, & promiſi.i.minatus ſum)ſicut minari,eſt aliquando ſuperbe promittere)me vltorem.ſ.fore,ſi qua.i.aliqua,fors.i.fortuna,aut caſus,tuliſſet.i.attuliſſet.ſ.occaſionem, & opportunitatem , & ſi ego victor.i.voti compos,cum reliquis , remeaſſem vnquam .i. quouis tempore futuro ad Argos patrios .i. quæ mihi patria eſt . Declinatur aũt hoc Argos, & pluraliter, hi Argi, Argorum, & moui.ſ.in Vlyſſem,aſpera odia.ſ.contra me,verbis.i.contumelijs,aut minis.Prima labes.i. occaſio mali,aut ſup.aut prouenit mihi hinc.i.ex hac re,& Vlyſſes, ſup.cœpit, aut terrere .i.terrebat ſemper,hinc.i.ex hac re aut poſt hanc rem nouis.i.magnis, aut inauditis,criminibus.i.criminationibus,& ſpargere.i.ſpargebat,aut cœpit ſpargere hinc,voces ambiguas.i.dubias,quia nondum audebat manifeſte mortem minari, q.d.quaſi etiam ipſe Sinon in precio fuerit propter virtutem,& fidem ſuam,apud Græcos. Et ſpargebat voces ambiguas non in proceres, qui factionem eius noſcitabant ; ſed in vulgum.i.vilẽ popellum(aut latine locutus eſt,apud quos nomina ſecundæ,in us,neutra ſunt præter pelagus,græcum vocabulum,nam & alij vulgum dixerunt, aut more Plautino, imperitum dat ſermonem, ei qui à primis annis, armis inſeruierat,ſicut Plautini ſerui,iubarem papauerem,gutturem pronunciant. Alij dicunt,poetam in vulgus protuliſſe,& s,literam abſumpſiſſe,quomodo m,abſumitur qui modus apud Ennium, Lucretiũ, Lucilium , ceterosq́. vetuſtiores nimium frequens eſt , ſed Seruius,& alij grammatici,id in poëtam corrigentes,immutauerũt, ſicut vbi ſcriptum,loquiuos,erat , Hic ſpecus horrendos,ſcripſerunt, horrendum. & vbi erat, inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro,ſcripſerunt,cernere. Sed hæc controuerſia grammaticorum , nihil de ſententia poëtæ immutat) & ipſe conſcius.ſ.mali facti, quærere.i.quærebat aut quærere cœpit, arma.ſ.ſibi ſolita , hoc eſt fraudes quibus me quoque deleret . nec enim requieuit, donec compoſitam rupit vocem , & me deſtinat aræ , quod hic non dicit, fruſtraque ſe dicturum innuit,vt non videatur id velle dicere, aut ideo veniſſe, vt id dicat,ſed vt auidiores redderet Troianos, ſciendi cum dicere nollet,quod etiam effecit (Calchante vate illo diuino,quo plurima geſſerant Græci,nam & Achillem (vt Stat.docet)per eum in aula Lycomedis,regis Scyri,inuenerũt inter puellas latitantem) miniſtro.i.illi, ad hoc quod volebat obſequente,volebat addere,deſtinauit me aræ,ſed quaſi id fruſtra dicere,tenuit dicere. Sed quid ego autem reuoluo.i.commemoro, hæc.ſ.mala mea,& infortunia, nequidquam.i.in nullo, aut nullo modo ingrata, hoc eſt ipſis qui ea libenter audiunt, cum mala noſtra ſoleamus libenter recitare, his quos ſperamus nobis condolituros,vel pro vel,quid.i.ad q̃d moror.i.demoror, & differo pœnas,& mortem meam,ſi habetis.i.reputatis omnes Achiuos .i.Græcos,vno ordine.i.æquali affectione,hoc eſt capitali odio, & ſi ſat.i.ſatis eſt vobis audire,id.ſ.quod dixi, nec aliud commiſerantes facturi eſtis, ſumite iandudum .i. quamprimum,aut ab eo tempore, quo iam primum audiuiſtis me Græcum eſſe pœnas.ſ.ſupplicia de me.Ithacus.i.Ithacenſis Vlyſſes,ſæuiſſimus hoſtis vellet,velit, hoc.ſ.vt ſumatis pœnas , & Atridæ q̃ illi ſuffragantur,mercentur.i.emant, magno.ſ.precio.aut ideo ne (vt Seruienti piaculum, ſit victimam, poſtquam aufugerat, ſuperuiuere contra morem ſacrorum.Erat autem Sinon deſtinatus aræ, vt diceretur,aut ideo ne quæ dictus eſt,Sinõ Troianos dicat.dicturus enim eſt,quomodo per ſuſceptionem equi Minerua placetur,& Troia incolumis maneret , & per eius violationem periret,ne ergo equum beneuole ſuſcipiãt, cognita per Sinonem re omni operantes Atridæ, vt quam primum de eo ſumerent Troiani vltionem. Et licet Troiani non intelligant,cur id dicat, intelligunt tamen eum, ſignificare ſibi commodam fore Sinonis vitam, cum eius mortem tantopere cupiant hoſtes . Hoc autem dicto,ſubticuit, quaſi qui ſe verebatur fruſtra plura locuturum .

CVNCTA, equidem tibi rex, fuerint quæcunque, fatebor,Vera)Nonnullis in libris peruetuſtis legere eſt.Fuerit quodcunque,ſingulari numero.Sed.n.Ser.Fuerit quodcunque videtur agnouiſſe.(Regnumq́. vigebat Conſilijs)Sunt qui,Regnum conſilijs legendum autumant .- (Inuidia poſtquam pellacis Vlyſſi) In Longobardico,& in aliquot alijs antiquis libris,Fallacis legitur.(Superis conceſſit ab oris) In lib.Longob.Exceſſit. VARIA LECT.

SERV. ARDEMVS ſcitari) Feſtinamus inquirere. (Quærere cauſas) cur à Græcis eius optaretur interitus . (Artisq́ue Pelaſgæ) Ars, κακοτεχνία eſt . Ideo adiecit Pelaſgæ. (Pauitans) Quaſi pauitans. (Ficto pectore) pectus p̃ verbis poſuit . Nam nunquam loquitur pectus . (Sæpe fugam Danai)hoc ſecundũ Hom. verum eſt.(Moliri) Parare.(Feſſi bello)Troianos laudando. Si enim fatigati ſunt,Græci hoſtis virtus probatur, & ſibi fauorẽ conciliat.(Vtinam) Nec enim hic aris deſtinabatur. (Ponti hyems) Bene addidit Ponti: quia eſt & temporis. (Euntes) Ire cupientes,vt,Cum canerem ...s , & prœlia. i.cum canere

POE. Tum vero ardemus ſcitari, & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum , artisque Pelaſgæ :
Proſequitur pauitans , & ficto pectore fatur .
SIN. Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri , & longo feſſi diſcedere bello :
Feciſſentque vtinam . ſæpe illos aſpera ponti
Interclusit hyems,& terruit auſter euntes .
Præcipue , cum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus , toto ſonuerunt æthere nimbi .
Suſpenſi Eurypilum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus : isque adytis hæc triſtia dicta reportat .
Sanguine placaſtis ventos , & virgine cæſa ,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras :
Sanguine quærendi reditus , animaque litandum
Argolica . vulgi quæ vox vt venit ad aures ,
Obſtupuere animi , gelidusque per ima cucurrit

vellem. & à Græcis figura eſt, vbi ſtatuiſſe aliquid p̃ inchoatione haberentur. (Præcipue) Contra illud ne diceretur omina non eſſe placata. (Aethere) Ætherem pro aëre poſuit poëtica licentia.(Suſpenſi) aut ſoliciti,vt, Noſtroq́. in limine pendens, quia nec tempeſtas poſt dona mutabatur. Aut ad Nimbos refertur diſtinctione mutata. (Scitantem) Participium pro participio eſt.i.ſciſcitaturum . Alij,Scitatum,legũt .i.inquiſiturum. (Oracula) Templis,de quibus dantur oracula. (Adytis) Adytum eſt locus templi ſecretior,ad quem nulli eſt aditus niſi ſacerdoti . (Triſtia dicta reportat) More ſuo breuiter habitum futuræ orationis

Oſſa tremor, cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea numina diuum,
Flagitat. & mihi iam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.

nis oſtendit. (Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæſa) cũ primum, hic diſtinguendũ eſt, quia & ſemel ad Troiam ventum eſt, & antequam ad eam veniretur de Iphigenia eſt ſacrificatum, cuius fabula talis eſt: Cum Græci ad Aulidem veniſſent, Agamemnon Dianæ ceruum occidit ignarus. Vnde irata dea flatus ventorum remouit. Quamobrem cum nec nauigare poſſent & peſtilentiam ſuſtinerent, oracula conſulta dixerunt Agamemnonio ſanguine Dianam eſſe placandam. Ergo cum ab Vlyſſe per nuptiarum ſimulationem adducta Iphigenia in eo eſſet vt immolaretur, numinis miſeratione ſublata eſt, ceruaque ſuppoſita, & tranſlata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita eſt. Sacerdoſque facta Dictynnæ Dianæ, Cum ſm ſtatam conſuetudinem humano ſanguine nomen placaret, agnouit fratrem Oreſtem, qui accepto oraculo, carendi furoris cauſa cum amico Pylade Colchos petierat, & cum his occiſo Thoante ſimulacrum ſuſtulit abſconditum faſce lignorum. Vnde & faſcelis dicitur, non tantum à face, cum qua pingitur, propter quod & lucifera dicitur, & Ariciam detulit. Sed cum poſtea Romanis ſacrorum crudelitas diſpliceret (quanquam ſerui immolarentur) ad Laconas eſt Diana tranſlata, vbi ſacrificij conſuetudo, adoleſcentum verberibus ſeruatur, qui vocabantur Bomonicæ, quia aris ſuperpoſiti contendebant, qui plura poſſent verbera ſuſtinere. Oreſtis vero oſſa ab Aricia Romam tranſlata ſunt, & condita ante templum Saturni, quod eſt ante cliuum Capitolini, iuxta concordiæ templum. (Virgine cæſa) Non vere, ſed vt videbatur. Et ſciendum in ſacris ſimulata pro veris accipi. Vnde cum de animalibus quæ difficile inueniuntur, eſt ſacrificandum, de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur. Hinc eſt etiam illud Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni. Nam & in templo Iſidis aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur. (Argolica) Quia occurrebat, Occidi potuiſſe captiuum. (Cui fata parent,) Cui præparent mortem. (Magno tumultu) ad factionem tegendam. (Numina diuum,) Pro oraculis poſuit. & quæritur modo non quid dicat (Nam planum eſt) ſed quis debeat immolari. (Multi crudele canebant) Multi, his intelligendum .i. multi videbant taciti, multi etiam dicebant, ne ſit contrarium, canebant taciti.

ASC. TVM vero &c.) Nouum eſt poëtæ verbum, Nitimur in vetitum ſemper, cupimuſque negata. quocirca cum ſe Sinon ſignificaret nolle dicere, aut non optare id, quod ceperat perdicere, cum ſe fruſtra dicturum vereatur, ardebant Troiani fraudis, & doli ignari rem omnem peraudire, & quod innuitur, ſed non dicitur admonebant Sinonem, vt pergeret, ſed priuſquam nos pergamus, Donati verba recitemus, quæ hæc ſunt. (Tum vero) Hoc conſilium, noſtram cupiditatem audiendi accendit. (Ignari) Nam noſtra ſimplici natura pendentes Græcos illum vera dicere putabamus. Sed illi omnes ſunt doloſi, vnde ſociatur illud, Et crimine ab vno Diſce omnes. (Pauitans) Aut pauorem ſimulans, aut pauitans ne lingua titubante in curſu inſidiarum deceptio naſceretur, quam iam videbat in euro eſſe. (Sæpe fugam) Cum hoc falſum eſſet, parat cauſam quæ ſit credibile .ſ. bello feſſi. (Feciſſentque vtinam) Recte optare ſimulat. Nam & Troianos placabat, & ſibi cõmiſerationem captabat. (Sæpe illos aſpera) Non conſilium facto, ſed euentus voluntati defuit. (Sanguine) Verum dicit de Iphigenia, falſum addit de præcepto Apollinis miſcet ergo vera vt credantur falſa. (Argolica) Ne credatur potuiſſe litari alienigena. Nec quærenda erat virgo cum exercitus fœminis careret. (Vulgi) Quæ vox, cum enim generalitatem propoſuiſſet, quia res incerta eſt, vnuſquiſque timebat ſibi. Excuſat autem Calchantem quia falſa dixerit. Nam oſtendit vim eſſe paſſum. Remouet a ſe odium, quia Græci aſſenſeret de eo nõ quoniam odiſſent, ſed vt ipſi interitu, qui incertus erat, liberentur. Ordo eſt. Nos ardemus .i. ardenter cupimus, tum vero .i. maxime tunc, quaſi cum prius negligenter, & ſimulanter, tum ad verum ardemus ſcitari .i. ſciſcitari, & quærere .i. inquirere cauſas .ſ. ob quas Ithacus velit, & Atridæ magno mercentur mortẽ eius. Nos inquam ardemus id ſcitari, & inquirere exiſtentes ignari tantorum ſcelerum .i. qui neſciebamus tantum ſcelus poſſe in quẽ quam cadere, vt tantum mali ſub tali ſpecie prætenderent, & ignari artis Pelaſgæ .i. Græcanicæ, cuius eſt mentiri & fallere. Ipſe ergo admonitus, aut videns eos id percipere, proſequitur pauitans .i. pauitanti ſimilis, tremens .ſ. ac palpitans, & fatur pectore ficto .i. ſimulato, quia videbatur pectore anxio, & mœroris pleno, & ab intima pectore loqui, cum omnia fingeret, non ergo di

cũ ficto pectore pro fictis verbis, nam verba non erat ficta, ſed vera, licet falſum continerent pectus, aut ſimulatũ aliud prætendens quam erat. Fatur ergo ſic, Danai .i. Græci ſæpe cupiere ſæpe moliri .i. cum mole, & difficultate, attentare fugam .i. turpem abitum, & ita moliri, quia ſuperbis animis, & generoſis, turpe eſt fugã facere, & hoc Troia relicta & ipſi feſſi, longo bello cupiere, diſcedere longo bello, aut Troia, & vtinam feciſſent, q.d. tunc enim nec ipſis tantum dedecoris, nec mihi tantum mali obueniſſet, ſed hyems .i. tempeſtas aſpera .i. incommoda, & procelloſa: Ponti .i. maris, interclusit .i. coërcuit ab ingreſſu maris, illos .ſ. Danaos, & auſter .i. ventus impetuoſus, terruit eos, euntes .i. ire volentes, aut iam ire incipientes. Præcipue iam cum hic equus contextus trabibus acernis .i. ex acere arbore aſſumptis. ſtaret .i. erectus eſſet, tunc enim nymbi .i. nubes ventoſæ, ſonuerunt toto æthere .i. aëre ſuperiore aliquanto, quæ res ſæuam tempeſtatem futuram indicat. (Callide autem inducit mentionem equi, vt Priamus interrogaret, cur extructus eſſet. Nos ſuſpenſi .i. dubij & ſoliciti, mittimus Eurypylum, vatẽ illum & augurem Herculis & Caſiopes filium, qui Troiam venit: Homero teſte, inferior tñ Calchante fuiſſe dicitur) ſcitatum .i. inquiſitum, oracula Phœbi .i. reſponſa Apollinis & is reportat adytis .i. oraculis, & ſecretis locis dei quæ nemini præter quam ſacerdotis adire licet, hæc dicta .i. reſponſa, triſtia .ſ. tunc omnibus Græcis, & poſtea præcipue Sinoni (Refert autem verba, in forma quorum Hiſtoriam tangit Ser. Iuuen. tamen & Horat. reuera, cæſam atteſtantur Iphigeniam) O Danai, vos placaſtis .i. ſedaſtis ventos, placatis dijs qui eos excitarunt, aut dea .ſ. Diana, ſanguine .i. effuſione ſanguinis .ſ. Iphigeniæ, & virgine .ſ. Iphigenia, cæſa .i. occiſa. aut reuera, aut ſimulatione quadam occiſa .ſ. loco eius cerua, eodem ſunt quærendi .i. acquirendi vobis ſanguine, & litandum eſt .i. oportet litare .i. optatum à dijs impetrare, anima Argolica .i. oblatione animæ, aut vitæ alicuius Græci, hoc eſt ſicut non potuiſtis, præ ſæuitia tempeſtatum, claſſem appellere Troiam donec virginem Dianæ mactaſtis, ita nec redibitis priuſquam hominem Græcum obtuleritis, quæ vox .i. quæ ſententia oraculi, vt .i. poſtquam, peruenit .i. increpuit, & allata eſt ad aures vulgi (quia proceres parum verebantur, cum quauis anima ſatis foret) animi .i. vulgi obſtupuere, & ſanguinis gelidus .i. timore frigefactus, aut potius membra gelida, & pallida relinquens cucurrit per ofſa ima .i. interiora circum præcordia, verebantur enim cui fata parent .i. deſtinent, aut præparent mortem, & quem Apollo poſcat, hic .i. hoc loco, aut hoc tempore, ſed potius hoc tempore, niſi locus pro tempore accipiatur. Ithacus .i. Ithacenſis, Vlyſſes protrahit Calchantem vatem .i. diuinatorem, & ſecretorum diuinorum interpretem, aut futurorum prophetam, protrahit, dico, in medios, ſup. cum magno tumultu, ne, videlicet, aliquid inſuſurrare, ſed omnia palam agere videatur, quæ circunſtantia rei fidem facit, quia omnes intelligunt id eum aſtu feciſſe, quem aſtutia cæteros ante ire noſcunt, & flagitat .i. cum flagitatione, & murmure valido rogat, quæ ſint ea numina .i. oracula, aut voluntas diuum .i. quid, aut quem, ſibi dij per talia oracula poſcant, & multi canebant .i. aperte annunciabant, ſæe his mihi, crudele .i. factionem artificis .ſ. Vlyſſis, hoc eſt multi addicebãt mihi mortem, ex factione Vlyſſis, quia cognoſcebant, vbi ad Vlyſſem res relata eſſet, cum ille mihi inimiciſſimus eſſet, quod ego is eſſem, qui mortis addiceretur, &, ſup. multi, taciti .i. tacentes videbant ventura .i. quæ euenirent, & ita (ſm Seru.) repetendum eſt vocabulum, multi. Ego tñ potius ſic expoſuero, vt canere non ſit vocale, ſed mentale, hoc eſt prædicere animo, tracta metaphora à vaticinijs, quæ carmine eduntur. Vnde Horat. in arte, Dictæ per carmina ſortes, & cantor Apollo. vt ſit ordo. multi canebant .i. vaticinabantur animo ſuo mihi, iam crudele ſcelus .i. facinus, artificis .ſ. Vlyſſis, & pro, id eſt ipſi taciti .i. nihil dicentes, videbant .i. conſiderabant, ventura .i. quæ euentrent. (Sed priuſquam reliqua conſtruamus, præmittam, quæ de Calchante collegit Landinus, ea autem hæc ſunt. Hic vates fuit Teſtoris filius ſic dictus) vt Græci grammatici volunt ἀπὸ τοῦ καλχαίνειν, id autem eſt πορφύρειν. πορφύρειν autem eſt μεριμνᾶν .i. accurate excogitare. Quoniam hic, accurate futura excogitaret. Hic apud Troiam, ex numero paſſerum à ſerpente voratorum, quot annorum obſidio Troiæ futura eſſet prædixit. Poſt vero Troianum bellum, aiunt illum cum Amphiloco, Amphiarai filio, terreſtri itinere, Colophonem, quæ vrbs Cariæ eſt perueniſſe, & cum apud Phanum Clarij Apollinis, quod ante eam vrbem eſt, in Mopſ[illegible]

ergo lætabantur de malo Sinonis, ſed de liberatione propria. Et iam dies infanda .i. deteſtanda, quo per proditionem, & factionem litari ſperauerant, ſacra parari.i.parabuntur mihi.i.in perniciem meam, aut de me, niſi ſint ſacra.i.præparatoria ad ſacrificiũ parabantur mihi, &.i.ſimul fruges ſalſæ.i.mola, ex farina & ſale facta, & vittæ.i.tenuia ſerta, ſupp.parabantur mihi circum tẽpa.i. ambitum capitis, inter auriculas & verticem. Ego fateor.i.licet piaculũ videatur, niſi factioſe contra me proceſſum ſit, vt verum dicam, ego eripui me leto.i.exitio & morti, non dicit ſacrificio, quaſi non ſit ſacrificium, quod ex factione inſtitutum eſt, & rupi vincula, & ego obſcurus delitui per noctem obſcurã, aut quia rebus nox abſtulit atra colorẽ, omniaq́ noctu fuſca vñr, ego quoque obſcurus.i.ſubfuſcus, & in obſcuro verſatus, delitui per noctem, in lacu limoſo.i.cœnoſo, in vlua.i.herba illa paluſtri, ad quam nemo acceſſit, quia fundus limoſus erat, delitui, inquit.i. multum latui aut deorſum latui tantiſper, ſup.dum darent vela, ſi forte dediſſent vela quod addit, quia dubitabat an nondum placato numine vela dare poſſent. Nec vlla ſpes eſt mihi iam videndi patriam, antiq̃.i. charam, ne dulces natos.i.liberos, & parentem exoptatum, quem ſuperſtitẽ eſſe verisimile fecit poëta dum iuuenem dicebat. Quos.i.patrem, & liberos meos, illa.i.inſenſi Danai, repoſcent.i.exigent, ad pœnas.i.ad ſupplicia, quia forte mactabunt patrẽ, aut liberos loco mei, ob noſtra effugia .i. quia nos effugimus, & piabunt.i.purgabunt, hanc.i.meam culpam q̃ tñ culpa non eſt, morte miſerorum.i.innocentium, & miſeratione dignorum, q̃.i.quocirca, aut propter, quod ego oro te.ſ.ò rex, qui etiam liberos habes, & ſentire potes quæ ſit affectio in eos per ſuperos.i.per deos cœleſtes, obſecro, & per numina conſcia veri.i.per deos, auctores, & conſcios veritatis, quam nunc profiteor, quia auctores veritatis deberent vericidium tueri. & oro te per, ſup.fidem intemeratam .i. adhuc integram & inuiolatam, ſi qua.i.aliqua fides eſt quæ reſtat mortalibus, adhuc.i.vſquam.i.in quouis loco, intemerata.i.obſecro, & obteſtor per omnia hæc, miſerere animi.ſ.mei, ferentis.i.patientis, non digna.i.indigna, q.d.ſi morte q̃ fidelem, & integrum habeam in Troianos animũ poſtquam tñ fraudis mihi a Græcis illatum eſt, dares vtrique dextram, vtriq. miſereris, & quia de factis nihil adducere potuit, oratorie ad animi.i.voluntatem confugit. Dona.autem intelligit, ſi qua fides .i. crudelitas eſt vſquam quam ſciebat ſibi non adhiberi. ego tamen mallem de fidelitate intelligere.

COMPOSITO rupit vocem) In lib. Longobardico, Compoſitam, legas. ſed enim Compoſito, aduerbium, eruditis magis auribus ſatisfacit. In Mediceo, Rumpit, præſenti tempore eſt, quæ forma narrationi congruit. VARIA LECT.

AEN. His lacrymis vitã damus, & miſereſcimus vltro.
Ipſe viro primus manicas, atque arcta leuari
Vincla iubet Priamus, dictiſque ita fatur amicis.
PRI. Quiſquis es, amiſſos hinc iã obliuiſcere Graios.
Noſter eris, mihique hæc ediſſe vera roganti.
Quò molem hãc immanis equi ſtatuere? quis auctor?
Quid ue petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
AEN. Dixerat. ille dolis inſtructus, & arte Pelaſga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
SIN. Vos æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſque nefandi,
Quos fugi, vittæque Deum, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura:
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus vllis.
Tu modo promiſſis maneat, ſeruataque ſerues
Troia fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.

SERV. ET miſereſcimus vltro) Aut per ſe plenum, aut cohæret ſequẽtibus, q̃ nõ põt primis. Dicimus.n.aut illam rẽ miſeror, aut illius rei miſereor, non illi. [Vltro) aũt non eſt ſponte (nam iam rogauerat) ſed inſuper. Et venit ab eo, qđ eſt vltra, q̃ plus quam rogauerat, p̃ſtiterunt. [Arcta vincula) aut epexegeſis manicarũ eſt, aut vtrunque habuit. [Quiſquis es) Licet hoſtis ſis. Et ſunt, vt habemus in Liuio, Imperatoris verba trans fugã recipientis in fidem, Quiſquis es, noſter eris. Item, Vigilas ne deum gens, verba ſunt, quibus põtifex maximus vtitur in puluinaribus, quia variã ſcientiam ſuo inſerit carmini. [Hic iam) Aut ex hoc tempore, aut ex hac oratione, aut ea eo, qđ te dicis Vlyſſis factione laboraſſe. [Ediſſere vera) Hinc diſtinguendum. Vera.n.audire deſideras. [Quo molem) Quam ob cauſam & ad hoc tõdet Sinon, Neu recipi portis. Et eſt color, q̃ in coniecturali ſtatu ſæpe requiritur. [Quis auctor) Ad hoc reſpondet, Calchas attollere iuſſit. [Quid ue petunt?) Quid deſiderant? vtique vt placetur Minerua. [Ad ſidera) Ad locum ſiderũ, vel quia ſemper ſunt ſidera, Sed Solis ſplendore vincuntur. [Aeterni ignes) Aut aratum, quas fugit, vt execratio ſit propter poſteriora: [Vos aræ,) Aut certe Solem, & Lunam ſignificat. Execratio autem eſt aduerſorum deprecatio. Iuſiurandum vero optare proſpera. [Teſtor) Modo iuro. Alibi teſtificor, vt Teſtor in occaſu veſtro. [Veſtrum numen,) Quia ſecundum Philoſophos dicuntur ſidera elementa eſſe, & habere proprias poteſtates. [Enſeſque nefandi) Inuidioſe ad pluralem tranſit numerum. Terentius, Non perpeti meretricum contumelias. [Vittæque Deum) Aut quæ habentur in honore deorum, aut quas habent ipſi ſimulacra. [Geſſi,) Pro geſſi. Non enim vere geſſerat, ſed quantum ad Græcos pertinet dicit. [Fas mihi) Subaudis ſit. Et bene à dijs petit veniam, ne videatur proditor. Nam, & hæc quæ dicturus eſt, tacuit ante quam audiret, Noſter eris. Si enim voluntate prodere, ſequebatur quod ait Cicero. Nemo vnquam ſapiens proditori credendum putauit. [Sacrata reſoluere iura) .ſ. vt non incidat in ſacramenti pœnam, quia militiæ tria ſunt genera. Plerunque.n.euocati dicuntur, & non ſunt milites, ſed pro milite, vnde Sal. Neu quis miles ne ue pro milite. Item, Ab his omnes euocatos in Centuriones. Plerunque tumultuarij, hoc eſt qui ad vnum militant bellum. Plerunq; ſacramento rogati, quia poſt electionem in rem publicã iurant. Et hi ſunt qui hñt plenam militiam. Nam & xxv. annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virg. Sacramenti, hoc loco. Tumultuarij, Simul omne tumultu Coniurat trepido Latium. Euocationis. Mis

titur, & magni Venulus Diomedis ad vrbem. [Fas odiſſe viros) vt ſupra diximus, omnia Diaſyrtice loquitur. Nam & ad Græcos põt & ad Troianos referri. [Si qua tegunt) p̃p ea quæ latent in equo. [Nec legibus vllis) Si Græcorum, p̃p Neſtor eris. ſi Troianorum, quis Græcus. [Serues Troia fidem) Quia quod rex promittit, videtur reip. polliceri.

ASC. HIS lacrymis, &c.) Oſtendit, vt dixi, ſummam clementiam in Troianis principibus fuiſſe, quaſi eam ex ea traxerit domus Iulia, quomodo proditor ille in gratiam ſuſceptus ſit, vtq́. quæ maxime interrogari optabat, interrogatus ſit a Priamo de eq̃ cauſa, de qua re Donat. ſic. [Noſter eris,) Aperta beneuolentia, cum recipiat eũ pro ciue. [Mihi) .ſ. regi qui poſſem tormentis inquirere veritatẽ, & ſimpliciter quæro, Mihi, qui te ſeruaui, & in meorũ numerũ recepi. [Quò molẽ) breuiſſima ꝓpoſitio, ſed perfecta. Quæſitũ eſt, cur equus eſſet factus, cur tantæ magnitudinis, quo auctore, vtrum religionis, an belli cauſa. [Ille dolis,) q.d. natura ſua, & arte Pelaſga, & mandatis ſuorũ, & oſtendit nullũ Græcũ carere dolis. [Vos æterni) Iurauit, ſed ſubtiliter, nã Troianos fallit, & non ꝓdit arcana ſuorũ, adhibuit iuſiurandum, q̃a non videbatur veriſimile illum ſuorũ ſecreta, ſine tormentis prodere. Teſtatus eſt igitur, non p̃p narrationis veritatem, ſed p̃p licentiam quaſi proditionis. [Fas mihi Graiorũ) quaſi iam ipſe Græcus non eſſet, vel illi eius ſocij non fuiſſent. Et liceat eos odiſſe, qui ciues mei eſſe noluerũt [Teneor patriæ) Plus eſt voluntate, q̃ legibus retineri, alterũ eſt ex ſtudio puræ mentis, alterum ex neceſſitate. [Tu modo promiſſis) tu Troia, cõſeruatori tuo fidem ſerua. [Rependam,) q.d. tñ recipiet, qñ dederat.i.vt ſalutẽ mereretur ſalutis auctor. Hæc ille. Ordo eſt. Nos damus his.i.hmôi ſic ſimulatis lacrymis, veniã.i.ſalutẽ, & miſereſcimus.i.miſericordiã facimus, vltro.i.inſuper ab vltra, aut ingenua clemẽtia, aut ipſe Priamus iubet vltro.i.non requiſitus à quoq̃ noſtrum, quamuis oẽs cõſentiremus, iubet, dico, Priamus, manicas.i.ligaturas manuũ, & vincula arcta.i.cõſtricta. & arcte ligata, leuari.i.diſſolui, viro .i.ei qui virilẽ locutus erat, & fatur ita dictis amicis.i.beneuolis. Quiſquis.i.quicunq; es, obliuiſcere iam Graios, tu eris hinc.i.ex hoc tp̃e, noſter.i.clientela nr̃a, & ediſſere.i.diſcutere loquere, mihi roganti.i.interroganti hæc quæ ſequentur, vera.i.veraciter, vt ſit aduerbium pro nomine, aut ſint duo accuſatiui diuiſim conſtruendi, non.n.voluit dicere, q̃ ea quæ interrogaret eſſent vera, ſed qđ ad ea vere, aut vera rñderet. Senſus ergo eſt, ediſſere hæc vera.i.veraciter, aut ediſſerendo hæc, dic ea vera. hæc dico, videlicet, quo.i.ad q̃d, & ad quæſtionem, ſup. Danai, ſtatuere.i.conſtru

xerunt, hanc molem.i.ingentem magnitudinem equi immania .i.tam magni, vt immanis.i.inimicus, & ferox videatur (ſicut in quinto dicentur, Immania cete.i.immane autem eſt, quod nō eſt magnum.i.bonum, qualia videntur, quæ vi, aut mole ſua, omnia opprimere poſſunt) quis auctor, ſup. eſt immanis equi, vt pro vel quid petunt.i.prætendant per eum, quæ religio.i.religioſa oblatio, aut quæ machina belli eſt, ſup. in eo equo, hoc eſt an religionis, an belli cauſa factus ſit, dixerat.ſ.Priamus, ille.ſ.Sinon, inſtructus.i.inſtitutus, atque armatus dolis, & arte Pelaſga.i.fraudulosa pelaſgis propria ſuſtulit.i.ſurſum tulit, & extendit, atque erexit ad ſidera, palmas exutas.i.exemptas, vinclis.i.manicis, & ſup. ait, ò ignes æterni.i.lumina cœleſtia, hoc eſt ſidera, & vos aræ & enſes nefandi.i.cultri nefariæ mihi deſtinati, quos fugi.i.vitaui, & vittæ deum.i.deorum, quas geſſi, hoſtia.i.deſtinatus ad ſacrificium, vt eſſem hoſtia, ego teſtor.i.obteſtor veſtrum numen, non violabile.i.poteſtates veſtras diuinas, quas peierando, violare nefas eſt, ego obteſtor, quod fas eſt mihi reſoluere.i.aperire, & reuelare iura Graiorum.i.Græcorum ſacrata.i.ſacramento iurata, ideo autem fas dixit, quia nefas multi erant, aut ideo fas, quia in hoſtium poteſtatem venerat, & ab eis libertate, ac ciuitate donatus omni Græcorum iuri valedixerat fas, ſup. eſt odiſſe viros, qui.ſ.factioſe mihi mortem parauerunt, & fas eſt ferre ſub auras.i.promulgare, & omnibus patefacere, ſiqua.i.aliqua tegunt .i.occulunt, nec teneor vllis legibus, patriæ, quia neque ſpes, neque voluntas eſt eam repetendi, modo.i. dummodo, tu Troia quam.ſ. mihi nunc pro patria elegi, hoc eſt tu gens Troiana, maneas promiſſis.i. non recedas a promiſſa mihi ſalute, & tu Troia ſeruata.ſ.ab excidio per ea quæ dictus ſum, ſerues fidem .i.fidelitatem mihi, ſi feram.i.ad feram, aut dicam vera, & rependam.i.reponam pro ſalute mihi impenſa, magna.ſ. beneficia. Incipit ergo narrare, vt credebatur ſecreta Græcorum, dicens Omnis ſpes &c.

Omnis ſpes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxilijs ſemper ſtetit: impius ex quo,
Tydides, ſed enim ſcelerumq́ue inuentor Vlyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato auellere templo,
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem, manibusq́ue cruentis
Virgineas auſi diuæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro ſublapſa referri
Spes Danaum, fractæ vires, auerſa deæ mens.
Nec dubijs ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtri ſimulacrum arſere coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis, ſalſusq́ue per artus
Sudor ijt: terq́ue ipſa ſolo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamq́ue ferens, haſtamq́ue trementem.
Exemplo tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec poſſe Argolicis excindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, numenq́. reducant,
Quod pelago, & curuis ſecum aduexere carinis.

SERV. OMnis ſpes) Danaum More ſuo a veris incipit. Nam, & fauet Minerua Græcis & conſtabat raptū eſſe Palladium. [Tydides, ſed enim) Hyſteron proteron eſt. Sed.n.ea quo impius Tydides. Nam Hyſterologia vnius ſermonis eſt, vt Trattra per & remos. Impiū vero ꝑ ꝑ omnina vulnerata. [Scelerumq́. inuentor Vlyſſes) Propter Palamedem occiſum ipſius factione. [Fatale) τῶν μέσων eſt. Nam & quod cuſtodit, & quod interimit pro loco intelligitur. [Auellere) oſtēdit inuitum numē eſſe ſublatum. [Palladiū) Helenus apud Ariſbā captus a Græcis eſt, & indicauit coactus fata Troiana, in quibus etiam de Palladio. Vnde dicitur a Pyrrho regna meruiſſe, quāquam p̄ceſſerit Pyrro, vt rediret per terram, dicens omnes Græcos (quod & contingit) naufragio eſſe perituros. Tunc Diomedes & Vlyſſes, vt alij dicunt, cuniculis, vt alij, cloacis aſcenderunt arcem, & occiſis cuſtodibus ſuſtulere ſimulacrum. Ideo autem hoc negocium his potiſſimum datur, quia cultores fuerunt Mineruæ. Hoc cum poſtea Diomedes haberet (quod & Virg. ex parte tangit, & Varro pleniſſime dicit) credens ſibi non eſſe aptum, propter ſua pericula, tranſeunti Æneæ offerre conatus eſt. Sed cum ſe illa velato capite ſacrificans conuertiſſet, nauta quidam accepit ſimulacrū. Vnde Mineruæ ſacra non Iulia gens habuit, ſed Nautiorum. Hinc eſt in quinto, Vnum Tritonia Pallas Quem docuit. Quanquam alij dicant ſimulacrum hoc a Troianis fuiſſe abſconditum intra extructum parietem, poſtquam agnouerunt Troiam eſſe perituram, quod poſtea bello Mithridatico dicitur Fimbria quidam Romanis inuentum indicaſſe, quod Romam conſtat aduectum. Et cum reſponſum fuiſſet illic imperium fore, vbi & Palladium, a thibuo Mammurio fabro multa ſimilia facta ſunt. Veruntamen agnoſcitur haſtæ oculorumq́ ſe mobilitate. Vnde eſt, Via poſitum caſtris ſimulacrum arſere coruſcæ Luminibus flammæ. vel haſtamque trementem. Sed ab vna tantum ſacerdote, vt Lucan. Troianam cui fas ſoli vidiſſe Mineruam. Dicunt ſanè alij vnum ſimulacrum cœlo lapſum apud Athenas tantum fuiſſe. Alij duo volunt, hoc de quo diximus, & illud Athenienſe. [Sacram effigiem) quaſi cœlo lapſam. [Ex illo) Facto vel tempore. [Fluere,) τῶν μέσων eſt. Ideo addidit retro. Contra Saluſt. Rebus ſupra vota fluentibus. [Auerſa deæ mens) Propter illud, Manibusq́. cruentis. [Tritonia) aut quaſi terribilis, ἀπὸ τοῦ τρεῖν .i. timere. Aut ſecundum Lucanum: Et ſe dilecta Tritonida dixit ab vnda. Sanè Tritonia antonomaſium eſt.i. vice nominis ponitur, quia proprium eſt Mineruæ. Nam epitheta ſunt quæ varijs poſſunt, vel rebus, vel perſonis apponi. Et hæc caute obſeruanda ſunt, ſicut & propria nomina, quæ plerunque ex appellatiuis ſunt, vt eſt victor, vel felix. [Via) Modo mox. [Salſus ſudor) Bene addidit ſalſus, vt ſignificaret laborem fuiſſe, ne forte aliter in ſimulacro humor intelligeretur. [Emicuit) Quaſi quæ conſiſtebat immota. [Tentanda æquora) Si vel fugere poſſent poſt iram Mineruæ. Argis aduerbium in loco eſt. Et reſpexit morem Romanum. Nam ſi egreſſi male pugnaſſent, reuertebantur ad captanda rurſus auguria. [Reducant) Reconcilient.

OMNIS ſpes Danaum) ASC. Iterū à veris incipit, vt à Seru. diligenter annotatum eſt. de hac autem re diſſerit Don. ſic. [Omnis ſpes) Reſpondet vltimæ parti, vt fallendi, prōptior pateret occaſio, & primo vnꝰ criminis, inuidiam pluribus criminibus, maculat in Vlyſſe, & oſtendit Mineruam grauiter iratam ſacrilegis. [Inuentor ſcelerum) Qui nunquam inuenit quod probari potuiſſet. [Fatale aggreſſi) Sacrato à templo, in ſingulis ſingula ſunt genera ſacrilegij. Fatale, in quo ſtaret fatum Græcoꝝ. Dixerat enim Palladis auxilijs. [Auellere) vt cum ſacrilegio eſſet crimen violentiæ. [Palladium) Cum pondere pronunciandum, in ipſo enim nomine, magnitudo numinis exprimitur. Quod vero de Mammurio dicūt quidam, nuſquam in Palladio legitur, ſed in Ancili cœlitus delapſo, de quo ſuo loco dicemus. [Cæſis) Ad ſacrilegium accedit humicidium cum illi humanitatis cauſa, & numinis veneratione, ne leui quidem iniuria contingi debebant, augetur humicidium ex merito perſonarum, quia cuſtodes neque eſſent electi cuſtodes niſi probatæ vitæ. Vide autē exaggerationem criminis aggreſſi ſunt templum ſacratum, qđ ingredi quandoque ſine veneratione nefas eſſet. Cuſtodes cæſi, & vſque ad ipſum ſimulacrum gradatim ventum. Viſum nefariorum oculis, & pollutis humano ſanguine manibus tactum, neq; ſolum corpus, ſed vultus, & virginales vittas, quas in capite geſtabat, inceſtare ſunt auſi. [Ex illo fluere) Nam ſupra dixerat Palladis auxilijs ſemper ſtetit, cum irata eſſet, cœpit fluere. [Auerſa) Diuorum ſceleratorum commiſſoribus irata eſt. [Via poſitum) Signa ſunt quibus oſtendit iram. Primum: Flammæ in oculis inanimatis. [Sudor) Secundum ſignum. Non poteſt ex ſimulacro fluere, niſi portendit malum. Idem dicas de motu ſimulacri. [Parmam ferens, haſtamq́. trementem) Manifeſtum ſignum ſe hoſtem profiteri deam. Hæc Don. Ordo eſt. Omnis ſpes Danaum, & omnis fiducia belli cœpti.i.quod Danai inceperant ſtetit.i.locata, & repoſita eſt, ſemper, ſup. in auxilijs Palladis .i.Mineruæ.ſ. quæ dea ſapientiæ eſt, qua tamen poſt habita, Paris pro Venere ſententiam protulerat, per quod videtur ſignificari, quòd Troiani non eſſent inferiores Græcis opibus, aut viribus, ſed prudentia, & aſtucia, qua Græci præſtabant. Vnde omnis eorum ſpes, in auxilio Palladis ſtetit, ſed ſpes Danaum fluere, ſup. cœpit, aut fluebat, & referri, ſup. cœpit, aut referebatur ſublapſa.i.clam lapſa, retro.i.retrorſum, hoc eſt nullum habuit ſucceſſum, nullamq́. proſperitatem ex illo, ſupp. tempore.i.poſt illud tēpus, ex quo Tydides.i. Diomedes Tydei filius (legitur etiā ēt Tydides) impius.i.violator numinis, ſed enim.i.ſed etiam ex quo Vlyſſes inuentor ſcelerum.i.ſceleratiſſimorum facinorum, & nullius bonæ artis, agreſſi, id eſt attentantes auellere templo

ſacrato,

ſacrato, id eſt deæ conſecrato, Palladium .i. ſimulacrū Palladis, fatale.i.de quo in fatis erat, non poſſe capi Troiam tāuſper dum illum haberet, aggreſſi, dicit, cuſtodibus ſummæ, arcis, in qua tēplum hoc erat cęſo.i.trucidatis, ipſi corripuere.ſ.pollutis, & ſanguinolentis manibus, qđ nefas erat (vnde Aeneas de ſacris Troiani, & dijs penatibus, dicturus eſt: Me bello ex tanto digreſſum & cæde recenti Attrectare nefas, donec me flumine viuo Abluero) Effigiē ſacram.i. ſimulacrum diuæ, hoc eſt Palladiū, corripuere, dico, auſi, cōtingere.i. contaminare manibus cruentis (quas etiā, ſi impollutæ eſſent, quia viriles, nefas erat attrectare, virgineas, vittas vnde exaggerat ſcelus) vittas virgineas.i. virginales.diuæ.i.quas diua virgo Pallas.ſ.in capite, quæ honeſtiſſima eius corporis pars eſt, gerebat, ex illo inquam tempore, cœpit res Danaum retro ferri, & vires ſup. Danaum fractę ſunt ſup.& mens.i.fauor, & beneuolētia deæ, ſ.eſt aduerſa.ſ.a Danais, cū eis ſuccenſa & indignata eſſet, nec Tritonia .i. Pallas, a Tritone Africæ paludæ, apud quam (vt in de ciuitate dei D. Auguſtinus ſcribit) regnante Ogygio apparuit. (Herodotus autem ſcribit, Tritonem fluuium eſſe in Africa, ex quo ſit Tritonis palus, ex qua dicunt Neptunum Mineruam ſuſcepiſſe, ſed cum pater illi aliquando ſuccenſuiſſet, ſe Ioui adoptandam dediſſe, cui virgines ſingulis annis ſacra facientes, in duas acie diuiduntur, lapidibus, fuſtibusq́. inter ſe decertantes, & ſi qua in pugna occubuerit, ea pſeudo parthenos.i.non vera virgo nominatur. Cretenſes tamen in Creta, Tritonem fluuium eſſe dicūt, & apud illius fontem, & ex Ioue natam affirmant, ibiq́ue eius templum oſtendunt. Diodorus autem Siculus Mineruam in Tritone flumine natā ab Ammone coniuge Rheæ aduerſus illā cuſtodem poſitam, filio quē ex Amalthea ſuſceperat, ipſamq́. perpetuam virginitatem ſeruaſſe, & propter animi ſolertiam, multas artes inueniſſe, & in bello plurimum valuiſſe. Ægyptij vero Mineruā æthera eſſe interpretātur, & Iouis filiā, ac virginem volunt, quia æther naturam ſemper habet incorruptā. Nec igitur Tritonia.i.Pallas, dedit ea ſigna.ſ.indignationis & aueꝛſionis ſuæ, monſtris.i.portentis, aut demonſtrationibus, ſub indicijs dubijs .i.incertis, immo certis & manifeſtis, quia non dubium certū eſt. ꝙ autē non dubijs monſtris ea ſigna dederit, probat, quia ſimulacrum, ſup.erat (niſi dicamus nominatiuos in deſignatione ſequelæ, pro ablatiuis poſitos) vix poſitum caſtris.i. Græcorum ablatum per Vlyſſem & Diomedem ab Ilio.&, ſup.autē flammę.ſ.oculorū diuæ, coruſcę.i.coruſcantes, & micantes, & quaſi ſcintillantes, quod ſignum ferocientis animi etiam in belluis eſt arſere.i.ardoris indicia emiſere, luminibus .i. oculis arrectis .ſ. ad firmiter inſpiciendū, & ſudor ſalſus .i. amarus, iit.i.defluit, p artus.ſ.ſimulacri, quaſi ea indignatione laboraret, & ipſa .ſ. dea nō ſolum eius ſimulacrum emicuit .i. reſplendens apparuit, ter ſolo, id eſt per terram, mirabile dictu.i. quæ res mirabilis eſt dictu.i.dum dicitur, emicuit, dico, ferens parmam .i. ſcutū breue, & haſtā trementē, quia vibratam & quaſſam, ab irata & minante dea. Calchas.ſ. princeps augurij, videns indignationem deę, canit.i. vaticinatur, extēplo.i.illico e veſtigio, æquora eſſe tentanda, fuga, id eſt fugiendū eſſe Græcis per æquora, nec.i. & nō, & canit pergama.i.mœnia Troiana. non poſſe excindi .i. diſrumpi, telis.i.armis inuaſiuis, præcipue quæ de longe iaciuntur, Argolicis.i Græcis, ni .i.niſi repetant.i.iterum petāt. Argis.i.apud Argos, omina, aut omnia.ſ.auſpicia & alia ad bellū facientia, & niſi reducant.i.recōcilient (ſecundū Seruium) aut niſi reducant .ſ.in locū ſuum, numen.i.ſimulacrum diuæ, quod aduexere ſecum pelago & curuis carinis, epitheton eſt carinarū.i.aluorum nauium. ſed videtur abundare &, nam ordo eſſe poteſt, quod aduexerant ſecum carinis curuis pelago.i.per pelagus, ſed ſi volumus intelligere, quod etiā verū eſt, pelagus etiam vexiſſe, nam niſi aquæ ferrent nauem, non poſſet nauis ferre, aut vehere quæ in ea ſunt, quod ergo aduexerunt ſecū pelago, & curuis carinis .i.adminiculo & auxilio aquarū & nauium. Et ita dat intelligere, Græcos etiā aduexiſſe ſecum ſimulacrum aliquod ex Argis, quo numinis præſentiam in auxilium belli haberent. nam ſi intelligendū eſſet de Palladio, quod ex Ilio iam ſuſtulerant, non diceret Aduexiſſe Troiam, ſed auexiſſe, præterea cum hæc diterentur nondum aduexerant Palladium in Tenedon. Sed priuſquā pergamus, addemus quæ in Seruiū annotauit Beroaldus, & quæ addidit Landinus. Beroaldi verba ſunt. Nemo ſcriptor idoneus, quod equidem ſciam, tradit hoc. immo omnes conſono ore, referunt peltam de cœlo lapſam, in Numæ manus decidiſſe, ad cuius ſimilitudinē & formā vndecim alias peltas, hoc eſt breuiora ſcuta, Mamurius, inter opifices ſolertiſſimus, fecit tāta arte, vt vera pelta vix dignoſceretur, hoc ſcribit Plutarch. in Numa. hoc Ouid. in Faſtis, hoc Dionyſius Halycarn. in ij. Hæc fuerunt illa celebratiſſima Ancilia, quæ per vrbem à tripudiantibus ſalijs ad honorem Martis, circū geſtabantur, atque id Seruius ipſe cōminait, ipſe peperit, ipſe ſolus excogitauit, nulla fretus auctoritate, quod de Palladijs à Mammurio factis fabulatur. Landini autem verba ſunt. Quo tēpore Ilus Trois filius Ilium condidit, quod fuit anno ferè ſeptimo ſupra tria milia & octingentos poſt mundi initium, aiunt: Breue ſcutum de cœlo lapſum in tēplum quod in arce condebat, idq́. Palladium eſſe vocatum, & elegiſſe ſibi locū in media æde, cui adhuc ſuper inductæ tegulæ nō erant, in ſignum ligneum fuiſſe, multi tradiderunt, hoc igitur allecto per illecebras Theano cuſtode, Antenorem accepiſſe volunt, & Græcis tradidiſſe, Caliſtratus autem de Samothracia ſcribens, & Satyrus, vt refert Dionyſ. dicunt Chryſantem Pallātis filiam, cū nuberet Dardano, attuliſſe Palladia munera. Hæc autem fuiſſe Palladium & magnorum deorum ſimulacra. Deinde Dardanum, diluuium fugientem, Arcadia profectum, vuiſſe in Samothraciam, ibiq́. illis templum ſtruxiſſe. Mox cum maiorē partem populi tranſuexiſſet in Aſiam ſacrificia, ac ceremonia Samothracibus reliqſſe, Palladia vero & deorum imagines ſecū auexiſſe, & ex oraculo accepiſſe vrbē illam duraturam in qua hæc permanerent, ac propterea vrbem condidiſſe, & à ſe denominaſſe, & in ea collocaſſe. Condito deinde ab eius poſteris Ilio eſſe trāſlatam. Poſtea vero capta vrbe inferiore, Æneam dominū arcis factū ſuſtuliſſe ex adytis ſacra, & quod ſupererat Palladium. Nam alterū Vlyſſes, & Diomedes furtim vrbē ingreſſi abſtulerant. Arctinus, eodem Dionyſio teſte, ſcribit Palladium à Ioue Dardano datum, & locatum in loco inacceſſibili, ſed fabricatum aliud ad eius ſimilitudinem, & poſitum palam, & hoc eripuiſſe Græcos, aliud accepiſſe Æneā. Alij ſcribunt Palladium abſconſum ab Ilionenſibus in cauernis, ne hoſtes eriperent, & poſt multas ætates ab Fimbria quæſtore cum Ilium expugnaſſet ablatum, ac Romam peruectum. Seruabatur autem in tēplo Veſtæ, quod erat inter Capitolium & palatium, quo incēſo L. Gellius Metellus illud liberauit, ipſe ignis ardore cæcus euaſit. Syluius autē ſcribit, cum Diomedes in vrbe quam in Apulia condebat, Palladiū collocare vellet, monitum eſſe à dea nocturna quiete, vt in Latium, vbi vera erat numinis ſedes, illud deportaret. Detulit Diomedes, & Palladium reddidit.

SECVM aduexere carinis) In Mediceo libro, & aliquot alijs, Aueaere, legitur. VARIA LECT.

Et nunc, quod patres vento petiere Mycenas,
Arma, deoſque parant comites, pelagoq́ue remenſo
Improuiſi aderunt. ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læſo
Effigiem ſtatuere, nefas quæ triſte piaret.
Hanc tamen immenſam Calchas attolere molem
Roboribus textis, cœloq́ue educere iuſſit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit,
Neu populum antiqua ſub relligione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Mineruæ:
Tum magnum exitiū (quod dij prius omen in ipſum
Conuertant) Priami imperio, Phrigibusq́. futurum.
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in vrbem:

SERV. ARma, deosq́. parāt comitēs) Ingēti arte de futuro ſolicitus facit, vt præſentē firmet ſecuritatē. [Improuiſi aderūt) Sicut & factū eſt. [Digerit omnia) Interpretatus numinis cōmotionē. [Antiqua ſub relligione) Sub fauore priſtino. [Nam ſi veſtra manus) Quia occurrebat exurendum eſſe equum, ſi introferri, vel prodeſſe nō poterat. [Aſcēdiſſet) Vt, Scandit fatalis machina muros. [Aſiā) Aſiaticos, vt paulo poſt, Vrbē ſepultam prō ciuibus poſuit. [Pelopeia) Argiua a Pelope. [Noſtros nepotes) Diaſyrtice. Nam iam quaſi, Troianus loquitur. [Periuri) In verbo, r, nō habet. Nam periero, vel pererant dicimus. [Credita res) Aut fides habita, aut commiſſa reſpublica. [Capti q́. dolis) Virtuti nō cedit. Dolis dicit Troiā eſſe ſuperatam. non ꝙ Troianis victos eſſe turpe non fuerit ſed ꝙ Græcis turpius viciſſe p dolos. [Coactis) Vt Terent. Quā oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit. [Laryſſęus Achilles,) A vicinitate. Nam Phthius fuit. Vtraque tñ Theſſaliæ ciuitas eſt. [Hic)

(Hic) Tunc. [Maius miſeris) Multoſque. Vt, Et ſale ſaxa ſonabant. Et, Caius Caſſandra canebat: Nam apud veteres à ſimilibus incipere vitioſum non erat. Et notandum q̃a, vt ſupra diximus, agit ne videat, vel Troia eriſſe viribus, vel Æneas voluntate fugiſſe. Hanc autem rem oſtendit, eſt accidentibus dolos Græcorũ eſſe firmatos. [Laocoon ductus Neptuno) Et Euphorion dicit, poſt aduentum Græcorum ſacerdos Neptuni lapidibus occiſus, eſt quia ſacrificijs, eorum non vetaui aduentum. Poſtea abſcendentibus Græcis cũ vellẽt ſacrificare Neptuno, Laocoon Thymbræi Apollinis ſacerdos ſorte, ductus eſt, vt ſolet fieri cũ deeſt ſacerdos certus. Hic piaculum cõmiſerat ante ſimulacrũ numinis cum vxores coeũdo. Et ob hoc immiſſis draconibus, cũ ſuis filijs interemptus eſt. Hiſtoria quidem hoc habet. Sed poëta interpretatur ad Troianorum excuſationẽ. [Sorte ductus) Sic Saluſt. Sorte ductus fuſti negat. [Solennes aras) Anniuerſario ſacrificio religioſas. Dicimus autem, & ſacrificium ſolenne, & aras ſolennes, & apricũ & hominem, & locum; vt, Aprici meminiſſe ſenes. Perſius. Cõtra Horatius, Cur apricũ oderit campum. [Taurum ingentem) Non præter rationem eſt hoc loco ingentẽ, alibi, Iam cornu petat. In victimis.n. iſta requiruntur vt certis numinibus certæ ætatis animalia mactentur. [Gemini) Duo & ſimiles. Gemini autẽ proprie ſunt duo fratres ſimul nati. (Horreſco referens) Etiam referens [Angues,) Angues aquarum ſunt, ſerpentes terrarum, dracones templorum, vt in hoc incidat loco. [Trãquilla per alta angues) Paulo poſt, Serpens amplexus. Item, Delubra ad ſumma dracones. Sed hæc ſignificatio plerunque confunditur. [Pelago) Per Pelagus. [Iubæ) Aut criſtæ, aut barbæ. [Sanguineæ) .i. ſanguinei coloris. [Legit) Tranſit, vt Littoreq́. Epiri legimus. [Sinuat) Curuat, flectit in ſinus. [Salo) Dicimus & ſalum, vnde eſt ſalo, & ſal ſalis, vt, Spumas ſalis ære ſecabant. Et, Sale tabentes artus. [Suffecti) Pro infecti: vt connixa pro enixa, & eſt figura, ſuffecti oculos. [Sibila) .i. ſibilantia. Nam participium eſt. Cum.n. nomen eſt, ſibilus dicimus, vt, Nam neque me tam venientis ſibilus auſtri. [Vibrantibus) Mobilibus. Quia nullum animal tanta celeritate linguã mouet, adeo vt triplicẽ habere videatur, cum vna ſit. [Depaſcitur) Vt diximus ſupra, & paſco & paſcor vnius ſignificationis ſunt, vt, Atque artus depaſcitur arida febris. [Spiris) Nodis. Vnde & baſes colũnarum, ſpiræ dicuntur. Nam proprie ſpira eſt volubilitas funiũ. [Squamea) Pro ſquamoſa, vt frondea pro frõdoſa. [Perfuſus vittas,) Perfuſas habens vittas, & eſt interpoſitus verſus. Nã poteſt tolli ſaluo ſenſu. [Atroq́. veneno:) Vt pallida mors, vel triſtis ſenectus. [Quales mugitus tollit,) Facta autem comparatio eſt propter ſacerdotis perſonam. [Incertam) Dubie illiſam, quæ non haberet mortis effectum. [Lapſu) Labi proprie ſerpentum eſt. [Delubra) Delubrum dicitur quod vno tecto plura complectitur numina, q̃a vno tecto diluditur, purgatur, vt eſt Capitolium in quo eſt Minerua, Iuppiter, Iuno. Alij dicunt delubrũ eſſe locum ante templum vbi aqua currit, a diluendo. Eſt autem ſynecdoche, hoc eſt à parte totum. [Sæuæque) Fortis, aut nobilis. [Sub pedibuſq́. deæ) .ſ. maioris ſimulacri, quod à cunctis videtur. Nam quod colitur & breue eſt, & latet. ſicut Palladium

Vltro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & noſtros ea fata manere nepotes.
AEN. Talibus inſidijs, periurijq́. arte Sinonis
Credita res, captiq́. dolis, lacrymiſq́. coacti,
Quos neque Tydides, nec Lariſſeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud maius, miſeris, multoq́. tremendum
Obijcitur magis, atque improuida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno ſorte ſacerdos
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq́. ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, iubæq́.
Sanguineæ exuperant vndas, pars cetera pontum
Pone legit, ſinuatq́. immenſa volumine terga.
Fit ſonitus, ſpumante ſalo: iamq́. arua tenebant;
Ardenteſq́. oculos ſuffecti ſanguine, & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt, & primum parua duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus vterque
Implicat & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt: ſpiriſq́. ligant ingentibus: & iam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite, & ceruibus altis.
Ille ſimul manibus tendit diuellere nodos
Perfuſus ſanie vittas, atroq́. veneno:
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aras
Taurus, & incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſæuæq́. petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſq́. deæ, clypeiq́. ſub orbe teguntur.

fuerat. [Clypeique ſub orbe) Vt maxima pars in ſpirã collecta ante pedes ſit. Colla vero cum capitibus erectis poſt clypeum .i. inter ſcutum & ſimulacrum deæ latebant, vt eſt in templo vrbis Romæ.

ASC. ET nũc, quod patrias vento petiere Mycenas,) Finxit ſe reuelare arcana Grecorum, etiam quæ contra Troianos ſunt, vt probet quod præſumpſit: Cuncta, equidem tibi rex (fuerit quodcunque) fatebor Vera. nam Talibus inſidijs, periurijq́. arte Sinonis, Credita res. De qua Donatus ſic. [Arma,) q.d. hoc contra Troianos, vt reliqua faciat veriſimilia. [Captique dolis, lacrymiſq́. coacti,) q.d. non poterat obijci Troianis, cur ita creduli fuiſſent, q̃a iurauit, & q̃a lacrymas veras credidimus eſſe, ergo nõ virtute, non numero hominum, non diuturnitate belli, ſed inſidijs victi ſumus. Ordo eſt. Et quod nunc petiere vento Mycænas patrias (id falſum eſt, q̃a adhuc in Tenedo latebãt, ſed dixerat Æneas, Nos abijſſe rati, & vẽto petijſſe Micænas) ſup. id ideo fecerũt, quia parant arma, & deos comites, quia numẽ quod ſecum aduexerãt, eo quod eſſet læſum, erat reducendum, vt reconciliaretur, ſicut dictum eſt, & ipſi aderunt improuiſi (quod etiam euenit ſecundum poëtam, id autem callide dicit, perfidus Sinon, & vt reuelare putetur arcana Græcorum, & ſi forte in cuſtodia tentus fuiſſet, donec periculum feciſſent Troiani, vt per hoc euadere potuiſſet, quia præmonuiſſet, etiã ſi milites in equo occultatos deprehendiſſent, quia dicere potuiſſet id ſe neſciſſe, cũ veriſimile ſi incluſos, in equo, iuraſſe, aut promiſiſſe, ſe eũ purgaturos, vt confidentius negocium peragat) Calchas degerit .i. interpretatur ſic omnia .ſ. numinis commotionem, & portenta, & ita legit Seru. & eſt præſentis tẽporis. a digero digeris, alij tamen legunt, degerit, a dego, quod cõpoſitum eſt à de, & ago, vt ſit præteriti temporis, & exponatur pro eo, quod eſt, perfecte egit, & dijudicauit facienda omnia ſic, & ipſi moniti .ſ. a Calchãte, ſtatuere .i. erexerunt vnde ſtatuæ dictæ, quæ ſtatuuntur, & ſtant, hanc effigiem .ſ. equi pro Palladio, & numine læſo, quæ piaret .i. purgaret nefas triſte .i. pro quo triſtes effecti ſunt, tamen Calchas iuſſit attollere hanc molem, immenſam .i. ſanè magnam, ita vt menſurã receptaculi portarum excederet, textis .i. contextis roboribus, & iuſſit educere hanc molem, cœlo .i. in cœlũ vſque neu .i. vel ne, poſſit recipi portis, id eſt per portas, aut poſſit duci in mœnia, neu .i. vel ideo, ne poſſet tueri .i. protegere populũ .ſ. Troianorũ, religione antiqua .i. priſtino fauore, quẽ pro religione olim rependebat dea, hoc eſt ideo facere iuſſi iam magnam, vt quia in mœnia duci, ſaluis portentis nõ poſſet recuſaretis eam recipere, qua recepta, dea potius vobis mores antiquo faueret, quàm Græcis, a quibus recenter & grauiter offenſa eſt. Nam ſi manus veſtra violaſſet dona Mineruæ, (q.d. vt feciſſet niſi aduenĩſſem) tũc, ſupp. degerit, aut cecinit magnum exitium futurũ imperio Priami, & Phrygibus .i. populo Troiano, quod omen .ſ. excidij, dij prius .i. potius cõuertant in ipſum .ſ. Calchãta, μάντιν κακῶν, vatem malorũ (ſed loquitur dyaſirtice, nã poſſet ſic ſecundũ mentẽ Sinonis conſtrui, quod .ſ. excidiũ dij, conuertant prius in ipſum omen .i. dij faciant, quod ominor .i. excidiũ eueniat Troianis) ſin .i. ſed ſi, ſup. effigies equi, aſcendiſſet in vrbem, veſtris manibus .i. auxilio manuum veſtrarum, ſupple eceinit,

nit, Aſiam, id eſt Aſiaticam gentem, hoc eſt Troianã venturam, victoriã, inſuper, aut ſine obſiſtentia, magno bello .i. virtute belli ea auxiliante Pallade, ad mœnia Pelopeia, id eſt argiua, legendum autem eſt. Pelopea, aut ſi Pelopeia, non niſi tetraſſyllabum erit, & ea fata manere noſtros nepotes .i. futura eſſe etiam noſtris nepotibus. (Ceterum, vt duplicia ſunt fata .ſ. bona victoribus, & mala victis, ita duplices nepotes .i. minores, ſi ergo, ſe nũc Troianũ cõputat, ſeoſus eſt ea fata, quæ da victoribus Troianis eſſent manere, & noſtros nepotes .i. poſteros Troianos, vt ſemper victores ſint, ſin, ſe adhuc Græcum cenſet, vt eſt natione quidẽ ſenſus eſt, fata bona Troianorum, manere .i. ingruere, in perpetuum, in noſtros nepotes .i. in poſteros Græcos, vt ſemper vincantur à Troianis, nam manere ſæpe mala dicuntur, vt Statius in Achilleide, Quid maneat populos, vbi tanta iniuria primo degraſſata duces?) Res .ſ. de introducendo equo, eſt credita talibus inſidijs, & arte Sinonis periurij, & hi, ſup. capti ſunt dolis, & lacrymis coactis, id eſt vi expreſſis (alij coacti legunt) quos neque Tydidea, nec Achilles Laryſſæus, id eſt Theſſalus, ſed ex Phthia, non ex Lariſſa oriundus, (præponit autem Tydidem, ſicut, & prius, ò Danaũ fortiſſime gentis Tydide, eo quod congreſſum cum eo habuerat.) & anni decem, & mille carinæ, id eſt naues (tot enim ab Homero quoque enumerantur, licet poſſet dici numerus certus pro incerto) non domuere .i. domuerunt. Id quoque imaginem habet laudum Iulij. Eum ſi quidem, nec Romana, nec externa virtus, nec Pompeius Magnus, nec Cato, ceteriq. coniurati, bello domare potuerũt, quẽ fraus coniuratorum extinxit. [Hic haud &c.) Ne indecorum videatur viri homini, in tanta re fidem habitam, & vt non improuidi, ſed pij deorũ cultores cenſeantur Troiani, addit poëta deq portentum, quod acceſſit etiam, ideo vt fato delatam Troiam (vt ſæpe dictum eſt) comprobet. vnde Donat. ſic. [Hic aliud maius) Nam vehementer dolos poterat confirmare hoc monſtrũ. [Sorte) In qua fuerat arbitrium diuinum. Ergo debuit, niſi fuiſſet futurum exitium publicum ſeruare ſacerdotẽ, diuina voluntate ductum, nõ arbitrio humano mactantem taurum ingentẽ, id eſt excellẽtem hoſtiam. [Ecce autem) Per hoc ſignificabant hoſtes venturos à Tenedo. Ecce, ſemper ponitur, vbi res horrenda & repentina ſignificatur. Feſtinatio autem, & oculi ardentes, & linguæ mobilitas, demõſtrabant alicui illos laturos interitum. [Agmine) Agmen dicitur actus ſerpentum. Curſus .n. & iter pedum eſt quibus carent ſerpentes. [Laocoonta) Exprimitur deorum impietas. Sacerdos enim in ipſo ſacrificio petitur, ſed primo in eius conſpectu, filij crudeliſſime interficiuntur paruuli, & inſontes. Cetera ſerpentum deſcriptio crudelitatem deſignat. [Quales mugitus) Alludit ad taurum, quia ſacrificabatur taurus. [Tollit) Bis accipe, Tollit Laocoõ, tollit taurus. Arte, nõ inertia ſua decepti ſunt à Sinone, ſed iniquo deorum ſtudio, preſertim Mineruæ. Petitus eſt Laocoon, qui equum vulnerauerat, & dracones ad ſimulacrum dea refugerant. Ordo eſt. Aliud .i. portentum, aut facinus maius, & tremendũ .i. in tremore, & timore excipiendũ, magis multo quam illud, prius obijcitur, hic .i. hoc tẽpore, hoc eſt paulò poſt miſeris .ſ. Troianis, & turbat .i. cõmouet pectora improuida .ſ. contra deorum inſidias. (nam, vt ait Statius) Quis diuum fraudibus obſtet? Laocoon ductus ſorte .i. per ſortem nuncupatus. Neptuno ſacerdos, nã qui ante eum erat, obierat, elegerunt ergo quodammodo (ſi liceat prophana ſanctis comparare) ſic ſacerdotem, vt apoſtoli coapoſtolum, ſorte: videlicet, ſed ſors, cecidit dijs ita volentibus. (Vnde non homines, ſed dij euertiſſe Troiã, dicuntur in principio III. huius, vbi dicitur, Poſtquam res Aſiæ, Priamiq. euertere gẽtem immeritam, viſum ſuperis.) Super eum qui ſimulacrum percuſſurus erat, vt ſequens portẽtum in eo daretur, Laocoon ergo ductus ſorte Neptuno ſacerdos, mactabat .i. ſacrificabat, mactando, quod aptũ eſt ſacrificijs verbum deductũ à magis, & augeo, quaſi magis aucto, tauro ingẽtem ad aras ſolennes, nihil ergo in ſacrificio prætermiſſum, ne ob id pęnas dediſſe putetur, autem, pro ſed, ecce, quaſi ex improuiſo, gemini angues, immẽſis orbibus .i. habẽtes orbes, & gyros, ſeu annulos valde magnos, ſupple venientes à Tenedo, per alta .ſ. maris, tranquilla, vt dij eis facilem tranationem præſtare putentur, incumbunt .i. ſe toto conamine ingerũt, pelago .i. mari, & tẽdunt pariter .i. pari modo, ad littora, vbi .ſ. Neptuno, qui deus maris eſt, ſacrificabatur, quorum pectora arrecta inter fluctus. & iubæ .i. criſtæ, ſanguineæ .i. ſanguinei coloris, aut diræ, aut ſanguinolẽtæ, ſuperãt .i. excedunt, vndas, ita vt extra vndas eminerent, cetera pars, legit .i. molliter tranat. pone .i. continuo, ſed à tergo pontum, id eſt mare, & ſinuat .i. in ſinus, & annulos, ſeu ſpiras colligit, volumine .i. inuolutione, terga immenſa .i. valde magna, & modum, ſeu mẽſuram iuſtam excedentia, ſonitus .ſ. aquarum, fit .ſ. ex celeri annatatione anguium, & hoc dicit, ſalo .i. mari, ſpumante .i. ſpumas faciente, aut emicante, & ſupple angues, tenebant iã arua, id eſt terrã aridam, & arabilem, & ipſi ſuffecti, id eſt ſubinfecti oculos ardentes .i. habentes oculos ardentes, ſuffectos ſanguine & igni, id eſt partim colore igneo, partim ſanguineo, lãbebant linguis vibrantibus, id eſt micantibus, & in varias partes iactis ora ſibila, pro eo quod eſt ſibilantia, aut lambebant .i. lambẽdo edebant ſibila, & hoc linguis vibrãtibus .i. ferientibus ora. Nos, ſcilicet id vidẽtes, diffugimus .i. in diuerſas partes fugimus, exangues .i. mortui, aut morientes, ſed melius, exangues, quia ſanguis ad præcordia timentium conuolutus, reddit eorum facies exangues .i. ſine ſanguine viſu .i. ſolo aſpectu, illi .ſ. ſerpentes, petunt .i. hoſtiliter aggrediuntur, agmine .i. impetu certo .i. deliberato, vt ſignificent ſe, non ad alium, quã ad eum, & eius liberos miſſos. Laocoonta .ſ. ſacerdotem, quem non peracto ſacrificio, nefas, & piaculum fuiſſet fugere, & vterque ſerpens amplexus, primum parua corpora natorum .ſ. Laocoõtis, implicat ſupple ea .i. inuoluit, & depaſcitur .i. paſcendo abſumit morſu .i. mordicus, miſeros artus .i. eorum, & corripiunt .i. ſimul rapiunt, & inuadunt, poſt .i. poſtea, ipſum .ſ. Laocoonta, quaſi caput culpæ, ſubeuntem auxilio .ſ. natis, & ferentẽ tela, quibus .ſ. angues feriat, aut depellat, & ligant .i. circumplicant, & inuoluunt ipſum, ingentibus ſpiris .i. annulis, ſeu nodis, & ipſi iam amplexi ipſum medium, & dati terga ſquamea .i. ſquamoſa, hoc eſt habẽtes terga ſquamoſa data, collo .ſ. eius, circum .i. per circuitum, ſuperant .i. eminent, aut emicat, capite, & ceruicibus altis .i. in altum erectis, ille .ſ. ſacerdos, perfuſus vittas .i. habẽs vittas perfuſas, ſanie .i. corrupto ſanguine, & atro .i. tetro, & inimico veneno, tendit .i. conatur ſimul diuellere manibus .i. ſuis, nodos .i. ſpiras, & cõplicationes anguium, & tollit .i. iactat ſimul clamores horrendos, ad ſidera .i. ad cælũ ſup. tales, quales .i. quales mugitus, ſup. tollit taurus, cum ipſe ſaucius .i. vulneratus, a volente eum mactare, fugit aram, & excuſſit ceruice ſecurim incertam .i. dubie incuſſam, nec quam volebat partem ferientem. At .i. ſed dracones gemini .i. duo, aut pares, effugiunt lapſu .i. celeri motu, ad ſumma delubra .i. templa Palladis, & pro .i. petunt arcem, Tritonidis .i. Palladis, ex Tritone genitæ, ſecundum vnam opinionem prius dictarum, & reguntur ſub pedibus deæ, & ſub orbe .i. vmbone clypei ipſius, quem tenet, ſic vt ad pedes vſque demittatur, quia ergo ad deam, quaſi ad protectricem fugerunt, ſignificauerunt ſe ab ea quaſi in vltionẽ Laocoontis violatoris equi, miſſos, vt ſequentia indicabunt.

HANC tamen immenſam) In Mediceo, Hanc adeo immenſam, legitur. [Priami imperio, Phrygibusq. futurum) In libris aliquot antiquis Phrygijs legitur. [Captiq. dolis lacrymis. coactis (Seruius, Coactis, legit. Nuſquam tamen in veteribus exemplaribus id inueni. [Iubæq. ſanguineæ exuperant vndas,) In veteribus aliquod exemplaribus legere eſt, Superant vndis. In Mediceo, Superant vndas, [Sinuatq. immenſa volumina terga) In lib. pleriſque peruetuſtis, legitur, Sinuant, pluralitatis numero. [Fugit cum ſaucius aras) Antiqui lib. penè omnes cum Mediceo, Aram, vnitatis numero legunt. quæ quidem lectio mihi caſtior videtur. VARIA LECT.

Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor, & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratum intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque diuæ
Numina conclamant.
Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum

SERV. NOuus) Magn', vt Pollio & ipſe facit noua carmina. [Inſinuat. Pro inſinuatur. [Scelus) ſupplicium, ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. [Expendiſſe) Autem tractũ eſt pecunia. Nã apud maiores, pecuniarias pœnas cõſtat fuiſſe. [Sacrum robur] Non vt ſupra lignum. [Sceleratam) Pro ipſe ſceleratus: vt, Inutile ferrũ, & eſt hypallage. [Sedes) Per hoc oſtendit domum Mineruæ. [Oranda) Placanda. [Muros) ſuperpoſitos Scææ portæ. Nam ſequitur. Quater ipſo in limine portæ. [Mœnia pandimus vrbis) Nõ eſt iteratio. Nam dicit, patefacta porta, vel diruta interiora

ra ciuitatis eſſe nudata. (Accingunt operi,) Præparant ſe ad opus. (Intendunt) Ligant vt intendāt ſe locum ſectus. (Scandit) Tranſcendit propter magnitudinem. (Fœta armis) Mortifera (Sacra canunt,) Hymnos dicunt. (Minans) Vel eminens, vt altitudine murorum, vel minitans. (O patria) Verſus Ennianus. Sanè exclamatio eſt pertinens, quia tanta fuerit vis cõſecrationis, vt etiā poſt profanationē ab ingreſſu hoſtes vetaret. Nam nouimus ſe pulchro Laomedontis quod ſuper portam Scæam fuerat, iuncta fuiſſe fata Troiana (Inclyta bello) Quia ſuperauit Myſiam totam. (Quater) Sæpius. (Immemores) Improuidi, aut non memores oraculorū. (Monſtrum infelix) Poſt rem probatam dixit. (Tunc etiam) Sicut ante hac ſæpius. Nam Helena veniente prædixerat futura bella & mala (Dei iuſſu) Præcepto Apollinis, qui ſpe promiſſi coitus, concubitu diuinitatis eſt fruſtratus, ſuſtulit, fidē vera dicenti. (Non vnquam) Non aliquando, nunquam. Nam ſi nonnunquā eſſet duæ negatiuæ facerent vnam confirmatiuam, licet Terentius Græco more dixerit, Agrum in his regionibus meliorē neque pretij maioris nemo habet. (Feſta fronde) Quæ feſtos indicat dies, vt laurus, oliua, edera (Velamus) Vt, Victori velatum auro, vittiſq́ iuuencum.

Subijciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt. ſcandit fatalis machina muros
Fœta armis. circum pueri, innuptaq́. puellæ
Sacra canunt, funemq́ manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæq́. minans illabitur vrbi.
O patria, ô diuum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum, quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atque vtero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores, cæciq́. furore;
Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, dei iuſſu non vnquam credita Teucris.
Nos delubra deum miſeri, quibus vltimus eſſet
Ille dies, feſta velamus fronde per vrbem.
Vertitur interea cœlum; & ruit Oceano nox,
Inuoluens vmbra magna terramq́. polumq́.,
Myrmidonumq́. dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia lunæ,
Littora nota petens, flammas cum regia puppis
Extulerat, fatiſq́. deum defenſus iniquis,
Incluſos vtero Danaos, & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon. illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq́. cauo ſe robore promunt
Theſſandrus, Sthenelusq́. duces, & dirus Vlyſſes,
Demiſſum lapſi per funem, Athamasq́., Thoasq́.,
Pelidesq́. Neoptolemus, primusq́. Machaon,
Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Inuadunt vrbem ſomno, vinoq́. ſepultam.
Cæduntur vigiles: portiſq́. patentibus omnes
Accipiunt ſocios: atque agmina conſcia iungunt.

ſed officij Vigiles aūt Capitolij ſignificat. Nā paulo poſt, Vix primi prœlia tētant Portarum vigiles. (Conſcia) Coniurata. Bene autem in ſolidijs conſcientiam nominauit.

TVM vero &c.) Piuſ, ſingula, pauoris ex portento illo, quam ex Sinonis arte, ſtuporis obuenerat Troianis, qui putantes Laocoōta meritas dediſſe pœnas, vno ore conclamant, ſimulacru, iuxta ſententiam Sinonis, & Tyr... in vrbē inducendum, quod & factum docet prēa. vnde Donatus dicit ſic (Tum vero) Tum magis, quā ſupra dixerat Hom... referens. (Et ſcelus) Nā ex hac coniectura, argūm ducebant. (Ducendum ad ſedes) Eadem omnium ex ... Laocoontis ſunt ſententia, & concordi voce clamabant. (Diuidimus muros) Plena deſcribitur Troianorum dementia. Nam quo tempore bellū, nec poſitū fuerat, nec ſopitū muros diuidebant. (Omnes) Ne quis a nefario opere abeſſet. (Pedibuſque rotarum) Quærebatur celeritas, vt quamprimum immitteretur interius. (Nos delubra) Tanta amētia fuit, vt quo exitium imminebat lætus frondibus, tēpla non coronare nos ſolum, ſed regeremus. (Deum) Qui vna nobiſcum perituri erant. Hæc ille. Ordo autē eſt. Pauor nouus. i. magnus, & inſolitus, inſinuat. i. ſe implicat, & quaſi per ſinus illabitur cunctis, cū vero. i. præcipue tunc, aut tunc ad verum, per pectora tremefacta. i. tremore concuſſa, & ferunt. i. dīſt. omnes, Laocoonta meruiſſe. i. qui merito expēdiſſe. i. perſoluiſſe, aut expiaſſe per mortem, ſcelus. i. impietatem commiſſam, in cōcutiendo equo, qui. i. vtpote qui læſerit. i. violauerit, aut lædere voluerit, cuſpide. i. haſta, robur ſacrum. i. equum ſortem, & ſacrum quia deæ deſtinatum, & qui intorſerit. i. violenter impulerit, haſtam ſceleratā. i. qua ipſe ſcelerate abuſus eſt, tergo. i. in tergum equi, & conclamant ſimulacrū ducendum ſupplere, ad ſedes. ſ. templi, ad quas deſtinatū erat, & numina diuæ. i. Palladis, orandā. i. ſupplicationibus, & orationibus placanda, ſupple eſſe. Nos igitur, hoc eſt Troiani, quamuis ipſe Aeneas non interfuit diuidimus muros, & pandimus mœnia vrbis, id eſt patentem viam, & tranſitum per ea facimus omnes, accingūt ſupple ſe. i. diſponunt, & præparāt ſe operi, id eſt ad opus, hoc eſt ad equum inducendum, & ſubijciunt. i. ſubſtituunt pedibus. ſ. equi lapſus, rotarum, id eſt rotulas, per quas facilius labatur. i. molliter promoueatur, & ipſis intendunt. i. alligant. collo. ſ. equi ad protrahendum, vincula ſtupea. i. funes ex ſtupa, & canabe contortos, & machina fatalis, id eſt exitialis, aut in qua ſuprema fata Troianorum conſiſtebant, ſcandit muros. ſ. Troianos, hoc eſt altior ingreditur exiſtens fœta, id eſt prægnās, & grauida (alludit ad aquam) armis. i. armatis viris pueri. ſ. impuberes, & puellæ innuptæ. id eſt adhuc intactæ, canūt circum. i. per circuitum, ſacra, id eſt hymnos deæ ſacratos, & gaudent contingere funem, ſcilicet quo machina fatalis trahebatur manibus ſua. (Eſt ergo pa hoc ad miſerationē excitandā, vt in animum cadat q̃ miſera ſit mortalium conditio, qui etiam dum pietatem colunt, temporaliter affliguntur.) illa. ſ. machina, ſubit, id eſt paulatim infertur, & pro. i. illabitur mediæ vrbi. i. in mediam vrbem minās. i. ſm Seru. eminēs, aut ex motu caput concutiens, & ita quaſi minans, quam rem ſequens hinc dolore, cōmiſerans exclamat Aeneas. O patria. ſ. dolcis & nobilis, ô Ilium domus diuum. i. diuorum, & ô mœnia Dardanidum, pro Dardanidarum, inclyta. i. glorioſa, & nobilis, bello. i. virtute bellica, ipſe, ſup. equus, ſubſti-

A S C.

(Vertitur cœlum,) Aptum epitheton hoc cœli perpetuum eſt: ſed vertitur, dicit, in alteram faciem commutatur, quod more ſuo explanat ſequentibus. (Ruit Oceano) Naſcitur de Oceano. vt, Ruit atram Ad cœlum picea craſſus caligine nubem. Ideo autem Ruit, quia altius mare quam terra, vt diximus ſupra. (Vmbra magna) i. terræ, & definitio eſt noctis. (Myrmidonumq́. dolos) A generalibus ad ſpecialia venire vitioſum eſt, niſi forte redeatur ad cauſam, vt hoc loco (Per Mœnia) Per domos, vt ſupra: Et mœnia pandimus vrbis. Mœnia enim & publica & priuata dicuntur. (Phalanx) Lingua Macedonum, legio. Et eſt a parte totum, hoc eſt ſynecdoche. (Ibat) Veniebat, vt, Nunc primus à nauibus ite. (Amica) Sibi grata. Sciendum autem ſeptima luna captam eſſe Troiam, cuius ſimulacru apud Argos eſt conſtitutum. Hinc eſt quod dicit; Oblati per lunam, & alibi, Per cæcam noctem (Tacitæ lunæ,) Aut more poetico noctem ſignificat, aut phyſicam rationem dixit. Nam circuli ſeptē ſunt, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij. Lunæ. Et primus, hoc eſt Saturni, vehementer ſonat, cæteri ſecūdum ordinem minus, ſicut audiuimus in ... Ergo tacita luna eſt, cuius circulus terræ vicinus immobilis, minus ſonat aliorū comparatione. (Flammas cum regia puppis) More militiæ, vt, Dat clarum è puppi ſignum. Eſt autem tropus, per puppem, nauem per nauē, eos qui in naui ſunt, ſignificat. (Fatis iniquis,) Volontati hominum, nā illis propitia, ſed in nos iniqua. vt Lucanus: Non ille fauore Numinis ingenti ſuperum protectus ab ira. (Reddit) Quaſi debito, vt, Redditus his primum terris. Sic Horat. Nauis quæ tibi creditum debes Virgilium finibus Atticis reddas incolumem precor. (Cauo robore) Equi Epexegeſis (Theſſandrus,) Polynicis & Argiæ filius. (Stenelus) Capanei & Euadnes. (Vlyſſes) Laertæ & Anticliæ. (Neoptolemus,) Qui ad bellū ductus eſt puer. Pyrrhus vero a capillorum qualitate vocatus eſt, Achillis & Deidamiæ filius, Pelei & Thetidis nepos ex patre, ex matre vero Lycomedis regis Scyriæ inſulæ. (Primuſq. Machaon.) Aut princeps, aut numero ſuis, nam per ternos diſſoluit, (Vrbem) i. ciues. (Cæduntur vigiles,) Non actus nomen eſt,

V

tit.i.ſubſiſtere coactus eſt, quater in ipſo limine.i.in primo egreſſu portæ, & arma dedere quater ſonitum vero (cum enim equus obſtaculum inueniens, & ſubſiſtere coactus concuteretur, arma dederūt ſonitum, ſed poſtea animaduerſum eſt, ſonitum armorum fuiſſe, cum tunc forte a trahentibus equum putatus ſit, ſonitus ferramentorum machinæ) nos tamen immemores.i.ſalutis noſtræ, aut fraudis Græcorum, & ceci furore, aut immiſſo a dijs, aut à gaudio ob fugam Græcorū, inſtamus, id eſt inſtanter laborauimus introducere equum, & ſiſtimus, id eſt conſtituimus, monſtrum infelix .i. infelicitatem, & exitium nobis afferens ſede ſacrata .i. in templo, Caſſandra filia Priami, & vates, aperit etiam tunc, cum ſæpe prius .i. feciſſet, ora fatis futuris, id eſt loquendo de fatis futuris, hoc eſt de excidio Troiæ, aperit, dico ora, non credita vnquam Teucris .i. Troianis, iuſſu .i. voluntate dei.ſ. Apollinis, qui quod promiſerat donum vaticinandi illi contulit. ſed quia ab ea ſtupro compromiſſo fraudatus erat, credulitatem & fidem abſtulit vaticinio eius, vt licet vera diceret, ei non crederetur. Nos miſeri, vtpote quibus ille dies eſſet vltimus, velamus delubra deum .i. templa deorum fronde feſta per vrbem .i. in dicto feſto per vrbem ſuſpenſa, hoc eſt diem feſtum agimus, qui nobis vltimus erat, quo quid aliud catholico vero depingitur ab Ethnico quam quòd extremum gaudij luctus occupat, & quòd ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. [Vertitur &c.] Poſt introductum equum, docet excidium Troiæ, de quo Donat. ſic. [Vertitur] Verſa re aliqua, funditur quod in ea erat. Ergo verſo cœlo quod præbebat lucem, tenebræ ea eo ceciderunt. [Inuoluens] Nam quæ inuoluta ſunt, non videntur. [Fuſi per mœnia Teucri Conticuere:] Et labore trahendi equi, & tempore nocturno inciderunt in ſomnum. [Ibat] Improprie dixit de nauigatione, ſed adiunxit manibus. [Tacitæ per amica ſilentia lunæ] Nullum eſt ſcriptori vitium, quod nunc dicat ſilentia lunæ, & ſupra meminerit tenebrarum, nam elegerunt ea noctem, quæ partim tenebroſa occultaret niſi dies, partim adueniente luna illuſtris eſſet, vt ſine errore venirent. [Ergo, & notitia littoris, & lunæ ſuffragabatur. [Flammas] Quo ſigno aduentum Græcorum cognoſcens Sinon rem ageret [Reddit] Vſus eſt bono verbo, nam quos occultandos tenebris acceperat, reddit aëri. [Vlyſſes] Et ipſe dux intelligitur. [Inuadunt] Ordo eſt. Cæduntur vigiles, portisq. bipatentibus omnes Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia iungunt. Et deinde. Inuadunt vrbem ſomno, vinoq. ſepultam. Ne ſit vitium, vt primum inuadant vrbem, & poſtea recipiant ſocios per portam. Primo enim patefactus eſt equus, deinde vigiles occiſi, & poſtremo per vrbem ſparſi ſunt, & potuerunt ciues latere, qui duplici malo eſſent affecti vino, & profundo ſomno. Ordo eſt. Cœlum.ſ.lucidum, lumine ſolis vertitur.i.obuertitur occidente ſole. Interea.ſ.dum hæc fierent, dum omnes feſtiuitati indulgerent, & lætum diem agerent, vnde factum eſt, vt fatigati, & vino exhilarati profundius dormirent, & nox ruit .i. terram obruit, ruit (quia aqua maris altior eſt terra) præcipitatur Oceano. id eſt a mari Oceano, præcipue Orientali, inuoluens terram, & polum ſed prius terram, vnde etiam priorem poſuit, magna vmbra.i.caligine ſua, hoc eſt noctis, & inuoluens.i. occultans etiam dolos Myrmidonum.i. Theſſalorum, & reliquorum Græcorum, Teucri fuſi.i.proſtrati, & recubantes ſopiti per mœnia.i. paſſim per ciuitatem conticuerunt.i omnes ſimul tacuerunt, & ſopor, id eſt profundus ſomnus, complectetur artus feſſos.i.fatigatos ex labore inducendi equi, & forte choreæ ducendæ & delubrorum exornandorum ramis. Et iam phalanx, id eſt acies, vt ſit ſpecies pro genere. Argiua, id eſt Argiuorum ibat.i.veniebat Troiam, à Tenedo inſula illa qua occultabantur, nauibus inſtructus ſcilicet more militari, per ſilentia amica.i.fauorabilia, lunæ tacitæ.i. ſilentis, & celantis cum minime luceret, quaſi in fauorē Græcorum lumina ſua occultaret, ſtatim per Politianum latius aperiemus, ibat, dico, petens littora nota, vbi decennium ferè iam ſteterat, cum .i.quando, puppis regia.i.in qua rex erat, extulerat flammas, in ſignum aduentus (id enim ſignum dederat Sinoni, vt ſub tali breuitate inouit poëta) & cum Sinon defenſus fatis, id eſt voluntatibus, & prædeſtinationibus deum.i.deorum, iniquis, ſcilicet quā iam ad iudicium hominum, quia videbantur pijs mortem, & impio ſalutē ferre, laxat.i.diſſoluit Danaos incluſos vtero.ſ.equi, & laxat furtim.i.ſecrete, clauſtra, pinea.i.clauſuras eq, ex pinu factas (Erant ergo in equo abies, acer, & pinus, de quibus Seruius prius argute diſſeruit) equus patefactus .i. apertus, reddit.i edit quaſi partu. (dictum eſt enim de machina, quòd eſſet fœta armis) illos ad auras.i.in lucem, & ipſi læti.ſ. quod a tanto periculo eriperentur; promunt, id eſt proferunt ſe robore, id eſt robuſta mole equi cauo.i.concauo. Therſandrus, & Stenelius duces, & Vlyſſes dirus (qui ſe illi periculo non commiſiſſet niſi ſortitus. vnde prudenter prius dictum eſt, huc delecta virum ſortiti corpora &c. lapſi .i. deſcendentes per funem demiſſum.i. deorſum miſſum, & Athamas, & Thoas, & Pelides.i.Pelei nepos Pyrrhus Neoptolemus .i. nouus miles dictus, & Machaon primus.ſ.in ordine ſuorū, & Menelaus, & ipſe Epeus fabricator, id eſt opifex & effector doli, id eſt equi doloſi, nam dolum .i. fraudem magis Vlyſſes excogitaſſe videtur, inuadunt vrbem.ſ.Troiam ſepultam.i.ſopitam, & obrutam (vnde videtur accipere vrbem pro ciuitate, nam oppidum, & vrbs neque dormiunt, neque bibunt) ſomno, & vino, vigiles.ſ.ab officio, non ab opere, quia non vigilantes, ſed vigilare debentes, & vigiliæ deputati, cæduntur .i. occiduntur ab his ex quo equo deſcenderant, & ipſi qui eos occiderant accipiunt omnes ſocios portis bipatentibus.i.vtrinq; & intus, & foris patentibus, tam ingredientibus quam egredientibus, & iungunt omnia ſocia .i. iam ſociata, & ita collecta manu adoriuntur omnes, & regiam inuadunt, vt poſtea dicetur. Donatus (vt vidimus) vult ordinem eſſe. Cæduntur vigiles, & accipiūt portis bipatentibus omnes ſocios, & iungunt ſocia agmina, & inuadunt vrbem, ſomno, vinoq. ſepultam, qui ordo neceſſario tenebitur, ſi intelligamus omnes iā collecta manu inuaſiſſe vrbē. Sed ſi poëta vult dicere, eos qui in equo erant inuaſiſſe primum, & vrbem cucurriſſe, per omnes vicos explorātes, in quos offenderent, poterit ordo quem poſuimus teneri, veroſimile tamen eſt, primum ad portas acceſſiſſe, & ſuos accepiſſe, & deinde vrbē inuaſiſſe Beroald. in Seru. vbi dicit, quòd phalanx eſt, lingua Macedonum, legio, dicit ſic: Diligens, & curioſus Commētator in enarratione phalāgis, copioſius enarrare debuerat, & eruditius. cum phalanx ab omnibus dicatur, à pauciſſimis quid ſit intelligatur nanque phalangem, priſci ſcriptores, vt mihi magiſtra lectione compertum eſt, appellarunt non proprie legionem, vt autumat Seruius, ſed cuneum militarem, qn.ſ pes pedi, clypeus, clypeo, vir viro, in acie conſerebātur, & hoc peculiare fuit Macedonum inſtitutum. vt auctor eſt Liuius, & meminit Curtius cuius hæc ſunt verba: Macedones, phalangem vocant peditum ſtabile agmen. Vir viro, armis arma, conſerta ſunt, idem traditur à Cæſare, qui in primo commentario refert. Heluetios feciſſe phalangem, hoc eſt clypeorum connexionem, quæ etiam teſtudo nuncupatur a doctis, idem Cæſar paulò poſt, inquit, milites noſtri è loco ſuperiori pilis miſſis, facile hoſtium phalangē perfregerunt, vbi proculdubio accipitur phalanx pro armorum connexione, atque teſtudine, hinc per metaphoram a Satyrico poëta dictum eſt Iunctaq. vmbone phalanges, & phalangarij appellati ſunt milites qui erant in phalange, quales habuit ad imitationem Alexandri Magni, Alexander Syrus, Romanus imperator, vt auctor eſt Lāpridius. Phalāges vero ſunt ex gñe araneorum, vt alibi docuimus ea auctoritate Plinij, Celſi, & Ariſtotelis. Hoc in loco potiſſimum referendum eſt illud, quod a Plinio traditur libro ſeptimo. Phalangas enim ſignificare fuſtes, quibus Afri prœlium contra Ægyptios primi fecerunt. Nonius ſcribit Phalangas dici fuſtes teretes, qui nauibus ſubijciuntur. Angelus autem Politianus dicit in eundem ſic. Virg. Æn.ij. Tacitæ, inqt, per amica ſilentia lunæ, Seruius igitur, ſciēdum autem eſt, ait, ſe prima luna captam eſſe Troiam, cuius ſimulacrum apud Argos eſt conſtitutum hinc eſt quòd dicit, Oblati per lunam, & alibi, Per cæcam noctem tacitæ lunæ, aut more poëtico noctem ſignificat, aut phyſica ratione dixit, nam circuli ſeptem ſunt, Saturni Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunæ Et primus, hoc eſt Saturni vehementer ſonat, reliqui ſecundum ordinem minus. Sicut audimus in cythara, cuius vltima chorda minus ſonat. hactenus Seruius. Libenter igitur ab eo quæſierim cur amica luna, latere ac fallere conantibus, aut num lunam quoque ſilentem apud Marcum Catonem, & item apud Plinium, ad eandem referat harmoniam planetarum, quod autem citharæ vltimam, chordam ſonare ait minus, hoc ita denique procedet, ſi vltimam non iam pro ima, ſed pro ſumma capiat, quæ græce, Hypate vocatur, vnde grauior excitatur ſonus. Sicuti ab extima altera, & tenuiſſima, quam equidem, libentius vltimam dixerim, acuta vox profertur quæ plus ſonare ob id videtur, quia prorſum tenditur, vt in libro de muſica ſecundo ſcribere, ait Theophraſtum Porphyrius in commentarijs, quos in harmonica Ptolomæi ſcriptos reliquit. Seruus grauis ob id, inquit, minus auditur, quia circa diffunditur. Quod autem, & apud Macrobium legimus, & item apud alios Saturni orbem, cuius conuerſio ſit concitatior, edere acutiſſimum ſonum, minime hoc arbitror a Platone, vel in Timæo,

mæo,

mao, vel in ſep. probabitur, qui tardiſſimum ſcribit eſſe Saturni orbem, quanquam hoc ſuetaſſe ad longiorem ſui curſus ambitum referatur, ſed Ariſt. certe in ſecundo de cœlo, tardiores ob id ait, eſſe ſuperiores orbes, quòd impetu ſtelliferi octaui orbis, magis retardentur, vt ergo vel Alexandri, vel Simplicij, vel item Iunioris, de eo opinionem prætermittam, ſi veram planè Macrobij ſententiam volis colligere, ad curſum referas diurnum, qui ſine dubio, celerrimus in ſupremis, & concitatiſſimus inuenitur, ſed nos hoc ablegata commentitia (vt arbitror) Seruij, minimeq́ neceſſaria ſubtilitate, potius accipimus tacitæ lunæ ſilentia, lunam ipſam quam vocant, ſilentem, hoc eſt minime tum quidem lucentem, vt latere inſidiæ magis poſſent pulchra nimium, & eleganti tranſlatione ab auribus ad oculos, nam ſicut ſilentio nihil auditur, ita nihil tenebris cernitur. Plin. igitur lib. Nat. hiſt. 16. Diem inquit, coitus lunæ, ab alijs, ſilentium lunæ, ab alijs, inter luniū, appellari. Tum idem libro duodeuigeſimo, & hoc ait, ſilente luna ſeri iubent. M. Cato etiam lib. de Re ruſtica. Nunc iterius eue hi luna ſilente, nunc item ſilente luna, ficos, oleas, malos, piros inſeri. Poſtremo etiam prata, primo vere iubet eadem luna ſilente ſtercorari, ridiculum autem fuerit, aut hæc Catoniana, Pliniana que referre ad ſiderium muſicam, aut in vetuſtiſſima, vſuq. receptiſſima locutione deſiderare illiuſmodi ambages, equidem lunam hic ſilentem, vt dixi, pro minime tum lucente acceperim, ſuerat tempus Græcis obſeruandum. Neque ita tamen interpretor vt ad viuum reſecem, atque ipſum denique lunæ coitum planè intelligam, tum nox tota tenebricoſa. nam hoc vtique refelli tur, quoniam poeta mox ait, Oblati per lunam. Nondum igitur luna lucebat, cum illi à Tenedo ſub veſperam nauigabant, ſed lucere tum cępit, cum iam vrbem occupauerant. Non igitur aut ſe ra fuerit, aut pernox luna tum, nec lunæ quidē omnino coitus, ſed tempus, arbitror potius, quando illa non luceret. Etenim plura ſæpe, quam videatur nos, apud poëtas aliqua complectitur. Ob hoc igitur illud in noſtro ruſtico. Quidq. ſilens moneat, quidq. inter menſtrua Phœbe. Nec abſurde tamē præter epitheti rationem temporariam lunæ acceperis, amica ſilentia quoniā in auſpicijs quoque ſilētium vocari, Cicero ſcribit, quod omni vitio caret. iam apud Acronem, quam pulchrum, quam ingenioſum, qui enarrans Horatij locum lib. Carm. 3. Dum capitolium ſcandet cum tacita virgine pontifex. Tacitam virginem intellexit, quaſi claraà ſacerdotij nobilitate, & vt hoc ineptis perſuadeat, auctoritate etiam abutitur Maronis qui dixerit, Tacitę per amica ſilentia lunæ. Ceterum tacita luna, ſi hic etiam pro clara accipienda, videlicet non, & apud Dionyſium ſaltem Romanæ hiſtoriæ auctorem, & apud Plutarchum, alioſq. per multos, acro legerat ignorari prorſus ab omnibus, quibus denique vel ſacris, vel ſimulacris veſtales virgines tuendis præforent, vt ob hoc ipſum quod præſtabat ſilentium, tacita vocetur virgo Troianam ſoli, cui ſat vidiſſe Mineruam.

TVNC etiam fatis aperit Caſſandra futuris Ora, dei iuſſu) In Oblongo libro peruetuſti, Iuſſo, legitur, a recto, Iuſſum. Sed Iuſſu magis placet, vt ſuaue magis. [Et etiam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat) Vetera quædam exemplaria, Ibant, legūt, numero multitudinis. [Lætiq. cauo ſe robore promunt) In Longobardico libro, Produnt, legitur. quod minime diſplicet. [Et dirus Vlyſſes) In libro Longobardico, Durus Vlyſſes, legit. [Theſſandrus. Sthenelusq. duces) Quidam lib. ex proximioribus æditionibus, Tiſandrus, legūt. (Athamasq. Thoasq.) In Lōgobardico, in Medicio, & quibuſdā alijs libri antiq. legere eſt, Acamas. VARIA LECT.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſque effundere fletus,
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus ora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes.
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: vltro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces.
O lux Dardaniæ, ſpes ò fidiſſime Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? vt te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque, vrbiſque labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur.
Sed grauiter gemitus imò de pectore ducens,
HE. Heu fuge nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hoſtes habet muros, ruit alto à culmine Troia.
Sat patriæ, Priamoque datum: ſi Pergama dextra
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra, ſuoſque tibi commendat Troia penates.
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.

SERV. Tempus erat, quo prima quies) Hoc loco noctis deſcribit initium. Alibi totam noctem, vt, Nox erat, placidum carpebant feſſa ſaporem Corpora per terras. Deſcriptiones ſanè pro rerum qualitate, vel tenduntur, vel corripiuntur. Illo enim loco protentio ad inuidiam pertinet Didonis, aut vigiliarum. Sunt autem ſolidæ noctis partes ſecundum Var. hæ, veſpera conticinium, intempeſtiuum, gallicinium, lucifer. Diei, mane, ortus, meridies, occaſus. De crepuſculo vero, quod eſt dubia lux (nā creperū, dubium eſt) quæritur. Et licet vtrique tempori poſſit iungi, vſus tamen vt matutino iungamus, obtinuit, licet, Lucan. dixerit: Longa repercuſſo nituere crepuſcula Phœbo. Mutum vero vnde eſt mane, bonum dixiſſe veteres. [Serpit) Latenter membris infunditur. [In ſomnis) Aut per ſomnos, aut ſi inſomnis legeris, erit ſynæreſis. [Ecce) Hæc particula vtimur quoties aliquid repentinō volumus indicare, vt, Ecce manus iuuenē interea poſt terga reuinctum, [Viſus adeſſe) Bene viſus, quia ſomnia vīr tantum non ſunt naturaliter vera. Quod aut pauló poſt dicit, Æter penetralibus ignem, confirmantis eſt. Nā illud verum fuiſſe contendit. [Raptatus) Frequentatiuo vtitur, ſupra. [Bigis) Secundum artem modo dixit, quæ exigit vt quæ de pluribus conſtant, plurali tantum numero dicamus, vt bigas, quadrigas, mappas. Sed hæc plerunque corrumpit auctoritas, vt Horat. Ne ſordida mappa. Item Statius: Rurſ fera gelidum tenuerat aëra biga. [Traiectus lora) Traiectus lora habens. [Hei mihi) Ennij verſus. [Exuuias indutus Achillis) Celauit mortem Patrocli ad laudis augmentum. Indutus autem accuſatiuo iūgitur, vt hoc loco, & vt magis in vſu eſt, ſeptimo, quo nunc vtimur. Exuuias autem dicimus numero tantum plurali. [Phrygios ignes) Flammas Troianas, quibus Proteſilai nauis incēſa eſt. [Barbam) Singulari numero hominū, plurali quadrupedū dicimus. Vnde dubitatur de quibus dixerit. Suetaq. impexis induerunt horrida barbis. [Plurima muros) Quia, vt Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela iecerunt more maiorum. vnde eſt. Bis ſex thoraca petitum Perfoſſumq. locis. Propter duodecim populos Thuſciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges ſunt lingua Thuſcorum, habebant. vnde eſt, Genus illi triplex populi ſub gente quaterni. [Vltro) Quia ratio exigebat, vt loqueretur ille qui venerat. [Compellare) Alloqui. [Spes ò fidiſſima) Bene per contrarium. Spes enim ſemper incerta in Hectore fidiſſima. [Expectate) Antiptoſis eſt, pro expectatus. [Fœdauit) Vt, Sanguine fœdantem. Et bene permanſit in trāſlatione quia ſupra dixerat: O lux. Ideo, & ſerenos, & ideo fœdauit. Nā Sal. de nubibus, Fœdauere lumen. [Ille nihil) Scilicet ad interrogata, Pleraque enim verba ex negocijs accipiunt ſignificationē. [Vana) Falſa. [Gemitus) Nec enim paruus dolor eſt viro forti ſoren virum fugam ſuadere. Et nota omnes ſuaſoriæ partes hoc loco contineri. [Fuge nate dea) propoſitio eſt. [Eripe flammis) Vtile. His autem φανερῶς. [Sat patriæ, Priamoque datum) Honeſtum. nam contra fata venire conſtat neminem poſſe. [Etiam) Multi diſtinguunt, vt ſit adhuc, vt iam arma tenentem. Sed melius eſt, etiā hac, vt, & particeps gloriæ ſit Aeneas, & Hector

ctor vitet ſuperbiam. [Sacra, ſuoſq. tibi cõmendat Troia penates) Neceſſarium, nam ſacrilegium eſt nõ liberare cõmendatos penates. [Fatorum comites) Poſſibile. Quia occurrebat, Hoſtis habet muros, dat et comites deos. [Peterrato) Vos pars otutionis. Hoc autem verbo oſtendit erroris longinquitatem.

ASC. TEMPVS &c.) Docet quomodo ab Hectore excitatus ſit, & ad fugam faciendam admonitus: in qua re ingenioſus poëta, miro vtitur artificio, nam ſic Æneam a proditione purgat, vt & fugam illi glorioſam faciat. Purgatur quidem à proditione, quod cũ ceteris, eadem fraude deceptus, ſomno indulgebat. & ſi quæratur cur non etiam cum ceteris perierit, reſpondet, quia ab Hectore admonitus, exurrexit & virtute, qua plurimum potuit præcipue ducente deo, per tela, per hoſtes, euaſit. Fugam autem inclytam facit, quia ſolus ad hoc à dijs electus eſt, vt deos, & ſacra per fugam ſeruet, vnde dicet Hector.

Sacra, ſuoſq; tibi commendat Troia penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære
Magna, &c.

Donatus aũt dicit ſic. [Prima quies) Excuſatur Æneas, ſi ſomnũ eu hora capiebat, qua omnia animantia reficit ſomnus cuius initia tantum ponderis habent, & tanta vi mentes opprimunt, vt omni cura ſubmota, altius ſoporentur, & cũ munus deorum, ſit ſomnus ad refectionem nobis datum, crimen nõ eſt, ſi conceſſo tempore dormiatur. [Viſus adeſſe) Oſtendit poëta, nõ vera, ſed veriſimiles imagines videri cum dormientibus aſſeruntur. Ex mœrore aũ, & ſqualore imagines, etiam ſi nihil verbis nunciaſſet, coniectura colligeretur, funeſta portendere videbat. Et hic oſtendit imagines nõ eſſe veras. [O lux) Errorem deſcribit dormientis vt quod optime norat, quaſi neſcius interrogaret. [Heu fuge) Viro forti fugam ſuadet, quam non ſuaderet ſi ſupereſſet aliquit cui poſſet ſubuenire. Mox ſubnecti cauſam quæ omnem vim deſperationis continet. Heu fuge, incipit recte à doloris ſigno. Dolebat .n. quod qui debebat hortari ad auxilium, fugam ſuaderet, viro forti. Et quod ſic interierat tota res vt nihil ſupereſſet quod auxilio fulciri poſſet. [Hoſtis habet muros) Secunda deſperatio. (Muros) Quibus ſe tutari potuiſſent. [Ruit alto à culmine Troia) Tertia deſperatio. i. cõcidit iam cui poteſtas ſubuenerat. [Sat patriæ, Priamoq. datum) Vt Priamo veniſſe interitum denotaret. [Si Pergama dextra,) q. d. contra tãtam vim nihil valere humanam virtutem, & probat q ſi poſſent defendi defenſa fuiſſent. [Hæc). i. mea. [Sacra,) q. d. non eſt ergo flagitium, q fugiat, cum patria ſuos deos fuga liberando velit. Nimirum etiam religioſum probare voluit, cum ipſis religionibus conſeruandus ſit aptiſſimus, aut etiam dijs potiorem. Nullus .n. commendatur inferiori. De his dijs meminit in thęmate: Inferretq. deos latio. Omni ergo culpa vacat fugiturus, ſi fugam ſuadet imago viri fortis & patria concedit fugam, & deorum, ſacrorumq. ſocietas. [Fatorum comites) Adiuuabunt tua fata, cum tui comites fuerint. Quid anim potuit Aeneas, ſi dij ipſi non potuerunt? [Magna) Quia magni ſunt dij, & proponit ſpem futuri tẽporis, vt ſit toleratio præſentis calamitatis. [Peterrato ponto) Vt oſtenderet ſe vera inſinuare, prædixit proſpera & his laborioſa addit. Ordo eſt. Tempus erat. ſ. cum vrbem inuaderent Græci, quo, prima quies. i. quieta dormitio, incidit mortalibus ægris. i. imbecillibus, qui continuas vigilias perferre non põt, ſed alterna requie refocillandi ſunt, & ſerpit. i. molliter diffunditur per membra, dono. i. beneficio, diuum. i. deorum, exiſtens gratiſſima. i. cõmodiſſima. & acceptiſſima, & ecce, q. d. ex inſperato, & improuiſo, tẽpore in ſomnis. i. dum dormirem, & ſomnum caperem: Hector mœſtiſſimus, viſus eſt adeſſe mihi ante oculos, & effundere largos fletus raptat°. i. frequẽter tractus, bigis. i. curru biiugis equis ducto, vt quondam. i. vt dudum, aut paulo ante raptus fuerat. (In ea enim ſpecie apparent qui noſci cupiunt in qua nouiſſimi ſunt. Sed etiam ad rem phyſicam alludit, quia terribilis, ac dira aſpectu in ſomnis occurrere ſolent, & terrore quodam excutere. quos prius exterruerant) raptatus ergo bigis vt quõdam, & ater puluere cruento. i. perfuſus puluere intermixto atro cruore, & traiectus lora. i. habens lora traiecta, per pedes tumentes. i. inflatos propter lora. Hei mihi dolẽtis eſt, qualis erat. ſ. Hector tunc, & quãtum mutatus ab illo Hectore. i. a ſpecie illius Hectoris, vnus .n. erat q rediit indutus exuuias. i. manubias aut ſuperiora indumenta quæ tunicæ armorũ, hoc eſt inſignum, vulgo dicuntur Achillis (non tamen quibus Achillem, ſed quibus Patroclũ exuerat, quod tacet poëta eſt præcepto rhetorico, quo præcipimur ea, quæ ad laudẽ ſunt dicere, ſupprimentes quæ laudem noſtram imminuat. Hoc aũt (teſte Homero) habet hiſtoria cum Græci ingentia ſpolia diuiderẽt, & Agamẽnoni, Chryſea filia, ſacerdotis Apollinis obueniret, & Achilli Briſeis venit ad Agamemnona in ſacerdotali habitu pater filiam deo auctore repetens, qui iam negatam primum, poſtea immiſſa peſtilentia coactus eſt reſtituere quidem Agamemnon, ſed Briſeida Achilli præcipuo eius violentiæ auctori abſtulit ſibi, quo facto indignatus abſtinuit bello, eoq. ceſſante Græci paſſim fuſi ſunt, nec auſi ſunt cũ Troianis concurrere præcipue cum Hectore, donec Patroclus ſocius, & amicus Achillis, q cum eo ſub Chirone eruditus fuerat, impetratis armis Achillis Hectori iampridem notiſſimis Troianam pubem fugaret, quaſi iam Achilles iterum in bellum rediens, quo viſo, Hector eo animo quo in Achillem ſæpe concurrerat, inſilit, & victum ſpoliat, ſpoliiſq. quaſi ſæuiſſimi hoſtis indutus ingreditur in ciuitatẽ vbi miro applauſu ob omnibus exceptus eſt, eo aũt facto, ſummopere indignatus Achilles non potuit noctem illam quieſcere appetens vindictæ, ſed grauiter conqueſtus poſtridie in arma proſilit, vnde Iuuen.

Patitur noctem lugentis amicum Pelida.

Legendum autem eſt mihi quidem, qui exuuias rediit indutus Achillis, nam legendo, qui redit exuuias, ponitur tempus pro tẽpore, & legendo, qui exuuias rediit indutus, producitur vltima in verbo rediit, ſyncope gratia) vt qui rediit iaculatus. i. poſtquã iaculatus erat, ignes Phrygios. i. Troianos, puppibus. i. in puppes Danaum. i. Græcorum (præcipue Proteſilai, qui primus in littus Phrygium deſcendit, & interfectus eſt ab Hectore, eiuſq. nauis incenſa, & ſi tunc Hector in ceteras perrexiſſet totam claſſem exuſſiſſet) gerens barbam ſqualentem. i. ſitu obſitam, & immundam, & crines. i. capillos concretos, ſanguine, & gerens illa vulnera quæ accepit pro acceperat, plurima circum muros patrios. i. patriæ ſuæ, Troiæ videlicet. Ipſe. i. ego, flens videbar (ergo viſio, non res geſta) vltro. i. priuſquam me alloqueretur, compellare. i. alloqui cum quadam dignitate, virum. i. quem viuentẽ putabant, vnde illud ad ſomniantem refertur, & expromere. i. proferre ea pectore voces mœſtas. i. mœſtitiæ indices, ò lux Dardaniæ. i. Troiæ a Dardano nobilitate, ò fidiſſima ſpes Teucrum. i. Teucrorum, hoc eſt à Teucro ortorum, quæ tantæ moræ tenuere, ſuppl. te, ò Hector expectate. i. diu deſiderate, & expectate ab quibus oris. i. regionibus venis, vt non defeſſi aſpicimus te poſt multa funera tuorum, & poſt varios labores hominum, & vrbis, quæ cauſa indigna. ſ. viro forti & bono. fœdauit. i. deturpauit vultus ſerenos. i. alioqui ſerenos, aut cur cerno hæc vulnera? (Loquitur ergo, quaſi ſomnians, & immemor rerum, quę ſciuerat, nam nonnunquam mortui occurrunt ſomniantibus, quaſi viuerent, quod ergo prius dixit, Vulneraq. illa gerens, &c. nunc quærit vnde ſint ea vulnera, non eſt cõtrarium, nam prius dixit, Hectora talem occurriſſe, qualem ante ſomnum, & poſt ſomnũ nouerat, nunc vero recitat qualem phantaſiam ſomnians de eo habuerat, oblitus. ſ. mortis, & vulnerũ eius) Ille. ſ. Hector, nihil ſup. reſpondit ad hæc, nec moratur me quærentem vana, hoc eſt quæ non ſomnians noram, ſed ipſe ducens grauiter gemitus de imõ pectore (quia, vt dicetur in VI. eadem affectio manet defunctis quæ fuerat.

Quæ gratia currum
Armorumq; fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

Ait heu, o nate dea, fuge, & eripe te his flammis, hoſtis habet muros: Troia ruit. i. pręceps cadit ab alto culmine ſat patriæ datũ, ſup. eſt Priamoq; q. d. noli ſolicitus eſſe vt Priamo patriam ſalues, quia parum victurus eſt, ea enim nocte interimendus erat, occurrit ergo ei quod dicere potuiſſet Aeneas, at, qui, ois ne fugiam, & ſucceſſum deſeram, patriamq. proſtituam? ad quod Hector, ſat patriæ datũ eſt Priamoq., iamiam moriturus eſt, noli ergo ſolicitus eſſe, quia fata vetant, noluntq. patriam defendi. Quia tamen hoc ordine dixiſſet poëta: Satq. datum patriæ, & Priamo eſt, ordo videtur melior, vt ſit, Sat datum. i. indultũ eſt nobis patriæ, & Priamo. Nã ſi pergama. i. mœnia Troiana poſſent defendi dextra. i. virtute bellica. i. viris fortis, fuiſſent defenſa, etiam hac. i. mea, non ſolum tua, & ita participem glorię facit Æneam q Aeneas quaſi ab alio prolatum citra arrogantiã recitat non dicam tũ, hac. i. tua, quia hic, hæc, hoc, ad primam perſonam ſpectant, etiam melior eſt ſententia, propter coniunctionẽ, etiam, quia ergo defendi non poſſunt nolentibus fatis, nec eſt te præſtantior alter, Troia commendat tibi. i. fidei tuæ, ſua ſacra, & ſuos penates. i. deos domeſticos, & peculiares, cape hos comites fatorũ. i. adiutores rerũ per fata tibi receptarum, & quære his. ſ. penatibus magna mœnia quæ in Italia cõſtituit, quę tu ſtatues denique. i. tandẽ (per quod innuit longos eius errores) ponto. i. mari pererrato, quia dictũ eſt, Maria omnia circum errãtes, &c.

De

De penatibus aũt dicit Landinus ſic: Suos rectè ſuos. Nam ſi illos ex Samothracia in Phrygiam tranſportauit Dardanus, & vt addam aliquid ad ea quæ in ſuperioribus dixit de penatibus, refert Dio. Penates qui in græcam linguam tranſferunt alios patrios, alios Genethlios, alios Etheſios, alios Mychios, quaſi Arcanos, alios Ercios, forſitan quod in occulto cunctum eſſet, appellaſſe. De figura aũt, & forma ſeorum, refert Timæus hiſtoricus, Lituos ferreo, & æneos, & Troianum vas quoddam fictile eſſe, ea quæ in occultis, & reconditis Lauini iacent ſacra. Dionyſius autem ſcribit, ſe Romæ vidiſſe templum, apprime tenebroſum neque iā magnum, in quo ſita ſunt deorum Troianorum ſimulacra quæ inſcriptionem habebant. Dij penates. Sunt autem duo adoleſcentes qui ſedent, pila tenentes, militari habitu. Refert idem Dionyſ. conſtructa iam Alba tranſlatos fuiſſe Lauinio Albã, deos ipſos quos Æneas ex Troia aduectos illinc collocarat. Verum ſequenti nocte, quãuis clauſo tẽplo ad ſuas Lauinias ſedes rediſſe, atque ſecundo Albam reportatos, ſecũdo quoque Lauiniũ rediſſe. Quapropter illos, illis relinqui placuit, miſſis Alba ſexcentis cum duce Egeſto qui Lauinij habitantes ſacra curarent. Beroald aũt in Seru. dicit ſic, auctoritatem Seruij, eruditorum refellit auctoritas. nanque barba quadrupedum in ſingulari numero apud idoneos reperitur. Horat in 1. Sermonũ.

Vtq; lupi barbam varia cum dente colubra, &c.

VARIA LECT. LARGOSQVE effundere fletus) In Mediceo libro, Refundere legitur. Quinetiam nonnulli libri, Fluctus, habent. [Exuuias indutus Achilli) In antiquis exemplaribus, Achillis, habetur recta declinatione. [O lux Dardaniæ) In antiquis aliquot libris, legere eſt, Dardanidum. [Pererrato ſtatues quæ denique ponto) In libris Longobardicis, & aliquot alijs, Qui, non, Quæ, legitur.

IOAN. SCOP. NEQVE minus Tytheam, quæ mater omnium erat, Aretiam. i. terram vocabant, & Heſtam. i. ignem poſt mortẽ cognominauerunt. Quia ipſa Regina ſacrorum fuerat, & puellas docuerat ſempiternum ignem ſacrorum extinctum ſeruare. Noa primus omnium inuenit vites, atque plantauit, & viuũ conficere docuit. Ob beneficium inuentæ vitis, & vini dignatus eſt cognomento Iano, quod Arameis ſonat vitifer, & vinifer hæc Beroſus, quod Metaſthenes ſic comprobat, Græci Ogygẽ vocant. Noam cognomine Ianum, qui ex Phœnicia originem traxit, qui præfuit diluuio, & primum humanum genus, vt antiquiſſimus omnium pater texit, quam Heſtam, ſiue Veſtam de penatibus vnam affirmat Maro in ſecundo.

Sacra ſuoſq; tibi commendat Troia Penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamq; potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Quos Penates ob Veſtam. i. ignẽ æternum ſuperius Virgilianus Sinon æternos inuocauit ignes, ſimulãs ſi hoſtibus patriæ ſecreta proderet, ſe penatum offenſam vereri, quĩ ſacramẽto militari tenebatur, vt eo ſolueretur: Penatibus nanque dijs patriæ cura creditur, dicas ergo. Vos æterni ignes. i. dij Penates, Patrijq́., & non Sol, & Luna, qui Ianus aureo ſeculo regnauit in Italia, quæ fuit habitata in primo generis humani ortu. i. in ætate aurea, & ante Nynum Aſſyriorum regem ſeculi aurei violatorẽ, vt ſcribunt Fabius Pictor, Sẽpronius, Cato, Trogus, & Iuſtinus.

SERV. VEſtam) Deam ignis, quæ vt ſupra diximus Terra eſt [Diuerſo interea) Hæc eſt prooeconomia. Ait enim Aeneam non fuiſſe proditorem, ſed propter longinquitatem domus, & tarda bella cognouiſſe, & facilius euitaſſe diſcrimen. [Magis atque magis) Iteratione ſermonis fecit augmentum, ac ſi diceret magis ac plus, ſed propter metrum non potuit. ſic etiã, & in diminutione, velut ſi diceret, & minus atq; minus, & vt pro vtcunque. [Anchiſæ domus) Satis religioſe locis oibus quãdiu viuit Anchiſes, ei veneratio redit, vt alio loco,

Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.

[Arboribuſque obiecta) Laus domus [Receſſit) A frequentia ſe remouit. & eſt ſpecioſa tranſlatio, quoties rei mobilis ad immobilem, vel econtra transfertur officium. [Ingruit) I. inadit vt.

Ingruit Aeneas Italis, & prælia miſcet.

AEN. Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diuerſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribuſque obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero: atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta boumq́ labores,
Præcipiteſq́ trahit ſiluas. ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum vero manifeſta fides, Danaumque pateſcunt
Inſidiæ. iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano ſuperante domus: iam proximus ardet
Vcalegon: Sygæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamórque virum, clangórque turbarum.
Arma amens capio: nec ſatis rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum ſocijs ardent animi: furor, itaque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori ſuccurrit in armis.

quod dictum eſt propter Herculis taciturnitatem, qui prohibitus hoſpitio ſimulauit abſceſſum, & inde contra Troiã per ſilentium venit, quod dr̃ [Greek illegible]. [Freta lata relucent) Incendij magnitudinem voluit ſignificare, non hoc deſcribere. Lata aũt ideo, quia ſe anguſtiæ Pontici oris illic dilatant. vt Saluſtius dicit. [Clangor) Græcum eſt. Nam [Greek illegible] dr̃. Illud ſanè ſciendum eſt, quia morẽ tetigit expugnationis. Plerunque enim ad tubã euertunt ciuitates, ſicut Albã Tullus Hoſtilius iuſſit euerti. [Amens) Qui nec ſomnis credidit, nec rebus aſpectis. [Bello) Ad bellũ. [Furor, itaq mẽtem Præcipitant) Poteſt quidem ſpecialiter accipi. i. mentẽ mea furor, & ira præcipitauerunt, ſed melius eſt generaliter, nõ mirum eſt me arma cepiſſe ſine ratione, furor enim & ira mentem præcipitant.

[Excutior ſomno) Vt appareat terroris eſſe, non ſatietatis. [Arrectis auribus) Tranſlatio ab animalibus [Flumine) Fluuio, vt, Humectat flumine vultum. [Torrens) Fluuius qui æſtate ſiccatur, vnde, & nomen accepit. Cui Græci per contrarium debere vocabulum. Nam [Greek illegible] dixerunt a tempore quo creſcit, ſicut æquinoctium & [Greek illegible]. [Præcipiteſq. trahit ſiluas) Hoc ſpeciale fluuij eſt, ſupra dicta vero etiam ignis. [Inſcius) Non ignarus. Nam videt, ſed qui non valde ſit cauſarum peritus. i. ſimplex. [Saxi de vertice) Pro montis. Cõtra in ſexto, montem pro [illegible]

Prenſantemq́. vncis manibus capita aſpera montis.

[Manifeſta fides) Non ſomnij, vt quidam volunt, ſed fraudis Græcorum. Nam, & hoc ſequitur: [Danaumq́ pateſcunt Inſidiæ. Deiphobi) Quia ipſe poſt mortem Paridis Helenam duxit vxorem. [Proximus ardet Vcalegon,) Rem domus ad perſonam tranſtulit, & eſt [Greek illegible]: vt.

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

[Sigæa) Duo ſunt Troiæ promontoria, Rhœteum & Sigæum,

ASC. SIC ait, &c.) Docet quæ reliqua ſubſecuta ſint, & quo excuſſus ſomno in arma cucurrerit, Vnde Donat. [Excutior) Non dicit, expergiſcor, quod eſſe aut ea ſatietate ſomni, aut animi tranquillitate. Quies ergo dormientis abiuta eſt. [Et ſummi faſtigia tecti Aſcenſu ſupero) Vt poſſet vel videndo per flammas, vel audiendo cuncta percipere. [Iam Deiphobi) Narratis quæ audierat, ponit quæ videbat. [Exoritur clamorq́. virum) Eo pertinet, quia dixit: Tum vero manifeſta fides, Danaumq́. pateſcunt Inſidiæ, quãtus autem fuit affectus Aeneæ, qui nec ſomnio Hectoris admonitus, neque manifeſta captiuitate vrbis deterritus arma cœpit? [Amens) Omnibus aduerſis, mente turbata, non in fugam, ſed in arma cõuertitur, & quærit manum ſociorũ, quibus arcem amiſſis ſã mœnibus defendat. [Furor, itaq́.) Optime poſuit, quidquid. n. præcipitantes vrgetur, nõ quo animus voluit, ſed in eam partẽ cadit, in qua ruinæ pondus adduxit. (Pulchrumq́. mori) Nõ erat ſpes victoriæ, ſed armatus, quam inermis pulchram mortem ignominioſæ vitæ præponebat. Ordo eſt. Hector ait ſic, & effert manibus. ſ. ſuis, vittas. i. redimicula crinium deæ, & Veſtã. ſ. deam potentem i q; pro. i. effert æternum ignem quia Veſta eſt purus, &

Inextinguibilis ignis, adytis.i.ſacrarijs,ſine aditu & acceſſu,pene trabibus.i.penitus intrabilibus à ſacerdote ſummo,aut quæ adyta prius nunc penetralia ſiebant. Mœnia miſcentur interea diuerſo luctu,& ſonitus clareſcunt .i. clarius audiri incipiunt,magis & magis,& horror.i.horribilia concuſſio armorum:ingruit,id eſt increpat auribus meis,magis,atq; magis quamuis domus Anchiſæ parentis.i.patris mei : receſſit.i. longe poſita ſit. ſecreta.i.in ſecreto loco,& obiecta arboribus quæ res effecit,vt non tam cito obrueretur Aeneas,ſed haberet ſe armandi,& patrem exportandi cum filio & coniuge ſpatium,ego excutior.i.violenter deturbor ſomno , quã rem res incõmoda ſequi ſolet,& ſupero aſcenſu faſtigia.i.culmina ſummi tecti,atque aſto auribus arrectis,vt melius.ſ.audiam quod à feris tractum eſt,& ſup.accipio ſonitum,veluti cum flamma incidit in ſegetem .ſ. maturam auſtris.i.ventis illis violentis : furentibus.i. magnum impetum,vt furioſi ſolent,facientibus,aut cum torrens rapidus.i.omnia ſecũ rapiens , flumine montano.i.amne de monte præcipitantes defluente ſternit agros,& ſternit ſata.i.lætas herbas habentia, & agricolam ob ſpẽ amplę meſſis lætificãtia,& labores boum.i.fructus multi cultus & laboris,& trahit ſiluas præcipiter.i. præcipitanter cum impetu detractas,& ipſe inſcius.i.neſcius cauſę,quia nec ignem nouit immiſſum, nec amnem ita auctum cum pluuia vehemens ſæpe in vicino fiat,atque apud nos nulla, ipſe ergo inſcius,vnde talis ſonitus generetur, ſtupet, accipiens ſonitum de vertice ſaxi.i.rupis,aut ſcopuli. Fides.i.fidelitas Danaum.i.Græcorum,quæ nulla eſt,hoc eſt perfidia eorum eſt manifeſta.ſ.mihi,tum vero.i.præcipue,tunc cum iam periculum videretur. ſed in animum integrum non potuit prius tantum fraudis cadere,& pro.i.inſidiæ Danaum, pateſcunt .i. per ſe patefiunt tunc præcipue,domus Deiphobi,filij Priami cui Helena nupſerat,& ita domus eius ferè prima petita eſt,ampla.i.magnifica, dedit iam ruinam, Vulcano.i.igni,ſuperante.i.vincente,& inuoluente: eam, & Vcalegon proximus.i. domus Vcalegonis, quæ proxima ardet iam.ſ.cum Domus Deiphobi ceciderat,freta.i.maria. Sygęa .i.in quæ Sigæum promontorium declinat,relucent late aut,relucendo apparent lata,igni.i.per ignem,& clamor virum,& clangor tubarum exoritur , & ego amens .i. ſine mente,& prudẽtia, qui ſperabam armis poſſe quidquam commodi afferre, capio arma,nec ſat rationis in armis,ſup.erat mihi, hoc eſt amentia quadam cepi arma,nec cum iam armatus eſſem,adhuc furorem depoſueram,ſed animi ardent.i.ardenter cupiunt,glomerare.i.cõſerere manum bello,& concurrere in arcem.ſ.vbi res ſacræ erãt, cum ſocijs,aut domeſticis, aut quos illuc concurriſſe nõ dubitabat,aut concurrere è vicino videbat, furor, & ira præcipitant .i. præcipitanter obruunt mentem.i.exardeſco furore Martio,& ſuccurrit.i.in mentem venit, pulchrum ſup. eſſe mori,in armis.i.in ipſa pugna,& bellico actu. Donat.tamen legit quaſi ſit inermis, hoc ordine & ſuccurrit , inermis mori .i. etiam inermes mori , pulchrum eſſe male tamen legere in armis , diuiſis dictionibus , iuxta quod dictum eſt in primo huius. O terque quaterque beati . Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis Contingit oppetere:

CLARESCVNT ſonitus) In antiquiſſimo libro legere eſt, Concreſcunt ſonitus. VARIA LECT.

Ecce autem telis Panthus lapſus Achiuum,
Panthus Otriades , arcis Phœbique ſacerdos,
Sacra manu victoſque deos , paruumq́ue nepotem
Ipſe trahit , curſuque amens ad littora tendit.
Quo res ſumma loco Panthu ? quam prendimus arcẽ ?
Vix ea fatus eram , gemitu cum talia reddit.
PANT. Venit ſumma dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ : fuimus Troes : fuit Ilium , & ingens
Gloria Teucrorum : ferus omnia Iuppiter Argos
Tranſtulit. incenſa Danai dominantur in vrbe.
Arduus armatus medijs in mœnibus aſtans
Fundit equus , victorq́ue Sinon incendia miſcet
Inſultans . portis alibi bipatentibus adſunt ,
Millia quot magis nunquam venere Mycenis.
Obſedere alij telis anguſta viarum
Oppoſiti. ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci : vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles , & cæco Marte reſiſtunt.

SERV. ARcis Phœbique ſacerdos) Aut ſubrogatim intelligamus, aut (quod melius eſt) morem Romanũ tetigit. In capitolio.n.omniũ deorũ ſimulacra colebantur. (Sacra manu) Hoc eſt pp qđ ſupra ait:Sacra ſuoſq. tibi cõmendat Troia penates. (Victoſq. deos) Qui egebant ſacerdotis auxilio. Simul & Aeneæ excuſatur abſceſſus. (Ipſe trahit) Septima ſillepſis. Trahit.n.licet nepotis tm ſit, tñ & ſuperiora concludit. (Curſu) Legitur & rurſum. (Ad limina) Aeneæ & religio laudatur & virtus.(Quo res ſumma loco Panthu ?) Admirantis eſt, non interrogantis. (Et Pãthu vocatiuus eſt. (Res ſumma) Reſpublica. Quam prẽdimus arcem ? Cũ tu eam relinquas. Non enim plures erant arces. Vnde admirantis eſt. Et notanda ſimul orationis breuitas, quæ in periculis congruit. (Dardanidæ) Troia , aut a Dardano Iouis & Electræ filio,aut ſecundum Saluſt. à rege Dardanorum Midæ,qui Phrygiam tenuit.(Ferus Iupiter) Summæ neceſſitatis eſt,cum etiam ſacerdos in conuitia ruit deorum,quod ſeruat Virgilius ne vnquam tradat Aeneæ. (Ferus) Inuidioſe dictum eſt , nam æquus eſt omnibus, vt, Rex Iupiter omnibus idem. Hinc & paulo poſt, Ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma, Hoc eſt qui æqualis eſſe conſueuit. (Medijs in mœnibus) Vbi arx fuerat. (Aſtans) Pro ſtans, & eſt Protheſis. (Victor) Propoſiti effector,vt,Rapidibuſque rotis inſiſtere victor. (Miſcet) .ſ. cædibus. (Bipatentibus adſunt) Quia geminæ ſunt portæ. (Millia) Subauditur & ἀνακόλουθον. Nam dicit quod,cum non præmiſerit tot. (Anguſta viarum) Vicos,vt eſt, Et ſtrata viarum. (Ferri acies) Bene addidit ferri , quia homonymum eſt acies. (Stricta) Nuda. Vnde & deſtringere dicimus. (Cæco Marte) Aut nocturno prœlio, aut epitheton Martis eſt, cuius exitus ſemper incertus eſt.

SC. ECCE autem telis &c.) Deſcribit occurſum ſacerdotis ex arce decurrentes, abs quo & ſacra recepit, & vrbem captam veriſus didicit,de qua re diſſerit Donatus ſic (Ecce autem) Aduẽtu Panthi,ſpẽ conceptam arcis defendendæ amittit. At ille, nõ metu hoſtili deterritus erat, vt non ferret ſecum quidquid deorum in arce colebatur. Portabat.n.ſacra,& deos victos,vt oſtenderet humanũ auxilium aduerſus eam vim, nõ fuiſſe neceſſarium,cui ipſi quoque dij reſiſtere pro ſe non potuerant.(Amens) A mentis exclusus ad in ruta fugiens oſtendebat plenam amentiã. (Quo res ſumma) Interrogatio breuis pro temporis ſumpta Quæſita etiam pro perſona fugientis, & pro eius qui licet diuerſa maturet, tñ ſcire cupiebat. Summa rerũ eſt bonorum & malorum , cõcinna definitio , qua celerius exprimi poſſint aduerſa vel proſpera (Quã prẽdimus arcẽ) Arx eſt ſecunda defenſio, vt euictis muris ipſa ſuccedat. Recte ergo quæſitum quam prẽdimus arcem . Intelligebat.n.ex fuga Panthi arcem captam , neque aliam præterea eſſe. Vix ea fatus . Prædicãda artificioſa ſubtilitas poetæ in reſpondendo . Iiſdem.n.verbis, & eadem breuitate inſtruxit inſcium,& quę ſumma eſſet rerum perdocuit.ille.n.Quo res ſumma loco Panthu? Hic venit ſumma dies & ineluctabile.Quod luctando ſuperari non poteſt. (Ingens Gloria Teucrorũ) Perijt quidquã apud nos florum.(Dardaniæ,fuimus) Perijt quidquid apud nos erat. (Ferus)Nam in aduerſis, etiam deos male tractamus. Ferus, qui omnibus ad Græcos traductis,nihil nobis reliqui fecit.(Argos) Non ad Argos.i.græcos,ſed in eam vrbem. (Dominantur) Nõ pugnant,ſed ardente vrbe,ſecuri de victoria dominantur. (Fundit) Nam quamuis iam fudiſſet , tñ ex perturbatione animi adhuc equum fundere armatos putabat. (Inſultans) Refert gratias nam interuentu eius Troiani certabant illudere capto . (Portis bipatentibus)Oſtendit vnam portam, quæ ingredientibus, atq; egredientibus in muris,præparata fuerat. Altera,quę dirutis muris fuerat patefacta, vt equi moles immenſa poſſet induci. Per has portas dixerat poëta,immiſſos hoſtes, vt omnes accipiũt ſocios a.a.c.m. Verum Panthus eadem rõne adhuc immittit dicit. (Obſedere) Cauſa ponitur , cur Aeneas & Panthus fugere non poſſent. Ordo eſt. Autem,pro ſed,ecce,q.d.præter ſpem,dum ad arcem defendendam accederem,Pãthus ſacerdos ille (Quod nomen vltimam producit , diphthongo græca) elapſus telis Achiuum.i.Græcorũ:Pãthus dico Otriades.i.Otrij filius, ſacerdos arcis,& Phœbi.i.templi Phœbi,quod erat in arce, ecce inq̃ ipſe .i. ipſemet,non per miniſtros trahit manu nepotem paruum,& ſacra,& deos victos,merito ridet hoc D.Aug.nã ſi dij, quo victi ? veruntamen gentiles poſuerunt ſuperiora & inferiora numina:

deoſq. etiam ſimulacra vocabant, quæ quia transferenda erant, victa dicit poëta,& paruum nepotem. Ser. dixit, ſeptimam eſſe ſylleptim.i.conceptionem,quæ reuera in accidentibus nō eſt,ſed in ſenſu,nō trahebat ſacra nec deos, ſed ferebat deos manu qua paruū nepotem poſt ſe trahebat,& ipſe amens.i.ſine mente, perplexus & attonitos,tendit ad limina.ſ.mea , per qđ oſtendit Æneas,omnium conſenſu vir optimus habitus, cum ad eū & mortui & viui, ſacra Troiana referrent, & ſupp. inquam (ſed velut rem præcipitem depingeret poëta,verbum reticet, etiam in interrogatione,ô Pāthu,quo loco.i.quo ſtatu,aut reuera quo loco eſt. ſup.res ſumma.i.ſacra & diuina,q.d.quo fugis, dimiſſa re diuina quam arcem prendimus, ſi hanc deſerimus? q.d hanc potius tutandam. Vix fatus eram ea .ſ. pauca verba : cum ſup. Panthus, reddit .i. reſpondet talis,gemitu .i. gemendo , aut cum gemitu . Summa.i.nouiſſima,aut vltima dies,intempeſtas Dardaniæ.i.regni Troiani venit.i.tranſacta eſt,& tempus.i.fatale, ineluctabile.i.nulla lucta ſuperabile venit, nos Troes fuimus .i. actum eſt de nobis,quia nō amplius futuri ſumus ; Ilium.i.præcipua vrbs in Troia fuit, & ingens gloria Teucrorum fuit . Iupiter ferus.ſ. in Troianos,qui etiam progeniem ſuam non defendit, tranſtulit omnia.i.omnes res.ſ.imperium,ac regnum Argis .i. Argos. Danai dominantur in vrbe incenſa,equus.ſ.Palladi deſtinatus, aſtans in medijs mœnibus , fundit.i.abunde emittit armatos , & Sinon.ſ.perfidus ille,cui vita data eſt.victor.i.voti compos,miſcet incendia,qui dixerat, Seruataq. ſerues Troia fidem , nec fallis eſt quod miſcet .i. mixtim facit ſine diſcrimine incēdia,ſed id facit inſultās.ſ.in nos victos,quæ res indigniſſima eſt,adſunt dico. Alij, adſunt portis bipatentibus .i. vtrinq; patentibus .i. per portas bipatentes, recepti, ſupp. ad tot millia,quot millia nunq̄ venere magnis Mycenis,quod dicit, quia ita viſum eſt , aut quia nunquam tot apparuerunt bellaturi, quod nunc vrbem depopulaturi,aut vt Aeneam à congreſſa deterret, alij oppoſiti .ſ. ijs qui ad defenſionem forte occurrere tentarēt , obſedere telis quibus eminus inuadere poſſent & quæ cum nox eſſet, euitari nequirēt, vnde dementiæ eſſet moliri,in eos congreſſum obſedere dico .i. obſederunt.(Eſt enim præteriti perfecti temporis,& ita obſedere,non obſidere,legendum) anguſtias viarum , ac es ferri,ſtat.i. horret,ſtricta.i.nudata, & parata neci.i.ad necandum,aut ad necem inferendam,& vix primi vigiles portarum.ſ.aliarum, nō earum per quas ingreſſi erant Græci (de illis enim dictum eſt, Cæduntur vigiles , nec tamen intelligam propter hunc locum illud dictum eſſe de vigilibus arcis,vt Seru. illic) Vix tentant prœlia, & reſiſtunt Marte .i. bello cæco.i.nocturno , aut furore Martio, qui excæcat, cum dementiæ ſit tam paucos cum tot concurrere.

C V R R V S'Q V E amēs ad littora tendit)In Oblongo lib. perueteri, & in Mediceo, & pleriſque alijs, Ad limina, legitur. Quam lectionē Ser. agnoſcit. [Obſedere alijs telis anguſtis viarum Oppoſiti) in lib. antiq Med. & aliquod alijs legere eſt,Oppoſitis , quippe telis . [Stat ferri acies mucrone coruſco Stricta) Sunt lib. in quibus legere eſt , Stat pernicies mucrone coruſco. VARIAE LECT.

SERV. NVmine diuum) Subaudis , hoc eſt mala iniiciēte deſideria [Erynnis) Impatiētia animi hoc loco.[Et ſublatus) Et vnde ſublatus. [Agglomerāt) Agglomerātur.[Mygdonides) Patronymicum eſt.Nam ſi gētis eſſet, Mygdonius diceret.Nullū n. gentis nomē in des,exit. Hūc aūt Corœbum ſtultum inducit Euphorion,quem & Virg. ſequitur:Dāet,Dolus an virtus quis in hoſte requirat? Cū ſit turpis dolo quæſita victoria [Et gener) Gener dicitur,& qui eſt,& qui eſſe vult,vt hic indicat locus,ſicut etiam maritus. Vnde eſt,Quos ego ſim toties iā dedignata maritos. [Præcepta) Propter illud. Tūc etiam fatis aperit Caſſandra futuris. [Furentis)Vaticinantis.[Incipio ſuper his :) His incipio. [Super, Inſuper,quia iam audierāt,vnde paulo poſt,Furor additus . Iuuenes , fortiſſima fruſtra) Ordo talis eſt , Iuuenes fortiſſima pectora. ſi ſuccurritis vrbi incenſæ , quia exceſſerunt dij. Vnde ſi vobis cupido certa eſt me ſeq. audētem extrema . [Moriamur, & in media arma ruamus) Obſcuritatem aūt facit hoc loco & ſynthesis i.hyperbati longa confuſio,& falſa lectio. Nam multi audiendi legunt,multi ſudendi. [Sed neutrum procedit. Ergo audentem legendum eſt . [Exceſſere) Quia ante expugnationem euocabātur ab hoſtibus numina propter vitanda ſacrilegia [Quibus) Subaudimus auxiliantibus. [Vna ſalus victis, nullā ſperare ſalutem [Plerunque deſperatione robur augetur. vt Statius, Eſt vbi dat vires nimius timor. Item ſcimus mortem captiuitatis eſſe remedium Hoc ergo ſuadet,vt aut deſperatione vincant, aut vitetur morte captiuitas [Salus) Nunc remediū.[Lupi ceu) Hoc ad ferocitatem pertinet.[Nebula) Ad noctem.[Catuli)Ad liberos,coniugeſque. [Exegit) Excluſit,de latebris.ſ.vt Terent. Spectandæ an exigendæ ſint vobis prius.[Caua vmbra)Bonum epitheton. Naturale enim eſt,ut obſcurū ſit omne concauum .

ÆN. Talibus Otriadæ dictis, & numine diuum
In flammas, & in arma feror, quò triſtis Erynnis,
Quò fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per lunam, Hyppaniſq́., Dymasque,
Et lateri agglomerant noſtro, iuuenisque Chorœbus
Mygdonides, illis quia ad Troiam forte diebus
Venerat inſano Caſſandræ incenſus amore:
Et gener auxilium Priamo,Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos vbi conſertos audere in prœlia vidi:
Incipio ſuper his: iuuenes,fortiſſima fruſtra
Pectora (ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi, quæ ſit rebus fortuna videtis:
Exceſſere omnes, adytis, ariſque relictis,
Dij, quibus imperium hoc ſteterat) ſuccurritis vrbi
Incenſæ; moriamur, & in media arma ruamus.
Vna ſalus victis, nulla ſperare ſalutem.
Sic animis iuuenum furor additus: inde lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventis
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis; per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem,mediæq́.tenemus
Vrbis iter: nox atra caua circumuolat vmbra.

ſus depingit, ita vt non ſeries, ſed furor in verbis conſpiceretur: neque ea verborum implicitas, & confuſio vitio, ſed ſummæ laudi danda eſt poëtæ. Solent enim periti ſimi talem cuique ſermonem dare, qualis ipſe qui loquitur eſt,vnde Flaccus de Arte.

Format enim natura prius , nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: iuuat, aut impellit ad iram:
Aut ad humum mærore graui deducit,& angit:
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Quia ergo Aeneas animū furore percitum, & nō iā rationis in animis habuit, bene datur illi ſermo implicitus & intricatus.de quo Don.dicit ſic. [Numine diuu) Nam ſic ſum accenſus verbis Panthi, quaſi deorum numine ſim afflatus. [Clamor)Ergo ubi maior erat cędes vnde mors facilior. [Addunt ſe ſocios) Ne narratio multorum nominum, ex ſimilitudine fiat odioſa.mirifice diſtinguit interpoſitione verborum.Sed ordina: Addunt ſe ſocios, & lateri agglomerāt noſtro oblati per lunam,Ripheus,Iphitus,Hyppanis,Dymas,Chorœbus,per lunam,nam principium huius noctis,luna caruit,ſequentia haburrunt , Iuuenes ordo eſt,Iuuenes fortiſſima pectora,Quæ ſit rebus fortuna videtis,Exceſſere omnes adytis,ariſq́. relictis Dij,quibus imperium hoc ſteterat fruſtra ſuccurritis vrbi,Si vobis audēdi extrema cupido eſt,moriamur,& in media arma ruamus,Vna ſalus victis,nullā ſperare ſalutē,ergo iuuenes fortes eſtis,& prompti,ſed auxilium veſtrum incenſæ vrbi quid prodeſſet? ſed vna eſt ſalus victis,ſi ſalutem quam tueri non poſſent,deſperando contemnant. [Inde,lupi ceu) Mira comparatio. Lupus. n.improbus & ſæuus eſt,& in prædam intentus,præſertim cum catulos habet,cui quidem aptiſſimæ tenebræ ſint,ad complendas inſidias, ſic & nos auxilio vnico noctis in hoſtes ferebamur. [Oblati per lunam) Nam luna iam exorta erat , ſed quo paulo ſupra:Nox atra caua circūuolat vmbra? intellige debere conuenire in luporum comparatione, etiam noctis ſimilitudinem , ſed hic accipiamus perſeuerare lunam , ſed fumo ex incendio prouenienre obſcuratum eius lumen eſſe .Ordo eſt.

ASC. T A L I B V S O triadæ &c.) Docet Aeneas quo dictis Panthi,quaſi numine quodam accenſus in flammas,& in arma ruit, viq. ſocios Troianos quos offenderat , cohortatus eſt . In qua cohortatione,mirus artifex poëta, animum furore captū,proru-

Ego,

Ego,inquit Æneas,feror.i.impetu trahor in flãmas, & arma.ſ. vrbis incenſæ,& hoſtium incendentium, talibus dictis Otria iæ .ſ.Panthi Otrij filij,& numine diuum,ſup.tali,hoc eſt inijciente mala deſideria, vel tanquam numine, eo quo Erynnis triſtis .i. impatiẽtia animi,& fremitus,& clamor ſublatus .i. ſurſum latus, ad æthera, vocat.ſ.me. Ripheus, & Ephitbus (alij iã Iphitus legunt maximus armis.i.aut rebus bellicis,aut cum armatus eſſet, oblati per lunam quę tunc exorta erat,ſed parũ lucebat,propter fumum,& puluerem,ac vmbras murorũ adhuc extantiũ,addunt ſe ſocios,& etiam Hyppanis,& Dymas,agglomerãt,ſup.ſe.i.aſſociant noſtro lateri, & Chorœbus iuuenis Mygdonides.i.Mygdonis filius,q venerat illis diebus.i.paulo ante forte ad Troiam, incenſus,inſano.i.valde magno amore Caſſandræ,filiæ Priami, & vatis,& gener.i. vt gener eſſet,aut tanquã gener, quia gener eſſe cupiebat,ferebat auxilium Priamo, & Phrygibus.ſ.reliquis, ſed more ſuo ſeparat ducem ab exercitu,& regem a populo exiſtens infelix qui.i.vtpote qui nõ audierat (audierat quidem, ſed non crediderat vera eſſe).i.non perfecerat obediendo,pręcepta, ſponſe.ſ.Caſſandræ, furentis.i. vaticinantis, nam vaticinantes, eo quod ſpiritus in eis prædominaretur,furore rapiebantur, furore autem diuino percepta præcepit, vt in patriam rediret eo quod Troia propediem peritura eſſet, ſed non credidit, quia,vt dictum eſt, Apollo fidem vaticinio Caſſandræ abſtulerat, quos .ſ.viros dictos vbi ego vidi conſertos.i.inſtructos in prœlia, audere.i.audentes eſſe,incipio his.ſ. verbis ſequentibus,ſuper.i.inſuper & vltra audientiam eorũ. O iuuenes,appoſitiue, fortiſſima pectora vos ſuccurritis fruſtra vrbi inceſæ,quia omnes dij, quibus imperium hoc ſteterat .i. auctores, & conſeruatores imperij noſtri,exceſſere adytis.i.ſacrarijs arcanis, & aris relictis.ſ.a ſe,& numine ſuo, q.d.non opus eſt eos euocare,quia ſponte ſua exierunt. id autem nouerat ab Hectore & Pantho. Moris autem erat,vt docet Liuius, ijs qui vrbem aliquam expugnare volebant,deos in quorum tutela ea vrbs eſſet prius euocare, huiuſmodi carmine. Si deus,ſi dea eſt, cui populus,ciuitaſque.N.eſt in tutela,teque maxime ille qui verbis huius populiq́ tutelam recepiſti precor,veneror, veniamq́. à vobis peto, vt vos populũ,ciuitatemque. N. deſeratis,loca,templa,ſacra,vrbemq́. eorũ relinquatis,atque ab ijs abeatis,eiq́. populo, ciuitatique metũ, formidinem obliuionem inijciatis, proditeque.N.ad me,voſq́. veniatis,noſtraq. vobis loca,templa,ſacra,vrbs, acceptio, probatiorq́ ſit.Mihiq́. po.N.militibuſq́. meis præpoſiti ſitis,vt ſciamus,intelligamuſq. Si ita feceritis,voueo vobis templum,ludoſq́. facturum. hoc autem carmen,conditum erat in euocatione deorum Carthaginenſ. a Romanis, vnde pro.N.poteſt poni Carthaginenſ.& Rom.) exceſſere ergo omnes dij adytis,& aris relictis,ſed ſi certa cupido audẽdi,(ſic Donatus) legit extrema.ſ. pericula mortis,aut ſi certa i.omnino deliberata cupido i.libidinas,eſt vobis ſequi,me audentem extrema .i. ſumma pericula, nihilominus videtis,quę fortuna ſit rebus,q d. peſſima,quia dij exceſſere adytis,ſed ſi vobis ea cupido eſt moriamur, & ruamus in media arma.ſ.hoſtium.i.irruamus in hoſtes armatos morituri,vna ſalus eſt victis, hoc eſt id ſolum nobis ſaluti eſſe poterit, nullam ſperare ſalutem .i. ſi vt deſperantes de ſalute, & certi de morte audaciſſime irruamus in hoſtes. Furor, inquit Æneas, additus eſt,ſic .i. per talem cohortationem meam,animis iuuenum,qui cohortandi ſunt,& nos vadimus inde.i.deinde in mortem, haud.i.non dubiam.i.certam,per tela, per hoſtes, & tenemus iter mediæ vrbis, vbi plurimos hoſtes offendere ſperabamus,& nox atra.ſ.fumo,& nubibus,circumuolat vmbra caua,aut domorum cauatarum incendio cum ſoli muri aut parietes lapidei extarent, aut quæ ſemper caua eſt, cum corpus non habeat, licet à corpore producatur,vadimus,inquam, inde, ceu tanquam eſſemus, aut ſicut vadunt lupi raptores .i. prædatores in atra nebula, quos cæcos.i.excæcatos furore, rabies ventris.i.fames improba.i.inducens ad ira,& improbanda facinora exegit .i. extra luſtra & latebras ſuas expulit,q; pro &, quos catuli relicti expectant,ſiccis.i.ſitibundis,aut eluricntibus faucibus .i. quos catuli famelici expectant, & eſt aptiſſima comparatio.

ET maximus armis Iphitus) In lib. omnino pleriſque, Armis,legitur. In aliquod vero alijs, Maximus annis, habetur. In nonnullis etiam ex his antiquioribus,& hic,& inferius,Epytus,ſcriptum eſt abſque aſpiratione. In aliquot,Ephytus, cum aſpiratione.[Illis qui ad Troiam forte diebus Venerat) In Mediceo libro antiquis pleriſque omnibus, abſque relatiuo, Qui legere eſt,Illis ad Troiam forte diebus. [Quos vbi conſertos) Quamuis, Conſertos, in libris aliquot antiquis habeatur, ex lib.tamen Mediceo, & ex Longobardico, atque ex aliquot alijs, Conſertos legitur. [Si vobis audentem extrema cupido eſt Certe ſequi) Donatus, Audendi extrema, videtur agnoſcere. Sed enim exemplaria vetera pene omnia, Audentem, legunt. VARIA LECT.

SERV. QVis) Etiam Græcorũ: vt, Quis talia fando. [Lacrymis æquare labores?) Hypallage,pro laboribus æquare lacrymas, vt,Dare claſſibus auſtros. [Vrbs antiqua) Vel nobilis,vel quia duobus millibus octingẽtis annis regnaſſe firmatur.[Sternuntur inertia paſſim) Aut non repugnantia, vt, Pecora inter inertia votis optat aprũ. Aut inertia dum occiduntur,vt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum:Hoc eſt auertendo oſtẽdis imbellem. [Relligioſa) Gradatim aſcendit. Sanè relligio geminatur ll,propter metri neceſſitatem [Pęnas dant) Moriuntur indigne,hoc enim ꝓprie ſignificat. [Redit in pcordia virtus:) Atqui ait Horatius: Nec vera virtus cum ſemel excidit, curat reponi deterioribus. Sed ſententiæ nõ ſemper generales ſunt, ſed interdum pro negociorũ qualitate formantur.[Victoreſq́. cadunt Danai`Generaliter dixit victores. [Plurima mortis imago) Aut definitio mortis eſt, aut varietas mortis oſtẽditur.[Androgeos)Gręca eſt,& Attica,declinatio.Vnde eſt:In foribus lethũ Androgeo. Facit enim ὁ Ἀνδρόγεως τῶ Ἀνδρόγεω.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut poſſit lacrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & relligioſa deorum
Limina: nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus:
Victoreſque cadunt Danai: crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.
Primus ſe Danaum magna comitante caterua
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens.
Inſcius, atque vltro verbis compellat amicis:
AND. Feſtinate viri: nam quæ tam ſera moratur
AEN. Segnities? Alij rapiunt incenſa, feruntque
Pergama, vos celſis nunc primum à nauibus itis.
Dixit, & extemplo (neq; enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes.
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeos viſus tremefactus abibat.
Irruimus, denſis & circunfundimur armis,
Ignaroſque loci paſſim, & formidine captos
Sternimus. aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans ſucceſſu, animiſque Chorœbus,
CHOR. O ſocij, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur:

ἀνδρόγεω.[Viri) increpãtis eſt.[Sera Segnities?) Quæ ſeros facit .i.tardos,vt,Mors pallida.[Feruntque Pergama) ἐμφατικῶς, vt, Ilium in Italiam portans. [Itis) Pro venitis. & contra Terentius, Niſi ego ad mercatum venio, pro eo. [Fida ſatis) Bene addidit fida,vt oſtenderet ſymbolum,quo vtebantur in bello. [Medios)Manifeſtos, vt, Medioque ex hoſte recepi. Et,Quanquam in media tã morte tenetur.[Aſpris) Synæreſis eſt, vt Compoſtus. [Anguem) κατ᾽ ἐξοχήν. [Humi nitens) Incedens per humum.& eſt aduerbium.[Abibat) Bene imperfecto vſus eſt. Non.n.abijt. [Ignaroſq́. loci) His circunſtantijs oſtendit à paucis plures potuiſſe ſuperari.[Aſpirat) Fauet,vt,Aſpirant auræ in noctem.Vnde & fauor,aura dicitur,vt Gaudẽs popularibus auris. [Succeſſu exultans) Felicitate, quod eſt ſtulticiæ [Quà prima,inquit, fortuna) Non quæ prima,ſed qua primum.Eſt aũt hypallage, vt, Ibant obſcuri ſola ſub nocte,pro ipſi ſoli.Quę fit nõ ornatus cauſa,vt, Pars in fruſtra ſecant, ſed neceſſitatis. [Clypeos) Maiores ſcuta quibus latemus, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν vocantur

Mutemus clypeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
AEN. Arma dabunt ipſi. ſic fatus: deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur, laterique Argiuum accommodat enſem.
Hoc Ripheus, hoc ipſe Dymas, omniſq; iuuentus
Læta facit: ſpolijs ſe quiſque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine noſtros:
Multaque per cæcam congreſſi prœlia noctem
Conſerimus, multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naues, & littora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, & nota conduntur in aluo.
Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.
Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo
Crinibus à templo Caſſandra, adytiſque Mineruæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra;
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Chorœbus,
Et ſeſe medium iniecit moriturus in agmen.
Conſequimur cuncti, & denſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Noſtrorum obruimur, oriturque miſerrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira,
Vndique collecti inuadunt, acerrimus Aiax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis
Aduerſi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyruſque, Notuſque & lætus eois
Eurus equis: ſtridunt ſiluę, & ſæuitque tridenti,
Spumeus, atque imò Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, ſi quos obſcura nocte per vmbram
Fudimus inſidijs, totaque agitauimus vrbe,
Apparent: primi clypeos, mentitaque tela
Agnoſcunt, atque ora ſono diſcordia ſignant.

σοφία. [Inſignia) Arma omnia. [Arma) Subdiſtingue, vt ſit quaſi interrogantis. [Comantem) Aut criſtatam, quia de caudis animalium habebant criſtas, vt, Criſtaque hirſutua equina. Aut comas habenté, vt Statius, Non ego in terga comantes Abantiadas. [Inſigne decorum) Ornamentum decorum. Nõ enim ſunt duo epitheta, quod apud Latinos vitioſum eſt. Fecit hoc tñ Virgilius in paucis verſibus, qui tamen emendati ſunt, vt Lenea quibus torno facilis ſuperaddita vitia. cum ante Facilis fuerit. [Induitur) Quia multa merant in ſcuto lora, quibus manum inſerebant, vt, Clypeoque ſiniſtram Inſertabam aptans. [Hoc ipſe) Multi hic diſtinguunt, & ad Aeneam referunt. [Immixti) Vacatim, vt ſolet frequenter. [Haud numine noſtro) Aut dijs contrarijs, aut quia in ſcutis Græcorum, Neptunus, in Troianorum, fuerat Minerua depicta. [Fida petunt) Sibi.ſ. [Formidine turpi) Epitheton timoris. ſic Saluſtius, Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deſeruit. [Conduntur in aluo) Non conduntur dum eunt, ſed cum eſſe cœperint: Vnde & ablatiuo vſus eſt, non accuſatiuo, vt in Georgicis, cõditur in nubem. Tale eſt aũt hoc, quale illud, Includuntur in carcere, & includuntur in carcerem. [Heu nihil inuitis fas quenquã fidere diuis) Generalis quidem ſententia eſt, ſed loco congrua. Sequitur.n. & Caſſandræ raptus uitatis fidẽtis ſacerdotio, & præceſſerat armorũ mutatio, quæ nunc deprehenditur, alioqui vitioſa eſt cum diſcrepat ſpecialitate. [Priameia) Patronymicũ quidem eſt, ſed ſpecies poſſeſſiua. Priameis vero ita uum Patronymicum eſt, ſicut Priamides. [Tendens ardentia lumina) Quod eſt manuum, oculis dedit. [Fruſtra) Secundum Epicureos, & eſt ſeparatum. [Hanc ſpeciem) Species medium eſt, nam & bona, & mala eſt. [Furiata) Furioſus eſt, a quo furor nunquam recedit: Furiatus vero, qui furit ea cauſa. [Periturus) Melior ſenſus eſt, ſi ad dimicantis referatur affectum, ſicut de Tarchonte, de quo dixit Et medios fertur moriturus in hoſtes. Cum vicerit. [Culmine) Tecto, quod ante culmis tegebatur. [Cædes) Non prœlium. [Miſerrima) Autem quia inter ciues. [Iubarum) Pro criſtarum, quæ de caudis fiebant, vt eſt: Criſtaque hirſutus equina. [Tum Danai) Ordo eſt, Vndique collecti inuadunt. [Ereptæ) Σιώπα ἀπαντῆς. Non enim dicit a Troianis ſublatam, ſed intelligendum reliquit. [Gemini) Atridæ, id eſt duo, quod habet excuſationem, quia fratres ſunt propter ſimilitudinem. Nam numeri eſſe non poteſt. Gemini enim ſunt proprie ſimul nati. [Exercitus omnis) Bene excuſat propter victi pudorem, vt, Obruimur numero. [Aduerſi) Econtrario flantes. [Eois Eurus equis) Ab Eois equis.i.Solis. Nam Eurus ab oriente flat. Notandum ſanè q cum Eous, E naturaliter longum habet, metri neceſſitate correptum eſt propter ſequentem vocalem. Rarum aũt eſt. Nam nec proprium nomẽ eſt, vt Diana, nec ſermo compoſitus, vt, Sudibus ue præuſtis. Stridunt ſiluæ) Excurſus poëticus, qui vltra tres verſus fieri non debet, ne ſit vitioſiſſimum. [Spumeus) Pro ſpumoſus. [Atq; imò) Ab imis eſt. [Illi) Propter illud, Hic primum ex alto. [Obſcura nocte per vmbram) Per vmbram noctis obſcuræ, vt, Molemque & montis. [Fudimus) Modo fugauimus. Nam ſequitur. [Totaque agitauimus vrbe) Alibi interemimus ſignificat. [Mentitaque tela) Verbo rooto vti: hoc eſt, quæ nos Græcos eſſe mentiebantur. vt ſolet, ſenſum dedit rei inanimatæ. Non enim poterant tela mentiri. [Signant) Deſignant: aut per vocem, aut per ſymbolum, quo vtebatur exercitus.

QVIS cladem, &c.) Recitat cladem & ſtragem, quam & ipſi iuuenes ſic incenſi ederant, & Græci victores, vt videbimus ea ordine, ſed præmittamus Donatum qui ita differit. [Quis cladem illius noctis?) Vt ſupra: Quis talia fando m.d.o.aut d.m.u. [Vrbs antiqua) Dolet quod perijt patria, Antiquam, nobilẽ, & maximi meriti veteres poſuerũt. Comparat ergo tẽpus, quod felicitas tot annorũ, vnius noctis ſpatio, abſumpta eſt. ergo cum perdita gemeret vehementer mouebat: tam longum ſpatium vna nocte abſumptum. Adiecit miſeranda, quæ & alia ſignificabant indignitatem rerum, alia, crudelitatẽ hoſtiũ: alia, ſacrilegia in deos, Indignitatẽ, q̃ ceſi opplerẽt vias, quod proprias domos, qđ per tẽpla, quod pertinet ad ſacrilegiũ. ergo eo proceſſerũt Troianorum mala: vt qui hoſtiarũ ſanguine deos placare conſueuerãt, ij ſuo cruore eorum templa fœdarent. [Nec ſoli) Excuſantur Troiani. Hoc tamen ad victoriã non poterat eſſe, ſed erat ad ſolatium. [Alij rapiunt incenſa) Obſeruat militarem diſciplinã, quæ iſt vt primum victoria, gloriaq. obtineatur, deinde, in prædam eatur, Agit igitur Androgeos, iam bellum cõfecimus, nos qui prædam egimus de hoſtibus victis. [Recentibus) Quia nuper erant detracta mactatis. Hæc ille. Ordo eſt. Quis explicet.i. explicaret & cõſequi poſſet, fando.i. loquendo, hoc eſt verbis cladem, & funera illius noctis? q.d. nullus, quã a uis eloquẽtia præditus, aut quis poſſet æquare.i. adæquitatem, vt meriti ſunt proſequi, labores.i. miſerias, & ærũnas illius noctis, lacrymis.i. plorando, & lacrymãdo? q.d. quod etiam nullus, quia vrbs antiqua i. nobilis & dominata per multos annos, quia ſm Ser. per bis mille, & octingentos annos, fuerat tñ paulo ante eam tempeſtatem, capta ab Argonautis, ruit ſ. in excidium & deſolationem, & plurima corpora inertia.i. inertium, nulla virtutem bellicam habentium vt ſenum, ſemellarũ, & impuberum ſternuntur paſſim.i. qua per ſingulos paſſus, per vias.ſ. publicas, hoc eſt per plateas qui incendis dumibus coacti ſunt effugere, & p domos quas prædaturi inuaſerant, priuſquam incẽderent, & per lumina deorũ religioſa ſ. Phrygibus olim, ſed nunc a Græcis profanata, (Solent.n. dum vrbs capitur, etiam nunc imbelles ad templa cõfugere) nec ſoli Teucri dant pœnas .i. plectuntur ſanguine.i. effundendo ſanguinem, quia virtus redit, quondam.i. aliqñ, aut ſubinde, in præcordia.i. ad ſedes animorũ etiam victis, aut virtus redit etiam victis, quondam.i. aliqñ, prius, hoc eſt viciſſim, vincunt, & vincuntur, Troiani, & Danai.i. Græci, victores.i. qui erant de exercitu victorum, licet non ijdem ſimul & ſemel, vincere & vinci poterãt, ſed quia victoria adjudicatur ijs, qui ſummo loco votis cõpotes ſunt, & locũ tuentur licet plures ea ſuis amiſerint Græci ergo victores ſi ad totam aleam belli reſpexeris, cadunt.ſ. per quoſdam ex ſuis, luctus crudelis, ſupp. fit vbique, & pauor & plurima imago mortis, ſup. eſt Vbique Androgeos, primus Danaum.i. Danaorũ hoc eſt Græcorũ offert ſe nobis, magna caterua.i. magno agmine Danaũ (poteſt.n. bis conſtrui) comitante.i. inſequente eum,

credens,

credens, ſup. nos eſſe, aut agmina noſtra eſſe, agmina ſocia.i. ſociorum exiſtens inſcius.i. ignarus rerum: vel, atque ipſe inſcius compellat.i. alloquitur nos, vltro.i. inſuper, verbis amicis.i. quibus alloquatur amicos. O viri feſtinate.i. feſtinanter accedite, ad diripiendam vrbem, nam quæ ſegnities.i. pigrities, & deſidia, tam ſera.i. tam tarda, moratur.i. detinet vos: alij .ſ. Græci, ſocij noſtri, rapiunt, & ferunt.i. ſportant Pergama.i. res Troianorum, incenſa.i. quorum vrbs incenſa eſt, vos nũ.i. venitis nunc primũ à celſis nauibus, dixit.ſ. Androgeos (vel Androgeus, ſed vt ſyllabam producat, maluit Androgeos dicere) & ipſe delapſus in medios hoſtes ſenſit extemplo.i. illico. Enim pro quia, neque.i. nõ fida, ſatis.i. quibus confidere poſſet reſponſa dabantur ei, & ideo obſtupuit, & repreſſit.i. traxit, retro.i. retrorſum, premendo pedem cum voce, veluti.i. quemadmodum is qui nitens.i. figens pedem, humi.i. per terram preſſit anguis ſentibus aſpris pro aſperis, cauſa metri.i. habentem ſentes aſperos, hoc eſt, ſpinas aſperas, & acutas, & qui trepidus.i. feſtinus cum tremore, refugit repente.i. e veſtigio, ſupp. anguem attollẽtem.i. attollendo caput præ ſe ferentem, & colligentem iras, & tumentem.i. habentem tumentia, colla cærulei coloris, haud.i. non ſecus.i. aliter, ergo eodem modo Androgeos tremefactus viſu.i. dum nos videret hoſtes, abibat.i. abire parabat, ſed nos irruimus.ſ. in eum, & circunfundimur denſis armis ſ. cateruæ eum comitãtus, & nos ſternimus eos paſſim ignaros loci, & captos formidine, fortuna aſpirat.i. fauet & annuit, atque adridet primo labori, atque id quidẽ fortuna ſolet in eos quos perdere vult, atque Chorœbus.ſ. iuuenis captus, amore exultans, hic.i. hoc loco, & tempore .i. in hoc facto, ſucceſſu, & animis.ſ. ex ſucceſſu captis, inquit, ô ſocij, ſequamur, ſup. ea qua prima fortuna monſtrat iter ſalutis, & qua dextra.i. virtus noſtra bellica oſtendit ſe, ea.n. duo ad victoriam neceſſaria ſunt, fortuna, & virtus. Mutemus clypeos.i. ſcuta noſtra, & aptamus nobis inſignia.i. arma, certis indicijs inſignita & nobilitata: Danaum .i. Græcorum iam interfectorum, aut qui relictis clypeis aufugerant, & ſi quis dicat, id non eſſe virtutis, ſed doli reſpondet, quis requirat.i. diſcutiat, in hoſte.i. in facto, quod fit cõtra hoſtem, dolus, ſup. ſit, an virtus, q.d. nullus. (Et id dicit, vt iuuenis, & cæcus amore, vnde male merentur de poëta, qui hanc ſentẽtiam de mente eius dictam cenſent, quia (vt prius dixi) ſententiæ dandæ ſunt ſecundum affectionem loquentium, nõ ipſius poëtæ, qui loquentes inducit) ipſi.ſ. Danai, dabunt arma.ſ. cõtra ſe, aut quibus eos inuademus, & ipſe fatus.i. locutus, ſic, induitur galeam Androgeo (ſm Atticam linguam, genitiuus eſt, vt atteſtatur Seruius in vj. ad illud, In foribus letum Androgeo) Latinæ Androgei, comantem.i. criſtis, aut coma ornatã, & induitur inſigne.i. ornamentum decorum, clypei.i. clypeum, decore inſignitum, & accommodat lateri enſem Argiuum.i. Græcanicum Ripheus facit hoc.i. conſimile, & ipſe, ſupp. facio hoc, ſecundum quoſdam, ſed videtur indecorum, vnde licet dictũ eſt, Vadimus immixti Danais haud numine noſtro, & licet Maro ſe furore ſe periturum dixerit nec ſat rationis in armis, tñ non dicerẽ eo dolo tñ virum vti voluiſſe, vnde nõ diſtinguam, ſed conſtruã hic, & ipſe Dymas facit hoc, & omnis iuuentus (per quod ſe ſatis excludit) læta.i. exultans ſucceſſu, facit hoc.i. accommodat ſibi arma Græcorum, hoc eſt, quiſque armat ſe ſpolijs, recentibus.i. armis, quibus recenter hoſtem ſpoliauerat. [Vadimus immixti] Narrat reliquam fortunæ aleam, docetq. nihil inuitis ſas quenq́ fidere diuis, & quæſitas artes, atque aſtutiam obfuiſſe iuuenibus, qui & à ſuis, & ab hoſtibus, qui ſua arma agnoſcebant, obruebãtur. vnde Donat. [Diffugiunt alij] nam qui non penitus turbati erant, fugiebant ad littora, qui autem erant amentes timore, ſcãdebant rurſus equum. [Heu nihil] Faciebat nobis noſter dolus, ſed inefficax reddetur, qui quidquam humana induſtria aduerſus dei voluntatem molitur, quod oſtenditur in Caſſandra, ſed ſingula notentur verba. [Ecce] .i. dum bene, ac proſpere noſtra certamina procederent repente apparuit quod multiplici indignitate & ſcelere, noſtros actus turbaret. [Trahebatur] Per publicum, quę paterno merito, ac ſuo, ne cum honeſtus quidem officijs multorum decuit eſſe. [Crinibus] .ſ. quod fuit virginalis verecundiæ, factum iniuriũ trahebatur, virgo virorum plurimorum manibus trahebatur, ſacerdos manibus impiorum trahebatur à templo, & ab ipſius deæ penetralibus rapta, & manibus poſt terga conſtrictis, & quamuis hæc perferret, tendebat ad cœlum oculos, cum non poſſet manus, quod faciebat fruſtra, quærebat .n. in cœlo vltores deos, quibus aduerſantibus imperium ceciderat, & eos quorum cum domus eſſet Iliũ templis ſuis prodeſſe noluerunt, aut non potuerunt. Collige ergo in Caſſandram crimina, q regalis, q virgo q paſſis crinibus quos habuit ad ornatũ, q per publicum. q vincta, q trahebatur à plurimis. In deos vero q à templo, q ſacerdos, q à conſpectibus deæ. Horum, alterum affinitatis cauſa, alterum religionis, quia antiſtes eſſet deorum, mouere debebat Æneam. Non tulit etiã Chorœbus, & reliqui, illi mortuo ſuccurrunt. Hinc error armorum qui ante iuuabat, nocere cœpit. nam à ſuis putari Græci telis.i. lapidibus, & ſimilibus, cædebantur. [Tum Danai] Compendium adhibet, vt non tãtum ereptam virginem diceret, verumetiam multos hoſtes ob eam ſemel occiſos, & connexuit præcipuorum nomina, & aliorum numerum generaliter poſuit. [Illi etiam] Alia calamitas, vt ab hoſtibus cognoſceremur qui acrius etiam quam hoſtes mouebantur, quia ſe deceptos viderant. Hæc ille. Ordo eſt. Nos vadimus immixti.i. multum, & quaſi in medio eorũ mixti. Danais.i. Græcis, numine.i. voluntate, & nutu deorum, haud.i. non noſtro.i. nobis propitio, aut fauorabili, ſed inimico aut tamen pro commodo poſuit, quod numina afferre ſolent, nos cõgreſſi per cæcam.i. tenebroſam & nos excæcantem noctem.i. caliginem ſumi & vmbrarum conſerimus.i. conſerendo manus, cõficimus multa prœlia, & demittimus.i. deorſum mittimus: Orco.i. ad Orcum.i. infernum omnia vrgẽtem multos Danaum.i. Danaorum, hoc eſt, ex Danais, quia plures reſtabant, vnde potius, multos Danaum quam multos Danaos dixit. Alij .i. partim, qui.ſ. non occidebantur, diffugiunt ad naues, & petunt curſu littora fida.i. in quibus plus q̃ in armis confidebant, & pars .i. partim ſcandunt, rurſum.i. denuo equum ingentem (quod inutũ eſt, quia dictum eſt, quod qui in eo erãt, demiſſi eſſent per funẽ, quo ctiea non videtur quomodo conſcendere poterant, ſed illius dicti non immemor adiecit ingentem, vt ſit, licet difficilis eſſet aſcenſu, quia ingens, tñ aſcendebant) turpi formidine.i. propterea quod turpi formidine eſſent capti, nec ſcirent quo ſe reciperent aut diffugere poſſent & conduntur.i. abſcondũtur in alno nota.i. in qua prius fuerant occulti. Heu, dolentis eſt interiectio, nihil.i. non aliquid ſas, nõ eſt cuiquam fidere.ſ. ſibi, aut fortunis ſuis aliquid diuis.i. dijs, aut numinibus inuitis.i. nolentibus, aut reſtagantibus. Ecce, q.d. id exemplo noſtro oſtendam, nam dum ſic diffugerẽt Græci recollecti ſunt per planctum Caſſandræ, ecce enim quaſi ex inſperato, virgo Priameia.i. filia Priami, Caſſandra, trahebatur à templo, & adytis .i. penitioribus locis, quia ergo filia & vates in ſuprema ſaltem neceſſitate adire permittebatur, crinibus.i. capillis, paſſis.i. diffuſis, hoc eſt aut per crines paſſos, quod impium eſt, aut habens crines paſſos, eo qđ ſic ad templum confugerat, iuxta quod dictum eſt in j. Aeneid. Interea ad templum non æquæ Palladis ibant Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant, aut quia reluctando illi crines paſſi erant, trahebatur, dico, tendens, id eſt extendens, & dirigens ſiuſtra quia dij non miſerebantur, vnde in eodem, id eſt Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. Fruſtra ergo inuocabat deorum auxilium, quia eam cum Troia perire volebant ſaltem morte corporali) lumina ardentia, id eſt reſplendentia aut micantia ob iram & indignitatem facti ad cœlos: vbi, ſcilicet dij, quorum auxilium implorabant erant, lumina, inquit, nam vincula, id eſt manicæ, aut lignæ arcebant, id eſt conſtringebant, & impediebant ne extenderentur, palmas, id eſt manus teneras, quia puellares. Chorœbus, ſcilicet procus, aut ſponſus eius mente furiata, id eſt furore capta, non tulit, id eſt non perpeſſus eſt, hanc ſpeciem, id eſt hoc triſte ſpectaculum, aut ſpeciem, id eſt decorẽ virginis tã miſerabiliter tractæ, & ipſe periturus, id eſt certus mori, iniecit ſe in medium agmen, id eſt cœtum hoſtium. nos cuncti, id eſt omnes ſimul conſequimur, ſcilicet Chorœbum, & incurrimus denſis, armis, id eſt denſa arma hoſtium, vt ſit octauus caſus, datiuus localis, aut per denſa arma noſtra, vt ſit ſeptima caſus, inſtrumentalis videlicet, ſed prior expoſitio præſtat. Nos obruimur hic, id eſt hoc loco vbi incurreramus, primum ex alto culmine, id eſt pinnaculo delubri, id eſt templi vnde ſtabribatur vterque, telis noſtrorum, id eſt amicorum, hoc eſt. Contrunanorum, & cædes.i. occiſio, & proſtratio, ac ſtrages miſerrima i. miſeratione digniſſima, oritur facie, id eſt imagine, & ſpecie, hoc eſt propter apparentiam armorum, quę nos indicabant Græcos eſſe (erant enim induti arma Græcorum, vt præmiſſum eſt) &, pro.i. errore iubarum.i. criſtarum, Graiarum .i. Græcorum, hoc eſt quæ in clypeis Græcorum erant. Tum.i. inſuper, aut deinde, Danai collecti vndique.i. ex omni parte, gemitu & ita virginis ereptæ .i. quam Chorœbus eripuerat aut potius ereptæ ex templo quę gemebat, & conuitiabatur (quia enim gemitus erat in virgine, & ipſius virginis, debet & ira eius dici, vt per iram ita te verba, id eſt conuitia intelligamus) ipſi, inquam collecti vndique, inuadunt, ſup. nos, videlicet Aiax acerrimus, & Atridæ gemini

mini.i.duo, qui fratres, non tñ gemelli erant.ſ. Agamemnon, & Menelaus, & omnis exercitus Dolopum.i. ſociorum Pyrrhi, inuadunt, dicit, ceu.i. veluti venti, aduerſi.i. ex aduerſo concitati, videlicet Zephyrus, & Notus, & Eurus .i. ventus ille Orientalis, lætus equis Eois.i. Orientalibus, quibus aduehi fingitur, confligunt quondã.i. quouis tẽpore turbine.i. impetus, aut globo ventorum, rupto.i. diſſoluto, ſyluæ ſtridunt.ſ. poſt diſſolutionem, & Nereus.i. deus aquarum, ſpumeus.i. ſpumoſus, & ſpumis aſperſus, ſæuit tridenti.i. fuſcina, ſ. ſceptro Neptuni, atque ciet.i. concitat, & cõmouet æquora ſ. ſuas mersis, priua æquss, imò fundo .i. ab ipſo fundo, qui imos eſt. Illi etiã quos nos fudimus.i. diffudimus, & dirupimus, ſi quos fudimus inſidijs per vmbram nocte obſcura, & agitauimus tota vrbe, apparent primi.ſ. inter nos inuadentes (quia alij hæſitabant an hoſtes eſſent, eo quod à ſuis quoque obruebantur) & ſup. agnoſcunt clypeos.ſ. ſuos, aut mentitos (ergo mendacium etiam in facto eſt, quod & Auguſtinus aſſerit. Vnde in Bucol. nec varios diſcet mentiri lana colores) & tela mentita, id eſt quæ nos Græcos eſſe mentiebantur (vt Ser. interpretatur. & ita ſenſum rei inanimatæ dedit. & accepit actiue, vt nunc ferè capitur, aut quæ nos mentiti eramus, hoc eſt mendaciter aſſumpſeramus, & id paſſiue, quod quia rarum eſt concedamus Seruio, & ſignant.i. deſignant, aut notant, per ſymbolum .i. per communem (vt dicunt) clamorem Græcis omnibus & ſolis notum, quia vigilibus & conflicturis, & conſignari ſolet, aut ſignant ea clamore bellantium ora diſcordia ſono .i. idiomate, aut loquela, aut modo clamandi, qui quibuſlibet nationibus proprius eſt. Legendum, Obruimur noſtrorum, ne ſyllabam mendoſam ponamus, & licet Seruius innuat ibi: Et lætus Aeois diphthongõ corripi, crediderim tamẽ ſcribendum eſſe Heois, nam Græce ἑῷος dicitur matutinus, & orientalis, & per mã corripit, cum, eois, eadẽ producat tam apud Græcos q̃ noſtros.

ET plurima mortis imago) Veteres aliquot lib. Noctis imago, legunt. [Denſi & circumfundimur armis) In lib. pleriſque veteribus legas, Circunfundimus. [Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat) In libris aliquot antiquis legere eſt. Quis ab hoſte, & Requiret. Sed magis placet. Requirat, vt in Mediceo, & aliquot alijs exemplari. habetur. [Clypeiq; te inſigne decorum) Sunt qui, Decori ſcribant. [Seſe medium iniecit moriturus in agmen) In Mediceo & pleriſque alijs veteribus libris, Periturus habetur. [Dolopumq; exercitus) Exemplaria quædam antiqua Dolopum ue, legunt. Si quos obſcura nocte, per vmbram fudimus inſidijs, totaq; agitauimus vrbe) Antiqui aliquot lib. Sub vmbram legunt. In Longobardico etiam legere eſt, Totamque agitauimus vrbem. VARIÆ LECT.

Ilicet obruimur numero: primuſque Chorœbus
Penelei dextra diuæ armipotentis ad aram
Procumbit. cadit & Ripheus: iuſtiſſimus vnus
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui:
Dijs aliter viſum. pereunt Hypaniſq;, Dymaſque
Confixi à ſocijs: nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec vllas
Vitauiſſe vices Danaum, &, ſi fata fuiſſent
Vt caderem, meruiſſe manu diuellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſſi
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe:
Sic Martem indomitum, Danaoſque ad tecta ruentes
Cernimus, obſeſſumque acta teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ: poſteſque ſub ipſos
Nituntur gradibus, clypeoſque ad tela ſiniſtris
Protecti obijciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra, turres, ac tecta domorum
Culmina conuellunt (his ſe, quando vltima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis)
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Deuoluunt: alij ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores, has ſeruant agmine denſo.

SERV. VNus) præcipuus Aequi) Pro æquitatis. Et optima figura eſt à fœminino genere in neutrum tranſire. [Dijs aliter viſum) In ingenti indignatione Aeneæ, tamen nihil ſacrilegium datur, vt cum ſequatur, Confixi à ſocijs. [Panthu) Vocatiuus Græcus eſt. [Iliaci cineres) Naturale eſt iurare per id, quod charum quis habuit, & excuſatur (vt ſupra diximus) fuga. [Teſtor) Teſtificor, & deeſt Vos. [Vices) Pugnas, quia per viciſſitudinem pugnabatur, vt Saluſtius docet. Legimus etiam pœnas, vices dici. Horat. Viceſq; ſuperbæ Te maneant ipſum Sed de bello vſurpatum eſt. Nullum enim prœlium caret periculo. [Meruiſſe) i. fortiter dimicaſſe. Hi enim merentur occidi. Bene autem euaſiſſe fatis imputat, cum iã ſenex, quam debilis euaſerit, occiſis iuuenibus. [Clamore) Bellico. ſ [Ingentem pugnam) Merito quippe in domo regia, de qua maior ſpes erat prædæ. [Morerentur) Non pugnarent, vt ſupra Oriturq; miſerrima cædes. [Acta teſtudine) Applicata. [Poſteſque ſub ipſos) Si circa portam ſub poſtibus, ſi circa feneſtras circa poſtes. [Ad tela) Contra tela [Tecta) Culmina. Tecta participium eſt. Aut eandem rem bis dixit. [His) Propter quæ pugnabant. Sic Lucanus, In pugnam fregere iras. [Decora) Ab eo quod eſt decus, vt pecus. [Obſedere) Modo pro præſidio tenebant, vt ſequentia indicant. Has ſeruant agmine denſo.

ASC. ILICET obruimur, numero) Docet magnitudinem ſtragis, quæ ſubſecuta eſt, & qui in eo conflictu perierant, purgatque ſe quod cum alijs non occubuerit, fatis ipſum alio recipientibus.i. ad maiora reſeruantibus, Vnde Donat. dicit ſic. [Ilicet) Vbicunque ponitur, ilicet, extrema omnia occidere, vel occidiſſe, ſignificatur. Chorœbus denique, primus inſidiarũ auctor, primus interficitur. Et ante ipſius Mineruæ aram occubuit, propter cuius ſacerdotem defendẽdam eramus collecti. [Iuſtiſſimus vnus) Perierunt innocui, & ſceleratis, ius vicẽdi datum eſt. [Viſum) Vbi ponitur hoc, non iuſtum iudicium, ſed prauæ voluntatis ſtudiũ, & libido ſignificatur. [Confixi à ſocijs) Augeratur cõmiſeratio interfici.n. durum eſt, ſed durius à ſuis interfici exaggeratur quod dicetur, Heu nihil inuitis fas quenquã fidere diuis. [Nec te tua plurima Panthu) Seruauit, in fine deos tantum fuiſſe à Troianis alienos, vt etiã Panthus occumberet ſit pius, grauis, religioſus, cum ipſis inſignibus ſacerdotis. [Iliaci) Quia videbat, vel crimini, vel eſſe poſſe dedecor, quod tot tantiſque cadentibus euaſerit iurandi religionem, vltro ante obiectũ quod metuebat oppoſuit, habet .n. maiorem fidẽ quod antequam exigatur, effertur. habet & bonæ conſtantiæ firmũ teſtimonium, non exorta, ſed oblata purgatio. [Et ſi fata fuiſſent Vt caderem) q.d. ſi fata permiſiſſent interitũ meũ. [Meruiſſe manu) .i. ita ſine aliquo reſpectu meę ſalutis pugnaſſe, vt meruerim ab hoſtibus interimi. [Diuellimur) In vim neceſſitate adacti, impellimur ab ire, oſtendit autem meruiſſe manæ mori, cum prius cum paucis, nunc vero ſolus pugnaret. [Clamore) Nõ ſpecialiter ab aliquo ſed clamore pugnantium, quo indicabatur eſſe opus auxilio ad defendendam regiam apud quã acrius pugnabatur propter gloriã & prædam. [His ſe) ad excuſatio nẽ quare pulchra deſtruerent. [Scalæ) Non ſolum quia in plurali declinantur, ſed quia plures eſſent. Hæc ille. Ordo eſt. Ilicet.i. præcipue illic, obruimus numero.i. multitudine ingruẽtium, aut numero .i. non ſinguli, ſed multi ſimul, ſed prior ſententia eſt conuenientior & honorabilior, vt non virtute, ſed numero, inferiores cenſeantur Troiani, & Chorœbus iuuenis ille, procumbit.i. grauiter cadit, ad aram diuę armipotentis .i. Palladis, in cuius manu bella ſunt, & victorię, procubit, dico, ictus ſup. dextera Penelei, illius græci.cuius nominis expreſſio, fidem rei facit, quaſi certe loquatur poëta, & Ripheus iuſtiſſimus vnus .i. pręcipuus, aut vnus iuſtiſſimorũ, quod metri cauſa dicere nõ potuit at multi ſint iuſtiſſimi.i. in æquali, & eodẽ ſummo gradu iuſtitiæ, aut vnus.i. ſolus iuſtiſſimus, qui fuit in Teucris, & ſeruãtiſſimus.i. obſeruãtiſſimus, ęqui.i. æquitatis, & iuſtitiæ, & id, ſup. ſecundum iudicium hominum, ſed dijs aliter viſum, ſupple eſt, quia cadit .i. ſuccumbit, & terram oppetit, quaſi vero dij iuſtum permiſiſſent occubuiſſe, ſi ea talis viſus fuiſſet (quod quidem in laudem Aeneæ vergit, qui qua à dijs iuſtus approbatus eſt, etiam ſeruatus eſt. Vnde Venus in j. lib. Haud credo inuiſus cœleſtibus auras vitales Carpis, verum cum fide non conſonat, quia

deus

deus permittit etiam iuſtiſſimos temporaliter affligit, reponês eis coronam æternam, ſed nos hac poetam interpretamur, nô di uinas litteras) & Hypanis, & Dymas pereũt confixi à ſocijs.ſ.de culmine tela iacentibus, nec ô Panthu (more græco vocatiuos abſtulit) tua pietas.i.religioſus, & plus cultus in deos, plurima .i.qui tibi plurimus fuit & infula Apollinis.i. qua caput tuũ, qui ſacerdos Apollinis eras, redimebatur, texit.i. protexit, & defendit te, quia etiam periſti obrutus telis tuorum, aut noſtrorum loquitur.n. Aeneas, qui vnus ex Troianis eſt, & quia forſitan occurrebat, nô tacitis animis dubitatio quô igitur Aeneas euaſerit, addit. O cineres Iliaci .i. Troiani, & ô flãma extrema, meorum .i. quæ extremo loco meos abſumpſiſti, quia cum extremis pugna uerat Aeneas, ego teſtor.i.proteſtor, aut deos, aut vos, qui, quod dico teſtificari poteſtis, me nec vitauiſſe tela, nec vllas vices.i.pugnas, aut ictus qui viciſſim dãtur Danaum.i.Græcorum.i.quas vices à Danais expectabam, hoc eſt teſtor vos, quia intulerim me in omnia tela, & obiuerim omnes vices ictuum, & ſi fata.i.deorum voluntates, tuliſſent.i.ita ordinaſſent, aut voluiſſent, vt caderem .i.perirem, aut occiderem, teſtor me meruiſſe manu.i.tantam ſtragẽ dediſſe manu mea, vt dij viſi eſſent mihi paria feciſſe, ſi percuti me quoque iuſſiſſent, q.d. æquum videri, vt, q. gladio ferit, gladio pereat. Senſus ergo eſto, tametſi euaſi, nô id, ideo effectum eſt, quod prætermiſerim, aut Græco non offenderim, ſed quia fata noluerint me tunc interire. Nos diuellimur inde.i. ex pugna Iphitus (ſunt qui ſupra legunt Ephitus, ſed alius eſſe poteſt) & Pelias, ſup. diuelluntur mecum. (Sunt tamen qui conceptionem caſuum eſſe velint, vt ſit, Iphitus & Pelias mecum diuellimur, pro eo quod eſt, ego & Iphitus & Pelias diuellimur inde. Sed rarum eſt id genus conceptionis. Nam Horat. in Arte dixit: Tu quid ego & populus mecum deſiderat, audi, non, quid deſideramus, atque ita mallem quaſi zeugmatice conſtruere, vt ſit, nos diuellimur inde. & Iphitus & Pelias mecum, ſup. diuelluntur) quorum Iphitus, ſup. erat iã grauior quo.i. ætate, hoc eſt ſenior, & Pelias erat tardus.i.tardus effectus. & impeditus vulnere Vlyſſi ab Vlyſſe illato, q. d. ſi qui adhuc mihi comites ſuperfuiſſent quibus cũ bellaſſem, non fuiſſem digreſſi, nec digreſſi ſumus in fugam, ſed vocati protinus clamore ad ſedes Priami.i. ad regiam. Vero, pro ſed, nos cernimus hic, aut, nos cernimus vero.i. vero.i. præcipue & quaſi ad verum, hic.i. regia Priami pugnam, ingentem .i. valde magnam, ceu.i. veluti cetera bella nunquam.i. non vſquã, nô forent.i. eſſent, vſquam.i. ac ſi nunquam alibi, bella fierent a ceteris, & nulli morerentur in tota vrbe, præterquam ad ſedes Priami. Cernimus enim ſic Martem indomitum .i. impetum belli ab indomitis fieri, & Danaos ruẽtes ad tecta, & cernimus limẽ .i. ingreſſum regiæ obſeſſum.ſ.a Græcis, teſtudine.i.phalãge, hoc eſt ex ſcutis protectione, contra tela, & lapides acta.i. facta in morem teſtudinis, quę eſt ſpecies muri circumueat, aut circumuoluti in morem teſtudinis, quæ teſtam deſuper habet circunlatam; ſcalæ (quia plures erant) hærent.i. affixæ ſunt parietibus, & nituntur.i. aſcendentes, gradibus i. per gradus, aut gradatim, ſub.i. tẽdentes ab inferiore parte ad ipſos poſtes, & ipſi protecti obijciũt ſiniſtris.i. per ſiniſtras manus, clypeos ad tela.i. contra tela, & prẽſant.i. prendere ſe e tenere tentant, faſtigia.i. culmina, aut ſummitatem murorum dextris ſ. manib. Dardanidę.i. Troiani, cõtra .i. repugnantes, & cõtra Gręcorum conatus molientes, cõuellunt .i. abſtrahunt, vt dijciunt turres i. materiam turrium. & culmina .i. ſummitates domorum, aut turrium, tecta.i. cooperta tegulis, aut lapidib. (eſt ergo hic participium) & parant ſe defendere his .i. huiuſmodi, pp quæ pugnabatur telis, quia ea proijciebãt in hoſtes, quæ hoſtes polliđere affectabãt, quando.i. quandoquidẽ, cernunt vltima.i. exitium, aut exitium, iam in morte extrema.i. q. prope iam imminẽtẽ, & deuoluũt.i. deorſum voluunt in hoſtes aſcẽdentes, trabes auratas.i. auro tectas, & obductas, appoſitione, alta.i. ſublimia, & ſuperba decora.i. ornamenta, parentũ veterum.i. maiorum & priſcorum regum Troianorum. Alij obſedere.ſ. cuſtodientes imas fores, ne ruptis illis irruerẽt Danai, mucronia.i. enſibus acutis, ſtrictis.i. euaginatis, & denudatis, & ipſi ſeruant.i. cuſtodiũt, has.ſ. fores imas, agmine denſo.i. denſe conſtructo aduerſos irrupturos.

CLEPEOSQVE ad tela ſiniſtris Protecti obijciunt) Vetera aliquot exẽplaria, Ac tela, legũt. Sũt & lib. antiqui in quib. Ad tecta ſcriptũ ſit. [Dardanidæ cõtra, &c.) In antiquis aliquot lib. Turres, & tecta, legas. Illud ẽt dicendum, quod in Mediceo lib. Tota domorum Culmina, legitur. [Auratasq. trabes) Sũt antiq. lib. In quibus, Aeratasq. trabes, legitur. Decora alta, parentum, Deuoluunt) In lib. aliquot antiquis, Decora illa, legitur. (Imas Obſedere fores) In antiquis aliquot exemplarib. Vnas, legitur. VARIA LECT.

SERV. INſtaurati animi) Hic oſtẽditur eos ſuperius defeciſſe, quod ſupra non dixit. [Leuare) Iuuare. Vimque) Virtutem, vt Saluſt. Sed noſtra omnis vis in animo & corpore eſt. [Victis) Qui vincebantur, vt, Et quia victus Abas. [Limen erat) Contra illud, obſeſſis foribus quemadmodum ingreſſus ſit, & dicit per poſticum, quod generis eſt neutri, vt Horatius Flaccus: Atria ſeruantem poſtico falle clientem. Nam ſi generis fœminini legeris poſtica, augurale eſt: vt antica, poſtica. [Cæcæ) Non omnibus notæ. [Vſus) Verbum iuris, via, actus, vſus. [Infelix) Ad præſens retulit tempus infelix. [Dum regna manebãt) Dum donec, & abſolutus eſt ſenſus. Alij tamen cum, legunt. ſed cum manebant, quomodo dicimus, cum conſtet, manebãt, modum eſſe indicatiuum? Hoc ergo ſciendum eſt: quia quando coniunctiuus modus eſt, neceſſe eſt aliquid iungi, aut ſubaudiri, vt, cum veniẽ, vidi illum. Si autem cum veniebam, dicamus, aut modus pro modo eſt, hoc eſt indicatiuus pro coniunctiuo. aut Cũ, nô erit coniunctio, ſed aduerbium temporis, & ſignificet tẽpore quo veniebam. [Ad ſoceros Quia quę ex diuerſis ſunt ad ſuum genus clauſulã ſtringũt & meliori ſexui reſpõdet .i. maſculino [Trahebat) Quaſi puerum, vt, Paruumq. nepotem ipſe trahit. [Euado) E, vacat, vt emortuus. [Iactabant) Spargebant, quaſi nihil profutura. [In præcipiti) In alto, vnde quis poteſt præceps dari. Sequitur enim ſub aſtra eductam. [Solitæ naues participiũ ſine verbi origine. Solto enim neutrale eſt, quod caret præterito. [Caſtra) Vbi exercitus ſit, caſtra dicuntur. Vnde eſt, Nos caſtra mouemus, vt, Velorum pandimus alas. [Sũma) Extrema. vt ſupremum, ſummum dicimus. vt, Proh ſupreme Iuppiter. [Labantes) Faciles ad reſolutionem. Et eſt ordo: Turrim conuellimus, impulimusq. [Telorum interea ceſſat genus) Bene addidit Genus. Telum.n. dicitur ſm Græcã etymologiam ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, quidquid longe iaci poteſt, quanquam legerimus de gladio, At non hoc telum mea quod vi dextera verſat. & ſequitur, Dixit, & ſublatum conſurgit in enſem. Tellum autem dictum eſt illo loco à longitudine. Vnde & muſtelum dicimus. [Veſtibulum) Veſtibulum eſt prima ianuæ pars. Dictum eſt autem ve

Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & peruius vſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo: infelix quà ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & auo puerum Aſtyanacta trahebat.
Euado ad ſummi faſtigia culminis, vnde
Tela manu miſeri iactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtras
Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum ſolitæ naues, & Achaia caſtra,
Aggreſſi ferro circum, quà ſumma labentes,
Iuncturas tabulata dabant. conuellimus altis
Sedibus, impulimuſque. ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaum ſuper agmina late
Incidit. eſt alij ſubeunt: nec ſaxa nec vllum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum, primoq. in limine Pyrrhus
Exultat, telis, & luce coruſcus ahena.
Qualis vbi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis nouus exuuijs, nitiduſque iuuenta,
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, & linguis micat ore triſulcis.
Vna ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon. vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina iactant.
Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit; poſteſque à cardine vellit

Aeratos: iamq́ue exciſa trabe, firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatosq́ue vident ſtantes in limine primo.

veſtibulum, vel quod ianuam veſtiat, vt videmos cameram duobus ſuſtentatam columnis vel quoniam Veſtæ conſecratum eſt. Vnde nobêtes puellæ limen non tangunt. Lucan. Tranſlataq́. vetat contingere limina planta. Singula enim domus, ſacrata ſuot dijs, vt, Culina dijs penatibus. Maceries quæ ambit domum, Herceo Ioui. [Pyrrhus) A colore dictus, qui latine byrrhus dicitur, ◦ quo tingebatur. [Gramina paſtus) Legimus, & ſilua paſtus arundinea. Sed ſciendum eſt, quia licet hoc in vſu ſit rarum, tamen eſt apud antiquos. Paſtus autem, pro qui paſcebatur, quia, vt ſupra diximus, in hoc latinitas defecit. [Bruma) .i. hyems. Dicta autem bruma, quaſi βραχὺ ἦμαρ .i. breuis dies. Eſt autem (vt hic locus indicat) generis fœminini, numeri ſingularis. [Lubrica terga) Lubricum dicitur, & quod labitur, dum tenetur, vt piſcis, ſerpens: & locus in quo labimur, vt, Seſe oppoſuit ſalio per lubrica ſurgens. [Periphas) Vltima accentum non habet, ne fœmininum ſit, nec tertia a fine, quia nouiſſima longa eſt. Ergo et, habebit accentum. [Armiger Automedon) Pyrrhi. Nam Achillis auriga fuit. [Scyria pubes) A Scyro inſula, vna de Cycladibus, in qua Lycomedes fuit pater Deidamiæ. [Succedunt tecto) Pro ſub tectum cedunt. Et eſt figura, quia mutatus eſt caſus. [Bipenni) Hoc nomen ſeruauit antiquitatem, quia veteres pennas dicebant, non pinnas. [Vellit) Non deiecit. Nam ſequitur paulo poſt, Labat ariete crebro: Sed mouet, vt Cynthius autem vellit. Et admonuit. [Ingentem feneſtram) Epitheto, vt ſolet, auxit rapinoſim. [Armatosq́. vident ſtantes) Vt ſupra, Strictis mucronibus imas Obſedere fores.

ASC. INSTAVRATI &c.) Recitat Æneas, quomodo etiam pro ſocero, hoc eſt rege Priamo pugnauerit, vtq́ Pyrrhus reg à expugnauerit, interea dum ex alia parte irruentibus obſtaret, & in eo turrim deiiceret, de qua re, quia in negocijs pluſquam in verbis conſiſtit Dun. pauca dicis, quæ hęc ſunt [Primoq́ in limine Pyrrhus) Ferocem naturam huius oſtendit, & q plenæ victoriæ fiduciam cerneret. [Qualis vbi) De ſcripturus hoſtem, natura ferum, ætate inſolentem, ſucceſſu ſuperbum, & ipſe Æneas hoſtilem animum in aduerſarium gerens, hoc animali illum comparandum putauit. Sæuiebat vt ſerpens, qui vomit venena, qui neſcit aliquando m ſeferi, qui captat tempora quibus procedat, aut lateat. Hac igitur comparatione, Pyrrhum deformat. Nam vt ſerpens, non virtute, ſed veneno confidit, ita huic non arma, ſed inſidię ad victoriam profuerunt, nec vnquam in prœlijs viſus eſt, niſi eum alterius dolis procurata eſt victoria. [Dura Limina) Quæ facile ſuperari non poſſent Poteſt tamen videri dixiſſe, duram bipennem .i. idoneam, quæ frãgere potuerit firmitatem æratarum poſtium, all fit autem de oſtio ad feneſtrã. Sed debuit dicere, cauernam aa ſiam in oſtio perquam nõ ingrederetur, ſed videret interiora. Ergo videbantur intus armati. Intercepta autem ſpeciãſa ante domus nunc protinus patuit. Sic ille. Ordo eſt. Animi, ſup. noſtri, ſunt, ſup. inſtaurati .i. in ſtatum priſtinum reducti, ſuccurrere .i. ad ſuccurrẽdum tectis, regis .i. regię, au q Priami & leuare .ſ. ab onere, & preſſura, viros .i. viriliter abſiſtentes, auxilio ſ. noſtro, & addere vim .i. virtutem, aut vires, victis .i. his qui vincebantur, aut qui alioquin victi erant. Limen .i. introitus, per poſticum .i. poſteriores fores quas hoſtes ignorabant. Vnde addit & fores cæcæ .i. occultæ, & ab hoſtibus non viſæ, nec notæ, & vſus peruius .i. trãſitus, perquam via media erat quæ vſui cedebat, tectorum .i. domorum Priami inter ſe, vt ab altera in alteram tranſire liceret, & erant poſtes .ſ. domorum, hoc eſt alia ædificia relicti a tergo .i. ſegregata à regia, & domicilio ipſius regis, aut poſtes relicti .i. communes, & nõ ſolum occupati, in quos ſinguli ius eſſet cum iter per eos haberent, ſaltem permittere rege id filio, & nurui, ſup. quia .i. perquam viam, Andromache quæ erat vxor Hectoris. infelix, aut propter euentum, hoc eſt propter mortem Hectoris, aut quia non potuit exorare quod orabat. Oraſſe .n. videtur, vt pater filium intra mœnia contineret, & ne id Hector reſciret .ibat incomitata, vnde dicit, ſolebat incomitata ferre ſæpius ad ſoceros .ſ. ſuos ſe, & trahebat .i. trahendo (cum paruus adhuc, & imbecillis eſſet, nec iterum ſe qui poſſet. erat .n. longiſſima) ducebat auo .i. ad auum eius Priamum, Aſtyanacta puerum .i. filium ſuum, & Hectoris adhuc puerum (declinatur aũt, hic Aſtyanax, huius Aſtyanactis, huic Aſtyanacti, hunc Aſtyanacta &c.) trahebat, dico, puerum, & ſolebat ferre ſe dum regna Priami manebant. Ergo euado .ſ. è tectis hoſtium per hunc paruum aditum, ad faſtigia .i. ſublimitatem ſummi culminis .i. tecti aut pręcipue arcis. Vnde .ſ. de quo, miſeri Teucri iactabant, tela irrita .i. nihil profutura, cum arx defendi nequiret, nos aggreſſi ferro .i. inſtrumẽtis ferreis circũ .i. per circuitu, ſup. ea parte, qua ſumma tabulata .i. connexiones tabulatũ (ſolaria vulgus appellat) dabant iuncturas labantes, aut vetuſtate, aut ad lapſum dependentes, aut (vt Seruius dicit) faciles ad reſolutionem, conuellimus .i. ſimul diuellimus, altis ſedibus .i. iuncturis ſuis, quæ in alto erant turrim ſtantem in præcipiti .i. præcipitio, & loco alto, vnde quis præceps dari poſſet, nec haberet quod oſtendere, præter humum, & eductam ſub aſtra .i. ad aſtra .i. aut ſe vſque ad aſtra, vt ſuſpicientibus ab humo videri ſolebat, ſummis tectis .i. culmine, quod in ſummo erat, conuellimus, dico, & impulimus, ſupp. in hoſtes, ea .ſ. turris, lapſa .i. diſſoluta à ſedibus ſuis, trahit repente ruinam .i. caſum, cum ſonitu .ſ. vehementi, & incidit late ſuper agmina Danaum, aſt .i. ſed, alij .ſ. Danai, ſubeũt .i. ſubintrant locum, & ruinas oppreſſorum nec ſaxa, ſup. ceſſant interea, nec vllum genus telorum, ſup. aliorum, ceſſat interea .ſ. dũ ſic ſubirent Pyrrhus, filius Achillis, exultat telis, & coruſcus .i. reſplendens luce ahena .i. fulgore armorum æreorum, ante ipſum veſtibulum .i. introitum regiæ, & pro .i. ipſo limine .ſ. regiæ, exultat, ſup. exiſtens talis, qualis coluber, vbi .i. poſtquam, ipſe paſtus mala .i. pernicioſa alijs gramina, quia venenum generantia, exultat ſup. in lucem .i. ad lucem, & ſolem egreſſus, quem, ſup. colubrum, bruma frigida .i. hyems tegebat ſub terra, exiſtentem: tumidum .i. inflatum veneno .i. &, ſup. qui nouus, nunc .i. innouatus, exuuijs .i. vetere pelle poſitis .i. depoſita, inflatus .n. veneno, & deinde per actum ſaramen, conſtringens ſe, pellem deponit, & qui nitidus iuuenta .i. cute iuuentæ apta, conuoluit arduus .i. erectus ad ſolem terga lubrica .i. pingui lubrico perfuſa, quale in anguillis, & ſerpentibus eſt, qui propterea contineri vix poſſunt (vnde & via lubrica dicitur, in qua propter pinguem humorem, ſuperfuſum, pes difficulter conſiſtat) & hoc pectore ſublato .i. ſurſum lato, & erecto, & micat .i. more micãtium crebrum, & incertum motum facit, ore .ſ. ſuo, linguis triſulcis, non re vera in tres partes ſulcatis, & fiſſis, ſed potius ita celeriter motis, vt triſulcæ videantur. (Eſt autẽ micare, digitis celerrime motis, à diuerſis diuinare numerum erectorum ab vtriſque, aut omnibus ſi plures ſunt quod cum ſit, nunc ſinguli, nunc bini, nunc plures in vna manu erecti conſpiciuntur, vnde ſimilitudinem linguæ per rictum colubri celerrime motæ ſumpſit) Periphas Græcus ille, ingens .i. valde magnus, & Automedõ armiger .i. miniſter armagerẽs in viuum domini, agitator .i. auriga, qui olim agitator erat equorũ Achillis, quibus .ſ. currus, de quo ipſe depugnabat, trahi ſolebat, & omnis plebes Scyria .i. quæ ex Scyro inſula cum Pyrrho venerat. Erat .n. Pyrrhus filius Deidamæ filiæ Lycomedis regis Scyri: quam, vt Statius in Achilleide docet, Achilles cõpreſſerat noctu in Baechanalibus ſub ſpecie puellari Lycomedi creditus a Thetide matre. omnis ergo pubes .i. iuuentus Scyria, quia ipſe Pyrrhus iam pubeſcens erat, ſuccedunt vna .i. pariter quod in vituperium Pyrrhi dicitur, qui vt patet, non niſi in prius ab alijs victo vioſulum ieceraat, tecto .i. ad tectum, & iactãt flammas ad culmina .i. ſummitatem tectorũ. Ipſe .ſ. ſequens hoſtis ſic exultans, prorumpit inter primos .i. cum primis, limina .i. obſtacula in primo ingreſſu, dura, quia ex ligno veteri, & diu indurato, & hoc bipenni correpta .i. celeritate, aut vtraque manu rapta quæ pro &, vellit .i. dimouit, poſtes æratos .i. ære munitos, fores ſuſtinentes a cardine .i. ab angulo, vbi eſt quaſi cor ianuæ, & cauauit .i. perforauit iam coronata firma .ſ. prius, aut fortia, & hoc trabe exciſa .ſ. bipenni, & dedit ingentem feneſtram .i. apertam in medio fortium, in ſimilitudinem feneſtræ, ore .i. hiatu, lato .i. habente latum os, & hiatum. Domus .ſ. regia apparet intus, & atria longa pateſcunt, & penetralia Priami, & veterum regum .i. quæ ſoli Priamo, & ceteris regibus Troianis penetrare olim licebat, apparent .i. conſpiciuntur, & patere incipiunt hoſtibus, & vident armatos, ſtantes in primo limine, & cum eos ſolos videret, inſtat vi patria Pyrrhus &c. vt in ſequentibus videbimus.

VARIA LECTIO.

EA lapſa repente) In pleriſque lib. abſque pronomine vllo legitur, Elapſa, quod nequaquã placet. [Lubrica conuoluit ſub lato pectore terga) In peruetteri quodam lib. ſcriptum animaduerti, Sublato pectora tergo. Sed longe melius, Lubrica terga. quod Seru. etiam agnoſcit. [Iamq́. exciſa trabe, firma cauauit Robora in peruetteri lib. Longobardico, Cauabat, habetur.

At domus interior gemitu, miſeroque tumultu
Miſcetur: penituſque caua plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea ſidera clamor,
Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus, nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſque trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exijt, oppoſitaſq. euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, campoſque per omnes,
Cum ſtabulis armenta trahit: vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſq. in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumq. nurus, Priamumq. per aras,
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacrauerat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpolijſque ſuperbi
Procubuere: tenent Danai, quà deficit ignis.
Forſitan, & Priami fuerit quæ fata, requiras
Vrbis vbi captæ caſum, conuulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem:
Arma diu ſenior deſueta trementibus æuo
Circundat nequidquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Aedibus in medijs, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequidquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & diuum amplexæ ſimulacra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt vidit, quæ mens tam dira miſerrime coniux
Impulit his cingi telis? aut quo ruis, inquit?
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Hunc tandem concede. hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere ſimul. ſi ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacra longæuum in ſede locauit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polytes,
Vnus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius. illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, iam iamque manu tenet, & premit haſta.
Vt tandem ante oculos euaſit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.

SERV. AT domus interior) De albano excidio tranſlatus eſt locus. [Tumultu) Tumultus dictus, quaſi timor multus. Vnde alia bella dicta ſunt Italicus tumultus. Bene aũt addidit. [Miſero) Quia eſt etiam terribilis. [Miſcetur) Perturbatur, vt, Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto Miſceri putet. [Cauæ ædes) Tecta camerata. Aedem autem numero ſingulari de templo tantum dicimus, plurali, & de domibus & de templis. Si aliter dictum inueneris, vſurpatũ eſt, vt mella hordea. [Ferit clamor) ſm philoſophos, qui dicunt vocẽ corpus eſſe. bene ergo ferit. [Aurea ſidera) Multi ad ſique aria referũt, quod ſtultum eſt. [Pauidæ) Pro pauentes. Pauidus eſt ſemper timens: Pauens eſt cauſa, vt ſupra furiatus, & furioſus. [Amplexęq; tenẽt poſtes) Apollonij locus, in quo inducitur Medea patrem ſalutaſſe, & domum relinquens. [Vi patria) ſm fidem gñis ſui, vt, Stirpis Achilleę faſtus. Itẽ de Hercule, Salue vera Iouis ꝓles. [Cardine) à cardine. [Non ſic aggeribus ruptis) vult oſtẽdere grauius vaſtatum Troiã, quam agri fluuiorum eruptione vaſtentur. Et ſciendum cõparationes, aut pares eſſe, aut minores. [Spumeus) Pro ſpumoſus. [Exijt) Dicimus, & exiuit. Sed vt ſubtrahit Virg. vt breuem faciat ſequẽtem vocalem. [Cumulo) Augmento. [Vidi ipſe furentem,) vt, Quę que ipſe miſerrima vidi. [Gemino) More ſuo fratres. Gemini autem ſunt non duo, ſed ſimul nati. [Centumq. nurus) Aut finitus eſt numerus pro infinito. Aut certo ideo centum quia Barbarorum fuerat non ſingulas coniuges habere, ſed plures. Aut illud dicit plures fœminas, vt Lucanus, Cultus geſtare decoro via nuribus rapuere mares. Hoc eſt fœminas. Aut centum per aras, licet incongruum ſit, quia ſequitur, Hæc ara tuebitur oẽs, & vnus per centum aras occidi non poterat. [Quos ipſe ſacrauerat, ignes) V., Et religioſa deorum Limina. Per quod latenter oſtenditur nihil prodeſſe religionem. [Fœdantem) Hoc eſt cruentantem [Quinquaginta illi thalami) ſic celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expreſſit numerum. Poteſt enim vnus thalamus plures habere coniuges, & eſt zeugma, Quinquaginta thalami procubuere. [Et poſtes ſuperbi auro barbarico) .i. aut multo, aut vere Barbarico, quia πλησμόνη τῶν βαρβάρων. [Spolijs ſuperbi (Hoc fuit moris antiqui, vt ipſe in 7. Captiui pendent currus curuæque ſecures. [Forſitan, & Priami fuerint quæ fata, requiras) Bono vſus eſt ordine, vt ante Reipublicæ, poſt regis, inde priuati, hoc eſt ſua, fata narraret. De morte autem Priami, varie lectum eſt. Alij dicunt quod a Pyrrho in domo quidem ſua captus eſt, ſed ad tumulum Achillis tractus, occiſus q. eſt iuxta Sigæum promontorium. Nam in Rhœtæo Aiax ſepultus eſt, tunc eius caput conto fixum circumtulit. Alij vero quod iuxta Hercæi Iouis aram extinctus ſit, dicunt. Vnde Lucanus. Hercæas monſtrator ſit, non reſpicis aras? Et hanc opinionem plenè Virgilius ſequitur. Licet etiam illam prælibet, vt ſuo indicauimus loco. [Medium hoſtem) Hypallage eſt, in medijs ædibus. Si autem medijs legeris, non ſtat verſus niſi excluſos: vt, Inter ſe coijſſe viros, & decernere ferro. Et bene Priamum niſi in extremis armat periculis. [Trementibus æuo) Non apte ſibi cohærere facit, ſed potius oneri ſumit. [Inutile ferrum) Ipſe inutilis. Ferrum enim de his eſt quæ ex coniunctis ſumunt epitheta, vt venenum. [Nudo ſub axe) Hoc eſt ſub diuo, quod impluuium dicitur. Axis, autem eſt aut plauſtrum Septentrionale, aut pars ſeptentrionis, aut ſpiritus, quo mundus mouetur, ſicut docet Lucan. [Veterrima) Vſurpatum eſt. Ergo, vt ſupra diximus, hoc tantum ſi neceſſe ſit, licet. [Complexa penates) Penates ſunt omnes dij qui domi coluntur. [Nequidquam) Aut ſecundum Epicureos, aut propter vim bellicam. [Altaria) Superorum, & aræ ſunt, & altaria: Inferorum, tantum aræ. Ara autem dicitur à precibus, quas Græci ἀρὰς dicunt, vt vnde contra imprecatio κατάρα dicitur. [Præcipites) Feſtinæ, propter tempeſtatem, & bene. [Atra) Addidit, quia eſt, & clara: vt, Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas? [Dira) Modo proprie. Dira enim eſt deorum ira. Ergo quæ mens dira .i. infuſa ex deorum ira. [Ruis) Aut feſtinas, aut incedis ſeniliter. [Non, ſi ipſe meus) Subaudis filius poſſet defendere. [Ore effata) Abundat ore. [Vacua) Magna, quæ difficile complentur. [Infeſto vulnere) Bonum ſchema, vulnus pro telo. [Euaſit) Peruenit. [Vitam cum ſanguine fudit) Modo eos ſequitur, qui ſanguinem, ſedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipſum ſanguinem vitam volunt: vt, Purpuream vomit ille animam.

ASC. AT domus interior) Ad excitandam cõmiſerationem, recenſet muliebrem vlulatum quem tunc veriſimile eſt factum cum facta tali feneſtra hoſtes conſpicerentur. vnde Donat. Plangebant fœminæ, & ſummis vlulatibus prodebant hoſtibus ſuam formidinem qua augebatur illis ſpes: ergo. [Inſtat vi patria Pyrrhus:) Quis enim non prouocaretur audiendo talia? Deſcriptio autem regiæ augeret nobilitatem, & amplitudinem, felicitatemque Priami: Veterum regum, vt oſtenderet regnum Priamo à maioribus ſuis prouenisse. Quantus autem dolor vt vna nocte concideret, quod per infinitos reges, multis etiam ſecutis ſeruatum fuerat? Nec ipſi cuſtodes vigiles, de quibus dixerat, imas obijcere fores: poſſumus etiam cuſtodes ipſos, poſtes intelligere, quoniam cuſtodes à cuſtodiendo appellantur, cum igitur omnia deficerent. [Fit via vi:) Vis. inquit, ianuam patefecit, vis aditum ad interiora tenenda reclusit.

[Vidi

[Vidi Hecubam) Et reliqua. Reſpondet ad id quæque ipſe miſerrima vidi. fuit ergo cædis eorum hominum ſpectator, quos venerat defenſurus. [Qua deficit ignis) Omnia ignis occupauerat, ſed cum conſumptis rebus, ignis extinguatur. [Danai) Occupabant ea loca in quibus non dixit, nun fuit ignis, ſed iam deficiebat. [Superbi) Ornatu artis, & materia. Ordo eſt. At.i.ſed, domus interior vbi.ſ.fœminæ, & infantes erãt, miſcetur.i. confunditur gemitu, & miſero tumultu, & ædes cauæ, id eſt tecta camerata, vlulant.i. vlulatum dãt penitus.i.pene intus in penetralibus plangoribus fœmineis, id eſt fœmininis, & muliebribus, clamor ferit ſidera aurea micantia. Seru. dicit ſtultos qui ad ſidera in laquearibus depicta referunt, ſed non penitus abſurdum eſt. nam cameris ſolet cœlum depingi ſupra verticem, verum mallem ad ſidera cœleſtia referre, vt clamor ſublatus ad æthera, ad hoſtesq. peruenisse dicatur iuxo, id eſt deinde matres pauidæ, non ſolũ pauentes, ſed naturaliter pauidæ errant.i. diſcurrunt palantes.i. errantes, ingentibus tectis.i. per ingentia tecta, & amplexæ poſtes tenent, ſup. eos, atque figunt oſcula, vti rei caræ quam derelinquere coguntur, mulieres ſolent. Pyrrhus inſtat vi.i. violentia, patria.i. paterna, qua pater eius Achilles in tali ſucceſſu inſtare ſolebat, nec claustra, nec ipſi cuſtodes valent, ſufferre.i. ſuſtinere vim, & impetum eius. ianua labat.i. procumbit, ariete.i. machina bellica, cornuta fronte in morem arietis facta, crebro.i. frequenter impulſa, & poſtes procumbunt, emoti cardine.i ex loco in quo fixi erant, vis.i. tranſitus, aut acceſſus fit, vi.i. violentia, inuitis Troianis, & ipſi Danai immiſſi, rumpunt.i. rumpendo obſtacula faciunt, aditus.i. acceſſus, & trucidant primos.i. quos primos offendunt obſtantes, & complent loca late milite.i. agminatim irrumpunt. Amnis ſpumeus.i. ſpumoſus, non fertur, ſic.i. tã violenter in arua, furẽs cumulo.i. impetu multo aquarum, cum .i quando trahit armenta.i. pecora magna, cum ſtabulis per omnes campos, & hoc cum.i. poſt quando exit.ſ. alueum ſuum, aggeribus.i. rebus aggeſtis, ruptis.i. diſſipatis, & cum euicit gurgite.i. impetu aquarum, moles oppoſitas.i. obices, non dico, ſic fertur vt Græci ferebantur in aulam Priami. Ipſe.i. ego vidi Neoptolemum.i. nouum militem Pyrrhum furentem cæde.i. occaſione, quam exultans victoria, & improbus animis faciebat, vnde ſignanter Neoptolemum hic dicit, & vidi geminos Atridas.ſ. Agamemnonem, & Menelaum, ſup. furentes cęde primo in limine.i. in primo ingreſſu obuios.ſ. quoſque trucidantes. Vidi etiam Hecubam Priami coniugem, & centum.i. plurimas, nurus .i. coniuges filiorum eius, & vidi Priamum fœdantem.i. imbuentem, ſanguine.ſ. ſacrificiorum, per aras i. ſuper ipſas aras, ignes quos ipſe ſacrauerat. Quinquaginta thalami.i. cameræ nuptiales in quibus nurus erant, etiam, ſup. illi (quem numerum etiam Homer. celebrat) & tanta.i. tam magnas ſpes nepotum erat, ſup. illi, aut ordo eſt, quinquaginta thalami, appoſitorie, ſpes tanta nepotum procubuere illi.i. in damnatum, & dolorem illius, & poſtes ſuperbi.i. ſuperbe extructi, & magnifice decorati auro Barbarico.i. à Barbaris ablato, & ſpolijs.ſ. Barbarorum illis affixis, procubuere.i. procubuerunt Danai, tenent.i. occupant, ſup. ab ea parte qua ignis deficit, id eſt deeſt, aut propter obſtaculum amplius cremare nequit. [Forſitan, &c.) Poſt excidium multorum Troianorum, & captionem regiæ Priami, affectabat, vt veroſimile eſt Dido audire exitum Priami, quem nunc recitaturus eſt, vnde Donat. dicit ſic. [Forſitan, & Priami) Bono compendio vtitur, vt vltro ſuggerat, quod interrogari poterat. Debebat enim eo tempore quod omnibus quietem deſtinauerat, vti breuitate. Exponitur igitur quomodo ſanguine aras fœdauerat. [Vrbis vbi captæ) Cum iam nihil eſſet reliqui de vrbe regiaque ſua, nullaque omnino ſpes reſtaret, ſta uir ſapiens, & forti animo rex quocunque morte captiuitatem fugere arma capit, non vt peteret victoriam, ſed vt in armis poſitus viriliter occumberet. Ponit autem, & hominem, & arma inutilia, quoniam ipſe ſenex iam diu arma non ſumpſerat, vnde illa rubigine computruerant, & inutilia reddita erant. [His) Armis, auctorem mortis quærit, non amentia ſed ſapientia, vt more captiuitatem fugiat, ergo, ſapientiſſimis poëta decorum in hoc rege ſeruauit. Dedit, & conuenientem naturam mulieri, & reginæ, & vxori. [Recepit) Quam imbellis eſſet, ex eo apparet quod mulier anus, eum ab incepto ſe vocauit. [Ecce autem elapſus) Voluit mori Priamus, vetuit vxor at caſus attulit ſibi quod cupiebat. Ordo eſt. Tu requiras.i. requirere poſſis forſitan, & .i. etiam quæ fuerint fata Priami, & incipit narrare, dicens, vbi.i. poſtquam Priamus, ſupp. vidit caſum.i. ruinam, & excidium vrbis ſ. Troiæ captæ.ſ. a Græcis, & vidit limina tectorum, conuulſa .i. a ſedibus ſuis ſimul auulſa, & vidit hoſtem medium, pro, in medijs, penetralibus ipſe ſenior circundat nequidquam.i. fruſtra, & ad nihil commodis, humeris trementibus æuo .i. præ ſenio, non præ timore, arma deſueta.i. deſita diu, & cingitur ferrum inutile.i. quo tunc proſpere vti nequiret, & fertur moriturus in denſos hoſtes. Ingens ara fuit in medijs ædibus, & ſub nudo axe ætheris.i. ſ. bdio, in ꝑambulacro regiæ, ſicut in clauſtris religioſorum, conſpicimus aream circum ſpectam porticu, & laurus veterrima.i. vetuſtiſſima (ab antiquo, nam veter dicebatur. vnde abuſiue, vetere, in ablatiuo fit) erat iuxta.i prope aram incumbens aræ.i. inflexa ſupra aram, & complexa penates vmbra.ſ. ſua, Hecuba, & natæ.i. filiæ, & nurus, ſup. erant hic, nequidquam.i. fruſtra circum altaria, condenſæ.i. compreſſæ, quod timoris indicium eſt, & ipſæ amplexæ.i. amplectentes tenebant, hoc eſt amplexu ſuo tenebant, ſimulacra diuum.ſ. penatium, ceu.i. veluti columbæ, ſup. conuolant præcipites, ſup. in, aut ſub tempeſtate atra.i. nimboſa, & ipſis inimica. Autem, pro ſed, vt.i. poſtquam, Hecuba, ſup. vidit Priamum iam ſenem, armis iuuenilibus ſumptis.i. poſtquam ſumpſerat arma iuuenilia, inquit, ò miſerrime coniux.i. marite, quæ mens tam dira.i. ſaluti tuæ tam aduerſa, aut tam furiata (nam diræ etiam, furiæ ſunt) impulit te cingi, his.i. iuuenilibus, & tibi inutilibus telis, aut quo ruis.i. præceps abis, tempus.ſ. præſens.i. ſtatus rerum præſentium, non eget tali auxilio, quali.ſ. tu afferre potes, nec iſtis .i. inutilibus, & decrepitis cuiuſmodi tu es, defenſoribus, ſed ſup. longe præſtantiore, & præſtantioribus, non, ſi ipſe Hector meus .ſ. filius, adſores.i. adeſſet, ſup. egeret tali præſidio, quale ipſe præſtare poſſit, cum ſenum ſit. Concede tandem i. poſt diuturnam abſentiam tuam, huc.i. ad me, hæc ara tuebitur.i. proteget omnes, ſup. nos, aut morieris ſimul.i. nobiſcum, ipſa effata.i. elocuta ſic, ore.i. etiam geſtu oris, & non ſolis indicijs, vt vecordes mulieres quæ in tali caſu, eloqui neſciunt, ſolent, (aut, vacat ore) recepit ad ſeſe, & locauit longæuum.i. longi æui maritum, in ſede ſacrata in qua.ſ. ſummus pontifex ſedere ſolebat. Alludit ad priores Romæ, qui dum vrbs à Gallis caperetur, in inſignibus ſuis proforibus ſedebant. Autem pro ſed ecce, q d. præter ſpem, & commodum, Polytes vnus natorum.i. filiorum Priami. elapſus de cæde Pyrrhi.i. quam Pyrrhus faciebat in alios, & in hunc facere parabat, fugit per tela, per hoſtes longis porticibus.i. per porticus longas, & ipſe ſaucius.i. vulneratus, luſtrat.i. oculis circunſpicit, atria vacua.i. in quibus iam nullus remanſerat ad quẽ ſe reciperet. Pyrrhus ardens inſequitur illum vulnere.i. telo quo vulnus faciat, infeſto.i. vim illaturo, & tenet manu iam, iamque.i. in proximo eſt, vt teneat, & via quidquam intereſt, & premit haſta ſ. infeſta, vt.i. poſtquam, ſup. Polytes euaſit tandem ante oculos, & ora parentum ſ. Priami, & Hecubæ concidit, & fudit vitam cum multo ſanguine in quo ſedes animæ, atque vitę à nonnullis creditur.

VARIA LECTIO.

EMOTI procumbunt cardine poſtes) Non Marcellos, Emoto, agnoſcit. [Spes tanta nepotum) Sunt qui dicant in libris aliquot antiquis ſcriptum eſſe, Spes illa nepotum. [Et medium in penetralibus hoſtem) In lib. antiquis legere eſt, Medijs in penetralibus. Med. tamen liber, & alij, Medijs penetralibus, abſque, in, præpoſitione legunt. [Denſos fertur moriturus in hoſtes) In antiquis aliquot exemplaribus, Ad hoſtes, legitur non inepte. [Et diuum amplexæ ſimulacra tenebant) Med. & antiqui ferè omnes lib. Sedebant, habent. [Illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus inſequitur) In peruetere lib. Oblongo legere eſt, Infeſtu in vulnere. [Vt tandem ante oculos euaſit, & ora parentum) In quibuſdam veteribus lib. eſt, Ante oculos euaſit, & ante parentum. [Vitam cum ſanguine fudit) In antiquis pleriſque lib. Fundit habetur.

SERV. HIC) .i. tunc. [Media) Aũt manifeſta, & põt referri, vel ad Priamũ, vel ad Polytẽ [Nequaquam eſt) Vel ſecundum Epicureos, vel deſperat, quia impune ante aras conſpicit cædem [Curet) Vlciſcatur. [Grates) Prout res fuerit, vel in bonis, vel in malis dicuntur, ſicut præmia.

Hic Priamus. quanq̃ in mediam iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræque pepercit.
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis,
Dij, ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet,

[Me

Perſoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus,
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo, ſed iura, fidemque
Supplicis erubuit, corpuſque exangue ſepulchro
Reddidit Hectorem, meque in mea regna remiſit.
AEN. Sic fatus ſenior, telumque imbelle ſine ictu
Coniecit: rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequidquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus: PYR. Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pellidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento:
Nũc morere. AEN. Hæc dicẽs, altaria ad ipſa trementem
Traxit: & in multo lapſantem ſanguine nati:
Implicuitque comam læua, dextraque coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incenſam, & prolapſa videntem
Pergama, tot quondam populis, terriſque ſuperbum
Regnatorem Aſiæ. iacet ingens littore truncus,
Auulſumque humeris caput, & ſine nomine corpus.

[Me cernere) De ſpectaculo queritur, non de morte. [Coram) Modo aduerbium temporis eſt, quia verbo cohæret. vt, Coram quem quæritis adſum. [Funere) Cadauere, ab eo quod præcedit id, quod ſequitur. Funus.n.eſt iam ardẽs cadauer. Quod dum portatur, exequias dicimus, crematum, reliquias, conditum, iam ſepulchrum. [In hoſte Priamo) Aut Archaiſmos eſt, aut in hoſte.i. cum hoſtem gereret, cum ipſe hoſtis eſſet. [Sed iura fidemq.) Quia (qd' Homerus dicit) dicitur Priamus duce Mercurio ingreſſus Achillis tentoria cacitatum rogaſſe, quem dormientem poſſet occidere. Iura vero, quod à rege rogabatur. [Remiſit) Comitatus vſque ad Troiam eſt. [Imbelle) Inutile ferrum. [Nequidquam) Non ſic Perſ. Nequidq̃ fundo inſpue: nummus in imò. [Referes ergo hæc) Sarcaſmos eſt, iocus cũ amaritudine. vt, En agros, & quã bello Troiane petiſti Heſperiam. Antiſmus autem eſt vrbanitas eſt iracundia, vt, Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos [Degenerem) Non reſpondentem moribus patris. [Altaria ad ipſa) Vnde ſperabat auxilium. [Dextraque coruſcum Extulit) Coruſcum, ſic ornatum gemmis capiti regis acceperis Senſus talis eſt, Sublato capite gladium in vaginam recondit, quæ lateri ſemper cohæret. Si vero coruſcum gladium vis intelligere, lateri Priami infixum accipe, & κατὰ τὸ σιωπώμενον, poſtea caput eſſe ſublatum [Hæc finis) Omnia latina nomina, inanima, ſimplicia, à verbo non venientia, nis, ſyllaba terminata, maſculina ſunt. Inanima, propter canis, ſimplicia, propter bipennis, à verbo non venientia, propter finis. Ergo clunis Iuuen bene dixit. Tremulo deſcendant clune puellæ Horat. male. Quod pulchræ clunes. [Hic) Talis, vt, Hunc ego te Euryale aſpicio? [Sorte) Fatali neceſſitate. [Troiam incenſam) Pro Ilium. [Pergama) Proprie Troianæ arces ſunt, vnde κατ' ἐξοχὴν arces oẽs Pergama dicuntur, vt Poetam dicimus, & intelligimus Virgilium. [Regnatorem Aſiæ) Quia imperauerat, & Phrygiæ, & Mygdoniæ. [Iacet ingens littore truncus) Pompeij tangit hiſtoriam. Quod autem dicit Littore, illud, vt ſupra diximus, Reſpicit, quod in Pacuuij tragœdia continetur. Quod autem Donat. dicit Littus, locum eſſe ante aras, à litando dictum ratione caret. Nam à litando, li, breuis eſt, & litare non poteſt verſus. [Sine nomine) Sine agnitione.

ASCENSIVS.

HIC Priamus, &c.) Docet finem, & exitum vitæ Priami, alludens ſubinde ad res Romanas, vnde Don. [Hic Priamus) Voluit fortuna, vt mors Polytæ eſſet in conſpectu ſuo, vt inde mors ſua oriretur. [Dij).ſ. præſentes, ad quorum ſe ſuffragium cõtulerit, & ſi eſt in cœlo aliqua pietas quæ nefaria commiſſa vindicet. [Qui nati) Non culpat Pyrrhum quod occiderit, ſed q cædem in conſpectum paternum reſeruauerit, nam ſtulte reprehenderet quod iure belli licebat. [At non ille) Conatur priuare cum omni gloria, & nobili genere, quod non ſit filius Achillis, quod probat, quod in ſe non ſeruauerit iura quæ ſeruauerat Achilles. [Reddidit corpus) Quod iniuſte retinuiſſet. Sola.n. anima debetur bello. Corpus autem, quoniam in nullius eſt poteſtate dimittitur ſepulturæ, Reddidit ergo, quoniam contra humanitatis iura id tenebat. [Sic fatus) eſt deſiderium manifeſtum mortis, qd' poſt cõtumeliam etiam arma iuuenem, ſenex prouocet. [Telũ imbelle) Confirmat qd' dixit, Inutile ferrum. [Sine ictu) Probat humeris trementibus æuo. [Pependit) Stulte dicunt, non poſſe pendere quod repellitur. Hæc ille. Ordo eſt. Priamus hic.i. hoc tempora, quanquam tenetur iam in media morte.i. quantumeunque certam mortem conſpicit tamen non abſtinuit.ſ. à conuitijs, nec pepercit voci.ſ. contumelioſæ, & exprobranti, & iræ vnde illa proceſſit, at.i. ſed exclamat (aut de ut potius particula, at Priamo, habet enim neſcio quid minanti aptum, exclamat ergo) at dij (ſi qua pietas eſt cœlo quæ curet talia) perſoluatur tibi grates dignas, & reddant præmia debita tibi, pro ſcelere, & pro talibus auſis qui feciſti me.ſ. regem, & longæuum, & parentem, cernere coram.i. in cõſpectu meo, letum.i. interitum, nati.i. filij mei, & fœdaſti.i. contaminaſti, funere, ſupp. nati, vultus patrios.i. paternos. At ille Achilles.ſ. quo mẽtiris te, ſatum.i. progenitum, quia eius mores non obtines (quæ ſententia quoque Chriſtiana eſt. negat.n. Chriſtus filios Abrahæ, qui eius opera nõ faciunt) non fuit talis in hoſte Priamo.i. in tractando me, qui hoſtis eram, ſed erubuit.i. cum rubore excepit iura, & fidem ſupplicis.i. ſupplicantis, & ſuppliciter venientis, pro redimẽdo corpore Hectoris, videns enim Achilles in Priamo, qd' Saul in Dauide, quia cum dormientem interficere potuiſſet nec tamen quidquam moleſtiæ intulerit, quia ſupplex venerat, erubuit iura, quibus potuit hoſtem quouis modo adoriri, & fidẽ qui noluit, quia ſupplex venerat, erubuit autem propterea, quia indecorum eſt ſi dormiuiſſe Achillẽ vt improuido, a 'eſſet improuiſus hoſtis, & reddit corpus Hectorem exangue.i. mortuum, hic non dicit Priamus quod vendiderit, quia ſi id diceret, iam probaret patrem non minus turpem quàm filium, cuius cõtrarium aſtruere vult, & remiſit me in mea regna, quæ verba ſonarent, quaſi per pudorem Pyrrhũ à cæde coercere vellet, niſi facinus inimicum ſubſequeretur. Priamus ergo ſenior fatus, ſup. eſt ſic, & coniecit telum imbelle, quod ſine ictu.i. impetu forti, quo.ſ. telum repulſum.i. repercuſſum, protinus.i. ſtatim ære rauco.i. parum ſonantibus armis, aut vmbone æreo parum ſonãte, eo q ſine viribus impulſum eſſet, pependit nequidquam.i. fruſtra infixum eſt in ſummo vmbone.i. curuatura clypei, hoc eſt manſit quidem hærens in ſuperficie vmbonis, & ita pependit. ſed non penetrauit totum clypeum, & ideo repulſum eſt, non tñ reiectum, qui manſit hærens. Cui Pyrrhus, ſup. reſpondit. Ergo, quia dicis patrem meum non tali animo, ſed longe generoſiorẽ fuiſſe tu referes.i. recitabis hæc.ſ. facinora mea, & ibis nuncius genitori meo Pelidæ.i. Pelei filio, memento narrare illi mea facta triſtia.i. turpia ob quæ ille triſtetur, & me Neoptolemum.i. nouum militem degenerem.i. ab eius virtute, & generoſitate degenerantem, morere (imperandi verbum) nunc.ſ. vt nuncius eas, & ipſe dicens hæc, traxit Priamum trementem.ſ. æuo ad ipſa altaria, quæ conſtructa ab ipſo erant in honorem deorum, trementẽ dico. & lapſantem.i. titubantem, aut iam iamq. labantem in multo ſanguine nati.ſ. Polytæ, & implicuit comam læua i. inuoluit læuam manum ſuam coma Priami, & extulit.i. extraxit ſuo ictu in altum. dextera.ſ. manu, enſem coruſcum.i. refulgentem. & abdidit lateri.i. in latere Priami, tenus capulo.i. vſque ad capulum.i. manubrium, quo capitur, hæc ſupp. erit, finis & exitus fatorum Priami, hic.i. huiuſmodi, tam infelix exitus, tulit illum ſorte.i. per ſortem.i. hunc exitum ille ſortitus eſt, non.n. pro meritis eum habuit. illum, dico, videntem Troiam incenſam, & Pergama.i. arces Troianas, prolapſa, illum, dico regnatorem Aſiæ ſuperbum i. elatum, & glorificatum, quondam populis, & terris, qui, ſup iacet nunc ingens truncus in littore, quia Troia deleta non niſi littus maris viſum eſt (ſed ad Pompeium alludit, vt Seruius recitat) & caput auulſum.i. amputatum humeris, & corpus ſine nomine.i. ignobile, ſicut vulgus, ignobile dicitur ſine nomine, aut ad ſui cognitionem mortales inuitat, vt cognoſcant, quia ablato capite etiam regis corpus ſit ſine nomine, non enim agnoſcitur.

VARIA LECTIO.

PROTINVS ære pulſum eſt) In antiquis lib. Sepultum eſt, legitur. In aliquot, Sepultum abſque eſt. [Hæc dicens) Antiqua ferè omnia exemplaria, Hoc legunt.

SERV. SÆuus horror) Quia eſt & bonus: vt, Lætuſque per artus Horror iit. [Vitam exhalantem) Secundum eos qui animã ventum volunt: vt, Atque in ventos vita receſſit. [Direpta) Diripienda, participium, pro participio. [Copia) Notandum da exercitu numero eum dixiſſe ſingulari, vt Salust. cum copias de exercitu, numero plurali dicamus. Copia vero, aliarum rerum eſt. [Cum mihi ſe) Ordo eſt: Cum mihi ſe videndam oculis obtulit non ante tam clara. [In luce) In nimbo, qui cũ numinibus ſemper eſt. [Dextraq. prehenſum) Ea corporis parte qua Helenę ictum minabatur, quæ in templo Veſtæ ſtabat ornata. Vt enim in primo diximus, aliquos hinc verſus constat eſſe ſublatos, nec immerito. Nam & turpe eſt viro forti contra fœminam iraſci, & contrarium eſt Helenam in domo Priami fuiſſe, illi rei, quæ in 6. dicitur, quia in domo inuenta eſt Deiphobi, poſtquã ex ſumma arce vocauerat Græcos. Hinc autem verſus eſſe ſublatos, Veneris verba declarãt, dicentis, Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacænæ. [Roſeo) Pulchro. Perpetuũ epitheton Veneris. [Inſuper) Super quod continuerat. [Indomitas) Magnas. [Quid furias?) Quid furoris eſt virum fortẽ ruere in mulieris interitũ. [Noſtri cura) Et hoc loco, vt ſolet, vnam ſe de Æneæ familia facit. Noſtri autem, & veſtri genitiuus pluralis eſt antiquus, & ex græco venient ſicut ſingularis eſt mis & tia. Non eſt autem poſſeſſiuum, ſed ab eo quod eſt nos. & hoc eſt vnde dicimus, noſtri cauſa facit, hoc eſt noſtrum. [Superet) Superuiuat. [Aſcaniuſque puer?) Filius, vt, Tuque puerque tuus. Horat. Puerosq. Ledæ. & eſt græcum, nam παῖδας dicunt. interdum tamen etiam ad ætatem refertur. [Hauſerit enſis) Aut percuſſerit, vt Latus hauſit apertum. Aut vorauerit. [Tyndaridis) Atqui Iouis eſt, non Tyndarei filia. Sed ſic dicimus Tyndaridis de Helena, vt de Hercule Amphitryonides. nã de Ioue & Leda nati ſunt Pollux & Helena, de Tyndareo, & Leda Caſtor, qui, & ſolus mortalis fuit. vnde Virg. in 6.

Si fratrem Pollux alterna morte redemit.

Qui immortalitatem ſuam cũ fratre partitus eſt. Helenam vero immortalem fuiſſe indicat tempus. Nam conſtat fratres eius cum Argonautis fuiſſe, Argonautarum filij cũ Thebanis dimicauerunt. Item illorum filij contra Troiam bella geſſerunt. Ergo ſi immortalis Helena non fuiſſet, tot ſine dubio ſeculis durare non poſſet. Hanc autem legimus priuſ à Theſeo raptam, & in Ægypto cõmendata Protheo. [Facies inuiſa) Pulchritudo Helenæ odioſa .i. Helena. & eſt græcum, vt vis Herculea. [Lacænæ) A prouincia Laconica. Et notandum deriuationem minorem eſſe à principalitate, quod rarum eſt. [Culpatuſue Paris) Criminoſus. [Aſpice) de Homero tractum, qui inducit Mineruam præſtantem iſta Diomedi. [Nanque omnem) Ordo eſt, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, & mortales hebetat viſus tuenti. Dicitur autẽ nebula otia de terris obeſſe noſtris obtutibus. Vnde Aquila, quia ſupra nebulam eſt, plus videt. Eſt.n. theologica ratio, quia ignorantes viſum Venereum, videre dicantur & numina. Vnde nunc merito poſt Veneris abſceſſum numina vidiſſe dicitur Æneas. [Obducta) Superducta. [Tuenti) Modo videnti, alias defendenti. [Ne qua parentis iuſſa time,) Ne, particula, imperatiuo iungitur modo, ſed interdum præſenti tempori, interdum futuro, prout aliquid volumus aut ad præſens, aut ad futurum fieri. [Iuſſa time) Veretur .n. ne imperanti ſibi fugam, non obtemperet. [Neptunus muros) Hoc quidem habet fabula, quod Neptunus cum Apolline. Troiæ fabricati ſint muros. Sed conſtat Laomedontem ſupra dictis dijs certam vouiſſe pecuniam ad ſacra facienda, quam imminentibus hoſtibus tranſtulit ad murorum fabricam. Vnde dij & feciſſe muros, & offenſi eſſe dicuntur. Simul notandum, quod deos facit opara ſua euertere, & Patras Iunonem, quarum dea eſt. Nam & portam luminis naſcentibus præbet. Arces, Mineruam legimus enim, Pallas quas condidit arces, Neptunum, muros. ipſi.n. fundamenta ſunt conſecrata, eius ut & mouentur arbitrio. Vnde ἐνοσίχθων dicitur, hoc eſt terram mouens aqua concuſſione, ſicut terræ motus continent opiniones. [Tridenti) Omnia in ns, exeuntia, aut participia ſunt, aut nomina. Sed ſi participia ſunt, ablatiuũ & in i, & in e, mittunt pro noſtro arbitrio. Iuuenal. Nec ardenti decoxit aheno. Contra, Semperque ardente camino. Si vero nomina fuerint, in e, tantummodo exeunt. Si aũt eadem ſint, & nomina, & participia, vt amans, cum nomina fuerint, omni modo in e mittunt, cũ participia, licenter vtimur. Ergo quia tridẽs nomen eſt, tridente debuit dicere. Sed nouitatem affectauit, nulla cogente neceſſitate. Sanè in nominibus, quæ & propria eſſe põt, & appellatiua, vt liberalis, felix, Iuuenal. ablatiuus a, proprio in e, exit, ab appellatiuo, in i. [Sæuiſſima) quæ & fugam vetabat. [Sociùm) ſibi deuotũ. [Furens) Iraſcens. [Tritonia Pallas) Notandum duo anomalia ſine proprio. Et eſt nimiæ iracundiæ, cum dicitur, Quas

At me tum primum ſæuus circunſtetit horror.
Obſtupui: ſubijt cari genitoris imago,
Vt regem æquęuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubijt deſerta Creuſa,
Et direpta domus, & parui caſus Iuli,
Reſpicio, &, quæ ſit me circum copia, luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
Iamque adeo ſuper vnus eram, cum limina Veſtæ
Seruantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio. dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deſerti coniugis iras
Permetuens Troiæ, & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira, cadentem
Vlciſci patriam, & ſceleratus ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriaſque Mycenas
Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, patres, natoſque videbit
Iliadum turba, & Phrygijs comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita: nanque, & ſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem,
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabo pœnas: animumque expleſſe iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia iactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulſit
Alma parens confeſſa deam, qualiſque videri
Cœlicolis, & quanta ſolet; dextraque prehenſum
Continuit; roſeoque hæc inſuper addidit ore.
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies vbi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſem? ſuperet coniux ne Creuſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnes vndique Graiæ
Circum errant acies, & ni mea cura reſiſtat,
Iam flammæ tulerit, inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inuiſa Lacænæ,
Culpatuſue Paris: verum inclementia diuum
Has euertit opes, ſternitque à culmine Troiam.
Aſpice (nanque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Iuſſa time, neu præceptis parere recuſa)
Hic, vbi disiectas moles, auulſaque ſaxis
Saxa vides, mixtoque vndantem puluere fumum;
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus vrbem
Eruit. hic Iuno Scæas ſæuiſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens à nauibus agmen

Ferro accincta vocat.
Iam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens, & Gorgone ſæua.
Ipſe pater Danais animos, viresque ſecundas
Sufficit: ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma,
Eripe nate fugam, finemque impone labori,
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.

Qu nquã irata ſit Græcis, nequaquam tamen Troianis parcere. licet in hiſtoria lectum ſit, vehementius iratam Mineruam, q; poſt victoriam ei ſacriſicare noluerint, vt Horatius: Cum pallas vſto vertit iram ab Ilio in impiam Aiacis ratẽ. [Nimbo effulgens) Nube diuina. Alij, Limbo legunt, & eſt para veſtis extrema, quæ inſtita dicitur, vt Horat. Quarum ſub ſtricta talos tegit inſtita veſte. [Ipſe pater) Qui omnibus vnus eſſe conſueuit, vt, Rex Iuppiter omnibus idem. Et bene honeſta Æneæ cauſa fugiendi eſt. [Viresque ſecundas) Quia fuerunt, & in Troianis, ſed non proſperæ. [Eripe) Accelera, raptim fac. [Nuſquam abero) Bona œconomia. Nam ſi tenent Danai, qua deficit ignis, neceſſarium eſt præſidium numinis. vt Horatius, Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus inciderit. [Limine ſiſtam) In limine, vt, Siluis te Tyrrhene feras agitare putaſti.

ASCENSIVS.

AT me tum primum ſæuos &c.) Hunc locum non interpretatur Seru. niſi in principio, & nuſquam Don. qui ab eis qui reſecandum hoc opus accederant, hæc pars abſciſſa, vtpote quæ rẽ ignobilem, & indignam, iam Troianis ceteris, q̃ Ænea contineat. Troianis quidem, quia turpe erat q; deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu ad terram miſer, aut ignibus ægra dedere, &c. Ænea vero qui in fœminam ſe ſuccenſum dicit, quod in conſpectu Didonis ineptum viſum, & indecorum prudenter ablatũ eſt, quia tamen curſus incertum, ponam, & eius ordinem qui talis eſt. At i. ſed ſæuus. i. vehemens, & dirus, horror circumſtetit. i. circundedit me, non tamen inuaſit, quia victus non erat, vnde ſignanter dicit, circumſtetit, quaſi ne horror quidem inuadere auderet eum, circumſtetit tamen tum. i. tunc primum, & obſtupui, non quia mihi timerem, ſed quia imago cari genitori. i. patris Anchiſæ ſubijt. i. in mentem venit mihi, vt. i. poſtquam, vel cum primum vidi regem æquæuum. i. coæuum, ſeu qualis æui videlicet Priamum coæuum Anchiſæ, exhalantem. i. violenter efflantem, animam. i. ſpiritum vitalem, Creuſa. ſ. coniux, deſerta. i. derelicta domi, ſubijt. i. in mentem venit, quando. ſ. Hecubam vidit, & domus direpta ſubijt, & caſus parui Iuli ſubit, qui Aſtyanacti coæuus erat. Reſpicio, & luſtro, quæ copia ſit circum me, an. ſ. ſufficere poſſet ad reſiſtendum hoſtibus, omnes. ſ. ſocij, defeſſi. i. ad extremum fatigati, & feſſi, deſeruere me, & miſere. i. miſerunt corpora ſaltu ad terram. i. præcipitauerunt ſe, aut dedere corpora ægra. i. ſaucia, aut tædio vitæ affecta ignibus. i. præcipitauerunt ſe in ignes. Iamq; i. & iam, ego ſupereram. i. reſtabam iam, adeo. i. omnino, vnus. i. ſolus, cum. i. quando ego aſpicio, Tyndarida. i. Tyndari filiam ſaltem putatiuam, videlicet Helenã quæ Iouis filia dicitur, ex Læda Tyndari coniuge, ſeruantem limina Veſtæ. i. templi in quo Veſta colebatur, & tacentem, tacitam, aut iacentem, aut occultam, in ſecreta. i. abſtruſa, quia tamẽ ſi ſecreta in ſede erat, & tacita quæri poſſet, quomodo ergo aſpexerit. addit, incendia, clara. i. penetralia clarificantia, dant, ſup. mihi erranti. i. vaganti per diuerſa loca, & ferenti oculos paſſim per cuncta, ſup. loca, lucem. i. claritatem, illa. ſ. Tyndaris, hoc eſt Helena, permetuens. i. multum metuens Teucros infeſtos ſibi, ob Pergama. i. mœnia Troiana, euerſa & permetuens pœnas Danaum. i. quas Danai ab ea exigere poſſent, & iras coniugis deſerti. i. derelicti cum Parim, ſeu Paridem ſequeretur, & permetuens Erynnis. i. furores, & furias Troiæ communis. i. totius patriæ, non ſuæ, ſed Troianorum abdiderat. i. occultauerat ſeſe, atque ſedebat inuiſa. i. non viſa, ſed occulta aris. i. iuxta aras Veſtæ, & eſt dictio, aris, ablatiuus localis, inuiſa autem videtur accipi pro inuiſibili, quia viſa erat ab Ænea, ſed ſedebat vt nõ videretur, ſicut, Diues inacceſſos vbi ſolis filia lucos, &c. Ingens. i. incendia irarum exarſere animo. ſ. meo, ira ſubit. i. intellit mihi vlciſci patriam cadentem, & ſumere pœnas ſceleratas aut cum dedecore, Scilicet. i. ſcire licet, q. d. dixi enim mecum. ſ. hæc. ſ. quæ caput, & origo mali eſt, aſpiciet incolumis, Spartam. ſ. regionem, & Micenas patrias, quæ in patria eius erant, & ibit regina. i. quaſi regina, triumpho parto. i. acquiſito de Troianis, & videbit coniugiũ. i. coniugem ſuum ſuſcepta in priſtino coniugium quod cum ea Menelaus contraxerat, & videbit domum. ſ. vnde egreſſa eſt, & patres. i. parentes, aut proceres, & natos. ſ. eorum aut ſi quos habuit ſuos comitata turba. i. multitudine Iliadum. i. virginum Troianorũ, & miniſtris Phrygijs. i. Troianis, poſtquã, ſupp. Priamus, occiderit. i. ſuccubuerit, & occiſus ſit, ferro. i. enſe ferreo. & Troia arſerit igni, & litus Dardanium ſudarit. i. irrigatum ſit toties, ſanguine. ſ. Phrygio? hæc autem omnia cum indignatione quærit, vnde addit quaſi reſpondens ſibi: Nõ ita, ſup. fiet, nanque & ſi. i. quanquam nullum nomen memorabile. i. memoria dignum, eſt in pœna fœminea. i. quam de fœmina ſummam, nec victoria. ſ. in fœmina, habet laudem, & quanquam nefas eſt extinxiſſe. ſ. fœminam, tamen ego laudabor ſumpſiſſe, & i. etiam pœnas merentis. i. de ea quæ bene meruit, hoc eſt, quamuis non deceat me eam occidere, tamen non decet eam viuere, & iuuabit. i. delectabit expleſſe. i. expleuiſſe animum, flammæ vltricis. i. vltionis ex incendio irarum ſumptæ, & ſatiaſſe. i. ad ſatietatem contemptos feciſſe cineres, meorum. i. manes interfectorum Troianorum, qui erant appetentes vindictæ. Hæc, vt dixi, indecora viſa ſunt, ſed purgantur, quia amens factus erat, vnde ſequitur. [Talia &c.) De hac quoque re, rum manifeſtaria ſit, Donat. (niſi commentarij eius mutilati ſint) per pauca dicit, ea autem hæc ſunt: Neptunus cum deos inimicos Troianis enumeraſſet, ponit Iouem. Ipſe pater, quaſi qui nos contra alios cũ maioris ſit poteſtatis, defendere debuit, ergo hoc deſtituti auxilio eum ſimul, cedẽdum eſt nobis. [Eripe nate fugam) Quia ſciebat non facile poſſe ſuaderi fugam Æneæ, icirco dixerat: Tu ne qui parentis iuſſa time, neu præceptis parere recuſa. Quapropter cedendum erat cum qui poteſt omnia, & fauere debebat, contrarius eſſet. [Nuſquam abero) Nam ſine ſuo auxilio cum eſſet flammis, teliſque hoſtilibus circundatus, quomodo fugere potuiſſet, Ordo autem, & explanatio textus eſt. Ego iactabam. i. inaniter mecum dicebam, talia. ſ. friuola, & indecora verba, & pro. i. quia, ferebar. i. conuehabar, aut protrahebat, mente furiata. i. temporaneo furore capta, ſup. tum, cum. i. quando, alma parens. ſ. Venus, obtulit ſe mihi videndam oculis, quæ ſup. non obtulerat ſe videndam oculis, exiſtens tam clara ante. i. prius, aut ſic, cum non ante. i. non prius tam clara. i. clarior, quam vnquam prius fuerat, obtulit ſe videndam mihi, oculis. ſ. corporalibus, cum animo, aut viſu, eam ſæpe viderit, & refulſit in pura luce per noctem, confeſſa, ſup. ſe deam, & exiſtens, ſup. talis, & tanta, qualis, & quanta ſolet videri cœlicolis. i. ab ipſis cœleſtibus cœlum habitantibus, & continuit me prehenſum dextra. i. per dexteram mea qua parabam inuere in Helenam, & addidit inſuper. hæc. ſ. verba, ore roſeo. i. fragranti, & pulchro in morem roſæ, nate, id eſt ò fili, qui tantus furor excitat iras indomitas. i. nullo fræno cohibitas, vt etiam in mulierem ſæuias, qui in viros pius eſſe ſoles? quid furis. i. furore raperis, & inſanis? aut quonam. i. in quam partem cura noſtri. i. quam de me, & meis habere debes, receſſit tibi. i. à te? ita vt quam Paridi pro meritis eius tradidi, interficere tentes, & quia ſciuit Venus Æneam, non alia ratione citius auelli poſſe, quam pietate in patrem coniugem, & liberos, addidit: Non aſpicias. i. debeas ne aſpicere prius. i. potius, vbi. i. in quo loco, & quo ſtatu liqueris. i. dereliqueris Anchiſen parentem feſſum ætate? q. d. id quidem debeas, ne. i. an, ſupp. an putas q;, Creuſa. ſ. coniux tua, ſuperet, id eſt voti compos ſiat, vt ſuperet ingruentes forte hoſtes? quæ, pro, &, Aſcanius. ſ. filius tuus, puer. ſ. adhuc, circum quos omnes acies Graiæ. i. Græcanicæ, errant. i. diuagantur quærentes prædam in abſtruſis locis, poſt expugnatam regiam, vel quos omnes. ſ. Anchiſen Creuſam, & Aſcanium Graiæ acies circumerrant, & ni. i. niſi, mea cura reſiſtat flammæ, tulerint, id eſt abſtulerint, & aſſumpſerint iam, ſupp. eos omnes, & enſis inimicus, id eſt ab inimicis illatus, hauſerit, id eſt occiderit eos, facies, id eſt pulchritudo faciei Tyndaridis, id eſt Helenæ Lacænæ, id eſt Laconicæ, aut Spartanæ, inuiſa. i. odioſa tibi, eo quòd ob eam Troiam euerſam putas, & Paris culpatus. i. qui dicitur in culpa eſſe, verum inclementia, id ſæuitia diuum. i. deorum, euertit has opes. i. diuitias, & ſternit a ecu!!a es noſtras, loquitur enim quaſi vna ex Troianis, ſicuti in primo, Nos tua progenies cœli quibus annuis arcem, &c. (Eſt autem euertit, præſentis temporia, ſicut proſternis) & prouertit Troiam à culmine. ſ. imperij. Aſpica, quaſi dicat, videre, poteſt an vera dicam, non tamen vidit nomina, niſi amora Venere, per quod ſignificatur mentem rei Veneræ, obnoxiam diuinis contemplandis inutilem eſſe. Aſpice ergo. nanque ego eripiam tibi omnem

omnem nubem.i.obfuſcationem,& perturbationem mẽtis, quæ obducta.i.in obſtaculum ſuperducta,tibi tuenti.i.intueri volẽti, hebetat.i.obtundit mortales viſus,& caligat circum.i.per circuitum,eaſ tẽs humida,ſui circum humida.i.virtutem viſiuam quę in humido radicali eſt,aſpice ergo.ſ.poſtquã abiero, vnde addit tu,ne qua .i. non aliqua,non time aliqua iuſſa parentis, hoc eſt mea,dicit Venus quæ parens ſum,neu.i.neu,recuſa.i.renue, parere.i. obedire præceptis parentis, præcepta autem ſunt. Eripe nate fugam,finemq́ impone labori,quæ quia inhoneſta videtur ponit primum neceſſitatem fugiendi,dicens . Vbi.i.poſtquam tu vides hic.i.in hac ciuitate moles disiectas,& ſaxa auulſa ſaxis,ita vt ne lapis quidem ſuper lapidem remanſurus ſit , & vides fumũ vndantem.i.abunde exurgentem,puluere mixto.i. admixto ei,& vbi vides: q̃.ſup. Neptunus quatit.i.concutit euertendo muros .ſ.Troianos,& fundamenta.ſ.murorum,& reliquorũ ædificiorũ, emota.i è loco ſuo mota,magno tridenti.ſ.ſceptro ſuo tres dentes habenti,videlicet fuſcina,& eruit totam vrbem a ſedibus.i.cõpagibus,& iuncturis,aut ſitibus,&poſitionibus ſuis,& vbi vides, q̃ Iuno ſæuiſſima.i. in Troiã immitiſſima,& ferociſſima,tenet hic i.in hac parte.prima.i.tanquam princeps,& auctor expugnationis(ſicut in primo dictum eſt . Veteriſq. memor Saturnia belli Prima quod ad Troiam pro caris geſſerat Argis)Portas Scęas .i.ad Scæum promontorium vergentes,& ipſa furens vocat agmen ſocium.i.aſſociabile,aut,vt priori aſſocietur (& per hoc ſignificat adhuc multo plures ſuperuenturos Græcos, ne qua reſiſtendi ſpes Aeneæ eſſet) vocat,dico,exiſtens accincta ferro.i.armis ferreis (Sunt enim Iunonis arma,de quibus in primo, Hic illius arma, hic currus fuit , conſtituenda autem ſunt diuiſim epithera, ne vitioſe vni ab vna parte dentur, per hoc vero , q̃ ferro accincta videtur,ſe inimicam declarat)Reſpice Pallas Tritonia, à Tritone lacu Africæ ſic dicta , inſedit .i. occupauit , iam arces ſummas .ſ. in quibus res ſummæ erant,& ſumma ſpes reſiſtendi, quæ illis occupatis nulla reſtabat, inſedit (dicit) fulgens nimbo .i.nube diuina circumradiante,aut limbo.i.chlamyde militari,& Gorgone ſæua.i.capite Gorgonis.i.Meduſæ, quod in Ægyde .i. ſcuto ſuo habet . Ipſe pater .ſ. Iupiter , qui per excellentiam , pater omnium dicitur,& qui peculiariter mihi pater,& tibi auus eſt,ſufficit.i.abunde miniſtrat,& ſubinfert Danais.i.Græcis animos,& vires ſecundas .i. fauſtas,& efficaces ſequente effectu conatum,& ipſe ſuſcitat deos.ſ.reliquos,in .i. contra,arma Dardana.i.vires,aut reſiſtentiam Troianam, aut contra inſignia Troiana,ſi ergo hæc omnia vides,ò nate,eripe.i.raptim,aut te eripiendo fac celeriter fugam,& impone labore.i.conatui tuo inutili,finem,& ne fugiendo,quam reſiſtendo,plus periculi obire vereatur,addit Venus,Nuſquam abero (vnde in 1.Matre dea monſtrante viam ſibi Seru. reſpicito) & ſiſtam.i.ſtatuam ſtare faciam te tutum,ſup.in limine patrio .i. domus paternæ .

VARIA LECTIO.

SVBIIT deſerta Creuſa,Et direpta domus) In Mediceo, & antiquis aliquot alijs exemplaribus legere eſt,Subijt, & deleta neque dicendum vltimam in ſubit , ex ſynæreſi longam eſſe . Eſt vero venuſtas aliqua in ea repetitione copulæ, Et deſerta Creuſa,Et direpta domus,Quanquam neque illud inuenuſtum , quod abſque,&, Subijt triſyllabum in pleriſque habetur exemplaribus. [Iam.q. adeo ſuper vnus eram) Duo illa & viginti carmina,quę detracta eſſe cõſtant,in nullo ex ijs veteribus lib.quos verſauimus,habentur placuit tamen nonnullis impreſſoribus ea publicare. [Quis indomitus tantus furor excitat iras?) In libris aliquot antiq. cum Mediceo legere eſt , Tantus dolor,non autẽ furor . [Superet coniux ne Creuſa) Eſt quidem hic , Superet . In Longobardico,tamẽ lib.Supereſt,legitur . [Inimicuſq. hauſerit enſis)In antiquis pleriſque libris legere eſt,Inimicus,&. hauſerit enſis . [Verum inclementia diuum Has euertit opes) Antiqua pleraque exempla habent , Sed enim inclementia . Aliquot vero alia, & ea quidem caſtigatiora legunt venuſtiſſima repetitione , Diuum , Inclementia diuum Has euertit opes .

AEN. Dixerat , & ſpiſſis noctis ſe condit in vmbris .
Apparent diræ facies , inimicaque Troiæ
Numina magna deum,
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium , & ex imò verti Neptunia Troia :
Ac veluti , ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro acciſam , crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim , illa vſque minatur ,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat ,
Vulneribus donec paulatim euicta , ſupremum
Congemuit , traxitque iugis auulſa ruinam ,
Deſcendo, ac,ducente deo , flammam inter , & hoſtes
Expedior : dant tela locum , flammæque recedunt .
Aſt vbi iam patriæ peruentum ad limina ſedis ,
Antiquaſque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes , primumque petebam ,
Abnegat exciſa vitam producere Troia ,
Exiliumque pati . ANCH. Vos ò quibus integer æui
Sanguis , ait , ſolidæque ſuo ſtant robore vires ,
Vos agitate fugam .
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam ,
Has mihi ſeruaſſent ſedes . ſatis vna , ſuperque
Vidimus excidia , & captæ ſuperauimus vrbi .
Sic ò ſic poſitum affati diſcedite corpus .
Ipſe manu mortem inueniam , miſerebitur hoſtis ,
Exuuiaſque petet , facilis iactura ſepulchri eſt .
Iam pridem inuiſus diuis , & inutilis annos
Demoror,ex quo me diuum pater, atq; hominum rex
Fulminis afflauit ventis , & contigit igni .

SERV. APparens diræ facies ,) Secũdum Matheſim, poſt abſceſſum Veneris dira dicuntur apparuiſſe numina, cuius præſentes radij interuenientes Anæreticos temperant. [Tum vero) Quia ante,& ab Hectore audierat,& p ſe viderat euerti Troiam , ſed nõ omnem.[Ferro,& bipennibus)Teutologia eſt. [Eruere) Pro deijcere &eſt Aeyrologia. [Minatur) Aut eminet: vt,Minęq. murorum Aut moue ur. [Tremefacta comam)Solita figura. [Ruinã) Altarum arborum . [Ac, ducente deo) Secundum eos qui dicunt vtriuſque ſexus participationem habere nomina . Nam Caluus Pollentemq. deum Venerem . Item Virgil. Nec dextræ erranti deus abfuit, cum aut Iuno fuerit,aut Alecto . Eſt et ã in Cypro ſimulacrum barbatæ Veneris.[Antiquaſq. domos) Caſus ambitioſe dixit . [Primum) Præcipuum . [Vos ò) Obliqua oratio eſt.Nam aperte quidem hoc agit , vt relinquatur , latenter vero aliud . per quod nimia Æneæ oſtenditur pietas, qui nec iuſtis cauſis mouetur,vt patrem relinquat. [Integer æui Sanguis)Plenam ætatem ſignificat ex ſanguine, qui non eſt integer in iuuenibus. Nam dicunt phyſici minui ſanguinem per ætatem. Vnde & in ſenibus tremor eſt. [Suo robore) Sine alterius auxilio quo eget Anchiſes. [Cœlicolæ) Ad quos noſtra pertinet vita : vt,

Haud credo inuiſus cœleſtibus auras
Vitales carpis . Et,

Nos tuneum exanimum , &
nil iam cœleſtibus vllis
Debentem . Et,
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo .

Anima .n. cœli pars eſt, vmbra,inferorum. Adeo ergo nõ poſuit generale deorũ nomen, & addidit cœleſtibus,ne crederentur inferni dij , qui datores vitæ non ſunt. [Satis ſuperq́) Ad augmentum Superq́ue addit . Eſt autem Tmeſis . Sanè ſciendum eſt eſſe aliqua quæ augmentum non recipiunt ,ne minus ſignificent, vt ſatis , perfectus . Nam qui æcitur verum perfectior poſſit facere,ne incipiat Perfectus minus ſignificare . [Vna excidia) Sub Laomedonte . Sed emphaticos dixit excidia . [Sic ò ſic poſitum affati diſcedite corpus) Senſus talis eſt,Præſtate mihi vos funebre ſolatium.i.affamini me , vt dici mortuis ſolet , Vale , vale , vale . Mortem autem ego manu hoſtis inueniam . Nam hic ordo eſt , Ego inueniam mortem manu hoſtis,ille miſerebitur , & petet exuuias.Miſerebitur vero dixit affectu eius qui cupiebat interimi,vt eum hoſtes quaſi miſeratus occideret.Sic in nono mater Euryali ,

Aut tu ſumme pater diuum miſerere , tuoq;
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo .

Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam. [Exuiaſq. petet) Quaſi obiecto,Sed ſpoliatum linquet cadauer,& reſponſio.[Facilis iactura ſepulchri) Aut ſm Epicureos,qui dicunt nil ſupereſſe poſt mortẽ.Aut hoc dicit,Facilis ſepulturæ iactura eſt,

quam

quam poteſt ruina præſtare. [Annos demoror] Quaſi feſtinantes diu viuendo detineo. [Fulminis afflauit ventis, & contigit igni] Tria ſunt fulminum genera, eſt quod afflat, quod incendit, quod findit. De huc autem ſiluit. Fulminatus eſt autem Anchiſes, quia ſecum Venere concubuiſſe iactabat.

ASCENSIVS.

DIXERAT, & ſpiſſis noctis, &c.) Poſt abſceſſum Veneris vidit Æneas numina magna deum, in qua re Ser. prius muralem annotauit ſententiam, quia videlicet ignorantes, viſum venereum dñr videre numina, nunc naturalem, quia ſm Mathesim, inquit, Radij veneris temperant anæriticos .i. exitioſos. Viſis ergo numinibus irans deſcendit ad domum paternam. vnde Don. dicit ſic. [Flammam inter, & hoſtes Expedior) Debuit hoc præſtare Venus, & quia mater, & quia dixerat. Nuſquam abero. [Me ſi cœlicolæ) aperta coniectura, Me Inuiſum ſuperis. [Satis vna) Scelus eſt patriam vidiſſe, & dolor immenſus, quod adhuc poſt eius interitum viuimus, & adhuc de viuendo cogitamus. [Corpus) Non dicit viuum hominem, ſed corpus .ſ. eius qui non viuendi, ſed moriendi cupidus eſſet. [Ipſe manu mortem) Reſpondet omnibus quæ poſſunt obijci. Ordo eſt. Dixerat .ſ. alma parens Venus, & condidit .i. occultauit, & inuoluit ſe, ſpiſſis .i. denſis, vmbris noctis, facies diræ .i. terribiles ex deorum ira, & magna numina deum, pro deorum inimica Troiæ apparent, ſup. mihi poſt abſceſſum matris. Tum vero .i. præcipue tunc, aut tunc primum ad verum, omne .i. totum: Ilium .i. illud oppidum Troianum viſum eſt mihi .i. a me, conſidere .i. reſolui decidendo, in ignes .i. in carbones ignitos, & Troia Neptunia .i. á Neptuno fabricata, viſa eſt, ſup. verti ex imô .ſ. fundo .i. funditus euerti, ac, ſup. trahere ſic ruinam, veluti cum .i. quũ agricolæ inſtant certatum .i. cum certamine eruere in ſummis montibus, ornum .i. arborem ſic dictam. antiquum, & ergo bene radicatam, ſed accisam .i. in exterioribus excisam ferro, & crebris bipennibus, hoc eſt, crebris bipennibus ferreis, aut ferro crebrarum bipennium, illa .ſ. ornus, minatur .ſ. ruinam, quia eminet vſque .i. continuò, & nutat .i. vacillat, & agitatur huc illuc, tremefacta comam .i. habens comam tremefactam, vertice concuſſo .i. ex ictu ad radicem facto, nutat, dico, donec ipſa euicta .i. ſuperata, paulatim vulneribus crebris ictibus ferri, congemuit ſupremum .i. dedit ſupremum gemitum, ſic vt animalia expirant, & ipſa auulſa iugis traxit ruinam, & ſuam, & aliarum arborum ſecum. Ergo igitur videns ſic Troiam cõſidere, deſcendo .ſ. ex loco periculoſo, ac expedior .i. expeditus ingredior inter flãmam, & hoſtes, & hoc deo .ſ. Venere, ſm Seruiũ (ſm quem tamen non liceret dicere, Coniunctim deo Venere, licet enim in deo intelligatur Venere, ſicut in homine, mulier. tamen raro coniunguntur deus, Venus, & homo, mulier, vnde quædam ſubaudire licet, potius quàm exprimere. Ad Seruium addendum dicit Landinus ex Macrobio, quod ſimulacrum illud barbatum, veſtem tamen muliebrem habebat, & ſceptrum virile, quia eandem marem, ac fœminam putarent. Ariſtophanes quoque poëta illam Aphroditon in maſculino genere appellat, & Leuinus ait, Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina, ſiue mas eſt, ita vti alma nocticula. Philochorus, eandem putat eſſe lunam, illiq. ſacrificare viros veſte muliebri, & mulieres virili, quod, & mas æſtimetur, & fœmina. Varro aũt affirmat ſub regibus apud Romanos nullum Veneris, neque Græcum, neque Latinum nomen fuiſſe. Hæc ille) deo igitur, videlicet Venere, ducente. Tela dant locum, & flammæ recedunt (quia ergo Dignus deo vindice nodus incidit, intereſt, & deus, iuxta præceptum Horatianũ. Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit. Nodus aũt difficultatis eſt quia non eſt veriſimile, niſi proditor eſſet per hoſtes, & flammas euaſiſſe, niſi deo ducente) Att .i. ſed vbi .i. poſtquam, peruenium, ſup. eſt, a me, & matre .ſ. ad limina, ſedis .i. habitationis, patriæ .i. patris mei Anchiſæ, quæ, pro .i. domos antiquas, quod in earum laudem dicitur, quaſi marmoreæ fuerint, quæ diu durare poterant, genitor .ſ. Anchiſes, quem ego petebam .i. optabam primum tollere .i. exportare in altos montes, abnegat .i. renuit, producere .i. amplius ducere vitam, hoc eſt diutius ſuperuiuere Troia excisa .i. poſtquam Troia excisa eſſet, & abnegat pati exilium, & ait, Vos, ò vos, quibus ſanguis æui .ſ. florentis, eſt integer .i. non minutus, & quibus vires ſtant ſolidæ .i. plenæ ſuo .i. proprio, & conuenienti robore, vos, inquam, agitate fugam. Si cœlicolæ .i. dij ſuperi, voluiſſent me ducere .i. vt ego diutius ducam, vitam .i. me ſuperuiuere, ipſi ſeruaſſent mihi has ſedes .i. hanc habitationem. Nos vidimus ſatis, ſuperque .i. pluſquam ſatis, vna excidia .i. vnam exterminationem, ſeu vnũ exterminium vrbis (vbi animaduertes, quod licet excidium rite dicatur, tamen quia plurimæ res ſimul exciderunt .i. extra exiſtentiam ceciderunt, & in nihilum redactæ ſunt, pluraliter tamen dicit, vna excidia, cum tamen vnus, vna, vnum, tunc tantum plurale eſſe debeat, cum ſubſtantiuum ſingulari caret. Viderat autem primam expugnationẽ vrbis Troianæ in Laomedonte ab Hercule factam, & ita quia iam ſecundam vidit, coniunctim legendum) & ſuperauimus .i. ſuperſtites manſimus vrbi captæ, q. d. licet iam ſm excidium viderimus, tamen non ſupereſſemus vrbi captæ, cum etiam excidere malimus, dixerat autem id raptus vehementi zelo, vt qui deſtinauerat mori, quocirca, ſi forte dicat plus Æneas, Non ita pater. nam non diſcedam abs te, priuſquã conclamauero, & funebre officium præſtitero, addit, Vos affati corpus, poſitum .i. ſitum ſuis ſedibus, ſic, ò ſic .i. cum tali animo, & ae lo diſcedite. Et ſi tum dicat, quomodo ponetur corpus tuum pater, aut te interficies? Reſpõdet ipſe .i. egomet inueniam mortem manu .ſ. mea .i. ſic irruam in hoſtes, vt me interficiant, aut me ipſum interficiam, quod non placet, quia alludit ad factum Priami, qui manu ſua mortem inuenit, præterea ſequitur, Miſerebitur hoſtis, cuius ſenſus eſt, Etiam ſi iam inualida, ſit manus, vt neminem offendere valeam, tamen hoſtis videns me appetere, mortem miſerebitur, & interficiet me fortè immeritum, & ſi non miſeratione ductus, tamen petet exuuias .i. ſpolia mea, quæ in trophæum ducet, quo verbo Anchiſes ſibi etiam nomen, & gloriam adierit, Seru. tamen accipit, quaſi per obiectionem dicat, dices forte, quod hoſtis exuuias petet, & ſic nudus in ignota, ſoluſque relinquar arena, ad hoc reſpondet, iactura ſepulchri eſt facilis .i. debet faciliter tolerari. verum hoc tenore continuari poteſt. Satis eſt vidiſſe excidium vrbis ſemel, & ſuperuixiſſe, quia amplius ſuperuiuere nolo, quocirca adſamini exequialibus verbis corpus meum, poſitum .i. proſtratum, ſic .i. cum tali affectione, & animo, nec dubitetis quomodo proſternetur, quia ipſe manu mortem inueniam, & ſi fortaſſe imbecillior ſit, quam quæ hoſtem prouocare poſſet miſerebitur hoſtis, & ſi nihil miſerationis ex hoſte ſperandum, tamen exuuias petet, ſed dicat, ergo ſpoliatus, derelinquar inſepultus, verum id paruifaciam, quia iactura .i. amiſſio in neceſſitate (ſicut iactura propriè, eſt amiſſio mercium, quæ pro ſaluanda vita in mare proijciuntur, quemadmodũ pro ſaluanda decoro vitæ, & inclyto nomine ſepultura amittitur) iactura ergo .i. neceſſaria, aut expediens amiſſio ſepulcri eſt facilis .i. debet facile tolerari, vnde Seneca, Nihil refert humi ne an ſublimi putreſcam. quod autem mori fuerit decorum, probat, quia ego demoror .i. detineo, & extendo, iampridem .i. iam a pluſculo tempore, annos .ſ. ſtatutos mihi exiſtens inuiſus diuis, quia cum Venere dearum pulcherrima concubuerat, & inutilis .i. hominibus, quo ad opera, quamuis adhuc vtilis eſſet conſilio, demoror, dicit iampridem, quia ex eo tempore .i. poſt illud tempus, ex quo .i. poſt quod, pater hominum, atque rex diuum .ſ. Iuppiter, afflauit .i. leuiter contigit me ventis fulminis .i. leui contactu, ita vt neque excæcaret, neque mutilaret, memorem tamen faceret non eſſe gloriandum, nec iactandum de Veneris commercio. Excæcatum autem non fuiſſe probat illud quod ſtatim dicetur, Genitorque vmbram proſpiciens nate (exclamat) fuge nate, & poſtquam, ſup. contigit me igni fulminis, non tamen proſtrauit, nec penetrauit.

VARIA LECTIO.

DESCENDO, ac ducente Deo) In veteribus aliquot lib. Dea, legitur. In Donatiano, Adducente Dea. [Att vbi iam patriæ) In Med. lib. Atque vbi, legitur. [Facilis iactura ſepulchri eſt) in omnibus ijs lib. quos præ manibus habui, Sepulcri, abſque verbo eſt, ſcriptum animaduerti.

SERV. NOs cõtra) Præpoſitiones vel aduerbia in a, exeũtia, modo producunt vltimam literã, excepto puta, & ita, quæ apud Enniũ, & Pacuuiũ breuia ſunt. Hinc eſt quod & numeror nomina indeclinabilia producuntur, vt, Triginta magnos voluendis mẽſibus orbes. Ea vero quæ declinantur, breuia ſunt ſecundũ rationem noium in a, exeũtiũ. [Omniſq. domus) Modo familia, alias domicilium, interdum re vera domum. [Mortẽ opto) Contra fatorum vim, & matris

Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.
Nos contra effuſi lacrymis, coniuxque Creuſa,
Aſcaniuſque, omniſque domus, ne vertere ſecum
Cuncta pater. fatoque vrgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque, & ſedibus hæret in iiſdem
Rurſus in arma feror, mortemque miſerrimus opto.

Nam quod conſilium, aut quæ iam fortuna dabatur?
Me ne efferre pedem genitor te poſſe relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Troiæ
Teque, tuosque iuuat: patet iſti ianua leto:
Iamque aderit multi Priami de ſanguine Pyrrhus:
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis, vt medijs hoſtem in penetralibus, vtque
Aſcaniumque, patremque meum, iuxtaque Creuſam
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma viri ferte arma: vocat lux vltima victos:
Reddite me Danais: ſinite inſtaurata reuiſam
Prœlia. nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro accingor rurſus, clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pede in limine coniux
Hærebat, paruumque patri tendebat Iulum.
Si periturus abis: & nos rape in omnia tecum.
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis:
Hanc primum tutare domum. cui paruus Iulus,
Cui pater, & coniux quondam tua dicta, relinquor?

matris a talliam. [Me ne] pro batæ ne aus filium. Nam pro nomina habent vim ſuam non nunquã, & emphaſim, vt, Can tando tu illum? [Poſſe] Plus eſt quam velle. [Excidit] Bene excuſat patrem dicendo excidit, & ipſam temperat obiurgationem. [Patet iſti] Apocope eſt, pro iſtic. Pronomẽ.n. eſſe non poteſt, quia non præcedit nomen. [Natum ante ora patris] His rebus terret eum, qui non poteſt mortem timere. [Obtruncat] Obtruncare conſueuit. [Arma viri ferte arma] Notant hoc Critici, quia ſæpius armari aliquos dicit, cũ ex armatos nuſquam oſtẽdat, qui neſciunt non omnia à poëta (vt ſupra diximus) dici debere. Nam, & diem deſcribit, noctem non præmiſſa. Superflue.n. dicuntur ea quæ neceſſe eſt fieri. quis.n. domum ingreſſus, non arma deponat? [Reddite me Danais] quibus me ſuſtulit mater. [Tendebat] Offerebat. ſed non manibus eum geſtam. [Si periturus abis] Argumentum dilemma. i. complexio, quę aduerſarium ab vtraq; parte concludit. [Cui paruus Iulus] Interrogantis eſt, & ſimul epitheto commendat ætatem. [Coniux quondam tua dicta relinquor?] Quondam aut aliquando ſignificat, quaſi nunc vxor non ſit quæ relinquitur. Aut certe quondam, ſemper ſignificat, vt in Georg. Vt quondam in ſtipulis magnis ſine viribus ignis. Et eſt ſcoſus, Quam ſemper coniugem nominaſti. Haberi enim quæuis poterat, nominari non niſi nobis.

A S C E N S I V S.

TALIA perſtabat, &c.) Docet quomodo ab inſtituto reuocari nequiuerat Anchiſes, vtq. ipſe id viderit, rurſus in arma irruerit, dicturus in ſequẽtibus, quomodo viſo oſtento ignis in fugam conceſſerit eãdem Anchiſes. de hac autem re dicit Don. ſic. [Fixus] Immobilis ſententia. [Nos contra] Quia fuga eſſet ſalus petenda, & ſine ipſo fuga non erat, orabamus ne vniuerſam domum, dũ negat ſe fugiturum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant. [Me ne] Inuidioſa dictio, ſed quæ plena eſſet pietatis, & ea affectu religioſo profecta. Habet autem grauiſſimum pondus ex pronominibus me, & te, me. ſ. filium tuum cuius pietatem officio, religionemq. optime cõprobaſti. [Te] qui ſis pater meus, & ꝓbe noſti, quid patres liberis, ac patribus liberi debeant. Te, qui ſenectute, & morbo grauis ſis, & quem ita relinquere ſit ſcelus hoc tempore, & hoc loco vbi hoſtes ſint, & flamma. Potuiſti ergo loqui, ꝙ me facere parricidam. Si nihil artificioſa oratio. nam eſſet cauſa interitus omnium, & exemplo oſtendit adfuturum qui filium, nepotemq. in ſuo conſpectu interimat cum iam ea crudelitate vſus in Polyte ſit, qui nunquam patrem interempturus ſit, niſi prius cæſo filio. [Hoc erat alma parens] Oſtendit materna beneficia conuerti in perniciem. [Cernam] Ad omnia pertinet, & propterea non ſemel accipiendum eſt. [Arma viri ferte] Conabatur flectere patrem in ſuam ſententiam, cum filij periculum cerneret. [Vocat lux vltima] vt intelligat non ſumi arma ad ſalutem, ſed ad mortem, nec inde aliud ſperari, quam aliquam vltionem. [Hinc ferro accingor] Quoniam ne his quidem dictis motus erat. [Patri] Non dixit mihi, ſed patri, vt ſi maritum non flecteret ſaltem patrium affectum moueret. [Quondam tua] Nam ſi diſcedam non potero eſſe deinceps tua. Ordo eſt. Pater Anchiſes, ſupp. memorans .i. enuncians talia, qualia præmiſſa ſunt præſtabat, id eſt perſeuerabat (& ita non leges præſtabat) &, pro. i. manebat fixus inhærens, & firmus in propoſito ſuo. Nos, & Creuſa coniux, & Aſcanius, ſup. filius, & omnis domus. i. tota familia, effuſi. i. effluentes lacrymis contra, ſup. inſtamus, aut facinus, aut precamur ne pater vellet vertere. i. euertere, & deſtruere cuncta ſecum, & incumbere fato vrgenti. i. ipſum ad præſentem mortem impellenti, ſed ſup. ipſe, abnegat. i. renuit, ſup. dictis, aut precibus noſtris acquieſcere. (Sed pulchra breuitas eſt, & negocio aptiſſima) & hæret incepto, & iiſdẽ ſedibus. i. firmis ſententijs, & placitis. (Nam ſedere, eſt placere, vnde paulo inferius, Et ſedet hoc animo, &c.) Ergo feror. i. trahor, & excitor rurſus in arma, & ego miſerrimus opto mortem: Nam quod conſilium dabatur, q. d. nullum, aut quæ fortuna, ſupp. dabatur, q. d. etiam nulla, hoc eſt, neque conſilio, neque caſu, aut audaci facto poſſe euadere ſperabam, cum nollem patre moriente ſuper uiuere, vnde addit: O genitor ſperaſti ne me poſſe. i. quòd ego poſſem efferre pedem. ſ. è domo illa, te relicto. i. poſtquam te reliquerim, aut, & te relinq̃, excidit ne tantum nefas ore patrio. i. paterno, vt id de me ſentias? Si nihil. i. non aliquid, ſi nõ placet, ſuperis aliquid relinqui ex tanta vrbe, & ſi hoc. ſ. nihil relinqui, ſedet animo. i. firmiter decretum eſt tibi, & placet, & ſi iuuat. i. delectat te addere Troiæ, perituræ te, & tuos, ianua. i. aditus, & modus, patet iſti. ſ. tam ignobili, quod tamen affectas, leto. i. mortis generi, quod deleamur, & è vita, & è memoria viuentium, vnde affectanter letum dixit, patet: ergo iſti leto. i. ad iſtud letum. Nam Pyrrhus aderit iam. i. ſtatim, ſup. veniens de multo ſanguine Priami. i. multi ſanguinis Priami effuſione, qui obtruncat. i. obtruncare conſueuit, & cuius peculiare facinus eſt obtruncare, aut qui iam nunc obtruncat, natum. ſ. Polytem ante ora patris. ſ. Priami, & patrem. ſ. Priamum, ad aras. ſ. Iouis Hercæi. O alma parens erat hoc. i. prætendit ne hoc tibi, quod eripis me per tela, per ignes, vt. ſ. cernam hoſtem. ſ. qui iam aderit, in medijs penetralibus. ſ. domus paternæ, & vt cernam Aſcanium. ſ. filium meum & patrem. ſ. Anchiſem mactatus, alterum, ſup. mactatum in ſanguine alterius (Eſt.n. prolepſis) quę, pro &, hoc eſt etiam iuxta Creuſam. i. coniugem meam, matrem Aſcanij, & nurũ tuam. O viri, ferte, inquit. i. afferte arma, vltima lux. i. vltimum tempus vitæ, non.n. tunc lux erat, vocat. i. expetit ad mortem victos. ſ. nos, hoc eſt, vidro fatis vrgẽtibus nos ad mortem impelli. Reddite me Danais quibus. ſ. mater me eripuit. ſinite (quia ipſum retinere volebant). i. permittite, vt, ſup. reuiſam. i. iterum viſum eam, aut iterum videam prœlia inſtaurata. i. in priſtinum ſtatum conſerta, nunquam omnes. i. non omnes (ſed plus eſt nunquam, quam non moriemur hodie inulti, hoc autem de ſe dicit, q. d. non interficiar) priuſquam interfecero complures, hic. i. hoc tempore rebus ſic ſe habentibus, ego accingor rurſus ferro, inſertabam ſiniſtram, ſup. manus, clypeo aptans. ſ. eam loris, & retinaculis clypei, & ferebam me extra tecta, autem, pro ſed ecce, q. d. præter ſpem coniux. ſ. Creuſa, complexa. i. complectens, pedes. ſ. meos, proſtrata, videlicet, hærebat in limine, & tendebat. i. porrigebat, patri: ſ. mihi: Iulum ſ. filium paruum, & ſup. vociferauit, ſi tu abis periturus. i. eo animo, vt pereas cape, &. i. etiam nos tecum in omnia, hoc eſt, in mortem, ſin. i. ſed ſi, tu expertus. i peritus armorum, ponis. i. collocas, aliquam ſpem ſ. ſalutis, in armis ſumptis. i. per arma ſumpta obtinendæ tutare primum, hanc. i. noſtram domum, cui. ſ. domui Iulus ſ. paruus, ergo qui ſe ſeruare neſciat, ſup. relinquitur, & cui ego dicta quondam tua coniux, dum. ſ. mecum viuere conſtituiſti, relinquor. ſ. à te abeunte mortem certam, aut aliena defenſurus.

AVT quæ iam fortuna dabatur) In antiq. aliquot lib. legere eſt, Aut mihi quæ fortuna? [Pater iſti ianua letho] In Medic. lib. & aliquot alijs antiquis legere eſt, Iſtic aduerbialiter. [Nunquã omnes hodie moriemur inulti] In Med. lib & aliquot antiquis, Nuſquam, habetur. [Hic ferro accingor rurſus clypeoq. ſiniſtrã inſertabam] In antiquis exemplaribus legere eſt, Hinc ferro accingor rurſus, Clypeumq. ſiniſtræ Inſertabam. VARIA LECT.

C OE L. R H O D I G.

AT in literis noſtris Cn. Vatienum prodo hiſtoris, qui ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, abſciderat, bonis publicatis, æternis vinculis puniendum, ſenatuſconſulto eſſe ſancitum.

citum. Viſa vero ſcuti eo facto is ſe priuaſſe videbatur. quod ſiniſtra manu capi ſolitum, Ælianus teſti eſt, qui ait. Scipionem oſtẽtanti affabre ſcutum milui dixiſſe, Non in læua, ſed in dextra homini Romano ſpem ponendam. Et Plin. lib. xxxiij. Qui annuli vſum primus inſtituit, cunctanter id fecit, læuisq. manibus ac latentibus induit, cum ſi honos ſecurus fuiſſet, dextra fuerit oſtentandus. Quod ſi impedimentum potuit in ea aliquod intelligi, & inſeriorij vſu argũ eſt, maius in læua fuiſſe, qua ſcutum rapitur. Hactenus ex Plin. Hermolaus tamen vndecunque vir doctiſſimus eum locum ita reſtituendum opinatur, vt nunc conſertoris vſu, nunc ſertoris reponat, lectione publica (quam tñ non vt idiographam ſemper probamus) expuncta, & verbo eo bellatorem intelligat, vt in iure manu conſeruatum, apud Ciceronem, & Hell. Nam, & deſertores, a ſcuti reiectione ῥιψάσπιδες Græce nominantur. Sed quid in Plin. luxandum, mutandum ne eſt nihil? Vt inſertorium accipiamus, ſicuti lorum, annuli vice, inter quod, & ipſum ſcutum inſertamus manum, vnde apud Virgilium: Clypeoq. ſiniſtram Inſertabam aptans. Vt ea ſit vocis huius deſinentia, quæ in hoſtorio eſt, & amatorio. Signat autem hoſtorium, radium ſiue inſtrumentum, quo radũtur menſuræ, vnde etiam prouerbium. Sine radio cumulare, ſeu abſque hoſtorio, quod eſt affluenter, & vltra menſuram congerere. Plaut. Dij, deque omnes, tantam nobis lætitiam, Tot gaudia ſine radio cumuletis. Inſertorium, Græci telamona vocant, vt, apud Hom. Iliad. 2.

Τ' ἀμφότερον μὲν τελαμὼν ἀμφὶ στήθεσσι
Ἀσπίδος ἀμφιβρότης.

Quanquã videtur poëta idem, operis eiuſdem lib. xxiij. enſis lorum etiam appellaſſe telamona. Vt ſic, vnde propendet ſcutum, etiam dicatur telamon. Sed, & lineamenta concepta vulneribus peraccommoda Herodoto dicuntur telamones, vel faſciolæ potius, quibus oblæſa membra obligari ſolent. Nam Vitruuio imagines hominum colũnas ædium fulcientes, aut ipſa ædificia, Atlantes dicuntur Græca voce, Latina vero Telamones. Nam Seruius grammaticus ſcribit, Nilũ Latine Melonem dici. Atlantem Telamonem. Id cur ita ignorare ſe, Vitruuius ingenue fatetur.

AEN. Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Cum ſubitum, dictuque oritur mirabile monſtrum.
Nanque manus inter, mœſtorumque ora parentum,
Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemq́; flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
ANC. Iuppiter omnipotens, precibus ſi flecteris vllis,
Aſpice nos: hoc tantum: &, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omnia firma.
AEN. Vix ea fatus erat ſenior, ſubitóque fragore
Intonuit læuum, & de cœlo lapſa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram ſe condere ſilua,
Signantemque vias. tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & late circum loca ſulphure fumant.
Hinc vero victus genitor ſe tollit ad auras,
Affaturque deos, & ſanctum ſidus adorat.
ANC. Iã iã nulla mora eſt: ſequor, &, quà ducitis, adſũ.
Dij patrij ſeruate domum, ſeruate nepotem:
Veſtrum hoc auguriũ, veſtroq́. in numine Troia eſt.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.

SERV. MAnus inter) Mutauit accentum præpoſitio poſtpoſita. Sanè inter plerunq; pro Per ponitur. Sed raro apud Virgilium, vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. Bona aũt œconomia ad Iulum venit, dicens eũ fuiſſe inter manus parentum. Inter manus aũt, hoc eſt inter amplexus. Non .n. poſſumus eum illo tpe portatum dicere, quem poſt ſeptem annos legimus, & venatum iſſe, & bella tractaſſe. [Mirabile monſtrũ) τῶν μέσων eſt, dictum à monſtrãdo. Et refertur ad pñt eius ſignificatio. Prodigium autem eſt quod in longum tempus dirigit ſignificationem. [Fundere lumen apex) Apex proprie dicitur in ſummo flãminis pileo virga lanata, hoc eſt in cuius extremitate modica lana eſt, quod primum cõſtat, apud Albam Aſcanium ſtatuiſſe. Modo autem ſummitatem piler intelligimus. Tangit nanque, vt frequenter diximus, latenter hiſtoriam. Item hoc quoque de igni ad Seruiũ Tullium pertinet. Nam cum Tarquinius cœpiſſet Otriculanã ciuitatem, ex captiua quadam in domo eius natus eſt Seruius Tullius Hoſtilius. qui cum obdormiſſet, caput eius ſubito flamma corripuit quam cum vellẽt reſtinguere. Tanaquil regis vxor auguriorum perita, intelligẽs augurium prohibuit. Flamma puerum cum ſomno deſeruit. Vnde intellexit eum clarum fore vſque ad vltimam vitam. Sanè perire iste eũ dixit, non vt in 7. Tum fumida lumine fuluo. Nam, & illic ſplendor quidem eſt, ſed cũm fumo qui ſemper cauſa lacrymarum eſt. In Aſcanio autem ſolus oſtenditur ſplendor. [Circum tempora paſci) Paſci, creſcere: vt, Sacrum tibi paſcere crinem. Sunt autem infinitiua pro indicatiuis. [Fundere) Lambere, paſci. [Sacros reſtinguere) Non quos tunc ſacros ſciebant, ſed quod mox probarunt. [Oculos ad ſidera) Contra opinionem Theocriti, qui eum cęcatum fuiſſe commemorat. [Si flecteris) Aut ſecundum Stoicos locutus eſt, qui fati aſſerunt neceſſitatem, aut ſecundum Epicureos, qui dicunt deos nõ curare mortalia. [Aſpice nos) Quia intuentes dij iuuãt, Vnde eſt, Atque oculos Rutulorum reijcit aruis. Et contra, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat. [Atque hæc omnia firma) Secundum Romanũ morem petit, vt viſa bene eueniant. Non .n. vnum augurium vidiſſe ſufficit, niſi confirmetur ex ſimili. Nam fidiſſima ſunt poſteriora, ſoluuntur priora. Vnde eſt, Quantum Chaonias aquila veniente columbas. Nam aquila ſine dubio columbis plus poteſt. [Intonuit læuum) Siniſtrum, proſperum, quia cœleſte eſt, vt diximus ſupra. Siniſtrum autem a ſinendo, dictum, quantum ad auguria pertinet, quod nos agere aliquid ſinat. [Multa cum luce cucurrit) Nunc theologicam rationem ſequitur, quæ aſſerit flammarum, quos cernimus tractus, nymbum eſſe deſcendentis numinis. Alibi phyſicam. vt, Vento impendente videbis, Flammarũ longos à tergo albeſcere tractus. [Facem ducens) Lumen quod vtique ex facibus naſcitur. [Idæa claram ſe condere ſilua) Stellę huius curſus ſignificat Troianos conglobatos ad domum Aeneæ Idam petere. Quod dicit, Multa cum luce, oſtendit claros. quod ſignantem vias, ſcintillas quaſdam dicit relictas, q́ oſtendunt remãſuros in diuerſis partibus ſocios, quod Longo limite, oſtendit errorem. quod Sulcum dicit, ſignificat longum maris æquor arandũ. Quod ait. [Sulphure fumant) Diuini ignis odor oſtenditur. Et fumo autem mors Anchiſæ cognoſcitur, ſicut eius oratio ſequens indicat. [Cedo equidem) Quaſi .ſ. etiam ſciat ſe eſſe moriturum. & bene quandiu viuit Anchiſes, totum ei conceditur. [Victus genitor). A priſtino propoſito recedẽs. [Se tollit ad auras) Verbum augurum, qui viſis auſpicijs ſurgebant exemplo. vnde extemplo. [Affaturque deos) Agit dijs gratias. [Veſtroque in numine Troia eſt) In vobis habeo Troiam propter illud, Has mihi ſeruaſſent ſedes. [Comes ire recuſo) Tãtum ad ſolatium itineris, quippe moriturus, vt in 6. Æneas: Ille meum comitatus iter. Vult enim Virgilius etiam Æneæ concedere patris peritiam.

ASC. TALIA vociferans &c.) Memorat quo viſo monſtro circum capillos Iuli, Anchiſes diuinatum rerũ peritus id boni extitisse indicium agnoſcens, & ſe, ſuosq. in exilium à fatis vocari paratus ſit ſequi. De ea autem face quæ in Seruium dicat Beroald. videbimus poſt ordinem, ante quem ponemus hæc Donati verba. [Vociferans) Non ſolum verbis, verumetiam gemitu oſtendens. [Cum ſubitum) Talis eſt locus ille, qualis eſt, Talia iactanti ſtridens Aquilone procella. Item hęc cũ Dardanio Æneæ miranda videntur &c. Itẽ, Talia fundebat lacrymans, longosq. ciebat incaſſum fletus. nam incerta, & inſperata innectit, non expectans verboſum finem. [Mirabile) Nam fiebant multa contra naturam: vt, Flamma quæ tangebat ea non vreret. [Pater) Anchiſes, apud quẽ cœleſtium rerum ſcientia erat. [Vix ea fatus erat) oſtenditur ex hoc magnum, Anchiſæ meritum. [Sequor, & qua ducitis, adſum) Primum eſt ducere, ſecundum ſequi, ſed ordinato ſenſu corrigitur, vt ſit, Qua me ducitis, ſequor. [Veſtrum hoc augurium) Quia veſtrum eſt augurium, veſtrum eſt tueri, quod

agimus. [Cedo) .ſ. potioribus. Ordo eſt. Creuſa, ſup. uociferans talia, qualia in recitauit, replebat omne tectum .i. totam domum gemitu, ſup. tunc, cum .i. quando monſtrum ſubitum, & mirabile dictu .i. dum dicitur, aut ut dicatur, oritur .i. oſtendatur, nanque, pro quia, ecce leuis apex .i. globulus, in ſummitate pilei, ciſus eſt fundere de ſummo uertice Iuli, lumen .i. radios quoſdã, aut globulos ignis inter manus, & ora mœſtorum parentũ, dum .ſ. mater filium patri portenderet, & flamma innoxia .i. non nocens, nec inurens, molli tactu .i. quia molliter tangebat, ſupp. uiſa eſt, lambere comas, & paſci .i. foueri, & nutriri circum tempora .ſ. capitis Iuli, nos pauidi .i. pauentes, trepidare, ſup. cœpimus, aut trepidare, pro trepidabamus, metu .i. præ timore, & excutere, ſup. cœpimus, aut excutiebamus, crinem flagrantem .i. ardentem, hoc eſt ignem capiti inhærentem, & reſtinguere .i. abolere, fontibus .i. aquis mundis, ignes ſanctos .i. quos poſtea ſanctos didicimus fuiſſe, at .i. ſed Anchiſes, pater .ſ. meus, rerum diuinarum peritus, lætus .ſ. ea tali portento, extulit oculos ad ſidera, & tetendit cœlo .i. ad cœlum, palmas cum uoce .i. cum oratione ſequente. O Iuppiter omnipotens .ſ. pater, aut deus, ſi tu flecteris ullis precibus, aſpice nos, & ſi nos meremur, hoc tantum .i. tam magnum bonũ, quod nobis portenditur, pietate .i. per pietatem noſtram, ò pater, da deinde .i. inſuper, & etiam auxilium, & ſi. ma .i. confirma, & ſtabili hæc omnia .i. portenta, uiſa. ſupp per aliud portentum. Senior .ſ. Anchiſes, uix erat fatus ea, ſup. uerba iam dicta, & læuũ .i. pars læua, quo ad ſuſpicientem in cœlum, quæ tamen dijs dextera eſt, aut læuum .i. pars Septentrionalis, quæ proſpera prædicatur, intonuit fragore ſubito .i. repente orto, et miraculoſe, non naturaliter euenit, ſe cognoſcatur, & ſtella .i. ſimilitudo ſtellæ, ducens facem .ſ. cœleſtem, lapſa .i. labens, de cœlo .i. ſummo aere, per umbras .ſ. nocturnas, cucurrit .i. celeriter tracta eſt per cœlũ, cum multa luce, nos cernimus illam .ſ. ſtellam, aut facem, labentem .i. decidentem, ſuper ſumma culmina tecti .ſ. domus noſtræ condere ſe, claram .i. lucidam, ſupp. in ſilua Idæa .i. Idæ, ſiluæ Troianæ, & ſignantem uias .ſ. per quas nobis fugiendum erat, tum .i. præterea, aut deinde poſtquam, maior illa ſaa auolauerat, ſulcus .i. oblongos tractus, dat longo limite lucem .i. claritatem, & loca fumant circum .i. per circuitum, late .i. in latum, ſulphure .i. odore ſulphureo, qui (ſecundum Seru.) mortem Anchiſæ, portendebat, uero, pro ed, genitor .ſ. pater meus Anchiſes uictus .i. reuocatus ab inſtituto per deorum portenta, tollit ſe in auras, & affatur deos, & adorat ſidus ſanctum .i. ad dijs miſſum, aut rei bonæ ſignificatiuum, aut, ſupp. inquit: Iam, iam, nulla mora eſt, ſup. ne ſit, ò nate, ego ſequor, ſupp. te, cui talia portenduntur, & adſum, ſupp ei, qua ducitis. ò patrij dij, ſeruate domum .i. familiam ueſtram, & ſeruate nepotem .ſ. Æneam, aut Aſcanium, hoc augurium eſt ueſtrum .i. a uobis ſignificatum, & Troia eſt in ueſtro nomine .i. protectione, & poteſtate, equidem .i. ego quidem, cedo .ſ. a propoſito meo reuocatus in ſententiam tuã, nec ò nate, ego recuſo .i. & ego non renuo ire comes, tibi .i. tecum. & in comitatu tuo. Beroaldi in Seruium, quæ d xe, uerba ſunt hæc. Faceſſat procul tam iucilis, & inanis interpretatio, nam Virg. de face cœleſti ſenſit. Et quo apertius ſenſus poëtici uerſus intelligatur, adſcribemus uerba Plinij ad hanc rem pertinentia qui ita ſcr. in lib. 2. Emicant & faces, non niſi cum decidunt uiſæ, qualis Germanico Cæſare, gladiatorum ſpectaculum edente, præteroca populi, Meridiano tranſcurrit. Duo genera earum lampades, uocant plane faces, alterum bolidas, qualis mutinenſibus malis uiſum eſt. diſtant quod faces ueſtigia longa faciunt priore ardente parte. Hactenus Plin. cuius uerbis haud dubie declaratur, quid ſibi uelit Maronianus uerſus, Stella facem ducens, multa cũ luce cucurrit. Et in eodem loco parum diligenter, parumq. curioſe introſpexiſſe uidetur Seru. Virgilianam maieſtatem, quando a poëta dicitur, Intonuit læuum, eſt enim id totum ex arcana augurum diſciplina tranſlatum, & a nobis diligentius exponendum, ad iuuandam ſtudioſorum eruditionem. Hetruſci cœlum in ſexdecim partes diuiſerunt, ex quibus octo ab exortu ſiniſtras, totidem econtrario appellauere dextras, hinc omnia fulmina læua exiſtimantur eſſe proſpera, quoniam læua parte mundi ortus eſt, ut auct. eſt Plin. & et ſcr. Cic. in 2. de diuin. Optimum auſpicium habebatur apud Romanos ſi ſiniſtrum fuerat, uerum cum Rom. ſiniſtra meliora exiſtimarent, Græcis, & Barbaris dextra uidebantur auſpiciorum, unde apud Hom. Aiax ſic loquitur: Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit. Virg. itaque omnia antiquitatis conſultiſſimus, ex ritu Romani augurij, dixit, Intonuit læuum, hoc eſt ſiniſtrum quod felicitatem portendere credebatur, & imitatus uidetur eſſe Ennium ſic ſcribentem, Cum intonuit læuum, bene tempeſtate ſerena. Non omittendum eſt à Latinis omnia quæ bona ſint ſiniſtra nuncupari, etiam ſi dextra ſint.

VARIA LECTIO.

TECVM omne replebat) Veteres aliquot libri a, Repleuit, legunt. [Cum ſubitum, dictumque oritur mirabile monſtrum) Veteres aliquot libri a, Subito habent. [Tactuque innoxia molli Lambere flamma comas) In antiq. aliquot libris, Mollis legitur. [Et cœlo palmas cum uoce tetendit) In lib. aliq. antiquis, Ad cœlum palmas, legitur. [Tum longo limite ſulcus) In pleriſque ueteribus libris, Lumine, pro Limite, ſuppoſitum eſt. [Genitor ſe tollit in auras) In libris aliquot antiquis quippe Medic.eo, & aliquot alijs legere eſt, Ad auras. In alijs quibuſdam, Ad aras. [Et, qua ducitis, adſum) In aliquot antiquis libris, Quo legas. Sed in pluribus, Qua.

SERV. Dixerat ille:) Hic diſtinguendum. [Et iam) Dum negat, dum oſtenduntur auſpicia. [Propiusq.) Propter illud, Arboribusq. obtecta receſſit. & eſt ordo: incendiã propius uoluunt æſtus. i. calorem. Vnde etiã æſtas dicitur. [Ergo age) quia conſenſit, & ignis propinquat. Age autem non eſt modo uerbũ imperantis, ſed hortantis aduerbium. adeo ut plerunque Age facite dicamus, & ſingularem numerum cõpulemus plurali. [Ceruici) Ceruix cum numero ſingulari dicitur, collum ſignificat; ſi plurali utamur, ſuperbiam oſtendimus, et in Verrinis Cicero, Frange ceruices. [Ambobus erit) Ad filium, & ad patrem poteſt referri. melius ad patrem, quia de Aſcanio poſt loquitur. [Et longe ſeruet ueſtigia) Longe ualde, ut, Tyberinaq. longe Hoſtia: Nam longe non poteſt, quia ſequitur, Pone ſubit coniux. Et bene ire ſingulos facit. Seq

AEN. Dixerat ille: & iam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æſtus incendia uoluunt.
Ergo age chare pater ceruici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte grauabit:
Quo res cumq. cadent, unum, & commune periclum,
Vna ſalus ambobus erit. mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe ſeruet ueſtigia coniux.
Vos famuli, quæ dicam animis aduertite ueſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumque uetuſtum
Deſertæ Cereris, iuxtaque antiqua cupreſſus,
Religione patrum multos ſeruata per annos.
Hanc ex diuerſo ſedem ueniemus in unam.
Tu genitor cape ſacra manu, patriosque penates.
Me, bello è tanto digreſſum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine uiuo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, ſubiectaque colla
Veſte ſuper, fuluique inſternor pelle leonis,
Succedoque oneri, dextræ paruus Iulus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis:
Pone ſubit coniux. Ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, neque aduerſo glomerati ex agmine Graij.

enim multitudinem facile poſſe comprehẽdi. Seruet autem, cuſtodiat: ut, Et tantas ſeruabat filia ſedes. uel ſeruantem ripas. [Vrbe egreſſis) Hic ablatiuo iunxit, ut Horat. Egreſſum magna me accepit aricia Roma, Saluſtius accuſatiuo. et, Raro egreſſa fines ſuos. Ergo. utrunque dicimus. [Tumulus) Modo terra tumens, alias ſepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus utitur præceptis quia ſcit timoris comitem eſſe obliuionem. [Templumq. uetuſtum Deſertæ Cereris) Bene Cereris fanũ ante urbem eſſe facit quæ dea ruſticorum eſt. Vt liberat Æneas, & Cereris templũ, & uetuſtũ elegit, ad quod nec ciuis erat aditus, ſicut hoſtes putabant. Nam Æneas ſcit ante eſſe profanatum, nec prædæ ſpe Græci poterant duci. [Deſertæ Cereris) uerum à ſacerdote, qui in ſexto extinctus inducitur, ut, Cererique ſacrum Polybutem. An deſertæ belli tempore propter

peēr decennales obſidionem. An deſeriæ a talia, vt. Nec repe tie ſequi curet Proſerpina ma trem. [Religione patrum) Te- more. & eſt reciprocum. ſic Terent. Nam mihi nihil eſſe, religio eſt decedere .i. metus. Item Virgilius contra: Mul- toſq; metu ſeruata per annos. Connexa enim ſunt metus, & religio. Vt Statius, Primus in orbe fecit deos timor. Cu- preſſum autem funebrem ar- borem bene ante templū deæ lugentis eſſe confirmat. [Ca- pe ſacra manu) non eſt dantis, ſed hortantis vt tollat, quia ſa quitur, Me bello è tanto di- greſſum, & cæde recenti Attre ctare nefas. Scit enim Græ- cos ea pollutione Palladij pia culum cōmiſiſſe [Flumine vi- uo) Semper fluenti. i. naturali t vt, Viuoq; ſedilia ſaxo, eſt au- gorale verbum [Latos hume- ros) Aut more Heroum ſe lau dat, aut certe ſternendo latos facit. [Succedoque oneri) Fi- gura eſt, vt, Succedunt mo- ro, & flammas ad culmina ta- ctant. [Implicuit) Puerilem expreſſit timorem. [Pone) Aduerbium eſt. Atque deo vl tima ſyllaba habet accentum. [Opaca locorum) Quaſi di- xit, Arbor buſq; te obiecta re- ceſſit. Eſt autem elocutio, vt, Strata viarum. [tū me, quem dudum) Naturalia plus timen tur quaſi, & vt fortis, & plus non timet bellicum timorem ſed naturalem, propterea quia

Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitiq; oneriq; timentem
Iamque propinquabam portis, omnemq; videbar
Euaſiſſe viam; ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus, genitorque per vmbram
Proſpiciens, nate, exclamat, fuge nate, propinquant:
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hinc mihi neſcio quod tepido male numen amicū
Confuſam eripuit mentem: nanque auia curſu
Dum ſequor, & nota excedo regione viarum
Heu miſero coniux fato ne erepta Creuſa
Subſtitit, errauit via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec poſt oculis eſt reddita noſtris:
Nec prius amiſſam reſpexi, animumque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris, ſedemque ſacratā
Venimus: hic demum collectis omnibus, vna
Defuit, & comites, natumque, virumque feſellit.
Quem non incuſaui amens, hominumque, deorumq;?
Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe?
Aſcanium, Anchiſemq; patrem, Teucroſque penates
Commendo ſocijs, & curua valle recondo:
Ipſe vrbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renouare omnes, omnemque reuerti
Per Troiam, & rurſus caput obiectare periclis
Principio muros, obſcuraque limina portæ,
Qua greſſum extuleram, repeto, & veſtigia retro
Obſeruata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror vbique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero. irruerant Danai, tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento
Voluitur: exuperant flammæ; furit æſtus ad auras.

ſequente coniuge, quæ dijs ita volentibus in via ſublata eſt. Oſtendit etiam ſe ſumma reli gione deos obſeruaſſe, quippe quos ne attrectare quidem au debat, ſed patri pio, & impolluto efferendos committebat. De qua re dicit Don. ſic. [Ergo age) nam cum impetraſſem paternum aſſenſum, quod diffi cillimum fuit arripui ſubitam occaſionem, & omnibus diffi cultatibus quas obijcere potu iſſet Anchiſes occurrit. Nam ſe illum ſenem, & impeditum laturum pollicetur, & omnia communia ipſius futura oſten dit, quia nuſquam illum deſe- re, & ne quærat quid de filio & de vxore faciat tuuabo, in- quit, ſi tum auxilio dextræ, & vxor veſtigia mea ſectabitur: quod vero ait, Solus Iulus ſit comes, & longe ſeruet veſti- gia coniux. Fuit conſilium, vt tutior fieret fuga. Nā ſi plures fuiſſent congregati, non facile latuiſſēt. [Implicuit) Exprimit cauſam, & factum. nā puer pa- tris fugiētis æquare paſſus nō poterat. Exprimit etiam labo- rem ſuum, quin tanta celerita- te patrem ferret, ſi eum trahe- ret. Ordo eſt. Ille ſ. pater An- chiſes, dixerat. i. finierat ſer- monem, & ignis. i. crepitus, & fragor ab igne procedēs, audi- tur iam clarior, quia vicinior erat, & incendia voluunt. i. ad- uoluunt, ppius. i. vicinius ad nos, æſtus. i. calores ex incen- dijs prouenientes, aut æſtus

ſequitur: Comitique, oneriq; timentem. Glomerati ex agmine) Propter illud, vna que collecti inuadunt. [Sonus excitat omnis) Conſternat. [Subito cum) Hiſterologia eſt. [Nate) Hæc ſingula pronuncianda ſunt, quia perturbatis, integra nō datur ſermo. [Pro pinquant) Non dicit qui, propter ſequentem de Corybantibus œconomiam. [Cerno) altius rotuentes, Cerno Æneæ dant [Ma le numen amicum) non cum vtilitate mea fauentis vxori, quæ in numerum miniſtrarum matris deum relata eſt. [Mentem) Me- moriam, vt paulo poſt, Nec prius amiſſam reſpexi. [Fato ne ere pta Creuſa) Ordo eſt: Fato erepta Creuſa ſubſtitit ne, errauit ne via. Non enim dubitat fato eſſe ſublatam, cum audierit, Non hæc ſine numine diuum Eueniunt. [Nec poſt oculis eſt reddita noſtris) Conſtat. Nam vmbram eius vidit tantummodo. [Hic de mum) hic vna defuit. Aliter verum eſt. [Natumq;) qui per ætatē, matrem deſiderare debuerat. [Deorumq;) Hypermetrus verſus. [Vidi crudelius) Bene commendat ſe futurus maritus. [Valle re condo) Hic iam oſtenditur nimia multitudo [Stat caſus) Placet, vt, Stat quidquid acerbum eſt morte pati. [Obſcura limina) aut per noctem, obſcura aut certe poſticum Limine ſignificat. [Re- tro obſeruata ſequor) Relego, retro ſequor mea veſtigia. [Lumi- ne luſtro) Oculos circumfero. [Ipſa ſilentia) Ipſa quæ terrere nō debet, præcipue inter hoſtes. Sed vt diximus naturalibus tantum cecidit. [Si forte pedem) ſi forte, iteratione auxit dubitationem. [Irruerant Danai) quos Venus ante prohibuerat. Vnde eſt, Et ni mea cura reſiſtat. [Ilicet) Confeſtim. Hoc ſignificat, & Ilico, ſed metri ratione variatur [Summa ad faſtigia vento) Qui auget flammas, vt, Veluti cum flamma furentibus auſtris. Faſtigia au- tem modo de ſummitate proprie dicit, alibi per contrarium de imò, vt, Forſitan, & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras, Inde eſt, ceu vtrinq; profundum, quaſi cui vaſit porro fundus, cum de imò, fundus, de ſummo faſtigium dicatur.

ASCENSIVS.

DIXERAT ille) In hac parte recitat Æneas, vt pietatis officio ergo patrem fuoctuatur, cumq; ſe in humeris extulerit, & Aſcanium per manum attraxerit, ſe quentem quidem, ſed nō per

voluit incendia propius, quia ex æſtu fiunt incendia, præparan- tur. n. materiæ ad incendia, & incendia augent æſtus. Ergo age, adhortandi eſt aduerbium, ò chare pater, imponere. i. ſine vt im- ponaris (eſt. n. imperatiui modi verbi paſſiui.) ceruici noſtræ. i. in ceruicem noſtram, ipſe. i. ego ſubibo, humeris. i. per humeros meos, nec iſte. i. quem tibi impendam, labor grauabit me. i. moleſtus fuerit mihi. Quocunque (eſt enim tmeſis. i. intercisio) . i. in quamcunque partem, aut euentum res cadent vnum, & commu ne periclum, pro periculum, & vna ſalus erit ambobus. ſ. nobis. paruus Iulus ſit comes. i. comitetur me comprehenſus dextera, & coniux ſeruet veſtigia longe, ne cumulo prodamur omnes, vos famuli aduertite animi veſtris, ſup. ea quæ dicam, tumulus. i. colliculus, quidam eſt egreſſis. i. offenditur ab ijs qui egreſſi ſunt, vrbe. ſ. noſtra, hoc eſt Troia. & templum vetuſtum Cereris deſer- tæ. i. neglectæ, cum agricolæ decennio pulſi fuerint, & cupreſſus antiqua, ſeruata. i. obſeruata, & venerata multa religione patrū. i. maiorum noſtrorum, eſt iuxta. ſ. hunc tumulum, & hoc tem- plum. Nos veniemus ex diuerſo. i. diuerſis partibus in hanc vnā ſedem. i. conueniemus in hunc vnum locum, tu genitor cape. i. accipe ſacra quæ Æneæ Panthus. ſ. occultarat ante cædem factam per eū, manu. ſ. tua, quaſi ea Æneas alio q̄ manu porrigeret, aut potius offenderet ſolum, & cape penates patrios manu, quia ne fas eſt me digreſſum ex tanto bello, & recenti cæde. i. occiſione multorum, attrectare. i. contingere, ſup. ea, & eos donec ego ab- luero. i. piauero, me flumine viuo. i. ſemper fluenti. Ego fatus. i. elocutus, hæc. ſ. prædicta inſternor latos humeros. i. lati humeri inſternuntur mihi. Nec eſt arrogantia, q ſibi latos humeros det quia ſignificat ſe eos dilataſſe ex conſuetudine eos porrigendo. & inſternor colla ſubiecta. i. quæ patri ſubieci, ſuper. i. deſuper veſte & pelle fului leonis, & ſuccedo oneri. i. ſuſcipio patrem in hume ros ſuper pellem, & veſtē illā, Iulus. ſ. filius paruus, implicuit. i. inſeruit ſe, dextræ. ſ. meæ, id autem pueri erat timidi naturaliter, & per noctem ituri, & ſequitur patrem paſſibus non æquis. i. inæ qualibus, quia longe breuioribus ſed pluribus, & crebrioribus, aiī patrem dimiſiſſet, coniux ſubit, pone. i. à tergo, ſed ſatis ppe,

nos ferimur.i.trahimur impetu horroris, per opaca.i.opacitatẽ locorum,& omnes auræ terrent, tunc me,quem vlla tela iniecta dudum, neque Graij.i.Græci, glomerati.i.informam glomeris, circum me collecti ex agmine aduerſo,non mouebant dudum. (Mira ex contrarijs declamatio,quia prius tela, & Graij nõ mouebant,& nunc auræ quibus nihil imbellius terrent. Per quod ſignificatur id deos feciſſe vt Creuſam auferant) & omnis ſonus excitat.ſ.ad fugam aut ad horrorem me ſuſpenſum.i.perplexum & timẽtem pariter comiti.ſ.Iulo,& oneri.ſ.patri. (Notum eſt ꝙ timeo tibi,eſt timeo pro te,ne quid tibi mali eueniat) Beroald. in Seruium dicentem,ꝙ ceruix in numero ſingulari,dicitur collum &c.dicit ſic,Miror in errata tam manifeſta,tã turpia lapſum eſſe Seruium alioquin eruditum,vix.n.talia refellenda ſunt,cum ſeipſa refellant, ac ſibijpſis ſint repugnantia,& contra veritatem reluctentur, nanque vetuſtiſſimi illi ſcriptores, pluraliter ceruices appellabant, pro parte colli,nuſquam ceruicem, primus aũt Hortenſius creditur dixiſſe ceruicem ſingulari numero, vt auctores ſunt Quintil. & Varro,ſi vera fuerit Seruij ſententia in ſolœciſmum incidiſſe dicentur priſci ſcriptores, qui ceruices ſæpiſſime,ceruicem non tam ſæpe vſurparunt, in ſolœciſmum incidit Cicero,ſcribẽs in Vatinium,inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti.& alibi,Fregerit in carcere ceruices, vbi ſine controuerſia ceruices,pro membro hominis accipiuntur. Errauit etiam Cato cuius verba hæc ſunt: Si caput aut ceruices dolent,ea lauo calido lauito.errauit Celſus,dicens.Cucurbitulæ ceruicibus admouendo.& alio in loco: In ceruicibus blandulæ poſitæ. quid multa? veteres pluraliter tñ ceruices dixerunt, vt teſtis eſt Quint.in octauus præterea exemplum Cic. quod pro ſe allegat Ser. contra ipſum facit.nam ſcrib.Cic. Verrem multorum fregiſſe ceruices,tum iuberet eos decolari,non autem ſuperbiam,vt Ser. opinatur. Quinimò ceruix in ſingulari,pro ſuperbia ſæpe ponitur, vnde dicitur,Homo duræ ceruicis. & à beato Hieronymo in interpretatione inſtrumenti veteris dictum eſt: Populus hic duræ ceruicis eſt.hæc adde,ꝙ ceruix non ſignificat collum,ſed partem colli poſteriorem,quę exterior eſt, vt docet Ariſtot. de animalibus,vt auct.eſt Plin.in nat.hiſt.lib. Multi,vertebratisq. orbicula cum oſſibus flexibilis ad circunſpectum articulorum nodis iungitur.Et, vt refert Celſus in 8 lib. Septẽ vertebræ in ceruice ſunt, quinetiam ceruix non ſolum dicitur de animalibus,ſed etiam de rebus alijs. Pomp.Mella. Sedet in ceruice peninſula Cyzicum. [Iamq́)Docet ereptam eſſe fatis volentibus Creuſam,vtq. illam quæſiuerit per omnia inceſſa Troiæ in qua re duo facit,purgat enĩ ſe ne coniugem deſeruiſſe ſuſpetur, & conciliat ſibi animum Didonis, quæ iam ſaucia Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni. Ereptam autem fingit à Corybantibus.i. matris deum Cybelis ſacerdotibus ab ea ad hoc miſſis, vt ipſa poſtea manifeſtabit,occurrens in vmbris Æneæ Don. dicit ſic. [Male amicum) amicũ non poteſt dici,quia non ſeruauit vulneroſ, nec ruſus inimicũ, quia præſtitit beneficium.[Iple vrbem) oñ ſic affectũ puri matrimonij Ordo eſt.Ego propinquabam,iamq́. portis (vnde pa.hoc eſt, quia in portu, hoc eſt in loco ſalutis iacturam fecerit, idem de Orpheo dicit in Georg.4.) & videbar euaſiſſe oẽm viam .i.periculoſam iam dico, cum.i.quando, creber ſonitus.i.ſtrepitus pedum,viſus eſt adeſſe ſubito,& genitor.i.pater proſpiciens.i.porrò aſpiciens per vmbrã exclamat,ò nate fuge,fuge,inquam,nate, propinquant,ſup.hoſtes (nõ.n.in tali tumultu dicimus,qui cum non alij quam hoſtes putandi ſint, non tñ erant) & ego cerno (vel Anchiſæ verbũ,vel Æneæ poſt Anchiſæ admonitionẽ. Sed Seru.adiudicat Æneæ,quod, & mihi placet,quia illis viſis erepta eſt illi mens) ego igitur Æneas cerno clypeos ardentes.ſ.Corybanthum,& æra micantia.i.reſplendentia,qualia abſumpſerant, non vt noceant,ſed vt terrorem incutiant.Hic.i.hoc loco,aut tẽpore neſcio quod numen.i.quis deus,male.i.non ſatis amicũ.i. fauorabile,eripuit mihi trepido, mentem cõfuſam.i.attonitam, & multis perplexam.Nam dum ſequor curſu.i.currendo,auia.i. loca inceſſa, vbi non erat via, ſaltem trita, & cunctis, & patens dum excedo.i.ante eo inſequentes,regione viarum nota.i.propterea ꝙ regionem notam. & currere poteram,vbi alij vix inueniſſent viam.heu,dolentis interiectio,incertum, ſup.eſt mihi,ne pro an Creuſa coniux erepta eſt mihi miſero.i.eam miſere amũ ti,fato.i.voluntate deorum,nec pro an,ſubſtitit.i.manſit ſtans,an errauit via.i.per viam illi incognitam, ſeu reſedit.i.remanſit, ſedens laſſa.i.defatigata,incertum,inquam,eſt,nec eſt reddita poſt .i.poſt illa aut poſtea noſtris oculis,niſi.ſ.in vmbris,vt dicetur,in quibus eam proprie non vidit,nec contingere potuit, ſed audita eſt duntaxat. Vnde ipſa non eſt reddita,quia non in propria perſona,ſed in vmbris occurrit. Vnde non eſt contrarium quod ſequitur. Nec reſpexi.i.retroſpiciendo animaduerti prius, & percepi amiſſam.i.ꝙ amiſſa eſſet,nec reflexi.ſ.ab inſtituto currendi ad tumulum, vt patrem, & filium ſaluem,animum.ſ.ereptum à numine,male amico,vt dictum eſt, prius dicit, quã nos venimus ſup. ad tumulum antiquæ Cereris,& ſedem ſacratam, hoc eſt ad templum. Ipſa vna.i.ſola(vt deorum voluntate id factum cenſeatur) defuit hic.i.hoc loco,omnibus,ſup.alijs collectis,demum.i.tandem,quia ex diuerſo conuenerant, & ipſa vna fefellit comites,& natum,& virum,quia ſi affuiſſet omnes ſimul aufugiſſemus,quę nunc ſui inquirendæ moram nobis fecit.ego amens.i.factus ſine mente,aut propter impatientiam amiſſæ coniugis,aut quia erepta fuerat,quem hominum, & quem deorum non incuſaui.i.criminatus ſum,q.d.nullum nõ incuſaui, ergo incuſaui omnes homines,& omnes deos quia coniugem amiſerã,aut quin vidi crudelius.i.mihi triſtius in vrbe euerſa? q.d. etiam nihil quo dicto conciliat ſibi ſummopere animũ Didonis,cum ſe tantopere cõiugem amaſſe ſignificet. Ego commendo ſocijs Aſcanium.ſ.filiũ meum,& Anchiſen,& Teucros.i. Troianos penates, & recõdo, ſup eos in valle curua,ne ab hoſtibus inuadantur. Ipſe.i.ego ſolus repeto vrbem, & cingor armis fulgentibus,quod amentis erat,niſi ante mori affectaſſet,quod non placet,aut aſpici, & agnoſci à cõiuge. Stat.i.placet, & decretum eſt mihi renouare omnes caſus quos prius obiueram, & reuerti per omnem Troiam, & obiectare.i.frequenter obijcere rurſus caput periclis, pro periculis. Ego repeto principio.i.in primis muros,& limina portæ obſcuræ.i.occultæ, & ſecretæ, nec omnibus notæ, aut caliginoſæ; qua.i.per quã extulerã,greſſum.i.egreſſus fueram, & ſequor retro.i.retrorſum,veſtigia obſeruata.i.obſeruando veſtigia mea, q̃ feceram egrediendo,& luſtro.i.circunſpicio per noctem,lumine .ſ.oculorum, horror, ſupp eſt vbique,vel horror, & ipſa ſilentia terrent ſimul vbique animos,ſup.meos. Ego refero me inde.i. ab eo loco domum,ſup.meam,ſi,ſup.Creuſa ſi,dico,forte tuliſſet pedem,ſup.domum.i.ſi forte eo rediſſet, & ſup. cum illuc veneram, Danai irruerant,quos Venus prius cohibuerat. aut quia tunc primum extrema loca peruagati erant, & tenebant omne tectum. Bene mutat tempus,quia prius irruerant,ſed adhuc tenebant. Ilicet.i.illico,aut confeſtim ignis edax.i.conſumptiuus, voluitur ad ſumma faſtigia.i.culmina domus, flammæ exuperant.i.euincunt domum, & æſtus.i.fragor, furit.i. vehementer, crepitat, & exilit ad auras, per quod ſignificatur magnifica domus.

VARIA LECTIO.

QVO res cunque cadent) Vetera quædã exemplaria, Quo res cunque cedant,habent. [Mihi paruus Iulus Sit comes) in Donatiano lib.ſcriptum eſt,Mihi ſolus Iulus. Sit comes. [Me bello è tanto digreſſum)Aliquot exemplaria vetera habent, Ex tanto,aliqua ſine vlla præpoſitione,Bello tanto legunt. [Subiectaque colla) In antiq. aliquot exemplaribus, Proiecta legitur. [Stat caſus Renouare omnes) Antiqui nonnulli libris, Renouaſſe præterito legunt tempore. Alij quidam, Reuocare. Sed omnes magis approbant, Renouare.

Procedo ad Priami ſedes arcemq́ue reuiſo,
Et iam porticibus vacuis Iunonis aſylo,
Cuſtodes lecti Phœnix, & dirus Vlyſſes
Prædam adſeruabant. huc vndique Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæq́ue deorum,
Crateresq́ue auro ſolidi, captiuaq́ue veſtis
Congeritur. pueri, & pauidæ longo ordine matres
Stant circum * & tacitis implent mugitibus aures

SERV. PRiami) Patris eius. [Arcem) Ne vel illuc confugiſſet. [Vacuis) Magnis, quippe illic erant omnium. [Iunonis aſylo) Tẽplo, vnde nullus poſſet extrahi. Dictum aſylum quaſi aſyrum. Hoc autem non eſt in omnibus tẽplis, niſi quibus conſecrationis lege conceſſum eſt. Primo aũt apud Athenienſes ſtatutum eſt ab Herculis filijs, quot inſequebantur ij, qui erant a patre oppreſſi, ſicut docet in 7. Stat. Hoc aſylum etiam Romulus imitatus eſt. Vnde eſt: Quem Romulus acer aſylum Rettulit. Non ſtatuit. [Phœnix) Achillis magiſter. [Huc) Pro illuc. [Gaza) Cenſus, Perſarũ lingua & eſt numeri ſingularis tantum. [Menſæque deorum)

* Verſus hic in quibuſdã libris non habetur.

Auſus quinetiam voces iactare per vmbram,
Impleri clamore vias: mœſtusque Creuſam
Nequidq̄ ingeminans, iterumq́ue, iterumq́ue vocaui.
Quærenti, & tectis vrbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum, atque ipſius vmbra Creuſæ
Viſa mihi ante oculos, & nota maior imago.
Obſtupui, ſteteruntq́ue comæ, & vox faucibus hæſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
CR. Quid tantum inſano iuuat indulgere labori
O dulcis coniux: non hæc ſine numine diuum
Eueniunt, nec te hinc comitem aſportare Creuſam
Fas. haud ille ſinit ſuperi regnator olympi.
Longa tibi exilia, & vaſtum maris æquor arandum,
Ad terram Heſperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumq́ue, & regia coniux
Parta tibi, lacrymas dilectæ pelle Creuſæ.
Non ergo Myrmidonum ſedes, Dolopū ue ſuperbas
Aſpiciam, aut Graijs ſeruitum matribus ibo:
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:
Sed me magna deum genitrix his detinet oris.
Iamq́ue vale, & nati ſerua communis amorem.

rum) Poſtquam exceſſere omnea adytis. [Captiuaque veſtis) Pro captiuorum, & eſt noua elocutio. [Longo ordine) Longa multitudine, vt in 6. Vnde omne longo ordine poſſet, cum non dicat per ordine. [Voces iactare) quæ contrariæ ſunt latere cupienti. Et inquirendi officium ad vocem tranſtulit propter noctem. ibi .n. voce opus eſt, vbi viſus non ſuppetit. voces vero, quia. [Iterumque, iterumq́ue vocaui tectis) per tecta. & eſt Antiptoſis. [Infelix ſimulacrum) Mihi, nō ſibi, vt, Quæ potui infelix? Per ſimulacrum autem apotheoſin oſtendit, quia ſimulacra, deorum ſunt, vmbræ, inferorum. Sic Vlyſſes in Hom. apud inferos, Vmbram Herculis cernit, quia poſt mortem vmbræ inferos animæ cœlum petunt. [Maior imago) Quia vmbra maior eſt corpore. [Quid tantum) Conſolatio eſt, ſequitur etiam diuinatio quæ animis liberatis corpore conceditur. Vnde etiam morientibus datur. vt, Nec longum lætabere, te quoque fata Proſpectant paria. [Inſano) Magno, vt, Inſani feriant ſine litora fluctus. [Indulgere) Operam dare, vt indulgent vino. [Sine numine diuum) Sine fati neceſſitate vt enim Statius dicit. fata ſunt quæ dij fantur. [Eueniunt, nec te comitem hinc aſportare Creuſam) Hic verſus caret ſcanſione, vnde multi hinc, multi as, ſyllabum detrahunt. Si tamen vis fide ſeruata ſcandere, ſit conuerſio. vt Eueniunt, nec te hinc comitem aſportare Creuſam, & poteſt ſcandi per ſynalœpham. Aliter nec eclipſim, nec hiatum, nec ſynalœpham recipit. [Fas) Quia ſequitur, Regnumq. & regia coniux Parta tibi. [Creuſam) quia latina declinatio eſt, erit latinus accentus [Olympi) Cur in penultima accentus ſit, manifeſta eſt ratio apud Latinos, quanquam Græci diſcretionem velint per accentum facere montis, & cœli, quod ſuperfluum eſt. [Arandum) Quia legimus Subtrahiturq. ſolum, non immerito dixit nunc arandum. [Heſperiam) Sequenti epitheto Italiam ab Hiſpania ſegregauit, quæ & ipſa Heſperia dicitur. [Vbi Lydius Tybris) Thuſcus. Dictus Lydius a fratre Tyrrheni. Nam Lydus, & Tyrrhenus duo fratres, cum eo prouincia vna non ferret, in ſortem miſerunt, vt diuiſis copijs proficiſceretur vnus ad nouas ſedes quærendas. profectus Tyrrhenus eſt, qui ex ſuo nomine Thuſcos Tyrrhenos vocauit. Lydia autem dicta eſt in qua frater remanſerat. Vnde nunc traxit, vt Lydium diceret. Thuſci autem à frequentia ſacrificij dicti ſunt, hoc eſt ἀπὸ τῦ θύειν. Conſtat namque illic a Tage aruſpicinam repertam, vt Lucan. meminit, Sed conditor artis Finxerit iſta tages. [Leni agmine) Leni impetu. [Lacrymas dilectę pelle Creuſę) Melius ad poſteriora referimus, vt dica: Noli flere, nec .n. captiua ſum. Male enim plerique dicunt, quia habes vxorem paratam. [Seruitum) vt ſaturam. Modus gerundij eſt. [Dardanis) Laus a maioribus. [Nurus) Laus à cognatione. [His oris) In quibus colitur. [Iamq́ue vale) Recedētis ſignificatio eſt, Vnde, & mortuis dicitur, vt, Salue maxime Palla Æternumq́ue vale. [Nati ſerua communis amorem) Propter futuram nouercam commendatur Aſcanius.

A S C E N S I V S.

PROCEDO &c.) Eandem rem proſequitur Æneas, vt. ſ. Creuſam coniugem ſuam per alia loca diſquiſiuerit, narrans ſubinde quæ illic viderit, & vt vmbram Creuſæ tandem offenderit, de qua re dicit Donat. ſic. [Dardanis) Laus communis à genere. [Veneris nurus) Laus propria ipſius. Sum ergo liberata ab hominum inhonorum ſeruitute, & ei deæ collocata, ea qua ſacrorum omnes dij gloriantur, & habitabo in locis originalibus. Magna ergo conſolatio, qui vxorem nec captiuam, nec occiſam inuenit, ſed detentam voluntate eius deæ, qua nulla eſt potior. [Nati cōmunis) Nam, & illo poterit leuare vxoris amiſſionem, & etiam admonet propter nouercæ ſuſpicionem, vt magis indulgeat filio. Ac propterea hoc nouiſſimum collocauit, vt magis pectori infixum relinqueret, non tamen apertius hoc dixit, ne ſi aliter ſentire videretur, receſſuri animum læderet. Ordo eſt. Ego procedo ad ſedes .i. regiā Priami, & reuiſo arcem, quia prius eam viſerat, & iam, Phœnix, & dirus Vlyſſes, lecti .i. electi, cuſtodes. ſ. prædarum, aſſeruabant prædam, ſupp. in porticibus vacuis, & aſyllo .i. loco immunitatem præſtanti, à quo neminem abſtrahere licebat: Iunonis .i. qui erat in tutela Iunonis. (porticus autem ſunt, quos nōnulli ambitus vocāt) gaza Troia .i. Troiana. (ſit .n. triſyllabum Troia) hoc eſt, theſaurus Troianus, aut opes Troianæ, erepta adytis .i. locis ſacrarijs, quæ nulli præter q̄ ſummo ſacerdoti adire olim licebat, nunc incenſis, gaza dico, videlicet menſę deorum, vt Tripodes, & crateres .i. pocula ſacrificatoria, ſolidi auro .i. facta ex ſolido auro, & veſtis captiua .i. exuuiæ, & ſpolia opima dijs conſecrata, congeritur huc .i. in hunc locum, hoc eſt in porticū, & aſylum Iunonis, vndiq; .i. ea omni parte pueri, & matres pauidę ſtant circum .i. in circuitu, longo ordine, & implent aures. ſ. meas, (aut auras, ſed melius aures) q. a mugitibus .i. ploratibus, & vlulatibus tacitis .i. ſubmiſſis, qđ quia fieri vix potuit, alij deleuerunt, & tacitis &c. Quinetiam .i. inſuper, ego auſus, ſup. exiſtens iactare voces .i. clamare per vmbram, temeritatis enim fuiſſet, ſi viſus clamaſſet, impleui vias clamore, & ego mœſtus ingeminans, iterum atque iterum vocaui, nequidquam .i. fruſtra. Creuſam .ſ. repetendo illud vocabulum. Simulachrum infelix .i. infeliciter mihi raptum, & vmbra ipſius Creuſæ viſa eſt mihi quærenti, ſup eam, & furenti ſine fine .i. modo, aut menſura, ſup. in tectis vrbis, viſa, inquam, eſt ante oculos vmbra eius, & imago eius, maior nota .i. q̄ ea eſſet quam noram, hoc eſt, maior erat imago eius, q̄ ea ipſa viua imago erat. Ego, ſup. obſtupui, & comæ .i. capilli ſteterunt, & vox hæſit .i. adhæſit faucibus. (Corripuit hic, & alibi in verbo, ſteterunt, mediam, vt ſubitum horrorem depingeret, ſicut diaſtola in Bucol illic, Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes, & in Georg. illic, Miſcueruntq. herbas. & non innoxia verba) Tunc, ſup. Creuſa, aut imago eius, affari, ſup. cœpit aut affabatur ſic, & demere, ſup. cœpit, aut demebat curas his dictis. O dulcis coniux .i. marite, quid .i. ad quid, iuuat .i. delectat te, indulgere .i. indulgenter operam dare, labori inſano .i. aut magno, aut fruſtra ſuſcepto? Hæc non eueniunt ſine numine .i. nutu, & voluntate diuum, nec fas eſt te aſportare .i. abducere hinc Creuſam comitem .i. ſociam itineris tui, aut ille. ſ. magnus regnator olympi, videlicet Iupiter qui fata condit, ſupp. non ſinit .i. permittit. Alij, haud, legunt, vt ſit, Haud ille ſinit, verum alibi quoque poſitum leges, aut ſecundo loco vbi congrueret, nec, vt repetatur negatio prius poſita) Longa exilia, ſup. reſtant tibi, & vaſtum .i. amplum, æquor .i. campus æquus, maris, eſt arandum .i. ſulcandum, ſed nauibus nō aratro tibi, tu venies ad terram Heſperiam .i. Italicam, vbi Tybris Lydus .i. Tuſcanus, aut Tyrrhenus, cuius accolæ à Lydia profecti ſunt, fluit leni agmine .i. fluxu aquarum, qđ in bonum, & commodum accolarum vergit, quia vbi impetus vehemens eſt vt in Rhodano, vix poſſunt naues extrahi, additi, & alia laus quia fluit inter optima .i. pinguia arua, non ignauorū, ſed virum pro virorum, quæ tertia laus eſt. Res lætæ, & regnū, & coniux regia, eſt parata tibi. illic .i. ad Tyberim in Italia, pelle .i. depelle igitur lachrymas Creuſæ dilectæ .i. quas effundis ob amorem mei quæ ſum tibi dilecta, ego non aſpiciam ſuperbas ſedes Myrmidonum .i. illorum Theſſalorum, ſociorum Achillis, ve, pro vel, Dolopum ſociorū. ſ. Pyrrhi, & ego Dardanius .i. Dardani neptis, & ab illo inclyto viro Iouis filio oriunda, & nurus diuæ Veneris, non ibo ſeruitum matribus Graijs .i. non abducar captiua, ſed magna genitrix deum me detinet his oris .i. regionibus. Iamq. vale, & ſerua amorem communis nati. ſ. Iuli Aſcanij, quem commendat affectione materna, ſed in gratiam Iuliæ domus, quaſi dijs volentibus regnum etiam in Italia ibi, & aliā

coniugem, & alios liberos habiturus eſt Æneas, Aſcanio debetur.

VARIA LECTIO.

PROTINVS ad Priami ſedes) In veteribus aliquot exemplarib. Protinus omnino habetur. plura tamen ex illis, Procedo ad Priami ſedes, legunt. In Longobard. lectio eſt huiuſmodi, Procedo, & Priami ſedes, arcemque reuiſo. & ita habetur in Mediceo, & in Purcio, & aliquot alijs antiquis.

[Obſtupui, ſteteruntque comæ) Multi lib. antiqui, Steterant, habent. [Tum ſic affari) In antiquis libris, Tunc, habetur. [Non hæc ſine numine Diuum Eueniunt, nec te comitem hinc aſportare Creuſam Fas) In libr. aliquot antiquis. Nec te comitem aſportare Creuſam Fas. Nam aſportare, etiam abſque aduerbio locali hinc per ſe plenum, ſatis eſſe videtur. [Ad terram Heſperiam venies) In vetuſtis aliquot exemplaribus. Et terram Heſperiam legitur. [Leni fluit agmine Tybris,) In libris aliquot peruetuſtis pro Leni, Læto habetur.

Hæc vbi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentẽ
Dicere, deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter fruſtra compenſa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumpta nocte reuiſo:
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe nouorum
Inuenio admirans numerum, matreſque viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Vndique conuenere, animis, opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ.
Ducebatque diem, Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum, nec ſpes opis vlla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petiui.

SERVIVS.

MAnus effugit imago) Quaſi imago, quæ non tenetur. Naturale enim eſt vt non poſſit teneri. Nam in ſeptimo quod ait, Da dextram miſero, auxilium ſignificat. [Simillima ſomno) Sic Cicero, Simillimum deo iudicio. Nam genitiuo debuit iungi. [Sic demum) Nouiſſime. [Inuenio admirans) Cum inueniſſem admiratus ſum. [Exilio) Ad exilium Donatus contra metrum ſenſit dicens Exilio, quaſi de Ilio. Nam i, longa eſt. Miſerabile vulgus. Magnum eſt, quod addidit vulgus, ſic Statius: Vnde hoc examen, & vna tot miſeræ, animis opibuſq., & volebant, & poterant. [Lucifer Idæ) vt Troianis videtur. Sic alibi: Tibi deſerit Heſperus Œtam. Illic enim oriri vel occidere putantur ſidera, vnde videri vel incipiunt, vel deſinunt. [Ducebatque diem) Quia lucis eſt prænuius. [Opis) Ferendi auxilij. [Ceſſi) Deeſt igitur. [Montem) Vt oſtendit in nono, Idem ſignificat.

ASCENSIVS.

HÆC vbi &c.) Concludit hoc loco hunc II. in quo inſidias dixit, Danaum, caſuſque ſuorum, & præcipue Priami, & nunc Creuſæ mortem quia (vt dixi) in ſingulis VI. prioribus libris, ad finem operis mortem alicuius memorat Donati, qui ſingula poetæ dicta diligenter penſitat, verba ſunt. [Hæc vbi dicta dedit, lacrymantem) Ingratum facinus fuiſſet, niſi demonſtraſſet, & plura ſe fuiſſe dicturum, & ad illius dicta reſponſurum, ac diutius eam retenturum, niſi ipſa deceſſiſſet. [Ter conatus) Demonſtrat proprie volentem amplecti, quod corporale non fuerat. [Conatus) Ibi enim ponitur conatus vbi affectus non ſequitur. [Ingentem numerum) Præter eos quos dimiſerat, inuenit aduenisse multos alios. Hoc autem dictum, ne ſolus patriam deſeruiſſe videatur. [Lucifer Idæ) Noua deſcriptione vſus eſt dici naſcentis. Nam ante ipſum exoritur Lucifer, hunc ſequitur lux, quæ diem plenum confirmat, ergo non tantum nuncius venientis diei eſt, ſed ſidus, certuſque productor. [Danaique obſeſſa tenebant Limina portarum) Hoc ſignum erat illos potitos eſſe victoria, & lux contraria ſaluti ſuæ, & ſuorum erat, ergo ſpoliatus omni ſpe. [Ceſſi) Vel vti neceſſitate coactus per Laocoontis exitium, per diligentiam matris, quæ mihi deos potius quam græcos inimicos oſtendit, per incendium ex filij mei vertice. per hortationem patris, & religioſas voces varia. Ceſſi potioribus, neque debui niti, qui toties repugnantibus dijs fruſtra certaui. Ordo eſt. Vbi.i. poſtquam, ſupp. Creuſa dedit, hæc dicta ipſa deſeruit, quia ablata à miniſtris deæ, ſupp. me lacrymantem, & volentem dicere multa, & receſſit .i. euanuit, in auras tenuis .i. vix palpabiles, ego, ſupp. ſum conatus, ibi.i. eo tempore. quo aufugeret, ter dare collo, ſupp. eius brachia. circum.i. per circuitum, circumplectendo ea, ſed imago comprenſa fruſtra, quia contineri nequibat, effugit ter manus, ſup. meas, exiens par .i. ſimilis, & comparabilis ventis leuibus. & ſimillima ſomno i. deo inſomniorum, aut phantaſmati. volucri.i. cito, & aduolanti, & auolanti. Et ergo reuiſo.i. iterum viſo, ſocios, ſcilicet quos in monte Ida dereliquerat in valle reconditos, ſeu, vt hiſtoriam habere volunt, poſt habitam Troiam, habitauit in Idæ montibus vbi Sceptin vrbem habuerat, donec creſcente multitudine Græcis, formidoloſus factus aufugere conatus eſt, vt autem fatalem fugam oſtenderet Vergilius non vt humana, ſed dijs iubentibus eam factam docet, reuiſo, inquam, demum .i. tandem, aut nouiſſime poſt longam expectationem, ſic, id eſt certior factus, quia coniugem amiſſam. & à dea abreptam recuperare non poſſem, & hoc nocte conſumpta, id eſt, peracta. Atque ego inuenio hic, id eſt hoc loco vbi meos dereliqueram, aut hic, id eſt modo, ingentem, id eſt valde magnum numerum, comitum nouorum, id eſt recentium, affluxiſſe, id eſt ex omni parte in morem fluctuum aduenisse, inuenio, inquam admirans, ſcilicet poſtquam inueneram vnde tot ſalui euaſiſſe poterant, ingentem, dico, numerum, appoſitiue, matres, id eſt matronas, & viros, ſcilicet eorum maritos, & pubem collectam, exilio, id eſt ad exilium obeundum mecum, vulgus miſerabile.i. miſeratione dignum quod perſoluit quæ non rapuit, aut imbelle, & inerme, & ita purgatur Æneas, ſi quis obijciat, quia ſi ingentem numerum inuenerat, debuiſſe collecta manu rediſſe ad defendendam patriam, ad quod dicit multos quidem fuiſſe, ſed miſerabile vulgus, nec qui animo bellandi, aut defendendæ patriæ conuenerant, ſed collectam exilio pubem. Ipſi, ſupple conuenere vndique, id eſt ex omni parte, parati animi, & opibus.i. facultatibus ſuis, ſupp. ſequi in quaſcunque terras, ego velim deducere, ſupp. ipſos, pelago, id eſt per pelagus. Iamque, id eſt & iam. Lucifer, id eſt ſtella matutina lucem ferens, ſurgebat, id eſt oriebatur, iugis, ſcilicet ſuper verticem: Idæ ſummæ, id eſt montis ſiluoſi in Phrygia, vbi (vt dixi) Æneas primas ſedes habuiſſe perhibetur, & ducebat, id eſt ferebat diem. Danai, id eſt Græci tenebant limina portarum obſeſſa, ne, ſcilicet qui aufugerant collecta manu ingrediantur ciuitatem vindicaturi, per hoc autem purgatur etiam Aeneas, quia ſignificatur feciſſe periculum, & exploraſſe quidnam Græci agerent, ſed comperium habuiſſe, quia nec vlla ſpes opis .i. auxilij contra Græcos, aut opis recuperandæ, dabatur, & ideo ſubdit ceſſi, id eſt locum dedi fatis, & tot monitis, de quibus docte locutus eſt Donatus, & petiui montem, ſcilicet Idem, quo difficilis ſit Græcis aſcenſus, & hoc genitore, id eſt patre meo Anchiſa, ſublato, id eſt ſurſum lato, id eſt & in humeris meis rurſus portato, aut potius à miniſtris, cum iam miniſtri adeſſent, nec vlla vis vrgeret, ab illis ſurſum lato.

VARIA LECTIO.

TER fruſtra comprenſa manus effugit imago) In vetuſtiſſimis aliquot exemplaribus, Vaticanæ bibliothecæ, & nonnullis alijs, præcipueque in Longob. & in Med. compreſſa, legitur. Neque illud diſſimularim, eſſe veteres lib. in quibus. Compreſſa manu effugit. abſque ſynalœpha, legitur. [Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno) Non prætereunda, fuit lectio Med. lib. Par leuibus pennis, volucrique. ſimillima vento. [Et ſublato montem genitore petiui) Sunt qui, Montes, plurali numero legendum aſſerant.

POST

ASC. POST euerſa Phrygum regna, &c.) Iuxta morem in ſuperioribus obſeruatum, antequam ad inſequentis libri explanationem progrediamur, præmittemus argumenti ordinem, atque elucidationem. Ordo itaque monoſtichi .i. illius ſolius verſus, materiam totius iij. complectentis, eſt huiuſmodi.

IN III. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Tertius à Troia vectos canit æquore Teucros.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Poſt euerſa Phrygum regna, fuga cœpta moueri:
Vtq́ ſit in Thracem primo deuectus, ibiq́
Mœnia condiderit Polydori cæde piata,
Regis & hoſpitium, vt Phœbi reſponſa canebant.
Cœptum iter in Creten, rurſus noua Fata reperta.
Naufragus vt fuerit Strophadum compulſus ad vndas:
Inde fugam, & dira narrat præcepta Celæno:
Liquerit vtq́ Helenum perceptis ordine Fatis:
Supplicem Achamenidem Polyphemo vrgente recepit:
Amiſſumq́ patrem Drepani, atque hic deinde quieuit.

ALIVD IN EVNDEM.

Poſt caſum Troiæ fabricata claſſe ſuperſtes.
Vela dat Aeneas, vrbemq́ in littore Thracum,
Mox aliam pulſus Cretæ condidit oras.
Cedit, & hinc, Helenumq́ videt, præceptaq́ diſcit:
Et cæcum Cyclopa fugit, ſepelitq́ parentem.

Tertius ſupp. liber Æneidos, canit Teucros .i. Troianos, victos æquore, id eſt pelago, cum & per terras, ſed vehiculis auehi poſſent, vectos dicit à Troia, cuius .ſ. euerſionem in ij. recitauit Æneas. Reliquorum autem verſuum, qui diſtinctius argumentum exprimunt, ordo & explanatio talis eſt, Aeneas, ſup. enarrat, poſt regna Phrygum, id eſt Troianorum, euerſa .i. penitus deſtructa, & à fundamentis verſa, quia dictum eſt, Neptunus muros, magnoq. emota tridenti Fundamenta quatit, enarrat dico, vt .i. qualiter (que particula ab imperitis ablata, inferenda eſt, quia aliter verſus non ſtaret, nec ſententia cohæreret, quam prius poſitam indicat copulatiua coniunctio, cum dicitur, vtque ſit, &c) fuga, ſupp. ſit cœpta .i. incepta, moueri .i. per motum fieri, hoc eſt qualiter fugere cœperit (de quo Seruius ad principium iiij. videbimus) q; pro & enarrat, ſupp. vt, id eſt qualiter ipſe ſupp. ſit deuectus, primo in Thracem, id eſt in Thraciam (declinatur autem hæc Thrace, Thraces, & hæc Thracia, Thraciæ, & dicit ſignanter deuectus, quia prius Antandrum petijt, quàm Thraciam, ſed non eſt in eam deuectus nauibus, ſicut in Thraciam) q;, pro &, vt, ſupp. ipſe condiderit ibi .i. in Thracia, mœnia, ſcilicet Aenei oppidi, & hoc cæde, id eſt occiſione Polydori, illius filij Priami, quem Polymneſtor Thraciæ rex occiderat auri cæcus amore, piata, id eſt purgata exequijs celebratis. vnde dicetur: Ergo inſtauramus Polydoro funus, &c. & enarrat hoſpitium, ſcilicet Polymneſtoris regis, (de quo dicetur, Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra Linquere pollutum hoſpitium, &c.) & ſupp. enarrat vt, id eſt qualiter reſponſa Phœbi, canebant, id eſt vaticinabantur (& indicabant quo fugere deberent canendo Dardanidæ duri. quæ vos à ſtirpe parentum prima tulit Tellus, eadem vos vbere læto Accipit reduces, antiquam exquirite matrem) &, ſupp. enarrat, iter cœptum in Cretem, (aut, vt iter cœptum eſt in Cretem, cœptum autem erat errore Anchiſæ, quia animaduertens Teucrum ex Creta oriundum, putauit illuc redeundum eſſe, cum oracula Italiam ſignificaret, dicendo, Dardanidæ duri, &c. Illinc enim Dardanus ortus. Iterum autem Græce declinauit Creten, à nominatiuo Crete, qui latinis Creta eſt,) & enarrat, ſup. noua fata .i. incommoda fatalia, hoc eſt miſerandam luem, ac peſtilentiam eſſe reperta rurſus in Creta .ſ. aut enarrat, vt noua fata reperta ſint rurſus in Creta, & vt, id eſt qualiter ipſe fuerit compulſus, naufragio, id eſt tempeſtate naufragium faciente ad vndas Strophadum, illarum inſularum in quibus Harpyas offendit (ſunt qui legant Strophadas, pro Strophadicas, niſi ſit dura appoſitio, quia Strophades nō ſunt vndæ, legatur ergo potius Strophadon) & enarrat fugam iterum inde, id eſt à Strophadum vndis factā (atque enarrat præcepta Celænus, quæ eſt vna Harpyarum dictura: Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando, &c. Declinatur autem, hæc Celæno huius Celænus, ſicut Sappho, Sapphus, q̃ apud Ouid. An niſi legiſſes auctoris nomina Sapphus. & Clio Clius, vnde Ouid. Non mihi ſunt viſæ Clio, Cliuſque ſorores, &c. & ideo, legendum eſt præcepta Celænus, non Celæno, non.n. Celæno enarrat hæc omnia, ſed Aeneas, & enarrat, vt .i. qualiter ipſe Aeneas, liquerit Helenum, filium Priami, in Epiro regnantem) & hoc fatis, id eſt rebus fataliter venturis perceptis .i. prius acceptis, & intellectis, narrante, ſcilicet Heleno vate, ordine, id eſt per ordinem, & ſupp. narrat, vt recepit Achemenidem comitem infelicis Vlyſſi, qui ab Vlyſſe iuxta antra Polyphemi derelictus erat, ſupplicem .i. ſuppliciter orantem recepit, dico .i. in locum tutum, hoc eſt in nauem ſuam ſuſcepit, Polyphemo Cyclope .ſ. vrgente .i. impellente eos ad fugam, ideo enim ſuſcepit eum, quia cauendum ſignificauit à Polyphemo (vnde dicturus eſt Aeneas, Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto Supplice ſic merito, &c. que, pro &, narrat patrem, ſcilicet Anchiſen, amiſſum, id eſt defunctum, & mortuum Drepani, id eſt in illo oppido Siciliæ) vnde dicturus eſt, Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora Accipit, &c. atque quieuit, deinde hic, id eſt in hac re .ſ. in morte patris, vnde dicet Poëta: Factoque hic fine quieuit.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER TERTIVS.

AE. POSTQVAM res Aſiæ, Priamiq́; euertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, ceciditq́ue ſuperbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia:
Diuerſa exilia, & deſertas quærere terras
Augurijs agimur diuum, claſſemq́ue ſub ipſa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, vbi ſiſtere detur:
Contrahimusq́ue viros vix prima inceperat æſtas:
Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.
Littora cum patriæ lacrymans, portusq́ue relinquo,
Et campos, vbi Troia fuit. feror exul in altum
Cum ſocijs, natoq́ue, Penatibus, & magnis dijs.

SERV. POSTQVAM res Aſiæ, Priamiq. euertere gentem) Secundum interrogationem Didonis poſt inſidias Græcorum, & caſus ſuorum, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perueniret ordine, vt ſupra diximus, commutato. Nã recto ordine operis initiũ eſt, Fracti bello, fatiſq. repulſi. Fuga aũt eius hæc eſt, relinquens Ilium, Idam tenuit. Inde Antandrũ ciuitatem, iuxta quam facta nauigijs tenuit Thraciam, in qua Aenum cõſtituit, vt multi putant. Mox prodigijs territus Delũ tenuit. Illic accepto augurio errore patris præteruectus Cycladas, venit ad Cretam, vbi cũ peſtilentia laboraret, à dijs penatibus monitus ad Strophadas deuectus eſt inſulas. Inde præteruectus maritima Græciæ apud Epirum ſuſceptus eſt Heleni hoſpitio. Vnde profectus Calabriam tenuit, & illinc ſtatim territus aduentu Diomedis abſceſſit, nauigauitq. vſque ad Scyllam, & Carybdim, quæ ſunt Aetnæ vicinæ. Vnde vẽto pulſus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanum venit. vbi ſecundum Virg. perdidit patrem. Inde (vt eſt in 1.) à Didonis regna peruenit. [Poſt) Hæc particula connectendis adiungitur rebus, vt, Poſtquam altos tetigit fluctus. Sic.n. dictis ſequentia copulãtur. [Res) Modo imperium, vt res Agamẽnonias. Bene aũt Aſiæ, quaſi tertiæ orbis partis. Nã Phrygia in Aſia eſt: Ilium in Phrygia, ſed minore. [Priamiq. euertere gentem) non eſt iteratio. Nam potuit aliud ſine alio fieri, vt vel Phrygia tota euerteretur, vel ſolum Ilium. [Gentem Immeritam) Bene gentem. Nã Laomedontis, & Paridis culpa, vniuerſa gens perire nõ debuit. [Viſum ſuperis) Laus Illi, quod nõ niſi dij potuerunt ſubuertere. Quotieſcunq; aũt ratio non apparet, Sic Viſum interponitur, vt Horat. Sic viſum Veneri, cũ amorem oſtenderet nõ eſſe pulchritudinis. Et bene accuſatio in deos habet quandã venerationem alioqn ſacrilegium eſt. [Superbum Ilium) Nobile Ilium aũt Virg. neutro tñ gñe declinat. Hor. autem fœminino, vt, Nõ ſemel Ilios vexata. Sanè modo Ilium pro parte de ciuitate dixit. Nã regio, Troia eſt, quãuis interdum pro ciuitate prouinciam ponat, vt, Et cãpos vbi Troia fuit. [Humo fumat Neptunia Troia) Humo.i. ab humo, vt ſignificet patriæ ſuę ſolũ quoq; arſiſſe. Sanè quæritur quõ dixerit Cecidit, & fumat. Sed aut per licentiã poeticã, tps pro tpe poſuit, vt, Meminiſſe horret, luctuq. refugit. Aut certe naturã rerum expreſſit. Nam ruina in breui fit, fumus vero lõgo permanet tpe. Nam qđ ait Probus, ad diſcernendum tps circumflectendã vltimam ſyllabã, vt intelligamus fumauit, non proceditur, qa Ponet tñ verbum in vltima hẽt accentũ, vt ſignificet retro. [Diuerſa exilia) Multi ad illud referunt, Magnũ quæ ſparſa per orbẽ. Conſtat nãq; diuerſas partes orbis tenuiſſe Troianos. Sed melius eſt ſpecialiter hoc Æneæ dare, qui cõpulſus augurijs eſt diuerſas terras è regione poſitas quærere. Deſertas aũt à Dardano accipe. Nã vbiq; vberes eas eſſe legimus, vt, Atq; vbere glebæ. [Augurijs agimur diuũ) Ea flãma, quæ circa Aſcanij paſta eſt, & curſu ſtellæ, & Creuſæ admonitione, quæ dixit, Et terrã Heſperiã venies. [Sub ipſa Antandro) Iuxta Antandrũ. Eſt aũt ciuitas Phrygiæ, dicta Antãdros, vel quod de Andro inſula eam condiderũt coloni quaſi ἀντὶ ἄνδρου. Vel q Greci venientes per Thraciã, cepere Polydorum, pro cuius precio hanc accepere ciuitatẽ, quæ ex facto nomẽ accepit. Quãuis huic opinioni Virg. non conſentiat. Fertur tñ qđ poſt acceptum precium à Græcis occiſus ſit lapidib. Alij à Polymneſtore occiſum dñt poſt euerſam Troiã, & in maria precipitatum. Cuius cum mater Hecuba agnouiſſet cadauer, cũ captiua duceretur, flendo in canem cõuerſa eſt, cum ſe precipitare vellet in maria. quod deo fingitur, qa nimio dolore maniter Græcis nominabatur. [Phrygię Idæ) Ad diſcretionem Cretenſis. [Molimur) Paramus. Et bene petit loca, in qbus & lateret & nauigia præpararet. [Incerti quò fata) quia quiſqs nauigat. licet mente deſtinet locũ, quo tñ feratur, incertus eſt. [Vbi ſiſtere detur) à preteritis tractum eſt, qa nec in Thracia permanſit nec in Creta. [Cõtrahimusq. viros colligimus. Vñ eſt, Voã quæ Lycios. Itẽ, Et fratres Lycia miſſos, & Apollinis agris eos. ſ. q ad auxilium venerant. [Vix) Mox, vt, Vix è cõſpectu Siculæ telluris in altũ Vela dabãt læti. [Prima æſtas) aut vernum ips dicit, aut qa eſt adulta & preceps. [Pater Anchiſes) vt diximus, τὸ πρέπον ſeruat, vt pr iobrat. [Exul) quaſi trans ſolũ miſſus, aut extra ſolum vagus. [Cũ ſocijs, natoq;, Penatib. & magnis dijs) Duo humana poſuit, & duo diuina, patris nõ ſit mẽtio, quia ſecundum Virg. ad Italiã nõ venit. [Penatib. & magnis dijs) Varro qdẽ vnũ eſſe dicit, penates, & magnos deos. Nã & in baſi ſcribebatur. Magnis dijs) Poteſt tñ hoc pro honore dici. Nam dij magni ſunt, Iuppiter, Minerua, Mercurius qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurolauiniũ. Vnde apparet non eſſe vnum.

ASC. POSTQVAM, &c.) Enarraturus errores ſuos quos Dido ſecundo loco petierat, ne prolixiuſcula narratione de excidio Troiæ ſatiati, longã de erroribus recitationẽ auditores faſtidirẽt, excitat eorum animos, magnifica proponẽdo, facit itaq; magnificũ exordium, In quo vt Dona. arguntiſſime declarat, quatuor egregie decidiſſe aut euerſa eſſe paucia cõqueritur & totidẽ mala futura eſſe, vt ex eodẽ diſcere poſſumus, cuius verba ſunt. Narraturus errores ſuos, optime incepit ab recedẽdi de Troia neceſſitate, nõ tñ omittit excuſationẽ ſuam qua vult eſſe firmatũ, non tam Græcis, ſed dijs aduerſantibus ob nullã culpã periſſe imperiũ Troiæ. [Poſtq̃ res Aſiæ) Ponit quatuor aduerſa præterita qbus ſibi gebatur, & totidẽ futura, vt ſpes acerba futurorum, augeret mala preterita. Præterea ſunt interitus Ilienſis imperij. Euerſio familiæ Priami, qđ maxime dolet, propter vxorem quæ filia Priami fuit. Cõ vero dici, Viſum ſuperis, oſtendit non meritis Troianorum, ſed deorum intolerabili prauitate eueniſſe, vt regnum funditus interiret. [Superbũ) Nobile, vt non leuis res videretur, cuius interitũ dolebat. [Omnis) eſſet.n. ſolatiũ ſi aliqd ſemiuſtũ & ſemidirutum relinqueretur. [Fumat) Oſtendit aũt fuiſſe conſumpta. Nam oĩbus incendio abſumptis, ſolum ſumum reſpirat terra. Ergo repete ſic: Poſtquam res Aſiæ, poſtq̃ viſum ſuperis, poſtquam cecidit ſuperbũ Ilium, poſtquam omnis humo fumat Neptunia Troia. Atq; habes quatuor præterita, futura autem ſunt alia quatuor, & quod auellerentur à patrio ſolo, quod quererẽt deſertas terras, & quod eſſent incerti quo irent, & vbi poſſent ſiſtere. Nam hoc ipſum incertum pœna eſt, cum laborum finis nuſquam appareat. [Vix) Nam fugitiui maturum tempus expectare non poſſunt, & quia definita loca nõ habuimus, nauigauimus quo fata

ta ducebant. [Littora) Nam patria perierat, & commuto terrã, locum ſtabilem, & certum, & ſequor incerta maris. [Et campos) Non ſine ſummo dolore, videt latitudinem camporum, in qua mœnia diruta iacebant, & tria poſuit, quæ per naturam ſuam nõ potuerunt, perire, litus, portum, campum. [Cum ſocijs, natoq., Penatibus, & magnis dijs) Tacuit patrem, quia iam eum nominauerunt. Ordo eſt. Poſtquam viſum, ſupp. eſt. ſ. bonum, hoc eſt, placuit ſuperis, euertare res Aſiæ .i. imperium quod Troiani in Aſia habuerant, & poſtquam viſum eſt ſuperis, euertere gentem .i. progeniem, & domum Priami immeritam .i. quę non meruiſſe videbatur hominibus, quia pia, & religioſa fuerat, aut reuera, inoteritam, ſed ideo euerſam, vt Romana ea ea oriſur, Vnde Venus in j ad Iouem:

Certe hinc Romanos olim voluentibus annis.
Hinc fore ductores reuocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent
Polliciti, quæ te genitor ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Troiæ triſtesq; ruinas
Solabar fatis contraria fata rependens.

Qnia ergo Romana gẽs exoriri tam glorioſa non poterat, niſi Troiana occumberet, non .n. præſtantiorẽ potuit habere originem, nec poterant duæ ſimul eſſe monarchiæ, & ſumma rerum imperia, viſum eſt ſuperis æquum, Priami euertere gentem immeritam, vt Romanam exurgeret. Nec propterea iniuſti fuerũt, qui excidium tanta gloria extulerunt, cum etiam (ſecundum Poëtæ ſententiam) mori malum non ſit ſaltem culpæ, vnde illud eſt, Vſque adeo ne mori miſerum eſt. Nec, ſi catholice loqui volumus, iniuſtus eſt deus, qui iuſtos interdũ temporaliter affligit ſinit, verum quia non potuit alia via commodius oriri gẽs Romana, q̃ immeritæ gentis euerſione, & egregij pietate viri innumeris laboribus seclamatum eſt in j.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Et poſtquam Ilium .i. præcipuum oppidum in Troia. ſuperbum .i. magnifice, & ſuperbe extructum, aut glorioſum, ſeu inclytũ, cecidit .i. corruit in cineres, & omnia Troia Neptunia .i. à Neptuno fabricata, (fumat, vt quidam volunt, pro firmauit, ſed melius eſt, vt ſi fumat .ſ. adhuc, quia poſt caſum perdurauit fumus, cum primum fuga ex Ida moliretur Aeneas, fumat aũt, non ad auras ẽ fumarijs, ſed humo .i. ẽ terra, aut potius de terra, vnde fumus oriebatur (quia ſi in terra vellet dicere, diceret humi, ſed ſignificantius dixit, humo, vt ſit pro aduerbio de loco, quo ſignificatur natura fumi, cuius eſt aſcendere, & vltima ruina Troiæ, cuius fumus ab humo exurgebat) Poſtq̃, inquit, hæc contigerunt nos agimur .i. impellimur augurijs diuum .i. portentis deoꝶ (vt quæ per crinem flagrantem Iuli, & per ſtellam quæ facem ducebat portendebatur. item, per monita Hectoris & Creuſæ, quæ illi à dijs acceperant. Præterea, per oracula deoꝶ non recte intellecta, per reſponſa Heleni, per Harpyaꝶ minas, & per alia multa, quæ quidem licet, iam tum cum fugere inciperet, futura erãt, nunc, tñ, cum ea narrat præterita ſunt, nã niſi ad futura reſpiceret, non diceret, diuerſa exilia cum neq; dij neq; hoĩes hactenus diuerſa exilia pronunciauerint (agimur autem dicit, ne vltro patriam deſeruiſſe culpetur agimur ergo quærere diuerſa exilia .i. in quibus exules, & extorres degamus, & terras deſertas .i. quas poſtea deſeruimus, vt Thraciã, Cretã, Siciliam, &c.) nec placet vt de Italia à Dardano deſerta, cũ Seruio intelligam, tunc .n. nõ diuerſa exilia, ſed ſolam Italiam intelligeret ſe iuſſum petere, verum cum fugam obirent Troiani incerti erant quo fata ferant. Nam Hector dixerat, quidem fugiendum, ſed non quo, dicens.

Solum pererrata ſtatues, quæ denique ponti.

Creuſa vero dixerat ẽt locum, ſed dubie, quia Lydium Tybrim, à Colonis nominauit cum Lydia longe ſit ab Italia, Caſſandra vero Anchiſę expreſſe ſignificauerat Italiam per andem Vnde dicet in hoc 3. Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat. Et ſæpe Italiã, ſæpe Italia regna vocare. Sed q̃d ad Heſperiæ vẽturos littora Teucros Crederet? Aut quem tunc vates Caſſandra moueret? Dij præterea penates, paulo ante dixerant, Eſt locus Heſperiã, &c. Quæ verba Ilioneus in j. repetijt, ſed quæ hic dicũtur geſta ſunt ante ea quę in j. dicta ſunt, loquitur ergo nũc Aeneas de ea ſcientia quã habebat, cum fugam inciperet, per quam, cum neſciret quo fata ferant, vbi ſiſtere datur, coactus eſt diuerſa exilia, & terras deſertas quærere, & nos molimur .i. cũ mole, & difficultate paramus claſſem .i. collectionẽ nauium ſub ipſa Antandro, vrbe illa Phrygiæ, (declinatur aũt, hæc Antandros, oſm in um, neutra ſunt, & ſub mõtibus. Idę Phrygiæ q̃a ẽt Ida in Creta eſt, ſed claſſem parabat inter Antandrũ, & Idã montem, molimur, dico, exõs incerti, quo fata ferant .i. auchant nos, & ideo moleſtum & difficile erat parare claſſem, cũ ẽt incerti eſſent, vbi detur ſiſtere .i. ſubducere claſſem, & finire errores, & nos cõtrahimus .i. cõgregamus viros, quoꝶ in j. meminit, Ilioneum, Cloanthũ, Sergeſtum, Gyam, Leocaſpim, Achatẽ, atq; alios) Prima æſtas .i. verna tẽperies vix inceperat. & .i. iam, vel, & tũ iam, (habet .n. elegantiã hoc loco, particula) & Anchiſes pater (Seruat decorum patri quandiu vixerat, gubernacula tribuens) iubebat dare vela fatis, .i. ſm fata, aut vt fata indicabant, cum .i. quãdu ego lacrymãs (ergo inuitus deceſſi, relinquo littora patriæ, & portus patriæ, & relinquo cãpos .ſ. arabiles (quia iam ignis omnia exederat) vbi Troia fuit. Et ego feror exul in altum .ſ. mare, cum ſocijs, cum nato, cum penatibus, & magnis dijs. De quibus Seruiũ vidimus.

DIVARSA exilia, & deſertas q̃rere terras Augurijs agimur diuũ) In lib. aliquot manuſcriptis, & vetuſtate ipſa venerabilib. legere eſt. Diuerſa exilia, & diuerſas quærere terras. [Claſſemq. ſub ipſa Antãdro, & Phrygiæ molimur mõtibus Idæ (In exẽplaribus aliquot antiquis abſq; &, particula copulatiua legitur, Sub ipſa Antãdro Phrygiæ molimur montibus Idæ. Vrꝶ ea particula nimirum loco hoc & neceſſaria eſt, & an venuſtatẽ facere vñ. VARIA LECT.

SERV. TErra procul) Procul eſt quaſi porro ab oculis. Vnde poteſt & ſatis lõge ſignificare, & non valde, vt in quinto. Eſt procul in pelago ſaxum, qd̃ ſatis longe fuiſſe intelligi nũ poteſt, ne voluptas pereat ſpectaculi. Quanq̃ & hic ſimilis poſſit eſſe ſignificatio. Breuis eſt .n. Helleſpõti tranſitus. [Vaſtis) Aut vaſtatis, aut magnis. [Thraces erant) Figurate, nam minus eſt q̃. [Acri quondam) Sæuo & cruento. Lycurgus autẽ rex Thraciæ fuit, qui vt habet fabula, dum contemnens Liberum, eius amputat vites, crura ſua incidit. Reuera autem abſtemius fuit, quos cõſtat acrioris eſſe naturæ, quod etiam de Demoſthene dictum eſt. [Regnata) Participium ſine verbi origine. [Hoſpitiũ antiquũ) Aut carum, aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipſos familiaritas fuit, vt Ilione filia Priami Polymneſtori nuberet

Terra procul vaſtis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hoſpitium antiquum Troiæ, ſociiq; penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curuo
Mœnia primo loco, fatis ingreſſus iniquis;
Aeneadaſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, diuiſq. ferebam
Auſpicibus cœptorum operum, ſuperoq. nitentem
Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus: quo cornea ſummo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemque ab humo conuellere ſiluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras;
Horrendum, & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúſque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum conuellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes,
Alter & alterius ſequitur, de cortice ſanguis.
Multa mouens animo, nymphas venerabor agreſtes,

Thracum regi. [Dum fortuna fuit). ſ. bona, & ſimul oſtendit fidem cum felicitate deficere. Sane ſciendum quotieſcunq; fortunam ſolam dicimus, felicitatem intelligi. Vnde & fortunatos tm̃ felices, & infortunatos ſolos infelices vocamus. [Littore curuo) Perpetuũ epitheton littoꝶ eſt. Nam quod in vj. ait, Tunc ſed ad Caietę, recto fert littore portũ. Significat eum ita nauigaſſe, vt non linqueret litus. [Prima loco) Quia apud Cretam alia fecit, Modum aũt Aenum ſignat vt Sal. in Aenum & Maroneam, viáq. militarẽ Quanq̃ Hom. dicat inde auxilia ad Troiã venisse, ergo iam fuerat. Euphoriõ, & Callimachus hoc dicũt ẽt quod Aenum dicatur a ſocio Vlyſſis illic ſepulto eo tpe quo miſſus eſt ad frumẽta portãda. [Fatis iniquis) Bene qd ſit futurum præoccupat. [Aeneades) Ecce nec Virgil. Aenũ dicit. [Sacra Dionææ matri)
Veneri

Gradiuumque patrem, Geticis qui præſidet armis,
Rite ſecundarent viſus, omenque leuarent.
Tertia ſed poſtquam maiore haſtilia nixu
Aggredior, genibusque aduerſæ obluctor arenæ,
(Eloquar, an ſileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures.
POL. Quid miſerũ Aenea laceras? iam parce ſepulto:
Parce pias ſcelerare manus: non me tibi Troia
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum:
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & iaculis increuit acutis.
AEN. Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorũ auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus, furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniæ, cingique vrbem obſidione videret.
Ille, vt opes fractæ Teucrum & fortuna receſſit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? poſtquam pauor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monſtra deum refero, &, quæ ſit ſententia poſco.
Omnibus idem animus, ſcelerata excedere terra,
Linquere pollutũ hoſpitium, & dare claſſibus auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus: & ingens
Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis, atraque cupreſſo;
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras: animamque ſepulchro
Condimus, & magna ſupremum voce ciemus.

Veneri à matre Dione ſecundum Homerum. Et bene diſpẽſat, vt ſi aduerſa nauigatio ſequatur, Dionæam Venerem dicat, vt hoc loco, ſi proſpera, de mari eã dicat eſſe procreatam: vt, Vnde genus ducis. Hæc autem inquã ꝙm poteſt, referuat. [Auſpicibus cœptorum operum) Ioui, qui arcis deus eſt, Apollini, propter auguria, Libero, cauſa libertatis. Nam dij alij ſi inuocentur, ad priuatam pertinet cauſam. Vnde de Didone legimus, Iunoni ante omnes cui vincula iugalia curæ, propter nuptias. quãuis .n. reipublicæ vtilitas ſimularetur, erat tamen ſpecialis cauſa Didonis. Similiter & hic Aeneas ſacrificat Veneri. Quod autem de Libero diximus, hæc cauſa eſt, vt ſignum ſit liberæ ciuitatis. Nam apud maiores aut ſtipendiariæ erãt aut fœderatæ, aut liberæ. ſed in liberis ciuitatibus ſimulacrum Marſię erat, qui in tutela Liberi patris eſt. [Mactabam in littore taurum) Contra rationẽ Ioui taurũ ſacrificat adeo, vt hinc putetur ſubſecutum eſſe prodigium. Vbi.n. Ioui iuuencum legimus immolatum, vt,

Statuam ante aras aurata frõ te iuuencum,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

Item in .ecl.

Qui vexat naſcendi robora cornu.

Nam in victimis etiã ætas eſt conſideranda. [Tumulus:) Hoc ſermone, & collem, & ſepulchrum fuiſſe ſignificat. [Quo ſummo) In quo ſummo. [Cornea, virgulta, & myrtus) Bene legit haſtia apta virgulta. Nam legimus, & bona bello cornus. Item: Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum. Ergo ſi telis fuerat confixus merito illic hæc creuere virgulta. Cornus autem declinatur vt ficus, ſi arbor ſit. Nam cornu animalis, indeclinabile eſt, licet genitiuum vſurpauit Lucan. vt, Cornus tibi cura ſiniſtri Lentule. Sic Cic. in Arato, huius genus, pro genu. [Acceſſi) Non ad cornum, ſed ad myrtum, quæ inter verbenas eſt. Et bene matri ſacrificaturus aras coronat ex myrto. [Siluam) Bene varia: vt nunc ſiluam, nũc vimina, nunc virgulta, nunc arborem dicat. [Monſtrum) Bene monſtrum, nam ſtatim quid eſſe appareat. & hæc proprietas eſt, abuſione tamen plerunque corrumpitur. [Liquuntur ſanguine guttæ) Li in verbo producitur, vt hoc loco. Item, Canis cum montibus humor Liquitur. In nomine vero, breuis eſt, vt liquor. [Tabo) Corrupto ſanguine, & eſt nomen caſus ſeptimi tantum vt ſponte, nato. quod ſi velis declinare, hæc tabes huius tabis dicit. [Membra quatit) Cauſa pendet ex cauſa. Nam timor ſanguinem gelat, qui coactus gignit frigus. [Lentũ vimen) Molle & fluctuoſum. Vnde & vetulos dicimus curuos per ſenectutem. [Tentare latentes) Miraculum eſt.n. ex arbore ſanguinem fluere. [Multa mouens animo) Non dicit quæ, ſed ex ſequentibus intelligimus, Cogitabam, inquit, ne forte ſanguis eſſet ex nymphis. Madryadas nanque cum arboribus, & naſcuntur, & pereunt. Vnde plerunque cæſa arbore ſanguis emanat. Nam Ouid. ait, cum Eriſichthon arborem incideret, primo ſanguis effluxit, poſt vlulatus ſecutus eſt. Inde Stat. Nec amplexæ dimittunt robora nymphæ. Item, Cogitabam ne forte ex terra Martis iure ſanguis effluxeret. Nam quod dicit hęc ſe veneratum eſſe numina, illas conſtat præceſſiſſe cogitationes. [Gradiuũq. patrem) *θούριον ἄρηα*.i. exilientem in prælia, qđ in bellantibus neceſſe eſt. [Geticis) Thracijs. Getæ aũt populi ſunt Myſiæ, quę quia lata eſt, multas cõtinet gentes. [Rite ſecundarẽt) Recte pro ſperos facerent. [Viſus) Pro viſa poſuit. Tunc .n. maſculino vtimur gñe, cũ de his loquimur, quibus videmus vt ſi dicas, Nubecula obeſt viſib⁹ meis. Si aũt neutro vtamur, ea quæ vidẽtur ſignificamus, vt ſi hoc loco diceret, Rite ſecundarẽt viſa. Quod ꝑꝑ metrũ nequaꝗ́ poſuit. Similia ſunt nũcius, & nunciũ, auditus & auditũ. [Omenq́ leuarent) Bonũ ac leue facerent. [Obluctor) Actius niſentẽ oſtendit. [Eloquar, an ſileam?) Parẽtheſis ad miraculũ poſita. [Gemitus lacrymabilis) Poteſt.n eſſe & iraſcentis. [Vox reddita) Pro data. Redditor.n quidquid ad nos ꝑ alterũ tranſit, qđ hic ẽt hoc poſſit intelligi. nã ad eum vox miſſa ꝑ tumulũ eſt. [Laceras?) Per membra diſijcis. Nã lacerare eſt ſæpius vulnerare, vt, Lacerũ crudeliter ora Deiphobũ [Sepulto) Modo iacẽti ſignificat, vt, Somno vinoq. ſepulti. Item, Occupat Æneas aditũ cuſtode ſepulto. Nã ſepultus eſt quaſi ſine pulſu. Non.n. hunc ſepultum poſſumus dicere, cum ſepultura non ſit in hoc rite facta, ſed fortuita ſit obrutus terra. [Pias) Bene ẽt ille q̃ læditur, excuſat Æneã, qđ pietatis grãde teſtimoniũ eſt. [Scelerare) Polluere, & eſt ſermo Plautinus, quo hodie nõ vtimur. [Externum tulit) Ordo eſt, Troia me tibi tulit, hoc eſt educauit, nõ externum. Nã ciuis Aeneæ fuerat, & cognatus. [Crudeles terras) .i. crudeliũ, & auarorũ, [Polydorus ego) Siue ego diſtinguas, ſiue Ergo hic ſubaudias Sum neceſſe eſt. [Increuit) Reuixit. Tractũ aũt hoc de hiſt. Romana. Nã Romulus captato augurio haſtã de Auentino monte in Palatinũ iecit, quæ fixa fronduit, & arborẽ fecit. Vituperabile.n eſt poëta aliqđ fingere, qđ penitus à veritate diſcedat. Deniq; obijcitur Virg. de mutatione nauiũ in nymphas, & quod dicit ꝑ aureum ramũ ad inferos eſſe deſcenſum. Tertiũ, cur Iris Didoni comã ſecuerit. Sed hoc purgatur Euripidis exẽplo, qui de Alceſte hoc dixit, cũ ſubiret fatũ mariti. [Infelix) Aut q̃ iam infelix eſſe cœperat, aut cui ẽt prouiſa nocuerũt. [Mandarat) Aphæreſis eſt, ſiue dixeris cõmendarat, ſiue emãdarat. [Threicio regi) Hauſit ex prouincia crudelitatẽ, ex qua fuerunt Diomedes, Lycurgus, Tereus. Threicio aũt pro Thracio, vt ſupra pro Thracia Threiſſa. Nã ſolutio eſt Ionicæ linguæ. Cũ.n. ſit *θρᾷξ*, Iones dñ *θρῆξ*, cuius ſolutio facit Threicius vel Threiſſa. [Cingiq. vrbem obſidione videret) Inter ipſa principia obſidionis: Nam poſtea iam minime poterat. [Fortuna) Melior.ſ. [Res Agamẽnonias) .i. imperium. [Victricia) Oia nomina à verbo venientia, cum in or, exeunt, maſculina ſunt, vt victor, cum in trix, fœminina ſunt, vt victrix Neutra vero nõ faciunt, niſi tñ ex numero plurali. Vnde eſt victricia. [Fas omne) Et cognationis, & iuris hoſpitij. [Obtruncat) Occidit intellige. Nam obtruncare proprie eſt capita cædere. [Vi potitur) Hoc verbum de his eſt quæ permiſcent coniugationes, cum enim ſit tertiæ coniugationis, infinitum modum a quarta facit, vt potiri. Vnde pleriq; decipiuntur, vt potiria dicant Similiter fio, pro fiere, fieri facit permixta coniugatione. [Auri ſacra fames?) .i. execrabilis, vt, Sacræ panduntur portæ. Tractus eſt autem ſermo ex more Gallorum. Nam Maſſilienſes quoties peſtilentia laborabãt, vnus ſe ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis, & purioribus cibis hic poſtea ornatus verbenis, & veſtibus ſacris, circũducebatur per totã ciuitatem cum execrationibus, vt in ipſum reciderent mala totius ciuitatis, & ſic præcipitabatur. Hoc autẽ in Petronio lectum eſt. Sanè ſciendum lacerer

Aeneam

Aeneã hoc agere, vt Troianos Didoni ex infelicitatis ſimilitudine commendet. Nam & eius marito, auri cauſa intulit necẽ. [Omnibus idem) Plus eſt q̃ ſi diceret ſimilis. [Scelerata terra) Pro ſceleratorum, vt ſupra. Captiua veſtis. [Claſſibus auſtros Hypallage eſt. [Inſtauramus funus) Modo ſepulchrum qđ virgulta a vellendo diruerat. Nam proprie funus eſt inceoſum cadauer. [Stant) Poſitæ ſunt. Multa autem (vt ſupra diximus) hic ſermo ſignificat. [Manibus) Manes ſunt animæ illo tẽpore quo de alijs recedentes corporibus, needum in alia tranſierunt. Sunt autem noxiæ, & dicuntur per Antiphraſim. Nam manum (vt ſupra diximus) bonum eſt. Vnde eſt & mane dictum. Similiter & Eumenidas dicimus, parcas, bellum, lucum. Alij manes à manãdo dictos intelligunt. Nã manibus plena ſunt loca inter lunarem & terrenum circulum, vnde & defluunt. Quidam manes, deos infernos tradunt. [Atraq. cupreſſo) Nigra, funeſta. Nam inferis conſecrata eſt, quia cœſa nunquam reuireſcit. Moris autem Romani fuerat ramum cupreſſi ante domũ funeſtam poni ne quiſquam pontifex per ignorantiam pollueretur ingreſſus. Hoc Horat. Nec præter inuiſam cupreſſum vlla breuem dominum ſequetur. [Atra autem) q̃ atratos lares ſignificet. [Crinem de more) Aut de more gentis, vt etiam in Aegypto eſt. Aut certe more præſtantium. [Tepido lacte) Statim mulcto. [Cymbia) Pocula in modum cymbæ facta. [Sanguinis ſacri) De victimia ſumpti. [Animamq. ſepulchro Condimus) Bene animam lacte & ſanguine ad tumulum dicit elicitam. Lacte nãque corpus nutritur poſt animæ cõiunctionem, & anima ſine ſanguine nunquam eſt, quo effuſo recedit. Legimus præterea, in ſexto, inſepultorum animas vagas eſſe, & hunc conſtat non legitimi ſepulcrum fuiſſe. Rite ergo reddita legitima ſepultura, redit anima ad quietem ſepulchri, quam Stoici hereiſcundi .i. medium ſequentes, tandiu durare dicunt quandiu durat & corpus. Vnde Aegyptij periti ſapientiæ, condita diutius reſeruant cadauera .ſ. vt anima multo tempore perduret, & corpori ſit obnoxia nec cito ad alia tranſeat. Romani contra faciebant, comburentes cadauera, vt ſtatim anima in generalitatem .i. in ſuam naturam rediret. Dicit ergo nunc ſacrificijs quibuſdam elicitam animam, & ſepulchro conditam, obnoxiamque facta corpori, quod ante horrebat, quaſi per vim exorta. Ideo autem Stoicos medium ſequi diximus, quia Plato perpetuam dicit animam, & ad diuerſa corpora tranſitum facere ſtatim pro meritis vitæ prioris, Pythagoras, vero nõ μετεμψύχωσιν, ſed παλιγγενεσίαν eſſe dicit, hoc eſt redire, ſed poſt tempus. [Supremum) non eſt nomen, ſed aduerbium, vt Toruũ clamat. [Ciemus) Hoc loco dicimus more ſolẽni, Vale, nos te ordine quo natura permiſerit, vncti ſequemur.

ASC. TERRA &c.) Docet, quomodo coactus ſit diuerſa quærere exilia, quia videlicet non permittebatur conſiſtere, nec in Thracia, vbi primas ſedes, & Aeneum oppidum locauit, nec in Creta, nec in Sicilia. Recitat ergo primo, quo in Thracia, delatus illic oppidum ædificauerit, & abire coactus, ſit, pp ſcelus cõmiſſum in Polydorum, filium Priami. De qua re dicit ſic Donatus. [Terra procul) Optime ignoranti Didoni terram exponit, in qua, ſitus loci, & incolarum perſona & opportunitas, cũ propter propinquitatem laborem, longioris itineris leuaret? & propter fertilitatem indigentibus poſſet opitulari. Quoniã aũt Thraces amiſerant Lycurgum regem videbatur quod nullus aduerſarius tenentes, prohibere poſſet. Firmabat autem ſpem religio fœderis, diuturnitate temporis roborata. [Fero) Nam non ſuo conſilio venis. [Fatis iniquis) Hoc exitus rerum non initia docuerunt. [Sacra) Primo inuocabam auxilium maternum, deinde, aliorum deorum, qui auſpicio nouorum fundamẽtorum eſſent neceſſarij. Ordo eſt. Terra Mauortia .i. bellicoſa, & patria Mauortis, ſeu Martis (qui Thracum lingua, Gradiuus dicitur .ſ. Thracia, colitur procul .i. late, aut longiuſcule à Troia campis vaſti .i. valde amplis, Thraces arant (ergo Thraciam ſignificauit) regnata .i. ea quæ regno gubernata ſunt, quõdam .i. olim ſupp. ab Lycurgo Thracum rege, acri .i. ſtrenuo, & bellicoſo, & ita regnata erit accuſatiui caſus, pluralis numeri, & neutri generis. Aut ſic potius: Terra Mauortia regnata quondam acri Lycurgo colitur (quod vulgo dicitur, coltiuatur) hoc eſt ſubigitur, & aptatur ſationi ab agricolis, procul in vaſtis campis, ſup. quam terram (Moris enim Virgiliani, eſt reticere relatiuum in deſcriptione locorum, ſicut, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Eſt in ſeceſſu longo locus, &c. Eſt locus Heſperiã Graij cognomine dicunt, &c.) Thraces arant (dictio autem, regnata, videtur potius fœminina, & nominatiui caſus qa cetera nominatiui caſus ſunt. dic ergo) terra inquam regnata acri Lycurgo, appoſitiue, hoſpitiũ antiquum Troiæ .i. Troianorum, qui iure hoſpitalitatis olim à Thracibus accipiebãtur, & eos, viciſſim accipiebant (vti moris erat apud veteres, apud quos pauciores q̃ nũc ſunt, erant caupones .i. diuerſoria mercennaria) & Penates ſocij .i. confœderati, & amici, dum fortuna .ſ. proſpera fuit (quo verbo mortalium fidẽ taxat) ego feror .ſ. augurij actus diuum, aut vi ventorum, huc .i. in hanc terram, hoc eſt in Thraciam, & loco prima mœnia .ſ. Aeni oppidi, in littore curuo .i. qđ ſemper curuũ eſt, loco, dicit .i. ſtatuo ingreſſus .i. auſpicatus, aut incipiẽs fatis iniquis .i. malignis & mihi non fauẽtibus, vt illic maneant, aut iniquis .i. mihi non conceſſis, cum alio vocaret, & ego fingo nomen Aeneadas .i. voco populos illius ciuitatis Aeneades, de meo nomine. Ego ferebam .i. offerebam, matri .ſ. Veneri, Dionææ .i. ex Dione nimpha genitæ, & diuis auſpicibus .i. auctoribus & præſidibus, operum cœptorũ .i. inchoatorũ, ſacra, .i. ſacrificia illis apta, & mactabam ſupero .i. cœleſti, aut ſupremo regi, cœlicolum, pro cœlicolarum, hoc eſt Ioui in littore, taurum nitentem .i. candidum, cum vitulus illi mactandus ſit, verum quia nitentẽ dici poteſt ſignificari intactus & vitulus, licet mas ſit, nec peccatum eſſe in ſacrificio, nec ideo pulſum Aeneã, ſed quia vocabatur in Italiam: Itaque nuſquam perſiſtere permittebatur, quod tandem cognouit. Vnde ipſe in primo, Per tot diſcrimina rerum Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Troiæ. Tumulus .ſ. ſepulcrum in colliculo erat, forte .i. a caſu, iuxta .i. prope eũ locum vbi mactabant, erat .n. caſuale, illic præciſe mactaſſe vbi ſepulcrum erat: quo .i. in quo .ſ. tumulo, hoc eſt colliculo, ſummo .i. in euruo vertice, ſup. erant, virgulta cornea .i. corni arboris, & myrtus horrida .i. aſpera, denſis haſtilibus .i. virgultis, vnde facile haſtilia fierent. Ego acceſſi .ſ. tumulũ, & conatus conuellere ab humo .i. funditus, ſiluam viridem .i. denſa illa haſtilia virentia, vt tegerem aras, ramis frondentibus, ego video monſtrum .i. portentum, aut prodigium, horrendum, & mirabile dictu .i. dum dicitur. Nam guttæ atro ſanguine .i. atri ſanguinis, aut ab atro ſanguine, diſtillantes liquuntur .i. defluunt, huic, ſup. arbori, quæ arbor vellitur .i. euellitur, prima ſolo .i. terra in qua ſuſtentabatur & hoc radicibus ruptis, & ſup. guttæ, maculant .i. contaminant terram tabe .i. ſanguine atro, & corrupto. horror frigidus .i. me frigere faciens, quatit .i. concutit, & tremere facit mihi membra, & ſanguis .ſ. meus gelidus .i. quaſi congelatus, coit .i. concreſcit, & conſtringitur formidine .i. præ timore. Ego inſequor .i. inſequenter conor curſus conuellere, & .i. etiam, vimen .i. virgultum, lentum .i. tenue, & flexibile, alterius .ſ. arboris, & tentare .i. tentando ſcrutari, cauſas latentes .i. ignoras mihi penitus .i. omnino, & alter ſanguis ſequitur de cortice alterius .ſ. virgulti, aut viminis, ego mouens .i. agitans, multa .i. multas res, animo venerabar nymphas Agreſtes, præcipue Hamadriades .i. nymphas arborum, quæ cum arboribus naſcuntur, & intereunt, ideo ergo venerabatur eas, ne forte quæuis illarum arboribus coniuncta eſſet. & venerabar patrem Gradiuum .i Martem, qui præſidet aruis Geticis .i. Getarum populorum bellicoſorum, quia, vt alibi dicetur, Mortem contemnunt laudato vulnere Getæ. Et ideo dicitur Mars illic præſidere, & toti Thraciæ, quocirca ne forte ſuccenſeat Aeneæ, q̃ ſe eo contulerit, venerabar, inquit, Gradiuum patrem, & nymphas, ſup. vt ſecundarent .i. proſperos facerent viſus .i. viſiones, & leuarent .i. in mitiorem partem conuerteret, omen .i. portentum illud, quod non fauſtum videbatur. [Terra &c.) Docet quomodo agnouit Polydorum illic ſepultum, poſtquam à Polymneſtore rege Thraciæ, perfido, occiſus fuerat, vtque illic exequias peregerit, & terram reliquerit, vnde Donatus dicit ſic. [Gemitus) Mortaliter, primo gemitus, deinde voces, auditæ ſunt. [Quid miſerum) Artificioſa res. Si .n. Aeneas loqueretur, diceret feci, & abſoluta qualitate ſeſe defenderet, quia neſcius fecerat, ſed poeta eum inducit defenſorem, quia accuſator eſſe debuit. Ideoque acerbitatem latius extendit, & ex vno crimine, multa poſſe exoriri, euidenter oſtendit, ſed inſtruit, & non arguit. Primum crimen, eſt ſepulchrum violatum, & hoc ratione loci temporis, & perſonarum. Addit, miſeriam, quæ ſubleuatione, & non oppreſſione digna eſt. [Aenea) Ex nomine proprio apparet, notum, non noto, loqui. [Pias) Manus, cur parce, ſi iam patrata res fuerat? non & ignorans fecerat, merebatur veniam. Non autem meretur, quod deinde eſſet facturus. ſic,

Si mihi parces, te crimine ſolues.

[Nõ me tibi Troia) Peccares .n. in hominem, in miſerum, in defunctum .i. ciuem, in tuũ. Ergo, Non tulit me tibi Troia Externum .i. non ſolum ciuem, ſed affinem. Frater .n. Creuſæ erat. [De ſtirpe manat) Perſonaq;, & temporis, puſuerat partes, nũc ponit

ponit loci. [Crudeles terras) Demonſtrat hoc eſſe vitium terræ parentis, vt per hoc, omnes eodem vitio laborare ſignificaret. Ergo & ab alijs, poterat eandem iniuriam expectare, atq; etiam non decebat, etiam ſi tutus permanſiſſet, pium inter impios verſari. [Fuge fuge) Ex duplicatione verbi neceſſitatem oſtendit fugiendi. [Tum vero) Quia ſupra dixerat, Mihi frigidus horror Membra quatit. Nam ad illum horrorem, qui fuit ex ſanguine, accedens vox lamentabilis Polydori, mentem in hebetudinem conuertit, & vox in ſilentiũ tranſijt. Hunc, ea ratione miſit Priamus vt cum ſe in ſummis periculis cerneret, ſaltẽ poſteritas ſua in hoc filio remaneret, & auri vim magnam dedit, vt eſſet quo viueret, & ex ſe naturam Polymneſtoris conijciens tutum filium apud veterem amicum credidit, infelix ergo qui dum filium in tuto collocare putat, eum perdidit. Ergo Priamus nec incautus nec imprudens, nec in filij cauſa indiligens fuiſſe demonſtratur. Dederat.n. vicino, affini, amico veteri, dederat dum diuitijs deſtarat regi. [Ille).ſ. qui ſperaretur humanus, cuius fidei commiſſus fuerat, qui diues, qui ex plurimis delectus, q ſuſceperat innocentem amici filium. notatur hic perſona.ſ. auara. Item locus, nam mare interpoſitũ erat inter ſe & Troiam, item tempus .ſ. in quo perierat imperium, vt non timeret vltionem. Oſtendit præterea poeta in rebus aduerſis, ne amicis quidem fidendum. Damnat auaritiam tanquam quæ ad omnia ſcelera impellat. [Primumq. parentem) Qui iudicare de monſtris poſſet, & ad proceres, quia q facto opus eſſet, debuit omnium definiri ſententia. Idem ſolet decerni, quod maiori parti placet, ſed hic iam manifeſtum ſcelus fuit, vt omnes fugiendum cenſerent inde, vbi per ſcelus fuerat ſoluta amicitia, quæ fœdere deuincta erat. Non ergo vtile illic morari. Nec religioſum cum ſanguine pueri pollutus eſſet locus. [Condimus) Erant placandi manes læſi, præſertim illius qui ciuis, & affinis, & regis filius erat, & qui recte monuerat Troianos, vt ſceleratam terram relinquerent. Docet autem poetæ, quæ poſſint curari, quod male ſint geſta eſſe curanda. Ordo eſt. Sed poſtquã ergo aggredior, maiore nixu.i. conatu auellẽdi, tertia haſtilia .i. tertium virgultum, niſi forte plura ſimul auelleret atque ita propterea diceret, tertia haſtilia, & ego obluctor.i. incumbo genibus arenæ i. terræ, quæ in littore arenoſo eſſe ſolet, aduerſæ.i. mihi deſuper incũbenti oppoſitæ. (Eloquar, an ſileam? hoc per parentheſim dicit, addubitans an dicere debeat rem quæ fide admirabilior ſit, crudelitatemq́. vix meretur) Gemitus lacrymabilis.i. quaſi ab lacrymante editus, auditur, ſup. à me de imo tumulo.i. profundo, & vox reddita.i. data facto iam tranſitu, fertur ad aures.ſ. meas, vox autem fuit hæc. O Aenea quid laceras miſerum?.i. miſeratione, & non tali laceratione dignum, parce iam ſepulto .i. iacenti & proſtrato, parce.i. caue ſcelerare manus tuas pias.i. inſontes, & ignoranter in me peccantes. Teoſe tulit me tibi, non externum, aut per ſipiotem, Troia non tulit.i. produxit me externum tibi, ſed, ſup. affinem, aut cruor hic ſup. non manat.i. diſtillat de ſtipite, ſicut videris opinari venerando Hamadryadas (ſunt qui legant haud: ſed, vt dixi poſita ſemel negatione ante particulam, vel, & aut, intelligitur repeti, vt non ſum qui ita furari velim, aut deſtruere) heu dolentis eſt fuge terras crudeles, id eſt in quibus impium facinus commiſſum eſt, fuge littus auarum, id eſt in quo auarus rex imperium tenet. Nam (ſup. ſi neſcis) ego ſupp. ſum Polydoros, filius ille Priami quẽ noſtri depoſitum eſſe, & creditum Polymneſtori, quocirca non plura dixit Aeneæ rem cognoſcenti, ſed Aeneas reliqua dicturus eſt, Tyrijs ignorantibus ferrea ſeges telorũ.i. quibus eoo foſſus eram, texit.i. ſepeliuit, & occultauit me hic, & increuit.i. reuixit, acutis iaculis, id eſt in haſtilia iſta acuta, quæ auellis, ego preſſus mentem.i. hñs mentem oppreſſam, tum vero.i. præcipue tunc, aut quaſi tunc ad verũ, formidine ancipiti .i. me ancipitem & dubium quid facerem reddente, obſtupui, & comæ .i. capilli, ſteterunt .i. obriguerunt. (iterum mediam corripit, ſicut in lib. ſecundo dictum eſt) & vox hæſit.i. inhæſit faucibus, ita vt eloqui neſcirem, quia non vero omnia, vt diximus nota erant Didoni, & ceteris audientibus explicat ea dicens: Priamus infelix .ſ. ꝓpter caſum qui poſt euenit, mandarat quõdam cum magno pondere auri hunc Polydorum alendum, furtim .i. ſecrete regi Threicio .i. Thracio.ſ. Polymneſtori: tunc, ſupp. cum ipſe diffideret.i. male confideret, armis.i. potentijs, Dardaniæ.i. Troiæ, id eſt quando inceperat deſperare de ſalute Troianorum, ac etiam Troiæ, & cum videret vrbem cingi obſidione, quod ſignum erat, quia iam inferiores eſſent, atque impares Troiani, quippe qui non poterant hoſtem propellere, ideo autem alendum dederat, vt aliquis ſupereſſet ſuæ generationis, q Troianis olim recollectis præſit. Ille.ſ. rex Thracius Polymneſtor, vt.i. poſtquam, res Teucrum .i. Teucrorum, fractæ, ſup. erant, & fortuna receſſit, ſupp. ab eis, ſecutus.i. inſequens, arma Agamemnonias .i. partes Agamemnonis Imperatoris exercitus Græcorũ, & arma victricia.i. victorum Græcorum, quos victores ferè coniecturis colligebat, abrumpit omnes ſas.i. deorum, & hominum, ius hoſpitalitatis violãdo, & obtruncat Polydorũ.i. caput eius amputat, & potitur vi.i. violentia, auro.ſ. depoſito cum Polydoro, ò ſacra .i. execrabilis fames .i. cupido, & auiditas auri, quid.i. ad quid non cogis? q. d. ad nihil non cogis, ſed ad omne nefas cogis mortalia pectora, q recte in gratiam Didonis dicit Aeneas, qui audierat à matre, licet id Dido eum ſcire neſciebat, Pygmalionis auaritiam, & ſcelus in Sichæum eius coniugem. Poſtquam pauor.i. ille ſtupor reliquit oſſa, ego refero.i. in conſultationem porto, monſtra .i. portẽta deum (qui curarunt, vt ad Polydori tumulum, haſtilia auellerem, & eius vocem haurirem) ad delectos proceres.i. primores, & principes populi, & primum.i. præcipue, ad parentem.ſ. Anchiſen, refero, inquit, & pro.i. poſco, quæ ſentẽtia ſit.i. quid ſentiant faciendum. Idem, id eſt vniformis animus erat omnibus, excedere.i. vt excederemus, terra ſcelerata, id eſt ſcelere tanto polluta & hoſpitium pollutum linqui, ſup. debere, an liquere, hoſpitium pollutum, id eſt violatum, & fœdatum tali ſcelere, & dare auſtros claſſibus hypallage .i. claſſes Auſtris .i. ventis. Ergo, quia abire decreuimus, inſtauramus .i. inſtar prioris facimus, Polydoro funus.i. ſepulchrum, aut totum officium funebre quod prætermiſſum erat, facimus, & ingens Tellus.i. magna moles terræ, aggeritur.i. accumulatur, & apportatur ab omnibus.ſ. vnde per impersonale loquitur, tumulo.i. ad tumulum extruendum, aræ ſtant.i. erectæ, aut poſitæ ſunt, mœſtæ.i. lugubres, quia manibus .i. animis quæ a corpore manarunt, ſed nondum in ſedes debitas receptæ ſunt, ſecundũ Aethnicos, aut quæ à lunari globo in corpora manant (ſed vtrunque reprobatum à fide, quæ infundendo creatas, & creando infuſas prædicans, ſtatim vt exutæ ſunt corporibus in loca merita recipi affirmat, quæ tamen varia leguntur) aut manibus.i. dijs inferis, vittis .i. ſertis appoſitis, ceruleis, aut marinis, & in littore lectis, aut ſubnigris, & cupreſſo atra, id eſt funeſta, & Iliades.i. mulieres Troianæ, ſup. ſtant circum .i. in circuitu, ſolutæ crinem.i. habentes crinem paſſum, & ſolutũ, de more.ſ. patrio, aut conſuetudine. Non inferimus.ſ. tumulum, cymbia.i. pocula in morem nauium, hoc eſt cymbarum facta ſpumantia, .i. abunde repleta, lacte tepido recens mulſo, & patera ſanguinis, ſacri.i. ex ſacrificio collecti, & cõdimus.i. conſepelimus, animam.ſ. Polydori, quæ lacte, & ſanguine, quibus maxime vtitur corpori counitum ab æthnicis credebatur, & ciemus .i. clamamus magna voce, ſupremum.i. vltimo loco, aut ſupremum.i. vltimũ vale, vnde peracto omni officio exequali, dicitur conclamatum eſſe quid autem clamabatur, iam docuit Seruius.

VIDEO mirabile monſtrũ) In lib. aliquot manuſcriptis, Miſerabile, legitur. [Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbor Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ) In antiquo admodum lib. ſcriptum erat, Nanque vbi prima. & pro, Huic atro, Hinc atro, vt aduerbium, aduerbio reſponderet. recenti vero emendatione repoſitum id, quod in vulgatis habetur exemplar. Pro linquuntur autem ſunt vetera exemplaria, quæ, Linquuntur, habent. Sed enim, Liquuntur, magis omnino placet. quod etiam agnoſcit Seruius. [Ater, & alterius ſequitur de cortice ſanguis) In lib. antiquis pleriſque, Alter, nõ Ater, habetur. Animaduerti vero in aliquot exemplari, l, literam abraſam, in aliquot additam aliena manu eſſe. [Iam parce ſepulto) Sũt lib. antiqui vbi Sepulchro, legitur. [Non me tibi Troia Externum tulit) Sunt lib. nonnulli, in quibus, Extremum, ſcriptum eſt. [Aut cruor hic de ſtipite manat) In antiq. aliquot lib. Haud legitur, pũcto firmo præfixo. [Iaculis increuit acutis) In lib. aliquot antiquis, Impleuit, habetur. [Ille vt opes &c.) In lib. aliquot antiquis non habetur, Et copulatiua particula. [Primumq́. parentem) Vetera quædam exemplaria, Parentum, legunt. [Iliadas crinem de more ſolutæ) In antiq. aliquot lib. Crines legitur. VARIA LECT.

QVIA vero de ſacri vocabulo mentio nobis eſt, id commouendi ſumus quod Apollonij interpretes memoriæ mandarunt ſuper Argonauticorum primo, in eo poetæ verſiculo. COEL. RHOD.

Ἱερὴ δὲ φατίζεται, ἥδ' ἔτι πέτρη.

Id eſt ſacra etiamnum dicitur petra hæc. Per euphemiſmum, inquiunt, magnæ ſi quidem affectiones ἱερὰ καὶ καλὰ .i. ſacræ pulchræq. nuncupantur. ſicut Erynnias Eumenidas dicunt, & peſtilentem lepram ſacrum morbum, vt apud Callimachum.

Τελχῖσιν ἱερὴν φαρίζεται.

Vnde & in noſtris literis apud Maronem, Sacram dici famẽ, coniectamus, ſic & tripoda ſacros, pro magnis, de Græca dicendi figura.

figura, nam & ἱερὸν ἰχθὺν, magnum piſcem interpretantur gloſſographi, vti Iliados Rapſodia decima prodit Euſtathius. & auctor comprobat Athenęus, quamuis Pompilum quidam etiam intellexerint. Plutarchus in commentariolo, quo ſtudioſe quæritur, Veris maior inſit prudentia, terreſtribus an aquaticis, Anthiam piſcem, inquit Homerus, ἱερὸν ἰχθὺν dixit & magnum quidem intelligunt nonnulli, veluti ſacrum os, magnum intelligimus, ac Sacram vim Alcinoi.

Inde vbi prima fide pelago placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auſter in altum,
Deducunt ſocij naues, & littora complent.
Prouehimur portu: terræque, vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratisſima tellus,
Nereidum matri, & Neptunio Aegeo:
Quam pius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem Mycone celſa, Gyaroque reuinxit:
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror hæc feſſos toto placidisſima porro
Accipit: egresſi veneramur Apollinis vrbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique ſacerdos
Vittis, & ſacra redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchiſen agnoſci amicum.
Iungimus hoſpicio dextras, & tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
AEN. Da propriam Thymbręe domũ, da mœnia feſſis
Et genus, & manſuram vrbem: ſerua altera Troiæ
Pergama, relliquias Danaum, atque immitis Achilli.
Quẽ ſequimur? quo ue ire iubes? vbi ponere ſedes?
Da pater augurium, atque animis illa habere noſtris.

SERV. Fides pelago) Quia alibi ait, Toties deceptus fraude sereni. [Lenis crepitans Auſter) Duo epithe ta poſuit vitioſe, vt diximus ſupra. Fecit aũt hoc improprie prope in decem verſibus. [Auſter) Aũt, quoduis ventos. [Terraq. vrbesq. recedũt) Phyſicã rem dixit, ita.n. nauigantibus videt, quaſi ab his terra diſcedat. [Sacra mari colitur medio) Ordo eſt. In mari medio Ægeo colitur tellus ſacra Neptuno, & Nereidum matri .i. Doridi gratiſſima. Fabula talis eſt. Poſt vitiatam Latonam Iuppiter cum etiam eius ſororẽ Aſteriem vitiare vellet, illa optauit à dijs vt in auem conuerteret, verſaq. in coturnicem eſt. Et cum vellet mare transfretare, quod eſt coturnicũ afflata à Ioue, & in lapidem conuerſa, diu ſub fluctibus latuit. Poſtea ſupplicante Ioui Latona leuata, ſuperferri aquis cœpit, hæc primo Neptuno & Doridi fuit conſecrata. Poſtea cum Iuno grauidam Pythone immiſſo Latonam perſequeretur, terris omnibus expulſa, tandem aliquando applicando ſe littoribus, a ſorore ſuſcepta eſt, & illic Dianam primo poſt Apollinem peperit. Qui ſtatim occiſo Pythone vltus eſt matris iniuriam. Sanè nata Diana parturienti Apollinem matri dicitur præbuiſſe obſtetricis officium. Vnde cum Diana ſit virgo, tamen à parturientibus inuocatur, hæc namq; eſt Diana, Iuno Proſerpina. Nata igitur duo numina terram ſibi natalem errare non paſſa ſunt, ſed eam duabus inſulis religauerunt. Veritas vero longe alia eſt: Nam hæc inſula cum terræ motu laboraret (qui fit ſub terris latentibus ventis, vt Lucanus: Quærentem erumpere ventum Credidit) Petito oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nam præcepit ne illic mortuus ſepeliretur, vt in Vulcano, & iuſſit quædam ſacrificia fieri, poſtea è Mycone Gyaroque vicinis inſulis populi venerunt, qui eam tenerent, quod etiam Virgilius latenter oſtendit. Quod autem diximus Dianam primo natam, rationis eſt. Nam conſtat primam, noctem fuiſſe, cuius inſtrumentum eſt Luna .i. Diana. poſt diem, quem Sol efficit, qui eſt Apollo. Vt autem Delos pro Ortygia diceretur, factum eſt à Coturnice, quæ Græce ὄρτυξ vocatur. Delos autem, quia diu latuit, & poſt apparuit. Nam δῆλον Græci manifeſtum dicunt. Vel quod verius eſt, quia cum vbique Apollinis reſponſa obſcura ſint, manifeſta illic dantur oracula. Delus & ciuitas dicitur, & inſula. Vnde interdum recipit præpoſitionem. [Pius Arcitenens) Qui vltus eſt matrem. [Coli dedit) A vicinis.ſ populis. [Ventos contemnere) Propter terræ motum. [Apollinis vrbem) Delon, & eſt definitio. [Rex ſacerdos) Maiorum.n. hæc erat conſuetudo, vt rex eſſet, etiam ſacerdos, vel pontifex. Vnde hodie quoque Imperatores, pontifices dicimus [Vittis, & lauro) Vittæ, ſacerdotis ſunt laurus vero etiam imperatoris victoris. [Anchiſem amicum) κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. Nam quomodo fuerint amici, palam non dicit. [Hoſpitio) Septimus caſus eſt .i. iure hoſpitalitatis. Nam ad hoſpitium non poteſt intelligi, quia iam amicus fuit. [Da propriam) Perpetuam, vt, Propriamque dicabo. Et bene poſt experimentum malæ conditæ ciuitatis perpetuas poſtulat ſedes. [Thymbræe) Thymbræus Apollo dicitur à loco Troię vicino pleno Tymbra, in quo eius & nemus eſt, & tẽplũ, vbi a Paride Achilles occiſus eſt. Vnde & fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo Tymbræus, vt Delius, nã numina à locis frequenter nomen accipiunt. Sanè quia Græce [Greek] facit, in deriuatione ε in diphthongum mutant, vt [Greek], Aeneas, [Greek], Dircæus. [Domum) Familiam, vt, Domus tenet à quo Sergia nomen. [Manſuram vrbem) Duo ponit & vrbem & perpetuitatem. Manſuram autem ideo vel propter Troiam, vel propter eam, quàm in Thracia cõdidit. [Serua altera) Non quia prima ſeruauerit, ſed quia ſeruare voluit, vt Homer. dicit. [Quẽ ſequimur?) Quia Cadmus oraculo Apollinis bouẽ ſecutus, in Hyanthe Bœotiam cõdidit. [Da pater) Religionis, vt ſupra diximus, nomen eſt. Nam & hominibus, vt, Inde toro pater Aeneas. & mõtibus, vt, Pater Apenninus. & fluuijs, vt Tyberi pater. & numinibus etiam, vt, Quid ve pater Neptune paras? Item, Ipſe pater Danais animos viresq. ſecundas Sufficit. Item, Odit & ipſe pater Plutõ [Augurium) Modo oraculum, ſed vſurpatiue. [Animis illabere) Quia Apollinis reſponſa ſemper obſcura ſunt vera tamen. Vnde cum intelligentia oraculum poſtulat.

ASC. INDE vbi prima) Docet igitur, quõ derelicta Thracia, in Delon profecti ſunt, vtque illic, ſuſcepti hoſpitio honorifico ab Anio rege oracula conſuluerunt, de qua re dicit Donatus ſic. [Deducunt) Quas miſeri ſubduxerant. Occurrit magna beneuolentia, vt rex, & ſacerdos, non expectauerit peregrinos ad ſe venire, ſed vltro occurrit. [Veterem amicum) Quaſi dicat illum talem tunc habuit amicum, qualem habebat ſtante Troianorum felicitate, neque ſecutus eſt fortunam, vt Polymneſtor, & tantum habuit amicum, quantus fuit, non quantus veniebat. [Sacra) Vt oſtẽderet vittas & laurum non eſſe ſigna lætitiæ, quæ triſtitiæ Troianorum non conueniebat, ſed ſacerdotij. Magna autem exempla poſuit, malę, bonæq. amicitię Polymneſtorem, & Anium, quæ nos ad bonum hortentur, & à malo reuocent. [Propriam) Nam incerti hactenus vagabantur, vt, Incerti quo fata ferant, vbi ſiſtere detur? Eſt autem precatio breuis, & quæ omnia contineat. Nam petit & modũ comm ſerationem. [Da) .i. oſtende. Da pater augurium. Paterno animo infunde animis noſtris, aperta & perſpicua oracula. Vſus eſt autem imperatiuo, da, & illabere, quod eſt deprecantis ex fiducia in Apollinem, qui Troianis fauebat. Ordo eſt. Inde .i. deinde, poſtquam officium funebre peregrimus, vbi, id eſt quando, prima fides .i. credulitas & confidendi ratio, ſupple eſt facta, pelago, id eſt vbi primum potuimus ſatis confidere pelago, & venti dant, id eſt concedunt, & permittunt quieſcendo, maria placata .i. tranquilla, & Auſter, id eſt quidam ventus, lenis, id eſt tenuis, & leniter flans, vocat, ſup. nos, in altum, ſup. mare, crepitans, id eſt crepitando, aut cum crepitu, & ita diuiſim conſtruendo epitheta, non erit vitioſum vni bina, dediſſe, quia ex diuerſis partibus, ſocij) quia vile miniſterium eſt, non dicit ſe id feciſſe) deducunt .i. deorſum ducunt ab littore, quo eas ſubduxerãt naues, & complent littora, aut portum, ſi de nauibus loquitur, aut re vera, littora, ſi de ſocijs euntibus, & redeuntibus, & ſarcinolas ſuas ingerentibus, intelligendum eſt, nos prouehimur .i. porro auehimur portu, & terræ, & vrbes recedunt .i. videntur abeuntibus recedere, cum ipſi recedant, nam id vectis accidit, & ita male meretur de poeta, qui hypalagem dicit: Tellus ſacra .i. Delo exiſtens gratiſſima matri Nereidum .i. Doridi nympharum matri, & Neptuno, ſupple patri, id eſt Nereo, aut ipſi Neptuno, ſecundum Seruium colitur, ſup. In medio mari Aegeo quam, ſup. Tellurem, ſeu terram, errantem .i. vagantem, & fluctuantem, circum oras, & littora, Arcitenens .ſ. Apollo, pius .ſ. in matrem, cuius iniuriã vltus eſt, reuinxit, id eſt colligauit, Mycone .i. cum illa inſula, celſa, id eſt ſublimi, & cum, ſup. Hyaro, illa quoque inſula in mari Aegeo, & dedit, id eſt conceſſit eam coli immotam .i. quietam habitari, & cõtemnere .i. vilipendere, & nihil curarere ventos, vnde prius

agita

agitabatur. (Quia dicit, Mycone, celſa, neceſſe eſt, vt ſit ablatiui caſus, & declinetur, hæc Mycone, Myzones ſicut, Crete, Cretes, regitur autem virtuti inſtrumenti, vt ſit, Reuinxit per illas duas inſulas, quas ita affixit, vt moueri nequiret, aut intelligitur præpoſitio cum ſignificans comitantiam, vt ſit: reuinxit. i. colligauit eam cum Mycone, & Giaro. i. colligauit eas ſimul) Ego letor. huc. i. in hanc terram, videlicet Delon, hæc exiſtens placidiſſima, accepit nos feſſos placido portu, nos egreſſi veneramur vrbem Apollinis. ſ. genitoris (de qua per Landinum ad finem huius particulæ plura dicentur) Anius rex, & idem rex hominum, & ſacerdos Phœbi, redimitus tempora. i. habens tempora redimita, id eſt, cincta cum ornatu vittis, quia ſacerdos, & lauro ſacra, quia rex, occurrit, ſupp. nobis, & agnoſcit Anchiſen veterem amicum, ſup. ſuum nos, iungimus dextras hoſpitalitatis. & ſubimus. i. intramus, tecta. i. regia, hoc eſt regiam ipſam, & ego venerabar templa dei. ſ. Apollinis. ſtructa, ſup. in, aut ex ſaxo vetuſto, & ſupple dico. O Tymbræe. ſ. Apollo, quia à thimbra herba quæ circa eius templum in Phrygia abundat, ſic dictus eſt, da. i. dic & ſignifica, aut aſſigna, & oſtende nobis domum. i. habitationem, & ſedem, propriam. i. nobis debitam, & in qua permanere poſſimus, da feſſis. ſ. nobis, aut noſtris, mœnia. ſ. quibus ab hoſtibus, & aduerſarijs tutari poſſemus, da genus. i. propagationem generis, & vrbem manſurã. i. perduraturam, vt Troia, perijt ſerua. ſ. indicando manſurã vrbem, altera Pergama, Troiæ. i. ſerua nos, qui ſumus altera Pergama. i. mœnia, hoc eſt tutamina Troiæ, quæ, niſi nos extaremus, penitus perierit. vnde dicit appoſitiue, altera Pergama Troiæ ſ. nos reliquis, Danaum, pro Danaorum, atque Achilli immitis. i. ſæui, & crudelis. O pater. ſ. Apollo, da augurium. i. oraculum atque illabere noſtris animis. i. ſignifica nobis, illabendo noſtris animis, ita vt & intelligere & credere valeamus, quem ſequimur (non dicit, ſequamur, aut ſequemur, vt ſe paratiſſimum ſignificet, quo iuſſerit ſequi, ita, vt non ſecuturus, ſed iam ſequi cenſeatur, ob quam rem pro futuro interdũ præteritũ ponimus, vt, Si hunc animum habueritis, viciſtis, ve pro vel, quo iubes ire, & vbi iubes ponere ſedes q. d. nihil cunctabimur vbi iuſſeris. De Delo autem, & templo Apollinis genitoris, collegit Landinus hæc. Tellus, Delon inſulam intelligit, de qua Plin. ipſa quoque clariſſima Cycladum media, & templo Apollinis, & mercatu celebrata, quæ diu fluctuata, vt proditur, ſola motum terræ non ſenſit. Ad M. Varronis ætate, Mutianus prodidit bis concuſſam. Hanc Ariſtoteles ita appellatam putat, quoniam repente apparuit enata. Eglarhoſthenes, Cynthiam, alij Orthigiam, Aſteriam, Lagiam, Mydiam, Cynætum, Pyrpilem, igne ibi primum reperto. Herod. autem ita ſcribit: Ferunt autem Delij poſt diſceſſum Dectis Xerſis præfecti, Delon ſemouiſſe primo, atque poſtremo vſque in mea tempora. Strabo ait, In Aegeo mari magis, Delos eminet, & circunſtantes illi Cyclades, & ipſi incumbentes Sporades. i. ſparſæ. Delos vrbẽ habet, & Apollinis, Latonæq. templum, & Cythus mons ſublimis, & aſper incumbit vrbi. Pindarus quoque illam olim errabundam fuiſſe. Sed aduentante partu Latonæ, quatuor terreſtribus è truncis columnæ, duram in petra ſolido ex adamante continuerunt. Saxo vetuſto. Credunt aliqui dictum, quia inſula, ſaxum ſit, in quod Aſteria, iam coturnix, verſa eſt. Cloatius aũt Verius, referente Macrob. ſcribit in Delo aram eſſe Apollinis genitoris, in qua nullum animal ſacrificatur, quam Pythagorã, veluti inuiolatam, adoraviſſe ferunt. Hanc igitur Virg. eſſe ab Aenea adoratam, demõſtrat, ſi quidem nullo acto ſacrificio, preces inchoat, & vt genitoris aram demonſtraret, dixit. Da pater, at mox cum taurum mactat apud altam aram intelligimus. Vnde hic patrem, quod ipſi proprium eſt, ibi Apollinem nominat. Cato de liberis educandis, ita ait. Nutrix hæc omnia faciebat in verbenis, & iubis ſine hoſtia. vt Deli eſt ara Apollinis genitoris. Quod ait, ſaxo vetuſto, dicit Epaphus Delphis quondam eueniſſe, vt templum antea religioſum, & intactum ſpoliatum, incenſumque ſit, & addit multas circa Corynthum vrbes, inſulaſque proximas terræ motu hauſtas, Delon neque antea, nec poſtea, hoc incommodo vexatam, ſed ſemper eodẽ manere ſaxo. Thucydides autem in 3. hiſtoriam ſcribit, non mirum ergo ſi præſidio religionis tutam inſulam ſemper oſtenderit, & reuerentiam locorum ſibi acceſſiſſe dicit, continua ſaxi eiuſdem. ſ. inſulæ firmitate, Anius Apollinis filius fuit, qui habuit Andrum filium. Arcitentes. Ex Næuio, qui in ſecundo libro Belli Pun. ait. Deinde pollens ſagittis inclutus Arcitenens, & ab Homero eſt, à quo Apollo dicitur ἀργυρότοξος.

VARIA LECT. ET lenis crepitans vocat Auſter) In lib. aliquot antiq. lene crepitans legitur. [Quam pius Arcitenens oras, & littora circũ Errantem) Antiqui aliquot lib. Prius, legunt. [Errantem Mycone celſa, Gyaroq. reuinxit) Antiqui lib. plerique omnes, hoc dictionum ordine verſum legunt, Errantem Gyaro celſa, Myconeq́ reuinxit. [Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum) In Mediceo, & in pleriſque alijs, Agnouit, præterito tẽpore poſitum eſt. [Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto) In pleriſque libris antiquis, Veneramur, numero pluriũ habetur.

COEL. RHOD. SVPERPONDII vero id fuerit, Staphylum, Dioniſi filium, ὅτι. i. Rhœc, filiam ſuſcepiſſe, quam Apollo compreſſit, id vbi reſciuit pater, coniectam in arcam demiſit in mare. Illa vero diuinitus ad Eubœæ antrum appulſa, puerũ peperit Rhœo, ac Anium dixit, ἀνὰ τοῦ ἀνιαθῆναι δι' αὐτὸν, quia ob eum multam ſenſiſſet triſtitudinem. Anium autem in Delum Apollo tranſtulit, qui & vxorem duxit Dorippem, ac genuit Oeno, Spermo, Elaida, quibus id impartiuit Dionyſius, vt quidquid tangerent, in triticum ſtatim verteretur, & vinum, ac oleum, vnde dictæ Cænotropæ, quaſi in nouas formas omnia vertentes. Scribit Pherecydes, Anium hunc Græcis illuc profectis perſuaſiſſe, inibi nouem annis permanere, quoniam ab dijs ſtatutum foret ita, Ilium decimo tandem anno poſſe capi. Hæc ab repetita nobis libentius ſunt, quia mirum eſt interpretum Maronis ſilentiũ ceu Oebalias habitent Amyclas, vt eſt apud Auſonium, & ora obſignarit Sigalion Aegyptius.

Vix ea fatus eram, tremere omnia viſa repente,
Liminaque laurusq́ue Dei, totusq́ue moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
PHOE. Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirere matrem.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
AEN. Hæc Phœbus, mixtoq. ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti quæ ſint ea mœnia, quærunt:
Quo Phœbus vocet errantes, iubeatq́ue reuerti.
Tum genitor veterum voluens monumenta virorum.
ANCH. Audite ò proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras,
Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto:
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna.
Maximus vnde pater (ſi rite audita recordor)
Teucrus Rhœteas primum eſt aduectus ad oras,

SERV. VIſa repente) Stoicos & Academicos ſecut⁹ eſt, qui dicunt ea quæ contra naturam ſunt, nõ fieri, ſed fieri videri. Vnde magica ars à Romanis omnis excluſa eſt, ſicut Plinius ſecũdus docet in naturali hiſtoria. [Liminaq́) Que breuis eſt pro lõga poſita, quæ hac rõne defenditur, aut quia omnia monoſyllaba ad artem non pertinent, & his licenter vti poſſumus. Aut certe quia omne μέρος. i. particula quæ ſui ſubſtantiam non habet, mẽbrum putatur ſuperioris orationis. quod ſi eſt, liminaq́ue, quaſi vna pars orationis eſt, & poteſt quo finalitatis ratione, vel produci, vel corripi. [Moueri Mons) Cynthus. Vnde Cynthius Apollo. [Cortina) Locus vnde oraculum datur. Dicitur autem cortina, vel quia Apollinis tripos corio Pythonis tectus eſt, vel quia certa illinc reſponſa fundũtur, quaſi certina, vel (quod eſt verius) quia cor illic vatis tenetur. Nã cauerna quędam in tẽplo Apollinis fuit, ad quam Phœbas rapta vaticinabatur, vt Lucanus oſtendit. [Sũmiſſi) Inclinati. Et eſt ſciendum pro qualitate numinum, õrantes interdum ima, interdum ſumma reſpicere. Nam poteſtates aliæ cœleſtes ſunt, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Vnde nunc Apollinem deprecantes terram petunt. Ipſe enim eſt, & Sol, & Liber pater, qui inferos petijt, vt Horat. Te vidit in ſomnis Cerberus. Bene ergo terrũ petũt, vnde ad eos reſponſa perueniunt, Apollo ẽt iferis notus eſt. [Dardanidæ) Vt diximus, obſcura quidem, ſed vera ſunt omnia. Nam dicendo Dardanidæ, oſtendit

Italiam

Optauitque lucem regno nondum Ilium, & arces
Pergameæ ſteterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele. Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris:
Et iuncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, &, Diuum ducunt quà iuſſa, ſequamur:
Placemus ventos, & Gnoſia regna petamus:
Nec longo diſtant curſu: (modo Iuppiter adſit)
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.

Italiam, vnde Dardanus fuit, quaſi Cretam ſignificaret, Teucer vnde diceret. [Duri) Vel futurorum oſtendit laborum, vel eorum arguit inſipientiam. [Stirpe) Stirps genere fœminino originē ſignificat, vt, Heu ſtirpem inuiſam. maſculino, arborem, vt, Sed ſtirpe Teucri nullo diſcrimine ſacrum Sed Horatius cōtra regulam nititur, vt, Stirpeſq. raptas, & ſpecus & domos. [Prima tellus) Italia vnde Dardanus venit. Teucer enim de Creta poſt venit. [Vbere læuo) Quod Italiæ eſt proprium: vt alibi, atque vbere glebæ. [Antiquam exquirite matrem) .i. terram. Tractum autem eſt de hiſtoria, nam Brutus, & filij Tarquinij cū oraculum Delphici Apollinis peterent, reſpōſum eſt eius imperiū fore, qui primus matrem reuerſus oſcularetur. quod ſolus Brutus agnoſcens, de naui egreſſus, ſimulans caſum, oſculatus eſt terram, vnde & potius imperio eſt. [Exquirite) Hoc dicendo oſtendit difficultatem. [Hic domus) Ad illud reſpicit hoc, Da propriam Tymbræe domum. [Nati natorum) Propter illud, Et manſuram vrbem. Nam oraculum ſemper ad petita reſpondet. Sanè hic verſus Homeri eſt, quem & ipſe Orpheo ſuſtulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem ſequenti verſu hæc oſtendit, dicendo. Hæc Phœbus. [Tumultu) Quia dixit Exquirite. [Lætitia) Propter promiſſam imperij æternitatem. [Monumenta veterum) Hiſtorias. [Spes diſcite veſtra) Aut quaſi ſenex loquitur, aut quia (vt ſupra diximus) ſcit ſe eſſe moriturum. [Creta) Dardanus Iouis filius, & Electræ, profectus de Corito ciuitate Thuſciæ primus venit ad Troiam, & illic parua ædificia collocauit. Poſt cuius obitum Teucer venit ex Creta, & inuenit Dardani ſocios habitātes in vallibus, qui conſtituit arces, & mœnia. Modo ergo erat Anchiſes, nec reſpiciens aduentum Dardani, oraculum Cretam ſignificare credit. Argumentatur ex his quæ ſolent ab aduenis fieri. Ida, inquit, illic eſt, quæ in Troia ad ſimilitudinem dicta, vt, Effigiem Xanthi Troiamq; videtis, Quam veſtræ fecere manus. Item ſacrorum ſimilitudo, quam apud maiores nefas erat perire. Vnde Æneas in xij. Sacra deoſq; dabo, ſocer arma Latinus habeto. [Iouis magni) Quia illic dicitur eſſe nutritus, quod (vt Saluſtius dicit) ideo fingitur. quia primo Cretenſes conſtat inueniſſe religionem. Sanè nati Iouis fabula hæc eſt, Saturnus poſtquam a Themide oraculo comperit à filio ſe poſſe regno depelli, natos ex Rhea vxore deuorabat. quæ natum Iouem, pulchritudine delectata nymphis commendauit in monte Cretæ Dictæo: vbi eum aluerunt apes, & adhibitæ ſunt Curetes, & Corybantes, qui tinnitu æris prohiberent audiri pueri vagitum, vnde ipſi ſunt Matris deum miniſtri. vt autem fingatur Saturnus filios ſuos comediſſe, ratio hæc eſt, quia dicitur deus eſſe æternitatis, & ſeculorū Secula aūt annos ex ſe natos in ſe reuoluunt. vnde Græce κρόνος, quaſi χρόνος .i. tempus dicitur. [Medio ponto) Poteſt quidem intelligi ſecundum Saluſt. longe a continenti. ſed altior eſt hoc loco poëta intuitus. Nam apud Coſmographos legimus, quæ inſula in quo ſit mari, vt Sardinia in Africo, Delos in Ægeo. & de alijs, de Creta oēs dubitant in quo ſit mari. Nam parte Libycum, parte Ionium reſpicit, parte Ægyptium, parte Achaicum. [Mons Idæus vbi) Deriuatiuum eſt pro principali, & eſt Ἴδη Idæus, vt Αἴτνη Ætnæus. [Cunabula gentis) Nutrimenta. Nam vbi iacent infantes, cunæ vocantur. Et latenter dat gloriam Troianis dicens eos a dijs originem ducere. Vnde eſt, Ab Ioue principium generis. Ibi enim & de Dardano, & de Teucro intelligimus, quaſi Iouis ciues. [Vrbes habitant) Non dicit Qui, ſed intelligimus Cretenſes. aut certè habitant, pro habitatur. vt infinua pauor. Et primum quidem centum habuit ciuitates, vnde Hecatompolis dicta eſt. poſt vigintiquattuor. inde duas, Gnoſon & Hierapidnam. [Vberrima regna) Hic decipitur, quia audit, Atque vbere glebæ. [Maximus vnde pater) Fallitur. Nam antiquior eſt Dardanus. [Si rite audita recordor) Bene dubitatione excuſat errorem. [Rhœteas) Amat Virgilius declinationes Græcas, ſaluæ regulæ reuerentia, in latinas conuertere & αι Græcam diphthongum in e, longum mutat, vt, Αἰνείας Aeneas, Μήδεια Medea, ῥοίτειον, rhœteum. [Optauitq.) Elegit, vt Pars optare locum. [Habitabant) Hi ſunt qui cum Dardano venerant. [Mater cultrix Cybeli) Montis Phrygiæ, in quo colitur, a quo & Cybele dicta eſt. Alij dicunt Cybelum ſacerdotem eius primum, & ab eo Cybelē dictam. Nonnulli cultrix, Cybele legunt, vt ſit quaſi Cybele u. Alij Cybele, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν .i. a capitis rotatione, quod proprium eſt eius ſacerdotū. [Corybantiaque æra) Corybantes demones ſunt miniſtri matris deum. Dæmones quaſi δαήμονες, qui totum ſciūt. [Fida ſilētia ſacris) Hinc, inquit, inuentum eſt ſeruare ſacris fidele ſilentium. [Et iuncti currum dominæ ſubire leones) Dominas deas dicunt, vt alibi, Hi dominam ditis thalamo deducere adorti. Fabula talis eſt, Schœnos ciuitas eſt, vnde fuit virgo Athlante præpotens curſu, adeo vt ſponſos prouocatos, ac victo occideret. Poſtea Hippomenes Venerem vt ſibi adeſſe rogauit. à quo cum accepiſſet de horto Heſperidum tria mala aurea, prouocauit puellam, & ſingula cœpit iacere. Tunc Athlante cupiditate colligendorum malorum retenta ſuperata eſt. Sed Hippomenes potitus victoria in luco matris deum amoris impatientia eum victa concubuit. Vnde irata dea in leones eos cōuertit, & ſuo currui ſubiugauit, & præcepit ne ſecum vnquam leones coirent. Nam & Plinius in naturali hiſtoria dicit leonē cum parda libenter, & pardum cum leæna concumbere. Ideo autem mater deum curru vehi dicitur, quia ipſa eſt terra, quæ pēdet in aëre. Ideo ſuſtinetur rotis, quia mundus rotatur, & reuolubilis eſt. Ideo ei ſubiugantur leones, vt oſtendatur maternam pietatem totum poſſe ſuperare. Inde Corybantes eius miniſtri cum ſtrictis gladijs eſſe finguntur, vt ſignificetur omnes pro terra ſua debere pugnare. Quod autem turritam geſtat coronam, oſtendit ſuperpoſitas terræ eſſe ciuitates, quas inſignitas turribus conſtat. [Gnoſia regna) Cretam a Gnoſo ciuitate eius. [Nec longo diſtant curſu) A Delo, ſcilicet. [Modo Iupiter adſit) Aut Aër, ac ſi diceret, tantummodo ſit ſerenum, vt Horatius, Manet ſub Ioue frigido venator Teneræ coniugis immemor. aut re vera Iupiter, qui præeſt inſulæ quam petimus. [Cretæis) Quum ſit Κρηταῖος, ideo Cretæis, vt Aenæis.

VIX ea fatus eram, tremere omnia viſa repente, Liminaq;, laurusque dei, totusque moueri Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis, &c.) Docet quod ſubſecutum eſt oraculum, vtque illo deluſus Anchiſes, eo quod geminæ eſſent Troianis origines, cohortatus eſt in Cretam, vnde Teucer oriundus concedere, cum tamen deus admoneret potius in Italiam proficiſcendum, vnde Dardanus ortus, dicendo, Dardanidæ duri, verum is quoque error fatalis erat, nam Caſſandra eū ſæpe prædixerat, vnde ipſum agnoſcens Anchiſes, poſtea dicturus eſt, Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat. Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro. De hac autem re, dicit Donatus ſic. [Vix ea fatus eram) Motu rerum, præſentiam dei oſtendit. [Submiſſi) Pauore nimio, veſtigijs firmis ſtare non potuimus, ſed ad terram demiſſi ſumus. [Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum Prima tulit Tellus, eadem vos vbere læto Accipiet reduces) Nihil breuius, aut eminentius hoc reſponſo. Nam & in fine verborum conſulentis, prolatum eſt, & incertos, ſecuros reddidit. Oſtendit enim Troianos apud Ilium peregrinos fuiſſe. Nunc originalibus terris a ſuis parentibus reddi, quod beneficium, & non iniuria, eſt preſertim cum vrbē perpetuam promittat, & Troianos maxima incrementa ſumpturos. [Mixtoq; ingēs exoritur tumultu) Læti omnes erant, ſed quærebant nomen loci. Nam antiqua memoria ignorabatur, ſed Anchiſes omniū vetuſtiſſimus, rem aggreſſus eſt, fuit autem pulchrum, ac religioſum his terris reddi, quæ parentes ab origine retulerunt, & ne timerent, ne à melioribus, ad deteriora pergerent, addidit vbere læto. [Vbere) Alluſit ad id, quod terram lætam appellauit. [Reducens) Ne timeant ſe futuros oneri his terris, quæ non aduenas, ſed ſuos repetent. [Creta Iouis magni) Dixit & nomen, & ad quem deū ipſa maxima pertineret, qui cum magnus ſit, magnum poſſit incolis præſtare fauorem. [Medio Ponto) Vt, Vndique fluctibus clauſa aduerſus hoſtes eſſet tuta. [Iacet) Per hoc eius immenſam magnitudinem oſtendit. [Mons Idæus) Ponit ſigna ſpecialia. [Centum vrbes) Exponit quod dixit, iacet, & oſtendit magnitudine, & vbertate præcipuum regnum, vt, ſit inermet quod dixit gentis inc. no. ponit Teucrū [Maximus) Vbi deeſt nomen conſanguinitatis, dicimus maiores, & patres. Ergo maximus, eſt pater ipſorum maiorum. [Hinc mater Cybele) Ab obſeruatione ſacrorum arguit eos eſſe maiores ſuos. [Diuum ASC.

quia

quia iuſſa ſequamur) Nam non amplius ſunt incerti, quo fata ferant. [Placemus ventos) Non quia tunc eſſent aſperi, ſed vt deinceps illis proſperis vtantur. Facit autem rem facilem à breuitate nauigationis. [Iuppiter) Temerarium enim eſt, polliceri aliquid de futuro, cuius ſumus incerti, niſi deus faueat. Ordo eſt. Ego via eam fatus ea, quæ ante dicta ſunt ſup. cum omnia viſa ſunt repente tremere, & limina .ſ. templi, & laurus dei .i. Apollinis .i. quæ in tutela & honore eius eſt eo quod Daphne puella, ab eo adamata, in eam conuerſa fingitur, vnde eſt in Buc. Phœbo ſua ſemper apud me Munera ſunt lauri, & quæ iuxta tẽplum eius ſtabat, & totus mons viſus eſt moueri circum .i. in circuitu, & cortina, locus ſecretior corio tectus, vnde oraculum exit, ſupp. viſa eſt mugire .i. mugitum edere, adytis .ſ. ſecretioribus penetralibus quæ adire nõ licet, recluſis .i. apertis, & patefactis. Nos ſubmiſſi .i. humiliati, petimus terram, vt ab adytis perfectè vocem acciperemus, vtque oraculis bona nunciarent, & vox fertur ad aures .i. audimus vocem, dicentem: O Dardanidæ duri .i. fortes, & perdurantes, & infrangibiles aduerſitate, eadem Tellus, quæ tulit .i. extulit vos prima à ſtirpe .i. radice, & origine parentum, accipiet vos reduces .i. redeuntes, accipiet, dico, læto vbere .i. fœcunditate, & vbertate exhilarante inuentes, alludit autem ad matrem quę vbera porrigit, vnde ſubdit, Exquirite matrem .i. terram, quæ vos prima tulit (loquitur autem, vt dixi, de Italia, vbi Dardanus ortus, ſed non intelligebant tunc id Troiani) domus .i. familia Aeneæ ab Iulo tamen denominata, videlicet domus Iulia dominabitur, hic .i. apud antiquam matrem veſtram, cunctis oris .i. regionibus. Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis .ſ. natis natorum .i. omnes in infinitum ſuccedentes, ſup. dominabuntur hic cunctis oris. Hæc Phœbus ſupp. effatus eſt, & ingens lætitia exorta eſt, tumultu .i. ſtrepitu, & murmure vehementi, mixto .i. admixto, & cuncti .ſ. Dardanidæ, quærunt .i. percunctatur, quæ ſint ea mœnia, quo .i. ad quæ Phœbus .ſ. Apollo vocet eos errantes, ve, pro vel, quo iubeat, ſup. eos reuerti. Tum .i. tunc genitor .ſ. Anchiſes, voluens .i. repetens, animoq́ agitans, aut complectens monumenta .i. teſtimonia, & indicia, quæ nos admonere poſſent, veterum virorum .i. maiorum noſtrorum, vnde originem traximus, ait, ò proceres, audite, & diſcite veſtras ſpes .i. vnde requiem vicinam ſperare poteſtis. Creta eſt Iouis inſula magni Iouis .i. in qua magnus Iuppiter, natus dicitur, iacet in medio Ponto .i. mari, vbi .i. in qua inſula eſt, ſup. mõs Idæus, ſicut eſt in Troia, & vbi, ſup. ſunt cunabula (Donatus legit, incunabula, quomodo is abſumatur) .i. cunarum receptacula, hoc eſt, primæ origines noſtræ gentis .i. generis & originis. & vbi ſup. Cretenſes, aut populi, habitant centum magnas vrbes, appoſitiorie, vberrima regna, vnde .i. de qua inſula, maximus pater .i. primus auctor gñis noſtri .ſ. Teucris, eſt aduectus primus in oras Rhœteas .i. Phrygias, vbi eſt Rhœteum promontorium, fallitur autem in ea re Anchiſes, quia ante Teucrum venerat Dardanus, & ita, licet verum ſit, eum primum è Creta in Phrygiam veniſſe, non tamen erat omnino maximus pater, quocirca cum nollet incertum penitus affirmare honeſta ſubiũxit ſtatim parentheſim, dicens; ſi .i. ſi quidem, ego recordor rite .i. vt decet, audita .i. ea quæ a maioribus meis audiuerim, & ipſe Teucer optauit .i. elegit locum regno .ſ. ad regiam extruendam, quia Iliũ .i. oppidum, præcipuum Troiæ, & arces Pergameæ .i. Troianæ, nondum ſteterant .i. erectæ erant, quia, ſup. indigenæ habitabant tunc, imi vallibus i. cauernis, & locis humilibus in conuallibus. Hinc .i. ex hac dicta inſula, ſup. eſt mater .ſ. deum, Cybele (declinatur Cybelle, Cybelles, aut Cybelles, Cybellis aliquando) cultrix .i. exornatrix regionis noſtræ, & hinc, ſup. adducta ſunt, æra Corybantia .i. quæ a Corybantibus pulſantur, de quibus in 4. Georg. dictum eſt, & nemus Idæum, ſupp. denominatum eſt, & forte conſitum eſt. hinc .i. ad ſimilitudinem Idæi nemoris in Creta, & fida ſilentia. ſupp. cepta ſunt, hinc .i. ex more huius regionis, ſacris .i. ſacrificijs, aut rebus ſacris agẽdis, quæ (vt Diodorus Siculus refert) nephas erat aperire, aut notificare, non initiatis eiuſmodi ſacris, & leones iuncti .i. ſubiugati, ſubiere hinc .i. ex imitatione huius gentis. currum dominæ .i. deæ dominatricis. ſ. Cybeles, hoc eſt, hinc tractus eſt mons, vt currus Cybeles a leonibus traheretur. Ergo agite (adhortandi aduerbium) & ſequamus qua iuſſa diuum .i. deorum (vt opinabatur) ducunt. Placemur ventos .i. deos ventorum ſacrificio facto, & petamus regna Gnoſia .i. Cretenſia, à Gnoſo, ſeu Gnoſo oppido præcipuo in Creta, nec, ſup. ea regna diſtant longo curſu .i. ſpatio, ad quod percurrendum opus ſit longo curſu, quia tertia lux .i. tertius dies, ſiſtet .i. exponet, nos oris .i. regionibus Creteis .i. Cretẽſibus (ſed a Crete, nominatiuo Græco, deduxit) modo .i. dummodo, aut ſi modo Iuppiter adſit .i. nobis auxilio ſit & faueat.

VARIA LECTIO.

ET vox fertur ad aures:) Sunt vetera quædam exemplaria in quibus, Ad auras, ſcriptum inuenitur. [Quæ vos a ſtirpe parentum) In lib. aliquot antiq. legere eſt, De ſtirpe. [Teucrus Rhœteas primum eſt aduectus ad oras) In lib. aliquot antiquis, Teucrus, Idiomate græco ſcriptum eſt. In Longob. Teucer. Quod vero vulgata plurimum exempla legunt, Ad oras, antiqui pleriqué lib. cum Med. in oras, habent. [Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra, Quia varia literarum verſure totus hic verſus in antiq. lib. deluxatus eſt, lectio ea nonnullis græca arridet, Hinc matris cultri Cybeles, Corybantiaq. æra. Alij legunt, Cultrix Cybeli.

SERV. MEritos) Vnicuique aptos. Ratio enim victimarũ fit, p qualitate numinum. Nam aut hæc immolantur quę obſunt eorũ muneribus, vt porcus Cereri, quia obeſt frugibus, hircus Libero quia vitibus nocet. Aut certe ad ſimilitudinem, vt inferis nigras pecudes, ſuperis albas immolent, tẽpeſtati atras, candidas ſerenitati. [Taurum Neptuno) Propter futurã nauigationem. [Pulcher Apollo,) Propter oraculum datum. [Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam) Bono vſus eſt ordine, vt prius auerteret mala, ſic cõciliaret optãda. Fruſtra enim proſutura poſcuntur aduerſis ſequentibus. [Pulſum regnis ceſſiſſe paternis) Non dicit, quare. Sed talis hiſtoria eſt, Idomeneus Cretenſium rex cum poſt euerſam Troiam reuerteretur, in tẽpeſtate deuouit dijs ſacrificaturũ ſe de re quæ ei primum occurriſſe.

AEN. Sic fatus meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaq́ littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedesq́ aſtare relictas:
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq́ volamus,
Bacchatamq́ iugis Naxon, viridemq́ Donyſam,
Olearon, niueamq́ Paron, ſparſasq́ per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris,
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur ſocij, Cretam, prauosq́ petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo auidus muros optatæ molior vrbis,
Pergameamq́ voco: & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq́ attollere tectis.
Iamq́ ferè ſicco ſubductæ littore puppes,
Connubijs, aruisq́ nouis operata iuuentus:
Iura, domosq́ dabam, ſubito cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miſerandaq́ venit
Arboribusque, ſatisq́ lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant.

Cõtigit vt filius eius primus occurreret. quem cum, vt alij dicunt, immolaſſet, vt alij, immolare voluiſſet, à ciuib. pulſus regno, Salentinum Calabriæ promontorium tenuit, iuxta qđ condidit ciuitatem, vt, Et Salentinos obſedit milite cãpos Lictio Idomeneus. Relato ergo hiſtoriæ ad iniijciendum Troianis eundi deſiderium pertinet, & cętera aliter ad hoſtia prouinciam ita non poterant. [Idomenea) Huius nominis penultima ſyllaba natura breuis, contra regulam producta eſt. Sed quia quinque Græcæ ſunt linguæ, Aeolica, Ionica, Dorica, Attica, Communis, fit vt in vno nomine varietas inueniatur, vt ecce hic Idomeneus. Communis lingua facit genitiuum ἰδομενέω, Dorica ἰδομενῆος, Attica ἰδομενέως, Ionica ἰδομενῆος. Vnde eſt in hoc verſu accuſatiuus, ſicut & Ilionea. [Hoſte) Hic multi diſtinguũt. [Aſtare) Eſſe, quod tunc ſignificat

Corpora: tum ſteriles exurere Syrius agros:
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculum Ortygiæ, Phœbumque, remẽſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem rebus ferat: vnde laborum
Tentare auxilium iubeat, quò vertere curſus.

ſicat, quãdo de his loquimur quæ cadere non poſſunt, vt ſi dicas terra altare. [Bacchatamq. iugis Naxon) Aut vitibus conſitam, aut celebratam Bacchis, aut vbi Bacchus ex Indis egit triumphum. Nam vt ſupra diximus, ipſi conſecrata eſt, quæ & Dia dicitur. [Viridemq. Dionyſam) A colore marmoris Lacedæmonij. [Olearon) Nam adiecit epitheton cauſa varietatis. [Niueamque paron:) Vnde candidum marmor, vt, Parius ve lapis circundatus auro. [Sparſasq. per æquos Cycladas) Et hæ quas dixit, Cyclades ſunt. Vnde minus eſt & alias. Sparſas autem, quia nullo ordine continentur, vt, Stœchades, quæ ἀπὸ τοῦ στίχου dictæ ſunt. Rectæ enim ſunt. Cyclades vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate ſunt, ſed ꝙ longo ordine eas circumire neceſſe eſt, vel propter promontoria, vel quia naturale eſt, vt concitatoria ſint maria vicinitate terrarum, quas conſtat anhelitum quendam ex ſe emittere. vnde in quinto nauigaturus Æneas, Eryci ſacrificat. [Legimus) Præterimus, vt, Littoraq. Epiri legimus. Tractus autem ſermo à nautis, ꝙ funem legendo. i. colligendo, aſpera loca prætereunt. [Cretam proauosq. petamus) Celeuma dicunt. Et bene metro Celeumaris vſus eſt Anapæſtico trimetro hypercatalecto. Celeuma autem quaſi præceptum. Vnde Saluſtius, Impediebant iuſſa nautarum. [Surgens) Flans, vt, Et flando ſurgentes demoror auſtros. Contra, non flans, ponens, & reſidens dicitur, vt, Cum venti poſuere, omniſq. repente reſedit Flatus. [Et tandem) Ad deſiderium pertinet nauigantium, nam ſequitur, Ergo auidus muros. [Curetum) Curetes ſunt primi cultores Cretæ. [Pergameamq. voco) Zeugma à ſuperioribus, hoc eſt vrbem. [Gentemq.) Sociorum multitudinem. [Lætam) Autem propter pergama reſtituta. [Amore focos) Sacrificia celebrare. [Arcemq. attollere) Poëtica periphraſis. i. domos ædificare. Nã arx eſt in ciuitate munitus locus. [Fere) Re, longa eſt. [Operata iuuentus) Perfecit ſacrificia propter connubia, & nouas ſedes? quia apud veteres neque vxor duci, neque ager arari ſine ſacrificijs peractis poterat, vt alibi, lætis operatus in herbis. Itẽ Iuuen.

Et matutinus operatur feſtina lucernis,

[Corrupto cœli tractu) Hic eſt ordo peſtilentiæ, vt Lucretius docet, primo aëris corruptio, poſt aquarum, & terræ, mox omniũ animalium. Notandum ſanè Apolline offenſo peſtilẽtium ſemper creari, quod etiam Homerus oſtendit, cum eum armatum inducit ſagittis. Vnde & Apollo dicitur ſecundum aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπολλύειν. Contra ſi cytharam teneat, mitis eſt. Vnde Horatius, Condito mitis placiduſq. telo ſupplices audi pueros Apollo. [Linquebant dulces animas) Item alibi, Et cum frigida mors anima ſeduxerit artus. Quare anima dicitur relinqui, & non magis relinquere? Secundum eos. ſ. qui dicunt animam eſſe perpetuam, & ad diuerſa corpora tranſitum facere, quod ſi eſt, bene dicimus nos animas relinquere, quorum nihil præter corpus eſt. Nam anima perpetuitatis eſt. Vnde Palinurus in ſexto, Nunc me fluctus habet, hoc eſt corpus, quod ſolum meum eſt. [Exurere Syrius agros) Syrius ſtella eſt in ore canis poſita, quæ annua omnibus oritur circa octauum Iulij calendas, quæ orta plerunque peſtilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus, inter dum innoxia naſcitur. hinc eſt, Et in totum regnaret Syrius annum, Item ſupra, Et lethifer annus. Tunc autem peſtilentiam creat, ſi in hanc rem etiam cæterorum conſentiat curſus aſtrorum. Sanè canicula in cuius ore eſt, tantum generis fœminini eſt, cum ſit canis communis generis, Vnde hoc naſcitur. Nam in diminutione mutauit genus. [Seges ægra) Seges interdum terram ſignificat, vt Horat. Hæc ſeges ingratos tulit, & feret omnibus annis. Interdum frumenta, vt, Quid facit lætas ſegetes. Hoc loco vtrunque poteſt intelligi. [Veniamque precari) Et beneficium, vt, Orantes veniam, aut & re vera veniam erroris Anchiſæ, qui oraculum male interpretatus eſt. [Laborum tentare auxilium) Propter peſtilentiam. [Vertere curſus) Propter ſedes.

ASC. SIC fatus) Docet, ſacrificio peracto, in Cretam profectos, & illic peſtilentia rurſus pulſos. vnde dicit Donat. ſic. [Meritos) Conuenientes Neptuno, propter ingruitatem nauigationem. [Apollo) Propter acceptum oraculum. [Fama volat) Opportunitatem conuenientem oblatam oſtendit. Fauebit ergo Troianis locus, quia ſecundum Anchiſen fata Cretam portendebat, item tempora, quia regnum vacabat. Erantque domus paratæ, ne eſſent cum magno labore ædificandæ. [Volamus) Oſtendit ex proſpera nauigatione quantum valuerint obſequta ſacrificiorum. [Sparſaſque per æquor) Poſt ſpecialia, tranſit ad generalitatem. Nam cum dixiſſet nomina aliquarum inſularum, addit, Crebris legimus freta concita terris, quia nec cogitationem habere Aeneas omnium vocabulorum potuit, & otioſum fuit, relationem ipſam facere longiorem. [Legimus) Legere autem, eſt nauticum verbum, cum colligunt funes, cum pelagi prolixa tranſmiſſa ſunt. Et pertinet ad omnes inſulas, & ad freta pertinet. [Clamor) Vel morem nautarum expreſſit, vel eorum gaudium, qui ſuffragantibus ventis proſpera ſperabant. [Vario certamine) Nam varia officia ſunt & omnia cum certamine, & labore [Tandem) Non prolixe nauigationis fuit, ſed cupiditatis nauigantium. Nam cupienti omnia tarda ſunt, & ſi ſummopere properentur. [Auidus) Non auarus, ſed quaſi ocij cupidus. Focos. [Vt haberent cum laribus nouis affectus. [Arcemq.) Quæ præcipue amauit in Troia, hæc reparare cupiebat. [Sicco) Nam Vdum etiam eſt littus. [Connubijs, aruiſq.) Quæ res oſtendebat magnam fiduciam manendi. [Iura, domoſque) Leges viuendi domos, aut ipſarum domorum iura, id eſt dominus à legibus deputant. [Subito cum tapida membris) Securis, ac diſpoſitis omnibus ſubita peſtilentia coorta eſt ex aëris corruptione, non hominibus ſolum, ſed & arboribus, & ſatis victus cauſa. Supra enim dixerat, Aruis operata iuuentus. [Languore autem corporis, letum effugere non poterant. [Linquebant) Ex principali malo hæc proueniebant, aut moriebantur homines, aut corporibus tabe diſſolutis trahebãt miſerabilem vitam. [Exurere Syrius) Ergo qui ſpem euadendi habebant, fame perituri videbantur, cum Syrius exurendo, omnia ſterilia redderet. [Rurſus) Pater, qui prudentiæ alios præibat, primus ſenſit aliquid factum contra præcepta Apollinis. Hæc ille. Ordo eſt. Supple Anchiſes fatus ſic. mactauit aris. i. ad aras, honores meritos. i. conuenientes aut debitos dijs, quibus aras extruxerat, appoſitur e, taurum Neptuno. ſ. mactauit, & mactauit tibi, ò Apollo, etiam taurum, & mactauit hyemi. i. deo tempeſtatum, pecudem nigram, quia infauſtus eſt deus, & mactauit Zephyris felicibus Albam, ſup. pecudem, fama volat. i. velociter circunfertur, Idomenea ducem. ſ. Creten. hoc eſt, principem terræ, ſiue is rex, ſiue dux dicendus. (Nam dux ſępe officij, non dignitatis nomen eſt, vt de Achate, duce lætus Achate, de Didone, Dux fœmina facti, &c. Declinatus autem hic Idomeneus, vnde præter conſimilium nominum morem, penultimam accuſatiui producit) Pulſum. ſ. quia filium immolare voluit, ceſſiſſe. i. receſſiſſe regnis paternis, vnde pelli non debuit niſi ob deteſtabile facinus, & littora Cretę deſerta. ſ. à duce, & illo, & alio, cum filius iunior eſſet, quàm qui præeſſet, vnde prius nõ immerito dixit, Deſertas quęrere terras, & domos. ſ. Cretenſes vacare. i. vacuas eſſe, hoſte. i. inimico, & ſedes relictas. ſ. à duce profugo, aſtare. i. paratas eſſe. Et ideo nos linquimus portus Ortygiæ. i. Deli, a Coturnice dictæ, & volamus. i. celerrime nauigamus, pelago. i. per pelagus, & legimus. i. ordine ſuo pertranſimus nauigando, aut potius, linquimus Naxon inſulam illam: Bacchatam. i. Bacchis, hoc eſt, ſacerdotibus Bacchi habitatam, aut Baccho ſacram, aut Bacchico munere. i. vitibus amatam, & ita ſcribitur per ch: nam a Bacis. ſ. fructibus ſilueſtribus, aut vnionibus, Bacatã diceremus, iugis. i. in collibus, aut mõtibus ſuis, & Dionyſam viridẽ, à colore marmoris quod & Lacedæmonium dicitur, & Olearon, & Paron niueam propter marmor candidiſſimum, & cycladas, ſup. alias. i. inſulas in circuitu, in more Cycladis veſtis iacentes, & (vt Plin. aſſerit) circa Delon in orbem ſitas ſparſas per æquor. ſ. Ægeum. & legimus. i. pernauigamus ſuo ordine, æquora concita. i. commota (vt ſit hypallage, pro eo quod eſt, Terras concitas æquoribus, aut conſita. i. contermina, crebris terris, clamor nauticus. i. celeuma nautarum, exoritur vario certamine, quia cum ſecundo vterentur vento certatim incumbebant, veloci nauigatione, vnde præmiſſum eſt, Pelagoq. volamus. Socij hortantur vt, ſup. petamus Cretam, & proauos. i. maiores noſtros. Ventus ſurgens. i. flans, a puppi. i. à poſteriore parte nauis, & ita a tergo, proſequitur nos euntes. i. proficiſcentes, & nos allabimur. (Præſentis eſt temporis, ab allabor, allaberis) tandem, poſt. ſ. longa deſideria licet parum eſſet moræ, oris. i. regionibus, antiquis. i. charis nobis, aut vnde antiquam originem traximus. Curetum. i. illorũ populorum in Creta, qui primi cultores eius fuerunt,

runt. Ergo ego auidus, melior .i. cum mole extruo, muros vrbis, optatæ .i. deſideratæ, & voco Pergameam .ſ. vrbem, & hortor gentem lætam, cognomine .ſ. vrbis, amare focos .i. dijs laribus ſacrificia celebrare, aut nouas domos libenter incolere, & attollere arcem tectis .i. ædificare domos, aut reuera, arcē, & iam puppes, ſup. erant ferè ſubductæ .i. ſurſum ductæ, in littore ſicco, & iuuentus, ſup erat ferè operata .i. ſacrificia expleuerat. (Nam facere & operari, quando per ſe ponuntur, rem ſacram connotant, vt: Cum faciam vitula pro frugibus ipſe venito: Et herbis operata iuuentus) Operata ergo connubijs .i. propter connubia & aruis nouis .i. propter arua noua iam primum arata ab eis, & ego dabam eis iura .ſ. ciuitatis, & domos .ſ. priuatas, iam dicit, cum .i. quando lues .i. infectio, tabida .i. tabi plena, & miſeranda, .i. miſerandos nos faciens, venit .i. ſuborta eſt ſubito, & hoc tractu .i. regione, aut climate illo cęli .i. aëris vicini, corrupto, ſenit, diro, membris .ſ. hominum, & arboribus, & ſatis, & annus letifer .i. mortifer, hoc eſt mortem per peſtem afferens venit. Corpora linquebant animas dulces .i. ſanas, hoc eſt vitam ſuam, aut ipſa ægra .i. ſauciis, & infirma, trahebant, ſupp. eas videlicet animas, hoc eſt anhelitum, & ſpiritum vitalem tum .i. inſuper. Syrius .i. ſidus illud ardēs in ore canis, exurere, ſupp. cœpit, aut exurebat, agros ſteriles .i. quos exurendo, ſteriles .ſ. effecit, non qui de ſe ſteriles erant, nam dictum eſt, Centum vrbes habitant magnas vberrima regna, herbæ arebant .i. aridę fiebant, hoc eſt deſiccabantur, & ſeges .i. terra, ægra .i. languida propter intemperiē cœli, aut, reuera, ſeges frumenti, quæ inanis erat, negabat ſup. nobis victum, pater hortatur ire rurſus ad oraclum, pro oraculum, Ortygiæ .i. Deli, & ad Phœbum .i. Apollinem, hoc eſt ad oraculum Apollinis in Ortygia, ſeu Delo dari ſolitū, & hoc mari remenſo .i. renauigato, & precari veniam .i. hanc gratiam, vt dicat quem finem ferat .i. dicat aut conſtituat feſſis .i. nobis, & vnde .i. à qua re, aut à quo genere piaculi, aut ſacrificij, iubeat tentare .i. attendendo obtinere auxilium, & quo iubeat vertere curſus, ſupple noſtros. Nam ex infortunio ſenſit non in Creta confidendum fuiſſe cum dij placati in malum non impellant.

VARIA LECTIO.

HOSTE vacare domos) In exempl. admodum vetuſtis, Domum, legi numero vnitatis. [Crebris legimus freta concita terris) In libris aliquot manuſcriptis legi, Freta concita remis. [Rurſus ad oraclum Ortygiæ) In antiq. pleriſque lib. Oraculum integra dictione ſcriptum inuenias. [Quem feſſis finem) In antiq. aliquot lib. Quam legitur.

Nox erat: & terris animalia ſomnus habebat,
Effigies ſacræ diuum, Phrygijque penates,
Quos mecum à Troia, medijsque ex ignibus vrbis
Exulteram, viſi ante oculos aſtare iacentis.
In ſomnis, multo manifeſto lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curis his demere dictis:
PEP. Qd tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt.
Hic canit: & tua nos en vltro ad limina mittit.
Nos te Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti,
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor,
Iidem venturos tollemus in aſtra nepotes:
Imperiumque vrbi dabimus. tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ iuſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebæ,
Oenotrij coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem:
Hæ nobis propriæ ſedes, hinc Dardanus ortus,
Iaſiuſque pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge age, & hæc lætus longæuo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Coritum, terraſque require
Auſonias: Dictæ negat tibi Iuppiter arua.

SERV. VIſi aſtare) Non abſtāt ſed videbatur. Vnde & viſa dicantur, non enim ſunt, ſed videntur. [In ſomnis) Multi hic diſtinguūt, & volunt vnā partem eſſe orationis, id eſt, vigilantis, multi in ſomnis dicūt, vt ſit colliſio, quomodo peculi pro peculij. [Multo lumine) Cū nimbo ſuo, qui circa deos ſolet videri. [Inſertas) Aut clatratas aut non ſeratas, vt ſi quaſi inſeratas .i. nō clauſas. & dictū quō Aſproſque molares, pro aſperos, cōpoſtus pro compoſitus, vixet pro vixiſſet. [Ortygiam) Ad Ortygiam, more ſuo detraxit præpoſitionem, vt paulo poſt, Haud dubitāda refer. [Dardania) Deriuatiuum nomen à conſtitutore. & notādum regionem pro ciuitate poſitam. [Tuaque arma ſecuti) Ac ſi diceret, tuas partes vel imperium. [Sub te) Sub tuo iure agentes. [Permēſi) Euecti, vt eſt contra, Pelagoque remenſo, improuiſi aderunt [Iidem nos,) Scilicet qui te ſumus ſecuti. [In aſtra nepotes) Significat Caium Iulium Cęſarem, qui primus inter deos relatus eſt. Et bene in aſtra, cuius ſidus apparuit, vt: Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [Vrbi) Romæ κατ' ἐξοχὴν, vt ſupra diximus. [Magnis) Id eſt nepotibus, & bonum ornatum ſermonis fecit ſimilitudine, magnis magna para, dicendo. [Fugæ) Profectionis. [Mutandæ ſedes) Argumentum a neceſſitate. Simul arguitur error Anchiſæ. Ordo autem eſt, Delus Apollo. [Eſt locus) Vt ante diximus, orbis comparatione. [Heſperiam) Deeſt Quam, vt ſupra dictum eſt. [Cognomine) Ab Heſpero Hiſpaniæ rege: vel ſtella quam intuentur petentes Italiam. [Oenotrij) Vel à rege, vel a vino. Italus enim primus vitem oſtendit Saturnus, vt in ſeptimo legimus, Vitiſator curuam ſeruans ſub imagine falcem Saturnuſq;. [Propriæ ſedes) Perpetuæ, quia infirmas, & in Creta, & in Thracia condidit. [Hinc Dardanus ortus, Iaſiuſque pater) Dardanus & Iaſius fratres fuerunt Electræ filij, ſed Dardanus de Ioue Iaſius de Corito procreatus eſt. A cuius nomine & mons & oppidum nomen cepit, poſtea Iaſium dicitur Dardanus occidiſſe. [A quo principe noſtrum) A Dardano, non ab Iaſio, nam anteriori reſpondit. Quod autem dicit, à quo principe genus noſtrū eſt, poteſt, & generaliter intelligi, vnde originem ducimus, vt Deos penates, quaſi Troianos intelligas, & ad titum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur de dijs animalibus, in quibus ait eſſe quædam ſacra quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant. Hi autem ſunt dij penates, & viales. [Haud dubitanda refer) Aut quia dubitauerant ex conſilio Anchiſæ, aut ne propter ſomnium non crederent. [Coritum) Deſignat partem prouinciæ, ne alter error procreetur ea magnitudine locorum. [Dictæs) Dictęus mons Cretæ eſt, dictus à Dictæ nympha, quæ illic colitur in quo dicitur altus Iuppiter, vt, Dictæo cœli regem pauere ſub antro. [Negat tibi Iuppiter arua) Ex definito. Et bene Iuppiter, quaſi ipſe, qui Cretenſibus præeſt.

ASC. NOX erat) Docet quomodo in ſequenti nocte, poſt ea quā Anchiſes decreuerat, rurſum in Delon mittere, dij Penates cohortati ſunt in Italiam proficiſci, docentes eam eſſe terram, eamque matrem quā Phœbus ſignificauerat. De qua re dicit Donatus ſic. [Nox erat) Virtutes animi ſui, & meritum, & gratiam deorum commendat, oſtendit, quòd ceteris dormientibus ipſe acriter rebus publicis inuigilabat. [Qua ſe Plena) Voluit demonſtrare quomodo in nocte videre potuit, ſcilicet per radios lunæ, tunc ſic ne vlterius recurrentibus curis frangeret. [Quod tibi delato) Ne geminetur labor redeundo Apollo facit, vt hæc referentibus nobis, hic audias quæ apud eum eſſes auditurus. Magnus ergo numinis fauor, non rogatur, & fauet. Non nauigas, neque domo egrederis, & dei iuſſa famulantibus dijs, ad tuas aures venimus. [Nos te) Ad hominem errore iam à patre imbutum debuit mitti perſona cuius auctoritate, ac meritis etiam incredibilia credi poſſint. Dic ergo Penates huiuſcemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Actis eſt igitur excludere ante ſollicitudinem primam, & liberato angoribus animo, alterius nauigationis labores ingerere, ac monſtrant, non eas ſedes oſtendiſſe Apollinem deſcribit, nec eum monſtraſſe locum. [Hinc Dardanus ortus) Oſtendit cum Apollo dixit, Quæ vos a ſtirpe

per parentum Prima tulit tellus, non de Creta, & de Teucro, ſed de Italia, & Dardano eſſe intelligendum. [Longæuo) Occulte corripit ipſum ſenem de origine ſuorum non debuiſſe falli. [Iuppiter) Qui Cretæ peculiaris amator eſt. [Surge) Oſtenditur per ſomnum hoc vidiſſe, quamuis aliqui exponant inſomnis. i. vigilantis. Hæc ille. Ordo eſt. Nox erat, & ſomnus habebat. i. occupata animalia, cum ſup. effigies ſacræ diuum, & Penates Phrygij. i. Troiani, quos ego extuleram mecum Troia ex medijs ignibus vrbis, viſi, ſup. ſunt aſtare ante oculos, ſup. meos, iacentis. i. cubantis, inſomnis. i. ex ſomnis, & vigilijs, & hoc, ſup. cũ multo lumine, manifeſto. i. mihi viſibiliter apparenti, ſup. ea quę luna plena, fundebat. i. infundebat, aut inſpergebat lumẽ ſuum, per feneſtras inſertas. i. non ſeratas, ſed apertas, aut non conſertas. i. concluſas, ſed reſeratas parum (nam Landinus vult hypallagem eſſe, vt ſint feneſtræ inſertæ, pro, luna inſerta) Tum. i. deinde poſtquam mihi manifeſto lumine viſi erant, affari, ſup. cœperunt aut affabantur, & demere. i. demebant curas his dictis: Apollo canit tibi hic, quod dicturus eſt tibi delato. i. poſtquã delatus fueris Ortygiam. i. in Delon. & en. i. ecce, mittit nos vltrõ, quibus fidem habere debes, quia nos ſecuti ſumus te, & tua arma. i. tuam protectionem, aut dexteritatem in bello, & hoc Dardania. i. regione, quam Dardanus incoluit incenſa, nos permenſi. i. perfecte menſi ſumus, claſſibus. i. pernauigamus ſub te. i. ſub ductu tuo, æquor tumidum. i. procelloſum, & nos ijdem tollemus. i. extollemus in aſtra propter Cæſarem id dicit, de quo in Buc. illic, Ecce Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, dictum eſt nepotes venturos. i. poſteros tuos, & dabimus vrbi. ſ. quam nobis ſtatues imperium, quod Cæſar perpetuum vſurpauit, tu para (non dicit extrue, ſed para. i. præpara, quia non ipſe, ſed poſteri eius id fecerunt) dijs qui in capitolio Romæ colebantur, magna mœnia. ſ. Romę, ſeptem colles complectentis, & ne linque, pro ne derelinquas, lõgum. i. diuturnum laborem fugæ, ſedes. i. manſiones, aut habitationes ſunt mutandæ Delius Apollo non ſuaſit tibi hæc littora, aut. i. vel non iuſſit conſidere Cretæ. i. in Creta. Eſt locus, ſup. quem, aut quam, ſed more ſuo ſubticet relatiuum in deſcriptione loci Graij, dicunt. i. appellant Heſperiam cognomine, locus, dico, exiſtens terra antiqua. i. quæ diu regnauit, & ita nobilis, potens armis, atque vbere. i. fertilitate glebæ. i. terræ pinguis. Viri Oenotrij, de quibus in I. oratione Ilionei dictum eſt, coluere, ſup. eam, fama, ſup. eſt, nunc minores. i. poſteros, dixiſſe. i. appellaſſe Italiam, de nomine ducis, qui. ſ. Italus vocabatur. Hæ ſedes. ſ. Heſperia, aut Italia, ſup. ſunt, propriæ nobis, aut nobis propriæ: Dardanus eſt ortus hinc. i. ex his regionibus Italiæ. Et Iaſius pater eſt ortus hinc. i. ex Italis a quo principe. i. a quorum priore, & principe viro Dardano, videlicet, eſt noſtrum. ſ. Troianorum genus. Age, adhortandi aduerbium, ſurge & lætus refer. i. recenſe, & enoncia hæc dicta. i. quæ tibi diximus parenti longæuo. ſ. Anchiſæ, haud, id eſt non dubitanda. i. certiſſima, & veriſſima, require Corytum ciuitatem Italiæ, vnde Dardanus venit, & terras Auſonias, id eſt Italicas in eam regionem quam Auſonij olim coluerunt, Iupiter negat tibi arua dictæa i. Cretenſia, à parte totum.

VARIA LECTIO.

AVT Cretæ iuſſit conſidere Apollo) In lib. aliquot antiq. replicata negatione legitur, Haud Cretæ, vt prius etiam erat in lib. Med. quod interpretes non admittunt. Sunt etiam lib. in quibus, Conſiſtere, legatur [Corytum, terraſq́ require) In lib. aliquot antiq. Requiras, legitur. Sed plura ſunt exemplaria manu ſcripta, quæ cum Med. Requirat, tertia perſona legant.

COEL. RHOD.

SED illud Virg. Aen. iij cuiuſnam modi eſt in peſtilẽtiæ mẽtione? Penates nanque ingeſtos per quietem Aeneæ ſcr. qua ſe Plena per inſertas fundebat luna feneſtras. Cur enim ait, Luna plena? nempe quia canonica peſtilentiæ ratio ab ſiderum poſitu ex cœleſtium rerum præcipue ſtudioſorum obſeruatione producitur. Quippe ſi plenilunio conſtitutę œconomi cardinis exortiui planetæ ſint odioſo aſpectu aliquo parũ felices, ſęuam minari peſtilentiam, grauiorem aũt multo, ſi occurrat octaui domicilij œconomus maligno ſideris alterius vultu, grauiſſimam denique alterutro luminum laborante, ocyſſimo peſtilẽtiæ pręſagio.

AEN. Talibus attonitus viſis, ac voce deorum
(Nec ſopor illud erat, ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.
Agnouit prolem ambiguam, geminoſque parentes,
Seque nouo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat. ANC. Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moueret?
Cedamus Phœbo, & non iti meliora ſequamur.

SERV. TAlibus attonitus viſis) Hoc eſt talibus deorũ vultibus. Vnde ſequitur. Et voce deorum. Nam & voce ſe dicit attonitũ & viſis. Attonit⁹ vero eſt ſtupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui caſus vicini fulminis & ſonitus tonitruum dant ſtuporẽ. [Nec ſopor illud erat) Soluta elocutio. [Velatas comas,) Vittatas, vt, Victoris velatũ auro vittiſq́. iuuencũ. Nã dij qui erant apud Laurolauinũ non habebant velatũ caput. [Corripio è ſtratis corpus) Ne ſaltetare videatur ſe liquiſſe ſomnũ. Et ſciendum quia quoties ex abrupto ſomnus aufugerit, ſignificat omen infelix, vt et in hoc loco tempeſtas ſequitur. Item in ſecundo. Excutior ſomno, & ſtatim ſequitur ciuitatis excidium, nec ſine ratione. Nam ſi ſomnus, munus deorum eſt, vt, Et dono diuum gratiſſima ſerpit, non ſine infelicitate ex abrupto deorum munus abſcedit. [Tẽdoque ſupines Ad cœlum cum voce manus) Honeſta elocutio, cum vno ſermone reſpondemus duobus, vt, Interea feſſos ventus cum ſole reliquit. [Intemerata) Rite perfecta, vt ſi leniter eſt fundendũ vinum, aut mola iniicienda, ſic fiant vt ratio exigit ſacrificij. aliter ſi fiant, temerata ac turbata ſunt ſacra, vnde Helenus, Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet. Item in octauo, Audax quos rumpere Pallas ſacra vetat, rapto. [Focis) Ideo focis, non aris, quia penatibus ſacrificat. [Perfecto honore) Peracto ſacrificio, qui eſt honor deorum. [Ambiguam) Non incertam, ſed duplicem, vt in ſequentibus probat, dicens, Geminoſque parentes. [Nouo errore veterum locorum) Aut per contrarietatem ſermonum declamauit, aut nouo, pro magno poſuit. [Exercite) Fatigate. nam exercitatus, peritus ſignificat. vt expertor & expers. nam expertum rerum ſi dixero, ſignifico peritum, ſi expertem, ignarum. [Caſus Caſſandra canebat) Hæc compoſitio iam vitioſa eſt, quæ maioribus placuit, vt, Anchiſen agnouit amicum. Et, Sale ſaxa ſonabunt. [Portendere) Minus eſt debere, vt in vij. Portendi generos. [Regna vocare) fatis, ꝓprie, vnde in viij. Expectate ſolo Laurenti aruiſque latinis. [Teucros crederet). ſ. propter longitudinem ſpatij. [Tunc vates Caſſandra moueret) Bene tunc, quia iam probauit. [Cedamus Phœbo) Cuius inſtinctu dij penates profutura dixerunt, vt, Hic tanit, & tua nos en vltro ad limina mittit. [Meliora ſequamur) Poteſt bis ſubandiri Meliora, vt, Meliora moniti, meliora ſequamur.

ASC. TALIBVS) Docet quo modo peracto ſacrificio, patrem de rebus viſis & auditis, certiorem fecerit. hisq́. auditis illis errorem agnouerit. vnde Donatus ſic. [Attonitus) Duo erant miranda, & deos videre, & aptata loquentes audire. [Nec ſopor) Non enim pleno ſomno viderat, aut audiuerat. Nam nec plene vigilabat, nec plene dormiebat. [Gelidus ſudor) Et hoc confirmat deos vidiſſe Aenam. [Corripio è ſtratis) Oſtendit prope vigilantem. Nam poſuiſſet, expergefactus ſom, ſi dormiſſet. Exprimit autem feſtinantem. [Munera) Quæ ſunt vinum, & thus [Certum) Quia primæ interpretationis, vitio reddebatur incertus. Oſtendit autem Poeta diuinas admonitiones referendas non eſſe niſi primo patri ſacrorum, & precis obſequia ſunt, vt proſperentur quę bona ſunt, quæ autem mala, vertantur in melius, Deceptus autem fuerat Anchiſes, quia memoria Dardani antiquior erat, q̃ Teucri, & propterea obſcurior. Apollo autem cum dixiſſet, antiquam, oſtendit fuiſſe recentionem. Norat enim & primam eſſe, & ſecundam. [Fatis Iliacis) Non proprio fato laborabat. Excuſat igitur, & laborem totius nauigationis quæ ad Cretam fatis adiecit,

ctit, vt inuidiam qua efficiebatur, quod illi fruſtra laboraſſent, purget excuſatione, eum factum negari non poſſit. [Sola mihi) Vni enim Caſſandræ credendum non ſuit, deinde, non videbatur veriſimile, tam longinquas ſedes eſſe petendas. Hæc ille. Ordo eſt. Ego (inquit Æneas) attonitus .i. ſtupefactus, quaſi tonitru percuſſus, talibus viſis .ſ. deorum vultibus, aut viſis, pro viſionibus, & voce deorum, ſupp. tali, audita. ſ. Nec illud erat ſopor. i. profunda dormitio, hoc eſt, non videbam per inſomnia, ſed videbar. ſ. mihi. Ergo, vt Donatus dicit, nec plene etiam vigilabat, quia non aſſerit ſe vidiſſe, ſed viſum eſſe quod viderit) agnoſcere coram. i. in conſpectu meo, vultus .ſ. deorum, & comas velatas. ſ. vittis, aut velo & ora præſentia, tamen .i. inſuper, aut poſtea gelidus ſudor qui violentiam indicabat, & ſtuporem, manabat toto corpore, ſupp. meo .i. de toto corpore meo, ergo corripio. i. celeriter & violēter quod ſignum futuri incommodi per tempeſtatem, (Seruius indicat) rapio, corpus è ſtratis .ſ. lectis, & tendo manus ſupinas. i. ſurſum erectas ad cœlum .ſ. cum voce. i. prece ſequenti, & libo. i. offero munera. ſ. thus, & vinum, intemerata .i. rite facta, focis .i. aris deorum Penatium, ego lætus honore .i. honorifico ſacrificio perfecto, facio Anchiſem .ſ. patrem certum. Orator, ſecundum quoſdam, diceret certiorem, quia elegantius id dicitur, verum metri cauſa coactus, certum, dixit Poëta. Sunt tamen qui penitus vim vocabulorum inſpicientes, dicant modeſtiæ, & honorificentiæ tantum gratia inuētum eſſe, vt certiorem, & certum facere, dicat oratorea, nam certiorem facio, eum qui non penitus ignorabat rem, certum, qui penitus, ne ergo turpe ſit quidquam omnino ignoraſſe, dicunt, certiorem fieri, hic vero quia res non humanitus, ſed diuinitus reuelata penitus Anchiſem latet, recte dicit, facio certum, ſed volumus in iſtis argutiores videri. que, pro &, pando .i. facio, rem ordine. i. quo ordine dicta, & facta ſint omnia, eodem recito patri. Pater, ſup. Anchiſes, agnouit prolem .ſ. gentem Troianam. ambiguam. i. incertam, quo parente, Dardano ne, an Teucro dicatur orta (Seruius tamen mauult, geminam, & duplicem quam, incertam, dici) & ſe deceptum nouo .i. inſolito errore veterum locorū, (& eſt antithefis) aut nouo. ſ. magno errore, tum. i. deinde, memorat. i. quod memoria tenebat, eloquitur, dicens, ò nate exercite. i. fatigate, fatis Iliacis. i. Troianis debitis ſola Caſſandra .ſ. filia Priami, & vatea. (de qua in ſecundo huius, dictum eſt) canebat mihi tales caſus. i. euētus miſeros, vt. ſ. diu erremus Italiā quærentes, ego repeto. i. memoria repetens agnoſco, fata portēdere. i. quod fata portendebant, hæc debita noſtro generi. i. quod hæc fataliter portenta ſunt noſtro generi (vt etiam errores, ne ob culpam putentur fatales, cenſeantur, hoc finxit Poëta) & repeto ſata, portendere genus noſtrum, vocare .i. vocaturum, aut vocare debere, hoc eſt exoptare ſæpe Heſperiam, & ſæpe regna Italia. i. Italica, ſed quis crederet Teucros (id potius dixit, q̄ Dardanos, cum etiam Dardani ſint, vt errorem ſuum purgaret, cum tamen Oracula Dardanidæ duri, &c. dixerint) venturos ad littora Heſperiæ .i. Italiæ, vnde tantum diſtent, q.d. nemo, aut quem Caſſandra moueret. i. incitaret ad crudelitatem, tum. i. tunc cum obſidione premebatur vrbs noſtra, & impatientia, forſitan rapta credebatur, (vnde etiam addita eſt particula, tunc, in II. vbi dictum eſt. Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris Ora dei iuſſu, non vnquam credita Teucris) Cedamus Phœbo .i. monitis Phœbeis, quæ Italiam ſignificabant cum dicerent, Dardanidæ duri, & quæ etiam a Caſſandra pandebantur, & nunc à dijs Penatibus ſignificata ſunt. Nam dixerant. Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt, (Hic canit, &c.) & nos moniti, ſequamur meliora. ſ. hic, quam nacti ſumus, vnde dira peſte propellimur.

VARIA LECTIO.

VISIS, ac voce deorum) In antiquis pleriſque libris, Et voce, legitur. [Seq. nouo veterum deceptum errore locorum) In antiquis aliquot libris, Errore parentum, legitur. [Caſſandra moueret?) In libris aliquot antiquis, Moneret, ſcriptum eſt.

COELIVS RHODIGINVS.

HVMOR vero redundans caloris copia ſolutis retruditur, quoniam vis ea quæ comprimendi poteſtatem habet, & ab recentioribus retentiua nuncupatur, reprimere nequit. Inde conſequitur, vt in æſtuationibus grauiſſimis profluat emanetq́. frigidus ſudor. Quod ne quis philoſophis modo putet percognitum, optimus quoque maximus poeta lib. Aen. iij. ſignificauit illis verſibus.

Talibus attonitus viſis, & voce deorum.
Nec ſopor illud erat, ſed coram cognoſcere vultus
Velataſq; comas præſentiaq; ora videbar.
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor.

AE N. Sic ait: & cuncti dictis paremus orantes.
Hanc quoque deſerimus ſedem: paucisq́ue relictis
Vela damus, vaſtumq́ue caua trabe currimus æquor
Poſtquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllæ
Apparent terræ, cœlum vndique, & vndique pontus.
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber
Noctem, hyememq́. ferēs, & inhorruit vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magnaq́ue ſurgunt
Aequora, diſperſi iactamur gurgite vaſto.
Inuoluere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes
Excutitur curſu, & cæcis erramus in vndis.
Ipſe diem, noctemq́ue negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in vnda.
Tres adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac voluere fumum.
Vela cadunt: remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cœrula verrunt
Seruatum ex vndis Strophadum me littora primum
Accipiunt: Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſule Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyaq́ue colunt aliæ, Phineia poſtquam
Clauſa domus, menſasq́ue metu liquere priores.
Triſtius haud illius monſtrum, nec ſæuior vlla

SERV. HAnc quoque) Quemadmodū Troiam, & Thraciā, & cū dolore dictō accipe, Hanc quoq; deſerimus. [Caua trabe) Nauium periphraſis optima. [Supra caput) Capitalis, perniciosus. [Noctē, hyememq́.) Pluuiam cū obſcuritate. [Inhorruit vnda) Horridior eſt facta per tenebras. [Gurgite vaſto) Epitheto auxit Tapinoſim. [Nox humida) Nubes caliginoſa. [Excutimur curſu) A propoſito itinere auertimur. [Cæcis in vndis) Incertis, quia ſidera nō apparebant. [Ipſe) Nauigandi peritus. Hoc enim ſignificat emphaſis pronominis. [Incertos ſoles) Bene incertos, quia quantauis ſit obſcuritas, tamē noctis eſt manifeſta diſcretio. Vnde ſuperflua quæſtio eſt eorum, qui dicūt tres dies quemadmodum tranſiſſe ſcierunt, ſi noctem à die diſcernere non poterāt? [Cæca caligine) Cacephaton in ſermone. [Attollere viſa) Naturaliter dixit. Quoties. n. propinquamus littoribus, & exurgere terra videtur, & fumū emittere. [Aperire) Oſtendere: Saluſtius Capiti aperire ſolitus. [Seruatum ex vndis) Ac ſi diceret, de periculis in grauiora ſe peruenisse diſcrimina. [Strophadū me littora) Phineus rex fuit Arcadiæ. hic ſuis liberis ſuperduxit nouercam cuius inſtinctu eos cæcauit. Ob quam rē irati dij ei oculos ſuſtulerunt, & adhibuerunt Harpyas, quæ cum ei diu cibos abriperēt. Iaſonem cum Argonautis propter vellus aureū Colchos petentem ſuſcepit hoſpitio, cui etiam ductorem dedit. Hoc ergo beneficio illecti Argonautę Zethū, & Calaim filios Boreæ, & Orithyiæ alatos iuuenes, ad pellandas Harpyas miſerunt, quas cum ſtrictis gladijs perſequerentur, pulſæ de Archadia peruenerunt ad inſulas, quæ appellabantur Plotæ. Et cū vlterius vellent tendere, ab Iride admoniti, vt deſiſterent a Iouis canibus, ſuos cōuerterunt volatus, quorū cōuerſio. i. ſtrophe, nomē inſulis dedit. Quod Apollonius pleniſſime exequitur. Vt aūt canes Iouis dicerētur, hæc ratio eſt, quia ipſæ furiæ eſſe dicuntur, vnde etiā epulas dicuntur abripere,

Peſtis, & ira deum Stygis ſeſe extulit vndis.
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluuies, vncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.

abripere, quod eſt furiarum, vt, Et manibus prohibent contingere menſas. Vnde & auari dicuntur furias pati, quia abſtinent partis. Item ipſa furias eſſe pauló poſt idem teſtatur dicens, vobis furiarum ego maxima pando. Furias autem canes dici, & Lucanus teſtatur, vt, Stygiaſque canes in luce ſuperna Deſtituam. Et in ſexto Virgilius, Viſæque canes vlulare per vmbram aduentante dea. Sane apud inferos furiæ dicuntur, & canes apud ſuperos diræ & aues, vt ipſe in xij. oſtendit. In medio vero, Arpyæ dicuntur. Vnde duplex in his effigies inuenitur. Has Virgilius tres dicit, Aëllo, Cypetæ, Celæno. Apollonius duas, quem in xij. Virgilius ſequitur, vt Sunt geminæ peſtes. [Ionio in magno) In magno mari Ionio. Et ſciendum Ionium ſinum eſſe immenſum ab Ionia vſque ad Siciliam, & huius partes eſſe Adriaticum, Achaicum, Epiroticum. Maria enim vel à prouincijs, vel ab inſulis, vel a ciuitatibus nomen accipiunt. Bene ergo In magno, quaſi in quo etiam alia maria ſunt. [Harpyæque colunt aliæ) Ergo & Celæno Harpya. [Nec ſæuior vlla peſtis, & ita deum Stygijs ſeſe extulit vndis) Vt pœna in ſtygijs. Et non dicit has de inferis natas, ſed peiores eſſe omnibus inde procreatis. [Proluuies) Sordis effuſio. [Vncæq. manus) Manus pro vnguibus poſuit, hoc eſt καταχρηστικῶς [Fame) Velut fame. Nam abundare dicit amēta. Aut re vera Fame, quam eis inferebat non inopia, ſed auaritia.

ASC. SIC ait, &c.) Docet vt agnito errore à Creta diſceſſerunt vtque ſuborta tempeſtate duriſſima in Strophadas inſulas depulſi ſint, vbi Harpyas offenderunt ſæuiſſima monſtra, de quibus omnibus dicit Donatus ſic. [Dicto) Vel Apollinis, vel Anchiſæ. [Ouantes) Et propter ereptum laborem, iterum in Delo enauigandi, & propter magnam ſpem propoſitam. Eſt autem hæc deſcriptio nauigationis, in qua eadem res, ſæpius dicitur diuerſa, & ſplendida compoſitione verborum. Tempeſtas autem egregie deſcripta eſt, cum vno pulſu, omnia ſimul elementa turbantur. In hoc & initium poſuit, vt Cæruleus ſupra caput aſtitit imber. Et augmentum, vt, Noctem hyememque ferens. Et quæ ſolent conſequi ea huiuſcemodi rebus, vt, Inhorruit vmbra tenebris. Et continuo voluunt fluctus mare, & reliqua quæ maximam oſtendunt violentiam, vt quamuis multum laborarent, tamen à curſu decori, quo volebant non peruenirent. [Ipſe) Maximū habet intellectum. i. qui peritiſſimus eſſet gubernator, qui nauigandi arte pollebat, qui etiam fluctibus obſeruatione ſiderum norat. Deſcriptis autem omnibus, quæ orta tempeſtas, & cuncta perfecerat, vt finem oſtendat, addit. [Vela cadunt) Verum contraria videntur, q cum dixerit, Diem noctemq. negat diſcernere cœlo, deinde addat, Tres adeo incertos cæca caligine ſoles. Quomodo enim hæc ſcire potuit, ſi nulla erat diſtinctio noctis & diei? Sed reſponde voluiſſe Poëtam obſcuritatem aëris, nimis iactare. Nam qui fieri potuit ſic accidere tenebras vt inter ipſas, & veram noctem nihil intereſſet, vel intellige dietum & noctium numerū diſtinxiſſe crebris corruſcationibus, quæ vel ſtellas, vel ſolem oſtendere potuerunt. [Seruatum ex vndis) Nō perſeuerauit mala fortuna, ſed nec in totum proſpera prouenit. Nam in litus fertile venerunt, q fuiſſet feliciſſimum, niſi Harpyis eſſet occupatum. [Triſtius haud) Non poteſt ab inferis triſtius quicquam excitari, q̄ ſi Harpyæ. [Virginei volucrum) Non eſſet hoc mōſtruoſum, ſi cætera eſſent ſimilia. [Proluuies) Nihil in inteſtinis morari patiuntur, ſed ſtatim effundunt. Ergo non ſolum non ſatiabantur, ſed ſemper fameſcebant. Inde pallor, ſic ille, & plura quæ Seruius citat vtpote de Harpyis, q̄d inuulnerabiles eſſent, quia ſtyge natæ vnde apparet Donati cōmentarios mutilos eſſe. Ordo eſt. Anchiſes, ſup. ait ſic, & nos cuncti paremus ouantes. i. mediocri lætitia exultantes, dicto (ſic enim legit Donatus) aut dictis. i. monitis eius, aut deorum, & deſerimus quoque. i. etiam (qua prius Thraciam deſeueram) hanc ſedem. ſ. ciuitatem in Creta iam extructam, & damus vela, ſup. ventis, & hoc paucis relictis. qui. ſ. ciuitatem Pergameam incolerent, & incurrimus vaſtum æquor. i. mare. trabe caua. i. naui poſtquam rates. i. naues, tenuere altum, id profundū mare, vt eſt in medio, nec vllæ terræ apparent iam amplius, &, ſup. cœlum apparet vndique, & Pontus apparet vndique. i. ab omni loco, non ab omni parte, tum. i. deinde aut paulo poſt, imber cæruleus. i. nubes cærulei coloris dēſa, & ſubnigra ferens noctem. i. caliginem nocturnam, & hyemem. i. tempeſtatem pluuioſam, qualis hyberno tempore eſſe ſolet, aſtitit mihi ſupra caput, bene mihi ad id. i. cum prouidus eſſet heros animaduertenti, & vnda inhorruit. i.

facta eſt horrida, tenebr. s. i. pp tenebras. venti voluunt continuo. i. perpetuo motu, mare, & æquora magna. i. integræ conuolutiones aquarum, ſurgunt. i. oriuntur & eriguntur, & nos diſperſi iactamur, vago gurgite. i. impetu, & ingurgitatione, aut inuolutione aquarum maris. Nimbi. i. nubes pluuioſæ, inuoluere. i. implicuerunt, & inuolutum tenuerunt diem. i. claritatem diurnam, aut ſolem, & nox humida. i. caligo pluuioſa, abſtulit. ſ. ab oculis noſtris, cœlum. i. aſpectum cœli. ignes. i. coruſcationis, & fulgura, ingeminant. i. multiplicant, ſup. ſe nubibus abruptis, ex quarum ruptura produci volunt conſtrua. Nos excutimur curſu ſ. inſtituto, erramus in vndis cæcis. i. tenebroſis, in quibus nulla patebat certa via. Ipſe Palinurus, nautarum, videlicet peritiſſimus, negat, ſupp. ſe poſſe, diſcernere cœlo. i. per inſpectionem cœli, quamuis aliquo indicio, aut duratione adhuc noſſet, diſcernere diem, & noctem, nec, ſup. nouit meminiſſe viæ in media vnda. Nos erramus, ſup. in pelago. i. mari. Tres ſoles. i. tantum temporis, quantum tres ſoles ſuper hemiſphærium noſtrum apparere ſolent, adeo. i. omnino, incertos. i. dubios, an lucerent nec ne, hoc eſt, an dies, an nox eſſet, poſtea nouerunt tres abijſſe dies, incertos, dicit, cæca caligine. i. propter caliginē, & erramus totidem. i. etiam tres noctes, ſiue ſidere. i. apparitione curſuum, ſidera. Terra viſa eſt attollere ſe tandem quarto die, & aperire, id eſt denudare, & oſtendere procul mōtes, ac voluere fumum, vnde in Buc. Et iam ſumma procul villarum culmina fumant. Vela cadunt, poſtquam. ſ. ſtricta erant, nos inſurgimus. i. incumbimus, & innitimur remis vt ad terrā appellamus haud. i. non, ſup fit mora, & nautæ annixi. i. annitentes, torquēt ſpumas, accelerato curſu earum, & verrunt cærula, vertunt autem laudis, hoc eſt, gubernaculis nauium, littora Strophadum. i. illarum inſularum, quæ duæ ſunt, non longe ab Aſteria, excipiunt me primum. i. primo tempore, & ante alias terras, ſeruatum ex vndis. i. ſubmerſione, Strophades, inquit, ſtant dictæ, nomine. i. vocabulo Graio. i. Græco, nam στροφή dicitur reuolutio, ſeu reuerſio, vt ſentit Seru. & στροφάς. hoc eſt Strophas, Strophados, conuerſio, & vertigo, à verbo Strophao, quod eſt, verto, ſtant, dicit, exiſtentes inſulæ in magno ſinu Ionij maris (Inſulæ, vltimam corripit, non abijcit. corripit autem propter vocalem ſequentem, nam Ionio, quadriſyllabum eſt) quas ſupp. inſulas, Celæno dira. i. execrabilis, & fera peſtis, & aliæ Harpyæ, ergo & ipſa Harpya, ab ἁρπάζω, quod eſt, rapio, poſtquam domus Phineia. i. Phinei, regis Arcadiæ, eſt clauſa, ſup. Harpyis, per Zetum, & Calaim, vt Ser. recitat, & poſtquam ipſe liquere metu, uno ergo, ſpōte, priores menſas. ſ. regis Phinei, quas prius polluerant, monſtrum triſtius. i. dirius, & execrabilius illius. i. quam illæ, hoc eſt q̄ Harpyę ſint, haud. i. non extulit ſe vndis Stygijs. i. infernalis illius lacus, nec vlla ſæuior peſtis, nec vlla ita deuota. i. dira, nam Seruius ſupra dixit, q dira ſit deorum ira. i. furia, aut peſtis, adeo irato producta, ſæuior, ſup. illis, non extulit ſe vndis Stygijs. Vultus volucrum. ſ. Harpyiarum, ſunt Virginei. i. quales virgines habent, ſed proluuies ventris. i. laxa aluus, aut ſordidum effuſio, eſt fœdiſſima illis, manus. i. vngues ſup. ſunt vncæ. i. incuruæ. & ora ſunt ſemper pallida fame. i. voracitate, quam quia omniam habent pallent auiditate non inedia. Vnde moleſtiſſime tulerunt vaccas ſuas à Troianis cæſa eſſe.

VARIA LECTIO.

ERRAMVS pelago, totidem ſine ſidere noctes) In lib. aliquot antiq. Totidem. In aliquot, Totidem & ſine. [Ac voluere fumum) In Med. lib. Ducere fumum, legitur. [Me litora primum Accipiunt) In veteribus aliquot exemplaribus, Excipiunt legitur.

HARPYIAS mala pro nequiſſimis mulieribus, veluti ex adagio vſurpaſſe videtur Apuleius. cuiuſmodi fuerint monſtroſa Harpyiarum corpora, notum abunde (opinor) ex Virgilia no carmine. Virginei volucrum vultus fœdiſſima ventris Proluuies, vncæq manus, & pallida ſemper Ora fame. Seruius Neptuni prodigiorum partis, & terræ filias putat. Sunt qui ſcribant, ideo virgines fingi, quod omnis rapina arida ſit, ac ſterilis. VARIA LECT.
* Ideo plumis circundatas, q quidquid inuaſerit rapina, cœlat. Volatiles autem, q omnis rapina aduolandum ſit celerrima. Dicitur enim Aello quaſi ἀλλότρια ἔλλω. i. alienum tollens, Ocypete citius auferens. Celænum vero, Græci nigrum vocant. Vnde & Homerus prima Iliados rhapſodia.

Αἶψά τοι αἷμα κελαινὸν ἐρωήσει περὶ δουρί.

Id eſt, Statim niger tuus ſanguis emanabit per meam haſtam. Quæ omnia id demum ſignificare agnoſcimus, quod aliena concupiſcimus primo, mox ex petita inuadimus poſtremo, iuncta ſemel abſcondimus illatebeamusque. Sed & ipſum Harpyiarum nomen, inditum á rapacitate videtur, ſi quidem eo nomine indicatur Græcis rapina. vnde & Harpax in Pſeudoli argumento.

Venit Harpax verna, ret palam cognoſcitur.

Eſt & apud eundem Harpagare verbum, vt item in Pſeudolo, Neque homines magis aſinos vnquam vidi, ita plagis coſtæ callēt, Quos dum ferias, tibi plus noceas, eo enim ingenio hi ſunt flagritribæ. Qui hæc habent conſilia, vbi data occaſio eſt, Rape, Clepe, Tene, Harpaga. Sunt qui putent, tribus Harpyis additam ab Hom. quartam nomine Tyellam. Apollonij vero interpres in illis poëtæ verbis ex Argonauticon primo.

Ἀλλὰ θύελλαι ἄντιαι ἀρπάζουσαι ἔχεσκον φέρεσθαι.

Id eſt, At Thyellæ aduerſæ raptim retro ferebant. Ita ſcribit, Thyellæ hiberni flatus, & procellæ, vnde Hom. per ſynonymia Thyellas poſuit, & Harpyias, hoc eſt procelloſos flatus:

Ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κούρας ἀνέλοντο θύελλαι. Et mox.

Τόφρα δὲ τὰς κούρας ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο.

Apollonius vero operis eiuſdem lib. ij. Iouis magni canes, Harpyias dicit illis verſibus.

Οὐ θέμις ὦ υἱεῖς, Βορέω ξιφέεσσιν ἐλάσσαι
Ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας.

Et mox ſubiungit, fugatas a Zeto & Calai conieciſſe ſe in ſpecu, quod in Creta viſebatur, ſub Argiounte, quam rem Neoptolemus quoque ac Pherecydes litteris commendarint. Sunt ex Græcis, qui Irin Harpyiarum ſororem prodiderint. Pro cruentis ſanguinarijsq. captoribus, pecuniæ immorientes videtur Sidonius Apollinaris Harpyias vſurpaſſe: Nam libenter, inquit, incedunt armati ad epulas, albati ad exequias, pelliti ad eccleſias, pullati ad nuptias, caſtorinati ad letanias. Nullum illis genus hominum ordinum, temporum cordi eſt, in foro Scythæ, in cubiculo viperæ, in conuiuio ſcurræ, in exactionibus Harpyiæ, in collocutionibus ſtatuæ.

Huc vbi delati portus intrauimus, ecce
Læta bonum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus; nullo cuſtode per herbam.
Irruimus ferro, & Diuos, ipſumque vocamus
In prædam partemque Iouem. tum littore curuo
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At ſubito horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in receſſu longe ſubrupe cauata,
Arboribus clauſi circum, atque horrentibus vmbris
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem
Rurſum ex diuerſo cœli, cæcisque latebris
Turba ſonans prædam pedibus circumuolat vncis,
Polluit ore dapes. ſocijs tunc, arma capeſſant,
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus, ac iuſſi faciunt, tectosque per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia condunt.
Ergo, vbi delapſæ ſonitum per curua dedere
Littora, dat ſignem ſpecula Miſenus ab alta
Aere cauo: inuadunt ſocij, & noua prœlia tentant,
Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis vllam, nec vulnera tergo
Accipiunt celerique fuga ſubſidera lapſæ,
Semeſam prædam, & veſtigia fœda relinquunt.

SERV. DElati) Quod neceſſitatis eſt. Nam voluntare aliquo nó deferimur, ſed venimus. [Læta) Pinguia. Nam in animalibus in quibus cognoſci nó poteſt ſenſus, lætitiam pingue corpus oſtēdit, non mens, vt in hominibus. [Caprigenumq. pecus) Satis noue, & affectate. [Per herbã) Ordo eſt, nó per herbam, ſed per cãpos in herbis videmus armenta. [Ipſumq. vocamus) Ipſum .ſ. regem deorum, aut certe prædatorem, hoc eſt cui de præda debetur aliquid. Nam Romanis moris fuit, vt bella geſturi, de parte prædæ aliquid numinibus pollicerentur, adeo vt Romæ fuerit votũ templũ Iouis prædatoris, nō quod prædæ præeſt, ſed quod ei aliqui ex præda debeantur. [In partem prædamq.) In partem prædæ. [Dapibusque epulamur) Dapes deorum ſunt: Epulæ, hominum. Bene ergo vtrunque poſuit, nam & ſacrificijs, & conuiuijs operam tribuit. [Opimis) Pinguibus. [Lapſu) Celeritate: vt ſupra. [Harpyiæ) y Græca diphthongus eſt, Nam Latina eſſe nó poteſt: quia nec y quidem habemus. [Clangoribus alas) Deeſt Cum, vt ſit, alas quatiebãt cum clangoribus, vt: Atque Ixionij vento rota conſtitit orbis. i. cum vento. Aliter Acyrologia eſt, ſi Clangorem, dicit alarum ſonitum. [Tum) Præterea, & deeſt Erat. [Rurſum) Ad illud ſolum pertinet, Inſtruimus menſas. Nam ante in ſpeluncis non fuerant. Et ſciendum hac particulam interdum ſic poni, vt iterationem aliquid ſignificet, vt ſi dicas, Veni ad te mane, rurſum, veni. Interdum ſine iteratione eſt, vt fui apud te, rurſum veni, non ideo dicis rurſum, quia etiam primo veniſti, ſed quia illic fuiſti. [Ariſq. reponimus ignẽ) Ecce quod dixit, In partem prædamq. Iouem. Sané ſciendum iterationem hanc fieri ſecundum ritum ſacrorum. nam diſplicuiſſe prima ra prodigijs iudicatur. Sunt autem hæ animales hoſtiæ, quæ tantum immolantur, & caro ſacerdotibus proficit. Alibi tantum ſanguinem in aras fundi ſignificat, vt: Sanguinis, & ſacri pateras. Alibi partem corporis, vt: Extaq. ſalſos Porriciam in fluctus. Alibi integras victimas, vt, ſolida imponit taurorum viſcera flammis. [Et diuerſo cœli) Ex ſecreto montium: ſubaudi. Loco. [Turba ſonans) Impetum oſtendit. nam de rebus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait alibi, vocat agmina ſæua ſororum. [Prædam pedibus circumuolat vncis) Aut circum prædam volat vncis pedibus, aut intra volam amplectitur prædam. Vnde & inuolare dicimus, intra volam tenere. Vnde & pira quædam volema dicuntur. [Tectosque per herbam Diſponunt) Diſponunt & tectos faciunt. Sic & ſecreta condendo latere faciunt. [Miſenus) Bene Miſenum dicit tubicinem. Ipſe eſt enim qui dicitur filius fuiſſe Æoli, vt Miſenum Aeolidem, quia conſtat ſonum omnem ex vento creari. [Noua) Mira. vt, Pollio & ipſe facit noua carmina. Nam nouum bellum non eſt, cuius extat exemplum. Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas, vt Statius, Æ æri ſonum Stimphalum. aut Noua ideo quia vulnerari nó poterant. [Obſcœnas) Obſcœnæ ſunt aues, quæ canẽdo aduerſa ſignificãt, vt paulo poſt, Infelix vates. [Pelagi volucres) Quia dicuntur Ponti, & terræ filiæ, vnde in inſulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alij dicunt eas Neptuni filias, qui feré prodigiorũ omnium pater eſt, nec immerito. Nam ſecundum Mileſium Thaletem omnia ex humore procreantur, vnde eſt, Oceanumq. patrem rerum. Hinc fit, vt quotieſcunque deſunt parentes, recedatur in generalitatem. Sic & peregrinos Neptuni filios dicimus, quorum ignoramus parentem. Alij autem dicunt Harpyias filias Thaumantis, & Electræ [Vim plumis vllam) Naturale enim eſt, vt eludat ictum plumarum leuitas. Vnde & addit plumis. Nam quod Donatus dicit ideo eas fuiſſe inuulnerabiles, quia de Styge erant natæ, nō probatur. [Veſtigia) Pedum ſigna.

ASC. HVC vbi, &c.) Docet quo ab Harpyias infeſtati fuerant, & quomodo illas primum armis depellere, & tandem nequidquã, flectere parauerant, de quo dicit Donat. ſic. [Ecce læta boum) Omnia conuenerant, quibus illa inuadere cuperemus. Diuerſitas generis, abũdantia, pinguedo ex copia herbarum [Et diuos) Vt quod fiebat, illicitum eſſet nobis cõmune cum dijs. Tum littore curuo. Tacuit de apparatu epularum, quem deſcripſit in j. de ceruis. Ibi enim nulla neceſſitas exigebat breuitatem, hic aũt quia propoſuerat, Et breuiter Troiæ .ſ.a.l.& propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quietem, erat properandũ. [Extruimus) In j. dixit, Fuſique per herbam, quia laſſitudine, & tame naufragi vrgebantur. hic dixit, Extruimusque toros, quia in magna copia herbarum, non fuit magnum congeries ceſpitũ ſtruere, quibus diſcumbi poſſet, & non magna properandi ad epulas, neceſſitas vrgebat. [At ſubitæ) Res omnino abominabilis inſolitus, improuiſus. [Clangoribus alas) Sonitus alarum, vnde metus, contactus fœdus, odor iterer fugiendas faciebat. [Rurſum) Antrum, & remi volatum Harpyiarum impedire poterant. Ibi igitur ſecuriores dapes, & ſacrificium reſtaurarunt, ſed fruſtra,

fruſtra, nam per inſperatas cœli partes, & occultas latebras venerunt, & cibum rapuerunt, & quidquid reliquerant, ore polluerunt, Ergo deficiente induſtria, fuit neceſſitas, vt ad vim recurreremus. [Cum dira gente) excuſat crimen violentiæ, quam Celæno faciens, pro cauſa ſua pleniſſime exequitur. [Iuſſi) Verbum eſt, non participium. [Diſponunt enſes) Breuiſſima fuit narratio in qua ſolum videt, & bellum eſſe gerendum, & propterea arma rapiunt. At illi quanquam non iuſſerat, induſtria ſua capta arma occultarunt. Sapientibus.n. locutus fuerat. Hæc ille. Ordo eſt. Vbi.i. poſtquam, nos delati .ſ. neceſſitate, huc.i. in has Harpyarum inſulas, intrauimus portus, ecce quaſi de repente, & ex inſperato nos videmus armenta boum, læta.i. pinguia, errare.i. errando paſci, paſſim.i. vbi libebat. quia impune, & per ſingulos paſſus, & pecus caprigenum vt ſit Caprigenus, caprigena, caprigenū, aut, caprigenum pro caprigenarum.i. à capris genitorum, hoc eſt, caprorum, & caprarum, ſed plurimi cenſent ſingulare eſſe, ſicut & alienigenum, & aduenum olim dicebant, nec eſt (inquit Landinus) vocabulum ſictum à Virgilio, cum apud Acciū in Philoctete legatur, Caprigenum trita vngulis. ſed illic genitiuus videtur) videmus, dico, errare per herbam.i. p paſcua, nullo cuſtode.i. cuſtodiente, aut, nullo exiſtente cuſtode. Nos irruimus .ſ. in gregem & armenta ferro .i. telis ferris, aut ferratis, & vocamus diuos, & ipſum Iouem, in prædam.i. prædationē, & partē.i. participationem prædæ, aut in prædam, & partem, pro eo quod eſt, in partem prædæ. Moris enim erat Romanis, exituris ad prædam, vt Ioui prędatori partē vouerent, vt Liuius docet, & Seruius recitat tunc.i. deinde obtenta præda, noſq;.i. ſimul extruimus toros.i. lectos diſtributorios, ſorte ex incoctis herbis, & epulamur opimis dapibus. At Harpyæ adſunt ſubitæ lapſu horrifico.i. labentes horrifice de montibus, aut adſunt de mōtibus cum horrifico lapſu, & quatiunt alas, ſup cum magnis clangoribus, hoc eſt concomitantibus clangoribus, & diripiunt .i. in diuerſum trahentes rapiunt, dapes .ſ. noſtras, A fœdant omnia immundo contactu, tum.i. deinde, ſup. auditur vox dira inter tetrum odorem. & ita quinque ſenſus noſtros offendebant, viſum, quia erat eis immūdus attactus, auditum, quia vox dira, olfactum, quia teter odor, guſtum. quia omnia fœdant, vt amplius non guſtemus, tactum, quia contactu fœdant. Nos clauſi circum.i. per circuitum arboribus, atque vmbris horrentibus, aut denſis, quæ aliis horrorē incutiāt, aut ex horridis, hoc eſt hirſutis, & ſpinoſis ramis prodeūtibus, inſtruimus rurſum menſas in receſſu longo.i. loco ſecreto in quem ſecedere.i. ſeorſum à conſpectu aliorum cedere potuimus, ſub rupe cauata, ita vt non pateret aditus niſi per introitū, quem arboribus & ramis obſtruxerunt, & nos repoſuimus aris ignem .i. rurſus libamus & ſacrificamus dijs, quos in partē prædæ inuocaueramus, & turba.ſ. Harpyiarum, volans ſ. cum turbine, & impetu rurſum.i. iterum, ex diuerſo.i. diuerſis partibus, cœli.i. aëris, latebris cęcis.i. obſcuris, circumuolat.i. aut volat circūplectitur, pedibus.i. vnguibus, vncis.i. incuruis, aut volat per circuitum, & ,ſup polluit dapes ore. Ego edico .i. impero ſocijs iunt, vt, ſup. capeſſant arma & edico .i. ſignifico eis bellum gerēdum, ſup. eſſe, cum gente dira.i. genere animantium feroci & crudeli: & ſup. ſocij faciunt, haud.i. non, ſecus.i. aliter, ac.i. q̄ ego iuſſi, ſecundum Donatum. alij dicunt, q̄ iuſſi, ſup erant, q; , pro &, hoc eſt, & inſuper vltra id, quod iuſſeram, ipſi diſponunt, per herbam enſes tectos.i. abſtruſos, vt adoriantur, & condunt.i. abſcondunt herbis, ſcuta latentia.i. occulta, & quæ occultando latere faciebant. Ergo vbi Harpyiæ, ſup delapſæ.i. deorſum lapſæ, de rupe, videlicet, dedere ſonitum per curua littora Miſenus, tubicen ille peritiſſimus vt in vj. dicetur, Aere ciere viros, cantuq; accendere Martem dat ſignum.ſ. bellicum, aut ineunde belli, rauo ære.i. tuba aut lituo, ab alta ſpecula.i. loco editiore, vnde ſpeculabatur opportunitatem inuadendi, ſocij inuādunt.ſ. Harpyias, & tētant noua.i. inſolita, prœlia.ſ. fœdare, ferro.i. trucidare, aut dilacerare obſcœnas volucres, pelagi.i. circa pelagus verſari ſolitas, ſed neque accipiunt vllam vim plumis, neque accipiunt vulnera tergo (Donatus, cauſam aſſignans, dicit inuulnerabiles fuiſſe, quia natæ ſunt de ſtyge, & imbutæ aquis Stygis, dicunt.n. Stygias aquas eam virtutē habere, q in Achilleide Statiana, Thetis docet, quæ filium ſuum Achillem inuulnerabilem reddidit, præterquam in plantis quibus eum tenuit dum intingeret. Seruius tamen dicit Donati ſententiam non approbari) & ipſæ lapſæ.i. labentes, ſub ſidera.i. in ſublime, fuga celeri.i. celeriter aufugiendo, relinquūt prædam ſemeſam.i. ſemiuoratam, & veſtigia.i. indicia vnguium ſuorum, fœda.i. obſcœna & turpia.

VARIA LECTIO.

NVLLO cuſtode per herbam) In antiquis aliquot libris, Per herbas, legitur. [Vocamus In prædam, partemq; Iouem) In pleriſque peruetuſtis lib. dictionum ordo mutatus eſt in hunc modum, In partem, prædamque. Et hanc lectionem agnoſcit Seruius. [Quatiunt clangoribus alas) Antiqui nonnulli lib. Plangoribus legunt. [Rurſum in receſſu longo) In lib. pleriſque veteribus lege eſt, Rurſus in receſſu. [Turba ſonans prædam pedibus circumuolat vncis) In antiquis aliquot exemplaribus ſublata dictione, Prædam, legere eſt, Turba ſonans pedibus ſubito circumuolat vncis. [Tectoſque per herbam) In antiquis aliquot exemplaribus, Per herbas, legitur.

Vna in præcelſa conſedit rupe Cæleno
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde. boum, ſtratiſque iuuencis,
Laomedontiadæ, bellum ne inferre paratis?
Et patrio inſontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo omnipotēs, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis, ventiſque vocatis:
Ibitis Italiam, portuſque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mœnibus vrbem,
Quam vos dira fames, noſtræque iniuria cædis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
AEN. Dixit. & in ſiluam pennis ablata refugit.
At ſocijs ſubita gelidus formidine ſanguis
Diriguit. cecidere animi, nec iam amplius armis,
Sed votis, precibuſque iubent expoſcere pacem,
Siue deæ, ſeu ſint diræ, obſcœnæque volucres.

SERV. INfelix vates) Nūtia infelicitatis, vt Homerus ... [Rumpit vocem) Cum indignatione loquitur, vt, Quid me alta ſilentia rogis Rumpere? Et notandum (vt ſupra diximus) Rumpit vocē. [Laomedontiadæ) Perfidi, à rege natum opprobrium, qui deos feſellit. [Patrio regno?) Neptunio. [Accipite ergo) Quia vos bellis appetitis, ac ſi diceret vt futuram famem iam nūc poſſitis timere. [Quæ Phœbo pater omnipotēs) Tribuit auctoritatem, ne poſſint a ſe dicta contemni. Simul notandum, Apollinem, quæ dicit à Ioue cognoſcere. [Phœbus Apollo) Purus, impolutus, & eſt Apollinis fixū antonomaſium, quod alij dari nō poteſt. Nam ſunt alia communia, vt patet omnipotens [Furiarum maxima) Adeo ipſę ſunt furiæ, & vnum epitheton habeant, & cauſis cōſentiant. Nam ait de Tiſiphone, Furiarum maxima iuxta Accubat, & manibus prohibet contingere menſas. Quod etiā hæ faciunt, & ferentes Troianis famem & prænunciantes. [Italiam curſu petitis) Ex his quæ norunt fidem dicendis accōmodarunt. [Quam vos dira fames) Vt Varro in ſecundo diuinarum dicit, oraculum hoc à Dodoneo Ioue apud Epirum acceperunt, quod modo dixiſſe fingit Harpyias, & tamē colorare tangit hiſtoriam dicēdo, Quæ Phœbo pater omnipotens. [Noſtræque iniuriæ cædis. [Illa mentitur. [Nam imminens Troianis fatalis eſt fames. [Ambeſas) Vndiq; eſas: hoc eſt rotundas. Maiores .n. has habebant in honore deorum, paniceas .ſ. [Refugit) Non metu (nec enim minantibus congruit) ſed ne poſſet placari. [Nec iam amplius armis) Subaudi vſi ſunt. Nec .n. poteſt eſſe ab inferiorib Zeugma, qđ plerunq; fit, vt & per omnia vnus ſermo ſufficiat: vt, Troiugena interpres diuū, qui numina Phœbi, Qui Tripodas Clarij lauros, qui ſidera. per omnia ſentis intelligis. Plerunq; aliud ſubauditur, vt hoc loco. Item, Diſce puer virtutem ex me, verumq; laborem: Fortunam ex alijs, Subaudis opta. Nam fortuna nō diſcitur. [Sed votis, precibuſq;) Duplici ratione placantur numina, aut votis aut precibus. Vnde eſt, Iunonis magnæ primum prece numen adora. Item, Iunoni cane vota libens. [Iubēt) Volunt, vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. [Siue deæ) Quia diuinant. [Obſcenæq; volucres) Quia in his veneris cernebant proluuiem. Bene autem etiam ſi

aues ſunt, eas eſſe dicit placandis propter peſſima omina.

ASC. VNA in &c.) Recitat quæ ſubſecuta ſunt reliqua vaticinij, videlicet, Dirum Celænus Harpyiæ, & furiæ, ac vatis futuram famem denuncianus, vt primũ in Italiam peruenerint. de quo dicit Don ſit. [Præcelſa rupe) Quia viderat parati vehementiam, belli. [Bellum) Inuectio quando nõ oportuit habere principia. fuit. o. iraſcentis. Fuit breuis inuectio, ſed omnia continet, nam adſerit, perſonam ſuam innoxiam, deformauit aduerſa, appellando Laomedontiadas. Dixit cauſam iuuencos ſtratos & proſuit inuaſionis crimen. Dixit criminis augmentum, vt poſt violentiã in armenta, addit q de expugnatione domorum cogitauerint. Dicit inſontes. Dixit, factum non tamen factum fuit, ſed pro facto tenet, quod facere cogitarunt. Nam inuadere greges, amara iuuentutem eo tendit, vt eriperent alienum imperium. Non male quæſitum, ſed relictum à parentibus. vltio autem eſt, q diu ea pectent, q metuant. [Frigite) .i. quæ infixa vox vulneret, Das añt orationi auctoritatem, cum velut ex præcepto Iouis illa dicere demõſtret, & Apollinis iuſſu, & ſibi aliquam tribuit poteſtatem, cum dicit, furiarum maxima. Nam propter hoc digna videtur, propter quam triſtitia nunciarentur. [Italiam) Hæc poſuit, vt ex ijs faceret fidem ſequentibus. [Sed non ante datam) Oſtendit q neceſſitati famis, non licito remedio, ſed ſacrilegio eſſent ſubuenturi. [Menſas) Nam menſas dicit, quæ ex frumẽto confectæ dijs Penatibus cõſecrantur, & ne hoc genus pœnæ ab vltione. Harpyiarum diſcretum videatur, addit, Noſtræq. iniuria cædis. [Cecidere) Qui ſpe proſperum fuerant in ſublime producti. [Siue deæ,) q. d. non erat reſpiciendum, an deæ eſſent, an monſtruoſæ volucres, dummodo fierẽt ea quibus imminentia mala remouere poſſent. [Obſcœnas) Aliqui putant dici, obſcœnum, ex ob, & cœnum. & dici a græco verbo χοινῶ .i. ſordidũ reddo, vnde nos dicimus, inquino. ergo per æ, diphthongum ſcribendum eſſet. Alij volunt, ex ob, & cano, & tunc careret diphthongo. Varro tamen ait, ex ob, & ſcœna, & ſic haberet diphthongum, æ. Alij dicunt, obſcœnos, dici ob Oſcos, qui eſſent populi mali moribus. Ordo eſt. Vna .i. Harpyiarum, Celæno .ſ. nomine conſedit in rupe præcelſa .i. valde alta, exiſtens vates infelix .i. nuncia infelicitatis, & rupit .i. violenter expreſſit, pectore .ſ. ſuo, hanc vocem .i. hanc orationem. O Laomedõtiadæ .i. à perfido rege denominati & inſtituti, paratis ne inferre bellum dicit, p cæde boum .i. qa occidiſtis boues noſtros, & pro iuuencis ſtratis .i. quia proſtrauiſtis iuuencos noſtros, q. d. vbi veniam precari deberent, & damnum reponere, iniuriam maiorem inferunt, & paratis ne pellere Harpyias inſontes .i. quæ vobis priuſquam boues noſtros auferretis, nihil nocuimus regno patrio .i. paterno, hoc eſt patris noſtri Neptuni, videlicet. Ergo quia hoc prætenditis, accipite, & figite hæc mea dicta, animis, ſup. veſtris, hoc eſt intelligite, & intellecta memoriæ commendate, vt cum aduenerint meminerітis. Ego cætitẽs maxima furiarum .i. dirarum pando .i. manifeſto vobis, ſup. ea, quæ pater omnipotens .i. ſummus deorum Iuppiter prædixit Phœbo. (Ergo nec Phœbus futura ſcit, niſi à deo prædidicerit) & quæ Apollo Phœbus .i. purus & impollutus (quod epitheton, quia per excellentiam Apollini competit, per ſe pro illo ponitur) incipit autem à notis, vt fidem habeat ignotis. Vos petitis Italiam curſu .i. feſtina, licet ſæpe impedita nauigatione & ventis vocatis .i. inuocatis in exilium veſtros, vos ibitis Italiam, .i. peruenietis quidem in Italiam, & licebit .i. licitum erit, intrare portus, ſup. Italicos, ſed vos non cingetis ante .i. prius, vrbem datam .i. conceſſam vobis à dijs, non cingetis, dico, mœnibus prius q̃ dira fames, & iniuria cædis noſtræ .i. in boues, & iuuencos noſtros illatæ, ſubigat .i. compellat vos, abſumere malis .i. mandibulis, hoc eſt comedere, vel deuorare dentibus, menſas .i. quadras panis, a metiendo dictas, quia ſuper illas ponitur obſonium, ambeſas .i. circunroſas, id autem eueniet in 7. vt paulò poſt principiũ illic narrabitur. Dixit .ſ. Celæno, & ipſa ablata pennis .i. alarum ſuarum, refugit in ſiluas, ne plura ab ea repeterentur, aut vt ſe iratam ſignificaret. At .i. ſed ſanguis gelidus diriguit .i. rigus & concretus factus eſt ſocijs ſubita formidine .i. propter ſubitam & inſperatam formidinem, animi .ſ. ſociorum, cecidere .i. labefacti ſunt nec iam amplius, ſupp. vſi ſunt, aut contẽderunt armis, ſed iubent .i. volunt, expoſcere pacem .i. veniam, votis, & precibus ſiue ſint deæ, ſeu ſint diræ, & ob cœnæ volucres .i. quæcunque eſſent quæ futura præſciebant & prædicebant.

VARIA LECT. VOBIS furiarum ego maxima pando) In pleriſque veteribus exemplaribus, non eſt pronomen in contextu, ſed ita legitur, Furiarum maxima pando. [Dixit. & in ſiluam) In libris pleriſque vetuſtioribus, In ſiluas legitur.

Et pater Anchiſes, paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritoſque indicit honores.
ANC. Dij prohibete minas: dij talem auertite caſum:
Et placidi ſeruate pios. AEN. Tum littore funem
Diripere, excuſſoſque iubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti; fugimus ſpumantibus vndis,
Qua curſum ventuſque, gubernatorque vocabant.
Iam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua ſaxis.
Effugimus Ithacæ, ſcopulos, Laertia regna:
Et terram altricem ſæui execramur Vlyſſis:
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo:
Hunc petimus feſſi, & paruæ ſuccedimus vrbi:
Anchora de prora iacitur: ſtant littore puppes.
Ergo inſperata tandem tellure potiti.
Luſtramurque Ioui, votiſque incendimus aras
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocij: iuuat euaſiſſe tot vrbes
Argolicas, medioſque fugam tenuiſſe per hoſtes.

SERV. PAſſis) Solutis. [Numina magna) Iouem, Mineruam Mercurium ſecundum Samothracijs. [Meritos) Congruos .i. expiatorios. vnde ſequitur. [Dij prohibete minas: auertite caſum) Bene etiam ſi contingat, caſum credit eſſe, non vltionem. [Seruate pios) Propter ſacta ſacrificia. [Ventuſq., gubernatorq. vocabant) Honeſtius hac elocutione per pluralem vtimur numerum, licet poſſit etiam ſingularis eſſe. [Nemoroſa Zacynthos) Inſulas Græciæ commemorat. [Sameque Cephaleniæ eſt iſta. nam Samos in Aſia eſt. [Effugimus) Tranſimus celeriter. [Laertia regna) Iterũ forte cum præmiſerit ſcopulos, vt, Immania ſaxa Veſtras Eure domos. [Leucatæ nimboſa cacumina montis) Leucatæ mons eſt altiſſimus in promontorio Epiri iuxta Ambraciam ciuitatem, quam Auguſtus Nicopolin appellauit victis illic Antonio, & Cleopat. Ibi & templum Actiaco Apollini conſtituit, & ludos actiacos. Vnde nunc Virg. in honorẽ Auguſti, quæ ipſe fecit, dat eius origini. Nam Aeneam illic dicit ludos celebraſſe, & alibi inducit Aeneam promittentem templũ Apollini, quod feciſſe conſtat Auguſtum. vt, Tum Phœbo & triuiæ ſolido de marmore templum conſtituam. [Et formidatus nautis) Aut propter aſperitatem locorum, quia ſaxoſa ſunt, aut, vt quidam volunt, quia moris erat aliquem ei de nautis immolari. [Hunc petimus) Occurrebat. Cur formidatum petis? Ideo, inquit feſſi. [Paruæ vrbi) Ambraciæ. [Tellure potiti) Potiri & illa re dicimus, & illius rei, ſed per ſeptimum in vſu eſt, per genitiuum figuratè ponitur. Sal. Vt prius q̃ legatos videret, Aduerbialis ponitur. Legimus & per accuſatiuum, ſed vti non poſſumus. Terent. Patria potitur cõmoda. [Luſtramurque Ioui) Aut luſtramur .i. purgamur, vt Ioui ſacra faciamus. Aut certe luſtramur Ioui .i. expiamur. Piaculum.n. commiſſum fuerat tauro in Thracia immolato, vt diximus ſupra. & licet multa fuiſſent ſecuta ſacrificia, intelligebatur tamen adhuc numen iratum nõ. deſinentibus malis. Sciendum ſanè moris fuiſſe, vt piaculo commiſſo ludi celebrarentur, Nam cum Romani iracundia Matris deum laborarent, & eam nec ſacrificijs, nec ludis placare poſſent, quidam ſenex ſtatutis laudis Circenſibus ſaltauit, quæ ſola fuit cauſa placationis. Vnde & natum prouerbium eſt, Omnia ſecunda, ſaltat ſenex. [Actia littora) Vt ſupra diximus, propter Auguſtum. h. d. qui illis ludos ſtatuit agonales. [Patrias palæſtras) Palæſtræ vſus primum apud Athenienſes repertus eſt. Troiani autem præter Dardanum, & Teucrum, etiam ab Athenienſibus originem ducunt. Vnde & Mineruã colunt. Hic eſt in 2. Neu populum antiqua ſub religione tueris Antiqua, ab Athenienſibus tradita. Iliacis, ergo Athenienſibus, vnde Iliẽſes didicerunt. Fugã tenuiſſe) Feliciter nauigaſſe. Nam tenere eſt implere, vt, Nitenti curſus .i. impleant. Et poteſt intelligi ſm communem ſenſum, ob hoc eos luſtratos .i. expiatos ob hoc ſacrificaſſe, & ludos cele-

celebraſſet, quia hoſtiles terras proſpera nauigatione tranſierant.

ASC. AT pater, &c.) Seruato decoro vbi ſocij rerum imperiti, diris illis vota & preces deſtinabant, Anchiſes magnis numinibus meritos indicit honores, ſciens, quod quæ Iuppiter promiſerat, minora numina impedire non poſſent. Peracto autem ſacrificio, mox nauem conſcenderunt, & per varias Græciæ inſulas præteruecti, apud Leucatem montem in promontorio Epiri ludos celebrabant, de qua re dicit Don. in hunc modum. [At pater Anchiſes) Huic ſemper dat partes conſiliorum, & ſcientiam ſacrorum, ſic in flammis Aſcanij, ſic in piaculo Polydori, ergo & hic omiſſo errore aliorum non rogat Harpyam, quam conſtat eſſe monſtruoſam, & quæ aliorum iuſſiones pertuliſſe profitetur. ſed magna numina. Ipſa enim placanda fuerant, à quibus diri nuncij eſſet origo. [Meritos) Pro magnitudine periculi conuenientes, vel meritos ſecundum interiorem ſacrorum ſcientiam. [Dij prohibete) Poterant hæc eſſe vera, & non vera, hocque cognoſcebat Anchiſe, quod ex verbis eius apparet. Nam cum dicit, Dij prohibete minas, oſtendit nihil fuiſſe depoſitum, ſed prohibere, inquit, minas, ne oriretur fauor diuinus. [Auertite caſum) vt ſi vere eſſet caſus eiuſmodi, qui potuiſſet exiſtere auerteretur. Ergo ſingula, ſingulis dedit, ſupra dixit, prohibete, hic, auertite, vt prohiberetur naſci quod non erat. Auerteretur autem, quod credebatur ingruere. [Formidatus) Non fugerunt, quia feſſi indigebant refectione, & fuit occaſio vt ludos celebrarent in honorem eius dei cui tantum debebat. Ergo, non luxus fuit cauſa ludorum egentibus, & peregrinantibus, ſed gratulatio ſeruatæ ſalutis. Hæc ille. Ordo eſt. At. i. ſed, Anchiſes pater. ſ. meus, ſed honorificentius dicit, pater, abſolute, quam ſi dicat, pater meus, quia honoris gratia, videtur totius claſſis pater, ac patronus, vnde ſemper omnia ad eum referuntur, vocat. i. inuocat, de littore, in quo. ſ. erant magna numina, non ergo Harpyas, quod indecorum fuiſſet, & hoc palmis. i. manibus, paſſis. i. extenſis, & ſolutis, & indicit honores meritos. i. congruos, & expiatorios, aut qui mereantur expiationem, & ſupp. dicit, aut vocat, dicens. dij prohibete minas. i. ne euantant quæ minatur dira Celæno, O dij auertite talem caſum. i. tam diram famem, & vos placidi, ſeruate pios. i. religioſos, & veſtri cultores, hoc eſt Troianos, tum. i. deinde, poſt ſacrificia & preces, iubet diripere funem. i. retinacula nauium, ſupp. ab littore, & laxare. i. explicare ventis, rudentes. i. funes velorum, & antennarum, excuſſos. i. extenſos. Noti. i. venti illi, tendunt, & implent vela, nos fugimus. i. celeriter auehimur, vndis ſpumantibus. ex ſulcatione celeri, fugimus dicit, ea qua ventus & gubernator vocabant curſum, Zacynthos illa Græciæ inſula, nemoroſa. i. ſiluoſa apparet iam, ſup. è medio fluctu, & Dulichium, & Same, & Neritos ardua ſaxis, quæ ſunt inſulæ Græciæ è quibus Vlyſſes ſocios, in bellum Troianum adduxerat, ſup. apparet. nos effugimus ſcopulos Ithacæ, regionis illius, appoſitiue, ad contemptum. (Nam appoſitio, tribus de cauſis fieri ſolet. tollendæ, videlicet æquiuocationis gratia, aut ſpecificationis aut proprietatis attribuendæ, ea autem nunc laudem, nunc vituperium habet.) regna Laërtia. i. in quibus regnabat Laërtes pater Vlyſſis, & execramur, vt vulgo dicunt, maledicimus, & deteſtamur cum imprecatione malorum. terram altricem. i. nutricem, aut alumnam ſæui Vlyſſis. Mox &. i. etiam cacumina. i. ſummitates, nimboſa. i. in quibus iugiter ſunt nimbi. i. nubes & venti, Leucatæ montis cadentis ſaxia (è quibus, qui ſe præcipitem in mare dederit, fertur liberari à odioſo amore. vnde Sappho Ouidiana: Cur nunc non ignibus æquis Vreris? Ambraciæ terra petenda tibi eſt. Phœbus ab excelſo quantum patet aſpicit æquor, Actæum populi, Leucadiumque vocant. Hinc ſe Deucalion Pyrrhæ, ſuccenſus amore, Miſit, & illæſo corpore preſſit aquas. Nec mora verſus amor tetigit lentiſſima Pyrrhæ Pectora Deucalion igne leuatus erat. Declinatur autem Leucas, Leucatis, & Leucates, ſeu Leucata, Leucatæ) cacumina, inquam, Leucatæ, ſup. aperiuntur. i. apparent mox, per zeugma ab inferiore, & Apollo formidatus. i. templum Apollinis formidatum nautis, quia periculoſum eſt eo propter ſcopulos accedere, aut templum Apollinis formidatum nautis, quia ei de nauis illic ſacrificium debat, aperitur. i. clare videtur, nos feſſi. i. defatigati, petimus hunc. i. templum huius Apollinis, etiam formidati, & ſuccedimus paruæ vrbi. i. in paruam vrbem. ſ. Ambrachiam, ancora iacitur de prora, puppes, ſtant littore. i. ad littus, quia obuertunt pelago proras, qui in terram non tutam aduertunt, & nos potiti tandem Tellure, inſperata. i. qua non ſperabamus potiri, luſtramur. i. expiamur, Ioui. i. in honorem Iouis, & incendimus aras votis, & celebramus littora Actiaca, ludis Iliacis. i. Troianis quos illic Auguſtus poſtea celebrauit, in cuius gratia hæc finxit poëta. Socij nudati exercent Palæſtras patrias. i. quales in patria exercere ſolebant, & hoc, oleo labentes. i. eos lubricos facientes, aut defluente, vngebantur enim priuſquam Palæſtram inirent, & contra ventos, & vt lubrici elaberentur, nec comprehenderentur, iuuat. i. delectat eos, euaſiſſe tot vrbes Argolicas. i. Græcas, & tenuiſſe fugam per medios hoſtes. ſ. Græcos.

VARIA LECTIO.

FVGIMVS ſpumantibus vndis) In libris aliquot antiq. Ferimur, legimus. [Dij prohibete minas, dij talem auertite caſum) Antiquis aliquot lib. Prohibete nefas, & auertite peſtem, legunt. [Gubernatorque vocabant) Verbum id numero plurali fere paſſim habetur in vulg. lib. Sed in antiq. aliquot, Vocabat, vt propinquiori adhæreat. [Dulichiumque, Sameque, & Neritos) Sunt libri aliquot antiquis in quibus, Samosque leguut. [Effugimus Ithacæ, ſcopulos) In antiq. ferè omnibus legas, Effugimus ſcopulos Ithacæ. [Diri execramur Vlyſſis) In Med. libro, Vlyſſei.

Interea magnum ſol circumuoluitur annum:
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat vndas.
Aere cauo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus aduerſis figo, & rem carmine ſigno:
Aeneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, & conſidere transtris:
Certatim ſocij feriunt mare: & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abſcondimus arces,
Littoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, & celſam Butroti aſcendimus vrbem:
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,
Coniugio Aeacidæ Pyrrhi, ſceptriſque potitum,
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui: miroque incenſum pectus amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes, & littora linquens.
Solennes tum forte dapes, & triſtia dona,
Ante vrbem in luco falſi Simoëntis ad vndam
Libabat cineri Andromache, maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacrauerat aras.

SERV. MAgnum ſol circumuoluit annum) Antiqui tempora ſideribus computabant & dixerunt primum lunarē annū 30. dierū. Vnde inuenitur vita in aliquibus nongentorum annorum lunarium. Poſtea ſolſtitialis annus repertus eſt, qui 12. continet menſes. Mox maiore cura annum eſſe magnum voluerunt omnibus planetis in eundē recurrētibus locum. & hoc ſit, vt ſupra diximus, ſm Ciceronis Hortenſiū, poſt annos 12954. ſolſtitiales. ſ. Bene ergo nunc magnū addidit, ne lunarem intelligeres. Bene ſolis nomen, ne quia dixerat magnum, illum planetarū acciperes, de quo varia dicta & a Mentore, & ab Eudoxo, & à Ptolemęo, & ab ipſo Tullio. Nam in libris de deorum natura. tria millia annorum dixit magnū tenere annum. [Aëre cauo clypeum) Aeris caui: vt, Pulchra prole. [Abantis) Penultima habet accentum, & hunc Abantē intelligamus occiſum cū Androgeo. [Rem carmine ſigno) Rem, votum. i. voluntatem. Et ſciendum carmen dici quidquid pedibus continetur. Nā & hic vnum verſum, carmen dixit, & in Bucolicis duos, vt tumulo ſuperaddite carmen, Daphnis ego in ſiluis hinc vſque ad ſidera notus, Formoſi pecoris cuſtos formoſior ipſe. [De Danais victoribus) Irriſio eſt: vt, Victoresque cadunt Danai. [Arma) Conſecrauit, ſubaudis. [Aerias arces) i. altas. [Phæacum) Corcyram inſulā dicit ſitam inter Epirum & Calabriā vbi regnauit Alcinous. [Abſcondimus) Nauticus ſermo. Sane mira vſus eſt celeritate, vt ante abſconditam quam viſam inſulā diceret. [Portuq. ſubimus Chaonio) Vt, Subeunt muro Nam ſi Chaonios legeris, difficilis eſt tranſitio, non exclusos. [Butroti vrbem) i. Butrotium: vt, Fontem Timaui. Hæc autem ciuitas eſt in Epiro, cuius pars eſt Chaonia, quæ ante Moloſſia dicta eſt.

In

Vt me conſpexit venientem, & Troia circum
Arma amens vidit, magnis exterrita mõnſtris.
Diriguit viſu in medio, calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:

[Incredibilis rerum fama) Incredibilium rerum fama. Et bene non credit. Vnde & poſt ea interrogat, Pyrrh o' connubia ſeruas? [Patrio marito.) Atqui Thebana fuit, ſed ante prouinciam pro patria poſuit, vt, Italiam quæro patriam. Item Sal. Hiſpaniam ſibi patriam eſſe. Aut certe ſecundum eius ſolutus eſt, quia vxor, viri domicilium ſequitur. [Iuncta ergo Hectori, facta Troiana eſt. Nam & ceſſiſſe, de iure eſt. Cedi. n. hæreditas dicitur. [Ceſſiſſe marito) Conſuetudinis regiæ fuit, vt legitimam vxorem non habentes, aliquam licet captiuam, tamẽ pro legitima haberent, adeo vt liberi ex ipſa nati ſuccederent. Pyrrhus hãc quaſi legitimam habuit, & ex ea filium Moloſſum ſuſcepit. Poſtea cum vellet Hermionem Menelai, & Helenę filiam Oreſti iam ante deſponſatam ducere vxorem, Oreſtis inſidijs, in templo Delphici Apollinis occiſus eſt. Verum moriens præcepit vt Andromache (quæ apud eum coniugis locum tenuerat) Heleno daretur propter ſupradictum beneficium, quo eum à nauigatione prohibuerat. Inde factum eſt, vt teneret regnum priuigni, qui ſucceſſerat patri, à quo Moloſſia dicta eſt pars Epiri, quã Helenus poſtea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidiſſe, Chaoniam nominauit, quaſi ad ſolatium fratris extincti. [Progredior portu, claſſes, & littora linquens) Hyſteron proteron in ſenſu, ante. n. linquitur littus, & ſic a portu proceditur. Notandum ſanè finitum eſſe verſum participio, quod rarũ apud Latinos eſt, & apud Græcos vitioſiſſimum. [Solennes) Legitimas, anniuerſarias. [Triſtia dona) Tale eſt illud, Quem ſemper acerbum, Semper honoratum (ſic dij voluiſtis) habebo. [In luco) Lucum, vt ſupra, diximus nunquam poni ſine religione [Nam in ipſis habitãt manes pioꝝ, q lares viales ſunt, vnde in 6. Nulli certa domus lucis habitamus opacis. [Falſi) Simulati. [Maneſq. vocabat) Sacrificijs inani ſepulturæ conciliabat manes Hectoreos, & bene in luco, vt diximus ſupra. [Ad tumulum) i. cenotaphion. [Viridi ceſpite) Herboſo. [Geminas) Vnam marito alteram filio. Aut certe illud reſpicit, quia inferi pari gaudent numero: vt, Ecce duas tibi Daphni. Superi vero impari, vt numero Deus impare gaudet. [Monſtris) Rebus inſperatis. [Diriguit viſu in medio) Dum me cernit, obſtupuit. [Calor oſſa reliquit) Extimuit, vt, Soluuntur frigore membra.

ASC. INTEREA magnum, &c.) Docet quo ab Ambrachia in Butrotum peruenerunt, illicq́ Helenum, filium Priami regnantem cum Andromache, Hectoris olim coniuge, inuenerunt, vnde dicit. Donat. ſic [Magnum) Deeſt, per. [Æneas hæc) Breuis titulus, vberem continet latitudinem, Aeneas poſuit, Æneas ſcripſit. Nã fuit memorabile, ad illa cũ loca venire potuiſſe, tutũq. fuiſſe vbi erat periculum manifeſtũ, habuiſſe arma ſublata victoribus, & in ipſorum ſedibus oſtentationis cauſa poſuiſſe, addidiſſe quoque epigramma, quod & ſuam gloriam teſtaretur. Et illorum qui victores receſſerant ludibria, ſecit fortunæ beneficio, vt apud victores, arma ſibi erepta, publice locaret. [Priamidem Helenum) Mira res, à perſona quòd frater Paridis victus, regnaret inter victores, à loco, vt Troianus in Græcia a numero, non per vrbem, ſed per plures, à fortuna, vt regnaret potius Pyrrhi coniugio, ac ſceptro. Ergo incredibile vxorem Pyrrhi euerſoris Troiæ, hominem ex Priami genere habere, & cum Pyrrhus vita, ceſſiſſet, Andromachem iterum patrio marito ceſſiſſe. Ergo obſtupuit Æneas potius q̃ miratus ſit. [Monſtris) Monſtrum fuit, vt quo tempore manibus parentaret, Æneas appareret, vt & ipſe mortuus putari poſſet. [Calor ora reliquit) Nam turbata mente, recedit calor. Eſt autem ſapiens conſilium poëtæ, tractantis perſonam mulieris, ſoluentis inferias mortuo, & illius amorem retinentis, ex confuſione aũt mẽtis, quia perfecte videre non potuit, incidit in errorem ne eſſet mortuus. Prior vidit mulier, prior loquitur, Aeneæ verecũdia intemerata reſeruatur. Ordo eſt. Sol circumuoluitur interea. ſ. dum ludis intenti erant ſocij, ſup. per magnum annum, hoc eſt, per circulum, ac vrbẽ anni ſolaris, & hyems. i. tempeſtas, glacialis. i. glaciem congelans, exaſperat vndas, Aquilonibus. i. ventis illis frigidiſſimis. Ego. ſ. abiturus, figo clypeum cauo ære, aut qui erat ex cauo ære, eo ꝙ incuruus eſſet, aut cũ clangore turbæ ex cauo ære factæ, clypeũ, dico, geſtamen magni Abantis Græci, non autem Troiani, de quo dictum eſt in 1 Et qua vectus Abbas quod ex titulo patebit, figo, inquit, poſtibus aduerſis. i. contra nos poſitis, & ſigno rem carmine. i. titulo vnius verſus, qui ſic perſcribitur, Ego Æneas ſtat, aut conſecraui iſtic, hæc arma rapta de Danais victoribus Troiæ. Aut Æneas ſtatt hic, & conſecrauit hæc arma rapta de Danais victoribus. i. qui ſe victores glorìantur, ſed dictum eſt, victoreſque cadunt Danai, victus autem videtur cũ Androgeo. Ego iubeo, tum. i. deinde linquere portus, & conſidere tranſtris. i. per tranſtra, vt remis incumbant. Vnde ſequitur ſocij feriunt mare, certatim. i. cum certamine, & vertunt. i. inuertunt æquora, remis. ſ. ſuis, nos abſcondimus prætervẽdo. ſ. protinus, arces aërias. i. altas Phæacum. i. Corcyram, inſulam inter & Calabriam, vbi Alcinous rex Phæacum, qui Vlyſſem hoſpitio ſuſceperat regnabat, & legimus. i. ex ordine pernauigamus, littora Epiri, & ſubimus. i. ſubintramus regionem illam, portu Chaonio. i. per portum Chaonium, alij legunt, portoſq́ ſubimus Chaonios. & ita abſumitur s, litera cum vocali, quo more, m, abſumi ſolet, quæ abſumptio frequentiſſima eſt apud Ennium, Luciliũ, Lucretiũ. & ceteros antiquos, nec rara videtur fuiſſe apud Virg. ſed mutata à grãmaticis, aut poetis illis, qui opus caſtigandum ſuſceperant, & aſcendimus celſam vrbem Butroti. i. Butrotum ipſum, quæ vrbs celſa eſt. (Ordo tamen eſſe põt ſubimus, & aſcendimus vrbem Butroti, portu Chaonio, qui eſt in Chaonia parte Epiri, quæ olim Moloſſia dicta eſt) Fama rerum incredibilis. i. difficilis creditu, quia rerum incredibilium, occupat aures. i. increbuit auribus noſtris, hic. i. cum eſſemus in hoc portu, videlicet Helenum Priamidem. i. Priami filium, regnare per vrbes Graias. i. Græcas, coniugio. i. per coniugium Pyrrhi Æacide. i. pronepotis Æaci, quia Æacus genuit Peleum, Peleus Achillem, Achilles Pyrrhum, & potitũ, ſup. eſſe, ſceptris. i. regalibus ditionibus in diuerſis vrbibus, quæ per ſceptra ſignificantur, & Andromachen Hectoris olim coniugem, ceſſiſſe. i. iure aduenſſe, & conceſſam eſſe, marito patrio. i. qui erat de patrio prioris mariti, aut de patria mea (vt ad Aeneam referatur) iſta autem viſa ſunt incredibilia, & ideo obſtupui, & pectus, ſup. meum incenſum eſt miro amore. i. deſiderio & affectu, compellare, pro compellandi. i. alloquendi, virum. ſ. Helenum, & cognoſcere, pro cognoſcendi tantos caſus. i. fortuita rerum euenta, ego progredior portu. i. de portu, linquens claſſes, & littora. i. claſſes ad littora appulſas Andromache, libabat. i. ſacrificabat ad placandum forte, tunc. ſ. cum aduenirem, quia fortuitum erat, nõ quod libabat, ſed quod tunc libabat, dapes ſolennes. i. legitimas, & anniuerſarias, & dona triſtia. i. funebria & ad luctum pertinentia, grata itaque, ſed non iocunda, libabat, dico, cineri, videlicet Hectoris, non vero, quia illic ſepultus non erat, ſed ſimulato, res autem ſimulata in ſacris quando vera haberi non poteſt, pro vera habetur, & vocabat manes. i. vmbras Hectoris vagantes ſecundum ſuperſtitionẽ Æthnicorum, propter illegitimam ſepulturam, aut violentam mortem quia nondum tempus vitæ in quo in corpore tãquam in carcere contineri debebant, expleuerant. i. iuxta tumulum Hectoreum quem ipſa ſacrauerat. i. cum ſacrificatione extruxerat, inanem. i. ſine corpore, ſup. de ceſpite viridi, vt virore, anima oblectaretur, & ipſa ſacrauerat geminas aras Hectori. i. marito & Aſtyanacti filio, lacrymans. i. deflens cauſam, quia. ſ. duo chariſſima pignora amiſerat. Quæ ſupp. (nam relatiuum ſæpe, in hoc poeta ſubauditur) vt. i. poſtquam conſpexit me venientem, & vidit arma Troia, eſt Troiana (triſſyllabum eſt, Troia, à Troius, Troia, Troium) circum. i. in circuitu ipſa exterrita magnis monſtris, quia mirabile erat, quod cum e arma. i. inſignia Troianorum conſpiceret, cum inferis ſacrificaret, & inferias celebraret Troianis. Vnde neſciuit an viuus, an defunctus eſſet Aenea qui ea ferebat. Nam defunctus potuiſſet in ſimulacro apparuiſſe vt illa creditum eſt, diriguit. i. obſtupeſcens, quaſi rigida & immobilis facta eſt, in medio viſu. i. vt me ad medium ſacietatis conſpexerat tãtum adhuc viſura, quantum viderat, niſi diriguiſſet, calor reliqt oſſa & deſcendit ad præcordia ipſa, labitur. i. concidit amens, & fatur tãdem vix. i. cum difficultate longo tempore, ſubaudi poſt. Quid autem dixit, ſequentia oſtendent.

VARIA LECTIO.

PORTVQVE ſubimus Chaonio,) Valerius Probus legit, Portoſq́ ſubimus Chaonio, Cum tamen ſint etiam, qui legant, Portuſq́ ſubimus Chaonius. [Butroti aſcendimus vrbem) Vetera pleraque omnia exemplaria, Accedimus, legunt [Obſtupui, miroque incenſum pectus amore) Vt miſſum faciam obſtupui, de quo ſæpe dictum, lib. nonnulli admodum vetuſti legunt, Incenſum eſt pectus, ſed forte illud ex paraphraſi huc inſertum.

Vera

AND. Vera ne te facies, verus mihi nuncius affers
Nate dea? viuis ne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector vbi eſt? AEN Dixit: lacrymaſq. effudit: & oẽm
Impleuit clamore locum. vix pauca furenti
Subijcio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Viuo equidem, vitamq. extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam vera vides.
Heu quis te caſus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reuiſit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubio ſeruas?
Deiecit vultum, & demiſſa voce locuta eſt.
AND. O felix vna ante alias Priameia virgo,
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis
Iuſſa mori: quæ ſortitus non pertulit vllos,
Nec victori heris tetigit captiua cubile.
Nos patria incenſa diuerſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, iuuenemque ſuperbum,
Seruitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
Ledæam Hermionem; Lacedæmonioſq. Hymenęos,
Me famulam, famuloq. Heleno tranſmiſit habendam
Aſt illum ereptæ magno inflammatus amore
Coniugis, & ſcelerum furijs agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos:
Chaoniamque omnem Troiano à Chaone dixit.
Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperat ne, & veſcitur aura?
Quem tibi iam Troia,
Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid antiquam virtutem, animoſque viriles,
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?

SERV. Vera ne te ſacias) Ordo eſt. O nate dea affers ne te mihi vera ſacies, verus nuncius? [Viuis ne) Et ſm muliebrem affectum interrogat, & bene ſuſpicatur. Nam & inferis ſacrificat, & in luco, in quo habitant manes? [Hectoe vbi eſt? Æn. D. ait, lacrymaſq. effudit) Hoc ad Æneæ pertinet gloriam, vt ab Hectore nunq̃ diſceſſiſſe eidentur, Sentit autem hoc, Si vmbræ vidantur in ſacris, cur non eorum magis qbus ſacrificatur? [Furenti) Incõſolabiliter & impatienter dolendi. [Hiſco) Hiſcere eſt hiare, nec loq poſſe. [Viuo equidem) Ac ſi diceret, ſi tamen vita eſt infeliciter viuere. [Excipit?) Signare locutus eſt, quia deiectum dixerat. Excipiuntur.n. quæ cadũt. [Digna) Congrua & priori conuaniens. [Hectoris) Andromache) Si Andromache ſequentibus iunge. Si Andromachen, ſuperioribus. [Connubia ſeruas?) Tenes: et, Et nunc ſeruat honos ſedem tuus oſſaq. nomen. [Demiſſa) Humili. [O felix) Bene & virginitatem laudat, & mortem, vt oſtẽdat ſe inuitam Pyrrhi pertuliſſe connubium, & eſſe ſuperſtitem ſuis miſerijs. [Priameia virgo) Achilles dũ circa muros Troiæ bellum gereret, Polyxenam viſam adamauit, & cõditione pacis in matrimonium poſtulauit, Quam cũ Troiani fraude promiſiſent, Paris poſt Tymbręi Apollinis ſimulacrum latuit, & venientem Achillem ad fœdus, miſſa vulnerauit ſagitta. Tum Achilles moriens petijt, vt euicta Troia ad eius ſepulchrũ Polyxena immolaretur, quod Pyrrhus impleuit. [Ante alias) Ideo felicior, quia virgo extincta eſt. [Hoſtilem ad tumulum) Quia grande eſt mortis ſolatium pręmiſſus hoſtis interitus. [Nec victoris heri tetigit captiua cubile) Singula habent emphaſim ſuam. Nam parũ erat dominum dicere niſi & victoris adderet faſtum. [Tetigit) Non aſcendit. Nec genialem lectulum, ſed cubile. [Faſtus) Superbia, & eſt quartæ declinationis. Nam Liber qui dierum habet cõputationem, ſecundæ declinationis eſt. Vnde errauit Lucan. dicendo. Nec meus Eudoxi vincetur faſtibus annus. [Seruitio enixæ tulimus) Hoc eſt pertulimus, donec in ſeruitio poſitæ emitteremur. Et bene plurali vtitur numero, ad excuſandum pudorem. [Ledæam Hermionem) Ledæ neptem. [Lacedæmonioſq. Hymenæos) Cum ingenti felle, ac ſi dicere, Infelices maritis ſemper, vt Paridi & Deiphobo. [Tranſmiſit habendam) Herili voluntate, non lege coniugij, vnde & Habenda dixit. [Scelerum furijs) Matricidio .ſ. [Agitatus) Stimulatus. [Excipit) Dolo interficit. [Patrias aras) Alij Achilleas intelligunt. Nam Pyrrhus, vt in hiſtoria legimus, occiſo patre in templo Apollinis Tymbræi reuerſus ad patriam, in numinis inſultationem, in templo eius Delphico aras patri conſtituit, & illic ei cœpit ſacrificare. Alij patrias Apollineas colũt a Patris Achaiæ ciuitate, in qua Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non Delphicas dixerit, quia epitheta in alieno negocio plerunq; alia ponuntur, vt in 4. Italiam magnam Grinæus Apollo, Italiam Lyciæ iuſſere capeſſere ſortes, cum à Delo tantum cum conſtet accepiſſe reſponſa. [Ceſſit Pars Heleno) Per priuignum, vt diximus. [Pergamaque) Pergama legendum, non vt plerique Pergameam, qui per imperitiam contra metrum ſentiunt. Decipiuntur autem dum vtrunque deriuatiuum volunt, cum ſi pergama principale. [Qui curſum venti) Cum admiratione dictum eſt. [Qui venti,) Id eſt tam proſperi. [Quæ fata) Tam nobis felicia. [Quis deus) Qui præſtitit et te videre poſſemus. Tale eſt & illud Æneæ ad Didonem adulatorium. Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris. [Ignarum) Aliud diſponentium. [Superat ne) Viuit. Sanè noue dictum, & caret exemplo vt pauca in Virgilio. Alij dicunt Superat ſuperſtites eſt, ſed ſuperſtes præſentem ſignificat, et Cicero in Murenana. Suis ciuiſque ſuperſtitibus, id eſt præſentibus. [Quem tibi iam Troia) Hemiſtichium, nec in ſenſu plenum. Sunt autem duo talia, vt hoc: Conceſſere deum, quem quidam ita complent. Conceſſere deum profugis noua mœnia Teucris. [Amiſſæ cura parentis?) Si parentis Creuſæ accipis, occurrit, Vnde ſciebat eam perijſſe? Et alij dicunt potuiſſe hoc vel Heleno diuinante cognoſci, vel Ænea taqu rente per Troiam, et, Impleui clamore viam. Sed vtrunque ratio caret. Parentem ergo, patriam accipiamus et Tullius, Si tibi patriam, quę communis omnium parens eſt? Et eſt ſenſus, Dolet ne perditam patriam? [Animoſque viriles) Atqui ſupra dixerat puer, ſed animos viriles ait patentium conſideratione. Vnde etiam in 9. de ipſo: Ante annos animumque gerens curamque virilem.

ASC. VERA &c.) In hac parte habetur ſermo Andromaches ad Aeneam aduenientis, & Aeneæ ad illam, de quo dicit Donatus ſic. [Vera ne te facies) Et quia armatus, & quia die in qua nõ ſolẽ. videri mortui apparuit, calumniauit eiuũ ex occaſiona aurum luci, & parẽtationis cauſa putabat mortuum. [Lacrymaſque effudit) Hæc omnia prouenerunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio, quàm de marito in tanto dolore quærere pauca, vel quia plura turbatus nõ poſſet, vel quia ipſa ea dolore non fuiſſe plura auditura. [Heu) Et ipſe incipit à gemitu propter Hectoris recordationem. [Hectoris Andromache) Cum laude hæc duo nomina extollenda ſunt. [Pyrrhin') Cum depreſſione, quoniam hoſtis erat & patris Achillis, qui Hectorem occiderat, memoria fuerat odioſa. [Deiecit vultum) Mota pudore, & quoniam factum negare non poterat, ſubmiſſa vocis purgatione defendit. [O felix) Ex comparatione oſtendit, miſerrimam eſſe feliccem comparatione ſui, quæ pudorem am ſerit quando mors in illa ea iuit violentiam pudoris. Et cum illa ſolam felicem dicit, non ſe ſolam oſtendit in cauſa turpi. [Virgo,) Ergo per ſe ſalua caſtitate. [Ad tumulum) Et non ad cubile. Vide nulla vo aptas poſuit peruenire ad mortuum. [Captiua cubile) Non illinitam poſuit, quia maxime premebatur cauſa. [Heri) Vt qui inimicus fuerat, eſſet dominus. [Cubile) Non ad honeſtatem, ſed ad ludibrium eſt inuita perducta. [Nos patria) Concluſa comparationis parte, qua ſe purgauit, redit ad ſe, & opponit ſua his, quæ euenerant Caſſandræ, illa incolumem patriam reliquit. [Nos incenſa) Illius funus ſolum patrium tenet. Nos per diuerſa maria ſumus tractæ, pertulimus natum ex Achille, qui nulla miſeratione mouebatur. [Superbus) Ex victoria, ſeruitium autem nimis ponderuſum fuiſſe, ex eo oſtendit quod dixit, Tullimus enixe. [Qui deinde) Oſtendit neceſſitate Pyrrho, neceſſitate etiam Heleno fuiſſe coniunctam. Hæc illa. Ordo eſt. O nata dea, ſcilicet Veneris, quod in laudem eius vergit, quia à notis talis prædicatur, v. prius ab Achate, & alibi etiam

ſyllaba,

ſyllaba,ne pro an,facies.i.ſpecies,& præſentatio, vera ſup.affert te,& an tu ea aſſerens, verus.i.non fictus,nec ſimulatus, neq; indo ta corpore tuo vmbra,ſed,reuera,cuius effigiem præ te fers, Æneas affers.i.præſentans mihi, te.i.teipſum non vmbram, nec ſi ſimilitudinem corporis tui. Dubitabat enim an ipſe quoque ab inferis veniret, periturus funeris obſequium ſicubi inſepultus remanſerit,aut ſi lux alma.i.vitalis quæ alit viuentes receſſit, ſup. à te,hoc eſt aut ſi non verus nuncius tui es, ſed vmbra ab inferis deſcendens dic, ſupple (ſe id, quia improuiſum omiſit) vbi eſt Hector .ſ. maritus meus cui hæc ſacrificia libo, & tamen tecum non comparet. Dixit,ſup. Andromache.i.concluſit orationem ſuam, aut ſermonem ſuum & effudit lacrymas, quæ cauſa erat, cur non plura diceret,& impleuit clamore.i.eiulatu,omnem locum.i.omnem partem loci, aut totum locum. Ego ſubiicio.i. ſubſequenter adiicio, via.i.cum difficultate, pauca, ſup.verba,& ego turbatus.ſ.commiſeratione,& affectione in Andromachen, quam lacrymare vidi,hiſco.i.hos aperio,& loquor vocibus raris .i. per interualla prolatis. Equidem .i. ego certe viuo, & duco vitam per omnia extrema.i. ad extrema fata tendentia, hoc eſt in extremis miſerijs per qua mortalitas plures ſufferre nequiret, & videtur extrema propoſitiuo,hoc eſt abſolute poni, nam ſi ſuperlatiuum eſſet,potius diceret,per extrema quæque,ne dubita,pro ne dubites. Nam vides vera,id eſt res veras, vt verum vultum & verum,hoc eſt viuum hominem non ſimulato corpore. Heu, dolentis eſt, quis.i.qualis caſus, excepit te deiectam.i. ad inferiorem conditionem iactam de coniuge.i.de marito tanto,quantus.ſ.erat Hector, q.d. indigniſſimus eſt cum coniuncta fueris, matrimonio,et qui ſocerum tuō interemit,& cuius pater maritum tuum interfecit. Aut quæ.i.qualis fortuna,ſatis digna .ſ.virtute,& meritis tuis,reuiſit.i.iterum viſit, ſeu viſitauit te,cū iterum ſis patrio coniuncta marito,videlicet Heleno,Pyrrhinus .i.Pyrrhi ne,& ne pro an,an tu Andromache Hectoris, ſup.coniux ſeruas connubia Pyrrhi .i. eius cuius pater Hectorem occidit? q. d. indigniſſimum eſt. Ipſa deiecit vultum, & locuta eſt voce demiſſa.i.deorſum miſſa,hoc eſt ſubmiſſa & ima. O felix, ſup.eſt,virgo Priameia.i.Priami filia,Polyxena vna.i.præcipua, aut ſola,ante alias.ſ.virgines,iuſſa ſ.a Pyrrho mori ſub altis mœnibus Troiæ,ad tumulum hoſtilem i.Achillis hoſtis. Quo dicto, & formam & pudicitiam ſuam commendat Andromache. Formam quidem,quia ea captus eſt Pyrrhus, & non Polyxenæ, qua tamen pater eius captus erat, pudicitiam vero quia maluerit vt illa occiſa fuiſſet, quam illa placens nupſiſſet, quæ.ſ.virgo non pertulit.i.nō perpeſſa eſt,vllos ſortitus.i.vllas ſortitiones.i. quæ nunq̃ in ſortem venit,modo vni,modo alteri ſicut ego, primo Hectori,deinde Pyrrho,& rurſus Heleno, nec.i.& quæ non tetigit,captiua.i.ea.ſ.ens ſerua & captiua,cubile.i.thalamum heri victoris, & ita ſuperbi nos vectæ.i.ego vecta(de ſe enim pluraliter loquitur) per diuerſa æquora,& hoc patria .ſ. mariti mei, hoc eſt Troia incenſa.i.cremata igni, tulimus.i.perpeſſæ ſumus, enixæ.i.enitendo, & cum multo labore faſtus.i.ſuperbiam, ſtirpis Achilleæ.i. Pyrrhi. que, pro.i.iuuenem ſuperbum,videlicet Pyrrhum,qui ſecutus deinde.ſ.poſtquam me ſortitus erat. Hermionem Ledæam .i. Ledæ neptem.nam Menelai, & Helenæ, quæ eſt filia Ledæ.filia fuit quæ Oreſti patrueli nupſit, ſed poſtea occiſo Agamemnone, & fugato Oreſte, a Pyrrho rapta eſt, quo interempto,& Oreſte à furore purgato,priori marito reſtituta eſt. & Himenæos .i. thalamos, aut nuptias, per metonymiam Lacedæmonios, q. d. & ergo infelices, qualis erant Clytemneſtræ,& Helenæ,tranſmiſit me famulam habendam, famulo Heleno .i. vt captiua nuberem captiuo, & ita quia dominus potuit nos ad libitum coniungere. At.i.ſed, Oreſtes inflammatus.i.ad emiſſionem flammæ vſq; incenſus, magno amore prioris coniugis .i. quam ipſe prior, hoc eſt ante Pyrrhum ſortitus erat, hoc eſt ipſius Hermiones,ſeu Hermionæ (vtrunque enim legitur, ſicut Helene & Helena, Lede & Leda) & agitatus furijs ſcelerum commiſſorum.ſ.in matrem,quam occiderat, excipit.i. adoritur,aut interripit illum.ſ.Pyrrhum incautum.i.ſibi nō præcauentum,cum a furente nihil tale vereretur,& obtruncat ad aras patrias.i.paternas, hoc eſt, Achilleas, quas videlicet Achilli patri ſuo conſecrauerat. Pars regnorum ceſſit.i. iure obuenit Heleno,reddita morte.i.per mortem,Neoptolemi.ſ.Pyrrhi,qui genuerat filium qui poſt mortem patris moriens matri reliquit portionem regni. Vnde per priuignum, inquit Seruius ceſſit, cui ſcilicet inquam Heleno,videlicet marito meo,quaſi.ſ.Helenus dixit.i. denominauit campos, cognomine Chaonios .i. qui nunc Chaonij appellantur, & dixit omnem ſ.regionem, hanc Chaoniam a Chaone Troiano.ſ.vero fratre ſuo, hoc eſt ipſius Heleni,& addidit iugis.i.colliculis his,Pergama.i.mœnia Troiana.i. eodem nomine appellata, & hanc arcem Iliacam.i.quam Ilium appellauit,ſed qui venti,& quæ fata dedere tibi curſum,aut quis deus, quaſi innuat, quod bonus appulit te ignarum .i. ignorantem quod hic eſſemus his oris.i ad has oras? Quid,ſup.agit,aut facit(generale enim verbum,honeſtam eclipſim facit,quia facile intelligitur,& potiſſimum in interrogationibus & increpitationibus, quæ breues eſſe debent, ſuperat ne.i.ſuperauit ne, & ſuperat ætatis imbecillis incommoda & nocumenta. & pro.i.veſcitur aura .ſ. vitali (quem tibi, &c.quidam hoc hemiſtichion ſic complent. Quem tibi iam Troiam obſeſſa eſt enixa Creuſa, ſed Seru.atteſtatur incompletum eſſe.etiam imperfecto ſenſu derelicto,ſed in ea re ſummum eſt artificium, vt mulier præpedita dolore ſenſum abſoluere non potuiſſe, ſignificetur. Præterea vult curam parentis.i.patriæ dici, non matris Creuſæ, nam vnde,inquit,ſciebat hoc Andromache. Nec tamen videtur inualidum quod audiuerit ab his qui Æneam viderant eam quæritantem,qui in ij dicit:

Impleui clamore vias, mæſtusq; Creuſam
Nequidquam ingeminans,iterumq;,iterumq; vocaui,&c.

Quia ergo regia fuit ab hoſtibus Troiani multum quæſita fuit, potuit eius finem didiciſſe ab his qui eam raptam norant,conſtrua ergo ſic) quem.ſ.Aſcanium,ſupp.Creuſa, cuius nomen in conſpectu mariti exprimere non potuit, eſt, ſupp. enixa tibi Troia iam obſeſſa.ſ. a Græcis (hoc autem ſubiicet, aut propter dictam cauſam aut ablatum eſt à caſtigatoribus, quia in detrimentum gloriæ domus Iuliæ cedebat,quod Iulus ſub obſidione natus diceretur, ne obſcurus ſit illi, & triſtis natalis à quo tanta proceſſit propago) Ecquidnam .i. en quænam, aut & quæ nam, id eſt quam magna,aut interrogatiue,aut admiratiue dicitur,cura parentis, ſcilicet Troia, hoc eſt, patriæ, aut potius Creuſæ,parentis,id eſt matris, amiſſæ.i.ablatæ, eſt puero.ſ.Aſcanio. Ecquid, quaſi dicat dij boni,& quam rem,aut quantum & Æneas pater, & Hector auunculus .i. frater matris, excitat .ſ. Aſcanio, eam enim ob rem priſci Romani,ſtemmata.i.maiorum ſuorum imagines in coronam diſpoſitas, conſeruabant, vt ab eis ad virtutem excitarentur, quantum ergo & pater, & auunculus excitat in virtutem antiquam.i.maiorum ſuorum, aut qualis erit antiquis, & in.i.ad animos viriles? Priuſquam ad cetera pergam addam Beroaldina annotamenta in Seru. contra id,quod dicit,faſtos, pro libro faſtorum non eſſe quartæ, ea autem ſunt hæc. Nimis audax ne dicam temerarius eſt Seru. qui Lucanum ſcribit erraſſe,dicendo faſtibus,& non faſtis,cum Lucanus erudiſſimus Seruio,reliquisque commentatoribus excellentior,morem antiquorum vſurpauerit, qui faſtus etiam pro annalibus, & libris in quarta declinatione nonnunquam dicere ſolebant. Varro in Ephemeride, Cæſar faſtus correxit, Colum. in x. ſequor nunc Eudoxi & Metonis faſtus aſtrologorum, & apud Horat.duplex ſcriptura inuenitur, faſtus & faſtus, & (vt auctor eſt Priſc.)eadem forma dicitur faſtus, vel faſtis,qua ſenatus, vel ſenati in ſecunda,& quarta declinatione.

VARIA LECTIO.

PYRRHINVS connubio ſeruas?) In antiquis aliquot libris, legere eſt, Pyrrhi an connubia ſeruas? [Stirpis Achilleæ faſtus, iuuenemque ſuperbum, Seruitio enixæ tulimus) In libris aliquot antiquis, Faſtum, vnitatis numero legitur. [Me famulam, famuloque Heleno tranſmiſit habendam) In Mediceo, & Portio, & antiquis ferè omnibus exemplaribus, dictiones in hunc ſunt ordinem collocatæ, Me famulo, famulamque Heleno. [Aut quis te ignarum) In antiquis aliquot libris legere eſt, aut quiſquam ignarum. [Et veſcitur aura?) In antiquis plerique libris, Auras, legitur. [Quem tibi iam Troia,) In antiquis aliquot libris,verſus abſolutus legitur. In nonnullis enim, Quem tibi iam Troia obſeſſa eſt enixa Creuſa. In aliquot alijs, Quem tibi iam Troia peperit fumante Creuſa. [Ecquæ iam puero eſt amiſſæ cura parentis?) Libris nonnulli veteres legunt, Et quæ. In nonnullis etiam peruetuſtis ſcriptum obſeruauit, Ecqua tamen puero. In Mediceo: Quæ tamen, & puero eſt. Apud Flauium Soſipatrem non ſolum, Ecqua tamen,ſed, & Amiſſi, virili genere, non Amiſſæ, poſitum a Virgilio citatur.

SERV. ET multum lacrymas) Ordo eſt, Lacrymas multum fundit inter verba ſingula. Nam ſi lacrymans, quid fundit. [Agnoſco) Aut cognomine agnoſco, aut certe quia reparatam audierat Troiam vt, Hic credibilis rerum fama occupat aures. [Scæaq. amplector limina portæ (Scæa porta dicta eſt, nõ à pugnis ante ſe factis ſcæuis.i.malis. (Nam & ante ſi dicta eſt, nec ab itinere ingreſſis ſcæuo .i.ſiniſtro, quod ingreſſi nõ recto eũt itinere, ſed ſiniſtro, ſed à cadauere Laomedontis, hoc eſt Scæomare, quod in eius fuerat ſuperliminio. [Amplector) Pro teneo, vt, Amplexæq. tenẽt poſtes, atque oſcula figũt. [Teucri) Pro Teucridæ. [In amplis) Quod eſt regiæ magnitudinis. [Accipiebat) Paſcebat. Terent. Accipit homo melius nemo, neq; prolixius. [Aulai) Pro aulæ. Eſt autem Diæreſis de Græca ratione veniens quorum AI diphthongus reſoluta apud nos duas ſyllabas facit. [Carbaſus) Genus lini eſt, quod abuſiue plerunq; pro velo ponitur. Sanè in numero ſingulari hæc Carbaſus dicimus in plurali hæc Carbaſa. [Troiugena) Ac ſi diceret, generoſe, vt alibi, Dardanidæ magni genus alto à ſanguine diuum. [Interpres) Vaticinator, qui mentem deorum mortalibus publicat. Sed quia interpres generale nomen eſt, currit per ſpecies. Nam, vt ait Cicero, omnis diuinandi peritia in duas partes diuiditur. Nam aut furor eſt, vt in vaticinantibus, aut ars, vt in aruſpicibus, fulguritis, ſiue fulguratoribus auguribus. Et omnia illa ex ſe pendent, licet proprijs finibus contineantur, vnde Virg. omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: vt hoc loco Heleno. Item alibi, Aſilæ in decimo.

Cui pecudum fibræ, cæli cui ſidera parent;
Et lingua volucrum, & praſagi fulminis ignes.

[Diuum, qui numina) Poteſt & interpres diuum diſtingui. Sanè per omnia Zeugma eſt ab inferioribus. [Sentis)q. numina ſentis. Qui ſuſpicis numen, & futura prædicis. Qui tripodas ſentis. Tripodes menſæ fuerunt in templo Apollinis Delphici, quibus ſuperpoſitæ Phœbades vaticinabantur. [Clarij lauros) Et hic q. ſentis ſubaudis. Clariũ oppidum eſt in finibus Colophoniorũ, vnde Apollo Clarius. Sanè quæritur vtrum Clarij geminandum ſit i, & ſciendũ aliter non procedere. Nam Cla breuis inuenitur, vt Stat. Nec clarius hæc luce fores didymæaque quiſquam. Per lauros aũt, oraculum intelligimus. [Qui ſidera ſentis)q. es penitus Aſtrologiæ. [Et volucrũ linguas) Qui et augur oſcinum. [Et præpetis omnia pennæ) Aues aũt oſcines ſunt, aut pꝑetes. oſcines, ore futura prædicunt ab os & cano, præpetes, volatu ſignificant, ſed pꝑpetes aut ſuperiora tenẽt, & præpetes vocantur, aut inferiora, & dñr inferæ. præpetes aũt ideo quia oẽs aues ſuperiora petunt volanter. [Fare age) Hortantis eſt Age.i.dic celeriter. Et eſt ordo, Troiugena fare age quæ prima pericula vito, Quid ue ſequens tantos poſſim ſuperare labores. Cetera per parẽtheſin dicta ſunt. [Nanque oẽm curſum) Hypallage eſt, nam non oẽm curſum proſpera dixit religio, ſed omnis religio dixit proſperum curſum. [Cuncti diui) Quia quidqd audiuit à diuerſis, ad Iouem recurrit, vt diximus ſupra: Quæ Phœbo pater, omnipotens mihi Phœbus Apollo. [Numine) Numen aũt oraculum ſignificat. [Repoſtas) Πάθ⊕ pro repoſitas.i.longe poſitas. [Nouũ) Magnum, more ſuo. [Prodigium canit) Prodigium, portentũ monſtrũ, modico fine diſcernuntur, ſed confuſe ꝑ ſe plerunq; ponũtur. [Triſtes iras) Deorũ.ſ. ꝑp iniurias ſuas. [Obſcœnamq. famem) Aut quæ hoies ẽt ad obſcœna compellit: vt, Male ſuada fames. aut certe quam obſcœna auis prædixerat. [Quæ prima pericula vito: Quid ue ſequens tantos poſſim ſuperare labores) Duo petit, quemadmodum aut periculis careat, aut qbus cõſilijs par eſſe laboribus poſſit. [Tantos) Quantos Harpyia pdixerat.

AEN. Talia fundebat lacrymans. longosque ciebat
Incaſſum fletus, cum ſeſe à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcitque ſuos, lætusque ad mœnia ducit,
Et multum lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo: & paruam Troiam, ſimulataque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnoſco: & Scææque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri ſocia ſimul vrbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies, alterque dies proceſſit: & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbaſus auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo:
Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ,
Fare age (nanque omnem curſum mihi proſpera dixit
Religio: & cuncti ſuaſerunt numine diui
Italiam petere, & terras tentare repoſtas:
Sola nouum, dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denunciat iras,
Obſcœnamque famem) quæ prima pericula vito:
Quid ue ſequens tantos poſſim ſuperare labores.

ASC. TALIA &c.) Docet quo poſt colloquium ſuſceptus eſt hoſpitio in nouam Troiam q̃ ad ſimilitudinem prioris extruerant, vtq. vaticinium ab Heleno petierit ſub profectionem ſuã, de quibus rebus dicit Don. ſic. [Paruam Troiam) In omnibus iſtis verſibus, ne minuat magnitudinem Troiæ patriæ, oſtendit hanc non tantam eſſe, Sed ſimilem, nam dixit paruam. Troiam & ſimulata Pergama, arentemq. riuum Xanthi. Necnon & Teucris Æneam, Anchiſen, & Aſcanium duxit in ſuam domum. Reliquis, hoſpitia per ciuitatem acceperunt. [Accipiebat) Paſcebat, aliter.n.non in amplis porticibus, ſed in amplas porticus dicendũ fuerat. [Iamque dies) Argumentum benignitatis, cum non vnius, ſed plurium dierum, ſit hoſpitium. [Troiugena) Plurimum dat ei generi, ex quo fuit etiã ipſe qui laudabat. [Interpres) Quid felicius, q̃ noſſe, quid velint dij & dignum eſſe per quẽ loquatur in hominibus? [Tripodas) Trium pedum ſunt. Alio nomine, cortina appellatur. Eſt autem laus plena, nam cũ ſint diuerſa vatum gña, & vix ſingula vaticinationis, in ſingulis reperiantur, ipſe erat in omnibus verſatus. Eſt color rhetoricus repetitio. [Fare age) Non iubet, ſed hortatur. [Prodigium) Prodigia autem dñr, quibus nunciantur aduerſa. Poſcit inde remedium, quo aduerſa toleret, aut poſſit fugere. Hæc ille. Ordo eſt. Sup. Andromache lacrymans vnde non mirum, ſi non oẽm expleuit ſermonem. fundebat.ſ.è pectore, talia.i.tales querelas, & ciebat.i.excitabat, & ꝓuocabat, incaſſum.i. fruſtra, & in vanum, quia nihil profuturos fletus, lõgos.i. longe repetitos, aut in longum duraturos, ſup. tunc, cũ.i.qñ Helenus heros.i.heroica virtute, & nobilitate præditus, Priamides .i.Priameius, vt ſit patronymicum pro poſſeſſiuo, aut ſic cum heros.ſ.Helenus Priamides.i.Priami filius affert ſe, ſupp. nobis, & hoc multis comitantibus, ſup. eum, & ipſe agnoſcit ſuos affines neceſſarios, & compatriotas, & ipſe lætus ducit.ſ. agnitos, ad limina.ſ domus ſuæ, & fundit multum.i. abunde lacrymas, inter ſingula verba. Ego procedo.ſ.ad vrbẽ, & agnoſco paruam Troiã .i.vrbem paruam extructam in formam magnæ Troiæ, & agnoſco Pergama.i.mœnia Troiana, ſup. parua, ſimulata magnis.i.efficta ad ſimilitudinem magnorũ, & riuum arentem.i.ſine aqua alueum, cognomine.i.cui cognomen erat Xanthi illius fluuij Troiam interfluentis, & amplector limina, portæ Scææ .i. ingredior portam, quæ dicta eſt à porta Scæa Troianã, vergentẽ ad Scæum ꝓmontorium.& extracta in ſimilitudinem illius. Necnon.i.ẽt, Teucri.i.Troiani ceteri, hoc eſt ſocij mei fruuntur ſimul in vrbe ſocia.i.recipiũtur ſocialiter à cõpatriotis ſuis. Rex.ſ.Helenus, q in partem regni peruenerat, accipiebat.ſ.ad cõuiuium.i.paſcebat illos.ſ.Teucros, in porticibus amplis, vtt regiæ conueniũt, & ipſi illic immurantes, libabant.ſ.primum aut morem libantium.i.ſacrificantiũ abſumebãt pocula Bacchi.i.vini, in medio aulai.i.aulæ, hoc eſt regiæ (nam aula, eſt regia Latine, quia aũt vbi Latine habemus æ, Græci hñt ai, pro diphthongo. & tñ vt nos e, proferunt, quãuis pro oi, vbi nos œ, ſcribimus, ipſi i, pronunciẽt, ideo aulai, pro quo Græci, aulę ꝓnunciant. p diæreſin fit triſſyllabũ, ſicut apud Ennium, lunai, qđ Perſius citat, & aurai, ſimplicis ignã apud hunc Pnẽ ä)& tenebant pateras.i.vaſa ampla, & hoc dapibus.i.cibis regalibus, impoſitis auro.i.eſcarijs aureis, faciebant, inqt, hæc. Iamque.i. & iam dies.ſ.vnus & alter dies proceſſit, & auræ.i.venti opportuni & ſecundi leniter ſpirantes, vocant vela .i.vñt nos prouocare ad pandenda vela, & Carbaſus.i.velum ex Carbaſo, inflat auſtro.i.vẽto illo, tumido.i. inflato, aut inflante, nam flatter tumere vñt, & ſup. ego aggredior, vatem.ſ. Helenũ, his.i.hmõi dictis.i.verbis (eſt.n.nomen, non participium) ac quæſo.i. precor talia, ò Troiugena.i. in Troia genite, interpres.i. ſignifica

ſignificatore per loquelam diuum.i.voluntatis deorum, qui ſentis numina Phœbi.i.diuinitatem eius per illapſum, qui ſentis Tripodas.i.releuationem factam apud Tripodas Apollinis.ſ.in Delo, qui ſentis lauros Clarij ſ.Appollinis.i.oracula Clarij fieri ſolita ſub lauro, qui ſentis ſidera.i.iudicium aſtrorum, & ita præſcis per te futura, & qui ſentis linguas volucrum.i.auium oſcinarum hoc eſt augurium, quod ex garritu fit auium, & omina.i.portenta, aut indicia, pennæ præpetis.i.auis opportunæ volantis, & ſedes idoneas captantis, hoc eſt auſpicij etiam peritus es, age, adhortandi aduerbium ſare, quæ pericula ego vito.i.vitare debeã, prima.i.præcipua, ve pio vel, quid ſequens ego poſſim ſuperare tantos labores, quantos .ſ. Harpya Celæno prædixerat ſare inquam, nam religio.i.deorum obſeruatio, hoc eſt pia & religioſa gens vt Caſſandra, Creuſa Hector, &c. proſpera dixit mihi oẽm curſum, pro eo qđ eſt, omnis religio dixit, mihi curſum proſperum, eſt.n.in adiectiuis hypallage & cuncti diui ſuaſerunt omine i nutu & fauore, aut voluntate, aut diuina poteſtate ſua, aut (vt Ser. dicit) oraculo petere Italiam, & tentare terras repoſtas, i. longe poſitas, aut nobis repoſitas.i.receptas, aut repoſitas ad aduentum noſtrum. Sola Celæno Harpya, canit.i.vaticinatur, prodigium nouum.i.inauditum mihi, & ab alijs non ſignificantum, & ideo ſola, & cauſe prodigium, nefas.i.nefandum & deteſtabile, dictu.i.dum dicitur, aut vt dicatur. Et denũciat mihi iras deum.i.deorum, triſtis.i.incommodas nobis, quæ, pro.i.famem obſcœnam.i.indecoram, aut quæ quos torquet Obſcœnos facit.

VARIA LECTIO.

PRIAMIDES multis Helenus comitantibus offert) In lib. aliquot antiquis legere eſt, Priamides Helenus multis comitantibus affert. [Et multum lacrymas) In Mediceo, & libris aliquot antiquis participij voce, Lacrymans legitur. [Inter ſingula fundit) Illud vero minime placet, quod in veteribus pleriſque libris, Fudit, legitur tempore præterito. [Aulai in medio libabant) In veteribus libris aliquot, Aulai medio, abſque præpoſitione legitur. [Hic vatem aggredior dictis) Mediceo, & alij quidam libri vetuſti, His vatem aggredior dictis, legunt, ſed Hic, nõ diſplicet. [Nanque omnem curſum mihi proſpera dixit Religio) In veteribus aliquot exemplaribus legere eſt, Nanque omnis curſum mihi proſpera dixit Religio.

SERV. DE more).ſ.ſacrificantũ. Et aut de ſacrificantium more requirit vtrum tp̃s conſulendi eſſet (Nã & hoc vehemẽter quæritur, vt in 6. Tum virgo poſcere fata Tempus ait) Aut certe qđ & melius eſt, de ſacrificantiũ more, an nefas expiat ab Harpyja prædictum, & ſic venit ad vaticinationem. Vt autem hic expiatam famẽ intelligamus ſequẽs efficit locus. vt, Aderitq. vocatus Apollo. cum conſtat. niſi in hoc intellexeris loco, ſanis cauſa nuſquam inuocatũ eſſe Apollinis numen. Dubitationem autem in hoc loco exorat, facit, nam orare eſt petere, exorare impetrare. Ergo impetrat pacem aut ad inquirendũ tempus, aut ad mitigandum famis periculũ. [Vittaſq. reſoluit) In ratione ſacrorum par eſt, & animæ, & corporis cauſa. Nam plerunque quæ non poſſunt circa animam fieri, fiunt circa corpus, vt ſoluere, vel ligare quo poſſit anima q̃ per ſe non poteſt excogitatione ſentire. inde eſt, Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta. Bene ergo Helenus rũctæ corporis ſolus, ne qua parte animo religato ad numen accedat. [Suſpenſus) Si ſuſpenſus, ipſe, nũinis plenus. Si ſuſpenſum eſt, ſolicitum & attentum. [Deinde canit) Poſt peracta ſolennia. [Nate dea) Ordo eſt, Nate dea pauca tibi expediam dictis, prohibent, nam cetera Parcæ Scire Helenum ſarique vetat Saturnia Iuno. Omnia, inquit, vates noui, ſed non omnia permittimur dicere, fatis prohibẽtibus etiam ex his quæ noui multa vetat dicere Iuno Saturnia. [Maioribus) Cœleſtibus, propter ſideris curſum, cuius fuit explanatio p Creuſam. [Per altum) Per limitẽ fortunæ ſuperioris. [Sortitur) Diſponit ordinat. Et bene altius quaſi Apollinis ſacerdos, cuius proprie ſunt ſortes.i.reſponſa diuina. [Voluitq. vices) Definitio fati ſm Tullium, qui ait, Fatum eſt connexio rerum per æternitatem. [Pauca tibi è multis) Duo dicit eſſe dicturum, quẽadmodum poſſit tute nauiga, & quibus ſignis Italiæ regna cognoſcat. [Hoſpita Aequora) Vicina. nihil enim nobis hoſpitio eſſe vicinius cunſtat. [Prohibent nam cetera Scire) Hic diſtinguendum. Et eſt ſenſus. Cetera te ſcire non ſinunt fata. Helenum vero Iuno prohibet dicere etiam ea quæ audire poteras. & vacat Que, vt ſolet frequenter. Male autem ſentiunt, qui diſtinguunt ſcire Helenum, cum legimus in Lucano: Venit ætas omnis in vnam Congeriem, miſerumque premunt tot ſecula pectus, Item alibi, Nec tantum prodere vati, Quantum ſcire

Hic Helenus cæſis, primum de more iuuencis,
Exorat pacem Diuum, vittaſque reſoluit
Sacrati capitis: meque ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit:
Atque hæc deinde canit diuino ex ore ſacerdos:
HEL. Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auſpicijs manifeſta fides: ſic fata deum rex
Sortitur, voluitque vices, hic vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quo tutior hoſpita luſtres
Aequora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cetera Parcæ
Scire Helenum, ſariqúe vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinoſque ignare paras inuadere portus,
Longa procul longis via diuidit inuia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in vnda,
Et ſalis Auſonij luſtrandum nauibus æquor,
Infernique lacus, Aeææque inſula Cyrces,
Quàm tuta poſſis vrbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi ſolicito ſecreti ad fluminis vndam,
Littoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum vbera nati:
Is locus vrbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſcere futuros:
Fata viam inuenient, aderitque vocatus Apollo.

licet. adeo repletus numine noui omnia ſacerdos, vt refrenetur ad cetera dicenda. nam dicendo, Helenum ſatiq. vetat Saturnia Iuno, oſtendit præmiſſum ad Æneam pertinere. aliter ſuum non interponeret nomen. Prohibet autem ſcire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem, tempeſtatẽ ab Æolo immiſſam, amorẽ Didonis, in quo & gaudium quidem eſſet, ſed qđ improuiſum, vile creditur. Et ſi ſciret Æneas ſe de Africa exiturum, non facile Didonis cõſentiret amoribus. Nouimus autem hoc Iunonem agere, vt ſi poſſet fieri, regnũ Italiæ Lybycas auerteret oras. Inopinatum vero dolorẽ etiam Æneas conquestitur, vt, Nec vates Helenus cũ multa horrenda moneret. [Ignare) Pro ignarus, caſus pro caſu. dicit autem ignarum fati. [Longa procul) Non tam quam pene videt, ſed neceſſitate ſa alt. [Vix inuia) Aeneæ.ſ. [Trinacria) quæ latine Triquetra dicitur quam multi Trinacriam dñt. [Lentandus) aut lente tibi nauigandum eſt, nam totam Siciliam circumije. Aut lentandus tibi remus eſt.i.flectendus, vnde lẽtum vimẽ dicimus.i.flexibile. [Inferniq́ lacus) Lucrinum & Auernum dicit, inter quos eſt ſpelũca, per quã ad inferos deſcendebatur, vnde eos dixit infernos. [Aeæq. inſula Cyrces) Qui nunc Circeius mons à Circe dr̃, aliquñ, vt Varro dicit inſula fuit nondum ſiccatis paludibus, quæ eam diuidebant à continenti Aeæa aũt dicta ab aſpernantium voce pp celebratas illic corporum mutationes, vnde eſt. Inacceſſos vbi ſolis filia lucos. Aeææ aũt tres ſunt diphtongi, nã genitiuus eſt ab Aeæa. [Quàm tuta poſſis vrbem componere terra) Ante cunctæ luſtrabis, q̃ poſſis vrbem tuta terra cõponere. Tuta autem pp Thraciæ & Cretæ diſcriminis [Signa tibi dicam) Deeſt ergo. Et notandũ quia non eo ordine quo præmiſerat, dicit. Ante .n. de ciuitate conſtendæ, ſic de tua nauigatione. [Secreti ad fluminis vndam).i.Tyberini. [Littoris) Littus dr̃ quidquid iuxta aqua eſt, vnde nunc ripam fluminis, litus vocauit. [Sus) Naturaliter longa eſt, licet in genitiuo corripiat, vt bos, pes, res, ſpe. De hac aũt ſue alij dñ: ſm Virg. quod in Italia inuenta ſit. Alij quod ſecum eam more nauigantium Troiani portauerunt, & oraculo cognouerint ibi eſſe condendam ciuitatem, vbi ſus illa poſt fugam fuiſſet inuenta. Dicitur ergo in Campaniam fugiſſe, & inuenta in Laurolauinio, à qua Aſcanius poſt Albæ nomẽ impoſuit. [Triginta capitum fœtus enixa) Prodigiale eſt hoc,

quo

quo ſignificatur triginta annis regnaturus Aſcanius. [Via) Rationem, & non dicit quam, quia etiam profutura eſt fames: vt, Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat, Exitijs poſitura modum. [Aderitque vocatus Apollo) Nunc vocatus, quia vt ſupra diximus, expiatorum fecit ſacrificium.

ASC. HIC &c.) Recitat reſponſum, & vaticinium Helleni, multa monentis. de quo dicit Don. ſic. [Manu) Quod eſt apertum ſignum beneuolentiæ. [Suſpenſum) Aut numinis veneratione turbatum, aut inde ſuſpenſum, ne contraria quàm oportet audiret [Diuino) Quia diuina canit. Nam cum ſit coniunctio rationalis, non debet prima conſtitui, ergo lege. [Nate dea, &c.) Multa, inſtructionis cauſa, fuerant referenda, ſed ne id fieret, dij prohibent me ſcire, & Iuno aliqua referre non patitur, tamen dicam quæ poſſunt eſſe in mea poteſtate. Deinde narrat, quod quamuis Italia proxima ſit, tamen longe circuitu, ambienda eſt Sicilia. [Signa tibi dicam) Commendat quod fuerat dicturus, vt oſtenderet id magnum eſſe, & verum: deinde dat ſigna fluminis, dat porcæ, dat numerum fœtus, dat colorem, quod ſi eſt præter naturam porcam edere triginta, multa perſæpe, quæ bonum, aut malum portenderent, euenerunt præter naturam, vt ignis ex capite Aſcanij, mitis & innoxius, vt in Polydori ſepulchro, ſanguis ex viminibus, vt vox humana ex pecudibus. [Nec tu menſarum) Oſtendit futuram famem, ſed non nocituram. Hæc ille. Ordo eſt. Helenus exorat .i. orando & implorando impetrat, hic .i. hoc tempore quo prædicta petebam, pacem .i. reconciliationem, aut fauorem, qui eſſe ſolet inter eos qui inter ſe pacem habent, diuum .i. diuorum, & hoc iuuencis cæſis, primum de more .ſ. ſacrificantium ad obtinenda oracula, aut diuinandi beneficium, & reſoluit .i. laxat vittas, capitis ſacrati .ſ. ſui, qui ſacerdos & vates erat, ideo autem reſoluit, vt animum quoque ſolutum, externis curis ſignificaret: aut, vt futuro furori accommodaret & ipſe ducit manu, ſup. ſua me ſuſpenſum .i. ſolicitum, & attentum numine multo: ita vt etiam diuino numine afflatum ſe ſignificet Aeneas: aut legendum eſt, ſuſpenſus: vt ſit Helenus ſuſpenſus multo numine ducit me manu, ô Phœbe, ad tua limina .i. ad ingreſſum templi tui. Atque ipſe ſacerdos .ſ. Helenus, qui idem ſacerdos & rex, canit deinde hæc .ſ. quæ ſequuntur, ex ore diuino .ſ. Apollinis, hoc eſt, vt ab Apolline acceperat. O nate dea (nam fides .i. perſuaſio, ſup. eſt manifeſta, te ire per altum, ſup. mare .i. nauigare, aut per altum .i. per limitem ſuperioris fortunæ, vt Ser. ſentit, maioribus .i. præcipuis, auſpicijs .i. prouidentis, deorum auſpicio ſignificatis, aut auſpicijs, pro auſpicibus: ſicut, ſeruitijs, pro ſeruis legimus. (auſpices autem ſunt, qui dextræ præſunt rebus inchoantis) Rex deum .i. deorum .ſ. Iuppiter, ſortitur .i. per ſortes indicat, aut diſtribuit ſic, fata .i. res fataliter, hoc eſt deorum prouidentia futuras, & voluit ſic, vices .ſ. rerum, & hic ordo .i. hæc ordinatio, & ſeries rerum, qua tibi talia addi cuntur, vertitur .i. agitur, & verſatur) nate, inquam, dea, ego expediam .i. expedite dicam, tibi pauca è multis dicta .i. eorum, quæ mihi dicta ſunt, quo .i. ad hoc, vt tu luſtres .i. circum eas, tutior, pro eo quod eſt, ſecurior, aut reuera, tutior, quia præ cauenda, docet incommoda, æquora hoſpita .i. externa (ex hoc autem videtur, per altum exponendum eſſe .i. per mare) & vt poſſis conſidere .i. ſedem capere tutior, ſup. in portu Auſonio .i. Italico, expediam, inquit, paucis dictis, nam parcæ .i. deæ fatales, prohibent, ſupple te ſcire, cetera vt quæ de morte Anchiſæ, & etiam ipſius Aeneæ poſtea euenerant, que, pro &. Iuno Saturnia .i. Saturni filia, vt ſi poſſeſſiuum pro patronymico, aut Saturnia .i. de natura Saturni, inimica humano generi vetat Helenum fari cetera .i. ne ego dicam cetera. Principio .i. imprimis, dico tibi, quòd via inuia .i. immeabilis, diuidit tibi .i. a te, aut ab ingreſſu tuo procul, quia longis terris .i. per longas terras, in quas prius appelleris, diuidit, dicit, Italiam, quàm tu rere .i. reris, hoc eſt arbitraris iam propinquam, & portus, ſup. quos, ò ignare .i. imperite rerum futurarum, tu paras .i. prætendis, to uadere .i. intrare vicinos .i. è proximo, quia vicini ſunt, ſed non inuades, quia remus eſt lentandus .i. lenta nauigatione laxandus, in vnda Trinacria .i. mari Siculo, & æquor .i. æqua voda, ſalis .i. maris, Auſonij .i. Italici, eſt luſtrandum .i. circumeundum, nauibus .i. circumnauigandum, & lacus inferni .ſ. Auernus, per quem ad inferos deſcendit vt dicetur in vj. & inſula Circea, filiæ ſolis, Aeææ .i. ſic denominatæ ab aſpernantium voce eorum, quos in feras vertit, ſup. eſt luſtrandam tibi, ante .i. prius, quàm poſſis componere vrbem in terra tuta .i. vnde ſic pellari, vt à Thracia, aut auocetis, vt a Creta. Ego dicã tibi ſigna .ſ. terræ tutæ in qua vrbem condas, tu teneto ea condita .i. repoſita, ſup. in mente, ſup. tua, aut teneto mente, ea condita .i. ſecreta. Cum .i. quando, ſus ingens .i. porca valde magna, inuenta tibi .i. à te, ſollicito .i. ſolicite indaganti, in quàm terram deueneris, inuenta dicit, ad vndam fluminis ſecreti .i. ad quod tu ſecretus aduenies, videlicet, Tyberis, iacebit enixa fœtus .i. futurã xxx. capitum, hoc eſt xxx. ſuillorum, ſignificans tempus xxx. annorum, quo Aſcanius regnaturus eſt exiſtens Alba, qui color Albam prænotat ab Aſcanio condendam, & recubans, ſolo .i. in terra & nati, i. ſuilli, aut porcelli albi, iacebunt, ſup. circum, vbera .ſ. matris, is locus .ſ. in quo tunc erit, aut in quo hæc inuenies (& ita congrue legetur, Quo tibi ſollicito, vt ſit is locus eris locus ſup. tuius vrbis, quo inuenta tibi, &c. ſed textus quos vidi, eum, habent, non quo) erit, ſup. locus, vrbis .ſ. condendæ in terra tuta, ea requies erit ſup. requies certa laborum, poſtquam .ſ. non reſtabũt labores nauigandi, aut migrandi, ſed tamen bellandi, quod dictura eſt ſibylla his verbis: O tandem magnis pelagi defuncte periclis, Sed terris grauiora manent. Id autem noluit Helenus dicere, ne nollet Italiam petere, vbi tot bella gerenda præſciret, id tamen ſe ſcire innuit, per hoc quod dicet de ſibylla fata inquirenda, quę ea tunc dicet, cum ad Italiam peruentum erit. Nec tu horreſce morſus menſarum .i. quibus te fames ambeſas ſubigat malis abſumere menſas, vt Celæno dixit, futuros .i. licet futuri ſunt, quia non ſunt multum nocituri, nec diu duraturi, menſas autẽ vocat quadras, aut orbes panis inciſorios .i. ſuper quas, aut quos obſonia inciduntur. Fata inuenient viam .i. rationem, aut medium mitigandi, aut ſedandi, ſup. eam famem, Apollo vocatus .ſ. in auxilium, aderit .i. auxilio erit, qui & Auguſto fauiſſe dicitur, in cuius gratiam hæc ſcribebat.

VARIA LECTIO.

SVSPENSVM numine ducit) In antiquis lib. Donat, ſcriptum obſeruaui. [Prohibent nam cetera parcæ Scire, Helenum, fariq. vetat Saturnia Iuno) In antiquis ferè omnibus libris inuenias punctum firmum adnotatum eſſe poſt Scire, vt ſit, Prohibent nam cetera Parcæ Scire, mox altera coma totum illud complectatur, Helenum fariq. vetat Saturnia Iuno. Sed Don. Scire Helenum, legit. [Æææque inſula Circæ) In lib. antiquis modo, Circe, per abiectionem, s, literæ, modo, Circæ, cum diphthongo latino declinatu ſcriptum inueni. [Secreti ad fluminis vndam) In libris aliquot antiquis, Vndas, legitur.

Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge, cuncta malis habitantur mœnia Graijs.
Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri:
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus, hic illa ducis Melibœi
Parua Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, vbi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris iam vota in littore ſolues,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hoc ſocij morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in relligione nepotes.
Aſt vbi digreſſum Siculæ te admouerit oræ

SERV. HAs autem terras) Quaſi oſtendentis eſt, nec .n. Calabria ab Epiro longo diſtat ſpatio. [Noſtri æquoris) Epirotici, quo Calabriæ littus alluitur. [Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri) Socij Aiacis Oilei fuerũt, Epizephyrij, & Ozoli, ſed poſt tẽpeſtatẽ montis Capharei, Epizephyrij tenuerunt Brutios, & hos nũc dicit. Ozoli vero tenuerũt Pentapolim, inde eſt. Lybico ue habitantes littore Locros. Quid etiam de Ozolis legitur, quod delati Tinneiam vlterius acceſſerint, & ciuitatem condiderint, quæ nunc Vaelis dicitur. Naritij autem à loco dicti prouinciæ ſuæ. Ozoli à potore paludis vicinæ. [Salentinos obſedit milite campos) Salentinum promontorium Italiæ eſt. Nam vt ait Saluſt. Omnis Italia coacta in anguſtias, ſcinditur in duo promontoria. Brutium & Salentinum. [Lyctius Idomeneus) A Licto Cretæ ciuitate. Vnde propter ſupradictam pulſus eſt cauſam. [Ducis Melibœi Philoctetæ) A Melibœa ciuitate Theſſaliæ, de qua fuit. Melibœi ergo pro Melibœnſis. [Subnixa Petilia muro) Ciuitas cincta muro modico, vt, Crinemq. madentem Subnixus rapto ponitur. Petilia dicta vel ἀπὸ τῆς πέτεσθαι .i. volare, quòd

Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori:
Læua tibi tellus, & longo læua petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge littus, & vndas,
Hæc loca vi quondam, & vaſta conuulſa ruina.
(Tantum æui longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſiluiſſe ferunt: cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruaque & vrbes
Littore deductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, læuum implacata Carybdi
Obſidet, atque imò barathri ter gurgite vaſtos
Surbet in abruptum fluctus, rurſusque ſub auras
Erigit alternos, & ſidera verberat vnda.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebri
Ora extertantem, & naues in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchra pectore virgo
Pube tenus: poſtrema immani corpore piſtrix,
Delphinum caudas vtero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrij metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos, & circunflectere curſus,
Quàm ſemel inlormem vaſto vidiſſe ſub ante
Scyllam, & cæruleis canibus reſonantia ſaxa.

q captato augurio eſt condita, vel q poſt re1ctum Ilium, quo ducebatur a Græcis, eam petiuit ciuitatem. Petilia ſanè numeri eſt ſingularis. Philoctetes autem fuit Phiantis filius Herculis comes, qui in Hercules cum hominem in Oeta mõte deponeret, petijt ne alicui ſui corporis reliquias indicaret. De qua re eum iurare compulit, & ei pro munere dedit ſagittas hydræ felle tinctas. Poſtea Troiano bello reſpõſum eſt ſagittis Herculis opus eſſe ad Troiæ expugnationem. Inuentus itaque Philoctetes, cũ negaret ſe primo ſcire vbi eſſet Hercules, tandem confeſſus eſt mortuum eſſe. Inde cũ acriter ad iudicandum ſepulchrũ eius cogeretur, & primo negaret, pede locum percuſſit, cum nollet dicere. Poſtea cũ ipſe duceretur ad bellũ, vnius ſagittæ caſu vulneratus eſt pedem, quo percuſſerat tumulũ. Ergo cum putorem inſanabilis vulneris Greci ferre nõ poſſent, diu quidem cum pro oraculi neceſſitate ſuſtinuerunt, ductum tandem apud Lemnum ſublatis reliquerunt ſagittis. Hic poſtea horrore ſui vulneris ad patriam redire neglexerit, ſed ſibi paruam Petiliam in Calabriæ partibus fecit. [Purpureo velare comas) Subaudis cura, aut memento, aut certe quod eſt melius, Velare imperatiuus ſit, non infinitiuus. [Hoſtilis facies occurrat & omnia turbet) Sacrificij ordinem rumpat, quod eſt piaculum. Sigotticas autem Diomedem, qui cum multis caſibus affligeretur Palladiũ, quod apud ipſum erat, Troianis oraculo iuſſus eſt reddere. quod cum vellet impellere, Æneam inuenit ſacrificantem, qui, vt ſupra diximus ſacrificij ordinem non rupit, & Palladium Nautes accepit. Vnde Nautiorum familia Mineruæ ſacra ſeruabat. Sane ſciendum ſacrificantes, Dijs omnibus caput velare conſuetos ob hoc, ne ſe inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio eſſe videretur. [Hac caſti) Pij, vt, Nulli fas caſto ſcelerarum inſiſtere limen. [Digreſſum) A littore Calabriæ. [Anguſti rareſcent clauſtra Pelori) Quia a continenti .i. a columna vſque ad Pharon tribus millibus diſtat. Rareſcent autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curuaturam littorum clauſæ videntur anguſtiæ, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur. [Pelori) Promontorium Siciliæ eſt ſecundum Sal. dictum à gubernatore Annibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per regis ignorantiam, cum ſe eius dolo crederet eſſe deceptum, veniens de Petilia, quãquam legimus, etiam ante Pelorum dictum. [Læua tibi telles) Venientis perſonam reſpexit. Nam de Ionio nauigantes, ſi iterum petant. Dextrum teneant littus neceſſe eſt, ſin aliaſ, ſiniſtrum. [Æquora circuitu) Totam enim pene tranſituri es eſt Siciliam. [Hæc loca) vt etiam Sal. dicit Italiæ Siciliam coniunctam conſtat fuiſſe, ſed medium ſpatium, aut per humilitatem obrutum eſt, aut per anguſtiam ſciſſum. Vt autem curuum ſit, facit natura mollioris Italiæ, in quam aſperitas, & altitudo Siciliæ æſtum relidit. [Quondam) Tria tenet tempora, ſicut olim [Diſiluiſſe ferunt) Hinc apparet bene dictum, Vnctos ſaluere per vtres. Nam vt diſiluit, ſic ſalui facit. Cicero in Miloniana: Cum hic de Rheda reiecta penula diſſiluiſſet. Eſt enim poſitio ſalio ſalis ſalui. Item in compoſitione diſſilio diſſilui. [Cum protinus) Continue, & modo aduerbium loci eſt. Alibi temporis, vt, Protinus aërias Phæacum abſcondimus arces. [Foret) Ab infinito eſt, ſed modo præteritum ſignificat tempus, quod rarum eſt, ſæpius .n. futurum ſignificat tempus. [Tenit medio) In medium, vt, It clamor cœlo. [Heſperium Siculo latus abſcidit) Hypallage eſt. Nam maiora à maioribus ſegregantur. ſed econtra dixit. [Abſcidit) Et propter metrum ci, corripit per poëticum morem. [Interluit) Interlabitur pontus. ſ. [Dextrum Scylla latus, læuum implicatam Carybdis) De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia eſt, Carybdis in Sicilia. Scylla Phorci & Chretheidos nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quẽ

Circe diligebat, & quoniam gratior Scyllam fuerat, irata Circe fontem, in quo Scylla conſueuerat corpus abluere, infecit venenis, in quem illa cum deſcẽdiſſet, pube tenus in varias mutata eſt formas. Horrens itaque ſuam deformitatem ſe præcipitauit in maria. Hom. hanc dicit immortale monſtrum fuiſſe. Sal. ſaxum eſſe dicit. ſimilis formæ celebratam procul viſentibus. Canes vero & lupi ob hoc ea ei nata finguntur, quia ipſa loca plena ſunt monſtris marinis, & ſaxorũ aſperitas illic imitatur latratus. Legimus etiam, Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt. Si ergo Plangunt dicimus, & Latrant non incongrue poſuit. Carybdis autem fœmina fuit voraciſſima, quæ quia boues Herculis rapuit, a Ioue fulminata eſt, & in maria præcipitata. Vnde naturam priſtinam ſeruat. Nam ſorbet vniuerſa. & ſm Sal. ea circa Tauromenitanum egeritur littus. De hac Cic. in Phil. ait Carybdis, quæ ſi fuit animal, fuit vnum. Obſidet ad tranſeuntium inſidias. [Barathri) Barathrum eſt immenſæ altitudinis nomen. Vnde ſequitur, Sorbet in abruptum, quod Græce βάραθρον dicitur. [Cohibet ſpelunca) Hypallage in ſenſu, nam ipſa ſe tenet intra ſpeluncam ſecundum fabulã. [Prima) Nominatiuus eſt pluralis a neutro. & eſt Græca figura, τὰ πρῶτα ἄνθρωπος. [Pube tenus) Tenus præpoſitio ablatiua quidem eſt, ſed figurate etiam genitiuo cohæret, vt, Et crurum tenus à mento palearia pendent. Sanè gaudent poſtpoſitione. [Piſtria) Si nauem intelligas, hæc piſtrix huius piſtris facit, ſi de bellua hæc piſtria piſtricis. [Commiſſa luporum) Coniuncta, & coagmentata, ipſa. ſ. vt, Portamq. ducis imperio commiſſa recludunt. Et figurate locutus eſt, vt, Oculos ſuffuſa. Eſt autem hæc elocutio poſtrema. τὰ ἔσχατα commiſſa erat luporum vtero caudas delphinorum .i. commiſſas habebat. [Ceſſantem) Immorantẽ: quod ſequentia indicant, Longos & circunflectere curſus.

ASC. HAS &c.) Docet quæ reliqua admonuit. Helenus de profectione, ſeu fuga facienda, de qua dicit Dõo. in hunc modum. [Malis) Vt Æneam abſterreat, qui per multas vrbes Græcas tranſiturus, & etiam ipſe qui captiuus fuiſſet, hoſtium perſonam deformare debebat. [Hæc loca) Huius loci deſcriptionem, cum omni cautela proſequitur. Dicit.n. veterum ſequi opinionem, facitq. veriſimile, quia vetuſtate temporis, multi ſitus locorum mutati ſunt. [Læua tibi) Aduertendum eſt, quod tendentibus ad Italiam dicitur læuum latus, & dextrum, ceterum redeuntibus ſiniſtrum ſit quod fuerat dextrum. [Ter gurgite vaſtos Sorbet) Vtrunque perniciosum nauigantibus, aut cum ſorbet nauigia, aut cum eructat & euomit. [Scyllam) Hanc vt monſtrum, more poëtarum deſcribit. ſ. pube tenus .i. vſque ad inguina, facie humana eſt, pro pedibus aũt habere ſæuorum animalium, genus luporum fœditate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ inſatiabilia ſunt. Ceterum locus eſt in mari ſaxa habens latentia cuius natura ſit, vt de longinquis partibus nauigia trahat, & contineat aſperitate ſaxorum, & retenta comminuat. [Præſtat metas) Propoſitis vtriuſque lateris malis indicat eundum, quia Carybdis eſt malum leuius, & labores ſubire longioris curſus, q̃ compendio nauigare per Scylla. [Semel) Quam iterum videre cum perieris non potes. Ordo eſt. Aut pro ſed, effuge .i. euita has terras, & hanc oram .i. extremam regionem littoris Itali, pro Italici, quæ. ſ. ora exiſtẽs proxima, ſup. nobis, perfunditur æſtu .i. ſeruore, aut freto noſtri .i. Chaonij, æquoris .i. maris, effuge, dicit quia cuncta mœnia .i. cunctę hæ vrbes habitantur malis .i. ferocibus, & inimicis adhuc nomini Troiano, Graijs .i. Græcis. Nam, ſup. & .i. ſimul, Locri illi populi, ſocijs Aiacis Oilei, Naritij .i. à Neritia, profecti poſuerunt mœnia hic .i. in hanc proxima ora Italica, & Idomeneus Lyctius .i. a Lyctio Cretæ oppido pulſus, obſedit .i. inuaſit, milite .i. vi militari, cãpos Salentinos, qui ſunt iuxta promontoriũ Salentinum, &, ſup. hic eſt illa Petilia. ſ. vrbs notiſſima

ciſſima Philoctetę ducis ſic dicti: Melibœi.i.à Melibœa ciuitate Theſſaliæ profecti, Petilia dicit parua, ſup. vrbs, ſubnixa.i.cincta muro.ſ.modico. Quin.i.quinto, aut inſuper, vbi.i.poſtquam, claſſes.i. naues tuæ ſteterint tranſmiſſæ, trans æquora.i.iam appulſæ fuerint ad littus Italicum, & qñ, ſup. tu ſolues vota in littora, & hoc aris poſitis.i.extructis in littore, vela.i.ſac vt veleris. (Eſt.n. imperatiuus modus verbi paſſiui) comas.i.vt habeas comas velatas, exiſtẽs adopertus, amictu.i.coopertimẽto purpureo nequa facies hoſtilis.i.inimica, occurrat in honore.i.in ipſo ſacrificio deorum inter igneis ſanctos.i.quibus ſacrificium cremari debeat, ne dico occurrat, & turbet oĩa, non.n. velatio impedire poſſet, quominus occurrat, ſed ne occurrẽs perturbet, quia ſi nõ videret caput, non nori hoſtes, hoc eſt Troianos eſſe q ſacrificent, & ita non turbet eos. Quia vero ad aliqꝫ ſolum, valet ipſa velatio, videlicet ad hoc ne turbet, ideo malit Valla per participium id dicere, q̃ per duo verba, ſed licet duo ſint verba, non tñ eſt copulatiua, ſed de copulato extremo propoſitio, nec exponẽdum eſt, ne hoſtilis facies occurrat, & ne hoſtilis facies omnia turbet, qa ſic prior pars falſa, aut inepta eſſet, ſed copulatim ſic. Nec facies hoſtilis occurrat, & turbet omnia (quæ res dialecticis nota eſt) Socij.ſ.tui teneto, ſup. hunc morem, ſacrorꝫ.i.ſacrificandi velato capite, & ipſe.i.tu ipſe teneto hunc morem ſacrorꝫ, & nepotes.i.poſteri tui, caſti.i.pij, aut reuera, cõtinentes, maneant in hac religione.i.in hac obſeruatione religioſa. Aſt.i.ſed, vbi.i. poſtquam ventus admouerit te digreſſum.ſ.ab oris Italiæ, ad moueris, dicit, orę Siculæ.i.ad oram Siculam, & clauſtra.i.modici, & quaſi clauſi introitus Pelori ꝓmõtorij Siciliæ, anguſti.i.arcti, & ſtricti paſꝫ à continenti diſtanos, rareſcẽt.i.minus & minus videbuntur à te, lęua tellus, & læua.i.ſiniſtra.i.quæ ad manũ ſiniſtrã iacent æquora, petantur tibi.i.à te, longo circuitu.i.faciendo lõgũ circuitum, fuge littus dextrum, & vndas, ſup. dextras.ſ.Siciliæ, ferunt.ſ.hi qui de coſmographia, & ſitu orbis locuti ſunt (nõ, dico, q nunc ſunt locuti, quia de illis loquitur Helenus, ſed q tunc erant locuti, aut loquebantur, licet forte nondum ſcripſerant) ferunt, dico.i.dñt hæc, loca.ſ.huius partis Siciliæ, de qua loquitur, diſſiluiſſe.i.in diuerſas partes, quaſi per ſaltũ diuiſas eſſe, quondã.i.aliqñ, tempore.ſ.diu præterito, vi.i.violentia aquarꝫ, & ferunt cõuulſa, ſup. eſſe vaſta.i.valde ampla ruina.ſ.terrarꝫ, quarum fundũ iam aquæ exederant. Nam ſup. cum vtraque Tellus.ſ.Siciliæ, & Italiæ foret.i.eſſet protinus.i.porro tenus, hoc eſt per longũ tractum, vna.i.continua, quæ continens ꝓpea dicitur Pontus.i. impetus, Ponti.i.maris, venit medio.i.medium, vi.i.violentia, aut vehemẽti impetu, & abſcidit.i.diſſecuit, aut auellit latus, Heſperium.i.Italicum, Siculo.i.à Siciliẽſi, vndis.i.vi vndarꝫ, & interluit.i.inter vtraque alluit, anguſto æſtu.i.modico freto, arua, & vrbes diductas.i.ſeparatas, littore.i.quia nunc diuerſum hñt littus, Scylla.i.periculum illud maris Siculi, in quod Scylla mulier mõſtruoſa fingitur verſa, obſidet latus dextrum, & Charybdis.ſ. olim mulier, implacata.i.voraciſſima, & cuius ingluuies placari non poteſt.i.periculum, in quod fingitur verſa, obſidet.i.in perniciem prætereuntium, quaſi ea inſidijs loca occupat, latus læuũ.i. ſiniſtrum. Atq;.ſ.Charybdis, ſorbet ter.i.multum, aut frequenter fluctus vaſtos.i.valde amplos, gurgite.i.gyro, & vertigine, in gurgitate barathri.i. voraginis, imò.i.profundo ſorbet, dico, in abruptũ.i.voracitatem obruptã, inter ſcopulos.ſ.derelictos, abſorta, aut abrupta tota terra, vñ barathrum.i.ꝓfundiſſima vorago illic facta eſt, & ipſa erigit.i.eijcit, aut euomit, rurſum.i.denuo ſub.i.ad auras.i.in aëra, ſupp. fluctus, alternos.i.alternatim, nunc in barathrum abſortos, & nunc ad auras eiectos, & verberat ſidera (hyperbole poëtica) vnde.ſ.erecta.i.ad cœlum vſq;, vt attingere, at.i.ſed ſpelunca, cohibet.i.continet, & ſecum habet, faciẽs ne exeat, Scyllam.i.monſtrũ illud, latebris cæcis.i.obſcuris, & quæ videri non pñt, exertantem.i.frequenter extra ferentem, hoc eſt aperientem ora (Exerto, frequentatiuum eſt, ab exero, quod cõponitur ab ex præpoſitione, ſeu extra, & ſero, verbum, qa poſt x, non ſcribitur s, ſcribitur, exero, & exerto) & trahentem (non ſpiritu oris ſui, ſed potius, ingurgitatione aquarꝫ, quæ attractæ ſecũ naues trahunt) naues in ſaxa. Prima.i.ſuprema, facies.i.factura & diſpoſitio corporis ipſius Scyllæ, eſt, ſupp. facies, hois.i.virginis (ſic Hor. Humano capiti ceruicẽ pictor equinã, &c. de capite mulieris loquẽs) &, pro.i.virgo pulchro pectore, quæ a Glauco olim adamabatur, vt in Buc. dictum eſt in Sileno, pubetenus.i.vſque ad pubẽ, à capite poſtrema, ſup. facies eius eſt: Piſtrix.i.ſimilis piſci, immani.i.turpi, & haud bono corpore, cõmiſſa cauda.i. hñs cõmiſſas caudas, delphinum.i.illorꝫ piſcium, vtero luporꝫ q vorax eſt, aut, quia canes in vtero habere fingitur, ꝓp vndarum ſonitum, quem ſcopuli latratui per ſimilem edunt. Præſtat.i.melius eſt, te ceſſantem.i.tanq̃ ceſſantem, & non properantem, luſtrare.i.circumire, ſicut in quinto quoque anno poſtea luſtrum, condebant Romani metas.i.terminos, Pachinni, illius promontorij, Trinacrij.i.Siculi, nam qa tria promontoria ſunt in Sicilia dicitur aliqñ Triquetra, aliqñ Trinacria, & præſtat te circumflectere longos curſus, quam vidiſſe ſemel ſub antro vaſto, Scyllã.i. mulierem illam, informem.i.turpem. & pubetenus in monſtra verſam, quæ ea loca periculoſa obſidet, & quam vidiſſe ſaxa reſonantia, canibus cæruleis.i. marinis, quos Scylla in ventre geſtare propterea fingitur, quod fluctua illi colliſi, quaſi latratum edunt.

VARIA LECT. ET omnia turbet) Omnino, Omnis, ex antiquis libris legẽdum eſt. [Leua tibi Tellus) nullo pacto placet, quod in antiquis libris legitur, Læta tibi Tellus. [Læuum implicata Charybdis) In vetuſtis aliquot exemplaribus, Impacata, legitur. [Sorbet in abruptum fluctus) In lib. aliquot antiq. In abruptu. [Rurſusque ſub auras Erigit alternos) Fuere ætate noſtra non illiterati viri, qui Erigit, hoc eſt Eructat, legendum animmarent.

COEL. RHOD. IAM Tarentinas delicias quis non nouit? qñ & primo Legũ apud Platonem Megillus ciuitatis vniuerſæ violentiã in Bacchanalibus, ſe vidiſſe, non inficiatur. Turion, ſiue Sybarin eo tractu ſinui Tarentino adiacere, ex Ptolemæo ſcimus oẽs. Horum vero incomparabilem mollitiem quis non legit? Sybaritica certe vocant Græci omnia impendij maioris. Parthicam ſybarim in Craſſo dixit Plutarchus, & ab eo mutuatus Appianus, apparatum ſpectaculi laſciuum pruritentemq. inter pellicum ſeriem numeroſam, & id genus alia complura. Sybariticam menſam Zenobius gliſceram intelligit, & vt Plautus, inquit, ritu barbarico oppiparam. Scribit in Moralibus Plutarchus: Illud fuiſſe veteris apud Sybaritas moris, vt conuiuiis celebraturi anno prius ꝑ vocatores fœminas inuitarent, quo luxurioſius gemmis, auro, vnguentis, veſtibus exquiſiti impendij cultæ oĩum in ſe ora conuerterent. Artes porro ait Athenæus, quæ ſono conſtant, ab ciuitate reijciunt, ne qua rõne interpelletur quies, quin gallos quoque in vrbe connutriri recuſabant. Habuere in delicijs, & ſtaturæ exiguæ homunculos, & ſcopæos quoq;, vt inquit Timon, q ab quibuſdam ſtilpones vocantur. ac cynaria melitea.i.catellos Melitenſes, q eos vel in gymnaſia conſectarentur. Iuniores æſtiuos tranſmittunt ardores per delicias maximas apud nympharꝫ antra quas dñt Luſiadas. Prædiuites ſi qñ ruſticationis ſubeunt deſideria, curru quidem vehuntur, ſed ita vt diurnũ iter tribus vix diebus conficiant. Amidas excogitarunt primi.i.matulas quas etiamnum conuiuijs intuliſſe gaudent. Hæc eſt Italicarum apud Platonem menſarum ratio. Quæ eo procliuius adnotauimus, quod iamtas audimus quaſdam de Plautina (quod aiunt) familia, ad detrahendum modo ſcola de Plat. decreto, vt ipſi garriũt, nos vellicare, vt molliculos & gulones, ac peluſiotas neſcio quos & luceos, animaleſque, nil ſuſpectantes prorſum, ſed Saturnalia in infinitum extendentes. Sed & Maronis auctoritas noſtram approbat opinionem, ſic enim Æn. 3. legimus, Heleno loquente, qui tum in Epiro conſtitutus proximam habebat Apuliam, & Calabriam, ſic vero Æneam commonet. Has autẽ terras, Italiq. hãc litoris oram, Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu, Effuge, cuncta malis habitantur mœnia Grais. Ita profecto eſt. quotus quiſq; reperitur, quem titillatio corporis non irretitum ducat? quem voluptas, vt de alijs nunc cenſura non peragatur, ad obrutum præfocatumq. non comprimat, quamuis eam eſſe pecoris bonum à grauiſſimum traditum auctoribus ſit? Ita inq̃ eſt, homo Scylla eſt, de qua vates celeberrimus ita cecinit: Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo, Pube tenus, poſtrema immani corpore priſtis, Delphinum caudas vtero commiſſa luporũ. Prima hominis pars rationalis anima, huic committitur inutilis caro, & fluida, & recipiandis tñ cibis habilis, vt ait Poſidonius. Virtus illa diuina in lubricũ deſinit, & ſuperioribus partibus venerandis atque cœleſtibus animal iners, & marcidum attexitur, quodq. horribilius eſt, captiuam ducit rationem. Plurimis corpus voluptati eſt, anima oneri, quanquam illud natura, vt quandam veſtem ac velamentum circundediſſet animo.

SERV. PRæterea) Hic oſtenditur cũcta ſcire Helenũ, & infenſam Iunonẽ, ſed ꝓhiberi dicere, vt diximus ſupra.

Præterea, ſi qua eſt Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum ſi veris implet Apollo;
Vnum illud tibi nate dea, præque omnibus vnum

[Heleno prudẽtia) In homine enim prudentia eſt, in vatibus fides. [Veris implet) Oraculis, vt Luc. Atque hoiem toto ſibi

Prædicam, & repetens iterumque, iterumq́. monebo.
Iunonis magnæ primum prece numen adora;
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus ſupera donis: ſic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc vbi delatus Cumæam acceſſeris vrbem,
Diuinosque lacus, & Auerna ſonantia ſiluis,
Inſanam vatem aſpicies, quæ rupe ſub ima
Fata canit, folijsque notas, & nomina mandat.
Quæcunque in folijs deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſecluſa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbauit ianua frondes;
Nunquam deinde cauo volitantia prendere ſaxo,
Nec reuocare ſitus, aut iungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ,
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti,
Quamuis increpitent ſocij, & vi curſus in altum
Vela vocent, poſſisque ſinus implere ſecundos;
Quin adeas vatem, precibusque oracula poſcas:
Ipſa canat, vocemque volens, atque ora reſoluat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quoque quenque modo, fugiasq́ꝫ, ferasq́. laborem,
Expediet, curſusque dabit venerata ſacerdos.
Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam.

credere iuſſit pectore. (Iunonis magnæ) .i. ſuperæ, nã legimur, Iunoni infernæ dictus facer. (Prece numen adora: Iunoni cane vota libens,) his.n. Iuno pcipue delectatur .i. hymnis, & prece. (Victor) Propoſiti tui effectoc. (Cumæam vrbem) ſicuti Buthroti arcem, ſoorẽ Timaui. Eubœa inſula eſt, de cuius ciuitate Chalcidæ profecti ſunt ad nouas, ſedes quærendas, & haud longe a Baijs (qui locus à ſocio Vlyſſis Baio illis ſepulto nomẽ accepit) inuenerunt vatuum littus, vbi viſa muliere grauida ciuitatẽ condiderunt, quę res fœcundã oſtendebat fore temp. & tam Cumas vocauerunt, ſiue ab ἐγκύου .i. pregnante, ſiue ἀπὸ τῶν κυμάτων .i. ab vndis. Nam κύματα dicuntur. υ autem Latini in u, vertunt, vt byrrhia, burrhia. (Diuinosq́. lacus) Conſecratos, Auernum, & Lucrinum. Auernus aũt in plurali numero Auerna facit, vt tartarus tartara. vnde eſt. Auerna ſonantia ſiluis. Sanè hic lacus ante ſiluarum denſitate ſic ambiebatur, vt exhalãs inde per anguſtias, aquæ ſulphureæ odor grauiſſimus ſuperuolantes aues necaret. Vnde, & Auernus dictus eſt, quaſi ἄορνος: quam cum Auguſtus Cæſar intelligens, dejectis ſiluis, ea peſtilentibus amœna reddidit loca, inſanam vatem Alij Magnam dicunt, ſed melius deo plenam, & vaticinatricem intelligimus. (Sub ima) In ima, vt, Nanque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo. &, Exercet ſub ſole labor. (Fata canit, folijsque notas, & nomina mandat) Tribus modis futura prædicit, aut voce, aut ſcripto, aut ſignis .i. quibuſdam notis, vt in obeliſco Romæ videmus, vel vt alij dicunt, notis literarum, vt per vnam literam ſignificet aliquid. In folijs autem palmarum Sibyllam ſcribere ſolere teſtatur Varro. (Carmina virgo,) Quia eius reſponſa verſibus ſcribebantur. virgo vero Phemonoë dicta eſt. Nam Sibylla appellatiuum eſt nomen, adeo vt Varro quot Sibyllæ fuerint, ſcripſerit. Sibylla autem dicitur omnis puella, cuius pectus numen recipit, nam Æoli σιοὺς dicunt deos, βουλὴ autem eſt ſententia, ergo σιβύλλας, quaſi σιοβούλας dixerunt. Inde eſt, Magnam cui mentem animumq. Delius inſpirat vates. Sanè ſciendum omnia reſponſa Sibyllæ plus minus ue centum contineri ſermonibus. Vnde Virg. ait. Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum, Vnde ruunt totidem voces reſponſa Sibyllæ. (Digerit) Ordinat, diſponit. (Secluſa) Pro incluſa, præpoſitio pro præpoſitione. (Cardine verum) Aperta ianua, per periphraſim. (Turbauit ianua frondes;) Non ianua, ſed ventus qui per ianuam ingreditur. (Inconſulti) Inſcij rerum, ignari, ſine conſilio. Et conſultus eſt qui conſulitur, inconſultus, qui non accipit conſilium. (Volens) Quæ velle habet. Nam voſitura propter aſperitatem noluit dicere. (Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te voce moneri) Bene tum præſcriptione, ne falſidicus vel minus peritus poſtea putaretur ſacerdos.

turbatur ordo foliorum, pereunt conſulta, & dubij remanent venerant conſulturi. (Illa tibi) Edicet illa, quæ ego prohibeor aperire, quæ bella ſint ventura & quo ſingulos labores, vel tolerando tranſeas, vel ſuperãdo cõpeſcas. (Vade, age, & ingentem) quædam prędicit, vt vates quędã admonuit vt amicus ceſſantibus partibus vatis. Hæc ille. Ordo eſt. Præterea .i. præter ea quæ dicta ſunt, aut quæ diximus, ſi qua .i. aliqua prudentia eſt Heleno .i. ſi ego via humana habeo aliquid prudẽtiæ de rebus futuris, & ſi qua fides eſt Heleno vati .i. loquanti vati, & ſi Apollo implet, ſup. Helenũ (loquitur aut de ſe) veris .ſ. rõſis aut ſentẽtijs. O nate dea ego pdicam tibi illud, vnum .i. pcipuum, que, pro .t. vnũ, præ oibus .ſ. alijs, & ego repetẽs iterum, atq; iterũ, monebo, ſupp. te illud, vnum præ oibus .ſ. tu, ſupplex, adora primũ .i. in primis, ſiue añ oia, aut primum .i. pcipuum, numen .i. potẽtem diuinam, quæ ad omnium iuncta, gerit, Iunonis magnæ .ſ. ſine exemplo, qa ſuperũ eſt regina Iouisq;, & ſoror, & coniux, & cane .i. ſolẽniter pronuncia libens (quod ẽ vetus deus expetit à nobis, vnde eſt voluntarie ſacrificabo tibi) Iunoni vota, & ſupera .i. vince, & frange dñam potentem, præcipue regnorũ, donis ſupplicibus .i. ſupplicite & ſubmiſſo animo votis, quia tu mittere denique, ſic .i. per talia vota, & dona, ac pcamina, exiſtens victor mettere, dicit, fines Italos, & hoc Trinacria .i. Sicilia relicta. Et vbi .i. poſtq̃, tu delatus .ſ. vi tẽpeſtatis, vt in fine 5. patebit, huc .i. in hos fines Italos acceſſeris vrbem Cumæam .i. Cumas, quæ ſunt in littore Italico, & acceſſeris lacus diuinos .i. dijs conſecratos, vt Lucrinum, & Auernum, & pro .i. Auerna .i. lacum Auernũ (declinatur. n. ſicut infernus, hic Auernus, Auerni, in ſingulari, & hæc Auerna, Auernorum, in plurali. Auerna dicit, ſonãtia ſiluis .i. p ſiluas, intra quas eſt, tu aſpicies vatem .ſ. vnã è Sibyllis Deiphobẽ nomine, quę Cumana dr̃, inſanam .i. diuino furore raptã, vt in 6. dicetur. ideo aũt ſingebatur rapi diuino furore gentilium vates, vt nõ de ſuo, hoc eſt humano pſagio, ſed ea deorũ oraculo vaticinari videcenẽ, ita, vt non ipſi, ſed deus p ipſos locutus putetur quæ .ſ. vates, canit ſub rupe, ima .i. pfunda, fata .i. rerũ euenta fataliter pnuſa, &, mandat .i. cõmittit, folijs .ſ. palmarũ notas .i. characteres, & literas, & nomina .i. res notis deſcriptas, & ipſa virgo digerit in numerũ .i. ſeriem, & ordinem, carmina quęcunq; deſcripſit in folijs, atq; relinq̃t, ſup. ea intra antrum, exiſtens ſecluſa .ſ. à carminibus q̃ foris derelinquit, antro .i. per antrum, aut in antro, & ita vereor eſt ꝯſtructio, q̃ ſi dicas, Carmina ſecluſa antro, qa ſequitur illa .ſ. folia, aut carmina, manent .ſ. locis, immota locis .i. à locis in q̃bus in numerũ digeſta ſunt, neq; cedunt .i. recedunt, ab ordine .ſ. ſuo, in quo collocata deſeruntur verũ .i. ſed cum .i. poſtq̃ ventus tenuis impulit, eadem .ſ. carmina, in folijs ſiccis deſcripta, impulit, dicit, cardine verſo .i. aperta ianua, vertendo cardinẽ, & vbi ianua turbauit tenues frõdes .ſ. palmarũ iam arida, in quibus, vt dictũ eſt, ſm Var. Sibylla ſcripſit, ipſa Sibylla nunq̃ curat, deinde .i. poſt modũ prendere .i. colligere, ſaxo cauo .i. in antrum, quod eſt ex ſaxo cauo, aut cauato, nec curat reuocare .i. reparare, ſitus .i. poſitiones foliorũ, in quibus carmina per ordinem deſcripta erant, aut, ſup. nõ curat iungere .i. per ordinem cõnectere deinde carmina, q̃ de oraculis prius compoſuerat, & ideo cõſultores abeũt inconſulti, & odere ſedem .i. antrũ Sibyllæ, ad quod .ſ. fruſtra venerant, aut in quo carmina diuina ſic turbent. Ne qua .i. ne aliqua (prohibendi eſt) diſpendia moræ .i. dilationis, hoc eſt iactura tpis, quam feceris immorando, fuerint tibi .i. reputentur a te, tanti .ſ. valoris, aut momenti, quin .i. quo minus, hoc eſt, vt non adeas vatem .ſ. Sibyllam, & poſcas precibus, oracula .i. reſponſa deorum ore prolata, quis ſocij increpitent .i. obmurmurent,

ASC. PRÆTEREA &c.) Docet reliqua Heleni vaticinia, & amica conſilia, quæ non parũ Æneam Didoni conciliant, nã ex eis intelligit Iunonẽ Troianis aliq̃n reconciliandam, vnde Don. dicit ſic. (Præterea) Dicturus rẽ magnam, & ad Æneæ ſalutem, in primis pertinentem, cõmendat alta ſenſibus, tenaciter retinẽdam. (Prudentia) Quod ad eum pertinet, cum nondum numine percitus ſit. (Fides) Hoc pertinet ad perſonam vatis. (Præq. omnibus) Pro commodo omnium deſideriorũ. (Iunonis magnæ) Oſtendit poeta, maioris potentiæ inimicos obſequendo, potius quam reſiſtendo poſſe ſuperari. Quapp, precibus & donis placandam admonet Iunonẽ, vt poſſit in Italiam venire. (Inſanã) Plenam numinis. Morem dixit Sibyllæ, in quo loco ſit, & quo ordine ſingulorum deſiderijs reſpondeat. Scribit in folijs, ordinat, & dimittit homines in illis futura legunt, ſed ſi vento per

quòd

q illic moram trahere velis vbi periculũ ſit, & quamuis curſus.i. p:pera nauigatio, vocet vi.i.impetu magno, vela in altũ.ſ.mare & nõ ad littora vbi vates reſidet, & quãuis poſſis impellere.ſ.vẽtis, ſinus.i.receptacula veloꝝ, quibus ventũ recipiunt, ſecũdos.i. pſperos, q̃ a tergo ab inſequente vẽto inflatos (hoc eſt, licet dexterrima ſit nauigatio, & ſocij oĩa opient pcedere, tñ non omittas, quin vatem adeas, omiſſit tñ, vt inferius dicetur, vnde à Didone appulſus adhuc neſciuit fata in Italia obeunda) Et q̃n poſcas, vt ſup. ipſa.ſ.vates, quod dñt in propria perſona, & non tñ folijs notas, & nomina mandet, aut ſi popoſceris, ipſa canat, & reſoluat volens.i.libenter, vocẽ.i.organa vocalia, atque, pro.i.ora illa expediet tibi.i.prõpte, & expedite docebit te populos Italiæ, & bella ventura, & quo fugias.i.euites ſi poſſis, q;, pro vel, feras.i.toleres, ſi euitare nequeas, quemq́. laborem.i.quamlibet laborioſam prouinciam gerendam, & ita ſacerdos venerata, dabit.i.dicet, ſicut, Da pater augurium, atq; animis illabere nr̃is. curſus.ſ. futurus, tibi.i.nauigationes reliquas, nec tñ dicit, q̃ docebit acceſſum eius ad inferos, quia tunc memineris mortẽ Anchiſæ, qđ ſacere noluit Helenus, concludens autem ait. Hęc ſunt quę liceat te moneri.i.vt tu ſis admonitus nr̃a voce, age.i.agedum, adhortandi aduerbiũ. Vale, & fer de æthera.i.extolle vſq; ad cœlos, fatis.ſ. id volẽribus aut factis.i.facinoribus tuis: Troiam ingentẽ.i quę p te ingens inſtaurabitur, cum ex ea olim Roma orietur. Seru. innuit illud, Hæc ſunt, &c. dictũ ſub hoc ſenſu, vt Helenus excuſet ſe, ſi non plura dixerit cum ea tñ liceat dicere, verum in hoc ſenſu potius dixiſſet, licuit, aut ſi verſus pateretur, licet. Donat. aũt innuit dictum, vt veniam petat ſi confidentius, non vt vates ſolum, ſed etiam vt amicus quædam admonuerit, & eſt honeſta clauſula, qua & nos vti poſſumus, vbi maiores admouerimus.

VARIA LECT. Domenamqve potentem Supplicibus ſupera donis) In lib. antiq. Votis, non, Donis legitur. [Trinacria fines Italos mittere relicta) In lib. aliquot antiquis, Metire legitur. [Sed mittere, loco hoc magis omnino congruit. [Quo quenq; modo fugias) In antiq. aliquot lib. Effugias legitur. [Sed Fugias, magis placet. [Curſusq́. dabit venerata ſecundos) Med. liber, & vetuſti pleriq; alij, Venerata ſacerdos, habent.

AEN. Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt.
Dona dehinc auro grauia, ſectoſque elephanto
Imperat ad naues ferri: ſtipatique varinis
Ingens argentum, Dodoneoſque lebetes,
Loricam conſertam hamis, auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi. ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces,
Remigium ſupplet, ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare iubebat
Anchiſes, fieret vento mora nequa ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
HEL. Coniugio Anchiſa Veneris dignitate ſuperbo
Cura Deum, his Pergames erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus, hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabere nece eſt:
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ò felix nati pietate. quid vltra
Prouehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros?

SERV. GRauia) A finalitatis cõne producit, ſed ſatis aſpere. Nam in nullã deſinit conſonantẽ. vt, Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. Itẽ vt tibi Tymbre caput Euandrius abſtulit enſis. [Elephãto) Pro ebore poſuit. Græce dixit. [Stipat) Denſat. Vnde ſtipatores dñr, qui in nauibus cõponũt à ſtipa. [Dodonæos) Epiroticos, à ciuitate Epiri Dodona laudauit, à regione. vt vaſa Corinthia. [Lebetes) Ollas æreas. Græce dixit, Zeugmas.n. vulgare eſt, non latinum. [Hamis, auroq́.) hamis aureis, per Endyadim. [Hamis aũt catenis ſignificat. [Conũ inſignis galeæ, criſtaſq́. comãtes) A parte totum, nã conus eſt curuatura, quæ in galea pminet, ſuper quam criſtæ ſunt. [Sua dona parẽti) .i. Anchiſæ, Sua aũt, congrua, apta ætati. [Remigium ſupplet) Bene verbo militiæ vſus eſt, vt ſupplementum, diceret, nam multos in Creta perdiderat. [Velis aptare iubebat) Subaudi, ſocios, à ſuperioribus. [Ferenti) Flanti. [Anchiſa) vocatiuus hic non eſt latinus. Nam breuis eſſet à vt ò Cariſma. Græcus eſt, ergo, de quo valde apud eos quæritur quemadmodum exeat ab his nominibus, quæ in eis, mittunt nominatiuum. Nam Tydides Tydide facit, vt, Danaum fortiſſime gentis Tydide. Atrides cum ſit ſimiles, Atrida facit, vt Horat. Ne quis humaſſe velit Aiacem Atrida vetas Cur? Tale eſt, & Anchiſa. Sanè apud Latinos horum nominum cauſa manifeſta eſt, quæ nominatiuum ipſum in a, mittunt & recipiunt latinam declinationem, vt, Atridea Atrida, Scythes Scytha. [Dignate) Digne habite, digne iudicare. Nam modo non agentis habet, ſed patientis imaginẽ, vnde eſt in j. Haud equidem tali me dignor honore. [Cura deum) Amor, vt, Veneris iuſtiſſima cura. [Bis Pergameis erepte ruinis) Probauit curam deorum. Et ſciendum rhetorica eſſe argumenta quæ à contrarijs laudant. Quod.n. ſupra Anchiſes infelicitatis putauit, vt, Satis vna ſuperq́. vidimus excidia, hoc iſte argm̃ conuertit in laudem. Bis aũt, pp Herculem, & Græcos, qui expugnauere, Troianos. [Ecce tibi) Aut vacat ſibi, vt in Tullio, Qui mihi accũbantes in conuiuijs. Aut certa alius dictũ eſt Tibi, ac ſi diceret, q̃ Italiæ hanc tñ viſurus es partem, non ẽt quam fata Aeneæ promittunt. [Auſoniæ) Italiæ à rege Auſonio [Arripe) Inuade. Illic.n. eſt ſacrificaturus. Et tñ ἀναδίπλωσις eſt, nõ enim præmiſit, q̃q̃ vicina ſit. [Quam pandit Apollo) Laurolaurẽ aũt agrum ſignificat, ad quem venturus eſt. [Vade, ait) Bis hæc eſt in Virg. iteratio, vt hoc loco. Nam cum ſupra compellat dixerit, intulit modo ait. Item in quinto cum præmiſerit, Fidam ſic fatur ad aurem: Subiecit rurſus: Et ſeſe oſtendat in armis Dic ait. [O felix nati pietate) Latenter oſtendit mortem futuram. Non.n. ait felicem vitæ longinquitate, vel aduentu ad Italiam, ſed tñ nati pietate, quaſi qui poterit exequiarum munus implere. [Prouehor) Sermone prodegior, vt oſtendunt ſequentia.

ASC. QVÆ &c.) Poſt conſultationẽ Heleni, & oracula diuũ recitat dona quæ ab eodẽ Heleno ſuſcepti, & quæ pater Anchiſes, & quæ ceteri, docetq́ue q̃bus verbis Anchiſen cõpellarit, de q̃bus oĩbus dicit Don. ſic. [Stipat) Largitorem præcipuum indicat, qui tñ donaſſet argenti, quantũ naues, niſi ſtipatæ capere non poſſent, loricam, & dona, quæ augeãt ſuas opes dat, & ea q̃bus ſe ab hoſte tuetur, & omnia cum decoro, & dicit arma fuiſſe illius, qui Troiam vicerat, vt ſit inſultatio arma victum ferre victoris ſuæ ætati conuenientia. [Socio) Nullum indonatum relinquit, dans quæ competebãt viris fortibus. [Dignitate) quaſi qui dignus ſit inuentus, q̃ filiæ Iouis iungeretur. [Bis Pergames) Oſtenditur quod ſit cura deum, qui cum debilis eſſet, liberatus tñ ſit periculis patriæ, in qua perierunt viri fortes. Hæc ille. Ordo eſt. Quæ.ſ. reſponſa, aut oracula iam dicta, poſtquam vates.ſ. Helenus effatus.i.locutus eſt (ſed augurale eſt verbum) ſic.i. in modum præmiſſum, ore amico.i. fauorabili, ipſe imperat dehinc.i.deinde dona grauia auro, & elephanto.i.dente elephãtĩ (declinatur autem hic elephas elephanto, vnde ſit nominatiuo hic elephantus elephanti, ſicut delphin, & delphinus, Arabs, & Arabus, in nominatiuo reperiuntur) ſecto.i.aut ſectili, aut iam præparato, ferri.i. vt ferrentur ad naues, & ſtipat.i. condenſat, & immitti carinis.i. alio nauium, ingens.i. valde magnũ argentũ, & ita magnum, vt niſi ſtiparetur, non poſſet à carinis recipi, & lebetes.i. ollas æreas Dodoneos.i. Epiroticos, à Dodona Epiri vrbe (declinatur aũt hic lebes, lebetis, ſicut hic tapes, tapetis, Grauia aũt producitur finalitatis gratia, dicit Seru. Sed ea ratio in principio tertij pedis, locum haberet ſolet, verum Virg. omnes pedes a breui inchoaſſe reperitur) & ſtipat carinis, lorica.i. tunicam, olim ex loris fieri ſolitã, nunc eſt annulis, vnde dicit, trilicem.i. tribus licijs conſtantem, conſertam, videlicet, hamis, & auro.i. hamis aureis, aut trilicem dicit, q̃a conſtabat loris hamis ferreis, & annulis aureis, quibus fimbriæ decorabantur, & conum.i. curuaturam galeæ, inſignis.i. excellentis, & (vt dñt) notabilis per ſigna rara inuentu, & criſtas comantes.i. quæ in morem comaꝝ à cono dependebant. ſunt.n. criſtæ ornamenta galeaꝝ, ſicut capitum gallorum, dr̃ aũt Achilles ſemper criſtatus inceſſiſſe, vnde bene datur id eius filio, cum ſubditur p appoſitionem, arma.i. loricam conũ & criſtas galeæ, exiſtẽtia arma Neoptolemi.i. Pyrrhi, q̃ ea moriẽs Heleno dereliquerat. Et parenti.ſ. Anchiſæ ſunt, &.i. et, ſua.i. debita ætati, & conuenientia dona. & ipſe Helenus, addit.ſ. ad dicta dona, equos quoꝝ palmam Epiros obtinet, & addit duces.i. conductores itinerum, & ſupplet remigium.i. addit remiges deficientes, eo qđ in Creta multos amiſerat, & nonnullos dereliquerat ſuppleſſe autem putatur ex Troiania, vt ſint ſoli Troiani Romani Imperij auctores, & ipſe ingruit.i. opprimit, armis.i. multitudine

tudine armorum, quæ cuilibet dedit, ſocios.ſ.itineris mei, Anchiſes.ſ.pater mater, iubebat interea aptare velis claſſem.i.inſtruere, & diſponere claſſem ad nauigandum, ne qua.i.ne aliqua, mora.i.dilatio fieret, vento ferenti.i.flanti.i.qô ferret, aut flaret i.nã flando quo iã modo claſſem fert, & prouehit ventus, quem.ſ.Anchiſen, interpres Phœbi .i.oraculorum Phœbi, hoc eſt Helenus compellat.i.alloquitur, ſup.cum multo honore.i.valde honorifice, dicens, ſup ò Anchiſa, dignate.i.digne habite ſuperbo.i.nobili & magnifico, coniugio (non dicit, ſtupro, nec tñ connubio.q. coniugium poteſt eſſe illegitima coniunctio, nuptiæ autem ſunt legitimæ) Veneris, dum ea eã Æneã gignebat, & ò cura.i.amor & ſolicitudo, deum.i deoꝝ erepte bis.i.qui bis ereptus es ruinis Pergameis.i.Troianis (in vtroque.ſ.excidio, ſemel ſub Laomedonte, & ſemel ſub Priamo. Caueat autem explanator, ne dicat erepte bis ruinis, Pergameis cura.i.per curam, deum, pro deoꝝ, quia ſic, cura eſſet ablatiui caſus, & produceretur, cum tñ corripiatur) ecce tibi, q.d.in conſpectu tuo eſt Tellus Auſoniæ.i.Italiæ, arripe hanc velis, & tñ neceſſa eſt, & vt, ſup. præter labare hãc, pelago i.per pelagus, quia illa pars Auſoniæ, quam Apollo pandit.i.aperit, & manifeſtat vobis petendam, eſt procul.i.longo ad hoc circuitu petenda, & ait, vade, ò felix pietate.i.propter pietatem, nati.i.filij tui, qui (vt tacite innuit) pie tecum aget, dũ exequias perſoluet, & ad inferos te viſurus deſcendet, ſed id non dixit expreſſe. & non plura interrogetur dicit, ſed quid ego prouehor.ſ.ſermone.i.productior ſum prouectus, vltra.ſ.quam conſtitueram, vel vltra prius dicta.i.vlterius, & demoror.ſ.ab officio, fando.i.loquendo i Auſtros.i.ventos vobis ſecundos, ſurgentia .i.iam iamq. flaturos, aut orientes è terra vt flent.

VARIA LECTIO.

Dodonaeosque lebetes,) In antiq.lib. Lebetas, legimus.

COEL. RHODIG.

Ivlivs Pollux Onomaſtici ad commodum Cæſ.lib.6.loquacis ſynonyma vt lectio ſuggerebat multifaria, congerens in voũ denique; ſic ait Aſtenum ex Dodone, Iliade longiora garriens, Alcini apologus, Arabius tibicen Hactenus is. Quod vero principe loco poſitũ eſt, & Græce ſic habet, Δωδωναῖον χαλκεῖον.i.Dodonæũ tintinnabulum, cuius meminit vel Euſtathius, anſam præbere mihi eſt viſum ad explicandum Quintil. (aut quiſquis fuit auct.)

Inenodabilem nodũ, in quem impacti pleriq; omnes cohæſerũt. Obſcuritas vero nodata hæc eſt, lib.8. In cubiculo nola. Coniectura ducor ex Græco adagio eſſe itidem hoc prolatum in garrulum deſidentem dies totos domi, & nugali verboꝝ futilium importunitate, & copia exundanti detinnientem vt obſtrepera loquacitate, vo pita verboſiore obſurdeſcerent aures, ac veluti tintinnabulo connulnerarentur. vel (quod arridet amplius) eos intelligamus, q domi quidem & in cubiculo, vbi ſilentij eſſe vſum, Varro ſcr. fluenta verborum promunt, in foro aũt, vbi cuiuſli eloquentia gloriam ſibi comparant viri præſtantes, vt teſtis comprobat Hom. aut in ſenatu, altero ingenioꝝ theatro, penitus conſileſcunt fiuntque (quod Græci dicunt) etiam piſcibus magis muti. Nolam ſi quidem pro campana dici obſeruauimus, etiã ſi apud recentiores ſæpius, nil tñ obſtat, eſſe verbum id inter inuentu rara, cuiuſmodi adnotata Politiano quædam. Meminit quodam loco Laurentius quoque. Sed occurrent recentiores, nouitium creſeri inuentum id. Ego de nouitate nihil diſputo. Vnum ſcio fuiſſe veteribus quoq; ex ære inſtrm id, aut proaimum, quo remotioribus vt cõuenirent, daretur proponeretur ue ſignum. Quod duabus fulcimus auctoritatibus, præterq. hiſtoriã Valerius Martialis in Apophoretis. Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis? Virgine vis ſola locus abire domum. Æs nanq; thermaꝝ tintinnabulum ſignat, quo è gymnaſio lauaturi reuocabantur ad thermas. Sed & Iuuen. Tot pariter pelues, tot tintinnabulum dicat. Hiſtoriam vero hanc apud Strab. ad hoc ipſum præcipue ſpectãtem, obſeruauimus. Iaſſus, inquit, incolas habet parte plurima piſcitio, & piſcatu victitantes. cum infœcunda ferè ſit regio, verum piſculenta. Hinc iucundum narratur factum, documento etiam magno futurum, quantum ſæpe nos fallat opinio. Oſtentabat ibi citharœdus artem. Audiebant, vt tum eſt viſum, attentius Iaſſæi oẽs, mox vero vt æditum tintinnabulo (ſic enim κώδωνα interpretamur) ſignum vendendo piſcitio eſt, confeſtim cum ſua ſibi muſica deſtituto artifice, auolarunt oẽs, vno vix excepto, qui oblæſo erat auditu, proinde captum eum artificij ſuauitate opinatus citharœdus, propius accedens: Eſt quod agam gratias, inquit, & quidem maxima, tum quod muſicæ negligens haudquaq̃ videre, tũ quod deſpectui me prorſus non habueris. Nam reliq̃ primum tintinnabulo cecinit ſignum piſcarium, dicto citius hinc ſeſe proripuere. At is, veluti commotior ac excitatior: An, inquit, increpuit iam? Eo vero adnuẽte, Bene tibi ſit, inquit, magiſter optime, ac conſurgens ad viuarium feſtinabundus accurrit ipſe quoq;. Illud aũt Virgilianum ex 3.Æn. Stipatq. carinis. Ingens argentum, Dodonæorq. lebetes. Ideo dictum volunt, vt oraculo domeſtico foret Æneas inſtructior, ex hiſtoria.

SERV. Supremo) Vltimo poſtq̃ eorum deſperabat aſpectum. [Picturatas) Participiũ ſine verbi origine. [Auri ſub tegmine) .i. filo quod intra ſtamẽ currit, quod Perſius tramam dicit, Mihi trama figuræ Sit reliqua, aſt illi tremat omẽto popa venter. Nam male quidam ſubtegmen ſtamẽ accipiunt, cum ſtamẽ de auro eſſe non poſſit. [Et Phrygiã Aſcanio chlamydẽ) Aut acu pictam. Huius .n. artis peritos Phrygiones dicimus ſcdm Plautum. In Phrygia.n.inuenta eſt ars. Aut ob hoc addidit Phrygia, quaſi per quam patriæ memoria retineretur. [Nec cedit honori) .i. tanta dat munera, quanta merebatur Aſcanius. hoc eſt .n. honori non cedere, parem eſſe meritis accipiẽtis: Seruius vero, honore legit, & intelligit, honore nõ cedit Heleno, qui patri eius, vel auo donauerit multa. [Textilibus) Sibi congruis. Quid.o.magis cõuenit ibus donare mulierẽ? [Accipe & hæc) Aut intelligimus aõ aliqua fuiſſe donata, aut recte ſecundum ius locutus eſt. Omnia.o. quæ vel auus vel pater acceperat, ad Aſcanium hæreditatis iure deuenium. [Monimenta) Memoria. Monumẽta autem a mentis admonitione ſunt dicta. [Longum amorem)

AEN. Nec minus Andromache digreſſa mœſta ſupremo,
Fert picturas auri ſubtegmine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem: nec cedit honori;
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur:
AND. Accipe & hæc, manuũ tibi quæ monimẽta mearũ
Sint, puer, & longum Andromaches teſtẽtur amorem
Coniugis Hectoreæ, cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago,
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubeſceret æuo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
AEN. Viuite felices, quibus eſt fortuna peracta
Iam ſua: nos alia ex alijs in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:
Arua neque Auſoniæ, ſemper cedentia retro,
Quærenda: effigiem Xanthi, Troiamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus, melioribus opto
Auſpicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arua
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognataſque vrbes olim, populoſque propinquos
Epiro Heſperia; quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus, vnam faciemus vtranque
Troiam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.

Et de præterito, & de futuro, vt agnoſcas quantum te vel amauerim, vel amatura ſim. [Coniugis Hectoreæ) dictum eſt hoc habitu rõne perſonæ, cũ qua loquebatur, ac ſi diceret, vxoris auunculi tui. [O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago) Super.i.valde, vehemẽter, expreſſe, hoc eſt valde mihi ex imago Aſtyanactis, quo ſermone & Hom. in ſimili vnẽ ſignatione. [Pubeſceret æuo) Vt etiam in 2.diximus prooeconomia eſt, vt veriſimile ſit Aſcanium in Octauo potuiſſe iam bella tractare. [Viuite felices) viuite modo, bene optantis eſt, non vt in Buc. maledicẽtis, vt, Viuite ſiluæ.i.perite. Simile eſt, & valere, vt Terent. Valeant qui inter nos diſſidiũ volunt. Sunt aũt hæc per contrarium inuenta maledicta, vt ſit quaſi ſalua veneratio. Illud quæritur vtrum viue an viuas .i. vtrum per imperatiuum, an per optatiuum dicere debeamus. & conſtat dici melius per optatiuum. Optari.n.poſſunt, non imperari, vel bona, vel aduerſa, quod autem inuenimus per imperatiuum, vſurpatum eſt. [Fortuna peracta Iam ſua) .i. dura, propria Troianorum, vt, Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. [Parta) Pro parata. [Semper cedentia retro.) Vt, Iam

Monumẽtum.

Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.[Quam veſtræ fecere manus)Quod eſt dulcius.[Et quæ fuerit minus obuia Graijs).i.quæ nullum patiatur excidium.Alij,Fuerint,legunt, & volunt eſſe maledictum in Græcos, vt ad auſpicia referas, quod nõ procedit. Nec.n.de hoc agebatur. [Si quãdo Tybrim) Fluuium, pro quo regem ipſum poſuit Tybrin.qui in hunc cecidit fluuiũ, & ei nomen dedit. nam ante Albula dicebatur, vt oſtendit in 7. Alij nolunt Tybrim cecidiſſe, ſed Tyberinum regem Albanorũ, à quo Tybris dictus eſt. Vt autem Tybris dicatur, hæc ratio eſt. Quodam tempore Syracuſani victores ceperunt Syracuſis Athenienſium ingentem hoſtium multitudinem,& eam cæſis montibus fecerunt addere munimenta ciuitati. Tũc auctis muris etiã foſſa intrinſecus facta eſt, quæ flumine admiſſo repleta munitiorem redderet ciuitatem. Hãc igitur foſſam per hoſtium pœnam, & iniuriam factam,Tybrim vocarunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Poſtea profecti Siculi ad Italiam,eam tenuerunt, partem, vbi nunc Roma eſt,vſque ad Rutulos,& Ardeam.Vnde eſt. Fines ſuper vſq; Sicanos. & Albulam fluuium ad imaginẽ foſſæ Syracuſanæ Tybrim vocarunt, quaſi ὕβριν vt. [Effigiem Xanthi Troiamq. videtis) Circa Syracuſas autem eſſe foſſam Tybrim nomine Theocritus meminit.[Gentiq. meæ) Bene genti ſuæ dicit,non ſibi.Scit.n.Aſcanio regna deberi. Data mœnia cernam, Cognataſque vrbes olim) Quandoque. & per omnia cernam ſubaudi. Senſus aũt talis eſt,Si potuero ad Italiam peruenire,& regna conſtituere, & videre vrbes,& populos tibi cognatos,Nam, & Æneas,& Helenus à Dardano originem ducunt.Ergo h.d.Quoniam ab vno originem ducimus.& iiſdem caſibus ſubiacuimur.[Troiam vtranque.i.quam,& tu feciſti,& ego facturus ſum, iungamus, & faciamus vnam,ſed.[Animis)Hoc eſt fœdere,& affectione,quoniam re vera eas natura non ſinit iungi.Sanè quoniam occurrebat humanæ breuitas vitæ,bene ſubiunxit.[Maneat noſtros ea cura nepotes)Diſtinguendum aũt.[Populoſque propinquos Epiro) Et ſequentibus oſtendit quomodo.[Heſperia).i.quibus populis auctor eſt. [Dardanus,& Heſperia) Hoc eſt ἐκεῖθεν, (nam Græce dicit) & eſt de loco aduerbium Dardanus ἐκεῖθεν. Figura .n. nonnunquam pulchra eſt,ſi elocutio perfecta ſit.vt Cic. in Verrinis,qui Verrem Romulea. & non addit Tribu.

ASC. NEC &c.) Recitat & dona,quæ Andromache deſcendentibus contulit,& verba vltro,citroq. habita.Vnde Don. [Nec cedit honori) Duo notat in chlamyde,& q; eſſet ſibi ſolatio,qa eſſet de originalibus terris,& quod conueniret honori Aſcanij,nã digna fuit qua veteretur: Taliam etiam dignus Aſcanius, qui tantam rem applicaret vſibus ſuis. Sunt.n.quidam abiecti qui vtuntur veſtibus ſibi non conuenientibus. Sunt rurſus adeo excellentes, vt cum ſuis veſtibus pari honore contendant. Laudauit aũt ſolam chlamydem.Cetera gñaliter dixit. [Onerat)Vt in Heleno dixit,Stipatq.carinis.Ille vir fortis,donat aurum argentum. Arma viro forti.hæc mulier donat puero textilia.Ergo habuit rationem perſonarum,hæc & duo gña munerum ponit Chlamydem auri ſubtegmine variatam,quæ eſſet ex antiquis. Item alia munera,q̃ non eſſent tanti pcij,ſed ſuis manibus,vnde cum hæc offerret dixit.[Accipe)Et hæc præter chlamydem,& pdicta,vt alterum haberet precium, alterum amoris religionem, & dantis affinis,affectum.Ergo ſi non valent dona,valeat perſona Andromaches tui auunculum vxoris. [Lacrymis affabar) Non poterat ab ijs, qui & ciues, & in ſe liberales eſſent, ſine lacrymis diſcedere. [Viuite felices)Feliciter viuere dicit,manere ocioſum, in eodem loco,& aduerſa fortunæ vlterius non timere. Sibi aũt omnia cõtraria eſſe oſtendit.[Cedentia retro)Impoſſibilia dicit,ſed per illa ſuum tædium exprimit,qui tot annos laborioſe, periculoſeq. nauigans nondum videbat quo peruenire cupiebat.Hæc Donat. Ordo aũt eſt.Nec minus.i.& nihilominus q̃uis multa dederit Helenus,Andromache mœſta ſupremo digreſſu.i.cũ videret q; omnino digredi vellemus, fert.ſ.ad conferendum nobis veſtes picturatas ſubtegmine auri.i.hñtes ſubtegmen.i.filum, quod inter ſtamen currit aureum,aut ex auro,& ſup.dat Aſcanio chlamydem, Phrygiam.i.acu pictam,qđ opus Phrygionium dr,nec Aſcanius cedit honori.i.non inferior,ſed dignus eſt tali honore, aut forte chlamys non cedit honori.i.decori cuiuslibet alterius chlamydis & onerat, ſup.eũ,aut miniſtros eius donis textilibus.i.cõtextis, ac fatur talia,ſup.ad Aſcanium. Accipe,ò puer.&.i.etiam hæc,vltra ea q̇ Helenus dedit, aut quæ ipſa prius dederat,ſup.munera,q̇ ſint tibi monumẽta.i.quæ admoneant te, & memorẽ faciant,manuum mearum.i.operum manu mea factorum, & teſtentur longum.i.per longũ tempus, amorem Andromaches, appoſitoris, coniugis Hectoreæ.i.Hectoris auunculi tui, & nunc Heleni etiã auunculi,ſed potius Hectoris, vt eum ad imitandam Hectoream virtutem,incitet,vnde prius auunculus excitat Hector, nam donum prophetiæ,quod Heleno contigit,nõ omnibus datum,virtutem quiſq; quis multo interuallo imitari poteſt,cape extrema dona tuorũ.i.neceſſariorum, q.d.poſt hæc non oſtenſurus es plures ex gñe, & patria tua. O ſola imago, Aſtyanactis mei.ſ.filij ex Hectore)declinatur hic Aſtyanax,huius Aſtyanactis, vel Aſtyanactos)ſuper.i.ſuperſtes, & ſuperexiſtens,aut reſtans adhuc mihi .i.in ſolatiũ,aut memoriam, cum filium amiſerim,imago,inquã quia ille ferebat ſic.i.vt tu facis oculos,ſic manus,ſic ora. (Bona comparatio à poëta excogitata, q; ſicut patres ſimiles inducit,filiorum quoque ſimilitudinem approbat, ſi ſuperuixiſſet Aſtyanax,quæ laus Iuli in domũ Iuliã redundat.& pubeſceret nunc tecum,ſi.ſ.viueret,æquali æuo.i.ætate.Ego digrediens affabar hos .ſ.Helenũ & Andromachen,lacrymis obortis.i.præter ſpem ortis,hoc eſt lacrymans inter loquendũ viuite,q a felices, ſup.ſunt, quibus eſt fortuna iam ſua.i.propria, & fataliter debita, peracta (& hoc modo non eſt in ſermone improprietas, nec mala reciprocatio,cũ non reciproce accipiatur,licet hunc locum Valla, & alij ferè grammatici notant,& eſt quaſi per parentheſim dictum, & ſententia qualis illa in j. O fortunati quorum iam mœnia ſurgunt) nos vocamur iam ex alijs fatis .i. fatalibus incõmodis, in alia fata,quies eſt parta.i.labore acquiſita vobis, nullũ æquor .i. nullus campus planus,maris.i.aquarum,eſt vobis arandum.i.ſulcandum nauibus, nec arua Auſoniæ.i. Italiæ cedentia ſemper retro,q s cum ppe fuerimus,adhuc longo circuitu ſunt quærenda .i.veſtiganda,vos videtis effigiem.i.ſimulacrum,& conſimilẽ effectionẽ Xanthi.i.illius fluuij Troiani,& videtis Troiam,quam veſtræ manus fecere, opto.i.ſicuti opto melioribus auſpicijs, q̃ prior Troia manibus deorũ facta prædicatur, & quæ auſpicia .i. auſpicata initia,& fundamina,fuerint minus obuia.i.obſtantia, Graijs .i. Græcis,ita vt ab eis non eruantur. (Notum eſt, quod Romani Ethruſcorũ diſciplina imbuti, nihil magnum inierunt, niſi captatis auſpicijs.i.niſi habito deorum (vt opinabatur) iudicio quod ex auium inſpectione deprehendebãt, & ideo auſpiciũ accipitur pro auſpicato.i.prudenti,& bene prouiſo, quod Galli dñr,præauiſato initio,& auſpicari,pro prudenter inchoare)Si ergo intraro, pro intrauero,qñ.i.aliqñ Tybrim fluuiũ Italiæ Romam interfluentem,& arua Tybridis vicina, & ego cernam mœnia,data.i.permiſſa,aut conceſſa fatis,meæ genti, quia ſcit Aſcanio deberi regnum, aut genti ſuæ, potius q̃ ſibi regnum petere probetur,& vrbes cognatas.i.cognatis extructas, olim .i. quouis tpe futuro,& populos ppinquos.i.affines,& ab vna patria oriũdos,nec loco multum diſtãtes,nos faciemus Epiro, & Heſperia .i.Italia,hoc eſt,Ex Epiro,& Heſperia, qbus idem Dardanus eſt auctor,atq; quibus eſt idem caſus.i.eadem fortuna, quia pp excidium Troiæ ambæ à profugis habitatæ,vt nos faciemus,& dicit animis.i.fœdere,& concordi voluntate vtranque, vnã Troiã .i. referemus in diuerſis locis, quod in vno non poſſumus, Troiam patriam noſtram euerſam, & ſi quia breue, & irreuocabile tempus,omnibus eſt vitæ,id nos perficere non poterimus, ea cura.i.ſollicitudo eius rei faciendæ, maneat .i. certe expectet, noſtros nepotes .i. poſteros à nobis, & noſtris deſcenſuros.

AVRI ſub tegmine veſtes) Sunt antiq. lib. in quibus, Subtegmine, vna dictione legatur. Sunt vbi præpoſitio,Sub, diuiſa eſt à tegmine.[Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis:) In antiquis pleriſque libris,& Abortis,legitur. [Cognataſq. vrbes olim) In antiquis exempl.non eſt, q;. VARIA LECT.

CAETERVM artis qua de agimus,elogium id fuerit præclarum: Pictorem cum loquitur,loqui male,at cum pictura, bene vtique. Vani quippe ſit artificia aliunde quam ab opere plauſum expectaſſe.neque.n.ea iudice virtus profluit operis, ſed iudice opus cõmenda artificem. Illud fuerit ſuperpondium,quia de pictura agimus.Imaginum alia dici,& eſſe artificiales,alias vero naturales. Id aũt haberi interſtitium,quod quæ ab arte promuntur,& id cuius ſunt imagines,æquiuoce dicuntur. Quippe ſunt imperfectæ,neque.n.picto homini animam, & inde viuum dederit vlla ars.Naturales vero vniuocæ,viuunt nãque, & primitiuis ſimiles à natura producuntur,nec differũt,niſi numero, aliud .n. producens eſt,aliud productum eſt. Quod poëta nobilis expreſſit illis verſibus, Andromache dicente. O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago, Sic oculos,ſic ille manus,ſic ora ferebat. Inuenimus item picturas vel ſtatuas nuncupari ethicas, quibus non imagines modo exprimuntur, ſed mores quoque, vt tantũ non ſpirare videantur. τὰ ἤθη ab noſtris ſenſus tamen transferuntur proprie,non mores,ſed Quintil. ſuper hac re lib.vj.plura. Ethicas perſonas intelligit Hermogenes in ſtatuum ratione, agricolas, golones, id genus alia. COEL. RHOD.

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, curſuq. breuiſimus vndis.
Sol ruit interea, & montes vmbrantur opaci,
Sternimur optatæ gremio telluris ad vndam
Sortiti remos, paſſimq. in littore ſicco
Corpora curamus, feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta ſubibat,
Haud ſignis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluuiaſq. Hydras, geminoſq. Triones,
Armatumq. auro circunſpicit Oriona.
Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno:
Dat clarum è puppi ſignum: nos caſtra mouemus.
Tentamuſq. viam, & velorum pandimus alas.
Iamq. rubeſcebat ſtellis aurora fugatis,
Cum procul obſcuros colles, humilemq. videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto ſocij clamore ſalutant.
Dum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, impleuitq. mero, diuoſq. vocauit
Stans celſa in puppi,
ANC. Dij maris, & terræ, tempeſtatumq. potentes,
Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi.
AEN. Crebreſcunt optatæ auræ, portuſq. pateſcit,
Iam propior, templumq. apparet in arce Mineruæ.
Vela legunt ſocij, & proras ad littora torquent.
Portus ab eoo fluctu curuatus in arcum:
Obiectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes:
Ipſe latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitq. à littore templum.
Quattuor hic, primum omen, equos in agmine vidi
Tondentes campum late candore niuali.
Et pater Anchiſes. ANC. Bellū ò terra hoſpita portus:
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen ijdem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, & fræna iugo concordia ferre.
Spes eſt pacis. AEN. Ait: tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ouantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amyctu:
Præceptiſq. Heleni, dederat quæ maxima, rite
Iunoni Argiuæ iuſſos adolemus honores.

SERV. PRouehimur pelago) Butrotio derelicto. [Vicina Ceraunia iuxta) Sunt montes Epiri à crebris fulminibus propter altitudinem ominari. Vnde Horat. expreſſius dixit Acroceraunia propter altitudinem, & fulminum tactus. [Curſuque breuiſſimus) Adeo vt medio noctis ſpatio tranſiret auit. [Optatæ telluris) Quæ nauigantibus ſemper optauit. [Sortiti remos) [Ipſe latet:) Re vera procul intuentibus. Vnde eſt, portuſque pateſcit. Nam ſecundum Don. Late patet, non ſtat verſus. [Refugitque à littore templum) Ædicia vicina littoribus longe intuenti videntur in mare, quæ accedentibus quaſi recedere, & retro ſe agere putantur, vel quia ſitum eſt in colle, qui ſenſim ereſcit à littore. Ideo dixit, refugit. [Primum) Aut quale nunquã antea videras, aut certe quia ſequtur porcæ albæ omen. Alij vero tondentes primū campum voluot. i. primam partē cāpi. [Candore niuali) Hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notandum Anchiſem omnem habere diuinandi peritiam. Hinc eſt illud, Diuinique oſſa parentis. [Terra hoſpita) Vſus pariue hoſpite dixit, quæ. n. in es, exeunt, communia eſſe poſſunt. Nam fœminiinum in a, non mittunt. Luc. Hoſpes in eaternis audiuit curia tectis. Nec mirum abuſum eſſe Virgilium cum, & Plautus pauperas dixerit, ab eo quod eſt hic & hæc pauper, vt, Pauperque ſenatus. Itē, Pauperq. domus, nec nota parentum Munera. [Bello armantur equi) Ratiocinatio diuinationis eſt. [Armenta) Armenta dicta ſunt quaſi apta armis. Nam equi inter ſunt prælijs, boues armāt ex corijs. [Sed tamen) Anacoluthon. Nam quanquam non præmiſit. [Spes eſt pacis ait). Oſtendit latenter vincere poſſe Troianos, dicendo ſupra, Curru ſuccedere ſueti. [Palladis Armiſonę) Bene poſt belli omen, armorum deam precatur, quanquam hoc quoq; templum viſum ad omen pertineat. [Dederat q̃ maxima) Vt, Præq omnibus vnū prædico. [Rite) Recte, ſecundum ruū, vnde ſequitur, Perfectis ordine votis. [Iunoni argiuæ) .i. magnæ, vt, Iunonia magnæ.

Per ſortem diuiſit ad officia remigandi, qui eſſet proreta, qui pedem teneret. [Paſſim) prout quis voluit. [Littore ſicco) Ad diſcretionem illius quod aqua alluit. [Horis acta) Per horas decurrens. [Auribus aëra captat) Naturale enim eſt, vt à qua parte flaturus eſt vētus, ad eā auris admota frigidior fiat. [Sidera cuncta notat) Ideo cūcta, quia in prognoſticis legitur nō ſufficere vnum ſignum ad explorandam futuram ſerenitatem. Notat autem vt Tullius notat, & deſignat oculis. i. diligenter intuetur. [Tacito cœlo) Aut nocturno per quod tacetur, aut ipſe tacitus, aut certe ad homines retulit. [Nam licet æternus ſit axium ſonus, tamen à nobis non auditur. Ergo quantum ad nos, tacitum dixit. [Arcturū) Stella eſt poſt Vrſam in Boote ſigno. [Armatumq. auro circunſpicit Oriona) Sic Lucanus, Enſiferi nimium fulget latus Orionis. Et ſciendum non hoc eum intueri, vt cernat ſigna quæ omnibus patēt, ſed explorare ſtellarum vigorem, quo futura indicatur ſerenitas, vt in Georg. Nam neque tum ſtellas obtuſa acies videtur. Si autem quærebat quaſi non orta, nequaquam procedit, cum etiam Septeotriones dixerit, qui ſemper videntur. [Cœlo conſtare ſereno) Suppetere. vt Iuuenalis: Quis feret vxorem, qui conſtent omnia? [Clarum ſignum) Faculam eleuauit: vt Flammas cum regia puppis Extulerat. [Caſtra mouemus) Caſtra ſunt vbi miles ſteterit. Dicta autem caſtra quaſi caſta. vel quòd illic caſtraretur libido. Nam nunquam his interat mulier. [Tētamuſq; viam) .i. naues producimus. [Pandimus alas) Cōtos intendimus. [Humilemq. videmus Italiam) aut naturam prouinciæ oſtendit, vt Saluſtius, Italia plana ac mollis: Aut rem phyſicam exprimit, quia omne quod continetur, altius eſt ab eo quo continet. Aut quia procul viſentibus terra humilis ſemper videtur, vt Lucan. Et dubios cernit vaneſcere montes. [Italiam) Tautologia vſus eſt ad exprimendum affectum nauigantum. [Corona induit) Aut vſq, ad ſummum impleuit, aut re vera coronauit. [Dij maris) Per quo nauigo. [Terræ) Ad quam itu:us ſum. [Tempeſtatum) Ventorum, aurarum, temporum, ſerenitatis, vt, Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas? Nam multa ſignificat. [Spirate) Et ad ventum pertinet, & ad fauorem. vt, Aſpicat primo fortuna labori. [Crebreſcunt optatæ auræ) Magnum Anchiſæ oſtendit meritum. [Pateſcit) Propinquantibus) In arcus ſimilitudinem. vt, Eactum Euboicæ latus in arcum:) In arcus ſimilitudinem. vt, Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum .i. antri ſimilitudinem. Sic de Ponto, Saluſt. Vnde hic tulit colorem, ſpeciem efficit Scythici arcus.

ASC. PROVEHIMVR &c.) Docet quò illuc prouectus eſt, &. quō Italiam ſocijs viſam, & ſalutatam, p̃tergreſſus eſt, de qua re dicit, id ſolū notatu dignū, Don. quod Italia humilis non. eſt, ſed humilis dicitur, quia ēt. alta nauigantibus, cū longe apparent. vīr humilia. i. ima, & quaſi humi iacentia. Ordo aūt eſt. Nos prouehimur. i. porro vehimur, auehimur à Butroto pelago. i. p pelagus, iuxta Ceraunia, promontoria illa Epiri, à cribris fulminibus denominata, vicina. ſ. nobis deſcendentib. Butroto, vnde. i. à qbus, iter, ſup. eſt breuiſſimū, & curſus eſt breuiſſimus vndis. i. p vndas, Italiā. i. Italiam vſq; nam media noctis ſpatio perrranſitur. Sol ruit. i. occidit interea, & mōtes opaci vmbrātur. i. ex aduerſo ſolis inuoluūtur vmbris, nō ſternimur gremio .i. receptaculo, Telluris. i. terræ optatæ. ſ. ſemper nauigantibus, ad .i. iuxta vndā. i. exponimur terræ ad oſtiū vnde ait ſternimur ſortiti remos. i. p ſortes exerciti remis, & poſtq̃ viciſſimum incubuimus remis ad vndā, & nos curamus in littore ſicco paſſim corpora ſup. nēa. i. facimus ea q̃ ad curā corporis pertinent, qđ verbū ſi ſolā egeſtionē ſignificet ſatis ruſtice ad mēſam diceret Æneas in cōſpectu reginæ, ſed ad oia pertinet. ſopor irrigat artus feſſos .i. dormimus, necdum. i. & nō adhuc, & nox. i. facies cœli nocturna acta. i. tranſacta, aut ducta horis, non ſubibat. i. conſcendebat ad. huc, medium orbem. ſ. cœli. i. nondum erat mediū noctis, &, ſup.

Pali

Palinurus,nauita ille diligentiſſimus,ſurgit,aut ſegnis.i.non tardus,aut ignauus,ſed ſtrennus, ſtrato ſ.toro ex ſtramentis facto, & explorat.i.inquirit, omnes ventos, & captat auribus aũra.i.ſi vſquam audiret murmure aëris quæ futuram tempeſtatem indicent. Seru.aliam cauſam affert, & notat cuncta ſidera.i. nautis obſeruanda labentia,cœlo tacito.i. muto à dormientibus,preſertim imperceptibili. licet concentum mirabilem edere à Platonicis prædicetur cœlum, vt de ſomnio Scipionis, teſtis eſt Cic. notat,dicit,arcturum, & hyadas pluuias.i.pluuioſas, & pluuias excitare ſolitas,& Triones.i.boues geminos,qui ſunt in Septentrione ad polum, & circumſpicit Oriona.i.ſidus in quod Orion translatus dicitur armatum, auro.i. fulgore enſis aurei, hæc autem omnia in Georg.& in fine huius deſcripta ſunt. Poſtquam ipſe Palinurus videt cuncta conſtare.i. conſentire ex ſtatu ſuo, cœlo ſereno.i. etiam futuram. ſerenitatem iudicante ipſa dat è puppi ſignum clarum.i.faculam,aut tedam incenſam, nos q; eramus.ſ. in littore, mouemus caſtra.i. more militum colligimus ſarcinulas,& diſcedimus illinc vbi ſtationem habueramus,& tentamus viam an.ſ.fluxus opportunus eſſet, & hoc comperto pandimus alas velorum.i. antennas (aut ſecundum Seru.) intendimus contos.i. perticas, quibus profunditatem aquarum inquirunt nautæ,& aurora ſubeſcebat iam,& hoc ſtellis fugatis à ſplendore ſolis abſconditis,nobis iam, inquit, cum nos videmus procul obſcuros colles.ſ.Italiæ, & Italiam humilem.i.humilem apparentem,quia procul viſam Achates conclamat.i.ſimul, vt videbat,clamat Italiam,& ſocij ſalutant læto clamore Italiam,dicentes forte, Salue ſancta parens diuum Saturnia tel.&c. [Tum pater,&c.) Docet quomodo poſt preces Anchiſæ ad Italiam appulſi, illic vota quæ Helenus perſoluenda admonuit, quo etiam modo admonuerat,perſoluerunt. Seruat in omni ra poëta diligens ipſum decorum, nam ſocij Italiam ſalutabant læti,quoniam tam vicini eſſent. Anchiſes autem,non contentus Italiam inueniſſe, niſi id bono auſpicio fieret. (Sæpe enim res lætæ triſtem habent exitum)precatur diuos,vt proſperam nauigationem concederent,ſciens quod etiam in portu perierint plurimi. De hac re paucat dicit Don.quia (vt patet ex ijs, quæ in eum dicit Seru. mutilus eſt,interciſus,ea autem ſunt hæc. [Crebreſcunt ſ.) Apparet petitionis fructus. [Ferte viam facilem) Præbete facilem viam. [In arce) In altitudine. [Legunt) Verbum nautis familiare,nam funes & vela cum colligunt, vel aliqua loca, cum tranſeunt, legere appellant. [Auræ) Naturaliter dixit. Aura enim naſcitur, cum primum exoritur lux, cum ſupra induxit naſcentem. [Portus) Ab Orienta,qua fluctibus portus infeſtari poterat, magnas natura obiecit cautes, ergo latet portus, quia fluctus illum reperire nequeunt. [Cautes) Cautes autem ſunt in formam brachiorum.[Refugit) Conſtitutis in portu non apparent templum, qui obſtant ſcopuli. hic primum honeſta locutio paſcentes campum, & non paſcentes herbam in campo, & cum dicit, quibus herbis paſcerentur, oſtendit ſola gramina illic fuiſſa. [Candora niuali) Oſtendit & equos,& niueos,& conſtitui eos in magna vbertate. [Bello armantur equi) Non quia equo Troia perierit,vt quidam ridicule dicunt,ſed doctrina ſua equos oſtendere,bella dixit.[Palladis armiſonæ) Ad alia ſigna belli accedit templum armatæ Palladis, quam merito orat, vt proſperum faceret, ſi quid aduerſi immineret, & ouantes dimitteret, quos ouantes acceperat. [Ania aras) vt oſtendat præter precea etiam munera fuiſſe, dicit aras fuiſſe in naui, quæ non erant, vt demonſtret aram dici poſſa vbicunqua ſacrificatur. Hæc ille. Ordo autem eſt. Anchiſes pater.i.patronus claſſis, & vis prudens, atque religioſus,ſacrorumq́. peritus, induit magnum cratera.i.vas vinarium corona, aut ex pampinis, aut impleuit vſq; ad ſummum. Declinatur hic crater,huius crateris,vel crateros, huic crateri,hunc cratera, vnde legitur hæc cratera,crateræ, ſicut ab accuſatiuo hanc ſtratera, hæc ſtratere, & ab accuſatiuo hanc caſſida, hæc caſſida, caſſidæ, ſic & panther, & panthera, & plura alia leguntur)&,pro.i.impleuit mero,ſi induiſſe corona, accipitur pro impleuiſſe,aut & impleuit mero poſtquam coronauerat eum,& ipſe ſtans in celſa puppi.i.in ſumma parte nauis iuxta gubernacula, vocauit.i.inuocauit diuos,& dicens,videlicet ò dij potentes.i. qui habetis potentiam maris, quod nauigamus, & terræ,quam petimus, & tempeſtatum,quas timemus, ferte vento.i. aſpiratione vẽti, Viam facilem,& ſpirate.i.aſpirata, ſecundi.i.ſpirantes facite ventos ſecundos,&,ſup.cum hæc dixiſſet,auræ.i.lenes venti,optatæ.i.deſideratæ,& cõmodæ crebreſcunt.i.crebræ fiunt,& portus pateſcit.i.patefit iam propior,& templum Mineruæ in arce.ſ.extroctum,apparet,aut apparet in arce, vbi extroctũ erat,ſocij legunt.i.colligunt, & ſtringunt vela, & torquent proras.i.anteriores partes nauiũ à protuendo dictas,ad littora, portus ſup.eſt curuatus in arcum.i. in formam arcus a fluctu eoo.i. Orientali,hoc eſt ab Oriente impingente,& cautes.i.ſaxa prædura,quæ,& cotes dicuntur,obiectæ.i. oppoſitæ fluctibus ſpumant aſpergine ſalſa.i.aqua maris,quæ aſpergitur ex impetu,qui ſpumas creat. Ipſe,ſup. portus latet.i. occultur (ancſic, ipſe portus curuatus in arcum,&c.latet)quia ſcopuli turriti.i.ſaxa eminentia vtrinque, & habentia turres in vertice, aut ſaxa ipſa in morem turrium eminentia.demittunt brachia.i.colles a iugis ſuis, quibus portum complectuntur,muro gemino.i.in morem duplicis muri,vtrinqua extructi, & templum refugit.i. apparet refugere, aut varius occulitur, & non videtur a littore, cum taman videatur à mari. eſt autem templum hoc in Calabria. Ego vidi hic in gramine.i.in tali herba,primum omen.i. pro primo omine terũ futurarum in Italia, quattuor equos candore niuali.i.candidos, tondentes,aut depaſcentes campum,late.i. in latum extenſum. Et pater Anchiſes ait, ò terra hoſpita.i. quæ nobis hoſpitio pates,aut patebis,tu portas.i.affers nobis bellum,quia equi armantur bello.i.ad bellum,& ita ex omina conſtat,quia hęc armenta.i.hi equi armis apti,minantur bella, ſed tamen quamuis.ſ.bello armentur,ijdem quadrupedes.i.equi,ſueti ſunt ſuccedera olim.i. aliquando finito bello,curru.i.ſub currum,& ferre fræna concordia.i.ipſi concordes ferra fræna, iugo.i. ſub iugo,aut coniogati, & ideo ait ſpes eſt pacis, nos precamur tum.i.poſtquam ſic locutus eſt,numina ſancta ipſius Palladis,armiſonæ.i.arma concutere ſolitæ, vnde in armis ſonare dicitur, quæ.ſ.Pallas accepit,nos ouantes.i.lætos,more ouantium, prima.i. ante cetera numina, eo quod ad eius templum appulſi ſumus, & nos velamus capita.ſ.noſtra ania aras,aut quæ erant in templo, aut potius quas extruxerãt in littore,quia templum ingreſſi non ſunt. Vnde Don. putat non aras fuiſſe, ſed loca in quibus habitant pro aris habita,amictu Phrygio.i. Troiano. Et nos adolemus.i. incendimus, aut maturamus,ſeu mature offerimus, rite.i.ex more,& vt decet Iunoni Argiuæ.i. magnæ,dicit Seru.ſed,meo iudicio,dicendum eſt Argiuæ.i.Argiuorum protectrici, & ab Argiuis illis cultæ,nã Argiui,ab Argis dicuntur Gręci,vt in ij Et iam Argiua Phalanx inſtructis nauibus ibat: honores iuſſos.i.adorationem, & ſacrificia iuſſa præceptis Heleni, quæ ipſa dederat, maxima, id eſt præcipua.

ARCTVRVM, pluuiaſq́ Hyadas) Quamuis in veteribus libris, Pliadas, legatur. Placet tamen, quod eius loco poſitum eſt à recentioribus, Pluuiaſq́ Hyadas. [Gemino demittunt brachia muro Turriti ſcopuli) In libris aliquot antiq. Dimittunt, legitur. At qua pro Turriti, ſunt lib. qui Erecti, legant. [Refugitque a littore templum) In antiq. exempl. Ab littora eſt. VARIA LECT.

TVTILINAM putandis frugibus præfuiſſe, Aug. ſcribit, & Ennius, Tutilinę loca inhabitalle memorat. Tutanus deus, ab omnibus (vt Varro inquit) mortalibus labore affectis inuocabatur, vt qui illis præſidium afferret atque opem. Tutulum Fulgentius pallium accipit, quo ex ſacro ritu caput ob nuberent ſacerdotes, vnde ſit apud optimum maximum poëtam: COEL. RHOD.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

Corollas porò compotantium, non eſt qui neſciat. nam & Ouidius.

Ebrius intinctis philyra conuiua capillis
Saltat, & imprudens vtitur arte meri.

Sed & Valerius Martialis:

Pingueſcat nimio madidus mihi crinis amomo.
Laſſenturq́; roſis tempora ſutilibus.

Sunt qui eam rei proſectant rationem, quòd ſic frigeſceret cranium nimio plus vino iam calens. Ariſt. putat ſic veteres annonæ fertilitatem ſolitos aucupari, nam & apud Hom. [illegible], non tam coronata indicat, quàm explere, cum ait:

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Vnde apud Maronem, coronatum legimus cratera.

SERV. HAud mora, continuo) vnũ de his vacat. [Graiugenumq́. domos) ſic eſt dictũ, quãadmodũ Troiugena. Et ſciẽdũ ſacrificij iſtĩ cauſa

Haud mora, continuo perfecti ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum:
Graiugenumq́ue domos, ſuſpectaq́. linquimus arua
Hinc ſinus Herculei (ſi vera eſt fama) Tarenti

hos tetigiſſa Calabriam, vbi dñt accepiſſe Palladiũ a Diomede, vel ab Vlyſſe, nec immurito dubitanitur. Vt.n. in ſecundo legimus, ambo rapuerant.

Interea feſſos ventus cum ſole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe, ſed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla:
Attolitque globos flammarum, & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos, auulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæſtuat imo.
Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Vrge mole hac, ingentemque inſuper Aetnam
Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis;
Et feſſum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti in ſiluis immania monſtra
Perferimus: nec, quæ ſonitum det cauſa videmus:
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus: obſcuro ſed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.

SERV. VEntus cum ſole) Ventorum .n. mutationem neceſſe eſt fieri vel oriẽte die, vel medio, vel occidẽte [Ignariq. viæ Cyclopũ allabimur oris) Vt Seruatũ ex vndis, Strophadum me littora primum Accipiunt. Similis.n. eſt ſenſus. [Cyclopũ) Clo, habet accentum, qa latina declinatio eſt, in accuſatiuo, qa Græce poſuit, Cyclopas, Cy, habet accentũ, ſic Cyclopes, clo, habebat. [Tonat Aetna rui.) Cauſa huius incendij ſecundũ Aetnam Virgilij hæc eſt: Sunt terræ deſudãtes ſulphur, vt pene totus tractus Campaniæ, vbi eſt Veſeuus, & Gaurus mõtes, quod indicat aquarum odor calentium. Item nouimus ex aquæ motu ventum creari. eſſe etiam cõcauas terras Aetnam cõſtat, & ab ea parte qua Eurus vel Africus flãt, habere ſpeluncas, & plenas ſulphuris, & vſque ad mare deductas. Hę ſpeluncæ recipientes in ſe fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex ſulphure. Vnde eſt quod videtur incendium. Hoc autem verum eſſe illa comprobat ratio, quia & alijs flãtibus venris nihil ex ſe emittit, & pro modo flatũ Euri, vel Africi, interdũ fumum, interdum ſcintillas nõnunquã euomit incendia, quod & hoc loco oſtẽdit. nam effectum indicat, ſupprimit cauſas. [Prorumpit ad æthera nubem,) Euomit, & eſt poëtica deſcriptio. [Candente fauilla.i.ſcintillis, & eſt bona periphraſis. Nam fauilla eſt deſerta igne ſcintilla. (Viſcera montis).i.partes. Sic autem dixit viſcera quemadmodum terræ oſſa dicuntur. (Eructans) Ructo ructas tantum facit, ſic etiam Cic. Eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum. Virg. Atque omnem Cocyto eructat arenam. Horat. vſurpauit: Hic dum ſublimis verſus ructatur. [Liquefactaq. ſaxa) Putrida, decocta in modum calcis. [Fundo imo) Ab imo, & reddit cauſam latenter Inde enim ventus ex aqua natus erumpit. [Fama eſt) Bene ſe fabuloſum rem dicturus excuſat. Nam re vera niſi quæ de gigantibus legimus, fabuloſa accepimus, ratio nõ procedit. Nam cum in Phlegra Theſſaliæ loco pugnaſſe dicantur, quemadmodum eſt in Sicilia Enceladus, Othus in Creta ſm Saluſt. vnde Othij campi, Typhœus in Campania: vt, Inarime Iouis imperijs impoſta Typhœo? Sed Varro dicit in diluuio aliquos admontes confugiſſe cum vtenſilibus, qui laceſſiti poſtea bello alijs, q de alijs, veniebant montibus, facile ex locis ſuperioribus vicerunt. vnde fictum eſt, vt dij ſuperiores dicerentur, Inferiores vero, terrigenæ. Et quia de humillimis ad ſumma reptabant, dicti ſunt pro pedibus habuiſſe ſerpentes. [Semuſtum) Pro ſemiuſtum. Et ſciendum ſic poni, quaſi ſemiuſtum ſit: Enceladus, vnde eſt: Motat latus. Simul ponitur ſecundum fabulam cauſa, quaſi ex fulmine ſit illic natum incendiũ. [Caminis) Fornacibus, Græce dixit. [Motat) Mouet. Nã ſi mutat legeris, dat refectionẽ labori. [Noctem illam) Melius per accuſatiuum dixit. [Videmus) Vel mente, vel oculis. [Aethra Sidere polus) Per æthram ſideream, hoc eſt per ſplendorem ætheris. Sanè æther eſt ipſum elementum, æthera vero ſplendor ætheris. Sciendum eſt Homerum, & ætherem, & aerem communis generis dicere, quod de aëre non poſſumus dicere. De æthere, æthra factum eſt. Et ſecundum rationem iſtam poteſt & æther & æthra vnum eſſe, vt nunc ſit pro æthere ſidereo. [Nox intempeſta) Media. Hoc eſt nimirum obſcura. Intempeſta, dicta eſt nox media. Inactuoſa, carens actibus, per quos tempora dignoſcimus. Ait .n. Lucretius, qui per ſe tempus non intelligitur niſi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo intempeſta, quaſi inactuoſa, quaſi ſine tempore, hoc eſt ſine actu per quem dignoſcitur tempus. Vnde eſt, intempeſtiue veniſti .i. alieno. Ergo intempeſta dicitur, quia caret tempore.

ASC. INTEREA &c.) Docet quõ Cyclopas incidit, qui dñe in Sicilia, non longe ab Aina monte habitaſſe, quo circa etiam deſcribit Aetnam, ſed (vt Macrob. ſentit) minus docte quam Pindarus, verũ Land. partes Maronianas viriliter defendit, docetq. non vitioſum eſſe, ſi plura dixerit Poëta, q̃ à Pindaro dicta inuenerit. Nam licet prudenter dixerit Pindarus, q interdiu fumus, & noctu flãmę videantur, non tamen impudenter Poë. noſter addit, Interdiu etiam flammas candentes videri, vt vehemẽtiam ardoris ſignificet, ad quam ſignificandam dicit, Interdum ſcopulos, auulſaque viſcera montis Erigit eructans. quæ res (inquit Land.) à natura non abhorret licet à Pydaro non dicatur, cũ videamus magnos lapides à machinis mẽris bõbardis, vulgo dictis, eijci. Ad has autem oras, dicit ſe noctu appulſum, quod prudenter alluit, ne miſſum ſit, q à Cyclopibus nõ ſit deprehenſus. Cyclopes autem gigãtes erant, filij Neptuni, à Cyclo .i. orbe circulari, oculi ingentis, quem vnũ in media frõte habuiſſe perhibentur, dicti. Donati ſuper hac re verba ſunt hæc. [Fama eſt) Recte inducit Aeneam in his, quę fabuloſa erant dicentem, Fama eſt, ne ſe auctorem rerum impoſſibilium faciat. Ordo eſt. Ventus reliquit interea cũ ſole. ſ. relinquente, quia occidente nos feſſos. i. fatigatos labore remigãdi, & nos ignari viæ allabimur. ſ. cũ deflexu aquarũ, oris. i. ad oras, hoc eſt regiones Cyclopũ, illorum gigantum, vnũ oculũ in fronte habentiũ. Portus. ſ. ad quẽ acceſſimus, ſup. eſt immotus. i. quietus, & nõ ſolicitatus, nec turbatus ab acceſſu ventorũ, & eſt tamen ingens. i. valde magnus, ipſe quidem, ſup. eſt immotus, ſed Ætna, mons ille Sicilię ſonat iuxta. i. prope ipſum portum, ruinis. i. rupturis, & eructationibus flammarum, & lapidum ſemuſtorũ horrificis. i. horrorem faciẽtibus ſeu incutientibus, his præſertim qui cauſas ignorant, & prorumpit. i. erumpẽdo, aut ructando proijcit, interdum ad æthera. i. ſummum aëra, nubem atram, quia fumoſam, hoc eſt (quod addit) fumantem turbine. i. impetu fumi exuperantis, piceo. i. qualis de pice exuſta procreatus, & fauilla. i. modica flamma, candente. i. reſplendente inter fumum, & attolit. i. erigit globos flammarũ, & lambit. i. molliter attingit flammis ſuis, ſidera, ſecũdum opinionẽ vulgi, id videntis, aut hyperbolicos loquitur, & erigit interdũ ſcopulos. i. ſaxa, & viſcera mõtis. i. lapides, ſeu ſaxa auulſa. ſ. à ceteris quibus cohærebant, erigi, dicit, eructans. i. eijciens, quaſi ex ſtomacho, vt faciunt eructantes, & glomerat. i. in morem glomeris circumuertendo torat, cum gemitu. i. vehementi crepitu ſub auras. i. ſurſum in auras ſaxa liquefacta i. reſoluta vi ſulphuris, & ignis, & exæſtuat. i. æſtum exhalat, ex fundo imò. i. de penetralibus ſuis. Fama eſt (non ergo affirmat id Aeneas, vir grauis) corpus Encelad., illius gigantis, in bello giganteo à Ioue cum ceteris deuicti, ſemuſtum. i. ſemiuſtum, & ad dimidiũ abſumptũ, fulmine, quo Iuppiter in gigãtes vſus eſt, vrgeri. i. opprimi, ac mole. i. immẽſo pondere montis, & Aetnam montem illum ingentẽ. i. magnũ, impoſitam inſuper. i. poſtq̃ illic ſepultus erat viuus, expirare. i. euaporare, & quaſi exhalare, flammam, & hoc caminis. i. fornacibus, aut fumarijs ruptis, & oẽm Trinacriam. i. totã Siciliam, intremere. i. intrinſecus, & multũ tremere, quoties Enceladus mutat. i. mouet, & obuertit, latus. ſ. ſuper quod recubuerit, feſſum. i. fatigatum, & laſſum, intremere, dico murmure. i. perturbatione, & crepitu vehementi, & ſubtexere. i. ab inferiore parte occulere cœlum fumo, quem. ſ. tunc emittit. Nos tecti in ſiluis (qđ veriſimile facit, vt qui deprehenſi nõ fuerint à Cyclopibus) perferimus illam noctem. ſ. totam, q̃ longa erat, monſtra. i. res quæ præter naturam fieri videbantur, & quarum cauſas ignorabamus, quod addit, dicens: Nec videmus. i. cognoſcimus, aut percimus, quæ cauſa det ſonitum. ſ. tam vehementem. Nam neque erant ignes aſtrorum, nec polus erat lucidus æthera. i. ſplendore ſiderea. i. ſiderum coruſcãtium, dum. n. fulgura, & coruſcationes ſine tonitru fiunt, ſolet eſſe clara ſerenitas, quæ tunc nõ erat, ſed nubila ſup. erant in cœlo. i. aëre obſcuro. i. caliginoſo, & tenebroſo, & nox intempeſta. i. ad nullum opus tempeſtiua, tenebant lunam in nimbo. i. nube circumuolu ato morem nimbi.

Ipſe,

VARIA LECT. IPSE, ſed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis) In libris aliquot antiquis legere eſt, Ipſe ſub horrificis. [Scopulos auulſaq. viſcera) In antiquis aliquot libris, Conuulſa legitur. [Et feſſum quoties mutat latus) In antiquis aliquot libris, Mutat, legitur. [Noctem illam tecti in ſiluis immania monſtra, Perferimus) In libris aliquot antiquis, Nocte illa, ablatiuo caſu legitur. Omnia prӕterea exemplaria quӕ verſauimus, Tecti ſiluis, abſque, In legunt.

Poſtera iamque dies primo ſurgebat eoo,
Humentemque aurora polo dimouerat vmbram:
Cum ſubito e ſiluis, macie confecta ſuprema
Ignoti noua forma viri, miſerandaque cultu
Procedit, ſupplexque manus ad littora tendit.
Reſpicimus: dira illuuies, immiſſaque barba:
Conſertum tegmen ſpinis: at cetera Graius:
Et quondam patrijs ad Troiam miſſus in armis.
Iſque vbi Dardanios habitus, & Troia vidit
Arma procul, paulum aſpectu conterritus hӕſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad littora prӕceps
Cum fletu, precibusque tulit. per ſidera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen,
Tollite me Teucri, quaſcunque abducite terras:
Hoc ſat erit. ſcio me Danais e claſſibus vnum:
Et bello Iliacos fateor petijſſe penates.
Pro quo, ſi ſceleri tanta eſt iniuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, perijſſe iuuabit.
Dixerat, & genua amplexus genibusque volutans
Hӕrebat. qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur; quӕ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus
Dat iuueni, atque animum prӕſenti pignore firmat.

SERV. AVrora polo dimouerat vmbram) Hyſterō proteron in ſenſu. Ante enim aurora eſt, quam dies. [Noua forma viri) Bene formӕ viri dixit, nō hominē. [Illuuies dira) Sordes tetra. [Conſertum tegmē ſpinis) Illigatum ſpinis. Hinc eſt in Terentio, Video quendam ſertū. [At cetera Graius) Habet .n. vnaquӕque gens inceſſum, & vocem propriam. [Ad Troiam miſſus) Aut ea ſequenti eius confeſſione hoc didicit, aut grӕcū eſſe collegit ex trepidatione, vt Terent. Neſcio quid peccati portat hӕc purgatio. [Prӕceps) Sine reſpectu ſalutis .ſ. poſtquam cyclopum grauiora cogitauit pericula. [Teſtor) Quӕſo obteſto. [Spirabile) Vitale, quo ſpiramus, & eſt ſermo Ciceronis, quanquam ille ſpiritale dixerit in libris de deorum Nat. [Quaſcunque) Quo eas non cogitat, eorum comparatione quӕ fugit. [Hoc ſat erit) Vitaſſe Cyclopas. [E claſſibus) Ex equitibus modo: vt eſt, Et ortinӕ claſſes. [Petijſſe) Cauſa metri addidit ſyllabam: vt, Nos abijſſe rati, & vento petijſſe Mycenas. [Tanta eſt) Vt non poſſit vel fortunӕ prӕſentis qualitate molliri. [Spargite) Hoc eſt dilacerate, & noua breuitate vſus eſt. [Hominum manibus, perijſſe iuuabit) Oblique loquitur. Nam vult oſtendere hominum hanc non eſſe crudelitatem. [Genua amplexus) Phyſici dicunt eſſe conſecratas numinibus ſingulas corporis partes: vt Aurem memoriӕ. Hinc eſt, Cynthius aurem vellit, & admonuit. Frontem Genio, vnde venerantes deum, tangimus frontem. Dextram, fidei. Vnde paulo poſt, Atque animum prӕſenti pignore firmat, Genua Miſericordiӕ, vnde hӕc tangunt rogantes. [Qui ſit, fari) Per omnia ſubaudis. [Hortamur) Qui ſit autem, hoc eſt huius filius, ſicut etiam reſpondet. Nam iamq. ſe dixerat Grӕcum. [Agitet fortuna, fateri) Hortamur fateri quӕ eum fortuna vexet, vt: Agitataq. numina Troiӕ. [Haud multa moratus) Nimiӕ benignitatis eſt non expectare plurimas preces. [Prӕſenti pignore firmat) Dextrӕ manus coniunctione, qua firmantur amicitiӕ, vt: Cur dextrӕ iungere dextram non datur? Et, Iungimus hoſpitio dexteras, ac tecta ſubimus.

ASC. POSTERA iamq. dies primo &c.) Recitat qūn illic poſtero die Achӕmenidem Grӕcum quendam, ab Vlyſſe illic derelictū offenderit, vtque ab illo factum Vlyſſis, & ſӕuitiam Polyphemi, ceterorumque Cyclopū edocti, illinc feſtint effecti ſint, vnde Don. dicit ſic. [Ignoti noua forma) Nō idem eſt ignoti, & noua forma. Nam noua forma, pertinet ad id quod, infra de cultu, & eius ſordibus dicetur, ignoti autem quem reuera, neſciſſent. [Reſpicimus) Quia non audiebatur voce rogantis. [Immiſſa) Vltra modum grandis. [Conſertum) Concinnatū ſpinis, non enim textū erat ſpinis, ſed ſpinis fruſta pannorū continentibus, conſertum illius fuerat tegmen. [Ad Troiam) Gratum Troianis, quod talem viderent inimicum. Vox) Vbi metum vicit neceſſitas. [Per ſidera teſtor) Cum procul eſſet ſe geſtu, ſupplicem exhibuit, mox, propinquus factus, preces adhibuit, & lacrymas. [Cōfitetur originem) Vt miſericordiā captet. [Spargite) In partes .ſ. diuiſum, quod ne fieret, crudelitas facti deſcripta eſt. [Si pereo) Oſtendit malle viuere. Nam ſi pereo dixit, & non, cum periero. [Et genua amplexus) Ad preces adhibet obſequiū corporis. [Fari) Fari, & fateri differunt. Nam fari, eſt ſimpliciter aliqd referre. Fateri autem, ex neceſſitate, quӕ ſecreto contingunt, publicare. Ordo eſt. Dies poſtera .i. poſtridie, quam acceſſimus oriens ſurgebat primo eoo .i. à primo Oriente (vnde pater, diem diſcretum a nocte, etiā fœminini generis reperiri, vt hic, & in V.) Auroræ .i. tempeſtas matutina, dimouerat polo .i. cœlo, vmbrā humentē .i. noctē humidam, aut tum humore inumbrantem, eſt enim nox, vmbra terrę. Seru. dicit eſſe Hyſteron proteron in ſenſu .i. poſterius factū prius narratum, mutato ordine, ſed ſi diligenter annotaſſet verba poëtӕ, non id diceret, nam verum quidem eſt, quod ante ſit aurora q̄ dies, ſed id eaptelle ſignificat poëta, dicēs, quod dies ſurgebat .ſ. adhuc, & quod aurora dimouerat, nō quod dimouebat noctem, & ita ſignificat auroram partes ſuas priorem feciſſe, Iamq. duӕ ſunt particulӕ vt ſit, & dies ſurgebat, & aurora dimouerat vmbram, &c. tam cum, id eſt quando forma viri ignoti, noua & miſerāda cultu, id eſt propter cultum, procedit ſubito è ſiluis confecta .i. exhauſta, & afflicta macie ſuprema .i. ſupra quam maiorē ferre nequeat, procedit, dicit, & ipſa forma aut ipſe vir ſupplex, tēdit manus ad littora .i. noc qui eramus in littore. Reſpicimus, ſup. eum, aut eam, & videmus, ſup. quod erat illuuies .i. ſordes, aut potius ingluuies gutturis, propter famem, dira .i. immanis, quaſi deorum ira immiſſa, & barba immiſſa .ſ. in illuuiem gulӕ, aut in pectus demiſſa, & inculta, tegmen .i. indumentum quo tegebatur, ſupp. erat conſertū ſpinis, poſtq̄ .ſ. fila putruerant, at .i. ſed, erat ſupp. Graius .i. Grӕcus, cetera .i. per cetera, aut in ceteris, & miſſus quondam .i. aliquando ad Troiam, in armis patrijs .i. patrię ſuӕ, aut paternis, id autem non viderunt, ſed poſtea didicerunt ipſo narrante, iſq; .i. & is, vbi .i. poſtquam vidit procul .i. de lōg. habitus Dardanios .i. Troianos, & arma Troia .i. Troiana inſignia, ipſe hӕſit .i. ſtatit gradum, aut dubitauit paulum .i. modicum, parumper conterritus, aſpectu .ſ. hoſtium, & continuit gradum .i. ſubſtitit, & iuſſit ſe mox .i. paulo poſt, ca ſtens prӕceps .i. prӕcipiti curſu impulſus ad littora .i. ad nos qui eramus in littore cum fletu & precibus .i. flens & precans, precatus autem eſt in hunc morem, ego ò Teucri .i. Troiani, teſtor .i. obteſtor vos per ſidera, per ſuperos, ſcilicet deos, atque hoc per lumē cœli ſpirabile .i. vitale quod ſpiritū vitalem animantibus tribuit .i. per eum quem videmus oriri ſolem, obteſtor, & obſecro vos, tollite .i. auferte me hinc, & abducite me ſupp. in quaſcunque terras, hoc .ſ. quod me tolleris, & auferetis hinc erat ſat .i. ſatis ego ſcio .i. fateor me, vnum è claſſibus, id eſt equitum ordinibus, Danais, id eſt Grӕcanicis, & fateor petijſſe, id eſt appetijſſe, & inuaſiſſe penates Iliacos .i. res Troianas, aut deos domeſticos Troianorum, ſed bello, id eſt iure belli, pro quo .ſ. facto, aut bello, ſi iniuria noſtri ſceleris .i. quā ſcelere noſtro in vos cōmiſimus eſt tanta, vt .ſ. tolli non merear, Spargite me in fluctus, & immergite me vaſto ponto. & ſi dicāt, cur tute id non facis? dicat forſan quia religio vetat ſibi mortem conſciſcere. At ſi percunctetur cur mortem talem deſideret? Reſpondet, quia iuuabit .i. delectabit me, perijſſe .i. extinctum eſſe, ſi pereo manibus hominum, & nō monſtrorum, nec dira fame, dixerat, ſcilicet Achӕmenides, id eſt finiuerat ſermonem ſuum, & amplexus genua .ſ. noſtra, in quibus putatur ſedes miſericordiӕ, eo quod ſuſcipiente in gratiam ea flectunt, dū ſe inclinant, & volutans, ſup. ſe genibus, ſup. ſuis, in quibus incūbebat repēs, aut volutās hӕrebat genibus noſtris, ſed prior conſtructio prӕſtat, vt genibus Troianorum, honorem & ſuӕ abiectionem ſecerit: hӕrebat, id eſt adhӕrebat, aut fixus manebat. Nos hortamur

tamur fori, qui ſit (nō dicit, quis ſit, propter, s, literam, ſicut nec ibi. Attamen iſte deus qui ſit, da Tityre nobis,) & quo ſanguine cretus.i.procreatus ſit, & fateri deinde, quæ fortuna agitet.i.impellat eum ad talia facienda. Ipſe pater Anchiſes (alludit ad id, quod Priamus Sinoni fecerat, vnde eſt: Ipſe, iubet Priamus, &c. Habet autem emphaſim pronomen, ipſe, & ſimul oſtendit ſe piũ à pro patre progenitum) Moratus haud.i.non multa.i.multum aduerbium pro nomine (& id in augmentum beneficij dicitur, quia qui cito dat, duplex dat beneficium) dat iuueni dextram in ſignum auxilij & beneuolentiæ, atque firmat animum.ſ.eius pignore.ſ.fidei, præſente.i.in præſentato, data.ſ.dextra.

VARIA LECT. RESPICIMVS:) In antiq. aliq. lib. Proſpicimus legitur. [Tollite me Teucri, quaſcũque abducite terras) In lib. aliq. antiq. legere eſt. In quaſcunque addita præpoſitione. [Si pereo manibus hominum, periiſſe iuuabit) In lib. nonnullis manuſcriptis. Si peream, legitur. In Longobardico vero, in Med. in Poetio, & aliquot alijs, ex antiq. legere eſt, Si pereo hominum manibus. [Qui ſit, fari) In antiq. lib. Longobard. Quis ſit, legitur.

Ille hæc, depoſita tandem formidine fatur.
ACH. Sum patri ex Ithaca. comes infelcis Vliſſi,
Nomine Achæmenides, Troiam genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetque vtinam fortuna) profectus
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocij vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere: domus ſanie, dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens: ipſe arduus, altaque pulſat
Sidera (dij talem terris auertite peſtem)
Nec viſu facilis, nec dictu effabilis vlli:
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro,
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro.
Frangeret ad ſaxum, ſanieque aſperſa natarent
Limina, vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus:
Haud impune quidem: nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblitus ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto,
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus,
Ceruicem inflexam poſuit, iacuitque per antro
Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſtra cruento
Per ſomnum commixta mero; nos magna precati
Numina, ſortitique vicas, vna vndique circum
Fundimus, & telo lumen terebramus acuto
Ingens quod torua ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum vlciſcimus vmbras.

SERV. SVM patria ex Ithaca) Circunſtãuat omnes eae qualitat, loci, perſonæ, tẽporũ. [Infelicis) Quarti fauoré, eius ſuperauit, ne quẽ ſeit odio eſſe Troianis. [Paupere) Nam, vt etiam de Sinone diximus, apud maiores hæc fuerat cauſa militiæ, & bene vitetur ſtatu veniali per excuſationẽ paupertatis. [Fortuna) Priſtina, paupertatis.ſ. [Immemores ſocij) Immemores dũ trepidi, feſtini, vt per timorem, non per odium relictus fuiſſe videatur. nam & cauſam ſubiungit timoris, Cyclopum deſcriptione. [Nec viſu facilis) Cuius poſſet etiam aſpectus inferre formidinem. [Nec dicto effabilis) Sermone nõ explicabilis. & mire exaggerauit deſcriptionem. [Viſceribus) Viſcera proprie carnes ſunt. [Sãguine atro) Hoc eſt ſanie. [Vidi ego met, quo) Homerus quatuor dicit, ergo aut diſſentit ab eo, vt etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliã Aeneas, q̃ Vlyſſes veniſſe dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidiſſe ſe quo: autem occiderit, ignorare. [Reſupinus) Magnitudo virtutis oſtenditur. [Experſa) Hæc fuit vera lectio .i. madefacta. Nam ſi Aſperſa dixeris.i.irrorata, Tapinoſis & Hyperbole iungũtur. [Tepidi) Melius tepidi, quaſi adhuc viui, quã trepidi.i.trementes, ne ſit iteratio. [Vlyſſes) A ſolo nomine emphaſim fecit. Vnde eſt quod ſequitur. Oblitus ue ſui eſt. [Ithacus) Ithacenſis. [Sepultus) ſtratus iacuit. [Immenſum) Etiam immenſum ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quaſi in toto antro iacuerit. [Circum Fundimur) Secundum Homerum, qui dicit alios eum tenuiſſe, alios obcæcaſſe oculum acuto ſuſte obuſto. Nam ſecũdum iſtum ſenſum multi Terebramus accipiũt. al.j. Tenebramus, legũt. Telo autem acuto poteſt & ſimpliciter accipi. [Solum ſub fronte latebat) Multi Polyphemum dicunt vnum habuiſſe oculum, alij duos, alij tres, ſed totum fabuloſum eſt. Nam hic vir prudentiſſimus fuit, & ob hoc oculum in capite habuiſſe dicitur.i. iuxta cerebrũ, quia prudentia plus videbat. Verum Vlyſſes eum prudentia ſuperauit, & ob hoc eum cæcaſſe fingitur. [Latebat) Dormientis .ſ. Nam male ſentit Donat. dicens, Late patebat, contra metrum. Item dicit capillis tegebatur, aut latebat corporis comparatione. Abſolutus tamen eſt prior ſenſus. [Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar) Vnum magnitudinis eſt, aliud ſplendoris. Phœbeæ autem deriuatio eſt, vel a Luna, vel a Sole.

ASC. ILLE hæc, depoſita tandem formidine fatur) Recitat longam reſponſionem eius hominis quem ſuſceperat. Vnde dicit Donatus ſic. [Oblitus ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto) Oẽs vehementer turbati ſumus, ſolus Vlyſſes natura callidus, & vſu, & ingenio inſtructus, tantæ crudelitatis viſu deterritus non eſt, nec eſt oblitus ſui.i.non perdidit ſuam induſtriam. Nam ſimul expletus, omnia ſigna poſuit belluæ occaſionem ad cædem præbentis, dederat aũt conſilium Vlyſſes, vnicum illi oculum excæcarent, ſed hoc periculoſum fuit, quamuis dormiret ſepultus. Ergo precati ſunt numina. Et quoniam non idem periculum erat omnibus & varias corporis partes tenentibus, eas inter ſe for-

titi ſunt. Ordo eſt. Ille, videlicet Achæmenides, fatur tandem hæc, & hoc formidine depoſita, poſtquam .ſ. dextram præbuerat Anchiſes. Ego ſum ex Ithaca patria comes Vliſſi infelicis, quia capta Troia iã vij annos errauit, nec reditum in patriam inuenire poteſt, id autem dicit in gratiam Troianorum, Achæmenides nomine, & profectus ſum Troiã Adamaſto genitore paupere, q.ſ. paupertate coactus me in arma miſit, quod & Sinon in ij. dicit, & vtinam fortuna manſiſſet, vt.ſ. modo non miſerior ſim capta Troia, quam prius, cum eſſet capienda, aut vtinã non eſſem ditior effectus ex ſpolijs Troianis, & Troia adhuc ſtare, quia tunc in has miſerias non deueniſſem. Socij.ſ. mei, reliqui comites Vlyſſi, trepidi.i.feſtini, pręt timore, & ita immemores.ſ. mei, dum linquunt crudelia limina.i. antra Polyphemi crudelis, deſeruere me hic.i.in hac inſula, in vaſto .i. valde amplo antro, Cyclopis .ſ. Polyphemi domus, ſup. cuius eſt intus opaca, & ingens ſanie.i.corruptio cruor, & dapibus cruentis .i. cruore aſperſi. Ipſe.ſ. Cyclops Polyphemus eſt, ſup. arduus, & pulſat .i. vertice ſuo, alta ſidera, quod ex terrore hominis dicitur, per hyperbolem. Odij auertite talẽ peſtem .i. tam truculentum aſpectum hominis, aut tantam perniciem, terris .ſ. reliquis ad quas ventura eſtis, aut terris omnibus, cum ſis inferno potius debita, quia nec eſt facilis vlli viſu.i. vt videatur, hoc tam terribilis eſt, vt difficile ſit eam peſtem, aut eum Cyclopem videre, nec eſt effabilis.i.explicabilis, vlli dictu.i. dum de eo quis loquitur, hoc eſt cum terrore videtur, & cũ horrore de eo fit ſermo, quia veſcitur viſceribus miſerorum .ſ. hoium deprehenſorũ, & ſanguine atro.i.iam cõcreto, aut ſanie, ipſa. Egomet.i.ego ipſe, vidi.i.aſpexi, & præſens eram, cum.i.qñ ipſe reſupinus .i. proſtratus more canum, in medio antro frangeret ad ſaxum duo corpora de noſtro numero (Homerus autẽ dicit, quatuor, ſed poteſt fieri, vt nõ oĩa viderit, & vt pauciora q̃ viderit, dixerit, vt fidem dictis ſuis faciat) prehenſa.i.comprenſa magna manu, quanta eius eſt, & vidi cum limina natarẽt.i.inundarentur aſperſa ſanie.i.ſanguine corrupto, & vidi eum.i.qñ ipſe mãderet.i.maſticaret, & dentibus frangeret mẽbra.ſ.miſerorũ ab eo cõprehenſorũ, fluentia.i.madentia, atro ſanguine, cũ artus tepidi.i.ſemicalidi, adhuc tremerẽt.i. tremerẽt adhuc, ſub dentibus .ſ.eius, quidẽ.i.certe, haud i.nõ, impune.i.nõ ſine vindicta & punitione, nec Vlyſſes eſt paſſus talia, ſup. fieri impune, ve pro vel, ipſe Ithacus.i.Ithacenſis Vlyſſes, ſup. haud.i.non, eſt oblitus ſui .i.ſalutis ſuæ, ne induſtriæ ſuę, in tanto diſcrimine.i.periculo, nã, pro quia, ſimul.i.ſtatim, aut cõtinuo, poſtq̃ ipſe Polyphemus expletus dapibus & ſepultus vino, poſuit.i.reclinauit ceruicem inflexam, iacuit per immenſum antrũ eructans ſaniem & fruſta.i.fragmenta carnis, per ſomnum.i.inter dormiendũ, mixta cruento.i.vino ſanguinolento, hoc eſt ſanguine confuſo, nos precati magna numina, & ſortiti vices.i.officia viciſſim tenendi, aut occupandi membra eius circumfundimur, vndique vna.i. ſimul, & vno impetu, & terebramus.i.perforamus, & effodimus lumẽ.i.

oculum

oculum vnum, telo acuto. i. fuſte ficulno, acuto, & robuſto: lumen, dicit, quod ſolum. i. vnum (quia non niſi vnum habebat oculum) latebat ingens. i. exiſtens valde magnum ſub fronte torua. i. terribili, & immitti latebat, dixit, exiſtens inſtar. i. in ſtatum & formam clypei Argolici. i. Græcanici, ut lampadis. i. globi lucentis, Phœbeæ. i. aut ſolis aut lunæ, nam ſol, Phœbus dicitur, & luna Phœbe, nec vult dicere tantum fuiſſe, quanti ſunt ſol, & luna, ſed quanti nobis apparent, & nos leti. ſ. de ſucceſſu, vlciſcimur tandem vmbras. i. manes à corporibus vi expulſos, ſociorum, id eſt noſtrorum, quos ipſe occiderat, & deuorauerat.

VARIA LECT. COMES infelicis Vlyſſis) In antiquis pleriſque libris, Vlyſſi, abſque, s, legitur. [Nomine Achæmenides) In veteribus ferè omnibus exemplaribus legere eſt, Nomen. [Troiam genitore Adamaſto) In Mediceo, in Porcio, & alijs antiquis pleriſque lib. Adamaxto ſcriptum eſt. [Nec dictu effabilis vlli:) In antiquis aliquot libris, Affabilis legitur, quanquam lib. etiam nonnulli manuſcripti, Effabilis legunt. [Ránieque aſperſa natarent Limina) Seruius: Experſa, veram eſſe lectionem aſſeuerat. In antiquis tamen lib. quotquot habui, Aſperſa, & Adſperſa, legi. [Iacuitque per antrum Immenſum) In veteribus aliquot libris, Immenſus legitur. Sunt etiam libri manuſcripti, vbi legas, Immenſam ſaniem. [Et telo lumen terebramus acuto) Ti. Donat. Tenebramus legit, hoc eſt Occæcamus.

COEL. RHOD. QVOD autem Ariſtoteles ait, Eſſe memoriam præteritorum tantum, quoniam quę adſint, vel ſentire dicamur, vel ſcire, aduertendum eſt, id ad perceptionem noſtram referendum videri, qui ſenſimus prius, vel percepimus, ſiue præſens id ſit, ſiue nō. Etenim recordari poſſumus non eorum modo, qui iam naturæ conceſſerint, ſed ſuperſtitum quoque, ſicut, & ſui ipſius meminiſſe aliquis dicitur. vnde illud eſt Virgilianum:

Nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblitus ue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.

Sed fugite, ô miſeri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite:
Nam qualis, quantuſque cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera preſſat,
Centum alij curua hæc habitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia iam lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſiluis, inter deſerta ferarum
Luſtra, domosq́. traho, vaſtosq́. ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitumq́. pedum, vocemq́. tremiſco
Victum infelicem, baccas, lapidoſaq́. corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans hanc primum ad littora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocunque abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole mouentem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentem,
Monſtrū horrendū, informe, inges, cui lumen adēptū:
Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat:
Lanigeræ, comitantur oues: ea ſola voluptas;
Solamenque mali de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit:
Luminis effoſſi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurq́. per æquor
Iam medium: nec dum fluctus, latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
Supplice ſic merito, tacitque incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit:
Verum vbi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit: quo pontus, & omnes
Intremuere vndæ, penitusq́. exterrita tellus
Italiæ, curuis immugijt Aetna cauernis.
At genus è ſiluis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portum, & littora complent.
Cernimus aſtantes nequidquam lumine toruo
Aetnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aeriæ quercus, aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterant, ſilua alta Iouis, lucus ue Dianæ.

SERV. SEd fugite) Occurrebat, Si cæcus eſt, cur timetur? Subiungitur non vnū eſſe, ſed plures. [O miſeri) aut blandientis particulas eſt, vt in Terent. O miſera. Aut ee vera miſeri, qui delati ſunt ad Cyclopas. [Qualis, quantuſque) Vnum morū eſt, aliud corporis. [Curua hæc habitant ad littora vulgo) Ne tm in montibus eſſe putarentur. [Vulgo) Paſſim. [Tertia iam lunæ) Bene in diuerſis locis ex Lunæ rōne colligit tpa. [Se complent) Ideo quia ſuum non habet lumen, ſed accipit à Sole. [Luſtra) Cubilia. vnde etiam lupanaria luſtra dicimus, vbi habitant lupæ. i. meretrices, dictæ ab obſcœnitatis, & odoris ſimilitudine. [Baccas) Generale eſt. i. fructus arborū agreſtium. [Corna) Ipſa arbor cornus dicitur pomum vero, cornum, corna, vt templum, templa. [Addixi:) Signato vero exprimit deſperationem. [Vos animam hanc potius) Oblique loquitur, vt ſupra. [Littora nota petentem) Nota ante oculorum amiſſionem. Sic Stat. in nodo: Sequitur tamen improbus hoſtem. Quia meminit. [Solamenq́. mali) Hic Quint. dixit, Magnum cæcitatis ſolatiū eſt hīre rem videntium. [Poſtquā altos tetigit fluctus, & ad ęquora venit) Hyperbaton in ſenſu, vt, Progreſſi ſubeunt loco, fluuiumq́ relinquunt. aut Hyſteron proteron. [Fluidū) Propter [illegible], fluentem noluit dicere. quod autem dicunt phyſici de effoſo oculo ſanguinem nunquam fluere, verum quidem eſt. ſed ſupra nō effoſſum eius oculum, ſed terebratū legimus. [Inde) Aut de fluctib⁹, aut de ſpatio oculi. [Gemitu) Cum gemitu. [Iam medium) Sic altum, vt mediū putares. Nam, & in quinto ſic dixit: Interea mediū Aeneas iā claſſe tenebat, cum adhoc mœ oia reſpiceret. [Fluctu) Legit & fluctus. [Trepidi) Feſtini, vt: Ne trepidate meas Teucri defendere naues. Item, Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit. [Sic merito) Quia omnia eius probauerat dicta, ac ſi diceret, nō fallacem, vt Sinonem. [Ad ſonitum vocis) Remorum ſonitum vocē dixit. Vox. n. eſt omne qđ ſonat, ſic alibi: Fractasq́. ad littora voces. Nā de hominibus non dixit, quia ſupra eſt. Taciti q́. incidere funem. [Veſtigia torſit:) Bene vno ſermone oſtēdit eum reuertentem iam audiſſe ſonum remigij. [Dextrā affectare) Dextram intendere. ſ. ſicut poſſet nauem tenere, Terent. Ad dominam qui affectant viam. i. intendunt. Nā ſi dextra legeris, vt ſit dextra cōtingere, affectare, Contingere caret exemplo. [Nec potis). i. nec potis eſt. Potis autem nomē eſt, & declinatur, potis, potis, poti, potem, potis, a pote, nomē eſſe docet ratio cōparationis. nam in ſuperlatiuo potiſſimus facit. cui ſi detraxeris ſimus, inuenies nois poſitionē, vt acerrimus acer, fortiſſimus fortis. Sic aūt vt diximus declinari, compoſitio oſtēdit. Nam huius impotis, cōpotis, impotē compotē facit. quod in ſimplici difficile inuenis per compoſitionem agnoſcis facilius. [Exterrita tellus) Poëtica hyperbole [Curuis cauernis) Et hoc. n. in cōcauis locis eſt. [Ruit) Feſtināter venit. [Nequidq̄ lumine toruo) Quia nocere nō poterāt. [Aetneos fratres) Aut ſimiles, aut ſeriatē germanos. Nā nō ſunt Polyphemi fratres, quē Neptū filiū Homerus dicit. Vnde eo cęcato Vlyſſes pertulit tempeſtatē, q ad eū venit derelicta Calipſo, cū qua decē annis fuerat. Vnde, vt ſupra diximus, Virgilij dictis diſſentit ępū ratio. [Coniferæ) Coo⁹ di fructus cupreſſi, & ipſa [illegible] eſt. Nā à rotunditate in acumē leuatur. [Cypariſſus) Aūt Telephi filius fuit, amatus ab Apolline, vel vt alij, à Siluano. q cū laſſatus ſub quadā arbore ſomnū caperet, ſubito excitatus, ceruū quē in delitijs habebat, p ignorantiā, ferā credēs, occidiſſet, flēdo omniū numinū miſericordiam meruit. Itaq; in arborē cupreſſum conuerſus eſt, aptam, & cōſecratam lacrymis, & luctib [Silua alta Iouis, lucu ue Dianę) Iouis. pp quercum Dianæ pp cupreſſum. Ipſa eſt. n. etiam Proſerpina. Alta aūt qđ manet in celſo vertice, & Lucus pp religionē dīu ponāt,

Sed

SED fugire, &c.) Poſt narratione in malorum, opportune monet Phrygios, nec ſimile malum incurrant aufugere, quo facto meretur gratiam ab eis, docetque ſe non inſidiatorem eſſe, qualis fuiſſet fortaſſe editus ſi inuitaſſet ad inſulam accedere, nam facile eſt perſuadere id, quod volumus cupientibus. Sanè ſunt qui dicant poëtam noſtrũ, principi poëtarum, Homero more geſſiſſe, qualem aiunt (lubet enim interdum nugari) duos ſcurras feciſſe quorum alter, vnde veniret, & qd vidiſſet, interrogatus, dixit ſe Roma venire per Rhenum, illicq́ incendiũ incredibile Rheni vidiſſe, aut poſtridie in tenebras incidiſſe meridianas, qua es poſt Chriſti mortẽ nemo viderit, eosq́. alijs ignotæ nuis factas, atque id genus (ne longus ſim) multa. Alter vero idẽ interrogatus, dixit ſe quoq; Roma venire, atque per Rhenum, ſed vno die tardius illuc aduéniſſe, interrogatus de aduſtione Rheni reſpondit ſe eã nõ vidiſſe, ſed piſces aſſos ante omnes domos expoſitos, & de ea pernegauit ſe quoq; eã vidiſſe, ſed oẽs mortales concurriſſe, ad congerenda ligna pro oui vnius ab aue illic poſiti, cõdenſatione facienda per concoctionem, quo tandem rupto, ait ſe genum vitus in albumen ingreſſum. Atq; ita mutuas partes præſtiterunt. quomodo Maro, quæ Homerus dicit de Vlyſſe, quem in Leſtrygonas, & Cyclopas incidiſſe aſſerit non dicit, ſed ſocium eius inuentum ab Aenea, poſtquam illinc abierat, verum id artis eſt ſummæ, de rebus notis loqui, iuxta fidem & ſententiam illorum, qui de illis ſcripſerunt. Sed audiamus Donatum cuius verba ſunt pauciſſima, quia ab hiſtoria res dependet, videlicet. [Addixi) Hoc conſilio ad eos veni, melius eſſe manibus hominum perire, quàm Cyclopum. Hæc ille. Ordo eſt. Sed ne fando. ſ. eos detineam, & in manus Cyclopum incidaris, ò miſeri. i. futuri, fugite, fugite, inquit, atque rumpite, qđ plus eſt quàm diſſoluite, funem. i. retinacula ab limite. Et ſi dicaut, cæcatus eſt Polyphemus, vt inquis quomodo ergo timendus? addit. Nam qualis, & quantus Polyphemus claudit in antro cauo, pecudes lanigeras. i. oues ſuas, atque preſſat. ſ. duris palmis, vbera. ſ. ouium, ſup. tales, & tanti. i. tam immanes, & tã magni centum alij infandi. i. deteſtãdi Cyclopes, habitant vulgo. i. paſſim, non in vno loco ad hæc litora, & errant. i. errant, ſup. in his altis montibus. Cornua lunæ implent etiam ſe iam tertia lumine. i. illuminatione tertia, aut lumine tertio, ſed pp metrum non dicit tertio lumine, ſed tertia cornua. i. iam eſt tertium plenilunium, aut tertius menſis, cum. i. e a quo, aut poſtquam traho vitam in ſiluis inter domos, & luſtra. i. latibula, & ſpelea ferarum deſerta. ſ. ab hominibus, & proſpicio. i. procul obſeruo, vaſtos. i. valde amplos Cyclopas, ab rupe. i. ſpecula in rupe quãdiſſiculter pertranſirent, & tremiſco ſonitũ pedum, & vocem eorũ, rami. ſ. arborum, & dumorum, dant. ſ. mihi, victum infelicẽ. i. miſerabilem. ſ. bacas. i. fructus minores, & ſilueſtres, ſparſim naſcentes, & corna lapidoſa. i. magnos lapides, ſeu oſſa magna continentes, & herbæ paſcunt me radicibus. ſ. ſuis, vulſis. i. euulſis, & extirpatis, ſeu eradicatis. Ego colluſtrans. i. conſpiciens omnia cõſpexi primum hanc claſſem venientem ad littora. ſ. iſta (non autem conſpexerat, niſi cum appelleretur, quia dictum eſt: Interea feſſos ventus cum ſole reliquit) Ego addixi, id eſt adiudicaui, & in poteſtatem eius deſtinaui me, huic. ſ. claſſi, quæcunque fuiſſet, ſiue amica, ſiue inimica, quia ſatis eſt mihi effugiſſe gentem nefandam. ſ. Cyclopum, vos potius quem et ab illis comprehendar, abſumite hanc animam. i. vitam, quocunque leto. i. quorumque genere mortis. [Vix ea fatus erat, &c.) Docet quomodo viſo Polyphemo aufugerit, ſuſcepto Achemenide, vtque ille inſequi parabat, & reteros Cyclopas excitabat. Vnde Donat. dicit ſic. [Nota) Exponendum fuit, quomodo cæcus venire potuerit, quia nouerat antequam excæcaretur. [Trunca manu pinus) Tota arbor erat, pro baculo. [Ea ſola voluptas) Voluptatem ex animalibus habuit, cum videbat. Cæcus autem ſolamen capiebat. [Lauit idẽ cruorem) Adhuc enim inflicta cæcitas noua putabatur, cum adhuc funderet ſanguinem. [Graditurq́. per æquor) Immenſæ proceritatis expreſſio, gradiebatur in medio mari vt in terra, neq; profundi maris, latus eius vnde tangebat. [Taciti) Ceſſante remorum ſtrepitu & cantilena nautarum, ſine qua remi operari non poſſunt. [Senſit) Quod non videbat, auribus percepit. Nam quamuis ſilentium adhiberetur, non potuit penitus vacua ſtrepitu eſſe nauigatio. Hæc ille. Ordo eſt. Achæmenides, ſupp. vix erat fatus, ea quæ præmiſſa ſunt, cum. i. quando nos videmus ipſum Polyphemum paſtorẽ, mouentem ſe vaſta mole. ſ. corporis ſui, ſup. in ſummo mõte, iter pecudes. ſ. ſuas lanigeras, & petentem littora nota, quæ. ſ. ſæpe petiuerat, anteq̃ ea cæcatus eſſet appoſitione, monſtrum. i. exiſtentem monſtrum horrendum, informe. i. ſine forma humano corpori debita, ingens. i. magnum, ſine genere, cui lumen, ſup. erat ademptum: &, ſup. cui pinum truncs. i. amputata, A truncata, regit. i. dirigit manum, & firmat veſtigia, ne. ſ. vacillet, aut labatur iã cæcus. Oues lanigeræ comitantur. ſ. paſtorẽ ſuum, ea ſola quæ. ſ. ea ouibus habet, eſt, ſup. voluptas Polyphemi, & fiſtula pendet de collo, hoc eſt deorſum pendet exiſtens ſolamen. i. ſolatium, mali. i. incommodi, amiſſi. ſ. viſus, poſtquam. ſ. Polyphemus, tetigit. ſ. pr... uu ſua, fluctus. ſ. maris, altos. i. profundos, & venit. i. acceſſit ad æquora, ple lauit. i. abluit, aut abſtergit. (Eſt enim præſentis tẽporis, a lauo lauis, lauere) inde. i. deinde, cruorem fluidum i. qui continue fluebat, luminis effoſſi. i. de oculo effoſſo, infrendens dentibus ſupp. cum gemitu, & ipſe graditur iam per æquor medium, necdum. i. & nõ adhuc, & fluctus nõ tinxit latera ardua. ſ. eius. Quis, dicit, graditur, patet quod lauit, ſit præſentis temporis licet, venit, ſit præteriti, quia in lauit prima corripitur, quæ in venit producitur. Alibi legimus, lauimus, prima breui etiam præſentis temporis. Nos. ſ. qui id videbamus, cœpimus, ſup. celerare, aut celerare. pro celebramus, procul inde. i. ab eo loco, vbi ipſum vidimus fugam, trepidi. i. cum tremore ſumus, & hoc recepto. ſ. in nauem noſtram Achæmenide, ſup. ſupplice. ſ. qui genua ampleãus nobis ſupplicauerat merito. ſ. de nobis, ſic. i. vt id faceremus, qa forte in Cyclopas incidiſſemus niſi nos præcauere monuiſſet, & nos taciti. i. tacentes, aut ſecrete incidere, ſupp. cœpimus, aut incidebamus, funem. i. retinacula, & nos proni. ſ. incumbẽtes remis, certamus æquora remis, certantibus. i. certatim ferientibus. Senſit. ſ. Polyphemus, ſtrepitum remorum, & tot ſit veſtigia ad ſtrepitum vocis. ſ. remigãtium, hoc eſt ex motum nauigantium, verum vbi. i. poſtquam, nulla poteſtas. i. facultas, datur affectare. i. intendere dexteram. ſ. ad nauem tenẽdam, nec potis, ſup. eſt, æquare. i. non poteſt equis viribus, aut gradibus, cõſequi fluctus Ionios. i. maris Ionij, ipſe tollit. i. emittit, & effert immenſum clamorem, quo clamore pontus. i. mare & omnes vndæ intremuere. i. multum tremuere, & tellus Italiæ eſt, ſup. exterrita. Penitus. i. penè intus, vſque ad penitiores partes eius, & Ætna mõs ille Siciliæ, immugijt. i. reboauit, cauernis. i. cauernis, & fornacibus dictis. curuis, & ideo vt ſonum magnũ grandem edentibus. At. i. ſed genus Cyclopum ruit ad portum, excitum. i. excitatum, & euocatum illo clamore, è ſiluis, & altis montibus, & complent littora. Nos cernimus fratres Ætnæos. i. mais Æ nam genitos aſtantes. ſ. ad litios, ſup. cum lumine toruo. i. diro, & minantes, nequidquam. i. fruſtra, quia ſæuitiam ſuam in nos exercere non poterant, & ferentes capita alta, cœlo. i. ad cœlum vſque, appoſitione, concilium. i. conuentum concitatum & conuocatum, horrendum exiſtentes, ſupp. tales, quales, erant quercus aëriæ. i. altæ, in aëra multum extenſæ, aut quales Cypariſſi coniferæ. i. ferentes multos conos, ad ornamẽtum galearũ, ſup. erant, tunc cum. i. quando, ipſe conſtiterant. i. ſimul ſteterant. ſupp. in celſo. i. ſublimi vertice. exiſtit ne alta ſilua Iouis, quantũ ad quercus, quæ ſunt in tutela Iouis, ve, pro vel, lucus. i. ſilua incedua, Dianæq́. ſ. exiſtentis, quantũ ad cupreſſos, vt Seruius docet.

VARIA LECTIO.

VOCEM'QVE tremiſco) Antiqua exemplaria pleraq;, Tremeſco, legunt. [Trunca manum pinus regit) In Mediceo, Manu. legitur. [Solamenq́. mali decollo fiſtula pendet) Sunt qui carmen hoc expurgant. Id tamen in pler. lib. habetur, hacq́. penthimemeri clauditur, Solamenq́. mali. [Latera ardua tinxit) Vetera aliqua exemplaria, Strinxit, habẽt. [Vertimus & proni) In Mediceo, & in Porcio, & aliquis alijs libris, Vertimus legere eſt. [Nulla datur dextram affectare poteſtas) In libris nonnullis antiquis, Dextra attrectare, legitur. [Immugijt Aetna) Antiqui pleriſque libri, Immugit, legunt. [Clamorẽ immenſum tollit) In antiq. aliq. lib. Ponit, habere. [Penitusq́. exterrita tellus Italiæ) In lib. antiq. Trinacriæ, legitur. [Conſtiterant, ſilua alta Iouis) In antiq. pler. lib. Conſtiterunt, legitur.

CŒLIVS RHODIGINVS.

PORRO Aetnæum item pro magno reperies in libris auctoritatis non dilutæ, vnde & cantharus Aetnæus, magnus intelligitur apud Ariſtophanem in comœdia, cui titulus Εἰρήνη. De montis Aetna magnitudine, vel quia Aetnei eq habeantur præceleres, & in currendi certaminibus incliti. Ea qua ratione. Virg. quoque fratres appellaſſe Aetneos, ſimile vero eſt. Conſimiliter apud Ariſtophanem eundem in comœdia cui titulus ἀχαρνῆς, dicuntur ... quem locum enarrans interpres, Parnaſium ex more pro magno ſaterus poſitum.

SERV. NI teneant curſus) Antiqui ni, pro ne, ponebant, qua particula plenus eſt Plautus, Ni mala, ni ſtulta ſis. Senſus ergo talis eſt, Timor cogebat vt quocunque nauigaremus, euentum ſequeremur, non iudicium, ſed occurrebat præceptum Heleni vitare Scyllam, & Charybdim. Quare placuit ne curſus teneant, hoc eſt agamur & impleantur inter vtranque viam modico mortis interitu .i. Scyllæ & Carybdis. [Retro dare lintea) Quod dum cogitauimus, proſperior nobis flare cœpit Boreas. [Miſſus adeſt) Fauore .ſ. numinũ, quem ſupra Anchiſes a dijs optauerat dicens, Ferte viam vento facilẽ, & ſpirate ſecundi. [Pantagiæ) Hic fluuius Siciliæ cũ plenus incederet implebat ſonitu pene totam Siciliã. Vnde & Pantagias dictus eſt, quaſi vbique ſonans. Hic poſtea cum Cereri quærẽti filiam obſtreperet, tacere iuſſus eſt numinis voluntate. [Megaroſque ſinus) Megara oppidum eſt iuxta Syraculas. [Tapſumque iacentem) Inſula non longe Syraculis penus fluctibus par. [Talia mõſtrabat) Quia occurrebat, Vnde hæc loca noſtis [Relegens) Renauigans. [Errata) Participium ſine verbi origine. Nõ enim facit error. [Infelicis Vlyſſi) Epitheton ad implendũ verſum poſitum more græco, ſine reſpectu negocij. [Contra Plemmyrium vndoſum,) Verbũ de verbo expreſſit) Hoc enim vndoſum quod Plẽmyrium. [Ortygiam) Hęc tantum Ortygia dicitur. Apollinis vero etiam Delos. [Fama eſt huc Elidis amnem) Elis, & Piſa ciuitates ſunt Arcadiæ, in qua eſt fons ingẽs, qui ex ſe duos alueos creat Alpheum, & Arethuſam. Vnde fit vt fingantur cõiugi in cantu, quos origo coniungit ita. Arethuſam autem etiam in Elide eſſe teſtatur Virg. dicens. Sic tibi cum fluctus ſubterlabere Sicanos. Hæc ſecundum fabulas venatrix fuit. quæ dum ſe in Alpheo poſt laborem lauaret, ab eo adamata eſt, & diu fugiens eorum miſeratione in fontem mutata per ſecretos meatus ad Siciliam venit. Quod etiam Vergilius oſtendit. Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis. [Alpheum) Quia græce Ἀλφειός facit, vt Αἰνείας, Aeneas. [Iuſſi numina magna loci) Vel ab Achæmenide, vel ab Eleno, vel Anchiſe. iuſſi ergo, admoniti. [Stagnantis Elori) Fluuij qui ad imitationem Nili ſuperfunditur campis. [Pachyni) Promontorium auſtrum ſpectans. vnde & Pachynũ dictum ab aëris craſſitudine. nam παχὺς eſt craſſus. [Camerina procul) Palus eſt iuxta oppidum, cui quodam tempore cum ſiccata peſtilentiam creaſſet conſultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, reſpondit μὴ κίνει Καμάριναν ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. quo contempto exiccauerunt paludem, & carentes peſtilentia, per eam partem ingreſſis hoſtibus pœnas dederunt. [Immaniſque Gela) Ciuitas a fluuio nominata, ſicut etiam campi Geloi. [Agragas) Mons eſt muro cinctus, in cuius ſumma parte oppidum. Vnde & Cicero ait, Ad mare intra mœnia ante oppidum expectabat. De Verre. Notandum ſanè hæc Virgilium, quantum ad ſua tempora ſpectat dicere, non quantum ad operis. Ænea enim nauigante nec fuerat Camerina ſiccata, nec Gela vel Agrigentum eo ndux quod frequenter facit, ſed ideo nunc vitioſum eſt, quia ex perſona narrantur Aeneæ [Magnanimum quondam generator equorum) Secundum Pindarum quõdam Agrigentini equos ad Agones Græciæ mittebant, qui inde victores reuertebantur. Legimus etiam aliud, cum in Cappadocia greges equorum perijſſent, Delphici Apollinis reſpõſo adduxerunt equas de Agrigento, & reparauere meliores. [Palmoſa Selinis) Ciuitas iuxta Lilybæum, abundans palmis quibus veſcuntur, & apto.

Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contra, iuſſa monẽt Heleni, Scyllã atque Charybdim
Inter vtranque viam leti diſcrimine paruo,
Ni teneant curſus, certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt. viuo præteruehor hoſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque iacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Vlyſſi.
Sicanio prætenta ſinu iacet inſula contra
Plemmyrium vndoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare, qui nunc
Ore Arethuſa tuo ſiculis confunditur vndis.
Numina magna loci iuſſi veneramur, & inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Elori.
Hinc altas cautes, proiectaque ſaxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moueri,
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Immaniſque Gela fluuij cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quõdam generator equorum
Teque datis linquo ventis palmoſa Selinis:
Et vada dura lego ſaxis Lilybeia cæcis.

tione illinc aufugerint, & quas terras prætervecti ſint, vnde dicit Donat. ſic. [Ventis ſecundis,) Id eſt ſequi quocunque venti ferrent. Nam omnes venti, ſecundi ſunt, ſi quo impellant eamus. Eſt ergo ſenſus, modo Cyclopas fugeremus, non curabamus, quocunque nauigaremus, quod erat contra iuſſa Heleni, qui vetabat illos temere nauigare. Sed diligenter vitare Charybdim, & Scyllam, ſed iſtorum maiorũ metu turbati decreuimus, vt vel tranſiremus. [Longe) Quia excelſus eſt mons. [Saxis cæcis) Quæ nautæ ſubaquanea appellant. Hæc ille. Ordo eſt. Metus acer .i. vehemens, & acriter impellẽs, agit .i. vrget, & impellit nos, excutere .i. vt diſſoluere, & extendere, rudentes .i. funes velorũ, quocunque .i. in quamcunque partem, a Cyclopibus diſtantem, aut quocunque .i. quacunque re, & intendere .i. implere vſque ad diſtentionẽ, vela .ſ. nauium noſtrarum, vẽtis ſecundis .i. ſequentibus, & à tergo venientibus quocunque ferrẽt, ſed iuſſa Heleni monẽt contra .i. econtrario .ſ. vitare Charybdim, & Scyllam, & nõ ſequi quocunque venti ferrent, monent inquam ni .ſ. ne, id eſt ſocij teneãt curſus inter Scyllam, & Charybdim, & ne teneant viam inter vtranque, ſupp. cũ paruo diſcrimine .i. differentia & diſtantia, leti .i. mortis, & ita ideo certum .i. deliberatum, & decretum eſt nobis, dare lintea .i. vela retro .i. retrorſum, hoc eſt obuertere vela. Ecce autem Boreas, &c. quod quidem feciſſemus, niſi Boreas ſurrexiſſet. Hanc conſtructionem Seruius innuit, qui accipit letum pro morte, & ni, pro ne. Poteſt & tamen & alius ſenſus, ac ordo eſſe, verum mirus artifex, poëta depingit narrando metum, qui eos acer agebat, nam perplexis, & attonitis dat intricatum ſermonem, & non ſatis expreſſum, vt in ſecundo vidimus in oratione Aeneæ ad ſocios. Sit igitur (ſi via) ordo talis. Socij monent contra iuſſa Heleni, ſupp. tenere viam inter vtranque, ſcilicet Scyllam, atque Charybdim, exiſtentes leti, id eſt gaudentes paruo diſcrimine, id eſt periculoſo, reſpectu eius quod a Cyclopibus imminebat, quia ni .i. niſi, teneant .i. continuent curſus ſuos, inter Scyllam, & Charybdim, certum eſt dare, id eſt quod darent lintea retro, & ita inciderent in Cyclopas. Aut ſic. Iuſſa Heleni monent contra .ſ. quod metus egit, ſed ni .i. niſi curſus teneant viam, inter vtranque .ſ. Scyllam & Charybdim, ſupp. cum paruo diſcrimine .i. parua diſtantia leti .i. mortis, quia inter vtranque tenere viam, parum abeſt à morte certum eſt dare .i. quod daret, lintea .i. vela ex lino, retro .i. retrorſum, & ita perrexerunt, ne cogerẽtur in Cyclopas recidere. Autem, pro ſed, ecce, q. d. pręter ſpem & opinionem, Boreas ventus ille Septentrionalis, adeſt .ſ. auxilio nobis, miſſus .ſ. fauore numinum ab anguſta ſede Pelori, illius promontorij, & per eum adiuti, prætervehor oſtia Pantagiæ, illius fluminis in Sicilia, viuo ſaxo .i. quæ oſtia ſunt, ex ſaxo naturali, & non artificiali, quia Pantagias rũ multo murmure olim inter ſaxa decurrebat, poſtea ad iuſſum (vt aiunt) Cereris cœpit tacere, hoc eſt aut coloni ſaxa mouerunt, aut impetus ea deuoluit vſque ad oſtia, vnde dicit, oſtia ſaxo viuo .i. naturali, & non fabrefacto, & prætervehor ſinus Megaros .i. iuxta Megaram oppidum Siciliæ, non procul à Syracuſis, & Tapſum, inſulam illam, decem ſtadia à Sicilia diſtãtem, iacentem .i. humilem, & ſi quæratur quomodo norit inſularum nomina, dicit Achæmenides comes infelicis Vlyſſi, relegens .i. renauigans retrorſum, littora errata .i. quæ errando legerat, hoc eſt nauigarat cum Vlyſſe monſtrabat .i. indicabat nobis, talia inſula prætenta, ſinu Sicano, id eſt Siculo, iacet contra Plemmyrium vndoſum, id eſt quod græce, Plemmirium, latine vndoſum dicitur, nam πλημμύρω, dicitur inundo, & πλημμύρα, vnda, cum frangitur non procelloſa, & πλημμυρίς, inundatio, vnde

ASCENSIVS.

PRAECIPITES metus acer egit &c.) Docet, qua propera

de poteſt ſcribi Plemmyrium, & Plemmyrion, eſt autem fluuius Siciliæ, non procul ab Orygia, Siciliæ vicina inſula, cum ſit & alia quæ Delos etiam dicitur, ſupp. cuius (nam more ſuo relatiuum ſubiicit in deſcriptione loci. nomen, ſupp. veteres, coſmographi dicere. i. appellauerunt Ortygiem, fama eſt Alpheum Elidis ſ. ciuitatis amnem. i. qui eb Elide Arcadię naſcitur, egiſſe huc .i. in hunc locum occultas vias ſubter mare, ita quod nō miſcetur aquis marinis, vnde in Bucol Sic tibi cum fluctus ſubterlabere Sicanos Doris amara ſuam nō intermiſceat vndam, qui. ſ. amnis ò Arethuſa, quæ & fluuius, & nympha, confunditur. i. commiſcetur: Siculis. i. Sicilienſibus vndis, tuo ore. i. oſtio. Nos iuſſi. ſ. à patre, veneramur magna numina, loci. ſ. illius, videlicet Arethuſæ, & Alphei, & ego exupero. i. aſcendo inde, præpingue. i. præter cetera pingue ſolum Helori fluminis ex Pachyno deflectentis, ſtagnantis. i. interdum ſtegna in agris facientis, ac inundantis more Nili, cuius inundatio terram pinguem facit, aut lente fluentis, quaſi ſtagnum ſit. Nos radimus. i. contingimus leuiter, hinc. ſ. prȩiectas, eltas cautes. i. rupes & lapides, & pro. i. ſaxa proiecta. ſ. in mare & extantiæ camerina. ſ. palus nunq conceſſa, moueri fatis ſ. volentibus, quia cum exſiccaretur, acolæ ab hoſtibus deleti ſunt & campi Helos illius ſtagni, ſup. apparet, & Gela ſ. vrbs, immanis. i. immenſa, aut propter equas, aut propter gentem, dicta. i. denominata, cognomine fluuij (qa & fluuius Gela, ſeu Gelas dicitur, & vrbs) ſup. apparet, & Agrages, mōs ille in Sicilia, muro cinctus, arduus. i. ſublimis oſtē at nobis maxima mœnia. ſ. oppidi in eo extructi, aut muros ſuos. Notat autem poëtam Seruius quod ex perſona Æneæ recitari facit ea quæ Æneæ temporibus acta non fuerant, nam eius tempore, nondum, inquit, exſiccata erat palus, nec Gelas, aut Agrigentum cōditæ, verū de palude dicere poſſumus Aeneam ſciuiſſe, quod eſſet fatis nunquam conceſſa moueri, licet poſtea mota ſit, ſed non fatis, nec dicit Æneas motam, ſed non moueri debere fatis id vetantibus, de Gela autem dicam inſtauratam forſan eſſe, ſed cum fluuius perpetuus ille Geles dictus ſit, potuit, & nunc vicus, aut pagus Gelas dici. Quod ſi omnino dormitaſſe cōuincitur poëta, dicam, & quandoque bonus dormitat Homerus: Agragas, dicit, apposi. ocie, generator quondam, equorum magnanimum, pro magnanimorū .i. qui generauit aliquādo magnanimos equos, & Ol. elinis vrbs iuxta Lilybeum promontorium, palmoſa. i. palmis arboribus illis abunde, ego linquo. i. prætereo te ventis datis. i. adhibitis à dijs præſentibus, & lego. i. nauigo, vada Lilybeia illius promontorij, dura ſaxis cæcis. i. propter ſaxa cæca. i. non apparentia, ſed aquis abſtruſa.

VARIA LECTIO.

CONTRA, iuſſa monent Heleni) Vetera quędam exēp. cum Med. Mouent, legunt. [Scyllamq. Charybdim inter vtramque viam leti diſcrimine paruo, Ni teneant curſus) In lib. nonnullis manuſcriptis, Scyllæq. Charybdis, ſcriptum eſt. Longe vero melius in Donatiano lib. Scyllem, atque Carybdin, eppoſitiue poſitum eſt, & teneant, in aliquot exempl. antiq. eſt. [Errata retrorſum) In antiq. aliquot exempl. Retrorſus [Occultas egiſſe vias) In lib. pueteri Hebuiſſe vies, legitur. [Siculis confunditur vndis) In antiq. aliquot lib. Perfunditur. [Numina magna loci iuſſi veneramur) In omnib⁹ antiq. lib quotquot legi, numerus, eſt huiuſmodi. Iuſſi numina magna loci veneramur. [Stagnantis Elori) In lib. antiq. Helori, cum aſpiratione. [Apparet Camerina procul) In antiq. aliquot lib. Camarina. [Palmoſa Selinus) In lib. aliquot antiq. Selyois ſcriptum eſt.

Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
Accipit. hic pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorum omnis curæ, caſuſque leuamen
Amitto Anchiſen. hic me pater optime feſſum,
Deſeris, heu tantis ne quidquam erepte periclis,
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremos, longerum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtis deus appulit oris.
POE. Sic pater Aeneas intentis omnibus vnus.
Fata renarrabat diuum, curſuſque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

SERV. DRepanum) Drepanū ciuitatis eſt nō longe a mōte Eryce trans Lilybæum, dicta vel propter curuaturā littoris, in quo ſita eſt, vel q Saturnus poſt amputata virilia Cœlo patri illuc falcem proiecit, quæ græcæ Drepanos dicitur, quod quaſi veri ſimile putatu, propter vicinitate Erycis conſecrata Veneri, quę dicitur nata ex Cœli cruore, & ſpume mari. [Illætabilis) Propter patris amiſſionē. [Feſſum deſeris) Vt ſupra diximus ſecundum Virgilium. Nam Cato eum ad Italiam veniſſe docet, vnde & in ſexto illud amphibolon eſt, Quo magis Italia mecū lætere reperta. [Nec vates Helenus) Quia dixerat, Prohibent nam cetera parce Scire Helenum fariq vetat Saturnia Iuno. [Non dira Celæno) Quæ vel irata ochini aduerſa prædicere. Et bona pietate mortem patris grauiorem dicit eſſe, quam famem. [Hic labor extremus) Apud Drepanum. [Deus appulit oris) Bene ſe cōmendat Didoni, dicens, ſe ad eam deorum voluntate veniſſe. [Fata diuum) Quæ dij hominibus tribuunt. [Renarrebat) Re vacat vt conſueri poſtit. Sanè in ſecundi principio duo ſunt poëtæ verſus, ſicut hic tres, & ſimilis eſt illius initio. [Conticuit tandem) Vt, Conticuere omnes. [Tandem) Diuturnitatem narrantis expreſſit. Notandum ſanè quia cōtrouerſiarum more epilogos dedit ſex iſtis prioribus libris, quos & eſſe bioticoa voluit. Nam ſingulis res ſingulas dedit, vt primo omnia, ſecūdos pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto feſtiuitatem, ſexto ſcientiam. Epilogos autem ſic variauit, vt in primo miſeratio eſſet Didonis, in ſecundo mors Creuſæ, vt in tertio Anchiſæ. in quarto Didonis, in quinto Palinuri, in ſexto Marcelli cuius deflet interitum.

ASC. HINC Drepani &c.) Restat a ſinem huius mortem Anchiſæ patris, quem Drepano Siciliæ oppido ſepelierat, vnde ad Didonē repulſus eſt. de qua re dicit Donat. ſic. [Illætabilis) Expreſſit plenam mortalitatem, nam ſi quando aliqua infortunia acciduut, non in dolore poſiti locis atte. bu imus, que ſi nobis aliquid inſlaerit, ergo hic Drepantiano loco applicat, quot facto acciderat. [Amitto Anchiſen) Dolet periſſe in portu, qui tot maris pericula euaſiſſet, nec dixit, mortuum, ſed, deſeruiſſe filium, veteres. n. egregios viros non mortuus, ſed per commotionem locorum trenſlatos putabant. [Heu) Tantus fuit dolor, vt etiam apud Didonem poſitus, quaſi cum eo præſente loqueretur. [Tantis) Ad generelitatē tranſit, ne ſi ſpecialiter enumeraſ, longior fieret. Dolebat autem vehemēter, q infinitis caſibus liberatus, ad Italiam peruenire non potuiſſet, deſinit ergo poëta, quam vim habeat apud filium incolumitas patris, cum dicit, Omnis curę, caſuſq leuamen. [Nec Helenus) Cum multa horrēda prædiceret, nec Celæno, cū multa optaret maledicta, ergo nec amicus prædixit, nec inimica. Tacuit autem de tempeſtate Sicilienſi, ne bis repeteret, quod dictum fuerat ab Ilioneo. [Intentis omnibus) Adhuc intentis, vt oſtenderet Aeneam libenter auditum, intenti fuerant, cum inciperet, intenti, cum finiret. [Omnibus Oſtendit nullum illic fuiſſe, qui non adhuc deſideraret audire. [Tandem) Ad ipſum pertinet, qui caſus ſuos enarrabat ſcilicet, nam audit ores adhuc intenti erant. Hæc ille. Ordo eſt. Portus, & ora, illætabilis. i. de qua lætari nequeā: Drepani illius oppidi, non longe ab Eryce, nunc celebris, propter diuum Albertum Carmelitam, multa virtute, & miraculis inſignem, accipit. ſ. hoſpitio me, hic. i. hoc tempore, aut loco. Ego amitto hic .i. in hoc oppido, heu (dolentis interiectio) Anchiſen genitorem appoſitiue, leuamen omnis curo, & caſus, & hoc tot tempeſtatibus pelagi, actis .i. tranſactis (Oſtenditur Aeneas omnibus in locis, ex grauipericulo maris, in maius diſcrimen terræ deſcendiſſe, vnde etiam dicitur a ſibylla, O tandem magnis pelagi defuncte periclis. Sed terris etiam grauiora manent. hinc dixit: Seruatum ex vndis Strophadum me littora primum Excipiunt. Et, Interea feſſos ventus cum ſole reliquit, Ignariq viæ Cyclopum allabimur oris. Et hic, Hinc Drepani me portus &c.) Optime pater apoſtrophe. i. ad abſentem ſermonis conuerſio, pathos. i. affectionem indicat, ſicut in j. Et te pater optime Teucrum fluctus habet Libyæ. ad Anchiſen ſ. tu deſeris me, hic. i. in hoc loco non conceſſo a fatis, me feſſum. ſ. tot nauigationem malis, pater, inquit, erepte, heu nequidquam. i. fruſtra, tantis periculis, vnde ad eum Helenus, Cura deum bis Pergamea erepte ruinis, vltra quas etiam tot pericula maris euaſerat. Nec Helenus vates, cum moneret multa horrenda, prædixit mihi hos luctus, non etiam dira Celeno, Harpyia. ſ. prædixit mihi hos luctus. Hic labor extremus, ſup. erat patri, & hæc erat illi meta longarum viarum, deus. ſ. bonus quiſpiā appulit veſtris oris. i. ad veſtras oras,

&

& regiones Libycas .ſ. me digreſſum.i. poſtquam digreſſus erã, hinc.i.ex hac regione Siciliæ: vnde in primo dictum eſt.

Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant &c.

Et hoc dicto conticuit Aeneas, cuius omnia ſunt verba, ab eo loco ad principium a. infandum regina iubes, &c. vſq; ad húc, vbi poëta incipit loqui dicens: Aeneas pater.i.vir venerabilis, renarrabat.i.recenſebat: ſic.i.in talem modum, fata.i.voluntates, diuum.i.diuorum, de euerſione.ſ. Troiæ: quia dictum eſt.

Poſtquam res Aſiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, &c.

Et docebat curſus.i.nauigationes, & errores ſuos, vnus .i. ſolus loquens, & omnibus.ſ. alijs intentis.ſ.attendentibus, aut multũ tentus, & captus eloquio viri in quo cum laudatur, eloquium Aeneæ, laudatur & poëta qui id excogitauit: Aeneas, ſup. conticuit.i.ſimul cum alijs tacuit, quia ita ſi n à principio.

Conticuere omnes, intentiq; ora tenebant, &c.

Tandem.i.poſt prolixam narrationem: quia multarum rerum, verum, vt dicit Martial.

Non ſunt longa quibus nihil eſt quod demere poſſis

Multitudo ergo, & varietas rerum, prolixitatem excuſat. Donatus autem id ſubtiliter exponit, referens ad ipſum Aeneam, qui deſiderabat finem narrationis, cum & caſus & labores ſuos enarraret, vnde dixerat Infandum regina iubes renouare dolorem.

Sed Dido, & ceteri Tyrij, adhuc intenti erant, vnde dixit, intentis omnibus. Et Aeneas quieuit.ſ.& animo & ore, quia non erat captus amore ſicut Dido, vnde per contrarium ſubditurus eſt.

At regina graui iamdudum ſaucia cura, &c.

Ad quam rem commode ponitur coniunctio, at, quæ in diuerſis & repugnantibus rebus præcipuum habet locum, vt diligenter obſeruat à poëta: ipſe ergo conticuit, & quieuit hic .i. in hoc dicto de morte Anchiſæ, & de profectione ex Sicilia in Carthaginem, quam non fuit opus recitare, cum iam nota eſſet Didoni ex oratione Ilionei, & huius operis lectoribus ac auditoribus, ex his quæ in primo libro dicta ſunt. Notum enim eſt, quæ in j. libro recitata ſunt, eueniſſe continuo, poſtea ea quæ vltimo loco in hoc tertio recitauit Aeneas.

TOT tempeſtatibus actus) In antiq. pene omnibus exempl. legere eſt, Actis. [Fata renarrabat diuum, curſusq. docebat) In antiq. aliquot lib. legere eſt, Fataque narrabat diuum. VARIA LECT.

MORIS quoq; veterum fuit pluribus locis excellentium virorum monumenta ſtruere, quæ res ambagioſam admodum efficit hiſtoriam. Mortuum in Sicilia Anchiſen cecinit Maro. Pauſanias in Arcadia defunctum ſcribit, & eiuſdem ſepulchrum ad montis radices viſitarum quandoque, Anchiſiam quod vocant propè Orchomenon, nec fuiſſe in nauibus cum Aenea, verum adueniſſe [illegible], illud propè Laconiam filio appulſo. COEL. RHOD.

IN IIII. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Vritur in quarto Dido, flammasq; fatetur.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

At regina, graui Veneris iam carpitur igne.
Conſulitur ſoror Anna: placet ſuccumbere amori.
Fiunt ſacra deis. onerantur numina donis:
Itur venatum; Veneris clam fœdera iungunt.
Facti Fama volat monitus tunc numine diuum
Aeneas, claſſemq; fuga, ſociosq; parabat.
Senſit amans Dido precibus conata morari,
Poſtquam fata iubent, nec iam datur vlla facultas,
Conſcenditq; pyram, dixitq; nouiſſima verba,
Et vitam infelix multo cum ſanguine fudit.

ALIVD IN EVNDEM.

Ardet amore graui Dido, ſoror Annaq; ſuadet
Nubere. iunguntur nimbo cogente ſub antro,
Incuſat precibus patrem contemptus Iarbas.
Nauigat Aeneas iuſſu Iouis: illa dolore
Impatiens, & amore, necem ſibi protinus infert.

SERV. VRITVR in quarto) Monoſtichi huius, ordo & explanatio eſt. Dido, id eſt virago illa, cui Eliſſæ nomen eſt: vritur .ſ. incendio amoris, in quarto .ſ. Aeneidos libro, & fatetur flamma .ſ. amoris. & hoc quidem de monoſticho. Argumenti, aut prolixioris, ordo eſt. At .i. ſed, hoc eſt, quieuit quidem Aeneas, ſed regina .ſ. Dido, carpitur iam graui igne Veneris .i. amoris. Anna ſoror, .ſ. Didonis aut Eliſſæ, conſulitur .ſ. ab ea.i.ipſa expetit ab ea conſilium, ibi Anna ſoror &c. placet .ſ. Didoni, & ſorori ſuccumbere amori, vnde dicetur, Placito ne etiam pugnabis amori? & ſequitur. His dictis incenſum animum inflammauit amore, Sacra fiunt deis, ibi, Principio delubra adeunt, &c. & numina .ſ. deorum onerantur donis. quia mactant lectas de more bidentes. Itur .ſ. ab Aenea, & Didone cum ſuis, venatum, vnde dicet Iuno, Venatum Aeneas, vnaque miſerrima Dido in nemus ire parant. & paulio poſt, It portis iubare exorto delecta iuuentus, & cetera. & Aeneas, & Dido iunguntur clam quia in ſpelunca: vnde dicetur. Speluncam Dido dux, & Troiani eandem Deueniunt: fœdera, id eſt, commercia Veneris, id eſt coitus, fama facti volat: vt dicetur ibi, Fama malum, & cetera. Aeneas monitus tunc, numine, id eſt voluntate diuum, ſcilicet Iouis, per Mercurium, parabat fugæ, & claſſem, & ſocios: Dido amans ſenſit, ſcilicet fugam parari, & conata, ſupple eſt: morari, id eſt detinere, ipſum precibus ſcilicet ſuis, & ſororis. Sed poſtquam fata iubent, ſcilicet Aeneam abire, ne datur, ſcilicet Didoni vlla facultas detinendi Aeneæ: ipſa, que, pro &, hoc eſt tum conſcendit pyram, id eſt ſtruem lignorum incendendorum, & dixit nouiſſima verba demiſſura, ſcilicet ſe, in mucronem Aeneæ, & ipſa infelix, fudit vitam cum multo ſanguine: vitam dicit, id eſt, animam cuius ſanguis ſedes putatur. vnde dicitur in fine huius, Atque in ventos vita receſſit.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER QVARTVS.

AT regina graui iandudum ſaucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni,
Multa viri virtus animo, multuſque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemque aurora polo dimouerat vmbram,
Cum ſic vnanimem alloquitur male ſana ſororem:
Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
Quis nouus his noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens? quàm forti pectore, & armis?
Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhauſta canebat?
Si mihi non animo fixum, immotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte feſellit;
Si non pertæſum thalami, tedæque fuiſſet:
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miſeri poſt fata Sichæi
Coniugis, & ſparſos fraterna cæde penates,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentes vmbras Erebi, noctemque profundam;
Ante pudor quàm te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos, primus qui me ſibi iunxit amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſeruetque ſepulchro.

SERV. APOLLONIVS Argonautica ſcripſit, & tertio inducit amantem Medeam. Inde totus hic liber tranſlatus eſt. Eſt autem pene totus in affectione, licet in fine pathos habeat vbi abſceſſus Æneæ gignit dolorem. Sanè totus in conſilijs, & ſubtilitatibus eſt. Nam penè comicus ſtylus eſt, nec mirum vbi de amore tractatur. Iunctus quoque ſuperioribus eſt: quod artis eſſe videtur, vt frequenter diximus. Nam ex abrupto vitioſus eſt tranſitus, licet ſtulte quidam dicant hunc tertio non eſſe coniunctum, (In illo enim nauigationis pericula, in hoc amores exequitur) non videntes optimã coniunctionem. Cum enim tertium ſi clauſerit, Factoq. hic fine quieuit. Subſecutus eſt. [At regina graui iandudum ſaucia cura) Item paulo poſt. [Nec placidam membris dat cura quietem) Nam cum Æneã dormire dixerit, ſatis congrue ſubiũxit, vt ſomno amãs careret. [Iandudum) Aut nimium: vt Terentius, Iandudũ te amat: Iandudum illi facile fit quot dolet. Aut Iandudũ, POST. à quo tempore vidit Æneam. Legimus enim, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. [Saucia) Hinc ſubiungit. [Vulnus alit) Et bene alludit ad Cupidinis tela, vt paullo poſt ad faculã. [Et cæco carpitur igni) Nam ſagittarum vulnus eſt facis incendium. [Cura) Amore intolerabili, vt, Meq́ his abſoluite curis. Cura ergo ab eo quod cor vrat, vt Veneris iuſtiſſima curæ. Item, Mea maxima cura. [Venis) Quia per venas amor currit, ſicut venenum vnde dictum, Fallaſque veneno. Item Longumq́ bibebat amorem. [Cæco carpitur igni) Agit Virgilius, vt intentas frangat declamationes, vt hoc loco rem dixit ſine declamatione. Vnde Ouidius, quoque magis tegitur, tanto magis æſtuat ignis. Cæco ergo igni, validiore, cuius natura eſt, vt compreſſus magis cõualeſcat. Multa viri virtus animo) Bene mediam ſe facit præbere Didonem inter regalem pudorẽ & amoris impulſum. Simulat enim ſe virtutem mirari cuius pulchritudine commouetur. Multa aũt virtus figurate dixit. Nam ad numerum tranſtulit quod eſt quãtitatis. [Recurſat) Bene frequentatiuo vſus eſt verbo in frequẽti amãtis cogitatione. [Gẽtis) Non Aeneæ, vt ſit velut excuſatio, ſed Dardani nominibus, Aut Veneris. [Infixi pectore vultus, Verbaq.) Tale & illud eſt, Illum abſens abſentem auditque videtque. [Nec placidam membris dat cura quietem) Aut penitus quiete caruit, vt Placida epitheton ſit quietis: aut habuit quidem quietem, ſed non placidam.i.turbatam ſomnijs, vnde & ipſa paullo poſt, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent? [Poſtera Phœbea luſtrabat lãpade terras) Circumlocutio orientis diei. Secundum enim tertium librum Aeneas per noctem in conuiuio Didonis narrauerat, licet, vt ſupra diximus, Virgilius iſta quæ per naturam neceſſe eſt fieri, plerunq; contemnat. [Luſtrabat) Aut illuſtrabat, aut re vera luſtrabat.i.purgabat. Nam nox quodammodo polluit mundum. [Humentem vmbrã) Quia nox omnis humida eſt, vt, Noctis lenius non deficit humor. Et nihil intereſt vtrum vmbram, aut noctẽ dicat, Nox.n. vmbra terræ eſt, vt ſupra, Inuoluens vmbra magna terramq́ polumque. Eſt etiam Hyſteron proteron in ſenſu. Aurora.n. Solem præcedit. [Cum ſic vnanimem) De re pudẽda locuturam parum fuerat ſororem eligere, niſi et vnanimem. Dicimus autem & vnanimus, & vnanimis, ſicut inermus & inermis. [Male ſana) Non planè ſana, amore vitiata. Male.n. plerunque non, plerunq; minus ſignificat. nõ, vt, Statio male fida carinis. Aliquoties minus ſignificat, ſicut ve, vt, vecorES, veſanus. Quanquã male & pernicioſe ſignificet, vt Lucanus, Sic male deſeruit. [Inſomnia terrẽt?) Et terret & terrẽt legitur. ſed ſi terret legerimus, Inſomnia erit vigilia. Hoc.n. maiores inter vigilias, & ea quæ videmus in ſomnijs intereſſe voluerũt, vt inſomnia generis fœminini, numeri ſingularis, vigiliam ſignificaret. Inſomnia vero, generis neutri, numeri pluralis, ea quę per ſomnum videmus: vt, Sed falſa ad cœlum mittũt, inſomnia manes. Sciẽdum igitur quia ſi Terret dixerimus, antiqua erat elocutio. Inſomnia .n. licet & Pacuuius & Ennius frequẽter dixerint. Plinius tñ excluſit, & de vſu remouit. Sed ambiguitatẽ lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilaſſe ſe dixit, ſed habuiſſe quietem implacidam.i. ſomnis interruptam vt intelligamus eam & in ſomnijs territam, & propter terrorem ſomniorum vigilias quoque perpeſſam. [Nouus) Magnus, vt, Pollio & ipſe facit noua carmina. [Succeſſit ſedibus) Vt Succedoque oneri. & Succedunt tecto. [Quem ſeſe ore ferens) Vt, Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido. Et, Namque ipſa decoram Cæſariẽ nato genitrix lumenq. iuuentæ. [Forti pectore, & armis?) Vt etiam ab Ilioneo audierat, dicente, Nec bello maior & armis. Sane ſubaudis eſt. Et bene virtutis commemoratione excuſat ſuperadictã pulchritudinis laudem. [Credo equidem genus eſſe deorũ) Nec .n. Vana fides eſt.i. falſa. Nam Degeneres aĩos arguit timor.i. improbat, impugnat. [Heu) Per hæc amoris impulſus oſtenditur. [Iactatus fatis) Caſibus, vt, Quis te nate dea per tanta pericula caſus inſequitur? [Bella exhauſta canebat) Finita, terminata: quod ni-

miæ virtutis eſt. Nam inchoare bella, quorum liber eſt, vincere vel finire paucorum. [Fixum immotumque ſederet) Cogi ſeſe optat, quæ ſi negat. [Sederet) Placeret, vt, Et ſedet hoc animo. [Vinclo iugali) Synæreſis eſt pro vinculo. Iugali autem propter iugum, quod imponebatur matrimonio coniungendis. Vnde et Iuno iugalis dicitur. [Primus amor) .i. maritus. [Deceptam morte fefellit) Figurate dixit, morte ſua decepit me, & fefellit. [Pertæſum thalami, tædeq. fuiſſet) Pertæſus participium eſt ſine verbi origine, & regit genitiuum, vt hoc loco. Nam genitiuus ſingularis eſt. [Huic vni forſan potui ſuccūbere culpæ) Singula pronūcianda ſunt. Ingenti.n. dicta ſunt libra quibus confeſſioni deſiderij ſui quandam inijcit refrænationem. [Culpæ) Propter antiquum ritum, quo repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ. [Fatebor enim) Bene vno ſermone, & culpam expreſſit, & neceſſitatem. Fateri enim & coactorum eſt & culpabilium. [Miſeri poſt fata Sichæi) Aut muliebriter dixit Miſeri. aut mortui, ſecundum Cicer.q. in Tuſculanis miſeros mortuos vocat. aut certe ob hoc Miſeri, cuius iam obliuiſcitur. aut ſi occiſi. [Sparſos fraterna cæde penates) Si Didonis, diſperſos per fugā intelligimus, ſi fratris pollutos cruore. [Inflexit) Quia ſupra ait. [Fixum immotumq. ſederet) Inflexit, a rigido propoſito declinauit. [Labantem impulit :) Impulit, & labare fecit. Non.n. lababat, qui ante immobilis fuerat. Cauendum ſane, ne labantem contra metrum legamus. Nam la, longa eſt, vt, Labere nimpha polo. [Veteris veſtigia flammæ) Bene inhoneſtam rem ſub honeſta ſpecie cōſitetur dicens ſe agnoſcere maritalis cōiugij ardorem. [Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat) Callide, ac ſi diceret poſſe, ſe coniungi Aeneæ, ſi mors ſecuta non fuerit. [Pallētes vmbras Erebi) in Erebo, alij, Erebi legunt, aut, Erebo, ad Herebū, vt, It clamor cælo. [Aut tua iura reſoluam) Propter vincla iugalia. [Amores Abſtulit) Cum illo conſumpta ſunt deſideria, & voluptates.

ASC. AT regina graui &c.) In hoc quarto lib. quæſita occaſione, deſcribit poëta vim amoris, qui virū pietate grauē, & fataliter in regnum Italiæ deſtinatum, potuit in muliebribus cōplexibus detinere & reginam alloqui grauē, & conſtātem, impatientia ad ſui necē impellere. Id aūt facit prudēs & cōmodus poëta, quo mortales animos ab amorum illecebris auertat, cū nemo ſit a Venereis laqueis tutus, niſi qui omne obiectum procul habuerit, & carnis luxum domuerit. Cū ergo in toto opere, tum hic poëta, & delectat, & prodeſt plurimum, nā ſimul & iucunda, & idonea dicere vitæ inſtituit. vſque adeo aūt, iucūda eſt huius libri lectio, vt D. Auguſtinus, ſeſe ad lacrymas compulſum, Didonis querela confiteatur. Nihil enim prætermiſſum eſt, quod ad amantis miſeræ officium pertineat. Idq. ſeruato ætatum cum libris ordine facit poſtea. Nam in j. lib. infantiā deſcribit, quæ varijs procellis iactatur, nihilq. certi habet. In ij. pueritiam, quæ aut exterminio, aut pædagogorum ferulis ſubigitur. In iij. adoleſcentiam, cuius viam ſeſe penitus neſcire fatetur ſapientiſſimus Solomon, vnde recte Æneæ cōtinet errores. In quarto iuuentam, quæ amoribus implicatur. In quinto virilitatem, quæ honori, ad quem res militaris ludis exercita conducit, potiſſimum inſeruit. In ſexto ſenium ad manes tendens, & futura præmeditans. Poſt quod triſtia ſunt cum carne, decrepita bella, quæ in ſequentibus operibus explicantur. Sed ne diutius q̄ par ſit philoſophemur hæc, prælibaſſe ſat eſt. Donati in hanc partem, verba ſunt hęc. [At regina) Enarratis omnibus ad quietem receſſit Aeneas. Dido aūt intollerabili cura, mota recordatione loquentis, & ſecreto incēdio torrebatur. [Multa viri virtus) Erāt enim & corporis, quia multos labores pertulerat. Erant animi, q̄ erat deorum cultor. Amator patriæ parentis, vxoris. Quapropter etiam ſubla[to] amore, conflato à Cupidine, cur non amaret virum domi foriſq. præſtantem? Bello ſtrenuum, in pace religioſum, neceſſarium ſibi viduæ deſtitutæ condenti ciuitatem, neceſſarium contra Pygmalionem? Forma autem corporis, cæteris animi virtutibus aſſerebat decus. Accedebat nobilitas generibus, erat enim Veneris filius, Cupidinis frater, nepos Iouis. [Infixi) Infixa ea dn̄r, quæ facile auelli non pn̄t, & hæret quod non poteſt reparari. [Vultus) Ad corporis laudem. [Verba) Verba aūt ad animum referas. [Quietem) Diuerſa res eſt, ſomnus, & amor. Ergo Aeneas quieſcebat, Dido inquieta erat. Hæc ille. Ordo eſt, condepens cum ſuperioribus, ſic: Quieuit quidem, facto fine, Aeneas. At .i. ſed, Regina .ſ. Dido, ſaucia .i. vulnerata, iandudum .i. ab eo tempore, quo hoſpitio ſuſceptus eſt Æneas, & Cupido loco Aſcanij, graui cura .i. amoris, quæ cura non vrit, alit .i. nutrix. ſ. meditando, & cogitādo ſecum, & reuoluendo verba, & vultus viri, vulnus .i. amoris inculis Cupidinei inflatum, & carpitur cæco igni .ſ. amoris, qui cæcat, & cæcus dicitur, ab effectu. Sed quæritur, quomodo vulnus alat venis, regina alioqui grauis? Nēpe quia multa virtus viri .ſ. Aeneæ, & multus honos gentis .ſ. Troianæ Aeneæ, ſubdit æ, vnde dōi deprehenditur honeſtas. (Nam facile eſt, ſemel ſimulare honeſtatem, aut ſubdiri non inſtruūtur, honeſti, niſi longa exercitatione, quo circa citius ex ſubditis, q̄ ex prapoſito deprehenditur honeſtatis indicium) recurſat .i. frequenter reuoluitur animo, ſed mire, dixit, recurſat quaſi ipſæ cogitationes viſæ ingerāt & libere recurrant, non animaduertente, aut repugnante etiam quodammodo Aenea. Nam id amantibus accedit, vt dum ocio dati, quietem quærunt, irrepant amoris ſtimuli, animumq. torqueant, etiam inuitum, non tamen vincant, niſi vinci ſe permiſerit) ſed quomodo recurſant, quia vultus .ſ. viri hærent, infixi pectore .i. fixi in pectore (gratia præpoſitionis, ablatiuum regit quē tamen vulgo in datiuum vertimus, dicentes, Infixi pectori. & verba, ſup. hærent infixa pectore. Nec cura .i. ſolicitudo amoris (quia res eſt ſolliciti plena timoris amor) dat membris quietem placidam) quod epitheton potius excluſiuum cenſeam, q̄ generale, hoc eſt diaero, ideo adiectum. quia membra quidem nōnullam habuerunt quietem, ſed non placidam, quia animus ſolicitus erat, & licet omnis quies ſit placida, tamen quies membrorum, licet ſit membris placida cum reficiantur, tamen nō eſt ſimpliciter placida, q.a ſæpe animum plus cruciant, q̄ ſi membra defatigentur, vnde eſt, Ocia ſi tollas periere Cupidinis arcus, ſine artes. [Vtrunque enim legitur apud) Ouidium dat ergo quietem .i. repoſitionem membris, ſed non placidam, quia cura recurſat animo. [Poſtera Phœbea luſtrabat &c.) Declarat poëta, quomodo miſera Dido, vim amoris ſui, Annę ſorori detexit, argutiſſime quidem ingreſſa, ſic tamen vt ab eiuſdem artis perita facile intelligeretur in quam partem animus ſe eius inclinaret quocirca incenſum animum, inflammauit amore. In qua re nos docet, poëta, non debere conſilium capere, ab his qui cupiditatibus noſtris potius obſequatur, quàm vtilitati conſulant, & ergo male ſana dicitur, vnanimem ſororem conſuluiſſe. Nihil eſt artificioſius, nec quod magis graphice muliebres aſtutias, & tectos amores exprimat, quam præſens locus, ſed ne in immenſum creſcat opus noſtrum, adiecero dūtaxat Donati verba, quæ hæc ſunt. [Anna ſoror) Elegit ſororem vnanimen, cui turpiorem amorem confiteretur. Neque tamen aperte, ſed per inſinuationem, longo circulo verborum confeſſa eſt. [Quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?) Patior inſomnia, dum conſidero nihil eſſe in hoſpite, quod præferri non debeat. [Quis nouus) Noua in illo ſunt omnia, tam in corpore, quam in animo, neque vnquam in alio viſa, & hæc dicuntur pro amatoris animo. [Quem ſeſe ore ferens?) Quàm gratum, quam iucundum eſt, q̄ viro forti conueniens, q̄ tacet, quòd loquitur, q̄ mouetur. Laudatur etiam Aeneas hic, q̄ non amauit vt vulgaris, & turpis, ſed amatus eſt, non tamē ab ea quæ eſſet pudoris abiecti, ſed eſſet petita conſilio Veneris, & Cupidinis fraude. [Heu) Incipit ſenſim confiteri, q̄ amet, q̄ dolet caſus eius. [Si mihi non) Adeo illum probat, vt illum iudicet dignum matrimonio ſuo, niſi priori coniugio ſit decepta. [Sed mihi vel tellus) Confeſſa de more, metum pro Venere ſibi mortem dicit. [Ille, primus) Oſtendit ſorori vtrum neceſſariæ perſuaſionis, vt quod erat amoris impulſu factura, hortatu alieno, magis facere videatur, ait enim ſemel nupſi, habeat ille quamuis mortuus pudoris mei pignus, qui mihi florem virginitatis eripuit, & ſecum habeat, ac ſuo ſepulchro conſeruet, & ſic oblique dicit, Quid dubitem nubere? cum alterius nuptias, ſepultus ille non videat, nec ſentire poſſit. Sufficiat illi, quod præcipuum habuit, virginitatis meæ decus tuliſſe. Relinquat viduam neceſſitatibus ſuis inſeruire, & ſi ſentit fidem debitam illi ſuſtuli: mors, quæ nouitatem quandam procurauit. Vis maior vrget, & intolerabilis cogit, impune ſecundi coniugij fortuna ſuſcipitur. & ſi aliquid manes ſentire poſſunt, impune peccatur. Hæc ille. Ordo eſt. Poſtera, ſup. dies luſtrabat .i. illuminabat, & purgabat iam terras lampade Phœbea .i. luce ſolari, & aurora dimouerat .ſ. prius (vnde non eſt hyſteron proteron, quia verba declarant auroram præceſſiſſe, quæ dimouerat polo .i. ab hemiſpherio noſtro) vmbram .ſ. noctis, quæ eſt vmbrā terræ, humentem .i. cum humore ſemper labentem. & iam poſtera dies, luſtrabat adhuc terras lampade Phœbea, ò Phœbo .i. ſole, tunc, ſupp. cum .i. quando, ſup. regina Dido, male .i. non ſana, aut in malum ſuum ſana .i. ſanæ ſimulis, hoc eſt callida, & aſtuta, alloquitur ſic .i. in ſequentem modum, ſororem .ſ. ſuam, Annam nomine, vnanimem .i. vnius animi, & voluntatis, immorādi .ſ. Aeneæ, & ſi qua fieri poſſet in coniugium illiciendi, dicit ergo:

go:

go: O Anna ſoror, quæ .i. qualia, inſomnia .i. phantaſmata nocturna terrent me, ſuſpenſam .i. anxiam, & perplexã, quid agere debeam? & ne dubitet vnde hæc inſomnia, addit: Quis .i. qualis, hic hoſpes nouus .ſ. Æneas, ſucceſſit .ſ. ſubſidium venit noſtris ſedibus .i. ad noſtrum regnũ, duce & rege carens, & multis inuiſum potentibus? quem .i. qualem, q.d. dij boni, quã inclytum & magnificum, ferens .i. gerens, aut extollens ſeſe .i. ſemetipſum, dum labores ſuos & errores narraret ore .i. oratione & ſermone? q̃ forti pectore .i. animo, & q̃, ſup. fortibus armis? Tria dicit in quibus & virtus & vitium conſiſtere putes, os, animum, & arma, ore, loquimur, animo, cogitamus, armis, operamur, quibus quia ſeſe vltra mortalium ſortem geſſiſſe, viſus eſt Aeneas, addit equidem .i. ego quidem, q.d. neſcio quid tibi, videatur, ſed ego certe credo, ipſum eſſe genus .i. progeniem, & de genere deorum aut ne in vnum Æneam propenſius inclinatã, ſed prædicet de toto genere Troianorum, qui ſe à Dardano & Teucro, Iouis filijs ortos, aſſerunt, loquitur, reditura tamen præcipue ad Aeneam, probat autem genus eſſe deorum, quia timor arguit .i. arguendo & improbando conuincit, animos .ſ. aliorum, eſſe degeneris .i. à nobili proſapia, meticuloſitate degenerare, & ignobiliter decedere, ſed timor non eſt inuentus in Aenea, vnde addit, probans ſemper priora per poſteriora, quod eſt honeſtiſſimum filum cõnectendi carminis, heu, commiſerantis interiectio, quibus .i. qualibus, ille .ſ. iam nobilis, generoſus, inclytus, & pius. hoſpes, noſter, iactatus, ſup. eſt, fatis .i. fatalibus incommodis, & laboribus, dijs ita volentibus, aut permittentibus, quo maior ſit illi gloria? quæ .i. qualia bella, canebat .i. carminis eloqui enunciabat. exhauſta .i. iam expleta, & geſta, atque peracta a ſe, q.d. grauiſſima, & maxime formidanda. Et ideo, quia talis eſt: Si non ſederet .i. placeret, eaſſẽt fixum animo, & immotum .i. immobile, ſicut dicit inacceſſos, vbi ſolis filia lucos .i. inacceſſibiles, nã Vlyſſes acceſſerat cum alijs multis, aut immotum hactenus, ſed plus dicit, ſi immobile intelligatur, verum exquiſitus eſt ſermo, vt in vtrãuis partem intelligas, ſi dicit, non ſederet animo .i. ſi non placeret omnino, nec vellem .i. q̃ nunquã vellem ſociare, cui .i. alicui, vinclo iugali, pro coniugali .i. matrimoniali, ne .i. ſi non firmiſſime conſtituerim, q̃ nunquam alteri nuberem poſtquam primus amor fefellit me, deceptam morte .ſ. prioris cõiugis Sichæi à Pygmalione interempti. & ſi non fuiſſet, ſup. me pertæſum .i. ſi non omnino tæderet, thalami .i. thori genialis, & tæde .i. facis nuptialis, quæ ante nubentes fertur, hoc eſt, ſi non omnino afficeret tædio matrimonij, & ſecundarum nuptiarum, & ita conſtituerim, non amplius nubere, ego potui .i. potuero, ſed facilitatẽ aut certitudinem futuri, iudicat præterito, forſan quod callide addit, ne ſe victam penitus fateatur, ſuccumbere .i. me victam dedere huic vni .i. ſoli culpæ, quæ eſſet tranſeundo ad ſecundas nuptias. Nam ò Anna .n. pro quia (fatebor, hoc eſt, cogor .n. tibi cum tu mihi ſoror & fidiſſima amica, ſecreta cordis reuelare) hic ſolus .ſ. hoſpes noſter, amatorie tamen non nominat eum inflexit ſenſus .ſ. noſtro, & impulit .ſ. in amorem ſui, animum labantem .i. à firmo propoſito paulatim decidentem, non agnoſco veſtigia veteris flãmæ .i. amoris, quem in Sichæum habui, ſtraxit dixit, ſolus, poſt fata .i. mortem miſeri cõiugis, ſup. mei .ſ. Sichæi, & poſt penates .i. lares, aut deos familiares, ſparſos .i. aſperſos, cæde fraterna .i. à fratre meo Pygmalione, coniugi meo illata. Sed licet agnoſcam veteris veſtigia flammæ, ego optem prius, vt, ſup. tellus, ima .i. profunda. dehiſcat .i. aperiat ſe mihi ad abſorbendam .i. me, vel, vt, ſup. pater omnipotens .ſ. Iuppiter, adigat .i. impellat me fulmine, ad vmbras, non quaſlibet, ſed ad vmbras Erebi .i. loci obſcuriſſimi in inferno, pallentes .i. pallidos, & pallidas facientes, & vt adigat me ad noctem profundam .i. ad caliginem infernalem, ante .i. priuſquam ò pudor (ex affectione apoſtrophen facit) ego violem, aut antequam ego reſoluam tua iura, quæ vetãt .ſ. ad ſecũdas nuptias tranſire, quæ pudiciſſimæ hũi volunt matronæ. Ille qui iunxit ſibi me .i. qui abſumpſit me, in cõiugium .ſ. Sichæus, abſtulit primos amores .ſ. meos, & ita volo, vt ille habeat, ſup. eos ſecum, & ſeruet ſepulchro, quo vno verbo ſignificat ſe ad oppoſitũ flexiſſe animum, quod Anna intelligẽs, dictura eſt, Id cinerem aut maneis credis curare ſepultos?

CVM ſic vnanimen alloquitur) In libris aliquot antiquis, Tum, legitur, & Vnanimam. [Quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?) Libentius omnes, Terrent, cum antiq. libris agnoſcunt: vt, Inſomnia, plurali numero dicantur. [Adigat me fulmine ad vmbras) In libris aliquot antiq. Abigant, legitur. [Ante pudor quàm te violem, aut tua iura reſoluam) In Rom. & in Oblongo Vaticanę bibliothecæ, lib. antiq. ſcriptum eſt. Violo, & Reſoluo. [Qui me ſibi iunxit) In antiq. aliquot exempl. Vinxit, legitur. VARIA LECT.

IN Phano Veneris, quod eſt in Africæ ciuitate Sica, vel hoc nomine celeberrimum, corpore proſtituto & paſſiuo cõcubitu dotem matronas quærere, patria conſuetudo eſt. At Rom. longe probabilius inſtitutũ, quo quę vno fuiſſent matrimonio contentæ, pudicitiæ corona ꝓdibant inſignes. Quod poſt depoſitæ ſemel virginitatis cubile, in publicũ egredi neſcirent, qñ matrimonium multiplex intemperantis non careat libidinis ſuſpicione. Nã & digamæ nomẽ, e thnicis quoq; eſt habitum infame, qñ & Dido cum ab Iarba Libyę rege (vt inquit Hieronymus) in coniugiũ peteretur, paulisper diſtulit nuptias, donec vrbẽ conderet, nec multo poſt extructa, in memoriã mariti quondã Sichęi pyra maluit ardere, q̃ nubere. Caſta mulier Carthaginẽ condidit, ſed rurſum vrbs eadẽ caſtitatis laude finita eſt. Quin & apud maximum poëtam, q̃q̃ argumento ſuo deſeruiente Dido eadẽ ſecundas nuptias culpa vocat. Huic vni forſan potui ſuccũbere culpa. COEL. RHOD.

RV. SInum lacrymis impleuit ob ortis) Sinus dicimus orbes oculorum .i. palpebras quæ à palpitatione dictę ſunt. Nã ſemper mouentur. Impleuit aũt ideo, quia lacrymæ plerunq; ſe intra oculos tenent. Et bene præmiſit excuſationem ijs lacrymis, commemoratione prioris mariti. [Anna, refert) Suaſoria eſt omni parte plena. Nam expurgat obiecta & oſtẽdit vtilitatẽ. Et à timore perſuadet. [O luce magis dilecta) .i. dilectior. Nã antiqui freqnẽter pro comparatiuo iungebãt particulã Magis. Tale & illud eſt, Nate mihi vita quõdam, dum vita manebat Chare magis. [Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta? [Nec dulces natos) Propter liberos, quę fuit cauſa ſecundi matrimonij, vt Iuuenalis. Sed placet Vrſidio lex Iulia tollere dulcem Cogitat hęredem. Alij male iungut natos Veneris, Cupidinẽ & Aeneam. [Veneris nec præmia) Voluptates. Homerus,

POE. Sic effata, ſinus lacrymis impleuit obortis.
Anna refert. AN. O luce magis dilecta ſorori,
Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos?
Eſto, ægram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas,
Ductoresque alij, quos Africa terra triumphis
Diues alit, placito ne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum conſederis aruis?
Hinc Getulæ vrbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. quid bella Tyro ſurgentia dicam,
Germanique minas?
Dijs equidem aſpicibus reor, & Iunone ſecunda
Huc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas?
Quã tu vrbem ſoror hanc cernes? quæ ſurgere regna
Coniugio tali? Teucrum comitantibus armis?
Punica ſe quantis attollet gloria rebus?
Tu modo poſce deos veniam, ſacriſque litatis
Indulge hoſpitio, cauſaſque innecte morandi:
Dum pelago deſæuit hyems, & aquoſus Orion,
Quaſſatæque rates, dum non tractabile cœlum.

τὰ Ἀφροδίτης δῶρα [Id cinerẽ, aut manes credis curare ſepultos? Propter illud, quia marito iurauerat: vt, Non ſeruata fides cineri ꝓmiſſa Sichęo. Et bene extenuat: dicendo nõ animam, ſed cineres & manes ſepulto. Dicit autem ſecundũ Epicurus, qui animam cum corpore dñt perire. [Eſto) Aduerbium concedẽtis eſt Græcum. [Flexere mariti) Non qui erant, ſed qui eſſe cupiebant. Alij intelligunt ægram mariti, vt ſit genitiuus ſingularis .i. propter maritum. [Non ante Tyro) Aut in Tyro, ac ſi diceret Tyri. aut certe τυρόθεν .i. Tyro, vt, Dardanus Heſperia. [Deſpectus Iarbas) Rex Libyæ, qui Didonem etuera voluit ducere. Et vt habet hiſtoria, cum hæc negaret Carthagini intulit bellum, cuius timore cum cogeretur à ciuibus, petijt vt ante placaret manes mariti, & exædificata pyra ſe in ignem præcipitauit ob quam rem Dido .i. Virago dicta eſt, quæ virile aliquid fe-

 cit,

cit. Nam Eliſa proprie appellata eſt. [Ductoreſque alij) Ergo & Iarbas ductor. [Quos Africa terra) Deriuatione frequenter maiores ſunt à principalibus, interdum pares inueniuntur, raro minores. Vnde ſupra Lacæna notandum diximus. [Triumphis Diues) .i. bellicoſa. [Placito ne etiam pugnabis amori?) Ac ſi diceret, contempſiſti eos qui diſplicebant, nunquid etiam placito amori repugnabis? Et eſt Græcum, pugno tibi. Nam nos, pugno tecum dicimus. [Hinc Getulæ vrbes) Ad terrorem vrbes dixit. Nam in mapalibus habitant. [Infræni) Aut ſæui, aut qui equis ſine fræno vtuntur. [Inhoſpita) Barbara, aſpera. [Deſerta ſiti regio) Inhabitabilis. Dicit autem Zerolibyeo, quæ eſt inter Tripolin, & Pentapolin. Et bene terret dicens iuxta eſſe aut bellicoſas gentes, aut deſerta loca, vnde non ſperatur auxilium. [Lateque furentes Barcæ.) Hi prope ſunt à Carthagine. Vnde addidit, Late furentes. Hi ſecundum Titianum in chorographia Phœnicem nauali quondam ſuperauere certamine. Barce autem ciuitas eſt Pentapoleos, quæ hodie Ptolemais dicitur. Nam Cyrene, & Barce reginæ fuerunt, quæ ſingulis dederunt ciuitatibus nomina. [Germanique minas) Propter aurum, quod ei (vt in primo diximus) tulerat. [Dijs equidem auſpicibus) Hoc dicit, dijs qui auſpices ſunt matrimonij Aeneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis fiebant augurijs: vt, Contentuſque auſpice Bruto. [Iunone ſecunda) Quæ præeſt coniugijs. [Tenuiſſe) Perfeciſſe impleſſe. [Coniugio tali) .i. viri fortis. quod ideo non dicit, quia ſcit a Didone prædictum. [Veniam) Aut beneficium, aut re vera veniam periurij. ſ. vt. Non cineri ſeruata fides promiſſa Sichæo. [Sacriſque litatis) Dijs litatis debuit dicere. Non enim ſacra, ſed deos ſacris litamus .i. placamus. Ergo noue dixit. [Indulge) Da operam: vt, indulgent vino, & vertunt crateras ahenos. [Aquoſus Orion) Corripuit ratione ſuprædicta. [Non tractabile) Aſperum, intractabile.

A S C E N S I V S.

SIC effata, &c.) Vehementiam amoris, quam verbis fateri erubuit, lacrymis prodidit, vnde ſoror animum eius agnoſcens, oleum addit camino, & incenſam inflammauit ſequenti oratione, de qua dicit Donat. ſic. [Lacrymis) Quas effundebat, vel recordatione veteris mariti, vel quod cogatur id facere, quod animo reſpuente damnauerat. [Obortis) Subito coortis. Si enim ſic quandiu dolore animi funduntur. Cōtra de Sinone, Lacrymiſq. coactis. [O luce magis dilecta) Oſtendit cauſam meti conſilij fuiſſe, cum ex amore loquatur, & deinde aggreditur aſtruere cauſas, propter quas ipſa negauerat ſecundas nuptias. [Nec dulces natos) Honeſtam cauſam proponit, ne libidinis, ſed liberorum creādorum cauſa, illam hortari videatur. [Id cinerem) .i. huc, cui deferre contendis, neſcit honorificentiam tuam. Cum anima enim, ſenſus morientis extinguitur, totum interit, perditq. obſequium, quiſquis illud non homini, ſed cineri prorogare contendit. [Eſto ægram) Cum adhuc eſſes ægra, ex recenti dolore, nulli flexerunt te. Nunc non repugnabis placido amori. [Hinc Getulæ vrbes) Exprimit quod obſcure dixit. [Quorum conſederis aruis) Poſt autem multa neceſſaria, quæ ſupra poſuit, addit faciendi neceſſitatem, ſingula cum metu diſcurrens, dicit ergo, non conſideras te peregrinam, & in locis peregrinis te imperium velle fundare, & omnia initia, præſertim imperij, habere laborem durum. Quod fœmina & ſola, paras vrbem fundare, cum innumeræ gentes poſſint te magno numero vrbium infeſtare, quæ viribus & ferocitate valent. [Inſuperabile, & infræni) Inuincibiles oſtendit. Infræni, qui ſuis legibus viuentes, nollent alieno imperio ſubiugari. [Inhoſpita) Non qđ nō ſuſcipiat hoſpites, ſed quam inhumanitatis cauſa, omnis formidet aduenien a, vel oderit peregrinus. [Cingunt) Hoc ipſum cingunt habet magnam vim, nam cingere eſt ambire, vt infiniti monſtrentur inimici vndique. ne per illos, ne ue etiam per deſerta fugere poſſis. [Germani minas) Hoc vt validiſſimum poſuit, quaſi illis adueniat, qui mare obſidebit, ne fugere poſſis. Poſtremo illi hunc cogitandum proponit, cui imperium ſit relictura, ſi careat liberis. [Dijs equidem) Poterat timere Dido Iunoni hoc non placere, ſed coniecturaliter remouit Anna, ait enim ſi nollent dij nobis coniugi Troianos, nunquam illi noſtra littora tetigiſſent, & credit Iunonem procuraſſe vt Troiani à patria pellerentur, vt huic regno fauerent. [Quam tu vrbem) Si ſola tantum regnum paraſti, quid facies Troianis adiuta? Ergo fauorem deorum ſacrificijs concilia. [Indulge hoſpitio) .i. illorum peregrinationem vberius foue, ne deficientibus rebus Troiani recedere cogantur. [Cauſaſque innecte morandi) Prætende cauſas quæ illos a nauigatione arceant. Hæc ille. Ordo eſt. Dido effata .i. elocuta ſic .i. in morem prędictum impleuit ſinus .ſ. oculorum .i. palpebras (ſm Seruium qui vult lacrymas in orbibus oculorum immoratas, quaſi indecorum ſit, ſi effuderit, ſed quia addit, obortis .i. præter ſpem ortis, videtur poeta ſignificare, impleſſe ſinus, non oculorum, ſed veſtium) lacrymis obortis .i. ſubito, & contra inſtitutū ortis, vel recordatione mariti prioris, vel amore noui, cum vereatur, quod ſentiret fateri, Anna refert .i. reſpondet ad obiecta contra nouas nuptias, & perſuadet ad eas, ò dilecta .ſ. Dido, ſoror .ſ. mihi, quæ ſoror tua ſum: magis luce .i. vita propria, aut luce vitali, poſuit aut magis dilecta, pro eo quod eſt dilectior, ne pro an, tu carpere .i. conſumeris paulatim, ſola .i. in viduitate perſeuerans, mœrens .i. lugubris & triſtis iuuenta, perpetua .i. per totam iuuentam tuam, quarum ipſa ſe perpetit .i. continuat. Nec noris .i. noueris, dulces natos .i. quam dulces ſunt liberis, his qui procreant eos: nec pręmia Veneris .i. voluptatem libidinoſam, q.d. id ſtulte fecis. Nam quod dixit, Ille meos primus, &c. nihil facit. vnde addit, credis ne, cinerem .ſ. Sichæi, aut manes ſepultos .i. ſpiritus defuncti Sichæi, curare id .ſ. vt carpere perpetua iuuenta? q.d. id fieri non debere, cum ſuperfluoſum ſit & friuolum. Eſto, aduerbium concedentis, tam apud Græcos, quàm apud Latinos, q.d. permittatur ita eſſe, & dicamus, quod nulli mariti .i. qui voluerunt eſſe mariti, flexere te quondam .i. aliquando ante hac, non .ſ. te flexit. ductor quamuis Libyæ, aut Hiarbas Libyæ .ſ. ductor, non inquam te flexit, ante .i. prius, Hiarbas Tyro .i. de Tyro, deſpectus .ſ. tibi, & alij ductores, quos terra Africa .i. de Africana, niſi ſit appoſitio, diues triumphis .i. victorioſa, & ſæpe triumphare ſolita, aut ditata ex opimis ſpolijs, & exuuijs eorū, quos in triumphos duxerit, alit .i. nutrit, & fouet .i. ponamus, q̃ principes Africæ te non flexerunt, pugnabis ne etiam amori placido .i. cum amore placente reſiſtendo ei? q d. id factum non decere, cum liceat ſuccumbere amori, quia id cineres non curant, & vtile ſit, vnde addit: Non venit .i. venit ne in mentem .i. conſideras ne quorum aruis conſederis .i. locum habitandi ceperis (A confido, potius quàm à conſideo: vnde in j. Aen. Vultis & his mecum pariter conſidere regnis? recte ergo Valla ſentit, ſido, & ſedeo, vnum habere in voce quidem præteritum. ſedi) Vrbes Getulæ .i. Getulorum qui ſunt populi Africani, appoſitiue, genus .ſ. hominum, inſuperabile bello, & Numidæ, populi illi Africani, infræni .i. indomiti, & nullo fræno coërciti, & Syrtis inhoſpita .i. inhoſpitalis, barbara, & aſpera cingunt nos hinc .i. ex vna parte vrbis noſtræ, & regio .ſ. Libyca, deſerta ſiti .i. propter aquarum penuriam, quæ intolerabilem ſitim procreat, & Barcæi .i. populi, furentes .i. debacchantes, late, ſup. cingunt nos, hinc .i. ea alia parte. Quid dicam? q.d. fruſtra, cum tute es nons, bella ſurgentia Tyro .i. contra Tyriam, vrbem Carthaginem, ſed melius, Surgentis Tyro .i. Tyro, vnde profecta eſt Dido, vnde in j. Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta, que pro &, minas germani .ſ. Pygmalionis, qui propter ablatum auri, & argenti immenſum pondus ſororem inſequi parabat. Equidem .i. ego quidem reor, carinas .i. naues: à parte totum. Iliacas .i. Troianas, tenuiſſe vento .i. vi ventorum: curſum huc .i. ad nos, dijs auſpicibus .i. præſidibus, aut ad futuras nuptias auſpicantibus, & Iunone .ſ. pronuba, ſecunda .i. proſpera, & ſequente deorum auſpicia. Nam, ò ſoror quam .i. qualem cernes hanc vrbem, q.d. clariſſimam, & quæ, id eſt qualia regna cernes, tu ſurgere .i. oriri, ſupple ex tali .i. talis herois, coniugio, & hoc armis, id eſt bellicis potentijs, & copijs Teucrum .i. Teucrorum comitantibus, quaſi dicas etiam inclytiſſima, ac potentiſſima, & quantis rebus attollet .i. eriget, ſe gloria Punica .i. Punicorum populorū, hoc eſt Pœnorum, q.d. maximis, tu modo .i. ſolummodo, aut nunc, poſce deos .i. à dijs, veniam .i. hanc gratiam, aut beneficium, vt ire ſecundent, aut veniam periurij, quia cineri Sichæo fidem nō ſerues, & indulge .i. da operam, hoſpitio .i. vt detineas eum hoſpitio, ſacris litatis .i. dijs litatis, hoc eſt placatis per ſacra, aut ſacris litatis .i. ad litandos deos factis, & innecte .ſ. Aeneæ, cauſas morandi .i. immorandi, docet quomodo .ſ. dum .i. quoadúſque, hyems .i. tempeſtas hyberna, deſæuit .i. multum ſæuit, (& eſt præſentis temporis) aut deſæuit .i. deſæuierit .i. ſæuitiam ſuam finierit, & dum Orion .i. ſtella Orionis, aquoſus .i. aquas, & nimbos excitans, ſup. deſæuit, & dum .i. quandiu rates, ſup. ſunt, quaſſatæ, id eſt concuſſæ, & laceræ, necdum refectæ, & dum cœlum .i. regio acris eſt, non tractabile .i. dura & aſpera.

V A R I A L E C T I O.

SINVS lacrymis impleuit obortis.) In veter. libris aliquot

quot, Lacrymis abortis, legitur. [Quos Africa terra triumphis Diues alit:) In Romanos libro legere eſt, Triumphos. Placito ne etiam pugnabis amori?) Quamuis, Placido, nomen in aliquot lib. manuſcriptis habetur: longe tamen melius, Placito, dixerim: vt emendatiora legunt exemplaria. [Genus inſuperabile bello,) In Romano libro, Genus intractabile, legitur. [Hunc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas) In Romano libro, & in Portio legere eſt, Hunc curſum. [Tu modo poſce deos veniam,) In libris pleriſque vetuſtis, Deum, habetur.

His dictis incenſum animum inflammauit amore:
Spemq. dedit dubiæ menti, ſoluitq. pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras.
Exquirunt; mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.
Jpſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora deum pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis; pecudumque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes: quid vota furentem,
Quid delubra iuuant? eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum viuit ſub pectore vulnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur.
Vrbe furens: qualis coniecta cerua ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitq. volatile ferrum
Neſcius: illa fuga ſiluas: ſaltusque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Aeneam ſecum per mœnia ducit,
Sidoniasque oſtentat opes, vrbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, vbi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mœret vacua, ſtratisque relictis
Incubat: illum abſens abſentem auditque, videtque.
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta,
Detinet; infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres: non arma iuuentus
Exercet, portusue, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

SERV. INcenſum inflammauit) Vt Horat. Oleum adde camino. [Soluitque pudorem) Propter vincla caſtitatis. [Delubra) Delubrum dictum, vt ſupra diximus, propter locum in quo manus abluuntur, vel propter tectum coniunctum. aut certe ſimulacrum ligneum delubrum dicimus, a libro, hoc eſt raſo ligno factum, quod græce ξόανον dicitur. [Pacemque) Beneuolentiam. [Per aras Exquirunt) i. ſacrificando explorant an dij vellent huic rei cōſentire. Dicendo autem Per aras, auſpicalem artem oſtendit: vt, Spirantia conſulit exta. [Mactant) Verbum ſacrorum, κατ' εὐφημισμὸν dictum, vt adolere. Mactare proprie eſt magis augere. [Lectas bidentes) Non vacat Lectas. Moris enim fuerat, vt ad ſacrificia eligerentur oues, quibus nihil deeſſet, vt in vj. Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos. Bidentes autem dictæ ſunt quaſi biennes, quia neque minores, aut maiores licebat hoſtias dare. Sunt etiā in ouibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non niſi circa bimatum apparent, nec in omnibus, ſed in his quæ aptæ ſacris inueniuntur. [Legiferæ Cereri) Leges enī ipſa dicitur inueniſſe. Nam & ſacra ipſius Theſmophoria vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum a Cerere, paſſim homines ſine lege vagabantur quæ feritas interrupta eſt inuento vſu frumētorum, poſtquam ex agrorum diuiſione nata ſunt iura. [Phœboque) Qui præeſt auſpicijs, quibus vrbes reguntur. [Patrique Lyæo) Qui vt ſupra diximus, aptæ vrbibus libertatis eſt deus. Vnde etiam Marſyas eius miniſter eſt in ciuitatibus libertatis indicium, qui erecta manu teſtatur vrbi nihil deeſſe. Et communis hoc habet ſenſus, Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quæ vrbi præſunt, quaſi nuptura pro vtilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ ſunt nuptiæ. Eſt etiam ſenſus altior. Nam facturi aliquid, ante aduerſos placamus deos: & ſic propitios inuocamus: vt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam. Ergo modo nuptura placat ante Cererem quæ propter raptum filiæ nuptias execratur: Apollinem, qui expers vxoris eſt. Liberum, qui niſi raptam coniugem habere non potuit, & ſic Iunonem conciliat. [Cui vincla iugalia curæ) Quia eſt & Curetis, & matrona, & regina. [Candentis) Candidæ, participium eſt pro nomine. [Media inter cornua fundit) Non eſt ſacrificium, ſed hoſtiæ exploratio, vtrū apta ſit. [Ante ora deum) Ante ſimulacra. [Spatiatur ad aras) Matronæ enim ſacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quaſi cum quodam geſtu, vnde Saluſt. Saltare elegantius quam neceſſe eſt probæ. [Inſtauratque diem donis) Muneribus, quæ aut dijs offerebat, aut donabat Tyrijs, vel Troianis. Inſtaurat autem ideo, quia iam ſupra ſacrificauerat multi Aeneam: vt, Sin regia ducit Tecta, ſimul diuum templis indicit honores. [Inhians) Intenta per ſolicitudinem. [Spirantia) Palpitantia, quaſi adhuc viua. [Heu vatum ignaræ mentes) Non ſacerdotes vituperat quaſi neſcios, ſed vim amantis exprimit, & inde vituperat ſacerdotes qui admonuerunt non credituram. Nam omnia futura a ſacerdotibus prædicta eſſe, ſequens indicat locus: vt, Multaque præterea vatum prædicta priorum. [Eſt) Verbum eſt indeclinabile. Nam frequenter deficit. Eſt autem huius poſitio edo es eſt. inuenimus (ſed quod abolitum eſt) edo edis edit. Vnde eſt edere, & comedere, quod hodie non dicimus. Nam ab eo quod eſt es, eſſe & comeſſe facit, quo tempore etiam pro præſenti vtimur, vt volo eſſe. Nam in defectiuis tempora pro temporibus ponimus, vt odi, noui, memini, odiſſe, noſſe, meminiſſe, etiam pro præſenti ponuntur. nam odire, nouire, meminere non poſſumus dicere. [Vrbe furens) Furor enim eſt amor, in quo nihil ſtabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quaſi inſtabilis, & infans, qui non poteſt fari. Vnde pauló poſt, Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit. [Qualis coniecta cerua ſagitta) Satis congrua comparatio. [Creſſia) Cretenſia. Nam Græce Cres facit. Vnde facit & Latine Cretenſis, vnde eſt Cretenſia. [Agens telis) Vrgens, perſequens. [Neſcius) Ignotus, ignarus, latens, non qui ceruam neſciret. & rata ſunt verba, quæ per contrarium ſignificant. Nam cum vector ſit proprie qui vehit, inuenimus etiam vectorem eum dici qui vehitur, vt Lucanus: Vecturis patiens tumidum ſupernatat amnem. Tale eſt & formidoloſus, cum ſit timidus, & timendum ſignificat. Cum enim exigat ratio, vt nomina verbalia agentis habeant ſignificationem pro paſſiua ſignificatione plerunque ponuntur. [Fuga) Curſu: vt. Simul arua fuga, ſimul æquora verrit. Nam intelligere non poſſumus fugam, cum dicat peragrat. Peragrare enim eſt circumire inquirendo. [Dictæos) Cretenſes, Ceruæ vulneratæ dictamum quærunt, vt in aij. legimus. Non illa feris incognita capris gramina. [Letalis arundo) Hoc propter futurum omen Didonis. [Sidonias) Pygmalionis, vel Sichæi. [Vrbemque paratam) Ad illud pertinet, quod Aeneas propter ciuitatem nauigat. Sed alij mouent quæſtionem quomodo Paratam, cum pauló poſt inferat, Pendent opera, interrupta, minæque murorum, ſed paratum poteſt dici, cui etiam paululum ſupereſt, vnde eſt, minæque murorum ingente. [Incipit effari, mediaq. in voce reſiſtit) Sic Horat. Cur facienda parū decoro inter verba cadit lingua ſilentio [Labente die) Quia in vſu non erant parandia: vt Iuuen. Exul ab octaua Marius bibit. [Demens) Quia ea quæ nouerat, audire cupiebat. [Narrantis ab ore) Vt eum intueretur. Et hoc loco per omnia amantis affectus exprimitur. [Obſcura Luna) i. nox. Nam nihil tam contrarium lunæ eſt, q̄ obſcuritas. [Sola) Sine eo quem amabat. Nam regina ſola eſſe non poterat. Eſt autem Plauti, qui inducit inter

mul·os amatorem poſitum dicentem φ ſolus ſit. [Mœret) Per diphtongum eſt triſtis. Nam aliter militat ſignificat. Sanè mœror aliud eſt. [Abſens abſentem) Terent. Præſentem eripi, abdu ei oculis. [Imagine capta) Ob amati ſimilitudinem. [Minæ) Eminentiæ murorum, quas pionas dicunt.

ASCENSIVS.

HIS dictis incenſum animũ inflammauit amore, &c.) Docet, quo verbis ſororis perſuaſa, dijs ſacrificabat, & oracula quibus creditura non erat, poſcebat. de qua re dicit Donat. ſic. [Incenſum inflammauit) Bis repete ſ. animum incenſum amore, inflammauit amore. Nam data ſpe commodi, ea ijs quę profutura dicebat, adeo dubitationem remouit, vt omnis verecundia & pudor ceſſerit. [Legiferæ) Quia populorum conſenſus, niſi legibus, retineri non poſſit. [Phœboque) Vt in futurum, proſpere ea perficeret, quæ optabantur. [Lyæo) Vt præſtaret lætitiã ſempiternam. [Iunoni) Quia coniugiorum tenet pleniſſimam poteſtatem. [Ipſa tenens) Alij, alta faciebant, ipſa ſacerdotis munere fungebatur. [Pingues) Pecorum corporibus oneratas. [Spatiatur) Eundi, & redeundi, vices crebras procurabat. [Inſtaorat) Sæpius hoc faciebat, vt produceret diem, volens diutius habere præſentem quem amabat. Hæc illa. Ordo eſt. Anna inflãmauit.i.in flammas prorumpere fecit, animũ.ſ. Didonis, incenſum.ſ. occulto incendio amoris inflãmauit, dicit, his dictis .i. hac perſuaſione ſua, & dedit menti dubiæ .i. ancipiti, quidnam agere deberet, ſpem.ſ. nubendi, ſecundo ſaluo decore, & ita ſoluit pudorem, quo arcebatur à ſecundis nuptijs. Et ergo ipſæ ambæ adeunt principio.i. ante omnia, delubra.i. templa, in quibus erant deorum ſimulacra, & exquirunt .i. exquiſite quærunt, & implorant pacem.i. pacationem, conciliationem, & beneuolentiam deorum, per aras i. per auſpicabilem artem, aut per ſacrificia, & mactant.i. occidunt ad ſacrificandum (eſt enim proprium ſacrificijs verbum, macto, quaſi magis aucto, ſeu augmento ſacrificio bidentes.i. oues, lectas .ſ. a grege, de more .ſ. ſacrificantium, bidentes quæ legi volunt, ſicut tauri eſſe intacti, & ſues eximij Mactant, dicit, Cereri legiferæ.i. quæ primas leges tulit, aut propter cuius inuentum, primæ leges latæ ſunt, ne.ſ. quis meteret, vbi non ſeuerit, & Phœbo.i. Apollini, & Lyæo.i. Lybero, ſeu Baccho patri, & ante omnes.i. præcipuæ Iunoni, cui vincla.i. vincula, iugalia.i. matrimonialia, ſupple ſunt curę, quia pronuba dicitur, & nubentium præſes. Ipſa pulcherrima Dido, quaſi ſacerdos & regina, ita, vt id ei decentiſſime conueniret, tenens pateram.i. vas vinarium, aut poculum, patens dextra.ſ. ſua, fundit.i. effundit inter media cornua vaccæ candẽtis.i. mundæ, & intactæ, aut.ſ. dum non fundit, ſpatiatur ante ora deum, ad .i. iuxta aras pingues .i. adipe & ſanguine imbutas, inſtaurat .i. augmentat, & celebrat diem, donis.ſ. varijs in templa, aut in Tyrios collatis, & ipſa inhians.i. auide inſiſtens, pectoribus pecudum.ſ. mactatarum, conſulit.i. conſilium capetit, extra ſpirantia.i. adhuc vitalẽ ſpiritum habentia & palpitantia.i. ſtudioſiſſime omnia facit, capta, videlicet amore ardentiſſimo, vſq; adeo, vt quæ vates cauenda præcinerent, illa affectaret. [Heu vatum, &c.) Docet quod comicus, dicit, amorem ratione regi non poſſe, itaque inſanos fuiſſe vates, qui ſiniſtris omnibus & haruſpicijs, Didonem ab Ænea vertere volebãt, quia vis amoris, præuincit omnia, Vnde Don. dicit ſic. [Heu vatum) Fiebant ab imprudentibus ſacra, nullis amorum neceſſitatibus profutura. Fiebant ab ijs, qui ſibi veluti vaticinandi ſcientiam vendicabant, & cum aliud ageretur, nõ intelligebant Didonis ardorem. Profuturos ſe arbitrabantur, iji, quæ interueniente ignoratione neſcirent. Quid enim quę ſoluebantur dijs vota prodeſſe poterant amanti, cum ardor iã immoderata, incendia dediſſet? [Tota vagatur Vrbe furens) Cum omnia fruſtra agerentur ex omnio amore, nullo in loco conſiſtere poterat, & vaganti totius ciuitatis, ſpatiũ non ſufficiebat. [Quális) Didonem ceruæ, ſiluas ciuitati mobilitatem ceruæ, Didonis diſcurſibus ſagittam paſtoris, ſagittæ Cupidinis comparat. [Sidoniaſq. oſtentat) Ne ſua præſentia ſuperflua videretur, & oſtẽdebat vrbem paratam, vt a nauigandi cupiditate auocaret. [Incipit) Præcidebat contextum verborum vt loquendi ſpatium proferret in longum. [Iliacos) Conſumptis omnibus inuentionibus, redibat ad ea quæ prius erant narrata. Nam miſere illum detinere cupiebat. [Illum abſens) Tantum fallebatur amantia animus, vt abſentem videre & audire, ſibi videretur. [Non cœptæ) Mirifica mortalitas expreſſa eſt, nam cum multa mala in amore inſint, illud præcipuum quod negociorum omnium obliuionem inducit. Eandem enim Dido quæ inſtabat operi, regniſq́ futuris, nunc omnia omittit, & cum omiſerit, Tyrij quoque qui inſtabant ardentes, omnia nunc deſerunt. Vnde oſtendit rectorem, complere omnia cum inſiſtit, cum vero contra agit, omnia frigeſcere. Hæc ille. Ordo eſt. Heu, interiectio, ex perſona poëtæ, quaſi cõmiſerantis, aut vim amoris dolendo exprimentis, mentes vatum ignaræ, non vaticinij, ſed virium amotis, quia volebant conſilio & admonitione, Didonem à nuptijs talibus auertere, admonentes vt donis & votis deos placet, quid .i. in quo, iuuat vota, quæ fecit dijs, furentem.i. inſanientẽ amore? q.d. nihil, aut in nullo, quid delubra.i. deorum templa, quæ audierant, iuuant? q.d. tantundem, hoc eſt nihil, quia flamma.ſ. amoris, eſt.i. conſumit interea.ſ. dum ſacrificaret, q.d. in ipſis ſacrificijs, medullas.i. Didonis, & vulnus.ſ. ſagittis Cupidineis illatum, viuit.i. innouatur, & refricatur interes, & ita ſummum remedium amoris, eſt nullum adhibere remedium, ſed ſi qua fieri poteſt obliuiſci, niſi ſit libidinoſus amor, qui carnem domando opprimitur. Dido infelix, propter caſum futurorum, vritur.ſ. ab amore, & vagatur tota vrbe.i. per totam vrbem, per quam prius cum grauitate incedebat, ſed vagatur furens, qualis, ſup. vagatur cerua, ſagitta coniecta.ſ. in eam, ita vt eam contigerit.i. poſtquã ſagitta coniecta fuerit (eſt enim ſeptimi caſus, ſagitta coniecta, & cerua primi) quam.ſ. ceruam, paſtor agens.i. perſequẽs eam, telis.i. ſagittis, fixit incautam.i. non cauentem, procul.i. de lõge, inter nemora Creſſia.i. Cretenſia, & liquit ferrum volatile.i. ad volandum aptum, hoc eſt telum in ipſa cerua fugiẽte, neſcius.i. ſecundum Ser. ignoratus, ſed maior eſt ſimilitudo, ſi exponatur ignorans, nam fieri poteſt vt paſtor ſagittam emiſerit, neſcierit tamen, an ceruam fugientem, fixerit, ſicut Aeneas regalis dignitate, magnifico eloquio, & egregia forma, Didonem vulnerauit, neſcius tamen cum id faceret, illius ergo, que eam vulneraret amore neſcius ergo .n. neſcius quod eam percuſſerit, & ideo liquit ferrum. Illa.ſ. cerua percuſſa peragrat fuga.i. fugiendo, ſiluas.ſ. Dictæas, & ſaltus Dictæos .i. Cretenſes, & arundo .i. ſagitta leuis, quaſi arundinea letalis.i. mortifera, hęret .i. inhæret, lateri.ſ. ceruæ. Ipſa Dido ducit, nunc .i. aliquando Aeneam ſecũ, per media mœnia.ſ. Carthaginis, & oſtentat.i. oſtẽtatione demonſtrat, opes Sidonias.i. quas à Sidone auexerat, & vrbem paratam, quod ſignum eſt coniugalis amoris ſolent enim proci, aut diuitijs, aut virtute ſua, fauorem auſpicari & ipſa incipit affari, quod & amantis, & amentis iudicium eſt, & reſiſtit.i. reſpondet, in media voce.i. nondum dato ad integrum reſponſo Aeneæ, quod impatientur amantis notamen eſt, & quærit nunc.i. aliqñ, eadem.ſ. conſimilia conuiuia, die labente.i. occidẽte.i. qualia feceat Aeneæ, & ceteris Troianis in primo aduentu. nec tñ approbatur dictum Seruij, aſſerentis veteres non feciſſe prãdia, vt in fine huius lectionis Beroaldus docebit, & ipſa demens, expuſcit audire iterum labores Iliacos.i. Troianos, quos Troiani paſſi ſunt in excidio, & pendet iterum, ab ore iterum narrantis, poſt.i. poſtea, vbi.i. qñ digreſſi, ſup. ſunt ex conuiuio, & luna obſcura viciſſim.i. non, aut luna obſcura luna reſpectu ſolis, premit, non extinguit, ſed imminuit, lumen.ſ. diurnum, & ſidera cadentia ſuadent ſomnos, ipſa ſola mœret.i. triſtatur, domo vacua .ſ. amatos quo ſine vacua videtur amanti, & incubat ſtratis relictis.i. deſertis, ab amato.ſ. & ipſa abſens audit, & videt.ſ. per phãtaſiam & imaginationem, illum.ſ. amatum, abſentem, quia ab ea iam digreſſum, aut ipſa capta imagine genitoris.i. patris.ſ. Aeneæ, detinet Aſcanium.i. Iulum, gremio.ſ. ſuo, quo Cupidinem prius tenuerat, putans Aſcanium tenere, vt in j viſum eſt. Vnde ſignificatur Aſcanius poſtridie à Venere ductus, ſi.i. ideo, vt ſi forte poſſit fallere amorem infandum.i. nimis improbum, fatiando .ſ. ſe amplexu honeſto Aſcanij loco patris eius turres .ſ. in muris, cœptæ.ſ. extolli, non ſurgunt.i. non extolluntur amplius, iuuentus.i. iuuenes, non exercent amplius.ſ. arma, vt pro vel, non parant amplius, portus. aut propugnacula.i. munimenta, & vt dicunt ſutilitia, tuta bello.i. ad futurum bellum propulſandum, opera pendent.i. ſuſpenſa manent, interrupta.ſ. ab operantium prius feruore, & minæ.i. eminentiæ, & pinnæ murorum, ingentes.i. valde magnæ, & machina.ſ. ædificij, aut turris, æquata cœlo .i. cõcepto vt erigatur ad cœlum vſque, & id hyperbolicos, ſup. pendent interruptę. Et ita oſtenditur, quantum poteſt opera Oeconomi, aut reip. Principis, quo ceſſante, oia in deterius ruunt. Verba Beroaldi in Seruium negantem apud antiquos fuiſſe prãdia, ſunt hæc. Non eo inficias olim me pedibus iiſſe in ſententiam Seruij, ſed ex multiplici, variaq́. lectione deprehendi apud priſcos in vſu fuiſſe, non minus prandia, quam cœnas, & homines bis in die ſaturos fieri ſolitos, quod in primis affirmat Cic. ſcribens in v. quæſt. Tuſc. Plat. ſolitum improbare vitam Italicorum,

licorum, qui bis in die ſaturi fiebant, & apud Plaut. atque Teręt. vetuſtiſſimos ſcriptores prandia celebrantur. Quinetiam Macr. refert, morem fuiſſe antiquorum Romanorum, vt patentibus ianuis pranſitarentur, & cœnitaretur. apud Plin. in epiſt. legimus, quemadmodum Plin. ſcriptor naturali hiſt. cibum ſumebat interdiu leuem, & facilem, veterum more, perinde ac prandium foret parcius, cœna copioſior. Herod. quoq; auctor Megacreontis Abderitæ, dictum celebratum fuiſſe, qui agebat magnam ſe gratiam habere Xerxi, quod non bis in die cibum caperet, nam ſi prandium & cœnam iuberentur Abderitæ parare, de ipſis actum iri peſſime aſſerebat, hoc ideo in Xerxe admiratur Abderites, qui illa quoque tempeſtate, quæ haud dubie vetuſtiſſima fuit, prandere & cœnare conſueuerunt. Huc accedit auctoritas Cornelij Celſi, præcipientis bis in die, potius quam ſemel cibum eſſe capiendum, celebratur quoque à Plutarcho, apophthegma Alexandri Magni, qui dictitare ſolebat obſonium prandij, eſſe nocturnam ambulationem, cœnæ vero prandij parcitatem. Supradictorum ſententias confirmat auctoritas Ariſt. qui ſcribit in Probl. prandendum eſſe large, cœnandum eſſe parce, hoc non præciperentur à doctiſſimo philoſophorum, niſi in vſu, prandia & cęnæ, pariter fuiſſent, hoc idem traditur ab Hippocrate medico excellentiſſimo, & Leonidæ Spartani dictum illud peruulgatum eſt, Prandete commilitones apud inferos forte cœnaturi, floruit autem Leonidas, proculdubio temporibus antiquiſſimis, & in antiquiſſimos eſt numerandus, hinc à Satyrico poëta dictum eſt, Prandebat ſibi quiſque deus, præterea a Valerio Max. Simplicitas antiquorum in cibo capiendo laudatur, qui in propatulo prandebant atque cœnabant.

VARIA LECT. ANIMVM inflammauis amore) In Rom. lib. & quibuſdam alijs, Flammauit, ſimplex verbum habetur. [Legiferæ Cereri) In Rom. lib. in Med. in Porcio, & quibuſdam alijs antiq. Frugiferæ, legitur. [Media inter cornua fundit) In pleriſque veteribus lib. Fudit, habetur, præterito tempore. [Liquitque volatila ferrum) Non placet, Liquit, præſenti tempore, quod aliquod habent libris Eſt & vbi, Volatile telum, in vetuſtis exempl. legatur. [Siluas, ſaltuſque peragrat Dictæos) Antiqui aliquot libris dictionum ordinem ita commutarunt, Saltus, ſiluaſq. peragrat Dictæas [Infandum ſi fallere poſſit amorem) In Rom. lib. legitur, Poſſit imago. Quidam alij libris antiqui, Si fallere poſſit amantem, habent.

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Iouis coniux, nec famam obſtare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.
IV. Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuque, puerq. tuus, magnum & memorabile numen;
Vna dolo diuum ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quò nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactoſque Hymenæos
Exercemus. habes, tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hûc ergo populum, paribusq. regamus
Auſpicijs. liceat Phrygio ſeruire marito,
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
POR. Olli (ſenſit enim ſimulata mente locutam;
Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras)
Si contra eſt ingreſſa Venus: VE. Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur,
Sed fatis incerta feror, ſi Iupiter vnam
Eſſe velit Tyrijs vrbem; Troiaque profectis,
Miſceri ue probet populos, aut fœdera iungi.
Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
Perge: ſequar. POR. Tum ſic excepit regia Iuno:

SERV. PEſte) Amore, incendio: vt, Toto deſcendit corpore peſtis. [Nec famã) Honeſtã. ſ. Sanè [Greek] eſt. [Furori) Iam non amori. [Aggreditur) Cum calliditate loquitur. [Egregiam vero laudem) Ironia eſt, inter quam & cõfeſſionem ſola intereſt pronũciatio. Et Ironia eſt, cũ aliud verba, aliud ptinet ſenſus. [Puer) Filius. παῖς Græce dixit. [Duorum eſt) Bene ceſſit maſculino fœmininum. [Adeo) Multum, vt Terent. Adoleſcentem adeo nobilem. [Veritã te mœnia noſtra) ꝓpter illud, Haud tanto ceſſabit cardine rerum. [Mœnia noſtra) Iunonis hoſpitium. [Modus?) Finis. Iuuen. Nullo quippe modo milleſima pagina ſurgit. Quò nunc certamine tanto?) Quid opus eſt tanto certamine? [Pacem æternam) Non inducias temporales. [Habes, tota qđ mente petiſti) Propter illud, Noſtram nunc accipe mentẽ. [Paribuſque regamus Auſpicijs,) Aequale poteſtate. & ab eo quod præcedit, id qđ ſequitur. & dictum eſt à comitijs, in quibus iiſdem auſpicijs creati licet ſimul non crearentur, parem tamen habebant honorem propter eadem auſpicia. Vnde & conſules pares ſunt, cum neceſſe eſſet vt vnus prior crearetur. [Phrygio ſeruire marito) Emphaticos, ac ſi diceret enuli. [Dotales Tyrios) Regalem ſpectauit perſonam. [Permittere dextræ) Quaſi per manus coniunctionem ſecundum ius locutus eſt. [Olli) Aut illi, aut tunc. Cetera per parentheſim dicta ſunt. [Simulata mentem) Hoc eſt talibus aggreditur. [Libycas aduerteret oras) Abſolutio quidem eſt hęc lectio, ſed verior, & figuratior illa eſt, Libycas auerteret oras. Nam plerunque trahitur Schema, vt aliquo ituri non ad locum, ſed de loco ponamus ſignificationem, vt ſi dicas, De campania ab eo in Thuſciam, honeſtius eſt quàm ſi eo diceris. Nec hoc tantum hoc loco facit, ſed pluribus. Hinc. n. eſt, Ripam ue iniuſſus abibis? [Ingreſſa Venus) Calliditatis eſt, vt ſupra. [Fortuna ſequatur) Hoc ad caſum pertinet. [Fatis incerta feror) Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: caſum, fata, voluntatem deorum. [Aut fœdera iungi) Si fœdera, per ſe plenum eſt: ſi fœdere, ad populos pertinet. [Tibi fas animum tentare precando) Sic Aeolus, Tuus ò regina quid optes Explorare labor. [Perge: ſequar) Bene aliud agens, aliud oſtendit. Ante eſt enim Iunonis officium ex matrimonio, ſic vſus Venereus. Vnde paulò poſt, Adero, & tua ſi mihi certa voluntas. [Excepit) Subſecuta eſt.

ASC. QVAM ſimul, &c.) Docet fabuloſe, ac poëtice Iunonis erga Didonem, & Carthaginem ſtudium eiuſq. cum Venere collocutionẽ. vnde Don. dicit ſic. [Quam ſimul aggreditur) Per hoc oſtendit aliquid inuidioſe ſe eſſe dicturã, Tractatus Veneris magnus, atque aſtutus cernitur. [Tuq;) Quaſi indignæ. [Tyrios) Tyrij inuidioſe, quaſi potẽtiſſimi. [Quo regnum) Senſit non potuiſſe fieri, vt tam graues, tamq́ diuturnas inimicitias, ſic ſubito deponeret. Nouerat. n. quid Aeneæ deberetur, quo magis nitebatur id auertere. [Sic cõtra) Melius viſum eſt, dolos dolis excludere, veluti approbatis per diſſimulationem ꝓſentibus, ne deteriorem viam inquireret atroa inimica, ſi cõtrariam ſe oſtenderet Venus. [Quis talia demens) Hęc vox quaſi conſentientis eſt. [Sed fatis incerta feror) Non fuit incerta, ſed ita poſuit, vt ne reniti videretur, & tamen non poſſe fieri ſubdole demonſtraret. [Si Iuppiter) Id ſciebat non poſſe fieri, ſed noluit oſtendere ſe nolle, ſed ad Iouem eam dimiſit, vt ab eo ſciret non poſſe fieri. Nam virorum ſecreta, facile intelligunt vxores. Hæc ille. Ordo autem eſt. Quam. ſ. Didonem, aut ſi græce mauis, Dido ſimulac. i. ſtatim, poſtquã cara. ſ. Didoni, & etiam Ioui, coniux Iouis. ſ. Iuno, perſenſit. i. perfecte ſenſit, teneri. i. irretitam eſſe, tali peſte. ſ. amoris, nec famam obſtare. i. & quod fama eius bona, quam prius ſummopera amauerat, non obſtaret, furori. i. inſano amori, ipſa Saturnia. i. Saturni filia, aggreditur Venerem talibus dictis. i. verbis, amarã ironiam habentibus, vero. i. re vera, & certe, & tu, & puer. i. filius, ac miniſter tuus Cupido, refertis. i. reportatis, egregiam laudem, & ampla, q. d. optima ſpolia, & numen veſtrum, ſup. eſt propterea magnum, & memorabile. i. dignum, quod in perpetuus ſit memoria, ſi vna fęmina, qua nihil fragilius eſt victa dolo duorum diuum. i. diuorum. ſ. tuo, & Cupidinis. Eſt ergo conceptio generum, ſicut, Tuque, puerq́ue tuus, refertis, perſonarum etiam tara, quia ſit per, que, geminatam. In ſingulis autem verbis, quædam antitheſis eſt, atque contentio. Nam vna opponitur duobus, fœmina, diuis, dolus, victoriæ & laudi, atque ſpolijs, nam dolo, nam acquiritur vera laus) Nec me fallit adeo, id eſt omnino te veritam, mœnia noſtra, id eſt Carthaginenſia, quæ in tutela noſtra ſunt, habuiſſe domos altæ Carthaginis ſuſpectas, ſcilicet de inſidijs, vnde dixerat Venus, Vereor quo ſe Iunonia vertant Hoſpitia, haud tanto ceſſabit cardine rerum. (Ve-

rum in huiuſmodi poëtarum fictionibus, dubitare licet quo modo ſi Iuno illud conſilium Veneris norat, non obuiarit cœptis eius, & ſignificauerit Didoni, vt à filio ſimulato, patriſq. inſidijs caueat. Sed dicere poſſumus, id poëtas ſenſiſſe, vt ſua eſſet cuiq; deorum, dearumq. poteſtas, ita vt ſolus Iupiter fata condat, atq; recondat, inferiora numina ſe mutuo impedire nequeant. Vnde in regno amoris non potuit à Iunone impediri Venus, quocirca vt Veneris beneficio perpetuum ſit Aneę, atq; Didonis coniugium, implorat Iuno Veneris opem, atque numen id non facturà ſi per ſe id poſſe cenſeatur. Cum igitur Ethnici quoq; vnū ponant, verum atque ſummum deum, dant ei tamen varia membra, hoc eſt eius varias poteſtates varijs nominibus explicāt, vnde ea qua cuncta veniunt, atq; procreantur per propagationem ſeminis, Veneri attribuitur, qua quamuis perſonam concupiſcimus, Cupidini, qua ad regna obtinēda iuuamur, Iunoni, qua ad ſapientiam, Mineruæ, & ita in reliquis) Sed quis modus .i. finis erit aut quo .i. ad quid, ſup. opus eſt nunc, tanto certamine .i. tāta controuerſia, & contentione inter nos? Quin .i. cur non exercemus potius pacem æternam .i. cōcordiam perpetuam, per matrimonium .ſ. &, pro .i. Hymenæos .i. nuptias, pactos .i. certo fœdera conſtitutas tu habes quod petiſti tota mente. Nam Dido amās ardet .ſ. incendio amoris, & traxit furorē .i. venenum amoris, per oſſa .i. ad medullas vſque, ergo quia id voluiſti, atque ego volo regamus, hunc populum .ſ. Carthaginēſem, cōem .ſ. nobis, & auſpicijs .i. præſidijs & poteſtatibus, parib. .i. æqualibus. Liceat .i. volo, vt pro licito habeatur, ſup. Didonem, ſeruire .i. ſubditam eſſe, marito Phrygio .i. Troiano, & permittere tuæ dextræ .i. poteſtati Tyrios dotales .i. nomine dotis in poteſtatem Aneæ filij tui venientes, Venus eſt olli .i. illo tēpore, aut illi ingreſſa .ſ. inſidioſe, ſic .i. in ſequentem modum (enim, pro quia, ſenſit .ſ. Iunonem locutam, mente ſimulata .i. qua amicitiam ſimulabit, cùm vtilitati ſuæ inhiaret, quo .i. ideo vt aduerteret Libycas oras .i. ab Italia transferret in Libyam, hoc eſt in Carthaginem, regnum Italiæ .i. monarchiam & vniuerſale imperium Italiæ fataliter deſtinatum vt in .j. promiſerat Iupiter, & abſente Iunone) Quis demens abnuat .i. reprobet, & renunciat, talia .ſ. fœdera æternę pacis? aut malit contendere tecum bello, ſi modo .i. dummodo fortuna ſequatur factum, quod memoras .i. ſi id, quod dicis poſſit ſortiri, felicē effectum, ſed ego feror incerta .i. dubia, fatis .i. de fatis, hoc eſt neſcio an fata id velint quod nos volumus, quia illis nolentibus nequidquam velimus neſcio, inquit, ſi Iupiter eſſe velit eſſe vnā vrbem Tyrijs, & profectis Troia, ve pro an, probet .i. approbet, populos .ſ. Tyrios, & Troianos miſceri, & fœdera iungi .ſ. inter eos, ſed tu coniux .ſ. Iouis es, fas .i. licitum eſt tibi tentare, precando .i. per preces, animum .ſ. Iouis, perge .ſ. ad Iouem, ego ſequar, q.d. tecum ibo, me ne inuitam putes id vſuram. Id autem dixit audacter Venus, quia ſciuit Iouem id non conſenſurum, quod & Iunonem non latuit, vnde ipſa fingit ſe id ſolam diſquiſituram, & Iouis animum ad hoc inducturam, vnde ſubditur, Iuno regia, .i. regis ſummi coniux, hoc eſt diuum regina excepit .i. exitro id, quod Venus prætendit, in aliud propoſitum cepit .ſ. ſermonem, dicens: Mecum erit, &c.

VARIA LECT. PERSENSIT peſte teneri) In antiq. aliquot libris, Perſentit, præſenti tempore legitur. [Nec famam obſtare furori) Sunt antiqui libri, in quibus, Nec famam obſtare pudori, legitur. [Magnum & memorabile numē) Sunt omnino lib. aliquot manuſcripti, in quibus, Nomen, legitur. [Quo regnum Italiæ Libycas aduerteret oras) In Romano quidem lib. Auerteret, legitur, quod Seruio mirifice placet. [Miſceri ue probet) In aliq. antiquis libris, Iubet, legitur.

IV. Mecū erit iſte labor, nunc qua ratione, quod inſtat
Confieri poſſit, paucis, aduerte, docebo.
Venatum Aeneas, vnaque miſerrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craſtinus ortus
Extulerit Tytan, radijſque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deuenient. adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. POE. Non aduerſata petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.

SERV. ISte labor) .ſ. explorationis à Ioue. [Confieri) Con abundat: vt, Fata renarrabat. [Retexerit orbem) Quē nox regebat [Nigrantem) Nigrum, participium pro nomine. [Alæ) Equites, ob hoc alæ dicti, quia pedites tegunt alarum vice. [Trepidant) Feſtinant: vt, Hic me dum trepidi crudelia limina linquunt. [Indagine) Ferarum inquiſitione. [Deſuper infundam) Quia aër eſt Iuno. Bene ſe hic facturam dicit, quod habet in poteſtate. [Nocte opaca) Nubium caligine. [Omne ciebo) Pro totum. Omne enim numeri eſt, totum quantitatis. [Tua mihi ſi certa voluntas) Hoc eſt ſi etiam tuum ſubſequatus officium. [Connubio) Nū, naturaliter longa eſt, ab eo quod eſt nubere: vt, Connubia noſtra Reppulit: ſed modo metri cauſa corripuit. [Non aduerſata) Legitur & auerſata.

ASC. MECVM &c.) Iuno, cognito ꝙ Venus vellet ſecum Iouē adire, vt conſulerent an velit Troianos Carthagini immorari, obſtitit, ſciens quia Iuppiter, imperium vniuerſale Italiæ addixerat, quo non obſtante, vt in .i. dictum eſt de Carthagine, Hoc regnum dea gentibus eſſe. Si qua fata ſinant, iam tum, tenditq; fouetq;. vbi manifeſte dicitur Iunonem nouiſſe, ꝙ fata obſtarent vnde additur, Progeniē ſed enim Troiano à ſanguine duci Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces. vnde dicit ſe ſolam animum Iouis tentaturam, & iubet Venerem, de ea re ſecuram eſſe, quaſi Iouem quo vellet flectere poſſet. Docet ſimul modū quo modo Aeneas Didonis inirat ampleaus celebraturus cum ea cōiugium, quod tamen celebratum non eſt, ſed Dido coniugium vocat, hoc prætexit nomine culpam, de hac autem re, nihil noui dignum habemus à Don. Ordo igitur eſt. Iſte labor .ſ. quem tu commemoras, & mecum obire vis, erit mecum .i. aſſumetur à me, quæ eum ſola obibo, nunc aduerte ego, docebo qua ratione .i. via, & quo modo, id quod inſtat .i. inſtanter agendum eſt, poſſit confieri .i. ſimul fieri, interea .ſ. dum Iouis, animum nobis concilio, Aeneas & miſerrima Dido parant .i. intendunt ire, vna .i. ſimul, quaſi vna tempeſtate (eſt autem aduerbium congregandi) in nemus, venatum .i. ad venandum, vbi .i. poſtquam, Tytan .i. Sol, craſtinus .i. qui cras oriturus eſt, extulerit primos ortus .ſ. ſuos .i. vt primum Sol ortus fuerit, & retexerit .i. aperuerit, radijs .ſ. ſuis, orbem .i. globum terræ, quantus à nobis videt, vmbra noctis priua tectum. Ego quæ .ſ. ſum regina aëris, infundam deſuper, his .i. in nos, venantes .ſ. nimbum .i. nubem ventoſam, nigrantem .i. atram, grandine commixta, tunc .ſ. dum, alæ .i. comites alatere, in motem alarum expoſiti, ad inſidias ferarum, trepidant .i. feſtinant huc illuc cuſtodiores, & cingant ſaltus .i. loca in quibus feræ ſalire ſolent, indagine .i. indagatione, & inquiſitione ferarum, & co ciebo .i. conuocabo omne cœlum .i. totum aërem tonitru, & ita comites diffugient .i. in diuerſa fugient & tegentur, ita vt reginam, quo ſe receperit, non videant, nocte .i. caligine nubium, opaca .i. denſa Dido, & dux Troianus .ſ. Aeneas, deuenient, ſup. ad eandem ſpeluncam. Bene præpoſuit Didonem, non quod dignior eſſet, ſed quia prior in ſpeluncam deſcenderet, non enim decorum eſſet eam ſpeluncam in qua Aeneam inueniſſet, ego adero .i. affectione coniugali eos conciliatura, & ſi tua voluntas, ſup. erit mihi, certa .i. explorata, ego iungam, ſupp. eos, connubio ſtabili, & dicabo propriam .ſ. coniugem, quod tamen non faceret, hic .i. huiuſmodi, erit eis Hymenæus .i. auſpica nuptialia, aut hic erit eis matrimonij modus, Cytherea .i. Venus, nō aduerſata, aut non auerſata .i. non obſtans petenti annuit .i. aſſenſit, petenti, ſcilicet Iunoni, & riſit repertis dolis, id eſt de dolis repertis, aut propter dolos repertos à Iunone.

VARIA LECT. CONFIERI poſſit) In Oblongo peruetuſti libro, & in Mediceo, Quo fieri, legitur. Alij quidam libri manuſcripti, Quod fieri, legunt. Idque in nonnullis per, t, notatum eſt. [Non aduerſata petenti Annuit) In Rom. lib. legere eſt, Non auerſata petenti Annuit.

COEL. RHOD. NONNVLLA paſſim apud poëtas ex remotioribus leguntur, quæ niſi antiquitatis indagator, atque inquiſitor, pauci percipient. Eſt Maronis carmen Aeneidos quarto, Dum trepidant Alæ, ſaltuſq. indagine cingunt. In quo percipiendo quidam interpretum ait Alæ turmæ ſunt equitum, quæ vt Alæ auium, ita iſtæ legionum in acie pugnantium latera tegunt. hæc ille. Quæ licet multa ſint eruditione, non tamen quieſcebam, ſed magis, magiſque in dies ambigebam, nec quæ meam explerent.

rent mentem, inueniebam, multoſque ſi quid præter hanc inter pretum opinionem ſentirent, conſului, nullus tamen dicta meo ſedebant animo, tandem neceſſariorum quidam meorum Ioannes Iacobus Tortis iuuenis moribus præditus, & literarum non ignarus (ſciebat.n.me antiquarum rerum præauidum, quædam fragmenta ſine auctoris nomine, & titulo vna cum Xenophonte de venatione maioribus literis exarato attulit ad me, donoq́ dedit, quæ fragmenta (vt meus eſt mos) e veſtigio oculis prætertue, percurrereq́. cœpi, inter alia vel maxima cognitione digna hæc, quæ ſequuntur, ad Maronis carmen admodum cógruentia legimus. Venatorum genera vt referunt eſſe quatuor, Inueſtigatorum, qui animalium veſtigia inueſtigant, Indicatorum, qui lati bula nouerũt, Inſidiatorum, qui inſidias, & caſſes animalibus parant. Alatorũ vero, qui equo ſuccuſſanti, ſenſumq́. inſultanti, clamoreq́ animalia terrent, ne aliorſum, q per medias ſédiculas fugam arripiant. Quæ ſuprema .i. Maronis carmini cópetere vñr, vt nẽm ab illis eximiam poëtam ſumpſiſſe diiudicem. Non prætereundũ eſt, de inſidiatoribus, atque aſtutiam 7. hoc carmine poetã quoq; intellexiſſe, Inſidijs cueſuq́. feras agitabat Iulus, & in Georg.3. Montesq́. per altos Ingentem clamore premes ad retia ceruum. Operæprecium fuit vt in hiſce noſtris inſerere, quæ lucem deſiderare videbantur. Quocirca te velim oratum, vt hæc qualiacunque ſint, ne diſpicias, donec præſtantiora, longeq́. doctiora, atque ad poëtæ ſenſum magis accommodata offendes.

Oceanum interea ſurgens aurora reliquit:
It portis Iubare exorto delecta iuuentus.
Retia rara. plagæ, lato venabula ferro:
Maſſyliq́. ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: oſtroq́. inſignis, & auro
Stat ſonipes; ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magna ſtipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea, purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non, & Phrygij comites, & lætus Iulus
Inſedunt. ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Aeneas, atque agmina iungit.
Qualis, vbi hybernam Lyciam, Xanthiq́. fluenta
Deſerit, ac Delum maternam inuiſit Apollo:
Inſtauratq́. choros, mixtiq́. altaria circum
Cretesque, Dryopesque fremunt, pictiq́. Agathyrſi:
Ipſe iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela ſonant humeris. haud illo ſegnior ibat
Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.

SERV. *Iubar.* IVbare exorto) Nato lucifero. Nam proprie iubar Lucifer dicitur, quod iubas lucis effundit. Vnde iam quicquid ſplendet, iubar dicitur, vt argenti, gemmarum. Eſt aũt Lucifer interdum Iouis, plerunq; Veneris ſtella. Vnde Veneris dicta: vt, Quẽ Venus ante alios aſtrorũ diligit ignes. Sanè modo hyſteron proteron in ſenſu eſt. Iubar.n. præcedit Auroram, & facit hoc iubar, hæc iubaria. *Retia.* [Retia rara, plagæ) Multi diuiduot, vt ſit retia rara, maiora plagas, minora intelligamus. Alij plagas per diffinitionem accipiũt, vt intelligamus, q ſunt retia rara, plagæ. Sciendum tamen proprie plagas dici *Plaga.* funes illos quibus retia tenduntur circa imam, & ſummã partem. [Lato venabula ferro) Lati ferri venabula ob hoc dicta, quòd ſint apta venatui, quaſi ex ſtabula. (Maſſyli) Maſſylorum gens eſt non longe à Mauritania, & Maſſyli legendum per vnum l, id eſt ne non ſtet verſus. ſy enim longa eſt: vt, Hic mihi Maſſilæ gentis monſtrata ſacerdos. [Et odora canum vis) Plus eſt quam ſi diceret multitudo. vnde Sal. Qua tempeſtate ex ponto vis piſciũ *Odorum* erupit. Odora autem improprie dixit. Nam odorum eſt, quod ex ſe odorem emittit, non quod odorem ſequitur, vt Stat. Et odore vulnere pinũ. Sic eſt, Et inter odoratum lauri nemos, pro *Odoratũ* odorem. Nam odoratum eſt, quod aliunde odorem accipit, vt odoratum templum. Tria ergo ſunt, odorum, quod per ſe olet, *Odoriſequum.* odoratum, quod aliũde odorem accipit, odoriſequum, quod odorem ſequitur, ſicut modo de canibus debuit dicere. [Cunctantem) Morantem. atqui amatrix debuit feſtinare ad eum quem amabat, ſed pathos natura ſuperauit. vt Terent. Dum moliuntur, annus eſt. Deinde hæc morabatur ſtudio placendi. [Ad limina) ante, vel apud [Stat ſonipes) Adeſt, præſens eſt. Nam ſi Stat ſimpliciter acceperis, vituperatio eſt. Nam legimus, Stare loco neſcit. Denique ſequentia dictum hoc explanant, vt, Ac fræna ferox ſpumantia mandit. [Spumantia) Spumas vomentia, vt nau*Lymbus.* fragum mare, quod naufragos facit. [Lymbo) Lymbus eſt, ſicut ſupra diximus, faſcia, quæ ambit extremitatem veſtium ſecundum antiquum ritum, vt, Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura. [Crines nodantur in aurum) Velo reticulum, quod colligit comas, κεκρύφαλον. [Ipſe ante alios) Quia amatur, ideo ei dat pulchritudinem, licet Aſcanio magis congruat. [Hybernam Lyciam) Non aſperam, ſed aptam hyemare cupientibus. Sic enim ſe habet natura regionis. Et bene aliud agens, aliud oſtendit. Nam conſtat Apollinem ſex menſibus hyemalibus apud Pataram Lyciæ ciuitatem dare reſponſa (vnde Patareus Apollo dicitur) & Sex æſtiuis apud Delum. [Inuiſit Apollo) Apollini Æneam vel propter ſagittas, quibus in venatu vtebatur, comparat, vel certe propter futurum infelix matrimonium, vt enim ſupra diximus, nuptijs eſt hoc omen in ſenſum. Vel Apollini Æneam, vt in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum. nuptiæ eſſe non poſſunt. [Cretes) Ab eo quod eſt Cres. [Dryopesque) Populi iuxta Parnaſſum, vt, Dryopumque trahens eraſinus Ariſtas. [Pictique Agathyrſi) Populi ſunt Scythiæ colentes Apollinem Hyperboreum, cuius elogia feruntur. Picti autẽ non ſtigmata habẽtes, ſed pulchri, hoc eſt cyanea coma placentes. [Cynthi) Montis Deli. [Fluentem) Vnguentatum. [Fingens) cõponens, vt, Corpora fingere lingua. [Tela ſonant) vt in 9 Pharetraque fugã ſenſere ſonantem. [Haud illo ſegnior) .i. non illo deformior. Nam plerunque virtus, & pulchritudo pro ſe inuicem ponunt. Hinc eſt. Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus. Nam Herculi ſatis eſt incongrua pulchritudo. Sic Plaut. in Pyrgo de muliere Polynice, Quid nam fortis.i. pulchra.

ASC. OCEANVM interea, &c.) Docet poëta, quomodo poſtridie eius diei, quo Iuno, & Venus cõuenerant, Æneas, & Dido venatũ exierunt, & qua põpa inſtructi, quibuſq; comitib⁹ ſtipati. vnde Don. ſic. (Limbo) Limbus, regibus deputatur, & dijs, qui eorum caput candido orbe circundat. [Cui pharetra) Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, vt placeret. [Qualis) vt Aeneæ pulchritudo præferri ceteris poſſet, deficientibus humanis ad diuinam comparationem acceſſit, qui a Didonem, Dianæ comparauerat, hunc comparat Apollini. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora.i. ſplendor matutinalis, ſurgens interea, dum Iuno, & Venus talia conſultarent, reliquit Oceanum.i. mare magnum, orbem terræ circundans, vnde dies oriri videtur. Iuuentus.i. multitudo iuuenũ, delecta. ſ. ad venationem ex multis, it.i. exit, & egreditur portis, aut it portis.i. ad portas vbi reginam opiruletur, & hoc iubare, .i. Lucifero exorto, retia rara, videlicet: plagæ, & venabula, lato ferro.i. inſtrumenta venatoria habentia latum ferrum, vt ſunt cuſpides, & equites Maſſyli, id eſt de Maſſylia regione, iuxta Mauritaniam, & vis canum, odora, id eſt odoriſequa ruunt, id eſt confuſe, & impetuoſe efferuntur, exequitant, & exeunt, nam retia, & venabula exportantur, equites exequitant, & canes exeunt, aut excurrunt, pro quibus, quia impetu ſiebant, dicit, ruunt, primi.i. primores, & principes Pœnorum.i. Tyriorum, expectant ad limina.ſ. regiæ, reginam cunctantem.i. immorantẽ thalamo, vt.ſ. decentius exeat ornata, quia (vt Comicus dicit) Dum comuntur, & dum ornantur, annus eſt, & ſonipes.ſ. equus, ſtat.i. præſto eſt inſignis, id eſt ornatus, & inſignitus, oſtro.i. purpura, & auro.i. phaleris aureis, aut auratis, ac ipſe ferox mandit fræna ſpumantia, id eſt ſpuma perfuſa, & ipſa regina progreditur tandem, id eſt poſt longam expectationem, magna caterua.ſ. ſatellitum, & comitum, ſtipante, id eſt denſa comitante, progreditur, dicit, circundata chlamydem Sidoniam, id eſt Tyriam. (ponit ſecundam, communem, nam in primo, eam ſæpe produxit, ſicut prius pectoribus inhians, ie: brachium in ſecundo loco poſuit,) id eſt habens chlamydem Sidoniam, id eſt Tyriam circundatam, limbo picto, id eſt cuius faſcia extremitatem ambiens, erat picta aut habens limbum pictum, cui, ſcilicet reginæ, videlicet Didoni, pharetra, ſupple prominet ex humero, & crines nodantur in aurum.i. in modum reticuli ex auro, & fibula aurea, ſubnectit.i. ſurſum nectendo, tenet veſtem purpureã, ſuper quã

.ſ.clamydem habebat Necnon.i.etiam Phrygij, & Iulus lætus.i. gaudens, quia ætati pubeſcenti quadrat venatio (ſeparat autem more ſuo, principem pubis, a reliqua pube, vt egregium ſignificet. non vt Phrygium neget, id tamen obſeruat ſcite, vt dum mollitiei incubunt, Phrygias vocet, dum rebus arduis Dardanidas) ſolicitet incubunt, Phrygias vocet, dum rebus arduis Dardanidas) cedant comites.i.comitantes Æneam, & reginam, & ipſe Æneas pulcherrimus ante omnes alios, infert ſe ſocium .i. ad venationem, & iungit agmina.i.agminatim eum alijs incedit, aut agmina ſua agminibus Didonis iungit, talis, qualis Apollo inuiſit .i. adit, vt videat Delum inſulam illam maternam.i.matri Latonæ ſacram, quia illic Apollinem, & Dianam peperit, aut maternam, quia patria illius eſt aut ea matertera.i.matris ſororem procreata, vbi.i.quando, aut quoties deſerit Lyciá hybernam .i.hybernationi aptam, & vbi ſe hyberno tempore tenet, & apud Pataram, Lyciæ vrbem, reſponſa dat, & fluenta Xanthi, illius fluuij tepidi in Lycia, & quales inſtaurat choro (quia verno tempore videtur lætior. Apollo.i.ſol, quàm hyemali, & ita pulchrior, quia lætitia formam iuuat, vnde Stat. in Achill. O quantum gaudia formæ adijciunt) & eo inſtaurante choros, & .i. ſimul, Cretes.i.cretenſes, & Dryopes.i.populi iuxta Parnaſum, & Agathyrſi populi Scythiæ, picti.pulchri, aut reuera picti. (vnde de eis dicit Land.ſic, Agathyrſi iuxta Scythas ſunt omnium hominum molliſſimi, auro ornantur, vnde eos χρυσοφόρους appellat Herod. coniuges communes habent, & quia omnes fratres exiſtimantur, neq; inimicitias, neq; inuidiam inter ſe exercent. in reliquis rebus Scythicas leges obſeruant, ait Herod Scythis petentibus negauerant auxilia contra Darium, quod nollent in eum bellum gerere, á quo nulla eſſent iniuria prouocati. Marcell.ſcr. hos cæruleo colore pictos eſſe. Plin.ait, ipſos cæruleis crinibus eſſe. Pomponius, Agathyrſos refert ora, artuſq. pingere, adeo vt ablui nequeant, ac quanto quiſquam excellentior eſt, tanto magis pingui tur, aiunt Bacchum ab Indis victorem redeuntem, primum Agathyrſos pinxiſſe Apollinem hi vehementer colunt. Hæc ille Agathyrſi pinguntur picti, & Cretes, & Dryopes, qui omnes Apollinē præcipue colunt, fremunt mixti, circum altaria.ſ.Apollinis. Ipſe .ſ.Apollo, graditur iugis.i.per iuga Cynthi, illius montis in Delo, vnde Cynthius dicitur, & ipſe fingens .i. componens crinem .i.comam, fluentem.i.vnguentis, aut cæſariem expoſitam, vento premit.i.colligat eum, molli fronde.ſ.lauri, atq; implicat crinē .ſ.aut comam, auro.i.circulo aureo, tela.ſ.Apollinis, ſonant humeris, Æneas ibat haud.i.non, ſegnior.i.æque pulcher, & æque inſigni virtute, ac decore præditus, illo.i.ac ille.ſ.Apollo, quia tā tum decus enitet egregio ore.ſ.Æneæ, quantum in ore Apollinis, etiam tunc, cum lætiſſimus eſt.

VARIA LECTIO.

AVROQVE reliquit) In aliquot antiq.lib. Relinquit, legitur præſenti tempore. [Cui pharetra ex hum.) In Rom.illo lib. dubio procul antiquiſſimo, legere eſt, ex auro. [Nec non & Phrygij comites) In antiq.aliquot exempl. Tyrij comites, legitur.

COEL. RHODIG.

HYPORCHEMATA vero continebant ſaltantes in altaris ambitu, vbi iam igni admota forent ſacra. Celebrantur Cretica hyporchemata, ea Cretenſium ſaltandi ſtudio, vti ſcr. Athenæus, illis.n.ſaltatio erat patria [illegible] Hyporchematicē ſaltant Pindarum Lacones. Communis videtur viris, mulieribuſque Modi eius cenſentur præſtantiſſimi, proſodiaci, apoſtolici, qui & parthenij dñr. Dici hyporchemata putant, quod inter ſaltandum ferè generoſum quidam ſeruarent, ac virile Mox autem, cum quieſcentes caperent. vocabantur ſtaſima Spaſinum vero valli nomē eſt, ijs qui Tigrin accolunt, vt ſcr. Dion. Ceterum vbi aram ſaltantes obibant, ita more conduo ſeruabant, vt ad ſiniſtris dextrorſum pergerent prius, zodiaci quadam imagine, cuius motus cœlo diuerſis appareat, ab occaſu ad exortum, inde à dextris læuorſum, pro ratione cœleſtis vertiginis. Hæc vero eo appoſui gratius, quod ijs Maroniana ſenſa proferuntur in lucem, quæ ſollicitos pedique adeunt pleriſque omnes, verſus ſunt Æn.iiij. Delon maternam inuiſit Apollo, Inſtauratque choros, mixtiq. altaria circum Creteſque, Dryopeſq. fremunt, pictiq. Agathyrſi.

Poſtquam altos ventum in montes, atq; inuia luſtra:
Ecce feræ ſaxi deiectæ vertice capræ
Decurrere iugis. alia de parte patentes
Tranſmittunt curſus campos, atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, monteſque relinquunt.
At puer Aſcanius medijs in vallibus acri
Gaudet equo, iamque hos curſu, iam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit: inſequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrij comites paſſim, & Troiana iuuentus,
Dardaniuſque nepos Veneris diuerſa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt prima & Tellus, & pronuba Iuno
Dant ſignum. fulſere ignes, & conſcius æther
Connubij, ſummoque vlularunt vertice nymphæ.
Ille dies primus leti, primuſque malorum
Cauſa fuit: neque enim ſpecie, fama ue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat: hoc prætexit nomine culpam.

SERV. FEræ capræ) Hoc eſt capreæ. Et bene aptat deſcriptionem ad ſpecies, vt ceruis campos, capreis ſaxa permittat. [Decurrere) Bene præterito vſus eſt tempore ad exprimendā nimiā celeritatē. [Tranſmittunt) celeriter tranſeunt. [Iamq. hos curſu).i.modo, vt, iam digitis, iam pectine pulſat eburno. Et bene puerilem oſtendit animam, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. [Monte leonem) Per tranſitum tangit hiſtoriā. Nam Aſcanius præter Iulum & Ilum quæ habuit nomina, etiam Dardanus, & Leontodamas dictus eſt ad extinctorum fratrum ſolatium. Ideo nunc eum dicit optare aduentū leonis. paulo poſt, Dardaniuſq. nepos Veneris. Conſtat etiam Æneam Dardanū dictum, vt oſtendit Virgil. Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus. Itē Ilioneus, Hinc Dardanus ortus Huc repetit. Nam latenter etiam illud nomen oſtendit. [Cōmixta grandine nimbus) Secundum promiſſa. His ego nigrantem commixta grandine nimbum. Et bene etiā grando adijcitur, quia poterant nimbus contemni. [De mōtibus amnes) Ne vel inueſtigare poſſent Tyrij reginam. [Deueniunt) Bene ſupprimit rem pudendam, ſic Terent. Quid cum ſatur? ſatior. [Prima & Tellus) Satis perite loquitur. Nā ſecundum Hetruſcam diſciplinam nihil tam incongruum nubentibus, q̄ terræ motus vel cœli. [Et pronuba Iuno) quæ nubentibus præeſt. Iunonem aūt dediſſe ſigna per tempeſtatē cōſtat, & pluuias, quæ de aëre fiunt. [Fulſere ignes) Varro dicit, aqua & igni mariti vxores accipiebant. Vnde & hodie, & faces prælucent, & aqua petita per feliciſſimum puerum, vel aliquam puellam de puero ſonte intereſt nuptijs, de qua nubentibus ſolebant pedes lauari. [Vlularunt) Bene medium elegit ſermonem. Nam ait Lucan. Nam lætis vlulare triumphis. In luctu autem vlulare nō dubium eſt. Et ideo medium ſermonem poſuit, quia poſt nuptias mors ſecuta eſt. [Specie, fama ue mouetur) Species rerum præſentiū eſt, quod quaſi aſpicitur, fama autem rerum abſentium. Hoc ergo dicit, Non eam mouit, nec præſens deformitas, quod non in thalamo, ſed in ſpecu concubuerat, nec futura mox fama. [Meditatur) Exercet ſic Horat. Et horridam cultis diluuiem meditatur agris. Nec incongrue dictum. Actus enim eſt in ipſa meditatione. Nam exercitium meditatio eſt. Sciendum tamen hodie hoc in vſu non eſſe. [Culpam) vt ſupra, Succumbere culpæ.

ASC. POSTQVAM altos &c.) Docet quo ventum eſt, & quo immenſa tempeſtate, Æneas, & Dido in ſpeluncam confugerunt, vbi Iuno & Venus eos coniunxerunt, fœdere, vt Iuno prætendebat, & Dido excuſationem culpæ dictitabat matrimoniali, ſed vt Venus & Æneas concubinali. de qua re nihil memoratu dignum à Donato ponitur. Ordo igitur eſt. Poſtquam ventum eſt in altos montes, atque ia luſtra.i.ferarum latibula, inuia.i.nullas vias habentia, ecce quaſi ex improuiſo capræ feræ.i.ſilueſtres, hoc eſt capreæ, deiectæ.i.de orſum compulſæ a canibus, vertice ſaxi.i.rupis, in qua diuerſantur, decurrere.i.deorſum currere, iugis.i.per iuga montium, quæ ſub verticibus ſunt, cerui tranſmiſſi ſunt curſu.i.tranſeunt celeriter currentes de alia parte, campos patentes.i.patulos & amplos vnde campi quaſi capaces appellati dicuntur, atq; glomerant.i. in formam glomeris iungunt, agmina puluerulenta, id eſt puluers plena, fuga.i.propter celerem fugam, & relinquunt mon-

tes

tes ſ.inferiores.nam plus fuga, quam ſaltu valent, & ita campos petunt vt capreæ rupes, at.i.ſed, puer Aſcanius gaudet in medijs vallibus acri equo (quod Terent. & Horat. ætati Ephebo℞ conuenire docent) & præterit curſu.ſ. equi, iam hos.ſ. ceruos, & iam illos. & optat votis.i. multis deſiderijs, ſed puerilibus aprū i. ſuū ſiluestrem, ſpumantem.ſ. ex fuga, & ira, dari.i. offerri ſibi, inter pecora inertia.i. inter ceruos imbelles, quibus omnis ſpes in fuga poſita, aut optat leonem fuluum.i. fului coloris deſcendere monte, vt ſ. eum aggrediatur. Cœlum incipit interea, dum ſ. ſic venationi intenti ſiſtunt, & dum trepidarent alæ, miſceri magno murmure.i. ventorum, & tonitruū, & nimbus.i. nubes ventoſa, inſequitur grandine cōmixta.i. habens grandinem commixtam cum aquis, & comites Tyrij, & iuuentus Troiana, & Dardanius nepos Veneris.ſ. Iulus, petiere paſſim.i. quaſi per ſingulos paſſus, metu.i. propter metum qui eos cegit, & reginæ immemores facit, diuerſa tecta.i. tegmina, & ſpeluncas per agros.i. quæ, & quas interuenire poterant, per agros amnes.ſ. imbribus vehementis, ruūt .i. præcipites defluunt de montibus: Dido, & dux Troianus.i. Aeneas deueniunt, ſup. ad eandem ſpeluncam, & tellus prima, & Iuno pronuba.i. quæ præeſt nubentibus, dat ſignū.ſ. infelicis coniugij, quale eſt (ſecundum Ethnicorum diſciplinam) dum terra tremit, ignes fulſere, quia etiam ignes intereſſe connubijs, volebant veteres, vnde tedæ, ac faſces adhibitæ, & æther.i. ſplendor cęleſtis, cōſcius, ſup. eſt, cōnubij.ſ. inauſpicati, & nymphæ.ſ. Oreades, vlularunt.ſ. cōſciæ infelicitatis, in ſummo vertice.ſ. montiū, in quibus degunt. Ille dies fuit primus læti.i. lætitiæ, & voluptatis ipſi Didoni, & fuit etiam primus cauſa malo℞.ſ. necies, qua ſe ipſam, poſt multos dolores, & labores interemit) vnde ſignāter dicit, læti, ſingulariter, quaſi votus rei lætæ, & malo℞ pluraliter vnde bene conſuluit Flaccus, Sperne, voluptatem, nocet empta dolore voluptas. Et quia læta initia ſæpe infelicem habent exitum, irridet Pitt. Thraces, qui dies lętos, calculis albulis computant, neſcientem, quod quæ nos læta cenſemus, multo℞ malo℞ ſæpe cauſæ ſint) fuit ergo cauſa malorum. Neque enim.i. nam nō, Dido nō mouetur amplius ſpecie.i. decore pōtis ſtatus ſui, vel per vel, fama.ſ. quæ inde diuulgetur, nec Dido meditat.i. exercet, iā .i. amplius, aut de cetero amorem furtiuū.i. occultum, & ſecretū, ſed manifeſtarium, quia vocat coniugium, quod tñ non erat, nec dicendum à poëta ne perfidiæ dānet Aeneam, & prætexit.i. velauit, hoc nomine.ſ. coniugij culpam.ſ. illegitimi coitus, ac ſtupri.

INSEQVITVR cōmixta grandine nimbus) In lib. aliquot antiq. Comitata grandine, legitur, qđ minime placet. [Et conſcius æter Connubiis) In lib. aliquod vetuſtis, Connubiis, hr, acquiſitiuo caſu, numeri multitudinis, Conſcius.n. apte datiuo iungitur. In quodam antiquo etiam exemplari, Cōnubio, numero vnitatis, eodem tñ caſu habetur, paſſimq́. vnica n, littera. VARIA LECT.

Extemplo Libyæ magnas it fama per vrbes,
Fama malum; quo non aliud velocius vllum:
Mobilitate viget, vireſq́. acquirit eundo,
Parua metu primo, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturq́. ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, ira irritata deorum;
Extremam (vt perhibent) Cœo, Enceladoq́. ſororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis,
Monſtrū orendū, ingēs: cui quot ſunt corpore plumę,
Tot vigiles oculi ſubter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræq́. per vmbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat vrbes.
Tam ficti, paruiq. tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta, atque infecta canebat:
Veniſſe Aeneam, Troiano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fouere,
Regnorum immemores, turpiq. cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virum diffundit in ora;

SERV. FAma malum, quo) Diffinitio eſt, vt, Quo ex præcedenti pēdeat nomine, quanquam alij. Qua, legūt. Sanè Quo niſi diffinitio ſit, legi non poteſt, nec.n. procedit, vt ordo ſit, Fama quo nō aliud malum velocius. [Mobilitate viget) dat eius onomatopeiam & laudat à contrario Cum.n. omnia labore minuantur, hæc creſcit. [Attollit in auras) Sumpta licētia quę minuebatur timore. [Ingrediturq́. ſolo, & caput inter nubila condit) Hoc vult oſtendere, nec humili eam fortunæ parcere, nec ſuperiori. [Terra parens) generale oīum rerum eſt parens. [Ira irritata deo℞) Amphibolon eſt, vtrū ſua ira propter extinctos gigantes, an ira deorum irritata, quæ extinxerat gigantes. [Extremā) Aut poſt omnes gigātes, quippe ad eorum vltionem natam (nā per ipſam eo℞ crimina vulgata ſunt) aut certe extremam peſſimam. Omnes.n. qui de medicina tractant, dicunt naturale eſſe, vt inutiliores ſint quę naſcuntur vltimi. [Vt perhibent) quotieſcunque fabuloſum aliqđ dicit, ſolet inferre Fama eſt. Miter ergo modo, cum de ipſa fama loqueretur, ait vt perhibent. [Pedibus celerem, & pernicib. alis) Conuertit re℞ epitheta. Nam pernix pedum eſt, vt, Pernicibus ignea plātis: Celeritas penna℞ eſt, vt Celeriq́. fuga ſub ſidera lapſæ. [Quot ſunt corpore plumæ) non ipſius, ſed in omnium corporibus. Nam exaggeratio eſt, ac ſi diceret, quot ſunt arenæ. [Oculi ſubter) aduerbium eſt, ac ſi diceret nō ſub plumis, ſed ſub ipſa. [Tot linguæ) Infinitus eſt numerus. Nā re vera quot ſunt hoīes, in quibus fama eſt, tot ora habet, quę ſunt hominū. [Nocte volat) Bene naturalem rem dixit. Nam quanto celatū eſt aliqđ tāto magis requiritur, & ſine dubio incipiēs fama ſemper obſcura eſt, quę diuulgata quieſcit. Vnde ait, Luce ſedet. [Terræq́. per vmbrā) Noctē vmbrā terrę eſſe nuſquam apertius, ſignificauit. [Cuſtos) Speculatrix. [Sūmi culmine tecti) Per domo nobiliū. [Turribus aut altis) Per aulas regū. [Magnas territat vrbes) Magnos populos, & dicit plebeios. [Tenax) In oībus perſeuerãs. [Gaudens) propter inuentam materiam. [Facta, atq; infecta) Sicut ſequentia indicat. [Dignetur) Librauit ſermonem, quaſi perſonæ ſuperioris. [Luxu, quā longa).i. nunc hyemem inter ſe luxu, fouere, in quātū longa eſt ipſa hyems. Fecit talem, & alibi figuram. vt Tybris ea flauium, quam longa eſt, nocte tumentem Lenius. [Regno℞ immemores) hos tangit. Nam, & illi cura eſt Carthago, & Aeneę Italia. [Dea fœda) Crudelis.

EXTEMPLO &c.) Docet famā aduentus Aeneæ, & coniugij eius cū Didone celebrati, vt ipſa aſſerebat, diuulgatam eſſe per oēs vrbes Libyæ occaſione cuius poëtice deſcribit famam, faciens digreſſiunculam prolixiorem, ſed non iniucundam, de qua re nihil a Don. dictum offendimus. Ordo aūt eſt. Fama it.i. diuulgatur, extēplo.i. illico (tractū ab auguribus quę deſignato tēplo, clamabant extēplo, quo audito, illico proſugiebant ne obſtarent, & inde ſumptū, vt ſignificet cito, & properāter, aut illico) per magnas vrbes Libyæ, fama.ſ. veniſſe Aeneā, &c. vt poſtea dicturus eſt, ſed prius deſcribit famam, dicens. Fama.inqt, exīs malum, quo non aliud.ſ. malū eſt velocius, nam viget.i. creſcit, & augmentatur mobilitate, qua cetera ſi corruptibilia ſunt, conſumuntur, & acquirit vires eundo quia quanto ad plures peruenit, tāto maior, & potētior eſt, & ipſa parua primo.i. a principio, metu.i. timore, quia nemo audet rē ignotā cōſidērer diuulgare, & ita in aurē dīt, & ſub fide, & ipſa attollit.i. erigit, mox.i. paulopoſt, ſe in auras, & ingreditur.ſ. pedibus ſolo.i. ſuper terrā. & poſtea abſcōdit caput inter nubila, vnde patet immenſum eius excrementū. Terra parēs.ſ. gigātū irritata ira deo℞, quę gigātes occiderāt progenuit (vt perhibent, id addidit quia fabuloſum eſt) Illam extremā .i. extremo loco, & ita peſſimā ſororem Cœo, & Enceladu, illis gigantibus exiſtentē celerem pedibus, & alis pernicibus, pro ſēm Seru.) celeribus alis, & pernicibus, pedibus, exiſtens ēt monſtrū horrendū, & ſup. ingens, quæ ſunt epitheta, prius Polyphemo attributa, cui.ſ. monſtruo, videlicet famæ, tot ſunt oculi vigiles, ſubter.i. in occulto, quod ſunt plumæ, ſup. in corpore, & ita omnia cito videt, & celerrime defert, mirabile dictu.i. quæ res eſt mirabilis dictu, & cui ſonant tot linguæ, & totidem ora.ſ. quot.ſ. ſunt in corpore plumæ, & ſurgit.i. ſurſum, more brutorum erigit tot aures ad audiendū, (volunt quidam cōiunctim cōſtruendū eſſe, tot linguæ, & totidem ora, nam cum ſingulis linguis, bini ſindeant oculi, & binæ aures, & ita tot linguæ, & tuidē ora, per vna parte ponentur, quot aures, & quot oculi, per reliqua, eā in monſtro nō eſt ſymmetria obſeruanda, quā tñ ſtatua tā non dedeceret & ipſa fama volat nocte, quando animantia dormiunt, medio.i. per medium cœli, & per vmbram terræ, ſtridens propter velocem impetum, nec declinat lumina ſomno dulci, ceteris quia ipſi dulcis ASC.

dulcis non eſt. Ipſa ſedet luce.i. interdiu, dum res geruntur, aut dicuntur, cuſtos.i. obſeruatrix, aut ſpeculatrix, in, ſup. culmine ſummi tecti.ſ. domus vnius nobilis aut altis turribus.i. domorum, regum, & terret magnas vrbes.i. rumore auditorum in domibus exiſtens tenax.i. perſeuerans aſſertrix, tam ficti, & praui, quam nuncia veri.i. illius quod verum eſt. Hæc.ſ. fama talis, vt eſt deſcripta, replebat tunc populos multiplici ſermone, gaudens.i. læta nouitate rerum, & canebat pariter facta, atque infecta.i. non facta.i. & vera, & falſa.ſ. Aeneam venire, id progenitum a ſanguine Troiano. veniſſe.ſ. Carthaginem, cui viro, Dido pulchra dignetur ſe iungere aut cur Dido pulchra dignetur ſe iungere viro.i. tanquam marito, & hoc quidem factum erat, & verum, & canebat, ſup. nunc.i. aliquando Aeneam, & Didonem immemores regnorum fouere.i. quod fouerent inter ſe luxu.i. ad luxum, hyemem quam longa.ſ. eſſet, hoc eſt alij interpretabantur in bonam partem, dicentes Aeneam eſſe maritum Didonis, alij in priorem, dicentes non eſſe matrimonium, ſed eos immemores regnorum, Aeneam.ſ. regni promiſſi in Italia, & Didonem regni cœpti in Carthagine, fouere.i. explere luxuriam ſuam, donec peracta hyeme Aeneæ daretur nauigandi facultas, & eos captos eſſe turpi cupidine. Dicit Seu. quod fingit regnorum immemores, quod tam quantum de Didone in conceſſo eſt, quantum de Aenea, non omnino negandum. Nam dicturus eſt Mercurius iuſſu Iouis: Si te nulla mouet tantarum gloria rerum, Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem, &c. Dea fœda.i. aut crudelis, aut execrabilis, propterea quod ipſius turpia dictu, quam honeſta, perfert, diffundit paſſim hæc.i. huiuſmodi noua, in ora virum.i. virorum.i. promulgat hæc per omnia.

VARIA LECTIO.

EXTEMPLO Libyæ magnas it fama per vrbes) Nonnulli lib. manuſcripti, Libyes, legunt. [Fama malum, quo non aliud velocius) Non eo inficias, Quo in pluribus exemplaribus haberi. Sed forte non diſplicet, quod in Romano, Qua, ſcriptum eſt. [Tot vigiles oculi ſubter) In pleriſque libris antiquis legere eſt, pro, Subter, Subſunt, Tot vigiles oculi ſubſunt. [Terræq. per vmbram, Stridens) In Oblongo Vaticano lib. ſanè quam vetuſto, Stridet, habetur. Et, vmbras, numero multitudinis in bona lib. veterum parte. [Nec dulci declinat lumina ſomno) Nequaquam placet, quod in pleriſque libris antiquis, Limina, legitur. [Dea fœda virum diffundit in ora) In antiq. aliquod exempl. Diffudit, præterito tempore habetur.

Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam,
Incenditq. animum dictis atque agerat iras.
Hic Ammone ſatus, rapta Garamantide nympha,
Templa Ioui centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit, vigilemq. ſacrauerat ignem,
Excubias diuum æternas, pecudumq. cruore
Pingue ſolum, & varijs florentia limina ſertis.
Iſq. amens animi, & rumore accenſus amaro
Dicitur ante aras, media inter numina diuum,
Multa Iouem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
IAR. Iupiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem,
Aſpicis hæc? an te genitor, cum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæciq. in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus vrbem
Exiguam precio poſuit, cui littus arandum,
Cuiq. loci leges dedimus, connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Aeneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiuiro comitatu
Mæonia mentum mitra, crinemq. madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq. fouemus inanem.

SERV. IArbam) Filium Iouis Ammone. Liber cum Indus peteret, & per Libyam exercitum duceret, fatigatus ſiti, Iouis ſui patris implorauit auxilium, & ſtatim viſo ariete fons ſecutus eſt. Vnde factum eſt Ioui Ammoni ab arenis dicto ſimulacrum cum capite arietino, quod ideo fingitur, quia ſatis eius ſunt inuoluta reſponſa. [Rapta) Stuprata, vt, Et rapti Ganymedis honores. [Garamantide nympha) Nam, & pro propria poteſt eſſe, & gentile. Nam Garamantes ſunt iuxta Libyam. [Centum) Finitus pro infinito. [Excubias diuum æternas) diffinitio eſt æterni ignis. Quideſt ignis peruigil? excubiæ deorum. Et ſciendum non vacare ratione, vt in aliquibus templis ſit ignis peruigil. Nam poteſtates aut terrenæ ſunt, aut aëriæ, aut æteriæ, ſed quia æthereæ ignis eſt, ideo æthereatum poteſtatum templis ignis eſt, vt reddatur eis imago ſui elementi. Eſt autem in templo Iouis, quia æther eſt Mineruæ, quæ ſupra ætherem eſt. Vnde de capite patris procreata eſſe dicitur. [Iſque amens animi) Et amator, & barbarus. Sane nomen eſſe oſtendit ponendo genitiuum. [Amaro) Aſpero, vt, Hoſtis amare quid increpitas? [Media inter numina diuum) Ac ſi diceret, dijs teſtibus, vt Sal. Quam mediuſfidius veram licet mecum recognoſcas, Id eſt ſic iuuet me diuus, Id eſt Διὸς υἱὸς, Id eſt Iouis filius. [Supplex oraſſe ſupinis) Partim precatur, vnde ait, ſupplex. partim conqueritur, vnde oraſſe.i. dixiſſe. Hinc, & oratores dicimus. [Mauruſia) Maura. nam poſſeſſio eſt. [Nunc epulata) Dum in epulis eſt. Nam cum deſeruit participium, præteritum epulata, pro præſenti epulans poſuit. Et bene Nunc dixit, officia .n. in deos, licet æternam habeant gratiam, & ſpectent tam præteritum quam futurum, tamen in præſenti plus valent. Semper autem Ioui pro hoſpitalitatem libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei tribuitur honor ſacrificij. [Lenæum) Bacchicum. Nam liber Lenæus dicitur, quia lacubus præeſt, ἀπὸ τῶν ληνῶν. Nec poteſt dici Lenæus a mentis delinimento, cum ſit a Græco factum. [Nequidquam horremus?) Quia non iudicio hoc facis. [Cæcique ignes) Non quia non videntur, ſed quorum origo non paret. alij enim de ventis dicunt fieri, alij de nubibus, alij de aëre. [In nubibus) Ac ſi diceret, non ex te ſiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. Iuuen. Nec ventorum rabie, ſed iratus cadat in terras, Et vindicet ignis. [Fœmina) Inuidia a ſexu, & iam incipit ſpecialis conqueſtio. Eſt autem ordo, fœmina errans, quæ in noſtris finibus vrbem poſuit. [Precio) vt oſtendat eam nec meruiſſe per gratiam, nec inuaſiſſe virtute. Et ſi vendidit, qui conqueritur? Vel defraudatus per corium, vel de nuptiarum promiſſione. [Littus) vt, & ſupra diximus, terram mari vicinam. Modo etiam infertilem vult oſtendere, hoc eſt talem illi dedimus terram, quæ nulli eſſet neceſſaria. [Loci leges dedimus) Aut quam tributariam fecimus, aut cui ideo conceſſimus ciuitatem, vt in noſtrum veniret matrimonium. [Noſtra) Pro mea. Nobilium eſt autem hic ſermo. Sic Numanus, En quia noſtra ſibi bello connubia poſcunt. Sal. Nos in tanta doctiſſimorum hominum copia. [Dominum) vt ſuperius, Liceat Phrygio ſeruire marito eſt autem de iure quaſi per coëmptionem. [Paris) Similis Paridi, inuidia a perſona. Et bene Paris, quaſi qui ſuſtulit pactum. ſic Iuuen. Et caluo ſeruiret Roma Neroni. [Semiuiro comitatu) vt, O veræ Phrygiæ, neque enim Phryges. [Mæonia mitra) Lydiana qua vtebantur, & Phryges, & Lydij. [Mytra) Hoc eſt incuruum pileum de quo pendebat, & buccarum tegmen. [Crinemq. madentem Subnixus) Crinem vnguentatum ſubnixum habens. [Rapto potitur) Stupro fruitur. Nam proprie raptus eſt illicitus coitus. Nec .n. hic rapuerat. [Templis Quippe tuis) Ac ſi diceret, Non mirum ſi hæc patimur te colentes. Sic ſupra ad irriſionem dictum, Iuppiter omnipotens, ac ſi diceret, tu es qui potes omnia. [Fouemus inanem) Aut quia fruſtra credimus mundi eſſe rectorem, aut quia me tuum filium eſſe confido. Fouemus autem, quaſi rem per ſe infirmam.

PROTINOS &c.) Declarat quomodo fama ad Iarbam regem, ſiue ductorem Libyæ peruenerit, vtq. ille Iouem patrem orauerit. de qua re dicit Don. ſic. [Media inter numina) q.d. dijs teſtibus. [Iupiter omnipotens) Si hæc vides, cur non punis? Si non vides, non es dignus, vt colaris. [Fœmina) quaſi abiecti ſexus, vnde magis dolendum. Sic Terent. Tu inquam mulier quæ me omnino lapidem, non hominem putas. [Errans) Exul peregrina, & ſine vrbe. [Connubia noſtra) A facto, & perſona facit comparationem. Noſtra, q.d. tanti viri, & dolet quod ſuum connubium repulit .ſ. ſe maritum, & accepit Aeneam exulem, non maritum, ſed dominum, quem deinde ab habitu vituperat. [Semiuiro) Duo proferunt ſexus, ſed dimidiatores, vt neq; viri, neq; fœminæ ſint, qua coniectura probet infames eſſe. [Nos munera) q.d. incaſſum ſacrificamus, cum non tuis cultoribus, ſed alienigenis prodes. Hæc ille. Ordo eſt. Fama, ſup. detorquet.i. vt dirigit, curſus.ſ. ſuos, protinus.i. ſtatim ad Iarbam regem.ſ. Libyæ, & incendit.ſ. incendio iratum animum.ſ. eius, dictis.i. relationibus rerum nouarum &

ipſi

Ipſi diſplicentium. atq; aggerat. i. accumulat, irat. ſ. eius, hic. ſ. Iarbas ſatus. i. procreatus, Hammone. i. Ioue arenario, & hoc nimpha, ſup. quadam, Garamantide. i. de patria, aut gente Garamantum, rapta. ſ. a Ioue (& hoc ſi patronymicum intelligatur, pro gētili poſitum, q̄ ſi quis Garamantide, cuius nominatiuus eſt hæc Garamantis, huius Garamantidos, proprium inſuelit. Ordo ſit, & hoc Garamantide nympha rapta. ſunt autem Garamantes, populi (vt Strabo docet) a maioris Syrtis receſſu diebus quatuor, ad hyemalis ortus) Hic ergo ſatus Hammone, & Garamantide, poſuit. i. conſtituit, & conſecrauit Ioui. ſ. Hammoni, patri ſuo, ſupp. in regnis. ſ. ſuis, latis. i. amplis centū templa immania. i. ſanè magna, ita vt miracu videantur, & immania cenſeantur, ſicut immania ce ę dñt in ę. Et poſuit centum aras, & ſacrauerat ignem, vigilem. i. vigilis ſumma, ne extinguatur obſeruādum, appoſitiue, æternas excubias. i. vigilias extra cubicula exiſtentium, diuū. i. in honorem diuorum, & quæ fierent diuis, non à diuis, & ſacrauerat, aut fecerat, ſolum. i. terram, pingue. i. imbutam cruore, pecudum. ſ. mactatorum, & limina. ſ. veſtibulorum, aut delubrorū, florentia varijs ſertis. i. habentia ſerta variorum florum, iſque. i. & is. ſ. Iarbas, amens animi. i. impotens animi more amentium, q̄ ſine mente ſunt, ſaltem bona, ſicut dementes peruerſa ſunt mente, & accenſus rumore amaro. i. aſpero, & acerbo, dicitur oraſſe, ſupplex manibus ſupinis. i. habens manus ſupinas. i. erectas ſurſum, oraſſe dicit. i. oratione ſequenti allocutus eſſe Iouem. ſ. parentem ſuum, multa. i. multum, vt ſit nomen pro aduerbio, aut multa. i. multas ante aras, quas. ſ. conſtituerat, & inter media numina diuum. i. deorum, hoc eſt dijs teſtibus, & præſentibus Oraſſe aūt dicitur ſic. O Iuppiter omnipotens, cui gens Mauruſia. i. Mauritana epulata nunc. i. iam epulis ſaturata toris. ſ. triclinij, hoc eſt lectis diſcubitorijs, libat. i. offert guſtando, honorem Lenæum. i. Bacchicum, hoc eſt vinum, aſpicis hæc? amara interrogatio. Nam ſi dicat, Iupiter non aſpicio, inferat, ergo deus non es. Sin aſpicio, ergo iniquus, q̄ tuos non iuuas, cum ſis Iuppiter. i. iuuans pater dictus, & omnipotens, an nos horremus nequidquā. i. fruſtra te, ô genitor, cū. i. qn̄ torques. i. vt impellis fulmina, & ignes cæci. i. fortuiti, & errore in hunc, aut illum decidentes, non ex præcepto tuo in nubibus. i. qui ſunt in nubibus, dum fiunt tonitrua, & miſcent murmura inania. i. tonitrua non timenda cum naturalia ſint, & non à te miſſa in vindictum malorum? hoc eſt nunquid non timēdus es? & vř q̄ ſic, quia neq; pios cultores tuos iuuas, neq; impios punis. Nam fœmina, non dicit regina, ſed in diminutionem dignitatis eius fœmina, quæ errans. i. profuga, ſedem, quærens in finibus noſtris. i. in extremis regni noſtri oris, & poſuit vrbem exiguam precio quia (vt dictum eſt) Mercatiq; ſolum, facti de nomine Byrſam Taurino quantum poſſent circundare tergo, cui. ſ. fœminæ, nos dedimus littus. i. extremam oram regni noſtri, arandum. i. colendum, & cui dedimus legis loci. i. iura noſtra, vt a nobis tributaria fieret) hoc autem in contemptum Carthaginis finxit poëta, quaſi à primordijs tributaria fuerit, iure quidem licet vt præſcripſerit) hæc, inquit, fœmina nobis obnoxia, & merito ſubdita, repulit. i. per contemptum reiecit noſtra cōnubia, ſe recepit Æneam dominum. i. ipſi dominaturum imperioſe, in regna. ſ. ſua, à nobis conceſſa. Et nunc ille, q. d. notiſſimus Paris. i. ſimilis Paridis adulter. & alterius cubilis inuaſor (quaſi vero Dido ſibi debeatur, h. d.) ſubnians mētum & crinem madentem. i. delibutum vnguento, hoc eſt habēs mentem, & crinem, ſobnixum. i. ſultum, & ſuſtentatum, mitra Mœonia. i. Lydia, qua etiam Phryges vtebātur (erat autem genus pilei incurui, de quo dependebat buccarum tegmē vt mitris epiſcoporum noſtrorum) ſubnixus dicit, cū comitatu, ſemiuiro, & ſemimuliebri (qa ſexu quidem viri erant. ſed animo, & habitu mulieres videbātur, dicitur ergo nūc in dedecus ſemiuir, quia altera pars infra virum eſt, aliquando in laudem, quando vltra virum eſt, vt in his, qui, & ſemidei ſunt) potitur rapto. ſ. coniugio, aut abſolute rapto. i. re rapta, aut rapina, videlicet fœmina illa, quæ noſtra connubia repulit. Quippe, quia certe, nos ferimus. i. afferimus, tuis templis. i. ad tua templa, munera. i. oblationes, aut ferimus. i. offerimus, ſup. in tuis templis munera. q; , pro &, hoc eſt tū fouemus famā inanem. i. non ſortientem effectum Famam. n. ſignificat fuiſſe q̄ Didonem haberet coniugem quam petierat, nec vero ſiſe erat q̄ ab ea repelleretur. & de fama potius intelligetur loqui, q̄ de fama generi ſui, aut gubernationis Iouis. Id. n. ei maxime dolet, q̄ ab ea repulſus ſit, & ita vituperio habitus, cū ab inferiore id fiat.

VARIA LECTIO.

EXCVBIAS diuum æternas) vetuſta quædam exempl. legant, Excubiaſq; deum. [An te genitor, cū fulmina torques, Nequidq̄ horremus) in vetuſtis aliquot exemp. legere eſt. Annæ genitor. Verum in pleriſque, Ne, abſque diphthongo notatum eſt.

SERV. OCuloſque ad mœnia torſit) Vt inde pellat Aeneam ne videatur eſſe contrarium q̄ turbantur omnia Ioue Africā reſpiciente. Nam vtrunque turpi liberat fama. [Voca zephyros) aut quibus Æneas nauiget, vnde eſt: Nec zephyros audis ſpirare ſecundos. aut qui vehant Mercurium, vt, Ventoſq. ſecabat. Item, Rapido pariter cum flumine portant. [Tyria Carthagine) Pro Carthagini, & pro aduerbio in loco, de loco poſuit, ſic Horat. Romæ Tybur amnem, ventoſus Tybure Romam, pro Tyburi. [Expectat) Moratur, & terit tempus. [Non illum nobis) κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. [Pulcherrima) Epitheton perpetuum, non ad præſens negotium pertinens. [Grauiumque ideo bis vendicat armis?) Alij dicunt bis, ſemel à Diomedis ſingulari certamine, in quo à Diomede percuſſus eſt ſaxo. Iuuen. vel quo Tydides percuſſit pondere coram Æneæ. Et item in excidio, ſicut legimus, Deſcendo, ac ducente deo. Alij dicunt propter Diomedis, & in Achillis certamina ſingularia, ſed qn̄ cum Achille dimicauit, à Neptuno liberatus eſt. Poteſt autem pro Venere factū videri. Sic Iuno imputat Veneri, quod pro ea factum eſt, vt, Potes in totidem claſſes conuertere nymphas. Poteſt etiam alter ſenſus eſſe. Nam Troia ab Hercule, qui, & ipſe Græcus fuit, capta eſt, vt intelligamus iam tunc Æneam natum fuiſſe. Nec enim multum tempus interfuit, cum conſtet Priamo tunc ab Hercule imperium traditū. [Grauidam imperijs) vnde multi imperatores poſſent creari, vt, Hinc populum late regem. Ideo autem grauida ablatiuo iungitur, quia etiam, tam grauis illa re, dicimus. vnde eſt huius origo ſermonis. Sic Plautus in Amphitryone, non tua non puero, ſed peſte grauida eſt. [Belloque frementem) Exceptis temporibus, quibus à Latino regebatur, vt, Longa populos in pace regebat. Nā alias bellicoſa fuit Italia. [Proderet) Modo protenderet. i. propagaret. Propago autem ſi genus ſignificet, pro breuis eſt. vt ſic: Romana potens Itala virtute propago. Si de arbore dicas, producitur, pro, vt, Flexos propaginis arcus: Nec ſe ſpectent prodere ſanè. Significat, & decipere, vt, Vnius ob iram Prodimur, & eſt in infionum hæc lexis Polyſemos. [Super ſua laude) . i. pro ſua laude, & Græcum eſt ſchema. ſic enim Demoſthenes ὑπὲρ τοῦ στεφάνου. i. pro corona, ὑπὲρ ἐκείνου, pro illo. [Molitur) Præparat aut exercet. [Aſcanio ne) Propter illud quod frequenter diximus, ipſi imperium deberi. Ideo autem hoc affert poëta, vt, laudando Iulum, Iulium Cæſarem laudet, qui ab eo originem ducit, vt, Iulus à magno demiſſum nomen Iulo. [Romanas inuidet arces) Hoc elatior eſt elocutio, ſi addamus quam rem inuidemus, vt Liber pampineas inuidit collibus vmbras. [Inimica in gente) Præoccupat quaſi præſciua. [Nec prolem Auſoniam) vt in 6. Nunc age Dardaniam prolem quæ deinde ſequetur Gloria. [Hæc ſumma eſt) . i. mei præcepti collectio. Iuuenalis, in ſumma, non Maurus erat, neque Sarmata Metras.

AEN. Talibus orantem dictis, aramq. tenentem
Audijt omnipotens, oculoſq. ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat.
IV. Vade age nate, voca zephyros: & labere pennis:
Dardaniumq. ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſq. datas non reſpicit vrbes,
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiumq. ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui grauidam imperijs belloq. frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanio ne pater Romanas inuidet arces?
Quid ſtruit? aut qua ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam, & Lauinia reſpicit arua?
Nauiget. hæc ſumma eſt. hic noſtri nuncius eſto.

Tali

ASC. TALIBVS orantem &c.) Docet auocatum Æneam, ab Carthagine in Italiã a Mercurio, monitu Iouis, cuius orationẽ ad Mercurium hoc loco recitat. De qua, cum nihil habeamus ex Dun Ordo eſt. Omnipotẽs.ſ. Iuppiter, audit.i. exaudiuit, pro par te, quantum.ſ. ad hoc q tacite petijt Æneam, quem ſibi pręlatum dolebat illinc amoueri. Iarbam.ſ. orantem.i. oratione loquẽtem talibus dictis.i. præmiſſa oratione, ac tenentem aram ex more.ſ. obteſtantium, & torſit.i. flexit, oculos ad mœnia regia.ſ. Carthaginenſia, & ad amantes oblitos meliorῖs fa(m)æ.i. immemores regni ſui, Æneam regni quo vocabatur, & Didonem eius quod ea ſtruere cœperat, & alloquitur tum.i. deinde Mercurium ſic, ac mandat talia, O nate.ſ. bis, genuit.n. eum ex Maia, age, cohortãdi eſt, beneuole, vade, vocabat Zephyros, q bus.ſ. Æneas, nauiget, aut quibus ipſe ex Cyllene deferatur, & labere pennis.ſ. alarum tuarum, & alloquere ducem Dardaniũ.i. Æneam, qui expectat.i. immoratur nunc Carthagine, Tyria.i. a Tyrijs extructa, & non reſpicit.i. non attendit, vrbes.ſ. Italicas, datas.i. conceſſas et, fatis.i. a fatis, hoc eſt deorum voluntate, & præordinatione, & defer.i. deorſum fer, mea dicta.i. mandata, per auras celeres.i. quas celer pertranſeas, & dic, ſup. illi q genitrix.ſ. eius pulcherrima, videlicet Venus, non promiſit nobis illum fore talem.i. voluptati dedi tum, neq; vindicat.i. eripit, & liberũ ſeruat bis armis, Graium.i. Græcorum, forte ſub Laomedõte, & nunc ſub Priamo, aut ſemel cum Diomede concurrentem, & ſemel in ipſa Troiæ ruina, per tela, per igneis deſcendentem, ideo.i. ad eum finem vt mulieri eum ſeruat, ſed promiſit, ſup. fore.i. futurum eſſe, talem ſup. aut eum, qui regeret imperijs. Italiam grauidam imperijs, & frementem bello.i. Martiã, & bellicoſam. (Reſpicit ad Auguſtum, qui inde originem traxit) & qui proderet.i. porro dederet, hoc eſt propagaret, & portenderet genus.i. progeniem, ab alto ſanguine Teucri.i. quod per Teucrum auctum eſt, aut Teucri, pro Dardani, ac mitteret totum orbem ſub lege, quod Auguſtus tandem effecit. Si nulla gloria tantarum rerum, accendit.i. incitat ardenter, tum nec ipſe molitur.i. cum molimine ſeu laborem, ſuper.i. pro, ſua.i. propria laude, ne.i. an ipſe pater.i. cum ſit pater Aſcanij) dubitat tamen Titus Liu. an huic Aſcanio, an vero poſthumo, regnum obuenerit) inuidet Aſcanio, arces Romanas, quæ.ſ. olim ab Aſcanij progenie extruentur, q in perſona Iouis recte dicitur, qui ſciuit Romanas arces futuras. Quid ſtruit.ſ. in Carthagine? aut qua ſpe moratur in gente inimica? nec reſpicit prolem Auſoniam? aut quæ in Auſonia.i. in Italia oritura eſſet, aut Lauiniam puellam regiam, quam Didoni præferendam innuit? & pro.i. nec reſpicit arua Lauinia? quæ.ſ. illi in agro Laurenti ſubijcientur. Nauiget, non dicit quo, ſed ſatis innuit in Italiam nauigandum, id tamen non dicit quia prius in Siciliam deferentur. Hæc eſt ſumma.ſ. mandatorum, hoc eſt omnia mandata mea in hoc recidunt, vt quamprimum nauiget, & ergo eſt nuncius noſtri.ſ. mandati, aut dicti, hic.i. in hac re.

VARIA LECTIO.

TVNC ſic Mercurium alloquitur) In antiq. aliquot, Tum habetur. [Non reſpicit vrbes) In Oblongo lib. & in Med. Perſpicit. In aliquot alijs, Proſpicit, habetur. [Genus alto à ſanguine Teucri) In lib. pleriſq; veteribus abſque, à propoſitione ſcriptũ eſt, Genus alto ſanguine, venuſtate haudquaquam pari.

POE. Dixerat. ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimen alis, ſiue æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit, hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia tartara mittit;
Dat ſomnos, adimitq., & lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. iamq. volans apicem, & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulſatur, & imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hic toto præceps ſe corpore ad vndas
Miſit, aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.
Haud aliter terras inter, cœlumq. volabat,
Littus arenoſum Libyæ, ventoſq. ſecabat
Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

SERV. PAtere parabat) Non reſpondet quaſi numen inferius, ſed dictis obtẽperat. [Talaria nectit) Mercurius ideo dr̃ habere pennas, q a citius omnibus planetis in ortũ ſuũ recurrit. Vnde, & velox & errans inducitur, vt, Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes. Tum virgam capit.i. caduceũ, quod primo Apollo habuit, & donauit Mercurio, lyra ſibi tradita. Sic Horat. Fraternaq. humerum lyra. huius autem virgę hęc ratio eſt, Mercurius, & orationis deus dicitur, & interpres deorum, Vnde virga ſerpentes diuidit.i. venena. Nam bellantes interpretum oratione ſedantur. Vnde ſecũdum Liuium legati pacis, caduceatores dicuntur. ſicut enim per feciales bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. ἑρμῆς autem Græce dicitur, ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας Latine interpres. [Animas) Pro vmbri ſecundum poeticum morem. Animæ.n. in cœlo ſunt, vt Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis. Huius autem rei ratio alterius eſt ſcientiæ. [Lumina morte reſignat) Claudit perturbat. Eſt, & aliud quod Phyſici dicunt pupillas quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere. quibus non viſis, eſt ſumma deſperatio, Hoc ergo dicit Reſigna, hoc eſt auſert ſigna luminis. [Tranat) Tranſuolat, vt, Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen. [Apicem, & latera) Bene ei quæ ſunt hominis dat. Nam rex fuit, qui cum audiſſet oraculo cauendum eſſe a Iouis filio, & timorem nullum ſuſciperet, a Perſeo in montem conuerſus eſt Viſo Gorgonis capite, eo q illum noluit ſuſcipere. Vt autem in primo diximus, peritus aſtrologiæ fuit. Nam, & Herculeum docuit. Sanè lautne Telamon dicitur, ſicut Nilus Melo. [Fulcit) Suſtinet, nam altus eſt nimis. [Nix) Niuis facit, ſed verbum oingit non hinc venis, ſed ab eo quod eſt hæc ninguis, & hæ ningues. Sic Lucret. Albas effundere ningues. Ninguit autem prima perſona caret, & ſecunda, quia non eſt in noſtro arbitrio. [Præcipitant,) vt, Nox humida cœlo præcipitat. [Senis) Aut propter ætatem, aut alluſit ad niues, vt Gelidus canis cum montibus humor Liquitur. [Paribus alis) Lenis volatu, vt dixit, &, In cœlum paribus ſe ſuſtulit alis. [Cyllenius) Ab auias vnde paulo poſt. Cyllenia proles. Aut à Cyllene Arcadiæ mõte, vbi dicitur eſſe nutritus. [Toto corpore) vno impetu caſus. Sic Lucan. nec ſe tellure cadauer Paulatim per membra leuat, terraq. repulſum eſt Erectumq. ſemel. [Aut ſimilis) Io congruum heroo credidit carmini, ſi mergum diceret, vt alibi Ciconiam per periphraſim poſuit, Candida venit auis longis inuiſa colubris. Sic eſt, Et tecta cum ardente videret Scintillare oleum. [Littus arenoſum Libyæ) Bene arenoſum addidit. Nam in Libya erat, ſe non in arenoſa Mauritania.n. aſpera, & ſi ueſtris eſt. [Materno ab auo) Per Maiam Atlantis filiam.

DIXERAT &c.) Docet quomodo Mercurius, qui dicitur deorum nuncius, Ioui obſecutus eſt, ea enim eius planetę natura eſt, vt quibuſcunq; coniungitur, eorum naturam ferè induat, ideoque ſtatim paret, nec reſpondet. De hac autem re hoc ſolum reperi apud Donatum [Auo materno) Ab Atlante monte, in quem Atlantem patrem Maiæ conuertit Perſeus. Ordo eſt. Dixerat.ſ. Iupiter, ille.ſ. Mercurius, parabat parere.i. obedire imperio magni patris, & nectit primum pedibus.ſ. ſuis talaria.i. indumenta, ad talos vſque defluentia, aurea.i. fulgentia more auri, quæ.ſ. talaria portant.ſ. eum, ſublimem.i. ſupra limum, hoc eſt terram exaltatum, alis.i. per alas illis annexas, pariter.i. ſimul, cum flamine.i. vento. rapido.i. raptim volanti, ſiue ferri velit ſupra æquora, ſeu ſuper terram, tum.i. deinde capit, virgam.i. caduceum, & ille euocat quando.ſ. vult, hoc eſt euocare ſolet, ac poteſt hac.ſ. virga, Orco.i. ab inferno, animas pallenteis.i. vmbras defunctorum, & mittit alias.ſ. animas, ſub tartara.i. loca profundiſſima, & obſcuriſſima in inferno, hoc eſt alias ducit ad inferos, alias reducit ab inferis, (nam Ethnicorum, multorum diſciplina, eſt animas quidem non interire, ſed poſt interualla certa, quæ viuendo bene aut male, meruerunt habere longa aut breuia) redire ab inferis in corpora, non eadem, ſed alia, & earum ducendi, ac reducendi miniſtrum eſſe Mercurium, qui quaſi caduceator deorum eſt. Caduceator autem eſt, quem vulgus ambaſiatorem vocat. Et ipſe dat ſomnos, hac virga, & adimit.i. aufert ſomnos, & reſignat, id eſt aperit, lumi-

na ſupp. clauſa morte, nam re, ſignificat contrarium, dum ad dictionem importantem clauſuram, iungitur, quia ergo ſignanter literæ, & arcæ, dum clauſæ ſunt, reſignare ferè accipitur pro eo quod eſt aperire, & recludere) Seru. tamen accipit, quaſi ſit, reſignat. i. iterum ſignat, morte. ſ. futura, lumina. i. pupillas, quas aufert, & ipſe fretus. i. adiutus, illa. ſ. virga, agit. i. impellit ventos, & tranat. i. tranſuolat, nubila turbida. i. etiam commota, & ipſe volans cernit iam apicem. i. verticem, & latera ardua Atlantis, illius montis in Mauritania, duri. i. ſaxoſi, qui. ſ. mons, ſed alludit ad Atlantem regem, auum maternum, eius qui in eum montem cōuerſus fingitur) fulcit. i. ſuſtinet, vt ruſticis ad pedem eius ſtantibus videtur, vertice. i. ſummitate capitis ſui, cœlum Atlantis, inquit, cui caput piniferum. i. in quo multæ pinus creſcunt, cinctū. i. inuolutum aſſidue, atris. i. obſcuris nubibus pulſatur vento, & imbri, ſed nix infuſa, tegit humeros. i. iuga eius tum. i. inſuper, flumina præcipitant, ſupp. ſe. i. præcipitanter cadunt, mento. i. de mento, ſenis. ſ. Atlantis, niue caneſcentis, ſed alludit (vt dixi) ad hominem, quaſi diſtillarēt de barba, hoc eſt, iuxta verticem eius & barba horrida. i. aſpera, riget glacie. i. ſtyrijs: Cyllenius. i. Mercurius, in Cylleno nutritus, nitens. i. conās deſcendere, alis paribus. i. æquatis, vt faciunt magnæ aues dum deſidunt, conſtitit. i. requieuit primum, hic. i. in Atlante monte, & ipſe præceps. i. præcipitanter deſcendens, miſit ſe hinc. i. ab hoc loco, toto corpore. i. conatu totius corporis, ad vndas. ſ. maris Libyci, iuxta Carthaginem miſit, inquam ſimilis auiſ mergo, quæ volat humilis circum littora, & circum ſcopulos piſcoſos. i. piſcibus refertos, iuxta æquora. Proles cyllenia. i. Mercurius, veniens. i. deſcendens ab auo materno. i. ab Atlante Maiæ, quæ mater eius eſt patris, volabat, haud. i. non aliter, ſed eodem modo inter terras, & cœlum, & ſecabat. i. diuidebat littus arenoſum Libyæ, quia illic arenæ abundat, & ventos. i. ſuperabat ſimul ventos, & globos arenæ elatos.

VARIA LECTIO.

HAC animas ille euocat Orco) In Long. quidem exempl. Vocat, eſſe videtur. ſed ſi accuratius inſpicias, Illi' vocat, more Græco per apoſtrophen ſcriptum deprehendens. [Alias ſub triſtia Tartara mittit) In veterib. aliquot lib. Sub Tartara triſtia legitur, mutatis loco dictionibus. [Haud aliter terras inter, cœlumq. volabat, Littus arenoſum) In Oblongo lib. in Med. & aliquot alijs ſequitur verſus, Materno veniens ab Auo Cyllenia proles, Littus arenoſum, Libyæ, ventosq. ſecabat. In pleriſque lib. poſt dictionem, Arenoſum, Ac, in nōnullis, Et reperitur, hoc modo copulatiua poſtpoſita, Littus Arenoſum, & Libyæ, ventoſq. ſecabat, vt diſſolutum membrum ita apte connectitur.

Vt primum alatis tetigit magalia plantis:
Aeneam fundantem arces, ac tecta nouantem
Conſpicit. atque illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat: Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris: diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.
Continuo inuadit. MER. Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Extruis, heu regni, rerumque oblite tuarum.
Ipſe Deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum, & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre iubet celeres mandata per auras.
Quid ſtruis? aut qua ſpe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem:
Aſcanium ſurgentem, & ſpes heredis Iuli
Reſpice, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. POE. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

SERV. *Magalia* MAgalis) Afrorum caſas, & mapalia, idem ſignificant, ſed magalia, ma, producit, mapalia vero corripit: vt, Et raris habitata mapalia tectis. [Iaſpide fulua) Pro viridi, vt, Fuluaque caput nectentur oliua. Dicit etiam Plinius in naturali hiſtoria, multa eſſe iaſpidum genera, in quibus et fuluā cōmemorat. [Enſis erat) pro vagina poſuit. Et multi iaſpidē volunt ad gratiam pertinere. [Læna) Genus veſtis. Eſt aūt proprie toga duplex, amictus auguralis. [Imus dit) Habitum futuræ orationis oſtendit. Notandum non eum tantum nuncij, ſed etiam caduceatoris. i. oratoris officio fungi. Nam & perſuadet, & nunciat. [Vxorius) Vxori ſeruiēs. Horatius, Vxorius amnis. [Ipſe) Dat dictis auctoritatem: vt, Quæ Phœbo pater omnipotēs. [Claro demittit Olympo) Olympus quaſi ololampus dictus eſt, ſiue mons ſit Macedoniæ, qui dicitur eſſe diuerſorium deorum, ſiue cœlum. [Vnde addidit Claro, vt Plēmyrium vndoſum. Attentius ſanè Græcus tunc poteſt eſſe, ſi ſit Græca declinatio: vt, ἄκυμον ὄλυμπον. Nam Latine Olympi. [Torquet) Regit, ſuſtinet: vt, cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques. [Numine) Autem, eſt aut nutu, aut poteſtate. [Hæc) Quæ dicturus eſt. Nam ſupradicta ex ſe dixerat. [Terris) Per negligentiam tempora conſumis. Saluſt. Ibi triennio fruſtra teri to. [Debentur) Honeſtius pluralis numero reſpondit. [Surgentem) Creſcentem: vt, Surgentem in cornua ceruum. Et, Surgentemque nouæ Carthaginis arcem. [Cyllenius) Antonomaſium eſt pro proprio. [Ore) Oratione. [Mortales viſus) Aut oculis ſe Aeneæ ſuſtulit, aut humanam reliquit effigiem, quam ſumpſerat, vt ab Aeneas poſſet videri, quod melius eſt. [Medio ſermone) Atqui executus eſt omnia quæ Iuppiter dixerat, ſed ſermo eſt conſertio orationis, & confabulatio duorum vel plurium. Medius ergo eſt ſermo, cum perſona cum qua quis loquitur, nō reſpondet, vt nunc fecit Aeneas.

ASC. VT primum alatis, &c.) Docet qūo executus ex mandatum Iouis. de quo Donat. ſic dicit. [Inuadit) Inuectiuam futuram eſſe, hoc verbum oſtendit. Et ex hoc acti habitu debuit eſſe Iuppiter. [Tu nunc) Obiurgatio eſt, potius quàm inuectio. Nam cōmune ſibi facit hoc damnum, & dolet decipi ſpē ipſius, & filij, quod non faceret, ſi accuſatoris animum gereret. [Pulchrā vxorius vrbem) Stulti eſt aliena curare, ſua negligere. [Ipſe Deum) Huius perſonę auctoritate, grauiorem facit ſuam obiurgationē & vt maior ſit metus, poteſtatem ipſius deſcribit. Vtrunque aūt dānat, quod ſubleuet inimicorum opes, & quod in re agēda, ocium ſibi proponat, qm̄ negligentis eſt, & incauti. Addit, ne per eum pereat, quod Aſcanio debetur, quod niſi per ipſum præſtari non poteſt. [Medio ſermone) Quia non expectauit reſponſum, quod erat dimidium ſermonis, qui oritur, inter duos. Hæc ille. Ordo eſt. Vt. i. vbi, aut cum primum, ſcilicet Mercurius, tetigit plantis alatis. i. quibus talaria cum alijs annexuerat, magalia. i. Pœnorū domos humiles, ipſe conſpicit Aeneam fūdantem arces, & nouantem. i. noua facientem, tecta. ſ. Carthaginis, futuræ Rom. imperio inimicæ, atque enſis erat illi ſtellatus. i. radiās, & quaſi ſtellis ornatus, iaſpide. i. gēma illa, fulua. i. ſub viridi admixto albo, & Læna. i. chlamys ardebat. i. reſplēdebat illi, murice Tyria. i. purpura Tyria, quæ dibapha. i. bis tincta, alie eſt, & ceteris præſtat, demiſſa. i. deorſum miſſa, & reiecta, more militantium, ex humeris, quæ munera fecerat Dido diues, & diſcreuerat telas. i. ſtamina, tenui auro. i. in fila diſſecto. Continuo, id eſt ſtatim, vt vidit eum, inuadit. ſ. Aeneam, dicens, ſupp. tu. i. tu ne qui auctor Rom. imperij eſſe debes, locas nunc fundamenta altæ Carthaginis quæ. ſ. tui nepotes euerſuri ſunt, & tu vxorius, id eſt vxori nimium deditus extruis vrbem pulchram: tu, inquit, heu, dolentis, & caprobantis, oblite. i. qui oblitus es, & (ſm Vallam dicere poſſet, non minus oblitus) rerum tuarum. i. tot oraculis tibi reuelatarum. Ipſe regnator deum. i. deorum. ſ. Iuppiter, qui torquet. i. implet, aut agit, & ſuſtinet, numine, id eſt nutu & poteſtate, cœlum & terras. i. ſumma, & infima, cœleſtia, & terreſtria, demittit. i. deorſum mittit, de claro Olympo. i. cœlo, me tibi. i. ad te, & ad cōmodum tuum, & ipſe iubet, ſup. me, ferre hæc mandata, quæ. ſ. dicturus eſt, per aura celeres. i. quas celeriter pertranſiuim ia iuſſu eius, dicens, ſup. Quid ſtruis, aut qua ſpe teris ocia. i. per negligentiam cōſumis tempora, quibus ocio vacas terris Libycis? q. d. inimicis, & tibi negatis. Si nulla gloria tantarum rerum, quantæ. ſ. tibi promiſſæ ſunt, nec ipſe. i. tu moliris laborem, ſuper. i. pro tua laude, reſpice. i. clementer attende, Aſcanium ſurgentem. i. creſcentem, & ſpes Iuli. i. quas concipere potes de Iulo, hæredis. i. qui tibi hæres eſt, & cui poſt te, regnū Heſperiæ debetur. vnde dicit, Cui regnum Heſperiæ, & tellus Romana debentur. ſ. ex fatali præordinatione, Cyllenius. i. Mercurius, locutus tali ore. i. oratione acriter prolata, reliqt viſus mortales. ſ. Aeneæ, cui ſe videndum exhibuerat, ſermone exiſtente adhuc medio. i. nullo reſponſo dato, & cum ille plura putabatur dicturus:

ſtura,& euanuit procul ex oculis in tenuem auram, reſoluo.ſ. corpore aërio viſibili quod aſſumpſerat.

VARIA LECTIO.

DEMISSA ea humeris) In peruetuſtis admodum exemplaria, Dimiſſa legitur. Audeat affatu? & quæ prima exordia ſumat?) In nonnullis libris oppido. quam vetuſtis non inuenuſte legitur abſque particula copulatiua, Audeat affatu? quæ prima exordia ſumat.

At vero Aeneas aſpectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fuga, dulceſque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem,
Audeat affatu? & quæ prima exordia ſumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.
Mneſthea, Sergeſtumq. vocat, fortemq. Cloanthum:
Claſſem aptent taciti, ſocios ad littora cogant,
Arma parent, &, quæ ſit rebus cauſa nouandis,
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iuſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens, eadem impia fama furenti
Detulit, armari claſſem, curſumque parari.
Sæuit inops animi, totamque incenſa per vrbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris
Thyas, vbi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Aeneam compellat vocibus vltro.
DI. Diſſimulare etiam ſperaſti perfide tantum
Poſſe nefas: tacituſque mea diſcedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem:
Et medijs properas aquilonibus ire per altum
Crudelis? quid, ſi non arua aliena, domoſque
Ignotas peteres, & Troia antiqua maneret,
Troia per vndoſum peteretur claſſibus æquor?
Me ne fugis? per ego has lacrymas, dextramq. tuam te,
(Quando aliud mihi iam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miſerere domus labentis, & iſtam
Oro (ſi quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni
Odere, infenſi Tyrij: te propter eundem
Extinctus pudor, &, qua ſola ſidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deſeris hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de coniuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles ſi quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret:
Non equidem omnino capta, aut deſerta viderer.

SERV. ARrectæq. horrore comæ) Subaudi ſunt. (Dulceſque relinquere terras) Minus eſt quam q. Et nec videatur ingratus, deorum excuſatur imperio. ſic ipſe in 6. Sed me iuſſa deum. (Ambire) Blanditijs circumuenire. Et ambio illam rem dicimus, vt, Neu connubijs ambire Latinum. (Exordia) Orationem ſed exordium in duo diuiditur, in principium & orationem, ſicut in Rhetoricis legimus. (Alternanti) Varia mente tractanti. Et per hoc oſtenditur cogitaſſe eum etiam amorem, ſed prætuliſſe voluntatem deorum. (Taciti) Sine ſtrepitu celantes conſilia. (Arma parent) Contra impetum iratæ forte Reginæ. (Quando) non eſt hoc loco temporis, ſed ſignificat ſi quidem, & eſt coniunctio ratiocinatiua. Sanè quando, breuis eſt naturaliter, ſic Serenus, Quando flagella ligas, ita liga. Virgilius vſurpat, Si quando Tybrim vicinaq. Tybridis arua. Quis rebus dexter modus.) Quis ſit optimus rebus euentus. (Læti) Alacres, feſtini. (Faceſſunt) Frequentatiuum eſt, vt in Georgicis, Matris præcepta faceſſit. Alias diſcedit ſignificat, vt Terentius, Hæc hinc faceſſat, tu moleſtus ne ſias. (Præſenſit) Ac ſi diceret, antequam ille moliretur. & nimia in hoc eius amantis exprimitur. (Omnia tuta timens) Deeſt etiam, & eſt exaggeratio. (Eadem fama) quæ, & Iarbæ nunciauerat. (Curſumq. parari) Nauigationem, vt, Ni teneat curſum. (Inops animi) Sine animo, ſiue conſilio (Bacchatur) Furit more Bacchantum. Et bene vno ſermone præoccupauit futuram comparationem. (Thyas) Baccha. nam ſicut à Baccho Bacchæ, ſic, & à Thyeo Thyades dicuntur. Commotis aũt ſacris ideo dixit, quia in ſacrorum renouatione commouebantur ſimulacra. vnde Horatius, Non ego te candide Baſſareu inuitum quatiam. (Trieterica) Triennalia. Liberi. n. ſacra tertio quoque anno innouabantur. Sanè ſciendum. (Orgia) apud Græcos dici oia ſacra ſicut apud latinos ceremoniæ dicuntur. Sed iam abuſiue ſacra Liberi, orgia vocantur, vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς .i. è furore, vel ἀπὸ τῶν ὀρῶν, a montibus. (Nocturnuſq: vocat) Nocte celebratus. vnde ipſa ſacra, nyctelia dicebantur, quæ populus R. excluſit cauſa turpitudinis. Cithæron autem mons ex quo, clamor veluti numinis Bacchas vocabat. (Diſſimulare etiam) Satia artificioſa allocutio. Nam, & ſibi conſulit ſub facie vtilitatis Æneæ. Diſſimulare aũt ideo, ac ſi diceret, ita rem pudendam cogitat, vt eam fateri nolis. Supra .n. dixerat, Quæ rebus ſit cauſa nouandis diſſimulent. (Data dextera) Fœdus amicitiam. (Hyberno ſidere) Non hyeme, ſed hyemali ſidere, aut propter quod ait ſupra, Dum pelago deſæuit hyems, & aquoſus Orion. Ergo aut pro tempore, vt, Quo ſidere terram Vertere Mecœnas. aut re vera ſidere, propter Orionem. (Crudelis) Etiam in te odio mei. ſic Lucanus de Cæſare, Sæuitia eſt voluiſſe mori. (Domoſq. ignotas) Ac ſi diceret, Carthago iam tibi nota eſt, licet, & hic alienas ſini arua. (Troia antiqua maneret) ſi deeſt, & quaſi per interrogationem intelligendum. (Me ne fugis?) Adhuc aperte non vult imputare beneficia, ſicut paulo poſt irata. (Nihil ipſa) non pudorem, non regnum. (Inceptos hymeneos) qui ipſa nouitate ſunt dulces. (Dulce meum) Tetigit rem inhoneſtam. Sic Terent. Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus. (Tyranni) Nihil intereſt apud maiores inter regem, & tyrannum, vt, Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni. (Fama prior) Quæ melior fuit ſine dubio. Hoſpes. Æneas, & hoſpes fuerat, & maritus. ſed modo maritum ſe negat, hoſpitem confitetur: Vnde nunc Dido, h. d. Cui me deſeris hoſpes? (Hoc ſolum nomen quoniam de coniuge reſtat) Hoc eſt ſupereſt. Alij reſtat intelligunt reſiſtit. i. contrarium tibi eſt, Nonnulli dicunt Hoc nomen ſolum quoniam ſupereſt, vt te coniugem dicam. Dicitur aũt ingenti affectu hos verſus Virgilium pronunciaſſe, cum priuatim paucis præſentibus recitaret Auguſto. Nam recitauit voce optima primum, tertium, & quartum. (Saltem) vel hoc. Eſt aũt ſermo tractus à capitis, qui cum tenerentur ab hoſtibus, dicebant, Subians omnibus, ſalutem concede. Inde per Synæreſim hic natus eſt ſermo, vt in contemptu rerum multarum petitis aliquid ſaltem dicamus. Ante fugam ſoboles) Et amatorie, & mare. Nam, & fugam dicit, quam ille nominat profectionem. Amorem autem ex filii deſiderio comprobatur. (Si quis mihi) Bene addidit Mihi, & ſecundum ius loquitur. Nam vbi non eſt iuſtum matrimonium, liberi matrem ſequuntur. (Qui te tamen ore referret) Aut ſic dixit, quaſi amatrix, vt ſupra de Aſcanio. Infandum ſi fallere poſſit amorem. Aut illud dicit, Optarem filium ſimilem vultu non moribus tuis.

ASC. AT vero Æneas &c.) Recitat quo Æneas ſic admonitus fugam

gem.i.clandeſtinam profectioné parabas, vtq. eum ſenſit amans Dido vnde hæc duntaxat reperi Donati verba. [Atque animum nūc huc) In tam ambigua conſultatione, præualuit in religioſo viro diuinū præceptum. Ordo eſt. At vero.i.ſed certe, Aeneas amens.i.attonitus, aut ſtupefactus, & quaſi ſine mente aſpectu.ſ. minaci ipſius Mercurij, obmutuit.i.loqui nequiuit, & comæ.i.capilli, abiectæ, ſup.ſunt.i.riguerunt, horrore.i. ex horrore, & vox .ſ.eius, hæſit.i.coagulinata eſt faucibus ita vt penitus rauceſceret, & ipſe ardet.i.ardenter concupiſcit, abire fuga.i.ſecreta profectione, fugæ ſimili, & relinquere terras dulces.i.quibus Didonē dulcem inuenerat, attonitus.i.ſtupefactus, quaſi tonitru Iouis pcuſſus, tanto monitu, & imperio deo.ſ.Iouis, & Mercurij, aut ſimul omnium deo, qui in talia fata Aeneæ cōſenſerant. Heu, amare dolentis interiectio, q.d. dubitabat, quid agat, dicens, heu, & dubitās quo allocutionis modo, audeat ambire.i.ambiendo, hoc eſt, ſuppliciter precando, tentare reginam furentem.ſ.impatientia amoris, & quæ exordia ſumat prima, ad inſinuandū neceſſariam profectionem ſui, atque diuidit animum celerem.i.celeriter fluctuantem, nunc.i.aliqū, huc.i.in hanc ſententiam. nunc .i.aliqū. illuc.i.in illam ſententiam, & rapit.i.violenter trahit eū in partes varias, & verſat eum per oīa.ſ.tentamenta, & conſilia hæc.ſ. quam dicturus eſt poëta, viſa eſt alternanti.i. alternatim nunc hanc, nunc illam approbanti, potior, ſupp. ceteris, ſi multæ erant, aut potior.ſ.illa duarum, quas nouiſſimas verſabat, ipſe vocat Mneſthea Sergeſtū, & fortem Cloanthum, ſummos illos gubernatores nauiū, vt in V. patebit in nauali certamine, vocat, ſup. vt aut imperans poſt quam adetans, vt ipſi taciti.i.tacentes, & ſilentes, aptent claſſem, & cogant.i.in vnum cōpellant ſocios ad littora, & ſup. parent arma.ſ.contra vim Tyriorum, & vt diſſimulant, quæ ſit cauſa rebus nouandis.i.cur res innouent, & claſſem aptent, & ſup. dicebat ſeſe.i.ſemetipſum, inter ea.ſ. dum claſſis apparetur, tentaturum aditus.i.acceſſus, & quæ tempora fandi.i. loquēdi, ad eam de profectione, eſſent molliſſima.i.conuenientiſſima, & maxime opportuna, & qui modus ſit dexter.i.conueniēs & aptus, rebus.i. proſpere gerendis, qm.i.qnquidem, optima Dido neſciat.i.quod abire velit, & non ſperet.i.formidet (per contrariū, nam ſperamus bona) amores tantos, quantos.ſ.iam experta erat, rumpi.ſ. poſſe, aut quod diſſoluantur (Sunt qui legant, et quæ molliſſima &c. vt ſit, vide q̄ molliſſima tempora fandi, q.i. qualis modus, dexter rebus, ſed minus pcedit, quia tunc diceret, q̄ mollis, & q̄ dexter) Oēs.ſ.ſocij parent ocyus.i. valde cito imperio.ſ.Aeneæ, læti.i.volūtarij, & morigeri, aut qa (ſicut alibi diximus) ſemper in Italiam læti inierunt iter, quaſi nā eos in patriā reducente, vnde eſt, Vix è cōſpectu Siculæ telluris in altū Vela dabant læti. &, Italiā ſocij læto clamore ſalutant. &, Quo tandem Italia metum lætere reperta. & ſæpe alibi. ac, pro, &, faceſſunt.i. factū euot, iuſſa.i.quæ iuſſerat. At.i.ſed, regina præſenſit.i. priuſquam parati eſſent, ſenſit dolos .i. doloſam profectionem. Nam, ſup. qs poſſit fallere amantē? q.d. nemo, vnde ipſa excepit prima, motus futuros, timens omnia tuta.i.ēc tuta nedum formidāda, nam res eſt ſolliciti plena timoris amor. Eadē fama quæ.ſ. detulerat ad Iarbam, eū Aeneæ nupſiſſe, aut veniſſe Aeneā, Cui ſe pulchra viro dignetur iungere Dido, eadem, inq̄, detulit.ſ. Ad Didonem. claſſem.ſ. Aeneæ armari.i.armis, hoc eſt, inſtrumentis oībus, tam bellicis, q̄ alijs inſtrui, & curſum.i.feſtinam nauigationem parari, & ideo ipſa inops.i.impotens, animi.i.rōnis, ſæuit.i. furit acerbe, incenſa.ſ.furore, bacchatur.i.more Bacchantiū decurrit, p totam vrbē, exiſtens ſup. talis, qualis, ſup. bacchatur Thyas .i.ſacerdos Bacchi, excita.i.excitata, & euocata, ſacris.ſ.Bacchi, hoc eſt, Orgijs aut Bacchanalibus, cōmotis.i.cum motu fieri cœptis, vbi.i.quo tēpore: Orgia.i.feſta Liberi.i.trieterica.i.triennalia, quæ tertio quoque anno fiunt, ſtimulant.i.inſtigant, & quaſi ſtimulis agūt eam, & hoc Baccho audito.i.percepto aduētare, & Cytheron mons ille Baccho ſacer, ſicut Helicon Apollini, nocturnus.i.in quo exercentur feſta, tempore nocturno, vocat clamore.i.reſonantia, aut reboatione. [Tādem his Aeneā &c.) poeta, q̄ arguttiſſimam inducit Didonis ad Aeneā, orationem, quam ipſe ſibi placere oſtēdit, ex ea re quod eam priuatim Auguſto recitauit, qua & D. Auguſtus ad lacrymas compulſus eſt, vnde miſerationis plena eſt. De qua iō pauciſſima extant Donati verba, nihil.n. inuenimus, niſi quod dicit, [Ante fugam) Dixiſſe Didonem, ne honeſter rem, dicendo, Ante diſceſſum. Ordo aūt eſt. Dido cōpellat.i.alloquitur, tandē.i.poſt longam cogitationem, Aeneam vltro.i.non exſpectans eius compellationem, his vocib.i. ſubſequentibus verbis. O perfide, ecce conſtantiam muliebrem, quæ dixerat. Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe deorū, nūc dicit, O perfide, ſperaſti.i.ſperaſti ne & poſſe diſſimulare.i. p diſſimulationem celere, tm̄ nefas, quantum.ſ.eſt amantē, & bene meritā ſic deſerere? q3, pro.i.ſperaſti ne diſcedere tacitus.i.tacēs, ſecretus diſcedere. ſ. poſſe mea terra? Nec noſter amor tenet te, nec dextera.i.fides, data.i.promiſſa quondam, nec Dido moritura, ſi diſceſſeris, ſupp. crudeli funere, quia morte, quā ſibi illa ıtra eſt. vnde vī ex tunc decreuiſſe, ſeſe interimere ſi diſceſſerit. Quin etiā .i.inſuper, tu moliris.i.cū mole, & difficultate paras, claſſem ſidere hyberno.i.hyemali, & tempeſtatē excitare ſolito, & properas ire per altū.ſ. mare Aquilonibus.i. ventis illis vehementer nociuis, medijs.i.in ſummo vigore exiſtentibus, aut tam flantibus, exiſtens crudelis.i.impius, & immitis, etiā in teipſum odio mei, q.d. qui ſe piū in deos, & patrem fuiſſe iactauit, nunc in ſeipſum impius eſt, vt mihi officiat, nam immemor ſalutis in ſummo periculo mare cōſcendere parat, quid. ſup dicere poſſem, ſi nō peteres arua aliena, & domos ignotas, & ſi Troia antiqua maneret? q.d. nō tam legitime iraſcar, vt nunc, q3 tunc cōuenienter Troia peterentur claſſibus, per æquor vndoſum.i.vndis, & procellis plenum. Fugis ne me? q.d. id nō metuit, vnde addit. Ego oro te, per has lacrymas quas effundo, & per tuā dexteram.i.virtutem, & fidem, quam mihi quōdam dediſti) qm̄.i.qnquidem, ipſa.i.ego nō reliqui mihi miſeræ iam nihil aliud.ſ.præter fidem datā de futuro, quia nō erant celebratæ nuptiæ, aut quia nō potuit eum, cogere (& oro, per noſtra connubia, quia (vt patuit) coniugiū vocat, hoc prætexit nomine culpam, ſed ſi dicat Aeneas non eſſe cōnubia. addit) per Hymenæos noſtros.i.auſpicia nuptialia, aut per primos concubitus. Oro, inquit, ſi ego merui bene de te, quid .i.aliquid, aut in aliquod, & ſi quidquam meum.i.conſuetudinis meæ, fuit tibi dulce.i.delectabile, miſerere domus.i.familiæ meę labentis.i.tendentis in ruinam, & excidium, & exue illam.ſ.iam ingratam, & indignam, tua pietate mentem.i.voluntatem. Nam iſte, ad ſecundam perſonam, & ad contemptum pertinere ſolet, ſi quis locus eſt adhuc.ſ.reliquus, precibus. Locus autem eſſe dicere, dupliciter docet, & ob merita erga eum ſua, quæ verecunde tetigit, & ob damna quæ propter eum paſſura eſſet, ſi abiret, quæ addit dicens, gentes Libycæ, & Tyranni.i.reges ſuperbi Nomadum pro Nomadarum, populorum Libyæ, odore, id odere, id oderunt, ſup. me propter te.i.quia te coniugem abſumpſi. Tyri .i.ſubditi mei, infenſi.i.multum offenſi, & ob hoc moleſti ſunt mihi propter te, quo verbo tangitur hiſtoria. Nam fuit à ſuis coacta Iarbæ nubere, cum nollet, ſeipſam in pyram deiecit.i.aūt fingit poeta, Didonem in Aeneā reijcere, & pudor, ſup. meus eſt extinctus propter te eundem, & fama prior, quia ſola .i. per q̄ ſolam, etiam ſi aliam non habuiſſem dignitatem, adibam ſidera (prius de ſe dixerat Aeneas, Fama, ſuper æthera notus) cui ò hoſpes, deſeris me moribundam.i.iamiam morituram, & qa appellando eum hoſpitem videtur negare maritum, addit, cui hoſpitē dixeris, q.d. ideo dixi hoſpitem, qm̄ hoc ſolum nomen.i.hæc ſola appellatio .ſ. hoſpitis reſtat mihi de coniuge.i.de te qui coniux quidem es, ſed negas. Quid moror i.quid differo mortem? an, ſup. moror? dum.i.donec Pygmalion, frater.ſ.meus, deſtruat mea mœnia. aut dum.i.donec Iarbas Getulus.i.ferus Getulorū rex, ducat.i. abducat, aut in triumphum ducat, me captam? q.d. id expectare non debeo, & ideo moribundam deſeris, ſaltem.i.ſi aliud obtinere non poſſum, vel hoc obtineam. ſi qua.i.ſi aliqua ſoboles.i.proles fuiſſet ſuſcepta, mihi.i.à me de te, ante fugā.i.priuſquā ſic turpiter aufugeres, & ſi qs paruulus Aeneas.i.te, & nomē tuum referens, luderet mihi.i.in ſolatium meum, aula.ſ.mea qui referret.i.repræſentaret, te tm̄ i.ſaltem, aut tantūmodo cum te habere nequeam, ore.i.effigie, & vultu oris tui (& id melius, quàm ſi dicatur, tantum .i. duntaxat ore, quia nollem, vt factis tui ſimilis ſit. adhuc enim blanditur vt amatrix, & ita non congruit, vt intelligetur illum vituperaſſe, quod ex reſponſione patet Aeneæ beneuole reſpondentis) Equidem.i.ego certe, non viderer omnino capta.i.decepta, laqueo amoris. aut potius decepta, aut deſerta, quia haberem filium, qui te repræſentaret. Eſt.n. filius imago patris, in quo, & pater ſuperuiuere videtur, vnde Eccleſ.xxx. Mortuus eſt pater eius, & non eſt quaſi mortuus, ſimilem enim reliquit ſibi poſt ſe. Quocirca fictione iuris, continuatur patris in filio poſſeſſio.

VARIA LECTIO.

Mneſthea, Sergeſtumq. vocat, fortemq. Cloanthum) In Med. & lib. aliquot alijs antiq. Fortemq. Sergeſtum habere. [Claſſem aptent taciti, ſocios ad littora cogant) In antiq. pleriſque lib. abſque particul. copulati, legere eſt, Socios ad litora cogant. [Excepit prima) In lib. aliquot peruetuſt. Accepit, legitur. [Numadumq. tyranni) non eo inficias, Nomadum in lib. Longobard. & aliquot alijs legitur, Sed.n. in Obl. in Med. Numidū

habetur, Latinorum idiomate, Si quis mihi paruulus aula Luderet Æneas, qui te tantum ore referret) Te tantum, & tantum te tranſpoſita dictione: in diuerſis lib. ſententiam identidem variant. [Neo equidem omnino capta, aut deſerta viderer) In Longobardico libro, in Mediceo, in Porcio, & aliquot alijs legitur, Ac deſerta.

SERV. IOuis monitis) Bene præſcribit, ne ei det impietatē. Sanè, & hæc monita dicimus: vt, Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo. & hos monitus, vt Perſius, Hos patris monitus patres in fuodere lippos. [Immota tenebat Lumina) Phyſicum.n. eſt, vt qualitatem animi ex oculorū, aut corporis ſtabilitate aut mobilitate noſcamus. Ergo modo vult oſtendere Aeneā à propoſito non eſſe deuiatū. [Ego te, quæ plurima ſando) Controuerſia eſt plena in qua expurgat obiecta, remouens à ſe crimen ingrati, & veniali vtitur ſtatu, profectionem ſuam retorquens in voluntatem deorum. habet etiam finem. Nam purgat obiectam fugam nomine profectionis. [Promeritā) Præſtitiſſe, bene ſe geſſiſſe, & eſt ſermo de his qui per contrarium magis lucent. Terent. Ita me velim ames promerenter pater. i. bene agentem. Et cōgruit, vt præſtet qui bene agit. contra alibi, Quid cōmerui aut peccaui pater? i. quid male egi. [Meminiſſe pigebit Eliſæ) Memini. & illius rei dicimus, vt hoc loco, & memini illam rē, vt, Numeros memini, ſi verba tenerem [Dū memor ipſe mei) de futuro dixit, & congrue, Nam piget ad futurum ſpectat, Pudet ad præteritum. & licet pene vna ſit ſignificatio, tamen dicimus Piget me illud facere, Pudet feciſſe, Vnde interdum præcipue a Saluſtio ſimul ponuntur. [Pro re pauca loquar) Remoto ingrati crimine deſcēdit ad cauſam. [Nec ego hanc) Profectionem ſubaudis. Nam poſteriori non poteſt iungi, ne ſit confeſſio. [Prætendi tædas) Probat non eſſe matrimonium. [Aut hæc in fœdera veni) Aut matrimonij, & iungendum eſt ſuperiori, aut certe ad poſteriora pertinet, & hoc dicit, Non ad hæc veni, vt hic morarer, ſicut & nunc probat. Ergo veni, conſenſi hoc eſt, Non ad hæc conſenſi fœdera, vt cum vellem diſcedere, non liceret. [Me ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpicijs) Et dixit in primo, Quæ me cunque vocant terræ. Meis auſpicijs. Argumentum à neceſſitate, & auſpicijs ideo, quia maiores omnia auſpicato gerebant. Ergo auſpicijs diſpoſitionibus. [Sponte mea) Modo nomen eſt, Nam & genus, & caſum habet. Sic & mane cum ei, & genus, & caſus additur nomen eſt, vt, Dū mane nouum, dum gramina canent. Sic & Forte ſua Libycis. Alias aduerbia ſunt, verum autem dicit non ſua ſponte. Nam ſupra legimus, Hos cape fatorum comites. Item, Diuerſas quærere terras Augurijs agimur diuum. [Recidiua) Poſt caſum reſtituta. [Grynæus Apollo) Claſomene ciuitas eſt Aſiæ. Vnde Horat. Diues agebat Claſomenis. Iuxta hanc nemus eſt Grynæum, vbi Apollo colitur. Inde ergo nunc epitheton dedit, licet & in Delo acceperit oraculum. [Lyciæ ſortes) Nec hinc accepit reſponſum, ſed ſic dixit Lyciæ, ac ſi diceret Apollineæ. [Hic amor, hæc patria eſt) Eo, inquit, deſiderio per voluntatem deorum, iterum circa Italiam teneor, quo poſſem circa Troiam. & ad illud ſpectat quod dixit, Troia per vadoſum peteretur claſſibus æquor. [Et nos fas) Nobis fas dicimus, ſed hoc loco non eſt iungenda elocutio, nec ſi vitium. Nam legimus, Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura. Sed hoc dicit, fas eſt etiam nos extera regna requirere. [Nox operit terras) A veriſimili, ideo tēpus poſuit. [Quoties) Autem, hoc eſt per vnam quanque noctem. [In ſomnis) More ſuo pro in ſomnijs. [Turbida) Terribilis, quod & vmbræ conuenit, & parentis auctoritati. [Me puer Aſcanius) Amor Aſcanij. ſ. admonet, quem longe repetit, & ad Aſcanium retulit. & licet excuſetur, tamen ſolœcophanes eſt. [Interpres diuum) Hermes, expreſſit verbum de verbo. [Ab ipſo) .i. magna, vt ſupra, Ipſe deum tibi me claro demittit Olympo. [Vtrunque caput) Meum, & tuum, aut Iouis, & Mercurij, aut meum, & Aſcanij. [Celeres mādata per auras) vt ſupra, Celeres defer mea dicta per auras. [Manifeſto in lumine) aut claro, aut in nimbo, cuius maius eſt lumen. Sic Lucan. Poſtquam ſe lumine vero Impleuit. [His auribus hauſi) Accepi, & eſt Pleonaſmos. [Sequor) vt, Italiam ſequimur fugientem.

Pigēt. Pudet

Sponte. Mane

POE. Dixerat: ille Iouis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert. AEN. Ego te, quæ plurima ſando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. nec ego hanc abſcondere furto
Speraui, ne finge, fugam: nec coniugis vnquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpicijs, & ſponte mea componere curas:
Vrbem Troianam primum, dulceſque meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,
Et recidiua manu poſuiſſem pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ iuſſere capeſcere ſortes.
Hic amor, hæc patria eſt. ſi te Carthaginis arces
Phœniſſam, Libycæque aſpectus detinet vrbis:
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Inuidia eſt? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis, & turbida terret imago:
Me puer Aſcanius; capitiſque iniuria cari,
Quem regno Heſperiæ fraudo, & fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres diuum Ioue miſſus ab ipſo
(Teſtor vtrunque caput) celeris mandata per auras
Detulit: ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere, teque querelis.
Italiam non ſponte ſequor.

ASC. DIXARAT, ille Iouis, &c.) Hic hī placida reſponſio Aeneæ, qua in amans magis accenditur q̄ placetur. Nam ſicut in irato, & aduerſario, triſte mollis frangit irā, ita in amante, abnegatio placida incendit furorem. De hoc autem dicit Don. ſic. [Ille Iouis) Confundebatur pudore, vtpote qui ingrati, qui fallacijs, qui fugitiui infamiam ſubiret, cōtra inſtitutum ſuum, ſed ſolum Iouem ſibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, vt vir alioqui mitis, & humanus, q̄uis moueretur officijs Didonis, tn̄ à propoſito non diſcederet, recte autem dixit, monitis, potiuſq̄ iuſſis, quia non ſolum imperium eum monebat, ſed ea quæ imperaba, quæ ad regnum Italicum acquirendum pertinebant, & ne Carthaginem, ſuo imperio inimicam futuram foueret. [Nūquā regina negabo Promeritam) Palam habet beneficia accepta, ſed neceſſitate impulſum, & non voluntate, oſtendit ſe illi non obſequi. Breuiter aūt purgauit quæ obijciebantur ne multiloquio tempus tereret, & ingratitudinis vitium, primo cōfutat, vt ſecundum autem, incipiat validioribus aduerſariorum obiectis. [Nec ego hanc abſcondere furto) Probat, quod non fugam, ſed nauigationem parauit, quia non venerat vt matrimonium conficeres, q̄ probat quod nullis ſolitis cerimonijs, coniugium celebratū ſit. [Sed nunc Italiam) Facit rem veriſimilem, nam nullus ab ocio ad negocium niſi inuitus accedit. [Hic moror, hæc patria eſt) Si te capit amor nouæ patriæ, non ægre feras, q̄ ego quoq; nouæ patriæ amore capiar. [Et nos) Quemadmodū & te. [Aſtra ignea) Facit veriſimile ex ipſo tēpore, in quo ſomnus capitur. [Manifeſto in lumine) confirmatio rei ne credas eſſe deceptum, & interponit iuſiurandum. [Vtrunque) ſ. Iouis qui miſit, & Mercurij, qui miſſus eſt. [Deſine) Quia cognouiſti iuſtas diſceſſus cauſas. Ordo eſt. Dixerat: videlicet Dido, ille ſ. Aeneas, tenebat lumina immota. i. oculos immotos, ita vt non flectantur in Didonem, ad reſpiciendum eam miſericorditer, monitis. i. propter monita Iouis. Non quod Iuppiter monuerit eum non aſpicere, ſed quia mouit, qui primum nauigandum, quod ne non faceret, eam nō aſpexit, ne forte admonitis Iouis auerteretur, quo facto docemur non ſolum tranſgreſſionem mandatorum dei, ſed etiā periculum tranſgrediendi, vitaret. Aut ſenſus eſt, ille tenebat oculos immotos in monitis Iouis, ita quod nihil attenderet præter monita Iouis, aut q̄ ſtupefactus ſit ob monita Iouis, ita q̄ cogitabundus vno obtutu, oculos immotos contingeret, eiden ſequitur & obnixus. i. obſiſtēs affectioni ſuæ, præmebat curam. i. ſolicitudinem ſuā ſub corde, & refert. i. rñdet, tandem. i. poſt longam cogitatio

gitationem, pauca. ſ. verba. Ego, ò regina, nunquam negabo te promeritam. i. quin prumerueris plurima, quæ tu fando vales. i. bene ſcis, aut potes enumerare, nec pigebit me. i. non erit mihi in poſterū, pudori, aut verecundiæ, aut nō grauabit me meminiſſe. i. memorem eſſe. Eliſæ. i. tui, quæ proprio nomine Eliſa diceris: tantiſper, ſup. dum ipſe. i. ego, ſup. ero memor mei, & dum. i. donec: ſpiritus. ſ. vitalis, reget hos. i. meos artus. i. tantiſper dum viuam. Ego loquar pauca pro re. i. ſm exigentiam negocij, ego nec ſperaui abſcondere furto hanc, ſup. profectionem, ne finge, pro ne fingas. i. ne dicas eam ex opinione tua, fugam, quia nō fugiturus ſum, ſed profecturus, nec ego prætendi vnquā tædas. i. faces, coniugis. i. nuptiales. i. ego nūquam te duxi coniugem, licet cōplexus ſum amicam, nec veni in hæc fœdera. ſ. matrimonialia, quæ indiſſolubilia ſunt, ſed ſi mea fata. i. quæ dij de me cōſtituerunt, paterentur me ducere vitam. i. viuere, meis auſpicijs. i. diſpoſitionibus, & cōponere. i. finire curas meas, ſponte. i. ad nutū, ac libitū meum, ego colerem. i. inſtaurarē, primum. i. præcipue, & ante omnia, vrbē Troianam, quæ diruta eſt, & dulces reliquias, meorū, & alta tecta Priami manerent. ſ. reædificata, & poſuiſſem victis. i. Troianis fugitiuis, Pergama. i. mœnia Troiana, recidiua. i. poſt caſum reſtituta, aut recidiua. i. iterū quaſi ad vitam. i. exiſtentiā reducta, hoc eſt, fruſtra ſperaueris me retinere iſtic, quia niſi in Italiā me fata vocarent, non hanc vrbem extruerem, ſed Troianam repararem, ſed nūc Apollo Grynæus. i. veridicus, vt eſt in nemore Grynæo, ſup. iuſſit capeſſere. i. capiū ire, magnam Italiam, & ſortes Lyciæ. i. oracula Apollinis qualia apud Lyciā iuſſerat me capeſſere Italiam, hic. ſ. quē mihi fata dedere, eſt mihi amor, hæc eſt mihi, ſup. patria, poteſt bis dici, hic amor, eſt mihi amor, & hæc patria, eſt mihi patria, nec iniuria. Nā ſi arces Carthaginis detinent, ſup. te Phœniſſam. i. cum ſis Phœniſſa, hoc eſt de Phœnicia, nec in patria tua, & ſi aſpectus vrbis Libycæ detinet. i. immoratur delectando te, quæ inuidia. i. iniuria, quæ cauſe inuidiæ ſit, tandem. i. vt Libere me tandem purgem, ex Teucros conſidere. i. ſi Teucri conſidunt, & ſedes capiunt Auſonia. i. in Italia, quaſi dicat nulla, quia fas eſt, &. i. etiam, nos, nō ſolum te, quærere regna extera. i. externa, imago patris. ſ. mei Anchiſæ, admonet me, & ipſa turbida. i. commota & irata, terret me, in ſomnis, pro inſomnijs, aut dum ſomno indulgerem, toties, ſup. quoties nox operit. i. inuoluit terras, vmbris humentibus. i. humidis, & quoties aſtra ignea. i. ardentia, ſurgunt. i. oriuntur. Puer Aſcanius etiam admonet me, & iniuria chari. i. dilecti, capitis. ſ. filij mei, quem ego fraudo. i. per fraudem priuo regno Heſperiæ & aruis fatalibus. i. fataliter ipſi debitis, ſup. terret me, quia iniquum eſt, filium fraudare, contra fatorum ſeriem, & ita deorum timet iram, vnde terretur. Ego teſtor vtrunque caput. i. meum & Aſcanij, per quod Aeneas iurare ſolebat, vt dicet ipſe in nono, Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat, aut caput Iouis, & Mercurij, aut meum, & tuum teſtor, inquit, vtrunque caput, quod, ſup. interpres diuum. i. deorum. ſ. Mercurius, miſſus ab Ioue ipſo (emphaticos). i. magno, & non ab inferiore numine, detulit etiam nunc. i. paulò ante, mandata per auras celeres, id quas celerrime tranſuolauit, vt in rebus vrgentibus boni nuncij ſolent. Ipſe. i. ego vidi, deum. ſ. Mercurium in lumine manifeſto. i. viſibili intrantem muros, & hauſi. i. accepi, vocem. ſ. eius, his auribus. ſ. meis. & ergo, ò Dido, deſine incendere, & me, & te querelis tuis, quia non ſequor ſponte. i. mea voluntate, ſed iam deorum iuſſu, Italiam.

ME ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpicijs) In antiq. admodum lib. pro Paterentur, ſuppoſitum eſt, Voluiſſent. [Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent) In Mediceo, & antiq quibuſdam exempl. &, copulatiua particula non habetur. [Et recida manu poſuiſſem Pergama) Quamuis exemplaria multa, Rediuiua, legant, magis tamen placet, quod Seruius etiam agnoſcit, Recidiua. VARIA LECT.

POE. Talia dicentem iandudum auerſa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa profatur
DI. Nec tibi diua parēs, generis nec Dardanus auctor,
Perfide. ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hircanæque admorunt vbera tigres.
Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad maiora reſeruo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Nū lacrymas victus dedit? aut miſeratus amantem eſt?
Quę quibus ante feram? iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hęc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui:
Amiſſam claſſem, ſociosque à morte reduxi.
Heu furijs incenſa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc, & Ioue miſſus ab ipſo
Interpres diuum fert horrida iuſſa per auras.
Scilicet hic ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis: pete regna per vndas.
Spero equidem medijs (ſi quid pia numina poſſunt)
Supplicia hauſurum ſcopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. ſequar atris ignibus abſens:
Et, cum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.
Audiam, & hæc maneis veniet mihi fama ſub imos.

SERV. IAndudum) Ab initio orationis. [Auerſa) Irata, vt, Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat [Luminibus tacitis) Ipſa tacitaut, Tacitumq. obſedit limen amantæ, pro ipſa tacita. Sequitur aūt inuectio, quæ ſemper ſtatu caret. [Nec tibi diua parens) Non eſt ſola in Aeneā obiecta vituperatio, ſed etiam in ſe obiurgatio, quia dixerat, Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorū. Vnde nunc dicit, Gnis nec Dardanus auctor. [Perfide) Amantium verbo eū increpat. Sic ſupra, Diſſimulare etiā ſperaſti perfide. more amantium. [Caucaſus) Mons eſt Scythiæ inhoſpitalis [Hyrcanæ tigres) Arabicæ. Nam Hyrcania ſilua eſt Arabiæ. Et notandum relictis medijs comparationibus eum augmenta feciſſe. Nā poſt deos, non homines, ſed ſaxa intulit. [Quid diſſimulo?) Tacitæ quæſtioni occurrit, ita quis eius nimiam iracundiā reprehenderet, dicēs Aeneā poſſe mitigari forſitan precibus. [Miſeratus amantem) Miſeratus accuſatiuū regit, vt hoc loco. miſereor genitiuum, vt, Miſerere animi non digna ferentis. [Quæ quibus ante ferā?) Amphibologia eſt, quid prius, quid poſterius dicam? [Nec maxima Iuno) Aut in Iunonem maledictu eſt, vt eam nō eſſe maximam dicat, ſicut etiam in Iouem. nā cōuitium eſt quod eum Saturnū dicat, hoc eſt nocētem. Aut cere iungitur: vt, Nec Iuno aſpicit, nec Iuppiter. [Nuſquam tuta fides) Hoc eſt, nec apud rem, nec apud hominem. Ter. Quid credas, aut cui credas? Et declamauit per contrarium. Nam ois fides tuta eſt. hæc aūt, nuſq̄ tuta [Eiectum) Naufragum. Legimus. n. Huc pauci veſtris adnauimus oris. & eſt ſeparandum. [Littora egētem). i. egentem littoris: vt, Hoſpitio prohibemur arenæ. [Et regni demēs in parte locaui:) Vt, Et dōm Aeneam in regna recepit. Quod Iarbas queritur. [Amiſſam claſſem) Subaudis renouaui. [Heu furijs incenſa feror:) Quia multa erat in deos locutura, & bene pmittitur excuſatio. Nam numina nō credere curare mortalis, & ab his nō ſperare auxilium, furoris eſt. Subiungit. n. Si quid pia numina pñt. [Nunc Lyciæ ſortes, nunc, & Ioue miſſus ab ipſo) Irriſio honeſta ſatis, cum hic verbis ſit quibus laus pmiſſa eſt: vt, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Nec dū illis labra admoui, ſed cōdita ſeruo. Scimus aūt Aeneā ſuperiꝰ hæc verba dixiſſe. [Quia eos Sollicitat) Cicero in libris de deorū natura triplicem de his dicit eſſe opinionē deos non eſſe, cuius rei auctor apud Athenas exulans eſt eſſe, & nihil curare, vt Epicurei, eſſe, & curare, vt Stoici, ſm quos paulò poſt. ſi quid pia numina poſſunt. Nā modo ſm Epicureos ait, Ea cura quietos. [Refello) Redarguo. [I ſequere Italiam ventis) Satis artificioſa prohibitio, quæ fit per conceſſionē, quæ tñ nonne intellecta ſit pſuaſio, permiſcenda ſunt aliqua quæ vetē: latenter, vt, ventis per vndas. Sic Terentius, Profundat, perdat, pereat nihil ad me attinet. [Medijs ſcopulis) Aut manifeſtis, vt, Medioq. ex hoſte recepi. aut illa ſaxa dicit, quæ ſunt intra Africam, & Sardiniam, Siciliamque. [Hauſurum) Luiturum, daturū. [Dido) Poteſt, & vocatiuus eſſe, & accuſatiuus. [Sequar atris ignibus) Alij furiatū facibus dōt, hoc eſt, Inuocatas tibi immittam diras. Alij ſociorū, vt paulò poſt, Ferte citi flāmas. Melius tñ eſt vt ſm Vrbanum accipiamus Atris ignibus, rogalibus qui viſi tempeſtatā ſignificār, vt Aeneæ ſicut (in quinto legimus) contigit. Hoc ergo nunc quod

 factura

faƈta eſt dicit.i.Occidam me,& rogalibus te perſequar flāmis. [Abſens) Quaſi mortua. Rogalibus aūt mali ominis,quod atris dixit. Legimus,& in Horatio, Nigrorumq. memor dum licet ignium. [Anima ſeduxerat artus) Hypallage,pro animam artubus eduxerat. [Omnibus vmbra locis adero,dabis improbe pœnas) Dicunt Phyſici Biothanatorum animas non recipi in originē ſuam,niſi vagantes legitimum tempus fati cōpleuerint,quod poëta ad ſepulturā transferuntur,ut, Centū errant annos. Hoc ergo nūc dicit Dido, Occiſura me ante diē ſum, vagāti mihi dabis pœnā.nam te perſequar ſemper, ſi aūt fuero recepta in originē, pœnas tuas audiā,quas videre nō potero. Hic ergo ſenſus eſt,Si tēpeſtatem euaſeris flammarū rogalium,vmbra mea te perſequatur. ſi & hāc euaſeris,vel recepta audiā famam ſuppliciorū tuorū.

ASC. TALIA dicentem iandudum &c.) Amiſſa ſpe conuicia ingerit,& quaſi cum abſente, interdum loquitur. Seru. dicit hypallagen,anima ſeduxerat artus,poſſet tn̄ anima,quæ inuita corpus linqt,dici ſeducta. Donat. quoque ſubtiliter nil ſubintelligit,illic amiſſam claſſem,ſed ordinē vult,Reduxi claſſem amiſſam,&, reduxi ſocios a morte. Donati verba ſunt. [Totumq. pererrat) Iraſcentis ſignum, vt cum totum nolit, videri totum tn̄ oculis errantibus cernat. [Iandudum) Ex quo incepit loqui,quæ ſibi non placerent,qua cōſideratione incenſa fuerat. [Nec tibi diua parens) vbi vidit illum non flecti precibus, vertit ſe ad conuicia,vt ſaltem animo ſuo morem gerat, eſt aūt animorum cōmutatio,nam cum amaret,dixit,credo genus eſſe deorū. [Duris te cautib.) Quia aſpere,& ad humanitate alienus. [Vbera tigres) Propter quod hominem manſuetudinem neſcis, oſtendit aūt p alimoniā lactis,mores pueris infundi.quod,& Ciceroni placet, qui in educatione oratoris, iubet pcipuas adhiberi mulieres, cū per obſequia verbum,natura eſt alia in aliam muletur. [Nū fletu ingemuit nr̄o,num lumina flexit?) Oſtendit non eſſe in Aenea,quæ in bono viro eſſe ſolent. Tria autem hæc ſunt,per quæ non miſeratione motus eſſe videtur: gemitus, lacrymæ, oculorū flexio. [Iuno) Quæ vel quia deorum ſit regina, vel a ſe colatur,patriam vicisſci debeat, vel quia inimica eſſet Troianis. [Amiſſam claſſem) Quaſi cōtra me feci,nam ſine illa nauigare non poſſet. [Reduxi) De claſſe dicamus,ſolum redoxi claſſem,& de ſocijs vero,reduxi ſocios a morte. [Nunc) q.d.nunc cū vult abire,ſed cur nō antea,cum opera mea egeret? Hæc ille. Ordo eſt. Dido auerſo.i.indignata,& irata,tuetur .i. inſpicit,iandudum .i. ab eo tempore quo talia intelligere poſſit,ſup. Æneam dicētem talia,qualia pręmiſſa ſunt,voluens oculos huc illuc.i.in diuerſas partes,quod ſignū furoris concepti eſt,& pererrat.i.peruagatur, ſine ordine percurrit, luminibus tacitis.i.nōdum animum ſignificātibus,aut ipſius adhuc tacentis,& ipſa accenſa.ſ.poſt ea trāſuerſo inſpectionē,profatur ſic. O' perfide,nec diua.ſ. Venus,eſt tibi parens,contra id quod dixerat, Credo equidem nec vana fides genus eſſe deorū. Nec Dardanus eſt auctor generis,ſup. tui, ſed Caucaſus,mōs ille Scythiæ,horrēs.i.aſper,duris cautibus .i. ſaxis illis,& rupibus genuit te,& tigres Hyrcanæ .i. Arabicæ,admorunt.i.admouerunt verba. (hunc locum,adducit Fauorinus philoſophos apud A. Gellium,docens nutricis, verba multū ad prolis indolem facere. atq; præter naturæ inſtitutum facere,quæ quos genuerunt lactare recuſant liberos) Nam quid.i.ad quid: diſſimulo.i.diſſimulāter loquor,vt te alliciam blando ſermone, cū durior ſit caute,aut ad quę maiora.i. meliora reſeruo me,q.d. ad nulla,quia,Num.i.nunquid: Loquitur de præſente,quaſi de abſente, propter indignationē, ſicut contra, per apoſtrophen ex beniuola affectione ſermonem ad abſentes cōuertere ſolemus) ingemuit.i. intus gemuit,aut etiam modicū gemuit noſtro fletu? q.d.minime,& flruiſſe ſe ſignificauit etiam ibi. Per ego has lacrymas,dextramq;,&c.num.i.nōquid,flexit lumina.i.oculos? q.d. etiam minime,num.i.nunquid,ipſe victus.ſ.miſeratione,dedit lacrymas,aut miſeratus eſt,ſup.me amantem? q.d.non. Quæ anteferam,& quibus anteferam.i.quæ prima, & quæ nouiſſima dicam,aut conſtituam? (dubitat.n.de omnibus) hoc eſt de quibus primo quærat. an de dijs,qui hæc impunita ſinunt? an de eo qui hoc cōmiſit? iamiam nec Iuno maxima.i. quam maxime veneramur,& quæ nobis maxima eſt, nec pater Saturnius.i. Saturni filius Iuppiter? aſpicit hæc æquis.i.iuſtis,& ad æquitatem ſpectantibus oculis. Nuſquam.i.neque apud deos,neque apud homines,eſt fides.i.fidelitas,tuta.i.tutos faciēs. Ego excepi.i.ex malis ſuſcepit,eum,ſup.hoc eſt Aeneam, eiectum.ſ.mari,& egenē littore,vnde dixit Ilioneus, Hoſpitio prohibemus arenæ: Et ego demens locaui eum in parte regni,&,ſup.renouaui claſſem amiſſam,& reduxi ſocios a morte. Heu,ego feror incenſa furijs (at quia oblocuta eſt in deos, ſm̄ Seru. aut potius, quia ſe rapi ad huc ſentit furijs,eo quod ferre non poſſet fraudulentam Aeneæ reſponſionem,qui in deos retulit profectionis ſuæ cauſam,vnde dicit). Apollo augur.i.augurij peritus, & id contumelioſe, quia auguria imperitos fallunt, ſupp. fert nunc.i.aliquando horrida iuſſa per auras,& ſortes Lyciæ.i.reſponſa per ſortes, quæ etiam incertæ ſunt,ſup.ferunt,&c. interpres diuum.ſ.Mercurius,miſſus) ſicut,ſupp.fingit ab ipſo Ioue,fert nūc.i.aliquando, iuſſa.i. mandata deū,horrida.i.terrifica, per auras.ſ.celeres.per quas ferri ſolent præcipui,pœna obteſſorum ſecreta. Scilicet irriſioni,apta particula.i.ſcire licet,quia is.i.eiuſmodi,labor eſt ſuperis.i.id ſuperi curant .ſ. & ea cura.ſ.de auocando Aenea, ſolicitat quietos .ſ. deos, humana non curante, ſecundum Epicurum, quem Horat.in 1.ſermonum ſecutus, dicit, Nanque deos didici ſecurum agere æuum. Nec ſi quid miri faciat natura,deos id triſtes ex alto cœli demittere tecto,neque teneo te(uerum torquet ſermonem ad Aeneam)neque refello.i.inficias eo dicta.ſ.tua. I,ſequere Italiam,quia dixerat, Italiam non ſponte ſequor, ſequitur autem,quia fugientem, vt alibi dicit, Pete regna ventis per vndas .ſ. maris.amara conceſſio quæ vim negandi habet, vnde addit,Equidem.i.ego certe,ſpero te hauſurum.i.luiturum,& daturum ſupplicia .i. punitionem perfidiæ, medijs ſcopulis, è quibus.ſ.nulla ſit enauigandi ſpes, ſpero,dicit ſi numina pia.i.piorum, aut quæ pios reſpectant quid.i. aliquid, & ſpero te vocaturum ſæpe Dido (aut accuſatiuus eſt,aut vocatiuus,ſecundum Seruium, ſicut in Euangelio, Vocatis me magiſter, & domine), nomine.ſ.expreſſo, ego abſens.ſ.poſt deceſſum ex hoc mundo, ſequar.i.perſequar te, ignibus atris.i.infeſtis aut rogalibus,& cū mors frigida.i.frigidam facturam,ſeduxerit.i.ſegregauerit,artus anima.i.ab anima,aut per hypallagen,animam ab artubus, ego vmbra.i.inter vmbras deputata,adero.ſ.ad perſequendum te,omnibus locis,& tu improbe .i. probande propter perfidiam,dabis pœnas.i.punieris. Audieram.ſ.te dediſſe pœnas,& hæc fama veniet mihi ſub imos manes.i.ad inferos,vbi innuit ſe gauiſuram de aduerſitate Aeneæ,quam nunc optat, quia in qua affectione decedunt animæ, in ea permanent, ſecundum hunc auctorem in ſexto huius.

VARIA LECT. IANDVDVM auerſa tuetur) In Mediceo, & pleriſque veter.exempl. Auerſa,legitur. [Nuſquā tuta fides) In lib.aliquot antiq. Nuſquam eſt tuta,legitur. [Eiectum litore egentē Excepi) In lib.aliquot antiq. legere eſt, Suſcepi. [Amiſſam claſſem ſociosque à morte reduxit) Lib. veteris partim Amiſſam, & ſocios à morte,leguntur. partim abſque particula copulatiua, Amiſſam claſſem ſocios à morte reduxi. Eſt,& illud animaduerſione dignum. Eiectam claſſem ſocios à morte reduxi [Scilicet his ſuperis labor eſt) Legendum omnino, His quippe labor, ex lib.fere omnibus antiq. [Et,cum frigida mors anima ſeduxerit artus) In antiq. aliquot exempl. Subduxerit,habetur.

COEL. RHOD. SED Platonicos redeundum,ſi illud non omiſero, quæ humani habitus ſtatura minores ſunt, vniuerſum ſigna dici,ex quo & ſigilla, etiam ſi proprietas parum attente cuſtodiatur quandoque, quod, & in multis. Porro Omnibus vmbra locis adero,dabis improbe pœnas. Imaginem ab vmbra diſtinguit,ſignificat,ſi quidem eſſe imaginem ſtatuit, in aëreo ſenſum corpore, at corpore aëreum animæ vmbram. Sicuti craſſius hoc,& hebetius, terrenumque corpus carcerem nuncupauit, vitam vero in hoc profluentem ab anima,quia ſit animæ ipſius actus, imaginē etiam vocat Plotinus,& ſimulacrum: quæritq;, nunquid anima hinc abeunte pereat ſimulacrum. Et non perire quidem aſtruit, ſed deſinere vlterius,imaginem eſſe. Placet ſi quidem non Plotino ſolum,ſed,& Numenio,nihil vſquam vitę perire,quia vita ſit quidam æternitatis.i.primæ intelligentiæ ſplendor,& indiſſolubile vinculum vniuerſi. Attamen ſeparare hoc Hom. videtur in Hercule,ſimulacrum eius ad inferos demittens, ipſum vero inter deos adnumerans. Vtrunque ſi quidem verbis obſeruat,& quod inter deos, & quòd apud inferos diuerſetur, diuiſit igitur.

SERV. MEdiū ſermonē) Propter hoc qd' ſequit, Multa metu cūctātē & multa parātē Dicere. [Suſcipiūt famulę) Subaudis Eā. [Tū

POE. His medium dictis ſermonem abrūpit: & auras
Aegra fugit, ſeque ex oculis auertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantem,& multa parantem
Dicere: ſuſcipiunt famulæ, collapſaque membra

vero Teucri) Regis præſentia ſic in nono.

Tunc vero incumbunt, vrget
præſentia Turni.

[Frondentesque ferunt) Non

.qui

Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Aeneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis auertere curas,
Multa gemens, magnoq́; animum labefactus amore;
Iuſſa tamen diuum exequitur, claſſemque reuiſit.
Tum vero Teucri incumbunt, & littore celſas
Deducunt toto naues: natat vncta carina:
Frondenteſque ferunt ramos, & robora ſiluis
Infabricata fugæ ſtudio.
Migrantes cernas, totaque ex vrbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris aceruum
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, prædamque p.r herbas
Conuectant calle anguſto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: agmina cogunt:
Caſtigantque moras: opere omnis ſemita feruet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia ſenſus?
Quoſue dabas gemitus, cum littora feruere late
Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & ſupplex animos ſubmittere amori,
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
DI. Anna, vides toto properari littore circum:
Vndique conuenere: vocat iam carbaſus auras,
Puppibus, & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre ſoror potero: miſeræ hoc tamen vnum
Exequere Anna mihi: ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus:
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum.
Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui, claſſem ue ad pergama miſi,
Nec patris Anchiſæ cineres, manes ue reuelli,
Cur mea dicta negat duras dimittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventoſque ferentes,
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro vt Latio careat, regnumque relinquat;
Tempus inane peto requiem, ſpatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: (miſerere ſororis)
Quam mihi cū deberis, cumulatam morte relinquam,

qui erant, ſed qui eſſe poterant: vt, Quos ego ſim toties iam dedignata maritos. [Fugæ ſtudio) Celeris profectionis, vt, Ille volans ſimul arua fuga, ſimul æquora verrit. [Cernas) Honeſta figura, ſi rē tertiæ perſonæ in ſecundam re feras, vt, ſi quis cernat. [Formicæ) ad ſtudium reſpicit comparatio hoc loco, non ad perſonas, & notandum cautelam ex primi per hanc comparationem. Horat. Paruula nam exēplo eſt magni formica laboris, Iuuen. Formica tandem quidquā ea pauere magiſtra. Sanè formica dicta eſt ab eo quod ore ferat micas. [Farris) Solum nomen eſt quod, r, geminat in genitiuo, Monadicon ergo eſt, ſicut Sol. Item aor cordis, ſolum in dis, mittit genitiuum. Item, s, geminat as aſſis. & hæc carent exemplis. [Cum populant) Antiqꝫ dixit. Nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit, nunc tantum deponens eſt [Hyemis memores) Horat. Qui ſimul inuerſum contriſtat aquarius annū, Non vſquam prorepit. [It nigrum campis agmen) Hemiſtichium Ennij de elephantis dictum, quo ante Actius vſus eſt de Indis. [Calle anguſto,) Callis eſt ſemita tenuior callo pecorum prædurata. Semita eſt ſemis via, vnde & ſemita dicta eſt Via. i. actua dimidios quia poteſt ire vehiculum. Nā actus duo carpentia capit propter euntium, & venientium vehiculorum occurſum. [Grādia trudunt) quæ portare non poſſunt. [Moras) Tardas, morantes. [Feruere late) Infinitus hic a tertia eſt coniugatione .i. a feruo feruis. Nam ſecundæ coniugationis verba prodito e, quod habent ante o, in tertiam migrant, vt ferueo feruo, fulgeo, fulgo. Hinc eſt Feruere Leucatem, auroq́ effulgere fluctu. Sic etiam Horat. Vade, valde, caue ne titubes, mandataq́ue frangas. Nam caue, vel longa eſt, nec vocalis ſequitur, vt in Buc. Vale vale, inquit Iola. ſed dicimus à tertia eſſe coniugatione imperatiuum, vt cano canis. Hinc etiam Catullus cauere dixit. [Arce ex ſumma) Regum enim fuit habitatio in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Eſquilijs domum haberet altiſſimam, inuidiæ cauſa eam complanauit. Item Auguſtus poſt Actiacum bellum palatium ex ſuo præcepto ædificatum, cum eſſet domus priuata, donauit reipub. [Tantis clamoribus) nautarum. ſ. [Improbe amor) Exclamatio à poëta contra amorem. & hoc eſt quod Horat. dicit: Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. Tale eſt, & illud in 3. Auri ſacra fames. i. cupiditas. Nam, & illic amoris eſt increpatio, qui ſecundum philoſophos omnium generalis eſt rerum. Hinc eſt quod apud inferos Eriphyla inter amantes cōmemoratur, quæ monile concupierat. [Ira iterum in lacrymas) Hinc eſt amoris improbitas, quæ cogit lacrymis rogare dudum ſuperbum. Eſt autem ſpecioſa alocutio, Pergit in lacrymas. [Precando) Cantando. In hoc modo do, naturaliter breuis eſt, ſic Terentianus, Vt vitæ dubius varios renouando dolores. Plerumque eſt à Virg. producitur, vt, Cantando tu illum? Item Cantando rumpitur anguis. [Submittere amori) Ac ſi diceret, non Aeneæ, aut certe Aeneam amorem vocauit. [Ne quid inexpertum fruſtra) Rogabat non ſpe impetrādi, ſed ne eſſet quod ſibi poſſet imputare, ſi non rogaſſet. quanquam fruſtra rogaret. & fruſtra ex iudicio poëtæ dictum eſt. Sic Saluſt. Falſo queritur de natura ſua genus humanum, vt ſupra, Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis auctor. [Properari littore circum) circum littus. Nam poſt poſita præpoſitio, & accentum mutauit, & ſuas perdidit vires. Properari autem impersonale eſt [Et læti nautæ) .i. minime timentes. [Sperare dolorem) Pro timere, & eſt Acyrologias. Nam ſperamus bona, Timemus aduerſa Hoc autem dicit, Si ſcirem abiturum Aeneam, non tantum diligerē, ſi non dilexiſſem, minus dolerem [Si potui) .utem pro potuiſſem, & ſic dictum eſt, vt, Omnia præcepi atque animo mecum ante peregi. Ac ſi diceret, nihil mihi nouum contingit. [Mihi) Pro me exequere. [Colere) Pro colebat. Infinitiuus pro indicatiuo. [Molles aditus) Faciles, vt, Et quæ molliſſima fandi Tempora [Hoſtem ſuperbum) Poſtquam ex aperto denegauit ſe Carthagini eſſe manſurum. [Aulide iuraui) Aulis inſula eſt, in qua coniurarunt Græci ſe non ante reuerſuros, quam Troia euerteretur, & eſt ſenſus illud ſpectās Scio me Danais è claſſib. vnā Aulide, aut in Aulide, aut pro Aulidi. [Ad pergama) In pergama. i. contra pergama. [Anchiſæ cineres, manes ue reuelli) quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes, & ſecum eius oſſa portaſſe, quę poſtea reddidit, cum multa aduerſa perferret. Hinc eſt, Salueta recepti Nequidquam cineres. Sciendum ſane Varronem dicere, Diomedem eruta Anchiſæ oſſa filio reddidiſſe: Catonem autem affirmare ꝙ Anchiſes ad Italiam venit, tanta eſt inter ipſos varietas, & hiſtoriarum confuſio. [Reuelli) Non reuolſi. Nam valli, & reuelli dicimus, vulſus vero, & reuulſus vſurpatum eſt tantum in participijs contra naturam. [Quo ruit) Properat ſua reſpectu ſalutis. Nam hoc dicitur, Quod peto, etiam ipſi prodeſt, amoris. ſ. impatientia. [Ferētes) Bene flantes propitios. [Quod prodidit) Quod decepit. Et bene ad diruptionem enim coniugij immolata voluntas ſufficit. [Pulchro vt Latio careat) Quod illi pulchrum videatur. Sic etiam eſt illud, O tātum libeat mecum tibi ſordida rura, quæ tibi ſic videntur. [Tempus inane peto) Sine officio coëundi. Nam ſine beneficio non procedit, cum ſpatium petas, & requiem. [Dū mea victam) Mea fortuna. i. aduerſa, vt Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. ex eo ſtatu i quo eſt, ſoeminis dixit. [Doceat aūt dolere) Illud eſt, quia non habet in aduerſis patientiam, niſi qui dolere conſueuit. Hoc ergo, petit, vt præſtetur tempus, per quod diſcat aduerſa perferre. [Oro veniam) Beneficiū, vt, Orantes veniam. [Miſerere ſororis) Genitiuum tantum regit. [Quam mihi cum dederis cumulatam morte remittam) Senſus eſt, Quod beneficium cum mihi cumulatam dederis,

ſola morte derelinquam, & hic intellectus eſt melior, quam mihi cum dederis cumulatam, quam lectionem Tucca, & Varus probant. Nam male quidam legunt, Quam mihi cum dederis.i.Æneas, cumulata morte relinqua, & volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, morte cumulabo, & ſic relinquam, vt amantes dicere conſueuerunt, vt, Aerit ſpecula de montis in vndas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto. Nam ſi eam odio habet Aeneas, reſtat vt eius morte lætetur, ſed non procedit. Nemo enim dicit veniam cumulata, ſed cumulatam.

ASCENSIVS.

HIS medium dictis ſermonem abrumpit) Docet quomodo indignabunda non attendit vlteriorem purgationem Aeneæ, ſed aufugit motu furoris ablata, quo ceſſante concidit exanimis. Item, quomodo Teucri migrabant, & ſarcinulas, in morem formicarum colligebant. De qua re nihil reperi à Donato adductum. Ordo igitur eſt. Dido, ſup. abrumpit, his dictis.i. poſtquam hæc dixerat ſermonem medium, quia non expectat reſponſionem. (Sermo, aut à ſerendo dictus eſt, proloquentis, & reſpondentis, vnde prius, Medio ſermone reliquit) & ipſa ægra.ſ. animo, hoc eſt quam vitæ tædere cœpit, fugit auras, & auertit ſe ex oculis.ſ. Aeneæ, & auſert ſe ex oculis, non vacat, quia potuiſſet ſe auertiſſe, nec tamen abſtuliſſe linquens.ſ. Aeneam. cunctantem.i. cum cuncta, hoc eſt mora multa cogitantem, & penſitantem, & parantem dicere multa, quia voluit ſe purgare, & quæ dixerat, manifeſtis teſtimonijs probare, famulæ ſuſcipiunt, per hoc oſtenditur, poſtquam ſe cum impetu illo furoris abſtulerat collapſa, vnde ſequitur, & referunt, hoc eſt inferunt, & reportant thalamo marmoreo.i. in thalamum marmoreum membra.ſ. Didonis, collapſa.i. ſimul lapſa quod ſignificat, quaſi exanimem cecidiſſe, cum ſimul caderet membra, ne alio cadente, aliud ſuſtentaret, vt ſit, & reponunt.ſ. eam, ſtratis.ſ. lectis, tapetibus in ſtratis, at.i. ſed Aeneas pius quantum ex natura, quanquam.i. tametſi, cupit lenire.i. mitigare dolentem.ſ. Didonem, ſolando.i. conſolando, aut per conſolationem, & quanquam cupit auertere.ſ. à Didone, curas.ſ. ſolicitudines amorum, dictis.i. verbis conſolatorijs, cupit, dicit, gemens multa.i. multum, & labefactus animum.i. habens animum labefactum, magno amore tamen exequitur, iuſſa diuum.ſ. Iouis, & Mercurij, & Apollinis, qui ſæpe in Italiam proficiſci monuerat, & reuiſit claſſem, quam.ſ. inſtaurari iuſſerat, tum vero, id eſt, & tunc maxime, aut tunc ad verum, incumbunt Teucri.ſ. claſſi parandæ, quia præſentia patris familias inſtigat operatorios, & deducunt.i. deorſum ducunt, aut ducunt de toto littore, naues celſas.i. altas, & iam inſtauratas, quod intelligitur feciſſe Aeneas, priuſquam Didoni ſpes erat firma eius matrimonio, nam Dido prius exprobrauit ei, quòd claſſem innouerat, dicens, Amiſſam claſſem, ſociorque à morte reduxi. carmina vncta.i. picata (quia vt dictum eſt in primo libro huius, Omnes accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiſcunt, ſic ferunt remos frondentes, quia cum facilea ſint collectu remi, non colligerant eos, priuſquam proficiſcendum erat) natat, & ferunt ſiluis.i. de ſiluis, robora.i. truncos arborum robuſtos, pro malis nauium, infabricata.i. non operata, ſtudio.i. præ ſtudio, fugæ.i. vt citius fugerent. Tu cernas.i. quilibet cernat, ſecunda perſona, pro quilibet ſupp. Teucros, migrantes.i. habitationem mutantes, & ſarcinulas colligentes, & ruentes.i. præcipitanter exeuntes, ex tota vrbe. Ac veluti.i. quemadmodum cum.i. quando, formicæ populant.i. populantur, vt nunc dicimus, ingentem aceruum.i. cumulum, farris.i. illius frumenti, & reponunt tecto.i. in cauernis ſuis, exiſtentes memores hyemis, it nigrum agmen.ſ. formicarum, quod Ennius de elephantis dixerat, & Accius, de Indis, it.i. ingreditur campis, & conuectant.ſ. formicæ, aut quia collectiuum eſt, agmen prædam.ſ. farris, per herbas, calle anguſto.ſ. ſemita, pars.i. partim formicæ, trudunt.i. impellunt, cum ferre nequeant humeris.ſ. ſuis, grandia frumenta. Vſurpatiue frumenta, pluraliter dixit, ſed vſitatius quam in Georg. Quin, & frumentis labor additus obnixe.i. obnitentes humeris, pars.i. partim, dicit pars, quia non vt apes regnum fouent, ſed rempublicam, itaque multæ ſunt inter eas principes, cogunt i. impellunt agmina, & caſtigant moras.ſ. ardentium, aut moras, pro eo quod eſt morantes, vt vult Seruius, & omnis ſemita.i. breuis, & quaſi ſemis via, quæ, & ita dicitur, feruet.i. fit feruida, opere.i. operationes, & labore formicarum, ſic, ſup. feruet omnis ſemita, opere Teucrorum migrantium, & ſarcinulas deferentium. Illud obnixæ, ſine diph. longo quidam legunt, vt ſi aduerbium, alij cum ea figorate. (Quis tibi nunc Dido, &c.) Facta apoſtrophe, poëta quaſi condolens, adamanti impatienter reginæ quærit, quem ſenſum tunc habebat cum talia cerneret, docetque amore victam Annam ſororem rogaſſe, vt ſeſe mediatricem, & reconciliatricem ingereret, faceretque vt ſaltem aliqd moræ impetret, dicens, Tempus inane peto, requiem, ſpatiumq. furori, dum mea me victam doceat fortuna dolere, quæ res nimirum facile commiſerationem meretur, cum mihi ſit amantius dictum. De hac autem re dolendum eſt, Donati commentarios intercidiſſe, nimirum optimos, cum affectiones loquentium, quarum hic locus plenus eſt, per quam diſerte explanare ſoleat. Ordo igitur, cum explanatiuncula noſtra, eſt. O' Dido inquit poëta) quis.i. qualis, ſenſus, id eſt animus, & mens, aut ſententia, ſeu affectus erat tunc tibi, cernenti, id eſt cum cerneres talia, qualia.ſ. è Teucri, & ab Aenea fiebant? quaſi dicat, nimirum miſerrimus, & impatientiſſimus, vel, pro vel, quot gemitus dabas? quaſi dicat plurimos, cum.i. quando, proſpiceres.i. porrò aſpiceres, ex arce ſumma.i. ex ſpecula, quæ erat in arce tua, littora feruere.i. feruenter frequentari à Teucris, late.i. in latum, & cũ videres totum æquor miſceri.i. confundi, ante oculos.ſ. tuos, tantis, clamoribus. Sed quærentes, quomodo clamores viderit? At dices, cum D. Auguſtino videre, ad omnes ſenſus, & animam (ſi generaliter accipiatur) pertinere, aut poëtam non dicere, quod clamores videret, ſed æquor miſceri, quæ mixtio fiebat cum clamorib.i. ipſis concomitantibus, aut ex ipſis clamoribus. Facit rurſus aliam apoſtrophen ad amorem, ſed (vt dixi alibi) apoſtrophen facimus aliquando ex beneuolentia, vt, Et te pater optime Teucrum fluctus habet Libyæ, aliquando ex indignatione, vt, Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? vtranque hic facit ea beneuolentia, ad Didonem, & ex indignatione, ad amorem, ſicut in Buc. ad Mediam, Imperatoribus ille puer crudelis tu quoque, dicit ergo, ô improbe amor, quid.i. ad quid non cogis pectora mortalia? q.d. ad nullum nefas non cogis, ſed ad omne nefas, ad quamlibet rem quantumlibet indignam, vnde addit, Dido, ſupp. cogitur ire.i. deſcendere iterum in lacrymas, & tentare iterum precando.i. per preces, & cogitur ſupplex ſubmittere.i. ſubijcere animos.ſ. aliàs ſuperbos amori, ne ipſa moritura fruſtra.i. ſine cauſa, linquat quid.i. aliquid, inexpertum.i. intentatum, vnde non fecerit periculum, an poſſit Aeneam vincere, nam ſi omnia præexperta fuiſſet, forte putaſſet ſe fruſtra morituram, dixiſſetque ſecum, ſi hac via, aut illa tentaſſem eũ retinere, forte tenuiſſem, vult ergo omnia experiri, vnde conuenit Annam ſororem ſuã his verbis, O' Anna, tu vides properari.i. properationem fieri, toto littore circum.i. per circuitum, ipſi.ſ. Teucri, conuenere vndique.i. ex omni parte, carbaſus.i. velum extenſum, vocat iam auras.i. ventos ſecundos, & nautæ læti.i. minime timentes, aut (vt dixi) quia in Italiam profecturi, impoſuere puppibus coronas, in ſignum lætæ profectionis, ſicut ampliter pota turi, pocula coronabãt. O' ſoror, ſi ego potui ſperare.i. timere, & vereri (propter omen noluit dicere, timere) hũc tantum laborẽ, quem.ſ. haberem de profectione Aeneæ ego potero, &.i. etiam, perferre.i. pertolerare ipſum, hoc eſt, ſi verita fuiſſem, tantum mali ex amore oſtiorum, facile amorem tuliſſe, quia non tãtum amaſſem, nunc autem ſpe decepta, & amore illaqueata, pferre nequeo, tamen ô Anna, exequere.i. effice mihi miſeræ, hoc vnum, ſcilicet quod dictura ſum. nam ille.i. nouiſſimus, ſcilicet de quo ſermo eſt Aeneas colere, ſupple ſolebat, aut colere.i. colebat, te ſolam, & credere.i. credebat, aut credere.i. fidei committere, & reuelare ſolebat tibi ſenſus, etiam arcanos, id eſt ſententiam ſecretam, aut conſilia ſecreta, & tu noras.i. noueras ſola molles.i. opportunos, & faciles aditus, id eſt modos adeũdi viri, & tempora.i. opportunitatem adeundi viri. Exequere ergo mihi hoc vnũ, hoc eſt, ô ſoror, atque tu ſupplex, affare.i. alloquere ſuperbum hoſtem.ſ. Aeneam, cuius amor me hoſtiliter necat, & dic, ſup. ei, quod ego non iuraui.i. coniuraui, cum Danai.i. Græcis, Aulide pro Aulidi, id eſt in illo portu Euboici ſinus, quinquaginta nauiũ capace, vbi Græcorum in Troianorũ coniuratio facta eſt, excindere.i. excidendo delere gentem Troianam, vt pro vel, ego non miſi claſſem ad pergama, id eſt mœnia Troiana delenda, vt multi Græcia confederati. Nec ego reuelli, id eſt poſt ſepulturam euelli, cineres, & manes Anchiſæ patris.ſ. eius vt fecit Diomedes, qui eos ex Sicilia ſuſtulit, ſm Varronem, & plagia admonitus Aeneæ, reſtituit, cur negat.i. renuit, demittere mea dicta. id eſt preces meas, in aures.ſ. ſuas, duras.i. inexorabiles, quo ruis.i. preces aufugit, det.i. precare, vt det mihi miſerere amanti, hoc

extremum

extremum.i.vltimum, aut minimum munus.i.beneficium, vt.ſ. expectet,& facilem fugam, & ventos ferentes.i.opportune flantes, rgo non oro.i.non depoſco orando, iam antiquum coniugium, quod ipſe prodidit.i.decreuit, quia ad finē non perduxit, nec conſumauit, aut coniugium antiquum.i. illi charum, aut prius promiſſum, quod perdidit.i.manifeſtauit, ac porrò dedit.i. dixit, nobis.ſ.in II.narrando verba hæc Creuſæ, de Italia, & Lauinia: Illic res lætæ, regnumq́ue, & regia coniux Parta tibi &c. quorum nunc memor dicit, nec oro, vt careat pulchro.i.honeſto, & culto Latio, & relinquat regnum.ſ.à fatis promiſſum, ſed ſup. (Quia tamen oro, & peto, ferè ſynonyma ſunt, eleganter omiſit coniunctionem, ſed) peto tēpus inane.i.ſine officio coëundi, aut ſolam dilationem, ſine alio effectu, & peto requiem, & ſpacium furori.ſ.mitigando, dum.i.dummodo, aut donec, mea fortuna.ſ.aduerſa, doceat me victam.i.à ſpe, & voto reiectam, dolere.ſ.patienter, ac temperate, quia omnis ſubita commotio reſp, non ſine magno conflictu fit animorum. Ego oro hanc extremam.i.vltimam, quam à te peritura ſum, veniam.i.gratiam, & beneficium miſerere ſororis, hoc quaſi per parentheſim interſerit, q.d. non debes mihi id vnum negare, cum & ſoror ſim, & miſera.i.miſeratione digna, preſertim cum ingrate non feceris, vnde ſubdit. Quam.ſ.veniam ac gratiam, cum dederis.i.exhibueris mihi, ego relinquam cumulatam.i.copioſe auctam tibi, morte.i. dum moriar. Aut ſic, quam veniam, cum dederis mihi cumulatam, ego relinquam, morte.i.non niſi morte, q.d. hāc, niſi morta, mihi adimat nemo, quia ſemper eam habebo, nec relinquam, niſi morte. Ego autem potiſſimum ſic dixero, quam veniam tum mihi dederis.i.poſtquam dederis ſemel, ego relinquam, non niſi in morte, nec niſi cumulatam .i. auctam, ita vt plura relictura ſit quam acceperit.

VARIA LECTIO.

ET multa parantem Dicere) Vetuſti aliquot lib. Multa volentem Dicere. legunt. [Animos ſubmittere amori) In lib. aliquot antiquis, Animam, legitur. [Nec patris Anchiſæ cineres, manes ve reuelli) In Oblongo lib. Vaticano, Reuulſi, legitur.

POE. Talibus orabat, taleſq́ue miſerrima fletus
Fertq́ue, refertq́ue ſoror. ſed nullius ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obſtant, placidaſq́ue viri deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor & alte
Conſternunt terram, concuſſo ſtipite, frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hic vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet, lacrymæ voluuntur inanes.
Tu vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemq́. relinquat;
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis, & feſta fronde reuinctum.
Hic exaudiri voces, & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant, agit ipſe furentem
Inſomnis ferus Aeneas, ſemperq́ue relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deſerta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et ſolem geminum, & duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem, & ſerpentibus atris
Cum fugit, vltriceſque ſedent in limine diræ.

SERV. FErtq́ue, refertq́ue) Non ab Æneа, qui nihil dicit ſed à Didone fert, & refert.i.iterum portat. [Voces vllas tractabilis audit) Cur mitis non audit? Quaſi mitis eſt, ſed curat dicendo. [Fata obſtant, placidaſq́. viri deus obſtruit aures) Deus, Iuppiter.ſ. vnde & ſupra Dido ait Saturnius. [Alpini boreæ) Flātes de Alpibus, quia alpes Gallorum lingua, alti montes vocantur. [Nunc hinc, nunc illinc) ſicut Æneas ab Anna, & Didone. [It ſtridor) ad dolorem Æneæ pertinet, de quo ait: Magno perſentit pectore curas. [Alte) ſungitur dit. [Conſternunt) Implent, vt, Strata iacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma. [Frondes) Sic lacrymæ Æneæ. [Hæret ſcopulis) Sic ille in conſilio perſeuerat. [Tantū radice in tartara) ſm phyſicos qui dicunt parem eſſe altitudinem radicū, & arborum. [Lacrymæ inanes) Quia mens immota manet. [Tu vero) Poſt deſperationem. [Exterrita) Præcipitata turbata. [Mortem orat) pro deſiderat, vt, Mortemq́. miſerrimus opto. aut certe ideo orat, quia conſecrata fuit, nec mori poterat, niſi ſoluta conſecratione. [Cœli conuexa) Incurua cœli. [Thuricremis) Cremantibus thura. [Hoc viſum nulli) Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid eſt nulli? ne ſorori quidem, cui fuerat de amore cōfeſſa. [Cōiugis antiqui) Aut prioris, aut chari. [Miro quod honore colebat) Exhibendo ea quæ circa viuos ſolent fieri. Mos.n. fuerat, vt nubentes puellæ ſimul vt veniſſent ad limen mariti, poſtes ante q̄ ingrederentur, ornarent laneis vittis. Vnde ait. Velleribus niueis, & oleo vngerēt, vnde vxores dictæ ſunt, quaſi vnxores. [Feſta fronde) Diuina, tanq̄ numen coleret. Sanè hoc loco latenter, quā ſupra diximus, tangit hiſtoriam. Nam ſi amabat Aeneam, vtique non coleret extinctum maritum. [Viſa viri) Non .n. erat vera vt ſupra. [Nox cum terras) Veriſimilitudo. [Sola bubo) Sola contra genus poſuit. Lucanus: Et lætæ iurantur aues bubone ſiniſtro. Item Ouidius: Infandus bubo. Et hoc eſt in vſu. Sed Virgilius mutauit, referens ad auem. Plerunque enim genus, relicta ſpecialitate, à gñali ſumimus, vt ſi dicas bona tardua.referendo ad anē. Item ſi dicamus prima eſt a.i.litera, cum à ſit neutri generis. [Ferali carmine) Bene hoc addidit. Non.n.omni modo malū eſt bubonis omen. Cantus aūt eius aut fletū imitatur, aut gemitum, tacēs oſtendit felicitatem. Omnes .n. aues oſcinæ malæ, præpetes bonæ ſunt, vel ecōtra male præpetes, obſcinę bonæ ſunt. [Priorum) Legitur & piorum. ſed illud ſpectat. Heu vatum ignare mentes qd vota furorem. [Horrificant) Horrorem incutiunt. [Inſomnis) Pro inſomnijs.i.vigilijs. [Semperq́ue relinqui) Per oēs noctes nauigare videbatur Aeneas, quaſi eam ſemper deſereret. [Incomitata) Quod ferale.i. mortiferam omen eſt, & præcipue regibus. [Agmina Pentheus) Aut impetus, aut ſm Vrbanum, agmina ſerpentium. Pentheus autem ſecundum tragœdiā Pacuuij furuit etiam ipſe. [Scenis agitatus) Famoſas, celebratus tragedijs. Et agitatus. quia & furuit, & multæ ſunt de eo tragœdiæ, quaſi frequenter actus. [Armatam matrem) Cauſam ipſam furoris. [Sedent in limine diræ) A Pacuuio Oreſtes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingreſſus Apollinis templum, vnde cum vellet exire, inuadebatur à furijs. Hinc ergo eſt: Sedens in limine diræ.

ASC. TALIBVS orabat, &c.) Paucis ſignificat Annam retuliſſe Aeneæ preces ſororis, ſed nihil effeciſſe, cum nullis ille moueretur fletibus à deorum imperio, vnde eum arbori ventis concuſſæ, ſed firmiter radicatæ, comparat. Deinde portenta Eliſæ mortem minantia recitat complurima. de quibus Donati perierunt cōmentarij. Ordo autem eſt. Dido orabat.i.orationem faciebat, talibus .ſ. verbis, & ipſa miſerrima, ſup. faciebat tales fletus. aut potius ſic, & ipſa miſerrima, fert, id eſt affert, tales fletus .i. verba talia cum fletu, & ſoror.ſ.Anna, refert, id eſt recitat ea Aeneæ, ſed nullis .i. non vllis, ille non mouetur vllis fletibus. (Si loco particulæ, ſed, eſſet particula, quod, ordo eſſet: Et ſoror miſerrima fert.ſ.ad Aeneam tales fletus, & refert.i.reportat pro reſpōſo, quod nullis ille mouetur fletibus) aut ipſe tractabilis, ſcilicet à natura, non, ſupple

audit.i.exaudit,vl'as voces.i.preces,quia licet ſit tractabilis, fata obſtat,& deus.i.præceptum dei,obſtruit.i.claudit, aures viri placidas.i.benignas,& faciles,niſi deus.obſtaret (Sed amici diligenti ſunt vſque ad deos,vt apud A. Gellium docemur) Ac, pro,& veluti.i.quemadmodum,cum.i.quando,boreæ.i.venti illi Septẽtrionales, Alpini .i. per Alpes in Italiam flantes, certant inter ſe eruere flatibus.i.ſuis. (Nam finguntur Boreas eſſe deus Septẽtrionalis) Nunc.i.aliquando,hinc.i.ab hac parte, nunc .i. alias,illinc .i.ab illa parte,quercum annoſam.i.multorum annorum,hoc eſt veterem,robore.i.trunco,valido .i. habentem truncum validũ, & potentem,ſtridor.ſ.ventorum in frondibus,it.i.diffunditur,& frondes altæ.i ſuperiores,aut, ſi eſt aduerbium frondes conſternunt alte,ſtipite concuſſo .i. poſtquam ſtipes.i.truncus, eſt concuſſus,& agitatus vi ventorum,conſternunt.i.cooperiunt.ſ ſeipſis,terras vicinas.videlicet . Ipſa aũt .ſ. annoſa quercus , hæret .i. inhæret,aut adhæret ſcopulis .i. ſaxis illic prominentibus, inter quæ radices iecit,& quantum ipſa tendit,vertice.i.cacumine ſuo, ad auras æthereas .i. cœleſtes,hoc eſt ad cœlum tantum tendit,in tartara.i.profunda inferni, radice.i.per radicem.Heros.ſ.Æneas heros a virtute prædictus,tunditur.i.concutitur,haud.i.non,ſecus .i.aliter.ſ.quam illa quercus,tunditur, dictis, aſſiduis vocibus .i. verbis,à verberando dictis,hinc atque hinc .i. vtrinque, nunc ab Anna,nunc à Didone,& perſentit.i.perfecte ſentit, magno.i.magnanimo , & conſtanti pectore,curas.i.ſolicitudines amoris, & miſerationis.Mens,ſup. eius .i. animo,manet immota .ſ. à firmo propoſito,deo obediendi,ſed,ſup.lacrymæ,voluuntur.i.præcipitantur,inanes.i.ſ.fruſtra,ab ipſa (vt dicunt) ſenſualitate exortæ.q s non poterant mentem à ſtatione ſua depellere . Tum vero.i.ſed tum maxime,aut ad vecum Dido , exterrita fatis.i.portentis fatalibus,hoc eſt mortem portendentibus, orat.i.appetit, mortem .ſ. malorum remedium,quia mors,vltima linea rerum eſt, tædet .i.tædio afficit,eam tueri.i.inſpicere conuexa cœli,quo.i.deo, vt peragat.i perficiat,magis inceptum.i.quod inceperat, ſaltem animo,q; , pro.i.relinquat lucem.ſ.vitalem,quia cœlum aſpicimus, videndi deſiderio. Cum.i.qñ,ipſa imponeret aris thuricremis.i. thus incenſum cremantibus,dona.i.ſacrificia,aut oblata,ipſa vidit latices.i.fontes,aut viſa,ſacros .i. ſacrificio adhibitos,nigreſcere.i.nigros fieri ab intrinſeco,horrenda dum dictu .i. quæ res eſt horrenda dum dicitur,aut ad dicendum,q; , pro.i.ſi latices accepit pro vino.aut,q;,pro,&,ſi accepit pro fontibus,vidit vina.ſ. effuſa ſuper ſacrificium , vertere ſe in cruorem obſcœnum .i. fœdum,& immundum Nulli.i.non vlli,ipſa non eſt effata.i eloquta,vlli.i.alicui,hoc viſum.i.hanc viſionem,aut,quod viderat,nõ, ſup.etiam,ipſi ſorori .ſ. Annæ. Sed quæras,quomodo ergo poeta nouit? ſed multiplex eſt ſolutio . Nam id ſacerdotes poſt mortẽ eius reuelare potuerunt , & annalibus aſcribere vnde id norit poeta,aut Muſa,quam in principio inuocarat,id inſpirante didicit,aut alia quauis via. Non.n.continuo ſequitur. Non dixit Dido,ergo occultum manſit,cum non ſola ſacrificaret.Præterea.i. præter hoc portentum , contingit aliud , nam fuit templum de marmore.i.marmoreum,in tectis.i.in ipſa regie,templum dicit, coniugis,antiqui.i.prioris,& chari ſ.Sichæi,quod ipſa colebat.ſ. ante aduentum Aeneæ, aut etiam poſtea, cum nõdum celebrat nuptias,miro honore .i. miru in modum honorifice, cæſlens reuinctum.i.iterum,atque iterum vinctum,ſeu cinctum velleribus niueis.i vittis laneis,ſecundum Seruium, aut in quibus dormiebant,reſponſa petentes,& fronde feſta .i. diuina , aut feſtiua, & ad feſtiuitatem pertinente. Voces,& verba viri.i.mariti,vocantis.ſ.Didonem,viſa,ſup.ſunt,exaudiri hinc.i.ex hoc tẽplo,ſupp. tunc,cum.i.qñ, nox obſcura teneret .i.occuparet terras, & bubo .i.auis illa lucifuga,ſap. viſa eſt ſæpe,queri .i. conqueri,carmine ferali.i.mortifero,aut feram.ſ.mortem indicante, culminibus .i. in ſublimitatibus templi,& viſa eſt ducere longas.i.diuturnas voces in fletum. Præterea multa prædicta priorum vatum,qui.ſ.in principio dehortati ſunt,eam à talibus nuptijs,ſed fruſtra , vnde ad principium huius dictum eſt. Heu vatum ignaræ mentes,&c. horrificant.i.horrorem faciunt,& terrificant terribili monitu,ipſe Aeneas ferus.i.ſecundum opinionem Didonis, nã ſumme pius erat,hoc eſt qui videbatur Didoni ferus , cum ſumme pius eſſet , quia deo, pluſquam amoribus obedire , ſumma pietas eſt agit in ſomnis.i.per inſomnia,& phantaſmata,furẽtem .ſ. Didonem, & ipſa videtur ſibi ſemper relinqui ſola quod mortis indicium putant,& videtur ſibi ire incomitata .i. ſine comitatu, viam longã, quod etiam indicium eſt viæ,vnde non patet reditus, ſecundum naturã,& quærere Tyrios.ſ.comites ſuos , ſup. in terra deſerta . vbi,& ipſa ſuis deſtinata fuerit. Veluti.i.quemadmodũ Pentheus rex ille Thebarum,qui Agaue matri,ſacris Bacchi.i.vino,interdixit,ob id in furorem actus dicitur, & ſecundum Horatium , & Perſium poſtea à furente matre interemptus eſt,videt exiſtens demens.i.furore captus,agmina Eumenidum.i.furiarum,& videt ſolem ſe oſtendere geminum,quia ebriis, & furore captis , ſingulæ res geminę videntur,& videt Thebas.i.vrbem illam,oſtendere ſe duplices,aut veluti Oreſte Agamemnonius.i.Agamemnonis filius, agitatus .i. frequenter actus, & ludo theatrali exhibitus ſcenis.ſ.tragicis,hoc eſt in tragœdijs ab eo factis, vnde eſt illud Iuuen. Plena iam margine libri,Scriptus,& in tergo, nec dum finitus Oreſtes . fugit matrem.ſ.Clytemneſtram,quam cum Egiſto adultero,propter necem patris occiderat,armatam.i.inſtructam facibus,& ſerpentibus atris,talis enim illa viſa eſt in ſomnis,vnde furore correptus eſt,& diræ.i furiæ,vltrices.ſ.necis maternæ , ſedens in limine templi .ſ. Apollinis, quod ingredi non audeat, quia videbatur ſibi furias videre,vt Seruius recitat, In quem . qa dicit oleo iungi vxorem,dicit Beroaldus ſic : Diſſenſit ab opinione Seruij,Plinius, qui ſcribit in xxviij. nouas nuptias non oleo, ſed adipe ſuillo,ſolitas fuiſſe poſtes maritorum intrantes attingare . Maſurius vero tradit , palmas lupino adipi antiquos dediſſe ideoq. nouas nuptas illo perungere poſtes ſolicitas, ne quid mali medicamenti inferretur . Don. quoque refert vxores dici , ab vnguendis poſtibus,quod cum puellæ nuberent,maritorum poſtes vngebant,ſed quo vnguento , ſiue adipe vterentur, non memorauit .

VARIA LECTIO.

A C veloti annoſam valido cum robore quercum) In Porcio,& pleriſque libris antiquis legere eſt, Ac velut annoſo validam cum robore quercum . [It ſtridor, & alte Conſternunt terram,concuſſo ſtipite, frondes) In veteribus aliquot exemplaribus, Altæ.ſ.frondes,non, Alte,aduerbium habetur. [Tantum radice in tartara tendit) In libris nonnullis ex his vetuſtioribus , Radicẽ,legitur . Et in Oblongo libro peruetuſti,Mittit,non, Tendit,habetur. [Et magno præſentit pectore curas) In pleriſque libris antiquis, Perſentitur , legitur . In aliquot etiam, Perſenſit. [Non ipſi effata ſorori) Veteres pleriſque libri,Sorori,eſt . [Vatum prædicta priorum) Ex antiquis exemplaribus quæ præ manibus habuerim plura fuerunt omnino,quæ Piorum,quam quæ Priorum,egerent. [Eumenidum demens velut) Antiqui aliquot libri,Eumenidum veluti demens . [Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes) In antiquis aliquot libris , Furijs agitatus , legitur .

COEL. RHODIG.

QVÆRAT hic forte quiſpiã , ecquid expreſſius doctiusq. in medium promamus, quid ita eminentiſſimus poeta Aen. 4. Boream dixerit Alpinum? Inuenio apud auctores,vt nemo prorſum incertus veri ſit,Poſidonium,& Protarchum literis prodidiſſe,Rhipæos, & Alpes eoſdem dici montes , qui ab Hyperboreis incolantur , quod in commentatio etiam de rebus ijs prodidit Stephanus a quo,& illud traduntur Hellanicum ὑπερβορέους ſcribere cum diphthongo in penultima . Ipſe, ac pleriſque alij , citra diphthongum malunt . Atheoæus in lib.vj. Rhipæi,inquit,montes,qui poſtea Albij,nunc Alpes . Vltra Rhipæos vero, à quibus ſpiret Aquilo,ſtatuuntur Hyperborei ad extimum maria . Carmẽ Virgilianum hoc eſt .

Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini borea nunc hinc , nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant :

SERV. V Iam) Rationem . [Gratare) Gratulare , ſuſcipe gaudiũ pro ſorore . Sic.n.dicimos,gratoe tibi honorem . [Eum) Aeneam,quem, vt notum,noluit dicere. [Oceani finem iuxta) Finem Oceani nulla nouit,ſed initium,quod,& ipſum poteſt finis videri aliunde ſumpto principio. [Aethiopum) Aethiopię duæ, ſunt vna circa ortum Solis,altera circa,

Ergo vbi concepit furias euicta dolore;
Decreuitq. mori, tempus ſecum ipſa,modumq́ue
Exigit , & mœſtam dictis agreſſa ſororem ,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat .
DI. Iuueni germana viam (gratare ſorori)

Olea

Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amantem.
Oceani finem iuxta, ſolemque cadentem
Vltimus Aethiopum locus eſt: vbi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos. epulaſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſeruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferumque papauer.
Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes,
Quas velit: aſt alijs duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuijs, & vertere ſidera retro:
Nocturnoſque ciet manes. mugire videbis
Sub pedibus terram, & diſcendere montibus ornos.
Teſtor chara deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuuiaſque omnes, lectumque iugalem,
Quo perij ſuper imponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iubet, monſtratq́. ſacerdos.

Oceanum in Mauritania, quã nunc dicit. Et dicta Aethiopia à colore popolorum, quos ſolis vicinitas torret. [Atlas) Nullum nomen Græcũ in as terminatur. [Torquet) Suſtinet. [Stellis aptum) Satis perite loquitur. Nam aptum coniũctum dicit, ἀπὸ τοῦ ἅπτεσθαι, nõ inſignitum ſtellis. Axis.n. nõ habet ſtellas, q eſt medius inter Septentriones. Vnde & Græce ἄπαστρος dicitur. Septentriones aut non occidere axis vicinitas facit, nõ quia in axe ſunt. [Hinc mihi Maſſylæ gentis) Quæ eſt oriunda Maſſyla, aliquando horti Heſperidum ſacerdos, nunc habitans circa Atlantem. Nam aliter non procedit. Maſſyla.n. mediterranea eſt: Beronice ciuitas Libyæ, vñ haud longa ſunt horti Heſperidum. Atlas vero maximus in Mauritania eſt. Monſtrata prædicta. [Heſperidum templi cuſtos) Heſperides Atlantes filiæ nymphæ, ſecundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri conſecrata, quæ Hercules miſſus ab Euryſtheo occiſo peruigili dracone ſuſtulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges abegit Hercules occiſo eorum cuſtode. Vnde mala finguntur ſuſtuliſſe, hoc eſt oues. nam μῆλα dicuntur. vnde μηλόνομος, dicitur paſtor ouium. [Soporiferumque papauer) Incongrue videtur poſitum, vt ſoporifera ſpecies peruigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victum diuerſis animalibus. Nam ſalices hominibus amaræ ſunt, dulcea capellis: vt, Et ſalices carpetis amaras.ſ. hominibus. Item cicutæ, ſecundum Lucretium hominibus ſunt venenoſæ, cum pingues reddant capellas. Ergo & papauer licet de hominibus ſomnũ, draconi adimit. Forſitan & eſt excuſatio. Poteſt tamen melior eſſe ſenſus, ſi Seruabat in arbore ramos, plena ſit. ſequentia vero ſic accipiamus, Hæc ſe promittit carminibus curas ſoluere. [Spargens humida mella, ſoporiferumque papauer).i. miſcens, vt Cicero: Et ſpargere venena didicerunt: Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet, ad obliuionem, papauer. [Siſtere aquam fluuijs & vertere ſidera retro) Quanto magis poterit Æneam ab incepto retorquere? [Mugire videbis) Videbit quiſ vt, Migranes cernas. [Teſtor chara deos) Quia cum multa ſacra Romana ſuſciperent, ſemper magica damnatum, ideo excuſat. [Accingier) Præparaui. Accingier autem, vt ad infinitum er, addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo vltima ſit longa, addita er, ſillaba breuis, ſit, vt audiri, audirier. [Tu ſecreta) Sine arbitris. & eſt bona elocutio, rem loci vel temporis, ad perſonã transferre, vt nocturnus venit, ſecretus fecit. [Pyram) Sub ſpecie ſacrificij, præparat mortis exequias. [Et arma) Gladium dicit abuſiue. Nam & paulo poſt: Enſemq́. relictum. Proprie enim arma ſunt quæ armos tegunt. [Impius) Qui gladium reliquit ſurenti. Hoc autem tractum eſt de Homero, qui dicit gladiũ Atacei datum ab Hectore, & Hectori ab Aiace balteum, quæ eis exitio fuerunt. nam alter tractus eſt balteo, alter ſe donato telo interemit. [Exouias) Veſtes Aeneæ, quem hoſtem dixerat ſupra, I ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum. Item: Dulces exuuiæ. [Quo perij) Propter extinctum pudorem.

ASC. ERGO vbi concepit, &c.) Docet quomodo Dido poſtquã decreuerat ſeipſam interimere, magicis artibus ſimulabat velle amores abolere, aut amatorie Aeneam ad ſe adhibere, freta auxilio ſacerdotis eius rei peritæ, cum & maiora polliceatur, & eſ feciſſe dicatur, qua fictione omnia quæ ſibi ad necem neceſſaria putabat, comparabat miniſterio ſororis, quæ ea ad ſacrificia conficere putabat. Sed neque adhuc locum quidquam extat Donati. Ordo igitur eſt. Ergo vbi Dido euicta.i. ſuperata dolore, concepit furias.i. furorem, & decreuit mori, ipſa exigit.i. exacte diſquirit, & penſitat ſecum, tempus.i. opportunitatem, & modum, & ipſa aggreſſa dictis.i. ſermone qui ſequitur, ſororem .ſ. Annam mœſtam, quia Aeneam quem conciliauerat, recõciliare nequibat, tegit.i. occulit vultu, conſilium.i. decretum ſuum, & ſerenat fronte.i. fronte ſerena præ ſe fert, ſpem.ſ. remedij, aut ſalutis, verba autem quibus aggreſſa eſt, ſunt hæc. O germana.i. ſoror, quaſi ex vno germine mecum nata, gratare.i. cõgratulare ſorori, q ego inueni viam.i. modum & rationẽ, quæ reddat mihi eum.ſ. q caput mali noſtri eſt, vel quæ ſoluat me amantẽ, eo.i. ab eo. (Duplex enim eſt remedium amoris, aut potiri, aut ſolui) Via autem eſt hæc. Locus eſt (De more hoc habet Virgilius, vt prius locum deſcribat, q̃ quæ in eo contigerint) vltimus.i. remotiſſimus, Aethiopum.i. in Aethiopia Mauritaniæ, iuxta finem Oceani.i. vbi ad Oceanum peruenitur in fine mũdi huius, qua pro.i. iuxta ſolem cadentem.i. occidentem, vbi.i. in quo loco, Atlas maximus.i. qui in Mauritania eſt, torquet.i. ſuſtinet, & inuoluit humero.ſ. ſuo, ſecũdum iudicium ruſticorum, aut ſictionem poëtam, axem.i. polum, aptum.i. coniunctum, ſtellis ardentibus.i. reſplandentibus. Sacerdos gentis Maſſylæ, eſt mihi monſtrata hinc.i. ab hoc loco.i. ab huius loci incolis, exiſtens cuſtos templi Heſperidum, hoc eſt eius quod in hortis Heſperidum eſt, que, pro &, ea, ſup. quæ dabat draconi.ſ. peruigili, qui poma aurea Heſperidum conſeruabat, priuſquam ab Hercule occiſus erat, & quæ ſeruabat ramos ſacros, quia aurea ferentes mala, ſeruabat autem conſeruando dracone, quem, conſeruabat ſpargẽs mella humida, & papauer ſoporiferum.i. generatiuum ſoporis in alijs, & ita conſeruatiuum cerebri, & humorum draconis, qui perdurare non potuiſſet, in tanta vigilia, niſi humidum radicale, melle humido totum fuiſſet, & cerebrum papauere ſoporifero quãuis non dormiuerit, hæc.ſ. ſacerdos, promittit.i. pollicetur, ſe ſoluere.ſ. ab amore.i. q ipſa ſoluat (non erat neceſſarium ponere, ſe, quia ad vnam perſonam ſpectant) carminibus.ſ. magicis, hoc eſt incantationibus, mentes quas velit, ſed immittere.ſ. promittit, alijs.ſ. mentibus, curas.ſ. amorum, duras.i. diu duratas, aut vehementer, & promittit ſiſtere.i. facere ſtare, aquam, ſup. in fluuijs, & vertere ſidera retro.i. retrorſum, & ciet.i. excitat, & euocat, manes.i. inferos, aut vmbras defunctorum, nocturnos.i. tẽpore nocturno, tu videbis.i. quilibet videbit, ſi aderit dum ipſa operabitur, terram mugire ſub pedibus, & ornos.i. arbores illas, deſcendere montibus. O chara germana.i. ſoror, ego teſtor.i. obteſtor deos, & te, & tuum dulce caput. (Solebant.n. blandiendi gratia, per capita charorum iurare, potiſſimum Græci. Vnde Iuuen. in vj. Græcis nondum iurare paratis, Per caput alterius) ſupp. me, accingier, pro accingi, inuitam.i. coactam improbitate Aeneæ, artes magicas.i. per artes magicas. Tu ſecreta.i. hæc nemini reuelatura, erige pyram.i. ſtruem lignorum, vt fiat rogus ſub auras.i. ab inferiore parte, in auras tendentem, ſupp. in tecto interiore.i. inter regiam noſtram. & ſuper imponas.ſ. ſuper pyram, arma.ſ. gladium, viri.ſ. Aeneæ, quẽ per indignationem non nominat, quæ.ſ. arma, ipſe impius reliquit, fixa thalamo.ſ. noſtro, quaſi ideo reliquerit, vt eo ſe interimeret, vnde, impium dicit, & omnes exuuias.i. veſtes quas exuit, aut quas ab eo habemus, quaſi ab hoſte ſæuo, & lectum iugalem.i. genitalem, & matrimonialem, quo perij.i. pudorem amiſi, ſed id mẽtitur, quia in ſpelunca primũ amiſerat, hoc eſt imponas ſuper pyram quidquid reliquerit, aut tetigerit ſpeciali vſu, quia ſacerdos iubet, & monſtrat.ſ. ex arte ſua, rationibus euidentibus (aut lege iterum, monſtrata ſacerdos) abolere.i. penitus delere, & annihilare, cuncta monimenta.i. quæ memoriam faciant, viri nefandi, quia perfidi.

VARIA LECTIO.

QVÆ mihi reddat eum, vel eo me ſoluat amantem) In Oblongo illo libro peruetere legere eſt, Quæ mihi reddet eum, vel eo me ſoluet amantẽ. In Longobardico, Quæ mihi reddat eũ, vel eo me ſoluet amantem. [Hinc mihi Maſſylæ gentis) In lib. pleriſque veter. Maſſylæ gentis, legitur. [Nocturnoq́. ciet manes) Exẽplaria quædam admodum vetuſta, legũt, Mouet manes.

[Ex

(Exuuiasq. omnes) Legitur etiam in antiquis, Exuuias omnes abſque particula copulatiua. (Super imponas) In libris aliquot antiquis, Superimpone, ſcriptum eſt. Sunt & alij, in quibus, Imponant, habetur. (Abolere nefandi Cuncta viri monumenta iubat, monſtratq. ſacerdos) Sunt lib. admodum vetuſti, in quibus cum Mediceo ſic habetur, monimenta iuuat.

COEL. RHOD. ILLVD ſciendum denique, nõ naturalia ſolum recondita ſcrutari magos, vti eſt id, quod ſi quem ſuccinea induaeris velle, alterum vero paleace, illico mutuis copulabuntur nexibus, verũ & verba, quæ vim infitã profundentia trahere valeant, multa ẽt, quæ ab his trahi poſſint Et illa quidem viro, hæc autem fœminæ etiam adhibentes fœminam ad virum rapiunt, admotis quoque &, quæ ſeiungere valeant, velut nautæ ita ferrum cum magnete ſuſpenſum librant, vt rapiatur ad viſuram. Rurſumq. alio ſubiicientes raptum dirimunt eiuſmodi. Verbis porrò pręeſſe Mercurium volunt, cantibus Phœbum, excantationibus Mercurium, & Phœbum ſimul. Hæc vero copioſius non in Argute aut Micalide ronſectati ſumus, ſed vt vno eodemq. pede, Maroni lucem inferremus aliquam lib. iiij. Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes, Quas velit, aſt alijs duras immittere curas:

SERV. PRæterea) Prævalere ab ſcondere. (Tantos furores) Quantos cogitabat Dido. (Grauiora timet quàm morte Sichæi) Aut quam detrahimus, & ſtat elocutio, aut ſubaudimus, Grauiora timet poſſe contingere, quàm morte Sichæi. (At regina, pyra) Notatus eſt hic verſus, vitioſa.n. eſt locutio, quæ habet caſus ſimiles, licet ſit caſuum diſſimilitudo. (Intenditq. locum ſertis) Ligat: vt, Et ſtupea vincula collo intendũt, & eſt Hypallage, Intendit ſerta per locum. (Funerea fronde) .i. Cupreſſo. Nã & ſupradictis lingua ad funus pertinent, vt, Procumbũt piceæ, ſonat icta ſecurib. ilex. (Effigiemq. toro locat) Exprimit amoris affectus, quòd ẽt in morte amati imagini volebat eſſe coniuncta, vt paulò poſt: Nuumque patremque Cũ genere extinxem, memet ſuper ipſa dediſſem. Hanc. (Haud ignara futuri) Memor ſuæ diſpoſitionis. (Tercentum tonat ore Deos,) Non tercentum deos, ſed tonat tercentum numina Hecates, vnde Hecate dicta eſt Hecaton .i. centum poteſtates habẽt. Tonat autem perite dixit. In talibus enim ſacris imitabantur tonitrua. (Erebum) Inferorum profunditatem. (Tria virginis ora Dianæ) Iteratio eſt, Lunæ, Dianæ, Proſerpinæ. (Simulatos fontis Auerni) In ſacris, vt ſupra diximus, quæ exhiberi non poterant, ſimulabãtur, & erant pro veris. Bene autem de Auerno, per quem deſcenſus ad inferos dicitur. (Falcibus, & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis) Herbæ enim pro Lunę ratione tolluntur, nec omnes eodem modo. Vnde perite, & aheneis falcibus dixit, quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur. & ad Lunam, non ad noctem, ſed ad Lunæ obſeruationem. (Pubentes) Autem, quia aliæ ſiccæ, aliæ viridiores leguntur. Et ſciendum inter homines, & herbas eſſe reciprocam tranſlationem. Sic.n. pubentem herbam dicimus, quemadmodum florem ætatis. (Nigri cum lacte veneni) Nigri, aut noxij, quia nigri ſunt homines poſt venenum. Aut certe illud eſt, quia ſunt herbæ nigri lactis .i. ſucci. Dicunt autem per periphraſin agreſte papauer ſignificari. (Et matri præreptus amor) Secundum Plinium, qui dicit in naturali hiſtoria pullos equinos habere in fronte, quandam carnem, quam eius ſtatim natis adimit mater, quam ſi quis ſorte præripuit, pullum odit, abijcit, & lac ei denegat. Iuuen. Cui totam tremuli frontem Cæſonia pulli Infundit. Et merito ſuſpicatur amorem creari ex carne, ſine qua mater non alit ex ſe creatum. (Ipſa mola) Mola, farre & ſale. Ordo autem eſt, ipſa Dido mola, & pijs manibus .i. puris deos teſtatur. (Vnum exuta pedem) Quia id agitur, vt & iſta ſoluatur, & implicetur Aeneas. (In veſte recincta) Quia vt ſupra diximus, in ſacris nil ſolet eſſe præligatum, præcipue eius quæ amore vult ſolui. (Conſcia fati ſidera) .i. planetas, in quibus fatorum ratio continetur. (Si quod non æquo fœdere amantes Curæ numen) Ordo eſt. Tunc nomen precatur, ſi quod curæ habet amantes non æquo fœdere. Si quod autem bene dubitat, verum ſuper res male poſitas habeat poteſtatem. Sẽſus autem hic eſt, aut ἀντέρωτα inuocabat contrarium Cupidini, qui amores reſoluit, aut certe cui curæ eſt iniquus amor .i. vt implicet non amantẽ. (Iuſtumq. memorq.) Vt expugnetur qui eſt cauſa diſcordiæ.

POS. Hæc effata ſilet: pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet quàm morte Sichæi.
Ergo iuſſa parat.
At regina, pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice ſecta,
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funera: ſuper exuuias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumque, Chaoſque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis Auerni:
Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ nigri cum lacte veneni:
Quæritur & naſcentis equi de fronte reuulſus,
Et matri præreptus amor.
Ipſa mola, manibusque pijs altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis, in veſte recincta
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera. tum ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, iuſtumq. memorq. precatur.

ASC. HÆC effata &c.) Docet quomodo omnia quę iuſſerat, inſtructa ſunt, & quomodo ſimulãs ſe ſacra magica ex animo, peragere quæſierit omnia philthra, & amatoria .i. quę vim amatoriã habere putato ſunt quo ſororẽ fallat. De quare, quia Donatus non extat. Ordo eſt. Dido affata .i. elocuta, hoc eſt poſtquã elocuta erat hæc ſilet .i. obtinet, nam fruſtra diceret, tacuiſſe, finis .n. loquelæ, ſilentium ſemper eſt, niſi præter ſpem & importune tacuiſſe cum plura loqui non poſſet inuenire, aut ob addere, ſimul & cum primum taceret, pallor occupat ora, tamen .i. quamuis, ſigna impatientis amoris daret, tamen Anna nõ credit germanam, id eſt ſororem ſuam, prætexere .i. præſtruere funera .i. mortem, nouis ſacris .i. ſacrificijs .ſ. magis, nec concipit mente .i. intelligere non poteſt tantos furores, ſcilicet quanti in Didone erant: aut, ſupple non timet: grauiora, id eſt maiora mala, quàm ſupp. in morte Sichæi .ſ. priorẽ coniugis, illa pertulerat, hoc eſt non opinabatur, quod plus amaret Aeneam amatorem, quàm Sichæum coniugem, nec quod impatientius ferret huius profectionem, quàm illius mortem, ſed in morte viri, non ſe occidit, nec id parauit, ergo nihil tale ſuſpicans, parat .ſ. peragere iuſſa .i. quæ Dido iuſſerat, hoc eſt illico pyram extruit, & exuuias Aeneæ affert. At .i. ſed, regina .ſ. Dido, pyra .i. ſtrue lignorum in formam ignis vt incenda ur, erecta .i. extructa, ſub auras .i. in altum, in ſede penetrali .i. in loco penitiore, intra tecta palatij, pyra, dicit, ingenti .i. valde magna, tedis .i. ex tedis, quæ ligna reſinæ plurimum habent, & ita facillime comburuntur, atque ilice, id eſt robore iligno, ſecta .i. fiſſo, hoc eſt poſtquam Anna ingentem rogum ex tali combuſtibili extruxerat reginæ intendit locum ſertis .i. intendit ſerta per lucum illum, & coronat fronde funerea .i. ad funus apta, & locat toro, id eſt lecto coniugali, quem etiam iuſſerat afferri ſuper, ſcilicet pyram, aut inſuper exuuias, ſcilicet Aeneæ, id eſt veſtes quas exuerat, & dereliquerat, & enſem relictum, & effigiem .i. imaginem, ad ſimilitudinem viri factam, quam, aut ad fictionem magicæ artis fieri curauerat, aut in ſignum amoris locat: dicit, exiſtens haud .i. non ignara imò certa mori. Aræ ſtant circum, id eſt in circuitu, & ſacerdos effuſa crines .i. habens capillos effuſos vnde in funere Polydori III. huius.

Et circum Iliades crinem de more ſoluta.

Tonat, id eſt horrifice vocat, ore, ſcilicet ſuo, tercentum, id eſt tercentos deos .i. numina deorum. & Erebum, & Chaos, Deos illos infernales, & Hecaten, id eſt Proſerpinam, a centum poteſtatibus dictam, tergeminam .i. tres poteſtates habentem, nam Luna, eſt in cœlo, Diana ſiluis, vbi venatrix eſt, Proſerpina, in inferno, vnde addit, & tria ora, id eſt tres effigies, aut perſonas Dianæ virginis .i. quæ in ſiluis Diana dicitur, & ſtudio venandi, detenta perde. tua virgo, & ipſa ſacerdos priuſquam hæc faceret, ſparſerat, & .i. etiam: Latices, id eſt aquas fontis Auerni, id eſt lacus ad introitum inferni, ſimulatos, id eſt per ſimulationem, & fictionem quandam, in ſacris pro veris habitos, cum deeſſent veræ aquæ Auerni, & herbæ pubentes, id eſt, ſicci

ci adhuc plenæ meſſe.i.deſectæ,aut inciſæ, falcibus.i.culteris incuruis,ahenis.i.æreis,quia nefas erat id ferreis facere, ad lunam .i.ſecundum opportunitatem lunæ, quæruntur.ſ.ab ijs, quibus id muneris ad magicum ſacrificium iniunctum erat,quæruntur, dicit,cum lacte.i.ſucco dulci, veneni nigri.i.nocius & noxij, & amor.i.caruncula ad magnitudinē caricis,hyppomanes ue, qđ eſt cauſa amoris,reuulſus.ſ.ſtatim, priuſquam lamberet matre abſumeretur, de fronte pulli naſcentis.i.recens nati, aut nondum plene nati,& præreptus.i.priuſquam abſumere poſſet, matri.ſ.equæ,quæ niſi caruunculam illam aſſumpſerit, pullum non amat. Ipſa.ſ.Dido,cuius gratia hæc omnia fiebant,& quæ ſacerdos erat,& regina,exuta pedem vnum.i.habēs pedem vnum nudatum,& ſolutum in vinculis, in veſte recincta.i.diſſoluta, ne quid ligatum in ſacris videatur,teſtatur mola.i.farre & ſale, & pijs manibus.ſ.quibus molam offerebat,teſtatur,dicit,moritura .i.certa mort. deos & ſidera conſcia fati.i. mortis ſuæ violentæ, tum.i.inde,precatur ſi quod.i.ſi aliquod numen,habet curæ.i.ad curam. hoc eſt curata, amantes fœdere non æquo.i.illegitimo fœdere,aut inæquali,quando alter amat,alter non, (hunc deum Ser. Auterota.i.contra Erota.i.cupidinem,vocat) precatur, dico,illud, ſup. iuſtum & memor.i.vt ſit iuſtum & memor. & ita memor,in neutro genere ponitur.

VARIA LECT. PALLOR ſimul occupat ora) Veteres nonnulli lib. Inficit ora,legunt. [Aut grauiora timet,quàm morte Sichæi) In antiq. aliquot lib. Haud legere eſt. [Falcibus & meſſe ad Lunam quæruntur ahenis) Lib. plerique vetuſti ſcriptum habent, Aheneis que ppe falcibus. [Vnum exuta pedem vinclis, in veſte recincta) Sunt quædam exemplaria manuſcripta, in quibus legitur,Et veſte recincta.

COEL. RHOD. LVNAM vero de ſolari fonte haurire,vel nominis etymo conſectam eruditorū ſcholę, nam ſelenen dici, quod lucem nouam habere perpetuo videatur. Adijciunt calculum & Dianæ ſacra, quæ vocant Artemia, in quibus ea hoc argumento geſtantur faces. Quia vero triplicem faciat viſitationem luna, cum ſurgit in cornua, & falcata dicitur,cumq. diuidua eſt, & cum orbe circumacto, hinc propagatum autumant poëtarum commentum de triformi Diana. Vnde ſit & Maronis illud decantatum grammaticis, diuerſeque pro ingeniorum captu expoſitum:

Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Quod exprimens Auſonius in ternarij numeri grypo, inquit,

Tergemina eſt Hecate, tria virginis ora Dianæ.

verum in eius loci enarratione,vt aliſ procul diſſimilem,varia (vt dixi) promuntur à ſtudioſis pro inuentorum ratione. Sunt enim qui Hecaten ibi tergeminam dici opinentur, quia ſit (vt ſcribit Orpheus in Argonauticis) trium capitum,eam ſiquidem τρικέφαλον inde appellat, ita quod dextrum caput ſit equi, ſiniſtrū canis,medium hominis agreſtis. Eſſe quoq; Tartari filiam,eiuſdem comprobat carmen, ταρταρέην κούρην. Ex quibus Ser. coargnere nititur, iterationem eſſe tradentem ibi. Nam etiam ſi Hecaten dici Proſerpinam ſæpe inuenias,tamen intelligi quandoque ſeparatum numen. Putant alij,quia multi Hecaten cum Iunone coniungunt,vt ſit eadem Iuno, Diana,& Proſerpina,ex quibus Hecate, vt eſt apud Lucanum, commune efficiatur numen, iccirco,ne alterutrum poeta damnaret, vtrunque dixiſſe. Nam ſiue item, qui Hecaten Perſeo Titane, & Aſterie Latonæ ſorore prognatam ferant. Cui elementa ſubiecerit Iuppiter, feceritq. cœlo hereboq. potentem,vt cecinit poëta nobilis, vnde etiam Hecaten dictam voluit Heſiodus,à multiplici videlicet poteſtate. Aiunt,& illud Græci terniores.i. τὰς τριάδας,apud inferos cenſeri admodum, vt qui ſint Hecates nomini conſecrati. Cui item argumento compari trigla piſce eam diuinam fieri, & ſurrigi in triuijs ſimulacrum, quod (vt inquit Ariſtophanis interpres, & approbat in Deorum natura Phurnutus) Luna, Diana, Hecate.idē crederetur numen,cui ſole attiduo vice ſacrificij cœnam mitterent ditiores in neomenijs, quam famelici pauperes diriperent votarentque,à deā factum id cauillantes.

IOAN. SCOP. ÆS porrò in ſacris & excantantibus magnam habuiſſe veteribus auctoritatem ac vim,ſcribit Theocriti interpres in Poetriæ Pharmaceutria, proptereaq. in lunæ deliquijs adhiberi ſolitum καὶ ἐπὶ τῶν κατοιχομένων.i.& hominum morte, putius enim certis habebatur, ἀπὸ τὸν μιασμάτων.i.pollutionem expiatorium. Inde eo vtebantur in purificationibus vniuerſis,vt in libro De dijs ſcripſit Apollodorus. Quin & Coræ, ſiue Proſerpinæ ſacerdos Athenis Aeneum pulſare inſtrumentū aſſuerat, qđ ἠχεῖον vocant. Apud Laconas rege defuncto lebetibus obtinnire,fuit veteris inſtituti. Et Sophocles in Tragœdia, cui titulus Rhizotomi .i. radicum ſectores, Medeam ſcribit herbas ſecantem, ſuccos in cados refudiſſe Aeneos, herbas vero Aeneis ſubſecuiſſe falcibus. Ex quo & Virgil.

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.

In his vero potiſſimum ſacris Aenea adhiberi vaſa Macrobius ſolita ſcribit, quibus delinire aliquos, aut deuouere,aut deniq; exigere morbos vellent.

Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras: ſyluæque, ſæua quierant
Aequora: cum medio voluuntur ſidera lapſu:
Cum tacet omnis ager: pecudes, pictæq. volucres.
Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœniſſa, nec vnquam
Soluitur in ſomnos, oculis ue aut pectore noctem
Accipit. ingeminant curæ: rurſusq. reſurgens
Sæuit amor, magnoq. irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumq. ita corde volutat.
DI. En quid agam? rurſus ne procos irriſa priores
Experiar? Nomadumq. petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes, atque vltima Teucrum
Iuſſa ſequar? quia ne auxilio iuuat ante leuatos?
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) ſinet? ratibusq. ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu perdita, nec dum
Laomedonteæ ſentis periuria gentis?
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ouantes?
An Tyrijs, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es; ferroq. auerte dolorem.
Tu lacrymis euicta meis: tu prima furentem

SERV. NOx erat) Protenditur iſta deſcriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. [Syluæq.) Sunt qui dicūt omnia quæ creſcunt, animalia eſſe. [Aequora) Elemēta ēt animalia eſſe voluerūt, vnde eſt in 7. Aequora mulcebāt cātu. [Tacet ager) Ea quę in agris ſunt. [Oculis ve aut pectore noctē Accipit) Quia poteſt aliud eſſe ſine alio, vt ſi quis dormiēs mente turbetur. [Reſurgens Sæuit amor) Grauior.n. eſt cū reſurgit, & eſt ſententia quaſi gñalis. [Adeo).ſ.furuit, vt in hoc propoſito permaneret vitandæ ſine dubio lucis. [En quid agam) En, ecce quid acturus ſum? Eſt aūt comicum principium nec incongrue amatrici datum. Sic Terent. Quid igitur faciam? Nam hæc coniunctio multa iam cogitaſſe ſignificaſſet. [Rurſus) Duo ſignificat, frequenter iterum, raro viciſſim.i.mutuo, vt hoc loco. [Nomadumq. petam) Inuidia à perſonis, petam mulier & regina Numidas.i.vaſtos. [Maritos) Futuros .ſ. Eſt autem elocutio, dedignor illā rem. [Vltima Iuſſa) Aut intelligimus Aeneam ei obtuliſſe nauigādi facultatem, Aut Teucrum iuſſa, non quæ ipſi iuſſerant, ſed quæ eis a Ioue iuſſa ſunt, vt, Nauiget, hæc ſumma eſt. [Quia ne) Re vera, & eſt vna pars orationis. [Stat) Permanet. [Nautas) Nō Troianos. Nam iniurioſe dicit nauta .i. aſſuetos laboribus. [Ouātes) Lætantes abuſiue, nā proprie ouatio eſt minor triumphus. Qui.n. ouationem meretur, & vno equo vtiī,& a Plebeijs, vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ouibus ſacrificat, vnde & ouatio dicta. qui aūt triumphat, albis equis vtitur quatuor, & ſenatu pręeunte in Capitolio de tauris ſacrificat. [Vix vrbe reuelli) Aut mox, idem paulò ante, Vt vix ē cōſpectu Siculæ telluris in altū Vela dabāt læti. Aut re vera vix, vt diximus ſupra. Nam nulla rōne dimitterent patriam, niſi eos aut odiū Pygmalionis coēgiſſet, aut timor: vt, Conueniunt quibus aut odiū crudele tyrāni, Aut metus acer erat. [Quin morere,) Quinimò. & bene oīs eius intētio tendit ad mortē. Nam ſi procos rogare turpe eſt, ſolā ſequi impoſſibile & inhoneſtū, Tyrios

His germana malis oneras, atque obijcis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ? tales nec tangere curas?
Non ſeruata fides cineri, promiſſa Sichæo?
POE. Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus,
Aeneas celſa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus iam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſusq́ue ita viſa monere eſt,
Omnia Mercurio ſimilis, vocemq́ue, coloremq́ue,
Et crines flauos, & membra decora iuuentæ.
MER. Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ circunſtent te deinde, pericula cernis
Demens? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos, dirumq́ue nefas in pectore verſat,
Certa mori; varioq́ue irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Iam mare turbari trabibus, ſæuasque videbis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris auróra morantem.
Eiâ age rumpe moras: varium, & mutabile ſemper
Fœmina. POE. Sic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Aeneas ſubitis exterritus vmbris,
Corripit è ſomno corpus, ſociosq́ue fatigat.
AEN. Præcipites vigilate viri, & conſidite tranſtris:
Soluite vela citi: deus æthere miſſus ab alto
Feſtinare fugam, tortosq́ue incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. ſequimur te ſancte deorum,
Quiſquis es; imperioq́ue iterum paremus ouantes.
Adſis ô, placidusq́ue iuues, & ſidera cœlo
Dextra feras. POE. Dixit, vaginaq́ue eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoq́ue ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntq́ue, ruuntq́;
Littora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.

tios trahere difficile, ſola mors ſupereſt. [Tu lacrymis euicta meis) Bene totum ei imputat ſed cum excuſatione, quæ Aeneæ nuptias ſuaſit, ſed victa lacrymis, vt, Sinum lacrymis impleuit obortis Anna refert. [Tu prima furentem) Vrbanus hoc diuidit, licet alij iungant, & vult hunc eſſe ſenſum, Tu perſuaſiſti vt nuberẽ victa lacrymis meis, tu etiam nũc me his oneras malis, nã me olim occidiſſem, niſi te deſerere formidatem. [Obijcis hoſti) Ob naturaliter breuis eſt, ſicut & Re & Ad, ſed plerunque producuntur hac ratione, Obijcio, reijcio, adijcio, quia habẽt Vocalem ſequentem, quæ per declinationem poteſt in conſonantis, formam tranſire, vt obieci, reieci. Ergo etiam antequã tranſeat, interdum fungitur officio cõſonantis, & præcedentem longam facit. [More feræ) Plinius in naturali hiſtoria dicit Lyncas poſt amiſſos coniuges alijs non iungi. Multi ferè aduerbium volunt, vt ſit ſenſus, more .ſ. quo iam viduitatem ferè conſueueras. Crimen autem bene, vt ſupra, Potui ſuccumbere culpæ. [Sichæo) Pro Sichæio. [Certus eundi,) Indubitabiliter profecturus. [Carpebat ſomnos) Hoc eſt quod & paulo poſt culpat Mercurius dicens: Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos? Sed excuſatur his rebus. nam, & certus eundi fuerat, & rite cuncta præparauerat. aut certe prœœconomia eſt, vt poſſit videre Mercuriũ, [Forma Dei) Bene non deus, ſed forma. Raro.n. numina ſicut ſunt, poſſunt videri. Vnde & ſequitur, Vultu redeuntis eodem. Nam licet Redeuntis dicat .i. eius qui poſſit agnoſci, tamen non Faciem dicit, ſed Vultum, qui poteſt ſæpe mutari. [Eodem) O, ſemper longum eſt, qui Eodem ablatiuus eſt ſemper. Eadem autem, & producit & corripit. nam nominatiuus eſt, vt eadem mulier fecit, & ablatiuus, vt eadem fariente muliere. [Viſa monere eſt) Et bene Viſa, non.n. re vera eſt. [Omnia Mercurio ſimilis) Aliud.n. eſt idem eſſe, aliud ſimile eſſe. ergo nunc eſt certus Aeneas. [Vocemq́ue) Quia orationis eſt deus. Horat. Mercuri facunde. [Coloremque) Et crines flauos) Ideo & peruſtus & flauus Mercurius introducitur, quia ſatis vicinus eſt Soli præter ceteras ſtellas. [Et membra decora iuuentæ) Quia palæſtræ deus eſt. Horat. Catus & decoræ moræ palæſtræ, Iuuentæ autem ætatis, a iuuenta. Sanè figura eſt, ſimilis membra, vocem, colorem. [Zephyros) Ventos, de Africa enim Zephyris nauigare non poterat. [Nefas in pectore verſat) Ne non timeret amatricem, bene addidit Certa mori. Item, Varium & mutabile ſemper Fœmina. [Præceps) Feſtinus. [Collucere faces) Propter Ferte citi flammas, vel funes. [Vmbris) Vt ſupra, Forma Dei. [Corripit) Omen futuræ tempeſtatis. [Præcipites) Vt ſupra Mercurius, Non fugis hinc præceps? [Ecce iterum ſtimulat) Phantaſia eſt ad ſociorum terrorem, ſic in ſexto: Deus ecce deus. [Sancte deorum) Aut diſtingue ſancte, aut ſecundum Ennium dixit, Reſpõdit Iuno Saturnia ſancta dearum. [Quiſquis es) Atqui ſupra dixit, Omnia Mercurio ſimilis. Sed ſciendũ eſt ſecundum Tullium in libris de Deorũ natura tres eſſe Mercurios, ſuperum, terrenum, & infernum. Ergo quiſquis es aut quicunque de tribus. aut certe ad Iouem ſpectat .i. quiſquis es qui præcipis, vt in nono: Quiſquis in arma vocas, cum Irim vidiſſet .i. quicunque Irim miſiſti. Planè illud occurrit quod ait, Deus æthere miſſus ab alto, vbi & Iouem complectitur, & ſupernum Mercurium. Sed poteſt & hoc loco, vt diximus, quaſi phantaſiam facere propter ſocio, & Quiſquis es ideo dicere, q alibi viderit, non tamen re vera nouit eſſe Mercurium. Vnde ait ſupra, Et formam & vultũ & viſa monere eſt. [Iterum paremus) Quia iam paruerat præparatione nauigiorum. [Et ſidera cœlo Dextra feras) Hoc eſt ventos, qui ex ortu ſiderum aut proſperi, aut aduerſi ſunt, ſicut in Georgicis: Præterea tam ſunt arcturi ſidera nobis. Nec.n. ſidera dicit re vera, cum arctorus vna ſit ſtella. Ergo dextra dixit ſidera, ventos vel tempora.

NOX erat, &c.) Declarat quomodo ceteris animantibus requieſcẽtibus Dido certa mori miſeros edebat planctus, de quibus cum Donatus nihil dicat. Ordo eſt. Nox erat, & corpora .ſ. animalium ceterorum feſſa .ſ. labore diurno, carpebant ſoporem .i. carptim capiebant, ſoporem placidum .i. profundum dormitionẽ cum animi quiete, & ſiluæ & æquora ſæua .i. omnia quæ in nemore & mari degunt, quierãt, .i. quieuerant, ſup. tunc, cum .i. quando, ſidera voluuntur medio lapſu .i. cum medium eſt noctis, cum omnis ager, id eſt quidquid verſatur in agro, tacet .ſ. pecudes, & volucres, pictæ .i. varijs coloribus ornatæ quæque .i. quæcunque hæ .ſ. volucres, tenent late .i. ampliter, lacus liquidos .i. aquoſos, & quæque .i. quæcunq; tenet .i. occupant, & habitant, rura aſpera dumis .i. dumos q́ ſunt in rure, huiuſmodi dicit pecudes & animantes, poſitæ .i. recubantes, ſub .i. in nocte, ſilenti .i. conticinio noctis, lenibant, pro leniebant, hoc eſt mitigabant curas, ſomno .i. per ſomnum, & corda, ſup. earum, erant, ſup. oblita laborem. At .i. ſed Phœniſſa .ſ. Dido quæ erat de Phœnicia, infelix animi .i. quæ animum ſuum infelicem fecerat, nec ſoluitur vnquam in ſomnos .i. nunquam dormit, ve, pro vel nunquam, ſup. accipit, noctem .i. requiem nocturnam, oculis, aut pectore, curæ ingeminant, ſup. ſe, aut ingeminantur, hoc eſt multiplicantur, & amor reſurgens .i. creſcens, ſæuit .i. crudeſcit, rurſus .i. iterum, & fluctuat magno æſtu irarum, & inſiſtit .i. ſermonem inſtituit, adeo .i. tandem, aut omnino ſic, que, pro &, voluitat .i. reuoluit & agitat, corde ita .i. in hunc modum, ſecum .i. apud ſe, ſine arbitris. En, commiſerantis, ſicut in). En Priamus, quid ago? ne .i. an, aut nunquid, ego irriſa experiar rurſus .i. iterum, procos .i. amatores, connubia petentes priores .i. quos priores habui, ſed contempſi? quos ego ſum iam dedignata totíes maritos .i. volentes eſſe maritos, aut, dedignata ſum mihi maritos acceptare? Igitur, quia .ſ. non eſſet honeſtum hic manere, & incidere in contumeliam procorum priorum, ego ſequar claſſes Iliacas .i. Troianas, & ſequar vltima .i. viliſſima, iuſſa Teucrum .i. Teucrorum, hoc eſt ero ancilla, & contempta omnibus Troianis, coacta etiam vltimis in dignitate, hoc eſt viliſſimis mandatis eorum parere: & id melius, quàm vt dicamus de iuſſu Aeneæ, aut Iouis, cum Seruio, probat per irriſionem ſequendum eſſe, particulam enim næ, ſæpe in irriſionem conuertimus: vt, Næ mihi Polydamas, aut Troades Labeonem prætolerint. Et faciunt, næ intelligendo, vt nihil intelligant, dicit ergo, Quianæ, id eſt nam certe, iuuat, id eſt prodeſt, ante leuatos, ſupp. eſſe, auxilio .i. profuerit quod Teucros iuuerim auxilio, & gratia veteris facti bene ſtat apud memores .i. gratos, hoc eſt non ingrati erunt accepti beneficij Troiani, argumentatur deinde in contrarium,

traitum, dicens. Autem, pro ſed, fac velle .i. pone vt velim, aut, perſuade quod velim. quis ſinet .i. permittet, me .ſ. ſequi Troianos? & accipiet me irriſam ratibus .ſ. ſuis, ſuperbis? q.d. nemo. Quia ergo neque manendum eſt, cum dedecore, neque ſequendum, concludit ad ſe loquens, Heu perdita, neſcis tu .i. ſcis ne adhuc, & ſentis, ſup. ne, necdum .i. non adhuc, periuria gentis Laomedonteæ .i. Troianeæ, Laomedontis ſimilis qui Neptunum, & Apollinem, muroꝝ Troię ſtructores, fefellit contra iuſiurandū? q.d. ſi deos fefellerunt, & te nimirum fallent. Quid tum .i. inſuper? comitabor ne ſola nautas ouantes .i. lætos, de profectione? an ego inferar .ſ. alienum regnum, aut in naues, ſtipata .i. denſe circundata: Tyrijs, & omni manu .i. ſatellitio, copijs omnibus meoꝝ. & ego agā rurſus pelago, eos, ſup. quos ego reuelli, vix .i. cum difficultate (quia timore, aut odio Pygmalionis, vt dictum eſt in j.) ſup. ab vrbe Sidonia & iubebo, ſup. eis, dare ventis vela? q.d. id fieri non poſſe, quia ergo ſola ſequi probroſum eſſet, & quaſi meretricis more, & comitatum iuſtū habere nequiret, nec manere conueniebat, infert. Quin .i. potius, morere .i. moriaris, vt .i. quemadmodum, merita es, quia tibi id procuraſti, & auerte, .ſ. ab animo, dolorem ferro .i. morte ferro illata. O germana .ſ. ſoror Anna, tu euicta meis lacrymis (quia vt dictum eſt in prin. Sic effata, ſinus lacrymis impleuit obortis) tu inquam oneras .i. onerabas, prima me furentem .i. inſano incēſam amore, hic malis, atque obijcis hoſti .i. crudeli viro. Non .i. nonne licuit me expertem thalami .i. coniugij, degere .i. ad finem, vſque agere, vitā, more feræ, ſine crimine .i. offenſione periurij, aut læſione pudoris, nec tāgere tales curas, quales nunc per illicitos amores ſuſtineo, more feræ .i. ad morem belluarum ferarum, quæ propter feritatem coniugium vitant? Homo autē eſt animal ſociale, & ita quadrat ei coniugium, ſed infeliciter amans, præfert vitam ferarum vitæ ſuæ. Non, ſup. eſt, aut potuit, fides promiſſa cineri, Sichæo, pro Sichæio .i. ipſius Sichæi, quia inhumaretur, iurauit ſe nunquam alteri nupturam, quod Anna reprobauerat, dicens: Id cinerem & manes credis curare ſepultos? ſeruata, ſup. eſſe, cineri Sichæo. q.d. mas ime potuit ſeruata tamen non eſt. [Tantos illa &c.) Docet quomodo etiam Aeneas, dormiebat, cum talia Dido agitaret, & quomodo à Mercurio excitatus, abiit ſuigauit. vnde Donatus deperijt. Ordo eſt. Illa .ſ. Dido rumpebat ſuo pectore tantos queſtus .i. violenter expreſſit, ſed ſup. Æneas, iam certus eundi .i. qui decreuerat omnino abire, carpebat ſomnos .i. dormiebat, ſupp. in cella puppi & hoc rebus .ſ. ad nauigationem neceſſarijs paratis, rite .i. dicēter, & pro inſtitutione nautica, forma .i. imago dei redeuntis, hoc eſt deus .ſ. Mercurius, in forma aſſumpta, rediens in ſomnis .i. inter dormiendū, obtulit ſe huic .ſ. Aeneę, eodem vultu quo prius obtulerat, & viſa eſt monere ita rurſus .i. iterum, exiſtens ſimilis omnia .i. per omnia, & vocem, & colorem, & crines .i. capillos flauos, membra decora iuuentæ .i. iuuentuti conuenientia, Mercurio .ſ. prius viſo. O nate Dea, potes (interrogatiue) .i. potes ne ducere ſomnos .i. dormire, ſub hoc caſu .i. periculo, in quo verſaris? Nec, ò demens cernis .i. proſpicis, deinde quæ pericula circunſtent .i. obſideant te, nec audis Zephyros .i. vētos illos, ſecūdos .i. proſperos (quos Mercurius adduxerat, dicente Ioue, Voca Zephiros) ſpirare .i. flare. Illa .ſ. tibi nota, & multum infenſa mulier, verſat in pectore dolos, & dirum nefas .ſ. in ſe (quia vult ſe interficere, quo comperto, Tyrij in te irruant) aut in te, niſi abieris. nam poſtea dictura eſt, Natumque, patremq;. Cum genere extinxem, exiſtens certa mori, vnde dicet: Quē metui moritura? & fluctuat vario æſtu .i. feruore, & incendio irarum. Non .i. nonne, fugis hinc pręceps .i. præcipitanter dum .i. quandiu, poteſtas .i. facultas tibi eſt præcipitare .i. præcipitanter abeundi? Tu videbis iam .i. ſtatim, mare turbari trabibus .i. diuerſis malis, aut nauibus, & videbis ſęuas faces .i. ad naues tuas comburendas, aut inſequendum te, collucere .i. ſimul lucere, & videbis iam littora feruere .i. feruida fieri dicit autem à tertia coniugatione, penultima breui flāmis .i. facularum, ſi Aurora attigerit .i. offenderit te, morantem his terris .i. ad craſtinam vſque Auroram hic manſeris. Eia age, duo cō hortandi aduerbia, propter vrgentem neceſſitatem, rumpe moras .i. cauſas immorandi. Fœmina eſt ſemper, & varium & mutabile .i. res varia & mutabilis, hoc eſt incōſtans, Mercurius, ſup. fatus, ſic .i. in hūc modum, immiſcuit ſe nocti atræ, vero .i. ſed, Aeneas exterritus, tum .i. tunc, præcipue, vmbris ſubitis .i. ſubito apparentibus, corripit .i. violenter rapit, corpus è ſomno, quæ violentia præ ſe ferebat, ſm Seruium, futurum infortunium, de quo lib. v. dicetur, & fatigat .i. violentat, & ſurgare cogit ſocios, dicens .ſ. O viri, vigilate præcipites .i. præcipitanter ſurgētes (Poſſet eſſe ordo. Fatigat ſocios præcipites .i. fatigando præcipites facit, dicens .ſ. Vigilate viri) & conſidite .i. ſimul locum capite ꝫ tranſtris .i. ſuper tranſitus nauium, vbi ſedent remiges, ſoluite .i. diſſoluite, & pandite, citi .i. feſtini, vela, ecce, deus miſſus ab alto, .ſ. Mercurius, ſtimulit .i. impellit, ſup. nos feſtinare .i. feſtinanter agere fugam .i. profectionem noſtram, & incidere funes .i. rudentes, tortos .i. implicitos. O ſancte quiſquis .i. quicunque deorum tu es, nos ſequimur te, & nos ouantes paramus iterum imperio quia parauerant inſtruendo claſſem, aut, paremus imperio tuo .i. ſecundario facto. O, optandi particula. adſis .i. auxilio ſis, & exiſtens placidus, iuues .ſ. nos, & feras .i. afferas, profectioni cœlo .i. de cœlo, ſidera dextra .i. proſpera, & felicitate influentia, dixit .ſ. Aeneas, & eripit .i. violenter extrahit, vagina .ſ. ſua, enſem fulmineum .i. in morem fulminis ferientem, aut radiantem, q; pro &, ſup. id dicens, ferit .i. percutit, & incidit, retinacula .i. funes, quibus naues retinebantur, ad littora ligatæ, enſe .i. gladio, ſtricto .i. euaginato, & denudato. Idem .i. vniformis, ardor .i. cupiditas, habet .i. tenet, aut inuadit ſimul omnes .ſ. Teucros, & rapiunt .ſ. quæ erant adhuc in littore, & ruunt .i. pręcipites currunt, & deſeruere .ſ. paulò poſt littora, æquor latet .i. occultum eſt, ſua claſſibus .ſ. ſimul diſcedentibus, & ipſi annixi .i. annitentes, torquendo, aquas, excitant ſpumas, & verrunt .ſ. nauium caudis, id eſt gubernaculis, cærula .i. cæruleas aquas, aut, maria cærulea, id eſt cærulei coloris.

VARIA LECTIO.

NON ANTIQVA petam connubia) Vetere plerique libri non Petam, ſed, Sequar connubia legunt. Quos ego ſum toties) In aliquot antiquis libris, Sim legitur. [Quos ne auxilio iuuat ante leuatos) In libris aliquot antiquis, Iuuiſſe, legitur. [Ratibus ne ſuperbis Irriſam accipiet?) In Mediceo, & plerique alijs libris antiquis, Iniſam legitur. [Nautas comitabor ouantes) Vetera quædam exemplaria, Euntes, legunt. [An Tyrijs, omnique manu ſtipata meorum Inſequar) Mediceo, & antiqui alij plerique libri, Inferar, legunt. [Nū licuit thalami expertem ſine crimine vitam Degere more feræ) Male omnino legitur in libris nonnullis antiquioribus, Expertam. Cineri promiſſa Sichæo?) In libris pleriſque ſanequam vetuſtis, Sichæi, legitur. [Et membra decora iuuentæ) In Mediceo, & in libris alijs antiquis, Iuuenta, legitur. [Nec, quæ circunſtent te deinde, pericula cernis) Medic. lib. cum veteribus alijs exemplaribus, ita legunt, Nec quæ te circum ſtant deinde pericula cernis. [Nefas in pectore verſat) Nonnulli lib. vetuſti legunt, ſub pectore. [Varioq; irarum fluctuat æſtu) In veteri admodum lib. legi, Varios iraꝝ concitat æſtus. [Eia age rumpe moras) Vetera aliquot exemplaria legunt, ergo age. [Corripit è ſomno corpus) In antiquis exemplaribus, Corripit è ſtrato.

SERV. PRima Aurora) Deſignatio temporis eſt, nō diei deſcriptio, vnde infert, Vt primū albeſcere lucē vidit: Sic in duodecimo: Cū primum craſtina cœlo Puniceis inuecta rotis aurora rubebit. Et bene hanc primū inducit vidiſſe crepuſculum, quæ quaſi amatrix tota vigilauerat nocte. Sic in Bucolicis de amatore: Naſcere, præq; diem veniens age Lucifer almum. [Nouo lumine) Secundum Epicureos, qui ſtulte ſolem de atomis dicunt conſtare, & cū die naſci, cum die perire. [Tithoni cubile) Tithonus frater Laomedontis fuit, hūc Aurora amatum in cœlum leuauit, quem lōginquitas vīꝗ in cicadem conuertit. Horat. Longa Tithonum minuit ſenectus. [Albeſcere lucem) Hypallage eſt. Luce.n. albeſcunt omnia nō lux albeſcit. [Aequatis velis) Feliciter plenis, ſine motu aliquo. [Pro Iuppiter) Aut iraſcentis exclamatio

Et iam primu nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è ſpeculis, vt primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis,
Littoraque, & vacuos ſenſit ſine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flauenteſque abſciſſa comas. DI. Pro Iuppiter ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit aduena regnis?
Non arma expedient, totaque ex vrbe ſequentur?
Diripientque rates alij nauailbus? ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.

Quid loquar? aut vbi ſum? quę mentē inſania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cum ſceptra dabas. en, dextra, fideſque,
Quem ſecum patrios ait portare penates,
Quem ſubijſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere? non ſocios? non ipſum abſumere ferro
Aſcanium? patrijſque epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna fuiſſet:
Quem metui moritura? faces in caſtra tuliſſem:
Impleſſemque foros flammis: natumque, patremque
Cum genere extinxem: memet ſupra ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Tuque harum interpres curarum, & conſcia Iuno,
Nocturniſque Hecate triuijs vlulata per vrbes,
Et diræ vltrices, & dij morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritumque malis aduertite numen,
Et noſtras audite preces. ſi tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſi fata Iouis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu auulſus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera, nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hęc precor: hanc vocem extremam cū ſanguine fundo.
Tum vos ò Tyrij ſtirpem, & genus omne futurum
Exercete odijs, cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroque ſequare colonos,
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas
Imprecor, arma armis pugnent, ipſique nepotes.

matio eſt: vt in Terentio, Pro ſupreme Iuppiter, aut certe te ſtatur Iouem, quem Aeneæ inuocauit aduentu, vt Iuppiter hoſpitibus, nā te dare iura loquuntur. [Ibit & illuſerit] Ibit & illudet, tempus pro tempore, & ſic dixit, vt, Certamque te illudere capto. [Non arma expedient] Furentis hæc verba ſunt, vt ipſa paulo poſt, Quæ mentem inſania mutat? Nam hæc a ſana non procedunt, vt imperet abſentibus, Ferte tela cum ſola ſit. [Naualibus?] De naualibus vbi ſtant naues. [Aut vbi ſum] Nunquid in cætu ſum? [Cum ſceptra dabas] Vt, Ac dominum Aeneam in regna recepit. [Fideſque,] Subaudi En etiam in ſequentibus. aut certe, hic eſt quem dicunt portare deos. Sane En nominatiuo melius iungitur? vt, En Priamus. [Ipſum Aſcanium] Aut qui eſt cauſa nauigationis, vt, Quem regno Heſperię fraudo aut ad patris dolorem vt, Qui nati corā me cernere letum feciſti. [Epulandum apponere] Quod fecit Progne occiſo Ityæ filio propter ſtuprum ſororis. [In caſtra] Claſſes: vt, Nos caſtra mouemus. [Foros] Tabulata nauium, ab eo q incessus fuerat, & eſt generis maſculini, numeri tantū pluralis. [Cum genere extinxem] Morte Aeneæ, & Aſcanij, & eſt Syncope. [Super ipſa dediſſem] Statis amatorie. [Sol] Iam vtitur imprecationibus, hoc eſt deuotionibus, vnde, & deuotor & deuotrix dicitur. Non autem Terrarū flammis, ſed opera terrarum Et bene inuocat Solem, cui ſupra per numen Liberi ſacrificant. [Interpres curarum] Aut quas pauor, aut generaliter curarum coniugalium interpres, hoc eſt media, & conciliatrix. Cicero in Quinq. interpretes corrumpendi iudicij ſolent eſſe. [Conſcia Iuno] Soluit rem turpem, ſic ſupra, Et pronuba Iuno. [Nocturnis] Non triuijs, ſed per nocturnu tempus [Vlulata per vrbes] Proſerpinam raptam à Dite patre, cum Ceres eā incenſis faculis p orbem terrarum, requireret, per triuia eā vel quadriuia vocabat clamoribus. Vnde permāſit in eius ſacris vt certis diebus per cōpita a matronis exerceatur vlulatus, ſicut in Iſidis ſacris, vbi eſt imitatio inuenti Oſyridis, quem dilaniatum a Typhone eius frater vxor Iſis per totum orbem requiſiſſe narratur. Iuuen.

Plangentis populi currit deriſor Anubis.

Hecatem autem cauſa inuocat victionis. Vnde etiam furias vocat, ſed vſurpatiue modo diras dixit. Nam diræ in cœlo, Furiæ in terris, Eumenides apud inferos. vnde & tres eſſe dicuntur, ſed hæc nomina confundunt poëtæ. Vltrix vero, hoc eſt Tiſiphone. Nam græce τίσις vltio dicitur. [Dij morientis Eliſæ] Aut manes dicit, vnde eſt, Vos ò mihi manes Eſte boni, quoniam ſuperis auerſa voluntas. Aut certe anæcticos dicit .i. Martem & Saturnum, qui intercidunt vitæ rationem, ſi radijs ſuis ortum genituræ pulſauerint. Horatius:

Te Iouis impio tutela Saturno refulgens,
Eripuit, volucreſq; fati tardauit alas.

Et bene iatoauit, quia neceſſitas fati impediri poteſt, non penitus eludi. Sic Virgilius:

Nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamum ſupereſſe per annos.

[Meritumque malis auertite numen] Quod mali merentur. [Audite preces] Imprecationes dicit. Nam non ſunt preces, vt paulò poſt, imprecor arma armis. [Adnare] Vt in primo, Huc pauci veſtris adnauimus oris .i. p tempeſtatem venimus. Et bono colore futura prędicit. [Fata Iouis] Participium, eſt non nomen. [Terminus hæret:] Si hoc eſt immutabile. [Audacis populi] Rutulos, ſicut ſemper inducuntur. Aliubi, Audacis Rutuli ad muros. [Finibus extorris] Extra ſuas terras remotus, & ſignificat qò Euandri & Tarchontis petijt auxilium. [Indigna ſuorum Funera] Pallantis dicit & caterorum. [Pacis iniquæ] Vt ſupra diximus, propter perditam linguam habitum nomen, quæ ſolet victor imponere, ſicut poſtulat Iuno. [Sed cadat ante diem] Cato dicit iuxta Lauro lauiniū cum Aeneæ ſocij prædas agerent, prœlium commiſſum, i quo Latinus occiſus eſt fugit Turnus & Mezentij auxilio comparato, victus quidē eſt ab Aenea, qui tamē Æneas in ipſo prœlio nō comparuit. Aſcanius poſtea Mezentium interemit. Alij dicūt q victor Aeneas cum ſacrificaret ſuper Numicum fluuium lapſus eſt, & eius nec cadauer inuentum eſt vnde dicit. [Mediaque inhumatus arena] Poſtea dictus eſt inter deos receptus. Ante diem, aut ante fati neceſſitate & bene quod paſſura eſt, optat Aeneę, vt, Sed miſera ante diē. [Cum ſanguine fundo] Quaſi imprecationes ipſas ſuo cōſecraret cruore. [Tum vos ò Tyrij] Non iam mandat, ſed imprecationes vt diſſentiant omnibus rebus, ſicut & factū eſt. Nam ſi mandata ſunt, quo modo genus futurum. [Exercete odijs] .i. fatigate. [Nec fœdera ſunto] Quia rupta ſunt tertio. Sunto autem ſint, & fit propter metrum addita ò tertiæ perſonæ numeri pluralis modi indicatiui, vt amanto, docento, legūto, nutriunto. Vt bamus dicit verbo cum iuris vſum propter odia hæreditaria. [Exoriare] Exoriatur, & oſtendit Annibalem. [Ex oſſibus] Secundum Anaxagoram qui Homœomeriam dicit .i. omnium membrorum ſimilitudinem eſſe in rebus creandis .i. ex oſſibus, ex ſanguine, ex medullis. Nam omnia pro parte ſui tranſeunt in procreationem. Lucretius. Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homœomeriam. [Fluctibus vndas Imprecor,] Propter illud quod in fœderibus ſancitum eſt, vt Corſica eſſet media inter Romanos, & Carthaginienſes. [Pugnent, ipſique nepotes] Poteſt & ad ciuile bellum referri.

ASC. Et Iam primo nouo, &c.) Deſcribit quomodo poſtridie Dido, videns Troianos abijſſe, conqueſta eſt, vnde quia Don nihil dicit. Ordo autem eſt. Et Aurora linquens cubile Tithoni .i. mariti ſui regis, in Oriente croceum .i. crocei coloris ſpargebat iam prima .i. primum, aut recens orta terras, lumine nouo .i. illius diei, & ſupp. regina .ſ. Dido, vt .i. poſtquam, vidit è ſpeculis .i. altis feneſtris, vnde ſpeculari licebat, lucem albeſcere .i. albam fieri, primum .i. primo tempore, & claſſem procedere .i. prouehi, velis æquatis .i. æqualiter pleno vento diſtentis, & ſenſit litora, & portus vacuos, quia ſine remige, ipſa percuſſa .i. habens percuſſum, aut, vbi percuſſerat, terque, quaterque .i. frequenter, aut conſumate, pectus .ſ. ſuum, decorum .i. pulchrum, manu .ſ. propria, & abſciſſa coma flauentes .i. habens abſciſſos capillos flauos (ſaltem pro parte, quia poſtea dicetur, Necdum illi flauum Proſerpina vertice crinem Abſtulerat) ait, pro Iupiter, ibit hic .i. hoſtis meus, & ipſa aduena .i. cum ſit aduena, illuſerit .i. ei conceſſum fuerit illudere, noſtris regnis, q.d. id ferendum non eſſe, & ſup. Tyrij, non expedient .i. expedite capient arma, & ſequentur,

ſup.

ſup.eos,ex tota vrbes,vt ſit iu bello tumultuario,& alij,ſ.aliqui ex eis diripient.i.in diuerſa rapient, rates.i.naues Troianorum, naualibus.i.è ſtatione nauium,vbi naues parantur,& ſiunt: Ite, ò Tyrij,ſup.& vos cito,ferte.i.inferte,in naues Troianorum flāmas,date.i.mittite,tela,impellite remos.omnia ſunt præcipitanter dicta,quaſi loquentis animum depingentia, vnde caſtigās ſe Dido,quia hæc cum ſola vigilaret,diceret, ait, Quid loquor? aut,vbi ſum? q.d.ſola ſum,& quaſi cum multis loquor,quę inſania mutat mentem.ſ.tuam, ò Dido infelix? (loquitur autem per pathos,& apoſtrophen,ad ſe,quaſi ad aliam) fata impia.i.mala, in te fataliter præſcita,tangunt nunc te decuit.ſ.naues, incendiſſe,tunc cum.i.qñ, dabas ſceptra.i.partem regni en.i.ecce (hic exprobrantis,ac irridentis eſt) dextra.i.virtus,que, pro.i.fides.i.fidelitas,ac fidelis pietas,viri, ſup. quem aiunt portare ſecum,penates.ſ.deos,patrios.i.à patria Troia auectos,& quem aiūt ſubijſſe.i.ſubeundo,portaſſe humeris,parentem.ſ.Anchiſen,confectum.i.conſumptum,ferè ſenio.i.annoſitate.Non.i.nōne? q.d. maxime,potui diuellere.i.in diuerſas partes vellere,corpus.ſ.nauium,hoc eſt claſſem,aut potius,corpus Æneæ abreptum.ſ. ab alijs,& ſpargere,ſup.ipſum Aeneam,vndis,non ſup.potuit,diuellere ſocios, & ſpargere vndis? q.d.etiam, potuit. Non,ſcilicet potui,abſumere ferro.i.interficere, Aſcanium.ſ.cui regnum Italiæ,dicitur deberi,& caput omnis mali eſt,& cauſa profectionis & apponere epulandum menſis patris,ꝙ Progne dicitur feciſſe, offerens Tereo,Ithim filium,vt in Sileno dictum eſt? q.d.etiam potui,& fuiſſet,ſup.factum,verū fortunam.i.alea, pugnæ fuerat anceps.i.dubia,quia forte Troiani non viciſſent,quo dicto,inimica,laudat Troianos,ſed quem metui moritura? q.d.neminē debebam metuere,quæ decreueram mori.Aut ſic,vt tibi obijcias verum fortuna pugnæ,fuerat anceps,q.d.potuiſſem quidem tentare, ſed fuiſſet dubium de victoria, ad quod dicit concedendo, Fuiſſet,q.d.eſto.fuiſſet anceps pugnæ quid tum? Quem metui.i. metuere debui, moritura? q.d.nullum? ergo tuliſſem.i. inferre potuiſſem,faces.i.tædas,in caſtra.i.claſſem eorum, & impleſſem, pro impleuiſſem, fores.i.nauium tabulata,quæ ſerunt inceſſus, flammis.ſ.comburentibus ea,& extinxem,pro extinxiſſem, natum,& patrem,cum genere.i.progenie tota,& ipſa.i.ego,dediſſem,ſuper.ſ.extinctos,memet.i.meipſam. quod amatorie dicit, cum viuere nollet,eo mortuo. [Sol,qui,&c.) Recitat reliquam partem querelæ Didonis, in qua cum facto Troianos perſequi nequeat,execrationibus, & diris imprecationibus perſequitur, in quibus poëta ſubtiliter alludit ad futuras Carthag.ac Romanorum hiſtorias. Donat. autem ſolum dicit. [Exercete odijs) Quod factum eſt tribus bellis Pun. [Exoriare aliquis) aliqui,de Annibale volunt intelligere,ſed melius eſt,vt ſit hoc perturbatę perſonæ, quæ neſciat ſe impoſſibilia poſtulare. quod ſequentia indicant. cum poſtulet, Et littora & vndas inter ſe diſcordare, pugnent ipſiq. nepotes,hoc dixit poſſibile. nam,& furentes quandoque quod rectum eſt,ſentiunt. Hæc illa. Ordo eſt. O ſol, qui luſtras.i.purgas, & circumis flammis.ſ. radiorum tuorum, omnia opera terrarum.i.quæ fiunt in terris. & tu, ò Iuno,interpres.i.mediatrix,& conciliatrix,harum.i.huiuſmodi.ſ.matrimonialium curarum, aut harum.i. mearum curarum.i.ſolicitudinū amorum,& cōſcia harum curarum, quia nuptura ſacrificauerat Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curę,& ò Hecate.i. Proſerpina,vlulata.i.cum vlulatione quęſita,triuijs.i.in triuijs,per vrbes.ſ.varias,nocturnis.ſ.temporibus,aut vlulata triuijs nocturnis.i.nocturno tempore, ab vlulantibus, & te cum capta eſſes, quærentibus frequentatis, & vos diræ.i.furiæ Eumenides,vltrices.ſ.ſcelerum, & dij Eliſæ morientis.i.in quarum poteſtatem ventura eſt Eliſa,hoc eſt ipſa quæ loquitur,per mortem, hoc eſt dij manes,aut inferi,aut auerrunci,accipite.i.intelligite,hęc.ſ.dicta, & precamina mea, & auertite numen.ſ. infeſtum, & inimicum, meritum malis.i.à malis,quod mali merentur habere infeſtum, & ita ſe innocentem indicat,aut meritum malis.i.per mala mea. & ita cōfitendo ſe innocentem faceret, accipitur autem meritū, hic in ſignificatione paſſiua, & audite preces.i.imprecationes noſtras.Si neceſſe eſt.ſ.neceſſitate fatali,caput infandum.i.deteſtabile,& indignum quod nominetur,hoc eſt, Aeneam,tangere portus.ſ.Italiæ, ac annare terris.i.ad terras, & ſi fata Iouis poſcunt .ſ.id fieri,& hic terminus.i.hæc extrema definitio fatorum,hęret .i.confirmata eſt,at.i.ſaltem,ipſe vexatus,bello.i.perita bellandi,& armis populi audacis, & extorris.i.exul, & excluſus finibus .i.limitibus regni ſibi conceſſi, & auulſus complexu Iuli imploret.i.ſuppliciter quaſi cum ploratu petat auxilium, & videat funera ſuorum indigna.i.miſeranda,aut fœda,nec.i.& non,& cum tradiderit ſe ſub leges pacis iniquæ,aut, quia pace indignus eſt, aut,quia talis pax votis eius iniqua ſit, cum non victor, ſed victus,percuſſus, videatur,quia linguam,& nomen, & habitū amittet,non fruatur luce optata.i.vita,ſed cadat ante diem.i.terminū & periodum vitæ,inhumatus media arena (hæc omnia quæ imprecatur Dido poſtea euenerunt,ſed ſunt generaliter accipienda non.n.ea futura nouerat, vt poëta,ſed optauerat, quocirca non potuit ſpecialia,quæ ſi poeta ex perſona ſua poſt factum locutus fuiſſet aut deum aliquē introduxiſſet, qui hæc loqueretur ſingulatim expreſſiſſet. Nam vexatus bello audacis populi.ſ.Rutulorum, & Latinorum,implorauit auxilium Euandri Arcadis, cuius filij Pallantis indignam mortem vidit,fecit pacem iniquam,vt dictū eſt,& occiſus in Numicum proiectus eſt inſepultus) Ego precor hæc.i.vt hæc eueniant, & fundo hanc vocem extremā.i. vltimā, quam maximè exaudiri volumus (vnde in teſtamentis ſupremæ voluntati, maximum pondus eſt) cum ſanguine.i. effundo ſimul,aut paulo poſt(quia quod parum diſtat, nihil diſtare videtur) ſanguinem. Tum.i. inſuper, vos ò Tyrij .i. Carthaginenſes,Tyro profecti,exercete.i.fatigate ſtirpem,& omne genus futurum odijs, & mittite noſtro cineri hæc munera.i.obſequia, nullus amor,nec,ſup. vllæ fœdera,ſunto.ſ.in futurum,populis.ſ. Tyro, Troiaq. profectis (contra id quod dixerat in j. Iuppiter hoſpitibus, nam te dare iura loquuntur, Hunc lætum Tyrijsque velis, Troiaque profectis Eſſe diem) Aliquis,vltor, hoc propter Annibalem inuit poeta,ſed Dido generaliter loquitur,& ne ſpecialiter loqui videatur,addit aliquis,exoriare.i.exoriatur, vt ſit ſecunda perſona,pro tertia. aut potius ſic,O vltor,exoriare aliquis ex noſtris oſſibus,qui ſequare. Ego autem ſicut Valla docet,ꝙ ſuus,& tuus,vocatiuo non carent,dicerem, licet rarum ſit aliquis etiam infinite poſitum,nō carere vocatiuo, vt hoc loco, quia ſe indefinite voluit ſignificare locutam,non dixit, ſolum vltor,ſed aliquis,ſic ergo ordo,ò vltor aliquis.i.quicunque futurus es,exoriare.i.exoriaris,& naſcaris, ex noſtris oſſibus.i.ex dulciſſimo reliquiarum mearū. qui ſequare.i.ſequaris.i. hoc eſt perſequi poſſis,colonos Dardanios.i.a Dardania in Italiam appulſos,face & ferro.i.crudeliſſimo bello,quo omnia igni, & ſanguine contaminantur.ſequare,dicit,olim,nunc.i.ab hoc ora,quocunque tempore vires.i.facultatem naſcendi, aut bellandi, dabūt ſe,ego imprecor.i.per imprecationem,opto littora.ſ.Carthaginenſia,contraria.i.inimica,littoribus.ſ.Italicis, & vndas,ſup.contraria vndis, & arma pugnent armis, & ipſi nepotes.i. poſteri, pugnent ſup.inter ſe. Hæc propter Punica bella, finxit poeta quæ neſciuit Dido futura, quocirca (vt dixi) nihil ſpecialiter imprecata eſt.

VARIA LECTIO.

NVNC te Fata impia tangunt) In Mediceo libro, Facta impia,nō Fata legitur. [Meritumq. malis auertite numen) Exēplaria longa plura ſunt, & ea probatiora,quæ, Aduertite,legūt. [Et ſi Fata Iouis poſcunt) Antiqui plerique lib. Et ſic Fata Iouis poſcunt,legunt. In Mediceo,e,litera,ex ea dictione abraſa eſt, cum,Sic Fata,prius ſcriptum fuiſſet. [Videatq. indigna ſuorum Funera) Bona veterum librum pars, Videat indigna ſuorum, abſque particula, q;, legunt.

POE. Hæc ait, & partes animum verſabat in omnes,
Inuiſam quærens quàm primum abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi:
Nanque ſuam patria antiqua cinis ater habebat.
DID. Annam chara mihi nutrix huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluuiali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum, & monſtrata piacula ducat:
Sic veniat. tuque ipſa pia tege tempora vitta.

SERV. BReuiter) Feſtinatione mortis,ſimul nectit cauſam moram, & ipſi,& ſorori. [Huc ſiſte) Huc adhuc,vt, Et cū grege ſiſtet ad arā. Hinc & ſiſtatur dicimus.i. adducat. Nam ſtare aliud eſt, Nec aliter poſſumus dicere,quam ſta hic, & ſiſte huc. Fallit autem pleroſque verbi ſimilitudo, quia dicimus ſto, & ſiſto,cum diuerſa ſignificent. [Spargere lympha) Sacrificantes dijs inferis aſpergebantur aqua, vt, Spargens rore leui,& ramo felicis oliuæ. Superis abluebantur,vt,Donec me flumine viuo Abluero. Modo aūt inferis ſacrificat,vt, Sacra Ioui Stygio. [Piacula) Purgationes,

alias

Sacra Ioui Stygio, quæ rite incepta paraui,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis,
Dardanijque rogum capitis permittere flammæ.
POE. Sic ait. illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam voluens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in vſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtes, notumque cubile
Conſpexit, paulum lacrymis, & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque nouiſſima verba.
DID. Dulces exuuiæ, dum fata, deuſque ſinebant,
Accipite hanc animam, meque his exoluite curis:
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Vrbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum
Nunquam Dardanidæ tetigiſſent noſtra carinæ.
POE. Dixit, & os impreſſa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. DID. Sic ſic iuuat ire ſub vmbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omnia mortis.

alias ſacrilegia. [Sic veniat) Ne prætermitteret aut præcederet. [Lege) Corona, & vt ipſa tardaret. [Ioui Stygio) Hoc eſt Plutoni. Et ſciendum Stoicos dicere vnũ eſſe deum, cui nomina variantur ꝑ actibus & officijs. Vnde etiam duplicis ſexus numina eſſe dñr, vt cum in acta ſunt, mares ſint: fœminæ, cum patiendi habent naturam: vnde eſt, Coniugis in gremium lætæ deſcendit. Ab actibus autem vocãtur, vt Iupiter, iuuans pater. Mercurius, q mercib' pręeſt. Liber, à libertate. Sic ergo, & modo Iouem Stygiũ dicit inferis ſacrificatura, vt alibi, Iunoni infernę dictus ſacer. Hinc eſt Iouis oratio, Cælicolæ mea mẽbra dei quos nſa poteſtas officijs diuiſa facit. [Quæ rite incepta paraui) Ordo eſt, Sacra quę paraui, animus eſt rite perficere. [Curis) Amoribus. [Dardanijque rogum capitis) In quo eius imago fuerat. [Studio anilis) Aut pro ætatis poſſibilitate, aut pro induſtria, qua vtuntur anicule. [At trepida) Feſtina. Nam moritura nihil timebat. [Cœptis immanibus effera) Furiata ſæuis cogitationibus. [Pallida morte futura) Aut pallidior, q ſolent homines eſſe poſt mortem, aut pallida, omine mortis futuræ. [Furibunda) Furenti ſimilis. [Nõ hos quæſitum munus in vſus) Quem Aeneas nõ ad hunc vſum reliquerat, vt ſupra diximus. Et in Hom. vertitur munus in perniciem. Tale eſt in Buc. Hoſtili, quod nec bene vertat, mittimus hœdos. [Et mente) Conſilio. [Deuſq. ſinebant) Aut Iuppiter, qui Aeneam abſcedere compulit, aut amor, aut neceſſitas fati. [Vixi) Excuſat vitæ abruptionem, quia dicit Plato magna pœna affici animas eorum, qui vitam ante tempus relinquunt. [Et, quem dederat curſum fortuna peregi) Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur. Natura cui vltra cẽtum & viginti ſolſtitiales annos conceſſum non eſt. Fato, cui nonagiata anni, hoc eſt tres Saturni curſus exitium creant, niſi forte aliarum ſtellarum benignitas etiam tertium eius ſuperet curſum. Fortuna .i. caſu, qui ad omnia pertinet quæ extrinſecus ſunt vt ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dicit fortuna, ſic Cicero in Philippicis, Multa mihi imminere videbantur præter naturam. præterq. fatum .i. gladij Antonij ea caſu. [Sub terras ibit imago) Bene ergo imaginem dicit. Valde enim quæritur apud Philoſophos quid illud ſit quod inferos petat. Nam tribus conſtamus: Anima, quæ ſuperna eſt, & originem ſuam petit: Corpore, quod in terram deficit. Vmbra, quam Lucretius ſic diffinit, Supra ſpoliatus lumine aër. Ergo vmbra ſi ex corpore creatur, ſine dubio perit cum eo, nec eſt quidquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt eſſe quoddam ſimulacrum, quod ad noſtri corporis effigiem fictum inferos petat, & eſt ſpecies corporea, quæ non poteſt tangi, ſicut ventus. Hinc ſcato, Corpora viua nefas Stygia vectare carina. Hanc aũt rem etiam Homerus requirit, ſimulacro Herculis apud inferos viſo. Et ſciendum ſimulacra hæc eſſe etiam eorum qui per apotheoſin dij facti ſunt. Vnde aut, viſi eſſe apud inferos, aut illuc deſcendiſſe dñr. Horat. de Libero, Te vidit inſons Cerberus aureo curru decorum. Sciendum tñ abuti poëtas, & confuſe vel ſimulacrum, vel vmbram dicere. [Vrbem præclaram ſtatui) Non eſt contrarium illi loco, Pendent opera interrupta, nam licet paululum aliquid ſupereſſet, quantum ad ipſam pertinet, fecerat, vt, Vrbemq. paratam. Item paulò poſt, Vrbemq. tuam: & reuera quantum quid ſupereſt factis muris, tẽplo poſito & theatro? [Mea mœnia vidi) A me facta, & pertinet ad effectum, vt, Quam veſtræ fecere manus. [Vlta virum) Puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit Pœnas inimico a fratre recepi. & re vera nulla auari maior eſt pœna, quam amittere pecuniam propter quam commiſerat ſcelus. Bene aũt recepi, quaſi debitas.

Ergo hoc dicit, Feci illud, felix omnium fuiſſem, ſi tantum Aeneas Carthaginem non veniſſet. Alij hęc quaſi per interrogationem volunt accipi, vt nihil dicat eſſe perfectum, Nunquid vrbem ſtatui? Nunquid vlta ſum virum? Nunquid à fratre pœnas recepi? Felix tñ fuiſſem, ſi vel hoc tantum contingeret vt Carthaginem non veniret Aeneas. Et hanc varietatem gignit hic ſermo. [Tantum) Nam ad vtrũque admittitur. tamen melior eſt ſenſus ſuperior, quem nõnulli ſic exponunt propter Pendent opera interrupta, vt ordo ſit, Vrbe præclaram, & mea mœnia ſtatui, vidi, hoc eſt vidi dum ſtatuerẽtur. [Os impreſſa toro) Applicito ore ad lectulũ, aut quaſi amatrix, vt, Strat iſq. relictis Incubat. aut certe quaſi particula inſenſibili rei dat ſenſum, & ſic ad lectulum loquitur, vt ad haſtam Turnus, Te Turni nunc dextra gerit. Mezentius ad equum, Rhebe diu res ſi qua diu mortalibus vlla eſt. [Sic? Sic) Quaſi interrogatio, & reſponſio, Et placet ſic inultam perire? placet, & hoc eam ſe loco intelligimus percuſſiſſe. Vnde & alij dicunt verba eſſe ferientis. [Hauriat hunc oculis ignem) Aut videat omnia tempeſtatis futuræ: Quia nauigationibus malum omen eſt, ſi rogalis flamma videatur, aut certe ſatisfacit ſuæ crudelitati.

HAEC ait, &c.) Hoc loco necem, quam ſibi Dido intulit, deſcribit, de qua ſic Don. dicit ſic. [Tum breuiter) Nam hoc conueniebat, quæ quamprimum mori cuperet. [Huc ſiſte) Hoc inſtantiæ adhuc. [Chara) Blanditur, vt impetret per blandimenta, quod illa propter ingraueſcentem ætatem, poterat recuſare. Elegit perſonam, quæ tarde pergeret, & cum mora remearet, vt ſibi longiuſculum ad mortem parandam ſpatium daretur & propter hoc dixit, ſiſte, & non mitte. [Dic corpus) Et hoc ad moram innectendam pertinet. [Et pecudes) Et hoc ſimiliter. [Moriemur) In plurali dixit, vel quia ſic ſæpe vſurpamus, vt de vno dicamus, nos, vel quia & reliquiæ erant perituræ. [Hauriat) Pars vltionis erit, ſi hoſtis abiens, rogi flammas aſpiciat. & triſtis, ominibus nauiget. Hæc ille. Ordo eſt. Dido, ſup. ait hæc, & verſabat .i. frequenter vertebat, animum in omnes partes quęrens .i. appetens, inuenta occaſione, abrumpere quamprimum .i. valde cito, lucem inuiſam .i. vitam, odio habitam, aut lumen cœli, qđ in vita videbat ſecludere per mortem. Tum .i. deinde, affata eſt breuiter .i. paucis verbis, aut incunctanter ne videatur malũ prætendere: Barcen .i. anum illam, nutricem Sichæi .ſ. mariti. [Namque, pro quia, cinis ater .i. funeſtus, aut aduſtus, habebat .i. occupabat, ſuam .ſ. ipſius Didonis nutricem) Eſt autem mala reciprocatio, ꝑ qua aptius dixiſſet, Nam ipſius patria antiqua, &c. ſup. in patria .i. Sidonia, antiqua .i. chara, quia duas habere non poteſt. aut nobili, aut patria .i. regione, antiqua .i. priore, dicit ergo, ò chara nutrix, ſiſte .i. adhuc & conſtitue, accerſendo mihi .i. ad votum meum, huc .i. ad me ſororem, ſup. meam, videlicet Annam. dic, vt, ſupp. properet .i. feſtinet (non tamen petebat callida in malum ſuum mulier eam properare. ſed ne videatur appetere omnium abſentium, verum potius ſororis præſentiam, mandat vt properet, ſperans antequam anus id dixerit. & ſoror quantũuis properanter effecerit, necem quam conceperat exequi ſecla ſis arbitris, cum etiam nutrix ablegata eſſet) (pargere .i. aſpergere & irrigare, caput .ſ. ſuum, lympha, id eſt aqua fluuiali, quæ vim purgatiuam habere credebatur ab illis. vnde io ij. Donec me flumine viuo Abluero. & dic, ſupple vt ducat ſecum pecudes, & piacula, id eſt purgamina, aut libamina, quibus pientur, id eſt placentur manes, monſtrata, id eſt indicata per ſacerdotem Maſſyliæ gentis, & ipſa veniat ſic, id eſt, luſtrata, & cum piaculis ac pecudibus, q. d. non aliter, & tu ipſa ò nutrix rege tempora .ſ. capitis tui, vitta pia .i. religioſa, quia animus eſt mihi perfi- ASC.

cere

cere Ioui Stygio.i.Plutoni, ſacra.i.ſacrificia quæ incepta ego pa raui rite, aut quæ incepta ego paraui.i.incendi.ſ.perficere rite,& animus.i.voluntas, & propoſitum eſt imponere curis .ſ. armnq; finem, id vere dixit, ſed aliam finem intellexit anus. credebat.n. remedium intelligere cum mortem intelligeret, & animus eſt permittere flammæ.i.igni, hoc eſt incendere rogum .i. pyram ac ſtruem lignorum, capitis Dardanij i.in quo eſt effigies Aeneæ, q & Dardanius dictus eſt: Dido, ſup. ait ſic, illa.ſ.nutrix Sichæi, hoc eſt Barce, celerabat.i.celeriter abibat, ſtudio.i.conatu, anili.i.qui anus congruebat, quæ dum ſe mouet, vix promouet. At.i.ſed Dido trepida.i.feſtiua,& effera.i.immanis effecta, & quaſi eminēter fera, aut (vt dicunt) à meotis ſtatu tranſportata, immanibus cœptis.i.per immania, hoc eſt crudelia cœpta, voluens aciem.ſ.oculorum, ſanguineam .i. cruentam (quæ res qui id nouit poeta, cū ſine arbitris eſſet Dido. Sed ſcies id noſſe à muſis, quarum ſacerdos eſt, aut ex coniecturis)& interfuſa.i.habens interfuſas genas .i.receptacula lacrymarum, trementes .i. trepidas, & cōmotas, interfuſa, dicit, maculis.i.diuerſis coloribus, & pallida morte futura).i.propter mortem futuram, irrumpit.i.violenter intrat, interiora limina domus.ſ.ſuæ, & ipſa furibunda .i. frequenti furore percita, conſcendit altos rogos .ſ. vbi erant arma exuuiæ, & effigies Aeneæ, & recludit.i.aperit, & euagitat enſem Dardanium.i. ipſius Aeneæ Dardanij (appoſitorie) exiſteos munus .i. quod forte muneri datum erat Aeneæ, non quod ipſe dederat, aut munus.i.inſtrumentum, quo obeat munus.i.officium bellicum, nō quæſitum .i. comparatum ab Aenea, in hos .i. in huiuſmodi vſus .i.ad interficiendum ſe, ſicut Dido factura eſt. Poſtquam Dido, ſup. proſpexit hic.i.hoc loco, ſuper rogos.ſ.veſtes Iliacas.i.Troianas, hoc eſt exuuias Aeneæ, & cubile notum.i.lectum genialē, ſuper quem ab Aenea fuerat ipſa morata .i. impedita, paulum .i. modicum lacrymis, & mente.i.ratione. que, pro &.i.ſimul incubuit toro, & dixit nouiſſima.i.ſuprema verba.ſ.ò dulces exuuiæ .i.veſtes, quas vir dulcis exuerat, dum fata, & deus ſinebant .i. permittebant vos eſſe dulces, accipite hanc animam .i. ſanguinem, quem in vos effundam, & eſoluite.i.liberare me, his curis.i.ſollicitudinibus. Ego vixi.ſ.hactenus, & peregi curſum, quem forma dederat, non quem natura, nec fatum, quia diutius potuiſſet viuere, & nunc magna imago mei .i. ſimulacrum corporis mei, ibit ſub vmbras.i.ad inferos, ego ſtatui præclaram vrbem, & vidi mea mœnia, & ego vlta virum.i.quæ vindictam feci de interfectore viri.i.mariti, recepi pœnas .i. punitionem à fratre .ſ. Pygmalione, de quo receperat pœnas auehendo theſaurum, ob quem habendum eum occiderat, viai, inquit, & vidi hæc exiſtens felix, heu nimium felix tantum.i.tantummodo ſi carinæ .i. naues, Dardaniæ .i. Troianæ nunquam tetigiſſent noſtra littora, dixit.ſ.Dido .i.finiuerat ſermonem, & impreſſa toro os .i. habens os impreſſum toro coniugali, ait.ſ.ſecum moriemur, inultæ i.ſine vindice. ſed id licet multæ moriamur, & iterum remordens dicit ſic .i. moriemur ne ſic, & reſpondet, ſic iuuat ire ſub vmbras, hoc eſt etiam ſi inulta moriar, aut ſic .i. hoc ictu, & eo dicto ſtatim in gladium incubuit, addens Dardanus crudelis .i. Aeneas ſæuus hauriat .i.

auide capiat oculis, hunc ignem .i. rogum, in quo comburar, ab alto.ſ.mari, & ferat ſecum omnia noſtræ mortis .i. infelicitatem quam meruit, compellendo nos ad mortem, & quam viſus rogus nauigantibus afferre ſolet. Beroaldus dicit in Seruium, nomina in bundus, exponentem ſic. Pluribus in locis Seruius tradit nomina deſinentia in bundus, ſignificare ſimilitudinem, quod itidem refertur a Priſciano, alijsq́. grammaticis, quorum error manifeſtarius corrigitur à recentioribus ſcriptoribus, & A. G. in decimo pleniſſime docet, quemadmodum iſta omnia quæ terminantur, hæc particula, bundus, ſignificant, atque demonſtrant vim, & copiam, & quaſi abundantiam rei, cuius id verbum ſit, vt lætabundus dicatur, is qui abunde lætus, populabundus, qui paſſim, ac ſtrenue populatur, furibundus, qui vehementer furit. cæteraque id genus omnia, ita dici oſtendit, vt particula hæc poſtrema, declaret largam vim, ac fluentem copiam, ideo autem exemplis ſuperſedeo, quod in vulgus edita ſunt innumerabilia, quæ Seruij Priſciani, ac reliquorum idem ſentientium opinionem apertiſſime refellunt. Duo tantum exempla referam, quæ paulo remotiora ſunt, quibus reſponderi non poſſe, ſcio, quæ haud dubie, ſubuertant dicta grammaticorum. Quint. Curtius, qui ſine controuerſia, inter ſcriptores claſſicos aſſiduosq́. numeratur, ita ſcribit de Alexandro, quo vulnere afflictus magna vi ſanguinis emicante remiſit arma, moribundo ſimilis, ſi moribundus ſignificaretur ſimilis morienti, quid opus erat addere ſimilis moribundo? nonne eſſet oratio inuenuſta, inelegans, ac inſulſa, quaſi acciperet ſimilis ſimili morienti, quinetiam Valerius Maximus, & ipſe quoque ſcriptor non proletarius de Antiocho, loquens ſic, refert, iacebat ipſe in lectulo moribundo ſimilis. lamentabantur neceſſarij. Multis itaque & his potiſſimum duobus exemplis liquido manifeſtatur. nomina in, bundus, deſinentia, ſimilitudinē ſignificare non poſſe, ſed potius copiam quandam, & abundantiam, rerum, à quibus producuntur.

VARIA LECT. SIC venit) Lib. nonnulli veter. legunt, Sic veniet, finitiuo modo. [Illa gradum ſtudio celerabat anili) In lib. quibuſdam ſanè quam vetuſtis, Anilem, legitur, quippe gradum. [Dum Fata, Deusque ſinebant) In aliq. antiq. lib. Sinebat, ſingulari numero legitur. [Inimico à fratre recepi) Minime placet, quod in lib. nonnullis manuſcriptis legitur, Inimico fratre, abſque præpoſitione.

COEL. RHOD. PORRO probabile putabant veterum theologorum ſcientiſſimi, animas hominum violenter pereuntium, quos βιαιοθανάτους vocant, quippe inexpiatas, vehementius diuexari perturbationibus. Poſſe quin etiam hoſtes inſectari inimiciter, cui fomites nō ſuggerat modo humana indignatio, ſed diuina item permittat Nemeſis, nec deſit dæmon. Supereſſe vero in anima ſenſum, antiquus ſapientum veſtigia inſecutus, nec tacuit Maro noſter, ſimulq́ue vitionis auidam affectionem, & aerei vſum corporis. Quid enim ſibi velle aliud putamus id, Et nunc magna mei ſub terras ibit imago. Equidem, vt qui affatim Platonicis imbutus foret ſacris, imaginem rationalis animæ eſſe putat primam illam ſentiendi naturam.

POE. Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemq́ue cruore
Spumantem, ſparſasq́ue manus. it clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis, gemituq́ue, & fœmineo vlulatu
Tecta fremunt: reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago: aut antiqua Tyros, flammæ furentes
Culmina perq́. hominum voluantur, perq́ue deorum.
Audijt, exanimis trepidoq́ue exterrita curſu
Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat.
AN. Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes, aræq́ue parabant?
Quid primum deſerta querar? comitem ne ſororem
Spreuiſti moriens? eadem me ad fata vocaſſes?
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patriosq́ue vocaui
Voce deos, ſic te vt poſita, crudelis abeſſem?

SERV. INter talia) Per talia, vt: Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. [Sparſasque manus) Aut pfuſas ſanguine, aut morte reſolutas. [Fœmineo vlulatu) Proprio fœminarum. Horatius, Et illa non virilis eiulatio. [Antiqua Tyros) Vel nobilem dicit, vel illud oſtendit, quia Carthago ante Byrſa, poſt Tyros dicta eſt, poſt Carthago a Cartha oppido. Vnde fuit Dido ſoror Tyron, & Berithoo. [Audiji exanimis exterrita) Nam vt diximus, exanimatus mortu' eſt. [Ora ſoror fœdans, & pectora pugnis) Cruentans, ſanguine fœdans. [Nomine clamat) Aut Didonem vocat, vt ſupradiximus, Pœnorum lingua viraginem. Nam Eliſa dicta eſt. ſed virago eſt appellata, cum ſe in ignem præcipitauit. Aut nomine clamat, nominat, ſicut Homerus dicit, ἐπ' ὀνόματος ſexies nominabat. aut certe vero nomino, vt ſolent dolentes: vt, Hunc te Euriale aſpicio. Item, Mater Cyrene mater. Hinc & ibi ait, Et te crudelē nomine dicit, Et multis quærunt quo procedat hoc cū eius nomē nuſquam ſequatur. Sed tractum eſt à iure vbi dicitur nihil intereſſe vtrum quis vnū filium habens dicat, filij hæres eſt, an Tu hæres eſto. Ergo dicendo, Hoc illud germana fuit? quaſi nomen dixit. Sanè ſciendum bene eum perturbatæ integrum non dediſſe ſermonem: [Hoc rogus iſte mihi,) Alludit ad Hiſtoriam. [Quid primum deſerta querar?) Conqueſtio, cur relicta ſit, nec ad par exitium conuocata. [Comitem ne ſororem

Extinxi te, meq́ue ſoror, populumq́ue, patresq́ue,
Sidonios, vrbemq́ue tuam. date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. POE. Sic fata gradus euaſerat altos:
Semianimemq́ue ſinu germanam amplexu fouebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graues oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitoq́ue innixa, leuauit:
Ter reuoluta toro eſt, oculisq́ue errantibus alto
Quæſiuit cœlo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens longum miſerata dolorem,
Difficilesq́ue obitus, Irim demiſit olympo.
Quæ luctantem animam, nexosq́ue reſolueret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore;
Nondum illi flauum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioq́ue caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſida pennis,
Mire trahens varios aduerſo ſole colores,
Deuolat, & ſupra caput aſtitit. hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero, teq́ue iſto corpore ſoluo.
Sic ait, & dextra crinem ſecat: omnis & vnà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

ſpreuiſti) Deeſt, Illud ne quod ſpreuiſti comitem ſororem? & ſemiplene loquitur. [Struxi manibus) Subaudis rogos. [Patrios deos) Saturnum, & Iunonem [Poſita) Exanimata. Statius, Poſitusque beata morte pater [Date) Aut aquã aut dare .i. permittite. Lauare autẽ cadauera fatis proximis concedebatur. Vnde queritur mater Euryali, Nec vulnera laui Veſte regens. [Ore legam) Sic Cicero in Verrinis, Et extremum filiorum ſpiritum ore excipere liceret. [Gradus euaſerat altos) Aſcenderet, rogi .ſ. qui pro qualitate fortunarum fiebant. Vnde in ſexto, Cœloq; ſe educere certant. [Cruores) Vſurpatum. Nam nec ſanguines dicimus numero plurali, nec cruores [Siccabat) Auté exprimebat. [Sub pectore) Nunc per tranſitum dicit vulneris locum. [Ter reuoluta toro eſt) Aut ſæpius, aut Pœnãceuſis eſt propter bella Carthaginis [Ingemuitq́ue repertam) Atqui dicit, Inuiſam quærens quamprimum abrumpere lucem. ſed oſtendit morientes ſua improbare deſideria: vt, in ſexto. Quam vellent æthere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores. [Tum Iuno omnipotẽs) Aut pronuba, aut inferna. [Difficilesq́ue obitus) Quia ſupererat vita ei quæ caſu, non aut fato aut natura moriebatur: vt, Nam quia nec fato merita, nec morte peribat .i. naturali. [Irim demiſit olympo) Vt & ſupra diximus, & trahit hoc de Alceſte Euripidis qui inducit Mercurium ei comam ſecantem, quia fato peribat mariti. Sanè ſciẽdum hoc ideo nunc fieri, quia certis conſecrationibus ſolebant homines facere, vt muniti eſſent aduerſus fortunæ impetus. nec poterant mori, niſi exauctorati illa conſecratione. Vnde circa Didonem iſta ſeruantur. [Sed miſera ante diem) Non eſt contra rium quod dicit in decimo, Stat ſua cuique dies. Nam vt ſæpe diximus, ſm ſectas loquitur, & hoc ſecundum alios, illud ſecundum alios dictum eſt. quanquam grammaticæ reſponſioni poſſit ſufficere. Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. [Flauum crinem) Abſcondente galero. Huic ergo dat, quaſi turpi. [Caput damnauerat) Necdum eum morti deſtinauerat. [Iris roſcida) Quia cum nubibus eſt, quæ rore non carent. [Aduerſo ſole) Bene iratus idem rem expreſſit. Iris enim niſi regione Solis non fit, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aër lucidus, & nubes caligantes irradiatæ varios creant colores. [Corpore ſoluo) Quia ait ſupra, Nexosq́. reſolueret artus. [Omnis, & vna) Vno impetu effuſa eſt vita .i. anima. [Dilapſus calor) Secundum eos qui dicunt animam calorem eſſe, qua recedẽte corpus friget, vt, Corpusque lauant frigentis, & vnguent. [In ventos vita receſſit) Anima vt in 4. Georg. Quemq́ue ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas. Et dicendo In ventos, aut eos ſequitur qui animam aeream dicunt, hoc eſt in materiam ſuam rediit: aut certe eos, qui dicunt animam, perire cum corpore, vt intelligamus euanuit. In ventos receſſit, vt in nono, Sed auræ omnia diſcerpunt .i. euaneſcunt.

A B C. DIXERAT, atque illã media inter talia ferro, Collapſam aſpiciunt, &c.) Docet quomodo poſt necem inuenta eſt a famulis, & ſorore. vnde Donati verba ſunt. [Atque illam, &c.) Oſtendit celeritatem in Didone vt nemo ictum videret, ſed illam cadẽtem aſpexerint. [Nomine) Atqui non dicit Dido, ſed germana. Sed duplex eſt nobis nomen Alterum naturæ, & ſanguinis, quo coniunctæ perſonæ appellantur, vt pater, mater, frater, ſoror, & ſimilia. Alterum quod imponitur ab extraneis. Ergo ſoror, ſororem nomine ſanguinis appellare debuit. vnde dixit germana. Hæc ille. Ordo eſt. Dixerat .ſ. Dido .i. finiuerat ſermonem ſuum, atque comites .ſ. ſatellites, aut miniſtræ, aſpiciunt illã collapſam, ferro .i. in ferrum, hoc eſt in gladium, inter media talia .ſ. verba, & conſpicit enſem ſpumantem cruore, & manus ſparſas .ſ. cruore. Clamor .i. eiulatus, & planctus, it .i. extenditur ad alta atria, fama bacchat .i. more bacchãtium diſcurrit, per vrbem .i. ciuitatem, concuſſam lamentis & gemitu, & vlulatu fœmineo .i. fœmineis proprio, & tecta fremunt, & æter .i. aer altus, reſonat magnis plãgoribus, nõ aliter q̃ ſi omnis pro tota Carthago, ruat .i. euertatur, hoſtibus immiſſis, aut ſi Tyrus antiqua .ſ. Tyrorum patria ruat, & ſi flammæ furentes voluantur per culmina hominum .i. domuum priuatarum, & per culmina deorum .i. templorum deorum. Soror .i. Anna, exanimis .i. exterrita & exanimata metu, audit .ſ. clamorem, & ipſa exterrita curſu .ſ. concurſu, & agitatione populi trepido .i. præ timore feſtino, & fœdans, .i. dilacerans, ora .i. faciem vnguibus, & pectora pugnis, ruit per medios .i. concurrentes populos, acclamat morientem .i. clamorem dirigit ad morientem, nomine .ſ. neceſſitudinis, & non proprio, ò germana, fuit hoc .ſ. quod feciſti, illud .ſ. qđ ſignificaſti te velle facere ſacrificium? petebas .i. adoriebaris ne me fraude .i. deceptione alius agens, & aliud diſſimulans iſte rogus .ſ. quẽ tu mihi iuſſiſti extruere; & iſti ignes, & iſtæ aræ parabant .i. parabant ne mihi, hoc .i. hanc rem .ſ. necem tuam tam triſtem? quid ego deſerta querar primum? q.d. neſcio. O germana, ſpreuiſti ne moriens .i. cũ mori velles, me, ſup. ſororem tuam, comitem .i. ſociam mortis? q.d. id non deberes facere, quia vocaſſes .i. vocare debuiſſes me, ad eadem fata .i. ſimile genus mortis .i. dolor, atque eadẽ hora tuliſſet .i. abſtuliſſet nos ambas ferro .i. enſe, aut mucrone, ſeu gladio. Ego ſtruxi etiam his manibus .ſ. meis ſup. rogos, & vocaui .i. inuocaui, voce .ſ. præcedẽti, deos patrios .ſ. Saturnum & Iunonem, vt ego crudelis .i. crudeli ſimilis, abeſſem te poſita .i. depoſita, ſic .i. in tali ſtatu, hoc eſt exanimata, verum, ò ſoror, ego extinxi te .i. conſilio meo, & me quia peritura ſum, & populũ, patres Sidonios .i. a Sidone profectos, & tuã vrbem quæ imperfecta deſeretur, aut ab hoſtibus inuadetur. Date .ſ. aquam, aut permittite, vt .ſ. abluam, vulnera .ſ. ſororis meæ, & ſi quis ſpiritus vitalis .ſ. extremus .i. reliquus, ſupererat .ſ. in toto corpore, ego legam .i. colligam, & contraham. ſupp. eam, ad ſedem vitæ, ore .i. meo. Ipſa fata .i. locuta ſic, inuaſerat .ſ. iam conſcenderat, eo, vbi ſoror eius Dido erat, vnde cetera inter currendũ dixerat, & amplexa .i. amplectens, aut poſtquam amplexa erat, germanã .i. ſororem ſuam, ſemianimem .i. ſeminecem, ſiue ſemimortuam, fouebat, ſup. eam, ſinu ſup. ſuo, cum gemitu .i. ſimul gemens, atque ſiccabat veſte .ſ. linea, atros .i. concretos, cruores .ſ. effuſos. [Illa graues oculos, &c.) Deſcribit in fine huius, mortem Didonis. nam (vt dixi in ſex prioribus libris) mortem alicuius, cõmemorat ad finem, quia mors, vltima linea rerum eſt. Docet autem quia ſacerdos erat Iunonis ſacra, nec à diis euocata fuerat, e corporis carcere, difficiles fuiſſe eius obitus, & miſeratione Iunonis Irim demiſſam cœlo, quæ nexos reſolueret artus, & eã Diti conſecraret, ſignificans per hoc neminem, ſibi necem parare debere. Donati de hac re, verba ſunt hæc. [Nec fato, nec morte merita) Non ſecundum inſtitutum naturæ, quo fatis attribuitur. Difficilis enim mors eſt, cum non conſenſu naturæ, ſpiritus redditur, ſed vi, extorquetur. [Ante diem) Ante tempus quod natura potuit afferre. [Soluo) Omnia quibus vita conſtat, ſibi inuicem nexa ſunt, ſed cum reſoluta fuerint, atque a ſeſe receſſerint, tunc mors ſequitur. Ordo eſt. Illa .ſ. Dido, conata attollere .i. leuare, oculos graues .i. morte grauatos, deficit .ſ. in conatu ſuo, quia perficere non poteſt, quia vulnus ſub pectore .i. quod ſub pectore ſibi intulerat, ſtridet .i. crudeſcit, aut reſpirante ipſa, ſtridorem facit. Ipſa attollens ſeſe .i. per ſeipſam ter leuat ſeſe, ter innixa .i. incumbens cubito, & reuoluta eſt ter toro .i. per torum & quæſiuit oculis errantibus .i. vagis & trementibus, lucem .i. claritatem, ſupple in alto cœlo, hoc eſt appetit adhuc videre lumen cœli, & ingemuit reperta .ſ. luce .i. poſtquam ea oculis reperit,

quam

quam retinere non potuit,cum vellet,quia Homerus docet,Eos qui ſibi conciitant mortem , apud inferos id deflere . Vnde in lib. Aeneid. 6. dicetur . Quam eellent,æthere in alto,Nunc & pauperiem , & duros perferre labore . Tum .i. tunc Iuno omnipotens,quia omnipotentis coniux & ſoror.miſerata.i.miſerans,lõgum laborẽ.ſ.moriendi; que,pro &.i.difficiles obitur demiſit olympo.i.miſit de olympo.i.cœlo: Irim.i.pediſſequam ſuam quæ arcu pluuiali deſignatur.quæ.i.ideo,vt ipſa reſolueret.ſ.à carcere corporis,animam luctantem,ſed cum corpore,quod ipſam retinere videbatur velle,quia emittere nolebat, & artus.i.compages corporis,nexos .ſ. beneficio dei,& naturæ,qui eos reſoluunt, dũ animas euocant,matura morte,nam quia.i.quia nam,hoc eſt etenim, ipſa nec peribat fato .i. fatali neceſſitate , de qua Seneca: Qui ad extremum fati ſui peruenerit , ſenex morietur, nam ſtat ſua cuique dies , hoc eſt conſtituiſti terminos eius , qui præteriri non poterunt ſed bene,præuenteí . nec morte merita.ſ.per debilitationem naturæ,et,qui crapula, aut nimia fatigatione, aut ægritudine & morbo, corpus ad maturitatem pertrahunt, ſed ipſa miſera,& accenſa,ſubito.i.præcipiti furore,peribat ante diem .ſ. ſtatutam , quam præteriri non poſſet , quia ſtat ſua cuique dies , breue, & irreuocabile tempus . Omnibus eſt vitæ, quod huic loco contrarium non eſt : licet Seruius laboret in conſenſu : quia hic dicit , diem quidem illi fuiſſe ſtatutam , ſed præuentam Proſerpina .i. dea inferorum, quæ quas ad ſe deſcendere vult , prius aptat, quod in hac non fecerat , quia nondum abſtulerat illi e vertice.i.de vertice capitis eius, crinem flauum qualem habent puellæ,& interdum,licet id Seruius neget,matronæ etiam Romanę. vnde Ouid. 10 faſt. de Lucretia.

Forma placet , niueusq; color , flauiq; capilli .

Quodque aderat nulla factus ab arte color,que pro &, nondum ſup.damnauerat caput Orco Stygio .i. nondum morti deſtinauerat,nam Orcus Stygius .i. infernalis,omnes arcet,& erget, vnde nomen ſumpſiſſe à nonnullis putatur . Ergo,quia ad hæc emiſſa erat : Iris roſida .i. quaſi rore cum nubibus procreata,trahens ſole aduerſo .i. oppoſito, quia non niſi ex oppoſito ſolis eiderue, mille.i.valde multos,&quaſi innumeros colores,deuolat.i.deorſum volat,pennis.i.alis,croceis.i.crocei coloris, per cœlum.i.aërem,& aſtitit.ſ.ſtatim,poſtquam deuolauerat, ſupra caput.ſ.Didonis,dicens,ſup. Ego iuſſa.ſ.à Iunone,fero.i.aufero,hunc.ſ.capillum flauum,ſacrum.i.conſecratum,aut in ſacrificium : Diti.ſ. Orco,aut Plutoni,& ſoluo te .ſ. ò anima, iſto corpore .ſ. in quo hactenus clauſa fuiſti,& vnde exire non potes:Ipſa ait ſic.ſ.vt dictum eſt,& ſecat.i.reſecat,& incidit dextra.ſ.manu, crinem.i.capillos Didonis, & omnis calor.ſ.vitalia,dilapſus,ſupp. eſt,vna.i. pariter,& vita.i.anima vitalis,diſceſſit in ventos .i. efflata eſt,ab expirante Didone.

ENSEMQVE cruore Spumantem) In Mediceo, & aliquot alijs antiquis libris,legere eſt,Cruorem, Sed.o.magis omnino placet,Enſem cruore ſpumantem. [Reſonat magnis plangoribus æther) In Mediceo,& antiquis libris, Clangoribus habetur. [Non aliter,quam ſi immiſſis ruat hoſtibus) In libris aliquot antiquis, Miſſis legitur,abſque im,præpoſitione. [Aut antiqua Tyros) Veteres plerique lib. Tyrus , idiomate latino legunt. [Atque eadem hora tuliſſet) In libris aliquot antiquis Fuiſſet legitur. [Extinxi te , meque ſoror) In veteribus ferè omnibus exemplaribus, Extinxi,prima perſona legitur . [Infixum ſtridet ſub pectore vulnus) In antiquis aliquot libris , Stridit , à tertia coniugatione eſt.[Cubitoq. innixa,leuauit) In pleriſque libris antiquis, Adnixa legitur. Sed id magis animaduertendum, quod vetera quædam exemplaria , Cubitu,legunt,quarto declinatu. [Ingemuitque reperta) In antiquis aliquo exemplaribus, Reperiam,legitur, pro reperiſſe. [Trahens varios aduerſo ſole colores)In Mediceo,& libris quibuſdam alijs peruetuſtis, Aduerſa luce legitur.[Et dextra crinem ſecat)In Longobardico peruetere libro , Crinem tulit, habetur . VARIA LECT.

HANC vero moriendi naturam etiam fatum dicimus.Nã & quinto Auſcultationis phyſicæ Ariſt.fatalem nuncupat generationem,quæ ritu fiat naturæ.Hinc Virgiliani carminis diſcutitur nubilum ex iiij. Aeneid. COEL. RHOD.

Nam , quia nec fato , debita nec morte peribat .

Quippe quod ſecundo loco poſitum eſt præcedentis expoſitio videtur,Qui mors eſt . Virg. vel frequentiſſimus. Quid enim eſt fatalis mors aliud quàm debita & naturali proueniens diſcraſia? Sunt quibus tripartita Seruij diſtributio amplius arrideat , fatalis naturalis,fortuita . quando & Cic. ait, Multa mihi imminere videbantur præter naturam,præterque fatum, quem locum perpendit Gellius , ſed ita , et incertiores ſimus q̃ prius : ipſe ſic, et Maronem, interpretor . Nam extra fati rationem non eſſe violentam mortem, quam planè indicabat orator , ex ſecunda Philippica liquet . Clodij,inquit,te fatum,ſicut C. Curionem manet,quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum vtrique fatale . Audio ab elementarijs noſtram vellicari ſententiam , ſed non mirum faciunt,ſi quando ſupra ferulam ſapere cœperint, quanquam difficillimum ſit,incinent illud ſibi , alabaſtrus vnguenti plena nobis putet.Si quidem exuepreculis extracta nitedula publico excuſſa bono conatur arrodere.

IN V. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Quintus habet ludos , & claſſem corripit ignis .

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Nauigat Aeneas , Siculas defertur ad oras ;
Hic manes celebrat patrios , Vna hoſpes Aceſtes
Ludos ad tumulum faciunt : certamina ponunt .
Prodigioſa ardens cunctis allapſa ſagitta eſt .
Iris nutricem ſe habitu mentita ſenili
Incendit naues , ſubitus quas vendicat imber .
In ſomnis pater Anchiſes quæ bella gerenda ,
Quoq; duce ad manes poſſit deſcendere narrat .
Tranſcribit matres Vrbis , populumq; volentem ,
Et placidum Aeneas Palinurum quærit in vndis .

ALIVD IN EVNDEM.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Aeneam , tumulumq; patris perſoluit honorem .
Tum cogit naues incendere Troadas Iris .
Troës ibi linquunt ſocios . Venus anxia placat
Neptunum . Somnus Palinurum mergit in vndas .

ASC. QVINTVS habet ludos,) Ordo eſt , Quintus , ſcilicet liber Aeneidos , habet .i.continet,ludos.i.deſcriptionem ludorum, & ignis .ſ. immiſſus a Iunone per Irim , ſub ſpecie Beroës,corripit .i. celeriter abſumit , claſſem .ſ. Aeneæ . Pro parte maioris argumenti , explanatio eſt, Aeneas nauigat .ſ. à Carthagine (vt deſcribitur in principio v.) & defertur.ſ. ei ventorum ad oras Siculas , & ipſe celebrat hic .ſ. in Sicilia , manes patris Anchiſæ , ipſe Aceſtes hoſpes vna .i. pariter,faciunt ludos .ſ. funebres, ad tumulum .ſ. Anchiſæ , & ponunt .i. conſtituunt, certamina .ſ. quadruplicia , nauibus , curſu pedum , ceſtibus , & arcu valentium,& ſagitta prodigioſa,ſcilicet viſa cunctis , allapſa eſt ardens , id eſt , incenſa in aere , cum columba prima auolaſſet , quam Aceſtes ſagittare poſſet . Iris mentita ſe ſenili habitu , id eſt per habitum anui congiuam,nutricem,ſcilicet Beroën , incendit naues , Imber ſubitus , id eſt ſubito demiſſus, ad preces Aeneæ , & Aſcanij , vindicat , id eſt , defendit eas , ab exuſtione tota li , Anchiſes pater .ſ. Aeneæ , narrat in ſomnis .i. inter dormiendum , quæ bella gerenda , ſupple eſſent in Italia , & quo duce poſſet deſcendere ad manes , quia Sibylla duce , quia ducente ad inferos deſcendet,in ej.Aeneas tranſcribit, Vrbi in Sicilia conditæ matres .ſ. timidas,& populum ſcilicet decrepitum , & imbellem, volantem, ſcilicet hic manere, ob tædium diuturnæ nauigationis , & Aeneas quærit in vndis , quibus , ſcilicet obrutus erat . præcipitatus à ſummo deo,Palinurum .ſ. gubernatorem nauium , placidum .i. ſummo captum placidum , aut gratum & placentem Aeneæ . Et hæc in argumenta quinti libri .

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER QVINTVS.

INTEREA medium Aeneas iam claſſe tenebat.
Certus iter, fluctuſque atros Aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ iam infelicis Eliſæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Cauſa, latet: duri magno, ſed amore dolores
Polluto, notumq́ue, furens quid fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus, maria vndique, & vndique cœlum,
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctē, hyememq́. ferens, & inhorruit vnda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
PAL. Heu quianam tanti cinxerunt æthera nymbi
Quid ue pater Neptune paras? POE. Sic deinde locutus,
Colligere arma iubet, validiſq́ue incumbere remis,
Obliquatq́ue ſinus in ventum, ac talia fatur.
PAL. Magnanime Aenea, non, ſi mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſuerſa fremunt, & veſpera ab atro
Conſurgunt venti, atq́ue in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. ſuperat quoniam fortuna, ſequamur:
Quoq́ue vocat, vertamus iter. nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſq́ue Sicanos:
Si modo rite memor ſeruata remetior aſtra.
Tum pius Aeneas. POE. Equidem ſic poſcere ventos
AEN. Iandudum, & fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis, an ſit mihi gratior vlla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naues,
Quàm quæ Dardanium tellus mihi ſeruat Aceſten?
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
POE. Hæc vbi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri. fertur cita gurgite claſſis,
Et tandem læti notæ aduertuntur arenæ.

SERV. INTEREA) Dum fletur aut ſepelitur Dido. & hoc ſermone librum, vt ſolet, ſuperioribus iunxit, cuius pars maior ex Homero ſumpta eſt. Nam omnia quæ hic commemorat exhibentur circa tumulum Patrocli, niſi quod illic Curule exercetur, hic nauale certamen. Sanè intelligendum non poteſt fieri vt vna nec plena die Aeneas ad Siciliam perueniret. Vnde accipiendum eſt, ſicut ſupra legimus, q circa primum ortū lucis nauigauit, vt, Regina è ſpeculis vt primum albeſcere lucem vidit, & aquatis claſſem procedere velis. Ergo tota die dum ſe Dido interemit, dum fletur, paululum prouectus eſt leniter ſpirātibus ventis, & flāmas rogi circa veſperam vidit, quo tempore, & per naturam ignem videre potuit, & per priſtinum morem, quo per diem cadauera non incēdebantur. Deinde tota nauigās nocte, & alterius diei parte ad Siciliam venit. [Medium) Aut medium eſt quicquid à principio recedit nec dū fi nem ſortitur, aut medium, ſic altum vt medium putares: vt, Graditurq́. per æquor Iam medium. Nam vere medium ſequenti indicat loco, vt, Pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla Occurrit tellus. [Certus) Aut indubitabiliter pergēs, aut certus Aeneas. i. fortis, ſtrenuus, vt, Equidem per littora certos dimittā. [Atros Aquilone) Quos nuper flans Aquilo atros efficeret, vt, Et medijs properas Aquilonibus ire. Nam nouimus tempeſtatis hanc eſſe naturam, vt reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. Atros aūt ſm Plinium dicit, qui ait in naturali hiſtoria non eſſe maris certū colorem, ſed pro qualitate ventorū mutari, & aut flauum eſſe, aut lutulentū, aut atrum. [Collucent flammis) Lucent vndique. In honorem .n. regū cum facibus procedebatur à populo. Vnde ait de Pallante, Lucet via longo ordine flammarum, & late diſcriminat agros. Poſtea ēt ſunebres lectulos proferre cœperunt. Vnde in vij Vel quæ Tyberine videbis Funera, cum de Marcello ædili diceret filio ſororis Auguſti, in cuius honorē hoc factum eſt. [Quæ tātum) In quantitate eſt admiratio. Sanè ſciēdum Varronem dicere Aeneam ab Anna amatū, & licet (vt ſupra diximus) plurimū tempus interſit, lectum tñ eſt. [Cauſa, latet, duri magno ſed amore dolores Polluto,) ὑπέρβατος eſt. ſed expoſitio talis eſt, Ignorabant cauſam, coniecturis tamen propeius accedebant. Nam duri dolores magno amore Polluto .i. læſo, & notus fœminarum furor ducebat Troianos per triſte augurium. ſ. vt crederent ſe interemiſſe Didonem. Multi dicunt, Ducunt, dilacerant: vt ad ſupradictas duas cauſas tertia accedat. Percellebat, inquit, animos Troianorum, quod noſcebantur duri dolores amore polluto, quod notus erat fœminæ furor quod ignem rogi videbant. i. omen nauigātibus triſte. vt Pertriſte, val de triſte ſit. Sed ſi ſic intellexerimus, tertio dicto congruit tantū, non etiam ſuperioribus, nec enim Troiani nauigantes iam poterant aut de amore, aut de furore Didonis eſſe ſoliciti. [Rates) Pro nauibus abuſiue poſuit. [Olli) Aut tunc, aut illi. [Supra caput) Ineuitabilis, mortifer. Nec .n. ſimpliciter dictum eſt, cum omnis imber ſuper caput ſit. [Inhorruit vnda tenebris) Et noctis, & nubium. [Ipſe gubernator) Qui debuit eſſe ſolatio. [Puppi ab alta) Subaudis hæc ait. [Quia nam) Cur. & eſt interrogatiuū aduerbium, quo vſus eſt bis, hic, & in decimo, Cœlicolæ magni quis nam ſententia vobis Verſa retro? [Colligere arma iubet) Vela contrahere, non penitus deponere. Nam dicit, Obliquatq́ue ſinus in ventum. [Iuppiter auctor) Aut noſtræ nauigationis, aut ſm vſum locutus eſt, nec ſi huius rei auctorem ſe Iuppiter faciat. Et multi quærunt quō auctor Iupiter, cum Apollinem dicat, Tot maria intraui duce te. Sed legimus, Quæ Phœbo pater omnipotens. & ſpecialiter nauigationis ex Africa auctor eſt Iupiter. [Hoc cœlo) Aere. In hoc cœlo quidē aer, Sic Lucretius poſuit. [Mutati tranſuerſa fremūt) Hinc atq; hinc. Eſt autem aduerbium factum de nomine: vt, Cunctatur & amnis Rauca ſonans. Item, Et pede terram crebra ferit. Nomen & aduerbium plerumque in ſe tranſeunt, vt, Toruumq́. repente clamat. i. torue. Item aduerbium in nomen, vt Dum mane nouum, accepta declinatione factum eſt nomen. Sic Perſius, Iam cras heſternū conſumpſimus, ecce aliud cras. Sed nomen cum aduerbiū eſſe cœperit, ſit indeclinabile, aduerbiū cū nomen eſſe cœperit, declinatur. Vnde Plautus, A mani vſque ad veſperum. A mane aūt propter tetrapodiam non dixit. Cum .n. in alienum ius tranſeūt hæ partes, nō ſuis, ſed earum ad quas tranſierint, vtuntur poteſtatibus, dūtaxat in declinatione. Nam temporum rationem ſuam reſeruāt, vt hoc loco Tranſuerſa, cum aduerbium ſit, A tñ breuis eſt, qa venit ex nomine, licet duæ conſonantes ſequantur. cum ſciamus A, terminata aduerbia lōga eſſe, vt paulò poſt, Et fruſtra cerno te tendere contra. [Et veſpere ab atro,) Id eſt quo tendimus, nec .n. ſine ratione poſt generalitatem addidit ſpeciē. [In nubem cogitur aer)

aer) Nubes enim aëris denſitas facit: vt, Denſer, erant quæ rara modo, & quæ denſa relaxat. [Tendere) Pro contendere, Aphæreſis eſt. [Sequamur) Fortunam .ſ. [Nec litora longe) A tacit. [Fida) Propter Aceſtis Affinitatem. [Fraterna) Propter Erycen Butæ & Veneris filium, ſecundum alios, Neptuni & Veneris. [Sicanos) Corripit Si, alibi producit, vt Sicanio prætenta ſinu. [Rite memor ſeruata remetior aſtra) Si rite remetior aſtra, paulo ante ſeruata .ſ. ante tempeſtatem. Colligit aũt viciniatem ex ratione curſus, qui à peritis horis colligitur, quas indicant ſidera. [Iandudum) Non tantum heroicum eſt quod dat Aeneæ gubernandi ſcientiam, ſed etiam ad præconomiam pertinet. Dicturus enim eſt, Et ipſe ratem nocturnis rexit in vndis. [Flecte viam) Ex re mira nata declamatio. In terra enim à via deflectimus, nos in mari ipſam deflectimus viam. [Feſſas naues) Pro nos feſſos. [Dardanium Aceſten) Vt ſupra diximus, Hippotes filiam ſuam Egeſtam ne ad cetos relegaretur, ſuppoſuit naviculæ, & miſit quo ſors tuliſſet. Quæ delata ad Siciliam, Crinifus fluuius concubuit cum ea conuerſus in canem, Vnde eſt Aceſtes natus. [Seruat) Tenet, vt, Tantas ſeruabat filia ſedes. [Secundi Zephyri) Iam ſecundi poſt conuerſionem nauis. [Et tandem) Vacans particula eſt tandem, vt, Et ſiquo ſub cœlo tandem. cum dicat, Fertur cita gurgite claſſis.

ASCENSIVS.

INTEREA medium) Vt perpetuum, & condependens oſtendatur opus, vtitur Virgilius in principio librorum, ferè coniunctione, aut aduerbio, eius continuationis ſigno, vt, Poſtquam res Aſiæ: At regina: Interea medium: Sic fatur lacrymans, &c. Interea igitur, inquit, dum Dido ſe interemit, & ciuitas Carthaginienſis luctu angitur, rogumque funebrem incendit, Aeneas tenebat medium mare, vnde oculos retorquens ad Carthaginem, vidit flammas funebras, quas non certo ſciebat funebres eſſe, ſed coniectura quadam colligebat. Grammatici dicunt illic, Ad mœnia reſpiciens, hypermetrum eſſe, & ſyllabam abundantẽ in principio poſitam, quæ res inuenta rara eſt quocirca plurimi depreſſerunt præpoſitionem legentes, Mœnia reſpiciunt. Donat. dicit ſic [Atros Aquilone) Atqui nõ eſt aptus Aquilo, ex Africa in Italiam nauigantibus, ſed, vel poſuit ſpeciem pro genere, vel nauigabat Aquilone quia ex ſecundo Iouis præcepto, ſtatuerat Carthaginem relinquere quocunque illi ferrent venti. vt etiam Aquilone flante, enauigaret quo illi ferrent. Ordo autem eſt. Aeneas certus .i. indubitabiliter pergens, aut ſolers in nauigandi arte tenebat iam interea .ſ. dum talia gerent Carthagini, medium iter .ſ. maris, claſſe .ſ. ſua, & ſecabat .i. ſulcabat, roſtris nauium, fluctus .i. vndas maris, atros .i. caliginoſos: Aquilone .i. illo vento, nubes afferente, vnde, quia atrã dicit tempeſtatem fuiſſe, veriſimile facit quod ſequit .ſ. flammas viſas quæ niſi maxime eſſent, de longe, reſplendente ſole, videri nequirent, ſecabat dico, reſpiciens mœnia, vel ad mœnia .ſ. Carthaginienſis ciuitate, quæ .ſ. mœnia, collucent .i. ſimul, & quaſi ex omni parte lucent (quod etiam ad veriſimilitudinem facit flammis .ſ. funebribus, hoc eſt rogo Eliſæ .i. Didonis reginæ infelicis (hoc ex perſona ſua, dicit poëta, qui prædixit, quomodo Dido propter impatientiam amoris, poſt abſceſſum Aeneæ ſe interemerat. non autem ſignificat eam, eo rogo quem ad magicas artes exitui fecerat, per ſimulationem, ipſa mori è patriæ caurebatur, quod, vt dicit Aeneas, Haud certo ſciebat, vnde ſequitur cauſa quæ accenderit tantum ignem) latet .ſ. Aeneam, & ſocios, ſed notum eſt .ſ. Aeneæ, quid duri amores, magno amore polluto .i. violato, ſup. poſſint, & quid fœmina furens .ſ. per impatientiam amoris, poſtquam ſe deſertam norit, poſſit, hoc eſt quia nouit Didonem, maximo amore viri, ſciuitque muliebrem ſexum eſſe fragilem, nec hẽre medum facili cõiectura, id quod erat, opinabatur ſibi, videlicet mortem conciuiſſe, & pectora Teucrorum, ducũt .ſ. dignum eſſe ita credere .i. exiſtimant per triſte augurium .i. infelix omen, aut, infelicem inſpectionem, quid duri dolores magno amore, ſupp. poſſunt, & quid fœmina furens poſſit, hoc eſt Aeneas quidem ſciebat, & Teucri ceteri, animo ducebant, latabat tamen cauſa, quia neſciebant Didonem tam impatienter amaſſe. vnde dicturus eſt Aeneas ad eam lib. Æn. vj. Nec credere quiui, Hunc tantum tibi me diſceſſu ferè dolorem. [Vt pelagus tenuere rates. nec iam amplius vlla Occurrit tellus, maria vndique, &c.) Viſo funebri rogo, quem infortuniũ portendere non nullis viſum, eſt ſubſecuta eſt tẽpeſtas, ſæua, quia in Siciliam rurſus compulſi ſunt, ſed eam tem, prouidus heros Aeneas in bonã accepit partem, interpretans videlicet deorum voluntate eueniſſe, vt patri Anchiſæ illic ſepulto, anniuerſarios celebraret honores. Donati hic nihil videmus. Ordo autem eſt. Vt .i. poſtquam, rates .i. naues, tenuere .i. conſcenderunt, pelagus .i. altum mare nec vlla tellus occurrit .ſ. viſui nautarum iam amplius, ſed, ſup. maria ſup. occurrunt vndique & cœlum occurrit vndique .i. ex omni loco. non ex omni parte, nam ex qua parte occurrebat mare, non occurrebat cœlum, ſed ex omni loco tantum aquas & cœlum, hoc eſt nihil terræ videre poterant, olli .i. hoc tempore illi, aſtitit imber cæruleus .i. cærulei coloris, aut marina aqua collectis, ſupra caput .i. verticem, quaſi perſecutor eius, ferens .i. afferens, noctem .i. tenebras, & hyemem .i. tempeſtatem, & vnda inhorruit .i. multum horrida facta eſt, tenebris .i. propter tenebras. Ipſe, q. d. nauigandi peritiſſimus Palinurus gubernator loquitur ſup. ab alta puppi, Heu dolentis interiectio, quianam, .i. cur, tanti nimbi .i. nubes pluuioſæ, cinxerunt .i. obſederunt, æthera .i. aërem ſuperiorem, aut cœlum, ita vt videri iam vix poſſit, Ve, pro vel, ò Neptune. pater .ſ. maris, hoc eſt ſumme rector aquarum, quid paras .i. prætendis, his nubibus? quaſi dicat vis ne omnes obruere? Ipſe locutus ſic, iubet deinde colligere .i. contrahere, arma .ſ. nauigatoria, hoc eſt vela, & antemnas, & incũbere validis remis .i. valide ipſis remis, obliquat ſinus .i. cornua antemnarum, in ventum .i. contra ventum, ac fatur talia, O magnanime Aeneas, ſi .i. & ſi, aut tametſi .i. Iuppiter auctor .ſ. noſtræ nauigationis, ſpondeat .i. polliceatur, ſub pignore fieri ſuæ, tñ, ſup. non ſperem contingere Italiam, hoc cœlo .i. hac diſpoſitione aëris ſtante, venti mutati, fremunt tranſuerſa .i. tranſuerſum. & conſurgũt ab atro veſpere .i. ab ea regione, in quam tendimus, & ita habemus ventos contrarios, atque aër cogitur .i. contrahitur, & condenſatur in nubem, ita vt timor ſit de maioribus ventis, quos & Heſperus ater, & aer denſus, præ ſe ferunt. Nec nos ſufficimus obniti & tendere contra .i. contrarium, tanto .ſ. quantum, nos venti repellunt, & ita quoniam fortuna .i. fortuita, & repentina tempeſtas, ſuperat .i. vincit conatus noſtros, ſequamur .i. ſponte, quo traheremur coacti. [Nam, vt dicit Sen. Fata volentem, ducunt, nolentem, trahunt) quoque, duæ ſunt dictiones & ita quo, producitur, q; pro &, vertamus iter, ſup. eo quo fortuna, ſup. vocat nos, nec .i. & non, & ego reor littora fida .ſ. fraterna .i. fratris tui Erycis, qui filius Veneris, ex Bute rege Siciliæ, illic monte ſepultus, pro deo poſtea habitus eſt. q; pro .i. portus Sicanos .i. Sicilienſes, eſſe non longe .ſ. ab his locis, ſi modo .i. dũmodo, aut modo .i. ſolummodo, hoc ſaluo, ſi ego memor rite .i. vt decet ſolertem nautam, aut remetior rite .i. decenter, aſtra ſeruata .i. obſeruata, dum è Sicilia in Africam pellerentur, vnde nunc in eã redeunt. Tum .i. tũc Aeneas pius, ſup. inquit. equidem .i. ego certe, cerno .i. video, ventos poſcere ſic .ſ. vt in Siciliam redeamus, & cerno te tendere contra .ſ. ventos, fruſtra .i. in vanum, aut ne quidquam, & ita flecte viam .ſ. maris, quæ vbique eſt, velis .i. dando vela, quæ venti impellunt. An vlla tellus ſit mihi gratior, vt pro vel, quo ego magis optem, dimittere naues feſſas .i. nos feſſos. [Eſt tamen futuri euentus, omen. nam illic dimiſſus eſt, defeſſos patres, & anus, puerosq́. imbelles, nec nobilibus parentibus editos) quam, ſupp. ea tellus, videlicet Sicilia. quæ ſeruat mihi .i. ad vtilitatem meam: Aceſtem .ſ. amicum, & affinem, Troia oriundum, & quæ complectitur gremio .ſ. ſuo hoc eſt ſepulcro, oſſa patris Anchiſæ. Vbi .i. poſtquam hæc dicta, ſup. ſunt à Palinuro & Aenea, ipſi petunt portus & Zephyri .i. venti. ſecundi .i. inſequentes, & è tergo vtiliter flantes, intendunt .i. inflant, vela, & claſſis fertur cita .i. velox, gurgite .ſ. maris, hoc eſt fluuiu, etiam ſecundante. [Eſt tamen tapinoſis, & ipſi læti aduertuntur tandem, non poſt longa interualla, ſed magna deſideria, quia tot nimbos iactare viderant) arenæ notæ .i. ad littus Sicilienſe, vnde abiuerant non multo ante ſicut in j. huius patuit.

INTEREA medium Aeneas iam claſſe tenebat Certus iter) Antiqui admodum libri, legunt mutato numero, Interea Aeneas medium, dactylis, & ſpondeis, alternatim collocatis. [Quæ iam infelicis Eliſæ Collucent flammis) In libris aliquot antiquis legere eſt, Iam fœlicis. [Nec iam amplius vlla Occurrit tellus, cœlum vndique, & vndique pontus) Lectio hæc in libro Longobardico, in Mediceo, & pleriſque itidem antiquis, etiam manuſcriptis, ita ſcriptum obſeruaui, Maria vndique, & vndique cœlum. [Heu quia nam tanti cinxerunt æthera nimbi) Iouianus Pontanus multis quidem rationibus legendum eſſe, Heu qui nã, monoſyllabicis dictionibus nititur approbare. Aliquos vero libro inueni, in qbus paulò ſecius, detorto dictionis caſu, per monoſyllaba legitur. Heu quo nam In quod. in alio, Quidnam. Sed vetuſtiora omnia exemplaria quæ habui, Quianam VARIA LECT.

nam triſſyllabum legunt.[Obliquatq́. ſinus in ventum) In Longobardico, Sinum, vnitatis numero legitur. [Nec nos obniti cõtra) In antiquis libris pleriſque, Obnixi, legitur. [Nec tendere tantum) In aliquot antiq. ſuauiore numero legitur, Neque. [Quoque magis feſſas optem dimittere naues) Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo, Quo ue legunt.

At procul excelſo miratus vertice montis
Aduentum, ſociasque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in iaculis, & pelle Libyſtidis vrſæ,
Troiæ Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies: ſocios in cœtum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur.
AEN. Dardanidæ magni genus, alto à ſanguine diuum
Annus exactis completur menſibus orbis
Ex quo reliquias, diuinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtasque ſacrauimus aras.
Iamque dies, ni fallor, adeſt quem ſemper acerbum,
Semper honoratum (ſic dij voluiſtis) habebo.
Hunc ego Getulis agerem ſi Syrtibus exul,
Argolico ue mari deprenſus, & vrbe Mycenæ.
Annua vota tamen, ſolenneſque ordine pompas
Exequerer, ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipſius & oſſa parentis
Haud quidem ſine mente reor, ſine numine diuum,
Adſumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
Poſcamus ventos: atque hæc mea ſacra quotannis
Vrbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troia generatus Aceſtes
Dat numero capita in naues, adhibere penates
Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.

SERV. Miratus) Is qui miratur, aut certe mirabatur occurrit. [Horridus) Terribilis. [Libyſtidis vrſæ) Aut re vera vrſæ, aut feræ Africanæ. [Gazi agreſti) Opibus ruſticanis. Nam gaza omnis fructus eſt. [Stellas fugarat) Poëtice dixit. Nã ſi ſtellæ à ſtando dictæ ſunt, non fugantur. Semper enim fixa ſunt præter planetas. [Dardanidæ magni) Frequenter, vt diximus, ad opus ſuum Virgilius aliqua ex hiſtoria deriuat. Nã ſic omnis inducit, quaſi diuini honores ſoluantur Anchiſæ, quos conſtat Iulio Cæſari tribuiſſe Auguſtum. Et bene dicit, Genus alto ſanguine diuũ. nam per tacitam œconomiam oſtendit debere Anchiſen generis ſui honorem mereri. Vnde eſt, Dijs genite & geniture
Diuos Deos deos. [A ſanguine diuum) Diuum, & deorum plerunque ponit indifferenter poëta, quanquam ſi diſcretio, vt deos perpetuos dicamus, diuos ex hominibus factos, quaſi qui diem obierint. Vnde diuos, etiam imperatores vocamus. Sed Varro & Ateius contra ſentiunt, dicentes diuos perpetuos, deos qui propter ſui conſecrationem timentur, vt ſunt dij manes, quod tangit in duodecimo dicens, Diuis deam ſtagnis, quæ fulminibusq́ ſonoris præſidet. [Annuus orbis) Quia menſes in ſe recurrunt, & annum faciunt. Vnde & annulus quaſi annus dictus. Sic alibi, Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. [Diuini) Aut laus eſt, vt diuini opus Alcimedontis. Aut re vera diuini. nam ait,

Nunc reperto Anchiſen, fatorum arcana reliquit.

[Mœſtas aras) Medium ſe præbet. Nam hominem fuiſſe noluit, & vult eum ex conſecratione numen effectum. Nam mœſtas aras ad hominem pertinet. i. dijs manibus conſecratas. Et quod paulò poſt dicit Altaria liquit, vult eſſe diuinitatis poſt apotheoſin. Vnde eſt, Et adytis, quæ templorum ſunt. &, Succeſſit tumulo, quod eſt hominis. [Niſi fallor) Non quaſi neſcius dixit, ſed propter anni confuſionem, quæ erat apud maiores. Nam ante Cæſarem, qui nobis anni rationem compoſuit, quam hodieq́. ſeruamus, intercalabantur dies, vt etiam in Verrinis, legimus. i. Lunæ non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus, poſt Hipparcus, deinde Ptolemæus, ad vltimum Cæſar deprehendit. [Acerbum) Propter perditum patrem. [Honoratum) Quia deus effectus eſt. [Sic dij voluiſtis) Vt in tertio, Viſum ſuperis. [Semper. n. de dijs ſalus veneratione conqueritur. [Getulis agerem ſi Syrtibus) Si in Getulis Syrtibus agerem. i. eſſem. Et bene aut deſertos, aut hoſtiles cõmemorat locos. [Argolico ue mari) Ionico, & Adriatico. [Deprenſus) Occupatus. & proprie nauigantium eſt: vt,

Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.

[Vrbe Mycenæ) Græce dixit. Vnde ſingularem numerum poſuit. Mycenæ autem ſicut Thebæ. Iuuen.

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.

Vt ſit Mycene Mycenes, vt Agaue Agaues. Poteſt & eainde videri latinam ſecundũ declinationem, vt ſit hæc Mycena huius Mycenæ. & eſt periphraſis Vrbe Mycenæ. i. Mycenis, vt, Vrbem Patauí [Annua vota tamen, ſolenneſq́ue) Hæc quaſi numini. [Suis donis) Congruis. Sunt enim dona tantum ſuperorum, munera
Dona Munera ſunt inferorum, vt in Bucolicis:

Phœbo ſua ſemper apud me.

Munera ſunt lauri, & ſuaue rubens hyacinthus.

[Nunc vltro) Argumentum à minore ad maius. Vltro autem aut vltra. i. inſuper, hoc eſt, amplius numina præſtiterunt. aut vltro. i. ſponte ſua, non optantibus, aut volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempeſtatẽ ortam non vt ab Italia depellerentur, ſed quo ſacra renouarentur Anchiſæ. [Celebremus honorem) Non dixit exequias. Nam & ventos quaſi a numine vult petere. [Poſitam) Conſtitutam: vt, Et poſuere in montibus vrbem Pallantis proaui de nomine Pallanteum. Dixit autem, Petamus etiam hoc, vt velit nos in vrbe conſtituta ſingulis quibuſque annis ſibi ſacra perſoluere. [In naues) Per naues. In, enim multa ſignificat, vt diximus ſupra.

At procul excelſo, &c.) ASC. Docet quo ab Aceſte amico, ſuſcepti ſunt hoſpites, abs quo videlicet humaniſſime, prius dimiſſi erant. vnde dictum eſt in j. Vina bonus, quæ deinde cadis onerarat Aceſtes, Littore Trinacrio, dederatq́. abeuntibus heros, Diuidit &c. De hac autem re dixit Donat. ſic. [Occurrit) Impatientiam cupientis gratulari, ſignificat. [Et pelle) Refert habitum paternũ. Erat. n. natus ex fluuio, & fluuij pene nudi ſine ambitione veſtium, pinguntur. [Agreſti) Sunt epulæ, de quibus ait in Buc.

Sunt nobis mitia poma.

Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

His addere poſſumus, oua, & herbas. Hæc ille. Ordo eſt. At. i. ſed: Aceſtes, rex ille Siciliæ, miratus. i. admirans, procul. i. de longe. ſ. de excelſo vertice montis, aduentum. ſ. Aeneæ, & naues ſocias. ſ. ſociorum, hoc eſt Troianorum, occurrit, ſup. eis, exiſtens horridus. i. terribilis, aut aſper, in iaculis. i. propter iacula quæ gerebat, & pelle vrſæ Libyſtidis. i. Libycæ, ex Libya genitæ, vt ſit Libyſtis patronymicum a patria deductum. Sunt autem in Libya feræ plurimæ, & feroces quem. ſ. Aceſtem, mater Troia. i. Troiana. (Eſt. n. triſſyllaba dictio, Troia) genuit conceptum flumine Criniſo, Incertus ergo illi pater, quia dum fluuiorum ad quos geniti ſunt, notiora ſunt, q̃ patrum nomina dicũtur illorum filij. mater autẽ dr̃ Aegeſta, Hippotæ Troiani filia fuiſſe. Ille. ſ. Aceſtes nõ immemor veterum parentum. i. memorans ſe à Troianis oriundũ, aut memorans eum eſſe Troianorũ morem, vt hoſpitales ſint, gratatur reduces. i. reductos eſſe ad ſe, & excipit. i. ſeorſum ad cõuiuiũ accipit eos, gaza agreſti. i. opibus agreſtib. & ex agro collectis, & id quidẽ faciebat lætus. i. hilari vultu, vt cordialitatẽ ſuam, non illorum contemptum, ſignificaret, ac ſolatur eos feſſos. ſ. ex reluctatione contra ventos, opibus amicis. i. faciliter parabilibus, q̃ amicis acceptæ ſunt, aut eis tũc conuenientibus. Cũ. i. poſtq̃, poſtera dies clara (hic patet, diẽ diſcretum à nocte, ẽt fœminini gñis reperiri) fugarat. i. fugauerat. ſ. claritate ſua, primo Oriente. i. in primo ortu ſolis, ſtellas, ita vt amplius nõ apparerent, Aeneas aduocat in cœtũ. i. concionẽ, ſocios. ſ. ſuos ab oĩ littore, & fatur ex aggere tumuli. i. colliculi, aut ſepulcri Anchiſæ O Dardanidæ magni, genus ab alto ſanguine diuum. i. diuorũ p̃cipue Iouis, annuus orbis. i. annua reuolutio ſolis, cõpletur i. perficitur, mẽſibus actis. i. tranſactis, ex quo. i. poſtquam, nos cõdidimus terræ. i. terra, ſed in ipſo elemento. nam terra, aut in terra condere poſſimus, ẽt in aere, aut excelſa turri, terræ vero, & humi, in ipſo elementi loco condidimus, ergo terræ reliquias, & oſſa parentis,

ſcilicet

.ſ. Anchiſæ. diuini, aut præſcij futurorum, & ſacrorum periti, dum viueret, aut in deorum numerum aſſumpti, & ſacrauimus aras mœſtas, ſup. in honorem eius. mœſtas quidem quia obiuerat, ſed ſacras, quia in deorum numerum aſſumptus erat. Iamq. .i. & iam, niſi fallor. i. dies, ſupp. anniuerſarius, quem ego habebo ſemper acerbum propter mortem patris, & ſemper honoratum propter eius, ſi ita dicā, deificationem, ô dij, vos voluiſtis, ſic. q. d. niſi ita voluiſſetis, vellem adhuc vobis dua itineris, ſolamenq. laborum eſſet. Si ego agerem. i. ducerem, & viuerem hunc diem, exiſtēs exul in Syrtibus Getulis. i. Getulicis, hoc eſt maximis periculis maris, qualia ſunt apud Syrtes: ve, ꝓ vel, ſi. i. tametſi, ego agerem hunc diem, exiſtens depreſſus. i. occupatus. ſ. ab iſta tempeſtate ſubito orta. Deprehendimur enim in facto, ſicut in adulterio, dum alienam coniugem occupamus. vnde Horat. j. Serm.

Deprendi miſerum eſt Fabio, vel iudice vincam:

Et in mari à tempeſtate dum alienum elementum occupamus, vt hic, & in Georg.

Depreſſis olim ſtatio gratiſſima nautis.

In mari Argolico, & in vrbe Mycenæ, pro Mycenarum, aut in Mycenæ vrbe. ſ. Argiuorum, hoc eſt in medio hoſtium, tamen. i. nihilominus, ego exequerer vota annua. i. anniuerſaria, & pompas .ſ. exequiales, & funebres, ſolēnes. i. quæ toto anno, aut ſingulis annis exhiberi ſolent ordine. i. per ordinem, & ſecundum ritum talium ſacrorum, & ſtruerem altaria ſuis. i. proprijs donis. vnde ſignificat Anchiſen in deum ſuperum aſſumptum, quia altaria non niſi ſuperorum propriè ſunt, & tamen ſimulacrum Anchiſæ apud inferos inueniet, ſed & aliorum diuorum illic ſunt, ſecundum Ethnicos. Nos aſſumus nunc, equidem. i. ego quidem, reor quòd haud. i. non, ſine mente. i. animo & intentione, & haud ſine numine. i. nutu & voluntate deorum, hoc eſt cum deorum voluntate & præordinatione, aſſumus vltro. i. ſine labore noſtro oblati, ad. i. iuxta, cineres, & oſſa ipſius parentis, & nos delati. ſ. impulſu ventorum, intramus portus amicos. i. amicorum, ergo agite. ſ. quod iuſtū, & quod conſentaneum eſt rationi, & celebremus cū cti honorem lætum. i. cum lætitia, aut reuera lætum, quia de re læta, vtpote de Anchiſæ deificatione, ſeu apotheoſi. Poſcamus, .ſ. ab ipſo patre, iam adeo ventos. ſ. opportunos atque poſcamus vt ſup. Anchiſes, velit nos & noſtros minores ferè ſibi quotannis. i. ſingulis annis, hæc mea ſacra. quæ ſ. nunc inſtituam, vrbe poſita. i. conſtituta, & templis dicatis. i. conſecratis, ſibi. i. in honorem ſuum, Aceſtes generatus Troia, dat vobis bina capita boum .i. binos bouis, in naues. i. per ſingulas naues duos boues. [Male legit qui dicit, in capita, vnde corruptus eſt textus, Dat numero io capita, vbi legendum eſt, Dat capita in naues) adhibere epulis. i. viſcerationi, & epulo ſolemni diuos penates, & . i. ſimul patrios. i. quos auehimus à patria, & eos, ſup. quos Aceſtes, hoſpes noſter, colit. ſ. peculiariter, hoc eſt agamus diem lætum, patribus auſpicijs & præſidibus. *Dat capita in naues. duos adhibete penates. legūt alij*

A T procul excelſo miratus vertice montis) In veteribus quibuſdam libris, Et procul legitur. Eſt & diſtinctio in dictionibus, præpoſitione, & nomine, Ex celſo. [Et pelle Libyſtidis vrſæ) Sūt, qui Libyſſidis, per ſſ. geminatum, non per ſt, legere contendant. [Ac feſſos opibus ſolatur amicis) Vetera aliquot exemplaria legunt, Et feſſos. Eſt & Amicos legere in libris aliquot antiquis. [Genus alto à ſanguine diuum) In libris aliquot antiquis, A ſanguine Teucri legitur. [Ni fallor) In antiquis libris, Niſi fallor. [Et vrbe Mycene) In libris aliquot antiquis, Mycenæ, cum diphthongo, In aliquot, Mycena, legitur. [Mihi ſanè mirifice placet quod in Romano libro legi Mycenis. [Ergo agite, & cuncti lętum celebramus honorem) In antiquis libris tranſpoſitis dictionibus, Et lætum cuncti celebramus, habetur. [Atque hæc me ſacra quotannis) In antiq. aliquot lib. Mea ſacra, legitur. VARIA LECT.

SERV. SI nona diē mortalibus almum) Nino de die qui certus eſt, dubitat, ſed ſerenitate. Vnde paulò poſt, Serena iā luce. Et ſciendum quia apud maiores vbi quis fuiſſet extinctus, ad domum ſuam referebatur. Vnde eſt, Sedibus hunc refer ante ſuis. & illic ſeptem erat diebus, octauo incendebatur. nono ſepeliebatur. vnde Horat. Nouendiales diſſipare pulueres: Iure etiam ludi qui in honorem mortuorum celebrantur, nouēdiales dicuntur. Sciēdum quia etiam domi ſuæ ſepeliebantur, vnde orta eſt cōſuetudo, vt dij penates in domibus colantur. [Prima) Re vera prima. Nam cetera, non eo quo dicit ordine editurus eſt. [Viribus audax) Hoc ad omnia pertinet. [Aut iaculo incedit melior, leuibus ue ſagittis) .i. iactu velocium ſagittarum, vt vacet ue. Sic illa iunxit in nono:

> Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
> Aurora extulerit, radijſque retexerit orbem,
> Prima citæ Teucris ponam certamina claſsis:
> Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax:
> Aut iaculo incedit melior, leuibus ue ſagittis:
> Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu:
> Cuncti adſint, meritæque expectent præmia palmæ.
> Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.
> POE. Sic fatus, velat materna tempora myrto.
> Hoc Helymus facit, hoc æui maturus Aceſtes,
> Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cetera pubes.
> Ille è concilio multis cum millibus ibat
> Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
> Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho,
> Fundit humi, duo lacte nouo, duo ſanguine ſacro:
> Purpureoſque iacit flores, ac talia fatur.
> AEN. Salue ſancte parens: iterum ſaluete recepti
> Nequidquam cineres, animæque, vmbræque paternæ.
> Non licuit fines Italos, fataliaque arua,
> Nec tecum Auſoniū, quicunque eſt, quærere Tybrim.

Inſidijs iaculo, & longe fallente ſagitta.

Id eſt iaculo longe fallentis ſagittæ. Nam non habuit iaculatores. [Crudo cæſtu) Aut crudeli, aut duro. Cæſtus autem per diphthongum pugilum arma ſignificat. habet etiam pluralem numerum, & eſt quartæ formæ, Nam ceſtus ceſti numeri tātum ſingularis, ſine diphthongo balteum Veneris ſignificat. [Præmia palmæ) .i. virtutis, à præcedenti quod ſequitur. [Ore fauete) A pro ſermone vſus eſt, & ſacrificio & ludis. Nam in ſacris taciturnitas, in ludis neceſſarius fauor eſt, quem propter plauſum futuris ſpectatoribus dat. Fauet autem ore quis etiam per taciturnitatem. Horatius. *Caſtus*

Fauete linguis carmina non prius audita muſarum Sacerdos.

[Cingite tempora ramis) Ex Romano more. Nam feſtis ludis omnis ætas coronata ſpectabat, quod oſtendit per Aeneam, Aceſtem, Aſcanium, per quos omnem demōſtrat ætatem. [Materna myrto) Vel quaſi filius, vel quaſi Veneris ſacrificaturus marito. [Hoc Helymus facit) Princeps Troianorum, qui dicitur tres in Sicilia condidiſſe ciuitates, Aſcram, Entellam, Egeſtam. [Æui maturus) Honeſtius q̄ ſi æuo maturo diceret. [Rite) Secundum ritum ſacrificij, quod exigebat vt libaret de mero Baccho. i. puro. [Carcheſia) Autem genus poculorum. [Humi) Terræ. [Lacte nouo) Aut ſtatim mulcto, aut poſt fętum, quod coloſtrum dicitur neutro gñe. [Sanguine ſacro. [Victimarum, vt diximus ſupra. Et notandū quia partim quaſi mortuo pari numero ſacrificat, partim impari, quaſi deo: vt, Cedit quinas de more bidētes. Nam legimus, Numero deus impare gaudet. [Purpureoſq. iacit flores) Ad ſanguinis imitationem, in quo eſt ſedes animæ Sic in 6. Purpureos ſpargam flores. Item Purpureaſque ſuper veſtes velamina nota. ſ. vt ſupra diximus, vt ſedis ſuæ cognoſcat imitationem. [Salue ſancte parens) Salue, & vale ſecundum Varronem in logiſtoricis ſynonyma ſunt. Vnde bis & in ſalutatione vtimur, & in execrationibus: vt, Valeant qui inter nos diſſidium volunt. Vnde etiam hæc mortuis dicimus, nōn q̄ eis optemus ſalutem, in quibus nulla eſſe poteſt, ſed vt ſignificemus nos ſic digredi, vt oſtendamus eos nūquam in noſtram communionem eſſe venturos. [Iterum) Hic diſtinguēdum. Nam quo tempore ſepelijt eum, dixit ſine dubio ſalue & vale. [Recepti Nequidquam cineres) Cineres pro ipſo patre poſuit, ac ſi diceret, ſalue pater de Troia liberare ſine cauſa. propter quod ſequitur, Non licuit fines Italos fataliaque arua. Alij ad hiſtoriam ſupradictam referunt diſtinctione mutata, vt dicant, Recepti iterum cineres ſemel ex Troia, ſemel à Diomede, q dicitur oſſa eius eruta cum Palladio reddidiſſe. Nequidq̄ autem ſecundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. [Animæque, vmbræque paternæ) Vocatiuus pluralis eſt. Nam Plato, & Ariſtoteles, & omnes periti dicunt in homina eſſe quatuor animas. Vnam vitalem, vt in vermibus, qui tantum mouentur. Aliam ſenſualem, vt in mutis animalibus, in quibus eſt ſenſus, & timoris & gaudij. Tertiam intellectualem, vt in

hominibus, qui & cogitare & rectè iudicare poſſunt. Eſſe etiam quartam infra omnes, quæ phyſicæ vocatur, vt eſt in herbis & in arboribus, quæ etiam motu carentes, vitam tamen habent. Nam & naſcuntur, & creſcunt, & pereunt. Vnde eſt, Atque interhæc meſſes. His rebus colligitur hominem harum omnium animarum eſſe participem. Vnde Saluſt. ait, Alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune eſt. De vmbris autem facilis eſt probatio. Nam ſi quatuor ſunt animæ, ſequitur vt tot ſint vmbræ, vt ſi quis inter duas ſtet lucernas, geminam vmbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius aſſerit, ſed non tantū veritatis ſtudet, quantum ſectæ Epicureæ. Alij ista fugientes, dicunt animæ, & vmbræ genitiuum eſſe ſingularem, vt ſit, cineres vmbræ, & animæ paternæ, quod non valde probandum eſt. Nec enim vmbra aut anima cineres habent. [Quicunque eſt) Tædio longæ nauigationis, hoc dicit.

A S C E N S I V S.

PRAETEREA, ſi nona) Præter epulum, quod ad tumulum patris daturus eſt, pollicetur ludos funebre conſtituere. de quibus, & eorum origine diſerte differit Landinus, vt ad finem huius lectionis videbimus. Donatus vero dicit ſic. [Nona diem) Præſcripſit tempus ludorum, ſi tantum aëris temperies eſſet, & ad ipſum nec nimis propinquum, vt poſſet præparari celebritas, nec nimis longinquum, ne fieret diutinæ expectationis tædium. [Almum) Tranquillum debemus accipere. Edicit autem ludos nō impudicos, vt Mimi ſunt, ſed fortes, & quibus virtutes in homine accenduntur. [Spectent) Vel videant vel ſperent. [Merite) Præmonet q recto iudicio attribuetur palma. [Ore fauete) In ſacris hoc ſignificat indicere ſilentium, hic vero admonet, vt lætis clamoribus fauorem accommodent. [Hoc Helymus) Aceſtes & Aſcanius, quia omni ætati congruebat. [Iterum) Nam primo ſalutauerat cum ſepelijt. [Sancte) Vt ſignificet inter deos receptum, nam in ſecundo libro, quia viuus erat, & ab eo minime diuelli volebat, non ſancte dixit, ſed clare. [Anima que vmbræq.) Caſus genitiuus eſt in ſingulari. [Rurſus) Quia inimicorum manibus fuerant effoſſi, & iterum ſua opera conditi quod beneficium, cum non ſenſerit mortuus dixit, Nequidquam: & bene dictum eſt ex perſona filij, quia viuo q̃ mortuo, beneficium præſtare maluiſſe. [Non licuit) Propter quod in tertio dixit: Heu tantis nequidquam erepte periclis. Ordo autem eſt. Præterea. i. præter ea quę dicta ſunt. i. præter epulum datum, ſi. i. poſtquam, aurora nona. i. nono loco orta extulerit mortalibus diem almum .i. nutritiuum, & conſeruatiuum, aut potius, trãquillum, & ludis accõmodum, & retexerit. i. aperuerit, & pateſecerit radijs .ſ. ſuis, orbem. ſ. prius occultum tenebris nocturnis, hoc eſt cum primū ſeptimus dies illuxerit nobis, & ſerenitatem oſtenderit, ego ponam Teucris. i. Troianis, prima certamina. ſ. è quatuor claſſis .i. nauis, citæ. i. cito impellendæ, vt quæ primam metam contigerit victrix ſit, quique. i. & qui, & ponam, ſupp. certamina ei, qui valet curſu pedum, & qui audax eſt viribus .i. confidit viribus ſuis, luctando cæſtibus, aut reſiſtendo currentibus, aut qui incedit meliori iaculo, ſ. ca arto emiſſo: ve, pro vel, ſagittis leuibus, ſeu, ſup. ei qui fidit committere pugnam, cæſtu. i. armatura manuum, à cædendo dicta, crudo. i. ex corio crudo, inſuto plumbo. hoc eſt, conſtituam quadruplicia certamina nautium, pedum, arcuum, & cæſtuum, hoc eſt manuum, & brachiorum, cuncti. i. qui aliqua re p̃ſtant, adſint, & expectent præmia palmæ, meritæ. i. quam meruerint, quia non fraudabuntur. Fauete omnes ore. i. tacite oſtendite fauorem, & cingite tempora veſtra. i. capitum veſtrorum ramis .ſ. funebribus, hoc eſt myrteis. Ipſe fatus ſic, velat: quod plus eſt, q̃ ſi cingit, exemplo ergo alios cohortatur tempora. ſ. ſua, myrto materna. i. quæ eſt in honore & tutela Veneris, matris ſuæ. Helymus, vir ille nobilis Troianus, facit hoc. i. eadem rem .i. &c tempora ſua velat myrto, & Aceſtes maturus æui. i. qui æuum ſuum maturabat, facit hoc, & puer Aſcanius facit hoc, quos. ſ. proceres & primores, cetera pubes (quia Aſcanius etiam de pube erat) ſequitur. i. imitatur idem faciens. Ille. ſ. princeps Aeneas, ibat, è concilio. i. cœtu & concione, cum multis millibus. ſ. hominum, niſi ſit millibus, pro militibus, ſed poterant eſſe multa millia, eo q Siculi aderant, ad tumulum. ſ. Anchiſæ: ibat, inquit, medius & hoc magna caterua comitante, & ipſe libans. i. ſacrificans, hic. i. cum eſſet ad tumulum, fundit. i. effundit, rite. i. ſecundum ritum ſacrificij, duo carchefia .i. pocula, mero Baccho. i. in quibus erat merum .i. purum vinum, humi .i. in humum, & fundit duo, ſup carcheſia, nouo. i. recens mulſo, lacte, & duo. ſ. carcheſia plena, ſup. ſanguine ſacro. i. victimarum mactatarum. Seruius iterum dicit, coloſtrum, neutro genere dici, ſed in Bucolicis oſtenſum eſt etiam, coloſtram, genere fœminino reperiri. & iacit. i. projicit in tumulum flores purpureos .i. ſanguinei coloris, quia talibus omnibus, obiectatur anima in corpore degens, ac fatur talia, O ſancte (quia in deorum numerum aſſumptus es) parens, ſalue (poteſt dici. ſalue iterum vt docet Don.) & ſaluete cineres, &. i. ſimul animæ paternę i. quibus coniuncta aliquando fuit anima paterna, & vmbræ paternæ. i. quibus aſſociata fuit vmbra paterna, & ita genitiui ſunt ſingulares, vt Don. vult, quod & mihi placet, quibus Ser. philoſophetur, aſſerens multas eſſe vnius animas, ac vmbras, vt in ordo, Saluete animæ, & vmbræ paternæ, ſed neque animam, neq; vmbram ſe recepiſſe ſignificat Aeneas, cum animam, apud ſuperos, vmbram, apud inferos, deputet, ſed cineres, qui fuerunt aliquando receptacula animæ, & vmbræ paternę Non licuit, dolentis interrogatio, q. d. atqui non licuit mihi, quærere tecum. i. te comite, ſicut dixeras, Nec nate tibi comes ire recuſo, fines Italos. i. Italicos, & arua fatalia. i. fatis nobis promiſſa, & Tybrim Auſonium. i. qui defluit per Auſoniam, quicunque eſt, quod addit propter tædium longæ inquiſitionis? q. d. credo equidem, ex quo promiſſus eſt nobis, Tybrim eſſe in Auſonia, ſed quia tandiu quæritur, nec inuenitur, non poſſum certi quidquam de eo dicere. Landini, de ludorum inſtitutione, verba ſunt hæc. Certamina, mos fuit apud priſcos, vt in honorem maximorum virorum, preſertim eorum, q in bello oppetijſſent, funebres ludi exhiberentur. Fueruntq. primæ inferiæ, vt ex captiuis nonnulli ad tumulum mactarentur, hinc gladiatorum munes originem ſumpſit. Primi autem ludi funebres, quorum memoria exſtet inſtituti ſunt ab Hercule, in honorem Pelopis, eius atraui, & Ioui conſecrati, dicti ſunt Olympici, quia apud Olympum Arcadiæ montem, celebrantur in Piſeis finibus, hos intermiſſos Iphitus eius filius inſtaurauit, hinc initium habuit prima Olympias. Hi ludi, iam expleto quarto anno, quinto incipiente agebantur. Primus in illis ipſe Hercules coronatus eſt. Qui cū à cœlo ad ſacra conuerſus eſſet, etiam à dijs (ſ. in Diod.) munera accepit, à Minerua peplum, a Vulcano, clauam, & thoracem. Dedit Neptunus, equum: Mercurius, enſem: Apollo, arcum. & illo vti docuit, Ceres parua myſteria, ad purgandam centaurorum cædem, illi oſtendit. In his ludis, victores, oleaſtro coronabantur. Secundi fuere Phorenſes, poſt Pythonem ſerpentem, ab Apolline cęſum, in Apollinis honorem conſtituti. Eratq. victoribus corona ex lauro. Tertij Achei. in Iſthmo, ob idq. Iſthmici dicti in honorem Palæmonis quem Latini Portunum nominant, qui ex Melicerta homine, deus marinus effectus eſt. In his, corona ex pinu victoribus decernitur. Quarti Argolici. qui Nemæi, à Nemæa ſilua nominantur, In Archemori honorem inſtituti ſunt. Hic. n. puer Lycurgi filius fuit, & Opheltes appellatus. Verum à nutrice, dum fontem Argiuis in Thebanum bellum proficiſcentibus indicaret, temere humi relictus à dracone ictus perijt. Argiui autem, in patris ſolatium illi ludos inſtituerunt, & quia principium facti inde cœptum eſt, pro Ophelte Archemorum appellarunt. Eſt illis corona ex Apio, vel vt ex herbæ humilitate ætas infantilis exprimeretur: vel, quia in Apio iacens, extinctus ſit. Hæc igitur erant præcipua genera ludorum in Græcia, quamuis & plerique alij extarent, vt in Attica, vbi celebrabant ludos Mineruæ, in Aegina, Aeaco, in Arcadia, Lyceo Ioui, Theſpijs Amori, Oropi, Amphiarao, Argis, Iunoni, & alibi alijs.

V A R I A L E C T I O.

AVT iaculo incedit melior, leuibus ue ſagittis:) In antiq. Lru. bu ſque. [Siu crudo fidit pugnam committere cęſto) In antiquis aliquot libris, tranſpoſitis verbis legitur, Seu pugnam crudo fidit. [Et cingite tempora ramis) Quod in Rom. lib. & aliquot alijs ita habetur, Et tempora cingite ramis,

SED enim prius quam reuellamur inde, non prætereamus quod Mercurialibus contentum literis prodidit Iamblicus, duas hominem animas habere, & eſſe quidam vnam ab intelligibili primo, atque ipſius opificis potentiæ participem. Alteram vero ex circuitu cœleſtium nobis inditam, in quam, & anima, & diuinorum ſpeculatrix irrepat. Sed animam a mundi in nos deſcendentem, mundorum quoque circuitus ſequi. Quæ vero ab intelligibili veniēs intelligibiliter adeſt, geneticum circuitum ſupereminet, atque per eam & à fato ſoluimur, & ad intelligibilem deum deſcendimus, & religionem habemus ad æterna tendentē propterea non eſſe arbitrandum, omnia inſolubilibus neceſſitatis vinculis, quod fatum nominant, colligari, quando habet anima principium in ſe propriū, quo ad intelligibile ſeſe conferat. Ex hac vero doctrina eluceſcit (opinor) amplius, cur poëta maximus Aeneidos 5. cecinerit Animæque, vmbræque paternæ. COEL. RHOD.

Lubri

POE. Dixerat hæc: adytis cũ lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapſusq́. per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus ab auro
Squammam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerſo ſolo colores.
Obſtupuit viſu Aeneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras, & læuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes, rurſusque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus genium ne loci, famulum ne parentis
Eſſe putet. cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga iuuencos:
Vinaque fundebat pateris. animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon, & ſocij, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt. onerantque aras, mactantq́. iuuencos.
Ordine ahena locant alij: fuſique per herbam
Subijciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat: nonamque ſerena
Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant:
Famaque finitimos, & clari nomen Aceſtæ
Exciuerat, læto complerant littora cœtu
Viſuri Aeneadas: pars, & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio, ſacri tripodes, virideſque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus, armaque, & oſtro
Perfuſæ veſtes. argenti, aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt grauibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheus: genus à quo nomine Memmi:
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus: triplici pubes quàm Dardana verſu
Impellunt: terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtusque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Cærulea; genus vnde tibi Romane Cluenti.

SERV. LVbricus anguis) Labilis. alias locum dicit: vt, Per lubrica ſurgens. [Septem ingens gyros) Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus. n. locus eſt ſine genio, qui per anguem plerunque oſtẽditur. Perſ. Pingue duos angues, pueri (ſacer eſt locus extra Meiite. Sanè hunc locum de Homero ſumpſit, qui inducit Græcos apud Aulidem omen futuri decẽnalis belli ex ſerpente collegiſſe, qui etiam matrem conſumpſit nouem pullis comeſis. Ita ergo nunc etiam Aeneæ omen ſui erroris oſtenditur ſeptem gyris. Nam ſeptimus ei annus eſt finis erroris, & eſt optimũ figmẽtum. Annus. n. ſm Aegyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone caudam ſuam mordente, quia in ſe recurrit. [Gyros) Nomen legimus, verbũ exinde non inuenimus. [Placide) Repens quiete. [Cæruleæ cui terga notæ maculoſus, & auro Squammam incendebat fulgor:) Cæruleæ notæ, & fulgor aureo variatus incedebat. i. illuſtrabat. [Agmine longo Tandẽ) Poſt illos gyros tandem longo repetere cœpit. Agmine. i. impetu [Serpẽs) Participiũ eſt, non nomen ac ſi diceret repẽs. [Libauitque dapes) Leuiter guſtauit epulas ſuperpoſitas, quæ ſilicernium dicuntur, quaſi ſilicœnium, ſuper ſilicem poſitũ. [Depaſta altaria) Non à ſe. Nam ſupra ait, Libauitque dapes. Sed h. d. tandiu permanſit, quandiu cuncta aris ſuperpoſita flamma conſumeret. [Genium ne loci) Quia (vt ſupra diximus) nullus locus ſine genio eſt. [Famulum ne parentis) Fuit. n. hæc maiorum conſuetudo, ſicut hodieq. apud Indos eſt, vt quoties reges moriebantur, cum his dilecti equi vel ſerui, & vna de vxorib⁹ cariores incenderentur. Inter quas de hoc ipſo erat magna contẽtio. Poſſumus ergo famulum. ſeruum ſepultum cum Anchiſa accipere, aut per Apotheoſin deum oſtendit effectum; vnde et famulum dat quaſi miniſtrum. Singula. n. numina habẽt inferiores poteſtates miniſtras: vt, Venus Adonim, Diana Virbium. Aut certe ſm Pythagoream dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis quæ eſt in ſpina, anguẽ creari, quod etiam Ouidius in xv. Metamorphoſeos dixit, loquente Pythagora. [Nigrantes) Nigra terga habentes. [Maneſque Acheronte remiſſos) Aut venientes de Acheronte, ad hanc parentationem, aut certe remiſſos Acheronte, quia iam in Acheronte nõ eſſent poſt Apotheoſin factam. i. poſt diuinitatis confirmationem. [Phaëthontis) Solis ἀπὸ τοῦ φάους καὶ αἴθειν. [Circo) Spatioſo ludorum loco. [Sacri tripodes) Sic pulchri vt ſacros putares. vel quales ſacrari ſolent. nec. n. ſacrilegus erat vt ſacra donaret. & ſic dictũ eſt vt Dodoneosq́. lebetas, quales ſunt in Dodona. [Et palmæ pretium victoribus) Zeugma verſuſque iacet. Nam victoribus pretium, & ad ſupradicta, & ad dicenda pertinet. [Argenti, aurique talenta:) Talentum ſecundum varias gentes varium pondus eſt, ſed apud Romanos talentum eſt ſeptuaginta libræ, ſicut Plautus oſtendit in Muſtellaria, qui ait duo talenta eſſe centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum eſſe paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima præmia dicit duo talenta. Quod nos cogit aliquid minimum intelligere. Nam ſi primus victor bouem accepit, conſequens non eſt vt dicamus intelligere vltimum tam magnum accepiſſe præmium. Vnde apparet talentum etiam minimum quiddam ſignificare. [Et tuba commiſſos) Romano more ſicut hodieq. videmus omnibus ludis funebribus, vt ſunt diuorum. Nam ſi ſacri ſint. i. feſti, illuſtrantur faculis, Antea etiam ab hymnis incipiebant. [Prima certamina) Punico bello primum naumachiam ad exercitum inſtituere Romani cœperunt, poſtquam probarunt gentes etiam nauali certamine plurimum poſſe. ad quam rem in hoc certamine plurimum alludit poeta. [Pares) Aut pariter, aut diuerſis cõparabiles rebus, vt ſequentia indicant, Melior remis, ſed pondere pinus. Aut pares ita vt ante certamen videbantur. [Grauibus remis) Fortibus: vt, Ferit enſe graue Tymbræus Oſyrim. Nam graues inferunt tarditatem [Remige) Erit nominatiuus remex. Serenus, Semirem ex Hercule. [Priſtin) Vel à belua depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα. i. à ſecandis fluctibus. [Mox Italus) Subaudis futurus. Ipſe. n. familiam Memmiorum cõſtituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam a Sergio Sergia familia fuit, à Cloãthu Cluenthi, a Gya Gyganía, cuius non facit mentionem. Nobiles autem familias à Troiania fuiſſe Iuuen. oſtendit, Iubet à præcone vocari Ipſos Troiugenas. [A quo nomine) .ſ. Mneſtheí, & Mneſtheus ſic eſt vt Tydeus. Nam diphthongus Græca eſt. [Ingenti mole) Motu: vt, Magna ſe mole mouentem. [Vrbis opus:) Ita magna vt vrbem putares. [Triplici verſu) Omnes Triremes fuerunt. Verſu autẽ, aut ordine: vt, Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos. aut verſu, tractu, à vertendo: vt, Aequora vertebant caudis, æſtumque ſecabant. Sanè vnus eſt ſenſus. [Pubes Impellunt) Figura eſt: vt, Pars in fruſtra ſecant. Et ſciendum inter Barbariſmum, & Lexin, hoc eſt latinam, & perfectam elocutionem, Metaplaſmum eſſe qui in vno ſermone fit ratione vitioſus. Item inter Solœciſmum, & Schema. i. perfectam ſermonum connexionem figura eſt, quæ fit contextu ſermonum ratione vitioſa. Ergo Metaplaſmus, & figura media ſunt, & diſcernuntur peritia, & imperitia. Fiunt aũt ad ornatum. [Domus Serg.) Familia: vt, Da propriam Tymbræe domum. Et inde eſt Sergius Catilina. [Centauro magna:) Fœminini eſt generis, ſi de naui dicas, vt in Eunuchum ſuam comœdiam dicere. Iuuenalis contra ſenſit, dicens: Et in tergo necdum finitus Oreſtes. Sed ſciendum genera plerunque confundi, aut metri ratione, aut hiatus cauſa. Sic Horat. Nec cupido ſordibus aufert, Cum ſignificantes cupiditatem, fœminino genere dicamus. Ipſe etiam Virgilius ait.

Timidi damæ, ceruiq; fugaces. Et item,
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Cum Horatius ſecundũ ſidem dixerit, Et ſuperiecto pauidæ natarunt Aequor damæ. [Cærulea:) Aut nigra, aut alia carina. Omne. n. altum nigrum eſt: vt, Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris. [Cluenti) Ad ipſum apoſtropha eſt.

Dixerat

ASC. DIXERAT hæc) Poſt preces Aeneæ ſignificauit ſe Anchiſes eis dignum emittendo ſerpentem, diuinitatis ſuæ iudicẽ, quo viſo, & ipſo, & ſocij eius ſacrificia, inſtaurabant. de qua re dicit Don. ſic [Agmine) Dixit agmen, quo naturaliter impellitur ſerpens. Pulchritudo & innocentia ſerpentis, rem cœleſtem, & non noxium animal, ſignificat: propterea quod magis honores inſtaurauit. Hæc ille. Ordo eſt. Aenea. ſup. dixerat hæc, quæ. ſ. præmiſſa ſunt, ſup. tunc. i. quando, anguis lubricus. i. fataliter elabens, propter pingue tum adhærens, traxit exiſtens ingens. i. valde magnus traxit (dico) ab imis adytis. i. ſacrarijs, & penitioribus ſepulchri locis, ſeptem gyros, & ſeptena volumina. i. conuolutiones, colligendo ſe in ſpiras, ſeu annulos ſuos, amplexus. i. amplectẽs, tumulũ. i. ſepulchri tumorẽ, placide. i. ſine feritate, & lapſus, ſup. eſt, per aras. ſ. Anchiſæ, iã extructas, cui. ſ. angui, notæ. i. maculæ, cæruleæ. i. cærulei coloris, ſup. incendebant terga, & fulgor maculoſus auro. i. ſimilis fulgori auri, incendebat. i. reſplendere faciebat, ſquãmas. ſ. eius ſic, ceu. i. veluti arcus. ſ. cœleſtis qui & pluuius dr̃, & Iris, trahit nubibus, mille varios colores, ſole exiſtẽte aduerſo. i. oppoſito, Aeneas obſtupuit viſu. i. cũ id videret, ille. ſ. anguis ſerpens. i. repens, longo agmine. i. impetu & volumine membrorum, tandem. i. nouiſſime, inter pateras, & pocula læuia. i. polita, q; , pro. i. ſimul libauit. i. parũ deguſtauit, dapes. ſ. Anchiſæ oblatas, & innoxius. i. nulli nocens, ſucceſſit rurſus tumulo imò. i. in tumulum imum, & liquit altaria depaſta. i. dapes, quas in altaribus depaſtus erat ignis, aut denegat, vt ſic depaſta. i. non abſumpta, ſed ſolummodo libata, nam ſi abſumpta eſſent, non derelinquerentur, Aeneas inſtaurat. i. augmentat, genitori. i. prĩ ſuo Anchiſæ, honores inceptos. i. ſacrificia in honorem eius inchoata, hoc. i. pp hoc, aut tanto magis exiſtens incertus, ne, pro an, putet genium. i. deum generationis, & principium generis (Porph. genus vocat) loci. ſ. illius, ne, pro an, famulum parentis. i. an eſſet deus loco illi præſidens. Aut Anchiſæ ſpecialiter in famulum addictus, cædit. ſ. mactat, quinas. i. quinque, niſi ſit vtriuſque ſexus; quinas bidentes. i. oues, de more. ſ. ſacrificantiũ, & tot ſues. i. porcos, & totidem. i. etiam, biſquinos iuuencos. i. iuniores boues nigrantes terga. i. habentes terga nigra, quia is color manibus gratus, & fundebat vina pateris. i. per pateras, aut potius, cũ pateris, quia inferis, omnia conſumenda offeruntur, vnde in 6. de funere Miſeni: Congeſta cremantur thurea dona dapes fuſo crateres oliuo. & vocabat ſepulchra. i. ad ſepulchra, animã magni Anchiſæ, & manes Anchiſæ magni. i. in deorum numerum aſſumpti, remiſſos. i. relaxatos, Acheronte. i. à lacu infernali, nec non. i. & etiã ſocij læti, ferunt. i. afferunt dona, quæ cuiq; eſt copia. i. ſm copiã. i. facultatem, quæ cuilibet erat, & onerãt. ſ. ſacrificijs, aras, & mactant iuuenco, & alij locant ahena. i. vaſa ærea, ad abluendas carnes, ordine. i. per ordinem, & ipſi fuſi per herbam ſubijciunt verubus prunas. i. carbones ardentes, & torrent. i. aſſant carnes. ſ. ad parentationem faciendam. [Expectata dies) Poſtquam octo dies parentationem, ac epulum ſcti abſoluerãt, aderat nona dies, qua certamina ineunda erant, & primo naualia, in quibus quatuor directores concertauerunt, quorum & nauium ipſorum, nomina memoriæ commendanda ſunt, nam interdum directores, interdum naues poſiturus eſt. Sũt ergo hi, Mneſtheus, agens, Priſtim, Gyas, Chimæram, Sergeſtus, Centaurum, & Cloanthus, Scyllã. Don. dicit ſic. [Expectata) Quaſi tardius deſiderantibus veniſſet. [Viſuri Aeneadas) Expreſſit pleniſſimam laudem Troianorum, cum Siculi, non ſolum cauſa ludorũ conuenirent. [Circo) Non quod eſſet circus, ſed locus in formam circi. [In medio) Vt ab omnibus ſpectari poſſent. [Armaque, & oſtro Perfuſæ veſtes) Tranſit ad generalitatem, ne ſpeciatim diceret. Hæc ille. Ordo eſt. Dies expectata. i. deſiderata à Troianis auidis, laudis, & certaminis. i. nona dies, aderat, & equi Phaethontis. i. quos Phaëton, aliquando gubernauerat, cum eſſet auriga Solis patris ſui, hoc eſt equi Solis, vehebant iam ſerena luce. i. cum ſerenitate, auroram nonam. i. nonum diem præcedentem. Et fama. i. Troianorum, aut certaminis, & nomẽ Aceſtæ clarum. i. inclytum, excitat. i. excitauerat, & euocauerat, finitimos. i. populos, in confinijs habitantes. Et ipſi complerant. i. compleuerant littora, læto cœtu. i. cõuentu, viſuri. i. vt hi qui videant Aeneadas. i. Aeneæ ſocios, & pars. i. partim ipſi erant, ſup. parati, & . i. etiam certare, nedum videre certantes munera. i. præmia locantur, principio. i. in primis priuſquam certaretur, ante oculos. ſ. certaturorum, & in medio circo, videlicet tripodes ſacri. i. tam precioſi, ac ſi eſſent ſacri, aut digni, qui conſecrentur, & coronæ virides. ſ. ex ramo ſemper virenti, & palmæ (appoſitorie) precium. i. vt ſint precium victoribus, locantur. ſ. in medio circo, & arma, & veſtes perfuſæ, oſtro. i. purpura, talenta. i. certa pondera auri, & argenti, & tuba canit. i. cantu indicat medio. i. de medio aggere. ſ. erat qui in littore, ludos commiſſos. i. committendos, aut inuinctos, et peragentur. Quatuor carinæ. i. naues pares. ſ. ferè collectæ ex omni claſſe, ineunt. i. incipiunt grauibus. i. validis remis, prima certamina. i. primos ludos, qui nauales erant. Mneſtheus, ductor ille peritus, agit. i. impellit acri remige. i. ſtrenuis remigantibus, Priſtim. i. nauem illã velocem. i. velociter actam, acri. i. remige, Mneſtheus, inquit, mox. ſ. futurus, Italus. i. habitator Italiæ, & progenitor Italorum, à quo nomine, ſup. deductum eſt genus. i. familia & progenies. Memmij. i. eorum, qui dicuntur Memmij, & Gyas. i. alius ductor, ſup. agit, Chimæram, nauem illam, ſic dictam, ingentem. i. valde magnam, ingenti mole. i. habentem ingentem magnitudinem, aut agit ingenti mole. i. motu Chimæram ingentem. i. valde magnam (appoſitorie) opus vrbis. i. inſtar vrbis, hoc eſt tam magnam vt vrbem putares: aut, quam non priuatæ domus, ſed vrbes extruere poſſint, quam. ſ. nauim, Chimæram dictam, pubes. i. iuuentus, hoc eſt multitudo iuuenum, Dardana. i. Troiana, hoc eſt ipſi Troiani iuuenes, impellunt triplici verſu. i. ordine, aut impulſu, quo æquora verrunt, aut cantu, quo vtuntur, vt ſimul verrant, aut omnibus his, nam ſubdit remi, conſurgunt tergo ordine, hoc eſt ipſa erat triremis. Et Sergeſtus à quo domus. i. familia, Sergia. i. Sergiorum, qui quo hæc ſcripſit Virgilius tempore Romæ, nobiles erant. Et ita in gratiam illorum videtur hæc commemorare poëta, gaudebant enim nobiles Romani Troiugenæ appellari, quod, & Iuuen. docet, et recitat Seruius, & Perſius, dicens: Ne mihi Polydamas, aut Troiades Labeonem prætulerint? Nugæ, Nec mirum, ſi deducta principali diſcrepant, vt à Cloantho, Cluentius, &c. tenet nomen. i. cognomen inuehitur. Centauro. i. naui ſic dicta, magna. Et Cloanthus, quartus ductor, vnde. i. à quo, ò Cluenti (ſic enim melius, legitur, quam Cloanthi) genus, ſupp. eſt tibi, ſup. inuehitur, Scylla. i. tali naui, cærulea. i. cærulei coloris: aut, qua in mari tute vtatur.

VARIA LECTIO.

CÆDIT quinas de more bidentes) In Rom. lib. legere eſt Binas. In quibuſdam alijs exemplaribus ſcriptum obſerues, Cædit q. binas. [Dona ferunt, onerantque aras) In antiquis aliquot libris, abſque copulatiua particula legere eſt, Dona ferunt, onerant aras.

Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora: quod tumidi ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt vbi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, immotaque attollitur vnda
Campus, & apricis ſtatio gratiſsima mergis.
Hinc viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater, vnde reuerti
Scirent, & longos, vbi circunflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
Doctores longe effulgent, oſtroque decori.
Cetera populea velatur fronde iuuentus:
Nudatosque humeros oleo perfuſa niteſcit.

SERV. EST procul) Haud nimis longe, vt, & ſupra diximus. Sic in Bucol. de nimia vicinitate ait: Serta procul tantum capiti delapſa iacebãt. Interdum, & ſatis longe ſignificat. [Olim) Tunc ferè cum Cori nubibus abſcondunt, & obruunt ſidera. [Tranquillo) Melius ſeptimus caſus eſt q̃ datiuus. [Campus) Saxi latitudo. [Apricis) Sole gaudentibus Sane apricus, & locus dicitur ſole calens, quod eſt opaco & abdito contrariũ, & apricos dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius: Duceret apricis in collibus vua colorem. Perſius: Vt noſtra Floralia poſſint Aprici meminiſſe ſenes. Apricum autem quaſi ἀφρίκων, ſine frigore. [Mergis) Eſacus Priami filius fuit, hic ſe præcipitauit è muro, nec periit. & cum hoc ſæpius faceret, deorum miſeratione in auem conuerſus eſt, quæ ad imitationẽ quaſi idem facit. [Circunflectere) Bene vno ſermone, & profectionẽ complexus eſt, &

teuer

Conſidunt tranſtris: intentaque brachia remis
Iotenti, expectant ſignum: exultantiaque haurit
Corda pauor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde, vbi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluere ſuis. ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos: totumque dehiſcit
Conuulſum remis, roſtriſque rudentibus æquor.
Non tam præcipites, bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.
Nec ſic immiſsis aurigæ vndantia lora
Concuſſere iugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu, fremituque virum, ſtudijſque fauentum
Conſonat omne nemus: vocemque incluſa volutant
Littora: pulſanti colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primuſque elabitur vndis
Turbã inter, fremitumq́. Gyas. quẽ deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere pinus
Tarda tenet. poſt hos æquo diſcrimine Priſtis,
Centaurusque, locum tendunt ſuperare priorem:
Et nunc Priſtis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc vna ambæ, iunctiſque feruntur
Frontibus, & longe ſulcant vada ſalſa carina.
Iamque propinquabant ſcopulo, metamque tenebant:
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor,
Rectorem nauis compellat voce Menœtem.
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum:
Littus ama, & læuas ſtringant ſine palmula cautes:
Altum alij teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas.
Quò diuerſus abis? (iterum) pete ſaxa Menœte,
Cum clamore Gyas reuocabat: & ecce Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyæ, ſcopuloſque ſonantes
Radit iter læuum interior, ſubituſque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit iuueni dolor oſsibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ: ſegnemque Menœten
Oblitus, decoriſque ſui, ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit: ipſe magiſter
Hortaturque viros, clauumque ad littora torquet.
At grauis, vt fundo vix tandem redditus imò eſt
Iam ſenior, madidaque fluens in veſte Menœtes,
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit,
Illum & labentem Teucri, & riſere natantem:
Et ſalſos rident reuomentem pectore fluctus.

reuerſionem. (Doctores) Domini nauium, non gubernatores. (Populea velatur fronde iuuentus) Hebe Græce eſt, Latine Iuuentus, vxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc iuuentus vtitur populeis coronis, aut ad imitationem virtutis. Populus.n. Herculi conſecrata eſt: vt, Populus Alcidæ gratiſſima. (Nudatos) bene nudatus, quia tecti eſſe conſueuerunt. Nam nudum eſt nunquã tectum, vt facies. (Tranſtris:) Et tranſtra dicuntur & iuga, vt in 7. Inde alias animas quæ per iuga longa ſedebant. (Intenti) Eodem ſermone in diuerſis vſus eſt rebus. Aliter.n. brachia, aliter intendimus mẽtem. (Exultantiaq́ haurit Corda pauor pulſans) Hypallage, omni parte pulſans pauor corda haurit.i.ferit, & exultare facit: vt, Latus haurit apertum. (Laudumq́ue) Ne eſſet turpe quod ait pauor. Sanè iſtæ ſunt bellorum proluſiones. vnde etiam ad tubam geruntur. Sed ſciendum maioris ætatis funera ad tubam ſolere proferri. Perſius: Hinc tuba candelæ. Minoris vero ad tibias, vt Statius de Archemoro: Tibia enim teneros ſolitũ deducere manes. (Finibus omnes) ſm naturam ante generali vſus eſt deſcriptione, venturus ad ſpecialitatem. (Præcipites) Feſtinantes: vt, Præcipites vigilate viri. (Bijugo) Et hoc celeritatis eſt. Plures.n. ſe impediunt. (Carcere) Vſurpauit. Nam carcer eſt numero tantum ſingulari, cuſtodia noxiorum. Carceres vero tantum pluraliter oſtia quibus equi arcentur, vñ & carceres, quaſi arcere ſm Varr. (Iugis) Iugalibus equis. (Vndantia) Autem large effuſa. (Conſonat) Ideo Conſonat pp echo. Noſtræ.n. vocis eſt æmula, vnde & Reſultant ait. (Elabitur) Præcurrit celeriter: vt, Labere nympha polo. (Turbam inter, fremitumq́.) In ipſo principio. (Diſcrimine) Interſtitio. Et bene variat nunc naues, nunc ductores commemorans. (Priorem) Inter ſe, hoc eſt tertium. (Metamque tenebant) Nauticum verbum. (Princeps) Modo ordinis eſt. (Quò tantum mihi) Vacat mihi, vt ſolet plerunque. (Littus ama) Litus eſt omne quod aqua alluitur. Vnde & ſaxũ litus vocauit. (Stringat) Radat, ac ſi diceret, Hoc volo quod times. (Palmula) Extrema pars remi in modum palmæ protenta. (Iterum) Hoc verbum, & a poeta poteſt dici: vt, Iterum reuocabat, & a Gya: vt, Quo abis iterum, non iterum pete. (Inter nauemque) Quæ vacat. (Exarſit iuueni) Cauſa pendet e a cauſa. Horat. Non ego hoc ferrem calidus iuuenta conſule Planco. (Nec lacrymis caruere genæ:) Nimis iraſcentium eſt. Cic. de Verre, Cum iraſceretur, lacrymas interdum via tenere. (Decoriſq́. ſui) Inhoneſtum eſt.n. iraſci, duci præſertim. (Sociumque ſalutis) Poſſumus intelligere oblitus ſalutis ſuæ ſocium.i. gubernatorem. Poſſumus, & ſocium ſalutis ſuæ oblitus, pro ſociorum. præcipitato .ſ. gubernatore. (Ipſe gubernaclo) Vt oſtenderet nihil eſſe quod ipſe non poſſet implere. (Hortaturque viros)

Nudatos nudos

Carcer

Carceres

Aut ipſe dicit Celeuma. Nam hortatores dicuntur, aut quia cõſternati fuerant, perdito gubernatore. (Clauum) Fuſtem gubernaculi. (Iam ſenior, madidaq́. fluens in veſte Menœtes) Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuiſſe debere. addidit ſeniorẽ veſte madida. (Fluens in veſte) Cui veſtis fluebat. honeſte locutus eſt, ſic Iuuen. Et multo ſtillaret penula nimbo. (Riſere natantem) Vnde in ludis voluptas quæritur. (Reuomentem) Sæpius vomentem.

EST procul &c.) More ſuo, priuſquam rem deſcribat, præmittit deſcriptionem loci, in quo gereretur certamen nauale, additq́. quomodo finibus exiere ſuis, de qua re, & ſequentibus, cum in actione, potius q̃ in ſententijs conſiſtant, pauca afferuntur à Donato, ea autẽ ſunt hæc. (Intenti) Expectantes ſignum. (Exultantia Corda) Propter ſolicitudinem victoriæ, quæ erat incerta. Hæc ille. Ordo eſt. Saxum.i.ſcopulus.aut rupes ſaxea, eſt procul.ſ à littore, in pelago.i.mari, contra littora ſpumantia.i. ex oppoſito littorum ſpumantium, quod ſupp. ſaxum, tunditur.i.percutitur, olim.i.aliquãdo, vndis tumidis.i.inflatis, exiſtens ſubmerſum.i.obruptum, illi vndis, tunc.ſ. vbi.i.quando, Cori.i. venti illi, qui & Cauri dicuntur (nam au, mutatur in o, longam) hyberni.i.tempore hyemali, ac pluuioſo flantes, condunt.i. abſcondunt .ſ. nubibus, quas producunt ſidera ad cœlum, ac ſtellas, campus.i. planicies capax, ſilet tranquillo.i.cum tranquillitas eſt, & attollitur.i.editur, vnda immota.i. quando vnda non mouetur, ſed tranquillitas eſt, ſupereminet illud ſaxum, habens in medio campum amœnum, exiſtens ſtatio.i. locus in quo ſtare, & requieſcere poſſunt, mergis gratiſſima, mergis.i.illis auibus vrinantibus, apricis.i. apricantibus, hoc eſt ſoli ſe explicantibus, poſtquam ſeſe immerſerint. Aeneas pater.i. princeps totius cœtus, conſtituit hic.i.in hoc campo, aut ſaxo, metam.i.terminum nauigationis, viridem, quia ex ilice.i.quercu ilia, frondenti ſignum.i.inſignum, aut exiſtentem ſignum nautis, vnde.i. à quo ſigno ſcirent reuerti, & vbi ſcirent circunflectere, longos curſus.i.celeres nauigationes in longum ductas, tum.i. deinde, legunt.i. diſpertiuntur, loca.ſ.è quibus exilirent, quia quæ ex directo ſtabant breuiorem excurſum facturæ erant: & ipſi ductores.i.domini nauium, & qui præmio contendebant, effulgent in puppibus auro longo, id eſt longo viſo itẽ, pro & decori, ſupple ſunt: oſtro, id eſt purpura. Cetera iuuentus, ſcilicet remigatura, veſtitur fronde populea, quæ in tutela eſt Herculis, & oſteſeit, ſcilicet per ramos, viſa, aut veſtita erant ſolum in capite. Perfuſa humeros nudatos.i.habens humeros nudatos, perfuſos oleo, ſcilicet contra aquas, & ſudores, ſupp. ipſi remiges: conſidunt, id eſt ſimul locum capiunt, tranſtris, id eſt in ipſis tranſtris, id eſt iugis, per quæ tranſitur in ſupremo nauium, & brachia, ſupple eorum, ſunt intenta

A S C.

tenta remis,& ipſi intenti expectant ſignum.ſ.quo dato exilirẽt, & pauor pulſans.i.titillans corda exultantia.ſ.nouitate rei,& ſpe victoriæ,hauri t.i.ferit,& concutit timor ignominiæ,& cupido.i. audiriæ laudum,eſt,ſup.arrecta.i.attẽta,inde.i.deinde, vbi i.poſtquam,tuba clara dedit ſonitum .i. ſignũ iucundi certaminis, qđ dat ſonãdo,haud mora.i.nulla fit mora,& ſup.omnes proſiluere .i.procul ſaliuerũt,ẽ finibus.i.limitibus ſuis,clamor nauticus ferit.i.pulſat, æthera .i. ſummũ aerẽ freta,verſa lacertis .i. brachijs remigum adductis,ſpumãt.ſ.ex impetu præcipiti, & ipſi remiges infundunt pariter.i.ſimul,& vno ictu ſulcos.i.aquaſ fiſſuras ſulcis ſimiles,& totũ æquor dehiſcit.i.aperit ſe, conuulſum.i.ſimul euulſum,remis,& hoc roſtris.ſ.nauium, ſtridentibus.i.ſtridorem facientibus,dum aquas ruẽt ſe inuentas ſulcant,& proruunt . nõ eſt legendum. Roſtriſq. ſtridentibus,quia neq; verſus ſtaret,ſtridens.n.primam producit,vt j.huius, Talia iactanti ſtridens Aquilone procella . Neque ſententia, non .n. conuulſum erat æquor roſtris,ſicut remis,quia remi,à latere,aquas colluerunt,roſtra, à parte anteriori,ſcindunt) Curſus .i. equi currum trahentes, aut ipſi currus tracti,non corripuere.i.ſimul rapuerunt vnquam,cãpum.i.circum in curuli certamine bijugo.i.dum vt celerius agantur binis iugis,contenditur.non dicit,corripuere campum,& effuſi carcere .i. carceribus,is eſt locus , vbi priuſquam emittantur equi curſuri arcentur,exiſtentes tã præcipites .i. veloces,vt ſupp. naues antedictæ,aurigæ cõcuſſere.ſic.i.tam vehementer,lora vndantia.i valde effuſa,aut ſpumis abundantia,ſed melius effuſa.i. laxa,& colla fluentia, & hoc iugis.ſ.equorum.i.ipſis equis iugalibus,immiſſis.ſ.in campum ex carceribus,& non pendent ſic ꝓni .i.inclinati,ad vbera,vt ſup.remigea incumbũt remis. Tum.i.deinde,poſtquam ſignum datum eſt,omne nemus.i.tota ſilua vicina,conſonat plauſu,& fremitu,virum.i.virorum,& ſtudijs.i.ſtudioſis acclamationibus,fauentum.i.fautorum, & litora incluſa .ſ.inter mõtes,voluunt.i.frequenter euoluuntur,vocem.ſ.acclamantium,& colles pulſati.ſ.ictu vocum,reſultant.i.reſultare videntur, & redundare clamore ,propter vehementem clamorem quem reſilire faciunt. [Effugit ante oculos,&c.) Vt lectorem auditorem ue,varietate euentorum recreet,docet varia vſus fortuna in nauali certamine,nam qui primas partes in principio obtinuit nouiſſimas,vix nactus eſt,vnde Donati nihil habemus.Ordo autem eſt . Gyas.i.nauis ipſius Gyæ,videlicet Chimæra,effugit ante alios.i.ante alias naues,& elabitur .i. celeriter percurrit, primis vndis.i ꝑ primas vndas inter turbidam,& fremitum, quẽ Cloanthus conſequitur,deinde .i. proximo loco,exiſtẽs melior .i peritior,remis.i.arte remigandi,ſed pinus .i. nauis ea pinu facta,videlicet Scylla,tarda.i.tardata, pondere.i.mole & magnitudine,tenet.i.immoratur ipſum Priſtis.i.nauis Mneſthei, & cẽtaurus.i.nauis Sergeſti,tendunt.i.contendunt, poſt hos.ſ.prædictos Gyan & Cloanthum,æquo diſcrimine.i.æquali diſtantia, ſuperare locum priorẽ i.a prioribus occupatum,& Priſtis abit .i. præit (quia derelinquit poſt centaurum) nunc .i. aliquando,& centaurus ingens.i.valde magna,præ erit nunc.ſ.Priſtin, victam.i.ſuperatam,& poſthabitam,& ambæ feruntur,nunc.i.aliquando, vna .i.pariter,& frontibus.i.roſtris,aut proris,iunctis,& carinæ longę ſulcãt.i ſindunt,vaſa ſalſa.i.aquas marinas,& ipſi propinquãt iam ſcopulo.i.ſaxo vbi Aeneas metam conſtituerat, & ipſi tenebant metam.ſ.ferè,cum Gyas,princeps.i.principium tenẽs, & victos in medio gurgite compellat voce.ſ.vehementi Menœtẽ rectorẽ.i.gubernatorem nauis, quo abis mihi .i. in damnum meũ (& ita,vt Land.ſentit, mihi nõ vacat . Valla tamen argute ſentit, datiuos pro nominales ſępe ad nullum referri,nullumq. demonſtrare vt ſi dicamus,hic mihi ſemper dormit, non .n. mihi pluſq̃ alijs dormit) abis igitur mihi,vel ea more loquendi, vel in damnum meum,tñ.i.intantum,exiſtens dexter.i.in dextrum tendẽs, ò Menœte,dirige curſum huc.i.in hanc partem vbi ego ſum,qui ſignificat ſe in læua fuiſſe,vnde poſſet dici,quo abis mihi.i.à me, hoc eſt ab ea parte,in quam nauem directam velim,ama.i.ſequere litus,& ſine.i.permitte,ſupp. vt palmula .i. remulus,formam palmæ in fine habens,ſtringat.i.leuiter contingat,cautes .i. ſcopulos,quos vitauit Menœtes in ſiniſtra extantes. Alij.ſ.gubernatores,timidi.videlicet teneant altum.i.profundum mare, dixit.ſ. Gyas,ſed Menœtes timens ſaxa cæca .i. latentia, detorquet proram.i.anteriorem partem nauis,ad vndas.i.fluctus profundos pelagi,& Gyas reuocabat i.iterum vocabat , cum clamore .ſ. valido,ò Menœte,quo abis diuertis .ſ. ab ea parte in quam tendere volo,iterum ſupp.dico tibi,ſed imperfectus ſermo trepidanti cõpetit pete ſaxa .i. etiam ſi ſaxa ſint,quod addit,ne Menœtes,excuſando tarditatem tempus terat,& ecce.i.præter ſpem, cum talia diceret, ipſe .i. Gyas , reſpicit Cloanthum inſtantem à tergo, & tenentem propiora .i. propiores partes,hoc eſt proxima loca . Ille .ſ.Cloanthus,radit.i.molliter contingendo cautes pertranſit, inter læuum.i.ſiniſtrum, à quo Menœtes diuerterat . inter nauem Gyæ.ſ.Chimeram, & ſcopulos ſonantes.ſ.concuſſione aquarũ . & præterit ſubito priorem.i.eum qui fuerat prior,videlicet Gyã, & tenet æquora tuta.i.ſine ſaxis , relictis metis .i. vnde deberent reuerti,& quia nondum reuerſus erat,nondum victor,erat licet primus metas pertigerat. Tum vero.i. ſed tunc maxime,aut tunc ad verum ingens dolor exarſit i.excanduit,iuueni.ſ.Gyæ, qui ad eo ardentior erat,quia iuuenis oſſibus .i. ad medullas vſque,nec genæ.i.orbes oculorum caruere lacrymis,hoc eſt ſimul lacrymauit,ipſe oblitus decoris .i. honeſtatis ſuæ , & ſalutis ſociorum, pro ſuciorum ſuorum,deturbat .i. cum turba deijcit , Menœtem ſegnem ab alia puppi,præcipitem in mare . Ipſe.ſ.Gyas , ſubit gubernacio .i. ad gubernaculum,exiſtens rector .i. fungens officio gubernatoris,quem deturbauerat,& ipſe.i.ſimul ſubit gubernaclo,exiſtens magiſter.i.princeps.& gubernato,& hortatur viros .i.viriliter remigantes,& torquet clauum i.gubernaculum ad litora.ſ.quæ Menœtes vitauerat . At.i. ſed, Menœtes grauis,quia iam ſenior,& fluens in veſte madida,vi.i.poſtquam redditus eſt, tandem.i.poſtquam,diutius fuerat ſub aquis,ſup.a fundo imò .i. emiſerat a fundo,ipſe petit.i.conſcendit ſumma ſcopuli . erat n. propè ſcopulorum quem vitauerat,& reſedit in rupe ſicca. Teucri riſere.ſ.prius illum.& .i ſimul, labentem,quia ſciebant peritũ eſſe,nec ſubmergi poſſe,&natantem.i.cum nataret ad ſcopulum, & rident.ſ.iam reuomentem.i.frequenter vomentem, fluctus ſalſus .i. aquas marinas .

VARIA LECTIO.

INTERSAQVA brachia remis Intenti,expectant ſignum ,) In lib.aliquot antiquis legere eſt,Nudataq́ brachia remis intenti . [Conuulſum remis,roſtriſq́. ſtridentibus æquor) In vetuſto quodam libro , Roſtriſq́. ſonantibus,ſcriptum eſt . Alij,in ſtridentibus abundare putauerunt, quod omnino pleriſque alijs locis factum deprehendi,in Rom. preſertim lib. ſuſpicatique ſunt, Tridentibus,legendum. Alij,Ruentibus,adinuenere,qua in opinione literatiſſimos ætate ſuperiore viros fuiſſe accepimus . In Oblongo illo lib.peruetuſto,quem Pomponij Læti delicias fuiſſe dicunt,Roſtriſq́. rudentibus,legitur. [Nec ſic immiſſis) Veteres aliquot libri manuſcripti legunt,Nõ ſic immiſſis.[Primuſq́. elabitur vndis)In Rom.lib,in Longobardico,in Mediceo, & aliquot alijs,legere eſt,Primis.[Et nunc Priſtis abit) In antiquioribus libris legere eſt . Et nunc Priſtinis habet . [Et longe ſulcant vada ſalſa carinæ) In Rom. lib. legere eſt, Et longa ſulcant vada ſalſa carina. In Mediceo quidem,Carina.prius fuerat,ſed aliena manu,& atramento,Carinæ,factum eſt [Cum princeps)In antiquis aliquot libris ſcriptum eſt,Tum.[Huc dirige curſum)Vulgata quidem exemplaria,Curſum,habent . Sed in Rom. & pleriſque alijs,vno exemplo legas,Greſſum.[Litus ama,& læuas) In Longob.legere eſt,Litus amet,læuas. [Cum clamore Gyas reuocabat,& ecce Cloanthum Reſpicit) Multi expungunt, &,qđ in antiquis lib.particulam eam aſſerant non inueniri. Ego ſanè, & in Vaticanæ bibliothecæ lib.& in pleriſque alijs, qui mihi præ manibus fuerunt,paſſim & ipſum notatum animaduerti. [Subitoq́. priorem Præterit)In Med.& antiq.aliquot alijs libris,Subito legitur.[Puppi deturbat ab alta) In antiq. aliquot libris, Detraxit, legitur . [Redditur imò eſt) In nonnullis libris antiquis , Eſt , verbum deſideratur . In aliquot alijs per apoſtrophen ſcriptum inuenias, Im' eſt .

COEL. RHODIG.

ILLVD hic opera ſubnotat im par erga.In ſpectacula quandoque Miſſus nominari . Confici miſſum vnum intellige,vbi à calce ad calcem procurrentes equi rurſum ab meta circunflexa calcem repetebant . Sic vero dicitur,vnde emittuntur equi. Hinc Maro .

Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater , vnde reuerti
Scirent , & longos , vbi circunflectere curſus .

Erant ſanè miſſus quatuor.& viginti,pro horarum numero. Qđ cœleſti ratione circum diſtingui ſolitum,accipimus. Etenim duodecim viſebantur hoſtia , pro numero domiciliorum cœli, ſicuti planetarum imagine metæ ſeptem .

Mor

SERV. MOrantem) Imperitia gubernatoris. [Aemula Priſtis) Eiuſdem rei ſtudioſa: vt, Illo æmulo atque imitatione ſtudiorum meorum Cicero in Cæſarianis. Alias inimicũ ſignificat. [Inſurgite) Econtra Lucanus, Atque in tranſtra cadunt, & remis. [Hectorei) Aut fortiſſimi, aut re vera quondã Hectoris ſocij. [Getulis) Africanis. a parte totum. Nam Getulia mediterranea eſt. Syrtes vero iuxta Lybiam ſunt. ſic de Syrtibus Horatius: Vbi Maura ſemper æſtuat vnda. Fuiſſe autem Troianos in Syrtibus ille indicat locus, In breuia, & Syrtes vrget, miſerabile viſu. [Ionio) quando iuxta Charybdim nauigauerunt. [Maleæq.) Malea promontorium eſt Laconicæ prouinciæ, vnde ſunt ſequaces .i. perſecutrices: vt, Capiterq. ſequaces Illudunt. [Prima) Quaſi quę ſuleo. [Mneſtheus) Ille ſemper victor. [Hoc vin.) Loco victor ſit vltimos nõ redire. [Nefas) Modo opprobrium. [Aërea) Fortius: vt, Et iunctos temo trahat æreus orbes. Nam puppis ærea non eſt, ſed prora. [Subtrahiturq. ſolum) Vnicuique rei quod ſubiacet ſolum eſt ei quæ ſubiacet. vnde eſt ſolum nauis mare, & aër, auium. & eſt verbum cuius perlucida ſignificatio ſemper inuenitur. [Riuis) More riuorum, ac ſi riuatim diceret. [Furens animi) Figurate dixit: vt, Præſtans animi iuuenis. [Interior) Siniſterior. Cic. Quem omnia intercanere dicebant. Saluſt. Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt. [Iniquo) Anguſto: vt, Siluis inſedit iniquis. [Procurrentibus) Præminentibus, & velut obuiam venientibus. [Murice) Saxi acumen eminens per tranquillitatem. [Morantur) .i. retro agunt. [Legunt) Alij prætereunt, ſed melius legunt .i. colligunt. Nam ſequitur, Et fractis diſcentem currere remis. [Prona) vicina littoribus Vnde altum, eſt lõge poſitum. [Columba) Vbique de his domeſticis columbas Virg. dicit. Perſius vero ait: Teneroq. columbo Es ſimilis, Nam agreſtes, palumbes vocantur. [Exterrita pennis) Pennarum concuſſione terrorem ſignificans, vt Timuit exterrita pennis ales. Non .n. timet pennis, ſed indicat timorem. [Radit) Secat purum aërem. [Frustra) Quia enim ei relicta victoria ſubueniret.

His læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto, Mneſtheoq́ue Gyam ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloq́ue propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior: partem roſtro premit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens naue per ipſos
Hortatur Mneſtheus. MNES. Nũc nũc inſurgite remis
Hectorei ſocij: Troiæ, quos ſorte ſuprema
Delegi comites, nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus vſi,
Ionioq́ue mari, Maleæq́ue ſequacibus vndis.
Non iam prima peto Mneſtheus: neque vincere certo;
(Quanq̃ o) ſed ſuperent, quibus hoc Neptune dediſti
Extremos pudeat rediſſe. hoc vincite ciues,
Et prohibete nefas. POE. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis:
Subtrahiturq́ue ſolum. tum creber anhelitus artus,
Aridaq́ue ora quatit: ſudor fluit vndique riuis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Nanque furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioq́ue ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere; illiſaq́ue prora pependit.
Conſurgunt nautæ: & magno clamore morantur:
Ferrataſque ſudes, & acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſq́ue legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuq́ue acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arua volans; plauſumq́ue exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox aëre lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas.
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat vltima Priſtis
Aequora, ſic illam fert impetus ipſe volantem,
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, breuibuſque vadis, fruſtraque vocantem
Auxilia. & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamq́ue ingenti mole Chimœram
Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.

ASC. HIC læta extremis, &c.) Docet reliquorum conatus, & (dixi) varium euentum, ſimulq́ue in gratulationem domus Sergiæ egregior animos ſacinusque virile. Sergeſti commemorat, qui tamen infelici fortuna vſus, nauem fregit, quare ſpem cepit Mneſtheus tam grandem, vt qui vltimus erat, primus euaſiſſet, niſi Cloanthus diuina ope fretus, partam gloriam proceſſiſſet. De qua re cum nihil allatum ſit ex Donato. Ordo eſt. Hic .ſ. huc loco, aut ex hoc euentu, ſpes læta .i. lætificans, eſt accenſa duobus extremis .ſ. Sergeſto, & Mneſtheo, videlicet ſperare Gyam, moratem .i. moram trahentem, quia gubernatorem amiſerat. Sergeſtus capit locum ante .ſ. quam Mneſtheus, & propinquat ſcopulo .ſ. vbi meta erat conſtituta, nec tñ ille .ſ. Sergeſtus, erat prior tota carina, præeunte .i. tota naui, ſed prior erat parte .ſ. nauis ſuæ, & Priſtis, nauis Mneſthei ęmula .i. inſecutrix, premit roſtro .i. anteriore parte ſua, hoc eſt prore ferrata, partem .ſ. centauri, quæ nauis erat Sergeſti. At .i. ſed, Mneſtheus incedens .i. ingrediens per ipſos ſocios, in media naue hortatur .ſ. his verbis, ò ſocij Hectorei .i. fortes, qualis Hector, aut, qui aliquando Hectori ſocij fuiſtis, quos ego delegi .i. de multis legi, comites .ſ. huius ꝓfectionis, in extrema ſorte Troiæ .i. in ipſa ruina, & euerſione Troiæ, inſurgite nunc nunc .i. maxime nunc remis, promite .i. proferte nunc illas vires, & illos, ſup. animos, nunc quibus vſi ſup. eſtis in Syrtibus Getulis .i. Getulicis, vt in 1. viſum eſt, & in mari Ionio quando .ſ. iuxta Charybdim nauigaretis, vt in 3. recitatũ eſt, & in vodis Maleæ, illius promontorij Laconicæ prouinciæ, ſequacibus .i. ꝓſecutricibus, ego Mneſtheꝰ .i. quamuis Mneſtheus, hoc eſt qui primas partes obtinere ſoleo, tamen non peto iam prima .i. primas partes, neque certo .i. contendo, vincere .i. ſuperare. Quanquam ò .i. vtinam, id mihi datum ſit, aut q̃q̃, ò q̃ glorioſum foret, in hoc certamine ſupereſſe, ſed ò Neptune ſuperent, ſup. illi, quibus tu dediſti hoc .i. qui non tua virtute ſed tuo noie freti, nunc ſuperant. Pudeat, ſup. ſaltem vos redijſſe extremos, ò ciues, vincite, & prohibete, hoc nefas .i. pro victoria obtinere, ne .ſ. redeamus extremi, & ꝓhibite iſtũ dedecoris à nobis. Olli, illi tunc, procũbunt .i. toto pectore incũbunt remis, ſummo certamine .i. conatu, quaſi concertarẽt de laude ĩter ſe, puppis ærea .i. fortis, aut ęrata, tremit vaſtis .i. valde amplis ictibus, & ſolum .i. ſuſtentaculũ eius, hoc eſt aqua ſubtrahitur .ſ. impulſu remorũ, tũ .i. inſuper, anhelitus .ſ. remigum, creber .i. crebro emiſſus, quatit artus, & ora arida, & ſudor fluit vndique .i. ab omni parte riuis .i. per riuos, aut in morẽ riuorũ. Ipſe caſus .i. euentus, attulit viris .i. viriliter remigãtibus, honorem optatũ .ſ. vt extremi non eſſent, nã dum Sergeſtus furẽs animi .i. faciens animum, quaſi furere, vnde honeſtius dixit, q̃ ſi dixiſſet, furẽs animo ſuburget .i. ab interiore vrget, exiſtẽs interior, proram ad ſaxa .i. à Menœte vitata, & à Cloantho feliciter pertranſita, & ſubit ſpatio iniquo .i. non ſatis magno ꝓ captu centauri, ipſe infelix hęſit .i. maſit hærens in ſaxis procurrentib. i. prominentibus aut procul concurrere viſis. Cautes ꝯcuſſæ ſunt, ſup. à remis, & naui, & remis obnixi .i. obnitẽtes, vt ſeruent nauim crepuere .i. fragorẽ dedere. in murice .i. ſaxi acumine, acuto .i. aſpero, & prora illiſa .i. partim læſa, pependit .ſ. ad ſcopulos, nautæ .i. nauiũ impulſores, cõſurgunt .i. ſimul contẽdunt, nauẽ ſuſpenſam amouere conantes, & murãtur .i. morã trahunt, ſup. cum clamore magno, & ſuo quo ſe mutuo cohortãtur & ſpectantiũ, & expediunt .i. expedite iniiciunt, trudes ferratas .i. perticas ferro munitas, q bus naues detrudere ſolent, & contos .i. bacculos oblongos, qbus ꝓfunditatem percontari ſolẽt, cuſpide acuta .i. hõtes cuſpidẽ acuta, & legũt .i. colligũt, in gurgite remos fractos .ſ. ad ſcopulum, at .i. ſed Mneſtheus lætus quod per infortuniũ Sergeſti eũ præterret, & acrior, ſup. effectus, ipſo ſucceſſu .i. q a bene ſucceſſit, petit .i. trãſuolat, celeri agmine .i. impulſu remorũ, & ventis vocatis .i. optatis, maria ꝓna .i. deflua, & inclinata, & decur

decurrit.i.deorſum currit pelago aperto .i. patenti, ſine obſtaculo Dat exemplum, dicens, Qualis.i.qualiter columba commota.i.deturbata, ſpelunca.ſ.ſua.i. de cauerna ſua, ſubito .i. ex improuiſo, cui.ſ.columbæ, domus, ſup. eſt, & nihil dulces, pp pullos, ſup.ſunt in pumice latebroſo.i.lapide cauernoſo, fertur.ſ.ſpelunca, volans in arua, & ipſa exterrita tecto .i. euolans ea tecto propter terrorem, dat ingentem plauſum pennis.i.alis ſuis, & ipſa mox.i.paulò poſt, lapſa.i.deuolans, aëre quieto .i. non concitato, radit.i.molliter ſecat, iter liquidum.i.aërem, neq; commouet alas celeres, ſed æquatis & immotis alis deſcendit: Sic.i.talis Mneſtheus, ſup. volat, & Priſtis vltima.i.quæ fuerat vltima, ſecat ſic æquora, & ipſe impetus fert, ſic ipſam volantem, & deſerit primum Sergeſtum, luctantem in alto ſcopulo, & vadis breuibus .ſ. inter ſcopulos. nam impulſo induxerat nauem, vnde quietam reducere nequibat, & vocantem fruſtra.i.incaſſum, auxilia forte deorum, quia ſtultum fuiſſet à concertantibus auxilium petere, & diſcentem currere remis fractis, inde .i. deinde, conſequitur Gyam, & Chymeram, nauem.ſ.Gyæ, ingenti mole .i. habentem ingentem molem, &, ſupp. Chymera, cedit .ſ. Mneſtheo, ac Piſtri, quia ſpoliata eſt magiſtro, id eſt gubernatore .ſ. Menœte.

VARIA LECT. SERGESTO, Mneſteoq. Gyam ſuperare) In libris aliquot antiquis, Mneſthei, legitur. [Nec tota tamen ille prior præeunte carina,) In antiquis pleriſque libris, verſus hoc legitur ordine dictionum: Nec tamen ille prior tota præeunte carina. [Petem roſtro premit) In libris aliquot antiquis, Partim, legitur. Neque vincere certo. [Quanquam ò) In antiquis pleriſque libris abraſa eſt caſtior lectio, ſcilicet Quanquam ò, & eius loco repoſitum, Quenquam. [Nanque furens animi, dum proram ad ſaxa ſub vrget) In libris aliquot antiquis legere eſt, Nanque furens animis. [Ferrataſq. ſudes) In Mediceo & antiquis aliquot alijs exemplaribus, Trudes, legitur. [Et primum in ſcopulo luctantem) In libris aliquot antiquis, At, in alijs. Ac legitur.

COLL. RHOD. QVARE ſi & paucula modo adiecero, coronidem apponam. Cum canant citharistæ, manus vtriuſq; officio perfungi, quippe plectro dextra vtitur, & hoc eſt foris canere, chordas vero ſiniſtræ carpunt digitis, quod vocant intus canere, quoniam quæ ſiniſtra ſunt, ſæpius interiora dicuntur, vt apud Virgilium: Dum proram ad ſaxa ſuburget Interior. Et apud Sal. Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, Intus apud Plin. in terrarum ſitu loca ſtatuuntur, quæ in mediterraneis ferè ſunt.

Solus iamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus?
Quem petit, & ſummis adnixus viribus vrget.
Tum vero ingeminat clamor: cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudijs: reſonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem,
Ni teneant: vitamque volunt pro laude pacisci.
Hoc ſucceſſus alit. poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens vtraſque Cloanthus,
Fudiſſetq; preces, diuoſque in vota vocaſſet,
Dij quibus imperium pelagi, quorũ æquora curro,
Votis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis ſub fluctibus audijt omnis
Nereidum, Phorcique chorus, Panopæaque virgo:
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit. illa Noto citius, volucrique ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum.
Declarat, viridiq; aduelat tempora lauro:
Muneraque in naues, ternos aptare iuuencos,
Viuaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam: quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextuſque puer frondoſa regius Ida
Veloces iaculo ceruos, curſuque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis:
Longæui palmas nequidquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes, ſæuitque canum latratus in auras.

SERV. IPſo ſupereſt in fine) Vt ſpatia, & ſi plura ſuperſint, tráſeat elapſas prior. [Propriũ decus) Quaſi iam partam victoriã, & honorem ni teneãt indignantur. [Succeſſus) Felicitas. [Poſſunt, quia poſſe videntur) Sperabant victoriam opinione ſpectantium: vt, Cũctiq; ſequentes Inſtigant ſtudijs. [Palmas vtraſq;) Diximus ſupra antiquum hoc eſſe. Carpinius tamen dicit (qui de elocutionibus ſcripſit) per naturam vitioſam eſſe hanc elocutionem, & ſiue vtranque palmam, ſiue vtraſque palmas dixerimus, eſſe in aliquo vſurpationem. [Imperium pelagi) In pelago: vt, Dij quibus imperium eſt animarum. [Lætus) Victor, à præcedenti quod ſequitur. [Ante aras) De quibus paulò poſt: Pars ſpoliant aras. [Voti reus) Debitor. Vnde vota ſoluentes, dicimus abſolutos. Vnde eſt: Damnabis tu quoq; votis, quaſi reos facies. [Porriciam) Exta porriciuntur in fluctus. Niſi forte dicamus, & fluctibus offerri. quòd ſi eſt, porriciam legendum eſt .i.porrò iaciã. [Phorciq.) Latine hic Phorcus.i.huius Phorci dicimus, nam apud nos, græca huius nominis non eſt declinatio. [Eſt autem deus marinus. [Panopęaque virgo) Vna de Nereidibus, quam ideo ſeparatim dixit, vt illas nõ virgines intelligamus. [Portunus) Deus marinus, q portubus pęeſt. Et bene Impulit eum ipſe iam vicinum portui. Nota eſt autem fabula. Athamas poſt furorem à Iunone immiſſum, cum occiſo Learcho Melicertam alterum filium cum vxore ſua perſequeretur, & ſe illi in mare præcipitaſſent, voluntate numinum in deos verſi ſunt, Melicerta in Portunũ, qui græce Palæmon dicitur, Ino in matrem Matutam, quæ græce dr̃ Leucothea. [Portu ſe cõdidit alto).i.vſque ad interiora peruenit. [Ex more) Ludorũ .ſ.per præconem. [Victorem) Primũ ſubaudis, Nã, & illi duo victores ſunt. Sergeſti, vnde paulò poſt, quem modo nauali Mneſtheus certamine victor Conſequitur. [Dat ferre) Græcũ eſt duum verba coniungere, vt paulò poſt, Donat habere viro. ſed hoc datur poëtis. [Magnum talentum) Vt diximus, quiddam breue, ſed magnũ dixit cõparatione alterius. [Circum).i.in parte extrema, vt diximus. [Mæandro duplici) Flexuoſo. & h.d. Erat in Chlamide flexuoſa, & in ſe remeabilis purpura in modum Mæandri fluminis Cariæ prouinciæ. [Melibœa) Pro Melibœenſis. Eſt aũt ciuitas Theſſaliæ Melibœa. [Regius) Troij regis Phrygiæ filius. [Fatigat) Laus picturę, quaſi gerat. & tñ õ gerere videatur. [Præpes) Modo volãs. [Sublimẽ).i.in altũ. [Palmas ad ſidera tendũt) Aut mirantes, aut increpãtes deos.

ASC. SOLVS iamq́ ipſo ſupereſt in fine Cloãthus. Quem petit, & ſummis adnixus viribus vrget. Tũ vero ingeminat clamor: &c. Poſtq̃ Mneſtheus, Sergeſtum, & Gyantem ſuperauerat, reſtabat, inq̃t, ſolus Cloanthus in fine, quem, & Mneſtheus viciſſet, niſi imploratio, atque impetrato deorum auxilio, Cloanthus portum attigiſſet, quem victorem, pronũciat Aeneas, meritiq. donat præmio. Horum exemplo, ne qua pars diuinæ poëſeos bona eruditione vacet, docet poëta in rebus bellicis temeritatẽ obeſſe plurimum, & id in Gya q Menœtem ſocium ſalutis deturbauit, temeritatem non minus officere, vt in Sergeſto, qui nauem fregit, virtutem plurimum poſſe, vt in Mneſtheo, qui etiam Cloãthum viciſſet, ſi ſuis duntaxat auſpicijs, & viribus cõtendiſſet, ſed diuinum auxilium omnibus præſtare, quo Cloanthus victor euaſit. monet ergo tacite, vt illud imploremus. Docet præterea, aleam, fortunamque belli eſſe variam, ne dum aſpirat primo fortuna labori, ſucceſſu ipſo vecordes, ſegneſque efficiamur, neue in aduerſo principia deſperemus, quia ſperandum eſt, vt debile principium, melior fortuna ſequatur. Quia vero ex Donato nihil habemus, colligamus ordinem, qui talis eſt. Iamque .i. & iam, ſolus Cloanthus ſupereſt, id eſt reſtat, vincendis in ipſo fine, id eſt iuxta terminum, quem ſcilicet Mneſtheus, petit, id eſt aggreditur, & vrget annixus .i. annitens ſummis viribus. Tum vero.i.ſed tunc maxime, & ad verum clamor, ingeminat, ſuppleſe, aut ingeminat, id eſt multiplicatur, & cuncti, ſcilicet ſpectantes, inſtigant ſtudijs, id eſt cohortationibus ſtudioſis, ſequentem .ſ. Mneſthea, æther.i.aer ſublimis, reſonat clamoribus, hi.ſ.priores, cum Cloantho, indignatur, id eſt indigne ferunt, ni teneant

decus

decus promontorium.i.quod ſibi iam proprium fecerant, & honorem partum.ſ. acquiſitum, hoc eſt quod non conſeruarent victoriam partam, & volunt paciſci .i. in pactum expendere vitam pro laude.i.vellent potius amittere vitam quam laudem, & dare vitam pro laude conſeruanda. Succeſſus.i. proſper proceſſus, alit.i.fouet, & accendit hos.ſ. Mneſthei ſocios ſequentes, & putant.ſ. Cloanthũ ſuperare, quia vident.ſ.ſibi.i.quia perſuaſerunt ſibi poſſe. quo verbo docet poëta, quid animus præſtans poſſit. vnde Horat. Incipe dimidium facti, qui bene cœpit habet. Et fors.i.forte, ſed ne vocalium eſſet concurſus, maluit fors dicere, quam forte, vel ò fors .i. fortuna, vt ſit apoſtrophe, ipſi cœpiſſent præmia roſtris æquatis .i.æquali vicinitate, & tpe, in portum reductis, ni.i.niſi, Cloanthus tendens vtraſq; palmas.i.manus, coniunctas ponto .i. in pontum, fudiſſet preces, & vocaſſet diuos in vota, dicens, ſup. O dij, quibus, ſup. eſt imperium pelagi.i.in pelago, & quorum æquora ego curro, ego lætus, quia reus.i.obnoxius, voti.ſ.perſoluendi, conſtituam vobis ante aras.ſ.veſtras, vt immolem taurum candentem.i.candidum, in hoc.i.præſenti littore, ne.ſ.longa ſit dilatio verenda, & porriciam.i.porrò iaciam in fluctus ſalſus, exta.ſ.tauri, & fundam vina liquentia (a liqueo) .i. fluida, & pura, dixit.i. finiuit, preces Cloanthus, & omnis chorus.i.cœtus, & multitudo Nereidum .i. nympharum maris, & Phorci.i.quibus Phorcus præeſt, & Panopeia.i.vna de Nereidibus, virgo.ſ.cum aliæ non ſint, & Portunus .i. Portunũ deus, pater .i. præcipue, in ea re venerendus, impulit ipſe.i. non per ſuos, ſed (vt dixit) in propria perſona, manu magna, videlicet ſua, euntem.ſ. nauem, illa.ſ.nauis Cloanthi, Scylla, videlicet fugit ad terram.i.ad littora, citius Noto .i.vento illo rapaci, & ſagitta volucri, & condidit ſe alto portu.i.penitus intrauit portum vſque ad littus. Tum.i.deinde, ſatus.i.genitus Anchiſa, videlicet Aeneas, declarat.i.pronunciat, magna voce præconis, Cloanthum victorem, & aduelat tempora .ſ. eius lauro viridi, in ſignũ victoriæ, & dat aptare.i.adiudicare, munera.ſ.dona gratuita.ſ.ternos iuuencos, in naues .i. in ſingulas naues, treis iuuencos, & vina, & dat ferre magnũ talentum.i.pondus argenti, & addit ipſis ductoribus.ſ.Cloantho, Mneſtheo, & Gyæ, & Sergeſto, præcipuos honores.i.munera honorifica, cetera.n.erant communia omnibus remigibus. Addidit, videlicet victori.ſ.Cloantho, chlamydem auratam, aureo.ſ.filo, intextam, aut aureo limbo cinctam, quam circum.i.circum quam, purpura plurima Melibœa, pro Melibœia: aut, eo quod eſt Melibœenſis, hoc eſt Theſſalica, currit Mæandro duplici.i.flexuoſo .i.in morem Mæandri fluminis flexuoſi, & per varios gyros Cariam circumfluentis, & ſup. in qua, puer regius .ſ. Ganymedes, Troia, regis Troianorum filius, intextus.i.in ea textus, fatigat in Ida frondoſa.i ſilua illa Troiana, quæ etiam intexta, aut acu picta, in chlamyde erat, iaculo.ſ.venatorio, ceruos veloces, & fatigat, ſup. eos curſu, exiſtens acer, & ſimilis anhelanti, quia anhelare in pictura non potuit, ſicut nec currere, ſed currenti ſimilis erat, quem.ſ.puerum, armiger Iouis.i.aquila eius: tela, hoc eſt fulmina ferens, eo quod altiſſime volat, & ſolis radios viſu non formidat, præpes.i.celeriter volans, rapuit ſublimẽ .i. raptum in ſublime, vexit pedibus vncis.i.vnguibus ſuis cuſtodes longæui.i.ſeniores pædagogi, qui ad cuſtodiam pueri exierant venatum, tendunt nequidquam .i. fruſtra, palmas ad ſidera, quia iuſſu Iouis raptus erat Ganymedes, vt eſſet pincerna deorum, reiecta Hebe, Iunonis filia. vnde eſt, Et rapti Ganymedis, honores, vbi dictum eſt, quod etiam ad ſtuprum raptus erat, & latratus canum ſæuit in auras, quia aquilam inſequi non potuerunt canes, niſi ſolo latratu quem ingeminauerunt. Eſt autem mira laus ipſius textura, ſeu Phrygionum picturæ, dum hæc iam ad viuum effecta ſunt, vt geri videantur, non depingi.

RESONAT clamoribus æther) In Rom. lib. antiq. & in aliquot alijs manuſcriptis, legere eſt, Reſonatq. fragoribus æther. (Vobis lætus ego candentem in littore taurum Conſtituam) In Rom. lib abſque, In, prepoſitione locali, legitur. In Med. vna plus dictione legitur, Ego hoc candentem in littore. [Extraq. ſalſus Porriciam in fluctus) Antiqua omnia exempl. quotquot habere potui, vno eodemq. exemplo legunt, Proiiciam, idq. vnico i. pro ſui temporis conſuetudine. [Ternos aptare iuuencos) In Rom. lib. legere eſt, Optare. Eaque lectio in quibuſdam alijs vetuſtis exempl. habebatur, qua abraſa, Aptare inde ſubſcriptum eſt. VARIA LECT.

At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Leuibus huic hamis conſertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor, apud rapidum Simoënta ſub Ilio alto;
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus, Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Iamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant euincti tempora tænis;
Cum ſæuo è ſcopulo multa vix arte reuulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis vno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprehenſus in aggere ſerpens,
Aerea quem obliquum rota tranſijt, aut grauis ictu
Seminecem liquit, ſaxo, laceruмque viator;
Nequidquam longo fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardenſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, ſeque in ſua membra plicantem,
Tali remigio nauis ſe tarda mouebat,
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Aeneas promiſſo munere donat
Seruatam ob nauem lætus, ſocioſque reductos.
Olli ſerua datur operum haud ignara Mineruæ,
Creſſa genus Pholoë, geminique ſub vbere nati.

SERV. VIrtute ſecũdum) Quia ille fauore vicerat omnium. Vnde, & præmia dantur congrua, illi chlamys deorum continens fabulam, huic lorica.i.virtutis inſigne. [Hamis auroque) Hamis aureis [Simoënta) Venit aũt a nominatiuo Græco non in is, ſed in es exeũte, vt σιμόεις, σιμόεντος. [Sub Ilio alto;) O breuis fit ſequente vocali. [Decus, & tutamen) Quia triplex, & aurea. [Phegeus, Sagariſq.) Nominatim dicendo addidit laudem. [Curſu Palantes Troas agebat) Ad Aeneæ, qui eum vicit, pertinet laudẽ. [Cymbiaq.) Pocula in modum cymbæ nauis. [Aſpera ſignis) .i. ſculpta, ἀνάγλυφα. [Omnes) Qui vicerant .ſ. [Puniceis tænis) Vittis roſeis, & ſignificat lemniſcatas coronas, quæ ſunt de frondibus & diſcoloribus faſcijs, & ſicut Varro dicit, magni honoris ſunt. Tæniæ autem modo vittæ, alias vittarum extremitates dicunt vt, Fit longæ tænia vittæ. [Arte) i virtute [Atque ordine debilis vno) Sergeſtus.ſ. Et bene ex mutatione cõquiſiuit ornatum. Nam irrideri, & ſine honore eſſe, hominis eſt, remis carere, nauis. [Viæ in aggere) Agger eſt mediæ viæ eminentia coaggeratis lapidibus ſtrata. Vnde viæ aggere dicit. [Aerea) Fortis: vt, Aerea puppis. [Grauis) Fortis: vt, Grauibus certamina remis. [Tortus) Hoc tortus.i. ſine cauſa tentat incaſſus. [Clauda) Ab homine tranſtulit. Cic. Mancam ac debilem fore præturam ſuam. [Membra) Etiam hoc ab homine tranſtulit. [Vela facit tñ) ἀπὸ κοινοῦ. Nam nõ præmiſit, quanquam remigare non poſſet. [Subit oſtia) Portus, vt ſupra diximus, ideo quia exitus fluuium frequenter portus efficiunt. [Promiſſo) Aut magno, aut ante promiſſo, vt intelligamus in omnibus ludis illud eſſe ſeruatum, Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit, Quod etiam in pictali ait certamine, Victori velatum auro vittiſq. iuuencum: Enſem atque inſignem galeam ſolatia victo. Aut certe promiſiſſe eum intelligamus, quando vidit nauẽ periclitantem. [Operum haud ignara Mineruæ) Perita lanificij. [Creſſa genus) Figura græca, vt, Qui genus vnde domo. [Pholoe) Nomen proprium, erat autem lactans. Nam infantes lactantes dicimus.

ASC. AT, qui deinde, &c.) Docet quæ cæteris præmia data ſint. de quibus Donatus dicit ſic. [Leuibus) Minutis, & omni ſubtilitate perfectis. Oſtendit illam fortem & pulchram. Deinde, accedit tertia laus ab auctore. [Decus) Propter aurum. [Tutamen) Propter texturam trilicem, laudat Demoleum, quia illa armatus agebat hoſtes. Laudat magis Aeneam, qui illum vicerit, et ſpoliauerit, & portauerit. Laudat eum cui donatur, quia ipſe portare optime poſſet, proptereaq. eſſet dignus dono. [Puniceis tænis;) Vittis roſeis. [Plenis velis) Facit contra nauticam conſuetudinem. nam ſubituri portum, demittunt

mittunt vela. ſed neceſſe eis erat, quia carebant remis. [Creſſa genus) Plena laus ſeruæ, quæ eſt ab artificio genere, & fœcunditate. Hæc ille. Ordo eſt. At.i.ſed, Aeneas, ſup. donat huic viro qui tenuit, deinde.i.poſt primum, hoc eſt poſt Cloanthum, ſecundum locum virtute.ſ.propria, hoc eſt Mneſtheo, donat (victor) loricam.i.tunicam armaturæ, quæ olim ex loris fiebat, conſertã .i. contextam hamis.i.annulis, leuibus.i.ſubtilibus, & politis, & triplicem.i.tribus licijs, & triplici ordine nexã auro.i.quæ licia, aut qui hami erant ea auro, quam.ſ.loricam, ipſe.ſ.Aeneas victor, detraxerat Demoleo, Græco illi ingentiſſimo, ſub Ilio alto.i.ante Troiam apud Simoënta, fluuium illum rapidum .i. raptim profluentem, donat, inquit, habere .i. vt habeat illam loricam, decus .i.ad ornamentum, & tutamen.i.ad munimen, in armis.i.cum in armis foret (bene ſecundum merita dat munera. Nam quia Cloanthus, deorũ auxilio vicerat, dat ei munus, quo in toga vti poſſet, quia vero Mneſtheus, virtute dat inſigne armorum) Phegeus, & Sagaris, robuſti illi, famuli .ſ. Demolei, aut Aeneæ, ferebant vix.i.cum difficultate.ſ.loricam, multiplicem.i.denſe complicatam, aut multum duplam, connixi .i. ſimul nitentes, humeris .ſ. ſuis, quibus plurimum tamen poſſent, at.i.ſed: Demoleus indutus olim, illam, ſupp. agebat curſu.i.inſequendo, cum curſu Troas palantes.i.oberrantes, ſine ductore. Et ita laus eſt tunicæ, quæ à tali viro meruit geſtari, & Aeneæ, qui talem valuit ſuperare, & Aeneas facit tertia dona.i.pro tertio dono, dat lebetas.i.ollas, geminos.i.duos & pares, ex ære.i.æreos. (declinatur hic lebes, huius lebetis, vel lebetos, vnde accuſatiuus pluralis hos lebetes vel lebetas) & cymbia .i. pocula in morem cymbarum facta, perfecta argento, atque aſpera .i. vt Græci dicunt: Anaglypha. ſignis.i.ſculpturis, quia habebant nonnunquam caprum inſculptum. Vnde Iuuen. Et ſtantem extra pocula caprum. Iamq. .i.iã adeo.i.omnino, omnes ibant donati.i.præmiati, vltra meritum, & ſuperbi opibus.ſ.datis, euincti tempora.i.habentes tẽpora euincta. & circundata, tænijs .i. ſertis, aut vittis, extremitatem capitis ambientibus, puniceis.ſ.roſeis, cum .i. quando, Sergeſtus reuulſus, vix.i.difficulter, è ſæuo.i.magno, & aſpero ſcopulo, ſup. cum multa arte, agebat ſine honore ratem.i.nauem.ſ.centaurum irriſam, & hoc remis amiſſis.ſ.pro parte, atque debilis vno ordine, aut quia non niſi vnum ordinem remigum retinuerat, aut, quia vno è tribus ordinibus ſpoliatus fuerat. Dat ſimilitudinẽ, dicens, Qualis ſæpe.i.quod ſæpe fit non ſæpe deprenſus. ſerpens deprenſus.i.occupatus, cum tranſire vellet, aut recubaret in aggere .i. tumulo, & eminentiore parte viæ, quem .ſ. ſerpentem rota ærea .i. fortis, & ærata, hoc eſt ære munita, tranſit obliquum .i. per obliquum, cum non ſeruaret rectum curſum, aut quem viator grauis.i.infeſtus, & moleſtus, ictu.i.propter ictum liquit.i.deſeruit, ſeminecem.i.ſemimortuum, ſaxo.i.per ſaxum, quo ictum dederat, ipſe .ſ. ſerpens deprenſus, fugiens .i. fugere tentans, dat corpore.i.contrahendo, & extendendo. corpus, ne quidquam .i. fruſtra, tortus .i. volutiones longos.i.longum ductos exiſtens ſe roa, parte.ſ.illæſa, & ardens oculis, & arduus attollens.i.erigens, ora ſibila.i.ſibilantia. (Virg. vult extremitates cuiuſque rei, per illam dictionem, oram, ſignificare, vt Et mecum ingentis oras euoluere belli. Plinius cum oram dicit, littoralem ſignificat regionem, apud quẽ veluti locutio peculiaris, talis eſt, In ora ſunt ciuitates, & oppida oræ proxima. Sunt qui dicant oram etiam ſignificare nauticum funem quo nauis ad terram ligatur) parte .ſ.reliqua. claudica.i.claudicans, vulnere.ſ.illato, retentat .i. remoratur, & impedit eum à fuga, aut inſultu, nexantem ſe nodis, & plicantem ſe in ſua membra.i.in annulos, & ſpiras. Nauis .ſ. Sergeſti, tarda.i.tardata, quia colliſa, & ſpoliata parte remorum, mouebat ſe.ſ.per remiges ſuos, hoc eſt remigio tali, quali voluptate mouetur ſerpens vulneratus, tñ.i.nihilominus, quanquam confractione tardaretur, tñ facit vela, & ſubit oſtia plenis velis, quia remis agebat: Aeneas donat Sergeſtum munere promiſſo. quod intelligitur promiſiſſe, dum videret eum in ſcopulis luctantem, aut dum omnes ſe ad certamen accingerent, exiſtens lætus ob nauem ſeruatam, & ſocios.ſ.eius reductos. Serua.i.ancilla, datur olli.i.illi, exiſtens haud.i.non, ignara, imò perita operum Mineruæ .i. texturæ, qua Pallas præminet, & Arachnem puellam Lydiam vicit, Pholoë.ſ.nomine, Creſſa.i.Cretenſis genus.i.quantum ad patriam, & gemini nati, qui eius fœcunditatem indicant, ſub vbere, ſup. eius, dantur ſup. Sergeſto. Conueniens profecto negocio merces, nam, vt illa operoſa, & induſtria eſt, ita & Sergeſtus, qui nauem ſeruauit, vnde matrem meruit, & ſocios, vnde & filios eius, ſed ſerua erat, vt ſignificet ignobilem fuiſſe Sergeſti virtutem, quia non laudem meruit, ſed ſolum dedecus, quantum potuit, vitauit. Idem in ceteris donis ſeruatum eſt, vt in duobus prioribus declarauimus, tertium autem coquinarium, & poculentis aptum cerebroſo quadrat, qui rectiorem excuſſerat. Oblitus, decoriſque ſui, ſociumque ſalutis.

PVNICEIS ibant euincti tempora tænijs) Hoc loco plerique lib. antiqui, Tænis, vnico i, ſcribunt. Non diſſimulabo tamen quod in antiquo lib. pro Tænijs, Vittis, ſcriptum eſt. [Cum ſæuo ſcopulo multa vix arte reuulſus) In Rom. lib. Scopulo, legitur, & Reuulſam, quippe ratem, legas. In alijs, Reuulſus, quippe, Sergeſtus, legitur. [Illiſam ſine honore ratem) In antiq. omnibus exempl. Irriſam, vel, Inriſam, legi. [Ardenſq. oculis, & ſibila colla Arduus attollens) In Rom. lib. legere eſt, Pars ſibila colla Arduus attollens. [Nexantem nodis) Vtrunque Nodis, & Nodos, in antiq. habetur exempl. [Et plenis ſubit oſtia velis) Antiquos omnia quæ legerim hactenus exemplaria, à vulgatis omnibus diuerſa ſunt, duarum dictionum tranſmutatione. Et velis ſubit oſtia plenis. [Olli ſerua datur operum haud ignara Mineruæ) Longe alio numero carmen hoc habetur in lib. quibuſdam antiq. in quibus ita legitur, Olli ſerua operum datur haud ignara Mineruæ. [Geminiq. ſub vbere nati) In Rom. lib. Sub vbera. VARIA LECT.

Hoc pius Aeneas miſſo certamine tendit
Gramineũ in campum: quem collibus vndique curuis
Cingebant ſiluæ: mediaque in valle theatri
Circus erat. quò ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoque reſedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,
Inuitat precijs animos, & præmia ponit:
Vndique conueniunt Teucri, mixtique Sicani.
Niſus, & Euryalus primi.
Euryalus forma inſignis, viridique iuuenta,
Niſus amore pio pueri, quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores,
Hunc Salius ſimul, & Patron, quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadia Tegeæ de ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrij iuuenes, Helymus, Panopeſque,
Aſſueti ſiluis comites ſenioris Aceſtæ:
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Aeneas quibus in medijs ſic deinde locutus.
AEN. Accipite hæc animis, lætaſque aduertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſſia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula, cœlatamque argento ferro bipennem.

SERV. GRamineum) Graminoſum, Cicero de haſtis, Bene etiam ne gramineas haſtas. [Collibus vndiq; curuis) Mutauit. Non.n ſilua colles habet, ſed eſt in collibus ſilua. Debuit ergo dicere, Quẽ colles cingebant ſiluis. [Mediaq. in valle theatri) Media in valle erat circus theatri.i. ſpatium ſpectaculi. Et theatri græce dicit à circũſpectione. Omne ſpectaculum, theatrum poſſumus dicere ἀπὸ τῆς θεωρίας, nõ enim eſſe ſpeciale. [Conſeſſu medium tulit) Ordo eſt. Quo ſe Aeneas medium tulit cum multis millibus, & extructo cõſenſu reſedit. [Animos) Eorũ ſubaudis. [Mixtique Sicani) Quod ait, pars & certare parati. [Viridiq. iuuenta) Aetates omnes Varro ſic diuidit, infantiam, pueritiam, adoleſcentiam, iuuentam, ſenectam. Hæ tamen ſicut etiam de temporibus ſupra diximus, ſingulæ trifariam diuiduntur, vt ſit prima viridis, præceps, hic eſt, Et viridi iuuenta. &, Crudo deo viridiſq. ſenectus, Item Saluſt. Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus matre ſua veneno interfecta. [Amore pio pueri) Aoi genitiuus eſt, & dicit eum ob hoc veniſſe, ne amicum relinqueret. aut diſtinguendum per ſe, & eſt nominatiuus pluralis, vt pueri non referamus ad ętatẽ, ſed ad agonale ſtudium, in quo ſunt puerorum, & virorum ſeparata certamina. Nam ἀνδράσι καὶ παισὶ το ... õñr, licet nõ hoc vnius ætatis. [Acarnam) Epirota Acarnania.n.eſt pars Epiri. [Tegeę de ſanguine gentis) Si deriuatiuum fuerit, de, non ſequitur. ſi Tegeæ legerimus, non ſtat verſus, niſi addita, de, ſyllaba. Deriuatiuum autem illic indicat locus, Tunc lateri atque humeris Tegæum ſubligat enſem. Et Tegęum oppidum eſt Arcadiæ. [Quos fama obſcura recondit) Per contrarium illos omnes

Omnibus hic erit vnus honos: tres præmia primi
Accipient, flauaque caput nectentur oliua.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threicijs: lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
POE. Hæc vbi dicta, locum capiunt; ſignoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul vltima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo ſed proximus interuallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalumq. Helymus ſequitur. quod deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia, & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguumue relinquat.
Iamque ferè ſpatio extremo, feſſique ſub ipſam
Finem aduentabant: leui cum ſanguine Niſus
Labitur infelix. cæſis vt forte iuuencis
Fuſus, humum viridesque ſuper madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Concidit, immundoque fimo, ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens.
Ille autem ſpiſſa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munera victor amici
Prima tenet, plauſuque volat, fremituque ſecundo.
Poſt Elymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caueæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet:
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus.
Adiuuat, & magna proclamat voce Diores:
Qui ſubijt palmæ, fruſtraque ad præmia venit
Vltima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tum pater Aeneas. AEN. Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent pueri: & palmam mouet ordine nemo,
Me liceat caſum miſerari inſontis amici.
POE. Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio villis oneroſum, atque vnguibus aures.
Hic Niſus. NIS. Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeres; quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam:
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet.
POE. Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & vdo
Turpia membra fimo. riſit pater optimus olli:
Et clypeum efferri iuſſit Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc iuuenem egregium præſtanti munere donat.

omnes eſſe nobiles indicauit. [Gnoſia) Cretenſia. Gnoſos. enim eſt ciuitas Cretæ. Et bene, ſicut etiam in nauibus, & generalia dat, & ſpecialia. [Leuato) Nitido: vt, Ad leuē, Clypeum ſublatis cornibus Iò. [Primi) Aliorum comparatione. Nam vnus eſt primus. [Flaua) Viridi: vt ſupra, Iaſpide fulua. [Phaleris) Equorum ornamentia. ſermo græcus eſt. [Habeto:) Habeat, tertia perſona eſt à futuro imperatiui, quæ in hoc modo numeri ſingularis ſimilis eſt ſecundæ. [Amazoniam) Quaſi Amazonia: vt, Sacri Tropedes. [Balteus) Balteus dicitur non tantum quo cingitur, ſed etiam à quo arma dependent. [Contentum abito) Quaſi de paruo munere. [Corripiunt ſpatia) Raptim eunt: vt, Corripuit Aeneas aditum cuſtode ſepulto. [Limenque relinquūt) Aut regulam, aut ſignū de creta factum. [Simul vltima ſignant) Intuentur vltima ſpatia auiditate vincendi, vt Cic. in Catil. Notat, & deſignat oculis. Aut ſignant vltima cumulorum .ſ. ſummitatem, ſignificant veſtigijs: vt alibi, Via ſumma veſtigia ſignat arena. [Primus abit) Sicut, & de nauibus poſt generalitatem tranſit ad ſpecialitatem, & bene, quia tribus ſtatuta ſunt præmia: quinque commemorat, caſuris duobus. [Alis) Velocitate, quis tam vētus, quam fulmina alata fingūt poëtæ, vt Alijs auſtri. [Proxima huic) Secundum hunc locum proximum dicimus etiam longe poſitum nullo intercuenien te. [Quo deinde ſub ipſo) Sub ipſo.i.poſt ipſum. [Calcē calce terit) Calcem dicimus vnde terram calcamus. Ergo non proprie dixit Calcem calce terit. Planta .n. calcem non potuit terere, vnde a parte totum accipiendum .i. calce pedem terebat. [Incumbens humero:) Aut flexo humero, aut currentis eſt geſtus. [Elapſus prior) Ideo labitur .i. celeriter currit vt prior fiat. & ſatis liceter eſt dictū. [Ambiguumq. relinquat) Minus firmum ad celeritatem. [Sub ipſam Finem) Finem bis ſubaudis, Sed ipſam finem feſſi aduentabant ad finem. [Labitur infelix:) Quia parata victoria caruit. [Cæſis forte iuuencis) Bene rem notam per tranſitum tetigit. Agonales enim moris fuerit poſt ſacrificia ad certamen venire. [Fuſus, humi viridesque ſuper madefecerat herbas) Ordo eſt ſuperfuſus. [Titubata) Participium eſt ſine verbi origine. [In ipſo Concidit) Ablatiuum poſuit, quia non eſt mutatio. [Oblitus amorum:) Pro amoris. nec ſupradictis congruit. ait enim Amore pio pueri. nunc amorum, quia pluraliter non niſi turpitudinem ſignificant. [Spiſſa arena) Tenui. quanto enim quid minutus, tanto denſius. [Prima tenet) πρῶτα. [Fremituque ſecundo) Bene ſecundo addidit: quia eſt, & iraſcentiū. [Hic totum caueæ) Temporis aduerbium eſt. Per caueam autem plebem ſignificat. Nam cauea cōſeſſus eſt populi. [Ora Prima patrum) Hoc eſt qd' Iuuenalis ait, Et omnibus ad Podium ſpectantibus. [Lacrymæque decoræ) Ipſe etiam fletus habebat aliqd venuſtatis, ortos à gaudio, vt Terentius: Lacrymo gaudio. Quod, & cōgruit puero propter victoriam inopinatam, aut certe ad miſerationem mouendam contra eum qui ſe aſſerebat eſſe victorem. [Veniens) Creſcens: vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ. [Certa manens pueri:) Vt diximus ſupra, quia ἀφετες καὶ ἄπαλτες dicuntur. [Me liceat) Liceat me miſerari. Nam non dicimus me liceat, ſed, mihi liceat. [Caſum) Alluſit à cadendo. [Tergum) Mutauit more ſuo. Nam tergus debuit dicere. [Oneroſum) Plus eſt ꝗ̄ ſi oneratum diceret, ſicut ſceleratū, & ſceleroſum. [Qui laude coronam:) Virtute, a ſequente quod præcedit. [Fortuna) Bene dolum ſuum excuſat. [Optimus olli:) Aut ei arriſit, aut olli iuſſit efferri. Sanè congrue arma dat iuueni. [Didymaonis artes) Laus ab artifice: vt, Diuini opus Alcimedontis. [Neptuni ſacro Danais de poſte refixum) Danaia, à Danais: & intelligimus hoc ad Aeneam tranſiſſe per Helenum.

HOC pius &c.) Recitat ASC. quō peracto nauali certamine, Aeneas currendi concertationem inſtruit, præmia cōdigna victoribus pollicens. De qua re pauca Donati verba in ſequenti particula afferemus. Ordo aūt eſt. Aeneas pius .ſ. vbique, ſed hic præcipue, quia & patri officium anniuerſariū ſolenniter exhibet, & Sergeſtū pie donauerat, ſatis læto munere, donaturus conſimiliter Niſum lapſurum, tendit in campum gramineum .i. graminoſum, atque herboſum, hoc certamine.i.nauali miſſo .i. demiſſo, quem.ſ.campum, ſiluæ cingebāt vndique collibus curuis .i. quæ erāt in collibus curuis, aut colles curui cingebant vndique ſiluis: q; , pro, &, in, ſup. cuius theatri.i.ſpectaculi, media valle erat circus.i.locus aptus curſui, circum quē in coronæ formam ſederent ſpectatores, vt in Circenſibus ſolēt, quo.i.ad quem. circum, aut campum, heros.ſ. Aeneas tulit ſe n e ſt um, qui locus in medio regum, ac principium eſt, quia cū multis milibus.ſ.ipſum ſtipantibus, & reſedit .ſ. locum ſedendi cepit ſup. in conſenſu.i.loco ad conſiderandum, apto extructo.ſ. paulò ante, & inuitat hic .i. cum illic eſſet, aut eo tempore pretijs i. præmijs, animos, ſup. eorum qui velint forte contendere rapido curſu, & ponit, ſup. eius præmia, Teucri.i. Troiani, & Sicani.i. Siculi,

culi, mixti.i.confuſi, cōueniunt vndique.i.ea omni parte, ſed. Niſus, & Euryalus, Troiani illi, ſup. cōueniunt, aut oſtenduntur primi, Euryalus, inquit, inſignis .i.decoratus: forma .i. formoſitatē, & iuuenta viridi.i.florente adhuc: Niſus inſignis, aut conuenit, ſup pio.i.caſto amore, pueri.ſ.Euryali: quos.ſ.duos: Diores regius.i.de reali Proſapia.ſ.de egregia ſtirpe Priami, qui ſi ad dignitatem ſpectes, primus eſſe debebat, ſed dictū eſt, quod mixti conuenerint pro auditate animi non nobilitate ſanguinis, ſecutos, ſup.eſt. Hunc.ſ.Diocem, ſecuti, ſup. ſunt, Salius, & Patron, quorum .ſ.duorum, prior, videlicet Salius, ſup.erat Acarnan.i.de Acarnania.hoc eſt Epirota, alter, ſup.erat ab Archadia, de ſanguine gentis Tegeæ, illius oppidi: aut, ſanguine .i. quantum ad ſanguinem gentis Tegeæ.i.nobilis populi Tegea incolentis in Arcadia. Tū .i.poſtea, ſup.ſecuti ſunt, duo iuuenes Trinacrij.i.Siciliēſes.ſ.Elymus, & Panopes, comites Aceſtæ ſenioris, quæ cauſa erat, quare ipſe ſe certamini non commiſit, aſſueti ſiluis .i. venationi, vnde Aceſtea occurriſſe dictus eſt: in pelle Libyſtidis vrſæ. Præterea .i.præter eos quos dixit: multi ſupp. alij, quos fama obſcura recondit .i. occulit, & innominatos tenet in quibus medijs .i. in quorum medio, Aeneas locutus eſt deinde.ſ.poſtquam conuenerant, ſic.i.in hunc modum. Accipite.i.intelligite, hæc.ſ.quæ dicā, animis.i.aduertite animos, ad ea quæ dicam. &, pro.i.aduertite mentes lætas, nemo abibit mihi.i.a me, aut nemo ex hoc numero abibit, non donatus.i.aliquo dono auctus, mihi.i.a me. Ego dabo ferre.i.exportare à me, bina.i.ſingulis, duo ſpicula .i. haſtilia, Gnoſſia .i.Cretēſia, lucida.i.reſplēdentia, ferro leuato.i. nitido, & bipennē cælatam.i.ſculpturis ornatam argento.i.ex argento factis, hic honos.i.hoc decus, & ornamentum erit vnus.i.vniforme, & æquale omnibus, tres primi.ſ.victores, qui primi ad metā percurrerent, accipient præmia.ſ.merita, & peculiaria, & nectetur caput.i.habebunt caput nexum, oliua flaua .i. ſubuiridi, quæ congrue datur, aut, quia diu perdurat vitalis, vt qui perpetuo ſpiritu ad metam feruntur, aut quia oleo ſæpe vncti, & palæſtra exerciti, videntur in tali certamine victores. Primus victor, habeto equum inſignem.i.inſigniter ornatum, phaleris .i. ornamentis equinis, & merito, quia equus celeri curſu præſtat, & ideo ſoli ſacrificatur, vt in Faſtis dicit Ouid.

Ne detur celeri victima tarda deo.

Alter .i.ſecundus, habeto, ſup. pharetram .i. thecam ſagittariam, Amazoniam .i. qualis Amazones vtuntur, quæ habiles ad arcum ſunt, & celeres ad curſum, plenam ſagittis Threicijs .i. Thracijs, quia Amazones non longe a Thracia ſunt. Thracumq. mulieres curſu valent. vnde j.huius. Vel qualis equos Threiſſa fatigat Harpalice, volucremq. fuga præuertitur Hebrum. Quia igitur ſagittæ velociter emitti ſolent, & Thraces, atque Amazones currere, vnde de Pentheſilea, Amazonum regina, in eodem j. Audetq. viris concurrere virgo. ideo cōgruum, eſt curſori egregio præmium, quam.ſ.pharetram balteus lato auro.i.ea lato auro, aut habens latum aurum, aut circumplectitur auro lato, & fibula ſubnectit.i.ſubnexam tenet: gemma tereti .i. habens gemmam teretem, quæ pro acu fibulæ ſit: tertio abito contentus, quaſi nō plus expectaturus, hac galea (oſtendens eam, docet non contemnendam) Argolica.i.ab Argolicis, forte in fugam verſis, ablata, & ita congruum quoque erit præmium. [Hæc vbi dicta, locum capiunt ſignoq. repente Corripiunt ſpatia audito, &c.) Quia, inquit Donatus, ignobilior fuiſſet hic ludus, exornat illū deſcriptione, quia ponit varios caſos. hæc ille, addens ad illud. [Simul vltima ſignant) Deſignabant locum, qui finem curſibus daret. Item ad illud. [Non ille oblitus amorum) Propter hanc, inquit, cauſam, poſuit in ſuperioribus tantum, inter illos amorem. Itē. [Caueæ) Cauea, inquit, à cauo theatrum dicitur quod incluſos continet ſpectatores. Hæc ille. Ponit ergo Poëta, varios currentium caſus. nam Niſus, qui primus fuerat, propter lubricitatem ſoli cecidit, & ſeſe Salio oppoſuit, quo cadente, prima palma Euryalo, cuius gratia Niſus ſe Salio oppoſuerat, obuenit, & ſecunda, Elymo: tertia vero, ſit Salio nulla detur, Diori: vnde lis ſuborta eſt, quam beneficentia ſua, ſedauit Aeneas. Docet ergo hoc ludo, quod, & ſuperiori poëta, non optimo cuique ſummam contingere gloriam, inq. omni negocio, plurimum iuuare amicitiam, principemque dedecere præter cetero, munificentiam.

Ordo autem eſt. Vbi .i. poſtquam hæc dicta, ſupp. ſunt ab Aenea, curſores, ſup.capiunt .ſ. ſorte, locum, & corripiunt repente .i. raptim tranſeunt ſpatio: audito ſigno quod datum erat, vt non prius excurrerent, & relinquont limen .i. regulā aut ſignū, creta factum, aut ſulcum, aut chordam effuſi .i. effundentes ſe ſimiles nimbo .i. ventis pluuioſis: qui, vt in j.dictum eſt, Qua data porta ruont, & ſignant.i.deſignant ſimul, oculis.i.intuitu. vltima.i.metam, vt ad eam directo tramite, & ita breuiori ſpatio percurrant. Niſus abit primus, & emicat longe ante omnia corpora .ſ.reliqua, exiſtens ocyor.i.velocior, &.i.ſimul ventis, & alijs fulminis.i.quibus fulmen videtur deferri. Salius inſequitur proximus hoc.ſ.Niſo, longo interuallo.i.multa diſtantia, ſed tamen, ſup.proximus, quia non erat propior, licet ipſe non eſſe prope. Deinde ſequitur Euryalus, tertius .ſ. in ordine, relicto ſpatio .i. interuallo, & Elymus ſequitur inde, Euryalum, ſub quo ipſo ecce Diores deinde volat, & terit calcem .i. poſtremam partem pedis eius, calce.i. pede ſuo, incumbens humero.ſ. Elymi, aut ſuo, & ſi plura ſpatia ſuperſint.i.niſi Elymus tramitem directum occupaſſet, ipſe Diores elapſos tranſeat prior.ſ.quam Elymus, & relinquat ambiguum .i. minus firmum ad celeritatem, ſui incertū victoriæ. Iamq..i. & iam, ipſi aduentabant ſpatio, exiſtente ferè extremo, & ipſi feſſi.i. fatigati, ſub .i. paulum citra, ipſum, aut (vt Seruius legit) ipſam finem.i.metam conſtitutam, cum.i.quando Niſus infelix.i.diffortunatus, labitur .i. cadit, multo ſanguine .i. propter multum ſanguinem, vt.i.ſecundum quod erat, ſup.fuſus forte .i. à caſu, non quod a caſu fuſus erat, ſed quia caſuale erat, quod illic fuſos eſſet, quia Niſus tranſcurrere parabat. fuſus erat ſuper humum, iuuencis cæſis .ſ. à Cloātbo, ad ſacrificium, aut ab alijs curſuri iv, & madefecerat herbas virides hic.i. hoc loco iuuenis.ſ Niſus, (ſiue ille de quo nūc loquimur, ſiue ille vocatus Niſus, qui fuit Megarenſium rex, & qui (vt in fabulis fertur) in auem ſui nominis conuerſus fuit. Virg. lib. j Georg. Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus. alio nomine Halietus dicitur, vt etiā diximus in explanatione illius verſus) ouans.i.iam victor, & ita minus præcauens, quia bos vetulus & lapſus, firmius pedem figit quàm iuuencus, vt D. Hieronymus memorat, haud .i. non, tenuit veſtigia titubata .i. titubantia, & vacillantia, preſſo ſolo .ſ. quia ſolum non preſſit, ſed ſuperuolauit, vnde negatio, haud, vtrunque determinat. & tenuit, & preſſo, quia neque tenuit veſtigia, neque preſſit ſolum, ſed concidit pronus in ipſo, que .i. ſimul immundo fimo, qui erat eiectus ex extis, quæ Cloanthus proijcit in ſalſos fluctur, & in cruore ſacro.i.in ſacrificio effuſo. Non dixit, in ipſum cruorem, quia iam erat in ipſo, ſaltem pro parte. Tamen.i.licet lapſus erat, ille.ſ Niſus, non, ſup. erat oblitus Euryali.ſ.amici ſui, non amorum.ſ.piorum erga Euryalum. (vnde Landinus contendit, amores etiam caſtos reperiri, teſtimonio non futili Marci videlicet Ciceronis, ſic in libro de Officijs, dicentis, Formam quidem ipſam, & tanquam honeſti faciem vides, quæ ſi oculis cerneretur, mirabiles amores (vt ait Plato) excitaret ſapientiæ) Nam ipſe Niſus oppoſuit Salio ſe, ſurgens .i. erigens ſe per lubrica.i.loca pingui, perfuſa, & labi facientia, autem, pro ſed, ille.ſ Salius, iacuit reuolutus, arena ſpiſſa.i.ſanguine viuido concreta. Euryalus emicat prioribus .i. iacentibus, & victor munere.i.beneficio, amici.ſ.Niſi, tenet prima.ſ.loca, & volat plauſu, & fremitu ſecundo .i. fauorabili, & Elymus volat poſt, & Diores ſubit nunc tertia palma.i.tertiæ palmæ aſſecutor. Salius implet hic.i.hoc loco, ac tempore, vel ea hoc facto, totum conceſſum ingentis caueæ.i.omnes conſidentes ingenti cauea.i.circo cauo, quia in medio eius currebatur, & implet ora patrum prima.i.primum, aut præcipue magis clamoribus, quia ab illis potius expectabat ſubſidium, quam à iunioribus, ſciens quod tuetur fauor Euryalum, & poſuit honorem.i.primum præmium cū honore ereptum, ſibi dolo.ſ.Niſi, reddi ſibi. Fauor.ſ totius iuuentutis, tutatur.i.protegit, Euryalum.i cauſam eius, & lacrymæ decoræ, quas.ſ.emiſerat timore, quod ſibi, & tam inſperato honore fraudaretur, & virtus veniens gratior .i. acceptior in pulchro corpore, adiuuat, ſup.eum, & Diores proclamat.i.pro eo clamat magna voce, qui.ſ. Diores, ſub ij: palmæ .i. ad palmam tertiam, ſi Euryalo prima contingat, & qui venit.i.venerit, aut veniſſet fruſtra, ad præmia vltima.i.tertia, ſi primi honores reddantur Salio quia tunc ſecundi redderentur Euryalo, & tertij Elymo. Veſtra Aeneas, inquit, tum .i. tunc, ò pueri veſtra munera manent vobis certa.i.indubitata, & nemo mouet palmam ordine .ſ. ſuo hoc eſt debito, & conſtituto. Liceat.i.licitum ſit, & permittatur me, miſerari.i.miſericordia proſequi, caſum.i.infortunium, ex lapſu amici.ſ.Salij, inſontis, qui citra culpam ſuā dolo, Niſi lapſus eſt, Ipſe fatus ſic.i.in eum modum, dat Salio tergum.i.corium tergi, hoc eſt tegens, immane.i.valde magnum, & hoc horrendum leonis Getuli .i. Getulici, qui iubatus eſt, vnde addit, oneroſum.i.valde graue, villis, atque vnguibus aureis.i.habens vngues aureos. (Congruum profecto tali viro munus, qui virtute quidem vicerat, ſed dolo victus erat, leo enim dolum neſcit, virtute pollet. Niſus, inquit, hic .i. poſt hoc factum, hoc loco, aut tempore. Si tanta præmia ſunt victis, & miſeret te lapſorum, quæ munera

dehic

dabis digna Niſa .i. mihi (loquitur .n. de ſe) qui merui primam coronã in laude.i.laudis, aut laude .i. virtute laudabili, licet caſu amiſeram, ni.i.niſi, fortuna inimica tuliſſet me.i.abſtuliſſet à pręmio, ea, ſup. quæ tulit, ſup. Salium ? & ſimul.i.pariter cum his dictis oſtentabat faciem, & membra turpia .i. obſcœna, limo vdo .i.intrinſecus humido & pingui. Pater optimus .ſ. Aeneas, riſit olli.i.tunc illi, & iuſſit clypeum (appoſitocie) artes.i.opus artificioſum. Didymaonis, illius ſummi artificis, refixum.i.diſſolutum Danais .i. per Danaos, de ſacro poſte Neptuni (Et ita inſimulat Danaos ſacrilegij, non ſe, nec putem poëtam voluiſſe. intelligere ab Heleno ſuſceptum, ſed in ſuprema nocte, aut primus direptum à Græcis, ſicut de lorica Demolei prius dictum eſt) iuſſit, inquit, clypeum, illum efferri.i.theſaurario, aut armamentario, in medium ferri, & donat iuuenem egregium .ſ. Niſum, hoc præſtanti munere, victores autem præmia acceperunt, cum dixit, & palmam mouet ordine nemo.

VARIA LECT. ALTER ab Arcadiæ Tegeæ de ſanguine gentis) In Rom. lib. Arcadio, quippe ſanguine, legitur. Eſt & vbi legatur, Alter ab Arcadio Tegeæ ſanguine gentis, abſque de præpoſitiua particula. [Helymus, Panopesque) In Rom. lib. ſemper Helemus, per e, media ſyllaba, non per y, ſcriptum inuenias. Sed reliqui omnes antiquis libri vno conſenſu, Helymum, legunt. [Lato quam circumplectitur auro Balteus) In libris antiquis pleriſq; omnibus, vna plus dictione diſtincta legitur, Circum amplectitur. [Incumbens humeris) In Rom. lib. in Longobardico, & aliquot alijs, Humero, legitur, quod & Seruius agnoſcit. [Ambiguum ue relinquat) In libris aliquot antiquis, Ambiguumque. [Sub ipſum Finem) In omnibus penè libris antiquis. Sub ipſam, fœminini generis poſitum inueni. [Leui cum ſanguine) In exemplaribus aliquot manuſcriptis, Tum, habetur. [Fuſus, humi, vicidesque ſuper madefecerat herbas) In Longobardico quidem, & in Mediceo libro. Humi, legitur. Sed in Romano, & alijs ferè omnibus, Humum, habetur. [Non ille oblitus amorum) In veteribus pleriſque libris vna plus dictione, Amorum eſt, legitur. Sunt etiam libros, in quibus, Amocis legitur. [Hic totum caueæ conſeſſum) In libris aliquot antiquiſſimis conſenſum, habetur. [Si primi Salio redduntur honores) In exemplaribus pleriſque veteribus, legere eſt, Reddantur. [Ne liceat caſum miſerari inſontis amici) In libris omnibus antiquis quotquot legi Caſus, habetur. Quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ, quippe Miſereri ponunt. [Geruli) Scribendum Gætuli, cum diphthongo, æ, vt alibi oſtenſum. [Et clypeum efferri iuſſit Didymaonis arces) In antiquiſſimis aliquot libris, Offerri, eſt. Sunt etiam libros, in quibus, Didymæonis, media per æ, diphth. notatum ſit. Illud ſilentio minime prætereundum eſt, quod in Rom. lib. Artem, vnitatis numero, hoc eſt opus, legitur. Quam lectionem etiam in aliquot alijs manuſcriptis, obſeruaui.

COEL. RHODIG.

QVINTILIANVS lib. xj. ita ſcribit, tranſire in diuerſa ſubſellia, parum verecundum eſt: nam & Caſſius Seuerus vrbane aduerſus hoc facientes lineam popoſcit. Quid ſit hac parte linea, videri ambiguum, ſcio. Ego longurium accipio, ſic.n.lõgiores perticas, aut robuſtiora ligna, quæ in ſtabulo equis interponuntur, ne conſurgant in pugnam, aut ſe mutuo ferant, appellari obſeruauimus. Varro in Rei ruſt. lib. ij. Itaque in ſtabulis, & humore prohibere oportet humum, clauſa habere hoſtia, & feneſtras, & inter ſingulas equas à præſepibus interijcere longurios qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Meminit & longuriorum libro primo, in ſepiorum ratione: Sepes, inquit, fit palis ſtatutis crebris, ac virgultis implicitis aut perforatis, & perforamina traiectis longurijs ferreis binis aut ternis. Cæſar Cõm. 4. Hæc directa materia iniecta contexebantur. [Longurios etiã ramices dici, obſeruatum apud Col. eſt lib. x. quia in parte, vacet eas item clatrorum genus interpretatur. Ser. Aen. 5. vbi in ludorum celebratione Virg. ait:

Signoq; repente
Corripiunt ſpatia audita, limenq; relinquunt.

Regulam interpretatur, quod dixit poëta limen, aut ſignum decreta factum, Ex cuius verbis facile percipi licet, cur in ludis ab eruditis perſæpe linea nuncupetur alba, quam ſignificaſſe Martialis videri poteſt illis verſibus lib. 8.

Omnis habet ſua dona dies, nec linea diues
Ceſſat, & in populum multa rapina cadit.

Sed & Ouidius primo De arte, circenſia attingens ſpectacula currentium equorum:

Et bene te tegit, ſi nolit, linea iungi,
Quæ tibi tangenda eſt lege puella ſites.

Etiam ii modo longum ſeſſorum ordinem nonnulli interpretantur. Sicut & illud in Amoribus:

Quid fruſtra refugis? cogit nos linea iungi.

Portò, vt in carceribus videbatur linea, ſic & in meta, vbi vincentibus proponebantur præmia, vt Pindaricus tradit interpres.

SERV. PRæſens) Fortis, ac ſi de ceret, ſi adhic quis plenus animi. [Velatum) Coronatum. [Auro) Autem quia ſoleni habere laminas quaſdam: vt, Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum. [Virum ſe murmure tollit) Cum ſuffragio plurimorum. [Solus qui Pariden ſolitus contendere cõtra) Multi hoc à poëta volunt dici, melius tñ verba ſunt populi. Vnde &, Vir ſe murmure tollit. [Pariden) Venit ab eo quod eſt Paris, Paridis, vel Paridos. Quod autem legimus Parin creat vrbe paterna, venit ἀπὸ τοῦ πάρις, τοῦ πάριος, τῷ πάρι, τὸν πάριν. & volunt, ſi proprium ſit in dos exire genitiuum, ſi appellatiuum, in os. Sanè hic Paris ſecundũ Troica Neronis fortiſſimus fuit, adeo vt in Troia agonali certamine ſuperaret omnes, ipſum etiam Hectorem. qui cum iratus in eum ſtringeret gladium, dixit ſe eſſe germanum, quod allatis crepudijs probauit, qui habitu ruſtici adhuc latebat. Hos autem ludos tranſfert Virgilius ad Hectoris tumulum, qui ſunt facti cum ludi funebres celebrarentur cadaueri Hectoris ab Achille occiſi.

Poſt vbi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc ſicui virtus, animusque in pectore præſens,
Adſit, & euinctis attollat brachia palmis,
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem;
Victori velatum auro, vitriſque iuuencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora: continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum ſe murmure tollit:
Solus qui Pariden ſolitus contendere contra:
Idemq́. ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit;
Oſtenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum: manibusque inducere cæſtus.
Ergo alacris, cunctoſque putans excere pugna,
Aeneæ ſtetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum læua taurum cornu tenet, atque ita fatur.
DAR. Nate dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet vſque teneri?
Duce dona iube. POE. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa iubebant.

[Amyci de gẽte ferebat) Amycus filius Neptuni fuit, & nymphæ Meliæ, quia à Polluce victus eſt Pyctali certamine. Bebrycia autem ipſa eſt Bithynia Saluſt. Igitur introrſus prima Aſiæ, Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa.n. eſt maior Phrygia. [Moribundum) Morienti ſimilem. [Talis) Qualem multitudo loquebatur. [Oſtendit) Melius dixiſſet Oſtentabat. [Alacris) Cum acer vbique dicat, alacer tamen non dicit, licet inde naſcatur. Vitat.n.confuſionem: Vnde vtrunque non vult dicere. Nam alacer nuſquam, & iterum acris nuſquam dixit. Inde eſt q etiam Papinius ſupprimit genus, quia dubitatur. [Si nemo audet) ἔρημος ἀγών. Argumentatur enim ſe omnes viciſſe, ex eo q ad certamen nullus accedit. [Reddi) Quaſi debita promiſſa: quia ait, Victori velatum auro vittiſq. iuuentum.

ASC. POST vbi &c.) Cõſtituit tertia certamina pugilum, videlicet cæſtibus concertare volẽtium, in quo certamine. Dares iunior, ab Entello ſeniore, diuina freto virtute, deuincitur: ad quam rem D. Hieronymus

pulchra alludit in epiſt.ad D. Auguſtinum. Don. autem, vel mutilus eſt, vel pauca dicit. ha autam ſuni. [Putai) Iam ex hoc ſignificat emerſurum alium qui vincat. [Cuncti) vt pro victore ab omnibus haberi oſtendatur, & ſimul eſt teſtimonium ſuorum meritorum. Hæc ille. Ordo eſt. Poſt .i. poſtea, vbi .i. quando, cur ſus ſunt confecti .i. conſummati, & Aeneas peregit dona. Núc ait ſic, Sicuti .i. alicui, virtus, & animus præſens .i. proſtans, & cito exiſtens, in operationem, ſup. eſt, in pectore, adſit .i. præſto, & pius ſit, & attollat .i. arigat brachia, palmis .i. manibus, euinctis .i. expreſſe, & extra manicas vinctis .ſ. cæſtibus. Aeneas inquam ait ſic, & proponit geminum .i. duplicem honorem, hoc eſt præmium honorificum, pugnæ .i. certaminis, ſed ꝓprie pugnæ, quia precipue, pugnis ſit. Victori, ſup. proponit iuuencum, velatum auro .i. laminis aureis, aut auratis cornibus, ſed magnifice dixit, velatum auro, & vittis .ſ. roſaceis, hoc eſt ſertis, caput cingentibus, quod munus victori competit, q̃a bos firmiter figit pedem, & aduerſarium contendit proſternere, & proponit victo, enſem, atque galeã inſignem, ſolatia .i. quæ habeat pro ſolatio, quia ſcit duram eſſe concertationem. galeam autem dat, ad tutamen capitis. quod victo concutiendum veroſimile eſt, enſem vero, vt ſi tali pugnæ ſe cõmittere poſt illa non audeat, gladiatoriam exerceat. Nec mora, ſup. fit, cum .i. quando, Dares effert ora vaſtis .i. valde amplis viribus. Vel, nec mora, & Dares effert ora cũ vaſtis viribus .i. illis cõmitantibus, & tollit .i. erigit ſe, cum magno murmure virum .i. virorum, præcipue Troianorum, Dares, inquit, qui ſolus, ſolitus, ſup. erat, contendere cõtra Pariden, à quo etiam Hectorem, victum dicunt. & ita ab eo agnitum fratrem, cum inter paſtores latuiſſet, & qui idem percuſſit .i. percuſſit ad tumulum, quo Hector maximus .ſ. bellatorum, occubat .i. ſepultus iacet, Butem victorem .ſ. aliorum, corpore immani .i. hñtem corpus immane, hoc eſt tam magnum, quod inhumanum, & terribile viſum fuerit, qui .ſ. Butes, veniens .i. ortus, de gente Bebrycia .i. Bithyniana, Amyci, illius Bithynię regis, qui cęſtibus aduenas in nemore Bebrycio adortos necabat. ferebat .i. extollebat ſe. (De Amyco, & Bute, in fine huius lectionis videbimus. Debet autem proferri quando proprium eſt media breui) & qui .ſ. Dares extendit .ſ. Buten, moribundum .i. frequenti mortis agone laborantem, arena fulua, in qua .ſ. concertabant. Dares talis .i. tali gloria elatus, tollit in prima prœlia .i. primus prę̃liaturus, caput altum .i. erectum & oſtendit humeros latos, & portendens .i. longe extendens, brachia, ſup. ſua, iactabat, ſup. ea, alterna .i. viciſſim, nunc hoc, nunc illud, & verberat auras ictibus .ſ. inanibus ad oſtentationem, & vt ceteris terrorem incuteret. Alius .i. cõpugil alter, quæritur huic .i. contra hunc, nec quiſquam ex tanto agmine audet adire virũ, & inducere manibus cæſtus .i. armaturas, quibus illum cædat, ergo ipſe alacris .i. lætus, & exultans (Terent. etiam, alacris, in maſculino poſuit, quamuis à recentioribus, alacer, reperiatur, quod non videtur ab acer, deductum: quia, acer, primam producit, alacer, penultimum corripit) & putans excedere cunctos, pugna .i. arte, & virtute pugilum, ſtetit ante pedes Aeneæ, nec moratus .i. & non expectans plura, tenet tamen .i. deinde, taurũ .i. iuuencum, auratis cornibus læua .i. ſiniſtra manu, cornu .i. per cornu, atque fatur ita. O nate dea .ſ. Venere, ſi nemo audet credere .i. committere pugnæ ſe, quæ finis .i. quæ expectatio, aut q̃ modus, ſup. eſt. ſtandi .i. quandiu, aut cur, hic ſtamus ocioſi? quoſque (eſt. n. tmeſis .i. ſectio) decet me teneri .ſ. ſuſpenſum, aut immorari? iube ducere .i. abducere, dona .ſ. taurum. & cuncti Dardanidæ fremebant ſimul .i. pariter cum illo ore, alij habent, ſimili ore .i. ſimili ſermone, ſeu oratione, & iubebant .i. volebant, aut iubebant, non Aeneę. ſed cuſtodibus iuuenci, promiſſa .ſ. pręmia, reddi viro .i. Dareti, quicum nemo congredi auderet. Land. de Amyco, & Buta dicit ſic. Amyci, Bebryciorum rex, Bebrycia enim, Bithynia eſt. Solinus, Bithynia, in Ponti exordio, Thraciam ab Oriente tangit, prius, Bebrycia: inde, Mygdonia poſtremo, à rege Bithynio, Bithynia dicta. Hic aduenas in nemore Bebrycio inſidiabatur, & cæſtibus interficiebat. Ergo cum Pollux, qui illuc cum Argonautis acceſſerat, ab eodem prouocaretur, vicit eum, & interiecit. De hoc Plin. in eodem tractatu, Portu Amyci eſt Bebryciæ rege interfecti clarus Eius tumulus lauro tegitur, quam inſanam vocant, quoniam ſi quid ex ea decerptum manibus eſferatur, iurgia fiunt, donec abijciatur, hæc de Amyco. Butes vero, occiſo patre Amyco, Drepanum confugit in Siciliam, & à Lycaſte nobili meretrice, ob pulchritudinem adamatus eſt, ex eaq. Erycem ſuſtulit. Hæc mulier ob admirabilem formam, Venus dicta ab incolis eſt. Quapropter, Erys, filius Veneris eſt putatus.

VARIA LECTIO.

QVO maximus occupat Hector) In vetuſtis aliquot exemplaribus, Accubat, habetur. [Perculit, & fulua moribundum extendit arena) Antiquus admodum liber, Percutit, legit. [Ergo alacris, cunctoſq. putans excedere pugna) In Rom. lib. & in Longobardico, Palma, non, Pugna, legitur, quod valde placet. [Quo me decet vſque teneri?) In Med. & veteribus quibuſdam alijs libris, Morari, legitur.

Hiç grauis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus vt viridante toro conſederat herbæ.
ACES. Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tanta ne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? vbi nunc nobis Deus ille magiſter
Nequidquam memoratus Eryx? vbi fama per omnem
Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc. AE N. Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu, ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebent, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa iuuenta:
Haud equidem precio inductus, pulchroque iuuenco,
Veniſſem: nec dona moror. POE. Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere cæſtus
Proiecit: quibus acer Eryx in prœlia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi. tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto, ferroque rigebant
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat.
Magnanimusque Anchiſiades, & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces:
ENT. Quid ſi quis cæſtus ipſius, & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſe in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.

SERV. HIc grauis) Tunc, grauis aũt ętate vel obiurgatione. [Caſtigat) Increpat, obiurgat. [Toro conſederat herbæ) Verbũ de verbo. Nam torus à tortis dictus eſt herbis. [Fruſtra) Ordo eſt. Tanta ne dona tã patiẽs ſines tolli fruſtra? Sanè ſciendũ hunc ſcdm Iginũ, q de famulis Troianis ſcripſit, vnũ Troianoꝝ fuiſſe, de quo Virg. mutat hiſtoriam. [Nobis deus ille magiſter) nobis non vacat, vt, Qui mihi accubantes. ſed pro noſter eſt poſitũ, vitãdi homœoteleuton cauſa. [Ille ſub hæc) Aut ſtatim, aut poſt hæc. [Sed. n. gelidus tardãte ſenecta Sãguis hebet) Aliud pendet ex alio. quare hebet? q̃a gelidus eſt, quare gelidus? q̃a ſenex. [Effœte) Exhauſtæ & eſt trãſlatio à mulieribus. quas frequens partus debiles reddit. [Improbus iſte) Qui ſine certamine poſtulat pręmiũ. [Illa iuuenta) Aut magna, aut q̃ quõdã fuerat. [Nec dona moror) Expecto. Hic. n. ſenſus tam ſuperioribus, q̃ ſequẽtibus ꝯgruit. etenim ſuperat ſe nõ pmij cauſa dimicare, ſed gloriæ. & paulò poſt bouẽ victor interemit. [Immani põdere) Immanis ponderis, more ſuo: vt, Hamis auroq. trilicẽ. [Quibus acer) Quorũ inſtructu. [Ferre manum) Contendere. Nam vtraque manus armatur. [Intendere brachia tergo) Ligare: vt, Intenditque locum ſertis. [Animi, tantorum) Hoc eſt virorum fortium. Vnde addit. Ante omnes ſtupet ipſe Dares. Stultum eſt aũt ſentire tantorum boum, cum ſeptem dixerit. [Longe) Valde: vt, Tyberinaque longe Oſtia. [Verſat) Cõſiderat, vt Sal. Exercitum verſere. [Senior) ſcdm Varronem iunior, & ſenior comparatiui ſunt per diminutionem. Hinc eſt, Iam ſenior: ſed cruda deo viridiſque ſenectus. Additum enim hoc eſt ad exprimendum quid ſit ſenior. Item Ouid. Inter iuuenemque ſenemq., Et re vera non conuenit hoc ſatis ſenem accipi, q & vincere põt, & vno ictu taurum necare. Ergo ſenior, non ſatis ſenex. ſicut iunior, non ſatis iuuenis, intra iuuenẽ, ſicut pauperior, intra pauperem dixit autẽ hoc Varro in libris ad Cic. [Cęſtus & ar.) Nunc Aui arma

Sanguine cernis adhuc, ſparſoque inſecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus,
Sed ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idque pio ſedet Aeneæ, probat auctor Aceſtes:
Aequemus pugnas: Erycis tibi terga remitto,
Solue metus, & tu Troianos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum:
Et magnos membrorũ artus, magna oſſa, lacertoſque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos:
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcentque manus mànibus, pugnamq́. laceſſunt.
Ille pedum melior motu, fretuſque iuuenta:
Hic membris, & mole valens: ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri ne quidquam inter ſe vulnera iactant.
Multa cauo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratque aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat grauis Entellus, niſuque immotus eodem,
Corpore tela modo, atque óculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnant qui mollibus vrbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos àditus, omnemque pererrat
Arte locum, & varijs aſſultibus irritus vrget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Præuidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effundit: & vltro
Ipſe grauit, grauiterque ad terram pondere vaſto
Concidit: vt quondam caua cõcidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudijs Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primuſque accurrit Aceſtes,
Aequæuumque ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.
Nec mora, nec requies. quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: ſic denſis ictibus heros
Creber vtraque manu pulſat, verſatque Dareta

arma.i.cæſtus. [Triſtemq́. hoc ipſo in littore pugnam?) Aut in quo magiſter occiſus eſt aut in triſti littore .i. infœcundo. Varro.n.dicet ſub Eryce monte eſſe infœcundum campum ferè in tribus iugeribus, in quo Erya & Hercules dimicauerũt. [Hæc germanus) Germanus eſt ſm Varronem in libris da gradibus de eadem genitrice manans, non (vt multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat. ſecundũ quem bene nunc Erycem Butæ & Veneris filium, Aeneæ dicit fuiſſe germanum. [Sanguine cernis adhuc) Non Herculis quippe victoris, ſed Erycis, quæ infecerat ſe tegendo. [Aemula) Nec dum aduerſa virtuti. [Geminis) Duobus. [Auctor Aceſtes) Huius certaminis .ſ. [Aequemus pugnas) .i. arma .i. ſequẽti quod præcedit. [Tibi) Pro te: vt, Tibi deſerit Heſperus Oe.ã. [Exue) Proijce, ſolue. [Duplicem amictum) .i. Abollam, quæ duplex eſt, ſic ut chlamys. Horat. Contra quem duplici panno patientia velat. [Conſtituit) Hic diſtinguendum propter vitium, vt ſit arrectus in digitos. Eſt autem hic totus locus de Apollonio tranſlatus. [Pugnamque laceſſunt) Prouocant potius, quàm gerunt. [Membris, & mole) Mole membrorum: vt, Molemque & montes. [Genua labant) Proceleuſmaticus eſt, quẽ (vt ſupra diximus) ſic ſemper ponit, vt cogi poſſit in dactylum: vt, Genua labant, Ariete tar in portas. [Nequidquam) Non profutura victoriæ. [Vulnera iactant) Ictus. [Tela) Ictus. [Exit) Vitat, declinat. vo de de Tarchonte, Et vim viribus exit. & hoc verbo bis vſus eſt tantum. [Qui mollibus vrbem) Amphibolon eſt, aut celſam molibus, aut quæ molibus oppugnatur. [Sedet circum caſtella) Tmeſis eſt. Circunſedet. [Oſtendit dextram) Aut fiducia virtutis eſt oſtendere quod minatur, aut certe prouectus ætatis oſtenditur, qui cũ ex improuiſo ferire non finit. [Velox) Velociter. nomen pro aduerbio. [Vltro) E contrario. Ille enim cadere debuerat. [Grauius grauiterque) Figura à ſimilitudine. [Caua pinus) Bene reſpexit ad ætatem. [Erymantho) Erymanthus mons Arcadiæ eſt. [Ida in magna) Modo non Cretæ, ſed Phrygiæ propter pinus. [Conſurgunt ſtudijs) In ſtudia. [Præcipitemque Daren.) Celerem: vt, Præcipitem vigilare viri. [Nunc ille ſiniſtra) Ille vacat, additum propter metrum. De ipſo enim dicitur, vt creber vtraque manu pulſat, verſatque Dareta. [Quam multa grandine nimbi) Hypallage. nam debuit dicere, Quam multo nimbo grando præcipitatur. [Verſatque Dareta) Dares Daretis, vnde eſt Dareta, & Dares Daretis, vnde eſt Daren, ſicut Chremes, & Chremis, & Chremetis.

A S C E N S I V S.

HIC grauis Entellum, &c.) Docet quomodo Entellus ſenior, ab Aceſte, in pugnam, ad reprimendam Daretis iactantiam excitatus cæſtus immenſi ponderis, protulit, quos Dares ſtupefa

ctus, recuſauit, quo facto docet egregius poeta, iactantiam ferè ruborem ſequi. hominesque indies, imbecilliores naſci: vt & Neſtor Homericus atteſtatur. vnde & Iuuen. Terra malos homines nunc educat, atque puſillos. Donati verba ſunt hæc. [Entelle) Hæc obiurgatio non iniurioſa, cui ſit admixta laus. [Fruſtra, Tanta ne tum patiens) Singula verba cum pondere pronuncianda. Fruſtra, i. ſine laboris merito. Tanta tam precioſa, tam pulchra, ſine gloria vincendi tolli? dona patieris. Eſt autem ſententia, qm in ſuperioribus ille dixerat, ſi nemo audet, videberis tu etiam timuiſſe. Sic Donat. Ordo eſt. Aceſtes grauis .i. maturus, & ſeuerus, ac magnæ auctoritatis vir, caſtigat hic .i. ex hoc Daretis dicto, Entellum, pugilem illum præſtantem, ſed ſeniorem dictis .i. ſermone ſequenti vt .i. ſm quod conſederat .i. ſimul ſederat, proximus, ſupp. in toro, herbę viridante .i. vireſcente. O Entelle, fortiſſime quondam heroum, fruſtra .i. in vanum, ſi nunc fortis non es, ne .i. an, tu patiens .i. puſillanimus, ſines .i. permittes, tanta dona .i. præmia, tolli .i. eſt auferri, vel abduci, nullo certamine .ſ. commiſſo? vbi .ſ. eſt, nunc ille .ſ. inclytus, & notiſſimus deus, magiſter nobis .i. qui fuerat nobis magiſter .ſ. Erya, filius Butæ, & Veneris, aut Lycaſtes meretricis, pro Venere habitæ, memorans .i. nominatus, & clarus? nequidquam .i. fruſtra, ſi nulla eius in diſcipulis derelicta eſt peritia vbi .ſ. eſt fama memorata, per omnẽ Trinacriam .i. Siciliã, & vbi .ſ. ſunt illa .i. notiſſima ſpolia, pẽdentia tuis tectis? Quæres forte, qũo quærat, vbi ſint, cum dicat, vbi ſint, quia in tectis? Sed non ideo quærit, quod neſciat vbi ſint: ſed, vt quaſi immemorem priſtinæ virtutis cõmoneat, & ad conſimilem inſtiget, ac ſi dicet, cur nunc non apparet in te priſtina illa virtus tua? Ille .ſ. Entellus, ſup. inquit ſub .i. poſt hæc. Amor laudis nõ ceſſit, ſup. pulſus metu, nec gloria ceſſit .ſ. è pectore meo pulſa metu, ſed enim .i. ſed certe, ſanguis gelidus .i. infrigidatus, hebet .i. torpeſcit, ſenecta .i. ſenili ætate tardante .i. tardum faciente; & vires effœtæ .i. omnem fœturam enixæ, hoc eſt quæ nullam vim retinuerunt, omnium exhauſtæ frigent in corpore, ſi illa iuuenta quæ fuerat mihi quondam, quaque .i. & qua, iſte improbus .i. improbandus, propter iactantiam .ſ. Dares, exultat fidens .i. confidens: ſi, inquit, illa foret mihi nunc, equidem .i. ego certe, veniſſem .ſ. in certamen, ſed haud .i. non, inductus precio, nec iuuenco pulchro .i. quantumuis pulchro (Et ita non vituperat præmium, ſed ſignificat ſe non tam præmij, quam laudis cupidum, reſpondens ad illud, Tanta ne, tam patiens nullo certamine tolli Dona ſines?) vnde addit, nec moror .i. expecto dona: ſed, ſup. laudem, quod non verbis, ne videatur in ſe admittere iactantiam, quam in alio vituperauit, ſed factis indicat, vnde ipſe locutus, ſic proiecit, deinde in medium geminos .i. binos, &

nuta, legere eſt, Magnoſque lacertos Exuit. In aliquot alijs, Magna oſſa lacertos, abſque particula copulatiua enclitica. Non præteribo, quod in Actio Pont. Magna oca, lacertoſque, legitur. [Pugnamque laceſſunt) Antiqui aliquot lib. Pugnas, numero multitudinis habent. [Nunc hos, nunc illos aditus) In Romano libro variato numero, legere eſt, Nunc illos, nunc hos aditus. [Vires in ventum effudit) In antiquis aliquot, Effundit, præſentis temporis. [Radicibus eruta pinus) In Romano libro, & aliquot alijs, Radicibus, aduerbium eſt. Sed, Radicibus, nomen, longe plurimum librum conſenſu, & vſitata loquendi figura libentius legit. [Primusque accurit Aceſtes) In Oblongo libro perueteri, Occurrit, legitur. ſed, Adcurrit, vel, Accurrit, omnino melius. [Ad pugnam redit, & vim ſuſcitat) Veteres plerique lib. Ac vim, legunt, quod magis placet.

SERV. INfelix) Conſolatio eſt. Vnde non dicit imbellis, vt fortunæ videatur eſſe quòd victus eſt. [Dixitque) Vacat Que metri cauſa, & maluit periſſologiam facere, quàm vti communi ſyllaba, quæ frequens vitioſa eſt. vnde Horat. Nec tanta in metris venia conceditur vti. Græci .n. his vtuntur frequenter. [Fidi æquales) Hom. φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσιν, αἷμα παχὺ πτύοντα κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε. [Vtroque) In vtranque partem. [Vocati Accipiunt) Bene eorum oſtendit pudorem, vel quia erant occupati circum amicum, dicit Vocati. [Cognoſcite Teucri) Habet rationem perſonarum, quia virtutem eius nouerant Siculi. [Effractoq. illiſit oſſa cerebro) Hypallage, fregit oſſa, & illiſit in cerebrum. [Humi bos) Peſſimus verſus in monoſyllabam deſinēs. [Meliorem) Aptiorem. Nam animalem hoſtiam dat. [Cæſtus, artemq. repono) Et arma depoſuit, & arti renunciauit. i. catalyſin fecit. [Ingentique manu) Magna multitudine. [Malū) Malus, arbor nauis, generis maſculini. Horat. Nec malus celeri ſaucius Africo. Et dictus eſt malus, vel quia habet inſtar mali in ſummitate, vel quia quaſi quibuſdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela faciliùs eleuantur. [Traiecto) Extento, vnde tranſenna dicitur extenſus funis. Saluſt. Machinato ſtrepitu tranſenna corona in caput imponabatur. [Quò) In quam. Nam ponit aduerbia pro nominibus. vt, Genus vnde Latinum. [Clamore ſecundo) Vt ſupra dixit, Magnoq. virum ſe murmure tollit. [Quē modo) Nuper. nā vt ſupra diximus, victor fuit duorū, vrbanus vero dicit modo, propemodum, penè. Nā ſecūdus fuit. Alij victor voti cōpos volunt: vt, Rapidisq. rotis inſiſtere victor. Optauerat .n. ne rediret extremus: vt, hoc vincite ciues. [Clariſſime frater Pandare) Notiſſime, qui fuit Lycaonis filius. Pandarus nāq; ſecūdum Homerum, certamen, Mineruæ perſuaſione, ſingulare Menelai, & Paridis, cū in eo eſſet vt Paris vinceretur, iacto telo, diremit, quod Menelaum vulnerauit. [Iuſſus) A Minerua. [Subſedit Aceſtes) Remanſit. Nec .n. proferebatur ſors

Malus.

Tranſenna.

Tum pater Aeneas, procedere longius iras,
Et ſæuire animis Entellum haud paſſus acerbis:
Sed finem impoſuit pugnæ. feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur.
AEN. Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conuerſaque numina ſentis?
Cede Deo. POE. Dixitque, & prœlia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Iactantemque vtroque caput, craſſumque cruorem
Ore reiectantem, mixtoſque in ſanguine dentes,
Ducunt ad naues: galeamque, enſemque vocati
Accipiunt, palmam Entello, taurumque relinquunt:
Hic victor ſuperans animis, tauroque ſuperbus,
EN. Nate dea, voſque hæc, inquit, cognoſcite Teucri,
Et mihi quæ fuerint iuuenili in corpore vires,
Et qua ſeruetis reuocatum à morte Dareta.
POE. Dixit: & aduerſi contra ſtetit ora iuuenci:
Qui donum aſtabat pugnæ. duroſque reducta
Librauit dextra media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces.
EN. Hanc tibi Eryx meliorē animā pro morte Daretis
Perſoluo: hic victor cæſtus, artemque repono.
POE. Protinus Aeneas celeri certare ſagitta
Inuitat, qui forte velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de naue Sereſti
Erigit: & volucrem traiecto in fine columbam,
Quò tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Conuenere viri; deiectamque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrthacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis.
Quem modo nauali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus ò clariſſime frater
Pandare: qui quondam iuſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achiuos.
Extremus, galeaque ima ſubſedit Aceſtes,
Auſus, & ipſe manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum neruo ſtridente ſagitta
Hyrthacidæ iuuenis volucres diuerberat auras:
Et venit, aduerſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque tetendit.
Aſt ipſam miſerandus auem contingere ferro
Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iandudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit.

quæ remanſerat ſola, aut certè delituit. Vnde, & ſubſeſſores vocātur, qui occiſuri aliquem deliteſcunt. De quo verbo plenius dicturi ſumus illo verſu, Deuicta Aſia ſubſedit adulter. [Flexos incuruant) Mutatione vſus eſt. Nam curuos inflectunt debuit dicere. [Pro ſe quiſque viri) Pro qualitate roboris ſui. [Diuerberat auras) Scindit. [Arbore mali) Sic dixit: vt, Luſtrat Auentini montem. [Exterrita pennis) Timorem ſuum pennis ſignificans. Singula .n. animalia habent ſigna quibus indicant ſuum timorem. Vnde ipſe de lupo, Caudamque remulcens, Subiecit pauitantem vtero. Item de Cato, Turbatumq. oculis. Hominū enim timorem primi indicant oculi. [Omnia plauſu:) Alij pennatum dīt, ſed medius eſt ſpectātium fauore. Illud .n. eſt incredibili. [Adducto arcu telum tendit) Hypallage eſt. nam adducitur telum, & arcus intenditur. [Miſerandus) Qui, perfecta re difficiliore, victoria caruit. [Innexa pedem) Innexum pedem habens. [Tum) Deinde, & eſt aduerbium ordinis. Nam tunc temporis eſt. [Arcu contenta parato Tela tenens) Contento arcu tela tenens parata. [In vota vocauit) Nā apud Lycios colitur, quaſi heros. [Nigra nube) .i. alta. [Vitamq. reliquit in aſtris) vnde ſumpſerat vitam: vt, Hinc hominum pecudumq; genus, vitæq. volantum. Sanè ſciendū hunc totum locum, ab Homero eſſe ſumptum. Vnde inanis eſt vituperatio Aeneę, quòd ſuſpēderit auem maternam. Nā, & res tranſlata ſimpliciter, & quācunque ſuſpendiſſet auem in hanc incideret vituperationem. Nulla enim auis caret conſecratione, quia ſingulæ aues numinibus ſunt conſecratæ. Quanq̃ Vrbanus dicat matrem citius potuiſſe placari.

ASC. TVM pater &c.) Cōmemorat quō Aeneas litem diremit, vtq. Entellus vir grauis, & diuina ope fretus, Daretis pepercit, ſed iuuencum vno ictu mactauit, & dijs obtulit, atque cæſtus depoſuit cū gloria, nunquam amplius in pugnam cōceſſurus Don. autem dicit ſic. [Infelix) Quia audeas contra numina, eſt autem optima cōſolatio, cum oſtendat non illum ab homine, ſed à numine vinci. [Cede Deo) Errans

qui

Iam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Aërijs; fixamque refert delapſa ſagittam.

qui putant Entellum, deum ab Aenea vocari, ſed deum dicit, fauens illi numen. (Aegra) Quibus paulò ante tantopere valebat. (Caput) Quod paulò ante in cœlum tollebat propter ſuperbiam. (Palmam, taurumque relinquunt) Exprimit quanto hæc eum dolore facerent. Hæc ille. Ordo eſt. Pater Aeneas haud .i. non paſſus, ſup. eſt, tum, iras .ſ. Entelli, procedere longius .i. ad grauius malum, & Entellum ſæuire .i. ferocire, acerbis .i. immitibus animis, ſed impoſuit pugnæ finem, dato .ſ. ſigno & eripuit Dareta feſſum .i. curſu, & ictibus, tolleratis, mulcens .i. mitigans, & conſolans dictis .i. verbis conſolatorijs, ac fatur talia, ò infelix .i. miſer, hoc eſt miſeratione digne, contra quem diuinum facit auxilium, quæ tanta dementia cepit .i. inuaſit, animũ .ſ. tuum? Non ſentis alias vires .ſ. quam humanas, aut ipſius Entelli, cede .i. da locum, deo .i. numini, quod nunc in Entello eſt, dixitque .i. ſimul dixit, & diremit .i. dirupit, prœlia voce, id ſermone, ſuo, at .i. ſed, æquales .i. coæui, eius fidi .i. fideles, & fauentes, ducunt ad naues .i. extra conſpectum populi, illum .ſ. Dareta, trahentem genua ægra .i. ſaucia, & defatigata, & iactantem .ſ. præ dolore, caput vtroque .i. in vtranque partem, modo in dextram, modo in ſiniſtram, & reiectantem ore .i. euomentem, cruorem, craſſum .i. globatum, & ferè concretum, & dentes mixtos in ſanguine, & ipſi vocati .ſ. ab Aenea, ad recipienda ſolatia victo, accipiunt galeam, & enſem, ſicut ſe daturum promiſerat Aeneas, & relinquunt Entello palmam .i. victoriam, & taurum .i. præmium, hic .i. hoc modo. Entellus victor ſuperans .i. exultans animis, & ſuperbus tauro (nam, vt Tacitus ait, Sapientibus cupido gloriæ nouiſſima exuitur) inquit, ò nate Dea .i. ò Aenea, &, ò vos Teucri .ſ. reliqui, cognoſcite, & .i. ſimul, quæ vires fuerint mihi in corpore iuuenili, & à qua morte ſeruetis Dareta reuocatum, hoc eſt cognoſcite quod Dareta occidere potuiſſem, ſi voluiſſem. dixit .ſ. Entellus .i. finiuit orationem, & ſtetit contra ora iuuenci aduerſi .i. ex aduerſo ſtantis. Qui .ſ. iuuencus aſtabat, donum .i. præmium pugnæ, & Entellus librauit .i. librando incuſſit, cæſtus duros .i. plumbo oppletos, inter media cornua .ſ. iuuenci, & illiſit .i. illidendo incuſſit cæſtus in oſſa, & hoc cerebro effracto .i. diſperſo, aut hypallage eſt, pro eo quod eſt illiſit in cerebrum effracto oſſe. Bos ſternitur exanimis .i. mortuus, & procumbit humi .i. ſuper humum, tremens .ſ. per ſpiritus vitales, per arterias currentes, ille .ſ. Entellus, ſuper effudit .i. inſuper effudit, aut effudit ſuper .ſ. bouem proſtratum tales voces .i. verba votiua, & dedicatiua, ò Eryx, hic patet quod ſenſit numine Erycis iuuari) ego perſoluo tibi pro morte .i. loco mortis, quia ſuffeciſſi vires, vt Dareta occidere potuiſſem animam hanc .i. bouis, meliorem .i. aptiorem, aut in contemptum Daretis dicit, quem iniquum ſentit hominem, quod dolo eius ceciderat, & ego victor repono .i. ad perpetuam requiem pono, ceſtus .i. inſtrumenta pugilum, & artem .i. exercitium artificioſum, quod non amplius exercitaturum ſe ſignificat. Et ideo, quia moris erat, vt qui aliquod genus vitæ exuerent, perpetuoq. derelinquerent, eius arma deo illi præfecto dicent, vt arma quibus monſtra domuerint Herculi, arma nautica Neptuno, puppas virgines Veneri, bullas prætexta, virilem togam ſumentes laribus, &c. ipſe Entellus Eryci dicat, & ad collum eius figit. (Protinus, &c.) Deſcribit quartum ludum arcualem, videlicet quem exercituri ſortiuntur loca, quatuor præcipui, quorum primus Hyppocoon ſagittam infixit malo, ad quem alligata erat columba. Secundus, Mneſtheus vincula, quibus appenſa erat, rupit, ſed eam non contigit. Tertius, Eurytion, euolantem columbam in aëre fixit. Quartus, Aceſtes, fraudatus vice ſua, cum iam deiecta eſſet columba, ſagittam in aërem coniecit, quæ protinus incenſa eſt, quo portento lætus Aeneas ipſum peculiari honore affecit, ſummisq. muneribus donauit, vt in proceſſu patebit. Quia vero Donat. nihil dignum ſcitu affert. Ordo eſt. Aeneas inuitat protinus .i. ſtatim, peracto cæſtuali certamine, ſupple eos qui velint forte certare .i. contendere, ſagitta celeri .i. celeriter emittenda, & ponit præmia, & erigit manu, id eſt multitudine ingenti, malum, id eſt arborem de naue Sereſti, cuius etiam in j. meminit (Sed videtur idem eſſe, qui & Sergeſtus, ablato g, vt prima corripiatur) & ſuſpendit ab alto malo, columbam volucrem, id eſt velocem, in fune traiecto, ſcilicet per foramen, quod erat in ſummitate mali, quo .i. ad quam columbam tendant, id eſt dirigunt, telum, id eſt ſagittam, viri, ſcilicet periti, & animoſi, conuertere, ſcilicet ad ſortes faciendas, vt ſcirent quò ordine ſagittent (quia in ea re, non habetur dignitatis ratio, vnde & Aceſtes vltimum locum obtinuit) & galea ærea, id eſt fortis, aut ære facta, ne rubigine abſumatur, accepit ſortem, ſcilicet ſingulorum, deiectam .i. deorſum in fundum eius iactam, & locus Hippocoontis Hyrtacide, id eſt de genere Hyrtaci, exit primus, id eſt exeundo fit primus, ante omnes, nam quo ordine ſortes educebantur, diſcernebantur & loca, exit inquam, ſupp. cum clamore ſecundo, id eſt ſubſequenti, aut fauorabili. quem, ſcilicet Hippocoonta, aut eius locum conſequitur Mneſtheus .i. ſors, aut locus Mneſthei, modo, id eſt paulò ante victor, ſcilicet duorum, an modo, id eſt penè victor, aut modo .i. paulò ante victor, quantum ad virtutem, licet Cloanthus beneficio deorum vicerit, ſupp. in certamine nauali, Mneſtheus, inquit, cinctus, id eſt habens caput euinctum, oliua viridi, in ſignum .ſ. victoriæ. Tertius, ſupple conſequitur Eurytion exiſtens frater tuus ò Pandare clariſſime, ſcilicet Troianorum. Nam ob virtutem pro deo habitus eſt, vnde Strabo dicit apud Pinaram, maximam ex Lyciæ ciuitatibus eum coli. fuit autem Lycaonis filius, qui emiſſa ſagitta vulnerauit Menelaum congreſſum Paridi, qui a Pandaro iuſſus, ſcilicet à Priamo, confundere, id eſt diſrumpere, & violare, fœdus .ſ. ictũ inter Græcos, & Troianos, quondam, id eſt aliquando, ſcilicet in primo aggreſſu Græcorum, torſiſti primus telum, id eſt haſtam, in Achiuos medios, id eſt medium Achiuorum. (Eum autem morem obſeruauerunt Romani, vt haſta iniecta à fecialibus, fœdus confunderetur, vt Liuius late docet libro primo ab Vrbe condita, docet enim, quod poſtquam Fecialis dixiſſet: bellum indico, facioque, haſtam in fines eorum quibus bellum indixit, emittebat) Aceſtes .i. ſors Aceſtæ, ſubſedit, id eſt in fundo adhæſit, extremus, id eſt vltimo eaitura, in ima galea, id eſt in infima parte galeæ, quam ſortes coniecerant, auſus, ſupp. &, id eſt etiam, ipſe, ſcilicet ſenior, tentare laborem, id eſt exercitium laborioſum, iuuenum, quod addit poëta, ne contra decorum ætatis, videatur immemor feciſſe. Tunc, ſcilicet poſtquam, ſortiti erant loca ipſa viri, incuruant, ſcilicet tentando, quiſque pro ſe, id eſt pro virili ſua arcus flexos .i. flexibiles, aut quos flectebant validis viribus, quia fortes erant, & rigidi, & depromunt .i. eximunt tela, pharetris, id eſt thecis ſuis. Et ſagitta Hyrthacidæ, ſcilicet Hippocoontis iuuenis, neruo .i. arcu neruato, hoc eſt neruis munito, ſtridente, id eſt ſtridorem emittente, per cœlum, id eſt aërem, diuerberat prima, auras volucres, id eſt velociter cedentes, & venit, & infigitur arbore, id eſt figitur in arbore (ſicut hærent infixi pectore vultus) mali, aduerſi, id eſt oppoſiti, & ex aduerſo erecti, malus, id eſt arbor, quæ in naui velum ferre ſolet, intremuit, id eſt valde tremuit, & ales, ſcilicet columba exterrita, id eſt terrorem ſignificans, pennis .i. concuſſione alarum, timuit, & omnia .ſ. loca ſonuerunt ingenti plauſu .ſ. populi, applaudentis, & putantis columbam percuſſam, Mneſtheus acer conſtitit poſt .i. poſtea, hoc eſt ſecundo loco, & hoc arcu adducto petẽs .ſ. oculis, & telo .ſ. locum columbæ, & tetendit .i. direxit pariter telum, & oculos, aſt .i. ſed, ipſe miſerandus .i. miſeratione proſequẽdus, non valuit contingere ferro .ſ. teli, ipſam auem .ſ. columbam, ſed, ſupp. rupit nodos, & vincula, id eſt nodos vinculorum, quis .i. quibus, ipſa innexa pedem .i. habens pedem innexum pendebat ab alto malo. Illa .ſ. auis diſſoluta, fugit volans in Notos, id eſt ventos, & atra nubila tum, id eſt tunc, Eurytion rapidus .i. celer, tenens tela contenta, aut parato iandudum, id eſt habens arcum iandudum paratum ad ſagittandum, & ſagittam in ipſo arcu, vocauit fratrem .ſ. Pandarum in vota .i. ad ſuſcipienda vota & ipſe ſpeculatus .i. poſtquam conſpexerat, columbam lætam iam, ſup. in cœlo vacuo .i. aperto, & patenti aëre. (Et ideo quia nulla ſpes erat in humanis opibus, congrue ad diuinas confugit, ſed poëta diuinus oſtendit, in omnibus rebus diuinum auxilium plus efficere, quam humanas vires, non deeſſe tamen virtuti præmium, vnde & Aceſtæ contigit gloria) & plaudentem alis, figit columbam ſub nigra nube, & ipſa decidit, id eſt deorſum cadit, exanimis, id eſt mortua, & ſine anima, & reliquit vitam .ſ. ſuam, aut reliquit vitam .i. animam, in aſtris aereis .i. alis, vnde ſecundum Pythagoricam doctrinam eam aſſumpſerat. credebant .n. eandem animam nunc humanum, nunc pecuinum corpus inhabitare, ſed quomodo relinquit in aſtris, nempe quod celerior eſſet animæ aſcenſus, quam corporis deſcenſus, ita vt prius quàm corpus terram contingeret, ſpiritus inter aſtra eſſet, aut reliquit .i. amiſit vitam, in aſtris aeris .i. ſublimi aere, vt per hyperbolen dictum putetur, & ipſa dilapſa refert ſagittam ſuam .ſ. in ſe, hoc eſt in corpore ſuo.

VARIA LECTIO.

OR E relectantem) Antiqua aliquot exemplaria, Eiectantē legunt. Alia, Reiectantem. [Iuuenili in corpore) In Rom. lib. atq; alijs pleriſque omnibus, Iuuenali, per a, in penè vltima notatum legas. [Effractoq. illiſit in oſſi cerebro) Sunt qui illiſit, oſſa, abſq; præpoſitione legi debere contendunt. Sed.n. in antiquis omnibus exemplaribus, quæ ad manus meas peruenere, vno exemplo ſcriptum inueni, Illiſit, vel Inliſit in oſſa. Non prætéribo tamen legiſſe me in libris aliquot manuſcriptis, Immiſit in oſſa. ſed, Illiſit, omnino melius. [Hic victor cæſtus, artemq. repono) In Romano lib. & aliquot alijs vetuſtis, Reponit, ſcriptum eſt. ſed, Repono, in reliquis pleriſque lib. habetur. [Quò tendant ferrum) In libris aliquot antiquis, Tendat, ſingulari numero ſcriptum eſt. In quibuſdam alijs, pro, Ferrum, Telum, legitur. [Et primus clamore ſecundo) In Rom. lib. Primum, legitur. [Volucres diuerberat auras) Sunt qui ea Ti. Donato alias, legendum autumant, Ceterum in antiquis omnibus libris quos inſpexerim, Auras, notatū obſeruaui. [Et vincula linea rupit) In antiq. aliquot, Rumpit, eſt præſenti tempore. [Atque atra volans in nubila) In libris aliquot antiquis, Adque alta volans in nubila, legitur. [Vitamq. reliquit in aſtris Aerijs) In vetuſtiſſimis pleriſque exemplaribus, Aethereis, legere eſt.

Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen ætherias telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter, arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubito obijcitur, magnoque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens:
Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.
Nanque volans liquidis in nubibus arſit arundo.
Signauitque viam flammis, tenuiſque receſſit
Conſumptas in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinenque volantia ſidera ducunt.
Attonitis hæſere animis, ſuperoſque precati
Trinacrij, Teucrique viri. nec maximus omen
Abnuit Aeneas, ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
AEN. Sume pater (nam te voluit rex magnus olympi
Talibus auſpicijs exortem ducere honorem).
Ipſius Anchiſæ longæui hoc munus habebis.
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monimentum, & pignus amoris
POE. Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori:
Quamuis ſolus autem cœlu deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus volucri qui fixit arundine malum.

SERV. ARtem pariter, arcúq. ſonantem) Culpat in hoc Virgilium Virgilio maſtix. Artem.n. in vacuo aëre oſtendere non poterat, quanquam dicant periti poſſe ex ipſo ſagittariorum geſtu ac ꝺ peritiam indicari. [Obijcitur) Superius de his particulis ſecūdum Iubam artigraphum tractauimus. Sed dicunt alij iſtas monoſyllabarum ratione vel produci, vel corripi. Sanè ſciendum naturę eſſe vt breues ſint, Euphoniæ vel Iubæ ratione, in compoſitione producuntur, ſi tamen i, ſequatur, quæ licet non ſit cōſonans, poteſt tamen in declinatione pro conſonante haberi. [Augurio mōſtrum) Augurium, dictū quaſi augerium, quod aues gerunt. Et bene de ſagitta dixit augurium, quæ habet pennas, q̄d omnia ad vnum congeſſerit in eum monſtrum augurium, auſpicium, oraculum. [Sera) Grauia. Sal. Seram.n. bellum in anguſtijs futurum.i. graue. Et qđ improbet vates, Aeneas amplectitur, deceptus augurij ſimilitudine quod apud Troiam ꝓbauerat pater: vt, Stella facem ducens. [Liquidis in nubibus) Nubes pro aëre poſuit. Nubes.n. liquidæ eſſe non poſſunt. [Ceu ſæpe refixa) Poetice dixit ſm̄ publicam opinionem. Nam vt Lucretius dicit, ventus altiora petens ætherium ignem ſecum torquet, qui imitatur ſtellas cadentes. [Attonitis animis) Stupefactis per tonitrua quæ ſemper cohærent cęleſtibus ignibus. [Nec maximus omen Abnuit Aeneas, Amplexus eſt & probauit. Nam ſecundum augurum diſciplinam dixit ad ſe pertinere. Nam noſtri arbitrij eſt viſa omnia vel improbare, vel recipere. [Sume pater) Percipe. nam verbum eſt iuriſconſultorum, quo vtūtur quoties legatum non ab hærede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio. [Exortem) Sine ſorte, ἄκληρον. [Anchiſæ munus) Quod Ciſſeus rex Thraciæ (ſecundum Virgilium pater Hecubæ, vt Ciſſeus regina Parin creat) Anchiſæ aliquando donauerat. [Impreſſum ſignis) Impreſſa ſigna habentem.i. emblemata. [Viridanti) Species participij ſine verbi origine, temporis præſentis. [Primum ante omnes) Vnum vacat. [Appellat) Vel dicit, vel ſalutat. Saluſt. Iugurtha aduenientes velox Quæſtorem appellat. [Prælato inuidit honori) .i. prælatum honorem. [Proximus) Poſt Eurytionē. [Donis) Ad dona. [Extremus) Oſtendit hos ſua munera percepiſſe, Aceſten vero ſumpſiſſe præcipua.

ASCENSIVS.

AMISSA ſolus &c.) Docet, vt dixi, virtutem in omni re plurimum valere, nam Aceſtes, quam caſu amiſerat, gloriam virtute comparauit, cum.n. vltimum ſortitus locum, iam deiecta columba non haberet, quod ſagittis peteret, vt ſe arcu, & valere, & ſcire oſtenderet, ſagittam in aëre viriliter coniecit, quæ incenſa Aeneæ, decepto ſimilitudine ſtellę ſupra caput Iuli viſę, vt in II. huius dictum eſt, felicitatem portendere viſa eſt, quo circa Aceſten, & honore, & muneribus auxit. De quo Donatus ſublatua

eſt. Ordo igitur eſt. Solus Aceſtes ſupererat, qui nondū ſagittauerat palma amiſſa, quia Eurytion eam meruerat. Qui tñ, .i. nihilominus, contorſit telū in auras æthereas.i. ſublimes, oſtentans pariter arte, & arcum ſonantem. ſ. per artificioſam & virilem emiſſionē teli, in qua ſumma ſagittandi ars conſiſtit. Mōſtrum.i. portentum inſolitum, aliquid futurum monſtrans, obijcitur hic oculis. ſ. ſpectantium, ſubito.i. de repente ortum, & futurum, magno augurio.i. iudicio per augures expreſſo, exitus ingens.i. ingentis rei, docuit poſt.i. poſtmodū qñ. ſ. naues p Irim à Iunone miſſam incenſę ſunt, & vates terrifici.i. terrorem incutientes, cecinerunt omnia ſera.i. vt, inqt Seruius, grauia, aut ſero credita, tale quid prætendere, nam arundo.i. ſagitta Aceſtis arundinea, volans.i. cum adhuc volaret, arſit in liquidis nubibus, & ſignauit flammis.i. claritate flammarum, viam qua. ſ. ferebatur, & ipſa conſumpta receſſit, in tenues ventos.i. globulos igneos aſcendentes, ceu.i. quēadmodum, ſidera.i. impreſſiones, ſeu exhalationes, quę àvulgo creduntur eſſe ſidera fixa.i. diſſoluta, cœlo.i. à firmamento, tranſcurrunt ſæpe cœlo.i. per aërem, & ipſa volantia, ducuntur crinem.i. caudam in formam capillorum, viri Trinacrij.i. Siculi, & Teucri.i. Troiani, hæſere.i. ſuſpenſi erant, animis attonitis.i. ſtupefactis, quaſi a tonitru percuſſis, que, pro &, precati, ſupp. ſunt ſuperos, nec Aeneas maximus, id eſt maximi animi abnuit omen, imò ſuſcepit, & ita effectum ſortita eſt eius ſignificatio, ſed ipſe amplexus Aceſten lætum, aut quia ipſe parauit boni exitus indicium eſſe, aut quia vidit Aeneam læta complectentem, cumulat, id eſt accumulat, & auget eum magnis muneribus, ac fatus talia, O pater, ſume, id eſt vltro, & quaſi tuum cape, nam magnus rex Olympi.i. cœli, ſcilicet Iuppiter, voluit te ducere, id eſt aſportare, honorem exortem, id eſt extra ſortem, aut te exortem, id eſt qui priuatus es ſorte, talibus auſpicijs, id eſt portentis, & indicijs bonis, tu habebis hoc munus, id eſt quod munus fuit ipſius Anchiſæ longæui, ita vt tibi longæuo congruat, ſcilicet cratera.i. poculum (a nominatiuo hic crater, accuſatiuua hunc cratera) impreſſum ſignis, id eſt habentem ſigna impreſſa, & inſculpta, quem, ſcilicet cratera, Ciſſeus, ſcilicet pater Hecubæ, Thracius, id eſt Thrax, dederat olim Anchiſæ genitori, in, id eſt pro magno munere, ferre, id eſt aſportare, monumentum, id eſt in memoriam ſui, & pignus amoris ſui, ipſe fatus ſic, cingit tempora lauro viridanti, & appellat ante omnes, id eſt conſpectu omnium Aceſtem, victorem primum, aut primum ante etiā omnes. Nec Eurytion bonus.i. beneficus, & amicus, inuidit honori prælato, hoc eſt non inuidit prælato, ſcilicet Aceſti honorem, & ita forte legendum eſt, quamuis ipſe ſolus deiecit autem ab alto cœlo, id eſt aere: is, ſupple ingreditur proximus donis.i. ad dona, qui rupit vincula, videlicet Mneſtheus, & extremus, ſup. ingreditur donis, is q fixit.i. confixit, malum arundine volucri.i. ſagitta velociter emiſſa. ſ. Hyrtacides. Et ita vt qſq; primus

mus erat in ſagittandu, ita vltimus erat in præmio. Nam Aceſtes, vltimus, ſummum honorem accepit, ſed ea tra ſortem. Eurytion, qui tertius erat in ſagittando, primam palmam meruit Mneſtheus, qui ſecundus erat in ſorte, ſecundus quoque erat in prȩmio merito Hippocoon, qui primus, vltima accepit prȩmia, omnes tamen laudem meruere, quia omnes hi ludi, cum gloria concertantium acti ſunt, vt non ab ignobilibus, nec ab ignauis, otti dicantur proceres Romani, vnde oon mali ominis erat naues incendi, vt ignaui relinquerentur.

TELVM contorſit in auras) In Romano, & in Mediceo libro, pro Contorſit, Contendit, legitur. [Oſtentans artem pariter, arcumque ſonantem) Nonnulli, q; particulam addidere, ita legentes, Artem pariterq., arcumque, ſonantem. Sed magis placet quod in Romano, & in Mediceo, legere eſt, Oſtentans, artemq. pariter, arcumque ſonantem. [Sed lætum amplexus Aceſtem) In Rom. lib. Et lætum amplexus, legitur. VARIA LECT.

At pater Aeneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe, comitemque impubis Iuli
Aepytidem vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
AEN. Vade age, & Aſcanio, ſi iam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſusque inſtruxit equorum,
Ducat auo turmas, & ſeſe oſtendat in armis.
Dic, POE. ait. ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos iubet eſſe patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis. quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Troiæque iuuentus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona.
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro:
Pars leues humero pharetras. it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur.
Ductores: pueri biſſeni quenque ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribusque magiſtris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus, tua clera Polyte
Progeniens, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus vnde Atij duxere Latini,
Paruus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio eſt inuectus equo: quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monimentum, & pignus amoris.
Cetera Trinacrijs pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pauidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoſcunt ora parentum.

SERV. NOndũ certamioe miſſo) De peractis loquitur rebus. Vnde debuit dicere, vocauit, & fatus eſt. Ergo aut tempus eſt pro tpe, aut ſic ſefertur, vt videatur non de pterito loqui, ſed actum preſeotis temporis ponere, & referse. [Cuſtodem ad ſeſe) Secundum Tullium qui dicit ad militiam euntibus dari ſultitos eſſe cuſtodes quibus primo anno regantur. Vnde ait de Phalante. Sub te tolerare magiſtro militiam, & graue Martis opus. [Impubis Iuli) Ab eo qđ eſt hic pubis. Nam quod ait Saluſtius, Puberes omnes interfici iubet, venit eo qđ eſt puber. & ſunt iſta communis generis, ſi referantur ad ſingulos. Multitudu autem ſi dicatur, generis tantum fœminini eſt hæc pubes. [Fatur ad aurem) Sequitur & Dic ait. Vnde ſicut & in tertio diximus, vnum vacesnaceſſe eſt. [Campos iubet eſſe parantes) Diſceſſu populi iubet fieri campos patentes. [Incedunt pueri) Aut poëtica licentia cõfundit ætates, vt modo pueros, modo iuuenes dicat. Nam ait, Vna acies iuuenum. aut certe ſm quoſdam ſequtori diſtinctione mutata magiſtros, pueros dicit, ſequẽtes vero, Maturioris ætatis. [Quos omnis euntes) Quoe euntes omnis turba fremit .i. cum fauore proſequitur. [Tõſe coma) Compoſita. Nam propriæ comæ ſunt non cæſi capilli. [Preſſa corona) .i. galea. & ſermone Humeri vſus eſt. nã galeam στεφάνην dixit. Et re vera corona non poteſt eſſe, cum ſequatur, Galeam ante pedes proiecit inanem. Alij dicunt potuiſſe eos galeas habere coronatas. Bebius tamen Macer dicit à Cæſ. Auguſto pueris qui luſerant Troiam, donatas eſſe galeas, & bina haſtilia, ad quod Virgilium conſtat alludere. [It pectore ſummo) Sic legendum eſt, ne ſit ſolœciſmus, & rei inanimali dedit motum dicendo It. Summum autem pectus ait pectoris, & colli confinium. [Tres equitum numero turmæ) Rem Rumanæ militiæ ſuo inſerit carmini. Nam conſtat primo tres partes fuiſſe pupuli R. voam Tatienſium, à Tito Tatio duce Sabinorũ iam amico poſt fœdera, alteram Ramnetum à Romulo, tertiam Lucerum, quorum ſm Liuiũ, & numẽ & cauſa in occulto ſuot. Varro iñ dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium à Lucumunibus .i. Tuſcis auxilia poſtulaſſe. Vnde quidam venit cũ exercitu, cui recepto iam Tatio pars vrbis eſt data. A quo in vrbe Tuſcus dictus eſt vicus. Horat. Ac Tuſci turba impia vici. Ergo à Lucumone Luceres dicti ſunt. Sic autem in tres partes diuiſum fuiſſe populum R. conſtat, vt etiam qui præerant ſingulis partibus, tribuni dicerentur. Vnde etiam ſumptus quos dabant populo tributa nominarunt. [Terni Ductores) More ſuo, hoc aſt tres. [Ductores, patri) Hic quidam diſtinguunt vt diximus ſupra. [Paribusque magiſtris) Et hoc alludit. Nam hodieque equitum dicuntur magiſtri. [Polyte Progenie) Illum dicit quem ſupra à Pyrrho introduxit occiſum, de qua Cato in originibus dicit q̃ ad Italiam venerit, & ſegregatus ab Aenea condiderit oppidũ Politorium à ſuo noie. [Quem Thracius albis) Cum tres dixerit duces duoꝝ equorum cõmemorat. Sed aut prætermiſit, qui vt conſequeretur neceſſe erat, nec .n. vnus pedes eſſe poterat. aut illo reddidit loco, Cetera pubes ſenioris Aceſtę Fertur equis, quanquã multi diſtinctione mutata tres equos cõmemorant, vt ſit primus equus bicolor maculis. & de alio dicatur. [Veſtigia primi Alba pedis) .i. primoꝝ pedum veſtigia. & frontem albã oſtentabat alter. [Genus vnde Atij duxere Latini,) Propter Attam dicit matrem Auguſti, de qua Antonius ait Actia Latini mater. Vult enim eius & maternum eſſe genus antiquũ [Extremus) Quantum ad numerum ſpectat. [Cetera Trinacrijs) Cetera pubes equis Aceſtæ fertur. [Pauidos) Gloriæ cupiditate ſolicitos: vt, Corda pauor pulſans.

ASC. AT pater Aeneas, nõdum certamine miſſo, Cuſtodem ad ſeſe, comitem, &c.) Poſt antedictos quatuor viroꝝ ludos deſcribit pueroꝝ in equis concertationem, quæ poetæ temporibus Troia vocabatur. Sed ne hic quidem aliqd à Donato allatum vidimus. Ordo eſt. At .i. ſed, pater Aeneas, certamine .i. cœtu certare volentium, nondum miſſo .i. dimiſſo vocat ad ſe Aepytidem, cuſtodẽ .i. pædagogum, & directorẽ, & comitem Iuli impubis .i. adhuc impuberis, & fatur ſic ad aurem fidam. Age, vade, dic Aſcanio, ſi habet ſecum iam paratum agmen puertiæ, & inſtruxit curſus equorum .i. equos ad curſum, vt, ſup. ducat auo .i. in honorem aui ſui paterni Anchiſæ, videlicet turmas .i. iuuenes turmatim equitantes, ad præludia belli, & oſtendat ſeſe, id eſt etiam ſeipſum in armis, ait, ſupple Aeneas, & ipſe iubet, ſcilicet ſummi, omnem populum infuſum diſcedere, ſeu decedere, id eſt ſeparari circo longo, ita vt longus ſit relictus circus ad equitationem futuram, & iubet campos eſſe patentes, ſcilicet equitationi, & equorum curſu. Pueri, ſcilicet quos Aſcanius inſtruxerat, incedunt .i. ornate intrant campum, & lucent pariter ante ora parentum in equis frenatis, vt eos frenis coërceant, quoe euntes .i. ſic incedentes, omnis iuuentus Trinacriæ .i. Siciliæ, & Troiæ mirata fremit .i. geſtit, cum fremitu præ oblectatione. Coma, ſupple erat omnibus preſſa, corona tonſa .i. habens coronam .i. circuitum capillorum, in morem coronæ tonſum, quam & Chriſtiani coronam vocamus. Seruius tamen, galeam intelligit. nam & Homerus, galeam, ſtephanon .i. coronam, vocat forte, quia coronata fuit galea, aut in coronę formam, tempora cingens, ſed huic loco non congruit, nam galea non poteſt dici tonſa. nec ſtaret verſus, ſi corona dicatur preſſa, & coma tonſa, nam tonſa & corona, quorum vltimæ producũtur, ablatiui ſunt, preſſa, & coma, quorum vltimæ corripiuntur nominatiui. Ideo autem certaturi preſſas habebant comas, & coronam comatum tonſam, ne capilli officiant, aut vt morem ſeculi ſui exprimat poëta, quem nunc quoq; obſeruant Itali, & ſup. ferunt bina haſtilia

lia, cornea .i. ex corno facta, præfixa ferro .i. habentia ferrum pręfixum pars .i. partim, ſup. ferunt humero pharetras leues .i. politas leuigatas, nō aſperas, & circulos flexilis .i. flexibilis, aut fluxus auri obtorti .i. ex auro obtorto, hic eſt torques aureus, ſeu torques aurea (vtrunque .n. à torquendo dicitur) it .i. dependet, omnibus ſummo pectore per collum, quia circuit collum, & deſcendit in pectus, turmæ equitum, ſup. erant tres numero, & terni .i. totidē .ſ. tres, ſecundum Seruium, ductores vagantur .ſ. circum turmas, nunc hoc inſtruendo, nunc illos (videtur tamen quibuſdam non abſurdum eſſe, ſi ſingulis turmis tres ductores dederimus, atque ita proprie, terni dicantur. Nam dicit biſſeni .i. duodecim pueri, ſecuti quenque .ſ. ductorem, ita niſi ternos dederis ductores, non ſunt niſi xxxvj. pueri, qui vix vnam turmā fecerint vel quia poeta ductorum nomina ſubiungit, & non niſi tres recitat, dicā cum Seruio tres tantum fuiſſe, nec obſtat ꝙ non niſi xxxvj ſint pueri, quia tot ſufficiunt inſtituendo ludo. nec turmam pro certo numero, accipit poëta) Biſſeni igitur .i. duodecim pueri, ſecuti .i. ſequentes, quenque ductorum .i. fulgent agmine partito ita vt diſcreto ſit inter agmina, ſeu turmas, & magiſtris .i. ductoribus, paribus .i. conformibus, vna acies iuuentum, ſup. erat, quam ouātem .i. lætam, ducit paruus Priamus, referens nomen aui .ſ. ſui pæterni, quia denominatus erat a Priamo, Troianorum quōdam rēge, patre Polite patris illius, vnde addit per apoſtrophen, ò Polyte, tua clara .i. inclita, progenies .i. proles, auctura Italos. nam Polyten dixit in II. à Pyrrho, Ante ora parentum trucidatum, ſed Cato dixit eum in Italiam veniſſe, atque Politorium oppidum condidiſſe, quod Virgilius dicit a filio conditum, ſed a patris nomine appellatum, quem .ſ. Priamum iuniorem, equus Thracius bicolor .i. duorum colorum, albis maculis, quia albas maculas inſperſas habuit, piceo colori, quem gilum vocant, veſtigia primis pedis .ſ. ipſius equi, ſup. erant alba .i. habuit anteriores pedes albos, & ardua .i. erecta ceruice, oſtentans albam frōtem. Alter .ſ. ductor, ſup. erat Atys .ſ. Troianus, cuius equum per hoc innuit Troianum, ſed deſcriptionem omittit equi quia generis proſequitur, dicens, vnde .i. à quo .ſ. Aty, Latini dixere .i. denominauere, genus Actij, pro Actijs Atys, inquit, paruus puer dilectus Iulo puero. Iulus, pulcher ante omnes, forma .i. formoſitate eſt inuectus extremus .i. in tertia turma tanquam ſummus ductor, equo Sidonio, quem Dido candida .i. pulchra, aut tunc ſanens dederat eſſe monumentum, & pignus ſui amoris, cetera pubes fertur equis Trinacriæ .i. Siciliæ .ſ. ſenioris Aceſtæ, nec placet, vt dicatur, pubes Trinacriæ, quia Troiani fuerunt, vnde & lu eus, Troia dicta eſt, & ita videtur ſecundus ductus, etiam vectus equo Aceſte. Nam cum præcipiti fuga, abijſſent à Carthagine, ſemperq. in nauibus diuerſatam eſſent non videtur habuiſſe multos equos, ſed quia dictum quod in venatione, Iulus viſus eſt gaudere equo, congrue et nunc quodque datur. Dardanidæ excipiunt plauſu .i. cum plauſu, pauido .i. gloriæ & cupiditate ſolicitos, aut per ætatem meticuloſos, & gaudent tuentes .i. inſpicientes eos, q; pro &, aut quia agnoſcunt ora .i. effigies veterum parentum .i. Priſcorum Troianorum. Solent enim pueri referre ora parentium, vnde Dido: Qui te tantum ore referret. & Hypſiphyle Ouidiana: Fallere non norunt, cetera patris habent.

EPITIDEM vocat) In libris aliquot antiquis, Aepytidem, cum diphthongo, prima ſyllaba, & y, ſecunda, ſcriptum eſt. [Sic, ait. ipſe omnem) In veteribus libris quotquot habere potui, ſcriptum inueni, Dic, ait. [Præfiſo haſtilia ferro) Libri antiqui omnes quos inſpexi, Præfixa haſtilia ferro, legunt. [It pectore ſummo Flexis obtorti per collum circulus auri) Quāuis lectio hæc vulgata candidior videatur, in quibuſdam tamen lib. antiq. ita legere eſt, Et pectore ſummo Flexilis obtorti per collum it circulus auri. [Tua clara Polite Progenies) In Rom. & antiq. aliquot alijs exemplaribus, Polytes, Atticorum more ſcriptum eſt. [Alter Atys, genus vnde Atyi duxere Latini) Scribendum Atti ex antiq. lib. In aliquot vero duplici o, Atti, Attios vero duplici t, ſcribitur, & non per c, vt ex veterum monumentis apparet. [Sidonio eſt inuectus equo) In antiquis aliquot libris, Sidoneo ſcriptum eſt. [Cetera Trinacrijs pubes ſenioris Aceſtæ Fertur equis) In Romano libro legere eſt, Trinacrij in Longob. in Medicæo, & pleriſque alijs, Trinacriæ pubes, legitur. VARIA LECT.

SERV. FLagello) Virga q̄ ſonat in more flagelli. [Choreis) aciebus. [Vocati) Ictu virgæ. [Et nunc terga nudant) Tria quæ in bellis geruntur cōcta commemorat, fugam, pugnā, pacem. [Labyrinthus) Locus apud Cretam factus à Dædalo perplexis parietibus, vbi Minotaurus incluſus eſt. [Parietibus textum cæcis iter) Hypallage eſt cæcum iter intexta parietibus. [Ancipitem dolū) Perplexum errorem. [Falleret) Fraudaret deciperet. Eſt autem verſus Catulli. [Impediunt) Implicant, intexunt. Quod eſt à veſtibus tractum. [Delphinum) Aut venit ab eo quod eſt delphin delphinis à delphine, aut delphinum pro delphinorum poſuit. [Maria humida) Hom. ὑγρὰ κέλευθα. [Carpathium) Mare eſt inter Aegyptum & Rhodum, ab inſula Carpatho illic poſita Nec mirandum duas eum poſuiſſe comparationem, cum & in ſecundo hic fecerit: vt,

In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens,

Et in Georgicis tres ponat comparationes: vt,

Frigidus vt quondam ſiluis immurmurat Auſter, Et,
Vt mare ſollicitum ſtridit refluentibus vndis. Et,
Aeſtuat incluſis rapidus fornacibus ignis.

[Primus Aſcanius) Geneſis ordinē docet, vt in primo diximus. [Retulit) Innouauit quod iam fecerat. [Priſcos Latinos) Qui tenuerant loca vbi Alba eſt condita. [Porrò) Poſt longum intervallum. & eſt aduerbium temporis. [Troiaq. nunc pueri, Troianum dicitur agmen) Vt Suetonius Tranquillus, Luſus ipſe, quem vulgo pyrrhicam appellauit, Troia vocatur, cuius originem expreſſit in libro de puerorum luſibus.

Poſtquam omnem læti conſeſſum, oculosque ſuorum
Luſtrauere in equis, ſignum clamore paratis
Aepytides longe dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrere pares, atque agmina terni
Diductis ſoluere choris: ruſusque vocati
Conuertere vias, infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus, aliosque recurſus
Aduerſis ſpatijs: alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi: facta pariter nunc pace feruntur.
Et quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille vijs habuiſſe dolum, quà ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus, & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrum nati veſtigia curſu
Impediunt, texūntque fugas, & prœlia ludo,
Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando
Carpathium, Libycumque ſecant, luduntq. per vndas
Hunc morem curſus, atque hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam,
Retulit, & priſcos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troia pubes,
Albani docuere ſuos. hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium ſeruauit honorem:
Troiaque nunc pueri Troianum dicitur agmen.

ASC. POSTQVAM omnem læti &c.) Docet quomodo pueri equitatum exercuerunt. De quo, quia Donatus nihil dicit. Ordo eſt. Poſtquam .ſ. pueri, ſic inſtructi, læti .ſ. ſpe victoriæ, aut, propter exercitationem, non pauidi, timore ignominiæ, erant ergo ſpemque metumque inter dubij, luſtrauere .i. circuierunt in equis, omnem conſeſſum .i. omnes circumſidentes, & oculos ſuorum .i. maiorum, Aepytides .ſ. cuſtos Iuli, dedit ipſis paratis .ſ. ad excurſum, longe .i. de longe, ſignum, & ſonuit flagello, id enim pro ſigno dedit. Olli .i. tunc .ſ. ſigno dato illi diſcurrere, id eſt in diuerſas partes excurſus ſuos fecere, pares numero, atque diſtantia, atque terni .ſ. ductores, ſoluere, id eſt ſegregauerunt eos choris, id eſt aciebus in formam chori prius diſpoſitis, deductis .i. in diuerſa ductis, & ipſi vocati .ſ. ſigno flagelli ruſus .i. iterum cōuertere vias, .i. excurſus ſuos vnde exierant redeuntes, & tulere tela .i. haſtilia ſua infeſta .i. tanquam vim illatura, obſtantibus, & ipſi ineunt, id eſt incipiant, inde alios curſus, & alios recurſus, ſpatijs, ſpatijs aduerſis, id eſt ex aduerſo ſumptis, ita vt ſibi inuicem obuiarent, & impediant, id eſt implicant: orbes, id eſt circuitus

cuiſus ſuos alternos.i.alternatim factos, orbibus .ſ. alternis, & cient.i.excitant,& promouent ſimulacra.i.ſpeciem, & ſimilitudinem pugnæ.ſ. veræ gerendæ ſub armis . Et nudant.i.nudata præbent, nunc.i.aliquando,fugę.i.tanquam fugerent, terga,ſup.ſua & ipſi vertunt nunc ſpicula infenſi.i.tanquam velint vim inferre & feruntur nunc .i. aliquando pariter,facta pace .i. ac ſi pacem fecerint. Vt.i.quemadmodum, Labyrinthus .i. domus a Dædalo varijs circuitibus,vt exitus inueniri non poſſet,ædificata (de qua in fine huius lectionis Landinũ citabimus) fertur habuiſſe quondam in Creta.ſ.inſula,alta.i.ſublimi,habuiſſe,dicit, intertextum .i.contextum,parietibus cæcis .i. inextricabilibus, & inter quos exitus inueniri nequeunt,& habuiſſe dolũ.i.errorem,ancipitem .i.dubium,mille vijs.i.propter mille vias,qua.ſ.ce,aut ratione,et ror indeprenſus .i. difficulter comprehenſibilis, & irremeabilis, falleret ſigna ſequendi.i.falſa ſigna ſequendi exitũ daret, vt ſemper procedendo,neq; exeas,neque penitus intres, ſed nunc exire incipias,nunc iterum introëas,& ita neſcias,quæ ſi ſigna ſequaris,haud.i.non aliter,hoc eſt eodem modo, nati.i.filij,Teucrum .i.Teucrorum,impediunt curſu veſtigia.ſ.mutua, & texunt.i.implicant fugas.i.veſtigia,fugientium ſimilia,& texunt præludia ludo.i.ludendo,hoc eſt faciunt præludia,& ſimulacra prœliorum, ſimiles delphinum.i.illorum piſcium celerrimorum (de quibus à Landino in fine huius lectionis ſatis denotatum eſt)qui ſecant .i.diuidunt,natando per maria humida,Carpathium,ſup. mare, & Libycum,& ludunt per vndas. Aſcanius rettulit.i.innouauit primus,hunc morem curſus.i.currendi,aut excurrendi equis, atque hæc certamina.i.ſimulacra,certaminum,ſupp. tunc, cum .i. quando,cingeret muris Albam.i.ciuitatem illam longam.ſ.ſitu, & poſitione, & docuit Latinos priſcos.i.veteres,celebrare .i. hũc morem,& Albani docuere,hunc morem, ſuos.ſ.liberos,eo modo quo ipſe, & pubes Troia ſecum.i.cum eo,ſup. docti ſunt, aut inſtituerunt modo, Roma maxima accepit hinc .i. ex hoc ludo porrò.i.longe poſt, & ſeruauit honorem patrium.i.à progenitoribus inſtitutum,& dicitur nunc Troia.i.nomine Troiæ, & pueri.ſ.ſic ludentes, Troianum agmen dicitur, per zeugma ad vicinius referi.nam dicere potuiſſet , & pueri ſic ludentes , dicuntur nunc,agmen Troianorum , quia talis ludus à Troianis inſtitutus eſt, & denominatus,qui vulgo Pyrrhica dicebatur.Landinus de Labyrintho,& Delphine,dicit ſic,Labyrinthus hoc ædificij genus,portentiſſimum iure appellat Plinius . Eſt enim ingentiſſimi diſpendij,& nulli vſui neceſſarium. Ponit autem quatuor fuiſſe primum in Heracleopolite,quem Herod.duodecim regũ, qui Aegypto ſimul imperarunt,opus fuiſſe refert , & tria millia habitacula habuiſſe , mille quingenta ſupra terram , & totidem ſubterranea . Demoteles,regiam Mocherudis , fuiſſe dicit, Lycias,ſepulchrum Mecidi,plures ſoli ſacrum eſſe extructum . hinc Dædalus exemplar,in eo quem in Creta ædificauit, ſumpſit . ſed illius centeſimam partem imitatus eſt, quæ itinerum ambages, occurſusq́., ac recurſus inexplicabiles continet , crebris foribus inditis ad fallendum occurſus,redeundumq́. in errores eoſdem, Tertius fuit in Lemno , ſimilis illis columnis tantum centum quinquaginta memorabilior . quarum in officina turbines ita librati perpenderunt,vt à puero circumagere tornarentur.Quarum,Porſena Cluſij rex ſibi fecit,ſepulchri cauſa , ſub vrbe Cluſio. de quo Var. Sepultus eſt ſub vrbe Cluſio.in quo loco , monumentum reliquit lapide quadrato ſingula latera pedum lata tricenum . Alta quinquagenum,inq́. baſi quadrata,totus Labyrinthum inextricabilem , quo ſi quis properet ſine globo lini exitum,inuenire nequeat.Supra ad quadratum, pyramides quinque ſunt,quatuor in angulis , in medio vna , in imò late pedum ſeptuagenum quinum , altæ centum quinquagenum,ita faſtigiatę,vt in ſummo orbis Aeneus, & Pegaſus,vnus omnibus ſit impoſitus,ex quo pendeant excepta catenis tintinnabula,quæ vento agitata longe reſonant, ſupra quẽ orbem aliæ quatuor pyramides extant aliæ pedes centenos,ſupra quas vno ſolo quinque pyramides,quarũ altitudinem Varronem puduit ponere. Fabulæ Hetruſcæ eandem dicunt , quam totius operis . Diod. Sicul. ſcribit de Labyrintho Aegyptio eſſe,qui illum a Mena rege ædificatum velint eſſe,iudem alios qui a Mendite : alios,qui a Barcone poſitũ referant delphinum,delphinus,delphini,& delphin, delphinus. Velociſſimus omnium animaliũ delphinus , eſt ocyor volucre,acrior telo . Tardatur tamen in feriendo,quia non niſi reſupinus atq; inuerſus ferire poteſt, cum multum infra roſtrũ , os illi eſt medio penè in ventre, cum diutius ſpiritum continuerit, veluti arcu emiſſus ad reſpirandum emicat , parit catulo decem,nutrit vberibus . Fœtus infantia,infirmos geſtat . Adultos, diu comitatur. Viuit triginta annis . Lingua illi contra naturam aquatilium mobilis,& ſuillæ ſimilis. Pro voce gemitus,humano ſimilis. Dorſum repandum . Roſtrum ſimum. Qua de cauſa nomen Simonis,miro modo agnoſcunt. maluntq́. ita appellari,homini amiciſſimi ſunt,& muſica delectantur. huius rei, & Arionis,& multorum aliorum exempla,narrat Plinius . Corio veſtiuntur,ſed non cum pilis,vt vituli marini,& hippotami.

ATQVE agmina terni Diductis ſoluere choris, In Rom. lib.& aliquot alijs antiquis,Deductis habetur.In Mediceo,& aliquot alijs,quod magis placet,Diductis. Sunt etiam libri manuſcripti,qui legant,Ternis . [Inſtructaq́. tela tulere) In Mediceo libro,Inſtructaq́. tela legitur.Sed Infeſta,in alijs. [Aduerſis ſpatijs alternoſq́. orbibus orbes) In lib.aliquot antiquis, Aduerſis,legitur . Id vero non improbarim , quod alternisq́. orbibus orbes , quædam habent exemplaria.[Et nunc terga fugæ nudant) In antiquis aliquot,Fuga,eſt ablatiuo caſu.[Nunc ſpicula vertunt)In vno tantum lib. Romano, Spicula torquent,habetur . In alijs omnibus,Vertunt . [Qua ſigna ſequendi Falleret indeprenſus) In Rom.libro,& aliquot alijs, Frangeret,habetur. [Carpathiũ, Libycumq́. ſecant,luduntq́. per vndas) In Oblongo illo libro,& in aliquot alijs,Luduntque per vndas, deſideratur , & ſic ſolummodo,legitur,Carpathium,Libycumq́. ſecant. [Nunc morem, hos curſus,Vetera exemplaria,Hunc morem, hos curſus, plurimum habent. VARIA LECT.

Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.
Dum varijs tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem, ventoſque aſpirat eunti,
Multa mouens,nec dum antiquum ſaturata dolorem,
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo:
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrat:
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul, in ſola ſecretæ Troades Acta
Amiſſum Anchiſen flebant: cunctæque profundum
Pontum aſpectabant flentes, heu tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus vna:
Vrbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conijcit, & faciemque deæ, veſtemque reponit.
Fit Beroë Iſmarij coniux longæua Dorycli:
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent:
Ac ſi Dardanidum mediam ſe matribus infert.

SERV. HAC celebrata tenus) Tmeſis eſt hactenus.& hic ſermo, quãtum ad artem ſpectat , duas continet partes orationis : vt,Hac pronomen ſit,Tenus ꝑpoſitio,ſicut pubetenus, & crurꝫ tenus , ſed iã vſus obtinuit vt pro vna parte habeatur. ergo aduerbiũ (& omnis pars orationis cum deſierit eſſe quod eſt,in aduerbium migrat) & eſt temporis , nam huc uſque ſignificat. [Hic primum) Sequitur enim Palinurj mors vel Miſeni. [Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno) Ex magna parte ſeruatur , vt Mercurius ad cõcordiam , Iris ad diſcordiam mittatur , vnde & Iris dicta eſt quaſi eris . Falſum eſt autem ꝙ dicitur miniſtra eſſe tantum dearum , cum & a Ioue plerunque mittatur: vt, Aeriam cœlo iam Iupiter Irim Demiſit, germanæ haud mollia iuſſa ferentem . [Ventoſque aſpirat eunti,) Vt de Mercurio , Voca Zephyros. Et bene Irim mittit, quæ fit de nubibus , quarum dea eſt Iuno . [Per mille coloribus arcum) Aut ſubaudis factum , aut Antiptoſis eſt mille colorum, hoc eſt multorum colorum . [Nulli viſa) Ad ipſum retulit numen . Nam arcus ſemper videtur , quem non Irim,ſed viam Iridis dixit. Alij celeritatis eſſe volunt,nulli viſa . Notandum ſanè etiam de Iride arcum genere maſculino dicere Virgiliũ, Catullus & alij genere fœminino ponunt, referentes ad originem , ſicut hæc cattus , & hæc gallus legimus . [Conſpicit ingentẽ) Quia ſupra ait,Vndique conueniunt Teucri . [Deſertoſq́. videt portus) A viris.ſ.[In ſola) Deſerta. Terẽt. Venit meditatus è ſolo loco. [Acta) Mutata v, in a, ſuperiori accentũ damus

mus, vt ἑλένα Helena, ἑλέν circa. Ergo quoniam & αὐλὴ græcum eſt, cum acta facit, penultima habere debet accentum, ſed propter differentiam commutatur, ne non ſecreta, & amœna littorum, ſed participaliter acta ſignificet. [Aſpectabant flentes) Multi flentes heu diſtinguunt, vt ſit miſerabiliter flentes, & à perſona dicatur poetæ. Alij Heu à mulieribus dictum accipiunt. [Faciemque deæ, veſtemq. reponit) Duo diuerſa vno ſermone concluſit. [Iſmarij Dorycli) Thraciæ. Iſmarus enim eſt mons Thraciæ. Et bene ſuadentis commendatur auctoritas. [Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert) Sic aut mutato habitu, aut iſta dictura.

ASC. HAC celebrata tenus ſancto certamina patri. Hic primum fortuna fidem mutata &c.) Poſt ludorum celebrationem, quam cum voluptate peregerant, ſine damno graui, aut læſione alicuius, recitat poeta, aduerſam fortunam quæ ſubſecuta eſt. ſ. quia ſere extremum gaudij luctus occupat, vnde ſubſequetur claſſis incendium figuratum, per ſagittæ incenſionem, & poſt lacrymabilem diſceſſum, infelix nauigatio, atq; placato mari Palinuri ſubmerſio, vt ſuis locis videbimus. Nunc autē docet Irim demiſſam à Iunone ad deturbandos ludos, & claſſem inurendam. de qua cum nihil aſſeratur ea Donato. Ordo eſt. Certamina ſunt celebrata hactenus .i. huc uſque, patri ſancto .i. in deorum numerum aſſumpto. ſ. Anchiſæ, fortuna mutata . ſ. a felicitate, & gaudio, in triſte diſfortunium, nouauit .i. immutauit, fidem .i. felicitatem, quam Troianis toties afflictis ſeruare debuit primū hic .i. in celebratione huius ludi, aut nouauit .i. innouauit, & reparauit fidem . ſ. quam Troiani de ea habuerant credulitatem, verētes. ſ. eā, nunquam fore ſatis amicam Troianis, vnde dictum, Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta. Nam dum. ſ. ipſi Troiani, referunt tumulo .i. ad tumulum, ſolēnia .i. anniuerſaria ſacra, Iuno Saturnia . ſ. inimica, & perſecutrix, miſit Irim de cœlo ad claſſem Iliacā .i. Troianam, & aſpirat .i. afflat, eunti .i. deſcendenti, vētos. ſ. vt celerius deſcendat, monens multa .i. multum, aut multas res, quas poſtea facto declarabit nec dum .i. non adhuc, ſaturata dolorem antiquum .i. habens nondum exhauſtum antiquum dolorem, quā de iniuria Troiano rum ſibi illata acceperat. Illa. ſ. Iris, virgo .i. viridis ætatis adhuc vigens, celerāa .i. properans, per arcum mille coloribus .i. mille colorum, vel habentem mille colores. [Dicimus enim hominē largo ore, & largi oris, ſic, arcum mille coloribus, & mille colorū. Seruius tamen vbique tales ablatiuos pro genitiuus cenſet poſitos) decurrit .i. deorſum currit, tramite cito .i. celeriter tranſcurſo, nulli .i. non vlli, non viſa vlli .i. ab ullo, & conſpicit. ſ. poſtquam deſcenderat, ingentem concurſum .i. hominum, & luſtrat .i. circunſpicit litora, & videt portus deſertos . ſ. à Troianis, claſſem. ſ. Aeneæ relictā. At .i. ſed, Troades .i. mulieres Troianæ, ſecretæ .i. ſeparatæ à viris, procul .s. de longe à viris. ſ. in acta .i. litore ſola .i. in deſerto, flebant Anchiſen. ſ. optimum patrem, & leuamen, omnis caſus amiſſum. ſ per mortem, cuius memores erant, quia eius anniuerſariū celebrabant, & ipſe cunctæ .i. ſimul oēs flentes aſpectabant pontum .i. mare profundum, flentes, dicit, heu .i. miſerabiliter, vel flendo, dicentes, heu tot vada, & tantum maris, ſupereſſe .i. reſtare, tranſfretandum feſſis .i. fatigatis longa nauigatione vna .i. vniformis, vox .i. precatio, eſt, ſupp. omnibus, quia oēs orant .i. implorant vrbem, in qua . ſ. maneant tædet, ſup. eas perferre laborem palagi .i. nauigationis, per pelagus, ergo Iris haud ignara .i. gnara & perita nocendi, conijcit ſe la inter medias. ſ. in medium illarum, & reponit .i. deponit, q; .i. ſimul, faciem .i. effigiem, & veſtem deæ .i. quali vtitur, cum informa deæ apparere vult, & ſupp. fit .i. apparet & effingitur, Beroë, coniux longæua .i. annoſa, Dorycli, illius vi, Iſmarij .i. Thracis cui fuiſſent .i. ſi aut bellum, aut longa nauigatio nō aſſumpſiſſet, quondam .i. aliquando, & .i. ſimul, genus .i. progenies & generatio, & nomen. ſ. familiæ, & nati .i. liberi, ab eo denominati, & ita quia nota erat propter claritatem viri & filiorū quos habuerat, potuit facilius perſuadere, ac ipſa infert ſe .i. transformata in faciem Beroes, matribus .i. inter matres Dardanidum, pro Dardanidarum, ſe mediam. At ſic .i. cum hac oratione ſequenti.

HIC primum) In Rom. libro, & aliquot alijs, Hinc, ſed, Hic magis placet [Nec dum antiquum exſaturata dolorem) Antiqui libri, Antiquum ſaturata legunt. VARIA LECT.

SERV. O Miſeræ) Magna vtitur arte perſuadendi, vt non ex abrupto qđ perſuadere vult dicat, ſed circunſtantijs illuc deſcendat. [Exitio) Nō regno. [Septima poſt Troiæ excidium iā vertitur æſtas) Atqui & Dido dixit Nā te iā ſeptima portat Omnibus errantiam terris & fluctibus æſtas. De qua re quidam hoc dicūt, q Aeneas apud Carthaginem paucis diebus fuerit. Nam ait, Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion, qui oritur (vt Saluſt. dicit) iuxta ſolis æſtiui pulſum. Itē ait, Dum pelago deſęuit hyems & aquoſus Orion, vt hyemē pro tempeſtate poſuerit. Secundū quod Carthagini paucis fuit diebus. Sed illud occurrit, Nūc hyemem inter ſe luxu q̃ longa fouere. Et hoc quidam ſic purgant, vt dicant potuiſſe fieri vt intra anni metas, & ad Africā venerit, & inde nauigauerit. Sed illis occurrit quod in primo ait, Septima æſtas. Vnde apparet hanc octauam fuiſſe, quod & ab Anchiſæ morte indicat annus impletus. Ergo cōſtat quæſtionem hanc vnā eſſe de inſolubilibus, quas non dubium eſt emendaturum fuiſſe Virgilium. [Cum terras oēs) Quia peragrauerat multa. [Sideraque immenſæ ferimur?) Aut tempeſtates aut prouincias, quæ ſideribus ſubiacēt, vt Aethiopū verſemus oues ſub ſidere Cancri. [Per mare magnum) Procelloſum. Lucret. Suaue mari magno. [Italiam ſequimur fugientem) Vt, Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras. Et re vera nullus ſequitur, niſi qđ fugit. [Voluimur) Non dixit nauigamus. [Hic Erycis fines) Argumentum à facili. [Nequidquam) Qui non proderant, cū eſſent fatorum comites. [Infauſtas) Mali ominis. [Nam mihi Caſſandræ) non cui credere non debebant, ſed cui cum ſua pernicie non crediderant. [Iam tempus agi res) i. Troiam fieri. [Mora prodigijs) Ecce prodigium de bono, & argumentatur ad incendium nauium aras ardere Neptuni, quas ideo quatuor dicit, quia ſinguli duces ſingulas poſuerant. Nā contrarium eſt, Numero deus impare gaudet. Alij tamen dicunt a Cloantho eſſe poſitas, quas promiſerat ſupra. [Deus ipſe) Maris, cuius ſunt naues. [Infenſum ignem) Ipſa infenſa. [Tot) Aut multorum, aut ſupra dictorum: vt, Quinquaginta illi thalami. [Non Beroe vobis) Non eſt diſſuaſio, vt quidam putant, ſed magis hortatur perſuadendo numinis auctoritate. [Rhœtea) A Rhœteo promontorio. [Diuini ſigna decoris) Omnia colligit quibus numina cognoſcuntur, vt, Nanq; haud tibi vultus Mortalis nec vox hominem

IRIS. O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriæ ſub mœnibus: ò gens
Infelix, cui te exitio fortuna reſeruat?
Septima poſt Troiæ excidium iam vertitur æſtas:
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa,
Sideraque immenſæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, & voluimur vndis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes.
Quis prohibet muros iacere, & dare ciuibus vrbem?
O patria, & rapti nequidquam ex hoſte penates,
Nulla ne iam Troiæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes Xanthum, & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes:
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: hic quærite Troiam:
Hic domus eſt, inquit, vobis. iam tempus agi res:
Nec tantis mora prodigijs, en quattuor aræ
Neptuno. deus ipſe faces, animumque miniſtrat.
POE. Hæc memorans prima infenſum vi corripit ignē,
Sublataque procul dextra connixa coruſcat,
Et iacit arrectæ mentes, ſtupefactaque corda
Iliadum. hic vna è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
PYR. Non Beroë vobis, non hæc Rhœteia matres
Eſt Dorycli coniux: diuini ſigna decoris
Ardentesque notate oculos, qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſque ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui
Aegram, indignantem, tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
POE. Hæc effata,
At matres primo ancipites, oculiſque malignis

Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter amorem
Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem.
Pars ſpoliant aras, frondem ac virgulta, faceſque
Coniiciunt. furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & remos, & pictas abiere puppes.

nem ſonat, ò dea certe. [Spiritus) Odor. vt, Diuinum vertice odorem Spirauere. [Vel greſſus eunti) Vt, Et vera inceſſu patuit dea. [Primo ancipites) Antequam numen agnoſcerent. [Oculiſque malignis) Ipſæ malignæ. [Miſerum inter amorem Præſentis terræ) Aut magnum, vt Terentius; Eam miſere amat. aut miſerum, quo fiebant miſeriores, cum eis regna negarentur. [Abiere pictas) In abiere pictas. Sanè Abiete, hoc eſt quæ erant de abiete.

ASC. O' MISERAE) Recitat orationem quam monita, & instructa à Iunone habuit ad Troianas mulieres, in forma Beroës Iris demiſſa cohortans, videlicet naues incendi, vt Aeneæ auferretur ſpes in Italiam proficiſcendi, quod vnum prætendit Iuno, ſciens quod nihil Carthaginenſi imperio obeſſe poſſit, ſi Troiani regnum in Italia non conſtituerint, ob eam igitur rem, claſſem incenſam voluit. de qua nihil affertur à Donato. Ordo autem eſt. Ipſa ſup. Iris, in formam Beroës, inquit, ò miſeræ .i. miſerandæ mulieres, quas manus Achaia .i. Achiuorum exercitus, non traxerit bello .i. per bellum, ad letum .i. mortem, ſub mœnibus patriæ, quod alibi dicit, Troiæ ſub mœnibus altis. O gens infelix, cui exitio .i. exterminio, aut morti reſeruat te fortuna, q.d. ad triſtiſſimum cum tam inimica perdurer, ſeptima æſtas vertitur .i. finitur iam poſt excidium Troiæ, cum nos emenſæ .ſ. transfretando, hoc eſt quę transfretauimus freta, ſup. omnia, cum terras omneis, cum tot ſaxa inhoſpita .i. nullum præbentia hoſpitium, & ſidera .i. tempeſtates, ferimur .i. trahimur .ſ. adhuc, dum ſequimur per magnum mare, Italiam fugientem .i. nolentem inueniri, quia adhuc ſemel in Sicilia fuerant, & viciniores Italiæ, quam nunc ſint, & cum voluimur adhuc vndis .i. per vndas, & tẽpeſtates maris. Priuſquam cetera pergam, diſcutiam, quam Seru. inſolubilem putat quæſtionem, quomodo videlicet adhuc ſeptima dicatur æſtas, cum in j. dictum ſit à Didone.

Nam te iam ſeptima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æſtas.

Quam quidem quæſtionem, ſi proprius inſpexerimus, poëta ipſe diſſoluit. nam principium ſeptimæ æſtatis fuiſſe, cum ad Didonem appellaretur, indicat verbum, portat. nam venientia tempora portent, vnde Horat. in De arte:

Multa ferunt anni venientes commoda ſecum
Multa recedentes adimunt.

Hic autem ſignificatur finis eiuſdem ſeptimæ æſtatis, cum dicitur, vertitur, quaſi progredi neſciens. vnde & vertex montis, & capitis. Nec obſtat, quod anniuerſarium agat Anchiſæ, nec illud nunc hyemem inter ſe, quia hoc poſterius dixit:

Fama tam ficti praui'q; tenax, quàm nuncia veri.

Non autem mirabile eam hyemem, atteſtata eſt Dido, dicens:

Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem.

De priori ergo dicemus. Autumnum ſextæ æſtatis appulſum Aeneam cum Anchiſe ad Siciliam, ibiq. paulò poſt defunctum Anchiſen, quocirca totam illam hyemem ab Aceſto amico, ſuſcipiũtur hoſpitio dum patri exequias faciunt, nauesq. reparant, & leſe reficiunt Troiani, niſi enim immemorati dicantur in Sicilia, cum parum apud Antandrum, Thraciam, Cretam, Strophades, Epirum, Carthaginemque fuerint, non poſſent tot æſtates eſſe peractæ. Incepiſſe autem nauigationem nouam cum æſtate, indicat ille locus in principio iij.

Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.

Cum ergo oraculo Heleni edocti, & admoniti, quia ante, & Trinacria lentandus remus in vnda, quàm ſi in Italiam proficiſcerentur. quo dicto, ſignificat lente illinc proſecturos. & cum moris ſit, niſi vrgeat neceſſitatis, claſſem non moliri ſub hyberno ſidere, & iam hoſpitio eſſent ſuſcepti ab amiciſſimo viro Troiano, videlicet Aceſte, veroſimile eſt eos, eam hyemem manſiſſe in Sicilia. vnde eum primo vere in j. huius:

Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant, &c.

Cum .ſ. noua ſuborta tempeſtate, in Carthaginem depulſi ſunt, vbi eam manſerunt æſtatem ferè totam, atque ita ad finem ſeptimæ æſtatis abeuntes in Siciliam, peracto anno, Anchiſæ anniuerſarium celebrant. Nihil ergo in hac inſolubili quæſtione inſolutum reliquit poëta) Fines .i. limites, Erycis .ſ. montis fraterni .i.

à fratre ductoris noſtri Aeneæ, Eryce, videlicet denominati, ſupple ſunt hic, & Aceſtes, vir Troianus, & amicus, cũ hic hoſpes .i. qui nos libenter ſuſcipit hoſpitio. Quis prohibet iacere muros .i. fundamenta murorum? & dare vrbem ciuibus, quia ciues pręſto ſunt, deeſt ſola vrbs? q. d. nemo prohibet, ò patria .ſ. Troia, cuius gẽs tota per longam nauigationem extinguetur, & ò penates, capti .i. recepti, nequicquam .i. fruſtra, ex hoſte .ſ. Græco, ne .i. an, an nulla mœnia dicentur iam .i. vnquam, poſt hac Troiana? q.d. videtur quod non, & nuſquam, hoc eſt an non videbo vſquam, amnes Hectoreos .i. Troianos, ad quos Hector Troianos, tam viriliter pugnauit .ſ. Xanthum, & Simoënta, qui Troiam perfluebant, & quorum ſimulacra Helenus in Epiro fecerat. Quin .i. quinimò, agite cohortandi aduerbium .i. audentes ſitis, & exurite mecum .i. vt ego factura ſum, puppes infauſtas .i. nobis infortunium afferentes. Nam imago vatis Caſſandræ, viſa eſt mihi per ſomnum, dare mihi faces ardentes .i. incenſas, quærite hic Troiam .ſ. quam in Italia quæſituræ eſtis, &, inquit, domus .i. perpetua manſio, eſt vobis hic, tempus eſt agi .i. agendi, res .ſ. dictas, & ad tuſtitutum noſtrum facientes .i. iam exurendæ ſunt claſſes cum commodiſſime exuri poſſint. Nec mora, ſup. ſit, aut eſſe debet, tantis prodigijs .i. portentis, rem properare monentibus, en .i. videte quatuor aræ, ſup. extructæ, & paratæ ſunt, Neptuno, ipſe deus .ſ. nauigantium, miniſtrat faces .ſ. ad incendendum naues, quia in aris eius, derelictus erat ignis a ſacrificantibus, & miniſtrat animum .ſ. rei perpetrandæ, cum auctor eius eſſe videatur, & adiutor. Ipſa iris in forma Beroës, memorans .i. recitans hæc, corripit prima ignem infenſum .i. valde offenſurum naues, & coruſcat .i. reſplendet, procul conniſa .i. conniteus inijcere ignem, dextra .ſ. manu, ſublata .i. ſurſum lata, & iacit .i. inijcit ignem, mentes Iliadum .i. Troianarum mulierum arrectæ ſunt .ſ. admiratione, & corda, ſup. earum, ſtupefacta, ſupp. ſunt, hic .i. tunc, Pyrgo, illa vetula exiſtens vna in multis .i. inter multas, nutrix regia tot natorum Priami, quæ, ſup. erat, maxima natu .i. antiquiſſima, ſup. inquit, ò matres, hæc non eſt vobis Beroë Rhœteia .i. Troiana, ex Rhœteio, promontorio Troiæ, coniux Dorycli notate .i. conſiderate ſigna diuini decoris .ſ. oculos ardentes .i. ardenter reſplendentes, & notate, qui .i. qualis (& melius legitur, qui, quam quis, ad euitandum ſibilum, ſicut & illic: Qui vultus, &c.) Spiritus .i. odor ſit illi, qui vultus ſit illi, ve, pro vel, qui ſonus vocis, vel qui greſſus ſit illi eunti .i. incedenti? q. d. hæc omnia ſunt ſigna diuini decoris, vt Seruius bene declarat, egomet digreſſa .i. digrediẽs ab ea, reliqui dudum .i. paulò ante, ipſam Beroën .ſ. quam hæc repræſentat, ægram, & indignantem, quod ipſa ſola careret tali munere .i. officio anniuerſario, nec inferret Anchiſæ honores meritos .ſ. dum viueret. Hæc effata .i. elocuta, ſupp. eſt Pyrgo. At .i. ſed, matres ancipites .i. dubiæ, primo .i. in principio .ſ. quid facerent, ſpectare, ſup. cœperant, aut ſpectare proſpectabant, rates .i. naues, quas incendere iuſſerat Iris, oculis malignis .i. maleuolis, exiſtentes ambiguæ inter miſerum .i. miſere afficientem, amorem præſentis terræ, & regna vocantia .ſ. à longe, fatis .i. deorum voluntate. Eandem rem D. Ambroſius in Omilijs docet, inter amorem pręſentis patriæ, & cœleſtis euenire multis, dicens ſic: Raro quamuis excelſa virtus futuris cõmutet præſentia. Difficile quippe videtur hominibus, vt ſpem periclis emant, damnoq. præſentium futuræ locum mercentur ætatis. Hæc ille. Licet ergo Troianæ mulieres ſcirent regna promiſſa fatis, eſſe præſtantiora præſentibus, tamen propterea, quod bonum præſens, dulcius eſt quàm futurum, magis amabant præſentia, vt multi mortales, terrena, quia præſentia, cœleſtibus, quia futuris præferunt, tunc, ſupple ambiguæ erant, cum dea .ſ. Iris, ſuſtulit .i. ſurſum tulit, ſe per cœlum, alis paribus .i. conformibus, & ſecuit fuga .i. per fugam, vel dum fugeret, ingentem arcum, qui .ſ. Iridis, ſignificator eſt. Tunc vero .i. ſed tunc maxime, attonitæ, ſupp. ſunt, matronæ illæ, monſtris .i. rebus inſolitis, & raro viſis, & actæ .i. impulſæ, furore .ſ. immiſſo, ipſe conclamant .i. ſimul clamant, more muliebri, & rapiunt ignem foſſis .i. ex aris incenſis, pars .i. ipſæ partim, aut pro parte, ſpoliant aras .ſ. cõbuſtibilibus ſuperpoſitis, & coniiciunt .ſ. in naues, frondem .ſ. arborum, ac virgulta .ſ. arida, & faces .i. tædas, & Vulcanus .i. ignis furit .i. debacchatur, & appliter diffunditur, per tranſtra .i. loca in nauibus, per quæ tranſitur, & in quibus ſedent

cemiges

remiges,& per remos.ſ.in tranſtris repoſitos, & p puppis abiete.i.abietnas,aut ex abiete factas,pictas.i.pulchras, aut reuera,pictas.i.inſignibus ornatas: & hoc habenis immiſſis,Vulcano .i. igni,vt libere vagetur per omne combuſtibile,quia ignis creſceret in infinitum, donec eſſet combuſtibiles.

VARIA LECT. SIDERA'QVE immenſæ ferimur) In Romano lib.pro, Ferimur, Tulimus habere. [Quis prohibere muros iacere) In Mediceo,& pleriſque alijs lib Quid legitur. [Nuſquam Hectoreus amnes) In Romano libro, Nunquam legitur. Et manes, pro, Amnes, ſcriptum, per literarum tranſpoſitionem. [Nunc tempus agi res) In Romano libro, Mediceo, atque in nonnullis alijs vetuſtis legere eſt.Iam tẽpus agit res. In peruetuſto quodam libro,pro iam. Nunc repoſitum eſt. [Deus ipſe faces animumque miniſtrat) In Romano libro,Animam legimus. [Prima intenſum vi corripit ignem) In Med. lib. Infeſtum, legitur. [Qui ſpiritus illi, Qui vultus) In lib. aliquot antiqs legere eſt, Quis ſpiritus illi,Quis vultus. [Vocisq. ſonus,vel greſſus eunti) Antiqua aliquot exemplaria legunt, Vocis ue ſonus,& greſſus. [Tali quod ſola careret Munere)In antiquis aliquot libris. Quæ ſola,legitur,quod non diſplicet. In quibuſdam alijs,Quo ſola. [Hæc effata)Sunt libris antiqui,vbi,Hæc eſt fata,leges. [Miſerum inter amorem,Præſentis terræ) In libris aliquot admodũ vetuſtis.Præſentis terras,legimus. [Cum Dea ſe paribus per cælum ſuſtulit alis) In libro Mediceo, Tum Dea.

SERV. EVmelos) Latinus accentus eſt, trãſlato nomine in latinum. [Caſtra) vt, Nos caſtra mouemus.i. claſſem. [Magiſtri) Cuſtodes. Terent. Me his relinquunt quaſi magiſtrũ. [Quis furor iſte nouus) Quaſi ad furentes loquitur. Vnde ne tunc quidẽ agnitus,cum dixiſſet, En ego veſter Aſcanius. Nouus autẽ eſt aut magnus, aut inopinat⁹. [Quo tenditis) .i. quid habetis intentionis? [Veſtras ſpes vritis) Nauibus .n. ad regna tendebant. [Inanem) Concauam, ſine capite. [Ludo) Per ludum. [Excuſſaq. pectore Iuno eſt) Furoris cauſa, non furor, Ideirco quia furor deſierat. [Vdo ſub robore) Vicino aquis. [Stupa) Secundum antiquam orthographiam. Nam ſtipa eſt à ſtipando, abuſiue etiam linum dicimus. [Tardum) Denſum, craſſum. Nam ignem ſolet fumus præire. Vnde tardum ad denſitatem retulit. [Corpore) Nauium: vt, Et diſijce corpora ponto. [Deſcendit peſtis) Incendium, more ſuo. Et declamauit per contrarium. Nã ignis ſuperiora ſemper petit. [Flumina proſunt) Vis aquæ. [Tũ pius Aeneas humeris abſcindere veſtem) Notant quidam q damnum quatuor nauium impatienter doleat, ſed magis illud conſiderandũ eſt, quod ait ſupra Aſcanius, Veſtras ſpes vritis, vt damnũ non doleat, ſed ſpem nauigationis ereptam. [Iuppiter omnipotens) Figuratis egit coloribus: nec .n. re vera vult perire, ſed agit oblique, vt reſtinguat incendium. Bene aũt Si, vbique interponit. Hic enim eſt optimus ductus,qui agentis voluntatem latenter oſtendit. [Exoſus) Antiqui dicebant odi, & oſus ſum,hinc eſt exoſus,quo vtimur,licet iam oſus ſuum,non dicamus.[Ad vnum) Nullo excepto. [Si quid pietas antiqua labores. [Reſpicis humanos,) Aut ſi tibi cara pietas præſtat aliquid humanis laboribus, aut ſi quid meremur propter pietatis cultũ (vt, Parce pio generi)hoc ipſum remunerare. Aut certe (quod eſt melius) ſi vel reſpicit res humana pietas, quæ de terris olim receſſit. [Res eripe leto) Acyrologia eſt. [Quod ſupereſt) Quod congrue ſequitur. [Sine more) Sine exemplo. [Tonitruque tremiſcunt) Ablatiuus hic incertus eſt vtrum a neutro indeclinabili veniat hoc tonitru, vt hoc cornu. nam inde eſt, Fractæq; tonitrua nubes,vt cornua. An a maſculino ſecundum quartam declinationẽ. Hinc Statius, Tonitrus agris,& mea fulmina torques. [Ardua terrarum) Periphraſis montium. [Aethere toto) Pro aëre poſuit. [Madeſcunt robora) Aut humectantur,aut reſoluuntur in cinerem, quod naturale eſt poſt incendium.

Nuncius Anchiſæ ad tumulum, cuneoſque theatri
Incenſas perfert naues Eumelus, & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus & Aſcanius curſus vt lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petiuit
Caſtra; nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
AS. Quis furor iſte nouus, quò nunc, quò tẽditis, inqt?
Heu miſeræ ciues, non hoſtem, inimicaque caſtra
Argiuum, veſtras ſpes vritis. en ego veſter
Aſcanius. POE. Galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutos belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Aenea, ſimul agmina Teucrum.
Aſt illæ diuerſa metu per litora paſſim
Diffugiunt, ſiluaſque, & ſicubi concaua furtim
Saxa petunt, piget incepti, luciſque: ſuoſque.
Mutato agnoſcunt, excuſſaque pectore Iuno eſt.
Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas poſuere. vdo robore viuit
Stupa vomens tardum fumum: lentuſque carinas
Eſt vapor. & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Aeneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas.
AEN. Iuppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad vnũ
Troianos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos, da flammam euadere claſſi
Nunc pater, & tenues Teucrum res eripe leto.
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
POE. Vix hæc ediderat, cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitruque tremiſcunt
Ardua terrarum, & campi. ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, denſiſque nigerrimus auſtris:
Implenturque ſuper puppes, ſemuſta madeſcunt
Robora; reſtinctus donec vapor omnis, & omnes
Quattuor amiſſis ſeruatæ à peſte carinæ.

ASC. NVNCIVS, &c.) Docet quomodo nunciatum & reſtinctum eſt nauium incendiũ quotq. naues abſumptæ ſunt, quia quatuor duntaxat, ſeruatis.ſ.reliquis precibus Aeneæ. de quibus Donat. dicit ſic. [Iuppiter omnipotens) Amplexus eſt omnia, quæ pro malorum neceſſitate fuerat poſtulanda. Iuppiter, hoc ſolum ſatis eſt auxiliandum Omnipotens, vt non ſolum præſtandi habeat potentiam, ſed etiam difficilia poſſit remouere, ſed qm̃ non ſatis eſt poſſe, niſi etiam velit, addit, Si non oẽs ad vnum odiſti.i.niſi me quoq; odiſti. Addit etiam commiſerationem, ponens egeſtatis anguſtias. Poſtremo ponit mitium poſtulantis,& plenum auxilium dãtis. [Senior) Et ætate,& arte à Pallade accepta meruerat audire. Eſt autem huic ſententiæ conſona illa Terentiana. Qñ id fieri non poteſt quod vis, id velis quod poſſis. Hæc ille. Ordo eſt. Eumelus .i. vir ille,qui interpretatur, bene curans, nũcius.i.nuncians: præfect.i.ante alios nunciat, aut perfert ad tumulũ Anchiſæ,& ad cuneos theatri.i.ſpectaculi: naues, ſup. eſſe incenſas, & ipſi.ſ. ludo intenti, reſpiciunt atram .i. piceã fauillam .i. flammam ignis, volitare in nimbo.i.formam nubis atræ, & Aſcanius p̃imus, vt.i.ſecundũ q ipſe lætus ducebat curſus equeſtres, ſic ipſe acer .i. ſtrenuus, petiuit equo .i. in equo, caſtra turbata.i.incenſas naues, nec magiſtri .i. cuſtodes, exanimes.i.animum timore amittentes, putãtes.ſ.naues, ab buſtibus, aut pyratis incenſas, poſſunt retinere.ſ.Aſcanium,& inquit,ſup.vbi aduenerat heu miſeræ ciues, quis.i.qualis, eſt iſte furor nouus.i.magnus,& inſolitus? quo.ſ.tenditis? quo tenditis nunc.i.quid habetis intentionis? non hoſtẽ, ſup. repellitis, nec, ſup. vritis caſtra inimica.i. inimicorũ.ſ. Argiuum, pro Argiuorũ, ſed vritis veſtras ſpes.i.naues, in quibus locanda eſt ſpes veſtra perueniendi ad fatalia regna, en.i.videte, ego, ſup. ſum veſter Aſcanius, q.d. non hoſtis,& ſup. hoc dicẽs proiecit galeam inanem, quia educto capite, ante pedes.ſ.mulierum. qua.ſ.galea, ipſe indutus ludo.i.ad ludum, aut dũ luderet vel ciebat .i. exercebat, & prouocabat ſimulacra belli & Aeneas, qui.ſ.pedes erat, accelerat.i.celeriter accurrit,& agmina Teucrum.pro Teucrorum.i.Troianorum accelerant, ſup. ſimul. Aſt.i.ſed: illæ.ſ.matronæ, quæ naues incenderant, diffugiũt metu.i.præ timore, paſſim per diuerſa litora, & petunt ſiluas, & ſicubi ſaxa concaua, ſup. erant ea, ſup. petũt, furtim.i.clanculum. piget, ſupp. eas incepti, & lucis .i. vitæ, & ipſæ mutatæ ſ. à furore, agnoſcunt ſuos. & Iuno.i.inſania immiſſa a Iunone eſt excuſſa,

pectore

pectore.ſ.earum,ſed flammæ, atq; incendia,non poſuere.i.depoſuerunt,iccirco vires indomitas.i.difficulter domabiles? ſtupa.ſ. picata,qua naues ſtipatæ erant, viuit.i.incenſa eſt,ſub robore.i.ligno nauium,vdo.ſ.extrinſecus,vomens.i.emittens,fumum tardũ.i.dēſum & tardæ,hoc eſt eum molimine aſcendentē, & vapor lentus.i.tardus,eſt.i.conſumit,carinas.i.ventris nauium, & peſtis .i.vis incendij,deſcendit tota corpore.ſ.nauium.(Eſt ergo declamatio per contrarium. nam cum proprium ſit igni per naturam aſcendere pp picem attrahentem tunc ēt deſcendebat, & ita congrue vocauit peſtem, quia ignis peſtilentialis præcordia vitans nonnunq̃ ima petit) nec vires heroum.i.præſtantiſſimorum virorum,atque flumina infuſa proſunt,q.a non pñt extinguere incendiũ,tum.i.tunc,pius Aeneas cępit,ſup. abſcindere humeris .ſ. ſuis,veſtem,&vocare deos auxilio.i.in auxilium, & tendere.i.extendere ad deos,palmas.i.manus complicatas.(Poſſent infinitiui dicti ēt reſolui in præterita imperfecta indicatiui,per locutionem rebus narrandis aptam. Sicut videatur impatiētius factũ,q͛ Aeneas veſtem abſciderit humeris,non intelligi q͛d cum Aeneas ludis funebribus prȩeſſet,ſacerdotisq. officio fungeretur,nō potuit ijs veſtibus,qbus funebria exercuerat,ſuperos inuocare,vnde abſcidit,q.a exeundi locus non erat ea humeris veſtem,& vocauit deos auxilio,quod impatientis ſignum non eſt) vocauit autem ſic,O Iupiter omnipotens,ſi nōdum exoſos,ſup. es, ad vnũ .i.omnino,Troianos,& ſi quid.i.in aliquo, pietas antiqua.ſ.ſolita tua clemētia,reſpicit labores humanos,O pater,da nunc claſſi euadere flāmam,& eripe lęto.i.deletioni & exterminio(licet autem ex vſu,lętum,accipitur pro morte, tamen per naturam ſignificat deletionem , vnde non eſt omnino acyrologia) res tenues .i.exiles,& modicas,Teucrum.i.Teucrorum,vel tu,ſi mereor(in nues aũt ſe non meruiſſe,deprecatur) dimitte morti.i.exitio,fulmine infeſto .i. vim inferente, quod ſuper eſt .i. reliquum eſt .ſ. Troianorum,& obrue hic.i.in hoc loco,tua dextra .i. extingue nos penitus,ſi nihil nobis ſaluum eſſe permittis, Aeneas ſup. vix ediderat.i.elocutus erat hæc,cum tempeſtas atra.i.ex denſa nube producta,furit.i.præcipitatur,ſine more .i. exēplo aut modo,& hoc imbribus effuſis,& ardua terrarum.i.montes, & campi.ſ.plani,tremiſcunt tonitru,& imber turbidus aqua,& nigerrimos, dēſis Auſtris.i.ventis illis immixtis,ruit .i. præceps decidit,toto æthere.i.aëre,& puppes implētur ſuper.i.vſque ad ſuperfluitatem, aut ſuper implentur , qđ idem eſt robora ſemuſtas.i.ſemieauſta, madeſcunt.i.madefiunt,donec omnis vapor.i.vis ardoris,reſtinctus,ſup.erat,& omnes carinæ ſeruatæ,ſup.erant, à peſte.i.ab incendio,quatuor.i.duntaxat,amiſſis .i. abſumptis,per incēdium .

DVRO ſub robore viuit Stupra) In libris aliquot antiquis legere eſt Vdo ſub pectore. [Da flammam euadere claſſi) Antiqua aliquot exemplaria, Claſſis,legunt,accuſatiuo caſu. [Semuſta madeſcunt) In antiquis ferè omnibus, Semiuſta, quadriſſyllabum ſcriptum eſt. VARIA LECT.

SERV. FAtorum) Oraculorum. [Tum ſenior Nautes) Bene datum conſiliũ , & ab ætate,& à prudentia, & à religione cōmendat . Quod aũt dicit, Pallas quem docuit, pp illud quod ſupra diximus,fingitur, quia ipſe Romam Palladium detulit. Vnde Nautiorum familia Mineruæ ſacra retinebat,quod etiam Varro dicit in libris quos de familijs Troianis ſcripſit . [Vnũ) Præcipuũ . [Tritonia Pallas)Pro vno proprio,duo antonomaſia poſuit. [Reddidit ar.) Virtute . ἀπὸ τῆς ἀρετῆς . [Reſponſa dabat) Laus conſilij. [Vel quæ portenderet ira magna deũ) Quæ præſignificabat . Magna ira deum . Id eſt Iuno, vt alibi, Cœleſtũ vis magna iubet. [Solatus vocib. infit)Solatur & infit. Nam ſolans debuit dicere, ſicut ſequēs eius indicat cōſolatio . [Quidquid erit)Vt, Fuerit quodcunque, fatebor . [Ferendo eſt) Dum fertur , modus gerundij eſt à paſſiuo [Eſt tibi)Iam hoc conſilium eſt . [Dardanius diuinæ ſtirpis) Propter Dardanum, à Criniſo fluuio. [Volentem) Volitiuum . Nam velle habet , non iam vult . [Superant)Superſunt,ſuperfluit. Dicit aũt non tātum debiles , ſed etiam nolentes iuuenes. Vnde, ſequitur,Longæuoſque ſenes, nec enim adderetque niſi ſupra iuuenes dixiſſet . Item expreſſius, Et quidquid tecum inualidum metuenſque pericli eſt . [Pertæſum magni incepti) Vt, Si non pertæſum thalami tedæque fuiſſet . [Permiſſo nomine) Ab Aceſte,ſcilicet . Dicta aũt Aceſta,Segeſta. [Tum vero) Nam & ante cogitauerat, vt, Pectore curas Mutabat verſans. [Animum diducitur) Græca figura : vt, Mentem læſus . [Et nox atra polũ) Quaſi maior cauſa cogitationis : vt, Et ſub noctem cura recurſat . [Bigis)Proprie modo. [Cęlo facies delapſa parentis) Aut ſecundum quod ſupra diximus, quia animæ cœlum tenent, ſimulacra vero apud inferos ſunt.aut ad errorē pertinet ſomnij : nam & viſa ait.aut certe intelligamus à Ioue miſſam poteſtatem aliquam,quæ ſe in Anchiſæ conuerterit vultum . Nam & ipſe dicit, Imperio Iouis huc venio , & infert, Elyſiumque colo. [Chare magis) Pro charior. Bene aũt addidit Dum vita manebat . Nulla.n. eſt vita poſt mortem . [Imperio Iouis) Ab auctoritate : vt , Ipſe deum tibi me cœlo demittit ab alto. [Nautes Dat ſenior) Vt ſolet,iiſdem vſus eſt ſermonibus . Nam ait, Tunc ſenior Nautes . [Atque aſpera cultu) Quod in nono latius exequitur , Natos ad flumina primũ Deferimus . [Debellanda tibi) Bene victoriam, non bella ſola prædicit , in quibus eſſe poterat terror. [Auerna per alta) Vt Gargarus gargara, & Tartarus tartara. [Nō me impia nanque) Propter facilitatem . [Amœna) Amœna ſunt loca ſolius voluptatis plena , quaſi amunia,vnde nullus fructus exoluitur : vnde nil præſtantes , immunes vocamus . [Piorum concilia,Elyſiumque colo) Elyſium eſt vbi piorum animæ habitant poſt corporis animæq; diſcretionem. Vnde & interitus dicitur inter animā & corpus veniens . Ergo Elyſium . ἀπὸ τῆς λύσεως . Quod ſm poëtas in medio inferorum eſt ſuis felicitatibus plenum , vt, Solemque ſuum ſua ſidera norunt. Secundum philoſophos Elyſium eſt inſulæ fortunatæ : quas ait Saluſtius inclytas eſſe Homeris carminibus, quarum

At pater Aeneas caſu concuſſu acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat , verſans Siculis ne reſideret aruis ,
Oblitus fatorum , Italas ne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque inſignem reddidit arte ,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deum, vel quæ fatorum poſceret ordo .
Iſque his Aeneam ſolatus vocibus infit.
NA. Nate dea,quò fata trahunt,retrahuntq;,ſequamur,
Quidquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt .
Eſt tibi Dardanius diuinæ ſtirpis Aceſtes .
Hunc cape conſilijs ſocium, & coniunge volentem .
Huic tarde, amiſſis ſuperant qui nauibus , & quos
Pertæſum magni incepti, rerumque tuarum eſt:
Longæuoſque ſenes, ac feſſas æquore matres,
Et quidquid tecum inualidum, metuenſque pericli eſt,
Delige , & his habeant terris ſine mœnia feſſi .
Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam .
POE. Talibus incenſus dictis ſenioris amici ,
Tum vero in curas animus diducitur omnes:
Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat.
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ , ſubito tales effundere voces :
ANC. Nate , mihi vita quondam , dum vita manebat ,
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis ,
Imperio Iouis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſilijs pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos iuuenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam . gens dura , atque aſpera cultu
Debellanda tibi Latio eſt . Ditis tamen ante
Infernas accede domos , & auerna per alta
Congreſſus pete nate meos . non me impia nanque
Tartara habent, triſteſque vmbræ: ſed amœna piorum
Concilia, Elyſiumque colo, huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet .
Tum genus omne tuum , & quæ detur mœnia, diſces .
Iamque vale: torquet medios nox humida curſus:
Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis .

deſcriptionem Pius commentator dicit eſſe ſublatam, ſecundum Theologos circa lunarem circulum, vbi iam aër purior eſt. Vnde ait ipſe Virgilius, Aëris in campis. Item Lucanus, Non illuc auro politi, nec thure ſepulti Perueniant. [Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia diſces) Hæ ſunt cauſæ propter quas Aeneas deſcendit ad inferos, generis agnitio, & ciuitatis nomen, quod ei nullus vnquam prædixerat, ſed ſolus indicat pater. Latet enim vt ſupra diximus, verum vrbis nomen, vnde ei pater quaſi pro myſterio ait, illa inclyta Roma. [Torquet medios nox humida curſus. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis) Dies eſt plenus, qui habet horas vigintiquatuor. Nam & nox pars diei eſt. Dicimus autem diem a parte meliore. Vnde & vſus eſt, vt ſine commemoratione noctis numerum dicamus dierum. Hic autem dies ſecundum Aegyptios inchoat ab occaſu Solis, ſecundum Perſas ab ortu Solis, ſecundum Ethruſcos, & Athenienſes à ſexta hora diei, ſecundum Romanos à media nocte & hoc nunc ſecutus ait, Medios curſus nox humida torquet. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis. Hæc autem plena exequitur & Cicero in auguralibus, & A. G. in lib. noct. Attic. hoc etiam illa res iuris iudicat, quòd cum trib. pl. abnoctare ab vrbe non liceret, licebat tamen ex re poſt noctem mediam, & ante mediam reuerti. [Sæuus oriens) Sol cuius lux eſt vmbris inimica. Vnde Luc. Et medio ferit aæ diem. Eſt autem phyſicum. Nam pereunt vmbræ Solis aduentu.

ASCENSIVS.

AT pater Aeneas, &c.) Memorat perplexum Aeneam conſilio prudentiam virorum, vſum, præcipue Nautis, & poſtmodum Anchiſæ, a quibus cohortabatur, ſi qui Troianorum eſſent ignaui, aut inualidi, eos in Sicilia derelinquat, quę res maximopere in gloriam vergit Romanorum, qui non niſi a validiſſimis quibuſque originem traxiſſe per hoc cenſentur, prudenter ergo poeta intentum ſuum, quod eſt Auguſtum, à genere collaudare conſequitur, in cuius gratiam dixit, Atym, Iulo dilectum, alludens ad Actiam, Auguſti matrem, Auguſto à Iulio adoptato chariſſimam. De hac aût re, cum nihil extet Don. Ordo eſt. At.i. ſed: Aeneas pater .ſ. patratus, gaudebant enim Romani principes, vocari patres, præcipue Auguſtus, in cuius gratiam nunc Anchiſen, nunc Aeneam patrem appellat, concuſſus acerbo caſu.ſ. amiſſarum nauium, mutabat .i. verſabat pectore ingentes curas, nunc .i. aliquando, huc.i. in hanc ſententiam, verſans .i. agitans ſecum ne.i. an, reſideret.i. ſedem caperet, oblitus .i. ſimilis obliti, & immemoris fatorum.i. oraculorum, aut promiſſorum per oracula, quæ fata.i. voluntates deorum indicauerant, ne .i. an, capeſſeret .i. captum iret, oras.i. regiones Italas. Tum.i. tunc, cum hic dubius eſſet, Nautes, vir ille Troianus, ſenior.i. prouectioris ætatis in qua prudentia eſſe ſolet, quem Pallas Tritonia .i. Minerua, dea ſapientiæ, a Tritone palude denominata docuit vnum.i. præcipue, & reddidit.i. effecit, inſignem.i. excellentem & inſignitum multa arte.i. virtute & peritia dabat hæc reſponſa, quia interrogatus videtur, aut hæc dicta, quæ cogitationibus Aeneæ reſpondebant. Docens, ſup. vel.i. etiam, ea quæ magna ira deum.i. deorum.ſ. Iuno, vel ira deorum, læſorum à Troianis, quæcunque eſſent, portenderent.i. porrò intéderet, quia conata eſt Iuno, Quo regnum Italiæ, Libycas auerteret oras. & dij volebant pietate, & perſeuerantia Aeneæ placari, vel .i. etiam, ea quæ ordo fatorum poſceret, quia poſcebat Romanum imperium ex optimis quibuſque naſci, & ita fata viam inuenerunt. nam Iuno incendit naues, vt nemo Troianorum in Italiam proficiſceretur, dij id permiſceretur, vt nullus imbecillis & vetor, Romani imperij auctor eſſet, & hic .ſ. nautes, ſolatus .i. conſolatus Aeneam iis vocibus infit .i. dicit, & ita ſcribetur, iiſque, per ij, geminum, quod ſi ſcribatur, ijſque, ordo eſt, & is.ſ. Nautes, ſolatus .i. conſolatus, vocibus.i. verbis, hic.i. in hoc eſſu. infit.i. dicit. O nate dea, ſequamur quo fata trahunt, & retrahunt, quia dum proſpera erat nauigatio, videbantur trahere in Italiam, & dum aduerſa retrahe, ſed tamen ſemper trahebant, ſed eo medio quo volebant, vt ſolummodo, intrarent viuida bello pectora, longa nauigatione exercita. Quidquid erit.i. quidquid obuenerit, omnis fortuna eſt ſuperanda.i. vincenda, ferendo.i. patiendo, dum.ſ. ſuffertur. Eſt tibi Aceſtes Dardanius.i. Troianus, diuinæ ſtirpis.i. ortus de ſtirpe deorum, cape hunc ſocium conſilijs.i. in conſilijs tuis, vel ad conſilia tua, & coniuge hunc volentem.i. voluntarium, & beneuolum, vt ſit nomen ſine temporis ratione, aut volentem .i. voliturum, & morigeraturum, trade huic, ſupp. eos, qui ſuperant.i. reliqui ſunt nauibus amiſſis.i. qui non poterunt capi claſſe tua, propter amiſſas naues, & ſupp. eos, quos pertæſum eſt.i. quos pœnitet, magni incepti.ſ. regni, conſtituendi in Italia, & pro .i. tuarum rerum, & ſenes longæuos, ac matres feſſas æquore .i. longa nauigatione, & delige.i. cum delectu exquire, quidquid eſt tecum inualidum, .ſ. quo ad corpus, & metuens pericli, pro periculi .ſ. quo ad animum, & ſine.i. permitte: vt, ſup. tales, habeant mœnia.i. oppidū, his terris.ſ. Siciliæ, ipſi appellabant vrbem Aceſtam, nomine promiſſo.ſ. ab Aceſte, qui videtur promiſiſſe, ſi qui velint conſtruere vrbem in Sicilia, dare locum, & iura loci nomenque ciuitatis, vnde dixit, coniuge volentem, quia ſciuerat eum iam velle. Aeneas incenſus, ſupple talibus dictis amicis ſenioris, & ita prudentis & beneuoli, vnde illi acquieſcendum viſum eſt. & ita ſubditur. Tum vero.i. ſed tunc: maxime diducitur, id eſt temperate dirigitur, animum .i. ſecundum animum, in omnes .i. omnis generis curas. Et nox atra .i. obſcura, tenebat, id eſt occupabat, polum .ſ. nobis viſibilem, qui nobis ſemper ſublimis eſt, ſubuecta bigis, quibus & luna vehitur, cum ſol quadrigis vtatur. Facies.i. imago parentis Anchiſæ delapſa cœlo, quis iam in deorum numerum aſſumptum ſignificauit, viſa eſt dehinc .i. poſtquam ſopor curas euicerat, effundere tales voces. O nate magis chare.i. charior mihi vita.i. quam vita, quondam .i. aliquando, dum vita manebat.ſ. mihi nate, inquit, exercite fatis Iliacis .i. Troianis debitis, ego venio huc .i. adhuc locum, in quo nos ſumus imperio .i. ex mandato Iouis, qui depulit claſſibus ignem, quia eum inuocauerat Æneas, dicens, Iuppiter omnipotens, &c. & qui miſeratus eſt tandem ab alto cœlo. Pare, id eſt obtempera, quaſi dicat, quia hoc qui me miſit, vult Iuppiter conſilijs, quæ Nautes ſenior, dat pulcherrima, id eſt decentiſſima, & quæ vſui erunt, & genti tuæ decori, defert in Italiam iuuenes lectos, id eſt præſtantium corporum appoſitorie, corda, id eſt pectora, fortiſſima, id eſt habentes maximos animos, quia gens dura, & aſpera, id eſt rigida, id eſt cultu .i. exercitio, eſt tibi debellanda Latio .i. in Italia, tamen .i. licet fatale eſt te debellare Italos, accede ante .i. prius .ſ. quàm debellare incipias? domos infernas .i. infernales, ditis .i. Plutonis, & pete per Auerna alta, id eſt profunda.i. per antrum, & profundum locum Auerni, per quem dicitur, deſcenſus ad inferos: vt paulò poſt principium vj. videbimus, meos congreſſos .i. congrediendo pete, me nanque tartara.i. in loca fontium profundiſſima, ſcilicet in inferno impia.i. impiorum receptacula, non habent .i. non occupant me. Et bene, quia loca quæ non lubentes incolimus, nos habemus, & inhabitamus, ſed vbi inuiti aſſeruamur nos habent, ve, pro vel .i. vmbræ triſtes .i. triſtitiam afferentes, non habent me, ſed concilia.i. conuenticula, amœna piorum .ſ. hominum, cultorum dei, dum viuerent, & colo, id eſt inhabito Elyſium .i. campos fortunatos beatorum, id eſt, incolarum. Sibylla caſta, quia virgo ducet te huc, id eſt ad has noſtras ſedes, multo ſanguine, id eſt ſacrificio multi ſanguinis, pecudum.i. ouium nigrarum, quia talibus inferi gaudent. Tum.i. tunc, cum.ſ. illic fueris, diſces omne genus tuum, id eſt à te orturum, & quæ mœnia dentur, id eſt deſtinentur tibi à fatis, quia Romana mœnia. Iamque, id eſt & iam, aut deinceps; vale, quod diſcedentis verbum eſt, nox humida torquet medios curſus, id eſt medium eſt noctis veſtræ, & oriens .ſ. ſol, ſæuus, id eſt violentes, & infeſtus vmbris, quæ lucem fugiunt afflauit me .i. regna ſubterranea equis, anhelis .i. anhelantibus ex fatigatione. Niſi autem dixerimus velle ſignificare, tunc oriri ſolem apud regione inferorum, quas pertranſeat Anchiſes, cum hic ſit medium noctis, difficile erit intelligere, quomodo dicat medium noctis, cum ſol oriatur. Nam ſi dicamus diem inchoari à medio noctis, tunc licet ſit principium diei, tamen non eſt principium lucis, nec orientis ſolis, non poteſt ergo ſimul dici, medium noctis, & principium ortus ſolis, niſi ad diuerſa referantur. Nam atram fuiſſe noctem indicat illud, Et nox atra polum bigis ſubuecta tenebat. dicemus ergo Anchiſen ſignificare ſe lumen ſolis offenſurum, niſi præceps abierit priuſquam ad inferos redierit, aut quia de cœlo deſcendit, eoque ſediturus eſt, poſſet à ſole offendi, cuius radij in ſublime, priuſquam in humum ſpargantur, vnde dixit, Afflauit, &c. Verum oritur alia dubitatio. Nam ſi Anchiſes in cœlum tranſlatus eſt, non poteſt vereri lucem, vnde de Daphnide, Candidus inſuetum miratur limen olympi, Sub pedibuſque videt nubes, & ſidera Daphnis. de cœlo autem veniſſe dictum eſt, Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis. vnde dicemus mixtam eſſe in Anchiſa naturam cœleſtem, quæ lucem amat, & infernam, quæ eandem fugit.

VARIA LECTIO.

Mutabat verſans, Siculis ne reſideret aruis) In antiquo admodū libro legere eſt, Mutabat dubius Siculis ne. [Hunc cape conſilijs ſocium) In Mediceo, & in antiquis aliquot alijs libris manuſcriptis, Conſilij ſocium habetur. [Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam) In Rom. lib. & pleriſque alijs antiquis legere eſt, Promiſſo nomine. [Talibus incenſus) In lib. aliquot antiquis. Accenſus, habetur. [Tum vero in curas animus diducitor) In Rom. lib. in Mediceo, & pleriſquè alijs peruetuſtis legere eſt, Animo deducitur. [Subito tales effundere voces) Antiqua aliquot exemplaria duas tranſponunt dictiones, Voces effundere tales. Ita quod paulo inferius eſt. Depulit, & cœlo tandem, quod eſt, Depulit & tandem cœlo. [Congreſſus pete nate meos) In Mediceo, & antiquis pleriſque libris, Amplexus, habetur. [Tartara habent, triſteſq. vmbræ) Veteres aliquot lib. diiunctiue legunt, Triſtes ue vmbræ. Romanus, Mediceo atque nonnulli alij, Triſtes vmbræ, appoſitiue abſque vlla coniunctione.

SERV. AEneas. Pos. Quò deinde ruis?) Ordo eſt. Aeneas, deinde quo ruis? [Quem fugis?) Quaſi ignorans rationem qua fugeret. [Canæ) antiquæ, aut propter ignis fauillas. [Farre pio) Vel quia exinde ſacrificabāt, vel quia mox fuit apud maiores, vt diuinum ignē farre ſeruarēt, qui ſi duraſſet in alterum diem, eum aptū agendis rebus ſignificabant. [Primum) Principem. [Haud mora) Hoc eſt quod ait, Populumque volentem. [Nec iuſſa) voluntatem, vt ſupra, Infandū regina iubes renouare dolorē. Aut certe quę Iuppiter iuſſerat. [Transcribunt vrbi matres,) Romani moris verbum eſt. Tranſcripti.n. in colonias deducebantur. [Vrbi) Ad vrbem. [Deponunt) Quaſi de nauib. [Animos nil magnæ laudis egētes) At Aeneas deponit eos qui nulla gloriæ cupiditate tāgebantur. aut ij qui erant tranſcripti .i. matres, & volentium multitudo deponūt animos .i. ſubmittunt inertij. [Robora nauigijs) Melius ſic diſtinguitur. [Exigui numero, ſed bello viuida virtus) Tranſit ad rem a numero. [Vrbem deſignat aratro,) Quem Cato in originibus dicit morem fuiſſe. Conditurì enim ciuitates taurum in dextra, vaccam intrinſecus iungebant, & cincti ritu Sabino .i. togæ parte caput velati, parte ſuccincti tenebant ſtiuam incuruam, vt glebæ omnes intrinſecus caderent. Et ita ſulco ducto loca murorum deſignabant, aratrum ſuſpendentes circa loca portarum. Vnde & territorium dictum eſt quaſi terribouium, tritum bobus & aratro. [Regno Troianus Aceſtes) Suo nomine. Sub nomine enim eius fuerat ciuitas appellata. [Indicitque forum) .i. tempus, & locum deſignat agendorum negociorum, qui conuentus vocatur. Indicit, autem verbum iuris eſt, & per hoc potentem vult ſignificare ciuitatem. [Et patribus dat iura vocatis). Dat condendi iuris poteſtatem his quos appellauerat patres, aut certe vocatis patribus iura diſtribuit. Hi autem, vt Saluſtius dicit, vel ætate vel curæ ſimilitudine patres appellati ſunt. Senatores autem alij à ſenecta ætate, alij à ſinendo dictos accipiunt. Ipſi enim agendi facultatem dabant per ſenatuſconſultum, [Idaliæ,) Cypriæ. [Sacerdos) Alij ad tumulum, alij verſo ordine ad templum referunt: vt lucus tantum tumulo detur Anchiſæ. vt, Inducite fontibus vmbras Paſtores. Nemora enim aptabant ſepulchris.

AEN. Dixerat, & tenuis fugit ceu fumus in auras.
Aeneas. POE. Quò deinde ruis? quò proripis, inquit.
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes:
Pergameumq́ue larem, & canæ penetralia Veſtæ
Farre pio, & plena ſupplex veneratur accerra.
Extemplo ſocios: primumq́ue accerſit Aceſten:
Et Iouis imperium, & cari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſilijs, nec iuſſa recuſat Aceſtes,
Tranſcribunt vrbi matres, populumq́ue volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes
Ipſi tranſtra nouant, flammiſq́ue ambeſa reponunt
Robora nauigijs. apta remosq́ue, rudenteſque:
Exigui numero, ſed bello viuida virtus.
Interea Aeneas vrbem deſignat aratro:
Sortiturq́ue domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ
Eſſe iubet. gaudet regno Troianus Aceſtes,
Indicitq́ue forum, & patribus, dat iura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloque ſacerdos,
Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.

ASCENSIVS.

DIXERAT, &c.) Poſt abſceſſum Anchiſæ, quem Aeneas alloqui volebat, abeuntem ſacrificia innouauit, & conſilia patris Aceſtæ patefecit. qui ea comprobauit, vnde vrbis fundamenta iaciunt, & templum Veneri, & lucum Anchiſæ extruunt, reparatiſque remis, & ceteris nauigiorum armis, ceteri abire parant. vnde Donati hoc ſolū habetur. [Patribus dat iura vocatis) Hoc ad Aeneam refertur, ad quem redit, poſt expletam Aceſtæ beneuolentiam. Ordo autem eſt. Dixerat .ſ. Anchiſes, & fugit .i. abit, & euaneſcit in auras tenues, ceu fumus Aeneas, inquit, deinde .ſ. poſtquam abire videbat, quo ruis .i. præceps abis? quo proripis .i. porrò rapis, & auferis, ſup. te? quem fugis? q.d. fugis ne filiū tuū? aut, ſi nullum fugis, quis arcet .i. abſtinet te, noſtris complexibus? .i. cur non permittis a nobis complecti, ipſe memorans .i. cū hęc diceret, aut dixiſſet, ſuſcitat .i. commouet cinerem, & ignes ſopitos .i. coopertos cinere, & ipſe ſupplex veneratur Larem Pergameum .i. ignē perpetuum, quem Troiani colebant, hoc eſt Veſtam, vnde addit & penetralia .i. arcana, Veſtę canæ .i. antiquæ, & fauillis caneſcentis, farre pio .i. religioſo, & ſacrificijs debito, & accerra .i. thuribulo plena .ſ. thuris. Ipſe accerſit .i. aduocatum it, aut ad uocat extemplo .i. illico, peracto ſacrificio, ſocios .ſ. profectionis, hoc eſt concionem citat, & primum .i. pcipue, aut ante alios accerſit Aceſten, & edocet, ſupp. eos, enarrando imperium Iouis ſignificatum .ſ. per Anchiſen, q ſe Iouis imperio aduenìſſe dixit, & pro .i. pcepta parētis .ſ. Anchiſæ, chari .i. multum dilecti, & edocet, quæ ſententia conſtet .i. ſedeat, & firma ſit, q̄ prius hæſitabat, nunc animo .ſ. ſuo, mora haud .i. non ſup. ſit, conſilijs .i. deliberationi .i. non capitur longa deliberatio, nec Aceſtes recuſat iuſſa .i. imperia Iouis, & præcepta Anchiſæ, & iuſſa .i. voluntatem Aeneæ, & ita ipſi ambo, aut deputati ab eis tranſcribunt vrbi .i. ad inhabitandam vrbem, matres, & populum volentem .ſ. manere, & ipſi tranſcripti, & qui volebant tranſcribi, deponunt .i. ſubmittunt animos, nil .i. in nullo egentes .i. cupidos, quia earum rerum quarum egemus, cupidi ſumus, magnæ laudis .i. quę non tangebantur cupiditate magnę laudis, & qui paruiſaciebant magnam laudem, pluris facientes requiem, & ſolatium, q̄ gloriam, & laudem, aut qui tranſcribunt, deponunt .ſ. a nauibus: aut, deponunt .i. quaſi depoſitorios cōmittunt vrbi, animos nil magnæ laudis. egentes .i. non tactos, cupiditate magnæ laudis. Poſſet forte & ſic exponi, deponunt .ſ. à numero tranſcriptorum, animos nil egentes magnæ laudis, ſed plenos, quia non egemus rebus, niſi eis careamus, cum ergo ipſi qui in Italiam deducendi ſunt, laude magna non careant, non ea egere dicentur. ſed prima conſtructio mihi placet, quia addit ipſi, ſcilicet qui abituri ſunt, nouant .i. innouant, tranſtra .ſ. ſemuſta igni, & reponūt nauigijs, robora .i. fortes trabes, ambęſa .i. circumeſas, & abſumptas flammis .ſ. immiſſis, & aptant remos, & rudentes .i. funes, ſeu chordas velorum exiſtentes, exigui .i. pauci numero, ſed virtus viuida .i. vegetes, & idonea, bello .i. ad bellum gerendum. Interea .ſ. dum reliqui nauibus reſarciendis eſſent intenti, Aeneas deſignat vrbem aratro, quo .ſ. mœnia deſignabant .ſ. faciens ſulcum, vt Seruius declarat, & ſortitur .i. per ſortes diſtribuit domos, & iubet hoc eſſe .i. repręſentare, & dici Ilium .i. arcē Troianam, & hæc eſſe loca Troiæ, Aceſtes Troianus gaudet regno .i. iuriſditione ciuitatis a Troianis, in modum Troiæ conditæ, & ideo quia ſub ditione eius eſſe permittebat Aeneas, permiſit etiam vt illi nomen ſuum imponeret, & Aceſtam vocaret, iuraque ciuibus daret, vnde addit, & Aceſtes, ſupp. indicit forum, id mercatum, & dat patribus, id eſt ſenioribus, vocatis .ſ. ad concionem, vnde Calendæ dictæ, iura .ſ. ciuitatis nouæ, tunc .i. deinde ſedes .ſ. templi, fundatur .i. corroboratur, ſi prius erat extructa, aut extruitur. Veneri Idaliæ .i. quæ in Idalio Luco Cyprio præcipue colitur, in vertice Erycino .i. Erycis montis, ab Eryce filio Veneris, dicto exiſtens vicina aſtris .i. educto quaſi ad aſtra, & ſacerdos,

cerdos,ac lucus ſacer .i. conſecratus,lata additur tumulo Anchiſæo .i. in quo Anchiſes ſepultus fuerat.

VARIA LECTIO.

QVEM fugis?) In libris aliquot manuſcriptis, Quid,legitur. [Hoc Ilium,& hæc loca Troiæ Eſſe iubet) In antiq.aliquot lib. Hoc Ilium, hæc loca, abſque, &. In aliquot alijs, Ilion, vt per ſe verſus ſtet abſque figura. In pleriſque vero antiquioribus. Hæc loca Troiam Eſſe iubet. [Tunc vicina aſtris) Scribendum eſt omnino, Tum, ex libris antiquis, & ſententiæ continuatione. [Tumuloque ſacerdos, Et lucus) Antiqui aliquot libris, ac lucus, legunt.

Iamque dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos, placidi ſtrauerunt æquora venti
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum
Exoritur procurua ingens per littora fletus,
Complexi inter ſe noctemque, diemque morantur.
Ipſæ iam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem,
Quos bonus Aeneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ,
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde iubet, ſoluique ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ folijs euinctus oliuæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes.
Certatim ſocij feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſque effundit pectore queſtus.
VEN. Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus
Cogunt me Neptune preces deſcendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla:
Nec Iouis imperio, fatis ue infracta quieſcit,
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Vrbem odijs ſatis eſt. pœnam traxiſſe per omnem
Relliquias Troiæ: cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur. cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi, nuper Libycis, tu teſtis, in vndis
Quam molem ſubito excierit, maria omnia cœlo
Miſcuit, Aeolis ne quidquam freta procellis,
In regnis hoc auſa tuis.
Pro ſcelus, ecce etiam Troianis matribus actis,
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro liceat dare tuta per vndas
Vela tibi: liceat Laurentem attingere Tibrim,
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
POE. Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.
NEPT. Fas omne Cytherea meiſte fidere regnis:
Vnde genus ducis. merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris (Xanthum, Simoëntaque teſtor)
Aeneæ mihi cura tui. cum Troia Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque euoluere poſſet
In mare ſe Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Aeneam, nec dijs, nec viribus æquis,
Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imò
Structa meis manibus periture mœnia Troiæ.
Nunc quoq; mens eadem perſtat mihi: pelle timores,
Tutus, quos optas, portus accedet Auerni.
Vnus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret.
Vnum pro multis dabitur caput.

SERV. VIſa maris facies) Vt, Me ne ſalis placidi vultũ. Vult autẽ iſtos aſpectum quoq; maris horrere. [Fugæ) Profectionis. [Eryci & tempeſtatibus) Bene iunxit, Procellæ.n. aut de fluminibus, aut de montibus fiunt, quas ὀρειγενεῖς dñt. [Soluiq. ex ordine funes) Ordo eſt, iubet cædere ex ordine .i. rite peragi ſacrificium, & ſolui funes. Sic in vij. Phrygiamq́ ex ordine matrem Inuocat .i. rite. [Tonſæ oliuæ) Compte minutis frondibus. [Procul in prora) .i. in parte extrema. [Effudit pectore) Hoc eſt cum dolore ire, Fuditque preces rex pectore ab imò. [Preces deſcendere ad omnes) Si quid inuidiæ eſt in humillimis precibus, imputandum eſt per omnia Iunoni. Nam omnes dicendo, etiam humiles ſignificat: vnde ait etiam deſcendere. [Quam nec lõga dies) .i. tempus, de quo licet melius fœminino genere dicamus, tamen & maſculino dicimus. Nam de certo die maſculino tantum vtendum eſt. [Pietas nec mitigat) Aut Troianorum, qui pij ſunt, aut certe propter illud, Iunoni Argiuæ iuſſos adolemus honores quaſi quæ nec ſacrificijs placaretur. [Infracta) Valde fracta, vt, Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos. [Media de gente,) Id eſt totius gentis potentem. [Exediſſe) Muliebriter dictum. Nam inde eſt quod ſequitur. [Cineres atq; oſſa peremptæ) Sanè Edo habet & rectam, ſed antiquam declinationem, vt edo edis edit, & anomalam, vt edo es eſt. Quarum ſecunda & tertia per ſoua longæ ſunt, propter differentiam ſum es eſt. Edit aũt in præterito producit è, vt legit. [Cauſas tanti ſciat illa furoris) bene ſupprimit. Ipſa enim ſunt quæ Iuno in decimo exequitur, Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. [Quam molem) Vt, Tantas audetis tollere moles? [Ne quidquam) Aut ſine cauſa.i. nulla extante ratione, aut ne quidquã, quantum ad eius pertinet mentem. Vnam enim nauem ex omnibus vexit. [In regnis hoc auſa tuis) Vt, Non illi imperium pelagi, ſæuumq́. tridentem. [Actis) Furore cõpulſis, vt Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. [Ignotæ) Ignobili: vt, Nam ſæpe ſanos ignotus adedit Stellio. Et dixit Ignotam, Italiæ comparatione. Nam ignota non erat ad quam bis Troiani venerant. [Vela tibi) .i. per regnum tuum. [Si cõceſſa peto) Si quidem. Nam modo, ſi confirmantis eſt. Agit aũt à poſſibili. [Fas omne eſt) Fas re eſt, hoc eſt poſſibile eſt. [Mei regnis fidere) Nam fido datiuũ tantum regit. [Vnde genus ducis) Vt diximus ſupra, quia feliciter eſt nauigaturus Aeneas, Venerem dicit è mari procreatam, & vt fert fabula, Cœlus pater fuit Saturni, cui iratus filius falce virilia amputauit, ſed lapſa in mare ſunt, de quorum cruore & maris ſpuma nata dicitur Venus. Vnde & ἀφροδίτη dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀφροῦ .i. ſpuma. Sed hoc habet ratio, Omnes vires vſu Venereo debilitantur, qui ſine corporis damno nõ geritur. Vnde fingitur. Venus nata per damnum de mari autem ideo, quia dicunt phyſici ſudorem ſalſum eſſe, quem ſemper elicit coitus. Vnde etiã myrtus ei conſecrata eſt, quæ littoribus gaudet: vt, Littora myrtetis lætiſſima. Ideo aũt diximus Cœlus pater, vt deum ſignificaremus. Nullus enim deus generis neutri eſt. Nam Cœlum generis neutri, elemẽtum ſignificat. [Merui quoque) Etiam præſtiti, vt, Nec te regina negabo Promeritam. Alij dicunt militaui: vt, Aere merens paruo. [Rabiem tantam cœlique, mariſq́) Vt in primo legimus. [In terris) Etiam in terris. Nam augmentum eſt. [In mare ſe Xanthus) Omnia hæc Homeri ſunt. [Nec dijs, nec viribus æquis,) Id eſt dijs iniquis, hoc eſt aduerſis. Liptotes figura. Aut non æquis, non æquari fauore. Plures enim Græcis fauebant. De matribus autem .i. Thetyde & Venere intelligere non poſſumus, quia Thetyde melior Venus eſt, & ei præſenti derogare noluit. [Cuperem cum vertere ab imò) Quod proprium [illegible] vt, Magnoque emota tridenti Fundamenta quatit. Hinc, vt & ſupra diximus, ἐνοσίχθων dictus eſt. & fecit augmentum, cum ſe præſtitiſſe dixit iratũ. [Portus accedet) Hic diſtinguendum, ne ſit contrariũ Veneris petitioni quæ ait, Liceat Laurẽtem attingere Tybrim. [Amiſſum quem gurgite quæres) Miſenum dicit, de quo legimus,

Vnde Venus.

gimus, Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat vnda. [Vnum pro multis dabitur caput) Hic Palinurum ſignificat. Nam falſum erit, ſi vnum voluerimus accipere.

ASCENSIVS.

IAMQVE dies epula, &c.) Commemorat quomodo extructa vrbe, epulati ſunt profecturi, cum permanentibus auſpicibus ceptorum operum operati ſunt, Erycique fratri ad nauigationem proſperam habendam. Item, ne odio Aeneæ, ſed diuturnæ nauigationis tædio, & Iunonis ſuaſu, eos qui vrbem expoſcebant id feciſſe putemus dicit cum abinuicem ſeparandi eſſent, quo tempore maxime vigerat amoris ignis, eoſipſos qui vrbem orauerant, nunc paratos omnem fugæ perferre laborem. De qua re, cum Donatus aut interciderit, aut nihil dixerit. Ordo eſt. Iamque .i. & iam: omnis gens .ſ. tam habitura, quàm permanſura, epulata ſup. erat .i. conuiuata erat, nouem dies, & honos factus, ſup. fuit aris .i. ſacrificatum fuit, & venti placidi strauerunt .i. æquauerunt æquora, & Auſter aſpirans creber .i. crebro: vocat .i. inuitat rurſus, in altum .ſ. mare. Ingens fletus exoritur per litora procurua, dum .ſ. alij ab alijs diſcederent: & ipſi complexi .i. cõplectentes inter ſe, morantur noctem, & diem, ita quod diſcedere nequirent. Ipſæ matres, & ipſi .ſ. viri imbecilles, aut ignauiores, quibus facies .i. aſpectus, aut fractura, & effigies, ſeu ſpecies maris viſa eſt quondam aſpera, & quibus numen maris .i. quod mari præeſt: viſum, ſup. eſt, nõ tolerabile, quia toties pericula paſſi fuerant, volunt iam ire .i. proficiſci cum alijs, & perferre .i. ad finem vſque ferre omnem laborem fugæ .i. profectionis & profugij, quos .ſ. flentes, & abire volentes, Aeneas bonus .i. clemens, & pius: ſolatur .i. conſolatur, dictis amicis .i. amicabilibus, & lacrymans commendat, ſup. eos, Aceſtæ conſanguineo. Et iubet deinde .i. poſtquam, eos conſolatus fuerat, cædere .i. mactare, ex ordine .i. rite Erici .ſ. fratri ſuo, Veneris filio, ſed (vt prius dictum eſt) meretricis, pro deo tamen habito, tres vitulos, & tempeſtatibus agnã, ſicut prius dictum eſt, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam, & iubet funes ſolui .i. ſacrificio peracto. Ipſe qui .ſ. rebus vilibus, intentus non erat, ſed eas imperauerat, euinctus caput .i. habens caput euinctum, folijs oliuæ tonſæ, tenet pateram, ſtans in celſa puppi, & proijcit exta .ſ. vitulorum in fluctus ſalſos .i. mare, ac fundit vina liquentia .i. pura, & lympida. Ventus ſurgẽs à puppi .i. à poſteriori parte nauis, proſequitur euntes .i. procedẽtes iam in nauigatione. Socij feriunt certatim .i. cum certamine laudis quam optime .ſ. quiſque poteſt, mare, & verrunt .ſ. remis, æquora .i. maria plana & æqua hoc eſt remis, & ventis, operam nauant. [At Venus interea, &c.) Cum ita proſpere abnauigarent Troiani, Venus memor, quòd id prius quoque fecerant, vnde dictum eſt in primo, Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant. ſed Iunonis factione, inductus Aeolus, maria concitauerat: paulò poſt, eoſque in Africam ad Carthaginem depulerat, non confiſa mari, neque cœlo ſereno Neptunum adijt rogans, vt inſidias Iunonis obſtaret, Troianiſque faueret, quod & ille promittit, commemorans, vt firmius confideret, quæ prius contulerat in Aeneam beneficia: docens tamen vnum atque alterum, pro cæterorum ſalute ſubmergendum .ſ. Palinurum atque Miſenum, veruntamen poſſet dici de ſolo Palinuro locutum deum: nam is ſolus ſubmerſus erat, priuſquam ad Italiam peruenerint. Miſenus autem in littore ab Italico ab ipſo adhuc denominato, quia Tritones prouocauerat, non ad deorum placationem ſubmerſus eſt. De occaſione autem Veneris hæc pauca dicit Donat. [Iunonis grauis) Magnum artificium: nam in ipſo principio, & ſuam perſonam commendat, & aduerſarij detorpat, & incipit à nomine, & addit, grauis ira, & exaggerat quòd pectus eius dicat inexorabile.

Quod autem crudelis in Troianis ſit, ipſius Neptuni teſtimonio probat. Hæc illic. Ordo eſt. At .i. ſed: Venus exercita .i. ſolicita, & fatigata curis, alloquitur interea .ſ. dum ſic proſpere nauigaret Troiani: Neptunum, qui deus maris eſt, & effundit pectore .i. ex intima affectione, tales queſtus .i. tales querelas, grauis ira Iunonis, nec .i. & non, & pectus non exaturabile .i. quod exorari nequit odijs, ò Neptune, cogunt me deſcendere in omnes preces, quia qui precatur, ſupplicem ſe præbet, & ita quodammodo deſcendit. Quam .ſ. Iunonem, nec dies .i. tempeſtas longa, nec vlla pietas .ſ. Aeneæ, qui ea ſacrificauerat, vt dictum eſt in iij. huius: & id ex conſilio Heleni, mitigat .i. mitem facit, ac placat, quia poſt illud ſacrificium, procurauerat tempeſtatem. de qua in j. dictum eſt. Nec .i. & non, ſup. quæ non quieſcit imperio Iouis .i. licet Iupiter imperauerit Aeneam in Italiã proficiſci, & id eam permittere, va, pro val, infracta .i. valde fracta, fatis .i. quia ſcit fata id velle, vt in Italia imperium conſtituãt vnde dictum in j. Si qua fata ſinant, iam tum tenditq.; fouetque, docet autem, quomodo non ſit ſaturabilis, & bene perſtat in metaphora ab auidis helluonibus, dicens, non ſatis eſt .ſ. Iunoni, vrbẽ exediſſe .i. quod exederit, & abſumpſerit, odijs nefandis, oe id iurapuietur feciſſe vrbem .ſ. Troiam de media gente Phrygũ nec, ſupp. ſatis traxiſſe reliquias Troiæ, per omnem pœnam .i. omne genus pœnarum, & afflictionum, ſed, ſup. inſequitur .i. indeſinenter proſequitur cineres, atque oſſa Troiæ peremptæ .i. quidquid adhuc ſupereſt, poſt incendium Troiæ, ad extremum perſequitur, ſciat illa, q.d. ego quidem neſcio, nec puto eam poſſe ſcire cauſas tanti furoris .i. iracundiæ in Troianos conceptæ, tu ipſa (niſi legatur ipſa) teſtis, ſupp. es mihi, quam .i. qualem, & quam magnam molem .ſ. aquarum, & ventorum, ipſa exciterit .i. excitauerit ſubito, nuper .ſ. cum ad Carthaginem repulſus eſt Aeneas, in vndis Libycis .i. Carthaginienſibus, quia ipſa miſcuit .i. confudit, omnia maria cœlo .i. commouit ea ad cœlum vſque, freta .i. adiuta, nequidquam .i. ſine cauſa, aut ſtultè, quia non eſt conſecuta per hoc intentum ſuum, procellis Aeolijs .i. ab Aeolijs ventis excitatis, auſa hoc .i. tantum facinus in tuis regnis, quod & Neptuno doluerat, quando in j. dicit Regiq. hæc dicite veſtro, Non illi imperium pelagi ſæuumque tridentem, Sed mihi ſorte datum. Prò, dolentis, & exprobrantis interiectio, vt apud comicum, Prò ſupreme Iuppiter, neque cum h, neque cum ch, rectè ſcribitur, licet vt à præpoſitione differat, vſus h, adiecerit. Prò igitur, ſcelus, *Prò non ſcribitur cum h.* proclamatio eſt, q.d. ò deteſtabile ſcelus, ecce ipſa excuſſit puppes fœde .i. turpi dolo, & hoc matribus .i. matronis Troianis, actis .i. percitis furore, & ſubegit .i. ſubigendo (quod indignius eſt, quàm ſi coëgit, diceret) compulit, linquere terræ ignotæ .ſ. maribus, ſocios .ſ. longæ profectionis, & claſſe amiſſa .ſ. per incendium, fraude Iunonis immiſſum. Quod ſupereſt .i. quod reliquũ eſt, cum ad præterita non ſit potentia, oro liceat tibi .i. oſtende te potentem & tibi licere, dare vela tuta per vndas .ſ. tuas, p quas illa potuit tempeſtatem excitare, aut liceat Troianis dare vela tuta tibi, per vndas .ſ. tuas, & liceat attingere Tibrim Laurentem .i. per agros Laurentes defluentem, ſi ego peto conceſſa .i. permiſſa a dijs, & ſi Parcæ .i. deæ fatales, dant ea mœnia, bene autem ſcit, quod ea darent ex conſultatione Iouis in j habita. Tunc .ſ. poſtq̃ ſic locuta eſt Venus, Saturnius .i. Saturni filius: Neptunus domitor alti maris, edidit .i. elocutus eſt, hæc .ſ. ſequentia, ò Cytherea .i. Venus quæ in Cytheris coleris, omne fas eſt .i. omnino licitũ eſt, te fidere .i. confidere, meis regnis, vnde ducis .i. trahis genus .i. originem, (quia Venus è mari nata dicitur, è ſpumis .i. maris) ego quoque merui .ſ. vt confideres, aut ſæpe demerui te, aut benemeritus ſum de te, ego compreſſi ſæpe furores .i. commotiones, & rabiem .i. vehementiam aut quantam noſti, tantam maris, & cœli .i. aëris. Nec .i. & non, & ego teſtor Xanthum, & Simoënta, fluuios illos Troiæ, non minor cura fuit mihi Aeneæ tui .i. de Aenea filio tuo, in terris .ſ. quam in mari. Nam cum Achilles ſequens .i. inſequens, agmina Troia .i. Troiana (triſſyllabum eſt) exanimata .i. metu perculſa, impingeret, ſup. ea muris .i. ad muros, &, ſup. cum ipſe daret leto .i. mori, multa millia .ſ. Troianorum & amnes .i. Xanthus, & Simois, repleti .ſ. cadaueribus, gemerent .ſ. ſub mole eorum, nec Xãthus poſſet reperire viam .i. alueum meatum, atque euoluere ſe in mare .i. cum impediretur curſus eius, multitudine cadauerum, ego eripui tunc Aeneam congreſſum Pelidæ .i. Achilli, Pelei filio, forti .i. cum Achille forti, nec dijs æquis .i. æque fauentibus, quia conſtituerant dij, Troiam euertere, vnde dictum eſt, Ferus omnia Iuppiter Argis tranſtulit. nec viribus æquis .i. æqua potentibus, eripui (dico) nube caua .i. per nubem cauam, quam circumiecit. Item, ſup. cum .i. quando, ego cuperem vertere ab imò .i. funditus euertere (vnde dictũ eſt in ii. Neptunus muros, magnoq; emota tridenti Fundamenta quatit) mœnia Troiæ periuræ (quæ ideo vertere volebat, quia periura erat Troia .i. gens Troiana mercedem promiſſam, iuramento non reponens) ſtructa meis manibus, ſupp. idem feci, aut eripui Aeneam eadem mẽs perſtat .i. perſeuerat mihi, quoque .i. etiam nunc .i. tallem adhuc liberare Aeneam, ſi neceſſe eſſe, pelle igitur timores, quia ipſe accedet tutus .i. profectus auxilio meo, portus Auerni, quos optas .ſ. eũ accedere, aut, quos ipſe optat, & ita potius legendum puto, quia ſcit Anchiſen admonuiſſe Aeneam, vt prius Auernum accedat petiturus manes. Venus optabat Laurentem, Tibrim accederet. aut ſi legatur, optas, diſtinguamus, vt Seruius vult, ſic, ipſe accedet tutus portus, quos optas .ſ. oſtia Tibris tantum vnus erit, quem amiſſum quæres in gurgite Auer-

ni. ſ. Miſenus, & vnum caput dabitur pro multis. i. pro ſalute multorum. ſ. Palinurus, princeps nauarum, qui ſubmergetur in mari, antequam ad Auernum perueniant.

VARIA LECTIO.

IVNONIS grauis ira, & inexaturabile pectus) In Longobardico, & aliquot alijs, Neque exaturabile. [Nec Iouis imperio, fatis ue infracta) In libris antiquis, Fatisq. legere eſt. [Vrbem odijs ſatis eſt, nec pœnam traxiſſe per omnem) In libris antiquis pleriſque ita legitur, Nec pœnam traxiſſe per omnem. In Mediceo, & aliquot alijs libris. Vrbem odijs ſatia eſt, pœnam traxiſſe per omnem. [Quam molem ſubito excierit) Oblonga liber, Quam ſubito molem excierit. Aliquot alij, Quam molem excierit ſubito, legunt. [Prò ſcelus, ecce etiam) Antiqua pleraque exempl. cum Mediceo, & Portio, legunt, Per ſcelus. [Socios ignotæ linquere terræ) Antique aliquot libris. Ignota linquere terra, ablatiuo caſu leguntur. [Impingeret agmina muris) Veter. quidam lib. Immitteret, habent. [Multa mul ta daret leto) Romano lib. Darent, legit. [Atque euoluere poſſet in mare ſe Xanthus) In Mediceo, Reuoluere, legitur. [Nubes caua) In Rom. & nõnullis alijs, Erupit, eſt. [Mens eadem perſtat mihi) In Oblongo libro, & quibuſdam alijs antiq. legere eſt, Reſtat mihi. [Amiſſum quem gurgite quæret) In exempl. omnibus antiq. quotquot habui, Quæres legitur.

POE. His vbi læta deæ permulſit pectora dictis:
Iungit equos curru genitor: ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per ſumma leuis volat æquora curru
Subſidunt vndæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis, fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies, immania Cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læua tenent Thetis, & Melite, Panopeaque virgo,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Aeneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem iubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Vna omnes fecere pedem, pariterque ſiniſtros,
Nunc dextros ſoluere ſinus; vnà ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alij curſum contendere iuſſi.
Iamque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum leuis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aera dimouit tenebroſum & diſpulit vmbras,
Te Palinure petens, tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti, puppique deus conſedit in alta.
Phorbanti ſimilis, funditque has ore loquelas.
SOM. Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem:
Aequatæ ſpirant auræ: datur hora quieti.
Pone caput, feſſosque oculos furare labori:
Ipſe ego paulisper pro te tua munera inibo.
POE. Cui vix attollens Palinurus lumina fatur.
PAL. Me ne ſalis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare iubes? me ne huic confidere monſtro?
Aeneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?

SERV. LAeta permulſit) Et lætã fecit, vt, Animumq. labentem impulit. Aut certe perpetuum eſt epitheton Veneris. [Spumantia Fræna) Spumas vomentia. [Feris,) Equis: vt, Inq; feri curuam compagibus aluum Contorſit. [Variæ comitum facies) Aut belluas dicit marinas ſecundũ naturam, aut poëtice deos marinos. [Immania Cete,) Græca declinatio. τὸ κῆτος τὰ κήτη, vt τὸ μέλος τὰ μέλη. Nam latine ſic declinari non poteſt. Nullum enim apud nos animal generis neutri eſt, niſi forte hoc cete huius ceti dicamus, quod nuſquã lectum eſt. Nam dicuntur canes marini. [Et ſenior Glauci chorus,) Vt ſupra diximus, Glaucus piſcator fuit, qui cum captos piſces ſupra herbam abieciſſet, & eos recepiſſe vidiſſet, quam amiſerant vitam, intellecta herbarum potẽtia decerptã herbam guſtauit, & ſe præcipitauit in maria, & in deum marinum cõmutatus eſt, cuius hic chorum ideo ſenem dicit quia etiam ipſe ſenex fuerat. Aut certe ſeniorem dicit propter ſpumarum colorem, ſicut penè omnes. Dij finguntur marini. [Inousque Palæmon) Melicerta Inous filius. Et notandum patronymicum à matre in auctore idoneo. [Phorcique exercitus omnis) Dij qui ſub Phorco agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thooſæ nymphæ & Neptuni filius. Vt autẽ Varro dicit rex fuit Corſicæ, & Sardiniæ, qui cum ab Atlante rege nauali certamine cum magna exercitus parte fuiſſet obrutus, finxerunt ſocij eius eum in deum marinum eſſe cõuerſum. [Læua tenet Thetys) Satis prudenter ſexum debiliorem ſiniſtræ applicat parti. [Niſæe,) Media diphthongus eſt. [Viciſſim) Quia reliquerat quidem ſocios, ſed feliciter petebat Italiam. [Pertentant) Sollicitant. [Attolli malos).i. vela per malorum volubilitatem leuari. Nam cum nauigaret, item non dubium quod olim erexerant arbores. [Fecere pedem,) Podiam .i. funem quo tenditur velum. [Siniſtros, Nunc dextros) Pro auræ mutabilitate. [Cornua) Antemnarum extremitates. [Sua flamina) Proſpera a puppi venientia. [Princeps ante omnes) Vnum vacat. [Mediam cœli metam) Perite locutus eſt. Nam medium cœlum meta eſt, ἀνεδιάμετρος circuli, qui medius eſt inter ortum, & occaſum. A medio autem cœlo, & finitur ortus; & occaſus incipit ſiderum alter eſt horizontis, qui ſegregat aſpectum huius cœli ab alio inuiſibili nobis. [Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ) .i. requierunt paululum, ſic remos tenentes. [Leuis) Vel aduentu, vel diſceſſu. Nam leuis in vtroque eſt. [Diſpulit vmbras) Nam ſemper deos ambit nimbus. [Te Palinure petens,) Faſtidioſe aggrediens, appetens. Et ſciendum in maius celebrari Palinuri mortem more poetico, quem dormientem in vndas conſtat miſſum. [Somnia) Soporem. Bene autem diſcernit iſta Virgilius, vt ſomnum ipſum deum dicat. Somnium, quod dormimus. Inſomnium, quod videmus in ſomnis, vt, Falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes. [Iaſide) Fili Iaſii. [Ipſa æquora claſſem) .i. & æſtu, & aura noſtris vtimur. [Aequatæ ſpirant auræ) Proſperæ: Aequates claſſem procedere velis. [Pone caput) Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. [Labori) Ex intuendis ſideribus. [Paulisper) Paululum dum tu quieſcis. [Vix attollens lumina) Aut à ſideribus remouens, aut certe numinis præſentia prægrauatus, quod eſt melius. Nam & ſequens eius oratio turbata eſt, quod & ſemiplenæ indicant elocutiones. [Vultum) Mutabilitatem, quæ fit pro qualitate ventorum. [Iubes?) Vis, vt, Infandum regina iubes renouare dolorem. [Me ne huic confidere monſtro?) Subaudis vis. [Aeneam credam) Per contrarium, Cur Aeneam nõ committam cœlo, & auris fallacibus, qui ſum toties ſerenitatis fraude deceptus? [Quid enim) Quid ni? cur non? [Fraude ſereni?) Serenitates, vt, Et ſeruantiſſimus æqui. Alij legunt deceptus fraude ſereni cœli.

Glaucus.

Somnum Somniũ Inſomnium.

ASC. HIS vbi læta, &c.) Docet quomodo proſpera nauigatione, ad Cumas delatus ſit Aeneas, Palinuro duntaxat circumuento, cuius ſubmerſionem ſequenti lectione proſequemur. Hic autem cum omnia facilia ſint, nihilq. habeamus Donati. Ordo eſt. Vbi. i. poſtquam genitor .ſ. Neptunus, permulcit .i. dulcedine quadam affecit, his dictis .i. per huiuſmodi verba, pectora deæ .ſ. Veneris, læta .i. lætificata, ipſe iungit equos .ſ. marinos, curru, id eſt ad currum, & addit feris, id eſt animoſius equis, frena ſpumantia .i. ſpumas vomentia, aut ſpuma perfuſa, ex celeri impetu, & effundit manibus, ſcilicet ſuis omnes habenas .ſ. quibus equi haberi .i. retineri poſſent, hoc eſt, laxat eas, & ipſe volat leuis .i. leuiter, curru cæruleo .i. cæruleis coloris, aut marino, per ſumma æquora. vnde ſubſidunt .i. ad fundum deſcendunt, nec mouetur, & æquor .i. mare (qđ tunc fretum, potius quam æquor, erat, ſed fiebat æquor) tumidum, .i. inflatum, prius ſternitur .i. æquatur, aut planatur aquis, ita, vt aquæ, omnes concauitates replentes, æquor fecerint, ſub axe, ſcilicet curru Neptuni, tonanti .ſ. ex celeri impetu, aut potius,

ſub axe cœli tonantis. ita vt Venus tempeſtatem oriri viderit, cum Neptunum precaretur, & ita d.au, mare tumidum, & nimbos in aeres fuiſſe, qui ad præſentiam Neptuni aufugerunt, vnde addit, nimbi.i.nubes ventoſæ fugiunt vaſta.i.valde amplo, æthere.i.per totum cœlum. hoc eſt aerem, variæ facies.i.figuræ comitum.ſ.Neptuni, quæ belluæ marinæ ſunt, ſi naturaliter, & phyſice intelligamur, aut ſi poetice, dij & deæ maris.ſ. cete immania, .i.piſces illi marini, maxime ſtaturæ, ita vt timori ſint, & immanes cenſeantur (Reperitur in ſingulari, hic cetus, ceti, ſed rarius, pluraliter autem, hæc cete, ſed more græco, & ita non recipit inflexionem latinam, ſunt autem in Indico mari, reperta quatuor iugerum, vnde etiam in Geneſi, grandia dicuntur) & chorus Glauci.ſ.cui præeſt deus ille marinus, ſenior.i.prouectioris ætatis, quia canus eſt, ſpumis id facientibus, & Palæmon, deus ille Inous.i. Inus, aut Inois filius. declinatur enim hæc Ino, huius Inus, aut Inois, vnde fit poſſeſſiuum, hic Inous, Inoa, Inoum. quo pro patrynimico à matre hic vtitur, & tritones, piſces illi, qui pro dijs habentur, & qui concha canunt. (Vnde Landinus, Tyberio principi nunciauit, Oliſiponenſium legatio ob id miſſa, viſum, auditumque in ſpecu concha canẽtem Tritonem, quaqua naſcitur forma) citi.i præcipites in natando, & omnis exercitus Phorci.i. cui Phorcus, deus ille, præeſt (qui rex fuit Corſicæ, & Sardiniæ, ſecundum Varronem, ſed alij dicunt, regem fuiſſe Oceani Africi, & victum ad Atlante, poſtea pro deo marino, habitum, fuiſſeque patrem Meduſæ, & ceterarum Gorgonum. Probus autem duos ponit Phorcos, alterum deum maris, alterum regem in Africa) hæ dicit facies comitum, ſup. apparent, tunc a dextris. nam Thetys, nympha illa, ſeu dea maris, & Melite, & Panopea virgo, & Niſeæ, & Spio, Thalia, & Cymodoce, hoc eſt nymphæ illæ, quæ Nereides dicitur, tenent tunc læua.i. læuam partem, dijs ſ.dextram tenentibus. (Plin. aſſerit non falſam eſſe, nympharum, Nereidumque opinionem. Sunt enim viſæ humano corpore verum ſquammis hiſpido, nam & harum vna in eodem littore, in qua Triton ſpectata eſt, cuius morientis gemitum triſtem accolæ longæ audiuere. Et diuo Auguſto legatus Galliæ complures in littore apparere exanimes Nereidas, ſcripſit) Gaudia blanda.i.permulcentia pectus, pertentant.i.titillant, & afficiunt voluptate, hic.i. hoc loco, aut tempore, dum tantam tranquillitatem videt, viciſſim.i.per vices, quia interdum ſubibat mœror de ſocijs, in Sicilia derelictis, mentem patris Aeneæ ſuſpenſam.i.ſolicitam, ea derelictione ſuorum, ipſe iubet omnes malos.i.vela malorum, aut etiam antennas, attolli.i.erigi & iubet.ſ brachia magnorum velorum, hoc eſt antennas, intendi velis.i.erigi, & exponi ventis, vt habeant vela intenſa. Omnes .ſ. nautæ, fecere vna.i. ſimul, pedem.i. podia, hoc eſt funem, in quo tenditur velum, & ſoluere pariter, nunc dextros ſinus.ſ. velorum quibus ventos capiunt, nunc ſiniſtros.ſ.pro auræ mutabilitate, & torquent vna.i.pariter, cornua.ſ.velorum, hoc eſt antennas, ardua.i. in altum erecta, & torquent.i. deorſum torquent, ſup. vna.i.pariter, cornua flamina ſua.i. debita & proſpera, hoc eſt venti proſperi, ferunt claſſem, Palinurus princeps.ſ. nautarum, aut directorum, agebat ante omneis, denſum agmen.ſ. velorum, alij iuſſi ſunt contendere curſum ad hunc.ſ. Palinurum. iam nox humida contigerat ferè mediam metam cœli.i.ferè medium noctis, cum ſidera mediam partem cœli percurrerent, & ſup. nautæ, fuſi per dura ſedilia, ſub remis, laxabant membra placida quiete.i.placide dormiebant. cum.i.quando, Somnus.i.deus ſomniorum, leuis.i. agilis, dilapſus ab aſtris æthereis, dimouit aera tenebroſum, & diſpulit vmbras, vt faceret.ſ.ſerenitatem, petẽs.i. adoriens, ò Palinure, te & portas tibi inſonti.i. innocenti ſomnia triſtia, in quibus.ſ.ſubmergaris, & ipſe deus conſedit.i.ſedem accepit in alta puppi, exiſtens ſimilis Phorbanti.i. nautæ illi, ſatis perito, ac noto, & fudit has loquelas pectore, ita, vt ex animo loqui crederetur. O Palinure Iaſide.i.de genere Iaſij, ipſa æquora.i.ſine adminiculo tuo ferunt claſſem, auræ ſpirantes æquatæ, .i.æqualiter flantes, hora.i.tempus ſolum, datur quieti, pone.i.depone, caput.ſ.tuum, & furare.i. clanculum ſubtrahe labori, oculos feſſos, ipſe.i. ego inibo.i. ingrediar, pauliſper.i.perpaucum temporis, munera tua.i.officium tuum, aut partes tuas, pro te.i. gubernabo pro te, cui.ſ. deo, videlicet Somno, Palinurus attollens vix.i.cum difficultate, lumina.i.oculos, ſomno grauatos, fatur reſpondet, ne.i.an, iubes.i. via, me.ſ. toties deceptum, & non expertum ignorare vultum.i. fraudulentiam præ ſe ferentem, quia vultui tranquillo.i. diſpoſitioni tranquillitatem præ ſe ferenti, proxima ſæpe tempeſtas eſt, & fluctus quietos.i.tranquillus, qui ſæpe ex inopinato in ſummam commutationem mutatur, me ne.i.iubes ne, me confidere huic monſtro.i.mari, iam vario, & monſtruoſo? quid enim.i.quid ni? & eſt ironia. aut quid enim?.i. nam quid iubeas, ſi hoc iuſſeris? iubeas enim vt ego deceptus, toties Auſtris.i. ventis fallacibus, & fraude cœli ſereni. (Seruius vult, vt ſit fraude ſereni.i. ſerenitatis cœli. ſed non eſt opus) credam.i.committam Aeneam.ſ.tantum virum, ſupp. huic monſtro.ſ.mari? q.d. id nequaquam fecero.

VARIA LECTIO,

IVNGIT equo curru) Vetera omnia manuſcr. Iungit equos aut genitor, vno exemplo legunt. [Sternitur æquora aqs) In antiq. aliq. Equis, Sed, Aquis, melius. [Intendi brachia velis) In Romano libro, pro, Velis, poſitum eſt remis. [Placida laxarant membra quiete) In antiq. aliquot lib. Laxabant, habetur. [Tibi triſtia ſomnia portans) Multi quidem lib. antiq. verum illud, Somnia triſtia portans. [Phorbãti ſimilis) Libri nonnulli ſanè quam vetuſti, Phorbantis, habent. [Fuditque has ore loquelas) Vetera omnia exemplaria, quæ legi, Fundit, habent. [Me ne ſalis placidi vultum) In lib. aliquot legere eſt, Me ne ſalis placidum vultum. [Aeneam credam quid enim fallacibus Auſtris) In libris aliquot antiquis, Auris habetur. Eſt &, Aeneam, per n, finalem. [Cœli deceptus fraude ſereni?) Antiqui lib. verſum hunc varie corruptum habent. nam &, Fraude ſerena. & alibi, Cœlo ſereno, legitur.

Talia dicta dabat, clauumque affixus, & hærens
Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat.
Ecce deus ramum Lethæo rore madentem,
Viqúe ſoporatum Stygia, ſuper vtraque quaſſat
Tempora, cunctantique natantia lumina ſoluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus,
Et ſuper incumbens, cum puppis parte reuulſa,
Cumque gubernaclo liquidas proiecit in vndas
Præcipitem, ac ſocios ne quidquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis:
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo ſcopulos Sirenum aduecta ſubibat
Difficiles quondam, multorumque oſſibus albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant;
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in vndis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici.
O nimium cœlo, & pelago confiſe ſereno,
Nudus, in ignota Palinure iacebis arena.

SERV. Viſque ſoporatum ſtygia,) Morte plenum. [Vtraque Tempora) Per vtrunque tempus. [Cunctanti) Quaſi reluctanti. [Natantia) Errantia ſomni vicinitate. [Cũ puppis parte) Proœconomia, vt ſi duo natare potuerit. [Currit iter) Vt Cicero viam, redire viam. [Tutum) Præſidio Neptuni. [Sirenum) Sirenes ſecundũ fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis & Calliopes muſæ filiæ: Harum vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & primo iuxta Pelorum poſt in Capreis inſulis habitauerunt, quæ illectos ſuo cãtu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ tranſeuntes quoniam deducebant ad egeſtatem, his fictæ ſunt inferre naufragia, has Vlyſſes contemnendo deduxit ad mortem. Sirenum autem genitiuus eſt venies ab hac Sirene. [Tum rauca) Ac ſi diceret, ante hac delectabili voce reſonabant, nunc fluctibus ſolis. & bene imitatus eſt maris ſtridorem. [Sale ſaxa ſonabãt: Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro Senſit,) Naturale enim eſt, vt fluctuet nauis ſine gubernatore. [Nocturnis rexit in vndis) Dat ei hoc & in decimo, vt Ipſe ſedẽs clauumque regit, veliſque miniſtrat. [Multa gemens,) Nomen pro aduerbio. [Caſu amici) Propter ruinam, alludit ad nomen. [Pelago confiſe,) Hoc eſt quod ſupra Palinurus excuſat. [Nudus) Inſepultus mortuus, vt, Et fræta deſtituẽre nudos in littore piſces. [Ignota) Peregrina, ante non viſa. Nã in ſexto dicturus eſt, Paulatim adnabam terræ. iamque

arua

aiua tenebam. Sciendum ſanè Tuccam, & Varrum hunc finem quinti eſſe voluiſſe. Nam a Virgilio, duo verſus ſequentes huic iuncti fuerunt, vnde in nonnullis antiquis libris ſexti initium eſt. Obuertunt pelago proras, tum dentes tenaci,

ASCENSIVS.

TALIA dicta dabat, &c.) Recitat quomodo Palinurus, violentia ſomni coactus, obdormire paulisper ab eodem, in mare præceps deiectus eſt, vt .ſ. expleatur, quod Neptunus dixerat, vnum pro multis, dabitur caput, quæ ſententia, & Cayphæ de Christo fuit, ſed alio ſpiritu prolata, nam poëta creditur cæremonias veteris ſuperſtitionis ſignificaſſe, quod ſine morte non pateret ad inferos deſcenſus, quanquam creditum eſt, non ſine malo, euitari malum, cum ergo claſſi Aeneæ, Iuno procurauerit, malum vnum pro multis, datum eſt caput. Nulla autem poëſeos huius pars, morali philoſophia vacat. nam egregie docet, nihil in hac vita mortali tutum eſſe, neminem debere ſecurum eſſe, cum etiam in tranquillitate ſumma lateat periculum, quod & ſi non lateat Palinurum, tamen euitare non potuit, violentia ſomni oppreſſus, Somni, dico, diei, ſed Aeneas putauit eũ ſomno naturali oppreſſum, cui ob ſerenitatem indulſerit. Sic autem inſerere ſolet poëta, poëticas fictiones, vt non longe à phyſica ratione alludat, ſicut Neptunum in ſuperiore lectione comitatum Cete, Tritonibus nymphis commemorat, pro quibus aut monſtra marina phyſice, aut deos, deasq́. poëtice intelligere poſſumus. Ceterum ne longior, quam conſtituerim, ſiam, quia Donati nihil extat. Ordo eſt: Palinurus, ſupp. dabat, talia dicta.i.reſponſa Phorbanti, vt putabat, & ſomno, ſecundum poetam, & ipſe affixus, & hærens.i. inhærens, & innitens, nunquam amittebat clauum.i.gubernaculum, & tenebat oculos ſub aſtra.i.aſtra verſus, ab inferiori in ea reſpiciens, nam dum in terram videmus, oculos ſub aſtris tenemus, dum in aſtra etiam ſub aſtra, ecce, q.d. præter opinionem, & ex inſpirato deus .ſ. Somnus, quaſſat.i.frequenter concutit, ſupp. vtraque tempora .ſ. Palinuri, in quibus.ſ.eſt ſedes requies. (vnde Pſal.131. Et requiem temporibus meis, &c.) ramum madentem rore Lethæo.i.aſpergine, Lethes fluuij infernalis, obliuionem ſignificantis, & ſoporatum.i.profunde imbutum, vi Stygia.i.Stygis, paludis infernalis, mortem inducentis, ac triſtitiam ſempiternam, &, ſupp. ſoluit.i. reſoluit, cunctanti.i.immoranti, & reluctanti, lumina natantia.i. oculos ſopore fluentes, aut vicinitate ſomni errantes, & fluitantes, quies inopina.i.præter opinionem inducta Palinuro à ſomno vix laxauerat primos artus.i.vix primum dormierat, &, ſupp. ſomnus incumbens ſuper.i.deſuper, proiecit in vndas liquidas, quia ſunt etiam vndæ ignium, aut quæ ſemper liquidæ ſunt, cũ parte puppis, quam.i.tenuit firmiſſime reuulſa, & cum gubernaclo, pro gubernaculo .ſ. Palinurum, præcipitem, ac vocantem .ſ. in auxilium ſæpe, nequidquam .i. fruſtra ſocios, quia nemo ei ſubuenire poterat, ipſe.ſ.Somnus, ales.i.volucres, volans .i. auolans, poſt demerſum Palinurum, ſuſtulit.i.ſurſum tulit ſe, in auras tenues.i.euanuit, claſſis.ſ.Aeneæ, currit non ſecius.i.nihilominus, vel nihilo aliter, quàm ſi à Palinuro regeretur, iter tutum, præſidio .ſ. Neptuni, æquore .i. per æquor .i. mare tranquillum, & fertur interrita .i. inconcuſſa, promiſſis .i. propter promiſſa patris Neptuni quæ .ſ. Veneri fecerat. Iamq́ue .i. & iam, ſup. claſſis aducta, ſubibat adeo .i. omnino, ſcopulos Sirenum .i. quos Sirenes olim habitare ſolebant (quæ tres erant, vt Seru. recitat, earum autem nomina, dicuntur, Parthenope, vnde Neapolis olim dicta, quia illic ſepulta dicitur, Leucoſia, & Lygia) ſcopulos, dicit, Sirenum, difficiles, quondam.ſ.dum Sirenes viuerent, quæ pertranſeuntes in ſcopulos, dulcedine cantus illiciebant, ſed ab Vlyſſe ſpretæ ad mortem, ab eodem compulſæ ſunt ex dolore, & albos oſſibus multorum, illic.ſ.ſubmerſorum, quorum oſſa à mari in ſcopulos reiecta, dicit, abſumpta carne, quæ frequenti aquarum alluuie veroſimile eſt alba fuiſſe, vnde & ſcopulos quos operiebant, albos reddebant, ſed tunc.i.ea tempeſtate ſaxa, ſonabant raucam.i.rauce, aſſiduo ſale.i.aſſiduo impulſu maris, cum .i quando pater .ſ. Aeneas, ſenſit ratem .i. nauem fluitantem, errare, magiſtro amiſſo, & ipſe rexit ratem in vndis nocturnis.i.nocturno tempore, gemens multa .i. multum, & concuſſus animum.i.habens animum concuſſum, caſu.i.ruina & præcipitio amici.ſ. Palinuri, qui diu, & fideliter nauem eius gubernauerat. Et, ſup. ait, ò Palinure, confiſe .i. qui confiſus eſt nimium, cœlo & pelago ſereno (credebant enim quod ſopore naturali oppreſſus, ceciderat in mare) tu iacebis nudus.i.inhumatus in arena ignota.i.peregrina, ante non viſa. Seruius dicit, ſequentes duos verſus a Virgilio huic quinto appoſitos, quod mihi veroſimile eſt, quia quando Virgilius verbum non præponit, vt hic, O nimium, ſolet poſtponere, vt ibi, Sic fatur, ſed melior eſt continuatio, & librorum compendentia, ſi ſequenti libro dentur. Claudit ergo hunc librum, ſicut, & ſuperiores, commemoratione mortis .ſ. Palinuri. nec mirum, quia per mortem & lacrymas, deſcendimus ad inferos, defuncti, per mortem, ſed viui, per lacrymas .i. doloroſam defunctorum, & eorum, quæ poſt hanc vitam contingere poſſunt contemplationem, quomodo Aeneas deſcendiſſe creditur, vnde ait: Sic fatur lacrymans.

VARIA LECTIO.

NVDVS, & ignota Palinure iacebis arena) In antiq. omnibus exempl. quæ verſare mihi contigit, Nudus, in ignota legitur.

IN VI. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Quæruntur ſexto Manes, & tartara Ditis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Cumanas deinde venit: fert hinc reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit: mons ſeruat nomen humati.
Ramum etiam ante Deum placato numine portans.
At vates longæua vnà deſcendit Auernum.
Agnoſcit Palinurum: & ibi ſolatur Eliſſam.
Deiphobumq́ videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas diſcit narrante Sibylla.
Conuenit Anchiſen, penitusq́ in valle virenti
Agnoſcitq́ ſuam prolem, monſtrante parente.
Hac vbi percepit, graditur, ſociosq́ reuiſit.

ALIVD IN EVNDEM.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in vrbem
Rex Phrygium, vatisq́ petit reſponſa Sibyllæ.
Miſenum ſepelit. poſt hac adit infera regna,
Congreſſusq́ patri diſcit genus omne ſuorum:
Quoque modo caſus valeat ſuperare futuros.

ASC. QVÆRVNTVR) Sicut eſt apud Horat. Mors vltima linea rerum eſt. & ideo in ſex librorum, quibus virum deſcribit, vltimis lineis, mortis alterius meminit, ſextum autem totum de conſideratione eorum, quæ poſt hanc vitam in regione mortuorum aguntur, confecit, multa ex Platonicorum philoſophia depromens, & multa chriſtiano non indigna aſſerens, nam & ſontes, criminali peccato in æternum puniet, leuiori delicto purgari aſſerit, & ipſa criminalia peccata ea ordine cenſet, atque ita dum per pœnas a peccando retrahit, multum rei pub. confert, nec tamen a principali intentione, quæ eſt Auguſtum ab origine commendare, diſcedit, nam dum progeniem Aeneæ deſcribit Anchiſes, ad Auguſtum vſque progreditur. Verum vt ſexti libri farraginẽ totam præbeamus, argumentorum explanationẽ paucis exequemur, quæ huiuſmodi eſt. Manes. i. ab inferis ad ſuperos, ſecundum Ethnicos, manantes ſpiritus, hoc eſt Inferi, & tartara. i. obſcura regna, Ditis. i. Plutonis, quæruntur. i. viſuntur ab Aenea, duce Sibylla, ſexto, ſupp. libro, & id quidem videtur monoſtichõ, totum argumentum ſimul cõplectens. Aeneas, ſupp. venit, deinde. ſ. poſtquam fecerat, quod in fine argumenti quinti libri dictum eſt. ſ. Et placidum Aeneas Palinurum quærit in vndis. nam eſt continuatio, Cumas deinde venit, &c. poſtquam ergo quæſijt Palinurum, venit deinde Cumas. i. ad ciuitatem illam Italiæ, in littore ſitam, & fert. i. aufert, hinc. ſ. a Cumis, e templo Phœbi, & Dianæ, reſponſa. i. oracula Sibyllæ, & ſepelit Miſenum, tubicinem illum peritiſſimum, ſubmerſum a Tritone, mons. ſ. Miſenus, ſeruat nomen humati. i. ſepulti, quia ab eo nomen accepit, & portas, & ramum. ſ. aureum, ante. ſ. ſe, aut numine deum. i. deorum inferorum, & placato ante. i. priuſquam ad inferos intraret. At vates. ſ. Sibylla, longæua. i. longæui, quia dicitur vſque ad tempora Tarquinij vixiſſe, & beneficium vitæ ab Apolline accepiſſe, vt alibi diximus, deſcendit vna. i. pariter cum illo, Auernum. i. per Auernum, ad inferos, aut deſcendendo, tranſit Auernum. Agnoſcit. ſ. Aeneas, Palinurum. ſ. amicum, & rectorem nauis, ſuper vndas fluitantem, & ſolatur. i. conſolatur, ibi. ſ. apud inferos, Elyſſam i. Didonem, & videt Deiphobum, filium illum Priami & maritum Helenes, poſtquã ab Alexandro, ſeu Paride dimiſſa erat, lacerum ora. i. habentem ora lacera, & truncata, crudeliter. i. inhumane, & conuenit. i. viſitat, loquẽdi gratia, Anchiſen. ſ. patrem ſuum, in valle penitus virenti, & agnoſcit ſuam prolem. i. progeniem, parente. ſ. Anchiſa, monſtrante. Et vbi. i. poſtquam, ipſe percepit hæc. ſ. iam dicta. ipſe graditur. i. progreditur, & diſcedit. ſ. ab inferis, & reuiſit ſocios, ſcilicet in litore dimiſſos.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS, LIBER SEXTVS.

SIC fatur lacrymans, claſſique im
mittit habenas:
Et tandem Euboicis Cumarum al
labitur oris,
Obuertunt pelago proras: tum
dente tenaci
Anchora fundabat naues: & litto-
ra curuæ
Prætexunt puppes. iuuenum manus emicat ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ
Abſtruſa in venis ſilicis: pars denſa ferarum
Tecta rapit, ſiluas, inuentaque flumina monſtrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæque procul ſecreta Sibyllæ.
Antrum immane petit; magnã cui mentẽ, animumque
Delius inſpirat vates, aperitque futura.
Iam ſubeunt Triuiæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, vt fama eſt, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enauit ad arctos:
Chalcidicaque leuis tandem ſuper aſtitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum, poſuitque immania templa.
In foribus, letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ iuſſi (miſerum) ſeptena quotannis,
Corpora natorum: ſtat ductis ſortibus vrna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis
Minotaurus in eſt, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe dolos tecti, ambagesque reſoluit,
Cæca regens filo veſtigia. tu quoque magnam
Partem opere in tanto (ſineret dolor) Icare haberes.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia

SERV. TOtus quidem Virgilius ſcientia plenus eſt, in qua hic liber poſſidet principatũ, cuius ex Homero pars maior eſt. Et dicuntur aliqua ſimpliciter, multa de hiſtoria, multa per altam ſcientiam Philoſophorum Theologicorum Aegyptiorum, adeo vt plerique de his ſingulis huius libri integras ſcripſerint pragmatias. Sanè ſciendum, licet primos duos verſus Probus, & alij in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium ſexti eſſe tranſlatos. Nam, & coniunctio poematis melior eſt, & Homerus etiam ſic inchoauit, ὣς φάτο δακρυχέων. [Claſſiq. immittit habenas.] Nauibus ſuis ſiue naui quæ claſſis dicitur, vel quòd fiat de fuſtibus. Calas enim dicebant maiores noſtri fuſtes quos portabant ſerui ſequentes dominos ad prœlium, vnde etiam Calones dicebantur. Nam conſuetudo erat militis Romani, vt ipſe ſibi arma portaret, & vallum, vallum autem dicebant calas, ſic Lucilius, Scinde calam vt caleas, id eſt ò puer, Poë. frange fuſtes, & fac focum. Inde ergo claſſem dictam dicunt. Alij claſſem hinc dictam volunt, apud maiores noſtros ſtipendium terreſtri prœlio miles pedeſtre dabat, equites vero dabant in nauali certamine. nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde iam quod ab equitibus dabatur ſtipendium, tractum eſt vt diceretur claſſis. Proprie enim claſſes equitũ dicimus. [Claſſiq.] Aut ſuæ naui, quæ claſſis, vt in j. diximus, dicta eſt ἀπὸ τῶν κάλων .i. à lignis. Vnde Horatius, Me vel extremos Numidarum in agros, Claſſe releget. Aut omnium quæ eius curſum ſequuntur. Palinuri enim implet officium, de quo ſupra ait, Ad hunc alij curſum contendere iuſſi [Immittit habenas] Aut funes per metaphoram dixit, aut Homerum ſecutus eſt, qui ait ἐρέτησιν ... Et alibi, ...i. lores tortus. his enim vtebantur antiqui. [Et tandem] Ad Aeneæ deſiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Ceterum mora non conſtruit de Capreis Cumas vſque ad tantam vicinitatem tuam longam fuiſſe nauigationẽ, preſertim accedente fauore Neptuni. [Euboicis oris] A colonia Cumas appellauit. Nam Euboea inſula eſt, in qua Calchia ciuitas eſt, de qua venerunt, qui condiderunt ciuitatem in Campania, quam Cumas vocarunt, vel ἀπὸ τῶν κυμάτων, vel a grauidæ mulieris augurio, quæ græce ἔγκυος dicitur. [Allabitur] Venit celeriter, vt, Labere nympha polo. [Pelago] In pelagus: vt, It clamor cœlo. Bene autem Obuertunt, vt non Aenea, ſed ſocijs vilia dentur officia Gubernandi ars ſoli conceditur Aeneæ. [Dente tenaci] Vnde in j. Vnco non alligat anchora morſu. Ancora (vt ſupra diximus) in græco aſpirationem non habet, vnde ἄγκυρα dicitur. Vnde, & apud maiores ſine aſpiratione proferebatur. Contra thus, & orchus veteres dicebant, & lurcho, id eſt vorax, quibus ſequens ætas detraxit aſpirationem. [Iuuenum manus] Poſt conditam in Sicilia ciuitatem ſenum aut nulla aut rara fit mentio. [Ardens] Feſtinans: vt, Inſtant ardentes Tyrij. [Littus in Heſperium] Hic oſtenditur Heſperiam minorem eſſe omnem Italiam, dictum (vt ſupra diximus) vel à rege, vel à ſtella. [Semina flammæ] σπέρματα πυρὸς Homerus dicit, id eſt ſeminis. [Abſtruſa in venis ſilicis.] In Georgicis: Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem. Abſtrudere enim eſt de induſtria celare. [Ferarum Tecta] Epexegeſis ſiluæ. [Flumina monſtrat] Quæcunque fluenta. Et ſciendum monſtrari Aeneæ, ad expiandum ſe. Nam funeſtatus fuerat morte Palinuri, non quòd eum viderat, ſed quòd funus agnouerat, id eſt doluerat. In eo enim eſt pollutio quod ait, Caſuq. animum concuſſus amici. Nam ipſa impiant quæ agnoſcimus. Vnde in Liuio habemus, Horatium Puluillum, cum Capitolium dedicare vellet, audiſſe ab inimico mortuũ filium, & ne pollutus dedicare non poſſet, reſpondiſſe, cadauer ſit. Hanc autem purgationem Aeneæ polluto dat vbiq; Virgilius, vt paulò poſt: Corpusque recens Spargit aqua. [At pius Aeneas] Quippe ad templa feſtinans. [Arces quibus altus Apollo] Cum vbique arx Ioui detur, apud Cumas in arce Apollinis templum eſt, altus autem vel magnus: vt, Iacet altus Orodes. ſic de ipſo Apolline, Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo. Vel ad ſimulacri magnitudinem retulit, quod eſſe conſtat altiſſimum. [Quibus Præſidet] Quibus præeſt, quas defendit. [Horrendæ] Venerandæ: vt, Horrendum ſiluis, & religione parentum. [Procul] Haud longe. Procul enim eſt, & quod præ oculis eſt, & quod porrò ab oculis. Vnde, & duplicem habet ſignificationem. [Antrũ immane petit;] Epexegeſis domus Sibyllæ. [Mentem, animumque] Periſſologia eſt. Nam ſecundum Lucretium νοῦ eſt mens, & animus. [Delius inſpirat vates] Apollo ſaid dicus

Perlegerent oculis, ni iam præmiſſus Achates
Afforet, atque vnà Phœbi, Triuiæque ſacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi,
518. Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit;
Nunc grege de intacto ſeptem mactare iuuencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.

dicus. & ſic ait Delios, vt, Nõc Lyciæ ſortes.i. Apollineæ. Bene autem Sibylla quid ſit, expreſſit, Magnam cui mentem, animumq. Delius inſpirat vates. Nam vt ſupra diximus, ſibylla dicta eſt quaſi σιῶ βουλή i. dei ſententia. Aeolici .n. σιὼς, deos dicunt. [Triuiæ lucos) Congruit Apollini, Dianæ iuncta ſunt templa, vt & paulò poſt, Phœbi Triuiæq. ſacerdos. Et bene fit Lucorum Dianæ commemoratio, quia periturus eſt inferos. [Aurea tecta) Apollinis .ſ. [Dædalus, vt fama eſt, fugiens Minoia regna,) Indicato à ſole adulterio Martis, & Veneris, Vulcanus minutiſſimis catenis lectulum cinxit, quibus Mars, & Venus ignorantes implicati ſunt, & cum ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorum deorum. quod factum Venus vehementer dolens, ſtirpem oẽm Solis perſequi infandis amoribus cœpit. Igitur Paſiphae Solis filia, Minois regis Cretæ vxor Tauri amore flagrauit, & arte Dedali incluſa intra vaccam ligneam ſeptam corio iuuencæ pulcherrimæ, cum Tauro concubuit. Vnde natus eſt Minotaurus, qui intra Labyrinthum incluſus humanis carnibus veſcebatur. Sed Minos de Paſiphaë habet liberos plures, Androgeum, Ariadnẽ, Phædram. Sed Androgeus cum eſſet athleta fortiſſimus, & ſuperaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Athenienſibus, & vicinis Megarenſibus coniuratis occiſus eſt. Quod Minos dolens collectis nauibus bella commouit, & victis Athenienſibus pœnam hanc ſtatuit, vt ſingulis quibuſque annis ſeptem de filijs & ſeptem de filiabus ſuis edendos Minotauro mitterent. Sed tertio anno Aegei filius Theſeus miſſus eſt, potens tã virtute q̃ forma, qui cum ab Ariadne filia regis amatus fuiſſet, Dædali conſilio filio iter rexit, & necato Minotauro cũ rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos deprehendiſſet effecta, eum cum Icaro filio ſeruandum in Labyrinthum truſit. ſed Dædalus corruptis cuſtodibus ſub faciendi noueris ſpecie, quo ſimulabat poſſe regem placari, ceram accepit & pennas, & inde tam ſibi q̃ filio alis impoſitis euolauit. Icarus altiora petens, pennis Solis calore reſolutis, mari in quod cecidit nomen impoſuit. Dædalus vero primo Sardiniam, vt dicit Sal. poſt delatus eſt Cumas, & templo Apollini condito, in foribus hæc vniuerſa depinxit. Dicendo autem Virgilius, vt fama eſt, oſtendit requirendam eſſe veritatem. Nam Taurus notarius Minos fuit, quem Paſiphaë amauit, cum quo in domo Dædali concubuit, & quia geminos peperit, vnum de Minoe, & alium de Tauro, enixa eſſe Minotaurum dicitur, quod & ipſe paulò poſt oſtendit dicens, Mixtumque genus. Sed incluſum Dædalum regina corruptis relaxauit cuſtodibus, qui a miſſo in mari filio, nani delatus eſt Cumas, quod ipſum tangit dicens. [Remigium alarum) Alæ enim & volucrum ſunt, & nauium: vt, Velorum pandimus alas. [Minoia regna) Cretam. [Præpetibus pennis) Felicibus. Præpetes enim ſunt aues boni augurij, quod huic dat, quia peruenit. [Auſus ſe credere cœlo) Quaſi alienis ſedibus. Horat. Expertus vacuum Dædalus aera Pennis non homini datis. [Inſuetum) Hominibus .ſ. [Enauit ad arctos) Bene vtrunque miſcet. Nare enim & de nauibus dicimus, vt, Natat vncta carina. Item, Et terris adnare neceſſe eſt. Et de volatu, vt, Nare per æſtatem liquidã ſuſpexeris agmen. Ad Arctos autem, ſi ad fabulam, contra Septẽtrionem ſi ad veritatem, Septentrionis obſeruatione. [Chalcidicaque) Quam ciuitatem Chalcidenſes condiderunt, vt ſupra ab inſula Cumas nominauit. [Redditus his primum terris) Quaſi de alieno elemento. Horat.

Finibus Atticis reddas incolumem precor.

[Remigium alarum) Artem volandi. [Poſuit) Aedificauit. [Letum Androgeo) Secundum Atticam linguam genitiuus ſingularis græcus. [Cecropidæ iuſſi) Athenienſes a rege Cecrope. [Pendere) Autem ſoluere, quod vt ſupra diximus, Tractum eſt à pecuniaria damnatione. [Miſerum) Dolentis interiectio, ac ſi diceret heu. [Corpora natorum) Bene corpora, quæ adempta vita conſumebantur. [Stat) Aut horret: vt, Stant lumina flamma. aut re vera ſtat, poſt ductas ſortes, aut certe ad picturam reſpexit. Nam volui in pictura non poterat, Et licet non ſit vrnæ ſtare de pictura tamen bene dictum eſt. Sed ſi Stat, horret acceperimus. [Ductis ſortibus) Intelligimus de qua ducebantur: vt, Et qua vectus Abas. Nã à paſſiuo (vt ſæpe iam diximus) inueniri non poteſt participium præſens. [Elata mari) Perite ſitum expreſſit. vt enim Sal. dicit, Creta altior eſt qua parte ſpectat orientem. [Reſpondet) Aſpicitur. Nam contra Athenas eſt poſita. [Furto) Adulterio; vt, Vulcani Martiſq. dolos, & dulcia furta. Poteſt, & ad Vaccam referri. [Mixtumque genus) ſm veritatem. [Proleſq. biformis) ſm fabulam. [Veneris monumenta nefandæ) Aut memoria turpiſſimi coitus, aut vitio Veneris proditæ. Significat autem Minotaurum. [Inextricabilis error) Inſolobilis, indeprehenſibilis. Horat. Si pugnat extricata denſis cerua plagis. Si extricata, eſt ſoluta: Inextricata, inſoluta ſine dubio. [Reginæ) Regis filiæ Ariadnes. [Opere in tanto) In foribus affabre factis. [Bis patriæ cecidere manus) Quia patriæ. [Quin protinus oẽm) Oſtendit plura fuiſſe q̃ dicit depicta. [Perlegerint) .ſ. picturã. Nec incongrue legi picturam dixit, cũ Græce γράφειν. & pingere dicatur, & ſcribere. Hoc eſt quod ait Horat. in Arte poëtica. Et noua fictaq. nuper habebunt Verba fidẽ, ſi Græco fonte cadant parce detorta. [Præmiſſus Achates) κατὰ τὸ σιωπώμενον .i. taciturnitatem intelligimus. [Deiphobe Glauci) Subaudi Filia, & eſt proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, vt ſupra diximus, quas omnes Varro commemorat, & requirit à qua ſint fata Romana conſcripta, & multi ſequentes Virgilium, ab hac Cumana dicunt, quæ licet longæua legatur, non tamen valde cõgruit eam vſque ad Tarquini tempora duraſſe, cui Sibyllinos libros conſtat oblatos. Ducitur tamẽ Varro vt Erythræam credat ſcripſiſſe, quia poſt incenſum Apollinis templum, in quo fuerant apud Erythram inſulam, ipſa inuenta ſunt carmina. [Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit) Et ſupra diximus Apollinem ſex menſibus apud Lycios, & ſex apud Delon dediſſe reſponſa. Item lectum eſt deos aliquoties tantum calendis, aliquoties idibus vaticinari, nonnunquam diei vel prima, vel media, vel poſtrema parte. Vnde eſt in iure fiſſus dies .i. non totus religioſus, quem nunc oſtendit dicens non oportere Aeneam religioſam diei partem perdere .i. oraculis congruam. Sanè ſciendum Poſcit lectionem eſſe meliorem. Tempus enim poſcit ſpectacula, non à conſpectaculis poſcitur. [Nunc grege de intacto) Gregem pro armento poſuit. Nam de iuuencis dicturus eſt, quæ per poëticam licentiam ſæpe confundit. Illo proprie poſuit, Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta. Intacto aũt indomito: vt, Et intacta totidem ceruice iuuencas. [Lectas de more bidentes) De more, antiquo .ſ. quem præter miſit, quaſi tũc omnibus notum .i. ne habeãt caudam aculeatam, ne linguam nigram, ne aurem fiſſam, per quod docet aliud eſſe intactum, aliud lectum. [Bidentes) Autem, vt diximus, oues ſunt circa bimatum habentes duos dentes eminentiores, quæ erant aptæ ſacrificijs.

SIC fatur lacrymans) Hic ſextus, ex xj. Odyſſeæ Homeri, ſumptus eſt, vbi Vlyſſes, Caliſpus, ſeu Caliſponis dictu, ad inferos deſcendit, & Tireſiã, vatẽ Thebanum, de reparandis opibus cõſuluit. vnde Horat. ij. Serm. Hoc quoque Tireſia præter narrata petenti, Reſponde, quibus amiſſas reparare queam res, Artibus, atque modis. Hom. autem dixit, Vlyſſi occurriſſe vmbram maternam, ſed Virg. Aeneæ vmbram paternam. Seru. vero dicit, plurima ex Aegyptiorum theologia ſumpſiſſe poetam, ad hunc librum, quod & verum eſt, nam Orpheum, qui Homerum ſecutus dicitur, in Aegyptum profectum, auiot, illincque nouos ſacrificiorum ritus retuliſſe, preſertim de Styge. Nam Iſis, Oſyridis mariti ſui, a Tiphone fratre occiſi, membra in inſula vltra Stygem paludem ſepeliuit, quomodo ceteri quoque poſtea ſuos illic ſepeliuerunt, vt inferius dicemus. Non autem verum eſt, quod dicit Homerum, incepiſſe librum, ἀνδρῶν &c. licet ſic verſiculos inceperit. Cum autem dicit. Sic fatur lacrymans, pietatem viri oſtendit, quem vbiq; pium induxit. & cum addit, Claſſiq; immittit habenas, fortitudinem, & ſolertem grauitatem eius, qui inter lacrymas, ſuæ & ſuorum ſaluti conſuluit. [Claſſique immittit habenas) Tranſlatio ab equis, vnde Hom. lora incidit iubet, quæ etiam equorum ſunt, & Plaut. Nam, inquit, equo ligneo, per cœruleas vectus es vias? accipiens equũ ligneum pro naue. Claſſis autem, eſt nunc vna nauis, nunc nauiũ multitudo, nunc armatorum, & præcipue equitum ordo. erant aũt (vt Lio. docet) Romanis olim claſſes quinque, nunc ſcholaſticorum eiuſdem auditionis, nam & Quint. eos per claſſes diſtribuendos docet, vulgus appellat, locum primum, atque ſecõdum. Nunc ſtrepitus claſſium ſeſe mouentium ad claſſica .i. ſonitum tubarum. Et tandem, non ad diuturnam nauigationem ex Sicilia, ſed ex Troia refertur, aut ad deſiderium vehemens. [Euboicis) A S C.

boicis) A Colonia. nam Euboëa inſula eſt in qua Chalcis ciuitas eſt vnde venerunt Coloni, qui in Campaniæ Italiæ, Cumas ædificauerunt. (Pelago) .i. in pelagus, aut pelagus verſus, quod ſaciunt, qui in terram non ſuam, vnde forte de repente probeſcendum ſit, appulſi ſunt. (Mentem, animumq́.) Plures periſſologiã cenſent .i. abundantem ſermonem, cum. n. inquiunt, idē ſit, mens & animus alterum ſufficeret, vnde Lucret. Primum, animum dico mentem, quam ſæpe vocamus. Idem, Cõſilium quod nos animum, mentemq́. vocamus. Alij diſcernunt animum a mente, vt D August. in De ciuitate Dei. & videtur mens, qua meminimus & diſquirimus, animus, quo viuimus, & ſpiramus. Sed immẽſum eſſet opus, ſi ſingula quæ occurrunt, recenſerem. Ordo aũt eſt. Nã Don. non enarrat. Aeneas lacrymans, fatur ſic. ſ. vt præmiſſum eſt, & immittit habenas .i. liberam facit nauigationem, claſſi .i. nauibus, & allabitur tandem .i. poſt longam expectationem, oris .i. regionibus, Euboicis .i. ab Euboicis exulibus, Cumarum .i. qui illic Cumas extruxerunt, hoc eſt ad eam regionem, vbi ſunt Cumæ, á Chalcidenſibus populis Euboicis, extructæ. Et, ſup. miniſtri, aut ſocij. Nam vile miniſterium non conuenit Aeneæ. & ita numerum mutauit, dicens, & immittit, & obuertunt .i. controuertunt, pelago .i. in pelagus, aut pelagus verſus, proras .i. anteriores partes nauium, quæ prorumpunt aquas, & quæ ad litus appelli ſolent, ſed, vt ad profectionem paratæ ſint naues, obuertuntur, ſicuti, & currus dum cito auehendi ſunt. tum .i. deinde, aut inſuper, anchora fundabat .i. ad fundum figebat, aut retinebat naues, dente tenaci, qui. ſ. in terram miſſus erat, & puppes .i. poſteriores, & altiores partes nauium, curuæ .i. reflexæ, prætexunt .i. cooperiunt, & á cõſpectu mouent litora, omnis manus .i. tota multitudo iuuenum, quia ſeniores dimiſſi erant ſcīe in Sicilia, emicat .i. emittitur, cum motu quodam, in .i. ad litus Heſperium .ſ. Italicum pars .i. iuuenum, quærit ſemina flammæ .i. ſcintillas ignis, abſtruſa .i. occultas, aut latentes in venis ſilicis .ſ. lapidis duriſſimi, vnde ignis excutitur. Pars rapit ſiluas (appoſitione) denſa tecta ferarum, & ſup. pars, monſtrat flumina .i. aquas dulces, & fluentes, vt fontales, inuenta .i. a ſe. At .i. ſed, Aeneas pius .i. religioſus deorum cultor petit .i. aggreditur arces quibus Apollo altus præſidet .i. templum Apollinis, qui illic in arce colitur, & ſecreta .i. penetralia, procul .i. remota á vulgo, Sibyllæ .i. virginis, diuinam mẽtem, & conſilium ſcientis, horrendæ .i. cum horrore quodam adeundæ appoſitione, antrum immane .i. valde magnum, aut horrendum, vnde ſiue bonum, ſiue malum, vere prædicitur, nec cuiquam parcitur. Cui .ſ. Sibyllæ vates, Delius .i. Apollo, in Delo natus, qui vatum princeps eſt, inſpirat magnam mentem .i. reminiſcendi, & diſquirendi virtutem, & animum .i. rationem, & audiendi vim, & aperit .i. reuelat futura. per mentem, ergo poteſt, per animum vult, & quia aperit, ſcit prædicere futura. Et, Aeneas cum comitatu ſuo ſubeunt, iam lucos .i. ſiluas inceduas, Triuiæ .i. Dianæ, atque tecta aurea .ſ. Phœbi, quæ illic ſunt, vbi eſt lucus Dianæ, vocat autem Dianam, Triuiam, quia tres vias, & tot nomina, ac poteſtates habet. Eſt enim in cœlo, luna, in ſiluis, Diana, & apud inferos, Proſerpina, vt dictum eſt in quarto:

Illic, tria virginis ora Dianæ.

(Dædalus, &c.) Quia de more ſuo, Virgilius, prius loca, q̃ quę in eis geſta ſint, deſcribere ſolet. deſcribit ẽt nunc templum, & eius ornatum, conditum á Dædalo, qui ſe illuc á Creta recepit, præcipiti volatu .i. (vt hiſtorię habent) nauigatione, & remis, & velis facta. nam antennas inueniſſe dicitur. vnde poëtæ, rem in miraculum traxerunt, dicentes, Dædalum, volaſſe, vnde Iuuen. Fabrumq́. volantem. Nam volare, etiam naues dicuntur, ſicut, & aues, nare, vt alibi latius diximus. Fuit autem Athenienſis. vnde Iuuen. de eo, Medijs ſed natus Athenis. cuius fabulam Seruius recitat. (Præpetibus pennis) A. G. lib. vj. cap. vj. dicit ibi ab Higino reprehendi, quaſi inſcite dictum. Nam præpetes, inquit, aues, ab augurio appellantur, quæ aut opportune prę uolant, aut idoneas ſedes capiunt. Non apte igitur, vſum verbo augurali translatu, nihil ad augurum diſciplinam pertinente. Sed Higinius, nimis Herrule ineptus eſt, cum quid præpetes eſſent, ſe ſcire ratus eſt, Vergilium autem, & Tirmacium doctum virum ignoraſſe, q in i I. Iliados, victoriam, volucrem præpetem appellauit in hoc verſu, dum, Dat vincenti præpes victoria palmam. Cur autem non. Q. quoque Ennium reprehendit, qui in annalibus non vt Virg. pennas Dædali præpetes, ſed longe diuerſius inquit, Brundiſium pulchro præcinctum præpete portu. Et ſi vim potius, naturamq́. verbi conſideraſſet, neque id ſolum quod augures dicerent, inſpexiſſet, veniã prorſus poëtis daret ſimilitudine, & trãſlatione verborum, non ſignificatione vtentibus. Nam quoniam non ipſe tantum aues, quæ proſperius præuolant, ſed etiam loci quos capiunt, quod idonei, felicesq́ ſunt præpetes, dicit, quoniã ea locis in quibus periculum metuebat, in loca tutiora peruenerat, locos porrò præpetes, & augures vocant. & Ennius in Annalium primo dixit, Præpetibus hilares ſeſe, pulchriſq́ locis dant. Auibus autem præpetibus, contrarias aues inferas appellari, Nigidius Figulus in lib. j. augurij priuati, ita dicit, Diſcrepat dextera ſiniſtræ præpetibus inferę, &c. (Androgeo) Genitiuus eſt Græcus vt rectè ſentit Seru. (Septena) .i. ſeptem vtriuſque ſexus, vt trahitur ex Phœdone Platonis, qui hæc eſt, inquit, illa nauis (vt aiunt Athenienſes) in qua Theſeus, olim biſſeptem illos iuſit in Cretam, ſeruauitq́. eos, & ipſe ſeruatus eſt. Minotaurus, humeris tenus (vt dicit Diod.) taurus fuit. Cecrops, Dyphies dictus, quod pedes ſerpentinos haberet. Cauſam furoris Paſiphaës, fabuloſa narrat Seru. dum autem Venus cũ Marte dijs expoſita eſſent omnes dij, deæq́. (vt dicit Hom.) pudibundi aufugerunt, præter Mercurium, qui ſe tali aiebat opprobrio velle affici. adridet. n. omnibus quibus coniungitur. Diod. dicit, iratum Neptunum in Minoa, quod pulcherrimum taurum mactare ſolitus, nunc vni pepercerit, cuius amore vxor eius diſperijt. Plutarch. autem in vita Theſei, dicit, hunc Taurum ſcribam fuiſſe, cuius amore capta eſt Paſiphaë. Sed ordinem explicemus, qui talis eſt. Dædalus, faber ille ſubtiliſſimus, fugiens (vt fama eſt) Regna Minoa .i. quibus Minos tunc regnabat, videlicet Cretenſia, auſus credere .i. committere, cœlo .i. aëri, ſe pennis præpetibus felicibus, & velociter ferentibus enauit ad Arctos .i. populum Arcticum, reſpectu Græciæ gelidas .i. vicinas, gelidæ zonæ Septẽtrionali .ſ. per iter inſuetũ .ſ. ipſi, & ceteris hominibus. hoc eſt per aërem, & ipſe leuis .i. velox, ſuperaſtitit arce Calcidica .i. á Calcidenſibus extructa, hoc eſt ſuper templum Apollinis, ſed more ſuo dat præpoſitioni ſuper, ablatiuũ, ſicut, Fronde ſuper viridi. &, Gemina ſuper arbore ſidunt. & ipſe redditus quaſi debito elemento (vnde dictum eſt, auſus ſe credere .i. cõmittere cœlo quaſi alieno, reddimur autem proprie noſtris. vnde Horat. Nauis quæ tibi creditum debes, Virgilium finibus Atticis reddas incolumẽ precor) primum his terris .ſ. in quibus Euboici, ſeu Chalcidenſes, Apollini arcem extruxerunt, hinc eſt apud Cumas. O Phœbe .i. Apollo, ſacrauit tibi remigium alarum, quaſi non amplius volaturus, ſed quia reciproca eſt tranſlatio de nauibus ad alas, dicimus. n. aues nare, quod nauium eſt, & naues volare, quod auium eſt, coniunxit, dicens, remigiũ .i. remigationem, quæ nauium eſt, quia, reuera, nauibus aufugiſſe dicitur, & alarum, quæ auium volantium ſunt, nam fabuloſe volaſſe dicitur. Poteſt etiam ideo ſacraſſe Phœbo, quia idem eſt ſol, cuius calore alę eius ſolutæ non ſunt, vt, Icari nimis altæ volantis. ſacrauit ergo ó Phœbe, tibi remigium alarum .i. alas, quibus nauerat .i. volauerat, aut remigium alarũ .i. velorum, & antennarum, quibus quaſi auolauerat, vt volucres alis, & poſuit templa immania .i. valde magna, aut horrenda, &, ſup. poſuit .ſ. in ſtatuis, & cęlaturis, lętũ .i. mortem Androgeo Latine Androgei .i. filij Minois ab Athenienſibus occiſi, tũ .i. deinde, Cecropidæ .i. Athenienſes, miſſi, ſup. ſunt, pendere .i. perſoluere, quotãnis .i. ſingulis annis, ſeptena .i. vtriuſq; ſexus ſeptem, hoc eſt quatuordecim, corpora natorum .i. liberorum, tam maſculorum, quam fœmellarum, (miſerum, pro miſerorum, hoc eſt miſeratione dignorum) vrna ſtat .i. efficta eſt ſtare, ſortibus ductis .i. poſtq̃ ſortes eſſent ductæ ab Athenienſibus vt ſcirent, q deberent ad Minotaurum in Cretam mitti, vt ab eo deuorentur. nam id ſorte fiebat, vnde, & Theſeus miſſus eſt, quamuis regis filius, quia vero non potuit ſculpi, nec cælari, vt vrna ducatur .i. moueatur, benè dicit eam ſtare ductis ſortibus tellus Gnoſia .i. Cretenſis, á parte contra accipiendo, elata mari .i. ſuper mare, quia aliter videtur reſpõdet contra .i. ex diuerſa regione, quam ad eam tendebant Athenienſes reſpondet (inquit Seru.) id eſt aſpicit, crudelis amor .i. ſculptura crudeliter amantis. & ſi Paſiphae, filia Solis, & vxor Minois, ſuppoſita .i. ſubmiſſa, vt coiret furto .i. clanculum, arte Dędali, q eam in ligneã vaccam incluſit, & Minotaurus .i. monſtrũ, partim homo, & partim taurus, quia ea tauro conceptum, proles biformis .i. mixtæ formæ .ſ. humanæ, cum taurina ineſt hic .i. in hac ciuitate Cretẽſi, videlicet in Gnoſo, regia Minois, Minotaurus, inq appoſitione, monumenta .i. teſtimonia, Veneris .i. coitus, nefandæ .i. deteſtabilis, & abominabilis, quia mulieris cum tauro. poteſt etiam referri ad fabulam, quam Seru. recitat, de irata Venere in ſtirpem Solis. Hic .i. notiſſimus labor .i. laborioſius exitus, domus .ſ. Labyrinthi, ineſt hic, & error inextricabilis, id eſt cuius tricæ, id eſt implicantes, tricarum ſimiles, explicari nequeunt, niſi cum ſumma difficultate. Sed enim .i. ſed certe: licet inextricabilis ſit alijs: Dædalus ipſe, ſcilicet artifex, & extructor: miſeratus .i.

miſer

miſericorditer reſpicient magnum amorem reginæ.i.Ariadnes regis filiæ, Theſea miſere amantis, reſoluit .i. expediuit, nodos, & ambages.i.dubios meatus, tecti .ſ. Labyrinthi, regens .i. dirigens, filio.ſ.in glomere implicito, veſtigi's ceca.i.incerta alioqui & ô Icare fili .ſ. Dædali, tu haberes.i.habuiſſes, quoque.i.etiam, magnam partem in tanto opere, quantum .ſ. fecit in foribus ſi, ſub dolos, fineret .i. finiſſet, hoc eſt permiſiſſet, ipſe Dædalus conatus eſt bis effingere caſus .i. ruinam Icari, ſeu præcipitium, in auro.i.cælatura aurea, manu patriæ .ſ. Dædali patris, cecidere .i. ceciderunt bis, quia præ pietate paterna, effingere non potuit, quin .i.quinimò, Aeneas, ſup.& qui cum eo erant, perlegerent.ſ.oculis protinus.i, ſtatim, vel protenus .i. porrò tenus .i. late omnia (ſic enim antiqua, & vera eſt lectio).i.omnem picturam, aut ſculpturam, ſeu cælaturam ni .i. niſi, Achates, vir ille fidus, Aeneæ comes, præmiſſus .ſ. ad indagandam Sibyllam, ſacerdotem templi, afforet.i.adeſſet, aut adueniret, aut niſi ſacerdos Phœbi.i.Apollinis, & Triuiæ.i.Dianæ .ſ. Deiphobe, Glauci.ſ.filia, afforet, ſupp. vna .i. pariter, & ſimul, cum Achate, quæ.ſ.ſacerdos, fatur regi .i. ad regem .ſ. Aeneam, talia, hoc tempus non poſcit iſta, q. d. inania, & rege indigna ſpectacula.i.non eſt nunc tempus huiuſmodi ſpectandi, quia præſtiterit.i.melius fuerit, nunc mactare.i.ſacrificare ſeptem iuuencos de grege intacto.i.de ijs qui nunquam iugum traxerunt, & totidem bidentes .i. oues biennes, lectas de more, id eſt ſecundum ritum ſacrificantium.

VARIA LECT. ABSTRVSA inuenis) Antiqui aliquot lib. Obſtruſa, legunt, ſed, Abſtruſa, receptior lectio. [At fama eſt) Antiqui pleríque libri, Eſt, non habent. [In foribus, letum Androgeo) In veteres pleriſque libris, Androgei, ſcriptum eſt. [Partem opere in tanto (fineret dolor) Icare haberes) In antiq. aliq. duo illa verba, Icare haberes, deſiderantur. [Quin protinus omnem Perlegerent oculis) In veter. nonnullis exempl. Omnem, omnino ſcriptum animaduerti. Sanè vero, Macr. & Pri. & plerique alij, Omnia, caſtiorem lectionem agnoſcunt. [Deiphobe Glauci) Innumeros penè lib. Inuenias, in quibus inemendate, Deiphœbe, vel Deiphebe, ſcriptum ſit. [Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit) In Rom. lib. Poſcunt ſcriptum eſt.

COEL. RHOD. ET quoniam Virgilij locum excuſſimus, iuuemus eundem pro virili, Apud quem in Georgicis ita legendum videtur eruditis, vbi pecudum adnomerantur remedia.

Et ſpuma miſcens argenti, viuaq; ſulphura.
Idæaq; pices, & pingues vnguine ceras.

Sic enim agnoſci a Seruio, & Macrobio, non vt modo paſſim lectitamus, ac inſulphura viua. Eſſe enim dactylicum carmen, cum in ſede poſtrema dactylum ſeruet. Sicut Aen. item in 6.

Quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni iam præmiſſus Achates Afforet.

POE. Talibus affata Aeneam, nec ſacra morantur
Iuſſa viri. Teucros vocat alta in templa ſacerdos,
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quò lati ducunt aditus centum, oſtia centum:
Vnde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen: cum virgo. SIB. Poſcere fata
Tempus ait: Deus ecce Deus: POE. Cui talia fanti
Ante fores ſubito non vultus, non color vnus,
Non comptæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
Nec mortale ſonans: afflata eſt numine quando
Iam proprie dei. SIB. Ceſſas in vota, preceſque
Tros, ait, Aeneas, ceſſas? nec enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus: POE. Et talia fata
Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor, fuditque preces rex pectore ab imò.

SERV. EVboicæ rupis lat*) Hoc eſt môtis Cumani, quē Euboici habitauerunt. Eſt aūt Acyrologia. Coloniæ enim epitheton rei dedit immobili. [In antrum) In ſimilitudinē antri: vt, Portus ab Eoo fluctus curuatus in arcū. [Quò lati ducunt aditus centum) Non ſine cauſa, & aditus dixit, & oſtia. Nam Vitruuius qui de architectonica ſcripſit, ait, cum ab aliquo arcemur ingreſſu, id oſtium dici, ab obſtando, cum ingredimur, aditum ab adeundo. [Oſtia centum,) Finitus numerus pro infinito, licet poſſit, & rationabiliter dictum eſſe. Reſponſa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus centū ſermonum ſunt. Inueniuntur tamen Apollinis elogia, & vigintiquinque, & trium ſermonum. vnde, & melius eſt finitum pro infinito accipi. [Totidem voces) Ac ſi diceret tot ſermones. [Deus ecce Deus) Vicinitate templi iam afflata eſt numine. Nam furentis verba ſunt deum velle oſtendere, qui ipſi tantum videtur. Sanè cauti eſſe debemus quando plena ſit numine, & quando deum deponat. De Miſeno .n. poſt vaticinationem dictura eſt. [Non color vnus) Idem Luc. Stat nunquam facies. [Comptæ comæ:) Antehac, ſcilicet. Nam propter ſacra reſolutæ ſunt: vt, Vittarq. reſoluit Sacri capitis. [Maiorque videri) Videbatur, ſicut ſolebat in vaticinatione apparere per numinis præſentiam, quod humanis illudebat aſpectibus. Vnde ait, Maiorq. videri. Non enim re vera erat. [Nec mortale ſonans) Alia enim vox numinum eſt: vt, Nec vox hominem ſonat: Item, Vocis ue ſonus, vel greſſus euntis. [Afflata eſt numine) Nondum deo plena, ſed afflata vicinitate numinis. [Quando) Si quidem, nam coniunctio eſt, non aduerbium. [Ceſſas in vota) Tardus es ad vota facienda. nam ſi dixeris Ceſſas in votis, hoc ſignificat, tardus es dum vota facis. Aliud eſt ceſſas in illam rem, aliud ceſſas in illa re, tardus es ad faciendam rem, & tardus es in facienda re. Figur... autem dixit ceſſas circa mittenda vota numinibus. [Tros) Principale pro deriuatiuo, pro Troius. [Ante dehiſcent) Trahit hoc de Matris deum templo, quod non manu, ſed precibus aperiebatur. [Attonitæ) Stupendæ, non ſtupentis. Ergo Attonitæ. Facientis attonitos, vt, Mors pallida, Triſtis ſenectus. [Ora domus:) Quia ſupra ait.

Vnde ruunt totidem voces reſponſa Sibyllæ.

[Per dura cucurrit Oſſa tremor) Religionis eſt, & diuinæ, & reuerentiæ. Alibi, ipſe manum multo ſuſpenſum numine ducit. [Pectore ab imò) A mentis intimo, nec immerito, nam illa re diuinitas flectitur, quæ eſt nobis cum diuinitate communis, id eſt ſenſui.

Aditus oſtia.

ASC. TALIBVS affata, &c.) Poſtquam Sibylla, inquit, admonuerat Troianos ſacrificare, vt reſponſa habeant, ſtatim paruerūt, inq. in templum ductus extemplo eſt virgo poſſeſſa deo, qui eam ſupra ſe rapiā, ſacro quodam, ac prophetico furore vexatis, ita vt non humana ratio, nec prouidentia, ſed diuina, quæ dictura eſt, enūciare, credatur, quomodo ſi prophana ſacris conferre liceat, legimus Saulem, Iudæorum regem primum, aliosque multos inuitos prophetaſſe, & ſpiritu prophetico raptos. Sed ne multis moliar. Ordo eſt. Sibylla affata, ſupp. eſt Aeneam talibus, ſcilicet verbis nec viri.ſ. Troiani, morantur, id eſt differunt, ſacra, id eſt ſacrificia, iuſſa, ſcilicet offerri, id eſt quæ ipſi iuſſi erant offerre, ſcilicet ſeptem iuuencos intactos, & totidem bidentes lectas, & ſacerdos, ſcilicet Sibylla, vocat Teucros in alta templa, ſcilicet Apollinis, quæ erant illic in arce, quo .i. ad quæ, ventum lati aditus, id eſt acceſſus, & centum oſtia, id eſt valuæ, quæ, ſcilicet aditus intercludunt (Nam ab obſtando, oſtium dictum volunt, nec ſemper patuerunt oſtia, imò non niſi precibus reſerantur, vnde paulò inferius, Nec enim ante dehiſcent Attonitæ magna ora domus, &c. ſunt ergo oſtia, dum obſtant, aditus, vbi reſerantur, vel, aditus, ſunt viæ vſque ad oſtia, nam apertis oſtijs, non ſit aditus, ſed introitus) quo igitur centum aditus, & centum oſtia, qua aditus claudunt, ducunt, id eſt dirigunt, adire volentes, nam ſingulis aditibus ad oſtium perueniunt, quo clauduntur, vnde, id eſt è quibus oſtijs, vbi reſerata ſunt, totidem, id eſt etiam centum voces (quia per ſingula ſingulæ) appoſitiue, reſponſa, id eſt oracula, & diuinationes Sibyllæ, id eſt per Sibyllam pronunciata ruunt, id eſt præcipitanter eduntur. Ventum erat, ſcilicet ab omnibus, Aenea, videlicet Teucris reliquis, & Sibylla, ad limen, ſcilicet templi ſupp. iam, cum, id eſt quando, virgo, ſcilicet Sibylla incorrupta (nam à caſtitate, nunc virgo dicitur, non à viridi ætate, cum ſit longæua ſacerdos. Donum autem vaticinij virginibus datum atteſtantur poëtæ) ait tempus, ſupple eſt, poſcere (more græco pro quod eſt, poſcendi) fata, id eſt oracula, quæ fata enunciant, aut quæ fando accipiuntur, ecce, quaſi dicat ſubito adeſt, aut inuadit me, Deus, inquit Deus, ſcilicet Apollo, interpres fatorum. Cui, ſcilicet Sibyllæ, fanti, id eſt dicenti talia, ante fores, id eſt valuas, aut oſtia templi, vultus non manſit, ſup. vnus, & color non manſit vnus, id eſt idem, & vniformis, & comæ, id eſt capilli, prius compti, non manſere comptæ, ſed pectus anhelum, id eſt anhelans frequenter, & corda fera, id eſt efferata, & rapta ſacro furore, tument, id eſt inflantur, rabie .ſ. ſacra

ĉta, & prophetica, &, ſup ęꝓie, videri maior. ſ. quàm erat propter ingreſſum numinis, nec ſonans. i. ſono indicans mortale. i. cem mortalem, aut mortaliter. (Sed quia dixit in j. Nec vox hominē ſonat potius dixero ſigucare accuſatiuum eſſe, quàm nomen pro aduerbio poſitum. Verba. n. abſoluta ad ſenſum pertinentia, bgn rati cum accuſatiuis conſtruuntur, vt ſapit acorem, aut prudentiam, redolet vetuſtatem, ſonat mortalitatem &c.) quando. i. quandoquidem, ipſa eſt afflata iam numine dei. ſ. Apollinis, pro piore. i. viciniore, hoc eſt valde vicino menti, & præcordijs eius, & ait, ò Ænea, Tros. i. Troiane, ſed quaſi aliter Tros. r. rex Troianorum, ceſſas in vota. i. negligens ne es, ad facienda vota, preces? q. d. id facis, non rectè ſapis, enim pro quia, neque magna. i. horrenda, aut, reuera, magna ora. i. oſtia, & introitus domus attonitæ. i. attonitos facientes. dehiſcent. i. aperientur ſponte tibi, ante. i. priuſquam, ſup. vota, & preces feceris, & ipſa fata talia cōticuit. ſ. quia non permittebatur plura loqui, priuſquam vota fecerint, preceſq. fuderint Teucri, tremor gelidus. i. gelidos faciēs, currit Teucris, per oſſa dura. i. ad medullas vſque, & rex, qui non obſtupuit, ſed remedium quæſiuit, fudit preces ab imò pectore. i. ex intimo corde, dicens. ſ. vt ſequitur.

FVDITQVE preces rex) In antiquis penè omnibus exēplaribus, Fundit, præſenti tempore ſcriptum eſt. VARIA LECT.

AEN. Phœbe, graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusq́ue
Corpus in Aeacidæ; magnas obeuntia terras
Tot maris intraui duce te, penitusq́ue repoſtas
Maſſylum gentes, prætentaque Syrtibus arua.
Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ iam fas eſt parcere genti
Dijq́ue, deæq́ue omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingēs
Gloria Dardaniæ. tuq́ue ò ſanctiſſima vates,
Præſcia venturi, da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Errantesq́ue deos, agitataque numina Troiæ.
Tum Phœbo, & Triuiæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtosq́ue dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego nanque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam, lectosq́ue ſacrabo
Arma virtus. folijs tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipſa canas, oro. POE. Finem dedit ore loquendi.

SERV. PHœbe, graues Troiæ ſemp miſerate labores) ſm Hom. qui eum dicit ſemper Troiæ propugnatorē fuiſſe. & bene Miſerate, q a Troia defendi nō potuit. Ideo nō dixit qui defendiſti, ſed miſeratus es. [Dardana q Paridis) Achilles a matre tinctus in Stygē paludē toto corpore inuulnerabilis fuit, excepta parte qua tēius eſt manu matris, qui cū amatam Polyxenam, vt in tēplo acciperet, ſtatuiſſet, inſidijs Paridis poſt ſimulacrum latentis occiſus eſt. Vnde, & fingitur quod tenente Apolline, Paris dixerit, tela, & bene dirigit quaſi ad ſolū vulnerabilem locum. Dardana autem ideo, vt nō adultero, ſed genti præſtitiſſe videatur. [Tela, manusq) Vel quia aliud ſine alio eſſe non poteſt. Vel hoc dicit, Et artem per tela, vt noſſet qd feriret, & virtutem per manus dediſti, vt eius vota cōpleres. [Magnas obeuntia terras Tot maria intraui) Terras cingentia. Oceanus quidem ambit omnes terras, & licet iſte per ea maria nauigauerit, quæ terris cingūtur, tamen non dixit proprie, cum de Oceano iſta naſcuntur. [Tot maria) Dicendo maria, partem eum maria nauigaſſe ſignificat, non totum mare. Mare enim elementum eſt totum. Maria vero, partes maris, ſicut terræ partes ſunt, terra vero totum elementum. [Penitusq́ue repoſtas) Longe remotas, auias. [Maſſylum gentes) Maſſyli ſunt Mauri. Vnde ſpeciem pro genere poſuit. Nam Aeneas ad Africam venit, cuius partem conſtat eſſe Maſſylam, Mediterranea enim eſt pars Mauritaniæ. Vnde a parte totū accipere debemus. [Prætentaq. Syrtibus arua) Circunfuſa. Incerta enim ſunt illic maria, & terræ. Vnde Lucanus:

Aequora facta vadis, abruptaq; terra profundo.

[Prendimus) Quippe fugientem Italiam. [Hac Troiana tenus) i. hactenus, hucuſque. i. hic ſit finis. Nam Tenus proprie eſt extrema pars arcus, vt Plautus oſtendit. Vnde tractum eſt, vt hactenus, hucuſque ſignificet. [Troiana fortuna) A præiudicio. i. mala, & dicit iniquum eſſe vt Troianam fortunam patiantur in Italia. [Fas eſt parcere genti) Quia ſe victam fatetur. [Quibus obſtitit Ilium) Ganymedes. n. Hebæ obfuit. Paris Mineruæ, & Iunoni. Cur autem tum dixerit Dijque, deæque, dearum tantum repetimus exempla? non mirum eſt. cum ſupra dixerimus ἀρσενοθήλεις eſſe omnes deos. Poſſumus ergo per vnam rem vtrunque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuiſſe Troia ex denegatione mercedem. Nouimus præterea eſſe morem poeticum, vt duabus præpoſitis rebus vni reſpondeam: vt,

Nautaq; tum ſtellis numeros, & nomina fecit
Pleiadas, Hyadas, claramq; Lycaonis Arcton.

Nam ſuppreſſo numero dixit nomina. [Præſcia venturi) Abſolutum eſt, tecum venturarum. [Da) Dic: vt, Quis ſit, da Tityre nobis. Vnde eſt contra. Accipe nunc Danaum inſidias. Non enim præſtare aliquid poterat, ſed indicare futura. [Non indebita poſco Regna meis fatis) Decti ſi. Eſt autem ὑπερβατόν. i. longiſſimum hyperbatum, Phœbe, & Vos dij deæque, tuque ò vates da. i. dic Latio Teucros conſidere, ſi non poſco regna meis fatis indebita. Dic autem conſiſtere. i. vtrum poſſimus conſidere. Et verecunde dictum eſt Indebita non poſco, cum certum conſtet regna deberi. [Errantesq́ue deos) Vt Dijs ſedē exiguam patris. [Agitataque numina Troiæ) Aut mecum vexata, aut errate xoana dicit ſimulacra breuia quæ portabantur in lecticis, & ab ipſis mota infundebāt vaticinationē, quod fuit apud Aegyptios, & Carthaginēſes. [Tum Phœbo, & Triuiæ) Vt ſolet, miſcet hiſtoriam. Nam hoc templū in palatio ab Auguſto factum eſt, ſed quia Auguſtus cohæret Iulo, q ab Aenea originē ducit, vult Auguſtum parentum vota ſoluiſſe. [Feſtosq. dies de nomine Phœbi) Ludos Apollinares, qui ſecundum quoſdam bello Punico ſecundo inſtituti ſunt, ſecūdum alios tempore Sillano ex reſponſio Martiorum fratrum, quorum extabant Sibylla reſponſa. [Te quoque magna manent noſtris penetralia regnis) i. coleris vt numen. Manent autem expectant. [Penetralia) Secreta templorum. [Tuas ſortes) Sibyllina reſponſa, quæ (vt ſupra diximus) incertum eſt cuius Sibyllæ fuerit, quanquam Cumanæ Virgilius dicat, Varro Erythrææ. Sed conſtat regnante Tarquino quandam mulierem nomine Hamaltheam, obtuliſſe ei nouē libros, in quibus erant fata, & remedia Romana, & pro his popoſciſſe trecentum philippeos, qui aurei tunc precioſi erant. quæ contempta, alia die tribus incenſis, cum tribus reuerſa eſt, interdumq. cōtempta alijs tribus incenſis cum tribus reuerſa, tantundem popoſcit, & accepit quantum poſtulauerat. hac ipſa re commoto rege q precium non mutabat, qui libri in templo Apollinis ſeruabantur. nec ipſi tantum. Sed, & Martiorum, & Beguēs nymphæ, quæ artem ſcripſerat fulguritarum apud Tuſcos. Vnde, & addidit modo Tuas ſortes, arcanaque fata, & hoc trahit poëta. Aeneam tamen inducit quaſi de præſenti dicentem oraculo. [Lectosq́ue ſacrabo Alma viros) Quia niſi patricij non ſiebant. Sciendum ſanè primo duos librorum fuiſſe cuſtodes, inde decem, inde quindecim vſque ad tempora Sillana. poſtea creuit numerus. Nam ſexaginta fuerunt, ſed remanſit in his quindecim virorum vocabulum. [Folijs tantum ne carmina manda) Vt Varro dicit in folijs palmæ interdum notis, interdum ſcribebant ſermonibus, vt diximus ſupra. [Ipſa) Pro tu. & poſuit pronomen eius perſonæ de qua loquitur, pro illius cum qua loquimur. eſt autem Græcum. nam dicunt αὐτὴ εἰπέ. i. tu dic. [Finem dedit ore loquendi) Hoc eſt definit et vt ore loqueretur, nec in folijs ſcriberet.

PHOEBE graues Troiæ) In hac orōne captat Aeneas beneuolentiā Phœbi, ſignificans ſe memorē beneficiorū accepturū, qui. n. ſe gratum oſtendit in acceptis, dignum facit in accipiēdis. Simul quoque vt admonuerat Sibylla, vota facit. In quibus, vt alijs multis ad Romanam hiſt. facit præludium. Nam anus peregrina, ſiue hoſpita, atque incognita, Tarquinium regem adit nouē libros afferēs, in quibus diuina Romanorū oracula afferebat, eoſq. venales exhibuit, trecētos philippeos aureos pro eis poſtulans, quā tem, multo riſu excepit rex, quaſi delira, vltra iuſtū preciū nimiū expoſtulaſſet, ſed illa ſpreta, tres eorū igni abſumpſit. deinde, de ſex reliquijs idem precium expoſtulās, itidemq. deriſa idem effecit. Tertio vero, pro tribus reliqs, idem precium poſtulans accepit, admirante videlicet rege mulieris conſtantiā, & ASCE.

facti

facti nouitatem, vnde non nihil miſterij in libris ſuſpicatus, eos exaui iuſſit, abeunte quæ nunquam deinde viſa eſt anus, Sed Sibylla æſtimata, inq. illis reperta ſunt Romanorum fata, atque ita ſumma religione, atque obſeruantia culti ſunt a Romanis, & ad eos quaſi ad oraculum, quindecim viri adire ſolebant, vt Ser. recitat, & Cic. in 1. epiſt. ad Lentulum ſatis indicat. Sed ne multis lectorem immorer. Ordo eſt. O Phœbe.ſ. Apollo, ſemper miſerate.i. qui ſemper miſeratus es graues labores Troiæ (quod fingitur aut propter cauſam ſequentem, aut quia Phœbus, Apollo, & ſol diem eſt, quo lucente, Troia capi nõ poterat, ſed noctu) qui direxti.i. direxiſti (per ſyncopam, ſed ſunt qui velint, ſubitum teli adorſum depictum) tela Dardana Paridis.i. Dardanei Paridis (ſed ſunt qui potius, tela Dardana, pro eo qđ eſt Dardanea, dixiſſe cenſeant, quàm Dardanei Paridis, eo quod nõ cauſam Paridis adulteri, ſed Dardaniæ ſibi charæ tutari voluerit) & manus Paridis in corpus Aeacidæ.i. Achillis, nepotis Aeaci (dixerit aũt, quia præcipue in illis locis vulnerauit Achillem, in qbus vulnerabilis erat in calcaneis.ſ. pedum, quibus Thetis, mater eius, dum eum in Styge intingeret, tenuerat, & ita quoniam Stygijs aquis non imbuerat, nec muniuerat in illis duntaxat vulnerabilis erat, quod conqueritur apud Statium in Achilleide) ego intraui te duce.i. ducente, aut ductu tuo (Et ita à generali beneficio ad proprium, ſibi videlicet impenſum, deſcendit) tot maria obeuntia.i. circundantia, magnas terras.i. inſulas, & continentes, & gentes Maſſylum, pro Maſſylorum, qui ſunt in Africa (& habet ſecundam longam, nam Maſſylij, ſecunda breui, in prouincia Galliæ ſunt) repoſtas.i. repoſitas, & a ceteris ſecluſas, vt res quibus vti nolumus, penitus.i. omnino, hoc eſt extremos populos Maſſylorum, & arua prætenta Syrtibus (à prætendor, non à præ teneor) .i. in conſpectu Syrtium extenta, iam prendimus.i. arripimus iam tandem, oras.i. extremas regiones Italiæ, fugientis.i. more fugientis, cum propior eſſet prehendi nequeuntis. Fortuna Troiana.i. inimica, & aduerſa, qualem Troiani experti ſunt, fuerit (conceſſiuus eſt modus.i. concedendo, vt fuerit) ſecuta.i. perſecuta nos hactenus. (Eſt.n. tmeſis, nec dicetur temeſis) .i. ad hoc vſque tempus, & ad hunc vſque locum, nec amplius. (Poſſet etiam dici, fortuna fuerit ſecuta.i. perſecuta hactenus, Troiana.i. res Troianas) Fas eſt, ò dij, & deæ omnes quibus Ilium.i. arx præcipua in Troia, & ingens gloria Dardanidę, obſtitit.i. contra voluntatem ſtetit, hoc eſt quæ voluiſtis. Ilium deleri, & gloriam eius, vnde paulo inferius, Nimium Romana propago viſa potens ſuperis. & eſt egregia Troiæ laus, quaſi deos, deaſque ad æmulationem & inuidiam concitauerit, quod eius gloria, deorum gloriam offuſcaret. fas eſt, inq̃, vos parcere gẽti Pergameæ.i. Troianæ, & tu tu ò ſanctiſſima vates.ſ. Sibylla, præſcia venturi.i. quę præſcis vã turum, aut quod venturum eſt, da.i. dic, & deſigna meis fatis.i. ſm cetera oracula mihi data regna ſi ego non poſco indebita, ſcit.n. ſibi regnum deberi, & præcipue Iulo, & da.i. concede, oraculorũ reuelatione, Teucros conſidere.i. ſedem capere, & habitationẽ,

Latio.i. in Italia, vbi Saturnus latuit, & deos errantes.i. nobiſcũ profugos, & numina Troiæ agitata.i. profugata, conſidere Latio. Ego.ſ. per eos qui de me orturi ſunt, conſtituam, tum.ſ. poſtquam, regnum fatale conſtitutum fuerit Phœbo, & Triuiæ.i. in honorem Apollinis, & Dianæ templa de marmore ſolido.i. aut non admixto alio lapide, aut nõ fracto, & inſtituã dies feſtos.ſ. ſeculares, ſeu Apollinares ludos, de noie Phœbi.ſ. Apollinis, & magna penetralia.i. ſacraria, certant.i. certiſſime futura expectent, quoque.i. etiam te.i. libros tuos, in noſtris regnis, (quod poſtea effectum docet Seruius, Notumq. eſt Auguſtum ædem Apollini ſacram, hoc eſt, vt Perſius dixit, ſacra vatum inſtituiſſe, nec vitioſum eſt, quod tanto ante id vouerit Aeneas, q̃a id facit admonente Sibylla, quæ dixerat, Ceſſas in vota, preceſq. ? eius autem admonitione ſciuit ſe nihil in vanum voturum, atq; ita licet ſm veritatem, ideo id voluiſſe dicatur, quia poſtea factum eſt, tamen ſecundũ fictionem poeticam, poteſt poſtea factum eſſe ab ijs, q. Sibyllinis libris ſacraria extruxerunt, quia prius Aeneas futurum vouerat, quod quia reprobari non ſatis euidenter poteſt, ſatis eſt poëtæ) Nanque, pro quia, ego ponam.i. conſecrabo, & reſeruabo, hoc eſt nepotes mei id facient, hic.i. in regnis meis, ſortes.ſ. tuas, hoc eſt libros in quibus continebuntur ſortes.i. reſponſa deorum, vnde Horat. Dictæ per carmina ſortes, &c. & fata arcana.i. ſecreta, retinenda cum magna religione, & obſeruantia, dicta.i. vaticinata, meæ genti.ſ. ei quæ meis ſubdetur, & ò alma.i. altrix, & auctrix imperij, & rerum mearum, ego ſacrabo tibi, viros lectos.i. delectos, ad hoc munus.ſ. quindecim viros, tm̃.i. tantummodo, ne manda.i. ne commendes, ſeu cõmittas, nomina.i. notas, & characteras, hoc eſt ſcripta tua folijs, hoc eſt ſi hoc ſolũ beneficium nobis feceris, ꝙ loquaris, & non in folijs ſcripſeris, de qua re videndum eſt in III. huius, in oratione Heleni ad Aeneam, ne ipſa.i. folia, & nomina in eis ſcripta, volent venti rapidis.i. per ventos rapidos, commota turbentur ludibria.i. vt res ludibrio habitæ, ſui conſulentes ludibrio habentes, vnde dictum eſt: Inconſulti abeunt, ſedemq. odere Sibyllæ. Ego oro, vt, ſupp. ipſa.i. tute. canas.i. ore edas oracula, & nõ ſolis notis in folijs palmarum deſcriptis. Et, ſup. Aeneas hoc dicto, dedit finem loquendi.i. definiuit, & ſignificauit eam loq. ore, & non ſcriptis aut ſic, dedit ore.i. ſignificauit ore, ſuo finem loquendi.i. quod iam ſta ret finem loquendi, vt ipſa ſubſequeretur. vterque modus ſaluari poteſt, ſed prior, quia auctoritate Seruiana fulcitur, tutior eſt.

VARIA LECT. VOS quoque Pergameæ iam fas eſt parcere genti) In libris aliquot antiquis, Parcere, legitur [Latio conſidere Teucros) In Rom. lib. Conſiſtere, legitur. [Solido de marmore templa Inſtituam) In Rom. lib. Templum Conſtituam, legitur. In Longobardico, Templum, quidem eſt. Sed, Inſtituam, verbum etiam ad feſtos dies accommodetur. [Folijs tantum ne nomina manda) In antiq. omnis exemplaribus quotquot verſatur mihi contigit, Carmina, non, Nomina, ſcriptum inueni. quæ quidem lectio Seruium non latuit.

SERV. NOndum patiens) Quę nondũ poſſet implere oraculorũ ſermones, aut dũ vacat, & eſt impatiens. [Phœbi bacchatur vates) Bene bacchat. Idem.n. eſt Apollo, q. Liber pater, qui Sol. Vnde ait Luc. Cui numine mixto Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ. Vnde in eorum ſacris erat Phœbadum Baccharumq. conuentus. [Excuſſiſſe Deum) Excuti proprie de equis dicimus quod ideo trahit quia Phœbus (.i. Sol) equis vehitur: & nunc Sibyllam quaſi equum: Apollinem, quaſi equitẽ inducit, & in ea permanens tranſlatione, excuſſiſſe ait: vt, Excuſſus Arcteus. Item, Fera corda domans, quod eſt equorũ proprium, frænos pati, & ſtimulos, vt, Ea fræna furenti Cõcutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo. Qđ aũt dicit. [Magnũ Deum) Non re uera ait, ſed retulit ad effectum ſo-

Excutio.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq. premendo.
Oſtia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, variſque ferunt reſponſa per auras.
SIB. O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra grauiora manent: in regna Lauini
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non, & veniſſe volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint. alius Latio iam partus Achilles,
Natus, & ipſe dea. nec Teucris addita Iuno
Vſquam aberit, cum tu ſupplex in rebus egenis
Quas gentes Italum, aut quas non oraueris vrbes?
Cauſa mali tanti coniux iterum hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, ſed contra ardentior ito,
Qua tua te fortuna ſinet. via prima ſalutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab vrbe.

lentis, vt, Summe deum cuſtos ſancti Soractis Apollo. Vnicuique.n. deus quẽ colit, magnus videtur. [Excuſſiſſe Deũ) Pro excutere, tempus pro tẽpe. Eſt autem Attica figura, qua nos vti non conuenit quia hac licenter vtuntur poẽtę. [Fingitq. premendo) Componit: vt, Et corpora fingere lingua. Componit autẽ ad moderationem certam dicendi. Vt.n. diximus ſupra, omnia quidem vident, ſed non omnia indicant ſacerdotes. [Oſtia iamq. domus patuere) Precibus.ſ. & quæ ante oſtia erant patefacta, aditus eſſe cœperunt. [Ferunt reſponſa) Quia ait ſupra, Ora domus patuere. [Pelagi defuncte periclis) Non liberate pelago, ſed marinis periculis. Nam adhuc nauigaturus eſt, ſed ſine vllo diſcrimine. Defuncte autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita complerunt. Vnde eſt, & homo

Defunct⁹ functus.

honoribus functi. hinc defunctos mortuos dicimus, qui complauerunt vitæ officia. Vnde eſt, Et nil iam cœleſtibus vllis Debentem [Sed terra) Legitur & terræ: Vnum tamen eſt. [In regna Lauini) Alij Latini legunt, cuius tunc erat, ſed quia diuina loquitur futura, præoccupat. Poſtea .n. Lauinium dicitur, licet poſſit ad Lauinum Latini fratrem referri, qui illic ante regnauit. [Horrida bella) Quæ contra hoſpitem cognatumq́. ſuſcepta ſunt, vt Latinos dicturus eſt, arma impia ſumpſi, Promiſſam eripui. [Spumantem ſanguine cerno) Quaſi non prædicit, ſed videt quæ facturus eſt Turnus, vt, Retexent Tyberina fluenta Sanguine adhuc. [Non Simois tibi, nec Xanthus) Tyberinus, & Numicus in quem cecidit. [Nec Dorica caſtra) Græca & reuera, nam Turnus Græcus fuit, vt, Et Turno ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiusq́ patres mediæq́. Mycenæ. [Partus Achilles) Turnum ſignificat. & ſic hoc dictum eſt, vt in Buc. Alter erit tunc Tiphys, & altera quæ vehat Argo Delectos Heroas. & hoc eſt quod dicit, Obſcuris vera inuoluens. Nam licet vera ſint, latent. Vnde Apollo. λοξίας dicitur .i. obliquus. [Natus & ipſe dea) De Venilia ſorore Amatæ, vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirum eſſe Amatam fuiſſe mortalem, cum etiã Turnus Iuturnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerant diuina beneficia. [Addita Iuno) Inimica. Eſt autẽ verbum Lucilij & antiquorum, vt Plaut. Additus Ioui Argus. [In rebus egenis) Per tranſitum oſtendit famem futuram. [Coniux iterum hoſpita) Nam & Paris ab Helena fuerat ſuſceptus hoſpitio. Hoſpitia autem more ſuo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Aeneæ, quaſi fatorum hoc eſſe prædicit. [Tu ne cede) Ne cedas, ſed eſto audentior quàm tua te fortuna permittat. Et bene aduerſam fortunam docet virtute, aut vitari, aut imminui, aut patienter ſuſtineri. [Via) Ratio, opportunitas. [Graia pandetur ab vrbe) Propter Euandrum, qui eum in Tuſciam miſſurus ad Tarcontem eſt.

ASC. AT Phœbi &c.) Docet quũ reluctata eſt Sibylla, contra violentiam Phœbi inſidentis, vt penitus ſubacta deo vaticinata iudicetur, nec quæ Aeneæ nouerit placitura. nam ignota dicit, maleſta & terribilia, quæ non erat operæpretium Aeneam ſociosque eius, noſſe, priuſquam ad Italiam peruenerint, quia ſi nouiſſent tot bella in Italia adhuc gerenda, non tam læti, neque omnes in Italiam perueniſſent. vnde dicit, In regna Lauini Dardanidæ venient, ſed non & veniſſe volent, &c. Dico ad Italiam .i. ad eam partem quo peruenire cupiebant, videlicet in Latium, ſedes vbi fata quietas oſtendebant. Nam & Cumæ, in ora ſunt Italiæ, ſicut & Caieta, de qua in principio 7. dicetur, Te quoque littoribus noſtris .i. Italicis. Vnde hic expreſſe dicit Sibylla, in regna Lauini Dardanidæ venient quia iam ad littora Italiæ venerant, non amplius periculoſe nauigaturi. Vnde præmiſerat, O tandem magnis pelagi defuncte periclis, &c. Quia vero nihil extant quod ad hunc locum faciat Donati. Ordo eſt. At .i. ſed, vates .ſ. Sibylla, nondum patiens Phœbi .i. quæ nondum tolerare valebat Phœbum in eam .ſ. intrantem, aut inſidentem in more equitis, bacchatur .i. more bacchantium furit, exiſtens immanis .i. terribilis, & ferox (quia dictum eſt, Maiorque videri, &c.) in antro .i. adytis Phœbi, ſi .i. vt ſi forte poſſet, excuſſiſſe .i. quaſi equitem inſidentem excutere, pectore .ſ. ſuo, magnum deum .ſ. Phœbum, qui in oraculis magnus eſt, aut qui eam maiorem ſecerat. Ille .ſ. deus fatigat, ſupp. eam, tanto magis .ſ. quanto magis ipſa reluctabatur, domans .i. comprimens, os rabidum .i. furens, & corda fera .i. effera, & indomita, & fingit .i. componit, & ad debitum ſitum reducit, premendo .i. reprimendo .ſ. eam. Iamque .i. & iam .ſ. poſt vota, & preces, cum deus in eam plenè deſcenderat, centum ingentia oſtia domus patuere ſua ſponte, & ferunt .i. afferunt reſponſa .i. oracula, vatis .ſ. Sibyllæ, ad auras .ſ. vbi conſultores erant. Reſponſa autem ſunt hæc: O, ſup. Aenea, defuncte .i. perfuncte, & non amplius functure, tandem .i. poſt Septentrionales errores magnis pericli peragi, ſed, ſupp. nihilominus grauiora, ſup. pericula, manent, ſup. te, terris .i. in terris cum perueneris ad terram, quia in mari non potuit ſubmergi, qui Numico lacu ſubmerſus eſt, audi, ſup. quæ dicam, Dardanidæ venient in regna Lauini, mitte .i. remitte, aut depone hanc curam de pectore .i. ne ſis ſolicitus de hac re, ſed ipſi, & .i. ſimul volent, haud .i. non, veniſſe .i. quod in Italiam non venerint, non dicitur, tu voles, quia vir magnanimus, infrangibilem habet conſtantiam. Ego cerno .i. præuideo. & eſt exemplum vbi etiam mente cernimus, vt cerno, deo reuelante, intrinſecus. bella, inquit horrida, & Tybrim, fluuium illum Italiæ, ſpumantem multo ſanguine, non dicit, quorum, nec tamen victoriam pollicetur Aeneæ, Simois .i. fluuius ille Troianus, nec Xanthus .i. alius eiuſdem fluuius, nec caſtra Dorica .i. Græcorum non defuerint tibi .i. ad perniciem tuam, hoc eſt Troianorum cadaueribus opplebitur Tyberis, vt oppleti ſunt Simois, & Xanthos. Et iam ſæuos inimicos offendent in Italia, quam experti ſunt Græcos in Phrygia. Alius Achilles .i. Achilli ſimilis, videlicet Turnus, partus eſt .ſ. tibi iam in Latio, natus eſt, & .i. etiam ipſe, q.d. non ſolum Achilles aut tu, dea .ſ. Venilia, nec Iuno addita .i. perſecutrix, Teucris .ſ. ad perſequendos eos abierit vſquam .i. in aliquo loco, ab eis, ſupp. tunc, cum tu, ſupplex in rebus egenis .i. tenuibus, & modicis, quas gentes Italum, pro Italorum, & quas vrbes .i. ciuitates, & communitates non oraueris .ſ. vt tibi auxilio ſint? q.d. nullas non oraueris, ſed omnes, & eſt plus quàm ſi omnes diceret. Coniux hoſpita .i. filia hoſpitis .ſ. Lauinia, filia Latini, Turno deſponſata à matre erit, ſup. Teucris .i. Troianis, iterum ſicut fuerat Helena, cauſa tanti mali .i. tam perniciosi belli. Et thalami, externi, erunt, ſup. item cauſa tanti mali, ſed tu ne cede, pro ne cedas, malis .ſ. pugnatam, hoc eſt laboribus, & aduerſitatibus, ſed ito contra .i. obuiam, audentior, quam tua fortuna ſinet te, hoc eſt magnanimitate ſupera fortunam tuam ita vt virtus tua, & prudentia dominetur fortunæ. Prima via .i. primus aditus, & modus acquirendæ ſalutis, pandetur .i. aperietur tibi (quod .i. quam rem, tu reris .i. opinaris, minime .i. nullo modo, quia non eſt vero ſimile, cum nihil ſit magis hoſtile) ab vrbe Graia .i. à Græcis habitata, dum .ſ. per Euandrum, hominem Arcadem illic habitantem, vbi nunc Roma eſt, ad Tarcontem in Tuſciam miſeris.

SED terra grauiora manent) In lib. quibuſdam admodum vetuſtis, Terræ, genitiuo caſu legitur. [In regna Lauini Dardanidæ venient) Vetera quædam exempl. legunt. Et regna, pro, In regna, Sunt & qui Latini legendum autument. [Nec Teucris addita Iuno) Multi quidem lib. in antiquis, Abdita, legunt. [Sed contra audentior ito, Quam tua te fortuna ſinet) In pleriſque veteribus libris, Quà, legere eſt. VARIA LECT.

SERV. EX adyto) Locum vaticinationis oſtẽdit. [Cumæa Sibylla) Bene addidit propter diſcretionem. [Antroq́. remugit) Quia in antro eſt: vt, Pulſati colles clamore reſultãt [Obſcuris vera inuoluens) Vera, & obſcura confundens. eſt aũt Hypallage veris obſcura inſerens. [Ceſſit furor) Nõ penitus receſſit, ſed paulatim cœpit imminui. Nam eſt paulò poſt de Miſeni morte dictura, quod non procedit ſi nunc numen receſſit. [Non vlla laborum O virgo) O, licet ſit naturaliter breuis in latinis ſermonibus apud Vergilium tamen pro lõga habetur, vt hoc loco, O virgo. Item alibi, Quis te magne Cato tacitum. Exceptis ego: vt, Aſt ego quę diuũ. & duo, vt, Si duo præterea. & ſcio, vt, Nunc ſcio quid ſit amor, & neſcio, vt, Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos. Apud alios O, niſi in Græcis nominibus non producitur, quod & nunc ſequi debemus Dicunt tamen quidam quod O, tũc producitur in nominatiuo quando & in genitiuo fuerit producta, quod falſum eſt. Nam & Virg. produxit virgo, cum virginis faciat, & Luc. Cato corripuit: vt, Nunc Cato da veniam, cũ Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virg. Statius eã corripit. Sanè ſciendum allocutionem hanc eſſe ſuaſoriam, cum partibus ſuis. Nã honeſtum eſt qđ dicit ſe patrẽ requirere, vtile, vt ab eo patriæ originẽ diſcat, neceſſa-

POE. Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera inuoluens. ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Vt primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt:
Incipit Aeneas heros. AEN. Non vlla laborum
O virgo noua mi facies, inopina ue ſurgit.
Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi.
Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronta, refuſo)
Ire ad conſpectum cari genitoris, & ora
Contingat, doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Inualidus, vires vltra, ſortemque ſenectæ.

Quin, vt te ſupplex peterem, & tua lumina adirem,
Idem orans mandata dabat. natique, patriſque
Alma precor miſerere, potes nanque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arceſſere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibuſque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties. quid Theſea? magnum
Quid memorem Alcidē: & mi genus ab Ioue ſummo,

neceſſarium, quia iuſſerat pater: vt, Ditis tñ ante Infernas accede domos. poſſibile, quia ait, Quando hic inferni ianua regis Dicitur. Item, Potes nanque omnia: ſi omnia, & hoc. [Noua mi facies) Species. Et ſciendum pronomen Mihi nũquam in Synæreſim venire, ne incipiat eſſe blandientis aduerbium, & licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit, vel quia vnum eſt exemplum, vel quia poteſt eſſe etiam blandientis aduerbium, nihil vero pro metri neceſſitate cogitur. Nam ſi pars ſequens orationis à vocali inchoet. Nihil dicimus: vt, Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Si autem à conſonante inchoet, Nil ponimus. Vt Iuuen. Nil tale expectes, emit ſibi multa, videmus. [Inopina ne ſurgit) Nomen eſt, non participium. Nam inopinata diceret, quod non procedit. Opinatus enim venit ab eo quod eſt opinor. ſed quia inopinor non dicimus, ideo nec inopinatus facit. ſicut, & nocens participium eſt, quia inuenimus noceo, innocens nomen, quia innoceo non dicimus. Nullum eſt enim participium quod à verbo non trahatur, licet à ſui verbi forma non veniat vt placita, licet placeor non dicamus, tamen placeo inuenimus. Item regnata, triumphata. Vnde galeatus, & tunicatus nomina comprobantur. Nullum enim verbum horum originis reperitur. [Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi) Præcepi, ante cognoui ab Heleno, vel à parte qui ait, Gens dura atque aſpera cultu Debellanda tibi Latio eſt. Dicit autem ſe futura partim audiſſe, partim mente præcepiſſe. Sed occurrit, ſi nouit omnia, quid conſulit numen? Noſſe ſe dicit omnia quantum ad labores pertinet, & concedit totam petitionem, vt ad illud veniat quo poſſit patrem videre. Nam quod dicit vnum oro, non ſolum dicit, ſed præcipuum: vt, Vnam poſthabita coluiſſe Samo. [Quando) Si quidem, & eſt coniunctio. [Et tenebroſa palus Acheronte, refuſo) Paludem pro lacu poſuit. Nam Auernum ſignificat, quem vult naſci de Acherontis æſtuarijs. Palus, autem, bene ille produxit Lus, quia plus paludis facit, quod ſupra plenius diximus. Horat. corripuit: vt, Sterilisque diu palus aptaque remis. Tenebroſa, autem, nigra, per quod altam ſignificat, vt, Niger fugit ſub nube columbam .i. alta. [Acheronte, refuſo) Acheron fluuius dicitur inferorum, quaſi ſine gaudio, ſed conſtat locum eſſe aut longe a Baijs vndique montibus ſeptum, adeo vt nec orientem, nec occidentem Solem poſſit aſpicere, ſed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus, hæc ratio eſt, omnia vicina illic loca calidis, & ſulphuratis aquis ſcatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel ſciomantia, vt dicunt, nõ niſi ibi poterat fieri, quæ ſine hominis occiſione non fiebat. Nam, & Aeneas illic occiſo Miſeno ſacra iſta compleuit, & Vlyſſes occiſo Eldenore, quanquam fingatur in extrema Oceani parte Vlyſſes fuiſſe, quod ipſe Hom. falſum eſſe oſtendit ex qualitate locorum quę commemorat ex tempore nauigationis. Dicit enim eum circa vnam noctem nauigaſſe, & ad locum veniſſe, vbi ſacra perfecit. Quod de Oceano non procedit de Campania, manifeſtiſſimum eſt. Præterea à Baio ſocio eius illic mortuo, Baias conſtat eſſe nominatas. Dicit etiam vidiſſe Herculem, ideo quia illic ſunt Bauliæ, locus Herculis dictus quaſi Boaulia, quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hiſpania adduxerat. [Ire contingat) Vt minus eſt, Ve ita continget, vt iter doces. [Sacra oſtia pandas) Aut venerabilia, aut execranda, ſicut de Tartaro dicturus eſt, Sacræ panduntur portæ. [Illum ego per flammas) Meritum approbat patris, vt iuſtum videatur eſſe deſiderium. [Sequentia tela) Vt ardentes clypeos atque æra micantia cerno. [Ex hoſte recepi) Liberaui, vt, Frugeſque receptas. Ex hoſte autem, plus eſt quàm ſi ex hoſtibus diceret, vt diximus ſupra. Ex hoſte enim generaliter dicitur, ex hoſtibus partem oſtendit. ſicut dicendo

Terra. terram, ſignificamus elementum, terras vero ſingulas partes, vt

Terras. Africæ, Italiæ. [Meum comitatus iter) Non ſpe ſalutis, ſed mei cauſa, vt, Cedo equidem, nec ante tibi comes ire recuſo. [Cœliſque ferebat) Vt ante morte præuentus ſit quàm ferre deſiſſet. Et mire imperfecto vſus eſt tempore, ac ſi diceret, adhuc ſi viueret ferre. [Vires vltra, ſortemque ſenectæ) Quia ſenectæ ſors, eſt quies, & ocium, ſicut pueritiæ, ludus, amor adoleſcentiæ, ambitus iuuenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, quàm

Inopinus.

ſors exigebat ſenectæ. [Orans mandata dabat) Sic dictum eſt eum rogare, cui poſſit iubere, vt, & ſupplex tua numina poſco. Maior enim ad impetrandum vis eſt iubere. [Mandata dabat) Vt, Huc caſta Sibylla Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet. [Lucis Hecate præfecit Auernis) Hecate triũ poteſtatum nomen eſt. Ipſa eſt enim Luna, Diana, Proſerpina. ſed ſolum Proſerpinam dicere non potuit propter lucos qui Dianæ ſunt. Item Dianam, quia Auernis ait. Vnde elegit nomen in quo vtrunque conſtabat. Vnde Lucan. de Proſerpina ait, Hecate pars vltima noſtræ. [Si potuit manes) Nititur exemplis, quæ inferiora ſunt per comparationem, vt ipſe videatur iuſtius velle deſcendere. Nam Orpheus reuocare eſt conatus vxorem hic vult tantum patrem videre Orpheus autem voluit quibuſdam carminibus reducere animam coniugis, quod quia implere non potuit, à poëtis fingitur receptam iam coniugem, perdidiſſe, dura lege Plutonis. Quod etiam Virg. oſtendit dicendo Arceſſere, quod euocantis eſt proprie. [Fidibuſque canoris) Bene ſonantibus chordis. Fidibus autem eſt nominatiuo hæc fidis, vt ſit Pyrrhichius. Nam fides iambus eſt. [Si fratrem Pollux alterna morte redemit) Vt diximus ſupra, Helena, & Pollux de Ioue nati immortales fuerunt. Nam Caſtor Tyndarei filius fuit, cuius mortem ſuo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur, quia horum ſtellæ ita ſe habent, vt occidente vna oriatur altera. & iterum exemplum per comparationem, quod quia pium eſt, ſe ad frequentiam contulit dicendo. [Itq. rediq. viam toties, quid Theſea) Dutum exemplum. Vnde nec immoratus eſt in eo. Dicit inferos debere parere pietati, qui paruerunt infanda cupienti. Nam hic ad rapiendam Proſerpinam ierat cum Pyrithoo & illic retentus luit pœnas, vt, Sedet æternumque ſedebit Infelix Theſeus. [Magnum Quid memorem Alcidem?) Melius ſic diſtinguitur, licet quidam legunt, Quid Theſea magnum, vt epitheton ei dent qui per ſe non eſt magnus. Nam Herculem etiam ſine epitheto magnum intelligimus. Sed melius eſt, Magnum dare Herculi quàm ſacrilego. [Et mi genus ab Ioue ſummo) Occurrit tacitæ quæſtioni tanquam Sibylla dixerit, Sed ij.n. qui deſcenderant, a dijs ducebant originem.

TALIBVS &c.) Habito, inqt, tali oraculo Sibylla Impulſu dei horrendas canit ambages, quia iam deus remiſerat habenas, hoc eſt permiſerat eam redire ad ſe, nondum tamen ad ſe penitus redierat, & quia deorum reſponſa (ſecundum Ethnicorum theologiam quam poetę ſequuntur) ſępe dubia, & obſcura ſunt, nunquam tamen falſa. ideo dicit, quod erat obſcuris vera inuoluens. Poſtea autem quàm ad ſe redierat, orat Aeneas, vt ſe ducat ad inferos, ad conſpectum. ſ. patris. & doceat quibus aditus inferni pateant, atque oſtia aperiantur. De quo quidem deſcenſu, inter hanc, & ſequentem lectionem (quia ad vtranque faciunt) nonnulla ex Macrob. citabimus, quæ ad eum locum recepimus, vt explanatio noſtra familiaris è regione textus haberi poſſet. Eſt igitur ordo. Sibylla Cumæa, more græco, Latine Cumana .i. quę apud Cumas oracula dabat, canit ambages .i. ambiguos ſermones, horrendas .i. cum horrore audientium, aut horrorem incutientes, & hoc talibus. ſ. oraculis, dictis .i. pronunciatis, ex adyto .i. loco penitiore templi, quem ſoli ſacerdoti adire licebat, vnde adytus Latine, & adytum Græce, contraria ſignificant. nam adytum, dictum eſt, ab a, priuatiua particula, & dyo, ingredior, quaſi ſine ingreſſu, & ipſa remugit .i. cum reflexione vocis, quaſi mugitum effert, antro .i. ex antro, inuoluens .i. implicans vera, obſcuris .i. non ſatis intellectis, quamuis, & vera eſſent, quia Apollo cõcutit .i. inſtigat, furenti ea .i. eiuſmodi frena .i. ſic mentem, & organa vocis eius regit, vt quæ ipſe voluit, non quæ ipſa præmeditata ſit, loqueretur, & vertit .i. vertendo, hoc eſt trahendo, & retrahendo, dirigit ſtimulos, ſupple eos .i. eiuſmodi, ſup. in pectore .i. præcordijs Sibyllæ, vt .i. vbi, aut cum primum, hoc eſt immediate, poſtquam furor .i. rabies Sibyllæ, ceſſit .i. ſedata eſt, & ora rabida quierunt, Aeneas heros .i. vir prouidus, & quaſi diuinus, cuius eſt proſpicere ventura, incipit. ſ. affari Sibyllam in hunc modum. O virgo, vlla facies .i. ſpecies laborum, non ſurgit .i. oritur, aut ꝓdicitur, mi .i. mihi noua, ve, pro vel, inopina .i. inopinata, qa ego percepi omnia, ſcilicet quæ ad bella pertineant, & id in fine 5. dicente patre, Gens aſpera cultu debellanda tibi Latio eſt. & peregi A S G

egi mecum.i.præmeditatus ſum, ante.i.priuſquam hæc diceres, animo.ſ. meo .i. quanquam ad bellum mihi in Italia gerendum, certior iam factus à patre, & diſcurſu rationis bene cognoſcere poſſum, quod non ſine ſanguine tam mihi contingeret regnum, q.d. nolo amplius de bello mihi canas, ſed oro vnum .i. præcipuum, aut id ſolum, quando.i.quandoquidem, ianua Ditis.i.Plutonis, inferni .i. habentis poteſtatem apud inferos, & palus tenebroſa.i.nigra, & profunda, & hoc Acheronte.i.lacu illo infernali, refuſo.i.refluente, & ſtagnante, dicitur, ſup. eſſe, hic.i.in campania Italiæ, cuius cauſam narrauit Seru. Contingat.i.detur mihi, licet difficile ſit, ire ad conſpectum, & ora chari genitoris .ſ. Anchiſæ, doceas iter.i.aut modum eundi, aut per via poſuit, & pandas .i. aperias, & reſeres, oſtia ſacra .i. execrabilia, aut religione multa obſeruanda. Ego eripui illum.ſ.patrem, his humeris, per flammas, & mille tela ſequentia, vt dictum eſt in fine 2. & recepi ex hoſte medio .i. ex medijs hoſtibus in locum tutum perduxi, aut de cineribus intelligit, quos a Diomede recepit, vnde dixit in 5. Salue ſancte parens iterum ſaluete recepti, Nequidquam cineres. Ille comitatus meum iter, ferebat .i. tolerabat mecum omnia maria, atque omnes minas.i.terrores, & tempeſtates, pelagi.i.maris, & cœli .i. aeris, exiſtens inualidus .i. debilis vltra vires, & ſortem ſenectæ.i.ætatis, quæ quietem, & ocium efflagitat. Quin .i. quinetiam, idem orans tanquam ſupplex, pp magnam affectionem, dabat mandata.i.præcipiebat, vt in fine 5. dictũ eſt, vt ego ſupplex peterem te, & adirem tua limina. Ego igitur precor, ò alma .i. ſancta, & ſalutis noſtræ altrix virgo, miſerere nati, & patris, nam tu potes omnes, quia ergo potes, & pium eſt, atq; licitum, quia à patre diuino mandatum debes velle. Probat autem quod dixit, potes, nec.i.& non, & Hecate.i.Proſerpina, apud inferos, quæ eadem Diana eſt apud nos, non nequidquam .i. non ad nihil.i.non fruſtra præfecit te, lucis.i.ſiluis incedius, quæ nunquã lucent, ſed ſemper ſacras vmbras habent, Auernis.i.qui ſunt iuxta Auernum in campania lacum, prætcrea eſſe, nec quod poſſit carere exemplo probat ſic, ſi Orpheus potuit arcerſere .i. aduocare ad ſe, manes .i. vmbras, coniugis .ſ. Eurydices, vt viſum eſt in fine 4 Georg. fretus.i.confiſus, & adiutus: Cithara Threicia.i.Thracia, & fidibus.i.chordis, canoris.i.dulciter canentibus, ac reſonantibus, ſi Pollux, alter geminorum filius Iouis, ex Leda Tyndari vxore, redemit fratrem .ſ. Caſtorem, morte alterna .i. quam alternatim pro illo obit, vt ille viciſſim pro Polluce, & it, & redit viam .ſ. ab inferis ad ſuperos, & è diuerſo toties, quia ſingulis diebus, ſic enim gemini in cęlo ſunt vt dum alter oritur, alter occidat, quid.i.ad quid, memorem.i.commemorem, & recitem Theſea, q. d. non opus eſt, quia is violenter acceſſit, ſed victus eſt, quid memorem Alciden .i. Herculem magnum .ſ. ſine exemplo in ſua ætate, qui Theſea liberaſſe dicitur ab inferis, & Cerberum traxiſſe ad ſuperos, q. d. ſi ipſi hoc potuerunt, hi per pietatem, illi per violentiam, potero & ego qui & pius, & fortis ſum. Ac ſi dicat Sibylla, verum illi potuerunt, quia dijs geniti, ad hoc reſpondet genus, ſupp. eſt, &.i.etiam, mi .i. mihi, ab Ioue ſummo .ſ. deorum, ſicut Herculi, & Polluci. Mi, datiuus eſt, à genitiuo, mis ſicut, mihi, à mei, nec videtur abſurdum, ſi dicatur mij, ſcribendum, ſed proferendum monoſyllabon, ſicut dij, vnde dum duæ ſunt ſyllabæ, interijcitur h, & ſit mihi, quæ cauſa eſt, cur ahenum, interdum ſcribitur, & apud nonnullos Ieſus, cum ætis ſit, Ieſus, dictio triſyllaba. Quia vero de infernis, multa dicturus eſt poeta, ex Platonicorum philoſophia, non abſurde abduxero ea, quæ Macrobius ſuper ſomnium Scipionis à Cicerone editum, de ipſis dixerit interiecturus, quædam declaratiua, quæ ſemicirculis a Macrobianis diſcernemus. Dicit igitur ſic ad hæc Ciceronis verba, Quæſiui viueret ne ipſe, & pater Paulus, & alij quos nos extinctos arbitrabamur. Imò vero, inquit, hi viuunt, qui è corporum vinculis, tanquam è carcere volauerunt, veſtra vero, quæ dicitur vita, mors eſt. Hæc illæ. Ad quæ Macrob. Si ad inferos meare, mors eſt, & vita, eſt eſſe cum ſuperis, facile diſcernes, quæ mors animæ, quæ vita credenda ſit, ſi conſtiterit, quis locus habendus ſit inferorum, vt anima, dum ad hunc locum truditur mori, cum ab hoc procul eſt vita frui, & vere ſupereſſe credatur. Et quia totum tractatum, quem veterum ſapientia, de inueſtigatione huius quæſtionis, agitauit in hac latenter verborum paucitate reperies, ex omnibus aliqua, quibus nos de rei quam quærimus abſolutione, ſufficit admoneri, amore breuitatis excerpſimus. Antequam ſtudium philoſophiæ, circa naturæ inquiſitionem ad tantum vigoris adoleſceret, qui per diuerſas gentes. auctores in conſtituendis ſacris cæremoniarum fuerunt, aliud eſſe inferos negauerunt, quam ipſa corpora, quibus incluſæ animæ carcerem fœdum tenebris, horridum ſordi-

Veterum opinio inferos in corpore ponentium

bus, & cruore, patiuntur. Hoc animæ ſepulchrum, hoc Ditis concaua, hoc inferos vocauerunt. Et omnia quæ illic eſſe credidit, fabuloſa perſuaſio in ipſis humanis corporibus aſſignare conati ſunt. Obliuionis fluuium, aliud non eſſe aſſerentes, quam errorem animæ obliuiſcentis maieſtatem vitæ prioris, qua antequã in corpus truderetur potita eſt, ſolamq; eſſe in corpore vitam putantis. Vnde Lethæum fluuium, a lethe, quod eſt obliuio, & letho, quod eſt lateo, vocamus) Pari interpretatione Phlegethontem, ardores irarum, & cupiditatum, putauerunt. (Dicitur enim Phlegethon, à verbo phlego, quod eſt cõburo, ardeo, &c.) Acheronte quidquid feciſſe, dixiſſe ne vſque ad triſtitiam, humanæ varietatis more, nos pœniret. (Dicitur Acheron ab a, quod priuatiuum eſt, & chara, lætitia, hoc eſt abſque lætitia) Cocytum, quidquid homines in luctum, lacrymas compellit. (Dicitur à cocytos, quod eſt luctus, vlulatus, ſicut cocyma, ploratus, cocyzo, lamentator, & cocyo, ploro, &c.) Stygem quidquid inter ſe humanas animas in gurgite mergit odiorum. (Dicitur Styx, à ſtyge ros Plutos, quod eſt mœſtus odioſus, vel ſi ſic ſcribas, Stya, eſt acies, ſeu turma, continens viros. (T.i.ccc.) Notare hic fluuiorum ordinem, quod incrementum habeant, primum ſiquidem malũ eſt, obliuio boni, quod Lethe ſignificat. Deinde ardor, & inflammatio, ad malum, quod Phlegethonitum priuatio lætitiæ, quod Acheron, tum luctus, & lacrymæ, quod Cocytus. Poſtremo, perſeuerans odium in furorem capiens, quod Styx ſignificat. Ipſam quoque pœnarum deſcriptionem de ipſo vſu conuerſationis humanæ ſumptam. crediderunt Vulturem iecur immortale tondentem, nihil aliud intelligi volentes, quàm tormenta conſcientiæ obnoxia, flagitio viſcera interioris rimantis, & ipſa vitalia indefeſſa admiſſi ſceleris admonitione laniantis, ſemperq. curas ſi requieſcere forte tentauerint excitantis tanquam fibris renaſcentibus inhærẽdo, nec ulla ſibi miſeratione parcentis lege hac qua ſe iudice nemo nocens abſoluitur, nec de ſe ſuam poteſt vitare ſententiam. Illos autem epulis ante ora poſitis, excruciari fame, & inedia tabeſcere, quod magis, magiſq. acquirendi deſiderium cogit, preſertim copiam non videre, & in affluentia inops egeſtatis mala patiuntur neſcientes. parta reſpicere dum egent habentis. Illos radijs rotarum pendere diſtrictos, quæ nihil conſilio præuidentes, nihil ratione moderantes, nihil virtutibus explicantes, ſeq. & actus ſuos omnes fortunæ permittentes, caſibus, & fortuitis, ſemper rotantur. Saxum ingens voluere, inefficacibus, laborioſiſque conatibus vitam terentes. Atram ſilicem, lapſuram ſemper, & cadenti ſimilem, illorum capitibus imminere, qui arduas poteſtates, & infauſtam ambiunt tyrannidẽ, nunquam ſine timore victuri, & cogẽtes ſubiectum vulgus odiſſe, cum metuat ſemper ſibi videntur quod merentur excipere. Nec fruſtra hoc theologi ſuſpicati ſunt. Nam Dionyſius aulæ Siculæ inclementiſſimus incubator, familiari quondam ſuo, ſolam beatam æſtimanti vitam tyranni, volens quam perpetuo metu miſera, quàm impendentium ſemper periculorum plena eſſet, oſtenderet gladium vagina raptum, & à capulo de filo tenui pendentem mucrone demiſſo iuſſit, familiaris illius capiti inter epulas imminere. Cumque ille, & Siculas, & tyrannicas copias, præſentis mortis periculo aſpernaretur. Talis eſt, inquit Dionyſius, vita, quam beatam putabas, ſic nobis ſemper mortem imminentem videmus. Exiſtima ergo, quando felix eſſe poteris, qui timere non deſinit. Secundum hæc igitur, quæ à theologis afferuntur, ſi vere ſuos quiſq; patimur manes, & inferos in his corporibus eſſe credimus, quid illud intelligendum eſt, quam mori animam, cum ad corpus inferna demergitur. viuere autem cum, ad ſupera, poſt corpus euadit? Dicendum eſt, quid ijs poſtea viri ſolicitior inquiſitor philoſophiæ cultus adiecerit. Nam & qui primum, Pythagoram, & qui poſtea Platonem, ſecuti ſunt, duas eſſe mortes, vnam animæ, animalis, alteram prodiderunt. arbitrantes tunc animam mori, nondum corrumperetur, quod impoſſibile ſciuerunt. ſed dum operas ſibi proprias exercere non poſſet. Mori animal, cum anima diſcedit è corpore, ipſam vero animam mori aſſerentes, cum à ſimplici, & indiuiduo fonte naturæ in membra corporea diſſipatur. Et quia vna ex ijs manifeſta, omnibus nota eſt. Altera, non niſi a ſapientibus deprehenſa. ceteris eam vitam eſſe credentibus, ideo hic ignoratur à plurimis, cur eundem mortis deum, modo Ditem, modo immitem, vocemus, cum per alteram.i. animalis, mortem, abſolui animam & ad veras naturæ diuitias, atque ad propriam libertatem remitti, fauſtum nomen indicio ſit. Nam Plutus, diuitiæ ſunt, vnde Pluton. Per alteram vero, quæ vulgo vita exiſtimatur animam de immortalitatis ſuæ luce, ad quaſdam tenebras mortis impelli, vocabuli teſtemur horrore. Nam (vt conſtet) animal,

Lethe

Phlegeton

Acheron

Cocytus

Styx

Vultur iecur tondens

Ixiones Syſiphi ſaxu voluentes

Dionyſii tyranni. Caſum ſilicentis imminentes Ebleg...

Nota duas mortes

De reliquis philoſophis

Vnde cor pus dictū. neceſſe eſt anima in corpore vinciatur: Ideo corpus δέμας, hoc eſt vinculum, nuncupatur. (Eſt enim δέμας, faſciculus δεσμὸς, vinctus: δεσμῶν, vinculorum, nodus: δεσμεῖν, ligo, vincio) Et σῶμα, quaſi quoddam σῆμα.i. animæ ſepulchrum, vnde Cicero pariter vtrunque ſignificans, corpus eſſe vinculum, corpus eſſe ſepulchrum, quod carcer eſt ſepultorum, ait, Qui è corporum vinculis, tanquam è carcere euolarunt. Inferos autem Platonici, non in corporibus eſſe .i. non à corporibus incipere, dixerunt, ſed certam mundi eius partem, Ditis ſedem .i. inferos, vocauerunt. De loci vero ipſius finibus inter ſe diſſona publicarunt. Et in tres ſectas, diuiſa ſententia eſt. Alij enim mundum in duo diuiſerunt, quorum, alterum facit, alterum patitur. Et illud facere, dixerunt, quod cum ſit immutabile alteri, cauſam, & neceſſitatem permutationis imponit, hoc pati, quod per mutationes variatur. Et immutabilem quidem mundi partem, à ſphæra, quæ Aplanes dicitur, vſque ad globi lunaris exordium, mutabilē vero a luna, ad terras vſque dixerunt, & viuere animas dum in immutabili parte conſiſtunt, mori autem, cum ad partem ceciderunt, permutationis capacem, Atque ideo inter lunam, terraſq. locum mortis, & inferorum vocari, ipſamq. lunam vitę eſſe, mortisq; confinium. & animas inde in terram fluentes mori, inde ad ſupera meantes, in vitam reuerti.

Tres Platonicorū de inferis ſententiæ.

De luna. Nec immerito exiſtimatum eſt, a luna enim deorſum, natura incipit caducorum, ab hac, animæ ſub numerum dierum cadere, & ſub ipſis incipiunt, denique illam (.i. lunam) ætheream terram, phyſici vocauerunt, & habitatores eius lunares populos nūcupauerunt, quod ita eſſe pluribus argumentis, quę nunc longum eſſe enumerare, docuerunt. Nec dubium eſt, quin ipſa ſit mortalium corporum auctor, & cōditrix, adeo vt nulla corpora, ſub luminis eius acceſſu, patiantur augmenta, & hac decreſcente, minuantur. Sed ne de re manifeſta faſtidium, prolixa aſſertione generetur, ad ea quæ de inferorum loco alij definiunt, tranſeamus. Maluerunt enim mundum, alij in elementa ter quaterna diuidere, vt in primo ordine nomerarentur, terra, aqua, aër, & ignis, quę eſt pars liquidior aëris, vicina lunę. Supra hęc rurſum totidem numero, ſed naturæ potioris elementa, vt ſit luna, pro terra, quā æthream terram à phyſicis diximus nominatā; aqua, ſit ſphęra Mercurij, aër, Veneris, ignis, in Sole. Tertius vero elementorum ordo, ita ad nos conuerſus habeatur, vt terram, vltimam faciat, & ceteris in medium redactis, in terram deſinat, tam ima, quàm ſumma, poſtremitatis igitur ſphæra Martia ignis habeatur, aër, Iouis, Saturni, aqua, terra vero Aplanes, in qua Elyſios campos eſſe, puris animis deputatos, antiquitas nobis intelligendum reliquit, de his campis, anima, cum in corpus emittitur, per tres elementorum ordines, trina morte ad corpus vſque deſcendit. Hæc eſt inter Platonis, de morte animæ, cum in corpus truditur, ſecunda ſententia, in qua videbimus omnia in vnum globum redacta, ita, vt ſicut ignis cū terra, in ſiccitate communicat, ſic Aplanes cum eadem conueniat. Nec abſurdum eſt dicere, Martem eſſe, de natura ignis, Iouem, de natura aëris, quem ſæpe pro aëre ponimus, vnde ipſum tonantem dicimus, tonitrua ſi quidem in aëre fiunt. Saturnū, de natura aquæ, quam frigidam, vt illum cognoſcimus, & ſicut hæc, rerum pater, dicitur. vt in Georg. Oceanumq. patrem rerū & ſecundum Mileſium Talετem, omnia ex humore creantur, ita ille, deorum pater, mortalibus tum inimicis. accedit ad hæc, quod Saturni genitalia in aquas cecidiſſe fabulantur. Firmamentum autem .i. Aplanē, cum terra multū affinitatis habere videmus, &c.

Secunda opi. Platonicorum.

Tertia opinio. Alij vero (Nam tres inter eos eſſe ſententiarum diuerſitates ante ſignauimus) duas quidem, & ipſi partes, ſicut primi faciunt, ſed non iiſdem terminis diuidunt mundum. Hi enim cœlum, quod Aplanes ſphęra vocitetur, partem vnam, ſeptem vero ſphęras, quæ vagæ vocantur, & quod inter illas, & terra eſt, terramq. ipſam alteram partem eſſe voluerunt. Secundum hos ergo, quorum ſectæ amicior eſt ratio animæ beatæ, ab omni cuiuſcunque cogitatione corporis, liberæ, cœlum poſſident, quæ vero appetentiam corporis, & huius quam in terris, vitam vocamus, ab illa ſpecula altiſſima, & perpetua luce deſpiciens, deſiderio latenti cogitauerit, pondere ipſo terrenæ cogitationis, paulatim in inferiora delabitur. Nec ſubito perfecta incorporalitate, luteum corpus induitur, ſed ſenſim, per tacita detrimenta, & longiorem ſimplicis, & abſolutiſſimæ puritatis receſſum, in quædam ſiderij corporis incrementa turgeſcit. In ſingulis enim ſphæris, quæ cœlo ſubiectę ſunt, ætherea ſubuolutione veſtitur, vt per eas gradatim ſociari huius indumenti teſtæ conſiliatur. Et ideo totidem mortibus, quot ſphęras tranſit, ad hanc peruenit, quę in terris vita vocitatur. Deſcenſus vero ipſius, quo anima de cœlo in huius vitæ inferiora delabitur, ſic ordo digeritur. Zodiacum ita, lacteus circulos obliquę circumflexionis, occurſu ambiendo amplectitur, vt eum qua duo tropica ſigna Capricornus, & Cancer feruntur, interſecent. Has, ſolis portas, phyſici vocauerunt, quia in vtranque obuiam ſe ſolſtitio, vlterius ſolis inhibetur acceſſio & fit ei regreſſus ad zonæ viam, cuius terminos nunquam relinquit. Per has portas, animæ de cœlo in terram meare, & de terris in cœlum remeare creduntur, ideo hominum vna, altera deorum vocatur. Hominum cancer, quia per hunc in inferiora deſcenſus eſt. Capricornus deorum, quia per illum animæ in propriæ immortalitatis ſedem, & in deorum numerum reuertuntur, & hoc eſt quod Homeri diuina prouidentia in antri Ithacenſis deſcriptione, ſignificat. Hinc, & Pythagoras putat, à lacteo circulo deorſum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapſæ, videntur à ſuperis receſſiſſe. Ideoq. primam naſcentibus, ait, lactis alimoniam afferri, quia primus eis motus a lacteo incipit, in corpora terrena labentibus. Vnde, & Scipioni de animis beatorum, oſtenſo lacteo dictum eſt. Hinc profecti huc reuertuntur. Ergo deſcenſuræ, cum adhuc in cancro ſunt, quoniam illic poſitæ, nec dum lacteum reliquerunt, adhuc in numero ſunt deorum. Cum vero ad Leonem labendo peruenerint, illic conditionis futuræ auſpicantur exordium. Et quia in Leone ſunt rudimenta naſcendi, & quædam humanæ naturæ tyrocinia, aquarius autem, aduerſus Leoni eſt, & illo oriente, mox occidit, ideo cum ſol, aquarium tenet, manibus parentatur, vtpote in ſignum quod humanæ naturæ contrarium, vel aduerſum feratur. Illinc ergo .ſ. à confinio, quo ſe zodiacus, lacteuſq contingunt anima deſcendens a tereti, quę ſola forma diuina eſt, in conum defluendo, producitur, ſicut a puncto naſcitur linea, & in longum ea indiuiduo procedit, ibiq. à puncto ſuo, quod eſt monas, venit in Diadem, quæ eſt prima detractio. Et hæc eſt eſſentia, quam indiuiduam, eandemq. diuiduam Plato in Timæo, cū de mundanæ animæ fabrica loqueretur, expreſſit. Animæ enim ſicut, & mundi, ita, & hominis, vnius modo diuiſionis reperientur ignorari. Si diuinæ naturæ ſimplicitatis, cogitentur, modo capaces, cum alia per mundi, hæc per hominis membra diffunditur. Anima ergo, cum trahitur ad corpus, in hac prima ſui productione ſilueſtrem tumultum .i. hylen influentem, ſibi incipit experiri. Et hoc eſt quod Plato notauit in Phædone, animam in corpus trahit; noua ebrietate trepidantem, volens nouum potum materialis alluuionis intelligi, qua delibuta, & grauata deducitur. Arcani huius indicium eſt. Et Crater, Liberi patris, ille ſidereus, in regione quæ inter Cancrum eſt, & Leonem, locatus ebrietatem, illic primum deſcenſuris animis euenire ſilua influentes ſignificans, vnde, & comes ebrietatis, obliuio illic incipit animis latenter obrepere. Nam ſi animæ, memoriam rerum diuinarum, quarum in cœlo erant conſciæ ad corpora vſque deferrent, nulla inter homines foret de diuinitate diſſenſio, ſed obliuionem quidem, omnes deſcendendo hauriunt, aliæ vero magis, minus, aliæ. Et ideo in terris, verum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes, quia opinionis ortus, eſt memoriæ defectus. Hi tamen, hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauſerunt. Quia facile reminiſcuntur, quod illic ante recognouerint. Hinc eſt, quod quæ apud Latinos, lectio, apud Græcos vocatur, repetita cognitio, quia cum vera dicimus, ea recognoſcimus, quæ naturaliter nouerimus, antequam materialis influxio in corpus venientis, animæ ebriaret. Hæc eſt autem hyle, quæ omnes corpus mundi, quod vbicunque cernimus, idæis impreſſa formauit. Sed altiſſima, & puriſſima pars eius, qua vel ſuſtentantur diuina, vel conſtant nectar vocatur, & creditur eſſe potus deorum. Inferior vero, & turbidior, potus animarum, & hoc eſt, quod veteres Lethæum fluuium vocauerunt. Ipſum autem Liberum patrem Orphici νοῦν ὑλικὸν, ſuſpicantur intelligi, qui ab ipſo indiuiduo natus, in ſingulos ipſe diuiditur, ideo in illorum ſacris traditur Titani furore, in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultus, rurſus vnus, & integer emerſiſſe, quia νοῦς, quem diximus mentem vocari, ex indiuiduo, præbendo ſe diuidendum, & rurſus ex diuiduo, ad indiuiduum reuertendo, & mundi implet officia, & naturæ ſuæ arcana non deſerit. Hoc ergo primo pondere de zodiaco a lacteo, ad ſubiectas vſque ſphæras anima delapſa, dum per illas labitur in ſingulis, non ſolum (vt iam diximus) luminoſi corporis amicitus acceſſu, ſed, & ſingulos motus, quos in exercitio eſt habitura, producit. In Saturni, ratiocinationem, & intelligentiam, quod λογιστικὸν θεωρητικὸν vocant. In Iouis, vim agendi, quod πρακτικὸν dicitur. In Martis, animoſitatis ardorem, quod θυμικὸν nuncupatur. In Solis, ſentiendi, opinandique naturam, quod αἰσθητικὸν, & φανταστικὸν appellauit. Deſiderij vero

De Solis portis.

vero, motum quod *ἐνθουσιαστικὸν* vocatur, in Veneris. Pronunciandi, & interpretandi, quæ ſentiat, quod *ἑρμηνευτικὸν* dicitur, in orbe Mercurij. *φυτικὸν* vero .i. naturam plantandi, & augendi corporu in ingreſſu, globi lunaris exercet. Et eſt ſicut a diuinis vltima, ita à noſtris, terrenisq. omnibus, prima. Corpus enim hoc, ſicut fex rerum diuinarum eſt, ſic animalis eſt prima ſubſtantia. Et hæc eſt differentia inter terrena corpora, & ſupera, cœli, dico & ſiderum, aliorumque elementorum, quod illa quidem ſurſum accerſita ſunt, ad animæ ſedem, & immortalitatem, quod ex ipſa natura regionis, & ſublimitatis imitatione, meruerunt. Ad hæc vero, terrena corpora, anima ipſe deducitur. Nec te moueat, quod de anima, quam eſſe immortalem dicimus, mortem toties nominauimus. Etenim ſua morte, anima non extinguitur, ſed ad tempus obruitur. Nec temporali diuerſione beneficium perpetuitatis eximitur. Cum rurſum, eſt corpore, vbi meruit contagione vitiorum penitus elimata, purgari ad parentis vitæ, lucem reſtituta in integrum reuertatur plene (vt arbitror) de morte, & de vita, animæ definitio liquet, quam de Adytis philoſophiæ doctrina Ciceronis eruit. Hæc Macrobius, &c.

VARIA LECTIO.

STIMVLOS ſub pectore vertit Apollo) In libris aliquot antiquis, Verſat, habetur [Et rabida ora) Vetera pleraque exemplaria, Rapida, leguntur [Omnia præcepi) In Romano lib. & quibuſdam alijs antiquis, Percepi, legitur. [Ire ad conſpectum chari genitoris, & ora Contingat) In Romano libro, Et ora Contingam, legitur. In aliquot etiam lib emendatæ, Contingit. [Vt te ſupplex peterem, & tua limina adirem, Idem orans mandata dabat) In pleriſque omnibus antiq. exempl. inter hæc membra non habetur, & copulatiua particula. &, Idem orans varie legitur. Nam libris nonnullis, Id memorans, leguntur. Alij quidam, Id me orans. [Natiq.) In antiq. exempl. Gnati legetur. [Cocytusque ſinu labens circumfluit atro) In antiq. omnibus exempl. quot quot verſare contigit, vno exemplo ſcriptum legi, Circumuenit.

COEL. RHODIG.

SCIRE tamen oportet, in Aiace maſtigophoro Sophoclis frigus taxari, vt qui tragicos affectus in comœdiæ humilitatem remollierit, dum mortuo iam Aiace, de eiuſdem ſepeliendi ratione frigidius orationem producit, quam par erat. Vt hic cōmoniti Plauti Amphitrionem vellicantes, diſcere tādem incipiant, eruditiſſimum quemque poetarum multa plerunque ſibi permittere. Quod autem de equo dictum Sophocleo eſt, arbitror in eo alluſum ad tragicæ cothurni maieſtatem, qui ſit veluti equeſtris, comicæ humilitatis ratione. vnde in Arte poetica Horatius:

Et tragicus plerunque dolet ſermone pedeſtri.

Vel quia poetæ furoris diuini afflatu petenti vicem equi implēt, equitia vero ſubdens numen, ſiue is Apollo ſit, ſeu Muſa, ſiue quis alius. Nam, & in Sibylla hoc ipſum ſeruauit poeta nobilis, Ea fræna furenti Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.

POE. Talibus orabat dictis, araſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates. SIB. Sate ſanguine diuum
Tros Anchiſiade, facilis deſcenſus Auerni:
Noctes, atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, ſuperaſque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. pauci, quos æquus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dijs geniti potuere: tenent media omnia ſiluæ,
Cocytusque ſinu labens circumfluit atro.
Quòd ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; & inſano iuuat indulgere labori:
Accipe, quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus, & folijs, & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus ſacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obſcuris claudunt conuallibus vmbræ.
Sed non ante datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. primo auulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo,
Ergo alte veſtigia oculis, & rite repertum
Carpe manu, nanque ipſe volens, faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant: aliter non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu neſcis) totamque inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulchro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis
Aſpicies. POE. Dixit, preſſoque obmutuit ore.

SERV. ARaſque tenebat) Rogabant .n. deos vtarū anſas tenentes. [Sate ſanguine diuū) Vnde Aeneas deſc. inde hæc ſumpſit exordiū [Facilis deſcenſus Auerni) Legitur, & Auerno .i. ad Auernum. ſed ſi Auerni, inferos ſignificat, & lacū pro inferis poſuit. [Noctes atque dies patet atri ianua Ditis) .i. omni tēpore homines in fata concedunt, & hoc poetice. Nam Lucretius ex maiore parte, & alij integre docent inferorum regna neceſſe quidem poſſe. Nam locum ipſorum quem poſſumus dicere, cum ſub terris eſſe dicantur Antipodes? In media vero terra eos eſſe, nec ſoliditas patitur, nec centrum terræ. quæ ſi in medio mundi eſt, tanta eius eſſe profunditas nō poteſt, vt medio ſui habeat inferos, in quibus eſſe dicitur tartarus, de quo legitur, Bis patet in præceps, tantum tenditq. ſub vmbras, Quatenus ad æthereum cœli ſuſpectus olympū. Ergo hanc terram in qua viuimus, eſſe inferos voluerūt qa eſt omnium circolorum infima, planetarum .ſ. ſeptē, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij. Lunæ. & duorum magnorum. Hic eſt quòd habemus, & nouies Styx interfuſa coercet. Nam nouem circulis cingitur terra. Ergo omnia quæ de inferis finguntur, ſuis locis his eſſe cōprobabimus. Quod autem dicit. [Patet atri ianua Ditis) Sed reuocare gradum, ſuperasq. euadere ad auras. [Hoc opus, hic labor eſt) Aut poetice dictum eſt, aut ſecundum philoſophorum aliam ſcientiam, qui deprehenderunt bene viuentium animas ad ſuperiores circulos .i. ad originem ſuam redire, quod dat Lucanus Pompeio, Vt vidit quanta ſub nocte iaceret Noſtra dies. Male viuentium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diuerſa, & eſſe apud inferos ſemper. [Pauci, quos æquus amauit Iuppiter) Tria genera, hominum dixit ad ſuperos poſſe remeare, quos diligit Iuppiter .i. hos quos in ortu benignus ſideri ū aſpectus irradiat. Iuuen. Diſtat enim quæ ſidera te Excipiāt modo primos incipientē Edere vagitus, quos prudentia ſubleuat. Nam hoc eſt. [Quos ardens euexit ad æthera virtus) Item religioſos quos à dijs genitos dixit, Conſequēs enim eſt vt deorum ſoboles religionibus vacet. [Dijs autem geniti) Quia corporibus ſe infundebant poteſtates ſupernæ. Vnde Heroes procreabantur. [Tenent media omnia ſiluæ) Cauſam reddit cur non facilis ſit animarum regreſſus, quia omnia polluta, & inquinata ſunt. Nam per ſiluas, tenebras, & luſtra ſignificat, in quibus feritas, & libido dominantur. [Cocytusq. ſinu labēs circumfluit atro) Fluuius inferorum, dictus *ἀπὸ τοῦ κωκύειν* .i. lugere. Nam Hom. ſic poſuit. Eſt autem locus vicinus Acheronti, de quo diximus ſupra. [Qui ideo luctuoſi eſſe finguntur, quia vt expoſuimus in primis partibus libri, hæc ſacra, morte hominis fiebant. [Bis ſtygios innare lacus) Modo, & poſt mortem. Quod autem dixit Ouid. Aeneam inter deos relatum. non mirum eſt. Nam vt ſupra etiam diximus, neceſſe eſt etiam relatorum inter deos, apud inferos eſſe ſimulacra, vt Herculis Liberi patris, Caſtoris, & Pollucis Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, vt dicat, Vis me bis inferos cernere, modo, & cum me lucis Hecate præfecit Auernis, quod eſt paulò poſt dictura. quod ſi eſt, non bis hæc, ſed ter inferos cernet. Nam quandoque etiam ipſa morietur. Item in ſupra dictam nō videmus rationem, dūt de ſe Sibyllam dicere. Nam ſi de Aenea dicat, non eum præuidet deum futurū. quod ſi eſt caruit numine, & quemadmodum de Miſeno, vaticinatur. Vnde referre non debemus ad id, vt dicamus etiam per apotheoſim apud inferos

ros remanere ſimulacra. [Stygios lacus] Styx, palus quædã apud inferos dicitur, ſe qua legimus. Dij cuius iurare timent, & fallere nomen. quod ſm fabulas ideo eſt, quia dicitur Victoria Stygis filia bello Gigantum Ioui fauiſſe, pro cuius remuneratione Iuppiter tribuit, vt Dij iurantes, per eius matrem, non audeant fallere. Ratio aũt hæc eſt, Styx mœrorem ſignificat, vnde ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ .i. a triſtitia Styx dicta eſt. Dij autem læti ſunt ſemper, Vnde & immortales. Ergo quia mœrorem non ſentiunt, iurant per rem ſuæ naturæ contrariam .i. triſtitiam, quæ eſt æternitati contraria. Ideo iuſiurandum per execrationem habet. [Tartara] Locus inferorum profundus, de quo Lucanus ad inferos dicit, Cuius vos eſtis ſuperi. [Inſano] Magno. [Accipe quę peragẽda prius] Si vis inquit, reuerti, audi obſeruationis pcepta. Et ſub imagine fabularum docet rectiſſimam vitam, per quam animabus ad ſuperos datur regreſſus. [Latet arbore opaca Aureus] Licet de hoc ramo, hi qui de ſacris Proſerpinæ ſcripſiſſe dicuntur, quiddam eſſe myſticum affirment, publica tamẽ opinione hoc hĩ, Oreſtes poſt occiſum regem Thoantem in regione Taurica cum ſorore Iphigenia (vt ſuperius diximus) fugit, & Dianæ ſimulacrum inde ſublatum, haud lõge ab Aricia collocauit. In huius tẽplo poſt mutatum ritum ſacrificiorum fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur aũt, fugitiuis poteſtas, vt ſi quis ex inde ramum potuiſſet auferre, monomachia cum fugitiuo templi ſacerdote dimicaret. Nam fugitiuus illic erat ſacerdos ad priſtinæ imaginem fugæ. Dimicandi autem dabatur facultas, quaſi ad priſtini ſacrificij reparationem. Nunc ergo illum inde ſumpſit colorem. Ramus.n. neceſſe erat vt & vnius cauſa eſſet interitus. vnde & ſtatim mortem ſubiungit Miſeni, & ad ſacra Proſerpinæ accedere, niſi ſublato ramo, non poterat. Inferos autem ſubire, h.d. ſacra celebrare Proſerpinæ. De reditu autem animæ hoc eſt, Nouimus Pythagorã Samium vitam humanam diuiſiſſe in modum y, literæ. ſ. quod prima ętas incerta ſit, quippe, quæ adhuc ſe nec vitijs, nec virtutibus dedit. Biuium aũt y, literæ a iuuentute incipere, quo tempore homines aut vitia .i. partem ſiniſtram, aut virtutes .i. dextram partem ſequũtur. Vnde ait Perſ. Traducit trepidas ramoſa in compita mentes. Ergo per ramum virtutes eſſe ſectandas, qui eſt y, literæ imitatio. Quem ideo in ſiluis dicit latere, quia re vera in huius vitæ confuſione, & maiori parte vitiorum virtus, & integritas latent. Alij dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod diuitijs facile mortales intereunt. Tiberianus, Quo pretio reſerantur limina Ditis. [Lento vimine] Flexibili, vt, Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis: Alias graui. [Iunoni infernæ] Proſerpinæ: vt, Sacra Ioui Stygio. [Dictus] Dicatus. [Et obſcuris claudunt, conuallibus vmbræ] Re vera nemus Aricinum denſum eſt. [Sed non ante datur] Siue iuſtis, ſiue iniuſtis. ſic intelligentes remouebimus quæſtionem. Hinc n. dicit, Longo poſt tempore viſum. Ex eo.n. quod dicit deſcendiſſe aliquos, ramum quoque depoſitum eſſe ſignificat. [Telluris operta] Secundum eos, qui dicunt inferos in medio eſſe terrarum, quos Iuuen. dicit putari eſſe ſub terris, vt, Eſſe aliquos manes, & ſubterranea regna. [Pulchra] Quæ rapi meruit. [Suum] Sibi carum. [Non deficit alter] Ne diceretur, ab ijs, qui primo deſcenderunt eſſe ſublatum. [Frondeſcit] In naturam cedit, & honeſte locutus eſt dicens, Habet frondes ſui metalli. [Alte veſtigia oculis] Require omni intentione. [Rite repertum Carpe] Rite carpe, non rite repertum. [Si te fata vocant] Hunc enim quem fata vocant, facile ſequitur. [Poteris] Poterit quis. Tertiæ enim perſonæ ſignificationem ad ſecundam tranſtulit, & generaliter loquitur. Nam vt de Aenea dicatur, non procedit. Si enim dubitat, caret deo, nec poteſt de Miſeno vaticinari. [Duro ferro] Et genus eſſe poteſt & ſpecies [Præterea] Ac ſi diceret, eſt & alia opportunitas deſcendendi ad inferos .i. Proſerpinæ ſacra peragendi. Duo autem horum ſacrorum genera fuiſſe dicuntur. Vnum Necyomantiæ, quod Lucanus exequitur, & aliud Sciomantiæ. quod in Homero, quem Virg. ſequitur, lectum eſt. Sed ſecundũ Lucanum, in Necyomantia ad leuandum cadauer ſanguis eſt neceſſarius: vt, Pectora tunc primum feruenti ſanguine ſupplet. In Sciomantia vero, quia vmbræ tantum eſt vocatio, ſufficit ſolus interitus. Vnde Miſenus in fluctibus occiſus eſſe inducitur. [Tibi] Ideo addidit tibi, ne Amici poſſet etiam ad Sibyllam re-
Pendere feri [Incæſtat] Polluit, & incæſtus eſt quæcunq; pollutio. [Pendes] Solicitus, vt, Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit. Et proprie pendere eſt deſiderare aliquid audire, vt, Pendetq. iterũ narrantis ab ore. [Sedibus hunc refer ante ſuis] Apud maiores (vt ſupra diximus) omnes in ſuis domibus ſepeliebantur. Vnde etiam vmbras laruas vocamus. Nã dij penates alij ſunt. Inde eſt, quòd etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo autem ſecundum iſtum locutus eſt morem, quamuis adhuc Troiani domos nõ habuerint. Aut dicit. Refer hunc naturalibus ſedibus .i. terræ, nam in aqua perierat. Veruntamen illud eſt, vt intelligamus eam dicere Sepeli eum. Nam ſepulchrum ſedes vocatur. Horat. Nulla certior tamen rapacis orci fine deſtinata diuitem manebat herum. Virg. Et nunc ſeruat honos ſedem tuus, oſſaq. nomen. Perſuadet autem ſepulturam, vt poſſint recentis cadaueris vti anima, vt Luc. Non in tartareo latitantem poſcimus antro, Aſſuetamq. diu tenebris, modo luce fugata Deſcendentem animam prima pallentis hiatu Hæret adhuc orci. [Prima piacula ſunto] Ad expiationem pollutionis, quæ fuerat nata morte Miſeni [Sic demum] Ad poſtremum, hoc eſt nouiſſime. Et hæc particula tam apud Virg. quàm apud omnes idoneos auctores hoc ſignificat, licet in alijs diuerſa ſignificet. Lucos Stygios regna inuia viuis Aſpicies. (Seneca ſcripſit de ſitu & ſacris Aegyptiorum hic dicit circa Sienem extremã Aegypti partem eſſe locum, quẽ Philas, hoc eſt amicas vocãt, ideo quòd illic eſt placata ab Aegyptijs Iſis, quibus iraſcebatur q̃ membra mariti Oſiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quę inuenta poſtea cũ ſepelire vellet elegit vicinæ paludis, tutiſſimum locum, quem ad tranſitum conſtat eſſe difficilem. limoſa.n. papyris referta. vltra hanc eſt breuis inſula inacceſſa hominibus. Vnde ἄβατος appellata eſt. Luc. Hinc Abatos, quam noſtra vocat veneranda vetuſtas. Hæc palus, Styx vocatur, quòd triſtitiam tranſeuntibus gignit. Sanè ad illam inſulam ab his, qui ſacris imbuti ſunt, certis tranſitur diebus. Lectum eſt etiam, q̃ vicini populi cadauera ſuorum ad alteram regionem transferunt, ſed ſi quis forte in fluuio perierit, nec eius inueniatur cadauer, poſt centum ei annos vltima ſoluuntur officia. Hinc eſt tractum, Centum errant annos, volitantq. hæc littora circum. [Et regna inuia] Quæ contra natura fiunt, non afferunt præiudicium generalitati. Vnde ait, Inuia regna licet Hercules, & alij tranſierint, & ſit tranſiturus Aeneas. Sic dictum eſt, & illud Euaditq; celer ripam irremeabilis vndæ.

TALIBVS orabat dictis, &c.) Recitat reſponſum Sibyllæ, A S C. dicentis eſſe facilem deſcenſum ad inferos, cuius (ſecundum ea quæ iam recitauimus) variæ poſſunt eſſe expoſitiones, nam ſi poëta fuerit opinionis dicentium corpus eſſe inferorum, locum cui Seruius (vt videre licet) ſuffragatur. Dicemus ſic. Facilis deſcenſus Auerni .i. anima, facile in aliud corpus migrat, non.n. põt in Elyſios campos recipi, niſi virtutes fœnerauerit, atque omnino æthereã virtutem, puritatemq; nacta fuerit, vt dicunt Platonici. Opus eſt ergo, volentes ad ſuperos remeare vt Iuppiter eum amet, hoc eſt in natiuitate ſignum bonum habeat. Iuuen. Diſtat enim, quæ Sidera te excipiant modo primos incipientem Edere vagitus, & adhuc à matre rubentem, aut, vt habeat ardentem virtutem, quæ quid aliquid, quam vera charitas ſit, neſcio, aut, dijs genitus ſit, hoc eſt religionem colat, vt aũt ex hac ſilua, quæ mundi ſunt occupationes, in lucẽ emergamus, opus eſt aureo ramo .i. ſapientia. Nam, vt dicit Seneca epiſtola vltima octaui libri, Anima in hoc corpore, tanquam in vinculis premitur, niſi adſit ſapientia. At philoſophi, quo puritatem animi naciſcerentur, animam ſuam in hoc mundo perdiderunt. vnde Hieronymus, Omnis philoſophorũ meditatio mors eſt. Alij, per ramum, virtutem intelligunt, vt ſit dextera pars, y, literæ Pythagoræ, de qua per Virgilium ſatis. In Ciceronis officiorum libris, legitur, Herculi duas matronas occurriſſe, de quibus ibidem, facilis pateat omnis ſm alias vias, interpretatio. At ſi in noſtræ religionis, veritatem eos vertere velimus, quamuis auctor de ea non dixerit, quippe qui ante eam mortuus fuit, non videtur quid refragetur. [Facilis enim deſcenſus Auerni] Lata enim eſt via, quæ ducit ad perditionem, nam multi ſunt vocati, pauci vero electi, hoc eſt quod dicit, quos pauci æquus amauit Iuppiter. Triplices .n. cœlum poſſidebunt, quos æquus amauit Iuppiter, hoc eſt, quos Deus per gratiam, ſaluatos vult, ſcire tñ, addit æquus, nam, vt patet in Euangelio, de eo qui conduxit laboratores in vineam ſuam: Non facit Deus alijs iniuriam, licet aliquibus, veniam cõferat maiorem. Item quos ardens virtus .i. charitas, & religio (vnde amor, ignis dr̃) vexit ad æthera, tertio dijs geniti, q̃ nondum virtutem coluere, quippe qui ad biuium, y, literæ, nondũ venere, nec veniam meruere, vt q̃ peccare non potuerant, quales ſunt innocentes, beneficio dominicæ paſſionis ſaluati, vnde Ioannis I. Dedit eis poteſtatem filios dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non &c. opus etiam eſt, aureo ramo .i. ſapientia, & virtute, quis inſula .i. mundi latebris, difficilis inuentu eſt, niſi nos Veneris aues, hoc eſt columbæ, ducant, per quas intelligo, gratiam Spiritusſancti, qui in columbina ſpecie nonnunquam apparuit. Vel, cupiditas .i. diligentia, vos ad virtutẽ ducat, ſic & alia omnia

intel

intelligi poſſunt. Sciendum autem eſt, apud Cumas eſſe lacum Auerni. Auerni, quem ſiluæ vndique ſepiunt: Ita, vt grauiſſimus odor, quem mephitim vocamus, exhalet, vnde aues ſpiritus tam grauis impatientes, ſuper eum volare nõ poſſunt, vnde Auernum ab a, quod priuatiuum eſt, & ornis, auis, quaſi ſine auibus, dicitur. Pingunt autem poetæ ibi deſcenſum ad inferos, propter tenebras fuiſſe, aut certe, quod ibi necromantiæ fiebant, ad quas, opus fuit recenti cadauere, vnde hic Miſeni ſequitur mors, quem Triton, monſtrum marinum (aliquando, vt narrat Liuius in Hiſpania viſum pueri, ſimillimũ concha, ſonitum faciens) demerſit. & apud Homerum in Odyſſea, dum Vlyſſes ad eum perueniſſe dicitur, occurrebat mors Elpenoris, quia è ſcalis mortuus deſiderat. [Te Silua. nent media omnia ſiluæ) Siluam, vocant Platonici hylem. & omnium planetarum congeriem, ſeu influẽtiam, vnde, quia nos ſidera, ad varias trahunt affectione, difficile eſt, rectam viam ſem Tartara per tenere, aut ſiluę. i. corporis paſſiones virtutem occulũt. [Tartara) Tartarus, vltimus inferorũ locus, vnde de eo ad reliquos, Lucanus, Cuius vos eſtis ſuperi. dicitur autem ἀπὸ τοῦ ταρτάριζειν, Nigra. quod eſt à frigore tremere. [Nigra). i. profunda, vnde ſtatim dicetur, Bis pater in præceps tantum, tenditq. ſub vmbras, Quantus Lentum. ad æthereum, cœli ſuſpectus Olympum. [Lenta) Lentum dicimus, quod tenax eſt, vnde, lenta tenacitas, inde, & laxum lentum. [Primo auulſo non deficit alter) Occurrit obiectioni tacitæ, ſi dicat Aeneas, conſtat Orphea alciden, &c. veniſſe ad inferos. ſi ergo, non niſi vnus ramus eſt nec ſine eo ad inferos itur, non pate- Alte. bit mihi ingreſſus, dicit ergo, Priamo, &c. [Alte veſti) Bene, Difficultatem inueniendi aurei rami, oſtendit, vnde hic, maxime alle- Preſſo ore. goricæ interpretationi locus eſt. [Preſſo ore) Ab Apolline, cum enim de Miſeno vaticinetur, non poteſt dici diuino ſpiritu liberata. Ordo eſt. Aeneas orabat talibus dictis, & tenebat aras ex more. ſ. ſupplicantiũ, & quaſi per aras obſecrantiũ, & fidem ſuam obteſtantium. Et vates Orſa, ſup. eſt. i. incepit loqui ſic, ô Anchiſiades Tros. i. Troiane, ſate. i. progenite, ſanguine diuum (affirmat ergo, quod ille aſſumpſerat, Et mi genus ab Ioue ſummo eſt) deſcenſus Auerni. i. qui per Auernum fit ad inferos, eſt facilis, vel deſcenſus Auerno. i. ad Auernum eſt facilis, quia ianua Ditis atri. i. obſcuri, & profundi, hoc eſt Plutonis, q apud Atros regnat, patet noctes, atq; dies. i. ſemper, & continuo tempore, vnde accuſatiuo vſus eſt, licet id Valla rideat, ſed reuocare gradum. i. regredi ab inferis, & euadere. i. penitus exire, ad auras ſuperas, hoc, ſup. eſt opus. ſ. difficile labor, ſup. eſt difficilis, q a pauci, quos Iuppiter æquus. i. non rigoroſus iudex, aut (vt dicetur alibi) rex Iuppiter omnibus idem, ſed non omnes ſe eoſdem Ioui. i. ſummo deo exhibẽt, & ita ęquus eſt omnibus, & omnes amare vult, ſed eos ſolummodo amat, qui ſe exhibent amabiles, quos ergo Iuppiter æquus amauit. ſ. ſingulari charitate, & donauit ſingulari gratia, aut, quos virtus ardens. i. vehemẽs, aut charitas ipſa, quæ ſola ad ſuperos ducit, quia ignis eſt, cuius etiam phyſica ratione eſt aſcendere ſicut allegoricæ charitas, euexit. ſ. ea his ęrumnis ad æthera. i. ad cœlum, ſed ignis receptaculum, proprie ſignificat, &, ſup. geniti dijs. i. benigna influentia deorum, hoc eſt ſiderum ſecundum. Ethnicos ſcilicet, aut geniti, quod ſecundum religionem noſtram, prius aliter expoſuimus. hi ergo pauci, potuere. ſ. euadere, ad ſuperas auras, quia ſiluæ tenent omnia media, & reuera, iter Auerni ſiluoſum erat, ſed altiori ratione, intelligit ſiderum congeriem, vt prædiximus, vnde dictum eſt in j. de Aenea, Cui mater media ſeſe tulit obuia ſilua. quaſi ideo dicatur filius Veneris Aeneas, qui eam habuit in media ſilua. i. facie cœli, & horoſcopo ſuæ natiuitatis, & Cocytus. i. lacus ille infernalis, labens ſinu atro. i. obſcuro, quia profundus, circumuenit. i. circũdat, exire volentes. Quod ſi, q. d. nihilominus quamuis perdifficile, ſit tamen ſi tantus amor, ſup. eſt, menti. ſ. tuæ, & ſi tanta cupido eſt mẽti tuæ, innare bis. ſ. nunc, & poſt mortem (& hoc ſecundum hiſtoriam, nam fabulæ dicunt, deum indigetem factum) lacus Stygios. i. Stygis, lacus infernalis, triſtitiam ſignificantis, & videre bis tartara nigra. i. profunda, accipe. i. intellige (nam nihil præter ei intellectionem datura eſt) quę peragenda, ſup. ſint tibi, prius. ſ. q̃ deſcendas. Ramus aureus, & i. ſimul, folijs, & vimine lento. i. flexibili, quod ad bonitatem auri facit, latet, ſup. in arbore opaca. i. denſa, folijs, & ramis, alijs dictus. i. dicatus, aut habitus ſacer. i. conſecratus, Iunoni. i. iuuanti: matri infernæ. i. quæ apud inferos eſt. ſ. Proſerpinæ. nam eadem dicitur Diana, & Iuno apud nos, vnde puerperæ, in partu vtroque nomine inuocant eam hinc. Maro: Caſta faue Lucina tuus iam regnat Apollo. loquens. ſ. de Diana, cuius Apollo frater eſt. Et Comicus in Andria, Iuno Lucina fer opem, ſerua me obſecro. Et Proſerpina, ac Iuno inferna apud inferos, nam ſummis numinibus, triplex aſſignatur poteſtas, vt alibi diximus. Omnis. i. totus, lucus. i. ſilua incædua, tegit hunc. ſ. ramum, vmbræ claudunt. i. circundant eum, obſcuris conuallibus, ſed hic difficilis quidem eſt repertu, ſed tamẽ repertum oportet, quia non datur. i. conceditur à dijs, ſubire operta. i. ſecreta, & occulta telluris. i. terræ, hoc eſt ſubterranea loca, ante. i. priuſquam quis decerpſerit, arbore. ſ. opaca, iam dicta fœtus auricomos. i. ramum habentem folia aurea pro comis, quia Proſerpina, regina inferorum, pulchra. ſ. in conſpectu Plutonis, qui eam rapuit illectus pulchritudine eius, inſtituit hoc munus ſuum. i. proprium, quia Ditis vxor eſt ferri ſibi. i. ad ſe, aut ad commodum, & honorem ſuum, & ne dicat non eſſe adhuc allatum, aut ſi allatum ſit, cum vnus tantum ſit non reſtare, qui afferretur, reſpõdet, primo auulſo. i. poſtquam ramus, qui prius erat auulſus eſt ab eo qui inferos petere vult, alter aureus. ſ. ramus, non deficit, imò ſtatim naſcitur, & in locum ſublati ſufficitur, & virga. i. ramale frondeſcit ſimili metallo, nam metallum, genus eſt, aurum, ſpecies. Ergo quia difficulter inueniri poteſt, & tamen inueniendus eſt, veſtigis. i. inquire alte oculis, & carpe rite. i. vt decet. ſ. manu, nõ falce nec cultro, repertum. i. poſtquam repeririſti, & ſi dicat non poſſe manu tolli, purgat dicens, non opus eſſe ſecuri aut alio inſtrumẽto, nanq; ipſe ſequetur, volens. i. volenti ſimilis, & facilis. i. facili, hoc eſt obſecundanti ſimilis, ſi fata vocant te. i. ſi prædeſtinatum eſt te per eum, ad inferos deſcendere, atque redire, aliter. i. repugnantibus fatis, hoc eſt deorum diſpoſitionibus, non poteris vincere. i. confringere, & abrumpere eum viribus, nec conuellere vllo ferro. Præterea. i. præter iam dicta, corpus amici tibi. ſ. Miſeni, iacet. ſ. inſepultum, exanimum. i. mortuum, aut iacet tibi. ſ. ad inſtitutum tuum commodum, nam ſine mortuo non deſcenditur ad inferos, heu dolentis, neſcis, & incæſtat. i. polluit funere. ſ. ſuo, totam claſſem, refer hunc. ſ. amicum, extinctum ante. ſ. quam ad inferos deſcendas, ſuis ſedibus. i. ſepulchro, quia hæ nobis proprie ſedes, quas mutaturi non ſumus, & pro. i. conde ſepulchro, duc. ſ. ad inferias, aut ſacrificium funebre, pecudes nigras, quia inferis gratus eſt color niger, ſicut ſuperis candidus, ea piacula. i. purgamina, & expiationes, ſunto. i. mando, vt ſint prima. Tu aſpicies demum. i. poſt longam expectationem tuam, ſic. i. per talia munera, & ſacrificia, lucos Stygios. i. infernales, Stygem ducentes, & regna inuia. i. quæ nullam præbent viam viuis, dixit. ſ. Sibylla, & obmutuit ore preſſo. ſ. ab Apolline, qui non permiſit eam vlterius loqui.

VARIA LECTIO.

AVRICOMOS quam quis decerpſerit arbore fœtus) In lib. aliq. antiq. Diſcerpſerit, ſcriptum eſt. Plura tamen exempl. manu ſcripta, Decerpſerit, habent. [Aliter non viribus vllis) In Rom. lib. Nec, legitur. [Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis Aſpicies) Antiqua omnino pleraque exempl. legunt. Lucos Stygios, & regna inuia viuis, Sunt vero etiam libri manoſcripti, in quibus Lucos Stygis, & regna inuia, legatur. Sed enim ea omnino lectio probabilior, quæ in Mediceo atq; aliquot alijs abſque copulatiua particula, Regna inuia appoſitiue ſcriptum oſtendit.

Aeneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur linquens antrum, cæcoſque volutat
Euentus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ferebant,
Quem ſocium exanimum vate, qđ corpus humãdum
Diceret, atque illi Miſenum in littore ſicco,
Vt venere, vident indigna morte peremptum:

SERV. MOeſto vultu) Propter mortem amici, & rami inquiſitionem. [Defixus lumina) Defixa lumina habens, per quod triſtitia mentis oſtenditur. [Ingreditur) Pro graditur, vacat præpoſitio, vt, Ingrediturq́. ſolo, & caput inter nubila condit. [Paribus curis veſtigia figit) Aut ſimili ſolicitudine detẽtus incedit. aut figit veſtigia. i. ſtat ſubito, quod cogitantes, facere conſuerunt. [Multa inter ſeſe vario ſermone ferebãt) Hic proprie dictus eſt ſermo, qui inter vtrunq; ſerit [Indigna morte) Miſerabili, non congrua eius meritis, vel pp animæ etiam extinctionẽ elemẽti cõtrarietate. [Marteḿq.

accendere cantu) Hemiſtichiũ hoc dicitur addidiſſe dum reci tat Auguſto. [Vita ſpoliauit) A bellum retulit, in quo victus ſoluuntur exuuiæ. [Non inferiora ſecutus) Vbique Aeneam Hectori comparat: vt, Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis. [Caua dũ perſonat æquora concha) Aut perſonare facit, aut Hyſterologia eſt, dum per caua æquora ſonat. [Demens) Improuidus: qui non conſiderauit etiã deos in æmulationem poſſe deſcendere. [Aemulus) Modo eiuſdem rei ſtudioſius, alias inimicus inuenitur. [Exceptum) Oppreſſum inſidijs. quo ſermone oſtendit eum tantæ fuiſſe virtutis, vt ne a numine quidem niſi inſidijs opprimeretur. [Triton) Penultimam accentum habet. nam Tritonis facit. Si enim vltima haber, Tritonis faceret, quod non procedit, vt Demophoon Demophoontis.

Hic deſunt nonnulla.

[Ergo) Quia talis perierat, aut quia ſic fuerat interemptus. [Præcipue pius Aeneas) Aeneã ſupra cæteros inducit mœrentem cuiuſlibet dolere: vt, Nũc Amici caſum gemit. Item, Caſuque animum concuſſus amici. Hinc ei dat circa ſepulturam etiam ſordida officia, quæ in alijs denegat locis. Qui.n. de pietatis generibus ſcripſerunt, primum locum in ſepultura eſſe voluerunt. Vnde cum pontificibus nefas eſſet cadauer videre, tamen magis nefas fuerat ſi viſum inſepultum relinquerent. Genus autem fuerat ſepulturæ iniectio pulueris. Vnde eſt, Aut tu mihi terram Inijce. Horat. Non eſt mora longa, licebit iniecto ter puluere curras. [Aramq. ſepulchri) Pyram dicit, quæ in modum aræ conſtrui lignis ſolebat. Nam & ſequitur, Congerere arboribus. cœloq. educere certant, Et aram quæ ante ſepulchrum fieri conſueuit, intelligere non poſſumus, vt, Stant manibus aræ, cum nondum facta ſit funeratio, quæ præcedit ſepulchrum. Probus tamen, & Donatus de hoc loco requirendum adhuc eſſe dixerunt. [Cœloque educere certant) Vt hoc ſciant, mente pertractant. Nam adhuc itur ad ſiluas ſunt. [Iter) Eo, e breuis eſt, Itur i, longa inuenitur. Ergo quia hoc verbum breue eſt in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus, nec in participijs inuenitur. Nam cum I ur longa ſit, iturus breuis inuenitur, vt, Superumque in lumen itura. Multi tamen temant dicentes, Eitur propterea quòd prima verbi origo eſt; per diphthongum ſcribi debere, quod non propterea, quia diphthongus ſemper lõga eſt. I, autem & produci poteſt & corripi. Hinc eſt quod Fortuitus & produxit, & corripit. Iuuen. Non quaſi fortuitus nec ventorum rabies, ſe ſtatus cadat in terras, & vindicet ignis. Contra Horat. Nec fortuitum ſpernere ceſpitem leges ſinebant. Hic.n. niſi I, litera longa ſit, non ſtat verſus. Et hoc protulimus exemplum varius ſermonis, ne quis dicat iturus, & itur ideo variam habere naturam propter temporum varietatem. Vnde melius eſt (vt diximus) originis conſiderare rationem. Sanè fortuitus ab eundo eſt, & a fortuna compoſitum. [Procumbunt piceæ) Picea ſecundum Plinium in naturali hiſtoria, quinta ſpecies cedri eſt. Nam cedria dicta eſt quaſi [illegible] .i. arboris humor ardentis. [Nec non Aeneas) Bona œconomia venitur ad ramum. [Accingitur armis) Inſtruitur officijs. [Forte precatur) Vacat Forte, & eſt verſus de his, qui tubicines vocantur, quibus additur aliquid ad ſolam metri ſuſtentationem: vt, Nunc dextra, nunc ille ſiniſtra. Nec enim poſſumus intelligere eum fortuitu rogaſſe. [Si) Aduerbium rogantis, & optantis eſt per ſe plenum, ſicut & o, licet Neoterici hæc iungunt, & oro vno ponunt. Perſ. O ſi Ebullit patrui præclarum funus. [Quando) Si quidem. &, Nimium vere cum ingenti dixit affectu, quaſi mors prædicta falſa eſſe debuerit.

Miſenum Aeoliden, quo non præſtantior alter
Aëre ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta.
Poſtquam illum victor vita ſpoliauit Achilles:
Dardanio Aeneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum, forte caua dum perſonat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina diuos,
Aemulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat vnda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Aeneas. tum iuſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes, aramque ſepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſiluam, ſtabula alta ferarum.
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Scinditur: aduoluunt ingentes montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribusque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſiluam immenſam, & ſic ore precatur.
AEN. Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates Miſene locuta eſt.

ÆNEAS mœſto, &c.) ASC. Cõgrue deſcenſum ad inferos, mœſtum inducit, quia mœror, ad contemplationem inferorũ nos inuitat, quocirca ſapiens dicit, Melius eſſe ire ad domũ luctus, quam ad domum conuiuij. In illa enim, inquit, finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat, quid futurum ſit. Mœſtus ergo Aeneas cum Achate (qui curam ſignificat) ingreditur ad litus, viſurus ſocium & amicum, quẽ extinctum dixerat Sibylla, isq. erat Miſenus Aeolides .i. de genere Aeoli, aut filius eius, optimus tubicen, quod non abſurde fingitur, quia tubicini opus eſt vento, cuius Aeolus rex eſt. Præſtantiam quoque artis, & virtutis eius, proſequitur poeta, vnde dicit Don. [Aere ciere) Enumerat, quæ in tali viro eſſent dolenda. Primo, quia Æolides .i. nobili genere. [Quo non præſtantior alter Aere ciere) Secundo, quòd ſummus artifex in ſono tubæ. [Viros) Homines fortes, quia imbelles, nullis exortationibus imitari poſſunt. [Et lituo pugnas, & haſta) Non ſolum tuba, alios accendere poterat, ſed & ipſe pugnabat. [Hectoris it comes) Maxima laus, qui nunquam, niſi præcipuis, comes eſſet. [Si credere dignum eſt) Quaſi incredibile ſit, quod homo deum prouocauerit. [Exceptum) Vt venabulo feram, quæ cum ſua feritate plurimum poſſe credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis pœnas dat. [Indigna morte) Quæ non conuenit viro forti, ergo non tantus dolor fuiſſet, ſi in bello cecidiſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas defixus lumina .i. habens lumina defixa hoc eſt deorſum fixa, hoc eſt oculos in terram fixos, ingreditur, ſup. cũ vultu mœſto, linquens antrum. ſ. Sibyllæ, & voluitat ſecum animo. ſ. ſuo, cæcos .i. dubios, & ignotos euentus. Ergo non tantum euenta, dicimus, numero plurali, quod Valla prætendit. (Cui. ſ. Aeneæ, Achates it fidus comes, & figit .i. ſiſtit, figens .i. firmans, veſtigia .i. greſſum, curis paribus) quia cogitabundi, ſæpe greſſum ſiſtunt, & ipſi ſerebant inter ſe multa, ſermone vario .i. modo hoc, modo illud aſſerentes, dubij. ſ. quem ſocium, vates. ſ. Sibylla, diceret exanimum .i. mortuum, & quod corpus diceret, humandum .i. ſepeliendum, atque illi. ſ. ſic dubitantes, vt .i. poſtquam, venere. ſ. ad litus, vident Miſenum in litore ſicco peremptum, morte indigna. ſ. viro forti, Miſenum, inquit, Aeoliden .i. Aeoli filium, aut ſaltem de gñe Aeoli, quo non, ſupp. fuit alter præſtantior .i. peritior, ciere .i. excitare viros, ære .i. lituo, aut tuba ærea, & accendere .i. inflammare, Martem .i. furorem bellicum cãtu tubæ, hic fuerat comes magni Hectoris, & obibat .i. perficiebat, & expediebat pugnas circum Hectora, exiſtens inſignis lituo. ſ. tuba incurua, & clare ſonante, & haſta, & ita non ſolum alios accendebat ad prœlium, ſed & ipſe manus obibat. Poſtquam Achilles victor. ſ. Hectoris, ſpoliauit illum. ſ. Hectorem vita, ipſe Miſenus, heros fortiſſimus, qui non niſi fortiſſimo adhærere volebat, addiderat, ſeſe Aeneæ Dardanio, ſecutus .i. inſequens, non inferiora .i. virum nõ inferioris, ſed æqualis dignitatis. (Homerus.n. Aeneam atteſtatur nõ minoris q̃ Hectorem æſtimatum) Sed tum .i. tunc, hoc eſt paulò ante, dum perſonat .i. ſonat per æquora concha caua, ad imitationem. ſ. Tritonis, & dũ demens vocat diuos. ſ. Tritones, in certamina .i. concertationem Triton .i. vnus deorũ marinorũ, æmulus .i. eiuſdem rei, cũ inuidia ſtudioſus, immerſerat (ſi dignum eſt credere) quod ſignanter addit, quia neque veriſimilitudo, neque deorum omnino ſeruatur. (Indignum eſt enim deo, ſic in mortalem commoueri, vt ab æmulationem eum extinguat, magna autem laus eſt Miſeni, quia etiam deum ad inuidiam prouocare potuit, ſed indignum eſt, deo inuidia moueri) immerſerat ergo virum. ſ. Miſenum, exceptum .i. inſidijs captum, vnde ſpumoſa, inter ſaxa, aut inter ſaxa ſpumoſa, poteſt enim dictio, ſpumoſa, eſſe accuſatiui

thi caſus, neutri generis, pluralis numeri & ablatiui ſingul. fœm. [Ergo omnes, &c.] Docet, quomodo officium funebre perſolutū ſit Miſeno, iuxta præceptum Sibyllæ, eoq́. peracto, inquirere cœperit aureū ramum. De qua re dicit Don. hic. [Aramq́ ſepulchri] Meritum defuncti præter lacrymas poſtulabat reliquias. [Antiquam] In qua eſſent arbores, multis ſeculis auctę [Stabula ferarum] Ergo maiores feræ ſtare conſueuerant, quarum metus arcebat homines, ne irent cæſum ligna. Laus Troianorum, q nō ſunt deterriti ſtabulis ferarū, vbi multarū eſſent congeries, & magnorum, nam de minoribus, cubilia diceret. [Suo triſti] Quamuis de morte amici, triſtis eſſet, non omittebat curam iam inueſtigandi. [Et ſic forte precatur] Nam auxilio diuino, ſciebat opus eſſe, vt in tanta ſilua, ramus inueniretur. Hæc ille. Ordo eſt. Ergo quia talis, ac tantus interierat vir, & iuſſerat Sibylla, illi officium funebre debere exſolui, omnes. ſ. Troiani, fremebant circū .ſ. cadauer Miſeni, ſup. cum magno clamore, & præcipue fremebat Aeneas plus. ſ. q alius, tum .i. deinde, haud. i. non, mora, ſupp. fit, dum ipſi flentes feſtinant. i. feſtinanter exequuntur, iuſſa Sibyllæ. ſ. quibus iuſſerat. Sedibus hunc refert ante ſuis, & certant. i. certatim conantur, congerere. i. congerendo extruere, aram ſepulchri. i. pyram funebrem, arboribus. ſ. aggeſtis, & cōſtructis in formam pyræ, & certatim educere. ſ. aram ſepulchri, cœlo. i. ad cœlū vſque, aut cœlum verſus. Itur. ſ. ab omnibus ſocijs Aeneæ, aut a pluribus, in antiq. ſiluam, appoſitiue, alta ſtabula. i. quæ ſiluæ erant, alta ſtabula, ferarū. ſ. magnarum, quæ ſtant, vnde ſtabulum dictum, ſicut cubile, à cubando, pice. i. arbores illę piceis, & reſinæ plenę, vnde aptę ſunt incendio, licet virides procumbunt. ſ. in humum inciſæ ſecuribus, ilex, arbor illa icta ſecuribus, ſonant, aut tempus, pro tpe poſuit. ſ. icta, pro eo quod eſt quæ icebatur, ſonat, aut naturam phyſicam docet, tardius enim eſt auditus, & ita ſonus, non ſtatim ad nos defertur, quocirca prius icta eſt ilex, quam ſonus ad nos perueniat, & trabes fraxineæ. i. ex fraxino arbore, ſup. procumbūt, aut ſonant, & robur fiſſile. i. quod facile
ſcinditur cuneis, & ipſi Troiani aduoluunt. ſ. ab montibus ornos .i. arbores illas, ingentes. i. valde magnas: Necnon. i. etiam, Aeneas, primus inter opera talia. i. pia, & beneficia non ſeruilia, hortatur ſocios, & accingitur. i. aptatur, armis paribus. i. q bus alij ligna ſcindebant (ſunt enim arma, quæuis inſtrumenta) Atque dū ipſe voluitat. i. verſat, hęc. ſ. ante dicta, de morte Miſeni, corde ſuo triſti. i. mœſto, & dum ipſe aſpectans ſiluam immenſam, precatur forte ſic. Sero. dicit, tibicinem, eſſe in verſu .i. columnam, hoc eſt particulam ſuperfluam, ad id ſolum poſitam, vt verſus ſuis pedibus fulciatur, vnde tibicen, proprie eſt ſuſtentaculum rei decidentis, vnde Iuuen. Nos vrbem colimus tenui tibicine fultam. Tibicen autem, Hic eſt dictio forte, quæ ſuperfluit, quia, inquit, non precatur forte, quod verum eſt, ſed fortuitum erat ipſum tūc precari, cum ſeſe columbæ oſtenderent, aut precatur forte. i. præter magnam animaduerſionem, & præter ſpem obtinendi. Precatur autem (dicens) Si. i. ô ſi, nō, vtinam, ille ramus aureus. ſ. quē Sibylla nobis habendum docuit, oſtendat nunc nobis ſe arbore. ſ. opaca, in nemore. ſ. ſilua, tanto. i. tam magno, quando. i. quandoquidem, heu, ô Miſene vates. ſ. Sibylla, locuta eſt de te omnia, nimium vere, quia vtilius fuiſſet, ſi mentita eſſet, dum dixit, Miſenum iacere in littore. Ex ijs ergo, quæ vera expertus eſt, Aeneas argumentatur, cetera quoque vera eſſe. ſ. non poſſe deſcendere ad inferos, niſi habito aureo illo ramo.

VARIA LECTIO.

INOABSOLVTA loquens) In exempl. aliquot manuſc. Egreditur legitur. [Sermone ſerebant] Vetera quædam exempl Ferebant, pro, Conferebant, legunt. [Ac voluunt ingentes] In Rom. & in Longob. Aduoluunt, legitur. [Et ſic forte precatur] In Rom. libro, legere eſt, Voce precatur. In Longob Ore. Sed enim Seruius agnoſcit, Forte, quod etiam in pleriſque libris antiquis habetur.

POE. Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes.
Et viridi ſedere ſolo. tum maximus heros
Maternas agnoſcit aues, lætusque precatur.
AEN. Eſte duces, ô ſi qua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat
Ramus humum. tuque ô dubijs ne defice rebus
Alma parens. POE. Sic effatus, veſtigia preſſit,
Obſeruans quæ ſigna ferant, quò tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſeruare ſequentum.
Inde, vbi venere ad fauces graue olentis Auerni,
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt:
Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſiluis brumali frigore viſcum
Fronde virere noua, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice: ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Aeneas, auidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.

SERV. CVm forte colūbæ) Auguria aut oblatiua ſunt quæ non poſcunt, aut impetratiua, q optata veniunt. Hoc ergo quia oblatiuum eſt, ideo dixit Forte. Bene aūt a columbis Aeneæ datur augurium, & Veneris filio, & regi. Nam ad reges pertinet columbarum augurium, quia nunquam ſolę ſunt, ſicut nec reges quidem. [Ipſa ſub ora] Perite, ne ſi longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, vt captantes auguria, certa ſibi ſpatia deſignarent q bus volebant videnda ad ſe pertinere. [Maternas] Veneri conſecratas propter fœtæ frequentem, & coitum. [Si qua via eſt] Si eſt ratio. & iam ex hoc loco eſſe incipit impetratiuum, quod oblatiuum fuerat. [Curſumque per auras] Curſum vocauit impetum, & eundi officium. Nam, & nauium curſum dicimus. [Ne defice rebus] Ne deſere in rebus incertis. Et bene in ſiluis inuocat mortem, quam iam ſcit ſibi viſam eſſe habitu venatricis, vt in primo legimus. Effata. [Sic effatus] Proprie effata ſunt augurum preces. Vnde ager poſt pomperia, vbi captabantur auguria, dicebatur effatus. [Veſtigia preſſit] Quia ad capiēda auguria poſt preces immobiles vel ſedere, vel ſtare conſueuerant. [Obſeruans quæ ſigna ferant] Obſeruare enim, & de cœlo, & de auibus verbo augurum dicitur. [Quo tendere pergant, paſcentes] Hic iam optimum ſignificatur augurium, quod paſcebant. Nam Romani moris fuit, & in comitijs agendis, & in bellis gerendis pullaria captare auguria. Vnde eſt in Liuio. Quod cum quidam cupidus belli gerendi à tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iuſſit afferri q cum miſſas non ederent fruges, irridens conſul augurium ait, Vel bibant, & eos in Tyberim præcipitauit, inde, nauibus victor reuertens ad Africam in mari cum omnibus quos ducebat extinctus eſt. Et multi paſcentes diſtinguunt, & abſolutus eſt ſenſus. Alij dicunt Paſcentes volando, & referunt, ad naturam columbarū, quæ exilientes paſcere conſueuerunt. Alij volando, ambulando, dicunt. Vola enim dicitur media pars pedis ſiue manus. Vola [Prodire] Prodibant infinitus pro indicatiuo. [Graue olentis Auerni] Male olentis. Alibi bene olentis, vt, Et grauiter ſpirantis copia tymbræ Horat. [Liquidumq́. per aëra lapſæ] Non eſt aëris perpetuum epitheton, ſed purum ait, Auerni comparatione. Dicit aūt eas alte volaſſe ad vitandum Auerni odorem. [Super arbore ſidunt] Secundum antiquam licentiam. [Auri aura] Aurum Aurati. Splendor auri. Horatius, Tua ne retardet aura maritos .i. ſplendor. Hinc, & aurum dicitur a ſplendore, qui eſt in eo metallo. Hinc, & aurati dicti, quorum fauor ſplendidos reddit. [Brumali frigore viſcum] Bene brumali addidit. Tunc. n. maturum eſt, & auri imitatur colorem. Nam noua fronde viret, quod, vt ait Plin. in naturali hiſtoria de fimo turdelarū, in certis arboribus naſcitur, vnde Plautus i Ipſa ſibi auis mortem creat. [Teretes truncos] Teres eſt rotundum aliquid cum proceritate, vt, Incumbens tereti Damon ſic cœpit oliuæ. Horat. Brachia, & vultum, teretesq́ ſuras Integer laudo. [Extemplo] Bene verbo vſus eſt augurum, vt diximus ſupra. [Cunctantem] Aliud pendere ex alio. Cunctantem, quia auidus, vt oſtendat tantam fuiſſe auellendi rapiditatem, vt nulla ei celeritas ſatisfacere poſſet, Nam tardantem dicere non poſſumus eum, qui fataliter ſequebatur. Alij cunctantem ad auri naturam referunt. i. mollem, quia paulatim frangitur. i. lenteſcit. Teres.

Alij cunctantem, grauem dicunt; vt Glebas cunctantes, craſſaq. terga Expecta.

ASC. VIX ea fatus erat) In multis locis docet bonus poeta, deos orantibus eſſe, & oratos, faciles in vota noſtra fieri: vnde, Vix ea fatus &c. Quocirca recte præcepit in Georg. In primis venerare deos &c. Docet ergo, quo modo exauditus columbe ducibus, ramum aureum inuenit, eumque abſtulit. De qua re, hæc pauca dicit Donatus. [O) Poſuit, cum loqueretur cũ columbis. O, cò preces conuertit ad matrem, illic enim potior, vbi ſimplex horta tio eſt, & blanda. [Veſtigia preſſit) Obſeruabat diligentius, quia ſciebat poſſe illas, præter aduentum ſuum, aliquid proprijs moribus nonciare [Prodire volando) Prodire pedum eſt, volare, alarum. ſed quũ ambulabant, & volabant? ſed intellige, volam, eſſe mediam partem plantæ, & manus, ergo volabant, ambulabant p volam, vnde inuolare dicimus, cum aliquid furtim, volæ manus ſubtrahimus, item inuolare, cum violenter manos in aliquem dirigimur. Terent. In faciem inuoluem venefico. ergo hic ambulare intelligit, nam cum alarum motum exprimere voluit, dixit: Cœlo venere volantes. cum autem demonſtraſſet ambulationé, in eo quod eſt. prodire volando, & deinde, volatum exprimere vellet, dixit: Tollunt ſe celeres, liquidumq. per aera. Ergo, vſque ad Auernum ambulauerat. [Diſcolor) Nam p arborem viridé, fului color aureus. [Corripit) Ne prolixior eſſet narratio, non dixit quomodo ad ipſam arborem Aeneas venerit, ſed per aliam viam intelligere peruenit. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas via fatus, id eſt elocutus erat, ea.i. eas preces, quæ præmiſſæ ſunt. ſup. tunc, cum geminæ.i. duæ, & pares columbæ, venere forte.i. pp opinionem eius, volantes cœlo.i. per cœlum.i. ſerenũ, aut venere cœlo, id eſt de cœlo, volantes ſub.i. ante, ipſa ora.i. conſpectũ, viri.ſ. Aeneæ, & ſedere.i. locum ceperunt (a ſido, præteritum eſt) ſolo viridi.i. gramineo, tum, id eſt tũc, heros maximus.ſ. Aeneas, agnoſcit aues maternas.i. columbas quæ in tutela ſunt Veneris, aut propter frequentem fœtum, aut propter amoris, quem inter ſe ſeruant manifeſta indicia. & lætus precatur ſic (& ita facit augurium, oblatiuum imperatiuum precando) ò, deſiderandi eſt, aut congratulandi, q. d. ſanctæ aues ſi qua.i. aliqua via eſt, ſup. quæ ducat ad aureum ramũ, eſte duces, & dirigite curſum per auras, in lucos, id eſt ſiluas ſacras, & inacceſſas, vbi.i. in quibus, aut ad meũ locum vbi diues, quia aureus ramus opacat.i. inumbrat, humum pinguẽ .i. opimam, quia talis rami feracem, tuque.i. tu ò alma parẽs, aut potius, & tu alma parens.i. mater Venus ò, quæ optandi particula eſt, ne deſice, id eſt ne deficias rebus dubijs. Ipſe effatus.i. augurum more, elocutus ſic, preſſit.i. repreſſit aut firmauit, veſtigia .i. pedes preſſit, veſtigia faciens obſeruãs .i. animaduertens, q̃ ſigna darent, & quo ipſæ paſcentes pergant.i. perſeuerent tendere. Illæ .ſ. columbæ prodire.i. prodibant, aut cœperunt prodire, volãdo, aut volam pedum exercendo, aut interdum, alis paſſis, quaſi per ſaltum volando, tm̃, quantum oculi ſequentium.ſ. Aeneę, & Achatæ, poſſent ſeruare.i. obſeruare, acie.i. acumine, viſus ſui. Inde .i. deinde, vbi.i. poſtquam, aues.ſ. venere, ad fauces Auerni .i. illius lacus in campania, per quem dicitur deſcẽſus, ad inferos, olentis, grauiter, quia grauem odorem exhalat, vſque adeo vt è vicino, aues ſuperuolare nequeant, & ideo ipſæ, celeres tollunt.i. erigunt ſe, & lapſæ.i. poſtquam celeriter volauerant, per aera liquidum.i. purum, & defæcatum.ſ. ab eo odore graui ipſius Auerni, ſi dunt.i. locum ſedẽdi capiunt, ſup. in ſedibus, optatis.i. ab Aenea, & ẽt ab auibus, quibus id in mãdato erat, ſuper arbore gemina.i. geminæ naturæ, quia ramum aureum habebat. Antique dicit, ſuper gemina arbore, nam nunc ſuper geminam arborem diceremus, vnde.i. a qua arbore aura.i. fulgor, diſcolor.i. diuerſi coloris refulſit per ramos, quale.i. qualiter, viſcum.i. glutem (quod ſecũdum Plin. ex fæcibus turdi, & palumbis, naſcitur, vnde Plau. ipſa ſibi auis mortem creat. naſcitur aũt præcipue in quercu, robore primo ſilueſtri, & terebyntho. Nam ſi illic dictæ aues egerint, aut ſtercus fecerint, gignitur quædam virga, q̃ brumali tpe natura eſt: ſed, vt dicit Plin. in meſſe colligit, & matureſcit, decoqueodo in ſole, deinde in lentorẽ mouet aqua) ſolet virere, ſup. in ſiluia: frigore brumali, quia tunc maturũ eſt, noua.i. inſolita fronde, q̃d ſuo. viſcum, arbor ſua.i. ipſi propria, & natura, non ſeminat, quia ex ſtercore turdi naſcitur, & quale.i. qualiter, ſolet circundare, truncos teretes.i. oblongos, & rotundos, fœtu.i. vu gulto, & glutino, croceo.i. crocei coloris, talis erat ſpecies auri frõdentis, ſup. in opaca, ilice.i. arbore illa, de gñe duerno, quia etiam alterius naturæ, & coloris erat, & bractea .i. tenuis lamina, crepitabat ſic leni vento, Aeneas corripit.i. celeriter rapit, extemplo .i. ſtatim, & ipſe auidus refringit ſup. ramum cunctantem.i. pondere ſuo auſi ditati Aeneæ, parum moræ facientem, licet facilis ſequeretur, & portat.ſ. ramum, ſub tecta Sibyllæ vatis.i. vaticinatricis.

VARIA LECT. ALMA parens) Antiqua pleraque exemplaria, cum Mediceo legunt, Diua parens. In Romano, & aliquot alijs, Alma [Gemina ſuper arbore ſidunt) In Longobardico, Geminæ legitur. [Diſcolor vnde auri per ramos aura refulſit) In Romano libro, Auro, legitur, caſu ſeptima. [Teretes circundare truncos) Antiqui aliquot libri, Circundare ramos habent.

COEL RHOD CETERVM, de quo necdum verba fecimus quærat hic aliquis, quas nam iſt anima intelligere alas, aut poſſumus, aut debeamus. In quo doctos omnes commonitos volumus, nihil eſſe quod nos vocabula in Platone, vel hæreſens eiuſmodi auctoribus turbent. Rodis .n. inquit Dion. Areopagita, & temerarij hominis eſt, non vim rei attendere, ſed vim facere velle vocabulis. Solent.n. de nominibus altercari, qui non diuinas res exquirũt, ſed ſonos verborum ſectantur, & aurium tenus ea recipiunt quæ mentẽ voluntare recto pioq́ iudicio debuiſſent. Igitur, vt ad rem veniamus geminas alas accipio geminum inſtinctum menti ingenitum, ad ſuperna animum eleuantem. In intellectu quidem inſtinctum ad diuinum verum. In voluntate inſtinctum ad diuinũ bonum pro viribus conuertentem. His vero remiſſis, è cœlo labi animam Pythagoricis placet. Aut planius, animæ alas contemplatiuam intelligamus virtutem, atq; item moralem, quas veritatis diuinarumq. rerum contemplatione ac intuitu recuperet, quemadmodũ terrenorum appetitiune atque caligine amiſerat. Porrò apud optimũ maximum poetam diuinis operis lib.j. Colũbas geminas, ad verum ramũ inueniendum duces, non aliud q̃ haſce alas eſſe cõtenderim, q̃bus continentibus erigitur mẽs ad ſapientiã, vati nomine ſæpius ſignĩſtam Sed, & a Venere mittunt, q̃a amor diuinoꝝ eximus alis præſtat alimẽta, q̃bus ſuerigimur, mox, & in deũ tranſimus. Quã tamẽ illa ſigñant. Tollũt ſe celeres, liq́uidoq́ p aere lapſæ Sedibus optatis gemina ſup arbore ſidũt.

SERV. NEc minus) Nihilominus ille deflebatur. [Interea) Dum hoc ad ſiluas. [Ingrato) Triſti, vt gratũ, lætum aliquid dicimos. Alij ingrato dicunt gratiam non ſentienti. [Pinguem) Aut de Græco tranſtulit, magnã, aut Hypallage eſt, hoc eſt de pinguibus tedis. [Frõdibus atris) Aptis ad funera. [Ante cupreſſos Conſtituunt) Cupreſſus adhibetur ad funera, vel q̃ cæſa non repullulat, vel quòd per eam funeſtata oſtenditur domus, ſicut lætam frondes indicant feſtæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupreſſo circundari propter grauem vſtrinæ odorem, ne offendatur populi circunſtantis corona, quæ tandiu ſtabat reſpondens fletibus præ

Noc minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tedis, & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis
Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusque lauant frigentis, & vngunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque ſuper veſtes, velamina nota,
Conijciunt. pars ingenti ſubiere pheretro.
Triſte miniſterium, & ſubiectam more parentum
Auerſi tenuere facem. congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo craterés oliuo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit:
Relliquias vino, & bibulam lauere fauillam:
Oſſaque lecta cado texit Coryneus aheno.

ficæ, id eſt principi planctuum, quandiu conſumptio cadauere, & collectis cineribus diceretur nouiſſimũ verbum. [Ilicet) Quod ire licet ſignificat. Vnde eſt, Dixi que nouiſſima verba. [Pars calidos latices) Plinius in naturali hiſtoria dicit hanc eſſe cauſam vt mortui & calida abluantur, & per interualla conclamentur, quòd ſolet plerunque vitalis ſpiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert quendam ſuppoſitum pyræ, adhibitis ignibus erectũ eſſe, nec potuiſſe liberari. Vnde, & ſeruabantur cadauera octo diebus, & calide abluebantur, & poſt vltimã conclamationem cõburebantur. vnde traxit Terent. Deſine, iam conclamatum eſt.

[Ahena

Idem ter ſocios pura circuntulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ:
Luſtrauitque viros, dixitque nouiſſima verba.
At pius Aeneas ingenti mole ſepulchrum
Impoſuit, ſuaque arma viro, remumque tubamque
Monte ſub Aërio: qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.

(Ahena vndantia flammis,) Hoc eſt per flammas. Alibi: Nec ſe iam capit vnda, volat vapor ater ad auras. (Lauant frigentis, & vnguñt) Verſus Ennij qui ait: Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit. (Defleta) Participium ab eo quod eſt fleor, ſi tamen inueniatur, alias ſine verbi origine eſſe dicemus. (Purpureas) Ad imitationem ſanguinis in quo eſt anima, vt diximus ſupra: vt, Purpuream que vomit ille animam. (Velamina nota) Ipſi cara. Ex notitia enim gignitur caritas: vt, Hic inter flumina nota. (Pheretro) Græce dixit. Nam

Capulus. Capulares ſenex.

capulus dicitur a capiendo. Vnde ait Plautus, Capularis ſenex .i. capulo vicinus. (Subiere pheretro) Vt, Subeunt muro. (More parentum) Propinquioribus enim virilis ſexus hoc dabatur officium. (Facem) De fune, vt Varro dicit. vnde & funus dictum eſt. Per noctem autem vrebantur, vnde permanſit vt mortuos faces antecedant. (Fuſo crateres oliuo) Dijs ſuperis tantum libabant, inferis vero ſacrificantes etiam vaſa in ignem mittebant, vnde ait crateres, quod etiam Statius in Archemori ſepultura commemorat. Oliuum autem ab oliua dixit. Nam oleum ab olea dicitur.

Oliuum. Oleum.

(Flamma quieuit) Pyræ ingentis: quia, vt in quarto diximus, pro qualitate perſonæ pyræ fiebant. ſepulchra etiam, vel minora, vel magna faciebant. (Oſſ. q. lecta) Aut collecta, aut lecta, ideo quia vt ſupra diximus, nobiles nunquam ſoli comburebantur, ſed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. (Ter ſocios) Aut ſæpius, aut re vera ter. Licet enim à funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad ſuperos pertinet, vnde & ait imparem numerum. aut quia hoc ratio exigit luſtrationis. (Circuntulit) Purgauit. Antiquum verbum eſt. Plautus: Pro larua te circunferam .i. purgabo. Nam luſtratio à circunlatione dicta eſt, vel tedæ, vel ſulphuris. Iuuen. Si qua darentur Sulphura cum tedis.

Circunſere.

(Spargens) Quia res aguntur infernæ. In 2. Aeneas deos portaturos ait: Donec me flumine viuo Abluero. Hic enim erat mos, vt diximus ſupra. (Felicis oliuæ) Arboris feſtæ: ſed moris fuerat, vt de lauro fieret. Sanè dicit Don. quod hoc propter Auguſtum mutauit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus eſt Auguſtus, vnde triumphantes coronari conſueuerant, propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. (Nouiſſima verba) .i. licet. Nam Vale dicebatur poſt tumulum quoque peracta ſolennia. (Suaque arma viro) Ipſi cara ſculpſit in ſaxo. Nam ſupra ea iam legimus concremata. (Remumque tubam) Quia & bellator, & remex fuerat. licet poſſimus etiam ſolam tubam accipere: Remus enim dicitur locum, quod continet tubam. (Monte ſub Aërio) In aërio. Nam ſupra eſt poſitus. Aerium autem illi altum dicunt, alij nomen montis antiquum volunt. Vnde eſt Qui nunc Miſenus ab illo dicitur.

ASC. NEC minus interea, &c.) Interea, inquit, dum Aeneas aureo ramo inueſtigando occupatus erat, ſocij funebre officium executi ſunt, quod ad vnguẽ perſcribit Poëta. De eo aũt dicit Don. ſic. (Cineri) Nondũ cinis erat, ſed mox, combuſto cadauere, erat futurus. (Principio pinguem) Ea adhibuerunt, quæ non ſolum pyram inſtruerent, ſed eam facile incenderent. (Armis) Nam virorum fortium, arma, & cetera quæ cariſſima hõt, cum ipſis conſumebant. (Purpureas) Ex precio veſtium, ornatum mortui vult oſtendere, has veſtes, illum amaſſe ex eo demonſtrat, quia frequẽter illis vſus eſt, & ppter a multis erant notæ. (Thurea dona congeſta) Meritum vitæ oſtendit, ea multitudine ſpecierũ, & cum nõ dicat, quanta ẽi plura intelliguntur. Congeſta, copioſe tradita. (Fuſo crateres) Nõ paulatim, ſed ſemel recidit. (Lecta) Ex cineribus lignorum: (Reliquias) Oſſa quæ reſtabant ex cadauere combuſto. (Luſtrauit viros) Quia totius claſſis pollutionem poſuerat, idcirco oẽs hic luſtrat. (At pius Aeneas) Superiora ceteri compleuerãt, ſepulchrum vero idcirco curauit Aeneas, vt magna more fieret. quia cõ. explabatur eius maximum meritum. (Armis) Arma ẽi poſuit, quibus in vita floruit, illis in morte ornaretur. (Aërio) Hoc nomen monti illi apud priſcos fuerat. Ergo mira breuitate, & vetus, & nouum ponit nomẽ. (Aeternũ) Per ſecula, & propter meritum defuncti, & pp auctoritatem Aeneæ, q hoc voluit, neque placet, q aërium non ſit nomen proprium, ſed ſignificet altum, nam quod vetuſtum illud nomen fuerit oſtendit Maro, cum de Miſeno dicat, qui nunc, quaſi inſecat, dicitur, nunc Miſenus, qui olim dictus eſt Aerius. Hæc ille. Ordo autem eſt. Nec minus .i. nihilominus, quamuis .ſ. Aeneas abeſſet, Teu-

cri flebãt interea in littore Miſenum, & ferebant ſuprema .ſ. officia, quæ exequiæ dicuntur cineri .i. cadaueri ingrato, aut nõ reddituro gratias, nec peccepturo officium, vnde dicit Auguſt. funebres pompas in ſolacium viuorum fieri, aut ingrato .i. qui ingratus .i. incommodus erat adhuc Teucris, eum gratior viuus fuiſſet Miſenus, quàm eius cadauer exuſtum. Ipſi ſtruxere principio .i. in primis, aut à principio, ingentem pyram .i. ſtruem lignorum ad rogum inſtruendum pinguem tedis .i. arboribus illis reſinæ plenis, quibus more candelarum, pleræque nationes vtuntur, & robore ſecto, quia facile biditur, cui .ſ. pyræ, ipſi intexunt latera frondibus atris .i. funeſtis, & lugubribus, ſeu feralibus & conſtituunt ante .i. in anteriori parte, vt videantur, cupreſſos ferales .i. feræ, quam antiqui, mortem dicebãt indicea, quia .ſ. non reuiuiſcunt, niſi in Creta cupreſſi, ſi ſemel inciſæ, ſunt, & decorant .i. exornant ad decus, ſuper .i. deſuper, armis fulgentibus ſignum, q eis egregie vſus fuerat. Pars .i. ipſi partim expediũt .i. expedite parant, latices .i. aquas, calidas .i. calefactas, & ahena .i. vaſa ærea, vndantia .i. ebullientia flammis, & lauant corpus frigentis .i. exanguis, & demortui, & vngunt, vt .ſ. facilius concremetur. Et gemitur ſit incipiente .ſ. præfica, hoc eſt conclamatur, tum, deinde, reponunt toro membra defleta .i. ſupremo fletu affecta, & conijciunt ſuper .i. deſuper, veſtes purpureas, aut quibus .ſ. viuens gaudebat, vnde addit per appoſitionem, velamina nota, aut quia purpureus color propter ſanguinem animæ gratus eſt. Pars .i. partim, hoc eſt alij, ſubiere ingenti pheretro .i. capulo, quo effertur corpus, ſed quia Græcum eſt, rectè ſcribitur per ph, appoſitone, triſte miniſterium .i. quæ res eſt triſte miniſterium. & ita ſecundum Vallam, gratum, ſed non iucundum, & ipſi auerſi nolentes aſpicere cadauer, more parentum .i. more eorum qui parentes inurunt, aut more parentum, qui liberos ſuos inurunt, tenuere facem .i. tædam incenſam, ſubiectam .ſ. cadaueri, hoc eſt præ dolore, non poterant inſpicere corpus amici, quod inurebãt dona thurea .i. thura data, congeſta .i. a multis geſta, & accumulata, cremantur .ſ. cum cadauere, & dapes cremãtur, & crateres cremant, oliuo fuſo, quia infundebant oleum cum crateribus, eo q inferis ſit holocauſtum .i. totum incenſum, ſumuntur autem multa ad hunc locum ex Hom. qui Achillem inducit, Patrocli funus exequentem. Poſtquam cineres collapſi ſupp. ſunt, & flamma quieuit, cum non eſſet amplius quod vrat ipſi, lauere vino reliquias .i. cineres, & ſi qua extabant oſſa, & fauillam .i. modicam flammam bibulam .i. lambentem, quod adhuc ſuperat, aut imbibentem vinum, quod infundebatur. Et Chorynæus, vir ille nobilis, texit oſſa .ſ. Miſeni, lecta .i. collecta, aut electa ex alijs, quæ cũ eius oſſibus erant, cado .i. vaſculo, aut vrna ahena .i. æneo, ſeu æreo. Idem .ſ. Corinæus præfixus circuntulit .i. purgauit ter, ſocios .ſ. officio funebri pollutos, vnda pura, ſpargens .i. conſpergens eos, rore .i. aſpergine leui, & ramo oliuæ felicis .i. ad felicitatem facientis, quia pacem ſignificat, & ſaucia conſolidat, & .i. ſimul, luſtrauit .i. purgauit, circumeundo viros, & dixit verba nouiſſima .i. ſuprema, hoc eſt conclamabat, & officium funebre abſoluebat. At .i. ſed, Aeneas pius impoſuit ſepulchrum ingenti mole .i. habens ingentem molem, & impoſuit viro ſua .i. propria, arma .i. inſtrumenta .ſ. remum, quia peritus erat remex, ſicut in Elpenoris ſepulchro. Hom. remum impoſitum, dicit, & tubam, quia optimus erat tubicen. Impoſuit, dicit, ſub monte Aëreo .i. qui prius (ſecundum Donat.) Aereus dictus eſt, qui nunc dicitur Miſenus, ab illo .ſ. Miſeno, qui illic ſepultus eſt, & qui tenet nomen æternum per ſecula, quæ res atteſtatur, Miſenum, fuiſſe virum magni meriti, & Aeneam, magnæ auctoritatis. & totum hoc ſumptum eſt ab Hom. vbi ait. Αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη, καὶ τεύχεα νεκροῦ τύμβον χεύαντες, καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

VARIA LECT. CVI frondibus atris intexunt latera) In antiquis aliquot libris, pro, Cui, ſuppoſitum eſt, Tum. (Fit gemitus, tum membra toro defleta reponunt) In antiquis aliquot libris, ſcriptum inuenias, Cum membra toro. (Luſtrauitque viros) In Rom. lib. Luſtrauitque domos, legitur. (Ingenti mole ſepulchrum Impoſuit) Antiqua omnia exemplaria quæ legi: Imponit præſenti tempore ſcriptum oſtendunt.

IO. N. SCOF. ET quia de ſepulchris in hoc ſuperius capite meminimus, non eſſe incognitum putauimus, quæ in hoc Virg. carmine legimus O. ſaq. lecta cado texit Corinæus aheno: Seruius repoſuit, teſte-

tutariq;,vt interpres lecta,aut collecta,aut electa.quia eligebantur oſſa .i. cineres,cum flãma rogi ſubſiderat,vt ſupra diximus, nobiles nunq̃ ſoli comburebantur,ſed cum dilectis equis, vel canibus,vel famulo, quæ Seruij verba negantes aſſerunt oſſa non eligebantur,ſed colligebantur,quos eſſe falſos.Plin.in 19. cap.1. prodidit, tradidit .n. inter cetera Lini genera, Linum inuentum iam eſt,& quod ignibus non abſumeretur. vnum id vocant, ardenteſq; e in focis cõuiuiorum ea eo vidimus mappas ſordibus exuſtis ſplendeſcentes igni magis,q̃ poſſent aquis.Regnum inde funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo ſeparãt cinere. Naſcitur in deſertis,aduſtiſq. Sole Indiæ,vbi non cadũt imbres, & inter diras ſerpentes,aſſueſcitq. viuere ardendo.Rarum inuentu,difficile textu ꝓpter breuitatem.Rufus de cetero color ſplẽdeſcit igni . cum inuentum eſt , æquat precia excellentium margaritarum. Vocatur aũt a Græcis Aſbeſtinum. hæc Plin. quibus liquet verbis ſeparari,eligiq. fauillam,oſſaq. regnũ,& nobilium ab reliquis cineribus . ad quod alluſit quoq; Ouidiana Sappho, Cum lecta parentis ante diem lacrymas oſſa bibere meas . quod limum mihi dono dedit Fuſcanius iuuenis integerrimus,& Muſarum alumnus nulli ſynchrono cedens in carmine cudendo .

His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ,
Spelunca alta fuit , vaſtoque immanis hiatu.
Scrupea , tuta lacu nigro , nemorumque tenebris;
Quam ſuper haud vllæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis : talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Conſtituit , frontique inuergit vina ſacerdos:
Et ſumma carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten,cœloque,Ereboque potentem.
Supponunt alij cultros , tepidumque cruorem
Succipiunt pateris . ipſe atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum , magnæque ſorori
Enſe ferit , ſterilemque tibi Proſerpina vaccam .
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis,

SERV, PRæcepta Sibyllæ,) Vt, Duc nigras pecudes , ea prima piacula ſunto . [Spelũca alta fuit) Qua ad inferos deſcendebatur , non vbi
Scrupus: fuerat Sibylla vaticinata.[Scrupea) Lapilloſa. Nam ſcrupus proprie eſt lapillus breuis, qui preſſus ſolicitudinẽ creat .Vnde ẽt ſcrupulus dictus eſt.[Lacu nigro) Aut alto,aut vere nigro inferorum vicinitate.[Tuta) Aũt,q a hinc lacu,hinc cingitur ſiluis . Dicit autem locũ quem nunc Doliola vocant. [Volantes) Volucres, participium pro nomine poſuit :vt, Plurimus Alburnum volitãs, cui nomen Aſylo eſt, licet illic ſit ẽt altera figura . Sanè ſciendum Lucretium & alios Phyſicos dicere aerem corporeũ eſſe,vnde aues ſuſtinet,ſed hunc cedere vapori ſulphureo.Vnde aues in illis locis deſertæ aëre,quē poetæ ſolent,concidunt non odore,ſed pondere.Quod põt eſſe veriſimile,quia altius in eodem loco poſſunt volare:vt, Tollunt ſe celeres,liquidumq. per aëra lapſæ [Ad conuexa)Curuitatem.[Inuergit vina ſacerdos)In quarto ait,Media in-
Fundere, ter cornua fundit . Et fundere eſt ſupina manu libare,quod fit in
Vergere ſacris ſupernis.vergere autem eſt conuerſa ſiniſtram partem manu ita fundere,vt patera conuertatur,quod in infernis ſacris fit. Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem,vt ſi nõ ſtupuerint,apte probentur.[Voce vocans) Non verbis,ſed quibuſdam myſticis ſonis . Nam in Lucano legimus , varie numina inuocabantur : vt, Latratus habet illa canum, gemitusque luporũ; Quod ſtridunt vlulantq. feræ,quod ſibilat anguis . Exprimit & planctus fractæq; e concretua nubes, ut rerum vox vna fuit. [Cœloq; e,Ereboq. potentem,)Hoc eſt quod ait Hecaten,vt plenum numen oſtenderet. [Supponunt cultros).i.victimas cedunt,Fuit aũt verbum ſacrorum, in quibus mali ominis verba vitabantur.
Mactare Hinc eſt , ꝙ & mactare dicebatur , quod magis augere ſignificabat.
Culter Dicimus aũt hic culter cultri. Nam cultellus diminutiuum
Cultellus eſt , cultellum penitus latinum non eſt. [Succipiunt) Antique. Nam modo ſuſcipiunt dicimus . [Matri Eumenidum).i.noctis: vt , Hunc mihi da proprium virgo ſata nocte laborem . Et Eumenides dicũtur per Antiphraſim,cum ſint immites . [Magnæq. ſorori) .i. terræ . Nam vt ſupra diximus, nihil eſt aliud nox niſi vmbra terrarum . [Enſe ferit,) Vt eum contra vmbras haberet conſecratum. Hinc eſt quod ei dicit Sibylla, Tuque inuade viã, vaginaque eripe ferrum . Item , Strictamque aciem venientibus offert.Hoc autem etiam Homerus dicit. [Sterilemque tibi Proſerpina vaccam) Deæ congruam nunquam enitari . [Nocturnas aras;)Quæ tota nocte arderent . [Inchoat) Autem perficit . Et eſt verbum ſacrorũ [Solida imponit taurorũ viſcera flammis) Non exta dicit,ſed carnes. Nam viſcera ſunt quidquid inter oſſa,& cutem eſt. Vnde etiam viſceratio dr̃,vt diximus ſupra.Ergo ſolida viſcera holocauſtum ſignificat , ꝙ detractis extis aræ ſuperimponebantur,quæ nonnunquam abluta,elixa & ipſa reddebantur,vnde infert.[Fundens ardentibus extis) Quanquam alij pro parte totum velint, vt per exta totum animal intelligatur.

A S C. H I S actis,&c.)Ex præcepto Heleni in iij.Aeneid. & Anchiſæ in 5. Aeneas Sibyllæ monita perſequitur,vt ad inferos deſcendere cum ea poſſit, vnde deſcripto more ſuo loco, doceat poeta , quomodo ſacrificatũ eſt de victimis nigris. de quibus in 5. Hue caſtiga Sibylla, Nigrarum pec.m.te ſan.du.& ipſa in hoc loco, Duc nig.pe.ea prima pia. ſuncto.De his Don. ſic. [Tuta lacu)Hoc facit natura loci,& nõ humanum artificium , ꝙ tuta ſit. [Talis halitus) Retert cauſſam cur non poſſent volare .ſ. propter vim vaporis inde ſurgentis,quo ſtatim necabantur. [Quatuor) Procurabat Sibylla,remedium ad tranſitum, nã ſi aues,per altitudinem cœli,citæ tranſire non poterant, quid homo efficeret per teterrimũ locum, & tenebras tranſiturus tardo greſſu?Numerus autem, & color , & reliqua quæ adhibentur pertinent ad rõnem ſacrificij. [Succipiunt) Ne tam ſacratus in terra cadat. [Ipſe atri)Omnia nigra,inferis mactat,& ſterilem vaccam,q a nihil ab inferis naſcitur,demonſtrat quatuor, colorem, genus animalis , cũ primo vellere intactum, ergo nõ attonſum , & Veneris immune.[Nocturnas) Nam & tempus tenebroſum inferis conuenit.[Oleum) Vt validus & vrerentur,oleum infundit. Oſtendit igitur,quo more,vel quibus & qualibus, & quantis animalibus cæſis,inferorum numinum fauor acquiritur. Hæc ille . Ordo eſt.Aeneas exequitur propere.i.properanter,& feſtine præcepta Sibyllæ,his actis.i.poſtquam hęc acta erant.Spelunca.ſ.quędam,alta .i. profunda,& immanis .i. terribilis, quaſi mala vaſto hiatu.i.apertura oris,quaſi ad deuorãdum parata, ſcrupea.i.ſcrupoſa,hoc eſt aſperis lapillis plena tuta.ſ.ab acceſſu,lacu nigro .i. propter lacum nigrum,ex profunditate.ſ.& vmbris,& tuta, tenebris nemorum.ſ.ſiluarum,quam ſuper.i.ſuper quam, vllæ volantes.i.volucres, haud.i.non poterant tendere iter pennis .i. volare,impune.i.ſine punitione,talis .i. tam vehemens,& teter,halitus.i.odor,& exhalatio,effundens ſeſe faucibus atris .i. tetris,ferebat ſe ad conuexa ſupera .i. ad aëra,cauſam putant, quia odor ille ſulphureus conſumebat aërem,quo aues ſuſtentantur,aut ſaltem diſpellebat,ſicut Plutarchus in vita Pompeij dicit,cum conſul creatus eſſet,tanto plauſu exceptus eſt,vt coruus ex aëre decideret quia voce, aer diſcuſſus erat Diod. autem dicit , in Babylonia fuiſſe ſpeluncam, ſupra quam nemo durare potuit , propter grauem ſpiritum, qui & hic eſſe videtur : vnde .i. de quare, quia ſine auibus eſſet,Graij .i. Græci,dixerunt locum,Auernum nomine,quia (vt aiunt) a,priuatiua eſt particula, & ornis, huius ornithos,auis . Ipſe continuat hic,id eſt ad introitum Auerni, primum, quatuor iuuencos, nigrantes terga , id eſt habentes terga nigra,& ſacerdos inuergit fronti .i. in frontem vina, & ipſe carpens inter media cornua ſummas ſetas .i. duros pilos , imponit ſacris ignibus prima libamina , id eſt per modum libaminum, quæ proprie in liquidis conſiſtunt ſecundum Landinum , ſed licet omnia libamina ex liquidis fiant, aut alijs deguſtandis , tamen quia ignis, etiam ſetas, abſumit faciliter , poſſunt non improprie,ſetas,dici libamina ignibus, vocans voce .i. cum clamore valido,inuocans Hecaten.i.deam illam potentem,cœlo .i. apud ſuperos,vbi Luna,dicitur,& apud nos,vbi Diana,& Erebo .i. apud tenebras inferorum,vbi Proſerpina appellatur,alij.ſ.ſacrificuli,ſupponunt.i clanculum ponunt,vt victo meant mortem, & ſuccipiunt (nunc ſuſcipiunt , dicimus : ſed ipſe etiam in 1. huius: Succepitque ignem folijs , &c) pateris , id eſt in vaſa patentia, (vulgus Taſſias vocat) cruorem tepidum ipſe Aeneas, quia cetera Sibylla curauerat,ferit enſe .i. mactat,matri Eumenidum, id eſt furiarum, hoc eſt noctis , & magnæ ſorori , id eſt terræ , quæ

noctis

noctis ſoror eſt, quia nox, eſt vmbra terræ, & ita qui terram produxit, ſimul noctem produxit. vnde ſorores, ſunt agnam velleris atri .i. nigri, & caliginoſi: &, ò Proſerpina, quæ inferorum dea es. ferit .i. mactat tibi, vaccam ſterilem, quia & ipſa ſterilis eſſe dicitur, vnde & Diana, perpetua dicitur virgo, quod propter frigiditatem Lunæ fingitur. Tum .i. deinde, ipſe inchoat .i. inſtituit, regi Stygio .i. infernali, videlicet Plutoni, aras nocturnas .i. in quibus noctu ſacrificetur, & imponit flammis ſolida viſcera taurorum .i. holocauſtum, facit ei ex tauris, fundens ſuper .i. deſuper, extis ardentibus .i. dum exta arderent, oleum pingue, quod perpetuum eſt eius epitheton.

VARIA LECTIO.

VNDE locum Craij dixeruot nomine Aornon) In antiquis libris omnibus quotquot habui, Aurnum notatum obſeruaoi. [Pingue, ſuperq. oleum fundens) In antiquis aliquot exemplaribus, Pingue oleum, habetur, abſque particula, Superque.

SERV. PRimi ſub lumina ſolis, & ortus) Atqui hæc ſacra per noctem fiebant, ſed locutus eſt ſecundum Romanum ritum, quo dies creditur à medio noctis incipere. Illo autem loco quo dicit, Nō euit Aenea, non venit, ſed ſinit aut ſignificat. Quanquam alij aſicuni ſacra hæc à media die incipere, & perduci vſque ad mediam noctem. Quod ſi ſit ſioa ruit, poteſt ſenis ſignificare. [Viſæq. canes vlulare) Ita numinis oſtendebatur aduentus. Canes, autem furias dicit. Lucan. Stygiasq. canes in luce ſuperna Deſtituam. Sicut etiam diximus ſupra. Vlulare, autem & canum, & furiarum eſt. [Aduentante dea) Ipſa .ſ. Proſerpina. [Profani) Qui non eſt initiati. [Totoque abſiſtite luco) Hoc eſt, non tantum à ſpelunca, ſed ab omni luci vicinitate diſcedite. [Inuade viam) Ingredere. [Furens) Deo plena, aut certe ſimilis furenti. [Dij, quibus imperium eſt animarum) Plenus locus alta ſapientia, de qua varie differunt Philoſophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: vt, Hac animas ille euocat Orco Pallentes: alias ſub triſtia tartara mittit. Item per alios transferri: vt, Nauita ſed triſtis. Per alios purgari: vt, Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos. Per alios vero ad ſumma reuocari: vt, Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno. Sciēs ergo de deorum imperio varias eſſe opiniones, prudentiſſime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronem .i. magiſtrum ſuum Epicureum ſequitur. Huius autem ſectæ homines nouimus ſuperficiem rerum tractare, nonquā altiora diſquirere. [Vmbræque ſilentes) Secreta inferorum ſemper ſilentia. Nam hominum vmbræ loquuntur. Hinc eſt, Quæ ſacra ſilentia norunt. Inuocat autem ſummum bonum, quod in ſilentio conſtare manifeſtum eſt. [Et Chaos, & Phlegethon) Elementorum confuſio. Inuocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confuſione. Per Phlegethonta inferorum fluuium, ignem ſignificat. Nam φλὸξ Græce, Latine ignis eſt, vnde ſm Heraclitum cuncta procreantur, & re vera ſine calore nihil naſcitur, adeo vt de Septentrione dicat, Sterili non quidquā frigore gignit. [Loca nocte ſilentia late) Aut hoc eſt quod ſupra ait, Vmbræq. ſilentes. Aut vult oſtendere eſſe partem mundi, in qua perpetuæ ſunt tenebræ. Cum enim probatum ſit quod legimus, Et minima contentos nocte Britannos, ſphæræ exegit ratio vt è contra ſit regio noctibus vocans. [Sic mihi fas audita loqui) De altis dicturus prudentia miſcet poeticam licentiam. [Sit numine veſtro) Concedatur à veſtro numine. [Alta terra, & caligine merſas) Bene iunxit. Ex terris enim caligo procreatur .i. vmbra. [Obſcuri ſola ſub nocte) Aut Hypallage eſt Sub obſcura nocte ſoli ibant, aut Sub ſola nocte .i. vbi nihil aliud eſt præter noctem. [Domos vacuas) Noſtri mundi comparatione. Simulacra enim illinc ſunt quæ inania eſſe non dubium eſt. [Inania regna:) Inanium, per quod oſtenduntur vacua. [Inceptam) Alij incertam legunt, illuc tamen recurrit. Nam incertum, incipientem, id eſt minorem ſignificat. [Luce maligna) Obſcura. Nam malignum eſt propria anguſtum: vt, Aditusque maligni .i. minores, obſcuri. Sanè ſciendum Lunæ, licet minoris, commemoratione, oſtendare eum fuiſſe illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicturus eſt, videre non poterant. [Vbi) Quando. nam non eſt loci, ſed temporis. [Nox abſtulit atra colorem) Hoc & videmus, & tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Vnde & apud inferos omnia nigra eſſe di-

Ecce autem primi ſub lumina ſolis, & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & iuga cœpta moueri
Siluarum, viſæque canes vlulare per vmbram,
Aduentante dea. SIB. Procul ò, procul eſte profani.
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.
POE. Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat,
Dij, quibus imperium eſt animarum, vmbreq. ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro
Pandere res alta terra, & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna:
Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſiluis, vbi cœlum condidit vmbra
Iuppiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.

cuntur. Contra hos Academici vna repugnant. Nam ſquamas piſcium lucere per noctē comprobatur.

ASC. ECCE autem primi ſub lumina ſolis, & ortus, Sub pedibus mugire ſolū, & iuga, &c.) Peracto ſacrificio, docet effectum eſſe quod Aeneas ſupra petierat, dicens, Et ſacra oſtia pandas, oſtia .ſ. inferni reſerata eſſe, & Aeneam vna cū Sibylla ingreſſum, deſcribens, quomodo id factum ſit, & qualis ſit ipſe introitus. De qua re dicit Donat. ſic. [Ecce) Vbicunque ponitur, ecce, neceſſario ſequitur aliquid quod metum afferat, vel admirationē. [Ortus) Ne incertum eſſet, quid ſit primi ſub lumina ſolis, addit, Ortus. [Per vim) Ad omnia pertinet, quæ deſcripſit. [Toto luco) Vt penitus lucum relinquatis [Aperto) .i. quod ſemper patebat. [Vadentem paſſibus æquat) Magnam fiduciam Aeneæ oſtendit. [Dij, quibus imperium) Dicturus quales eſſe ſedes inferni aſſerantur, & quæ illic geratur, quæ ſunt incognita viuentibus, ne temerarius videatur, veniam à dijs petit, aſſerens non ſe auctore, ſed alijs proferētibus illa dicere, nec ſibi incognita, & in vulgus non proferenda, videatur retegere. [Sola nox) Eſt, cui lux nulla ſuccedit. [Incertā) In ipſis initijs poſitam. [In ſiluis) Quæ etiam illud exiguum lucis, ſua denſitate poſſunt eripere. [Vacua) In quibus nihil videri poteſt, neque illic occurri. Hæc ille. Ordo eſt. Autem, pro ſed, ecce, q. d. de repente, & ex improuiſo, quantum ad Aeneam, ſolum cœptum, ſupple eſt mugire, id eſt quaſi ſonum taurinum edere, & iuga ſiluarum, id eſt colles montium ſiluoſorum, cœpta ſunt moueri ſub pedibus Aeneæ, ſcilicet & Sibyllæ, ad aperitionem futuram, ſub .i. paulò ante lumina, & ortus .i. ortus luminoſos, ſolis, id eſt priuſquam ſol oriretur (quia nocturnas inſtituerat aras, & noctu erat ad inferos deſcendendum, vnde Anchiſes: Et me ſæuus equis Oriens afflauit anhelis. quaſi diceret, ſi me ſol attigerit non potero redire ad meos. Videtur autem (licet Seruius aliter ſentiat) voluiſſe poëta tempore diurno apud inferos fuiſſe, vnde dictura eſt Sibylla: Nox ruit Aenea, q. d. ante ſupremam noctem reuertendum eſſe ad ſuperos, vt fungeretur, videlicet in itinere, ea dubia luce, quam hic deſcribit poeta, & canes, ſcilicet infernæ .i. furiæ. (Nam Apollonius in tertio Argonauticorum, dicit, canes infernas latraſſe, dum Medea magicas artes exercebat. ab eo igitur, ceteri furias appellauerunt canes) viſæ, ſupple ſunt per vmbram: vates .ſ. Sibylla conclamat dea .ſ. Proſerpina, aduentante .i. cum ſentiret deam aduentare: ò profani, id eſt non initiati ſacris, eſte procul, & abſiſtite procul toto luco, ſcilicet Dianæ ſacro (vtitur autem verbis, quibus Athenienſes in ſacris Cereris, & Proſerpinæ, vſi dicuntur, maxime in Eleuſinis vnde procul aberant profani, vſque adeo, vt Nero ſibi conſcius, illis intereſſe non auſus ſit) Tuque .i. & tu, initiate inuade .i. audacter ingredere viam, & eripe ferrum, id eſt enſem .ſ. quo mactaſti agnam, vagina .ſ. ſua, ò Aenea, opus eſt nunc animis, id eſt audacia, & animoſitate, & opus eſt nunc firmo pectore, ipſe effata tantum, furens, ſcilicet ſacro furore, immiſit ſe antro aperto, id eſt quod tunc apertum erat. Ille .ſ. Aeneas, æquat .i. æquis paſſibus conſequitur: ducem, ſcilicet Sibyllam, vadentem paſſibus haud timidis, imò audacibus, hoc eſt audacter ingredientem animoſe conſequitur. Quia vero rem ſecretam, & ſecluſam, dictura eſt poëta, vt veniam mereatur, & attentum faciat auditorem, precatur, dicens, O dij quibus imperium animarum, ſcilicet inducendi, & abducendi, & reducendi in cor-

pus a

pus, aut regendi poſt mortem eſt.i.qui habetis imperium animarum.ſ.& vos vmbræ ſilentes, & Caos .i. origo rerum confuſa. Heſiodus omnium rerum initium vocat Chaos, ꝙ ante omnes deos, deasq́. natum ſit, in theogonia .ſ. & Orpheus in principio Argonauticorum, veteris principia Chaos magnam neceſſitatem Saturnusq́., quemadmodū genuit infinitis reſolutionibus aërem circunſpiciunt. Et iterum appellat, confuſam quondam ab initio vnitatem hiantem, parentemq́. in profundum. Alij appellant materiam cœli, & terrę, confuſam, atque informem, quę primum ea nihilo facta eſt. de qua poſtmodum omnia ſigillatim ꝑ ſpecies varias, formasq́ue proprias prodierunt. de qua ſcriptura loquitur, Qui feciſti mundum de materia informi. Lactantius vero Firmianus ſic habet, Chaos eſt rudis, ordinatæq́. materiæ confuſa congeries. Eſt aūt nomen Græcum, quod declinat apud nos (vt vult Priſc.) Chaus, chai, chao. Dictum χάος, à χέω, quod eſt fundo, ꝙ fuerit fuſio.i.elementorū omnium cōfuſio.) & Phlegeton.i.ardoris infernalis fluuius, & loca ſilentia late nocte.ſ.perpetua, fas ſit .i. liceat mihi loqui, audita .i. quæ de inferis audiuerim, ſup. fas, veſtro numine.i.cū veſtro nutu, & beneuolentia pandere.i.aperire, & manifeſtare res merſas, alta.i.profunda terra, & caligine.i.tenebris, deorſis, & profundis, aut ignoratione rerum, neſcimus.n.quia res ſunt alta terra tectæ. Incipit ergo narrare, dicens, Aeneas & Sibylla ibant obſcuri.i.per loca obſcura (quia quod locorum, & temporum eſt, ſæpe dat perſonis) per vmbras .i.ſiluarum & terræ, ſub nocte ſola.i.nulla luce admixta, & ꝑ domos Ditis vacuas.ſ.corporibus palpabilibus, & per regna inania, quale iter eſt in ſiluis, per lunam incertam .i. dum eſt propè nouilunium, nec ſcitur, an adhuc ſit ſub luce maligna .i. exigua, & ſterili, non præbens ſui copiam, vbi.i.poſtquam, Iupiter condidit.i.abſcondit cęlum, vmbra.ſ.terræ, hoc eſt nocte, &, pro.i.nox atra abſtulit rebus colorem.i.diſcretionem colorum.

VARIA LECT. VISÆQVE canes vlulare per vmbram) In libris aliquot antiquis, Viſi, virili genere legitur. [Pandere res alta terra, & caligine merſas) In libris aliquot antiquis, legere eſt, Res altas terra, & caligine merſas. [Ibant obſcuri ſola ſub nocte per vmbras) In libris quibuſdam antiquis ita legitur, Ibant obſcura ſoli ſub nocte. Eſt &, Per vmbram, vnitatis numero, in pluribus exempl. [Quale per incertam lunam) Antiqui lib. nonnulli, cum Mediceo, Inceptam, legunt.

COLL. RHOD. RESECTVM vero dæmonicum corpus coit rurſum, recreaturq́. aëris modo, aut aquæ. Et id quidem celeritate incredibili. Interim tamen dolet inſigniter, dum peragitur diſſectio, quo fit, vt ferri aciem reformident reclinentque, quantum poſſint maxime. Propterea qui exagitare dæmones moliuntur, enſes, ac tela ſtudioſe prætendunt. Ex qua veterum, & quidem Platonicorum doctrina Platonicus ipſe poëta Aen.vj.ita ſcribit.

Procul ò, procul eſte profani.
Conclamat vates, totoq́; abſiſtite luco
Tuq́; inuade viam, vaginaq́; eripe ferrum:

Eum vero locum quam apte excuſſerint interpretes, iudicabunt volentes. Nam ſatis habuit Seruius dicere, voluiſſe Aeneam habere contra vmbras enſem conſecratum.

Veſtibulum ante ipſum, primisq́ue in faucibus Orci
Luctus, vltrices poſuere cubilia curæ:
Pallentesq́ue habitant morbi, triſtisq́ue ſenectus,
Et metus, & male ſuada fames, & turpis egeſtas,
Terribiles viſu formæ, lætumq́ue, laborq́ue:
Tum conſanguineus læti ſopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumq́ue aduerſo in limine bellum,
Ferreiq́ue Eumenidum thalami, & diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos, annoſaq́ue brachia pandit
Vlmus opaca ingens: quam ſedem ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt, folijsq́ue ſub omnibus hærent.
Multaq́ue præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæq́ue biformes:
Et centum geminus, Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammisq́ue armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæq́;, & forma tricorporis vmbræ.

SERV. Veſtibulum. VEſtibulum) Vt Varro dixit, Etymologiæ nō habet proprietatem, ſed hęc pro captu ingenij. Nam veſtibulū, vt ſupradiximus, dictum ab eo qđ ianuam veſtiat. Alij dicūt a Veſta dictum ꝑ imminutionem. Nam Veſtæ, limen eſt conſecratum. Alij dicūt ab eo quod nullus illic ſtet. In limine.n. ſolus eſt tranſitus, quo Veſanus dicitur non ſanus, ſic veſtibulum, quaſi non ſtabulum. [Faucibus Orci) Deum poſuit pro loco, vt Iouem dicimus, & aërem ſignificamus. Horat. Manet ſub Ioue frigido venator. Orcum autem Plutonem dicit. nec enim per Charonta poſſumus intelligere inferos dictos, quia minor poteſtas pro imperio nunquam ponitur, ſed illa quæ tenet imperium. Ergo alter eſt Charon. Nam Orcus idem eſt Pluton, vt in Verrinis indicat Cicero dicens, Vt Alter Orcus veniſſe Aetnam, & non Proſerpinam, ſed ipſam Cererem rapuiſſe videatur. Alibi ait, Quia Ditē patrem emerſiſſe ab inferis putant. Dicimus autem, & hic Dis, & hic Ditis. [Luctus, & vltrices poſuere cubilia curæ,) Ea dicit eſſe in aditu inferorum, quæ vicina ſunt morti, aut quæ poſt mortē creantur, aut quæ in morte ſunt, vt pallorem. Luctus.n poſt mortem eſt. [Curæ) Conſcientiæ, quæ puniunt ſemper nocentes. [Triſtis) Seuera, quę gignit ſeueritatem. Cicero: Iudex triſtis & integer. [Conſanguineus lęti ſopor) Secundum Homerum. [Turpis egeſtas) Quæ turpes facit, & quaſi harum rerū imagines facit, quas dicit eſſe apud inferos. Ideo quia in quem iſta concurrent, ſit mortalis neceſſe eſt. Vnde deos immortales dicunt, qui iſta nō ſentiunt, quibus mors creatur. [Mala mentis Gaudia) Generaliter omnium ſcelerum dicit, ac ſi diceret malæ mentis gaudia. [Eumenidum thalami,) Furiæ nunquam nupſerunt. Vnde thalamos accipiamus in quibus natæ ſunt. Alij thalamos dicunt, qui facti ſunt auctoribus ſuis, ſed non procedit, quia ait Terribiles viſu formæ. vt non videatur eſſe contrarium, quia furias paulò poſt alibi dicit eſſe. Nā poſſunt hic natæ eſſe, & alibi manere, & alibi officium exercere pœnarum. [In medio) Aut veſtibulo, aut abſolutum eſt, & intelligimus hanc eſſe eburneam portam perquam exiturus eſt. quæ res, hæc omnia indicat eſſe ſimulata, ſi & ingreſſus & exitus ſimulatus eſt, & falſus. [Vlmus opaca, ingens) Diſtinguenda ſunt iſta propter duo epitheta. [Vulgo tenere) Paſſim, cateruatim,

[Folijsq́. ſub omnibus) Qui de ſomnijs ſcripſerunt, dicunt quo tempore folia de arboribus cadunt, vana eſſe ſomnia, quod per tranſitum tetigit. Vana autem ideo quia ab inferis. nā vera mittunt ſuperi. Hom. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. [Centauri in foribus ſtabulāt) Bene in foribus, quia ea quę contra naturam poſſunt creari, ſtatim pereunt. Stabulant autem habitant, & vſurpatiue dixit, vt populat, luctat, nam ſtabulor dicimus. Et bene alluſit, quia ex parte equi ſunt. Centauri autem Ixionis, & Nubis filij ſunt. Ixion.n. amatam Iunonē de ſtupro interpellauit. Illa confeſſa Ioui eſt, & ex eius voluntate Nubem in ſuam formam conuerſam obtulit, vnde feruntur nati eſſe Centauri. Ixionis fabula. [Scyllæq́. biformes) Bene plurali vſus eſt numero. Nam Scylla filia Niſi ſecundum alios in auem conuerſa eſt, ſecundum alios in piſcem. Ergo & ipſa biformis fuit, ſicut hæc in Siciliæ freto. Dictum autem eſt per poëtæ ſcientiam, vel licentiam. [Centum geminus Briareus) Centies duplex, ſm fabulas ipſe ex Aegæon. [Ac bellua Lernæ) Hydram dicit, quę ſuit in Lerna Argiuorum palude, ſed latine Excetra dicitur, ꝙ vno cæſo tria capita excreſcebant. Sed conſtat Hydram locum fuiſſe euomentem aquas vaſtantes vicinam ciuitatem, in quo vno meatu clauſo multi erumpebāt. Quod Hercules videns, loca ipſa exuſſit, & ſic aquæ clauſit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta eſt .i. ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Potuiſſe aūt hoc fieri ille indicat locus, vbi dicit: Omne per ignem Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor. [Flammisq́ue armata Chimæra) Ore, leo, poſtremis partibus, draco, media, capra ſecundum fabulas fuit. Re vera autem eſt mons Lyciæ, cuius hodieque ardet cacumen, iuxta quod ſunt leones media autem paſcua ſunt, ima vero montis ſerpentibus plena. Hunc Bellerophon habitabilem fecit, vnde Chimæram dicitur occidiſſe. [Gorgones,) Tres fuerunt in extrema Africa circa Atlantem montem, quæ omnes vnum oculum habebant, quo inuicem vtebantur, Sthennio, Euryale, Meduſa. Serenus tamen dicit puellas fuiſſe vnius pulchritudinis, quas cum vidiſſent adoleſcentes, ſtupore torpebant, vnde fingitur quòd ſi quis eas vidiſſet, vertebatur in lapidem. [Harpyiæq.) Aut iam occiſas intellige, aut ſecundum Platonem, & alios ſimulacra licet viuarum, illic fuiſſe. Nam dicunt eſſe omnium rerum ideas quaſdam .i. imagines, ad

quarum

quarum ſimilitudinem procreantur vniuerſa. Hinc eſt quod in Statio Theodamas Plutoni dicit: Omnibus finitor rerum videris, mihi vero, & ſator. Harum autem ſimulacra bene apud inferos ſunt, quæ eſſe dicuntur, & ſuetæ [Tricorporis vmbræ] ſcilicet & Geryonis.

ASCENSIVS.

VESTIBVLVM ante ipſum, &c.) Docet quos in introitu inferni inuenerint. ſ. ante infernum, quem locum noſtri, limbum vocant, ſequitur phyſicam rationem, nam quæ illic eſſe rememorat, omnia breuis ſunt vitæ, & vicina inferis, vt pallor .i. pallidi, ſenectus. i. ſenes decrepiti, luctus. i. mœrore conſumpti, & morbi, & metus, & fames, & mors, & labor, & ſopor profundus, & profuſa gaudia, & bellum, & inſomnia, quæ ægris crebra ſunt. vnde Flaccus, velut ægri ſomnia, vanæ finguntur ſpecies. Item monſtra, & centauri, & Scyllæ, &c. quæ hic enumerat, quibus omnibus breuis eſt vita, & vicinus ad inferos deſcenſus, vnde in veſtibulo, & foribus, prudenter à poëta locantur, forte etiam ob id, quod in corpore infirmo, minus ſolet eſſe vitium, vnde nota eſt nobis vox illa, virtus in infirmitate perficitur. Donatus ad hunc locum dicit ſic. [Veſtibulum ante ipſum] In hoc erãt omnia, quę cruciant viuos, aut defunctus affligunt. [Luctus) Quorum ſordidus, & miſerabilis cultus eſt [Curæ) Quæcunque poſſident, torquent [Triſtiſque ſenectus) Et quia noſtros contriſtat vultus, & morti vicinus facit. [Fames) Non ſolum quæ egeſtatem affert victus, ſed quæ cupiditatem capiendi affert [Turpis egeſtas) Nam & macie deturpat faciem, & neceſſitate ſordidum, relinquit victũ & veſtitum. [Mala gaudia mentis) Hæc ſunt quæ in ſcelera ducunt. Adulter enim, & latro, cum luctu de ſceleribus voluptatem capiunt. Mala ergo, quia apud inferos puniuntur. [Diſcordia demens) In quam ea dementia incidimus. Neque iniuria dat ſanguinem, & ſerpentes. [In medio ramos) Poſt veſtibulum ponit interiorem partem, quæ non eſſet ſubiecto. Poſuit vlmum annoſam, & quia non omnes annoſæ ſunt menſes, & opacæ frondibus, ideireo hæc addit, Vana. ſ. vult hæc eſſe errores, qui pro neceſſarijs inaniter occurrunt. Hæc ille. Ordo eſt. Luctus, & curæ vltrices, quia torquent, & dantur malis conſcientijs in vltionem poſuere cubilia ante veſtibulum. i. paruam ſtationem, quæ eſt ante magnarum ædium fores, & in primis faucibus Orci, & morbi pallentes .i. pallidos facientes, habitant in primis faucibus Orci .i. inferni. (*Orcus* Orcus, fluuius infernalis, ab vrgendo, dictus quòd in mortem vrgeat, vt inquit Feſtus, quia antiqui, c. pro g. ponebant. Quidam ſunt qui ab ὅρκος, quod eſt iuramentum, deducere, volunt, quod per illum. i. Stygem, paludem à qua profluit, iurabant dij, peierare licebat. Proprie autem orcus, obſcuritas tartareorũ ſiue inferorum Et Orcus apud Hom. Theſſaliæ fluuius ſcribitur qui Peneum olei inſtar ſupernatat. Et Orcus aliquando accipitur pro Pluto. Orchia vero, lex prima omnium de cœnis lata ad populum fuit. Hæc Ambroſius Calepinus) & ſenectus triſtis .i. querula, & moroſa, quia ſpiritus triſtis (vt eſt in ſene) exſiccat oſſa, & metus. i. formido. & fames mala ſuada ſormæ .i. ſuadens ad omne malum, cogeret enim, vel proprios artus abſumere, ac egeſtas turpis. i. ſordidos efficiens, ſunt enim ferè ſordidi, & multi, ob corporum egeſtes, appoſitorie. i. ſimulacra, & figuræ terribiles viſu. i. aduidendum, aut dum videtur. ſ. & letum. i. mors, & labor. ſ. durus, tum. i. inſuper, ſopor. i profundus, ſomnus, cõſanguineus leti. i. mortis, quia vita noſtra (ſecundum Plin.) in vigilijs eſt, eſt enim ſomnus, mortis imago, & mala .i. immodica, aut nociua, gaudia mentis, & bellum mortiferum, ſup. habitat in limine aduerſo, quia ſuperiora, ſponte mouentur, ſed bellum vim infert, & thalami Eumenidum. i. furiarum, ferrei. i. duriſſimi, ſup. ſunt illic. (*Tres furiæ* Sunt autem tres furiæ, vt inferius dicemus, ſed quæ apud inferos ſunt, dicuntur diræ vltrices. Eumenis autem, per antiphraſim dici putatur. i. beneuola, niſi ſic bene. i. multum furens intelligunt autem per Eumenidas, à nonnullis libido, cupiditas, & ira) & Diſcordia demens. i. peruerſæ mentis, innexa vittis cruentis. i. habens in vittis cruentis innexum, crinem vipereum .i. ſerpentinum, hoc eſt pro capillis, viperas, vlmus opaca, & ſup. ingẽs .i. valde magna, pandit in medio. ſ. dicti loci ramos. & pro. i. brachia annoſa. i. multorum annorum, quam ſedem ferunt. i. dicunt. ſ. omnes, vulgo. i. paſſim, vana ſomnia. i. inſomnia tenere. i. occupare, & inhabitare, hærent. ſ. ſomnia, ſup. omnibus folijs ſ. ipſius vlmi, quæ arbor ſterilis eſt, & ita inferis apta (quia vero in ingreſſu, dicit eſſe ſomnia, & in egreſſu, dicturus eſt, Sunt geminæ ſomni portæ, &c. diligens poeta innuit hæc omnia quaſi inſomnia eſſe, quæ de inferis finxit, & deſcenſu Æneæ ad eos. Præterea multa monſtra variarum ferarum, vt centauri qui in vmbiculo tenus equi dicuntur, & ſuperne homines. ſunt enim populi Theſſaliæ, qui primi in equis de longe viſi, ſemiequi putati ſunt, (*Centauri*) ſtabulant. i. ſtabulum habent in foribus, & Scyllæ .i. monſtra marina, (*Scyllæ*) pubetenus ſerpentes, biformes. i. duarum formarum, & Briareus, (*Briareus*) filius illi cœli, & terræ, ſecundum Heſiodum (frater Gygæ, qui Titanes dicti ſunt, decennale bellum cum filijs Saturni geſſerunt, & victi in tartara detruſi dicuntur, habuiſſeq́. quinquaginta capita, & centenas manus. Briarea autem dicit Hom. egeona, ab hominibus appellatum, cum dijs Briareus dicatur) centum geminus ergo propter centum manus, ac bellua lernæ. i. hydra, ſtridens horrendum. i. horrendæ, & chimæra, monſtrum illud Echidnæ, ex Tiphaone genitum, ſicut & hydram genitam dicit Heſiodus, armata flammis, quia mons eſt cuius cacumen ardet, & Gorgones (*Gorgões*) virgines, etiam monſtruoſæ vnum oculum habentes, & Harpyiæ, volucres illæ monſtruoſæ, & diſformes, de quibus in III. huius dictum eſt. Et forma vmbræ tricorporis. i. natæ à corpore tribus dimenſionibus dimenſurabili, ſup. ſtabulant in foribus, quia omnibus monſtroſis naturaliter breuis eſt vita. Sunt tñ qui dicunt, & forma. i. ſimulacrum vmbræ tricorporis. ſ. Geryonis regis Hiſpaniæ, qui, vt in viij. dicetur, tria corpora habuiſſe fertur. Quęri autem poteſt de Harpyis, quas in tertio huius: Strophadas inſulas habitare dixit, quo apud inferos ſint? Sed multipliciter reſponderi poteſt aut quia interea mortuæ erant, aut quia omnium rerum ſimulacra apud inferos eſſe perhibentur, ſicut animæ apud ſuperos: vnde, Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo, aut quia plures præſuppoſuerit, alias fuiſſe Harpyias, q̃ quas Aeneas apud Strophades viderit. Nam licet tres ſirenes, & tres Harpyiæ celebrentur, non continuo ſequitur, non plures fuiſſe. Nec vero ſimile eſt totam ſpeciem, atque naturam, aut ab illis inceptam, aut cum illis defeciſſe, quocirca aut nullæ fuerunt, aut & aliæ eſſe potuerunt, quarum apud inferos ſint ſimulacra. Addam quæ in Seruium dicit Beroaldus, contra expoſitionem illius, Triſtiſq́ue ſenectus. Ea autem ſunt hæc. Ego potius exponerem triſtis. i. querula, & moroſa nanque poeta voluit epitheto demonſtrare, qualis ſit conditio ſenectutis, ſunt autem ſenes, vt ſcribit Cicero in Catone, & teſtatur Seneca. moroſi, & anxij & queruli, (*Senes qui ſint*) atque difficiles. quod etiam elegantiſſime expreſſit Horatius in arte poetica, ſeniles mores deſcribens. Difficilis querulus laudator temporis acti, Se puero, cenſor, caſtigatorq́. minorum. Virg. (vt arbitror) imitatus eſt Sil. illo verſu,

Cura, inſidiæq́; atque huic queribunda ſenectus.

Nam à Silio, ſenectus dicitur queribunda, quaſi plena querimoniarum, quomodo à Virgilio, triſtis nuncupatur, & ab Horatio in Carminibus, Moroſa ob varios. ſ. ac difficiles mores, quibus ſunt obnoxij queruli, ſenex. In eodem vj volumine, vbi dicitur, Simul accipit alueo Ingentem Aeneam exponit Seruius, (*Alueus*) Alueo. ſ. fluminis, mihi videtur exponendũ eſſe, alueo. ſ. nauis, vt intelligamus Aeneam, intra cymbam receptum fuiſſe à Charonte, nanque alueus elegantiſſime dicitur nauis, ſiue ipſius nauigij receptaculum. Propertius euidentiſſime id oſtendit, ſic ſcribens in tertio: Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina, Portabat, ſanctos alueus ille viros. Liu. lib. xxj. Alueos informes raptim faciebant. i. nauiculas. Et idem lib. x Pars, inquit, fluuiatiles naues, ad ſuperanda vada ſtagnorum apte planis alueis fabricatas complent. præterea alueus, quemadmodum de fluminibus dicitur, ita etiam de rebus alijs. Col. in ix. Oua in alueolum lignum conferat. Plin. in x. Alueos ex cornu ſpectatos eſſe refert. i. apiũ aluearia, & Varro, inquit. Vbi apes ſint, aluei fiunt ex viminibus, Palladius, in nouembre ſordibus, liberandi ſunt aluei. Præterea error manifeſtarius eſt apud Seru. in hiſtoria, qui quanto leuior eſt, tanto minore venia dignus. ſcribit enim Parthenopæum filium fuiſſe Menalippæ, cum filius fuerit Atlantæ puellæ in curſu perniciſſimæ, vt Statius, atque Diod. meminerũt, quod & omnes hiſtorici teſtantur. In illo quoque verſu Maroniano Explebo numerum, reddarque tenebris. admiror Seruium, cum more diligentis cõmentatoris, varias interpretationes attulerit, omiſiſſe id, quod à Macrobio relatum eſt quod eruditionem maximam prę ſe fert, & Virgilianæ ſententiæ optimę quadrat Scribit enim Macrobius in ſomniũ Scipionis, animas ſociari corporibus quibuſdam numeris, qui numeri dum ſuperſunt, perſeuerã corpus animari, cum vero deficiunt, mox arcana illa vis ſoluitur, qua ſocietas ipſa conſtabat, anima ipſa non deficit, quippe quæ immortalis, atque perpetua eſt, ſed impletis numeris, corpus ſatiſcit. hinc illud eſt doctiſſimi vatis, Explebo numerum, reddarq. tenebris, hæc Macrobij interpretatio, tã ſubtilis, tam elegans, à cruenta, prætermitti non debuit à curioſo cõmentatore, qui ex fontibus

ph..o

philoſophorum, vnde hauſerat Macrobius, haurire potuiſſet, preſertim cum multa enduque ea quiſierit, ſed (vt mihi videtur) nihil eſt, cum prædicta Macrobij expoſitione comparandum.

VARIA LECT. Primisq; in faucibus Orci) In lib. pleriſque ſane quam veteri. non inuenuſte legitur, Primis in faucibus, abſque copulatiua particula, ſed ea inſerta, verſum reddit canorum magis. [Maleſuada fames, & turpia egeſtas) In Rom. lib. In Mediceo, ac pleriſque alijs antiquis, Ac turpis, habetur.

COEL. RHOD. Credem libet parte hac cum veteribus theologiæ ſtudioſis confabulari, qui & ipſi ſuper ijs aliqua ſibi prodenda cenſuare. Adeunda vero præcipue Platonis arcana, in quibus ſtupenda ſæpe deprehendas. Animum intemperatum, dum etiamnum agit in corpore, talem eſſe veteres ſanciunt, vt conſopitam in eo rationem intelligant, vel affectui prorſum mancipatam, vnde ineluibilis ad corporea vergens concipiatur habitus, qui vo naturam euadat quodammodo. Proinde hunc graphice appingẽs Orpheus ita canit.

Α'ρρηκτοι τ' ἀΐδαο πύλαι, δῆμος ὀνείρων.

Frangi nequeunt Plutonis portæ, intus agit populus ſomniorum, De animo ita affecto grauiſſima eſt ea ſeptimo de rep. Platonis ſententia: Dormire illum in hac vita, & quidem profundius, ac priuſquam omnino expergefiat, demigrare. Poſt obitum vero etiamnum altiſſimo premi ſopore. Quin & inſomniorum abſurdiſſima exterreri ſpecie, quam rem ſub Tartari nomine intelligi voluit. Philoſophi vero ſententiam, aptiſſime Platonicus poeta inuolucro quãuis obſcuriore, Aen. vj. expreſſit, cum inferorum veſtibulum, ac ingreſſum primum deſcribens ita canit:

In medio ramos, annoſaq; brachia pandit
Vlmus opaca, ingens: quam ſedem ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt, folijsq; ſub omnibus hærent.

Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Aeneas, ſtrictamque aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat, volitare caua ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diuerberet vmbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas
Turbidus hic cœno, vaſtaque vorgine gurges.
Aeſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina ſeruat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canicies inculta iacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependent amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, velíſque miniſtrat,
Et ferruginea ſubuectat corpora cymba:
Iam ſenior, ſed cruda deo, viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis iuuenes ante ora parentum,
Quàm multa in ſiluis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum:
Tendebantque manus ripæ vlterioris amore.
Nauita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos.
Aſt alios longe ſummotos arcet arena.

SERV. Offert) non ad feriẽdũ, ſed ad repellẽdas vmbras. Vnde & offert dixit, ſacerdos aũt ferire ꝓhibet. [Tartarei quæ fert Acherõtis ad vndas) Sequitur illud Pythagoricum dicens, renuiſſe eos viam poſt errorem ſiluarũ, quæ vel ad vitia, vel ad virtutes, vt diximus, ducit. [Tartarei Acher.) Acheronta vult quaſi de imo naſci Tartaro, huius æſtuaria Stygem creare. De Styge autẽ naſci Cocyton, & hæc eſt Etymologia. Nam Phyſiologia hoc habet, Quis, q caret gaudio, ſine dubio triſtitia eſt. Triſtitia autem vicina luctui eſt, qui procreatur ex morte. Vnde hæc eſſe apud inferos dicit. [Cocyto eructat arenam) In Cocytum. ſ. per Stygem. [Has horrẽdus aquas) Propter tria

Portitor. flumina. [Portitor) Proprie q portat, abuſiue etiam qui portatur portitor dicitur, ſicut vector. [Terribili ſqualore) .i. terribilis ſqualoris. [Charon) Per Antiphraſin, quaſi Acheron. [Canicies inculta iacet) Veteres enim non ſolum comam ornabant, ſed etiam barbam, vt nonnullas videmus ſtatuas. Ideo dicit inculta mẽto canicies. [Stant) Horrent. Et eſt Polyſemus ſermo, hoc eſt multiplicatio ſermonum, vt diximus. [Subigit) Subagit, rurſum agit regit. Et eſt Polyſemus ſermo. Nam Acuit ſignificat: vt, Subiguntque in cote ſecures. Et Compellit: vt, Subigitq; fateri [Velisq. miniſtrat) Aut pro velis, & eſt ſeptimus. Aut velis obſequitur, & eſt datiuus. [Ferruginea) Nigra, triſti. Nam lugubrem oſtendit dicens,

Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit.

[Corpora cymba) Omne quod poteſt videri, corpus dicitur. vnde paulò poſt differentiam fecit dicens,

Corpora viua nefas Stygia vectare carina.

[Iam ſenior) Aut pro poſitiuo poſuit. aut, vt diximus, ſenior, eſt viuens ſenex, vt iunior, intra iuuenem eſt, quam rem à Varrone tractatam cõfirmat etiam Plin. [Cruda deo, viridisq. ſenectus) τὸ ἀκμαῖον, quia in deo. [Autumni frigore primo) Extremitatem vult oſtendere, quod ait Iuuen. Iam ſero cedente pruinis Autumno. Nam eius prima pars feruet: vt, Totoq. Autumni incanduit æſtu. Sane ſciendum ſecundum Plin. folia Autumnali tempora ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor æſtatis calore inuenitur exhauſtus, Ergo. [Cadunt) Non quia tunc ſiccari incipiunt, ſed quia tunc eis iam deeſt humor. [Glomerantur aues) Bene rebus volitantibus animas comparauit, quæ & ipſæ volant. [Immittit apricis) Quaſi ἀπερικόροις .i. ſine frigore, vt diximus ſupra. Vnde nonnulli, & Africam dictam volunt. [Primi tranſmittere) Figura Græca eſt, vt primi tranſirent. [Triſtis) Aſper, & miſerabilis.

ASC. Corripit hic ſubita, &c.) Docet quomodo peruenerint ad Charontem portitorem, qui ſingulos animas è corpore migrantes, cymba quadam traducere ad inferos, & illinc poſt certum tempus, iterũ in noua corpora reducere, quæ res longe à fide noſtra abhorret, ſed arcanæ apud Ethnicos, philoſophiæ innititur, & præcipue Pythagoricæ, quia Pythagoras, corpora penè infinita conſiderans, nec noſcens animas poſſe de nouo à deo creari, putanſq; eas certo numero conſtare, & æternas eſſe, aſſeruit, eas de corpore in corpus tranſmigrare, ne tñ auferret pro benefactis præmium, & ita bene faciendi voluntatẽ. [Quis .n. virtutem amplectitur ipſam Præmia ſi tollas, vt inqt Iuue.) auferret, dicit, animas bene meritas, mercedem ſuam recipere in Elyſijs campis, illicq. frui beata vita, ꝓ magnitudine meritorũ, diu, aut parũ, & peracto tpe, per fluuiũ obliuionis et ahi in deſideriũ huius vitæ, & illinc huc reducit. Dicit ergo vẽtũ eſſe ad eum locũ. vbi innumeræ expectabãt vt tranſmitti orãtes. De qua re dicit Don. ſic. [Turbidus hic cœno) Pro qualitate inferni, fuit natura aquæ turbida cœnoſa, odoris peſſimi, vtpote, quæ ructaretur à cœno. [Portitor) Is ꝓprie eſt, qui portum obſeruat, et nullus eius iniuſſu, in alienas regiones trãſeat. His igitur aquis, tam male olentibus, tam horridis aſpectu, erat par cuſtos, nec diſſimilis loco, & regioni. [Stant lumina flamma) Inflexibiles oculi, quaſi flammam emicabant. [Sordidus) Sordidus, da, dum erat velamen, neque tantum et totũ tegeret corpus, & nõ fibula, ſed nodo nectebatur. [Ipſe ratem) Non agendi poteſtatẽ, ſed pœnam habebat, qa multa ſimul officia implebat, nã dabat vela, vectabat, corpora ſubigebat. i. non ſine labore agebat [Viridis) Non ꝑp colorem, ſed quæ adhuc nõ parum de priſtinis viribus retineret. [Cruda, & viridis) qa nondum tendebat ad maturitatem. [Iuuenes) Qui adhuc ſuis cõmodia inſeruire patriæ potuiſſent. [Pueri & virgines) Quos in ſpeciem poſteritatis ſeruandæ, conuenerat in longum ſenium perduci. Diſtinguit ſexus, & ætates, vt oſtendat mortem omnibus eſſe communem, nec moriendi eſſe ordinem. [Quam multa) Ex hac comparatione, quanta fuerit turba, oſtenditur. [Triſtis) Durus nunquam affabilis. [Nunc hos) Nam oẽs ſimul non poterat. Hæc ille. Ordo aũt eſt. Aeneas trepidus .i. feſtinus ſubita formidine, corripit hic .i. hoc loco, vbi nunc ſunt monſtra, ferrum, id eſt enſem ferreum, & offert .i. obijcit, venientibus .i. ad ſe properantibus aciem .i. acumen ferri, ſtrictam .i. euaginatam, & ni .i. niſi, comes .ſ. Sibylla, docta .i. perita rerum infernarum, admoneat tenues vitas .i. animas ſine corpore, vnde prius inania regna, dixit, volitare ſub imagine caua .i. non habente corpora, ſed ſimulacra duntaxat, atq; vmbras, formæ .ſ. habentis corpora, ipſe irruat .ſ. in ea

mon

monſtra, & diuerberat ferro.i.en ſe, fruſtra vmbras, quia nō poſſunt contingi, cum nihil habeant ſolidi, hinc, ſupp. eſt, eminet, aut apparet, via quæ fert .i. inducit ad vndas Acherontis, illius fluuij infernalis, ſine lætitia dicta, tartarei.i. ad profunditatem infernalem tendentis, gurges .i. profundus vortex aquarum, omnia ingurgitans, exiſtens turbidus, cœno .i. luto turpi, & voragine.i. ingurgitatione, vaſta.i. valde ampla, æſtuat.i. æſtū, & feruorem ſuum exercet, hoc eſt ebullit, hic.i. hoc loco, ad quem accedunt, atque eructat omnem arenam Cocyto .i. in Cocyton, per Stygem, Charon portitor.i. transfector, & magiſter portus horrendus, terribili ſqualore.i. ſitu & immunditia, ſeruat has aquas, & ſub hæc flumina, cui.ſ. Charōti, plurima canicies.i. incana barba iacet inculta, mento.i. per mentum, & cui lumina .i. oculi, ſtāt .i. horrent & arrecti ſunt, flamma.i. igni emicantes, & cui amictus ſordidus, more nautarum dependet ex humeris, nodo i. per nodum, quo connexus eſt. Ipſe.i. vt vulgo dicunt, in propria perſona ſubigit.i. gubernat, conto.i. pertica aut ſude, ratem .i. ſcaphā, qua animas traducit, & ſubuectat corpora .i. ſimulacra corporū, aut corpora viuorum, quando adueniunt cymba i. nauicula, ferruginea .i. ferruginei, hoc eſt fuſci, ſeu ſubnigri coloris, exiſtens iam ſenior.i. pluſquam illi officio conueniat ſenex, ſed ſenectus, eſt cruda, & viridis.i. perpetua, & indefatigabilis ideo.i. quia deus eſt. Omnis turba effuſa ſ. è corporibus, ruebat huc.i. ad hunc, ad ripas .ſ. matres, atque viri .i. fœmellæ, & maſculi, ſed fœmellas, quia imbecilliores præpoſuit, vt viciniores Orco, & corpora magnanimum.i. magnanimorum heroum, defuncta vita .i. quæ iam expleuerant officium vitæ, hoc eſt ſimulacra eorum, & pueri, & puellæ innuptæ, & iuuenes, impoſiti rogis, ante ora parentum. Per quod admonet iuuenes, ne nimium confidant annis; quia plures liberi, a parentibus ſepeliuntur, quàm eos ſepeliant. Quam.i. quantum, multa folia cadunt lapſa .i. labentia in ſiluis, primo frigore.i. per frigus primum, autumni. aut, quam multæ aues glomerantur.i. in modum glomeris aduoluuntur, ad terrā, ab alto gurgite.i. fluxu maris, vbi.i. quando, annus.i. tempus anni, frigidus.i. frigidum fugat, ſup. aues, trans pontum, ad quærendum .i. aërem tepidum, aut temperatiorem, & immittit terris apricis .i. ſoli expoſitis, vbi plus caloris, quam vbi frequentes ſiluæ, ſup. tam multi, ſtabant orantes, transmittere.i. vt poſſint tranſmittere primi, curſum & tendebant .i. extendebant, ſupplicantium more, manus .ſ. ſuas, amore ripæ vlterioris, quia volebant tranſmitti ad locum ipſis debitum, ſed nauita .i. portitor Charon, triſtis .i. immitis, accipit nunc hos, nunc illos, certo tamen iudicio, aſt.i. ſed, arcet alios.i. lōge tenet alios, ſubmotos.ſ. à cymba, longe, ſup. in arena .i. littore arenoſo, videlicet eos, qui munus vitæ non expleuerant, aut ſepulturæ honorem (ſecundum Ethnicos) caruerant.

COCYTO eructat arenam,) In aliquot antiquis libris, Cocyti, legitur. [Terribili ſqualore Charon) In nonnullis omnino veteribus exemplaribus, Terribilis, habetur, nominandi caſu, ſed ablatiuo magis receptum. [Stant lumina flamma,) In Romano libro, & aliquot alijs antiquis, Flammæ, legitur. [Sordidus ex humeris nodo dependet amictus) Sunt qui, Nudo, legere contendant. [Longe ſummotos arcet arenae.) In antiquis aliquot libris, Semoto, legitur. VARIA LECT.

Aeneas (miratus enim, motusque tumultu)
AEN. Dic, ait, ò virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quid ue petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada liuida verrunt?
POE. Olli ſic breuiter fata eſt longæua ſacerdos.
SIB. Anchiſa generate, deum certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, ſtygiamque paludem:
Dij cuius iurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataq. turba eſt:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, ſepulti:
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quàm ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantq́ hæc littora circum.
Tum demum admiſſi, ſtagna exoptata reuiſunt.
POE. Conſtitit Anchiſa ſatus, & veſtigia preſſit.
Multa putans, ſortemq. animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & mortis honore carentes,
Leucaſpim, & Lyciæ ductorem claſſis Orontem:
Quos ſimul à Troia ventoſa per æquora vectos
Obruit auſter, aqua inuoluens nauemque, viroſque.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſeruat,
Exciderat puppi medijs effuſus in vndis.

SERV. AEneas) Ordo eſt, Aeneas ait, dic ò virgo. cetera per parentheſin.i. per ſuppoſitionem dicta ſunt. [Quo diſcrimine) Qua differentia. [Ripas Hæ linquunt,) Repulſæ.ſ. non tranſeuntes. [Vada liuida) Nigra. Et liuidum; inuidum, non niſi apud Neotericos inuenimus. Lucan. Liuor edax tibi cuncta negat, genteſque ſubactas.

Nota de Sibylla. [Longæua ſacerdos) Sibyllam Apollo pio amore dilexit, & ei obtulit poſcēdi quod vellet arbitrium. Illa hauſit arenam manibus, & tam lōgam vitam popoſcit. Cui Apollo reſpondit id poſſe fieri, ſi Erythræam (in qua habitabāt) inſulam relinqueret, & eam nūquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit, & illic defecta corporis viribus vitam in ſola voce retinuit. Quod cum ciues eius cognouiſſent ſiue inuidia, ſiue miſeratione cōmoti, ei epiſtolam miſerunt creta antiquo more ſignatam, qua viſa, quia erat de eius inſula in mortem ſoluta eſt. Vnde nonnulli hanc eſſe dicunt, quæ Romana fata conſcripſit, quod incēſo Apollinis templo, inde Romam allati ſunt libri, vnde hæc fuerat. [Deum certiſſima proles,) Ex eo quod ſubire inferos potuit. Ideo autem certiſſima, quia multi ad gloriam generis ſimulāt ſe numinum filios, vt Romulus ex Marte; Alexander ex Ioue Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule. Salue vera Iouis proles. [Et fallere numen) Vt ſupra diximus, ſiue propter Victoriæ fauorem Stygis filiæ. Nam dicitur ſtatuiſſe Iuppiter, vt ſi quis fefelliſſet eius numen, vno anno & nouem diebus ab Ambroſia, & Nectare prohiberetur. Ratio autem eſt quam ſupra diximus. Ideo per Stygem dij iurant, quia triſtitia contraria eſt æternitati. [Inops inhumataque turba eſt:) Duo dicit.i. nec legitimam ſepulturam habet, neque imaginariam. Inopem .n. dicit ſiue pulueris iactu (nam ops terra eſt) .i. ſine terra, inhumatam, ſine humatione. Vult aūt oſtendere tantum valere inanem, quantum plenam ſepulturam. Nam & Deiphobi vmbra tranſuecta eſt, cui Aeneas cenotaphium fecit: vt, Hunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem Conſtitui. Bene autem ſepultos.i. fletos. Nam ſine fletu ſepultura non eſt.

Cur dij per Stygem iurent.

Vnde legimus, inhumata, infletaq́ turba. Facit ſupradicta flumina tranſire, quibus luctus nōmen impoſuit. [Centum errant annos) Ideo dicit, quia hi ſunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis poteſt anima tranſire ripas.i. ad locum purgationis venire, vt redeat rurſus in corpora. Sanè ſciendum quia cum terram dicimus, hæc ops facit, ſi Nympham dicamus, hæc Opis, ſi diuitias, hæ opes numero tantum plurali. [Rauca fluenta) Aut rheumata dicit, aut bene pluraliter, qa de tribus lōquitur. [Sedibus oſſa quierūt).i. prius, quam corpus in naturam ſuam redeat.i. in terram. [Stagna exoptata reuiſunt) Lethæi .ſ. fluminis. [Veſtigia preſſit) .ſ. cogitatione retardatus. [Putans) Reputans, cum animo pertractans. [Sortemque animo miſeratus iniquam) Iniqua.n. ſors eſt puniri propter alterius negligentiam. Nec.n. quis culpa ſua caret ſepulchro. Bene autem animo, quaſi re. præſaga, vt alibi Præſaga mali mens. Ipſe enim Aeneas inſepultus iacebit: vt Mediaq. inhumatus arena. [Mortis honore) Sepultura, vt, Quiſquis honos tumuli. [Ductorem claſſis) Apertum exemplum claſſem dici et vnam nauem. Nam legimus, Vnam quæ Lycios fidumq. vehebat Orōtem. [Auſter) Hic diſtinguendum. [Seſe agebat) Seſe agere, eſt ſine negocio incedere. [Qui Libyco nuꝑ curſu) Bene Libyco. Nauigatio.n. non à diuerticulo, ſed ab intentione accipit nomen. [Effuſus in vndis) Archaiſmos eſt, quanq̃ Donatus eſſe ordinem velit, dum ſeruat ſidera in vndis medijs.

AENEAS miratus, &c.) Tangit ſubinde Poëta philoſophorum de inferis opiniones, quia .n. pium eſt defunctorū cadauera ſepelire, ne inſepulta relinquerentur, dicit vmbras eorū, qui ius ſepulturæ non obtinuerunt centum annos errare, id .n. eſt, quaſi plenum vitæ tempus, nam ſi viginti anni vltra centum dentur, decem primi vitæ anni, ſunt quaſi inutiles, propter infantiam, & decem vltimi, propter delirationem decrepitæ ætatis, quæ ad infantiam redit. Cetera cum ordine patebunt. Sed Donati verba ſunt. [Breuiter) Ne qua fieret rebus neceſſarijs mora. [Certiſſima proles,) Natus ex homine; non immerito pauca, ſed

n.hil

nihil debes metuere. quia à dijs principium ducis. [Cocyti ſtagna) Non auget moram, quia reſpondet ad id, quod non interrogat, ſed minuit. Nam curat, ne poſtea interroget. Stagnum igitur, inquit, Cocyti, habet nomen. Palus vero quæ ex ſuperfuſione aquæ efficitur, Styx appellatur. Nec indiget probatione, ꝙ inſepulti non tranſportentur, quoniam cernit ibi quos ſepelire non potuit. [Quos ſimul à Troia) Reuocat in memoriam ſaligenti, qui iſti eſſent, & vbi, & quando, & qua vi periſſent, & ſimul nequis daret vitio Aeneæ, ꝙ ſuos non ſepeliret, quoniam ſepelire non potuit. [In vndis) Non effuſus in vndis, ne ſit vitium in caſu, ſed effuſus cum in vndis eſſet. Hæc illa. Ordo autem eſt. Aeneas (enim, pro quia, miratus, ſup. erat, & motus tumulto. i. multitudine animarum, tumultuoſa ad ſcapham properantium) ait, ò virgo, dic, quid concurſus, ſ. animarum ad amnem vult. i. prætendit? ve, pro vel: quid animæ petunt? vel, quo diſcrimine. i. qua differentia, & diſcretione? hæ. i. quædam ex illis, linquunt ripas, quia vident ſe non poſſe tranſmitti, illæ. i. aliæ, verrunt remis. ſ. in ſcapha Charontis, dum Charon gubernaculum tenet quæ tranſmitti volunt, remigium ſupplent, vada liuida. i. ſubnigra, cuius coloris eſt plumbum. Is enim liuor dicitur, vnde Amabus poëta.

Tum ſuccos herbaſq; dedit quis liuor abiret,
Quam facit impreſſo mutua dente Venus,

Sacerdos longæua. i. Sibylla, cuius rationem aſſignat Seruius. ſ. ta eſt olli. i. illi, breuiter ſic. O generate Anchiſa. ſ. patre, certiſſima proles deum. i. deorum. ſ. per Venerem matrem, aut quia Anchiſes quoque per apotheoſim deus factus ſit, tu vides alta. i. profunda: ſtagna Cocyti. i. illius fluuij infernalis, & paludem Stygiam. i. triſtitiæ infernalis, cuius numen, dij timent iurare, & fallere: non timent iurare, ſed iurare, & fallere, hoc eſt peierare, quia obligant ſe iurando per Stygem ad triſtitiam, quæ dijs contraria eſt, hæc turba quam cernis, eſt omnis. i. tota, vel, hæc omnis. i. tota turba, quam cernis, eſt inopa. i. ſine terra: que, pro. i. inhumata, hoc eſt inſepulta, aut potius inops. i. ſine ope & auxilio, hoc eſt paupercula. nec (vt Iuuen. dicit) habet, quem porrigat ore Trientē, veteres. n. ſuperſtitioſi, dabant defunctis in ore Trientem, vt à Charonta, eo naulo traducantur, quorum vero corpora interierant in aquis, quia ſepultura, & naulo caruerunt, putabantur centum errare annos, vnde dicit, illa. ſ. horridus, & incultus, eſt Charon portitor. i. portus obſeruator, & tranſuector, hi quos vnda vehit: ſepulti, ſup. ſunt: nec datur. ſ. permittitur Charonti, licet velit tranſportare. ſ. alios, ripas horrendas, nec fluēta, i. flumina, rauca. i. reumata, aut rauce reſonantia. i. tranſportare (dicit) prius ꝙ oſſa quierunt: ſedibus. ſ. ſuis, hoc eſt buſtis, aut ſepulchris. Ipſi, ſup. inſepulti, errant centum annos. ſ. continuos, quod dixi, ſpatium legitimum vitæ, & volitant. i. præcipitanter voluuntur, circum hæc littora. Tum. i. deinde, admiſſi. ſ. in ſcapham, demum. i. tandem. ſ. poſt lōgam expectationem, reuiſunt ſtagna exoptata. ſ. Lethes, per quam obliuionem malorum imbibunt. Satus. i. progenitus: Anchiſa. ſ. Aeneas, conſtitit, ſ. cogitabundus, & preſſit veſtigia, putans. i. reputans animo multa, & miſeratus animo, ſortem iniquam. ſ. eorum, qui propter carentiam ſepulchri illic vagabantur: cum multi, ſua culpa non carent ſepultura, nec ſuis meritis obtinere poſſent, & eſt præſagium futuræ mortis, quia etiam Aeneas in Numico ſubmergendus, ſepultura caruturus eſt, iuxta imprecationem Didonis in iiij. huius.

Sed cadat ante diem, mediaque inhumatuſque arena, &c. Miſeratus ergo ſortem iniquam, cernit tibi Leucaſpim, & Orontem ductorem claſſis Lyciæ (de qua in primo: Vnam quæ Lycios, fidumque vehebat Orontem. De Leucaſpi autem, Excutitur pronuſque magiſter Voluitur in caput) mæſtos, & carentes honore mortis. i. qui impendītur mortuis. ſ. ſepulturæ, quos vectos à Troia, ſimul. ſ. cum Aenea, per æquora ventoſa: Auſter. i. ventus, ſpecies pro genere, obruit aqua, & ita non erant ſepulti, nec licet cœnotaphium fecerit, profuit. vnde dixit, nec iam exaudire vocatos, inuoluens, ſ. Auſter, per aquam: & nauem, & viros. Ecce, q. d. præter opin. Palinurus, gubernator. ſ. olim, dum vita manebat, agebat. i. impellebat ſeſe ad Aeneam, qui exciderat nuper. i. paulò ante: puppi. i. è puppi, curſu. i. in tranſcurſu: Libyco. i. facto ex Libya per Siciliam, tamen exciderat, dicit, dum ſeruat. i. ſeruarat ſidera, quia dictum eſt, Oculoſque ſub aſtra tenebat. effuſus. ſ. in mare. exiſtens, ſupp. in medijs vndis. i. dum eſſet in medio vndarum: tantum ab vno littore, quantum ab altero, & ita vſus eſt ablatiuo, quia ſi è naui effuſum in aquas conſtruxerit, dixerit, in vndas.

REMIS vada liuida verrunt) In Rom. lib. Vada liquida, legitur. Præterea, Verrunt, in aliquot habetur exemplar. [Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta) In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui pro, Nec rauca, legere eſt, Et rauca. [Quam ſedibus oſſa quierunt) In Mediceo, & aliquot alijs, Quierint, legitur. VARIA LECT.

DENARII vero numeri (ſeu decuſſim, ex Vitruuij imitatione malus dicere) Excellentiam multa equidem declarant. Illud vtique mirum, quod eſt ab Ariſtotele proditum, cum alibi, tum Auſcultationis phyſicæ tertio: Omnes homines tam Barbaros quam Græcos priſcam ſeruaſſe conſuetudinem perpetuo ad decem vſque numerandi. Neque. n. cenſeri fortuitum debet, verum ex naturæ fontibus propagatum, quod ſemper fiat, atque item vbique. Id vero numeri huius abſolutam indicat qualitatem. Cōtinet quippe hic numerandi genera vniuerſa, vti par impar, quadratum, quadrātale, ſiue cubum, longum, planum, primum compoſitum. Denarius porro fons eſt ac principium: quippe qui ex vno, duobus, tribus, & quatuor conſtet, quo argumento, vt ſcribit Chalcidius, decumanum numerum Pythagorici quadraturam vocabant primam. In ſenarij autem ratione apud eundem ſecunda explicatur quadratura, quo etiam tertia. Nec illud reijciendum, dediſſe nobis in manum digitis eum numerum ipſam rerum, naturam. Vna tamen gens Thracum narratur ad quatuor modo numerandi ſeriem terminare. Quoniā amplius eius puerorum nequeat meminiſſe, nec ferè vſum habeat rerum multarum. Denarium porrò decada Græci vocant, quaſi dechada, ꝙ omnem in ſe numerum recipiat. At enim Pythagorei decada etiam mundum vocabant, quod eo numero ſit compactus, conſtat enim ſphæra, quæ dicitur aplanes, & planetis ſeptem, elementari natura. Poſtremo Antichthone, quo tamen nomine (quod mirum eſt) intelligebant illi lunarem ſphæram, quia vt terra lunam vmbra hebarat, ita ſolem luna nobis adimit plerunque: Adijce illud item, ex numeri huius religione, quadam, & obſeruantia, moris fuiſſe veteribus, vt iuſtiſſimi quique fidei cōparandæ gratia dextras iungerent, quia ſic denarium præmitterent numerum. Nec illud negligendum, Platonem ad delendam culpam numero vti denario, centenario, millenario: cuilibet ſi quidem voluptatis gradui ſuppliciorum decem contribuit. Ita enim oblæſæ maieſtati diuinæ rependi, omnino par fuit. Adde quod ſicut beatitudines gaudia iuſtiorum humanæ dolores exſuperant: ſic miſeriæ cruciatus iniuſtiæ voluptates. Denarij porrò rationem cōtinere, & centenarius videtur, ſed & millenarius. Nam & hi vniuerſi cenſentur, quoniam ex denario vniuerſo conſurgunt. Proinde numeri, quos vniuerſo dicimus, purgationi, & emaculandis dicātur animis, vt labes ex peccato inuſta, concretaque prorſum eluenda ſignificetur, vt candidiſſima æternitatis luce perfrui valeamus, quæ deputatum modo exterſumque nitidius admittat æthereum ſenſum, atque auræ ſimplicis ignem. Propterea reconditionis ſcientiæ poëta nobilis Platonicorum myſterijs appliter imbutus, ita pronunciat, COEL. RHOD.

Centum errant annos, volitantq; hæc littora circum.

Et alibi ad eundem ſenſum.

Mille rotam voluere per annos.

Hunc vbi vix multa mœſtum cognouit in vmbra,
Sic prior alloquitur. AEN. Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic age, nanque mihi fallax haud ante repertus
Hoc vno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, fineſque canebat
Venturum Auſonios. en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem. PAL. Neque te Phœbi cortina fefellit
Dux Anchiſiade, nec me deus æquore merſit:

SERV. MVlta mæſtum cognouit in vmbra) Prudentiores dicunt animas recedentes à corporibus, ſordidiores eſſe donec purgentur, quæ purgatæ incipiunt eſſe clariores. Vnde ait paulò poſt, Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumq; reliquit Aethereū ſenſum, atq; auræ ſimplicis ignē. i. non ventis, vt eſt Solis. Inde eſt quod aliæ animæ Lunarem circulum, aliæ ſolſtitialē retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obſcura vmbra circundatum dicit, & vix agnitum qui nec ad loca quidem peruenerat purgationis, ſicut etiam alibi de Didone dicturus eſt. Agnouitq. per vmbram Obſcuram. [Quis te Palinure deorum?) Quis Deus, debuit dicere

Nanque gubernaclum multa vi forte reuulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aſpera iuro,
Non vllum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quàm tua ne ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis nauis ſurgentibus vndis.
Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua. vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab vnda.
Paulatim adnabam terræ: iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte grauatum,
Prenſantemque vncis manibus capita aſpera montis,
Ferro inuaſiſſet, prædamque ignara putaſſet,
Nunc me fluctus habet, verſantque in littore venti.
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis. aut tu mihi terram
Inijce, (nanque potes) portuſque require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diua creatrix
Oſtendit (neque enim credo ſine numine diuum
Flumina tanta paras, ſtygiamque innare paludem)
Da dextram miſero, & tecum me tolle per vndas,
Sedibus vt ſaltem placidis in morte quieſcam.

cere: ſed græce dixit ἐκ θεῶν. [Eripuit nobis) Bene nobis. Gubernator enim cõmuni perit periculo. [Sub æquore merſit) Tmeſis eſt, Medio æquore ſubmerſit. [Dic age) Hortantis aduerbium eſt. vnde eſt & age fac, & age facite. [Venturum Auſonios) κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. [Cortina) Cortina dicta eſt, aut quòd cor teneat, aut quòd tripos ſeptus erat corio ſerpentis, vt ſupra dictor, aut certe ſecundũ græcam Etymologiam ἀπὸ τῆν κόρην ... ſ.q. extendat puellam, vt, Maiorq. videri. [Nec me.) Hic diſtinguendum, ne ſit contrarium. nam eum ſomnus deiecit. Quanquam alij fruſtra dicant, quod credebat Phorbãtem. cum extinctis diuinandi ſit conceſſa licentia, & nunc iam ſciat ſomniũ fuiſſet. [Nanque gubernaclum) Vt ſit veriſimile, quod poſt triduum tetigit littus Italiæ. [Præcipitans) Dũ præcipitaret. [Maria aſpera iuro) Aut execratio eſt, vt, Iliaci cineres. Aut certe iurat, quaſi nauita, per maria. [Spoliata armis) Propter amiſſionem gubernaculi. [Excuſſa magiſtro) Noue dixit, de qua fuerat magiſter excuſſus. [Surgentibus vndis) Non omnia tempeſtas fuerit ſaneute Neptuno, ſed tumens fuiſſe ſignificat. Nec de Aeneæ peritia deſperauit, ſed propter perditum gubernaculum. [Hybernas) Aſperas. & retulit ad effectum natantis. [Adnabam) Et hic diſtingui poteſt, &, adnabam terræ. [Gens crudelis) Lucanorum. Et dicit eum à Veliéſibus interemptum, vt, Portuaque require Velinos. Sanè ſciendum Veliam tempore quo Aeneas ad Italiam venit nondum fuiſſe. Ergo anticipatio eſt, quæ vt ſupra diximus, ſi ex poeta fiat, tolerabilis eſt, ſi autem per alium, vitioſiſſima eſt, vt nunc de Palinuro ait, quanquam alij ad diuinandi ſcientiam referant, quaſi ab vmbra dictum. Velia autem dicta eſt à paludibus quibus cingitur, quas Græci ἕλη dicunt. Fuit ergo Helia, ſed accepit Digammon, & facta eſt Velia: vt Henetus, Venetus. [Montis) Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons improbus actu, pro ſaxo. Econtrario, Saxi de vertice paſtor, pro montis. Nam ſunt illa reciproca. [Me fluctus habet) Quia ſecundum philoſophos corpus ſolum noſtrum eſt, quod nobiſcũ oritur, nobiſcum perit. Anima enim generaliter eſt: & adeo non eſt noſtra, vt etiam in alia corpora plerunque tranſeat. Ergo Me, corpus meum, quod eſt hominis proprium. Eſt autem Homeri, αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. [Cœli iucundum lumen) Bene iucundum addidit. Eſt enim etiam apud inferos, ſed non iucundum. [His inuicte malis) Qui inferos ſubire potuiſti. His autem, ac ſi diceret quæ cernis. [Terram inijce) Bene ante mauis petije, vt vel hoc impetraret. Terræ autem iniecto ſecundum pontificalem ritum poterat fieri, & circa cadauer, & circa abſentium corpora quibuſdam ſolennibus ſacris. [Nanque potes) Quia vbique eum rerum diuinarum inducit peritum. [Si qua via eſt) Si eſt vlla ratio. [Diua creatrix) Rerum omnium generaliter. [Innare) Nauigare more ſuo. [Da dextram) Præſta auxilium. Vmbra enim nunquam tenetur: vt, Ter fruſtra compreſſa manus effugit imago. [Sedibus vt ſaltem) Vt ſaltem in morte requieſcam ſedibus placidis. Et bene, quia nautæ ſemper vagantur.

A S C. HVNC vbi, &c.) Recitat verba Aeneæ ad Palinurum, & Palinuri ad Aeneam reſponſionem. Vnde ſunt Donati explanationes huiuſmodi. [Multa vmbra) Hoc excuſat, quod amicum non ſtatim agnouerit. [Qui forte te nobis) Nihil dixerat de Palinuro, Apollo, ſed tacendo de ſuis aduerſis, boni aliquid promiſiſſe videtur. [Deus) Cognouit vim illam eſſe diuinam, ſed quis deus fuerit, ignorat, quia non vidit niſi Phorbantem. [Vi reuulſum) Oſtendit pro viribus pugnaſſe, vt excuſet factum. [Capita aſperas) Aſpera ſaxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capita, in mare extant. [Verſant in littore) Ne in profundo eſſe videretur. [Per iucundum) Quia apud inferos non eſt iocundum, quaſi dicat, ad id, quod cupis remeare. [Per genitorem)

Cuius cauſa, tot ſubis labores. [Malis his) Captat hinc commiſerationem. [Inijce terrã) Oſtendit facilitatem. [Portuſque require Velinos) Remouet laborẽ quærendi. [Aut tu, ſi qua via eſt) Oſtẽdit illum poſſe, & quia tanto vir eſt corporis robore, & animi ingenio, quia natus ex dijs, quia Venerem matrem habet, quia ipſi maiora dij conceſſerunt, quando volenti hunc deſcenſum permiſerunt. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas alloquitur prior. ſ. quam ille loqueretur, hunc. ſ. Palinurum, vbi. i. poſtquam, agnouit, ſup. eum, vix. i. cũ ſumma difficultate, quia mœſtum. i. mœſtitiæ ſigna habentem, in multa vmbra. O Palinure, quis deorum eripuit te nobis, & merſit te ſub æquore medio? age. i. agendum, dic, ſup. id mihi, nanque, pro quia: Apollo haud. i. non: repertus mihi. i. à me, ante. i. prius, fallax. i. mendoſus, aut deceptorius, deluſit. i. decepit, animum, hoc vno. ſ. reſponſo, qui canebat. (quod κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur, id autem fit, quando per id, quod ſequitur intelligitur tacitum aliquid præceſſiſſe: vt hic. Nam nuſquam legit Apollinem promiſiſſe Aeneæ, quod Palinurus ad Italiam perueniret, ſed quia id promiſſum, dicit multa intelligemus promiſſa & dicta, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc te fore. i. futurum eſſe incolumem. i. ſaluum, & ſuperſtitem: ponto, id eſt mari, & venturum ſupp. ad fines Auſonios. i. Italicos, promiſſos ab Apolline: vnde Helenus in tertio Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo. En, incuſandi modo aduerbium, idq. in Apollinem hæc eſt ... promiſſa: Autem, pro ſed, ille. i. Palinurus, ſup. ait, ac reſpondit O dux Anchiſiades. i. ab Anchiſa genite, neque cortina. i. locus ſecretior. vnde Phœbus reſponſa dabat, Phœbi. i. Apollinis fefellit te, nec deus merſit) deus tamen Somnus, deiecit ... me æquore. i. mari, nam ego præcipitãs. i. præceps cadens, ad ſup. me præcipitans, ſed neutrum dicit, quia neque deum incuſare voluit, neque mentiri, traxi mecum gubernaclum, pro gubernaculum, reuulſum forte multa vi, cui. ſ. gubernaculo, ego datus cuſtos. ſ. nauis, hærebam. i. adhærebam, & regebam curſus. ſ. nauium, ego iuro maria aſpera (iuramentum quadrans nautæ) me non cepiſſe vllum tantum. i. tam magnam timorem, pro me. i. pro ſalute mea, quam. i. quantum, ſup. ceperim, ne nauis tua ſpoliata armis. i. gubernaculo, & excuſſa magiſtro. i. gubernatore, hoc eſt habens gubernatorem excuſſum, & bene, excuſſum, quia nauis dicitur à Plauto, ligneus equus, deficeret. i. periret, aut periclitaretur, tantis vndis ſurgentibus, quantas. ſ. opinatus erat Palinurus ſubrecturas, vnde nuſquam amittebat oculos, quia noluit confidere monſtro. i. mari mõſtruoſo, vt dictum eſt in quinto, ſed ſerenitas inducta erat per Neptunũ precibus Veneris quam rem neſciuit Palinurus, cum eũ poeta, Muſa reuelante, non ignoraret, Notus. i. ventus ille pluuioſus, qui poſtea ortus eſt, hoc eſt. Auſter. ſic enim latine dicitur, q græce, Notus. vexit, ſup. me tres noctes. ſ. totas, per æquora, immenſa exiſtens violentus aqua. (Iterum quæras, quæ ſint illæ noctes, nam videtur vna nocte Aeneas, Cumas appulſus, poſtq. effuſus erat Palinurus, & ſtatim acceſſiſſe Sibyllã, vnde ergo tres noctes, ſed dicemus abſumpta eſſe tertia, dum Aeneas ramum inquireret, & ſocij, pyram inſtruerent, & exequiæ fierent, & ſacrificia, pro deſcenſu ad inferos fierent, & dum deſcenderent etiam, plures poſſe tranſactas eſſe noctes) ergo via, id eſt cum difficultate, proſpexi quarto lumine. i. die, Italiam exiſtens ſublimis, ab vnda ſumma, quæ in medio cum ſit ſphærica, altior eſt, & ego adnabã paulatim (quia fretus erat gubernaculo) terræ, id eſt ad terram, & ego tenebam iam tuta. ſ. loca, hoc eſt vbi ſaluus eſſe poteram (& ita verus erat Apollo, nec ſubmerſus erat, ſed, vt dicetur, occiſus.) ni. i. niſi, gens crudelis, id eſt inhumana, inuaſiſſet, ferro, id eſt aut conto ferrato, aut enſe, ſup. me grauatum, cum veſte madida, & prenſantem. i. prendentem, tentantem, manibus vncis,

cis.i.incuruis,& in vncum curuatis, ca[illegible] a aſpera.i.rupem montes ſ.ſaxoſi,& niſi ipſa ignara,putai[illegible],ſup me prædam.i.habere quod prædaretur. ſluctus habe[illegible] nunc me.i. corpus meum,nam ipſe loquebatur cum Aenea, ſed in vmbra, nam corpus erat in fluctu, verum (vt Auguſtinus docet) dum veſtis, aut membrum noſtrum percutitur, dicimus, nos percuti. (Voluerunt tamen veteres, corpus propriè eſſe noſtrum, cum in ipſum ſolum habeamus poteſtatem. nam anima,inquiunt, vniuerſalis eſt vita, in omnibus corporibus, vt etiam Auerrois, licet erroneum ſit meminit in commentarijs. Beatus autem Auguſtinus in 13 de ciuitate Dei, quærit, an anima ſola, an corpus ſit homo. Aliqui enim dicebant, animam ſolam eſſe hominem, vnde Plato dicebat hominem non eſſe, quòd digito monſtrari poteſt. ſicut eques, propriè non dicitur equus, ſed homo tantum: nec tamen homo dicitur eques. niſi ſit in equo, ſic anima tantum dicitur homo, ſed non niſi in corpore. Alij autem contradicebant corpus eſſe hominem, auctoritate Homeri, qui dicebat, herum animas receſſiſſe a corpore, quod ſolum maneat, ſicut poculum dicitur, tantummodo vas: ſed tamen ſi poculum aliquando continet, ſic corpus eſt ſolum homo, dum animam tenet. Alij, rectius vtrunque definiunt hominem, quia ſide credimus, quoniam anima rationalis, & caro vnus eſt homo. Et ſicut in definitione hominis erat controuerſia, ſic etiam in ſummo boni. Alij enim, vt Stoici ponunt, in animo.i. in virtutibus eius. Alij, vt Epicurei, in voluptate corporis optimum. Alij, vt Peripatetici, in vtroque, ſed finem facio) fluctus ergo habet me.i. corpus meum, cum hic tecum, vmbra mea loquatur, ad macerum, quia vmbra, corpus ſequitur, & circa verſantur.ſ.corpus meum in littore, ad quod.ſ.cadauer [illegible] ulſum erat. Quod.i. quocirca, ego oro te, per lumen cœli [illegible] um.ſ.[illegible], & per auras.ſ.vitales, quas adhuc carpis, & per genitorem & per ſpes (quia in puero, præter ſpem, adhuc [illegible] erat) Iuli.Aſcanij ſurgentis.i.creſcentis, in annos & virtutes, ò inuicte.i.voti tui vbique compos, eripe me his malis.ſ.quæ vides me pati.& paſſurū, quia ſepultura careo, aut tu iniice mihi terram.ſ.fac [illegible] cenotaphium.i. inane ſepulchrum: nanque pro quia potes.i. permiſſum eſt id tibi, & require portus Velinos.i.qui poſtea Velini dicentur (Nam poſtea Tulli Serui regis Romanorum, venerunt Græci, qui Veliam in Italia, Maſſiliamque [illegible]ulta, conſtruxerunt, quæ Velia prius Helia, dicta eſt [illegible] iuxta hanc autem, eſt Palinurus promontorium, a Palinuro denominatum. Eſt ergo vitioſa prolepſis.i. præceptio nominis, antequam impoſitum eſſet, quæ quia a poëta non fit, ſed a Palinuro, vitioſa eſt, nec purgatur, ſi dicatur, Palinuri vmbram ſcit, maneis iam corpore nudatos id ſciſſe, quia fruſtra tamen [illegible]berer Aeneam, requirere portus Velinus, qui eo tunc Velini [illegible] dicebantur, & poſt quærentem nemo monſtrare potuiſſet. Voluit ergo Higinius, auctore Gellio lib.10 cap.16. hunc locum eſſe corrigendum, & correcturum fuiſſe, ſi ſuperuixiſſet puera. Verba Auli Gellij quia lectione dignisſima ſunt: ſtatim ponendis) Aut tu mihi, iniice terram, ſic [illegible] inanem ſepulturam, & require eos portus, qui poſtea Velini dicentur, & vnde cadauer oſtenm. Aut ſi qua.i. aliqua, via.ſ. [illegible] modus faciendi eſt, quam [illegible] diua creatrix i.rerum, & mater tua Venus oſtendit tibi. (Neque.n. credo .i. credo enim, quod non paras.i. tentas, innare tanta flumina, & paludem Stygiam, ſine numine.i.nutu, & voluntate, atque auctoritate, diuum.i. diuorum, ſi ergo aliqua via tibi oſtenſa eſt, qua id facere poſſis) da in ſero.i. mihi dextram, & tolle me tecum per vndas, & ego ſaltem in morte, qui.ſ. in vita nunquam quieui, quieſcam ſed bus placidis.ſ.in campis Elyſijs. Verba Auli Gellij dicto loco ſunt hæc. Reprehendit Higinius Virgilium, correcturumq; eum ſuiſſe exiſtimat, quod in lib.6 ſcriptum eſt, Palinurus eſt apud inferos, petens ab Aenea, vt ſuum corpus requirendum, & ſepeliendum curet. is hæc dicit, Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram Iniice (nanque potes) portuſque require Velinos. Quo, inquit, modo, aut Palinurus noſſe, aut nominare potuit portus Velinos, & Aeneas, ea eo nomine locum inuenire, cum Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco eſt, Velinum, dixit, Seruio Tullo regnante Romæ, poſt annū amplius ſexcenteſimum, quam Aeneas in Italiam venit, conditū in agro Lucano, & eo nomine appellatum eſt. Nam qui ab Harpalo, inquit, regis Cyri, profecto ex terra Phocide fugati ſunt. Alij veliam partim, Maſſiliam condiderunt. Inſcitiſſime igitur petit, vt Aeneas portum Velinum requirat, cum id nomen, eo tempore fuerat nuſquam gentium, neque ſimile, inquit, illud videri debet, quod eſt in primo carmine, Italiam fato profugus, Lauinaque venit Littora. aut quod æque eſt in 6. lib. Chalcidicaque leuis tandem ſuperaſtitit arce. Quoniam poetæ ipſi quædam [illegible].i. per anticipationem hiſtoriæ, dicere ex ſua perſona concedi ſolet. Quæ acta ipſe poſtea ſcire potuit, ſicut Virgilius ſciuit de Lauino oppido, & de Colonia Chalcidenſi, ſed Palinurus, qui potuit id, inquit, ſcire, ea quæ poſt annos ſexcentos, facta ſunt, niſi quis eum diuinaſſe apud inferos putat, perinde, vt animæ defunctorum ſolent. Sed & ſi ita accipias, quanquam non ita dicitur Aeneas, tamen qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum? cui nomen tunc (ſicuti diximus) nullum vſquam fuit. Item hoc quoque in eodem libro reprehendit, & correcturum fuiſſe Virgilium putat, niſi mors occupaſſet. Nam cum Theſea, inquit, inter eos nominaſſet, qui ad inferos adiſſent ac rediſſent, dixiſſetque, Quid Thesea? magnum quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue ſummo eſt. poſtea tamen refert Sedet æternumque ſedebit infelix Theſeus. Qui autem, inquit, fieri poteſt, vt æternum apud inferos ſedeat, quem ſupra cum ijs nominat, qui deſcenderint illuc, atque inde ſurſum euaſerint, preſertim cum ita ſit fabula de Theſeo, atque ſic Hercules eum euellerit e petra, & in locem ad ſuperos eduxerit. In his quoque verſibus erraſſe Virgilium dicit: Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas, Ipſum Aeaciden genus armipotens Achilli, Vltus auos Troiæ, templa, & temerata Mineruæ. Confundit, inquit, & perſonas diuerſas, & tempora, nam neque eodem tempore, neque eoſdem, per homines, cum Achæis, & cum Pyrrho, bellatum eſt. Pyrrhus enim, quem dicit Aeacidem, de Epiro in Italiam tranſgreſſus, cum Romanis depugnauit, aduerſus Manlium Curium in bello ducem. Argiuum autem bellum.i. Achaicum, multis poſt annis à L. Mummio imperatore geſtum eſt, poteſt, inquit, igitur medius eximi, verſus, qui de Pyrrho importune immiſſus eſt, quem Virgilius proculdubio exempturum, inquit, fuit.

VARIA LECTIO.

EN hæc promiſſa fides eſt) In libris aliquot antiquis, En hæc promiſſa fideſque. [Paulatim adnabam terræ, iam tuta tenebam) In libris aliquot antiquis legere eſt, Adnabam terræ, & iam tuta. [Verſantque in littore venti) Exemplaria quædam vetera, In littora, accuſatiuo caſu legunt. [Per ſpem ſurgentis Iuli) In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui, Spes, numero multitudinis legitur. [Neque enim credo ſine numine diuum) Antiqui plerique libri, Crede legunt.

COEL. RHOD.

ADNOTATVM a Græcis, Triptolemi temporibus Pythia primum cœpiſſe, annis poſt Oreſtem propemodum ſexcentis. Fingit tamen in Electra Sophocles Clytemneſtræ nunciari Oreſtem in Pythicis periſſe certaminibus, quod ab interpretibus eſt animaduerſum. Proinde ea cuttiam ingenioſi, ecquid aduerſus Gellij ſupercilium tueri hoc exemplo Virgilium queamus de portu Velino, lib.6. Et in Trachinijs fingit Sophocles Deianiram Solonis ſententiam proferre, Neminem ante obitum dici beatum poſſe. Fuit autem Solon Deianira longe poſterior. Dicitur vero, hæc dicendi figura anachroniſmus.

SERV. TAm dira cupido?) Cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna, vt, An ſua cuique deus ſit dira cupido? [Seuerū) Triſtē. & hæc reciproca ſunt, vt contra iudex triſtis, & integer.i. ſeuerus. [Eumenidum) Enim, circa quē habitant Eumenides, per Antiphraſim dictæ. [Ripam ue iniuſſus abibis?) Vt, Abeo in Toſcos, ſicut diximus ſupra,

POE. Talia fatus erat, cœpit cum talia vates.
SIB. Vnde hæc ò Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemq́ue ſeuerum
Eumenidum aſpicies, ripam ue iniuſſus abibis?
Deſine fata deum flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe, lateq́ue per vrbes
Prodigijs acti cœleſtibus, oſſa piabunt:
Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolennia mittent.

q̄q̄ alij ad his legant. [Deſine fata deum flecti ſperare precando) Fata quæ ſemel decreuerunt. & locutus eſt ſecundum Epicureos, qui dicunt, Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. [Duri caſus) Impoſſibilis ad mutationē. [Longa lateq́ue per vrbes) De hiſtoria hoc trahit. Lucania enim peſtilentia laborantibus reſpondit oraculum manea Palinuri

Aeternumq́ue locus Palinuri nomen habebit.
POE. His dictis curæ emotæ, pulſusq́ue parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluuioq́ue propinquant.
Nauita quos iam inde vt Stygia proſpexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemq́ue aduertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro.
CHA. Quiſquis es, armatus q nostra ad flumina tẽdis,
Fare age quid venias, iam iſtinc comprime greſſum.
Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctisq́ue ſoporæ:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumq́ue:
Dijs quanquam geniti, atque inuicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petiuit
Ipſius à ſolio regis traxitq́ue trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

nuti eſſe placandos. ob quam rem non longe ab Helia, & lucum ei, & cœnotaphion dedicant. [Prodigijs acti cœleſtibus) Compendioſe, & peſtileotiam ortam, & petitum ſignificat oraculum. [Piabũt) Placabunt eapiabunt. [Aeternum) In æternum, & eſt aduerbium. [Palinuri) Plus eſt quã ſi tuũ diceret. [Parumper) .i. paulatim lætari cœpit. Spem enim ſolam non præſeos, acceperat beneficium. Vnde bene dictũ eſt: quaſi ab eo magna moderatione dolor receſſit. Alij parumper, valde parum volunt. [Gaudet cognomine terra,) Nominis ſui ſimilitudine. Facit autem hic & hæc cognominis, nam in Plauto lectum eſt, cum vnam da Bacchidibus diceret, Illa mei cognominis fuit. Quod autem communi genere in e, miſit ablatiuum metri neceſſitas fecit. [Nauita) Epentheſis: vt, Mauors. [Inde vt ſtygia proſpexit ab vnda) Vt, Siculo proſpex. i, abuſque Pachynno. Et: hinc oſtenditur quod diximus iuncta eſſe hæc tria, Acherõta, ſtygem Cocytum. De his autem, naſcuntur alia: vnde eſt, Et nouies ſtyx interfuſa coërcet. [Per tacitum nemus) Aut ſolum, aut ipſi taciti.i.tacite. [Aggreditur dictis) Hoc ſermone oſtendit iratum. [Quiſquis es armatus) Bene a præſcriptione: ac ſi diceret, nihil pium noluit armatus. [Quid venias) Cur, nam aduerbiũ eſt. [Iam iſtinc) A loco in quo es. [Corpora viua) Quia, vt ſupra diximus, ſunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur .i. vmbræ. [Me ſum lætatus euntem) Lectum eſt & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus eũ ſtatim ſuſcepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo non lætatus.ſ. propter ſupplicium ſuum. Sanè Alcide volunt quidam dictum, ἀπὸ τῆς ἀλκῆς .i. à virtute, quod non procedit, quia a prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphytrionis. Et ſcimus agnomina ab accidentibus dari. [Quanquam) Ac ſi diceret, hoc in te nondum probaui.ſ. per ſimulationem. Nam nouerat. [In vincla petiuit) Hercules a prudentioribus, mente magis quam corpore fortis inducitur, adeo vt duodecim eius labores referri poſſint, ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei aſſignantur propter agnita duodecim ſigna. Quod autem dicitur traxiſſe ab inferis Cerberum, hæc ratio eſt: quia omnes cupiditates, & cuncta vitia terrena contempſit, & domuit. Nam Cerberus terra eſt, quæ eſt conſumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος .i. carnẽ vorans. Vnde legitur, Oſſa ſuper recubans. Nam oſſa citius terra conſumit. [Ipſius a ſolio regis) Atque Cerberus ſtatim poſt flumina eſt: vt, Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perſonat. Nam illic quaſi eſt aditus inferorum. Solium autem Plutonis interitus eſt. Ergo aut ad naturam canum referendum eſt, qui territi ad dominos confugiunt, aut ſolium pro imperio accipiendum eſt. Vt alibi arces pro imperio poſuit: vt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum: cum Indi, vſque ad primos venerint fines, non vſque ad arces. [Hi dominam Ditis) aut de græco tractum eſt, qui vxorem δέσποιναν dicunt, aut Ditis thalamum vt domitam Charon ad ſe retulerit.

ASC. TALIA fatus erat, &c.) Recitat quomodo repreſſa ſit auiditas Palinuri, ſermone Sibyllæ, & quomodo ad Charontem peruenerit, & quomodo ipſus allocutus ſit. De quibus omnibus dicit Donatus ſic. [Cœpit cum talia vates) Reſpondet Sibylla cui leges inferorum notiores eſſent. [Fata) Fatum, dixit iudicatum, cuius firmitas moueri non poſſit. [Nec vero Alcidem) Dat exempla eorum, qui apud inferos illicita commiſiſſent, ſub occaſione, quod deorum origine ducerent. [Tartareum) Vna iniuria priuare omnes inferos, ſuo cuſtode. [Ipſius a ſolio) Alia ipſius regis iniuria. [Trementem) Iniecit timorem Hercules, illi qui neminem timuit. [Hi dominam Ditis) Peius conati ſunt, q̃ hic loca ſunt accuſationis, facere vim viri alienæ. Viri regis, & præſentis ipſi quoque reginæ, & hæc à perſona, à loco vero, de ipſo thalamo quem nocte præter maritũ, neminem licuit, à facto, abſtrahi, quem honeſte tangere non licuit. Hæc ille. Ordo eſt. Palinurus, ſup. erat fatus talia: tunc, ſup. cum Vates

.ſ. Sibylla: cœpit.ſ. fari: talia .ſ. qualia ſequuntur. O Palinure: vnde, ſup. orta eſt, aut venit tibi, hæc tam dira.i. execrabilis, quaſi ex deorum ira, cupido? Tu.i. putas ne, quod tu, q.d. viliſſimus, qui neque de genere deorum es, neque heroica virtute præditus, & inſuper inhumatus .i. inſepultus, aſpicies aquas Stygias: transfretando.ſ. eas, & amnem ſeuerum .i. triſtem, & rigidum, Eumenidum .i. circa quem habitãt Eumenides.i. furiæ: Et iniuſſus.i. ſine iuſſu deoꝝ abibis.ſ. à loco tibi deſtinato, per centum annos: ripam.i. ad ripam vlteriorem? q.d. id fieri non poteſt. Et ideo deſine ſperare fata.i. decreta, deum.i. deorum, flecti .i. quod flectantur, aut flecti poſſint, precando .i. per preces tuas. Sed cape memor dicta.i. verba mea: ſolatia.i. quæ ſint ſolatia caſus duri.i. immutabilis, ac irremeabilis. Nam finitimi.ſ. eius loci vbi corpus tuum inſepultum iacet, acti .i. impulſi, longe & late per vrbes, prodigijs.i. oſtentis, cœleſtibus.i. de cœlo venientibus, vnde peſtis immitteretur, piabunt.i. purgabunt oſſa tua, & ſtatuent .i. conſtituent, tumulum.i. ſepulchrum, & mittent ſolennia .ſ. ſacra funebria, tumulo .ſ. tuo, & locus habebit æternum.i. in æternum, vt ſit aduerbium nomen Palinuri. Quod melius eſt, quam ſi dicat, æternum nomẽ Palinuri. Curæ.i. ſolicitudines Palinuri, emotæ ſunt.ſ. à præcordijs, his dictis .i. verbis Sibyllæ. & dolor pulſus eſt parũper, ſcilicet de corde triſti.i. mœſto, & ipſe gaudet terra cognomine, pro cognomini, vt recte ſentit Seruius. Nam (vt dicamus) terram gaudere cognomine Palinuri non ꝓcedit, quia neque terra adeſt neque gaudij, ſi adeſſet, capax eſſet. Ergo quia .ſ. vtcunque placatus erat Palinurus, ipſi peragunt.i. continuant, & ad finem vſque agunt, iter inceptum, & propinquant fluuio.ſ. transeundo. Quos.ſ. Sibyllam, & Aeneam. nauita.i. portitor, ſeu nauta Palinurus: vt .i. poſtquam, proſpexit ire iam inde à ſtygia vnda per nemus tacitum.i. ipſos tacentes, aut vbi ſunt alta ſilentia, & aduertere pedem ripæ.i. ad ripam, aggreditur prior quia audacior erat, ſic.i. in hunc modum, dictis .i. verbis terribilibus, atque increpat vltro.ſ. priuſquã offenſus eſſet. Age, adhortandi aduerbium eſt, fare .i. dic, eloquere, quiſquis .i. quicunque es, qui tendis armatus, quaſi vim allaturus, ad flumina noſtra.i. infernalia, & mortuis duntaxat peruia, fare, inquit, quid.i. ad qd venias, & comprime iam.i. deinceps greſſus, iſtinc.i. ab hoc loco, q̃a hic locus eſt vmbrarum .i. ſimulacrorum, & ſomni, & noctis, ſoporæ .i. ſoporiferæ, vt ſit à nominatiuo ſopora, quia ſoporus, ſopora, ſoporum, dicitur: ſicut odorus, ſonorus, & canorus, &c. nefas, ſup. eſt vectare corpora viua.i. viuentum, carina.i. naui ſtygia, per aquas traducenti, & ſi dicat Aeneas quod dixerat Sibyllæ, Herculem, & Theſea peruectos eſſe: reſpondet, vero .i. certe, nec ſum lætatus me accepiſſe.i. quod acceperim, lacu .ſ. Stygio: Alciden.i. Herculem, euntem.i. tranſeuntem, vt ſua ad inferos, nec Theſea, & Pirithoum, ſocium Theſei, quanquam eſſent geniti dijs, atque eſſent inuicti viribus. Ille Alcides .i. Hercules, petiuit in vincla .i. vt vinceret, manu.ſ. ſua, cuſtodem tartareum .i. Cerberum canem tricipitem, quem ab inferis ad ſuperos traxit, vt recitat Seruius. & traxit ipſum trementem.ſ. præ timore, à ſolio ipſius regis.ſ. Plutonis, hi.ſ. Theſeus, & Pirithous, adorti.i. per inſidias conati ſunt, deducere .i. abducere, aut ducere ſeorſum de thalamo Ditis dominam.ſ. inferorum, aut etiam Ditis, quia more græco, quem pleriſque obſeruant coniugem, dominam vocant .ſ. Proſerpinam, deam inferorum.

VARIA LECTIO.

RIPAMVE iniuſſus abibis?) Antiqua pleraq; exẽplaria, Adibis legunt. [Gaudet cognomine terra) In antiquis porrò omnibus exemplar. quotquot verſare contigit, ſcriptum animaduerti, Terræ genitiuo, caſu. [Vmbrarum hic locus eſt, ſomni, noctiſque) In Romano lib. abſque verbo ſubſtantiuo legitur. Hic locus, & ſomni. [Nec vero Alcidem me ſum lætatus euntem accepiſſe lacu) In libro aliquot antiquis legere eſt,

Nec vero Alcidem, ne ſum lætatus. [Deducere adorti) In antiquis pleriſque exemplaribus, Adorti, legitur.

COEL. RHOD. PROINDE addamus ex Pauſaniæ theſauris illud quoque, Titana creditum Solis fratrem, regionẽ ad Aeſopum, ſicuti ferunt Indigenæ habitaſſe primum, & ab eo dictam Titanẽ. Verum, vti ego, inquit, renſeo, vir ſagax fuit Titan, & Temporum anni obſeruator diligens, & quãdo auctiora ſol faciat ſemina, & arborum percoquat fructus, ac proinde ſolis frater habitus. Vnde coniectatio euidens, cur aſtra Titania dixerit Maro. Titanas omnium princeps ad poëſin Homerus induxit, vt deos apud Tartarum. Ex iis Anytus commemoratur vnus, è quo educata ferunt Δεσποίνην. Propterea apud eius ſimulacrum ſtabat arma tu præferens ſchema. Hanc Δέσποιναν, ſeu dominam venerantur cum primis Arcades, Neptuni aſtruentes filiam. Ceterum pluribus eſt Cereris cognomentum Δέσποινα: quo tamen & Proſerpina honeſtetur. Ad quod poëtam nobilem reſpexiſſe contenderim illo verſiculo.

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Certe in Arcadicis rebus Pauſanias ſcribit: In templo, Cereris ſtatuam dextra facem geſtare, alteram vero iniicere ἐπὶ τὴν Δέσποιναν, quæ & ipſa ſceptrum ciſtamque in genibus habeat. Templi porrò parieti affixum ſteriſſe ſpeculum, in quod intuens initio quidem ſe aut parum, aut omnino nihil ſpectaret, dearum planè ſimulacris conſpicuis. atque item throno. Ad ſiniſtram templi, τῆς Δεσποίνης montem ſtatuunt Lycæum, qui & Olympus dicatur.

POE. Quæ contra breuiter fata eſt Amphriſia vates.
SIB. Nullæ hic inſidiæ tales: abſiſte moueri:
Nec vim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exangues terreat vmbras:
Caſta licet patrui ſeruet Proſerpina limen.
Troius Aeneas pietate inſignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago:
POE. At ramum hunc (aperit ramũ, qui veſte latebat)
Agnoſcas. SIB. Tumida ex ira tum corda reſidunt.
POE. Nec plura his. ille admirans venerabile domum
Fatalis virgæ longo poſt tempore viſum,
Cæruleam auertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa ſedebant.
Deturbat: laxatque foros: ſimul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem transfluuium incolumes vatemque, virumq́.
Informi limo, glaucaque exponit in vlua.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, aduerſo recubans immanis in antro,
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle ſoporatam, & medicatis frugibus offam
Obiicit. ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga reſoluit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.

SERV. AMphriſia vates) Apollinea, & eſt longe petitum epitheton. Nam

Amphriſus. Amphriſus fluuius eſt Theſſaliæ, circa quem Apollo ſpoliatus diuinitate a Ioue irato Admeti regis pauit armenta, ideo quia occiderat Cyclopas fabricatores fulminũ, quibus Aeſculapius extinctus eſt Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia reuocauerat. [Nec vim tela ferunt) Ac ſi diceret tantum repellũt. [Licet) Fas eſt. & eſt concedentis aduerbium, ſicut ello. [Aeternum) Aduerbium eſt, vt ſupra, & ſubauditur bis, & æternum latrans, & æternum terreat. [Patrui) Quia Iouis eſt filia ex Cerere. [Seruet) Cuſtodiat, vt, Sola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes. [Troius Aeneas) .i. à diis originem ducens. [Pietate inſignis, & armis) Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus.

Erebus [Erebi) Erebus proprie eſt pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nam ad Elyſium non niſi purgati perueniunt, vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. Hinc fit vt quærant an animæ de Elyſio in corpora poſſint redire. & deprehenſum eſt non redire, quia per purgationem carent cupiditate. [Si te nulla mouet) Neceſſitate vult perſuadere, quia ſcit manes nulla re flecti: vt, Scirent ſi ignoſcere manes. [Pietatis imago) Pietas per periphraſim dicta: vt, Vis Herculea .i. Hercules. [Aperit) Nudat: vt, Aperire procul montes ac voluere fumum. [Nec plura his) Nec eſt aliquid vlterius dictum vel a Sibylla, vel à Charonte poſt ramum viſum. [Fatali virgæ) Vt ſequetur, ſi te fata vocant. [Longo poſt) Aut aduerbium, aut præpoſitio antique poſita. [Iuga) Græce dixit. ζυγὰ enim dicunt quæ tranſtra nominantis. [Laxatque foros) Tabulata vacuat: vt ſupra, Et campos iubet eſſe patentes. Multitudine enim remota quaſi laxantur ſpatia. [Alueo) Fluminis .ſ. & per Synæreſim aluo facit. [Ingentem Aeneam) Bene hunc ſolum dicit, vt pertranſitum oſtẽdat purgatoris animi homines etiam corpora habere leuiora: quod de Sibylla vult accipi. [Sutilis,) Intexta, per quod fragilem oſtendit. [Tandem) Aut propter pondus Aeneæ, quod eſt melius, aut propter paludis magnitudinem, aut propter cœni denſitatem. [Informi limo) Magno, ſine forma.

Vlua. [Vlua) Herba paluſtris. [Perſonat) Aut perſonare facit, aut per regna ſonat, & quia de anima dicturus eſt, bene facit ante Cerberi commemorationem conſumptoris corporum. Lucan. Qui viſcera ſæuo Spargis noſtra cani. Tunc enim animæ locum ſuum recipiunt cum fuerit corpus abſumptum. [Horrere videns iam colla colubris) Fingit enim pro pilis habere ſerpentes: & eſt Hypallage. In collo eius horrebant colubræ.

Offam. [Offam) Hinc eſt & diminutio ofella, ſed f, non geminat. In diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod autem ait Melle, alluſit ad corpora quæ plerunque cum melle obruuntur. [Totoque ingens extenditur antro) Per hoc magnitudo eius oſtenditur, ſicut ait in tertio de Polyphemo.

ASC. QVEM contra, &c.) Docet quo reſponſum ſit à Sibylla, vtque viſo aureo ramo placatus eos ſuſceperit Charon. De qua re dicit Don. ſic. [Breuiter) Quia quæ iuſta ſunt, longo ſermone non egent. [Nullæ inſidiæ) Loquitur ergo contra, vt dixit. Nam loquitur contra illa quæ ſuſpicabatur. [Nec vim tela ferunt) Confutat quod ille vehementer timebat. Fertur enim ferrum plerunque, non vt inferatur, ſed vt repellatur iniuria. [Pietate & armis) Nam propter pietatem, deſcendit ad patrem, propter vero fortitudinẽ, non reformidauit pericula, quæ ſunt apud inferos. Alias animas quo facilius Aeneam ferret. [Ingentem) Aut, quod reuera eſſet magnus, aut comparatione exiguæ nauis, quæ ad incorporeas animas vehendas inuenta eſſet. [Tandem) Aut mora fuit, quia nauis præter ſolitum eſſet onuſta. vel ex affectu Aeneæ, qui properabat ad patrem. Hæc ille. Ordo eſt.

Quem contra .i. contra quem, Vates Amphriſia .i. Apollinea, fata .i. locuta eſt breuiter, abſiſte moueri .i. commoueri, aut præ ira trepidare, & agitari, nullæ tales inſidiæ, ſup. ſunt, aut prætendun tur, hic .i. in nobis, nec tela .i. arma noſtra inuaſiuat, ferunt .i. inferunt, vim .i. violentiam. Licet .i. licitum eſt, & fas eſt, hoc eſt cõceditur per nos: nos non obſtamus, quominus ingens ianitor .ſ. Cerberus, latrans antro .i. in antro ſuo infernali, terreat æternum .i. ſi ita dicam, æternaliter, vmbras exangues, id eſt ſine ſanguine, hoc eſt mortuorum ſimulacra, & licet .i. licitum eſt, vt, ſup. Proſerpina caſta, quia ſterilis, ſeruet limen patrui .i. fratris patris ſui .ſ. Plutonis. eſt .n. filia Iouis. Reſpondet ergo ad id, quod quæſierat, quid .ſ. veniat, dicens, Aeneas Troius .i. Troianus, ſed à Troë videtur deduci Troius: a Troia, Troianus, plus autem eſt, Troium eſſe, quam Troianum, inſignis pietate .i. virtute religionis, & armis .i. virtute bellica, deſcendit ad imas vmbras Erebi .i. inferni, ad genitorem .i. ad patrem ſuum Anchiſen, ſi imago tantæ pietatis, nulla .i. nullo modo, mouet te, vt nulla ſit nomen pro aduerbio, aut ſi nulla imago .i. reſpectus tantæ pietatis, quanta eſt in Aenea, qui ẽt in infernum deſcendit, viſurus patrẽ mouet .i. afficit cõmiſeratione te, quia dictum eſt in fine Georg. Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere manes, quaſi dicat manens neſcire ignoſcere, nec miſerari, at .i. ſaltem, agnoſcas hunc ramum .ſ. aureum, & fatalem, quem qui habent, ad inferos libere accedere poſſunt, &, ſup. hoc dicens, aperit .i. denudat, ramum, q latebat veſte, & corda .ſ. Charontis, rabida ex ira, reſidunt, id eſt ſedantur, tunc .ſ. viſo ramo, quo verbo videtur innuere, reliquos ſine ramo deſcendiſſe, quia ſi ramum attuliſſent Hercules, & Theſeus, non minus poſſet & nunc dolum ſuſpicari in Aenea, quam tunc in eis. Illi ergo vi ingreſſi videntur ſine ramo, non

ex

ex deorum voluntate, fuiſſe tamen qui eum ramo deſcenderint, vt forſitan Orpheus, patet ex eo quod dictum eſt. Primo auulſo non deficit alter. nam ſi nemo attuliſſet, non fuiſſet auulſus, nec videtur quomodo Charon nouiſſet priuilegium rami, ſi nullus eum attuliſſet. Quinetiam hic expreſſe dicit, Longo poſt tempore viſum. Allatus eſt igitur, ſed à pijs dijs id volentibus, & permittentibus. Nec plura, ſup. dixit, aut fecit, in contrarium his .i. quam hæc dicta ille. ſ. Charon, admirans donum virgæ .i. virgulti, aut rami fatalis, venerabile .i. dignum veneratione, quod ſibi Proſerpina afferri volebat, viſum poſt .i. poſtea, aut poſtmodum longo tempore, aut viſum longo tempore poſt, aduertit. ſ. ad Aeneam, & Sibyllam puppim cæruleam .i. cærulei coloris, & propinquat ripæ .i. ad ripam, vnde diſceſſerat ne violenter inſiliret Aeneas, & ipſe deturbat .i. deijcit inde, alias animas. ſ. defunctorum, quæ ſedebant per iuga .i. tranſtra longa, vt. ſ. tranſmitterentur, & laxat .i. euacuat, foros .i. tabulata, & ſedilia remigum, & accipit ſimul alueo .i. receptaculo nauis ingentem Aeneam, hoc eſt in carinā. (Beroaldus enim, vt ſupra oſtenſum eſt, vbi de triſti ſenectute locutus eſt, docet in Seruium, alueum potius de naui, quam de flumine, hoc loco dici) Aeneam ingentem. ſ. ſecundum modum alueoi quo non niſi vmbræ transferri ſolebant, & eſt, aut Synæreſis, aut Hypermeter verſus non vitioſus, quia vltima abijcitur per vocalem ſequentem in principio ſequentis verſus, cymba .i. nauicula, ſutilis .i. conſuta, & ita parum compacta, gemuit .i. fatiſcens ſonitum dedit ſub pondere. ſ. Aeneæ inſilientis, & rimoſa .i. plena rimis, iam. ſ. deſolidata, accepit multam paludem .i. multam aquę paludis Stygiæ, & ipſe Charon exponit tandem trans fluuium in limo informi .i. ſine forma, hoc eſt pulchritudine, in vlua .i. herba paluſtri, glauca .i. marini coloris, vatem. ſ. Sibyllam, & virum. ſ. Æneam, incolumes. Cerberus, canis ille inferoalis, ingens .i. valde magnus, perſonat hæc regna. ſ. in quæ deuenerunt, latratu trifauci .i. tribus faucibus edito, recubans .i. exiſtens immanis, in antro aduerſo .i. in aduerſo ſito, qui Vates, videns colla, ſupp. eius: horrere, pro horreſcere .i. horrida, ſiue aſpera fieri colubris .i. ſerpentibus infernalibus, iram excitantibus, obijcit offam .i. fruſtū, edulij ſoporatam .i. imbutam melle, & frugibus medicatis .i. medica arte paratis. Ille. ſ. Cerberus, pandens .i. aperiens, fame rabida .i. ad rabiem inducente, tria guttura (tot. n. cum triceps eſſet, habebat) corripit .i. ſimul rapit, ſup. offam obiectam, atque reſoluit. ſ. reclinando, & deinde recubando terga immania .i. valde magna, & terribilia, fuſus .i. proſtratus, humi .i. ſuper humum, & ipſe ingens .i. quia valde magnus erat, extenditur toto antro .i. per totum antrum.

VARIA LECTIO.

QVEM contra breuiter) In antiq. plериſque lib. Quæ, legi. [Nullæ hic inſidiæ tales) Veteres aliquot lib. Hinc, de loco legunt. [Licet ingens ianitor antro) Apud Seu. niſi libris corrupti ſunt, legere eſt, Licet ingens ianitor Orci. Reliquis libris, Antro, legunt. [Et medicatis frugibus offam) Suot libris, ad modum vetuſti, in quibus, Medicatam frugibus offam, legas.

Occupat Aeneas aditum cuſtode ſepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis vndæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab vbere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos iuxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes.
Quæſitor Minos vrnam mouet. ille ſilentum
Conciliumque vocat, vitaſque, & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperere manu, lucemque peroſi
Proiecere animas, quàm vellent æthere in alto
Nunc, & pauperiem, & duros perferre labores.
Fata obſtant, triſtique palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coercet.

SERV. OCcupat Æneas aditū) Rapitim ingreditur. [Sepulto) Dormiente ſine pulſu .i. motu. [Euadit) Modo trāſit. [Irremeabilis vndæ) Aut perpetuū eſt epithetō, vt diximus ſupra, aut ipſi ēt Æneæ irremeabilis. Nā per alteram egreſſus eſt partem: vt, Portaq; emittit eburna. [Continuo auditæ voces) Nouem circulis inferi cincti eſſe dicuntur, quos nūc exequitur. Nam primum animas infantum tenere. Secundum, eorum qui ſibi per ſimplicitatem adeſſe nequiuerunt. Tertium, eorum qui euitantes ærumnas ſe necarunt. Quartum, eorum qui amauerūt. Quintum, virorum fortium eſſe dicit. Sextum, nocenter tenent qui puniuntur à iudicibus. In ſeptimo, animæ purgantur. In octauo, ſunt animæ ita purgatæ, vt redeant. In nono, vt iam non redeant. ſ. in campo Elyſio. [Vagitus, & ingens) Fletus infantium. [Animæ flentes) Poetice dixit. Sanè ploratus tantum lacrymarum eſt, planctus tantum vocum, fletus ad vtrunque pertinet. quæ plerunque confundunt poetæ. [In limine primo) Quo ad prima mundi ſubrepti ſunt vita. [Exortes) Expertes, quos Græci ἀκλήρους dicunt. [Acerbo) Immaturo tranſlatio à pomis eſt. [Sine ſorte) Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur cauſæ, niſi per ſortem ordinatæ, nam tempore quo cauſæ agebantur conueniebant omnes. Vnde & concilium ait. Et ex ſorte, dierum ordinem accipiebant, quo poſt diem trigeſimum ſuas cauſas exequerentur. Vnde eſt, Vrnam mouet. Iuuenalis, Grata fallaci prætoris vicerit vrnam. [Quæſitor) Quæſitores ſunt qui exercendis quæſtionibus præſunt. Et notandum quod Minoem, quaſi eruditiorem introducit, quod et epitheton, & Plato, & Homerus dat. Nam Aeacus, & Rhadamanthus fratres minores ſunt. [Mœſti loca) Ideo mœſti, quia ſm Platonem grauiter puniuntur eorum animæ qui ſibi inferunt mortem. [Lucemque peroſi) Figurate. Nam peroſus illius dicimus. [Proiecere animas) Quaſi rem vilem. [Et duros perferre labores) Homerus Achillis vmbram introducit loquentem, & dicentem libentius ſe apud ſuperos cuncta aduerſa tolerare, quam apud inferos imperare. Quod autem ait. [Aethere in alto) Poeticæ dictum eſt. Aether enim ſuperius eſt: ſed noſtrum habitaculum æthereum vocauit inferorum comparatione. [Fata obſtant) Iura naturæ. [Triſtique) Triſti vnda palus inamabilis, ne ſi triſtis dicamus, duo ſint epitheta. [Nouies Styx interfuſa) Quia qui altius de mundi ratione quæſiuerunt, dicunt intra nouem hos mūdi circulos incluſas eſſe virtutes, in quibus & iracundiæ ſunt & cupiditates, de quibus triſtitia naſcitur .i. Styx. Vnde dicit nouem eſſe circulos Stygis, quæ inferos cingit .i. terrā, vt diximus ſupra. Nam dicunt alias eſſe purgatiores extra hos circulos poteſtates.

ASC. OCCVPAT Aeneas aditum, &c.) Docet quomodo ingreſſus ſit Aeneas ad inferos & quis ſit illic damnatorum ordo, quem non multum a Chriſtiana fide abhorrere videmus. Nam primo gradu, infantes contineri dicit (vt nos) qui ſine baptiſmo mortui ſunt. Secundo, innocenter damnatos, quales nos, ob venialem culpam, aut nondum expletam pœnitentiam, in purgatorio dicimus. Tertio, qui ſibi mortem, ſeu animæ, ſeu etiam corporis conſciuerūt, quos in inferno, vnde nulla eſt redemptio affligi credimus. Sancte autem dicit, Nec vero hæc ſine ſorte data, ſine iudice ſedes. Nam licet vnus eos, atque idem torreat ignis, Non tamen æquali taxantur ſorte ſed, illi Vrgentur grauius, quorum delicto maior, aut grauior culpa eſt. De hac autem re dicit Donat. ſic. [Dulcis vitæ exortes) Quos dulcis vita cito deſeruit, & facit exortes .i. extra ſortem viuendi maiorem. [Ab vbere) Ad augmentum miſerationis, q; inſontes à matris vberibus rapti, ante extinguerentur, q̄ loqui cœpiſſent. [Quæſitor Minos) Et inquirendi, & vrnæ agitandæ habet poteſtatem. [Inſontes) Dicitur cauſa facti. nihil .n. fit, niſi quod faciendi habet neceſſitatem. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas occupat aditum .i. ingreſſum regni, cuſtode. ſ. cane, ſepulto .i. profunde quieſcente, more ſepultorum. Et ipſe celer, euadit .i. euadendo pertingit, ripam .i. marginem, & oram, vnde irremeabilis .i. vnde nulli patet reditus, q̄ a ſpiritus vadens, & non reuertens, & ſi reuerſus eſt Aeneas, id fiet per aliud iter. Voces. ſ. lacrymabiles, auditæ, ſup. ſunt continuo .i. illico, vt illuc peruenerat, & vagitus .i. ploratus infantium, ingens .i. valde magnus, auditus, ſup. eſt, & animæ infantium auditæ, ſupp. ſunt, flētes in primo limine .i. in introitu inferni, ac ſi dicat, in limbo. Quos. ſ. infantes, exortes .i. acleros hoc eſt ſine ſorte, & munere dulcis vitæ, vel quæ omnibus quodammodo dulcis eſt, vel eius quæ dulcis eſt. ſ. in flore iuuentæ, quando voluptatibus frui ſolet, & captos ab vbere .i. cum adhuc lactarent, dies atra .i. funeſta, abſtulit. ſ. è medio viuentium, & merſit .i. abſcondit, acerbo .i. immitti

 funere.

funere,hos iuxta.i.iuxta hos,ſup.ſunt dānati,mortis .i. ad mortem,falſo crimine.i.ob crimen eius falſo impoſitum.Nec vero.i. certe non,hæ ſedes nun ſunt datæ .i. aſſignatæ ſine ſorte, & ſine iudice.i.iudicio.ſ.certo. Alludit ad iudicia humana,quæ aut ſorte habebant,in caſibus.ſ. dubijs,aut certo iudicio, vnde de Didone in I. Patribus æquabat iuſtis, aut ſorte trahebat. Apud inferos autem quamuis nulla ſit ſors,mere caſualis, quantum ad iudicis ſententiam eſt,tamen ſors quodammodo,quantum ad ſuſpicientes, quia dicit, damnatos falſo crimine apud inferos diſtineri: quem locum ipſi non meruerunt,ſed ſortiti ſunt,quia .ſ. tales in hac vita ſortiti ſunt iudices. Seruius tamen vult,tempus iudicij, non iudicium,ſortiri. Minos quæſitor .i. inquiſitor (Radamantho tamen alijs inquiſitionem aſſignant, Minoi iudicium, vnde Horat. Et de te ſplendida Minos Fecerit arbitria, Aeaco vero executionem, vnde Iuuen. Quas torqueat vmbras Aeacus, ſed hæc officia confunduntur) mouet vrnam,in qua .i. ſortes ſunt, non tamen exeunt mere a caſu, ſed fatis ita diſponentibus. Ille .ſ.Minos,que.i.ſimul,vocat concilium.i.conuenticula,ſeu cœtū, ſilentum.ſ.vmbrarum,in ſilencio exiſtentium, & diſcit.i.diſquirit examinando vitas, & crimina quæ in vita commiſerunt, aut vitas criminoſas. Deinde mœſti.i.perpetuo mœrore affecti, &

per excellentiam mœſti (quia enim propter mœrorem, ſibi mortem conciuerunt,in ea ſententia permanent in qua mortui ſunt, vt æterno mœrore affligantur) tenent loca proxima.i.ſuperioribus qui inſontes .i. innocentes, ſed deſperatione, aut mœſtitia affecti,peperere.i.acquiſierunt ſibi mortem,manu.ſ.ſua & qui peroſi.i.perfecto odio habentes lucem .i. auram vitalem,proiecere animas.ſ.ſuas,quam.i.quantum,cum exclamatione,q d. ô quantum vellent nunc perferre in alto æthere .i. aere, in quo nos ſumus,&.i.ſimul,pauperiem, & labores duros .i. difficulter tolerabiles,ſed ſup. fata obſtant,quæ.ſ.vetant, ... quia in poteſtate hominum eſt, ſe interimere ſed non ad vitam reducere, & palus inamabilis.i.non amanda.ſ.Styx,alligat.i.arcet, vnda triſti .i. triſtitiam afferente, & Styx .ſ. palus triſtitiæ infernalis interfuſa nouies .i. per nouem circulos,& gyros, coercet .ſ. ne exeant ſemel recepti.

RAPTOS abſtulit atra) Multi libris antiqui, Rapto, legunt. In quibuſdam alij manuſcriptis,ita etiam legitur, Abſtulit vita dies. [Fata obſtant,triſtiſq. palus inamabilis vnda)In Rom. lib. Fas obſtat, videtur eſſe debuiſſe, Quod vero ſequitur, Triſtiſque palus,multi legunt, Triſti. Alij,Vndæ. Reliquum quod eſt, Inamabilis, pleriſque, Innabilis legere maluit. VARIA LECT.

Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi. ſic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Silua tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phœdrā,Procrimq. locis,mœſtamq. Eryphilem,
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Euadnemque, & Paſiphaēn. his Laodomia
It comes, & iuuenis quondam,nunc fœmina Cæneus,
Rurſus & in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſilua in magna. quam Troius heros
Vt primum iuxta ſtetit, agnouitque per vmbram
Obſcuram, qualem primo quis ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat per nubila lunam:
Demiſit lacrymas, dulcique affatus amore eſt.
AEN. Infelix Dido, verus mihi nuncius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema ſecutam.
Funeris heu tibi cauſa fui. per ſidera iuro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Inuitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me iuſſa deum, quæ nunc has ire per vmbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt, noctemque profundam,
Imperijs egere ſuis. nec credere quiui.
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremū fato quod te alloquor, hoc eſt.
POE. Talibus Aeneas ardentem, & torua tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymaſque ciebat.
Illa ſolo fixos oculos auerſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone mouetur,
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus vmbriferum, coniux vbi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Aeneas, caſo percuſſus iniquo
Proſequitur lacrymans longe, & miſeratus euntem eſt.

SERV. PArtem fuſi monſtrantur in omnem) Plures vult oſtendere eos in quibus libido dominatur. [Lugentes campi) Quaſi luci egentes, quod & amoribus congruit. [Durus amor) Immitis, inexorabilis [Tabe peredit) Corpore defluente paulatim. [Secreti celant calles) Amantibus congruit. [Myrtea ſilua) Quæ eſt Veneri conſecrata. [Curæ non ipſa in morte relinquunt) Hoc eſt, etiam illic amant, & hīt peractorum imaginem criminum, ſicut etiam de pijs dicturus eſt, Quæ gratia currum Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos. Sane ſciendum, vt diximus ſupra,loqui eum de amore generali, ſicut etiam Plato in Sympoſio tractat. Nihil.n.intereſt quid quis amet, dūmodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum eſt) quia cum maſculino genere ſupra vſus ſit, vt, Hic quos durus amor, tantum fœminarum ponit exempl. non q deſint viri,ſed elegit ſexum impatiētem ad amandū. tamen paulò poſt etiam Sichæi facturus eſt commemorationem. [His Phædram) Hæc filia fuit Minois, & Paſiphaes vxor Theſei, quæ priuignum Hippolytum amore capta de ſtupro interpellauit, & deſpecta apud maritum, eum falſi criminis detulit, qui iratus inuocauit Aegeū patrem, vt Hippolyto currus agitanti immitteret Phocam, quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra ... impatiētia laqueo vitam finiuit. [Procrimque) ... vxor Cephali fuit. Cephali fabula.

qui ... venandi ſtudio teneretur, labore feſſus, ad locum quendam ... confueuerat, & Illic ad ſe recreandum Auroram vocare. Quod cum ſæpe faceret, amorem in ſe mouit Auroræ, quæ ei ... velociſſimum Lælapam nomine donauit, & duo haſtilia ... , eumq. in amplexus rogauit. ille reſpondit ſuſurandum habere. cum coniuge mutuæ caſtitatis. Quo audito Aurora reſpondit, Vt probes igitur coniugis caſtitatem, muta te

in mercatorem, quo facto ille it ad Procrin, & oblatis muneribus impetratoq. coitu, confeſſus eſt maritum ſe eſſe, quod illa dolens, cum audiſſet a ruſtico quodam amare eū Auroram quam inuocare conſueuerat, ad ſiluas profecta eſt, & in fruteta latuit ad deprehendendum maritum cum pellice. qui cum more ſolito Aurorā vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit, ſperans Cephalus feram hāſtam inuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. [Mœſtamq́ Eryphilem) Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit, quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto quod ante vxori dederat. qui ductus ad prœlium hiatu terræ perijt. cuius filius Alcmeon poſtea matrem necauit, & eſt Oreſtis furore correptus. Vituperatur ſanè Virgilius, q mœſtam dixerit, quam Stygeram legis .i. nocentem. Non mœſta eſt ſtygeri. [Euadnemq.) Vxor Capanei fuit, quæ ſe in ardentem mariti rogum præcipitauit. [Et Paſiphaen) Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit. [Laodomia) Vxor Proteſilai fuit, quæ cum maritum in bello Troiano primum perijſſe cognouiſſet, optauit vt eius vmbram videret, qua re conceſſa non deſerens eam in eius amplexibus perijt. [Nunc fœmina Cæneus) Cæneus virgo fuit, quæ a Neptuno pro ſtupri precio meruit ſexus mutationem, Fuit etiam inuulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus fuſtium paulatim fixus in terra eſt, poſt mortem tamen in ſexum redijt. Hoc autem dictum oſtendit Platonicum illud, vel Ariſtotelicum, animas per μετεμψύχωσιν ſexum plerunque mutare. [Errabat) Vagabatur. Et bene alluſit, quia & amauerat, & ſe interemerat, vt quaſi incertum eſſet quem circulum poſſet tenere. [Obſcurum) Recenti morte vt diximus ſupra. [Infelix Dido) Veniali vtitur ſtatu, & excuſat ſe per neceſſitatem, ne mortis cauſa fuiſſe videatur. [Verus mihi nuncius) Ke-

Gen. ... mu- ... us.

rū

[illegible] intelligendum, quòd ſit nunciatus Didonis interitus. Alij ad ignem referunt viſum. Alij ad Mercurium qui ait: Certa mori ſed in neutro eius ei etiam mortis genus eſt ſignificatum: & hunc dicit, Ferroque extrema ſecutam. Sanè qui nunciat, genere tantum dicitur maſculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam maſculino. [Funeris heu tibi cauſa fui) Ac ſi diceret, qui fueră ante voluptatis. [Si qua fides tellure ſub ima eſt) Vbi promiſſa exitū non habent. Reſpexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit coniugem. [Quæ nunc has ire per vmbras) Argumētator ex eo quod eſt ad inferos ſubire compulſus, inuitum ſe reliquiſſe Carthaginē. Senta ſitu, Squallida. Et eſt trāſlatio à terra inculta. Situs autem proprie eſt lanugo quædā ex humore procreata. Et fit in locis ſole carentibus. [Nec credere quiui) Argumentationem tetendit: ac ſi diceret, ſi credidiſſem, forte etiam deorum iuſſa contemnerem. [Siſte gradum) Diſcedere eam datur intelligi. [Extremum fato quod te alloquor, hoc eſt) Aut quia Deus futurus eſt: aut quod melius eſt: quia poſt mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus, ſcilicet non amantibus datum. [Torua) Pro torue. i. terribiliter. [Lenibat) Pro leniebat. & antique dixit: vt Squamis auroque polibant pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniugationibus imperatiuo bam addebant, & faciebāt imperfectū ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obſeruatur, in quarta etiam E additur, vt nutri nutriebam. [Lacrymasque ciebat) Sibi. aut certe illud dicit, Sermo quidem eius lacrymas exciebat. ſed illa immobilis manſit. Tractum autem eſt hoc de Homero, qui inducit Aiacis vmbram Vlyſſis colloquia fugientem, quod ei fuerat cauſa mortis. Nam ciere eſt proprie alteri fletū mouere. [Incepto ſermone) A principio orationis. [Dura ſilex) Saxi eſt ſpecies: generalitas enim eſſe non poteſt ſequente ſpecialitate. Nam cautem Marpeſiam, Parium lapidem dicit. Marpeſos. n. mons eſt Pariæ inſulæ. [Tandem) Quaſi diu deliberauerit. [Vmbriferum) Frondoſum. [Priſtinus) Prior: quod difficile inuenitur. Nam de hoc ſermone quærit & Probus & alij. [Reſpondet curis) Aut pari eam diligit affectione, quod in Aenea non fuit qui plus amatus eſt, & amantem deſeruit, vt expreſſio rei ſupradictæ ſit. [Aequatque Sichæus amorē) Aut certe reſpondet curis, pars eſt mortis ſimilitudine. Ferro enim vterque conſumptus. [Proſequitur lacrymans longe) Oculis eam ſequebatur humentibus.

ASCENSIVS.

NEC procul, &c.) Proſequitur inſtitutum ſuum, deſcribit enim locos, & gradus, in inferno exiſtentium, dicens, quarto loco diſtineri miſeros amantes, in quo ordine, eſt nōnulla æquitatis ſaltem humanæ ratio. Nam infantes, ad Elyſium non mittuntur quia nihil meruerunt, neque ad tartara, quia neque demeruerunt. ſunt ergo in primo limine, damnati autem falſo crimine, quia malum infamiæ non vitauerunt, nec minus vitæ expleuerunt (loquor ſecundū Ethnicos) ſecūdo loco deputati ſunt. Qui vero ſibi mortem pepererunt, quamuis certiſſime apud nos damnati perhibentur, tamen quia furore videntur grauiſſimo rapti, tertio loco addicuntur. Amantes vero, quorum magis voluntarius videtur furor, quarto gradui ſubdūtur, de quibus nunc ſermo eſt. & Donat. ſic dixit. [Fuſi in omnem partem) Quocunque oculos tendere poterant. [Secretos) Aut in abdito conſtitutos, aut ſeparatos. [Curæ non ipſa in morte relinquunt) Tanta fuit vis amoris, vt poſt morte ab iiſdem curis non deſererentur. Hæc ille. Ordo eſt. Nec, id eſt & non, procul hinc, id eſt ab hoc iam dicto loco, campi lugentes. i. luctu egentes, aut lugentium, quia miſerorū amantium, monſtrantur exiſtentes fuſi in omnem partem, quia ex omni genere mortalium, reperiuntur amoribus confecti, dicunt, ſup. enim illos, ſic, videlicet, lugentes, nomine & quia non dicit, qui dicant, intelligemus omnes ij, ſup. quos amor durus. i. intollerabili, aut immedicabilis, peredit, id eſt abſumpſit, tabe lenta. i. cōfectione ſanguinem corrumpente, crudeli, id eſt inclementi, celant hic. i. hoc quarto locos, calles, id eſt vias frequentatas, & durae exiſtentes, ſecreti, id eſt ſemoti ab alijs, & ſilua myrthea. i. ex myrtho, quæ eſt in tutela Veneris, tegit, & ſup. eos, aut, & quo ſilua myrthea tegit, curæ non relinquūt, ſupple eos, in ipſa morte, quia amant, & curis afficiūtur, ēt poſt mortem (nam, vt poſtea apertius dicetur, qualis quiſque inuenitur in morte, talis iudicatur, & in ea affectione permanet)

Nota. Ipſe, ſupple Aeneas, cernit his locis Phædram, filiam Minois, quæ Hippolytum priuignum ſuum deperibat, & Procrin, vxorem Cephali, & ab eo, ob zelotypiam interemptam, & Eryphilem, coniugem Amphiarai, mœſtam, quia nocentem ob culpam. ſ. nam non eſt ob id vituperandus Maro, quod mœſtam dicit, licet enim nocens, crimen in maritum commiſit, mœſta tamen, & à filio interempta fuit. Eryphilem, dicit, monſtrantem vulnera crudelis nati, id eſt à crudeli filio illata, & cernit Euadnem, filiam Martis, ex Thebe, & coniugem Capanei, quæ ſe in ardentem mariti rogum iniecerat, & cernit Paſiphaem, Minois vxorem, & Solis filiam, quæ Tauri amore arſit, vt in principio huius 6. dictum eſt. Laodomia, vxor Protheſilai, qui primus in bello Troiano perijt, & vxor ipſa, in eius vmbræ cōplexibus in comes, his ſuperioribus amatricibus, & Cœneus, quondam iuuenis, id eſt mutatus in ſexum virilem. nam vt virgo, raro de viro ita iuuenis, raro de fœmina legitur, & nunc fœmina rurſus. i. iterum, & reuoluta, id eſt reuoluto tempore mutata, in figuram veterem, id eſt priſtinam, ſcilicet fœminam. Inter quas errabat Dido Phœniſſa, id eſt ex Phœnicia, & Phœnicum regis filia, errabat, id eſt vagabatur, exiſtens recens à vulnere, id eſt propter vulnus, paulò ante ad inferos demiſſa, quam heros Troius, id eſt Troianus, aut Tros, cognatos. ſ. Aeneas, vt. i. poſtquam, ſtetit iuxta, ſup. eam agnouit per vmbram obſcuram, qualem quis, aut videt lunam ſurgere, id eſt oriri primo menſe. i. in principio menſis, hoc eſt in nouilunio, aut putat ſe vidiſſe per nubila, id eſt nubium caliginem, &, ſup. Aeneas, demiſit. i. deorſum miſit lacrymas, & affatus eſt dulci amore, id eſt more dulciter amantium, ò infelix Dido, ergo. ſ. quia te hic offendo, nuncius verus, id eſt veridicus, & vera nuncians, venerat mihi, id eſt ad me. ſ. nuncians te extinctam, id eſt mortuam, & ſecutam extrema. i. vltima rerum, hoc eſt mortem, quia Mors, vltima linea rerum eſt, Mors qđ ferro. i. gladio, in quem incubuerat. Heu, dolentis interiectio, ego fui tibi cauſa, id eſt occaſio, funeris, id eſt mortis, ego iuro per ſidera, per ſuperos, & per ſup. eam fidem ſic qua, id eſt aliqua fides eſt, ſub ima, id eſt profunda tellure, hoc eſt apud inferos, quod, ſupple ò regina, ego ceſſi de tuo littore. ſ. Carthaginienſi, inuitus, quia deorum imperio coactus, ſed ſi inuitus, miranda eſt amoris vis, quæ etiam tantum virum irretinerat. Sed iuſſa deum, id eſt deorum, quæ cogunt me nūc ire per has vmbras. i. per loca ſenta. i. ſqualida, ſitu. i. lanugine immunda, & mucore creſcente in loco humido, per quem rarus eſt tranſitus, & per noctem profundam (Probatio eſt ergo à maiori & difficiliori, nam ſi iuſſa deum impulerunt ire ad inferos, facile potuerunt abſtrahere a Carthagine in Italiam) hęc dicit, iuſſa Deum, egere. i. impulerunt me, ſup. à Carthagine, ſuis imperijs nec quiui. i. valui, aut potui credere, me ferre. i. allaturum tibi, meo diſceſſu, huc tantum dolorem, vt. ſ. ſeipſam interimeres, ſiſte. i. firma gradum, id eſt greſſum tuum, aut iter, & ne ſubtrahe, pro ne ſubtrahas te, noſtro aſpectu pro aſpectui. Per hoc tacite ſignificat eam ad verba Aeneæ fugā paraſſe. vnde addit, Quem fugis? hoc quod ego alloquor te, extremum, id eſt extremo loco, eſt fato. i. per fatum, aut per deorū permiſſionem, Aeneas lenibat, pro leniebat. i. mulcebat, & mitigabat talibus dictis. i. verbis, animū. ſ. Didonis, hoc eſt a parte totum, ipſam Didonem, aut ſimulacrum eius, ardentem. ſ. ira, & tuentem. i. inſpicientem, torua. i. torue, hoc eſt minaciter, & terribiliter & ciebat. i. prouocabat potius ex ſe, quam ex illa, nam poſſumus & nos, ad lacrymas prouocare. Nam illa. ſ. Dido, auerſa. ſ. ab Aenea, in ſignum indignationis, tenebat oculos fixos, ſolo, id eſt in terram, nec mouetur magis vultum, id eſt non habet magis motum vultum ſermone incepto. ſ. ab Aenea, ſed non completo, quia nihil reſpondet, quam ſi ſilex dura ſtet. ſ. ante Aeneam, hoc eſt ſtatua ex ſilice, aut cautes. i. lapis durus, Marpeſia. i. Paria, hoc eſt ex Paro inſula, vbi marmor, candidū, & durum eſt. Ipſa corripuit. i. ſimul rapuit ſeſe, tandem. i. poſt multā indignationem, & refugit inimica. i. infenſa, in nemus vmbriferum. i. frondoſum, vbi Sichæus coniux, priſtinus. i. prior, reſpondet illi curis. i. ſolicitudinibus amorū, & æquat. i. æqualem, facit, amorem. ſ. ſuum, in illam, cum amore illius in ſe. Nec minus. i. nihilominus, Aeneas perculſus. i. percuſſus, & afflictus, caſu iniquo, quod. ſ. inuitus, & ignorans, ad mortem cōpulerat, proſequitur lacrymans, & miſeratus eſt. i. miſericordia proſecutus eſt, longe. i. per longum ſpatiū, euntem. i. aufugientem. ſ. Didonem. De qua lectione addamus & illud Donati, quod, vt expoſitio textus e regione eius haberetur, ſuperioribus detraximus, & in hunc locum recepimus. [Vmbram Obſcuram.) Cum dicit, vmbram obſcuram habuit aliquid luminis, id enim eſt obſcurum quod oſtēdit aliquam lucem, ſed & maximas habet mixtas tenebras. [Demiſit lacrymas) Nō cogitauit flere, nam dolor vetus, repentinos fletus, non coactus excludit. [Infelix Dido) Perſonarum, & cauſarum ratio habetur. Dido fuit aſpera propter recentis facti cauſam, cuius quantus dolor fuerit, oſtendit exitus. Acerbitas etiam

 volneris,

vulneris,& aſpectus auctoris, dolorem duplicabat. Aeneas autem,ſe reum agnoſcit,& interpoſita purgatione,factum fatetur. Infelix Dido,oſtendit dolorem, quod miſerabiliter ferat, & augetur,quod ferro perierit.[Per ſidera)Firmamentum ponit purgationis,quia apud illam,fide carebat, & quia hominum teſtimonium adhiberi non poterat,adhibet deorum. [Et ſi qua fides) Quia neſciebat, quod genus iuriſiurandi apud inferos eſſet, poſuit generalem iurationem.[Inuitus) Non te fugi.ſed potiorum iuſſis,ceſſi.[De tuo littore,)q.d.mutaui locum,ſed de animo retinui. [Nec credere quiui) Mendacio veriſimili tutatur cauſam. Ipſa,primo ſilendo,& ſe auertendo,& poſtremo fugiendo,oſtendit iram.

VARIA LECT. NEC procul hinc) In Rom. lib. & aliquot alijs manuſcriptis. Hic,habetur. [Crudeli tabe perdidit)In antiquioribus aliquot exempl.Peremit,legitur.[His Phædram,Procrimq.)Neque illud placet quod in Rom.lib.Procnin,legitur. [Fato reuoluta) In Rom.Reuocata,legitur. [Primo quis) In antiquis pleriſque libris,Qui legitur.[Auerſa tenebat)In lib.aliquot antiq.Aduerſa,legitur.[Vultum ſermone)In libris aliquot antiq. Vultu,caſu ſeptimo, legitur. [Proripuit ſeſe) In Rom. lib. in Oblongo, in Med.& pleriſque alijs antiquis,legere eſt,Corripuit ſeſe. [Caſu perculſus) Veteres omnes lib.quos legi ferè paſſim,Percuſſus,legunt.[Proſequitur lacrymans longe,& miſeratus euntem eſt)Vltima huius carminis dictio,Eſt,nuſquam in antiquis exemp. habetur. In Rom.lib.verſus tota ita legitur,Proſequitur lacrymis longe, & miſeratur euntem.

Inde datum molitur iter: iamq́ue arua tenebat
Vltima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit,Glaucumq́ue,Medontaq́.,Therſilocumq́;,
Tres Antenoridas, Cereriq́ue ſacrum Polybetem,
Idæumq́ue etiam currus, etiam arma tenentem.
Circunſtant animæ dextra, læuaque frequentes:
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: iuuat vſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæq́ue phalanges
Vt videre virum, fulgentiaq́ue arma per vmbras;
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq́ue ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus vltro.
Deiphobe armipotẽs, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optauit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſtaque cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis aceruum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magna manes ter voce vocaui.
Nomen, & arma locum ſeruant: te amice nequiui
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.

SERV. DAtum molitur iter) Peragit. Datum autẽ,dixit, aut rõne fati, aut oblatũ fortuito,quod τυχὸν dicunt. [Arua tenebant Vltima) Atqui multa adhuc ſuperſunt, ſed dixit quantum ad y, pertinet literam. In his.n.quæ dixit,mixta ſunt virtutibus vitia. In his autem quæ dicturus eſt, nocentum pœnas a priorum ſegregat meritis. Nam inferi (vt diximus ſupra) humanam continent vitam, hoc eſt animam in corpore conſtitutam. Hæc autem,quæ dixit mixta eſſe manifeſtum eſt. Licet.n.in viris fortibus laudetur virtus, eſt tamen vituperabile alienũ imperium cædibus occupare. Item amare priuignum,crimẽ eſt virtus,maritum. Alij diſtinctione mutata dicunt, Tenebant arua,quæ vltima viri fortes frequentant .ſ. quæ poſſident vltima. [Hic illic occurrit Tydeus) Aliheæ, & Oenei filius,quem in bello Thebano Menalippus extinxit.[Parthenopæus) Menalippæ, & Martis, ſiue Melanionis filius rex Arcadiæ, qui Thebana bella puer admodum petijt. [Adraſti pallentis imago) Rex Sicyonis Adraſtus primo fuit, poſt Argiuorum ſocer Tydei, & Polynicis. Quod autem ait Pallentis,aut epitheton eſt vmbræ, aut illud reſpexit quia in bello Thebano conſumptis ſex ducibus ſolus aufugit. Fugæ autem comes ſemper eſt pallor.[Hic multum fleti).i.nobiles,quorum mortem magna ſequitur lamentatio. [Ad) Pro apud. [Caduci) Mortui. a cadendo. Vnde & cadauer dicitur. [Longo ordine) Ingenti multitudine, vt, Pueri & pauidæ longo ordine matres, non ad ordinem ſtante. Sanè.n minus eſt, In longo ordine, In ingenti multitudine. [Tres Antenoridas) Multi ſupradictos accipiunt, quod falſum eſt Hom. docet,qui eos commemorat. [Cereri ſacrum) Sacratum, nomen pro participio. [Idæumq́ue) Quem aurigam legimus Priami. [Etiam) Adhuc,vt, Quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur Tellure repoſtos. [Vſque) Diu. & eſt aduerbium. [Trepidare) Pro trepidabant. [Ceu quondam petiere rates;)Oſtendit vitia nec morte finiri. [Fruſtratur hiantes) Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat quod alijs vmbris verba dat, his ſilentium. Timorem enim exprimit,qui viuis quoque adimit vocem: vt, Obſtupui,ſteteruntq́. comæ,& vox faucibus hæſit. [Deiphobum vidit,) Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. [Ad cuius domum primum ire neceſſe erat) Vbi fuerat cauſa bellorum: vt, Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano ſuperante, domus. [Lacerum) Pro laceratum .i. habentem ora dilacerata. [Populata) Vaſtata, id eſt deformia ſublatis auribus. [Truncas) Truncatas. [Inhoneſto) Turpi. Terentius, Illum ne obſecro inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here,ſenem, mulierem? [Pauitantem) Ne agnoſceretur timentẽ.[Tegentem)Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? Tegere autem eſt celare, vt econtra nudare eſt indicare, vt, Traiectaque pectora ferro Nudauit. [Notis vocibus) Amicabilibus. [Optauit ſumere) Elegit vt ſumeret. [De te) Pro in te. [Rhœteo in littore) Vbi erat Aſylum Aiacis, ſicut in Sigæo,Achillis. Et bene illic quaſi vbi tutatus eſſe potuerant. Sanè Rhœteium dicitur, & facit Rhœteum, ſicut etiam Cytherea,& Cytherea. [Et arma) Depicta .ſ. [Seruant) Tenent. [Te) Tuum corpus,vt, Nunc me fluctus habet.

ASCENSIVS.

INDE datũ &c.) Docet quo progrediendo ad quotum circulum peruenerunt, in quo bellatorum ſunt animæ, nam & Martius furor dicitur, ſicut & amorum. Non ergo ſola bellandi gloria,purgatas facit animas,& ad Elyſios ducit. Nam, qui bello etiam iuſto inſudant, multa ſæpe deteſtanda committunt,quia tamen, neque omnino reprobandi ſunt, qui arma tractant, nec approbandi, non dicũtur,aut in ſummo ſiniſtræ partis literæ Pythagoricæ, neque in ſummo dextræ. De qua re dicit Don.ſt.[Multum fleti) Quia propter ſuas virtutes,magnũ reliquerant luctum.[Sacrum Polybetem)Oſtendit numina,ſuos in morte iuuare non poſſe. [Proceres) Non tantum ordine,ſed meritis Phalanges,ac ſi tota Græcia. ad inferos migraſſe videretur.Oſtendit igitur,quanti Aeneam hoſtes feciſſent in bello,oſtẽdit etiam,non ſine multa ſua cæde viciſſe Græcos. [Tegentem) non quia poſſet manibus, ſed quia toto ſe corpore ſubtrahere conabatur, aut totum auertere. [Quis) Non tam interrogantis hæc ſunt,quam admirantis,& dolentis. Admiratur primo,cogitare quempiam potuiſſe, tot aduerſa ſupplicia in viro tam forti, deinde,quod auſus eſſet implere,deinde, quod totum corpus ſupplicio inſectatus eſſet.[Feſſum Procubuiſſe ſuper aceruum)Magna laude afficit. non enim dicit,occiſum,ſed,procubuiſſe laſſatum. [Egomet,) Quaſi dicat non alijs commiſi. [Inanem) Quia inter hoſtes confuſos iacens, reperiri non potuiſti. [Te amice) Feci,quod potui,non quod volui,quia te reperire non potui. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas molitur.i.cum molimine, & ſummo conatu pergit. Inde, id eſt deinde, aut potius, ab eo loco, iter datum, id eſt conceſſum ſibi à fatis, cum ceteris negatum ſit, ab eo vno circulo, tranſire ad alium, niſi purgatione

gatione ſacta, & tenebant iam arua, quæ vltimæ .i. quas vltimas partes, aut, quorum vltimas partes, clari bello frequentant ſecreta, aut (ſecundum Seruium) tenebant vltima arua. ſ. purgandorum, hoc eſt. quorum operationes, habent mixta virtutibus vitia, quæ .ſ. loca, ſecreta .i. ſepoſita ab alijs locis, clari bello frequentant .i. habitant, & colunt frequenter, Tydeus, pater Diomedis, & filius Aenei, occurrit hic .i. hoc loco, illi .ſ. Aeneæ, & Parthenopæus, filius Atlantæ (vt Beroaldus docuit ſupra, ad illud, Triſtisq. ſenectus) inclytus .i. glorioſus, & clarus armis, ſupp. occurrit illi hic, & imago Adraſti pallentis .ſ. præ timore, quia aufugerat, hic, ſup. occurrunt, illi Dardanidæ, multum fleti, ad ſuperos .i. nobiles, quorum mors fletibus honorata eſt, & caduri .i. qui ceciderunt, bello .i. per bellum, aut in bello, quos ille .ſ. Aeneas, cernens omnes longo ordine, ingemuit .i. multum gemuit .ſ. Glaucum, Medonta, & Therſilochū viros illos, Troianis olim fautores. Glau-

Glaucus. cus .n. erat Liciorum ductor, cuius ſingulare certamen deſcribit Hom. lib. Iliad. vj. dicens, eos, inſecta pugna deſiſſe, mutatis armis aureis Glauci, pro ferreis Diomedis, vt Horat. ſ. Ser. meminit. Fuit aūt (teſte eodem Hom. lib. I l. Iliad. (quidam Medon, filius nothus Oilei ex matre Rhena, ſed hic de Troiano loquitur. Fuit item Idęus, quidam filius Daretis, cuius idē meminit.

Polybetes Fuit & alius filius Priami, cuius etiam meminit, dum introducit Priamum veniſſe in caſtra Achillis. Polybetes autem fuit ſacerdos Cereris, vnde in ſecundo dictum eſt: Templumq. vetuſtum deſertæ Cereris, interfecto .ſ. ſacerdote. Et, ſup. vidit hic, tres Antenoridas .i. Antenoris filios, qui ſunt Archelochus, Acamas, & Elycaon, & Polybetem ſacrum .i. ſacratum Cereri. & Idęum, Priami aurigam tenentem, etiam .i. adhuc .i. apud inferos, currus, & etiā arma. Animæ frequentes .i. crebræ circumſtant, dextra, & læua .i. ſiniſtra .ſ. parte, nec ſatis eſt, vidiſſe ſemel, ſed iuuat .i. delectat vſque .i. continuo immorari, dubium autem videtur, an Aeneam delectet vidiſſet animas, an animas, Aeneam, ſed potius dicero, q animæ affectauerint videre Aeneam, quia ſequitur, & ſup. iuuat, conferre gradum .i. congredi, & diſcere cauſas veniendi .i. cur Aeneas aduenerit. Et proceres Danaum .i. Græcorum, & Phalanges Agamemnoniæ .i. quaſi totius exercitus, qui ſub Agamemnone ſtipendia fecerant, vt .i. poſtquam, videre virum .ſ. Aeneam, adhuc viuum, & alma .ſ. eius, fulgentia per vmbras, trepidare, pro trepidabant, aut, cęperunt trepidare ingenti metu. Pars, ſup. cępe runt vertere terga, ceu .i. veluti, petiere quondam rates .i. naues ſuas, pars .i. partim, ipſi, ſup. cœperūt, tollere .i. eleuare, vocem exiguam, quia veram vocem, vmbræ non habent, vnde clamor inceptus fruſtratur hiantes .i. facto hiatu, clamare putantes. Si tamen nullus vagitus ploratus, aut vox fuit apud inferos, non etiam potuiſſent loqui. Atq; ipſe Aeneas, vidit hic .ſ. in hoc campo bellatorum Deiphobum (quia Græce, Deiphobos, dicitur non ſcribetur, Deiphobus, ſed quatuor ſyllabarum eſt) Priamidem .i. filium Priami, ex Hecuba laniatum toto corpore, & lacerum ore crudeliter .i. habentem ora crudeliter, & immaniter lacerata, ora (dicit) & ambas manus, & tempora .i. partes capitis, ſecundum auriculas, populata .i. ſpoliata, & denudata, auribus .i. auriculis, raptis .i. ablatis, & nares .i. naſi meatus, truncas .i. truncatas, vulnere inhoneſto .i. turpi, quia honeſtum, pulchrum vocamus. Ipſe vix .i. cū difficultate, adeo .i. omnino, agnouit, ſup. eum, pauitantem .ſ. præ rubore, & tegentem dira ſupplicia .i. plagas dire illatas, pro ſupplicio, & compellit .i. alloquitur, cum appellatione eius, vltro .i. priuſquam ille ſe offerret vocibus notis .i. ſermone patrio, aut proprio nomine ò Deiphobe, armipotens genus .ſ. progenies, ab alto ſanguine Teucri, quis optauit ſumere de te tam crudelia pœnas? q.d. immaniſſimus inimicum fuit, & ſi forte talis reperiri potuit, qui vellet, cui licuit .i. cui permiſſum eſt a dijs, tantum .ſ. pœnarum ſumere de te? q. d. etiam, ſi quis voluiſſet, deos tamen permittere non debuiſſe. Fama tulit .i. detulit, mihi .i. ad me, te feſſum ſuprema nocte .i. cum Troia excideret, de vaſta cæde .ſ. occiſione, Pelaſgum .ſ. Græcorum, quos occidiſti, procubuiſſe ſuper acerbum .i. tumulum, ſtragis .i. ſtratorum, congregationis confuſæ .i. mixtæ, ex nobilibus, & ignobilibus ex amicis inter ſe, & inimicis, Egomet .i. in propria (vt dicunt) perſona, non habens fidem alteri, conſtitui tunc .ſ. poſtquam id audiueram, tumulum inanem .i. cenotaphium, ſepulchrum ſimulatum, quod pro vero erat, dum cadauer haberi non poterat, in littore Rhœteo .i. Rhœtei promontorij Troiani, & vocaui ter, magna voce, manes .ſ. tuos .i. ſpiritus vagos, vſque ad exequias ſepulturæ, ſecundum Ethnicos. Nomen .ſ. tuum, & arma .i. inſignia tua, ſeruant locum .ſ. ſepulchri, ò amice, ego nequiui conſpicere te .i. ſimulacrum tuum, aut corpus tuum, & ponere illud terra patria, decedens .i. cum decederem, terra patria .i. de patria mea. poteſt enim bis cunſtrui.

VARIA LECTIO.

IDÆVMQVE etiam currus) In Rom. lib. Currum, vnitatis numero, abſque vlla colliſione legitur. [Veniendi diſcere cauſas) In antiq. lib. Rom. & aliquot alijs, Poſcere cauſas, legitur. [Vaſta de cæde) Antiqui omnes lib. legunt, Vaſta re cæde. [Rhœteo in littore) In Rom. lib. abſque præpoſitione, Rhœteo littore, ſcriptum eſt. [Nomen & arma locum ſeruant) In Longobardico lib. Locus, nominatiuo caſu legitur.

Atque hic Priamides. Nihil ò tibi amice relictū eſt:
Omnia Deiphobo ſoluiſti, & funeris vmbris.
Sed me fata mea, & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis. illa hæc monimenta reliquit.
Nanque vt ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti, & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.
Illa chorum ſimulans, euantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnoque grauatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque iacentem
Dulcis, & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Emouet, & fidum capitis ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo. comes additur vnà
Hortator ſcelerum Aeolides. dij talia Graijs
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui viuum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint pelagi ne venis erroribus actus?
An monitu diuum? an quæ te fortuna fatigat,
Vt triſtes ſine ſole domos, loca turbida adires?

SERV. OMnia ſoluiſti) Quia conſtituto tumulo manes vocauit. [Et funeris vmbris) Sepulturę meæ vmbris. Nā funus illic eſſe nō potuit, Vbi nec cadauer qdē fuerat. [Fata mea, & ſcelus exitiale Lacænæ) Secundū Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato deſcendere. Vnde iſta coniunxit fatum, & ſcelus Helenæ, per quę ibi mora cōtigit. [Monumenta) Sermo medius, dictus ab eo quod moneat mentem. Vnde eſt hic de malis. Econtra in tertio. Manium tibi que monumenta meorum. [Egerimus) Rimetri neceſſitate corripuit. [Meminiſſe neceſſe eſt) Cicero. Cui placet, obliuiſcitur, cui dolet, meminit. Ergo quia doles, meminiſſe neceſſe eſt. [Fatalis) Mortiferus, vt, Fatiferumq. enſem. [Super ardua venit Pergama,) Aut quòd in arce eſt poſitus, aut q a deiectis muris ſupra tractus eſt. [Grauis) Grauidus, vt, Grauis tentabunt pabula fœtas. Supra autem dixerat, Feta armis. [Euantes) Euantes) Phrygias, aliter non ſtat verſus, Euātes autem Bacchantes, à Libero qui Euan dicitur. Chorum autem ait multitudinem in ſacra collectam. [Circunducebat) Diuiſit in duos verſus vnam partem, ſed ideo quia eſt compoſita. Lyrici vero etiam incompoſitam partem orationis in duos diuidūt verſus. [Confectum curis) Atqui vacauerat gaudijs, ſed illud oſtēdit quod ait Stat. Stant veteres ante ora metus. Nā curæ ferebantur ſuo impetuo ex priſtino belloq; tumultu. Alij hanc ipſam curam volunt, qd̄ habebat coniugē pernicioſam maritis. Vnde ſequitur, Egregia interea coniux, per Ironiā. [Vocat Menelaum, & limina pandit) Ante pandit, & ſic vocat, vt: Subeūt loco fluuiumq. relinquunt. [Id magnū ſperans fore munus amanti) Putauit ſe vitia præterita pr̄ntibus poſſe eſlare, quod ēt ſequens indicat verſus. [Aeolides) Vlyſſes qui vbique talis inducitur. Nā Anticliæ filius eſt, q̄ ante Laertæ nuptias clam cum Siſypho Aeoli filio concubuit. Vn̄ Vlyſſes natus eſt. Hoc et ēt in Ouidio Aiax obijcit, quid ſanguinoe cretus Siſyphio. Alij ſlidem legunt,

legunt, de quo nuſquam legimus. [Si) Si quidem. [Viciſſim) Quia ipſe narrauerat. [Pelagi ne venis erroribus actus?) Non ad inferos, ſed ad locum in quo inferorum deſcenſus eſt. i. ad Auernum ſi intra terram ſunt inferi. Alij altius intelligunt, q ſub terra eſſe inferos volunt ſecundũ chorographos, & geometras, qui dicunt terram σφαιροειδῆ eſſe, quæ aqua, & aëre ſuſtentatur, quod ſi eſt, ad Antipodes poteſt nauigatione perueniri, quia quantũ ad nos ſpectat. inferi ſunt, ſicut nos illis. Hinc eſt, q terram eſſe inferos dicimus, quanquam illud ſit, quia nouem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epiſtolam vento allatam ab Antipodibus, quæ habet, Superi inferis ſalutem. qua occaſione tractat reciprocum hoc quod diximus ſupra. Nam prudentiores etiam animas per μετεμψύχωσιν dicunt ad alterius climatis corpora tranſire, nec in eo orbe verſari in quo prius fuerint. vnde ait Lucanus: Regit idem ſpiritus artus orbe alio longæ canicies ſi cognita vitæ. Sciendum tamen Homericum eſſe. Nam, & illic Elpenor ſimiliter Vlyſſem interrogat. [Sine ſolo domos) Non eſt contrariũ, Solemq. ſuum ſua ſidera norunt. Illud. n. de campis Elyſijs dicit.

A S C. ATQVE hic Priamides) Ponit reſponſum Deiphobi, idem aſſerentis, videlicet, amicum eſſe, & pium virum, talis. n. vbiq; inducitur propter Cæſarem, vſque à pœnitentiam clementem. Docet, quomodo ſic iacet appareat. Circa quẽ locum dicit Don. ſic. [Illa) Propter odium nomen non poſuit ſic ſupra, Lacænæ, dicit. [Infelix thalamus) Vel quia in eo, talem habui vxorem, vel quia ibi, tot ſupplicijs ſum affectus. [Contra) Ex hoc nomine, deteſtabilius ſcelus facit, quod violatum ſit coniugium, quod ſacrum eſſe oportet. Coniux, non dixit, mea, ſed quæ multorum fuiſſet, neque ſe amaret. [Dij talia Graijs) Pulchra apoſtrophe, & multa continens. Oſtendit autem tanti ſceleris, ſolos deos vltores eſſe poſſe. [Age fare) Quærit optime Deiphobus, ſed Poëta, optimo conſilio abſcindit reſponſionem, ne dicta iterum dicenda ſint. Hæc ille. Ordo eſt. Atque Priamides. ſ. Deiphobus, ſup. reſpondit, aut locutus eſt, hic. i. ad hęc dicta Aneę, ò amice, nihil relictũ eſt tibi. i. a te, tu ſoluiſti Deiphobo omnia. ſ. quæ perſoluere amico poteras, & vmbris. i. ſimulacris funeris, quia verum funus eſſe non poterat, ſed mea fata. i. mala, ex fato prouenientia aut ad quę natus mihi videor mala, & ſcelus exitiale. i. perfidia execrabilis. Lacænæ. ſ. mulieris, hoc eſt Helenæ, merſere me his malis, illa. ſ. ſceleſta Lacæna, reliquit hęc monumenta. i. memoriam ſui, facturæ ſtigmata, nanque tu noſti, vt. i. qualiter, nos egerimus ſupremam noctẽ. i. magnam partem ſupremæ noctis, inter gaudia falſa. i. deceptoria, quia ſperabant Gręcos abijſſe, & iden gaudijs, ac vino indulgebant, vnde dictum eſt in 2. Inuadũt vrbem ſomno, vinoq. ſepultam, ac neceſſe eſt nimium meminiſſe. i. nos memores eſſe, quod de Deiphobo manifeſtum eſt, de Aenea quoq; qa dixerat in 2. de malis Troiæ, & quorum pars magna fui, cum equus fatalis. i. fatis volentibus nobis fatum. i. exitium ferens, venit ſaltu. i. ſaliuit quodammodo, quia ruptis muris ſuper Pergama. i. mœnia Troiana, ardua. i. valde alta, & tamen equus, adhuc aluus extollebat caput, & ipſe equus grauis. i. fœtus, attulit aluo. i. in aluo ſua, peditem armatum, qa dictum eſt. Vterumq. armato milite complet. Illa. ſ. nota adultera, & fundi noſtri calamitas Helena ſimulans chorũ. i. choream bacchantium, præ lætitia, ducebat Orgia. i. feſta Bacchanalia, quæ noctu fiebant, inter Phrygias. ſ. matronas, euantes. i. bacchantes, & Bacchum (qui Euan dicitur) inuocantes. Ipſa, q. d. in propria perſona, exiſtens media. i. princeps Bacchantium, tenebat ingentem flammam. i. facem, & vocabat Danaos ex ſumma arce, dato. ſ. indicio flammę, quod, & nautis dari ſolet. Thalamus infelix. i. qui me infelicem fecit, torus. ſ. coniugalis cum Helena, habuit me tunc confectum curis. ſ. longi belli præteriti, & ſomno preſſum, propter præterita vigilias. [Et bene dicit habuit me, & non ego habuit, quia qui coactus, & oppreſſus cubat, haberi potius videtur, quàm habere) & quies dulcis, & alta. i. profunda, & ſimillima morti placidæ. i. trãquillæ, poſtquam tranſacta eſt, aut tam matura, preſſit me iacentẽ. i. profundiſſime obdormiui. Coniux egregia. i. inſignis, ſed malignitate, aut ironia eſt, q. d. quam egregiam putauimus, qui pro ea tot bella ſubiuimus, emouet interea tectis. ſ. meis, omnia arma, & ſubduxerat. i. ſubripuerat, & clã abſtulerat, capito. ſ. meo, enſem fidũ. ſ. cuſtodem virorum fortium, nam ob timorem eius, nemo eos inuadere audet, & vocat Menelaũ. ſ. primum maritum ſuum, intra tecta, & pandit. i. aperit, limina. i. oſtia, quæ ſunt ſuper limina. ſ. cum ironia amara, ſperans id fore amanti. ſ. Menelao, magnum munus. i. obſequium, aut beneficium, & famam. i. infamiã veterum malorum, poſſe extingui. i. deleri, ſic. i. per tale munus. Quid moror. i. ad quid te pluribus ſuſpenſum teneo, ipſi. ſ. Gręci innumeri, irrumpunt. i. vi irruunt, thalamo. i. in thalamum noſtrum. Aeolides. i. nepos Aeoli filius Siſyphi, videlicet Vlyſſes (qui per contemptum, Aeolides dicitur, quaſi ex ſtupro genitus, non ex Laërte matrimonio, vnde de cantu Sirenum, Sanguine Siſyphio generatus vectus Vlyſſes) hortator. i. inſtigator, ſcelerum. i. ſceleratorum facinorum, additur. ſ. alijs, comes, vna. i. pariter, ò dij, inſtaurate. i. inſtar illius facti reddite, hoc eſt ad æqualitatem pœnæ, Graijs. i. Græcis, talia. ſ. facinora, ſi ego repoſco pœnas ore pio. i. inſonte, & quo deos colui. Sed age fare. i. eloquere, & dic nobis viciſſim, qui caſus attulerint te viuum, ne pro an, venis actus erroribus pelagi? an monitu diuum? an quæ fortuna fatigat te, vt adires. i. adire compelleris, domos triſtes, & loca turbida ſine ſole? huius interrogationis reſponſio, prius habita eſt, & ita non reſpondet Aeneas, vetante Sibylla.

VARIA LECTIO.

ATQVE hic Priamides) In Rom. lib. & in quibuſdam alijs antiq. legere eſt, Ad quæ Priamides. In Long. Ad quem. [Relictũ eſt) In nullo ex his veteribus lib. inueni verbum, Eſt. [Irrumpunt thalamo) In Rom. lib. ac pleriſq; alijs, Irrumpunt thalamos, accuſatiuo caſu legitur. [Additur vna) In libris antiq. penè omnibus. Additus, ſcriptum eſt. [Age fare viciſſim, Attulerint) In antiquis aliquot, Attulerint.

P O E. Hac vice ſermonum roſeis aurora quadrigis
Iam medium ætherio curſu traiecerat axem.
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit, breuiterque affata Sibylla eſt.
S I B. Nox ruit Aenea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes vbi ſe via findit in ambas,
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis. at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: P O E. Ne ſæui magna ſacerdos:
Diſcedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, noſtrum, melioribus vtere fatis.
D E I. Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Aeneas ſubito, & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circundata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta aduerſa ingens, ſolidæque adamante columnæ:
Vis vt nulla virum, non ipſi excindere ferro
Cælicolæ valeant. ſtat ferrea turris ad auras:

S E R V. HAc vice ſermonũ) Hęc ſacra, vt diximus ſupra, pter vnius diei ſpatiũ non tenebãt, vnde vetat Sibylla ne inanibus fabulis datum. i. ſtatutum, & legitimum tps teratur. quod autem dicit, Auroram medium axem traiecerat, illud oſtendit quod ſm Tuſcos diſt ortus eſt a ſexta diei hora. Ortus. n. diei habet Auroram. Don. tñ dicit Auroram cum quadrigis poſitam, Solẽ ſignificare. [Breuiterq;) Quod congruit morã abiurganti. [Nox ruit) Si per diem ſacra celebrãtur, Ruit eſt imminet, ſi per noctem. Fruitur. [Flendo) Proprie. nam, & lacrymæ, & gemitus fuerant. [Findit in ambas) Compendioſius, quam ſi duas diceret. Poteramus enim etiam tertiam ſperare. Sic Saluſt. inter ſecundum atque vltimum bellum Carthagineſe, non ſit tertium. [Iter Elyſium) Ad Elyſium, de quo diximus ſupra. [Malorum) Impiorum: vt, Multa malus ſimulans vana ſpe luſit amantem. [Impia Tartara) Vbi puniuntur impij. [Ne ſæui) Ne iraſcere. Terentius: Ne ſæui tantopere, & antique dictum eſt. Nam nunc ne ſæuias dicimus, nec imperatiuũ iungimus aduerbio imperantis. [Explebo numerum) Vt diximus ſupra, Explebo eſt minuam. Nam ait Enn. Nauibus explebant ſeſe, terrasq. replebant, quem Caper ſecutus cum de præpoſitione ex, tractaret, hoc exemplum poſuit. Senſus ergo eſt, Minuam veſtrum numerum, & reddar tenebris. Nam circa Aeneam, & Sibyllam aliquid lucis fuiſſe intelligimus, quippe circa viuos. Vnde paulò poſt, Reſpicit Aeneas ſubito. Et reliqua. Alij, Explebo, male putant complebo eſſe,

vmbra

Tiſiphoneque ſedens, palla ſuccincta cruenta.
Veſtibulum inſomnis ſeruat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæua ſonare
Verbera, tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.

vmbrarum .ſ. à quibus diſceſſerat, numerum. Alij, Explebo numerum, dicunt, eſſe ſinkom tempus ſtatutum purgationi, & in corpus recurram: vt hoc fit. [Reddarq. tenebris] Nam legimus. Cleuſæ tenebris, & cernere cæco, vt ſit, ſenſus, Iraſceris mihi quaſi homo, nonne, & ego homo futurus ſum? Alij dicunt cur iraſceris? in locis his ſum quandiu vitæ per vim ereptæ expleā tempus, poſt tenebris .i. meis ſedibus reddar. Sed hæc omnia, congrue loco non eſſe manifeſtum eſt. Non enim intelligere poſſumus, Sibylla aliud volente .ſ. vt abſcederet, Deiphobum ad aliud reſpondiſſe. [I decus noſtrum] Aut, I ò decus noſtrum, vtere melioribus fatis, inferorum .ſ. comparatione, quia ait ſupra, An quæ te fortuna fatigat, Vt triſtes ſine ſole domos, loca turbida adires? Aut certe, I decus, & ſatis vtere noſtrum melioribus .i. quem aut ego autiu habuimus. [Mœnia lata videt] Tartareum dicit, quem vult eſſe carcerem inferorum. Quod autem ait lata, nocentium exprimit multitudinem. [Triplici circundata muro] Valde munitum indicat locum. [Torquet] Trahit, voluit. [Porta aduerſa ingens] Diſtinctione excludendum eſt vitium de duobus epithetis. [Solidoq. adamante] Lapis eſt duriſſimus, & tantæ ſoliditatis, vt nec ferro poſſit infringi. [Vis vt nulla virum] Virum non ad ſexum retulit, ſed ad virtutem, hoc eſt virorum fortium, vt Cic. Virum res illa quærebat. cum de viro forti diceret. Per hoc autem oſtendit nullum de tartaro ad ſuperos poſſe remeare, ne numinum quidem ſuorum. [Stat] Eminet. Auras autem inferis congruas intelligamus. Statius de Mercurio ait, Pigræ auræ eius impediebant volatum. De illo .n. loco multi quærunt. Quis tantus plangor ad auras? Et Pollio dicit Aeneæ, & Sibyllæ, quas illi ſecum traxerant, cum conſtet eſſe etiā illic auras. [Exaudiri] Exaudiebantur. [Tractæq. catenæ] Et genitiuus ſingularis poteſt eſſe, & nominatiuus pluralis.

ASC. HAC vice &c.) Recitat quomodo increpante Sibylla, quia tempus negocio ſuo debitum fando, nequidquam contereret de relicto Deiphobo, Aeneas tartara præter graditur, ad Elyſium tendens. Vnde Don. [Sed comes] Quæ illi propterea iuncta fuit, vt omnibus inſtrueret ignorantem. [Breuiter] Ne longitudine ſermonis tempus tereret, cū ipſa breuitatis admoneret. [In ambas] Honeſta eſt locutio, in ambas, potius quam in duas, intelligenim quod ambas vias dixerit, quæ eſſent natæ ex vna. [Melioribus vtere fatis] Placuit Sibyllam, & Aeneæ felicia ominatus eſt. [Mœnia lata videt] Locum deſcribit idoneum coercendis reis. Primo, triplici muro clauditur, ne facile euadere poſſint. Portæ ita ſunt robuſtæ, vt neq; diuina vi, neque humana poſſint frangi. Poſtremo omnia fluuius claudit, qui, & ſaxis, & fluminis tranſitum prohibet. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora traiecerat roſeis quadrigis, quibus .ſ. inuecta erat, hac vice .i. durāte hac viciſſitudine ſermonem, iam axem mediū, in, ſup. curſu æthereo .i. quē facit in ſphere, non illic .i. iam apud ſuperos, erat medium noctis & ſi quid eſſet diei apud inferos medium diei, vnde quia nocte vna, omnia debebant peragi, quæ peragenda erant apud inferos, vt cum ſequente ſole ad ſuperos redeant, & vt per inſomnia hæc omnia acta penitioribus ſignificentur, dicit, quia medio peracto apud inferos die, & apud ſuperos nocte, quia Aurora, medium curſu peregerat, quæ primo mane oritur, admonitum eſſe Aeneam a Sibylla, vt ad cetera properarent, quorum immemor videbatur, quia addit, Et fors .i. forte ipſi traherent, per talia .ſ. colloquia, omne tempus datum .i. conceſſum eis apud inferos eſſe, ſed comes .ſ. Sibylla, admonuit, & affata eſt, ſup. Aeneam, breuiter .ſ. pro negocio, ne quod carpit, cōterat. dicit ergo, ò Aenea. nox ruit .i. imminet apud inferos. & deſinere incipit apud ſuperos. Nos ducimus .i. abſumimus, horas .ſ. moliſſas flendo, q. d. ea re opus non eſt tunc tēporis, hic locus eſt, vbi via ſindit ſe, in ambas partes .i. hæc eſt triuium, cuius altera via .ſ. dextra. tendit ad locum beatorum, altera .i. læua, ad loca in æternum damnatorum. Dextera, ſup. eſt, quæ tendit ſub mœnia magni Ditis .i. Plutonis. qui diuitias ſuas apud inferos habet, & (vt ſuperius ex Macr. adductū eſt) tunc primum diuites putabantur animæ, quando erant rece ptæ regna Plutonis, in Elyſios .ſ. campos, nam habet idem Pluton, etiam reorum, ac noxiorum carcerem, videlicet Tartara. Hac .ſ. per dexteram, eſt nobis iter Elyſium .i. ad Elyſios campos. At .i. ſed, læua .i. ſiniſtra, exercet pœnas malorum, & mittit ad tartara impia .i. in quibus ſunt impij, & nullus eſt precatu locus, Deiphobus, ſup. locutus eſt, contra .i. econtrario, ò magna ſacerdos, ne ſæui, pro ne ſæuias .i. ne nimium excandeſcas dea, ego diſcedam .ſ. à vobis, & explebo numerum .ſ. quo manes mei corporiri debentur. (Dicitur at .n. Macrob. in De ſomno Scip. vt dictum eſt illic, Triſtisque ſenectue animus ſociari corporibus quibuſdam numeris, qui numeri dum ſuperſunt, perſeuerant, corpus animare cum vero deficiunt, mox arcana illa vis ſoluitur, qua ſocietas ipſa conſtabat, anima autem ipſa non deficit, quippe quæ immortalis, atque perpetua eſt, ſed impletis numeris, corpus faciſcit. Vnde hic dicitur: Explebo .i. perfectam numerum, quo corpori obnoxius eſt ſpiritus) & reddar tenebris .i. vmbris corporis mei. I .i. valde, & ingredere: I, inquit, noſtrum decus, vtere melioribus fatis, quem .ſ. ipſe vſus ſim. Ipſe Deiphobus effatus eſt tantum .i. duntaxat hoc, & torſit veſtigia in verbo .i. ſimul cum vltimo verbo, auertit ſe Aeneas reſpicit ſubito, qua loquendo eo, perductus erat quaſi ignorās, & vidit ſub rupe ſiniſtra .i. quæ erat in ſiniſtra parte, quæ aſpera, & rupoſa eſt in vertice, vt in littera Pythagoræ dictum eſt. mœnia lata circundata triplici muro, quæ .ſ. mœnia, amnis rapidus .i. velociter arripiens .ſ. Phlegethon .i. fluuius ille, tartareus .i. in Tartara tendens, ambit .i. circunfluit, flammis torrentibus .i. concremantibus, nam ab ardore dicitur Phlegethon, vt dictum eſt, & torquet .i. impellit, ſaxa ſonantia .ſ. ex impetu, porta aduerſa, ſup. eſt ingens. (Nullum eſt epitheton, quod frequentius cum alio ponat ſine copula, Maro noſter, et notuē ingens, ſicut, monſtrum immane ingens, &c. quod ideo forſitan fecit, quia ingens habet vim adorbij, ſignificās quaſi ſigne gente .i. exemplo, aut genere, ſicut ergo vitioſum non eſt, porta aduerſa, ſine exemplo, aut genere, ita nec porta aduerſa ingens præcipue, hic quia verbum interponitur ſic. Porta aduerſa eſt, ſup. ingens) & columnæ ſunt ſolidæ .i. firmæ, & integræ, ſup. ex adamante .i. lapide illo duriſſimo, vſque adeo vt nulla vis .i. nullum robur virum .i. virorum fortium, hoc eſt nulla vis humana, non ipſi cœlicolæ .i. cœlum colentes, valeant excindere, ſupp. eos ferro, quia ſanguine hircino duntaxat, feratur adamas, ſed licet ad naturam lapidis alludat, hoc quoque dicit, quia in inferno nulla eſt redemptio. Turris ferrea, ſtat .i. erecta eſt, ad terrorem, ad auras .i. in altum erecta, & Tiſiphone .i. furia infernalis, à torquēdo dicta, ſedens ſuccincta palla cruenta, ſeruat inſomnis .i. ex ſomnis, & nihil dormiens, veſtibulum .i. introitum, vbi patua, aut nulla eſt ſtatio, ſeruat (dico) noctes, & dies. Gemitus .ſ. damnatorum, exaudiri, ſup. cœperunt, aut exaudiebantur hinc .i. ab hoc loco, & verbera .i. flagella, ſæua .i. quibus ſæuę, & diræ vtuntur vltrices, ſonare .ſ. cœperunt, aut ſonabant, tum .i. inſuper, ſtridor ferri, & cathenæ tractæ, ſup. ſonare cœperunt, aut ſonabant.

VARIA LECTIO.

ET in verbo veſtigia torſit) In Rom. lib. Preſſit, legitur. [Subito, & ſub rupe] In aliq. libris antiquis verſus hic nō habetur, copulatiuam. [Torquetq. ſonantia ſaxa] In Rom. lib. Tonantia ſaxa, legitur. [Non ipſi excindere ferro Cœlicolæ valeant] In Rom. lib. & aliquot alijs antiq. Bello, pro, Ferro, habetur. [Veſtibulum inſomnis] In Long. in Med. & aliquot alijs veter. exempl. Ex ſomnis legitur. [Et ſæue ſonare Verbera] Sūt antiq. lib. in quibus, Sonare, legitur.

COEL. RHODIG.

SED nos in ſanctis item literis legimus, Deum omnia in numero, menſura pondere perfeciſſe, quæ ipſa. & Plato aperte ſignificat, dum numeros, mēſuras, ſolida in medium adducit. Sed per numeros intelligi vult ipſas rerum naturalium ſpecies formaſq; ſubſtantiales, quas etiam Ariſt. numeris comparat. Per menſuras autem certas, inſtrumentaleſq; figuras, vel magnitudines ſpeciebus certis accommodatas. Per ſolide denique atque vires, ſignificat qualitates quæ, & cum molibus penitus protenduntur, & præſtant motionibus actionibusque momentum. Ex hac item occultiſſime ſecultate ſcribit Aurelius Macrobius, Numerorum certam conſtitutamq. rationem animas ſociare corporibus, qui numeri dum ſuperſint, perſeuerat corpus animari, cum vero deficiant, arcanam illam vim ſolui, qua ſocietas ipſa contineat. Et hoc eſſe, quod fatum, & fatalia vitę tempora vocemus. Vnde hic illud doctiſſimi vatis, Explebo numerum, reddarque tenebris. Hinc item probabile eſt, veterum ſapientum curam pronunciare non dubitaſſe, animam eſſe numerum ſe mouentem. Hoc Pythagoricum eſſe decretum, auctor Plutarch. [illegible] De ijs quæ philoſophis placeant, quæſtio. Sed adijcit, [illegible] .i. numerum pro mente accipere.

Conſtitit Aeneas, ſtrepitumque exterritus hauſit.
AEN. Quæ ſcelerum facies? ò virgo effare. quibus ue
Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
POE. Tũ vates ſic orſa loqui: SIB. Dux inclyte Teucrũ,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen.
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Auernis,
Ipſa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnoſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna;
Caſtigatque, auditque dolos, ſubigitque fateri,
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſonteis vltrix accincta flagello.
Tiſiphone, quatit inſultans, toruosque ſiniſtra
Intentans angueis, vocat agmina ſæua ſororum.
POE. Tum demum horriſono ſtridẽtes cardine ſacræ
Panduntur portæ. SIB. Cernis cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſeruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sæuior intus habet ſedẽ. tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub vmbras,
Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus olympum.

SERV. STrepitumque exterritus hauſit) Hauſit & exterritus eſt. Hypallage ergo eſt. [Scelerum facies?) Species, vt ſupra: Viſa maris facies, & non tollerabile numen. [Nulli fas caſto) Pio. Et hæc reſponſio oſtendit Aeneam quidem voluiſſe ingredi. ſed quaſi pium prohibitum. [Inſiſtere limen) Inſiſto illam rem dicimus, non illi rei, quod qui dicunt, decipiuntur propter Iuſto illi rei. [Sed me) Quia occurrebat, Vnde ipſa cognouiſti? [Deum pœnas docuit) Aut quas dij nocentibus ſtatuerunt, aut Titanũ, quos legimus deos ex terra progenitos, Aut re uera dicit pœnas deorum. Fertur nanque ab Orpheo, quod dij peierãtes per Stygem paludẽ, nouem annorum ſpatio puniuntur in tartaro. Vnde ait Statius: Et Styx periuria diuum Arguit. [Rhadamanthus) Rhadamanthus, Minos, & Aeacus filij Iouis, & Europæ fuerunt, qui poſtea facti ſunt apud inferos iudices. [Subigitque fateri) Compellit ad confeſſionem. [Furto lætatus inani) Latebra non valde profutura, quippe quę fuerat publicanda poſt mortẽ. [Diſtulit in ſeram) Graue: vt, Seruũ bellum in anguſtijs futurum. Saluſt. [Piacula commiſſa) Propter quæ expiatio debetur. [Accincta flagello) Aut hoc dixit, quod videmus, ea qui lõgo flagello vtitur, vt id poſt ictũ in ſe reuoluat, neceſſe eſt. Aut accincta dixit inſtructa, ad verbera ſcilicet. i. nocentes flagello quatit ipſa præparata. [Agmina ſæua ſororum) Aut impetus, aut de Harpyis dixit aut ſerpentum agmina pro comis habent. [Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ Panduntur portæ) Mittuntur, inquit, poſt verbera ad æternũ ſupplicium. Et eſt ſecutus ordinem iuris antiquum. Nam poſt habitam quæſtionem, in Tullianum ad vltimum ſupplicium mittebantur. Alij hoc à poëta dictum volunt, vt illa loquente intelligamus portam eſſe patefactam. Alij continuant narrationem. [Sacræ) Execrabiles. [Cernis cuſtodia qualis) Cuſtodia eſt quæ cuſtodit, non quę cuſtoditur. Vſurpatum eſt autem ſicut hoſpita ſicut neptis. Nam hic & hæc cuſtos facit. Ea enim quæ in o, exeunt, vt Tullo, in os, vt nepos, in es, vt hoſpes, feminina ex ſe non faciunt, quæ autem inuenimus, vſurpata ſunt. Vnde & diſſimilia inueniuntur. Nam cuſtos, cuſtodia facit, & nepos neptis, hoſpes hoſpita. [Veſtibulo ſedeat) Significat Megæram. [Quinquaginta) Hic autem dicit, Cernis hanc quam ſæua ſit? eſt intus alia. [Immanis atris hiatibus) Quæ eſt ſæuior quàm Hydra fuit. Multi ipſam Hydram volunt, quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum, vt, Ac bellua lernæ, quam alij tria volunt habuiſſe capita, alij nouem, Simonides quinquaginta dicit. [Tartarus) Vel quia omnia illic turbata ſunt, [illegible], aut quod eſt melius, [illegible] .i. à tremore frigoris. Sole. o. rater. [Bis patet in præceps) Ideo in præceps addidit, quia poteſt quid etiam ſurſum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum, quia ſecundum rationem ſphæræ Sol cum in vnam conceſſerit partem, duæ quaſi Tartarum faciunt, vna à qua diſceſſit, & altera ad quam nunquam accedit. quod melius ſphæræ indicat ratio. Hoc autem dicit, Tartarus ipſe bis tantum in præceps patet, & tendit ſub vmbras. [Quantus eſt ſuſpectus) .i. altitudo ad olympum ætherium.

ASC. CONSTITIT Aeneas, &c.) Quia omnem inferorum regionem deſcribere prætendit Poëta, & Aeneas pius, impiorum carcerem ingreſſurus non eſt, inducit eum interrogantem, & diſquirentem a Sibylla, ſonitum, & noxiorem pœnas, vt, ſcilicet mortales, a peccatis per eas deterreat. Donatus ad hunc locum dicit ſic. [Dux inclyte) Magna poëtæ copia, quoties enim Sibyllam loquentem inducit cum Aenea, toties principia cum eius laude variauit. [Diſtulit) Nam quamuis homines latuerunt, ſcelerati non pœnas euaſerunt, ſed in aliud tempus diſtulerunt. [Cuſtodia qualis) Non expreſſit quæ eſſent, vt quidquid rerum horrendum, ac deteſtabile eſſet, contuens colligeret æſtimatio. Ergo ſuppreſſit ſpecialitatẽ, ne ſola putaretur, quæ forte poſuiſſet. [Sedeat) Vt oſtendat aſſiduitatem, & continuationem facti. [Bis patet in præceps) Vt, ſi cœli altitudo ſit centum, profunditas inferorum ſit ducentum. Ne Aloidæ, qui manibus cœlum tangerent ex infimo inferno faſtigium poſſent tangere, & inde abire. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas conſtitit. i. manſit ſimul, hoc eſt toto corpore ſtans (& eſt Hyſteron proteron in ſententia, ſecundum quoſdam quia prius exterritus hauſit ſtrepitus, quam conſtaret, ſed licet confuſe prius ſtrepitum hauriret, tamen, vt melius hauriret, conſtitit, atque ita ſeruatus eſt naturalis ordo. & ipſe igitur exterritus, hauſit. i. accepit, auribus ſtrepitum .ſ. qui fiebat apud inferos, &, ſupple, inquit, ò virgo, effare, id eſt eloquere, quæ, id eſt quales ſupple ſunt, facies, id eſt ſpecies, ſcelerum, ſcilicet ob quæ illic puniuntur, aut ſcelerum, id eſt ſceleratorum, vel, pro vel, quibus pœnis vrgentur & quis tãtus plangor, ſupple editur ad auras. Vates eſt orſa loqui, tum, id eſt tunc, ſic, id eſt in hunc modum. O inclyte dux Teucrum, pro Teucrorum. Nulli, id eſt non vlli, fas non eſt vlli caſto inſiſtere, id eſt ingredi, limen ſceleratum .i. ſceleratorum. [Intelligit autem de caſtis, id eſt impollutis, ab omni vicio. Nam plura genera damnatorum enumerabit) ſed cum. i. quando Hecate. i. dea inferorum, præfecit me lucis. i. ſiluis incæduis: Auernis, aut Auerni (vtroque enim modo legitur, ſed dicendo Auernis, adiectiue ſumitur, dicendo Auerni ſubſtantiue) ipſa docuit me pœnas deum .i. quas dij exigunt à ſontibus, non quas dant, aut etiam quas dant, peierantes per Stygiam paludem dij, quia nouem millia annorum, pœnas dare dicuntur, vnde Statius in ſilius: Styx periuria diuum arguit, & duxit me per omnia. ſ. hæc loca, Radamanthus Gnoſius. i. Cretenſis, habet *Radamãthus* hæc regna duriſſima .i. quæ duriſſimas leges ſeruant, fuit autem (teſte Strab. lib. x.) antiquiſſimus rex Cretenſium, quem Minos *Nota peccator* in legibus ferendis imitatus eſt, & caſtigat, & audit dolos, & ſubigit. i. compellit, fateri piacula. i. crimina, piaculũ. i. purgatione digna, quæ cõmiſſa apud ſuperos, quis. i. aliquis, lætatus inani furto. i. occultatione friuola, diſtulit. i. fateri, aut piare, in mortem ſeram .i. vltimam, & id incluſiue, quæ res etiam fide noſtra multũ quadrat, monetque. pœnitentiam agere, & peccata confiteri, dum tempus habemus. Continuo. i. aut perpetuo, aut illico, vt illuc peruenerunt: Tiſiphone, furia illa infernalis, vltrix. ſ. ſcelerum, *Tiſiphone.* accincta. i. expedita, & præparata, flagello. i. ad flagellandum, aut habens flagellum in accinctu ſuo, quatit ſontes .i. nocentes, & culpabiles, inſultans, ſupple eis (quod ſignum diræ impietatis eſt. vnde in ſecundo: Pœnas cum ſanguine poſcunt. Eſt autem tractum ab inſtitutis Romanorum, qui prius virgis cæſos detruncabant) & ipſa intentans, id eſt intente inijciens, aut minitans, ſiniſtra .ſ. manu. (Nam dextra, quatit flagellum) angues toruos. i. terribiles, vocat agmina ſororum .i. aliarum furiarum, ſæua. i. crudelia, portæ ſacræ. i. execrabiles, aut, vt res ſacræ formidandæ, ſtridentes cardine. i. ferro ſuſtentante ianuam, quaſi cor de ianuæ. (Nam dicitur cardo, [illegible], græce. i. corde) horriſono .i. horribiliter ſonante, panduntur .i. aperiuntur, tum demum .i. tandem. (Poſſunt eſſe omnia verba Sibyllæ, & erit ſenſus, tum demum. i. tandem, poſtquam animę ſontes, ad eas perductę ſunt, & non quod iam tunc aperiebantur, & tunc proceditur ſic) Cernis (inquit Sibylla ad Aeneam) qualis .i. quam terribilis, cuſtodia. i. cuſtos, ſedebat in veſtibulo .i. in introitu, & quæ .i. qualis, hoc eſt quam terribilis, facies lumina? q. d. & tamen Hydra im- *Hydra* manis .i. terribilis, & ferox, quinquaginta hiatibus .i. rictibus, & aperturis faucium, tot. n. habet capita, habet ſedem intus, exiſtens ſæuior. i. immanior, quàm. ſ. hæc cuſtodia, quæ foris in veſtibulo cernitur. (Quidam vero velut ſuperiora eſſe verba Poëtæ, vt ſit, Portæ panduntur tum demum. ſ. cum hæc dixiſſet Sibylla. &

e.s

eis apertis dixit Sibylla, Cernis qualis cuſtodia &c. & ſunt, qui cuſtodiam, more græco, pro carcere accipiant, mihi tamen placet pro Tiſiphone accipi. Hydram vero, pro furia hic accipit. Nam veram Hydram dicit eſſe, in primo limine, ſeu primo circulo, appellans belluam lernæ. Non rectè aũt definiuit Seru. cuſtodiam, vt Beroal. ſtatim aperiet) Tum.i. inſuper, ipſe tartarus.i. profundiſſimus locus inferni (dictus vel à ταράττω.i. turbo, vel à ταρταρίζω.i. ſtrideo, & frigore tremo:) patet bis tantum in præceps.i. profundum, & tendit ſub vmbras.i. infernales, quantus ſuſpectus.i. ſurſum aſpectus cœli, eſt ad olympum æthereũ, aut cœleſtem, aut ad æthera.i. ſummum aërem extenſum. Sunt autem qui hanc profunditatem ſic metiantur, vt alterum præcipitium tartari ſit, vſque ad centrum alterum vſque ad antipodas, vbi volũt inferorũ regna, quæ ob id dicta ſunt, non interranea, ſed ſubterranea, Nam ſi interranea eſſent, non quæſiuiſſet Deiphobus, pelagi ne venis erroribus actus, nam nauibus ad interranea regna peruenire ſe non poſſet, ſicut ad antipodas, quos Oceanum mare, vt nos cingit. Reſpectu ergo antipodum, poteſt tartarus patere bis tantũ in præceps, quantus eſt ſuſpectus cœli, vſque ad æthereum olympum, vt per olympum montem, non cœlum intelligamus, q tamen ex Homerũ ſumptus eſt locus, itq. dicit tam procul eſſe tartarum ab inferis, quàm cœlum à terra, dicemus de cœlo poſſe intelligi, & ſignanter, Poëtam, aut Vatem loqui dicentem, tartarum non eſſe bis tantò profundum, ſed patere.i. apparere bis tantum in præceps, quantus eſt ſuſpectus cœli, &c. Moralis autem ratio huius rei facilis eſt, q a ad inferos, præcipitantur mortales binis vitiis, & ſingulis virtutibus ad cœlum eleuantur. vnde virtus, eſt medium vitiorum vtrinq; redactum, & ita duplo facilius eſt ad inferos deſcendere, quàm ad ſuperos conſcendere. Sed hæc aliis indagandi relinquimus. Verba Beroaldi in Seruium ſunt hæc, in id, quod dicit, Cuſtodia, eſt quæ cuſtodit, non quæ cuſtoditur. Error hic eſt Seruii manifeſtarius, cũ apud eruditos, cuſtodia, reperiatur, pro eo etiam q cuſtoditur. & in primis apud iuriſconſultos, qui diſertiſſimi ſunt, Digeſtis De cuſtodia reorum ita ſcriptum legimus, Ne quis receptam cuſtodiam ſine caſu admittat. Et alibi manifeſtius, Si cuſtodia ſe interfecerit, vel præcipitauerit, multis culpæ aſcribitur. Et alibi, Si caſu, cuſtodia deſuncta eſſe dicatur. vbi ſemper, cuſtodia ſignificat, reum, & illum qui cuſtoditur. Quinetiam Suet. hoc vocabulo, in hac ſignificatione vſus eſt, cuius verba hæc ſunt in Domit. Nec niſi ſecreto, atque ſolus, pleraſque cuſtodias receptis, quidem in manu catenis audiebat. Item in Tyb. In recognoſcendis cuſtodiis precanti cuidam pœnæ maturitatem, reſpondit nondum tecum in gratiã redii. Et in Callic. Cuſtodiarum, inquit, ſeriem cognoſcens.

(Margin: Tartarus; Phil. Ber. Custodia)

VARIA LECTIO.

EXTRAAAITVS hauſit) In Rom. lib. Hæſit habetur. [Quis tantus plangor ad auras?) In Rom. & Longobardico lib. Qui tãtus plangor, legitur. Sũt, & lib. vbi pro, Auras, ſcriptum inuenias. Ad aures. [Tunc vates ſic orſa loqui) In Rom. libro, Tunc Vates hinc orſa. [Toruosq. ſiniſtra Intentans angues) In antiquis aliquot exemplaribus, Tortos, legitur. [Diuumq. ſibi poſcat honores) In antiq. omnibus, quos habuerim, Honorem, vnitatis numero legitur. [Et cornipedum curſu ſimularet equorum) In lib. pleriſque vetuſtis, Cornipedum pulſu, legitur. &, Simularet. [Non ille faces, non fumea) In antiq. exemp. Nec fumea) Terræ omnipotentis alumnum) Vetera omnino exemplaria pleraque, Omni parentis, cum Porcio legunt. [Roſtroq. immanis vultur obunco) In Rom. & aliquot aliis libris antiquis, Voltur abunco, legitur. In Med. Adunco, habetur. [Iecur tondens) Sunt quibus, Tundens, vt in Med. eſt, magis placeat. [Cadentique Imminet aſſimilis) In libris pleriſque veteribus, q; , particula vel minime notata eſt, vel ſublata. [Epulæque ante ora paratæ) In Romano lib. legere eſt, Paternæ. [Atque intonat ore) Nonnulli libris, Increpat, legunt:

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imò.
Hic, & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſsi, ſuperiſque Iouem detrudere regnis.
Vidi, & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & ſonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lampada quaſſans
Per Graium populos, mediæque per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuumque ſibi poſcebat honorem
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Aëre, & cornipedum curſu ſimularat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Necnon, & Tityon terræ omnipotentis alumnum
Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, roſtroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tondens, fœcundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos ſuper atra ſilex iamiam lapſura, cadentique
Imminet aſſimilis. lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas,
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.

SERV. Hic genus antiquum terræ).i. primum. Titanas enim contra Saturnum genuit, Gigantes poſtea contra Iouem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata cõtra deos Terra ad eius vltionem creatos. Vnde, & Titanes dicti ſunt ἀπὸ τῆς τίσεως.i. ab vltione. De his autem ſolus Sol abſtinuiſſe narratur ab iniuria numinũ, vnde, & cœlum meruit. [Aloidas geminos) Aloëus Iphimediam vxorem habuit, quę compreſſa a Neptuno, duos peperit, Othum. & Ephialtem, qui digitis nouẽ per ſingulos menſes creſcebant. Freti itaque altitudine, cœlum voluere ſubuertere, ſed confixi ſunt Dianę & Apollinis telis. Aloidas autem ſic dicit, vt de Hercule Amphitryoniades diximus. Geminos) Sũt ſimiles. [Crudeleis pœnas) Sæuas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui ſacrilegus fuit. [Salmonea) Salmoneus Aeoli filius fuit, non regis ventorum, ſed cuiuſdam apud Elidam vbi regnauit, qui fabricato ponte æreo, ſuper eum agitabat currus ad imitanda tonitrua, & in quem iuſſiſſet iaculatus facem, quem iubebat occidi. hic poſtea verum expertus eſt fulmen. [Mediæque per Elidis vrbem Ibat ouans) Hinc eſt indignatio, q in ciuitate Iouem imitabatur, in qua ſpecialiter Iuppiter colitur. [Denſa inter nubila telum Contorſit) Oſtendit fulminis cauſam, & originem. [Fumea Lumina).i. terrena. Nam æthereus ignis caret fumo, ſolo enim ſplendore viget. [Necnon, & Tityon) Tityus ſecundum alios filius Terræ fuit, ſecundum alios a Terra nutritus. Vnde elegit ſermonem quo vtrunq; ſignificaret. Nam alumnũ dixit. Hic amauit Latonam pp quod Apollinis confixus eſt ſagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, vt eius iecur vultur exedat. Quanq̃ Hom. viciſſim dicat duos vultures ſibi in eius pœnam ſuccedere. Sanè in vſu eſt vultur, licet Cic. vulturius dixerit. quod q dem poteſt eſſe & diriuatiuum. Enn. Vulturis in campo miſeru mandebat homonem. Declinatur aũt hic Tityos, huius Tity, ſicut Delos Deli. [Per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur) Quantum ad publicam faciem, magnitudinem oſtendit corporis ſed illud ſignificat, q a de amatore loquitur, libidinem late patere, vt ait ſupra, Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in oẽm Lugentes cãpi. Sanè de his omnibus rebus mire rationem Lucr. & confirmat in noſtra vita eſſe omnia quæ fingũtur de inferis. Dicit.n. Tityon amorem eſſe, hoc eſt libidinẽ, quæ ſm phyſicos, & medicos in iecore eſt, ſicut riſus in ſpleene, iracundia in felle. Vnde ẽt exeſum a vulture dr̃ in pęnam renaſci, etenim libidini non ſatisfit re ſemel peracta, ſed recrudeſcit ſemper. Vnde ait Horat. Incontinentis aut Tityi iecur. Ipſe etiam Lucr. dicit per eos, ſuper quos iamiam caſurus imminet lapis, ſuperſtitioſos ſignificari, qui inaniter ſemper verentur, & de diis, & cœlo, & locis ſuperioribus male opinantur. Nam religioſi ſunt, q per reuerentiam timent. Per eos autem que ſaxum voluunt, ambitum vult, & repulſam ſignificari, quia ſemel repulſi, petitores ambire non deſinunt. Per rotam autem oſtẽdit

(Margin: SERV.; Titanes.; Aloidæ; Salmoneus; Tityos)

nego

negociatores, qui ſemper tẽpeſtatibus turbinibusq́. voluuntur. [Fœcundaq́. pœnis) Fœcunda in pœnam. [Rimatur) Paſcitur, vt, Rimentur prata Cayſtri. [Fibris) Fibræ ſunt eminentiæ iecoris.

Fibræ.

Lapithæ. [Quid memorem Lapithas) Hi populi Theſſaliæ fuerunt, quibus imperabat Ixion amiciſſimus (vt diximus ſupra) Ioui, Phlegyæ filius qui poſt nobis coitum fictæ in formam Iunonis, cum ſe de eius ſtupro iactaret, ab irato Ioue ad inferos truſus eſt, & illic religatus ad rotam circumfuſam ſerpentibus.

Pirithous. [Pirithoum?) Et hic vnus de Lapithis fuit, q descendit cum Theſeo ad rapiẽdam Proſerpinam. [Adſimilis) Ad vacat, & à maioribus ad ornatum

Tantalus. adhibebatur. Horat. Quia populus adſit, à certis limitibus vicina refugit Iorgia. [Lucent genialibus altis) Aliud eſt: Tantalus rex Corinthiorum amicus numinibus fuit, qui cum frequenter eos ſuſciperet, & quodam tempore defuiſſent epulæ, filium ſuum Pelopẽ occidit, & dijs epulandum appoſuit. Tunc abſtinentibus cunctis, Ceres humerum eius exedit. & cum eum dij per Mercurium reuocare ad ſuperos vellent, eburneus ei eſt humerus reſtitutus ſicut ſupra: Humeroque Pelops inſignis eburno. Ideo autem ſola Ceres dicitur comeſſe, quia ipſa eſt, terra, quæ corpus reſoluit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur eſſe reuocatus, quod ipſe eſt deus prudentiæ, per quam philoſophi deprehenderunt μεταμψύχωσιν, vel μετ' ἐμψύχωσιν, Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur eſſe damnatus, vt in Eridano infernorum ſtans, nec vndis præſentibus, nec vicinis eius pomarijs perfruatur. Per hæc autem, auaritia ſignificatur, vt ẽt Horat. Quid rides? mutato nomine de te fabula narratur.

Geniales. [Genialibus) Velut genialibus. Nam geniales proprie ſunt, qui ſternuntur puellis nubentibus, dicti a generãdis liberis. [Aurea fulcra) Quibus fulcimur. i. ſuſtinemur. [Regificio luxu) Regali ambitu. [Furiarũ maxima). i. fames, vt, Vnbis furiarum ego maxima pãdo. Vnde famem prænunciat, vt hanc eſſe furiarum maximam doceat. [Et manibus) Illorũ. ſ. non ſuis. [Facem attollens) Inijciens ignem auaritiæ, vt abſtineant.

A S C. HIC genus &c.) Docet, q apud tartara damnati pœnas dẽt, eorumq́. primo cenſent, qui temerario auſu, deos expellere co-

Titanes. nati ſunt, vt filij terræ, Titanas videlicet, qui ob ingentem corporis molem, ex terræ ſumptam, filij terræ dicti ſunt. Eoſdem etiam Hom. in profundo tartari eſſe dicit Lactant. lib. j. dicit, eos filios Titani, qui erat frater Saturni, ea terra genitos. Diodorus aũt, ea Titea genitos, vult, & inde Titanes dictos. Seru. vero, ex terra irata, & ita vocatos, quia τίσις, dicitur. ſunt autem ſuperbi, per

Gigãtes. eos intelligendi. At Cic. Nihil aliud, inquit eſt, gigantes pugnare cum ſuperis, q̃ naturæ repugnare. & reuera quod philoſophus docet, Nihil naturalibus, q̃ vt inferiora pareant ſuperioribus. Secũdo loco, ob conſimile crimen ponit Aloidas, quos Hom. in aj. Odyſſeæ, ab Vlyſſe viſos, dicit Otum, & Ephialtem, qui Neptuni filij ab Homero putantur, ex Aloëi vxore, ſed à patre putatiuo denominati. Fuerunt autem (teſte Hom.) ſummæ magnitudinis, nam cum adhuc eſſent imberbes, habebant pectus latum nouem cubitis, & totidem palmis, longitudinem vero vndecim vlnarum, creſcebant autem quotidie nouem digitis, qui auſi detrudere Iouem cœlo, iaculati ſunt Apollinis telis, non Dianæ, vt Seruius vult. Addit Hom. quod etiam pepuliſſent Iouem, ſi continuo ſic eos creſcere permiſiſſet. Nec dicuntur gemini. i. pares licet id ferè in gemellis accidat, ſed gemelli. Fuerunt. n. vnius partus, ex Iphimedia, Aloëi vxore, a Neptuno compreſſa, geniti. Et producitur ſecunda, quia græce ἀλωεύς. Tertio dicit, Salmo-

Salmo. nea, ſeu Salmoneum, quem Diod. in 5. dicit, filium Aeoli, & Aeolum, Deucalionis, q regnauit apud Elidem, ciuitatem Arcadiæ, in Peloponneſſo, vbi in ludis Olympiacis, ſibi diuũ, poſcebat honores. Tityos autem, fuit filius Terræ, vt dicit Strabo lib. 9. qui in inſula Euboëa natus ab Apolline interfectus eſt, quia tyrannus fuit, & concubitum Latonæ matris Apollinis, appetijt. Occultauit autem ſeſe in ſpelunca Elaria, vt inquit Strabo. Et ſunt qui velint, Elariam, fuiſſe matris eius nomen, & ita alij, à terra genitum, alij, nutritum, volunt, ſumentes occaſionem, qualẽ Virgilius, dicẽs de aboriginibus, quod eſſet gens duro robore nata. Per hunc, luxuriam plurimi intelligunt, vnde Horat. Incontinen-

Tityos. tis Tityi. & ita declinatur, hic Tityus, aut Tityus, huius Tityi. Donatus tñ ſentit, quaſi ſit, hic Tityon, indeclinabile nomen. dicemus ergo hunc Tityon ſicut Menelaon. & bene dicitur, iecur eius arrodi, quia cogit amare iecur, vnde idem Horat. Nulla ancilla tuũ iecur vlceret, ſed prælongum eſſet cuncta perſequi ad dam quod Hom. dicit, Tantalum poſitum in fluuio Eridano, in-

Tantalus. tra poma, & dulcis aquas. Euripides vero dicit, quod Tantali pœna eſt ſaxum leniter pendens, cuius caſum timet. vnde in iij. Tuſculanarum, dicit Cic. quod poëtæ fecerunt imminere ſaxum Tantalo, ſignificantes auaſ ſemper timere. Horatius Homerum ſecutus, dicit Sermone j. Tantalus à labris ſitiens fugientia captat Flumina &c. & ſignificat auarum ſemper egere, quia quærit, & inuentis, miſer abſtinet, & timet vti. Donati verba ſunt. [Tityon) Monoptoton declinatur, nã Tityonem diceret, ſi per caſus variari potuiſſet. [Quid memorem Lapithas) Genus eſt tranſitus per omiſſionem, & ponitur, ne continuatio narrationis horreſcat. Hæc ille. Ordo eſt. Genus antiquum. i. progenies antiqua terræ, appoſitorie, pubes Titania, à Titano progenita, aut ab vltione, quæ tiſis dicitur, denominata. i. filij terræ. ſ. gigantes, voluuntur hic. i. in tartaro, deiecti. i. poſtquam deiecti erant, fulmine. ſ. Iouis, in bello giganteo, voluuntur, inquit, in imò fundo, quia & primi, & ſceleſtiſſimi, apud inferos ſunt. Nec multum abludit fabula à caſu Luciferi, & complicum, nec hiſtoria ab his qui turrim Babylonicam conſtituere moliti ſunt. Ego vidi (inquit Sibylla) &. i. etiam, hic Aloidas. i. Aloëi filios putatiuos, Otum, & Ophialtem, geminos. i. vno partu editos, appoſitorie, immania corpora, q aggreſſi ſunt reſcindere manibus. ſ. ſuis, magnum cœlũ, quapropter dicit Don. tartarum bis tantum in præceps patere, quia ſi cœlum aggreſſi ſunt, niſi profundior ſit tartarus, quam cœlum altum, poſſent facile ſeſe eximere, & aggreſſi ſunt detrudere Iouem, regnis, ſuperis. i. cœleſtibus. Ego vidi, &. i. etiam, Salmonea. i. filium Aeoli, regis Arcadiæ, dantẽ pœnas crudeles. i. crudelitatis ſuæ vt ſit genitiui ſingularis, aut crudeles. i. ſæuas, & vehementes, & ſine clementia illatas, vt à crudelibus ſolent, & crudelibus debẽtur, ſicut crudelis aras, lib. j. dicit ad aquas crudeles ſcelus cõmiſſum erat, dum imitatur (quaſi adhuc imitetur, quia ſicut boni, eadem habent exercitia poſt mortem, & in vita, ſic & mali, ſed boni, ad voluptatem, mali, ad dolorem, à qua Ethnicorum ſententia non multum abhorret, qui dicunt etiam, immundos ſpiritus propterea damnatos, quod deo ſimilem eſſe volenti, conſentiebant adhuc conari vt adorentur, vnde & ille, ſi procidens adoraueris me) flammas Iouis, & ſonitus olympi. i. tonitrua, quæ Iuppiter demittit ab olympo, hoc eſt dum in ea ſectione manet apud inferos, aut dum imitatur. i. dũ pœnas dat, pro eo quod imitatus eſt, flammas &c. niſi ſit ordo, hic dum imitatur flammas Iouis, & ſonitus olympi, inuectus quatuor equis, tot. n. (auctore Plauto) vtitur Iuppiter, & quaſſans. i. concutiens frequenter lampada loco fulminis, ibat ouans. i. exultans, ouanti ſimilis, per populos. i. cœtus, Graium, pro Graiorũ, & per vrbem Elidis. ſ. regionis, aut ciuitatis, Arcadiæ, mediæ. i. per mediũ eius vrbis, & poſcebat ſibi honores diuum. i. religionem, & metum, ob fulgura, & tonitrua, dictitans ſe Iouem eſſe, ibat (dicit) exiſtens demens, qui ſimularat. i. finxerat, & imitatus erat, nimbos. i. nubes ventoſas, & fulmen non imitabile. i. quod imitari nõ licet, ære. i. ponte æreo, & curſu equorũ cornipedum. i. habentium corneos pedes, hoc eſt duros, & ferreos. At. i. ſed, pater omnipotens. ſ. Iuppiter, contorſit telum. ſ. fulmen ſuum, inter denſa nubila, hoc eſt cum adhuc eſſet inter nubila, contorſit, quaſi ex arco dimittendo deorſum, ille. ſ. omnipotens pater Iuppiter, non adegit. ſ. in Salmonea, ſicut Salmoneus, in eos quos terrere, aut proſternere voluit, faces. ſ. pro fulgure, non lumina fumea. i. fumoſa, aut habentia fumum admixtum, tedis. i. propterea quod haberent ea tedis, ſed, ſup. adegit eum præcipitem. i. præcipitanter cadentem, turbine. i. circumuolutione, immania. i. terribili, & vehementi. Necnon. i. & etiam, erat cernere. i. illic videre dabatur, Tityon alumnum terræ omniparentis. i. quem terra omnium parens nutrierat, aut, vt parens, aut, vt nutrix tantum, cui. ſ. Tityo, corpus porrigitur. i. porrò regitur. i. extenditur per nouẽ iugera tota. i. integra, & cui vultur immanis tondens roſtro adunco. i. incuruo, iecur immortale. i. inconſumptibile, & viſcera fœcunda pœnis. i. ad pœnas, quia renaſcitur fibræ, vt iterum abſumantur, quod noſtri dicunt, damnatos ſemper mori, & tamen mori non poſſe & rimatur. i. per rimas. i. fiſſuras, aperit epulis. i. ad habẽdas epulas, aut epulando, & habitat ſub pectore alto. i. profundo, vbi, eſt curarum locus, quia curæ non ipſa in morte relinquunt, nec vlla requies datur fibris. i. extremitatibus iecoris, renetis, quia, vt primum renatæ ſunt abſumuntur à vultore. Quid. i. ad quid memorem Lapithas? quaſi dicat, fruſtra, quia notum eſt ob gnoſiatem, & præcipue ebrietatem, damnatos eſſe, & ita poſt ſuperbiam, & luxuriam, damnat ebrietatem, & quid memorem Ixiona, qui & luxurioſus, & ambitioſus fuit, & quid memorem Pirithoum, qui Proſerpinam rapere adortus eſt, aut, ſupp. quid memorem, ſupra quos atra ſilex imminet lapſura, id eſt quaſi lapſura iamiam de momento in momentum, hoc eſt ad ſimilis. i. multum ſimilis cadenti? & ſunt ſuperſtitioſi. Aut, ſup. quid dicã de illo, videlicet Tantalo, cui fulcra. i. ſuſtentacula tabularum, ſeu manſurum ſupra quas comeditur, non tauri, ſuper quem cubetur,

batur, aurea .i. aut aurata, aut ea ſolido auro facta, lucent altis toris .ſ. diſcubitorijs, genialibus .i. in quibus genio indulgere ſoleāt .i. læte conuiuere, & id potius, q̃ vt intelligamus de toris in quibus opera datur liberis generandis, & epulæ paratæ luxu .i. ſuperfluo, aut magnifico ornatu, regifico, aut a rege facto, aut regem facientē, cum non deceat, niſi regem, ſup. ſplendent, aut lucēt, ante ora .ſ. Tantali, ſed maxima furiarum, aut Celeno quæ dicitur in 3. Vobis furiarum ego maxima pando. Et bene vna Harpyiarum dicitur illic eſſe, qui earum videtur proprium infeſtare menſas. aut ſi Celeno nondum defuncta intelligitur, intelligetur alia eius ſimilis, famem inducens, quia reuera non eſt in mortalibus maior rabies quam quæ ea fame naſcitur, furiarum ergo maxima, quę .ſ. famem procreat, accubat iuxta, & prohibet contingere mēſas .i. fercula antepoſita manibus .ſ. Tantali, & exurgit .ſ. quoties tentare conatur, attollens .i. erigens faciem, quasi illi incutere minatur, aut injiciens ignem auaritiæ, vt dicit Seruius atque intonat .i. horrorem facit ore, vt .ſ. deterreat ab epulis.

TITANIA pubes) In Rom. lib. Proles, legitur. VARIA LECT.

Hic, quibus inuiſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatus ue parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui diuitijs ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis; quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſecuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
Incluſi pœnam expectant. nec quære doceri,
Quàm pœnam, aut quę forma viros, fortuna ue merſit.
Saxum ingens voluunt alij radijſque rotarum
Diſtricti pendent. ſedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus; Phlegiaſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per vmbras:
PHL. Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere diuos.
POE. Vendidit hic auro patriam, dominumq́. potentē
Impoſuit; fixit leges precio. atque refixit.
Hic thalamum inuaſit natæ, vetitoſque Hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

SERV. QVibus inuiſi fratres) Hæc quidem conſtat dicta eſſe gñaliter. Põt tamen & ad ſpeciem trahi, vt Aegyſtum, & Danaum, Atreū, & Thyeſtem, Eteoclem, & Polynicem ſignificare videatur. Bene aũt dicendo Inuiſi, p id, quod leue eſt, etiam maius cõplexus eſt. [Pulſatus ue parēs) Item quod leuius eſt dicit, pro eiuſdẽ comparatione. Poſſumus autē Oedipum accipere Laij extinctorem. [Aut fraus innexa clienti.) Ex lege duodecim tabularum venit, in quibus ſcriptum eſt, Patronus, ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto. Si.n. clientes quaſi colentes ſunt, Patroni quaſi patres, tantundem eſt clientem, quantũ filium fallere. Et hoc poſſe fieri ex Horatij dictis intelligimus, qui cum, loqueretur de auaris potentibus ait de vicini clięte, Pellitur paternos in ſinu ferens deos. Vtbs non tñ hoc diſplicet, & dicit rarum eſſe hoc, magiſque contrarium, cum magis patronos decipiant frequentes clientes. Vult autem intelligi præuaricatores, qui patroni ſunt clientium, quos nunc ſuſceptos vocamus. [Nec partem poſuere ſuis) Bene addidit ſuis .i. cognatis, affinibus. Hæc enim fuerat apud maiores donandi ratio, non profuſa paſſim. Nam hoc eſt velle inaniter perdere. Vnde Cicero ait in libro legum, Stipem prohibeo. nam auget ſuperſtitionem, & exhaurit domos. Dignis igitur largiendum eſt. Vnde Horat. Cur eget indignus quiſquam te diuite? id eſt indignus paupertate. [Ob adulterium cæſi) Si occiſi, Aegyſtum ſignificat Thyeſtis filium, & ſi te vera cæſi, Saluſtium, quem Milo deprehenſum ſub ſerui habitu verberauit in adulterio ſuæ vxoris filiæ Syllæ. [Quiq. arma ſecuti Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;) Hoc loco videtur blandiri Auguſto, quia contra Cæſarem patrem eius, multi quibus ignouit, arma ſuſceperant. Eſt namque eius dictum Dare quidem ſe veniam Pompeianis, ſed ab ipſis quandoque eſſe petiturum. Vt arma impia, ciuilia diceret bella, quæ mouerunt Pompeiani contra acceptæ veniæ fidem, ſed non procedit. Nam ſi arma impia dixit bellum ciuile, tangit, & Auguſtum, & Cæſarem, qui, & ipſi bella ciuilia tractarunt. Item ſicut pateos qui contra fidem datæ veniæ dimicarunt, tangit Auguſtum. Nam tranſierunt ad eum ab Antonio duo millia equitum, per quos eſt victoriam conſecutus. Horat. Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæſarem. Fecit præterea iniuriam Auguſto vel Cæſari, ſi eos dominos dixit, quod apud maiores inuidioſum fuit. Nam patres patriæ vocabantur, non domini. Iuuen.

Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Melius ergo eſt, vt verbum a Sex. Pompeio Pompeij filio in Siculo freto geſtum accipiamus. Nam occiſo patre Siciliam tenuit, & collectis inde ſeruitijs vaſtauit ſex annis vitro citroq́ Siciliam, poſtea victus eſt ab Auguſto, & Agrippa. Hor M natus vbi ait cla quæ detraxerat ſeruis amicus perfidis. Et hoc ſenſu iam arma impia, q. dominorum congruit cõmemoratio. [Pœnam expectant) Quod grauius eſt. Nam in expectatione, & præſens metus eſt, & dolor futurus. In ipſa autem pœna, ſolus eſt dolor. [Forma viros) Regula. Singulis.n. ſceleribus ſtatuta ſunt ſupplicia ex more Romano, quem ſequitur. [Saxum ingens voluunt alij) Siſyphum dicit, qui deorum conſilia hominibus publicauit. [Radijſq. rotarum) Ixionem dicit, vt alibi oſtendit, Atque Ixioni vento rota conſtitit orbis, Licet ſupra dixerit, Quos ſuper atra ſilex. Nam de his fabulis variæ ſunt in ipſis auctoribus opiniones. [Aeternumq́. ſedebit Infelix Theſeus;) Contra opinionē. nam fertur ab Hercule eſſe liberatus, quo tempore eõ ita abſtraxit, vt illic corporis eius relinqueret partem. Frequenter .n. variant fabulas poetæ. Hippolytum Virgilius liberatum ab inferis dicit. Horatius contra, Neque enim Diana pudicū liberat Hippolytum. [Phlegiaſq́. miſerrimus omnes Admonet) Si Phlegyas eſt nominatiuus ſingularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos pœnas ferentes. Si aũ Phlegyas accuſatiuus pluralis eſt Theſeum omnes Phlegyas admonentē debemus accipere. Hi nanque ſecundum Euphorionem populi inſulani fuerunt ſatis in deos impij, & ſacrilegi. Vnde iratus Neptunus percuſſit tridente eam partem inſulæ, quam Phlegyæ tenebant, & omnes obruit. Phlegyas autem Ixionis pater habuit Coronidē filiam, quam Apollo vitiauit, vnde ſuſcepit Aeſculapium. Quod pater dolens incendit Apollinis tēplum, & eius ſagittis eſt ad inferos traſmiſſus. Statius: Phlegyam ſubter caua ſaxa iacentem Aeterno premit accubitu. [Diſcite iuſtitiam) Vel nunc in pœnis licet. [Vendidit hic auro patriam) Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamen ſpecialitatem. Nam Laſthenes Olynthium Philippo vendidit, Curio Cæſari vigintiſeptem millibus ſeſtertijs Romam. De quo Lucan.

Gallorum captus ſpolijs, & Cæſaris auro.

[Fixit leges precio, atque refixit) Poſſumus Antonium accipere ſecundum Ciceronem in Philippicis. Fixit autem ideo, quia inciſæ in æreis tabulis affigebantur parietibus. [Hic thalamum inuaſit natæ) Thyeſtes, vnde Aegyſtus natus eſt, Item Cinyras. nam quod Donatus dicit, nefas eſt credi dictum eſſe de Tullio. [Vetitoſq. Hymenæos) Legibus.ſ. Nam dicendo Vetitos, oſtendit fuiſſe quæ eſt apud Perſas hodie. Vnde Donatus male ait, natura, & legibus vetitos. [Auſi omnes immane nefas, auſoq. potiti) Illic ſunt, & qui fecerunt, & qui conati ſunt. Dicit autem ſecundum Romanum ritum in quo non tantum exitus punitur, ſed etiam voluntas. [Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraq. centum) Ferrea vox. Lucretij verſus ſublatus de Homero, ſed Aerea vox dixit. [Scelerum comprendere formas) Vt, Aut quæ forma viros fortuna ue merſit.

ASC. HIC quibus, &c.) Tangit quartum peccati mortalis genus, inuidiam ſ. crepercitatem aliorum autros, & taxans impios, inſidos, adulteros, ſuperſtitioſos, & qui patriam, aut genus ſuum, ineſtauerunt vt ſuo loco dicam. Donati autem verba ſunt. [Leges precio fixit) Omnia hæc ſcelera poſuit Maro, vt vioentes ad bonos mores, metu pœnæ reduceret [Non, mihi) Neceſſario generalitas iniecta eſt nec cuncta deſcripſiſſe videretur, quoniam fuit impoſſibile, latitudinem tantam plenè complecti, vel ne contemptui haberentur pœnæ propoſitæ ea quotidiana meditatione. Pluſquam etiam metus injicitur, cum infinita formido eſt. Hæc ille. Ordo autem eſt. Hic, ſupp. incluſi, expectant pœnas .i. quibus fratres inuiſi, ſup. erant, dum vita manebat, vt Atreus, & Thyeſtes: Danaus, & Aegiſtus, Romolus, & Remus, & multi alij, quia fratrum concordia rara eſt. (De Romulo tamen non eſſet congruum exprimere, quia eum laudaturus eſt Anchiſes, diſtuturq́.

ſuruſq. cum tam tunc ad cœlos deſtinari,ſed vt dicã, id Sibyllæ dicere licet, quæ verum ſine ſuco profert) & quibus parens eſt pulſatus,quod minus eſt,quam ſi occiſus ſit,& tamē æterno ſupplicio dignus cenſetur, & a quibus eſt fraus innexa clienti.ſ.familiari, & domeſtico ſe colenti, hoc eſt, aut qui clienti, aut qui per clientem fraudem fecit, aut qui incubuere ſoli diuitijs repertis, nec poſuere partem ſuis.ſ.neceſſarijs, quę.ſ.quorum,eſt maxima turba,& qui cæſi ſunt ob adulterium,vt, Fabius,& Saluſtius,& qui ſecuti ſunt,arma impia,vt contra patrem patrię,ſicut cum Sexto Pompeio,nec veriti,ſup. ſunt,fallere dextras. id eſt fidem dominorum (vt qui cum Sexto Pompeio pugnauerunt.ſ.enim vt dicit Horatius,in Odis,Detraxit vincula ſeruis,vt iniecerit patrię,aut generaliter intelligemus de ſeruis,qui dominos ſuos deceperint,ſicut prius de patronis,qui clientibus ſuis impoſuerint. (Hi inquam) omnes incluſi,expectant pœnas,quod grauiſſimum eſt tormentum,vnde Seneca, Grauius eſt quam mori,ſemper mortem expectare) Ne quære,pro ne quæras,doceri quam pœnam,ſup. expectent,aut,quæ forma.ſ.ſpecies malorum,aut, quę fortuna merſit viros .ſ. eos,qui ad diſcretionem peruenerint, q. d. longum eſſe omnia recenſere,quia alij voluunt ingens ſaxum(de quibus Beroaldum ſtatim audiemus. ſunt aũt ſuperſtitioſi) &,ſup.alij diſtricti .ſ. diuerſis partibus aſtricti,pendent radijs .ſ. lignis,inter canthum,ſeu circunferentiam,& axem, ab axe in morem radiorum procedentiam,Theſeus infelix ſedet, & ſedebit æternum.ſ.apud inferos: Nam licet Pirithoum liberauit,tamen poſtmodum defunctus apud inferos,æterno ſupplicio addictus eſt. (Annus Gel. tamen,vt diximus) ibi,Poetuſq. require Velinos. dicit hunc locum corrigendum cenſeri, eo q ab inferis redijſſe ſupra ſonuit, cum diceret, Quid Theſea? magnum quid memorem Alcidem? ſed (vt dixi) licet viuus,dicitur redijſſe,mortuus tamen illic manere poteſt,& ita non eſt repugnantia in dictis poetæ, quæ concordari non poſſit. Eſt autem duplex ſenſus ſequentis particulæ.

Phlegias

Nam Phlegias, poteſt eſſe nominatiuus ſingularis, & accuſatiuus pluralis. Fuit enim Phlegyas,rex Theſſalię,pater(vt nonnulli dicũt)Ixionis,& Choronidis,ex qua Apollo Aeſculapium genuit, vnde iratus Phlegyas, Delphicum templum Apollinis incendit,quapropter damnatus dicitur. item Phlegyæ,ſunt populi Theſſalię impij,de quibus Ouid.lib.xj.Metam.meminit. Si ergo nominatiuus eſt,conſtructio eſt: Et Phlegyas,rex ille Theſſaliæ, impius miſerrimus,quia grauiſſimo ſupplicio affectus, & tamen vtcunque miſeratione dignus, quia vleiſci voluit iniuriam maternam)admonet omnes.ſ.mortales,& teſtatur magna voce per vmbras dicens.ſ.ò vos moniti.ſ.exemplo meo diſcite iuſtitiam, & non temnere, pro contemnere, diuos, aut ſi eſt accuſatiui caſus pluralis,ordo eſt,& ipſe Theſeus miſerrimus, admonet omnes Phlegyas.ſ. Theſſalos,& teſtatur vt primus,hic .i. quidam ex damnatis,vt Curio trib.pl. vendidit .ſ. Cęſari,patriam .ſ. ſuam, hoc eſt Romam,auro,vt atteſtatur in Thebaidæ Statius. melius tamen generaliter dictum putetur, ne Auguſtum lædat. & quę vendidit,impoſuit.ſ.patriæ,dominum potentem, hoc eſt tyrannum inſtruxit,fixit.ſ.hic,aut alius,leges precio,& refixit .i. iterum abſtulit,alludit ad morem Romanum,quia ſolebant leges incidi tabulis æreis, & figi in pariete. Et videtur Antonium taxare, qui(vt atteſtatur in Philippicis Cicero)quaſdam nouas leges tulit,& quaſdam a Cæſ. latas,abſtulit. Et ſi dominum potentem, Cæſarem,quis intelligi velit, poſſet excuſari, quia hæc dicuntur è perſona Sibyllæ,huius eſt verum dicere. Nam aliter de Cæſare,& Auguſto,poeta,& aliter,Anchiſes locuturus eſt,hic.ſ.alius. vt Thyeſtes,& Cynaras pater Myrrhæ,inuaſit thalamum natæ.i. filiæ ſuæ,& Hymenæos .i. coitus,aut concubitus,vetitos, quia per inceſtum,omnes.ſ. illic exiſtentes,auſi,ſup. ſunt,nefas immane,& potiti ſunt auſo,ergo, & voluntate, & opere peccauerunt. Ego(inquit Sibylla)non poſſem comprehendere omnes formas .i. ſpecies ſcelerum, nec poſſem percurrere.ſ.etiam celeriter pertractare omnia nomina pœnarum, ſi .i. tametſi, centum linguæ,& centum ora ſint mihi, & vox ferrea.ſ.vt Homerus dicit,infrangibilis Lucretius autem dicit,ęrea vox,&c.quę etiam pro forti,ponitur. Excuſat ergo,& non omnia ſcelera,nec omnes pœnas nominat,cum id fieri non poſſet,propter multitudinem. Beroaldus dicit ſic. Nemo inficiatur Siſyphum apud inferos hac pœnas torquari,vt ſaxum perpetuo voluat. Iuxta illud Ouidij,Siſyphus eſt illic,ſaxum,voluenſq. , petenſq., & Ixionem à rota verſari,vt idem, Voluitur Ixion ſeſe ſequiturq., fugitq.. atque curioſe interpreti conueniebat diligentiſſime penſitare, an fabula Ixionis ad ſenſum Virgiliani carminis eſſet accommodanda, mihi enim haudquaquam quadrare, videtur, nam cum poëta paulò ſupra dixerit,Ixiona apud inferos in tartara cruciari, quid opus fuerat idem iterum referre? Ego autem cum Macrobio ſentire malim, qui inſomnium Scipionis,ſcribit poëtam,intelligere illos radijs rotarum pendere diſtrictos,qui nihil conſilio præuidentes, nihil ratione moderantes,nihil virtutibus explicantes,ſeque, & actus ſuos omnes fortunę permittentes,caſibus,& fortuitis rotantur, illos autem ſaxum ingens, voluere dicit eſſe intelligendos, qui inefficacibus,& laborioſis conatibus,vitam conterunt,nam philoſophi quidam ferunt, qui inferos alios eſſe negauerunt,quam noſtra corpora,& omnia quæ de inferis, antiquitas fabulata eſt, in nobiſmetipſis reperiri, quapropter expoſitionem quoque Macrobij,vtpote optimam,memorabimus, quam refert ſuper illo verſiculo, Lucent genialibus altis, Aurea fulcra toris. vbi Seruius de Tantalo dicit eſſe intelligendum,& eius fabulam ociſſimam enarrat. Macrobius vero dicit,ad omnes auaros hoc eſſe referendum,qui epulis ante ora poſitis excruciantur fame, & inedia tabeſcunt,quia magis,magiſq., acquirendi deſiderium, cogat præſentem copiam non videre, qui in affluentia inopes, egeſtatis mala in vbertate patiuntur,neſcientes parta reſpicere, dum egēt habendis. Præterea non videtur eſſe omittendum illud, Quos ſuper atra ſilex, iamiam la[illegible] ſura cadenti Imminet aſſimilis. quem verſum enarrans [illegible] ime Macrobius, aſſerit eos eſſe in[illegible]gendos,qui ardu[illegible] ſtates, & infauſtam ambiunt tyrãnidem quoniam ſemper vi[illegible] in timore,& ſibi videntur exitum,quod merentur excipere. quod Dionyſij exemplo declaratur,qui Aulę ſiculæ,inclementiſſimus incubator, Damocli, familiari ſuo,ſolã beatam exiſtimanti vitam tyrannicam, volens oſtendere, quam miſera eſſet, & quam plena impendentium ſemper periculorũ, gladium de filo tenui pendentem, mucrone dimiſſo, iuſſit illius ceruicibus inter epulas imminere,& cum Damocles,regias,& tyrannicas copias præſentis mortis periculo aſpernaretur, talis eſt (inqt Dion.) vita,quam beatam putabas,ſic nobis ſemper mortem imminentem videmus,hęc hiſtoria pręter Macrob.ab Euſebio,& Cic. memoratur.iſta autem omnia,quoniam eruditionis refertiſſima ſunt,ac ſubtilitatis referenda eſſe cenſui,vt qui expoſitione Seruij contentus non fuerit, aliquid audiat diſciplinæ remotionis,quæ non minus delectare ſolet, quam prodeſſe.

Radijs rotarum diſtricti

Tyrannidem ambientes.

VARIA LECTIO.

DOMINORVM fallere dextras) In antiq. aliq. exempl. Dextram,vnitatis numero. Sed melius, Dextras. [Percurrere nomina poſſem) In antiquis penè omnibus, Poſſim, non inuenuſte.

COEL. RHODIG.

ATHENIENSES præcipue comicis ſalibus ex hoc aſpergebantur,quod nautici magna pars cum eſſent, ob ſedendi aſſiduitatem depyges reddebantur. Additur, & fabella, Theſeum cum Pirithoo inferos petentem, in petra quandam Proſerpinæ imperio coactum ſedere.a qua cum ab Hercule auelleretur, affixas petræ natium partes reliquiſſe, quamobrem honoris eius ergo,cetera item Athenienſibus hęſiſſe cognomentum. Ad eam vero petram alluſiſſe credi Virg. poteſt,vbi Aen.6. ait: Sedet,æternumq. ſedebit, Infelix Theſeus.

SERV. PErfica munus) Hoc eſt ramum redde, Nam ſupra ait, Hoc ſibi pulchra ſuu ferri Proſerpina munus Inſtituit. [Cyclopum educta camini.) Hoc eſt magna, Ita enim cuiuſlibet rei magnitudinem ſignificant, adeo vt Statius Argiuorum muros ab ipſis dicat eſſe perfectos. [Fornice) Arcu Cicero, Vidit ad ipſum fornicem Fabianũ. [Corripiunt ſpatium) Raptim peragunt. [Occupat Aeneas aditum) Ingreditur, vt ſupra diximus. [Recẽti) Semper fluenti.

Hæc vbi dicta dedit Phœbi longæua ſacerdos,
SIB. Sed iam age carpe viã, & ſuſceptũ perfice munus
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque aduerſo fornice portas:
Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona.
POE. Dixerat, & pariter greſſi per opaca viarum

Corripiunt ſpatium medium, foribusq. propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti.
Spargit aqua, ramumque aduerſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Diuæ,
Deuenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedesque beatas.
Largior hic campos æther, & lumine veſtit
Purpureo, ſolemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo. & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt,
Necnon Threicius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Iamque eadem digitis, iam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri. pulcherrima proles,
Magnanimi heroës nati melioribus annis,
Ilusque, Aſſaracusque, & Troiæ Dardanus auctor.
Arma procul, curruſque virum miratur inanes,
Stant terræ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi quæ gratia currum.
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

el. Dixit hoc propter paludem Stygem. [Spargit aqua).i. purgat ſe. Nam inquinatus fuerat eſpectu Tartari, & ſpargit, q. a ſe inferis purgat. [Amœna vireta) Virentia, & eſt ſatis vſurpatum. Amœna autem quæ ſolum amorem præſtant. Vel, vt ſupra diximus, quaſi amunia, hoc eſt ſine fructu, vt Varro, & Cæminius docent. Alludit autem ad inſulas fortunatas. Nam, & ſequenti hoc indicat verſu. [Largior hic campos æther, & lumine veſtit purpureo) Non noſtro largior, ſed quàm eſt in cetera inferorum parte. Aut re vera Largior, ſi lunarem intelligis circulum. Nam vt ſupra diximus, campi Elyſij, aut apud inferos ſunt, aut in inſulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, Illic poſtquam ſe lumine vero Induit. [Solemque ſuum. Sibi congruum, et, Feſſosq. ſopor ſuus occupat artes. [Palæſtris) Luctationibus. Græce dixit. [Contendunt ludo) Non odio. [Choreas) Recorripit propter metrum. Alibi ait ſecundum naturam, et, Iuuat indulgere choreis. Ergo aut Syſtolem fecit, aut Antitheſim e, pro η, ponens. Nam græcum eſt nomen. [Necnon Threicius longa cum veſte ſacerdos) Orpheus Calliopes muſę, & Oeagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia inſtituit, primus etiam deprehendit harmoniam .i. circulorum mundanorum ſonum, quos nouem eſſe nouimus, è quibus ſummus, quem ἀπλανῆ dicunt, ſono caret. Item vltimus qui terrenus eſt. Reliqui ſeptem ſunt, quorum ſonum deprehendit Orpheus, vnde vtque ſeptem fingitur chordis. [Longam autem veſtem) Aut cytharœdi habitum dicit, aut longam barbam. Nam econtrario imberbes, inueſtes vocamus. [Sacerdos) Autē quia, & Theologus fuit, & Orgia primus inſtituit. Ipſe etiam homines de feris & duris cōpoſuit. Vnde dicitur arbores, & ſaxa mouiſſe, vt deus. [Obloquitur, numeris) Dicēdo Obloquitur, chordarum expreſſit laudem, quas dicit verbis locutas. Obloqui.n. non eſt niſi contra loquentem loqui. [Numeris) Rhythmis ſonis, vt, Numeros memini, ſi verba tenerem. [Septē diſcrimina) Quia omnes chordæ diſſimiliter ſonant. [Iam pectine pulſat eburno) Nunc. Hoc autem pecten declinatur, vt lien, carmen. [Hic genus antiquum) Quod non omnes viros fortes in Elyſio viros eſſe commemorat, hæc ratio eſt, quia illi diuinos meruerant honores, quod Tydeo vel his quos ſupra memorauit, non contigit. Nam ideo antiquum addidit, quaſi, & illis Elyſij non contingerēt campi, ſi eis annorum non derogaſſet vetuſtas. [Nati melioribus annis) Heroumque.n. virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, Vt illa laus, temporum non hominum fuiſſe videatur. [Iluſq;, Aſſaracuſq.) Troiani reges fuerunt. [Troię Dardanus auctor) Hunc in ſeptimo inter deos dicit relatum, vt, Et numerum diuorum altaribus auget. Sed vt ſupra diximus. Homerum ſequitur qui inducit ſimulacrum Herculis apud inferos viſum. [Defixæ haſtæ) Subaudit inanes. Item, equos inanes. [Quę gratia currum) Detraxit vnum u, licentia, qua Latinitas Græcos ſecuta genitiuo plurali ſyllabam aut addit, aut detrahit. hoc loco detraxit, ſicut Armis virum: Contra addidit, Alienum pecudumq. genus, pro aliū, ſicut Græci [Greek] [Nitentes) Pingues, ab eo quod ſequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem, quæ dicturus eſt intelligendum hoc, Quæ gratia fuit viuis, eadem ſequitur tellure repoſtos.

ASCENSIVS.

HÆC vbi, &c.) Docet quo oblato munere, & eo in foribus fixo ad Elyſios deuenerint campos. Vnde Don. ſic. [Fornice) Ea enim eſt camera, in arcum ducta. [Deuenere locos lætos) Vt metu pœnarum, malos deterruit, ita ſpe felicitatis ad virtutes hortatur. Primo ergo, regionum bona proſequitur. Deinde, quæ ex ijs locis capiant commoda, & qui ſint, hi qui huiuſmodi bonis perfruantur. [Largior) Hic oſtendit nihil deeſſe ea ijs quæ ſunt apud ſuperos, adeo, vt fortunati, & beati, appellari meruerint. [Pars in gramineis) Oſtendit quanta animi ſerenitate in voluptatibus honeſtis viuant. [Necnon Threicius) Oſtendit citharam inter honeſtas enumerari artes. Eſt enim muſica. Hæc ille. Ordo autem eſt. Vbi .i. poſtquam, lōgæua ſacerdos Phœbi.ſ. Sibylla, dedit hæc dicta .i. hæc locuta eſt, ipſa ait, ſed carpe iam viam, & perfice munus.i. officium ſuſceptum. Seruius tamen de ramo, pro munere reddendo, intelligit, forte, quia ſequitur, Hæc vbi nos, &c. ſed vtroque modo accipi poteſt, vt ſit munus.i. officium, ſuſceptum .ſ. reddendo ramum, aut eundo ad patrem, hoc eſt, acceleremus .i. properemus ad patrem tuum. Ego conſpicio mœnia educta caminis, id eſt fornacibus Cyclopum, qui ſunt miniſtri Vulcani, & intelligit, aut magna mœnia, aut potius ferrea, ſicut dictum eſt, Stat ferrea turris ad auras, atque conſpicio portas, ſup. in fornice .i. arcu, ſeu circunferentia. (Fornix enim proprie eſt circunferentia, & teſtudo arcualis, qualis eſt in arcubus pōtium, & in iuncturis feneſtrarum, aut columnarum. Et quia in fornicibus theatri, erant olim lupanaria, ideo fornicem, pro lupanari, & fornicari, pro mœchari accipiuntur) aduerſo.i. nobis ex aduerſo ſtante, hoc eſt video regiam Plutonis, vbi præcepta.i. traditiones maiorum, aut inſtitutiones deorum, iubent nos deponere, hæc dona.i. aureum ramum. Dixerat.ſ. Sibylla. & ipſi greſſi.i. gradientes pariter per opaca.i. opacitates viarum corripiunt ſpatium medium, & propinquant foribus .i. ad fores. Aeneas occupat aditum .i. ingreditur celeriter, ne præueniatur, & ſpargit corpus, aqua recenti .i. ſemper fluenti, & figit ramum in limine aduerſo, his .ſ. iam dictis, peractis demum, & munere, diuæ .ſ. Proſerpinæ, perfecto .i. perfectis, reddendi rami cerimonijs, ipſi deuenere.i. peruenere, ad locos lætos, & ad, ſup. vireta.i. virentium, vt arborum, & herbarum, natiua loca, & amœna .ſ. nemorum fortunatorum .i. in quibus ſunt fortunati, ſeu beati, & ad ſedes beatas .i. in quibus reſident beati, vnde Ditis, ſeu Plutonis, dicitur regia. Largior æther .i. ſplendor cœleſtis, veſtit .i. circunfulget hic campos, lumine purpureo .i. rutilo. & ſidera ſua.i. propria, & conuenientia norunt.i. agnoſcunt hic, & cum eo conſentiunt hic ſuū ſolem, quaſi alium ſole, & alia ſidera is locus habeat. Pars.i. ipſi, partim exercent membra.ſ. ſua, in palæſtris .i. luctationibus, gramineis .i. in gramine, & locis herboſis, & contendunt ludo.ſ. læto, & honeſto, & luctantur, ſupp. in arena fulua .i. fului coloris, hoc eſt alij tenentur ſtudio militari, in quo in vita affecti ſunt, pars plaudunt.i. plaudendo pedibus faciunt, & exercent choreas, & dicunt carmina.ſ. choreis apta. Necnon.i. inſuper, vates Threicius .i. Thracius.ſ. Orpheus optimus muſicus, & cithara, quam optime ſciens, cum longa veſte .i. habens longam veſtem, aut apparens cū longa veſte.i. habitu citharœdi, obloquitur numeris.i. muſica proportione, quam contra punctum dicunt. carminibus aliorum diſparem concentum, quem vulgo, diſcantum, vocant, efficiendo, facit ſeptem diſcrimina vocum.ſ. ſeptem chordarum, quibus octauam addit Simonides, nonam poſtremo, Timotheus, & pulſat iam .i. aliqñ, eadem .ſ. diſcrimina, digitis .ſ. ſuis, & iam.i. aliquando pectine eburno.i. eburneo, ſeu ex ebore facto hic, ſupp. ſunt, genus antiquum .i. nobile Teucri.i. a Teucro deductum, proles.i. progenies pulcherrima, appoſitiue, magnanimi heroës, nati melioribus annis, quibus.ſ. maior benignitas ſiderum, influxerat .ſ. Ilus Aſſaracus, & Dardanus auctor Troiæ, quod additur, ne putetur etiam eſſe genus Teucri, & ſup. Aeneas cū Sibylla, miratur procul.i. cum adhuc procul eſſent, arma virum, pro virorum, ſup. inania, & currus inanes .i. vmbras, & ſimulacra armorum non vera arma, nec veros currus haſtæ.ſ. inanes, ſtant defixæ terræ.i. in terra, & equi ſoluti.i. liberi, & vagantes (qui etiam inanes fuerunt, & ob hoc ſolum illic apparentes,

vt viri de Rep. benemeriti, conſimili ſtudio illic oblectarentur, quo in vita oblectati erant) paſcuntur.i. paſcentium ſimiles, errant paſſim per campos, addit cauſam (vt etiam) qua eadem gratia, currum, pro curruum (multi tamen cum ſtilo. curruum, legunt, dicentes hypermetrum eſſe non vitioſum, quia abſumitur ſyllaba abundans per vocalem ſequentem) quæ fuit viuis.i. dum ipſi viuerent, & eadem cura quæ fuerat viuis paſcere, pro paſcendi, equos nitentes.i. bene curatos, & pingues, vnde Flaccus de ſe, Me pinguem, & nitidum bene curata cute viſes, Cum ridere voles Epicuri de grege porcum. eadem, dico, gratia.i. oblectatio, & cura ſequitur repoſtos.i. repoſitos, & conſtitutos tellure.i. ſub terra, hoc eſt apud inferos, quæ res, quantum ad affectionem, non multum a noſtris damnatur. dicunt.n. voluntatem extremam permanere, & ideo, æternas merito dare pœnas, qui æternam habēt in peccando voluntatem. ſed ad ſequentia pergamus.

VARIA LECTIO.

ACCELEREMVS, ait Cyclopum educta caminis) Libros aliquot, Obducta, habent. Aliquot abſque præpoſitiua compoſitione, Ducta, tantum. Sunt tamen quibus, Educta, ſatisfaciat magis. [Aduerſo fornice portas) Libros omnes antiqui, quotquot habui, Aduerſo fornice, abſq; ea præpoſitione interiecta legunt. [Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona) Antiqui omnes libri Hic vbi, legunt. [Largior hic campos æther, & lumine veſtit Purporeo) In lib. aliquot antiq. legere eſt, Largior hic campus. Inde altero membro, æther & lumine veſtit Purpureo. In quibuſdam alijs, Largior hic aer campos. [Currusq. virum mirantur inanes) In antiquis ſanè omnibus libris, Longobardico excepto, Miratur, eſt ſingulari numero. [Stant terræ defixæ haſtæ) Antiqui plerique libri, Stant terra defixæ, legunt, ablatiuo caſu. [Per campos paſcuntur equi) In antiq. aliq. exempl. Campum, legitur, vnitatis numero. [Quæ gratia currũ, Armorumq. fuit) Sunt antiqui libri, Mediceus, & alij, in quibus, Curruum integra dictione ſcriptum habeatur.

COEL. RHODIG.

ADDE quod deliciarum quibus in vita intemperantia perfrui aſſueuerant, atrox habitus ſubiens exulcerat excarnificatque, tum cupiditate, tum deſperatione potiendi. Hæc Sardanapalum muliere corruptionem a pellicum amplexu reuellit: ratio diſpeſcit a menſarum luxu Tantalum, à congeſtitijs Midam retrudit opibus. Propterea in Gorgia Plato: Idem mihi videtur circa animam, cuncta enim in ea apparent, cum corpus exuerit, tam quæ ea natura, quam quæ ex affectibus inerant, quæ ob rei cuiuſque ſtudium homo contraxit in animam. Hinc ni fallor, aperitur egregie Platonici Maronis locus alter ex ſexto eodem. Quæ gratia curruum Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

SERV. PÆana canentes) Propria Apollinis laudes, quod nunc congruit propter lauri nemus, abuſiue omnium deorum. Sic Orgia proprie Liberi, abuſiue omnium deorum ſacra. [Odoratum) Pro odorum, vt diximus ſupra. Vnde ſuperne plurimus Eridani per ſiluam voluitur amnis. Eridanum Aratus in cœlo eſſe dixit haud longe à Ceto. Hic & in terris eſt, qui in Italia.i. in Venetia Padus vocatur, quem alij etiam ad Inferos volunt tēdere. alij naſci apud inferos, & exire in terras. Ideo autem illa finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ ſpectat inferum mare, & tendit vſque ad ſuperum. Ergo hic ſenſus eſt.

Conſpicit ecce alios dextra, læuaque per herbam
Veſcentes, lætumque choro Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; vnde ſuperne
Plurimus Eridani per ſiluam voluitur amnis.
Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat:
Quique pij vates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.
Quos circunfuſos ſic eſt affata Sibylla,
Muſæum ante omnes: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis.
SIB. Dicite felices animæ, tuque optime vates:
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

in communione vitę verſarentur. Nam hi qui ſacra maxima accipiebant, renunciabant omnibus rebus, nec vlla in his niſi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibuſdam eneruabantur, vnde iam coire non poterant. Dicit ergo ait ſacerdotes qui caſti fuerunt, etiam ante ſacra ſuſcepta. [Pij vates) Vaticinantes. [Phœbo digna locuti) Veridici qui talia loquebantur, qualia decebant Apollinem. Multi.n. mentiebantur, vt in Lucano Phœbas, ad quā App. Claudianus, Et nobis dabis improba pœnas, Et ſuperis quos fingis, ait. [Inuentas aut qui vitam excoluere per artes) Qui erudierunt, & ornauerunt vitam per inuenta artificia. Significat autem philoſophos. [Quique ſui memores alios fecere merendo) Et qui aliquos ſui memores fecere præſtando: vt, Nunquam regina negabo Promeritam.i. præſtitiſſe. Terent. Ego Catine neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cum is nihil promereat, poſtulare id gratiæ apponi ſibi. [Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta) Per quod eos oſtendit meruiſſe diuinos honores, vt diximus ſupra. [Muſæum ante omnes) Theologus fuit iſte poſt Orpheum, & ſunt variæ de hoc opiniones. Nam eum alij Lunæ filium. Alij Orphei volunt, cuius eum conſtat fuiſſe diſcipulum. Nam ad ipſum primum carmen ſcripſit, quod appellatur Cratera. [Humeris extantem ſuſpicit altis) Quaſi Philoſophum, ac ſi diceret Platonem. Alludit.n. poeta. Nam Plato ab humerorum dictus eſt latitudine. Athleta.n. fuit, qui poſt omnium victoriam ſe philoſophię dedit. [Tuq. optime vates) Quia theologus fuit. Et ſciendum hoc loco Sibyllam iam a numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret. [Quæ regio Anchiſen, quis habet locus?) Bene, & generalitatem requirit, & ſpeciem, quo poſſit facilius inuenire. Nam locus in regione eſt. [Illius ergo) Propter illum. Ergo autem coniunctio fuit, ſed per accentus mutationem in aduerbium tranſit. & eſt ſola particula quæ habet in fine circunflexum. Multi male putant nomen eſſe indeclinabile, & dicunt poſitum eſſe pro cauſa. (Cauſa autem, nomen eſt quod ponitur pro ratione) quia caſus declinationes caret. [Magnos amnes) Aut magna fluenta, aut quia nouem ſunt, quæ odioſum fuerat commemorare per ſingula.

Canebant in locis, vnde ſuper na.i. ad ſuperos plurimus. Eridani amnis per ſiluam voluitur. Namque veriſimile eſt, quoniam legimus de Ariſtæo, Omnia ſub magna labentia flumina terra Spectabat diuerſa locis. Et congrue. nam omnis humor ex terræ naſcitur venis. Alij Eridanum pro quocunque accipiunt, & dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum. Nam legimus fluuiorum rex Eridanus. & amant poetæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem, vt alibi, Poculaq. inuentis Acheloia miſcuit vuis. Melius tamen eſt ſi diſtinguamus, Vnde ſuperne plurimus, Vnde ad ſuperos plurimus.i. magnus amnis voluitur per ſiluam Eridani.i. populos. Fabula nanque hæc eſt. Eridanus Solis filius fuit, hic a patre impetratum currum agitare non potuit, & cum eius errore mundus arderet fulminatus, in Italiæ fluuium cecidit, & tunc à luce ardoris ſui, Phaeton appellatus eſt, & priſtinum nomen fluuio dedit. Vnde mutata hæc duo nomina inter Solis filium, & fluuium inuenimus. Poſtea eius ſorores flendo in populos verſæ ſunt vt in decimo.

Populeas inter frondes vmbramq; ſororum,

Et hoc Virgilius, nam alij in alias arbores dicunt. [Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi) Manus.i. multitudo eorum qui ob patriam paſſi ſunt vulnera. & eſt figurate dictum. Sanè animaduertendum ſum quod ait Horatius in arte poëtica.

Et ſimul & iucunda, & idonea dicere vitæ.

Nulla enim maiores noſtri artem eſſe voluerunt, quę nunc aliquid reip. commodaret. Vnde Virgilius hoc per tranſitum facit. Nam dicendo punit patriæ venditores. contra præmia defenſoribus ſoluit, nihil aliud niſi fugienda vitia, & ſectandas docet eſſe virtutes. [Sacerdotes caſti, dum vita manebat) Quaſi quis caſtus poſſit eſſe poſt mortem. ſed aliud dicit.i. qui fuerunt caſti dum

Eridani fabula

Manus

Muſæus

ASCENSIVS.

CONSPICIT ecce alios, &c) Docet, quarum rerum artifices, atq; ſtudioſus, in campis Elyſijs inuenerint, vt ad conſimilia ſtudia

ſtudia mortalium animos inuitet. bonus enim poëta, non tam delectare (quod tamen plurimum ſatis) quam prodeſſe prætendit. Primum aũt locum dat, ob patriam pugnando vulnera paſſis: ſic enim nihil vtilius reip. quam vt pro eius ſalute, quiuis ſit paratus mori, eamque eſſe præcipuam Romanorum gloriam, quibus dulce, ac decorum eſt, pro patria mori. ſimile eſſet in nobis, ſi primum locum, martyribus conſignaremus. Secũdum, dat virginibus. ſ. ſacerdotibus, ac ſi dicat cõfeſſoribus. Tertium, prophetis veridicis. Quartum, bonarum artium inuentoribus, & operarijs. Quintum, qui de alijs benemeriti ſunt. hoc eſt (quia q̃ proxime alludit) qui opera miſericordiæ adimpleuerunt, atque conſilio Chriſti paruerint, dicentis, Facite vobis amicos de Mãmona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna habitacula. Nihil enim aliud videtur illud, Quique ſui memores alios fecere merendo. vnde contra, inter damnatos collocauit ſ aut, Qui diuitijs ſoli incubuere repertis, Nec partẽ poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt. Sed cogor breuitati conſulere, non quia pigeat prophana ſacris confirmare: ſed, quia ne in immenſum creſcat opus, ſi quæ dicta velim, dixero. Donatus autem dicit ſic. [Omnibus his) Omnia cõmoda conſequũtur, honeſtatis cultores locum, ſidera, lucem, prata, nemora, cibos, delitias, ſtudia artium, vt non priuati vita, ſed ad aliud viuendi genus tranſiſſe videantur felices, vtpote, quæ poſt depoſitam vitam, talia loca, ac delicias ſint aſſecutæ. Hæc ille. Ordo eſt. Ecce, q.d. ex abrupto, & præter opinionem, Aeneas conſpicit alios veſcentes. i. diſcumbentes per herbam, ſup. à dextra, & læua. i. vtrioque, & canentes. i. carmine laudantes: Pœana. i. Apollinem, lætum. ſ. propter vlulationem. i. lætum clamorem (vt in III. Saturnalium docet Macrob. Strabo autem lib. IX. dicit, quod Apollo, hominem nomine Pythonem, ac cognomine draconem ſagittis debellauit, atque inter adhortandum, hic Pæan clamitauit, vnde conſuetudinem traditam vult, vt qui conſecuturi ſunt, aciem ſic Pæanis celebrationem clamitent, ſed rem fabuloſam cenſet, quæ tamen poëtæ ſatis eſt) Canentes ergo Pæana. i. Apollinem lætum, hoc eſt laudes Apollinis per vlulationem choro. i. in choro, & cœtu læto. (Declinatur aũt hic Pæan, huius Pæanos, huic Pæani, hunc Pæana. Reperitur etiam, Pæana, numero plurali, pro libro, De laudibus Apollinis canentes) inquit, inter nemus lauri. i. laurorum, odoratum. i. odoriferum, vnde. i. de quo nemore plurimus amnis. i. fluctus Eridani, voluitur ꝑ ſiluam, ſuperne. i. ad ſuperos. Eſt ergo hic, ſuperne, aduerbium, non de loco, ſed ad locum. (Eſt autem Eridanus, inter ſidera collocatus, iuxta cetum, ſeu balenam, vt dicit Higinius. Verũ, fluuius eſt præcipuus in Italia, alio nomine, Padus, dictus Eridanus autem ab Eridano, Solis filio, in eum præcipitato, agnominatus, qui quidem Solis filius, vulgo Phaëthon, dicitur ab ardore. Cum ergo (vt in ſecundo Metaph. tradit Ouid.) imprudenter ſolis currum regeret, incenſo cœlo præceps, in Padum ruit. Is autem fluuius, ferè ab Occidẽte, in mare ſuperum, quod Adriaticum dicitur, influit, vnde finxit Hom. ab inferis, ad ſuperos aſcendere. Vult autem phyſice ſignificare, omnium fluuiorum origines, eſſe ſubterraneas, aut ſaltem, interraneas: vt in IIII. Georg. Ser. latius declarauit. Sed Eridani, præcipue meminit, aut propter Eridanum in eo ſubmerſum, aut propter naturam fluminis, qui præter aliorum morem, in Orientem fluit, vnde, ad ſuperos, ab inferis fluere, rectè dicitur) hic, ſupp. ſunt, manus. i. exercitus, ſeu multi viri, paſſi. (Eſt autem ſyntheſis. i. conſtructio congrua, in re, non in voce, manus paſſi, ſicut, Pars manibus validis turres, & mœnia ſcandunt). i. qui perpaſſi ſunt vulnera, pugnando ob patriam. i. pro ſalute patriæ, ſuperiores autẽ, vt Deiphobus, Parthenopeus, & ſimiles, ob ſuam voluptatem, aut commoditatem, paſſi ſũt. Quique. i. quilibet: aut, & hi, qui, ſup. fuerunt, ſacerdotes caſti, dum vita manebat: quod additur rectè, quia apud inferos, vbi non ſunt vera corpora, non eſt vera caſtitas: nec ea quæ eſt meritoria, eſt ſicut dum vita manet, quia tunc incaſti eſſe poſſunt, & quique. i. quilibet: vates pij. ſ. deorum cultores: & locuti digna Phœbo. i. vera, & quæ Phœbus inſpiraſſe cenſeatur. At ſupp. hi, qui excoluere. i. ornauerunt, vitam. ſ. ſuam: per artes. ſ. bonas, inuentas. ſ. à ſe. & qui merendo. i. beneficijs cõferendo, fecere alios memores ſui. i. grato in ſe animo, hoc eſt, quicunque de alijs benemeriti ſunt: tempora. i. capitum partes, illi cinguntur omnibus his, vitta niuea. i. ſertis candidiſſimis, ob munditiam, & nitorem vitæ. Quos circunfuſos. i. cum ſe circunfunderent, nouitatis gratia. Nam nouum erat illic, viua corpora conſpicere. Sibylla affata eſt ſic, & ante omnes. i. in primis, Muſæum, vatem illum antiquiſſimum Thracem, & diſcipulum (vt quidam volunt) Orphei, vnde ob id filius eius putatur. ſed Laërtius dicit, eum Olphidis filium fuiſſe, & primum apud Athenienſes philoſopharum, qui fabulam Herus, & Leandri, verſibus deſcripſit, obijtq́. Phalaris, vbi eius oſtenditur epitaphium. Ideo dicit, allocuta eſt Muſæum ante omnes, nam turba. ſ. vatum, & ſacerdotum plurima, habet hunc medium, vt principem: atque ſuſpicit hunc, extantem altis humeris, ſicut & Plato dictus eſt, qui prius Ariſtoteles dicebatur. Allocuta eſt quidem ſic: O' animæ felices. i. beatæ, quæ iam eſtis in requie, dicite, & tu optima vates. ſ. Muſæe: dic, ſup. quæ regio, & quis locus habet Anchiſen? Nos venimus ergo. i. cauſa, & gratia illius, & tranauimus ergo illius, magnos amneis Erebi. i. inferni. Venimus, eſt hic præteriti temporis. & ita habet accentum in prima, quæ ſola longa eſt. cum in ſecundam, quæ illic longa eſt, cadat in præſenti. Beroal. aũt reprehendit Ser. reprehendentem, qui accipi dicunt. Ergo, pro cauſa ſic: Quinetiam reprehendendo Seruium, reprehendentem illos, qui dicunt hanc particulam, ergo, aliquando poni pro cauſa, cum illi bene locuti ſint, & Latine, qui hoc dixerunt, Seruius aũt non rectè, qui hoc inficiatur. nam (vt auctor eſt Feſtus) ergo interdum ſignificat gratiam, cum. ſ. gratia, intelligitur pro cauſa, in qua ſignificatione accipitur apud Liuium, ſcribentem Apollinares ludos, victoriæ, non peſtilentiæ ergo, fuiſſe conſtitutos. i. cauſa, & M. Cato in re ruſtica, ita ſcriptum reliquit: Tibi ius eſt Porco piaculo facere, illiuſce ſacri coërcendi ergo. Et alibi, Harunce rerum ergo fundi terræ, agriq́ue mei luſtrandi. Et alibi, Mars pater precor, quæſo vti ſies, volẽs propitius mihi domo, familiæq́. meæ, cuius rei ergo agrum, terram fundumq́ue meum. Solit auſilia circunuagi iuſſi. In his omnibus planè locis, ergo accipitur pro cauſa. Præterea extat exemplum epiſtolæ antiquiſſimæ, à conſulibus Romanis, ad Pyrrhum Epirenſem ſcriptæ. vbi hæc verba leguntur: ſed communis exempli, & fidei, ergo viſum eſt vt te ſaluum velimus, vbi ſine controuerſia. ergo, ſignificat cauſam. & apud Virg. velint, nolint grammatici, ergo intelligitur pro cauſa, in eo verſu, Illius ergo venimus.

SVI memores alios fecere) Placet quod in exemplaribus pleriſque veteribus, Aliquos, legitur. VARIA LECT.

POET. Atq; huic reſponſum paucis ita reddidit heros.
MVS. Nulli certa domus: lucis habitamus opacis:
Riparumq́ue toros, & prata recentia riuis
Incolimus. ſed vos (ſi fert ita corde voluntas)
Hoc ſuperate iugum, & facili iam tramite ſiſtam.
POET. Dixit, & ante tulit greſſum, camposq́ue nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus conualle virenti
Incluſas animas, ſuperumq́ue lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens, omnemq́ue ſuorum
Forte recenſebat numerum, carosq́ue nepotes,
Fataq́ue fortunasq́ue virum, moresq́ue, manusq́ue.
Isq́ue vbi tendentem aduerſum per gramina vidit
Aeneam, alacris palmas vtraſque tetendit.

SERV. Nulli certa domus:) Id eſt habitatio, quam animæ tandiu certam habent, quandiu in corporibus ſunt, poſt quorum abſolutionem vagantur pro vitæ merito in circulis. [Lucis habitamus opacis) Varia dicit, quæ pro vitæ varietate eos tingunt. In his autẽ locis Heroum animæ coluntur. [Recentia riuis) Virentia, riuorum. ſ. cauſa. [Iugum) Ita enim diuiduntur montes, in radices, latera, iuga, vertice pro locorum qualitate. [Dehinc ſumma cacumina linquunt) Non linquit. hoc enim dicit Aeneas, & Sibylla, Perducti ad ſummum, in plana deſcendunt. [Penitus conualle virenti) Valde virenti, vt, Penitusq́ue ſonantis Acceſtis ſcopulos. [Incluſas animas) Non ea vera incluſas, ſed multitudine ſeparatas, quo facilius agnoſcerentur. [Luſtrabat ſtudio recolens) Circuibat ſtudioſa retractans. Incluſas autem, vt ſegregatas, aut ſecundùm ritum antiquũ. Multitudinem enim ſi numerare non poterant, eam in locum certum includebant per partes, & ex vnius numero quãta eſſet videbant. Quod Xerſes de ſuo fecit exercitu. [Carosq́ue nepotes) Poſteros, ſic per nutus fœminas dicunt. [Fataq́ue fortunasq́ue virum, moresq́ue manusq́ue) Felicitas enim aut fatalis eſt, aut fortuita, aut ex virtute deſcendit. [Alacris) Ipſe alacris. Et ſciendum

 anti

antiquos,& alacris,& alacer,& acris,& acer tam de maſcul. q̃ de fœm.genere dixiſſe. Nunc maſculino vtrunque damus de fœminino. alacer,& acer nunquam dicimus,licet Ennius dixerit, Aeſtatem Autumnus, poſt acer hyems fit. Nam inde eſt alacer.

ASC. ATQVE hoic reſponſum, &c.) In reſponſione Muſæi vatis, docet beatas animas eſſe liberas, poſſeq. quoquo velint,diuerti. cum dictum ſit, quòd ſonitum animas nouies Styx interfuſa,coërcet,& cum omnia mortalitas libertatis, ſit appetẽs,carcerisq. fugitans. inuitat quoſlibet à Poëta optimus,ad virtutem colendam,quæ ad illam beatitudinem pertingant. Recitat præterea, in qua re occupatum inuenerant Anchiſen,in recenſenda .ſ. progenie ſua. nam voluerunt priſci philoſophi,animas ſimul conſtare,ſed non ſimul in corpora mitti. Recenſere aũt eſt, cum quadam cenſura recognoſcere,& inſpicere, quam rem vulgo appellant,monſtrum facere,ſeu monſtrationem,vt quando ſtipendiarij coram duce,aut magiſtro ſuo comparent. Fecit ergo Anchiſes,tanquam generis ſui princeps.omnes animas de ſe orituras,in vnũ locum conuenire, atque incluſas recenſebat, ſicut de Xerſe dicũt,quod partem exercitus in Græciam traducendi,dinumerauit,ſecludendo in angulum vnum(vt quidam volunt) decem millium capacem, quem ſæpe repleuit. atque ita dimenſus eſt,potius q̃ dinumerauerit exercitum ſuum.Plin.lib.4.dicit,q̃d in Thracia eſt locus Doriſcus,120.millium hominum capax,ita Xerſes ibi dinumerauerat exercitum.Si ergo in hunc modum,incluſas dicamus animas,ad tempus.ſ.duntaxat vt dinumerentur, non eſt contrarium illi,Nulli certa domus. Dicere etiam poſſumus incluſas in circulo vno,ſed in eo vagari poſſe: Verum quia id amantibus,& bellatoribus quoque permiſſum eſt,vt intra circulum ſuum vagentur,diceremus potiſſimum has animas quas recenſebat incluſas, quia nondum in corpora deſcenderant, & ita non erant tanti meriti, ſed futuræ quanti,de quibus dictum eſt, Nulli certa domus.Don.dicit ad hũc locum ſic.[Luſtrabat)Oculis. Recolens animi intentione. [Fata,fortunas,mores,manus) Propoſitio eſt eorum,quæ deinde proſequitur. Hæc ille. Ordo eſt.Atque heros.i.vates,heroica virtute præditus.ſ.Muſæus,reddebat ita.i.in ſequentem modum,huic.ſ Sibyllæ,reſponſum paucis,videlicet verbis. Nulli.i.non vlli,certa domus.ſ.quam ſolam habitare debeamus,non eſt vlli,ſup.noſtrũ,quia non habitamus lucis.i.in ſiluis,quæ non cæduntur,opacis.i.condenſis, & incolimus.i.frequentamus,dum volumus, quia toros riparum .i. quæ ſunt in ripis,quas tamen non tranſgredimur,nõ,quod non poſſent.ſed q̃a nolunt,& prata recentia riuis.i.propter irrigationem ex riuis,ſed ſi voluntas,aut ſi voluptas fert,vos ita corde ſuperate.i.aſcendite,hoc iugum .i. hanc partem montis, circa verticem eius,& ego ſiſtam.i.conſtituam vos,iam tramite.i.via qua tranſmeatis,aut tranſmittamini,facili.ſ.tranſitu. Dixit.ſ Muſæus, & ante tulit greſſum.i.præire cœpit, & oſtendit deſuper .i. altiore circulo,campos nitentes .i. reſplendentes, & linquunt dehinc.i.deinde,ſumma cacumina .ſ. montis. Cuius partes ita diffiniunt,vt ſit radix iuxta planiciem. Latus,paulò altius. Iugum,via qua in cacumen itur. Cacumen,iuxta verticem. vertices vtrinque celſiſſimæ altiſſimæ partes. Relinquunt autem Aeneas,& Sibylla,quia Muſæus,iam eos dereliquerat, vt qui circulum ſuum non tranſgrediebatur. Nam Anchiſes, altiora meritis, in altiore ponitur loco. At.i.ſed, pater Anchiſes luſtrabat.i.recenſebat,& inſpiciebat in valle,penitus .i. omnino,aut valde virenti,animas incluſas.ſ.ad id officij,aut quia nondum meruerant,ad quod prædeſtinatæ erant gaudium,iturus ad lumen ſuperum .i.noſtrum, qui reſpectu eius loci ſuperi ſumus. Luſtrabat (dicit) recolens ſtudio .i.ſtudioſe,ſup.eas,& recenſebat forte.ſ.tunc, cum Aeneas aduenerit, quia illud non ſemper faciebat, ſed tunc duntaxat, vnde fortuitum erat non quòd recenſeret, ſed quòd tunc numerum ſuorum.i.a ſe oriturorum, hoc eſt poſterorum ſuorum,q; , pro .i. nepotes charos .i. præcipue dilectos. & fata,& fortunatas, & mores,& manus.i.aut multitudinem, aut fortitudinem,virum, pro virorum,quo facto,ſignificant bonos læ ari his bonis,quo cum ſemina fecerant viri, etiam antequam producantur ad ortus. Iſque.i.& is.ſ.Anchiſes,vbi.i.ſtatim poſtquam,aut quando vidit Aeneam,tendentem aduerſum .ſ. ex aduerſo,per gramina, tetendit.i.extulit,exiſtens alacris.i.lætus, vtraſque palmas.i.ambas manus. Olim declinabatur,hic,& hæc alacris, & hoc alacre, vnde Terent. Quid tu es alacris. Hunc autem hic alacer,hæc alacris,& hoc alacre. volunt autem,ad acer deduci,ſed acer, primam producit,tum alacer ſecundam illi correſpondentem corripiat.

VARIA LECTIO.

ET prata recentia riuis) In Rom.lib. Siluis,pro,Riuis,legitur.[Si fert ita corde voluptas) In libris aliq antiq.Voluntas,habetur.[Et facili iam tramite ſiſtam) In libris aliquot antiquis,Facili vos tramite, legitur. Sed, Iam in antiquioribus habetur.

Effuſæque genis lacrymæ, & vox excidit ore.
ANC. Veniſti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas: datur ora tueri
Nate tua & notas audire, & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio, quantis iactatum nate periclis.
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent.
Ille autem. POE. Tua me genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. da iungere dextram,
Da genitor, teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
AEN. Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago
Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſiluis,
Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant.
Ac veluti in pratis, vbi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt varijs, & candida circum
Lilia funduntur, ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſaſque requirit
Inſcius Aeneas, quæ ſint ea flumina porro,
Qui ue viri tanto complerint agmine ripas.

SERV. GEnis) Palpebris. Enn. de dormiente, Imprimitq. genæ genam.[Excidit ore)Quaſi ſemi, quod circa Anchiſen reſeruat,vt, Tantumq. nefas patrio excidit ore. [Veniſti tandem) Hoc ad affectũ pertinet deſiderantis. Alias oritur quæſtio q̃ dicit, ſic equidẽ ducebã aio.[Expectata)Probata,vt,Et rebus ſpectata iuuentus. Hoc aũt dicit, Tua pietas mihi ſemper probata,nunc etiam. [Iter durum vicit .ſ. inferorum. [Et notas audire & reddere voces) Familiariter loqui. [Rebarq. futurũ) Arbitrabar,ratiocinabar eſſe venturũ. Per quod intelligimus fataliter Aeneã ad inferos deſcẽdiſſe. Non.n.niſi fatalia deprehenduntur. [Nec me mea cura fefellit) Nec decepit me dulciſſimus filius. Nam vocatiuus eſt.Mea cura.i.in, & dictũ eſt ſicut Veneris iuſtiſſima cura.[Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum) Patriæ eius ingemit caſibus. [Lybiæ tibi regna nocerent) Aut q̃a de Iunone ait Venus, Haud tãto ceſſabit cardine rerũ. Aut quod eſt melius, illud dicit, Timui nedum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium fatale deſereres. [Triſtis imago)Seuera,terribilis,vt ſupra.Et turbida terret imago.[Sæpius occurrens) [Greek] ſæpius et dictũ intelligimus, aut certe Egit me tua imago ad hæc tendere limina,quam ſæpe videre conſueui. [Stant ſale Tyrrheno claſſes Affectionis eſt hic etiam ea indicare de quibus non interrogatur. [Largo fletu)Nato ex gaudio. [Ter fruſtra)Sæpius,finitus pro infinito.[Interea videt Aeneas)Hic mos eſt hoc loco .i. vnus ſenſus ꝑtractus ꝑ multos verſus, ĩ quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phœdone poſitum eſt περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis ſtrictum, hic latius loquitur. De qua re etiam Varro in 3. diuinarum pleniſſime tractauit. Hoc autem continet, Aeneas dum per inferos pergeret, reſpexit fluuiũ quendam loci remotioris, ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogauit patrem quis eſſet fluuius,vel qua ratione ad eum pergerent animæ.Pater ait,Lethæus eſt,pergunt autem vt potantes obliuionem patiantur,& incipiant in corpora velle remeare.Stupefactus Aeneas interrogat,

Dic

Dic pater, animę quæ per pręteritam vitam tot ſupplicia perpeſſæ ſunt, poſſunt habere votum reuertendi in corpora? Non eſt veriſimile liberatas de corporis carcere ad ritus eorum reuerti. Suſcepta narratione hoc Anchiſes exequitur, primo debere fieri vt redeant, deinde poſſe, deinde velle. quæ quoniam obſcura ſunt, alijs diuiſionibus innoteſcunt. Quid eſt debere? Cuncta animalia à deo originem ducunt, quæ quia naſci cernimus, reuertūtur ſine dubio vnde cuncta procreantur. Deinde poſſe ſic probat, quia immortales ſunt animæ, & ſunt quæ poſſunt reuerti. Tertium eſt vtrum velint. quod dicit fieri per Lethæum fluuium. Et hoc eſt quod dicturus eſt. Sed incidentes quæſtiones faciunt obſcuritatem. [Virgulta ſonantia ſiluæ) Quæ eſt iuxta prærupta fluminis. [Domos placidas) Campos Elyſios. [Prænatat) Præterfluit. & contrarie dictum eſt. Nam non natant aquæ, ſed nos in ipſis natamus. Ennium igitur ſecutus eſt qui ait, Fluctusq́. natantes. Sanè de hoc fluuio quæritur à prudentioribus, vtrum de illis nouē ſit qui ambiunt inferos, an præter nouem. & datur intelligi, quod ab illis nouem qui ambiunt inferos ſeparatus eſt. Nanque voluit eum eſſe imaginem ſenectutis. nam animæ noſtræ vigent, & alacres ſunt, & plenæ memoria a pueritia vſque ad virentem ſenectam, poſtea in nimia ſenectute omnis memoria labitur, qua lapſa mors interuenit, & animæ in aliud corpus reuertuntur. Vnde fingunt poetæ animas Lethæo hauſto in corpus redire. Ergo Lethæus eſt obliuio, morti ſemper vicina. [Gentes populiq́) Innumerarum gentium, & populorum animæ. [Floribus inſidunt) Inſido illi rei; vt, Inſidat quantus miſeræ deus. Inſiſto autem illam rem; vt, Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen. [Circum lilia funduntur) Florū ſpeciem pro genere poſuit. [Flumina porrò) Longe remota, & eſt Græcum aduerbium. Bene autem Aeneā longe a Lethæo facit, quia adhuc iuuenis eſt. [Agmine ripas) Curſu, impetu, per quod oſtendit cito iri ad ſenectam, quia tota celeritate eius labitur vitæ.

ASCENSIVS.

EFFVSÆ QVE genis lacrymæ &c.) Recitat pientiſſimi patris, amiciſſimam ad filium allocutionem, quod autem dicit, lacrymaſſe, id præ gaudio intelligendum eſt, ſed annotandum, quod viro beato, imò poſt apotheoſin lacrymas dat, verum dicemus eas, inanes intelligi, vt equos, & currus, de quibus ſupra, & id ſolum ſignificare, quia idem affectus maneat defuncto qui fuerat viuis, hoc tamen habemus lacrymas præ gaudio, aut ex pietate profuſas, nihil imperfectionis in homine ſignificare, fletiam tali viro in Elyſijs dantur, vnde quod excludit a viro bono, & ſapiente, in carmine De viro bono, & ab agricula commiſerationem dicens, Nec miſeratus egentem eſt, non intelligemus miſericordiam dānare, ſed aut paupertatem cum nihil habeat mali, non reſare miſeratione dignam, aut malam affectionem ſecludere a viris perfectis, qualis eſt commiſeratio, de rebus, quas forti animo perferre debeamus. Recitat præterea optimi filij benignam reſponſionem, plura continentem, quam pater interrogauerat, nam de nauibus, quas ſe in mari Tyrrheno dereliquiſſe ait, nihil percunctatus fuerat Anchiſes. Ea autem carmina quæ de complexu fruſtrato dicuntur (Conatus .n. eſt rerum quæ non ſortiuntur effectum) ex Odyſſea Hom. lib. xj de verbo ad verbum ſumpta ſunt. Significauit autem ſimulacrum duntaxat Anchiſæ illic fuiſſe, hoc eſt corpus inane. nam verum corpus in Sicilia conditum erat, anima lacrymas non habet. Simulacrum autem, quia corporis ſimulat, ſaltem operationes, & potentias eas ſimulare poteſt, ſed altioris eſt hæc quæſtio negocij a theologis noſtris, & præcipue D. Auguſt. in De ciuitate Dei, anxie diſcuſſa, quæris enim ſi ignis materialis ſit apud inferos, quomodo animas incorporeas vrat? atque in id ſere concedit, quod dicetur, quòd, Non funditus omnes Corporeæ excedunt peſtes, hoc eſt quòd animæ ſecū trahunt corporis paſſiones, & affectiones, quæ illic puniuntur. Sed de his argutiores, argutius diſputent. Non, quia Dan. hic deficit, Ordinem ponamus, qui talis eſt, q; , pro &, lacrymæ effuſæ ſunt, genis .i. palpebris Anchiſæ, & vox .i. oratio ſequens, excidit .i. elapſa eſt, vt ſeni, oce. ſ. Anchiſæ. O nate, veniſti (non interrogantis, aut dubitantis, ſed præ gaudio admirantis, interrogantis forma eſt) tandem .i. poſt longam expectationem meam, q; , pro &, tua pietas expectata .i. probata, & cognita, ſemper parata. ſ. mihi) præcipua tamen, dum eum humeris ſuis extulerat incendio Troiano) vicit iter durum .i. difficile, non propter diſcenſum, ſed propter regreſſum, aut etiam propter deſcenſum, quia licet dictum ſit, Facilis deſcenſus Auerni, id intelligitur de defunctis, quia poſtea vo-

cantur regna inuia viuis, datur .i. datur ne, hoc eſt conceditur, ne mihi, tueri tua ora, & audire. & reddere voces notas? Equidem ego ducebam animo .i. augurabam, aut opinabar, ſeu cogitabam ſic te facturum, &, pro .i. rebar futurum .ſ. vt me viſas, dinumerās tempora .i. diſquirens quanto temporis opus eſt ad hanc profectionem, nec mea cura .i. ſolicitudo, quam de ea re habui, fefellit me. Seru. vult, vocandi caſum eſſe, mea cura, ſed id (iudicio meo) dici non poteſt, cum .n. omnis vocatiuus ſit ſecundæ perſonæ, nō diceret, fefellit, ſed fefelliſti. Si tamen velimus de Aenea dictum, in tertia pſona dicamus, nec mea cura .i. filius meus dulciſſimus, fefellit me, hoc eſt, tu non fefelliſti me. Nam licet ad perſonam, quaſi de perſona loqui, vt in Euang. Et vnde mihi hoc, vt mater domini mei veniat ad me? vbi non dicit, veniſti ad me, quæ in tertia perſona loquitur. Per quas terras (etiam admiratiue, ac ſi dicat, dij boni per quas terras) .i. regiones, & per quanta .i. quantum magna, q. d. per maxima æquora, ego accipio te vectum? & ò nate, quantis periclis, pro periculis, accipio te iactatum? q. d. etiam maximis, quam .i. quantum, hoc eſt ò quantum, q. d. maximè metui, ne regna Libyæ nocerent tibi, quid .i. aliquid, ſciuerat enim per reuelationem, aut quia deus effectus Aeneam ad Libyam appulſum, & illic a Didone teneri, aqua etiam ne regnum Italiæ obliuiſcar, conatus eſt eum auellere crebris admonitionibus, vt atteſtatur Aeneas, dicens in 4. Me patris Anchiſæ quoties humentibus vmbris Nox operit terras quoties aſtra ignea ſurgunt. Admonet in ſomnis, & turbida terret imago. Autem, pro ſed, ille .ſ. Aeneas, quem allocutus eſt, ſup. reſpōdit, ò genitor tua, tua imago triſtis .i. terribilis, aut mœſta, propter timorem quem habuiſti, ne quid Libyæ mihi regna nocerent, occurrens .ſ. in ſomnis ſæpius, quia (vt iam dixi) Quoties humentibus vmbris Nox operit terras (In 5. etiam apparuiſſe dicitur, quo circa magis congrue illic dixiſſet q̃ hic, quæ nunc dicitur, quia fruſtra dicetet ſe veritum, ne quid Libyæ ibi regna nocerent, cum poſtea in Sicilia, ipſum allocutus ſit, verum excuſatur, quia in 5. venerat vt caducearor, Iouis imperijs miſſus quod circa nihil præter quàm quod iuſſus erat, tunc explicare potuit. ſed ſolum modo admonere, vt ad inferos ad ſe deſcendat, plura auditurus) adegit .i. impulit aut egit, tendere ad hæc limina .ſ. regni beatorum, cum Anchiſes ſit in optimo circulo. Claſſes .ſ. noſtræ, ſtant ſale, id eſt in mari Tyrrheno .i. a Tyrrheno denominato, eſt autem in fernum ad Italiam. Da .i. concede, iungere dextra, ſup. noſtras, da, inquit, ò genitor, & ne ſubtrahe te, ſup. mihi, amplexu noſtro, id eſt dum te amplecti conor, aut amplexu, pro amplexu noſtro, per quod ſignificat patrem, quoties eum amplexi voluit ſe elongaſſe, cum ſciret ſe amplecti non poſſe quia verum corpus non haberet. Aeneas memorans .i. loquens ſic, rigabat ſimul ora, largo fletu .i. ſimul large flebat, Conatus, ſup. eſt Aeneas, ibi .i. in eo tempore, aut cum id diceret, ter circundare brachia collo, aut dare collo brachia circum .i. in circuitum, & imago cōpreſſa fruſtra quia retineri non potuit, effugit ter, manus .i. Aeneæ comprehendentis, exiſtens par ventis leuibus, & ſimillima, ſomno volucri .i. cito auolanti. Aeneas videt interea .ſ. dum talia moliretur, in valle reducta .i. longe poſita, nemus ſeclusum .ſ. à frequentia eorum, qui Elyſium colebant, & virgulta ſonantia ſiluis, & amnem Lethæum .i. obliuionis, qui prænatat domos placidas .i. ſedes beatas, ſed peracto tempore, dijs ita volentibus, quædam animæ ex eo bibunt obliuionem, & incipiunt in corpora velle reuerti. Gentes innumeræ, & populi, ſup. innumeri, volabant circum hunc .ſ. amnem ac omnia campus ſtrepit murmure .ſ. animarum circumuolantium, veluti .i. quemadmodum, omnis campus ſtrepit, in pratis vbi apes inſidunt .i. ſedem capiunt immittendo ſe floribus varijs .i. variorum colorum, æſtate ſerena .i. dum tempus æſtiuum, aut vernum, eſt ſerenum, & dum funduntur circum cādida lilia, Aeneas inſcius .ſ. talium rerum, horreſcit ſubito viſu .i. viſione ſubito oblata, & requirit cauſas, & ſupp. requirit, quæ ſint ea flumina, porrò .i. procul apparentia, vt, pro vel, qui viri rō pleuerint agmine .i. impetu tanto, ripas .ſ. Lethæi fluminis. Ideo autem Aeneas fingitur longe eſſe a Lethæo flumine, quia ad huc iuuenis eſt, memoria autem deficit in ſenio Agmen, propriè eſt multitudo dum agitur, aut impetus ipſe: vt, Leni fluit agmine Tybris. Quod autem dicit Aeneam vidiſſe amnem Lethæum, intelligendum eſt in ſenſu diuiſo, hoc eſt vidit amnem, qui eſt Lethæus, neſciuit tamen eſſe Lethæum, vnde id dictum eſt ex perſona poetæ.

VARIA LECTIO.

QVAS ego te terras) Romanus liber, & aliquot alij vetuſti,

Quas ego per terras legitur. [Hæc limina tendere adegit) In libris aliquot peruetuſtis legere eſt, Adire coegit. [Simul vna rigabat) In antiquis pleriſque Rigabat, plurali numero eſt. [Seclusum nemus) In Rom. lib. Recluſum, legitur. [Virgulta ſonantia ſiluis) Seruius, Siluæ, legit, & Romano illi liber adſtipulatur. [Qui ne viri tanto complerint agmine ripas) In eccultis quibuſdam exemplaribus legere eſt, Quid ue. In aliquot alijs, Quique viri, habetur. Et, &, Complerunt, indictiuo modo, in bona lib. antiq. parte. In aliquot, et in Mediceo, Complerent.

SERV. ANimæ, quibus altera fato Corpora debentur) Sciendum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquæ enim propter eitæ merita nõ redeunt, aliquæ redeunt propter malam vitam, aliquæ propter fati neceſſitatem. [Lethæi ad fluminis vndam) Si anima æterna eſt, & ſummi ſpiritus pars, qua ratione in corpore non totum videt, nec eſt tantæ prudentiæ tantæq. vicinitatis, vt omnia poſſit agnoſcere, quia cum cœperint in corpus deſcendere, potat ſtultitiam, & obliuionem. Vnde non poteſt implere eim numinis ſui poſt naturæ ſuæ obliuionem. Obliuiſcuntur autem ſm poetas præteritorum. ſecundũ Philoſophos futuri. Vnde medium tenuit dicendo Obliuia. Docent autem Philoſophi, anima ad ima deſcendens quid per ſingulos circulos perdat. Vnde etiam Mathematici fingunt, q̃ ſingulorum numinũ poteſtatibus corpus, & anima noſtra cõnexa ſunt, ea ratione quia cum deſcendũt animæ, trahunt ſecum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni deſiderium, quæ res faciunt perturbationem animabus, ne poſſint vti vigore ſuo & viribus proprijs. [Securos latices) Qui ſecuros faciunt, vt morbos pallidos dicimus, q̃ pallidos faciunt. [Iampridem) Ex quo ait, Tum genus omne tuum & quæ dentur mœnia, diſces. [O pater) Noua breuitas. Nam dicendo Pater, qui loquatur, oſtendit. [Ad cœlum hinc ire putandum eſt?) Miſcet philoſophiæ figmenta poetica, & oſtendit tam quod eſt vulgare, quàm quod continet veritas, & ratio naturalis. Nam ſm poetas hoc dicit, credendum eſt animas ab inferis reuerti poſſe ad corpora, vt cœlum ſuperos intelligamus. i. noſtram eram. Secundum philoſophos vero hoc dicit, credendum eſt animas corporis contagione pollutas in cœlum reuerti [Sublimes animas?) Non omnes, ſed ſublimium. [Ad tarda reuerti Corpora?) Animæ comparatione, qua velocius nihil eſt. Vno enim momento poteſt vniuerſa diſcurrere. Quæ lucis miſeris tam dira cupido? Vt id deſiderent, propter quod ſentiunt pœnas dediſſe. ſ. vitam. [Suſpenſum) Sollicitum, incertum, et, Multo ſuſpenſum numine ducit. [Suſpicit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit) Hyſteron proteron. Poſt hunc .n. verſum ſequi debuit, Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo.

POE. Tũ p̃r Anchiſes. ANC. Animæ, q̃bus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidem memorare tibi, atque oſtendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum
AE. Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, an ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt
Sublimes animas, iterumque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
ANC. Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo,
POE. Suſpicit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.

ſciamus, quàm ve fallamur, à Venere deſiderium, indifferẽs ad bonum, & malum, a Mercurio, interpretationem per ſermonem, à Luna, eim generatiuam, & nutritiuam. Ser. aliam affectionem ex planetis trahi affirmat, et in eo videre licet. Plato autem volt, animas ante quam per circulos deſcẽderint, omnium peritas, & eandem ſcientiam poſtea eruditione acquirere, dictitans noſtrum addiſcere non eſſe, niſi quoddam reminiſci. Sed cum hæc reprobata ſint, non eſt in eis immorandum, niſi quatenus ad explanationem poëtæ faciunt. Donatus autem dicit hic. [Tunc pater) Interrogat Aeneas, quis fluuius, & quare animæ illum petant. Ad vtrunque breuiter reſpondet, eſſe animas, quæ in alia corpora reuerti volunt, & fluuium eſſe Lethæum. [Quo magis Italia) Ex hoc oſtendit ſe magna dicturum. [O pater, an ne) Non poterat non mirari quod ad tanta incommoda vitæ redire velint. Hæc ille. Ordo autem eſt. Anchiſes pater, ait, ſup. tunc: Animæ, quibus altera. i. ſecunda corpora, debentur fato. i. neceſſitate quadam, aut deorum voluntate (quia non omnibus debentur, perfectis enim heroibus, & dijs genitis, perpetua eſt apud Elyſios ſedes, ſicut contra, peſſimis deorum violatoribus, æternum eſt apud tartara ſupplicium: Vnde de Theſeo dictum eſt. ſed æternumque, ſedebit Infelix Theſeus) potant ad vndam Lethæi fluminis, latices ſecuros. i. ſecludentes a curis, aut facientes ſecuros, & longa obliuia ſ. malorum, & pœnarum, quę, & quas ſemel perpeſſi ſunt, dum eſſent in hac vita. Equidem .i. ego quidem, cupio memorare .i. enarrare, & recenſere tibi, atque oſtendere tibi, coram. ſ. oculis tuis, has. ſ. animas, in corpora migraturas, & cupio iampridem. i. a pluſculo tempore, enumerare hanc prolem meorum. i. à meis deſcenſurorum, eo, ſup. quo. i. adeo, vt, Lætere magis mecum, Italia reperta. (Poteſt tamen conſtrui, non ſecundum prius dicta, ſed (vt Seruius inquit) ſecundum hiſtoricam fidem. Quo lætere magis Italia reperta mecum, quia etiam Anchiſes in Italiam veniſſe dicitur. ſed huic loco, & multis prius habitis, quadrat prior conſtructio quam ſequimur, artis tamen eſt interdum ſic loqui, et eo plures ſententias trahi poſſumus) Aeneas, ſup. ait: O pater, an ne putandum eſt aliquas animas, ſublimes .i. in ſublimi ſitas, aut egregias, ire hinc .i. ex his tamen beatis locis, ad cœlum .i. ad conſpectum cœli, aut aërem, in quo degimus, & reuerti iterum ad corpora tarda .i. eas tardantia, & hebetantia, quæ cupido .i. cupiditas, lucis .ſ. cœleſtis, cum illic etiam lux ſit, aut lucis. i. vitæ, eſt, ſup. eis, tam dira i. execrabilis, & quaſi deorum ira inducta? Reſpondet Anchiſes: Equidem. i. ego certe dicam, nec ò nate, tenebo te ſuſpenſum ſ. animo, hoc eſt dubium, & ambiguum. Anchiſes ſuſpicit, id eſt ſurſum, vel ſeorſum inſpicit, ut faciunt, qui noua inuenire volunt, ſicut contra, Deſpiciunt terram, qui reminiſci volunt. atque pandit ſingula, id eſt ſingulas res, ad propoſitam quæſtionem pertinentes, ordine, id eſt per ordinem, incipiens, ſcilicet a primordijs, & primis cauſis.

ASC. TVNC pater Anchiſes: Animæ quibus altera fato Corpora debentur, Lethæi &c.) Ex arcana philoſophia reſpondere inducitur Anchiſes, animas quorundam apud inferos exiſtẽtium, debere, & poſſe, & velle redire in corpora. Debere, quia rerum viciſſitudo eſt, & cum finitæ, & ſimul conditæ, ſecundum Platonicos (nam hæc omnia, ſm fidem noſtram, erronea ſunt) ſint animæ corpora autem quotidie generentur, neceſſe eſt, et eadem anima in diuerſa migret corpora. Quinetiam Plato cenſuit etiam, & in belluina corpora nonnullorum animas transferri, vt ebrioſorum in corpus ſuis, iracundi, in corpus leonis, &c.) Poſſe autem, quia immortales ſunt. Velle vero, quia Lethæum flumen potantes, obliuiones malorum quæ in hac vita habuerant, imbibunt, dicũt tamen nonnullis perpetuam felicitatem meruiſſe, ſed paucas vnde eſt, Et pauci læta arua tenemus. Veruntamen ſecundum hæc principia, oportet dicere, paucas eam felicitatem merituras, quia ſi omnes mererentur, quæ nunc ſunt animæ, deſineret hominum procreatio. quam tamen perpetuam cenſent. Et ſi dicant, non omnes poſſe mereri, deterrerent multos a virtutum cultu, ende dicere debent, ſingulas quidem, aut gratia aut merito poſſe ad perpetuam peruenire felicitatem, paucas tamen peruenturas. dicit autem Plato, animas ab æterno creatas (quod tamen Auguſtinus noſter reprobat, dicens, Animas creando infundi, & infundendo creari) & dum à cœleſti ſede, per circulos delabuntur attrahere varias affectiones, vt, Macrobius docet, in De ſomnio Scipionis, a Saturnio rationem, & intelligentiã, ab Ioue, praxim, ſeu partem actiuam, a Marte, iraſcibilem, tam victoris, quam vitiorum cauſam, è Sole, ſentiendi, & opinandi vim, tam vt aliqua

VARIA LECTIO.

QVO magis Italia tandem lætere reperta) In libro aliquot antiquis. Lætare imperatiuo modo. In omnibus deinde pro, Tandem, vno exemplo, Mecum ſcriptum eſt. In Rom. totius verſus ita mutatus, Quo magis Italiam mecum lætare repertam. [Iterumque ad tarda reuerti Corpora?) In libro aliquot antiquis. In tarda, legere eſt. [Quæ lucis miſeris tam dira Cupido?) In libris aliquot ſane quam vetuſtis, Cupido eſt, vna plus dictione legitur, [Suſpicit Anchiſes) In probatioribus libris antiquis, Suſcipit, habetur, quod ſignificat Reſpondet.

ANC. Principio cœlum, ac terras, camposq́. liquentes:
Lucentemq́ue globum lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamq́ue infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum, pecudumq́. genus, vitęque volantum.
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́ue hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuūt, cupiuntq́ue: dolent, gaudentq́;, nec auras
Reſpiciunt clauſæ tenebris, & carcere cæco.
Quin, & ſupremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes: penituſq́ue neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumq́ue malorum
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos. alijs ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. exinde per amplum
Mittitur Elyſium, & pauci læta arua tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumq́ue reliquit
Aetherium ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.
Has omnes, vbi mille rotam voluere per annos,
Lethæum ad fluuium, deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera vt conuexa reuiſant,
Rurſus, & incipiant in corpora velle reuerti.

SERV. PRincipio cœlum ac terras, camposq́. liquentes) Interrogatus Anchiſes quare animæ velint reuerti ad corpora, quaſi aliud dicit, tamen illud recurrit, quod Græce τὸ πᾶν dē.i. omne quod eſt. Quatuor ſunt elemēta, terra, aër, aqua, æther & Deus. Præter hæc nihil eſt aliud, & hoc, mundum non poſſumus dicere. Nam mundus non eſt, totum. Ergo Deus eſt, quidē, ſpiritus diuinus, qui per quatuor infuſus elementa gignit vniuerſa. Igitur ſi de elementis, & Deo naſcuntur omnia, vnam originem habent, & par eſt natura omnium. Sed videamus q͂d in nobis eſt à Deo, & quid a quatuor elementis: Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus, à Deo animam, quod ideo probatur, quia quod eſt in corpore, terra, humor, anhelitus, calor (quæ omnia videntur, ſicut etiam elementa) animus inuiſibilis eſt, ſicut etiam Deus, Vnde originem ducit. Illa præterea irrationabilia ſunt ſicut corpus. contra Deus habet conſilium, ſic etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorū perire, mutari eſt ſicut, etiam corpus, quòd inde originem ducit. contra, Deum non perire manifeſtum. eſt ergo nec animus perijt, qui inde originem ducit. nam pars ſemper ſequitur genus. Huic igitur retendit primam intentionem ſuā vt animos immortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales ſunt, & vnum habēt principium, qua ratione non omnia animalia ſentiunt ſimiliter? Et dicit non eſſe in animis diſſimilitudinem, ſed in corporibus, quæ prout fuerint vel viuacia, vel torpentia, ita & animos faciunt, quod poteſt etiam in vno eodemq́. corpore probari. In ſano enim corpore alia eſt viuacitas mentis, in ægro pigrior, in inſanis inualida, & ratione carens, vt in phreneticis cernimus adeo cum ad corpus venerit, non natura ſua vtitur, ſed ex eius qualitate mutatur. Inde Afros verſipelles, Græcos leues, Gallos pigrioris videmus ingenij, quod natura climatum facit, ſicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit tranſlatum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto enim non poteſt. quia in principio accepit ſortem corporis ſui. Ergo anima pro qualitate eſt corporis. Et qua ratione res melior, eſt in poteſtate deterioris: Atqui diuinus animus debuit corpus habere in poteſtate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus eſt quod continet, quàm quod cōtinetur, vt ſi leonem includas in caueam, impeditus vim ſuam non perdit, ſed exercere non poteſt. ita animus non tranſit in vitia corporis, ſed ea eius coniunctione impeditur nec exercet vim ſuā. Occurrit, illud Omne quod corrumpitur, æternum non eſt. ſi animus inſanit, iraſcitur, deſiderat, timet, caret æternitate, cui ſunt iſta contraria. Nam paſſio æternitatem ſoluit. quod ideo

Nota hūc locum

falſum eſſe dicimus, quia animus nihil per ſe patitur, ſed laborat ex corporis coniunctione. Et aliud eſt per ſuam naturam corrumpi, aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid vt in lucerna, quæ per ſe clara eſt, & locum in quo eſt ſine dubio illuminat, ſed ſi qua re tecta fuerit, & incluſa, non perdit ſplendorem proprium qui in ea eſt (remoto nanque impedimento ēpparet) nec tamen quia impeditus eſt eius vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo, & animus quandiu eſt in corpore, patitur eius contagionem. ſimul atque depoſuerit corpus, recipit ſuum vigorem, & natura vtitur propria. Si ergo recipit naturam ſuam, quare pœnas apud Inferos patitur? Ideo quia res quæ ſimul diu fuit, non poteſt depoſita ipſa re ſtatim in ſuum nitorem reuerti. vt ſi ſpeciem candidam miſſam in lutum polluas, & eam ſtatim auferas, non idcirco ſordibus caret, ſed abſolutionem requiris, vt in priſtinum nitorem poſſit redire. Sic anima ex eo quod datur corpori, inquinata, etiam ſi corpus deponat, neceſſe habet purgari. Si ergo purgantur, & recipiunt naturam ſuam, cur volunt reuerti? Quia potant, inquit, obliuia. Eſt etiam illud ambiguum, Aut vt præteritarum obliuiſcantur pœnarum, aut certe vt ignaræ futuri habeant redeundi deſiderium in corpora, quod ſine paſſione non fit. Nā animus in quo eſt paſſio, meretur reuerti. [Cœlum) Pro aëre, & æthere poſuit, vt, Iam cœlum terramq́;. [Camposq́. liquentes).i. maria. [Lucentemq́. globum lunæ) Ideo vſus eſt participio, vt oſtendat eam ſuum lumen non habere. Nam lucens, eſt quod aliunde illuminatur. Lucibile, quod per ſe lucet, vt patulum, & patens. Patulum eſt quod ſemper patet: Patet quod, & aperitur, & clauditur vt oculus. *Lucens.* Globum autem, ideo quia dicitur luna σφαιροειδὴς eſſe. [Titaniaq. aſtra) Aut ſtellas dicit, aut Solem quem ſupra vnum fuiſſe de Titanibus diximus. [Spiritus) Diuinus .ſ. & vnum eſt ſiue mentem dicat, ſiue animum, ſiue ſpiritum. [Intus alit) Vegetat, & in æternitatem cuſtodit, quia mixtus eſt, & nulla pars eſt elementi ſine Deo. [Per artus) Per elementa, quæ membra ſunt mundi. Corporalia nanque ſunt quæ poſſunt videri. [Mens agitat molem) Magnitudinem mundi mens agitat. & ſi, vt Cicero dicit in Tuſculanis, æternum eſt quidquid in æterno motu eſt. ſine dubio etiam animus æternus eſt. *Aeternū quod.* Semper enim in motu eſt, adeo vt ne nobis quidem quieſcentibus conquieſcat. [Magno ſe corpore miſcet) Aut Antiptoſis eſt pro corpori, vt, Hæret pede pes, denſuſq́. viro vir. quod potius credendum eſt. Aut certe ſecundum eos locutus eſt, qui dicunt corpora lem eſſe, & eum ita diffiniunt πῦρ νοερόν.i. ignem ſenſualem, quod ſi verū eſt, corpus eſt, nec per Antiptoſim dixit, ſed p̄ diffinitionē magno corpore.i. nō cōi. [Inde hominū, pecudumq́. genus) De quatuor elementis, & Deo. [Et cœleſtis origo Seminibus) Quantū non noxia corpora tardant (Quod ſupra diximus) Intantū, inquit, in omnibus viget pars diuinitatis, inquantū ſinit corporum qualitas. [Terreniq́. hebetant artus) In quantū non hebetant artus. [Moribūdaq́. membra) Morienti ſimilia, hoc eſt ſemper morientia. Nunq̄.n. in eodem ſtatu ſunt, ſed aut minuuntur, aut creſcūt. Ergo animus idem eſt, ſed vti viribus ſuis nō poteſt ꝓꝑ corporis coniunctionē. [Hic metuūt, cupiuntq́. dolent, gaudentq́.) Ex corporis coniunctione, & hebetudine. Varro, & oēs Philoſophi dīc quatuor eſſe paſſiones, duas a bonis, duas à malis opinatis reb⁹. Nā dolere & timere, duę opiniones malę ſunt, vna p̄ſtis, alia futuri. Itē gaudere, & cupere, opiniones bonæ ſunt, vna pręſentis, altera futuri. Hæc ergo naſcuntur ex ipſa coniunctione. Nam neq; animi ſunt, neq; corporis propria. Pereunt.n. facta ſegregatione. [Neque auras reſpiciunt) Nam q̄a cohærent corpori obliuiſcūtur naturæ ſuæ, quā auras vocauit. [Clauſæ tenebris, & carcere cæco) Diffinitiones ſunt corporis. [Quin, & ſupremo cū lumina vita reliqt) Quia vt diximus, Occurrit debere eas ſtatim poſt corpus depoſitū redire in ſuū vigorem, & dicit non poſſe. Quæ.n. diu coniūcta ſunt, inuicem ſe tenent, & trahūt reliquias ſordium antiquaꝝ. [Non tñ omne malum) Cedit quidem, ſed non omne. Nam remanet, quod vt purgetur, neceſſe eſt. Inde eſt quod dicit, Eadem ſequitur telluſe repoſtos. Bene aūt. [Miſeris) Quæ ēt poſt corpus hñt corporis ſordes. Vnde eſt, Nec funditus oēs Corporeæ excedūt peſtes. [Diu concreta) Coniuncta, & conglutinata. [Inoleſcere) Creſcere, vt, Vdoq́. docent inoleſcere libro. [Ergo exercentur pœnis) Quia depoſito corpore ſordes ſuperſunt.

perſunt. Pœnas autem minime perferunt animæ, ſed illius coniunctionis reliquiæ quæ fuit inter animam, & corpus. Nam licet iſta duo per ſe pœnas perferre non poſſint, homo tñ perfert, qui de his duobus eſt ſatus. [Supplicia expendunt) Ideo agunt ſupplicia, non et animas puniant, ſed et eas peccatis exuant priſtinis. [Aliæ panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos) Loquitur quidem poëtice de purgatione animarum, tangit tñ quod, & Philoſophi dñt nam triplex eſt omnia purgatio. Aut .n. in terra purgantur, quæ nimis oppreſſe ſordibus fuerit, deditæ .ſ. corporalibus blandimentis .i. tranſeunt in corpora terrena, & hæ igni dñr purgari. Ignis enim ex terra eſt quo exuruntur omnia. nam cœleſtis nihil perurit. Aut in aqua .i. tranſeunt in corpora marina, ſi paulò melius vixerint. Aut certe in aëre, tranſeũdo .ſ. in aeria corpora, ſi ſatis bene vixerint, quod in Statio legimus, ubi de augurija tractat. vnde etiam in ſacris omnibus tres ſunt iſtæ purgationes. Nam aut tęda purgantur, & ſulphure, aut aqua abluũtur, aut aëre ventilantur, quod erant in ſacris. Liberi Hoc eſt enim quod dicit in II. Georg. Tibiq. oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu. Nam genus erat purgationis, & in ipſis purgationibus bonum meritorum ſecutus eſt ordinem, vt ante aëriam, inde aquę, poſt ignis diceret, purgationẽ. [Quiſque ſuos patimur manes) Supplicia quę ſunt apud manes, vt ſi quis dicat iudiciũ patimur, & ſignificet ea quæ in iudicio continentur. Et, & aliud verius. Nam cum naſcimur, duos Genios ſortimur. Vnus eſt qui hortatur ad bona, alter qui deprauat ad mala. quibus aſſiſtẽtibus poſt mortem, aut aſſerimur in meliorem vitam, aut cõdemnamur in deteriorem, per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo Manes, Genios dicit, quos cum vita ſortimur. [Exinde) Vna pars orationis eſt, & in tertia à fine accentum habet, licet penultima longa ſit. Quod ideo factum eſt vt oſtenderetur vna pars eſſe orationis, ne præpoſitio iungeretur aduerbio, quod vitioſum eſſe non dubium eſt. [Pauci læta arua tenemus) Non omnes. Qui .n. minus purgantur, ſtatim redeunt ad corpora. [Donec longa dies perfecto temporis orbe) Qua etiam poſt purgationem opus eſt tempore, ut perſeueret in purgatione, & ſic redeat. Et quæritur vtrum animæ per Apotheoſin (de quibus ait, Pauci læta arua tenemus) poſſint mereri perpetuam purgationem. quod non poteſt fieri. Merantur enim temporis multi, non perpetuitatis, & quæ male vixerunt, ſtatim redeunt, quæ melius, tardius, quæ optime, diutiſſimo tpe ſunt cum numinib. Paucæ tamen ſunt quæ, & ipſæ exigente ratione, licet tarde coguntur reuerti. [Perfecto temporis orbe) Finito legitimo tempore. [Concretam) Affixam, & inhærentem. [Aetherium ſenſum) Siderum πυροειδῆ. Ignem ſenſualem .i. Deum, per quod quid ſit anima, oſtendit. [Aurai ſimplicis ignem) Non vrentis. Simplicis autem noſtri comparatione, qui conſtat de ligno, & aëre. Ille enim per ſe plenus eſt, & æternus, quia ſimplex. Omnia enim σύνθετα .i. compoſita exitum ſortiuntur. Vnde, & atomos perpetuas dicunt, quia ſimplices ſunt, nec reſpiciunt ſectionem. [Has omnes) Ac ſi diceret etiam has omnes. Nam ſupra non omnes dixit, ſed animæ quibus altera fato Corpora debentur. [Mille rotam voluere per annos) Exegerunt ſtatorum tempus per annorum conſtitutionem. Eſt autem ſermo Ennij. [Deus euocat) Non dicit quis, ſicut ſupra, Dij quibus imperium eſt animarum. Sed alij Mercurium volunt propter hoc, Animas ille euocat Orco Pallentis, alias ſub Tartara triſtia mittit. Et eſt ratio, nam νοῦς dicitur .i. ſenſus, quo philoſophiam, quæ hæc indicat, intelligimus, quia ipſe etiam inuenit literas. [Agmine magno:) Impetu, & dictum eſt imperatiue. Non enim blanditijs inductæ redeunt, ſed neceſſitate quadam coguntur, vt potantes velint reuerti. [Immemores) Vel præteritorum, vel futurorum.

ASC. PRINCIPIO cœlum, &c.) Incipiens igitur Anchiſes enarrare, ſic procedit. Quia deus, qui magna mundi anima, ſeu magnus animus (ſecũdum quoſdam philoſ.) omnibus rebus, infuſus eſt in omnibus animãlibus, vt vniuerſalis anima, omniſq. anima cœleſtem habet originem, quia (ſecundum Stoicos) etiam deus eſt de natura ignis, vnde eum corporeum putabant, vt atteſtatur Euſebius in præparatione Euangelica, & D. Auguſtinus octauo de ciuitate Dei, ideo omnia, quæ viuunt, a deo reguntur. Deus autem vult, vt iuxta merita poſt exitum a corpore, animæ recipiunt aliæ gaudium æternum, aliæ ſupplicium æternum, aliæ purgationem ad tempus duraturam, ſecundum exhibentiam factoris, & deinde, gaudium meritis reſpondens, quo recepto, quia non meruerunt æternam beatitudinem, inducit in eas, obliuionem bonorũ, quæ paulò ante poſſederant in Elyſijs, & malorum, quæ ſuſtinuerant in hoc mundo, & ita moræ quaſi à ſpiritu magno, cupiunt in corpora non redire, quia neſciunt ſe illic fuiſſe, ſed ire, vnde quod ſupra dictum eſt: Iterumq; ad tarda reuerti Corpora. dictum eſt ex perſona Aeneæ, qui nouerat animas eas aliquando in vita fuiſſe. Nam putauit nullas illic eſſe, quæ non aliquã vixerit in hoc mundo cum corporibus ſuis, in quæ cœlitus demiſſæ fuerant. Et quia obliuionem imbibunt, licet ſæpe in corporibus fuerint id tamen ignorant, immemoreſque ſunt. Plurima autem horum, ex Orpheo, & Platone efficta ſunt, qui quia ex propheciarum libris, & Aegyptiaca diſciplina, didicerant animas immortales aliquando in corpore redituras, putabant in eadem corpora, poſt putrefactionem, & conſumptionem, redire nõ poſſe: vnde, in alia redire dicebant, vt aſſerit D. Auguſtinus. Verum cum hæc ſciè erronea ſint, licet quæ ad purgationem pertinent, non penitus reprobentur, ideo altiore indagatione ſuperſedens, ad ordinem redeo, præmiſſis his Donati verbis. [Quiſque ſuos patimur manes) Nam ſi bonus, ad inferos venit, bonos patitur manes, ſi malus, malos. [Eandemque) Poſt examinationem. [Amplum) Vt oſtendat, non illis paucis paratam eſſe latitudinem, ſed pluribus, modo ita viuant, et illic venire mereantur, ſed quia pauci merentur, pauci diffuſam latitudinem merentur. [Longa dies) Longo tpe, eſt opus vt ſiat talis purgatio qualis antequã in corpus perueniret. Hęc ille. Ordo igitur eſt. Principio .i. et a primis dijs incipiam. Spiritus .i. animus magnus .ſ. deus alit cœlum .i. aërem, & ignem, et Ser. interpretatur, ac terras, & campos liquentes .i. æquora aquarum, & globum lunæ lucentem .ſ. lumine à ſole recepto, & aſtra Titania .i. quæcunque ab Hyperione Titane deſcripta ſunt, & quorum curſus ab eo demonſtrati, ſunt quapropter, eorum pater dicitur: vnde, & Claudianus, ex Hyperione de ſentine nata, dicit: intelligit autem totum vniuerſum, & mens .ſ. diuina, infuſa per artus .i. ſingula membra, aut ſingulas particulas, agitat .i. mouet, & impellit, totam molẽ .i. machinam immenſam totius vniuer. (Cicero autem in Tuſculanis, probat animam eſſe immortalem, eo quòd ſe, & alia mouens, in perpetuo ſit motu) Et miſcet ſe per præſentiam, non per confuſionem, magno corpore .ſ. vniuerſi. Inde .i. ex hac confuſione ſpiritus illius diuini genus hominum, & pecudum, & vitæ volantium .i. volucrum, & monſtra q̃ pontus .i. mare quodlibet fert ſub æquore marmoreo .i. marmorei coloris, hoc eſt omnia animantia, ſupp. orta ſunt, & viuunt. quia vigor igneus, & origo cœleſtis, eſt ollis .i. omnibus illis ſeminib. .i. animus, quę ſunt ſemina vitæ, ſicut Stoici cenſent, deum eſſe de natura ignis quem Seneca lib. octauo, epiſt. ſic cenſet eſſe in mundo vt animus noſter in noſtro eſt corpore, initanium, ſup. eſt illis cœleſtis natura, quãtum corpora noxia .i. nociua, non tardant .i. deprimunt, & offuſcatur virtutem cęleſtem, quia licet eiuſdem naturæ ſit omnibus, anima tñ in vno corpore, nobilior, & perſpicacior q̃ in alio videtur, pp corporis diuerſam diſpoſitionem, ſicut eadem candela magis reſplendet in vna lucerna, q̃ in alia. & quantum artus terrent, & mẽbra moribunda .i. aſſidue ad mortem tendentia, non hebetãt .ſ. ſemina illa, hoc eſt animas, hinc .i. ex his membris, moribundis, & terrenis ipſæ animæ metuunt, cupiunt, dolent, & gaudent .i. varijs afficiũtur paſſionibus, nec ipſæ clauſæ tenebris .ſ. corporis, & carcere cæco .i. eas excæcantis, diſpiciunt .i. diſquirunt, auras .i. puritatem ſuam. (Alij legunt, nec reſpiciunt .i. attendunt, Nonnulli, ſuſcipiunt) Atque ita generatur in corpore animarum diuerſitas, quę etiam permanet poſt ſeparationẽ in ipſis animis, ſeu animabus, quæ res facit, vt nonnullæ cupiant in corpora reuerti, vnde addit: Quin &, id eſt quinetiam, cum id eſt quando, vita reliquit, ſup. corpus, lumine ſupremo .i. in vltimo vitæ, tamen non omne malum .ſ. culpæ, hoc eſt vitium, ſine quo, nullum Stoici cenſent malum: nec omnes peſtes, id eſt infectiones corporeæ, quas in corpore ad ſe traxerunt. excedunt .i. exuuntur, excedẽtibus, ipſis animis, funditus, id eſt à fundo, & radicitus, miſeris .ſ. animis, aut animabus, & neceſſe eſt penitus, id eſt omnino, ſtante .ſ. iudicio diuino, quod vult, nullum malum eſſe impunitum, multa .i. mala, concreta .i. contracta cum corpore, inoleſcere, id eſt aboleri miris .i. mirabilibus modis .ſ. purgãdi, quia nihil mirabilius, quã incorporeum à corporeo pati. & ideo dicimus, nos quoque aias ſecum trahere affectiones, & paſſiones corpoꝶ. Ergo q̃a .ſ. purgatas oportet, ipſæ exercentur .i. afficiuntur pœnis (ſm Platonem) non æternis, ſed purgatorijs, ad tps duraturis, vt recitat Aug. vlt. lib. de ciuitate Dei. ſed notum eſt, mortali peccato damnatas, æterno ſupplicio affligenda, & expediunt .i. perſoluunt, ſupplicia veterum malorũ. bene, veterum, quaſi inueteratorũ, per malam conſuetudinem, quæ videlicet non facile eluuntur. Aliæ .ſ. animæ, panduntur ſuſpenſæ ad inanes ventos, ſcelus infectũ eluitur .i. auffertur, alijs, per ablutionem, ſub gurgite vaſto .i. mari, quia etiam aqua benedicta (et in tertio officiorum recitat Ambr.) et

nialia purgantur,& diluuio,mondus purgatus eſt. hāt ergo vim purgatiuam, quantam deus vult aquæ. Quinetiam dñt animæ apparuiſſe ſanctis viris, quæ ſe in glacie torqueri aſſerebant, aut ſcelus infectum exuritur igni, quod & Pauli ſententia approbat & tota ferè manus Chriſtianorū,quorũ ſunt,qui velint, purgatorium eſſe in ſphæra ignis. Nos patimur manes.i.inferos .ſ. genios,nobis datos,quiſque,ſup. patitur,ſuos.i.ſibi debitos. vnde Apuleius,De deo Socratis,dicit ꝙ ſtatim vt nati ſumus,nobis binos genios,ſeu angelos attribui: quorũ,alter ad bonum,alter ad malum cohortatur,ſed Plato poſt mortem,dicit examen fieri,aſſerentibus vtriſque,quæ eorũ cohortatu effecimus. Senſus etiam poteſt eſſe,nos patimur manes .i. purgamur apud manes, hoc eſt inferos quiſq; ſuos.i. ſm quod meruit,aut plus,aut minus, deinde.ſ. poſtquam purgati ſumus,mittimur per Elyſium.ſ.campum, amplum.i.capacem,& pauci tenemus arua læta.i.beata,donec lōga dies.i.tempus diutinum,orbe.i.reuolutione, tēporis.ſ.purgationi debiti,perfecto.i.peracto,exemit.i. dempſit,& expulit labē concretam.i.ex coniunctione corpori,cuius ſenſualitatis obtemperans, anima polluitur , & reliquit ſenſum æthereum .i. quæ de cælo ſumpſerat animum.Nam,vt dicit Iuuen. Senſum à cæleſti demiſſum traximus arce,purum .i. immaculatum, qualem cum corpus ſuſceperat,atque ignem auraı.i.aure,hoe eſt animæ,ſimplicis.i.puræ,& incontaminatæ,affectionibus corporum. [Antiquo autē dixit,aurai,nam quidem Græci αι,habēt, vti nos æ, licet e,proferant,veteres ſæpe ai,diuiſis ſyllabis,ponebant pro æ.) hoc eſt pauciſſimi,ſine purgatione præuia,tranſimus ad arua læta,quia non niſi perfectiſſimi, & heroica virtute, dum viuerent præditi, ſed poſt purgationem,multæ tranſmigrant in lætas ſedes,manſuræ illic non perpetuo,ſed pro modulo meritorum, aut ſm ſententiam Platonis,quam recitat Lactant.in 7. contra Gentiles) ſpatio mille annorum.Iuxta quod etiam in Apoc.20.dicitur,angelus ligaſſe ſerpentem antiquum (qui eſt Diabolus , & Satanas) per mille annos.ſed vtrobique accipitur tempus finitum pro infinito,ſicut & hic,cum dicit, Deus euocat magno agmine ad fluuium Lethæum.has omnes.ſ.animas purgatas,vbi.i.poſtquam, voluere.i.voluerunt,totam ſ.temporis,per mille annos .i. poſtquam in Elyſias peregerunt ſpatium mille annorum,quo delitijs ſatiati pro meritis fuerunt , deus vocat eos ad fluuiū obliuionis, ſcilicet.i.ſcire licet cur id faciat,vt.ſ.immemores & bonorū, quæ iam habebant,& malorū,quæ habuerāt in vita, reuiſant.i.reuidere eant, rurſus conuexa ſupera .i. conuexitatem cæleſtem, & vt incipiant velle in reuerti in corpora. Beroaldus dans rationem cur ſidera, dicantur Titania, dicit contra Seru. ſic, Diod. lib. 6. apertiſſime nos edocuit quare aſtra , Titania nominentur . Scribit .n. Hyperionem,vnum ex Titanibus, primum aſtrorum, lunæque,& ſolis curſum,ac nām demonſtraſſe,& ob hoc ſtellarum parentem exiſtimatum . Merito itaque a Virgilio, aſtra .i. ſtellæ omnes,non ſolus ſol,Titania dicuntur,quaſi perpetuo epitheto, propter Titanem Hyperionem, q ſiderum pater fuiſſe creditur.

A C terras) In Rom.lib.Terram, vnitatis numero ſcriptum eſt. [Nec auras Reſpiciunt)In antiquis omnibus libris quos viderim,eodem exemplo legitur.Neque auras Deſpiciunt.Alicubi etiam,Reſpiciunt,habetur.[Atque aurai) Antiqua omnia exēplaria quæ legi,Auræ quidem legūt.Supera vt conuexa.In libris aliquot antiquis, Supera in conuexa , eſt. VARIA LECT.

A B indagine vero dici Muſa videtur, quippe ex ſapientū ſententia gnoſtices copiæ mater eum indagatrix inopia, At Platonicorum, ſententia nobilis , Muſarum nominæ cæleſtes intelligit cantus.Quo argumento & Camenas dici qñque opinantur. Haſce vero a Ioue proficiſci, qm̄ vti eſt apud Plotinum, mundi totius animum frequenter Iouis appellatione nuncupet Platonis ſchola,cui calculum adijciat illud Platonici Maronis: COEL. RHOD.

Principio cælum , ac terras , campoſq; liquentes:
Lucentemq; globum Lunæ , Titaniaq; aſtra
Spiritus intus alit , totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem , & magno ſe corpore miſcet.

Inde itaque colligi, vt ab Ioue mundi totius ſpiritu ac mente, quoniam cæleſtes moueat ſphæras,ac regat,muſici cantus Muſarum nomine ſignificati,cooriantur & profluant.Quam rem innuit illud quoque ,

Ab Ioue principium Muſæ , Iouis omnia plena.

Quoniam vigeat vbique Iuppiter, ac impleat omnia,& cælum, citharam velut quandam(vti eſt ab Alexādro traditum Mileſio) verſet agitetque,cæleſtes inde ac harmonicos proliciens cantus.

POE. Dixerat Anchiſes, natumque, vnaque Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamque ſonantem:
Et tumulum capit, vnde omnes longo ordine poſſit
Aduerſos legere, & venientum diſcere vultus.
ANC. Nūc age,Dardaniam prolem,q̄ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? pura iuuenis qui nititur haſta,
Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Aetherias Italo commixtus ſanguine ſurget
Syluius, Albanum nomen, tua poſthuma proles.
Quem tibi longæuo ſerum Lauinia coniux
Educet ſiluis regem, regumque parentem:
Vnde genus longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet,
Syluius Aeneas, pariter pietate, vel armis
Egregius; ſi vnquam regnandam acceperit Albam
Qui iuuenes quantas oſtentant aſpice vires:
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum,& Gabios, vrbemque Fide. nam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumque, Inui, Bolamque, Coramque,
Hæc tum nomine erunt,nunc ſunt ſine nomine terræ.

SERV. Dixerat Anchiſes,) Ante dicta de reuerſione animarū probatio huc tetendit,vt celebret Romanos & præcipue Auguſtum. Nanque qui bene conſiderant,inueniunt omnem Romanam hiſtoriam ab Aeneæ aduentu,vſque ad ſua tempora ſummatim celebraſſe Virgiliū. Quod ideo latet,quia conſuſus eſt ordo. Nam euerſio Ilij,& Aeneæ errores, aduentus, bellumque manifeſta ſunt. Albanos reges Romanos etiam conſules,Brutos,Catones,Cæſarē, Auguſtum,& multa ad hiſtoriā Romanam pertinentia hic indicat locus. Cetera quæ hic intermiſſa ſunt. in [illegible] commemorat. Vnde etiam in antiquis inuenimus opus hoc appellatū eſſe non Aeneidem, ſed geſta populi Rom. Quod ideo mutatum eſt,quia nomen non a parte, ſed à toto debet dari. [Turbamq. ſonantem) Aut quæ tunc propter feſtinationem ſonabat, aut turbæ perpetuum eſt epitheton [Longo ordine) Non quo nati ſunt, ſed quo apud inferos ſtabant. Non .n. eo, quod regnaturi, dicturus eſt ordine. [Aduerſos legere,) Conſiderare, relegere. [Dardaniam prolem,) Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Aeneæ & Lauiniæ genere. Vnde ait, Itala de gente. [Illuſtres) Hoc nomen notitiæ fuit non meriti. Vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles & illuſtres vocantur. [In nomen ituras,) In gentem. vt Statius, Nomen Echionium, matriſque genos Peridæ. [Ille, vides? pura iuuenis qui nititur haſta) Aeneas, vt Cato dicit, ſimul ac venit in Italiam, Lauiniam accepit vxorem, propter quod Turnus iratus, tam in Latinum, quam in Aeneam bella ſuſcepit,à Mezentio. impetratis auxilijs. Quod & ipſe oſtendit dicens, Se ſatis ambobus Teucriſque venire. Latiniſque. Sed vt ſupra diximus, primo bello perijt Latinus.Secundo pariter Turnus & Aeneas. Poſtea Mezentium interemit Aſcanius, & Laurolauiniū tenuit. cuius Lauinia timens inſidias, grauida confugit ad ſiluas, & latuit in caſa paſtoris Tyri. Ad quod alludens, ait, Tyrruſque pater, cui regna parent armenta. Et illic enixa eſt Syluium. Sed cum Aſcanius flagraret inuidia, euocauit nouercam, & ei conceſſit Laurolauinium, ſibi vero Albam cōſtituit, qui quoniam ſine liberis perijt, Syluio, qui & ipſe Aſcanius dictus eſt, ſuum reliquit imperium. Vnde apud Liuium eſt error qui Aſcanius Albam condidit. Poſtea Albani omnes reges, dicti Syluij ſunt ab huius nomine, ſicut hodieque Romani imperatores, Auguſti vocantur, Aegypti, Ptolemæi, Perſæ, Arſacidæ, Latini, Murrani, vt, Murranum hic atauos, & auorum antiqua ſonantem Nomina, per regeſque actum genus omne Latinum. [Pura iuuenis qui nititur haſta,) Id eſt ſine ferro. Nam hoc fuit præmium apud maiores eius, qui tunc

primum vieiſſet in prœlio, ſicut ait Varro in libris de gente populi R. [Syluius, Albanum nomen,) Quia oẽs Sylaij dicti ſunt. [Tua poſthuma proles) Poſthumus eſt poſthumationem parentis creatus. Per hoc autem Aeneam cito oſtendit eſſe periturum, & ſtatim infert conſolationem dicens. [Quem tibi longæuo).i. Deo. Aeuum enim proprie æternitatis eſt, quæ non niſi in deos venit. Ennius, Romulus in cœlo cum dijs genitalibus æuum degit. Male aũt vindicauit vſus, per quem dixit, Longæuoſq́. ſenes. [Vnde) A quo, vt, Genus vnde Latinum. Nam poſteri eius fuerunt, qui poſtea apud Albanam regnauerunt ciuitatem. [Proximus ille Procas) Standi ordine, non naſcendi. Nam ſextus eſt rex Albanorũ. Item, Numitor tertiuſdecimus fuit. [Si vnquam regnandam acceperit Albam) Aeneas. ſ. Syluius. Et hic oſtendit omnes Albanos reges, Syluios dictos. Recepit autem à tutore, qui eius inuaſit imperium, quod ei vix anno quinquageſimo tertio reſtituit. Et rem plenam hiſtoriæ per tranſitum tetigit. [Ciuili tempora quercu,) Ciuica debuit dicere, ſed mutauit. At econtra Horat. Motum ex Metello conſule ciuicum, pro ciuilem. Querceam aũt coronam accipiebant, qui in bello ciuem liberaſſent, ideo quia ante cauſa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus veſcebantur. Aliæ.n. erant murales, aliæ agonales.i. lẽniſcatæ. Muralis dabatur ei qui prior murum aſcendiſſet. [Hi tibi Nomentum, & Gabios) Hæ ciuitates ſunt priſcorum Latinorum ab Albanis regibus conſtitutæ, quanquam Collatiam Tarquinius conſtituiſſe dicatur, qui vt erat ſuperbus, eam ex collata pecunia conſtituit. Vnde & collatia dicta. Poteſt tamẽ fieri vt ab Albanis fundata ſit, aucta a Tarquinio, ſicut ſupra de Tarento diximus quod Taras fecit, auxit Phalantus Romã etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander condidit, vt, Tunc pater Euãdrus Romanæ conditor arcis. [Vrbemq́. Fidenam) Fidenæ dicimus vt Thebæ, ſed dixit vt Iuuen. Atq; vetus Thebæ centum iacet obruta portis. Nam varietati ſtudet. Vnde etiam ait Pometios, cum dicatur numero ſingulari Pometia. [Caſtrumq́ue, Inui) Vna eſt in Italia ciuitas, Caſtrum nouum dr. De hac autẽ ait Caſtrum Inui .i. Panos qui illic colitur. Inuus aũt latina appellatur, græce πάν. Item ἐφιάλτης græce, latine incubus. Idem Faunus, Item fatuus Fatuelus. Dicitur aũt Inuus ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus, Vnde & Incubus dicitur. Caſtrum aũt ciuitas eſt. Nam caſtra numero plurali dicimus. licet legerimus in Plauto, Caſtrũ pœnarum, quod etiam diminutio oſtendit. Nam caſtellum dicimus. [Nũc ſunt ſine nomine terræ) Atqui in Catalogo hinc eſt dicturus aliquas ciuitates, ſed ea perſona ſua præoccupat.

ASC. DIXERAT Anchiſes,) Poſtquam Anchiſes docuit animae, debere & poſſe, & velle in corpore redire, docet quæ rediturae ſint in corpora ab Aenea, progeneranda, & ita inuẽta occaſione, deſcribit principes Albanos, & Romanos, ad Auguſtum vſque, quia cæteros deſcribit, quatenus poëta nouis, ſed in honeſtam inuenit rationem, cur non progreſſus ſit, vt dicemus illic, Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? Ex eo autem quod genus Auguſti hic commendat, facile conuincitur non inſtituiſſe Auguſti vitam aliter quàm hic & in Clypeo deſcribere. Donatus dicit ſic. [Nunc age) Proponit ſe dicturũ prolem Troianam, & nepotes inde ex Italo ſanguine cõmixtos, & fata ſua ergo nominat ſpecialiter, quos generaliter in primo libro tetigit. [Pura) Sine ferro, quod ſit ſignum pacis, & non belli. [Ciuili tempora) Ciuilam dixit feſtam pacificam, vt eſt laurus, & oliua. Hæc ille. Ordo eſt. Anchiſes dixerat. ſ. quæ præmiſſa ſunt, & trahit in medios conuentus.i. in mediũ cœtũ qui conuenerant, hoc eſt in conuenticula animarũ in corpora tranſiturarum, & in turbam ſonãtem.i. quæ cum ſonitu conuenerant natum .i. filium ſuũ, Aeneã, & Sibyllam vna.i. pariter, & capit.i. aſcendit, tumulum.i. colliculum, vnde .i. de quo poſſit legere ordine longo.i. ex ordine, longo, deligere, & inſpicere omnes. ſ. qui conuenerant, aduerſos.i. ex hoc aduerſo ſitos, & diſcere. ſ. ex inſpectione, vultus venientum, id eſt dum per ordinem venirent, tranſituri, &, ſup. dixit: Age.i. agedum, nate expediam, nunc dictis.i. eloquar, & paucis enarrẽ, prolem Dardaniam.i. ex Dardano per nos orituram, & quæ gloria, ſequatur, deinde.i. poſthac, & qui nepotes.i. poſteri, maneant, id eſt certe futuri ſint, de gente Itala.i. ex cõmixtione gentis Italæ, aut ab ijs quos in Italia procreabunt Dardanidæ, & animae illuſtres.i. claras futuras, & ituras in noſtrum nomen.i. cognationem, & progeniem. (Nomen aũt, varia accipitur, aliquando pro gente, vt apud Liuium, Nomen Senenſa, pro eo quod eſt, Senanſis gens, Iudæis, inuiſum eſt nomen Chriſtianũ.i. ipſa gens Chriſtiana, Aliquando pro cognatione, vt hic. Aliquando pro debitoribus, vt hic multa habet nomina, & debet plura.i. debita, ſed vnum ſignificat nomẽ. ſ. rei denominationem, ſed quia gens, & progenies, ſæpe vno vocabulo generali appellantur, videtur & gentem, & progeniem ſignificare, & quia debitorum nomina inſcribuntur, & obligantur, accipi videntur pro ipſis debitoribus) & ego docebo te tua fata.i. quæ tibi fata promittunt. Ille vides. Græca locutio. Nam latine diceret, Illum vides pura iuuenem qui &c. verum cõſtruemus ſic. Ille iuuenis, qui nititur.i. innititur & fulcitur, haſta pura.i. ſine ferro, vides.i. vides tu eum, tenet proxima loca lucis, id eſt vitæ.i. primus naſciturus eſt de te, & ſurget primus ad auras æthereas.i. cœleſtes, ac ſuperas commixtus ſanguine Italo.i. generatus ex cõmixtione ſanguinis Troiani cum Italo, quia ex te, & Lauinia, Latini regis filia, naſcetur, exiſtens Syluius, nomen Albanum.i. quod nomen, Albanis regibus permanſurum eſt, nam omnes Syluij dicentur ſicut Romani adhuc Cæſares, & Auguſti appoſitoria, proles tua poſthuma.i. poſthumationem, & ſepulturam tuam oritura. Quem. ſ. filiũ, coniux. ſ. tua, Lauinia. ſ. nomine, educet.i. edet tibi. longæuo.i. longi æui. Aut quia deus futurus es, vt ſentit Seru. aut quia progenies tua diu victura, & tu in ea, quia vt dicit Salomon, Mortuus eſt pater, & quaſi nõ eſt mortuus, ſimilem enim ſui reliquit, educet (dicit) ſiluis. ſ. è ſiluis, in quas fugiet (quod tamen reticet, quia iuxta præceptum rhetoricorum nihil dicemus, quod contra intentum noſtrum faciat, cum ego Aeneam de progenia lætificare intendat, male dixerit, diſſenſionem filij cum nouerca) regem, id eſt in regem Albanum, quod tamen Aſcanius condet, & parentem regnum, quia 13. fuerunt Albani reges, vnde genus noſtrũ dominabitur, ſup. in Alba longa, id eſt in ciuitate illa Italiæ quã Aſcanius condıturus eſt, quæ Alba dicetur, ab alba ſue illic inuẽta, & longa à ſitu. Ille proximus.i. qui proximus apparet, non tamen proximus in medium eſt aſcenſurus, eſt, ſupple. ſ. Procas, pater. ſ. Numitoris, & Amulij, gloria gentis Troianæ.i. a quo orietur gens Romana quæ erit gloria Troianæ gentis, quia, vt dicit Ouidius, Ilia cum clauſo de Numitore ſati Vt autem vidimus in primo. Ex Ilia genuit Mars, Remum, & Romulum, vrbis Romanæ conditores. Vel ordo eſt. Vnde dominabitur noſtrum genus in lõga Alba.i. ille qui proximus eſt, videlicet Procas, gloria gẽtis Troianæ, & Capys, qui ſextus erit regum Albanorum, & Numitor, qui vltimus regnabit, & tertiuſdecimus erit, & Aeneas Syluius, qui exiſtens egregius, pariter pietate, vel pro &, aut etiam armis, reddet.i. referet, & repræſentabit te nomine, & quia egregius pietate, & armis, etiam virtute & factis, egregius (dicit) futurus, ſi acceperit. ſ. à iniore, vnquam.i. quouis tempore vitæ ſuæ, quia vix 7. ætatis ſuæ anno accepit Albam regendam, id eſt Albanum regnum. Aſpice qui.i. quales, ſuppla ſunt hi iuuenes, & quantas vires oſtentant.i. ad oſtentationem monſtrant. At.i. ſed, hi qui gerunt tempora. ſ. capitum, vmbrata.i. vmbris cooperta, quercu ciuili.i. ciuica, hoc eſt vnde ſit corona ciuica, q̃ datur ei, qui conciuem conſeruauerit in bello. hi (dico) imponere tibi.i. in gloriam tuam, Numentum, & Gabios, & vrbem Fidenam. & arces Collatinas.i. vrbes illas, in Italia in priſco Latinorum regno imponẽt, dicit, montibus, & Pomericos, & Caſtrum. Inui.i. Panos, quod Caſtrum nouum dicitur, & Bolam, & Coram, vrbes illas ab Albanis regibus condendas, hæc. ſ. dicta, erunt tum.i. tunc quando hi regnabunt, nomina. ſ. vrbium, & terrarum, quæ nunc ſunt terræ ſine nomine, quia incultæ, & inhabitatæ, ſaltem ſine oppidis, à quibus denominentur.

VARIA LECT. LONGO ordine poſſit) In antiq plerique lib. Poſſet, habetur. [Italo cõmixtus ſanguine ſurget) Sunt libri admodum antiqui, in quibus legere eſt, Italo mixtus de ſanguine. [Et qui te nomine reddet,) In Romano libro, Reddat. legi [At qui vmbrata gerunt ciuilia tempora quercu,) Antiqui nẽe lib. quotquot legi, Atque vmbrata, per coniunctionem copulatiuam, nõ per At, & relatiuum, Qui ſcriptum habent. [Pomerios) In antiquis omnibus libris quos habuerim, Pometios per t, non per r, legitur.

COEL RHOD. DENARII vero numeri (ſeu decuſſim, ex Vitruuij imitatione malis dicere) excellentia multa equidem declarant. Illud vtique mirum, quod eſt ab Ariſt. proditum, cum alibi, tum Auſcultationis phyſice tertio: Oẽs homines tam Barbaros quam Græcos priſcam ſeruaſſe conſuetudine perpetuo ad decem vſque numerãdi. Neque.n. cenſeri fortuitum debet, verũ ita naturæ ſontibus ꝓpagatum qđ ſemper fiat atque itẽ vtique. Id vero numeri huius abſolutã indicat qualitatẽ. Cõtinet quippe hic numerandi genera vniuerſa, vti par impar, quadratum, quadrantale, ſiue cubum, longum, planum, primum compoſitũ. Denarius porrò fons eſt ac principium, quippe qui ex vno, duobus, tribus & quatuor conſtet, quo argumento, vt ſcribit Chalcidius, decimanum numerum Pythagorici quadraturam vocabant primam. In ſenarij autem ratione apud eundem ſecunda explicatur quadratura,

quia

quinetiam tertia. Nec illud reijciendum, dediſſe nobis in manuum digitis cum numerum ipſam rerum naturam. Vna tamen gens Thracum narratur ad quattuor modo numerandi ſeriem terminare. Quoniam amplius ritu puerorum nequeat meminiſſe, nec vvre vſum habeat rerum multarum. Denarium porrò decada Græci vocant, quaſi dechada, quòd omnem 10 ſe numerum recipiat. At enim Pythagorei decada etiam mundum vocabant quòd eo numero ſit compactus, conſtat.n.ſphæra, quæ dicitur aplanes, & planetis ſeptem, elementarij natura. poſtremo Antichthone, quo tamen nomine (quod mirum eſt) intelligebant illi lunarem ſphæram, quia vt terra lunam vmbra hebetat, ita ſole luna nobis adimit plerunque. Adijce illud item, ex numeri huius religione, quadam, & obſeruantia, moris fuiſſe veteribus, vt iuſtiſſimi quique fidei comparandæ gratia dexteras iungerent, quaſi denarium præmitterent numerum. Nec illud negligendum, Platonem ad delendam culpam numero vti denario centenario, millenario, cuilibet ſi quidem voluptatis gradi ſuppliciorum decem contribuit. Ita.n.oblatæ maieſtati diuinæ rependi, omnino par fuit. Adde, quòd ſicut beati omnis gaudia vitiæ humanæ dolores ex ſuperant, ſic miſeriæ cruciatus iniuſtitiæ voluptates, denarij porrò rationem continere, & centenarius videtur, ſed & millenarius. Nam & hi vniuerſi cenſentur, quoniam ex denario vniuerſo conſurgunt. Proinde numeri, quos vniuerſos dicimus, purgationi & æmulandis dicantur animis, vt labes ex peccato inuſta, concretaq. prorſum eleuanda ſignificetur, vt candidiſſima æternitatis luce perfrui valeamus, quæ depuratum modo exterſumq. nitidus admittat æthereum ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem. propterea reconditioris ſcientiæ poëta nobilis Platonicorum myſterijs ampliter imbutos, ita pronunciat: Centum errant annos, volitantq. hæc littora circum. Et alibi ad eundem ſenſum, Mille rotam voluere per annos.

IOAN. SCOP. SICINIVM Dentatum Plinius ſcribit fuiſſe donatum haſtis puris duodeuiginti. Haſtam puram grammatici intelligunt ſine ferro. Id enim fuiſſe præmium apud maiores eius qui tunc primum viciſſet in prœlio, ſicuti ſcriptum in libris De gente populi Romani, vnde poëta nobilia: Ille, vides? pura iuuenis qui nititur haſta. Donatus puram quidem accipit ſine ferro, ſed addit, pacis id eſſe ſignum, non belli.

Quin & auo comitem ſeſe Mauortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. viden' vt geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperum iam ſignat honore?
En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit olympo,
Septemque vna ſibi muro circundabit arces.
Felix prole virum: qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes,
Læta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.

SERV. QVin & auo comitem ſeſe Mauortius addet Romulus) Amulius, & Numitor fratres fuerũt, ſed Numitorem regno Amulius pepulit, & Iliam eius filiam, ſacerdotem Veſtæ fecit. De hac & Marte, nati ſunt Remus, & Romulus, qui cum adoleuiſſent, occiſo Amulio, auũ Numitorem in regnum reuocauerunt, & cũ eo 100 anno regnauerunt. Poſtea propter anguſtias imperij Romam captatis auguriis addiderunt. Ergo auo ſe addet comitem, aut auito ſe iunget imperio, aut certe ſecundũ Enniũ referetur inter deos cum Aenea. Dicit namq; Iliam fuiſſe filiam Aeneæ. quod ſi eſt, Aeneas auus eſt Romuli. Vnde etiam addidit. [Aſſaraci) Nam hoc epitheto non ſine cauſa eſt introductum, quod eſt proprium Aeneæ. Nam Aſſaracus pater eſt Capyos, Capys Anchiſæ & Anchiſes Aeneæ. [Viden') Den naturaliter longa eſt. breuem tñ eam poſuit ſecutus Ennium, & adeo eius auctoritas immutata natura, vt iam vbique breuis inueniatur. [Geminæ ſtant verticæ criſtæ) Omnino in omnibus hoc egit Romulus, vt cum fratre regnare videretur, ne ſe reum parricidij iudicaret. Vnde omnia duplicia habuit quaſi cum fratre cõmunia. Etenim ad capiendæ auguria montem Palatinum Romulus tenuit, Auentinum Remus, qui prior ſex vultures vidit, poſtea Romulus duodecim. Et cum ille tpe, ille numero de condenda vrbe certarent, orta contẽtione de vrbis nomine inter exercitum, à Romuli militibus Remus occiſus eſt. Fabuloſum .n. eſt, quod a fratre propter muros ſit interemptus. [Et pater ipſe ſuo ſuperũ iam ſignat honore?) Merito virtutis Mars Romulum deum eſſe ſignificat. Superum.n.accuſatiuus eſt ſingularis ab eo quod eſt ſuperus ſuperi. [Illa) Quam tibi ſæpe fata promiſerunt. [Inclyta) Græcum eſt. Nam κλυτὸν glorioſum dicunt. [Imperium terris) In quantum tẽditur terra [Animos æquabit olympo) Magnanimitate æquabitur cœlo. De hoc autem loco & Probus, & Trogus quæſierunt. [Septemque vna ſibi muro circundabit arces) Bene vrbem Romam dicit ſeptem incluſiſſe montes, & medium tenuit. Nã grandis eſt inde dubitatio, & alij dicunt breues ſeptem colliculos à Romulo incluſos, qui tamen alijs nominibus appellabant. Alij volunt hos ipſos, qui nũc ſunt à Romulo incluſos.i. Palatinum, Quirinalem, Auentinum, Celium, Viminalem, Aſquilinum, & Ianicularem. Alij vero volunt hos quidem fuiſſe, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata ſunt poſtea, vt de omnibus rebus legimus fieri, vt de multis locis, & de fluminibus legimus, vt ſæpius: Et nomen poſuit Saturnia tellus. [Prole virum,) Virorum fortium. [Qualis Berecynthia mater) Phrygia. Nam Berecynthos, caſtellum eſt Phrygię iuxta Sangarium fluuium, vbi mater deum colitur. Per hanc autem comparationem nihil aliud oſtendit, niſi Romanos duces inter Deos eſſe referendos. [Turrita) Quia ipſa eſt terra, quæ vrbes ſuſtinet.

apud Donat. dicunt iuueniri. Ordo igitur eſt. Quin.i.quinetiam Romulus Mauortius .i. Martius, à Mauorte, hoc eſt per epenthesim, a Marte genitus, addet ſeſe comitem auo.ſ. Numitori, qui cauſa Amulium expellet, & auum in regnum reſtituet, quẽ .ſ. Romulum, Ilia, ſanguinis Aſſaraci.i.de ſanguine illius regis Troianorum, mater .ſ. Romuli, educet .i. edet in lucem, ac pariet. Signanter dicit Mauortius, & ſanguinis Aſſaraci, quia certum fuit, quod eſſet de ſanguine Iliæ, quæ de ſanguine Aſſaraci fuit. dubium autem an de ſanguine Martis. nam & Liuius dubitari dicit. Ideoq. non dicit, eum ſanguinis Martis, ſed Mauortium, vt cenſeri potuit quia bellico vſus erat, viden'.i. videsne, vt criſtæ.ſ. ſuperementiæ galearum, in morem criſtarum, ſtent vertice .i. in ſummitate galeæ, geminæ.i.duæ, & æquales, eo .n. quod Remum à ſe interfectum adhuc ſecum regnare ſimulabat, inſignibus ferè geminis vtebatur, & viden' ſup. vt pater ipſe.ſ. Mars, iam ſignet.i.ſignificet, ſuperum .i. cœleſtem, & ad ſuperos transferendum, honore ſuo.i.proprio, & debito ſuperis: En, ò nate, illa .ſ. notiſſima, quã tibi fata ſæpe promiſerũt Roma inclyta.i.clara, & glorioſa, æquabit auſpicijs dexteris.i.inceptis, & præſidijs huius.ſ.viri, terris imperium.i.tantum habebit imperium, quantę erunt terrę. vnde in j de Iulio Cæſ. Imperium Oceano famam, qui terminet aſtris, & æquabit animos olympo .i. magnanimitate æquabitur cœlo, vt Seru. interpretatur, aut quia factis cœlum ęquare non poſſit, animo.i.voluntate æquabit, hoc eſt ęquiparabit aut animos.i.virtutes animorum, æquabit cœlo, ita, vt cœlum mereantur Romani principes. Aut forte id dicit, quod de Auguſto dicitur, quod ſe pro Apolline geſſit, vnde & ei, diuini decreti ſunt honores, vnde in Buc. O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit. Et quia Roma, deos continebat, meruit cœlum dicit, ſed propter animos, nõ propter corpora, quæ mortalia erant & ideo dictum eſt in Tityro, Vrbẽ quam dicunt Romam, Melibœe putaui, &c. videatur illic, quæ per & ipſa vna, aut quæ vna (nam vtroque modo ſtare poteſt, & ſcriptum reperi) i, cum niſi vna ſit .ſ. Roma, circundabit ſibi.i.ad decus, & munimen, ac præſidium ſuum, muro.ſ. vno, ſeptem arces.i. colles, quos Seruius nominat, exiſtens felix prole.i. fœcunditate, virum.i. virorum fortium, qualis mater Berecynthia .i. Phrygiæ hoc eſt Cybeles, mater deum inuehitur curru, exiſtens turrita .i. turribus, pro corona, inſignita, vt Seruius docet, per vrbes Phrygias.i. Troianas, exiſtens læta partu deum .i. deorum, hoc eſt, quia tot deos peperit complexa. ſcilicet.i. complectens centum nepotes.i. poſteros a ſe ortos, omnes cœlicolas, & omnes .i. cunctos, tenentes ſupra alta.i.cœleſtia regna. Quod autem centum dicit, numerus finitus eſt, pro infinito.

ASC. QVIN & auo, &c.) Poſt Albanos reges, recitat Romanos, & deinde conſules præcipuos, peruenturus ad dictatores, ac imperatores perpetuos, Cæſ.ſ. & Auguſtum, atque ita per tranſitũ Romanam prætibat hiſtoriam. Nihil in his verſibus memoria dignum

VARIA LECTIO.

VIDEN' vt geminæ ſtent) In antiq. Stant, finitiuo modo eſt. Ita, Signat, in inferiore verſu. quod male quædam exemplaria, Signet, ſcribant.

SERV. HVC geminas nunc flecte acies) Totum viſum tuũ huc dirige, & huc ſpecialiter intuere. [Hic Cæſ. & omnis Iuli Progenies) Vt Iulios à magno demiſſum nomen Iulo. [Cœli ventura ſub axem) Nam cum Auguſtus patri Cæſari ludos funebres exhiberet, ſtella per diẽ apparuit, qua perſuaſione animã Cæſ. eſſe populus credidit. Hinc eſt, ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum. [Sub axem) Ergo .i. ad diuinos honores. [Hic vir, hic eſt,) C, lĩa pro duplici, non niſi in monoſyllabis hĩ, vt, Hoc erat alma parens. per eorum .ſ. priuilegium. Vnde falſum eſt qđ Terentianus dicit eam pro metri ratione, vel duplicem hĩ, vel ſimplicẽ. Nam ſi hoc eſſet, etiam in diſſyllabis, pro duabus haberi debuerat, quod nuſquam inuenimus. Literæ enim naturam ſeruari, & in pollyſyllabis conuenit. [Diuum genus) Cæſaris, qui factus eſt Deus. Dicit autem non ſolum iure adoptionis, ſed etiam cõſanguinitatis. Nam Actię fuit filius, quæ erat ſoror Cæſaris. Hic autem, Auguſtus Cæſar. [Secula qui rurſus Latio) Sub Saturno dicit aurea ſecula fuiſſe in orbe terrarum, ſub Auguſto im̃ in Italia. [Garamanthas) Populi inter Libyam, & Africam iuxta τοῦ καυσῶνα. [Indos) Populi oriãtis extremi. [Iacet extra ſidera tellus) Nulla terra eſt quæ non ſubiaceat ſideribus. Vnde perite addidit. Extra anni, Soliſque vias) Vt oſtenderet duodecim ſigna, in quibus eſt circulus Solis. Significat autem Maurorum Aethiopiam, vbi eſt Atlas, de qua ait Lucanus.

Aethiopumq; ſolum. quod non premeretur ab vlla
Signiferi regione poli, niſi poplite lapſo
Vltima curuati procederet vngula tauri,

[Torquet) Suſtinet. [Aptum) Vinctum, vt diximus ſupra. [Iam nunc & Caſpia regna. Fines Aſſyriorum, in quibus ſunt πύλαι Caſpiæ. Quod autem dicit verum eſt. Nam & Suetonius ait in vita Cæſaris reſponſa eſſe data per totum orbem naſci inuictum imperatorem. [Mœotica tellus,) Scythica, cuius palus eſt Mœotis. [Turbant) Turbantur. [Septem gemini) Autem, ſeptem oſtij. [Fixerit æripedem ceruam) Pro aëripedem. Vicit autẽ Cerinitim ceruam dictam à loco. [Fixerit) Autem ſtatuerit, diriſſuerit. [Erymanthi Placarit nemora) Mons Arcadiæ vbi aper ferociſſimus fuit. [Lernam tremefecerit arcu,) Pro Hydra paludem ipſam poſuit, & intelligamus ante eam ſagittis fuiſſe confixam, poſt exectam, & aduſtam. [Nyſæ de vertice) Mons eſt Indiæ de quo loquitur. Ceterum eſt & Nyſa ciuitas, in qua Liber colitur. Vnde Nyſæus dictus eſt. [Et dubitamus) Pro dubitas, miſcuit perſonam ſuam. Eſt autem ſenſus. Cum tibi ſit tanta præparata poſteritas, dubitas virtutem factis extendere .i. gloriam? [Aut metus) Eſt aliquis timor qui te à regnis Italiæ reuocet?

Huc geminas nunc flecte acies, hanc aſpice gentem.
Romanosque tuos. hic Cæſar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi, quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, diuum genus, aurea condet
Secula qui rurſus Latio regnata per arua
Saturno quondam, ſuper & Garamanthas, & Indos
Proferet imperium. iacet extra ſidera tellus,
Extra anni, Soliſque vias, vbi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Huius in aduentum iam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent Diuum, & Mœotica tellus,
Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcidas tantum telluris obiuit;
Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victos iuga flectit habenis,
Liber agens celſo Niſæ de vertice tigres,
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Auſonia prohibet conſiſtere terra?

ASC. HVC geminas &c.) Auguſtũ demonſtraturus cohortatur, vt geminas oculorum acies in eum flectat, tanq̃ illum vnicum, & ſingulare totius generis decus ſignificare velit, quo nil oetum maius, nil tale alias orturum centeat. Ex eo autem q̃ eum monſtrat ante eos, qui ante eum naſcituri erant patet, quod non quo ordine in mundum venturi erant, illic comparebant. De hac autem re nihil allatum eſt Donati, niſi quòd ait. [Vir) Hic ad ſimilitudinem Saturni regnabit, ex quo illud vt attruere, quòd felicitas regnãdi generis eius attributa videatur. Addit. [Super & Garamanthas, & Indos) Faciet id, quod Saturnus in Italia, atque in ſuper placabit ipſum orbem. [Anni, Soliſque vias) Annum, pro nocte, Solem, pro luce poſuit. Vult ergo aliquid vlterius etiam poëta, quod Sol neſciat & mundus excludat. Ergo melius Cęſar qui ad tã ſpatium imperium proferret, quam Saturnus, qui tã ſola regnauit Italia. [Nec vero Alcides) Nunc comparat illum Herculi, deinde Libero patri, qui ambo plurima loca ſuperauerunt. Laudat ergo alios, vt potiorem Cæſarem faciat. Sic aſſentator ille Terentianus gnato, cum dictum eſſet, Magnas vero gratias Thais mihi? reſpondit, ingentes: vt æſtimationem audientis aſſentatione ſuperaret. nam ſi magnas, reſpondiſſet, non pro merebatur patrocinium. [Et dubitamus) Genus fuit hortamenti quo impelleret filium, ut frangeretur, tarditas veniendi. Hæc illa. Ordo eſt. Flecte (inquit Anchiſes ad Aeneam) nunc geminas acies .i. acumen oculorum tuorum, hunc .i. ad hanc partem, quam tibi demonſtraturus ſum, aſpice hanc, q.d. præcipuam gentem, & Romanos tuos, id eſt à te deſcenſuros, & tibi promiſſos, hic .i. in hoc cœtu, eſt ſupp. Cæſar .ſ. Iulius, & omnis progenies Iuli .i. Iulij, ab Iulo deſcẽſura, ventura ſub magnũ axem cœli .i. ad diuinos honores, quod propter Cæſ. præcipue dicitur, cuius ſidus in cœlo viſum eſt. Hic vir, inquit, ſcilicet Auguſtus Cæſar, genus diuum .i. diuorum, eſt, quem tu audis promitti ſępius tibi, qui, ſupple condet (niſi verior lectio, ſit: Secula qui. vt ſit, qui cõdet rurſus aurea ſecula Latio .i. in Italia, per arua regnata, quondam Saturno. ſi vero legitur, quæ, ordo eſt, vt incepimus) rurſus Latio aurea ſecula, quæ, ſupp. ſunt regnata quondam Saturno .i. a Saturno, per arua .i. agros, cum Auguſtus id nobilius faciat, quia per oppida, & qui, ſupple proferet, id eſt extendet imperium, ſuper Garamanthas populos illos inter Libyam & Africam, iuxta torridam zonam, & Indos .i. Orientales populos. Tellus .i. quædam regio, iacet extra ſidera .i. curſum zodiacum, extra vias anni .i. ſignorum, quibus annus deprehenditur, & ſolis .i. per quas ſol decurrit, vbi .i. in qua tellure, ſeu terras, Atlas, mons ille Mauritaniæ, cœlifer .i. cœlum ferens, ſecundum fabulas, & apparentiam poeticorum (dictus eſt autem mons, a rege, qui in eo philoſophatus eſt, & aſtrologiæ præcipue incubuit) torquet humero (quaſi ipſe altius humerum extollere vellet) axem aptum .i. coniunctum, ſtellis ardentibus .i. ardenter reſplendentibus, quæ, ſupp. tellus, & regna Caſpia, quæ ſunt ad fines Aſſyriorum horrentia; nunc in aduentum huius reſponſis diuum (ſunt qui legunt, Huius in aduentu, ſed quia nõdum eſt, aduentus, ſed futurus puto legendum, Huius in aduentum, vt ſit, ad aduentum huius) & tellus Mœotica .i. Scythica, vbi eſt Mœotis lacus, & oſtia Nili, ſeptem gemini .i. in ſeptem oſtia diuiſi, trepida .ſ. præ rerum magnitudine, & nouitate, aut quia Cæſar, & Auguſtus, Aegyptum ſubacturi ſunt turbant, ſup. ſe aut turbant pro turbantur. Nec vero .i. & certe non, & certa Alcides .i. Hercules, non obiuit tantum telluris .i. terræ, quantum .ſ. Auguſtus, quia, vt dicit Suetonius (nulla eſt ferè prouincia, excepta Sardinia & Africa, vbi Auguſtus non fuerit) licet fixerit .i. confixerit ſagittis, ceruam æripedem .i. habentem æreos pedes .i. veloces. ſic Diom. legit, aut licet placarit .ſ. occidendo aprum ferociſſimum, nemora Erymanthi, illius montis ſiluoſi, in Arcadia, & licet tremefecerit .i. tremere fecerit arcu, Lernam .ſ. paludem, ad quam Hydram occidit, nec Liber .i. Bacchus, qui victor .i. voti compos, flectit iuga .ſ. montium, habenis pampineis, ex frondibus vitium factis, agens tigres, id eſt animalia illa ſanè ferocia, agens, ſup. eas, de vertice Niſæ, id eſt illius montis, aut ciuitatis, in India celebratiſſimæ. Et .i. nihilominus, quanquam tanta ſunt reſponſis, nos dubitamus adhuc extendere, id eſt ampliare virtutem factis? alijs hic videtur ſic exponendum. Et .ſ. cum tantum ſit Auguſti meritum, non dubitamus extendere adhuc, virtutem factis .i. bonis operibus .i. dubitamus, an quiſquam poſſit ad tantam virtutem pertingere, & progredi, aut priori modo nos dubitamus adhuc extendere virtutem, Auguſti factis .i. maioribus ſa cinoribus, ſed melius cum Seruio, quàm cum alijs, dicetur ſic. Et cum ſit tanta poſteritas, dubitas extendere virtutem .i. gloriam factis, q.d. merito non facias. Aut prohibet metus adhuc conſiſtere terra auſonia, q.d. cum tanta ſint deorum promiſſa, & tanta illic progenies habenda, dubitandum non eſſe. Sunt tamen qui dicant, ideo Anchiſen non progredi, narrando: quis dubitet, an quiſquam poſſet progredi fortiter agendo, quaſi in Auguſto ſit ſtatus. Beroald. dicit ſic, Scribit Diodorus Bacchum,

Dionyſi⁹ vnde. cognominatum eſſe Dionyſium, ab eo quod educatus ſit à nymphis, apud Nyſam, Arabiæ vrbem, vnde a Ioue. Nyſaque, Dionyſius nuncupatus eſt. Nyſa etiam, non tam mons eſt, q̃ ciuitas Indiæ celebratiſſima carminibus poetarum, quam (vt auctor eſt Strab.) Bacchus condidit, cuius etiam meminit Plin. in 6. de qua copioſus, & elegantius, q̃ cæteri ſcribit Curtius, referens quemadmodum Alex. cum exercitu Nyſam obſedit, & Nyſei Alex. ſe dedidere, a Libero patre conditos, ſe eſſe memorantes. *Nyſa.* Sita eſt ciuitas Nyſa, ſub radicibus montis, quem Meron, incolæ appellant, & cum μηρὸς græce, femur ſignificet, inde Græci mentiendi traxere licentiam, Iouis fœminæ, Liberum patrem eſſe cælatum *Quare Græci mẽtiãtur* & de hoc mõte intellexiſſe Maronem, non ambigimus, qñ inqt, Nyſæ de vertice tigres. Præterea alia eſt Nyſa, non in monte Parnaſo, vt autumat Seru. ſed in Helicone, vt auctor eſt Strab. de qua re (vt opinor) ſenſit Lucan. cum ſcriberet, Bacchumque auertere Nyſa. Quinetiam in enarratione hiſtoriarum, quas poeta in 6. tangit, parum fidelis eſt Seru. & perperam allegat dicta hiſtoricorum, & potiſſimum T. L. nanque de Torquato ſic ſcripſit. Seu. Torquatus filium (vt dicit Lio.) fuſtuario occidit. Manifeſtiſſimum hoc eſſe mendacium, & turpiſſimum erratum, nemo vel mediocriter eruditus inficiabitur, qui vel octauo libro Liu. ab origine vrbis, inſpexerit, in quo apertiſſime oſtendit Torquatum imperaſſe lictori, vt filiũ ſecuri percuteret, cuius verba ideo ſubſcribere ſuperſedi, quia & multa ſunt, & quilibet, qui id noſſe velit, illic facillime poterit inuenire. ex hoc, & id genus multis, in eam (vt ſupra dixi) ſententiam, pedibus tranſeo, vt exiſtimẽ Ser. non tales edidiſſe commẽtarios, ſed quomodo fuiſſe corruptos, adulterosq́ue, quis .n. non videt a Virg. dictum eſſe, Sæuumque ſecuri Aſpice Torquatum, videlicet, quia ſecuri in filium, iuſſerat pater animaduerti, non autem fuſtuario, vt Ser. opinatur. Idẽ in expoſitione illius Maroniani verſus, Aut geminos duo fulmina belli, Scipiadaſque cladem Libiæ. mihi nequaquam ſatisfacit, dũ quandam moroſam nimis diſtinctionem adhibere contendit, vt geminos Scipiadas, intelligamus illos duos Scipiones fratres, q in Hiſpania perierunt Pœnorũ inſidijs circũuenti, & cladẽ Libyæ accipiamus pro duobus Africanis. ego vero exiſtimo poetã, illo toto verſiculo intellexiſſe de duobus dumtaxat Africanis, qui proculdubio fuerunt, duo fulmina belloṝũ, q ambo cladẽ Libyæ, & Carthagini attulerunt, in quo æmulatus videtur eſſe Lucretium, qui ſic ſcriptum reliquit, Scipiades belli fulmen Carthaginis horror. ſequatur tñ vnuſquiſque eam ſententiam, quæ ipſi verior, ac probabilior eſſe videbitur, cum nobis ſatis ſit docuiſſe, quid ipſi ſentiremus ſuum vnicuique iudiciũ eſt & ſua ſententia.

AVGVSTVS Cæſar, diuum genus,) In Rom. lib. in Mediceo, & pleriſque alijs, legere eſt, Diui genus. [Latio, regnata per arua) In Romano libro, legere eſt non inepte forſitan, Regnata per annos. [Huius in aduentu) In Romano libro, & quibuſdam alijs legere eſt, Huius in aduentũ. [Et Mœotica tellus,) Alibi, Mœotia, abſque e. litera paſſim in antiquis libris ſcribi annotauimus, ita hoc loco habetur. [Fixerit æripedem ceruam licet,) In Romano libro, & quibuſdam alijs, Fixerat æripedem, legitur. [Aut Erymanthi Placarit nemora,) In Mediceo, & pleriſque alijs veteribus exemplaribus, Pacarit, habetur. [Aut Lernam tremefecerit arcu:) In libris aliquot antiquis, Tremefecerat, habetur. [Virtutem extendere factis?) In Rom. libro hemiſtichius ita legitur, Virtutem extendere vires. *VARIA LECT.*

Quis procul ille autem ramis inſignis oliuæ
Sacra ferens? noſco crines, incanaq́ue menta
Regis Romani: primus qui legibus vrbem
Fundauit, Curibus paruis, & paupere terra
Miſſus in imperium magnum. cui deinde ſubibit,
Ocia qui rumpet patriæ, reſideſque mouebit
Tullus in arma viros, & iam deſueta triumphis
Agmina, quem iuxta ſequitur iactantior Ancus,
Nunc quoq; iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque ſuperbam
Vltoris Bruti, faſceſque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſæuaſque ſecures
Accipiet; natoſque pater, noua bella mouentes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix. vtcunque ferent ea fata minores,
Vincit amor patriæ, laudumq́ue immenſa cupido.
Quin Decios, Druſoſque procul, ſæuumq́ue ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.

SERV. QVis procul ille autẽ) Nũc reddit ad Rom. reges, qui ſeptem fuerunt, Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hoſtilius, Ancus Martius, Tarq. Priſc. Seru. Tullius, Tarquinius Superbus. Mira aũt vtitur phantaſia, vt quaſi oſtendat ſe non agnoſcere eum qui de gente Romana nõ fuerat. Romulo.n. mortuo cum anno ſenatus regnaſſet per decurias, tædioſum viſum eſt, & quæſitus eſt rex. Sed cum in vrbe nullus idoneus eſſet inuentus, orta eſt bona Põpilij fama, quod eſſet apud Cures ciuitatem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium, q ferociam populi a bellis ad ſacra conuertit. Vnde etiam Numa dictus eſt ἀπὸ τῶν νόμων, ab inſtitutione & conſtitutione legum. *Numa vnde.* Nam proprium nomen Pompilius habuit. Hic etiam canus fuit à prima ætate, ad quod alludens. ait, Incanaq́. menta. [Item propter ſacerdotiũ, Ramis inſignis oliuæ. [Ocia qui rumpet patriæ) De hoc Liu. Ferocior Romulus fuit, quã Numæ ſimilis. [Reſides) Ocioſos nimiũ ſedentes. [Deſueta trium.) A conſuetudine triumphandi diſſueſcentia. [Iactantior Ancus,) Amans populi fauorem. hic Oſtiam fecit. Ancus autem dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος .i. a cubito, quem incuruũ habuiſſe dicitur. [Auris) Fauoribus. Vnde & aurarij dicũtur fautores. *Aurarij.* [Vis & Tarquinios reges, animamq́ue ſuperbum) Vnus.n. de Tarquinijs fuit ſuperbus. *De Tarquinio ſuperbo.* [Vltoris Bruti, faſceſq. videre receptos?) Vis videre etiam vltoris Bruti faſces receptos? Hiſtoria aũt hoc habet, Tarquinius ob multa quidem Superbus eſt dictus, præcipue tamen ob hanc cauſam. Mandauit aliquando cuidam ſatelliti vt cuiuſdam oppidi oẽs principes interimeret. Profectus ille grandem multitudinẽ reperit. Quod cũ et renunciaſſet deambulanti cum virga in hortis, detractatus ille reſponſionem, capita decuſſit papauerum, vt ſatelles, q liberi vellet, agnoſceret. Huius filius vitiauit nobiliſſimam matronã Lucretiam. Quod illa dolens, ſe interemit. Tunc eius auunculus Brutus capſo ex eius corpore gladio proceſſit ad populum, & de hac re concionatus eſt. Quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, qui tũc Ardeã expugnabat. Propter quod ſe Tarquinius cum liberis ad Porſennã regem Thuſciæ contulit, & bellũ geſſit grauiſſimum contra populum R. tunc duo creati ſunt conſules, Brutus & Tricipitinus pater Lucretiæ, q & Tarquinius dicebatur, ob quod ſolum eſt vrbe depulſus, & in eius locum ſubrogatus eſt Valerius Publicola, quo mortuo itẽ alter eſt factus, & alter ſimiliter. Quod cernens tædioſum eſſe. Virgilius Brutum ſolum poſuit, qui annũ ſolus impleuit. Sed Bruti filij amici erant filijs Tarquinij, cum quibus cum iniſſent conſilium, vt eos per noctem intromitterent, proditi ſunt à ſeruo Vindicio, & à patre interempti ſunt. Ideo ergo vltoris .ſ. & libertatis publicæ, & Lucretiæ pudoris. [Sæuaſq. ſecures) Quæ ſæuierunt etiam contra liberos. [Pulchra pro libertate) Ingenti arte loquitur conſideratione perſonarũ. Factum enim laudat dicẽs pulchra pro libertate, perſonam vituperat. [Vtcunque ferent ea facta minores,) Etiam ſi laudetis a poſteris non extorquere vim naturæ debet amor patriæ. [Quin Decios.) Quinimò Decios reſpice. Hi duo fuerunt, qui Mures dicti ſunt, pater & filius. Horum alter ſe bello Gallico, alter Samnitico vouit pro republica, cum terra & mari vniuerſum bello vellent exercitum perdere. [Druſoſq. procul,) Et hi duo fuerunt. Horum prior vicit Haſdrubalem. Alter eſt filius Iuliæ ſororis Auguſti. [Sæuumq́ue ſecuri Aſpice Torquatum,) Hic Gallum quendam ſingulari certamine ſuperauit, & eius ſibi torquem impoſuit, vnde nomen accepit. Hic ad vrbem pergens, præcepit filio vt neminem caſtra tueretur, ille nacta occaſione victoriam conſecutus eſt. Reuerſus poſtea pater, laudauit fortunam populi R. ſed filiũ, vt dicit Liuius, ſecuri occidit. Ergo ſæuum, cui iure occidendi, non ferri genere. Nam ſecuri non animaduertit in filium. *De Torquato.* [Referentem ſigna Camillum.) Brẽno duce, Galli apud Alliam fluuium deletis legionibus euerterunt vrbem Romam abſque Capitolio, pro quo immẽſam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus abſens dictator eſt factus; cum diu eſſet apud Ardeam in exilio propter Veientanam prædam non equo iure diuiſam, & Gallos iam abeuntes ſecutus eſt. quibus interemptis aurum omne recepit & ſigna. Quod cum illic appendiſſet, ciuitati nomen dedit. Nam Piſaurum dicitur, qđ illic aurum penſatum eſt. Poſt hoc tamen factum rediit in exilium. Vnde rogatus, reuerſus eſt. *De Camillo.*

Quis

ASC. QVIS procul &c.) Viſo Numa Pompilio, qui neq; Romanus, neque de genere Troianorũ erat, fingit Anchiſes ſe eum primo aſpectu non agnoſcere, ſed ex corporis honeſta facie, adduci in cognitionem eius, vt ſciat Romanorum regum eſſe vnũ, quorum quidem regum, qui ſeptem fuerunt, pro ſequendo, mentionem facit, ad conſules tranſiturus. Donatus autẽ hoc locũ dicit ſic. [Quis procul ille) Multa dat ſigna, vt cognoſcatur in multitudine. Magna aũt laus, vt per modicas vires, ad magnum tendat imperium [Iactãtior) Iactat ſe quiſquis plurimum ſibi arrogat. [Popularibus auris) Hi ſunt fauores populi, quos non quærunt ſapientes. [Sæuaſque ſecures) Infelix, quamuis ob cõmodum publicum te laudent, tamen infelix eris propter natus cæſos. [Natoſque pater,) Pueri, nam quiſque cum naſcitur puer eſt. Tanquam aũt optimus, pater recte conſulit poſteris, eoſque ſapiẽter admonet. Hæc ille. Ordo eſt. vt Anchiſes ſecum loquatur, inſpiciendo Numam Pompilium. Autem, pro ſed, quis, ſupp. eſſe poteſt, ille procul, i. qui procul apparet, exiſtẽs inſignis ramis olinæ quia pacis amator erat, ſummus, & ferens ſacra, quia etiam ſumme erat religioſus, reſpondet, ego noſco crines, & mẽta incana, i. multum caneſcentiam, Romani regis .i. quod præ ſe ferunt faciem, & habitum Romani regis. ſ. Numæ, qui fundauit .i. ſtabilinit, primam .i. præcipuam, & principem in terris, vrbem legib. i. religioſis, miſſus, ſup. de Curibus. paruis .i. ciuitate illa parua Sabinorũ. Declinatur aũt, hæ Cures, harũ Curiũ, &c. Et terra paupere .ſ. reſpectu Romani imperij, miſſus, dicit, in imperium magnum .ſ. Romanum, cui .ſ. regi Numæ, ſubibit .i. ſuccedet, deinde Tullus .ſ. Hoſtilius, qui rumpet ocia patriæ .i. quæ in patriæ inuaniet, à Numa conſtituta, & mouebit .i. excitabit, viros reſides .i. ocia deditos, & quaſi ignauos, in arma, & mouebit in arma, agmina .i. milites agminatim incedere ſolitos, deſueta .i. deſuetos, iã .ſ. à tẽpore, quo Numa regnare cœperat triumphis, quia ad eos non peruenitur ſine pugna, iuxta quem ſequitur, Ancus .ſ. Martius, tertius Romanorũ rex, iactantior .i. arrogantior, & gaudens quoque .i. etiam, iam nunc .ſ. priuſquam in corpus venerit, auris popularibus .ſ. aſſentationibus, & applauſibus ac fauoribus populi. Per hoc aũt quod dicit, Nunc quoque iam, &c. innuit illud Propertianum, Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ, quaſi etiã priuſquam naſceretur ad hoc inclinatus fuerit eius animus. Vis videre, & .i. etiam, Tarquinios .ſ. Priſcum, & Superbum reges .ſ. Romanos, & animam ſuperbam .i. nobilem, & ſupereminentem, Bruti vltoris .ſ. ſuperbiæ Tarquiniorũ, & violatoris Lucretiæ, & vis videre faſces, quos .ſ. lictores, ferebant ante conſules Romanos, qui faſces erat virgarũ, in quibus ſecuris incluſa erat, quibus ſignificabant ſe hẽre ius in corpus, & ſanguinem flagellandi, & occidendi, receptos .ſ. de Hetruſcis, à Rom. principibus. Hic .ſ. Brutus, accipiet primus imperium conſulis .i. cõſulare, & accipiet primus ſecures ſæuas .i. quibus in filios ſuos ſæue vſus eſt, & ipſe pater vocabit natos .i. filios, mouentes noua bella .i. inteſtina, & cõtra patrem, ad pœnam .i. punitionem, pro pulchra libertate, vt .ſ. ſeruet pulchrã libertatẽ, quam tyranni, quibus filij eius coniecerunt, inuadere tentabant, vocabit, dicit, extis infelix .i. male fortunatus, vtcunque .i. qualitercunque minores .i. poſteri eius, ferent .i. accipient, & patientur ea fata .i. facta, factis volentibus ꝑpetrata, hoc eſt, ſiue laudabunt, ſiue vituperabunt, cũ factum ſine, qui vnũ principem malint, quamplures ſufferre. Præterea cum multis, Videatur indecorum eſſe patri, ẽt pro libertate, tantam ſæuitiam in liberos ſuos exercere, ſed amor patriæ, & immenſa cupido laudũ vincet .ſ. rumores populi. Quin .i. quinetiam, aſpice Decios .ſ. patrem, & filium pro rep. deuotos, & Druſos .ſ. Liuium Druſum, & Druſum, Tyberij imperatoris fratrẽ de quibus Suet. in vita Tyberij meminit, procul .i. de lõge, quaſi inferiora ſint meritis, quam Auguſtus, aut procul ſtantes & aſpice Torquatum .ſ. Manlium, ſæuum ſecuri, qua .ſ. in filium animaduertit, dicens ſe malle filio carere, quàm patriam diſciplina militari, & Camillũ referentem ſigna .i. inſignia armorum, quæ vexilla vocantur, quæ retulit à Gallis ablata (vt Seru. recitat) dñt. propterea Camillũ triumphaſſe de Veijs opulẽtiſſima Hetruſcorũ vrbe, & accuſatũ poſtea exilium ſubijſſe, indeque reuocatum patriam liberaſſe. quod tamen Sueton. in vita Tyberij, dicit, non per Camillũ, ſed per quendam de genere Claudiorũ, & progenie ipſius Tyberij effectũ. In enarratione aũt omnium iſtorum mira vtitur arte Poeta. Nã Numã (vt dixi) fingit ſe non cognoſcere primo aſpectu, eo ꝙ externus eſſet. Ancum aũt Martium, quia filius mercatoris ex filia Numæ erat, iactantiæ damnat. Seruij Tulli, quia filius ſeruæ erat, nõ meminit. Quia vero Tarquiniorum, & Bruti, triſtis eſt fortuna, quærit an eos quoque videre velit? q. d. patrum de cætatoios.

VARIA LECT. REGIS Romani:) Multa quidem veter. exempl. Rom. regis, legunt. [Primus qui legibus vrbem Fundauit,) In pleriſque libris antiquis, Primam, legitur. In Mediceo, Primum eſt. [Et iam deſueta triũphis Agmina,) Totũ hoc in Romano lib. longe diuerſa lectione hr̃. hi magnũ deinda triumphũ Agmina. [Vis & Tarq. reges,) In lib. antiq. Tarquinios, quadriſſyllabũ legit. [Infelix vtcũq; ferẽt ea fata minores,) In antiq. oĩbus exempl. quos quoi hẽe poiui. Ea facta ſub voce participij ſcriptũ animaduerti.

COEL. RHOD. SENE cauſa Caſſiodorus putat inde duci, quoniam cui primo cognomentum id impoſitũ, canus ſit natus, ſicuti de Numa Pompilio lectum eſt. Ad quod alluſiſſe Virgilium credunt:

Agnoſco crines, incanaq; menta.

Regis Romani.

Quinetiam Tyrrhenum, à quo Tyrrhenia nuncupata, ab ineunte pueritia incanuiſſe, traditur fabulis, ſed ad egregiam indolem id Strabo referendum putat,

Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemque ciebunt,
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens, gener aduerſis inſtructus Eois.
Nec pueri, ne tanta animis aſſuecite bella,
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires:
Tuque prior, tu parce genus qui ducis olympo;
Proijce tela manu ſanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho.
Victor aget currum cæſis inſignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas.
Ipſumque Aeacidem, genus armipotentis Achilli.
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ.
Quis te magne Cato tacitum, aut te Coſſe relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiades, cladem Libiæ. paruoque potentem
Fabricium? vel te ſulco Serrane ſerentem?
Quò feſſum rapitis Fabij? tu maximus ille es,
Vnus, qui nobis cunctando reſtituis rem,

SERV. FVlgere) Ab eo quod eſt fulgo fulgis. [Et dum nocte premuntur) Bene alluſit. Nam concordiã in humilitate tenuerũt, cũ nobilitate vero in bella venerunt. [Aggeribus ſocer Alpinis,) A munimẽtis Alpium. Hæc. n. Italiæ murorũ exhibẽt vicẽ. Socer vero quia Põpeius habuit Iuliam filiam Cæſaris, quæ in partu periit. Vnde ẽt illi inter ſe facile dimicare potuerũt. [Arce Monœci) De Liguria vbi eſt portus Monœci Herculis. Dictus autem μόνοικος, vel ꝙ pulſis omnibus illic ſolus habitauit, vel ꝙ in eius templo nunq̃ alij quiq; deorum ſimul colitur, ſicut in Iouis, Minerua, & Iuno in Veneris, Cupido. [Aduerſis inſtructus Eois) Orientis enim auxilijs eſt vſus. [Aſſueſcite bella.) Mire dictum. Ab ipſis enim quaſi conſuetudinẽ fecit populus R. bellorum ciuilium. Septies enim geſta ſunt à Cæſare contra Pompeium in Theſſalia. Item contra eius filium magnum in Hiſpania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæſare ab Auguſto contra Caſſium & Brutum in Philippis ciuitate Theſſaliæ. Contra Lucium Antonium in Peruſia Tuſciæ ciuitate. Contra Sex. Pompeium in Sicilia: Antonium & Cleopatram in Epiro. [Tuque prior) Tu parce Cæſar dicit, quem clementem circa Pompeianos legimus, cui vult tunc hoc eſſe mandatum. [Ille triumphata Capitolio ad alta Corintho) Magnum ſignificat. [Ipſumq. Aeaciden,) Neceſſe eſt vt ille ſubaudiamus. Pyrrhum enim quem Aeacidẽ dicit, Curius & Fabricius vicerunt ferentem Tarentinis Auxiliũ, Hic poſtea fugit in Græciam, & illic eſt occiſus in templo. Argos vero & Mycenas alij vicerunt. [Vltus auos) Aut hic diſtinguendum, vt ſit, Troiæ Mineruæ, pro Troianæ, principale ꝓ deriuatio. Aut certe auos Troiæ, non quos Troia habuit auos, ſed qui de Troia fuerũt .i. auos Troianorũ [Magne Cato) Cenſorinum dicit, qui ſcripſit hiſtorias, multa etiam bella rõ fecit. Nam Vticenſem præſente Auguſto, contra quem pater eius

nius & dimicauit, & Anticatones ſcripſit, laudare non poterat. Sapta aũ: Mineruæ templa temerata per ſtuprum Caſſandræ dicit. [Coſſe relinquat?) Coſſos tribunus militaris fuit. Hic Lartem Tolumnium à loco dictum, occidit, & opima ſpolia reuocauit. Erit autem nominatiuus hic Lar, huius Lartis. [Quis Gracchi genus?) Gracchos ſeditioſos conſtat fuiſſe, nobiles tamen genere. Nanque per Corneliam nepotes Scipionis Africani fuerunt. vnde Iuuen. ad eam: Tolle tuum precor Annibalem: Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt, maior Africanus, Aemilianus minor, qui obſidione Carthaginis ab Italia reuocauit Annibalem. [Scipiadas) Hi gemini fratres fuerunt, qui cum fortiſſime dimicarẽt in Hiſpania apud Carthaginem nouam, quæ Spartaria dicitur, inſidijs interempti ſunt. [Cladem Libyæ:) Scipiones. [Fabricium?) Paupertate glorioſum eſt. Hic eſt qui reſpondit legatis. Samnitium aurum ſibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, ſed aurum habentibus imperare. [Serrare ſerentem?) Attilius quidam ſenator fuit, qui cum agrum coleret, euocatus propter virtutem meruit dictaturam. Serranus autem, a ſerendo dictus eſt. [Quo feſſum rapitis Fabij?) Cur me ò Fabij feſſum ad veſtram trahitis narrationem? Aut certe, feſſum, triſtem: vt, Ter feſſus valle reſedit .ſ. propter eorum mortem. Nam trecenti ſex fuerunt de vna familia, qui coniurati cum ſeruis, & clientibus ſuis contra Veientes dimicarunt, & inſidijs apud Cremeram fluuium interempti ſunt. Vnus tantum ſuperfuit Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in ciuitate remanſerat. Hic poſtea cum Annibalis impetum ferre non poſſet, mora eum eluſit & ad Campaniam traxit. Vbi delicijs, eius virtus obtorpuit. Ille eſt de quo ait Ennius, Vnus qui nobis cunctando reſtituit rem. Sciens enim Virgilius quaſi pro exemplo hunc verſum poſuit.

ASC. ILLAS autem, paribus &c.) Recenſet pauci ceteram progeniem ſuam, & in primis Iulij Cæſaris, atque Pompeij magni meminit. De quibus Don. ſic dicit. [Vltus auos Troiæ) Vehementer reſtituit animum filij interitum Græciæ, & victoriam Troiæ promittens Hæc ille. Ordo aũt eſt. Autem, pro ſed, illæ animæ concordes nunc .ſ. apud inferos, & dum premuntur nocte, q.d. dum ſunt in humili fortuna, ſed poſtea, neque Pompeius parem, neque Cæſar maiorem pati potuit, quas tu cernis, fulgere (a fulgo, pro fulgeo) .i. reſplendere, armis paribus, aut æque potentibus ſere, aut quia bella inteſtina fouerunt ſimilibus, vnde Lucanus in principio: Signa pares aquilas, & pila minantia pilis. Cæſar tamen, Gallo milite ferè vſus eſt, Pompeius Orientali origo belli inter eos erat, quia dum Cæſar Galliam X. annos tenuiſſet, petijt conſulatum, quem Pompeius, & Cato, reliquiq. æmuli eius denegabãt, donec arma deponeret, quæ deponere noluit, tantiſper dũ inimicos in armis videret. Heu, ſolennis eſt interiectio, quantum bellum ciebunt .i. concitabunt inter ſe. Et quantas acies, & quantam ſtragem, q.d. maximam, quia (reuera) cum ante bella ciuilia eſſent recenſita .ccc. millia ciuium Romanorum, poſtea exacte, inuenta ſunt tñ cl. millia, dubitare aũt ſe ſimulat, an ad lucem peruenturi ſint, vt de futuris, quæ incerta ſunt, nõ de præteritis loqui videatur: aut, vt quodãmodo deſiderare videatur, vt apud inferos maneant, ne tantã ſtragem edant, ciebunt ergo, inquit, ſi attigerint lumina vitæ .i. auram vitalem, aut regionem viuorum, aut ad plenam ætatem, dum .ſ. in lumine ſunt vitæ. Ciebunt, dicit, per prolepſim ſocer .ſ. Iulius, cuius filiam Iuliam, Pompeius duxerat, ſup. ciebat, deſcendens aggeribus Alpinis .i. à Gallis p Alpes & arce Monœci .i. a Liguria, vbi Hercules Monœcos .i. ſolus, colitur, vbi (.ſ. vt dicit Diod. Siculus de Herculis laborib. loquens) Hercules contra Ligures à Ioue auxilium imperauit. nam lapidibus pluit, & ita ſolus ibi manſit. vnde videtur dictus, à μόνος, quod eſt ſolus, & οἰκῶ, quod eſt habito, quaſi ſolus ibi habitãs, aut μόνοικος dicitur, quia ſolus ibi colitur, & gener .ſ. Pompeius, ſupp. ciebit, inſtructus eois .i. orientalibus, aduerſis .i. ex aduerſo venientibus, quia Galli ad Occidentem vergunt. O pueri, q. d. familiæ meæ filij, ne aſſueſcite (bis autem ad affectionem poſuit, ne) .i. ne aſſueſcatis, animis .ſ. veſtris tanta bella, quanta .ſ. geſſuri eritis ſi animũ non repreſſeritis, neu .i. ne ve, vertite, pro vertatis, validas vires patriæ, quia eo creuit Romanum imperium, vt iam magnitudine laboraret ſua, in viſcera .i. in conciues, per bella inteſtina. Et tu .ſ. Cæſar, prior .i. qui prior in lucẽ venturus es, aut q prior appares, qui ducis genus olympo .i. Ioue, rectore olympi, parce .i. abſtine a bello, & ò ſanguis meus .i. qui de ſanguine meo orturus es (vt ſit vocatiuus antiquus) aut, tu exiſtens, ſup. ſanguis meus, proijce manu .i. iace procul è manu, tela .ſ. hoſtilia. Ille .ſ. Lucius Mummius, victor .i. voti compos, & hoſtium expugnator, aget currum .ſ. triumphalem, Achiuis .ſ. populis in Peloponneſſo, cæſis .i. occiſis, & Corintho .i. ciuitate illa opulentiſſima in Peloponneſſo, quæ nunc Morea dicitur, triumphata .i. in triumphum ducta, aut cum triumpho deuicta, aget, dicit, ad Capitolia alta .i. arcem Romanam, in qua Iuppiter colebatur. Ille .i. alius .ſ. Q. Metellus, Macedonicus deuicta Macedonia agnominatus, eruet .i. funditus euertet, & delebit Argos .i. oppidum illud Argiuorum, & Mycenas Agamemnonias .i. Agamemnonias patriam. In conſolationem ergo Aeneæ, memorat victoriam illorum à quibus Troia victa erat, q; p & ille, ſup. alius, videlicet Curius, & Fabricius, vincet, ſup. ipſum Aeacidem .i. Aeaci nepotem .ſ. Pyrrhum, Epirotarum regem, non Achillis filium, ſed alludit ad nomen, quia (reuera) de vno genere erant, genus .i. qui eſt de genere Achilli, pro Achillis, armipotentis. Laudat nũc Achillem, vt maior ſit gloria eius, q eius genus vincet. Eruet, dicit, aut vincet, vltus .i. vlciſcens, auos Troiæ .i. maiores ſuos Troianos, & templa Mineruæ temerata .i. a Græcis .i. prophanata, quia vero de ea vltionem in id tempus diſtulerit. Quis o, magne Cato, quia fuit optimus orator, optimus ſenator, optimus imperator, optimus paterfamilias, vt dicit Plin. Nam videtur de maiore loqui. Aut ò Coſſe, quis relinquat .i. relinquere vel tre tacitum .i. tacendo de te, q.d. nemo. Nam Aulus Cor. Coſſus, vt in ſignis, ſm aliquos, tribunus militum, ſecundum alios, conſul, vt dicit Liu. lib. 4. Ioui Feretrio opima ſpolia retulit. Quis relinquat genus Gracchi .ſ. Scipiones, aut geminos Scipiadas .i. ipſos duos Scipiones, qui præter ceteros inſignes fuerunt, & ambo, African dicti, appoſitiue, duo fulmina belli, & cladem Libyæ, in qua .ſ. Carthaginem deuicerunt, & quis relinquat Tacitum Fabricium, victorem .ſ. Samnitium, potentem, paruo, quia paucis contentus, cum auro vinci non poſſet, vicit auri poſſeſſores. vel ò Serane .ſ. Atili, aut Quinti, Cincinate, quis, ſup. relinquat Tacitum, te ſerentem, ſulco .i. cum dictaturam te induerat vxor, q d. merito nemo. O Fabij, quo rapitis .i. trahitis, me feſſum, dum .ſ. vos inſpicere volens, inſequor, vt merita veſtra agnoſcantur .ſ. Fabi maxime. es, ſupp. ille maximus, qui vnus .i. ſolus, reſtituis nobis .i. generi, noſtro populo .ſ. Romano, rem .ſ. publicam, cunctando .i. moram trahendo & ſic Annibalem illudendo, vt recitat Seruius.

NVNC, & dum nocte premuntur) In antiquis libris legere eſt, premerentur. [Quo feſſum rapitis Fabij?) In Rom. lib. Quo greſſum rapitis, habetur. [Cunctando reſtituis rem) In Romano, in Medicæo, & alijs quibuſdam antiquis exemplaribus, Reſtitues, futuro tempore poſitum eſt, quod non diſplicet. VARIA LECT.

Excudẽt alij ſpirantia mollius æra:
Credo equidem: viuos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſas melius, cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem,
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.
POE. Sic pater Anchiſes, atque hæc mirantibus addit.
ANC. Aſpice, vt inſignis ſpolijs Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques, ſternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.

SERV. EXcudent) Alij cudendo efficient, & eſt theoricus locus. [Spirantia) Animata. Horat. Et molles imitatur ære capillo. [Viuos vultus) Hoc eſt quod dixit Spirantia. Et per hæc, Corinthios indicat, per marmor, Parios, p actionem cauſarum, Athenienſes, per Aſtronomiam, Aegyptios, & Chaldæos. [Pacis morem) Leges pacis. [Spolijs Marcellus opimis) hic Gallos, & Pœnos equeſtri certamine ſuperauit, Viridomarum etiam Gallorum ducem manu propria interemit, & opima retulit ſpolia, quæ dux detraxerat duci, ſicut Coſſus Larti Tolũnio. [Supereminet oẽs) Virtutis .ſ. gñe. [Rem Romanam) Statũ reip. [Turbante tumultu) Ideo tumultu q res in Italia gerituur. [Siſtet) Cõfirmabit, corroborabit. [Tertiaq arma patri) Capta hic tertia, opima ſpolia ſuſpendet patri .i. Ioui. [Capta Quirino) Qualia, & Quirinus ceperat. Romulus de Acrone rege Ceninenſiũ, & ea Ioui ſuſpẽderat Poſſumus, & qđ eſt melius, ſm legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima ſpolia Ioui Feretrio debere ſuſpẽdi. quod iam Romulus

lis fecerat. Secunda Marti, quod Coſſus fecit. Tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Quirinus autem eſt Mars, qui præeſt paci, & intra ciuitatem colitur. Nam belli Mars extra ciuitatem templum habuit. Ergo aut ſuſpendet patri .i. Ioui, aut ſuſpendet patri Quirino. Varie de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores, cuius facit mentionem & Liuius.

A S C. EXCVDENT alij, &c.) In cõmendationem Romanorum cõparat eos ceteris, docens illos, quidẽ priuatis rebus ploa contuliſſe, Romanos vero reip. Quod & M. Tullius Cic. in principio Tuſculanarũ taſetur, dicens, Doctrina, Græcia, nos, & omni literarũ genere ſuperabat, in quo erat facile, vincere non repugnantes. Nã mores, & inſtituta vitæ, resque domeſticas, ac familiares, nos profecto, & melius tuemur, & lautius. Rem vero publicã nři maiores certe melioribus tẽperarunt, & legibus, & inſtitutis. hæc ille. Vnde & Plutarchus, plures viros egregios in rep. Romana, qui in ceteris cunctis reperit. Et Liu. in prima præfatione. Ceterum, inquit, aut me amor ſuſcepti negocij fallit, aut nulla vnquã reſp. nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit. Pulcerrima ad hũc locum citantur Donati verba ea aũt ſunt. [Atque hæc mirantibus addit) Tranſitus quidam, ne vna, & continua narratio, tædioſa ſit. hinc.n. generibus varietas naſcitur, & quaſi noua initia aliarum narrationum ſiunt. Hæc ille. Ordo aũt eſt. Alij, vt Corinthij, excudent.i. excudendo effingent, mollius.i. dulcius & magis ad viuum: æra.i. ſigna ærea: ſpirantia.i quaſi ſpirantia, & ſpiritum hñe apparentia, equidem.i. ego certe credo, quod.ſ. ſucceſſu temporis, ducent vultus viuos de marmore. alij, ſup. orabunt cauſas, melius, vt Athenieſes, &, ſup. alij, vt Chaldæi & Aſſyrij, deſcribent radio .i. virga, qua in puluere deſcribitur, menſura atque ſitus, rerũ locorumq. earum, & dicent ſigna ſurgentia .i. q ſigna, & qñ ſurgãt .i. peritiores erũt geometriæ, & aſtronomiæ, tu, ô Romane, memento regere populos imperio .i. per imperiũ, hæ.ſ. ſequẽtes artes, erũt tibi .ſ. præcipue, aut peculiares, imponere paci morem.ſ. ſcire moderari pacẽ. & parcere ſubiectis.ſ. ſedẽtibus. & debellare ſuperbos.i. rebelles, & tyrannide gaudentes. Sic pater Anchiſes, ſup. locutus eſt. Atque addit, mirantibus.ſ. dũ Aeneas & Sibylla mirarentur, hæc.ſ. quæ ſequuntur. Aſpice, vt.i. quemadmodum; Marcellus.ſ. Marcus, de gñe Claudiorum, quinquies cõſul, bis dictator, qui floruit cũ Galli Italiam inuaderẽt, cũ quibus congreſſus, in Ciſalpina Gallia, ad Padũ opima ſpolia retulit, q ter lata ſunt, ſemel a Romulo, iterũ, a Cornelio Coſ. dum Lartem Tolumnium in bello Veienti ſpoliauerat, & tertio à Marco hoc Marcello, vt dicit Ser. Aſpice ergo, vt.i. quemadmodum, ipſe Marcellus ingreditur, exiſtẽs inſignis ſpolijs opimis.i. principi exercitus, inimicorum detractis, & ipſe victor, ſupereminet oẽs viros. Hic eques.i. de ordine equeſtri, ſiſtet.i. trãquillam faciet rem Romanam, & hoc magno tumultu, turbante.ſ. eam.i. dum magnus erit tumultus, hoſte.ſ. exiſtente in proximo, hic ſternet Pœnos.i. punicos, & Gallum rebellem, ſed prius Gallum, qui Pœnos, & ſuſpendet patri Quirino.i. Romulo, ſed Marti pacifico, qui in vrbe ſtabat, ſicut Mars bellator, qui Gradiuus dicebatur, extra vrbem, tertia arma capta.ſ. ab hoſtium principe.i tertia opima ſpolia. Huius aũt Marcelli, nouiſſimo loco meminit, propter Marcellum, Octauiæ filium, de quo in ſequentibus.

PACIQVE imponere morem,) In Longob. & quibuſdã alijs lib. veter. Pacis, legitur. [Tertiaq. arma patri ſuſpẽdit capta Quir.) Non placet quod in Rom. lib. legitur, Triſtiaq. e arma. VARIA LECT.

P O E. Atque hic Aeneas (vna nanque ire videbat
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
AE N. Quis pater ille virum, qui ſic comitatur euntem?
Filius, an ne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitũ: quan ũ inſtar in ipſo eſt?
Sed nox atra caput triſti circumuolat vmbra.
P O E. Tum pater Anchiſes lacrymis ingreſſus obortis:
A N C. O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Eſſe ſinent. nimium vobis Romana propago
Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præter labere recentem.
Nec puer Iliaca quiſque de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos, nec Romula quondam
Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas heu, priſca fides inuictaque bello
Dextera. non illi quiſquam impune tuliſſet
Obuius armato, ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miſerande puer, ſi quà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. P O E. Sic tota paſſim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.

SERV. EGregium forma iuuenem & fulgentibus armis) Tria ſunt ſtu Carminum, pulchritudo, ætas, virtus. Significat aũt Marcellum filiũ Octauiæ ſororis Auguſti, quẽ ſibi Auguſtus adoptauit. Hic decimoſexto anno incidit in valetudinẽ, & perijt decimo octauo in Baiano cũ ædilitatẽ gereret. Huius mortem vehementer ciuitas doluit, nam & affabilis fuit, & Auguſti filius. Ad funeris huius honorẽ Auguſtus ſexcentos lectos intra ciuitatem iuſſit. hoc.n. apud maiores glorioſum fuerat. Etiam datur pro qualitate fortunæ. nam Sylla ſex milia habuit. Igitur cum ingenti pompa relatus, & in cãpo Martio eſt ſepultus. Ergo modo in Auguſti adulationem, quaſi epitaphion ei dicit. Et conſtat hunc librum tanta pronunciatione Auguſto & Octauiæ eſſe recitatum, vt fleti nimio imperaſſent ſilentium, niſi Virgilius ſinem eſſe dixiſſet, qui pro hoc ære graui donatus eſt.i. maſſis. Nam ſic & Liuius argentum graue dicit.i. maſſas. [Sed frons læta parum.) Omen eſt mortis futuræ. Ex contrario alibi, Incipe parue puer riſu cognoſcere matrem. [Virum qui ſic comitatur euntem.) Marcellum, cui ſimilis eſt. [Quis ſtrepitus) Propter ædilitatem. [Inſtar) Similitudo, & eſt nomen, quod non recipit præpoſitionem. Ad inſtar enim non dicimus, quod Probus declarat. [Oſtendent terris hunc tantum fata.) Parum illuceſcet, quia mox peribit. [Viſa potens ſuperi.) Cum indignatione dicit, Inuidiſtis & gloriæ Romanæ, & veſtris muneribus. Nam felicitas veſtra ſunt munera. [Propria) Perpetua, vt Propriamque dicabo. [Mauortia campus.) In quo eſt ſepultus. [Funera cum tumulum præterlabere recentem.) Propter ſexcentos lectulos. [In tantum ſpe tollet auos.) Eriget generis antiquitatem. Et theoricæ ſpem laudat in puero, quia facta non inuenit. Eſt autem Ciceronia in Dialogo, Fanni, cauſa difficilis laudare puerum. Non.n. res laudãda, ſed ſpes eſt. [Nec Romula quondam.) Pro Romulea, vt, Quos Africa terra Triumphos Diuea ait. Quondam aũt, poſt & præteriti eſſe & futuri. [Foderet calcaribus armos.) Species pro genere. Equi armos pro equo poſuit. Non .n. poſſunt armi calcaribus fodi. [Fata aſpera rũpas.) Poſſe aliqua ratione fata dirumpi, per tranſitum docet. [Tu Marcellus eris.) Talis, qualis eſt Marcellus. [Purpureos flores) Vt ſæpe diximus, propter ſanguinis ſimilitudinem, quia aut anima, aut animæ ſedes eſt. [Nepotis) Poſteri. Non.n. re vera nepos fuit. [Inani munere.) Secundum Epicureos, non profuturo. [Sic) Iſta noſcentes [Aeris in campis) Colliſionem fecit, Locutus eſt autem ſecundum eos qui putant Elyſium lunarem eſſe circulum.

A S C. ATQVE hic Aeneas, &c.) Male legeretur: Namque vna, &c. In gratiam Octauiæ ſororis Auguſti, facit mentionem Marcelli filij eius, quem Auguſtus adoptarat. Is autem 16. ætatis ſuæ anno factus ædilis, apud Baias biennio languit, vnde mortuus, Romam elatus eſt. Atque ita quod in ceteris fecit Poeta libris commiſeratio-nem citat ex morte eius adoleſcentis. In primo enim meminit mortis Sichæi, & multorum Troianorum. In 2. Creuſæ. In 3. Anchiſæ. In 4. Didonis. In 5. Palinuri. Atque hic Marcelli. Et Paulò poſt, Caietæ. Pro ſingulis autem verſibus, de Marcello ſcriptis dicitur dena ſeſtertia accepiſſe Donat. autem dicit ſic. [Quis pater ille virum.) Interrogat Aeneas, cum intuetur formam iuuenis, & triſtitiam in fronte eius, qui ſic [illegible] [Manibus date lilia plenis.) Affectum dolen[illegible] dicit Date, cum nõ eſſent præſto qui darent. [Manibus [illegible] plena officia ſignificat. [Sic tota paſſim regione vagantur. [Non completur

compleuit omnia quæ apud inferos agebantur. eſſet.n.vitium, ſi totum vellet ſuo carmine complecti, quia, & longum, & impoſſibile. Hæc ille. Ordo aũt eſt. Atque Aeneas (nanque pro quia. videbat iuuenem egregium, forma, & armis fulgẽtibus, ſed frõs, ſup. eius, erat parum læta, & lumina erant, ſup. deiecto vultu.i.in vultu deiecto, & ad terram inclinato, quod vicinę mortis indiciũ eſt: ire vna .i. ſimul, cum dicto Marcello, aut ceteris heroibus, hic .i.hoc loco, aut tempore. ait, ſup. ò pater, quis ille virum .i. virorum: præ ſe ferebat enim virilitatem animi, quamuis ad virilem ætatem peruenturus nõ ſit. aut potius ordo eſt: pater, quis, ſup. eſt ille, qui comitatur ſic: virum euntem .i. ingredientem, cũ victoris, & optimis ſpolijs.ſ.M.Marcellum: An ne, ſup. eſt, aliquis filius de egregia ſtirpe nepotum.i.poſterorũ noſtrorum, a nobis deſcenſurorum? Quis.i.qualis, q.d.dij boni. qꝫ magnus ſtrepitus comitum: aſt, ſup. circa.i.in circuitu eius, aut circa eum: quantũ inſtar.i.imaginis, & inſtantiæ virilis eſt, in ipſo? q.d. plurimum. Sed nox atra.i.caligo denſa, circũuolat caput.ſ.eius, triſti vmbra: Anchiſes pater .ſ. Aeneæ, & totius eius progeniei, & progenitor ingreſſus, ſup. eſt.i.loqui cœpit: tum.i.tũc, & hoc lacrymis obortis.i.præter opinionem ortis, quod ſignũ eſt immenſæ pietatis fuiſſe, dum viueret, cũ eius adhuc tantam habeat imaginem. O nate, ne quære pro, ne quæras, ingentem luctum tuorum .ſ. minorum, vt Auguſti, & Octauiæ, fata oſtendent tm̃ terris hunc: nec ſinent eſſe vltra.ſ.in terris: quoſi, eo, mundus dignus non ſit. O ſuperi, propago.i. propagatio, & generatio Romana, eſt viſa vobis nimium potens: ſi hæc dona fuiſſent propria.i.perpetua, hoc eſt ſi hic ſuperuiuat, quaſi cũ dijs contendere poſſit: & id in egregiã eius laudem dicitur, vnde ſequitur, Quantos gemitus, q.d. maximos, virum.i.virorum, nedũ mulierum: ille.ſ.olim notiſſimus cãpus: aget.i.excitabit ad magnam vrbem, Mauortis.i.Martis, hoc

aſt Romam, à Martis filio cõditam, vel, ò Tyberine.ſ.pater, deus fluminis Tiberis, quæ funera tu videbis, cum tu præterlabere recentem tumulum.i.ſepulcrum eius, Nec quiſquam puer de gente Iliaca, tollet.i.eriget: auos Latinos .i. Italicos. in tm̃ .i. vſque adeo, ſpe .i. per ſpem de futura gloria. Nec tellus Romula, pro Romulea, hoc eſt Romana, iactabit ſe tm̃ vllo.i.de vllo alumno, quantum.ſ.hoc vno. Heu (dolentis eſt) pietas, & fides priſca.i.antiqua: quæ.ſ.in hoc oſtentabitur, & ea indola deprehendetur, & dextera inuicta bello, quis ꝙ obuius illi armato, nõ tuliſſet ſe impune .i. ſine punitione obuium illi armato, ſeu cum iret pedes in hoſtem, ſeu cum foderet calcaribus, armos equi ſpumantis. Heu, ò puer miſerande.i.miſeratione digne: ſi.i.ò, ſi hoc eſt, vtinã rũpas.i.vincas, qua.i.aliqua.ſ.via, aut tõne fata aſpera .i. inimica, ꝙ præconem minantur mortem, tu eris Marcellus .ſ. Octauiæ filius, cuius nomen hactenus ſuppreſſit, quia matri id recitaturus, ſciuit eo nomine audito, eam nõ amplius audituram dare.ſ.vos qui adeſtis, lilia plenis manibus vt, ſup. ſpargã flores purpureus: & accumulem animum nepotis, ſaltem his donis, & fungar munere inani.i.nihil profuturo defunctis, quia (reuera) pompa funebris, ſolatio eſt viuis, non defunctis: quos preces, eleemoſynæ, & ſacrificia iuuant, ſi digni ſunt. Ipſi (inquit Poëta) vagantur ſic .i. talia dicendo: paſſim, ſup. in tota regione: in latis campis aëris.i.aërijs, aut ſub lunari globo, aut in colla altiore, in Elyſijs, vbicunque ſint, atque luſtrant.i.circumſpiciunt, & diſquirunt omnia. ergo plura quam executus ſit, aut exequi poſſit Poëta.

QVANTVM inſtar in ipſo eſt) In Romano libro antiq. non habetur. [Neque vltra Eſſe ſinent) In pluribus antiq. lib. Nec monoſyllabum eſt. [Nimium vobis Romana propago Viſa potens ſuperi) In Romano libro, Superis, legitur. [Intantum ſpe tollet auos) In Romano libro legitur, Spes. VARIA LECT.

ERV. INcenditq́. animum) Nam ſupra ait. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? [Exin) Deinde, Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum actum ait, Intus deſpondebitur. intus tranſigetur, ſi quid eſt quod reſtat. [Sunt geminæ ſomni portæ) Pro ſomniorum. Eſt aũt in hoc loco Homerum ſecutus. Hoc tantũ differt, quod ille per vtranque portam ſomnia exire dicit, hic vmbras veras per quas ſomnia indicat vera, & poëtice apertus eſt ſenſus. Vult aũt intelligi falſa eſſe omnia quæ dixit. Phiſiologia vero hoc habet, Per portam corneam oculi ſignificãtur, qui & cornei ſunt coloris, & duriores cæteris membris. nam frigus non ſentiunt: ſicut etiam Cicero ait in libris de deorum natura. Per eburneam vero portam os ſignificatur à dentibus, Et ſcimus quia quæ loquimur, falſa eſſe poſſunt, ea vero quæ videmus, ſine dubio vera ſunt. Ideo Aeneas per eburneam amittitur portam. Eſt & alter ſenſus, Somnum nouimus cum cornu pingi: & qui de ſomnis ſcripſerunt, dicunt ea quæ ſecundùm fortunam, & perſonæ poſſibilitatem videntur, habere effectum, & hęc vicina ſunt cornu. Vnde cornea vera fingitur porta. Ea vero quæ ſupra fortunam ſunt: & habent nimium ornatum, vnaque iactantiam, dicunt falſa eſſe. Vnde eburnea, quaſi ornatior porta fingitur. [Falſa inſomnia) Id eſt ſomnia. [Secat) Tenet. Vnde, & ſectas dicimus ab eo quod propoſitum tenent. [Ad Caietæ portum) A perſona poetæ, Prolepſis. Nam Caieta non dicebatur.

Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditq́ue animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda:
Laurenteſq́ue docet populos, vrbemq́ue Latini,
Et quo quenque modo fugiatq́ue, feratq́ue laborem.
Sunt geminæ ſomni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus vmbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.
His vbi tum natum Anchiſes, vnaq́ue Sibyllam
Proſequitur dictis, portaq́ue emittit eburna.
Ille viam ſecat ad naues, ſocioſq́ue reuiſit.
Tum ſe ad Caietæ recto fert littore portum.
Anchora de prora iacitur, ſtant littore puppes.

SC. QVÆ poſtquam Anchiſes, &c.) Quia ergo ſingula recitare non potuit, nec ſi potuiſſet, congrueret, quia bella in Italia gerenda, deſcripturus eſt Poeta, quæ ſi hic narrarentur, gratiam expectationis amitteret poeſis. ideo paucis dicit poeta Aeneam didiciſſe bella in Italia gerenda, & deinde per portam ſomniorũ eductum, ſocios viſiſſe. Atque ita facit huius vj. finem innuens omnia hæc, quaſi per ſomnia, viſa, & narrata De hac autem re dicit Donatus ſic. [Exin bella) Narrantur primo læta, triſtia prætermiſſa, præterquam de Marcello. Deinde docuit, quõ quædam æquo animo ferre poſſet. [Viam ſecat) Quid.n. prius facere debuit, quam ſuos reuiſere; [Recto littore) Atqui nullum littus rectum, ſed dicimus, rectam viam agere, qñ nihil aliud agimus, niſi iter continuum, & nullo alio actu illud rumpimus. Nam cupida ſuorum mens, nihil aliud agere debuit. [Caietæ) Ex perſona poëtæ loquitur. Nam adhuc non erat Caieta. Hæc illa. Ordo aũt eſt. Per quæ ſingula, poſtquam Anchiſes duxit natum.i.filium ſuum Aeneam & incendit animum, amore famæ venientis, ipſe memorat.i. recitat, exin.i.exinde.i.exordine, viro.ſ.Aeneæ, qui ea viriliter geſturus eſt, bella gerenda .ſ. in Italia, & docet populos Laurentes .ſ. ad quos acceſſurus eſt, & vrbem Latini.ſ.regis & quomodo fugiat, ſi.ſ.euitabilis eſt, & ferat.i.toleret, ſi euitari nequit, quenque laborem.i.quamlibet aduerſitatem quæ ſi vitari nequit, toleranda eſt. (vnde prius in V. Superãda omnis fortuna ferendo eſt) Geminæ.i. duæ, & forte æquales portæ, ſomni .i.ſomniorum, ſunt ſupple apud inferos, quarum.ſ.portarũ, altera fertur.i.dicitur, ſupple eſſe cornea, qua.i.per quam, exitus facilis datur vmbris.i.inſomnijs, & phantaſmatis, ſeu phantaſmatibus veris, altera, ſup. eſt perfecta, nitens elephanto.i.ebore candẽti. ſed manes .i. inferi, mittuntur, ſupple per eam, inſomnia falſa, id eſt ſomnia, & phantaſmata, per aliud repræſentant quam ſint, vbi, id eſt quo loco, his .ſ. præmiſſis, dictis, id eſt memoratis, Anchiſes proſequitur tum natum, & Sibyllam vna.i.pariter, & emittit, ſup. eos, porta eburna.ſ.per quam falſa emittunt inſomnia (vt ſignificet hæc omnia eſſe ſomnia, nec rẽ (reuera) geſtam, ſed poetice excogitatam de qua vide Ser. Ille ſecat, id eſt tenet, aut carpit viam, ad naueis, ſcilicet ſuas, & reuiſit ſocios, ſcilicet quos illic in littore dereliquerat, & ipſe fert tum, id eſt tunc, continuo ſe ad portum Caietæ, id eſt qui paulò poſt dictus eſt portus Caietæ, ſed nondum ſic appellabatur, vnde eſt prolepſis ex perſona poetæ, & ita minus vitioſa, fert (dico) ſed littore recto, id eſt per littus, recta via progrediendo, licet littus ipſum, qua parte aquis alluitur, rectum non ſit, niſi forte in ea parte, qua a Cumis, Caietam appellitur. Anchora iacitur, ſcilicet à ſocijs, nam intelligitur cum ſocijs receptis nauigaſſe, de prora, id eſt priore parte nauis obuerſæ, & puppes, id eſt poſteriores partes. ſtant littore, id eſt ad littus applicitæ.

HIS vbi tum natum) In Romano libro, & aliq. alijs veter. legere eſt, His ibi tum. VARIA LECT.

ASCENSIVS.

S Eptimvs Aeneam reddit, &c.) In ſequentibus ſex libris imitatur Poëta Homerum in Iliade. nam vterque bella pertractat, quocirca ferè ad tragicum aſſurgit ſtylum, vnde dicturus eſt, Maius opus moueo. Et quia Homerus in Odyſſea, à triſti principio errorum Vlyſſis, ad lætum reuerſionis eius in patriam (quod comœdiarum eſt, & tragœdiarum) perducit exitum, dicit Donatus ſuper Terentium ipſum, & comœdiarum, & tragœdiarum auctorem, Sed priuſquam ad explanationem perueniam, declarabo argumenta, quæ præmiſſa offendi. Monoſtichi. Ordo eſt. Septimus, ſcilicet Aeneidos liber reddit Aeneam aruis, ſcilicet Laurentibus: fatalibus, id eſt ad quæ fatis peruenerat. Nam licet ad Miſenum, & Caietam peruenerat nondum attigerat arua fatalia, vnde in III. dicebat Helenus, Italiæ pars illa procul quam pandit Apollo. Maioris argumenti Explanatio talis eſt: Aeneas, ſupple ſepelit hic: quoque, id eſt etiam: Caietam, ſcilicet nutricem ſuam (quia prius, Miſenum ſepelierat) ipſe profectus, tum, ſcilicet poſtea, peracta ſepultura. deinde, id eſt ab eo loco, venit Laurentum ad regna, ſcilicet Latini, & cognouit verba Iuli, id eſt Aſcanij filij ſui, nam En etiam, menſas conſumimus, inquit Iulus, hanc terram fatalem, id eſt fataliter promiſſam, nam ipſe Iulus (vt dixi) inquit, en uos veſcimur menſis, id eſt orbibus, ſeu quadris ex pane factis, (alij, menſas, legere volunt) quam rem futuram dixerat in III. Harpyia Celæno. Ipſe mittit centum oratores .i. caduceatores: ad regem Latinum lætum conſorte .i. quia filiæ conſortem inuenerat. (vnde tandem, lætus ait. Dij veſtra incepta ſecundent. Sunt tamen qui legunt, Mittit lectos tum ſorte. Sunt, & alij, qui, Mittunt læti tum ſorte. vt ſit Troiani læti, ſorte mittunt ad regem Latinum. ſed verius legetur, Lætum conſorte) petentes .i. petituros, hoc eſt vt peterēt, veniam .i. gratiam aut beneficium terræ inhabitādæ, & pacem .i. fœdus, & amicitiā, qui .ſ. rex Latinus, pactus, ſup. eſt, cum pace .i. vltra conditionem pacis initę, etiam connubia natæ .i. filiæ ſuæ Lauiniæ, Alecto, furia illa infernalis, diſſipat ſorte, hoc .ſ. pactum, ira .i. propter iram Iunonis. Et, ſup. vtrique populi cōcurrunt ferro. (ſunt tamen alij qui pro Ferro, legendum eſſe cēſeant, Dictis. ſed hoc inuenuſte.) quamuis fata pia repugnent. Cauſa belli fuit, ceruus violatus vulnere, gentes ſociæ .i. aſſociatæ, parant arma, & iuuentus .ſ. Italica fremit .i. cum fremit expoſcit arma.

IN VII. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Hic quoque Caietam ſepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognouit Iuli
Fatalem terram: menſis en veſcimur, inquit,
Centum oratores veniam, pacemq́ petentes
Ad regem mittit lætum conſorte Latinum.
Qui cum pace etiam nata connubia pactus.
Hoc forte Alecto Iunonis diſſipat ira.
Concurrunt ferro, quamuis, pia fata repugnent.
Belli cauſa fuit violatus vulnere ceruus.
Tum gentes ſocia arma parant: fremit arma iuuentus.

ALIVD IN EVNDEM.

Tandem deueniunt Laurentia Troes in arua:
Et pace accepta Latinorum mœnia condunt
Nectit fatam Iuno furiam euocat illa Latinos
Inter, & Aeneadas bellum ſerit, & ciet arma.
Protinus auxilijs terra inſtruit Italia Turnum.

SERV. T V quoque littoribus noſtris Aeneia nutrix) Vt, & in principio diximus, in duas partes hoc opus diuiſum eſt. Nam primi ſex ad imaginem Odyſſeæ dicti ſunt, quos perſonarum, & allocutionum varietate conſtat eſſe grauiores. Hi aūt ſra ad imaginē Iliadis dicti ſunt, qui in negocijs validiores ſunt. Nā, & ipſe h.d. Maius opus moueo. & re vera tragicum opus eſt, vbi tm̄ bella tractantur. [Tu quoque) Sicut Miſenus, Palinurus etiā. [Noſtris) Italicis, vt, Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris. vt Donatus ait, nauigabilibus. [Aeneia nutrix) Hanc alij Aeneæ, alij Creuſæ, alij Aſcanij nutricem volunt. Lectum tn̄ eſt in Philologis in hoc loco claſſem Troianorum caſu concrematam. Vnde Caieta dicta eſt ἀπὸ τοῦ καίειν. Seruat, tenet. poſſidet, vt, Seruantem ripas, alia nō vidit in herbis. [Heſperia in magna) Propter Hiſpaniæ diſcretionem [Si qua eſt ea gloria) Secundum Epicureos. Bene autem intereſt funeri poſtquam ab Inferis rediit: ſicut interfuit anteq̄ deſcenderet, vt medium actum oſtenderet. [Quirrent) Hebrus, Quiecant legit. [Tendit iter velis) Quia prout vela extenſa fuerint, ita etiā curſus extenditur, id quo nauis eſt iter. Nam ait ſupra. Flecte viā velis. Aliud eſt iter velis tendere, aliud p vela iter. Et multi dn̄t improprie dictū, multi nimium proprie. Collat tamen ſm̄ illud dictum quod ait, Flecte viam velis. Quod ſi dicimus, bene procedit, Et tende viam velis, vt in ipſis ratio ſit viæ. [Aſpirant auræ in noctem,) Quia vt diximus, temporis mutatione, ventus vel minuitur, vel augetur. [In noctē) Aūt, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accuſatiuū regit iſta præpoſitio. [Luna negat) Lipiores. Nam dicit, large præſtat vt, munera nec ſperno. [Tremulo ſub lumine) Ita .n. mobilitas aquæ facit videri. [Circææ raduntur littora terræ) Vt diximus ſupra, mons ille antehac inſula fuit. Paludibus .n. a continenti ſegregabatur, quas exclus. limus de Albanis mōtib. fluent. Et dicebatur Aenęus ab horto et tranſeūtium, quo homines mutabantur in feras. In hoc ſummo oppidū fuit, quod, & Circæū dictum, & Circæi. Nā vtiun

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS, LIBER SEPTIMVS.

T V quoque littoribus noſtris Aeneia nutrix
Aeternam moriens famam Caieta dediſti:
Et nunc ſeruat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria ſignat.
At pius exequijs Aeneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumq́ue relinquit.

Aſpirant auræ in noctem: nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circeæ raduntur littora terræ:
Diues inacceſſos vbi Solis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenueis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recuſantum, & ſera ſub nocte rudentum;
Setigeriique ſues, atque in præſepibus vrſi
Sæuire, ac formæ magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ non monſtra pij paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent:
Neptunus ventis impleuit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada feruida vexit.

&c. Linteo dicis. [Diues] Non addidit cuius rei, cum ſoleat, vt, Diues equum, diues pictai veſtis, & auri. [Inacceſſos] Inacceſſibiles .i. inaccedédus. Nam Vlyſſes illuc venit. Ergo inacceſſos, ad quos nullus dubie bat accedere: vt, Aut illaudati neſcit Buſiridis aras, hoc eſt illaudabilis. Nam ab ſforrata conſtat eſſe laudatū. [Reſonat cantu] Reſonante facit. [Superbis] Nobilibus .pp. antiquam oppidi magnitudinem. [Odoratam] Pro odoriferā. Et hoc ideo, quia viſus olet apud maiores nō fuit præcipur in Italia. [Arguto pectine] Garrulo ſtridulo, ſonanti, vt, ſorte ſub arguta conſederat ilice Daphnis. [Percurrēs pectine telas] Aut manu percorrēs, aut ictu pectinis, vt videmus. aut quia apud maiores, ſtantes texebant: vt hodie Linteones videmus. Eſt aūt Homeri, qui ait, ἱστὸν ἐποιχομένη ... [Gemitus iræque leonum] ... [Sera ſub nocte] Quaſi eo tempore quo naturali libertate vti conſueuerunt. Sub ſera nocte, per noctem ſeram. [Rudentum] Naturaliter ru, longa eſt. Perſius, hindor, vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. Syſtolem ergo fecit. Rudtus aūt proprie eſt aſinorum clamor: vt grunnitus, porcorum, canarum, coax: quæ nomina a ſono vocis conſtat eſſe compoſita. [Præſepibus] Caueis vbi aluntur. Non enim re vera præſepia habent. [Dea ſæua] Aut per ſe, aut herbis potentibus ſæua. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clariſſima meretrix fuit, & nihil eſt Sole clarius. Hæc libidine ſua, & blandimentis homines inſe ri nā vitam ab humana deducebat, vt libidini & voluptatibus operā darent. Vnde datus eſt locus fabulæ apertæ. Horat. Sub dña meretrice fuiſſet turpis, & excors. [In vultus, ac terga ferarum] Corrumpebantur in illis ſenſus. Animus nanque idem manebat.

Οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλὰς φωνήν τε τρίχας τε
Καὶ δέμας· αὐτὰρ νοῦς ἦν ἔμπεδος, ὡς τὸ πάρος περ.

[Pij paterentur Troes] Ergo impij qui pertulerunt. Impij autem propter occiſa Solis armenta. [Neptunus ventis impleuit vela ſecundis] Phyſice autem locutus eſt. Motu enim aquæ ventus creatur, vt videmus in bombis organorum. [Præter vada feruida] Periculoſa nauigantibus, & eſt Tmeſis.

ASC. TV quoque littoribus noſtris) Vt librorum ſit condependentia, atq; ita vnum opus cenſeatur, Arma virumq; canens, nouus a plena periodo, qua lis eſt ibi, Nune age qui reges Erato, &c. inchoate, ſed a particula condependentiæ indice dicēs, Tu quoque, q.d. non ſolum Miſenus, & Palinurus, ſed tu quoque. i. et tu. Deſcribit ergo primo loco, quō ſepulta Caieta, nutrice Aeneæ, quæ loco nomen dedit, quod & hodie manet, Præterit Circeas inſulas, deuenerunt in portus fatalia terræ. Per tranſ.tum aūt, deſcribit fabulam, q Hom. ad longum proſequitur, quō. ſ Vlyſſis ſocij, a Circe, Solis filia, Inferas tranſmutati ſint. Don. aūt dicit hoc loco ſic. [Tu quoque] Viderat apud inferos q neceſſarium eſſet defunctis ſepulchrum. Ergo, et puis nutrici, illud inſtituit. Meruerat.n. ipſa quia iam pio religio ſum Romani imperij principem prudentem, fortemq. virum nutrierit. Tu quoque, repete inde, & ordine coniunge. At pius Aeneas ingenti mole ſepulchrū imponit, ſuiq; arma viro, remumq; tubamque Deinde, remotis ijs, quæ de inferis narraui ſequere, Tu quoque littoribus noſtris &c. Tu quoque, quæ a miranda memoriæ videris, ſupremo officio eodemque meruiſti. [Nec tū] Italis. ergo ibi eſt ſepulta, vbi ipſe rū ſu ſcilicet regnaturus. Honoratur ergo a loco. [Aeneam moriens] Atqui a contrario, nam creuit fama, cū deberet morta minui. [Nunc] Etiam his temporibus quo hæc ſcribunt. [Si qua eſt ea gloria] Sciebat nihil ſentire mortuos, ſed vt ſatisfaceret religioni. [Vrit odoratam] Vigiliis & voce, & odorato lumine, ad ſe incautos attrahere nitebatur. [Cedrum] Cedrus tam q oleo madens incēdia, ſemper inſidijs, & voce nocens. [Que ne monſtra pij] Propterea debuerunt liberari ab ijs monſtris, quia pij erant, neque ſceleratie erant comparandi. Hęc ille. Ordo aūt eſt. O Caieta, nutrix Aeneæ. i. ipſius Aeneæ, tu quoque. i. & tu, non ſolum Miſenus, moriens. i. dū moriebaris & ſepeliebaris illic dediſti, littoribus n̄ris. i. Italicis, quia Ita lus eſt, qui loquitur, famā æternam, & tuus honos ſeruat nūc ſedē. i. ſepulchrum tuum, quod tuum nomen in ... habet & nomen ſ. tuum, ſignat oſſa. ſ. tua, in Heſperia magna .i. Italia, ſi ea gloria eſt q.a. aliqua (bene dubitat, quia multi cenſent eā gloriam nihil ad deſunctos pertinere, vnde Diogenes interrogatus, vbi vellet ſepeliri iuſſit, corpos in pratum efferri. & cum per ... darentur, an vellet ... feris ... auib. exponi, ... cum ... m appone, ... poſſi ... e defendat, & cū dicerē ... um in ... ſenſum, quid ergo ad ... ſum, inqt, ſiue deuoretur, ... e putreſcat? vt aut ... ic ... ſcit, de noſtrorum non de ... folicit ... ermus ſepultura) At Aeneas pius. i. in oēs, tam deos, q mortales, ... viuos quam defunctos, exequijs. i. officijs funebribus, ſolutis rite. i. iuxta rite, & aggere tumuli. i. ſepulchri, cōpoſito. i. accumulato, poſt quā æquora alta. i. profunda, quierunt. i. tranquilla facta ſunt, tēdit iter velis. i. nauigat, ten ... vt ... & relinquit portum ... aieta. Auræ aſpirant in n... ctem. i. dum tempus vergit in noctem, i. ... piunt auræ ſpirare, ne ... luna candida negat. i. tegit, curſum ... um, hoc eſt clare lucebat ... ēdet ſub lu... ine tremulo ... atie, quod ſ. de luna ... ant. ... toora proxima terræ ... rcæ ... quam C ... e h ... lenter tangu ... tur, a nauibus Aeneæ, ... ceſt petra ... eā terram, vbi ... in ... a terra, filia Solis. ſ. Circe, ... nate facit, ea ... lucos inacceſſos. i. inac ... ſ. nemio ac ... ferer, & vrit tectis ſuperbis .i. magni ... extructis. i. mag ... d ... micilio. (Sunt q legunt, tectiſq ... amt, aut ... ſuperbis in quibus ſedebat Circe, ſed minus recipiuntur ... umina nocturna .i. loco olei, quod tunc in Italia in vſu nō erat. Cedrum. i. arborem ... fuccī, & reſinę plenā, odoratam ... odoriferam percurrens pectine arguto. i. ſtrid... i, aut ſtridulo, telas tenues. ... es, & extenuatas, gemitus & iræ leonum recuſantum. i. ſefut ... vincla & rudentum ſub ... in nocte, vel ... a. tarda, exaud ... ſup ... ceperant, aut exaudiebantur, hinc. i. ab his lucis Circeæ terræ, & ſuet ... or ... ſetigeri ... i. magnas feras gerēres, atq; vrſi ſæuire. i. ſæuire ... a ... aut ... quire cœperunt, in præſepibus, & formæ magnorum ... ſæuire. i. luporum vlu bant, aut vlulare cœperunt. Quos. i. leones, ſues, vrſos, & lupos, dea ſæua. ſ. Circe, induerat herbis potentibus ... herbas potentes, in vultus, ac terga ferarum, ex facie hominum. i. humana, hoc tranſformauerat eos in formas ... mias. Quæ monſtra, ne Troes pij paterentur delati. i. portus delati eſſent in portus, neu. i. neue, hoc eſt vel ne, ipſi ... troes ... ubirent. ſubintrarēt, littora dira. i. quæ a ... a habitantur venefica. Neptunus. ſ. deus aquarum, vnde fere venti naſcuntur, ... etiam, ventorum de ... præſidium, impleuit vela ventis ſecundis. i. proſperis, a tergo flantibus, atq; dedit fugam. ... facultatem effugiendi, & vexit ſ. Troas, præter. i. pertranſeundo, vada feruida. i. periculoſa ... ganges ... hoc eſt præter freta. De Circe, & Cedro, hæc ſunt q Lāu. collecta Diod. Sicul. ſic ait: Soli duos fuiſſe filios, Aethen, & Perſen, & Aethē, Colchos: Perſeū vero, Tauricæ ... ionis regē extitiſſe, viri unque crudelitate inſignem. Perſeum autem, Hecaten ſiliam habuiſſe, quæ paternam erudeſlitatem ſuperauit, nam cum venatione delectaretur, hiſpes pro feris, arcu vulnerabat, & veneris peſtiferis operā dans id inuenit, quod ... venenis experiebatur ... cum patrem veneno extinxiſſet, regnum occupauit, & temp um Dianæ, cui hoſpites immolarent, condidit. Cōcubuit in eum Aethæ patru ... & ex eo concepit Circem, & Medea, filiam ... ram ... e materna, & ſua induſtria, oēs mortales in ve ... cōp ... andis ſuperauit, adeo q. cum herbarū vim conſpicata eſt, vt nihil ... eniendum, poſteris reliquerit, adinuenit, & Pharmacum quo ... ad ronem adam beneuolentiam valeret. Nupſit Scythæ ... regi, eoq; veneno ſublato regnum occupauit, ex quo ... andem ob crudelitatē pulſa, inde ad Oceanum fit aliquos, preſta, in inſula deſerta ſibi conſtitbuiſſe. fugæ ſedes poſuit. Ali ... in Itam deuectam promontorium, quod inde Circeum dat, tenuiſſe. hæc Diod. Quid vero

Margin: Diogenes. Circe.

vero poëtę de Circe in Italia conſtituta referant, alibi expreſſum eſt. Hom. aũt ſcribit eam olim inſulam fuiſſe, quam Circe habitabat, in loco edito, circum errabant, & viſi, & leones, quos illa venefi::js cibo, & potu immutatis, ex hominibus feras fecerat, tamen in homines non ſæuiebant, ſed veluti canes blandiebantur illa ſocios V[illegible] in cœna vertit in porcos, præter Eurylocum, qui fraudem [illegible] eſſe ſuſpicatus, non intrauit, intus texebat Circe ta[illegible] elas quales deæ texunt, & ſuauiſſime canebat. *Cedrus.* Cedrum, hæc arbor, non ea eſt, quam vulgo, Cedrum, appellamus. Illa enim dicimus, citrum: cuius poma maxima ſunt, ſed longe alia [illegible] eius genera: vt [illegible]in. placet, Lycia, & Phœnicia. differunt folio. nam quæ durum, acutum, & ſpinoſum habet, oxycedros vocatur. Ramoſa, & nodis infeſta. altera odore præſtat. Fructum ferunt, myrti magnitudine, dulcem ſapore. Item maioris Cedri, duo genera, quæ floret, fructum non fert, fructifera, non floret, & in ea, antecedentem fructum occupat nouus. Semen eius, cupreſſo ſimile, quidem cedeclatem vocant. Ex hac reſina laudatiſſima, materiæ ipſi æternitas, itaque ſimulacra deorum ex ipſa factitarunt. Cedrinus erat Apollo Romæ e Seleucia aduectus. hæc Plin. Dioſcorides aũt ait, Cedrus, arbor eſt, vnde fit pix Cedrina, quędam ea parua, ac ſpinoſa, fructu iuniperino ſimilis. Alia, maior, fructus eius cypreſſo ſimil[illegible], ſe minor, & Cedrides vocatur. In materia, maximas æternas putant, hebenum, Cypreſſum, & Cedrum in templo Dianæ Epheſiæ, quod tota Aſia extruente [illegible] annis peractum eſt, tectum eſt ea Cedrinis trabibus [illegible] bes de Cedro. Quod aũt in lucat Circem. Cedrum vrere, ab Homero eſt, Ille enim in Odyſſea libro V. de Calypſo, vbi Mercurius à Ioue miſſus, nuncius eſt: πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει δαιομένων. Succo ergo Cedri, illis temporibus ad nocturna lumina vtebantur. Ait.n. Plinius, Cedri ſuccus quo fieret, diximus: Magni aũt eſt ad lumina vſus, ni capitis dolorem inferret. Recte aũt meminit de ſucco, Cedri nondum oleo in Italiam naſcente. Retert.n. Feneſtella, regnante Tarquino, nondum neque in Italia, neque in Hiſpania, neq; poſtremo in Africa, oleum fuiſſe, neque illud prætereo. Nam apud eundem Plinium inuenies, Iliacis tẽpibus nullum adhuc vnguentum fuiſſe. Sed nec etiam thure ſupplicabant: Cedri tñ, & Citri, ſuorum fruticum in ſacris, fumo conuolutum, nidorem verius, q̃ odorem, nouerat. Cantu aũt ad ſe homines allicere Circem, allectoſque in varias feras conuertere quid aliud habet, niſi quod qui voluptuoſæ vitę deduntur, hominem exuunt. Amittunt enim rationem, qua ſola, homines ſumus, & ruunt in varias animi perturbationes, quę cum rationis priuatione, pẽruenĩant, brutorum, potius q̃ hominum dicendæ ſunt. Vlyſſes autem non tranſmutatus a Circe, quia ſapiens, non modo non vincitur à voluptate. verum cauſa eſt, quod ſocij ſui iam mutati, in priſtinam formam redeant, nam, & dum recte agit, exemplo malis eſt, quo cedeant ad meliorem vitam, & ſua doctrina alijs, vt rectè viuant, perſuadere poteſt.

POSTVMQVE relinquit) Non placet, Reliquit, tempore præterito. vt libros plerique veteres habent. Nam, & Tendit, &, Aſpirant, præſentia ſunt. [Aſſiduo reſonat cantu) In Rom. lib. Adſiduo, per d, ſcriptum eſt. [In vultus, ac terga ferarum) Veteres quidam libros, In voltus, & terga, legunt. VARIA LEC

Iamque rubeſcebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Aeneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit. hunc inter fluuio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit. variæ circumque ſupraque
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſocijs, terræque aduertere proras
Imperat, & lætus fluuio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, aduena claſſem
Cum primum Auſonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. maior rerum mihi naſcitur ordo:
Maius opus moueo. rex arua Latinus, & vrbes
Iam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Marica
Accipimus: Fauno Picus pater, iſque parentem
Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus auctor.
Filius huic fato diuum, proleſque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta eſt.
Sola domum, & tantas ſeruabat filia ſedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totaque petebant
Auſonia. petit ante alios pulcherrimus omnes,
Turnus auis, atauiſque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta deum terroribus obſtant.

SERV. IN roſeis fulgebat lutea bigis: Lutea eſt crocei coloris, vt, Croceo mutabit vellera luto. Vnde quidam iungunt In roſeis i. non rubicundis, ne ſit contrarium. Tamen ſm Homerum dictum eſt, qui interdum ῥοδοδάκτυλον i. roſei coloris digitos habentem interdum κροκόπεπλον dicit Auroram. i. crocei coloris veſte circundatam. [Cum venti poſuere) Cum ortu diei quieuere. Poſuere. n. quieuere eſt, ſicut contra Ferre, ſtare dicimus, vt, Feret vento mora ne qua ſerenti. i. flanti. [Omniſq. repente reſedit flatus) Omnis .i. & qui ripæ eſt, & qui pelagi. qui altanus vocatur [Tonſæ) Remi dicti à decutiendis fluctibus, ſicut tonſes a tondendis & decorandis capillis. [Lucum proſpicit) In quo erat [illegible] numinis numen. Diximus enim nunquam ſine religione eſſe lucũ à Virgilio poſitum. [Hanc inter) Per hunc Terentius, Dum rus eo cœpi egomet mecũ inter vias. Eſt aũt crebra Frontonis elocutio. [Amœno) Vmbroſo, ſiluis circundato. [Multa flauus arena) Epitheton proprium. Et ſciendum eatum Tyberini fluminis naturalem non eſſe, niſi circa Oſtiam, vbi prima Aeneas caſtra conſtituit. Nam aliter nõ procedit quod ait, Murorum in par[illegible] ſiniſtra Oppoſuere aciem, nam dextra cingitur amni. Poſtea enim in Laurolauinio caſtra fecit ingentia, quorum veſtigia adhuc videntur. [Aſſuetæ ripis volucres) Bono compendio vſus eſt. [Aethera mulcebant cantu) Leniebant. Corporalia enim ſunt elementa, vt diximus ſupra. Non enim m[illegible]cetur, niſi quod corporale eſt. Supra enim ait, totamq. i[illegible] fuſa per artus. [Nunc age) Hic eſt ſequentis operis initium. An: edict[illegible].n. ex ſuperioribus pendens. Sanè Erato, pro Calliope poſuit. [Quæ tempora rerum) Quia vt diximus ſupra ſm Lucretium, tempora niſi ex rebus colligãtur, per ſe nulla ſunt. [Latio antiquo) Quia duo ſunt, vetus, & nouum [illegible] & in iure lectum eſt. [Exordia pugnæ) Certaminum. [Actos) Aut collectos aut re vera compulſos, quod eſt veriſimile, propter illud, Longa placidas in pace regebat. [Totamq. ſub arma coact.) Collectam, vt, Tityre coge pecus. Totam aũt Hyperbolicos dixit. [Nũc Fauno, & Nympha genitum laurente Marica Accipimus) Quidam deus eſt Fatuelus, huius vxor eſt Fatua. Idem Faunus, & eadem Fauna Dicti autem ſunt Faunus, & Fauna a vaticinando. i. fando. Vnde, & fatuos dicimus inconſiderate loquentes. Ergo Faunæ, & Fatuę nomen quaſi aſpe[illegible] fugit poeta, & Maricam dixit vxorẽ fuiſſe Fauni. Eſt autem marica dea littoris Minturnenſium iuxta Lirim fluuium. Horat. Et innãtem Maricæ littoribus tenuiſſe Lirim. Quod ſi voluerimus accipere vxorem Fauni Maricam, nõ procedit Dij.n. Topici .i. locales, ad alias regiones nunq̃ tranſeunt. Sed põt dictũ eſſe p poeticam licentiã, Laurente marica, cum ſit Minturnenſis. Dicunt alij per Maricã, Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellum iuxta Maricã, in quo erat ſcriptum Ποντίᾳ Ἀφροδίτῃ. Sanè Heſiodus Latinũ Circes, & Vlyſſis filiũ dicit, quod, & Virg. tangit dicendo, Solis aui ſpecimen. Sed quia tpm ratio non procedit, illud accipiendum eſt Iginij, qui ait Latinos plures fuiſſe, vt intelligamus poetam abuti (vt ſolet) nominũ ſimilitudine. [Accipimus) Propter varias opiniones hoc adiecit, vt Saluſt. Vrbẽ Romam, ſicuti ego accepi, cõdidere atque habuere in initio Troiani. [Vltimus auctor *Faunus*

auctor) Primus, vt ſupremum, ſummum dicimus, Pro ſupreme Iupiter. [Primaque oriens erepta iuuenta eſt) Per tranſitum tangitur hiſtoria. Amata enim duos filios voluntate patris Aeneæ ſpondentes, ſororem factione interemit. Vnde & erepta dixit, quaſi per vim. [Fato) Autem dicit voluntate. Nam dij id fantur, quod ſentiunt, non vt homines de quibus lectum eſt, Aliud clauſum in pectore, aliud in lingua promptum habere. [Iã matura viro, iam plenis nubilis annis) Non eſt iteratio, ſed ſecundum rus dictum. in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum, ſecundum ad annos pertinet. [Latio) Latium pars eſt Auſoniæ. Vnde dixi primo quod minus eſt, ſic intulit, Totaq. Auſonia. [Petit ante alios pulcherrimus) Aut ante alios petit, aut pulcher ante alios. [Miro amore) Noua intemperantia. [Sed varijs) Propter apes, & incendium, & oraculum Fauni. [Portenta) Signa, quæ ſunt media à portendendo. Nam & bona & mala ſunt portenta.

ASC. IAMQVE rubeſcebat radijs mare, & æthere ab alto, &c.) Docet quo proſpera nauigatione, Tyberina intrauit oſtia, ſuccedentes per ſiluam amœnam, & auium concentum. De qua re dicit Donatus hic. [Iamque rubeſcebat) Bonis auſpicijs recepti ſunt. ſ. pura luce, & pura aurora & lenitate venti. Hilaritas autẽ auium, populorum lætitiam ſignificabat, eſt ergo ita ingreſſus, vt elementa obſequi, & aues venienti illi gratulari viderentur. [Variæ circum, ſupraq́) Sex deſcripſit partes. Nam circum, ſignificat dextram, & læuam: a tergo & ante. Item duas, infra, & ſupra. Infra oſtendit, cum dicit. Et fluminis alueo. Supra cum dicit, Aethera mulcebant cantu. [Et lætus fluuio ſuccedit) Propter tot felicia auguria. Hæc ille. Ordo eſt. Iamque. i. & iam, mare rubeſcebat radijs. ſ. ſolaribus, per auram diffuſis, ante ortum ſolis, & aurora lutea. i. luteo coloris, qui eſt ſubrubeus, intermixto. ſ. croceos, fulgebat ab alto æthere, in bigis roſeis. i. roſei coloris, quia aut omnino dimidium lucis aſſerunt, luna, & aurora, dñr bigis inuehi, ſol, aũt, quadrigis: cum. i. poſtquam: venti poſuere, ſup. ſe. i. ſedati ſunt, & omnis flatus reſedit repente, & tonſæ. ſ. palmulæ, hoc eſt, remi: luctando. ſ. ſulcando, in marmore. i. mari, marmorei coloris: aut, in faciem marmoris ſtrato. vnde addit, lento. i. quiete fluente, non turbato, nec cõmoto, ſeu agitato. Atque Aeneas proſpicit. i. porrò videt: hic. i. in hoc loco, aut hoc tempore, aut potius vtroque, ex æquore. i. æquato mari, lucum i. ſiluam, quæ non cæditur, ingentẽ. i. valde magnam. Tyberinus. i. ipſe Tyberis, flauus. i. flaui coloris, vnde prius ab albedine aquarum, Albula, dictus erat, prorumpit. i. vt ean in mare. ſ. in ſeſe, inter hunc. i. lucum, q vtrinque erat fluuio. i. profluxu, amœno. i. tranquillo (quæ laus eſt, vnde in II. Leni fluit agmine Tybris. nam multum cõmodi naui affectunt fluuij, lente fluentes, cũ ſeductionem nauium facilem præbeant) ſed tamẽ flauus, verticibus rapidis, quia in quibuſdã præcipitijs habet vortices. i. gyros & vertigines aquarum rapidas, & arena multa, quam. ſ. concitant vortices. Volucres variæ, aut, quia oẽs variæ ſunt in coloribus: vnde alibi, Pictaq́ue volucres. aut, quia variarum ſpecierũ, quæ. ſ. concentum ex varietate, dulciorẽ reddunt, aſſuetæ ripis, & alueo fluminis, mulcebant æthera cantu. ſ. ſuo, circum. i. per circuitum, hoc eſt ante, retro, & vtrinque, & ſupra. i. a parte ſuperiori, q a in ramis inſidentes, altiores erant, & volebãt luco. i. per lucum. Et, ſupp. Aeneas imperat ſocijs, flectere iter, quod in mare flectitur, quia flectendo naues, facimus iter qua volumus, & aduertere terræ. i. ad terram, proras. i. anteriores partes nauium, & ipſe lætus, quod ſignũ erat boni ominis. nam vbique in Italiam profecturi, læti induuntur ſocij: vt, Vix è cõſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti. & Italiam læti ſocij clamore ſalutant. nunc autem Aeneas induuitur lætus, cũ in Italiam peruenerat, quo ſignificatur, quod ſuis præſtiti, & ſtulto intelligens quid interſit, ſuccedit ergo lætus fluuio opaco. i. vmbroſo, ſiluis decumbentibus obiecto. [Nunc age, &c.) Incepturus, quaſi nouũ opus aggreſſurus, videlicet arma, poſtq virum perſcripſit, eiuſq́. in Italiam aduentũ, nouam facit inuocationem, quam ex Hom. ferè traſtulit, eaq́. attentos facit auditores. pondus rei ſignificans tantũ, vt ſine numinis auxilio ferre nequeat. Regem primo Italiæ ad ea vſq; tempora memini ſi, præ difficile viſum eſt, cum bror gerendi, quam bene ſcribendi, aut dicendi. ſtudioſiores diu fuerint Itali. De hac re dicit Don. hic. [Nunc age) Exquiſitis inuentionibus accumulat Aeneæ laudes. Facit enim aduentus, nouum exordium, vt alia pars videatur eſſe errorum, alia geſtorum in Italia. Sub imagine inuocationis propoſitionẽ fecit, vt lectorem ipſius ordinis, quẽ habituros eſſet, doctum reddat. [Aduena) Magna laus, quod peregrini ſua virtute in alienis locis, ingenij ſui ſubſtantia ſuperauerint. Ergo potuiſſent, & Troiam defendere, niſi Iunonem aduerſariam habuiſſent [Tu vatem) Vates, dñr poëtæ, quia Muſarum ſacerdotium prohibentur, & vt illi vates, qui deorum reſponſa ad homines perferunt, & illi vates erunt, per quos ita Muſæ loqui perhibeantur, vt dij per ſuos ſacerdotes. [Tu iam coactam) Alia propoſitionis pars, & plena ſeminibus laudum Aeneæ. qui tantam coniurationem regum parua manu ſuperauit. [Horrida bella) Nam & plura, & horrenda. [Vltimus auctor) Quia primus ſuit Latinus, a quo factũ eſt initium narrandi. Ergo ille vltimus, vt in ſcalis, ſi deſcendas, primus eſt ſummus, vltimus eſt imus. Si aſcendas, contra fiet. Sic Cic. in Rhet. inquit, ab vltimo principio huius præceptionis, hinc de Latino ipſum dicere ſequentia indicant, quamuis poſſet credi de Saturno. [Primaque oriens) Non naſcendo, ſed moriendo, extincta ſunt. & quod magis dolendum, in ea ætate extincta eſt, vnde ſpes cœperat. [Multi) Et quia vnica eſſet, & quia ſenis filia ex quo regnum pro dote veniret. [Ante omnes). ſ. pulcherrimus, non autem ante omnes petijt. Omnia autem ſupradicta, in laudem ſunt Aeneæ, ne ignobilem, aut ſibi imparem, ducere videatur, quã illi vicinẽ ſpreuiſſent. Vterq́. à Saturno eſt. ab illo n. Iuppiter, a Ioue, Venus: a Venere, Aeneas: ſic a Saturno, Picus: a Pico, Faunus: à Fauno, Latinus: à Latino, hæc. Ergo par ſanguis. ſed virtus in Aenea maior. Hæc ille. Ordo eſt. O Erato (quæ Muſa eſt: & ſecundum Ser.) pro Calliope ponitur, quia vt dicit Poë a De inuentis Muſarum, Carmina Calliope libris heroica mandat aut pro ea, quæ dr̃ Clio, quia Clio, geſta canens, tranſactis tpa reddit. inuenit. n. hiſtoriam, quam nunc contexere vult. Erato aũt inuenit pſalterium, vnde de ea dicit Plectra gerens Erato, ſaltat pede, carmine, vultu. Dicitur aũt Erato ab amore ſm quoſdam, q a ἔρως, amor dicitur, & præeſt rebus amatorijs. Satis eſt autem, vnam Muſarum inuocaſſe pro omnibus, quia vna inuocata reliquæ quoque inuocatæ intelliguntur. Quocirca mutauit alibi numerum, dicens, vos ò Calliope, precor aſpirate canenti) O Erato igitur. i. Muſa: age, adhortandi aduerbium: expediam, i. expedite recitabo: qui reges, ſup. fuerint Latio antiquo, quod eſt inter Tyrrhenum, & Circeum, ab oſtio Tyberino, Campaniam verſus, & quæ tpa. i. quales diſpoſitiones rerum, aut quia tempora ſine rebus non diſcernuntur, adiunxit rerum. vnde Lucretius, Tempus. n. per ſe nihil eſt, ſed rebus ab ipſis conſequitur, ſup fuerint Latio antiquo. aut potius ordo eſt, quæ tempora rerum fuerint Latio antiquo, & quis ſtatus rerum fuerit Latio antiquo, ſup. tunc: cum. i. qñ, exercitus aduena. i. externus, appulit primum oris Auſonijs i. Italicis, ad partem eam, quæ dr̃ Auſonia, claſſem. ſ. hanc, de qua loquitur, eius ſ. de quo proponens ait, Arma, virumq́ue cano, Troiæ qui primus ab oris, Italiam fato profugus Lauinaq́ue venit littora. Expediam, inquit, &, pro i. reuocabo. ſ. ab obliuione, ad memoriam, exordia primæ pugnæ. i. quæ exordia fuerint pugnæ. Tu, inquit, diua. i. quæ dea es, mone. ſ. inſpirando, vatem. i. poëtam (loquitur aũt de ſe) quoddam vaticinij genus molitẽm. Nam oblita in memoriam reuocare, iam diuini videtur animi, q̃ futura prædicere. mone ergo vatẽ, & ego dicam bella horrida, quæ ſubſecuta ſunt, & ego dicã acies, i. exercitus in aciem inſtructos, & reges actos animis. i. animoſitate, in funera. i. mortem ſuam quia (reuera) & Latinus, & Turnus, & Aeneas, interijſſe dñr, & dicam manum Tyrrhenam i. copias Tyrrheni populi, & totam Heſperiam. ſ. magnam, hoc eſt Italiã, coactam. i. compulſam, & congregatam, ſub. i. ad, arma. Maior ordo rerum. ſ. gerendarum, non ſententiarum, aut verborum, naſcitur. ſ. oritur, & ordiendus eſt mihi, & ergo moueo. i. molior, & aggredior opus maius. ſ. q̃ præcedens. incipit ergo narrare, quaſi dictante Muſa, dicens: Rex Latinus. ſ. nomine, iam ſenior. i. prouectioris ætatis regebat arua, & vrbes placidas, agros, & oppida pacifica, in longa pace, ſed per intercidentia, interdum bella interrupta, aut poſtquam bella geſſerat Latinus, ſubſecuta erat longa pax. Nos accepimus, i. adhuc quotidie audimus, & intelligimus, hunc. ſ. regem Latinum, genitum Fauno. ſ. deo agreſti, & Marica nympha Laurente. i. eius prouinciæ, vbi Laurẽtum erat, & Laurentes populi. Picus erat pater Fauno, & is. ſ. Picus refert. i. recitat aut repræſentat, vt ſit maior eius laus: te. ò Saturne, parentem. ſ. ſuum, tu es vltimus. i. remotiſſimus a fine, hoc eſt. primus auctor ſanguinis. i. generis Latini, & etiam Aeneæ. Nã Anchiſes à Dardano filio Iouis, ortus eſt, & Venus, filia fuit Iouis, qui filius fuit Saturni. Filius, & proles virilis nulla fuit huic fato. i. voluntate, & præordinatione diuum. i. diuorum, quia conſtituerant dij, vt per filiam Aeneas regnum obtineret, & genus ſuum Italico ſanguini commiſceret: nulla autem fuit quando Aeneas aduenit, que pro quia, ipſa proles virilis, quæ fuerat erepta, eſt moriens prima iuuenta. i. in flore iuuentæ, ſed, ſup. filia ſ.

Lauinia, ſola.i.ſine fratre, ſeruabat .i. cōſeruabat, aut poſſidebat, domum.ſ.regiam, & tantas, quia regales ſedes. exiſtens iam matura viro.i.maritali copulæ, & nubilis annis, iam plenis.ſ.ad matrimonium. Multi .ſ. præpotentes viri, & magno Latio, & tota Auſonia, petebant illam .ſ. vnicam filiam matrimonio, & Turnus pulcherrimus ante omnes alios, petit, ſup.eam, non dicas, vt ſentit Donat. petit ante omnes alios, quia multi ante eum petierant, ſed pulcherrimus ante omnes alios, petit eam, exiſtens potens auis & atauis.i.maioribus ſuis, quem coniux regia.i.vxor regis Latini, Amata nomine, properabat.i.feſtinabat, miro amore .i. deſiderio, adiungi .ſ. ſibi, ac regi generum, hoc eſt conſtituere maritum filiæ, ſed portenta.i.prodigia, & monſtra, deum .i. deorum, obſtant.ſ.matrimonio, & conatibus Amatæ, varijs terroribus .i. terribilibus ſignis, quæ conſequenter recitat.

VARIA LECT. VORTICIBVS rapidis) In pleriſque libris ſane quam vetuſtis, Verticibus, per e, ſcriptum obſeruee. [Flectere iter ſocijs) In lib. aliquot antiq. Socios, accuſatiuo caſu legitur. [Quis Latio antiquo fuerit ſtatus) In quibuſdam antiquis lib. Fueras, legitur.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſeruata per annos.
Quàm pater inuentam primas cum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurenteſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Huius apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ
Obſedere apicem, & pedibus per mutuam exis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates. AVG. Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.
POE. Præterea, caſtis adolet dum altaria tedis,
Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Nanque fore illuſtrem fama, fatiſque canebant
Ipſam, ſed populum magnum portendere bellum.
At rex ſolicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſæuamque exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omniſque Oenotria tellus
In dubijs reſponſa petunt. huc dona ſacerdos
Contulit, & cæſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petiuit.
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloqui, atque imis Acheronta affatur Auernis.
Hic, & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atque harum effultus tergo, ſtratiſque iacebat
Velleribus. ſubita ex alto vox reddita luco eſt.
  Ne pete connubijs natam ſociare Latinis
O mea progenies, thalamis neu crede paratis,
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque à ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua ſol vtrunque recurrens
Aſpicit Oceanum; vertique, regique videbunt.

SERV. LAurus erat) Latinus poſt mortem fratris Lauini, cū Lauiniū ampliſicaret: ab inuēta lauro, Laurolauinium id appellauit. [In penetralibus) Penetrale eſt oīs interior pars domus, licet ſit in tecta, Vnde laurum in penetralibus fuiſſe non eſt mirum. [Metu) Religione, quæ naſcitur per timorem. [Primas cū conderet arces. Primas circa laurum.ſ. Nam iam ciuitas fuerat. [Trans æthera) Aetherem pro aëre poſuit. [Obſedere apicem) Verbum oppugnationis eſt obſedere, quo vſus eſt ſignate propter bellum futurum. [Per mutua) Inuicem. & eſt abſolutum. Meliſſus, qui de apibus ſcripſit, ait, Duobus pedibus ſe tenent: & duabus alijs ſe ſuſtinent. [Vates) Diuinus. Per quam autem artem, non dixit, nec nomen eius, ſed datur intelligi coniecturis eū quibuſdam futura dixiſſe. [Partes petere agmen eaſdem) Intelligitur ab inferiori mari apes veniſſe, vnde, & Troiani. Partes autem eaſdem ſummitates rerum petere dicit, ſicut apes, apicem lauri, per quam aduenarū victoria nunciatur. [Caſtis) Pijs. Et ſciendum Latinum ſacrificaſſe iuxta aſtante Lauinia. [Nefas) Abſoluta parenthesis eſt, & eſt Hypallage. [Comprendere crinibus ignē) Cum ignis crines comprehendat. [Fumida) Io fumo eſt cauſa lacrymarum. [Vulcanum ſpargere) Incendium bellicum ſignificat. Hic.n.duobus hoc ab augurio diſtat Aſcanij fumo, & aſperſione flammam. [Fauni) Faunus ἀπὸ τῆς φωνῆς dictus, ꝙ voce, non ſignis oſtēdit futura. [Luco ſq; ue) In lucis. [Sub albunea) In Albunea futura. [Alta) Quia eſt in Tyburtinis altiſſimis montibus. Et Albunea dicta eſt ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte eſt. Vnde etiam nonnulli ipſam Leucotheam volunt. Sciendum ſanè vnum nomen eſſe fontis, & ſiluæ. [Sacro fonte) Nullus.n.fons non ſacer. [Mephitin) Mephitis proprie eſt terræ putor, qui de aquis naſcitur ſulphuratis, & eſt in nemoribus grauior ex denſitate ſiluarum. Alij Mephitin deum volunt Leucotheæ connexum ſicut eſt Veneri Adonis, Dianæ Virbius. Alij Mephitin Iunonem volunt: quam aërem eſſe conſtat. Nouimus autem putorem non niſi ex corruptione aëris naſci, ſicut etiam bonū odorem de aëre incorrupto, vt ſit Mephitis dea odoris grauiſſimi .i. graue olentis. [Hinc Italæ gentes) Commendatio oraculi. [Oenotria tellus) Proprie Sabinorum tractus. [Incubuit) Incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad accipienda reſponſa. Vnde eſt, Ille incubat Ioui.i.dormit in Capitolio, vt reſponſa poſſit accipere. [Sub nocte ſilenti) Per noctem ſilentem. [Varias audit voces).ſ.propter multa ſimulacra. [Fruitur) Paſcitur, quod de rebus tantum bonis dicimus. Acheronta affatur Auernis) Poteſtates quæ ſunt in Acheronte, ad quem per Auernum venitur. Hoc autem ideo quia Faunus infernus dī deus, & congrue. nam nihil eſt terra inferius, in qua habitat. Hinc eſt, quod eum Horat. inducit nocentem dicens, Leuis incedas, abeaſq́. paruis equus alumnis. [Pater ipſe) Aut honoris eſt, aut re vera pater Lauiniæ. [Centum) Aut pro qualitate fortunæ: vnde, & rite dixit. Aut finitum pro infinito poſuit. [Tergo) Pro tergoribus .i. corijs. [Thalamis neu crede parans) propter Turnum. [Venient) Melius veniunt, vt iam eos venire ſignificent. [Generi) Pluralis vſus eſt pro ſingulari. [A ſtirpe) Stirpem cum de genere dicimus, tantum fœmininum eſt, cum de arbore, & maſculini generis & fœminini inuenitur, vt, Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum. Contra Horatius, Stirpeſque raptas, & pecudes, & domos. [Sub pedib.) ſub imperio ſuo ac poteſtate.

ASC. LAVRVS erat, &c.) Recitat (vt dixi) quibus portentis impediebatur Amata ab inceptis ſuis. Vnde dicit Donat. ſic. [Laurus) Ponit portenta, quibus connubium Turni prohibebatur. [Virum) Non dixit, cernimus virum, veluti præſentem, ſed cernimus virū externum aduentare. Hæc ille. Ordo eſt. Laurus.i.arbor, ſic dicta, erat in medio tecti, inter tecta regiæ domus, in altis penetralibus, ſicut in clauſtris nunc videmus ſæpe exiſtens ſacra comam.i.hñs comam, hoc eſt frondem ſacram; & ſeruata .i. obſeruata: metu.i.religione, per multos annos, quam.ſ.laurum, ipſe Latinus pē.ſ Lauiniæ, inuentam.i.quia inuenerat, cum conderet prima, arces.ſ.regiæ circa laurum illam ferebatur .i. dicebatur ſacraſſe Phœbo .i. Apollini, cui laurus conſecratus, quia in eam verſa fingitur Daphne amica eius, aut, quia ſemper viret, aut, quia, vt de præparatione Euang. ſentit Euſeb. Phœbus etiam, ſol eſt, qui vim reſiſtendi calori, lauro infundit, vſque adeo, vt Plinius dicat, fulmine non tangi, qui ea munitus ſit. In gratiam quoque Auguſti hęc recitat, qui ſe pro Apolline geſſit, & Apollini

ſibi ædem dicauit, & frequenter poſuiſſe .i. inſtituiſſe ab ea, colonis .i. habitatoribus eius loci, nomen .ſ. Laurentes .i. vt dicerentur Laurentes: (Eſt ergo Laurentes, hic accuſatiuus caſus, pluralis numeri, ſicut, Aeneasque meo nomen de nomine fingo) ab ea .ſ. lauro: Apes vectæ .i. quæ vectæ erant, & aduolauerant, trans æthera liquidum .ſ. ſummum aërem, vt de longe veniſſe ſignificentur, ſup. cum ingenti ſtridore, obſedere denſæ .i. exiſtentes condenſæ, & in vnum collectæ, ſummũ apicem .i. cacumen, huius .ſ. lauri dictæ, mirabile dictu .i. quæ res eſt mirabilis dictu, & pedibus .ſ. earum, nexis .i. complicatis, per mutua .i. per mutuas intricationes examen ſubitum .i. collectio apum, in morem vuæ dependentium ſubito apparens, pependit, ſup. de ramo frondente. Vates .i. diuinus, & aliarum peritus, vt augur, vel aruſpex, inquit, continuo .i. ſtatim viſo illo portento, non cernimus virum .i. generum aut maritum externum aduentare, & agmen .ſ. virorum, petere eaſdem partes ex iiſdem partibus .i. ex eodẽ mari infero, ex quo apes aduenerant, aduenire, & dominarier .i. dominari. Propter certitudinem aũt, de re futura loquitus, quaſi de præſenti, ſup. in ſumma arce: ſicut, videlicet apes, ſummum apicem obſederant. Præterea .i. præter dictum portentum, dum .ſ. Latinus, adolet .i. incendit, altaria tædis caſtis .i. piis, & impollutis, & dum Lauinia virgo, aſtat iuxta genitorem: ipſa, ſupp. viſa eſt, nefas .i. quod nefas eſt, & bellum portendere cruentum, comprehendere ignem longis crinibus, quę res claritatem eius ad quam peruentura erat indicabat, atque viſa eſt cremari omnem ornatum .i. habere omnem ornatum crematum, flamma crepitante .i. multum ſonante, dum auide cremat, &, ſup. viſa eſt, accenſa comas regales .i. habere comas regales, hoc eſt regaliter ornatas, accenſas, & accenſa coronam inſignem gemmis .i. habere coronam inſignem gemmis accenſam, tum .i. deinde, ſupple viſa eſt, inuolui lumine fuluo .i. rutilo, exiſtens fumida, quæ res triſtitiam portendebat, quia fumus, lacrymas excitat, & viſa ſpargere Vulcanum .i. ignem totis tectis, quod ſignum erat belli, ob eam gerendi: vero, pro ſed, id ferri .i. ferebatur, horrendum, ac mirabile viſu. Nam .ſ. vates, canebant ipſam fore .i. futuram eſſe, illuſtrem .i. claram, & nobilem, fama, & fatis, ſed portendere .i. præmonſtrare populo, magnum bellum, quod etiam ſubſecutum dicet Poëta. [At rex) Docet ẽt oraculis Fauni admonitum Latinum, vt generum externum ſibi adſciſcat, docetque quæ eius oracula expoſtulauerat, & quæ ea fuerint. De quibus dicit Donat. ſic. [At rex) Non dixit virginis pater. Nam publicus ſtatus quam filiæ potior fuit. [Hinc Italæ gentes) Ergo omnes in dubiis, ergo maioris meriti oraculum. [Huc dona) Ponit morẽ petendi oraculi. [Ipſe pater) Ergo non miſit alterum, ſed ipſe petierat, vt patris, & regis, diligens adhiberet officium, & pro mollibus plumis, & ornatu regio, non recuſarit pellium ſtratum. [Vox ſubito) Propter meritum petentis. Hæc ille. Ordo eſt. At .i. ſed: rex .i. Latinus, ſolicitus .i. ſuſcitatus, monſtris .i. portentis adiunm adit oracula .i. loca vbi dabantur reſponſa: Fauni genitoris .i. patris ſui fatidici .i. fata dicentis, & annunciantis, & conſulit lucos .i. conſilium petit ab iis, qui præerant lucis, ſub albunea alta .i. ſilua illa, in editiore parte montium Tyburtinorum ſita, quæ .ſ. Albunea ſilua, exiſtens maxima nemorum .i. inter nemora, ſonat ſacro fonte .i. habet fontem ſacrum eiuſdem nominis cum ſonitu defluentem, & quæ opaca .i. condenſa, & tecta virbis, exhalat .i. expirat, & emittit mephitim .i. odorem terræ, ſæuam .i. grauem, gentes Italę, & omnis tellus .i. omnis gens. Oenotria .i. ab Oenotro denominata: ferunt .i. auferunt hinc .i. ab hac ſilua, & fonte, reſponſa .i. oracula diuũ, in dubiis .i. caſibus. Sacerdos .ſ. eorum, qui reſponſa petunt, & nunc ipſius Latini, contulit huc .i. ad hanc ſiluam, dona .i. oblationes, & ſacrificia, & incubuit .ſ. ad captanda oracula, ſub nocte ſilenti .i. tempore nocturno, quo fit conticinium pellibus .i. velleribus, ouium cæſarum .i. mactatarum ad ſacrificium, ſtratis .i. proſtratis, aut inſtratis, in morem ſtrati, & petiuit ſomnos .ſ. congruos, ad ſuſcipiendas viſiones, & ad captanda oracula, &, ſupp. videt multa ſimulacra, volitantia miris modis, & audit varias voces. & fruitur colloquio deorum, præſertim Fauni patris, atque affatur Acheronta .i. poteſtates, quæ ſunt apud Acherõtem Auernis imis .i. ab Auernis, aut per Auerna quæ ſunt ima. Et ipſe pẽ Latinus, q.d. in propria perſona, non per ſacerdotem miſſum petens, tum .i. tunc, reſponſa mactabat rite .i. iuxta morem, hic .i. hoc loco dicto, centum bidentes lanigeras .i. centum oues, atq; iacebat effultus .i. ſuſtentatus tergo, & pro .i. velleribus ſtratis, harum .ſ. centum ouium, &, ſup. vox, reddita eſt ſubito ex luco alto .i. altarum arborum, quia non cædebantur. O mea progenies, Ergo Fauni vox erat, ne pete .i. ne quæras, aut petas, ſociare .i. coniungere, natam .i. filiam tuam Lauiniam, connubiis Latinis .i. alicuius viri e Latio, neu .i. ne ue, crede .i. committe, filiam, aut ne crede .i. cõfide, thalamis paratis .ſ. Turni, cui deſponſata eſt, quia generi externi veniunt, qui ferant noſtrum nomen in aſtra ſanguine .i. propagatione tua, quod propter Romulum, & Iulium Cæſarem dicitur, & a quorum ſtirpe, nepotes .i. minores, vt Auguſtus, videbunt omnia regi, & verti ſub pedibus ſub ditione, & poteſtate ſua, ſup. ab ea parte, qua ſola recurrens aſpicit vtrunque Oceanum .ſ. Orientalem, & Occidentalem.

ET partes petere agmen eaſdem) In Rom. lib. & quibuſdam aliis, legere eſt, Partis petere agmine. [Et iuxta genitorem aſtat Lauinia virgo) In antiq. aliquot lib. Vt iuxta genitorem adſtat, legitur. [Huc dona ſacerdos Contulit) In antiq. lib. duæ ſunt partes, Cum tulit. [Atque harum effultus) In pleriſque lib. antiq. Atque earum, legitur. [Externi veniunt generi) In antiquis omnibus exempl. quotquot habui, Venient, legere eſt futuro tempore. VARIA LECT.

PAVSANIAS, inquit, exiſtimare ſe Amphiaraum interpretandorum ſomniorum laude excelluiſſe, quod, inquit, vel ex eo liquet, qm̃ quo tpe in deos eſt relatus, futurorum cognitionem per ſomnia cõſtituit. Ad huius item oraculum, qui pergit, inq̃t, purgari primum oportet, purgatio aũt eſt, vt deo res ſacra peragatur, cui, & omnibus quorum nõis in ara ſculpta ſunt, ſacrificant. His peractis, mactati arietis pellẽ ſubſterni, atq; ita ſolitos dormire captãtes ſomniis ſignationes. Ad quod cum multis ſcitus poeta interim alluderet, ita de Latino ſcriptũ reliquit lib. Aen. 7. COEL. RHOD.

Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſq; petiuit.

Legimus item Dauniis vti Calabris in more fuiſſe, pellibus incubare, quas melotas dicunt .i. ouillas, in Podalirii ſepulchro, ſicq; per quietem oraculis inſtrui.

SERV. MOnituſque) Alibi monita dicit, vt.

Carmentis Nympha monita, &
& deus auctor Apollo

[Non ipſe ſuo premit ore Latinus) Quo a ſe repelleret generos. [Sed circum late volitans) Tmeſis eſt circumuolitans. [Adores liba) Ador proprie eſt genus farris. Liba aũt, ſunt placentæ de farre ex melle, & oleo ſacris aptæ. [Subiiciunt) Supponunt in epularum locum. [Ille) Qui p Harpyiam vaticinatus eſt, vt, Quæ Phœbo pater omnipotens. [Et cereale ſolum) Solum dicitur omne quod aliquid ſuſtinet. Vnde de mari ſupra, ait Subtrahiturque ſolum. Sic nunc panicias menſas .i. epularum ſuſtentaculum, ſolum vocauit. [Forte aliis) Abundat Forte. Ador. Liba. Solum.

Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circum late volitans iam fama per vrbes
Auſonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religauit ab aggere claſſem.
Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ,
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subiiciunt epulis, (ſic Iuppiter ipſe monebat)
Et cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte aliis, vt vertere morſus
Exiguam in cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
IVL. Heus, etiam menſas conſumimus. Inquit Iulus.
Nec plura alludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit

[Fatalis cruſti) Ad negociũ reſpexit Aeneæ, cui hic erat finis laborum. Cruſtum aũt, & cruſta neutraliter dicimus de his quæ comedi poſſunt. Horat.

Vt pueris olim dant cruſtula blandi Doctores. Iuuen.

Nec elaphum victimus lambentes cruſtula ſeruo.

Fœminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comedi non poſſumus: vt,

Concreſcunt ſubita currenti flumine cruſta.

[Quadris) Aut menſis, & eſt Antonomaſis. Nam ſupra orbem dixit. Aut quadris, fragmentis accipimus: vt Iuuen.

Vt bona ſumma putes aliena viuere quadra.

[Alludens) Aut vacat Ad, & ludẽtem ſignificat. Aut certe Alludens, ad reſponſi fidem ver-

ba componens.[Laborum Finem).ſ.maritimorum.Nam in ter ra multa paſſurus eſt,vt ait Sibylla. Sed terræ grauiora manent. [Primamq. loquentis ab ore eripuit pater) Hoc eſt, Adhuc loquente Aſcanio intellexit famem quam fata prædixerant. [Numine preſſit) Oraculi fide ab Heleno,& Anchiſa prædicti. Preſſit autem vocem Aſcanij, quo poſſet ipſe numina deprecari.

ASC. HÆC reſponſa,&c.) Ducet diuulgata fuiſſe ea reſpôſa Fauni per omnem regionem illam,eo tempore,quo Aeneas cũ ſuis appulſus eſt ad litus Auſonium,vbi ſe ſitientes, penuria panis coacti ſunt,menſas .i. orbes ex pane factos abſumere,quod illis erat indicium fatalis terræ. Nam & Celæno id prænunciauerat, & Anchiſes id quoque in arcanis Aeneæ ſignificauerat. De qua re nihil dignum viſum eſt quod citetur ex Donato, ijs qui ante nos eius dicta cenſuerunt. Ordo igitur eſt. Ipſe Latinus, qui res ſuas celare poterat,non premit ſuo ore.i.non celauit hæc reſponſa Fauni patris.ſ.ſui,aut dei,q; , pro &,monitu,ſup.hos,datos nocte ſilenti.ſ.cum nullus adeſſet,arbiter,ſed fama volitans, late circumtulerat (ſic.n. Seru. coniungit ille) per vrbes Auſonias,Iam cum .i. quando pubes (quia ſenes in Sicilia ferè manſerant) Laomedontia.i.Troiana,a Laomedonte denominata,religauit .i. firmius,& arctius, iterum id faciendo ligauit, ab aggere gramineo,ripæ,claſſem .i. ſuam, Aeneas,& primi duces .ſ. alij,& Iulus pulcher,deponunt corpora .i. recubant ſub ramis altæ arboris,& inſtituunt dapes .i. fercula,& ſubijciunt epulis liba adorea i.ex eo genere farris,facta per herbas, quia tabulis carebant, & orbibus,ſeu menſis,quæ ab incidendo,inciſoria quidã vocant, alij,quia inferiore parte panis, quæ orbicularis eſt, fiunt orbea, alij,a figura quadras,alij,à metiendo menſas. Iuppiter ipſe(qui .ſ. inſpirabat iam occulte. nam eius quod Harpyia prædixerat in III. immemores videntur, ſed multa fiunt occulta deorum voluntate,per ignorantiam quid agant) volebat ſic.ſ.ab eis fieri,& augent ſolum cereale .i. menſam,ſeu quadram,ſuſtentantem cibum ex Cerere,hoc eſt pane,factam pomis agreſtibus, vt.i.poſtquam,penuria edendi.i.inedia,& defectos adulij,adegit .i. impulit,hic.i.huc tempore,& loco,alijs.ſ.edulijs,conſumptis.i.comeſis,forte adegit (diro) vertere morſus, in cererem exiguam.ſ.in quadras,& violare manu .i. frangendo,& malis .i. maxillis, aut mandibulis,audacibus,orbem .s. fruſtum panis, in orbem ,vt ſuper ipſum obſonium ponatur,inexi cruſti.i.partis durioris,& exterioris ipſius panis fatalis.i.a fatis vt ita abſumatur præuiſi, nec parcere quadris.i.fruſtis in formam quadratam,inciſis patulis .i. apertis,& in latum inciſis, Iulus, inquit, heus quæ dolentis vox eſt.(Alij in legunt,heu,& dicunt monoſyllaba,non abſumi a vocalibus ſequẽtibus,quod & verum eſt) nos conſumimus ẽt menſas,q̃a(vt dixi) non habebãt tabulas,ſed loco eaꝝ,ſecerãt orbes, aut quadras ex pane,quos,aut quas ſup herbas ponebãt,q.d. nõ ſolũ cibos,ſed & menſas cõſumimus,nec,ſup. erat,alludes plura .ſ. ab oraculi conformitatẽ.i.non plura dicebat q̃ oraculo iũderet,ſed ea vox audita(q̃a dixerat Celęno,Sed no ante datã cingetis męnibus vrbẽ,Quã vos dira fames,noſtræq̃. iniuria cædis Ambeſis ſubigat malis abſumere mẽſas) q̃a ergo audiuerant qđ Celæno minata erat ea vox audita,tulit.i.attulit,prima finem laboꝝ i.ſpẽ de fine laboꝝ,aut,quia pp ſpem tam certam,cetera laborioſa non erant,ac pr̃.ſ.Æneas,eripuit.ſ.eam vocem primam, ab ore.i.Aſcanij loquentis,ac pſſit.ſ.eã vocẽ.i.ſuppreſſit, vt poſſet ipſe precari,ſtupefactus numine.i. oraculi fide, & miraculo, aut preſſit eã.i.continuo ſubſecutus eſt eam ſequentibus verbis.

HÆC reſponſa) Sunt lib. antiq. in quibus,Hæc præcepta, ſcriptum eſt. [Per herbas) In antiq. plerique lib. Per herbam, vnitatis numero legitur. [Sic Iuppiter ipſe monebat) Prisc. agnoſcit, Iuppiter ille, quæ quidem lectio prius erat in lib. Mediceo. [Et verte.e morſus) In pleriſque veteribus libris, Morſum ſcriptum eſt.[Conſumimus)In Mediceo lib.& aliquot alijs antiquis,Conſumpſimus præterito tempore ſcriptum eſt. VARIA LECT.

ILLVD adijciendum, Menſas Troianorum, de quibus eſt illud Virgilianum,Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus,ab Græcis interpretibus tradi ſelinmas fuiſſe .i. apiaſtras, vel ex panis,portionibus præduris. Ceterum quæ menſa eſt apud Virg.cit a,n,a Varrone dicitur meſa,quia media poneretur,originatione nimirum Græca. COEL RHOD

Continuo, ſalue fatis mihi debita tellus,
Voſque, ait, ô fidi Troiæ ſaluete penates.
Hic domus, hæc patria eſt. genitor mihi talia nanque
(Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad littora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos ſuprema manebant,
Exitijs poſitura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine ſolis
Quæ loca, qui ve habeant homines, vbi mœnia gentis,
Veſtigemus, & à portu diuerſa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus. frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem. Nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctiſque orientia ſigna.
Idæumque Iouem, Phrygiamque ex ordine matrem
Inuocat, & duplices Cœloque, Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radijſque ardentem lucis, & auro;
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Troiana, per agmina rumor,
Aduenifſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: vrbem, & fines, & littora gentis
Diuerſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Huc Tybrim fluuium, hic fortes habitare Latinos.

SERV. FAtis mihi debita tellus) Bona Periphraſis eſt, ne fatalis diceret. quod eſt medium, & in precibus nihil ambiguum eſſe debet. [O fidi Troiæ ſaluete penates) Aeneæ .ſ. non Troiæ quam nequiuere ſeruare. [Hic domus) Aut familia: vt, Da propriam Tymbræe domum. Aut ordo eſt, Hic eſt patria, hic domus. Ante.n.patris eſt,ſi domos. [Acciſis) Vndiq. conſumptis,& hoc eſt apud nos Ac,quod apud Græcos ἀμφί. Hinc eſt, Anſancti valles,vndiq. ſancti. [Hæc erat illa fames) Ac ſi diceret, Hoc fuerat timendum periculum, quod pericula determinat.[Habeant) Habitent.Hoc enim frequentatiuom eſt ab eo quod eſt habeo. [Vbi mœnia gentis) Laurolauinium ſignificat. [Nunc pateras libate Ioui) Ab eo quod continet id,quod continetur. [Anchiſen genitorem) Bene Iouem & Anchiſen, qui cauſa oraculi fuerunt. [Reponite menſis) Aut timore verborum Aſcanij interrupta renouate, aut Reponite, frequenter ponite .i. crebro bibite. [Tempora ramo Implicat) Diebus feſtis ita epulabantur .i. coronati. [Geniumq. loci) Apollinẽ vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio: vt, Qua pater inueniam primas cum conderet arces, Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus. Aliter iniquum eſt, ſi cum omnes inuocet, Apollinem prætermittat, præſertim cum Helenus dixerit, Aderitq. vocatus Apollo. [Primamq. deorum) Quia ipſa eſt mater deorum. [Nymphaſq;, & adhuc ignota precatur Flumina) Bonum ordinem ſequitur. Sic alibi: Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus,vnde eſt. [Noctem, noctiſq. orientia ſigna) Quæ noctem ſequuntur: vt, Nymphas flumina. Inuocat enim ſibi coniuncta. [Phrygiamque ex ordine matrem) Aut coniugue,quia Idæum dixerat Iouem, aut certe rite .i. more ſolẽni.[Duplices) Duos Cęlo autem, Venerem. Erebo Anchiſen.[Cœlo clarus ab alto) In ſerenitate,quod eſt augurij. Nam ſi cœlum nubilum fuerit,fulminis cauſa eſt. [Radijs,& auro) Radijs aureis. [Ardentem nubem) Alij fulmen, nubẽ ardẽtẽ dñr,vt Luc. Atq; ardẽs aere ſolo,quos hoc loco ſecutus eſt.Alij fulmen dñt aëris ſciſſione ardẽtẽ rimã, quos alibi ſeqtur dicens,Ignea rima micans percurrit lumine nymbos.[Certatim inſtaurant epulas).ſ.Et vina reponite mẽſis. [Vina cor.) Pro pateris. [Magno aũt omine rœl.di.) Alibi, Nã te maiorib. ire p al'u, Auſpicijs manifeſta fides. [Hæc fontis ſtagna Nu.)Iſta iã ab incolis dicũt. Qđ aũt ait ſtagna.verũ eſt.Nã Numicus ingẽs aũ fluuius

uius ſuit, in quo repertum eſt cadauer Aeneæ, & conſecratū. poſt paulatim decreſcens, in ſuutem redactus eſt, qui & ipſe ſiccatus eſt ſacris interceptis. Veſtæ.n. libari nō niſi de hoc fluuio licebat.

SC. CONTINVO, &c.) Recitat quo eam vocem prætulerit Aeneas, & quo ſermone proſecutus ſit, vtq. peractis ſacrificijs epulas inſtaurabant Troiani intelligentes ſe iam intraſſe terram, fatis ſibi debitam, & ſæpe promiſſam. Licet autem non legatur Anchiſes, dixiſſe id ſignum fatalis terræ, tamen ſatis eſt quod nunc dicit ipſum dixiſſe, quia potuit multa dicere, quæ Poeta nō poſuit. Libentius autem comprobat fidem Anchiſæ, quam Celænus Harpyiæ. licet & ipſa id prædixerat quia monſtris, & diris, ſuriijq. fidem adhibere non licet, quod & Saluator noſter docuit, nolens à dæmonijs teſtificari, ſed & Ethnici eam prudentiam habuerunt. Oritur tamen dubietas magna, quomodo dicat nunc Anchiſen famem prænunciaſſe, cum in tertio dixerit:

Sola nouum dictuq; nefas Harpyia Celæno.
Prodigium canit, & triſtes denunciat iras.
Obſcænamq; famem.

Si.n. ſola Harpyia uenunciauerit famem, quid eſt, quod nunc de Anchiſa cōminiſcitur, præſertim cum paulo poſt mortuus dicatur? ſed potuit ēt moribundus id prædixiſſe Aeneæ, verum non ad eas anguſtias confugiendū eſt, ſed eam ad gñalitatem, qua dictum eſt in fine vj. Exin bella viro memorat, &c. Et quo quęque modo fugiatq;, feratq. laborem. Inter ceteros enim labores potuit & famis huius meminiſſe. Donatus hinc ablatus eſt. Ordo igitur eſt. Aeneas, ſup. ait continuo, ò tellus, debita mihi fatis .i. ex fatorum promiſſione, & conceſſione, ſalue.i. ſis ſalua, & vos, ò fidi penates.i. dij domeſtici Troiæ, ſaluete. Domus.ſ. ſtabilis, & firma patria.i. regio, pro patria nobis culenda, eſt hic.ſ. quo nūc appulſi ſumus. Nanque ego repeto .i. memoria reuoluo nunc, quod, ſup. Anchiſes genitor.ſ. meus, reliquit mihi.ſ. moriens, aut poſt mortē, apud inferos, hæc arcana.i. ſecreta fatorū, dicens, ſup. ò nate, cum .i. quando, fames coget te vectum, ad ignota littora conſumere menſas.ſ. ſuper quas cibum pones, & hoc dapibus .i. obſonijs, acciſis .i. circūciſis, & corroſis, ita, vt nihil reliquum ſit, memento tum.i. tunc, defeſſus ſperare domos, & locare ibi manu .ſ. tua, & moliri.i. munire, cum molimine aggere.i. mœnibus, prima tecta.i. prima caſtra, aut primam vrbem, hęc erat illa fames.ſ. quam pater prædixerat, hęc manebat nos ſuprema.i. vltima poſitura, modum.i. finem, exitiis.i. ærumnis, & calamitatibus, ad exitium trahentibus. Sunt qui legant, hæc nos ſuperare manebat, ſed non ſtat contextus. Quare.i. qua de cauſa, agite, adhortandi vox, & nos læti veſtigemus.i. exploremus, cum primo lumine ſolis.i. vt primum ſol craſtina ortus fuerit, quæ loca, ſupp. hæc ſint, ve, pro vel, qui homines habeant.i. habitent, ſup. & vbi, ſupp. ſint mœnia gentis.i. huius populi, & petamus diuerſa .ſ. loca, a portu .i. ab hoc loco Libate.i. offerte deguſtantes nunc Ioui.ſ. fatorum auctori, pateras.i. vina è pateris, & vocate.i. inuocate precibus genitorem Anchiſen, qui .ſ. nobis, talia ſignificauit, & reponite .i. iterum ponite, & multipliciter ſuperponite vina menſis, bene, vina, quia panis deerat. Ipſe effatus ſic, implicat .i. cingit, & inuoluit, deinde tempora .i. coronam capitis ſui, ramo frondenti .i. viridi, & precatur .i. adorat, & inuocat, genium .i. deum topicum, ac virtutem generatiuam loci, & tellurem primam deorum quia mater deum dicitur, & nymphas, & flumina adhuc ignota.i. deos fluminum adhuc ignotos, tum.i. deinde, poſt deos locorum inuocat noctem, & ſigna noctis orientia, & Iouem Idæum .i. qui apud Idam colebatur in Phrygia, licet etiam colebatur in Creta, quia ſequitur, & matrem Phrygiam .ſ. Cybelem ex ordine, quia prima reuerentia debebatur Ioui, & inuocat duplices parentes .ſ. ſuos, Cœlo.i. Venerem matrem, quæ erat in cœlo, & Erebo .i. Anchiſen patrem, qui erat apud inferos. Pater omnipotens .i. Iuppiter, ſignificans eius ſe preces exaudiſſe, clarus.i. lucidus, aut manifeſtus, aut, aër ſerenus intonuit ter ab alto cœlo.i. aëre, & ipſe quatiens manu, oſtendit ab æthere nubem ardentem.i. reſplendentem radijs, & auro.i. fulgore lucis. Rumor deditur.i. deducitur, & diuulgatur hic.i. iam, ſubito per agmina Troiana, diem quo condant mœnia, debita.ſ. fatis præmittentibus aduenisse, & ideo ipſi inſtaurant.i. ea nouo inſtituunt, quia priores defecerant certatim.i. cum certamine, epulas, atque ipſi læti, magno omine ſtatuunt.i. conſtituunt, crateras.i. magna pocula, ſeu vaſa vinaria & coronant vina. Cum.i. poſtquam, dies poſtera orta, luſtrabat .i. inſpiciebat, & purgabat terras, prima lampade.i. prima luce ſolis, ipſi diuerſi.i. in diuerſa abeuntes, explorant vrbem, & fines, & littora gentis, &, ſup. inueniunt, & explorando ab incolis diſcūt, hæc, ſupp. eſſe, ſtagna Numici fontis .i. qui nunc lacus, ſed olim, aquas multas effundebat inſtar fluminis, & hunc fluuium, ſup. eſſe Tybrim, & Latinos.i. populos fortis, habitare hic .i. in his regionibus.

ACCISIS coget dapibus conſumere menſas;) In lib. aliq. antiq. Ambeſis, legitur. [Hæc nos ſuprema manebat) In Rom. lib. Suprema manebant, ſcriptum eſt. [Deditur hic ſubito Troiana per agmina rumor) In antiquis, Dīditur, legitur. [Quo debita mœnia condant) In antiquis aliquot libris, Condent, habetur. [Poſtera cum prima) Vetera aliqua exemplaria, Primo, legunt, aduerbialiter. VARIAE LECT.

SERV. ORdine ab omni) Ex ci qualitate dignitatum quod apud Romanos in legatione mittenda hodieq. ſeruatur. [Auguſta ad mœnia) Augurio conſecrata. Hinc paulò poſt illud eſt, Tectum auguſtū, ingens. Et niſi in auguſto luco conſilium ſenatus hic nō poterant. Vnde templum Veſtæ non fuit augurio conſecratum, ne illuc conueniret ſenatus, vbi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pōpilij. Ad atrium aūt Veſtæ conueniebatur, quod a templo remotum fuerat. [Foſſa) Sulco, & ſunt iſta reciproca. Nam & ſulcum ponit pro foſſa, vt, Auſim vel tenui vitem cōmittere ſulco. [Multitq locum) Præparat. [Primasq. in littore ſedes) Ideo primas, quia imperiū, Lauinium tranſlatum eſt. Et ſciendum ciuitatem quam primo fecit Aeneas, Troiā dictā ſm Catonem, & Liuium, quod ipſe dicit, Nec te Troia capit. [Caſtrorum in morem) Hoc eſt breuem. [Pinnis, atque aggere cingit) Muro, in quo pinnæ ſunt. & eſt Synecdoche. [Aggere) Foſſa. [Iamque iter

Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant iuſſi, rapidisque feruntur
Paſſibus. ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum, primasque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.
Iamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque ſubibant:
Ante vrbem pueri, primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitantque in puluere currus;
Aut acreis tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque, ictuque laceſſunt;
Cum prouectus equo longæui regis ad aures
Nuncius, ingentes ignota in veſte reportat
Aduenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit auito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſiluis, & religione parentum.
Hic ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum

emenſi, turres ac tecta Latinorū) Hypermetrus verſus. [Muroq. ſubibant,) Alibi per accuſatiuum, vt, Aeneæ ſubit mucronem, ipſumque morantem Suſtinuit. Et hoc ſecundum naturam eſt. Nam, it ſub mucronem dicimus. nam per datiuū figuratum eſt. [Pueri & primæuo flore iuuentus) Bene Romanæ militiæ exprimit morem. Nam poſt pubertatem armis exercebantur, & ſexto decimo anno militabant. Quo etiam ſolo ſub cuſtodibus agebant. Nec eſt contrarium, Longa populos in pace regebat. Nam licet in pace eſſent, exercitium tamen agebat armorum. [Domitantque in puluere currus) Equos ſub curribus. [Acres arcus,) Fortes, & eſt κατάχρησις. Nam acrimonia mentis eſt. [Lenta) Mollia. [Ictu) Iaculatione. [Ingentes) Ex ſtupore nuncij laus oſtenditur Troianorum. Et bene nouitatis oſtendit opinionē. Ingentes enim eſſe, quos primum vidimus, opinamur. [Reportat) Aut re vacat, aut re, pro ad, poſuit, vt ſit adportat.
[Intra

[Intra tecta vocari) Diſſentit hoc loco à Romana conſuetudine. Nam legati ſi quando in cogniti venire nunciarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur, poſt ad eos egrediebantur magiſtratus minores, & tunc demum ſenatus extra vrbem poſtulata noſcebat. & ita ſi viſum fuiſſet admittebantur. Sed hoc prudenter fecit. Latinum nanque memorem vult eſſe reſponſi & auidum fatis ad externos videndos, per quos promittebatur felicitas. [Solio medius conſedit) Vt ſupra diximus, ſoliū eſt veluti armarium de vno ligno ad regum tutelam factum. Secundum alios, a ſoliditate dictum. Secundum aſperum per Antiſtichon, quod ſolum vnum capit, quaſi ſedium à ſedendo. Nam & ſella, quaſi ſeda dicta eſt. [Tectum auguſtum, ingens,) Domū, quam in palatio diximus ab Auguſto factam, per tranſitum laudat, & quaſi in Laurolauinio fuiſſe commemorat. [Horrendum) Venerandum, non ꝙ horrori ſit. [Hinc ſceptra accipere,) Hoc in palatio fiebat. [Curia templum,) Quia vt diximus curia niſi in augurato non erat loco. [Ariete cæſo) Hoc ſacrificium in ianua palatij fiebat feſtis diebus. [Perpetuis menſis) Longis ad ordinem coæquatis ſedentum. Maiores.n. noſtri ſedentes epulabantur, quem morem habuerūt a Laconibus, & Cretenſibus, vt Varro docet in libris de gente populi Rom. in quibus dicit quid a quaque traxerit gente per imitationem. [Ex ordine) Prout ſibi ſucceſſerant. Sane intelligendum eſt, ita vt nati fuerat, ſic eorum imagines fuiſſe compoſitas. [Ex cedro,) Quod lignum non facile conſumitur vetuſtate. Hoc genus ligni tinea neſcit, corruptionemq́ue ex antiquitate non ſentit. Vnde eſt cedria quæ chartam reſeruat. Hinc eſt illud, Et cedro digna locuti. Aut cedria peruncta, quoniam ligna cuſtodita conſeruat. [Vitiſator,) Non inuentor eius, ſed qui genus vitis demonſtrauit Italis populis. [Sub imagine falcem) Aut ſtatuæ exprimit geſtum, vt dicat, ita tenebat falcem, vt eam ſub vultu haberet, aut Sub imagine, ſub theca dicit, quæ ſimilis falcis eſt. [Saturnusq́. ſenex,) Antiqui reges nomina ſibi plerunque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiæ. Nam & ſupra ait, Veterum effigies ex ordine auorum. Et infert. [Alijque ab origine reges,) Hinc eſt quod apud Cretam eſſe dicitur Iouis ſepulchrum. Gabalus etiam Romanus imperator ſolem ſe dici voluit. Nā Heliogabalus dictus eſt. [Ab origine) Pro Aboriginum reges, ſed eſt metro prohibitus. [Pugnando vulnera paſſi,) Pugnando quaſi reges. [Sacris in poſtibus) Vbi ſpolia conſecrabantur. [Captiui) Pro captiuorum, noua figura eſt. [Criſtæ) Galeæ. A parte totum poſuit. [Ereptaq́ue roſtraq́ue carinis) Bene de omni genere prœliorum ſpolia illic demonſtrat fuiſſe. [Quirinali lituo,) Lituus eſt incuruus augurum baculus, quo vtebantur ad deſignanda cœli ſpatia nam manu non licebat. Quirinalem autem a perſona ſua dixit, qualem poſtea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel lituum.i. regium baculum, in quo poteſtas eſſet dirimendarum litium. [Succinctus trabea,) Toga eſt augurum de cocco & purpura [Ancile) Scutum breue. Regnante Numa cœlo huiuſmodi ſcutum lapſum eſt, & data reſponſa ſunt illic fore ſummam imperij vbi illud eſſet. Quod ne aliquando poſſet auferri, aut ab hoſte cognoſci, per Mamurium fabrum multa ſimilia fecerunt, cui & diem conſecrarunt, quo pellē virgis feriunt ad artis ſimilitudinem. Dicimus autem hoc ancile, & hæc ancilia. Anciliorum vero vſurpauit Horat. Anciliorum & nominis & togæ oblitus. Septem fuerunt, per quæ imperium Romanum tenetur. Acus matris deum, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Oreſtis ſceptrum Priami, Velum Iliones. Palladium, Ancilia. [Aurea coniux) Nam aliter non ſtat verſus. Et aurea per Ironiam dixit. Coniux vero, non quæ erat, ſed quę eſſe cupiebat, vt, Quos ego ſum toties iam dedignata maritos? Fabula talis eſt, Picum amauit Pomona Dea pomorum, & eius volentis eſt ſortita coniugium. Poſtea Circe cum eum amaret, & ſperneretur, irata eum in auem Picum maritum conuertit, nam altera eſt pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit, & domi habuit picum, per quem futura noſcebat, quod pontificales indicat libri. Bene autem huic ſupra lituum dedit, quod eſt augurū ꝓprium.

Solium.

Antiqua ex cedro, Italusq́ue, paterq́ue Sabinus,
Vitiſator, curuam ſeruans ſub imagine falcem
Saturnusq́ue ſenex, Ianiq́ue bifrontis imago,
Veſtibule aſtabant, alijq́ue ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Multaq́ue præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq́ue ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaq́ue, clypeiq́ue, ereptaq́ue roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, paruaque ſedebat
Succinctus trabea, læuaque ancile gerebat
Picus equum domitor, quem capta cupidine coniux
Aurea percuſſum virga, verſumq́ue venenis,
Fecit autem Circe, ſparſitq́ue coloribus alas.

Nam ancile & trabea communia ſunt cum Diali vel Martiali ſacerdote.

ASCENSIVS.

TVM ſatus &c.) Docet quomodo legationē inſtituit Aeneas & mittit centum oratoribus ad Latinum regem, ipſe interea ex fatorum promiſſione primæ vrbis iecit fundamēta, vt ſi forte expellere velit Latinus, habeat quo reſiſtat. Deſcribit prætere a patriç morem, & domus Auguſtæ.i. augurio conſecratæ, hoc eſt regiæ ſuperbam, & magnificam extructionem, & egregia decora. De quibus rebus, hæc ſunt Donati verba. [Tum ſatus Anchiſa) Quamuis fatis fideret, tamen humanitatis officium putauit ad regem legatos mittere, ne ob ſuperbiam, alienos fines inuadere videretur, tamen non expectato de pace reſponſo, vrbem deſignat, tantum ſpei in fatis repoſuerat. [Turres ac tecta) Primo enim, altiora ædificia, deinde, cum propinquius acceditur, humiliora cernuntur. [In puluere) Quia vbi melius animalia domantur, vbi difficilior tractus eſt. [Ictu) Vt non ferirent inuicem, ſed vt deſtinata percuterent. [Viros ingentes ignota veſte) Nam ex præmeditata re perturbato animo putauit ſe vidiſſe illos vltra humanam formam. Extollit autem regiam Latini, à pulchritudine ædificij & ab ornatu triumphali, non vt pictura fabularum. [Auguſtum) Vel quia domus fuit regum. vel quia reges ipſi ſibi regnandi auſpicia ſortiebantur. Illic enim poteſtatem ſumebant, & faſces erigebant. [Ex ordine) Ita vt nati fuerant. [Cedro) Ex cedro factæ, quia hoc lignum cariem non ſentit. Vel, cedria vnctæ, quę ligna conſeruat. [Alijque ab origine reges,) Refert ſe à ſpecialitate ad generalitatem, & vt compendio vteretur, & numerum augeret. In generalitate enim infinita æſtimatio eſt, & plus intelligitur, quam veritas habet. [Vulnera paſſi,) Vt gloriam ex defenſione libertatis oſtenderet. [In poſtibus arma,) Indicia hæc ſunt virtutis. [Curuęq́. ſecures) Omnia ſine numero poſuit, vt plus arbitraremur. [Ingentia) Vt oſtendat quanto labore retracta ſint. [Carinis) Vt appareat etiam nauali bello illos vicisse. [Lituum).i. regium baculū, in quo poteſtas eſſet dirimendarum litium. [Parua) Vel quia tales erant, aut magni precij, quia veteres non erant ambitioſi cultus. [Aurea) Ironice, quaſi intelligatur peſſima, & indignationem euat, quod talem virum ita tractaſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Satus.i. procreatus, & cretus, aut progenitus Anchiſa .ſ. Aeneas, iubet tum.i. tunc, centum oratores delectos, ab omni ordine.i. ex omni qualitate dignitatis, ire ad mœnia regis.ſ. Latini Auguſta .i. augurio conſecrata, omnes velato ramis Palladis.i. oliuæ paciferæ, cuius inuentrix dicitur Pallas, & iubet, ſup. eos ferre viro .ſ. Latino dona, & expoſcere Teucris pacem.i. amicitiam, & cōcordiam, & terræ permiſſionem. Haud mora ſupple fit, ipſi.ſ. oratores, iuſſi feſtinant, ſup. ire, & legationem ſuam perficere, & ipſi rapidi, id eſt præcipites, feruntur paſſibus.ſ. magnis. Ipſe, ſcilicet Aeneas auctor legationis, & princeps eius, deſignat mœnia humili foſſa, ſcilicet aratro, inducto ſulco, & molitur.i. mollibus, & vallis, munit locum, & cingit in ſtar pinnis, id eſt vallis acutis, atque aggere, id eſt terra aggeſta, atque accumulata, primas ſedes, id eſt habitationes, atque oppidum primum, in morem caſtrorum, id eſt vt caſtra metari ſolent. Et iam ipſi oratores iuuenes, quia ſenes in Sicilia manſerant, & vt formidabiles ſint, magis congrui erant iuuenes, emenſi iter, id eſt eis in eundo emenſi cernebant turres, atque arduas tecta Latinorum, hypermeter eſt verſus, ſed ſyllaba ſuperans abſumitur vocali ſequenti. & ſubibant muro, id eſt ſub murum, aut imminebant muro. & ibant quaſi ſub muro. Pueri & iuuentus primæuo flore, id eſt in primo flore æui ſui, exercentur equis, & domitant currus.i. equos currentes in puluere, quia illic facilius labuntur, & laſſi domantur, aut tendunt arcus acres, id eſt fortes, & acriter expellentes ſagittas, aut contorquent lacertis, id eſt brachijs ſuis, ſpicula.i. iacula, & haſtilia lenta.i. tenuia, & flexibilia & laceſſunt, id eſt fatigant, & impellunt ipſa, & curſu, & ictu, id eſt ſimul ex impetu curſus, & brachiorum viribus, ſup. tunc, cum.i. quando, nuncius.ſ. exploratos, & obſeruator limitum, prævectus equo,

cum

eum ipſi proditès eſſent, reportat ad aures regis longæui, viros ingentes.i.valde magno adueniſſe in veſte ignota, ille.ſ.rex, imperat, ſup eos vocari intra tecta, & cõſedit.i.ſedem accepit.medius .ſ.in ſolio auito.i.ſede regali, ab auis frequentata, quam ſolido lapide, aut ligno, ne quis adoriretur eos, factam ſolium vocabant. Deſcribit deinde, domum regiam, & ſitum eius, dicens, Tectum fuit, ſup in vrbe ſummis.i.ad arcem vrbis, auguſtum.i.augurio conſecratum, ingens.i.valde magnum, ſublime.i.erectum, centum columnis, exiſtens regia Pici Laurentis.i.laurentibus dominantis, exiſtens horrendum.ſ.tectum, ſiluis.i.lucis vicinis, & religione.i.anxia obſeruantia parentum. Omen.i.fauſtum initium, erat regibus accipere hic.i.ab hoc tecto, ſceptra.i.inſignia regalia, & attollere primos faſces.i.conſtituere primos lictores, qui faſces ferant hoc erat illis curia, hoc erat illis templum, aut hoc templum erat illis curia, ſed prior modus melior eſt. Hæ erant ſedes epulis ſacris.i.ſolemnibus, vt parentationibus, & viſcerationibus, & feſtorum dierum conuiuijs, & patres.i. proceres, & ſenatores, ſoliti, ſup. erant, conſidere hic menſis perpetuis .i. continuis, & ſine intermiſſione protenſis, & hoc ariete caſo.ſ.ad ſacrificium, & in ianua palatij feſtis diebus faciendum. Quinetiam.i.inſuper, effigies .i. ſtemmata, aut (reuera) ſimulacra veterum auorum, aſtabant veſtibulo .i. in primo introitu, ex cedro antiqua, quia cariẽ neſcit, & ſuccus eius vim conſeruatiuam habet, effigies .ſ. Italus, & pater Sabinus vitiſator.i.qui primus apud Italos vitem ſeuit, aut plantauit, ſeruans ſub imagine .i. ſimulacro ſuo ſalcem curuam, qua.ſ.vitem putare docuit, & Saturnus ſenex, & imago Iani bifrontis, qui primi reges Italiæ memorantur, & alij reges aborigines, qui paſſi ſunt vulnera Martia .i. qui perierunt in bello, pugnando ob patriam.i.ob ſalutem patriæ. Præterea, multa arma pendent in poſtibus ſacris.i.arma dijs conſecrata, ſuſtinentibus, vt currus capti.i.quos captiuis abſtulerunt, & ſecures curuæ, & criſtæ capitum.i.galearum, quę capitum ſunt monimenta, & ingentia clauſtra.i.repagula, & vectes, ac feræ portarum.ſ.vrbium captarum, & ſpicula.i.iacula, & clypei, & roſtra.i.monimenta ærea, aut ferrea, in prioribus partibus nauium, erepta carinis .i.nauibus, a parte totum accipiendo, quia priora potius eripiuntur, ipſe.ſ.rex, & ſacerdos, atque augur Picus, domitor equum.i. equorum.i.qui ad libitum equo, vti ſolebat in bello, qui Græce, ἱππόδαμος dicitur, ſedebat.ſ.in ſculpturis, ſuccinctus lituo.i.baculo augurali incuruo.i.quo loca templi deſignabat, & trabea.i.veſte augurali, parua.i.breui, vnde ſuccinctus dicitur gerebat ancile .i.breue ſcutum circuncisum, ſimile ancilis, quod tempore Numę cecidit, vt hic caſtius, & doctius recitet Seru. quàm ſupra, vbi à Beroald. repræhenſus eſt gerebat, dicit, læua .i. ſiniſtra, quia dextra lituum tenebat, quem .ſ. Picum, coniux aurea, per irriſionem.i.ſanè pulchra, & pretioſa.ſ.Circe, quæ coniux non erat, ſed eſſe volebat capta.i.irretita, cupidine.i.amore, aut cupiditate amoris, fecit auem, percuſſum .i. percutiendo eum virga .ſ. magica, & faſcinatoria, & verſum .i. tranſmutatum, venenis, id eſt veneficio eius, & ſparſit alas .ſ. Pici, in Picum auem, mutatis coloribus .ſ. varijs, viridibus, & ſubrubeis, atque ſubcroceis, qualis hodie cernitur, diciturq́. Picus Martius, qui roſtro arbores cauat.

VARIA LECT. TVRRES ac tecta Latinorum) In libris nonnullis admodum vetuſtis, Turres ac tecta Latini legitur. [Muroq́. ſubibant,) Io Romano libro, Muros, per accuſatiuum eſt [Cum prouectus equo) In libris omnibus antiquis quotquot habui, vno exemplo legitur, Præuectus. Eſt & vbi loco particulæ, cum ſcriptum ſit, Tum. [Vrbe fuit media,) Veteres libris nonnulli vna cum Mediceo, Summã, nonnulli Media legunt. [Hinc ſceptra accipere,) In antiquis pleriſque libris, Hic ſceptra adcipere legitur. [Hæ ſacris ſedes epulis,) In Romano libro, Hæc, vnitatis numero legitur. In reliquis plurale eſt. In Mediceo, Sacræ ſedes. [Antiqua ex cedro) In veteribus libris quos legerim, Antiqua è cedro, abſque x, litera legitur. In alijs abſque vlla præpoſitione, Antiqua cedro, vt in Mediceo habetur. [Martia qui ob patriam) In Rom. lib. Martiaque, legitur.

COEL. RHOD. STIBAS denique, à Cyprijs etiam bunos dicitur. quanquam in montibus conditæ vrbes, Buni appellentur, quoniam voce ea Græcis, collis indicatur. Sed & ceſpitibus ſurrectas aras ita vocant. Sedilia item diſcumbentium videtur ſpondas nuncupaſſe Virgilius, cum de Didone ita ſcribit:

Aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles, lectum ex folijs. Sed & cœnitam eodem modo alibi. Legimus in hiſtoria, Fęminas cum viris cubantibus ſedentes cœnitaſſe. Lectiſternio præterea Iouis, Ipſe in lectulum, Iuno & Minerua in ſellas ad cœnam inuitabantur. Nec me fallit, Seruium grammaticum ſcribere, Maiores noſtros ſedentes epulari ſolitos, eumq́ morem habuiſſe a Laconibus & Cretenſibus, ſicuti, inquit, Varro docet in libris. De gente populi R. & proinde Virg. ita ſcripſiſſe.

Hæ ſacris ſedes epulis, hic ariete caſo,
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

SERV. PLacido prior edidit ore) Bene placido, Legatorum .n. fuerat, vt ipſi ante loquerentur. Sic ſecundo, Viſo flens ipſe videbatur. [Dicite Dardanidæ) Aut ex veſte eos Troianos eſſe cognoſcit, quæ erat propria gẽtium ſingularum. Aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus famam, quæ eos venire nunciauerat, eadem etiam Troianos eſſe dixiſſe. Vnde infert. [Auditique aduertitis æquore curſ.) Dardanidæ autem, ac ſi diceret cognati. [Errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti) Duo quærit. Si voluntate veniſtis, quid petitis? Si neceſſitate, tempeſtas vos an error aduexit? [Vada cærula) Cærulum eſt viride cũ nigro, vt eſt mare. [Qualia multa) Ad duo reſpexit, errorem & neceſſitatem. [Portuq́. ſedetis,) Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. [Ne fugite) Ne fugiatis, ne ignoretis. [Saturni gentem) Iuſtæ generis. [Sponte ſua, veteriſque dei ſe more tenentem) Xenocratis eſt, qui cum primus philoſophiæ ſcholam aperuiſſet (quod antea in porticibus Philoſophi tractarent) & interrogatus eſſet quid præſtare poſſet diſcipulus: Rñdit, vt id voluntate faciant, quod alij iure coguntur. [Veteris) Antiqui, ac ſi diceret, aurei ſeculi imagine viuimus. [Fama eſt obſcurior annis) Ac ſi diceret, niſi eſſet iam vos ſciretis. [Auruncos ita ferre ſenes,) Apud veteres hiſtoriæ hoc genus fuit, vt maiores nata anteacta poſteris indicarent, quod hic indicat locus. Lucanus apertius, cum eſſet de Antæo narraturus ait, Cognita per multos docuit rudis incola patres. Quia adhuc nec annales erant, nec hiſtoriæ. Aurunci vero, Italiæ populi antiquiſſimi fuerunt. [Ferre) Autem, quaſi cum oſtentatione iactare. [Dardanus,) Iuppiter cum Electra Atlantis filia Corithi regis Italiæ vxore concubuit. Sed ex Iouis ſemine natus eſt Dardanus, ex Corithi Iaſius. Dardanus profectus ad Phrygiam Ilium condidit, Iaſius vero Thraciam tenuit, vbi eſt Samos. quã hic Samothraciam nominauit. Nam Iunonis alia eſt Samos inſula. Quanquam ciuitas Thraciæ quæ eſt in Cephalonia, Samos dicitur. Vnde poſtea cum rn[?]ſum eſſet, Antiq́ exquirite matrem, & Aeneas Italiam peteret, profectus ad Thraciã, Samothracas deos ſuſtulit & pertulit ſecum propter originem matris. [Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,) Quia erant & Cretæ, addidit Phrygiæ. [Coriti) Oppidum & mons dictus à rege patre Dardani. [Auget) Addit, adiectione ſ. nominis ſui.

Tali intus templo diuum, patriaque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocauit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore.
LAT. Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & vrbẽ,
Et genus, auditique aduertitis æquore curſum)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cuius egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Siue errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis:
Ne fugite hoſpitium, ne ue ignorate Latinos,
Saturni gentem, haud vinclo, ne legibus, æquam,
Sponte ſua, veteriſque dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamq. Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum;
Aurea nunc, ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.

ASC. TALI &c.) Docet rũ qua beneuolẽtia, & affabilitate ſermonis, rex Latinus ſuſcepit Troianos, oſtẽdentes eos ex Italia, originẽ per Dardanũ traxiſſe. De qua re dicit Don. ſic. [Dicite Dard.)

Prior verba facit, vt facilitatem ſuam, & beneuolentiam in eos demonſtret. Poterat aũt ex veſte, Latinus, q multa experientia eſſet, Troianos cognoſcere. quod non poterant per tenebras æſtimare, illi qui erant extra portas. [Errore viæ) Quia in obſcuro cælo, in quo via eſt nauigantibus. ab illa errare pñt, vel et tempeſtatis inde abſtrahi. [Ne fugite hoſpitium) Non modo concedit quod ſua auctoritate iam ſumpſerant, q ripas tenacũt, ſed vltra id hoſpitiũ offertur. Ex cognatione aũt, q Troianis cũ Italis eſt, oſtendit eos poſſe capere oẽm fiduciam [Dardanos) Iam explicat, qđ propoſuerat. cũ dixit, Dicite Dardanidæ. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus ſedens intus, tali tẽplo diuum. i. diuoꝝ, & ſede patria. i. quam paterna hereditate poſſidebat, vocauit Teucros in tecta ad ſeſe. i. ſeipſum. Atq; ipſe prior, vt. ſ. beneuolentiã ſuam indicet, edidit. i. elocutus eſt, ore placido. i. beneuolẽtiã indicante, ingreſſis. ſ. Troianis oratoribus. Hæc. ſ. ſubſequentia verba, O Dardanidæ, & q ſtupebant ſe vocari Dardanidas, addit, neq; enim. ſ. nam, non neſcimus. i. bene ſcimus, & vrbẽ, ſup. veſtram, videlicet Troiã, & genus, ſup. veſtrũ, & vos auditi. i. cogniti, ex auditu, & relatione, q ſæpe audiuimus de vobis, aduertitis æquore. i. per æquor, curſus, ſup. veſtros, ad nos, dicite ergo, qđ petitis, & q cauſa, aut cuius rei agẽtes, rates veſtras vexit ad littus Auſoniũ. i. Italicum, & ad pacẽ Auſoniæ, per tot vada cærula. i. cærulea, hoc eſt cærulei coloris, hoc eſt per tot maria periculoſa. Siue vos acti errore viæ, ſeu tempeſtatibus, qualia. ſ. mala, vt errorẽ, & tempeſtatem nautæ patiuntur multa in alto mari, tetigiſtis ripas fluminis. ſ. huius, hoc eſt Tyberis, & ſedetis portu. i. ad portum, ne fugite. i. ne fugiatis, aut vitatis, hoſpitiũ. ſ. noſtrum, ne ue. i. vel non ignorate. i. cognoſcite Latinos. gentẽ Saturni. i. cui Saturnus aliqñ præfuit, æquam. i. iuſtã, aut vinclo nec legib. i. nec metu ſupplicij, nec iuſſu legũ, ſed, ſup. ſponte ſua. i. ſuapte natura, & tenentẽ ſe more veteris dei. ſ. Saturni. quo regnãte, aurea erant ſecula, & ſumma ſine legibus æquitas, dictitãte. i. cuilibet conſcientia, qđ facere debebat, vt ſub lege naturæ, viuebatur olim. Atque equidẽ. i. ego certe memini, ſed, ſup. fama eſt obſcurior annis. i. pp annoſitatẽ qa multi interfuerunt anni (aut fama eſt obſcurior q mentio per annos ſic, qa nõ adeo multi interfuerunt anni, ſed prior modus præſtat) Aruncos. i. antiquiſſimos populos Italiæ. ab Aruca ciuitate, quam Auſon filius Vlyſſis, & Calypſus, ædificauit dicto ſenes. i. annoſos, ferre. i. recitare, ita vt. ſ. Dardanus ortus, his agris penetrauit ad vrbes Idæas Phrygiæ, q eſt & Ida in Creta, & ad Samũ Threiciam, q fertur. i. quæ nunc Samothracia. Aurea. i. pulcherrima, regia cæli ſtellantis. i. ſtellati, aut ſtellas ferentis, accipit ſolio. i. ſede regali, illum. ſ. Dardanũ, profectũ. i. q profectus eſt, hinc. i. ab hac regione, à ſede Corinthi. i. illius oppidi, Tyrrhena. i. qđ eſt ad mare Tyrrhenũ & ipſe acceptus addit. i. auget, altarib. i. ſacrificijs ſibi factis, numa cũ diuoꝝ. i. ipſe nunc inter deos ſuperos verſatur, eoꝝ catalogo aſcriptus. Seruius legit, addit, pro auget. Alij vñ, auget, legunt.

VARIA LECT. TALI intus templo diuum, patriaq. Latinus) In antiquis nonnullis exemplaribus legere eſt, Tali intus temploque deum, patriaque. Alij habent, Tali intus diuum templo, vt in Medicæo eſt. [Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto) Veteres aliquot libris, Qualia ſæpe mari, legunt. [Veterisq. dei ſe more tenentem) Sunt veteres libris in quibus, Ferentem, pro, Tenentem, ſcriptum inuenias. [Auruncos ita ferre ſenes) In libris aliquot antiquis, Auricomos, poſitum eſt. [Idæas Phrygiæ penetrauit) In Romano libro, & quibuſdam alijs, Penetrarit, legitur. [Accipit, & numerum diuorum altaribus auget) In nonnullis antiquis libris, Addit, legitur.

SERV. VOce ſecutus) Plerunq; .n. conſentimus, & tacemus. [Rex) Cõciliatio ab honore, inde a genere. [Succedere terris;) Vt, Succedoque oneri [Nec ſidus) Aſpectus ſiderum. Nã tempeſtatem ſupra dixit, nec eſt bis idem poſitũ. [Vrbem Afferimur) Ad vrbem ferimur. [Extremo veniens) .i. primo. Nam alias Rediens diceret, non Veniens. [Dardana pubes Gaudet auo) Generis origine. nã auus non eſt Troianorum Iuppiter, ſed Aeneæ ſolius per Venerem. [Quanta per Idæos) Ad illud reſpondit: Auditiq; & aduertitis æquore curſum .i. non mirum eſt, hæc te audiſſe quæ vniuerſus orbis agnouit [Tempeſtas) Vis bellorum. [Actus) Colliſus. [Fatis) Per tranſitum, & Troianos eximit culpa, & Græcorum detrectat laudem. [Tellus extrema) Vt eſt Britanniæ, & omnium inſularum Oceani. Refuſo autem, reſtuo, vt Lucanus indicat. & ex hoc Homeri, αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπεν ῥόον Ὠκεανοῖο, ἀπὸ δ' ἵκετο κῦμα θαλάσσης εὐρυπόροιο. [Et ſi quem extenta plagarum [Quattuor) Audierunt autem illi qui ſeparantur Zona ea quæ eſt in medio quatuor .i. terrenos. Significat autem Antipodas, [Iniqui) Intemperatæ vel ardentis. [Diluuio ex illo) Ex illa vaſtitate. Alij diſtinguunt, & mutant ſenſum, vt ſit: Quos dirimit plaga ſolis ardentis, ex quo mundus eſt conſtitutus, hoc eſt, ex quo chaos eſſe deſijt. [Dijs ſedem exiguam patrijs) Pia & verecunda petitio. [Littuſq; rogamus Innocuum,) Non quod nulli noceat, ſed cui vindicatio nulli poſſint nocere. Aliter ſerpentes innocuos dicimus. [Cũctis vndamque, auramq. patentem) Iſta .n. omnium ſunt. [Indecores, Decus, decoris facit, decor, decoris, ſed hic indecor dicimus, hic indecus non poſſumus dicere. Vnde indecores, cum Co breuis ſit, aut Syſtole eſt, aut certe dicimus nominatiuum non inueniri vt in multis nominibus fit. Nam indecus lectum non eſt, quod & melius eſt. Nam Syſtole ſine exemplis fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit ſua coniunctione etiam ornari Italos. [Aboleſcet) Abolebitur, & vſus eſt inchoatiua forma, cũ opus non eſſet. [Troiam) .i. Troianos. [Fata per Aeneæ iuro) Quem iam nouit Latinus oracula .ſ. Fauni, per qđ audiuit, Externi venient generi. [Siue fide, ſeu quis bello eſt expertus, & armis) In his .n. dextera comprobatur. [Vittas) Quæ pendebant in ramo oleagino: Alibi: Et vitta comptos voluit prætendere ramos. [Huc repetit) .ſ. Dardanus .i. Aeneas, qui & Dardanus vt diximus ſupra, vocabatur. Et bene Repetit, non Petit quaſi ſua [Ingentibus) Delijs, quæ magna conſtat fuiſſe. [Fortunæ parua prioris) Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur ait Parua. ne deformaret (nam durum eſt aliquid ab infelicibus accipere) ait Fortunæ prioris. [Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras) Pateram ſignificat. [Hoc Priami geſtamen erat) Diadema dicit, nam ſceptrum dicturus eſt.

POE. Dixerat, & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus.
IL. Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ, littus ue feſellit:
Conſilio hanc omnes, animiſque volentibus vrbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens ſol aſpiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. rex ipſe Iouis de gente ſuprema
Troius Aeneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſæuis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus vterque
Europæ, atque Aſiæ fatis concurrerit orbis:
Audijt & ſi quem tellus extrema refuſo
Submouet Oceano, & ſi quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui.
Diluuio ex illo tot vaſta per æquora vecti,
Dijs ſedem exiguam patrijs, littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis vndamque, auramq; patentem.
Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur
Fama leuis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Troiam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Aeneæ iuro, dextramque potentem,
Siue fide, ſeu quis bello eſt expertus, & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod vltro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere ſibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum veſtras exquirere terras
Imperijs egere ſuis. hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iuſſiſque ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cum iura vocatis,
More daret populis, ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor veſtes.

[Sacerq.

[Sacerq. tiaras,) Pileum Phrygium dicit. Et ſciendum hic tiaras per vim partis tem dictum. Nam hæc tiara dicuntur. Melius ergo Iuuenalis. Et Phrygia veſtitur bucca tiara.

ASC. DIXERAT, &c.) Recitat argutiſſimam Ilionei reſponſionem quæ in genere delibaratiuo verſatur. bene autem Ilioneo, qui ex Mercurio ortum habet, facundia attribuitur. Eſt.n. facundiæ deus, Mercurius, vnde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, præ'cedit autem captare beneuolentiam Saturni, ea eo quod ijs auctoribus, & fatis iubantibus, in Italiam venerint, vnde originem traxerunt. De hac re dicit Donat, ſic. [Rex, genus egregium) Cum ſe beneuolum oſtendiſſet Latinus, non omnino laborauit in texendo exordio Ilioneus, nec tamen penitus omiſit. [Fauni,) Vnde hoc cognouit Ilioneus? nempe ex ſimulacris quæ erant in veſtibulo. Breuiſſime autem amplectitur, quæcunque dixit Latinus, nec potuit in tanta breuitate magis extollere genus Troianum. [Ab Ioue principium) Plus dixit, q Latinus. Ille.n. Dardanum, ex Italia veniſſe, hic vtrique generi ab Ioue principium eſſe demonſtrat., & confirmandæ rei cauſa, rem ſæpius repetit. [Suprema) Vt enumeratione maiorum ipſe videatur finis, propinquior cauſa oſtenditur Aeneas, quia nepos erat Iouis. [Quanta) Vt commiſerationem concitaret, narrandæ erant deſolationes, ſed remouendæ erant moræ. vt quamprimum legationem exponeret. ergo breuiter illa tangit. [Diluuio) Non bello. Nam ex bello, aliquid remanet Ex diluuio vero, nihil. Nam omnia tollit. [Tot vaſta) Poſt calamitatem belli, durior caſus nos excepit. [Dijs ſedem exiguam) Facilem, & honeſtam petitionem oſtendit. Ex commemoratione autem deorum, etiam hominibus petere videtur. Nanque numinibus præbentur ſedes cultore neglecto. [Littus) vt demonſtret, quod ad homines pertinet, nec difficile, nec oneroſum. [Non erimus indecores,) Noſtis dicere, ornabimus regnum, ne hæreticas. [Leuis,) Nec pro leui ducimus, quidquid præſtiteris. [Fide,) Laudat fidem, quæ neceſſaria eſt in ſocietate regni. Hæc ille. Quærit ergo Don. vnde Ilioneus ſciuerit Latinum eſſe progeniem Fauni, & purgat. ſed ſatis frigide, vnde malim dicere Troianos, priuſquam a rege mitterentur diſquiſiuiſſe, quis ſit, & quo ſanguine cretus, nam omnis eſt oratoribus paratam habere orationem, in qua reges, à genere, à geſtis, a virtute, a fortuna, a forma, aliiſq. laudent. Diſquiſiuerunt autem, qui exploratum miſſi erant per diuerſa vt ſcirent q loca, & qui eorum habitatores ſint, vnde & fluminis, & Numici nomina, didicerunt ab incolis, potuerunt & regis genus diſcere ſed ne multis enitendam. Ordo talis eſt. Dixerat. Latinus & Ilioneus facundiſſimus. ſ. inter oratores, ſecutus eſt voce. i. approbauit ſermone dicta. ſ. Latini, ſic, aut ſecutus eſt voce, locutus eſt ſtatim poſt dicta Latini ſic. O rex genus egregium Fauni. ſ. filius dei, nec hyems. i. tempeſtas, atra. i. caliginoſa, & nubiloſa, ſubegit nos actos fluctibus. s. non ſubacti ſumus fluctibus, tempeſtate compulſi, ſuccedere veſtris terris. i. ſubintrare veſtras terras nec ſidus aut littus feſellit nos regione. ſ. ignota viæ, ſed ſup. nos afferimur omnes, hanc vrbem. i. ferimur ad hanc vrbem, conſilio. i. deliberatione certa, & animis volentibus, quod dicunt, dei fecerunt, affirmo, dici exiſtentes pulſi regnis, quod ſol veniens olympo extremo. i. a prima parte cœli aſpiciebat quondam. i. olim maxima. i. potentiſſima, & opulentiſſima, hoc eſt pulſi a regno Troiano Principium generis, ſup noſtri, eſt, ſup. ab Ioue, ſup. pubes Dardana. i. a Dardano orta. Troiano gaudet Ioue auo quia fuit pater Dardani, & ipſe rex. ſ. noſter, Troius, Aeneas exiſtens de ſuprema. i. ſumma gente Iouis miſit nos ad tua littora. Quanta tempeſtas. i. perturbatio bellorũ, effuſa Mycenis. ſ. patria Agamemnonis, vrbe in Peloponeſo, ſæuis. i. immanibus, propter principum eorum terit. i. debacchata ſit, per campos Idæos. i. Troianos, & quibus fatis acta. i. impulſos, vterque orbis. i. vtraque pars mundi, & Europæ, & Aſiæ, ſup. adijt. i. timuit, ſup. ſi ſup. quis eſt, quem tellus extrema. i. remotiſſima, ſubmouet. i. ſeparat a noſtris, Oceano. i. per Oceanum, refuſo. i. refluo. i. quem ſeparat à globo terræ, mare Oceanum interfuſum, vt ſi qui fuerint in Britannicæ partibus, ij. n. dicuntur ab hoc mundo ſeparari, vnde in Buc. Et penitus toto diuiſos orbe Britannos. & ſi, ſup audiuit, ſup. quis eſt, quem plaga. i. regio ſolis iniqui. i. nimium ardentis & torrentis, extenta in medio quattuor plagarum, hoc eſt quinta, quæ ampliſſima in medio terræ, & torrida ſemper ab æſtu, & vtrinque habet duas, vnam temperatam, & vnam frigore inhabitabilem, ſi quis ergo eſt, quem plaga illa. i. zona torrida, dirimit. i. ſeparat a nobis, quia cum torrida zona ſit impenetrabilis, dubitatur an quiſquam in terra habitabili habitet, ab ijs inquam dubitatur, qui credunt omnes homines ab vno ortos, ſi quis tamen, aut vltra torridam zonam ſit, ſiue extra mundum inſulis Oceani conſtitutus, is, inquit, inaudiuit commotionem Troiani belli, q. d. non eſſe mirum, ſi Latinos audiuerit de Troianis loqui. Nos vecti ex illo diluuio. i. bellorum inundatione, aut incendio, per tot vaſta. i. valde ampla æquora, rogamus. i. petimus dijs patrijs ſedem exiguam, & littus. i. extremum terræ, innocuum. i. in quo nos innocui habitemus, & rogamus, vndam & auram. i. aerem, hoc eſt communionem aquarum, & aeri patentem cunctis, eſt ergo omne bellum pro terris, nam ignem attingere nequimus, niſi ſit in terris. Nos non erimus indecores. i. ad dedecus, regno. ſ. veſtro, nec fama veſtra feratur leuis. i. parui momenti, ac pondeeis, aut, pro vel, gratia tanti facti, non, ſup. aboleſcet. i. in obliuione, aut abolitionem ibit, nec pigebit Auſonios accepiſſe. i. quod ipſi acceperint, gremio. i. receptaculo terræ ſuæ, Troiam. i. Troianos, qui Troiam nouam extruant. Ego iuro per fata Aeneæ quæ. i. impulerunt ipſum Italiam petere, & per dextram Aeneæ, potentem, ſiue quis eſt expertus, ſup. eam, aut eum, ſide. ſ. periculum fecerit debile eius, ſeu bello, & armis, hoc eſt, qui potens eſt, & fidem ſeruare, ijs qui ipſum beneuole ſuſceperint & acre bellum inferre ijs qui eum repulerint per virtutem, ergo dextram eius iuro, inquit, quod, ſup. multi populi, & multæ gentes, petiere, & voluere nos adiungere ſibi, ne temne. ſ. ne contemnas, igitur. i. ideo, ne forte contemnas nos, quod nos præferimus vittas, vltro habemus ſ. nobis. i. ante nos, vittas. i. ſerta, alligata ramis oliuæ quos in ſigno pacis præferebant, & verba precatum. i. humilem orationem, more ſupplicantium. nec ideo quia humiles, & pacifici acceſſimus ad te nos contemnas, quia, quod a ſe petimus, multi vltro obtulerunt, ſed fata deorum. ſ. deorum, egere. i. coegerũt nos, ſuis imperijs & exquirere veſtras terras, quia Dardanus. ſ. auctor generis noſtri, ortus eſt hinc. ex his terris, & Dardanius. ſ. Aeneas, qui & Dardanus dictus eſt, aut qui de ſanguine Dardani cepit, it huc. i. ad has terras, in quibus nũc ſumus, & Apollo vrget. i. conſtringit, manere ingentibus iuſſis. ſ. ſuis, hoc eſt Dei, oraculis, ad Tybrim Tyrrhenum. i. qui fluit ad mare Tyrrhenum, & ſup. ad (non. n. bis ponitur ad in textu) ſacra vada fontis Numici. Præterea. ſ. rex Aeneas, dat tibi parua munera prioris fortunæ. ſ. reſpectu prioris fortunæ. ſ. reliquias receptas, ex Troia ardente, quod ad ſit, ne propter proditionem putaretur, a Græcis accepiſſe Anchiſes, pater. ſ. Aeneæ, libabat. i. libare ſolebat ad aras, hoc auro. i. hoc poculo aut alio vaſo aureo & id dicens, vtitur eba: vas aureum. Hoc. ſ. quod ubi nunc repreſento, erat geſtamen. i. ornamentum Priami, cum. i. quando, daret more. i. & ex conſuetudine populis vocatis. ſ. calendis. alludit ergo ad morem Romanum, iura. i. edicta, & leges, & erat, inquit geſtamen ſceptrum, in manu, tiaras. i. pileus Phrygius, ſacer. i. quo in ſacris vtebatur, & veſtes labor Iliadum. i. aut mulierum, acu pingentium, aut Phrygiorum, qui acu pingunt veſtes regias & ſacras.

VESTRIS ſuccedere tectis;) Sunt & qui Tectis, legant. [Concurreret orbis,) In Rom. lib. concurrerit, habetur. [Audijt & ſiquem tellus) In Rom. lib. quam, legitur. Bello eſt expertus,) In Mediceo, abſque verbo, eſt legitur. [Vittas, ac verba precantum) In libris plerisque veteribus legere eſt, vel, Et, vel, Ac verba precantia. In aliquot vero antiquis lectio nemendate, Preferimus manibus, vittasq. precantia verba. [Imperijs egere ſuis) In libris aliquot antiquis, Cogere, legitur. VARIA LECT.

SERV. OBtutu tenet ora,) Ordo eſt, Latinus defixa, tenet ora, & obtutu. i. intuitu ſolo hæret immobilis. [Intentos voluens oculos:) Cogitantis eſt geſtus, ſic de Boccho Maurorum rege. Saluſtius. Vultu, & oculis pariter atque animo varijs. [Regem Picta mouet, Quippe regem, & in purpura

POE. Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis hæret,
Intentos voluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoque moratur:
Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem:
Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari

labor Iliadum. [Portendi) Portendi prædici, ſignificari. [Paribus Auſpicijs,) Pari poteſtate. & te ctum eſt ex communis, vt diximus ſupra. [Dij nostra incepta ſecundent,) Antiquo more locuturus de publicis rebus, id eſt pace & nuptijs litæ, facit ante deorũ commemorationem, ſicut etiam

Auſpicijs, hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ai . LA Dij noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum: dabitur Troiane quod optas.
Munera nec ſperno. non vobis rege Latino,
Diuitis vber agri, Troiæ ue opulentia deerit.
Ipſe modo Aeneas (noſtri ſi tanta cupido eſt;
Si iungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adueniat, vultus ne ue exhorreſcat amicos.
Par mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni:
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, virgo gentis quam iungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. hunc illum poſcere fata
Et reor, &, ſi quid veri mens augurat, opto.
PO. Hæc effatus, equos, numero pater eligit omni.
(Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.)
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Aeneæ currum, geminoſque iugales
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creauit.

In omnibus Catonis orationibus legimus, Hinc eſt in diuinatione, Si quid ex aliqua vero oratione, Iouem ego Optimum Maximum. Ipſe etiam Virg. Præfatus diues ſolio rex mihi ab alto. [Auguriam) pp quod dicta ſunt. Quod optat i. pax. [Nec ſperno) quæ dixerat Fortunę parua prioris Munera. Et eſt Liptotes i. libēter accipio. [Vber agri) Vbertas. Alibi: Pecoriſque & vitibus almis Apulus vber erit. Et eſt maior petitione promiſſio. Nam illi tantum litus petierant. [Pacis erit) Fœderis, ab eo qđ ſequitur id, quod præcedit. [Tyranni) Græce dixit. i. regis. Nam apud eos tyranni, & regis nulla diſcretio eſt, licet apud nos incubator imperij, tyrannus dicatur. Sanè apud Græcos hic, & hæc tyrannus declinatur. [Eſt mihi nata) Male multi arguunt Virgiliū, quòd Latinum induxit vltro ſiliam pollicentem. Nec oraculum conſiderantes, quia Italo dari non poterat, nec Aeneæ meritum quem debebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terent. Hac fama impulſus Chremes, vltro ad me venit, vnicam gnatam ſuam Heſiod. etiam περὶ τῶν γυναικῶν inducit multas Heroidas optaſſe nuptias virorum fortium. [Sortes) Abuſiue pro oraculis poſuit. nam non proprie dicuntur ſortes. & hic a Fauno oraculum, non ſortes acceperat. [Plurima cœlo Monſtra ſinunt:) Aut per augmentum dixit. aut & alia viſa intelligamus. nam duo, non ſunt plurima. [Hoc Latio reſtare canunt) Hoc Italiam manere ſignificant. Nam ſi dicimus, hoc mihi reſtat i. manet me illa res. [Mens augurat) Auguro dicimus ſecundum Plinium, cum præſagio mentis futura colligimus. Auguror vero tunc, cum futura veris captamus augurijs. [Numero omni) De trecentis. Et perite, nam in legione non niſi trecenti equites erant qui habebant ſex millia virorum. per quod oſtendit tantam habuiſſe legionem Latinum. Vnde & alibi, Tercentum ſcutati omnes, Volſcente magiſtro. [In præſepibus altis) Multa non propter ſe, ſed propter illud dicuntur. Nam per præſepia alta, equorum magnitudo monſtratur. Homerus, ποδηνεκὴς i. per longas veſtes. [Ordine) Pro meritis ſingulorum. [Tapetis) Tertio declinatur hoc nomen tapetum tapeti, vt templum templi. Vnde eſt his tapetis hoc loco. Item, hoc tapete huius tapetis, vt ſedile ſedilis. Vnde eſt: Qui ſorte tapetibus altis Extructus. Declinatur & Græce ὁ τάπης τοῦ τάπητος. Vnde eſt, Pulchrorque tapetas. [Demiſſi monilia pendent) Suſpendenda pronunciatio eſt, & ambitus maior eſt. Nam monilia non nihil hominum dicimus, quæ nunc ad laudem pro phaleris poſuit. [Patri quos Dædala Circe) Ingenioſa, & hoc fingit eam feciſſe. Tractum autem eſt de Homero, qui tales equos habuiſſe inducit Anchiſen. Et bene eſt compoſitum ad illud quod ſupra ait, Troiæ ue opulentia deerit, Vt Troiani nihil de priſca rerum copia abeſſe videatur. [Spirantes) Autem de equis abuſiue dixit, quod eſt hominum proprium [Nothos) Materno ignobiles genere. Eſt autem nomen hoc Græcum. Nam Latine quemadmodum dicatur non eſt.

ASCENSIVS.

TALIBVS Ilionei dictis, defixa Latinus Obtutu tenet ora, ſ. loqui immobilis hæret, Intentos voluens &c) Docet commouisse fuiſſe Latinum regem, ex ſermone Ilonei, ex quo intellexiſſe videbatur illum generum, quem fata prædixerant aduenisse: vnde, Tandem lætus ait, Dij veſtra incepta ſecundent, Reſpōdet ergo beneuole, & donatos magnis muneribus remittit eos cum ſumma beneficentia, rogans, vt regem hoſpitio ſuſcipiendum, adducant ea ſpe, vt illum, natæ ſuę matrimonio copulet. De qua tedieu Don. ſic. [Intéros oculos) Quod eſt capientis conſilium. Nā oculi, per diuerſa vagantes, ſecum animum trahunt, & a fixa cogitatione abſtrahunt. Sed ſi intentos, quomodo voluens? quia tacitarum cogitationum, eſt mouere oculos, cum animi æſtus per diuerſa raptus, ita quo ierit, redieritq. animus oculorum ſignis oſtendit. [Tandem) poſt diuturnam cogitationem. [Lætus) Quđ repererat felices exitus. [Noſtra icepta) Quod magnopere deſideramus compleri optamus. hoc optatū pertinet ad nuptias filiæ, de qbus diutius cogitauerat. [Qđ optas) Breuis, ſed pleniſſima promiſſio [Troiane) Nam nomē Ilionei ignorabat. [Tyranni) Hoc nomen poſterioribus ſeculis infamatum eſt. Nam reges quoque Tyranni dicebantur. Eſt mihi nata verecunda oblatio, & aduerſus omnem exprobationem munita, ne forte illud dici poſſet Tereor. Aliquid monſtri aluor, & quoniā neomini obtrudi poteſt, itur ad me. [Opto) Ad laudē Aeneæ [Inſtratos oſtro) Stratis purpureis ornatus. [Monilia) Ornati in formam mulierum. Mirum autem beneuolentiæ in Troianos ſignum. Nam qui pedibus venerant, non debebant ad futurum generum niſi equites, redire. Aeneæ vero, mittit bigas honoris, virtutiſq. cauſa Honoris, vt curru vectus ad ſocerum cum dignitate veniret. Virtutis, quia currus, & equi inſtrumenta bellorum ſunt, & ne ad generum potentiſſimus rex, leue donum mittere videretur, equos mirifice laudat. [Dædala) Viuaciſſimo ingenio, vt Dædalus fuit. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus tenet talibus dictis. i. propter talem orationem Ilionei, ora defixa obtutu. i. cum firmo inſpectu cōtinuo deorſum, vt cogitabundi ſolent inſpiciendo, & hæret. i. inhæret per viſum, ſolo i. terræ, exiſtens immobilis, & voluens oculos intentos. i. ipſe intentus. Nec purpura picta. ſ. ſeu, opera Phrygionum, mouet. i. afficit, & delectat, aut ſollicitat, tantum. i. intantum, regem. ſ. Latinū quantum moratur in connubio, & thalamo natæ, animaduertens. ſ. aduenisse generum oraculis promiſſum, & voluit ſub pectore ſortem. i. oraculum, aut reſponſum Fauni veteris. i. diu pro deo habiti, & ita magis credi voluit, ſup. hunc, videlicet qui aduenerat, hoc eſt Aeneam, portendi fatis. i. per fata ſignificari, illum generum profectum à ſede externa, & vocari in regna auſpicijs paribus. i. ſui poteſtate pari, aut prouidentia, & fauore deorum, pari. i. ſufficienti ad negocium, & voluit, ſup. progeniem futurā, hinc. i. ex hoc viro, & egregiam virtute, & quæ occupet viribus totum orbem, & ipſe lætus, ait tandem. i. poſt longiuſculam cogitationem, dij ſecundent. i. proſpera faciant noſtra incepta, & ſuū augurium. i. quod ſuo augurio nobis ſignificauerunt. O Troiane id, quod optas dabitur, ſup. tibi, nec ego ſperno munera. i. & libenter accipio munera, vt firmior ſit amicitia, & hoſpitalitas, nec vber. i. fœcunditas diuitis agri ve, pro vel: opulentia. i. plenitudo opum Troiæ, deerit vobis Latino rege. i. quandiu Latinus rex erit, modo. i. duntaxat, faciat vt ipſe. ſ. rex veſter, & qui vos miſit, Aeneas, ſi tanta cupido eſt noſtri. i. amicitiæ, & fœderis noſtri, & ſi properat. i. feſtinat, iungi hoſpitio. i. iure hoſpitalitatis, adueniat. ſ. ad nos, neue. i. vel non, exhorreſcat, vultus amicos. Nam pars pacis. i. fœderis, erit mihi, tetigiſſe dextram tyranni. i. regis veſtri, quia omnis rex, olim tyrannus dicebatur, & id potius, quia in alieno regno, tyrannus cenſendus fuit externus rex, vos contra. i. econtrario, & viciſſim, referte nunc regi (ergo pro eodem accipit regem, & tyrannum) ſcilicet veſtro Aeneæ, mandata mea. Eſt mihi nata, id eſt ego habeo natam, hoc eſt filiam, quā iungere viro noſtræ. Latinæ, aut Italicæ gentis, nō ſinunt,

id eſt

id eſt non permittunt, nec ſortes .i. oracula, ex adyto .i. ſecreto loco patrio .i. patris mei Fauni, illic oracula dantis, nec plurima monſtra, cœlo .i. per cœlum ſignificata, vt de flamma, & apibus, ſed canunt. ſ. vates, aut canunt. ſ. monſtra .i. indicant hoc, teſtare Latio. ſ. generos, affore .i. affuturos eſſe, ab oris .i. regionibus externis, qui. ſ. generi, ferant .i. extollant ſanguine .i. propagatione, & commiſtione ſanguinis ſui noſtrum .i. Latinum nomen in aſtra, ego & .i. ſimul, reor .i. arbitror, & ſi mens augurat .i. præſagit .i. aliquid, veri .i. veritatis, aut quod verum ſit, ego opto ſata poſcere, hunc illum. ſ. nobis, iam ſæpe promiſſum generum. Ipſe pater. ſ. Latinus, effatus .i. locutus hæc, elegit omni numero equos, quos. ſ. illi daret centū, quia ſingulis, ſingulos. Tercentum .i. tercēti, equi, nitidi .i. coloris reſplendentis cum candore, ſtabant in præſepibus altis, ergo & ipſi alti, & ita rex iubet extemplo .i. illico, quia parati erant alipedes .i. equos, volucres pedes habentes, inſtratos oſtro .i. purpura, & tapetis pictis, dari Teucris omnibus .i. ad omnes Teucros, ordine .i. per ordinem meritorum. Monilia .i. ornamenta collorum, aurea .i. ex auro facta, pendent demiſſa pectoribus .i. per pectora, & ipſi equi tecti auro .i. phaleris auratis, mandunt .i. mordent ſub dentibus, aurum fuluum .i. frænum, aurlupatum, ex auro fuluo. Et, ſub. iubet duci Aeneæ abſenti .i. ad Aeneam abſentem, currum & iugales .i. equos, iugo aptos, geminos .i. duos, aut æquales, ab ſemine æthereo .i. equorum ſolis ætherei .i. per æthera volantis, ſpirantis .i. afflantes ignem, naribus .i. per nares, de gente .i. genere, aut progenie illorum. ſ. equorum, quos Circe Dædala .i. ingenioſa. vt, Dædalus erat (in effingenda preſertim vacca lignea, in qua tauro incluſam Paſiphaen ſuppoſuit, & in Labyrintho, & alijs) creauit .i. procreari fecit, nothos .i. vt Galli, dicunt, baſtardos, & ex diuerſo genere furata. ſ. eos, id eſt ſubripiens eos patri. ſ. ſoli, de matre ſuppoſita, id eſt per matrem ſuppoſitam, ſcilicet equis patris, hoc eſt ſolis.

VARIA LECTIO.

FAVNI voluit ſub pectore ſortem,) In lib. aliq. antiq. Voluens, legitur. [Externa ſede profectum) In antiquis omnibus libris, Ab ſede. Et in aliquor, Prouectum. [Hinc progeniem virtute futuram) In pleriſque libris antiquis, Hic, legitur. [Sociusque vocari.) In Rom. lib. & aliquor alijs antiquis, Socius te, legitur. [Inſtratos oſtro alipedes,) Non placet, quod in pleriſque legitur exempl. Inſtructos.

Talibus Aeneadæ donis, dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachijs ſeſe referebat ab Argis
Sæua Iouis coniux, aurasque inuecta tenebat;
Et lætum Aeneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit abusque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates. ſtetit acri fixa dolore,
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta.
IV. Heu ſtirpem inuiſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum. num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosque per igneis
Inuenere viam? at credo mea numina tandem
Feſſa iacent, odijs, haud exaturata quieui.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per vndas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœlique, marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alueo
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ,
Quod ſcelus aut Lapithis tm̄, aut Calydone merente?
Aſt ego magna Iouis coniux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. quòd ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitē haud eqdē implorare qđ vſq̄ eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
Attrahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener, atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo?
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Ciſſeis prægnans igneis enixa iugaleis:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiua in pergama tedæ.

SERV. DOnis, dictisque Latini) Equis, & pacis nuptiarumque promiſſione. [Inachijs ſeſe referebat ab Argis) Bene Inachijs. Non enim vna eſt Argos, fuit .n. & in Italia, quam Diomedes condidit, quæ primo Argi, ripa poſt Arpi dicta eſt. Fuit & in Theſſalia. Lucan. Vbi nobile quondam, Nunc ſuper Argos erat. Fuit & haud longe ab Athenis, quod à illi Argos Diplion dictum eſt, apud quos erat magna ſocietas inter eos qui vno puteo vtebantur. Vnde & fratrias dixerunt ἀπὸ τοῦ φρέατος, quas tribus vocamus. Et notandum quod vbi bonus ſequitur euentus Troianos, Iuno remouetur, & cõgrue quaſi numen inimicum, quod præſens poſſet nocere. [Aurasque inuecta tenebat) Per elementum ſuum ibat. [Abusque) Abusque, & adusque vſurpatiue dicimus. Præpoſitio enim nec aduerbio iungitur, nec præpoſitioni. Vſque autem, aut præpoſitio eſt aut aduerbium. [Iam fidere terræ,) Vt & Fidere nocti. [Stetit) Quod ſolet eſſe cogitantum. [Fatis) Voluntatibus. [Capti potuere capi?) Cum felle dictum eſt. Nam ſi hoc remoueas, erit oxymorum. Dicit autem omnia quæ contigerunt, non contigiſſe, quia non obfuerunt, Capti autem Capi ſit dixit, vt & Cic. vt in vberrima Siciliæ parte Siciliam quærere mus. [At credo mea numina tandem) Nec fatigata dedi illi, nec ſatiata requieui. [Patria excuſſos) Satis ſignate locutus eſt. [Me opponere ponto) Plus eſt quam ſi diceret tempeſtates. Me autem per periſſologiam imbres, tonitrua, tempeſtates. [Aut Scylla mihi,) Bene Mihi, ac ſi diceret, Etiam quæ per ſuam naturam ſolent nocere, me rogante, minime obfuerunt. [Conduotur Tybridis alueo) Condi proprie dicuntur, qui ſibi ſtatuunt ciuitatem.

Conduotur ergo, ſedem ſtabilem locant. Saluſtius: Per te conditur orbis terrarum. Et ſunt propria verba quæ nulla ratione mutantur, vt ſacerdotes creari, virgines capi dicimus. [Pelagi,) Propter illud Sed terræ grauiora manent. [Mars perdere gentem) Bene belli & vaſtationis quærit exēplis in rebus huiuſmodi, ſicut in primo, naufragij. Pirithous Lapitharum rex cum vxorem duceret, vicinos populos Centauros, etiam ſibi cognatos, & deos omnes exceptos Marte, ad conuiuium conuocauit. Vnde iratum numen immiſit furorem quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt. [Antiquam genitor Calydona Dianæ,) Oeneus Calydonis rex de primitijs omnibus numinibus ſacrificauit excepta Diana, quæ irata aprum immiſit, qui cuncta vaſtabat donec à Meleagro occideretur. [Conceſſit) Autem ideo dixit, vt oſtenderet minora numina, niſi impetrauerint nocere non poſſe. Statius de Venere: Infandum natæ conceſſit honorem. [Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?) Hæc eſt vera lectio, ſic & ſenſus procedit, vt vterque ablatiuus ſit. Nam ſi Calydona legas, vitium erit, nec ſenſus procedet. [Scelus) Autem pro pœna poſuit, ab eo quod præcedit, id, quod ſequitur. Vt, Et ſcelus expendiſſe merentē. [Quæ potui infelix,) Id eſt nocens, vt contra, Sis felix, id eſt propitia, vt etiam diximus ſupra [Implorare quod vſquam eſt) Ac ſi diceret, etiam humilia, Quod autem Iuno vbique alieno vti introducitur auxilio, phyſicum eſt. Natura enim aeris per ſe nihil facit, niſi aliena coniunctione, ventorum, ſcilicet, qui creat nubes & pluuias. [Atque moras tantis licet addere rebus,) Oſtendit deos retardare poſſe fata, non penitus tollere: vt, Decemq. alios Priamum

ſupereſſe per annos. Quę autem dicit, etiam à Creuſa dicta ſunt, vt, Regnumq́; , & regia coniux Parta tibi. [Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo) Ambitioſa execratio eſt. [Nec face tantum) Tantummodo. [Ciſſeis) Regina Hecuba filia fuit ſecundum Euripidem Ciſſei, quem Ennius & Pacuuius & Virg. ſequūtur. Nam Hom. Dymantis dicit. Hæc ſe facem parere vidit, & Parin creauit, qui cauſa fuit incendij. Ergo nunc h.d. Talis erit Veneri partus ſuus. Nam ſicut per Parin Troia incenſa eſt, ſic per Aeneam reliquiæ Troianorum. Comparatio autem iniurioſa. Nam Veneri Hecubam, Parin Aeneæ, Helenam Lauiniæ comparat. [Iugales) Coniugales, hoc eſt matrimonio conceptos. [Idem) Talis, ſimilis. [Funeſtæq́. iterum recidiua in Pergama tedæ) Sic tedæ, recidiuæ, vt Pergama.

A S C E N S I V S.

TALIBVS Æneadæ donis, dictiſq́. Latini, Sublimes in equis redeunt, pacemq́. reportant. Ecce autem Inachijs ſeſe referebat, &c.) Docet lætos quidem rediſſe Troianos, cum donis, & pace optata, ſed Iunonem, quæ tunc aberat, ægre tantam proſperitatem tuliſſe, cuius orationem, quam ſecum habuit, recitat. Don. autem dicit ſic. [Donis) Propter equos. [Dicta) Nam pacem reportat. [Fatis contraria) Qui contrarij fatis naſcuntur, immortales inter ſe inimicitias exercent, confirmat etiam deos fatis agi. Dolet igitur, quod debuiſſent timere fata Iunonis Troiani, & non timuerunt, dolet quod ſuperiores euaſerint, & quidquid cogitare potuerit, vicerunt. [Medias acies) Per gladios, & per igneis non extremos, ſed medios, quibus nulla poſſunt eſſe grauiora pericula. [At credo mea numina) Nec feſſa ſum, odij, nec quieui ſaturata. [Mars perdere gentem) Ab exemplis iras ſuas accendit, & oſtendit minores deos ad plenum ſe defendiſſe. Comparat cauſas, delicta, & perſonas. [Vincor ab Aenea) Nomen proprium, pro conuicio poſuit, q.d. ab vno eodemq. inertiſſimo. [At licet Amborum populos a.) Magnum factioſe inimicitiæ conſilium, vt diſſiparet populos, cum regum concordiam non poſſet rumpere. Conuertitur autem ad virginem, veluti ipſa cum Aenea aliquid egiſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Aeneadæ .i. ſocij, aut legati Aeneæ, redeunt, ſupra cum talibus donis, & dictis Latini, ſublimes in equis, & reportant pacem .i. concordiam, & fœdus pacis conſeruandæ. Autem, pro ſed, ecce, q.d. præter opinionem, & de repente, coniux Iouis. ſ. Iuno, ſæua .ſ. in Teucros, referebat ſeſe ab Argis Inachijs .i. ab Inacho olim nobilitatis, & ipſa inuecta .i. dum vehebatur, tenebat .ſ. tanquam domina, & in propria regione exiſtens, auras .i. aërem ſerenum, & proſpexit longe .i. procul aſpexit ex æthere, vſque ad Pachinno promontorio illo Siculo .i. Sicilienſi, Aeneam lætum .ſ. de proſpera legatione, & claſſem Dardaniam .i. Troianam, ad litus Italicum applicitam, & videt, ſupp. eos, iam moliri .i. cum mola extruere, tecta .i. domos, & oppida, & fidere iam terræ, quod prius non fecerant, vnde, Semper obuertebant pelago proras, & deſeruiſſe rates .i. naues ſuas, ſtetit. ſ. impedita, quia hs a aëri dolore, tum .i. deinde, ipſa quaſſans .i. frequenter, concutiens, in ſignū vehementis iræ, caput .ſ. ſuum, effudit pectore hæc dicta heu, exprobrantis modo particula, ſtirpem .i. progeniem, aut radicem generis inuiſam, & heu fata Phrygum, contraria noſtris fatis quia voluit imperium ſummum traducere in Carthaginē, quod & feciſſet, niſi Romanorum obſtitiſſet. Num .i. nunquid, q.d. videtur quod non, ipſi, ſupp. Phryges potuere occumbere .i. oppetere terram, ſed ignobilius eſt occubere, ſup. in campis Sygeis .i. Troianis, ad promontorium, aut mare Sygeum. Num ipſi capti potuera capi. ſ. omnes, aut ſic capi, vt nullus elaberetur? Num .i. nunquid, Troia incenſa cremauit viros? q.d. non, quod tamen debuit facere, ſed ipſi inuenere viam per medias acies, & per medios igneis, quod propter Aeneam dicitur, qui de ſe dixit in ij. expedior, Dant tela locum, flammæq́. recedunt. & credo, quod, ſup. mea numina .i. poteſtates meę diuinæ, iacent tandem feſſa .i. defatigata, & ita ego quieui, haud .i. non, exaturata .i. ad plenum ſatura odijs, ſicut Iuuen. dicit de Meſſala: Quod laſſata viris, ſed non ſaturata receſſit. Commemorat autem Iuno, quæ pro exterminandis Troianis fecerit, vt triſtius ſit non effeciſſe, quod indignata dixit in j. Mene incepto deſiſtere victam? &c. Quin etiam .i. inſuper, ego infeſta .i. pernicioſa, & vim inferens, auſa, ſupra ſum, ſequi .i. inſequi, aut perſequi, per vndas, ſupp. Troianos excuſſos, patria. ſ. ſua, & auſa ſumme opponere ipſis profugis, toto æquore .i. per totum æquor vbicunque fuerint. vires & cœli .i. aëris & id propter ventos Aeoli, & maris, propter tempeſtates abſumptæ, ſup. ſunt, in .i. contra, Teucros, quid Syrtes, ſupp. profuerunt mihi? q.d. nihil, quid Scylla, & quid Carybdis vaſta .i. valde ampla, & capax, hoc vtrunque illud periculum maris Siculi quid pro fuit mihi? q.d. etiam nihil, quia illi conduntur, ſupp. in alueo Tybridis, optato .i. quem diu optauerunt, exiſtentes ſecuri .i. ſine cura, pelagi .i. de periculis maris, atque mei .i. de periculis, & malis, quæ ego inferre poſſim. Vt autem maior ſit indignatio, ipſam ſolam victam, ſicut in .i. exemplum oppoſitum ſumpſit a Pallade, ita nunc capit à Marte & Diana, dicens, Mars valuit perdere .i. interimere, immanem gentem .i. valde magnum, & ferocem populum, Lapitheum .i. Lapitharum, populorum Theſſaliæ, ad quorum pugnam Bacchus cauſas dedit, vnde in Georg. Bacchus, & ad culpam cauſas dedit. Ipſe genitor deum, pro deorum .i. Iuppiter conceſſit Dianæ in iras .i. vt vexaret per iram, immittendo aprum Calydona, regionem illam antiquam .i. nobilem, & quæ cara eſſe debebat. Quod ſcelus tantum .i. quam pœnam tantam, aut Lapithis, ſup. merentibus, aut Calydone merente, q.d. neque Lapithis merentibus neque Calydone merente, & tamen ad libitum illorum numinum conceſſit. Aſt ego magna coniux Iouis, quę infelix, quia non effeci, potui nil linquere inauſum, id quod non auderem, quæ verti memet .i. meipſam, & propriam perſonam meam, in omnia .i. omnis conatus, tam dignos, quàm indignos, vincor ab Aenea, q.d. ab vno viro, & eo ex adulterio progenito, atque patriæ proditore, quod ſi exprimeret, dedecus eſſet Aeneæ, quod nunc in laudem eius dicitur, quod ſi mea numina non ſunt ſatis magna, equidem .i. ego quidem, hoc eſt certe, haud .i. non, dubitem .i. verear, implorare .i. in auxilium meum ploratu illicere, quod vſquam eſt .i. quidquid numinis ſit, vbicunque ſit etiam inferno, quia ſi nequeo flectere ſuperos, ego mouebo .i. excitabo, aut ſolicitabo, Acheronta .i. inferos. Acheronta roleotas. Et ſi dicatur, ne inferos quidem poſſe, cum fata obſtent, dicit eſto .i. vt concedam ita eſſe quòd non dabitur, id eſt concedetur, à fatis prohibere .ſ. Troianos, regnis Latinis, atque quod Lauinia manet. ſ. Aeneæ, ſed per inuidiam id non dicit, cōiux immota .i. immutabilis, fatis. ſ. id volentibus. At .i. ſed, ſaltem licet .i. licitum eſt trahere .i. protrahere, atque addere rebus tantis tam magnis, & tam lætis ac felicibus moras. At .i. ſaltem, licet excindere .i. bello exterminare, populos amborum regum. ſ. Aeneæ, & Latini, aut etiam Turni, ſed non optat excidionem populorum Turni, vnde potius dixero de populo Aeneæ, & Latini, vnde ſubdit, Gener, & ſocer. ſ. Aeneas & Latinus coëant. ſ. in amicitiam, & fœdus, at mercede ſuorum. ſ. ſubditorum, vt vtrique excidantur, ò virgo .ſ. Lauinia, tu dotabere ſanguine Troiano, & Rutulo, quia vtriuſque effuſionem quaſi loco dotis afferes, & Bellona .i. dea belli, manet .i. certe expectat te, vt. ſ. ſit, pro nuba .i. auſpex, & præfata nuptijs tuis, quibus ego præeſſe deberem, nec Ciſſeis .i. Hecuba, Ciſſei filia: & Priami coniux, prægnans .i. grauida olim, & fœta face .i. quæ ſe facem ſomniauit parere: quia tota Troia incenderetur, dum Parim geſtarat: enixa eſt tantum .i. in tantum, quantum. ſ. tu: aut tantum .i. ſolummodo, quia etiam tu: igneis iugaleis .i. incendia patriæ, propter coniugia facta: quin idem partus, ſup. erit Veneri ſuus. ſ. proprius, quia per Venerem: Paris Helenam rapuit, qui partus fuit Ciſſeidos exitialis patriæ. & aliter Paris .i. ſimilis Paridi. ſ. Aeneas, raptor Lauiniæ, Turno deſponſatæ, vt Paris Helenæ, quæ Menelao nupſerat, & tedæ funeſtæ .i. quæ ſint funeris cauſæ, non lętæ faces nuptiales, ſup. erūt, in Pergama .i. mœnia Troiana, recidiua .i. iterum in interitum receſſura, aut rediuiua .i. iterum, quaſi ad vitam .i. exiſtentiam, reditura.

V A R I A L E C T I O.

IAM ſidere terræ) Antiqui plerique libri, Sidere terræ, legūt [Odijs haud exaturata quieui) In Oblongo lib. ita legitur, Odijs aut ex ſatiata quieui. [Toro me opponere ponto) In antiq. aliq. lib. Exponere, habetur. [Quid vaſta Carybdis?) Sunt quidem antiqui libri, in quibus, Dira Charybdis, habetur. [Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente) In pleriſque lib. ita legitur. Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merentem. In alijs ſic, Quod ſcelus, aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem? [Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis) In Med. lib. ita legitur. Non dabitur (eſto) regnis prohibere Latinis. [At licet amborum populos excindere regum) In Med. lib. Excidere, legitur.

Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit.
Luctificam Alecto Dirarum ab ſede ſororum,
Infernisque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora.
Tam ſæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur.
Hunc mihi da proprium virgo ſata nocte laborem,
Hanc operam, ne noſter honos, infracta ue cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Aeneadæ poſſint, Italos ue obſidere fines.
Tu potes vnanimes armare in prœlia fratres,
Atque odijs verſare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus.
Diſijce compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque iuuentus.
POE. Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium: & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ.
Quam ſuper aduentu Teucrum, Turnique hymenæis
Fœmineæ ardentem curæque, iræque coquebant.
Huic dea cæruleis vnum de crinibus anguem
Conijcit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille inter veſtes, & leuia corpora lapſus
Voluitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam: fit tortile collo
Auro ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & ſolito matrum de more locuta eſt,
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygijsque hymenæis.
AM. Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis;
Idque ſedet, Faunique premunt te iuſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terram, quæ libra noſtris
Diſſidet, externam reor, & ſic dicere diuos,
Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus, Acriſiusque patres, mediæque Mycenæ.

SERV. LVctificam Alecto) Græcus accuſatiuus. Huius autem declinationis trea caſus vſurpamus genitiuum, vt Alectus nominatiuum & accuſatiuum vt Alecto. [Odit & ipſe pater Pluton,) Venerationis eſt pater. Nam furiæ, Acherontis & Noctis filiæ ſunt. [His acuit verbis, Irritauit & inſtigauit eius inſaniam. [Proprium) Aut tibi aptum, aut certe perpetuum, indefeſſum, vſque ad finem perducendum. Et ſciendum ideo furiæ nihil pro præmio dari, quia præſtatur hoc ipſum furiæ, vt bella commoueat, & vt dicatur defendiſſe Iunonē. [Infracta) Aut valde fracta, aut quæ fuit ante hac ſemper infracta, vt, Turnus, infractos aduerſo Marte Latinos. [Cedat Fama loco,) Vincatur. Cicero, Loco ille motus eſt, cū eſt ex vrbe depulſus. [Ambire Latinum) Amplecti, circum retinere. non ob ambitū dixit. Nam embio ad illum dicimus, non ambio illum. [Tu potes vnanimes) A maiore ad minus. [Verſare) Vertere, & vſus eſt frequentatiuo ad vim augendam. Tibi nomina mille. [Faces) Vt, Et ſine nomine corpus. Mille autem ſecundū Euripidem, in cuius tragœdia dicit furia non eſſe vnius poteſtatis, ſed ſe eſſe fortunam, Nemeſim, fatum, neceſſitatem. Ita Aſper. [Fœcundum concute pectus) Plenum malitiæ. Efficacia. [Compoſitam pacem,) Quam ſupra Latinus dederat. [Crimina belli,) Cauſa. vt, Crimen amor veſtrum. [Exin) Ordinis aduerbium. [Gorgoneis) Peſſimis, ſæuis, à Gorgone. [Tacitum) Pro tacite, ſed bene. [Obſedit) Quaſi quæ inſidiabitur. [Curæ iræq. coquebant) Peruerſo ordine reſpondit. Nam ira in Troianos eſt, cura de nuptijs. & primo aduentum Teucrorum dixerat. [Huic dea) Figura perturbata. Nanque talis eſt ordo, huic dea vnum anguem in ſinum conieeit, & vſque ad intima ſubdit præcordia, quæ ſunt loca cordi vicina quibus ſenſus percipitur. [Anguem) Autem iniecit partem ſui .i. furoris. [Leuia) Pulchra. [Attactu nullo) Sine morſu, ſine ſenſu. [Fallitque furentem) Inijcit furorem ſine accipientis ſenſu. Furentem autem, vt furore teneatur. Nam nondum furebat. [Tænia vittæ,) Tænia eſt vittarum extremitas. [Vdo ſublapſa veneno) Hypallage in ſenſu: [Veneno vdo) Quod eſt de vdo corpore. Nanque ſerpentium vda ſunt corpora, adeo vt qua eunt viam humore deſignent. [Solito matrum de more locuta eſt) Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundiam mixta aſperitate loquebatur. Nam hoc eſt matrum de more. Paulò poſt enim furore quatietur. [Exulibus ne datur?) Propter diſſuaſionem figurate loquitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant. [Ducenda) Adducenda. [Prædo) Quaſi piratam dicit hominem diu in mari morantem. [At non ſic Phrygius) Legitur & en non, ſed hoc abſolutum eſt. Si autem at legeris, copulatiua particula eſt ad ornatum ſolum pertinens. Horat. At, ò deorum quidquid in cœlo regit terras, & humanum genus. [Quid conſanguineo) Filius ex enim Veniliæ Amatæ ſororis. [Si gener externa petitur de gente Latinis;) De qualitate tranſit ad finem. Nam vult Turnum extraneum eſſe diffinire per calidam argumentationem, quia imperio Latini non ſubiacet, cum oraculum de Latinis omnibus cauerit. Poſtea etiam huic argumento alia ſubuenit argumentatione Turnum Græcum eſſe ab Acriſio commemorans per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem conſiderandam, docet & Turnum Græcum eſſe ab Inacho Acriſio, & Aeneam Latinum eſſe à Dardano. [Premunt te iuſſa) Vrgent, in hoc compellunt. [Inachus, Acriſiusq. patres) Danaë Acriſij regis Argiuorum filia poſtquam eſt à Ioue vitiata, pater eam intra arcam incluſam præcipitauit in mare. quæ delata ad Italiam, inuenta eſt à piſcatore cum Perſeo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi qui eam ſibi fecit vxorem, cum qua etiam Ardeam condidit, a quibus Turnum vult originem ducere.

ASC. HAEC &c.) Recitat quomodo Iuno ad furiam infernalem deſcendit, & ab ea auxiliū petijt, eamq. docuit quid factū velit. Don. ait ſic. [Horrenda) Ea cauſa magnæ iracundiæ vehementer commota. Deſcriptio autem Alectus oſtendit eam eſſe aptam tanto negocio [Proprium) Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum à te. [Da) Non precatur, ſed imperat, vt ſit ratio perſonarum. [Nomina) Per nomina, formas oſtendit, in quas conuerſa ſe mutabat, quod poteret vocari. [Fœcundum) Nocendi artibus redundans. Solicita autem in cauſa ſua, ſæpiuſcem commendat, ordinatum autem conſilium eſt. Primo.n. fœdus veterum fuit, vt via pateret ad bellum. [Sere) Vt ex ſatis alia rurſus fœcunde pullularent. [Velit) Plus velle eſt, quam cogi. Velit primo, deinde poſcit, & ſi non detur, rapiat, nam rapit, qui ſine iubentis auctoritate inuadit. Hæc ille. Ordo eſt. Vbi .i. poſtquam: Iuno, ſup. dedit .i. locuta eſt hæc, ipſa horrenda, quia inflata ira petit terras, & ciet .i. excitat, Alecto .i. furiam illam infernalem, luctificam .i. luctua facientem, ab ſede dirarum ſororum .i. aliarū furiarum, quæ ſont Megera, & Tiſiphone, & ſup. à tenebris infernis .i. infernalibus, cui .ſ. furiæ, & ſi dicatur Alecto, bella triſtia .ſ. alijs, vt matribus, ſecundum Horat. Carm. j. Bellaq; matribus deteſtanda &c. & iræ, & inſidiæ, & crimina .ſ. ſemina belli, aut crimina .ſ. ob quę fiunt bella, & iden noxia .i. nociua, ſup. ſunt cordi .i. ad cor, hoc eſt voluptatis & curę. Et .i. &, ipſe

pater.ſ.inferorum: Pluton odit, & ſorores.i.reliquæ furiæ odere, monſtrum tartareum.ſ. Alecto, tot.i.tam multa ora, vertit ſupp. ſe,& vt monſtrum dicatur,tam ſæua facies,ſupp. ſunt illi, & ipſa atra.i.nigra,& infeſta,pullulat.i.germinat tot colubris, quos loco capillorum fruticantes habet,quam .ſ. furiam, Alecto, per ſe ram pernicioſam Iuno acuit.ſ.ad iram, his verbis, ac fatur talia, hoc additum puto,quia abundat,ò virgo ſata nocte.i.filia noctis .ſ. Alecto,da mihi hunc laborem proprium, vel, qui tibi proprius, & tuę naturæ conueniens eſt,vel quem mihi proprium.i.peculiarem,opto ita,vt nulli alteri eam impertias,&da.i.impende mihi hanc operam,ne honos noſter,ve,pro vel,fama,ſupp. noſtra,cedat loco infracta.i.multum fracta,& in nihilum redacta. q.a nullus me poſt hæc honoraturus,ſi ab Aenea vincor, vnde in primo,Et quiſquam numen Iunonis adoret Prætereà? aut,ſupplex aris imponet honorem? q.d.minime,heu,i.neue: Aeneadæ poſſint ambire,id ambiendo allicere connubijs .i. ad cõnubia Latinum, & obſidere fines Italos(ab obſido,tertiæ cõiugationis) tu potes, arguit a facilitate,armare in prælia fratres vnanimes.ſ.prius, aut qui debeant eſſe vnanimes (eſt autem accuſatiuus vnanimes) & tu potes verſare domos.i.ad familias,vt parentes,& liberos maritum,& vxorem,odijs per odia,tu potes inferre tectis.i.in tecta, & domos verbera .i. flagella,aut flagellationes,& faces funereas .ſ.poſt verbera nomina.i.facies,& figuræ,quæ variæ nominãtur, ſup ſunt tibi mille,& mille artes nocendi ſunt tibi.concute.i.cõprime, vt earant artes tuæ in opus pectus fecundum.ſ.artus nocendi,diſijce pacẽ compoſitam,ſere crimina .i. cauſas,& ſemina, belli,vt .ſ. iuuentus velit,quod animo ſit,& poſcat, quod ore,& verbo rapiat ſimul arma, quod manibus ſit, & exit opus bonum ergo auxeſin facit. [Exin Gorgoneis) Oſtendit quomodo Alecto,quæ inferius numen nihil reſpondens, ſtatim iuſſa Iunonis executa ſit,quæ ſciens, & concordię, & diſcordiæ,aptiſſimas eſſe mulieres potiſſimum potẽtes,ſolicitat primo Amatam reginam. De qua re dicit Don. ſic. [Exin) Ex eo momento. [Gorgoneis) Alecto fuit ea forma qua ſingitur Gorgone. [Tacitum)Sine ſtrepitu, quoniã in mœrore iacebat,cum audiret filiam dandam Aeneæ, vel ipſa tacita , vt facilius neſcienti obtemperet. [Vnum) Quia vnum,ad perditionem præſentium arbitrata eſt ſatis eſt. [Sinu) Sinus dicitur, qui poteſt aliquid excipere, & tenere, viperean animam,pulſa.ſ humana. [Fit longæ tænia vittæ) .i. vitta. [Exulibus ne datur)Non fuit vtendum principio. Nam nec beneuolus reddendus erat,qui eſſet pater,nec attentus qui de re eſſet ſolicitus nec docilis,cum cauſam ſciret. Incipit ergo a quæſtionibus deformans negotium,&ira agit cum marito,quem reuereri oportuit , vt ſuadere potius , quam reprehendere videretur. Sunt ergo argumenta. Nullus poſtulat,pater ingerit,erit in naui Thalamus filiæ.q͂n datur ei qui perpetuis erroribus damnatus eſt. Omnis vita ducetur in fluctibus . Nulla coniugis gratia, nullum decus vxoris , quam pater non tradidit, ſed abiecit non amplius viſuram. Ergo,non propagato ſanguinis,ſed orbatio eſt,& domus noſtræ ſolitudo perpetua.Ante autem,geſta exempla ſunt perfidæ ipſorum. Eſt autem maximum ſcelus, rumpere fidem Turno. Reſponſa deorum ſunt,cum maxima cautela conſideranda,quia implicita ſunt,& inuoluta. Hæc ille. Ordo eſt. Exin.i.ex eo momento.i.ſtatim,Alecto infecta venenis Gorgoneis .i. ſerpentibus,quales Gorgones,pro capillis habere dicuntur,præſertim Meduſa.petit.i.petijt,per ſyncopam,principio Latium,& celſa .i. ſublima tecta,Latini tyranni.i.regis,& obſedit limen tacitum i.ipſa tacens,aut obſedit tacitum,pro tacite,limẽ Amatæ .ſ. reginæ,coniugis Latini,dixit petit,pro petijt,per ſyncopam dici, propter verbum,obſedit,quod præterita eſt temporis,quod ſi legatur obſedit, in præſenti, poſſet & petit, præſentis eſſe, quam.ſ.reginam Amatam,ardentem.i.inflãmatam,ſuper .i. de aduentu Teucrum, pro Teucrorum,& hymenæis.i.legitimis nuptijs Turni, curæ, & iræ fœmineæ .i. qua plurimum fœminis dominari ſolebant,coquebant,dea .ſ. Alecto,conijcit huic .i. in hanc.ſ.reginam Amatam,vnum anguem de crinibus.ſ.ſuis,cæruleis .i. cærulei coloris . habent .n. furiæ pro crinibus colubros, quos in pectora conijciunt, & quia curæ, & iræ , ſerpunt per venas, & conſumunt ſingula membra etiam medullas , & ſubdit in ſinum.i.ad intima præcordia, in quibus .ſ. eſt paſſionum ſedes,

quo monſtro.i.cuius monſtri ſtimulo,permiſceat.i.perturbet,& confundat omnem domum.i.totam familiam . Ille.ſ.anguis,lapſus.i.labens . inter veſtes, & corpora leuia.i.plana, & non aſpera,vt ſunt mulierum corpora voluitur.i.volubilitate ſua progreditur,nullo attactu .i. quaſi nil attingens,& fallit .i. circumuenit, furentem.i.per ſe inſanientem mulierem,inſpirans.ſ.ei,animam .i. mentem, aut anhelitum vipeream .i. ſerpentinam,aut ingens coluber fit aurum tortile.i.intortum,vt torques, aut monile collo.i.per collum, aut dependens de collo.i.& fit tænia .i. extrema pars longæ vittæ .i. faſciæ ambientis caput muliebre , & innectit comas ſ.Amatæ,in morem vittæ,& ipſe lubricus .i. facile elabẽs propter pingue glabro corpori inſitum vt in anguillę cute,errat .i.diſcurrit,libere membris.i.per membra eius,ac dum .i. donec, prima lues .i.nociua macula,ſeu infecto ſublapſa veneno,vdo .i. de vdo corpore manente,pertentat ſenſus.ſ.Amatæ reginæ , atq; implicat oſſibus ignem.i.ardorem furoris . Necdum.i.& non adhuc,& animus, ſup. eius non percepit adhuc flammam.ſ.furoris toto pectore,ipſa regina ſ.locuta eſt,mollius.i.lætius, & mitius,de ſolito more matrum,lacrymans multa.i.multum, ſuper nata i.de negocio natæ,aut propter naturam.i.filiam ſuam, & ſuper hymenæis.i.nuptijs,Phrygijs.i.cum Phrygio Aeneæ contrahendis,& dicens,ſup.ò genitor .i. ò Latine,qui pater es,ne .i. an Lauinia.ſ.filia noſtra vnica,&regni hęres datur.i.vis ne,vt detur nuptum Teucris exulibus.i a patria expulſis, nec miſeret te natæ .i filiæ,nec tui,nec miſeret te matris .i. filiæ tuæ,hoc eſt mei (inquit Amata)quam.ſ.matrem,ipſe.ſ.quem nominare non dignaretur, gener noſter Aeneas perfidus prædo linquat primo Aquilone.i.cum primo vento proſpero,petens alta.ſ.maria , & hoc virgine .i. filia noſtra,q̃ virgo eſt abducta . At,apertius eſſet, an niſi ſit,at quid dicam.non.i.nonne,paſtor Phrygios.ſ.Paris . de quo in Achil.Stat. Soluerat Oebalio,claſſem de littore paſtor Dardanus,qui in prima ętate expoſitus paſtor fuit.penetrat ſic Lacedæmona.i.Lacænam illam ciuitatem in Sparta, ſed Amyclis abſtulit Helenam & vexit Helenam Ledæam .i. Ledæ,ex Ioue filiam, ad vrbes Troianas? q d.apertiſſime, & ita docet, non eſſe honeſtum filiam Troianis tradere,quia exulibus nec tutum, quia perfidis,nec licitum, quia contra fidem . vnde ſubdit . Quid, ſup. reputabitur poſt hac fides tua ſancta .i. prius inuiolata , quid tua antiqua cura tuorum.i.ſolicitudo quam habuiſti de tuis, & dextera i.promiſſio fida data toties: Turno conſanguineo.ſ filię noſtræ,quia genitus eſt ex matertera eius. Et ſi dicat, Latinus,fata vetata probat,quod non,ſi bene intelligantur, quia & Turnus externus eſt cenſendus , cum ſit ab externis oriundus, & contra Aeneas internus habendus, cum ab Italis originem traxerit , dicit ergo, Si gener petitur Latinis de gente externa , & id ſedet .i. placet, & ea ſententia firma eſt , & iuſſa .i. monita, & oracula Fauni parentis,premunt.i.cogunt te ad hoc,equidem.i.ego quidem reor omnem terram quæ diſſidet .i. diuiſim ſita eſt,exiſtens libera noſtris ſceptris.i.quæ non eſt ſub noſtra ditione,eſſe,ſupp. externam,& diuos dicere.i.cenſere ſic . Et.i.inſuper,ſi prima origo domus.i.familiæ,repetatur Turno,Inachus, & Acriſius, ſup. inueniantur patres , & Mycenæ mediæ .i. quæ ſunt in penitiore parte regionis, ſup. ſint Turno patria .

VARIA LECTIO.

TOT pullulat atris)In veter.pleriſque lib.Pullulat ora figurate poſitum inuenias. [His acuit verbis) In antiq. aliq. lib. Dictis,legitur. [Laborem) Rom.lib Laborẽ,legitur. [Arma velit, poſcatq. ſimul,rapiatq. iuuentus)In antiq. quibuſdam lib.legere eſt, Arma velit,poſcatque ſimul Troiana iuuentus. [Et leuia per lapſus) In quibuſdam antiq. lib Leuia corpora lapſus,legitur. [Ac dum)In lib.aliq.antiq At dum,legitur. [Toto percepit pectore) In Rom.lib. quod minime diſplicet,Toto concepit pectore,legitur. [Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris) In antiq. nonnullis lib. hic totus verſus ita legitur, Exſulibus docenda datur Lauinia Teucris. [An non ſic Phrygius) In aliq.lib. An non, habetur.

SERV. SIne more facit) Sine exemplo, & hoc iam contra decus eſt regium. [Lymphata) Percuſſa furore lympharum, ſicut Ceritos a Cerere dicimus.

POE. His vbique ne quidquam dictis experta, Latinũ
Contra ſtare videt, penitusque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix ingentibus excita monſtris,

[Turbo)Catullus hoc turbem dicit, vt hoc carmen. Hic turbo, vnde turbinis facit. Nam ſi turbonis ſit, erit à proprio nomine genitiuus, vt Horatius, Turbo.

Immenſam ſine more furit lymphata per vrbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo:
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur ſpatijs: ſtupet inſcia turba,
Impubesq́ue manus, mirata volubile buxum,
Dant animos plagæ. non curſu ſegnior illo
Per medias vrbes agitur, populosque feroces.
Quin etiam in ſiluas ſimulato, numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremq́ue orſa furorem,
Euolat, & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tedasq́ue moretur;
Euohe Bacche fremens ſolum te virgine dignum
Vociferans. etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat, furijsq́ue accenſas pectore matres,
Idem omnes ſimul ardor agit, noua quærere tecta.
Deſeruere domos, ventis dant colla, comasq́ue.
Aſt aliæ tremolis vlulatibus æthera complent,
Papineasq́ue gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias, flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natæ, Turniq́ue canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, toruumque repente
Clamat. AM. Io matres audite, vbi quæque, Latinæ
Si qua pijs animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite Orgia mecum.
POE. Talem inter ſiluas, inter deſerta ferarum
Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumq́ue, omnemque domum vertiſſe Latini,
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem
Acriſionæis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata noto. locus Ardea quondam
Dictus auis: & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem, & furialia membra
Exuit, in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit oliuæ:
Fit Chalybe Iunonis anus, templiq́ue ſacerdos:
Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibus offert.
AL. Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores?
Et tua Dardanijs tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi coniugium, & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externusq; in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irriſe periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia iuſſit.
Quare age, & armari pubem, portisque moueri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces, pictasque exure carinas.
Cœleſtum vis magna iubet. rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur.
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

tius, Turbo nile in armis. [Impubesq́ue manus) Aut multitudo puerorum aut a parte totum poſuit, vt pro manu puerum ipſum intelligas. [Simulato numine Bacchi) Talem patiebatur furorem, vt ſperaret ſe Liberi ſacra celebrare. Non enim ipſa ſimulabat, quod eſt ſanorum. Nam & paulò poſt dicturus eſt, Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. [Quo) Vt. [Euohe Bacche) Vox Bacchantis eſt. [Tibi ſumere Thyrſos) Sumebant, & ſunt infinitis, pro indicatiuis. [Pampineas haſtas) Pampinis tectas. [Incinctæ pellibus) Nebridarum .ſ. [Pinum ſuſtinet) Facē pineam, vt fiebat in Liberalibus. [Natæ Turniq́ue canit hymenæos) Hic aperte expreſſit dementiam. Nam cum conſecrauerit filiam Libero, hymenæum canit eius ac Turni. Hymenæum autem, nunc carmen nuptiale dixit. [Toruum) Pro torue. [Io) Vox clamantis, & eſt tragicus ſermo. [Pijs animis) .i. maternis. [Crinales vittas) Quæ ſolarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur. [Acuiſſe furores) Vt ſupra quam Iuno bis acuit verbis. [Conſiliumq́ue omnemq́; domum vertiſſe Latini) Quod habuerat, vt filiam dando Aeneæ, bella remoueret, quæ ſignificauerat ſumus augurij. [Acriſionæis Danaë) Patronymicum eſt. Nam male putant Acriſioneis colonis. Sola enim venerat, nō cum colonis. [Præcipiti delata Noto) Intra arcam, vt diximus ſupra. [Magnum tenet Ardea nomen) Bene alluſit. Nam Ardea, quaſi ardua dicta eſt, id eſt magna, & nobilis, licet Iginus in Italicis vrbibus ab augurio auis, Ardeam dictam velit. Illud namque Ouidij in Metamorphoſi ſabuloſum eſt, incenſam ab Annibale Ardeā, in hanc auem eſſe conuerſam. Sciendum tamen Ardeam per antiphraſin dictam, quod breuitate pennarum altius non volat. Lucan. Quoque auſa volare, Ardea ſublimis pennæ confiſa natanti. [Membra exuit) Bene exuit. Nam dij cum volunt videri, induūt ſe corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei ſunt. [Albos cum vitta) Id eſt etiam vittas albas. [Ramum innectit oliuæ) Aut coronam accipit. aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octauo oſtendit, Et vitta comptos voluit prætēdere ramos. Supra etiam, Præferimus manibus vittas. [Iunonis anus, templiq́ue ſacerdos) Iunonis templi anus ſacerdos. [Fuſos patiere labores?) Probus de temporum connexione libellum compoſuit, in quo docet quod cui debeat accommodari, ex quo intelligimus hanc, quam facit, Arduam eſſe connexionem. Nam, Patere, futuri temporis eſt. Fuſos, vero participium eſt præteritum. Eſt autem ſenſus, Patieris vt tot tui labores fundantur incaſſum .i. in irritum cadant? [Incaſſum) Autem tractum eſt a caſſibus, id eſt retibus. [Tranſcribi) Tradi. Sermo autem hic tractus eſt de pecunia. Nam ſcribi, eſt dari. Horat. Scribe decem Nerio, non eſt ſatis, adde Cicutæ. Reſcribi, reddi. Horat. Dictantis quod tu nunquam reſcribere poſſis. [Quæritur hæres) De iure traxit, vt non generum, ſed hæredem diceret. Nam per coëmptionem facto matrimonio ſibi inuicē ſuccedebant. [Tyrrhenas, i, ſterne acies,) Vt, I, ſequere Italiā ventis. Sane notum eſt bello multum potuiſſe Tyrrhenos, & fuiſſe præcipue infeſtos Latinis. Vt, Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina. [Hæc adeo tibi me) Addidit auctoritatē, quia ſcit anui credi difficile. Adeo autem, valde .ſ. iuſſit, vt, Adoleſcētem adeo nobilem. [Lætus) Alacer, feſtinus. Nam lætari non poterat, qui perdebat vxorem. Sic ſupra in j. Vela dabant læti. [Flumine pulchro) Vt ſupra, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. [Cœleſtum vis magna iubet) Aut per diffinitionem, ipſa Iuno eſt vis deorum aut per augmentum, ſuaſit primo per ſe, deinde per Iunonem, poſtremo per omnium vim deorum. [Turnum experiatur in armis) Contra ſe, quem pro ſe probare non potuit.

HIS vbi, &c.) Docet conſtantem in Latino fuiſſe animum, & dictis deorum perandientem, in Amata autem non ea audita grauiorem fuiſſe furorem, vt facile agnoſcas, vir qd mulieri præſtet. Nihil autem cum Donat. habeamus, præcis Ordinem conſequamur, qui talis eſt. Vbi .i. poſtquam: Amata ſup. experta Latinum .i. quæ ſecerat periculum, an poſſit mutare animum, Latini, his dictis .i. verbis præmiſſis, ne quicq̄ .i. fruſtra, quis videt ſup. rū ſtare contra .i. obſtare, quia, pro &, vbi, ſupp. malum furiale .i. furia immiſſi ſerpentis lapſum ſup. eſt penitus, id eſt omnino, intus in viſcera, id eſt interiora præcordia Amatæ, & pererrat totam .ſ. mulierem .i. obſidet omnes vires rationis eius, tū vero .i. tunc maxime, & quaſi ad verum, ipſa infelix excita .i. commota, monſtris .i. furijs ingentibus, furit .i. bacchatur, furens ſine more .i. modeſtia, ſui ſine exemplo, per vrbem immenſam .i. valde magnam, ex tēs ·ym ASC.

phata.i.quaſi lymphata,hoc eſt perrita,aut percuſſa,furore nympharum,hoc eſt a nymphis,quæ & lymphæ ſunt immiſſo. Qui enim deas nudas viderint incautas, crediti ſunt furore percuſſi. (De vino autem aquis temperato,dicemus,quia dilutum eſt,nō lymphatum) ſucu (dixit) per vrbem, ceu.i.tanquam turbo.i. ligneum in formam pilæ obuerſæ, vulgus, trurum putat, cum aliquid ſit voltitans i velociter actus,quondam.i.aliquando ſub verbere torto.i ſcutica,aut etiam ſub flagello ea canape torto,quem .ſ. turbinem,pueri intenti ludo exercent .i. agitant, circum atria vacua .i. ſpatioſa,& nullis obſtaculis oppleta, in gyro.i.circuitu magno,ille .ſ. turbo,actus .i. impulſus,habena,id eſt ſcutica,fertur ſpatijs curuatis.i.quæ per circuitum,percurrit,turba .ſ. puero cu n inſcia.ſ.cauſæ,quæ ſe in gyrum agat,ſtupet & manus.i.multitudo,impubes,id eſt impuberum,mirata,ſupp. eſt buxum volubile,id eſt turbinem,ex buxo factum volubilem,quia torno raſi le buxum. Et plagæ.i.percuſſiones ſ dant turbini,animos.i.cale velocitatem,ac ſi animos haberet,niſi ſit puer, dant.i.accommodant, animos.i.totam intentionem plagæ.i.percuſſioni & flagellationi. Amata,ſup. regina,agitur per medias vrbes & per populos feroces non ſegnior.i.non tardior, curſu illo.ſ.qui in turbine dictus eſt. Quinetiam.i.inſuper,ipſa euolat .ex vrbe velociter currit in ſiluas, & hoc numine.i.ſacro furore: Bacchi ſimulato i.ficto per ſimulationem (quia Bacchantes mulieres,corripiebantur bacchico furore) euolat,dixit,adorta .i. ſubtiliter & inſidioſe aggrediens,maius nefas,& orſa.i.incipiens maiorem furorem,& abdit,id eſt occultat,natam .i. filiam,montibus frondoſis, quo i.ideo, vt eripiat Teucris, & præcipue Aeneæ: Thalamum in nuptias,& moretur.i.differat,tedas .i. faces nuptiales fremens .i.cum fremitu clamans,ò Bacche,heu ohe,vox eſt bacchantium, quæ ſic Bacchum alloquuntur,videtur autem Bacche dici, a poeta.vt apoſtrophen faciat. quaſi ſit fremens.i cum fremitu,dicens adire,ò Bacche,heu ohe.& voc.ferans te ſolum dignum,virgine .ſ. tali,etenim ſumere,id eſt ſumebat, tibi .i. in honorem tuum, thyrſos.i.haſtas pampinis inuolutas,& ideo molles)& luſtrate, id eſt luſtrabat.i.recenſebat & circumſpiciebat, te.i.per te & furore tuo percita,choros.ſ.Bacchantium,& paſcere .i. paſcebat tibi, crinem ſacrum. Aut ſic,etenim ſoriterebatur virginem ſumere tibi mollis thyrſos,luſtrare te, id eſt per te choros, & paſcere, id eſt nutrire tibi i in honorem tui,crinem ſacrum,aut paſcere crinem ſacrum tibi. Aut demum ſic. etenim ſama volat Amatam ſumere, &c. & idem ardor .i. eadem vehemens cupido. agit ſimul omnes matres accenſas pectore.i.in pectore furijs. Quærere.t ipſe quærebant noua tecta, hoc eſt deſeruere domos.i.proprias,& dant colla & comas ventis,vt.ſ.diffundant, vnde in I. Dederatque comam diffundere ventis. Aſt.i.ſed,aliæ.i.quædam ex ipſis complent æthera .i. ſummum aerem vlulatibus tremulis quia trementibus factis, & ipſæ incinctæ pellibus nebridum .ſ.gerunt haſtas pampineas.i.pampinis, quæ ſunt frondes vitiū, inuolutas,hoc eſt thyrſos. Ipſa .ſ. regina,& caput bacchantium Amata,exiſtens feruida,ſuſtinet.i.ſeorſum tenet, inter medias .ſ. matronas,pinum flagrantem.i.ardentem facem ex pino, ac canit hymenæum.i.carmen nuptiale,natæ,& Turni torquens.i.reuoluens,aciem ſanguineam .i. oculos ſanguineos,& clamat repente toruum.i.torue. Io, etiam vox bacchantia,ò matres Latinæ, vbicunque,ſup.eſtis,audite ſi qua.i.aliqua gratia. Amatæ.i.mei, quæ Amata dicor infelicis.i.diſſortunatæ,manet animis,ſup.veſtris,dicta.ſ.in me,aut pijs.i.maternis,hoc eſt, ſi cura iuris materni .i. quod matres habent in liberos,pro quibus tot ſuſtinuerim, remordet,ſup. conſcientias veſtras.Soluite vittas.i.retiola & faſciolas.i.quibus crines implicantur,& capite merum Orgia.i.ſacra Bacchi,quę diſſolutis crinibus furentium ſimiles agebant mulieres.[Talem inter &c.) Poſtquam Alecto reginam in furorem verterat,vt quæ ea ſexu imbecillißima erat aggreditur Turnum ea æ:ate, & conditione, quia amatorem, faciliter furore commouibilem,ſed quo id facilius faciat, induit vultus ſacerdotis Iunonia. De qua te Donat. ſic. [Induit) Bene Iunonis ſacerdotis perſonam ſumit, vt maiore auctoritate loqueretur. Pulchre autem dixit,exuit,& induit,velut cum veſtitus, permutationem facimus. Exuimus enim noſtrum & induimus alienum. [Abnegat cum tantis periculis,& vxorem,& dotem quæſieris. [Externusq. in regnum) Dixit omnia quæ hominem fortem ad regnū mouere poſſint. Dat præterea ſuccedendi fiduciam, aſſerendo Iunonem affuturam,cui cauſa diſplicebat. Addidit meritum,ne ſi cunctaretur,firmato arctiore fœderis vinculo ſuperare non poſſet. [Ipſa palam fari) Habet emphaſim,ipſa,q.d.quæ omnia poteſt, quæ tuæ cauſæ fauet. [Tibi) Contra, meritum laborum irriſo. Tibi, qui male geſta, poſſis tua propria fortitudine corrigere, tibi, ſuſcepto iam genero. [Me) Sacerdotem ſuam, templi cuſtodem,cuius ſidem noſter. [Phrygios,) q.d.imbelles, & inertes. [Pictas) Nam luxurioſos hæc pictura denotat. [Cœleſtum vis) Ergo debet audacius fieri. [Rex ipſe) Qui te ſeſellit, cuius imperium tua defenſione ſeruaſti. Hæc ille. Ordo autem eſt. Alecto,furia illa infernalis,agit vndique.i.ex omni parte,reginam .i. Amatam,talem.i.tali furore,qualis dictus eſt,per etiam inter ſiluas,& inter deſerta ferarum.i.inter loca deſerta ab hominibus,ſed habitata a feris,agit (dixit) ſtimulis Bacchi.i.quatibus bacchantes, in furorem inſtigari ſolent, poſtquam dea triſtis .ſ. Alecto,viſa eſt, ſup. ſibi acuiſſe, ſatis primos furores, & vertiſſe cōſilium & omnem domum Latini,ipſa tollitur.i.auſertur,hinc .i.ab hac domo Latini,alis fuſcis.i.ſubnigris,& obſcurit,ad muros.ſ.vrbis,Rutuli.ſ. Turni audacis,animoſi,quam vrbem,videlicet Ardeam Danae Acriſionæis.i. Acriſij filia,dicitur fundaſſe colonis.ſ.ſuis,cum.i grauida,ex Ioue,& patre, arca aquiae apoſita, illuc annataſſet,vnde dicit,delata.i.de Argis illuc allata,Noto.ſ. vento,præcipiti.i.præcipitanter impellente.Locus dictus eſt quondam, Ardea aut.i.ab aue, & Ardea,manet nunc magnum nomen .ſ.vrbis Arduæ,ſed fortuna fuit.ſ.quod nomē Ardeæ, ciuitati Arduæ,imponeretur ab Ardea. Turnus carpebat iā hic in altis tectis,nocte nigra.i.obſcura,dum neque crepuſculum,neque diluculum eſt,ſed media nox,vnde addit,quietem mediam,quæ.ſ.ad medium ferè noctis,ſolet eſſe media. Alecto exuit faciem toruā .i.terribilem,& ſæuam,qualis furiam decuit,& membra furialia .i furiæ apta.&,ſup.transformat ſeſe,in vultus aniles.i.anui conuenientes,& arat.i.ſulcat, & corrugat frontem obſcœnam.i.oblitam ſitu,& fœdam rugis.i.laxis,pellibus exeuntibus,& ſupp.induit,crineis albos.i.canos,cum vitta.i.ridiculo ſacerdotali,iū .i.inſuper,ipſa innectit ramum oliuæ,& fit.i.apparet eſſe Chalybe,anus .i. vetula ſacerdos Iunonis,& templi .i. ſacerdos templi Iunonis,& offert iuueni.i. Turno,ſe ante oculos, cum his vocibus.i.verbis, Turne patiere tot labores fuſos,ſup. eſſe.i.vt fundātur, incaſſum.i.in vanum, & patieris tua ſceptra transſcribi.i.tradi, colonis Dardanis .i. a Troia profectis, & a Dardano ortis, q.d.merito non feceris.cum tamen hæ,quia rex.ſ.Latinus, abnegat tibi coniugium.ſ. Lauiniæ,& dotem quæſitas.i.partas,ſanguine.ſ.tuo,hoc eſt ſudore bellico,aut conſanguinitate,vt iure conſanguinitatis eas habeat,loquitur autem de regno,quod in dotē cedat,hæres externus,quæritur in regnum. O irriſe.i.qui irriſus es,aut qui irrideris, I nunc,offert.i.obijce te periclis,pro periculis,ingratis.i.quæ rem ingratam afferant,niſi obſtiteris. Aut potius per ironiam dicit, vt ſit ſenſus, quod Turnus, ſi Lauiniam obtineat pro Latinis bella geſſerit cum Etruſcis,& ſanguine ſuo dotes acquiſierit,quia vitæ periculum ſubijt,i,ergo irriſe,offer te periclis ingratis.i.vnde nullam gratiam conſequaris,ſed potius irridearis. I.i.valde(& tacitam prohibitionem includit huiuſmodi iuſſio) ſterne acies Tyrrhenas .i. Etruſcas, apud Tyrrhenum mare, tege Latinos pace.i.quam eis cum Etruſcis peperiſſe. Ipſa Saturnia .i. Saturni filia, Iuno omnipotens, quia omnipotentis coniux,iuſſit palam me fari tibi,hæc adeo.i.omnino, cum iaceres.i.requieſceres,quare.i.qua de cauſa,quia.ſ.ipſa quæ omnipotens eſt,iuſſit,age (adhortandi aduerb.) para exiſtens lætus, pubem armari, & moueri portis in arma .i. exercitum armorum, & ſup. aggrede,aut propelle (nam vt Troianos, exurere iubeat, non eſt veriſimile) docta Phrygios.i. Troianos,qui conſedere .i. ſedem ſimul reperuot,animo reſidendi, flumine pulchro.i.ad flumen pulchrum .ſ. Tyberim,& exure claſſes pictas, q. d. non ad bellū inſtructas,ſed ad delitias ornatas,vt molles indicet Phrygios.Magna vis cœleſtum,pro cœleſtium.ſ.aut ipſa Iuno, aut tota manus ſuperiorum,iubet,ſup. vt id facies, & vt ipſe rex Latinus ſentiat, & experiatur tandem Turnum .ſ. te in armis, ni, id eſt niſi, fatetur dare, id eſt quod concedit coniugium, parere, id eſt obtemperare,dicto .ſ. deorum,aut dicto.i.pacto,& conuento inter vos.

VARIA LECTIO.

HABENA) In antiq.aliq.lib.Habenis,numero multitudinis.[Stupet)Sunt qui legāt,Super inſcia turba. [In ſiluas) In lib. nonnullis peruetuſtis legere eſt, In ſiluis ſimulato nomine Bacchi.[Adorta nefas,maioremq. orſa furorem) In antiq.quibuſdā exempl. Adorſa,legitur.Præterea & in Rom.lib. Maiorem exorſa furorem, abſque particula copulatiua habent. [Euohe Bacche fremens) Sunt in Euohe, qui vnam tantum aſpirationē notent.

Sunt

Sunt qui ſtatuant in medio, duabus hinc inde vocalibus adnotatis, Euhoe. Sunt qui etiam dictionem incipiant ab aſpiratione, Heuhoe. [Te luſtrare choro) In pleriſque veterib. lib. cum R. & Med. legitur Choros. [Io matres audite vbicunque Latinæ) Sunt qui ex Priſc. legant, Vbi quaque, atque ita in Med. & antiq. omnibus lib. [Locus Ardea quondam Dictus auis, & nunc magnum tenet Ardea nomen) Antiqui aliquot lib. legunt Locus Ardua quondã. Eſt & pro, Tenet. Manet Ardua nomen, in Med. & aliquot alijs antiquis libris. [Iam mediam nigra carpebat noctem quietem) Libris nonnulli peruetuſti legunt, Iam media nigra. In alijs inuento, Iam media nigram. [Alecto toruam faciem, & furialia membra Exuit, in vultus) In veterib. aliq. tot lib. legere eſt, Furialia membra Exit. In aliq. alijs, Exuit & vultus, abſque, in Sed illud mihi arridet, vt, ligonatum magis, Exit & in voltus. [Rex tibi coniugium, & quæſitas) In antiq. aliq. lib. non habetur, Et. [Tyrrhenas, i, ſterne acies) Veteres aliq. lib. legunt Tyrrhenas & ſterne. [Et dicto parere fatetur) In lib. aliq. antiq. Parere iubetur, legere eſt.

POE. Hic iuuenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert. TVR. Claſſes inuectas Tybridis vndam,
Non, vt rere, meas effugit nuncius aures.
Nec tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, verique effœta ſenectus
O mater curis nequidquam exercet, & arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuum effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacemque gerant, queis bella gerenda.
POE. Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At iuueni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Repulit, & geminos erexit crinibus angueis:
Verberaque inſonuit, rapidoque hæc addidit ore,
AL. En ego victa ſitu quam veri effœta ſenectus
Arma inter regnum falſa formidine ludit,
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum:
Bella manu, lætumque gero.
POE. Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit ſub pectore tædas.

SERV. Hic iuuenis vatem irridẽs) Caluit quia iuuenis. Horatius, Nõ ego ferrem calidus iuuenta Cõſule Planco. [Victa ſua ſenectus) Temporis longinquitate, ex qua naſcitur ſitus. [Veriq. effœtas) Caſſa veritatis. [O mater) Irriſionis eſt non honoris. [Falſa vatẽ formidine ludit) Quia vatem. Nam eam defendebant a bellis, ſi non ætas, ſaltem religio ſacerdotij. [Exarſit in iras) Cõmunis ſermo habet, ardeo illa re, ſed figuratius, ardeo in illã rẽ dicimus, & eſt ſpecialis Cornelij elocutio. [Oranti) loquenti. Vnde & oratores dicimus. [Tremor occupat artus) Vicinitate .ſ. furiæ. Nam tremor furoris eſt. [Tantaq. ſe facies aperit) Remoto anili vultu quem induerat, & quo ſe induerat. Sic ſupra de Venerem, Et vera inceſſu patuit dea. [Geminos erexit crinibus angues) Similes. Nam omnes eam dixit erexiſſe, non duos. [Verberaq. inſonuit) Pro verberibus inſonuit. [Rabido ore) Habitũ futuræ orationis oſtendit. [Reſpice) Multi hic diſtinguunt & ſuperioribus iungunt, vt ſic ſenſus, Reſpice eam quam dicis falſa deludi formidine. [Ad hæc, adſum) .i. ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis, ꝙ ſuperflue his inſerat rebus, ad quas veni? Alij, Reſpice ad hæc legunt, vt ſit quaſi demonſtrantis, Reſpice bella & lætum gero. [Pacem iuueni coniecit) Satis conſiderate facem iuueni coniecit, quæ cito exardeſcit & deſinit. Supra vero, Amatæ ſerpentem iniecit, ꝙ in mulieribus viget ſemper venenum. [Atro lumine fumanteis coniecit tædas) Atri luminis, vt, Et pulchra faciat te prole parentem. Atro aut lumine, furiali, inferno. alias ratione caret ſub pectore, vbi fellis locus eſt .i. iracũdię.

ASCENSIVS.

HIC iuuenis, &c.) Docet animoſum Turnum verbis, vt putauit Chalybes, non annuiſſe, quòd indecorum putarit a fœmina perſuaderi, quod Alecto, quæ ſe pro Chalybe gerebat, animaduertens, & ægre ferens, furiales vultus induit, & ſe furiam conceſſa, geminos in illum angues iniecit, quibus in furorem actus eſt. Vnde quæ pauciſſima habemus Donati, verba ſunt. [Iuuenis) Non mirum, ſi iuuenis, mulierem, & vnum, in re bellica contempſit. [O mater) Irriſio eſt aperta. [En ego victa ſitu) Peius nõ potuit obiurgare metuentem, quam in illum regerere quæ protulerat. [Bella manu,) q. d. contra illud, Bella viri, pacemq. gerãt. Hæc ille. Ordo eſt Iuuenis .i. Turnus, irridens ideo irridens, quia iuuenis, hic .i. ad hæc, eius dicta, vatem .ſ. Calybem, ſacerdotem Iunonis, refert viciſſim ore .ſ. expreſſa voce, non per viſionem ſolã ſicut Alecto forſan locuta erat: quia aliter noctu videri non poterat, nam, vt viſiones interiores fiunt, ita & auditiones, vtciſſim ſit orſa .i. ſermone exorſos. Nuncius .i. annunciatio, ſeu nunciũ, vt (reuera) nuncius nuncians, claſſes .ſ. externas, inuectas vndã Tybridis, non effugit meas aures, vt rere .i. opinaris ipſum effugiſſe .i. bene audiſſe, licet aliter putas. Et ita videtur Poeta hoc figmento rem phyſicam expreſſiſſe, vt ſi ſub noctem, cura tecum ſauerit, & quæ interdiu timuerat, noctu appareant, ne finge mihi tantos metus .i. ne putes, quod propterea vſque adeo formidem, vt cœpto deſiſtam, nec Iuno regia, quia regnorum dea, aut ſuperium regina, eſt immemor noſtri, & ita non patietur me expelli, ſed ò mater, ſenectus victa .i. obliſa, ſitu .i. mucrone turpique lanugine .i. quæ ſe a ſitu, & ſordibus vindicare neſcit & effœta veri .i. quæ delirat, nec quidquam veri amplius in ſe habet, exercet te, ne quidquam .i. fruſtra, curis, & ludit .i. illudit, te vatem .i. cum ſis vates, falſa .i. deceptoria, aut inani formidine, inter arma regum .i. quæ reges tractare decet. Cura, ſup. ſit aut eſſe debeat tibi, tueri .i. contemplari, effigies diuum, & templa diuum .i. diuorum, & permitte, ſup. vt viri gerant .i. adminiſtrent, & procurent bella, & pacem, queis .i. quibus, bella gerẽda, ſup. ſunt. Alecto exarſit in iras .i. ſuccenſa eſt furore, talibus dictis. At ſubitus tremor, occupat .i. inuadit, iuueni oranti .ſ. Turno, ſic ore loquenti artus .i. membra, oculi, ſup. eius, diriguere .i. riguere, & inſtanter, in diuerſa infixi ſunt, nihil tamen videntes, vt furioſis ſit: Erynnis .i. furia, ſibilat tot hydris .i. ſerpentibus, ſeu anguibus, & tanta .i. tam magna, & immanis facies .i. factura, ſeu figura corporis ipſius, aperit .i. manifeſtat ſe, vt .ſ. ille trepidaret, tum .i. deinde, ipſa torquens .i. inuoluens, lumina flammea .i. ignitos, aut quaſi inflammatos oculos, repulit .i. reiecit a ſe .ſ. Turnum, cunctantem .i. hæſitantem præ ſtupore, & quærentem .i. molientem, dicere plura .i. multa, & ipſe erexit .i. excerpendo direxit in Turnum. Angueis geminos .i. duos, æquales, crinibus .i. capillis ſuis, & inſonuit .i. ſonare fecit, verbera .ſ. quæ furiæ geſtant, & addidit hæc .ſ. ſequentia verba ore rabido .i. furioſo. En .i. vide, an, ſup. ego (vt dicis ſim, ſupp. illa, quam ſenectus victa .i. obſita, ita, vt ſe abluere nequeat, ſitu .i. immundo mucore, ex negligentia cultus collecto, & effœta veri .i. quæ omne verum enixa eſt, nec quidquam retinuit, ludit .i. illudit, falſa formidine inter arma regum. reſpice .i. attende, quæ ſim, & ad me bella regum nihil pertineant, ego adſum ad ſede ſororum dirarum .i. reliquarum furiarum, hoc eſt ab inferis adueni & gero manu .i. in poteſtate habeo, bella, & lætum .i. mortem, reſpice ergo ad hæc, vnde videtur id ſignificare quibuſdam indicijs, Ipſa effata .i. elocuta ſic, cõiecit iuueni .i. in iuuenem, qui idoneus eſt, ad incendium facem .i. incendium iratum, & fixit ſub pectore .i. in præcordijs eius tædas fumanteis .i. fumantes, atro .i. furiali inferno, & nociuo lumine.

VARIA LECTIO.

CLASSES inuectas Tybridis vndam,) Romanos liber, Porcius, & aliquot alij veteres, legunt Thybridis alueo. [Bella viri pacemq. gerant) In antiquis libris, Gerent, ſcriptum obſeruaui. In alijs Gerunt. [Subitus tremor occupat artus) In antiquis aliquot exemplaribus, Subito aduerbium eſt. [Tum Flammea torquens Lumina) In Rom. lib. Fumea legitur. [Rabidoq. e hæc addidit ore) In Romano & paucis alijs Rapido, legitur. [Falſa formidine ludit) In Rom. lib. Falſo, ſcriptum eſt.

Olli ſomnum ingens rupit pauor, oſſaque, & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit, arma toro, tectiſque requirit:
Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli:
Ira ſuper: magno veluti cum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni:
Exultantque æſtu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec iam ſe capit vnda, volat vapor ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus, Teucriſque venire Latiniſque,
Hæc vbi dicta dedit, diuoſque in vota vocauit:
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma,
Hunc decus egregium formæ mouet, atque iuuentæ:
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis:

SERV. FRemit,) Cum clamore depoſcit, Bene autem. [Amens) Quis in toro requirebat. [Scelerata inſania belli.) Nihil enim tam inſanum, quam deſiderare id per quod poſſis perire. [Virgea) De virgis facta, vnde eſt flamma validior. [Coſtis) Autem, lateribus. Et bene antiquum reſpexit morem. nā olla non ſuſpendebant, ſed poſitis circum circa ignem adhibebāt. [Furit intus aquai Fumidus atque amnis) Nec immerito. Nam poteſt eſſe & alterius rei amnis. vt, Fluuius videt ille cruoris. Hanc autem Diæreſim Tucca & Varus fecerunt. Nam Virg. ſic reliquerat, Furit intus aquæ amnis, & exuberat vt aquæ amnis, quod ſatis aſperum fuit. [Nec iam ſe capit vnda,) Nihil quam ſi diceret, Nec iam vas vndam capit. [Ergo) i. quia ſic incenſus eſt. [Polluta pace) Vel ſua vel Troianorū. [Indicit) Figurate verbum bellicū poſuit. [In vota vocauit) Quia nuncupatis votis bella ſumebant. [Hunc decus egregium formæ mouet) Turni. ſ. decus. Nam hunc alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus mouebat ad bellum. Nam hic eſt.

q. diæreſim eſſe hic factam dicit. q ſi quis libros Seruianos paulo meliores nactus fuerit, facile in his aquai, comperiet. Nam & in perum gatis fere ſic habetur. Hanc diæreſim, Tucca & Varus fecerunt, nam Virg. aliter ſcripſit. Quæ.n. ſit hoc loco diæreſis, niſi illud aquai reſtituatur? Quin & hoc ipſum in Perſiano interprete (qui Cornutus dicitur) inuenias, cum Enniatum hoc caput, Lunai portum precium eſt cognoſcere ciues. Lunai, inquit, dictum eſt ſecundum antiquā declinationē, ſicuti Virg. Furit intus aquai. Quod etiā Benedictus Philologus) cū de Virgiliana emendatione ad eū ſcriberem) comprobauit. vir vnus ætate noſtra, qui de omni antiquitate ſit optime meritus eum in ea illuſtranda, atque excolenda, aſſiduo ſtudio, ac veritatis diligentia incumbat. Hęc ille. Angelus quoque Politianus idem ſenſiſſe videtur, licet obſcure, nam cap. 43. in Miſcel. dicit, Et quod nunc mendoſe legitur, aquai, q.d pro quo nunc legitur, aquę vis) Quod ſi quis adhuc legere volet, ordo erit. Et vis. i. violentia, aquæ. i. bullientis, furit i. æſtuat, intus, atque amnis fumidus .i. curſus, aut gurges aquæ fumātis, exuberat.

ASC. OLLI ſomnum &c.) Docet Turnum excuſſum ſomno & furore percitum, arma requiſiuiſſe, & illico, principibus iuuentutis expeditionem ad Latinum inſinuaſſe, & omnem apparatum belli interea inſtruxiſſe. Vnde Don. dicit ſic. [Magno veluti) Ornatus poeticus, in parabolis ſimilitudinibuſq. maxime conſiſtit. [Polluta pace) Aliter. n. aduerſus ſocerum moueri non debuit. Præterea impellebatur à furia. [Primis) Ductoribus, vt cauſam ſcirent. [Certatim) Amor maximus, & fauor in Turnum oſtenditur. Hæc ille. Ordo eſt. Pauor ingens rupit. i. interrupit, olli. i. tunc illi. ſ. Turno, de quo ſuperior ſermo habitus eſt, ſomnum, & ſudor ruptus. i. potrò ruptus, aut porrò erumpens, ſeſe, toto corpore. i. per totum corpus, perfudit oſſa, & artus. ſ. Turni, & ipſe amens. i. captus mente, fremit i. cum fremitu capit ſuit, arma & requirit arma toro. i. in lecto adhuc eaſſe, aut, quia amens putauit etiam in toro arma eſſe, aut de gladio intelligit, quē ſub capite reponere ſolebant, vt de Deiphobo in 6. viſum eſt. & requirit arma tectis. i. per tecta, amor. i. cupido, ferri. ſ. habēdi, ſæuit. i. crudeſcit, & inſania belli ſcelerata. i. quæ cum ſcelere ſæpe fit, ſæuit, & ira, ſup. ſæuit, ſuper. i. deſuper, veluti cum. i. quando, flamma virgea. i. virgis ſiccis nutrita, ſuggeritur. i. ſubminiſtratur, ſup. cum magno ſonore. i. ſtrepitu, coſtis. i. lateribus, aheni. i. vaſis ærei, vt cacabi, aut lebetis, vndantis. i. ebullientis, & latices. i. aquæ, exultant. i. extra frequentes ſaliunt, æſtu. i. pp feruorem. Et amnis fumidus aquai. i. inundatio aquæ bullientis, & vaporem, ac fumum emittentis, furit intus, & exuberat. i. vbertim exundat alte ſpumis. (Sic legit Petrus Crin. cuius verba ſunt, lib. de honeſta diſcip. 18. c. 2. Fabius Quint. lib. inſtitutionē 1. ad Marcellum Victoriū, vnde, pictai veſtis, inquit, & aquai, Virg. doctiſſimus vetuſtatis inſeruit, ſed illud, aquai, inſerunt: è nouis libris, indiligentes, imprudenteſq. librarij, proque eo ſubdiderūt, aulai, cū veteres omnino libros, & ille in primis, quem ex Gallia, Poggius in Italiā aduexit, aquai retinebat. Fuit aūt cauſa librarijs, alterinā vocem pro vera ſubijciendi, q nuſquam apud Virg. legerant, aquai, cū aulai, & pictai, legiſſent, Aulai in medio libabant pocula Bacchi. Et alibi, Diues opum, diues pictai veſtis, & auri. Sed ego cogitans, non ab re factum eſſe, vt in eandem lectionem meliuſculæ fidei libros conſpirent, cœpi curioſius indagare an vſquam apud Virg. potuerit eſſe aliquando hæc vox. Nec. n. pauca quorundā inſcia, vel immutata hactenus, vel detracta adnotauimus. Inueniſſe aūt mihi videor, vel in Seruianis quidem commentarijs ad ipſum, vt nihil præterea dubitari debeat. Verſus igitur Virgiliani ſic in lib. Aen. 8. leguntur, Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli Ira ſuper, magno veluti cum flāma ſonore Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni, Exultātq. æſtu latices, furit intus aquæ vis, Fumidus, atq; alte ſpumis exuperat amnis. Quo aūt loco legimus aquæ vis, legendū eſt, aquai. ad hunc modū, Furit intus aquai, Fumidus, atq; alte ſpumis exuperat amnis. Cuius me lectionis, Honoratus Seruius admonuit,

VARIA LECTIO.

OLLI ſomnum ingens rupit pauor,) In Rom. lib & in quibuſdam alijs legere eſt, Illi ingens ſomnum rupit pauor. [Oſſaq. & artus Perfudit toto proruptus corpore ſudor) Sūt aliq. antiq. in quibus ita ſcriptum inuenitur. Perfundit toto præruptus corpore ſudor. [Furit intus aquai Fumidus, atq; alte ſpumis exuberat amnis,) Sanè Seruius, Aquai, repoſitum a Tucca, & Varro aſſerit, cum Virg. Aquæ amnis ſcriptum reliquiſſet. In antiquis vero libris omnibus quotquot verſare contigit, Furit intus aquæ vis, ſcriptum animaduerti. Et ita etiam habetur in Seruij Commentarijs manuſcriptis, quamuis vulgata Aquæ amnis, habeāt. [Formæ mouet, atque iuuentæ) In lib. aliq. antiq. Iuuenta, legitur. [Hunc claris dextera factis) In Med. lib. Claris facti, ſcriptum eſt.

COEL. RHOD.

HAEC illud neglecto, Virgilianum carmē ex 7. Aen. ſic ab eruditioribus legi iuſſere, id quod diobolares grammatici, ne ſuſpicari quidem vnquam ſunt. Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania belli, Ira ſuper magno veluti cum flamma ſonore Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni, Exultantque æſtu latices, furit intus aquai, Fumidus atque alto ſpumis exuberat amnis, Cui ſanè lectioni, vt plauſibili, in libris ſinceris ſuffragetur Seru. quoque, diæreſin eſſe inibi factam, teſtatus. Suffragetur Cornutus item Perſianus interpres, poetæ verſu aduocato, Hunc porrò eſſe locum à Quintiliano ſignificatū, vbi libro Oratoriarum inſtitutionum 1. ita ſcribit, vnde pictai & aquai. Virg.

aman

amantiſſimus vetuſtatis, carmini inſeruit. Quáquam modo legitur aulas, in peruulgatis Fabij voluminibus. Porrò eaundatioñ aquarum deſluauai per onomatopœiam Græci cochon vocant, vnde κοχύειν apud Theocritum in Pharmaceutria, pro decurrebat, deferebaturque, ac vbertim fluebat. Apud Latinos Deducta ria liquoris vocantur, qbus vacans redundansq. humor effluit.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet
Alecto in Teucros Stygijs ſe concitat alis,
Arte noua ſpeculata locum, quo littore pulcher
Inſidijs, curſuque feras agitabat Iulus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obijcit, & noto nares contingit odore,
Vt ceruum ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Ceruus erat forma præſtanti, & cornibus ingens:
Tyrrhidæ pueri quem matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperijs ſoror omni Siluia cura,
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat,
Ille manum patiens, menſæque aſſuetus herili,
Errabat ſiluis, rurſusque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamuis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidæ venantis Iuli
Commouere canes, fluuio cum forte ſecundo
Deflueret, ripaque æſtus viridante leuaret,
Ipſi etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius, curuo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaque multo
Perque vterum ſonitu, perque ilia venit arundo,
Saucius, at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne repleuit.

SERV. A Nimis audacibus implet) Affectione ſui inijcit omnibus magnanimitatẽ. [Arte noua) Dolo. [Speculata locũ, quo littore) Pronomen pro nomine ponitur, non pronominibus. Vnde noue inter duo nomina vnũ pronomen poſuit, nam recte quo loco diceret, & hoc ſemel tm̃ fecit. [Inſidijs curſuq́) Curſu agitabat. Nam inſidijs circumuenimus. [Canibus rabiẽ) Studium mutauit in rabiem. [Noto odore) Ceruino. Solent enim ita antiqui. Horat. Venaticus ex quo Ceruinam catulus pellẽ latrauit in aula. [Malorum cauſa fuit) Hoc eſt, & primæ reuocabo exordia pugnæ. [Animos accendit agreſtes) Plus eſt q̃ agreſtium diceret. [Cornibus ingens) Ingens & ad præſtantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum. [Tyrrhidæ pueri) Tyrrhi filij & vt diximus ſupra, alludit ad nomẽ. Nã Tyrrhus dictus eſt paſtor, apud quẽ Lauinia peperit. [Cui regia parent Armenta) Magiſtrum hunc pecoris vult fuiſſe, & ſaltuarium. Nam hoc eſt, Et late cuſtodia credita campi. Magiſter aũt eſt pecoris, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero, Nominat hominem, quem magiſtrũ pecoris eſſe dicebat. [Siluia) Bonum puellæ ruſticæ nomen formauit [Pectebatque ferum) Quadrupedum. Vt, In latus inque feri q̃ velocitate pedum feramur. [Manum patiens) Patiens illius rei dicimus. Vnde apparet vnum u, cauſa metri eſſe detractum. [Menſæ herili) Noue dixit. nam herum nõ niſi dominum dicimus, niſi forte ſecundum dixit, quia dat ei humanum ſenſum. Nam ait paulò poſt, Imploranti ſimilis. [Errabat ſiluis) Paſcebat, vt mille meæ Siculis errant in montibus agnæ. [Ipſe) .i. ſua ſponte. [Secundo deflueret) Secundo, ſecum aqua Vnde & aduerſo dicimus, contra aquam. Nam ideo deflueret dixit, & Secundo ideo, quia curſus fluminis poſt natantem videtur. [Deus abfuit) Alecto deũ dicit, ſicut de Venere, Deſcendo, ac ducente deo. Nam vt diximus, numina vtriuſque ſexus videntur ideo, q̃a incorporea ſunt, & quod volunt aſſumunt corpus. Vt autem deum dicamus pro dea, non aperte ponitur, ſed in ſubauditione. [Erranti) Licet.n. ceruum eſſet feriturum, tamen bene errantem dixit, quia non vſquequaq; ſemper certus eſt ictus. Horat. Nec ſemper feriet quocunque minabitur arcus. [Perq. ilia) Hoc ile & hæc ilia facit. hinc & Iuuen. Vis frater ab ipſis ilibus? Nam quod Marulus Mimographus dixit, Tu Hectorem imitaris, ab ilio nunquam recedis, cum de guloſo diceret, aliuſit ad ciuitatis nomen. Nam ab ili debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ ſtatim mortem afferre non poſſent, vt domum rediret, & eſſet cauſa bellorum. Nam ſi ſtatim periret, aut ipſe, aut vulneris, auctor lateret.

ASC. DVM Turnus &c.) Docet nunc ſemina, ſeu elementa belli, à furia ſeminata, quæ quidem fuerunt vulnera ceruo Tyrrhei, magiſtri armentorum regis, illata ab Aſcanio, procurante furia. Super quẽ locum hæc habemus Donati. [Animos agreſtes) Excitauit eos primum, qui facilius excitari poterant, pp imperitiam, & feritatem. [Errantem) His verſibus ponit excuſationem Aſcanij. [Deus) .i. euentus, q̃ humanos actus, aut implet, aut deſerit. [Nota) Quũ humanitatẽ dio comprobaſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Interea, ſup. dũ Turnus implet Rutulos animis audacib. Alecto cõcitat ſe alis Stygijs.ſ. infernalibus, in Teucros .i. contra ad Teucros, aio nocendi, ſpeculata noua arte.i. noua inuentione, & verſutia, locum quo pulcher Iulus agitabat, ſup. littore, feras inſidijs.i. per inſidias, & curſu. Ser. vult littore, poſitũ pro loco, et ſic ſpeculata locũ, quo littore, pro quo loco, ſed ſi cõſtruatur, vt præmiſimus, nõ ſit tanta licentia, nec.n. rite dixeris, locum, quo loco, nam relatiuum pro antecedente, non cum antecedente ponitur, niſi præponatur. dic ergo, ſpeculata locũ in littore quo, aut ſpeculata locum, quo in littore agitabat.i. venabatur feras, inſidijs.i. plagis inſidioſis, & curſu .i. perſecutione, virgo Cocytia .i. infernalis, a Cocyto fluuio infernali, ſic dicta.i. furia Alecto, obijcit hic canibus rabiem ſubitam.i. ſubito prouenientẽ, & contingit nares.ſ. canũ odore noto.i. ceruino, qualẽ ſectari ſolebant, et ipſi canes ardentes .i. feruentes, & feſtiniſſimi, agerent .i. inſequerentur, ceruum, quæ.ſ. res, aut quæ cauſa fuit prima.ſ. cauſa malorum .ſ. ſubſecutorum, & accendit animos agreſtes.i. agreſtium virorum, bello.i. ad bellũ. Ceruus erat forma pſtanti, & ingẽs cornibus.i. hñs formam pſtantem & cornua ingẽtia, ornatius dr̃, præſtanti forma, q̃ præſtans forma, quo tñ, & hiſtorici, & poëtæ loquuntur, vt magis aũt grãmatice Seru. dici putat præſtantis formæ. Vt autem ſit conformitas in locutione dicere potuiſſet, Ceruus erat forma præſtans, & cornibus ingens, & neſcio, an ſic quoque dixerit. Sed Seruius hoc ſubtiliter diſſoluit, ordinem talem aſtruens, Ceruus erat ingens, forma præſtanti & cornibus, quẽ.ſ. ceruum, raptum ab vbere matri.i. cũ adhuc lacteret, pueri Tyrrhide.i. Tyrrhei, magiſtri armentorum liberi, & Tyrrheus pater. ſ. eorũ, cui armenta regia parent .i. cuſtudiæ, & gubernationi deputata ſunt, & cui cuſtodia campi eſt credita late.i. per latum circuitum, nutribant, pro nutriebant, aſſuetum imperijs .i. dominum, & Syluia ſoror.ſ. Tyrrhidarũ, & filia Tyrrhei ornabat omni cura.i. ſolicitudine, cornua ſup. eius cerui, aut cuius cerui cornua Syluia ſoror ornabat, intexens.i. redimens, ſup. ea, ſertis mollibus.i. ex herbis, & floribus, & pectebat ferum.i. qui natura ferus erat, aut quadrupedem, ſicut equum ligneum, ferum vocauit in ij. In latus, inq. feri curuam compagibus aluum. (Non eſt aũt Latinum, pectinare, quo vtuntur imperiti) & lauabat, ſup. ipſum, in fonte puro. Ille patiens manum, pro manuum, & aſſuetus menſæ herili.i. heri, ſeu domini ſui Tyrrhei, errabat.i. libere deuagabatur, & paſcebatur ſiluis, & ipſe, hoc eſt per ſe, nullo cuſtodiente, nec dirigente, ferebat ſe domum ad limina nota, quamuis nocte ſera.i. quamuis aliquando ad ſeram eſque noctem expectaretur. Canes rapidæ.i. veloces Iuli venantis commouere.i. excitauerunt ad curſum, hunc.ſ. ceruum, errantem.i. paſcentem, procul.ſ. à domo Tyrrhei, vt non debeat putari domeſticus, aut manſuefactus, cum.ſ. ipſe ceruus, deflueret .i. deorſum flueret forte riuo ſecundo.i. defluẽte, & cum deſluxa eius, & cum leuaret æſtus ripa viridante .i. virente, & virides herbas habente. Ipſe etiam Aſcanius, ſuccenſus amore eximiæ laudis, qualem putauit iam præſtantem ceruum figere, direxit ſpicula.i. ſagittas, cornu.i. arcu cornu, in extremis habente curuo .i. incuruato. Nec deus.i. ſecundum Donatum, euentus, ſecundum Seruium autem ponitur pro dea, ſcilicet Alecto, quia numina hñt vtriuſque ſexus participationem, & pro dea. poteſt dici deus, vt pro Iunone, aut Alecto, huc loco, & pro Venere, in ij. Deſcendo, ac ducente deo, abfuit, imò adfuit, id eſt auxilio fuit,

dextræ.ſ. Aſcanij, errâtis.i.neſcientis, qu ilem ceruum feriret, pudetan is vadelret, hlucſtrem eſſe, & ita error eſt in Aſcanio. aut dextræ erranti.i.qui alioqui erraſſet, & arundo.i. ſagitta arundinea, acta.i.directa, venit per viſcera, & per illa, ſup. cum multo ſonitu.i.ſtridore. At.i.ſed: quadrupes.ſ.ceruus, ſaucius.i.vulneratus, refugit intra tecta nota, & gemens, ſucceſſit ſtabulis, & cruentus .i.cruore perfuſus, atque ſimilis imploranti.ſ.auxilium, replebat omne tectum .i. totam domum Tyrrhei, queſtu.i.querela. Rarum eſt queſtum, pro querela, ſingulariter reperiri, in pluralibus autem, datiuo, & ablatiuo fecit queſtubus, non quæſtibus, quod à quæſtu quæro, deducitur.

VARIA LECT. QVAE prima malorum Cauſa) In Rom. lib. in Mediceo, & aliquot alijs, Laborum, legitur. [Et late cuſtodia crepita campi) In Rom. lib. Lati. [Pectebatq. ferum) In libris aliq. antiquis, Portabat, legitur. [Ille manum patiens) In lib. aliquot, Manum, habetur. [Rapidæ venantis Iuli) In lib. aliquot antiq. Rapidi. Sed in Romano atque in Portio, Rabidæ, legitur. [Rabidaque æſtus vt ridante leuaret) Plerique lib. antiqui. Lauaret, legunt. In alijs etiam manuſcriptis inuenitur, Ripaq. æſtus vndante leuaret. [Nec dextræ erranti deus abfuit,) Hoc varie reperitur in libris antiquis ſcriptum. Nam Affuit, & Afuit, & Adſuit, & etiam, Arfuit, legitur.

SERV. Silvia prima ſoror) Bene puellæ dat doloris impatientiam. [Duros conclamat agreſtes) Aut qui ſemper duri ſunt: aut duros, qui cerui interitum non dolebant. [Peſtis) Furia. [Torre) Hic torris facit vt hic iuſtis. [Grauidi) Grauis propter nodos.ſ. [Qua diuidâ) Quæ ſindi partes poſſet in quatuor. [Cuneis coactis) Satis ſignare coactis dixit. Exprimit autem antiquũ morem: vt,

Sed primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

[De culmine ſummo) Bene culmine, quia de agreſtibus loquitur. [Tartaream) Aut terribilem, aut fortem ſecundum vſum. [Nemus) Locus haud longe ab Aricia, in quo lacus eſt qui Speculum Dianæ dicit. Et notanda, quia vocem eius paullatim facit procedere, quod locorum indicat commemoratio. [Triuiæ lacus) Hic eſt qui Dianæ Speculum dicitur. [Sulphurea Nar albus aqua,) In via Flaminea eſt ciuitas Narnia in montibus poſita, quibus ſubeſt Nar fluuius, qui Tyberino coniungitur. [Fonteſq. Velini,) Vltra Interamnem ſunt in Sabinis. Nam vt diximus, vox furiæ paulatim proceſſit. [Preſſe re ad pectora natos) Stat. Preſſitq. Palæmona mater. Item econtra, Nec natos auſę deponere matres [Ad vocem) Buccinæ: vt,

Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.

Nam quicunq; ſonus dici vox poteſt. [Auxilium caſtris effundit apertis) .i. ipſa in auxilium effunditur. [Direxere acies) Ordinarunt in ſimilitudinem.

Siluia prima ſoror palmis percuſſa lacertos
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſiluis
Improuiſi adſunt, hinc torre armatus obuſto,
Stipidis hic grauidi nodis. quod cuique repertum,
Rimanti telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus:
Quadrifidam quercum cuneis forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri
At ſæua è ſpeculis tempus dea nacta nocendi.
Ardua tecta petit, ſtabuli & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recuruo
Tartaream intendit vocem, quia protinus omne
Contremuit nemus, & ſiluæ intonuere profundæ.
Audijt & Triuiæ longe lacus, audijt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fonteſque Velini:
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, quà buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis,
Indomiti agricolæ. necnon & Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur. ſudibus ue præuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila iactant.
Fluctus vti primo cœpit cum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius vndas
Erigit, inde imò conſurgit ad æthera fundo.
Hic iuuenis prima ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitus, hæſit enim ſub gutture vulnus, & vdæ
Vocis iter, tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galeſus:
Dum pauci medium ſe offert, iuſtiſſimus vnus
Qui fuit, Auſonijſque olim ditiſſimus aruis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Vnde in febrientibus deficit. [Corpora multa virum circa,) Conſtracta ſunt. Rhetorice viles trudit in medium, nobiles vero primo, & vltimo commemorat loco. [Dũ paci mediũ ſe offert,) Reddit cauſam cur ſenex bellis interierat. [Ditiſſimus aruis) Secundum antiquũ morem. Horat. Dites antiquo cenſu. [Quina redibant Armenta) Pro quinque, ſicut bina. [Et terram centum vertebat aratris) Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui eſſet paterfamilias, reſpondit eum qui bene paſcit, & bene arat.

ASC. SILVIA prima) Docet quomodo incepta eſt diſcordia, & quomodo prima commiſſa eſt pugna. De qua re dicit Donat. ſir. [Triuiæ longe lacus,) Id eſt Auernus, qui à Latini ſtabulis eſſet remotiſſimus. [Preſſere ad pectora) Oſtendit maternum affectũ. [Tũ vero) Ad vocem primo dixit: Silua auxilium vocat. poſtea dixit, Vocat agmina Tyrrheus, & veniſſe aliquos. Tertio, furia bellum finitimis tuba canit, & tum plurimi venere. [Auxiliũ caſtris eſ.) Nam in periculo regij pueri, non paulatim proceſſum eſt, nec partibus, ſed ſemel omnes. Tuetur autem Troianos ab inuidia, vt non ferant, ſed vt defendant iniuriam. [Hic iuuenis) Poſt cædem cerui, tulit ſors, vt maximus natorum Tyrrhei occideretur. Mouet aut pathos, & quod Tyrrhei filius, & quod maximus natu, & quod innocens. [Senior) Pathos ab ætate, item a cauſa, quod pacis medius. Cupiditas pacis oſtenditur ex diuitijs, quas in bello perderet, erat anxius. Hæc ille. Ordo autem eſt. Silua .ſ. filia Tyrrhei, quæ ceruum illum comere, & ornare ſolebat, ſoror .ſ. Tyrrhidarum, percuſſa palmis lacertos .i. percuſſos habens, aut percutiens lacertos palmis, vocat prima auxilium, conclamat agreſtes duros.ſ. ad laborem, & difficiles ad pietatem olli.i.omnes illi, tunc adſunt improuiſi.i.ſubiti: enim pro quia, peſtis.i.furia peſtifera, latet aſpera.i.nociua, & perniciosa, ſiluis tacitis.i.ſecretis, aut ipſa tacens, & tacite furorem inſpirans: hic, ſupp. adeſt, armatus torre, id eſt ſtipite toſto, vnde dicit, obuſto, id eſt circum vſto vt durior ſit, hic, id eſt alius, ſupple adeſt, armatus nodis ſtipitis grauidi, id eſt ponderoſi, Ita facit telum, id eſt miniſtrat pro telo, cuique, id eſt cuilibet rimanti, id eſt diſquirenti, telum, ſupp. illud, quod repertum eſt, ſupple ei, id eſt quidquid inuenit, pro telo ſumpſit, vt in primo, Furor arma miniſtrat Tyrrheus, ſcilicet ducis, loco fungens, vocat agmina, id eſt in agmen, conuocat diſperſos, vt .i. ſecundum, quod ipſe Tyrrheus, ſcindebat, forte .i. à caſu

[Præuſtis;) Præ, breuiatur pp ſequentem vocalem, quod in vna parte orationis factum tolerabile eſt, quia compoſitus eſt ſermo. [Ferro ancipiti) Vtrinque noxio. Dixit aũt aut gladios aut bipẽnes. [Seges) Terra modo: vt, Quid faciat lætas ſegetes. Per iram vero, fertilem ſignificat, vt oſtenditur in Georgicis. [Sole laceſſita) Naturale.n.eſt vt metallorum ſplendor plus fulgeat alia luce percuſſus. [Paulatim ſeſe tollit mare) Sic bella dicit ſurrexiſſe paulatim, ſicut ventis flantibus ſenſim mare turgeſcit. [Hic iuuenis) E. puerum, & iuuenem nonnunquam induxere poetæ Virgilius, vt hoc loco. Nam Almonem, quem modo iuuenem dicit, paulò poſt ait puerum. Mouet autem miſerationem ab ætate, cũ dicit iuuenis, a virtute, quod dicit primam ante aciem, vulneris etiam crudelitate. [Almon) Bene ruſtici nomen vſurpatio à fluuio. [Hæſit enim ſub gutture vulnus,) Id eſt Sagitta: vt, Illum infecto vulnere Pyrrhus. [Vdæ Vocis iter) Hoc eſt vdum iter vocis. Non .n. vox vda eſt, ſed per vdam arteriarum labitur viam.

à caſa, quia caſuale, fuit quod tunc ſcindebat, cum ruſtici in arma raperent, quercum quadrifidam .i. in quatuor partes fiſſibilem, & hoc cuneis .i. inſtrumentis findendi, coactus .i. ſimul impreſſis, ſpirans .i. anhelans, immane .i. immaniter, hoc eſt valde grauiter, & hoc ſecuri rapta .i. vi recepta, graphice admodum exprimit morē ruſticorum, ligna findentiū. At dea ſæua .ſ. Alecto, nacta .i. quæ inuenerat tempus .i. opportunitatem, nocendi è ſpeculis .i. è locis altioribus, vnde illud ſpeculabatur petit ardua tecta ſtaboli, & canit ſignum paſtorales .i. quod paſtoribus conuocandis datū erat ab antiquo more, de culmine ſummo .ſ. ſtabuli, & intendit .i. auget fortificat, vocē tartaream .i. infernalem, qua .ſ. voce, omne nemus cōtremuit protinus .i. ſtatim, vel pro tenus, hoc eſt porrò tenus .i. amplius, & ſiluę profundę intonuere. & lacus Triuię .ſ. Auernus, longe .ſ. poſitus, audijt .ſ. vocem Alectus, & Nar, amnis ille albus, qua ſulphurea .i. habente ſolphuris odorem, & cōmixtionem, audijt, & fontes Velini .i. qui poſtea Velini dicti ſunt, & matres trepidæ .i. præ anxietate trepidantes, preſſere natos .i. liberos ſuos, ad pectora .i. firmiter complexæ ſunt, quod anxietatis indicium eſt. Tū vero .i. maxime tunc, aut tunc quaſi ad verum agricolæ indomiti .i. efferati, concurrunt vndique telis raptis, exiſtentes celeres ad voces, qua buccina dira dedit ſignum, necnon & .i. etiā pubes Troia .i. Troiana, iuuētus effudit Aſcanio auxilium, caſtris apertis .i. patētibus ad exitum, & ipſi direxere acies, & non agitur iam .ſ. poſtquam collecti erant, hinc ruſtici, illinc Troiani certamine agreſti .i. vt in certamine agreſtium ſolet fieri, videlicet ſtipitibus duris .i. induratis, ve, pro vel, ſudibus .i. palis, præuſti .ſ. loco ferri, ſed decernunt .ſ. vtri vincant, hoc eſt concedunt ferro ancipiti .i. aut vtrinque incidenti, aut formidando, & ſeges .i. terra, atra .i. nigra, horreſcit .i. fit horrida, & aſpera, late .i. amplius, & in latum enſibus ſtrictis .i. denudatis, vnde vaginas in terrā deijciebant, aut cadentes etiam enſes rubiginoſos, vnde ſegetem atram, dixit: accipiendo ſegetem pro terra, & æra .i. ærea arma .ſ. Troianorum, laceſſita .i. percuſſa, ſole .i. radijs ſolaribus, lucent .i. reſplendent, & iactant lucem ſub lumine, vt .i. quemadmodū fluctus, ſup. lucem iactat, cum .i quando, cœpit albeſcere primo vēto, &, ſup. mare, tollit .i. erigit ſe paullatim, & erigit vndas .i. procellas, altius, & cōſurgit .i. ſimul ſurgit, inde ad æthera, ſup. ab fundo imò, Almō iuuenis, qui fuerat maximus natorum .i. filiorum Tyrrhei, biſſyllabū eſt, habens diphthōgon in ſecunda ſyllaba, aut per ſynæreſim profertur Tyrrhi, ſternitur .i. proſternitur, hinc .i. in hoc congreſſu, ante primam aciem, & hoc ſagitta ſtridente, qua .ſ. vulneratus erat, enim pro quia, vulnus .ſ. inflatum, à ſagitta hęſit .i. inhęſit, ſub gutture, & incluſit .i. intercluſit, iter .i. meatum vocis, vdæ .i. quæ per iter vdum efferri vult, aut quæ aërem, qui vdus eſt deſiderat, & incluſit .i. ſuffocauit ſanguine, vitam tenuem .i. fragilem ſpiritum vitalem, qui tam faciliter ſuffocatur. Multa corpora virum, pro virorum, circa, ſup. ſternuntur, & Galeſus, ruſticus ille ſenior, ſternitur, ſup. dum ipſe offert ſe medium paci .i. concordiæ faciēdæ, exiſtens iuſtiſſimus vnus, qui fuit, & ditiſſimus olim .ſ. ſua tempeſtate, aruis Auſonijs .i. regionibus illis Italiæ, quia quinque greges balantium .i ouium & quina armenta .i. greges magnorum animalium, redibant illi .i. ad illius cōmoditatem, ex paſcuis domū .ſ. & vertebat .i. arabat, aut ſulcabat terram, centum aratris, hoc eſt bene pauit, & bene arauit, & ita, & bonus, & diues, habitus eſt.

VARIA LECTIO.

OLLI peſtis enim) Pleriq; lib. antiq cum Mediceo legunt, Illi. [Armatus obuſto) Exemplaria vetera Palatina legunt, Abuſto. Sunt tamen alia in quibus, Aduſto, legere eſt. [Quod cuique repertum Rimanti telum ira facit legitur. [Vocat agmina Tyrrhus;) In lib. aliquot antiquis legere eſt, Tyrrheas, eaq. de cauſa ſuperius in Rom. lib. ſcriptum eſt, Tyrrhadæ. Eſt vero paſſim in obliquis, Tyrrhei. [At ſæua è ſpeculis) In pleriſque libris non habetur, E. [Intendit vocem) In Rom. lib. Incedit, habetur. [Siluæ intonuere) In quibuſdam libris antiquis, Siluæ inſonuere, legitur. [Audit, & Triuiæ longe lacus, audijt amnis) In antiquis libris pleriſque, Audit, legitur. In Rom. vero libro, Audit, & amnis, legi. [Rapitis concurrunt vndique telis) In veteribus aliquot libris, Occurrunt, legitur. [Et lucem ſub nubila iactant) In libris aliquot antiq Lumen, legitur. In aliquot, Lucem ſub lumina, habetur. [Cœpit cum albeſcere vento, In Rom. lib. Ponto, legitur. [Hæſit enim ſub gutture vulnus) In antiq. aliq. lib. Erat, legitur. Et pro Gutture, Gurgite.

SERV. AEquo dū Marte) Aperta contentione, bello manifeſto, nam ſic dicimus Aequum aūt pro ęquali non poſſumus dicere, cum ſolit interempti ſint tali. [Promiſſi dea facta potēs) Honeſta elocutio Potēs promiſſi. Promiſiſſe aūt eam conſenſione intelligimus. Nam non promiſit. [Imbuit) Initiauit. Et bene. [Sanguine) Nam poteſt bellum, & a diſcordia vel a diſſenſione inchoare. [Et cœli conuexa per auras) Poteſt id eſſe Epexegeſis per auras .i. cœli conuexa. Nec. n aliud ſunt aurę. Dicit ēt quidam Cōmentarius Conuecta legendum, vt ſit ipſa conuecta, quod difficile in exemplaribus inuenitur. [Victrix) Voti compos. [Affatur) Iam rum ſuperba. Bene autē et principio denegauit orationem, quaſi ad ſcelera feſtinanti, quam modo tribuit poſt bella cœpta [Bello diſcordia triſti,) Iuno n. belli popoſcerat ſemina. Hæc ipſa ēt bella perfecit. [Dic in amicitiā coēant) Ac ſi dicat, ita bella cōmoui, vt ne tuo quidem imperio poſſint in pacem redire. Et hoc eſt Affatur voce ſuperba. Alij dicunt, Ego inter hos bella cōmiſi, tu vicinos populos fœderibus iunge, & partib. fauere compelle, quod tamen ſi via, ego faciam. vt hinc ſit, Ego ſi qua ſuper fortuna laborum eſt, Ipſa regam. [Certa voluntas,) Si tua in hoc conſentit auctoritas. [Inſani Martis amore) Homeri epithetō. [Spargā arma p agros) Meminit ſui. Nam ſupra dixit, Sere crimina belli. [Terrorū, & fraudis) Terror ex morte iot hoium, fraus vero ex cerui vulneratione. [Stant belli cauſæ) Manifeſtæ ſunt, vel placēt: vt, Stant cōferre manū. [Egregium Veneris genus) Ironicos dictū eſt: vt, Egregiā vero laudem, & ſpolia ampla refertis. [Ipſe Latinus) Ac ſi diceret, quē Aeneæ cauſa cogor odiſſe. Vnde, & Amatæ nulla ſit mētio, quæ eſt Troianis inimica Vrbanus tn̄ totum hunc locum p interrogationē volt accipi, Terrorū, & fraudis abūde eſt. Stant belli cauſæ: Vt quaſi p gratulationem nō credas, vt ſit Terentij illud, Quia plus cupio, minus credo. [Super ætherias) Quia dixerat, Cœli conuexa per auras. [Attollit ſtridentes anguibus alas) Honeſta volantis periphraſis. [Eſt locus Italiæ in medio) Hunc locum vmbilicum Italię coſmographi dn̄t. Eſt autem in latere Campaniæ, & Apuliæ, vbi Hirpini ſunt, & habet aquas ſulphureas, ideo grauiores, quia ambiūtur ſiluis. Ideo autem ibi aditus dr̄ inferorū, qđ grauis odor iuxta accedentes occat: adeo vt victimę circa hunc

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur;
Promiſſi dea facta potens, vbi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, & cœli conuexa per auras
Iunonem victrix affatur voce ſuperba.
ALEC. En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes,
Accendamque animos inſani Martis amore:
Vndique vt auxilio veniant, ſpargam arma per agros.
Tū contra Iuno. IV. Terrorū, & fraudis abūde eſt,
Stant belli cauſæ: pugnatur comminus armis
Quæ fors prima dedit, ſanguis nouus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. POE. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ in medio ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Anſancti valles. denſis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis, & torto vertice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſæui ſpiracula Ditis
Monſtrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago

Peſtiferas aperit fauces. queis condita Erynnis,
Inuiſum numen, terras, cœlumq́ue leuabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſosq́ue reportant,
Almonem puerum, fœdatiq́ue ora Galeſi:
Implorantque deos, obteſtanturq́ue Latinum.
Turnus adeſt, medioq́ue in crimine, cædis, & ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
Inſultant Thyaſis (neque enim leue nomen Amatæ)
Vndique collecti coëunt, Martemq́ue fatigant.
Ilicet infandum cincti contra omnia bellum,
Contra fata deum, peruerſo numine poſcunt,
Certatim regis circunſtant tecta Latini.
Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit;
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore;
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet. ſcopuli nequidquam, & ſpumea circum
Saxa fremunt, lateriq́ue illiſa refunditur alga.
Verum vbi nulla datur cæcum exuperare poteſtas
Conſilium, & ſæuæ nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, aurasq́ue pater teſtatus inanes
LAT. Frangimur heu fatis, inquit, ferimurq́. procella.
Ipſi his ſacrilego pendetis ſanguine pœnas
O miſeri. te Turne nefas, te triſte manebit
Supplicium, votisq́ue deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omnisq́ue in limine portus:
Funere felici ſpolior. POE. Nec plura locutus,
Seplit ſe tectis, rerumq́ue reliquit habenas.

hunc locum non immolarentur, ſed odore perirent ad aquã applicatæ, & hoc erat genus litationis. Sciendum ſanè Varronem enumerare q̃ loca in Italia ſint huiuſmodi. Vnde etiam Donatus dicit Lucaniæ eſſe, qui deſcribitur locus circa fluuium, qui calor vocatur, qđ ideo non procedit, quia ait, Italiæ medium ſub montibus altis. Hoc niſi ad totam Italiam referas, non procedit, vt ſit: Eſt in vallibus Italiæ montuoſæ. Nam in hoc loco montes penitus non ſunt. [Nobilis) Notus, quod & ſequẽtia indicant. [Anſancti valles) Loci anſancti .i. omni parte ſancti, quem dicit & ſiluis cinctum, & frago ſum fluuio torrente. [Hic ſpecus horrendum) Hoc nomen apud maiores trium generum fuit. Ennius fœminino poſuit. Horatius maſculino: Quę nemora, aut quos agor i ſpecus? Virgilius neutro, quod hodie in numero ſingulari tribus tñ vtimur caſibus. Hoc ſpecus, huius, ò ſpecus. Pluralem tñ à genere maſculino habemus in omnibus caſibus. Hinc eſt, In defoſſis ſpecubus. Quanquam antiqui lib. habeant hic ſpecua horrendus. [Spiracula Ditis) Aditus, à ſpirãdo, quod ibi hoſtiæ admotæ necãdant, & moriantur. Antiqui lib. ſpiracula habent, quæ dicta ſunt ἀπὸ τῶν περάτων, hoc eſt à finibus inferorum. [Vorago) Acherontis exæſtuatio. [Condita Erinnys) Alij, Condit, legunt, & ſe ſubaudiunt. [Cœlumq́ue leuabat) Releuabat, recreabat. [Extremam Saturnia bello Imponit regina manum) Quod ſupereſt, perficit. Et eſt tranſlatio à pictura quæ manus complet, atque ornat extrema. [Fœdati) Cruentati. [Implorantq́. deos) Ad auxilium, & vltionem. [Obteſtanturq́. Latinum) Propter cædem factam teſtem adhibent, & dñt, auctores rupti fœderis eſſe Troianos, cum ipſi pacis iura temerarint. [Et ignis) Ipſo feruore ſeditionis. [Teucros in regna vocari) Subaudis Dicite, & Teucros iniurioſe, quaſi ſaules dixit, & perfidos. [Attonitæ Baccho) Veluti Baccho. furia.o. agebantur. Et ſic eſt dictum: vt, At medias inter cædes exultat Amazon. [Nemora auia) Per nemora. [Thyaſis) Choreis. [Neque.n. leue nomen Amatæ) Iuuen. Quæ non faciet quod principis vxor. [Martemq́ue fatigant) Prœlium cum clamore depoſcunt. [Contra omnia fata) Superius de Lauinia. [Fata deum) Propter oraculum Fauni. [Peruerſo) Irato. [Velut pelagi rupes) cum Cic. ſeditionem fluctibus comparauerit, bene Virgilius eum q̃ reſiſtit ſeditioni, rupem vocauit. [Mole tenet) Hic diſtinguendum: vt. [Scopuli) Nunc nominatiuus pluralis ſit. [Cæcum Conſilium) Fremitui populi bonum nomen impoſuit. [Frangimur) Permanſit in rupis tranſlatione. [Sacrilego ſanguine) Quia bellum ſumebant contra voluntatem deorum. [Votisq́ deos venerabere ſeris) Quia religio rigida dicit ſemel male commiſſa nulla ratione reuocari. Horat. Dira deteſtatio nulla expiatur victima. [Parta quies) .i. vicinæ mortis beneficio. [In limine portus) Securitas omnis in portu eſt. [Funere felici ſpolior) Exequijs tantum regalibus careo.

ASCENSIVS.

ATQVE ea per campos, &c.) Oſtendit quomodo peracto, ad quod miſſa erat negocio, Alecto iuſſa ſit, à Iunone ad inferno redire, recitans illarum inter ſe colloquium, & ad inferna deſcenſum. De qua re dicit Donatus ſic. [Perfecta diſcordia) Habuit rationem perſonarum. Nam laus eſt in furia, quod in alija eſt vituperatio. Hoc etiam his addam, non ſolum gloriatur de eo quod fecit, ſed promittit ſe plura facturam. [Dat ſonitũ) Cõpendioſa deſcriptio, in qua amnem, & patrem ex qua fundit, & ſonitũ cadentis aquæ, & cauſam ſonitus oſtẽdit: Hęc ille. Ordo autem eſt. Atque dum ea .i. eiuſmodi certamina, geruntur per campos, marte æquo .i. vbi æqualis fuit locus, quia campus planus, ſed non æqualis virtus, nec æqualis exitus, tunc autem Mars dicitur æquus, quando non plus fauere videtur per loci cõmoditatem vni parti q̃ alteri, licet virtute altera pars ſuperet, dea .ſ. infernalis Alecto, facta potens .i. compos, promiſſi .i. promiſſæ diſcordiæ, vbi .i. poſtq̃, imbuit .i. inchoauit, & de nouo intinxit bellum, ſanguine .ſ. fuſo, & commiſit funera primæ pugnæ, ipſa deſerit Heſperiam .i. Italiam, & ipſa victrix .i. voti compos, affatur voce ſuperba .i. magniloqua, Iunonem .ſ. dominam ſuam, affatur, inter, per conuexa cœli, & per auras, aut per conuexa cœli .ſ. per auras, niſi ſit legendum, cõuecta .i. delata, remigio alarum, per auras cęli, affatur Iunonẽ, &c. En, quę vox iactantis eſt, & pręgaudio exultãtis, diſcordia eſt perfecta tibi .i. ad nutum, & cõmodum tuum bello triſti, quia & filius familias, & paterfamilias bonus, interempti erant .ſ. Almon, & Galeſus, dic, vt ſup. coëant in amicitiam, q.d. ſi vis vt in gratiam, & concordiam redeant, id tute facias, quia mea nõ eſt pacem, ſed bella conficere, & dic, vt iungant fœdera, q.d. via etiam, ſi velis id poſſis quandoquidem ego reſperſi .i. contaminaui, & imbui Teucros, ſanguine Auſonio .i. Italico, ſi erunt ei go Teucri victores, & ita tua voluntas ſit mihi certa .i. explorata, ego addam etiam hoc .ſ. ego feram .i. inducam, vrbes finitimas .i. in confinio ſitas, hoc eſt ciues vrbium finitimarũ, in bellorũ rumoribus .ſ. ſiniſtris, & inimicitiæ plenis, & ego accendam animos .ſ. finitimos, inſano .i. valde magno, aut deteſtando, amore .i. deſiderio, Martis .i. belli, vt .ſ. ipſi, veniant vndique .i. ex omni parte, auxilio .i. in auxilium, & ego ſpargam arma per agros. Iuno, ſupp. ait, tũ .i. tunc, contra .i. econuerſo, hoc eſt reſpondit ſic. Abunde eſt .i. ſatis vſque ad abundantiam eſt terrorum .ſ. populorum concitatorum, & fraudis .ſ. per te factæ cauſæ belli, ſtant .i. perfectæ, & cõſummatæ ſunt, quia pugnatur comminus .i. quaſi confecta, & cõmiſſa manu, de prope ſit armis .ſ. manu tentis, nouus ſanguis imbuit .i. de nouo intinxit, & humefecit arma, quæ prima ſors .i. alea, & fortuna belli dedit. Egregium genus .i. egregia progenies .i. excellens filius Veneris .ſ. Aeneas, & id per ironiam, aut ſaltem inuidioſe, & ipſe rex Latinus celebrent talia connubia, & tales hymenæos .i. nuptias. Ipſe pater .ſ. Iuppiter regnator ſummi Olympi, haud .i. non, velit te errare .i. vagari, licentius .i. cum ampliori licentia, ſuper auras æthereas, cæde igitur locis .ſ. tibi negatis, ego ipſa regam .i. geram, & gubernabo, ſi qua .i. aliqua fortuna laborum, ſupereſt .i. reſtat, adhuc .i. ſi in aliqua re adhuc elaborandum erit, vt perficiatur inceptum bellum, Saturnia .i. Iuno, Saturni filia, dederat tales voces, aũt ꝑ ſed, illa .ſ. furia, ad quam locuta erat, quæ exiſtens inferioris poteſtatis nihil reſpondit, ſed ſtatim attollit .i. ſubrigit, alas ſtridentes anguibus, & petit ſedem Cocyti .i. infernalis illius fluuij, linquens ardua .ſ. loca ſupera .i. quæ ſunt in regione ſuperna, reſpectu inferni. Locus eſt nobilis .i. famoſus, & multũ notus, ſup. in medio Italiæ, ſub altis montibus .i. declinio aliorum montium, quę ſunt in reliqꝭ locis Italiæ, nobilis, dicit, & pro .i. memoratus fama .i ꝑ famã, in multis oris .i. multis regionibus, appoſitiue, valles Anſancti .i. loci, ſic dicti quaſi ἀμφὶ .i. circum, hoc eſt vndique ſancti, latus nemoris, vrget

hunc

hunc.ſ.locum,atrum.i.vmbroſum,denſis frondibus,vtrinq;.i.ab vtraque parte,& torrens.i.amnis rapidus,& fragoſus .i. cum fragore multo decurrens,exiſtens medio.ſ.vallis,dat ſonitum,ſaxis .i. inter ſaxa,& vertice torto .i. contracto,ſpecus horrendum, & ſpiracula.i.hiatus,vnde expirare poſſit: Ditis.i.Plutonis,ſæui .i. immitis,& magnus monſtrantur hic.i.apud hunc locum,& ingẽs vorago,Acheronte.i.fluuio bello infernali, rupto.i.vi ſe erũpente,aperit .i.reſerat hic,fauces peſtiferas, graui odore pellẽ afferentes,quis .i. quibus faucibus: Erynnis.i. furia infernalis Alecto, condita.i.abſcondita,exiſtens numen inuiſum.i.odioſum: leuabat.i.recreabat, & à triſtitia reuelabat terras, & cœlum quæ eius præſentia prius degrauabantur. [Nec minus, &c.) Docet quomodo opera Iunonis conſummatum ſuit bellum, & quomodo inuito Latino,belli portę contra Teucros apertę ſunt,indicto .ſ. manifeſto bello. Donatus dicit ſic. [Nec minus interea) .i. interea non minus. [Extremam manum) Nam in artibus extrema manus eſt, cum amplius manus non reponitur,quia opus eſt perfectum. [Obiectantur) Inuidioſis vocibus lacerant,quod omnia mala per Troianorum fœdus euenerant. [Teucros, & Stirpem Phrygiam) Pro conuitio poſuit,q.d. indignus ad maximas dignitates vocari. [Contra omnia) Propter apes, & incendium. [Contra fata) .i. ſententiam deorum, & Fauni reſponſis. [Circumſtant) Obliter regalis reuerentiæ. [Deos,& auras) Nam omnibus contra ſtantibus, quem alium ſuæ ſententiæ potuit adhibere teſtem. [Frangimur) Franguntur cõmoda noſtri imperij,& ponit ſignata verba in tranſlatione. Nam franguntur naues,& fluctibus initantibus interijt. [Miſeri) Dolet errore peccantium. Nullus .n. ſciens,cadit in foueam ſcelerum. Hæc ille. Ordo aũt eſt. Nec minus.i.nihilominus,quamuis furia iam abſceſſerat regina Saturnia .i. Saturni filia, & regina deorum Iuno: Impoſuit interea ſ.dum Alecto abiret[?] bello extremam manum.i.perfecit, & conſummauit ipſum, omnis numerus paſtorum ruit ex acie, in vrbẽ.ſ.Latini,hoc eſt in Laurolauinium,& reportant.i.referunt ex conflictu, cæſos.i.occiſos.ſ. Almonem puerum.i.filium Tyrrhei,& hora Galeſi.ſ.ſenioris,fœdati .i. fœde interempti, dum ſe medium offerret paci,& implorant deos.i.deorum auxilium, cõtra violentiam illatam ab hominibus quaſi furtioribus, & obteſtantur Latinum.i.in teſtem acti citant, Turnus adeſt, & ingeminat.i.multiplicat terrorem in medio crimine,& igni.i.calore,cædis.i.cum pugna,& iniuria recens facta eſſet,aſſeriens .ſ. Teucros, a quibus tantam iniuriam acceperant vocari in regna,& ſtirpem Phrygiam, quæ mollis ſemper habita erat admiſceri .ſ. fortibus Latini,& genti aſperæ cultu,& ſe pelli limine.ſ.ſuo, tum .i. inſuper ij,ſup.quorum matres attonitæ .i.ſtupore, & furore percuſſæ,Baccho .i. Bacchanalia celebrando,inſultant Thyaſis .i. choreis,ſup.per nemora auia.i remota ab omni via,qui.ſ.multi erãt, neque enim .i. quia, non quia nomen Amatæ non erat leue .i. paruum momenti inter matronas,ij,dico,collecti coëunt.i.conueniunt, vndique, & fatigant Martem .i. prœlium, cum clamore depoſcunt,aut cum molimine quærunt cauſas belli,illicet.i.illic cuncti poſcunt,bellum infandum .i. deteſtandum,contra omnia .i.portenta,in Lauinia viſa,& contra fata deum.i.oracula Fauni, & aliorum,melius legas cum Seruio,contra omnia,quam,contra omnia poſcunt,dicit: numine peruerſo.i.irato .ſ. Iunonis,& circunſtant certatim tecta regis Latini,ille reſiſtit .ſ. petitionibus illorum,velut rupes .i. ſcopulus pelagi immota.i.quæ aquis feritur,ſed non mouetur, vt, inquit, rupes pelagi, ſupple eſt immota magno fragore,id eſt magna confractione,& colliſione aquarum veniente,quæ.ſ.rupes,tenet.i.ſuſtentat ſeſe, mole.i.magnitudine,&vi ſua,multis vndis circumlatrantibus.i.dum multę vnde ſonitum latratui ſimilem, in circuitu faciunt, ſcopuli fremunt,nequidquam.i.fruſtra circum,& ſaxa ſpumea.i.ſpumis perfuſa fremunt circum .i.per circuitum,& Alga.i. herba illa vilis,illiſa.i.abrupta,& auulſa violentia aquarum,refunditur latere .i. ad latus,verum.i.ſed,vbi.i.poſtq̃,nulla poteſtas datur .ſ. Latino,ſuperare.i.qua ſuperet,conſilium cæcum.i.cæcorum,bella poſcentium,& res eunt.i.procedunt,nutu.i.ea voluntate Iunonis ſęuę, pater .ſ. Latinus,veneratione dignus, teſtatus multa .i. multum deos,& auras inanes.i.quas fruſtra teſtatus erat: inquit,heu,nos frangimur fatis,quæ.ſ.dixerant Lauiniam fore clarum, ſed externum populo,& vos ferimur.i.impellimur, procella.i.impetu populi furentis,ô miſeri,ipſi.i.vos,pendetis .i. perſoluetis,has pœnas,quas.ſ.nunc contra voluntatem deorum belligerando meremini,pendetis,dicit,ſanguine ſacrilego.i.veſtro,q ſacrilegi eſtis, quod ſacra deorum munia contemnitis.O Turne,triſte nefas.i. triſte ſupplicium,quia mora ignominioſa manebit.i.certe expectabit te,& tu venerabile .i. venerans voles deos, vota ſeris.i.nimium tarde ſuſcepiis,nam quietes.ſ æterna,eſt mihi parta.ſ.vicinæ mortis beneficio,& omnis portus .i. omnis ſecuritas vitæ,eſt in limine.i.in promptu,& proximo,ego ſpolior.i.priuor,funere felici.i.diuitiaru pompa regali,quam more felicium in pace moriens habere poſſem,nec.i.& non,& ipſe non locutus plura,ſepſit .i. circundedit,ſe tectis .i. recipit ſe in tecta ſua,& reliquit habenas rerum .i. abſoluit ſe à gubernaculo reipublicæ, cum videret nullum ferre ſibi audientem.

VARIA LECTIO.

EN perfecta tibi bello diſcordia triſti) In libris aliquot antiquis legitur,Belli diſcordia triſtis. [Talia connubia) In antiquis omnibus libris quotquot habui,Coniugia,legi.[Haud pater ipſe velit. In antiquis omnibus libris,Pater ille,legitur. [Fortuna laborum eſt) In plerique libris antiquis eſt, non habetur. [Italiæ in medio) Antiqua omnia exemplaria legunt, Italiæ medio, abſque,In. [Anſancti valles) In Rom.lib. Anfracti,legitur.[Medioq fragoſus) In lib.aliquot antiquis.Fragoſis,inuenitur. [Specus horrendum,& ſæui) In antiq.pleriſque non habetur,Et [Diris Monſtrantur) In pleriſque libris,Monſtratur legi. [Queis cõdita Erinnys) In Mediceo libro,Condit,vrbi voce ſcriptum eſt. [Terras,cœlumque,leuabat) In aliq.antiquis lib.Terram, legere eſt,&,Leuauit, præterito tempore. [Medioq́ in crimine,cædis, & ignis) In Romano libro, Igni, legitur. [Contra omnia bellum) In antiquis libris legere eſt, Contra omnia, quam lectionem agnoſcit Seruius. [Certatim regis circunſtant tecta Latini) In Mediceo,Tecta tyranni,ſcriptum eſt.[Ille velut pelagi rupes immota) In antiquis nonnullis lib. legere eſt,Pelagi moles.[Lateriq illiſa refunditur alga) Variat hæc lectio in libris antiq. Alij,Aſperſa: alij,Infuſa,legunt. [Cæcum exuperare poteſtas Conſilium) In aliq.antiquis lib.Expugnare,habetur.[Nutu Iunonis eunt res:) In Rom. lib. vna dictione legitur, Eunt res. [Teſtatus inanes) In antiquis aliq. libris, Teſtatur inanis, legitur.[Ferimurq.procella) In antiquis aliquot libris,Procellis eſt. [Omniſq in limine portus) Nonnulli lib. abſque particula,q; legunt.

SERV. MOs erat) Varro vult morẽ eſſe cõmunem cõſenſum,omnium ſimul habitantium, qui inueteratus conſuetudinẽ facit. [Heſperio in Latio) Hoc eſt in antiquo. Nam vt in primo diximus,duo Latia fuerunt. Vnde non fruſtra Heſperio addidit. Quod aũt dicit hanc conſuetudinem antiquam fuiſſe, falſum eſt. Nam a Numa Pompilio primo inſtituta eſt, ſed carmini ſuo vt ſolet,miſcet hiſtoriã. Notãdum ſane incõſequens eſſe hunc locum, ſi quis totius libri conſideret textum. Nã ſupra ait, Lõga placidas in pace regebat. Item dicturus eſt, Ardet inexcita Auſonia, atq; im-

Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima mouent in prœlia Martem;
Siue Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſue, Arabiſue parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna,
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Relligione ſacræ, & ſæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora, nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has, vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul:
Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum cetera pubes:
Aereaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.

mobilis ante, & nũc dicit, Mos erat Heſperio in Latio. Supra etiam,Captiui pendẽt currus. Item, Tyrrhenas ſterne acies. Quæ ne ſint contraria, accipiamus Italiam primo calauiſſe bellis, medio tẽpore quieuiſſe, & ad antiquũ ſtudium nunc reuertiſſe, ſicut Romani bello flagrauere ſub Romulo,quieuere ſub Numa,ſub Tullo Hoſtilio priſtina ſtudia repetiuerũt. Hinc eſt qđ & ipſe Virg. ait,Lõga placidas in pace regebat,non perpetua. Itẽ, Deſuetaq. bello Agmina in arma vocat ſubito,ferrumq́. retractat. Nam retractare, eſt repetere quod omiſerat. Tale aliqđ dicit de gẽte Syllano.Sal.

Nam

Hoc, & tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſt.sque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, auerſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit vmbris

Nam volens oſtendere antiquos maiores eius conſulares fuiſſe, vicinos vero ignauiſſimos, Syllam vero florentiſſimum, ait, Igitur Sylla patriciæ gentis fuit familia iam extincta maiorum ignauia. [Quem protinus) Iugiter, deinde. nam nunc temporis eſt aduerbium. alibi loci: vt, Cũ protinus vtraq; tellus Vna foret. [Maxima rerum Roma) Imperij potita. [Mouent in prœlia Martem;) Nam moris fuerat indicto bello, in Martis ſacrario ancilia commouere. Vnde eſt in octauo: Vtq. impulit arma. [Lacrymabile bellum) Getarum fera gens etiam apud maiores fuit, nam ipſi ſunt Myſij, quos Saluſt. à Lucullo dicit eſſe ſuperatos. [Hyrcanis ue) Gens eſt dicta è ſilua Hyrcania, vbi ſunt tigres. [Arabis ue parant, ſeu tendere ad Indos) Venit ab eo quod eſt hic Arabus, nã ab eo quod eſt hic Arabs ab hoc Arabe Arabibus facit, ſicut Hiberus. Vnde eſt in Lucano: Occurrat Hiberis alter, & Hiber. Nam Horat. dicit. Vt diſcet Hiber, Rhodaniq. potor. Item lectum eſt Aethiopus, ſed tantum Aethiops dicimus. [Auroramque ſequi) Ingenti ambitu dixit ipſum ortum diei pro populis. [Parthoſq; repoſcere ſigna) Hoc in honorẽ Auguſti poſuit, qui regnantes a Parthis recepit ſigna ſuoꝝ ſigna, quæ Craſſus pdiderat. Qui cum auiditate ſua cõtra auſpicia bellum ſuſcepiſſet, intercedentibus Tribunis plebis captus cum filio eſt, & necatus infuſo in os auro, cuius amore pugnauerat. [Sunt geminæ belli portę) Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circum imum Argiletum, iuxta theatrũ Marcelli, qḋ fuit in duobus breuiſſimis templis. Duobus autem propter Ianum bifrontem. Poſtea captis Phaleris ciuitate Thuſciæ inuẽtum eſt ſimulacrum Iani cum frontibus quatuor. Propter quod in foro tranſitorio conſtitutum eſt illis ſacrarium aliud, quod nouimus hodieq. quatuor portas habere. Ianum ſanè apud aliquos quadrifrontem eſſe non mirum eſt. Nam alij eum diei dominum volunt, in quo ortus eſt, & occaſus. Horatius:

Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.

Alij anni totius, quem in quatuor tpa cõſtat eſſe diuiſum. Anni aũt eſſe deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur. [Religione ſacræ) Tremendæ, execrabiles. Nam, & paulò poſt dicturus eſt, Triſteſq; recludere portas. [Ferri Robora) bene addidit ferri. Nam oẽ qḋ forte eſt, robur vocamus. [Quirinali trabea) Suet. in lib. de genere veſtium dicit tria eſſe genera trabeaꝝ. Vnum dijs ſacratũ, quod eſt tm̃ de purpura. Aliud regium, quod eſt purpureum, habet tñ album aliquid. Tertiũ Augurale de purpura, & cocco. Quirinali ergo, regali. [Cinctuq; Gabino) Gabinus cinctus eſt toga ſic in tergum reiecta, vt vna eius lacinia a tergo reuocata hoiem cingat. Hoc aũt veſtimenti gñe vtebatur cõſul bella indicturus, ideo q̃a cum Gabij Campaniæ ciuitas ſacris operaretur, bellum ſubito euenit. Tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella pfecti ſunt, & adepti victoriam. Vnde hic ortus eſt mos. [Inſignis, reſerat ſtridentia limina con.) Is q prior creatus eſt, licet ſimilem habeant poteſtatem. [Ipſe vocat pugnas) Tria ſunt, vt diximus ſupra, militię gñ a. Sacramẽtum in quo iurat vnuſquiſque miles ſe non recedere niſi præcepto conſulis poſt ſtipendia completa. i. militiæ tempora. Cõiuratio quæ fit in tumultu Italico bello, & Gallico, quã do vicinum vrbis periculum ſingulos iurare non patitur, ſicut de Fabijs legimus. Euocatio, quod genus non exigit, nam ad ſubitum bellum euocabantur. Vnde etiam conſul ſolebat dicere, Qui remp. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. [Conſpirant cornua rauco) Nam, & tubæ ſimul inflabantur. [Fœda miniſteria) Cruenta, more ſuo.

ASC. MOS erat &c.) Docet (vt dixi) quo inuito Latino indictũ eſt Troianis bellum, apertis Iani portis, quem morem, dicit antiquiſſimum fuiſſe, tempore tamen Numæ, ſecundi Romanorum regis, primum inſtitutus videtur. Quoties autem templum Iani clauſum ſit, alibi diximus. De hac re dicit Donat. ſic. [Mos) Obſeruationes, aut legibus, aut aſſenſibus hominum ſunt. Mos, longo tpe cuſtoditus legem facit, quę etiam ad poſteros tranſit, vt hic patet. [Sacrum) Quia non pio ſeui duxerunt, quaſi putarẽt ſacrilegium cõmitti, niſi eſſet obſeruatus Roma, magna ſuis moribus, cum a principe terrarum, populo ſeruetur. [Cẽtum ærei) Numerus, & materiæ qualitas, dat vim. [Ianus) Additur, ad robur portaꝝ deus, qui bifrons omnia circunſpiciat, oẽ furoꝝ, & ſcelerum, portæ temere aperiantur. [Sedet patribus) Firma eſt omnium ſententia. [Vocat pugnas) Dat pugnandi poteſtatem. Hæc ille. Ordo eſt. Mos. i. vrius inſtitutum, erat in Latio Heſperio. i. quod eſt in Heſperia. quem. ſ. morem factum, vrbes Albanæ coluere, protinus. i. iugiter, & cõtinuo, poſtquam conditæ

erant, & quem. ſ. morem, Roma maxima reꝝ colit. ſ. nunc, cum hæc ſcriberet Poëta cum. i. quando ipſi mouent Martẽ. i. deum belli ſollicitant, in prima prœlia. i. quando prima prœlia cum nouis hoſtibus commiſſuri ſunt, ſiue parant. i. intendunt inferre Getis. i. ferocibus, & animoſis illis populis in Scythia, qui aut Myſij, aut potius Tartari dicuntur. de quibus poeta alibi, Mortem contemnunt laudato vulnere Getæ, & ideo addit, bellum lacrymabile. i. cruentum, & ſæuum, quod matres multis lacrymis deteſtentur, manu. i. aut exercitu, aut comitatu, & manu conſerta, vt pro vel, Hyrcanis. ſ. populis, ad Hyrcaniam ſiluã habitantibus, & Arabis. ſ. populis Arabiæ, ſeu tendere ad Indos, & ſequi Auroram, quæ in Oriente reſidet, & repoſcere Parthos ſigna. ſ. Craſſo, & Bruto, ablata a Parthis, & Auguſto reſtituta, & ſunt quę vulgo vexilla, ſeu inſignia armorum, dicuntur. Hęc aũt omnia ſpectant ad illud, nunc maxima rerum Roma colit, quia hæc omnia bella, tẽporibus Auguſti illata fuerant, q. d. ſicut nunc Roma ſeruauit illum morem, dum dictis populis bella his dieb. intulit, ita, & Latini, & Albani, cum ſeruauerunt. mos autem hic eſt. Geminæ. i. duæ, aut pares portæ belli (ſic, ſubaudi, enim: vt fit, ſic enim dicunt nomine. i. ſic eam nominant aas, & ſunt in tẽplo Iani.) ſunt. ſ. Romæ, nunc, & olim, vt ſentit Laurolauinij, & Albæ, ſacrę. i. obſeruandæ, & exhorrendę, religione. i. obſeruatione, & formidine. i. metu, vnde religio, a religanda mente. metu quodam deoꝝ dicitur. Martis. i. belli, aut dei eius, ſæui. i. ferocis, atque immanis. Centum vectes ærei. i. obſtacula, ex ære, ne rubigine conſumantur facta, & robora. i. repagula fortia, ferri. i. ex ferro, æterna. i. inconſumptibilia, claudunt, ſup. eas, nec Ianus cuſtos. ſ. portaꝝ belli, quæ in templo ſuo ſũt, abſiſtit limine. i. ſemper adeſt, q etiam (vt Liu. in j. atteſtatur) Romæ cuſtos fuerat, emiſſis ſubitis aquis. Vbi. i. poſtquam, aut, quo tpe, hoc eſt quãdo certa ſententia pugnæ. i. pugnandi, & belli gerendi, ſedet. i. confirmata eſt, & placet patribus. i. ſenatoribus, ipſe conſul (loquitur. n. de temporibus ſuis) inſignis. i. redimitus, inſigniter. i. p. et alios, trabea Quirinali. i. regali, qualis Quirinus. i. Romulus primus Romanorum rex vſus eſt, & cinctu Gabino. i. toga, in tergum reiecta, & quaſi circũcingente altera extremitate, reſerat. i. aperit, has. ſ. portas belli appoſitorię, limina ſtridentia, q. s. ęreas, aut ferreas portas ſuſtinentia. Ipſe. ſ. conſul, aut princeps reip. vocat. i. indicit, pugnas. i. ius pugnãdi, & pubes. i. multitudo iuuenum, cetera. i. reliqua, ſequitur eum. i. deinde, & cornua ęrea. i. tubę incuruæ, conſpirant. i. ſimul inflantur ſpiritu aſſenſu. i. ſono, aſſenſum ſignificante, rauco Latinus iubebatur. ſ. à patribus, & pube cõmota, præcipue per Amatam, & Turnum, &. i. etiam, tum. i. tunc. ſ. à to, ante Auguſti tpa indicere Aeneadis. i. Troianis, ſub Aenea militantibus bella, hoc more. ſ. quẽ Roma, tunc, cum hæc ſcriberet Poeta, obſeruauit, & habebatur recludere. i. aperire portas triſtes. i. triſtitiam, dum aperiuntur per bellum, afferre ſolitas, quia templum Iani, tpe pacis claudebatur, & tpe belli, aperiebatur, vt. ſ. Ianus, ſolitum auxilium conferret. Pater. ſ. ipſe Latinus, vir ſeuerus, & venerandus, ac promiſſis perſtans, abſtinuit tactu. i. noluit cõtingere portas, ad eas reſerandas, & auerſus. i. repugnans voti populi, aut auerſus. i. indignatus, refugit. i. vitauit, & recuſauit, ac reiecit a ſe miniſteria fœda, quia contra fœdus, & amicitiam, fidemq. Aeneæ datam, & condidit. i. abſcondidit ſe vmbris cæcis. i. locis tenebroſis ac regia ſua, vbi videri non poterat.

OS erat Heſperio in Latio) In libris aliquot antiquis legere eſt, Mos erat in Latio Heſperio. [Hyrcanis ue, Arabis ue parant) In Mediceo lib. & pleriſque alijs, per copulatiuam, q̃ ſcriptum eſt, Hyrcaniſque, Arabiſque. [Cinctuq; Gabino) In pleriſque libris antiquis inemendate legitur, Sabino. VARIA LECT.

MAIOREM igitur conſulem dici ſolitum, enotauimus, penes quem faſces forent. Hi vero in anteceſſum ſeniori contribuebantur, vt Plutarchus, & Maximus quoque Valerius prodidere. Lex tamen Iulia priorem ex conſulibus faſces ſumendi poteſtatẽ tribuebat cui plures forent liberi. Nam, & in candidatis liberorũ ppolluiſſe numeꝝ, Tacitus ſcrib. Cornelius. Quod ſi par numerus fuiſſet vtrique, tũ pferebatur maritus, quod ſi in eo quoq; inuenirẽtur compares, annorum vtriq; vt legis eiuſdem ratio tribuatur. Solitos tñ audio, qui lege potiores eſſent, menſis primi faſces collegis concedere natu grandioribus aut nobilioribus, vel ſi alterum inirent conſulatum, Aut certe conſule erat maior, q priore loco renũciatus eſſet, nam, & Liuius ab Vrbe cond. xxix. lib. Scipionẽ priorem conſulem à centurijs omnibus dictũ ſcribit. Et Cic. in Piſonem: Me, cũcta Italia, me omnes ordines: me COEL. RHOD.

vniuerſa

vniuerſa ciuitas non prius tabula, quam voce priorem cõſulem declarauit. Quem vero nunc maiorem, nunc priorem nuncupamus conſulem, Virgilius etiam inſignem dixit, vt qui nullius ſit doctrinæ inſcius, & vetuſtatis vſque ad anxietatem obſeruator.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul.

Tum regina deum cœlo delapſa, morentes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis. pars arduus altis
Puluerulentus equis furit. omnes arma requirunt.
Pars leues clypeos, & ſpicula lucida tergent
Aruina pingui, ſubiguntque in cote ſecures.
Signaque ferre iuuat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tyburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque ſalignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſsica iamque ſonant. it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit. ille frementes
Ad iuga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur. fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque mouete,
Qui bello exciti reges, quæ quenque ſecutæ
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim diuæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor diuum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex vrbe ſecutos
Mille viros, dignus patris qui lætior eſſet.
Imperijs, & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum
Victoreſque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clypeoque inſigne paternum,
Centum angues, cinctamq. gerit ſerpentibus hydram:
Collis Auentini ſilua quem Rhea ſacerdos
Furtiuum partu ſub luminis edidit oras
Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, ſæuoſque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

SERV. MOrantes) Bella differentes. [Rupit Saturnia poſtes) Acyrologiam fecit commutãdo Ennij verſum. Nam ille ait, Belli ferratos poſtes, portaſq. refregit. [Immobilis ante) Nõ ſemper, ſed ante hac. Poteſt tñ, & immobilis a futia. Nam ante geſſit bella per fœciales, per pŕcm pateatũ, ſed iure indicta. [Tergent) Ab eo quod eſt tergeo venit, & tergunt, a tergo tergis. quod de vſu penitus receſſit. [Aruina) Secundum Suetonium in libro de vitijs corporalibus, Aruina eſt durum pingue, quod eſt inter cutem, & viſcus. [Adeo magnæ) Valde magnæ. [Atina potens) Hæc ciuitas eſt iuxta Põtinas paludes, dicta à morbis, qui græce ἄται dicuntur, quos paludis vicinitas creat. [Tyburq. ſuperbu) Aut nobile, aut per tranſitum tetigit illud quod cum aliquando a ſenatu auxilia poſcerent Tyburtes ſub cõmemoratione beneficiorum, hoc tantum à ſenatu rñſum acceperunt, Superbi eſtis. [Cruſtumerique) Mutauit. Nam Cruſtumerium dicitur. [Turrigeræ Antemnæ) Bene muratæ. Antemnæ autem dictæ ſunt, quod eas amnis præterfluit, quaſi ante amnem poſitæ. [Salignas Vmbonum crates:) Vt dicit Saluſtius de Lucanis, Qui de vimine facta ſcuta, recentibus detractis corijs, quaſi glutino adoleſcebant. [Thoracas ahenos) Quia apud maiores loricæ tantum pectora tegebant. vt Statius, Triplex ſeruantur pectora, ferro. Pectora, nam tergo nullus metus. [Lento ducunt argento) Flexili argento ducunt. i. extendunt. Eſt autem ſpondaicus, & reciprocus verſus. [Claſsica iamque ſonant) Bene poſuit amphibologiam. Nam claſſicũ dicimus, & tubam ipſam, & ſonũ. Claſſicum aũt eſt flexilis tuba [Teſſera ſignum) Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur. ſ propter confuſionem, vt fuit in bello Marij, Bat deus, in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæſaris, Venus genitrix. [Trepidus) Feſtinus, more ſuo. [Loricam induitur) Dicimus, & induor illa re, & illam rem. [Helicona deæ) Parnaſus mons Theſſaliæ diuiditur in Cithæronem Liberi, & Heliconem Apollinis, cuius ſunt muſæ. Eſt autem Hom. verſus.

Ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσαι·
Ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε πάρεστέ τε ἴστέ τε πάντα,
Ἡμεῖς δὲ κλέος οἶον ἀκούομεν οὐδέ τι ἴδμεν·
Οἵ τινες ἡγεμόνες Δαναῶν καὶ κοίρανοι ἦσαν.

[Mouete) Legimus, & moouete. [Quibus arſerit armis) Aut ſplenduerit, aut amore flagrauerit. [Primus init bellum) Non mirum ſi ſacrilegus, & contemptor diuũ contra piam gentem prior arma ſuſceperit. Et ſcienda eſt poëtæ affectatio. Nã amblesiam ni fas eſt dicere. Hic. n. aliquos cõmemorat, quos in bello non inuenis. Item in ſequentibus aliquos inuenimus quorũ hic nullam fecit commemorationẽ. [Tyrrhenis aſper ab oris) Oriundo Tuſcus, non qui nũc de Thuſcia venit, quẽ antea pulſum a ciuibus cõſtat. [Agminaq. armat) Aut eorum qui eũ ſecum fuerant, ſicut eius filium. Nec. n. credibile eſt ſolum fugiſſe. Nam, & Statius dicit, Vel quos mouet exul, & hęſit Triſtibus aucta fides. Aut certe eoꝝ quos Turnus dederat. Vt Adraſtus Polynici in Statio, qui ait, Ne parua mouẽs inglorius arma liet. [Agyllina ex vrbe) De Cerete oppido. [Nequidq̃) Quia in prœlio periit, nec patrium recepit imperium. [Patrijs qui lætior eſſet. [Imperijs) Dignus qui haberet imperatorem potius, q̃ exulẽ patrem. [Pulchro) Forti: vt diximus ſupra. [Pulcher Auentinus;) Auentinus mons vrbis Romę eſt quem conſtat ab auib. eſſe noiatum, quæ de Tyberi aſcendentes illic ſedebant vt in vtij. legimus: Datũ nidis domus opportuna volucrum. Quidam ẽt rex Aboriginum Auẽtinus noie illic, & occiſus & ſepultus eſt, ſicut ẽt Albanorum rex Auentinus, cui ſucceſſit Procas. Varro tñ dicit in gẽte populi R. Sabinos Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe montẽ, quem ab Auente fluuio prouinciæ ſuę appellauerũt Auentinũ. Conſtat ergo varias has opiniones poſtea ſecutas. Nã à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel à rege Aboriginum. Vnde hunc Herculis filiũ conſtat nomen à monte accepiſſe, nõ ei p̃ſtitiſſe. [Inſigne paternũ) Abſolute dixit. [Centum angues) ſm Simonidem, vt diximus. [Collis Auentini ſilua) In ſilua collis Auentini. Et dicendo Auentini, oſtendit iam aote ita eſſe nominatum. [Rhea ſacerdos) alludit ad nomẽ matris Romuli, quæ dicta eſt Ilia, Rhea Siluia. [Furtiuũ) Illicite cõceptum, quippe à ſacerdote. Sic ait alibi. Et dulcia furta. [Mixta) Μιγεῖσα, græce dixit. [Mulier) Cõpendioſe mortalem dixit. Cõſequens nanque fuerat vt diceret, Mixta deo mortalis. [Laurentia arua) Laurentũ ciuitas plurimu potuit. Nam oĩa vicina loca, eius imperio ſubiacuerunt. Vnde nunc ait Arua Laurentia, cũ iuxta Tyberim armenta Hercules pauerit. Secundum antiquum ſitum ante Albam, & Romam, Tyberis Laurentini fuit territoriũ. [Geryone) Geryones rex fuit Hiſpaniæ, qui ideo trimembris fingitur, quia tribus inſulis pręfuit, quæ adiacent Hiſpanię, Balearicæ minori, maio

maiori,& Ebuſæ. Fingitur autem bicipitem canem habuiſſe, qa & terreſtri,& nauali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit,qui ideo fingitur ad eum olla ærea tranſuectus,quod habuit nauem fortem,& ære munitam. Sane ſciendum declinari hi. Geryones huius Geryonæ. Vnde eſt, Tee gemini nece Geryonæ,vt Anchiſes Anchiſæ. Vnde vſurpauit Saluſt. Geryonis dicens. Veniens autem Hercules,in quadam Campaniæ ciuitate pompam triumphi ſui exhibuit, vnde Pompei dicitur ciuitas. Poſtea iuxta Baias,caulas bubus fecit,& eas ſepſit, qui locus Boaulia dictus. Nã hodie Boaule dicitur. [Tyrinthius) A Tyrinthia ciuitate Argis vicina,in qua nutritus eſt Hercules. [Tyrrhenoq. boues in flumine lauit Iberas)Admiratio, locorum longinquitate [Pila manu)Pilum proprie eſt haſta Romana,vt geſa Gallorum,ſariſſæ Macedonum.[Dolones)Dolo eſt aut flagellum,intra cuius virgam latet pugio. At ſecundum Varronem, ingens contus cum ferro breuiſſimo. Dolones autem á fallendo dicti ſunt,quod decipiant ferro,cum ſpeciem præferant ligni.Et molti volunt per teretes muctones,dolones dici,per veru Sabellum pila ſignificari.[Ipſe pedes) Ad genus reſpicit,nam, & Hercules pedes ſemper inceſſit,cum equos habuerit nobiliſſimos. [Torquens)Suſtinens: vt, Axem humero torquens.[Horridus)Tremendus, non re vera horribilis.

ASCENSIVS.

TVM regina,&c.) Narrat quõ Iuno,quæ bellum conſummare volebat, portas belli reſerauit, omniſq; ſe populus in arma ruit,qua occaſione,deſcribit varias ipſorum Latinorum armaturas,variaq. in ipſis habendis ſtudia. De qua Don. ſic. [Impulit) Iuno impulit,quod non decebat. Ergo oſtenditur pertinax inimicitia. Neque aperuit ſolum, ſed euertit poſtes à cardine. [Ardet inexcita)Ecce quantum potuit factio Iunonis.[Quinq; adeo) Numerum, & magnitudinem exprimit.[Vomeris) Ecce qualis amentia vniuerſorum agreſtium fuit,vt inſtrumenta vitæ profutura,vt perniciem vitæ verterent. [Teſſera) Significat nuncium gerendum,ſignificantem bellum. Hæc ille. Ordo eſt. Tum .i. tunc,cum Latinus nolens portas belli reſerare, aufugiſſet,regina deum.i.deorum .ſ. Iuno,delapſa cœlo,impulit ipſa .i. in propria (vt dicunt) perſona, non miniſterio inferioris numinis,manu.i.ſua,non conſtrues ipſa manu,quia ipſa, quod corripitur,eſt nominatiui caſus) portas morantes .i. non apertas ſtatim,ſed quaſi cunctatores,& obſtantes,& ipſa Saturnia .ſ. Iuno, rupit poſtes belli,ferratos.i.ferro munitos,& hoc cardine.i. ſtipite,ſuper quem voluitur ianua,qui eſt quaſi cor ianuæ, verſa .i. inuerſo. Verſu eſt Ennianus, vt aſſeueratur Seruius. in quo dicit Horatius,eſſe diſiecti membra poëtæ,hoc eſt licet metri ratio diſſoluatur adhuc in verbis ipſis eſſe vim poeticam. Auſonia.i.Italiæ pars,ab Auſone dicta,inexcita.i.non excita, hoc eſt non commota, ſed quieta, & immobilis ante ardet .ſ. ardore Martio,ſeu bellico,pars parat ire pedes .i. pedeſtris, pars .i. partim populus (reſpicit.n.ad rem, non ad vocẽ) arduus altis equis furit.i.furenter ſimilis,vehitur campis.i.per campos,exiſtens puluerulentus.i. plenus pulueris,& vndique perfuſus puluere. Omnes.ſ.tam pedites,quam equites,requirunt arma.Pars.i.tū ſi partim,tergunt clypeos leues.i.leuigatos,politos, & non aſperos,& tergunt ſpicula lucida.i.ferra ſpiculorum,quæ tergendo efficiunt lucida,ſeu lucentia,aruina.i.pingui quodam inter carnem,& cutem, vnde dicit pingui,& ſubigunt.i.ſubigendo acuunt, ſecures in cote.i.lapide ilio,ad acuendum apto,& iuuat.ſ.omnes,ferre ſigna.ſ.bellica, hoc eſt vexilla,& audire ſonitus.i.clangores,quæ taratantara ab Ennio vocantur.Quinque vrbes adeo.i.valde magnæ,nouant.i. innouant,quia diu arma reliquerant,tela.i.arma inuaſoria, quæ de longe iniiciuntur,& hoc incudibus poſitis .i. diſpoſitis ad nouanda tela, hæ autem vrbes ſunt, Atina potens, Tyburq. ſuperbum,Ardea cruſtumeri.i.Cruſtumerium,& Antemnæ turrita .i. turribus inſignitæ,& bene muratæ,quæ .ſ. vrbes cauant tegmina capitum tuta.i. ipſa tutantia.ſ.galeas,aut caſſidas,& flectunt crates ſalignas.i ex ſalice,ligno molli,& tenaci,quod difficulter perforatur,& difficilius finditur,vmbonum.i.è quibus fiant vmbones .i. curuaturæ clypeorum,alij ducunt .i. obducunt, & ornant, thoracas ahenos .i. munimina pectorum, ex ære facta, & ocreas .i. munimina crurum,leuia.i polita,& non aſpera: ducunt,dicit .i. obducunt, argento lento .i. flexibili, & tenui, & eſt ſpondiacus verſus.Omnis honos vomeris,& falcis,& omnis amor aratri.i. omnium armorum agriculturæ, ceſſit .i. traducta eſt,huc .i. ad has vrbes,vt fierent hæc arma,ipſi enim recoquunt .i. coquendo inſtrumenta ruſtica in fornacibus faciunt,enſes patrios.i.quibus pro more patriæ in bello vti ſolent. Et claſſica .i. ſonitus tubarum,aut ipſæ tubæ flexibiles ſonant iam.ſ.paratis armis, & inſtructis militibus,teſſera .i. ſymbolum bellicum, qđ eſt,aut vox quædam inter pugnandum exprimenda.aut ſignum aliud in veſte,aut geſtu quod omnibus ſub iuramento dabatur,it .i. procedit,bello.i.ad bellum, gerendum ſignum.ſ.diſcretionis ab hoſtibus,hic.i.quiſpiam ex Auſonijs,trepidus.i feſtinus, & anxius, vt in bello tumultuatio,capit.i.arripit ad ſe,tectis.i.ſuis,ad quę pendebat galeam.i.tutamen capitis, videlicet caſſida. Ille.i.alius,cogit .i. compellit, equos trementes .ſ. clangore bellico,ad .i. ſub, iuga.i.vt iuga ferant: aut,quia more veteri, nunc etiam decurribus decertabant: aut, ad vehenda arma bellica, & machinas, & induitur clypeum,& loricam trilicem .i. tria licia .i. tres ordines annulorum habentem, auro .i. quorum vnus ordo erat ex annulis aureis. Dicitur autem lorica, quia olim fiebat ex loris corio cocto,& accingitur enſe fido,aut cui confidit, aut qui virũ fortem non deſerit.[Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque monete, Qui bello exciti reges,quæ quenque ſecutæ Complerint campos acies,quibus Itala,&c.)Quia rem a memoria remotam recenſendam ſibi noſcit, quam ſine Muſarum inſpiratione, exequi nequeat. rurſus facit inuocationem, petens ſibi arcana reſerari,vt ſciat quæ ſcribat,& cantus moueri,vt rite ſcribat. Sunt autem qui legant,Cantuſq. mouete,& ſunt qui malint, Cantuſq. monete, Qui bello,&c.vt in ordine conſtruendo dicam. Donati verba hoc loco ſunt. [Pandite nunc Helicona deæ,cantuſq. mouete) Relaturus antiquitatis memoriam, inuocat Muſas,ne ſiue vera,ſiue falſa referat culpam habeat. & inuocandum, proponit quid ſit narraturus. [Primus iniit bellum Tyrrhenis aſper ab oris)Primus,quia aſper.primus,quia contemptor eorum deorum,quibus auctoribus Aeneas ad Italiam venit, & coniugium Lauiniæ factum eſt. [Lauſus equum domitor,debellatorque ferarum)Laudat Lauſum a fortitudine,quæ in pulchro corpore rara ſolet eſſe.[Centum angues,cinctamq.) Gloriæ cauſa hydram geſtabant,ſed ludibrium matris ex hoc apparebat.[Tergum leonis)Præter hydram,etiam leonis pellem aliud inſigne paternum geſtabat. Hæc ille. Ordo eſt. O deæ.ſ.poetarum,Muſæ, videlicet,pandite.i.reſerate,& aperite nunc, Helicona i.montem illũ Bœotiæ,in cuius nemore dicitur,natale ſolum,ſeu patria Muſarum,pandite autem,ad me venture: aut,pandite.i.recludite arcana,& ſecreta,quæ de regibus Italiæ illic repoſuiſtis,& mouete rã tus.i. inſtigate me, vt canam,& cantu manifeſtum,qui reges,aut monete .i. me,cantu.i.carmine, a vobis dictato, qui reges exciti .i.excitati,ſup ſunt,bello.i.ad bellum,& quæ acies ſecutæ,quenque .ſ. regum, complerint .i. compleuerint campos quibus viris tellus Itala.i.Italica,floruerit tantum .i. intantum, & quibus armis arſerit .i. aut reſplenduerit, aut martio furore incenſa ſit. Etenim vos diuę,meminiſtis.i.memoria retinetis,& poteſtis memorare.i.recẽſere,& narrando ad memoriam reducere,at i.ſed, vix aura tenuis famæ.i.vix modicus rumor, perlabitur nos.i.labendo venit ad nos,aut legatur,ad: vt.ſ.perlabitur ad nos vſque. Incipit autem narrare, dicens, Mezentius, contemptor diuum, init primus.i præcipuus,bellum exiſtens aſper.i.acer,& ferox,in Latinos hoſtes,ab oris.i.regionibus,Tyrrhenis.i.Etruſcis, & armat.i.armis inſtituit,agmina.ſ quę duxit,Lauſus filius,ſup eius, quo alter non fuit pulchrior, excepto corpore Turni Laurentis, cum Lauſus eſſet Thuſcus: Lauſus,inquit,domitor.i.ad libitum gubernator,equum.i.equorum,& debellator ferarum,ducit, iuxta hunc.i.iam dictum Mezentium,patrem ſuum, mille viros ſecutos.i.ſequentes eum,nequidquam, quia ipſum interimendum tutari non ſunt.ex vrbe Agyllina .i. Cerete oppido, exiſtens dignus,qui eſſet lætior.i.beatior, patris imperijs .i. quod pater illi imperator eſſet,non exul, aut qui pateretur imperia patris benignioris, qui, videlicet non eſſet contemptor diuum, & dignus, cui exul,haud .i. non eſſet pater.i.vt is ſit,cui Mezentius non eſſet pater, ſed quis vir, probus,& pius: Auentinus pulcher .i. honeſtus,& decorus,ſatus.i.progenitus. Hercules pulchro, id eſt honeſto,& decoro,oſtentat poſt hos .ſ. Mezentium, & Lauſum, currum inſignem, palma,id eſt victoria, per gramina, id eſt quo in graminibus victoriam obtinuerat, aut oſtentat per gramina currum inſignem, palma, & equos victores, id eſt qui vicerant in curuli certamine. & gerit clypeo, id eſt in clypeo ſunt, inſigne, id eſt ornamentum, & (vt dicunt) arma paternam .i. patria ſui,Herculis .ſ. centum angues, & hydram cinctam ſerpentibus, quem.ſ.Auentinum,Rhea ſacerdos.ſ.in illo loco,cum aduentaret illuc Hercules, edidit partu, id eſt peperit, & eduxit, ſub au-

ras luminis.i.in hunc mundum,ſurtiuum .i. furtiue conceptum, ſupp. in ſilua collis Auentini, & ita a loco in quo conceptus eſt, eum denominauit edidit,dicit,mulier mixta.i.commixta,& quę cum mulier eſſet,concubuerat,deo .ſ. Herculi,poſtquam Tyrinthius.ſ.Hercules victor,extincto.i.interempto,Geryone .i. rege illo Hiſpaniæ,qui tria dicitur habuiſſe corpora, attigit arua Laurentia.i.Italica,iuxta Laurentum,& lauit boues .i. vaccas,Iberas .i.Hiſpanicas,flumine Tyrrheno.i.Etruſco,ad mare Toſcum.De hoc aduentu Herculis dicetur latius viij.huius,vbi agetur de Caco ab eo interempto.Cuius ſup.ſubditi,gerunt in bella manu .ſ. ſua,pila.i.tela longa,quæ poſt Romanorum erant,& dolones.i. flagella doloſa,vnde dicit ſæuos.i.formidãdos, quia ſunt baculi in quibus mucrones incluſi ſunt,vnde addit,& pugnant,mucrona tereti.i.longo,& rotundo,quo dira fiunt vulnera, & vero Sabello.i.quali Sabelli,ſeu Sabini,vti ſolebant.ſ.dolonibus,aut pilis . Ipſe.ſ.dux eorum,Auentinus,exiſtens pedes .i. pedibus,non equo incedens,ſicut & Hercules pater eius, & torquens .i. ſuſtinens,& inuoluens circum ſe immane .i. valde magnum,& terribile tegmen .i.tergum,aut pellem leonis,impexum .i. villoſum, & implicitum,ſeta.i.duro pili,& terribili,cum dentibus albis,indutus capiti.i.ad caput vſque,vel pro munimento capitis ſubibat ſic.i.in talibus armis,horridus.i.tremendus, recta regia.i.domũ regis,innexus humeros.i.habens humeros innexos, amictu Herculeo.i. Herculano,hoc eſt quali Hercules vti ſolebat. Beroaldus autem in Seruium dicit de verticibus Parnaſi, ſic. Auctoritas Seruij cum apud grãmaticos, ac litteratores, plurimum polleat, effecit , vt omnes minus eruditi in hunc errorem delaberentur, aſſerentes Cytheronem,& Heliconem,colles eſſe Parnaſi.Corrigendus itaque,hoc in loco eſt error publicus, ex auctoritate eruditiſſimorum geographorum, qui grammaticis in locorum deſcriptione haud dubie merentur anteponi. primo igitur ſciendũ eſt, quod Parnaſus, mons eſt in Phocide regione, non autem in Theſſalia,vt Plin.lo 4. & Strabo meminit in nono,ſub Parnaſo ſunt Delphi clariſſimi,in terris oraculo Apollinis . Helicon autẽ, & Cytheron,ſunt in Bœotis,vt Plinius,Strabo, Mela, Solinus , reliquiq. omnes teſtantur , & Muſis natale in nemore Helicone ſcriptores aſſignant, qui & altitudine, & ambitu, non minor eſt Parnaſo.Quod autem Parnaſus biceps,& biuertex,à poëtis nuncupetur, non ideo debemus accipere vertices , Cytheronem , & Heliconem,vt grammatici hallucinantur,ſed ipſius montis cacumina . Cum ergo curioſius inquirerem,quænam forent nomina duorum Parnaſi verticum , reperi apud Herodotum in Vrania , vnum ex verticibus Parnaſi, nominatum fuiſſe Tithorea, alterũ Hyampeum.quo circa Herodoti auctoritatem ſequens, id credere malo,quam quod Cytheron,Helicon ue, aut Niſa, aut Cyrrha,aut Cyrphis,nanque,& id traditur fuerint vertices nuncupati. Cyrrha,& Nyſa,nomina quidem ſunt in ciuitatum,ſed nõ collium,& Nyſa.non eſt in Parnaſo,ſed in Helicone. Cyrphis vero rupes eſt , non cacumen . Libuit hæc pauca adnotare ſuper verticibus duobus Parnaſi,ad errorem manifeſtarium refellendum, qui a prioribus , recentioribusque minus eruditis paſſim receptus eſt .

Parnaſus

VARIA LECTIO.

LVCIDA tergum) In nonnullis libris antiquis,Tergene, legitur . [Complerint campos acies) In antiquis pleriſq; libris , Compleruni,legitur.Alibi,Compulerint. [Quibus Itala iãtum Floruerit terra alma viris) In antiquis exemplaribus legere eſt . Quibus Itala iam tum Floruerit . [Filius huic iuxta Lauſus) Libris aliquot antiq. legunt , Filius huic fuerat Lauſus . Alij, Filius hunc Lauſus iuxta. Alij,Huc iuxta . [Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus;) Sunt libris in quibus,Hercule forti, legatur.Eſt &,Oſtendit equos,in aliquot antiquis.(Sub luminis edidit auras) Antiqui plerique libri, legunt, Oras , non , Auras , Quanquam alia exemplaria non deſunt,in quibus,Ad ſublimes edidit auras, legere eſt . Sed enim, Sub luminis edidit oras, magis omnino placet. [Collis Auentini ſilua) In libris aliquot antiquis, In ſilua, legitur . [Boues in flumine lauit Iberas) In libris aliquot antiquis, Iberos,legitur.[Terribili impexum ſeta) In libris aliquot , Implexum , legitur .

COEL. RHOD.

ALLVSVM autem puto , ad Græcum verbum μίγνυσθαι , quod miſceri ſignat .i. coire , etiam apud Paulum Aeginetam libro primo . Vnde Virgilius : Mixta deo mulier , Id & apud Homerum vel frequentiſſimum .

Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusq́ue , acerq́ue Coras , Argiua iuuentus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ , cum vertice montis ab alto
Deſcendunt centauri, Homolen, Hothrymq́. niualem
Linquentes : curſu rapido dat euntibus ingens
Silua locum , & magno cædunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis ,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inuentumq́ue focis , omnis quem credidit ætas:
Cæculus . hunc legio late comitatur agreſtis:
Quiq́ue altum Præneſte viri , quiq́ue arua Gabinæ
Iunonis , gelidumq́ue Anienem , & roſcida riuis
Hernica ſaxa colunt ; quos diues Anagnia paſcit.
Quos amaſene pater . non illis omnibus arma,
Nec clypei , curus ue ſonant . pars maxima glandes
Liuentis plumbi ſpargit . pars ſpicula geſtat
Bina manu , fuluosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti : veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis : crudus tegit altera pero .
At Meſapus equum domitor , Neptunia proles ,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro ,
Iampridem reſides populos , deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito , ferrumq́ue retractat.
Hi Feſcenninas acies , æquosq́ue Faliſcos ,
Hi Soractis habent arces , Flauiniaq́ue arua ,
Et Cymini cum monte lacum , lucosq́ue Capenos .
Ibant æquati numero , regemq́ue canebant :
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,

SERV. TYburtia mœnia liquit) De Græcia tres fratres venerũt ad Italiam, Catillus Coras, Tybur vel Tyburnus.Hi ſimul omnes vnã fecere ciuitatem , & eam de fratris maioris nomine Tybur appellauerunt, licet & alias fecerint ſinguli . Nunc ergo dicit duos ad bella veniſſe,dimiſſo in ciuitate ad cuſtodiam Tyburte vel Tyburno . [Catillus) Vnde mons Catilli quem Catelli dicunt per corruptionem. [Coras) A cuius nomine eſt ciuitas in Italia . [Deſcendunt centauri) Ex hac comparatione equites eos fuiſſe intelligimus . Quod tamen dicturus eſt poſtea , Nec non celeresq́ Latini : Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ. [Homolen, Othrymq́ue niualem) Montes Theſſaliæ . [Ingens Silua locum,& magno cædunt virgulta fragore) Cedit ſilua,cedunt virgulta,cum vtique à minore ad maius venire debuerit.
[Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis) De ciuitatib. totius orbis multi quidẽ ſcripſerunt, ad plenum tamen Ptolemæus grꝏce,latine Plinius.De Italicis etiam vrbibus Iginus pleniſſime ſcripſit , & Cato in Originibus . Apud omnes tamen ſi diligenter aduertas , de auctoribus conditarum vrbiũ diſſenſio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidẽ Romæ origo poſſit diligenter agnoſci. Nam Saluſtius dixit,Vrbem Romã , ſicut ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani,& cum his Aborigines . Alij dicunt ab Euandro , ſecundum quos Virgilius .

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alij a Romulo : vt ,

En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma .

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet,non mirum ſi in aliarum opinione dubitatur . Vnde nec hiſtoricos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus Nam antiquitas ipſa creauit errorem , & plerique fundant, plerique augent, & ad ſe transferũt nomina,quam rem etiam non paruum errorem afferre manifeſtum eſt . Vt ecce Laurentum à Pico factum eſt : vt , Laurentis regia Pici, Item a Lauinio Latini fratre & Lauinium dictum . Item à Latino Laurentum . Item à Lauinia Lauinium . [Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis) Præneſte locus eſt haud longe ab vrbe, dictus ἀπὸ τῶν πρίνων .i. ab ilicibus,quæ illic abundant Ibi erant pontifices & indigetes, ſicut etiã Romæ.

Erant

Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: ſonat amnis, & Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

Erant etiam illic duo ſcatres, qui diui appellabantur. Horum ſoror dum ad ſocum ſederet, deſiliens ſcintilla eius vterum percuſſit, inde dicitur concepiſſe. Poſtea enixa, puerum iuxta templum Iouis abiecit: quem virgines aquarum euntes iuxta ignem inuentum ſuſtulerunt, quia à fonte haud longe erant. Vnde Vulcani dictus eſt filius. [Cæculus) Autem, ideo quia oculis minoribus fuit, quam rem frequenter efficit fumus. Hic poſtea collecta multitudine, poſt quam diu latrocinatus eſt, Prænaſtinam ciuitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos vicinos populos inuitaſſet, cœpit eos hortari vt ſecum habitarent, & pro gloria iactare ſe filium eſſe Vulcani. Quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano vt eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus eſt flãma circundatus. Quo facto cõmoti omnes ſimul habitauerunt, & Vulcani filium eſſe crediderunt. Hinc eſt. [Omnis quem credidit ætas) Quaſi poſt dubitationem, & quia ſine dubio ætas varia in ſpectaculis fuit. Dicimus autem, & hoc Præneſte, vt, Quique altum Præneſte viri. Et hæc Præneſtis, vnde eſt, eum primam aciem Præneſte ſub ipſa Strauit. [Quique arua Gabinæ Iunonis) Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Vnde perite arua dixit, non mœnia. Sanè illic Iuno religioſiſſime colitur. Eſt autem locus haud longe ab vrbe. [Gelidumq. Anienem) Anio fluuius haud longe ab vrbe eſt, ſed hic euphoniam ſecutus eſt. Nam Ennius Anienem dixit iuxta regulam. [Hernica ſaxa colunt) Sabinorum lingua, ſaxa Hernæ vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de ſuis locis elicuit, & habitare ſecum fecit ſaxoſis in montibus. Vnde dicta ſunt Hernica loca, & populi Hernici. [Diues Anagnia) Aut fertilis, aut alludit ad hiſtoriam. Nam Antonius Auguſti ſorore contempta, poſtquam Cleopatram duxit vxorem, monetam eius nomine in Anagnia ciuitate iuſſit feriri. [Quos Amaſene pater) Aut paſcis, aut ſit Antiptoſis, quos paſcit Amaſenus. Eſt autem fluuius. [Arma) Scuta. [Nec clypei) Scuta maiora, dicti ab eo quod cælent corpus. ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. [Fuluosque lupi de pelle galeros) Galerus genus eſt pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerum. [Veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis) Atqui ipſe eſt pugnantibus primus, ſed bene nudus eſt, quia tegitur ſcuto. Dextrum aũt tectum conueniebat eſſe, quaſi ab armis remotum. [Pero) Autem ruſticum calciamentum. Et traxit hoc à Græciæ more, vnde huc tranſierant, vbi hoc calciamenti fuerat genus. [At Meſapus equum domitor Neptunia proles) Hic per mare ad Italiam venit. Vnde Neptuni dictus eſt filius, quem inuulnerabilem ideo dicit, q nuſquam perijt nec in bello. Ignem aũt ei nocere non poſſe propter Neptunum dicit, quia aquarum deus eſt. Ab hoc Ennius dicit ſe originem ducere, vnde nunc, & cantantes inducit eius ſocios, & eos comparat cycnis. Domitor autem equorum, quaſi animalium à parte indomitorum. [Hi Feſcenninas acies) Feſcenninum oppidum eſt, vbi nuptialia inuenta ſunt carmina. Ducit autem originem ab Athenienſibus. [Aequosque Faliſcos) Faliſcos Haleſus condidit. Hi autem immutato h, in f, Faliſci dicti ſunt, ſicut febris dicitur, quæ ante hebris dicebatur, Formiæ, quæ Hormiæ fuerunt, ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam poſteritas in multis nominibus F, pro H, poſuit. Iuſtos autem dicit, quia populus R. miſſis decem viris, inde multa iura collegit, & nonnulla ſupplementa duodecim tabularum accepit. Nam ab Athenienſibus decem habuerunt tabulas. [Hi Soractis habent arces) Soracte, qui eſt mons apud Hirpinos haud longe a Flaminia: de quo Horatius, Vides vt alta Stet niue candidum Soracte. [Flauiniaque arua) Locus eſt in Italia Flauinium nomine. [Et Cymini cum monte lacum) Et lacus, & mons hoc nomine appellãtur. Sanè hoc fabula habet. Aliquando Hercules ad hoc populos venit. qui cum à ſingulis prouocaretur ad oſtendendum virtutem, defixiſſe dicitur vectem ferreum quo exercebatur, qui cum terræ eſſet affixus, & à nullo potuiſſet auferri, eum rogatus ſuſtulit. Vnde immenſa vis aquæ ſecuta eſt, quæ Cyminum lacum fecit. [Lucosq. Capenos) Vnde, & porta Capena, quæ iuxta Capenos eſt, nomen accepit. [Aequati numero) Digeſti in ordinem. Hinc, Sæpe numero ſcripſi. Hoc eſt ordine, congruenter, ſicut decebat, rationabiliter. [Liquida inter nubila) Pura, ſed nihil tam contrarium nubibus. Nam liquidæ non ſunt, vt in quinto diximus, vbi eſt. Liquidis in nubibus arſit arundo. Vnde nubes pro aëre accipiamus poſitas. [Et longa canoros dant per colla modos) Secundum Plinium qui ait in naturali hiſtoria cycnos ideo ſuauius canere, quia colla longa, & inflexa habent, & neceſſe eſt eluctantem vocem per longum, & flexuoſum varias reddere modulationes. [Sonat amnis) Caiſtrum dicit, qui cohæret Aſiæ paludi, quam cum ſignificamus, A lõga eſt, cum ſit breuis ſi prouinciam ſignificare voluerimus, quod ſignificatur in Georgicis, vt, Atque Aſia circum Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Caiſtri. [Volucrum raucarum) Raucum τὸ μέγα eſt, ſicut grauaolens. Nam legimus, Grauiter ſpirantis copia, Tymbræ. Sciendum tamen Virgilium ſecundum morem prouinciæ ſuæ locutũ, in qua bene canentes cycni rauciores vocantur.

TVM gemini, &c.) Deſcribit reliquos qui cum Turno contra Aeneam in bellum prodibant. Vnde donatus. [Tum gemini) Geminos dicit vel ſimul natos, vel duos: vt alibi, Gemini à Tenedo. [Liuentis plumbi) Plumbeis maſſulis. [Ceu) Id eſt quomodo, harum auium comparatione, oſtendit hos inertes, & delicioſos. Hæc ille. Ordo eſt. Tum .i. poſt prædictos, gemini .i. duo, & æquales fratres, quos ſi gemellos vellet ſignificare, diceret, Tum fratres gemini, quia, ſi gemini .i. gemelli, fruſtra adderetur fratres, quia omnes gemini .ſ. gemelli, vno partu editi, fratres ſunt, fratres igitur gemini .i. duo .ſ. Catyllus, & Coras, perijt acer .i. ſtrenuus: appoſitiue, iuuentus Argiua .i. quæ ex Græcis illuc venerat. Fuerunt enim filij Amphiarai, qui apud Thebas perijt, nati ex ſorore Adraſti, vt Plinius atteſtatur. linquunt mœnia Tyburtia .i. Tybur oppidum, à Tyburte, ſeu Tyburtio, eorũ fratre denominatum: appoſitiue, gentem dictam cognomine, id eſt cognomento: Tyburti fratris .ſ. ſui. Et ipſi fratres feruntur .ſ. in equis, ante primam aciem inter denſa tela. Ceu .i. quemadmodum, ſup. feruntur, duo centauri nubigenæ .i. ex nube geniti, ſub ſpecie Iunonis formata, cum .i. quando, ipſi linquentes .i. deſerentes: Homolen, & Othryn niualem .i. montes illos Theſſaliæ, niuibus oppletos, linquentes dicit, ſupple, cum curſu rapidus: dum .ſ. ingens ſilua, dat ipſis euntibus .i. celeriter deſcendentibus locum, propter ventum quem ſecum ducunt, ſupple cum magno fragore. Nec fundator vrbis Prænestinæ Cæculus .ſ. nomine, defuit: imò adfuit cum reliquis, quem omnis ætas .ſ. continuata ad tempora Poëtæ, credidit genitum Vulcano .i. à Vulcano, exiſtentem regem inter pecora agreſtia .i. in agro paſci ſolita, & inuentum focis .i. locis, vbi ignis, cuius deus eſt Vulcanus, fouetur. Legio .i. certa multitudo agreſtis, quia agreſtium rex erat, comitatur hunc late. quique .i. & qui, ſiue quicunque, viri colunt Præneſte .i. oppidum illud in Italia, altum: & qui colunt arua Iunonis Gabinæ .i. a Gabijs ſummopere cultæ, & Anienem .ſ. fluuium: gelidum, id eſt frigidum, quia per ſiluas defluentem, & ſaxa Hernica .i. quæ Hernæ a Sabinis dicuntur: roſida .i. irrigata, riuis .ſ. præterfluentibus, & ſupple illi, quos Anagnia ciuitas illa, diues .i. opulenta, paſcit, & quos, ò Amaſene pater, quia deus eſt fluminis, aut ipſe fluuius vicinus ciuitatis Priuernatum, ſupp. paſcis. Arma non ſonant illis omnibus .i. non ferunt ſecum arma inuaſiua, vt ceteræ nationes, nec clypei .i. arma defenſiua, ſed pro vel, currus .ſ. commeatum, aut arma ferant aut belligerentur, ſed maxima pars eorum ſpargit .ſ. è funda, iaciendo glandes .i. maſſulas, aut globulos plumbi, liuentis .i. liuorem inducentis, dum tangitur. [Quia filio Vulcani ſubditi ſunt, niſi nouitiæ ſint machinæ, quas culubrinas vocant, quadraret illis glandes te eiſſe, quia miniſterio ignis eijciuntur) pars .ſ. eorum, geſtat manu bina ſpicula .i. iacula in morem ſpicarum acuta, & habent galeros fuluos .i. quoddam genus pileorum coloris fului, quia de pelle lupi, tegmen .i. vt ſint veſtimentum, capiti .ſ. ſuo, & inſtituere veſtigia ſiniſtri pedis nuda .i. habent ſiniſtros pedes nudos (tales enim, vt Macrobius recitat dicit Euripides Aetholos inceſſiſſe, quod tamen reprehendit Ariſtoteles, dicens, Dextrum pedem illis nudum fuiſſe) pero .i. calciamentum. crudus .i. indigeſtum, & rude, tegit altera .i. veſtigia, hoc eſt dextera. At .i. ſed: Meſapus domitor equum .i. equorum, proles Neptunia .i. filius Neptuni, quia per mare in Italiam venit, quem neque fas, ſupple erat cuiquam ſternere igni, nec ferro .i. qui neque ferro, neque igni extingui poterat, vocat ſubito in arma, populos reſides .ſ. ab armorum exercitio, iampridem .i. a pluſculis temporibus, & agmina deſueta bello .i. alienæ à conſuetudine bellandi, & retractat .i. iterum tractat ferrũ .i. arma ferrea, hi .ſ. populi, Meſapo ſubditi, habent, id eſt habitant, arces Feſceninas .i. Feſcenium, oppidum Italiæ, & Faliſcos .i. illos populos, æquos .i. iuſtos, vt, Seruius dicit, A S C.

alij dicunt, Aequoſque, Faliſcos, quia Aequi etiam populi ſunt Italiæ hi habent arces Soractis .ſ. oppidi Apollini ſacri, & arua Flauinia, & lacum Cymini, cum monte, qui eſt iuxta montem, & canebant regem .ſ. Meſſapum. Ceu .i. quemadmodum, ‑ p. canunt, quondam .i. aliquando, cycni niuei .i. candore niuali, cum referunt ſeſe a paſtu inter nubila liquida, & dant modos .i. modulos, canoros .i. bene ſonantes more canentium, per longa colla, amnis .ſ. iuxta quem canunt in Myſia, frequenter ſonat .i. reſonat, & Aſia palus ad differentiam regionis, pulſa .i. repercuſſa, a ſono cycnorum, ſonat, ſup. Nec quiſquam putat acies ex tanto agmine miſceri æratas .i. æreis, aut ferreis armis tectas, hoc eſt qui dictos viros audiret canentes regem non putaret eos eſſe armatos, nec bellicos, ſed putaret nubem aeriam .i. in aëre volantem, volucrum raucarum .ſ. cycnorum, quorum vox dulciter rauceſcit, vrgeri .i. depelli ab alto gurgite, quia quando vrgentur, & volare coguntur, canere incipiunt, hoc eſt, qui eos videret, & non audiret, putaret cycnos, non homines ſe audire, tam ſuauiter côcinunt, quanquam plurimi ſunt.

ARIA ECT. FRATRIS Tyburti dictam cognomine gentem) In Romano lib. Tyburni, legitur. Eſt & vbi legas, Tyburtia lumina. [Quos diues Anagnia paſcit) In nonnullis libris, Paſcis, habetur. [Nec clypei curruſue ſonant) In antiquis libris, Curruſque, legitur. [Tegmen habent capiti) In pleriſque libris antiquis, Habet, notatum eſt. [Nec ſternere ferro) In antiquis aliquot exemplaribus. Nec ſiſtere, legitur.

OBL. D. EST Ariſtophanis poetarum facetiſſimi comœdia, cui titulus ἱππῆς .i. Equites. In ea, Cleonem eius veliſq. proſcinditur: inter probra alia quibus eius infamatur vita, illud item eſt vbi: Cleonis manus eſſe in Aetolis ſcribit, mentem vero in Clopidis. Sed rectius commodiusq. fuerit, Græca ſubiecuiſſe verba, quæ ſolicitius forſan ſtudioſorum requirent aliqui.

Τοχεῖρ᾽ ἐν αἰτωλοῖς, ὁ νοῦς δ᾽ ἐν κλωπιδῶν.

[illegible] Aetolis manum habere poetæ interpretes ap[illegible] picant [illegible] memni [illegible] illata [illegible] in [illegible] is extremæ hom[illegible], ſemper [illegible] in pete [illegible] paratum a[illegible] niſi rapinas meditantem, vt [illegible] ſuauius opin[illegible]tur, qui aer pere, dici interpretantur. io[illegible] autem gratia ex verbi [illegible] ac[illegible] nat one conſurgit nam κλέπτειν, petere ſignat. Sed & qui [illegible] h[illegible]sca ſcrip[illegible] Aetolum eſſe e[illegible]heton, quandoque ſ[illegible]ibit ab αἰτεῖν. Q[illegible] vero inſertur, io Clopidis [illegible]e mentem: vrbaniſſime iter[illegible]n d[illegible]e[illegible]ulatorem pronunciatur, quando κλοπὴ furtum indicat. Vrbanitas vero inde elicitur, quia Clopidæ in Leonide recenſebantur tribu. Dum ergo ſignari loca videntur, mores impoſtoris, ac nefarij hominis [illegible]tius occultius recteguntur, commodoque inſperguntur ſcite. Faciunt ad hæc, quæ apud Athenæum legimus, & Polybium obſeruata. Aetolicum fuiſſe rapere τὰ τῶν πέλας .i. rea eorum qui prope forent, ἔτι δ᾽ ἄπωθεν τὰ πόρρω .i. nunc & quæ remotiora. Sed & bellaces tamen fuiſſe Aetoli produntur, ac propter ea μονοκρήπιδες .i. crepidæ vnius, quod Pindarici nouerunt interpretes, & ad Homericus tranſtulit Maro

Veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.

Nec omiſit in Cœnis Macrobius. Quod autem de manu in Aetolis diximus, adnotandum & illud quod in hiſtoriis poſuit Plethon Gemiſthus, Carthaginienſium legatum ad Andromachum miſſum, poſtea quam elate multa minaciterq. diſſeruit, denique manum producentem nunc ſupinam, nunc pronam, cuſiſſe remitti Timoleontem. Quod irridens Andromacho geſtu compari manu prolata, primo quoque tempore, vt inde enauigaret, præcipit. Verum ad inſtitutam redeo. Clopia .i. κλωπεία, ſaltationis fuit ſpecies, meminit Theatricorum quarto Iubas. Dignum ſit in: κλωπεύσασθαι Græcis dici. clam tacitéque .i. ἀθορύβως facere quid, vel loqui, aut furari. Audaciam magnam parœmiæ forma quadam Polybius Hiſtoriarum quinto, Aetolicam dicit.

LV. ECce Sabinorum priſco de ſanguine) Vſurpat hoc. Nam Clauſus Sabinorum dux, poſt exactos reges cum quinque millibus clientum, & amicorum Romam venit, & ſuſceptus habitandam partem vrbis accepit, ex quo Claudia & tribus eſt, & familia nominata. [Priſco de ſanguine) De antiquis Sabinis. [Magnum Agmen) Propter quinque millia clientum. [Partem data Roma Sabinis) Hoc de alia traxit hiſtoria. Nam poſt Sabinarum raptum, & factum inter Romulum, & Titum Tatium fœdus, recepti in vrbem Sabini ſunt, ſed hac lege vt in omnibus eſſent ciues Romani, excepta ſuffragij latione. nã magiſtratus nõ creabant. [Amiterna cohors) De Amiterno oppido. [Priſciq; Quirites) .i. Sabini. Priſci autem ideo, quia poſt fœdus Titij, & Romuli placuit vt quaſi vnus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quirites dicti ſunt, quod nomen Sabinorum fuerat a ciuitate Curibus, & Sabini a Romulo Romani dicti ſunt. [Ereti manus omnis) Oppidum eſt dictum à Iunone .i. Ἥρα quæ illic colitur.

Ecce Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar;
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus, & gens
Per latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Vnà ingens Amiterna cohors, priſciſque Quirites,
Ereti manus omnis, oliferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum vrbem, qui roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Seuerum,
Caſperiamq́; colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ:
Qui Tyberim, Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Sæuus vbi Orion hybernis conditur vndis:
Vel cum ſole nouo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis.
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Troiani nominis hoſtis
Curru iungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque iuxta
Aequora, quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. teretes ſunt aclides illis,
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Læuas cetra tegit, falcati comminus enſes.

poſt quod tanta eſt ea loca ſecuta fertilitas, vt etiam perticæ longitudinem altitudo ſuperarit herbarum, quinetiam quantum per diem demptum eſſet, tantum per noctes creſcebat. Quod Virgilius ad ſuam prouinciam tranſtulit, dicens, Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. [Tetricæ horrentes rupes) Tetricus mons in Sabinis aſperrimus. Vnde Triſtes homines, Tetricos dicimus. [Montemq. Seuerum) Proprium nomen montis eſt, ſicut agri, Roſeus. [Caſperiamque colunt) Foruli & Caſperi ciuitates ſunt. [Flumen Himellæ) Himella fluuius eſt, & ſic dicit Himellæ flumen, vt Butroti vrbẽ. [Qui Tyberim Fabarimque bibunt) Bene bibunt. nam Tyberis in Tuſcia oritur, ſed tranſit etiam per Sabinos. Vnde Bibunt, non poſſident dixit. Et ſciendum Turno dari auxilium à tractu Piceni Samnij Campaniæ, & pro parte Apuliæ, omnis vero Tuſcia ſuperior & Venetia Aeneæ præſtat auxilium. Fabarim autem quem dicit, etiã ipſe per Sabinos tranſit, & Farfarus dicitur. Plautus. Diſſipabo te tanquam folia Farfari. Ouidius, Et amœnæ Farfarus vmbræ. [Frigida miſit Norſia) Piceni ciuitas. Frigida autem, aut re vera, aut certe venenoſa, nocens. Gracchi nanque vbique in concionibus ſuis Nurſinos ſceleratos appellauerunt: & ſcimus amare Virgilium hiſtoriarum rem per tranſitum tangere. [Hortinæ claſſes) Hortini equites qui claſſes dicuntur. Vnde & eorum tubas, claſſica dicimus, & partes populi claſſes vocamus, quæ quinque fuerunt. [Populi Latini) Qui incoeerant Albani montis viſcerationi. [Infauſtum interluit Allia nomen)

[Oliferæque Mutuſcæ) Hæc Trebia poſtea dicta eſt, quam modo Trebulam dicunt, apud quam Annibal deleuit populum R. Lucanus, Canarum ſummus Trebiæq. iuuentus. [Qui Nomentum vrbem) Hoc ex ſua perſona dicit poeta. Nam adhuc ciuitas Nomentana non fuerat, vt in ſexto ait, Hi tibi Nomẽtum & Gabios. Item hæc tunc nomina erant. [Roſea rura Velini) Velinus lacus eſt circa Reate iuxta agrum qui Roſulanus vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc a quodam conſule, in Narram vel Naren fluuium (nam vtrunque dicitur eſſe diffuſum i

Allia fluuius haud longe ab vrbe eſt iuxta ... cta Galli, Brenno duce, xv calend. Auguſtarum die deleto ex ... u poſt triduum de leuerunt attam vrbem excepto Capitolio. Sat e Allia additum eſt l, propter metrum, vt reliquias. Lucanus bene poſuit, Quas Aliæ clades. (Marmore) Mari. (Vel cum ſole nouo) Per maxſtatis parte. Nam proprie ſol nouus eſt 8. cal. Ianuarias, ſed tunc non ſunt æſtæ. (Hermi campo) Hermus Lydiæ fluuius, qui ſuperfuſus campis gignit fertilitatem. Vnde arenas aureas dicitur trahere. (Lyciæ flauentibus aruis) Prouincia eſt fertilis frugum. (Hinc Agamemnonius Troiani nominis hoſtis) Hunc Agamẽnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt, qui cũ venisset ad Italiam audito aduentu Aeneæ, in bellum ruit non amore Turni, ſed odio hoſtilitatis antiquæ. Vnde ait, Troiani nominis hoſtis. (Rapit populos) Raptim adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam Maſſicus mons eſt vinibus plenus Maſſica autem dicit, vt Menala. (Aurunci miſere patres) Illi Græce Auſones nominantur. (Sidicinaq. iuxta æquora) Ab oppido quod Sidicinum dicitur. (Cales linquunt) Ciuitas eſt Campaniæ. Nam in Flaminia eſt, quæ Cale dicitur eſt & in Gallia hoc nomine, quam Saluſt. captam a Perpenna cõmemorat. (Amnisque vadoſi Accola Vulturni) Fluuius iuxta Cumas cadit in mare. (Saticulus aſper) Populus Campaniæ a ... er moribus. (Oſcorumque manu) Capuenſes dicit, qui ante Oſci appellati ſunt, quod illic plurimi abundauere ſerpentes. (Aclides illis Tela) Aclides ſunt tela quædam antiqua, adeo vt nec vſquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod ſint clauæ cubitu ſemis facte, eminentibus hinc, & hinc aculeis quibuſdam, quæ ita in hoſtem iaciuntur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus poſſint redire. Putatur tamen eſſe teli genus, quod per flagellum immenſum iaci poteſt. (Læuas cetra tegit) Scutum loreum quo vtuntur Afri, & Hiſpani. (Falcati comminus enſes) Affectauit varietatem. Nam conſequens fuerat. Dextras armant gladij falcati. Falcatus autem enſis eſt harpe, qua vſus eſt Perſius. Lucanus, Harpen alterius monſtri iam cædi tubentem.

ASCENSIVS.

ECCE Sabinorum, &c.) Perpetuo tenore alios duces populosque Italiæ deſcribit. Vnde cum parum ſit difficultatis, nihil a Donato allatum dicunt, quod ſit lectione dignum. Ordo itaque eſt. Ecce, q.d. quod mirabere, propter generis antiquitatem. Clauſus exiſtens de priſco .i. valde antiquo ſanguine Sabinorum, qui ſunt populi Italiæ, non longe a Roma, agens .i. conducens magnum agmen, & ipſe exiſtens inſtar .i. in ſtatum, & valorem magni agminis, a quo, & tribus, & gens .i. progenies Claudia .i. Claudiorum, qui Romæ nobiles erant. diffunditur .i. multiplicatur, diffundendo in diuerſas familias, per Latium .i. totam Italiam, poſtquam Roma data eſt .f. a Romulo, Sabinis in partẽ .i. poſtquam Sabini donati ſunt ciuitate Romana. Ingens cohors Amyternæ .i. ca Amyterno oppido, & Quirites Priſc .i. Sabini antiqui, & omnis manus .i. multitudo. Ereti .f. oppidi, & Muriſcæ .i. eius vrbis, non longe a Roma, quæ poſtea Trebula dicta eſt: Oliuiferæ .i. multum olei, ac olearum ferentis, &, ſupple ij, qui colunt Nomentum vrbem, & rura Velini .i. illius lacus, roſea, pro eo quod eſt florida, aut roſida .i. multo rore perfuſa, & rura ferti .a.q.d. irrigua & qui colunt rupes Tetricæ .f. regiones, vbi ſunt Tetrica monte aſperrimi, a quibus omnes rigidi, Tetrici nominantur, vnde addit, horrentis .i. rigidæ, & aſperæ: &, pro .i. Montem Seuerum .f. Tetricum: & qui colunt Caſperiam .f. vrbem, & Forulos, etiam oppidum, & flumen Himellæ .f. Himellam, & qui bibunt Tyberim .i. fluuium, & Fabarim, etiam fluuium, qui ambo, Sabinum tranſeunt, & ſup. ij, quos Nurſia frigida (aut natura, aut moribus, quia venefica mittit, & claſſes Hortynæ, & populi Latini, &, ſup. illi, quos Allia, infauſtum nomen .f. propter cladem Romanorum, apud eum fluuium factam, interluit .i. inter medios alluendo fluit, ſecans .i. diuidens eos per medium, vna .i. ſimul, ſup. venerunt, quam .i. quantum, multi fluctus voluuntur: Marmore .i. mari Libyco: vbi .i. quando: Orion ſæuus .i. ſidus Orionis, ſæuum, & nimboſum, conditur .i. abſconditur, vndis hybernis .i. hyemalibus, vel quot, ſole, ſupple aiſtæ ... ue aridæ, denſæ .i. crebræ. torrentur cum ſole nouo .i. recens or ... aut in principio æſtatis: aut, ſupp. in campo Hermi .i. quem Hermus fluuius Lydiæ: irrigat aut in aruis Lyciæ flauentibus .i. ar ... is flauis, tam multa, ſup. & tot ſcuta ſonant .f. eorum, qui in bellum congreſſi ſunt, & tellus eſt conterua pulſu pedum .f. quaſi ti ... nu. dat. ſuccumbere timeat: hinc .i. poſt hoas Haleſus, hoſtis nominis Troiani: Agamemnonius .i. Agamemnonis, aut ſocius, aut nothus .i. filius naturalis, & non legitimus, iungit equos curru .i. ad currum: rapit .i. raptim collegit: Turno .i. in auxilium Turni, mille populos .i. viros feroces, qui vertunt raſtris. Maſſica .i. montes Maſſicos, felicia .i. feraces, ferteleſque Baccho .i. vino, &, ſup. illi, quos Aurunci patres, qui ſunt de antiquiſſimis populis Italiæ, miſere, ſcil. in auxilium Turni, iuxta æquora Sidicina .i. ab oppido Sidicino dicta, & ſup. ij qui linquunt Cales, oppidum illud Campaniæ, & accola Vulturni, amnis vadoſi .i. vadis pleni, & vadabilis, & pariter Saticulus populus ille Campaniæ, in Italia, aſper .i. moribus, & manus .i. multitudo Oſcorum, illorum populorum Italiæ, ſup. vna veniunt: Aclides .i. tela, de longe iaci apta, teretes .i. in longum rotundæ, ſunt illis .i. pro telis, ſed mos eſt, ſup. ipſis, aptare hæc .i. has Aclydes, flagello lento .i. dum lentum, & flexibile eſt, cetra .i. ſcutum loreum, quo vtuntur vtebantur Hiſpani, & Aphri, tegit læuas .i. ſiniſtras ... ertes corporum eorum, enſes falcati .i. incurui .f. harpæ, ſup. te ... gunt, comminus .i. de prope, quaſi cum manu conſerta, manus .i. pp. dextras. Beroaldus in Seruium errantem in deſcriptione ... rebiæ, & Myriſcæ, dicit hic. Quis non videt. Seruium in rebus interdum leuiſſimis impingere, & tot (vt aiunt) errare cæli ... vel hoc poſtiſſimum in loco, cum dicit apud Trebulam, quæ ... t, & Trebia, ab Annibale victos eſſe Romanos, quod a ... eſt ... pitua eſt aliorum, nanque Annibal, apud Trebiam, fluuium Placentinum maxime prelio vicit conſules Rom. Sempronium Longum, & Corn. Scipionem Africani patrem, vt Liuius, Polybius, atque Polybius aperrtiſſime, ac copioſiſſime narrant. & nemo vllo tempore hoc vnquam inficias iuit. Errat itaque euidenter Seruius exiſtimans Trebiam idem eſſe quod Trebula, cum internallo locorum, & diſſimilitudine ſignificationis dijudicantur. Nam Trebia fluuius eſt notiſſimus, iuxta Placentiam. Trebula vero, oppidum non haud procul ab vrbe Romana, vt auctor eſt Plinius. Et olim Trebulanis ciuitas data fuit a Romanis. vt ſcribit Liuius in X. Trebulæ caſei laudatiſſimi cõficiebantur Trebulani cognominati. de quibus ſic ſcribit Martialis in Xenijs, Trebula nos genuit, commendat gratia duplex Siue ſuis flamma, ſiue domabitur aqua. Trebiani ſuerunt quoque populi ... ueroni Trebulanis, ſed hi nihil ad Trebiam, vbi Annibal, Romanos profligauit. Nec verſus Lucani quidquam iuuat et Seruij opinionem, cum apertiſſime referatur ad Trebiam Placentinorum, perperam itaque allegatur a Seruio, qui altero quoque loco alterum Lucani carmen, parum diligenter, parumque curioſe penſitauit, nanque ſuper eo Maronianeo verſiculo, Infraſit illum interluit Allia nomen, ita ſcriptum reliquit, Allia, fluuius eſt, cui additur vnum l, propter metrum, vt relliquias. Lucanus bene poſuit, Quas Aliæ clades. non poſſum non vehementer admirari Seruium in errores tam puerilles, tam manifeſtarios, tam crebro incidere. Exiſtimauit enim Lucani verſum, referendum eſſe ad cladem Allienſem, quod quàm ridiculum ſit, quiuis animaduertere poterit, qui librum Lucani ſeptimum diligentius introſpexerit, in quo carmen hoc legitur, Non iſtas habuit pugnæ Pharſalia partes, Quas aliæ clades, cum ſenſus eſt manifeſtiſſimus. vult enim oſtendere Lucanus omnes alias clades, quas Romani ſuperioribus temporibus paſſi ſunt non eſſe comparandas cum Pharſalica clade, quæ cunctas alias exuperat. & ita, aliæ ſine controuerſia accipitur pro pronomine. Seruius vero credidit, aliæ clades accipi pro Alliæ clade, tanquam ab Alia fluuio denotetur, cuius primam ſyllabam apud poetas longam per productam reperi, quamuis Seruius reclamet. Ouidius, Hæc erat in faſtis cui dederat Allia nomen. Luc. Et damnata diu Romanis Allia faſtis. Syllina, Maior honorificis ſeſe exrulit Allia ripis. Sic a poetis omnibus ſecutis oſturantis nominis, nulla metrica neceſſitate cogente, Allia, ponitur per ma ſyllaba producta, quemadmodum a Virgilio traditum, & per geminum ll, ab eruditis ſcribitur.

VARIA LECTIO.

POSTQVAM in partem data Roma Sabinis) In antiquis aliquot libris, legere eſt, Poſtquam pars eſt data Roma Sabinis. (Qui Roſea rura Velini) Sunt quidam libr. in quibus Roſeida, legatur. (Caſperulamque colunt) Et antiq. lib. omnino, Caſperiam, legendum. (Foruloſq.) In antiq. aliquot, Ferulos, habes. Ita, Himellæ, pro Himellæ. (Fabarimq. bibunt) Fabutum, in antiq. aliquot lib. habetur. (Voluuntur marmore fluctus) In pleriſque lib. antiq. pro Marmore, Littore ſcriptum inuenias.

uentas. Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus) In pleriſque antiq. lib. ſcriptum inueni, Scuta ſonant, polſuq. pedū conterrita tellus. [Oſcorumque manus) Male in quibuſdam antiq. Thuſcorum eſt. [Teretes ſunt Aclides illis Tela) In quodam antiq. lib. legimus, Alcides. [Læuam cetra tegit) In antiq. libris, Læuas legitur.

Nec tu carminibus noſtri indictus abibis
Oebale, quem generaſſe Telon Sebetride nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Iam ſenior: patrijs ſed non, & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarreſteis populos, & quæ rigata æquora Sarnus,
Quiq́. Rufras, Batulumq́. tenent, atq; arua Celemnæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoli torquere cateias.
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex:
Aerataéque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prœlia Nurſæ
Vfens, inſignem fama, & felicibus armis.
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicola glebis,
Armati terram exercent, ſemperq́ue recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Quin, & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis miſſu fortiſſimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos, cantuq́ue, manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte leuabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Eualuit: neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

SERV. Oebale:) Oebalius filius eſt Telonis & Nymphæ Sebethidis. Hæc autē eſt iuxta Neapolim. Sed Telon diu regnauit apud Capreas inſulam contra Neapolim ſitam. [Filius vero eius patrijs non contentus imperijs, tranſit ad Campaniam, & multis populis ſubiugatis ſuum dilatauit imperium. [Teleboum Capreas cum regna teneret) Cum teneret. Capreas regna Teleboum. Nam Teleboæ Caprearum ſunt populi, quos Telon ſuo regebat imperio. [Sarraſteis populos) Populi Campanię ſunt a Sarro fluuio. [Rufras Batulumq́. tenēt) Caſtella Campaniæ. [Arua Celēnæ) Iunonis locus Campaniæ eſt Celenna, ſacer Iunoni. [Et quos maliferæ deſpectant mœnia Bellæ) Multi Nolam volunt intelligi, & dicunt iratum Virgilium nomen eius mutaſſe propter ſibi negatum hoſpitium: & ita aperte noluiſſe dicere, ſed oſtēdere per periphraſim, Nam illic Punica mala naſcuntur, vt nunc Bella pro Nola poſuerit. Alij volunt accipi, vt ſit ſynalœpha, & legatur mœnia Abellæ. [Cateias) Tela Gallica. Vnde, & Teutonicum ritum dixit. [Raptus de ſubere cortex) Bene raptus, quia recens ſuberis cortex inquam vis formam tota flectitur facilitate. [Montoſæ Nurſæ) Ciuitas in montibus poſita. [Inſignē fama) Bene fama, quia occiditur: vt, Vfentemq́ue, Gyas: cadit, ipſe Tolumnius augur. [Horrida præcipue cui gens) Aequicolam gentem dicit. & morum, & vitæ qualitate prædurum. Sanè aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur. Ideo venabantur, quia habebant duras glebas, id eſt infertiles. Nam molles, feraces ſunt: Vt in Georgicis docet, Et cui putre ſolum, namque hoc imitatur arando. [Quin, & Marrubia venit de gente ſacerdos) Medea quando relictis Colchis Iaſonem ſecuta eſt, dicitur ad Italiam perueniſſe, & populos quoſdam circa Fucinū in gentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur, quaſi circa mare habitantes: propter paludis magnitudinem docuit remedia contra ſerpentes. Quanquam alij Marrubios à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiam nominauerunt ab eo quòd eius carminibus ſerpentes angerent. Ab his nunc Vmbronem veniſſe dicit non regem, ſed ducem. Sunt autem iſti Marſorum populi. [Fronde ſuper Galeam, & felici comptus oliua) Frondibus comptus fertæ oliuæ. [Vipereo generi) Terrenis ſerpentibus. [Grauiter ſpirantibus hydris) Atque ſerpentibus. Grauiter autem ſpirantibus ſolo nocentibus flatu. Lucan. Ante venena nocent. [Spargere) Conſerere, vt, Et ſpargere venena didicerunt. [Arte leuabat) Leuiores eſſe faciebat: vt, Noſtrumq́ue leues quæcunque laborem. [Medicari cuſpidis ictū) Mederi illam rem, & illi rei ſicut modulor. [Liquidi fleuere lacus) Etiam alibi.

ASC. NEC tu carminibus, &c.) Eandem rem proſequitur de qua cum Donatus dicat nihil. Ordo eſt. Nec, id eſt, & non, & Oebale, tu non abibis inductus, id eſt illaudatus (ſicut Horatius. Prima dicte mihi ſumma dicende camœna) noſtris carminibus id eſt carmina noſtra, te quoque dicent, quem Telo, rex Caprearum, fertur generaſſe, ſup. ex nympha Sebethride, ſic à loco iuxta Neapolim dicta, tunc ſup. cum teneret Capreas regna Teleboū, pro Teleboarum, q ſunt populi Caprearum, exiſtens iam ſenior .i. prouectioris ætatis. Sed filius .ſ. Oebalus, non contentus aruis patrijs .i. paternis, premebat iam tū ditione .i. imperio, late .i. per latū, populos Sarraſtas, ſeu Sarraſteis, & æquora .i. plana & æqua arua, quę Sarnus fluuius ille rigat .i. irrigat. ſi relatiuū eſt, qui rigat, ordo eſt, &, ſuppla premebat Sarnū, id eſt accolas eius, quos .ſ. Sarnus, rigat: æquora .i. arua adiacentia, quæ æquora ſunt: &, ſupp. eos, qui tenent, Rufas, & Batulum, caſtella illa Campaniæ, atque arua, Celennę .i. illius loci, in Cāpaniam Iunoni ſacri: &, ſupp. eos, quos mœnia Abellę .i. Nolanæ, vt quidam volunt, ciuitatis maliferæ .i. afferentis multa mala, deſpectant .i. deorſum inſpectando vident, quia in altiore ſita ſunt loco, ij, ſupple ſoliti, ſup. ſunt, torquere cateias .i. tela Gallica, & Germanica, ritu Teutonico .i. more Teutonum, qui, & Alemani, & Germani dicuntur, queis .i. quibus populis, tegmina capitum, ſup. erant, cortex, raptus de ſubere .i. de arbore illa cuius cortex facile flectit, & leuis eſt, & queis ſup peltæ .i. ſcuta breuia, æratæ id eſt ære munita, micant .i. reſplendent, & queis, ſeu quibus, enſibus æreus micat, & ò Vfens Nurſæ, montoſæ .i. vrbs illa in montibus poſita, hoc eſt, ciues eius, miſere .i. miſerunt) media longa) in prœlia, te inſignem fama, & armis felicibus .i. quibus feliciter vti ſolebas, cui .ſ. Vfenti, gens .ſ. æquicola, horrida .i. aſpera cultu, & aſſueta multo venatu .i. frequenti venationi, duris glebis .i. ad colēdas duras glebas, præcipue .i. ſupra ceteras gētes, qui, ſup. exercent terram armati .i. exiſtentes in armis, & iuuat .i. delectat, ſup. eos ſemper, conuectare prædas recentes .i. recenter raptas, & viuere rapto .i. ex rapina. Quin .i. quinetiam. Vmbro fortiſſimus .ſ. vir, exiſtens ſacerdos, de gente Marrubia, quæ iuxta Fucinum lacum habitans à Medea originem traxiſſe fertur, venit ſupp. in prœlia, miſſu .i. ex miſſione regis Archippi exiſtens comptus ſuper galeam, fronde, & felici oliua .i. frondibus felicis, & ſertæ oliuæ, qui ſolebat ſpargere .i. conſicere, aut infundere, generi vipereo .i. viperis, & hydris .i. ſerpentibus aquaticis, ſpirantibus .i. efflantibus, grauiter .i. ad grauamen eorum, in quos ſpirant ſomnos, cantu .i. incantatione, & manu .i. herbis potentibus, & qui mulcebat .i. mitigabat & ſedebat, iras .ſ. viperarū, & ſerpentum aquatilium, & leuabat .i. curabat, & tollebat, arte .ſ. medica, morſus .ſ. ſerpentinos, ſed non eualuit .i. ad plenum nequiuit, medicari .i. medice curare, ictum cuſpidis Dardaniæ .i. teli Troiani, quo occiſus eſt, neque cantus ſomnifer iuuare eum, in .i. contra vulnera. & herbæ Marſæ .i. quibus gens Marſorum multum poteſt, quæ hodie quoque ſerpentibus dominatur, & dicit ſe de familia ſancti Pauli, quæſitæ in montibus, ſup. non iuuerunt eum, nemus Angitiæ, quod in illis regionibus eſt: Fucinus .ſ. lacus, vnda vitrea .i. habens aquam vitrei coloris, & lacus .ſ. alij, liquidi fleuerunt te, ò ſacerdos, facit enim, vt commiſerationem exciret apoſtrophen ad eum.

VARIA LECT. PATRIIS ſed non, & filius aruis Cōtentus) In antiquis, aliquot libris, Sed non iam, legitur. [Batulumque tenent, atque arua Celennæ) In Romano libro, Batulam. &, Celemnæ, legitur. [Deſpectant mœnia Abellæ) Antiqui omnes lib. quotquot habui Mœnia Bellæ, legunt. [Miſere in prœlia Nurſæ) In Romano libro, Nurſæ ſcribitur. Sunt, & plerique lib. in quibus Nerſæ ſcriptum eſt. [Quin, & Marrubia venit) Veteres libros, Marouia, legunt. Romanus tamen, Matula, habet. [Neque eum iuuere in vulnera cantus) In antiq. pleriſque lib. In vulnere, legunt. [Quæſitæ in montibus herbæ) In antiquis pleriſque

 exempl.

exempl. legitur. Queſitæ montibus, abſque. In. [Tenemus Angitiæ) Antiqua aliquot exemplaria, Argitiæ legunt.

COEL. RHOD. SED forte ea ijs quippiam, quod φιλομαθῆ vocant Græci, nos diſcendi cupidos dicere poſſumus, quærat ea me nunc, quonam eſſe genus ſerpentis parem, quæ paſſim dicitur Latine cipera, in Græcorum vero literis cehidna, nam nias, echis nuncupetur. Ego quantum coniectura ducor, Viperam ſuſpicor vulgo dici maraſſum, quæ nomenclatura nec Barbara eſt, nec citra ratio nem excogitata, quippe à Marſorum populis interpretatione Etymologica duci nomen videtur, quia id genus maxime confectare tur Marſi, circunferrique. Quod ne quis pro libidine confictum auctore nullo arbitretur, ſignificat id maximus artis medicæ magiſter Galenus, volumine xj. ſimplicium pharmacorum, necnon ad Glauconem. Innuit & poeta nobilis illis verſibus, quos & appoſuimus.

Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis miſſu fortiſſimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos, cantuque, manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte leuabat.

Marrubios vero eſſe Marſorum populos, non ferè eſt in literis (modo alluduor, vt Varronis vtamur verbo) qui neſciat. Plinius quoque auctor eſt, Marſos a Circes filio ortos. idq. aſtruxiſſe illis ingenitam vim contra ſerpentes. Quin & Angitios putant nuncupatos, quod obloctantes angerent ſerpentes. Firmicus quoque Matheſeos quarto, in lunæ decretis: Si, inquit, in Saturni domo fuerit iſta coniunctio, tortores aut carnifices faciet, aut Marſos tales, qui aſpides venari conſueuerunt. Nec me fallit, ex eruditioribus quendam æditio etiam libello, Maraſſum a vipera diſparaſſe, quo Nicolai Leoniceni viri cuiuſcunque ſcientiſſimi placita vbertim de hoius animalis natura confutat.

SERV. IBat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virbi⁹) Theſeus mortua Hippolyte, Phædrā Minois, & Paſiphae filiam ſuperduxit Hippolyto. Qui cum illam de ſtupro interpellantem contempſiſſet, falſo delatus ad patrem eſt, quod ei vim voluiſſet inferre. Ille Egeum parentem, rogauit, vt ſe vlciſceretur, qui agitantes furias Hippolyto immiſit. Fociſque equi territi eū traxerunt. Tunc Diana eius caſtitate commota, reuocauit eum in vitam per Aeſculapium filium Apollinis, & Coronidis, qui natus erat exſecto matris ventre, quia cum Apollo audiſſet à Coruo eius cuſtode eam adulterium cōmittere, iratus Coronidem, maturo iam partu, confixit ſagittis. Coruum vero nigrum fecit ex albo, & exſecto ventre Coronidis produxit Aeſculapium, qui factus eſt medicinæ peritus. Hunc poſtea Iuppiter propter reuocatum Hippolytum interemit. Vnde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminū confixit ſagittis. ob quā rem à Ioue iuſſus eſt Admeti regis nouē annis apud Amfriſum armenta paſcere diuinitate depoſita. Sed Diana Hippolytum reuocatum ab inferis in Aritia Nymphæ cōmendauit Aegeriæ, & eum Virbiū, quaſi bis virum iuſſit vocari, cuius nunc filium cognomine dicit in bellum venire, adeo oīa iſta fabuloſa ſunt. Nā cum caſtus vbique inductus ſit, & qui ſemper ſolus habitauerit, habuiſſe tñ fingitur filium. Re vera aūt, & vt ſupra diximus, Virbius eſt nomen coniunctum Dianæ, vt matri deum Attis, Mineruæ Erichthonius, Veneri Adonis. [Quem mater Aritia miſit) Ciuitas iuxta Albam. Mater autem propter Auguſtum dixit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac ſi diceret, quæ tanti auctor eſt generis. [Aegeriæ lucis) Nympha in Aricino nemore quam amicam ſuam Numa eſſe fingebat, ad firmandam legum ſuarum auctoritatem. [Pinguis vbi & placabilis ara Dianæ) Pinguis frequenti ſacrificio, placabilis autem, ac ſi diceret, non qualis ante fuit. vel illic vel apud Cētauros humano gaudens cruore. quam hiſtoriam plene in ſecundo diximus, cum Iphigeniæ inſidij commemoratio [Arte nouercæ occiderit) Bene vim ſceleris expreſſit ſola nouercæ commemoratione. [Pœonijs reuocatum herbis) Aut medicinalibus: a Pæone medico deorum, qui Pæan ſecundum Doriros dicitur: ſecundum rationem, Pæon. Aut re vera herbam Pæoniam dicit, rurus Creta ferax eſt. [Et amore Dianæ) Amore. i. cura. [Medicinæ talis & artis) Quæ etiam fata diſſolueret. [Pœnigenam) Matra Pœna genitum. alij Phœbigenam legunt, vt Probus. [Relegat) Commendat ab alijs ſegregatum. [Solus) In ſolis locis. Nam ſolus quomodo, qui filium dicitur ſuſcepiſſe? [Ignobilis) Non vilis, ſed ignotus. quanquam poſſit etiam ad illud referri, quod dicunt quibuſdam artibus hominum vitam vltra fata protendi: ita tamen vt ſolam habeant vitæ imaginationem. videntur enim omnia facere, nec faciunt. [Verſoq. vbi nomine) De re facto, vt, Oeſtrum Graij vertere vocantes. [Vnde etiam Triuiæ templo) Exponit τὸ αἴτιον. Nam Callimachus ſcripſit αἴτια: in quibus & hoc commemorat. [Haud ſecius) Non ſegnius patre. Dicit autem tantæ eum fuiſſe audaciæ, vt nec paternæ mortis terreretur exemplo.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius, inſignem quem mater Aritia miſit,
Eductum Aegeriæ lucis, Hymetria circum
Littora, pinguis vbi, & placabilis ara Dianæ.
Nanq; ferunt fama Hippolytum, poſtq̄ arte nouercæ
Occiderit, patriasque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Aetheria, & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pœonijs reuocatum herbis, & amore Dianæ.
Tū pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis, & artis,
Fulmine Phœbigenam ſtygias detruſit ad vndas:
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Aegeriæ, nemorique relegat:
Solus vbi in ſiluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam Triuiæ templo, lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum,
Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

AS. IBAT & Hippolyti) Idē facit, commemorans videlicet omnes inſignes. quos eo tempore in Italia fuiſſe, hiſtorici atteſtantur: inde & Virbius, Virbij .i. bis viri, Hippolyti filiū cū alijs exercitū ducit. Vide, quia Donat. ſublatus eſt. Ordo eſt. Virbius proles pulcherrima Hippolyti, ibat & .i. etiam bello .i. in bellum, quem .ſ. Hippolyti filium Virbium Aritia, ciuitas illa iuxta Albā, mater .ſ. generoſiſſimæ prolis, quia etiam Auguſti, miſit inſignem .i. clarum, & nobilē, eductum lucis .i. filius ſacerdotis, Aegeriæ .ſ. Nymphæ, amicæ poſtmodum Nymphæ circū littora Hymetria .i. Hymeti fluminis, vbi .i. ad quæ littora, eſt ara pinguis, quia frequenti ſacrificio imbuta, & Dianæ placabilis .i. mitis, & non gaudentis humano ſanguine Hippolyti dixit prolem, nanque, pro quia, ferūt .ſ. plurimi, vnde fabuloſum indicat, fama .i. ex fama, & relatione aliorum, Hippolytum .ſ. Theſei filium, caniſſe rurſus ad ſidera ætherea .i. cœleſtia, qui ſunt etiam apud inferos ſidera, cods in vj. Solemq. ſuum ſua ſidera norunt. & ſub auras ſuperas cœli, reuocatum .i. in vitam, herbis Pæonijs .i. medicinalibus, a Pæone medico dictis, aut, herbis, quæ Pæoniæ vocantur, & amore .i. propter amorem Dianæ. Horatius tamen dixit, neque enim Diana pudicum Liberat Hippolytum reuocatum (dixit) poſtquam occiderit .i. mortuus fuerit, arte .i. fraudulenta inſimulatione nouercæ .ſ. Phædræ, & poſtquam explerit, pro expleuerit, ſanguine .i. vita ſua, pœnas patrias .i. a patre, aut eius nomine, illatas, exiſtens diſtractus .i. in diuerſa tractus, & diſſolutus equis turbatis .i. conſternatis Phocis, videlicet ab Aegeo, illa oſtenſis, vnde Hippolytus, licet prius ſit dictus ἀπὸ τῶν ἵππων καὶ λύω .i. ab hippos, qui eſt equus, & equa & lyo .i. diſſoluo. ferūt (dicit) ſic interemptum, rediſſe rurſus ſidera ætherea .i. cœleſtia, & ad auras ſuperas, videlicet cœli, reuocatum .ſ. in vitam, herbis Pæonijs .i. medicinalibus, aut ſic dictis, & amore Dianæ .ſ. amicæ Aeſculapij, qui eum reuocauit. Tum .i. deinde, pater omnipotens .ſ. Iuppiter, ſummus deorum, indignatus .i. ægre, & indigne ferens, aliquē mortalem ſurgere ab vmbris infernis, ad lumina vitæ, detruſit ipſe, quaſi diceret propria manu, repertorem talis medicinæ, & artis .ſ. Aeſculapium, Phœbigenam .i. a Phœbo genitum in vndas ſtygias .i. infernas, fulmine .ſ. triſulco, quod Iouis telum eſt, ſicut tridens Neptuni. At .i. ſed, Triuia .ſ. Diana alma .i. ſancta, aut vitæ eius altrix, recondit .i. abſcōdit Hippolytum, ſedibus ſecretis, ne .ſ. à Ioue proſterneretur, & relegat .i. relegatum a ſe cōmendat, nymphæ Aegeriæ, quæ in Italiam patriam traxebat, & nemori .i.

Aegeriæ

Aegeriæ ſacro, vbi ipſe ſolus, & ita ignobilis .i. ignotus, & tanquã ignobilis, exigeret .i. tranſigeret: æuum .i. reliquum tempus vitæ ſuæ, in ſiluis Italis .i. Italicis, aut ignobilis Italis, exigeret æuum in ſiluis, & vbi eſſet Virbius, quaſi vir bis effectus, nomine verſo, id eſt tradncto, ab euentu, ſicut prius Hippolytus, quia equis ſolutus, vnde, eſt qua de cauſa, equi cornipedes .i. corneos pedes habẽtes, quod cõmune eſt Epithaton, arcentur .i. depelluntur etiam templo Triuiæ .i. Dianæ, tres vias habentis, in cœlo videlicet: vbi Luna dicitur, in ſiluis terreſtribus, vbi Diana, & in inferno, vbi Proſerpina, & à lucis, ſacratis .ſ. Triuiæ: ideo, inquit, quòd .i. quia, ipſi equi pauidi .i. conſternati, monſtris, videlicet Phocis, hoc eſt vitulis marinis, effudere littore .i. per littus, currum .ſ. Hippolyti, & iuuenem .ſ. ipſum Hippolytum. Filius .ſ. Hippolyti, etiã Virbius, dictus de quo, videlicet, nunc loquitur, exercebat haud ſecius .i. nihilominus, aut non ſegnius, quamuis pater ab equis interemptus eſſet, equos ardenteis .i. acreis, & animoſus, æquore .i. in equo loco, ſeu planicie campi .i. capacis, & ampli, & ruebat in bella curru .i. cum curru, aut in curru, de quo depugnabat.

VARIA LECT. HYMETTIA circum Littora) In Romano libro legere eſt, Humentia circum littora. [Stygias detruſit ad vndas) In antiquis libris, In vndas. legitur. [Exigeret, verſoque vbi) Pleriſque libris antiqui abſqua particula, que, legunt. [Vnde etiam Triuiæ templo) Plures antiqui libris habent. Templo Triuiæ. [Quod littore currum) In libris aliquot antiquis, Quo littore, legitur. [Haud ſecus æquore campi) In antiquis pleriſque libris, Segnius, legitur.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimæram
Suſtinent, Aetnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At leuem clypeum ſublatis cornibus Iò,
Auro inſignibat, iam ſetis obſita iam bos.
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cælatàque amnem fundens pater Inachus vrna.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argiuaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus Tyberine tuos, ſacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque iugum, quis Iuppiter Anxurus aruis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco.
Quà Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles: atque in mare conditur Vfens.

SERV. VErtitur) .i. agit. [Et toto vertice ſupra eſt) Statius, Et toto deſpectat pectore bellum. [Aetneos efflantem faucibus igneis) Nimios, quantos habet Aetna. [Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flãmis, Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ) Legitur in arte quòd tam, magis, maxime, minus, minime, poſitiuo tantum iunguntur, quod tamen tunc obſeruabitur, ſi ponantur ad augmentum iſtæ particulæ, tũc enim vitioſam faciunt elocutionem. Ceterum ſi ad exæquationem poſitæ ſint, poſſunt vel comparatiuo, vel ſuperlatiuo, vel pro his gradibus ipſæ inter ſe iungi. Hinc ergo eſt. [Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis: Quàm magis effuſo crudeſcũt ſanguine pugnæ) Non .n. ad prælationem poſitæ ſunt, ſed ad exæquationem. Maiores .n. noſtri vitia non in dicto, ſed in ſignificatione eſſe voluerunt. Hinc eſt Saluſtio, Ita quàm quiſque peſſime fecit tam maxime tutus eſt. Nam, & exæquatio eſt, non comparatio. [Iò Auro inſignibat) Hæc Inachi filia Argiuorum fluminis fuit. Hanc amauit Iuppiter, & dum cum ea eſſet, Iuno ſuperuenerit. Timens ille ne deprehenderetur, ſonem mutauit in vaccam, & eã poſcenti dedit Iunoni, ne pellicem conſiteretur, cui Iuno Argũ occulatum omnibus membris Ariſtoris filiũ cuſtodem appoſuit. Quem cum Iuppiter per Mercurium interemiſſet, Iuno eum in Pauonem mutauit: Ioni vero immiſit œſtrum, quo diu exagitata ad Aegyptum venit, & Iouis voluntate Io Iſis mutauit eſt. [Inſignibat) Signo ſuo clarum eſſe faciebat, ſua pictura inſignẽ faciebat. [Argumentum ingens) Aut fabula, vt Cicero, Argumenta erant in valuis. Aut re vera argumentum quo ſe Græcum comprobare cupiebat. Hoc enim etiam Amata ſuperius dixit, Inachus Acriſiusque patres, mediaque Mycenæ. [Cuſtos) Ne reuerti poſſet in formam priorem. [Pater Inachus) Pater non tantum ipſius Iouis: ſed auctor originis Turni. [Totis Agmina denſentur campis) Qui oculis poterant ſubiacere. [Denſentur) Denſo denſes dicimus, aliter non. [Argiuaq. pubes) Et hoc ad generis, vt ſupra diximus, pertinet probationem, quòd eum ſequebantur Argiui. [Vetereſque Sicani) Bene Veteres: nam vbi nunc Roma eſt, ibi fuerunt Sicani, quos poſtea pepulerunt Aborigines. [Sacranæ aciæ) Dicunt quendam Corybantem veniſſe ad Italiam, & tenuiſſe loca quæ nunc vrbi vicina ſunt. Et ex eo populos ducentes originem, Sacranos appellatos. Nam ſacrati ſunt Matri deum Corybantes. Alij Sacranas acies Ardratum volunt, qui aliquando cum peſtilentia laborarent, ver ſacrum vouerũt. Vnde Sacrani dicti ſunt. [Picti ſcuta Labici) Glaucus Minois filius venit ad Italiam, & cum ſibi imperium poſceret, nec acciperet: ideo quod nihil præſtabat ſicut eius pater præſtiterat Zonam eis tranſmittendo, cum antehac diſcincti eſſent, oſtendit ſcutum, à quo, & ipſe Labicus dictus eſt, & ab eo populi. ἀπὸ τῆς λαβῆς quàm latine anſam vocamus. [Picti autem ſcuta).i. in bello frequenter probari. Nam apud maiores virorum fortium picta erant ſcuta: econtra inertium, & tyronum pura erant. Vnde eſt, Parmaque inglorius alba .i. nõ picta. [Qui ſaltus Tyberina tuos) Non originem, vt diximus ſupra. [Sacrumque Numici Littus arant) Aut iam tunc ſacrum. aut Prolepſis eſt. nam conſecratus eſt Numicus poſtquam inuentum eſt illic cadauer Aeneæ. [Littus arant) Littus fluminis. vt, Viridique in littore conſpicitur ſus. [Circæumque iugum) Circa hunc tractum Campaniæ colebantur puer Iupiter, qui Anxurus dicebatur, quaſi ἄνευ ξυροῦ .i. ſine nouacula, quia barbam nunquã raſiſſet. & Iuno virgo, quæ Feronia dicebatur. Eſt aũt fons in Campania iuxta Terracinam, quæ aliquando Anxur eſt dicta. [Et viridi gaudens Feronia luco) Non vacat quod addidit viridi. Nam cum aliquando huius fontis lucus fortuito arſiſſet incendio: & vellent incolæ exinde transferre ſimulacra, ſubito ceſſauit. [Qua ſaturæ iacet atra palus) Secundum hanc lectionem re vera ſaturam paludem intelligimus. Sed alij aſturæ legunt, quod ſi eſt, paludem pro flumine poſuit. Nam haud longe a Tarracina oppidum eſt Aſtura, & eiuſdem cognominis fluuius. [Quærit iter valles) Satis ſignatis verbis expreſſit flumeo anguſtum. Contra Tyberino ait, In mare prorumpit.

ASC. IPSE inter primos præſtanti corpore &c.) Poſt reliquos, more ſuo, cõmemorat ducem, & principem exercitus videlicet Turnum, dicens. Ipſe .ſ. dux, & caput belli, Turnus præſtanti corpore id eſt habens præſtans corpus, à quo cum, plus quàm ab animo, cõmendat, vertitur agit, inter primos .i. primores, & principes viros, tenens arma, & eſt ſupra .i. præeminet toto vertice. Cui .ſ. Turno Galea alta, crinita triplici iuba .i. habens quaſi pro crinibus triplicem iubam .i. tricam capillorum, vt eſt iuba in equis, ſuſtinet chimeram .i. monſtrum chimeræ ſimile, pro inſigni, ſuperpoſitum efflantem faucibus igneis ætneos .i. ſulphureos, & copioſos, quales ſunt ætnei, ſic enim erat effigies chimeræ conſtructa, vt ex motu incenſo ſulphure, flammas emitteret, illa .ſ. chimera: tam .i. tanto magis, ſup. eſt fremens, & effera .i. fremens, & indomita, ad terribilis ob id flammis triſtibus, aut triſtis odoris aut triſtitiam afferentibus, quam .i. quanto. (Nam, pro eo quod eſt quantum, iungitur quam, poſitiuo: & id figuratè .i. cum interrogatione admirationi conueniente, aut alia figura, & pro quanto, vt hic, quod tamen rarum eſt, iungitur comparatiuo, pro valde autem, ſuperlatiuo) quam igitur .i. quanto magis pugnæ crudeſcũt ſanguine effuſo. At .i. ſed, Iò .ſ. Inachi filia, olim Io vaccam mutata, inſignibat .i. inſigni decorabat, auro clypeum leuem .i. politũ, & non aſperum, cornibus ſublatis .i. depoſitis: Iò, inquit, exiſtẽs, tam obſita ſetis .i. duris pilis, & iam bos, appoſitoriè, ingens argumentum .i. fabula, aut approbatio q; è Græcis oriundus eſſet, & Argus, vir ille oculatiſſimus, cuſtos virginis .i. iuuenculæ .ſ. ei data putatus eſt à Iunone, & Inachus pater .ſ. puellæ, & totius generis Turni, fundens amnem .i. aquam, vrna cælata .i. ſculpta, quo ſignificabatur deus fluminis. Nimbus peditum .i. copioſus exercitus, puluerulentam nubens excitans: ſequitur .ſ. Turnum, & agmina clypeata .i. munita. denſantur .i. condenſantur, & conſtipantur,

rue totis campis, & pubes Argiuas.i.iuuentus ab Argis oriunda: aut(certera) Argiua: & manus Aruncæ.i.exercitus Aruncorum, qui ſunt antiquiſſimi populi Italiæ: & Rutulum.ſ.populi,q. Argiui erant, a Rutulo denominati, ſed nunc Turno ſubiecti, & Sicani.i.Siculi: veteres.i.antiqui, qui inter primos Italiæ habitatores memorantur: & acies Sacranæ.i.Sacranorum qui populi vicini erant ei loco, vbi nunc Roma eſt: aut Ardeates, & Labici.ſ.populi, à Glauco Labico denominati, picti ſcuta.i habentes ſcuta depicta, ab armis ipſis victorum: qui erant, ô Tyberine, tuos ſaltus .i. flumini tuo vicinos, & littus ſacrum.i.ſacram ripam, Numici.ſ. lacus, in quem Aeneas ſubmerſus dr̃, & exercent vomere .i. ſulcant colles Rutulos, & iugũ Circæum.i a Circe denominatam: queis.i.quibus aruis: Iuppiter Anxurus.i.ſine nouacula dictus, quia adhuc imberbis præſidet, & Feronia .ſ. Iuno, gaudens luco viridi, quia olim reuixit poſtq̃ arserat, imò combuſtus fuerat lucus ille qua, ſup.parte, aut regione, atra palus Saturnę, illius regionis, iuxta Terracinam iacet.i.ſita eſt, & Vfens, fluuius ille, nõ longe à Terracina, in Tyrrhenum cadens, gelidus.i.frigidus, quę siter iter, quia anguſtus eſt eius alueus in valles imas, atq; conditur .i. abſconditur in mare, hoc eſt incidit in mare Tyrrhenum.

VARIA LECTIO.

DENSANTVR) In antiquis libris, Denſentur, obſeruaui. [Iuppiter Anxurus) In Rom. & aliquot alijs, Anxirus, In alijs pleriſque, Anxyris, ſcribitur.

COEL. RHOD.

QVONIAM vero ab Satyris exorſi ſumus, id forſan expendiſſe prætulerit, quid ita coruum ſatyram auem dixerit in Valerij Corutini hiſtoria Lucius Florus. Et ſunt qui ad ſellationem putent referendum, de qua Martial.

Corue ſalutator, quare fellator haberis,
In caput intrauit mentula nulla tuum.

Et Plin.lib.x. Coruos, inquit, ore parere aut coire, vulgus credit. Id ab Anaxagora item traditum. Verum libro de animalium generatione tertio, negat Ariſtoteles. Commeminit lib. xvij. Auicenna. Quid ſi ad ſaturam paludem, ſeu ſatyram, relatum malis? Ea vero Pontina eſt, vigintiquattuor vrbium olim locus capax. Virg. Aen. vij.

Qua Satura iacet atra palus, gelidusq; per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfens.

In agro autem Pontino rem geſtam, auctor idem Florus eſt, nec non Aulus Gellius, ac Titus Liuius, etiam ſi apud hunc Pomptino legitur. Quo autem argumento coruum paludis nomine ſignificarit diſertiſſimus hiſtoricus, ex Theone ſumi poteſt apud Aratum, qui prodit, cornicem ac coruum inſigniter aquis oblectari, quod earum alitum corpora inaruerint vehementius, proinde humentia expetere admodum, quin & ſolitudinis amicum animal coruus eſt, prouerbio ſuffragante, ἀλλ᾽ ἐς κόρακας. Erat proxime Tarentum locus item Satyra, vel Satyrion, vt Stephanus.

Hos ſuper aduenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas,
Bellatrix. non illa colo, calathisue Mineruæ
Fœmineas aſſueta manus, ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuque pedum præuertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agriſque effuſa iuuentus,
Turbaque miratur matrum & proſpectat euntem
Attonitis inhians animis, vt regius oſtro
Velet honos leues humeros, & vt fibula crinem
Auro internectat, Lyciam vt gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

SERV. HOS ſuper aduenit Volſca de gente Camilla) Prudenter poſt impletā cõmemorationem virorum tranſit ad fœminas. Ita.n. & de Troianis legitur, qui vltimum Amazonum auxilium poſtulauerunt. Quæ res ab Homero præteromiſſa eſt. Sanè iam præſagium eſt infelicitatis futurę, quod inter ipſa principia armantur, & fœminæ. [Volſca de gente) De priuerno Volſcorum oppido vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. [Florentes ære cateruas) Ennius & Lucretius florens dr̃ omne quod nitidum eſt, hoc eſt ſecutus Virgilius. Aliter acyrologia eſt. Lucretius, Florebat nauibus pontus. [Calathisue Mineruæ) Minerua & armorum dea eſt, & lanificij: ſed Camilla animum ad arma ſola contulit. [Curſuque pedum) Bene pedum adiecit, ne per equum eius gloria minueretur: quod ei obijcitur, Quid tamen egregium, ſi fœmina forti fidis equo? [Ariſtas) Primas ſpicæ partes, dictas ab eo quòd primæ areſcant. [Tingeret) Mergeret, vt, Tingat equos. [Iuuentus, Turbaq. miratur matrum) Ante, ornatũ eius, poſt, arma dicturus eſt. Vnde Hyſteron proteron in reſpõdendo eſſe voluerunt, vt, Ornatum matres, viri vero arma mirātur. Sed melior ſenſus eſt, ſi ſicut dictum eſt, accipiamus. Ea enim ſexus vterque miratur quæ ſunt poſita contra opinionem, vt mirentur fœminæ arma in muliere, viri ornatum in bellatrice. [Inhians) Stupore quodam in ore patefacto. [Lyciam pharetram) Quaſi Lyciam. Vt legimus, Cretenſes egere ſagittas. [Paſtoralem præfixa cuſpide myrtum) Non haſtam myrteam, ſed ipſam myrtum. Statius, Lerneam iacit ille trabem.

ASCENSIVS.

HOS ſuper aduenit) Vltimo dicit, Camillam virginem, bello nobilem veniſſe in auxilium Turno: alludens videlicet ad Penthefileam, Amazonum reginam, quæ Hectori tandem ſo auxilium venerat. Quia vero per totum hunc locum deſideratur Donat. Ordo eſt. Camilla .ſ. virgo, aduenit ſupple .i. vltra hos: aut ſuper aduenit hos.ſ.iã dictos, de gente Volſca, quæ Italiæ eſt: agens agmen equitum, & cateruas florentes.i.nitidas copias, & reſplendentes ære .i. in armis æreis, exiſtens bellatrix: quia illa non aſſueta, ſup. fuit manus fœmineas.i.non habuit manus fœmineas aſſuetas, colo .i. inſtrumẽto nendi, more ceterarũ fœminarum: ve, pro vel, calathis Mineruæ.i.qualibus lanificæ, more Mineruæ, vti ſolẽt, ad lanam, aut fila lanea reportanda. vnde Iuuen. Calathiſq. pacta referens vellera. ſed ipſa virgo.i.cum eſſet virgo, aſſueta, ſup. fuit pati dura prœlia: & aſſueta præuertere.i.anteuenîendo a proſtare, impedire ventos curſu pedum.i.tam celeriter currere ſolita, vt ventos præuerteret. Illa.ſ. nobiliſſima bellatrix: volaret .ſ. ſi vellet.i. volare poſſet: per ſumma gramina.i.herbam ſegetis intactę .ſ.à pedibus eius, hoc eſt, nec lęſiſſet teneras ariſtas curſu.i.currendo ſuper eas, vel ferret .i. ſi vellet iter.i.incederet, ſuſpenſa fluctu tumenti.i.per tumorem, erecto per medium mare, nec tingeret.i.madefaceret, æquore.i.aqua marina; plantas celeres.i.celerrime percurrentes. Hæc omnia autem per hyperbolem poeticam dicta ſunt mira quoque, ſed non tanta celeritas ab Homero & a Papinio noſtro attribuitur Achilli, quem ſuper glaciem vna nocte concretam potuiſſet percurrere Stat. in Achilleide docet. Omnis iuuentus .i. multitudo iuuenum, quæ per ætatem rerum imperitia, eſt effuſa .i. ſine ordine cum tumultu egreſſa, tectis & agris, & omnis turba matrum, quæ per ſexum imperitæ, ac ſtupidæ ſunt miratur illam .ſ. Camillam, & proſpectat .i. porrò aſpectat: euntem.i.procedentem, greſſu virili inhians.i.nimis intenta, animis attonitis.i.ſtupefactis, vt.i.quemadmodum: honos.i. honor, regius.i.regalis, & regibus debitus, vellet .i. veſtiat, oſtro .i.purpura, humeros.ſ.Camillæ: leues .i. non piloſos, nec aſperos, ſed ſuccrplenos, & vt .i. quemadmodum, fibula internectat crinem auro .i. reticulo aureo, habente fibulam, & vt ipſa gerat pharetram Lyciam.i.pulchram: & bonam, vt Lycia dici meretur, & vt gerat myrteam.i.arborem integram, paſtoralem .i. quæ paſtoribus vſui eſſe potuiſſet vmbra ſua, cuſpide præfixa.i.habentem cuſpidem ferream præfixam in morem haſtæ.

VARIA LECTIO.

FLVCTV ſuſpenſa tumenti) In aliquot veteribus lib. legere eſt, Fluctus tumentis. [Vt gerat ipſa pharetram) Sunt antiqui libris vbi, Ferat, ſcriptum eſt. Eſt & pronomen, illa, in antiquis exempl.

IN VIII. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Præparat octauo bellum, & quos mittat in hoſtes.

IN EVNDEM MODESTINI. IVRISC. ARGVMENTVM.

Dat belli ſignum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur, & magni Venulus Diomedis ad vrbem.
Qui petat auxilium, & doceat quæ cauſa petendi
Aeneas diuum monitis adit Arcada regem
Euandrum Arcadia profugum noua regna petentem.
Accipit auxilium, hinc natum, & ſocia agmina iungit
Euander, Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamq́ habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataq́ fortunasq́ ducum, caſusq́ ſuorum
Sortitus clypeo diuina tentus in arte eſt.

ALIVD IN EVNDEM.

Vidit vt Aeneas ſumma vi bella parari,
Arcadas, Euandrumq́ ſenem ſibi fœdere iungit:
Dardanioq́ duci ſortiatur Ethruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber, in clypeoq́
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

ASCENSIVS.

PRaeparat &c.) Arg. ordo eſt. Poeta, ſup. præparat octauo .ſ. Aen. lib. i. præparat deſcribit bellum, & ſup. populos quos mittat in hoſtes .i. contra hoſtes. Maiuris arg. ordo, Turnus .ſ. princeps exercitus, dat ſignum belli .i. vexillum pandit, ab arce Laurenti .i. Laurolauinij, qd' prius a Lauro, Laurentum dictum erat. Et Venulus, legatus ille, ſeu orator, mittitur ad vrbem Diomedis magni, quia contra Aeneam viriliter ſtetit, Diomedes autem, iam in Apulia habitabat, qui .i. vt is, petat auxiliū, & doceat, quę cauſa, ſup. ſit, petendi .ſ. auxilij, aut auxilium, Aeneas adit regem .ſ. Euandrum, Arcada .i. ex Arcadia profectū ad ea loca vbi nunc Roma eſt, monitis diuum .i. vt dij cum admonuerant, & prius per oracula, & nunc in ſomnis, Euādrum dicit, profugum Arcadia, id eſt ab Arcadia, profectum, & petentem noua regna, qa paulò ante venerat in Italiam, Aeneas, ſupple accipit hinc, id eſt ab hoc rege auxilium, & Euander iungit hinc natum, id eſt filium ſuum, cui Pallanti nomē erat, & agmina ſocia, id eſt ſocialia, Pallas, id eſt filius Euandri, ibat .ſ. cum Aenea, exiſtens comes eius, fatis iniquis, id eſt non fauentibus, quia occidendus eſt, cæteros iam habilis, id eſt idoneus, bello, id eſt ad bellum gerendum, & lætus in armis maternis, id eſt quæ mater illi procurauerat. aut ſic, & Aeneas lętus armis maternis, id eſt quæ Venus ei procurauerat, & ſortitus fata, & fortunas, ducum præcipue Augusti, & Antonij, & caſus ſuorum clypeo, id eſt deſcripta in clypeo, tentus eſt, ſcilicet cum admiratione, & in arte diuina, ſcilicet Vulcani, quæ artificioſe ea ſculpſerat quæ multo poſt futura erant.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS, LIBER OCTAVVS.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce.
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu,
Vtque acres concuſſit equos, vtq́. impulit arma:
Extemplo turbati animi. ſimul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, ſæuitque iuuentus
Effera. ductores primi Meſapus, & Vfens,
Contemptorque deum Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur, & magni Venulus Diomedis ad vrbem;
Qui petat auxilium, &, Latio conſiſtere Teucros,
Aduectum Aeneam claſſi, victosque penates
Inferre, & fatis regem ſe diſcere poſci,
Edoceat, multasque viro ſe adiungere gentes
Dardanio, & late Latio increbeſcere nomen:
Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi fortuna ſequatur,
Euentum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,

SERV.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce Extulit) Apud maiores nſos tria erant militiæ genera in bellis gerēdis. Nam, aut, legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. Legitima erat militia eoꝝ, qui ſinguli iurabant ꝓ reip. ſe eſſe facturos, nec diſcedebant niſi completis ſtipendijs .i. militiæ tpibus, & ſacrm vocabatur. Aut certe ſi eſſet tumultus .i. bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia ſingulos interrogare nō vacabat, q fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitoliū, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quod pedites euocabat, & vnum cæruleum quod erat equitum (nam cæruleus color maris eſt, à cui⁹ deo equum cōſtat inuentum) dicebat, Qui rēp. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. & qui conueniſſent, ſimul iurabant. & dicebatur iſta militia coniuratio. Fiebat ēt euocatio. Nam ad diuerſa loca diuerſi pp cogēdos mittebantur exercitus. Modo ergo duo ſunt gña militiæ coniuratio, & euocatio, quippe in tumultu. Sanè incongruum non eſt quod ſignum belli .i. vexilli eleuationem Turno dat, cū de rege Latino dixerit ſupra, Rerumq. reliquit habenas. Belli autem ſignū generaliter dixit (nam multa ſunt) ſed vexillū ſignificat, qđ eſt tractum a veli diminutione, vt velū vexillū. [Strepuerunt cornua) Quæ ſimul ſonabāt, vt Aereaq. aſſenſu conſpirant cornua rauco. [Vtq. acres concuſſit equos) Hoc ad equites pertinet. [Vtq. impulit arma) Hoc ad pedites. Eſt aūt ſacroꝝ nam is qui belli ſuſceperat curā, ſacrariū martis ingreſſus primo ancilia cōmouebat, poſt haſtā ſimulacri ipſius dicens, Mars vigila. [Ex tēplo) Aut ſubito. aut re vera ex ipſo tēplo .i. poſt diuina arma commota. [Tumultu trepido) Feſtino, more ſuo. [Coniurat) nota de re bona cōiurationem dici poſſe. Nā coniuratio ſυνωμοσία eſt. [Iuuentus Effera) Efferata p furiā. [Meſapus, & Vfens) Bona electio perſonaꝝ ad delectū hūdum, vnus eques bonus .i. Meſapus mittitur, alter pedes egregius. [Contemptorq. deum Mezentius) Quid enim iniuſtius q̄ vt ſacrilegus cōtra pios, & præpararet bellū, & gereret? [Vaſtant cult) Abducendo cultores, vaſtos, & deſertos efficiūt. [Mittitur, & magni Venulus Diomedis ad vrbem, Qui petat auxiliū) Diomedes poſtq̄ repperit ira Veneris à ſe vulneratæ, vxorē apud Argos turpiter viuere, noluit reuerti, ſed tenuit partem Apulię, & edomita oī montis Gargani multitudine, in eodem tractu ciuitates plurimas condidit. Nam & Beneuentum, & Aequuntuti cum ipſe cōdidit, & Arpos quę & Argiripa dr, ad quā nunc Venulus mittitur, non Arpinum quam conſtat eſſe Campaniæ, vnde Cic. Arpinas. Sanè ſciendum Apuliam vno dictam vocabulo, ſed tria parte quā Diomedes tenuit, Meſſapiam & Peucetiam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarunt. Item, Dauniam à Dauno

Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium, quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia peruolitat late loca, iamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes
Alituum, pecudumque genus ſopor altus habebat:
Cum pater in ripa, gelidique ſub ætheris axe
Aeneas triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci, fluuio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. cum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines vmbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
TYB. O ſate gente deû Troianam ex hoſtibus vrbem
Qui reuehis nobis, æternaque Pergama ſeruas,
Expectate ſolo Laurenti, aruiſque Latinis,
Hic tibi certa domus, certi, ne abſiſte, penates,
Neu belli terrere minis. tumor omnis, & iræ
Conceſſere deum.
Iamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Littore ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum vbera nati.
Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum.
Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera iunge.
Ipſe ego te ripis, & recto flumine ducam.
Aduerſum remis ſuperes ſubuectus vt amnem
Surge age nata dea, primiſque cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces, iramque, minaſque
Supplicibus ſupera votis. mihi victor honorem
Perſolues. ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus: celſis caput vrbibus exit.

rege Apoliç [Venulus) Hunc fuiſſe conſtat Argiuum. Nam Typus eſt, vt ille indicat l cus Prædam Tyburtum ex agmine raptam, Portat ouans. Conſiderate ergo hic ad Diomedé mittitur, vt eū vel quaſi ciuis adduceret, vel ciuis poſſit mouere. [Cōſiſtere Teucros) iam eſſe conductos i fundaſſe ciuitatem. [Regem ſe dicere poſci) Vnde illud eſt, Expectate ſolo L. urentum. Et dicendo poſci, a i ſubtihiet. Nā ſi non venit ex arte, ſed fato, oēm ſibi i e q; eſt vendicaturus Italiā, ſine dubio, & Diomedis imperiū. [Viro ſe adiungere gentes Dardanio) Bene rō Aeneç dixit, ſed viro Dardanio, vt non ſit eo ſ ſequebant hoiem ſibi cognatione ſociatū: vt, Hinc Dardanus ortus. Huc repetit. [Quid ſtruat his cœptis) Cum hæc iā cœperit. Et principaliter dixit. ab eo qd eſt incipio, cœptus facit. Hinc eſt cœptis. [Quem ſi fortuna ſequatur. Euentum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi) Si eum fortuna comitetur, quem ſuum ſuæ velit eſſe victoriæ ipſum melius noſſe qui iam antiquus eſt hoſtis. Vult autem intelligi Aeneam & contra Diomed. in bella geſtum, non tum pp ſuis imperium, ſed, & cauſa hoſtilitatis antiquæ. [Talia p Latium) Gerebantur ſubaudis. & eſt formoſa Ecliplis. [Cuncta videns) Mente pertractās. Nam non videbat. [Curarum fluctuat æſtu;) His verbis tuturam præoccupat comparationem, quæ eſt Apollonij de verbo ad verbum. [Sole repercuſſum) Aut vacat re, aut bene repercuſſum, quia primo aquā ferit, inde poſtea reddit ad tecta. [Radiantis imagine Lunæ) Negant omnes Phyſici lumen Lunæ aliud ex ſe reddere, & vituperauit hoc dicto Virg. quod tamen tolerabile eſt, qa non Lunam, ſed imaginem dixit, Lunæ quam à Sole lumen accipere manifeſtum eſt. [Laquearia) Multi lacunaria legunt, nam lacus dicuntur. Vnde eſt in Horatio, Nec mea renidet in domo lacunar. [Alituum) Pro alitum, ſed metri cauſa, vt diximus ſupra addidit ſyllabam. [Sub ætheris axe) .i. ſub aēre. [Seramq; de. : p membra quietem) Tarda q p e in bellicis curis. [Tyberinus) Bene Tyberinus, q a ſupra dixera. deus. Nam in ſacris Tyberinus, in Cœ nuexia Tybris, in poēmate Tybris vocat. [Senior) Atqui vbi que cū fl... dixit, ſiue ſenior aut p p ſpumas dictum eſt, aut ad ... pertinet. Sic Lucan. de vrbe R... ma adhuc ... Turrigero canos eff... vertice crines. [Curas his demere dictis) Habitum futuræ orationis oſtendit. [O ſate gente deū) Alt... ... proles. [Vrbem Qui reuehis nobis) Vt, Ilium ... ... Vrbem ergo, pro ciuibus poſuit. Reuehis aūt ... Expect... te ſolo Laurenti, D... ctum etiam loci ... te Tityre pinus, Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant. [Hic tibi certa domus) Quod ſuperius ab Apolline popoſcerat, hoc nūc indicat Tyberis, vt, Da propriā Tymbrææ domū,

da mœnia feſſis. [Tumor omnis, & iræ Conceſſere deum) Aliqua hemiſtichia in Virg. tā ſunt ſenſu imminuta q verbis, vt ecce hoc loco. Nanque non poſſumus intelligere quieuiſſe oēm tumorem, & iram deorū, cū, & adhuc inimica ſit Iuno, & ad Troianorum perniciem addantur alia numina, vt Furia, & Iuturna. Vnde mire quidam concluſit hunc verſum dicens, Conceſſere deum profugis noua mœnia Teucris. Quod ſi ita acceperimus, vt dat Teucros conſtituere ciuitatem, nec ea numina quę irata ſunt vetant, nihil erat contrarium. Nam & ipſa Iuno h d. Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atq; immota manet fatis Lauinia coniux. Hic autē ſenſus etiam ſi detrahas ſubauditionem, poteſt accipi a ſuperioribus, vt ſit, Tumor omnis, & iræ Conceſſere deū, vt, Hic tibi certa domus, certi penates. [Littore ingens) Licet poſſumus ēt de fluuio litus dicere, pr... ... diſcretionem, vt hic, Sub ilicibus, paulo poſt, Viridiq; in littore conſpicitur ſus. Porcam autē ſecum habuere Troiani, quam amiſſam in Campania inuenerūt cum fœtu circa Laurentem agrum, quam ideo Aeneas immolauit Iunoni, qa ipſa dī Terra: vt, Coniugis in gremiū lætę deſcendit. Scimus aūt hoc animal inimicum eſſe frugibus, vt caprum vitibus, q Libero immolatur. [Enixa iacebit) Participio vtens tangit hiſtoriam. [Solo recubans) Solo vī abundare. [Ex quo) Qua ratiocinatiune. [Quod inſtat) Quod ſolū ex laboribus Euandri reſtat factū. cura.n. Aeneæ, præſentis fuerat neceſſitatis. [Arcades his oris, genus a Pallante profectum) Euander Arcas fuit nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic cum patrē ſuum occidiſſet ſuadente matre Nicoſtrata (quæ ēt Carmentis dicta eſt, qa carminibus vaticinabatur) amiſſa prouincia ſua venit ad Italiam, & pulſis Aboriginibus tenuit loca in quibus nūc Roma eſt, & modicū oppidum fundauit in mōte Palatino. Hic autē mons Palla... ... ſm Virg. a Pallā... Euādri eſt dictus, ſm Varr. & alios, a filia Euādri Pallantia ab Hercule vitiata. & poſtea illic ſepulta, vel certe a Pallāte eius filio illic ſepulto. Alij a Balan... Ballanteū voluit dictū. Et exinde per antiſticon Pallanteū dictū. Sed ſi a Balā in hoc nomen venerit, Pa, longa eſt, ſicut etiam Mart. ponit plerunque. Si aūt a Pallante, Pa, breuis ſit, vt eam ponit vbiq; Virg. ſm ſuam opinionē [Genus a Pallante profectū) Profectū ad has oras genus a Pallante, non, a Pallante profectū. [In montibus) Vt diximus ſupra, ſunt in minoribus illis colliculis. [Pallantis proaui) Confundit nomina vt plerunq; ſolet. Nam auus ... ſic & illud dixit, Luco tūc forte parētis Pilumni Turnus ... nuſq. ... quartus ē. [Hi bellum aſſidue ducūt cū gente Latina) ducūt, aut gerunt, aut in longū trahūt. Et bō pilanue ... aux... exprimit cauſam, ne magis Turno, quaſi Græco lauere credatur.
[Fœceta

[Fœdera iunge) Legitur &, Fœdere iunge. [Recto flumine durã) Recto fluminis itinere, & ſic dixit: vt, Tunc ſe ad Caietæ recto fert littore portum. Hoc eſt a littore non recedens. Sic ergo & nunc a littore fluuij non recedentem ſignificat. Eſt & alia expoſitio, vt recto flumine, edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus, quod etiam tecit: vt, Mitis vt in morem ſtagni placidiq́ue paludis. vt ſit recto præteriti temporis participium. [Iunoni fer rite preces,) Sicut etiam Helenus monuit. [Mihi victor honorem Perſolues) Bene ei adimit bellicam curam, promittendo voti ſore compotem. [Stringentem ripas,) Rapentem, imminuentem, nam hoc eſt Tyberini fluminis proprium adeo vt ab antiquis Rumon dictus ſit, quaſi ripas ruminans, & exedens, in ſacris etiam Serra dicebatur. Vnde ait nunc, Et pinguia culta ſecantē. in aliqua ēt vrbis parte Tarētum dr, eo q ripas erat. [Cœruleus Tybris,) Altus, profundus. [Cœlo gratiſſimus) Pro iis q in cœlo ſunt. [Hic mihi magna domus) ſ circa exitu ſuũ. Alij Romã dñt Tyberini eſſe domicilium. [Celſis caput vrbibus exit.) De Thuſcia, quam illis multi conſtat floruiſſe tpibus. Nã & Lucumones reges habebat, & maximam Italiæ ſuperauerat partē.

ASCENSIVS.

VT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua &c.) Poſtquam in 7. deſcripſit eos qui in bellum contra Aeneã congreſſuri erant, conſequens eſt, vt in 8. deſcribat, quõ eis collectis in bellũ pgreſſum ſit, & quid cõtra ea nanati aduerſorum vim Aeneæ auxilij fuerit. Dixit ergo vexillo extenſo, & copijs coactis Latium coniuraſſe, quod & in Aulide Græci in Troiam fecerant. Dicitq. ad Diomedem miſſum auxilium ab eo petendum, quæ res ſummopere in gloriam vergit Aeneæ, cum is vnus eoi ducibus terrori fuerit. Vnde dicit Don. ſic. [Simul omne tumultu) Simul & omne dixit. i. vno tpe, omnibus in vnum coeuntibus. [Coniurat) Coniuratio aũt totius Latij, & tumultus. i. timor multus, & concitatio tot populorum ad laudes Aeneæ pertinant. Inſeruit etiam Aeneæ his tumultus, ne peregrinus in hoſpites, & ſocius in fœderatos turpius videri, ſi primus bellum moueat. [Vndique cogunt Auxilia,) Nõ congregant, ſed vi cogunt timidiores. in qua re etiam, pſi duces timorē ſuũ oſtendunt. [Contemptor diuum Mezentius, Magna laus Aeneæ, vt Mezentius contemptor diuum aliqñ inueniretur, quem timeret. Hæc ille. Ordo eſt. Vt. i. poſtq (non eſt aũt legendum, At, quia ſequitur, Vtq acres concuſſit: &c.) Turnus extulit. i. expandit, ſignum belli. i. vexillum, ab arce. i. ſummo culmine, Laurenti. i. Laurentini, ex regia. ſ. Latini, & cornua ſtrepuerunt cantu rauco. i. bellicum cantatũ eſt, vtq;. i. & vt. i. poſtq. ipſe concuſſit. i. cõmouit, ſtrepitu cornuum, & clangore tubarum, equos acres. i. vehementi ſpiritu feroces, vt. i. & vt. i. poſtquam, ipſe Turnus. ſ. impulit, arma. ſ. peditum, aut arma, Martis, aut potius, impulit haſtam in hoſtium fines, vt p fœciales fieri ſolebat poſtea, vt docet Liuius, animi. ſ. Italorũ, q conuenerant, turbati ſunt. ſ. furore bellico, extēplo. i. illico e veſtigio, & oẽ Latium coniurat ſimul tumultu trepido. i. ſicut in bello tumultuario fieri ſolet, & omnis iuuentus ſæuit, exiſtens effera. i. effrenis, & indomita, aut feroctens primi ductores. ſ. Meſapus, & Vfens, & Mezentius contemptor deũ. i. deorũ, cogunt. i. congregant, & in vnũ cõuenire cõpellũt, vndique. i. ex omni parte, auxilia. i. auxiliares copias, & vaſtant. i. vaſte ſpoliant agros latos, cultoribus. i. Colonis Et Venulus, vt a tor ille Argiuus, mittitur ad vrbē Diomedis magni. i. q contra Aeneã ſtetit, & Venerē vulnerauit. ſ. ad Agirippã, q. i. vt is peta. ſ. à Diomede, auxilium, & q edoceat Teucros cõſiſtere, Latio. i. in Italia, Aeneam. ſ. hoſtem Diomedis, aduectũ claſſi. i. nauibus multis, & inferre. ſ. Latio, penates victos. ſ. a Græcis ſemel, & dicere ſe poſci regem. ſ. Latinorum, fatis. i. per fata, quæ id intulerunt, & multas gentes adiungere ſe viro Dardanio, & nomen. ſ. Aeneæ, increbreſcere. i. crebrum fieri, late. i. ampliter, Latio. i. p Latium, & edoceat quid ſtruat. i. prætendat, his. ſ. tam magnis cœptis, q. d. non aliud, quam occupato regno reliquos eius Italiæ habitatores expellere, & quem. i. qualem euentum pugnæ, ſup. Aeneas, cupiat. i. optet, ſi fortuna ſequatur. i. accidere velit, apparere manifeſtius ipſi. ſ. Diomedi, qui Troianos melius norat, quam Turno regi, aut Latino regi, quibus ſ. aus, & factio Troianorum nondũ perſpecta, ſed tñ audita erat. [Talia &c.) Recitat quid contra Aeneas egerit, & quomodo per Tyberinum deum admonitus ſit, ab Euandro auxilia petere, quæ fictio opportuna eſt, aut quia ad Tybrim caſtrametatus erat, vt illic excogitatus, quaſi à deo inſpiratum putetur, aut, quia viſa opportunitate ad Euandrum perueniendi, & cognito, q ſimili fato agitaretur, illic animum cœpit. Vnde Don. dicit ſic. [Cuncta videns). i. nihil ex iis quæ hoſtes agerent, illum latuit [Laomedontius heros) Virtute, & calliditate Laomedonti reſpondens. [Aeſtu curarum;) Propter exiguas copias ſuas, & tãtos hoſtiles apparatus. Hæc ille. Ordo eſt. Talia ſup gerebantur, per Latium. i. per Italiã, in ea potiſſimum parte vbi Latium eſt, quæ cuncta. i. omnia, heros Laomedontius. i. à Laomedonte, Troianorum rege, denominatus propter virtutis, & animi ſimilitudinem, Aeneas videns. i. conſiderans, fluctuat magno æſtu. i. freto, & feruore curarum, tranſlatio à mari. Atque diuidit. i. in diuerſa vertit animum, nunc huc. i. in hanc ſententiã, nunc illuc. i. in illam ſententiam, & rapit animum. ſ. in varias partes, & verſat per omnia. ſ. conſilia, aut quæ agenda erant. Sicut lumen. i. radius ſolaris, tremulum. i. ſubito motum, repercuſſum ſole. i. generatum ex repercuſſione radiorum ſolis, ſup. in labris. i. vaſis maioribus ahenis. i. æreis aquæ. i. in quibus eſt aqua, aut repercuſſum imagine. i. effigie, Lunæ radiantis. i. reſplēdentis, quia (vt dictum eſt) Splendet tremulo ſub lumine pontus. Peruolitat omnia loca late, dum. n. aqua recipiens ſplendorē Solis, aut Lunæ mouetur radijs. Percutit nunc hanc partem vaſis, nunc illam, & erigitur iam ſub auras. i. in altum, & ferit laquearia. i. conuexitates trabium, aut tabulatorum ſummi tecti, quia ſplendor ex aheno diffunditur in aera, & illinc in proximum obiectum, quod eſt ea aduerſo Solis incumbentis. Nemo eſt, qui talem ſplendorem tremulum non viderit, atque ita non difficilis eſt huius exēplificatio. Nox erat, & ſopor altus. i. profundus, habebat. i. occupabat, animalia feſſa. ſ. exercitio diurno, per omnes terras, genus. ſ. alituum, pro alitum. i. degentium in aëre & pecudum. i. degentiũ in terreſtriã, ſup. cum. i. quando, Aeneas pater. i. vir, veneratione paterna dignus, turbatus pectora. i. habēs pectora turbata, & bello triſti. ſ. omnibus, & ēt ipſi, quia pius erat, & prudens, ſciens ſine multa effuſione ſanguinis non poſſe geri, ſeq. ſuos amiſſurũ, cum & Latinos ſuos cenſeat, procubuit in ripa, & ſub axe gelidi ætheris. i. ſub dio: & dedit quietem ſeram. i. tarde conceſſam, per membra. i. propter grauamen, & molem membrorum, aut dedit per membra, cum animum nondum quietum haberet. Bene autem dicit, ſeram: quia turpe Duci totam ſomno perducere noctem. Ipſe deus loci. ſ. Tyberinus, ſenior. i. aſpectu venerabili, viſus eſt huic. ſ. Aeneæ dormiēti, attollere ſe amœno flumine. i. flumine, quod amœnum erat inter frondes populeas. i. populi arboris ad ripam creſcentis, & potiſſimũ ad Padi ripam, vnde, populifer dicitur, ſed nihil vetat ad Tyberidis ripam, ēt populos fuiſſe, & ſub eis Aeneam procubuiſſe. Carbaſus. i. genus lini, aut veli tenuis, velabat eum. ſ. Tyberinum, amictu glauco. i. coloris aquæ conuenientis, & arundo vmbroſa. i. frondoſa, & ita vmbroſa tegebat crines. ſ. Tyberini, quia eo ornatu vitur, quem plurimum habet. [Tunc ſic affari, & curas his demere dictis: O ſate gentem deum Troianam ex hoſtibus &c.) Recitat orationem Tyberini ad Aeneam habitam, quæ in genere deliberatiuo verſatur, & oẽa numeros perſuaſionis habet. De qua re dicit Don. ſic. [Nec vana putes) Quia ſolent multi in ſomnis decipi, dat ſignum quo cognoſcat hoc ſomnium verum eſſe. [Arcades) Breuitate vtitur, ne tædio afficiat Aeneam. [Genus) Genus, o. dicit, & nomen, & vrbem, & ſpem dat auxilij ſuum hoſtibus. Illi hoſtes ſunt, & peregrini, quos iure oderint Latini. [Hic ego) Pollicetur homini ignaro viam ſe oſtenſurum. [Iunoni) Maturioum tempus congruum ſacrificijs oſtendit. Docet potentium iras ſupplicando, potiuſquam repugnando, ſuperari. [Ego ſum,) Non arroganter, ſed neceſſario laudat ſuum officium. Hæc ille. Ordo autem eſt. Tunc, ſup. viſus eſt, aut cœpit Tyberinus, affari. i. alloqui Aeneã, aut Tyberinus affari, pro affabatur tunc Aeneã ſic, & demere. i. demebat, aut viſus eſt, ſeu cœpit demere curas his dictis. ſ. ſermonibus ſequentibus. O Aenea ſate. i. progenite, gēte. i. genere, ſeu progenie, deũ, pro deorũ, qui reuehis nobis. i. ad noſtram gloriã, & vtilitatem, ex hoſtibus. ſ. Græcis, vrbem Troianã. i. auſpicia nouæ Troiæ condendæ, & ſeruas Pergama. i. mœnia Troiana, æterna. i. indelebilia, aut in ſe, aut in iis quæ ab eis oriuntur. ſeruas, in quit, expectate. i. optate, & deſiderate, ſolo Laurenti. i. regioni, vbi Laurentum eſt, & Laurentes habitant, & aruis Latinis, Latino ſubditis, qui externum generum expectabat. Certa domus. i. quam mutare non debebis, eſt tibi hic. i. in hac regione noſtra, & penates certi, ſup. ſunt tibi hic, ne abſiſte. i. ne abſiſtas, hoc eſt ne diſcedas. nec ſtatuas te alio, neu. i. neue hoc eſt vel ne terrare p ne terrearis, minis belli. ſ. contra te moti, omnis tumor. i. intra ira, & iræ deum conceſſere. ſ. vt Seru. vult hic tibi certam domum, & certos penates, aut conceſſere ſatis tuis, aut iræ deum, p deorum, in Troianos conceſſere. i. ſedatæ, & mitigatæ ſunt, licet

Iuno

Iuno adhuc moliatur in te, vt omnes dij dicantur, quorum pluri mę ſunt voces, ac ſi dicã, omnis ſenatus tibi conſentit, licet vnus aut alter diſſentiat. Et ne putes ſomnum fingere tibi hæc vana, ſus ingens iacebit iam inuenta tibi .i. à te, ſub ilicibus .i. altis arboribus glandiferis, de genere quercuum, enixa fœtus triginta capitum, exiſtens alba, & recubans ſolo, & nati .i. fœtus albi, ſup. iacebunt circum vbera, hic locus .ſ. in quo iacebit, erit, ſup. locus vrbis .ſ. olim condendæ, quæ & Alba vocabitur. (Hæc omnia verba retulerat in tertio, Helenus, ex oraculo, vnde fidem adhibere poteſt Aeneas) ea .ſ. erba, erit certa requies laborum. Ex quo .i. qua ratione, quia requies laborum erit, aut ex quo .i. poſt cuius inuentionem, Aſcanius condet vrbem .ſ. Albam, clari cognominis .i. cognominandam ab alba ſue inuenta, & clara oraculorum manifeſtatione, & hoc terdenis annis redeuntibus .i. quod in primo dixit, Triginta magnos voluendis menſibus orbes Imperio explebit, regnumq. a ſede Lauini Transferet, & longam multa vi muniet Albam, Ego cano haud incerta imò certiſſimus oraculis tibi prius ſignificata. Ego docebo nunc, paucis .ſ. verbis, aduerte .ſ. animum, qua ratione .i. via, & modo expedias victor .i. cũ victoria, id, ſup. bellum, quod inſtat .ſ. gerendum. Arcades .i. populi ex Arcadia, appoſitiue, genus profectum .i. ortum, aut deſcendens, a Ballante .ſ. rege Arcadiæ, qui ſecuti regem Euandrum, & qui ſecuti ſigna .i. prodigia oraculorum, delegere locum in his oris .i. regionibus, & poſuere in montibus .i. colliculis his, vrbem .ſ. Pallanteam, de nomine Pallantos, proaui .ſ. Euandri, ea autem vrbs modica erat ferè, vbi nũc Roma eſt. Hi .ſ. populi, ducunt bellum aſſiduum cum gente Latina, eum qua .ſ. tibi gerendum eſt, non ſocialiter, ſed hoſtiliter, quia omne Latium coniurauit in te adhibe hos ſocios, caſtris .ſ. tuis .i. exercitui tuo in caſtria degenti (Caſtra autem, ſunt munimina exercitus tranſportabilia, cũ tentorijs, & armis) & iunge .i. inijce, fœdera .i. pactum ſocietatis cum eis, ipſe .i. ego .ſ. deus fluminis, ducam te ripis, & flumine recto .i. nullo errore te circumuenturo, vt .ſ. tu ſuperes ſubuectis remis, amnem aduerſum .i. licet aduerſum, quia beneficio dei, faciliter etiam aduerſum .i. contra fluxum eius, ſuperauit .i. aſcendit. Age, adhortandi vox, ò nate dea ſurge, & fer .i. offer, rite .i. vt decet, preces Iunoni .ſ. aduerſariæ tuæ, quod & Helenus monuerat: primis aſtris cadentibus .i. cum primum aſtra deciderint, hoc eſt cũ prima luce, & ſupera .i. vince votis ſupplicibus .i. ſuppliciter iractis, iras, & minas .ſ. Iunonis, tu victor .i. poſtquam victor fueris, non ante perſolues mihi honorem .i. ſacrificium honorificum, ego ſum Tybris cæruleus .i. marini coloris, quem cernis ſtringentem .i. radẽtem, ripas .ſ. Tyberinas, pleno flumine .i. ſum deus fluminis huius, & quem cernis ſecantem .i. retinentem, culta .ſ. arua, pinguia .i. opima, exiſtens amnis gratiſſimus cœlo .i. ijs qui in cœlo ſunt, magna domus .i. ingens domicilium, exiſtens caput .i. columen, aut decus præcipuum, vrbibus celſis .ſ. Etruſcis, atque alijs ad Tybrim ſitis, exit .i. extenditur mihi, hic .i. in hoc fluuio, quia quantus eſt alueus, tanta eſt illius domus, & ita dicit, exit, non ſtat, & hic quia vbique eſt, non hinc.

VARIA LECTIO.

EVENTVM pugnæ cupiat,) In aliq. antiq. lib. Cupiet, legitur, ſed longe venuſtius, Cupiat. [Ne abſiſte, penates) In plerique lib. antiq. Adſiſte, legitur. [Timor omnis, & iræ Conceſſere Deum) In veter. omnibus lib. quotquot habui, Tumor, legitur. Iamq. tibi ne, vana putes) In Rom. lib. Nec vana putes, legitur. [Aduerſum remis ſuperes ſubuectans vt amnẽ) In lib. aliq. mutato numero, Aduerſum ſuperes remis. In aliquibus autem manu ſcriptis verſus hic non habetur. [Surge age nata dea,) In R. lib. & quibuſdam alijs antiquis non hẽ, Age. [Supplicibus ſupera votis) In pleriſq; lib. Donis, legiẽ. [Ego ſum, pleno quẽ flum. cernis) In lib. aliq. antiq. legere eſt, Ego ſũ, quẽ pleno gurgite cernis.

POE. Dixit, deinde lacu fluuius ſe condidit alto
Ima petens. nox Aeneam, ſomnusque reliquit.
Surgit, & ætherei ſpectans orientia ſolis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effundit ad æthera voces.
AEN. Nymphę Laurẽtes nymphę genus amnibꝰ vñ eſt.
Tuque ò Tybri, tu ò genitor cum flumine ſancto,
Accipite Aeneam, & tandem arcete periclis,
Quo te cunque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidam fluuius regnator aquarum;
Adſis ò tandem, & propius tua numina firmes.
POE. Sic memorat, geminasq́. legit de claſſe biremes,
Remigioq́ue aptat, ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum, atque oculis mirabile monſtrũ,
Candida per ſiluam cum fœtu concolor albo
Procubuit viridiq́ue in littore conſpicitur ſus:
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluuium, quam longa eſt, nocte tumentem
Lenijt, & tacita refluens ita ſubſtitit vnda,
Mitis vt in morem ſtagni, placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo vt luctamen abeſſet.
Ergo inter inceptum celerant rumore ſecundo:
Labitur vncta vadis abies: mirantur & vndæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virum fluuio, pictasq́ue innare carinas
Olli remigio noctemq́ue, diemq́ue fatigant,
Et longos ſuperant flexus, varijsque teguntur
Arboribus, viridesq́ue ſecant placado æquore ſiluas.

SERV. NOx Aenei, ſomnusq́. reliq.) Vt, Feſſos cũ ſole reliquit. [Vndam de flumine palmis Suſtulit) Quia dr̃ nox ẽt ſolo ſomno polluere. Vnde eſt, Et noctẽ flumine purgat. [Nymphæ,) Hic diſtinguendi, vt generalitatẽ ſequat̃ ſpecialitas, vt in Georgicis, Mater Tyrrhene mater. Nã vitioſum eſt poſt ſpeciẽ genus inferre. [Tuq. ò genitor cum flumine) Sic .n. inuocatur in pcibus. Ad eſto Tyberine cũ tuis vndis. Tyberim vero alij à rege Aboriginum dictum volũt, qui iuxta dimicãs interemptus eſt. Alij ab eo rege, quẽ Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alij, inter quos & Liuius, ab Albano rege qui in eũ cecidit. [Arcete periclis,) Hypallage eſt, p a me phibite pericula. [Quo te cũque lacus tenet) Lacus eſt quoddam latentis adhuc aquæ receptaculum dictus quaſi lacuna ex qua erũpens aqua efficit fontem, q cũ fluere cœpit, alueũ facit. Vnde tria iſta dixit, lacũ, fontẽ aluẽu. Hoc .n. eſt. [Quocunque ſolo pulcherrimus exis) Quanquã multi hoc verſu ſuperſtitionẽ eius velint ſignificari. Ideo aũt hoc dixit Aeneas quia audierat, Hic mihi magna domus celſis caput vrbibus exit. [Semper honore meo,) Satis Aeneas pie pollicetẽ, cũ Tyberis verecũdę popoſcerit. Ait nanque, Mihi victor honorem perſolues. [Corniger) Fluminis ideo cum cornibus pinguntur, ſiue ꝙ mugitum boum imitat̃ murmur vndarũ ſiue ꝙ plerunque in cornuum ſimilitudine curuatas cernimus ripas. [Heſperidum regnator aquarum;) Bene addidit Heſpericũ .i. Italicarũ. Nã Eridanus rex eſt fluminũ Heſperiæ, vt, Fluuiorum rex Eridanus. [Fluuius) Vocatiuus antiquus eſt, quia apud maiores in oĩ forma ſimilis erat nominatiuo. Sed modo aliter eſt in ſecunda tm̃ forma, nãq; ſi ꝓpriũ fuerit nomen, & i, ante us, habuerit us, pdita facit vctm̃, vt Terentius, Terẽti, nullo excepto, ſi aũt appellatiuũ ſit, in e, mittit vctm̃, vt pius, pie, fluuius, fluuie, excepto filius, nã fili facit. Plerunq; tñ poëtæ Euphoniæ cauſa antiquitatẽ ſequunt. [Et ꝓpius) Legit & ꝓprius, ſed ſi ꝓprius, familiarius. ꝓpius, citius ſignificat. Virg. Propiꝰ res aſpice noſtras. Cic. in Ver. Nec qdq̃ eſt ꝓprius factũ, q̃ vt illud exẽplũ de Adriano Syracuſis referret. Et hoc eſt melius, nam ſtatim porca eſt conſpecta, & Aeneas non dubitat de fide oraculi, ſed exponit celeritatẽ. [Tua numina) Tua oracula & promiſſa. [Monſtrũ,) Quia & ſubito & cũ 30 porcellis eſt viſa. [Viridiq. in littore) Fluuiali .ſ. [Cõſpicit ſus) Horat. Et amica luto ſus. Sciendũ tñ hoc eſſe vitioſum monoſyllaba finiri verſum, niſi forte ipſo monoſyllabo minora explicent animalia, vt, Parturiẽt montes, naſcet̃ ridiculus mus. Gratiores .n. verſus iſti ſunt ſecundũ Lucilium. [Tibi enim) Vacat enim & tantum ad ornatum pertinet, integrum eſt ergo tibi, vt ex iteratione creſcat augmentũ. Terent. O Myſis, Myſis. [Maxima Iuno) Quæſitum eſt quæ ſit Iuno maxima. Nam et diximus, variæ ſunt eius poteſtates: vt, Curetis, Lucina,

Lucina, Matrona vegine. & dicunt Theologi ipſam eſſe matrem deum, quæ Terra dicitur. Vnde etiam porca ei ſacrificatur. Ergo perite alegit epitheton, vt maximam diceret. [Mactat) Mactatio poſt immolationem eſt, vnde bono vſus eſt cōpendio. Sanè Hyſteron proteron eſt in hoc verſu: Primum eſt, Cum grege ſiſtit ad aram, & ſic mactat. i. auget, perficit. [Quam longa eſt, nocte) In quantum longa eſt, vt, Nunc hyemem inter ſe luxu quam longa fouere. [Refluens) Velut in alueum ſuum recurrēs, vt Aeneas contra vndas pergens deſcendentis celeritate propemodum via aetur. [Aequor aquis) Ipſius æqualitatem. [Rumore ſecundo) Hoc eſt bona fama, cum neminem læderent. Aut certe dicit eos ante veniſſe q̃ fama nunciaret venturos. Aut rumore pro rumone poſuit. Nam vt ſupra diximus. Rumō dictus eſt, vnde & ficus ruminalis ad quam aiecti ſunt Remus & Romulus, quæ fuit vbi nunc eſt Lupercal in Circo. hac. o. labebatur Tyberis, antequam Vertumni afactis ſacrificijs auerteretur. Quamuis ficum ruminalem alij a Romulo velint dictam, quaſi Romularem. Alij à lacte infantibus dato, nam pars gutturis ruma dicitur. Ergo ſi ſecundum Rumone, ſecundo, fauente fluuio intelligimus. [Labitur vncta vadis abies) Deſcendentis celeritate prope conſcendit. Statius de diſco, Similiſq. cadenti Creſcit in aduerſum. [Mirantur & vndæ) Laus Troianorum per phantaſiam quandam ex vndarum vel nemoris admiratione veniens. [Noctemque, diemq́ fatigant) Vt, Siluaque fatigant, pro ipſi fatigantur. [Superant flexus) Hic oſtendit non eſſe alueum fluminis rectum. [Varijsq. teguntur Arboribus) Hoc eſt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. [Secant placido æquore ſiluas) Oſtendit adeo perſpicuam fuiſſe naturam fluminis, vt in eo apparerēt imagines nemorum quas Troianæ naues ſecabant. Terentianus, Natura ſic eſt fluminis, vt obuias imagines nemorum recipiat in lucem ſuam.

ASCENSIVS.

DIXIT, deinde lacu fluuius ſe condidit alto Ima petens, nox Aenean, ſomnuſq. &c.) Poſtquam deus euanuerat, & Aeneas ſomno, & viſione leuatus ſurrexerat, ablutus ſacro flumine, vota preceſq. ſoluit, & remigium ad Euandrum inſtruit, videns fatalem ſuem, qua Iunoni mactata, ad Euandrum proficiſcitur. De hac autem te Don. ſie. [Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus vnde eſt) Poteſt ſic diſtingui Nymphæ Laurentes, quoniam ipſe in tēpore fuerant neceſſariæ. Deinde ponne, Nymphæ genus, amnibus vnde eſt, poſſumus etiam intelligere ſic publicationem. Tertia diſtinctio eſt, vt dicas, Nymphæ, vt generaliter profeſsiur. Deinde ad ſpeciē redeat, & dicat, Laurentes nymphæ, quæ erant preſerende. [Tuq. ò Tybri, tu ò genitor cum flumina ſancto) Honoris cauſa, Vel, quia ſubit, vt pater rōſuluerat. [Quo te cunque lacus miſerantem incommoda noſtra Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis; Semper) Quocunque lacu, & quocunque fonte. Alterum, ad eius originem. Alterū, ad exitum pertinet. Fons eſt aquæ initium Lacus, vbi fontis aqua colligitur. [Corniger Heſperidem fluuius regnator aquarum;) Vt oſtendat omnibus fluminibus potiorem. [Placidus) Et mēte, & flumine propter nauigationem [Atque oculis mirabile monſtrum). i. quod eſt contra rationem naturę [Mactat ſacra ferens) & cum grege ſiſtit ad aram) Prius, ſiſtit: deinde, mactat. Ergo ordo eſt, Quam Aeneas tibi ad aras cum grege ſiſtit, & cum grege mactat, vt intelligatur etiam fœtos mactaſſe. Hæc ille. Ordo eſt. Dixit fluuius. i. Tyberinus, deus fluuij aut ſi legitur, fluuij: vt ſit, dixit. ſ. Tyberinus, deinde condidit. i. abſcondidit, & immerſit ſe, alto. i. profundo, lacu. i. receptaculo aquarum fluuij, ſed quia paulò poſt, fluuium, pro deo ponet, ſequeter priorem conſtructionē petēs. i. adiens, ima. i. profundum, nox, & ſomnus reliquit Aeneā. ſ. oriente die expergiſcitur, ſurgit, & ſpectans lumina ſolis ætherei. i. cœleſtis (quia etiam apud inferos, ſolem dixit in 6. Solemq. ſuum ſua ſidera norunt) orientia. i. cum ſole, ſuſtulit. i. ſurſum tulit, rite. i. iuxta morem ſacrificandi, palmas cauis. i. in concauitatem contractis, de flumine. ſ. Tyberino, vndam. i. aq̃ recentem, ac effudit ad æthera tales voces. i. preces. O nymphæ. ſ. quæcunque eſtis, nymphæ, inquit Laurentes. i. quæ præeſtis fontibus, & amnibus Laurentibus, vnde à quibus, genus. i. ortus, eſt amnibus. i. fluuijs circumſtantibus, hoc eſt quibuſcunque aquis currentibus Nymphæ. o. ſunt nimbi, & nubes, quæ aquas producunt currentes. & tu ò Tybri genitor. i. pater fluminis huius, aut paterna veneratione digne, cum tuo ſancto flumine. i. ſimul, & tu, & flumē tuum ſanctum, accipite Aeneam. ſ. me, & arcete tandem pericla. ſ. ingruentibus. Alludit ad hiſtoriam Coclytis, qui ſe de ponte ſublicio, cum ſimili ferè comprecatione, in Tybrim præcipitem dedit, vt recitat Liuius. Quocunque fonte lacus. i. vndecunque effuſus ſit lacus, qui te tenet. i. vbi habitas, & quocunque ſolo. i. terra, tu exis, exiſtens pulcherrimus, tu celebrabere. i. cum celebritate honorabere, ſemper meo honore. i. mea honoratione, & veneratione, & donis. ſ. meis, tu, inquit, celebrabere, exiſtens fluuius corniger. i. cornua gerens. i. ſimilitudinem cornuum in littoribus incuruis, regnator. i. tenens regna, & principatum, aquarum Heſperidum. i. Italicarum, licet. n. Padus maior ſit, vnde prius in Georgicis, Fluuiorum rex Eridanus, &c. tamen propter Romam, & ceteras vrbes, Tyberis eſt regnator. Aut dicamus Aeneam, nondum vidiſſe Padū, aut Padum non attingere potiorē partem Italiæ, & hoc modo conſtruendo, non eſt opus dicere, fluuius, eſſe vocatiui caſus. Adſis. i. auxilio ſis igitur ò, optantis eſt, tandem. i. poſt tanta mariom pericula, & firmes tua numina. i. diuina munera nobis oblata, propius. i. familiarius, ipſe, ſupp. Aeneas, memorans. ſ. loquens, aut potius locutus ſit, legit de claſſe. i. omni ea numero nauium, biremes. i. naues duorum ordinum remorum geminas. i. duas, & pares, & aptat remigio. i. ad remigium. i. vt poſſint remis agi, aut aptas remigio. i. remis aptam facit, & inſtruit ſimul ſocius armis. Autem, pro ſed, ecce, q. d. de repente, & ex improuiſo monſtrum ſubitum, atque mirabile. ſ. ſus, candida. i. penitus alba, concolor. i. eiuſdem coloris, cum fœtu. ſ. triginta capitum, albo procubuit per ſiluam, & conſpicitur oculis. ſ. Aeneæ, in littore viridi. i. virenti, aut gramineo, quam Aeneas, pius. ſ. in deos, etiam erga Iunonem inimicam mactat, ſubiſo, enim pro quia, mactat tibi, tibi, inquit, ò maxima Iuno, ferēs ſacra. i. ſacrificans, aut offerens pro ſacrificio, & ſiſtit. i. ſtare facit eam cum grege. ſ. ſuculorum, ad aram. ſ. tibi extructam, Tybris. ſ. deus fluuij, leniit. i. lenem, & tranquillum efficit, ea nocte q̃. i. quantum longa ſup. fuit, fluuium. ſ. Tyberim, tumentem. i. inflatum prius, & ſup. ſ. vtuus, refluens. i. ortum petens fluxu ſuo, vnda tacita. i. ſine murmure rediens, ſubſtitit. i. manſit, ſtans ita. i. vſque adeo mitis, vt ſterneret. i. ſternendo ſe faceret, æquor. i. planiciem aquis. i. in ipſis aquis, in morem. i. ad ſimilitudinem ſtagni. i. aquæ ſtantis, & paludis. i. aquæ paluſtris, placidæ. i. tranquillæ, & non motæ, vt. ſ. luctamen, abeſſet remo. i. vt non eſſet luctandum remo, cum aquis aduerſis, & defluentibus, cum nauis aſcenderet. Ergo. i. quia vident fluuium tam conuenientem, ipſi celerant. i. celeriter tranſigunt iter. i. profectionem ad Euandrum, rumore ſecundo. i. cum proſpero murmure, aut bona ſama, aut rumore. i. ſecreto ſermone inter Troianos de felici profectione, aut romore, pro rumone. i. Tybri ſecūdo, quia refluo, vt ſit abies. i. nauis ex abiete facta, vncta. i. picata, labitur. i. celeriter agitur, vadis. i. per vada Tyberis, rumore. i. ipſo Tyberi, ſecundo. i. iam refluo, & ita idoneo ad nauigationem, vnde mirantur. ſ. tam celarem nauta aſcenſum, & nemus inſuetū. ſ. videre talia, miratur ſcuta virum. i. virorum. ſ. fortium, fulgentia, longe. i. de longe, & carinas pictas, quia Troiani omnia expolita ſemper habuerunt, vnde molles iudicati ſunt, innare fluuio. ſ. Tyberi, olli. i. omnes illi, fatigant remigio. i. remigando, noctem & diem. i. totam tempeſtatem, donec peruenerant ad Euandrum, & ſuperant. i. tranſcendunt, longos flexus. ſ. Tyberis incuruis, & teguntur varijs arboribus. i. in littora ſtantibus, & ſecant. i. intercidunt curſu ſuo, & æquore placido. i. par aquas Tyberis, æquas. i. proſtratas, & tranquillas, ſiluas. i. vmbras arborum virides, vt ſalignas in littore creſcentes, hoc eſt feruntur per medias arbores, quæ omnia afferuntur à poëta, ad hoc, vt veriſimile faciat in tanta coniuratione Aeneam potuiſſe ſaluum cum paucis ad Euādrum perueniſſe. Nam propterea dicit, fluuium, fuiſſe refluum, & tranquillum à deo redditum, ſtudio ſummo adnauigaſſe, occultos fuiſſe arboribus, & ſiluis frondoſis rumorem fuiſſe ſecundum, vt. ſ. ſi quis eos vidiſſet, nihil mali ſuſpicatus fuiſſet.

VARIA LECTIO.

SOMNVSQVE reliquit) In antiq. aliq. exempl. Relinquit, legitur. [Sutulit) In antiq. aliq. lib. Suſtinet, legitur. Et quod ſequitur, Tales effudit, quod in vulgatis, Effundit, habetur. [Tuq. ò Thybri, tu ò genitor) Pleriſque lib. habent, Tuq. ò Tybri, tuq. ò genitor. [Fonte tenet) In Rom. lib. Tenent, legitur. [Semper celebrabere donis) In pleriſque lib. antiq. Venerabare, legitur. [Adſis ò tandem) In Rom. lib. & in Med. Adſis ò tantum, legitur. In aliquot alijs, Adſis & tandem. [Quam longa eſt, nocte) In lib. aliq. antiq. non habetur, Eſt. [Ergo iter inceptum celerant) In pleriſque lib. antiq. Peragunt, legitur. [In Med. Celebrant. [Labitur vncta vadis abies) In lib. aliquot antiq. Vda, non, Vncta, legitur.

Sol

Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Aequauit. cum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt proras, vrbique propinquant.
Forte die ſolennem illo rex Arcas honorem.
Amphitryonidæ magno, diuisque ferebat
Ante vrbem in luco. Pallas huic filius vnà,
Vnà omnes iuuenum primi, pauperque ſenatus,
Thura dabant, trepidusque cruor fumabat ad aras
Vt celſas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis. audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat: raptoque volat telo obuius ipſe,
Et procul è tumulo. PAL. Iuuenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit:
Qui genus? vnde domo? pacem ne huc fertis? an arma?
POE. Tum pater Aeneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit oliuæ.
AEN. Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis:
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Euandrum petimus. ferre hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces ſocia arma rogantes.

SERV. SOL medium cœli conſcenderat igneus orbem,) Alterius .ſ. diei. [Cum muros, arcemq́. procul,) Palatinum vidit nec ſitum præſentem conſiderare debemus. Tunc.n. nullis obſtātibus ædificijs & Tyberi per Lupercal (vt diximus) fluente facile mons poterat videri Palatinus. [Forte diem ſolennē illo) [illegible] .i. bono omine victori deo Troianis venientibus ſacra celebrabantur, bona etiam eius eſt œconomia. [Amphitryoniadæ magno, diuisq́. ferebat) Satis pertre. Nam cuius deo ſacrificaretur, neceſſe erat poſt ipſum etiam reliquos inuocari. [Ante vrbem) Secundum antiquum ſitum. Tunc.n. breuis ciuitas fuerat. [Pallas huic filius) Pro, cum hoc. [Iuuenum primi, pauperq́. ſenatus) Totā oſtendit ætatem, nam per ſenatum, ſeniores ſignificauit. Pauper autem aut ad numerum centum (centum .n. ſub Romulo fuerunt) aut reuera pauper, quod Romani imperij oſtenditur parſimonia pro laude tunc habita. [Trepidusque cruor) Fruſtra quidam cruorem, pecorum, ſanguinem, hominum eſſe ſunt. Nam Iuuen. ait:

Sanguinis vel, & à magno torui tus ferēda magiſtro. Virg.
Atque atrox ſiccabat veſte cruores.

[Celſas videre rates,) Quia dixit, Geminasq́. legit ad claſſe biremes. [Inter opacum Adlabi nemus,) Per nemus: vt,

Hunc inter fluuio Tyberinus amœno.

Et eſt honeſta elocutio, vt ſi dicas, Inter cœnam locutus ſum .i. per cœnam. [Tacitis incumbere remis,) Pro ipſi taciti, hoc eſt ſine celeumate. [Audax quos rumpere Pallas ſacra vetat,) Ne interruptione ſacrificij piaculum committeretur. Vnde etiam Helenus, ne qua inter ſacratos ignes in honore deorum hoſtilis facies occurrat, & turbet omnia. Denique cum ludi Circenſes Apollini celebrarentur, & Annibal nunciatus eſſet circa portam Collinam, & vrbi ingrueret, omnes raptis armis concurrerunt. Reuerſi poſtea cum piaculum formidarent, inuenerunt ſaltantē in circo ſenem quendam, qui cum interrogatus dixiſſet ſe non interrupiſſe ſaltationem, dictum eſt hoc prouerbium, Salua res eſt, ſaltat ſenex. Audacem autem dicit vbique Virg. quoties vult oſtendere virtutem ſine fortuna. Vnde etiam Turnum audacem vocat. [Iuuenes, quæ cauſa ſubegit) Succincta & plena interrogatio, cui per ſingula reſpondet Aeneas. [Qui genus?) Quo genere? [Vnde domo?) De qua ciuitate? [An arma?) Tropum fecit metri cauſa. Nam conſequens erat vt diceret, an bellum? [Paciferæq́. ramum prætendit oliuæ) Nemo eam faceret in reſponſione. [Tela vides inimica Latinis:) Bona conciliatio. Nam audierat.

His bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.

[Quos illi bello profugos) Sicut & eos. Et mouet conciliationem etiam ex ſimilitudine fortunæ. [Ferte hæc,) Hoc ad ramum pertinet. [Dicite) Ad verba.

A S C E N S I V S.

SOL medium &c.) Docet quomodo applicuerunt claſſem ad regiam Euandri, quæ tunc humilis & modica erat, vbi nunc Roma eſt, ante cuius muros, dicit in aduentu Aeneæ ſacrificium fieri Herculi, quo turbato, ſcilicet non intermiſſo, concurſum eſſe ad naues ignotas, cognitoque Aeneæ dexteras datas. Vnde habemus hæc Donati. [Pauper ſenatus,) Et numero, & opibus intellige. [Audax) Non temerarius, ſed propria virtute confidens. [Et procul) Cum aſſiduum bellum gererent, cum gente Latina, non mirum ſi anxie cuncta exploraret. [O Iuuenes) Oratio neceſſarijs, in tanto metu interrogationibus plena. [Quò tenditis?) Quia ex deflexu videbat illos velle deſcendere. [Superbo) Quia iniuſtum. [Profugos) Vt oſtendat iuxta peregrinos immitter. [Dicite) Quia non ſolus in tanto tumultu venerat Pallas. Hæc ille. Ordo autem eſt. Sol igneus .i. ignei coloris, aut ardens, vt in ſerenitate fieri ſolet, conſcenderat medium orbem cœli .i. iam meridies erat, quocirca dr̄ igneus, aut medium orbem cœli .i. hemiſperium noſtrum, tempore matutino oriens, & ignei coloris, in ſignum ſerenitatis futuræ, quod magis placet. quia vult dicere, cum primum lux data eſt eos vidiſſe muros oppidi Pallantei, cum .i. quando, ipſi, ſup. Troiani, vident procul .i. cum adhuc longe eſſent, & ita, quia eos offendebant tē ſacram iactantes, veroſimile eſt de matutino loqui, & arcē, & tecta domorum rara. quæ .ſ. rara tunc tecta .i. rara domicilia, potentia Romana æquauit .i. æquiparauit nunc cœlo. ita, vt Roma cœlum mereatur dici, vnde in Bucolicis: Vrbem quam dicunt Romam &c. ſed Euander .ſ. arcas, habebat tum .i. tunc, ſup. illic, res inopes .i. tenues, & modicas. Ipſi aduertunt .i. applicant, ocyus .i. celeriter, proras .i. priores nauium partes, & propinquant vrbi .i. ad vrbem. Rex arcas .ſ. Euander, ferebat .i. offerebat forte illo die, non ergo iure ferebat, ſed forte illo die ferebat, quo Troiani aduenerant ferebat, (dicit) Amphitryoniadæ .i. Amphitryonis filio optatiuo, videlicet Herculi Iouis, ex Alcmena, Amphitryonis coniuge filio, vnde addit magno .ſ. ſine exemplo, & diuis .ſ. reliquis, aut cœleſtibus dijs honorem ſolennem .i. ſacrificium, ante vrbem .ſ. Pallantem, in luco .i. ſilua incedua, Herculi conſecrata: Pallas filius .ſ. Euandri, vna .i. ſimul cum patre, & omnes primi iuuenum .i. principes iuuentutis, & ſenatus pauper, id patres, ſeu ſeniores, qui græce presbiteri dicuntur, & tunc pauperes erant, dabant vna, id eſt ſimul, tunc thura, & cruor trepidus .ſ. ex mactatis hoſtijs fumabat, ad .i. iuxta, aras. Vt .i. poſtquam, ipſi videre rates .i. naues, celſas .i. altas, adlabi inter nemus opacum .i. ſiluoſum, & incumbere remis tacitis, id eſt nihil murmuris facientibus, quaſi adorti, & per inſidias inuadere vellent, terrentur viſu ſubito .i. ex inopinato orto, & cuncti conſurgūt .ſ. à ſacrificio menſis .ſ. deorum, ad quas ſolennes epulas ponebant relictis, quos Pallas audax, id eſt propria virtute confiſus, vetat rumpere .i. interrumpere, ſacra, id eſt ſacrificia, id enim nefas putabatur, & ipſe, q.d. cum paucis relictis .ſ. ceteris, volat obuius .ſ. aduenientibus, telo rapto .i. quod primum inuenit accepto. Et procul .i. cum adhuc procul eſſet, quod a temeritate eum purgat. (cum enim aſſidue gereret bellum cum Latinis, impudenter egiſſet, ſi in eos inſiluiſſet) inquit, è tumulo .i. colliculo, ò iuuenes, quia ſeniores manſerant in Sicilia, & tali expeditioni inutiles erant, quæ cauſa ſubegit vos tentare vias ignotas? quia inſuetas, quo tenditis? qui genus? id eſt ſecundum genus, hoc eſt de quo genere .i. vnde, ſcilicet, de qua domo? ne .i. an, affertis pacem? an arma? id eſt bella? Aeneas pater fatur cum ſic ab alta puppi, & prætendit, id eſt præ ſe extendit, ramum oliuæ paciferæ, id eſt pacem afferre ſolitæ, quod & columba à Noë emiſſa ſignificatur, fatur, inquit, dicens, tu vides Troiugenas, id eſt viros in Troia genitos, ac tela .i. arma, inuiſiua .ſ. inimica, Latinis, ſcilicet quibus & vos inimici eſtis, quos, ſcilicet Troiugenas profugos, ſcilicet à patria ſua, illi, ſcilicet Latini, egere, laceſſiuere, aut expulere, ſuperbo bello, id eſt aſſumpto per ſuperbiam, nos petimus Euandrum, ſcilicet huius loci regem, ferte, ſcilicet vos omnes, hæc, ſcilicet pacis indicia, videlicet ramum oliuæ, & dicite, viros Dardaniæ, id eſt Troianæ patriæ, lectos, id eſt electos veniſſe, ſcilicet ad eum rogantes arma ſocia, id eſt ſocialia in Latinos.

VARIA LECT. CVM muros, arcemq́. procul, & rara domorum) In Oblongo libro peruetere, & quibuſdam alijs, Arces, legitur. Eſt ét pro, Errata. In Rom. lib & in Mediceo, Ac. [Euãder habebat) In Rom. & in Mediceo Euandrus, legitur. [Forte die ſolennem illo) In Rom. lib. Solennem, genere neutro legitur. [Adlabi remis, & ta citis incumbere remis) In Rom. lib. & aliq. alijs, Tacitos, legitur. [Quæ cauſa ſubegit Ignotas tentare vias?) In antiq. aliq. exẽpl. Quæ cura, legitur. [Quod genus?) In antiq. aliq. lib. Qui genus, poſitum eſt. In aliq. alijs, Quis genus. [Dardaniæ venisse viros) In Rom. lib. & aliq. alijs, Ducea, legitur.

SERV. TAnto percolſus nomine) Dardani. ſ. cõmemoratione. [Quicunq; es) Hoc ad nomen Aeneæ pertinet. Nam eſſe Troianos audierit. [Dextramq́. amplexus inhæſit) Oſtendit vim, & virtutis, & hoſpitalitatis maiorem. [Subeunt luco, fluuiumq́. relinq.) Hypallage in ſenſu. [Optime Graiugenum) Quantum ad Aeneam pertinet. Græci neque boni neque meliores ſunt. Ergo optime Graiugenum ſuperlatiuus eſt pro potiſſimo. Nam, optimus malorum, non poſſumus dicere. Superlatiuus .n. ſuo tñ iungitur generi. Sic ergo dixit vt Hom. Ἀμαρτίνοος ... .i. iuſtiſſimus centaurorum, pro iuſtus. [Cui me fortuna precari) Antiquum eſt. Nam modo, quẽ precari dicimus. Terent. Credo qui mihi ſic oret. Item, Pacita vt vobis decet Sal. Locum editiorem, q̃ victoribus decebat, & eſt græcum vt ἀρχιτεκτονεῖν. [Vitta comptos ramos) Vt in pacis petitione ramus oliuæ cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarũ Neptunus, & Minerua contenderent, & iuſſiſſet Iuppiter, vt illius nomine diceretur ciuitas, qui munus melius obtuliſſet hominibus, equum Neptunus, Minerua oliuã protulit, & ſtatim vicit. Vnde cum eius ramus alicui offertur, indicat eũ eſſe meliorem. Hinc eſt illud prouerbium, Herbam do .i. cedo victoriam. Quod Varro in Aetijs ponit, cum in agonibus herbã in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non conatur, & fatetur eſſe meliorem. Vittas autem habet ramus oliuæ ideo, vt inertiam, & imbecillitatem offerentis oſtendat. Scimus enim omnes egere alieno ſemper auxilio. [Voluit) Hinc eum laudat ꝗ tantus eum vir cogatur compellitur. [Danaũ ꝗ ductor & Arcas) Nec ꝗ multitudinem haberes extimui, nec ꝗ eſſes Arcas, vt illuc hoc tendat, Geminis coniunctus, Atridis .i. Agamemnoni, & Menelao cognatione coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet, qui qualitate morum meruit non timeri. [Fores) Pro fuiſſes. Et notandum fores de præterito. [Mea me virtus) Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet. [Sancta oracula diuum) Tyberini .ſ. [Didita fama) Diuulgata: vt,

Diditur hic ſubito Troiana per agmina rumor.

[Fatis egere volentem) Quod voluntatis fuerat, egit neceſſitas fati. [Dardanus Iliacæ primus pater vrb., & auctor) Reddit qđ ait ſupra, Cognatíque patres. Sanè ſciendum Atlantes tres fuiſſe. Vnum Maurum qui eſt maximus. Alterum Italicum patrem Electræ, vnde natus eſt Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Maiæ, vnde natus eſt Mercurius. Sed nunc ex nominum ſimilitudine facit errorem, & dicit Electram & Maiam filias fuiſſe Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, & maximi, & Atlas idem generat. nam & ipſe habuit etiam horum nominum filias .i. Electram & Maiam. [Vt Graij perhibent) Vt veſtræ continent literæ. [Candida Maia) Splendidior enim eſt Maia inter Pleiadas, quæ ait vna de Atlantibus, hoc eſt Pleiadibus. [Cyllenæ) Mons Arcadiæ, vbi Maia Mercurium ait enixa. [Fudit) Autem non inuerecunde dictum eſt. Vt in Piſonem, Quæ te belluam ex vtero non hominem fudit, ſed celeritatem parientis oſtendit, quod infantibus dicitur omen felicitatis afferre. Spectat etiã ad rationem phyſicam. Nam celer eſt vbique Mercurius, vt diximus ſupra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuiſſe velocem. [Neque prima per artem Tentamenta tui pepigi) Cum nullo ante pactus ſum vt te aut per artem aliquam aut per legatos probarem, ſed intrepidum me tibi commiſi. [Tentamenta pepigi) Experimẽta pactus ſum. Nam geminum eſt hic præteritum ab eo quod eſt paciſcor, facit enim & pepigi & pactus ſum, ſicut placeo & placui & placitus ſum. Pago enim vnde multi volunt pepigi, nuſquam eſt lectum. [Gens eadem, quæ te) Sic agit, vt & ipſe præſtare videatur. Nam & ſupra ait, Socia arma rogãtes. [Daunia) Rutula à Dauno. [Crudeli bello) Supra, Bello profugos egere ſuperbo. [Nihil abfore credunt) Sibi obfuturum nihil arbitrantur. [Accipe, daq́ue fidem) Ab vtili agit. Hoc eſt quod ait in decimo, Humanis quæ ſit fiducia rebus. [Rebus ſpectata iuuentus) Decennali prœlio. Et bene promiſſionem rebus confirmat & teſtimonijs, quæ eſt verbis inualida.

POE. Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
PAL. Egredere ò quicunque es, ait, coramq́. parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
POE. Accepitq́. manu, dextramq́. amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluuiumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis.
AEN. Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum ꝗ ductor, & Arcas,
Quodque à ſtirpe fores geminis coniunctus Atridis.
Sed mea me virtus, & ſancta oracula diuum,
Cognatiq́ue patres, tua terris didita fama,
Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater vrbis, & auctor,
Electra, vt Graij perhibent, Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quidquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera torquet.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe, meumq́ue
Obieci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur. nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin oẽs Heſperiam penitus ſua ſub iuga mittant,
Et mare, quod ſupra teneant, quodque alluit infra.
Accipe, daq́ue fidem. ſunt nobilis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata iuuentus.

ASCENSIVS.

OBSTVPVIT tanto &c.) Docet beneuole acceptum Aeneam ad Euandrum adductum, coramq́ue eo diſertam habuiſſe orationem. Circa quem locum habemus ex Donato verba hæc. [Quicunque) Ad hominem non ad originem referas. [Coramque parentem Alloquere) Optime ſummum iudicium ſeruat parenti & regi. [Vt Graij perhibent) Vt hoc tuorum teſtimonio probem. Idem. [Atlas) Ne ſimilitudine nominis falſo id vſurpare videretur. [Obieci) Cum periturus eſſem, quæ etiam tibi ſalutaria eſſent, non expaui. Nam cum gente tibi inimica, & crudeli, bellum gero. & dicendo, vnam gentem, extenuat timorem belli. [Accipe, daq́ue fidem) Sume auxilium, & da. [Fortia Pectora, & animi) Nam in bello, animi fortitudo, & corporis robur, requiritur. [Spectata) De qua iam factum eſt periculum. Sic ille. Ordo autem eſt. Pallas .ſ. filius Euandri, perculſus, ſeu percuſſus tanto nomine .i. tanti nominis commemoratione .ſ. Dardaniæ, ſciuit enim Dardanum ab Ioue ortum, obſtupuit .i. ob ſtuporem fixus hæſit, & ait, ò quicunque es, egredere & alloquere parentem coram .i. in præſentia eius, ac ſuccede hoſpes .i. iure hoſpitalitatis, noſtris penatibus .i. laribus, & excepit .ſ. Aeneam è naui, manu .ſ. ſua, & amplexus dextram inhæſit .i. moram traxit in amplexu quod amoris indiciũ eſt, ipſi progreſſi, id eſt poſtquam proceſſerant ſubeunt luco, id eſt ſubintrant lucum, vbi ſacrificia ſiebant Herculi, & relinquunt fluuium, quod non vacat, quia poſſet lucus eſſe ad fluuium, ſed eſt hypallage, ſecundum Seruium. Tum .ſ. deinde: Aeneas affatur regem, ſcilicet Euandrum, dictis amicis, id eſt amicabilibus. Optime Graiugenum, pro Graiugenarum, id eſt à Græcis, aut inter Græcos genitorum ? cui, id eſt ad cuius honorem & gratiam, & fortuna voluit me precari, id eſt humiles preces fundere, & ſupplicem eſſe. (Nam aliter diceret, quem me fortuna precari, &c.) & cui voluit me prætendere, id eſt vt præ

præcéderem, ramos .ſ. oliuæ comptos, vitta .i. ſeria lanea, inſignú (vt Seru. dicit) inertiæ. aut quia alterius opus habrá opibus. Equidem .i. ego quidem, hoc eſt certe non exiimui, quod .i. quia, tu fores .i. eſſes ductor, Danaum .i. Græcorum, & Arcas .i. ex Arcadia oriundus, & quod fores coniunctus geminis Atridis, à ſtirpe .i. origine generis, ſed mea virtus, quæ .ſ. dijs placuit, & fiduciam mihi fecit, & ſancta oracula diuum .i. diuorum, & patres .i. maiores noſtri, cognati .i. de eadem ſtirpe nati, & fama tua dedita .i. diuulgata, & dimiſſa terris .i. per terras. (Nam ſicut dare, eſt dicere, & mittere, ita debere, quaſi didere, in diuerſa dicere, & mittere) coniunxere tibi me, & egere .i. impulere mé, volentem fatis .ſ. ſic iubentibus (quia vt dicit Seneca, Fata, volentem ducunt, nolentá, trahunt. Quidquid autem fatale eſt, quantum ad fata aſt neceſſitatis, quia etiam inuito omni mortali fiet. Nam fata, viam inueniunt, ſed quantum ad libenter facientem, voluntatis eſt. & ita dixit egere, quantum ad fata, & volentem, quantum ad obedienté libentar, vnde neceſſitatis eſt mori. Sunt tamen qui voluntate moriuntur, ſuntque qui coacti tantum) docet autem, quomodo habeant cognatos patres, dicens, Dardanus primus .i. qui præcipuus (nam Teucer, prior erat) pater vrbis Iliacæ .i. Troianæ, & auctor Iliacæ vrbis, cretus .i. progenitus (vt Graij .i. Græci, q. d. auctores veſtri, perhibent .i. atteſtantur) Electra Atlantida .i. Atlantis, ſed Itali, filia, aduehitur Teucros .i. ad eos, qui & Teucri tunc dicebantur, Atlas maximus (hoc poëtice, nam non Mauritania rex, ſed Italæ, hác Electram genuit. Poëtarum autem aſt, omnia quæ vnius nominis hominibus attribuuntur, vni attribuere (edidit .i. progenuit Electram: Atlas, inquit, qui ſuſtinet .i. ſurſum tenet, & portat humero, orbis æthereos .i. cœlos, Mercurius eſt pater vobis .ſ. Arcadibus (nam Mercurius ex Nicoſtrata Euandrú genuit, qui Mercurius eſt, filius, Iouis qui pater Tántali, qui Atridarum progenitor) quem Mercurium, Maia candida, quæ vna eſt ex eis, quæ in ſtellas ſeptem tranſlatæ dicuntur, ſudit .i. progenuit in Cyllenes, appoſitorte, vertice gelido .i. monte frigido in Arcadia. At ſi nos credimus quidquam auditis (bene dubitat, quia reuera, non idem fuit Atlas) Atlas, imò idem Atlas qui torquet, tanquam iniquum pondus, quod altius trudera conatur, ſidera cœli, generat, pro eo quod eſt generauit, Maiam .ſ. matrem Mercurij, ſic quia nos ab Atlante, per Electram deſcendimus, & ab Ioue, per Dardanum, & vos, ab eodem Atlante deſcendiſtis p Mercurium, & per eundem, ab Ioue, genus amborum .ſ. noſtrorum, ſcindit ſe .i. diuidit, in diuerſos conſanguinitatis ramos, ab vno ſanguine. Ego itaque fretus .i. confiſus, his .ſ. dictis, vt affinitate, & cauſa belli, & virtute mea non pepigi .i. non ſum pactus p legatos, neq; partem .ſ. oratoriam, aut per ſcripta, prima tentamenta i ad amicitiam conciliandá pericula, ſed ipſe .i. egomet, obieci me, & meum caput, & veni ſupplex ad limina .ſ. tua. Quia eadem gens Daunia .i. Rutula, a Dauni filio ducta, quæ inſequitur te bello crudeli .i. impie ſuſcepto, contra videlicet profugum pacis amatorem, & nihil iniuriæ molientem, ſi pellant nos .ſ. a finibus ſuis, credunt nihil abfore .i. abfuturum, ſeu defuturum eſſe, quin mittant ſub ſua iuga penitus omnem Heſperiam .i. Italiá, & quin teneant mare, quod alluit .ſ. Italiam, ſupra .i. ab Orientali, plaga .i. mare Adrianum, & quod alluit infra .i. ab inferiore parte .i. mare Tyrrhenú, accipe .ſ. a nobis, & da .ſ. nobis, fidem .i. ſanctam compromiſſionem, pectora ſunt nobis .i. nos habemus pectora fortia, bello .i. ad bellum gerendum, & iuuentus ſpectata .i. perſpecta, & explorata, rebus .ſ. bellicis, quia decennali bello vexata. Et ita oſtendit petitionem ſuam honeſtam, vtilam, & facilé.

VARIA LECTIO.

OBSTVPVIT tanto percuſſus nomine Pallas,) Percuſſus, in antiq. lib. habetur, á percutio. [Egredere ò quicunque es,) In Rom. lib. Et gradere, legunt. [Coramq. parentem) Cod. plerique veteres, Parente, legunt. [Excepitq. manu, dextramq. amplexus inhæſit) In pleriſque lib. antiq. Accepitq. manu, dextraq. & pro Amplexus, ſunt libris, in quibus, Implexus, legunt. [Tua terris didita fama,) In antiq. aliq. lib. Debita, legunt, etiam, Dedita in emendatioribus habetur. [Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit) In antiq. lib. partim Cyllenæ, partim Cyllenæ, legitur. Et, Conceptum vertice, abſque, In. [Auditis ſi quidquam credimus) In lib. aliq. antiq. Si cuiquam, legitur. [Qui ſidera cœli) In lib. antiquis, Torquet, legitur. [Me me ipſe, meumq.) In antiq. aliq. lib. Memet ipſe, &, Meq; ipſe, legitur. [Quodque alluit,) In antiquis, Abluit, legitur. [Et rebus ſpectata iuuentus) In lib. nonnullis antiquioribus, E rebus, legitur.

SERV. TOtum luſtrabat lumine corpus) Paterna in eo lineamenta cognoſcens. [Lumine) Pro luminibus .i. oculis. [Pauca refert) Non pauca, ſed paucis .i. breuiter. Hoc vult dicere, multa eum dixiſſe, ſed paucis. [Agnoſcoq. libens,) Poſtquam cognouit ex habitu corporis vera eſſe quæ dicebat Aeneas, per Anchiſen eum laudat adulatione depoſita. Sane inter agnoſco & cognoſco ſuperfluo quidam volunt facere diſcretionem, vt cognoſcamus nouos, agnoſcamus antiquos ſed hæc a poetis metri neceſſitate variantur. Nam agnoſco propter Synalephem dixit. [Heſiones viſentem regna ſororis) Vt diximus ſupra Hercules euerſa Troia Heſioné Laomedontis filiam Telamoni ſuo comiti dedit, ex qua natus eſt Teucer. Priamus poſtea cum Salamina tenderet, ad viſendum regnum ſororis per Arcadiam iter fecit, & tunc ab Euandro eſt ſuſceptus Anchiſes. [Viſentem regna) Videre cupientem. [Protinus) Vno eodemq; tempore, hoc eſt dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non poſſumus ſimul intelligere, cum Salamina inſula ſit Arcadiæ incontinenti. [Mira-

POE. Dixerat Aeneas; ille os, oculoſque loquentis
Iandudum, & totum luſtrabat limine corpus.
Tunc ſic pauca refert. EV. Vt te fortiſſime Teucrum
Accipio, agnoſcoque libens: vt verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni, vultumque recordor:
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden: Priamum Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inuiſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuenta:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ coniungere dextram.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciaſque ſagittas
Diſcedens, chlamidemque auro dedit intertexam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo &, quam petitis, iuncta eſt mihi fœdera dextra:
Et, lux cum primum terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque iuuabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiſcum, & iam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
POE. Hæc vbi dicta, dapes iubet, & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro, & villoſi pelle leonis
Accipit Aenean, ſolioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim aræque ſacerdos

barque duces Teucros,) Hos laudat quo melior ſit illa quē præfert. [Iuuenili ardebat amore) Ieſt .n. iuuenibus ſtudium acquirendarum amicitiarum. Horat. animuſq. virilis. Quærit opes & amicitias. [Phenei ſub mœnia) Oppidi Arcadiæ. Hom. οἳ Φενεόν τ' ἐνέμοντο καὶ Ὀρχομενὸν πολύμηλον. Nec nos debet mouere, quod Euander de Palanteo ſic dicit Phenei ſub mœnia, cum ſciamus poetas vicinas omnes pro vna habere ciuitates, ſicut de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquoties Sidoniam vocat. [Ille mihi inſignem pharetram) Ius hoſpitij habet inter ſe remunerationem, ſed verecunde tacet Euander de ſuis muneribus. [Auro dedit intertexam.) Legitur & intertexto. [Frænaq. bina,) Poetice. Nam duo debuit dicere. Bina .n. ſecundum Cic. nó dicuntur, niſi de his quæ ſunt numeri tantú pluralis. Nam Cic. p epiſtolá culpat filium dicens, male cú dixiſſe, Direxi literas duas, cú literę quoties epiſtolam ſignificant, numeri tantum pluralis ſint. Cōtra epiſtolas binas non dicimus, ſed duas. [Iuncta eſt mihi fœdera dextra) Antiquis amicitijs p Anchiſę hoſpitiū. [Quando

Binæ literæ. Duæ epiſtolæ.

Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Aeneas ſimul, & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & luſtralibus extis.
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,
Rex Euandrus ait. EVAN. Non hæc ſolennia nobis
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio, veterum ue ignara deorum
Impoſuit. ſæuis, hoſpes Troiane periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum, ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem,
Diſiectæ procul vt moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inacceſſam radijs: ſemperque recenti
Cæde tepebat humus, foribusque affixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcano erat pater. illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, aduentumque dei: nam maximus vltor
Tergemini nece Geryonis, ſpolijsque ſuperbus
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes, vallemque boues, amnemque tenebant.

[Quando hic veniſtis amici) Siquidem amici iam veniſtis. Extraneos.n. ad ſacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad ſacra, quaſi antiquis iunctos amicitijs. Vnde infert, Et iam nunc ſociorum aſſueſcite menſis. [Annua, quæ differre nefas,) Anniuerſaria ſacrificia ideo non differuntur, quia nec iterari poſſunt. Solenne autem hoc eſſe ipſe ait: Forte diem ſolennem illo rex Arcas honorem. Nam calendaria ſi qua fuerint ratione dilata, poſſunt repeti, nec piaculum eorum intermiſſione committitur. [Dapes) Epulæ deorum propriæ, vt Iouis cœna. [Sedili) Bene ſedili. Nam in templo Herculis lectiſternium eſſe nō licebat. [Toro, & villoſi pelle leonis Accipit Aeneam) Aut ſuſcipit ad ſedendum, aut paſcit: vt, Illos porrectis rex accipiebat in amplis. Torum autem herbarum ſuper ſolum fuiſſe intelligamus, ne ſit lectus contrarium. Congrue autem de leonis pelle dicitur coopertum, quaſi in Herculis ſacris. [Tunc lecti iuuenes) Non vacat L. In ſacris.n. Herculis nec ſerui intereant, nec liberti, adeo vt Appius qui ſacra hæc tranſtulit in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Pinariorum. [Certatim) Studioſe. [Aræque ſacerdos) Maximæ ſ. Nondum enim templum Herculis ſacrat, ſed ara tantummodo, quam maximam dicit ex magnitudine fabricæ. [Laboratæ Cereris,) Quæ eget laboris, vt mox: Et frumentis labor additus, vt mala culmos eſſet rubigo. Glandes.n. ſine vllo labore naſcuntur. [Perpetui tergo bouis,) Aut ſecundum Homerum intelligendum, qui dicit carnes dorſi apponi ſolitas honorabilioribus, vt ſit ſenſus talis, Poſuit ante eos magni bouis carnes eas, quæ apud maiores in honore fuerunt. Aut re vera perpetui. nam de hoc boue immolato Herculi, carnes carius vendebantur cauſa religionis, & inde alter redimebatur, qui ex illius pretio comparatus quaſi perpetuus eſſe videbatur. Tergo autem, poteſt à parte totum intelligi. [Luſtralibus) Aut pinguibus. Moris enim fuerat completo luſtro pingues victimas offerre cenſores. Aut certe de quinquennali boue.i. perfectæ ætatis, Nam Hom. dicit:

Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι
Νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
Ἥρως Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

[Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,) Poſtquam & neceſſitati ſatisfactum eſt, & voluptati. [Non hæc ſolennia) Variat in vno pronomine. Non hæc ſolennia nobis, Has ex more dapes, Hanc tanti numinis aram. [Vana ſuperſtitio,) Superſtitio eſt timor ſuperfluus & delirus. Aut ab aniculis dicta ſuperſtitio, quia multæ ſuperſtites per ætatem delirant, & ſtultæ ſunt. Aut ſecundum Lucretium, ſuperſtitio eſt ſuperſtantium rerum.i. cœleſtium & diuinarum, quæ ſuper nos ſtant, inanis & ſuperfluus timor. [Veterum ue ignara deorum) Duo dicit, Non ideo Herculem colimus, aut quia omnem religionem veram putamus aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum.n. fuerat & apud Athenienſes & apud Romanos, ne quis nouas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi & Iudæi ſunt vrbe depulſi. [Nouamus honores) Detraxit re, nam renouamus debuit dicere, quam particulam alibi addidit, vt, Fata renarrabat diuum. [Suſpenſam hanc aſpice rupem) Cacus ſecundum fabulas, Vulcani filius fuit, ore ignē ac fumū vomēs, q vicina oīa populabat. Veritas tñ ſecundum Philologos & hiſtoricos hoc habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruū ac furē. Nominos autem malum a Græcis Cacon dici quem ita illo tempore Arcades appellabant, poſtea tranſlato accentu Cacus dictus eſt, vt Helene Helena. Ignem autem dictus eſt vomere, quod agros igne populabatur. Hunc ſoror ſua eiuſdem nominis prodidit. Vnde etiam ſacellum meruit, in quo ei per virgines Veſtæ ſacrificabatur. [Suſpenſam rupem,) Quaſi iam, iamq. lapſuram. [Semihominis) Ferita te corrupti. [Inacceſſam) Participiū ſine verbi origine, Accedor enim non dicimus, ſed tale eſt, vt placita, nupta, triūphata. [Huic monſtro) Bene mutauit caſum in quo inerat turpis ſignificatio. [Et nobis) Sicut multis, quibus Hercules profuit monſtra purgando. [Aetas) Beneficium temporis, vt, Voluenda dies, en attulit vltro. [Maximus vltor) Non iā noſter ſed omnium terrarum. [Tergemini, nece Geryonis,) Hanc fabulam diximus illo loco. Poſtquam Laurētia victor Geryone extincto Tirynthius attigit arua. [Spolijsq. ſupb⁹) Atqui boues abduxerat, ſed ſpolium eſt quicquid de hoſtibus tollitur, vt Addit equos, & tela quibus ſpoliauerat hoſtē. Item: Poſtquam illum vita victor ſpoliauit Achilles.

ASC. DIXERAT Aeneas, &c.) Proſequitur reſponſum Euandri, & beneuolentiam eius in Aeneam, qui eum epulis ſolennibus accepit. De qua re dicit Don. ſic [Pauca) Ne longior oratio ſolennia impediret. [Inſignem pharetram) Mire, munera exornat, ne vilia dicantur leuia. [Sublata) Aut metus cauſa, aut ſatietate interueniente. [Sedili,) Nam mos fuit non accombendi, ſed ſedendi in his ſacris, vnde in 7. Hæc ſacris ſedes epulis. [Leonis) Quod conueniebat Herculis ſacris. [Viſcera) Nulla erat ambitio in eſcia, cato putabatur copioſa, ſed bubula. Male autem acceptus fuiſſet, ſi tollatur ſacrorum religio. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas dixerat.i. finierat, ſermonem ſuum. Ille.ſ. Euander, luſtrabat lumine.i. viſu, hoc eſt circunſpiciebat, & annotabat, iandudum.i. ab eo tempore quo loqui cœperat, aut cum primum viderat os, oculos, & totum corpus.ſ. reliquum, loquens.ſ. Aeneæ, tū.i. deinde, refert.i. reſpondet, pauca.i. paucis, ſic.i. in talem formā, vt.i. quantum libens, ò fortiſſime Teucrum.i. Teucrorum, ego accipio.i. hoſpitio, aut accipio.i. audio & agnoſco te, vt.i. quantum, q.d. quammaxime recordor.i. ad memoriam refero, verba.i. formam dicendi, & vocem i. modum proferendi, & vultum parentis.ſ. tui, Anchiſæ. Nam ego memini Laomedontiaden.i. Laomedontis filium ſ. Priamum, viſentem.i. euntem videre, regna (id in gratiam eius dicit, nam meretricio contubernio, tenebatur à Thelamone, non, legitimo matrimonio) ſororis.ſ. ſuæ, Heſione, & petentem Salamina.ſ. patriam Thelamonis) declinatur autem hæc Salamis, vel Salamin, huius Salaminis, vel Salaminos, & eſt ciuitas in Achaia) inuiſere protinus.i. perpetuo tenore, & eadem profectione dicit autem, inuiſere, non inuiſiſſe, quia, vt docet Agretius, memini, præſentis, non præteriti temporis, verbum poſtulat) fines gelidus Arcadiæ.i. tranſire Arcadiam, iuuenta.i. iuuentilis ætas, prima.i. incipiens, veſtibat, pro veſtiebat, mihi tum.i. tunc, genas.i. extrema maxillarum flore.i. lanugine, hoc eſt barba tenui, & ego mirabar duces Teucros.ſ. qui cum Priamo venerant, & mirabar ipſum Laomedontiaden.i. Laomedontis filium, ſed Anchiſes.ſ. pater tuus, ibat.i. incedebat, altior cunctis.ſ. reliquis: Mens ardebat mihi iuuenili amore, quia iuuenca gaudent proceritate, & elegantia corporum compellare i. affari eum veneratione virum, & coniungere dextræ.ſ. illius, dextram.ſ. meam, acceſſi.ſ. ad eum, & cupidus.ſ. eius amicitiæ, & cognationi duxi.ſ. ipſum ſub mœnia Phœnei.ſ. oppidi Arcadiæ, quod nomen forte pro Pallanteo poſuit. ille diſcedens.i. cum diſcedere vellet, dedit mihi pharetram inſignem, & ſagittas Lycias, & Chlamydem.i. veſtem militarem, intertexiam auro.i. filis aureis, (eſt autem verſus ſpondaicus) & dedit bona, id eſt duo, aurea frena, quæ Pallas.ſ. filius meus, habeat

habe: nunc. Ergo & dextra.i.fides, quam p[illegible] me, eſt iuncta mihi fœdere.i.pacto ſociali, & cum primum.i.[illegible] vel [illegible] lux craſtina reddet ſe terris, ego dimittam vos lætos auxilio, & iuuabo opibus.i.facultatibus, & diuitijs meis. Interea quando.i. quandoquidem, vos veniſtis huc.i. ad nos, ſacrificantes, amici, & ita non turbaſtis ſacra, celebrate nobiſcum fauentes hæc ſacra annua.i.quæ quotannis hoc die fiunt, quæ.ſ.ſacra, nefas, ſup. ſit, differre.ſ.in aliud tempus, & aſſueſcite iam nunc.i.ex hoc deinceps, menſis ſociorum.i. vobis ſociali fœdere coniunctorum, vbi.i. poſtquam, hæc dicta, ſup. ſunt ab Euandro, ipſe iubet dapes, & pocula ſublata.ſ.timore hoſtilis aduentus, reponi.ſ. ad menſas, & ipſe locat viros in ſedili gramineo, ex ceſpite.ſ.facto, & accipit Aeneam præcipuum.i.principem virum, toro.i.rubis intortis, & pelle leonis villoſi, & inuitat, ſup. eum, ſolio acerno.i.ex acere arbore facto, vnde fiebant & tabulæ, de quibus Martialis, Aurea qui dederit dona minora dabit. tum.i.deinde poſtquam conceſſum eſt, iuuenes lecti.i.egregij, & ſacerdos aræ.i.ſacrificulos, ferunt.i. afferunt, viſcera taurorum toſta.i.carnes taurinas aſſas, & onerant.i.onerando apponunt, ſup. e caniſtris.i.ſportulis, aut corbibus, ſeu calathis, dona Cereris laboratæ.i. panis confecti artificioſe, & miniſtrant.i. propinant: Bacchum.i. vinum: Aeneas, & Troiana iuuentus, veſcitur ſimul tergo bouis perpetui.i.vnde datur perpetuum epulum, quia eius precio redimitur alter. aut perpetui.i.integri, & extis luſtralibus.i.purgatiuis, quæ expugnatione oblata erant. [Poſtquam exempta, &c.) Poſtquam, inquit, ſedata eſt fames, nam prius ſilentium fieri ſolet, cum ſuo quiſque intentus ſit negocio, ſermo habitus eſt ab Euandro de origine ſacrorum Herculi inſtitutorum, in qua enarranda, deſcribit reditum Herculis ex Hiſpania per Italiam, vbi Cacum, furem abigeum interemerat, occaſione cuius, ea ſacra illi perpetua inſtituta fuerant. Vnde dicit Don. ſic [Poſtquam exempta fames) Non libenter audiuntur ſermones, niſi venter ſatur ſit. [Has dapes) Dum originem ſacrorum narrat, epulas etiam excuſat. Hæc ille. Ordo eſt. Poſtquam fames eſt exempta.ſ. epulis, vt in primo dixit, & amor.i.auiditas, edendi.i. comedendi, compreſſus, ſup. eſt.i. ſedata eſt. Rex Euandrus: (Nam omnia Græca in ros, apud nos exeunt in rus, & in er, vt Teucrus, & Teucer: Euandrus, & Euander, & inde duplex eſt vocatiuus, non per metatheſim, vt dicit Alexander) ait, Superſtitio vana.i.deliramenta, & ſtulta religio, quæ in diu ſuperſtitibus eſſe ſolet, ve, pro vel, ignara veterum deorum, non impoſuit nobis hæc ſolennia, & has dapes.ſ. ſolennes, ex more.i.quas ex more damus, & edimus, & hanc arã.ſ. maximam (Sic enim dicebatur) tanti numinis.ſ.Herculis, qui præcipuus eſſe victorum deus, ſed, ſup. ò hoſpes Troiane, nos ſeruati.i.erepti, ſæuis.i.immanibus, periclis, pro periculis.ſ. imminentibus a Caco, facimus, ſup. hæc ſolennia, & nouamus.i.innouamus quotannis, honores meritos.i.quos Hercules meruit ſeruando nos. Aſpice iam primum.i.pro exordio declarationis meæ, hanc rupem ſuſpenſam ſaxis, & aſpice vt.i.quemadmodum moles.ſ.ſaxorum disiectę, ſup. ſtant.i.deuolutę ſunt, & vt domus.i.ſpelunca, & habitatio montis.i.quam Cacus habuerat in monte, ſtat deſerta, id derelicta, ab habitatore interempto, & vt ſcopuli.i. eminentia ſaxa traxere ingentem ruinam.i. ruendo ingentem partem, ſecum traxerunt. Spelunca ſummota.i.ſepoſita, à frequentia hominum, vaſto.i.valde amplo receſſu, fuit hic.i.hoc loco, quam facies.i.effigies atque ſpecies, dira.i.execranda, quaſi deorum ira producta. Caci, illius filij Vulcani, ſemihomini.ſ. feritate corrupti, & habentis ſolum figuram humanam, tenebat inacceſſam.i.non aditam radijs ſolis, & humus.ſ.fundi eius, tepebat ſemper recenti cæde.i. ſanguine effuſo per cædem, & ora virum, pro virorum, affixa foribus ſuperbis.i.tyrannicis, & ſæuis, pendebant pallida triſti tabo.i. cruore immundo, & ſanie triſti aſpectu. Vulcanus erat pater huic monſtro ſ.Caco, qui vomiens ore igneis atros.i.fumoſos, aut vaporoſos, vnde & fulgura fiunt, illius.ſ.patris ſui Vulcani, ferebat ſe, ſup. cum magna molle.i.vaſto corpore Aetas.i.longa tempeſtas, aut æquum illud, attulit aliquando.i. tandem, & .i. etiam, nobis, ſicut, videlicet multis alijs, nobis, inquit, optantibus.i. qui anxie optabamus auxilium.ſ. Herculis, [illegible], pro.i.aduentum dei, eum quo nobis auxilium venit. Nam Alcides.i.Alcei nepos, aut virtute præditus, Herculea maximus vltor.ſ.monſtrorum, aderat ſuperbus.i. magnificus, & elatus, nece.i. cæde, & interemptione Geryonis, illius regia Hiſpani, ter gemini.i.tria corpora habentis, per quæ treis exercitus trium inſularum, intelligi volunt, & ipſe victor, agebat huc.i.ad nos, aut, ad hanc regionem, tauros ingenteis.i. valde magnos, & boueis.i.vaccæ eius, tenebant.i.occupabant, vallem.ſ. hanc, vicinam Tyberi, & amnem.ſ. hunc, videlicet Tyberim.

VARIA LECTIO.

ACCIPIO, agnoſcoque libens) In lib. aliq. antiq. Aſpicio adgnoſcoque legitur. [Heſione viſentem regna) Varia declinatio genitiui in antiq. lib. Nam in alijs, Heſiones. In alijs, Heſione. [Genas veſtigat flore iuuenta) In nonnullis libris, Iuuentos. In alijs quibuſdam, Iuuentas, inuenitur. [Iuuenili ardebat amore) In Rom lib. & in quibuſdam alijs, Iuuenali, legitur. [Et dextræ coniungere dextram) In antiq. aliq. lib. legere eſt, Dextram, & coniungere dextræ. [Acceſſi, & cupidus Phenei) In antiq. exempl. varie legitur. Nam & Phenei, & Phœni, & Phinei, inuenitur. [Chlamidemque auro dedit intertextam) In Rom. lib. legere eſt, Intertexto. [Auxilio lætos dimittam) In lib. aliq. antiq. Auxilio tutos, legitur. [Rex Euander ait) Panci libris ſunt, in quibus Euander legatur, ſed Euandrus. [Vana ſuperſtitio veterum ue) In quibus lib. antiq. legere eſt, Veterumque. [Iamprimum ſaxis) In peruetteri lib. Iampridem, legitur. [Disiectæque procul vt moles) In Rom. lib. Deiectæ, legitur. [Facies quam dira tenebat) In Rom. lib. & aliq. alijs, Tegebat, legitur. [Foribusque affixa ſuperbis) In aliquot exempl. legere eſt, Foribus ſuſpenſa ſuperbis. In Med. Foribus affixa, legitur. [Nam maximus vltor) In lib. nonnullis peruetteribus, Maximus heros, legitur.

At furijs Caci mens effera: ne quid inauſum,
Aut intentatum, ſceleris ue doli ue fuiſſet,
Quattuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Auertit, totidem forma ſuperante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indicijs raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, cum iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet;
Diſceſſu mugire boues: atque, omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugijt, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furijs exarſerat atro
Felle dolor, rapit arma manu, nodiſque grauatum
Robur, & aërij curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,

SERV. AT furijs Caci mens) Pro ingenti ſcelere, furijs nomen poſuit. Capitale.n. crimẽ apud maiores fuit ante pœnã quadrupli. [Auertit) Erat proprium Abegit, ſed reſpexit ad prædam quæ auerti dicitur, vt, Rapias ad littora auertere prædas. [Atque hos) Quoties maſculinum, & fœmininum iunguntur, hæc diſciplina eſt, vt etiam ſi poſterius eſt fœmininũ, maſculino reſpondeamus. [Verſiſq. viarũ indicijs) Hoc eſt veſtigijs, quæ auerſi trahebantur.i.contra naturam inijcientibus errorem indicijs. Ipſa, inquit, decipiebant indicia, quæ indicare conſueuerunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit. [Signa) Et hic pro veſtigijs. [Omne querelis impleri nemus) Non vt multi dicunt, quia conſortes perdiderant, ſed quia vellebantur a paſcuis. Inſita enim eſt bobus auiditas edendi. Vnde eſt, Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite iuuenci. Et colles clamore relinqui) Cum clamore, vt, Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis, cum vento. Et hoc eſt melius, quam multi dicunt, Relinquebantur colles etiam clamore, hoc eſt tantum receſſerant a collibus boues, vt nec Echo reſultaret.ſ. ad colles iam clamore non perueniẽte, quod non procedit, quia hoc ſenſu illud excluditur. [Reddidit vna boum vocem) Si enim à longe fuerunt, vt nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret, quemadmodum incluſi bouis eſt clamor auditus ab Hercule?

Turbatumque oculis. fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit. pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe incluſit, ruptiſque immane cathenis
Deiecit ſaxum, ferro quod, & arte paterna
Pendebat, fultoſque emunit obijce poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem, ter ſaxea tentat
Limina nequidquam, ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis vndique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu.
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus: inde repente
Impulit, impulſu quo maximus intonat æther.
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & vmbroſæ penitus patuere cauernæ:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, dijs inuiſa, ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cauo ſaxo, atque inſueta rudentem
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Aduocat, & ramis, vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neq; enim fuga iam ſuper vlla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit, inuoluitque domum caligine cæca.
Proſpectum eripiens oculis, glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti iecit ſaltu, quà plurimus vndam
Fumus agit, nebulæque ingens ſpecus æſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra reuulſis:
Abſtractæque boues, abiuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadauer
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribileis oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes;
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Seruauere diem; primus Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, ò iuuenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronte comas, & pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, & date vina volentes.

le? [Mugijt,) More ſuo, pro mugiuit, vt, Audijt & Triuiæ lōge lacus. [Atro felle dolor) Quo iraſcimur ſēm Phyſicos, vt plenè tidemos. Perſius, Sed ſum petulanti ſplene cachinno. [Rapit arma manu, nodiſque grauatum robur) Duo dixit, ſagittas & clauam, & non vacat Que. Nam ſi armorum, Epexegeſis eſt. Nobis grauatum robur) Grauatum autem,
Graue. *Grauatū* pro graue poſuit. Nam graue eſt per naturam ponderoſum, grauatum, quod oneratur extrinſecus. [Turbatumq. oculis) Ea parte turbatum, quę ꝑditrix mentis eſt. alij oculi legunt, & accipiunt à ſuperioribus videre turbatum oculi. [Arte paterna) Perſeuerat in fabula. Sanè & alitur ferro, & alitur arte. [Emunijt) Sicut &
Obex. muniit & mugit, pro mugijt, & pro emuniuit. [Obice poſtes) Hanc obicem dicimus, vt, Ecce maris magna claudit nos obice pontus. Dubitant enim multi vtrum ſit maſculinum. [Tirynthius) A Tirynthia in qua nutritus eſt ciuitate, vt diximus ſupra. [Auentini montem) Vt ſontem Timaui, Butroti vrbem. [Ter feſſus valle reſedit) Egens conſilij. Salu-
Inter fatigatum, et feſſum. ſtius, Feſſus in Pamphiliam ſe receperat. Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero feſſum. quamuis hoc ſæpe confundat auctoritas. [Stabat acuta ſilex) Penè omnes hunc ſilicem dixerunt. nam & Varro & Lucretius ita dicunt. Tanta tamen eſt Virgilij auctoritas, vt perſuadeat nobis etiam hanc ſilicem dici. [Dirarum volucrum) Modo Dirarum, non mali ominis dicit, vt ſunt bubones. ſed quæ humanis cadaueribus veſcebantur. Dixit enim foribus affixa ſuperbis Ora virum, triſti pendebant pallida tabo. [Concuſſit) Soluit, impulit. Satis ſignatis vſus eſt verbis. [Refluitq. exterritus amnis) Rem naturæ vertit in fabulam, cum ruina ruptis in ſe recurrere neceſſe ſit impetum fluminis. [Ingens Regia, ſicut Cacus putabat. Sic eſt & illud dictum, Illa ſe iactet in aula Aeolus. [Penitus patuere) Admiſſum lumen eſt vſque ad ſecreta ſpeluncæ. Cauernas autem ſpeluncæ per rapinoſum dixit. [Si qua vi) Terræ hiatus non niſi ex terræ motu ſit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris naſcitur, aut crebris tonitribus, aut de concauis terris erumpentibus ventis, ideo ait. Si qua vi. Quod autem dicit, Infernas reſeret ſedes, notandum eſt etiam de impoſſibilibus fieri poſſe comparationem. [Dijs inuiſa,) Superis, ſcilicet. [Trepidentq. immiſſo lumine manes) Lucan. Et ſubito feriere die. [Inſueta rudentem) Clamantem. Et abuſiue dictum eſt, ſicut ſupra de leonibus, Et ſera ſub nocte
Rudere rudentum. Nam rudere proprie aſinorum eſt. Perſius, Findor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. [Telis premit,) Omne quod iaci poteſt telum vocatur, dictum ἀπὸ τοῦ τηλόθεν. Vnde, Omniaq. arma addidit. [Aduocat, molaribus) Aſperrimis ſaxis, non vnde molæ fiunt, & ſecundum Hom. dixit, μέρμερα δ' ἀμφ' αὐτ' ἀλαλκέμεναι [illegible]. [Per ignem) Per eam rem vnde ille ſperabat auxilium. [Incendia vana) Vana quantum ad Herculem pertinet. [Angit inhærens eliſos oculos, & ſiccū ſanguine guttur) Angit guttur. bene dicimus, angit oculos non procedit. Ergo angit ad vnā rem pertinet. vt, Diſce puer virtutem ex me, verumq. laborem, Fortunam ex alijs. Nam fortuna non diſcitur. Vnde multi Eliſos legunt, & integer ſenſus eſt. Nam Eliſos ſolœcophanes facit, vt ſit ita, Angit guttur, & Eliſos oculos facit. [Siccum ſanguine) Per hoc iam exanime cadauer oſtendit.
[Abiuratæq. rapinæ) Abiurare eſt rem creditam negare periurio, ſed hoc iſti loco non congruit. Vnde modo abiuratas rapinas contra ius retentas intelligamus. [Informe *Abiurare*
cadauer) Magnum, cuius formam non ſit facile complecti, & cadauer eſt corpus nondum ſepultum, quod careat honore ſepulturæ. [Nequeunt expleri corda tuendo Terribileis oculos) Nam poterant homines videndo cadauer, ſua corda ſatiare. [Lætiq. minores) Noue & ſatis licenter Minores dixit, cum ab ipſo Euandro Herculem conſtet eſſe ſuſceptum, & minores non dicamus, niſi quoties graduum deficit nomen, vt puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos. Vbi iſti gradus defecerint, merito iam dicimus minores, ſicut etiam maiores dicimus, poſt patris, aui, proaui, abaui, atauiq. vocabulum. [Primusq. Potitius auctor, Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri) Apud maiores raro aduenæ ſuſcipiebantur, niſi haberet ius hoſpitij. Incertum enim erat quo animo venirent. Vnde etiam Hercules primo non eſt ab Euandro ſuſceptus, poſtea vero cum ſe & Iouis filium dixiſſet, & morte Caci virtutem ſuā probaſſet, & ſuſceptus, & pro numine habitus eſt. Denique ara eſt ei maxima conſtituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia ſore prædixerat. Cum ergo de ſuo armento ad ſua ſacrificia boues dediſſet, in uenti ſunt duo ſenes Pinarius & Potitius, quibus qualiter ſe coli vellet, oſtendit. Vt mane & veſpere ei ſacrificaretur. Perfecto itaque matutino ſacrificio cum circa ſolis occaſum eſſent ſacra repetenda, Potitius prior aduenit, Pinarius poſtea extis iam redditis. Vnde iratus Hercules ſtatuit vt Pinariorum familia tantum miniſtra eſſet epulantibus Potitijs, & complentibus ſacra. Vnde & Pinarij dicti ſunt ἀπὸ τῆς πείνης .i. à fame. Nam ſenem illum Pinnatium conſtat alio nomine nuncupatum. Hinc

Cadauer

eſt quod paulò poſt Potitij tantum facit commemorationem. Vt Priamusq. Potitios ibat. Quod autem dicit.[Dumus Hercules cuſtos pinaria ſacri) Non eſt contrarium. Nam cuſtos eſt miniſtra, vt in a;. At Triuiæ cuſtos iandudum in montibus opis Alta ſedet.i.miniſtra.[Luco) Templum.n.nondum habuerat Hercules, ſed aram tantum modo, vt diximus ſupra. [Maxima) Ingens .n.eſt ara Herculis, ſicut videmus hodieq; [Porgite dextris) Præbere inuicem pocula, & eſt Homeri, τοὺς μὲν ἄρα χρυσέοις ποτῆρσιν δειδέχατ' ἀλλήλους ἄλλοθεν ἄλλος. [Cōmuneinq. vocate deum) Aut quia Argiuus eſt Hercules, vt ſupra dixit Aeneas iam Græcos, quam Troianos de vno ſanguinis fontis deſcendere, aut cōmunem dixit inter deos atque homines. vnde medius fidius dictus Aut vtriuſque naturæ medium i.inter mortalitatem, & diuinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum cœleſtia, aliqua tantum terreſtria, aliqua media, quos deos Apuleius Medioximos vocat, hoc eſt qui ex hominibus dij fiunt. alij communem deum, ideo dictum volunt, quia ſecundum pontificalem ritum, idem eſt Hercules qui & Mars. Nam & ſtellam vnam habere dicuntur, & nouimus Martem communem dici. Cic. Martemque communem. Virg. Et dijs communibus aras. Item paulò poſt dat Salios Herculi, quos Martis eſſe non dubium eſt.

ASCENSIVS.

AT furijs Caci, &c.) Proſequitur narrationem inceptam, quomodo.ſ.Cacus abigens etiam Herculia boues ſuratus, & ab eo interemptus, occaſionem præbuit ſacrificij ſolennis Herculi liberatori quotannis perſoluendi, cui.ſ. nunc Aeneas intererat. De qua re dicit Don.[Diſceſſum mugiere boues) Nam & bruta quendam familiaritatis affectum habent. [Reddidit vna boum vocem) Nam, & bruta, ſua voce affectum exprimunt, vnde & in 3. dixit, Qui volucrum linguas ſentis. [Cuſtodita) Nihil profuit cuſtodia, & aſtutia.[Rapit) Et non, cepit nec paſſibus, ſed curſu. magis iniuriam quam damnum dolens. [Timentem) Hoc tria ſigna oſtendunt. [Oculis) Qui omnes animi motus indicant. [Curſu) Celerior ſolito, & quod in ſpeluncam, non in loca aperta, ſe contulit.[Ruptis) Nam celeritas ſoluere prohibuit [Stabat acuta ſilex) Non ſolum virtus, ſed etiam prudentia Herculis oſtenditur. Hæc ille. Ordo eſt. At.i.ſed, mens Caci effera .i. eminenter fera, aut extra rationis ſtatum elata, furijs.i. per furias ausit, ne quid, ſceleris ue, doli ue.i.vel ſceleris, vel doli, fuiſſet inauſum.i.quod non auderet, aut intentatum.i.quod non attentaret, auertit.i abegit, auertendo à ſtabulis.ſ.armentorum Herculis, vbi ſtabant in paſcuis, quatuor tauros præſtantes corpore, & totidem iuuencas ſuperante .i. præſtanti forma.i.hñtes præſtantem, & excellentem formam, atque occultabat ſaxo opaco .i. in ſpelunca, opaca ſaxo obtruſa, hos.ſ.tauros, & iuuencas, raptos.ſ. à ſe, & tractos in ſpeluncam, cauda.i.per caudam, & indicijs viarum.i.veſtigijs, verſis.i. contra verſis, ita, vt quæ intrarant, exiſſe videant, & auerſa, non aduerſa, ponerentur, ne qua.i.non aliqua, veſtigia .i. quibus inueſtigari poſſent indicia, forent pedibus rectis .i. naturali ordine introgreſſis, & ita nulla ſigna ferebant, quærentem.ſ Herculem ad ſpeluncam. Interea cum Amphytrioniades.i.Amphytrionis filius putatiuus Hercules, moueret iam ſtabulis.i.a ſtatione ſua, armenta ſaturata.ſ.optimis pratis, & pararet abitum.i profectionem in aliā regionem, boues mugire ſup. cœperant, aut mugiebant, diſceſſu .i. propter diſceſſum, atque omē nemus impleri, ſup.cœpit, aut implebatur, querelis.i.querulosis mugitibus, & colles relinqui.i.relinquebantur, ſup.cū clamore, vna boum.ſ.incluſarum, & reddidit vocem.i.reſpondit, mugiendo ad mugitum aliorum diſcedentium, &, pro .i. mugijt ſub antro vaſto, & ipſa cuſtodita feſellit ſpem Caci.ſ.cuſtodientis, & obſeruantis ne mugirent, & ſperantis iam eas poſſidere ſecure. Vero, pro ſed.dolor exarſerat.i.inflammauerat, hic .i. modo cum talia fierent Alcidæ.i Herculi, furijs.i.propter furorem atro felle.i.amara fellis commotione, aut atra bili, rapit arma manu, & pro.i.robur grauatum i.oneratum, nodis .i. clauam robuſtam, & nodoſam, & petit curſu ardua i.ſublimitatem, & verticem montis aërij.i.alti, & in aëra protenſi. noſtri.ſ.ſubditi, & cohabitatores, viderere tum, id tunc, primum Cacum timentem, quia nullum antea timuerat, & turbatum oculis .i. turbationem indicantibus, ipſe fugit.i.ſe proripit, exiſtens ocyor.i.velocior, Euro .ſ. vento illo Orientali, & petit ſpeluncā.ſ.ſuam, & timor addidit pedibus alas quia timeret, qua volant, vt.i.poſtquam, ipſe incluſit ſeſe.i.ſeipſum, & deiecit.i.deorſum iecit, ſaxum immane.i.iam magnum, vt terror. ſ.ſei & hoc catenis, qbus .ſ. ſuſtentabat, vt circumagi dum vellet Cacus, poſſet, ruptis.i.diſruptis, quod.ſ.ſaxum, pendebat.ſ.ſupra ſpeluncam, ferro, & arte paterna .i. Volcani artificio, & emunijt, pro emuniuit, poſtes fultos.i.ſuſtentatos, obice.ſ ferreo. Ecce, q.d.de repente, Tirynthius.ſ.Hercules aderat furēs animis, & luſtrans.i.circonſpiciens, & indagans omnem acceſſum.i. aditum, ferebat hora huc, & illuc, infrendens dentibus, & ipſe ſic ordus ira luſtrat ter, totum montem Auentini.i. ab Auentino ſic dictum, qui vnus eſt ex ſeptem collibus Romę, & niſi ſignificaret Auentinum eſſe nomen regis montem dantum, diceret Auentinum montem, appoſitorie, & tentat.i.attentat, frangere, aut irrumpere, ter limina ſaxea, ſed nequidquam.i.fruſtra, & ita ipſe feſſus reſedit.i.requieuit ſedēdo, ter ſup.in valle. Silex acuta.i.lapis illius generis aſper, ſtabat.i.eminebat in altum, ſaxis.ſ.reliquis, præciſis vndique.i.circunquaque, inſurgens dorſo ſpeluncę i.eminens ſuper dorſum ſpeluncæ, in qua erat Cacus, exiſtens altiſſima viſu, id dū videbatur, aut ad videndum, appoſitorie, domus opportuna nidis volucrum dirarum.i.rapacium, & quæ humanis carnibus veſcuntur. Hercules dexter.i.ſtans a dextris, ottens.i.innitens in aduerſum.i.ex aduerſa parte in aduerſam, concuſſit hanc.ſ.ſilicem, vt.i.ſecundum, quod ipſa prona iugo.i.in iugo montis, incūbebat ad amnem.i.Tybrim, læuum.i.a ſiniſtra fluentem, & ſoluit.i.diſſoluit, ſup.eam radicibus imis.i.radicitus, à fundo vſque, quo impulſus æther maximus.i.ſummus, qui maximum occupat ambitum, inſonat.i.multum ſonat, ripæ diſſultant.ſ.ex repercuſſione aëris, & amnis exterritus.i.quaſi exterritus, refluit.i.recurrit, ſed impeditus ſaxo, quod inciderat. [At ſpecus & Caci detectus apparuit ingēs Regia, & vmbroſę penitus patuere cauer, &c.) Idem facit, vnde Don.ſic dicit.[At ſpecus ingens) Hoc loco ſpelunca, ſignificat longitudinem, & inferiores receſſus.[Regia) Latitudinem.[Cauernæ) Coarctatas anguſtias, monſtrant. tust ſpelunca, ſed pro qualitate perſonæ dicta eſt regia. Cauernas autem dixit patuiſſe.i.non ſolum latas partes, ſed anguſtas. Regis, quia ibi tyrannidem agitaret. [Communem) Vt per coniunctionem fœderum, ſe Troianis commiatum oſtendat. vel quia Troianis & Arcadibus, idem erat genus. Hæc ille. Ordo autem eſt. At.i.ſed ſpecus .i. ſpelunca, & ingens regia, ſecundum opinionem Caci, quia illic tyrannidem exercebat, detecta i.diſcooperta, & nudata, amoto.ſ.apertis.i.late patuit, & cauernæ vmbroſæ.ſ.pnus, aut ēt tunc, cum ſol è latere eſſet, patuere penitus, non ſecus .i. non aliter, ac .i. quam, ſi terra dehiſcens .i. hiatum faciens & aperiens ſe penitus.i.omnino intus, qua.i.aliqua, vi .i. violentia, aut virtute, reſeret.i.pandat, & aperiat, ſed eis infernas, & recludat .i. aperiat (re .n. cum verbo, ad clauſuram, ſeu tecturam pertinente, contrarium notat, vt, reſero, retego, reuelo, retexo, & ſic de conſimilib.) regna pallida inuiſa dijs.i.ſuperis, que, pro &, ſi barathrum immane.i.vorago inferni immanis, cernatur ſuper.i.deſuper, & manes trepident lumine immiſſo, quia eis inſolitum eſt, & cruciatum affert, vt in 5. Et me ſæuus equis oriens afflauit anhelis. Ergo .ſ. quia ſaxum deiecerat, Alcides.i.Hercules, premit.i.viget, te, ſup. telis.i.armis, quæ de longe iaci poſſunt, ſup. Cacum, deprenſum .i.deprehenſum, in luce inſperata.i.quam non timuerat (nam ſperare, vſurpatus pro timore. Iuuen. Quartanā ſperātibus ægris .i. timentibus. & illud Virgilij, At ſperate deos, &c.) in ſpeluncam ingreſſurum, repente.i.ex improuiſo, & incluſum ſaxo cauo.i.ſpelunca ſaxea ex cauata, forte ſicut de antro Chironis, dicit Stat. quia pars exhauſta manu, partem ſua ruperat ætas, atque rudentem inſoeta.i.inſueto more, & ipſe Alcides aduocat .i. in auxiliū vocat, arma quod de more fit acriter pugnantibus, etiam ſi ſoli ſint, & inſtat armis.ſ.detractis arboribus, & molaribus .i. lapidibus iam magnis, vt ex eis molares fieri poſſent, vnde addit, vaſtis.i.valde amplis. Aūt, pro ſed, ille.ſ.Cacus, neque enim.i.nam non, vlla fuga.i.euitatio periculi, non ſupereſt .i. non reliqua eſt, hoc eſt quia effugere non poterat, euomit faucibus ingentem fumum (mirabile dictu.i.quæ res eſt mirabilis dictu) & inuoluit domum.i.ſpeluncā ſuam, caligine cęca.i.prohibente viſum eripiēs oculis proſpectum.i.inſpectionem, quæ porrò, ſeu procul fiat, & glomerat.i.circumagit ſub antro noctē.i.nubem obſcurā, fumiferam.i.afferentem fumum, & hoc tenebris commixtis igne. Alcides nō tulit.i.paſſus non eſt animis.i.propter magnanimitatem ſuam, & iecit ſe præcipiti ſaltu per ignem, ea, ſupp. parte qua fumus plurimus agit vndam .i. plurimum vaporis inundans, & ſpecus igneus æſtuat.i.efferuet, atra nebula.i fumo, & corripit hic .i. in hoc loco tenebris.ſ. vomentē, incendia vana.i.in vanum, qa nihil pro futura, corripit inquam complexus, ſup. eū in nodū .i. p medium in morem nodi, & angit.i.ſtringit guttur.ſ.Caci ſiccū ſanguine.i.ſine ſanguine, quia flāmas remouebat, inhærens .i. fixus in eo manens, & elidens oculos, aut ſi eſt, eliſos ſic.s & inhærēs angit guttur, & oculos eliſos.i.elidēdos eos, domus atra pāditur

tur.i.aperitur, extemplo.i.illico, foribus.i.valuis reuulſis.ſ.à cardine ſuo, & boues abſtractæ, & rapinæ abiuratę.i.cõtra ius detentæ, licet non periurio, quia cum vt omnia auferret, nõ opus erat periurio, oſtenduntur cœlo.i.veniunt in lucem, & reuelantur, & cadauer informe protrahitur pedibus, quaſi iure talionis, vt qui aduerſus attraxerat boues, aduerſus extrahatur, corda.i.aſtantiũ poſtquam reſciuerunt factum, nequeunt expleri tuendo.i.inſpiciendo terribiles oculos multum, ſup.terribilem, & pectora villoſa ſetis.i.pro villis, habentia ſetas.i.duriſſimos pilos, more ſuum ſemiferi.ſ.Caci, quem prius ſemihominem dixit, atque ignes extinctos faucibus.i.intra fauces eius, honos.i.honorificum ſacrificium, celebratus, ſup. eſt, ex illo.ſ.tempore.i.poſt illud tempus, & minores.i.iuniores, læti ſeruauere.i.obſeruauerunt, diem.ſ.illum, & Potitius, vt ille, ſup. erat primus auctor, & domus Pinaria, cuſtos.i.obſeruatrix, ſacri Herculei. [Seruius hiſtoriam late tacitat, & Liuius in j.ab vrbe condita. Sane, quod dicit, minores, non de poſteris intelligetur, ſed de iunioribus, cum ſeniores, Potitius, & Pinarius primi eſſent, neque dictum eſt ex perſona poëtæ, cum omnia ſint verba Euandri, veruntamen ſi de poſteris dictum, velis dicas Euandrum vatis, filium, etiam ſpiritum, vaticinij habere potuiſſe, vnde dicet, & erit quæ ſemper maxima ex dono prophetico) domus ergo Pinaria, ſtatuit hanc arã luco.i. in luco hoc, quæ ara dicetur ſemper nobis maxima, & quæ erit ſemper maxima. Quare.i.quamobrem, cum rite, ſuſcepta ſint hæc ſacrificia, ò iuuenes.ſ.Troiani, cingite comas, ſup. veſtra, fronde.ſ. populea, in munere.i. in officio tantarum laudum, & porgite.i. porrigite, & præbere interim pocula.i.vaſa potoria, dextris.ſ.veſtris, & vocate.i.inuocate, deum communem.ſ.Herculem, qui & Mars eſt, aut nobis communiter colendum, & date volentes vina.i. libate illi voluntarie ſacrificium vini & diuinitatem. Sunt numina aliqua tantum cœleſtia, aliqua tantum terreſtria, aliqua media. quos deos, Apuleius, mediocres vocat. Alij, communem deum, ideo dictum volunt, quia ſecundum pontificalem ritum. Idem eſt. Hercules, qui & Mars, nam ſtellam vnam habere dicuntur, & nouimus Martem communem dici: Cicero, Martemq. deum communem. Virg. Ipſe & dijs communibus. Item paulò poſt, Dat ſalios Herculi, quos Martis eſſe dubium nõ eſt.

VARIA LECTIO.

AT Furijs Caci mens effera) In Rom.lib. & quibuſdam alijs recentioribus libris, furis, legi. [Aut intemptatum ſceleris) Iuniores, Intentatum ſcribunt. In Rom.lib. Intractatum, legitur. [Quærentem nulla) In Rom.lib. & aliquot alijs, Quærentes, legitur. In Mediceo, Quærente. [Sub antro Mugij:) In antiquis pleriſque libris Mugii, per ſynæreſin ſcribitur. [Munijt obijce poſtes) In antiq.lib. Obice, legitur. [Omnemque Acceſſum luſtrans) In pleriſque lib.antiq. omnem, Acceſſum, legitur. [Maximus inſonat æther) In antiq. aliq. lib. Intonat, habetur. [Et regna recludat) In lib. aliq. antiq. Reſerat, & Recludi, legitur. [Trepident immiſſo lumine manes) In Rom.lib. Trepidentque legitur. [Depreſum in luce) In lib. aliquot antiq. non habetur In. [Inſueta rudentem) Sunt libris antiqui, in quibus, Inſueta pauentem ſcriptum eſt. [Fuga iam ſuper vlla periculi eſt) In pleriſque lib antiq. non habetur, Eſt.verbum. [Qua plurimus vndam) In antiq. aliq. lib. Quo legitur. [Domus atra reuulſis) In lib. aliq. Recluſis legitur. [Pocula porgite dextris) In lib. aliq. antiq. Spargite legitur.

SERV. HErculea populus) Herculi conſecrata, qui cũ ad inferos deſcendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velaſſe, vnde foliorum pars tẽporibus cohærens, & capiti albuit ſudore, pars vero exterior ꝓp inferorum colorem nigra permãſit: Et honeſte ait, Pependit populus.i.corona de populo. [Sacer impleuit dextram ſcyphus) Legitur in libris antiquis Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum attuliſſe, quo vtebantur in ſacris, qđ ne carie conſumeretur, pice oblitum ſeruabatur, cuius magnitudinem ſignificat dicendo. Impleuit dextram ſcyphus. [Deuexo Olympo,) Inclinato in noctem cœlo. [Pellibus in morem cincti,) Aut in morem Herculi, aut certe ſacerdotum. [Et menſæ grata ſecundæ Dona ferunt,) Quia vt diximus, vna carnis, fuerat altera pomorum. [Cumulantq. oneratis lancibus aras) Id eſt reddunt exta. [Salij) Qui tripudiantes aras circuibant. [Laudes Herculeas, & facta ferunt) Senea tantum voce laudes Herculis exequebantur: Iuuenes & geſtu corporis eius facta monſtrabant. [Prima nouercæ monſtra) Bene prima. nam & alia omnia Iunonis ſtudijs pertulit. Fabula autem hoc habet. Hercules natus eſt cum Iphiclo Amphitryonis filio, ſed cum Iuno duos ſerpentes immiſiſſet Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapſus ſuo vagitu excitauit parentes, qui cũ ſurrexiſſent, viderunt Herculem ſtringentem manibus angues immiſſos et nouercalibus odijs. [Eliſerit) Præfocauerit. [Troianamque) Vt ſupra diximus, Troiam Hercules euertit propter negatos ſibi à Laomedonte equos diuino ſemine procreatos, & Heſionæ nuptias, quam à Ceto liberauerat, necato eius patre

Herculis fabula.

POE. Dixerat; Hercules bicolor cum populus vmbra
Velauitque comas, folijſque innexa pependit;
Et ſacer impleuit dextram ſcyphus. ocyus omnes
In menſam læti libant, diuoſque precantur.
Deuexo interea propior fit veſper Olympo:
Iamque ſacerdos, primuſque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salij ad cantus, incenſa altaria circum
Populeis adſunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus, ille ſenum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferant, vt prima nouercæ
Monſtra manu, geminoſque premens eliſerit angueis:
Vt bello egregias idem diiecerit vrbes
Troianamque, Oechaliamque: vt duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo fatis Iunonis iniquæ
Pertulit. tu nubigenas inuicte bimembres
Hyleumque, Pholumque manu, tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem:
Te Stygij tremuere lacus, te ianitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento:
Nec te vllæ facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circunſtetit anguis.
Salue vera Iouis proles, decus addite diuis:
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.

Laomedonte. Sanè Critici fruſtra culpant Virgilium, ꝙ præſentibus Troianis laudari introduxit excidium, non reſpicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid ſubtrahere ſacrilegum eſt. [Oechaliamq.) Eurythus rex Oechalię Iolam filiam denegauit Herculi ante promiſſam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megæram vxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis inſtinctu. Vnde iratus Hercules ꝓpter nuptias ſibi denegatas, euerſa ciuitate interemit Eurythum, & Iolem ſuſtulit. [Mille labores rege ſub Euryſtheo) Cuius aſperrima imperia ſuſtinuerat Hercules voluntate Iunonis. Nam hoc eſt quod dicit Fatis Iunonis.i. voluntate. [Nubigenas) De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt ſupra diximus. [Hylæumque, Pholumque) Hylæum Theſeus interemit. Pholus vero Herculem ſuſcepit hoſpitio eo tempore quo ad expugnãdos Centauros eſſet profectus. Lucanus, Hoſpes & Alcidæ magni Phole. Vnde apparet per poëticam licentiam nomina eſſe pro nominibus poſita. [Creſſia mactas prodigia) Mactas bene ad leonem quam interemit refertur. Nam Cretenſem taurum non mactauit, ſed incolumem ad Euryſtheum perduxit. Vno tñ verbo vtrunque ſæpe concluditur. aliquoties vna pars, vt Diſce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex alijs. [Nemeæ ſub rupe) Nemea ſilua eſt vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem. Nemea autem anapæſtus eſt, nam & ne, & me, breues ſunt. [Stygij tremuere lacus) Inferni, quo tempore deſcendit ad rapiendum Cerberum. [Oſſa ſuper recubans) Aut ad terrorem dictum eſt, aut certe illud eſt quod etiam ſupra

diximus Cerberum eſſe terram, quæ corpora ſepulta conſumit. Nam inde Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος. Alij pueriliter volunt a Cerbero Amphitryonis oſſa côſumi, qui iuſſu terræ ſoli Stat. deſcendit ad inferos. [Semeſa cruento,) Semeſum non dicimus ſicut nec eſum. nam eſum facit & comeſum. [Nec te vllę facies.) Facies. i. ſpecies, more ſuo. [Ipſe Typhoëus arduus, arma tenês) Et hoc poetice. nam ſi interemit Centauros, quemadmodum ê gigantum interfuit prelio, qui ante innumeros annos fuiſſe dicit? [Non te rationis egentem) Liptotes figura. nam minus dixit, & plus intelligimus. hoc. n. dicit, Prudentiſſimum te non circumuenit [Lernæus Anguis). i. Hydra. [Turba capitum) Et eſt talis figura, qualis munera nec ſperno. [Vera Iouis proles) Nullus. n. humano ſanguine procreatus talia perficeret. [Dexter adi) . i. propitius. [Pede ſecundo) Omne proſpero.

ASCENSIVS.

DIXERAT, Herculea bicolor cum populus vmbra, Velauitq. comans, ſpolijsq. innexa pependit, Et ſacer impleuit dextram &c.) Recitat quo ritu, & quo carmine, Herculea ſacra inſtaurata ſunt. De qua re hoc ſolum eſt Donati. [Secunda) . i. proſpera. Ordo igitur eſt. Dixerat. ſ. Euander, cum. i. quando, populus. i. arbor illa, bicolor. i. duorum colorum. ſ. ſubalbi interiorecus: & ſubnigri extrinſecus, hoc eſt corona populea, velauit. i. cooperuit in morem veli comas. ſ. eius, & ceterorum vmbra Herculea. i. qua Hercules, refocillatus erat, hoc eſt populea, & pependit innexa folijs. i. habens folia innexa, ſeu frondeis innexas, hoc eſt implicatas & inſertas, & ſcyphus. i. poculum magnum, ſacer. i. Herculi ſacratus, impleuit dextram. ſ. Euandri libaturi vina. Oês. ſ. Arcades, & Troiani, qui ſacris intererant, libant ocyus. i. celeriter, in menſam. i. ſm ordinem menſæ, cui allibant, aut fundunt in menſam libantes, & precantur. i. inuocant diuos. Veſper. i. ſtella veſpertina, quæ & Heſperus, & Veſperus & Veſperugo dicitur, hic inter ea propior. i. vicinior, & hoc Olympo deuexo. i. cœlo in noctem inclinato, aut, vt ſit datiui caſus, ſit propior. i. appropinquat, olympo deuexo. i. deorſum vexo, hoc eſt cœpit occidere, & occaſum apparere, nam Veſper, videtur in occaſu, Lucifer, in ortu, & ſacerdotes ibant iam. ſ. more ſolenni, & Potitius, primus. i. ſacerdotium, cincti pellibus in morem. ſ. ſacerdotum, ſacrificantium, & gerebant flammas, & inſtaurant. i. innouant, & in ſtatum priorem reponunt, epulas. ſ. ſolenneis, & ferunt. i. afferunt, dona grata menſæ ſecundæ, quæ pomorum erat, aut quia in ſacrificijs illis, binis menſis carnium vtebantur, altera ante hymnos, altera poſt hymnos, aut potiſſimum quia propter aduentum Troianorum duplicabant ſacrificia, vnde dixit, Inſtaurant &c. nihil. n. de pomis meminit, vnde ſubdit, & cumulant. i. augmentât aras, hoc eſt reddunt extra lancibus oneratis. i. oppletis, pondere, & onere magno. Tum. i. deinde. Salij (qui propriè ſacerdotes Martis ſunt, poſtea Romæ a Numa inſtituti). i. ſacerdotes, more Saliorum, cû hymnis ſaltantium, adſunt ad cantus. & circum altaria incenſa, euincti tempora. i. habentes tempora euincta, ramis populeis. i. populi arboris, Herculis ſacræ, vnde in Buc. Populus Alcidæ gratiſſima, & hic. i. alter, erat chorus. i. cœtus, canentium, & trepidantium iuuenum, ille. i. reliquus erat, ſup. chorus ſenum, qui ferût. i. efferunt, & extollunt carmine. i. hymno rhythmico, laudes Herculeas. i. Herculanas, aut ipſius Herculis, & facta, ſup. Herculana. i. egregia facinora eius, videlicet, vt. i. qualiter. ipſe premens. i. côprimens, manu eliſerit. i. ſtrangulauerit: prima monſtra nouercæ. ſ. Iunonis: que, pro. i. angueis, geminos. i. duos, & pares. (Id. n. factum Herculis, quod adhuc in cunis iacens geſſit, principium laborem eius fuit) & vt. i. qualiter. ſ. Hercules, aut Alcides, diſiecerit, bello. i. expugnatione, vrbes egregias. ſ. Troia ſub Laomedôte, vnde in x. Satis vna, ſuperq. vidimus excidia, & captæ ſuperauimus vrbi, & Oechaliam. ſ. vrbim Euriſthei regia. & . i. qualiter, ipſe pertulerit. i. perpeſſus ſit, mille. i. valde multos, duros labores. i. alios, ſub Euriſtheo rege, qui eum iuſſu Iunonis ad talia impulit, ac miſit: fatis. i. voluntate Iunonis iniquæ: canentes, ſup. in hanc formam, io, ô Hercules inuicte tu mactas. i. occidis manu, nubigenas. i. Cêtauros, ab Ixione è nube genitos, bimembres. i. duplicium membrorum, quia vmbilico tenus equina habebant membra: & ſuperna, humana. quod fictum putatur, quia primi in equis conſpecti, talis formæ a longe videntibus cenſebantur: nubigenas, inquit Hylæum, & Pholum, gigantes illos: tu, ſup. auſers prodigia. i. môſtra, Creſſia. i. Cretenſia, videlicet taurum indomitum, & tu mactas leonem vaſtum. i. valde amplum, ſub rupe Nemeæ. ſ. ſiluæ, in Peloponneſo, vt Beroald. docebit. Lacus Stygij tremuere. i. tremuerunt te cum tremore, cum. ſ. ad inferos deſcenderas Pirithoum liberaturus: vnde Cerberum abſtraxit: vnde addit, ianitor. i. cuſtos ianuæ, Orci. i. inferni, omnia regêtis, ſ. Cerberus, recubans ſuper oſſa, quia carnes deuorauerat, vnde & carniuorus dicitur, ſemeſa. i. ſemi abſumpta, ſup. in antro, cruento. i. cruore, & ſanie aſperſo, ſup. tremuit te. Nec vllæ faciea. i. ſpecies, & figuræ monſtrorum, ſup. tremuerunt te, ipſe Typhoeus. ſ. gigas a Ioue fulmina proſtratus, non terruit, pro non terruiſſet, te, etiam ſi in bello giganteo affuiſſes, aut quem etiam affuiſſe cenſent, putantes eundem eſſe, Martem, & Herculem. Mars autem in bello gigâteo fuit, ſed quomodo Alcmenæ filius dicetur, Mars? dicemus ergo poetice dictum aut eundem Herculem prius fuiſſe, non. n. labores Herculis, omnes vni conuenire poſſunt. nec placet, ſi dicatur Typhoëus viſus, ſub Inarime monte, aut (vt Ouid. vult) ſub Aetna, quia illic religatus iacet. hic autem eſt, arduus tenens arma. Anguis Lerneus. i. Hydra (quæ in Lerna palude exiſt) circumſtetit te turba. i. multitudine capitum, non egentê rationis. i. non exanimatum, nec confuſum animo, ſed prudentiſſimum, & circumſpectiſſimum. Igitur, ô ſup. Hercules, addite diuis decus. i. ornamentum, ſalue, exiſtens vera ſoboles Iouis, & adi. i. aggredere in auxilium veniendo, pede ſecundo. i. proſpero, nos, & tua ſacra. Beroal. de Nemea, dicit in Seruium ſic, Nemea, ſilua eſt in Peloponneſo, inter Cleonas, & Phliuntem, in qua, Argiui, ſacra celebrare conſueuerunt, quæ, Nemea cognominantur, vt auctores ſunt Strab. &c. Diodorus, Thibæ vero ſunt, in Bœotia, maximo interuallo, à Nemea ſilua diſiunctæ.

VARIA LECTIO.

ET ſacer impleuit dexteram ſcyphus) In lib. aliquot antiq. legere eſt. Et dextra impleuit ſanctus ſcyphus. [Flammasq. gerebant) In lib. aliquot antiq. Flammamq. ferebant, legitur. [Euincti tempora) In lib. aliquot antiq. Et vincti legitur. [Hic iuuenû chorus, ille ſenum,) In nonnullis lib. Atq; ſenum, legitur. [Diſiecerit vrbes) In vetuſtis aliquot libris, Deiecerit, legitur. [Nemeę ſub rupe leonem) In Rom. lib. Nemea, legitur.

SERV. SVper omnia Caci) . i. hoc factum laudant vltra omnia. Et ſic eſt dictum, Vt eſt, Et te ſuper omnia dona Vnum oro. Et bene quatorum ad ipſos pertinet, rem maiorê & veliorem ſeruare poſt omnia. [Obſitus æuo) Aetate inuolutus, et Terentius, Annis pannisq. obſitus. [Facilesque oculos fert omnia circû) Phyſici dicunt ex vino mobiliores oculos fieri. Plautus: Faciles oculos habet. i. mobiles vino. [Capiturq́ locis) Delectatur. i. vno loco diutius tenetur. [Romanæ conditor arcis.) Conditor Pallanteæ, vbi nunc palatium eſt, quod nôc ſ rerum caput eſt, ſed tenet rerum omniû principatum. [Hęc nemora indigenæ Fauni) Indigene. i. inde geniti. Et ſciendum ſecundum Heſiodi theogoniam primo deos genitos, inde hemitheos, poſt heroas, inde homines innocentes, vltimo ſceleratos, quem hic nunc ordinê ſeruat. [Truncis, & rupto robore nata) Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos aut in cauis arboribus, aut in ſpeluncis manebant, qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati. [Neque cultus erat. i. nullam ſui curam habebant.

POE. Talia carminibus celebrant, ſuper omnia Caci
Speluncam adijciunt, ſpirantemq́ue ignibus ipſum
Conſonat omne nemus ſtrepitu, collesq́ue reſultant,
Exin ſe cuncti diuini rebus ad vrbem
Perfectis referunt. ibat Rex obſitus æuo;
Et comitem Aeneam iuxta, natumq́ue tenebat
Ingrediens, varioq́ue viam ſermone leuabat.
Miratur, facilesq́ue oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis, & ſingula latus
Exquiritque, auditq́ue virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanæ conditor arcis:
VE. Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæq́. tenebât,
Gensq́ue virum truncis. & duro robore nata:
Queis neq; mos, neq, cultus erat: nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:

Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regis exul ademptis.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit, hic quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureaque, vt perhibent, illo ſub rege fuere
Secula. ſic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Tybris:
A quo poſt Itali fluuium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita & deus auctor Apollo.

bant. [Componere opes) Reſeruare, ordinare. [Parcere, parto) De die, inquit, viuebãt, nec iuuenta ſeruabant. [Rami, atque aſper victus venatus alebat) Cognato quodammodo victu alebãtur, aut venatu mõtium, aut arborum ramis. [Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo) Hoc dicit ſecundum poëticum morem. Nã Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iuppiter filius bello pepulit. Hic fugiens, ab Iano eſt ſuſceptus, qui regnabat in Italia, quem cum docuiſſet vſum vinearum, & falcis, in partem eſt admiſſus imperij, & ſibi oppidum fecit, poſtea ſuum cepit imperium. [Is genus indocile) Pro indoctum. nam indocile eſt quod penitus non poteſt diſcere, indoctum, quod nondum didicit. Hos autem dicit compoſitos, vnde apparet quia indocile dixit pro indoctum. Hoc autem eſt quod dixit Cic. in j Rhet. Feros adhuc homines magni cuiuſdam viri oratione compoſitos. [Legeſq. dedit) Atque dixit, Haud vinclo, nec legibus æquam. ſed intelligimus Saturnum dediſſe leges quibus adeo obtemperauerunt, vt iam ita per naturam ſine legibus viuerent. [Latiumq. vocari maluit) Bene Maluit. nam Saturnia dicta eſt, vt, Et nomen poſuit Saturnia tellus. Et Virg. Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit. Varro autem Latium dici putat, quod latet Italia inter præcipitia Alpium, & Apennini. [Sic placida populos in pace regebat) Vt merito aurea ſecula crederentur. [Decolor ætas) Vitioſa. in omni.n. vitioſo corpore ineſt peſſimus color. Et alludit ad naturam metalli, quam cernimus diſcolorem, nec immerito. ſupra enim dixerat Aurea ſecula, ideo nunc dicit, Aetas decolor. [Tunc manus Auſoniæ) Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut aduenæ, aut conuenæ, indigenæ ſunt inde geniti, vt de Faunis dixit. aduenæ, de vno loco venientes, vt Saturnus. conuenæ, de diuerſis, vt Auſones, & Sicani. Sicani autem ſecundum nonnullos populi ſunt Hiſpaniæ, à fluuio Sicori dicti. Lucan. Heſperios inter Sicoris non vltimus amnis. Hi duce Siculo venerunt ad Italiam, & eam tenuerunt excluſis Aboriginibus. Mox ipſi pulſi ab illis quos ante pepulerant, inſulam vicinam Italiæ occupauerunt, & eam Sicaniam à gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt. quanquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem veniſſe, & ab eo eſſe Italiam appellatam. [Immani corpore Tybris) Hic Tuſcorum rex fuit, qui iuxta hunc fluuium pugnans cecidit, & ei nomen impoſuit. Alij volunt iſtum ipſum regem latrocinatum eſſe circa huius fluminis ripas, & tranſeuntibus crebras iniurias intuliſſe. Vnde Tybris, quaſi ὕβρις dictus eſt, ἀπὸ τῆς ὕβρεως. i. ab iniuria. Nam amabant maiores, vbi aſpiratio erat, s, ponere, vt ἑπτὰ, ſeptem, vel, ſ, vt ἑλένη, ſelena. Alij vt ſupra diximus, volunt eos qui de Sicilia venerunt, Tyberim dixiſſe ad ſimilitudinem foſſæ Syracuſanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & Athenienſes iuxta ciuitatis murum. Nam quod Liuius dicit, ab Albano rege Tyberino Tyberim dictum, non procedit, ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. [Albula nomen) Antiquũ hoc nomen a colore habuit. [Me pulſum patria) Aut, vt diximus ſupra, propter parricidium, aut certe oraculorum neceſſitate cõpulſum. [Pelagique extrema) Per extrema pelagi actum. aut, vt dicit Donatus, per pelagus extrema ſequentem, aut pelagi aduerbium. [Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum) Secundum Stoicos locutus eſt, qui naſci & mori fatis dant, media omnia, fortunæ. Nam vitæ humanæ incerta ſunt omnia, vnde, Et miſcenit, vt quaſi plenum oſtenderet dogma. Nam nihil tam contrarium eſt fato quam caſus, ſed ſecundum Stoicos dixit. [Egere) Coëgerunt, vt quaſi oſtendat inuitum. [Carmentis nymphæ monita) Matris eius. Nymphæ autem matrem dicit. Nam græca ſponſa νύμφη dicitur. Hæc autem non vere Nimpha fuit, ſed vaticinatrix. [Auctor) .ſ. oraculorum.

ASCENSIVS.

TALIA carminibus &c.) Recitat quomodo peracto ſacrificio, & re diuina, Euander Aeneam è luco, in regiam ſuam perduxit, qui intereundum, ſingula loca diſquirit, eoq. tendit, Euandri interrogati reſponſio, vt locus vbi Roma poſtmodũ condita eſt, dijs ſemper gratus, acceptuſque fuiſſe demonſtretur. Recitat præterea Euander, aduentus ſui in Italiã cauſas. De quibus hoc ſolum memoratu dignũ ex Donato dicunt decerptum. [Me pulſum) Non ſua culpa patria caruiſſe, ſed fatorũ demonſtrat, quæ vt dicit, ſunt inſuperabilia. [Matris) Nam & mater, & dea, quæ contra pietatis meritum monere filium non poſſet. Hæc ille. Ordo autem eſt. Sacerdotes, & iuuenes, ceterique qui in ſacris interarant, celebrant .i. celebria faciunt, carminibus talia .ſ. facinora Herculis, & adijciũ: ſuper omnia, .i. poſt omnia, aut præcipue, ſpeluncam Caci .ſ. ab Hercule, expugnatam, & ipſum .ſ. Cacum, ſpirantem .i. emittentem anhelitum, ſupp. cum ignibus .i. ſimul ignes, omne nemus conſtat .ſ. canentibus per ſonum Echus, & colles reſultant ſtrepitu .ſ. ſaltantium & pſallentium. Exin .i. ex eo loco & tempore, omnes referunt ſe ad vrbem, rebus diuinis perfectis .ſ. poſtquam res diuinæ eſſent perfectæ (Rea) .ſ. Euander, obſitus æuo .i. annoſus ibat .ſ. in vrbem, & ingrediens tenebat Aeneam comitem .i. comitantem, & natum .i. filium ſuum Pallanta, iuxta .ſ. incedentem, & leuabat viam .i. onus itineris, & moleſtiam viæ, ſermone vario .i. de varijs rebus, vnde in Mimis Publij comes facundus in via pro vehiculo eſt. Aeneas miratur .ſ. omnia, & fert oculos faciles .i. mobiles, & agiles, ac vacantes, faciliter circum omnia .ſ. quæ occurrebant & capitur .i. delectatur, & afficitur, locis .i. amœnitate locorum, & ipſe lætus .i. voluntate affectus, exquirit ſingula .i. ſingulas res, & audit .ſ. ab Euandro, abs quo diſquiſiuerat, monumenta .i. veſtigia, indicia relicta, ad memoriam veterum virum, pro virorum Priſcorum. Tum .i. tunc: Euander rex conditor .i. primus ædificator arcis Romanæ .i. palatij, quod arcis loco habetur, propter rerum principatum, quamuis tunc Palanteum vocaretur, inquit, ſup. indigenæ .i. inde geniti, & qui aliunde non aduenerant, vt Fauni, & Nymphæ, tenebant hæc nemora .ſ. dum ipſe illuc adueniret & gens .i. genus, aut generatio, virum, pro virorum, nata robore duro, aut in robore .i. in trũco arboris vetuſtate exeſo, & id ſecundum hiſtoriam, aut de robore, & id ſecundum fabulam, aut vulgi opinionem, quam ſæpe poëtæ ſequuntur. vt admirationem faciant, non quod ſic eſſe credant. Quis .i. quibus, viris, aut gentibus, neque erat mos .i. conſuetudo conuiuendi ab antiquo inſtituta, neque cultus .ſ. ſui, atque agrorum erat, nec norant iungere tauros .i. ad iugum, vt arẽt, aut currum trudant, aut componere .i. congerere, & accumulare, opes .i. diuitias, aut parcere parto .i. ac iuſtio huc eſt in diem viuebant, non cogitantes de craſtino, ſed rami, ſupp. alebant eos .i. baccæ, & acini ſiluestres, & venatus aſper .i. difficilis exercitationis, alebant eos, ſup. victu. Saturnus venit primus .ſ. in Italiam, ab Olympo æthereo .i. de cœlis, cum eius originem neſciebant, aut ab Olympo, monte Cretæ, æthereo .i. ſublimi, fugiens arma Iouis .ſ. filij ſui, & exul ademptis .i. ablatis à filio regis .ſ. quæ poſſederat. Is .ſ. Saturnus, compoſuit .i. congregauit, genus .ſ. hominum, indocile .i. indoctum, aut difficulter docile, ac diſperſum altis montibus (Videmus quàm manifeſtarius fuerit illorum error. Nam ſi Saturnus, primus deorum fuerat, imò primus hominum, mirandum quos populus in Italia inuenerat, quos ne in Creta dereliquerat, ſed philoſophi non minus errantes, putauerũt è limo ſole calefacto, quaſi per putrefactionem, vt nonnulla animalia procreantur, procreatos primos homines) & Saturnus dedit leges .ſ. ijs populis, quos illic offenderat, & maluit vocare Latium, ſcilicet quam ſuo, aut priſtino nomine, quod illi erat, quoniã ipſe latuiſſet in his oris .i. regionibus, tutus .ſ. a filio, & ſecula aurea fuerunt) vt perhibent .i. vt plerique omnes atteſtantur) ſub illo rege .ſ. Saturno, regebat enim ſic populos in pace placida, vt .ſ. aurea cenſerentur ſecula, donec ætas deterior .i. minus bona, & decolor .i. degeneratus à colore auri, paulatim .i. per paulum, hoc eſt ſucceſſiue, & .i.

 ſimul,

ſimul.rabies belli,& amor habendi .ſ. diuitias, & opes, ac regna ſucceſſit.ſ.in locū placidæ pacis,& parſimoniæ, ac aſperi victus. Tum.i.deinde,manus Auſonia.i.ab Auſone, Vlyſſis ſi io denominata,& gentes Sicanæ.i.Siculæ,venere.i.venerunt,ſup. in Italiam, & tellus Saturnia.i à Saturno primum recta, & denominata,poſuit.i.depoſuit,nomen .ſ. vetus,accipiendo .ſ. nouum,vnde Itali Oenotrij, Auſonij,Latini,Heſpatij, Arunci,Sabini,Tyrrheni,Etruſci,Tuſci.& alijs multis nominibus,pro diuerſis temporibus & locis appellati ſunt. Tum.i.deinde,ſup venere reges,& Tybris,ſup. præcipua,vt ſe paret,mora ſuo principam a cæteris, aſper.i.acer,immani.i.valde magno corpore,à quo nos Itali diximus,poſt.i.poſtea,fluuium cognomine .i. cognominatum,nā Tyberis aut Tybris dicitur: Albula vetus ſ.nomen,aut Albula vetus .i. fluuius antiquiſſimus, qui nunc Tyberis dicitur, & tunc ab albedine aquarum,Albola dicebatur,amiſit verum nomen .i. nomen ei ea te conueniens. Fortuna omnipotens .ſ. ſecundum Epicureos, de quibus Iuuen. Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponant,& fatum ineluctabile,ſecundum Stoicos, qui dicunt contra fatum inanem eſſe luctam,poſuere his locis me pulſum patria.ſ mea,oraculorum neceſſitate,nam parricidium non conſceratur,& ſequentam extrema.ſ peſſima quæque,& duriſſima pelagi .i. quæ in pelago pati ſolemus, vnde in tertio, Viuo equidem,vitamq. extrema per omnia duco. que,pro &,monita matris.ſ.meæ: Carmentis nymphæ .i. ſponſæ,ac vatis nymphis æquiparandæ,tremenda.i.reuerenda,& cum religione ſuſcipienda,& Apollo deus,auctor.ſ.monitorum,& oraculorum matris, egere.i.compulere,ſup. me,ad hæc loca, aut ſubſidera his locis.

NEC iungere)In aliq antiq. Neque particula ea ter repetita: Quis neque mos, neque cultus erat, neque iungare tauros. [Aureaſque,vt perhibent,illo ſub rege fuerunt Secula) Veteres lib. ferè omnes legunt, Aurea quæ perhibent. In aliquot vero lib. legere eſt, Aureaqua perhibent illo ſob rege fuiſſe Secula. [Tum manus Auſonia) In Rom. lib. Auſoniæ, legitur. VARI LEC.

COEL. RHOD.

QVOD in cęlo ſol & luna,ipſum id ſunt in homine oculi, Sol & luna duo mundi lumina, oculi certiſſima in carne ſidera fulgente ſublimi, ſplendore micantiſſimo inferos colluſtrant, perinde ac in ſtatione ſpeculatores interdiu noctuq. nobis excubantes. Quibus mira voluptatis accedit celeritas,vnde nobiliſſimo poëtæ lib.viij.oculi nuncupantur faciles,etiam ſi vino id contingere nimio haud ita multum videntes opinentur nonnulli. Certa Aſtronomicon primo M.Manilius ait. Circunfer faciles oculos vultumq per orbem. Addunt ſcientiſſimi,oculorum ſplēdorem ingenij præferre ſolertiſſimum acumen.Quod ipſum in pupillis color indicet glaucus. Quo augmento ſapientiæ Pallas dea Glaucopis creditur cognominata. Quod ad faciles oculos ſpectat, vtique io lib. De venatione Xenophon canum oculos faciles nuncupauit. Virgilij carmen. Miratur,facileſque oculos fert omnia circum.

POE. Vix ea dicta:dehinc progreſſus monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam.
Quā memorant nymphæ priſcū Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Palanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Aſylum
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal
Parrhaſio dictum panos de more Licæi.
Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturq́ue locum: & letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim ſilueſtribus horrida dumis.
Iam tum religio pauidos terrebat agreſtes
Dira loci: iam tum ſiluam, ſaxumq́ue tremebant.
EV. Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collē,
(Qui deus,incertum eſt) habitat deus: Arcades ipſum
Cradunt ſe vidiſſe Iouem, cum ſæpe nigrantem
Aegida concuteret, dextra, nimboſq́ue cieret.
Hæc duo præterea diſiectis oppida muris,
Relliquias, veterumq́ue vides monimenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnie nomen.

SERV. MOnſtrat & aram,) Quam matri fecit ea iuncta.Eſt autem iuxta portam quæ primo à Carmento Carmentalis dicta eſt, poſt Scelerata à Fabijs recenſis viris, qui per ipſam in bellum profecti,non ſunt reuerſi. [Vatis fatidicæ) Bene addidit fatidicæ. nam vatem & poetam poſſumus intelligere. Vnde ſolum plenum non erat Ergo tale eſt,vt illud in Saluſtio, In tugurio mulieris ancillæ.Non quia mulieris,ſtatim & ancillæ Si autem ancillæ, ſtatim & mulieris.[Quæ prima) Quæ poſtea etiam Sibylla dixit. [Nobile Pallanteum) Futurum.ſ ſicut & Aeneades.[Aſylum Rettulit,) Poſtquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes inſidias eorum quos auos afflixerat Athenis,ſibi primi Aſylum, hoc eſt templum miſericordiæ collocauerunt, vnde nullus poſſet abduci. quod etiam Statius dicit, vt, Herculeos fama fundaſſe nepotes. ideo ait,Quem Romulus acer Aſylum. [Rettulit) Hoc aſt fecit ad imitationem Athenienſis Aſyli,quod ideo Romulus fecit,vt haberat aduenas plures, cum quibus conderet Romam. Iuuen. Et tamen vt longe repetas, longeq́ue reuoluas, Numam ab infami gentem deducis Aſylo.[Gelida monſtrat ſub rupe Lupercal) Sub monte Palatino eſt quædam ſpelunca, in qua de capro luebatur.i.ſacrificabatur. vnde & Lupercal dictum nonnulli putant. Alij quòd illic lupa Remum & Romulum nutriet. Alij (quod eſt veriſimilius) locum eſſe hunc ſacratum Pani deo Arcadiæ. Cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus. Et dictus eſſe Lycæus quod lupos non ſinat in oues ſæuire.Ergo ideo & Euander deo gentis ſuæ ſacrauit locum,& nominauit Lupercal, quod præſidio ipſius numinis, lupi à pecudibus arcerentur. [Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi) Ordo eſt, Monſtrat Lupercal Panos Lycæi dictum de more Parrhaſio, id eſt oſtendit Lupercal Panos Lycæi dicatum ea more Arcadico. Nam Parrhaſia, Arcadia eſt. [Dictum) Dicatum, conſecratum. [Panos Lycæi) Huius Panos, genitiuus eſt græcus. & Panos Lycæi ſic dictum eſt, vt Iouis Olympi, Apollinis Delphos. [Sacri monſtrat nemus Argileti) Sacri, execrabilis. Sanè Argiletum, quaſi Agri lætum multi volunt à pingui terra,alij à fabola. Nam Euander Argum quendam ſuſcepit hoſpitio.qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente ſocij intellexerunt, & Argum necarunt. Cui Euander & ſepulchrum fecit,& locum ſacrauit, non quod ille merebatur, ſed hoſpitalitatis cauſa. Bene autem in hac re Euander immoratur, & docet cauſas ne apud hoſpitem veniat in ſuſpicionem. Ergo Argiletum ab Argo illic ſacrato & ſepulto.[Teſtatur locum,) Iurat non ſua culpa iura hoſpitij eſſe violata [Aurea nunc,)Nunc ad verum que pertinet,& ad aurea, & ad Tarpeiam ſedem. nam Tarpaia ſedes dicta eſt a Tarpeia virgine. cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret & Tarpeio cuidam dediſſet arcem tuendam,eius Tarpeia filia aquarum profacta in hoſtes incidit, quam cum hortarentur ad proditionem, illa pro præmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarum.i.armillas. Facta itaque arcis proditione,hoſtes ingenioſa mora,promiſſa ſoluerunt. Nam ſcuta.i.ſiniſtrarum ornatum, ſuper illam iacientes eam luce priuarunt, quæ illic ſepulta, Tarpeiæ ſedi nomen impoſuit. [Religio) .i. metus ab eo quod mentem religet dicta religio. [Dira) Magna,vt, An ſua cuique deus fit dira cupido?[Hoc nemus,) Bene vbique Nemus dicit. nam tunc ædificia non erant. [Ipſum Cradunt ſe vidiſſe Iouem,)In hoc.ſ.nemore.Sanè ad illud alludit,quod primi dicuntur Iouis templa fec ſſe,nec enim longe ſunt à monte Olympico, vnde eos dicit locum vidiſſe, & quod ipſi ſunt προσέληνοι, id eſt ante Lunam creati,vt Statius,Arcades aſtris,Lunaq́ priorea, licet dicat Saluſtius primo Cretenſes inuaniſſe religionem, vnde apud eos natus fingitur Iuppiter. [Aegida concuteret,) Hic diſtinguendum. nam ægida,id eſt pellam Amaltheæ capreæ, à qua nutritus eſt, in ſiniſtra Iuppiter tenet. [Dextra, nimboſq́ue cieret) Et de dextra fulmina cum moueret. nam modo nimbos pro fulminibus poſuit, quæ de dextra iacit. Aegidis autem concuſſio commouet pluuias. [Diſiectis oppida muris,) Vnum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetuſta. [Monimenta virorum) Hoc ſermone oſtendit etiam Saturnum virum fuiſſe.

ASCENSIVS.

VIX ea dicta) Docet quomodo, deinde oſtendit loca, in quibus nunc eſt Roma, etiam nunc religioſa, & veneratione digna. Vnde dicit Don. ſic. (Cecinit quæ prima) Magnum argumentum, quod dea fuerit, & fatidica. Cum prima recinerit Aeneadas futuros magnos, & Pallanteum futurum nobile. (Lucú) Qui poſtea a Romulo, Aſyli nomen accepit. (Lupercal) Vnde Luperci, & lupercalia dicuntur. (Argileti) Ab Argo, qui ex hoſpite factus eſt inimicus, vnde non erat pudendum, ſi hoſpitem talé interemiſſet, qui hoſpitalis religionis oblitus fuiſſet. Ducit oſtendendo, non autem ambulando, nam ſenex, Ardua non aſcendiſſet, veſpertino tempore. Hæc ille. Ordo eſt. Ea .ſ. quæ dicta ſunt, vix, ſup. erant dicta, & ſup. Euander, progreſſus.i. procedēs, aut poſtquam proceſſerat, monſtrat & .i. etiam, aras. ſ. dicatā Carmenti, & portam quam memorant .i. in memoriam reuocando nominant Carmentalem, Romano nomine. ſ. ſicut ipſam poſtea Romani nominarunt, appoſitorie, priſcum honorem Carmentis nymphæ, & vatis .i. poētrix, & cantatricis, fatidicæ. ſ. etiam vaticinantis, & fata enunciantis, aut ſi legendum eſt, qua, ordo eſt, quam .i. per quam portam memorant priſcum honorem Carmētis nymphæ vatis fatidicæ, quæ cecinit prima futuros. ſ. in Italia, Aeneadas .i. viros ab Aenea oriundos, magnos. ſ. ſine comparatione, vt ſunt Iulios, & Auguſtus, & primus Romulus, & Pallanteum, ſup. futurum, nobile. ſ. per acceſſionem Aeneadarum. Et monſtrat, ſup. hinc locum .i. inceduam ſiluam, quia ſacram, ingētem .i. valde magnum, quem Romulus acer .i. ſtrenuus, vindex in Amulium, & fratrem, retulit .i. in moram Aſyli Athenienſis effecit, Aſylum .i. talem, vt ab eo nemo abſtrahatur. ſed immunitatem haberet, quam nunc Phanis ſacris, & ſacris virginis conſecratis, Chriſtiana concedit religio, & monſtrat ſub rupe gelida Lupercal .i. locum, ſic dictum, aut abluenda capra, aut a lupa Romuli & Remi nutrice, vt docet Seruius. dictum .i. appellatum ſic, de more Parrhaſio .i. Arcadico, Panos. ſ. dei Arcadum (vnde in Bucol. Pan deus Arcadia mecum ſi iudice certet) Lycæi .i. monte Lycæo, qui in Arcadia eſt, verſari ſoliti. Necnon .n. etiam, monſtrat nemus Argileti .i. illius loci, à leto .i. morte, Argi hoſpitis, ſic dicti, ſacri .i. ipſi hoſpiti, interempto conſecrati, in recompenſam vitæ, & teſtatur .i. obteſtatur, locum .i. loci conſecratione ſe immunem à leto hoſpitis, & docet letum .i. necem, hoc eſt cauſam, & formam necis, Argi hoſpitis .ſ. ſui, & ducit hinc ad ſedem Tarpeiam .i. quę poſtea Tarpeia dicta eſt, à Tarpeia virgine, & pro .i. capitolia, a capite dicta, aurea nunc .i. quæ nunc .i. tempore noſtro (inquit Poeta) ſunt aurea, olim .i. tunc, tunc horrida ſilueſtribus dumis, hoc eſt penitus inculta, ab hominibus, ſed ita .i. magna, & terribilis religio loci, tenebant iam tum .i. tunc temporis, agreſtes pauidos. ſ. rerum diuinarum, quia ignorantium, ſtupor .n. & pauor, ex ignorantia ſæpe rerum proueniunt, dum .ſ. maiora, aut magis verenda quæ ignoramus, quam ſint putamus, & tremebant .i. religioſe obſeruabant iam tum, ſiluam & ſaxum .i. rupem, vbi poſtea Tarpeia, arx, & capitolium erat, ſup. Euander, inquit deus, ſup. aliquis, ſed ſup. incertū eſt quis deus, habitat hoc nemus, & ſup. hunc collem, vertice frondoſo .i. habentem verticem frondoſum, Arcades .i. ij qui mecum ex Arcadia venerunt, credunt ſe vidiſſe ſup. in hoc nemore, ipſum Iouem, vnde in capitolio poſtea Iuppiter, & Minerua colebantur, cum .i. quando, cōcuteret ſæpe. ſ. ſiniſtra, Aegida .i. pellem Amalthea capreæ nutricis ſuæ, nigrantem .i. ſubnigram aut de longe viſam, aut propter nubeis & tonitrua quæ illic concitabat, nigrantem dicit, vnde addit, & cum cieret .i. concitaret, dextra .ſ. manu, nimbo .i. nubeis ventoſas, quas ſæpe tonitrua concomitantur. Præterea, tu vides hæc duo oppida .i. quæ olim erant oppida, muris disiectis .ſ. nunc .i. reliquias & monumenta veterum virorum .i. quę antiquiſſimi viri reliquerant monumenta ſui. Ianus pater condidit hanc vrbem .ſ. quæ nunc diruta eſt, & nomen fuerat huic .ſ. vrbi à Iano conditæ, Ianiculum. Saturnus condidit hanc .i. aliam vrbem, & nomen fuerat .ſ. tunc, illi .ſ. vbi, a Saturno conditæ, Saturnia.

VARIA LECTIO.

NOBILE) In Rom. lib. legitur, Nomine. (Et letum) In lib. aliquod legere eſt, Et morem. (Iam tum ſiluam,) In Rom. Siluas. In quibuſdam alijs, Iamiam ſiluam. (Vrbem,) In lib. aliq. antiq. Arcem, non, Vrbem, legas.

SERV. PAſſimque armenta videbant) Quæ poſt mortem Caci paſſim nullo timore vagabant. (Romanoque foro) Romanū forū eſt, vbi nunc roſtra ſunt. (Lautis mugire carinis) Carinæ ſunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templū Telluris. (Lautas) Autem dixit, aut pp elegantiam ædificiorum, aut pp Auguſtum, qui natus eſt in cunis veteribus, & nutritus eo lautis carinis. (Victor Alcides ſubijt) οἰωνιστικῶν. i. bonū omen Aeneæ oſtenditur. (Aude hoſpes contemnere opes) Bene Aude, quaſi rem ar[illegible] iam & difficilem. (Dignum finge deo,) Compone te in ſimilitudinem numinis. (Non aſper) Non aſpernator .i. faſtidioſus. (Anguſti ſubter faſtigia tecti Ingentem Aeneam duxit) Ex contrarietate quæſitus ornatus. ait enim, Anguſti tecti ſubter faſtigia ingentem Aeneam duxit. (Pelle Libyſtidis vrſæ) Species pro genere. nam cuiuslibet feræ poſſumus accipere. (Exterrita mater) Ideo territa, quia mater. (Dictis diuinum inſpirat amorem) Petitura pro filio de adulterio procreato, orationem ſuam ingenti arte compoſuit, quod etiam Vulcanus ipſe teſtatur dicēs, Quid cauſas petis ex alto? Non .n. aperta eſt eius petitio, ſed longe procœmio peruerſam amore mariti circumuenit mentē. Ergo quæſtionem hanc quæ na[illegible] itūr ex petitione Veneris impudicas ſoluimus hi[illegible] modis, Primo q Vulcanum amore e[illegible] tenuo-nit. Deinde q nacta eſt occaſionem eius tp̄s, quo mariti arma iacebat, quem fuiſſe ſciebat adulterum. p quod datē intelligi Vulcanum iam omnē ſuſpicionem & iram, quam habuit circa Venerem depuliſſe adeo vt [illegible] careat adultero. Præterea Vulcanum vxorium fuiſſe teſtatur & ipſe Virg. dicens, Tunc pater æterno fatur deuinctus amore. Et Stat. vbi Martē Venus alloquitur, vt, At n ō eadem Vulcania nobis Obſequia & [illegible] Nam qđ [illegible] Don. po[illegible] fieri, vt cum Anchiſa concub[illegible] V[illegible] āteq quā Vulcano nuberet, [illegible] proceſdit. Conſtat en[illegible] Venerē vxō[illegible] Vulcani. [illegible] ad exit. [illegible] Antiq[illegible] hon[illegible] miſeris [illegible] e. ſed hæc dicit, cur te fatigarem p[illegible] hominibus ſui neceſſitate perituris?

POE. Talibus inter ſe dictis, ad tecta ſubibant
Pauperis Euandri, paſſimque armenta videbant
Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad ſedes. EV. Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubijt: hæc illum regia cœpit.
Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebuſque veni non aſper egenis.
POE. Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Aeneam duxit, ſtratiſque locauit,
Effultum folijs, & pelle Lybiſtidis vrſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoq; hæc coniugis aureo
Incipit, & dictis diuinum aſpirat amorem.
VE. Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces:
Non vllum auxilium miſeris, non arma rogaui
Artis, opiſque tuæ, nec te chariſsime coniux,
Incaſſum ue tuos volui exercere labores:
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneæ fleuiſſem ſæpe laborem.
Nunc Iouis imperijs Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux,
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.

[Priami deberem plurima natis) Scimus quòd Paridi tantum debuit, ſed hoc idem habet ad aliarum commemorationem perſonarum ne ea turpi cauſa Paridi debuiſſe videatur. [Aeneæ fleuiſſe ſæpe laborem) Bene poſt Pergama, poſt Troianos, Priami liberos cum excuſatione commemoratio fit Aeneæ. Dicit .n. ſe eius infelicitate commotam. [Iouis imp.) Ne videretur imprudens, ſi alienis regni depoſceret, & hoc latenter dicere videatur, Faue huic, cui etiam Iuppiter fauet. [Eadem) Quæ nunc. ſ. ſilui. [Arma rogo) Hic diſtinguendum, et cui petat non dicat: ſed relinquat intelligi. [Genitrix nato te filia Nerei) Thetis quę Achilli arma impetrauit. Et bonis vitur comparationibus dicendo filia Nerei, cum ipſa Iouis ſit filia. Item vxor Tithonia, cum ipſa ſit Vulcani. Nerei, autem pro Nerei. Omnia enim quæ in eus, exeunt hodie, apud maiores in es, exhibantur, Nereus, Neres: Tydeus, Tydes. & genitiuum in eis, mittebantur: vt, Tydeis, Nereis: ſed quia plerunque s, in latinitate detrahitur, remanebat ei. hoc eſt filia Nerei, Immitis Achillei. Item in Saluſt. Ad bellum Perſei Macedonicum, ſic aſper. [Tithonia coniux) Aurora petiuit pro Memnone. [Clauſis Ferrum acuant portis) Dixit enim ſuperius, Quinque adeo magnæ poſitis incudibus vrbes. [In me) Artificioſe arma petit etiam ſibi profutura. Nam a græcis fuerat vulnerata. Vnde eſt, Equidem credo mea vulnera reſtant.

ASCENSIVS.

TALIBVS inter &c.) Docet quomodo tandem ſuſceptus eſt hoſpitio, & ad frugalitatem inuitatus, quaſi vero id tunc loci illi coltores parſimonia, & frugalitate, rerumq́ modeſtiaque præſtarent, quibus ſtantibus res Romana pollimodum diu crevit, donec ſæuior armis luxuria incubuit, vnde dicit de paupertate Luc. Et munera nondum intellecta deum. Si .n. paupertatis bona intellexiſſent Romani, non ſic eam abieciſſent. Seneca autem pertractans hoc aureum verbum, Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum Finge deoq́ue dicit, nullum dignum deo, niſi paupertatis amatorem. Donat. ad hunc locum dicit ſic. [Adiecta) Vt tam appropinquaſſe oſtendit non autem tecta ne ingredi viderentur. [Regia) Quæcunq; domus, modo a rege habitetur, regia, iure dicitur. [Aude hoſpes) Multum tribuit Aeneæ, cum Herculi comparat [Rebusq. veni non aſper egenis). i. ne aſpere veni, rebus non egentis. Sum .n. pauper, cui & ſi copia deſit, aliquæ tamen ſubſtantiæ ſunt, ſed non ſum egenus. Ille .n. in miſeria eſt & egeſtate. Ergo, non bis repetendum. [Lybiſtidis vrſæ) Vt ea pretioſæ beſtiæ, aliquid gratiæ illi ſtrato adderet [Vulcanum alloquitur) Tantum habens ſpei, quantum vxor de viro concipere debet, & tantum deſperationis, quantum odiũ inter vitricum & priuignum eſſe conſueuit. Ergo illum fraude adoritur. [Thalamo) Vt inter ſecreta lectuli extorqueret, quod ille nollet. [Diuinum) Quem humanis pectoribus dono inſerere conſueuit. Nam amor, qui eſt ex voluptate noſtra, humanus eſt. [Priami natis) De Creuſa maxime intelligit. Laborat autem, vt verecunde videatur petere, ne mariti auxilium inaniter rogaret, in rebus q́ moueri non poſſent. [Eadem) Quæ tacui. [Genitrix nato) Maiorem miſerationem mouet hominibus neceſſitudinum, quas enim mouiſſet nominibus proprijs. [In me) Iunxit perſonam ſuam, et magis moueret. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas, Euander, & Pallas, ſubibant ad .i. iuxta, tecta .i. domicilia Euandri pauperis, ergo & tecta tunc modica erant, & videbant armenta paſſim .i. ferè per ſingulos paſſus, circa regnum Euandri mugire. ſ. tunc, foro Romano .i. vbi poſtea Romanum forum fuit, ad roſtra. ſ. & carinis .i. ædificijs, admodum carinum factis, lautis .i. mũdis, & ſplendidis, quæ erant ad viã ſacram, vbi nunc ſunt diui Petri vincula, vt .i. poſtq́, ventum, ſup. eſt ab eis .i. poſt quam venerant ad ſedes. ſ. regias .i. ad domicilia Euandri: Euander, inquit, Alcides .i. Hercules, victor. ſ. monſtrorum, et Geryonæ, & Caci, ſubijt .i. ſubintrauit, hæc limina, & hæc. ſ. tam modica, regia .i. regia domus, cepit .i. accepit, aut ſuſcepit, ſeu recepit illum. ſ. tantũ deum, & victorem, Iouiſq́. filium. Et ideo, ô hoſpes Aenea, aude, quaſi rem terribilem, & præter hominum opinionem paradoxõ, Prædicet contemnere opes .i. diuitias, & finge .i. effice, & compone, ſeu oſtẽde factis, te quoque .i. etiam te, dignum deo .i. qui pro deo habearis, quia deorum eſt humanas opes contemnere, aut fingere dignum deo .i. illius hoſpitio ſuſceptus illi æqueris, & veni non aſper .i. benignus, & placidus, facilisque, rebus egenis .i. in res modicas, aut (vt Don. vult) rebus non egentis. quamuis nõ luxurioſis, vt bis dicatur, non dixit, & duxit Aeneam ingentem, ſubter faſtigia .i. culmina, anguſti tecti, id modici domicilij, & arcti, ſi ad dignitatem Aeneæ reſpexeris, facit ergo antitheſin, quam antitheta ſunt, ingentem, & anguſti, quæ ornatum pariunt, alijs nimis affectatum, vnde Perſius: Librat in antitheſis &c. & locauit .i. conſtituit eum, ſtratis .i. lectiſternis, effultum .i. ſuſtentatum folijs. ſ. arborũ, & pelle vrſæ Libyſtidis .i. ex Libya. Nox ruit interea .i. dum ea narrantur, & amplectitur .i. circumplectitur tellurem .i. terram alis fuſcis .i. vmbris eius. ſ. telluris. At .i. ſed, Venus mater. ſ. Aeneæ, exterrita, haud .i. non nequidquam .i. fruſtra, ſed graui de cauſa, & mota minis Laurentum .i. Laurentium populorũ, & tumultu duro .i. difficili ſedatu, alloquitur Vulcanum. ſ. maritum ſuum, & incipit hæc .i. hunc ſermonem, eo oditur aureo .i. ornatiſſimo thalamo, cõiugis .i. mariti ſui, & aſpirat dictis .i. verbis ſuis, diuinum amorẽ .i. gratiam diuinitatis ſuæ. Dom .i. quandiu, aut docet, ſeu quandu reges Argolici .i. Græci, ſed præcipue Agolici, vaſtabant bello, Pergama .i. Troiam debita. ſ. ea fatis, igni bus inimicis, & arces ſ. Ilij, caſuras .i. quæ cadere debebant, ignibus inimicis, ego non rogaui miſeris. ſ. Troianis, vllum auxiliũ .i. abs te, & non rogaui arma tuæ artis, & opis .i. facultatis nec .i. & non: & ego, ô cariſſime coniux, non volui exercere te: vel, pro vel, tuos labores incaſſum .i. fruſtra, quamuis ego deberem plurima natis Priami, præcipue Paridi, qui pro eo iudicarat, contra Mineruam, & Iunonem, & Creuſæ, quæ Aeneæ nupſerat, & quia fleuiſſem ſæpe laborem durum .i. vix tolerabilem, aut diu durantem Aeneæ, qui ſup. conſtitit .i. conſtitutus eſt nunc imperijs Iouis .i. per imperia, & voluntatem Iouis, oris .i. regionibus, Rutulorum, horum populorum, Turno ſubditorum, ergo, quia tunc in ſummo periculo verſatur, & tamen illi ſuccurri poteſt, quia fata non obſtant, ergo eadem, quæ. ſ. prius, nihil contra fata moliar ſum, venio ſupplex. ſ. ad te, & ô numen ſanctum .i. obſeruandum mihi, ego genitrix .i. mater, rogo .i. expecto, nato .i. filio meo, arma vt prælio peritio. Seruius tamen, quia marito triſtu, eſſet ſubuenire filio vxoris ex adulterio concepto, vult ordinem eſſe, Ego eadem rogo nunc, ô ſanctum mihi numen, arma, non dicendo .i. cui, aut pro quo eideiur, tamen ſatis innuere cui, quia præmiſerat, & durum Aeneæ fleuiſſem ſæpe laborem, ſi tamen Seruium ſequamur quod non placet dicamus, filia Nerei. ſ. Thetis, genitrix. ſ. Achillis, potuit flectere nato .i. filio ſuo Achilli, hoc eſt ad commodum eius, te lacrymis. ſ. ſuis, & cõiux Tithonia .i. Aurora, potuit te flectere lacrymis, et. ſ. Memnoni filio eius arma fabricares, vnde in primo: Nunc quibus Auroræ veniſſet filius armis. & alibi: Et nigri Memnonis arma. Aſpice qui .i. quales populi, coeant .i. congregentur. Hic manifeſte docet, ſe pro Aenea rogare, & quæ mœnia acuant ferrum .i. arma, quia dictum eſt, quod quinque vrbes, portis. ſ. ciuitatũ clauſis, vt in grauiter bello in .i. contra me, & in .i. ad excidium .i. deſtructionem meorum.

VARIA LECTIO.

CARINIS) In Romano lib. legitur, Cauernis. [Subter faſtidia tecti) In libris aliquot antiquis, Subeunt, legitur. [Aſpirat) In aliquot antiquis libris, Inſpirat, legitur. [Opisue) In antiquis aliquot lib. Opus ue. Eſt etiam, Opusque, legere. [Imperijs Rutulorum) In Oblongo libro, & quibuſdam alijs antiquis, Imperio, legitur. [Nerei) In libris aliquot antiquis, Neri, legitur. In nonnullis, Neres.

SERV. CVnctantem). ſ. de promiſſione, quam rem per amplexum ſuũ immiſſo amore ſoluit [Accepit ſolitam flãmam) Alludit ad rem naturalẽ. Nanque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, qđ Venerium officiũ non niſi calore conſiſtit. Vnde eſt, Frigidus in Venerem ſenior. [La

POE. Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notusque medullas
Intrauit calor, & labefacta per oſſa cucurrit
Non ſecus, atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia coniux.
Tum pater æterno fatur deuinctus amore.

befacta per oſſa) Si oſſa labefacit, quanto magis animum? [Atque olim) Fere vt ſolet. nã non eſt aduerbiũ tpis. [Ignea rima micans) .i. fulmen, cuius naturam expreſſit. Nanque nubes vento coactæ plerũque rũpuntur, & ex ſe fulmen emittunt. [Formæ conſcia coniux) Intellexit ſe dolis & pulchritudine

dine peruertiſſe mentem mariti. [Deuinctus] Hoc ſermone oſtendit eum poſſe cuncta concedere. [Ex alto?] Argumentationis longe repetitia. [Nec fata vetabant Stare] Atque ſupra ait, debita. Sed ſciendum ſecundū aruſpicinæ libros, & ſacra Acherontia, quę Tages cō poſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri, quod nunc dicit Vulcanus potuiſſe fieri. Ergo non eſt contrarium. nam fata differuntur, tantum, nunquam penitus immutantur, quod etiam Iuno dicit, Atque immota manet fatis Lauinia coniux. Attrahere atque moram tantis licet addere rebus. [Si bellare paras] Quia dixeras, In me exitiumq. meorū. [Poſſum promittere curæ;] Quidquid in me curæ eſt. i. officij, & ſolicitudinis. [Liquido electro;] Puro, & ſecundum Plin. in naturali hiſtoria, ſunt tria electri genera, vnū ex arboribus, quod ſuccinum dī. aliud quod naturaliter inuenitur. tertium quod fit de fit de tribus partibus auri, & vna argenti, quas partes etiam ſi naturam reſoluas, inuenies. Vnde etiam qui dicunt melius eſſe naturale. Electri aūt natura probatur veneno, quo recepto, & ſtridorem emittit, & varios ad diſſimilitudinem reddit colores. [Animæ] Venti, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. Horat. Impellunt animæ lintea Thraciæ. Vnde & anima dī, quæ ſecundum aliquos ventus eſt: vt, Atq; in ventos vita receſſit. [Precando Viribus indubitare tuis] .i. dubitare. nam in vacat. & hoc dicit, Precum nimietas, poſtulationis ſignat dubitationem [Coniugis infuſus gremio] hoc eſt vnde concubuit, & ſic quieuit. Probus vero & Carminius pp ſenſum Cacephaton, infuſum legunt, vt ſit ſenſus, Dormijt cum cōiuge dormiente .i. petijt ſoporem infuſum etiam coniugis gremio. [Curriculo] Tempore modo, aliàs loco, aliàs officio. [Colo] Hanc ſequimur, nam huius coli dicimus, non vt Statius, huius colus [Tenuiq. Minerua] Et non ſi in tenui, ſed paruo pretio lanificij. Et alij hic diſtinguunt, & ſubaudiunt mos eſt, aut placet. vt ſit ſenſus, Cui tolerare colo vitam, tenuiq. Minerua mos, eſt, vel placet. & ſic inferunt. [Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes] vt econtra Horat. Incedis per ignes ſuppoſitos cineri doloſo. Alij ſic legunt: Tenuiq Minerua impoſitum .i. cui hæc neceſſitas eſt fataliter data. [Noctem addens operi] Per tranſitū oſtendit noctem eſſe partem diei. [Exercet penſo] fatigat. Terēt. Primo hæc vitam parce, ac duriter agebat, Hinc ego traxit Virg. vt diceret, Caſtum vt ſeruare cubile. [Ignipotens] Vulcanus, vt diximus, ignis eſt, & dicitur Vulcanus quaſi volicanus, q per aērē volet. Ignis enim ex nubibus naſcitur. vnde etiam Hom. dicit eū de aëre præcipitatum in terras, q omne fulmen de aëre cadit, qđ quia crebro in Lemnum inſulam iacitur, ideo in eam dicitur cecidiſſe Vulcanus. Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus eſt ignis. [Ad fabrilia ſurgit] Dura, & ex contrarijs epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus è ſtratis ſurrexit ad opera fabrilia.

ASC. DIXERAT, & niueis, &c) Recitat quo Vulcanus, Veneris illectus blanditijs, & valido ictus amore, ad fabricanda arma conſenſit. De qua re dicit Donatus: [Accepit ſolitam flammam] Oſtendit plus profuiſſe loci, temporis, & perſonæ obſeruationem, quam verba. [Pater] Qui loco patris Aeneæ eſſet futurus. [Quid cauſas] Ita loquitur, quaſi non ipſe eſſet qui paulò ante cunctabatur. [Ex alto?] Longa circuitione verborum. [Nec pater omnipotens] Non poſſe petitur ſubuerti. ſed poſſe differri fata, oſtendit poeta. [Ferro] Ad robur pertinet. [Electro] A pulchritudinem. Sed armorum ſplendor vehementer terret hoſtes. [Animæ] Venti, quibus ignis animatur. [Gremio] Intelligimus gremium, non ſolum ſecretius ſinum, verumetiam quidquid homini ad requiem præſtiterit locum. Ita alibi, Et ſorum gremio dea tollit in altum. [Famulas,] Pro minoribus accipiamus, quibus vice famularum vtuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas pecunia non eſt. Hæc ille. Ordo eſt.

VVL. Quid cauſas petit ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi diua mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet:
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, ducemq́ue alios Priamum ſupereſſe per annos,
Et nunc ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt:
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ;
Quod fieri ferro, liquidoue poteſt electro;
Quantum ignes, animæq́ue valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. POE. Ea verba locutus
Optatos dedit, amplexus, placidum petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum, ceu fœmina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuiq́ue Minerua,
Impoſitum cinerem, & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq́ue ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum vt ſeruare cubile
Coniugis, & poſſit paruos educere natos.
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

Diua. ſ. Venus, dixerat. i. finiuerat orationem ſuam, atque fouet molli amplexus, lacertis niueis. i. candidiſſimis, hinc atq; hinc. i. vtrinque circumplectentibus. Vulcanum. ſ. cunctantē .i. dubitantem, an pro filio ex adultero concepto obſequi deberet, ille. ſ. ſic cunctans Vulcanus, accepit flammam. ſ. amoris, ſolitam. i. conſuetam illi, & calor notus. i. ſolitus. ſ. amoris intrauit medullas, & cucurrit per oſſa labefacta. i. mollificata & labentia, non ſecus. i. non aliter, ac. i. quàm, rima. i. fiſſura, aut per fiſſuram exiliens ignea .i. fulmen, quod per rimas nubium exilit, micans. i. reſplendens, percurrit lumine coruſco .i. tremulo, nimbus .i. nubes ventoſas. Coniux læta dolis. ſ. .i. artificioſa circumuentione, & conſcia formæ .i. confidens de forma ſua, ſenſit. i. percepit, Vulcanum amore captum & labefactum. Tum. i. tunc pater. ſ. Vulcanus, Aeneæ patris loco futurus deuinctus. i. obligatus, Veneris æterno amore ſatur, ſup. ſic. Quid. i. ad quid, petit cauſas ex alto? id eſt longe petitas, per circumlocutionem, & inſinuationem. Quo, id eſt quomodo (aut quo, legatur) ò diua, fiducia mei. i. quam prius habuiſti de me, ceſſit, ſupp. tibi. i. receſſit a te, ſi ſimilis cura fuiſſet, ſup. tibi. i. ſolicitudo de armis habendis, fuiſſet nobis fas, id eſt licitum, quoque. i. etiam, tum. i. tunc. ſ. cum Argolici reges vaſtarent Pergama, armare. i. armis inſtruere, Teucros. i. Troianus, nec pater omnipotens. ſ. Iuppiter, nec fata vetabant Troiam ſtare. i. diutius, & Priamum ſupereſſe. i. extare, per decem alios annos, quia tot in obſidione erant Græci. Et nunc, ſi tu paras bellare. i. bella gerere, atque ſi hæc. i. huiuſmodi mens eſt tibi, abſiſte indubitare tuis viribus. i. diffidere de tuis viribus, aut dubitare in tuis viribus precando, id eſt ſuppliciter orando, qui enim precatur, ſignificat ſe non poſſe, niſi per eum quem precatur, abſiſte, inquit, indubitare, quidquid curæ, id eſt ſolicitæ diligentiæ poſſunt promittere in mea arte, & id, quod poteſt fieri ferro: ve, pro vel, electro liquido, id eſt puro. Et eſt verſus ſpondaicus, nam (vt Landinus docet) hic inueniatur apud Lucretium poteſtur, qui ait in iij. Quod tamen expleri nulla ratione poteſtur. tamen hoc loco non poteſt dici poteſtur, eo quod electrum, primam productam habet, ſcribitur enim per, ἠ quod ſemper producitur, ſic ἤλεκτρον, de quo per Politianum ſtatim videbimus plura & quantum ignes, & animæ .i. venti, valent, ſupple efficere in fabrili arte. Vulcanus, ſupple locutus ea verba, dedit amplexus optatos, id eſt quos plurimum iam inflammatus optauerat, & infuſus gremio coniugis, petiuit placidum ſoporem, per membra. ſ. ſingula, id eſt poſt coitum placidæ dormiuit in gremio coniugis, inde. i. deinde, vbi prima quies abacta. i. tranſacta, & abſumpta, iam medio curriculo noctis, id eſt per hoc quod medium curriculum noctis tranſierat. hoc eſt tempus quo nox currit, ceu. i. veluti fœmina, cui primum. i. præcipuum eſt, tollerare. i. ſuſtentare, colo .i. nendo, & Minerua tenui. i. exercitio Mineruæ, hoc eſt textura tenui, vitam. ſ. ſuam, ſuſcitat cinerem impoſitum, ſcilicet ſuper ignem, & ignes ſopitos. i. coopertos cineribus, addens operi .i. operationi, noctem. i. partem noctis impartiens, & exercet pēſo longo. i. fatigat ſtamine penſo, ideo ad pondus dato, aut lineo, ſeu lanitio colo, impoſito ad lumina. i. lucernarum, famulas. ſ. manus ſuas aut paupercules ancillas, vt poſſit ſeruare cubile coniugis. ſ. ſui caſtum, ita non cogatur turpi quæſtu vitam defendere, & educere. i. educare, & in matrimonium, aut aliam familiam docere, paruos natos. i. liberos ſuos. Si eſt cum fœmina primum, Ordo eſt. Dum. i. quando, fœmina cui &c. ſuſcitat primum &c. ſed quia ſequitur haud ſecus &c. ſi .. iterum ceu, vt ſuperi. Haud ſecus. i. non aliter, ignipotens. ſ. Vulcanus, deus ignis, nec ſegnior. ſ. quam fœmina dicta (Laurentius tamen Valienſis, ſed meo iudicio, non recte ſentit ordinem eſſe, nec ſegnior illo tempore, ſed melior eſt) ſurgit illo tempore. ſ. quo fœmina ſurgit è ſtratis mollibus, ſcilicet vbi Venerem dereliquit ad opera

fabrilia

fabrilia, quæ nimirum dura ſunt, & ita eſt antitheton in epithetis ſaltem. Verba Politiani ſunt, Pudet referre quam manifeſtum: ſed nondum tamen à quodam quod ſciam, niſi nobis indicibus animaduerſum mendum Virgilianis codicibus inoleuerit libro Aen. viij. Quod fieri ferro, liquido poteſtur electro. Ceterum in volumine illo, quod eſt in intima Vaticana bibliotheca mire vetuſtum, & grandibus characteribus præſcriptum, non poteſtur offendas, ſed poteſt vſitatius verbum, quæ etiam verior eſſe lectio vel inde probatur, quod electrum vbiq; prima ſyllaba, longa, tam apud Græcos ponitur, quam apud noſtros, neque quid quã interpres ſuper verbo potestur, alioquin nouo, inuſitatoque loquuntur. Haud tamen præterit me veteres hoc quoque protuliſſe, ſicut Pacuuium in Chryſe, ſicut etiam Lucretium, quemadmodum, & poteratur, lectum à Nonio Marcello eſt in Cecilianis annalibus. Sed, & alter locus iſdem vitio conſimili laboret apud eundem Poëtam, Sceptra Palatini. ſedemque petiuit Euandri. Cum in volumine eodem non petiuit triſſyllabum, ſed petit, diſſyllabum ſcriptum inueniatur. Quod, & metri via cogit, alio qui prima ſyllaba Euandri, cõtra omnem vel rationem, vel conſuetudinem, breuis foret. Eſt vero in vtroque verſu, ſpondeus in quinta ſede. In verbo autem petit, ſyllaba ipſa poſterior, vel quia ſit in fine, vel quia coaluerit vna ex duabus iure producta eſt, Martianus autem Capella, ſyllabam docet vbique eſſe cõmunem, quæ deſignat in t, litteram, ſicut in illo cernimus, Virg. Nam tibi Tymbre caput Euandrius abſtulit enſis.

VARI LECT. ET labefacta per oſſa) In pleriſque lib. antiq. Calefacta legi. [Aeterno fatur deuinctus amore) In Rom. lib. & in quibuſdam alijs, Deuictus, legitur. [Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit Quò tibi) Legitur vtroque loco, Quid, vt repetitio ſit, Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit Quid tibi diua mei? [Placidumque petiuit Coniugis infuſus) Sunt lib. in quibus, Infuſum, legitur. [Tum fœmina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuiq. Minerua) Sunt libris, in quibus ita legitur, Ceu fœmina primum, Cui tolerare colo vitam, calathiſque Mineruæ.

Inſulam Sicanium iuxta latus, Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quàm ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis
Antra Aetnæa tonant; validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum; ſtriduntque cauernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro.
Brontesq;, Steropesq;, & nudus membra Pyragmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deijcit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque, metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque, rotaſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat vrbes:
Aegidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquammis ſerpentum, auroque polibant;
Connexoſque angues, & ipſamque in pectore diuæ
Gorgona deſecto vertentem lumina collo.
VVL. Tollite cuncta, inquit, cœptuſq. auferte labores
Aetnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus vſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. POE. Nec plura effatus. at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortitique; fluit æs riuis, aurique metallum:
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informat, vnum omni contra
Tela latinorum; ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt. alij ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alij ſtridentia tingunt
Aera lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

SERV. INſula Sicanium iuxta latus, Aeoliamque Erigitur Liparem) Phyſiologia eſt cur Vulcanus in his locis officinã habere fingatur inter Aetnæam, & Liparen. ſ. pp ignem & vẽtos quæ apta ſunt fabris. Aeoliam autem, ideo Liparẽ, quia vna eſt de illis ſeptem inſulis, in quibus Aeolos imperatur. [Antra Aetnæa tonant;) Magnitudinem ictuum oſtendit, quibus etiam vicini montes, reſultabant, aut certe Aetnæa quaſi Aetnæ dixit. [Audita referunt gemitũ;) Per echo, & breuiter ſignificauit. [Stricturæ chalybum;) Strictura eſt

Strictura. terra ferri in maſſam coacta.

Chalybes Chalybes autem proprie populi ſunt, apud quos naſcitur ferrum: vt, Ipſe ad chalybes nudi ferunt viroſaq. Pontus Caſtorea. Vnde modo chalybum poſuit ſtricturas, pro ferri maſſis. [Hoc tunc) .i. huc tunc, & Hoc, pro Huc poſuit ſecundum antiquum morem. Nam antea Hoc aduerbiũ loci, fuit quod nunc aboleuit Nam crebro in antiquis lectionibus inuenitur, ſicut in epiſtolis probat Verrius Flaccus exemplis, auctoritate ratione, dicens in aduerbijs pro u, ò pleruunque maiores ponere conſuetos, & ſic pro huc, hoc veteres dicere ſolebant, ſicut pro illuc, illo dicimus. Vnde etiam hoc, o longum eſſe apparet, ſicut illo dicimus, quod pro illuc ponitur. [Brontesq.) Quid facturi ſint, ex nominibus docet. Nam Brontes a tonitru dictus eſt, ἀπὸ τῆς βροντῆς. [Steropes) A fulgetra. ἀπὸ τῆς στεροπῆς [Pyragmon) vero, qui nunquam a calenti incude diſcedit, ἀπὸ τῦ πυρὸς καὶ ἄκμονος. Nam πῦρ ignis eſt, ἄκμων incus. [Nudus membra) Per hanc etiam ceteros nudos fuiſſe ſignificat. [Informatũ) In quandam formam deſignatum, & compoſitum. Dicit aũt in fulmine partem non perfectam, partem iam politam fuiſſe. [Toto genitor quæ plurima cœlo) Toto cœlo .i. ab omni parte cœli. Nam dicunt phyſici de ſexdecim partibus cœli iaci fulmina. [Quæ) Autem, qualia, vt, Hunc ego te Euryale aſpicio .i. talem. Ergo hoc dicit, Faciebant fulmen in eorum ſimilitudinem, quæ Iupiter iacit toto cœlo, hoc eſt diuerſis partibus cœli. ſ. ſexdecim. [Tres imbris torti ra.) Conſtrictis, & coacti in grandinem. Statius, Siccos quoq; aſper hiatu Præſolidat Boreas. Et ſciendum hoc eum velle oſtẽdere, toto anno iaci fulmen, nam per has, Periphraſis tpa oſtendit anni totius, quæ, & quatuor eſſe, & ternos menſes hẽre manifeſtum eſt. Vt dicit, Tres imbris torti radios, hoc eſt grandinis quæ abundat per hyemem. [Tres nubis aquoſæ) Hoc eſt veris, quo tpe nimiæ ſunt pluuiæ: Et ruit imbriferũ ver. [Rutuli tres ignis) Hoc eſt æſtatis. Et alitis Auſtri) .i. Autumni, quo venteq; crebra ſunt flumina. Et prudenter his nominibus nãm exprimit fulminis, qđ neceſſe eſt vt per nubes naſcatur & ventos. [Fulgores nunc terrificos) quas fulgetras dicunt. [Sonitumque, metumq;) Per ſonitum, tonitrua oſtendit, per metum. fulgetras. Et hunc ordinem ſic poſuit vt hominibus videtur. Nam re vera prior eſt colliſio nubiũ, vnde ignitus naſcat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus q̃ tonitrua audiamus, quia velocior oculorũ q̃ aurium ſenſus eſt. [Sequacibus) Perſecutricibus. [Aegidaque horriferam) Aegis proprie eſt munimẽtum pectoris æreum, hñs in medio Gorgonis caput, quod munimentum ſi in pectore numinis fuerit ægis vocatur, ſi in pectore hõis ſicut in antiq; imperatorũ ſtatuis videmus lorica dr̃. [Turbatæ) p turbantis, nam terruit. Hunc ordinem & fecit ſupinũ ſignificationem. Alij ad fabulã referunt, quia eſt in bello gigantum arma perdidiſſe turbata. vt quaſi ipſi nunc reparet. cuius dicti nullus auctor idoneus inuenitur. [Squãmis ſerpentum, auroq; polibãt) ægida horriferã aureis ſquãmis ſerpentũ certatim polibant. Alij volunt re vera de corio ſerpentium dicere arma eſſe leuigata. [Connexoſq. ang.) Gorgoniſque .ſ. capiti. [Deſecto vertentem lumina collo) aut ſua lumina circumferentem, & mortis indignatione quærentem quorum ſe interitu poſſet vlciſci. Aut certe intuentium lumina in ſaxa vertentem. Hoc aũt caput ideo Minerua fingitur hẽre in pectore, qđ illic eſt omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos cõprobat. [Tollite cuncta, inquit) Vile eſt quod pleraque oñt pp arma Martis iratũ eſſe Vulcanum, preſertim cũ, & arment Mineruã. & fabricẽt fulmina Cyclopes, & Vulcanus dixerit, Cuncta tollite.

Ergo tollite, aut differte eſt, aut celerius terminare. [Cœptoſq. auferte labores) Quia dixerat, His informatum manibus iam parte polita Fulmen erat. [Aetnæi Cyclopes) vt Aetnæos fratres. [Nunc viribus vſus) Nunc eſt veſtrarum virium exercitium .i. tempus eſt exercendæ virtutis circa arma viri fortis. [Arte magiſtra) Ambitioſius quam ſi magiſtri diceret, rem perſonæ in artem tranſtulit, vt ſi dicas, opus eſt peritia medicinæ, non medici. [Præcipitate moras) Præcipitantes .i. feſtinantes abijcere. [Nec plura effatus) Sicut feſtinantem decebat. [Ocyus incubuere) Quâ ille præceperat. [Pariter) Pari modo [Sortiti) Diuiſerūt inter ſe laboris officium. vt, Sortiti remos. [Vulnificuſque chalybs) Populum apud quos naſcitur, pro ferro poſuit. Et. [Liqueſcit) Dixit proprie. Nam ferrum non ſoluitur, ſed molleſcit. [Informant) Deſignant. [Ingentem) autem, & magnitudine, & ſoliditate. Nā, &. [Clypeum) Dixit, qui magnitudine corpus ſeratur. Vnde, & clypeus dictus eſt ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. & dicturus eſt. [Septenoſq. orbibus orbes Impediunt) .i. velut ſeptem ſcuta facta in vnitate connectunt. [Accipiunt, redduntq.) Iungendum. vno .n. eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. [Stridentia tingunt) Tingendo ſtridere faciunt. [In numerum) In ordinem: vt, Tunc vero in numerum Faunoſq. feraſq. videres Ludere.

Forcipes. Forfices. [Forcipe) forficea ſunt quibus incidimus, forcipes quibus aliquid formum tenemus, quaſi formicapiens) Nam formum eſt calidum. Vnde, & formoſos dicimus, quibus calor ſanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

ASCENSIVS.

Insvla Sicanium &c.) Docet ergo, vbi Vulcanus fabricā, & officinam ſuam habeat, & quibus fabris vtebatur, & quo in opere tunc verſabantur, cum aduenit. Vnde, quia res facilis eſt, & nihil habemus Donati. Ordo eſt Inſula .ſ. vbi dicitur Vulcani antrum, erigitur .i. eminet, & extenditur, celſior ardua ſaxis fumantibus .ſ. ex ardore intrinſecus prouenientе, erigitur dicit iuxta latus Sicanum .i. Sicilienſe latus, hoc eſt inter Aetnam, & Liparen .ſ. inſulam, Aeoliam .i. quæ eſt vna ex Aeolis regionibus ſubter quam .i. inſulam arduam, ſpecus, & Antra Aetnea .i. ſimilia Aetneis, & eis vicina, exeſa caminis .i. fornacibus, aut ipſis ignibus Cyclopum, tonant .i. vehementem ſonitum edunt, & ictus validi .i. vehementes audiri, incudibus .i. quia ſuper incudes fiunt: referunt gemitum .i. ingentem ſonum, ex imò, & ſtricturæ .i. maſſæ tenere, iam compactæ chalybum .i. ferri chalybum, aut æris ſimilis, ſtridunt cauernis .i. per cauernas, & ignis anhelat .i. quaſi reſpirat, & anhelitum defectus emittit, fornacibus .ſ. fabrilibus, appoſitorie, domus .i. qui locus eſt domus Vulcani, & tellus eſt nomine .i. nominatur Vulcania. Ignipotens .ſ. Vulcanus, deſcendit tunc hoc .i. ad hanc dictam inſulam, ab alto cœlo .ſ. de thalamo Veneris, per ſphæram ignis, & Cyclopes .i. fabri, ipſius famuli, vnum cyclum .i. oculum latum in fronte habentes .ſ. Brontes, & Steropes, & Pyragmon, nudus membra .i. habens membra nuda (quæ nomina, ab officio dicta ſunt, vt Seruius docet. Heſiod. pro Pyragmone, Harpem ponit) Exercebant ferrum .i. fabricabant, & exercebant ſe, exercentes in antro .i. Vulcani, vaſto .i. valde amplo fulmen informatum .i. adhuc informe, & nondum perfectā formam habens, ſed parte iam polita, erat his .ſ. dictis fabris, ſupp. in manibus, quæ .ſ. fulmina, genitor .ſ. hominū deorumque, Iuppiter deijcit toto cœlo, plurima in terras, & pars manebat imperfecta, quia nondū abſoluerant, ipſi addiderant .i. commiſcuerant .ſ. prius, tres radios imbris torti .i. conſtricti, in grandinem, & tres radios nubis aquoſæ .i. in aquam reſolubilis, & tres radios ignis rutuli .i. rutilantis, & reſplendentis, & tres Auſtri .i. venti, hoc eſt aeris, & exhalationis alitis .i. volatilis, & miſcebant .i. cōmiſcebāt nunc .ſ. cum Vulcanus adueniret, fulgores terrificos, & ſonitum, & metum, poëtice rem phyſicam deſcribit, & miſcebant operi, & flammis ſequacibus .i. perſecutricibus iras .i. vim proſternendi, qualis eſt in iratis. Et ipſi inſtabant .i. inſtanter faciebant alia parte, qua prior, naturalis: hæc, artificialis erat Marti, vnde patet Veneris potentia, quæ maritum ad hoc impellere potuit, vt adultero operam præſtaret, & currus, & rotas volucres, quibus .ſ. in bello vtatur. Et ipſi poliebant, pro poliebant, certatim ſquammis ſerpentum .i. in modum earum, quas habent ſerpentes, & auro .i. ſquāmis aureis, ægida horrificam .i. ſecutum terribile, appoſitorie, arma Palladis turbatæ .i. quando turbatur, & poliebant angues connexos, & ipſam Gorgona .ſ. Meduſam, cuius capilli in angues verſi erant, & pectore .i. quæ penderet de pectore, diuæ .ſ. Palladis (bene autem Marti, & Palladi, morem gerit, quia vterq; eſt, de natura ignea) Gorgona, inquit, vertentem lumina .i. oculos, ex indignatione collo, deſecto .i. enſe diuiſo. Et, ſup. Vulcanus, inquit, ò Cyclopes Aetnei, tollite cuncta .ſ. hæc, & auferte labores cœptos, & aduertite mentem huc .i. ad hoc quæ dicam, per quod verbum, innuit rem artificioſam, & arduam velle fieri. Arma, ſup. ſunt facienda, viro acri .i. ſtrenuo, non dicit, cui, ne turpe ſit pro adulterino filio, ex coniuge quidquam facere, ſed innuit poëta, per hoc, quantum poſſunt blanditiæ mulierum in viros, qui niſi dedecus obſtet, vltra honeſtatem ſæpe morigerentur. Vſus .i. vtilitas, & opus eſt nunc, viribus (alij legunt, viribus vſi, vt ſit, vos vſi, &c.) Præcipitate .ſ. viris validis, & opus eſt nunc, manibus rapidis .i. raptim operantibus, vrgebat enim neceſſitas, & opus eſt, nunc arte magiſtra, vt .ſ. vtiliter cito, & ſcienter fiāt. Præcipitate .i. præcipitantes abijcite moras. Ne Vulcanus, ſup. effatus eſt plura: at illi .ſ. Cyclopes dicti. incubuere .i. operam dedere, omnes ocyus .i. valde cito, & ſortiti ſunt pariter laborem: æra fluit riuis .i. per riuos, & metallum auri .i. ipſum aurum fluit riuis, & chalybs .i. ferrum duriſſimum quod chalybes temperant: vulnificus .i. vulnera faciens ſolidum, liqueſcit .i. liquefit, fornace vaſta, & informant .i. valde formant. & artificioſe faciunt, clypeum ingentem .i. valde magnum, vnum .i. qui ſolus ſit contra omnia tela Latinorum, & impediunt .i. implicant, ſeptenos orbes orbibus .ſ. ſingulis. Alij .i. quidam ex illis, ergo plures erant, quàm dicti tres, accipiunt follibus vētoſis auras .i. ventos, & reddunt .ſ. acceptos .i. efflant, aut expellunt compreſſi. Alij, tingunt lacu .i. aqua in motem lacus ſtantis, æra, ſtridentia, dum .ſ. intinguntur, antrū gemit incudibus impoſitis, illi .ſ. fabri, tollūt multa vi inter ſe in numerum .i. ſecūdum proportionem rhythmicam, brachia .ſ. ſua & verſant maſſam .ſ. illius, commiſti ex ferro, ære, & auro, forcipe .i. inſtrumento, quo formum .i. calidum, capitur è fornace tenaci .i. fortiter tenenti, vnde à quibuſdam, tenella dicitur.

VARIA LECT. QVAM ſubter ſpecus) In vetuſtis exemplar. Quam ſubtus, habetur. [Hoc tunc ignipotens) Plerique libri, Huc, legunt. [Fulgores nunc terrificos) In veteribus libris, Horrificos, legere eſt. [Cœptoſque auferte) In libris antiquis, Certos, legitur. [Præcipitate moras) In antiq. Moram, legitur.

SERV. Dum hæc properet) Properanter facit, & eſt honeſta elocutio. [Aeolijs) Nam, vt diximus. Vulcania vna eſt de ſeptem Aeolijs. [Lemnius) Quia in Lemnum inſulam, vt diximus, cecidit, à Iunone propter deformitatem deiectus, quam ſcitum conſtat eſſe ex quo fulmina procreantur. Ideo aūt Vulcanus ex femore Iunonis fingitur natus, qđ fulmina de imo aëre naſcuntur, quod etiam Lucan. dicit:

Fulminibus terra propior ſuccenditur aer.

Pacem ſumma tenent. [Volucrum ſub culmine) Poteſt, & generaliter volucrum quarūuis accipi, poteſt, & ſpecialiter,

Hæc pater Aeolijs properat dum Lemnius oris;
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaq́ue inducitur artus;
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis:
Tum lateri, atque humeris Tegæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens,
Necnon, & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumq́ue canes comitantur herilem.
Hoſpitis Aeneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor, & promiſſi muneris heros.
Nec minus Aeneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi iungunt dextras, medijſq́ue reſidunt
Aedibus, & licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc.

vt hirūdinum. [Tyrrhena vincula) Tuſca calceamenta. Et dicit crepidas quas primo habuere ſenatores, poſt equites Romani, nūc milites. [Tegæū enſem) Arcadicū gladiū. [Demiſſa ab læua pantheræ terga retorquens) A ſiniſtro humero pellē demiſſam habuit, quā retorquēs, & in dextrā ſeuorſus partem ſe amiciebat. [Gemini cuſtodes) Hoc, & in Homero lectū eſt, & in hiſtoria Romana quæ ait. Syphax inter duas canes ſtans Scipionem, appellauit. [Sermonum memor) .ſ. promiſſi auxilij per, Auxilio tutos dimittā opibuſq́ iuuabo. [Heros) Hoc nomen non tantū pſius eſt virtutis, ſed, & pietatis.

Vnde

Vnde eſt, quòd Euandrum Heroëm dicit, cum ſit virtutis emeritæ, plerunque heros & generis eſt. [Matutinus agebat) Rem temporis ad perſonam tranſtulit. [Licito tandem ſermone) Tandem, quia amborum deſiderio noa fecerat moram.

ASC. HAEC pater &c.) Narrat, quod poſtero die ab Euandro, Aeneaq. dictum & factum ſit, & quomodo in colloquium venerant. Vnde quia ſuper reliquam huius libri partem nihil extat Donat. Ordo eſt. Dum pater Lemnius. i. in Lemnum inſulam præcipitatus .ſ. Vulcanus fulminis, & fabrorum pater, & Aeneæ paterna affectione obſequens, properat .i. properanter facit hæc .ſ. prius dicta, in oris Aeoliis. i. quibus Aeolus præſidet, lux alma ſuſcitat Euandrum ea tecto humili, & cantus matutini volucrum .ſ. præcipue hirundinum, ſecundum Heſiodum, ſub culmine .i. quæ ſub culmine nidificant, ſup. ſuſcitat Euandrum. Ipſe ſenior conſurgit, & inducitur artus .i. habet artus inductos, & veſtitos, non ſtaret verſus, ſi legatur, induitur, tunica .ſ. interiore, & circundat vincula Tyrrhena .i. calceamenta Tuſca, plantis pedum .i. quæ ligabant, & muniebant plantas pedũ. Tum. i. deinde, ſubligat enſem Tegæum. i. Arcadicum lateri, atque humeris, ita vt ligatura, per latera dependeret, retorquens terga pantheræ, illius animalis maculoſi, demiſſa. i. deorſum miſſa, ab læua. ſ. parte. Nec non & canes gemini. i. duo, & pares, procedunt ab alto limine .ſ. reſpectu canum, ſed reſpectu regum erant humilia limina, aut erant alta per naturam, quia in colle ſita, & humilia per artificiũ, procedunt, inquit, exiſtentes cuſtodes, & comitantur greſſum herilem. i. heri, ac domini ſui. ſ. Euandri. Et ipſe heros .ſ. Euander, petebat ſedem. i. cubile, & ſecreta. i. locum remotum à turba, vt illic quietius colloqueretur, hoſpitis. ſ. ſui Aeneę, exiſtens memor ſermonum, & muneris promiſſi. i. auxilij. Nec minus. i. conſimiliter, Aeneas agebat. i. erigebat, ſe exiſtens matutinus. i. mane ſurgens, Pallas filius ibat comes huic. ſ. Euandro, & Achates ibat comes olli. i. illi. ſ. Aeneæ, & ipſi congreſſi iungunt dextras, & reſidunt .i. ſedem capiunt, & conſident medijs ædibus, & fruuntur tandem. ſ. poſtquam amori eſſent arbitri, & ſatellites, ſermone licito. i. quem non niſi fidiſſimis communicare licebat. Rex. ſ. loci, Euander, ſup. dixit prior hæc. ſ. ſequentia.

DEMISSA ab leua) Antiqui lib. Ab læuo, legunt, vt ſubintelligatur humero. VARIA LECT.

SERV. NVnquam Res equidē Troiæ victas) Satis mature equidem dixit .i. ego quidem Troiam te viuo victam non arbitror, quantum eſt in opinione mea. [Pro nomine tanto) Pro tui nominis gloria. [Et murum circunſonat armis) Et breuitatem ſui oſtendit imperij, & hoſtilem neceſſitatem, ob quam ſe penitus exarmare non poterat. [Amni autem claudimur Tuſco,) Ideo dixit, quia ipſe ſuit Romanis finis imperij. Iuuenal.

Et quæ imperij fines Tyberinum virgo natauit.

[Sed tibi ego) Artificioſe ait, vt etiam quæ monſtrantur auxilia, ipſius videantur eſſe. [Ingentes autem populos) Non hac cauſa dixit. nam Tuſcia duodecim Lucumones habuit .i. reges quibus vnus præerat. Vnde eſt: Gens illi triplex populi ſub gente quaterni. [Quā ſors inopina) Hoc beneficium caſus præſtat, qui efficit vt eo tempore quæras auxiliũ, quo Tyrrheni ducem requirunt. [Fatis huc te poſcentibus affers) Perge illuc poſcentibus fatis, nam talis eſt ſenſus. Si legeris affert, ſimiliter iungit fortunam fato, vt ſupra vbi ait: Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum. Si autem legeris affers, ſenſus erit talis, Fati neceſſitate factum eſt vt venires: fortunæ beneficio vt illi ducem requirant. Legimus ergo affert & affers. [Saxo colitur fundata vetuſto) Antiquo opere: vt, Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto. [Vrbis Agyllinæ ſedes,) Quæ nunc Cere dicitur. [Lydia quōdam Gens) Quondam inſedit, non quondam bello præclara, nam etiam tūc florenat. Sanè etiam ſupra diximus: Mœoniam prouinciam eſſe cuiusdum breuitas duos fratres Lydũ & Tyrrhenum ferre non poſſet, ea ſorte Tyrrhenus cũ

EVAN. Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunq̃
Res equidem Troiæ victas, aut regna fatebor,
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hunc Tuſco claudimur amni:
Hinc Rutulus premit, & murum circunſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Iungere caſtra paro: quam ſors inopina ſalutem
Oſtentat: fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Vrbis Agillinæ ſedes: vbi Lydia quondam
Gens bello præclara, iugis inſedit Hetruſcis.
Hanc multos florentem annos, rex deinde ſuperbo
Imperio, & ſæuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? dij capiti ipſius, generique reſeruent.
Mortua quinetiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus; & ſanie, taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem ciues, infanda furentem
Armati circunſiſtunt, ipſumque, domumque;
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia iactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furijs ſurrexit Hetruria iuſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te Aenea ductorem millibus addam:
Toto nanque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre iubent: retinet longæuus aruſpex,
Fata canens. O Mœoniæ delecta iuuentus,
Flos veterum, virtusque virum, quos iuſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubiungere gentem:
Externos optate duces. tum Hetruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita diuum.
Ipſe oratores ad me, regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarcon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu, ſeclisque effœta ſenectus
Inuidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu, cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere ò Teucrum, atq; Italum fortiſſime ductor,

ingenti multitudine profectus partē Italiæ tenuit, & Tyrrhenā nominauit. Hi diu piraticā exercuerũt, vt ēt Cic. in Hort. docet, Cũ captiuos nouis pœnis affligerēt occiſorũ, eos religātes cadaueribus quod Virg. dat Mezentio, ſciens eſſe lectũ de gēte Tyrrhenorũ. Sanè illo tpe Tyrrheni dicti ſunt, poſt Tuſci, ἀπὸ τοῦ θύειν. Lydij aũt à Lydo rege fratre q in prouincia remanſerat. [Quid memorē infandas cædes) Figura oratoria quæ Paralepſis vocatur. Cic. Nā illa nimis antiqua prætereo. [Effera) Cruenta. [Dij capiti ipſius) Vt. Quod dij prius omen in ipſum Conuertant. [Tormenti genus;) Exclamatio eſt inuenti ſupplicij, & deteſtatio. [Sanie, taboq.) Sanies, mortui eſt, tabo, viuentis. ſ. ſanguinis. [Cōfugere) Confugiebat, & vt diximus, hiſtoricus ſtilus eſt. [Defendier) Defendi. i. defendebatur. Et vertit hiſtoriam, nam vt diximus, Turnus magis confugit ad Mezentiũ. [Præſenti Marte repoſcunt) Sine aliqua dilatione. [Addam) Aut dabo, aut re vera addam habentibus Tarconem. [Longæuus aruſpex) Argumento ætatis vult doctum videri. [Externos optate duces) Vouete .ſ. [Hoc acies cāp.) Quaſi iā in bellum parati. [Regniq. coronam) Inſigne, non re vera coronā quam Tuſci nunq̃ reges habuerunt, ergo ſpecies eſt pro gn̄e. [Mandatq. pro inſignia) Aut mittit inſignia. i. omnia ornamenta regalia. Aut re vera mandat inſignia .i. magna: vt, Caſtris ſuccedam & capeſſam regna Tyrrhena. [Sed mihi tarda gelu) Occurrit tacitis quæſtionibus, dicens ſe non ire pp ætatē ſenilem, filium vero pp mixtum genus per originem matris. Vnde Aeneā .. eū ire debere, cui ętas & origo regna concedunt. [Seclisq. effœta ſenectus) Notandum dicta ſecula etiam in vno homine ſin

cos

Hunc tibi præterea, ſpes, & ſolatia noſtri,
Pallanta adiungam. ſub te tolerare magiſtro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis, & te miretur ab annis,
Arcades huic equites bis centum robora pubis
Lecta dabo, totidemq́ue ſuo tibi nomine Pallas.
POE. Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Aeneas Anchiſiades, & fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant,
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Nanque improuiſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenusq́ue tubæ mugire per æthera clangor,
Suſcipiunt: iterum atq; iterum fragor intonat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alij, ſed Troius heros
Agnouit ſonitum, & diuæ promiſſa parentis:
Tum memorat. AEN. Ne vero hoſpes, ne quæro profecto
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant:
Quas pœnas mihi Turne dabis: quam multa ſub vndas
Scuta virum, galeaſque, & fortia corpora volues
Tybri pater: poſcant acies, & fœdera rumpant.

eos qui dicunt ſeculum triginta annos habere. Nam alij volunt centum, & decem, alij mille anni putant ſeculum contineri. (Inuidet imperium) Bona elocutio: vt, Liber pampineas inuidit collibus vmbras. (Quem numina poſcunt) Vt, Externos optate duces. (Italû fortiſſime ductor) [Greek illegible] iam ductorem Italiæ vocat Aeneam. (Spes, & ſolatia) Spes, quia multa ſibi de eius virtute promittebat pater: ſolatium, quia amiſſa coniuge, vnici filij vtebatur ſolatio. (Tolerare) Quaſi rem aſperam, & difficilem. (Miretur) Imitetur, Lucanus, Miratoremq́. Catonis. Optima enim ingenia neceſſe eſt vt ea q́ mirantur imitentur. (Suo nomine) Bene in omnibus bis gratiam facit, nam dicit, dat tibi Pallas milites ducentos ſuo nomine, ipſe vero à me accipiet ducentos. (Triſti cum corde) Propter breuitatẽ auxiliorum (Cœlo aperto) Sereno, vt Aperta ſerena proſpicere. (Improuiſo) Nullum .n. indiciũ præceſſerat nubiũ. (Fulgor) Fulgetra. (Cum ſonitu) Tonitru.ſ. Et vt diximus ſupra, ordinem tenuit qui nobis apparet, vt fulgetras dicat priores, cũ ſint ante tonitrua. (Ruere omnia) Sic.n. ſonat vt videatur ruina: alibi, Cœliq. ruinas. Bene autem temperauit dicens. (Viſa repente, Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor) Tyrrhenum clangorem dixit tubæ, ideo quia apud Tuſcos tubam conſtat inuentam eſſe. Ergo Tyrrhenus clangor ſonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis omnibus arma nunciantur perſonas tubarum. (Fragor intonat ingens) Fragor eſt proprie armorum ſonus, quod autem dicit intonat, illuc ſpectat, Fulminat Aeneas armis, & vult fragore tonitrua, ſplendore fulgetram imitari. Non autem mirum eſt a Venere allatis armis ineſſe fulgorem. Nam, & Homerus dicit a Thetide oblata arma habere motum quendam, & ſpiritum, q́ duo in aqua eſſe manifeſtũ eſt Thetidem autem nouimus Nympham. (Inter nubem) Per nubem, more ſuo. Et dicit in ſerena parte cœli fuiſſe nubem, per quam arma portata ſunt. (Per ſudum) Sudum eſt quaſi ſub vdum, ſerenum poſt pluuias, vt ver ſudum (Agnouit ſonitum) Hoc eſt quid ſonitus ſignificaret. (Diuæ promiſſa parentis) [Greek illegible] intelligamus Venerem et promiſiſſe. (Hoſpes) Et qui ſuſcipit, & qui ſuſcipitur, hoſpes vocatur, vt hoc loco Euander. Item ſupra Hoſpitis Aeneæ ſedem. (Ne quære vero profecto) Ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantum. (Portenta) Modo bona omnia. (Ego poſcor Olympo) Aut de Olympo poſcor. id eſt hæc ſigna cauſa mei fiunt, aut certe in Olympum poſcor. (Diua creatrix) Rerum omnium generalites. (Heu) Adeo de victoria fretus eſt, vt etiam hoſtium miſereatur, & hinc naſcitur ille ſenſus, Non hæc ò Palla dederas promiſſa parenti. Item Aeneas, Hi noſtri reditus, expectatique triumphi, Hæc mea magna fides? (Fœdera rumpant) Quæ ſe tacturum Latinus promiſerat. non enim erant facta.

ASC. MAXIME Teucrorum, &c.) In hac Euandri oratione, oſtẽditur paupertas, & beneuolentiam eius, doceturq́ue amici officium, quod efflagitat, vt quibus opibus poſſimus, amicos iuuemus, & ſi non ſatis ampli, conſilio ſaltem, vt Euander facit, qui filium cum quadringentia Arcadibus pollicetur, & ad Thuſcos ire conſulit, quandoquidem illis opus eſſet duce externo, contra Mezentium tyrannum, & deorum contemptorem: in quẽ, vt iuſtum, Hetruſcorum doceat odium, recitat nonnulla immanitatis eius facinora. Quia vero Donat. non extat. Ordo eſt. O maxime ductor Teucrorum, quo ſoſpite, id eſt exiſtente incolumi, equidem.i. ego quidem, nũquam fatebor res Troiæ victas, aut regna Troiæ victa.i. ſuccubuiſſe, aut penitus deleta, exiguę vires, ſup. ſunt nobis ad auxiliũ belli pro noie tanto.i. pro nois gloria,

aut pro tanto debito, tracta metaphora debitoribus, quorum nomina inſcribũtur, Nos claudimur hinc.i. ex vna parte amni, Tuſco.i. Tybri, qui per Hetruriam fluit, Rutulus.ſ. populus ferox, premit.ſ. nos, ne limites augeamus hinc.i. ex altera parte, & circũſonat murum armis.i. facit arma ſua ſonare circum muros noſtros, & ita opus ſibi ſignificat præſidio, ſed ego paro.i. intendo, & machinor iungere tibi populos ingentes, & caſtra opulenta regnis.i. per diuerſa regna, quia in Hetruria erant duodecim reges, quos Lucumones appellabant, quam ſalutem, vel ò quam.i. qualem ſalutem, vel quam.i. ò quantum ſors inopina, oſtentant tibi ſalutem, tu affers te huc.i. ad has oras, fatis poſcẽtibus.i. opportuniſſime, aut iuxta oracula Hetruſcis facta. Sedes vrbis Agillinæ, quæ nunc Cærete dicitur, fundata ſaxo vetuſto, colitur haud procul.i. non longe, hinc.i. ab his locis, vbi gẽs Lydia.i. quæ cum Lydi fratre Tyrrheno ex Mæonia venerat, præclara bello inſedit.i. ſedem cepit, ſup. in iugis.i. montibus Hetruſcia Mezentius rex.ſ. Hetruſcorum, tenuit hanc, ſcil. ciuitatẽ, florentem multos annos.i. poſtquam multos annos floruerat, deinde imperio ſuperbo, & ſæuis.i. violentis, & tyrannicis armis. Quid, id eſt ad quid memorem? q.d. fruſtra, cũ notiſſimæ ſint, infandas, id eſt tam deteſtabiles, vt de eis fari non debeat, cædes.i. occiſiones, quid memorem effera.i. immania facta tyranni: q́, ſup. dij, referunt capiti, & generi ipſius. Quinetiam.i. nam præter cetera, iungebat etiam viuis corpora mortua, componẽs manibus.ſ. defunctorum, manus.ſ. viuentium, atque oribus defunctorum ora.ſ. viuentium, & econuerſo. (vbi annotandum, quòd etiam oribus dixit) Tormenti genus, exclamatio, q.d. ò quale tormenti genus, ſed non profert ò, quia præſens non eſt, in quem exclamabat, & ipſe necabat ſic longa morte, fluentes ſanie.ſ. mortuorum, & tabo.ſ. viuentium, in complexu miſero, id eſt tandiu cogebat ſe complecti, dum viuorum ſanguis in tabem conuerteretur, & defunctorum pus inſaniem. At ciues.ſ. eius, feſſi tandem, circunſiſtunt armati, ipſum furentem infanda.i. infando more, & circunſiſtunt domum, id eſt eius, & obtruncant ſocios.i. complices eius, & iactant ignem ad faſtigia.i. culmina domus eius. Ille.ſ. Mezentius, elapſus inter cędes.i. ſociorum.i. dum ſocij, & complices eius cæderentur, confugere, ſup. cœpit, aut confugiebat in agros, Rutulorum.ſ. ad Turnum, & cœpit defendier.i. defendi, aut defendebatur armis, Turni hoſpitis.i. cui iure hoſpitalitatis erat deuinctus. Ergo, omnis Hetruria.i. Thuſcia, ſurrexit.ſ. contra Mezentium, iuſtis furijs.i. tumultu iuſte ſuſcepto, & repoſcũt præſenti Marte.i. bello regem.ſ. ſuum Mezentium, ad ſupplicium.i. tormentum mortis. O Aenea, ego addam te ductorem his millibus. Nanque, pro quia, puppes.i. Hetruſcorum condenſæ fremunt toto littore, & iubent ferre ſigna.ſ. bellica, hoc eſt vexilla. Aruſpex longæuus, & ergo peritus, & ſeuerus, retinet.i. immoratur eos, ne exeant in bella, canens fata.i. voluntates deorum ſibi crudelitas, ac dicens, ſupple ò iuuentus delecta.ſ. ad expeditionem præſentem, aut prius à Tyrrheno, flos, & virtus veterum virum, pro virorum, qui optimi habiti ſunt, quia vt quiſque vetuſtiſſimus, ita optimus eſt habitus, quos iuſtus dolor fert in hoſtem, & Mezentius accendit ira merita.ſ. contra te, nulli, id eſt non vlli, non eſt fas vlli Italo ſubiungere, id eſt ſubiugare, tantam gẽtem.ſ. Rutulorum, & Latinorum, quibuſcum Mezentius nunc fœdus percuſſit, optate.i. deligite, duces externos. Acies Hetruſca reſedit.i. quieuit hoc campo, vbi.ſ. erat, nec proceſſit exiſtens exterrita monitis diuum. Ipſe Tarcon.ſ. qui electus erat, eorum dux, miſit ad me oratores.i. legatos, quos vulgo, ambaſiatores vocãt, &

& coronam regni cum ſcaptro.i.virga regali,&mandati inſignia .ſ.cetera, vt faſces lictorum,& reliqua, quæ Romani poſtea acceperunt ornamenta, vt.ſ.ſuccedam, caſtris .i. ad caſtra, veniam, & capeſſam.i.eam captum regna Tyrrhena .i. Hetruriam, in quam Tyrrhenus venit ea Mæonia. Sed ſenectus tarda gelu.i.frigore immunito.ſ.ſanguine & effœta .i. viribus exhauſta, ſeclis.i.temporibus,& ſenio inuidet mihi imperium,& vires .ſ. meæ, ſeræ.i. tardæ,ad fortia,ſup. gerenda, inuident mihi imperiū ego exhortarer gnatum.i.filium meum, ni.i.niſi, ipſa mixtus.ſ.generi Italorum, matre Sabella.i.ex Sabinia, traheret hinc .i. ex matre, partē patriæ .i. niſi pro parte materna eſſet Italus, tu cuius annis, quia floridus es,& generi, quia Phrygius, vtroque parente. fatum indulget.i.indulgenter concedit, regnum Hetruriæ,& quem numina.i.deorum oracula, poſcunt .ſ. ad Hetruriæ dictum, ingredere .i.procede in bellum, ò fortiſſime ductor Teucrum, atque Italum .i. Teucrorum, atque Italorum.i.qui & Teucros,& Italos duces. (Regunt autem genitiui, à verbali ductor: non, à ſuperlatiuo fortiſſime Italum, quia non erat Italus, quod ſi propter originē dicendus ſit Italus, fata eum non poſcerent) Ergo præterea iungam tibi hunc .ſ. Pallanta, filium noſtrum, appoſitione, & ſpes, & ſolatia noſtri. (Valla diceret, noſtrum, aut potius noſtra) vt, ſup. aſſueſcat tolerare ſub te magiſtro, militiā, & graue opus Martis.i.bellum,& aſſueſcat cernere tua facta.ſ.egregia,& miretur .i. propter admirationē imitetur te ab annis primis, ego dabo huic equites Arcadas bis cētum.i.ducentos, appoſitione, robora.i.fortia corpora, pubis.i.iuuentutis, lecta.i.electa, & Pallas, ſup. dabit tibi, totidem ſuo nomine.i.alteros ducētos,& ita erunt quadringenti equites, qui pauci viſi ſunt contra tot inimicos, vnde ſubditur. [Vix ea &c.) Docet Aeneam ex tali reſponſo ſanè perplexū effectum, cum parum ſibi opis ab Euandro paratum videret, nā quid quadringenti contra tantam manum fortiſſimorum bellatorum. Verum conſolatum aduentu matris, quæ illi Vulcania obtulit dona, videlicet arma radiantia, quibus & materno auxilio fretos nihil dubitabat in hoſtem progredi. Sed ne multis agam. Ordo eſt. Euander, ſup. vix erat fatus ea.ſ.quæ dicta ſunt, & Aeneas Anchiſiades.i. Anchiſæ filius, & Achates fidus .ſ. Aeneæ comes, defixi.ſ.in terrā, tenebant ora.i. vultus ſuos, in terrā, vt anxij,& cogitabundi facere ſolent, & putabant.i. voluiſſent cum ſuo triſti corde .i. cum hoc φ cor triſte habebant (nam cum concomitantiam ſignificet, abundet, cum, non.n.inſtrumentum denotat) multa dura.i aduerſa difficulter tolerabilia, ni .i. niſi .ſ. quæ fuiſſent dura, niſi Cytherea.i. Venus, dediſſet ſignum .ſ. aduentus ſui, aperto cœlo. Namque, pro quia, fulgor vibratus.i. vibrando concuſſus, ab æthere improuiſo venit cum ſonitu, & omnia ſunt viſa ruere repente, quod ſignum aduentus numinis etiam in tertio poſuit, & clāgor Tyrrhenus.i a Tyrrhenis,& Lydijs inuentus .ſ. tubæ, ſup. viſus eſt mugire per æthera. Aeneas, ſup.& Achates, ſuſcipiunt .i. auribus capiunt, clangorem illum, aut ad ſe capiunt, & ratum faciunt prodigium, & fragor ingens intonat iterum, atque iterum.i.frequenter,&, ſupp. vident, arma rutilare .i. reſplendere, & micare, per ſudum .i. ſerenum, & ſeorſum ab vdō, regione cœli exiſtente ſerena, inter nubem .ſ. quam Venus aſſumpſerat, aut qui arma attulerat, & vident arma pulſa ſonare .i. per ſonum tonitrui imitari, alij obſtupuere animis, ſed heros Troius .ſ. Aeneas, agnouit ſonitum, & dona diuæ parentis .ſ. Veneris, promiſſa .i. arma allata eſſe, quæ Venus promiſerat, vbi tamen & quando non conſtat ex Poeta, ſed multa, & dicta & facta, inter matrem, & filium eſſe poſſunt, quæ ſcripta non ſunt, ſed promiſſa, dicens nunc, ſignificat ſatis Venerem aliquando promiſiſſe. Tum i.deinde, memorat.i.narrat, ac dicit, ò hoſpes vero .i. certe, & profecto, ne, inquit, quære, pro eo quod eſt quæras, ſup. doceri, quem caſum.i.quem euentum, & rei exitum, hæc portenta.i.prodigia, rem nouam portendentia, ferant.i.afferant, ego poſcor.i.exigor, Olympo.i.de cœlo, aut potius in cœlum. Diua creatrix .ſ. generabilium omnium, Venus cecinit .i. quodam oraculo prædixit, ſupp. ſe miſſuram hoc ſignum, ſi bellum ingrueret, que, pro .i. cecinit, ſup. ſe laturam.i.allaturam, auxilio.i.in auxilium meum, per auras, arma Vulcania .i. a Vulcano marito ſuo, fabrefacta. Heu, cōmiſerantis vox, ſicut illa Eſa. j. Heu ego conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Quantæ.i quàm magnæ cædes, q.d. maximæ inſtant .i.imminent, Laurentibus miſeris, quia Turnum fortiter ſunt ductorem contra fata. Quas.i.quales pœnas dabis mihi, ò Turne? q.d. grauiſſimas, ò Tybri pater, quam.i. quantum, multa ſcuta virum.ſ.fortium interemptorum, non qui ea abijciente, ſed qui cū eis abijcientur in fluuium, & galeas, & corpora fortia .i. robuſta dum viuerent, volues ſub vndas .ſ. tuas? Poſcant .ſ. Laurentes, quantum velint, & eſt amara conceſſio, acies .ſ. exercitus inſtructi, & rumpant fœdera .ſ. quæ cum Latino inijciet Aeneas, niſi Turnus omnia turbaſſet, commoto prius populo per furiam inſtinctu Iunonis, vt priua viſum eſt.

VARIA LECTIO.

ET mutuum circumſonat armis) In libris aliquot antiquis, Arcens, legitur. In aliquot alijs, Aruns. [Taboq fluentes) In antiquis libri, Fluenti, quippe tabo legitur. [Ille inter cædes Rutulorum) In Vaticanis omnibus libris, Cædem legitur. [Nulli fas Italo) In antiquis aliquot libris mutato numero legitur. Fas Italo nulli. [Mandatq. inſignia Tarcon) In antiquo lib. Tarco. [Ex generi fatum indulgent, In Mediceo libro, Fata indulgent, ſcriptum eſt. [Hunc tibi præterea) In aliquot antiquis legere eſt. Nunc tibi. [Primis & te miretur ab annis) Sunt libri antiqui, in quibus legere eſt, Te imitetur. [Arcades huic equites) In antiquis libri, Arcadas, ſcriptum eſt. [Robora pubis Lecta dabo) Antiquis aliquot lib. Corpora pubis, legunt. [Totidemq. ſuo tibi nomine Pallas) In libris aliquot antiquis legere eſt, Suo tibi munera Pallas. [Defixiq ora tenebant) Vetuſta quædam exempl. legunt, Intentique. [Fragor intonat ingens) Antiqui plerique lib. Increpans legunt. Quod vero paulo poſt ſequitur. [Pulſa tonare) In antiq. aliquot, Sonare, legere eſt. Sunt etiam libri in quibus, Fragor intonat aures, legatur. [Agnouit ſonitum, & diuæ) In Rom. lib. non habetur, Et. [Ne vero hoſpes, ne quære profecto) In libris aliquot antiquis legere eſt, Ne quære hoſpes, ne quære profecto. [Quam multa ſub vndas) In Rom. lib. legere eſt, Sub vnda.

POE. Hæc vbi dicta dedit. ſolio ſe tollit ab alto:
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat: heſternumque larem, paruosque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes,
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus,
Poſt hinc ad naues graditur, ſociosque reuiſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, ſegnisque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio, rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris, Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exortem Aeneæ, quem fulua leonis
Pellis obit totum, præfulgens vnguibus aureis.
Fama volat paruam ſubito vulgata per vrbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & Maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur.

SERV. HErculeis ſopitas ignib[9] aras) Hypallage eſt.i.ſuſcitauit aras Herculeas in qbus erāt ignes ſopiti. [Heſternumq. larē) Cui pridie ſacrificauerat,& ex iteratio, nam male qdam externum legūt .i. extraneum. [Poſt hinc ad naues graditur) Vnum vacat, aut poſt, hinc: vt, Poſt hinc digrediens iubeo frondentia rapis, Tale eſt & illud, Primus ibi ante oēs. [Qui ſeſe in bella ſequantur) In expeditionem, & bellicam præparationem. nā, vt ſupra diximus, bellum eſt tēpus omne quo vel præparatur aliquid pugnæ neceſſarium, vel quo pugna geritur. Prœlium autem dicitur conflictus ipſe bellorum. Vnde modo bene dixit, Qui ſeſe in bella ſequantur, non in prœlium, nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam etiā ſi diceret qui ſe in prœlium ſequantur, non valde ab re eſſe videbatur. Hi.n. equites, cum a Tarconte accepiſſet Aeneas auxilia, cū alijs Hetruſcis equitibus per terram miſſi, obuios ſtatim habuere bellantes: & quaſi iam hinc recta pergere ſūt in prœlium. Vnde etiam a Cymodocea nauiganti Aeneæ dicitur, Iam loca iuſſa tenet forti permixtus Hetruſco Arcas equis. [Segnis) Siue remigio. Et reſpectu ad deſcendentia, de quibus ait, Remigio noctemq. diemque fatigant, licet fuerit leniſſimus fluuius. [Rerum) Quas geſſerat. [Patris) Vbi eſſet. [Exortem Aeneæ) Per id, quod non eſt factum, quod factum eſt indicatur, per exortē aūt, optimum & præcipuum ſignificat. [Pellis obit totum)

EVAND. O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Straui, ſcutorumque incendi victor aceruos,
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi:
Naſcenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu dederat: terna arma mouenda:
Ter leto ſternendus erat: cui tum tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego non dulci amplexu diuellerer vſquam
Nate tuo, neque finitimis Mezentius vnquam
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos ô ſuperi, & diuum tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij quaſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces ſi numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſeruant;
Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum:
Vitam oro: patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum fortuna minaris:
Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri:
Dum te chare puer, mea ſera, & ſola voluptas,
Complexu teneo; grauior ne nuncies aures
Vulneret. POE. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat, famuli collapſum in tecta ferebant.

pellis oſtenditur magnitudo in hoc, quod dicit totũ obit. [Vnguibus aurei) Aut quia vngues ipſi cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia ſolebant deaurari. Statius, Auro manſueuerat vngues. [Subito vulgata) Cur ſubito? ipſe dicit: quaſi per paruam vrbem. [Ocyus) Poſitiuus antiquus eſt .i. celeriter. nec.n. poteſt eſſe comparatiuus vbi nulla eſt comparatio. [Vota metu duplicant matres) Bene duplicant metu, nam ineſt ſemper in matribus votũ. [Propiusq. periclo It timor) Periclo, id eſt ad periculum vicinus, aut certe it timor propius periclo, pro propior, nam matres quod timent hoc putant liberis poſſe cõtingere. [Iam apparet) Adhuc illis pergentibus iam prœlium cogitabatur a matribus. [Dextram complexus euntis) Filij .ſ. quia dixerat pater. [Hæret inexpletum) Multi hic diſtinguunt, vt ſit, Inexpletus hæſit, & talia locutus eſt lacrymans. Alij legunt inexpletus lacrymans. Honeſtius tamen eſt inexpletum lacrymans, vt ſit nomen pro aduerbio .i. inexplebiliter. [O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos:) Eſt ò, & ſi, optantis ſunt, quæ nũc iunguntur, nam ſingula ante ponebantur: vt, Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus. Ergo vnum vacat quantum ad antiquitatem, & notandum votum de præterito fieri. [Qualis eram, cum primum aciem) Aut vt ſim talis, qualis tunc eram quando illa perfeci. Aut certe laudantis eſt, Qualis eram cum primam aciem Præneſte ſub ipſa Straui. [Scutorumq. incẽdi victor aceruos) Hoc traxit de hiſtoria. Tarquinius enim Priſcus victis Sabinis in honorem Vulcani eorũ arma ſuccendit, quem poſtea ſecuti ſunt ceteri. [Cui tres animas) Per tranſitum oſtendit illam Platonis, & Ariſtotelis contentionem, qui dubitãt vtrum quatuor, an tres animæ ſint in homine [illegible], [illegible]. Hoc autem loco per tres animas magnum, & perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas propter tria habuit corpora, attendendum eſt ſane hoc ſibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule. Nam vt ille Geryonem extinxit, ita hic Herylum occidit, inde eſt quod paulò poſt dicit, Neque finitimo Mezentius vnquam Huic capiti inſultans. Herculis.n. mos fuit, vt etiam non rogatus laborantibus ſubueniret. Tunc.n. ſicut, & Varro dicit, Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur, licet eos primo xliij. enumerauerit. Hinc eſt quod legimus Herculem Tirynthium, Argiuũ, Thebanum, Libym. [Feronia mater) Nympha Campaniæ, quam et ſupradiximus, hæc etiam libertorum dea eſt, in cuius templo raſo capite pileum accipiebant. Cuius rei etiam Plautus facit mentionem in Amphitryone, Quod vtinam ille faxit Iuppiter, vt raſo capite portem pileum. [Terna arma mouenda:) Figura poëtica, nam trina debuit dicere. Arma.n. numeri ſunt tantum pluralis, mouenda autem vel contra ipſum, vel ab ipſo. [Finitimo) Aut in finitimo, aut finitimo capiti. [Viduaſſet ciuibus vrbem) ſ. viris fortibus peremptis, & proprie viduaſſet dixit, quia vrbs generis eſt fœminini. Horatius abuſiue, & ſatis incongrue in genere maſculino poſuit, dicens, Viduus pharetra riſit Apollo. [At vos ò ſuperi) Iam hinc quaſi pater loquitur. diuiſa enim eſt hęc allocutio, & vltima pars eius habet parentis affectũ, quod & ipſe oſtendit dicens. [Et patrias audire preces) Prima vero viri fortis eſt: vt, Qualis eram cum primam aciem Præneſte ſub ipſa Straui. [Durare laborem) Ipſius.ſ. ſenectutis. Terentius: Senectus ipſa morbus eſt. Durare autem eſt ſuſtinere. Horatius:

Ac ſine funibus vix durare carinæ
Poſſunt imperioſius æquor.

[Infandum caſum) Parentis eſt nolle memorare quod formidat. [Crudelem vitam;) Quæ filio eſt ſuperſtes. [Sola, & ſera) Quia vnus erat, & ſerius ſuſceptus.

HAEC vbi dicta dedit. ſolio ſe tollit ab alto. Et primum Herculeis ſopitas ignib' aras Excitat, heſternumque larem, paruosq. penates Lætus &c.) Recitat quomodo Aeneas, ſocios præmiſit ad Aſcanium nauibus quibus aduectus fuerat, & quomodo ipſe cum Pallante poſt mœſtum vale diſceſſit ab Euãdro, equos ad Etruſcos. Ordo eſt. Vbi, id eſt poſtquam Aeneas dedit .i. elocutus eſt hæc dicta, ſuſcitat primum aras ſopitas, ignibus Herculeis .i. igneis Herculeos, ſopitos in aris Herculeis. ſ. per Hypallagen, & larem .i. igoẽ heſternum, id eſt pridianum, quo pridie eius diei, in ſacrificijs Herculis vſi erãt, & ipſe lætus adit penates paruos .i. deos domeſticos, pro fortunæ tenuitate modicos, & mactat bidentes. ſ. oues, lectas. ſ. de grege, more .i. iuxta ritũ, quia boues intacti, & oues lectę, & ſues eximij mactandi erant rite ſacrificantib. & Euander, ſup. mactabat pariter, & iuuentus Troiana mactabat pariter cum Aenea .ſ. & gradit poſt .i. poſtea, hic, id eſt ex hoc loco ſacrificij, ad naues .ſ. vbi ſocij erant quibuſcum aduectus erat, & reuiſit ſocios, de quorum numero legit præſtantes .i. præſtantiores, & meliores, qui ſequantur ſeſe .i. eligentem Aeneam ad bella, cetera pars .ſ. ſociorum, fertur aqua prona .i. deflua, & exiſtens ſegnis, quia ſine remigio, aut tardior ad bella defluit .i. deorſum fluit amni .ſ. Tybri, ſecundo .i. à tergo ſequente, hoc eſt defluente ventura .i. vt veniat Aſcanio nuncia .i. annunciatrix, rerum .ſ. geſtarum à patre, & patris. Equi dantur, ſcilicet ab Euandro, vt promiſerat auxilio lætos dimittam, opibusq. iuuabo Teucris, petentibus arua Tyrrhena .i. qui cum Aenea, & Pallãte in Hetruriam profecturi erãt. Et, ſup. Arcades, miniſtri regis Euandri, ducunt, quia propter nobilitatem equi, & dignitatem Aeneæ nõ incidebant, ſed ducebãt ad manum Aeneæ .i. ad Aeneam, & ad vtilitatem eius, ſup. equũ: exortem .i. extra ſortem dandum, hoc egregium, & non de communi ſorte, quem .ſ. equum, pellis leonis fulua .i. fului coloris, prefulgens vnguibus aureis .i. inauratis, aut aurei coloris; obit .i. circundat, & operit totum. Fama vulgata ſubito ideo ſubito, quia per paruam vrbem .ſ. Pallanteum, volat equites ire ocyus .i. celeriter, ad littora regis Tyrrheni .i. ad Tarchonem, matres .ſ. Arcadum qui cum Aenea profecturi erant, duplicãt, id eſt duplicia faciunt, vota metu, id eſt propter metum. Et timor it propius, id eſt propior, periculo .i. ad periculum, & maior .i. euidentior, imago Martis, id eſt belli, apparet iam .ſ. cum abirent iuuenes. Aut imago Martis, ſcilicet dei, hoc eſt ſimulacrum eius, apparet iam maior, id eſt extenſius, & inſtantius ſolito, in ſignum commotionis, & iracundiæ, ſed abſolutior ſenſus eſt, quod iam apparet maior apparatus belli. Tum .i. deinde, Euandrus, nam vtrunque dicitur Euandrus, & Euander complexus dextram .ſ. Aeneæ, eũtis, id eſt abire parantis, hæret, id eſt inhæret, aut adhæret ei lacrymans, inexpletum .i. inexplebiliter, ac fatur talia, ò ſi .i. vtinam, Iuppiter referat mihi annos præteritos, hoc eſt vt ſim talis qualis eram, cum, id eſt quando, ego ſtraui, id eſt proſtraui, primam aciem .ſ. Italorum, ipſum expellere, aut repellere volentium, ſub ipſa Præneſte .ſ. vrbe, & cum ego victor incendi, id eſt cõburere feci, aceruos ſcutorum .ſ. proſtratorum hoſtium, & miſi hac dextra .ſ. manu mea, regem .ſ. Præneſtinorum, Herylũ .ſ. nomine, ſub Tartara .i. ad inferos, cui Feronia mater .ſ. eius, & dea Libertinorum in Hetruria dedit naſcenti, id eſt cum naſceretur, id eſt naturam humanam ſortiretur, tres animas, quia erat tricorpor, ſicut & Geryones fuiſſe fingitur, horrendum dictũ .i. quæ res eſt horrenda dictu, & à quo, ſupple terna arma erant mouenda .i. admouenda, aut cui .i. in quem, tria arma erant mouenda .i. concitanda, ſed prior modus præſtat, vnde ſequitur, & qui, ſupple erat ſternendus, ter leto .i. morte .ſ. ſingulorum morte corporum cui hæc dextra

dextra.ſ.mea,nunc quidem inualida. Abſtulit tamen.i.nihilominus: nunc.ſ. cum ſolidum robur haberem omnes animas: quia de tribus dicimus,omnes, Ariſtotele teſte,& exuit,ſupp. corona, caſos totidem .i. etiam tribus armis,quia ſingula ſingulis docet, quare id optauerit,dicens,ò gnate.i.quia ò fili,ego non diuelleret vſquam a tuo dulci complexu, ſemper in complexu tuo eſſem,& tecum proficiſcerer, neque Mezentius inſultans.ſ.per irriſionem huic.i.meo capiti: finitimo.ſ. ſibi, hoc eſt irrideos me, & vires meas propter ſenium, dediſſet vnquam ferro tot ſæua funera.i.nunquam occidiſſet, ſæuienter tot bonos ciueis, nec viduaſſet.i.orbaſſet: vrbem.ſ.ſuam iam multis ciuibus.ſ. quàm multis nunc viduauit. At.i. ſed: vos,ò ſuperi,& tu ò Iuppiter,maxime rector diuû.i.diuorum,ego quæſo,miſereſcite regis Arcadij,hoc eſt mei,qui rex ſum populi,& præcipue colentis,& audite preces patrias.i.quas ego pater pro filio effundo,ſi veſtra numina.i.diuinæ poteſtates,& ſi fata reſeruant mihi Pallanta.ſ.filium meû incolumen.i.ſaluum rediturum. & ſi ego viuo viſurus.i.qui adhuc videam eum,& ſi viuo venturus.i.qui veniam in vnum.ſ.locum, cum ipſo oro.i.peto a vobis,vitam.ſ.ad id tempus duraturam,& patiar durare.i.duriter tolerare,quemuis.i. quemlibet laborem, aut quemuis laborem,durare.i.permanere,ſin.i.ſed ſi,ò fortuna, tu minaris aliquem infandum caſum,non audet propter malum omen dicere,necem filij, & mire innuit, bona à dijs dari, mala, à caſu obuenire,ò.i.nunc iam.liceat.i.licitum ſit,& permittatur nûc abrumpere vitam crudelem.i.quæ crudelis eſſet,ſi apperat durare vſque ad mortem filij mei. Nunc, inquit, dum curæ ſunt ambiguæ ſ. inter ſpem, & metum, & dum ſpes futuri eſt incerta: aut dum.i.donec: ſpes eſt incerta futuri.i.de re futura. Et dum,ò chare puer,mea ſola,& ſera voluptas, ego teneo te meo complexu, ne.ſ.nuncius:grauior.i.moleſtior,& durior,ſeu triſtior,quam facile pati poſſem. vulneret aureis.ſ.meas. Genitor.ſ. Euander: fundebat hæc dicta.i.ex animo elocutus eſt: hæc,ſup.in ſupremo digreſſu, famuli ferebant in tecta.i. in regiam ſuam, collapſum.i. poſtquam præ dolore conciderat, quæ triſtitia, tam vehemens mali fuit, nimirum ominis, vnde, & Pallas caſurus eſt in prœlio.

VARIA LECTIO.

HERCVLEAS ſopitis ignibus aras Suſcitat) In antiq. lib. Excitat,legitur. [Heſternumq́. larem) In Romano libro,Externum,legitur.[Euander pariter) In antiq.lib. Euâdrus,legitur. [Tyrrheni ad littora regis) Antiqui aliquot lib. Ad ſumma,habent.[Timor,& maior Martis iam apparet imago)In Romano libro,Et timor,maior.Sunt etiam lib. in quibus abſque particula,Iam,ita legitur,Maior Martis apparet imago.[Hæret inexpletum lacrymans)In quibuſdam lib. antiq. Inexpletus,legitur. In aliquot alijs,In amplexus lacrymans,habetur.[Cum primam aciem)In antiq.lib.Primum,legitur.[Neque finitimo Mezentius vnquam Huic capiti inſultans) In antiq. lib. finitimus, legitur. &,Exultans,legitur &,Vſquam,in libris aliquot antiquis.[Quæſo miſereſcite regis,Et patrias audite preces) In antiq. lib. lectio hæc variat in hunc modum, Quæſo reminiſcere regis, Exaudiq. preces patrias.[Patiar quemuis durare laborê) In antiq.lib.Patitur,eſt.[Nunc nunc,ò liceat) In lib.Rom.& quibuſdam alijs,legere eſt,Nunc,ò nunc liceat.[Mea ſola,& ſera voluptas) In Mediceo tranſpoſitis verbis, legere eſt, Mea ſera, & ſola voluptas. [Complexu teneo) In Romano libro, legere eſt, Complexus.

Iamq́ue adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alij Troiæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis conſpectus in armis:
Qualis, vbi Oceani perfuſus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebrasq́ue reſoluit.
Stant pauidæ in muris matres, oculisq́ue ſequuntur
Puluceam nubem, & fulgentes ære cateruas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedate putrem ſonitu quatit vngula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum late ſacer: vndique colles
Incluſere caui, & nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Aruorum, pecorisq́ue deo, lucumq́ue, diemq́ue:
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarco, & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis: celſoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, & latis tendebant in aruis.
Huc pater Aeneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt, feſſiq́ue, & equos, & corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumq́ue in valle reducta
Vt procul egerido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeq́ue obtulit vltro.
VEN. En perfecta mei promiſſa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes nate ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
POE. Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma ſub aduerſa poſuit radiantia quercu.

SERV. IAmq́ue adeo exierat) Adeo ad ornatum pertinet tantum. [Ipſe agmine Pallas In medio) Hic enim mos fuit vt tyrones ponerentur in medio, & abirent viri fortes exercitium. Aut certe honoris eſt medium locum in exercitu tenere, vt ipſe alibi, Medio dux agmine.[Turnus.[Côſpectus) Conſpicuus,conſpicabilis.Nâ pro nomine participium poſuit. [Ante alios aſtrorum diligit ignes)Venus in cœlo habet vnâ propriam ſtellam quæ oriens Luciferum, occidens Veſperum facit. Inde Statius, Et alterno deprehêditur vnus in ortu. Habet etiam duas alias, vnam in ſigno Tauri, & vnam in Septentrione. Vnde etiam Taurus domus eſſe dicitur Veneris. Ideo dixit,Quem Venus alios aſtrorum diligit ignes. [Sacrum) Venerabile. [Tenebras) Autem reſoluit propter iubar,quod ſola poſſidens aliquod efficiat lumen. [Agmine facto) Agmen proprie eſt exercitus ambulans quidquid fuerit aliud, abuſiue dicitur.[Prope Cæritis amnê) Agilla ciuitas eſt Tuſciæ à conditore appellata,cui ex iuſtitia Romana aliud eſt inditum nomen. Nam cum Romana euntes per Tuſciam interrogarêt Agillinos quæ diceretur ciuitas,illi vtpote Græci quid audirent ignorantes, & optimum ducentes ſi prius eos ſalutarêt, dixerunt χαῖρε quam ſalutationem,Romani nomen ciuitatis eſſe putauerunt,& detracta aſpiratione eam Cerę nominauerunt, vt dixit Iginus in vrbibus Italicis. Amnis autem,Minio dicitur,vt,Qui Cærete domo,qui ſunt Minionis in aruis. [Late ſacer) Hoc eſt non ſolum, colebatur a ciuibus, ſed etiam ab accolis. [Nigra) Vmbroſa, more ſuo. [Veteres ſacraſſe Pelaſgos) De his varia eſt opinio. Nam alij eos ab Athenienſibus, alij à Lacoonibus,alij a Theſſalis dicunt originem ducere,quod eſt propenſius, Nam multas in Theſſalia Pelaſgorum conſtat eſſe ciuitates. Hi primi Italiam tenuiſſe perhibentur. [Aruorum,pecoribusque deo) Publica ceremoniarum opinio hoc habet,pecorû,& agrorum deû eſſe Syluanum. Prudentiores tamen dicunt eum eſſe ὑλικὸν θεὸν, hoc eſt deum τῆς ὕλης Hyle autê eſt fæx omnium elementorum.i.ignis ſordidior,& aër, item aqua,& terra ſordidiora, vnde cuncta procreantur,quam ὕλην Latini materiam appellauerunt, nec incongrue cû materiæ ſiluarum ſint. Ergo quod Græci a toto, hoc Latini à parte dixerunt. [Lucumq́ue diemq́ue) Hoc à Romanis traxit, apud quos nihil fuit tâ ſolenne quam dies conſecrationis. Hinc eſt illud,Noſtroſque huius meminiſſe minores. [Tarco, & Tyrrheni) Tarco Latinus nominatiuus eſt de græco veniens ab eo quod eſt Tarcon,perdito ν,& ω,commutata in o, vt Ἀπόλλων Apollo, & Πλάτων Plato. aliter verſus non ſtat. [Tuta tenebant Caſtra locis) Hoc eſt,& natura,& induſtria muniſſima. Sed nouimus caſtra per naturam munita eſſe nô poſſe, niſi in collibus fuerint, quod ſi in môtib. ſunt, quo pcedit Latis tendebat in aruis? Ne hic ergo contrariû intelligamus quod hodieq. videmus,& legimus,hanc collium fuiſſe naturam, vt planities eſſet in ſummo,in qua caſtra inerant Tarconis. Quâquam multi velint,Celſoque omnes de colle videri Iam poterat legio: ad Aeneâ referri, vt intelligamus venientes in collibus fuiſſe Troianos: Caſtra vero Hetruſca in campis. Quod ſi velimus accipere,quemadmodum procedit, Tuta tenebât Caſtra locis.i.per naturam

terram locorum. [Tendebant in aruis) vt, Hic ſæuus tendebant Achilles. [Et bello lecta) Quia ait ſupra, Qui ſeſe in bella ſequantur, Præſtantes virtutem legit. Aut lecta proprie, quia delectus eſt militum eſt. [Feſſique, & equos, & corpora curant) Ingenti arte quod ſequebatur omiſit, redditurus in decimo. nanque ſi vellet dicere veniſſe Aeneam, vidiſſe Tarcontem, petiſſe auxilia, ſatis longum fuerat, & peribat illud quod ait ſupra, Toto nanque fremunt condenſæ littore puppes, cum, & Hetruſcorum feſtinationi, dicentis breuitas congruat. Verum hoc quod in iſto loco prætermiſit, reddidit in x. dicens. Nanque vt ab Euandro caſtris ingreſſus Hetruſcis Regem adit, & regi memorat nomenque, genusq́. [Aetherios nimbos) Per aerem numinum. ſ. purgatione qui circa deos eſt. Αἰ νῦσαι ἡ περὶ θεοῦ περὶ ἀὴρ φέρεται. [Reducta) Secreta. [Egelido ſecretum flumine vidit) Egelido. i. nimium gelido, & eſt vna pars orationis, vt, Eduramq́ pirum. i. valde duram. Et ſic dixit Secretum flumine egelido, hoc eſt præſidio fluminis, vt dicimus, ſecretus eſt monte vel ſiluis. Latenter autem oſtendit Aeneam non niſi flumine ablutum, numen videre potuiſſe. [Obtulit vltro. i. deam confeſſa, vt in II. dixit, & eſt ordo, Obtulit ſe, & locuta eſt. [Promiſſa) κατὰ τὸ σιωπώμενον, vt ſupra, Hoc ſignum cecinit miſſuram diua cicatrix [Laurentes ſuperbos) vt, Quos illi bello profugos egere ſuperbo. [Acrem Turnum) Fortem, & proprie apud nos acer eſt qui δεινὸς apud Græcos dicitur, nam fortem, & vehementem, & aſperum, & amarum poteſt ſignificare. [Poſcere) Prouocare. Cicero, Poſcunt maioribus poculis. i. prouocant.

ASCENSIVS.

IAMQVE adeo exierat portis equitatus apertis, Aeneas inter primos, & fidus Achates: Inde alij Troiæ proceres, &c.) Docet, quomodo profecti ſunt ad Tarconta. id eſt latine Tarcontem, Hetruſcorum ductorem, vbi q. Venus Aeneæ Vulcania obtulit arma, ipſum complectens, atque cohortans. Vnde, quia Donati nihil habemus. Ordo eſt. Equitatus. i. cœtus, aut claſſis equitum exierat iam adeo. i. præcipue iam: aut omnino portis apertis. Exierat, inquit, videlicet Aeneas, & Achates fidus. ſ. Aeneæ comes, inter primos. Inde. i. deinde, ſup. exierant alij proceres Troiæ. Ipſe pallas cōſpectus. i. conſpicuus in medio agmine, in, ſup. chlamyde & armis pictis, quæ. i. a patre obtinuerat, ſup. exierat talis, qualis Lucifer, vbi. i. poſtquam, ipſe perfuſus vnda Oceani. i. lotus, ſecundum opin. vulgi, Oceano. i. Oriens. quem. ſ. Luciferum, (eſt enim ſtella Veneris) Venus diligit ante alios igneis. i. fulgores aſtrorum. extulit cœlo os. i. conſpectum ſuum, ſacrum. i. venerabilem, & reſoluit tenebras. ſ. nocturnas, vnde Lucifer, quod lucem afferat, dicitur. Matres pauidæ ſtant in muris, & ſequuntur oculis. i. obtutu, quia pedibus ſtantes, non poterant, nubem puluerēā. i. puluerulentam, ex puluere pedum collectam, & cateruas fulgentes ære. i. armis æreis fulgentibus inter nubem illam. Olli. i. vēs illi armati, tendunt per dumos. i. loca inuia ſ. ea, qua proxima meta proximum compendium viarum, ſup. erat, clamor. i. ſtrepitus tendentium, it. i. diffunditur per aëra, & vngula. ſ. equina, quatit cauum putrem, ſonitu quadrupedante. i. à quadrupedantibus. i. quatuor pedibus incedentibus equis facto, & hoc agmine. i. ordine militariter procedentium, facto. i. inſtituto. Ingens lucus eſt prope amnem gelidum. i. ſubfrigidum propter ſiluam: Cæretis. i. vrbis Agyllinæ, ſacer. i. venerabilis, late. i. in latum, religione. i. obſeruantia, & religioſo cultu patrum. i. maiorum. Colles. i. monticuli, caui. i. habentes vallem interiacentem, incluſere, ſup. lucum illum. vndiq; i. ex omni parte, & cingunt nemus abiete nigra. i. vmbroſa Fama eſt veteres Pelaſgos. i. Græcos, qui in Italiam venerant, ſacraſſe. i. dicaſſe, Syluano, deo aruorum, & pecoris, & lucum ſup. illum, & diem, ſup. ſolennem, & ſacrum. Pelaſgos, inquit, qui primi habuere. i. poſſederunt aliquando, fines Latinos, Tarco, & Tyrrheni. ſ. populi, tenebant haud procul hinc. i. non longe ab hoc loco, caſtra tuta locis. i. munitione locorum, & omnis legio. ſ. Tyrrhenorum; poterat iam videri. ſ. ab Aenea de colle celſo. i. arduo, & difficulter acceſſibili, ſed planiciem latam habente. aut, omnis legio Aeneæ venientis poterat videri a Tarconte de colle excelſo, vbi excubias fecerat, licet in valle munita, exercitū haberet, & Sacra. Sed prior modus, quia placet Seruio, placet, & mihi, eo quod ſequitur, & tendebat. i. tentorio habebit, ſicut in II. Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles. i. in aruis latis. i. late ſe extendentibus, in planicie collis. Pater Aeneas, & iuuentus lecta. i. delecta, aut electa, bello. i. ad bellum. ſuccedunt huc. i. ad hunc collem, vbi erat Tarcon, & ipſi feſſi curant. i. reficiunt, & reparant, & equos, & corpora ſua. ſ. priuſquam ad Tarcontem accederent. At Venus dea candida. i. relucens, inter nimbos. i. nubem, æthereos. i. lucidam, & quaſi cœleſtem aderat, ferēs dona. ſ. arma, a Vulcano fabrefacta, & vt. i. poſtquam ipſa vidit natum. i. filium, in valle reducta. i. inter duos colles incluſa, vidit, dicit, procul. i. de longe ſecretum. i. diuiſum ab exercitu aliorum flumine egelido. i. multum, & eminenter gelido, niſi ſit nomen eius, effata eſt, ſupp. eum talibus dictis, & obtulit ſe. ſ. videndam conſpectui eius, vltro. i. non requiſita. En munera perfecta, arte coniugis mei. i. Vulcani promiſſa. i. quam ipſe mihi promiſerat, aut quam me promiſeram tibi perfecta, daturam arma, aut quā mihi promiſſam dixi a marito, ſed hoc vltimum refellitur, & primum refellitur ex eo, quod Venus in oratione ſua non meminit promiſſionis. dicemus ergo, medium. ſ. Venerem, promiſiſſe Aeneæ ſe daturam, arma perfecta, arte mariti ſui, vnde dictum eſt, At Troius heros. Agnouit ſonitum, & diuæ promiſſa parentis. ne ò nate, dubites poſcere. i. prouocare, in prœlia, Laurentes. ſ. populos, ſuperbos. ſ. propter virtutem ſuam bellicā, aut pp ductores ſuos, aut Turnum acrem. i. ſtrenuum, ductorem eorum & capitalem tibi inimicum, Cytherea. i. Venus, à Cytheris montibus Cypri, dicta, dixit. i. finiuit orationem, & petiuit amplexus nati. i. filij ſui, & ſupp. poſuit ſub quercu aduerſa. i. è regione, & ex aduerſo ſita, arma radiantia. i. reſplendentia, & quaſi radios emittentia.

IVTA tenebant) In lib. antiq. legere eſt, Cuncta tenebant. [Egelido) In Romano libro, Hæc gelido. In alijs, E gelido ſeparatim legitur. VARIA LECT.

SERV. DEæ donis) Propter arma. [Tanto lætus honore) Quod manifeſtam viderat matrē, & plenam numinis ſui. [Interque manus & brachia verſat) Iungendum eſt, vt intelligas Aeneam manibus minora, brachijs maiora arma conſideraſſe. vt puta loricam, & ſcutum, hæc. n. ſunt arma maiora, minora vero galeam, gladiū, ocreas. [Verſat) Conſiderat. Vt, Huc illuc vinclorū immenſa volumina verſat. [Rigentem ſanguineam, ingentem) diſtinguendum propter plura epitheta. [Solis inardeſcit radijs) Iram phyſica ratione deſcribit, quæ fit cum aquoſam nubem ſolis ardor irradiat. Nec eſt incongrua hæc comparatio, cum loricæ de diuerſis metallis fieri plerunque conſueuerit. [Leues ocreas) Nitida tibi alia. [Recocto) Sæpe purgatio. Sic Hom.

Illæ deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula voluit:
Miraturque, interque manus, & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem.
Sanguineam, ingentem: qualis, cum cærula nubes
Solis inardeſcit radijs, longeque refulget.
Tum leues ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius æui
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella,
Fecerat, & viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuiſſe lupam; geminos huic vbera circum
Ludere pendentes, & lambere matrem
Impauidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua:
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas
Conceſſu caueæ, magnis Circenſibus actis.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε σάκος μέγα τε στιβαρόν τε.
Τεῦξ' ἄρα οἱ, θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.
Τεῦξε δέ οἱ κόρυθα βριαρὴν κροτάφοις ἀραρυῖαν.
Καλὴν δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.
Τεῦξε δέ οἱ κνημῖδας ἑανοῦ κασσιτέροιο.

[Non enarrabile) Bene non enarrabile. cum. n. in clypeo omnem Rom. hiſtoriam velit eſſe deſcriptam, dicendo. Illic genus omne futuræ Stirpis, ab Aſcanio, pugnataq. in ordine bella, carptim tamen pauca cō memorat, ſicut in primo ait, vidit Iliacas ex ordine pugnas, nec tamen vniuerſa deſcripſit. [Haud vatum ignarus) Futuro eum non inſcius [Venturique inſcius æui) Non æui, ſed quæ in æuo erant futura. [Stirpis ab Aſcanio) Vſque ad Auguſtum Cæſarem. [Mauortis in

Necnon Tarquinium eiectum Porſenna iubebat
Accipere, ingentique vrbem obſidione premebat:
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem ſimilemque minanti
Aſpiceres, pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis,
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque alpina coruſcant
Geſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancylia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
Et ſcelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem,
Secretoſque pios, his dantem iura Catonem,

ſetius dictus eſt, quod nomen mutilauit cauſa metri. Nouimus autem nominum vel mutationē vel mutilationem conceſſam poëtis, ſic pro Polluce, Caſtorem, pro Citheride, Lycoridem poſuit, vt, Sed quæ legat ipſa Lycoris. Hic aūt Metius Suffetius cum apud Albanos ſummam rerum teneret, à Romanis in auxiliū contra Fidenates vocatus iure ſocietatis venit quidem, ſed in prælio ipſo ad hoſtes defecit. Quod cernēs Tullus Hoſtilius alta voce maxima militibus ſuis, ita vt ēt hoſtis audiret, Ne trepidetis, meo conſilio factū eſt, vt factioſe Metius Suffetius ad hoſtes tranſiret. Quo conſilio & ſuis penè iam amiſſas vires reddidit, & effecit ne hoſtes crederent Metio. quem poſt victoriam captum, Tullus Hoſtilius religauit ad binas quadrigas, ita vt ab vnis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris quibus agitatis velociter, eum crudeli morte diſcerpſit. Videns ergo poëta Romano nomini incongruā eſſe vindictam, culpam in criminis retorquet auctorē dicens, ex ſua perſona ad ipſum Metium. [At tu dictis Albane maneres) Ideo etiam. [Mendacis) Infert, vt tacitæ quæſtionis, & inuidiæ crudelitatis occurrat. [Necnon Tarquinium eiectum Porſenne iubebat) Tarquinius Superbus habuit ꝓditos filios, inter quos Aruntem, qui dum in caſtris eſſet, patre ſuo Ardeā obſidente, & ortus eſſet inter eum, & Collatinum maritum Lucretiæ, de vxoribus ſermo, eo vſq; contentio proceſſit, vt ad probandos earum mores, arreptis equis ſtatim domos ſuas ſimul proficiſcerentur. Ingreſſi itaq; ciuitatē Collatiam vbi Lucretiæ domus erat, inuenerunt eam lanificio operam dantem, & triſtem ꝓp mariti abſentiam. Inde ad Aruntis domum profecti cum vxorem eius inueniſſent cantilenis, & ſaltationibus indulgentem, reuerſi ad caſtra ſunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiæ caſtitate cogitaret, mariti eius nomine epiſtolam fingit, & dedit Lucretiæ, in qua hoc cōtinebatur, vt Aruns ſuſciperetur hoſpitio. Quo facto, per noctem ſtricto gladio eius ingreſſus cubiculum cū Aethiope hac arte egit vt ſecum coiret, dicens, Niſi mecum concubueris, Aethiopem iacū interimam, tanq̃ in adulterio deprehenderim. Timens itaque Lucretia caſtitatis amorem famam deperdere (quippe quam ſine purgatione futuram eſſe cernebat) inuita turpibus imperijs paruit. Altero die conuocatis propinquis marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto auunculo, qui tribunus equitum celerum fuerat, rem indicans, petijt ne violatus pudor, neue inultus eius eſſet interitus, & eiecto gladio ſe interemit. quē Brutus de eius corpore exertum tenens proceſſit ad populū & multa conqueſtus de Tarquinij ſuperbia, & filiorum eius turpitudine, egit ne in vrbem reciperentur auctoritate qua plurimū poterat. nam vt diximus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cū non ſuſciperentur, Tarquinius contulit ſe ad Porſennam regem Tuſciæ, qui pro Tarquinio cum ingentibus copijs capto Ianiculo, & illic caſtris poſitis, Romam vehementer obſedit. Et cum ꝑ Sublicium pōtem, hoc eſt ligneum tranſire conaretur, ſolus Cocles hoſtilem impetum ſuſtinuit, donec a tergo pons ſolueretur à ſocijs, quo ſoluto ſe cum armis præcipitauit in Tyberim. Et licet læſus in coxa, in eius fluēta ſuperauit. Vñ eſt illud ab eo dictū cum ei in comitijs coxæ vitium obijceretur: Per ſingulos gradus admoneor triumphi mei. In tantam aūt obſidionis neceſſitatē populus venerat, vt etiam obſides daret, ex quibus Clœlia inuenta occaſione tranſnatauit fluuium, & Romam reuerſa eſt. Reddita q. rurſus eſt, pacis lege eam Porſenna repente, qui admiratus virtutem puellæ dedit ei optionem, vt cū quibus vellet rediret. Illa elegit virgines, vñ Porſenna hoc quoque miratus conceſſit, & rogauit per literas populum R. vt ei aliquid virile decernere tur, cui data eſt ſtatua equeſtris, quam in ſacra via hodieq. conſpicimus. [Eiectum) Atqui facile poterat ſuſcipi. Si ideo nō eſt ſuſceptus, quia occidi non poterat religione impediente. rex .n. etiam ſacrorum fuerat. Vnde, poſtea alij facti ſunt cōſules, alij reges ſacrorum. [Porſenna) Vnum n, addidit metri cauſa, vnde, & penultimæ datus accentus eſt. Nam porſena dictus eſt. Martialis, Hanc ſpectare manum Porſena non potuit. [Aeneadæ) Satis longe petitum epitheton. [Illū) Coclitē. Et modo Cocles in hoc homine de quo dicit, propriū eſt nomen. In alijs appellatiuum. nā luſcos, coclites dixerunt antiqui. Vnde, & Cyclopas, coclitas legimus dictos, ꝗ vnum oculum habuiſſe, perhibentur. [Vinclis innaret Clœlia ruptis) Atqui obſides non ligantur, ſed vincla pro cuſtodijs accipiamus. Aut certe vinclis ruptis pontis. i. iam ponte reſoluto. [In ſummo cuſtos Tarpeiæ Mālius arcis) In ſumma clypei parte. Et bona ratione vtitur in pictura, apta vnicuique rei loca diſtribuens. Iō enim in ſumma clypei parte dicit factum eſſe Capitolium, quia hoc arcem vrbis eſſe manifeſtum eſt. Hiſtoria talis eſt, Brēno duce Senones Galli venerunt ad vrbem, & circa Alliam fluuium occurrētem ſibi, deleuerunt exercitum oēm populi Rom. Aliaq. die cum vellent ingredi ciuitatē, primo cūctati ſunt timētes inſidias, q.a, & patētes portas, & nullū in muris videbant. Poſt ea paulatim ingreſſi cuncta vaſtauerunt octo integris mēſibus, adeo vt ea quæ incendere non poterant, militari manu diruerēt, ſolo remanente Capitolio, ad quod cū vtenſilibus reliqui confugerant ciues, qui tm̄ à Gallis obſidebātur, etiam id penetrare cupientibus, quos alij per dumeta, & ſaxa aſpera, alij per cuniculos dicunt conatos aſcendere. Tunc Mālius cuſtos Capitolij Gallos detrulit ex arce clangore anſeris excitatus, quē priuatus quidam dono Iunoni dederat. Nanque ſm̄ Plinium, nullum animal ita odorem hoīs ſentit. [Pro templo) Pro defenſione templi, nā ante templum, non procedit, cum obſeſſus intra templum eſſet. Sic in ix. Ipſi intus dextra ac læua pro turribus aſtant. Terent. Nam niſi hæc ita eſſent, pro illo haud ſtares Phædria. [Tenebas) Defendebat, & eſt militare verbum, vt etiam Saluſt. dicit. Vnde econtra victos, locos motos dicimus. Cicero, Loco ille motus eſt. [Horrebat regia culmo) Curiam Calabriam dicit, quam Romulus texerat culmis. Ad quam calabatur. i. vocabatur ſenatus, vocabatur & populus à rege ſacrificulo, vt qm̄ adhuc faſti non erant, ludorum & ſacrificiorum prænuſcerent dies. [Atque hic) In Capitolio. Et ſatis prudenter argenteum anſerem dixit, nam quaſi epitheton eſt coloris, & ſignificauit rem verā. Nam in Capitolio in honorem illius anſeris, qui Gallorum nunciauerat aduentum, poſitus fuerat anſer argēteus. [Auratis porticibus) Hoc ad tempus retulit florentis Romanæ reip. Nam illo loco vbi dixit, Horrebat regia culmo, ideo addidit Romuleo, vt incipientis, & pauperis adhuc imperij tēpora deſignaret. [Canebat) Quaſi prædiuinabat. Nam canere, & dicere, & diuinare ſignificat. [Arcemq. tenebat) Deeſt plenè. Nam propè tenuerunt. [Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ) Multi iterationem volunt. Alij dn̄t tenebris ꝓp cuniculos. [Dono noctis) Somno. Nam ſomnus noctis eſt donū. [Aurea veſtis) Hoc eſt barba. Vnde econtra inueſtes dicimus imberbes, vnde eſt, Tunc mihi prima genas veſtibat flore iuuentas. [Virgatis lucent ſagulis) Quæ habebant in virgarum modū deductas vias. Et bene alluſit ad Gallicam linguam, per quā virga purpura dr̄. Virgatis ergo, ac ſi diceret purpuratis. [Geſa) Haſtas viriles. Nam ēt viros fortes Galli geſos vocant. [Scutis longis) Per hæc, corporum oſtenditur magnitudo. vt ſupra, Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis. Per quod equorum magnitudinem expreſſit. [Hic) In eodem ſcuto. Et cōgrue ſacerdotes ſtatum poſt templa cōmemorat. [Salios) Qui ſunt in tutela Iouis,

Martis, Quirini. Dicti Salij ideo quod circa aras ſaliunt, & tripudiant. [Nudosq. Lupercos) Cum in honore Panos Lupercaliorum ſolemnitas celebrarentur, pecora Romanorum ſubito a latronibus rapta ſunt. Illi proiectis veſtibus perſecuti ſunt latrones, quibus oppreſſis, & receptis animalibus propter rem a nudis proſpere geſtam conſuetudo permanſit vt nudi Lupercalia celebrarent. [Lanigerosq; apices) Flamines in capite habebant pileum in quo erat breuis virga deſuper habens lanæ aliquid. Quod cum per æſtus ferre non poſſent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde à filo quo vtebantur, flamines dicti ſunt, quaſi filamines. Verũ feſtis diebus filo depoſito, pilea neceſſe erat accipere, quæ ſecundũ alios ad oſtendendam ſacerdotij eminentiã ſunt reperta, ſicut columnæ monimẽtis nobilibus ſuperponuntur ad oſtendendum eorum columen. Alij dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc inuentum, ſed quia cum ſacrificarent apud Laurolauinium, & eis exta frequenter aues de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam conſuetudo permanſit, vt apud Laurolauinium ingentes haberent virgas, nõ breues, vt in vrbe. [Lapſa ancilia cœlo) Regnante Numa Pompilio ſcutum breue, & rotundum cœlo lapſum eſt. Et cum aruſpices reſpondiſſent illic fore vrbis imperium vbi illud fuiſſet, diligentia Numæ, ne quandoque ab hoſtibus poſſet auferri, adhibito Mamurio fabro multa ſimilia facta ſunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit ancilia, plurali vtitur numero pro ſingulari. Nam vnum lapſum eſt. Ancile autem dicitur, aut quaſi vndique circumciſum, aut quaſi ἀμφίχειλον .i. vndiq; labrum habens. [Extuderat) Studioſe fecerat. [Ducebant) Deducebant. Hæc.n. fuerat conſuetudo. [Pilentis matres in mollibus) Pilenta ſunt vehicula, ſicut nunc baſternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc roſati, quibus niſi caſtæ vtebantur. Mollibus autem penſilibus, vt contra, Plumas penſiles dicimus, & molles ſignificamus [Hinc procul) Bene longe à templis inferos facit [Scelerum pœnas) Pro ſceleratorum. Et bene ait, ſcelerum pœnas, in crimina.n. perſonæ incidunt, nõ ipſarum propria ſunt crimina. Vnde, & ſceleribus ſunt ſtatuta ſupplicia, quæ in ſe incidentes homines obnoxios faciunt. [Et te Catilina minaci Pendentem ſcopulo) hoc quaſi in Ciceronis gratiam dictum videtur. [His dantem iura Catonem) vt, & ſupra diximus, Cenſorium ſignificat, non Vticenſem qui contra Cæſarem bella ſuſcepit. Et ſuperegreſſus eſt hoc loco Homeri diſpoſitionem. Si quidẽ ille Minoem, Rhadamantum, Aeacum de impijs iudicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare iura commemorat.

ASC. HAVD procul, &c.) Percurrit cetera Romanorum geſta. Ordo eſt. Quadrigæ.i. equi quaterni trahentes currus, aut currus ipſi citæ.i. citati, & inſtigati, diſtulerant.i. diſtraxerant, haud.i. nõ procul, inde.i. ab iam dicta pictura, in diuerſa.i. in diuerſas partes, Metum.i. Metium Soffetium, Albanorum principem, fidefragum, vt Liuius ad longum, & Seruius latis expreſſe recitant. Et quia hoc atrox factum vr̃, docet Poëta, iuſtam eſſe vltionem, dicens, at.i. tamen, hoc crudele vr̃ tibi. ò Albane.ſ. ò Meti, tu maneres.i. manere.i. ſtare debes, dictis .i. promiſſis & conuentis cũ Romanis, & Tulus.ſ. Hoſtilius, raptabat.i. diſtrahere faciebat, viſcera viri mendacis.ſ. Metij, & per ſiluam, & vepres.i. ſentes, & dum rorabant, ſparſi.i. reſperſi, ſanguine.ſ. Metij. Necnon.i. etiã: Porſena.ſ. rex Thuſciæ, cauſa aũt metri adiecit n, literam: nam Marnalis, Porſena, media breui profert, iubebat.i. iubere Romanis videbatur, accipere.i. vt reciperent, Tarquinium.i. ſuperbum, qui voluit ſecundam longam eſſe, ſcribunt Tarquiniũ, ſicut metam, eiectum.ſ. propter ſuperbiam eius, & Lucretiæ, a filio violationem, & premebat vrbem.ſ. Romam, ingenti obſidione: Aeneadæ i. Romani qui ab Aenea deſcenderant, & præcipue Brutus Collatinus, & Tricipitinus, ruebant in ferrum.i. arma, pro libertate.ſ. tuenda, expulſis regibus. Tu aſpiceres illum.ſ. Porſennam, ſimilem indignanti, & ſimilem minanti. q Cocles, Romanus ille, auderet vellere.i. diuellere, & intercumpere, ſecuri pontem.i. ſublicium, ingruentibus hoſtibus, & quod Clælia.ſ. virgo Romana, cum alijs obſidibus data, innaret fluuium .ſ. Tybrim, & hoc vinclis.i. cuſtodijs arctis, ruptis.i. illitis, aut ruptis vinclis .i. ſic abnatantis, & cũ ſummo periculo aufugiẽtis, ac ſi in vinclis tenta fuiſſet. Hiſtorias recitat Seruius, quas, & ex Liuio facile eſt inſpicere, vnde breuior ſum. [In ſummo cuſtos) Eandem rem perſequitur. vnde O.do eſt. Manlius.ſ. vir ille Romanos, cuſtos arcis Tarpeiæ.i. capitolij a Tarpeia virgine poſtea denominatis, ſtabat in ſummo ſ. clypei, pro templo .i. pro defenſione templi capitolini, & tenebat.i. defendebat, capitolia celſa.i. ſublimia. & arcem Romanam. & regia recens.i. paucis annis antea conſtructa .i. Calabria domus, horrebat.i. horrida, & aſpera erat culmo Romuleo.i. ſicut Romulus coluerat, & culmus cooperuerat. Atque anſer argenteus.ſ. albus, aut (reuera) in Clypeo argenteus, vt albedinem referret, volitans.i. volitanti, & alas clangenti ſimilis, hic .i. in capitolio, canebat Gallos.ſ. Senones adeſſe porticibus auratis.i. auro coopertis, in limine.i. in ingreſſu. Nam, ſup. Galli, aderant per domos, & tenebant arcem.i. capitolium, & id quaſi nondum enim omnino tenebant defenſi tenebris, & dono.i. indulgentia, & opportunitate, noctis opacæ.i. valde tenebroſæ: Cæſaries.i. coma vento cedens, aurea.i. aurei coloris, vt fulua, erat, ſap. illis, atque veſtis.i. barba, erat illis aurea, & lucent ſingulis.i. illis indumentis militaribus, virgatis .i. interciſis purpura, aut purpuratis, tum.i. inſuper, colla lactea.i. candidiſſima, innectuntur auro .i. indumento aureo, quiſque.i. ſinguli, coruſcant.i. quatiunt, manu.ſ. ſua, duo Geſſa, ſeu Greſa.i. haſtilia? Alpina.i. ex Alpibus decerpta, protecti corpora.i. habentes corpora protecta, longis ſcutis, quia, & ipſi longi erant. Et Vulcanus extuderat.i. ſtudioſe fecerat (ab extundo nam excudo, & excudi, ſeu excuſſi, mediam producunt, vt in ſexto. [Excudent alij ſpirantia mollius æra.) Salios.i. ſacerdotes Martis, a Numa inſtitutos, exultantes.ſ. cum ancilibus, & Lupercos.ſ. ſacerdotes Panos Lycæi, nudos.i. qui nudi diſcurrebant, & apices.ſ. inſularum, lanigeros.i. lanam gerentes, vnde, & flamines, quaſi filamines dicti ſunt, & ancila ſ. ſcuta breuia circunciſa, lapſa cœlo, ſaltem vno tempore Numæ, matres.ſ. matronæ Romanæ caſtæ, ducebant.i. deducebant, ſacra .ſ. Romana, per vrbem.ſ. Romanam, in pilentis i. vehiculis ſedentis, mollibus.i. penſilibus, & molliter incedentibus, Et, ſup. Vulcanus addit procul hic.i. longe ab horum ſculptura, etiam ſe deis tartareas.i. infernales.ſ. alta i. profunda hoſtia. Ditis.i. Plutonis, & pœnas ſcelerum.i. ſceleratorum Romanorum. & te, ò Catilina (cuius Saluſt deſcribit bellum, & quem Cic. vicerat, in cuius gratiam hæc dicti putant) pendentem ſcopulo minaci.i. minanti, tibi aſſidue præcipitium, quod infertur iuſte per ambitionem rem publicam occupantibus vt Catilina conabatur, & tremantẽ ora furiarum.ſ. infernalium, & pios.ſ. manes Rom. piorum, dum viuerent, & Catonem.ſ. maiorem, qui Cenſorinus dictus eſt: dantem his.ſ. pijs, iura.i. iuſta moderamina vitæ, ſicut in vita fecerat, quia Quæ gratia currum, Armorumq́ fuit viuis, quæ cura nitentis Paſcere equos eadem ſequitur tellure repoſtos. hoc eſt eadem exercent apud inferos, quæ exercuerant apud ſuperos, vt dictum eſt in 6. Ad hoc autem ſupplicia noxiorum inducit, vt viuos à ſceleribus deterreat. vtque non ſolum pijs præmia, ſed, & impijs tormenta apud inferos parata ſignificet.

VARIA LECTIO.

CITAE Metum in diuerſa quadrigæ) Antiq. lib Metium, legunt. &, Metrium. [Pontem auderet quod vellere Cocles) In antiq. lib. legitur. Audere quia vellere. [Manlius arcis) In Romano lib. Melius arcis. [In alijs, Mallius, legitur. [Atque hic auratis) In quibuſdam lib. antiq. Hinc, legitur. [Galli per dumos aderant) In antiquo admodum lib. Olli, legitur. [Aurea cæſaries illis) hoc autem loco, Ollis, in antiquis habetur exemplaribus. [Hinc exultantes Salios) in antiq. aliquot, Hic, legitur. [Extuderat) In Ro. lib. extuderant, legitur.

COEL. RHODIG.

SED & in tunicis virgæ purpureæ vocantur paryphi, vnde, & in Latinis literis virgatæ veſtes, & apud Poëtam Aeneidos octauo, ſagula virgata, quæ haberent in virgarum modum deductas vias, cui ſententiæ ſubſcribit 6. Bibliotheces Diodorus, tametſi in eo alluſum Seruius putat, ad Gallicam linguam, qua virgæ diceretur purpura Virg. verſus eſt. Virgatis lucent ſagulis, tũ lactea colla Auro innectuntur.

SERV. HAec inter) Bene inter inferos, & ſuperos mare factum dicit, qđ, vt ſupra diximus, nos ab antipodibus diuidit, q inferi ſunt nr̃i cõparatione. [Imago au.) non eſt contrariũ qđ, & cæruleã, & auream, & argenteã maris eſſe dicit imaginẽ, quã ſcimus pro rerum qualitate mutari, & colores

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea ſed fluctu ſpumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, æſtumq́ue ſecabant.

In medio claſſes æratas, Actia bella
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italo in prœlio Cæſar
Cum patribus, populoque penatibus, & magnis dijs,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis, & dijs Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens, cui belli inſigne ſuperbum
Tempora nauali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope Barbarica, varijsque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis, & littore rubro,
Aegyptum, vireſque Orientis, & vltima ſecum
Bactra vehit, ſequiturque (nefas) Aegyptia coniux.
Vna omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis, roſtiſque ſtridentibus æquor.
Alta petunt, pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta molle viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arua noua Neptunia cæde rubeſcunt.

res varios reddere, quod expreſſum in ſcuto fuiſſe ſignificat. [Cerula) .i. maria. [Fluctu cano) omnis .n. ſpuma alba eſt. [In orbem) In circuitum. [Aeſtumq. ſecabant) Naturalem rem oſtendit, nam ſemper mare turbatus cum Delphini apparuerunt. [Cernere erat) Græca figura. [Leucaten) In promontorio Epiri eſt mons Leucate. [Hinc Auguſtus agēs Italos) Cum de ſtatu reipub. eſſet longa contentio inter Auguſtum, & Antonium, & Lepidū, placuit vt totum Orientem teneret Antonius, Auguſtus Gallias, & Hiſpanias cum Italis: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam. ad cauſam maioris fidei Antonius ſororem Auguſti duxit vxorem. Profecti itaque ſunt prouincias ſuas. Sed Antonius in Aegypto captus eſt amore Cleopatræ, nō vſquequaque adeo vt ea dimiſſa contra Parthos probriſcere tur, quibus victis dum Cleopatræ cupiditate feſtinat exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipſe tamen animalium cadaueribus paſtus cum paucis ad Aegyptum eſt reuerſus, vbi ea cœpit ſuadere Cleopatra vt ſe ſortiretur vxorem, derelicta ſorore Auguſti. quo facto Auguſtus vehementer accenſus contra eum cœpit bella moliri. Antonius re comperta collectis Orientis viribus prior cum vxore Cleopatra venit ad bellum. Cōflictum eſt nauali certamine circa Actium Epiri promontoriū, vbi victi ſunt Antonius, & Cleopatra, & in fugam coacti, poſtea occiſo Antonio illa ſibi ſerpentes adhibuit. Sed quia belli ciuilis triumphus turpis videtur, laborat poeta vt probet iuſtū bellum fuiſſe, dicens Auguſtum eſſe cum patribus, populoq; penatibus, & magnis dijs. Contra cum Antonio auxilia peregrina, & mōſtroſa Aegypti numina: & re vera in exercitu Antonij omnes Barbari fuerunt, quod, & Virg. dicit, Aegyptum vireſq. Orientis, atque vltima ſecum Bactra vehit. Vnde etiam de hoc bello egit triumphum. Nec enim ciuile putatum eſt, quod tantum modo Romano duce geſtum eſt, qui & ipſe Barbaræ ſeruiebat vxori, adeo vt prętoria et caſtra conte deret. Quorum qui potiebatur imperio, ipſe vocabat exercitū. Vnde eſt illo loco de Cleopatra, Patrio vocat agmina ſiſtro. Nā Antonius conſulare ſibi tantum detinuit imperium, in quo ſola eſt poteſtas iubendi. Ille enim ducit exercitum qui habet in poteſtate caſtra prætoria. [Penatibus magnis dijs) Alij vnum volunt eſſe, alij ſeparant. Vt magnos deos accipias Iouem, Mineruam, Mercurium, quos Aeneas de Samothracia ſuſtulit. [Tempora flammas Lęta vomunt) Naturaliter enim Auguſtus igneos oculos habuiſſe dicitur, adeo vt quidam eques Rom. interrogatus ab eo cur ſe viſo verteret faciem, dixerit, quia fulmen oculorum tuorum ferre non poſſum, ſicut ait Suetonius. [Aperitur vertice ſydus) Sydus in vertice, hoc eſt ſuper galeam. Nam ex quo tempore per diem ſtella viſa eſt, dum ſacrificaretur Veneri genitrici, & ludi funebres Cęſari exhiberentur, (cuius ſidus poſitum eſt Auguſto perſuadēte) in honorem patris Auguſtum, ſtellam in galea cœpit habere depictam. [Parte alia) Non econtra, ſed in alia parte aciei. [Ventis, & dijs Agrippa ſecundis) Secundis dixit Auguſti comparatione. Nam hoc dixit Auguſtus, Nimio ventorum, & numinum vtebatur fauore. [Agrippa ſecundis) Hoc eſt, Ille habuit primum fauorem, hic ſecundum. [Nauali roſtrata corona) Sex. Pompeius Pompeij filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa pugnauit Auguſtus. Poſtea Agrippæ cura data eſt qui eum deleuit, ob quod ei Auguſtus roſtratam dedit coronam, quia vicerat nauali certamine. [Hinc) A parte contraria. [Victor ab Auroræ populis) Quia vicerat Parthos, vt diximus. [Littore rubro) Erythreo mari quod eſt inter Aegyptum, & Indiam. [Et vltima ſecum Bactra vehit) Vltima, non quantum ad fines ſpectat orbis terrarum, ſed vltima in imperio Antoniano. Conſtat enim Bactriano poſſe habere gentes innumeras. [Nefas) Exclamatio eſt, non in eo tantum quod Aegyptiam Romanus duxerat:

ſed etiam quod mulier caſtra ſequebatur. Quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit. Vnde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit vxorem. [Ruere) Ruebant .i. veniebant cum impetu. [Concurrere montibus altos) Alij, altis legunt, vnum tamē eſt. [Turritis puppibus inſtant) Hoc eſt hiſtoria traxit, nam Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulatis ſubito erigerent, ſimul ac ventum eſſet in prœlium turres hoſtibus improuiſæ. [Arua noua Neptunia cæde) Noua rare, magna, nimia. Nam non dicit re vera noua.

HAEC inter &c.) Peruenit tandem ad id quod primū prætendit, ad Auguſti .ſ. egregia facta deſcribentia, & potiſſimum, ad pugnam Actiacam deſcribendam, quæ illi, & gloriæ, & vtilitati plurimæ fuit. Nā in ea M. Antoniū Triumuirum, quem vnum habebat tum collegam, nam Lepidus multo ante interierat, ſuperauit cū Cleopatra: Aegypti regina, quo deleto, ſolus rerum potitus eſt. Ordo autem eſt. Imago aurea i. ea auro ſculpta, maris .ſ. Actiaci, tumidi .i. inflati. ibat ire videbatur, inter hæc .ſ. ſumma, & infima, nam capitolium in ſummo, & regna Ditis, nimirum in imò erant: vnde, & trium fratrum, eorundemq. ſummorum deorum regna deſcripſit: Iouis, in capitolio: Plutonis, in tartaro, & nunc Neptuni, in mari. ſed cærula .i. aquæ marinæ, aut ipſa maria, ſpumabant fluctu cano .i. ſubalbo, & delphines .i. piſces clari .i. fulgentes, argento .i. ex ſplendore argenti, vnde erant, vertebāt, aut verrebant caudis .ſ. ſuis, æquora .i. maria, circum .i. in circuitu in orbem .i. in gyrum, & circuitum rotundum, & ſecabant .i. diuidebant: æſtum .i. fretum, ſeu feruorem aquarum. Erat .i. contingebat, aut dabatur cernere in medio .ſ. maris, claſſes æratas .i. bellicas, ære munitas, appoſitoriè, bella Actia .i. quibus bella Actiaca poſtmodū geſta ſunt, & tu videres, id eſt videre poſſes, accipiēdo ſecundam perſonam, pro qualibet .i. quilibet, videns clypeum, videret Leucaten .i. montem illum in promontorio Epiri, feruere .ſ. fulgoribus armatorum aut Leucaten .i. mare vicinum, feruere claſſibus æratis, aquas ſulcantibus, & pro .i. fluctus .ſ. iuxta Leucaten effulgere auro, id eſt ſplendore auri, Verumque per tertiā coniugationē deduxit, à feruo, & effulgo, Cæſar Auguſtus erat, ſup. hinc .i. ex vna parte agens .i. impellens, Italos .i. prœlia, & ſtans in celſa puppi, tanquam princeps exercitus, & claſſis cum patribus .i. ſenatoribus: cum populo .ſ. Romano, & cum magnis dijs .i. cum fauore magnorum deorū, quos præſentes ſculpſerat Vulcanus, tanquam Auguſti partes tutantes, cui .ſ. Auguſto, tempora læta, quod boni exitus ſignum eſt, vomūt geminas flāmas .ſ. oculorum, vt interpretatur Seru. aut geminas, quia ab vtriſque temporibus diffuſas, & ſidus patrium .i. patris eius, adoptiui .ſ. Iulij Cæſaris, de quo dictum eſt, Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum, aperitur .i. aperte videtur, vertice .i. in ſummitate galeæ. Agrippa .ſ. affinis, & amicus Auguſti, arduus .i. ſublimis, erat ſup. agens, agmen id eſt Italorū, ſup. in parte alia .i. à latere, & in alio quodāmodo cornu, agens inquam, & ventis, & dijs ſecundis .ſ. in fauore, & poteſtate, quia primum Auguſtus obtinuerat fauorem, & auxilium, cui .ſ. Agrippæ, tempora fulgent roſtrata .i. quaſi roſtris nauium, ornata .ſ. corona nauali, quæ fiebat ea roſtris nauium victarum, & dabatur & victori, appoſitiue, inſigne .i. quę erant inſigne .i. ornamentum. ſuperbum .i. glorioſum, & magnificum belli .ſ. naualis. Antonius .ſ. Marcus triumuir, vehit hinc .ſ. ea aduerſa parte, ope Barbarica .i. à Barbaris contracta, & armis varijs .i. variorū populorum exiſtens victor, vehit (dicit) ſecum ad populis Auroræ .ſ. Parthis, & ab littore rubro .i. mari Erythreo, quod eſt inter Aegyptum, & Indiam, & .i. ſimul, Aegyptum .i. populum, & potētiam Aegypti, & vires Orientis .i. populi Orientalis, & a Bactra .i. Bactrianos populos, vltima .i. vltimos in imperio Antoniano Orientem verſus, & coniux Aegyptia .ſ. Cleopatra ſequitur .ſ. exercitum nefas .i. quæ res nefanda eſt, & deteſtanda Romano viro,

vnde per exclamationem dicit, nefas. Omnes ruere.i.ruebat, aut ruere videbantur, vna.i. pariter, ac totum æquor, ſpumante, ſup. cœpit, aut viſum eſt, aut ſpumabat, conuulſum i.ſulcatum, remis reductis.i.retrorſum ductis, vt fortius impugnant, & roſtris.ſ.nauium ſtridentibus.i.cum ſtridore aquas ſulcantibus, ceu ſecantibus, & ſup omnes petūt, alta.i.profunda maria, vbi.ſ.ſuperbeies aquæ alta eſt, vt in medio mari, nam aqua ſphærica eſt, vt cetera elementa, iu credas.i.credere poſſis, ſi videas Cycladas.i.inſulas illa, reuulſas.ſ.á continentibus, aut à fundo ſuo, innare pelago.i. nare per pelagus, aut altos montes concurrere altis montibus tanta i.tam magna, mole.i.tanto molimine inſtant viri puppib. turritis.i.propugnacula habentibus. Flamma ſtuppea.i.radicata in ſtuppa, ſpargitur manu.ſ.in alternas naueis, & ferrum volatile .i.quod ad volatum aptum eſt, ſpargitur telis.i.cum ipſis telis, & arua Neptunia.i.maria, madeſcunt.i.tinguntur, cæde noua.i effuſione ſanguinis magna, & inſolita.

VARIA LECTIO.

SPVMABANT cærula canu) In antiq.lib. Spumabat, legitur. [Actia bella) In antiq.lib.legitur. Accta. [Totumq. inſtructo Marte) Antiqui aliquot lib. Extructo legunt. Aliquot alij Inſtructum. [Stans celſa in pup.) In R.lib. & quibusdam alijs, Stat. [Varijsq. Antonius arm.) In lib.aliq.antiq. Varijs Anton.armis legitur. [Roſtris ſtridentibus æquor) aliqui lib. Roſtrisq. legunt.

COEL. RHOD.

SVNT & in belli vſibus Harpagæ, ab Agrippa excogitatę, capiendis oblaqueandisq. nauibus. Ea vero ſunt cubitorum quinque lignea, ferro circumplexa, fibulasq. ab capite vtroque præfixas continentia, vni falx ferro curuata inhæret, alteri funes deſtinantur plurimi. falces machinis attrahentes, vbi in tendiculam incidit hoſtica nauis, cui intercipiendæ machinula præſto, & altera eſt, coraca vocant.i.coruum. Quod autem ad Agrippam attinet, ſunt qui ab eodem, genus id turrium adinuenium ſcribãt, vt de tabulatis ſubito erigerentur, ſimul ac in prælium foret ventum. Ad quod alluſerit poëta nobilis: Tanta mole viri turritis puppibus inſtant. Harpagones (inquit Plin.) Anacharſis excogitauit primus, & manus Pericles Athenienſis, auctor nobis eſt in Viris illuſtribus Nepus Cornelius, hiſce vſum ea Romanis primus imperatorem Duillium.

Regina in medijs patrio vocat agmina ſiſtro:
Nec dum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenumque deum monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contra Mineruam
Tela tenent: ſæuit medio in certamine Mauors,
Cælatus ferro, triſtesque ex æthere Diræ:
Et ſciſſa gaudens vadit diſcordia Palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo,
Deſuper: omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos iam, iamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, vndis, & Iapyge ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandantemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cœruleum in gremium, latebroſaque flumina victos.

SERV. PAtrio vocat agmina ſiſtro) Cleopatra ſibi im aſſumpſerat, vt ſe Iſin velles videri. Iſis aũt, eſt genius Aegypti qui per ſiſtri motum quod gerit in dextra, Nili acceſſus, & receſſus ſignat p ſitulam quã ſiniſtra retinet, oñdit fluentiam omnium lacunaꝝ. Iſis aũt lingua Aegyptiorum eſt terra. quam Iſim volunt eſſe. [A tergo reſpicit angues) Hoc eſt nondum videbat mortem futuram. [Deum monſtra) Ideo monſtra dicit, quia ſub Auguſto necdum Romani Aegypta ſacra ſuſceperant. [Latrator Anubis) Quia capite canino pingitur, hunc volũt eſſe Mercurium, ideo q̃ nihil eſt cane ſagacius. [Contra Neptunum) Homerum ſequitur qui deos dicit contra ſe pro diuerſis partibus habere certamen [Cęlatus ferro) Aut in armis locatur, aut de ferro ſculptus .i.metallo ſibi congruo. [Diræ) Diræ proprie ſunt vltrices deæ, & bñ his intereſſe dixit prœlio ad puniendum Antonium, q̃ matrimonij læſerat fœdus. [Sciſſa diſcordia Palla.) Ideo diſcordia, quia vnius ciuitatis erant, & bene Diras diſcordia ſequitur, quã Bellona comitatur. Nam per diſcordiam venitur ad bellum. Horat. Ira, truces inimicitias, & funebre bellũ. [Actius hæc cernens) Quem poſtea Actium nominauit Auguſtus. [Vertebant terga Sabæi) Omnes illi populi orientis ſunt. [Iam, iamq.) .ſ.auiditate fugiendi. [Inter cædes) Inter ſuorum cadauera. [Morte futura) Omine mortis futuræ. [Iapyge ferri) Vento qui de Apulia flans optime de Tarentum ducit. Horat. Obſtrictis alijs præter Iapiga [Magno corpore) Septenfluo. [Vocantem Cæruleum in gremium) Hoc de hiſtoria eſt, nam legitur Cleopatram prælagio mortis futuræ obitam eſſe receſſus Aegypti petere, in quibus ſal... po erat bella reparare. [De qua re ſe moriens dicitur intere... paſſe. [Latebroſaq. flumina) quia Nili origo naſcitur, licet Plin. dicat haud longe ab Aethiopia Maurorum poſt maiorem Atlantem lacum eſſe a quo erumpit. Quod videtur eſſe veriſimile ea belluarum ſimilitudine.

ASC. REGINA in &c.) Oſtendit quomodo deſcripta eſt reliqua pars pugnæ Actiacæ in Clypeo a Vulcano fabrefacto, dicẽs. Regina.ſ.Cleopatra Aegyptiorum regina, exiſtens in medijs.i. bellantium, vocat ſiſtro patrio.i.tympano, aut cymbalo illo Aegyptio, quo Iſis vſa dicitur, agmina.ſ.ſuorum, necdum.i.& non adhuc, & non reſpicit adhuc geminos angueis, a tergo.i.qui eam perſequebantur a tergo, quibus.ſ.mors illi prætendebatur: hoc eſt, nondum videbat mortem ſibi imminentem. Nam gemini angues, mortem prætendere putantur, aut angues vocat cornua exercitus Auguſti: Monſtra deum, id eſt deorum, omnigenum, pro omnigenorum.i.omnis generis. Nam, & bruta colebant, vt canes, feles, crocodilos, & herbas, vt cepe, & porrũ, vnde Iuuen. Quis neſcire velit Bithynice, qualia demens Aegyptus portenta colat? & Anubis latrator.i. qui colitur in ſpecie canis. monſtra ergo deorum omnigenorum.i.deorum Aegyptiorum, tenent tela contra Neptunum & Venerem, & contra Mineruam, qui.ſ.Auguſto fauebant. Mauors.i.Mars, deus belli, ſæuit in medio certamine, aut, quia communis eſt deus, aut, quia belli deus viroſque animabat, exiſtens cælatus.i. inſculptus ferro, quod metallum Marti congruit, eo quod ferreus, & durus eſt, cælatus aũt erat in clypeo, ſicut erat Auguſti tempore in bello, per imaginationẽ.ſ & fictionem poëticam: Diræ.i. Deæ vltrices, demiſſæ.ſ.ex æthere, ſup. vadunt ad vleiſcendum Antonium, q̃ matrimoniale læſerat fœdus, & diſcordia.ſ. Martis filia, aut potius, mater vadit.i.ingreditur, gaudens.i.læta, palla.i.chlamyde ſua, ſciſſa.i.diuiſa per factionem, quia ciuis in conciuem pugnabat, vnde in Bur. En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros. Quam.ſ.diſcordiam, Bellona.i. dea belli.i.bellum ipſum, ſequitur flagello.i.cum flagello, conſanguineo.i.cruoato. Bonus, & naturalis eſt ordo. nam Martis planeta, diras .i. ſæuas ira concitat, vnde naſcuntur diſcordiæ, quas Bellonas.i.bellum ſequitur. vnde Horat. in epiſt. Ira truces inimicitias, & funebre bellum. Apollo Actius.i.ſic poſtea dictus, quod Auguſto in Actiaco bello adiutorium attulit, aut ille votũ fecerat, cernens hæc.i.hanc cõmotionem, & aleam belli, ita quod Mars eſſet medius.i.anceps eſſet victoria, ipſe intendebat arcum .ſ.ſuum, quæ iratus, tenet ſicut placidus plectrum deſuper.i.ex alto. Omnis Aegyptus, & Indi, ſupp. omnes, omnis Arabs, & omnes Sabei, qui populi orientales ſunt, vertebant terga eo terrore .i.propter eum terrorem, ipſa regina ſ.Cleopatra. videbatur.ſ.in ſculptura, aut cælatura, dare vela ventis vocatis.i.optatis, aut inuocatis ad celerum fugam, & immittere.ſ.velis, iam, iamq.i.magis, & magis, funeis laxos, vt.ſ.venti ſuſcipiant, & fortius impellantur. Ignipotens.ſ. Vulcanus, fecerat illam pallentem inter cædes.i.cadauera ſuorum, morte futura i.omine mortis futuræ, q̃ tunc primum timere cœperat, & ſup. ferri.i.auehi, vndis.ſ.defluis, & Iapige.i vento illo, illi a tergo flante. Autem, pro ſed fecerat, ſup. contra.i.e contrario, Nilum.ſ.fluuium Aegypti, mœrentem .i.dolentem, magno.i.ſeptenfluo, corpore.ſ fluctus ſui, & pandentem ſinus.ſ.ſuos.i.vltima receptacula, ad quæ doluit Cleopatra, non confugiſſe ad reparandum exercitum, & vocantẽ tota veſte.i.exterioribus indicijs ſuis, victos.ſ.Aegyptios, & reliquos Antonij ſocios, in gremium cęruleum.i.receptacula maris, & in flumina latebroſa.i.occulta, aut de quorum origine dubitatur.

VARIA LECTIO.

ET latrator Anubis) In libris antiquis, Natator Anubis, legitur

legitur. [Teiſteſque ex æthere Diræ:) In Romano libro, & in Mediceo, Diuæ, legitur. [Quem conſanguineo ſequitur Bellona flagello) Legendum diſtinctis dictionibus, Cum ſanguineo. [Accius hæc cernens arcum, intendebat Apollo) Actius, hic legendum, vt ſuperius adnotandum. Eſt vero in Mediceo, Tendebat.

At Cæſar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, dijs Italis, votum immortale, ſacrabat
Maxima tercentum totam delubra per vrbem,
Lætitiæ, ludiſque viæ, plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtrauere iuuenci,
Ipſe ſedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis, & armis:
Hic Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat iam mollior vndis;
Extremique hominum Morini, Rhenuſq. bicornis,
Indomitique Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

SERV. Triplici triūpho) Tres enim Auguſtus habuit triūphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium vicerat. Secūdo, q Dalmatas vicerat. Tertio ipſe de Alexandrino eſt ingreſſus triumpho. [Ludiſq. viæ, plauſuque fremebant) Hoc eſt capitolinij ludi celebrati ſunt. [Candentis limine Phœbi.) In templo de ſolido marmore effecto, quod allatum fuerat de portu lunæ qui eſt in Liguria. [Dona recognoſcit populorum) Aurum coronarium dicit, quod hodieq. a victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatoribus propter conceſſam vitam. [Ideo ergo dixit Donat. nam ſi hoc eſſet, ſpolia diceret. [Hic Nomadū genus) Atqui Antonius Orientis habuit populos, ſed intelligamus has gentes Africæ operas ſuas locaſſe, & ſimul cum Antonio ab Auguſto eſſe ſuperatas. [Diſcinctos) Vel habitum eorum oſtendit, qui vſque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Pœnulo dicens, Quæ eſt illa auis? cum Afrum vidiſſet veſtem demiſſam trahentem. Aut diſcinctos dicit inhabiles militiæ. Omnes enim qui militant cincti ſunt. Aut certe inefficaces, vt contra præcinctos, ſtrenuos dicimus. Horatius, Altius ac nos præcincti ſumus. Vnde & græce εὔζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, ſed qui eſt ſtrenuus. [Mulciber) Vulcanus ab eo quod iouium ignis permulceat. [Lelegas) Theſſalos. Lucan. de Theſſalia. Mox Lelegum dextra preſſum deſcendit aratrum. [Caraſque) Caræ inſulani populi fuerunt piratica famoſi, victi a Minoe, vt & Tucydides, & Saluſt. dicunt. [Gelonos) Populos Scythiæ. [Euphrates ibat iam mollior vndis) Sentiens quaſi ſe eſſe ſuperatū. Horatius, Minores voluere vertices. [Morini) Populi Galliæ in finibus, qui Britanniam ſpectant. [Rhenus) Fluuius Galliæ. [Bicornis) Autem, quia per duos fluit alueos, per vnum qua Romanum imperium eſt, per alterum qua interluit Barbaros. [Indomitique Dacæ) populi Scythiæ. [Araxes) Fluuius Armeniæ quem pontibus nixus eſt Xerſes conſcedere. [Parentis) Nunc honoris. [Rerum) Futurarum, quæ nondum fuerunt. [Famamque) Gloriam. [Nepotum) Poſterorum.

ASCENSIVS.

AT Cæſar triplici inuectus Romana triumpho &c.) Commemorat præcipuos Cæſ. Auguſti triumphos, dicens, At Cæſar .ſ. Auguſt. inuectus mœnia Romana, ſup. cum triumpho, triplici .ſ. de Antonio, de Dalmatis, & de Alexandrinis, ſacrabat .ſ. in ſculpturis clypei, dijs Italis votum immortale .i. quod perpetuo tempora permanſurum eſt in re perſoluta, per votum .ſ. tercentum maxima delubra .i. templa, per totam vrbem, aut potius per totū orbē, viæ .i. compita, & triuia, fremebant .i. partam victoriam, lætitia, & ludis, & plauſu chorus matrum .i. matronarum ſupplicium ſup. erat in omnibus templis, & omnibus aris .i. ad omnes aras, & iuuenci cæſi .i. mactati ad ſacrificium, ſtrauere .i. æquauerunt corpore ſuo terram ante aras, aut cæſi ante aras, ſtrauerunt terrā corpore ſuo. Ipſe .ſ. Auguſtus, ſedens, ſup. in limine niueo .i. de candido marmore facto Phœbi .i. Apollinis, cādentis .i. reſplendētis, recognoſcit .i. recenſet, & (vt dicunt) reuiſitat, dona populorū .i. quæ populos in templa noua conferebat, & aptat .i. adiungit, & affigit ea, poſtibus .i. portis ſuperbis .i. magnifice extructis. Gētes victæ .ſ. ab Auguſto, incedunt longo ordine, quia tandē monarchiam obtinuit, vnde, Exijt edictum a Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis, ſecundum Lucam, quam .i. quantum, variæ, ſup. incedunt gentes, victæ linguis .i. loquelis, tam .i. intantum, ſup. variæ habitu, veſtis, & armis. Et Mulciber .i. Vulcanus, finxerat .i. ſculpſerat: hic, id eſt in hac parte, aut hinc .i. poſt hæc dicta .ſ. genus Nomadum .i. Nomadarum, populorum Africæ, & Afros .ſ. reliquos, diſcinctos .i. minime accinctos, & imparatos ad bellum, & fingerat hinc Lelegas .i. populos illos, non Theſſaliæ, ſed Aſiæ, & Caras .i. eoſdem populos, qui peculiari nomine Barbari, vocantur, vt auctoritate Beroaldina ſtatim comprobabimus, & Gelonos, populos Scythiæ, ſagittiferos .i. ſagittas, qbus plurimū valent, in bella ferentes. Euphrates, fluuius ille Armeniæ, ibat iam mollior .i. lentior vndis .ſ. ſuis, quaſi demiſſis animis, quia ſe victum ſentiebat, ſi aūt hæc ſculpſit Vulcanus, benedici, meruit non enarrabile textum, & Morini .i. populi Galliæ Belgicæ, qui Teruani, vulgo dicuntur, ad Britannos, quos in Buc. dicit, Penitus toto diuiſos orbe, vergentes. vnde dūr hi, Extremi hominum, qui non longe ſunt ab Oceano, vltra eos iā nunc ſunt Flandrini & contermini, ſup. ibant molliores, & Rhenus .i. fluuius ille, Galliam ab Alamānia disterminans, bicornis .i. duo cornua, vt duos alueos habens, & Daæ, populi Scythię, indomiti .ſ. ab alijs, aut difficulter domabiles, & Araxes, fluuius Armeniæ. indignatus pontem .ſ. quem Xerſes ſuper eū extruxerat, quia diſrupit eum, ſupp. ibat mollior quia ſe quoque domandum ſentiebat ab Auguſto. Aeneas miratur talia dona parentis .i. matris ſuæ, per clypeum Vulcani. Seruius dicit, parentis honoris eſſe, quaſi ſit ordo miratur per clypeum Vulcani parentis .i. patrios loco, honorandi talia dona, & ipſe ignarus rerum .i. neſciens quas res ſignificarent. nondum enim erant, gaudet imagine .i. ſculpturis, & cælaturis .ſ. rerum, quia pulchræ viſæ ſunt, gaudet, inquit attollent .i. erigans humero, famam .i. gloriam, & fata nepotum .i. res futuras, haud dubie nepotibus .i. poſteris ſuis. Verba Beroaldi in Seruium ſunt hæc: Sępe admonuimus multa deprehādi in cōmentarijs Seruij, quæ ad geographiam pertinent, non ſatis exacte, nec adamuſſim penſitata, quæ virgula cenſoria notari mereantur, qualia eſt hoc. Nam Cares non ſunt inſulani, vt ipſe autumat, ſed in continenti, & populi ſunt Aſiatici, iuxta Mæoniam, Lyciam, atq; Ioniam collocati, vt Plin. Strabo, & Mela, tradiderunt. Cariæ, toti imperauit olim Mauſolus, vt auct. eſt Victruuius in ij. In Caria, fuit Halicarnaſſeus, & Mauſoleum illud celebratiſſimum, quod inter ſeptem orbis ſpectacula, meruit annumerari. Nec Leleges ſunt in Teſſalia, vt incurioſe refert commentator. Sed Leleges, & Cares ijdem ſunt populi, vt meminit Strab. in vij. nonnulli geographi tradunt eos eſſe finitimos, atque in multis Cariæ locis ſepulchra Lelegum, & monumenta Lelegia nuncupata oſtenduntur, & olim Ioniam Aſiaticam, Cares, & Leleges incoluerunt. Cares peculiariter, Barbari ſunt cognominati. Ceterū (vt ego arbitror) videtur exiſtimaſſe Seruius, Leleges eſſe Theſſalos, quoniam verſu Lucani, quem ipſe allegat, oſtenditur Lelegas agrum Theſſalicum quondam tenuiſſe. At qui Lucanus ideo videtur hoc tradidiſſe, quoniam Leleges fuerunt populi errabundi, & diuerſis in locis habitarunt. Nam, vt ſcr. Ariſt. in Politicis, Acarnanum, Aeolorum Leucadiorum. Leleges hæc omnia loca incoluerunt, & olim etiam Theſſaliam tenuerunt, ſed non ipſi Theſſali fuerunt. Ouid. Caras, & Lelegas ita carmine coniunxit, ſicut & Virg. quoniam videlicet ſunt inter ſe contermini. verſus Ouid. ex lib. 9. Metam. hic eſt Caras, & armiferos, Lelegas, Lyciamque pererrat. Scribit Plin. in V. Mileſium Ioniæ caput Lelegeida fuiſſe nominatam. Idem Seru. exiſtimat, Thermodoonta, fluuium eſſe Thraciæ, cum ſit Capadociæ, quæ regio eſt Aſiatica, vt Plin. Strab. atque Iuſtinus meminerunt, iuxta quem, olim Amazones conſederunt, quarum regina (vt auctor eſt Diodorus) in oſtijs Thermodoontis, vrbem condidit, Themiſcyram nuncupatam. Inde pugnas Amazonum Thermodoonticas appellat

Morini. Beroald. Cares. Leleges. Thermodoon.

pellat Papinius in primo ſiluarum, & Propertius in tertio ſic ait:

Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis
Thermondonteis turba lauatur aquis.

VAR. LECT.

LAETITIA, ludique viæ) In Oblongo libro, Luſu, legitur. [Matrum chorus omnibus ætis) In antiquis libris legere eſt, Omnibus aræ. [Longo ordine gentes) In lib. aliq. antiq. Matres, non, Gentes, habetur. [Hic Nomadum genus) In antiq. lib. Numidum, legitur. [Sagittiferosque Gelonus Finxerat) In Romano libro, Tinxerat. [In aliquot alijs, Fixerat legitur. [Indomitiq; ue Dacæ) Nomen huius gentis variæ ſcribitur in antiquis libris. Nam ſunt, in quibus, Daci. In aliquot, Dacæ. In Rom. lib. Dahæ.

IN IX. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Nonus habet pugnas, nec adeſt dux ipſe tumultu.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur.
Iunonis monitu Turnus feſtinat in hoſtem.
Teucrorum in naues Rutulis iaculantibus ignem,
Nympharum in ſpeciem diuino numine verſa.
Euryali, & Niſi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur caſtra Aeneadæ, vallumq́; tuentur.
Audacem Rutulum dat leto pulcher Iulus
Fit via vi, Turnus Bitian, & Pandaron altum
Deijcit: & totis victor dat funera caſtris.
Iamq́; fatigatus recipit ſe in caſtra ſuorum.

ALIVD IN EVNDEM.

Ad Turnum propere Iunonia mittitur Iris,
Inſtigatq́; animos, acies mouet ille, Phrygaſq́;
Obſidet, in nymphas verſa eſt Aeneia claſſis.
Euryalus, Niſusq́; luunt nece prælia noctis.
Vi Turnus patitur caſtris, mox pellitur inde.

ASC. NONVS habet, &c. In octauo libr. intermiſſa narratione de Turno, actum eſt de Aenea, & de eius ad Euandrum profectione, & illinc reditu. In hoc autem ix. redditur ad Turnum, oſtenditurque, quid abſente. Aenea in caſtris Iolij actum ſit. Nam ſignificatum ſit in j. Aeneam feciſſe fundamenta nouæ Troiæ caſtrorum in morem. Vt vero totum argumentum ſub oculos referamus verſiculos ad explanandum. Ordo eſt. Nonus, ſupple liber Aeneidos, habet pugnas, ſcilicet Turni, oppugnãtis Troianos, nec ipſe dux, ſcilicet Aeneas, adeſt tumultu, pro tumultui, aut in tumultu, aut tumultuanti exercitu. & hoc eſt Monoſticon. ſeorſum legendum. Reliquũ argumentum eſt. Atque dum ea quæ dicta ſunt, geruntur, ſcilicet ab Aenea parte penitus diuerſa, ſcilicet a Turno, & Aſcanio. Turnus feſtinat ſe in hoſtem, ſcilicet exercitum Troianum, monitu Iunonis, quæ ad hoc Irim demiſit, & hoc Rutulis, ſcilicet populis Turni. iaculantibus ignem in naueis Teucrorum, ipſe, ſupp. naues, verſæ ſunt in ſpeciem Nympharum, numine diuino, ſcilicet matris deum, quæ hoc illis procurauerat, quia in Phrygio monte Ida, creuerant arbores vnde factæ erant. Exitus .i. finis Euryali, & Niſi, fuit diſpar cœptis .i. inceptis, & principiis quia in principio, victores, in fine victi erant. Pugnatur .ſ. a Turno, & Troianis, Aeneadæ tuentur .i. defendunt caſtra, & vallum, id eſt munitionem caſtrorum, & tentoriorum, Iulus pulcher dat leto, id eſt morti, Rutulum .ſ. quendam nomine Numanum, cognomento Remulum, audacem, quia, Is primam ante aciem digna atque indigna celatu Vociferans, tumidusque nouo præcordia regno Ibat, & ingentem ſeſe clamore ferebat. Via .i. irruptio in caſtra, fit vi .i. impetu Turni, Turnus deijcit. proſternit, Bitian, & Pandaron altum .i. ſublimem, vtrunque Troianum, & ipſe victor dat funera totis caſtris .i. per tota caſtra. Et ipſe Turnus fatigatus .ſ. a cæde, & ſtrage, quam fecerat, recipit ſe in caſtra ſuorum. .ſ. caſtra Troianorum obſidentium.

SERV. ATQVE ea diuerſa penitus dum parte geruntur) In hoc libro eſt mutatio omnium rerum. Nam & aliæ perſonæ, & loca alia ſunt, & aliud negotium incipitur. Ab Aenea.n. tranſit ad Turnum, à Tuſcia ad Ardeam, à petitione auxiliorum ad bellum, quem tranſitum quidã culpant, neſcientes Virgiliũ prudenter iunxiſſe ſuperioribus negotijs ſequentia per illam particulam, atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur. Scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia. Sanè formatus eſt iſte liber ad illud Homeri, vbi dicit per noctẽ egreſſos eſſe Diomedem & Vlyſſem cum capto Dolone caſtra penetrauerunt. nam partem maximam & œconomiæ & orgo eiorum exinde habet [Diuerſa penitus) Valde diuerſa, & longius remota. vnde paulò poſt dicit, Nec ſatis extremas Coriti penetrauit ad vrbes, Lydorumq. manum. [Irim) Iris quaſi ἔρις dicta eſt. nunq̃.n. ad conciliationem mittitur ſicut Mercurius ſed ad diſturbationem. Et eſt miniſtra non tñ deorum, ſed & deorũ, & Virg. hoc probat dicens, Aeriã cęlo nã Iuppiter Irim Demiſit germanæ haud mollia iuſſa ferentẽ. [Audacem ad Turnũ) Fortem, ſine felicitate, ſicut de Pallante diximus. [Parentis Pilumni) Pilũnus & Pithumnus fratres fuerunt, & dij horum, Pithumnus vſum ſtercorandũ inuenit agrorum, vnde & Sterquilinius dictus eſt. Pilumnus vero pinſendi frumẽti, vnde & à piſtoribus colitur. Ab ipſo & pilum dictum eſt. [Sacrata valle) Ideo Sacrata, quia vt diximus nunquam eſt lucus ſine religione. [Sedebat,) Vt Aſper dicit, erat quæ clauſula, antiqua eſt & de vſu remota. Secundum Plautum ſedere eſt, conſilium capere, qui inducit ſeruũ dicentem. Sine iuxta aram ſedeam, & dabo meliora conſilia. Sed ſecundum augures, ſedere eſt augurium captare, nanque poſt deſignatas cœli partes à ſedentibus expectantur auguria quod & ſupra ipſe oſtendit latenter inducens Picum ſolum ſedentem, vt, Paruaq́ ſedebat ſuccinctus trabea. Aut erat, aut conſilia capiebat, aut augurabatur. [Thaumantias) Secundum poëtam, Thaumantis filia. Ceterum ex admiratione hoc nomen accepit, quæ admiratio de eius coloribus naſcit. [Diuum promittere nemo) Nemo pro nullus poſuit. & eſt Archaiſmos. nam diuum nemo non poſſumus dicere, cum proprie nemo ſit nec homo. [Auderet,) Docet per tranſitum multa interdum temporia ratione prouenire, quæ nomina præſtare non poſſunt, quod etiam paulò poſt in Matris deum petitione Iuppiter probat dicens, Cui tanta deo Permiſſa poteſtas. [Voluenda) Pro volubilis [Nec ſatis,) Quia occurrebat ab Euandro eum facile poſſe remeare. [Coriti) Montis Tuſciæ, quia vt diximus, nomen accepit à Corito rege, cuius cum vxore cõcubuit Iuppiter, vnde natus eſt Dardanus. [Armat agreſtes) Ne ei formidinẽ inijciat, agreſtes eſſe commemorat. [Et turbata arripe caſtra) Aut arripe, & turba, aut turbata inuade per abſentiam Aeneæ. [Secuit ſub nubibus arcum) Hoc dixit: vt, Ille viam ſecat ad naues. Et re vera arcus ipſe eſt varijs coloribus ſectus. Bene autem Sub nubibus, quia ſine nubis beneficio arcus non videtur. [Agnouit iuuenis,) Irim tantum agnouit, non & à quo miſſa eſſet, vtrum à Ioue an à Iunone. Hinc eſt quod dicit, Quis te mihi nubibus actam Detulit in terras? [Repente) Item aliud augurium Nam cum Iris ſine nubibus non poſſit videri, poſt eius abſceſſum ſtatim eſt ſecuta ſerenitas. Clara autem bene addidit, quia tempeſtas μέσον est. [Diſcindere cœlum,) Chaſma dicit factum, id eſt ſubitam aëris diſruptionem & quendã receſſum per quod vult videri Chaſmatum Irim ſe recepiſſe. [Medium) Autem bene dixit. nam eſt & ſummum. vnde eſt, Sic vertice cœli Conſtitit. Nubes autem in medio ſunt. vbi omnia fiunt ſigna quæ dicit .i. Iris, ſerenitas, Chaſma. nam ſi in ſummo fieret, nullus videre potuiſſet. Humani.n. oculi altiorem & nimium ſplendorẽ ferre non poſſunt. Sanè chaſma eſt (ita enim Plin. vocat) diſruptio & quidam cęli diſceſſua. [Palanteſq. polo ſtellas) Bene Palantes, quaſi in alienum tempus errore venientes. [Omina tanta) Scilicet cœleſtia. [Quiſq. in arma vocas) vel Iuno, vel Iuppiter. [Onerat que æthera votis) Iterum atq; iterum eſt vota pollicitus. Locus autem iſte dictus eſt ſecundum augurum morẽ apud quos fuerat conſuetudo, vt ſi poſt acceptum augurium ad aquam veniſſent, nec inclinati haurirent, exinde manibus & fuſis precibus vota promitterent. vt viſum perſeueraret augurium, quod aquæ interceſſu diſrumpitur. Vnde etiam in vij. viſum augurium quod aquæ interceſſu diſrumpitur, firmũ eſt, quia cygnus dimiſſus ab Aquila in fluuium cecidit: vt, Prædamque ex vnguibus ales proiecit fluuio. Hinc videtur etiam Turnus minime potuiſſe liberari. [Iamq. omnis campis exercitus ibat) Intelligamus hũc exercitũ primo cõluiſſe in cãpo euiſſe, poſt digeſtũ in ordines, vt ſit ſequentiũ fluminũ cõgrua cõparatio, quæ flumina

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER NONVS.

ATQVE ea diuerſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat:
Ad quem ſic roſeo Thaumantia ore locuta eſt.
IR. Turne, quod optanti diuum promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltro.
Aeneas, vrbe, & ſocijs, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini, ſedemque petiuit Euandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetrauit ad vrbes.
Lydorumque manum collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tẽpus equos nunc poſcere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
POE. Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplicesque ad ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus.
TVR. Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde hæc tam clara repente
Tempeſtas? video medium diſcindere cœlum,
Palanteſque polo ſtellas: ſequor omina tanta.
Quiſquis in arma vocas. POE. Et ſic effatus, ad vndam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas.
Multa deos orans, oneratque æthera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertus,
Diues equum, diues pictai veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coercent
Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & iam ſe condidit alueo.

na dicit poſt camporum inundationem in alueos ſuos reuerti. nam hoc vult dicere, vt de campis flumina in alueos ſuos redeũt, ſic digeſta eſt in acies militum multitudo, quę fuerat ante diffuſa. [Diues equum) Per genitiuum frequentius vtimur hac figura, q̃ per ablatiuum. [Coërceat) Cogunt, colligunt. [Altus Per tacitum Ganges) Flumen Indiæ eſt, qui ſecundum Senecam in ſinu Indię nouem alueis fluit, ſecundum Melonem ſeptem, qui tamen & ipſe commemorat nonnullos dicere q̃ tribus alueis fluat. Virg. tamen Nilo eum iungens ſeptem alueos habere ſignificat. Hanc varietatem Don. fugiens longum Hyperbaton facit, dicens. Ceu ſurgens ſeptem amnibus Nilus aut Gãges. [Altus per tacitum) Sanè bene addidit Per tacitum altus, hoc eſt per profundam altitudinem. nam licet creſcat, inter ripas tamen eſt, nec ſuperfunditur campis. vnde Aſper diſtinxit Altus per tacitum. [Pingui flumine Nilus) Nilus dictus eſt, quaſi νέον ἰλὺν, hoc eſt nouum limũ trahens, quod volens exprimere dixit, Pingui flumine. i. fluore, quæ res fœcundam efficit terram. quod & ipſe in Georgicis oſtendit dicens, Liquuntur montibus amnes, Feliremq. trahunt limũ. Item: Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena.

ASCENSIVS.

ATQVE ea diuerſa penitus &c.) In principio igitur 9. lib. redit Poeta ad narrationem geſtorum Turni, interea dum Aeneas in Hetruria manum colligeret, dicitq. admonitum ab Iride, miſſa à Iunone, ad deturbanda, imò expugnanda, ſi poſſet, caſtra Troianorum, interea dum Aeneas abeſſet, quæ res ſummopere vergit in gloriam Aeneæ. Nam ſicut Hom. in gloriam Achillis, docet eo bellante Græcos victores, & ceſſante, victos fuiſſe, vt conſtaret, quanta eſſet vnius virtus, ita Maro, in gloriam Aeneæ trahit, q̃ non niſi eo abſente eſſet Turno, expugnãdi caſtrorum ſpes, atque fiducia etiam Iunone id exhortante, per quam quidam ambitionem intelligunt, quę ferè ad regna aliena inuadenda mortales inſtigat. Pediſſequa autem Iunonis, dicitur Iris, quia in inferiore regione aeris, quam Iuno repræſentat, tantum conſpicitur, vnde varietas colorum, in Iride, & Pauone, quaſi a Iunone produci videtur, cum ſine illuminato aere non conſpiciantur. Sed Donatum audiamus, cuius verba ſunt. [Diuerſa) A Troianorum caſtris remota, ſic in 5. Quo diuerſus abis? .i. à me remotus. [Sedebat) In ocio erat, & non tractibus neceſſarijs vacabat, vt multi volunt. Vult .n. Poeta, illius inertia laudes Aeneæ per comparationem extollere, & vt Aeneã laudat à loco & frigore fluminis ſic hũc vituperat, quod in loco amœno otiaretur, cum Aeneas per laborem ſubijſſet nemora, & longinquas partes perijſſet. Miſit ergo Irim Iuno, vt torpentem excitarat. [Audacem) Incõſultum & temerarium. Iris vero, hinc hortatur, illinc obiurgat. [Turne) Nomine excitat, & proponit occaſionem vtilem non omittendam. [Aeneas) Magnum pondus in nomine. [Nunc tempus equos) Monet, quid faciendum ne illa in conſultando pereat tempus. Hæc ille. Ordo autem eſt. Atque dum ea. ſ. quæ in octauo narrata ſunt, geruntur. ſ. ab Aenea, & Euandro, ſup. in pacte, penitus diuerſa. i. remota à Troianorũ caſtris. Iuno Saturnia. i. Saturni filia, & inimica Aeneæ, miſit Irim. i. deam, arcus, cœleſtis pediſſequam ſuam, de cœlo, ad Rutulum audacem .i. temerarium, & confidentem nimis, nec rebus ſuis proſpicientem ob temeritatem, Turnus ſedebat. ſ. ocioſus forte, tum. i. tunc, forte, quia fortuitum erat, q̃ tunc in valle Pilũni parentis. i. progenitoris, vnde poſtea, Cui Pilumnus auus &c. Nam Daunus erat pater eius, ſacrata. ſ. illi, quia pro deo habitus eſt, & ita illi lucum conſecrauerant. Ad quem. ſ. Turnum, illic ſedentem, Thaumantias. i. Iris Thaumantias filia, locuta eſt ſic ore roſeo. i. ſubrubro, & venuſto. Turne en dies voluenda. i. volubilis .i. tempeſtas ipſa, attulit vltro. i. non requirente te, id quod nemo .i. nullus diuum auderet promittere, quia contra fatum videtur, per oblatam occaſionem, Troiani, Italia poſſe depelli, & penitus deleri quod nullus diuum auderet promittere, Aeneas petit, .i. petijt, ſeu petiuit. (Nam Politianus, vt in octauo vidimus docet verſum non ſtare, ſi legatur petiuit, veramq. lectionem eſſe petit per ſyncopam, aut coalitionem duarum vocalium in vnam ſyllabam longam, vnde ſpondaicus eſt verſus, laborem. & molimen Aeneæ depingens) ſceptra & ſedem Euandri Palatini. i. Palatiũ, & Palanteum oppidum tenentis, & hac vrbe. ſ. noua, in morem caſtrorum extructa, & ſocijs, & claſſe relicta a pugna ab inferiore. Nec ſatis, ſup. eſt Euandrum petiſſe, penetrauit, ſup. inſuper, extremas vrbes Coriti. ſ. montis Thuſciæ, aut quas Coritus rex olim tenuerat, & armat agreſtes, collectos, appoſitorie, manũ .i. exercitum, Lydorum. i. Tyrrhenorum, qui ex Lydia oriũdi ſunt. Quid dubitas. ſ. inuadere caſtra, aut quid quaſi dubitans immoraris? tempus eſt nunc poſcere. i. poſcendi, equos & currus rumpe moras omnes, vnde dicit Lucan. Tolle moras nocuit ſemper differre paratis. q̃, pro &, arripe caſtra turbata. ſ. quæ facile turbare potes, aut turbata, & propter abſentiam, & diuturnam moram Aeneæ. Non ſic ſynalœphe, turbataq. arripe, eſt tamen verior lectio quàm & turbata arripe &c. [Dixit &c.) Recitat conſequenter, quomodo Turnus ab Iride excitatus, expeditionem in Troianos aſſumpſit. Vnde dicit Don. ſic. [Dixit) Nam obiurgata eſt. [Terruit) Inſtruit, hortatus eſt. [Deus cœli) Quanta eſt lux ornare cœlum, & meritum, & pulchritudo. Per comparationem, oſtendit magno ſilentio iuſſit Turnum. vt improuiſus opprimeret incautos, tamen ingens puluis, illos manifeſtauit. Hæc ille. Ordo eſt. Iris, ſup. dixit. i. finiuit orationem ſuam, qua partes oratoris depleuerat, obiurgando, terrendo, inſtruendo, & hortando, & ſuſtulit. i. ſurſum tulit ſe in cœlum, alis paribus. i. pleno volatu, ſecuit ſub nubibus ingentem arcum fuga. i. ſimul cum fugeret. Iuuenis. ſ. Turnus, agnouit. ſ. Irim, fuiſſe ex arcu cœleſti, & ſuſtulit. i. extulit, & erexit, ad ſidera palmas, duplices. i. complicatas manus, ac ſecutus eſt fugientem. ſ. Irim, tali voce. i. oratione. O Iri, decus. i. ornamentum cœli propter ſpecimen colorum, quis detulit. i. demiſit te, actam nubibus. i. per nubes in terras? vnde, ſup. orta eſt hæc tam clara tempeſtas repente. i. ſubito? quia Iris ſine nube videri nequiuerat, quam ergo adueniens, attulerat nubem eandem fugiens abſtulit, & ſerenum reliquit cœlum, ego video diſcindere. i. diuidere cœlum medium, aut cœlum medium diſcindere, ſup. ſe, & video ſtellas pallantes .i. oberrantes, & diuagantes, polo. i. per polum, ego ſequar tanta omina .i. prodigia tua, quiſquis vocas .i. quicunque es, qui vocas in arma, quia ſciuit Irim, non niſi nunciam, & interpretem eſſe. Tum. i. deinde, ipſe effatus. i. locutus, effata .i. auguralia verba augurium acceptum ſignificantia, proceſſit ad vndam. ſ. fluentem, & hauſit de ſummo gurgite. i. puriſſimas, & defæcatiſſimas lymphas .i. aquas, orans deos multa. i. multum, aut multas res, & onerauit æthera votis. ſ. pollicendo, ſi victoriam conſequatur. Et iã. i. poſt vota, & preces Turni, poſtquam ſuos admonuerat, omnis exercitus. ſ. Turni in 7. deſcriptus ibat iam apertis campis, exiſtens diues equum. i. equorum, & diues veſtis pictai. i. pictæ, & auri Meſſapus. ſ. equum domitor, Neptuni filius, ſupp. coercet primas acies, & iuuenes Tyrrhidę. i. Tyrrhei, magiſtri pecorum filij, coercẽt extrema, ſup. agmina, aut extremas partes exercitus, Turnus dux. ſ. totius exercitus, vertitur. i. circumuoluitur, ſup. in medio agmine, tenens arma. ſ. hoſtilia, & eſt. i. imminet, ſupra. ſ. reliquos toto vertice. Ceu .i. quemadmodum Ganges, fluuius ille Indiæ, ex Caucaſo Oriẽs, ſurgens altus ſeptem amnibus, ſedatis .i. compreſſis, refluit per tacitum. i. tacite, poſtquam ſedati ſunt amnes, aut ceu Nilus, cum refluit flumine pingui. i. per inundationem, arua vicina pinguia faciens, & condidit ſe iam alueo. ſ. ſuo, ſup. in medio fluctuum, profluit impetuoſo, ſed ordinato agmine aquarum. Vult ergo comparatio Turnum ſic in medio numeroſi exercitus ſui proceſſiſſe, vt nullus diuagaretur, ſed intra ordinem ſuum ſe quiſque teneret, vt fluctus Gangis dum ſeptem amnes quos recipit, ſedati ſunt, ita vt non cogatur effluere, & Nilus, dum ſe intra alueos ſuos recepit. tunc enim ordinato quaſi agmine vterque fluit, ſed tamen adhuc impetuoſus fertur.

VARIA LECTIO.

SCEPTRA Palatini, ſedemque petiui Euandri) In Rom. lib. & in quibuſdam alijs, legere eſt, Sceptra Palatini, regnumque petit Euãdri. [Lydorumq manum collectoſq. armat agreſtes) In lib. aliq. antiq. legere eſt, Ludorumq. manum, & collectos armat. In nonnullis, Lydorumq. manũ collectos armat agreſtes. [Nunc poſcere currus) In Med. & aliquot alijs, Currum, legitur. [Rumpe moras omnes, turbata arripe caſtra) In libris omnibus quos legi, Et turbata arripe caſtra. [Et in cœlum paribus ſe ſuſtulit alequia) In lib. antiq. aliq. Pariter, habetur. [Duplicesque ad ſidera palmas Suſtulit, ac tali) In antiq. aliq. Duplicis ad, abſque, q̃, & Suſtulit & tali. [Video medium diſcindere cœlum) Antiqua fere omnia exemplaria legunt, Medium video diſcedere cœlum. [Sequar omnia tanta) In pleriſque lib. vetuſtis, Sequor, legitur. [Quiſquis in arma vocas) In lib. aliq. antiq. Vocat, notatum eſt [Onerauitque æthera votis) Pleriſque veteres libri, Onerauit æthera, abſque particula, q. , legunt.

Quis

SERV. QVis globus).i.quantus. admirantis.n eſt, non interrogantis. nec.n. interrogat qui nunciat. [Hoſtis adeſt. Eia) Hic diſtinguendū, vt aia militum ſit properantium clamor, & eſt Ennianum, qui ait, Eia machæras. Ergo eia ingenti clamore dicentes, ad portas ruebant. Alij, Hoſtis adeſt, eia, legunt. [Nāque ita diſcedens præceperat) Excuſatio Troianorum ne portas clauſiſſe timore videātur. [Optimus armis) Peritos armorum dux egregius qui & futura prouideret. [Si qua interea fortuna fuiſſet) .i. bellicus caſus. [Pudor, iraq. mōſtrat,) Licet eos hortaret ira & pudor. [Tardum agmen,) Peditū dicit, qui equitum cōparatione tardi ſunt. [Vrbi) Troiæ quam fecerat Aeneas caſtrorum in morem. [Maculis quem Thracius albis) Noue albas maculas dicit, cum proprie macula ſit in brevi nat ita vt obſcuritate ſua album aliquid infuſcent. [Criſtaq. tegit galea aurea rubra) Duo ablatiui ſunt, & duo nominatiui, quos metrica ratione diſcernimus. Nā rubra criſta, lōgæ ſunt vltimæ, quia ablatiui ſunt caſus. Sanè huiuſmodi verſus peſſimi ſūt. [Principium pugnæ,) Hoc de Romana ſolennitate tractum eſt. Cum.n. volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc eſt princeps fecialium proficiſcebatur ad hoſtium fines, & præfatus quædam ſolennia, clara voce dicebat ſe bellum indicere ꝓpter certas cauſas, Aut quia ſocios læſerant, Aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant. Et hæc clarigatio dicebatur a claritate vocis. Poſt clarigationem haſta in eorum fines immiſſa, indicabatur iam pugnæ principiū. [Clamorem excipiunt ſocij,) Legitur & clamore. Si Clamore, ſenſus erit talis, Haſtæ iactum ſocij clamore comitantur. Si Clamorē, intelligimus Turni eos clamorem excepiſſe, & cum fremitu eū ſequuntur. [Inertia corda,) Non re vera, ſed ſicut hoſtibus videbatur. [Aditumq; per auia quærit:) Etiam per auia. Sane exprimitur Turni violentia. nam viam per auia nullus requirit.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus.
Quis globus ò ciues caligine voluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros:
Hoſtis adeſt. POE. Eia ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Nanque ita diſcedens præceperat optimus armis
Aeneas, ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Ne ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo, & tutos ſeruarent aggere muros:
Ergo, & ſi conferre manum pudor, iraque monſtrat
Obijciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt.
Armatique cauis expectant turribus hoſtem.
Turnus vt ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & vrbi
Improuiſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Porta equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
TVR. Ecquis erit mecū iuuenes, qui primus in hoſtē?
EN. POE. Ait: & iaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo ſeſe arduus infert.
Clamorem excipiunt ſocij, fremituque ſequuntur
Horriſono: Teucrum mirantur inertia corda,
Non æquo dare ſe campo, non obuia ferre
Arma viros, ſed caſtra fouere: huc turbidus, atq; huc
Luſtrat equo muros, aditumque per auia quærit:

ASC. HIC ſubitam &c.) Docet quomodo exercitus Turni ab Aeneadis viſus ſit, vtq; illi iuxta imperium Aeneæ, ſeſe intra caſtra tenebant. Item, vt Turnus primam haſtam in limites hoſtiles intulit. & Teucros in apertum campum prouocare conatus eſt. De qua re dicit Dun. ſic. [Quis globus) Primo dubitauit, deinde cognouit eſſe hoſtes. [Tela.) Etiam lapides & omnia miſſilia dici poſſunt. [Nanque ita diſcedens præceperat) Aliter.n. timidi poterant videri Troiani, qui inſtructa acie non exirent cōtra hoſtes, Aeneæ præceptum propter incertus fortunæ caſus ſapiens fuit. Ergo duas dedit virtutes: alteram, ne imbelles viderentur, alteram vt regi parerent. [Tardum) Non q̄ tarde ambularet, ſed comparatione Turni. [Iaculum) Dedit principium pugnæ. Id.n ſignū fuit antequod nulli licebat arma mouere. Hæc ille. Ordo eſt. Teucri proſpiciunt: hic.i. hoc tempore quo Turni exercitus prodibat, aut hic .i. in hoc Turni exercitu nubem ſubitam.i. de repente ortam, glomerari.i. in glomum, aut globos colligi, puluere nigro.i. denſo, & ita vmbroſo, aut è terra, ac proſpiciunt tenebras inſurgere campis ex puluere .ſ. per aërem reſperſo, Caicus, vir ille Troianos, conclamat primus ab aduerſa mole.i. ſpecula magna, ex diuerſo ſita. O ciues, qs.i. qualis, aut quantus, q.d. dij boni, q̄ magnus globus.i. cumulus incendentium, iā globū collectorū, voluit.i. cū molimine incedit, atra caligine.i. cū nube puluerulēta, & nigra. Et cū hoc dixiſſet, paulò poſt agnouit hoſtes, & dixit. Ferte citi ferrū.i. arma repulſiua, date tela, quæ .ſ. longe iaci poſſunt, ſcandite muros, quia ſup. hoſtis adeſt. Hanc rei præcipiti dat orationē congruam ſublatis coniunctionibus, Teucri condunt.i. includunt ſe, per omnes portas, dicentes, ſup. eia.i. de ſe mutuo cohortando, ingēti clamore, & cōplent mœnia .i. murorum propugnacula. Nā Aeneas optimus.i. peritiſſimus armis.i de bello gerendo, diſcedens.i. cum diſcederet, præceperat ita, ſi qua fortuna.i. inſultus hoſtilis fuiſſet interea.ſ. dum abeſſet neu.i. vel ne, auderent ſtruere.i. inſtruere aciem, nec auderent credere.i. committere, ſup. ſe, campo.ſ. patenti, & vtriſque partibus æquo, ſed, ſup. ſeruarent modo.i. duntaxat, & ſolummodo caſtra, & pro.i. muros, tutos.i. munitus riue, aggere.i. accumulatis terris. & vallo. Ergo & ſi.i. quāquam pudor & ira, quæ duo plurimum (Homero teſte) ad bellum valent, monſtrat.i. indicat eis, & cohortatur conferre manum.i. cum hoſtibus inſultantibus, tamen ipſi obijciunt .ſ. hoſtibus, portas, & faceſſunt .i. faciunt, præcepta .ſ. Aeneę, & ipſi armati expectant hoſtē, ſup. in turribus cauis.i. propugnaculis capacibus factis in extremitatibus caſtrorum. quę in morem vrbis extruxerant, Turnus adeſt improuiſus, id eſt priuſquam ab eis, aut videri, aut animaduerti poſſet, q a videbat ingentem globum illum adhuc longe abeſſe, ſed adeſt Turnus, vrbi, improuiſus .ſ. ſecundum quod ipſe ante volans præceſſerat, agmen tardū .i. tarde.i. militariter incedentem, aut tardum quantum ad ardorem Turni, adeſt inquam comitatus .i. ſtipatus, viginti equitum .i. ex equitibus, quos plures quam viginti habebat, vnde genitiuo multitudinis vſus eſt Poëta, lectis .i. electis ex omnibus alijs, quem .ſ. Turnū, equus Thracius.i. è Thracia, vbi dicti ſunt optimi, & ferociſſimi equi propagati ab equis Diomedis Biſtonij, & quos Rhæſus in Troiam inuehere cupiebat albis maculis .i. habens albas maculas, & quem galea aurea .i. ex auro facta, criſta rubra .i. habens criſtam rubram tegit ſ a capite, & ait, ò iuuenes, ecquis erit, an erit, ſup. aliquis, qui primus in hoſtem, ſup. inſiliet, aut irruet mecum, & aliquis iaculum .i. haſtam, quam feciales Romani in fines inimicorum, in principio belli iniicere ſolent, intorquens, emittit, ſup. ipſum iaculum, aut ipſam haſtam in auras appulſione principium .i. quod factum erat exordiū pugnæ, & ipſe arduus .i. eminens, infert ſe campo, quaſi expectaturus hoſtem, quem adiectione haſtæ prouocauerat. Socij accipiunt clamorem.i. acclamant, & applaudunt illi facto, & ſequuntur .ſ. Turnum, fremitu horriſono & mirantur corda Teucrum.i. Teucrorum, inertia.i. ignauia, & demiſſa ſecundum Rutulorum opinionem, quos latebat mandatum Aeneæ.ſ. non dare.i. quòd non darent, nec crederent ſe campo, equo.i. æqualiter, vtriſque patenti, & vbi neuter altero munitior eſſet, & ipſos viros .i. cum viri ſint non ferre arma obuia, ſed fouere caſtra, ſicut gallinæ ouum fouent, &, ſup. Turnus turbidus.i. commotus ira, luſtrat.i. circunſpicit, vagando huc, atque hoc .i. in diuerſos angulos muros .ſ. caſtrorum, aut vrbis, in morem caſtrorum extrui cœptæ, equo .i. in equo, aut ſuper equum, & quærit aditum .i. acceſſum, per auia .i. loca innacceſſa.

VARIA LECTIO.

DATE tela, ſcandite muros:) In Rom. lib. & quibuſdā alijs legere eſt, Et ſcandite. In Oblongo, Aſcendite. [Neu ſtruere auderent aciem,) In quibuſdam antiq. lib. Ne ſtruere auderāt acias, legitur. [Et tutos ſeruarent aggere) In Oblongo lib. Tuto aggere, legit. In alijs, Totos. [Qui primus in hoſtem?) In Med. lib. Quis primus, habetur. [Et iaculum vior emittit in auras,) In aliquod libris, Torquens. legas, & in pleriſque alijs, Intorquens, & pro, Emittit, Euertit, legitur. [Et campo ſeſe arduus infert:) In Rom. lib. Campis, & pro, Infert, Affert, legitur. [Clamorem excipiunt ſocij,) In Romano lib. Clamore, ſeptimo caſu legitur.

Ad

Ac veluti pleno lupus inſidiatus ouili,
Cum fremit ad caulas, vento perpeſſus & imbres
Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper, & improbus ira
Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros, & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet,
Qua tenet ratione aditus, & quia via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effudat in æquor,
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adiuncta latebat,
Aggeribus ſeptem circum, & fluuialibus vndis
Inuadit, ſociosque incendia poſcit ouantes,
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Tum vero incumbunt: vrget præſentia Turni:
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commixtam Vulcanus ad aſtra fauillam.
Quis Deus ò Muſæ tam ſæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides, facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas claſſem, & pelagi petere alta parabat,
Ipſa Deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Iouem: CYB. Da nate petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit olympo.
Pinea ſilua mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
Nigranti picea, trabibusque obſcurus acernis.
Has ego Dardanio iuueni, cum claſsis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius vrget.
Solue metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Nec curſu, quaſſatæ vllo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas.
POE. Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi.
IVP. O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortali ne manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula luſtret
Aeneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?
Imò vbi defunctæ, finem, portusque tenebunt
Auſonios, olim quæcunque euaſerit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Aequoris eſſe deas, qualis Nereia Clotho
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
POE. Dixerat: idque ratum Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit: & totum nutu tremefecerit olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.

SERV. AD caulas) Munimenta & ſepta ouium. eſt.n. Græcum nomen, e, detracto. Nam Græci αὐλὰς vocant animaliũ receptacula. [Nocte ſuper media,) Vltra mediam noctẽ .i. maiore eius parte traiecta. Et eſt bona elocutio facta per Syllepſin. vt ſi dicas, Legi nocte ſuper media .i. vltra mediam noctem. Nulla enim Syllepſis eſt quæ non & caſus mutet, & egeat ſubauditione, vt, Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli eſt. [Sæuit in abſentes,) Phantaſiam ſæuitiæ expreſſit, quia lupi ſi circa caulas fremunt vt in ipſis animalibus ſæuiant. [Ex longo rabies,) Abſoluta elocutio, ac ſi dicas, Ille fatigatur fame ex longo. [Et qua via clauſos) Qua, aduerbium loci eſt, non pronomen, nam non ſtat verſus ſi Via ſeptimus ſit, non nominatiuus, ergo Qua via, per quam partem viæ vallo Troianos excutiat. Legitur tamen Et quæ via, & eſt ſenſus abſolutior. [Facibus pubes accingitur atris) Armatur, inſtruitur. [Piceum fert fumida lumen) Sordidior enim ex tedis & ignis & fumus eſt. [Quis Deus ò Muſæ) Quia res deorum eſt & ardua, ideo per ſe eam nõ poteſt dicere. Hic autem gloria Turni latenter oſtenditur, cuius vis niſi à numinibus repelli nõ potuit. [Priſca fides, facto, ſed fama perennis) Omnis antiquitas difficile pura & incorrupta manat in poſteros. Hoc enim dicit, Factum hoc licet priſcum ſit, id eſt antiquum, tamen fama eius non eſt obliterata temporis vetuſtate. [Quo primum) Hoc eſt in initio. non enim ſecundo factæ ſunt naues apud Idam ab Aenea. [Formabat) .i. formare cogitabat. non enim in Ida, ſed apud Antandrum factæ ſunt. [Alta pelagi) Abſolutũ, Vt lata camporum. [Ipſa Deũ fertur genitrix) Figmentum hoc, licet poeticum ſit, tamen quia exemplo caret, notatur a Criticis. Vnde longo proœmio excuſatur. nam ideo & priſca ratione religionis & Iouis beneficio dicit eſſe perfectum vt naues mutarentur in nymphas, quo vel aliqua ex parte poſſit eſſe veriſimila. [Berecynthia) Mater deum à monte Phrygiæ Berecyntio, cuius vltima ſyllaba caret aſpiratione, quam addimus quoties montem Deli Cynthum dicimus. Eſt autem tenuis iſta diſcretio, quibus nominibus ſubtrahi debeat aſpiratio. Nã ecce, Ripei montes Archadiæ non ſcribuntur cum aſpiratione, quam addimus, cum Riphæos montes Scythiæ ſignificamus. [Da nate petenti,) Ac ſi diceret, Et qui iubere debuerat. [Domito te poſcit olympo) Videtur hoc dicere, Præſta ei cuius beneficio ſeruatus ad Olympi regni veniſti. Saturnus enim cum omnes conſumeret filios, Iouem ſolum eſſe non potuit celatum matris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas, ſcilicet leges per beneficium meum mundo redacto. [Pinea ſilua mihi) Congrue. nam pinus eſt in tutela Matris deum. [In arce fuit ſumma,) Hoc eſt apud Gargara, quæ dicta ſunt. quaſi κάρα κάρατος .i. caput capitis, altitudinis altitudo, κάρα eſt κεφαλή. Gargara autem ſunt montis Idæ cacumina. propter quod dicit, In arce ſumma. [Nigranti picea,) Nigranti, vmbroſa, & picea arboris genus eſt, vnde pix deſudat. Harum autem ſecundum Plinium quinque ſunt ſpecies, ſicut etiam ſupra diximus. [Has ego) Non trabea. nam de acere naues nõ ſiunt. Vnde melius arbores intelligimus, referentes ad piceas vel pinos: Sanè notandum trabes, non niſi iam cæſæ ſint, & compoſitæ dici. [Claſſis egeret,) Iuſta Aeneæ petitio, & concedentis benignitas numinis excluſit piaculum. Nam his remotis ſacrilegium committeretur. [Timor anxius angit) Aut perpetuum eſt timoris epitheton, aut certe verum timorem voluit ſignificare, vt ſepararet ab eo qui ex cupiditate naſcitur proſperorum, vt, Exultantiaque haurit Corda pauor pulſans. [Proſit noſtris in montibus ortas) Bona breuitate detraxit & his & eſſe. nam plenum eſt Proſit his ortas eſſe in noſtris montibus, quod fecit elocutionis cauſa. [Torquet) Suſtinet, regit. [Quò fata trahis?) Oſtendit fata poſſe aliquatenus trahi, non tamen vſquequaque. Hic enim dicit, Quò, id eſt ad quam rem. [Petis iſtis?) Id eſt pro iſtis. nam ſic dicimus, peto tibi, id eſt pro te. [Fas habeant?) Iura, nec enim poſſunt æterna eſſe quæ ab hominibus facta ſunt. Horat. Debemur morti nos, noſtraque. Nam ſicut animi fata ſuot immortalia, ita corporis pereunt. Saluſtius: Ceterum ſtudia omnia noſtra ſicut anima, immortalia ſunt. Certusque incerta pericula luſtret Aeneas) Et hoc dicit, caſibus licentiam hæc petitio vult adimere. Nã Aeneas forte qua homo eſt, nauiganonia debet timere periculum, quod perit ſi eius nauibus æternitas detur. [Cui tanta Deo permiſſa poteſtas?) Cui, ac ſi diceret nec regi quidem deorum. [Defunctæ,) Liberatæ, vnde,

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

[Portusque tenebunt) Nautico vſus eſt verbo cum de nauibus diceret. [Quæcunque) Hic oſtendit aliquas perituras eſſe. [Euaſerit vndis,) De vndis exierit, cum venerit ad eum locum, de quo nauigaturæ iam non ſit. Alij legunt euaſerit vndarum periculum. [Mortalem eripiam formam) Bene dicit Mortalem. nec enim poteſt fieri vt eadẽ res & mortalis ſit, & immortalis. ante eſt vt deſinat eſſe mortalis. [Qualis Nereia Cloto,) Non dixit tales erunt, ſicut

ſicut ſupra, Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus. [Per pice torrentes,) Ardentes. & eſt figmentum poeticum. [Aderat promiſſa dies,) Promiſſum tempus aduenerat. [Turni iniuria) ſ. quam inferebat. Et modo iniuria eſt ἀδικία .i. iniuſtitia. Hinc eſt apud comicos iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris. Et bene iniuria, nam & contra neceſſitatem fati, & contra rationem fœderis bella commouerat.

ASCENSIVS.

AC veluti &c.) Docet quomodo remanentibus Teucris intra caſtra ſua, Turnus eorum claſſem incendere conatus ſit. Vnde hoc ſolum affertur Donati [Vrget præſentia Turni) Plus valet præſentia eius qui poteſt iubere, quam iuſſio. Cum autem dicit, Fumida tela, exprimit quare dixerit, facibus atris. Hæc ille. Ordo eſt. Ac veluti cum lupus inſidiatus pleno ouili, fremit ad caulas .i. ouilia, aut ſepta perpeſſus ventos & imbres, dum .ſ. exceptat & captat aditum, ſuper media nocte .i. circa, aut vltra mediam noctem, ſed pro vltra diceret, ſuper mediam noctem nunc autem dicens, nocte ſuper, videtur accipi pro ſub, vt ipſa media nocte, agni .i. ſ. per ſepta, & munimenta caularum, exercent ſub matribus balatum, quo. ſ. lupum irritans, vnde ille aſper & improbus .ſ. affectu, ira .i. furore, quia repellitur, aut ſerluditur, ſæuit .i. ſæuitiam ſuã acuit, in abſentes .i. ſeclusos a ſe, rabies edendi .i. fames rabioſa, collecta .i. contracta, ex longo .ſ. tempore, fatigat .i. torquet & vrget ipſum, & fauces ſiccæ .i. non imbutæ ex longo tempore, ſanguine .ſ. prædarum, ſup. fatigant ipſum. Haud .i. non aliter iræ ignesſcunt .i. igneæ fiunt, & incenduntur Rutulo .ſ. Turno, tuenti .i. inſpicienti muros, & caſtra, & dolor, ardat, ſup. in duris oſſibus .i. medullas vſque penetrans, cogitanti .ſ. qua ratione .i. via, & modo, tentet .i. moliatur aditus, & qua .i. per quam partem via .i. ratio inuenta, excutiat Teucros vallo (non eſt dicẽdum, qua via .i. qua ratione, quia ſic via, cum ſit ſeptimi caſus, ꝓducere ur. Sed alij legunt, quæ via .i. quæ ratio excutiat. Alij, qua vi, quod ego potiſſimum dicerem, ſi auctoritate iuuarer, quia opportunus eſt ſpondaicus verſus, in tanto molimine poſitus) atq; effundat .i. effuſim venire cogat, in æquor .i. campum æquum, & ſup. hoc cogitans, inuadit claſſem .ſ. Teucrorum, circunſeptam aggeribus, & vndis fluuialibus, quæ latebat adiuncta lateri caſtrorum, & poſcit ſocios ouantes .i. expoſcit à ſocijs ouantibus & lætis, & quaſi de imbellibus triumphantibus, ſicut in non ſatis ampla victoria, Romani fecerunt poſtmodum, incendia .i. vt immittant incendia, aut faces incendia facturas, atque ipſe feruidus implet manum .ſ. ſuam, pinu .i. arbore pingui, & reſinoſa flagranti .i. ardenti, &, ſup. Rutuli, incumbunt .ſ. combuſtioni nauium, tum vero .i. præcipue tunc, aut tunc ad verum, quia præſentia Turni vrget .i. inſtigat, ſup. eos. Atque omnis pubes .ſ. Rutulorum, accingit facibus atris .i. fumoſis ea pice, aut nociuis, & infeſtis, & diripuere .i. admouerunt, focos .i. tabulata ſuperiora, aut diripuere focos .i. ignes, accipiendo continens pro contento. Teda .i. arbor illa pinguis, humida fert lumen piceum .i. quale ea pice fit, & Vulcanus .i. ignis, fert ad aſtra fauillam .i. flammulam, commixtam .ſ. fuligine picea. [Quis Deus &c.) Quia res difficilis eſt creditu, & præter opinionem interuenire, facit auctoritatem muſarũ, ideo autem figmentum hoc interſerit, vt delectet nouitate & decorũ ſeruet. Nam ſi bello viuida, virtus fuit Troianorum, non eſſet decorum claſſem, ante oculos incenſam videre, ſine defenſione vlla. Donati verba ſunt. [Tempore quo primum) Veriſimile ſit res, cum tempus & locus exponitur. [Ipſa Deum genitrix) Nullus homo hæc viderat, aut audierat, ſed muſæ Poëtam docuerũt. [Di) Imperatiua vox oſtenditur parentis. [Nate) Quod nomen ad impetrandum multum valet. [Cara) Vt ſit de parente quam diligis, & quæ te amat. Rem autem ardua peritura, cauſas iuſtas infert. [Torquet qui ſidera mundi) Cui eſt omnium rerum poteſtas, ſed tamen non debet aliquid præſtare, cõtra fatum, vt illa petit .ſ. vt & naues & Aeneas non ſint ſubiecti caſibus. Hæc ille. Ordo eſt. O Muſe, dicite, quis Deus, q.d. mortalium neminem potuiſſe, auertit Teucris .i. a nauibus Teucrorum. nam dum noſtra ardent, non ardere dicimur, ſicut in ij. Iam proximus ardet Vcalegon. tnceendia tam ſæua .i. tam magna, & violenta, & quis Deus depulit ratibus .i. pepulit de ratibus, tantos ignes. dicite, inquit, quia fides eſt facto priſca .i. valde antiqua & ita ſubobſcura & debilis, ſed fama eſt, ſup. perẽnis .i. per annos durans, & nos vſque perducta. Incipit autem narrare, quaſi dictantibus muſis. Tempore quo Aeneas formabat primum in Ida Phrygia claſſem .ſ. ſuam, & parabat petere alta pelagi. Ipſa Berecynthia .ſ. Cybeles, quæ in Berecyntho colitur, genitria .i. mater, deum .i. deorum, fertur affata Iouem magnum .ſ. ſine exemplo, his vocibus, ò nate, da .i. concede, petenti, ſup. id, quod tua cara pares .i. mater, poſcit te .i. requirit a te, Olympo domito .i. poſtquam cęlẽ dominus effectus es, & voti compos, atque omnia potens. Incipit autem dicere, quod velit ſilua pinea .i. in qua plurimæ pinus naſcuntur, dilecta mihi per multos annos fuit in ſumma arce, hoc eſt apud Gargara, lucus .i. incædua, vt ſit mihi lucus conſecratus, quo .i. ad quem lucum, ſup. Phrygij ferebant ſacra lucus, inquam eaitens obſcurus .i. vmbroſus, picea, ſup. arbore nigranti .i. nigredinem tendenti, & trabibus acernis .i. ex acere arbore precioſa. Ego læta .i. lubens & volẽs dedi, has .ſ. arbores, iuueni Dardanio .i. Aeneæ, cum egeret claſſis, non ergo ſacrilegus erat, nec contemptor diuum, timor anxius .i. anxietatem afferre ſolitus, vrget nunc me ſolicitam quia ſciuit claſſem Aeneæ appetendam ignibus, ſolue metus .ſ. meos, de pectore meo, atque ſine .i. permitte, parentem .i. matrem tuam, poſſe hoc precibus .i. per preces neu .i. ne ue, ipſæ vincantur quaſſatæ vllo curſu, neu vllo turbine venti proſit, ſup. ipſis ortas eſſe in noſtris montibus. Filius .ſ. Iuppiter, qui torquet ſidera mundi .i. cui eſt rerum omnium poteſtas contra .i. contrario, loquitur hoc eſt reſpondet huic ſic. O genitrix, quo .i. in quam conditionem vocas fata, vt .ſ. contra fatorum ordinationem, corruptibiles arbores non corrumpantur, nam nihil tam fatale volũt, quàm mortalia mori, & corruptibilia corrumpi, vnde fatum, pro morte vſurpant, aut, quid petis iſtis, in datiuo .i. pro iſtis .ſ. vilibus rebus, ac inſenſibilibus, petis ne, ſup. vt carinæ factæ manu mortali, habeant fas .i. ius, & perm ſſum immortale .i. vt immortales ſint, & vt Aeneas, incertus q's mortalis, & ſubmergibilis, luſtret .i. circunſpiciat, & experiatur pericula, exiſtens certus .i. tutus, eo quod naues tutæ eſſent? cui deo eſt tanta poteſtas permiſſa, q.d. nulli præterquam mihi. vnde ant maduertit in Aeſculapium, qui Hippolytum ab inferis reuocauerat. Imò, q. d. quinimò id potius faciam, vbi .i. poſtquam, naues defunctæ .ſ. munere nauigandi, & vehendi Aeneam, ſicut de Aenea dictum eſt: O tandem magnis pelagi defuncte periclis. Tenebunt finem .ſ. nauiganooẽ, & pro .i. portus Auſonios, olim .i. aliquando, tempore futuro, poſt ſeptennales .ſ. errores, quæcunque euaſerit vndis, quia perijt vna inter Syrteis, vt dictum in primo eſt. & vexerit ducem Dardanum .ſ. Aeneam, ſup. ad arua Laurentia, ego eripiam, ſup. ei, formam mortalem, & iubebo, ſupp. oẽs eſſe deas magni æquoris .i. nymphas marinas, quales Clotho Nereia .i. Nerei filia, Nereides, maris nymphæ, humanam habentes effigiem, quarum nomina ſunt Nylee, & Cymothoë, & Galatea (quæ nympha eſt marina à lactis candore ſic dicta, quaſi lactis dea, quia gala, lac ſignificat. vnde etiam Galaxia & Galathites, gemmæ ſunt colore lacteo) ſecant pectore pontum ſpumantem .i. mare ſpumens, dixerat .ſ. Iuppiter, & annuit .i. nutu ſignificauit, id ratum .i. firmum, & ſolidum eſſe, per flumina fratris Stygij .i. per Plutonis Stygem, dij cuius iurare timent, ac fallere numen, & per ripas torrentes pice. & atra voragine .i. per Stygias paludes, & tremefecit nutu totum Olympum. Ergo dies ꝓmiſſa .i. tempus exoluendi promiſſum aderat, & Parcæ complerant, pro compleuerant, tempora debita cum .i. quando, iniuria .i. violentia iniuſta Turni, admonuit matrem .ſ. deorum, depellere ratibus ſacris .i. ſacratis arboribus factis, tedas .i. faces ex tedis factas.

Nereides
Galatea.
Galaxia
Galathites
Deorũ iuramentũ

VARIA LECTIO.

IGNOSCVNT iræ, & duris dolor oſſibus ardet,) In antiq. lib. hic verſus ita legitur. Ignoſcunt iræ, duris dolor oſſibus hæret. [Et qua via clauſos Excutiat Teucros vallo,) In Rom. lib. & pleriſque alijs, legere eſt, Et quæ via clauſo Excutiat Teucros vallo. [Atque effundat in æquor) In Rom. lib. legere eſt, In æquum. [Aggeribus ſeptam circum,) In Rom. lib. Clauſam, ſed enim, Septam, magis placet. id vero per æ, diphthongon ſcribitur. [Sed fama perennis) In Rom. lib. legere eſt, Sit fama perennis. [Ipſa Deum fertur genitria) In Rom. lib. legitur, Ipſa Deum genitrix fertur. [Timor anxius vrget) In Mediceo lib in Porcio, & aliquot alijs, Angit, non, Vrget, eſt. [Nec curſu, quaſſatæ) In lib. antiq. Ne curſu, legitur. [Qualis Nereia Clotho,) In lib. aliq. antiq. Quales Nereia Doto, legitur. [Admonuit ratibus ſacris) In antiquis libris legere eſt, Admonuit ſacris ratibus.

Noua

SERV. NOua lux).i.nimbus deorum,quod ipſe paulò poſt dicit. [Ne trepidare meas)pro ne feſtinetis. Et per hoc ſignificatur,ideo ad nauium defenſionem egreſſos nō eſſe Troianos,quia numen vetuit. [Ite Deæ pelagi) Alij huc uſque volunt matrem deum locutam. Alij iungunt Genitrix iubet. [Obſtupuere animis Rutuli,) Timuerunt Rutuli,timuit Meſſapus numinis filius,timuit Tyberis. Per hos autem gradus,maior Turni deſignatur audacia. Tale eſt & in quarto, At non infelix animi Phœniſſa. [Et amnis Rauca ſonans,) Licet antiquitas habuerit hic & hæc amnis,melius tamen eſt rauca ſonans accipere pro rauce,quam rauca amnis. [Reuocatq. pedem Tyberinus ab alto) Nunc ipſum deum tecum, dicit ſupra vndas fuiſſe perterritas & in ſe repreſſas. [Animos tollit dictis,) Magna nimitatem ſuam cōprobat dictis. tale eſt illuc contrarium, Turbatumq. oculis. [Hæc monſtra petunt,) Appetunt,vt, Regnum petit. [Iuppiter ipſe).ſ. qui omnibus præſtare conſueuit. Vnde & Iuppiter dictus eſt quaſi iuuans pater. [Solitum ergo auxilium) Nō circa Troianos accipimus,ſed quod ipſe præſtare conſueuit. [Non tela, neque ignes Expectant Rutulos,) Non expectant Troiani vt Rutulorū telis aut ignibus pereant qui iam nauium amiſſione perierunt. [Maria inuia Teuc.) Color eſt. Nam rem q̄ pro ſe Troiani putabant,in cōtrarium vertit dicens, nauigationis auxilium & fugæ perdidiſſe Troianos,quos conſtat ꝑ felicitate habuiſſe nauigationis vitare diſcrimina [Rerum pars altera) Humanę n. naturę duo elementa conceſſa ſunt, mare,& terra. [Nil me fatalia terrent) Tacitis occurrit quæſtionibus dicens,Si fataliter ſe veniſſe ad Italiam dnt, iam venerunt, completa ſunt fata. & callide tacuit quod erat fatale. Troiani n. dicebant Italiæ ſibi regna deberi. Et eſt oratorum, quæſtiones ita proponere vt facile ſolutionis ſortiantur euentum. [Si qua Phryges præ ſe iactant,) Quaſi & iſta configant. [Sunt & mea contra Fata mihi,) Hoc falſum eſt quod dicit Turnus, ſed in arte rhetorica tunc nobis conceditur vti mendacio, cum redarguere nullus poteſt. Vt hoc loco eſt. quis. n. vere poteſt ſcire Turno data ſit,nec ne reſpōſa?quia ſcit falſum eſſe quod dicit,argumentis probare dicta contendit,dicens eſſe ſceleratam gentem, raptam ſibi coniugem, in quo facto vult Græcorum exemplo,qui rapta Helena gentē delere Troianum. [Coniuge prærepta) Inuidioſe ſponſam,coniugem vocat. [Nec ſolos tangit Atridas iſte dolor,) Cur non in ſimilitudine criminis ſit pœnæ ſimilitudo?ſi culpa reperitur,ſupplicia quoque geminunt. [Penitus modo nō genus omne peroſos Fœmineum) Nudo omne genus fœmineum, non eſſet penitus peroſos eſſe decebat. Locutus eſt autem figurate. [Foſſarumque moræ) Non tutela,ſed mortis dilatio. [An non viderunt) Legitur & at non. ſi an non,abſolutum eſt. ſi at non,inceptiua particula eſt ad ornatū pertinens. Horat. At ò deorū quidquid in cœlo eſt regit. Tale eſt, At nō ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor?

Hic primum noua lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcumbere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras.
Excidit,& Troum, Rutulorumque agmina complet.
CYB. Ne trepidate meas Teucri defendere naues,
Ne ue armate manus. maria ante exurere Turno,
Quàm ſacras dabitur pinus. vos ite ſolutæ,
Ite Deæ pelagi. genitrix iubet. POE. Et ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Rauca ſonans, reuocatque pedem Tyberinus ab alto:
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.
TVR. Troianos hæc monſtra petunt,his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit. non tela, nec ignes
Expectant Rutulos: ergo maria inuia Teucris,
Nec ſpes vlla fugæ, rerum pars altera adempta eſt.
Terra autem in manibus noſtris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe iactant, reſponſa Deorum:
Stat fatis, Venerique datum eſt, tetigere quòd arua
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt & mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta, nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſolisque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Fœmineum. quibus hæc medij fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parua,
Dant animos: an non viderunt mœnia Troiæ,
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?

ASC. HIC primum noua lux oculis effulſit,& ingens Viſus ab Auroram cœlum tranſcurrere nimbus &c.) Docet ergo,quo naues Troianorum, in nymphas mutatæ ſint, & quomodo in prodigium animoſus Turnus in ſuum vertebat commodum,docēs id ſibi adiſe factum, ne amplius aufugerent Phryges. Eam autem deorum eſſe voluntatem, probat ea ſimili. Nam ſicut vlti ſunt raptum Paridis,ita & Aeneæ vlturi ſint,cum par ſit ratio. Pergat præterea Turnus, omnia quæ Phryges de fatorum oraculis ſibi pollicita adducere poſſent,ſeq. Græcis collatum præfert. De quibus omnibus dicit Don. ſic. [Hic primum noua lux oculis effulſit, & ingens Viſus &c.) Debuerunt ante coniurationem præter ſigna, ne caſus res facta videat. Deinde,vox ſequitur,vt coniectura ſignorum firmetur. [Maſta ante) Pulchre a loco in quo erant, poſſibilitatem ſumpſit. [Totidem) Vt appareret ipſas eſſe quæ fuerant verſæ. [Increpat vltro) Temeritas maxima. qui cum factum intellexiſſet, debuit potius fortunam ſuam deflere. [Auxilium ſolitum) q. d. qui fugere ſemper ſoliti ſunt. [Tot millia) Separa. & deinde dic, Gentes Phryges, ꝑ conuitio poſuit. [Solos Atridas) Siluerunt pœnas primarū iniuriarum in Atridas pulſi patria luent. & iſtarū in noua iam extorres, & ideo imbecilliores eſt ergo mirum exemplū. Deprimit autem omnia illorum geſta apud Troiam,& ſe Græcis præponit, quod non fraude,ſed vt velit adoriri. Hæc ille. Ordo eſt. Lux non.i. magna,& inſolita,effulſit primum hic.i. in hac cautione nauium, aut hoc loco dicto, & ingens nimbus .i. lucida nubea, viſus eſt tranſcurrere cœlū.i. aerem, incipiens.ſ. ab Aurora .i. parte Orientali. Et chori Idæi .i. qui ſunt in tutela matris deorum, ſup. viſi ſunt. Tum.i. inſuper, vox horrenda .i. metuenda,& reuerenda, cum horrore quodam excidit per auras, & complet Troiam.ſ. nouam, in morem caſtrorum extructam, & agmina Rutulorum.i. populorum Turni. O Teucri,ne trepidare.i. ne cum timore feſtinetis, defendere naues meas.i. mihi, ꝑ pinus ſacras,ve, ꝑ vel, ne armate manus .ſ. ad defenſionem, dabitur Turno ante.i. prius.i. citius,aut facilius exurere maria,q̃ ſacras pinus.i. naues ex pinibus ſacris mihi ædificatas, vos.ſ. adhuc naues, ite ſolutæ, ite, inquit, deæ pelagi, genitrix.ſ. deum iubet. Et puppe.ſ. ipſæ naues, incipientes a puppibus nimphæ fieri abrumpunt vincula quæ.i. quælibet ſua.ſ. vincula, ſeu retinacula, ripis.i. ab ipſis ripis, & petunt ima æquora, roſtris demerſis more delphinorū, & totidem facies virgineæ, mirabile monſtrum .i. quæ res eſt mirabile monſtrum, reddunt ſe .i. exhibent ſe, emergentes ex aquis, & feruntur Ponto .i. in mare, totidem littora, inquit, quod proræ æratæ ſteterant prius ad littora, Rutuli obſtupuere animis,& ipſe Meſſapus.ſ. ductor exercitus domitor equorum, & filius Neptuni,q audaciſſimus eſſe debuit, conctatur .i. ſtaus manſit,exiſtens conterritus,& hoc equis turbatis,& amnis ſonās rauca.i. rauce, quaſi præcluſæ voce præ ſtupore, trāſlatio ab homine à lupis viſo, ſup. conterritus cunctatur,& ipſe Tyberinus .ſ. deus,hoc eſt Tyberis reuocat pedem ab alto .ſ. mari, id eſt non audet influere Tyrrhenum mare in quod ſe nymphæ ex nauibus factæ receperant. At .i. ſed, fiducia, id eſt confidens virtus & animoſitas, non ceſſit, id eſt non amota eſt, Turno audaci, id eſt a Turno audace, & tollit animos, ſcilicet ſuorum obſtupeſcentium, vltro, id eſt inſuper, dictis, id eſt verbis conſolatorijs, atque increpat vltro, id eſt non ſolum non turbatur, aut ſinit, eos turbari, ſed inſuper increpat, atque redarguit turbatos, dicens, Hæc monſtra, id eſt prodigia, petunt, id eſt affectant in perniciem & vltionem eorum

Troianos, quia ipſe Iuppiter, quem. ſ. dicunt ſuæ profectionis au ctorem, eripuit ijs. i. eis auxilium ſolitum, quia non poterunt am plius nauibus aufugere, vt hactenus aufugerunt. Ipſi Troiani nō expectant tela, neque igneis Rutulos. i. Rutulorum manibus im miſſos, hoc eſt debent iam non expectare, ſed vereri. Ergo. ſ. quia naues ablatæ ſunt, maria, ſup. ſunt inuia. i. inacceſſibilia Teucris. Nec vlla ſpes fugæ, ſup. eſt eis reliquæ. Altera pars rerum. i. auxi liorum, quæ in fuga collocabant, eſt eis adempta. i. ablata, terra autem eſt in noſtris manibus. i. potentia noſtra eſt, quidquid in terra noſtra eſt, nam tot millia gentis Italæ. i. Italicæ, ferunt ar ma. ſ. contra tam paucos, quod tamen, ob gloriam ſuam tertet. Reſponſa deorum. i. oracula fatalia, ſi Phryges. i. Troiani, iactant qua. i. aliqua, præ ſe nihil terrent me. i. nihil moueor, quod fatale eis fuerit in Italiam peruenire. Nam ſat. i. ſatis, datum. i. conceſ ſum, eſt fatis. ſ. Troianorum, & Veneri. i. petitioni Veneris, quòd . i. quia Troës tetigere, arua Auſoniæ. i. litora patris Italiæ, ferti lis. Sunt & . i. etiam, mihi mea. i. mihi fauentia fata, contra. i. in contra rium. ſ. excidere ferro. i. gladio, gentem ſceleratam. i. impiam, coniugij violatricem, & hoc coniuge prærepta. i. quia mihi con iux Lauinia prærepta eſt. Nec iſte dolor. ſ. de raptu coniugis, tan git ſolos Atridas, q. d. etiam me tangit, nec licet. i. conceſſum eſt à dijs, ſolis Mycenis. i. populis Menelai, capere arma. ſ. contra ra ptorem coniugis. Et ſi dicantur Phryges ſatis puniti, propter ra ptum Helenæ a Paride factum, & ita deos placandos dicit, quod non, quia ſi ſatis eſt periſſe ſemel, fuiſſet. i. eſſe debuiſſet, ſatis an te. i. prius, aut potius, peccare ſemel fuiſſe ſatis ante fuiſſet, inquit, ſatis peccare eos per nſus, modo non penitus, omne genus fœmi neum quia, non ſe, q. ſi potius fœmineæ ſunt, quam viri dicendi, ſed alias, omnes fœminas vero ſimile eſt peroſos eſſe, quibus, ſup. eſt hæc ſ. ſola fiducia, medij valli. i. quia vallum habent inter me dium, quo à nobis eripiuntur, & quibus moræ. i. dilationes, foſſa rum. i. quas foſſæ faciunt, paruo diſcrimine. i. parua diſtantia, leti . i. à morte, dant animos. i. fiduciam, an non, aut at non, per ito niam, viderunt mœnia, Troiæ, fabricata manu Neptuni, conſide re in ignes, q. d. maxime, vt veroſimile, ſic hæc parua caſtra, & val lum modicum non poſſe diu ſtare.

VARIA LECTIO.

LVX oculis effulſit) In Rom. lib. & aliquot alijs, Offulſit, & Obſulſit, habetur. Sed, Effulſit, receptum. [Genitrix iubet) In qui buſdam libris antiq. ita ſcriptum inueni, Genetrixque iubet, ſua quæ ſunt. [Hinc virgineæ) mirabile monſtrum (Reddunt ſe toti dem) In Rom. lib. legere eſt, Mirabile dictu. [Reddonrur totidem Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ) Verſus hic non ha betur proſus in pleriſque libris antiquis, niſi ſubditicius, & vbi inuenitur adſcriptitius, non, Proræ, ſed Puppes, legitur, & in ali quibus, Naues. Neque tamen diſſimulandum quod in codice Porcio verſus is inuenitur quidem, ſed nō eo ordine, quo in vul gatis exemplaribus. ſed ita tranſpoſitus.

Ima petunt: hinc virginea (mirabile monſtrum)
Quot prius aratæ ſteterant ad littora proræ.
Reddunt ſe totidem facies, pontoq; feruntur.

[Turbata Meſſapus equis) In Rom. lib. legitur, Turbatus. præ terea Meſſapus, varie ſcribitur. [At non audaci ceſſit fiducia Tur no) In lib. aliq. antiq. tranſpoſitis dictionibus legitur, At non au daci Turno fiducia ceſſit. [Terra autem in noſtris manibus) In quibuſdam antiquis libris, legere eſt, In manibus noſtris. [Tot millia gentis) In antiq. lib. Gentes, legitur. [Stat fatis, Veneriq. datum eſt) In lib. antiq. Eſt, non legitur. [Sed periſſe ſemel ſatis eſt) In libris vetuſtis, legere eſt, Si periſſe, & pro, Peccare, Peccaſ ſe [Penitus modo non genus omnes peroſos) In lib. aliq. anti quiſſimis, Modo nec genus, legitur. Eſt & vbi, Peroſum, legatur. [Foſſarumque moræ, leti diſcrimine paruo) In Rom. lib. legere eſt, Foſſarumque mora, & leti diſcrimine paruo. In eodem, in Porcio, & alijs quibuſdam manu ſcriptis, Diſcrimina parua, legi tur per appoſitionem. Quod valde placet. [An non viderunt) In antiquis pleriſque libris, Ad, non legitur.

SERV. VAllum) Vallum dē ipſa munitio. Nam valli ſo ſtes ſunt, quibus vallū muniuntur, Ipſe de ſuſtentaculis vitium, Primus vallos ſubie cta referre. [Non armis mihi Vulcani, non mille carinis) Be ne arma generaliter dixit. Nā ipſe habuit à Vulcano, ſed ſo lum gladium, vt enſem quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti fecerat, & Stygia can dentem tinxerat vnda. Per hoc aūt quaſi latēter dicit ſe Achil le eſſe meliorem, qui ſe Troia nos etiam ſine diuinis armis ſuperare poſſe confidit. [Addā ſe protinus omnes) Ne timere videatur auxiliorū multitudi nem, dicit incrementa eſſe vi ctoriæ [Luce palā) Propter te nebras & furta inertia. [Quos diſtulerit Hector) Bene ſolius Hectoris facta eſt commemo ratio, vt oſtendatur ipſe periſ ſe, q potuit eſſe terrori, per qđ vult Aeneam nihil fortiter in bello feciſſe Troiano. [Me lior quoniam pars acta diei) . i. maior, & prima [Bene geſtis corpora rebus) In eo tantum qđ hoſtes non auſi ſunt egredi. [Pugnam ſperate parati) . ſ. contra Troianos, non à Troianis, non videatur contra ſupradicta om nia non e ſocijs inferre timorem. [Vigilum excubijs) Excu biæ, diurnæ ſunt, Vigiliæ, nocturnæ. [Centeni quenque) Centu rionum ſ. ex more Romanæ militiæ. nam ex numero militum qui eos ſequuntur, gradus dignitatis apparet. [Vertunt crate ras ahenos) Potant, & eſt hemiſtichium Ennianum.

Sed vos ò lecti, ferro quis ſcindere vallum
Appareat? & mecum inuadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani. non mille carinis
Eſt opus in Teucros. addant ſe protinus omnes
Hetruſci ſocios: tenebras, & inertia furta
Palladij, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant, nec equi cæca condemur in aluo;
Luce palam certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem ſaxo, & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quod diſtulit Hector in annū:
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam ſperate parati.
POE. Interea vigilum excubijs obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſeruent,
Delecti: aſt illos centeni quenque ſequuntur.
Purpurei criſtis iuuenes, auroque coruſci
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent igneis: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

ſtrorū Aeneadum munitionē & qs veſtrum inuadit mecum caſtra trepidantia. i. aut fragi lia, & infirma, aut Phrygū tre pidantium metu? (Omnia mi re dicta. Nam præſenti vtitur tempore, vt rem non gerendā, ſed iam non geri, fiducia qua dam ſignificet. dicit, lectos, vt ſuæ virtutis admonitos faciat. dicit, mecum, vt ſe participem laboris doceat. dicit, ferro, vt inſtrumenti copia monſtret. dicit, caſtra trepidantia, vt faci litatem rei indicet) non eſt mi hi opus. i. non indigeo neceſſa rio in Teucros. i. ad excidium Teucrorum, armis Vulcani, ſicut Achilli, opus fuiſſe legi tur, cui Thetis, mater Vulcania procurauit arma, nō eſt etiam opus mille carinis, tot. n. vſi di cuntur Græci, vnde & in ij. Non anni domuere decem nō mille carinæ. Addant permittentis verbum. i. concedo, aut permit to, vt omnes Hetruſci addant ſe ſocios Teucris, protinus. i. porrò tenus. i. circunquaque, aut ſtatim, tamen ſup. ne timeant. i. non opus eſt, vt timeant, vel admoneo, ne timeant tenebras. i. ne per tenebras aduriar, & fur ta inertia. i. quæ inertibus, non ſtrenuis viris, conueniunt Palla dij. i. quibus Vlyſſes cum ſocijs, Palladium ex arce Troiana ſuſtu lit, vt in principio ſecūdi viſum. cuſtodibus ſummæ arcis. ſ. Ilij, cæ ſis. i. interemptis per inſidias. Non timeant, inquit, q. d. nos id nō faciemus, nec nos condemur. i. abſcondemur, vt Græci, in aluo cæ ca. i. tenebroſa, equi. ſ. ligneì. Certum eſt. i. deliberatum. & decre tum eſt mihi, circundare muros igni. i. obſidere caſtra, & ea perſe qui incendio luce, ergo non per tenebras, & palam, ergo nō per inertia furta. Ego faxo. i. fecero, aut faciam, vt, ſup. haud. i. non, putent rem. ſ. militarem, hoc eſt bellum eſſe ſibi cum Danais, & pube Pelaſga, quaſi dicat, imbelli, & ignaua, reſpectu noſtri,

ASCENSIVS.

SED vos ò &c.) Continuo proſequitur Turnus cohortatio nem ſuam, circa quam partem nihil habemus Donati. Ordo igitur eſt. Sed vos ò, ſupp. viri lecti ad militiam, aut inter de lectos electi, quis, ſupple veſtrum, appareat ſcindere vallum. i. ca

qnos,

quos.ſ.Danaos, & Pelaſgos, Hector diſtulit.i.dimouit à victoria & à patria, aut extendit in caſtris verſantes, in.i.vſque, ad decimū annum. Nunc, ò viri lecti.i.egregij, quoniam melior.i.maior, aut magis opportuna pars diei, eſt acta.i.tranſacta, adeo.i.omnino, quod.i.quæ res, ſupereſt.i.reliqua eſt vobis facienda, aut quod.ſ. diei, ſupereſt.i.quantum huius diei reliquum eſt, procurare.i.reficite corpora veſtra, rebus geſtis bene.i.feliciter, quod contra portentum dicit, & vos parate.reſecti, ſperate.i. affectate, & appetite, pugnam.ſ.cōtra Troianos, aut licet Seruius aliter ſentiat, ſperate.i.cum ſpe expectate, pugnam.i.inuaſionem Teucrorum, nā non iam parui ſecit Troianos, vt non putet ſe poſſe ab eis inuadi, fruſtra, enim aliter excubias inſtituiſſet, vnde addit Poëta, eorum, obſidere.i.obſidendi, ab obſido, non, obſideo, poteras, ſ.nouæ Troiæ, aut caſtrorum Troianorum, excubijs.i.cum excubijs, vigilum.i.agendi vigilias nocturnas, & cingere.i.cingendi, mœnia.i.vallum caſtrorum flammis, datur interea, dum.ſ.ſe reficiūt Meſſapo. Bisſeptem.i.quatuordecim, Rutuli delecti, ſup. ſunt, qui ſeruent.i.obſeruent. ne quid inferat, aut exeat, muros.ſ.caſtrorum, milite.i.manu, ſeu multitudine militum. Aſt.i.ſed, illi ſequuntur centeni iuuenes purpureis criſtis.i.habentes in galeis criſtas purpureas, & coruſci.i.fulgentes auro, ſequuntur, inquam, quenque.i. quemlibet centurionum diſcurrūt, & variant, vices.i.exercent ſe militariter, & ipſi fuſi per herbam indulgent vino, & vertūt.i.funditus ebibunt crateras (a nominatiuo crateres, tertiæ declinationis, cuius ſingularis hic crater) ahenos.i.æreos, ignis collucet.ſ. in caſtris, & cuſtodia, ducit ludo.i.ludendo, noctem inſomnem.i. ſine ſomno.

VARIA LECTIO.

SED vos, ò lectiferro quis ſcindere?) In lib.aliq.antiq. Sed vos electi, legitur. In Med. vero habetur, Ferro qui ſcindere vallum. [Cæſis ſummæ cuſtodibus arcis) In Rom. lib. Cæſis late cuſtodibus arcis, legitur. In quibuſdam alijs, Late aduerbialiter. [Nec equi cæca condemur in aluo) In quibuſdam libris antiquis, Cæco legitur. [Eſſe putent) In lib.aliq.antiq. Eſſe fecant, legitur. [Pars acta diei) In pleriſque libris antiquis, Diei eſt, legitur. [Et pugnam ſperate parati) Antiqui lib. Sperate parare, legunt. [Cingere flammis) In antiquis, Flamma, legitur. [Centeni quenque ſequuntur) In Rom.lib. Secuti, legitur. [Purpurei criſtis iuuenes) Sunt lib. in quibus, Purpureis criſtis, legatur.

SERV. TRepidi formidine) Feſtioi per formidinem. Nā non eſt iteratio. [Pontes) Qui ſiunt in muris anguſtioribus. [Propugnacula) Pilas. [Rectores iuuenum) Legitur & iuueni, Si iuueni, Aſcanio, ſi iuuenum, magiſtros militum accipe. [Sortita periclū) Sorte diuiſa ad defenſionē pericli. [Quod cuique tuendū eſt) Exercet vnuſquiſque vices ad id, quod accepit tuendum. [Ida Venatrix,) A pleriſque Ida mater Niſi accipitur, quia dixit Venatrix. Nam ſi montem volueris accipere, abuſiue Idam venatricem dictam intellige, ꝑ venationibus abundantē. Nā venatrix eſt propriæ quæ venatur, non quæ venationibus abundat. [Iaculo celerem) Bene induxit Niſum optimum eſſe iaculatorem. & hanc præmittit armorum peritiam, qua plurimum potuit in Euryali defenſione. [Troianà neque induit arma) Hoc eſt qui nondum bellicoſa arma induerat.i.acceperat. Et hoc dicit, Pulchre quidem erat, ſed nondum bellandi peritus. [Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuique Deus fit dira Cupido?) Apud Plotinum philoſophum, & alios quæritur vtrum mentis noſtræ acies per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur, an impulſu alicuius numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moueri ſua ſponte, deprehenderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos Genio, & numine quondam familiari, quod nobis naſcentibus datur, praua vero, noſtra mente nos cupere & deſiderare. Nec enim poteſt dici vt ſupra numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum conſtat placere. Vnde nunc ortus eſt ſenſus. hoc enim dicit Niſus, O Euryale, dij ne noſtris mentibus cupiditates iniiciunt, & deſideria? an deus ſit ipſe mentis cupiditas? [Mentibus addunt) Bene addunt. Nam animus ſui natura prudens eſt, ſed ei additur, vt aliquid impatienter deſideret. [Dira cupido?) Magna. [Aliquid magnum) .ſ. per hoſtis tranſitum. [Mens agitat mihi) Molitur. [Quiete eſt) Modo otio, non ſomno, nam in vigilijs fuerat collocatus. [Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum) Ipſius deſiderij vult rationabile eſſe cauſas. [Somno, vinoque ſepulti) Alterum pendet ex altero. [Porrò) Hortantis eſt. [Quid dubitem,) id eſt cogitem omnis enim cogitatio in dubitatione eſt ante ſententiam. [Populusque,

Hæc ſuper è vallo proſpectat Troës, & armis
Alta tenent: necnon trepidi formidine portas
Explorant, pontesque, & propugnacula iungunt,
Tela gerunt: inſtant Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Quos pater Aeneas, ſi quando aduerſa vocarent,
Rectores iuuenum, & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneæ quem miſerat Ida
Venatrix, iaculo celerem, leuibusque ſagittis:
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana nec induit arma.
Ora puer prima lignans intonſa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait: NIS. Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iandudum inuadere magnū
Mens agitat mihi: nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſoluti
Procubuere: ſilent late loca. percipe porrò
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Aeneam acciri omnes populusque, patresque
Expoſcunt, mittique viros, qui certa reportent:
Si tibi, quæ poſco, promittunt, (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros, & mœnia Pallantea.

patresq.) Transfert in Troianos Romanam conſuetudinē, vt ſolet plerunque. Prius.n.iubebat aliquid populus, poſtea confirmabat ſenatus. [Reportent,) Portent. vnam re, vacat. [Si tibi, quæ poſco, ꝓmittūt) Poſcere eſt ſecundum Varronem quoties aliquid pro merito noſtro depoſcimus. Petere vero eſt cum aliquid humiliter, & cum precibus poſtulamus. Et bene quod Euryalum noluit dicere, latenter oſtendit. [Mœnia Pallantea) Vbi nunc credunt eſſe Aeneam.

ASC. HAEC ſuper &c.) Docet quam contra defenſionem parent Teucri, vtque Niſus de Aenea adeundo ſolicitus, Euryalum amicum allocutus ſit. Vnde dicit Don. ſic. [Iuueni) Aſcanio. Aut, appellatione vnius, oēs intelleait. [Niſus) Quam cito dixit, nomen patris locum in quo natus, & quibus eſſet ſtudijs? [Troiana induit arma) Ceteris pulchrior. pulcherrimus autem, cum eſſet armatus. [Dira cupido?) Cogitationes maximas, deus aliqs mouet, an ipſa ſibi mens deus eſt? Hæc ille. Ordo eſt. Troes proſpectant hæc ſuper.i.deſuper, è vallo, & tenent.i.defendunt, & protegunt, alta.ſ.propugnacula, armis.ſ.ſuis, nec nō.i.inſuper, ipſi trepidi.i. trepidantes, & feſtinantes, formidine.i.propter formidinem, explorant.i.ſcrutantur portas, an.ſ.ſatis firmiter clauſæ, atque munitæ ſint, & iungunt.i. portis, pontes.ſ. ligneos, quos ſuiſum trahunt, & propugnacula.i.pinnas ferro munitas, quibus hoſte arceant, & gerunt.ſ. ad muros, tela.i. iacula, & miſſa, ac ſaxa, Mneſtheus, & Sereſtus acer.i.ſtrenuus vir (de his autem in 5 in nauali certamine viſum eſt) inſtant.ſ. operi.i. inſtanter intendunt, quos.ſ.duos, pater Aeneas dedit iuueni.ſ. Aſcanio (ſic.n. Don. legit, addens iuueni, pro eo quod eſt iuuenibus etiam poſitiuos intelligi poſſe. Seruius quoque, iuueni legi poſſe aſſerit, & iuuenum) & magiſtros rerum.ſ.gerendarum ſi aduerſa, veluti hoſtiū oppugnationes, & obſidiones, vocarent.i.exigerent.ſ. eorum actorationem, & præſidium. Omnis legio.i.exercitus Troianorū excubat.i.extra cubiculum degit, hoc eſt vigilat, per muros.i. in circuitu murorum, ſortita.i. poſtquam per ſortem quilibet quod obiret, acceperat, periculū pro eo quod eſt periculum.i. locū periculoſum, hoc.n. pacto, nulla poteſt eſſe inter milites querimonia, quia, qui maius periculum obire coguntur, & difficiliore in

p:u

prouinciam gerere, non inuidia cuioſquam, ſed ſorte id factum agnoſcunt, & exercee vices. i. viciſſim, & per vicea, quod tuēdum .i. defendendum, & protegendum eſt, cuique. i. quiſque, quod ſuæ protectioni deputatum eſt, & ne ſimul omnes excubuiſſe putentur, quod diu durare non poſſet, addit, Exercetq. vices, &c. Niſus Hyrtacides. i. Hyrtaci filius, acerrimus. i. maxime ſtrenuus, armis .i. in rebus bellicis, erat cuſtos portæ, quem. ſ. Niſum: Ida. ſ. mater eius, hoc nomine dicta, venatrix. i. venationi intendere ſolita, ſicut & Partheniæ virgines in Arcadia, aut Ida. ſ. mons ſiluoſus in Phrygia, venatrix. i. venationi conueniens, miſerat Aeneæ comitem, celerem. i. inexpeditum, iaculum. i. quia ſolum iaculū portare ſolebat, & ita velociſſimo curſui intendere, & ſagittis. ſ. ex arcu mittēdis, tum iaculum manumitatu, leuibus. i. non ponderoſis. Et Euryalus iuxta, ſup. ipſum Niſum, erat etiam cuſtos, quo alter Aeneadum, pro Aeneadarum. i. inter Aeneadas, non erat pulchrior, nec induit adhuc. ſ. arma Troiana, exiſtens puer, ſignans ora intonſa. i. imberbia, & lenia adhuc, prima iuuenta. i. in flore iuuētæ, & ita nondum habilis viſus fuit ad arma, ſed tūc primum cœperat deputari armis, aut nec alter Troianorum induit pulchrior arma Troiana, ita vt arma Troiana illum maxime decerent, nam quomodo ſe quoque inter labores Troię eruditū diceret a patre, ſi fuerit tacenus inermis, vnus. i. vniformis, amor. i. dilectio vehemens, erat his. ſ. duobus, & ruebant pariter in bella. (Si in bella ruebant, quomodo dicit Seruius, quod Troiana nec induit arma ſic intelligi, quod nōdum armatus fuerat? Illud ergo, nec, non determinat, induit, ſed alter pulchrior, vt ſit, nec alter pulchrior, &c.) & tenebant tum quoque. i. etiam tunc portam, communi ſtatione. i. deputati ad ſtandum pro portis in eodem loco. Niſus ait. ſ. ad Euryalum. O Euryale, addunt ne dij, aut, ne. i. an, dij addunt mentibus noſtris. ſ. hunc ardorem. i. hunc vehementem affectum aliquid noui, & inſoliti perficiendum? hoc eſt an genij (quem nos angelum, ac ſpiritum nobis deputatum dicimus) alicuius inſpiratione mouear? an cuique ſua dira. i. vehemens, & execrabilis cupido, ſit deus. i. principium motionis quod competit? vide Seruium egregie hunc locū proſequentem, hoc eſt an ego inſpiratione alicuius boni numinis ad facinus magnum inſtiges? an prauitate proprię mentis ad aliquid imprudenter gerendum mouear? Mens agitat. i. verſat, & meditatur mihi, iandudum. i. iam à pauco tempore, aut pugnam, aut inuadere aliquid magnum, nec ipſa mens eſt contenta quieте placida. i. non poteſt quieſcere, etiam ſi quieſcere conet. Certnis. i. vides, quę. i. qualis, & quanta fiducia rerum habeat. i. teneat, Rutulos? Lumina. ſ. nocturnorum ignium, micant rara ipſi ſepulti. i. ſopiti, & obruti, ſomno, & vino, procubuere. i. procul extenſi cubuerunt, loca ſilent late. Percipe porrò. i. profundius, qd dubitem. i. cogitem, dicit Seruius, aut (re vera) quid dubitem. i. cum dubio formide, & quæ ſententia ſurgat nunc animo. i. quid decreui (ſub obſcura, ſed opportuna obſcuritate eſt oratio. Nā in re quam palam enunciare erubeſcimus, ex induſtria obſcuri ſumus, ſicut hoc loco Niſus, qui duo dicit, vnum ſe dubitare, & alterum, conſtituiſſe, dubitare an populus, & patres permittant Euryalum ad facinus inſolitum, & magnum aſſumi in ſociū, quod ſe pro amicitia poſcere dicit, conſtituiſſe autem ad Aeneam proficiſci per medium hoſtium) Omnes & populus, & patres, expoſcunt Aeneam acciri. i. aduocari ad nos, & mitti, ſup. aliquos, viro. i. ad virum, qui reportent. ſ. ab eo certa. i. quid nobis in hoc caſu agendum ſit. aut (ſecundum Seru.) qui vult, re, vacare ſic, qui reportent. i. afferant, & portent viro. i. ad virum. ſ. Aeneam, certa. ſ. noua, de rebus noſtris. Sed dubito, ſupp. ſi. ſ. patres promittunt. i. permittunt tibi, aut promittunt tibi. i. de te, quæ poſco .i. cupio, promitti. i. te mecum proficiſci. Nam mihi. i. quantum eſt de me, fama facti eſt ſat. i. ſatisfacio, quod ex claritate geſtorū, merueris conceſſionem gerendorum. Aut potius fama facti. ſ. tui, eſt mihi ſat. i. ſatis. i. nihilo diffido de te, cognoſco te ſatis virilem, ſed dubito de conſenſu patrum, dicit autem, quæ ſententia ſurgat, videor. ſ. mihi poſſe reperire viam ad muros, & ad mœnia Pallantea. i. ad Euandrum, vbi Aeneam eſſe putabat ſub illo tumulo. i. eūdo ſub illo tumulo. i. collico, quem vides, hoc enim dicens monſtrauit ille tumulum. i. tumorem quendam terrę, per noctem prominentem.

VARIA LECT. ET iuxta comes Euryalus) In antiq. aliq. exempl. Et Niſum iuxta Euryalus legitur. [Troiana nec induit arma) In antiq. aliquot lib. Neque induit, legitur. [Somno, vinoque ſep.) In lib. aliq. legere eſt, Soluti. [Aeneam acciri omnes) In antiq. lib. Omnis, legitur. [Tumulo videor reperire) In lib. aliquot peruetuſtis, Aperire, legitur.

COEL. RHOD. DIGNVM ſcitu quod cum Proclo Apuleius, inquit, Quodam ſignificatu animum humanum etiam in corpore conſtitutū nuncupari dæmonem, vnde & apud Virg. Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuiq; deus ſit dira cupido? Ergo & bona cupido animi, deus eſt, vnde eudæmonas dici beatos putant, quorum dæmon bonus. i. animus virtute perfectus eſt.

POE. Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum.
EVR. Me ne igitur ſocium ſummis adiungere rebus
Niſe fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiæque labores
Sublatum erudijt, nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Aenean, & fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemptor, & iſtum
Qui vita bene credat emi, quò tendis, honorem.
POE. Niſus ad hęc. NIS. Equidē de te nil tale verebar:
Nec fas: non, ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in aduerſum rapiat caſus ue, Deus ue,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna precio ue redemptum
Mandet humo ſolita; aut ſi qua id fortuna vetabit
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulchro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris:
Quæ te ſola puer multis è matribus auſa
Proſequi, magni nec mœnia curas Aceſtæ.
Ille autem. EVR. Cauſas nequidquam nectis inanis;
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit.
Accèleremus. POE. Ait: vigiles ſimul excitat, illi
Succedunt, ſeruantque vices: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, Regemque requirunt.

SERV. SVmmis adiungere rebus) Summum, & extremum dicimus, & laudabile. Bene igitur in re dubia ſermone vſus eſt dubio, non h d. Non debes me, nec a tua gloria, nec à periculis ſegregare. [Genitor bellis aſſuetus) Ipſe puer eſt necdum probatus. Vnde ſe & ab illis tpibus, & a patris virtute cōmendat. [Argolicum terrorem) Quem Græci inferebāt. [Sublatum) Suſceptum. [Eſt hic, eſt animus) Hic poteſt eſſe & aduerbium demonſtrantis, vt, ſit, Eſt hic. i. in meo pectore, poteſt & ſic accipi, vt dicas, Eſt hic animus lucis contemptor, hoc eſt, eſt iſte animus. Ergo hic, & produci poteſt & corripi. [Iſtum qui vita bene credat emi, quo tēdis, honorem) Quo tendis. i. ad quem niteris, libenter emat vita. i. vitæ precio. [Nil tale verebar) Quale tu ſuſpicaris. [Hæc) Humana negocia, vel q̇ loquitur. [Mandet humo) Multi hic diſtinguunt, alij iungunt mandet humo ſolita, vt cōmendet in terra. [Solita aūt fortuna) Quæ pijs inuidere cōſueuit. Statius hinc trahens colorem ait, Inuida fata pijs, & fors ingentibus auſis Rara comes. [Abſenti ferat inferias,) Hoc eſt cenotaphion faciat, & impleat honorem ſepulchri. [E matribus) E nobilibus, nā matres non niſi nobiles dicimus. Vnde & matronæ dictæ ſunt. Scimus autē non oēs mulieres in Sicilia remanſiſſe, nam legitur in xj. Et Et mœſtū Iliades crinē de more ſolutæ. [Ille aū.) Hunc locū eſſe interruptum oratione Niſi intelligimus. [Vigiles ſimul excitat) Qui vigiliarum officium habebant. [Seruantq. vices) Hic diſtinguendum eſt, alias ſenſus non procedit. [Regemq. requirunt) Regis filiū, vt, Magnum reginæ, ſed enim miſeratus amorem.

ASC. OBSTVPVIT, &c.) Recitat reſponſum Euryali, & rurſus Niſi, ipſum à profectione ob matrem dehortantis, & tandem conſentientis. Vnde Donatus hoc ſolū dixiſſe nobis permiſſus eſt. [Sed ſi quis) omnia huc refert, quod in cauſa minus ſpei & plus timoris ineſt. Hæc ille. Ordo eſt. Euryalus, perculſus magno amore, id eſt deſiderio laudum obſtupuit, ſcilicet nouitate rei, & affatur ſimul, ſcilicet cum ſtu-

peſc ret amicum .ſ. Niſum, ardentem .ſ. cupiditate gloriæ, & rei glorioſæ gerendæ. Igitur quia .ſ. te dubitare dicis, & rem aperire non audes, ne .i. an, ò Niſe, fugis .i. refugis, & renuis, adiungere me rebus ſummis .i. quas gerere paras, mittam te ſolum in tanta pericula? q.d. nequaquam id fecero, vel, vis ne, vt ego mittam te ſolum? q.d. id non recte velis, quia Opheltes genitor .i. pater meus, qui me genuerat, aſſuetus bellis .i. vir ab ineunte ætate rei militari aſſuetus, non erudijt me ita .i. vt me ſocium fugere debeas, non erudijt, dicit, ſublatum .i. educatum, inter terrorem Argolicum .i. quem Argolici inferebant, & cum ad verum inſtituerentur in re militari, iuuenes. & inter labores Troiæ .i. cum Troia inciperet laborare, penuria bellatorum, nec ego geſſi tecum talia .ſ. vt fugias me, vnde etiam apparet, prius armatum fuiſſe, ſecutus tecum magnanimum Aeneam, & fata extrema .i. vſque ad fatalem terram. Hic animus .ſ. meus eſt, eſt, inquit, contemptor lucis .i. vitæ, præ gloria, aut animus eſt, eſt, inquit, etiam, ſupp. hic .i. in hoc corpore meo, contemptor lucis .i. vitæ, & qui credat iſtum .i. tuum. & a te, modo contemptum honorem, quo .i. ad quem, tendis .i. properas, bene emi via .i. precio vitæ. Niſus, ſup. reſpondit, ad hæc .ſ. Euryali dicta. Equidem .i. ego quidem, ò Euryale, nihil .i. non aliquid, ego non verebar de te aliquid tale .i. ſateris confidebam vo... & animoſitati tuæ, nec fas, ſupp. eſt me, de te quidquam dubitare, non ſup. fas eſt ita .i. ſicuti verum, aut, quod ſentio, dico, magnus Iuppiter referat .i. reducat me, ouantem .i. medio in victoria lætantem. Iuppiter, dicit, aut quicunque, ſup. deus aſpicit hæc oculis æquis .i. fauorabilibus, ex cuius .ſ. inſpirationibus, eam mentem conceperat. Sed ſi quis .i. aliquis, ſi quis, inquit, vt, pro vel, caſus, vel deus, quæ .i. qualia .ſ. pericula aut quæ .i. quas res, tu vides multa .i. plurimas in, ſup. tali diſcrimine .i. periculo, quale eſt per medios hoſtes viam captare, rapiat, ſup. me (ſed id, timore mali ominis non profert) in aduerſum .i. rem aduerſam .ſ. in mortem, ego velim te ſupereſſe .i. ſuperuiuere poſt mortem meam, tua ætas eſt dignior vita .ſ. quàm mea, qui veterior ſum, velim, inquit, ſupereſſe, vt ſit, qui mandet humo ſolita .i. ſepeliat me raptum .ſ. morte, in pugna .i. inter pugnandum, & redemptum precio, ſicut Achilles Hectoris corpus reddebat, aut ſi qua fortuna, vetabit id, videlicet me habere legitimam ſepulturam vt, ſup. ſit aliquis, qui ferat mihi abſenti ferias .i. ſacrificiũ inferis placandis fieri ſolitum, & qui decoret .i. ornet me, in ſepulchro .ſ. inani, quod in neceſſitatis caſu, pro vero reputatur. Neu, ego ſim miſeræ .i. miſerando, matri .ſ. tuæ cauſa tanti doloris, quæ .ſ. mater tua, auſa .ſ. mare, iterum ingredi, pro ſequitur te, ò puer, ſola è multis matribus .ſ. Troianis, quæ in Sicilia manſerant, vt dictum eſt in quinto, nec curat mœnia magni Aceſtæ .ſ. regis Siciliæ, à quo, Aceſta vrbs, Troianis addita ædificata eſt. Autem, pro ſed, ille .ſ. Euryalus, ſupp. reſpondet, tu nectis .i. ingeris, & implicas, ſiue inuoluis, nequidquam .i. fruſtra, cauſas inanes .i. nihil in me profuturas, quia non dimouear a ſententia mea. vnde addit, Nec mea ſententia cedit iam loco mutata, id neque mutabitur, neque cedet a ſtatione ſua. Ipſe (ait) acceleremus, id eſt properemus, ad conceptum facinus, habito commeatu à patribus, & excitat ſimul vigiles, id eſt qui officio vigilandi addicti erant, excitat autem, quia viciſſim dormiebant, vnde addit, illi ſuccedunt, ſcilicet vigilijs, quas viciſſim, & ſucceſſiue agebant, & ſeruant vices, id eſt officium vigilandi, ſtatione, id eſt pro ſtatione, relicta, ſcilicet à Niſo, & Euryalo. Ipſe .ſ. Euryalus, graditur comes Niſo. & requirunt regem .i. regis filium, ſcilicet Aſcanium.

VARIA LECTIO.

ET fata extrema) In Rom. lib. Fame, legitur. [Quæ te ſola puer multis è matribus, auſa Proſequitur) In Rom. lib. Multis à matribus, vna perſequitur. Tangit enim hoc perſeuerantiam in ſecundo gnato. [Regemque requirunt) In antiq. aliq. lib. Reuiſunt, habetur.

Cetera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta iuuentus
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quis ue Aeneæ iam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes
Caſtrorum, & campi medio: tum Niſus, & vnà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, preciumq́ moræ fore. primus Iulus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit.
Tunc ſic Hyrtacides. NIS. Audite ò mentibus æquis
Aeneadæ, ne ue hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno, vinoque ſepulti
Conticuere. locum inſidijs conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. ſi fortuna permittitis vti,
Quæſitum Aeneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpolijs, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem
Venatu aſſiduo, & totum cognouimus amnem.
POE. Hic annis grauis, atque animi maturus Alethes:
AL. Dij patrij, quorum ſemper ſub numine Troia eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos iuuenum, & tam certa tuliſtis
Pectora. POE. Sic memorans humeros, dextraſq́ tenebat
Amborum, & vultum lacrymis, atque ora rigabat.
AL. Quæ vobis, quæ digna viri pro laudibus iſtis
Præmia poſſe rear ſolui? pulcherrima primum
Dij moreſque dabunt veſtri: tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer æui
Aſcanius, meriti tanti non immemor vnquam.

SERV. CEtera per terras oẽs) Exaggerat more ſuo vigilantiũ laborem. [Cõſilium ſummis regni de rebus habebant) Lucilij verſus, vno tñ ſermone mutato. Nã ille ait, Conſilium ſummis hominum de rebus habebant. [Iam nuncius eſſet) Iam, aut citu, aut cum nullum inuenirent. [Adnixi haſtis) Oſtendit iam eos etiam ſtatione fatigatos. quod aũt ſtãt, & Romani moris eſt, & bellicæ neceſſitatis. Hunc aũt ſtandi habitum. & Sal. cõmemorat, vt, Feſſi arma ſua quiſque ſtantes incũbere [Caſtrorum, & campi medio) In medio campi eſt ſtatio, q campus caſtrorum medius fuit. [Rem magnam, preciumq. moræ fore) Dicebant ſe afferre rẽ magnam, cuius mora preciũ poſſet afferre .i. pœnam. Terent. Ergo preciũ ob ſtultitiã fero, vt ſit ſenſus, Si tardius mittamur ad Aeneam luemus hoſtium pœnas. Alij ſic intelligũt, ſcimus quidem aduentum noſtrũ moram veſtris afferre conſilijs, verum huius moræ erit precium .i. remuneratio. Nanque hoc offerebant quod illi cogitabant, vt diximus, ſupra Quis ue Aeneæ iam nuncius eſſet? [Accepit trepidos) Feſtinos more ſuo. [Neue hæc noſtris ſpectentur ab annis) Bene excuſat, quia ſciat de ætate Puerorũ poſſe dubitare, dicens non ex ſuggerentium perſona, ſed ſua vi conſilia ponderanda. [Portæ, quæ proxima Ponto) Apparet, vt ſupra diximus, caſtra Troiana in Hoſtienſi fuiſſe. Siquidem nullus aliter locus in Laurolauinati hinc fluuio cohæret, hinc pelago. Et nũc dicit, Portæ, quæ proxima ponto. Itẽ paulò poſt dicturus eſt, Oppoſuere aciẽ, nã dextera cingitur amni. [Interrupti ignes) Supra aliter Lumina ruſtica micant. [Fumus erigitur) Signũ eſt ſopitorũ ignium, quoties maior fumus erigit. [Fortuna) Occaſione. [Quæſitum) Vt quæramus. [Cum ſpolijs) Hinc eſt quod ſupra Euryalo dixit, me referat tibi manus ouantẽ Iuppiter, reſpiciẽs ad id quod poſſet fortiter facere. [Nec nos via fallit) Bene vbique cuncta euoi amico cõicat. [Obſcuris primã ſub vallibus vrbẽ) Nos in obſcuris vallib. poſiti vidimus primã vrbem, hoc eſt primã partẽ vrbis. Nã Pallanteũ in monte eſt, nõ in vallibus. [Annis grauis, atque animi maturus Alethes) Sal. de Phil. Qui ætate & conſilio ceteros anteibant. [Non tñ omnino Teucros delere paratis. Ac ſi diceret, Licet iraſcimini ad tẽpus, hinc apparet non velle vos penitus delere Troianos, q tales animos noſtris iuuenibus datis. [Humeros dextraſq. tenebat) Hoc ad affectũ retulit, nec .n. ſimul fieri põt. intelligimus aũt quod & ſingulos & mẽbratim amplectebat. [Voltũ lacrymis, atq; ora rigabat) Poëtice iunxit, & modo vnum ſignificat, eſt aũ iteratio. Interdum recipiunt diſcretionem. [Pro laudibus) .i. virtutibus, ab eo quòd præcedit id quod ſequitur. [Dij, mo.e.q. dabunt

bunt veſtei) Cic. eſt tractum de philoſophia, quia dicit ſufficere ad gloriam, benefacti conſcientiam. (Actutum) Confeſtim, ſine dilatione, & eſt aduerb. temporis. (Integer æui) Adoleſcens cui adhuc ætas integra ſupereſt. Vnde Ennius deos æui integros dixit, quibus multum æui ſupereſt. (Meriti) Præſtiterit, Meriti quoque. Item, Quique ſui memores alios fecere merendo.

ASC. CETERA per terras, &c.) Docet quomodo iꝫ ad patres, Iulumque, tunc de re communicantes reuiſerint, vtq; acceptiſſima ipſis fuerat pollicitantibus pro talibus auſis magna præmia. Vnde dicit Don ſic. (Vidimus) Demõſtrat rem fieri poſſe. (Dij) Maturi hominis matura oratio. Rectè autem incipit a dijs quorum fauore reſp. tales viros recipiunt, lacrymæ autem congratulationis fuerant, quod extitiſſent tales, item doloris, quod recordaretur tot fortium virorum tam amiſſorum, quia dixerat, Non tñ omnino Teucros delere paratis. (Dij) q. bonis fauent. (Moresq. veſtri) Rectè viuendo Aeneas, & vt diuturnior res ſit Aſcanius. Hæc ille. Ordo eſt. Cetera animalia laxabant, ſomno. i. dormiendo curas omnes per terras, aut laxabant curas per oẽs terras, ſed plus ad contentionem facit, ſi laxarent omnes curas, cũ Teucri haberent plurimas, & corda oblita, ſup. erant laborũ, ſed, ſup. ductores, primi. i. præcipui, Teucrum. i. Teucrorum. & iuuentus delecta. ſ. ad hoc, cum non omnes ad conſilium admittendi ſint, habebant conſilium, ſup. de ſummis rebus regni. i. de publica, quid facerent. i. facere deberent, ve, pro vel, quis eſſet iam. ſ. in tam arcta obſidione, nuncius Aeneę. i. qui talia nũciaret Æneę. Ipſi ergo ſtant annixi. i. ſuffulti, quas in manibus habebant, longis haſtis, & tenentes ſcuta in medio caſtrorum, & campi. i. areæ, quæ erat in noua vrbe nondum ædificata, tunc Niſus, & Euryalus alacres. i. læti, & pręſe ferentes fiduciam, orant vna. i. pariter, admitti. i. admitti, ad conſilium, &, ſup. dicunt, aut promittunt rem magnam, & pretium moræ. i. differendi conſilij, fore. ſ. ex ipſorũ admiſſione, Iulus accepit primus ipſos trepidos. i. feſtinos. & geſtientes ac iuſſit Niſum dicere. ſ. quod vellet. Tunc Hyrtacides. i. filius Hyrtaci, Niſus, ſic, ſupp. orſus eſt ò Aeneadæ, audite, ſup. quæ dicam æquis mentibus. i. æquanimiter, neue hæc quæ ferimus. i. afferimus, ſpectentur. i. conſiderentur, ab annis noſtris. i. non iudicentur pro iuuenili ætate noſtra, quia iuuenes conſtat, raro eſſe prudentes. Rutuli. ſ. qui vrbem hanc obſident, ſepulti. i. ſopiti, & immerſi, ſomno & vino procubuere. i. proſtrauerũt ſe, nos ipſi conſpeximus locum, ſup. aptum, inſidijs. ſ. Rutulis faciendis, qui. ſ. locus, patet in biuio portæ. i. quod tendit ad portã, quæ. ſ. porta, eſt proxima Ponto. i. mari Tyrrheno, ad portum. ſ. Hoſtienſem. Ignes. ſ. Rutulorum, ſunt interrupti, quod ſignũ eſt dormire, & fumus ater erigitur ad ſidera, ſi vos permittitis vti fortuna. i. occaſione, fortuito nobis oblata, vos cernetis Aeneam quæſitum. i. inueſtigatum a nobis) Seru. dicit, quaſi ſit ſupinum. i. vt quæramus) ad mœnia Palantea, affore mox hic cum ſpolijs, & hic ingenti cęde peracta. ſ. ab ipſo nobiſcum, nec via fallit nos euntes. i. quãdo imus, nos vidimus vrbem. ſ. Pallanteam, primam. i. pro prima parte, ſub obſcuris vallibus. i. exiſtentes in obſcuris vallibus, & cognouimus totum omnem. ſ. Tyberinum, aſſiduo venatu. ſ. priuſquam obſidio eſſet, & bene dicit, venatores Idæ venatricis filium, Alethes, vir ille, cuius conſilio in 5. vſus eſt Aeneas, grauis annis. i. ſenio, & maturus animi, aut ſi legatur, animi. i. qui & animum conſilio maturauerat, inquit, ſupp. hic. i. ad hæc Niſi verba ò patrij dij, ſub quorum numine. i. diuino nutu & protecta eſt ſemper Troia, tamen. i. tametſi hactenus in ſummo periculo verſamur, tamen vos non paratis delere, omnino. i. penitus, ad vnum. ſ. Teucros, cum. i. quandoquidem, tuliſtis. i. produxiſtis. (Approbat ergo primam partem, quam Niſus tet gerat, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt. hoc eſt affectum bonum à dijs inſpiratum) tales animos, & iam certa pectora iuuenum, ipſe memorans ſic, tenebat humeros, & dextras amborum, quæras qui id fieri potuit? ſed ſi ambos ante ipſum poſitos intelligas, & ipſum a tergo illis incumbentem, atque iniectis lacertis per humeros dextram tenuiſſe, vt in affectione amica ſolemus nihil ſit ambiguitatis, niſi quia alior & maior dicatur Alethes ſenior, Atque rigabat vultum. ſ. eorum, aut potius ſuum, atq; ora, ſup. ſua lacrymis, & ſup. dixit, ò viri. i. ſtrites animi, quæque, inquit, præmia rear, poſſe ſolui vobis pro iſtis. ſ. veſtris laudibus. i. virtutibus, q. d. ignoro, ſed dij, & veſtri mores. i. conſcientia bene factis, & requies animi, dabunt vobis primum. i. præcipue, aut ſtatim, vt etiam velle bene agere cœperitis, pulcherrima. ſ. præmia quia ipſa virtus ſibi quodammodo præmium eſt, atque animæ vera merces, deus tum. i. inſuper, Aeneas pius reddet actutum. i. confeſtim, cetera. i. quę præter cõſcientiam requirenda ſunt mu nera ad ſuſtentationem. Atque ſi forte Aeneam ciro moriturum timueritis, Aſcanius integer æui. i. integro æuo, non immemor. ſ. futurus vnquam tanti meriti. i. veſtri, reddet, ſupp. cetera, quæ dij, & pius Aeneas non referent, quia ergo res ardua eſt, multis promiſſis aſſicuatur.

VARIA LECTIO.

PRIMI, & delecta iuuentus) In lib. antiq. verſus legitur abſque &, copulatiua particula. (Cõſilium ſummis) In lib. aliq. manuſcriptis, Conſilium, legas (Iam nuncius eſſet) In antiq. aliq. exempl. Iſſet, legitur. (Caſtrorum, & campi in medio) In lib. antiq. In, præpoſitio non habetur. Sunt vero lib. qui legant, Caſtrorum & medio campi (Tunc ſic Hyrtacides) In antiq. Tũ, legitur. (Vinoq; ſepulti) In aliq. lib. Soluti, legitur. (Procubuere) Veteres lib. excepto Med. Conticuere, legunt. (Quæ proxima ponto) In antiq lib. Quæ proxima ponto eſt. (Quæſitum Aeneam ad mœnia Pallantea) In antiq. Et mœnia, legitur. (Atque animi maturus Alethes) In Rom. lib. Animis, legitur. (Iuuenum, & tam certa tuliſtis) In antiq. exempl. Iuuenum tam certa tuliſtis, legitur. (Quæ digna viri pro laudibus iſtis) In lib. aliquot antiq. Pro talibus auſis, legitur.

ASC. Imò ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto
Excipit Aſcanius, per magnos Niſe penates,
Aſſaracique larem, & canæ penetralia Veſtæ
Obteſtor, quæcunque mihi fortuna, fideſque eſt,
In veſtris pono gremijs, reuocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto:
Bina dabo argento perfecta, atque aſpera ſignis
Pocula, deuicta genitor quæ cepit Ariſba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prędę ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clypeum, criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, iam nunc tua præmia Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captiuoſque dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper id campi, quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatijs propioribus ætas
Inſequitur: venerande pater iam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes,

SERV. EX. ipſi Aſcanius) i. ſubſequitur, & a poëta dictũ eſt. (Canę Veſtæ) venerabilis, antiquiſſimæ. (Obteſtor) Adiuro. & eſt ordo, Imò ego cui ſola ſalus genitore reducto, Vos obteſtor p deos reuocate parentem. (Fortuna fideſq. eſt) Quidq̃d caſu, q̃q̃d cõſilio egero, vobis cõmitto. nam per fidem, conſilia ſignat, per fortunã opes, & imperiũ, & cuiuslibet rei poſſibilitatem. (Nihil illo triſte recepto) Subaudis erit. (Deuicta genitur q̃ cœpit Ariſba;) Atqui ſecundu Homerum Ariſba miſit auxilium Troianis, & ab Achille ſubuerſa eſt. Sed accipimus aut ante bellũ Græcum Ariſbam à Troianis captam, & in amicitię fœdus admiſſam. Aut certe pocula hęc data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi ſucceſſerat hæreditatem. vt ſit, quæ cepit. pro quę accepit. (Deuicta Ariſba) ſ. ab Achille. (Duo magna talenta) Bene addidit magna. nã variũ apud diuerſas gentes pondus eſt talẽti. Vnde talentum põt & breue aliq̃d & magnum ſignificare. Nã vt ſupra diximus, ſecundũ Plautum, talentum lx librale eſt, qui cum dixiſſet debere centum quadraginta libras, paulò poſt intulit duo talenta, p eo eũ dicens: Debentur talẽ a tot, quot ego & tu ſumus: Itẽ Homerus talentum breue quiddã oſtendit, quippe quod accepit victus, cum victori leuia data ſint munera. (Ducere ſortem) Statuere. Alij pprie ducere legunt quod eſt ſortium, vt, Stat ductis ſortibus vrna. (Excipiã ſorti) Præter ſortem dabo. (In ſuper his) Super hæc. (Campi, quod rex habet ipſe Latinus) Mos fuerat vt viris fortibus, ſiue regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, vt habuit Tarquinius ſuperbus in campo Martio. quod

Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, ſeu bella geram. tibi maxima rerum
Verborumque fides. POE. Contra quem talia fatur
Euryalus. EVR. Me nulla dies tam fortibus auſis
Disſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda,
Aut aduerſa cadat: ſed te ſuper omnia dona
Vnum oro: genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ:
Hanc ego nunc ignaram huius, quodcunq; pericli eſt,
Inque ſalutatam linquo (nox, & tua teſtis
Dextera) quòd nequeam lacrymas perferre parentis:
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ:
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnes. POE. Perculſa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas, ante omnes pulcher Iulus:
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur.

ſpatium ab Homero τὸ τίμιον dicitur. hoc ergo quod Latinus per honorem de rep. habuit, ab Aſcanio intelligamus eſſe promiſſum. [Pectore toto) Omni affectu tecum. [Verborumque fides) Et remp. tibi cõmittam, & tecum communicabo omne cõſilium. [Me nulla dies tam fortibus auſis Diſſimilem arguerit) Ab hoc officio & ab has audacia acceſſu tẽporis inferior non probabor, qualiſcunque fortuna comitetur. [Tantum) Tantummodo hoc poſſum de me promittere, vt ſemper audeam, ſemper velim fortiter facere, nam hoc eſt quod dicit fortibus auſis. [Diſſimilem arguerit) Tantũ ergo meum eſt promittere, ſiue proſpera, ſiue aduerſa fortuna comitetur, nam aut disiunctiua particula eſt, non negantis aduerbium. [Super omnia dona) Vltra omnia dona. [Priami de gente vetuſta) De familia. Et bene eam etiam ea cognatione commendat. nam Aſcanius nepos eſt Priami per Creuſam. [Miſeram) Quæ ſic impatienter diligat filium. [Mecum excedentem) Vt, ille meum comitatus iret. vult.n.intelligi ſui cauſa matrem ſecutam. [Quodcunque pericli eſt) Sylleptis, nam ſubaudi periclum. [Inq; ſalutatam linquo) Inſalutatam, & eſt Tmeſis, vt, Inutilis inq; ligatus cedebat. [Quod nequeam lacrymas perferre parentis) Excuſat ne videatur crudelis. Vnde ſequitur matris eius tragicus & miſerabilis ille conqueſtus, Potuiſti linquere ſolam Crudelis? & talia. [Inopem) Modo auxilij egentẽ. [In caſus oẽs) Vt ſupra, Fortuna ſecunda, aut aduerſa. [Pulcher Iulus) Incõgruum epitheton pulchritudinis poſuit, cum res ſit in hoc loco religionis. [Strinxit piet. imago) Præſtrinxit, momordit, admonuit. Senſus aũt eſt, aut poſtq̃ vidit illum ſic amare matrem, paternæ pietatis virtutẽ cœpit agnoſcere. Aut certe cœpit ẽt ipſe ſic, in pietatem moueri, vt eius cõſueuerat pater. Aut certe exẽplo Euryali auidius cœpit amare patrem ẽt ante dilectum.

ASC. IMO ego, &c.) Docet quõ ſubſecutus ſit Aſcanius, & q̃ pie, atque beneuole, vtruoque & pręcipue, Euryalum affatus ſit, cuius ingenua clementia, atque pietas, laudatur omnium, quod Poëta maximopere prætendit domus Iulia, in quam Auguſtus per adoptionem aſſumptus erat. Habetur quoque pientiſſima Euriali de matre cura. De quibus hæc ſunt Donati verba. [Canæ veſtæ) Dicit canam, antiquam, & perpetuam. [Obteſtor) Obteſtari autem, eſt ob aliquam cauſam deos teſtes adhibere. [Victa Ariſba) Nihil enim tollitur poſt victoriam niſi quod ſit magni meriti. [Inſuper) Mos mirandus in Poëta, vbi.n. multa narrãda ſunt, ne continuatio faſtidium pariat, diuidit interponendo aliquid, quod tamen non ſit alienum. [Genitrix) Magnum pondus in his verbis. Maternum enim nomen, omnis affectus tranſit. Præterea, quòd ſit è genere Priami, non acceſſione noua, ſed vetuſtate coniuncta. Laudauit ergo à genere, ſed quia fruſtra laus originis tãgitur, niſi is qui laudatur, vita, & moribus, ſe maioribus ſuis dignum gerat, ponit ſuas virtutes, excuſat autem, quod ignaram relinquat, quia niſi illa cauſa interceſſiſſet, ſcelus non parum commiſiſſet. Hæc ille. Ordo eſt. Aſcanius excipit .i. ſermonem ex ore loquentis capit, quod indecorum hic non eſt, quia illius dictum approbat, & de ſe ſpondet, quod ille de ipſo, tanquam de alio ſpoponderat. excipit ergo ſic: Imo ò Niſe ego cui ſalus ſola .i. ſolum, & duntaxat eſſe poteſt, genitore reducto, obteſtor vos per magnos penates .i. deos domeſticos, p Larem .i. deum familiarem: Aſſaraci .i. domus Anchiſæ, & per penetralia .i. ſacra templa: Veſtæ .ſ. deæ ignis, & caſtitatis, canæ .i. antiquæ, & ſanè religioſe colendæ, ego pono .i. colloco, in veſtris gremijs .i. in complexu, & poteſtate veſtra, eam, ſupp. fortunam, & fidem, quæcunque fortuna & fides mihi eſt .i. quidquid caſu, aut conſilio agendum eſt ego, inquit, obteſtor .i. adiuro vos per ſacra, teſtando, reuocate parentem, & reddite conſpectum, ſupp. eius, nobis, quia nihil, ſupp. erit nobis triſte, illo recepto .ſ. in caſtra ſua, ego dabo vobis bina pocula perfecta argento .i. ex argento atque aſpera ſignis .ſ. inſculptis, quæ .ſ. pocula, genitor .i. pater meus, cepit, ſcilicet ab Heleno, Ariſba, id eſt illa ciuitate, deuicta ab Achille. Ita tamen non vetgeret in laudem Aeneæ, vnde non alle dicere, Ariſbã prius deuictam à Troianis, & eis cõſederatam, poſtea iterũ à Græcis expugnatam, & dabo tripodas .i. ſedes, quales ſunt tripodes Apollinis, geminos .i. duos, & pateris, & duo magna talẽta auri, & cratera antiquũ, ergo & ebatẽ, & magni ponderis, quẽ Dido Sidonia dat .ſ. vobis, qui mihi ab ea datũ eſt, vero, pro ſed, ſi cõtigerit mihi, aut patri victori, capere Italiam, & potiri ſceptris .i. regalibus inſignibus, & ita & regno, & dicere ſortem prædæ .i. cõſtituere ſortẽ, ita, vt dux ſibi quoduis munus, extra ſortẽ recipiat, dicit aũt ſe recepturum equũ Turni, vñ addit, Vidiſti quo equo, & in qbus armis, Turnus aureus .i. aureis armis inſignitus, ibat .i. eqtabat heri, cum nos oppugnaret, & in campum ꝓuocaret, ego excipiam .i. recipiã, ſorti .i. extra ſortem illum ipſum clypeum, quem .ſ. Turnus habebat, & illas ipſas, ſup. criſtas .ſ. galeæ eius, rubentes, quã purpureas, ò Niſe, iam nunc .i. ex hoc tẽpore tua præmia, audacter pollicetur animoſus iuuenis. Præterea genitor dabit his ſex .i. duodecim corpora, matrũ .i. ancillarum ſeruilium, lectiſſima .i. maxime egregia, & eligẽda, & dabit captiuos .ſ. liberos earum, aut potius bis ſex captiuos .ſ. viros, & dabit omnibus ſua arma, & quia bona ſeruorum accedunt poſſidebitis cũ dñis etiam arma. Inſuper, ſup. dabit id campi quod ipſe rex Latinus habet. Vero, pro ſed, ò venerande puer .ſ. Euryale, quẽ mea ætas inſequitur, propioribus ſpatijs .i. qui mihi in ætate vicinior es, & minus antecis, quàm Niſus, ego accipio te toto pectore .i. perfecto amore, & complector te comitem .i. ſocium hoc loco, aut quia regis filius (reuera) comitem in oẽs caſus, nulla gloria quæretur meis rebus ſine te, ſeu gerã pacem, ſeu gerã bella, fides .i. cõmiſſio, & creditio rerum, & verborũ, erit, ſupp. tibi maxima. Cõtra quem Euryalus fatur talia. Nulla dies .i. tempeſtas, arguerit .i. probauerit cum repræhenſione, me diſſimilem .i. impatem, aut non dignum tam fortibus auſis, vt .ſ. mecum inceperis, aut nunc aggredior tantum .i. quod tantum de me polliceri pñt, quod .ſ. conabor efficere me dignum, cadat fortuna ſecũda, aut aduerſa .i. qualitercunque euenerit, ſiue proſpere, ſiue aduerſe, ſed oro te vnum .i. vnam rem, ſuper .i. plus quam omnia dona. Genitrix de gente .i. progenie vetuſta Priami, eſt mihi .i. ego habeo matrem de gñe nobili & antiquo ipſius Priami, ſicut & genitrix tua quæ eius ſanguis & filia erat, quam miſeram .i. miſerandam, non tenuit tellus Ilia .i. Troiana, excedentem mecum .i. vt me ſequeretur, nec mœnia regis Aceſtæ, ſup. tenuerunt in Sicilia. Ego linquo nunc hanc .ſ. tam piam, tamq; nobilem matrem, ignarã huius pericli, pro periculi, quodcunque, ſup. i & inſalutatam .i. non ſalutatam, nox .ſ. hæc & tua dextera .i. virtus, eſt teſtis, quod nequaquam perferre lacrymas parentis. ex pietate ergo relinquit inſalutatã, ſicut dñs dixit, non mater, ſed mulier, ecce filius tuus. At ergo oro, tu ſolare inopẽ .i. miſeram, & conſolationis indigentem, & ſuccurre relictæ .ſ. a me, ſine me ferre .ſ. mecum, hãc ſpem tui .i. de te, quia ego ibo audentior (In verſu non ſit abſumptio, nec correptio vocalis ante vocalem, quia ſententiarum eſt diuiſio, & ita diſtinctio hiatum excuſat) in omnes caſus Dardanidæ dederunt lacrymas, mente perculſa .ſ. miſeratione pueri, & Iulus pulcher ante omneis, ſupp. lacrymas dedit, & imago pietatis patriæ .i. qualis eſt in Aenea patre, ſtrinxit .i. anguſtiauit, animum, ſup. eius, & effatur tum .i. deinde, ſic .i. ad inſequentem modum. Importune (dicit) pulchrum nunc, niſi lacrymas inutile decoras.

VARIA LECT. GENITORE reducto) Mediceus liber, & aliquot alij Recepto, legunt. [Si vero capere Italiam) In aliquot veteribus lib. legitur. Si vero Italiam capere. [Criſtaſque rubentes) In Rom. lib. Comantis, legitur. [Inſuper id campi quod rex habet) Lib. veteres, Inſuper his, campi quod, & quos. Alij legunt, His campis, quod rex habet. [Quodcunque pericli eſt) In Rom. lib. Pericli, abſque, Eſt, legitur. [At tu (oro) ſolare inopem) In libris aliquot manuſcriptis, Hanc tu, legitur. [Tum ſic effatur) In antiq. & Tum, & Tunc, inuenio.

ASC. Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Nanque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creuſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parua manet, caſus factum quicunq; ſequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
POS. Sic ait illacrymans, humero ſimul exuit enſem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſsius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exuuias, galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas, iuuenumque, ſenumque,
Proſequitur votis. necnon & pulcher Iulus,
Ante annos, animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant:
Egreſsi ſuperant foſſas, noctiſque per vmbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio paſsim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident, arrectos littore currus,
Inter lora, rotaſque viros, ſimul arma iacere,
Vina ſimul. prior Hyrtacides ſic ore locutus:
NIS. Euryale, audendum dextra: nunc ipſa vocat res:
Hac iter eſt: tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſsit, cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.

SERV. Nec partum gratia tale Parua manet) Debet ab omnibus coli, quæ talē creauit. [Caſus factum quicunq; ſequetur) Satis congruit. Premium non ob bene ſit ur euentum, ſed voluntati. [Per quod pater ante ſolebat) Alij volunt ideo ante, quia abſens eſt Aeneas, non iurare poſſumus ēt per abſentis filij caput. Alij ad cauſam religionis trahunt, quæ præcipit vt filij imitentur in omnibus rebus ſuos parentes, vt nūc quaſi imitatio ſit iurisiurādi, vt dicat Aſcanius, Iuro per caput meum ſicut pr̄s pater per ſuū caput iurare conſueuerat, quoties fidem ſuam confirmare cupiebat. Alij volunt ideo dictum ante, quia pontificibus per liberos iurare nō licebat, ſed per deos tantūmodo, vt ſit antequam pōtifex eſſet Aeneas. [Reduci, rebuſq́. ſecundis) Mira arte moratur in proſperis, & ea iterat, tacet aduerſa, & magis intellectui, & ſubauditioni relinquit. Cum enim dicat, ſi non redieris, ait. [Matrique tuæ, generiq́. manebunt) Hoc autem ſecūdum morem Romanorum dicit, apud quos ita præmia decernebantur illi, liberi que eius, vt darentur liberis quæ non potuiſſent accipere parentes. [Lycao Cnoſius) Cretenſis. Et eſt laus ab artifice. hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus. nam Niſus accepit pellem & galeam. [Pellem, horrentiſq́. leonis Exuuias) τὸ αὐτὸ dixit, hoc eſt bis idem. vt, Bellum etiam pro cæde boum ſtratiſq́. iuuencis Laomedontiadæ. [Galeam fidus permutat Alethes) Aliæ.n. ſunt explorantium, ſicut etiam Homerus oſtēdit. [Primorum Genitiuus) Hic venit ab eo quod eſt hi primores, ſicut hi proceres, quorum nominum nominatiuus ſingularis non inuenitur, licet dicamus huius primoris. [Votis) Aut cum votis, aut pro reditu vota facientes. [Et nubibus irrita donant) Vt, Ipſe partem volucres diſperſit in auras. [Caſtra inimica) Non tantum hoſtilia, ſed & pernicioſa, nam cū dolore dictum eſt inimica, vnde. ſ. redituri non erant. quod ex ſequentibus comprobatur. dicendo .n. Multis tamen ante futuris Exitio, oſtendit pernicioſa eſſe caſtra, quæ ipſis mortem fuerant allatura. [Vina ſimul) Vaſa. ſ. vini, in quibus vina ponūtur. [Ore locutus) Non eſt Periſſologia, nam ſecundum Homerum exploratores, quæ volunt, plerunque nutu ſignificant. [Audendum dextra) Qui audemus, & curſu, & animo. [Hac iter eſt) Per hoſtiū cædem, & audaciam noſtram. [Hæc ego vaſta dabo) De quibus dixit, Corpora fuſa vident.

ASCENSIVS.

SPONDEO digna, &c.) Proſequitur orationem ſuam Aſcanius, donatq́. proficiſcentes congruis donis. Vnde nihil extat Don. Sed ordo eſt. Ego, ô Euryale ſpondeo .i. promitto, omnia digna ingentibus cœptis tuis. i. & hæc quæ petis, & quæcunque alia meteris per ingentia cœpta tua. Nanque iſta .i. tua genitrix, erit mihi genitrix .i. habeo eam matris loco, & ſolum nomen Creuſæ. ſ. matris meæ defuerit .i. deerit, aut ſi nomen defuerit, erit tua mater mihi eo loco quo Creuſa fuerat, nec parua gratia manet talem partem .i. quod me peperit per amicitiæ noſtræ fœdera, quibus cum ego effectus ſim alter tu, & tu alter ego, illius quoque filij, ambo effecti ſumus. Seruius tamen, & Landinus accipiunt ſic, per parua gratia manet. i. non parua remuneratio ſequetur, talem partum .i. quia te talem peperit, quicunque caſus ſequetur factum. i. ſiue incolumis redibis, ſiue non. Ego iuro per hoc caput. i. meum, per quod pater. ſ. Aeneas, ſolebat ante .i. prius, iurare. ſ. quod, ſup. hæc eadem, quæ ego polliceor tibi .i. reduci. i. reducto, & redeunti, & rebus tuis ſecundis. i. bene geſtis, manebunt. i. firma, & conſeruata erunt. Ergo maneo, cum datiuo & accuſatiuo conſtruitur, vt, Nec partum gratia talem parua manet, & hic manebunt, matri tuæ, & generi, ſup. tuo, Aſcanius ait ſic, lacrymans, & exuit ſimul humero. i. ab humero ſuo enſem auratum, bene, ab humero, nā cum adhuc impuber eſſet Iulus, non potuit talem enſem lateri accommodare, ſed dependentem ab humero gerebat, quē ſ. enſem Lycaon Cnoſius. i. Cretenſis, fecerat mira arte, atque aptarat habilē .i. portabilem, vagina eburna. i. ex ebore facta, in qua ipſum Aſcanius gerebat, & Euryalo nūc dat, Mneſtheus dat Niſo pellem, &, pro .i. exuuias leonis horrentis. i. quæ ueſtiat leonem horribilem. Alethes. ſ. ſenior ille & fidus vir, permutat galeam. ſ. ſuam, quæ melior, & aptior erat, forte quia nigra, dat Niſo, accipiens pro ſe Niſi galeā. Ipſi armati expeditione, incedunt .i. proficiſcuntur, protinus, quos omnis manus .i. multitudo, & iuuenum, & ſenum, proſequitur. i. porrò, & longo ordine ſequitur, ad portas votis. i. cum votis, & faciendo pro eorū reditu vota. Necnon. i. etiam, aut inſuper. Iulus pulcher. i. decorus, & honeſtus iuuenis, gerens animum, & curam viri em ante annos ſ. maturos, dabat, ſupp. ipſis multa mandata, portanda .i. deferendas, patri. i. ad patrem ſuum, ſed auræ. i. venti, diſcerpunt omnia, & donant nubibus omnia ſ. mandata, irrita. i. fruſtrata per eorum necem. Ipſi egreſſi. ſ. caſtris, aut caſtra, ſuperant foſſas. ſ. ante caſtra factas, & petunt caſtra inimica. i. hoſtilia, & pernicioſa, hoc eſt ipſis nocitura propterea quod ibi diu immorati in hoſteis incident, per vmbras noctis. i. quia nox erat, & non videbantur, futuri tamen ante. i. priuſquam caſtra illa inimica eis ſint .i. pernicioſa, multis. ſ. Rutulis, exitio. i. ad exitium, & necem. Ipſi vident corpora. ſ. Rutulorum, & potius corpora, quam Rutulos dicit, quia ſpiritus ſopitus ſomno, & vino non apparebat. in eis fuſa .i. proſtrata paſſim. i. quaſi per ſingulos paſſus, ſomno, & vino per herbam, quia lectos in caſtris non habebant, & vident currus .ſ. quibus depugnabant, arrectos. i. habentes temones arrectos, littore .i. ad littus, & videt viros, & arma ſimul, & vina. i. vaſa vini, aut vere vina, quæ pota euomuerant, iacere ſimul inter lora. i. habenas, & rotas. ſ. curruum. Hirtacides locutus eſt prior ore .i. non indicio, aut nutu ſolo, ſed expreſſa voce. ô Euryale audendum .i. audacter operandum eſt dextra, ipſa res .i. opportunitas, vocat nunc. Iter. ſ. ad Aeneam eſt hac. i. per hoſtium cædem, & noſtram audaciam. tu cuſtodi. i. obſerua, ne qua .i. ne aliqua, manus .i. cuneus bellantium, poſſit attollere. i. erigere, ſe nobis. i. contra nos à tergo. ſ. noſtro, & conſule. i. proſpice, longe. i. de longe, & late. Ego dabo. ſ. loca, vaſta. i. ſine obſtaculo peruia, & ducam te lato limite .i. apertum tibi viam qua ſequaris, latam, & vaſtam.

VARIA LECTIO.

CASVS factum quicunq; ſequetur) In antiq. lib. Sequens, habetur. In aliquot. Factum caſus quicunque ſequetur. [Hæc ait illacrymans) In veteribus lib. Sic ait, legitur. [Multa patri portāda dabat mandata) In antiq. exempl. Multa patri mandata dabat portanda. [Noctiſq. per vmbram) Antiqui lib. Vmbras, legunt. [Inter lora, rotaſque) Legitur in nonnullis lib. Inter tela. [Hæc ego vaſta dabo,) Pleriqueveteres lib. legunt, Vaſtabo.

SERV. Sed non augurio potuit depellere [illegible] m) Oſtendit per tran[illegible] u fati ne[illegible] ſſ[illegible] [illegible] ol e depe[illegible]. Et autem Homericus verſus [illegible] [illegible]mere) Paſſim, fortuito [illegible] enter [illegible] O pr[illegible] [illegible] ipſi equi[illegible] res ipſi [illegible] ende ita cu[illegible] [illegible] [Singultantem) Cum ſingultu animam eſſla[illegible] [illegible] lurim[illegible] Luſerat) Pro plurimum. [Deo) Vino, vel ſomno. [Per ouilia turbans) Perturbans ouilia. Nam Tmeſis eſt. [Mutumq. metu) pecus, nã male quidam accepit mutuo fremit de leone, quod ſi dixeris, vacat metu. [Incenſus & ipſe perfurit) exemplo Niſi. [Sine nomine plebem) Bene expreſſit: & bell[illegible] or[illegible] pet[illegible] a, & [illegible] onis incon[illegible]der[illegible] iam aut dicatem. Nam [illegible]us reges interemit: Euryalus ſæuit in plebem. v [illegible] Sa[illegible] tl. Et inſo enna auidius male lacieplt. Sine nomine autem dic[illegible], ſine gloria, quorum per humilitatem non ſunt omnibus nota nomina. [Rhetumque vigilantem) Hoc loco no[illegible] tantum Rheti timor ſed & N[illegible] a[illegible] [illegible]cia comprobatur. [Et multa morte recepit. Purpuream) Multi hoc diſtinguūt, vt ſit ſenſus talis, Eduxit gladium multo cruore purpureum. Alij multa morte recepit. vt ſit, Eduxit gladium cum multo cruore. & ſic inferunt, purpureã vomit ille animam: ſecũdum eos qui animam dicũt eſſe ſanguinem. [Recepit) Eduxit: vt, Haſtamq. receptat Oſſibus hærentem. [Vina refert) Propterea, quę paulò ante potauerat. [Hic furto feruidus inſtat] ſ. Euryalus, qui ſæuiebat latenter: vt ſit furto, nocturno prælio. Nam fures ideo dicti ſunt quod furuo. i. nigro tempore, furta committunt, aut certe vera furto feruidus, q. Meſſapi galeam ſuſtulit, & Rhamnetis phaleras. [Relegatos) Non ſolutos, ſed diligenter ligatos. Vnde addidit re. i. conſuetudine militari optime ligatos. [Lux inimica) Proditrix. [Pœnarum exhauſtum ſatis eſt) Bene exhauſtum, vt oſtendat eos auidos cædis fuiſſe, & cruoris hoſtilis. [Via facta per hoſtes) Vt hæc, Ego vaſta dabo, & lato te limite ducam. [Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis Cingulis] Phaleræ ornamenta e[illegible]tum ſunt, & eſt ſermo græcus. [Cingulum)

be Glauci. [Suo moriens dat habere nepoti) Remulo, quem ſuprà auo eo[illegible] nominem diximus. Nam quoties aperte non ponitur nume[illegible], vel nepot[illegible] gno[illegible] nem eum eſſe intelligimus auo, vel patri, quorũ nom[illegible] aperte p[illegible] um [illegible] [illegible]nimus, & econtra, ſi filij, vel nepotis [illegible] oſtrum nomen fuerit, prætermiſſum autem parentum, cognomines eos e[illegible] [illegible]gamus neceſſe eſt. [Poſt mortem [illegible] Remuli, ſecundum ſupra [illegible]ctum ſenſum Nã Donatus dicit, poſt mortẽ Niſi & Euryali, bello potiti ſunt Rutuli, quod non procedit ſi diligenter aduertas. Sanè ſciẽdum locum hũc eſſe vnum de duodecim Virgilij, ſiue per naturam obſcuris, ſiue inſolubilibus, ſiue emendandis, ſiue ſic relictis vt a nobis per hiſtoriæ antiquæ ignorantiam liquidè nõ intelligantur. [Nequidquam) Non fruiturus: & eſt, nequidquam aptat · non, nequidquam fortibus. [Galeam Meſſapi) Non occiſi Meſſapi abſtulit galeam (nam dimicaturus eſt paulò poſt) ſed inuenit iacentem, & ſuſtulit. [Criſtiſq. decoram) Bene præmuniuit dicens decoram, nam eius ſplendore prodente, Euryalus capitur. [Excedunt caſtris) Rutulorum ſ. nam ſupra dixit, Caſtra inimica petunt.

POS. Sic memorat, vocemq́; premit, ſimul enſe ſupbũ
Rhamnetem aggreditur: qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proſlabat pectore ſomnum:
Rex idem, & regi Turno gratisſimus augur,
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem. atro tepefacta cruore
Terra, toriq. madent: necnon Lamirumq́;, Lamumq́;.
Et iuuenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoque iacebat
Membra deo victus: felix, ſi protinus illum
Aequaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ouilia turbans
(Suadet enim veſana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit, ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Hebeſumq́; ſubit, Rhetumq́;, Abarimque,
Ignaros, Rhetum vigilantem, & cuncta videntem,
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in aduerſo totum cui comminus enſem
Condidit aſſurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cũ ſanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto feruidus inſtat:
Iamque ad Meſſapi ſocios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Niſus
(Senſit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
NIS. Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes.
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona hoſpitio, cum iungeret abſens
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutuli, prædaque potiti.
Hæc rapit, atq; humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem, criſtisque decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.

SIC memorat, &c.) Oſtẽdit quam cædem Niſus, & Euryalus in caſtris Rutulorum: vino, ſomnoq. ſepultorum fecerint, & quibus ſe onerantes ſpolijs, ſe illinc amouerint. De qua re dicit Donat. ſic. [Temere) Oſtendit hos ita vino fuiſſe oppreſſos, vt cecidiſſe, potius q corpora ad quietem tradid[illegible] ſic viderentur. [Secat) Quod non fit ſine mora. Hoc v[illegible] [illegible]bat ex ſecuritate agentis, & ignoratione patientis, & omittebat [illegible]. [Deo victus) oſtendit hunc, [illegible] a ebrietate oppreſſum eſſe. [Vigilantem) Hic ſolo timore perijt, qui nec clamare nec ire [illegible] [illegible] auſus eſt. [Purpuream) Purpura, nigra eſt cũ rubore, ſic ſanguis propter copiam vini, nigrior in eo fuerat. [Inſtat feruidus) Occaſio rei gerendæ, illum accendebat. Oſtendit autem hos, nõ motos eſſe precio regum, ſed gloria quia abſtulerunt, ſolum ea quibus ornarẽtur. [Ne quidquam) Quia omnia in morte perdunturus erat. Hæc illæ. Ordo eſt. Niſus, ſup. ASC.

Autem hominum, generis neutri eſt. Nam animalium, fœminino genere dicimus has cingulas. [Tyburti Remulo ditiſſimus olim Quæ mittit dona) Conſuetudo erat apud maiores, vt inter ſe homines hoſpitij iura mutuis muneribus copularent, vel in præſenti, vel per internuncios. Senſus ergo nunc talis eſt, Cædicus quidam Tyburti Remulo cum eum ſibi abſens hoſpitio vellet adiungere, miſit phaleras, & cingula bullis aureis, hoc eſt claois inſignita. Remulus moriens nepoti ſuo cognomini hęc reliquit, qui poſtea victus a Rutulis eſt, & occiſus, poſt cuius mortem apud Rhamnetem Rutulum, ab Euryalo reperta ſunt hæc munera. Quod autem dixit Tyburti Remulo, aut Tyburtino intelligimus, hoc eſt de Tybure, vt ſit dati. ab appellatiuo veniẽs hic Tybure, aut Tyburti, hoc eſt filio Tyburti, ab eo qđ eſt hic Tyburtus huius Tyburti, vt ſit Tyburti Remulus, ſicut Deipho-

memorat. i. alloquitur ſic: & premit vocem. i. ſubmiſſe loquitur aut ſupprimit, & tacet: & aggreditur ſimul Rhamnetem. i. Rutulum illum, ſuperbum. i. dum vigilaret, aut ſuperbe, & luxurioſe ornatum aggreditur: dicit, enſe, qui ſcilicet Rhamnes: extructus, id eſt eminenter locatus: forte. i. per ſortem, tapetibus altis, proflabat ſomnum, id eſt vapores, & exhalationes, vnde ſomnus producitur pectore. i. ſtomacho toto. Idem. i. Rhamnes: erat, ſupple rex: & augur gratiſſimus Turno: ſed non potuit depellere peſtem, id eſt perniciem: augurio, id eſt arte augurandi, quia debebat ſua mala præuiſa cauere & ſupple Niſus. premit. i. opprimit, & interficit ſimul tres famulos iacentes temere. i. mixtim, & ſine ordine, aut ratione, inter tela: & pr[illegible] mit armigerum. i. eum qui ſolebat geſtare, quo adusque reg[illegible] andum erat arma Rhemi, illius vati, & aurigam. i. directorem curruum, nam illa

la tempeſtate de curribus pugnabant, nactus, ſup. ipſum ſub ipſis equis.i. inter aut circa equos, & ferat ferro.i. amputat gladio, aut ſecuri colla.ſ. aurigæ pendentia, quia caput viro, ſomnoq. grauatum erat, & aufert eum.i. diuidit, ipſi domino.ſ. Rhamneti, caput, & relinquit truncum.i. corpus truncatum, & ſine capite, ſingultātem.i. quaſi ſingultando fluentem ſanguine atro, quia potu viciato, & terra, & tori.ſ. herbacei, aut quia in tapetibus illis vnus iacebat, potuit & lectum illic habuiſſe. madent.i. humectant, exiſtentia tepefacta, cruore.ſ. effuſo. Necnon.i. inſuper, ſup. premit.ſ. opprimit Lamyrum, & Lamum, & Serranum iuuenem, qui luſerat plurima.i. plurimum, nomen pro aduerbio, illa nocte.i. ad plurimam partem noctis exiſtens inſignis facie, &, qui, ſup. iacebat, victus.i. proſtratus, membra.i. habens membra proſtrata, recubantia, ideo.ſ. vini Baccho, hoc eſt ipſo vino, & felix.i. qui felix fuiſſet, ſi æquaſſet.i. æquiparaſſet, protinus.i. porrò tenus, & ampliter nocti, illum ludum.i. ſi luſiſſet noctem totam, & ſi tuliſſet.i. pertuliſſet illum ludum, in.i. vſque ad lucem. Ceu.i. quemadmodum, leo impaſtus.i. famelicus, & qui pabulum non inuenit, turbans.i. perturbans, ouilia plena.ſ. ouium turbans dicit enim, pro quia, fames veſana.i. male, aut parum ſana, ſuadet, ſup. lupo ouilia turbare, & mandit & trahit, pecus molle.i. teneros agnos, & mutum metu.i. cui balatus ablatus eſt præ timore, & ſup. leo, fremitore cruento.i. ſanguine perfuſo, aut ſanguinis ſitiente. Nec cædes Euryali, ſup. erat minor, quam.ſ. cædes Niſi.i. quam Niſus fecerat, vnde cædes hic accipitur actiue. Ipſe &.i. etiam, incenſus.ſ. ardore vindictæ, perfurit.i. perfectè, & ad omnes numeros furit, ac ſubit.i. ſubaggreditur multam plebem, ſine nomine.i. ignobilem, exiſtens in medio.ſ. eorum, que, pro &, hoc eſt & iter nominatos Fadum, & Hebeſum, & Rhetum, & Abarim ignaros, quia vino, ſomnoq. ſepultos, ſed Rhetum vigilantem, & videntem cūcta, quæ.ſ. fecerant Niſus & Euryalus, ſed, ſup. ipſe metuens.i. formidine captus tegebat.i. abſcōdere volebat ſe, poſt cratera.i. vas vinarium magnum, cui.ſ. Rheto, Euryalus, ſup. condidit.i. abdidit cominus.i. de propinquo, quaſi conſerta manu, totum enſem.ſ. capulotenus, in pectore aduerſo, & recepit.i. iterum ad ſe traxit, ſupp. eum multa.i. dura morte.ſ. Rheti, quia educto mucrone ſtatim mortuus eſt, qui diutius ſuperuiuere potuiſſet, ſi in vulnere enſem dereliquiſſet. Ille.ſ. Rhetus, vomit animam purpuream.i. ſanguinē, qui eſt ſedes animæ, & moriens refert.i. regerit, & euomit vina mixta cum ſanguine. Euryalus feruidus.ſ. ex ſucceſſu, inſtat furto.i. furtiuæ cædi. Et tenebat iam ad ſocios Meſſapi, vbi videbat ignem extremum deficere.i. extingui, & videbat equos religatos.i. iterum & diligentius ligatos, ad ſtipitem.ſ. circum quem paſcebant. rite.i. ex more militari, aut ironicos dicit, religatos rite, q.d. ſolutos contra ritum militarem, quæ res illi animum dabat, cum.i. quando, Niſus (enim, pro quia, ſenſit.ſ. Euryalum ferri.i. efferri, nimia cæde, atque cupidine.i. affectione cædendi) ait, inquit, abſiſtamus, nam lux inimica ſ. nobis, qui pauci ſumus, propinquat, ſatis pœnarum eſt exhauſtum, via eſt facta per hoſtes, & ſup. hoc dicto, ipſi relinquunt multa arma virum.i. virorum, perfecta ſolido.i. integro, & impermiſto argento, & crateras, ſupp. perfectos ſolido argento, & tapetas pulchros.i. decenter acu pictos, aut intertextos, Euryalus rapit phaleras.i. ornamenta equorum Rhamnetis, & cingula aurea bullis.i. habentia bullas aureas quę Cędicus ditiſſimus, olim mittit.i. mittebat olim, dona.i. pro donis Remulo, Tyburtino, cum ipſe abſens iungeret ſe ſup. illi hoſpitio.i. iure hoſpitalitatis. Ille.ſ. Remus Tyburtinus maior, moriens.i. cum moreretur, dat.i. concedit, teſtamento, & legat nepoti.ſ. ſuo, Remulo iuniori, nunc interfecto, habere, ſup. ea, poſt mortem Rutuli.ſ. alicuius viri fortis, potiti.ſ. ijs cingulis, bello, & pugna. Seruius dicit, inſolubilem difficultatem, ſed meo iudicio ſic ſoluitur, Cędicus, poſtquam à Rutolo quodam diutiꝰ & pōpoſo, à ſe ſuperato bello publico, & ſingulari pugna, cingula illa abſtuliſſet, legauit ea Romulo Tyburtino, qui moriens, teſtamēto legauit Remulo iuniori, nunc interfecto, vnde abſtulit Euryalus. Rapit ergo hæc.ſ. tam precioſa, & tam antiqua charitate obſeruata, & tāto ſudore parta, atque aptat, ſup. ea, nequicquam.i. fruſtra, & ſine vtilitate, quia non diu ea poſſeſſurus erat humeris fortibus. Tum.i. deinde, induit galeam Meſſapi, habilem.i. portabilem, & decoram criſtis, ſed pernicioſam, quia micantem vnde deprehenderetur, hunc autem abſtulit, non interfecto Meſſapo, qui poſtea pugnaturus eſt, ſed in tentoria eius illapſus, & inde conſilio Niſi reductus. Ipſi ergo excedunt caſtris, & capeſſunt.i. capiunt eunt, tuta.ſ. loca ſine hoſtibus, quæ tuta putabant, ſed aduenienti nouo equitatu, minime tuta inuenerunt, vnde inſequitur, Interea præmiſſi, &c.

VAR. LECT.

ARMIGERVMQVE premit Rhemi,) Plerique lib. antiqui legunt, Armigerumq. Rhemi premit. [Necnon Lamirumq.) Antiqui lib. legunt, Tamirumq. Aliqui, Lomurumque, & Limyrum. [Fadumque, Hebeſumq. ſubdit) In antiquis pleriſque lib. Hereſum, legas. [Rhetumque, Abarimque) In libris nonnullis tranſpoſitis conſonantibus, Arabimque, legere eſt. [Hic furto feruidus) In Oblongo lib. Huic inuenias ſcriptum. [Vbi ignem) In lib. aliquot antiq. Ibi ignem. [Pugnæque potiti) In R. lib. Prædaque potiti, legitur.

Interea præmiſſi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Iamque propinquabant caſtris, muroque ſubibant,
Cum procul hos læuo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in vmbra
Prodidit immemorem, radijſque aduerſa refulſit.
Haud temere eſt viſum cōclamat ab agmine Volſcēs.
VOL. State viri: quę cauſa viæ? qui ue eſtis in armis?
Quo ue tenetis iter? POE. Nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in ſiluas, & fidere nocti.
Obijciunt equites ſeſe ad diuortia nota,
Hinc, atq; hinc; omnemq. aditum cuſtode coronant.
Silua fuit late dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam denſi complerant, vndique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles:
Euryalum tenebat ramorum, oneroſaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.

SERV. VRbe Latina,) Non eſt contrarium illi loco, vbi ait, Sepſit ſe tectis, rerumq. reliquit habenas, quomodo a Latina vrbe auxilia venire cōmemorat. Intelligimus.n. Latinū in principio diſcordię, & tumultus paululum ſe abſtinuiſſe, poſteatn nec ſuorū copias, nec ꝓpria denegaſſe cōſilia, nam eū & cœtus, & fœderibus interfuiſſe dicturus eſt. [Legio cāpis inſtructa morat) Proprie. nā legiones peditum ſunt, turmę vero, equitū. [Tercentū) Quia Romani equites primo tercenti fuerūt. De ſingulis.n. curijs deni dabantur, quas triginta fuiſſe diximus. [Scutati omnes) Nō clypeati. nam clypei, peditum ſunt, ſcuta, equitum. [Volſcente magiſtro) Proprie. nam magiſter equitum dr̄. [Muro) Troianorum. [Læuo limite) Reſpiciēs ſitum regionis locutus eſt. [Subluſtri noctis in vmbra) ſubluſtris nox eſt habens aliquid lucis. Horat. Nocte ſubluſtri aſtra nihil præter Vidit & vndas. [Radijs) Lunaribus. [Haud temere) Particula hæc modo nō ſine cauſa ſignificat, alias fortuito, aliàs male, aliàs improuide, quæ pro loco intelliguntur. [Nihil illi tendere contra,) Hoc eſt illi contra nihil reſponderunt, nam tendo cōtra ſermonem tuum, eſt reſpōdeo tibi, tendo contra iter tuū eſt occurro tibi. ergo nihil contra tendebant.i. reſpondebant contra. [Ad diuortia) Ad diuerticula viæ militaris. Terēt. Vbi ad ipſum veni diuerticulū. Diuerticula autem ſunt ſemitæ tranſuerſæ, quæ ſunt à latere viæ militaris. [Aditum coronant) Melior eſt lectio abitum, quam aditum. Cingunt enim ſiluam ne abeant, nonne abire poſſint. [Ducebat ſemita calles) legitur & lucebat, quod ſi eſt. [Rara) Pro raro accipiēdum eſt, vt ſit, Raro lucebat herbis.ſ. in aliquibus locis interuenientibus. Si ducebat intelligimus inter calles pecorū ratam fuiſſe ſemitam, hoc eſt hominum viam. [Euryalum impediunt) Impedio te dicimus per accuſatiuum, & caſus mutari non poteſt niſi deferas verbum, vt dicas impedimento mihi es. Sciendum ſanè multas conferri in Euryalum excuſationes.

ASC. INTEREA præmiſſi, &c.) Poſt variam multiplicemque ſtragē à Niſo, Euryaloq. editā, mutauit fortuna, vt ſolet, vultum, nam in hoſtes inciderunt ab vrbe Latina, id eſt Laurolauinio ad Turnum miſſos, à quibus per galeam Euryali viſi, atque in fuga

verſi ſunt, donec Euryalus equitibus circunſeptus, atq; compreſſus eſt. In qua re, datur doctrina non omnia, quæ pulchra aſpectu ſunt, continuo vtilia eſſe. Nam ſicut in ſecundo dictum eſt, Chorœbus iuuenis conſilium dedit, dicens, Danaum inſignia nobis Aptemus, quæ res illis perniciosiſſima fuit, vnde ſequitur. Vadimus immiſti Danais haud numine nõ. Et hic Euryalus, p galeam relucentem agnitus, atque deprehenſus, & ſibi & Niſo, exitio fuit. De hac aũt re dicit Don. ſic. [Sublustri) Vmbra noctis, quæ ſereno cœlo habet aliquid luminis. [State) Mira breuitate omnia interrogat. [Silua) Breuis deſcriptio, & quæ ea ſola continentur, quæ errorem Euryalo facere poſſint, huc ſeparati ſunt, quos diſcerni non oportuit. Hæc ille Ordo eſt. Equites præmiſſi ab vrbe Latina. ſ. vt vna cum Turno obſidionem firmarent, nam totum Latium coniurauerat in Troianos, ibant .i. prodibant, & ferebant Turno regi reſponſa, ſuper ea re, an. ſ. venturi eſſent Latini in auxilium contra Troianos. Ibant ego interea dum cetera legio. ſ. peditum, moratur inſtructa. i. dum inſtruitur, campis. i. in locis ſpacibus, & amplis. Equites, inquit, tercentum omnes ſcutati, & hoc Volſcente, ſup. exiſtente magiſtro. ſ. equitum illorum. Et, ſup. hi trecenti equites, propinquabant iam caſtris. ſ. ſuorum, aut Troianorum, & ſubibant muro .ſ. Troianorum vallo, pro mœnibus, & muro deſignato, cum. i. quando, cernunt procul hos .ſ. Niſum & Euryalum, flectentes. ſ. iter, læuo limite. i. per limitem. i. viam tranſuerſam a ſiniſtra parte, & galea. ſ. Meſſapi criſtis decora, prodidit. i. manifeſtauit hoſtibus, in vmbra noctis ſublustri .i. parum lucis habente, prodidit, dico, Euryalum immemorem. ſ. quia galeam abijceret fulgentem, & ita immemorem ſalutis ſuæ, & ipſa galea aduerſa. i. obiecta oculis equitum, refulſit radijs. ſ. fulgoribus emiſſis, haud temere. i. via eſt viſum (quia temere, ſignificat ferè haud temere, ferè nunquam: vt, Præcoa illud ingenium haud temere ad frugem peruenit. hoc autem loco vult Seru. ſignificare, haud temere .i. non ſine ratione) viſum eſt .ſ. à Volſcente, hoc eſt putauit non temere factum, quod illi armati fugerent, aut haud .i. non, & temere. i. quaſi, hoc eſt quaſi nõ hoc eſt, via eſt viſum. ſ. illos fugere, cum .i. quando, Volſcens clamat ab agmine. O viri ſtate. i. ſiſtite curſum, quæ eſt cauſa viæ? ve, pro vel, qui eſtis in armis, ve, pro vel, quo tenetis iter. i. quo tenditis? illi .ſ. Niſus, & Euryalus, nihil tendere. i. tendebant cõtra, hoc eſt nihil ei reſpondent, ſed celerare. i. celerabant, hoc eſt celeriter arripiebant fugam in ſilua, & fidere. i. confidebant, nocti. i. tenebris per quas elabi ſperabant. Equites obijciunt ſe ad diuortia. i. ad diuerticula viarum, nota ſ. ſibi quia Latini erant, hinc, atque hinc, .i. vtrunque, & coronant. i. cingunt morem coronæ, omnem habitum. i. locum, per quem abire poſſent. Alij tamẽ legunt aditum. Silua fuit, ſup. illic, horrida. i. aſpera, late. i. ampliter, dumis, atque ilice nigra .i. denſa, & oſcura quam .ſ. ſiluam ſentes denſi. i. ſpinæ denſæ confitæ, complebant vndique. i. ex omni parte, ſed, ſup. ſemita. i. anguſta via, quaſi ſemis iter, ducebat. ſ. euntes illac, p calles occultos. ſ. a ſpinis, & vepribus. Tenebræ ramorum, & onerosa præda. ſ. ſpoliorum impediunt Euryalum, & timor fallit. i. circunuenit eum .i. errare facit, regione, quia ignorauit regionem viarum. Et ita, vt dicetur, ab hoſtibus comprehenſus eſt.

VARIA LECT. VOLSCENTE magiſtro) In aliq. lib. Voleente, legere eſt. [Muroq. ſubibant) Vetera aliq. exempl. Muros, hñt. [Haud temere eſt viſum) In lib. nonnullis, Haud temere viſum, abſque, Eſt. [Oẽmq. abitũ cuſtode c.) In R. lib. & in Mediceo, Aditũ, legitur.

Niſus abit: iamq́ue imprudens euaſerat hoſtes,
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani. tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Vt ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
NIS. Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Qua ue ſequar? POE. Rurſus pplexũ iter omne reuoluẽs
Fallacis ſiluæ, ſimul & veſtigia retro
Obſeruata legit, dumiſq́ue ſilentibus errat
Audit equos audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Peruenit, ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi iuuenem: quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat? & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
NIS. Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos,
Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendi ue tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
POE. Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conijcit: haſta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit aduerſi in tergum Sulmonis, ibiq́ue
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diuerſi circunſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure,
Dum trepidant: it haſta Tago per tempus vtrunque
Stridens, traiectoq́ue hæſit tepefacta cerebro.

SERV. NIſus abit) Bene meminit velocitatis, quam ei in quinto dedit: vt, Primus abit, lõgeq́ an oĩa corpora Niſus emicat. [Imprudẽs). ſ. remanẽtis Euryali. [Albæ de nõi.) Vel porcæ, vel ciuitatis, vel regis Albani, cui ſucceſſit Procas. [Infelix, qua te rg. rel.) Se infelicẽ dicit, q dolet nõ illũ pp quẽ dolet. [Iter oẽ reuol.) Vrbanus huc uſque verba Niſi vult eſſe. Alij pnẽtiẽdam, Rurſus pplicatum iter oẽ reuoluens. [Signa ſequentũ) Militarem ſonum dicit, qui varius eſt, nam interdum canit, vt inſequantur eos qui fugiũt, interdum receptui. [Nec longum in medio tempus) Inter auditũ ſonũ & viſum Euryalũ. [Oppreſſum rapit) Quẽ iam manus oĩs rapit, nam male quidam, Videt, rapit accipiunt, qđ ſi aduerteris, vacat Quem iam manus oĩs. [Pulchram pperet per vulnera mortem?) Glorioſum enim eſt pro amico perire. Et pulchram ex perſona poẽtæ dictum eſt. [Tu præſens noſtro ſuccurre labori) Nõ dicit, quæ præſens es, ſed præſens ſuccurre. i. illico, ſtatim. [Si qua) Qua vacat & hic, & inſequẽti. [Suſpẽdiue tholo) Tholus eſt proprie veluti ſcutũ breue, qđ in medio tecto eſt, in quo trabes coëunt, ad quod dona conſueuerunt ſuſpendi. Bene autem venatorem inducit numen inuocare ſiluarũ. [Turbare globum) Sana petitio. Nam quia vincere impoſſibile fuerat, petit vt ſaltem perturbet telloꝝ beneficio. [Rege tela per auras) Per noctem, in qua ſine auxilio numinis recti iactus non poſſunt. [Ferrum Conijcit: haſta) De ferro ad haſtam tranſijt. Conijcit, pro coicit. nam coicit antiquũ eſt. [Aduerſi in tergum Sulmonis,) Tergũ, pro tergus dicit. Sal. Tergis vincebant, pro tergoribus, vt intelligamus haſtam in ſcutum veniſſe, & illic eſſe colliſam, vt. [Frangitur) Sic colliditur. [Fiſſo) Sicuti ligneo etiam præcordia penetraſſe, aliter nõ procedit, nam ſi haſtam reuera fractam accipiamus, ratione caret, quod dicit, Fiſſo tranſit pręcordia ligno. Alij re vera in tergum voluẽt eſſe percuſſum, qđ falſum eſt, nam quõ ante fiſſũ lignum eſt, & ſic præcordia penetrata? Sciendum tñ locum hunc vnum eſſe de his quos diximus ſupra. [Hoc acrior idẽ) Quod latuerat, & quod ei proſpere primus ceſſerat iactus. [Telũ librabat ab aure) Geſtus iaculantis exprimitur, duobus aũt generibus manualia tela mittuntur, aut. n. ab aure, aut à latere tela iaciuntur [Per tempus vtrunque) Cõgrue dicit te lum per tempus vtrunque tranſiſſe. ait enim. [Diuerſi circũſpiciunt,) Hoc eſt huc & illuc ora circunferunt, perquam opportunitatem potuit telum tẽpus vtrunque tranſire. aſper in dicit, per tempus vtrũque hoc eſt inter tempus vtrunque, vt ecõtra, Hunc inter fluuio Tyberinus ameno. i. per hunc. Quod ſi eſt intelligamus eum in fronte eſſe vulneratum. [Tepefacta cerebro) Alibi, Et fixo ferrum in pulmone tepefecit.

ASC. NISVS abit, &c.) Docet quõ Niſus elapſus pernicitate ſua ac pedũ qua plurimum valere in quinto cõprobatus eſt velocitate. tandẽ Euryalum abeſſe cognoſcẽs, eum requiſiuit: ac ſagittis, qui eum circunſtabant, turbauit. Vnde dicit Donatus ſic. [Euryale infelix,) Duplex eſt lectio: vel, Infelix Euryale: vel, Euryale ego infelix, qua regione reliqui te, ſed magis ad ſe refert, cui labores, & pericula iam peracta repetenda ſunt.

[Fraude

[Fraude loci) Iam liberat Niſum ab inertia. [Tu Dea) Vt poſſis. [Aſtrorum decus) Laudat quam rogat, vt beneuolum reddat ſe, quis oſtendit meritum, quod nihil proficeret, niſi pro ſe pater feciſſet. [Tholo) Tholum autem dicunt, medietatem tecti, in rotundum collecti. [Et rege tela) Petit autem quod facile eſt, non liberationem ſui, & ſocij, ſed turbationem globi. [Summa librabat ab aure) Summa copia ſcriptoris. nam ſupra dixit, Abducto lacerto. Hæc ille. Ordo autem eſt. Niſus abit. i. aufugit, & ipſe imprudens. i. ignarus remanentis Euryali, euaſerat iam hoſtes. atque, ſup. euaſerat, aut potius legamus, Adq;, vt ſit, Et vt ſtetit ad locos, qui dicti ſunt poſt. i. poſtmodum, Albani de nomine Albæ. ſ. ſuis, aut ciuitatis, rex Latinus habebat tum. i. tunc cum hoc fieret, alta ſtabula. ſ. equorum, illic in pratis ſtare ſolitorum, vt ego. i. poſtquam ſtetit ad illos locos, & reſpexit. ſ. retrorſum ſuſpiciendo, oculis quæſiuit, fruſtra, quia abſentem amicum. ſ. Euryalum, inquit, ſupp. ò Euryale infelix, aut, ò Euryale, qua regione ego infelix reliqui te, ve, pro vel, quia ſequar, ſup. te. Inquit, ſup. reuoluens rurſus omne iter, pplexum. i. implicitum, varijs circuitibus ſiluæ fallacis. ſ. errore, & ambagibus ſemitarum & legit ſimul retro. i. repetit veſtigia, obſeruata. i. memoriæ commendata, quia eadem redibat, quia ipſe abiuerat. Idem in ſecundo dictum eſt de Aenea, Creuſam reperente, & erat dumis ſilentibus. i. inter dumos, vbi alta erant ſilentia. Audit equos, & audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum. Nec longum tempus, ſup. erat in medio, cum clamor. ſ. eorum, qui Euryalum comprehenderant, peruenit ad aures. ſ. Niſi, ac videt Euryalum, quē omnis manus. i. multitudo, rapit oppreſſum fraude loci, quia non inuenerat ſibi viam abitum, & ſubito tumultu noctis turbante. ſ. eum, & conantem pluima. ſ. eluctari, aut hoſtem ferire, fruſtra, quia circumuentus a tot nil potuit. Quid faciat, ſup. dubitauit Niſus (& eſt bona eclipſis, quæ nihil obſcuritatis, ſed plurimum commiſerationis habet, quaque alibi, vt in iiij. Georg. in dubitatione Orphei vſus eſt) qua vi, & quibus armis audeat eripere iuuenem, & an ipſe moriturus. i. certus mori, inferat ſe in medios hoſtes, & properet. i. feſtinet, & celeriter prouocet, pulchram mortem per vulnera. ſ. hoſtibus illata, & ab illis ſuſcepta. Ipſe torquens ocyus. i. cito, haſtile. i. iaculum miſſile, & leue lacerto adducto. ſ. ad ſe, vt fortius emicat, precatur hc, voce. ſ. expreſſa, eum, & mente precari poſſet, ſuſpiciens. i. ſurſum, ſeu ſuſum aſpiciens, lunam altam. Tu, ò Latonia. i. ò Latonæ filia, Diana, ſeu Phœbe, aut Luna decus aſtrorum. ſ. nocturnorum, & cuſtos nemorū, quia venatrix, & Dea. i. quæ quia Dea es, potes ſuccurrere præſens. i. aut fauorabilis, aut cito ſuccurrere potēs, noſtro l. bori. i. laborioſo periculo, ſi pater. ſ. meus, Hyrtacus nomine, tulit vnquā qua. i. aliqua, dona tuis aris. i. ad tuas aras, pro me. i. pro ſalute mea, & ſi ego auxi meis venatibus. i. quæ ego cepi, qua. i. aliqua dona, quia de venatione Dianæ ſacrificare ſolebant. vnde in Bucol.

Setoſi caput hoc apri tibi Delia paruus.

Et ramoſa Micon viuacis cornua cerui &c.

Ve, pro vel, ſi ego ſuſpendi, ſup. aliqua, tholo. i. ad trabium in æde tua connexionem, ad quem dona ſuſpendi ſolent, aut ſi fixi, ſup. aliqua, ad faſtigia. i. ſublimitatem, ſacra. i. delubri, aut veſtibuli ſacri, ſine. i. permitte, qđ minus eſt, q̃ ſi dicat, da, quaſi ipſe poſſit ſi illa non impediat, me turbare hunc globum, & rege tela per auras. Dixerat. ſ. Niſus, & conniaus i conniiens io o corpore conjicit ferrum. i. haſtile ferratum, haſta volans, diuerberat vmbras noctis, & venit in tergum. i. ſcutum, tergore rectum, Sulmonis aduerſi. i. aduerſe ſtantis, &, ſup. haſta frangitur ibi, ac tranſit præcordia. i. intima cordis cingentia, & hoc ligno. ſ. ſcuti, fiſſo. i. diuiſo, & ſecto: Ille. ſ. Sulmo, voluitur. ſ. retrorſum, vomens de pectore flumen calidum. i. ſanguinem, exiſtens frigidus. i. moriens, & pulſat. i. trahit, Ilia longis ſingultibus. Ipſi circumſpiciunt diuerſi. i. ad diuerſa loca & idem. ſ. Niſus, ſup. effectus, acrior. i. vehementior, hoc. i. per hunc talem euentum, ecce, q. d. præter opinionem ſtantium, ac præter ſpem eius, librabat. i. librando, hoc eſt circumrotando emittebat, aliud telum, ab aure ſumma. i. deſuper, & longe educto brachio, dum trepidant. ſ. metu, & feſtinatione, haſta ſtridens. i. cum ſtridore, hoc eſt impetu magno volans, ijt. i. tranſijt, Tago. i. illi viro, per vtrunque tempus. i. ab altero in alterum, & ipſa tepefacta cerebro traiecto, hæſit. ſ. in eo. Nihil autem mirum, ſi haſta impetu pro parte fracta, pro parte tranſijt.

SVSPICIENS altam Lunam, ſic voce precatur,) In Romano lib. & aliquot alijs, legere eſt, Altam ad Lunam, in alijs, Et ſic voce precatur. Eſt, & Ore precatur. [Ilia pulſat) In Rom. lib. Pulſant, legitur. [Telum vibrabat) In lib. pleriſque legitur, Librabat. [It haſta Tago) In aliquot libris, Ijt, legitur. VARIA LECT.

SERV. IN terea) Donec ille inueniatur. [Perſolues amborum) Aut occiſorum, aut tuas, & Niſi. Nam duos eos fuiſſe nouit, ſupra enim ait, State viri. [Me me) Subaudis interficite, & eſt interrupta elocutio dolore turbati. [Nec potuit,) Validior argumentatio ex impoſſibilitate: vt, Quid Troës potuere? Item, Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis. [Tantum infelicem nimium dilexit amicum) Contra illud, Cur ergo venit? dicit, Tantum amicum dilexit, vt cum nihil poſſet tamen veniret. [Voluitur Euryalus leto) Aut ſeptimus eſt, aut datiuus, ſed ſi datiuus fuerit, figuratum eſt, id eſt in letum: vt, It clamor cœlo. [Purpureus veluti cum flos ſuccisus aratro Langueſcit) Habetur ratio comparationis videtur enim Euryalo Hyacinthū comparare, qui pulcherrimus fuit, & poſt mortem conuerſus in florem eſt. [Laſſo ue papauera collo Demiſere caput) Homeri eſt, & comparatio, & figurā. nam, & ille ſic ait, vt multorū votum dicere caput. [Volſcentem petit) Appetit. Petitio. Petitiones enim proprie dicimus impetus gladiatorum. Vnde Cicero: Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari nullo modo poſſent, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi. [Proturbant,) Confodiunt. Vnde paulò poſt, confoſſus. [Non ſegnius) Non ſecius quam vulnerans. [In ore Condidit aduerſo) Archaiſmos eſt, vt ſupra, Pectore in aduerſo totum cominus enſem Cōdidit. [Placidaque ibi demum morte quieuit) Aut proprium eſt mortis epitheton, aut ex affectu pereuntis dictum eſt, qui cum amico moriebatur. [Si quid mea carmina poſſunt,) Verecunde. [Domus) Familia. [Capitoli immobile ſaxū Accolet) In vrbe Roma Iouis templum non fuit, quod cum iam votum a Priſco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius ædificare, cœpit augurijs captare, qui mōs huic templo eſſet aptiſſimus. Et cum in omnibus Tarpeius eſſet inuentus (in quo erant multa diuerſorum numinum ſacella) actum eſt vt exinde ad alia templa numina euocarentur ſacrificijs, quo poſſet libere, & ſine piaculo templum Iouis ædificare. Cumque omnes dij libenter inde migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remanſit. Tunc de hoc ſacrificatum eſt, & deprehenſum,

Sæuit atrox Volſcens, nec teli conſpicit vſquam
Auctorem, nequò ſe ardens immittere poſſit.
VOL. Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolues amborum. POE. Inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
NIS. Me me, adſum qui feci, in me conuertite ferrum
O Rutuli. mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc, & ſidera conſcia teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
POE. Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Transadigit coſtas, & candida pectora rupit.
Voluitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros ceruix collapſa recumbit:
Purpureus veluti cum flos ſuccisus aratro
Langueſcit moriens: laſſo ue papauera collo
Demiſere caput, pluuia cum forte grauantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quē circū glomerati hoſtes, hinc cōminus, atque hinc
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt:
Nulla dies vnquam nemori vos eximet æuo,
Dum domum Aeneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit,

ſum, quod Terminus cum Ioue remanens æternum vrbi imperium cum religione ſignificaret. Vnde in Capitolio prona pars tecti patet, quæ lapidem ipſum Termini ſpectat. nam Termino non niſi ſub diuo ſacrificabatur. Hinc ergo nunc dixit, Capitoli immobile ſaxum accolet, q̃a Terminus nõ eſt reuulſus de loco.

A S C. SÆVIT atrox &c.) Recitat necem Euryali, & deinde Niſi, amicorum, miſerandam, & memoria digniſſimam, quam neque fraudandam pollicetur. Vnde dicit Donatus ſic. [Sæuit) Creſcit ira, quoniam auctor facti non apparebat. [Purpureus) Ad totũ corpus fertur hæc comparatio. [Papauera) Papauer vero, ad ceruicem, & ad caput. [Dum domus) Oſtendit omnia ventura ad finem. Hæc ille. Ordo eſt. Volſcens, ſcilicet equitum magiſter, atrox.i. ferociẽs, ſæuit.i. ferocior efficitur, nec.i. quia non cõſpicit vſquam auctorem teli, nec conſpicit quo ipſe ardens poſſit immittere.i. inferrere ſe, &, inquit, tamen.i. tametſi, non conſpiciam auctorem, nec queo punire merito debeam, tamen tu (ad Euryalum loquitur) perſolues interea.ſ. dum auctor teli latebit, mihi ſanguine.ſ. tuo calido, pœnas.i. ſumam de ſanguine tuo vindictam, & vltionem, ambucum.ſ. Sulmonis, & Tagi interfectorũ, & ibat ſimul.ſ. cum id diceret, tu id eſt contra, Euryalum enſe recluſo, id eſt euaginato, quia re, cum verbo ad clauſuram, aut velamen ſpectante contrarium importat, Niſus exterritus, tum vero .i. maxime tunc, aut tunc primum ad verum, conclamat, exterrena amens.i. ſine mente, quia illum ſaluare non poterat, vt ſe, & a quibus miſſus erat, & tamen immemor, & ſuæ, & reipub. ſalutis. nec potuit celare.i. occultare ſe amplius, aut perferre tantum dolorem, quantus erat amicum, ante oculos interfici. Conclamat igitur, ò Rutuli, me, me.i. perite, & interficite me, me, inquit, qui feci.ſ. facinus, quo illi periecunt conuertite ferrum in me, omnis fraus eſt mea, ille.ſ. quem occiditis, nec auſus, ſup. eſt quidquam. nec potuit, ſup. quidquam, teſtor.i. in teſtimonium veritatis cito hoc cœlum, ſub quo.ſ. ſumus, & ſidera conſcia.ſ. facti. (Hæc eadẽ verba, vir quidam piur de morte Chriſti conuerti, vno verbo mutato.ſ. pro, ò Rutuli, Iudæi, dicens. Me, me, adſum qui feci, in me conuertite ferrum, Iudæi &c. Acclamat autem Poeta) Tantum.i. tantum. Niſus dilexit nimium amicum infelicem.ſ. Euryalem, aut tantum dileait amicum infelicem nimium, ſed potius adhærerem priori appoſitioni, ne vitioſe cohæreant duo epitheta. Seruius vult eſſe, niſi verba vt ſit, Sed ideo venit, quia dileait tantum amicum, ſcilicet me, ſuum nimium infelicem, ipſe Niſus dabat talia dicta, ſed enſis adactus.i. accuſſus viribus, adigit, ſupp. ſe, trans coſtas, aut tranſadigit, pro eo quod eſt tranſit coſtas, & rupit pectora candida. Euryalus voluitur leto i. per letum, hoc eſt mortem proſternitur, & cruor it.i. fluit p pulchros artus, & ceruix collapſa recumbit in humeros velut, cum flos purpureus, videlicet Hiacynthus, cum id eſt quando, ipſe ſucciſus aratro.i. euulſus vomere, aut, falce reciſus, lãgueſcit .i. flaccidus ſit, moriens.ſ. morte animæ vegetatiuæ.i. deſiccari incipit, ve, pro vel, cum, ſupp. papauera demiſere.i. deorſum miſerunt, caput collo laſſo.i. defatigato pondere, cum.i. quando, ipſa grauantur forte pluuia.ſ. vehementius incumbente. At.i. ſed, Niſus ruit in medios, & petit per omnes.i. prætereiens alios omnes, ſolum Volſcentem.ſ. auctorem mortis Euryali, & moratur in ſolo Volſcente.ſ. iam reperto, quem.ſ. Niſum hoſtes circum glomerati, hinc atque hinc.i. vtrinque, proturbant.i. confodiunt, aut potius, cum turba, & impetu, irrumpunt poſtea confoſſuri: &, ſupple Niſus. inſtat.ſ. in perſequendo Volſcente non ſecius, id eſt non ſegnius, nec aliter, ſi proturbatus non eſſet, & rotat.i. circumagit, enſem fulmineum.i. in more fulminis vibratum, donec condidit.i. abſcondit eum in ore, aduerſo Rutuli.i. Volſcentis clamantis. Seruius dicit improprium eſſe ſermonem, inuenens dicendum eſſe. condidit in os aduerſum, ſed ſi intelligamus enſem prius in os aduerſum immiſſum, & eum illic eſſet in eo conditũ, ſtet Latinitatis ratio, & ipſe moriens.i. letaliter vulneratus, abſtulit animam hoſti.ſ. Volſcentis, & proiecit tum.i. deinde, poſtquam hoſtis ceciderat, ſe ſuper amicum.ſ. Euryalum, exanimem.i. mortuum, in quo non erat animus, exiſtens confoſſus, & quieuit demum ibi morte placida.i. placente. quia ibi.ſ. ſuper corpus amici, ambo, ſup. eſtis (alloquitur enim eos in ſecunda perſona, vnde conſtat ambo, etiam vocandi eſſe caſus, ſaltem, ſi quodammodo collectiue ſumatur, vt ſit) O vos ambo fortunati, ſupp. eritis, aut eſtis, ſi mea carmina poſſunt quid.i. aliquid ad felicitatem facere (quod poſſe atteſtatur Horat. dicens: Cœlo Muſa beat &c.) Nulla dies.i. nulla tempeſtas, eximet vnquam vos æuo memori.ſ. veſtri, dum.ſ. quandiu, domus.i. familia Aeneæ, accolet immobile ſaxum Capitoli, pro Capitolij.i. habitabat Romam, & dum pater, ſcilicet patratus, id eſt princeps Romanus, habebit imperiũ .ſ. rerum omnium, quod æternum fore pollicitus eſt Iuppiter in I. dicens de Romanis:

His ego nec metas rerum nec tempora pono,
Imperium ſine fide dedi &c.

De domo Aeneæ, i. Iulio Cæſare, naſcetur pulchra Troianus origine, Cæſar imperium Oceano, famam qui terminet aſtris. Et dij penates in iij. loquentes de Italia:

Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Verum iam ea domus extincta eſt. Nec tamen Niſi, Euryalique dumur excidit memoria hoc plus poſſunt carmina, quam arma.

VARIA LECT. HAVD tantum potuit) In antiq. lib. Aut tantum, legitur. [Nihil iſte, nec auſus) In Rom. lib. Neque auſus, legitur. [Et conſcia ſidera teſtor) Veteres lib legunt, Et ſidera conſcia. [Tranſadigit coſtas) In Rom. lib. Tranſabijt, legitur. & in aliquot alijs, Tranſadijt. [Et candida pectora rupit) Romanus lib. cum aliquot alijs, Pectora candida legit. [Laſſo ue papauera collo) Antiqui plerique lib. Laſſo, aliquot alij. Lapſo, habent. [At Niſus ruit in medios) In Oblungo, Ac. In quibuſdam alijs, Et. [Proturbant,) In antiquis aliquot, Perturbant. [Inſtat non ſegnius) In antiq. libris, Non ſecius legitur.

Victores præda Rutuli, ſpolijsque potiti
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis vna tot cædere peremptis.
Serranoque, Numaque, ingens concurſus ab ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine riuos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem.
Meſſapi, & multos phaleras ſudore receptas.
Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
Iam ſole infuſo, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe
Suſcitat, æratasque acies, in prœlia cogit
Quiſque ſuos, varijsque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſe arrectis (viſu mirabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi.
Aeneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
(Oppoſuere aciem, nam dextra cingitur amni)
Ingentesque tenent foſſas, & turribus altis

SERV. PRæda Rutuli, ſpolijsq. potiti) Non ſolum ſuis armis eos exuerunt, ſed etiam illa præda, quæ Rutulis fuerat ante detracta. [Serraneque, Numaque:) Decima Antapodoſia, quæ fit quoties cõmemorantur ea. q̃ non ſunt ante prædicta. [Tepidaq. recentem Cæde locum) Hypallage eſt, tepidum locum recenti cæde, vnde multi legunt, Tepidumq̃ recenti Cæde locum. [Spumãti ſanguine riuos) Spumas tunc habet ſanguis cũ effunditur, nam poſtea cõquieſcit. Vnde bene dixit, Spumanti riuus, quia præmiſit, Semineceſq. viros. [Iam rebus luce retectis) Supra, Et rebus nox abſtulit atra colorem. [Quiſque ſuos) .ſ. eu nites. nam plenum eſt Æratasq̃. acies. [Acuunt rumoribus iras) Quia duo auſi ſunt per eorum caſtra tranſire [Euryali, & Niſi) Volunt nonnulli clamorem eſſe militum, ſed melius hoc à poẽ adictũ accipimus. nam Rutuli, eorum non nouerant nomina, vt ſit, Quinetiam capita Euryali, & Niſi præfigunt in arrectis haſtis, & cum magno clamore comitantur. [Cingitur amni) Amne debuit dicere: nunquam enim bene in i, exeunt, niſi quæ cõis ſunt generis, vt ducilis, agilis. Sed ideo vſus eſt ita ponere ablatiuũ, quia vt ſupra, diximus apud maiores hic, & hæc amnis dicebatur. [Tenent foſſas) Tuentur, defendũt. [Nota nimis miſeris) Hoc plus commouebantur, quia etiam abſciſſi vultus, necdum etiam agnitionis amiſerãt notas. [Excuſſi manibus radij) Bene Excuſſi, quaſi neſcienti, melius q̃ ſi diceret proiecti. [Fœmineo vlulatu) Impatienti: vt, Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore. [Penna perit) Ideoque prima, q̃a ſolẽt i extrema neceſſitate

etiam

St[illegible] ſti: ſi[illegible] ora virum præfixa videbant,
N[illegible]is, atroque fluentia tabo.
Interea pauid. in volitans pennata per vrbem
N[illegible] fama ruit, matriſque adlabitur aures
Eu[illegible]. ac ſ[illegible] miſeræ calor [illegible] reliquit.
Exc[illegible] manibus r[illegible] reuolutaque penſa.
Euolat infelix, & [illegible]ineo [illegible]
Sc[illegible] comam, mu[illegible] amens, [illegible] cursu
Prima petit. no[illegible] vi[illegible]um, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlū dehinc queſtubus implet:
EVR. Hunc ego te Euryale aſpicio? tu ne ille ſenectæ
MAT. Sera meæ requies? potuiſte linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibuſque iaces: nec te tua funera mater
Produxi, preſſiue oculos, aut vulnera laui
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina, dieſque
Vrgebam, & tela curas ſolabar aniles.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus, auulſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc ſum terraque, marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas, in me omnia tela
Conijcite, o Rutuli. me primam abſumite ferro:
Aut tu magne pater diuum miſerere, tuoque
Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

etiam mulieres muros aſcende re [illegible], Ipſæ de muris matres. [No[illegible] a virum [illegible]on [illegible] a pere cli) Vnum pu[illegible]is eſt, aliud ſa lutis. [Hunc [illegible] eſt cō queſtio matris Eury[illegible] plena artis rhetoricæ. nam penè oēs partes habet de miſericordia commouenda a Cicerone in rhetoricis poſitas. [Hunc te aſpicio?) A qualitate cædis. [Sera meæ requies?) Euander. Mea ſera & ſola voluptas [Potuiſti linquere ſolam) Ab intercepto ſolatio? [Crudelis?) Qui potuiſti [illegible]quere ſolam cum pius eſſes. [Affari extremum) Anchiſes ſic. O ſic poſitum, affati diſcedite corpus. Terent. Quin igitur dum licet loquimini [illegible] Antipho? [Nec te tua funera mater) .i. funerea. Nam apud maiores funereas dicebant eas ad quas funus pertinet [illegible] ſororem, matrem. nam præficę vt & ſupra diximus, ſunt planctus principes, non doloris. funeras autem dicebant, quaſi funereas ad quas pertinet funus. [Funus lacerum tellus habet?) Dilaniatum cadauer. nam funus pro cadauere poſuit. [Si qua eſt pietas) Si qua eſt pietas in occidendo, in me probetur.

[Me primam abſumite ferro) Vnuſquiſque enim in propriæ ſalutis deſperatione, credit vniuerſa etiam poſſe conſumi. vnde eſt quod modo dixit. Me primam. [Inuiſum hoc detrude caput ſub tartara telo) Inuiſum quidem eſt hoc & odioſum caput vt tum eſt miſericordiæ genus, ſi me etiam ictibus interimas. [Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam) Hinc traxit illum colorem Iuuen.

Quod facinus dignum tam longo admiſerit æuo?

ASC. VICTORES præda, &c.) Commemorat quomodo Rutuli ſeſe in caſtra receperunt mœſti, quidem propter magiſtri ſui mortem, qui & mœſtos inuenerunt propter ſtragem a Niſo, Euryaloque factam, quorum capita ita mox haſtis præfixa, in conſpectum Troianorum inferebant: vnde, infauſta fama auribus matris Euryali increbuit, quæ re cognita, miſerabilem edit lamentationem. Vnde dicit Don. hic. [Victores) Victoriæ, tanquam qui magnum putarent, ſi trecenti duos vicerant, cum duo tres interemiſſent. [Duri) Durantes in labore. In matre autem Euryali, oſtendit quid poſſit dolor, cum oblita ſexus, & ætatis tantum ſoreret. Denique accul[illegible] eorum, quæ & [illegible]cta fuiſſent, nihil tamen prodeſſent. [Canibus data præda) Non ſolum morte, ſed morti accidentibus cruciatur. Hæc ille. Ordo eſt. Rutuli victores .i. qui ſe victores iactabant cum potius victi cenſendi ſint & portti præda .ſ. rerum, quas caputtarant, & ſpolijs, quæ è caſtris Turni extulerant ferebant, flentes Volſcentem exanimem in caſtra .ſ. ſua. Nec minor luctus, ſup. erat in caſtris, & hoc Rhamnete reperto. exanguis .i. ſine ſanguine, quia eum effuderat, hoc eſt occiſo, & tot primis .i. de primoribus peremptis, vna cæde .i. vnius noctis occiſione, ſup. repertis .ſ. Serrano, & Numa, cuius prius non meminit. Ingens concurſus, ſup. factus eſt, aut ſic ad [illegible] corpora, & viros ſeminecis .i. ſemiſſe peremptos, & ad locum recentem, tepida cæde, pro eo quod eſt tepidum, recenti cæde .i. ſanguine recenter per cædem effuſo, & ad riuos plenos, ſanguine ſpumantes .i. impetuoſo, & cum ſpumis defluenti. Ipſi agnoſcunt inter ſe ſpolia .i. quorum fuerant, quæ Niſo, & Euryalo abſtulerant ſpolia, & galeam Meſſapi nitentem, qua .ſ. agnitus erat Euryalus, & phaleras receptas .i. iterum, atque iterum vt dictum eſt, capias, & prius ab Euryalo abla[illegible] cas, & [illegible] a Rutulis, Euryalo. vnde bene addit, multo ſudore: Et Aurora prima, id eſt prima pars Auroræ, linquens cubile Tithoni .i. regis Orientalis, croceum .i. crocei coloris, ſpargebat iam terras nouo lumine, & hoc iam ſolis infuſo .ſ. in aërem, & rebus iam retectis, id eſt denudatis, & apertis luce, quæ

.ſ. occultæ fuerant tenebris. [illegible] Turnus ipſe [illegible], exiſtens ipſe, quod dicitur ipſemet, aut in propria perſona, circundatus armis .i. ſuis, & circumſtipatorum, & co[illegible] .i. compellit, acies æratas .i. ære munitas, hoc eſt armis æreis cogit, dicit, quiſque .i. quilibet, & ſup. ductor, ſuus ſ. ſubditos, & commiſſo, & acuunt .i. accendunt iras, varijs rumoribus .i. vario murmure. Q[illegible] in [illegible] quinetiam, præfigunt ipſa capita, Euryali, & Niſi, in haſtis arrectis, & ſequuntur, ſup. cum multo clamore, miſerabile aut potius miſerabile .i. quæ res miſerabilis erat, viſu .ad videndum. aut dum videbantur Aeneadæ duri .i. aduerſa fortiter tolerantes, oppoſuere aciem in l[illegible] ſtra parte murorum, nam dextra ſup. pars cingitur [illegible] videlicet T[illegible] ta[illegible]tantur, & defen[illegible] ingentes foſſas, & ipſi mœſti .i. triſtes, & circunſpecti, ac ma[illegible] propter amicorum necem. ſtant, ſupp. in, aut, pro altis turribus & videbant ſimul, aut ſtant mœſti ſimul .i. ſtatim, dum videbant ora virum .i. virorum, præfixa, ſcilicet haſtis ora, inquit, nota nimis miſeris .i. ipſis miſeratione dignis, qui libenter ſuccurrere voluiſſent ſi ſciuiſſent & potuiſſent, aut miſerere ſe affligentibus, & fluentia atra tabo, id eſt ſanguine concreto, & corrupto. Fama nuncia, ſcilicet malorum, volitans pennata .i. quia pennata ruit interea per vrbem pauidam & allabitur, id eſt lapſu peruenit, ad aures matris Euryali. At calor ſubitus, id eſt ſubito aufugiens re[illegible]nquit miſeræ ſ. matris oſſa. Radij, ſcilicet rotæ, qua nebat, aut [illegible] ad textoriam artem voluebat, excuſſi ſupp. ſunt, id eſt illico proie[illegible] de manibus, & penſa, ſcilicet lanam appenſam teren[illegible]a, reuoluta .i. retrorſum voluta, aut in contrarium voluta ſunt. Ipſa infelix euolat, ſcilicet è domo, & ipſa ſciſſa comam, id eſt habens comam ſciſſam, & manibus dilectam, amens, id eſt auerſa a mente, & ratione, petit prima, id eſt ante alias matronas, aut petit, id eſt anteuolat prima agmina, ſed melior eſt prior ſenſus, petit prima ſ. mulierum, agmina, ſcilicet virorum, curſu, id eſt currendo, ſupple cum vlulatu fœmineo, id eſt vehementi, qualis fœminis eſſe ſolet. & præcipue in luctu vnigeniti, etiam [illegible] cerebrato. Illa non eſt, ſupple memor, virum .i. virorum, hoc eſt quod non deceret inter viros ſic diuagari. Illa non eſt memor pericli, id eſt periculi, illa non eſt memor telorum, quæ .ſ. anceptia ſunt, nec enequam inermi perrunt, & ipſa implet dehinc, id eſt poſtquam nati ora conſpexit, cœlum queſtubus .i. querelis (a queror, vnde o, ante bus, habet) dicens ſupp. Euryale, reſpicio ego te hunc, id eſt huiuſmodi detruncatum .ſ. & atro tabo manantem, tu ne illa ſera requies meæ [illegible] potuiſti linquere, ò crudelis, me ſolam? ne copia, id eſt facultas, eſt data .i. facta, miſeræ matri .ſ. mihi, affari extremum, id eſt extremo, ſeu ſupremo loco te miſſum, id eſt cum mitteretis ſub tanta pericula? Heu tu iaces præda, id eſt exiſtens præda, data canibus Latinis, & alitibus .i. auibus in terra ignota. Nec ego mater funera .i. quæ debebam eſſe funera tua .i. præfecta funeri tuo (& declinatur, hæc funera, huius funeræ, pro muliere, ad quam luctus pertinet) produxi .i. ad ſepulcrum, aut vltimam duxi te .ſ. cum efferreris, nec ego preſſi .i. occluſi, oculos .ſ. tuos, aut laui .i. & non laui, vulnera .ſ. tua, aqua calida, vt ſpiritus vitalis reuocari poſſet, tegens .i. cooperiens te, veſte .ſ. funebri, aut potius veſte, qua viuens gaudere poſſis. nam hodie quoque in Italia in caris veſtibus efferuntur, & ſepeliuntur plurimi: quam, ſupp. veſtem, ego feſtina vrgebam .i. vrgenter contexebam, aut nebam tibi noctes, & dies, & ſolabar .i. leniebam, curas aniles .i. ſenectutis, tela .i. texendo telam, quo ſequar, ſup. te, aut quæ tellus habet nunc artus .ſ. tuos, & membra auulſa, & funus .i. cadauer lacerū? O nate, refers

referſ.i.reddis,hoc.ſ.ſolatium,aut beneficiū de te,mi... ſ. matri tuæ quæ ſum ſecuta,ſup.te,terra.i per terras,& mari.i.p mare. O Rutuli,ſi qua pietas eſt,ſup.in vobis,figite... me iacu lis,& conijcite in me omnia tela.i.omne genus telorum,&abſu mite me primā ferro.i.armis inuaſiois,aut tu.ſ Iuppiter,magne pater diuum,miſerere, ſup. mei. Magna autem eſt miſeria vitæ eius,quæ pro beneficio mortem ſuſcipiat,& detrude tuo telo.ſ. fulmine tuo ulco,hoc i.meum caput,inuiſum ſ ſuper..., ſub tarta ra.i.ad inferni tenebras,quando .i. quandoquidem, ego ... neo abſumere vitam crudelem .i. me crudeliter torquente ...liter.ſ. alia via Vbi iectum eſt,Canibus data præda. Donatus legit,Canibus date præda,vt ſit ſtatim ſicut ibi,Salue vera Iouis proles decus addita ...uis.Et nedo. Heu tu ò date præda canibus Latinis, & a...bus Latinia iaces in ignota terra . putem Poetam iuxta Donati lectionem ſcripſiſſe, quia maior eſt vis in ſermone maiorq. venuſtas, ſed ratior latinitas, quam ſi data præ... gatuc.

VOLSCENTEM exanimem) In Rom. ... Volcentem exanimom. [Tepidaque recentem Cæde locum] In Rom. lib. Tepidumq recenti Cæde locum,legitur. In Porcio, Tepidaq. madentem Cæ...cum,habetur. Iam rebus luce receptis An...tiqua exemplaria Receptis,ſcriptum habent. [Murorum in parte ſiniſtra] In Rom. lib. Murorum parte legitur,abſque In. [Ora virum præfixa videbant) In quibuſdam libris peruetuſtis,Mouebant, legere eſt. [Tibi quam noctes) In Rom lib. Tibi quod,legitur. [Nate refers? quæ ſum terraque) Exemplaria manuſcripta ...ua legunt,Gnate refers ? hoc ſum terraque.

Hoc fletu concuſſi animi, mœſtusque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incedentem lu...us Idæus, & Actor
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris: telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto voluebant pondere, ſi quà
Poſſent tecta aciem perrumpere: cum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec iam ſufficiunt: nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem voluuntque, ruuntque:
Quæ ſtrauit Rutulos late, armorumque reſoluit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu, quaſſabat Hetruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.

SERV. TOrpent infractę) Antea infractæ, nunc tamen torpent: vt.

Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos.

[Lacrymantis Iuli) Puero dat lacrymas cui poteſt ſine pudore, viris fortibus, tantum dolorem. [Sub tecta reponunt) Homerice. Quod autem dicit Corripiunt, nō iniuriæ,eſt,ſed celeritatis .i. capiunt tollunt. [At tuba terribilem ſonitum) Hemiſtichium Ennij. nam ſequentia ille mutauit. Ille.n. ad exprimendum tubæ ſonum ait taratantara. Et multa huiuſmodi Virgilius cum aſpera inuenit mutat. Bene tamen hic c...is verbis imitatur ſonum tubarum. [Increpuit.) Et inſonuit,& ſegnitiem increpauit. [Volſci) Non mirum, quia ...t Volſcos, cum,& Camilla de Volſcis ſit: vt,Et Volſca de gente Camilla. Nanque pars aliqua Tuſciæ dat Turno auxilia,cum Tuſcos dixerimus ſpecialiter Aeneæ fauere. Item ex ... ra pars Venetiæ auxilium præſtat Aeneæ, quam Turni fuiſſe ſuperius diximus.

Teſtudo. Teſtudine) Teſtudo eſt ſcutorum connexio in teſtudinis modum. Nanq; in armorum generibus milites ſumunt ab animalibus nomina,vt aries. Saluſtius. In modum ſtrue militaris. [Foſſas implere parant) Vetus ordinem, nam ante eſt vt impleatur foſſa,tollantur valli, & ſic teſtud ne accedatur ad murum. Quanquam poſſumus intelligere ... iam ad foſſas ena facta veniſſe teſtudine. [Effundere contra) Proprie tela enim non iaciuntur in ſubiecto, ſed funduntur.& dicendo,Omne genus telorum oſtendit telum vocari omne quod iacitur,Græci τὸ βέλος ἀπὸ τοῦ βάλλειν, ſicut latine te a ... τῆλε.i.longe [Aſſueti longo) Docet vſum in hominibus plurimum poſſe. [Infeſto voluebant pondere) Infeſti ponderis. [Nec ſufficiunt) Diu iam non ſuſtinent. [Armorumque reſoluit tegmina) Hic oſtendit armorum connexionem eſſe teſtudinem Lucanus ... ordine.

At poſtquam virtus incerta virorum
Perpetuam rupit defeſſo milite cratem.
Singula continuo ceſſerunt ictibus arma.

[Heu ...) apte Hetruſcus.

ASC. HOC fletu,&c. Docet quomodo dolore concuſſi, Teucri miſeram abduxerint Euryali matrem, vtq. totis viribus conati ſint Rutuli caſtra Troianorum expugnare, & Troiani eadem defendere. Nihil extat Donat. Ordo eſt. Animi .ſ. Troianorum,concuſſi.i.perculſi ſunt,hoc fletu.ſ.matris Euryali,& gemitus mœſtus.i.mœrens iudex,it per omnes.ſ.Troianos, vires infractæ i.nunquam fractæ,ad prœlia torpent.i.labaſcunt, quaſi fractæ ... ſic in ſecundo

Captiq; dolis, lacrymisq; coacti,
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Vlyſſes.
Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Idęus,& Actor,Troiani illi (declinat Actor, huius Actoris, penultima breui) corripiunt i. ſimul rapiunt, & abducunt, illam.ſ.Euryali matrem incendentem .i. excitantem luctus, corripiunt,inquam,monitu .i. per admonitionē Ilionei prudentis, & facundi ... & Iuli, multum lacrymantis. vt paternam in eo agnoſcas pietatem,& clementiam,quā domus Iulia, quaſi hæreditariam obtinuit,& reponunt ſub tecta inter manus .ſ. adductam. At tuba .ſ. bellica, increpuit procul ære canoro .i. concauo,Velatius ſonat,ſonū terribilem.ſ. claſſicū,ac bellicum ſignū,clamor ſ.virorum, ſequitur.ſ.tubæ clāgorem,& cœlō remugit, .i. reboat, aut reſonat Volſci, qui ſ.Volſcente magiſtro aduenerant Italiæ populi. accelerant .i. celeriter inſultum faciunt, pariter .i. conſerta manu. & hoc teſtudine.i cooperture ex clypeis acta,ſicut teſtudo teſta ſua integitur. Et parant .i.nituntur,implere foſſas .ſ.vallorum, ac vellere.i.deijcere, vallum.i.munitionē caſtrorum,ex vallis. ſeu ſtipitibus factam. Para.i.p ſi partim,quærunt .i. inquirunt,& indagantur aditum,& aſcendere muros ſcalis,ſupp.ea parte, qua acies eſt rara & qua corona .i. circumſtantium manus interlucet .i. per medium lucet,exiſtens non tam ſpiſſa viris .i. habens interualla,per quæ lux quædam apparebat. Teucri,ſup.parant,contra.i.econtrario. effundere omne genus telorum,ac detrudere.i.aſcendentes,contis id eſt ſudibus,& perticis duris,id eſt induratis, aut duce neuſſis, ... ſtructi,& experti,longo bello.ſ.decennali,defendere muros,& ipſi voluerant quoque, id eſt etiam, ſaxa pondere infeſto, id eſt vim inferente, & moleſtante,ſi qua,ſupp. vi aut ratione id eſt vt quacunque ratione poſſint perrumpere aciem.ſ.hoſtium,tectam .i. clypeis,hoc eſt ſub teſtudine incedentem,cum tamen libet,ſcilicet hoſtibus eorum,hoc eſt Volſcis, & Rutulis ferre .i. tolerare,omnes caſus .i.aduerſa,ac pot... omnia quæ cadunt exiſtentes ſubter denſa teſtudine. Nunc ſi quidem ſubter accuſatiuo iungitur. Perſ. Ita ſubter Cæcum vulnus habens. Olim communis erat præpoſitio, ſicut, & ſuper, quæ ergo ſubtus erant, nec eſt mutatio loci, vſus eſt ablatiuo) nec ſufficiunt iam .i. amplius .ſ. ſuſtinere vim Teucrorum,nam Teucri voluunt.i.deuoluunt,& ruunt ex parte, qua ingens globus .i. maximus cuneus hoſtium imminet, molem ingentem .i. fragmentum muri, aut rupis maximi ponderis, quæ ſtrauit late Rutulos,& reſoluit tegmina armata,& ex clypeis.i facta,nec Rutuli audaces.i.licet audaces,curant amplius contendere Marte cęco .i. non vi.i nec plane videntes,ſed certāt pellere miſſilibus .i. iaculis,& ſagittis,vallo .i. de vallo,vt illi pul... ipſi cōſcendant Mezentius,contēptor ille diuum,& immaniſſimus,

vir,

vir, vnde dicitur, horrendus viſu .i. horribilis, & horrori habitus, quaſſabat alia parte, pinum Hetruſcam .i. haſtam, ex ſolida pinu Hetruſca, quia ipſe Hetruſcus erat, & infert igneis fumiferos .i. pice, & reſina, aut ſulphure foetos. At Meſſapus domitor equum .i. equorum, proles Neptunia .i. filius Neptuni, reſcindit .i. reſecat vallum, officio .ſ. paterno intentus, vnde in ſecundo:

Neptunus muros, magnoq; emota tridenti,
Fundamenta quatit.

Fundamenta enim Neptuno conſecrata dicuntur, eo quod ſit aquarum deus, ad quas fundamenta ferè pertingunt, & poſcit .i. exigit à ſuis ſcalas, in mœnia .i. ad mœnia exuperanda, & expugnando, diſſecto prius vallo.

VAR. LECT.

SVB tecta reponunt) In antiquis libris, In tecta reponunt habetur. In Porcio, Sub tecta reportant. [Ac vallere vallum) In Rom. lib. Pellere eſt. [Ferre liber) In Mediceo, Iuuat, ſcriptum eſt. [Reſcindit vallum) In libris vetuſtis legere eſt, Tranſcendit vallum.

Vos ò Calliope precor aſpirate canenti,
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras euoluite belli.
Et meminiſtis enim diuæ, & memorare poteſtis:
Turris erat vaſto ſuſpectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque euertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam, dum ſe glomerant. retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno veniunt: vix vnus Helenor,
Et Lycus elapſi. quorum primæuus Helenor,
Mæonia regi quem ſerua Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitisque ad Troiam miſerat armis,
Enſe leuis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque, vbi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas,
Vt fera, quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Inijcit, & ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſtes
Irruit, & quà tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus
Increpat hic victor. TVR. Noſtras ne euadere demẽs
Speraſti te poſſe manus? POE. Simul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit,
Qualis vbi aut leporem, aut candenti corpore cycnũ
Suſtulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis,
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur. inuadunt, & foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alij ad faſtigia iactant.

SERV. VOs ò Calliope precor) Syllepſis p numero. erat.n.rectũ Vos muſæ, aut tu Calliope. [Aſpirate canenti) Fauete: vt, Aſpirat primo fortuna labori. [Aras euoluite belli) narrate nõ tm̃ initia ſed etiam extrema bellorum. Nã oræ ſunt extremitates. [Et meminiſtis.n.diuæ, & memorare poteſtis) Differt meminiſſe ad memorare, cũ illud ſit memoriter tenere, Memorare vero exponere, & narrare. [Eſt aũt Homeri ſententia. ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι, ὑμεῖς γάρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε ἴστε τε πάντα. [Turris erat) Turres hmõi eſſe ad munitionẽ ciuitatum, & in ſecundo legimus, ſed hæ plerunq; mobiles ſunt, plerunque fixæ, fixæ, vt in ij. Turres ac tecta domorũ mobiles, vt in xij. meminit: Subijciq. ſoras, ponteſq. inſtrauerat altos. [Oppor.una loco) .ſ. circa portas. [Cauas) patulas. [Opũ vi) Poteſt & Hypallage eſſe, vt ſit Ope virium. [Denſi) Pro ſtella denſa. [Et flãmam affixit lateri) Affectate. Debuit.n. dicere affixit aut facẽ, aut malleolũ non flãmam. [Quæ plur. vento) Gliſcens, & magna facta p ventũ. [Hæſit adeſis) Non iam adeſis, ſed quos exedit adhærẽdo. [Malorum Velle fugam) Honeſtiſſima elocutio. [Peſte) Incendio, vt, Et toto deſceodit corpore peſtis. [Vnus) Subaudis, & alter. nam non procedit vnus. [Helenor, Et Lycus elapſi) .ſ. non mortem, ſed turris ruinam. [Mœonio regi) Aut proprium patris nomen eſt, aut cognominem eum filio intelligamus, quia vt ſupra diximus, cũ filij vel patris nomen præmittuut, & aliud tacetur, cognomines eos eſſe intelligamus. [Furtim Suſtulerat) Ex ſtupro educauerat hinc eſt, Et dulcia furta. [Vetitiſque ad Troiam miſerat armis) Secundum Donat. vetitis fato, ſed melius lege militari intelligimus, quia ſerui à militia prohibebantur. Vnde in Deiotariana purgat hoc Cic. cum fuiſſet obiectum inter equites quos Deiotarus miſerat Cæſari, vnũ ſeruum fuiſſe. Virgilium autem nouimus trahere aliqua de hiſtoria. Seruos ſanè nunquam militaſſe conſtat, niſi ſeruitute depoſita excepto Annibalis tempore, cum poſt Cannenſe prœlium in tanta neceſſitate fuit Vrbs Roma, vt ne liberandorum quidem ſeruorum daretur facultas. [Enſe nudo) .i. ſtricto. [Parmaque inglorius alba) Quaſi tyro, vt diximus ſupra. [Longe melior Lycus) Ergo & Helenor bonus. [Inter) Per ; vt, Hunc inter fluuio Tyberinus amœno. [Prendere ſaxa manu) q a tunc alti nõ erant muri, ſed ad impetum tantum repellendũ, vt etiam Saluſtius oſtẽdit, Vbi Sertorium humeris ſublatum per muros aſcendiſſe commemorat. [Curſu, teloq. ſecutus) Nimiam eius oſtendit celeritatem, qui potuit telum miſſum conſequi. nam hoc dicit, Cum præmiſſo telo ad hoſtẽ venit. Stat. Et miſſum curſu comprehendere telum. [Reuellit) In verbo vello, facit in participio vulſus. [Qualis vbi aut leporem) Pro qualiter. Comparatio Homerica.

Ὤρμησεν δ' ἀλεὶς ὥς τ' αἰετὸς ὑψιπετήεις
Ὅς τ' εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
Ἁρπάξων ἢ ἄρν' ἀμαλὴν ἢ πτῶκα λαγωόν

[Pedibus Iouis armiger vn.) Quia dicitur de Aquila in bello Gigantum Ioui arma miniſtraſſe, quod tamen fingitur. Nam vt ſupra diximus, Iuppiter & Saturnus reges fuerunt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum eſt ad quod egrediens Iuppiter, Aquilæ vidit augurium, cuius cũ viciſſet auſpicio, fictum eſt, q et pugnanti tela miniſtrauerit. Vnde etiam a felici augurio natũ eſt vt Aquilæ militũ ſigna comitentur. [Quæſitum) Qui requiritur, nam præſens a paſſiuo nõ habuit, & eſt hyſteron proteron. nã poſt raptum requiritur. [Martius lupus) aut cruentus, aut Marti dedicatus [Aggere) Agger eſt cuiuſlibet rei coaceruatio, vnde foſſæ, aut valles poſſunt repleri.

ASC. VOS ò Calliope precor aſpirate canenti, Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus Ediderit, quem &c.) Quia rem maiorem q̃ quę humanis viribus geri poſſit, nec facit vero ſimilẽ dicturus eſt. Facit inuocationem Muſarũ inuocans principẽ earum, Calliopem .ſ. pro oĩbus, vnde, & numerũ mutat. Recitat aũt inſtructus a Muſis ingentẽ pugnam, & ꝑpugnaculi cuiuſdam ruinã, quæ duos iuuenes ſecum traxit, quorũ miſerabilem, licet diuerſum ſubiũgit vitæ exitum, tanta dicendi gratia, vt auditorem, ac lectorẽ penitus illiceat, nõ obtundat. Vñ Don. nihil lectu dignum attuliſſe viſus eſt. Ordo igitur eſt. O Calliope .i. ò Muſa, bonæ vocis, q̃ Heroeo carmini præes, ego precor vos .ſ. Muſas uẽs, aſpirate .i. fauorẽ date, & inſpirate, canenti .ſ. mihi quas ſtrages, & quæ funera Turnus ediderit, tum .i. tunc, cum aſſilirent caſtra Troianorum, ferro

ro.i.telo, aut enſe ferreo, & quem virum quiſque demiſerit.i.deorſum miſerit, aut demiſerit.i.in diuerſa miſerit, Orco.i.ad Orcum, hoc eſt inferum. Aſpirate, ioquit, & euoluite mecum, ingentes oras.i.extremitates, hoc eſt etiam extremas partes belli. Metaphora eſt ab annalibus, qui euoluuntur ab ijs, qui res geſtas diſquirunt, quaſi vero omnia apud Muſas ſcripta ſunt, vnde addit. Etenim diuæ.i.quia diuę vos meminiſtis.i.in memoria tenetis hęc omnia, & poteſtis memorare .i. recenſere, hinc patet, cur pluralis vſus eſt, quia licet vnam nominet, ad omnes loquitur, deinde, nõ diua, ſed diuæ. Turris.ſ.quædam, erat ſuſpectum vaſto.i.vaſtis ſuſpectus, aut hĩs vaſtom ſuſpectum.i.ſurſum aſpectũ i.alta, & ampla, & altis pontibus.i.ad quam aſcendebatur altis põtibus. Opportuna loco.ſ.ad portus, quam, ſupp. turrim, omnes Itali certabant ſummis viribus, expugnare.i.euincere, & certabant ſumma opum .i. auxiliorum, & facultatem ſuarum, euertere .i. funditus deijcere, Troës contra.i.econtrario, ſup. certabant defendere ſaxis, & ipſi denſi.i.frequentes certabant intorquere.ſ.in Italos, tela per feneſtras cauas .i. patulas. Turnus princeps .ſ. exercitus, & eius oppugnationis, coniecit, lampada.i.facẽ ardentem, & affixit flammam.i.facem in qua erat flammam, lateri.ſ.turris, quę.ſ. flamma, plurima.i.plurimum aucta, vento corripuit.i.ſimul inuaſit, & incedit tabulas, & hæſit poſtibus adeſis .i. quos edebat. Ipſi intus.i.qui intus erant turbati, trepidare.i.trepidabant, & velle.i. volebant, aut velle cœperant, fruſtra .i. in vanum, fugam malorũ .i.periculorum imminentium, hoc eſt obuerſionis cum turri, cũ ipſi glomerant.i.in morem glomeris voluuntur, & reſidunt.i.ſe recipiunt, retro.i.retrorſum in partem quæ caret peſte .i. incendio, tum.i.tunc, turris procubuit i proſtrata eſt, ſubito.i.de repente, pondere.i.mole ſua, aut pondere ſubito .i. ex onere ex ſubito concurrentium, & omne cœlum.i.totus aër, tonat fragore.ſ.ruinæ. Ipſi, ſup. Troës, ſecotunt, ad terram.i.ruunt, ſemineces.i.ſeminati, mortui priuſquam terram contingerent, & hoc moriani mole ſecuta.i ſequente eos.i.radente, poſtq ipſi cum altera parte ceciderant, & veniunt ad terram confixi ſuis telis, quæ .i. in manibus habebant, & tranſfixi pectora .i. habentes pectora tranſfixa duro ligno, vix vnus .ſ. Helenor, & alter, & ſupp.i.Lycus elapſi, ſupp ſun. e ruina, quorum Helenor primæuus.i adhuc in primo æuo floreus, quem ſerua Lycinia.ſ.nomine, ſuſtulerat .i. progenuerat, aut educauerat, regi Męonio, aut nomine, aut patria, furtim .i. ex ſtupro conceptum, & miſerat ad Troiam armis vetitis .ſ.lege militari, quia ſeruilis conditionis, homines non erant recipiendi ad legitimam militiam, & ideo erat, ſupp. leuis.i.celer, & expeditus, enſe nudo .i. habens ſolũmodo enſem, aut enſe nudo.i ſtricto, & nudato, ſicut ſtabat in turri, & inglorius parma alba.i.nullo inſigni adhuc ornata, nec dicta . eſt autem breue ſcutum velitaptum. Et is.ſ.Helenor, vbi vidit ſe inter media millia .ſ. armatorum Turni, & vbi vidit acies Latinas ſtare hinc, & hinc.i.ab vtraque parte, vt .i. quemadmodum fera, vt leo, aut ſua ſilueſter, quæ ſepta.i.circundata denſa corona venantum.i.venatorum, furit cõtra tela, & inijcit ſe morti haud neſcia.i.certa mori, & fertur ſaltu ſupra venabula i.venatorum tela, cuſpides, videlicet, haud .i. non aliter, ipſe Helenor iuuenis, vnde primæuus prius dictus eſt, morturus .i.certus mori, irruit in medios hoſtes, & tendit, ſupp.ea parte, qua videt tela denſiſſima. At .i. ſed, Lycus longe melior.i præſtantior, pedibus .i. curſu, & velocitate pedũ tenet.i.apprehendit, muros.ſ.nouæ Troiæ, & fuga.i.fugiendo, & inter hoſtes, & inter arma, & certat.i.contendit, prendere, id eſt accipere manu, alta tecta, & attingere dexteras ſuorum. Quem Turnus ſecutus, pariter curſu, & telo victor.i.cum eſſet voti compos, & eum teneret, increpat.i.cum amaro crepitu alloquitur, his.i.verbis, o demẽs, ſperaſti ne te poſſe euadere noſtras

manus? & ſimul.i.eum hoc diceret, accipit ipſum pendentem, & reuellit ipſum cum magna parte muri, exiliens, ſupp.talis qualis armiger Iouis.i.aquila, quæ Ioui fulmina ſubminiſtraſſe dicitur, eo quod altiſſime volat, nec fulmine ſternitur, nec radijs ſolis viſus eius obtunditur, ſupp.eſt vbi i.quando petens alta.i.erigens ſe è terra, ſuſtulit.i.furtum tulit: pedibus vncis.i.incuruis vnguibus, aut leporem, aut cycnum.i.holorem, corpore candenti.i habentem corpus candidum, aut qualis ſup eſt, lupus Martius.i.in tutela Martis habitus aut acer, vbi rapuit a ſtabulis agnum quæſitum .i.quæſibilem, aut qui tunc quæritur matri .ſ. ouis multis balatibus, ue enim quærit, vnde agnus qa balatum matrem agnoſcit, dictus putatur. Clamor.i Rutulorum, tollitur.i.erigitur, vndiq; .i.ex omni parte. & ſup Rutuli inuadunt, & complent foſſas aggere.i.terra, quæ aggeſta erat, & alij iactant ad faſtigia i.culmina turrium, & propugnaculorum, tædas ardentes .i. flammiferas.

VARIA LECTIO.

ET flammam affixit lateri,) In Mediceo, Afferit, habetur. [Vix vnus Helenor) In antiquis libris, Halenor. [Serua Lycimnia) In antiqui aliquot lib. Lacymnia, legitur. [In alijs, Lirymnia. [Quæſitum aut matri) In Romano libro, Matris, legitur.

COEL. RHODIG.

SERVVS non habere caput iureconſulti ſtatuunt. Id cum dicunt, intelligi volunt ſtatum. Proinde, ſeruum non minori capite, quia nullum habet, hoc eſt nec libertatem, nec ciuitatem, nec familiam. Quibus ſi quis exuatur, maxima dicitur capitis diminutio, aut accidit ijs, qui ſerui pœnæ efficiuntur, atrocitate ſententiæ, vel libertis nomine ingratitudinis in patronos condemnatis, vel qui ſe ad precium participandum venundari paſſi ſunt. Nam minor ſiue, media capitis diminutio eſt, cum ciuitas quidẽ amittitur, libertas vero retinetur. Quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, aut in inſulam ſit deportatus. Minima vero capitis diminutio eſt, cum ciuitas retinetur, & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur. Quod ijs euenit, cum ſui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri ſubiacere. Vel ſi filiusfamilias a patre emancipatus fuerit. Modeſtinus digeſtis De gradibus cognationis: Cui, inquit, aqua, & igni interdictum eſt, Vel aliquo modo capite diminutus eſt, ita vt libertatem, & ciuitatem amitteret, ſi cognationes, & affinitates omnes quas ante habuit amittit. Apud Pacatum in Panegyrico, vbi ſcriptum legas, Quid memorem capita diminuta, & vitam ære taxatam? Sunt qui pro capitatione accipiendum arbitrentur.i.pro tributo, quod virilim confertur. Id verbum eſt Iuris peritis frequens. Capitationem qui exigunt, peræquatores ab ijſdem nuncupatur, quod inquiunt, ex æquo ab omnibus exigant. In ijs vero, quæ paulò ante diximus perpendendum idea Quintiliani lib.iij cap. De ſtatibus, in fine. In adoptionem dato in familiam redire liceat. Illud certe nouimus. Exeuntem è patris poteſtate filium ab paternis quęque ſacris ſolutum liberari, quæ celebrabat occaſione is, ad quem patresfamilias peruenisset pecunia Ex hac ſeruili (vt ſic dicam) infimitate ad militiam ſacramento rogare, aut vllo modo admittere, nefas ſanctiuis veteribus eſt, quod Cicero in Deiotariana ſignificat, & Martianus digeſtis De re militari Ab omni, inquit, militia ſerui prohibentur, alioqui capite puniuntur. Sed, & in Helenore Mantuanus vates Aen.9. monſtrauit.

Quē ſerua Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitisq; ad Troiam miſerat armis.

Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem, ignesque ferentem,
Emathiona, Ligar, Chorineum ſternit Aſylas:
Hic iaculo bonus, hic longe fallente ſagitta.
Ortygium, Cæneus, victorem Canea Turnus,
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippũ, Promulumque,
Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idam:
Priuernum Capys. hunc primo leuis haſta Themillæ
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapſa ſagitta,
Et læuo infixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animę letali vulnere rupit.

SERV. INgenti fragmine montis) Supradicti ſaxi exaggeratio eſt. [Lucetium) Solum hoc nomen eſt, quod dictum a Virgilio in nullo alio reperitur auctore. Sanè lingua Oſca Lucetius eſt Iuppiter, dictus a luce quam dicitur hominibus præſtare. Ipſe eſt noſtra lingua dieſpiter .i. diei pater. Horat. Namque dieſpiter plerunque per ſudum tonātes egit equos. [Cęnea Turnus) Turnus Ityn. Vt ait Lucilius, Bonum ſchema eſt quoties ſenſus variatur in iteratione verborum. [Pro turribus) Aut pro defenſione turrium. Aut hic magni, vt turrim putarea. [Haſta Themillæ) Themillas Themillæ, vt Aeneas Aeneę. [Leuis) Aut haſta pro leuiter veniens. Vnde, & Strinxerat dixit.i.paululum vulnerauerat: vt, Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni [Demens) Qui ſcutum quo ſe tuebatur abiecit. [Alis) Pinnis. [Læuo affixa eſt lateri) Oſtendit vulneris locũ quem

aute

Stabat in egregijs, Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Inſignis facie: genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco, Symethia circum
Flumina; pinguis vbi, & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, poſitis Mezentius armis,
Ipſe ter adducta circum caput egit habena,
Et media, aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces
Aſcanius, fortemque manus fudiſſe Numanum:
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat.
Is primam ante aciem digna, atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque nouo præcordia regno
Ibat, & ingenti ſeſe clamore ferebat.
NVM. Non pudet obſidione iterum, valloque teneri
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlyſſes.
Durum à ſtirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, ſæuoque gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant pueri, ſiluasque fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoque aſſueta iuuentus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, verſaque iuuencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Caniciem galea premimus, ſemperque recentes
Connectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice veſtis,
Deſidiæ cordi: iuuat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, vbi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & cedite ferro.

ante ſuppreſſerat. Sic in quarto: Infixum ſtridit ſub pectore vulnus. [Spiramenta animæ) Diffinitio pulmonum. [Pictus acu chlamydem) .i. Phrygiam habens chlamydem. [Ferrugine clarus Ibera) Ferrugo coloris genus eſt, qui vicinus eſt purpuræ ſubnigræ. Ibera autem modo, non Hiſpana, ſed pontica. nam Iberia pars ponti eſt, vt oſtendit Horat. dicens. Herbasque quas Colchos atq; Iberia mittit Venenorum ferax. [Genitor quem miſerat Arcens) Ordo eſt, Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. nā non congruit vt huius filij prætermiſſo nomine, bis hæc patris commemoratio. [Symethia circum Flumina) Symethos fluuius eſt Siciliæ haud longe ab vrbe Catinenſi, circa quem ſunt Palici dei quorum talis eſt fabula, Aetnam nympham Iuppiter cum vitiaſſet, & feciſſet grauidam, timens Iunonem (ſecundum alios, ipſam puellam) commendauit Terræ, & illic enixa eſt. Secundum alios, partus eius poſtea cum de terra erupiſſet, duo pueri, Palici dicti ſunt, quaſi iterum venientes. nam πάλιν, eſt rurſus. ἵκω, eſt venire. Hi primo humanis hoſtijs placabantur, poſtea quibuſdam ſacris mitigati ſunt, & eorum immutata ſacrificia. Ideo ergo Placabilis ara, quia mitigata ſunt eorum numina. [Liquefacto tempora plumbo Diffidit) Plumbum enim iactum nimio rotatu, & ſeſe a calore diſſoluitur. Stat.

Et arſuras cæli per inania glandes.

[Porrectum extendit arena) Intelligimus eū cecidiſſe iacens mutum. dicendo autem multa, oſtendit corporis proceritatem. [Minorem Germanam) Quia maior Nympha fuerat Iouis voluntate. [Digna, atque indigna relatu) Indigna .i. turpia, & obſcœna. [Nouo regno) Aut noua regij generis affinitate, aut quia etiam ipſi per reges filiam portio debebatur imperij [Ingentem ſeſe clamore ferebat) Non erat ingens, ſed ſe eſſe clamitabat ingentem. [Iterum) De nouo. Nam iam tertio obſidentur, & iterum, non niſi de duobus dicimus. [Bis capti Phryges) Semel ab Hercule, poſtea a Græcis. [Morti prætendere muros?) Emphaſis eſt. Morti enim pro bello poſuit. Sic ſupra. Læti diſcrimine paruo. [Noſtra connubia) aut quaſi Turni cognatus loquitur, aut inuidioſe retorquet, & vult cauſam omnium eſſe communem. [Non hic Atridæ) Exaggeratio vituperationis. nam non tantum ſe Troianis, ſed etiam eorum victoribus præfert. [Fandi fictor Vlyſſes) Aut fallax, aut longo dędalus .i. qui dolum cælat ſermonis ornatu. [Durum a ſtirpe genus,) Italiæ diſciplina, & vita laudatur, quam, & Cato in originibus, & Varro in gente populi Rom. commemorat. [Gelu duramus, & vndis) Vndis gelidus, & eſt ὕστερον πρότερον: vt, Hamis auroque. Nam nemo quod plus eſt prius dicit. Si enim duo eſſent, ante aquam diceret, poſtea gelu. [Venatu) Pro venatui: vt, Curru pro currui. [Siluasque fatigant,) Ipſi fatigantur, in ſiluis, aut pro feris ſiluas poſuit in quibus ſunt feræ. [Flectere ludos equos) Aliorum labor noſtræ pueritiæ ludus eſt. [At patiens operum, paruoq. aſſueta iuuentus) Hoc, & in Georgicis laudat. nam magnæ virtutis eſt in nimio labore paruis eſſe contentum. [Terram domat) Bene bellico vſus eſt verbo, & ne à re militari diſcederet, nō dixit terras colimus, ſed domamus, ac ſi diceret, cum hoſtes deſunt, terras ferro domamus. [Verſa iuuencum Terga fatigamus haſta,) Agriculturam ſine officio belli nō gerimus. Eſt autem [illegible] & [illegible]. [Nec ſenectus Debilitat vires animi) Bene animi, quia non eſt auſus corporis dicere. Nec enim poteſt fieri, vt quamuis robuſtus ſenex vires habeat prioris ætatis, & ſuæ comparetur adoleſcentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes eſſe etiam ſenes, bono tamen eſt vſus temperatione, vt diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetuſtatem. [Vobis picta croco) Vituperatio Troianorum, in qua vtitur argumentis, quæ in Rhetoricis cōmemorat Cic. à gēte, ab habitu, a geſtu, ab animo. [Fulgenti murice) Purpurea. Hanc autem vitio, & dedecori apud maiores fuiſſe conſtat. Iuuen. Peregrina ignotaq; nobis Ad ſcelus atque nefas quæcunque purpura ducit. [Deſidiæ cordi:) Vobis ſunt. [Choreis) Seruauit hoc loco naturam ſyllabæ, quam in vi. metri cauſa corripuit. Vt, pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt. [Et tunicæ manicas) Tunicæ veſtræ habent manicas. quod etiam Cicero vituperat, dicens, Manicatis, & talaribus tunicis. nā colobijs vtebantur antiqui. [Et habent redimicula mitræ) Illud dicturus fuerat, Habetis in pileis redimicula, quod cōuertit in vituperationē maiorem, dicens: Religatas habetis mitras. nam pilea, virorum ſunt, mitræ, fœminarū quas calaticas dicunt. Mitra autem propriè Lydorum fuit: vt, Mœonia mentum mitra, quē habitum imitati ſunt Troiani. [O vere Phrygiæ) Ipſos vituperat Phryges, ſed nunc ad maiorem iniuriam Phrygias non Phryges. [Alta Dindyma) Montes matris deum. [Biforem dat tibia cantum) Biſonum imparem. Et ſecutus eſt tibiarum ſuarum naturam. Tibiæ aut ſerranæ dicuntur, quæ ſunt pares, & æqualia habent cauernas. Aut Phrygiæ, quæ, & impares ſunt & inęquales habent cauernas. Ergo biforem, diſſimilem, diſſonum. Non .n. ſunt pari modulatione compoſitæ. Vt enim ait Varro, Tibia Phrygia dextera vnum foramen habet, ſiniſtra duo. quorum vnū acutum ſonum habet, alterum grauem. [Buxusq. vocat Berecynthia) A monte Berecyntho. Dicitur autem, & hæc buxus, & hoc buxum. vt, Et torno raſile buxum. Vnde ſuperfluo quidam arborem generis fœminini eſſe volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis fœminini habeamus exemplum. [Et cedite ferro) aut ferrum relinquite, & eſt iteratio. Aut cedite ferro .i. cum victi non ſitis, abſcondite partem virorum.

. ILIONEVS &c.) Proſequitur reliquam pugnæ partem, A S C.
commemorans etiam eos quos Troiani ſtrauerunt. Inducitque Numanum Remulum, qui Turni ſororem paulò ante duxerat, Troianis inſultantem. Occaſione cuius, Aſcanius primum arma hoſtilia tractauit. Vnde dicit Donat. ſic. [Dicitur, ante feras) Poëta, quoniam impoſſibile videbatur pueri manibus cecidiſſe, robuſtiſſimum virum non ſe facit auctorem. Hæc ille. Moris .n. eſt Virgiliani, in rebus fictiuis, aut dubijs, addere particulam dicitur, fertur, vt perhibent, vt aiunt, vt fama eſt. Sed ordo eſt. Ilioneus,

neus, Troianos ille, vir ſtrenuus, & facundus, ſternit ſaxo: atque, pro .i. ingenti fragmine montis .i. rupis ſaxoſæ: Lucetium, Rutulum illum: ſubeuntem .i. ab inferiori imminentem, portæ .i. ad portam, & ferentem .i. inferentem ignea: Liger .i. vt videtur Italus, quaſi Ligur, aut Ligus .i. ab Liguria ſternit: Emathiona .i. Troianum illum, & id quidem vocabula indicant. ſed ſeries verborum poſtulare vr, vt dicamus Liger .ſ. Troianus ille, ſternit Emathiona .ſ. Rutulorum. nam is propriè ſternit, qui deſuper incumbit, vt Itali, non Rutuli: Aſylas Troianus, ſternit Chorineum Italum. hic .ſ. Chorineus: erat, ſup. bonus .i. peritus, & vtilis iaculo, & hic .ſ. Aſylas bonus, ſupp. erat, ſagitta fallente longe .i. cum procul iacitur. Cæneus, Troianus ille ſternit, ſup. Ortygium Italum, Turnus, ſup. ſternit Cænea, victorem .ſ. Ortygij: & Turnus .ſ. idem: ſternit Itin, & Clonium, & Dioxippum, & Promolum, & Sagarim, & Idam, ſtantem pro ſummis turribus .i. pro defenſione ſummarum turrium, aut, ante ipſas ſummas turreis, aut ſic magnum, vt pro turri haberi & putari poſſit. Omnes aūt qui à Turno ſternuntur, Troiani intelligendi ſunt. Capys, Troianus ille ſternit, ſup. Priuernum, Rutulum illum, leuis haſta Themillæ, ille illius Troiani: ſtrinxerat .i. leuiter vulnerauerat, primo hunc .ſ. quem Capys ſtrauit, Priuernum. Ille .ſ. Priuernus: demens .i. maleſanus, & immemor ſalutis ſuæ, tulit manum ad vulnus .ſ. factum, à ſagitta Themillę, & hoc tegmine .ſ. corporis, hoc eſt clypeo proiecto. Ergo, quia .ſ. inermis videbatur ſagitta .ſ. à Capy immiſſa: illapſa, ſupp. eſt, alis: quia (reuera) pennatum plumis dirigitur: alis igitur .i. pennis, & manus, ſ. quam ad vulnus tulerat: infixa eſt lateri læuo .i. ſimul cum latere transfixa eſt, aut quaſi clauo lateri affixa eſt, & ipſa ſagitta abdita .i. abſcondita intus: rupit .i. fregit: vulnere lætali .i. mortifero, ſpiramenta animæ .i. pulmonem, aut præcordia. Arcens, vt ille qui inter Troianos erat, & forte ab Aceſte comes datus, filius Arcentis, ſtabat in armis egregijs, pictus chlamydem .i. habens chlamydem pictam, acu .ſ. opera Phrygionum, & clarus .i. relucens, ferrugine .i. purpura ſubnigra: Ibera .i. Pontica: exiſtens inſignis .i. præter ceteros ſpectabilis facie, quem Arcens genitor miſerat, eductum .i. educatum, luco Martis .i. Marti deo ſacro, circum flumina Symæthia .i. ipſum Symethum, fluuium in Sicilia, non longe ab agro Cathinenſi: vbi, ſup. eſt ara Palici .ſ. dei pinguis .ſ. frequenti ſacrificio, & placabilis .ſ. alia hoſtia, quàm humana. Ipſe Mezentius egit armis poſitis .i. depoſitis: fundam ſtridentem .i. cum ſtridore emittentem, glandem, aut lapidem, & hoc habena .ſ. fundæ: qua .ſ. tenebatur, abducta ter circum caput, vt .ſ. fortius emittatur, & diffidit .i. diſſecuit tempora .ſ. Arcentis, aduerſi .i. ex aduerſo ſtantis media .i. per medium, & hoc plombo .i. glande plumbea, liquefacto .ſ. ex celerrimo impetu, & vehementi motu, ac extendit .ſ. Arcentem: porrectum .i. extenſum, cum morte grauaretur, ſup. in media arena, Aſcanius ſolitus ante .ſ. illa tempora. terrere feras fugaceis, dicitur tunc, primum intendiſſe bello .i. more bellico, aut animo bellandi, & hoſtili, ſagittam celerem .i. celeriter emiſſam, & dicitur fudiſſe manu .i. ſagitta è manu miſſa: Numanum fortem .i. robuſtum, cui .ſ. Numano, cognomen erat Remulus, & ſupp. qui ſociatus, nuper .i. paulò antea, thalamo .ſ. matrimoniali, habebat germanam .i. ſororē Turni minorem, quia maior erat Iuturna, amica Iouis. Is .ſ. Numanus, Remulus, vociferans ante primam aciem, digna, atque indigna relatu .i. quæ referantur, & tumidus .i. inflatus præcordia .i. habens præcordia tumida, & inflata nouo regno, quia per ſororem regia, in partem regni, aduenerat, ibat .ſ. conſpicuus, & ferebat ſeſe ingentem .i. egregium, & pręſtantem, clamore .i. vociferatione & inclamatione ſua. Clamabat aūt quæ ſequuntur, Non pudet obſidione. [Non pudet] Hæc ſunt verba Remuli, Troianos vituperantis, quòd mœnibus incluſi tenerentur, & ſeſe obſidione iterū premi ſinerent. Dico iterum cum textu, Nam licet Seruius velit denuo dici, quia non iterum .i. ſecundo, duntaxat obſeſſi erant, ſecundum eum, ſed iam tertio, tamen, q a Troiani iuuenes erant, & quia prior obſidio magnæ Troiæ ab Herculefacta, non erat longa, ſed potius expugnatio, quàm obſidio. Ideo placet iterum, obſeſſos dici Troianos, licet iam bis fuerint capti. Sed Don. verba ſunt. [Phryges] Pro conuitio poſuit, q. d. ideo capti, quia Phryges. [En] Vituperantis demonſtratio. [Qui] .ſ. mendici, & caules. [Noſtra] Quaſi meliorum, & fortiorum [Bello] Cum ſciant in ſimilis cauſa ſe victos. [Non hic Atridæ] Inuenietis fortiores his, qui nō vos vicerunt. [Durum] Fortem. [A ſtirpe] Non arte, ſed natura. [Flectere ludis equos] Non enim inertibus ludis intenti ſunt. [Tarda] Quæ faciat homines tardos. Hæc ille. Ordo autem eſt. O Phryges bis capti non .i. non ne pudet vos teneri, iterum .i. denuo aut ruſum obſidione & vallo? q. d. id merito fieri debere quāuis non fiat, non ne pudet prætēdere .i. obijcere, morti .i. bello letifero muros, aut prætendere morti muros .i. habere ſolummodo, à morte diſcrimen murorum, quaſi ſi muros non haberent, omnes extincti eſſent. En, irridentis vox, qui .i. quales? q. d. muliebris animi, qui ſe intra muros claudant, poſcunt ſibi bello .i. virtute bellica, noſtra .i. nobis pacta, & debita connubia. Bene dicit noſtra, quia cōmunis videtur iniuria, ſi. n. regi impune auferatur coniux, aut ſponſa, vero ſimile eſt nullum deinceps habiturum propriam, quod dicit Statius in Achilleide ſic, Quid maneat populos vbi tanta iniuria primos Degraſſata duces? Quis deus, q. d. non bonus vobis, vnde addit, quę dementia adegit .i. adire coegit vos, quaſi ſtolidū pecus, Italiam. Non hic, ſup. ſunt, Atridæ .i. ſtrenui illi bellatores, ſed tamen veſtri victores, nec Vlyſſes, fictor .i. compoſitor, & exornator, fandi .i. loquendi, qui Græce λογοδαίδαλος dr̄, hoc eſt non confidimus in calliditate ſermonum, ſed in virtute noſtra. Nos enim durum genus à ſtirpe .i. ab origine, & longa propagatione deferimus natos, primum .i. vt primum liberi nati ſunt ad flumina, vt .ſ. illic indureſcant, & duramus .i. induramus, ſæuo gelu, & vndis .i. vndis gelidis, aut gelu .i. frigore vndarum, aut gelu etiam in aëre & vndis .i. frigore aquarum. Puer cum .i. cum adhuc ſunt pueri, ipſi inuigilant venatu .i. venatui, datiuus antiquus, aut vigilant .i. vigilantes & ſtrenui ſunt in venatu, & fatigant ſiluas .i. feras ſiluarum, & plus eſt quàm ſi dicat, fatigantur ſiluis flectere equos etiam, ſup. eis ludus, aut (vt Don. accipit) ludus .i. exercitatio eorum, dum ludunt eſt flectere equos, & tendere ſpicula .i. ſagittas, cornu .i. ex arcu cornu munito, ſaltem in extremis angulis. At iuuentus .i. ea multitudo, quæ ad iuuentam peruenit, patiens operum .i. ſciens pati opera, & labores, & aſſueta paruo .i. frugalitati, & parſimoniæ intētat, aut domat terram raſtris, aut quatit .i. concutit, vt eruat oppida bello, omne æuum teritur ferro, aut enim venabulis, aut raſtris, aut ſarculis, aut bellicis armis incumbunt, qui etiam dum agriculturæ inſudant armati ſunt. Nā non fatigamus terga iuuencum .i. iuuencorum, hoc eſt boū aratoriorum. haſta ferrata .i. ferro munita, vt parati ſimus contra inſultus hoſtium etiam in agris, nec ſenectus tarda .i. tardificans corpus, debilitat vireis animi, mutatque .i. & non mutat, vigorem .ſ. animi. (Refertur n. negatio præcedens ad vtrumque verbum ſequens) Nos premimus caniciem .i. canos capillos .ſ. galea .i. etiam caneſcentes induimur galea, & iuuat ſemper comportare prædas recentes .i. recenter raptas, aut ex nemore, aut ex iuſto bello. Nam prius dixit, gentem Italicam, ſine legibus æquam, & iuuat viuere rapto .i. ex his, quæ ab hoſte, aut in ſiluis rapuimus. Veſtis picta croco & murice .i. purpura fulgenti, &, ſupp. deſidiæ .i. ignauię, ſunt vobis cordi .i. ad cor & placitum veſtrum, hoc eſt placent vobis, & iuuat, ſup. vos indulgere .i. animorum intēdere, & animum illaxare, choreis .i. tripudijs, & lasciuationibus, & tunicæ, ſup. veſtræ, habent manicas .i. tegmina, ad manus vſque protenſa, quæ brachia impediunt, & mitræ .i. capitum indumenta potius fœminis, quam viris apta, habent redimicula .i. religaturas ad ornamentum ſpectantes, ò vere .i. certiſſime, Phrygiæ .i. mulieres ex Phrygia, neque enim Phryges .i. viri ex Phrygia, ite per Dindyma alta .i. monteis illos Phrygios, matri deum ſacros, vbi tibia dat vobis aſſuetis .ſ. ad ſonum tibiarum ſaltem, cantum biforem .i. binis, & diſparibus foraminibus emiſſum concentu, timpana .i. inſtrumenta muſica, habentia pellem extēſam, & Græce τύμπανον & buxus .i. fiſtula ex buxo, buxus, inquit, & Berecynthia .i. quæ creſcit in Berecyntho monte, matris .ſ. deum, Idææ .i. Phrygiæ, vocat vos .ſ. ad choreas, ſinite .i. permittite, arma viris .ſ. nobis, & cedite .i. diſcedite, aut date locum, ferro .i. armis ferreis quæ tractare neſcitis, aut cedite .i. virilia, & pudenda, more Gallorum .i. ſacerdotum Cybelis, ſed non procedit, quia non ferro, ſed cultro lapideo, aut teſta, abſcindebant ea, vnde dicam, cedite .i. date locum, & diſcedite à ferro.

VARIA LECTIO.

ET læuo infixa eſt lateri manus) In antiquis aliquot, Adfixa, quod nequaquam diſplicet. [Et morti prætendere muros?] In libris antiquis, Marti, legitur. [Sæuoque gelu] In antiq. lib. Duroque gelu, habetur. [Connectare iuuat prædas] In peruetuſtis aliq. lib. Comportare legitur. [Tympana vos, buxuſque vocat] In antiq. exempl. Vocant, legitur.

PERSIS item videntur lege permiſſa fuiſſe furta. Nam qui rapto viuerent apud eos, Cardaces vocabantur, q a carda, virile, ac bellicoſum ſignat. Apud Pauſaniam, & Ammonium, Cardaces pro militibus accipi videntur. à Caribus verbum eſſe propagatum, ſcribit Euſtathius. Apud Aelium Dionyſium, impios homines dici Cardacas, obſeruaui. Eſſe enim mercede militantes COEL. RHOD.

res Barbaros, apud Theopompum: Simpliciter vero, inquit, Perſæ quemlibet fortem ſuę acemq. Cardaca vocant. Cares primos mercede militaſſe, auctor Pauſanias eſt. Tauro Scythas Herodotus ſcribit in Melpomene ſurandi licentia ſibi victum comparare atque item ex bello. Refert Gellius, apud veteres Aegyptios, quod genus hominum conſtat, & in artibus reperiendis ſolertes cum primus extitiſſe, & in cognitione rerum indaganda ſagaces, furta omnia indiſcriminatim fuiſſe licita, & proinde citra vllam noxam pœnam ue. Sed, & poëta nobilis Aeneid. 9 de Latinis ita canit.

Canitiem galea premimus, ſemperq; recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

Sed quod paulo ante ab eodem de Lemnis eiſdem pronunciatur.

Durum à ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſæuoq; gelu duramus, & vndis.

Videtur item de Spartanis tractum moribus. Nam, vt Seneca nobis auctor eſt, libro Suaſoriarũ primo, Omnibus ſua decora ſunt. Athenæ eloquentia inclytæ habebantur, Thebæ ſacris: Sparta armis. Ideo Eurotas amnis hanc circunfluit, qui pueritiam induraret ad futuræ militiæ patientiam.

SERV. IActantem) De ſuorum gloria. (Dira canentem) Ad iniuriam Troianorum. (Ante Iouem ſupplex per vota precatus) Atqui Apollinem debuit inuocare iaculaturus ſagittas. ſed dicimus ideo Ioué inuocatum, qui omne initiũ Ioui debetur, vt, Ab Ioue principium muſæ. Vnde nunc Aſcanius non quid faciat, cogitat, ſed primum facit, inde inuocat Iouem. (Iuppiter omnipotens) Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad cauſam dicendi. Nanque hoc loco dicendo Omnipotens, oſtendit eum etiam ijs qui per ſe minus valent, præſtare poſſe virtuté.

POE. Talia iactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius; neruoque obuerſus equino
Contendit telum: diuerſaque brachia ducens,
Conſtitit ante Iouem, ſupplex per vota precatus.
ASC. Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
POE. Audijt, & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit læuum, ſonat vna letifer arcus:
Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & caua tempora ferro
Traijcit. ASC. I, verbis virtutem illude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.

id eſt arcu corroborato neruo equino, contendit .i. toto conatu tendit in hoſtem, telum, id eſt ſagittam, & ducens brachia diuerſa .i. in diuerſas partes ita vt arcus, lignũ, & chorda, multum diſtraherentur, cõſtitit ante Iouem .i. in conſpectu Iouis quem ſuſpexit, precatus .i. precans ſupplex .i. ſuppliciter, per vota .i. ſimul vouens, ac dicens: O Iuppiter omnipotens, ſi, omnipotens, ergo, & alcipotens, vt, videlicet Iuppiter poſſit ad omnia inuocari cetera numina, ad ea duntaxat, quibus propriè dicuntur officia, vnde licet Phœbus à Ioue acceperit diuinandi poteſtatem iuxta illud in tertio huius, Quæ Phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo Prædixit, & cetera, & ſagittandi, quocirca nunc Iuppiter inuocatus annuiſſe dicitur, & tamen Phœbus, quaſi a Ioue miſſus, auxilio affuiſſe, quia ergo Iuppiter omnipotens, & illa omnia rerum, debentur auſpicia, bene inuocat eum, cum Niſus, qui alias ſæpe in hoſtem tela miſerit, Dianam inuocauerit. Veneranda eſt autem in hac re poëtæ noſtri religio, & pietas qui in omnibus egregijs facinoribus, docet, diuina numina imploranda admonens, & à nobis magnum aliquid conaturis imploranda. Iuppiter igitur omnipotens, annue cœptis audacibus quia audaciæ erat, in ephębo talem virum appetere, à quo ſi eum non ſtrauiſſet, graue periculum imminuiſſet. Ipſe .i. egomet, feram .i. offeram, cum adductus fuerit iuuencus, ad .i. apud tua templa, dona ſolennia .i. taurum ſolennem, hoc eſt ſtatuam ante aras, iuuencum candentem fronte aurata, & ferentem caput, pariter .i. pariformiter, & æque alte, cum matre .ſ. ſua, qui petat iam .i. laceſſat, & prouocet quam vis cornu, & qui ſpargat arenam pedibus, quod bonæ habitudinis, & valetudinis, atque animoſitatis indicium eſt. Poſſet verbũ, feram, accipi pro eo quod eſt, afferam, vt ſit, afferam dona ſolennia .i. quædam alia ſacrificia præter iuuencum, ad tua templa, & ſtatuam, &c. Genitor .ſ. deorum, ac hominum Iuppiter, audijt .i. exaudiuit .ſ. Aſcanium, & læuum cœli intonuit de parte ſerena, ita, vt a Ioue ſignificandæ exauditionis gratia factum intelligas. quia in ſereno non ſit naturaliter tonitruum. Poſſet eſſe ordo, genitor cœli audij, & intonuit .i. tonare fecit, læuum .i. læuam partem cœli, vnde cata fiunt auguria, & prodigia, quia, quæ cœlum ſuſpicientibus læua ſunt, ipſis ſuperis dextera, de parte ſerena .i. vbi erat ſerenitas. Arcus .ſ. Aſcanij, letifer .i. mortem allaturus, Numano ſonat vna .i. pariter. Sagitta elapſa effugit .i. fugienti ſimilis, peruolat ſtridens horrendum .i. horribiliter, & venit per caput Remuli .ſ. Numani, & traijcit ferro .ſ. quod ei affixum erat, tempora caua .i. concaua, aut cerebri experta, &, ſup. dixit (quia ſequitur hoc tantum Aſcanius) .i. vade modo, & illude .i. irride virtutem, aut potius illude .i. ſimula per luſum, virtutem verbis ſuperbis .i. ſuperbe loquendo, cum nequiter agas. Phryges bis capti, remittunt Rutulis hæc reſponſa .i. ſic reſpondent temeritati eorum, fortiter .ſ. agendo, & parum dicendo.

(Feram ſolennia dona) Feram, de iuuenco non dicimus, ſed adducam. Intelligimus ergo eum alia dona ferre promiſiſſe. Singulis enim numinibus certa ſunt dona quæ offeruntur. vnde eſt, Strueremque ſuis altaria donis .i. congruis. (Et ſtatuam ante aras) Aptam ſe paraturum victimam oſtendit alibi, Eductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram. Quoties enim victima reluctabatur, oſtendebat ſe improbari. Lucan. Diſcuſſa fugit ab ara taurus. Iuuencum autem ſecundum Romanas ceremonias dixit. Nam Ioui de tauro non immolabatur, vt etiam in III. diximus, niſi cum triumphi nomine ſuæ vel tauro ſiebat, quod tamen ideo admiſſum eſt, quia non tantum Ioui, ſed, & alijs dijs qui bello præſunt, ſacrificabatur. (Aurata fronte iuuencum) Ita enim victima ornari conſueuerat. (Candentem) Candidum. Iuuen. Duc in Capitolia magnum creatumque bouem. (Caput cum matre ferentem) Aequalem matri, nondum patri. Iuuen. Quem iam pudet vbera matris ducere, qui vexat naſcenti robora cornu. (De parte ſerena) vt non cauſę ſit, ſed augurij. (Intonuit læuum) Proſperum. Vt enim etiam ſupra diximus, quæ ſiniſtra nobis videntur, intuentibus cœlum illic dextra ſunt, non quod ſiniſtra bona ſunt, ſed quòd dextra cęli, nobis ſiniſtra ſunt. (Sonat vna letifer arcus) Simul atque augurium. (Et fugit) Melius effugit legitur. (Perque caput Remuli venit) Figmenta hæc vulnerum non ſine ratione ponunt poëtæ. Nam modo huic ideo in capite dicit eſſe percuſſum, quia eum ſupra vaniloquum introduxerat, & ſuperbum, quod vitio capitis euenit. Horat. Attolens vacuũ plus nimio gloria verticem. Sic Hom. Therſitem a tergo vulneratum dicit vſque ad præcordia (nam ait μετάφρενον) quia eũ ſtultum induxerat. Item de Achille dicit, πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς. Item ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς: quem legimus in talo eſſe vulneratum. (Virtutem illude) Illudo tibi, & inſulto dicimus. Nam illudo te, figuratum eſt. vt hoc loco. Item, Inſulto te Saluſt. multos à pueritia bonos inſultauerat.

ASCENSIVS.

TALIA iactantem &c.) Recitat quomodo Aſcanius, implorato diuino auxilio, eoque impetrato, Numanum iaculis ſuis traiecerit, quo facto docet diuinus poëta, iactantiam, & vaniloquentiam multis obfuiſſe, cum tantum virum ephœbus deiecerit. Donatus dicit ſic. (Precatus) Quia primordia erant belli, recte Iouem precatus eſt. Hæc ille. Ordo eſt. Aſcanius non tulit .i. non perpeſſus eſt, nec ferre, aut tollerare potuit: Numanum, ſupple iactantem, talia .i. facinora ſua, & ſuorum dictis .i. verbis laudatorijs, ac canentem dira .i. execrabilia in Troianos, & ipſe obuerſus .i. controuerſus, vt fortius iaciat, neruo equino,

VARIA LECTIO.

LETIFER arcus) In libris nonnullis legitur, Fatifer. (Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta) Vetera exempl. Et fugit, legunt, & pro, Elapſa, Adlapſa, & Allapſa, & Adducta. inueni.

POE. Hæc tm̄ Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.
Atheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies, vrbemque videbat
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iulum.
APOL. Macte noue virtute puer, ſic itur ad aſtra,
Dijs genite, & geniture deos. iure omnia bella
Gente ſub aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troia capit. POE. ſimul hæc effatus, ab alto
Aethere ſe mittit, ſpirantes dimouet auras,
Aſcaniumque petit. forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina cuſtos,
Tum comitem Aſcanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longæuo ſimilis, vocem, coloremque,
Et crines albos, & ſæua ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum.
APOL. Sit ſatis Aeneide. telis impune Numanum
Oppetijſſe tuis. primam hanc tibi magnus Apollo,
Concedit laudem, & paribus non inuidet armis.
Cetera parce puer bello. POE. Sic orſus Apollo,
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Agnouere deum proceres, diuinaque tela
Dardanidæ, pharetramque ſenſere ſonantem.
Ergo auidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris
Intendunt acreis arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis. tum ſcuta, cauæque
Dant ſonitum flictu galeæ, pugna aſpera ſurgit
Quantus ab occaſu veniens pluuialibus Hœdis
Verberat imber humum, q̄ multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Iuppiter horridus auſtris
Torquet aquoſam hyemē, & cęlo caua nubila rumpit.
Pandarus, & Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit loco ſiluestris Hiera,
Abietibus iuuenes patrijs, & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commiſſa, recludunt.
Freti armis, vltroque inuitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus, dextra, ac læua pro turribus aſtant
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci.
Quales aeriæ liquetia flumina circum,
Siue Padi ripis, Athelim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus intonſaque cœlo
Attolunt capita, & ſublimi vertice nutant.

SERV. HÆC tantum Aſcanius) Et dixit, & fecit. [Animoſque) Aut ſuos, aut Aſcanij, per fauorem. [Nube ſedens) Sicut ſedent numina. Iuno nec tu mẽ aeris ſolam nunc nube videres Digna indigna pati. [Macte) magis aucte affectatæ gloriæ. Et ſermo tractus a ſacris. Quoties enim aut tus, aut vinū ſuper victimam fundebatur, dicebant, mactus eſt taurus vino vel ture, hoc eſt cumulata hoſtia & magis aucta. [Noua virtute puer) Aut magna, vt Pollio, & ipſe facit noua carmina. Aut re vera noua quantū ad bellū. [Dijs genite) propter Venerē. [Geniture deos) Propter Iul. Cæſarem, & Auguſtum. [Iure omnis bella) Merito. [Gente ſub aſſaraci) Sub gente Romana. Aſſaracus enim pater eſt Capyos, auus Anchiſæ. [Fato ventura) Magna, hæc enim bella ſunt grauia, quæ fatali ratione proueniunt, vt Troiana, & Thebana. [Nec te Troia capit) Maiores es merito q̄ ciuitas in qua nunc es. Lucanus de Cæſare, Plus patria potuiſſe ſua. [Spirantes) Vitales, quibus ſpiramus, & viuimus. [Petit) Notandum petit ſine inſidijs dictum. [Fidusq. ad limina cuſtos) Aedituus fuit, quod vt ſupra diximus, in ingēti honore apud maiores fuit. illic enim, & epulabantur, & deos colebant. Senſus etiam illi omnis ſeruabatur quod, & Plautus docet in Aſinaria, in qua inducit Sauriam ſeruum atrienſem in tota familia plurimum poſſe. [Sæua ſonoribus arma) Strepitu terribilis. [Ardētem) Deſiderio dimicandi. Vnde, Animoſque ad ſidera tollunt, Melius Aſcanij intelligimus, ſicut Statius de Menœceo, Et laudibus implet honeſtis. [Aeneide) Patronymicū hoc non venit ab eo quod eſt Aeneas. Nam hic Aeneadas, & ò Aeneadæ faceret. [Primam hanc tibi magnus Apollo) Dicendo Primam hanc, pollicetur, & aliam. Conſedere aūt ſe ideo dixit, quia ſagittarum deus eſt, & licet eum Iuppiter iuuerit, Apollo tn̄ officium ſibi ſuum vindicat, quod dicit conceſſiſſe, quia non prohibuit. Ea enim quæ ab alijs numinibus poſcimus, tunc implentur, ſi non aduerſentur numina, quorum propria ſunt quæ poſcimus. vnde, & in quarto, Iuno ait, Adero, & tua ſi mihi certa voluntas Hoc eſt, Quod in me eſt, iungam eos, reſtat vt, & tuum velis implere officiū. [Paribus non inuidet armis) Pari gloria. Nam vt Apollo puer occiſo Pythone, vltus eſt matris iniuriam, ſic Aſcanius occiſo Numano, Troianorum caſtra iniuriaſque defendit. Paribus ergo armis, id eſt ſimilibus, non peritia, ſed genere victoriæ. [Cetera) De cetero, & eſt aduerbium. (Orſus) Modo locutus. alias cœpit, quod magis eſt proprium, vt, Sic Venus, at Veneris contra ſic filius orſus. [Medio ſermone) Ideo medio, quia non reſpondit Aſcanius. [Fuga) Abſceſſu. [Pharetramque ſonantem) Quia dixit ſupra, Et ſæua ſonoribus arma. [Dictis) Propter auditam orationem. [Numine) Propter agnitum deum. [Intendunt acreis arcus) Pro ipſi acres. Vt enim, & in primo diximus, arcum vnuſquiſque habet pro viribus ſuis. [Amentaque torquent) Pro tela amentis torquent. nam amentum, eſt lorum quo media haſta religatur & iacitur. [Flictu) Pro afflictu.i.ictu, nam detraxit more ſuo præpoſitionem. [Pluuialibus hœdis) Super Tauri cornua eſt ſignum, Cui auriga nomen eſt: hūc cum Tauro vna clara ſtella coniungit. Retinet autem Auriga ſtellas duas in manu, quæ Hœdi vocantur, quorum & ortus, & occaſus tempeſtates grauiſſimas facit. Oriuntur autem cum Scorpio menſe Octobri. [Iuppiter) Aer. vt Horat. Manet ſub Ioue frigido venator. [Montibus æquos) Ideo, vel cuius arboribus exæquandos. [Ducis imperio commiſſa) aut quæ ei commiſſa fuerat imperio abeuntis Aeneæ, aut, quod eſt melius, quæ imperio Aeneę fuerat commiſſa Pandaro, & Bitiæ, ne contrarium ſit quod dixit. Rectores iuuenum, & rerum dedit eſſe magiſtros. Ducis imperio cōmiſſa. Scimus quod Mneſtheo & alij ducibus imperauerat Aeneas ad petenda proficiſcēs auxilia, ne portas aperirēt. vt, Caſtra modo, & tutos ſeruarēt aggere muros. Item legimus, Mneſthea, & Sereſtum doctores fuiſſe, & rerum magiſtros, non Pandarum, & Bitiam. Vnde apparet, quia hunc locum, male intellexit Donatus dicens, Commiſſam portam.i. creditam Pandaro, & Bitiæ, qui duces non erant. Cornutus vero, & melius ſenſit dicens, Portam quæ ducis imperio cōmiſſa fuerat. hoc eſt clauſa, eam aperiunt. Commiſſura enim dicitur tabularum coniunctio, ſicut Cicero in Fundamina meminit. Ergo melius eſt vt commiſſam dicamus clauſam, quam creditam Pandaro, & Bitiæ. [Pro turribus) Aut vice turrium, aut pro defenſione. [Armati ferro) Aut bene inſtructi armis, aut, vt Aſper dicit, ferrea corda habentes.i. dura, & cruenta comitantes, vt Ennium ſit ſecutus, qui ait. Succincti corda machæris. [Liquetia flumina Iuxta Padum, & Athesim, Venetiæ flumina, eſt etiam fluuius Liquentius, quem nunc commemorat. Ergo Liquetia, proprium eſt nomen, non epitheton, ne incipiamus à generalitate ad ſpeciem reuerti, qd̄ vitioſum eſt. vt ſi dicas, circa flumina naſcuntur arbores, & ſic inferas, circa Tyberim vel amnem. Sufficit enim dixiſſe circa flumina generaliter. Vnde apparet quia Liquetia legendum eſt, & non Liquentia. [Intonſaque cœlo) Hoc ad ſupradictas criſtas refertur. [Geminæ quercus) Non quia tantum duæ naſcantur, ſed ad iſtorum ſimilitudinem reſpexit.i. quando ſimiles eleuantur quercus.

ASC. HOC tantum) Proſequitur ea quæ facinus illud egregiū Aſcanij ſubſecuta ſunt. Quomodo videlicet poſt applauſum Troianorum affatus ſit Aſcanium Apollo, eumque ad virtutem

sobor

cohortatus, atque in Buten transfiguratus, ut armis abſtineret familiarius admonuerit, admonitumq. in forma dei aſcendens dereliquerit. De quibus omnibus hoc ſolum habemus Donati, [In Buten.] Nam ætate, & longa exercitatione dignus erat, cuius conſilium multi facerent. [Aeneide] Ab eo quod in nominatiuo caſu Aeneida. [Apollo mortalis] id eſt conſtitutus ſub hominis forma. Hæc ille. Ordo eſt. Aſcanius, ſup. dixit, tantum hoc .ſ. quod præmiſſum eſt, his .ſ. uerbis, &c. Teucri ſequuntur, ſup. clamore .i. applauſu, & fremunt lætitia .i. præ lætitia, & tollunt .i. extollunt, animos ad ſidera, ſup. tunc, cum .i. quando, Apollo crinitus (quod propter radios ſolis illi aſſignatur) uidebatur forte à plaga .i. regione ætherea .i. cœleſti, deſuper .i. a ſuperiore loco, acies Auſoniæ .i. Italorum, & urbem .ſ. Troianorum obſeſſam, ſedens nube .i. ſuper nubem, aut accinctus nimbo, ſicut numina ſolent, quæ aliter uideri uix poſſint, atque affatur Iulium uictorem .ſ. Numani: his .ſ. uerbis, ò puer macte .i. magis aucte, noua .i. inſolita uirtute: itur ſic .i. per talia facinora: ad aſtra .i. in numerum deorum: ò genite dijs .i. originem trahens a dijs & geniture deos .ſ. Romulum, & Iulium Cæſarem, atqua Auguſtum pro dijs habẽdos: omnia bella uentura fato .i. per fatalem præordinationem, ſub gente Aſſaraci .i. illius principis Troiani, unde Anchiſes originem traxit, reſident .i. ſedabuntur in te: quia ſolus Aſcanius, ſuperſtes manſurus eſt, intereuntibus Latino, & Aenea. Seruius tamen legit, iure .i. merito, ut, ſit omnia bella uentura fato reſidere .i. placabuntur: merito, ſub gente .i. progenie Aſſaraci. Ego tamen priorem lectionem approbauero. Nec Troia .ſ. hæc parua: capit te .i. non erit ea contentus, imo nec Lauio Lauinio, quia ſui quoſdam, Albam condidit, & ipſe Apollo affatus hæc, mittit te ſimul ab alto æthere: & dimouet auras ſpirantes .i. uitales, & petit Aſcanium, forma oris .i. uultus: uertitur .i. mutatur, tum .i. tunc, in Buten .i. uetam illum, antiquum .i. figuram, & ſimilitudinem eius, hic .ſ. Butes fuit, ante .i. olim, in ante acto tempore, armiger .i. ut uulgo dicunt, ſcutifer: Anchiſæ Dardanio .i. a Dardano orto, & Troiano nobili, & fuit fidus cuſtos ad limina .i. æditus, ſeu atrienſis, tum .i. tunc tpis, aut deinde pater .ſ. Aeneas, addidit .i. Buten: Aſcanio comitem .i. cuſtodem, & pædagogum: & ibat, ſup. erat ſimilis longæuo .ſ. Buti: omnia .i. per omnia: & uocem, & colorem, & crines albos .i. ualde canos, arma ſæua .i. terribilia, ſonoribus .i. ſonoritatibus, quos faciebat cum armatus inciderer, atque affatur: Iulum .i. Aſcanium, ardentem .ſ. deſiderio dimicandi: aut incenſum tali laude, aut Aeneadæ .i. filij Aeneæ: ſatis ſit, ſup. tibi: Numanum oppetiſſe, ſup. terram .i. occubuiſſe petendo mordicus terram, impune .i. ſine uindicta, tuis telis. Duti. hæc ueca eſt lectio dicit, Aeneidæ à nominatiuo Aaneida deduci, quaſi hic datiui caſus, ego cum Seruio dicam, Aaneidæ ut ex diphthongus uertatur in i, longum, à nominatiuo Aeneus, ſicut Achilleus, & Achillides, interdum facit, & putem eſſe uocatiui caſus, quia dicit, telis tuis. Magnus Apollo, concedit tibi hanc primam laudem, & nõ inuidet paribus armis .i. quamuis ipſe ſit arcitenens, iſtis in ij. huius, At pius Arcitenens: &c. Cetera .i. per cetera, aut ceterum, ò puer, parce .i. abſtine bello Apollo orſus .i. ordine locutus ſic, exiſtens mortalis .i. ſimilis mortali, & in forma mortali (ſic enim Donatus legit) aut relinquit aſpectus mortales .i. mortalium ſermone, quia cõferendo dicitur medio .i. ad medium dontaxat perducto, quia reſponſum non expectabat, quo ſine ſermo non eſt complexus, & euanuit procul ex oculis .i. mortalium in auram tenuem .i. reſoluens corpus aereum, quod

aſſumpſerat in elementum ſuum. [Agnouere deum proceres, &c.] Poſtquam Troiani Apollinem abeuntem certis indicijs agnouerant, acrius bellum inſtaurant. duoque Pandarus & Bitias, uiribus freti ſuis, portam unam aperuerunt, & hoſtem, ut ingrederetur prouocauerunt, quæ res, illis infauſtum peperit exitum: euſusq. Troianis exitio fuit, ut ſequentia docebunt. Vnde id ſolum eſt Donati. [Pro turribus] .i. turrium. Ordo igitur eſt. Proceres .i. primores, & principes Dardanidæ .i. Troiani, agnouere deum .ſ. Apollinem, & ſenſere pharetram .ſ. Apollinis ſonantem fuga .i. inter fugiendum aut cum fugeret. ergo quia deum agnouerant, ipſi prohibent .ſ. a pugna, dictis .i. monitis, ac numine .i. auctoritate Phœbi. (Dixerat enim cetera, parce puer) Aſcanium auidum pugnæ, & ipſi ſuccedunt rurſus in certamina, & mittunt animas in pericula aperta. Clamor it .i. diffunditur per propugnacula totis muris .i. quæ erant in totis muris, & ipſi intendunt arcus acres .i. robuſtos, aut ipſis acreis intendunt arcus, & torquent amenta .i. tela amentis, hoc eſt loris, quibus mediæ alligantur, & iaciuntur haſtæ leues, ſeu iacula. Omne ſolum ſternitur .i. coopertum telis, tum .i. ſimul, ſcuta, & galeæ cauæ, quibus .ſ. repulſa erant tela, nam aliter non ſparſa eſſent per terras, ſed infixa corporibus: flictu .i. afflictu, & pugna aſpera ſurgit .i. inſtauratur, ſed tanta quantus imber ueniens ab occaſu, hœdis pluuialibus .i. Orientibus hœdis ſigno pluuiali, quod in Octobri oritur, uerberat .ſ. impetu aquarum, humum .i. terram, & quàm multa .i. cum quantum multa grandine nimbi .i. nubes grandinoſæ, præcipitabant, ſup. ſe, aut præcipites cadunt in uada .i. aquatũ, tunc, ſup. cum .i. quando: Iuppiter .i. aer horridus, Auſtris .i. flatu Auſtrorum, torquet .i. deorſum impellit: hyemem .i. tempeſtatẽ aquoſam, & rumpit .ſ. tonitru, caua nubila cœlo .i. per cœlum: Pandarus & Bitias, mas inter illi Troiani, creti .i. procreati: Alcanore Idæo .i. Troiano, quos Hiera ſilueſtris .i. in ſiluis uerſari ſolita: eduxit .i. extulit: luco Iouis .i. Ioui ſacro, exiſtentes iuuenes æquos .i. æquales abietibus, patria .i. in patria illorum naſcentibus, & montibus, ſup. patrijs, recludunt .i. aperiunt portam, quæ erat cõmiſſa .i. coniuncta, & obſtruſa, imperio ducis .ſ. Aeneæ abeuntis, aperiunt (dicit) freti .i. adiuti armis, aut freti .i. confiſi armis, quibus hoſtem propellere ſperabant, & inuitant mœnibus .i. in mœnia, hoſtem ultro .i. ſine inſtantia eius. Ipſi aſtant intus dextra, ac læua .i. utrinque, pro turribus .i. uice turrium, armati ferro, & coruſci, alta capita .i. habentes capita alta coruſca, criſtis .ſ. galearum, tales, ſup. quales, geminæ .i. duæ, & pares, quercus conſurgunt aeriæ .i. ualde altæ circum flumina Liquetia .i. ſic dicta in regione Veneta aut, ſup. in ripis Padi, aut propter .i. iuxta Athesim fluuium ille Venetiæ, amœnum .i. placidum aſpectu, & ipſæ quercus attollunt .i. erigunt, capita intonſa .i. ramoſa, & frondoſa, cœlo .i. ad cœlum uſque, & erit hyperbole, aut cœlum uerſus, & nutant .i. tremere. & cælum minari uidentur, uertice ſublimi, id eſt alto & ſuper limum longe extenſo.

VARIA LECT.

AETHERE ſe mittit) In antiquis aliquot libris, Miſit legitur. [Et crines albos) In Porcio, & quibuſdam alijs manuſcriptis libris, Crinis flauos, habetur. [Dant ſonitum galeæ ſtrictu) In Romano lib. & aliquot alijs, Afflictu, legitur. In aliquot. Dat ſonitum flictu galeæ. [Idæo Alcanore creti) Veteres lib. Natos habent. [Pro turribus aſtant) In ueteribus libris, Inſtant, legitur. [Liquetia flumina circum) In Oblongo quidem libro, Liquetia, legitur. Romanus tamen liber cum pleriſque alijs, Liquentia, legunt.

SERV. PVlchee Equicolus armis) Vt pulcher ueſtibus. ſic pulcher armis, hoc eſt per arma. Et quod erat armorum, retulit ad perſonã. [Præceps animi) Figurate genitiuo iũxit: nã dicimus præceps furore. [Agminibus totis) De eſt ab & ſignificat eos primo fugatos eſſe, mox occiſos. Aut certe aliquos fugatos, aliquos interemptos. [Animis diſcordibus iræ) Hoſtilibus .ſ. Troianorum, qui à Rutulis diſcordabant. [Fratreſque] Quos ſupra dixit portam tenere. [Se ſe primus agebat,) Hoc eſt incedebat: Vt, Seſe Palinurus agebat. Tractus autem ſermo

Irrumpunt, aditus Rutuli ut uidere patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mauortius Hæmon
Agminibus totis aut uerſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine uitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diuerſa in parte furenti,
Turbantique uiros, perfertur nuncius, hoſtem
Feruere cæde noua, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos:
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,

eſt à ratione phyſica. Nam agitur corpus animi iudicio. Vnde Terentius, quo te agis? [Sarpedonis alti) .i. nobilis. [Itala cornus) Telum de Itala cornu factum. [Stomacho) Græcus ſermo eſt. [Specus uulneris) Poetica exaggeratio. [Erymantha manu) .i. gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus ſuperius dixit, non manu occiſi ſunt, ſed miſſo iaculo. Ergo ad differentiam talis iactus, accipe manu .i. gladio. Ardentem oculis, animiſque frementem. Et geſtu corporis, & mẽte commotum. [Vitam dediſſet) Pro reddidiſſet. [Phalarica uenit) De hoc telo le-

Conicꝭo ſternit iaculo. volat Itala cornus
Aera per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris vndam.
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone repeſcit.
Tũ Meropẽ atq; Erymãtha manu, tũ ſternit Aphidnũ:
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem,
Non iaculo. neque enim iaculo uitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta Phalarica uenit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamma lorica fidelis, & auro
Suſtinuit. collapſa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit: magnis quam molibus ante
Conſtructam iaciunt ponto. ſic illa ruinam
Prona trahit, penitusque uadis illiſa recumbit.
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Iouis imperiis impoſta Typhœo.

girur, quòd eſt ingens, torno fa ctum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum ſphęrę. In ipſa ſummi tate dicitur etiam ignem habe re affixum. Hoc autem telo pu guatur de turribus, quas phalas dici manifeſtum eſt. Iuuen. Conſulit ante phalas, delphinorumque columnas, ergo à phalis dicta eſt phalarica, ſicut a muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dixit neruis mitti tortilib. & quadã machina, ut, Hunc aut tortilib. uibrata falarica neruis Obruat. Virgil. uero ait, Turnum manu iaculari potuiſſe. Vnde apparet aut à Lucano ad auxeſim illum q occidendus fuerat, eſſe dictũ, aut a Virgilio ad laudem Turni, qui talem haſtam manu iaculatus eſt. [Fulminis acta modo) Amat tela cum impetu uenientia fulminibus comparare. [Taurea terga) Vſurpauit pro taurina. Alibi taurinis follibus. Vnde ſicut & Plinius dicit, deriuationes, firmas non habent regulas, ſed exeunt prout auctoribus placet. Bene autem per tranſitum eius arma deſcripſit. [Duplici ſquamma, & auro) i. duplicibus ſquammis aureis Squammæ autem ſunt loricarum cathenę in modũ ſquammæ compoſitæ. Sanè ſquamma, & ſplendorẽ ſignificat, ſi à piſcibus ueniat, & ſordes, ſi a ſqualore. Sed in Virg. ſplendorem ubique ſignificat. [Et clypeum ſuperintonât ingẽs) Aut ipſe ingens ſuper clypeum intonat, aut ingens clypeum ſuper ipſum tonat. Nam lectum eſt etiam hoc clypeum ut probat Caper, quod magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus eſt, qui ita ait, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. [Euboico Baiarum littore) Bene Baiarum addidit, ne Euboicam inſulam intelligeremus. Vnde Chalcidenſes uenerunt qui condiderunt Cumas, quæ ſunt Baiis uicinę. [Prona trahit) Ita enim ædificatur. [Prochyta alta tremit) Atqui hæc inſula plana eſt, ſed epitheton de præterito traxit. Nam, ut dicit Plinius in naturali hyſtoria, Inarimes mons, fuit qui terræ motu diffuſus, alteram inſulam fecit, quæ Prochyta ab effuſione dicta eſt fundere enim eſt προχέειν Prochyta ergo alta, quondam ſcilicet. [Durumque cubile) Mutuſe eum, ad pœnam ſtatutum.

A S C E N S I V S.

IRRVMPVNT aditus Rutuli, &c.) Docet (ut diximus) quò Rutuli prouocati irruperunt, unde magna ſtrages utrinque ſecuta eſt, non ſine magno eorum, qui portas temere aperuerunt malo, nam ambo ſucceſſu temporis interempti ſunt, cum aliis quã plurimis, ut ex ordine patebit. Quæ quia nihil habemus Donati. Ordo talis eſt. Rutuli. i. populi ipſius Turni, irrumpunt, id eſt irruptionem faciunt, ut. ſ. plurimum, autus. i. poſtquam uidere aditus. ſ. portarum, patentes. i. apertos, continuo. i. illico, Quercens, & Equiuocus, pulcher armis. i. habens pulchra arma aut potius pulcher in armis. i. cum eſſet armatus, & Tmarus præceps animi. i. præcipitans animum ſuum. i. inſtabilis animi, & Hęmon Mauortius. i. bellicoſus, & Marti ſimilis (abſumitur, s, cum uocali, ſicut, m, abſumi ſolet, cum dicitur Tmarus, & Mauortius Hæmon. aut igitur omittenda eſt coniunctio, &, aut Martius, non Mauortius, legendum eſt. Sed quia alibi eandem uidetur feciſſe abſumptionem, ut inter ſe coiſſe uiros, & decernere ferro, ideo hic quoque eam eſſe cenſeam) omnes aut eum d cti, aut uerſi, ſup. ab agminibus totis, dedere terga. ſ. fugæ, aut poſuere uitam, in ipſo limine. i. introitu portæ iræ. Increſcunt. i. intus creſcunt, & augmentantur, tum. i. tunc magis animis diſcordibus. i. differentibus, quia alii expugnare, alii propugnare prætendebant, & Troës collecti iam glomerantur eodem. i. ad eundem locum, quo hoſtes, & audent iam conferre manum, & procurrere longius. ſ. extra portas. Nuncius perfertur Turno ductori furenti in diuerſa parte. ſ. ab hac, ubi porta erat aperta, & turbanti uiros, id eſt ad Turnum doctorem, &c. hoſtem feruere noua. i. magna, & inaudita cede, & præbere portas patentes, & ita ipſe deſerit inceptum. atque concitus, i. concitatus, immani. i. ſæuiſſima i. a. ruit. i. præcipitanter currit, ad portam Dardaniam. i. quã Dardanidæ aperuerant, aut ad portam Troianã, & ad fratres ſuperbos. ſ. Pandarum, & Bitian, & ſternit primum Antiphaten, nothum. i. filium naturalem, & illegitimum, uulgo, baſtardũ, uocant: Sarpedonis, illius uiri Troiani, de matre Thebana. ſ. ea Thebis Thraciæ, ſternis (dicit) iaculo coniecto, & ſternit primum, enim, pro quia: ut primus agebat ſe ſubaudi obuiam: cornus Itala i. Italica, à Turno emiſſa, hoc eſt telũ ex cornu factũ, uolat per aëra tenuẽ, & infixa ſtomacho abit ſub pectus altum. i. profundũ, aut eleuatũ, ſpecus. i. foramen factũ, reddit undam atri vulneris ſpumantem, & ferrum fixũ in pulmone, repeſcit. ſ. ibidem. Tum. i. deinde, poſtquam ſtrauerat Antiphaten, ipſe ſternit manu ſua Meropem, atque Erymantha, & ſternit tum ſupple ſternit Bitian ardentem oculis, & frementem animis, non dicit ſternit iaculo, neque enim, id eſt quam non. Nam ille non dediſſet uitam iaculo, id eſt non potuiſſet letaliter uulnerari iaculo, ſed phalarica, id eſt telum illud: contorta, id eſt brachiis Turni, uenit ſtridens magnum, id eſt magnopere, acta modo. i. per modum fulminis, quam. ſ. phalaricam, nec duo terga, taurea. i. taurina, ſupple ſuſtinuerunt, nec lorica fidelis ſquamma, & auro, & id eſt ſquamma aurea duplici. i. habens duplicem ſquammarum aurearum ordinem ſuſtinuit, id eſt ſurſum tenuit, ita ut non penetraret, quia penetrauit omnia, & ideo immania membra collapſa. i. ſimul labentia, ruunt. id eſt corruunt. Tellus dat gemitum, & ipſe ingens, id eſt ualde magnus, tonat ſuper clypeum, ſuper quem, ſcilicet cecidit, aut ſi aduerſus accidit, & etiam hoc clypeum dicitur. Ordo eſt. Et ingens, clypeum tonat ſuper. i. ipſum corpus proſtratum. Qualis, id eſt qualiter, pila i. columna ſaxea, id eſt lapidea, dedit quondam, id eſt aliquando (nam cecidit tempore Poetæ, unde, & Horat. in Arte, Debemur morti nos noſtraque, ſiue receptus Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet Regis opus, ſterilisque diu palus, aptaque remis Vicinas urbes alit, &c. Excluſit autem illinc partem maris Iulius, ſed præualuit mare, etiam Auguſti tempore) in littore Baiarum Euboico, id eſt ab Euboiis Chalcidenſibus in Italia, iuxta Baias habitato, quam. ſ. pilam conſtructam, ante, id eſt prius magnis molibus, ſup. fluctus, aut procellę iaciunt, ideo deiiciunt ponto, id eſt per pontũ, illa. ſ. ſaxea pila, prona, id eſt inclinata ad terram, trahit ruinam ſic. ſ. et Bitias cecidit, & illiſa penitus. i. pœnè intus ſeu intrinſecus, uadis. i. per uada, aut ad uada recumbit. i. proſternitur, & arenæ nigræ, aut quia profundæ, aut quia paludoſæ attolluntur. i. erigūtur, tum. i. deinde, Prochyta. i. inſula illa, ante Miſenum promõtorium ſita, olim ab Inarime inſula alta. ſ. olim antequam per effuſionem planificata eſſet, tremit, ſup. cum ſonitu, aut tremit alta. i. altum, id eſt ſtatio ſ. ſoni ab alto. & Inarime altera inſula uicina, ab a qua Prochyta (ut dix.) ui aquarum abſciſſa eſt, impoſita. i. impulſa, & propter iſtentia (ut dicunt) aſſignata Typhœo. ſ. giganti, contra deos pugnare auſo, impoſita, inquit imperiis. i. per imperia Iouis, appoſitum ſit, durum cubile, aut impoſita, ut ſit illi, durum cubile. Quia phalarica, argutius a Landino deſcribitur. adde, & eius uerba quæ ſunt, Phalarica (ut Ammianus appellata eſt. a Phalari tyranno, uel quod phalæ i. turres, ictu diruat eſt autem haſtile miſſile, & teres præterquam ad extremum vbi prominet ferrum tripedale, ſtupa circundantem, & pice, & ſulfure, circunlitum addito aliquando bitumine, & oleo non emittitur, niſi concepta flamma, ut cum per aerem defertur, fulmen uideatur, & ſic ictu, & igni.

V A R I A L E C T I O.

CONTINVO Quercens) In antiquis libris, Quer quens, habetur. [Et pulcher Equicolus) In antiquis libris, Aquiculus, legitur. [Et præceps animi Tmarus) In antiquis libris, Amaros. [Aut uerſi terga dedere) In libris nonnullis, Auerſi terga dederunt.

dederunt. [Aut ipſo poetæ) In nonnullis exemplis, Ipſi, habetur. [Troes glomerantur eodem) In Romano lib. legere eſt, In vnum. [Aera per tenuem) In pleriſque libris, Ferretum inuenias. [Atri uulneris undam) Sunt libri antiqui, in quibus, Sanguinis undam, legas. [Tum ſternit Aphydnam) In libro Romano, Acbidnum. In Oblongo, Aſidnum, in alıjs, Adidum. in alijs Aphidnum. [Conſtructam ponto facıunt) Antiqui libri legunt, Conſtructam iactam ponto. [Ponitus uadis illiſa.) In antiquis libris legitur, Vndis illiſa.

Hic Mars armipotens animum, vireſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit;
Immiſitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Vndique conueniunt, quoniam data copia pugnæ:
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus, vt fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res.
Portam vi multa conuerſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitque ruentes
Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, vltroque incluſerit vrbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo noua lux oculis effulſit & arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inuiſam, atque immania membra
Turbati ſubito Aeneadæ. tum Pandarus ingens
Emicat; & mortis fraternæ feruidus ira,
Effatur. PAN. Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patrijs media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
POE. Olli ſubridens ſedato pectore Turnus.
TVR. Incipe, ſi qua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
POE. Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
TVR. At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat
Effugiet: neque enim is teli, nec vulneris auctor.
POE. Sic ait: & ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi in partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex vtroque pependit.

SERV. Stimulos acres) Sæuiendi ſc.nam ſunt & timoris, & libidinis ſtimuli. Notanda quoque proœconomia quæ id agit ut uериſimile ſit Turnū uictorem euaſiſſe è caſtris. [Vndique conueniunt) Illi ſine dubio quibus Mars iniecit audaciam, inuenta opportunitate irruperunt caſtra Troiana [Duro in certamine linquit) Sine ſpe euadendi. [Aſt alios ſecum includit) Statius, Par operi iactura lucro, nāque hoſte recepto Excluſere ſuos. [Vltro) Inſuper. [Demens) Hoc eſt affectione ſua poſuit poëta. Alibi, Sed tum forte caua dum perſonat æquora cōcha Demēs, & cantu uocat in certamina diuos. [Dotalis regia Amatæ) Tibi data per dotem. Et bene Amatæ, quæ illum ſola generum eſſe cupiebat. Sanè notandum quia id agit, vt oſtendat ſe non per imprudentiam Turnum incluſiſſe, ſed illum per temeritatem ſibi minime profuturam caſtra penetraſſe. [Olli ſubridens) Magnam confidentiam virtutis oſtendit. [Priamo narrabis Achillem) Propter illud Sibyllæ. Alius Latio iam partus Achilles. Et dictum eſt vt illud, Degeneremq. Neoptolemum narrare memento. [Rudem nodis) Non leuem, nec pulchram, ſed fortem. [Cortice crudo) Viridi. Nam haſtæ torrentur. [Vulnus Saturnia Iuno detorſit veniens) Plerique, ſed non idonei commentatores, dicunt eſſe hoc loco occiſum Turnum, ſed cauſa œconomię gloriam a poeta Aeneę eſſe ſeruatam, quod falſum eſt. Nam ſi veritatem hiſtoriæ requiras, primo prœlio interemptus eſt Latinus. Inde vbi Turnus Aeneam ſuperiorem vidit Mezentij implorauit auxilium. Secundo prœlio Turnus occiſus eſt, & nihilominus Aeneas poſtea non comparuit. Tertio prœlio Mezentium occidit Aſcanius, hoc Liuius dicit & Cato in Originibus. [Telum) Hoc loco telum gladium dixit a longitudine. Vnde & muſtela dicitur, quaſi mus longus. Telum autem pro gladio poſuiſſe illud ſignificat, quod infert paulo poſt. Conſurgit in enſem. [Is) Talis, par, ſimilis. [Alte conſurgit in enſem) Genus feriendi Gallicanum, ſaluſtios, Regreſſi ad faciliores ictus loco cedebant.

ASC. HIC animum Mars armipotens animum, &c.) Proſequitur reliquam pugnæ narrationem, docetque Turno vireis arte infuſas: imitatur in hoc Homerum, qui deos, bello Troiano ſe immiſcuiſſe frequenter accellatur. Facienſque veroſimile, Turnum tantam vim belli ſuſtinuiſſe: quocirca etiam Teucris animos ablatos dicit, vt non ſua ignauia, ſed deorum violentia in fugam verſi cenſeantur: hic enim abunde purgantur. Nam (vt in ij. dictum eſt) nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Docet præterea portam a Pandaro, qui eam temerarie patefecit: inconſulte clauſam, excluſis videlicet conſocijs, & incluſo Turno. De quibus omnibus nihil decerptum eſt ex Donato. Ordo igitur eſt.

Mars armipotens.i.armorum, & bellorum deus: addidit hic, .i. hoc loco & tempore, Latinis .ſ. Turni populis: vires.ſ.animorum, & corporum, quis geminat victoria vireis, & vertit .i. vertendo pungit (tractum à virga, quæ dum vertitur, boues ſtimulantur) ſub pectore.i. præcordijs: ſtimulos acreis.i. vehementis furoris, & iræ: & immiſit Teucris fugam.i.animum fugiendi: & que, pro .i. timorem atrum.i.pernicioſum, & deteſtabilem, atque ignominioſum, quia ſicut rem laudabilem, claram & illuſtrem dicimus, ita vituperabilem, atram, & obſcuram. Latini, ſup. conueniūt vndique.i.ex omni parte: quoniam copia .i. copioſa facultas, pugnæ.i.pugnandi, data, ſupp. eſt.i. facta & conceſſa, & deus bellator.ſ. Mars, incidit animo .i. in animum eorum, hoc eſt omnem acceperunt animum, ſeu cupiditatem bellandi. Pandarus vt.i.poſtquam, cernit germanum.ſ. Bitiā, corpore fuſo .i. cuius corpus erat fuſum, aut habentem corpus fuſum, & vt cernit.i.conſiderat & videt, quo loco.i. in quo ſtatu, & qua conditione ſit fortuna, quis videt eam ad Latinos, relictis Teucris defeciſſe, & qui.i. qualis caſus, agat res.ſ. bellicas, torquet.i.applicat, & claudit, torquendo multa vi, portā conuerſam.i. quam conuertebat ad poſtes ſuos vt claudatur, torquet inquam obnixus .i. obnitens humeris latis, & linquit multos ſuorū.i. ex ſuis commilitonibus, excluſos mœnibus ſ. nouæ Troiæ, aut caſtrorum Troianorum, ſub certamine duro, quia inuito Marte, qui quos Latinis addidit, Teucris abſtulerat animos, At.i.ſed includit alios ſecum, & recipit ruentes.i. præcipitanter accurrentes, vt recipiantur exiſtens demens, qui.i.vtpote, qui non viderit regem Rutulum, id eſt Rutulorum. aut qui & ipſe Rutulus erat, hoc eſt Turnum, in medio agmine.ſ. Troianorum, ruentium.ſ.ad portas, & ita irrumpentem .i. vi intrantem, & qui incluſerit vrbi.i.in vrbem, vltro.i. vltra id quod deberet facere, quia quam debebat ſumma vi propulſare, ignarus recepit, atque incluſit, veluti, ſup. includeret Tigrim immanem.i. ferociſſimam, inter pecora inertia .i. arte repugnandi, aut ſe defendendi carentia, vt ſunt oues, & capræ, quas, vt decorum ſtyli ſeruet, periphraſticos tantum, & non expreſſe ponit, ne in re tam ſublimi, humillima nominet, ſicut alibi pro ciconia, dixit, Candida venit auis &c.) Continuo.i. ſtatim, vt receptus, atque incluſus eſt, lux i.fulgor, noua .i. inſolitus, & vehemens, effulſit.i.emicuit, oculis.ſ. Turni, & arma.ſup eius, ſonuerūt horrendum.i.horrende, aut horribiliter, criſtæ ſ.ipſius galeæ, de qua dictum eſt, quam magis illa tremens, tanto magis effera flāmis, ſanguineæ.i.ſanguinei, quia ignei coloris, & mittit clypeum.i.in clypeum, fulmina micantia.i. radios in morem fulminis reſplendentes, Aeneadæ.i. Aeneæ ſubditi.ſ. Troiani turbati, ſubito .i. ex re ſubita, aut de repēte, agnoſcunt & faciē inuiſam.i. quam odio

habebāt, aut talem, cui inuideri poſſet, quaſi inuiſibilem, ſi in ea ſignificatione diceretur, atque immania membra. i. valde magna & terribilia, quę res in gloria cedet Aeneę qui talem vincere potuerit, tum. i. tunc: Pandarus ingens. i. valde magnus. & ſine exemplo, emicat. i. eminet, & extra alios tollitur, & feruidus. i. feruēs, & incenſus. ira mortis fraternæ. i. concepta, propter necem fratris eius. ſ. Bitiæ, effatur. i. palam, & clara voce loquitur. Hæc nō eſt regia dotalis Amatæ. i. quam Amata Latini coniux in dotem tibi cum filia ſpopondit. nec Ardea. ſ. ciuitas patria: Turni media. i. in medio ſui, cohibet. i. continet: Turnum. ſ. medium in ea, vt ſit media, pro mediū, muris patrijs. i. intra quos natus eſt, tu ò Turne, vides castra inimica nulla poteſtas exire. i. exeundi hinc: eſt, ſup. tibi. Turnus ſubridens olli. i. tunc illi, pectore ſedato. i. tranquillo, inquit, ſupp. incipe. i. inimicum certamen, aut duellum, ſi qua. i. aliqua virtus eſt animo, & conſere dextram. ſ. mecum, tractum à luctatoribus, tu narrabis Priamo. ſ. apud inferos, quo te mittam, ſicut Pyrrhus in ſecundo. Referens ergo hęc, & nūcius ibis Pelidę genitori illi mea triſtia facta, Degeneremq. Neoptolemum, narrare memento, narrabis ergo Priamo ſ Achilli ſimilem, inuentum, etiam hic. i. in hac noua Troia. Dixerat. ſ. Turnus ille. ſ. Pandarus, adnixus. i. annitens, ſummis viribus, intorquet. ſ. in Turnum, licet non perueniret in eum vſque, haſtam ſudem nodis, & crudo. i. impolito cortice. Auræ. i. aer, & ventus, accepere. ſ. haſtam. Iuno Saturnia detorſit. ſ. de Turno: vulnus, . i. haſtam, veniens. ſ. in Turnum, niſi Iuno depuliſſet. Aut ſic. Auræ accepere vulnus. i. læſæ, & vulneratæ ſunt, hoc eſt tranſfixæ, & non Turnus, quia, ſup. Turnus ait, tu non effugies hoc telum, ſcilicet comminus concertatur enſem, videlicet, quod. ſ. telum. i. quem enſem, mea dextera verſat. i. vibrat, & tractat, enim. i. nam, auctor teli, nec vulneris eſt is. i. talis. ſ. qualis tu es. Aut inquam Turnus ſic, & conſurgit. i. erigit ſe. in enſem ſublatum. i. ſurſum erectum, & diuidit ferro. i. enſe ferreo, frontem. ſ. Pandari, mediam inter gemina. i. ambo tempora. i. extremitates concauas capitis, & diuidit malas. i. maxillas, impubes. i. imberbes, vulnere immani. i. ſæuiſſimo, ſonus fit. ſ. ex ictu, & tellus concuſſa eſt ingenti pondere. ſ. corporis cadentis Ipſe enim Pandarus moriēs, ſternit humi. i. ſuper humum, artus. ſ. ſuos collapſos, atque arma cruenta. i. fœdata, cerebro. ſ. effuſo, atque caput pependit illi in partibus æquis. i. æqualibus, ex vtroque humero, huc atque illuc. i. in vtranque partem, tam dexteram, quam ſiniſtram.

QVI caſus agat res) In Romano libro, Quis legitur. [Lux oculis effulſit) In Romano libro, Offulſit. [Micantia fulmina mitti) In libris antiquis, Fulgura, & verbum, Mittit numero variat. [Si qua animo virtus) In Romano, Animi legitur. [Verſat) Eſt in Mediceo, Librat. [Neque enim is teli) In Romano libro eſt ſcriptum, Neque enim es. [Gemina inter tempora) Lib. nonnulli legunt, Media inter tempora. [Atque illi in partibus) Antiqui libri, legunt abſque, in, Atque, illi partibus. VARIA LECT.

SERV. BEllo, gentique fuiſſet) Duo dicit. Et bellum finiri potuit omnibus interemptis, & gens penitus fuiſſet extincta occiſo Aſcanio. à quo Romani ducunt originē. Ideo Bello, gentiq. dixit, quia bellum plerunque finitur gente ſuperſtite, vt in bello Troiano contigit. [Cædisq. inſana cupido) Excuſat Turnum cur non à porta fugatis Troianis penitus deleta ſint caſtra. [Principio) Intra caſtra, poſt Troianorum fugam. [Succiſo poplite Gygem Excipit) Ordo eſt, Excipit, & ſuccidit poplitem, nam ante ſuit vt eum circumueniret inſidijs. Poples autem, po correpta eſt, ſicut in Sereno legitur, ſed producitur poſitione. [Hinc) Nec loci eſt, nec temporis, ſed ordinis, id eſt deinde. Raptas autem, de hoſtilibus cadaueribus. Nam quod dicit Donatus, ab armigero, non procedit, nec enim lectum eſt. [Iuno vires animumque miniſtrat) Nec ſit incongruum vnū tot occidiſſe, dat Iunonis auxilium. Horatius in arte poetica: Nec deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit. [Alcandrumque, Haliumque, Nœmonaque, Prytanimque) Homeri verſus, tantum coniunctione mutata. ἄλκανδρόν θ' ἅλιόν τε νοήμονά τε πρύτανίν τε. Vnde apparet non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poematis hæc nomina pertinere. [Tendentem contra) In ſe facientem impetum. [Cum galea longe iacuit caput) Ad exprimendam celeritatem præterito vſus eſt tempore. Potuiſſe autem caput cum galea longe iaci, præmiſſa loci altitudo ſignificat. Ergo eum cominus percuſſum intelligamus, ſed tantam vim ictus fuiſſe vt longe caput excuteret. [Felicior) Peritior. Nam in vngendis telis non eſt felicitas, ſed peritia. Sanè nec vngo, nec vnguentum u, recipit, excepto vno nomine, vt vnguē. Vnde eſt, Et pingues vnguine ceras. [Ferrumque armare veneno) Specioſa dictum armabat ferrum, quo nos armare

Diffugiunt verſi trepida formidine Troes:
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſociosq́. immittere portis;
Vltimus ille dies bello, gentique fuiſſet:
Sed furor ardentem, cædisque inſana cupido
Egit in aduerſos.
Principio Phalarim. & ſucciſo poplite Gygen
Excipit. hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum (Iuno vires, animumque miniſtrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignatos deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq́; Haliumq́; Nœmonaq́; Prytanimq́;
Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium, Aeoliden, & amicum Creteа Muſis;
Cretea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numerosque intendere neruis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasq́. canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conueniunt Teucri, Mneſtheus, acerque Sereſtus;
Pallanteſque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus. EN. Quo deinde fugā, quo tēditis, inq̄t?
Quos alios muros, quæ iam vltra mœnia habetis?
Vnus homo, & veſtris ò ciues vndique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumq́ue deorum,
Et magni Aeneæ ſegnes miſeretque, pudetq́ue?

conſueuimus. [Amycum Cretea muſis) Poetam Lyricum, & tale eſt ſchema per repetitionem, vt ſequitur, Pulcherrimus, Aſtur equo fidens. [Numerosq́ue intendere neruis) Rhythmos facere intentione neruorum. Nam nunc ſunt Rhythmi, vt, Numeros memini, ſi verba tenerem. Ergo hoc dicit, Secundum chordas verba componebat. [Audita cæde ſuorum) Seruat τὸ πρέπον, id eſt decorum, ne præſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur. [Quo deinde fugam?) Aut vacat deinde, vt tandem, gentium locorum. Aut intelligimus mente eum tractaſſe, quòd de campis milites ſolent ad caſtra confugere, & ſic dixiſſe, Quo deinde? ſcilicet de caſtris, quo fugitis vlterius? & hoc eſt melius. Vnde, & ſequitur, Quos alios muros? & hoc eſt dictum poſt cogitationem, Quo deinde? ſicut Terent. dixit, Quid igitur faciam? [Vnus homo) Ac ſi diceret mortalis. Et bona attenuatio eſt, cum ſupra dixerit, Rutulum in medio non agmine regem. Infelicis patriæ) Troiæ, ita qua nunc ſunt. [Veterumque deorum) Penates ſignificat, quos ſemper coluere Troiani. [Miſeretque, pudetque) Sic Paſtus, Nunc prece, nunc dictis virtutem accendis amaris.

DIFFVGIVNT verſi, &c.) Docet exemplis, quæ ſit alea belli, cum etiam vnum hoſtem intra mœnia ſua clauſum, fugerint Troes, & Turnus immemor ſalutis, & victoriæ, non meminerit portas aperire, atque ſocios recipere, quos ſi recepiſſet, gentem Troianam delere potuiſſet. Deſcribit præterea, primum eum bellatorum reſiſtētiam, & Cretei vt varietate opus placeat, etiam in muſica peritiam, & Mneſthei acrem increpationem. De quibus omnibus hoc tantū receptum eſt Donati. [Semper æquos) Laus hominis, quod in muſicam, nō ad turpes actus, ſed ad res egregias adhiberet. [Miſeret)

ſeret)Pertinet ad deos. [Pudet) Pertinet ad Aeneam. Hæc ille. Ordo eſt. Teucri verſi.ſ.in fugam,formidine trepida .i. res in quibus eſt,vt mentes Teucrorum præ anxietate trepidas faciente,diffugiunt.i.in diuerſa fugiunt, & ſi ea.i.talis cura .i. ſolicitudo aut prouidentis, ſubiſſet.i.ſubiuiſſet,continuo.ſ. vt diffugerunt,victorem.i.mentem,victoris.ſ. Turni, rumpere clauſtra .i. clauſuras portarum,manu.ſ.ſua,& immittere portis.i.in portas, vt ſit datiui caſus,aut,per portas,vt ſit ablatiuus, per locu ſignificans,ſocios.i.commilitones,ille dies fuiſſet vltimus bello, ſcilicet cum Troianis gerendo,& genti.ſ. Troianæ, quam morte Aſcanij deleuiſſet,ſed furor.ſ.Martius, & inſana cupido : cædis, id eſt occidendi,egit.i.impulit eum,in aduerſos, id eſt obſtantes ſi qui erant. Ipſe igitur,excepit .i. medio mortalium tollit, principio Phalarim,& Gygena,poplite ſucciſo.i.cui poples prius ab eo ſucciſus erat. Eſt autem poples poplitis, non poplex poplicis,poſterior pars cruris, ſupra ſuras ex aduerſo genuum, vbi eſt neruorum eminentia.& ipſe ingerit hinc.i.deinde,aut ex hac nece,fugientibus.ſ. Troianis, haſtas raptas .i. quas rapuit de terra elapſas fugientibus,ingerit ſoquam in tergum , quia terga dedere. Iuno miniſtrat vires, & animum(vt veriſimile ſit, vnum tot potuiſſe Iunonis atteſtatur auxilium Turno præſens fuiſſe) addit igitur,proſternit: Halyo comitem.i.ſocium mortis, & Phegea confixum,parma.i.ſimul cum parma : deinde, ſup.addit, aut occupat(vt ſequitur)in muris.i.intra muros ignaros.i.ignorantes,quod ipſe Turnus intra mœnia eſſet, & cientes .i. aduocátes, ſocius.i.excluſos. Addit inquam Alcandrum,& Halium,& Nœmona,& Prytanim(alij tamen,Prytanium, legunt. legendo autem vt Ser.Prytanim,erit ſpondeus in quinto)& ipſe dexter .i. ex pedibus bellator,potius quam à dextera veniens,cunuixus ab aggere,occupat gladio vibranti.i.euaginato,& micāti, nam dū gladius molli bractea quatitur, vibrare dicitur.Lyncea.i.virum illū (à nominatiuo Lynceus)tendentem contra.i. facientem impetum,& vocantem ſocios,caput iacuit hinc deiectum cum galea, longe.ſ.à trunco,vno ictu,comminus.ſ.facto,hoc eſt quaſi coniuncta manu.Inde,ſup.occupat : Amycum, virum illum (media breui, & proprium)vaſtationem ferarum.i.interfectorem faciendo ſiluas,abactis,aut ſublatis feris vaſtas,quo.ſ.Amyco, alter nō erat felicior.i.magis idoneus,aut cum maiora felicitate, & dexteritate ſolitus, vngere manu.ſ.ſua tela,& armare veneno ferrum, quo.ſ.nos armatur,&,ſup.occupat Clytium Aeoliden.i. Aeoli filium,& Cretea,amicum Muſis.ſ. Philomuſum, & poetam Lyricum(habet autem mediam longam,quia adiectiuum hinc, eſt amicum)Cretea,inquit,comitem Muſarū,cui carmina, & citharæ erant,ſup.ſemper,cordi.i.voluptati,& ad cor, & intendere numeros neruis.i.neruos numeris,vt ſit hypallage,aut inſēdere numeros.i.facere rhythmos,neruis.i.ad crepitum neruorum. Qui, ſup.canebat ſemper equos,atque arma virum.i.virorum, & pugnas.i.Lyricus erat,vnde Horat. in arte, Muſa dedit fidib. diuos puerosq́. deorum.Et pugilem victorem, & equum in certamine primum.Ductores Teucri.ſ.Mneſtheus, & Sereſtus acer .i. ſtrenuus,conueniunt tandem cæde ſuorum audita, & vident ſocios pallantes.i.temere oberrantes,& hoſtem .ſ. Turnum , receptū.ſ. in mœnia. Et Mneſtheus,inquit deinde,aut quo deinde .i. deinceps,& poſthac:quo,inquit,tenditis.i.dirigitis, fugam.i. vos fugiētes,quod muros alios,& quę mœnia vltra.ſ.iſta habetis?q.d. nullos,& nulla.O ciues,vnus homo,& ſup.is ſeptus .i. circumuallatus vndique veſtris aggeribus,ediderit.i. permittatur ne edere, impune .i. paſſim, & ſine vindicta, per vrbem.ſ.veſtram, tantas ſtrages,& miſerie.i.permittetur,mittere Orco.i. ad Orcum .i. infernum,tot primos iuuenum.i.principes iuuentutu? q.d. indignū eſſe. Vnda addit:Non.i.non ne,ò ſegnes.i.ignaui, & inertes, miſeret, ſupple vos infelicis patriæ, quæ penitus exterminatur, & deorum veterum.i.quos antiqua religione coluiſtis, non.i. non ne.pudet, ſup.vos,magni Aeneæ .i. tantum dedecus facere Aeneæ tanto viro? aut non.i.nunqd pudet,ſup.vos, magni Aeneæ .i.nunquid ideo non reſiſtitis,quia Aeneas vobis pudori,&dedecori eſt? q.d.id non decere,ſed prior conſtructio placet.

VARIA LECTIO.

CAEDITQVAE inſana cupido) In veteribus exempl. legitur,Infanda [In tergum)Romano libro,Tergus,habet. [Et confixum Phegea parma)Veteres libris, Confixa, legunt.

SERV. CEu ſæuum turba leonem) Senſus hic eſt. Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluuiū ac ſolet leo preſſus multitudine,nec terga præbere, ppter iram vel pudorē,nec poſſe, licet cupiat in venātes impetū facere. [Nec contra vires audet Saturnia Iuno) Atq́ fauente numine debuit ēt contra multitudinē poſſet, ſed hoc ſup.vetuit. [Haud mollia iuſſa ferentem) Melius quam Homerus,hunc locum executus eſt. Saluo enim ſenſu vitauit,& fabuloſa,& vilia. Nam ille ipſas minas exequitur. [Ergo) Quia numinis eſt deſertus auxilio. [Telis Obruitur) Lucanus eundem ſenſum per declamationem dicit, Telorum nimbo peritura,& pōdere ferri. [Vmbo) Scutum. Nam à parte totum ſignificat. [Et piceum (nec reſpirare poteſtas) Flumeo agit:)Ordo eſt, Sudor piceum flumē agit,hoc eſt ſordidum, quia ſine reſpiratione pugnabat. [Tum demū) Poſt quam aliter ſe euadere poſſe non vidit. [Omnibus armis) Cum minus eſt. [Ille ſuo cum gurgite flauo) Hyſterologia eſt,cum ille eum excepit. Non enim procedit cum ſuo gurgite, quaſi poſſet fieri vt cum ſine ſuis fluentis exciperet. Sane quærunt multi cum Tyberis Aeneæ faueat, cur liberauit

pos. Talibus accenſi firmantur,& agmine denſo
Conſiſtunt,Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluuium petere,ac partem,quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno;
Et glomerare manum: ceu ſæuum turba leonem
Cum telis premit infenſis: ac territus ille
Aſper,acerba tuens retro redit:& neque terga
Ira dare, aut virtus patitur; nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela, viroſque.
Haud aliter retro dubius, veſtigia Turnus
Improperata refert. & mens exæſtuat ira.
Quinetiam bis tum medios inuaſerat hoſtes:
Bis conuerſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è caſtris propere coit omnis in vnum;
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere: aeriam cœlo nam Iuppiter Irim
Demiſit: germanæ haud mollia iuſſa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo iuuenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet; iniectis ſic vndique,telis
Obruitur.ſtrepit aſſiduo caua tempora circum
Tinnitu galea,& ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque iubæ capitis: nec ſufficit vmbo
Ictibus; ingeminant haſtis,& Troes, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus.tum toto corpore ſudor
Liquitur,& piceum(nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit. ille ſuo cum gurgite flauo
Accepit venientem,ac mollibus extulit vndis,
Et lætum ad ſocios abluta cæde remiſit.

Turnum. Sed ſoluitur iſta ratione. Nam ob hoc Turnum dicit eſſe liberatum, vt maior Aeneæ gloria ſeruaretur.

ASC. TALIBVS accenſi firmantur,&c.) Docet quomodo tandem Turnus ſe in Tyberim præcipitem dedit, ſaluusq́. ſocijs redditus poſtquā variam ediderat ſtragem. Vnde hoc ſolum habemus ex Donato. [Talibus accenſi) Oſtendit quantum commoda hortamenta valent. Hæc ille. Ordo eſt. Troes,ſup.accenſi : talibus .ſ.verbis Mneſthei. firmantur id eſt firmi, & conſtantes efficiuntur,& conſiſtunt, id eſt ſimul ſiſtunt,aut circumſtant Turnum agmine denſo, Turnus, ſupple cœpit excedere, aut excedere, id eſt excedebat paulatim pugna i.è conflictu, & petere, ſcilicet cœpit, aut petebat fluuium, ſcilicet Tyberim, ac partē.ſ. vrbis, quæ cingitur amni, hoc eſt dexteram Teucri incumbere, id eſt incumbebant, aut cœperunt incumbere : hoc,id eſt tanto acrius, ſupple cum magno clamore, & glomerare, id eſt circumducere manum,ceu.i. quemadmodū, cum, id eſt quando : turba, id eſt multitudo populi, premit telis infenſis.i.inferentib. vim, leonem ſæuum.i.ferocem,ac ille.ſ.Leo territus,tuens.i.inſpiciens, acerba.i. acerbe redit,

retro.i.retrorſum, & neque ira, aut virtus patitur dare terga.i. verti in fugam, nec patitur tendere contra.i.impetum facere in tantam multitudinem, nec, ſupp. illa cupiens quidem.i. licet cupiat, hoc ſ.tendere contra, eſt potius.i.poteſt per tela, & per viros.i.propter tela, & viros, quibus impeditur, aut non eſt potis tendere contra per tela, & per viros, cupiens quidem hoc.i.licet hoc cupiat, haud.i.non aliter, Turnus dubius ſ quid faceret, refert retro.i.retrorſum, veſtigia improperata.i.non properata, ſed maturata, nam cum interdum inſiliret, non auſugit properanter, & mens, ſupp. eius exæſtuat.i.efferuet, & excandeſcit ira. Quinetiam.i.inſuper, ipſe inuaſerat tum.i.tunc, bis hoſtes medios, & conuertit bis agmina.ſ.Troianorum, conuerſa fuga.i. per fugam, per muros.i.per longitudinem murorum, ſed omnis .i.tota manus.i.armatorum multitudo, coit.i.congreditur propere.i. feſtinanter, in vnum.ſ.globum. Nec Iuno Saturnia, audet ſufficere.i.ſubminiſtrare vires, contra.i.in contrarium, contra Troianorum.ſ.impetum. Nam Iuppiter demiſit cœlo Irim auream.i.in aëre verſari ſolitam ad arcum pluuialem, ferentem .i.afferentem, aut deferentem, germanæ.ſ.Iouis, hoc eſt Iunoni, quæ de ſe in primo dixit: Aſt ego quæ diuum incedo regina, Iouiſque Et ſoror & coniux, &c. Iuſſa.i.mandata, haud mollia.i.non leuia, ſed aſpera, & magni momenti.ſ.internum Turni, ni.i.niſi, Turnus cedat.i.excedat, mœnibus Teucrorum altis .i.aut ſublimibus, aut nobilibus, & dijs ſuperis caris, quia fatalitur conſtructis. Ergo quia.ſ.Iuno retraxit manum, & ita auxilio deorum deſtitutus erat, iuuenis.ſ.Turnus, nec valet ſubſiſtere.i.ſuſtinere, tantum.i.tantam vim, clypeo nec dextra, ſic.i.vſque adeo, aut in tantum obruitur ipſe telis iniectis vndique, galea, ſcilicet Turni ſtrepit circum tempora caua, tinnitu.i.crepitu, qualem æs reddere ſolet, aſſiduo.i.ſine intermiſſione durante, & æra, id eſt arma ærea ſolida.i.firma & fortia, fatiſcunt.i.affatim hiſcunt, & apertiuntur ſaxis ſ.iniectis in ea, & iubæ.i.galeæ criſtæ aut ornatus in morem iubæ dependentes, diſcuſſæ ſunt capiti.i.à capite, nec vmbo.i.curuatura clypei ſufficit ictibus & Troës, ſcilicet gregarij, & ipſe Mneſtheus.ſ.ductor, & egregius vir fulmineus.i.morem fulminis impetum faciens, ingeminant.ſ.ictus, haſtis, ſcilicet iniectis, tum.i.deinde, ſudor liquitur.i.defluit, toto corpore.ſ.Turni, & agit.i.impellit, flumen piceum.i.craſſum, & ſubnigrum, qualis eſt ſudor inter arma, nec poteſtas.i.facultas eſt reſpirare, pro eo quod eſt reſpirandi anhelitus æger.i. ſaucius, & defatigatus, quatit.i.concuſſit, & trahit, artus feſſos.i.fatigata membra. Tum demum.i.& tunc denique ipſe præceps dedit ſe ſaltu.i.ſaliendo, ſup. cum omnibus armis: in fluuium, ſcilicet Tyberim. Ille.ſ.fluuius, accepit eum gurgite ſuo flauo.i.ſimul, dum a gurgite ſuſcipereiur, vt & deus, & fluuius eum ſuſcepiſſe intelligatur, nam vitioſum fit, ſi cum inſtrumento præponitur, accepit ergo eum venientem, ac extulit eum vndis mollibus .i.molliter, & leniter defluentibus, & miſit lætum ad ſocios, cæde, id eſt ſanguine ex cæde ſuperfuſo, abluta.ſ.aquis Tyberinis. Bene diſſoluit Seruius quæſtionem de fauore Tyberis. Sed dicere poſſemus Tyberim vtriſque fauere poſſe, quamuis ipſi inter ſe capitales fuerint hoſtes.

VARIA LECTIO.

PAVLATIM excedere pugna) In Rom.lib.Pugnæ, legitur. [Quæ cingitur amni) In Romano libro, & alijs, Vnda, pro, Amni, habetur. [Demiſit: germanæ haud mollia) In libris antiquis legere eſt, Miſit: germanæ haud. [Accepit venientem) In antiquis libris, Fugientem, repoſitum eſt. [Et lætum ſocijs) Antiqui libri, Ad ſocios, legitur.

IN X. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Occidit Aenea decimo Mezentius ira.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Concilium diuum hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant.
Aduenit Aeneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prœlia Turnus.
Caduntur duces, cadit & ſine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Iunonis numine Turnus.
Aeneas perſtat Mezenti cæde piata:
Et Lauſum inuicta perimit per vulnera dextra.
Mox vltor nati Mezentius occidit ipſe.

ALIVD IN EVNDEM.

Placat & vxoris dicti, & iurgio nata
Iuppiter. auxilijs inſtructus Troius heros
Aduenit: occurrunt Rutuli, atque in littore pugnant.
Occidit à Turno Pallas, victorq́ ſuperbus.
Aenea eripitur: Mezentius interit acer.

ASC. OCcidit Æneę &c.) Hos monoſticô ſeorſum à ſequenti argumêto legendum eſt eius autem eſt Ordo, Mezentius occidit.i.cadit in mortem, decimo.ſ.Aeneidos libro ira.i.propter iram, & furorem, qua.ſ.Pallas, Euandri filius, interêptus erat. Hæc autem particula, ita latam côplectitur libri x.materiam, nâ longa eſt indagatio, quæ fuerint illius cauſa iræ. [Concilium diuis hominum, &c.) In x. libro, acre, & totis viribus geritur bellum, iam.ſ.rebus omnibus diſpoſitis, & præmiſſo deorum concilio, quod arduitatem indicat futuri negocij, ſed ne longior ſim. Ordo eſt. Concilium.i.congregatio, & conuentio, aut conſilium.i.côſultatio, habetur diuis.i.à dijs, aut inter deos, de rebus hominum.i.humanis, Rutuli circûſtant interea.ſ.dum dij conſultant, & Aeneas aduenit omnibus portis.i.ad omnes portas. Aeneas heros.i.vir heroica virtutis, & generoſitate præditus, aduenit cum multis millibus.ſ.Etruſcorum. Mars vocat, ſcilicet in certamen, & itur, ſcilicet vtrinque, in pugnam totis viribus. Turnus potens in prœlia .i.robuſtus prœliator, interimit.i.occidit: Pallanta.ſ. filium Euandri, & duces.ſ.diuerſi, virtuſque partis cæduntur.i.occiduntur, & vulgus ſine nomine.i.nobilitatis, & fama.i.ignobile cadit. Turnus ſubtrahitur.i.clanculum per ſubtilitatem, & calliditatem pugna.i. ab ipſa pugna, numine, id eſt diuina poteſtate: & nutu.i.voluntate Iunonis. Aeneas perſtat.i.perſeuerat in pugna, ac ſuperſtat cæde, id eſt nece, Mezentii, pro Mezentij: piata, id eſt purgata, & perimit per vulnera, id eſt letaliter vulnerat, dextra inuicta, id eſt quæ nunquam victa fuerat, Lauſum.ſ. filium Mezentij, quem prius laudauit, forte in commendationem auunculi ipſius Romuli. Nam (vt dicit Ouidius) Iliacum Lauſo de Numitore ſatum. alludit enim ad nomina futura, vt eorum antiquitatem probet Mezentius, ipſe vltor, id eſt vindex nati.i.filij ſui Lauſi, occidit.i.oppetit, & in necem cadit: mox, id eſt paulò poſt, & ita docetur anceps, & formidoloſa belli alea.

PAND

SERV. ANDITVR interea domus omnipotentis Olympi) Secundùm poëticum morem, hoc dicit, factus eſt dies, quia dicunt poëtæ matutino tempore aperiri cœlū, noctu vero claudi. Vnde eſt illud, Ante diem clauſo componet veſper Olympo. Nam & paulò poſt deſcripturus eſt noctem: vt, Iamque dies cœlo conceſſerat, vt intelligamus alium diem eſſe conſumptum, & nunc cum more ſolito noctis prætermiſiſſe deſcriptionem. Quanquam panditur cœlum, etiam ſimpliciter poſſumus accipere quouis tempore. ſ. ad omnia conuocanda, quod & melius eſt, quia ait interea .i. dum hæc geruntur. nam interea particula præterita negocia coniungit futuris. [Sideream in ſedem) In aſtriferum circulum. non enim omnes circuli aſtriferi ſunt, ſed ſolus ſuperior. [Vnde arduus omnes) Vt,

Et iam finis erat cum Iuppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum.

[Caſtraq. Dardanidum aſpectat populoſq. Latinos) Poſt generalitatem intulit ſpeciem, conſequens enim eſt vt omnes terras videns, cernat etiam caſtra Troiana. [Bipatentibus) Phy ſice dixit, nam cœlum patet ab ortu & occaſu. Eſt & autem ſermo Ennianus tractus ab oſtijs quæ ab vtraque parte aperiuntur. Vnde & modo bipatentibus, apertis intelligimus. [Cælicolæ magni) Orationis illius intentio hoc agit vt ab odijs Troianorum Iuno reuocetur. [Quianam) Cur Ennianus ſermo eſt. (Verſa retro?) Mutata: vt, Quæ te genitor ſententia vertit? [Certatis) Aut contra vos, aut contra ſententiam meam. [Abnueram bello Italiam concurrere Teucris) Prohibueram Italiam contra Troianos bella ſuſcipere. Atqui dixit in primo, Bellum ingens geret Italia, quod ita ſoluitur, aut quia cum vno deo, aut dea aliter loquitur. Vnde eſt in primo:

Hic tibi fabor enim quando hæc te cura remordet.

Aliter vero cum omnibus dijs, vtilitatis cauſa propter remouendam contentionem eorū & diſſenſionem. Aut certe quia ait in primo:

Terna; transierint Rutulis hyberna ſubactis.

Illic.ſ.dicit Aeneam in Italia contra Rutulos tm̄ eſſe pugnaturum. Nunc autem omnis eſt Italia in bella cōmota Iunonis inſtinctu, quod & Alecto promiſit. vt, Finitima in bella feram rumoribus vrbes. Et Iuno pollicita eſt ſe magis eſſe facturam: vt, Ego ſi qua ſuper fortuna laborum eſt, Ipſa regam. [Abnueram) Prohibueram, vt contra, annuit, permittit, & conſentit ſignificat. [Quæ contra vetitum diſcordia?) Prohibitionem meam. Et ſic dixit vetitum vt æquum, vnde eſt: Et ſeruantiſſimus æqui. Sanè ſub commotione omnium deorum maxime ſolam tangit Iunonem, cuius odia inſequebantur, hoc etiam bello Troiano, quod etiam ſequentes Iouis allocutiones manifeſtius indicant. [Ferrumque laceſſere) Pro ferro ſe laceſſere. [Ne arceſſite tempus:) Nolite bellorum tempora præoccupare. Et bene ſatisfacit vxori cum prohibitione. Significat aūt bellum Punicum ſecundū, quo Annibal ingreſſus Italiā apud Cannas, vicum Apuliæ, omnem populi R. deleuit exercitum. [Olim) Quandoque. [Alpes immittet apertas) Emphaſis eſt, non.n. dixit per Alpes immittet exercitum, ſed ipſas Alpes, quas patefecit, non ſibi tantū, ſed omnibus gentibus, quæ ſcḋm Catonem & Liuium muri vice tuebantur Italiam, quas Annibal poſt bella Italiæ Hiſpaniæ, quæ quatuordecim annis confecit, aceto rupit. Iuuen.

Et montem rupit aceto.

Deniquė loca ipſa quæ rupit, Apenninæ Alpes vocantur. [Res rapuiſſe licebit) Clarigationem exercere, hoc eſt per feciales bellum indicere. Nā Ancus Martius cum videret populum R. ardentem amore bellorum, & plerunque inferre bella gentibus, nulla iuſta extāte cauſa, & exinde pericula creari, miſit ad gentem Equiculanam, & accepit iura fecialia, ꝑ quæ bellum indicebatur hoc modo, ſicut etiam de Albanis retulit Liuius. Nam ſi quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta eſſent populo R. cum fecialibus .i. ſacerdotibus qui faciendis præſunt fœderibus, proficiſcebatur etiam pater patratus, & ante fines ſtās clara voce dicebat belli cauſam, & nolentibus eos raptas reſtituere, vel auctores iniuriæ tradere, iaciebat haſtam, quæ eſ erat pugnæ principiū, & ſic licebat more belli res rapere. Clarigatio autē dicta eſt aut à clara voce qua vtebatur pater patratus, aut ἀπὸ τοῦ κλήρου, hoc eſt ſorte, nam per bellicam ſortem inuadebant agros hoſtiū. Vnde & κληρονόμοι dicūtur Græce qui iure ſortiuntur bona defuncti. [Placitum) Mihi .ſ. [Iuppiter hæc paucis) Habet perſonarum cōſiderationem, vt ſuperioribus perſonis det breuiloquium, econtra inferioribus prolixam orationem. Vnde ait de venere. [At non Venus aurea contra Pauca refert) Item Dido quaſi regina paucis locuta eſt. at, Tū breuiter Dido. [O pater, ò hominum) Et Titianus, & Caluus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt, & deformauerunt ad dicendi vſum, in exemplo controuerſiarum has duas

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER DECIMVS.

ANDITVR interea domus omnipotentis Olympi:
Conſiliumq. vocat diuum pater, atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras vnde arduus omnes
Caſtraque Dardanidum aſpectat, populoſque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus: incipit ipſe:
IVP. Cœlicolæ magni, quinam ſententia vobis
Verſo retro? tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adueniet iuſtum pugnæ (ne arceſſite) tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odijs, tum res rapuiſſe licebit:
Nunc ſinite, & placidum læti componite fœdus.
POE. Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
VE. O pater, ò hominum diuumque æterna poteſtas,
(Namq; aliud quid ſit, quod iam implorare queamus?)
Cernis vt inſultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios inſignis equis, tumidusque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt iam mœnia Teucros.
Quin intra portas, atque ipſis prœlia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Aeneas ignarus abeſt. nunquam ne leuari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Troiæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Aetolis ſurgit ab Arpis
Tydides. equidem credo mea vulnera reſtant,
Et tua progenies mortalia demoror arma:
Si ſine pace tua, atque inuito numine Troës
Italiam petiere, luant peccata, neque illos

Iuueris auxilio. ſin tot reſponſa ſecuti,
Quæ ſuperi, maneſque dabant: cur nunc tua quiſquam
Vertere iuſſa poteſt? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum Regem, ventoſque furentes
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet, & ſuperis immiſſa repente
Alecto, medias Italum bacchata per vrbes.
Nil ſuper imperio moueor: ſperauimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.

duas poſuerunt allocutiones, dicentes Venerem agere ſtatu abſolutiuo cum dicit Iunoni, Tu cauſa fuiſti periculorũ his quibus Italiam fata conceſſerant, Iunonem vero niti ſtatu relatiuo, per quẽ oſtendit Troianos non ſua cauſa laborare, ſed Veneris. [O pater) Generaliter pater accipe, non tantũ Veneris. nam ſupra ait, Diuũ pater, atque hominũ rex. Et bene in principijs fauorem ſibi arte conciliat. [Hominum diuumq. æterna poteſtas,) Hunc locum Probus quærit, ſed dicit vnam rem ſecundum Phyſicos, alteram ſecundum Mathematicos, nam diuum poteſtas eſt, quia ipſe eſt æther qui elementorum poſſidet principatum, hominum vero quia bona Iouis irradiatio honorem hominibus tribuit. Aeternam aũt poteſtatem adiecit propter aliorum numinum diſcretionem. Nam legimus & Apollinem depoſuiſſe diuinam poteſtatem, & Herculem vel Liberum patrem non ſemper deos fuiſſe. [Nanque aliud quid ſit,) Ac ſi diceret, cum penè omnes dij in fauorem Iunonis conceſſerint. Nanque.n. coniunctio oſtendit eam hanc habuiſſe cogitationem. [Implorare) Implorare eſt auxilium cũ miſeratione depoſcere. qua ratione bene dicimus, Imploro te vt miſero feras auxilium contra, Imploro te ad diam ſe ſtium, non procedit. [Cernis) Ad augendam inuidiam aut cernis ac ſi diceret, non eſt opus narratione, cum Troianorũ miſerias ipſe conſpicias. [Inſultent Rutuli,) Propter illud, Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant. Inſultare autem, eſt inimicis irridere per cauillationem. Exultare vero, gloriari & lætum eſſe. [Per medios) Suos.ſ. [Inſignis equis,) Propter illud, Viginti lectis equitum comitatus. nam caſtra non eques irruperat. [Secundo Marte) Ad illud reſpicit. Hic Mars omnipotens animum viresq. Latinis. Addidit. [Ruat?) Irruat. [Clauſa mœnia) Magna inuidia. Scimus.n. vltimum eſſe præſidium in caſtra confugere, & hoſtilem impetum plerunque differre, ſicut factum eſt in bello Troiano. Modo ergo dicit ademptam eſſe etiam hanc aram miſericordiæ, ſi quidem intra muros hoſtis inſultat. [Quin) Quin etiam. [Ipſis) In ipſis. [Aggeribus) Autem munitionibus, ſed abuſiue. Et in muris ideo, q̃a ſupra dixit, Ignaros deinde in muris, Martemq. cientes. [Aggeribus) Agger proprie dicitur terra ille quæ vallo facto propius ponitur, ſed abuſiue & muros & munimenta omnia aggerem dicimus, ſicut modo. [Aggeribus mœrorum,) Pro munimentis. Mœrorum pro murorum antique. Nam veteres pleraque eorum quæ nos per u, dicimus, per œ, diphthongum pronunciabant, hinc eſt mœrorum, pro murorum. Et econtra punio pro pœnio, quod verbum a pœna venit, hinc eſt, Et Punica regna vides, cum Pœnas vbique legerimus, hoc autem facit ortographia Græca, nam quam nos u, habemus, illi diphthongon habent, ou, & ideo putauerunt poſſe pro hac litera, licet non eadem, diphthongum poni. [Inundant) Implent, & inundare faciunt. [Leuari Obſidione ſines?) Liberari & oblique per Iouem inuidiam commouet Iunoni. [Aetolis ſurgit ab Arpis,) Atqui non eſt venturus. Vnde accipiamus Venerem nõ quaſi deam loqui, ſed quaſi vnam de Troianis, vt in primo, Vnius ob iram Prodimur. Item, Cœli quibus annuis arcem? ne futura ignorare videatur. Aetolis autem Arpis ſic dixit, vt Cumas Euboicas, nam de Aetolia Diomedes venit qui Arpos in Apulia collocauit. [Mea vulnera reſtant) Vt poſſim iterum vulnerari. [Demoror) Expecto, ſuſtineo. [Si ſine pace tua,) Si ſine tua beneuolentia: vt, Orantes pacem, veniamq. precantes: Item, Exorat pacem diuum ergo pace, beneuolentia, ſuffragio. Dicendo autẽ, Si ad Italiam ſine deorum voluntate venerunt, dent pœnas, oſtẽdit ſtatim eſſe abſolutum. [Inuito numine Troës) Sylleplis per genus eſt. [Luant peccata,) Luant.i. abſoluant. Dicimus autem & luo pœnam, melius & luo peccatum, nam peccatum ſoluitur pœna. Qui enim crimine tenetur obnoxius, pœna cum liberat a priſtina obligatione. Contra, luo pœnam ſi dixeris, non procedit quare pœna ſoluatur, tamen auctoritas iſta licenter confundit more quo ſolet poni, vel a ſequenti, quod præcedit, vel a præcedenti quod ſequitur. [Neque illos Iuueris auxilio) Conceſſiuus eſt iſte modus ſecundum Probum, nanque in artibus non inuenitur. Fit autem quoties tædio contentionis quaſi videmur concedere, quod tamen nolumus fieri, nam id agit hoc loco Venus, vt Iuppiter magis præſtet auxilium. [Reſponſa ſecuti,) Hoc eſt, Si non ſolum prohibiti non ſunt, ſed eis etiã conceſſum eſt. [Superi) Vt Apollo. [Manes) Vt Creuſa, & Anchiſes. [Quiſquam) Verecunde, quia apud maritum contra vxorem agit. [Exuſtas Erycino in littore claſſes?) Argumentum eſt vtrum habeat voluntatem nocẽdi quæ nocuit, Erycino autem in littore ſm opinionem ſuam dixit. Nam alij apud Caietam dicunt exuſta nauigia, vnde & Caieta dicta eſt. [Actã nubibus Irim?) Impulſam.ſ. vt perſuaderet matribus nauium incendium. Aut ſecundum artem Rhetoricam, rem vnam in duas diuiſit, nam p Irim naues exuſtæ ſunt. Sed melius eſt (vt ſit iſte ratio) ad Turnũ miſſam intelligere, nec nos moueat ordo conuerſus. Solent.n. grauiora in principijs & in fine ſecundum arte.n Rhetoricam poni. [Nubibus) Per nubes. [Sors rerum).i. regnum, nam per ſortem inter ſe fratres mundi regna diuiſerunt, quæ Iuno præter inferos in Troianorum perniciẽ mouerat. [Superis immiſſa) Ac ſi diceret, non iam Troianis, ſed dijs. Reſpexit autẽ ad illud, Et cœli cõuexa per auras. [Bacchata per vrbes perſurit) Et bene bacchata per vrbes, quia per ſimulationem ſacrorum Liberi patris, matres egerat in furorem. [Super imperio) De imperio, vt, Multa ſuper Priamo rogitans. Eſt autem verecunda petitio & obliqua, perquam magna Ioui inuidia commouetur. [Superauimus iſta,) Abſolute dixit.

ASCENSIVS.

PANDITVR interea &c.) Quemadmodum præmiſimus in hoc x. lib. ſicut conſummatiſſimus eſt numerorum denarius, ita ad conſummationem perducemur bellorum præludia, ſummis.n. viribus vtrinque concurretur, præſentibus videlicet ducibus. Ceterum, quia vbi ſum̃ eſt rerum, vtrãq. periculum, non ſine conſilio inchoandum eſt, quia (vt dicit Sal.) Priuſquam incipias conſulto, & vbi conſulueris mature facto opus eſt, ideo ex more Homerico, in dijs agit rerum humanarum officia, facitq. Iouem concilium conciliare deorum, illicq. inter Venerem & Iunonem, ſummum fuiſſe certamen, cuius cum Iuppiter modũ non inueniret, pollicetur ſe æquum vtriſque fore, nec alterum pluſquam alterum adiuturum, vt.ſ. cognoſcamus quanto præſtãtior ſit Turno Aeneas, quem ſine numinis ſuffragio facile vicerit. Tota ergo fictio Poetæ, in Aeneæ gloriam tendit, vtq. ex paradoxo Stoicorũ, doceat deis ipſis res humanas curæ eſſe. Habemus ergo poſt deorum conſilium Iouis, contentionem ſatè argutam. Meminerimus aũt ab Egnatio legi, Omnipatentis Olympi, nõ, Omnipotentis, idq. ſequemur. Donati verba ſunt. [Cœlicolæ) Omnium facit cauſam, q̃m fauore Iunonis, omnes contra Troianos erant, nominatim aũt, vxorem ſuam carpere noluit. [Sententia Verſa) Oſtendit non decere deos mutari, aut iniuſtos eſſe. [Abnueram bello Italiam concurrere) Non eſt contra id, quod dixit in j. Bellũ ingens geret Italia, nam Aeneam dixit geſturum bellũ in Italia, non, Italiam geſturam. Cum autem omnes deos obiurgat, Iunonem inſolentiæ reprehendit, Venus autem nacta eſt tẽpus congruum querelis, quia vidit Iouem fauentem Troianis. Hæc ille. Ordo eſt. Domus Olympi omnipatentis.i. cœlum, panditur.i. aperitur, interea.ſ. ortu ſole, & pater diuum.i. diuorum, & rex hominum.ſ. Iuppiter, vocat concilium.ſ. deorũ.i. deos ipſos concitat, & conuocat, in ſedem æthercam.i. ſuper æthera, vnde.i. de qua ſede, ipſe arduus ſpectat omnes terras, & caſtra Dardanidum, pro Dardanidarum.i. Troianorũ, a Dardano Iouis filio ortorum, & populos Latinos.i. Italicos, Turno fauentes, ſup. dij, conſidunt.i. ſimul ſedem capiunt, tectis bipatentibus.i. vtrinque patentibus, & ſuperne, & inferne, aut ab ortu, & occaſu. Ipſe incipit.ſ. concionem. O cœlicolæ.i. dij ſuperi, cœlum colentes magni.i. maximi numinis, ſummæq. poteſtatis, quianam.i. quamobrem, ſententia.i. decretum, & ſtatutum fatale, quod ſemel ſenſiſtis, eſt vobis verſa retro.i. retrorſum, hoc eſt reuocatum eſt, & non procedit, nec ſortitur effectum, & quianam.i. cur, certatis tantum.i. intantum, animis iniquis.ſ. contra placitum & decretum molientibus. Abnueram, id eſt nolueram, & contra nutum.i. voluntatem meam, erat Italiam concurrere bello, Teucris.i. cum Troianis, voluit tamen Teucros bellum gerere in Italia. Nam in j. dixit, Bellum ingens geret Italia. ſic autem

Don.

Don ſoluit difficultatem. Sed malim dicere Iouem in j. dixiſſe Veneri, non quod apparebat, ſed quod futurum ſciret, ſicut (ſi licet propħana ſacris aſſerere) Chriſtus Petro dixit, Ter me negabis. aut de Iuda, Vnus veſtrum me traditurus eſt. non indicans quod volunt, ſed quod futurum nouit. Quę i. qualis eſt, ſup. iſtęc diſcordia, contra vetitum .i. prohibitionem meam quis metus .i. quę religio ſuaſit, aut hos .i. Teucros, aut hos .i. Rutulos, ſequi arma, & laceſſere ferrum .i. laceſſere ſe ferro, aut ferrum lacerum eſſicere nimia pugna. Tempus iuſtum .i. debitum & legitimum pugnę, aduenietſ. olim, ſponte ſua. ne acceſſite .i. nolite prouocare, olim .ſ. cum fera, Carthago immitteret arcibus Romanis .i. in arces Romanas, magnum exitium .i. excidium, & cladem multorū ciuium, atque immittet Alpes apertos .i. Alpinos populos, aut eos quos per Alpes traduxit Annibal, montem qui fregit aceto, vt dicit Iuuen. Licebit .i. licitum erit, tum .i. tunc, certare odijs, & licebit tum .i. tunc, rapuiſſe res .i. rapinas facere, ſinite .i. deſinite nunc, & vos læti .i. concordes, & fauentes, componite fœdus placitum .ſ. mihi, qui nolo Italiam concurrere Teucris. [Iuppiter &c.) Subinfert orationem Veneris, Iunonem acerrime incuſantis, quod in Aeneam, Aeneęq. ſocios, grauius iraſcatur. [Vnde dicit Don. ſic. [Alecto) Commouerat ſuperos, ventos, fluctus, terras, homines, ceſſabant autem inferi, ſed & hos, nuper mouit. Quia nihil extat Donati. Ordo eſt. Iuppiter hæc .ſ. elocutus eſt, paucis, ſup. verbis, at .ſ. ſed, Venus aurea .i. formoſiſſima, refert contra .i. econtrario, hoc eſt reſpondet non pauca .i. multa. O pater .ſ. omnium, nam iuuans pater, interpretatur Iuppiter, & quia deū & deorum, hominumq. regem alloquitur, generaliter accipiendum, rectè cenſet Seruius, ò æterna poteſtas hominum & diuum .i. diuorum .i. qui æternum habes imperium in homines, & deos omnes (facit autem parentheſim, quia Iuppiter dicat, quid me compellas gnata? ad hoc .n. reſpondet, in eo ſolo eſſe ſpem ſalutis, dicens. Nanque .i. ideo te alloquor, nam quod aliud .ſ. numen aut auxilium ſit vſquam .ſ. alibi quam in te, quod queamus implorare .i. ploratu efflagitare, aut depoſcere? q. d. nullum) Tu cernis, vt .i. quemadmodum Rutuli inſultent .ſ. ob victoriam partā inſolentiores effecti, & vt .i. qualiter, Turnus feratur per medios .ſ. Rutulos, exiſtens inſignis equis, & vt ipſe tumidus .i. inflatus: Marte ſecundo .i. bello, proſpere peracto, fauore Martis, ruat .i. præceps vehatur, mœnia clauſa .i. tametſi clauſa, non tegunt .i. protegunt iam Teucros, quin .i. quinetiam, vel inſuper, ipſi .ſ. Rutuli, miſceant prœlia intra portas, & in ipſis aggeribus murorum .i. mœnium, aut murorum. & foſſæ .ſ. ſub aggeribus factæ, inundant ſanguine .ſ. Troiano, Aeneas .ſ. princeps eorum, & protector, abeſt ignarus .i. tantæ cladis. Sines .i. permittes ne, nunquam, aut vnquam (Nam duæ negationes ſic ſitæ, non plus interdum faciunt quàm vna) eos, ſup. leuari .i. liberari, obſidione .ſ. qua opprimuntur, & aggrauantur, vnde leuari dixit, hoſtis imminet iterum muris Troiæ naſcentis .i. reædificari cœptæ, necnon .i. & ēt, alter exercitus, ſup. imminet muris, ſicut exercitus Græcorū imminuit muris veteris Troię, quos & euertit, atque Tydides .i. Tydei filius Diomedes, ſurgit iterum in Teucros .i. in perniciē Teucrorum, ab Arpis Aetolis .i. ab Aetolo Diomede, in Calabria ędificatis, equidem .i. ego quidem, credo quod ſup. mea vulnera reſtant .i. quod iterum vulnerabor à Diomede, ſicut ante Troiam ab eo vulnerata ſum, & ego progenies tua .i. à te genita, demoror .i. expecto futura arma, mortalia .i. à mortali mihi inferenda. Si Troes petierunt Italiam, ſine tua pace .i. beneuolentia, & ſuffragio, aut (reuera) pace, & reconciliatione, quia & Iuppiter illis offenſus fuiſſe videtur, ex eo quod dictum eſt in ij. Ferus omnia Iuppiter Argos Tranſtulit, atque numine inuito .i. diuina voluntate tua reſiſtente, luant .i. permitto vt luant .i. abluant, & purgēt peccata .ſ. ſua per pœnitentiam, ſubdent pœnas pro peccatis, neque iuueris .i. patitio vt non iuues illo auxilio ſin ſecūs, ipſi ſecuti tot reſponſa quæ ſuperi, & manes .i. inferi dabant, cur quiſq; (intelligit de Iunone) poteſt nunc vertere .i. inuertere, & in perniciem mutare, tua iuſſa .i. quę iuſſiſti, hoc eſt, cur cedit Troianis in perniciem, tuis paruiſſe mandatis? aut cur quiſquam poteſt condere noua facta. Quid .i. ad quid? q. d. fruſtra, cum manifeſtarium ſit, repetam claſſes exuſtas, in littore Erycino .i. iuxta Erycē, in Sicilia, vbi Venus templum habet, & præcipue colitur, q. d. in conſpectu meo, & in regno meo. Quid, ſup. repetam, regem tempeſtatum .ſ. Aeolum, excitum .i. excitatum, & commotum ad nocendum Troianis, & ventos furentes excitos .i. euocatos Aeolia .i. ex Aeoli regia, aut Irim, actam nubibus, quæ .ſ. Turno dedit, obſidēdæ vrbis nouæ conſilium. Ipſa, ſup. Iuno, quam non nominat, quia coniugem Iouis mouet etiam nunc manes .ſ. inferos, vnde ipſa in vij. Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo, hæc ſors rerum .ſ. infernalium, manebat .ſ. antea, intentata .ſ. non ſollicitata. Alecto .i. furia illa infernalis, immiſſa ſuperis .i. ad ſuperos bacchata, ſup. eſt per medias vrbes, Italum .i. Italorum. Ego nil .i. nullo modo moueor .i. afficior, ſuper imperio .i. promiſſione facta de imperio in j. His ego nec metas rerum nec tempora pono Imperium ſine fine dedi. Erat autem in fatis imperium olim per Teucros, in Italia fore, quod & Iuno prius ſibi notum ſignificauit. Nos ſperauimus iſta .ſ. inania pollicita dum fortuna fuit .ſ. talis, vt ſperare poſſimus, vincant, ſup. illi, quos tu mauis vincere .i. ſint voti compotes, & rerum potiantur, dummodo Troiani non penitus deleantur.

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi) Sūt qui, Omnipatentis, legunt, &, Omnipotentis. Et pro, Olympi, Olympia [Conciliumq. vocat) Sunt lib. antiq. vbi, Conſiliū, ſcriptū inueniatur. [Quianam ſententia vobis) Vetuſti libri ſunt in quibus, Quænam, legitur. [Nec accerſite tempus) Rom. liber, & hic, & alibi verbū hoc in hanc ſententiam, Arceſſite ſcribit, & ita in aliquot alijs antiq. exemp. notatum obſeruaui. [Et placidō læti) Rom. liber, atq; Med. Placitum, legit. [Diuumq. æterna poteſtas) Rom. liber vna cum alijs quibuſdam, legunt, Rerumque. [Aggeribus mœrorum) In Rom. lib. in Med. in Porcio, & pleriſque alijs manuſcriptis, Murorum, notatum eſt. Plura vero ſuper hoc videris apud Seruium. [Et inundant ſanguine foſſæ) Antiq. lib. plerique legunt, Foſſas, vt Rutuli ſit ſubiectum. [Vertere iuſſa poteſt?) In Rom. lib. Iura, legitur. In Oblongo, Flectere. VARIA LECT.

ET quia de Olympo facta mentio eſt, ſcribit Cæcil. Minutianus Apuleius Olympum etiam dici Iouem, vnde Næu. Panditur interea domus altitonantis Olympi. Ex quo Virg. Omnipotētis Olympi, quod ſi eſt, falluntur, qui legendum arbitrantur, Omnipatentis Olympi. Nam & Enn. ait, Deceſſit Olympius antro. Auctor quinetiam Diod. eſt, Iouem eſſe Olympium cognominatum ab Olympo præfecto, a quo ingenij cultum acceperit. COEL. RHOD.

ET quoniam de Olympo meminimus, hoc non pręteremittamus Olympium ſignificare Iouem Næuius, Panditur interea domus altitonantis Olympi .i. Iouis, quem Næuium ęmulatus eſt. Virg. in x. ſic, Panditur interea domus omnipotentis Olympi, ſic etiam legit Quint. in j. licet quidam ſed nimis licentioſe omnipatentis Olympi emendauerint, cœlum intelligentes. Olympus quando ſignificat cœlum, vt Diod. dicitur ab Olympo Iouis pręceptore, vt Xenophon de equiuocis, dicitur quaſi olos .i. totus, & lympos .i. lympidus, & fulgens, & inquit, omnis mons regionis Olympus à Græcis dicitur, quando vero eſt foſſa pomærij ab Aramæis ſic interpretatur ab o, quod eſt priſcum, æternum, perpetuum, & lympum, quod eſt circulus extremus. Olympus ergo dicitur à forma circulari cōtinua, & perpetua cū interiore area. IOAN. SCOP.

Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua coniux
Dura per euerſæ genitor fumantia Troiæ
Excidia obteſtor: liceat dimittere ab armis
Incolumen Aſcanium, liceat litupereſſe nepotem.
Aeneas ſanè ignotis iactetur in vndis;
Et, quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur.
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus. poſitis inglorius armis
Exigat hic æuum. magna ditione iubeto
Carthago premat Auſoniam: nihil vrbibus inde

SERV. CONiua Dura) Hic diſtinguendum, ne incipiāt eſſe duo epitheta, Dura fumātia excidia, qđ contra artē ſit, nulla interpoſita cōiunctione. [Nulla ſūt regio) Inuidioſe dixit, vt ſupra, Cunctus ob Italiam terrarū clauditur orbis, cū a ſola arceantur Italia. [Per euerſæ genitor fumantia Troię) Cum dicimus, Rogo te p deos, hoc videmur dicere, Memineris religionis aurę eſſe petitionē meam? ſicut in j expreſſit, At ſperate deos memores fandi atq; nefandi. Cum autem dicimus, Rogo te per miſerias meas, videmur dicere, Memineris ab eo te rogari qui miſerias pertulit, vt qui rogatur, ad miſericordiam miſeriarū commemoratione flectat, ſicut eſt nunc in Veneris petitione. Nam ideo ſic rogat, vt commemoratione infelicitatis Troianæ impetret miſericordiam. Alias ſtultum eſt, cū adiuratur Iuppiter per excidia

Obſtabit Tyris: quid peſtem euadere belli
Iuuit, & Argolicos medios fugiſſe per ignes?
Totque maris, vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidiuaque pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troia fuit? Xanthum & Simoenta
Redde oro miſeris: iterumque, reuoluere caſus
Da pater Iliacos Teucris. POE. Tum regio Iuno
Acta furore graui. IV. Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Aeneam hominum quiſquam, diuumque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petijt fatis auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furijs: num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Nam puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenam ue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit? vbi hic Iuno, demiſſa ue nubibus Iris?
Indignum eſt Italos Troiam circundare flammis
Naſcentem, & patria Turnum conſiſtere terra:
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atque auertere prædas?
Quid ſoceros legere, & gremijs abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Aeneam manibus ſubducere Graium,
Proque viro nebulam, & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem claſſem conuertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuuiſſe nefandum eſt.
Aeneas ignarus abeſt. ignarus & abſit,
Eſt Paphos, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera.
Quid grauidam bellis vrbem, & corda aſpera tentas?
Nos ne tibi fluxas Phrygias res vertere fundo
Conamur? nos, an miſeros qui Troas Achiuis
Obiecit? quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europamque, Aſiamque, & fœdera ſoluere furtos?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi? foui ue Cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis. nunc ſera querelis
Haud iuſſis aſſurgis, & irrita iurgia iactas.

dia Troianorom. [Incolumẽ Aſcanium,) Ideo Venos pro Aenea non petit hoc loco, nō quia pro eo nō mouratur, ſed aut quia ſcit eum celerius moriturum, aut quia ſoli Aſcanio debetur imperium: vt, Cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur [Amathus, & Paphos) Cypri inſulæ ciuitates ſunt Veneri conſecratæ. [Cythera) Inſula Veneri conſecrata. Dicimus autem hæc Cythera, ſicut hæc Solyma, hæc Artaxata. Idalium, ciuitas Cypri. [Inglorius) Sine triumphis, immemor gloriæ. [Inde) .i. ab Aſcanio Tyrij nihil timebunt, & verum eſt. nam Scipio vaſtaturus eſt Africam. [Quid peſtem euadere belli Iuuit) In fine iam agit miſerabiliter, ſicut egit, & in principijs. Nam hoc præcipit ars Rhetorica vt epilogi, & principia pari argumentatione tractētur. Peſtem autem, incendium ſignificat: vt, Et toto deſcendit corpore peſtis, cū de nauibus loqueretur incenſis. [Fugiſſe per ignes?) Exprimit quid ſit peſtem belli euadere. [Recidiuaque pergama) Renaſcentia. Tractus autem ſermo eſt ab arboribus quæ alijs ſectis repullulant, ergo illud ſolum recidiuū dicimus quod poſtea renaſcitur, vnde modo recidiua dicit, quæ renouātur ab his, qui ſunt ſuperſtites Troianis periculis. [Cineres patriæ inſediſſe) Propter illud, dulceſq. meorum Reliquias colerē. [Atque ſolum, quo Troia fuit? Xanthū & Simoenta Redde oro miſeris:) Ambiguum eſt vtrum dicat, redde nobis ſe vera antiquam Troiam, an redde nobis terras in Italia ad ſimilitudinē Troiæ. Nouimus enim hanc fuiſſe conſuetudinem, vt aduenæ patriæ imaginem ſibi redderent: vt, Effigiem Xanthi, Troiamque videris. Bene ergo Venus medio vſa eſt loquendi genere, vt vtrunque ſignificaret, & antiquæ Troiæ reditum, &. imperium Italiæ, quod Troianis Iuppiter ad ſimilitudinem Troiæ fore promiſerat, & magis hoc eſt quod latenter deſiderat atque petit. [Iterumq́ reuoluere caſus) Si ad Troiam vis referre, ſic dic, Nobis redde Troiam per naufragia, & pericula .i. patiamur denuo quæ pertulimus, dumtaxat nobis Troia reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, ſic intellige, Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea quæ in Troia pertulimus. [Alta ſilentia) Iuno vbique ſilens inducitur. Vnde ei oratio niſi ea nimia neceſſitate non datur. hinc eſt, Acta furore graui. Stat. Iunonem tacitam furibunda ſilentia torquent. Et notandum quia ſigillatim dicta Veneris hac oratione ſoluuntur. [Silentia cogis Rūpere) Silentium rumpere, eſt non tacere. Vnde apparet vſurpatiue dictum eſſe, Compoſito rumpit vocem .i. loquitur, nam vocem rumpere, ſilere eſt, ſilentium rumpere, loqui. [Obductum dolorem?) Celatum, & diuturna iam cicatrice coopertum, nam obduci dicuntur vulnera, quæ cicatrice clauduntur. [Aeneam hominum quiſquam,) Celat quæ facta ſunt, & quæ non ſunt facta, commemorat. Nam non Aeneas, ſed Turnus Iunonis inſtinctu bella commouit. Vtitur aūt replicatione rerum obiectarum, poſt enim ſequitur reſolutio. [Eſto) Modo aduerbiō concedentis eſt, nam græcum eſt. Illo autem loco verbum eſt, Eſto nunc ſol teſtis. [Caſſandræ impulſus furijs) Bene furijs plurali numero, quod de vaticinantibus non dicitur, vt videantur merito eſſe decepti qui Caſſandræ inſanienti crediderunt quod falſo dicitur à Iunone, ſicut ea verbis probamus Anchiſę, qui ait, Vt quem tum vates Caſſandra moneret. [Vitam committere ventis?) .i. incertis & inanibus rebus. [Num puero ſummam belli,) Exaggeratio ab ætate. [Tyrrhenamq. fidem) Inire ſocietatem cum inimicis gentibus Turno, aut certe diſrumpere fœdera quæ Turnus cum Tyrrhenis inferat. Sciendum ſanè Turnum auxiliorū cauſa ad Mezentium confugiſſe. [Gentes quietas?) Nam licet vellent in bella prorumpere, tamē erant quietæ, propter illud oraculū, Externos optate duces. [Quis deus in fraudem) .i. periculum. ita.n. in iure lectum eſt, Fraudi erit illa res .i. periculo. [Quæ dura potentia noſtra) Ad illud reſpicit, Si nulla eſt regio Teucris, quam det tua coniux Dura. [Nubibus Iris?) Propter illud Aut actam nubibus Irim. [Indignum eſt Italos Troiam circundare flammis) Rhetoricum eſt. Nam quoties aliqua non poſſumus ſoluere, paria opponimus, quod nunc Iuno facit. nam negare nō poteſt, nec ſoluere, quia obſidentur Troiani. Vnde dicit, Hoc indignum eſt, Troianos obſideri, aliena eos matrimonia præripere dignū eſt. Sic in Bucol. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum. [Pilumnus auus) Comparat genus Turni cū Aenea, dicens etiam auum eius eſſe deum. Item ad Veneris obiectationem dixit. [Cui diua Venilia mater) Nam Venilia nympha eſt. Pilumnum autem Turni auum ideo dicit, vt à vicino, nobilis genere eſſe videatur, ſicut eſt Aeneas. Nam paulò poſt dictura eſt ipſa Iuno, Pilumnuſque illi quartus pater. [Atra face) Sæuo bello: & eſt belli diffinitio. Non enim facibus Troiani pugnauerant. [Auertere prædas) Inuidioſe, ceterum nihil rapuerant. [Legere) Furari: vnde & ſacrilegi dicuntur qui ſacra legunt .i. furantur. Alibi, Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper. [Gremijs abducere pactas?) .i. ſponſas. Nam ante vſum tabularum, matrimonij cautiones ſibi inuicem emittebant. in quibus ſpondebant ſe conſentire in iura matrimonij, & fideiuſſores dabant. Vnde & admiſſum eſt vt dicamus virum a ſpondeo ſponſum. Ceterum propriè Spondere puellæ eſt, ergo ſponſus, non quia promittitur, ſed quia ſpondet & ſponſores dat. Sanè exaggeratio eſt nimis in eo quod ait, Gremijs abducere: tanquam iam vxores. [Præfigere puppibus arma?) Propter illud, Scuta virum fluuio pictaſque innare carinas. Scilicet quando ad petenda nauigauit auxilia. Patem autem Orare, propter, Centum oratores Auguſta ad mœnia regis Ire iubet. [Proque viro nebulam) Ad opprobrium pro viro dicit, non pro filio rem inanem oppoſitam. dicit autem quando eum Venus à Diomede liberauit, vel Neptunus ab Achille, quod Veneri imputatur, quia in eius gratiam factum eſt. [Ventos inanes) Vacuos, & eſt nebulæ diffinitio. [Et potes in totidem claſſem conuertere nymphas) Licet hoc Mater deum fecerit, tamen hoc Veneri imputatur, quia eius gratia factum eſt: vt in illo loco, Quas illi Philumela dapes.

per. cum Progne fecerit, ſed propter Philumelam. Aut certe quia Venerem dicunt eſſe Martem deum. [Aeneas ignarus abeſt) Ea quæ ſoluere non poſſumus, tridemus, vt hoc loco ſic in Bucolicis præmiſi, Diuini opus Alcimedontis. poſtea per iteratio nem ait, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit. [Grauidam bellis vrbem,) Alibi, Populoſq. feroces. Contundet. Vrbem autem prouinciam dicit, quo modo, Italiam quæro patriam. [Non ne tibi fluxas) Sextus relatiuus, per quem oſtendit Venerem magis Troianis fuiſſe cauſam periculorum. [Fluxas) Molles, quæ poſſent etiam ſine inimicis perire. Res fluxas, fluxam temp. [Fœdera ſoluere furto?) Legitur in hiſtorijs quod Troiani cum Græcis fœdus habuerunt. Vnde etiam Paris eſt ſuſceptus hoſpitio, & ſic commiſit adulterium. Ergo fœdera ſoluere, eſt furto amicitias diſſipare. nam furtum eſt adulterium, vnde eſt: Et dulcia furta. Et euerſi Ilij hæc eſt vera cauſa nam fœdera quæ inter Græcos & Troianos fuerunt ita ſoluta ſunt. Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Eſionam Priami ſororem Thelamoni dediſſet, profecti ſunt legati cum Priamo, & eam minime repetere potuerunt, illis dicentibus ſe eam habere iure bellorum. Vnde commotus Priamus miſit Paridem cum exercitu vt aliquã talem abduceret, aut vxorem regis aut filiam. qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ego Virg. vtrunque tangit, & illam hiſtoriam quam modo diximus, & propter iudicium Paridis, quãuis fabula ſit illa res, & a poëtis cõpoſita. [Qui Troas Achiuis) Atqui de Venere loquitur, ſed quia dei Aſſenutheleis ſunt, vt diximus ſupra, ideo ſic dixit. nam in ſubauditione ponitur ea quæ non poſſumus dicere apetre. [Dardanius) Non præter iniuriam Aeneæ hoc poſuit, quia Dardanus dicitur. Nam per hoc dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Aeneæ. [Spartã expugnauit) Hoc de hiſtoria eſt, vt diximus. Nã ſollicitata Helena cum Paridem ſequi noluiſſet, egreſſus ille ciuitatem obſedit, qua euerſa Helenam rapuit, vnde & recipi metuit a marito. [Tela dedi?) Aut amori, aut bello. [Decuit metuiſſe) Optima eſt elocutio. nam vtrunque præteriti eſt temporis Si n. dixeris, Decet metuiſſe, incongruum eſt, quia Decet præſentis eſt, Metuiſſe præteriti. [Sera) Pro ſero. [Iactas) Veonlas.

ASCENSIVS.

SI nulla eſt) Proſequitur Venus cœptam orationem, orans vt ſi in Italia Aeneas regnare non poſſit, ſaltem non occidatur, ſed incolumis, ad Veneris regna commeare permittatur, Donat. ſic. [Tua coniux) Oblique hactenus io eam locuta eſt, nunc doloris neceſſitate compellitur et eam nominet. [Ignotis vndis) Per ignota maria continuet errores. Hæc ille. Ordo eſt. Si nulla eſt regio quam coniux tua dura. ſ. Troianis. Iuno det. i. permittat Teucris, aut ſic, ſi nulla regio eſt Teucris, quam tua coniux dura det. aut, quam det tua coniux, ne videlicet videatur vituperare coniugem, coram coniuge, ergo ò genitor, obteſtor. i. obſecro per dura excidia Troiæ euerſæ, fumantia. ſ. adhuc, & id ſtudioſe dictum, cum poſt ſeptennium non amplius fument, liceat dimittere ab Armis Aſcanium incolumem. i. ſaluum, & illæſum, & liceat ſupereſſe nepotem. ſ. meum, quia nepos erat Veneris, aut generaliter accipiendo. i. pronepo tem ſuum, & iactetur ſanè Aeneas vndis ignotis. i. per vndas ignotas, ſicut hactenus iactatus eſt, & ſequatur viam quamcunque fortuna dederit, valeam. i. permittat valere, tegere. i. protegere, hunc. ſ. Aſcanium, & ſubducere pugnæ diræ, Amathus ciuitas illa Cypri inſulæ, eſt mihi. i. ego habeo eam. Et Paphos, eiuſdem inſulæ, ciuitas celſa. i. ſublimis eſt mihi. ſ. ſacra, atque Cythera, ſup. ſunt mihi, & domus Idaliæ. i. ipſius Idalij, ciuitatis Cypri, ſup. ſunt mihi, iubeto, vt, ſupp. Aſcanius, exigat hic caſtens inglorius. i. non glorioſus, nec inclytus, ſed ignobilis exigat inquam i. ad extremum vſque, agat æuum armis poſitis. i. depoſitis, ſup in ditione magna Et iubeto, vt, ſup. Carthago, premit i. opprimat, ditione magna Auſoniam, quod factura eſt, ſi domus Aeneæ ab Italia propellitur, vnde in j. Hoc regnum dea gentibus eſſe Si qua fata ſinant, iam tum, tenditque, fouetq; ie. Progeniem, ſed enim Troiano à ſanguine duci Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces &c. Nihil obſtabit inde. i. ab his locis mihi ſacris & bibus Tyrijs, & præcipue Carthagini, q. d. Iunonem, nullam ad domum Aeneæ perſequendam habere cauſam, niſi quo regnum Italiæ Tyrias aſſereret arces, vt in 4. huius dictum eſt. Quid iuuit. i. profuit euadere, pro euaſiſſe, peſtem belli. ſ. Troiani, & fugiſſe per medios ignes, Argolicos. i. ab Argolicis, Troiæ immiſſos, & quid, ſup. iuuit, tot pericula maris, & vaſtæ terræ, exhauſta, ſup eſſe. i. exhauſiſſe, dum Teucri quærunt Latium, & Pergama recidiua. i. iterum caſura, q. d. nihil. Seruius videtur legere, recidiua. i. renaſcentia. Non. i. nonne, q. d. multo ſatius. i. melius, & ſalutarius fuit, inſediſſe. i. inhabitaſſe, aut reſidendi cauſa occupaſſe, cinere ſupremos patriæ. ſ. Troiæ, atque inſediſſe ſolum, vbi Troia fuit, redde, oro, iterũ miſeris. ſ. Troianis, Xanthum, & Simoẽnta. i. fluenta illa Troiana. & ò pater, ego oro da miſeris Teucris reuoluere iterum caſus Iliacos. i. Troianos, hoc autem dicens, amaritudine oppreſſa videtur defeciſſe Venus, vnde ſequitur, Acta furore &c. [Tum regia Iuno) Acta furore graui recitat reſponſionem Iunonis ſanè artificioſam, vt & Seruius & Donatus edocẽt. Donati verba ſunt. [Acta) Furore, ergo iniuſte commota, Oſtendit Iuno ſe inuitam cogi. Nam nihil rumpitur, niſi magna violentia, Aeneam nititur colorare falſis, nam Aeneas bellum non mouit, ſed inſtinctu Iunonis Latini. [Num puero) Hoc quoque falſum eſt. Nam ſenioribus rem reliquit, & pugnam committere vetuit. [Cui Pilumnus auus) Per comparationem Aeneæ, & Veneris, & ſui, & Turni, extollit cauſam ſuam, & deprimit aduerſariorum. [Nos aliquid) Extenuat factum ſuum Verum Venus affuit cauſæ, cui dij & fata fauebant. [Me duce) Quæ grauiora ſunt argumẽta, in fine ſeruat. Hæc ille. Ordo autem eſt. Tum. i. deinde, poſtquam conticuit Venus, Iuno regia. ſ. coniux, acta. i. impulſa, & ſtimulata graui furore, inquit, ſup. quid. i. ad quid, cogis me rumpere. i. interrumpere, alta ſilentia. i. alto, hoc eſt imò pectore recondita, quæ rumpuntur dũ loquimur, eſt ergo, qd me cogis proloqui, quæ ſilere malim, quam te ſequidquam dicere, & quid cogis me vulgare. i. vulgo manifeſtare, verbis. i. aperto ſermone, dolorem obductum. i. celatum, & abſtruſum? q. d. id non facis cum tuo commodo, nã, vt te falſo conqueſtam probem, dic mihi an quiſquam hominũ & deum ſubegit. i. compulit Aeneã ſequi bella aut inferre ſe hoſtem regi Latino? q. d quia iniuſtum eſt extremum velle propellere indigenas, & ita ſi receptus non eſt abijſſe debuit ſine bello, & ne Venus dicat eadem fata quæ cogerunt in Italiã ecoire, cogere & bellum inferre, purgat hoc dicens. Eſto. i. concedatur, & ita ſit, q. petij. Italiam fatis auctoribus. i. fatorum auctoritate. (Non ne autem d con ur ſa. a auctores ſicut ſi. fera teſtes) impulſus videlicet, furijs. i. inſano vaticinio Caſſandræ. ſ. filiæ Priami, num. i. nunquid nos ſumus hortati linquere. i. vt linquat caſtra, aut committere. i. vt committat, vitam ventis. i. incertis & inanibus rebus, aut ideo ventis, quia niſi vento Tyberis, fuiſſet renauigabilis factus, fuiſſet ab hoſtibus deprehenſus, vt. ſ. nunc phyſice dicat quod prius poëtice. Nam ſic poſſumus intelligere aquas Tyberis effectas nauigabiles non numine Tybris dei, ſed vi ventorum, ab inferiore contra flantium & impedientium curſum Num etiã hortati ſumus ipſum committere puero. i. Aſcanio ſummam. i. præcipuam adminiſtrationem belli? quod etiam non fecerat Aeneas, ſed oratorie pro ſe ſumit Iuno quæ vero ſimilia ſunt. Nam nihil patri illo carius num etiam hortati ſumus, ſed mire Iuno de ſe loquens maſculino eſtue genere, non quia de eo dictum ſit: Nec dextræ erranti deus abſuit, ſed quia dicendo hortati, ſignificat, ſe multos deorum habere fautores & conſentaneos, non ergo hortati ſumus, credere. i. committere puero muros aut agitare. i. prouocare, & laceſſere fidem Tyrrhenam. i. ſocietatem & fœdusquã & quod inter ſe habent & gentes quietas. ſ. ante Aeneæ aduentum. Quis deus egit. i. impulit eum in fraudem. ſ. faciendam Turno, aut quæ dura potentia noſtra egit, ſup. eum in fraudem? q. d. nullus & nulla vbi, ſup ſunt hic. i. ad has res faciendas Iuno Iris demiſſa nubibus? q. d. nuſquam interfuit nec conſuluit & loquitur de ſe tanquam de alia in tertia perſona? q. d. ea quam tantopere cauſas non interfuit his Aeneæ tui facinoribus turpibus & negligentiæ ignauæ. Indignum eſt. i. res indigne ferenda, Italos circundare Troiam naſcentem flammis & Turnum conſiſtere. i. pollare, & conſtituere Turnum in terra patria, cui. ſ. Turno Pilumnus. ſ. deus, eſt auus & diua Venilia. ſ. nympha eſt mater, q. d. quia indignum eſt regem è ſuo regno deturbara, dignum & iuſtum eſt aſſertius regni, inuaſores etiam flammis propellere & infſquas ſedes exurere. Quid, ſup. cenſeres iuſtum ne an iniuſtum, Troianos ferra. i. quòd Troiani inferunt Latius vim. i. violentiã face atra. i. iniqua & pernicioſa, & præmere iugo. i. ſeruitute arua aliẽna atque auertere prædas, id eſt deprædari agros auertendo pecora & armenta? quid, ſup. cenſes, legere, id eſt ſuffragari ſoceros, & abducere gremijs. i. ex gremio ſponſi pactas. ſ. ſponſas, & inuidioſa de ea vna pluraliter loquitur. Quid, ſup. eſt aut cenſes eſſe orare manu. i. inſcip manuum prætendendo, ſcilicet ramum oliuæ, pacem. i. concordiam, & præfigere puppibus arma, id eſt bellum minari ac illum inferre? quaſi dicat, id merito indignum cenſeatur, deoſqua ſi vis Aeneam eripere, ſcis quo pacto id facias, quia tu potes ut etiam feciſti, vt in ſecundo: Deſcendo ac

ducente

ducentũ deo flammam inter, & hoſtes expedior &c. ſubducere .i. clam abducere Aeneam manibus Graium .i. Graiorum, & obtendere .i. contra tendere, & præſentare pro viro .i. quem virum eſſe iactas, nebulam .i. rem inanem, & fœdam, vnde nebulones dicti ſunt, id autem fecit in congreſſu cum Diomede vbi vulnerata eſt Venus, & poteſt obtundere ventos inanes pro viro nefandum eſt .ſ. ſm iniquum iudicium tuum, aut ironia eſt, aut interrogatio, eſt ne nefandum nos contra .i. econuerſo iuuiſſe aliquid .i. in aliquo Rutulos, q. d. minime. Aeneas ignarus abeſt ignarus abſit ignarus, q. d. quid tum poſtea, aut quæ iniuria ſi abeſt a terra aliena? Eſt tibi Paphos, & Idalium ſunt alta Cythera ciuitates, & loca Cypri molliſſima, q. d. abdue Aeneam tuum illuc, nam quid .i. ad quid tentas .i. laceſſis, vrbem .ſ. Laurolauinium, grauidam bellis .i. quem olim multa bella geſſit, & corda .ſ. virorum aſpera .i. acria & ſtrenua dura tibi, & tuis futura. Conamur ne nos vertere .i. euertere, fundo .i. funditus, tibi .i. perniciem tuam, res Phrygiæ, fluxas .i. fragiles, q. d. non, vnde addit, nos ne, ſup. id conamur, an, ſupp. is videlicet Paris, qui obiecit Achiuis .i. Græcis, Troas miſeros .i. miſeratione dignos, aut imbelles, quæ cauſa ſuis Europam, ſupp. propter Græcos, & Aſiam propter Phryges conſurgere in arma, & ſoluere furto .i. per raptum furtiuum, Helenæ, fœdera, q. d. nulla. Expugnauit ne, ſup. adulter Dardanius .i. Phrygius .ſ. Paris, Spartam .i. ciuitatem Spartanam Amyclas nomine me duce, q. d. non, ſed te, aut dedit ergo tela .ſ. amoris aut belli, & foui ne bella cupidine .i. amore aut cupiditate, q. d. non decuit te metuiſſe tuis .i. pro tuis tum cum hæc faceres, in aſſurgis .ſ. contra nos, ſera .i. nimis tarde querelis haud iuſtis .i. iniquis, & iactas iurgia irrita .i. non profutura.

VARIA LECTIO.

AENEAS ſanè ignotis iactentur in vndis) Rom. liber, Procul ignotis, legit. Atque etiam pro, Vndis, Oris in veteribus exempl. inueni. [Et dicæ valeam) In antiquiſſimo lib. Duræ, habetur. [Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera) In expoſito Palatino lib. legere eſt, Amathus, eſt celſa Paphos, atq; alta Cythera. Sunt vero lib. antiqui, vbi Amathos, ſcriptum ſit. [Exigat hic æuum) Antiqua exemplaria, Exiget, legunt. [Et Argolicos medios fugiſſe) In Rom. lib. & nonnullis alijs antiquis, Medium, legitur. [Rediuiuaq. Pergama quærunt?) Rom. liber, & alij, Rediuiua, legunt. [Italiam petijt fatis auctoribus) In libris nonnullis legere eſt, Italiam fatis petijt auctoribus. [Pacem orare manu, præfigere) In antiq. lib. legere eſt Et præfigere. [Fouiq; Cupidine bella?) In antiq. lib. Foui ne legitur.

POE. Talibus orabat Iuno; cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſiluis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prudentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente, Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:
Tum zephyri poſuere, premit placida æquora pontus.
IVP. Accipite ergo animis, atq; hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios coniungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem:
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie, quam quiſq; ſecat ſpem,
Tros, Rutulus ue fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italum caſtra obſidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſoluo. ſua cuique exorſa laborem,
Fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam inuenient. Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas,
POE. Annuit, & totum nutu tremefecit olympum.
Hic finis fandi. ſolio tum Iuppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

SERV. ORabat) Loquebatur. Vnde & oratores dicimus, nam rogabat ſi dixeris, non procedit, quia magis comminabatur. [Aſſenſu vario) Quia pars Veneri fauebat pars Iunoni. [Ceu flamina prima, Cum deprenſa fremunt ſiluis, & cæca volutant Murmura) Non tempeſtatis facit comparationem, ſed ſigni tempeſtatis futuræ. Quadam enim arcana ratione fit vt ſit murmur in ſiluis ante ventorum aduentum. Vnde ait: Cæca murmura, quorum ratio non apparet: vt, Cæcique in nubibus ignes Terrificant animos. Sic in Georg. Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis Montibus audiri fragor. [Tremefacta ſolo tellus) Loquente Ioue ſtupor elementorum oſtenditur per naturæ mutationem. Nam & quidquid in æterno motu eſt, quieuit, & contra, terra mota, eſt ſemper immobilis. Vnde Horat. Et bruta tellus. [Accipite ergo animis) Totus hic locus de primo Lucilij tranſlatus eſt, vbi inducuntur dij habere concilium, & agere primo de interitu Lupi cuiuſdam ducis in rep. poſtea ſententias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroo carmine, mutauit. & induxit primo loquentem Ioue̅ de interruptis fœderibus, cuius orationem interrupit Venus, poſt ſecuta ſunt Iunonis verba, quibus redarguit Venerem. Vnde nunc Iuppiter illud quod omiſerat, reddit, dicens: Ergo quoniam pacem eſſe non ſinitis, ea quæ dicturus ſum accipite. [Quandoquidem) Bene dicendæ ſententiæ ordinem ſeruat. nam ſicut & in Saluſtio, & in Philippicis legimus, antequã dicatur ſententia, eius præmittitur ratio, quod hodieq. in vſu eſt. [Haud licitũ eſt) Et licuit dicimus, & licitum eſt, ſicut & placuit, & placitum eſt. Terent. Vbi ſunt cognitæ, placitæ ſunt. [Quæ cuiq; eſt fortuna hodie) Specialiter Iuppiter pro Troianis agit, ſed hac arte, vt videatur totum pro Iunone loqui, & reuera verba pro Iunone ſunt, ſed altius intuens deprehendit Troianorum fauorem. Nã dicendo nulli fauebo, & in eo ſtatu fore res in quo ſunt hodie, ſignificat ſe fauere Troianis, quorum ducis aduentu ſtatim victoria conſequatur. Et vult nihil valere quæ aut Venus conqueſta fuerat de abſentia Aeneæ, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius ſ. co̅mendationem. [Secat) Sequitur, tenet, habet. vt, Ille viam ſecat ad naues. Vnde & ſectas dicimus, habitus animorũ & inſtituta philoſophica circa diſciplinam. [Fuat) .i. fuerit, futuri tpis, verbũ defectiuũ. [Seu fatis Italũ caſtra obſidione tenentur) Siue malo fato Italorum obſidentur caſtra Troiana, ſiue Troiani malo errore & ſiniſtris monitis ad Italiam venerunt, neminem abſoluo. Vnde propter Amphibologiam, ſic diſtingue, Italum. & infer, Caſtra obſidione tenentur .ſ. Troianorum. Ipſi enim obſidentur, nõ Itali. [Soluo) Abſoluo. nam Aphæreſim protulit. [Monitis ſiniſtris) Propter Caſſandræ, tum pulſus furijs. [Exorſa rerum) Initia, actus hoderne diei [Laborem, Fortunamque) Periculum, & felicitatem. [Fata viam inuenient) Scit enim hoc eſſe fatale, vt Aeneas imperet in Italia. [Stygij per flumina fratris) Hypallage eſt, Per ſtygia fratris flumina. Et bene etiam iureiurando dicta confirmat. [Totum nutu tremefecit olympum) Homeri eſt. μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

ASC. TALIBVS orabat Iuno) Poſt Veneris orationem, & Iunonis, reſponſum co̅cludit Iuppiter equum fore, vnde dicit Don. [Infit) Nam cum ſibi poteſtas decernendi ſit aperte loquitur. [Accipite) Non potuit ſedare partes, ſed ſic dimiſit, vt neutrã præferret ne aut filiam, aut vxorem læderet, ſi que equum omnibus pollicitus eſt. Hæc ille. Ordo eſt. Iuno orabat .i. cauſas ſuas defendebat, talibus .ſ. verbis, & cuncti cœlicolæ fremebãt vario aſſenſu, quia alij Veneri, alij Iunoni aſſentiebantur, ceu .i. quemadmodum, cum flumina .i. flatus ventorum, fremunt prima .i. primum, deprenſa .i. precepta, ſiluis .ſ. longe ſonantibus, & volutant .i. voluunt, murmura cæca .i. ignota, prudentia .i. ſignificantia nautis ventos venturos. Pater omnipotens .ſ. Iuppiter, cui, ſupp. eſt ſumma poteſtas, infit .i. loquitur. Alta domus deum .i. deorum, hoc eſt cœlum, ſileſcit eo loquente .i. cum ipſe inciperet loqui, & tellus tremefacta, ſupp. eſt ſolo .i. per terram, æther arduus .i. ſublimis, ſilet, & Zephyri poſuere, ſupp. ſe .i. ſedati ſunt, tum .i. tunc, Pontus .i. deus Ponti, aut ipſum mare, premit .i. cohibet ne aſſurgant æquora placida, id eſt aquas maris æquas & tranquillas. Ergo, quia .ſ. nulla eſt in vobis concordiæ via, & tanto odio concertatis: Accipite .ſ. auribus, hoc eſt audite & figite hæc mea dicta, animis .ſ. veſtris, id eſt memores ſitis aut intelligite. Quandoquidem haud .i. non eſt licitum, id eſt permiſſum eſt propter odia veſtra, Auſonios .i. Italos, coniungi Teucris .i. Troianis fœdere .i. per fœdus, nec .i. quia non, quia veſtra diſcordia non capit finem, ego nullo habebo diſcrimine .i. differentia quacunque, ſup. an fuat .i. ſit, Tros .i. Troianus, ve, pro vel, Italus quæ .i. quæcunque fortuna eſt hodie cuique .ſ.

pugnatorum ſiue proſpera, ſiue aduerſa.i.ciuiliter permittam ſua fortuna vti, & quam ſpem quiſque ſecat.i. perfectam ſequitur, & tenet confiſus viribus & virtuti ſuæ.i.permittam & virtute valere. Seu.i.ſiue caſtra.ſ. Troianorum tenentur obſidione.i.obſidentur fatis.i.fatali pernicie & malo exitu, Italum.i. Italorum ſiue malo errore Troiæ.i.Troianorum, & ſiniſtris.i. ſiniſter datis vt male intellectis monitis.ſ.deorum, nec ego ſoluo.i.libero, & indemnea facio Rutulos, cuique.i.cuilibet Rutulo, & Phrygi, ſua.i. propria, ſiue numinis ſuffragio aut meo impedimento ſerent.i. obtinebunt aut ſortientur, laborem & fortunam.i.& laborem & fortunam libere ſortientur. Iuppiter rex eſt omnibus idē.i.eiuſdē auxilij. Fata inuenient viam.ſ.perueniēdi ad id, quod in fatis eſt. Iuro, ſup.ita fore. (Nam vt dicamus, annuit per flumina & cetera non tam cohæret) per flumina fratris Stygij.i. Plutonis, aut per flumina Stygia quæ ſunt fratris.ſ. Plutonis. Per ſtygiam autem paludem non audent dij peierare, vt in 6.dictum. & iuro, ſup.per ripas.ſ.Stygij fluminis, torrentes.i.abundantes, & feruentes pice & voragine atra.i.nigra aut obſcura, quia ſolfurea & fumoſa, Annuit.ſ.Iuppiter (inquit Poëta).i. nutu ſe aſſentire & approbare quod dixit ſignificauit & tremefecit totum olympum nutu.i.annuendo. finis fandi, ſup.fuit hic.i.per hoc iuramentum Iouis. Iuppiter ſurgit tum.i.deinde, ſolio aureo.i.ſede de auro ſolido facta quām cœlicolæ ducunt medium.i. exiſtentem in medio qui eſt principium locus, ad limina.ſ. cœleſtis throni.

VARIA LECTIO.

RERVM cui ſumma poteſtas) In Rom.lib. Prima poteſtas. [Tum Zephyri poſuere) In antiq.aliquot, Et Zephyri. [Quæ cuique eſt fortuna) In vetuſtis lib. Quæcunque, habetur. [Tros, Rutulus ue) In antiq.lib. Rutulus ne, legitur. [Fata viam inuenient) In Med. lib. Inueniant, ſcriptum eſt.

Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Aeneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes vlla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, & rara muros cinxere corona
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Tymœthes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Tybris
Prima acies, hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis Lyrneſius Agmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi iaculis, illi certant defendere ſaxis,
Moliriqúe ignem, neruoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios Veneris iuſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum.
Aut collo decus, aut capiti, vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fuſos ceruix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulos auro.
Te quoque magnanimæ viderunt Iſmare gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generoſe domo, vbi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant. media Aenea freta nocte ſecabat.
Nanque vt ab Euandro caſtris ingreſſus Hetruſcis;
Regem adit, & regi memorat nomenque, genuſque:
Quid ue petat, quid ue ipſe ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet, immiſcetq. preces. haud fit mora, Tarchon
Iungit opes, fœduſque ferit. tum libera fatis
Claſſem conſcendit iuſſis genus Lydia diuum
Externo commiſſa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubuecta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Aeneas, ſecumque volutat
Euentus belli varios: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri, iam quærit ſidera opacæ
Noctis iter, iam quæ paſſus terraque, marique.

SERV. Portis circum omnibus inſtant) Portis omnibus circū.i.circum circa fuſi. Nā modo circū, aduerbiū loci eſt. [Vallis) Intra vallos.i.foſſas foſſarum, qui valli vocantur. Nā munitio ipſa, vallū dicitur neutraliter, & hoc dicit, Tenebātur Troiani intra, vallos, quos ipſi poſuerant, ne eorum caſtra facile irrumperent Rutuli. Vallum.n.non modo obſidentium, ſed obſeſſorum debemus accipere. [Nec ſpes vlla fugæ,) Fuga miſerrimum & vltimum præſidium eſt, tamen etiam hoc carebant. [Imbraſides,) Imbraſi filius. [Hicetaonius) Hicetaonis filius, Ex varietate ſyllabarum quæſiuit ornatum. Nam patronymica aut in des, aut in ius, exeunt, quibus & vti poſſumus. Quæ enim in on, terminantur, ad nos tranſire non poſſunt. [Senior cum caſtore Tybris) Poſſumus & ſolum Tybrim ſenē accipere, poſſumus & Caſtorē, ſi legamus, Et ſenior cum Caſtore, Nā Amphibologia eſt. [Prima acies) Hoc eſt magni viri, & eſt diffinitio eorum qui in prima acie fuerūt. vnde laudis magis eſt qđ dicit: Prima acies. Ordinis.o.eſſe non poteſt, quia res in muro agitur. [Germani Sarpedonis) Aut inter ſe germani filij Sarpedonis aut Sarpedonis fratres. [Alta) Nobili. [Lyrneſius).i.Phryx. Lyrneſos.n. ciuitas eſt Phrygiæ, vnde fuit Briſeis. [Meneſtheo) Non Mneſtheo. Nam Mneſtheo de quo paulò poſt dicturus eſt, legendum nō eſt, ne verſus non ſtet, ſed Meneſtheo, ita tamen vt meminerimus in vltima ſyllaba eſſe ſynæreſim propter rectam ſcanſionem. [Hi iaculis,) Rutuli.ſ. [Illi certant) Troiani. [Veneris iuſtiſſima cura,) Quia illi debebatur imperium. [Caput detectus) Sine galea, quaſi non pugnaturus, nam audierat, Cetera parce puer bello. Erat autē inter duces quaſi dux. [Honeſtum,) Pulchrum. Terent. Ita me dij bene ament honeſtus eſt. [Micat).ſ. Aſcanius, fulget qualiter gemma. [Aut collo, aut capiti,) Figurate, nam colli vel capitis erat commune. [Oricia terebintho) Oricon ciuitas eſt Epiri, iuxta quā naſcitur terebynthus nigrum lignum habēs, folia, in buxi ſpeciem. Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat crinibus cinctus. [Magnanimæ) Gentes.ſ. [Iſmare) Modo nomen eſt proprium. nam Iſmarius appellatiuum facit à mōte Iſmaro Thraciæ. [Vulnera dirigere,) Aut vulnus pro ſagitta poſuit, vt, Inſequitur infeſto vulnere Pyrrhus, aut acerrime expreſſit ineuitabiles ſagittas, dicens eū vulnera, non tela dirigere. [Mæonia) Lydia, quæ ante Mæonia vocabatur. [Pactoluſq́ irrigat auro) Pactolus & Hermus Lydiæ flumina ſunt, aurum ſicut Tagus trahentia. [Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi) Iſte quidem dicit à Capy dictam eſſe Campaniam. Sed Liuius vult à locis campeſtribus dictā, in quibus ſita eſt. Sed conſtat eam à Tuſcis conditam viſo falconis augurio, qui Tuſca lingua Capys dicitur. Vnde eſt nominata Campania. Tuſcos autē omnem penè Italiam ſubiugaſſe manifeſtum eſt. [Cōtulerant) Nocte interueniente peregerant, & eſt explanatio rerū, quas Aeneas geſſit poſtquam eſt profectus ab Euandro ad petenda auxilia dum inter ſuos & Turnum bella gerebantur. rem.o. ante omiſſam breuiter exequitur. [Quidue petat).ſ. auxilium. [Quidue ipſe ferat,) Viciſſitudinem auxilij. vt ſupra, Accipe, daq́ fidē. [Mezentius arma Quæ ſibi conciliet) Inijcit latenter timorem, ne forte poſſit collectis auxilijs in regna remeare, à quibus fuerat ante depulſus. [Violentaq. pectora Turni) Superbia vt, Quos illi bello profugos egere ſuperbo. [Humanis quæ ſit fiducia rebus,) Latenter hoc dicit, Nolite putare fixam eſſe & ſtabilem felicitatem. magna eſt enim rerum varietas, inuicem acciperis auxilia. [Admonet, immiſcetque preces) Partim rogat, partim admonet hoc ſolatium eſſe vitæ humanæ tutiſſimum, ſi vel mutua dentur auxilia, vel in proſperis poſiti ēt ſubiecta conſiderent, & eſt ſuperioris verſus expreſſio. Nam edocet quod peteret, & quid eum

foliei

ſolicitabat. Admonet vero vel cauſa Mezentij, vel quia inſtabilis eſt & vaga fortuna. [Tarchon) Hoc nomen vbique græce ponit excepto vno in loco, vt Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni quod metri cauſa fecit. [Libera fatis) Exempta fatali neceſſitate, qua pugnare nõ poterant propter illud, Externos optare duces. [Prima tenet,) More viri fortis in principijs eſt. Alibi, Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat Agmẽ. [Roſtro Phrygios ſubiecta leones) Vult pro iugo roſtrum nauis fuiſſe. Leones aũt ſingulos, in ſingulis nauis partibus fuiſſe depictos. Sanè notatur à Criticis Virgilius hoc loco quemadmodum Statio dixit potuiſſe naues Aeneæ fieri. quod excuſat pictura, quam ſolam muta tam debemus accipere. [Gratiſſima) Propter illic facta nauigia. [Euentus belli varios) Licet haberet fortiſſimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum. [Noctis iter) Aut per quę nox decurrit, aut quæ intuentes nautæ inter pelagum noctibus. [Iam) Modo. vt, Iamque hoc curſu, iam præterit illos.

ASCENSIVS.

INTEREA Rutuli) Redit ad hiſtoriam demiſſam in fine IX. docetq. quid Rutuli, poſtridie quàm Turnus ſic elapſus erat per flumen egerunt. & quid contra Troiani addens Aeneæ aduẽtum cum Etruſcorum auxilijs. Occaſionem quoque nactus in gratiam Iuliæ domus, deſcribit decus & ornamentum Iuli pugna, vt monitus erant caſſannis, vnde dicit Don. ſic. [Interea) Redit ad narrationem quam poſuit in fine noni libri. Stabant tempore quo pauci aduerſus plurimos non auderent [Caput detectus) Non pugnaturus, quia prohibuerat deus. [Mneſtheus, & Capys) Alterum laudat à facto, alterum a merito ciuitatis. [Nocte) Ad laudem Aeneæ. [Et regi memorat) Tria dixit, memorat, edocet, admonet. Memorat ergo nomen & genus quid petat, & quid ferat edocet. [Turni violenta pectora, quæ arma concilient) Admonet quæ ſit humanis rebus fiducia. [Nomen) Vt cognoſcat. [Genus) Ne ab ignobili putet ſe rogari. Hæc ille. Ordo eſt. Rutuli inſtant interea. ſ. dum ſic ſuperi conſultant omnibus portis, circum. i. circumcirca, ſeu per circuitum, ſternere. i. vt ſternant cæde .i. occiſione, viros. ſ. Troianos viriliter reſtantes & cingere Mœnia ſ. nouæ Troiæ, ſeu caſtrorum, flammis. i. facibus ardentibus. At. i. ſed, legio. i. manus Aeneadum tenetur obſeſſa. i. obſidetur vallis. ſ. Rutulorũ, nec vlla ſpes fugæ. i. fugiendi, eſt, ſup. ipſis, ipſi miſeri ſtant, ſup. in altis turribus nequidquam. i. fruſtra, q̃a congredi non audeat, & cingere muros corona. i. multitudine in coronæ formam ſtante, rara. i. minime denſa. ſ. Iaſius Imbraſides. i. Imbraſi filius & Timœtes Hicetaonios. i. Hicetaonis filius, & duo Aſſaraci. ſ. maior & minor, & Tyhris ſenior, cum Caſtore, ſtabãt, ſup. prima. i. præcipua acies. Ambo germani. i. fratres Sarpedonis. i. illius viri Troiani. ſ. &. i. ſimul, Clarus. ſ. nomine, Ethemon (Corripitur autem Clarus in priore, quia proprium eſt, vt ſit differentia ab appellatiuo, vt Amycus & amicus, contra Ruſticus corripitur vt ruſticus) comitantur hoc. ſ. iam prædictos, ab Lycia ſ. patria ſua, alta. i. ſublimi. Agmon Lyrneſius. i. ab Lyrneſo oppido Phrygiæ oriundus, connixus. i. connitens toto corpore ferr ingens ſaxum appoſitorie, haud exiguam. i. non paruam nec exilem, ſed magnam partem montis exiſtens, nec minor genitore ſuo Clytio. ſ. nomine, nec Mneſtheo fratre. Hi. i. quidam ex Troianis, certant defendere iaculis. i. alij ſaxis, aut ſortibus. ſ. Rutuli certant iaculis, quæ loricam immittebant, & illi. ſ. Itali, certant defendere. ſ ſe ſaxis, & moliri. i. cum mole & conamine eijcere ignem. ſ. è phalaricis, & aptare ſagittas, neruo. i. arcui neruis obducto. Ecce ipſe puer Dardanius. ſ. Aſcanius iuſtiſſima cura Veneris, vt ſcruit illi regnum deberi, micat inter medios. ſ. Troianos, detectus caput honeſtum. i. habens caput honeſtum. i. pulchrum & præ ſe ferens honeſtatem detectum, quia prohibitus erat ab Apolline dicente, Cetera parce puer. micat inquam exiſtens talis qualis gemma quæ diuidit aurum fuluum. i. quæ eſt in medio annuli aurei, aut aliter, aureo circundata exiſtens decus. i. ornamentorũ aut collo. ſ. in monili, aut capiti. i. in corona, vel qualis. i. qualiter, ebur lucet incluſum per artem. i. artificioſe, aut buxo aut terebyntho arbore. ſ. nigra Oricia. i. in Orico ciuitate Epiri, hoc eſt circũ eam plurima naſcenti, cui. ſ. Aſcanio. i. ad cuius

decorẽ, ceruix lactea. i. coloris lactei, accipit crines fuſos. i. diffuſos, hoc eſt Cæſare, & circulus. i. torques ſi ad collum reſpicis, aut potius ridiculum capitis, ſubnectar. ſ. capillos, ò Iſmare gẽtes magnanimę. ſ. inter quas verſabaris (& quia ſimilis ſimili applaudit, ipſe quoque per hoc magnanimus reputatur) viderũt quoq; .i. etiam, te dirige vulnera. i. tela quibus directis vulneraſti multos, & armare calamos. i. arundines, hoc eſt ſagittas leues veneno, vt. ſ. vel leui ictu interimant. ò Iſmare inquam, generoſe. i. alti & magni generis. domo. i. da domo. Mæonia. i. Lydia vbi & viri exercent. i. voluunt arua pinguia. i. opima feracia, & Pactolus .i. fluuius irrigat auro. i. fluctibus auriferis. Mneſtheus. ſ. ductor ille fortis affuit, &. i. etiam cum alijs quem priſtina. i. pridie illius diei parta gloria. Turni pulſi. i. de Turno pulſo, aggera murorũ tollit. i. extollit ſublimem. i. elatum, & magnanimum, & Capys Troianus. ſ. ille aderat. hinc pro vnde. i. à quo nomen vrbis Campanię dicitur. ſ. in Italia Capua nomine illi. ſ. Rutuli & Itali contulerant. i. commiſcuerant inter ſe certamina duri belli, &, ſupp. Aeneas ſecabat media nocte. i. ãt media nocte, freta. i. maria, Nãque, &c. Redit ad narrationem de geſtis Aeneæ poſtquam ab Euandro diſceſſerat quæ prætermiſit in fine octaui. Nanque, pro quia, vt. i. poſtquam ipſe Aeneas ingreſſus, ſup. eſt ab Euandro, caſtris Hetruſcis. i. in caſtra Hetruſca aut Hetruſcorum ipſe adit regem. ſ. Tarchontem, & memorat. i. recenſet regi. ſ. Tarchonti, nomen. ſ. ſuum ſignificans ſe nobilem & genus, ſignificans ſe generoſum & externum vt dux merito ſit ipſius Hetruſcis, quibus vates externum prædicabile expetẽdum. & memorat, vt pro vel, quid petat. i. ſimul quid petat, vel quid ferat. i. ſimul quid afferat, quia petijt & attulit auxilium, quia vterique alteri auxilio eſſe poterat, cũ neuter ſine altero ſufficeret, quæ. i. qualia arma, Mezentius. ſ. ſæuiſſimus Hetruſcorum hoſtis, & ab eis propter ſæuam Tyrannidem expulſus conciliet. i. comparet & aſciſcat ſibi, q. d. potentiſſima Latini & Turni regum auxilia, & edocet violenta pectora Turni, & admonet quæ fiducia ſit rebus humanis, hoc eſt fragilem eſſe humanam conditionem cũ & iuſti ab impijs opprimi ſoleant niſi viriliter reſiſtant, immiſcet preces. i. ſimul precat, vt in cõmune. ſ. conſulant, Mora haud. i. non ſit. i. nulla ſit mora, &, ſup. aut dũ Tarchon. ſ. nunc Hetruſcorum rex, iungit opes .i. facultates & copias ſuas, & ferit. i. percutit, fœdus. i. pactum ſocietatis & amicitiæ percuſſo fœde porco, tũ. i. deinde, gens Lydia .i. ex Lydia oriunda libera fatis. i. exempta fatali neceſſitate conſcendit claſſem iuſſis diuũ. i. vt dij iuſſerant, habito. ſ. externo duce, vnde addit, cõmiſſa. ſ. duci externo. ſ. Aeneæ, vnde puppis Aeneia. i. in qua Aeneas vehebatur, tenet prima. i. primas partes in nauigando ſubiunctos in roſtro, leones Phrygios. ſ. qui erant inſignia Phrygum, & potiſſimum Hectoris. Ida. ſ. ſilua gratiſſima Teucris profugis. i. cum primum profugerent, quia illuc conuenerant, imminet. i. ſic depicta eſt, vt imminere videatur, ſuper. i. deſuper Aeneas magnus. ſ. præter ceteros, ſedet hic. i. in hac puppi, & voluitat ſecum varios euentus belli, & Pallas. ſ. filius Euandri affixus lateri, quærit iam ſidera. i. nomina, & naturam ſiderũ noctis opacæ. i. quæ apparebant in nocte opaca, & quærit iam. i. aliquando, quæ. ſ. mala & aduerſa Aeneas. ſ. ſit paſſus, & terra & mari quæ, inquit Donatus, quæſtiones minime neceſſariæ erãt, ſed puero conueniebant, cum Aeneas maiora ſecum volutaret.

VARIA LECTIO.

IASIVS Imbraſides,) Rom. liber, Aſius, legit. [Et clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta) Romanus liber, vna cum veteribus pleriſque alijs legunt, Et clarus, & Hemon Lycia comitantur ab alta. [Lyrneſius Agmon,) Antiqua exemplaria, Acmõ pere, ſcribunt. [Nec fratre Meneſtheo,) Antiqua exemplaria, Mneſtheo, legunt. [Aut Oricia terebintho) Multi libris, Orichia, & Corithia, legunt. [Subnectit circulus auro) In libris vetuſtis, Subnectens, legitur. [Pactolusq. irrigat auro) In Rom. lib. Pactolos, legitur. In aliquot alijs, Pactolus, & irrigat. [Aggere murorum) Mœrorum, hoc loco ſcriptum eſt in Rom. lib. [Tum libera fatis) In Rom. lib. & Oblongo, Fati, legitur. [Phrygios ſubuecta leones,) In Mediceo, & alijs libris ſcriptum eſt, Subiuncta.

SERV. PAndite nunc Helicona deæ) Parnaſſus mons eſt Theſſaliæ iuxta Bœotiam, qui in duo finditur iuga, Cithæronem Liberi & Heliconam Apollinis, & Muſarum. [Maſſicus ærata princeps ſecat æquora tigri,) Licet ſit catalogus, id eſt inſcriptio, in quo enumerantur hi qui venerunt de Tuſcia,

Pandite nunc Helicona deæ, cantusque mouete,
Quæ manus interea Thuſcis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſsicus ærata princeps ſecat æquora Tigri:

Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Cluſi,
Quique vrbem liquere Coſas, quis tela, ſagittæ,
Corytique leues humeris: & letifer arcus.
Vnà toruus Abas. huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes. aſt Ilua trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum, diuumque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere iubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Vrbs Etruſca ſolo. ſequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, & verſi coloribus armis.
Ter centum adiiciunt: mens omnibus vna ſequendi,
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in aruis,
Et pyrgi veteres, intempeſtæque Grauiſcæ.

ſcia, inuenit tamē aliquam varietatem quod hos cum nauibus veniſſe cōmemorat, cum in ſeptimo Turni præſidia per terram veniſſe cōmemorauerit. Sanè ſciendum amare Virgilium Italis ducibus dare nomina vel fluuiorum vel montium. Vt ergo ſupra Almonē, & Auentinum commemorauit, ſic nunc Maſſicum dicit. Nam Maſſicus mons eſt, vnde & vinum Maſſicum dicitur. Pleriqueтamē nolunt Maſſicum eſſe proprium nomen, ſed appellatiuum, dicentes Oſinium eſſe Maſſicum regem. Nam paulò poſt dicturus eſt, Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius ora. & nunc dicit, Qui mœnia Cluſi. Multi alium Maſicū, alium Oſinium eſſe volunt. [Tigri ærata) Cuius roſtrum erāt in ſimilitudinem tigridis. Nanque ſolent naues vocabula accipere à pictura tutelæ. hinc eſt, Hunc vehit immanis Triton. Item, Et aurato fulgebat Apolline puppis. Tigri autem ſecundum regulam dixit. nam græca nomina, quæ genitiuum ſingularem in dis mittunt, in eo tantū & in datiuo creſcunt, in accuſatiuo, & in ablatiuo paria ſunt nominatiuo: vt, Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, tigri. Iſis, Iſidis, Iſidi, Iſim, Iſis, Iſi. Si aliter inuenerimus, abuſiue dictum eſt, vt in Lucano:

Ocyor & cœli flammis, & tigride fœta.

[Mœnia Cluſi) Pro Cluſij, nam Cluſium dicitur, & eſt dictum p Synæreſim, ſicut, Nec cura peculi, pro peculij. Cluſium autem oppidum eſt iuxta Maſſicum. [Coſas) Ciuitas Tuſciæ, quæ in numero dicitur ſingulari ſecundum Saluſtium. Vnde apparet eſſe vſurpationem. [Coritiq.) Coriti propriè ſunt arcuum thecæ. dicuntur tamen etiam ſagittarum, quas & pharetras vocamus. [Toruus) Terribilis. [Fulgebat) .ſ. puppis aurato Apolline. [Armis) Exercitu. [Populonia) Ciuitas Tuſciæ. Matrem autem eorum qui venerant, dixit alibi. Inſignem quem mater Aricia miſit. [Expertos) Peritos. nam expertes ſunt ignari. [Ilua) Inſula adiacens Tuſciæ. [Io exhauſtis Chalybum generoſa metallis) Quanto exhauſta fuerit, tanto generoſior. Ergo in exhauſtis, non eſt vna pars orationis. Nanque Plinius ſecundus dicit cum in alijs regionibus effoſſis metallis terræ ſunt vacuæ, apud Iluam hoc eſſe mirum quod ſublata renaſcuntur, & rurſum de iiſdem locis effodiuntur. Varro & aliud dicit, naſci quidem illic ferrum, ſed in ſtructuram non poſſe cogi niſi tranſuectum in Populoniam Tuſciæ ciuitatem. [Interpres hominum, diuumq.) Interpres medius eſt nam & deorum interpretator & hominum, quibus diuinas indicat mentes, interpres vocatur. Et notādum quod ait Nigidius Figulus has artes ita inter ſeſe eſſe coniunctas, vt alterum ſine altero eſſe non poſſit. Vnde his quos perfectos vult probare Virgilius, omnium diuinandi artium præſtat ſcientiam. vt hoc loco. Item ſupra Helenũ de quo ait,

Troiugena interpres diuum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas Clarij lauros, qui ſidera ſentis.

Nigidius autem ſolus eſt poſt Varronem, licet Varro præcellat in theologia, hic in communibus literis, nam vterque vtrunque ſcripſerunt. [Fibræ) Iecoris extremitates. [Parent) Autem, peritiſſima agnoſcuntur, quod ad omnis referendum eſt ad fibras, ſidera voces auium, & fulmina. nam ſi videntur, tantum accipias, cuius poſſunt videri, nec tamen intelligi. Item voces auium nō videntur, ſed agnoſcuntur auditæ. Nec parent, obtemperant, procedit. nam quomodo ſidera, vel fibræ, vel aues, vel fulgura poſſunt obtemperare? [Rapit) Raptim ducit. [Denſos acie) In acie cōſtrictos, & coniunctos. [Alpheæ ab origine Piſæ) Alpheus fluuius eſt inter Piſas, & Elidem ciuitates Arcadiæ, vbi eſt templum Iouis Olympici, ex quibus locis venerunt qui Piſas in Italia condiderunt, dictas à ciuitate priſtina. Vnde addidit. [Vrbs Etruſca ſolo) Cum præmiſiſſet alpheæ ab origine Piſæ. [Equo fidens) Eques optimus. [Verſicoloribus armis) Depictis, per quod bellicoſus oſtenditur. [Tercentum adiiciunt) Accedunt, & conſentiunt eius voluntati, vnde ait. [Mens omnibus vna ſequendi,) Id eſt coniurati ſunt. [Qui Cærete domo) Ac ſi diceret, qui ſunt domo Carthagine. Cære autem, vt & ſupra diximus, etiam Agillina dicitur. Nec videatur contrarium quod ait, Duxit Agillina nequidquam ex vrbe ſecutos, quaſi & Turno, & Aeneæ præſtet auxilium, nam illi Lauſum fugientem ſecuti ſunt, hi vero communi odio in Mezentium arma cōmouerunt. [Minionia) Fluuius eſt Minio. [Et Phyrgi veteres) Hoc caſtellum nobiliſſimum fuit eo tempore quo Tuſci piraticam exercuerunt. nam illic Metropolis fuit. [Intempeſtæq. Grauiſcæ) Grauiſcarum oppidum, alij intempeſtum dicunt ventis, & tempeſtatibus carens, quod nulla poſſit ratione contingere. [Intempeſtas ergo, grauiſcas accipiamus peſtilentes. & ſecundum Plin. in nat hiſt. & Catonem in Originibus, vt intempeſtas intelligas, ſine temperie. i. tranquillitate. nam vt ait Cato, ideo Grauiſcæ dictæ ſunt, quod grauem āerem ſuſtinent.

PANDITE nunc Helicona deæ) Recitat hoc loco quos ASC.
Aeneas ex Etruria ſecum aduexerat ſocios, quæ res quia nimis priſca eſt non ſine numinis peragitur inuocatione, dicit autem Donatus ſic. [Pandite) Hæc inuocatio tenet ſummam rerum, & ſpeciem propoſitionis. [Toruum) Aut de oculis diſtortis, aut cō tracto vultu. [Verſicolor) Qui dum vertitur mutat colorē. Hæc ille. Ordo eſt. O deæ. i. ò vos Muſæ pandite. i. aperite, & reſerate nobis, nunc Helicona. i. montem illum vobis ſacrum, & mouete. i. excitate nobis mouendo præcordia cantus. i. carmina rerum occultarum. ſ. quæ manus comitetur. Interea. ſ. dum ſupradicta fierent Aeneam ab oris Tuſcis. i. ab Hetruria, & quæ manus armet rates, & vehatur pelago. Maſſicus, vir ille, vnde mons vitifer dictus eſt, & princeps. ſ. ſuorum ſecat. i. ſulcat. æquora Tigri. i. naui à velocitate ſic dicta, ærata. i. ære munita, ſub quo. ſ. Maſſico, ſup. erat manus. i. multitudo mille iuuenum, qui liquere. i. liquerunt diſcedentes mœnia Cluſi. i. Cluſij oppidi iuxta Maſſicum montem Campaniæ Italicæ, & qui liquere Coſas, vrbem Hetruriæ, quis. i. quibus tela. i. arma iniuſiua, quæ longe iactantur, ſup. erant ſagittæ, aut quibus ſagittæ erant tela, & coriti. i. arcuum, & ſagittarum thecæ leues. i. portabiles erant, ſup. humeris. i. ab humeris dependentes, & arcus letifer. i. mortem afferre inimicis ſolitos. Albas, Tuſcus ille, toruus. i. terribilis, & torua fronte, vna. i. ſimul, ſup. incedebat, totum agmen erat, ſup. huic. i. hic habebat totum agmen ſuum armis inſignibus. i. habens inſignia arma, aut inſignium armis, & puppis fulgebat huic Apolline. i. ſigno Apollinis, aurato. i. auro obducto. Populonia. i. ciuitas illa Tuſciæ, mater. i. patria, & alumna, dederat illi ſex centos iuuenes, expertos. i. peritos belli, aſt. i. ſed Ilua. i. inſula illa adiacens Tuſciæ, dederat, ſupp. trecentos, inſula, inquit, exiſtens generoſa. i. nobilitata & clara metallis Chalybū. i. duriſſimi ferri, quæ habent & indurant Chalybes inexhauſtis. i. nunquā exhauſtis è fodinis ſuis, quin ſuperſit ſemper quod exhauriat, tertius ille. i. clariſſimus interpres hominum & diuum. i. diuorum. ſ. Aſylas, cui fibræ. i. venæ iecoris pecudum. i. ouium parent. i. obedire videntur eo q quæcunque dixerit eos prænotare eueniant, hoc eſt, qui peritiſſimus eſt aruſpex, cui ſidera cœli parent. i. qui peritiſſimus eſt aſtrologus, & cui parent linguæ volucrum. i. qui optimus eſt augur, & cui, ſup. parent ignes fulminis præſagi. i. ſagaces portendentis futura. i. portentorum optimus interpres, tertius inquam, nam verbum nondum poſuit, rapit mille. ſ. iuuenes aut viros denſos acies. i. agminatim incedentes, atque denſos haſtis horrentibus. i. aſperis & horrorem incutientibus: Piſæ. ſ. in Italia hodie quoque ſic dictæ Alpheæ, ab origine. i. quæ traxerunt originem, & denominationem à Piſis, iuxta Alphæum fluuium Arcadiæ appoſitorie vrbs Etruſca ſolo. i. ſitu & loco iubent parere. ſ. ductori ſuo Aſylæ, hos. ſ. dictos mille, Aſtur pulcherrimus ſequitur. i. quartus eſt in ordine, Aſtur, inquit, fidens equo, & armis verſicoloribus. i. variè depictis, tercentū, ſup. viri adiiciunt ſe. ſ. Aſtori, vna. i. vniformis voluntas ſequendi erat, ſupple omnibus, qui ſunt domo. i. familia, aut patria Cærete. i. ex Cærete. i. vrbe Agillina, &

qui ſunt in aruis Minionis.ſ.illios fluuij:& Pyrgi.i.paruum oppidum,ſeu caſtellum in Tuſcia,veteres .i. ab antiquis temporibus Hetruſcorum piratica nobiles,& Grauiſcæ intempeſtę.i.peſtilentes, ſup. adijciunt ſe, aut quid ſimile.

VARIA LECTIO.

INTEMPESTAEQVE Grauiſcæ) In Romano libro, Gabiſcæ legitur, ſed melius, Grauiſcæ.

Non ego te Ligurum ductor, fortiſsime bello,
Tranſierim Cycne, & paucis comitate Cupauo:
Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennæ,
Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Nanque ferunt luctu, Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes, vmbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſes cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque vndis immane minatur
Arduus, & longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Manthus, & Thuſci filius amnis:
Qui muros, matriſque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues aui. ſed non genus omnibus vnum,
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis, Thuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat?
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes centenaque arbore fluctum
Verberat aſſurgens. ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominum præfert, in Piſtrin deſinit aluus.
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat vnda:

SERV. CVpauo) O Cupauo, & dechinatur Cupauo, ſicut Cic.Cato. [Nanque ferunt luctu; Cycnum Phaëthontis amati) Phaëthon Clymenes, & Solis filius fuit, qui cum doleret obiectum ſibi ab Epapao rege Aegypti, quod eſſet non de Sole, ſed de adulterio procreatus, duce matre venit ad Solem, & popoſcit, vt ſi vere eius eſſet filius, petenda præſtaret. Quod cum Sol iuraſſet per ſtygiam paludem ſe eſſe facturum, petijt ille, vt eius currus agitaret. Sol poſt iuſiurandum negare non potuit. acceptis itaque curribus Phaëthon, cum orbitam Solis exceſſiſſet, & cœpiſſet mundus ardere a Ioue fulminatus, in Eridanum cecidit qui & Padus dicitur. Huius interitum ſorores flentes Phetuſa, & Lampetuſa deorum miſeratione in arbores commutatę ſunt: vt hic dicit, in populos, & in Bucolicis, in alnos. Fuit autem Ligus, Cycnus nomine, amator Phaëthontis, qui eum cum fleret extinctum in auē ſui nominis verſus eſt. Cuius nunc filium Cupauonē dicit, habere Cycni pennas in galea ad formæ paternæ inſigne monſtrandum. [Crimen amor veſtrum) Phaëthontem amatum a Cycno, aut pie, aut turpiter accipiamus neceſſe eſt. Si turpiter, talis eſt ſenſus, Crimen eſt veſtrum ò Cycne, & Phaëton, quod ſic amaſtis, hoc vobis poteſt tantum obijci. Alij veſtrum, pro tuum accipiunt, & ad ſolum Cycnum referunt. vt, Vos ò Calliope precor: Si pie amauit, ſecundum Aſperum crimen erit cauſa, vt alibi, Et crimine ab vno Diſce omne, vt ſit ſenſus, ò Phaëthontiades ſorores, & ò Cycne cauſa veſtrum.i.veſtræ mutationis amor eſt. [Vmbramq. ſororum) Ambitioſe dictum, pro inter arbores de ſororibus factas. Et eſt vnum de his quæ habet Virgilius immutabilia & ſua propria. Tale eſt, Sinet atque alterna volumina currum. Item, Cum primum ſulcos æquant ſata. [Muſa) Carmine, cithara, cantilena. [Canentem ſenectam) Qui canentem ſenectam mollibus tranſegit in plumis. [Sidera voce ſequentem) Cum cantu cœlum petentem, vel quod eſt, re vera relatus in ſidera, ſicut videmus in ſphæra. [Aequales comitatus claſſe cateruas) Per naues habens diſtributas æqualiter cateruas. [Ocnus) Is eſt quem in Bucolicis Bianorem dicit. vt, Nanque ſepulchrum incipit apparere Bianoris. hic Mantuam dicitur condidiſſe, quam a matris nomine appellauit: nam fuit filius Tyberis, & Mantua Tyreſiæ Thebani vatis filiæ, quæ poſt patris interitum ad Italiam venit. Mantus genitiuus græcus eſt. nam ſi latine declinaueris, Mantonis facit, ſicut in Plauto Ionis legimus. [Diues auis) Maioribus præpotens. [Sed non genus omnibus vnum) Quia origo Mantuanorum, & a Tuſcia venit, qui in Mantua regnabant, & a Venetis, quia in Venetia poſita eſt, quæ & Gallia Ciſalpina dicitur. [Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni) Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias diuidebantur, & ſingulis ſinguli Lucumones imperabant, quos tota in Tuſcia duodecim fuiſſe manifeſtum eſt, ex quibus vnus omnibus præerat. hi autem totius Tuſciæ diuiſas habebant quaſi præfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat. Vnde eſt, Ipſa caput populis. [Tuſco de ſanguine vires) Robur totum à Lucumonibus habuit. [In ſe armat) Odio ſui in arma compellit. [Patre Benaco velatus arundine glauca Mincius, infeſta ducebat in æquora pinu) Benacus lacus eſt Venetiæ, de quo flu-

nios naſcitur Mincius, iure ergo dux Venetus fluuium prouinciæ ſuæ depinxit in naui, quem Benaci filium, quia ex ipſo habet originem, dicit. [Grauis) Fortis? vt, Ferit enſe graue Tymbreus Ourim. [Centenaq. arbore) Non ait remis, ſed arboribus ad exprimendum nauis magnitudinem, quæ plurea habuit remorum ordines. Vnde ait Lucanus, Et ſummis lōge ſerit æquora remis. [Marmore) Mari. [Cærula) Cærula freta, nō cærula concha. Nam verſus non ſtat. [Hiſpida) Horrida, ſetoſa. [Frons hominem præfert) Modo frontem, primam partem hominis intelligere debemus, nam hoc dicit, A capite vſque ad ima latera, hominis monſtrabatur effigies.

ASC. NON ego, &c.) Eandem rem proſequitur enumerās videlicet populos, & ductores, qui Aeneæ in Tuſcia acceſſerunt, vnde dicit Don. Ocnus filius fuit Mantus, qui muros dedit vrbi, & de matris nomine illā vocauit. [Armat in ſe) Armat quia cauſam præbuit quod illi in ſe armarent. Hæc ille. Ordo eſt. O Cycne ductor Ligurum i. populorum in Italia inferiore ad eam quæ nunc Longobardia dicitur partem, fortiſſime.i.qui es fortiſſimus bello .i. in bello, ego non tranſierim .i.nolim tranſiſſe te.ſ.indictum, & ò Cupauo comitate.i.qui comitatus es paucis, ego non tranſierim etiam te, de cuius vertice ſurgunt pennæ olorinæ, quia Cycnus in olorem verſus eſt, crimē veſtrum .ſ. ò Cycne, & Phaëthon eſt amor.i.quia nimium inter vos amaſtis, & inſigne eſt paternæ formæ .i. ex forma paterna ſumptum. Aut crimen veſtrum.ſ.ò Cycne, & Cupauo eſt amor. peccauit enim Cycnus nimis amando Phaëthonta, & Cupauo ſe paternis plumis ornando ab amorem tamen patris. nanque ferunt, bene ferunt dicit, quia res fabuloſa eſt: Cycnum luctu .i. propter luctum omnium Phaëthontis amati, dum canit inter frondes populeas.ſ.ad padum naſcentes. vnde ab Ouidio Populifer dicitur, in eas autem finguntur ſorores Phaëthontis verſæ, vnde addit, appoſitione, & vmbram ſororum .i. arborum in quas ſorores Phaëthontis transfiguratæ dicuntur, & dum ſolatur muſa.i.cantu ſuo amorem mœſtum .i. quia cauſa mœſtitiæ erat, ferunt inquam duxiſſe ſenectam canentem .i. albicantem, & caneſcentem (a canto, non à cano) molli pluma, qualem .ſ. Olores ſeu Cycni habentem linquentem terras, & ſequentem voce.i.cum cantu ſonoro ſidera.i.ſublimem aërem. Filius.ſ.Cycni Cupauo nomine comitatus cateruas.i.habens in comitatu cateruas ęquales claſſe.i.diſtributas per proportionem nauium, promouet remis ingentem Centaurum.i.nauem ſic dictam. Ille roſtat.i.inſtanter incumbit aquæ, & ſaxum immane.i.valde magnum, minatur vndis.i.in ipſis vndis aut per vndas, & ipſe arduus ſulcat alta maria longa carina. Ille etiam .ſ. nobiliſſimus Ocnus, filius Mantus.ſ.nymphæ fatidicæ .i. vaticinantis, & amnis Tuſci.ſ.Tyberis, qui ò Mantua dedit tibi muros, & nomen, matris ciet.i.excitat, agmen ab oris patrijs.i a regionibus patriæ ſuæ. Mantua, inquit, diues auis.i.maioribus, & ędificatoribus, aut fundatoribus, Gens, ſup. fuit illi triplex.i.tres habuit tribus, & populi, ſup. fuerunt, ſub gente quaterni .i. in ſingulis tribubus quatuor curiæ. Ipſa.ſ Mantua, ſupp. fuit caput populis.ſ.illis ter quaternis.i.oēs illi populi in Mantua progeniti ſunt vires, ſup. erant de ſanguine Tuſco .i. ex eo illi xij. populi robur, & auctoritatem traxerunt,

quis

quia ex duodecim lucumonibus.i.regibus Tuſciæ originem habuerunt. Mantua ſ. tyrannus armat in ſe .i. contra ſe, quoque .i. &, hinc.i.ex his populis Mantuanis, quingentos.i. quinquies centum armatos, quos Mincius.i.fluuius iuxta Mantuam fluens patre Benaco.i.habens originem ex Benaco lacu, velatus arundine glauca.i.glauci coloris ducebat in æquora pinu.i.naui ex pinu facta, infeſta.i.vim hoſtibus inferente. hæc & ſecundum Seruium in naui eius erat Mincius, hoc modo depictus. Nam vt per Mincium fluuium, qui in Padum incidit & ille in mare Adrianũ eos nauigaſſe putemus, non eſt veroſimile nec ratio loci patitur. Auletes vir ille, grauis.i.fortis & robuſtus, it.i.progreditur, & aſſurgens .i. deſuper incumbens verberat fluctum centena arbore .i.centenis centum ſimul aquas ferientibus, & ita vada ſpumant.ſ. ꝓpter celeritatem, & ictus repentinos, & violentos, & hoc marmore.i.aqua marina, verſo.i.inuerſa palmulis remorum: Immanis Triton.i.ſic dicta nauis vehit hunc.ſ.Auletem, & concha cærula exterrens freta, ſupp. vehit hunc. Seruius tamen dicit non dicendum eſſe cærula concha, ſed cærula freta.i.cærulei coloris ꝓpter verſum dicit, ſed ſi concha intelligatur nominatiui caſus, & regatur a verbo vehit, non erit malus verſus, ſiue dicetur concha cærula, ſiue freta cærula, cui.ſ. naui, aut conchæ, nanti .i. dum nat, frons hiſpida .i. piloſa, aut horrida, & hirſuta tenus laterum.i.vſque ad latera, præfert hominem.i.figuram, & formam humanam aluus ſpumea.i.ſpumoſa, deſinit in Piſtrin.i.monſtrum illud marinum, & vnda murmurat ſub pectore ſemifero.i.ſemi in dominato, hoc eſt cuius facies præcipue humana erat, ſed cetera in piſcẽ deſinebant.

VARIA LECT. TRANSIERIM Cycne) In vetuſtis pleriſque exempl. legitur, Cinere. In Rom. Cumare. [Surgunt de vertice pennæ) In aliq. exemp. Criſtæ, notatum eſt. [Ille etiam patrijs agmẽ ciet Ocnus ab oris) In antiquo exempl. legere eſt, Quinetiam. In alijs antiquioribus, legitur, Patrijs Ocnus ciet agmen ab oris. [Centenaq. arbore fluctum) In Rom. lib. Fluctus, legitur. [In Piſtrin deſinit aluus) In antiquioribus, Priſtin, habetur.

Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subſidio Troiæ, & campos ſalis ære ſecabant.
Iamque dies cœlo conceſſerat, almaque curru
Noctiuago Phœbe medium pulſabat olympum.
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens, clauumque regit, velisque miniſtrat,
Atque illi medio in ſpatio chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum, nymphæ quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque è nauibus eſſe
Iuſſerat. innabant pariter, fluctusque ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea.
Pone ſequens, dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac læua tacitis ſubremigat vndis.
Tum ſic ignarum alloquitur. vigilas ne deum gens
Aeneas? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, claſſis tua, perfidus vt nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat,
Rupimus inuitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, æuumque agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro, foſſisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca iuſſa tenet forti permixtus Hetruſco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma iube, & clypeũ cape, quem dedit ipſe
Inuictum ignipotens, atque oras ambijt auro.
Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis aceruos.

SERV. TEr denis) Triginta accipiamus naues fuiſſe, nõ vt quidam volũt ſingulos duces triecenas habuiſſe nõ enumeratorum militum non conuenit numerus, preſertim cum ſequatur. [Subſidio Troiæ).i.paruo auxilio. Nã apud maiores bella non ambitu, ſed virtute conſtabant. [Phœbe) Luna ſicut Sol Phœbus. Item & Titan Sol, & Titanis Luna. Deſcribit autem noctem mediam, & dicit finitum diem ſm Romanum ritum. Nec Lunæ fit ſine cauſa commemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant. [Clauumque regit) Iam ei & in quinto dedit gubernandi peritiam. [Medio in ſpatio) Inter nauigandum. [Alma Cybele) Mater deorum dicta Cybele, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλήν, quod ſemper Galli per furorem, motu capitis comam rotantes, vlulatu futura prænunciabant. Lucanus, Crinemq. rotantes Sanguinei populis vlulare triſtia Galli. Cybele autem Bacchius eſt. nam Cybele Anapæſtus: vt, Hic mater cultrix Cybele. [Quot prius) Subtraxit Tot. [Doctiſſima Cymodocea) Poëtice, ſicut etiam mutatio ipſa confingitur. Nam ſtultiſſimum eſt, quod ait quidam, ideo doctiſſima, quia Ilionei nauis fuit. [Dorſo eminet) Peritia natandi oſtendit. [Subremigat) Subnatat. [Vigilas ne deum gens) Verba ſunt ſacrorum. nam virgines Veſtæ certa die ibant ad regem ſacrorum, & dicebant, Vigilas ne rex? vigila. Quod Virgilius iure dat Aeneæ, quaſi & regi, & quem vbique & pontificem & ſacrorum inducit peritum. [Deũ gens) Propter, Dijs genite, & geniture deos. [Pinus) Hoc loco, ſecundum quartam declinationem dixit, in Buc. iuxta ſecundam, vt, Menalus argutumq. nemus, pinosq. loquentes Semper habet. [Nos ſumus) Loquitur per diffinitionem. [Perfidus) Qui poſt fœdus bella commouit. hinc Latinus, Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas. [Inuitæ) Ac ſi diceret, malueramus tibi potius ſeruire, quam in Nympharum numina commutari. [Teq. per æquor quærimus) Hæc nobis vagandi eſt cauſa vt te inuenire poſſimus. [Refecit) Aut reuocat, aut quia ante in ipſa forma fuerat nauium. [Et dedit eſſe deas) Græca figura, vt, Donat habere viro. [Iam loca iuſſa tenet) Vt & ſupra diximus, hoc κατὰ τὸ σιωπώμενον accipiendum eſt. nam intelligimus eum equites miſiſſe per terram. [Ne caſtris iungant) Aut ſe ſubaudis, aut iungant pro iungantur. [Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris, Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis aceruos) Spectabit, eſt vera lectio, & ordo eſt, Si mea dicta irrita non putaris, craſtina lux ingentes aceruos cędis videbit. nam multi quidam Spectabis legunt, & ad lucem referunt, quod non procedit. nullus.n. ſic loquitur ò Aenea, ſi quæ dico minime credis, ò lux craſtina ingentes cædis aceruos videbis.

ASC. TOT lecti proceres, &c.) Exponit numerum nauium, quibus vehebantur Aeneas, & Hetruſci, docetq. Aeneam obuias habuiſſe nymphas ex nauibus ſuis factas, & ab eis quid faceret admonitũ. Vnde dicit Donat. ſic. Iamq. dies, laus Aeneæ qđ die noctéq; continuata nauigatio illum non defatigaret ſedebat ergo, & vigilabat & cũ plura cogitaret, tamen & temone nauẽ regebat, & velis. [Agnoſcũt) Nam propter nocturnus tenebras, alij non facile cognoſcerent. [Vigila) Recte dubitat, nam tempus ſomnum, curę vigilias ſuadebãt. [Surge) Sedentem excitat, nõ dormientem. Aurora antequã plenè veniat lux. [Spectabit aceruos) Prædixit futura, vt dea appareret. [Tollit) Audierat à nympha etiam Aduerſa, ergo non lætabatur, ſed quia plura nunciabantur proſpera, attollebat animos. Hæc ille. Ordo eſt. Tot proceres.i.primores, & vt dicunt capitanei (quia ꝓceres ſunt eminentiæ trabium pondus ædificij ſuſtinentes) ibant nauibus terdenis.i.triginta, quæ non ſingulis, ſed omnibus erant ſubſidio.i.ad ſubſidium.i.paruum auxilium Troiæ.ſ.nouæ & ſecabant ære.i.nauibus æratis, aut roſtris nauium ære munitis, campos ſalis.i.maris, hoc eſt aquas marinas metaphora ab aratione & dies diſceſſerat, iam cœlo .i. ab Hemiſpherio noſtro, & Phœbe .i. luna alma .i. rerum altrix, quæ cum eius incremento creſcunt pulſabat Olympum medium.i.aſcenderat ad medium vſque cœli, curru noctiuago.i.per noctem vagari ſolito. nam licet luna interdiu quoque curreat, tamen facta eſt vt præeſſet nocti erat. Ergo medium noctis Aeneas (enim pro quia, quia cura non dat membris quietem.i.quia dormire non poteſt) ſedens.ſ.ad gubernaculum ipſe.i.propria manu & miniſterio, regit.i.dirigit clauum .i. gubernaculum & miniſtrat velis ſup. ventos aut miniſterium ea hibet vt ſit abſolute dictum. Atque ecce chorus.i.multitudo concedentium, ſuarum comitum .i. nympharum ex nauibus, quæ

ab Troia eduxerat ſactarum, occurrit illi in medio ſpatio.ſ.cur-ſus ſui,qua tranſire debebat chorus,inq̃,uppoſitorie nymphæ.i. quæ erant nymphæ, quas alma Cybele .i. mater deû iuſſerat hře numen.i.diuinam poteſtatē maris . & eſſe nymphas ſup. verſas è nauibus.i.quæ prius fuerant naues ipſæ igitur occurrentes innabant pariter,& ſecabant.ſ.pectore ſuo,pariter ſup fluctus exiſten tes ſup. tot quot puppes æratæ ſteterant prius ad littora .i. ripas Tyberis iuxta Troiana caſtra.Ipſæ agnoſcunt longe.i.a lõge re-gē.ſ.ſuū olim Aeneá & luſtrāt.i.circũeunt choreis.ſ.ductis quarū ea quę ſup.erat doctiſſima fandi.i.eloquētiſſima naturali facũdia (nõ.n.didicerat) Cymodocea.ſ.noie ſequēs pone.i.de ,ppè, ſed à tergo tenet puppium.ſ.Aeneę dextera.ſ.ſua,& ipſa eminet dorſo, ac ſubremigat.i.more remigātis natat læua.i.ſiniſtra manu . vndis tacitis i.nulla vi agitatis, & alloquitur tū.i.deinde poſtq̃ puppim tenebat Aeneū ignarū.ſ.miraculi facti & qđ in nymphas mutatæ eſſent naues ſuæ. O Aenea gens.i.genus & progenies,deum .i. deorū vigilas ne? vigila ò Aenea, & immitte rudentes.i.chordas veli.Nos pinus Idææ.i.q̃ fuimus quondã pinus Idææ de vertice.ſ.Idæ,ſacro .ſ. matri deû tua claſſis .i. quæ fuimus tua claſſis ſumus nunc nymphæ pelagi,vt.i.poſtq̃ Rutulus .i.Turnus,pfidus.q.s abſentem perſequit ac fœdus violat, premebat nos ferro & flamma, nos inuitæ rupimus præcipites tua vincula.i.retinacula,& quærimus te p æquor genitrix.ſ.deû Cybele,miſerata.ſ.cõditionē nřam,aut miſeras te fecit hanc faciē .i. figurã,ſeu formã noſtram,hoc eſt transformauit nos,aut ſi genitrix deum natura eſt reuera refecit eas quas prius pinus fecerat, & dedit .i. conceſ-ſit eſſe deas, & agitare æuum .i. longiſſimum tēpus aut æternam vitam, ſub vndis.i.inter vndas verſantes . At .i. ſed puer.i filius tuus adhuc puer.ſ. Aſcanius tenetur.i.protegitur muro, & foſſis, inter media tela.ſ.hoſtium,atq; inter latinos horrentes Marte .i. bello martio . Eques arcas.i.ex Arcadia profectus,aut Euandrus permiſtus tam Hetruſco.ſ.milite quos ſimul per terras in auxilium miſiſti id .n. κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligitur feciſſe,tenet.i.occupat loca iuſſa.i.quæ iuſſiſti vt caperentur ab eis ſi forte obſeſſa eſſent caſtra . certa ſententia .i. deliberatio eſt Turno .i. Turnus decreuit opponere illis turmas medias ne iungant ſupp. ſe caſtris Age (adhortandi aduerb.) ſurge & iube primus ſocios vocari in arma. Aurora ſurgente.i.vt primũ Aurora ſurget, & cape clypeũ quem ipſe ignipotens.ſ.Vulcanus dedit inuictum .i. inuincibilē, atque ambiji oras.i.extremitates auro, Lux craſtina.i.dies craſtinus ſpectabit ingentes aceruos.i.ingentē ſtragem, cædis Rutulæ .i.cadauerum Rutulorum occiſorum ſpectabit,inqt, ſi non putatis .i. putaueris mea dicta irrita .i. friuola,& inania,& pro irritis hñda,quia ſi fidem adhibebit inſtruet aciem ſuam,& Rutulos inuadet, quos inuaſurus non erit ſi irrita habuerit, eius monita .

CAMPOS ſuis ære ſecabāt) In aliq.lib.Ruebant,legitur . [Iamq. dies cęlo diſceſſerat)In antiq.ea ép. Conceſſerat,legitur . **VARIA**
[Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ) In Oblongo lib. **LECT.**
nõ Proræ,ſed Naues,ſcriptũ eſt,in aliquot alijs,Puppes,legitur. [Rumpimus inuitæ) In Med. & pleriſq; alijs,Rupimus,hr.[Primus in arma)Sunt libris antiquis,vbi Pronus,ſcriptum eſt.[Quē dedit ipſe) In libris antiquis legere eſt, Quem dedit ingens .

SERV. HAud ignara modi,) Moderationis,q̃ ppe q̃ fuerat nauis. [Inde uliæ celerãt curſus) Inde aliæ. Nymphæ nauiũ curſus celeriores efficiũt,ſicut fecerat Cymodocea [Inſcius)Rerū quas audierat. nam credere ea aperte nõ poterat.[Omine) Augurio penitſſæ victoriæ.[Almu parēs Idæa deum) Alma proprie eſt tellus,ab eo qđ nos alat, abuſiue etiam alijs nominibus hoc epitheton datur. Terram autē conſtat eſſe matrem deum . Vnde & ſimulacrum eius cum claui pingitur. nam terra aperitur verno, hyemali clauditur tempore . [Dindyma) Mons Phrygię [Turrigerę q. vrbes) Ciuitates turritæ . Vnde & cũ corona turrita Mater pingitur deum. [Ad fræna leones)Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternæ ſubiacet affectioni,& ſubiugata eſt . [Propinques) Familiare efficias: vt, Et propitius res aſpice noſtras . [Phrygibusq́ adſis) Ac ſi diceret cultoribus tuis, [Tantum effatus) Breuiter vt ſupra ait, propter lucem iam maturam .i.plenam.nam non crepuſculum, ſed lux matura deſcribitur . [Reuoluta) Aperta,ſicut contra inuolutum dicimus eſſe quod clauſum eſt. [Ruebat Autem,oriebatur: vt, Et ruit Oceano nox . & eſt in ſenſu hyſteron proteron . prius .n. nox fugatur , ſic dies oritur . [Socijs edicit) Secundum edicta Nymphæ . [Signa ſequantur) Vel teſſeræ,vel tubarum, vel ſigna militaria . [Qualis ſub nubibus atris) .i. altis . Strymoniæ vero grues à fluuio Thraciæ Strymone, iuxta quem habitant.Hæc aũt comparatio non ad telorum pertinet iactum,ſed ad Troianorum clamorem .

> Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς,
> Ἠΰτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
> Αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
> Κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων .

[Fugiuntq. notos) Aut quoſuis ventos frigidos . nam eiũ grauē ſignificãt tempeſtatem futuram, vt in Georgicis legimus,aut illũ ſurgentem vallibus imis Aeriæ fugere grues . Aut re vera notos, horum .n. colorem fugiunt,cum reuertũtur in Thraciam [Allabi claſſibus æquor) Cum claſſibus labi videt apex capitis Ex ſequentibus intelligimus Aeneæ armorum fieri deſcriptionem. nam dicturus eſt . At non audaci Turno fiducia ceſſit, quamuis talia arma conſpiceret . Si tamen primam reſpicias connexionem,quaſi de Turno videtur dicere. quod non procedit.[Apex) Coni altitudo hoc loco. Eſt autem Homeri & locus & comparatio .

> Παμφαίνονθ', ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο
> Ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν . ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
> Φαίνονται . πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ,
> Ὅν τε κύν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσι
> Λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται
> Καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν .

Hoc aũt iſte violētius poſuit, q̃ ille ſtellæ tantum facit comparationem, hic , etiam ſtellæ peſtiferæ reſpiciens quas clades Rutulis ſit illaturus Aeneas. [Cometæ ſanguinei lugubræ

POE. Dixerat, & dextra diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per vndas
Ocyor & iaculo, & ventos æquante ſagitta.
Inde aliæ celerant curſus. ſtupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades, animo tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera aſpectans conuexa precatur.
AEN. Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque vrbes, bijugique ad fræna leones,
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adſis pede diua ſecundo.
POE. Tantum effatus, & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſocijs edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Iamque in conſpectu Teucros habet, & ſua caſtra
Stans celſa in puppi, clypeum tum deinde ſiniſtra
Extulit ardentem. clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ è muris: ſpes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt: quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Auſonijs, donec verſus ad littora puppes
Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos vmbo vomit aureus ignes:
Non ſecus ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Syrius ardor:
Ille ſitim, morboſque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & læuo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littore præripere, & venientis pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextra.
Immanibus Mars ipſe, viri. nunc coniugis eſto
Quiſque ſuæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes: vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi, egreſſisque labant veſtigia prima.
Audentes fortuna iuuat.

gubre rubent)Pro lugubriter. Cometæ autem Latine crinitæ appellantur. Et Stoici dicũt has ſtellas eſſe vltra triginta duas, quarum nomina, & effectus Auienus, qui iam bis ſcripſit Virgilij fabulas, memorat. Plinius etiam ſecundus dicit Cometas ſtellas eſſe naturales, quæ apparent certis temporibus. Item hoc quoque cõmemorat, cometas fieri de planetis quinque, vnde interdum bonu, interdum peſſima ſignificant. nã ſi de Venere aut Ioue fiant, optima pronunciant, ſi de Marte aut Saturno, deteriora. Nam Mercurialis ſemper talis eſt, qualis ille cui cohæret. Vnde & miniſter deorum fingitur. hinc eſt quod modo ait, Cometę ſanguinei lugubre rubent. i. noxij. [Syrius ardor) Syrius ſtella eſt in ore canis, quæ vt in tertio diximus, quantum in ipſa eſt, peſtifera eſt, ſed pro qualitate adiacentium aut vincitur, aut maioribus vtitur viribus. Hinc eſt, quod cum certo tempora oriatur, nõ ſemper eſt noxia [Læua) Noxia. Quod aũt ait. [Contriſtat lumine cœlum) Cum de ſtella loqueretur quam armis ſplendentibus cõparauit bene hoc Statius ad ipſa arma tranſtulit dicens, Armisq́. in auro Triſtiu. [Quod votis optaſtis, adeſt) Magna eſt perſuadẽdi ars, vt quod cupit fieri, in præiudicium trahat. Sic hoc loco, quia vult Turnus vt optent pugnã eius ſocij, hanc eos dixit ſemper optaſſe. [Perſtringere dextra) Fortiter facere. & bene eſt verbo vſus militari. [In manibus) Nõ iã in votis, ſed in manibus res eſt [Eſto) Pro ſit, tertia perſona eſt. [Referto facta patrum) Alij hic diſtinguunt, vt ſit, Referat modo vnuſquiſque facta patrum, & laudes, Et ſecundum Saluſt. hoc dicit, quia ait Hiſpanorũ fuiſſe morem, vt in bella euntibus iuuenibus parentum facta memorarent a matribus. Alij diſtinguũt nunc magna referto facta, vt duas res dicat Nunc vnuſquiſq; & ſuorũ factorũ meminerit, & laudis parentũ.

ASC. DIXERAT &c.) Docet quo poſt diſceſſum nympharum precatus matrem deum à ſuis viſam claſſem appulit, & quo ea recognita Turnus ſuos in aduentantes cohortatus ſit, de quibus omnibus dicit Don. ſic. Alma parens Idæa, ex ijs tribus nominibus captauit beneuolentiam, Edicit, eſt edicere cum auctoritate aliquid curandum iubere. Dardanidæ è muris oſtendit quid poſſit ſpes, nam qui metu fugiebãt nunc ſpe in hoſtes inſurgunt. At Rutuli, hi enim in plano conſtituti videre. Aeneam non poterant. Totum ad littora. Moraliter quidem. nam repentino turbatis motu omnia maiora videntur. Hæc ille. Ordo eſt. Dixerat. ſ. Cymodocea nympha. i. finiuerat ſermone & diſcedẽs impulit dextera puppim altam, haud ignara. i. perita, modi. ſ. impellendi, hoc eſt moderationis illa. i. puppis impulſa fugit per vndas ocyor. i. velocior, &. i. ſimul iaculo. i. ſagitta emiſſa & ſagitta æquãte. ſ. velocitate volatus ventos. Inde aliæ. ſ. nymphæ, celerant. i. celeriter peragunt curſus nauium ipſa Anchiſiades Tros. i. Troianus Aeneas inſcius. ſ. vnde tanta eſſet celeritas ſtupet & tamen. i. licet inſcius ſtupeat ipſe tollit. i. extollit, omine. ſ. viſo & audito animos. ſ. ſuos & aſpectans conuexa ſupera. i. cœleſtia precatur tum . i. deinde breuiter. i paucis verbis. O alma parens. i. mater, deum . i. deorum Idæa. i. quæ in Ida monte Phrygio præcipue coleris, cui Dindyma. i. mons ille in Phrygia, & vrbes turrigeræ. i. ciuitates turritæ, & leones biiugi. i. bini iugo currus tui ſubacti, ad fręna. i habenas quibus aguntur, ſunt cordi. i. ad cor & voluptatẽ tu ſup. ſis mihi nunc princeps. i. auſpex & pñs pugnæ ſicut Iuno pro Græcis, vnde veteriſq́. memor Saturnia belli, Prima quod ad Troiam pro caris geſſerat Argis, &c. tu propinques. i. familiaria facias, & proprius aduenire augurium. ſ. portentum hoc & ò diua adſis Phrygibus. ſ. tui cultoribus, pede ſecundo. i. dextero, & fauorabili, Ipſe effatus ſup. eſt, tantum. i. id ſolum, & dies ruebat interea reuoluta. i. rediens per reuolutionem, & hoc luce ſup. exiſtenti iam matura, & fugarat noctem, cum ſupp. Aeneas edicit. i. manifeſte præcipit ſocijs vt ſupp. ſequantur ſigna. i. vexilla, atque aptent animos. i. inſtituant eos, armis. i. ad arma, aut arma tractãdo & parent ſe pugnæ & Aeneas habet iam Teucros & ſua caſtra in conſpectu. i. vt poſſit caſtra ſua conſpicere & a ſuis conſpici, ſtans in puppi celſa, tum. i. tunc deinde. i. continuo extulit ſiniſtra ſup. manu, clypeum. ſ. à Vulcano factum ardentem. i. radiantem, Dardanidæ tollunt è muris clamorem ad ſidera, & ſpes. ſ. victoriæ viſa rege addita. i. quæ accesſerat, ſuſcitat iras. i. animoſitatem qualis eſt in iratis & iaciunt tela manu exilientes tales quales grues ſtrimoniæ. i. Thraciæ, dant ſigna. ſ. auolatus. i. cum quali clamore auolant ſub nubibus atris. i. caliginoſis, tranant æthera. i. ſublimem aërem cum ſonitu & fugiunt notos. i. ventos pluuioſos ſup. cum clamore ſecundo. i. eas ſequente quaſi celeſtius ſolent ante faciem venti quæ vos aëri remiſſa afferat poſſet aut ſecundo. i. læto vnde ſequitur. At. i. ſed ea. ſ. ſigna lætitiæ videri ſup. cœperunt aut videbantur mira, regi Rutulo. ſ. Turno & ducibus auſonijs donec reſpiciunt puppes. ſ. Aeneæ & ſociorum eius verſas ad littora & dum reſpiciunt totum æquor allabi. ſ. ad littora claſſibus. i. cum nauibus ipſis, aut propter, claſſe allabẽtes, apex. i. ſummitas galeæ Aenee ardet. i. reſplẽdet capiti. i. in capite eius & flamma funditur criſtis. i. à criſtis à vertice. i. deſuper, & vmbo. i. curuatura à clypei, aureus. i. ex auro facta vomit ignes. i. fulgores vaſtos. i. valde amplos. Non ſecus. i. non aliter ac ſupp. ignes vomunt, cometæ ſanguinei. i. ſanguinei coloris & ſanguinis effuſionem portendentes. ſi rubent lugubre. i. lugubriter quando. i. aliquando liquida. i. humida, & ſublucida nocte. aut ſi ille ardor ſyrius. i. illius ſtellæ ardentis naſcitur ferens. i. afferens aut inferens mortalibus ægris. i. miſeris & ægre viuentibus morbos. ſ. varios, & contriſtat cœlum. i. aërem, lumine læuo. i. ſiniſtro, hoc eſt inimico, tamen. i. licet ſic animaduos videret in caſtris & accedentes è nauibus fiducia. i. bene ſperandi & fidendi virtus, non ceſſit. i. non amota eſt, nec abijt, aut diſceſſit Turno audaci. i. ſine felicitate, non ceſſit dicit præripere. i. quo minus præripeat, aut fiducia præripere. i. præripiendi littora & pellere. i. pellendi, aut quo minus pellat terra. i à terra, venientes. ſ. ad eam Hetruſcos. Nã ſup. tollit. i. erigit & effert vltro. i. inſuper animos. ſ. ſuorum dictis. i. verbis cohortatorijs, atque increpat. i. cum increpatione cohortatur vltro. i. inſuper vltra id quod omere potuiſſet, increpat autem dicens. Id ſup. quod optaſtis votis. ſ. perſtringere. i. fortiter agere, & hoſtem conterere dextra. ſ. veſtra, nam ipſe Mars. i poteſtas pugnandi, eſt viris. i. viribus bellatoribus, in manibus. i. in promptu, nunc quiſque. ſ. veſtrum eſto memor coniugis ſuæ & tecti. i. domus. (Sic. n. apud L iu. ferè in concionibus ante pugnam admonet ſuos ductores ipſi) referto. ſ. quiſque. i. facito vt referat. i. repræſentet nunc fortia facta patrum. i. maiorum ſuorum & laudes patrum ſuorum, occurramus vltro. i. prius quam nos inuadant, ad vndam. ſ. tyberis, dum. i. quandiu ipſi trepidi ſup. ſunt & prima veſtigia, labant. i. titubant & vacillant, egreſſis. i primũ è naui egredientibus, fortuna iuuat audentes quæ res in bello ſæpe probata eſt, & ſolet pro prouerbio dici.

VARIA LECTIO.

SVPERA aſpectans conuexa) In lib. antiquis, Spectans, legitur. [Clypeum tum deinde) In antiq. libris, Cum, legitur. [Dardanidæ è muris) In Rom. lib. Dardanidæ, muris, legitur. [Ardet apex capiti,) In Rom. lib. Capitis, legitur. [Criſtiſque, à vertice flamma) In Rom. lib. legere eſt, Ac vertice flamma. In aliquot alijs, Criſtis, ac vertice, legitur. [Vomit aureus ignes) In antiq. lib. Aereus, legitur. [Littora præripere) In antiq. lib. legitur, Præcipere. [In manibus Mars ipſe viris) Rom. liber, Viri, legit vocandi caſu. [Dum trepidi egreſſiq́ labant) Rom. liber, Egreſſiq́. Alij quidam lib. Greſſuſque, legunt.

SERV. VErſat quos ducere contra) Cogitat quidem, ſed nõ facit, ne diuiſo exercitu vtrobiq; vincantur. quod ſequẽtis indicãt. Nam paulò poſt dicturus eſt, Et rapit acer totam aciem in Teucros. [Concredere) Conuocat. [Pontibus) Scalis nauium. [Languentis) Tranquilli. [Breuibus) Vadis. [Per remos). i. ſcaphis. [Non ſperant) Legitur & ſperat, quod & melius eſt. Nam dum vada eſſe non ſperat, incidit in ea.

POE. Hæc ait, & ſecum verſat quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Aeneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. multi ſeruare recurſus
Languentis pelagi, & breuibus ſe credere ſaltu:
Per remos alij. ſpeculatus littora Tarchon,
Quà vada non ſperat, nec fracta remurmurat vnda.
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Aduertit ſubito proras, ſocioſque precatur.
TVR. Nunc ò lecta manus validis incumbite remis,
Tollite, ferte rates, inimicam findite roſtris

[Tollite, ferte) Ad celeritatem dictum eſt. [Findire roſtris) Militari ſelle dictum eſt, vt etiam terra ipſa quodammodo ſentiat hoſtis aduentum. [Statione) Statio eſt portus temporalis. nam portus eſt vbi hyematur. ſed modo ſtatio ſiccum litus ſignificat, hoc enim dicit, Potius terra, & nauem, frangere non recuſo. [Innocuæ) Innocuus eſt cui non nocetur. Innoxius, qui non nouit nocere. ſed hoc

Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. POE. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocij conſurgere tonſis,
Spumanteſque rate aruis inferre latinis,
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedere carinæ
Omnes innocue, ſed non puppis tua Tarchon.
Nanque inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat,
Soluitur, atque viros medijs exponit in vndis.
Fragmina remorum, quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedes ſimul vnda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore ſiſtit
Signa canunt: Primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnæ, ſtrauitque Latinos,
Occiſo Therone, virum qui maximus vltro
Aeneam petit. huic gladio, perque ærea ſcuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum, iam matre perempta,
Et tibi Phœbe ſacrum: caſus euadere ferri
Cui licuit paruo. nec longe Cyſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto. nihil illos Herculis arma,
Nil validæ iuuere manus, genitoque Melampus,
Alcidæ comes, vſque graues dum terra labores
Præbuit. ecce Pharon, voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum, clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoque flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix noua gaudia Cydon,
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui iuuenum tibi ſemper erant, miſerande iaceres,
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies ſeptem numero, ſeptenaque tela
Coniiciunt. partim galea, clypeoque reſultant
Irrita: deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. fidum Aeneas affatur Achaten.
AEN. Suggere tela mihi (non vllum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterant quæ in corpore Graiũ
Iliacis campis. POE. Tam magnam corripit haſtam,
Et iacit. illa volans clypei tranſuerberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra. traiecto miſſa lacerto,
Protinus haſta fugit, ſeruatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petijt. ſed non & figere contra
Eſt licitum, magni ſiue femur perſtrinxit Achatæ.

poẽ ꝙ plerunque confundunt. [Dorſo iniquo) Dorſũ eſt du ctor arena, quę remeãtibus flu ctibus, & euntibus denſatur, & in modum ſaxi indureſcit, qđ à nautis puluinus vocat. [Iniquo) Sibi nocenti. [Fluctuſq. fatigat,) Subaudis eam. Nam fluctus nominatiuus eſt ſingu laris. [Exponit in vndis) Ideo in vndis non in vndas, quia in ipſo loco res agit, nec eſt motio. [Omen pugnæ) Sal. Pugnam illã pro omine belli futuram. Ideo ergo omen, quia ſicut nũc, ſic vbique vincet Aeneas. [Inuaſit agreſtes) Quia dixit, Et latos vaſtant cultoribus agros. [Therone) Hoc nomẽ in Pindaro lectum eſt tm̃. [Tunicã ſqualentẽ) Splendentẽ loricam. [Haurit) Ferit modo ſignificat [Et tibi Phœbe ſacrũ) Omnes qui ſecto matris ventre procreantur, ideo ſunt Apollini conſecrati, quia deus eſt medicinæ, per quam lucem ſortiuntur. Vnde Aeſculapius eius fingitur filius, ita.n.cũ ꝓ areatum ſupra diximus. Cæſarum etiam familia ideo ſacra retinebat Apollinis, quia q primus de bon familia fuit, execto matris vẽtre natus eſt. Vnde etiam Cęſar dictus eſt, licet varia de Etymologia huius nominis dicantur, vt diximus ſupra [Quod licuit paruo) Legitur & cui licuit. [Vſque) Tandiu, donec. [Ecce Pharon) Legitur & Pharon: vt, It clamor cœlo vt ſit datiuus ab eo quod eſt Pharus. Si autem Pharo legeris, figuratum eſt. nã de nominatiuo trãſit ad datiuum dicens Clamanti. [Infelix noua gaudia Cydon) De Cretẽſibus accipimus, ꝙ in amores puerorum intemperantes fuerũt. quod poſtea in Laconas, & in totam Græciã tranſlatum eſt, adeo vt & Cic. dicat in lib. de rep. opprobrio fuiſſe adoleſcẽtibus, ſi amatores nõ haberẽt, ꝓꝑ quod poẽta Cydonem inducit amatorem. Nouimus autem Cydones Cretenſis dici ſolẽ. Cydon qđ nomen eſt ꝓprium, Cy naturaliter ꝓducit, ſi appellatiuum, corripit Cy: vt, Parthus ſiue Cydon telum immedicabile torſit. Tñ Star. etiam in proprio corripuit: vt Hæc regi promiſſa Cydõ, hęc ſæpe dabamus, quod fecit abutens licentia, qua vtimur in nominibus proprijs. [Flauentem malas) Flauentes malas habentem, primæ ætatis. [Noua gaudia) Quem tunc primum amare cœperat. [Stratus) Deeſt pene. [Miſerande) Pro miſerandus. Nam pro nominatiuo vocatiuum poſuit, vt cõtra, Socer arma Latinus habeto. licet illic poſſit accipi. Socer arma Latinus habeat. nam habeto, & ſecundæ, & tertiæ perſonæ eſt. tñ ẽt alibi nominatiuum pro vocatiuo poſuit: vt, Corniger Heſperidum fluuius regnator aquaꝝ. [Stipata cohors) Vnanimiter veniens. [Septenaq. tela) more ſuo pro ſeptem, vt bina pro duobus. [Deflexit partim ſtringentia corpus Alma Venus) Male ait Don. hoc loco antedictorum oblitum eſſe Virgilium, ꝙ poſt Iouis prohibitionem bellis facit numina intereſſe, non reſpiciens Iouem magis deos hortatum eſſe in fœdera, ꝙ̃ à bellis prohibuiſſe. Nã & paulo poſt iam Iuno ꝙ̃ Iuturna bellis intererunt. [Achatẽ) Omnia nomina quæ in res exeunt, vocatiuũ in a, mittunt, vt Achates Achata, Timœtes, Timœta. [Suggere tela mihi) Ordo eſt, Suggere tela mihi, quę in campis Iliacis in Græcorum ſteterant corpores. nullum .n. mea dextera in Rutulos ſine cauſa iaculabitur telum eorum, quæ iam ſunt cæde hoſtium cõprobata. [Tranſuerberat) Scindit. [Traiecto miſſa lacerto,) Quę fuerat miſſa retroacto lacerto [Protinus) Iugiter, continue. [Tenorem) Currendi modũ. [Moribunda) Morientĩ ſimilis. Quod ita eſſe etiam Sal. oſtendit, qui ait, Quaſi Vitabundus per tramites, & ſaltuoſa loca exercitum ductata. Nam Iugurtha non vitabat legatum, ſed ſe eum vitare ſimulabat. nã quia nomẽ eſt, ideo ſignificat ſimilitudinem, nõ paſſionem. Quod ſi participaliter diceret. à paſſiuo veniret. Omnia .n. a paſſiuo participia, in dus exeunt. Moribũda, ſimilis morientĩ. non .n. participialiter, aliquid ſignificat, ſed hominis habet ſignificationem. nominis autem ſignificatio ſimilitudinem habet, nõ paſſionẽ. Quãdo dico Moriturus eſt, vere moriturus eſt. Moribundus autem, non vere, ſed ſimilis morienti eſt. vnde & Saluſt. dicit, Quaſi vitabundus. [Fratris de corpore rapto) Si diceret fratrum de corpore, ſpecioſius eſſet, quod ideo omiſit, quia haſta Alcanoris tantum vulnerauerat manum, in Męonis vero hęſerat corpore. [Femur) Dicimus, quia lectum eſt, & declinatur huius femoris. Illius vero ablatiui non inuenitur nominatiuus, Lætus Eripit à femine. licet Caper i libris enucleati ſermonis dicat femẽ, ſed nõ ponat exẽplum. ergo aut hoc femur, aut hoc femen. Nam femus non dicimus penitus.

ASCENSIVS.

HÆC ait, & ſecum verſat quos ducere contra, Vel &c.) Poſt Turni concionem docet, quomodo Tarchontis cohortatione appulſa ſit claſſis Aeneia ad littus, vnde eſt hoc ſolum Donat. Verſat quos ducere, in tanta deſperatione, nec conſiliũ nec vim animi amiſit. Hæc ille. Ordo eſt, Turnus ſup. ait hæc, & verſat .i. cogitat & diſquirit ſecũ .i. in animo ſuo quos poſſit ducere cõtra .ſ. aduentantes hoſtes vel quibus poſſit concredere .i. quaſi fidei cõmittere muros .ſ. caſtrorũ, obſeſſos. Interea .ſ. dũ hæc ageret Turnus, Aeneas exponit ſocios de altis puppibus, pontibus .i. per ſcalas, multi ſeruare .i. ſeruabant, recurſus .i. refluxus pelagi languentis .i. tranquilli ac non impetuoſi, & credere .i. credebant ſe breuibus .ſ. vadis, ſaltu .i. ſaliẽdo in ea alij credere ſup. cœperant aut credebant ſe breuibus per remos .i. auxilio remorum, Tarchon .i. Etruſcorum rex & præcipuus ductor ſpeculatus, id eſt conſpicatus, & videns littora, ſupp.

ſup. ea parte, quæ non ſperat.i.timet vada.i.fundum vadorum p quem vadere licet, ſed nõ nauigare, nec vnda fracta.ſ.nimio impetu immurmurat.i.vehementẽ ſonum, edit hoc eſt, vbi neq; defectus, neque nimia vis eſt aquæ, ſed mare allabitur.ſ.ad littus, inoffenſum.i.nõ offenſum nec impeditũ, æſtu creſcens.i.eaubetãti, ipſe aduertit .i. applicat ſubito ꝓras.i.auteriores partes, quæ aquas proruunt, & precat ſocios, O manus.i.multitudo armatorum, lecta.i.electa, incũbite nunc validis remis tollite.i.erigite. ferte.i.transferte ad littus, rates & findite roſtris .ſ. nauium hanc inimicam terram, & ipſa carina.i.capacitatis, ſeu venter nauis, ꝓmat.ſ ꝓmendo faciat ſibi ſulcũ nec ego recuſo frangere puppim tali ſtatione.i.ad breus ipſo portu, & hoc tellure ſemel arrepta .i. ſi ſemel tellurem arripuerimus, q̃ talia .i. talis modi verba, poſtq̃ Tarchon eſt effatus, ſocij conſurgere ſup.cœperunt aut conſurgebant tonſis.ſ.remis, & inferre.i.inferebant aruis latiota.i.in arua latina, rates ſpumantes.i.ſpumis aquarum nimio impulſu eacitatis reſperſas donec roſtra .i. anteriores partes prorarum tenent ſiccum, & carinæ.i.ventres nauium.ſedere.ſ.ſuper fundum exiſtẽtes omnes innoxiæ.i. ſine nocumento, ſed ò Tarchon tua puppis non ſup.ſedit innocua, namque ipſa inflicta vadis dum pẽdet anceps.i.vacillans dorſo.ſ.ſcopuli iniqui.i.nimis alto, & ipſa ſuſtentata dudum fluctoa fatigat, ſup. eam, ipſa ſoluitur.i findiiur, atque exponit viros in medijs vndis quos ſupp. viros fragmina remorum, & tranſtra.i. ſumma tabulata nauium, fluitantia.ſ. per aquas, impediunt, & vnda relabens trahit ſimul pedes, quæ res eos ſaluauit. [Nec Turnum ſegnis retinet mora, &c.) Docet quomodo totis viribus concitatum eſt educeore, videlicet Turno, totaa copias in aduentantes hoſtes, quæ res ferè ſumpta eſt ex applicatione Græcorum ad littora Troiana, quia Troiani, & potiſſimum ab Hectore duriter accepti ſunt. Recitat ergo variam ſtragem, de qua re hoc ſolum eſt Donati. Thoraa, indumentum quo bellator vſque ad pectus munitur. Hæc ille. Ordo eſt. Nec mora ſegnis .i. quæ ſegnes facere, ac ſegnibus eſſe ſolet, retinet Turnum, ſed ipſe acer.i.ſtrenuus rapit .i. celeriter adducit totam aciem in.i.contra Teucros, & ſiſtit .i. exercitũ ſtatuit, contra.i.ex aduerſo, aut contra aduentantes, in littore. Et ſup. tibicines, aut cornicines canunt.i.cauendo faciũt ſigna .ſ. ineundi prœlij Aeneas inuaſit primus turmas agreſtes.i.agricolarum, aut agros vaſtantium appoſitorie omen pugnæ.i.quæ res erat omen pugnæ portendens indigenas ſuperandos cum agreſtes ſuperentur, & ſtrauit Latinos occiſo Therone .i. poſtquam occiderat Theronem eorum ductorem, qui exiſtens maximus virum.i.virorum petit.i.aggreditur Aeneam vltro.i.non laceſſitus, cum tamen ſi ſaperet, ab eo merito declinaret. & ſup. Aeneas haurit.i.ferit ſui exhaurit, huic .ſ. Theroni. & latus apertum .i. poſtquam apperuerat gladio, & per ſcuta ærea, & per tunicam ſqualentem.i.relucentem in morem ſquamatum ſerpentum auro .i. ſquamis aut bamia aurea. Seruius dicit haurit.i.ferit, ſed quia addit apertum, quod non ferit, ſed exhaurit extrahendo ſanguinem, ego potius acciperem in natiua ſignificatione. Inde.i. deinde ferit Lycham exectum .i. per ſectionem exemptum iam matre perempta, quæ res Cæſarum familię competit, & ſacrum .i. conſecratum tibi ò Phœbe, quia arte medica conualuit, vnde domus Iuliæ fautor inducitur Apollo, vt in bello actiaco viſum in clypeo Vulcani. Cui.ſ.Lychæ, licuit.i.permiſſum & datum eſt paruo.i. cum adhuc in vtero eſſet matris, euadere caſus ferri .i. necem per ferrum quam nunc incurrit ſenior. Nec.i. & non, & deiecit non longe.ſ.ab eis iam dictis Cyſſea virum illum duſ .i fortem, & robuſtum, & Gyam immanem.i.valde magnum, & ferocem deiecit dico leto .i. morte eos ſternentea claua .i. baculo nodato quali vſus eſt Hercules, agmina ſ Phrygum, & Hetruſcorum, arma Herculis .i. qualibus Hercules vbique victor vſus erat nil.i.in nullo iuuere .ſ. eos, & manus validæ nil iuuere eos, nec Melampus genitor .ſ. eorum, & comes Alcidæ .i. Herculis, vſque.i.ſemper dum.i.donec, terra præbuit.ſ Herculi labores graues.ſ.ad domanda varia terrarum monſtra. Ecce, q.d. præter opinionem, dum Pharon iactat i iactanter effutit, voces inertes .i. fatuas, & inania verba. Aeneas ſup. intorquent iaculum ſiſtit .i. plantat & ſtatuit ipſum clamanti.ſ Pharoni in ore.i.cum iam eſſe: in ore aliter diceret in os. Tu quoque ò Cydon infelix dum ſequeris Clycum .ſ. puerum ſui adoleſcentem flauentem .i. habentem flauentes malas .i. maxillas prima lanugine.i.iara, quia prima barba appoſitorie noua gaudia.i nouas amorum voluptates tuas, iaceres ò miſerande ſtratus dextra Dardania.i.ipſius Aeneæ Dardani ex.ſtens ſecurus amorum.i.non amplius curans de amoribus, quia amores iuuenum erant, tibi ſemper.ſ.dum viueres, iaceres inquam ſtratus ni .i. niſi cohors fratrum appoſitorie progenies Phorci .i. cohors filiorum Phorci, qui inter ſe erant fratres, foret.i.eſſet obuia.i.obuiam veniret. ſtipata.i.condenſata mutuo compreſſu, qui ſupp. erant ſeptem numero, & coniiciunt tela ſeptena .ſ. vno impetu, qui a ſinguli ſingula, quæ ſupp. tela reſultant .i. retrorſum ſaliunt repercuſſa irrita .ſ. effecta, partim galea ſ. Aeneæ, & partim clypeo, & Venus alma deflexit partim, ſtringentia.i.leuiter contingentia corpus .ſ. Aeneæ, & Aeneas ſic .ſ. oppreſſus affatur Achatem.ſ.armigerum ſuum fidum, vt in primo libro, quæ tela gerebat Achates, affatur autem dicens. Suggere.i.ſubminiſtra aggerenda mihi tela, dextera ſupp. noſtra.i.non vllum, non torſerit fruſtra in Rutulos vllum ſupp. telum eorum quæ ſteterant in corpus Graium in campis Iliacis tum .i. deinde corripit magnam haſtam, & iacit ſup. eam. illa volans tranſuerberat æra clypei Mæonis, & rumpit ſimul Thoraca .i. munimen pectoris cum pectore: Alcanor frater .ſ. eius ſubit .i. ſuccurrit huic .ſ. Mæoni & ſuſtentat dextera fratrem, ruentem haſta miſſa .ſ. ab Aenea fugit.i.propellitur protinus .i. continuo, lacerto .i. brachio traiecto, & cruenta ſeruat tenorem .i. currendi modum, & dextera moribunda.i.iamiam moritura pependit neruis.i. per neruos ex humero. Tum.i.deinde Numitor petijt Aeneam iaculo rapto de corpore fratris, ſed non eſt licitum .i. permiſſum ei figere contra .i. econuerſo .ſ. in corpus Aeneæ, & perſtrinxit .i. leuiter vulnerauit femur .i. coxam magnam Achatæ cuius ferè cum honorificentia meminit Poëta.

VARIA LECTIO.

MVLTI (ſecuare recurſus) Sunt lib. antiq. in quibus legatur, Receſſus. [Qua vada non ſperat) Rom. lib. legit, Quà vada non ſpirant. & alij, Qui vada. Sunt etiam qui legant, Quà vada non ſpumant. & alij, Spectat. [Nec iam puppim) Rom. lib. & alij quidam peruetuſti legunt, Puppea. [Et fluitantia) In antiq lib. legitur, Effluitantia. [Retrahitque pedes) In lib. antiq. Pedem, legitur [Per q. ærea ſcuta) In Rom. lib. Sura legitur. [Inde Lycam ferit, exſectum, iam matre perempta) In Rom. lib. Exectum, legitur. In alijs, Exemptum. In Oblongo, Et ſectum. [Et tibi Phœbe ſacrum) In antiq. lib. Satum, legitur. [Cui licuit paruo) In lib. antiq. ſcriptum eſt, Quod licuit. [Nil illos Herculis arma, Nil validæ) In antiq. lib. ita legitur. Nihil illos Herculis arma, Nec validæ. [Ecce Pharon) Rom. liber, & Oblongus, Pharo, abſque n, ſcribunt. [Steterant quæ in corpore) In antiq. lib. Steterunt legitur. [Meonis) In antiq. lib. cum diphthongo, Mæonis. [Cum pectore rumpit) In Rom. libro, Rupit, eſt.

Hic Curibus, fidem primæuo corpore, Lauſus
Aduenia, & rigida Dryopen ferit eminus haſta
Sub mentum grauiter preſſa; pariterque loquentis
Vocem, animamque rapit traiecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreæ de gente ſuprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Iſmara mitti,
Per varios ſternit caſus: occurrit Haleſus,
Auruncæque manus: ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis. expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi, certatur limine in ipſo
Auſoniæ. magno diſcordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis, & viribus æquis.

SERV. HIC Curibus) Hoc eſt iuc. Et eſt ordo, Tunc fidẽs primæuo corpore aduenit Lauſus Curibus, qui erat de Curibus, vt Verres Romulia. Aut fidens Curibus. vt, Ecce Sabinorum priſco de ſanguine magnũ agmen agens Lauſus [Rigida) Tenẽs eã, non vibrans & iaciẽs. [Boreæ de gente ſuprema) Aut originem ducentes à Xeto & Calaij, qui filij Boreæ & Orythiæ Nymphæ fuerunt, vt De gente, de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos, vnde eſt origo venti Boreæ. [Iſmara) Thraciæ ciuitas à monte Iſmaro. [Expellere tẽdũt) Loco ſe inuicẽ mouere contẽdunt. [Limine) .i. littore. [Magno æthere) .i. aëre in magno. nam vẽti in æthere nõ ſunt, ſed in aëre, ſicut ſupra, Atque æthera tonãt cum ſonitu pro aëre. [Obuiaa oia contra) Mare mari, nubes nubibus, venti vẽtis. Legit, & obnixi, vt referat ad ventos. [Hæret pede pes) ꝓ pedi. Nã Antiptoſis eſt, & eſt Homeri verſicul⁹. ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ᾽ ἀνήρ [Arcadas) Accuſatiuus eſt pluralis cuius vltima ſyllaba ideo breuia

uis eſt, q̃ a nominatiuus pluca lis in es, terminatur, ut hi Arcades, vt delphines delphinas. [Latio ſequaci) Pro latinis. alibi, Inuadunt vrbem ſomno vinoq́ue ſepultam [Dimittere quando) Si quidem Et eſt Romanæ militiæ, nam in locis impeditis equos comitibus dabant, & pedeſtri certamine confligebant. [Quò fugitis) Hoc amare dictum eſt, nam preces ſequuntur. [Deuictaq́ bella) Finita, Exhauſta. nam Hoſtis vincitur, non bellum. [Fidite ne pedibus) Datiuus eſt pedibus, nam fido tibi dicimus. [Hac vos, & Pallanta ducem patria alta repoſcit) Hoc vult patria vt per cædes hoſtium reuertamur. [Numina nulla pręmunt) Argumentatur a facili dicens non contra deos, ſed contra mortales bella tractamus. [Ecce maris) Quod eſt efficax, in fine poſuit, nam dicit eos quo fugiant non habere cum terra teneantur ab hoſtibus, mare antè pedibus tranſire non poſſint, caſtra vero ingredi impoſſibilium ſit. Aut certe etiam hoc impoſſibile, ſi ab hoſtibus obſidêtur ut quidam volunt, intelligentes Et rapit acer totam aciem in Teucros .ſ. quam deducebat ceteris relictis. [Magna claudit nos obice pontus) Modo vſus habet vt hic obex dicamus, vt de qui dam Magno obice legunt. Antiqui etiam hæc obex dicebât ſecundû quod eſt magna obice Hinc eſt quod nonnulli vitant generi dubietatem, & legût Magni. ſ. maris. Caper tamen in libris dubij generis ꝓbat dicit & hic obex & hęc obex, quod vt diximus, hodie de vſu receſſit. [Denſos prorumpit in hoſtes) Vt eos hortaretur exemplo. [Fatis iniquis) Exitum præoccupauit futurum. [Magno pondere) Magni ponderis: vt, Aëre cauo clypeû, pro æris caui. [Receptat) Ideo frequêtatiuo vſus eſt, quia hærentem haſtam oſſibus auellere facile non poterat. Ergo receptat, ex frequenti concuſſione diuellit. [Quem non ſuperoccupat) Quem non deſuper occupat. ideo autem deſuper, quia Pallas ad euellendam haſtam fuerat inclinatus. [Nam Pallas ante ruentem, dum furit) Ordo eſt, nam eundem Pallas ante excipit .i. dolo interimit. Ille enim incautus fuerat furens propter crudelem mortem ſodalis. vnde & incautus fuerat. [Tumido in pulmone) Et naturaliter tumido, & quia fuit hac. In pulmone autem recondit, Archaiſmos eſt, pro in pulmonem. [Rhœti de gente vetuſta Anchemolum) Hæc fabula nuſquam inuenitur in auctoribus. Abienus tamen qui totum Virgilium, & Liuium iambicis ſcripſit, hanc commemorat, dicens græcam eſſe. Rhœtus ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Caſperiam ſuperduxit nouercam: hanc priuignus ſtuprauit. Quo cognito cum eum pater perſequeretur, & ad pœnam vocaret, fugiens ille, ſe ad Turnum contulit. [Suis) Etiam ſuis. Lucanus: Et amiſſum fratrem lugentibus offert. [Diſcrimina) Differentias. [Tymbre) Pro Tymber, metri cauſa Metaplaſmum fecit. [Euandrius abſtulit enſis) Poſſeſſiuum eſt modo, non patronymicum. [Semianimesq́ue micant digiti, ferrumq́ue retractant) Ennij eſt: vt, Oſcitat in campis, caput à ceruice reuulſum. Semianimesque micant oculi, lucemq́ue requirunt. Quem verſum ita tranſtulit ad ſuum carmen Varro & Tacenus.

Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit,
Anceps pugna diu, ſtant obnixi omnia contra:
Haud aliter Troianæ acies, aciesq́ue Latinæ
Concurrunt, hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alta, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque dirupta ripis,
Arcades inſuetos acies inferre pedeſtres
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: vnum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
PAL. Quò fugitis ſocij? per vos, & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemq́ue meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quà globus ille virum denſiſſimus vrget.
Hac vos & Pallanta ducem patria alte repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali vrgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæq́ue, manusq́ue.
Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt iam terra fugæ. pelago Troiam ne petemus?
POE. Hæc ait, & medius denſos prorumpe in hoſtes.
Obuius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus. hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit, haſtamq́ue receptat
Oſſibus hærentem, quem non ſuper occupat Hiſbon,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Heleum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum thalamos auſum inceſtare nouercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in aruis,
Daucia, Laride, Tyberq́ue ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi Tymbre caput Euandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum Laride dextera quęrit,
Semianimesq́ue micant digiti, ferrumque retractant,

HIC Curibus, &c.) Proſe A S C. quitur reliquã pugnæ partem, de qua re dum propter facilitatem nihil dicit Donat. Ordo eſt. Lauſus fidens primæuo corpore .i. quia erat in primo flore ætatis aduenit hic .i. modo Curibus, aut Lauſus primęuo flore aduenit hic fidens in Curibus .i. Sabinis quos è Curibus eduxerat, & ferit eminus .i. de longe quaſi emiſſo telo è manu Dryopen .ſ. Rutulum. Haſta rigida .i. dura, & difficulter flexibili, aut quã rigide tenuit, & preſſa .i. impreſſa & impulſa grauiter, id eſt violenter Dryopi .ſ. ſub inẽtum. & rapit pariter vocem, & animam loquentis .ſ. Dryopis, & hoc gutture, ſup. eius traiecto. At .i. ſed ille .ſ. Dryops ferit .i. concutit terram fronte, & vomit ore cruorem craſſum. Et ſup. Lauſus ſternit quoque .i. etiã tres Threicios .i. Thracios viros de ſuprema .i. vltima gente .i. gñe aut progenie borcę .i. vẽti Thraciam perflantis aut dei illius venti & ſternit tres, quos Idas pater mittit .ſ. in auxiliũ, & tres, quos Iſmara ciuitas illa Thraciæ patria .ſ. illorum mittit, ſternit in quam per varios caſus .i. vario euentu, & vario genere mortis Haleſus occurrit .i. in occurſum properat, & manus Auruncæ .i. Auruncorum, qui ſunt antiquiſſimi Italiæ populi copiæ ſupp. occurrunt, & Meſſapus proles Neptunia .i. filius Neptuni, ſubit .i. ſubſequitur in auxilium veniens exiſtens inſignis .i. inſigniter inſtructus equis quia prius dictus eſt domitor equorum ipſi tendunt .i. contendũt aut prætendunt expellere .i. aduerſarios ſuos nunc .i. aliquando hi .i. voſtis partis nunc illi .i. vlterius partis, certatur .ſ. ab omnibus, aut ab vtriſque partibus, in ipſo limine .i. littore & ingreſſu, Auſoniæ .i. eius partis Italiæ ab Auſone dictę, ceu, id eſt quemadmodum, venti diſcordes, magno .i. ſpatioſo ę here, id eſt aëre, tollunt .i. erigunt & cum elatione exercent animis & viribus, æquis .i. æqualibus: &, ſupple ipſi venti non cedunt inter ſe .i. alter alteri, & nubila non cedunt quæ .ſ. ab vtriſque equis viribus impelluntur, & mare, id eſt aqua maris, non cedit: & pugna, ſupple committitur diu anceps, id eſt incertæ victoriæ, & ſtant, ſup. venti obnixi contra omnia, aut omnia .ſ. elementa ſtãt obnixa .i. obnitentia, contra .i. ex aduerſa parte. Acies Troianæ, & acies Latinæ concurrunt haud .i. naturaliter, pes .ſ. vnius aduerſarij, hæret .i. coniungitur, pede .i. pedi, & vir hæret exiſtens denſus viro. At .i. ſed, vt .i. poſtquam, Pallas .ſ. filius Euandri, vidit, id eſt conſpexit, Arcadas inſuetos inferre acies pedeſtres, id eſt pedeſtri prœlio certare, dare terga, Latio, id eſt Latino populo, ſequaci, id eſt perſecutori, vidit, dico, ea alia parte, qua torrens, id eſt amnis impetuoſus, intulerat ſaxa rotantia .i. obuoluta late, & arbuſta, ſupple erant ad diruta ripis, id eſt cum ripis, aut in ipſis ripis: quis, id eſt quibus Arcadibus, quando .i. quando quidem, aſpera natura loci, id eſt quia inacceſſibilis videbatur ſuaſit, id eſt perſuaſit dimittere equos, ipſe accendit virtutem .i. animoſitatem eorum, nunc .i. aliquando prece, & nunc dictis amaris, id eſt increpationibus, quod vnum, id eſt quæ vna & ſola res reſtat, id eſt reliqua eſt, rebus egenis .i. conſilio, & ope egentibus. Accendit autem dicens, O ſocij quo fugitis, obſecro, ſupp. aut obteſtor per vos & fortia facta, ſupple veſtra in aliis prœlijs (ſoleut

(Solent n. duces milites ſuæ virtutis admonere vt ſimilem exhibebant) & per nomen.i.famam, & gloriam Euandri ducis.i.qui vos duxit, & per bella deuicta.i.tuoi victoria geſta, & per ſpem meam.i.quæ eſt de me, aut quam habeo de vobis, quæ ſpes mea ſubit nunc æmula.i.imitatrix, laudis patriæ.i.paternæ, hoc eſt patris mei Euandri, vel quia tantum de me incipit ſperari quantum de patre partum eſt gloriæ ſui quia tantum de vobis ſperare incipio quantum pater ſolebat, per hæc ergo obſecro, ne fidite .i.confidatis, pedibus.i.nolite ſpem in fuga collocare. Via eſt rumpenda.i.debet rumpi, & ſic aperiri, ferro.i.armis ferreis, per hoſtes.ſ. medios, hac.ſ.parte qua ille globus virum.i.virorum, vrget denſiſſimus.i.frequentiſſimus hac repoſcit.i.exigit, & requirit patria alta.i.nobis, & inclyta facta, vos, & Pallanta.i.me ducem.ſ. veſtrum. Nulla numina.i nullæ diuinæ poteſtates, premũt .i.opprimunt nos, quia nos vrgemur ab hoſte mortali.i.qui poteſt mori vt nos. Totidem animæ,& manus ſunt nobis mortales quot.ſ.hoſtibus. Ecce.i.ſi neſcitis animaduertite, quia Pontus .i.mare, claudit nos magno obice.i.obiectu,& obſtaculo maris, & ita, terra deeſt iam fugæ.i.non eſt quo fugiamus, locus, petetis ne Troiam pelago?.i.per pelagus. [Hæc ait,&c.) Eandem rem proſequitur, & potiſſimum in hanc partem oſtendit egregiam virtutem Pallantis. Cum vero nihil habeamus Donati. Ordo eſt. Pallas, ſupp.ait hæc.ſ.ante dicta, & ipſe medius prorumpit in hoſtes denſos. Lagus.i.Rutulos ille adductus iniquis fatis.i.ipſum ad mortem vrgentibus fit obuius primum.i.primo loco huic.ſ.Pallanti dum ſaxum magno pondere.i.magni ponderis, vellit.i.proſternit hunc.ſ.Lagum ipſum infixit coſtis diſcrimina .i.cicatrices telo intorto.i.intorſum torto per medium, ſupp. ea parte qua ſpina dedit coſtis diſcrimina, & receptat.i.frequenti conamine recipit, haſtam hærentem oſſibus, ſuper quem Hisbon non occupat.ſ.quia non potuit ille.ſ Hisbon, quidem.i.certe ſperans hoc.ſ.poſſe occupare Pallanta, nam Pallas excipit ante .i.prius ipſum ruentem exiſtentem incautum, dum furit crudeli morte ſodalis.ſ.ſui, atque recondit enſem in pulmone tumido.i. inflato. Et ipſe petit hinc.i.poſt hos Stelenum,& Anchemolum de vetuſta gente Rhœti.ſ.Marrubiorum regis. Anchemolum in quam auſum inceſtare.i.per inceſtum polluere, Thalamos nouercæ.ſ.Caſpiæ. Vos etiam gemini.ſ.fratres, cecidiſtis in arma Rutulis, ò Laride,& tu Tymber proles Dauci.i.ipſius Dauci ſimillima.ſ.inter vos, proles inquam ſimillima, & indiſcreta ſuie parentibus, qui, ſup. error eſt gratus parentibus. At.i.ſed, Pallas dedit vobis diſcrimina.i.differentias mortis, dura.i.difficilia tolerata, imò intolerabilia, nam ò Tymber enſibus Euandrius.i. quem Euandri filius tractat, abſtulit tibi caput,& ò Laride dextera abſciſſa quærit te ſuum.ſ.fautorem,& adiutorem,& digiti ſemianimes.i.ſemiuiui adhuc palpitantes micant.i.viciſſim ſe mouent,& retractant ferrum.i.arma quæ deteſtantur.

VARIA LECTIO.

HIC viribus, fidens primæuo corpore, Clauſus Aduenit) In multis libris, hic verſus varie legitur ſic, Hic viribus, fidens, &, Viribus hic. Et pro, Clauſus, Lauſus. Et pro, Aduenit, Aduolat. [Occurrit Alæſus) In antiquis libris, Occurrit Alæſus,& Halæſus, ſcribitur. [Stant obuiæ omnia contra) In antiquis exemplaribus legere eſt, Stant obnixa omnia contra. [Dimittere cõ) In antiquis libris, Demittere, legitur. [Subit æmula laudis) In Romano libro, Laudi, legitur [Qua globus) In Romano lib Quo, habetur. [Ecce maris magno) In antiquis libris, Magna, fœminino genere. [Deeſt iam terra fugæ. pelago Troiam ne petetis?) Pelago impreſſa omnia exemplaria legunt. Cum tamen in vetuſtioribus omnibus, Fugæ pelagus, legitur. Quod alij viderint. Præterea pro, Petetis, Petemus, perſona prima in pleriſque libris habetur. In aliquot ex ijs, qui apud me ſunt, Petamus, legere eſt. Quod figuratius eſt. [Hunc, magno vellit dum pondere ſaxum) In Romano libro ita legitur, Hic vellit magnorũ pondere ſaxum. [Hinc Helenum petit) In antiquis libris, Stelenum,&, Stenelum,&, Sthenelum, legitur.

SERV. TVentes) Modo videntes, alibi defendentes. [Dolor,& pudor) Sic de Mezentio, Aeſtuat ingens vno in corde pudor, mixtoq; inſania luctu. [Fugiẽtem Rhœtea) Præter fugientem. [Hoc ſpatium, tantumq; moræ fuit Ilo:) Subaudis ad mortem, Ili hoc ſpatium fuit ſolũ,& hæc ſola mora quominus Ilius periret. [Teuthra) Ab eo quod eſt hic Teuthras Teuthræ, quo Aeneas Aeneæ. [Tyren) Ab eo quod eſt hic Tyres. [Optato) .i.ex voto. Per æſtatem.n. venti frequenter optantur, & quaſi contingere videntur ex voto. [Extenditur vna) Sicut duces diuerſis locis commiſſa prælia continuauerant. [Acies Vulcanis) Ideo abuſus eſt, quia comparatio ad bellũ pertinet, nam de igne dicere aciem, ſatis incongruum eſt, ergo acies Vulcanis, vis ignis, quæ late per cãpos effunditur. [Victor) Cui vota proceſſerũt, voti compos .i.ἐπιτυχών. [Ouantes) Abuſio eſt non proprietas. [Coit omnis in vnum) Vnanimiter omnes fortiter faciunt. [Sed bellis acer) Sed modo inceptiua particula eſt, vt in Saluſtio ſæpius, ſicut at interdum, nam non eſt coniunctio ratiocinantis. [In ſua colligit arma) Poſt ſcutum ſe clauſit. Alibi, Et ſe collegit in arma. [Elatam in iugulum) Iugulo ſuo vulnus minantem. [Fata canens) quaſi diuinus. Alij Cauens, legunt, ſecundum quod nõ ſtatim,& diuinus, nam & ab alijs audita canere poterat. [Canẽtia lumina) Aut Hypallage eſt, pro ipſe canens, aut phycam tem

Arcades accenſos monitu, & præclara tuentes
Fata viri, mixtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas obijugis fugientem Rhœtea præter
Traijcit. hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo nanque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra
Te fugiens, fratremque Tyren: curruſque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut optata ventis æſtate coortis
Diſperſa immittit ſiluis incendia paſtor;
Correptis ſubito medijs, extenditur vna
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ouantes.
Non aliter ſocium virtus coit omnis in vnum,
Teque iuuat Palla. ſed bellis acer Haleſus
Tendit in aduerſos, ſeque in ſua colligit arma
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in iugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permixta cruento:
Fata canens ſiluis genitor celarat Haleſum:
Vt ſenior leto canentia lumina ſoluit,
Iniecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Euandri. quem ſic Pallas petit ante precatus.
PAL. Da nunc Tybri pater ferro, quod miſſile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma, exuuiaſque viri tua quercus habebit.
POE. Audijt illa deus. dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

dixit. diruuntur enim pupillæ mortis tempore albeſcere [Iniecere manum Parcæ) Traxerunt debitum ſibi. Et ſermone vſus eſt iuris. nam manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus. [Da nunc Tybri pater) Vicinũ inuocat numen, circa cuius ripas bella tractantur, ſic ſupra, Tu dea tu præſens noſtro ſuccurre labori. [Tua quercus) In tu ripis creata. [Audijt) Modo exaudijt,& ad effectum deduxit. Paulò poſt tantum audijt. Vt, Audijt Alcides iuuenem. [Dum texit) Dum ſpoliat. Nam tempus præſens eſt, non præteritum, ab eo quod eſt tego. Sic Plautus, Ego hunc hominem detraxi pallio.

ARCADAS accenſos) ASC. Commemorat ſtragem quam cum ſuis edidit Pallas, vnde Donatus. Arcades vehementer mouentur virtus alieno exemplo maxime ducis. Petit telo, & precatur verbis. Hæc ille. Ordo eſt. Dolor,& pudor mixtus armat in hoſtes Arcadas accenſos monitu viri.i.viriliter agentis Pallantis.ſ.& tuentes.i.inſpicientes præclara facta viri. Tum.i. deinde, cum videret ſuos animoſos, Pallas traijcit.ſ. haſta Rhœtea præterfugientem bijugis, id eſt biiugis equis tractie. Hoc ſpatium,& tantum moræ, id eſt dilationis à morte fuit Ilo, nanque ipſe Pallas direxerat Ilo, id eſt in Ilum, procul, id eſt de longe, haſtam validam quam Rhœteus medius, id eſt in medium occurrens intercipit, id eſt intercurrens

rens in ſe capit, Rhœtheus, inquit, fugiens te lo Teuthra optime .i. peritiſſime, & fugiens fratrem, ſupp. tuum, Tyren. ſ. nomine, & qui ſemianimis .i. ferè exanimatus, & volutus deiectus curru, cædit calcibus .i. pedibus ferit arua Rutulorum. Ac velut paſtor im mittit ſiluis .i. in ſiluas, incendia diſperſa, & hoc ventis coortis .i. ſimul ortis, æſtate .i. per æſtatē & æſtiualem ęſtum, optato .i. ex voto, aut ſic, immittit optato .i. voto, ſeu dedita opera incendia diſperſa ventis coortis æſtate .i. tēpore ſiccitatis, acie Vulcania .i. ignea, hoc eſt copia flammarum, extenditur vna .i. ſimul, ſubito .i. derepente, & hoc medijs .i. obſtantibus conceptis .i. ſimul acceptis, exiſtens horrida per latos campos, ille .ſ. paſtor qui optato incendia immiſit ſedens victor .i. voti compos, deſpectat .i. deſuper aſpicit, per quod ſignificatur ſedere in loco editiore flammas ouantes .i. more ouantium ſalientes, & crepitantes, omnis virtus ſociorum .i. ſociorum Pallantis, coit .i. conuenit & conglobatur in vnum .ſ. conſenſum, & locum, & iuuat te ò Palla, ſed Haleſus Rutulus ille acer bellis .i. ſtrenuus bellator, tendit in aduerſos .ſ. Arcadas, & colligit ſe in ſua arma .i. circum inuoluit, & munijt ſe ſcuto ſuo, hic .ſ. Haleſus, aut hic .i. modo vbi ſe in hoſtes iniecerat, mactat .i. occidit ſumpta metaphora à ſacrificijs. Lacona virum illum a nominatiuo hic Lacon, & Phareta, à nominatiuo Pharet, ſicut Da thes Dabeta facit, & Demodorum, & diripit Strymonio (quod hic proprium videtur, nam ſi Thracium dixeris, nimis confuſa eſſet locutio) dexteram .ſ. manum: enſe fulgenti .i. reſplendenti, dexteram dixit elatam .i. extenſam in iugulum .ſ. ipſius Haleſi, & ferit ora Thoantis ſaxo .i. lapide, & diſpergit oſſa .ſ. capitis, permixta cerebro cruento .i. cruore commixto, aut cruoris pleno. Genitor .i. pater Haleſi etiam Haleſus nomine ſecundum regulam Seruianam, canens .i. pronoſticans ei fata, aut potius cauens .i. euitans, fata, id fatalem neceſſitatem, quæ Haleſo necem minabatur, celarat .i. occultauerat Aleſum ſiluis, ſed vt .i. poſtquam, ipſe ſenior .ſ. pater, ſoluit .i. diſſoluit, leto .i. morte lumina canentia .i. pupillas albicantes inſtante morte, aut ipſe canens ſenio, Parcæ .i. deæ fatales, & fatorum diſpenſatrices, iniecere manum .i. vendicarunt ſibi, & traxerunt ſibi debitum, & ſacrarunt .i. addixerunt telis Euandri, vt .ſ. illis mactetur, quaſi ſacer .i. execrabilis, quem Pallas petit precatus, ante .i. priuſquam petat .i. aggrediatur eum ſic, ò Tybri pater, de ferro quod miſſile .i. vt emittatur, ego libro .i. diſtrictum teneo, fortunam .i. proſperum contactum atque viam per pectus duri Haleſi, quercus tua .i. tibi ſacra, hoc eſt tholus aut poſtis tuus. habebit hæc arma, & has exuuias viri. Deus .ſ. Tybris, audijt .i. exaudiuit, illa .ſ. vota & verba Pallantis, & ita dum Haleſus texit .i. protexit Imaona .ſ. conſocium ſuum, ipſe felix dat .i. exponit, telo Arcadio .i. ab Arcade .ſ. Pallante miſſo pectus inermum .i. ſine armis diſarmatum, dicunt etiam hic & hæc inermis, & hoc inerme.

VARIA LECTIO.

MIXTVS dolor, & pudor) In Romano lib. pro, Pudor, legitur, Furor. [Ac velut optat) In antiquis libris, Optato, legitur. [Non aliter ſocium virtus coit) In Oblongis numerus ita mutatus, Non aliter virtus ſocium coit. [Fulgenti diripit enſe) In Rom. lib Deripit. [Oſſaq. diſpergit) In antiquis libris, Diſperſit, habetur. [Fata canens, ſiluis) In libris nonnullis, Fata cauens, legitur. [Haleſus) In aliquot antiq. Aiæſus, & Aleſus, legitur. [Dum texit Imaona) In aliquot antiquis, Imæona, legitur.

COEL. RHODIG.

NARRABAMVS nuper T. Liuij ſummi hiſtorici librum ab Vrbe condita ſecundum, incidimusq. in eum locum, qui eſt de Valerio Publicola: Ante omnia, inquit, de prouocatione legem tulit aduerſus magiſtratos ad populum, ſacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi conſilia iniſſet. Scrutabamur quid eſſet ſacrare cum bonis caput. Si enim eruditiorem ſenſum ex recondita hiſtoria proruendum non putes, nec velut per transennam inſpectandum, frigidior Platonis legibus fiet eminentiſſimi auctoris ſententia. Quis enim conſecrationis metu à regni affectatione deterreatur? Aliud ergo ſerius doctiusq. quærendum. Comperimus igitur omnem (vt aiunt) lapidem mouentes, apud Halicarnaſeum Dionyſium de clientum, & patronorum iure ad hunc modum libro Romanarum antiquitatum ſecundo. Communiter, inquit, vtriſque neque pium, neque fas erat, accuſare ſe inuicem, nec contra teſtimonium dicere, nec ſuffragium aduerſum ferre, nec cum inimicis adnumerari, quod ſi quid horum quis feciſſe argueretur, lege proditionis tenebatur, quam Romulus ſanxerat, diptebesſom aūt ſi quis vellet occidere, pium erat, tanquam Iouis inferni hoſtiam. Inde .n. Romani, quos vellent hac pœna mori, eorum corpora deorum cuipiam, præcipueque manibus dicabant. Hæc Dionyſios. Quod ſi curioſior aliquis, & amplius introſpiciendam excutiendamq. putet hiſtoriā hanc, & noſſe cupiat, quid ita, dijs dicatos occidendi, cuiuſlibet pontificum foret, id vtique ex Dionyſio perlici nequit. Nos autem ita obſeruauimus, Cetera quidem ſacra violari fuiſſe nefas hominem vero ſacrum occidere fas. Eius ratio hæc, veteribus is erat deorum metus, & obſeruantia, vt illis ſacrum dicatumque animal prorſus in ſuis finibus eſſe, haud paterentur. Sed ad deorum abigerent loca, quibus id ſacrum foret. Animas vero huiuſmodi ſacratorum hominum, quos ζάνας Græci vocant, dijs debitas omnino exiſtimabant. Sed eas in cœlum mitti à ſe poſſe, & ad eos, ad quos tam pertinerent, alia ratione nulla videbāt, niſi corpore viduatas. Igitur primo quoque tempore, vt irent, eiuſmodi hominem interficiendi cuilibet erat arbitrium. Morem hunc, vetuſtatis prudentiſſimus Maro expreſſit in Haleſo, de quo paulò mox oppetituro ita ſcribit. Iniecere manum Parcæ, telisque ſacrarunt Euandri. In quo item diuini humanique iuris proprietatem eſſe executum, adnotauit Macrob. Quippe ex manus iniectione mancipium deſigi aon & ſacrationis vocabulo diuini iuris obſeruantiam impleuit.

At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque,
Sternitur Arcadiæ proles: ſternuntur Hetruſci,
Et vos ò Graijs imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque, & viribus æquis.
Extremi addenſent acies: nec turba moueri
Tela, manusque ſinit. hinc Pallas inſtat, & vrget.
Hinc contra Lauſus: nec multum diſcrepat ætas:
Egregij forma, ſed quis fortuna negarat
In patriam reditus. ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator olympi:
Mox illos ſua fata manent maiore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum: qui volucri curru medium ſecat agmen.
TVR. Vt vidit ſocios: tempus deſiſtere pugnæ.
Solus ego in Pallanta feror: ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
POE. Hæc ait, & ſocij ceſſerunt æquore iuſſo.
At Rutulum abſceſſu iuuenis, tum iuſſa ſuperba

SERV. AT non cæde viri tanta perterrita Lauſus) Subaudis eſſe. [Nodumq. moramq.) Bene addidit Moram, ne nodum alium acciperemus. Nā Nodus, proprie eſt denſa peditū multitudo, ſicut turma equitum vt lectum eſt in diſciplina militari. Nodum ergo pro difficultate accipe, quæ vix poſſit reſolui. [Graijs imperdita corpora Teucri) Quos Græci perdere nequiuerūt. Teucros aūt accipimus, quos ſecum duxit Aeneas. nam ait, Quos de numero qui ſeſe in bella ſequantur Præſtātes virtute legit. Alias non procedit paulò poſt erupturi ſunt qui obſidētur in caſtris. [Extremi addenſent acies:) Lucan. Quorum pede prima relato Conſtringit gyros acies. Denſo aūt ſecundę coniugationis eſt. [Nec turba moueri Tela, manusq. te ſinit) Lucan. Gladiosq. tuos cōpreſſa timebat. [Maiore ſub hoſte) ſub hoſtilitate. Nam ſub diuerſis hoſtibus pereūt [Aequore iuſſo) Pro ipſi iuſſi, & eſt vſurpatum participium. Nam iubeor non dicimus, vnde poteſt venire iuſſus. Sic ergo hic participium vſurpauit, vt Horat. verbū, dicens: Hęc ego procurate, & idoneus imperor & nō inuitus. Ergo ſatis licenter dictū eſt, adeo vt huic loco Probus hic correptū a longū poſuerit. [Tum) Deinde [Tyranni) Regis ſuperbi. [Aut ſpolijs ego iā captis laudabor opimis, Aut leto) Dilemma, & eſt cornutus ſyllogiſmus, atq. quod eſt ab vtraque parte ſimiliſſimum, & cōcludit aduerſarium. [Spolijs opimis) Quæ dux duci detrahit, vt diximus ſupra, opima ſunt ſpolia. [Frigidus Arcadib. coit in pcordia ſanguis) Præſagio mortis futuræ. [Specula cū vidit ab alta) Hoc ad currus

alti

Miratus, ſtuper in Turno, corpusq́ue per ingens
Lumina voluit, obítque truci procul omnia viſu:
Talibus, & dictis it contra dicta tyranni.
Aut ſpolijs ego iam raptis laudabor opimis.
Aut leto inſigni: ſorti pater æquus vtrique eſt:
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor,
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis. pedes apparat ire
Comminus. vtq́ue leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prœlia taurum,
Aduolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum miſſe fore credidit haſtæ:
Iræ prior Pallas, ſi qua fors adiuuet auſum
Viribus imparibus: magnumq́ue ita ad æthera fatur.
Per patris hoſpitium, & menſas, quas aduena adiſti,
Te precor Alcidæ, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victorémque ferant morientia lumina Turni.
Audijt Alcides iuuenem, magnumq́ue ſub imò
Corde pręmit gemitum, lacrymáſque effundit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis.
Stat ſua cuique dies: breue, & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ: ſed famam extendere factis
Hoc virtutis opus. Troiæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere deum: quin occidit vna
Sarpedon mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſq́ue dari peruenit ad æui.

altitudinē ſpectat, leto ad Turni violentiam atque feritatem, & eſt ordo. Vtq; leo aduolat, talis eſt Turni imago venientis. [Contiguum) Poſtquam vidit eum venire intra iactum teli.ſ. vt poſſet feriri. [Ire prior Pallas) Subaudis voluit. Fors) Fortuna, propter illud, Audentes fortuna iuuat. [Te precor Alcide) Supra contra inferiorem hoſtem, fluminis implorauit auxilium, nunc contra hoſtem maiorem viribus, deum inuocat virtute præſtantem. [Cernat ſeminecı) Ad illud quod ait Turnus, Cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet, hic dicit, Ipſe ſuum cernat interitum. [Victoremq́. ferant morientia lumina Turni) Donatus dicit meminerint, ſed melius eſt ſuſtineant, quaſi pōdus & pœnā. nec enim meminiſſe poſſunt oculis. [Lacrymasque effundit inanes) Oſtendit euentum futurum. [Stat ſua cuique dies:) Sectas philoſophorum poëtæ pro qualitate negociorum ſemper vtuntur, nec ſe vnquam ad vnam alligant, niſi quorum hoc propoſitum eſt, vt fecit Lucretius, qui Epicureos tātum ſecutus eſt. Scimus autem inter ſectas eſſe contrarias opiniones. Vnde fit vt in vno poëta aliqua contraria inueniamus, non ea ipſius vitio, ſed ea varietate ſectarum. Illud namque quod ait in quarto, Sed miſera ante diem, epicureorum eſt, qui caſibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit, Stat ſua cuique dies, Stoicorum eſt, qui dicunt fatorum ſtatuta ſeruari. Sanè prudenter fecit vt fluxam, & vagam opinionem Epicureorum daret homini (nam illud ex perſona poëtæ dictum) hanc autem validam daret Ioui: nam Stoici, & nimiæ virtutis ſunt, & cultores deorum. [Stat) Fixa eſt. [Dies) Tempus vitæ, nam fœminino vſus eſt genere. cum enim maſculino vtimur re vera diem ſignificamus. [Breue tempus vitæ) Quia quandoque finitur, ipſe paulò poſt, Rhœbe diu res, ſi qua diu mortalibus vlla eſt Viximus. Item Cicero, Quid eſt enim hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? [Omnibus eſt) Magna conſolatio quæ oſtendit nō eſſe dolenda communia. [Sed famam extendere factis) Contra illud, quod occurrebat vitanda eſſe ardua ſi breuis eſt vita: dicit ideo amandas eſſe virtutes, vt vitæ breuitas fama, & gloriæ meritis poſſit augeri. [Opus) Officium. [Nati deum) Vt Achilles Thetidis, Memnon Auroræ Aſcalaphus Martis. [Sarpedon) Secundum Virgilij declinationem: vt, Notum Sarpedonis alti: vltima habebit accentum in nominatiuo, ſecundum Homerum, qui, & Sarpedontos Sarpedonos facit, & vltima, & penultima. [Etiam ſua Turnum) Multi etiam legunt, vt ſit Ecce, & pertinet ad conſolationem, ſic ait, Periturus eſt ille qui vincit. [Metas) Fines. vt, His ego nec metas rerum, nec tempora pono. [Peruenit) Bene ad exprimendum celerem mortis aduentum, præterito vſus eſt tempore.

ASC. AT non cæde, &c.) In hac parte recitat poëta egregia Lauſi, & Pallantis facinora, & Turni cum Pallante congreſſum, & primo quæ congreſſuri habebant verba, de quibus eſt hoc Donati. [Cuperem ipſe pater) Ipſe.ſ. qui amat, ipſe qui inimicis meis auxilia ſubminiſtrat, ipſe a quo miſſus eſt contra me. [Spectator) Quia grauiora ſunt quæ videntur, quàm quæ audiuntur. Quod leoni Turnū, & tauro Pallantem comparet, iam euentum res demōſtrat. Hæc ille. Ordo eſt. At.i. ſed, Lauſus.ſ. egregius iuuenis ille filius Mezentij, appoſitorie ingens pars belli, nō ſinit .i. nō permittit, agmina.ſ. Rutulorum perterrita, ſup. eſſe, aut perterreri, tanta.i. tam vehementi cæde viri.ſ. Haleſi, aut potius cęde tanti viri legendum eſt, nam vt tanta agmina conſtruamus non patitur metrum, ſed, ſup. ipſe primus.ſ. irrumpens, interimit Abātem Troianum illum de quo in primo. Et qua vectus Abas, &c. oppoſitum pugnæ, id eſt qui ſuſtentaret onus ingruentium pugnatorum oppoſitum dicit, appoſitorie, nondum, & moram .i. vt ſit, & nodus.i. cōnexio peditum, & mora.i. obſtaculum moram facturum ingruere volentiū. Proles.i. iuuentus, & pubes Arcadię.i. ea Arcadia profecta, quæ duce Pallante venerat, ſternitur.i. proſternitur, & occiditur, & Hetruſci q cum Tarchonte venerant in auxilium Aeneę, ſternūtur.ſ. à Lauſo, & vos ô Teucri corpora imperdita.i. non perdita, Graijs.i. a Græcis, ſup. ſternimini ab Latinis, & Rutulis. Agmina concurrunt ducibusq́ue, & viribus æquis.i. habentia vires, & duces æquales. Extremi addenſent.i. condenſant acies .i. nec turba .i. multitudo compreſſa ſinit .i. patitur tela, & manus moueri.i. tam denſe conſtipatur, vt non poſſint brachia mouere ad feriendum, Pallas.ſ. filius Euandri, inſtat, & vrget hinc.i. ex vna parte, & Lauſus .ſ. filius Mezentij, inſtat, & vrget hinc.i. ex alia parte, contra .i. ex aduerſo, nec ætas.ſ. amborum, diſcrepat.i. diſtat multū, & ſup. ſunt ambo egregij forma.i. habent egregiam formā, ſed, ſupple tales, quis.i. quibus fortuna negarat reditos in patriam tamen regnator magni Olympi.ſ. Iuppiter, haud.i. nō paſſus, ſup. eſt, ipſos concurrere inter ſe, ſed illos manent.i. expectāt mox.i. paulò poſtea, ſua.i. propria fata.i. moriendi genera, ſub hoſte maiore, quia Pallas ſub Turno moriturus eſt Lauſus ſub Aenea, Soror alma.i. diua, & nympha.ſ. Iuturna, monet interea Turnum.ſ. fratrem ſuum, ſuccurrere Lauſo, qui.ſ. Turnus ſecat medium agmen, id eſt quod oppoſitum iuuenis curru volucri.i. velociter acto, vt.i. poſtquam, ipſe vidit ſocios.ſ. contra Pallanta certantes, ait, ſupple tempus eſt deſiſtere pugnæ.i à pugna quia ego ſolus feror in Pallanta Pallas.i. de Pallante victoria, debetur mihi ſoli, ego cuperem, vt, ſupple ipſe parens.ſ. Euander adeſſet ſpectator, Turnus inquam ait hæc, & ſocij ceſſerunt, id eſt diſceſſerunt, æquore.i. à campo æquo, & plano, iuſſo, id eſt quod eius iuſſerat derelinquere. At.i. ſed, iuuenis.ſ. Pallas miratus abſceſſu .i. per abſceſſum Rutulum.i. Rutulorum.i. quia Rutuli iam cito patebant, ſuperba.i. magnifica iuſſa.ſ. Turni, ipſe ſtupet in Turno, & voluit lumina.i. viſum, aut oculos, per ingens corpus.ſ. eius, & obit.i. circumit, aut circumuagatur omnia.ſ. quæ Turnū contingebant, viſu truci.i. truculento, & immiti, & ipſa it.i. ingreditur, & procedit cōtra dicta tyranni.i. ſuperbi regis, talibus, ſcilicet verbis, aut ergo iam laudator iā ſpolijs opimis.i. de principe hoſtilis exercitus, quæ Ioui dicari ſolebant, raptis.i. detractis, aut laudator leto.i. morte inſigni.i. clara, & glorioſa, pater.ſ. meus Euander, quem ſpectatorem optas, eſt æquus.ſ. indifferens vtrique ſorti, id eſt ſeu vincam, ſeu vincat dummodo glorioſe, & ita nihil triſte ſpectares in me. Ea autem erant Lacedæmoniorum præcepta, vt aut vincant, aut fortiter cadant. Tolle, id eſt amoue minas, & ipſe fatus, id eſt locutus ſic, prodit in æquor medium, id eſt in planiciem, ſanguis frigidus.ſ. præ timore, coit .i. cōgelatur Arcadibus in præcordia.i. ad vicina cordis, vbi ſunt paſſionum ſedes. Turnus deſiluit.i. ſaltuit de biiugis.i. bigis, & apparat.i. diſponit, ire pedes.i. pedeſtris, cominus.i. vt dicunt, de propè: quaſi conſerta manu. Et vt.i. quemadmodum leo cum vidit ab alta ſpecula.ſ. montis, aut rupis, taurum ſtare procul, in, ſupple campis meditantem .i. in animo agitantem, prœlia.i. ſe exercentem ad prœlia, & in cornu iraſcentem, ipſe aduolat.ſ. ad ipſum taurum, haud.i. non alia, imago.i. ſpecies, & ſimilitudo, eſt Turni venientis.i. contra Pallanta. Vbi.i. poſtquam, Pallas credidit hunc.ſ. Turnum, fore.i. ſtatim futurum eſſe contiguum haſtæ miſſæ, id eſt poſſe ab haſta contingi, ne, ſup. voluit prior, aut ire cœpit prior, ſi.i. ſi forte fors adiuuet qua, id eſt aliqua via auſum, id eſt audentem, quia dictum eſt audentes fortuna iuuat,

adiuuet

adiuuet dicat, dicit auſum.ſ.contendere, viribus imparibus.i.longe inferioribus, & fatur ita ad magnum æthera.i. ad deos cœleſtes, & potiſſimú ad Herculem, ò Alcide.i. Hercules, ego precor te per hoſpicium patris.ſ. Euandri, qui te hoſpitio accepit, & per eas méſas quas tu adiſti aduena.i. cum ex Hiſpania extorris, & ignotus primum aduenires, vt ſup. adſis.i. auxilio ſis ingentibus cœptis.ſ.meis, cernat, ſup. Turnus me rapere ſibi ſeminecí.i. ſeminecto, aut necato, arma cruenta.i.cruore ſuo pfuſa, & lumina Turni morientia ferant.i.ſuſtineant, aut pati cogantur, victorem.ſ. me. Alcides.i.Hercules, audijt iuuenem.ſ.Pallanta, & premit ſub imò corda magnum gemitum, quia exaudire non pótuit, & effudit lacrymas inanes.i.nó impetratiuas. Tum genitor.ſ.Iuppiter, affatur gnatum.ſ.Herculem, dictis amicis.i. amicabilibus, Cuique.i.vnicuique, ſtat, id eóſtituta eſt, ſua.i.propria dies.i.tempus vitæ, vnde Iob, Conſtituiſti terminos eius, qui præterire non poterunt, tempus vitæ, etiam longiſſime, eſt omnibus breue, & irreparabile.ſ. poſtquam ſemel elapſum eſt, ſed extendere famam factis.i. promereri claris facinoribus æternam famam, hoc eſt opus, virtutis.i. ad virtutem pertinés, quòd a noſtris dicitur, non referre quandiu, ſed quàm bene vixeris. Tot.i.valde multi (non enim dicit quot) gnati.i.filij, deum.i deorum, vt Achilles, Memnon, Aſcalaphus, Sarpedon, ceciderunt.i.occubuerunt ſub altis mœnibus Troiæ, quin.i. quinetiam, Sarpedon mea progenies.i. generatio mea, aut filius meus, cecidit vna.i. pariter cum alijs, etiam Turnum vocant.i.expectant ſua.i.debita fata, quia, & ipſe occidetur, ſed ab Aenea, vt in fine operis patebit, & peruenit.ſ. ferè ad metas æui.i. ad periodon vitæ conceſſæ.

VARIA LECT. PRIMVS Abantem) In antiq. lib. Abanthum, legitur. [Oppoſitum interimit, pugnæ) In Rom. lib. Interemit ſcribitur. [Monet ſuccurrere Lauſo) In pluribus manuſcriptis, Succedere, ſcriptum animaduerti. [Tempus deſiſtere pugnæ) In Romano libro, Pugna, eſt. [Ceſſerunt æquore iuſſi) In Mediceo libro, Iuſſo, legitur. [Tum iuſſa ſuperba) In Oblongo libro, Dicta, legitur. [Miratus ſtupet) Quidam lib. antiq. Miratur, habent. [Meditantem prœlia taurum) Antiqui lib. legunt, Meditantem in prœlia. [Cernat ſeminecí) In Oblongo libro, Cernant, legitur. [Morientia lumina) In Oblongo libro, Mortalia, legitur. [Lacrymaſque effundit inanes) In aliquot antiq. libris, Lacrymaſque effundit inanis. [Etiam ſua Turnum Fata vocant) In libris aliq. Manent, legitur. ſed, Vocant, magis placet: quia magis faciat ad conſolationem ſi pœna non differatur, & Vocant inſtare ſignificat.

POE. Sic ait, atque oculos Rutulorum reijcit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque caua fulgentem diripit enſem.
Illa volans, humeris ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
TVR. Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telũ.
POE. Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris
Cum pellis toties obeat circundata tauri,
Vibranti cuſpis medium transuerberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Vna, eademque via ſanguiſque, animuſquè ſequuntur.
Corruit in vulnus. ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens, ſic ore profatur.
TVR. Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referre
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quidqd ſolamen humãdi eſt,
Largior: haud illi ſtabunt Aeneia paruo
Hoſpitia. Et læuo preſſit pede talia fatus
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumque nefas: vna ſub nocte iugali
Cæſa manus iuuenum fœde, thalamique cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo cælauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat ſpolio, gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cum ſpolia iſta, diemque
Oderit. at ſocij multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis aceruos.

SERV. RVtulorum reijcit ar.) Reſpiciendo fecit pacem feliciorem: vt, Aſpice nos hoc numine. quidqd.n. Iuppiter videt, admodũ iuuat. [Reijcit) Re naturaliter breuis eſt, & eam pro lóga poſuit. Sic alibi, Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis, qđ licet poſſit excuſari, quia cũ ſit reiecí, inter duas vocales i, poſita producit ſuperiorem, vt dicamus longam eam eſſe ſpecie, quę per declinationem longa futura eſt. m̃ quia in hac re a: gin magis eſt q̃ ratio, dicamus ectaſim factã, quę pr̃ẽ a plerunque conceditur. [Fulgentem diripit enſem) Ne iacto telo, inermis eſſet. [Viam molita) Hoc eſt cum difficultate qua ſiuit, per quod, & ſoliditas clypei, & minus firmus haſtæ iactus oſtenditur. [Num mage ſit) Legitur, & magis eſt vnus tñ ſenſus eſt. Sed ſi mage legamus, propter metrum dictum eſt pro magis, ſicut etiã pote. pro potis. Perſ. Qui pote vis dicam nugaris cũ tibi Calue? Quod adeo in vſum venit, vt etiam in proſa inueniatur. Cicero in frumentaria, Mage cõdemnatum hominem in iudiciũ adducere non poſſe. [Penetrabile) Pro penetrale dicitur, nã quod penetrat, penetrale dicitur, quod autem penetratur, penetrabile. [Cuſpis ingens) Ita accip édum eſt, ne incongruũ ſit ſi de puero dixeris ingens pectus. Sat è cuſpidem abuſiue pro haſtæ mucrone poſuit. [Et pectus perforat) Hic ſubdiſtinguendũ eſt, vt ingens (vt ſupra diximus) ad ſuperiora poſſit referri. [Animuſq. ſequuntur) Pro anima, nam animus, conſilij eſt, anima, vitæ. [Referre Euandro:) Poteſt, & hic diſtingui, poteſt, & ſupra referri, vt ſit Euandro remitto qualem meruit filiũ. [Solamen humandi eſt) Quia ſolatiũ eſt viuentium humare defuncto. [Stabunt) Conſtabunt. [Paruo) Non paruo pretio. [Baltei) Poteſt, & Synæreſis eſſe baltei. poteſt, & hypermetrus verſus eſſe, nã ſequens, ò vocali inchoat. Baltheus aut, in numero ſingulari maſculini eſt tñ generis. Iuuen. Balteus, & tunicæ, & criſtæ. In numero vero plurali, & neutri. Idẽ Iuuen. Quoties rumoribus vlciſcunt baltea. [Impreſſumq. nefas,) Inſculptum Danidum nefas: Donatus tamen dicit impreſſum coactum, quod à patre cõpulſæ ſunt facere, quarum fabula talis eſt, Danaus, & Egiſtus Beli filij fuerũt, ex his, Danaus quinquaginta filias habuit, & Egiſtus totidem filios. Danaus coactus a fratre, vt filias ſuas iuuenibus eius tradeſet in matrimonium, in ipſos nuptiarum dies gladios virginibus dedit, qbus ille ex præcepto patris ſponſos ſuos interfecerunt, excepta Hipermeſtra quę Lyceum ſeruauit. [Bonus Eurytion) Laus ab artifice: vt, Mira quẽ fecerat arte Lycaon. Item, Diuini opus Alcimedontis. [Neſcia mens hominum) Quia propter hunc periturus eſt balteũ, quem nunc ſe ſuſtuliſſe lætatur. [Sublata) Elata. [Magno cum optauerit).ſ.precio. Sic alibi, Et magno mercẽtur Atridæ, & eſt ſenſus talis, Erit tps quo Turnus optabit quouis precio redimere, ne ipſe Pallantẽ occidiſſe videatur. [Multo gemitu) Cũ multo gemitu. [O dolor, atque decus) Hos duos verſus plerīq; à poëta dictos volũt. Alij a ſocijs q reportant cadauer. Dolor aut pp hæc, Te prima dies bello dedit, hæc eadẽ aufert. Decus, propter hoc, Cum tñ ingentes Rutulorum linquis aceruos.

ASC. SIC ait) Recitat Pallantis necem à Turno illatam, & ab eoſdem eiuſdem rapta ſpolia balteum, videlicet, exanimum cadauere ſepolturæ conceſſo. In qua te, & generoſitas, & infelicitas Turni ſignificatur. Nam ob rapta ſpolia interficiendus eſt veniam alioqui exoraturus à pio Aenea. Hoc autem ſolo receptum eſt Don. [Vna ſub nocte iugali) Huiuſmodi cælatura triſte augurium detulit Turno futurum.ſ.vt ipſe nuptiarum cauſa eſſet periturus. Hæc ille. Ordo eſt. Iuppiter, ſupple ait ſic.ſ.ad Herculem, & reijcit oculos aruis.i.ad arua Rutulorum, hoc eſt ſimul inſpexit ad Rutulos et præſentem victoriam annuens.

Signan

Signãdum autem, quòd reijcis primam habet communem cum naturaliter ſit breuis: vnde Priſcianus proceleumaticum ponit ibi, Reijce capellas. Nam licet, ij, geminetur, tamen non eſt vera poſitio. At.i. ſed, Pallas emiſit haſtam magnis viribus, & diripit enſem fulgentem, vagina caua.i. quam cauam dereliquit. Illa.ſ. haſta, volans.i. poſtquam volauerat, incidit, ſup. in eam partem qua ſumma.i. ſuprema, tegmina.i. munimenta humeri ſurgunt, atque molita eſt viam per oras.i. extremas circumferentias clypei, & ſtrinxit.i. abſtulit, non nihil tandem.ſ. poſt varia molimina, & conatus de magno corpore Turni. Turnus hic.i. modo ſic contractus, iacit.i. proijcit, librans.i. dirigens diu, robur præfixum ferro acuto.i. haſtam ex robore, aut robur ipſum cui erat ferrum acutum præfixum.i. in parte anteriori fixum, iacit, dico, in Pallanta, atque fatur.i. ſimul loquitur, ita.i. in hunc modum. Aſpice.i. attende, num.i. non ne, aut an ne, noſtrum telum ſit mage.i. magis penetrabile.i. penetratiuum, dixerat.ſ. Turnus at cuſpis.i. acies haſtæ, transuerberat ictu vibranti.i. per haſtam vibrantem illato, & perfurat moras.i. impedimenta loricæ, hoc eſt munimenta pectoris, vt thoraca, quibus moræ fiebant, & perforat ingens pectus.ſ. Pallantis, vel quia egregium habuit in pectore animum, vel quia etiam corpus præſtans. Ille.ſ. Pallas, capit.i. celeriter extrahit, telum calidum.i. haſtam calefactam ſanguine, de vulnere.ſ. ſuo, & ſanguis & animus.i. anima, ſequuntur.ſ. telum vna, & eadem via.i. per vulnus. Corripit præter morem ſecundam ſyllabam in dictione eadem, vt (ſicut grammatiſtæ dicunt) ſubitam ſanguinis effuſionem depingeret, ſicut ille. Non eodem curſu reſpondent vltima primis, ſubitam rerum mutationem per correptionem mediæ ſyllabæ in dictione eadem ſignificauit. Ipſe Pallas corruit in.i. ſuper vulnus quod in pectore habuit, & arma dedere ſuper.i. deſuper ſonitum, & ipſe moriens i. cum ſentiret anguſtias mortis ne ſtreatum, aut gemitum viro forti indignum emitteret, petit ore cruento.i. oppetijt moriẽdo terram hoſtilem.i. quam occupauit hoſtis, ſuper quem Turnus aſſiſtens, inquit, O Arcades vos memores, referte Euãdro.i. ad Euandrum, hæc mea dicta, ego remitto Euandro, aut dicite, quia remitto ei filium, ſup. talem qualem meruit.ſ. remitti à me, hoc eſt mortuum qui ad me occidendum miſſus erat. Ego largior.i. de largitate mea, & non ex merito ipſius dono, ſup. totum honorem, quiſquis.i. quicunque honos eſt tumuli.i. ſepulturæ, &, ſup. totum illud quidquid.i. quæcunque res, ſolamen humandi.i. ſepeliendi, quod ſolamen eſt viuis non defunctis. hoſpitia Aeneia.i. iura hoſpitalitatis cum Aenea contracta ſtabũt, id eſt conſtabunt ei, haud paruo.i. non modico, ſed magno, & ipſe fatus talia, preſſit.i. obuoluit, exanimem.i. extinctum Pallan-ta.ſ. pede læuo.i. ſiniſtro rapiens immania pondera baltei, quo.ſ. ornatus erat Pallas, & nefas.i. nefandum facinus Danai, dum.ſ. ſupp. erat impreſſum.i. inſculptum.ſ. manus.i. multitudo iuuenũ.i. quinquaginta filiorum Aegypti, cæſa.i. occiſa.ſ. à Danaidibus.i. à filiabus Danai fœde.i. turpiter, & inhoneſte, quia contra iura conſanguinitatis, & affinitatis, ſub nocte iugali.i. quamprimũ iuncti erant cum nouis nuptis, & thalami cruenti.i. cruore aſperſi, ſup. erant inſculpti in balteo, quæ.i. quas res, Eurytion.ſ. ſculptor bonus.i. artificioſus, cælauerat.i. inſculpſerat, multo.i. denſo auro, vnde immania pondera perſuadiat, quo.i. cuius baltei ſpolio, Turnus ouat.i. exultat nunc, & gaudet potitus.ſ. eo, ſed mens hominum eſt, ſupp. neſcia fati.i. præordinationis diuinæ, quia ſæpe læta principia infelicem ſortiuntur exitum, vnde irridet Plinius Thraces, qui calculis albis dies bonos numerabant neſcientes, qui dies reuera futuri ſunt boni. & ſortis, aut ſortis futuræ, & neſcia ſublata.i. elata, & ſublimata rebus ſecundis.i. proſperis, ſeruare modum.i. menſuram.ſ. in eis. Tempus erit.i. adueniet Turno, cum.i. quando, ipſe optauerit emptum magno.ſ. precio.i. care emiſſe Pallanta intactum.i. quod non tetigiſſet eũ, & cum oderit iſta.ſ. pernicioſa ſibi, quibus nunc exultat ſpolia, & diem.ſ. qua ea abſtulit. At.i. ſed, ſocij frequentes referunt, ſupple cum multo gemitu, & lacrymis, Pallanta, impoſitum ſcuto, ſcilicet ſuo. O Palla rediture.i. qui rediturus es (acclamatio eſt poëtæ, aut ſociorum lamentatio) parenti.ſ. Euandro.i. dolor, atque magnum decus.i. exiſtens dolor, quia hæc dies dedit prima bello te, & hæc eadem aufert te.ſ. bello per mortem, & exiſtens magnum decus, quia licet aufert te, aufert tamen cum linquis ingẽtes aceruos.i. magnam ſtragem Rutulorum.ſ. à te occiſorum.

VARIA LECTIO.

FVLGENTEM diripit enſem) In Romano lib. Deripit, more ſuo, vti ſuperius. [Humeri ſurgunt qua tegmina ſumma) In nonnullis libris, Humeris, habetur. Et pro, Summa, Prima, legitur in Romano lib. [Tot ferri terga) In antiquis lib. reperitur, Cum, non, Tot. [Vibranti cuſpis medium) In aliquot, Vibranti medium cuſpis. [De vulnere telum) In Romano legitur, De pectore. [Sanguiſque, animuſq́) In Rom. lib. Sanguis, animuſq́; [Corruit in vulnus) In Oblongo lib. Concidit, legitur. [Quem Turnus ſuper) In Romano lib. verſus eſt integer, his additis, Sic ore profatus. [Quæ bonus Eurytion) In antiq. Eurytides, eſt. Epitheton illud, Bonus variat. Nam alij, Clonus. Alij, Clonius. Alij, Conus, legunt. [Dolor, atque decus magnum rediture parenti:) In Romano libro, Parentis, legitur.

SERV. Certior auctor) .i. nuncius verus. [Tenui diſcrimine leti) Modico mortis interſtitio, per qđ magna Pallantis virtus oſtendĩt, quo interempto omnis eſt in fugam conuerſus exercitus. [Verſis) Fugatis. [Latum limitem ardens agit per agmen) .i. facit ſic melius, quam ſi dicas, latum per agmen. Ergo ſic intelligamus, aut per ordinẽ, aut per Hypallagem. Nam, & ſupra ſic ait, Hæc ego vaſta dabo & lato te limite ducam. [Pallas, Euander, in ipſis Omnia ſunt oculis) Erat rectũ, Pallas, Euander, menſæ quas aduena primus tunc addit, dextræque datæ, In ipſis omnia ſunt oculis. Sed perite ſciſſa eſt narratio, per quam animus Aeneæ perturbatus exprimitur. [Inferias quos immolet vmbris) Inferiæ ſunt ſacra mortuorum q́ inferis ſoluuntur. Sanè mos erat in ſepulchris virorum fortiũ captiuos necari, quod poſtquam crudele viſum, ea placuit gladiatores ante ſepulcra dimicare qui a buſtis cineribus buſtuarij appellati ſunt.

Nec iam fama mali tanti, ſed certior auctor
Aduolat Aeneæ, tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos, tempus verſi ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumq́ue per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne ſuperbum
Cæde noua quærens: Pallas, Euander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas aduena primus
Tunc adijt, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq́ue rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam,
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſuperuolat haſta,
Et genua amplectens effatur talia ſupplex.
MAC. Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli
Te precor, hanc animam ſerues natoq́ue, patriq́ue,
Eſt domus alta: iacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti,
Infectiq́ue mihi. non hic victoria Teucrum
Vertitur: haud anima vna dabit diſcrimina tanta.
POE. Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit.
AEN. Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnate parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, iam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[Captiuo ſanguine) Pro captiuorum: vt, Captiui pendent currus. Item: Captiuaque veſtis congeritur, & eſt vt diximus, ſpecioſus ornatus. [Mago) Datiuus eſt, vt ſupra, Illo namque procul. [Subit) Subſedit. [Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli) Per eas perſonas rogat propter quas precatur. [Penitus defoſſa talenta) Multi enim diuitias ſuas obruebant. Vnde Horat. Quid iuuat immenſum te argenti pondus, & auri Furtim defoſſa timidum deponere terra? Sanè melius infoſſa diceret, quàm defoſſa, ad quod eſt metri neceſſitate compulſus. Nam fugit dubiam ſyllabam. Hic locus eſt Hom.

Ζώγρει Ἀτρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
Πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κεῖται
Χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρος.

[Non

POE. Sic fatus, galeam læua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Aemonides, Phœbi, Triuiæque ſacerdos,
Inſula cui ſacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veſte, atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo: lapſumque ſuperſtans
Immolat, ingentique vmbra tegit. arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradiue tropheum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit: Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque afforе verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Caniciemque ſibi, & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Siluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat.
Obuius ardenti ſeſe obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequidquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ: truncumque tepente
Prouoluens, ſuper hæc inimico pectore fatur.
AEN. Iſtic nunc metuende iace: non te optima mater
Condet humi, patrioue onerabit membra ſepulchro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite merſum
Vnda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
POE. Protinus Antheum, & Lycā prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemq. Numam, fuluumq. Camertem
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnauit Amyclis.
Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus quinquaginta oribus ignem,
Pectoribuſque arſiſſe, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Aeneas deſæuit in æquore victor,
Vt ſemel intepuit mucro: quin ecce Niphæi
Quadriiuges in equos, aduerſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Vt videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.

Non hic victoria Teucrum Vertitur?) Lucan. Non pondera rerum,) Nec momenta ſumus. [Gnatis parce tuis,) Qui in Virgilium ſcripſit declamationes, de hoc loco hoc ait, Improbus es qui aut regi dones, aut filio exhæredes. Parce autem eſt ſecundùm antiquos ſerua, vt apud Luciliū, & Ennium inuenitur. Gnatis parce tuis. Atque ſupra dixit: Gnatoque patrique, quomodo ait gnatis? Non eſt contrarium, nam liberos etiam vnū dicimus filium, adeo vt Terentius etiam filiam liberos dicerie, vt in Hecyra: Qui illum dignum decreuerūt ſuos cui cōmitterent liberos, vbi pater de filia ad vxorem loquitur. Ergo vſurpauit reſpiciēs ad liberos, vt gnatos de vno diceret. [Cōmercia) Viciſſitudines, & ignoſcendi facultatem. [Nec procul Aemonides) Hoc nomen licet poſſit eſſe patronymicū, quaſi deſcendit, vt dicamus, Aemonis filius, tamen melius eſt vt id proprium eſſe dicamus, quia nuſquam aliud nomen eius aut præmiſſum eſt aut ſecutum. ergo ſimile eſt patronymico, vt ſit Aemonides, ſicut Thucydides. [Inſula) Faſcia in modum diadematis, à qua vittæ ex vtraque parte dependent, quæ plerunque lata eſt, plerunque tortilis de albo, & cocco. [Inſignibus armis) Aſper ſic elegit, & vtitur Saluſtij exemplo, qui ait, Equo atque armis inſignibus. Probus vero, inſignibus albis dicit legendum, vt veſtes albas accipiamus, quæ ſunt ſacerdotibus congruæ, ſicut Statius de Amphiarao dicit. [Campo,) Per campum. [Immolat) Quaſi victimam, vt ille conſueuerat, nam hoc verbo ad ſacerdotis nomen alluſit. [Ingentique vmbra tegit) Aut magnitudine corporis ſui obumbrat eius cadauer. Aut ingenti vmbra. i. morte tegit: vt, In æternam clauduntur lumina noctem. Aut ingenti vmbra tegit, ſecundum vſum accipiendum eſt. i. inſultatione eum opprimit, & adumbrat. [Sereſtus) Sereſtos duos intelligamus; vnum in caſtris, & vnum cū Aenea. Nam Troiani nondum erupere de caſtris, vt intelligamus eum quem ſupra dixit. Ergo duo ſunt, nec mirum, cum ipſe dixerit quod exemplo eſſe poſſit, Aſſaraciq. duo. [Lecta refert) Proprie dixit, nam ſpolia, quæ aptantur trophæis, legi dicuntur, i. eligi. [Trophæum) Declinatio latina eſt, vnde penultima habebit accentum, in numero plurali, quia trophæa diximus ſicut Græci, nec aliquid inde mutilamus, erit in antepenultima accentus, ſicut apud Græcos. [Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus Cæculus) σχῆμα πρὸς τὸ σημαινόμενον. Nam ante fuſas accipimus, ex eo quod dixit Inſtaurant. [Vulcani ſtirpe creatus) Notandum ſtirpem de patre dictam, cum ſemper de longa generis ſignificatione dicatur. [Dardanides) Patronymicum a maioribus. [Dixerat ille aliquid magnum) Prouerbialiter dictum eſt, ac ſi diceret non mirum ſic occiſum eſſe eum, qui ſibi plurimum arrogabat. [Cœloq. animum fortaſſe ferebat) Forte exæquauerat cœlo, vt de Aenea, Drances quibus cœlo te laudibus æquem. [Siluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat) Faunus hoc loco quidam ruſticus intelligendus eſt: non deus ſicut ſupra Anxyrus, quem legimus Iouem nonnulli etiam nympham non deam volunt, ſed Græce ſponſam dictam, ne incredibile ſit ex duobus numinibus procreatum eſſe mortalem, quanquam hę numina ſecundum Auctor. aliquando moriantur. [Ille reducta) .i. longa: vt, Interea videt Aeneas in valle reducta. Et intelligimus protenſa haſta Tarquiti arma eſſe impedita. Alij reducta, retroacta dicunt quod non procedit. [Iſtic nunc) Sarcaſmos eſt hoſtilis irriſio. Eſt autem Hom. verſus:

Ἐν ταυτῷ ννν κεῖσο μετ' ἰχθύσιν οἵ σ' ὠτειλὴν
Αἷμ' ἀπολιχμήσονται ἀκηδέες.

[Patrio ſepulcro) Etiam hinc apparet Faunū hominem fuiſſe. [Impaſti) Ita auidi, vt ſemper credantur impaſti, ſicut de Harpyis dixit, Et Pallida ſemper Ora fame. quaſi fame. [Auſonidum) Pro Auſonidarum, ſicut deum pro deorum. nam Auſonidum à genere fœminino venit, vt hæc Auſonis, hæ Auſonides. Auſonidarum vero venit ab eo quod eſt hæc Auſonida huius Auſonidæ. [Tacitis regnauit Amyclis) Inter Caietam, & Tarracinā oppidum conſtitutum eſt à Laconibus, qui comites Caſtoris & Pollucis fuerunt, & ab Amyclis prouinciæ Laconicæ ciuitate ei inditum nomen eſt Lacones. Itaque iſti cum ſecundum Pythagoream ſectam à cæde omnium animalium abſtinerent (Vnde Iuuen. à cunctis animalibus ſe abſtinuit) quia tanquam hominem, & ex vicinis paludibus natae ſerpentes occidere nefas putarent, ab iiſdem interempti ſunt. Vnde Amyclas tacitas dicit. i. Pythagoreas, nam Pythagorica virtus eſt quinquennale ſilentium. Eſt, & alia expoſitio, Cū frequenter falſo nunciarentur hoſtes, & inani terrore ciuitas quaſſaretur, lata lege cautum eſt, ne quis vnquam hoſtis nunciaret aduentum. Poſtea cum vere hoſtis veniret nullo nunciante, ex improuiſo ciuitas capta eſt. Vnde tacitæ Amyclæ dictæ ſunt, quod periere ſilentio. Hinc eſt quod ait Lucil. Mihi neceſſe eſt loqui, nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe. [Aegæon qualis) Ipſe eſt, & Briareus. [Ignem, Pectoribus arſiſſe) Aſper dicit ignem hunc animæ, intelligendum calorem, venientem ex ferocitate, vt ſit, Cum vim ſuæ crudelitatis efflaret. Alij ignem hunc fulminis volunt, vt ſit dictum quemadmodum in primo: Illum expirantem transfixo pectore flammas. Sanè notandum ignem arſiſſe, cum igni alia res ardeat. [Sic) Vt non vnam putares manum, nāque ad hoc pertinet comparatio, vt intelligamus eum multitudinis vice dimicaſſe. [Intepuit mucro:) Nimia ſcilicet cæde. [Quadriiuges) Propter Homœoteleuton noluit dicere quadriiugos, & contulit ſe ad aliam declinationem, nam, & quadriiuges, & quadriiugos dicimus. ſicut inermes, & inermos, exanimes, & exanimos. [Atqui illi) Equi. ſ. Nam ad ſuperiora retulit, quod ſciendum eſt eſſe vitioſum, interpoſuit enim, Aduerſaque pectora. [Longe gradientem) Longis gradibus incedentem, & eſt militaris inceſſus.

ASC. NEC iam fama mali) Docet quō Aeneas audita morte Pallantis, & fuga ſuorum accelerans obuios quoſque interimens, in quorum mortis commemoratione aliquantiſper immoratur poeta. Donat. autem ſunt verba: Metit ſicut qui metit facile ſecare ſegetes, & obſtantia mouet ſic Aeneas facile cædebat qui obſtabant. [Quatunt Sulmone creatos) Mira virtus hominis qui tanta facilitate

cilitate tot viuentes hoſtes rapiat. Hæc ille. Ordo eſt. Nec iam fama .i. rumor incertus tanti mali, ſed auctor .i. nuncius certior aduolat Aeneæ .i. ad Aeneam ſuos .ſ. Aeneæ ſocios eſſe ſup. in tenui .i. modico diſcrimine .i. differentia, & diſtantia mortis. & tempus ſupp. eſſe, ſuccurrere pro ſuccurrendi, Teucris verſis .ſ. in fugam, & tela ipſe metit .i. quaſi metens falce herbas interfecat & amputat proxima quæque .i. quæcunque proxima erant aut prima occorrebant, & ipſe ardens .i. furore excandeſcens, & cæde ſcenens agit ferro limitem latum per agmen .ſ. hoſtium quærens ò Turne te ſuperbum .i. ſuperbientem, noua .i. inſolita & magna cæde .ſ. Pallantis, Pallas. Euander menſæ quas ipſe aduena .i. cum adueniret adiq; tunc primus, & dextræ .ſ. amicitiæ, & fidei datæ .ſ. Euandro & ab eo receptæ, omnia .ſ. hæc ſunt in oculis videlicet Aeneæ .ſ. hæc omnia conſiderat, & animo complectitur. Ipſe capit in huiuſmodi ardore, quatuor iuuenes creatos Sulmone, & totidem quos Vfens educat .i. tollit, hoc eſt etiam quatuor filios Vfentis, capit dicit viuentes .i. viuos non occidens adhuc eos quos .i. ideo vt eos immolet, vmbris .i. manibus præcipue Pallantis inferias .i. vt ſint ſacra mortuorum, & ſup. quorum .ſ. vt eorum, hoc eſt vt perfundat, flammas rogi .i. pyræ incenſæ, in qua Pallas concremabitur, ſanguine captiuo .i. captiuorum. Inde .i. deinde ipſe contenderat mago .i. in Magum virum illum procul .i. de longe haſtam infenſam .i. valde offenſam aut inferentem vim. Ille .i. Magus videns haſtam venientem ſubit .i. ſubinfert ſe ac appropriat ſub haſtam, aſtu .i. fraude & verſutia, ac haſta tremebunda, ex forti .ſ. impulſu ſuperuolat .i. volat ſupra ipſum nec contingit, & ipſe Magus ſupplex amplectens genua in quibus .i. ſedes miſericordiæ eſt, affatur .ſ. Aeneam talia. Ego precor te per manes patrios .i. patris tui Anchiſæ. Vnde laus eſt Aeneæ, quòd hoſtes de eo ſolicitè ipſius genus didicerant, & per ſpes Iulij ſurgentis .i. ad gloriam & imperium, vt ſup. ſerues nato .i. filio vnico & patri .ſ. mihi hanc animam .ſ. meam qua ablata etiam filius præ dolore moriturus eſt, domus alta eſt ſup. mihi talenta .i. magna pondera argenti cælati .i. ſculpti vt in poculis iacent .ſ. mihi defoſſa penitus .i. penè intus in hac .ſ. alta domo, & pondera auri facti .i. iam mundi vt faciant execrabilia (ſicut in tertio: Auri ſacra fames) & infecti .i. nôdum effigiati nec ſignati victoria Teucrum .i. Teucrorum non vertitur .i. immutatur nec transfertur hic .i. in hac re, hoc eſt ſi me ſaluas vna anima .i. vnius hominis vita, nô dabit tanta diſcrimina .i. tantas differentias vt ea ſalua victi cenſerentur, quia ea extincta victores ſint. Dixerat .ſ. Magus, cui Aeneas reddit contra .i. reſpondet talia, parce .i. conſerua tuis natis .i. liberis talenta argenti & auri, quæ tu memoras multa. Turnus ſuſtulit prior iſta .i. iſtiuſmodi commercia belli, vt .ſ. caput auro redimas, vbi ille, & vitam, & aureum balteum abſtulit Pallanti iam tum Pallante peremto .i. ſimul ac Pallanta interemit, Manes patris Anchiſæ ſupp. ſentiunt hoc .i. vt ſimiliter faciam, & Iulus ſentit hoc, ipſe fatus ſic tenet galeam læua, atque addit enſem capulo tenus .i. vſque ad capulum .i. manubrium quo capitur ſup. in ceruice reflexa .i. incuruata orantis .ſ. magi. Nec procul ſup. abeſt. Aemonides vir ille ſacerdos Phœbi .i. Apollinis & Triuiæ .i. Dianæ cui infula, & faſcia redimibat tempora .i. coronam capitis, vitta ſacra .i. ſacerdotij conſecrata, adeſt inquam, collucens totus veſte .ſ. inſignibus albis quem .ſ. Aemonidem Aeneas congreſſus .i. congrediens, ipſe agit .i. fugat, & perſequitur, campo, & quem immolet ſuperſtans lapſum .i. ſtans ſuper lapſum, & tegit .ſ. eadsuee eius ingenti vmbra .ſ. ſui inclinans ſe ex aduerſo ſolis ſuper eum collocentem, vt dictum eſt, Serilus .i. Troianus alter ab eo, qui in caſtris adhuc erat verum non Serellus, ſed Sergeſtus dictus eſt in caſtris eſſe, refert humeris arma .ſ. illa inſignia lecta .i. collecta trophæum .i. in trophæum, & vt ſuſpendat trophæum tibi ò Gradiue .i. Mars. Nam Thracum lingua, gradiuus dicitur. [Inſtaurat &c.) Proſequitur reliquam Aeneæ potiſſimum virtutem. Solum autem hoc habemus Donati, Caniteemq. ſibi irridet qui ſuturorum ſcientiæ confidunt Metuende, qui te metuendum arbitratus es. Ordo igitur eſt. Cæculus creatus ſtirpe .i. de genere, imò vt iactabat de ſemine Vulcani, & Vmbro veniẽs .i. qui veneſat tempus pro tempore à montibus Marſorum .ſ. populorum in Italis olim inſtaurant .i. reficiunt & in ſtatum priorem redigũt, acies .ſ. fuſas ab Aenea, aut ſocijs eius, Dardanides .i. nepos (accipiendo pro omni deſcendente à Dardano) Dardani .ſ. Aeneas, furit contra .i. econtrario, & deiecerat enſe .i. gladio, ſiniſtram .ſ. manum, Anxuris .i. illius viri, & deiecerat ferro totum orbem clypei. Ille .ſ. Anxur dixerat aliquid magnum .i. magnificum, & crediderat vim .i. efficaciam afferri verbo, & ferebat .i. efferebat & extollebat fortaſſe cœlo .i. ad cœlum vſque animum, & promiſerat ſibi caniciem, & longos annos cum .ſ. inter dicendum, & cogitandum traiecerat eius, quo facto monet nos poëta, iactantiæ fugere vitium, & fragilitatis humanæ memores facit. Tarquitus exultans contra .i. ex aduerſo contra Aeneam, armis fulgentibus, quẽ .ſ. Tarquitum Dryope nympha creabat .i. procreauerat Fauno ſiluicolæ .i. ſiluas colenti, obtulit ſeſe ardenti, obtulit dico exiſtens obuius .i. obuiam veniens Aeneæ ardenti, ille .ſ. ardens Aeneas impetit, impetuoſe petit loricam, & ingens onus clypei, atq; impedit haſta reducta .i. longa. Tum .i. deinde deturbat terræ .i. ad terram caput .ſ. Tarquiti, orantis nequidquam .i. fruſtra multa, & parantis dicere multa, & ipſe prouoluens .i. porro voluens truncum tepentem .i. ſemicalidum, fatur hæc ſup. .i. ſuper pectore inimico .i. hoſtili animo, aut fatur ſuper pectore inimico .ſ. Tarquiti ſicut gemina ſuper arbore ſidnni & fronde ſuper viridi. O metuende .i. qui te metuendum putabas iace nunc iſtic, mater optima non condet te humi, ve, pro vel, non onerabit .i. accumulabit membra .ſ. tua ſepulcro patrio .i. aut i patria, aut patris tui, vt Faunus mortuus intelligatur ſecundum Seru. ſed videor mihi pro hoc neſcio quod argutius intelligere, nam ex Fauno deo & nympha procreatũ dixit, poeta ex perſona ſua quæ res Aeneã latuit. non .n. iam pius in deorum progeniem petulãtius inſultaſſet, vnde vt eum ex mortalibus creatum ſe putare doceat, dicit eum ſepeliendum ſepulcro patris. Tn linquere .i. linqueris, penultima longa in futuro idicatiui verbi paſſiui, feris alitibus, aut alitibus feriſq; .ſ. terreſtribus aut vnda feret te merſum gurgite .ſ. vaſto, & piſces impaſti .i. famelici & ieiuni lambẽt vulnera .ſ. tua, Aeneas proſequitur protinus .i. continuo poſt ſtragẽ Tarquiti, Antheũ, & Lycam, prima agmina Turni .i. qui ſuſtentabant prima agmina, & Numam fortem, & Camertem fuluum, fuluum .i. progenitum magnanimo Volſcente. Qui fuit ditiſſimus Auſonidum pro Auſonidarum agri. Alter genitiuus, vt pote plurali, regitur ea natura gradus, alter ea natura vocabuli & qui regnauit Amyclis tacitis .i. ſectam Pythagoream tenentibus ob quam perierunt. Qualis .i. qualiter Aegæõ .ſ. Gygas alio vocabulo Briareus dictus cui .ſ. Aegæoni dicunt ſup. fuiſſe cẽtum brachia, & manus centenas .i. centum cui dicunt ignem .i. animæ calorem vehementem arſiſſe quinquaginta oribus, & quinquaginta pectorib. ſup. deſæuit tũc cum ſtreperet .i. ſtrepitum faceret, tot paribus clypeis, & cum ſtringeret .i. euaginaret, tot enſes, contra arma Iouis .i. fulmina in bello gigantico, ſic Aeneas victor deſæuit .i. multum ſæuit in toto æquore, vt .i. poſtquam mucro .ſ. eius, ſemel ſemel, ſanguine .i. poſtquam ſemel concitatus eſt ad iram quin .i. quinimò, ecce, q. d. derepẽte, ipſe Aeneas tendit in equos quadrijugos, & in pectora aduerſa. Atque pro &, vt .i. poſtquam illi .ſ. equi videre longe .i. de longe Aeneam ſup. gradientem, & frementem dira .i. dire verſi, & retro ruentes metu .i. præ timore, effundunt ducem .ſ. Niphæum, & rapiunt currus ad littora .ſ. Tyberina.

VARIA LECTIO.

SVCCVRRERE Teucris) In Rom. lib. Succedere, legitur. [Primus Tunc adijt) In Romano lib. Primum, in alijs quibuſdam, Primas. [Inde Mago procul infenſam contenderat haſtã) In Romano libro, & alijs ita legitur, Inde Mago procul infeſtam eum tenderet. Eſt etiam, Concorſerat. [Abdidit enſem) Rom. lib. legit, Applicat enſem. [Infula cui ſacra) Romanus liber, Sacro, legit. [Truncumque tepentem) Oblon. lib. atque etiam alij, Repente, legunt, Romano, Petentem. [Non optima mater) In antiquis libris legitur, Nunc te optima. [Protinus Antheum, & Lycam) In Oblongo libro, Lycam, eſt, Romano, Lucam, habet. [Prima agmina Turni) Antiqua exemplaria, Turnum, habent. [Deſæuit in æquore victor) Sunt lib. antiq. in quibus, In agmine, legatur. [Quin ecce Nyphæi) In antiquis aliq. Niphæi legitur. [Quadrijuges in equos) In libris antiquis, Quadrijugos legas. [Rapiuntque in littore currus) Rom. lib. Ad littora curſum, legit. In quibuſdam alijs lib. Ad littora curſus.

SERV. Bijugis) Erit nominatiuus, hic bijugis, nã bijugibus faceret, ſi eſſet tertię formæ, ab eo quod eſt hic bijugis huius bijugis. [Non Diomedis

Interea bijugis inſert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:

equos, nec currum cernis Achillis) Duos obijcit, à quibus eſt victus Aeneas nec tamen vſquequaque, nam eorum impetus euitauit. [Dicta parat)

Poteſt

Poteſt legi. Edictis parat contra. [Pronus Pendens] Pronus nomen eſt. nam, & comparatur, vt pronior. Si autem participium eſſet, fieret vitioſa locutio ſine interpoſitione coniunctionis. [Proiecto] Extento. vt, Proiectáq. ſaxa Pachini. [Lucage nulla tuos currus fuga ſegnis equorũ Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus vmbræ:) Hæc allocutio contraria eſt ſuperiori. hoc.n.continet, Obieciſti mihi qđ ſim, & à Diomede, & ab Achille conuerſus in fugam. Tu vero Lucage nec equorũ tarditas ꝓdidit, quod mihi contigit, cum à Diomede occiſus eſt Pãdarus, qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua vmbra equi tui ſunt territi. quod factum ſæpius in Homero legitur. ſicut paulò poſt, Turnũ cogit imago Bella deſerere. Poteſt tamen, & ad illud referri, quo tempore eũ ab Achille nube caua Neptunus eripuit, vt in quinto cõmemoratur. [Ipſe rotis ſaliens] Sarcaſmos eſt, nam per irriſionem dictum eſt. Ille enim vulneratus ceciderat. [Curru] A parte totum. [Sine] Permitte, relinque, patere, & συγχώρει. [Latebras animæ pectus] Diffinitio pectoris. [Edebat] Quaſi ad ſpectaculum. Vnde & munerum editores vocantur. [Vt rebare) Vt arbitrabaris verum eſt quod Troianis Veneris virtute nituntur, & dictum eſt per Ironiam, nam ſuperfluo quidã hanc orationem ſimpliciter dictam volunt, vt re vera dicat Iupiter per ſe nil poſſe Troiana, quod falſum eſt, adeo vt Iunonis oratio ad Ironiam, non ad ſimplicia verba reſpondeat. [Nec te ſententia fallit) Hoc per Parentheſim dictum eſt. [Viuida) Fortis: vt, Sed bello viuida virtus. [Cui Iuno ſummiſſa) Et humilis, & quia intellexit obliqua Troianorum accuſatione impugnari ſuum pudorem, etiam ipſa reſpondet oblique. [Triſtia Seuera. Terent. Triſtis ſeueritas ineſt in vultu, atque in verbis fides. Item contra Virgil. Furias amnemque ſeuerum. [Quin) Vt non, nam affirmatiua particula eſt. [Nunc pereat, Teucriſq. pio det ſanguine pœnas. ἀντιφραστικῶς eſt. Nam non agit vt pereat, ſed magis fauet eius ſaluti, Quod aũt dicit pio ſanguine Aeneæ, eũ latenter exæquat, qui vbique inducitur cultor deorum. [Ille tamen) Quãquam moriturus eſt tamẽ a nobis originem ducit. [Noſtra) Diuina. [Quartus pater) Abauus, nec eſt contrarium illud. Cui Pilumnus auus. Potuit.n fieri vt, & auus eius & abauus à Pilumno Pilumni nominarentur. [Si mora præſentis leti) Ex Iouis conceſſione quali arte egerit Iuno cognoſci-

Irruit, aduerſaque ingens apparuit haſta.
Cui Liger.
LI. Non Diomedis equos, non currũ cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & æui
His dabitur terris. POE. Veſano talia late.
Dicta volant Ligeri. ſed, & non, & Troius heros
Dictat parat contra: iaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos; proiecto dum pede læuo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum læuum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Aeneas dictis affatur amaris.
AEN. Lucage nullos tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus vmbræ:
Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris. POE. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos. frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem.
LIG. Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troianæ, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
POE. Pluribus oranti Aeneas. AEN. Haud talia dudũ
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
POE. Tum latebras animæ, pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & caſtra relinquũt,
Aſcanius puer, & nequidquam obſeſſa iuuentus.
Iunonem interea compellat Iuppiter vltro.
IVN. O germana mihi, atque eadem gratiſſima cõiux.
Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Troianas ſuſtentat opes, non viuida bello
Dextra viris, animuſque feros, patienſque pericli,
POE. Cui Iuno ſubmiſſa. IVN. qđ ò pulcherrime coniux.
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi nanque negares
Omnipotens, quin, & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.
Nunc pereat, Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Pilumnuſque ille quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multiſque onerauit limina donis.
POE. Cui rex ætherei breuiter ſic fautor olympi.
IVN. Si mora præſentis leti, tempuſque caduco
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus induſiſſe vacat. ſin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri,
Mutari ve putas bellum: ſpes paſcis inanes.
POE. Cui Iuno lacrymãs. IV. Quid, ſi qđ ſi voce grauari
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror, quòd vt ò potius formidine falſa
Ludar, & in melius tua, qui potes orſa reflectas.
POE. Hæc vbi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamque aciem, & Laurentia caſtra petiuit.

tur. ſ. vt Turnus poſſet euadere. [Caduco) Morituro. [Ponere) Facere. Sic Lucilius Homerum ſecutus, qui ait, ἄλγε' ἔθηκε i. fecit. [Hactenus induſiſſe vacat) Hic ingenii arte locutus eſt. nam dicendo vacat, oſtendit ſupra hoc breue ſpatiũ vlterius bonam ſtellarum irradiationem Turni fata differre non poſſe. Vnde non ait indulſiſſe liber, ſed vacat: ac ſi diceret vndique iam in mortem truditur Turnus, hoc tantum vacat ſpatium. Hinc eſt quod & ſupra ait, Metaſq. dari peruenit ad æui. [Venia vlla) Beneficium quod te ſperat mereri. [Quod voce grauaris, negas fatu) Vox enim Iouis fatũ eſt. Statius, Et vocem fata ſequuntur, hoc autem dicit, Vtinam quæ negas voce. i. fato mente præſtares. Nam ſi Iouis vox fatum eſt, poteſt aliqd fando fati ordinem commutare. Grauaris autem, negas grauiter fers. & hæc elocutione non niſi per accuſatiuum vtimur, vt ſi dicas, Aggrauor aduentum tuum. i. grauiter fero, grauor præſentiam tuam. cum & ipſe ſic dixit, Quæ grauaris. aliter nõ dicimus in hac ſignificatione. Similiter etiam accuſatiuo caſu vtimur, cum volumus facere abſolutam elocutionem, & per gerundij modũ aliquid dicere: vt, Petendum mihi eſt equum, codicem, byrrum. Hinc Virgilius, Pacem Troiano ab rege petendum nam, ſi dixeris petendus eſt liber, iam non per Gerundij modum, ſed participaliter loqueris. [Rata) Firma, perpetua. [Veri vana feror) Sum veritatis ignara [Nimbo ſuccincta) Nubibus, quia præmiſit Agens hyemem, quod niſi eſſet, ſplendorem acciperemus qui eſt circa corpus deorum.

INTERea bijugis, &c.) ASC.
Subinfert ſtragem Ligeris, & Lucagi qui poſt vanam iactantiam ab Aenea quoq; proſternuntur, additque Teucrorum ex caſtris ſuis tandem eruptionem, vnde Donatus, Achillem & Diomedem non vult laudare, ſed illos cum Aenea deprimit in Phrygijs, q.d. in quibus verſabantur imbelles. Non dicit p. nam prudens non norat lingua, ſed manu vtendum in bello. Hac ille. Ordo eſt. Lucagus infert ſe in medios .ſ. pugnãtius bijugis. ſ. equis albis, & Liger frater. ſ. eius ſupp. infert etiam ſe, ſed frater. ſ. Liger flectit equos habenis i. aurigandi fungitur officio, & Lucagus acer. i. ſtrenuus bellator rotat. i. circumagit enſem ſtrictum .i. nudatum: Aeneas haud tulit. i. non eſt perpeſſus ſup. eos furẽtes tanto feruore, & irruit ſup. in eos, & apparuit. i. cõſpectus eſt eis haſta aduerſa. i. ea aduerſo inferenda, Cui Liger ſup. ait. Tu non

cernis

ternis equos Diomedis, quamuis à Diomede ferè ſuperatus fuiſti, & non cernis currum Achillis a quo etiam licet nõ omnino victus fuiſti, aut campos Phrygiæ è quibus .ſ. euaſiſti, ſed ſup. vides equos & currum eorum qui te in hoſtili terra nunc interficient, vnde addit finis belli, & æui dabitur tibi his terris, Talia dicta volant.i.effluunt, aut effluuntur, Ligeri vano.i.vaniloquo late.i.diffuſe, quia vox alte loquentis lõge diffunditur, ſed Troſus heros.ſ. Aeneas non parat, & .i. etiam contra.i.in contrarium dicta.i.non reſpondet illis verbis vanis nam torquet iaculum.i.haſtam quæ iaci poſſit in hoſtem.ſ. Lucagum. Lucagus vt.i. poſtq; ipſe pendens pronus in verbera, telo.i.iniecto, admonuit.i.inſtigauit, bijugos.ſ.equos, dum ipſe aptat ſe pugnæ, & hoc pede læuo proiecto.i.extento, haſta.ſ. Aeneæ ſubit per oras.i.extremitatesimas.i.inferiores, clypei fulgentis.i.deinde haſta perforat inguen.i.partem pudendam, aut femur læuum.i.ſiniſtrum. Ipſe Lucagus excuſſus curru voluitur moribundus aruis.i per arua. quẽ Aeneas pius.i.quanquam pius affatur iſti dictis amaris, propter arrogantiam, videlicet eius O Lucage (ſed quo eius nomen nouit Aeneas qui eum nunquam prius viderat dicemus, vel ſocios eum morientem ſuo compellaſſe nomine, vel ipſum pro ſe interpellaſſe nomine expreſſo) nulla fuga ſegnis equorũ .i. quia equi non proceſſerint prodidit tuos currus, vt.ſ.meos, aut vmbræ vanæ.i apparitiones fantaſticæ, nõ vertere tuos currus ex hoſtibus. Ipſa.i.tu ipſe ſaltans rotis.i.curru, deſeris iuga.ſ.equorum, ipſe fatus hæc arripuit bijugos.ſ equos a.bos frater.ſ. Liger infelix, tendebat inermes palmas, delapſus.ſ.ſponte ex timore tamẽ eodem curru.ſ.quo frater deſiderat, tendebat inquam palmas dicens. O vir Troiane oro ſup. per te & parẽtes tuos qui genuere te talem .i.tam inclytum & victorioſum, ſine.i.permitte hanc animã.ſ.in corpore, & miſerere.ſ.mei precantis. Aeneas ſup.reſpondit oranti.i.orare volẽti pluribus.ſ.verbis. Tu haud.i.non dabas dudum .i.paulo ante, talia dicta, morere, & frater ne deſere.i.ne deſeras fratres ſ.Lucagum, tum .i. deinde poſtquam ſic locutus erat, recludit.i.aperit latebras animæ .i. pectus mucrone .ſ. ſuo. Victor Dardanius.ſ Aeneas edebat.i.exhibebat talia funera per campos furens, more aquę torrẽtis, vel turbinis atri.i.denſi & caliginoſi. Aſcanius puer, & iuuentus.ſ.cetera obſeſſa nequidquam.i.fruſtra erumpunt tandem & relinquunt caſtra.ſ.ſua. [Iunonem interea compellat, &c.) Interſerit poëticum figmentum ne meram hiſtoriam ſecutus non poeta cenſeatur, vt decorum ſeruet: nam ſine deorum interceſſione difficile eſſet diſſoluere nodum quomodo in tãtis odijs impediri potuit Aeneę cum Turno concurſus quẽ impeditum dicit arte Iunonis, quæ falſa imagine Aeneæ in nauem fugientis allexit & aduexit. De qua re hoc ſolum extat Donat. Submiſſa humilem eſſe decet quem neceſſitas precandi vrget. Hæc ille. Ordo autem. Iupiter compellat .i. allocuturus conuenit vltro.i. non requiſitus cum tamen requiri debebat Iunonem.i.coniugem & ſororem ſuam, ò germana atque eadẽ coniux gratiſſima mihi, vt rebare.i. arbitrabaris (nec ſententia tua fallit te) Venus ſuſtentat opes i.facultates, & copias Troianas. hoc per Ironiam dicit ac ſi decere velit, vides q non ſuffragio nec auxilia Veneris, ſed propria virtute freti ſuperent Troiani, nam modo ſuperiores ſunt qui cum Aenea aduenerunt, atque inſuper ingruunt è caſtris recentes bellatores quorum vim Rutuli ferre nequibunt, nec Turnus Aeneæ excandeſcentes: & dextra viuida.i.fortis bello.i.in bello, aut ad bellum, non ſup.eſt viris, & animus feros & patiens pericli .i. periculi non eſt viris, cur non ſuſtentat viræ opes Troianas, ſed Venus, q. d. vides q ſua virtute nullo adiuti ſuff. agio vincant. Nihil ergo Veneri imputãdum eſt nec mihi, qui iuraui hodie, me omnibus æquum fore, cui ſup.reſpondit. Iuno ſummiſſa.i.humiliter ò pulcherrime cõiux quid ſollicitas.i.magis ſolicitam facis, & tentas, aut afficis non cruciatu: me ægram .ſ. animo quia videntem, q maxime diſplicet: virtute.ſ. Troianos ſuperiores eſſe. & timentem tua dicta triſtitia.i.ſeuera & fatalem neceſſitatem afferentia. Si mihi foret in amore ea vis .i. vehementer, aut potentia in te, quæ fuerat quondam & quam eſſe decebat.ſ.tunc, & nunc quoq; decet, nanque.i.certe, aut nanque ſi mihi, &c. tu omnipotens.i.cum omnipotens ſis, non negares mihi hæc.ſ.quæ peto quin .i. quominus poſſim ſubducere.i.clam ſubtrahere pugnæ Turnum, & ſeruare incolumen Dauno parenti .i. patri ipſius Turni. Neceſſe eſt, vt de victoria deſperet Iuno, cum non victoriam, ſed ſalutem Turni petat, nunc.ſ.quia amor noſter extinctus eſt: nec mea apud te quidquam poſſunt preces, pereat.ſ. Turnus, & det Teucris pœnas ſanguine pio.ſ.ſuo, te pie colentis. Tamen.i.nihilominus ille deducit nomen noſtra origine.i a ſtirpe deorum, & Pilumnus .ſ.deus eſt illi quartus pater, & ipſe onerauit ſæpe larga manu, & multis donis tua limina. Cui .ſ. Iunoni rex Olympi æthereus .i. cœleſtis, quia ſunt Olympi montes in terris, fatur ſic breuiter. Si mora.i.dilatio, leti.i.mortis præſentis.i.imminentis, & ſi tempus.i.ſola temporis extenſio, oratur iuueni .ſ. Turno caduco.i. mortali, & caſuro, licet ex deorum ſit ſanguine oriundus, & ſi ſentis me ponere.i.conſtituere hoc ita.i.talem modum tolle.i.amoue ab oculis Aeneæ, Turnum fuga.i.per fugam, atque eripe eum fatis inſtantibus.i.vrgentibus, vacat.i reliquum eſt, & non occupatum à fatali neceſſitate indulſiſſe.i.quod indulſerimus, hactenus .i. ad hanc vſque gratiam, quæ eſt ei modicam moram necis concedere, ſin.i.ſed ſi vlla venia .i. gratia, & indulgentia altior .i. maioris momenti latet ſub iſtis precibus, & ſi putas totum bellũ .i.ſummam belli, hoc eſt finalem victoriã ſup. poſſe moueri, vel mutari, tu paſcis.i.nutris, & foues ſpes inanes. Cui .ſ. Ioui Iuno illacrymans ſup.ait, quod ſup.mali eſſet, aut iniuriæ, q. d. nihil, aut quid ſup.facere, aut dicere tibi poſſem, q.d. neſcio, ſi tu dares mente .i. nutu & voluntate. ea ſup. quæ grauaris ſup. dare voce .i.fato, quod voce concedis, atque ſi hæc vita maneret Turno. rata.i.firma, & conſtans. nunc .ſ. quia fata vrgent, nec ea mutare vis grauis.i.moleſta, & ignominioſe mors manet .i. certe expectat inſontem.ſ. Turnum, aut ego feror.i.ducor vana.i.inanis ac imperita, veri.i.veritatis quin, vt.i.vtinam ego ludar.i.illudar, & decipiat potius formidine falſa, & tu qui potes reflectas tua orſa .i.ſtatuta fatalia exorſa, aut a paucis contexta ſub ordine quo euenian, vbi.i. poſtquam Iuno videns.ſ. Iouem immotabilem, vbi.i. poſtquam ipſa dedit hæc dicta, ipſa miſit.i.demiſit protinus.i.ſtatim, ſe cœlo alto, agens. i. impellens ante ſe hyemem .i.tempeſtatem ventoſam, qualis in hyeme eſſe ſolet, exiſtens ſuccincta nymbo .i. condenſa nube in cyclum collecta, & petiuit per auras, & aciem Iliacam, & caſtra laurenta.i. laurentium populorum.

VARIA LECTIO.

NON currũ cernis Achillis) In aliq. lib. antiq. Nec currus, habetur. [Iaculum nam torquet in hoſtem) Exempl. pleraque. In hoſtes, legunt. [Frater tendebat inermes) In lib. aliquot. Inertis, legitur. [Victor Dardanius, torrentis aquæ) Probatiores lib. Doctor Dardanius, legunt. Sunt etiam lib. in quibus. Dardanus, & torrentis aquæ, legatur. [More furens) In Rom. lib. Fremens, legitur. [Cui Iuno ſubmiſſa) In Rom. lib. Et Iuno ſubmiſſa, legitur. [Quin & pugnæ ſubducere Turnum) In libris nonnullis, Turnum ſubducere pugnæ, legitur. [Cui Iuno illacrymans) In Romano, Lacrymans. [Quid ſi, quæ voce) In antiquis exemplaribus legere eſt, Quid ſi quod voce. [Turno rata vita) In Romano lib Data vita, habetur. [Quin vt potius) Nonnulli, Quin ò potius, ſcripſere. Exemplaria vero alia, Quod vt ò potius, legunt. [Iliacamq. aciem, & Laurentia caſtra petiuit) In aliquot libris legere eſt. Iliacamq. aciem petis, & Laurentia caſtra. Eſt etiam pro, Caſtra, Tecta.

SERV. NVbe caua) Erit nominatiuus hęc nubes. nã nubs non dicimus, q ait Liuius Andronicus, qui primus edidit fabulam latinã apud nos. [Iubaſque) Propter equinam caudam, quæ eſſe ſolebat in galeis, vt, Criſtaq; hirſutus equina. [Diuini capitis) hoc ex perſona poetæ dictum eſt intuentis futura. namq; poſt mortem in numerum referetur deorũ.

Tum dea nube caua tenuem ſine viribus vmbram
In faciem Aeneæ (viſu miſerabile monſtrum)
Dardanijs ornat telis, clypeumque, iubaſque
Diuini aſſimulat capitis: dat inania verba:
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obita, quales fama eſt volitare figuras?
Aut quæ ſoſpitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas lęta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis: & voce laceſſit

[Inania) Nec à membris, nec à mente venientis. [Obita) Sumpta, ſuſcepta & completa. [Exultat) Exultare eſt gaudere, & per ſe plenum eſt, Nam inſultare, eſt irridere inimicos, & dicimus inſulto tibi, licet Saluſt. dixerit, Multos ab adoleſcentia bonos inſultauerat. Quamuis poſſit illic alia eſſe ſignificatio, multos bonos inſultauerat, hoc eſt in ipſos impetum Exultare

Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conijcit. illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Aeneam auerſum vt cædere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
TVR. Quò fugis Aeneas? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæſita per vndas.
POE. Talia vociferans ſequitur, ſtrictumq; coruſcat
Mucronem. nec ferre videt ſua gaudia vectos.
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris:
Huc ſeſe trepida Aeneæ fugientis imago
Conijcit in latebras, nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque motas, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat: rupit Saturnia funem
Auulſamque rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Aeneas abſentem in prœlia poſcit:
Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tum leues haud vltra latebras iam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratusque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit.
TVR. Omnipotẽs genitor, tanton' me crimine dignũ
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? vnde abij? quæ me fuga, quẽ ue reducet?
Laurentes ne iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaque arma ſecuti?
Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. quid agam? aut quæ iam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite venti:
In tupes, in ſaxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſæuisque vadis immittite ſyrtis,
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.

impetum fecerat. [Irritatque virum telis) Ideo hac arte ait Iuno, & imagine decipit Turnum, quia ſi er ex aperto fugã ſuaderet, more viri fortis ille præponerat mortem cum, pre ſertim ipſe in ſequentibus dicat, Vſque adeo ne mori miſerum eſt? [Turbidus) Elatus, arrogantia tumens. [Tellus quæſita per vndas) Sic alibi. En agros. & quam bello Troiane petiſti, Heſperiam metire iacens. [Vociferans ſequitur) Sequens clamabat. nam ante dixit, & ſic eſt ſecutus. [Nec ferre vidat ſua gaudia ventos) Prouerbium eſt, venti ferunt gaudia. i. lætantur incaſſum. Sic ſupra, Sed auræ omnia diſcerpunt. Item, Partem menti dedit, partem volucres diſperſit in auras. [Forte ratis) Deſcriptio. per Ecbaſim facta, nõ enim à ſuperioribus pendet, ſed antedictis adiungitur: vt, Inſula Sicanium iuxta latus. Has aũt deſcriptiones eſſe raras, & aptas conuenit, ſicut etiã Horatius docet in arte poëtica dicens, Purpureus late qui ſplendeat vnus, & alter aſſuitur pannus. Sunt enim ornatui. [Crepidine ſaxi) Crepido eſt abrupti ſaxi altitudo. Sanè hoc loco Antiptoſis facta eſt propter metrum. Coniuncta ergo crepidine, pro crepidini, ſicut Hæret pede pes, pro pedi. [Oſinius) Ipſe eſt quem ſupra Maſſicum dixit. Ergo (vt diximus ſupra) ſi Oſinius propriũ eſt, Maſſicus appellatiuum licet poſſit fieri vt duo nomina vnius ſint, vt eſt Numa Pompilius, Alexander Magnus. [Cluſinis oris) Tuſciæ ciuitate. [Tranſilit altos) Hoc ſermone feſtinantis celeritas indicatur. [Rumpit Saturnia funem) Ne deprehenſo dolo ad bellum rediret. [Illum autem Aeneas abſentem in prœlia poſcit. Sic melius, quam ſicut nonnulli volunt. Vrbanus quoque ſic legit, Ille autem Aeneam abſentem in prœlia poſcit, vt, Obuia multa virum dat corpora morti. De nautis in naui inuentis intelligamus, quod non procedit. nam abſens dicitur qui recedit, quod nunc Turno congruit, non Aeneæ, qui intereſt prœlijs. [Medio) Ad medium. [Turbo) Vis venti. [Ignarus rerum) Artis, per quam euaſerat. [Omnipotens genitor) Duo Antonomaſia pro vno proprio: vt, Tritonia Pallas. [Tanton') Pro Tam ne. & conſtat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integræ habuerunt. nã adeò minores particulæ, vt que, ve, ne, ce, quoties iunguntur alijs partibus, ante ſe accentum faciunt, quaſlibet ſic ſyllaba quæ præcedit ſiue breuis ſiue longa, vt, Muſaq., huiuſce, Illucce, ſ anto ne, Adduce, Deduce, & hæc mutilata ſimiliter proferuntur. ſ. ſub eodem accentu. [Quem ve reducet?) Qualem: vt, Hunc ego te Euryale aſpicio? & quaſi neſcius fuit eſt in tanta rerum permutatione. [Laurentes ne) Quaſi deliberatio eſt. [Quid manus illa virum?) Syllepſis per genus. nam à manu. i. multitudine, ad viros tranſitum facit. [Palantes video) Intelligimus eum non longe a terris fuiſſe. nam quod ait ſupra, Medio fert æquore, vt diximus, ad medium accipiendum eſt. Aut quia medium dicitur omne quod eſt inter finem, & initium: vt, interea medium Aeneas iam claſſe tenebat. [Gemitumque cadentum Accipio) Hic apparet de Aenea dictum, Obuia multa virum demittit corpora morti. [Ima terrae) Dolet ſibi etiam infelicium vota ſublata, ſi quidem in mari conſtitutus optare hiatum non poteſt terræ. Imam autem terram, prudenter dixit, quæ continet maria. [Miſereſcite venti) Pro petentis qualitate, nonnunquam etiam

mors videtur eſſe miſeratio, vt hoc loco. Item ſupra. Figite me, ſi qua eſt pietas. [Adoro) Aduocat, & eſt metri cauſa additum. [Syrtis) Vbi arenoſa ſunt loca, ſyrtes vocantur. Ergo immittite me ad læua vada ſyrtium, aut arenoſo loca, aut re vera ad ſyrtes, id eſt mundi extrema, quo me nec fama comitetur.

TVM dea nube caua &c.) ASC. Docet quomodo abductus fuerat Turnus aſtutia Iunonis, cui quia conceſſum erat Turnum abducere fuga abdocit eũ fugantem vt putabat, & nõ fugientem, vnde quia nihil extat Donat. Ordo eſt. Dea. ſ. Iuno ornat, id eſt effingit nube caua. i. ex aëre, vmbram tenuẽ . i. ſimulachrum corporis ſine viribus, id eſt robore in faciẽ . i. facturam, & ſimilitudinem Aeneę, appoſitorie monſtrum mirabile viſu . i. dum videtur. ornat dico telis Dardanij ſ. dãs ei tela Dardania, & aſſimolat clypeum, & iubas capitis diuini. i. eius qui in deum eſſet aſſumendus, & dat verba inania . i. fictitia, non a membris nec à mente venientia, ſed ex aere ficta ſubtili quadam compoſitione vocis, & dat ſonum ſine mente. i. ſine conceptu mẽtis, & effingit greſſus. i. modum incedendi euntis. ſ. Aeneæ quales figuras. i. qualia ſimulacra, eſt fama volitare. ſ. per vmbras inferna morte obita . i. ſuſcepta, & completa, aut ſup. qualia fama eſt volitare ſomnia . i. inſomnia, & phantaſmata quę deludunt ſenſus ſopitos . i. ſopore ægro oppreſſos. De quibus Horat. velut ægri ſomnia vanæ finguntur ſpecies: at . i. ſed, imago. ſ. Aeneæ læta . i. geſtiens exultat ante prima acies, & irritat virum. ſ. Turnum telis, & laceſſit. i. prouocat voce. i. verbis cõtumelioſis. Cui Turnus inſtat. i. inſtãter imminet, & cõijcit eminus. i. de longe quaſi è manibus haſtam ſtridentem. ſ. per aera ea celeri motu. Illa. ſ. imago vertit. i. obuertit per fugam veſtigia. & hoc tergo dato. ſ. inſequenti. Vero pro ſed, Turnus tum. i. tũc aut tum vero. i. tunc maxime, & ad verum: vt. i. poſtquam credidit Aeneam cedere. i. locum dare, atque poſtquam Turnus turbidus. ſ. propter inſperatum euẽtum, hauſit animo, aut turbidus animo hauſit inanem ſpem, vociferabatur ſup. O Aenea quo fugis ne deſere pro ne deſeras, thalamos pactos. ſ. cum Latino de Lauinia: tellus quæſita per vndas. ſ. maris. i. Italia. vnde Italiam quæro patriam, dabitur hac. i. mea dextera, quia interfectum ſepeliendum dabo. Ipſe vociferans talia ſequitur. ſ. ſimulacrum Aeneæ, & coruſcat. i. vibrat, mucronem ſtrictum. i. euaginatum nec videt ventos ferre ſua gaudia. i. ſe inaniter gaudere Ratis. i. nauis ſtabat forte quia præter ſpem Turni cõiuncta crepidini. i. ad crepidinem. i. eminentiam abruptam ſaxi celſi. i. rupis altæ ſcalis expoſitis. i. habens ſcalas expoſitas vt per eas fieret progreſſus & regreſſus ponte. i. tabulato parato. ſ. ad introitum: qua. ſ. rate aut naue Oſinius Rex. ſ. maſſicus dictus aduectus ſup. erat oris. i. ab oris cluſinis. i. Cluſio Tuſciæ ciuitate. imago Aeneæ fugientis trepide. i. feſtinanter alij tamen habent imago Aeneæ fugientis trepida. i. quæ trepidabat, conijcit ſeſe huc. i. ad hanc ratem in latebras, nec Turnus inſtat ſegnior. i. tardius, ſed ſup. proſequitur in nauem vſque, & exuperat moras. i. impedimenta quæ moras facere poſſent, & tranſilit. i. celeriter tranſcurrit altos pontes. Ipſe, ſcilicet Turnus attigerat vix proram, tum ſupp. ſaturnia. ſ. Iuno, rupit funem. i. retinacula, & rapit nauẽ auulſam. ſ. a littore, per æquora reuoluta. i. remenſa. i. quæ reuoluebantur, & me

tiebantur

ciebantur tempus præteritum participij pro præſenti, quia illo in paſſiuo caremus. Autem pro ſed, Aeneas poſcit in .i. ad prælia .i. concertationem in eundem illum .ſ. Turnum abſentem, & demittit morti .i. ad mortem, & interoiciem multa corpora virũ .ſ. Rutulorum. obuia .i. occurrentia, tum, id eſt deinde poſtquam Turnus intrauerat nauem auulſam imago leuis .i. inanis, & ſine corpore vero haud .i. non quærit iam vltra .i. vt dicunt vlterius latebras .i. latibulas, ſed volans ſublime .i. in ſublime immiſcuit ſe atræ nubi .i. reſoluta eſt in atrã nubem, cum turbo .i. impetus ventorum fert interea Turnum in medio æquore: ipſe ignarus rerum neſciens .ſ. quod propter ſalutem ſuam id egerit Iuno, & ingratus ſalutis .i. non habens gratam ſalutem procreantis, reſpicit .i. attendit quo illatus ſit, & tendit ad ſidera manus duplices .i. cõplicatas, tendit dico cum voce .i. ſimul precans ac dicens ò genitor omnipotens .ſ. Iuppiter tanton' .i. tanto ne, hoc eſt an duxiſti id eſt repuliſti, & cenſuiſti me dignum tãto crimine .i. decore propter crimen proueniente, aut tam nefando facinore, ſed exponit dicens. & voluiſti ne me expendere tales .i. tam contumelioſas pœnas quas .ſ. putat ſe non expenſurum ſine crimine. quo feror, vnde abij quæ, id eſt qualis fuga ſup. aufert me, ve pro vel quem, id eſt qualem reducere .ſ. fuga me, id eſt qualis poſt fugam rediturus ſum. videbo ne iterum muros laurentis .ſ. ciuitatis, hoc eſt Laurolauinij, aut videbo ne iterum caſtra. Quid ſupp. faciet aut de me dicet illa manus, id eſt ille exercitus virum .i. virorum qui ſecuti ſunt ſupple me, & mea arma. ve pro vel: quos omnes nefas, id eſt quæ res nefanda, & deteſtanda eſt, reliqui in morte nefanda, & quos ego video nunc Palantes .i. oberrantes quaſi oues ſine paſtore amiſſo .ſ. duce, & accipio .ſ. auribus, hoc eſt audio gemitum cadentium .i. occumbentiũ, quid agam aut quę terra ſatis ima dehiſcat. deorſum hiatum faciat mihi ò vos venti miſereſcite potius, quia .ſ. terra deeſt, ego Turnus volens adoro vos, id eſt cum adoratione imploro, ferre ratem in rupem, & in ſaxa .i. ſcopulos. hoc eſt rumpite ratem, & ſubmergite me, & immittite me ſæuis vadis .i. per vada ſæua, ſyrtis .i. in ſyrtis, & breuia, hoc eſt ad extrema maris loca quo .i. ad quas ſyrtes neque Rutuli ſequãtur me, neque fama conſcia .ſ. talis dedecoris ſequatur me.

VARIA LECT.

OSINIVS) In lib. antiquis Oſitius, legitur. [Rupit Saturnia funem) In veteribus lib. Rumpit, legitur. [Auulſamq́. rapit) In antiq. lib. Adulſam, legitur. [Tum leuia haud vltra) in antiquis libris, Tunc leuis aut. [Manus ad ſidera tendit) In antiquis libris Tollit, habetur. [Quæ me fuga? quem ve reducet?) Romanus liber, Reducit, legit. Eſt etiam in quibuſdam alijs. Quæ me fuga? quæ ue reducet? [Infanda in morte) Vetuſtiora exemplaria, Infanda morte, legunt, abſque, In. [Ima dehiſcat) In Rom. lib. Dehiſcet, legitur. [Vos ò potius) In Mediceo legere eſt, O vos, ò potius.

Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc:
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem,
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrumq́ue iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus vtranque viam, ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemq́ue animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuq́ue, æſtuq́ue ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosq́ue inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,
Vni odijsq́ue viro, telisq́ue frequentibus inſtant.
Ille, velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor
Obuia ventorum furijs, expoſtaq́ue ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert, cœliq́ue, mariſq́.
Ipſa immota manet. prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumq́. fugacem:
Sed Latagum ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat, os, faciemq́ue aduerſam: poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem ſinit, armaq́ue Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas,
Nec non Euantem Phrygium, Paridis Mimanta
Aequalem, comitemq́ue: vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat, vrbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multosq́ue palus Laurentia, ſilua
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſiſtit, infremuitq́ue ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci, propriusue accedere virtus,
Sed iaculis, tutisq́ue procul clamoribus inſtant.
Haud aliter, iuſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non vlli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe, & vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem impauidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.

SERV. MVcrone induat) Aut κατὰ ... dixit induat, pro feriat, aut Hypallage eſt, pro mucronem ſuo induat corpore. Si enim induere, eſt veſtire, nõ mucrone corpus induitur. ſed induitũ mucro corpore .i. tegitur, & veſtitur. [Crudum) Crudelem, cruentum. [Animi miſerata) Pro animo miſerata. Nam figurate locutus eſt, ſicut, O præſtans animi, p animo, & illius rei, pro illa re. [Ad vrbem) Ardeam, & ideo ſic longe ne ex propinquo ſtatim rediret: & vt eum affectus retineret patẽtia. [At Iouis interea monitis) Nouimus ſacrilegum eſſe Mezentium, Iouem etiam adhortarum eſſe alios deos, vt a bello deſiſterent, & dixiſſe, Rex Iuppiter omnibus idem quomodo ergo procedit, At Iouis interea monitis? Dicimus primo Iouem iuſtitiæ fauere, nõ partibus, quod ſi eſt, iure Mezentium in locum Turni facit venire, vt iuſtum prœlium inueniat, ne vna ſit penitus pars à ducibus deſtituta. Quod autem dicit, ſacrilegium Iuppiter admonere non debuit, nõ admonet vt vincat, ſed vt poſſit perire. Illud ẽt fruſtra quæritur quemadmodum numini ſacrilegus obtemperare potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, ſed ei inijciat tale deſiderium. Vnde eſt, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuique deus ſit dira cupido? [Monitis Mezentius ardens ſuccedit pugnæ) Ab eo quod eſt hæc monita, hic venit datiuus. nam, & hos monitus dicim', Vnde Perſius, Hos pueris monitus patres infundere lippos. ſed à quarta declinatione nec ſingulari datiuo vtimur, nec plurali. nam vnum nomen eſt de his quæ licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum caſibus propter aſperitatem non vtimur: vt, Lauru laurıbus, cũ huius laurus, & ab hac lauro dicamus. [Cõcurrunt Tyrrhenæ acies) Quæ ſpecialiter odio Mezentij in bellum ruebant. [Prodit in æquor) Extenditur. hinc Iuuen. Quæ pelago occurrunt medio, longeq́ue relinquunt Italiam. [Ponto) Contra pelagus nam datiuus eſt. [Cœliq́. mariſq́) Sicut Mezẽtius odiorum, & telorum totius exercitus. [Fugacem) Velocem modo. [Latagum Occupat, os) Pro Latagi os occupatur. & eſt græca figura in Homero frequens, vt ſi dicas, ἔτυψεν ἀχιλλέα τὸν πόδα. i. Achillem percuſſit pedem, pro percuſſit Achillis pedem. [Poplite palmum) Ea parte qua plurimum poterat. [Donat habere) Græca figura. vt, Argenti magnum dat ferre talentum. [Ciſſeis) Hecuba filia Ciſſei, ſecũdũ Euripidẽ in Hecuba. Πολύδωρος ... ... , ſed alios Dymantis. Quod autem ait. [Face prægnans) Hæc ratio eſt, quia antequam pareret, facem ſe peperiſſe vidit in ſomnijs. [Vrbe paterna occubat) ſubaudis Paris. Quod vt non diceret metri eſt neceſſitate compulſus. [Ignarum Laurens habet ora Mimanta) Scilicet caſus ſui: vera tamen eſt lectio ignarum .i. ignoratũ, qui neſciretur, & eſt ſupina ſignificatio, ſicut in quarto, Liquitq́ue volatile ferrum Neſcius, pro qui neſciebatur. [Actus) Coactus in retia. [Defendit) Texit, vt, Hic mihi dum teneras defendo à frigore myrtos. [Veſulus) Mons Liguriæ, eſt iuxta Alpes. Liguria autem cohæret Tuſciæ, de qua fuerat Mezentius. vnde ſatis congrua eſt comparatio. [Multosq́ue) Pro multos ne. non enim eſt vicina palus Laurentia monti Veſulo, vt poſſit vnus atque idem aperte intelligi. [Paſtus) pro paſtum:

ſtum:nam ſupra ait,Quem ergo Antipioſis eſt [Laurentia)Pro Laurens: nam recta deriuatio hæc eſt. [Inhorruit armos).i.pro armis inhorruit. Aut certe in armos horruit,& erexit ſetas. [Tutis clamoribus)Præter periculum [Iuſta ire)Propter illud,Mortua quinetiam iungebat corpora viuis, Componens manibusq́. manus. [Cuncta ur)Diſponit ſe per omnes partes. [Tergo)Scuto,vt,Et venit aduerſi in tergum Sulmonis.

ASC. HÆC memorans,&c.) Docet quo Turnus delatus eſt,& in eius locum ſuffectus Mezẽtius,de qua re argute differit Seruius, nihil autem Donatus. Ordo igitur eſt.Turnus memorãs hæc.ſ. dicta,animo quia ſolus erat,aut memorans hæc: fluctuat.i. pectore ſuo fluctus agitur animo, nunc huc.i.in hanc ſententiam oũe illuc.i.in illam. An ipſe amens, induat.i. feriat ſeſe mucrone.i. gladio ſuo,ob tantum dedecus: & exigat.i.extra agat enſem crudum,per coſtas.i. tranſeundo coſtas. an iaciat ſeſe medijs fluctibus.i.in medios fluctus:& petat nando littora curua, & reddat ſe iterum in arma Teucrum.i. Teucrorum, ipſe conatus, ſup. eſt iter vtranque viam.i. ſe interficere, & inſtructus dare, ſed Iuno maxima continuit ter,& ipſa miſerata animi,pro animo ſuo iuuenem.ſ.Turnum,repreſſit.ſ.eum,& animum eius ab inſtituto. Ipſe igitur Turnus,labitur.i.celeriter eum deſcenſu nauigat, ſecans æſtu & fluctu ſecundo,alta.ſ.maria,& defertur ad antiquã i. nobilem vrbem,Dauni patris.ſ.eius,hoc eſt Ardeam. At.i. ſed: Mezentius ardens.i.accenſo furore Martio: ſuccedit interea pugnæ monitis.i. per internam admonitionem Iouis, & inuadit Teucros ouantes.ſ.de victoria non triumphali,quia Dux aberat Acies Tyrrhenę.i. Hatruſcæ:concurrunt,atque inſtant omnibus odijs,vni.ſ.Mezentio & inſtant frequentibus telis vni viro.ſ. eidem Mezentio:ille.ſ.Mezantius,velut.i. quemadmodum:rupes .i.ſcopulus abruptus,quæ prodit.i.protenditur in æquo obuia furijs.i. vehementi impetui ventorum, & expoſta pro expoſita: Ponto.i.mari:præfert.i.ad finem ſuſtinet:vim.i. violentiam cunctam,atque minas,ſup.cunctas,& cœli & maris, manens ipſa.i. in ſe immota:illa,dico,ſic ſe habẽs: ſternit humi.i.ſuper humum Hebrum prolem.i. ignatum Dolichaonis:cum quo.i. in cuius ſocietate: ſternit Latagum, & Palmum fugacem.i. fugere ſolitum,ſed ipſe Mezentius,ſternit,ſup. Latagum ſaxo, atque occupat ingenti fragmine montis.i.quod ſaxũ erat ingens fragmen montis:os & faciem aduerſam,ſup.eius,hoc eſt Latagi,& ſinit.i. permittit,Palmum volui.i.occumbere ſegnem.i. lentum, & hoc poplite,ſup.eius,hoc eſt neruo poſt genua.(Et dicitur,hic poples poplitis,non poplex poplicis) ſuecißo.i.interciſo,& donat Lauſo.ſ.filio ſuo,habere humeris.i. ad ornatum humerorum, arma .ſ.Palmi,& Latagi,& donat figere vertice.i.ſuper caput ſuum in cono galeæ criſtas.ſ. Palmi,&c.necnon.i. & etiam ſternit,ſupp. Euantem virum illum Phrygium.i.Troianum,& Minanta (à nominatiuo Minans Minantis,vel Minantos) æqualem.i.coæuum ac contemporaneum.& comitem Paridis, quem Theano.ſ.mater (vt ſic,hæc Theano huius Theanus) dedit in lucem.i. edidit, & peperit,Amyco genitori.i patri,& regina Ciſſeis,i.Ciſei filia. Hecuba.ſ prægnans.i.grauida face.i. ſomnians ſe facem habere in vtero:creat.i.procreat,vna.i.eadem nocte:Parin.ſ. Priami filium,vna dico nocte,qua Theano Minanta creauit,qui ſupp. Patria occobat.i.ſepultus iacet, vrbe paterna.ſ.Troia,ora.i.prouincia Laurena.i.quæ eſt iuxta Laurolauinium, in agro Laurenti, habet Minanta ignarum.ſ.caſus ſui,aut ignarum dicit pro ignotum ac velut, ille.ſ. nobilis aper.i.ſus ſiluester actus.i. pulſus de altis montibus,morſu canum.i quem canes minati erant,quem .ſ.aprum Veſulus mons ille Liguriæ, pinifer.i. ferens pinus in vertice,defendit.i.protexit, multos annos.i. per annorum multorum ſpatium:quæ,pro vel:quem,ſup.palus Laurentia i.Laurena,defendit,ſup. paſtus pro paſtum, vt Seru. vult ſilua arundinea.i.inter arundinem paludis, poſtquam ventum eſt inter retia .i.poſtquam ſentit ſe interclußum retibus,aut ſi figuratas locutiones vitare velis,dic,ac velut aper actus,de montibus altis morſu canum quem Veſulus pinifer defendit multos annos,q; pro vel, aut pro & palus Laurentia defendit multos.ſ.annos,ille,ſup.ex ſtens paſtus ſilua arundinea, poſtquam ventum eſt inter retia, ſubſtitit.i.manſit ſtans,& infremuit,quia neque progredi,neque regredi,datur eaſtens ferox, & inhorruit armos.i.anteriores humeros,& dorſum,horrentes.i.rigentes ſetis,nec cuiquam.ſ.venatorum eſt virtus.i.fortitudo iraſci.i. more iratorum irruere, aut accedere propius,ſed inſtant procul iaculis,& clamoribus tutis, aut quibus ſe tuebantur, aut quibus nihil imminet periculi, quia procul. Haud.i. non aliter,non ſecus,ſup eorum,quibus Mezentius eſt iræ iuſtæ.i ad iram iuſtam,eſt animus.i.audientia concurrere ferro ſtricto:ſed,ſup.laceßunt.i.prouocant cum longe.i. de longe,miſſilibus.i.iaculis,& clamore vaſto.i. valde ample diffuſo.Autem pro ſed,ille.ſ.Mezentius, impauidus.i.imperterritus: cunctatus.i. diſponit ſe in omnes partes, frendens dentibus, & decutit haſtas tergo.ſ. ſuo,hoc eſt ſcuto,tergora munito, aut de dorſo ſuo.

AN ſeſe mucrone)Romanus liber,Mucroni ponit.& in alijs Mucronem,legitur. [Et crudum per coſtas exigat) In Rom.lib. Durum,legas.In aliquot alijs,Crudum per coſtas dirigat. [Iuuenemq́.animi) Variant exempl. dum quædam, Animo,quædam, Animi,legunt. [Ipſa immota manens)In Oblongo,Manet,legitur. [Paridisq́. Minanta)In antiq.lib.Mioanta,habetur. [Quem nocte Theano) Libris vetuſti, Theana,legunt. [Occubat, ignarum Laurens) Sunt qui legant,Occubat,hic carum Laurens.

SERV. COryti de finibus)Corytus eſt & ciuitas Tuſcię & mons & rex pater Dardani. Vnde nunc ad quoſuis poteſt referri. [Graiius homo) Oriundo quidem Græcus,ſed qui nunc de Tuſcia veniſſet ad bellum. [Miſcentem) Perturbantẽ. [Purpureum pẽnis)Bene galeatum,vt,Purpurei criſtis iuuenis.i. pulchri. [Veſana fames) Alibi,Et maleſuada fames. [Fugacem)Velocem. [Surgentem)Creſcentẽ, cornibus eminentem. [Comasq́. arrexit) Naturale.n.eſt vt irati leones erigant iubas. [Lauit) Ab eo qđ eſt lauo lauis.nam hoc verbum & primę eſt coniugationis, & tertiæ, à qua nũc eſt lauit.Itẽ Horatius, Lauit amne crines. Itẽ, Neq́. dulci mala vino lauere. [Infracta) Aut valde fracta,aut rursus infracta. [Orodem) Iſtum Orodem virum fortem intelligimus in fugam neceßitate cõuerſum. Nam ipſe paulo poſt dicturus eſt ad hortandos ſocios, Pars belli haud temnenda viri, iacet altus Orodes.

Venerat antiquis Coryti de finibus Acron,
Graius homo.infectos linquens profugus hymenęos.
Hunc vbi miſcentem longe media agmina vidit
Purpureum pennis, & pactę coniugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſępe peragrans
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Cõſpexit capream, aut ſurgentem in cornua ceruum,
Gaudet hians immane, comasq́ue arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens, lauit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta cæcum dare cuſpide vulnus.
Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior. ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus, & haſta,
Pars belli haud temnenda viris, iacet altus Orodes.
POE. Conclamant ſocij lætum Pæana ſecuti.
Ille ait expirans. ORO. Non me,quicunque es,inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
POE. Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:

[Furto) Inſidijs. [Haud temnenda viri) Aſper viris legit. [Altus) Magnus, vt, Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo. [Pęana ſecuti)Pęã proprie Apollinis laus eſt, ſed abuſiue etiam aliorũ dicitur. vnde Pindarus opus ſuum,quod & hominum & deorũ laudes contineat,Pęanas vocauit. [Nec lõgum lætabere) Duo dixit, nec diu lętaberis,nec me in defenſo. Homerus aũt morte morienti dedit ſcientiam futurorum, veluti Patroclum morientem Hectori mortem prædicere.

Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν·
Οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ, ἀλλά τοι ἤδη
Ἄγχι παρέστηκεν θάνατος, καὶ μοῖρα κραταιή.
Χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο.

Et Hectorem Achilli.

Φράζεο νῦν, μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι
Ἤματι τῷ ὅτε κέν σε Πάρις, καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων,
Ἐσθλὸν ἐόντ' ὀλέσωσιν ἐνὶ Σκαιῇσι πύλῃσιν. 5

[Loo-

[Longum) Pro longe, nomen pro aduerbio poſuit. [Subridens) Per iracundiam ridens loquitur. Vnde, & illud per irriſionem dictum accipitur. [Aſt de me diuum pater, atq; hominum rex Viderit) Id eſt viderit vtrum Mezentio poſſit nocere ille, quem vos deorum & hominum creditis eſſe rectorem. [Eduxit corpore telum) Quo facilius poſſet perire. Lucanus, Non eget ingeſtis, ſed auulſis pectora telis. [Dura quies) Blande, contraria: ſic dictum eſt, & ſomnus ferreus. Eſt autem Homeri comparatio.

Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

[Cædicus Alchathoum) In hoc loco eſt confuſio in aliquibus nominibus. nam quis ſit Troianus, qui Rutulus, ignoratur. [Rapo) Rapon dicitur, ſicut Tarchon, ſed metri cauſa detraxit n. vt poſſit Sinalęphe fieri, ſicut ſupra, Haud procul hinc Tarcho. [Infrænis equi) Caſu equi aſperrimi, qui frænorum ſperneret regimen. Infrænos autem etiam homines dicimus, vt, Hinc Numidæ infræni cingunt. Dicimus aũt, & infręnis, & infręnus, ſicut inermis, & inermus. [Proceſſerat agis) Contra Meſſapum dimicaturus, quod nequiuit, efficere. nam à Valero antequam ad Meſſapum perueniret, occiſus eſt. [Haud expers) Non ignarus virtutis parentum. [Iaculo, & longe fallente ſagitta) Iactu longe fallentis ſagittæ. nam ἀπὸ κοινοῦ dixit, vt, Hamis auroque trilicem. Item, Molemque, & montes. [Cædebant) Legitur, & cedebant. i. in terga viuebãt, ſecundũ quod Ruebant, inſequebantur ſignificat. Si aũt cædebant. i. occidebant, Ruebant, eſt cadebant. [Iram miſerantur inanem) Generaliter dicit omnem iram bellicam. vbi enim tam inanis iracundia eſt, quam in bello, vbi vt pereemus iraſcimur? [Pallida Tiſiphone) Non ipſa dea, ſed effectus furiæ, hoc eſt inſania. [Orion, Cum pedes incedit medij per maxima Nerei Stegna) Orion (vt etiam in ij. diximus) Oenopionis regis filius fuit, & conceſſus à Ioue, Mercurio, Neptunoque ſuſceptus hoſpitio. Hic venator immenſi corporis fuit, qui quodam tempore ſuſceptus a rege, cũ vellet eius filiam vitiare, ille iratus ei oculos ſuſtulit. Cæcus itaque Orion cum conſuleret quemadmodum oculos poſſet recipere, reſponſum eſt ei poſſe lumina reſtitui ſi per pelagus ita pelagus Orientem pergeret, vt loca luminũ radijs ſolis ſemper offerret. Quod ille efficere ita potuit. nam cũ audiſſet ſtrepitum Cyclopum Iouis fulmina fabricantium, ſono ad eos ductus, vnum de his humeris ſuis ſuperpoſuit, & eo duce oraculi præcepta compleuit. Nõ autem incõgrue fingitur ire potuiſſe per medium pelagus, quaſi filius pro parte Neptuni. Hæc autem comparatio pertinet ad ſolam corporis proceritatem. [Nerei ſtagna) Epitheto eleuauit Tapinoſim more ſuo. [Imperterritus) Prima eſt compoſitio, non ſecunda. nam hoc eſt perterritus, quod, & territus, & tunc eſt vera compoſitio cũ ſermonis natura corrumpitur. [Spatium emenſus, quantum ſatis haſtæ) Specioſa locutio. [Voueo) Conſecro, & dico. [Prædonis corpore raptis) Prædones ſunt qui populandam alienam inuadunt prouinciam. Alibi, Perfidus alta petens ab repta virgine prædo. [Trophæum) Dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς. i. ab hoſtium conuerſione. vnde qui hoſtem fugaſſet, merebatur trophæum. qui aũt occidiſſet, triumphum, ἀπὸ τοῦ θριάμβου. i. ab exultatione. Sciendum ſanè Lauſo propriã ideo nihil profuiſſe pietatem, quod in eum pater mente ſacrilegia munera transferebat deorum, & qui occiſorum ſpolia deuouebat. [Anthorem) Erit nominatiuus hic Anthores, quomodo Diores. nam ſi Anthor fuerit nominatiuus, metri ratio non procedit. omnia enim græca nomina in or terminata, in obliquis caſibus corripiunt o. vt Hector Hectoris, Neſtor Neſtoris, Caſtor Caſtoris. [Alieno vulnere) Telo, quod in Aeneam fuerat deſtinatum. [Cœlumq; aſpicit) Vt, Alto quæſiuit cœlo lucem. Item, Hauſit cœlum mentemque recepit. Naturaliter enim morientes cupiunt ſatiari vltimo lucis aſpectu. [Dulces moriẽs reminiſcitur Argos) Inter phyſica ſigna moriturorum, etiam hoc legitur patriæ aſpectum deſiderare perituros. [Linea terga) Lino enim tegebantur ſcuta, vt poſſet inhærere pictura. [Ima ba.) Hypallage, pro in imò inguine. [A ſemore) Vt etiam ſupra diximus, ſecundum Caputum erit nominatiuus hoc ſemẽ, licet nuſquam lectum ſit, Vt etiam ipſe commemorat.

ME. Nũc morere: aſt de me diuũ pater, atq; hoĩum rex
Viderit. POE. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten,
Illum infrænis equi lapſu tellure iacentem.
Hunc peditem pedes. & Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitæ
Deijcit, Atronium Salius, Saliumque Nealces
Inſignis iaculo, & longe fallente ſagitta.
Iam grauis æquabat luctus, & mutua Mauors
Funera: cedebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victique, neque his fuga nota, nec illis.
Dij Iouis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Iuno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſæuit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo, quàm magnus Orion,
Cum pedes incedit medij per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet vndas:
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. manet imperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, & mole ſua ſtat:
Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtæ:
ME. Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te Lauſe trophæum
Aeneæ. POE. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Iecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit.
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Euandro, atque Itala conſederat vrbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Aeneas haſtam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine, ſed vires haud pertulit, ocyus enſem
Aeneas viſo Tyrrheni ſanguine lætus
Eripit à lemore, & trepidanti feruidus inſtat.

ASC. VENERAT antiquis, &c.) docet igitur quam ſtragẽ & Mezentius edidit, & primũ mortem Acronis, deinde Orodes. Vnde nihil eſt Donati. Ordo eſt. Acron homo Graius. i. Græcus, venerat de ſedibus: an Coryti. ſ. vnde Dardanus ortus: venerat, dicit, profugus. i. patriam fugens, linquẽs Hymenæos. i. nuptias infectos. i. imperfectos, vbi. i. poſtquam: Mezentius, ſupp. vidit hunc miſcẽtem. i. turbantem media agmina, exiſtentem purpureum. i. purpurei coloris, aut purpuratum. i. ornatum pennis. ſ. cum pulmis & oſtro. i. purpura coniugis, pactæ. i. deſponſatæ: ipſe Mezentius, ſup. ceu. i. veluti, leo impaſtus. i. famelicus, peragrans. i. circumiens ſæpe ſtabula alta, ideo ſæpe, enim pro quia, fames veſana. i. veniam patiens, ſuadet. ſ. ludo. i. incitat lupum, ſi ſup. talis leo, conſpexit forte capream. i. capram ſilueſtrem fugacem. i. aſſidue fugientem, aut ceruum. ſ. iuniorem ſurgentem in cornua. i. cui cornua incipiunt ſurgere, aut ſecũdũ cornua, ſeu vt cornua creſcentem, ipſe hians immane. i. immaniter gaudet, & erexit. ſ. prius, comas, & hæret. ſ. modo viſceribus, ſuper accumbens. i. accumbens quaſi deſuper, & cruor teter. i. immundus, & dirus, lauit. i. imbuit, & polluit, ora improba. i. famelica, & improbe deuorantia. Sic Mezentius ruit alacer in medios hoſtes. Acron infelix. ſ. quod cum tali congredi debebat. ſternitur, & expirans. i. emittẽns ſpiritum, tundit calcibus. ſ. præ dolore, & indignatione

humum atram.i.pernicioſam,& inimicam,& cruentat ſela infracta.i.quæ cadendo infrægit,aut quæ nunquam fregerat. Idem .ſ. Mezentius:haud.i.nõ dignatus eſt ſternere Oroden fugientē.i. quandiu non puſillanimitate, ſed neceſſitate coactus fugeret: nec dignatus eſt dare vulnus cæcũ .i. improuiſum cuſpide iacta .ſ.a tergo,ſed ipſe obuius occurrit,& ipſe vir contulit ſe viro aduerſo.i.ea aduerſo occurrenti,& non profugienti,caſtens haud .i. non:melior.i.per mor:furto.i.inſidijs aut aſtu,ſup. quàm Orodes,ſed armis fortibus .i. multa virtute agendis. Tum .i. deinde poſtquam quia melior erat,eum proſtrauerat, ipſe nixus.i.innitens pede poſito ſuper abjectum, & innixus haſta poſita ſuper abiectum .ſ. Oroden. inquit, ò viri ingens pars belli non temnenda .i. contemnenda,ſed magnifacienda nobis,vnde ſperetis, quia Orodes altus,iacet .ſ. proſtratus.Socij ſecuti .i. ſubſequentes,& approbantes dictum eius, conclamant Pæana.i.canticum laudis,lætum .i. in ſignum lætitiæ, Autem,pro ſed,ille .ſ. Orodes,expirans,loquit,ſup.quicunque es tu,non es victor me inulto.i.vlto fiet de morte mea in re,nec tu victor lætabere longum .i. per longum tempus, nam paria fata .i. ſimiles exitus mortis proſpectant quoque .i. etiam te, atque tenebis mox eadem arua .i. proſterneris etiam tu his aruis,ad quem Mezentius ſubridens,cũ mixta .i. cum amaritudine quadam:dixit,ſup.tu morere nunc, q. d. mors tua tibi certa & ineuitabilis eſt, aſt pater diuum atque Rex hominum.i.quem vos talem putatis(Ipſe.n.contemptor diuum id non cenſuit, aut ſi cenſuit fide. negauerat tamen factis)viderit de me.i.an mihi nocere poſſit quod tibi ſalté negatum eſt. ipſe dicens hoc, eduxit telum corpore .i. extraxit. Quies dura,& ſomnus ferreus.i.ſopor mortis qui vt ferrum durus eſt:vrget olli.i.tunc illi,& lumina clauduntur in noctem æternam,Cædicus vir ille,vt veroſimile eſt Hetruſcus obtruncat Alcathoum, Sacrator obtruncat Hydaſpem , & Rapo Parthenium, qui arcas videtur, & Orſen prædurum .i. valde durum viribus. Meſſapus.ſ.equorum domitor,obtruncat & Clonium,& Lycaonium,& Ericaten. obtruncat dicit illum.ſ.priorem,hoc eſt Clonium,iacentem tellure.i.ſuper terram,lapſu equi infrẽnis.i.aſper nunt fræna recuſantis,& ipſe Pedes.i.Pedeſter obtruncat,hunc.i. Lycaonium,peditem. & Lycius,proceſſerat .ſ. contra eum,Agis.i.ab Argis:quem.ſ.Lycium Valerius haud.i.non expers.i.particeps virtutis auitæ.i.aui,& maiorum ſuorum,deijcit .i. proſternit.Salius.ſ.Troianorum optimus ad curſum,vt in quinto viſum eſt,deijcit Atronium, & Nealces inſignis.i.valde expeditus iaculo & ſagitta, longe fallente .i. ex improuiſo inuadente, deijcit, ſup.Salium.[Iam grauis,&c.)Recitat poſt mortem dubium Aeneæ & Mezentij, commiſſum eiuſdem Mezentij vulnus , vnde quia nihil potatur Donat. argutiarum attuliſſe. Ordo eſt. Mauors.i.Mars,grauis .i. durus,virilque æquabat iam luctus,& funera mutua.i.mutuo illata,ipſi cædebant.i.occidebant, pariter .i. pariformiter ab vtraque parte,& ruebant .i. cadebant pariter. (Melius eſt propter antitheton dicere cędebant quam cecidebant, etiam quia dicturus eſt, Neque his fuga nota neque illis, quæ ſi ceſſiſſent nota fuiſſet) ruebant dicti victores.ſ.prius,& victi neq; fuga aſt nota his.i.vnius partis viris,neq; illius.i.alterius,dij miſerantur .i. cum miſeratione aſpiciunt,in tectis Iouis .i. in cœlo exiſtentes, aut in aëre ſummo iram.ſ.mortalium inanem.i.nihil contra fatorum ſeriem profuturam,amborum populorum,& miſerantur tantos labores eſſe mortalibus, Venus ſpectat hinc.i.ex vna parte.ſ.Troianos verſus,& Iuno Saturnia.i.Saturni filia,ſpectat contra.i.econtrario,hinc.i.ex oppoſita parte,Tiſiphone.i.furia infernalis, hoc eſt furor bellicus, & inſania mentium pallida .i.pallorem inducens,ſæuit.i.graſſatur inter media millia .ſ. pugnantium. At vero.i.ſed ad verum,aut præcipue,Mezentius quatiens ingentem haſtam , ingreditur campo .i. per campum , exiſtens turbidus,ſup. tam magnus, quàm magnus Orion venator, ille maximus cum incedit pedes.i.pedeſter,per maxima ſtagna.i. ſtagnantes gurgites, Nerei.i.maris medij,ſcindens.i.interſecans viam,& ſupereminet humero vndas .ſ. maris,aut quam magnus ſup.incedit,referens.i.reportãs montibus ſummis ornum.i.talē arborem,annoſam .i. vetuſtam,& annis plenam, & cum ipſe ingreditur ſolo .i. ſuper terram,& condit .i. abſcondit,caput inter nubila .i. nubes. Talis infert ſe Mezentius,ſup. cum armis vaſtis .i. valde amplis,Aeneas contra .i. econtrario,ſpeculatus,ſup.ipſum in longo agmine,parat ire obuius huic .ſ. Mezentio,ille .ſ. Mezentius manet imperterritus.i.minime perterritus, opperiens .i.expectans,hoſtem magnanimum.ſ.Aeneam viribus ſuis innitens & confiſus,& ſtat.i.conſiſtit,ſua mole.i.quaſi illis terrorem incuſſurus,ac emenſus oculis ſpatium,ſup.tãtum quantum, ſufficit haſtæ,inquit,ſup.dextra,& telum miſſile, quod ego libro.i.cõcutio nunc,ſint mihi deus.i.loco numinis,non ergo diuinum auxilium implorat,ſed in ſuis viribus ſpẽ ponit,ego voueo.i.conſecro & dedico te ipſum ò Lauſe(qui filius eius erat)tropæum .i. conuerſis, & victi hoſtis inſigne. indutum ſpolijs raptis, ſup. de corpore prædonis.ſ.Aeneæ alienam terram inuadentis. Dixit.ſ. Mezentius.i.perfecerat votum,& iecit eminus .i. è manu,hoc eſt è longe,haſtam ſtridentem.ſ.ex celeri motu.at.i.ſed, illa.ſ.haſta volans,eſt excuſſa clypeo.ſ.Aeneæ a Vulcano fabricato,& figit.i. tranſfigit procul.ſ.ſtantem Anthorem.i.Argiuum virum,egregiũ .i.excellentem virum,hinc,dico,inter latus & ilia,Anthorem dicit comitem Herculis,qui miſſus ab Argi ciuitate in Peloponeſſo.hæſerat.i.adhæſerat Euandro,atque conſederat .i. ſimul ſedē, & habitationem acceperat, in vrbe Itala .i. Pallantea vbi poſtea Roma dicitur extructa.ipſe Anthores infelix, ſternitur vulnere .i.telo alieno .i. quod alteri paratum eſt inferri,& aſpicit cœlum & moriens reminiſcitur Argos.i.patriam ſuam dulces (In ſingulari dicitur hoc Argos, in plurali hi Argi)tum.i.deinde, Aeneas pius.ſ.perpetuo epitheto,nam locale non eſt,iacit haſtam, illa.ſ. tranſijt per orbem.ſ.clypei,cauum.i.concauum triplici ære.i.cõfectum,& per tergo linea.i.lino tecta ſcuta,& per opus intextum tribus tauris.i.trium taurorum tergoribus,& ipſa ima.i.ad imũ deducta,ſedit.i.manſit hærens inguine.i.ad inguen, ſed haud pertulit.i.non ſuperauit, vires.ſ.armorum,& corporis, Aeneas lætus ſanguine Tyrrheni.i Mezentij viſo, eripit enſem e femore.i.qui ad femur pendebat(Seruius a femine legit, ſed puto primam longam) & ipſe feruidus inſtat trepidanti .ſ. Mezentio ex violento impetu Aeneæ.

VARIA LECTIO.

. COMASQVE arrectæ) In antiq. lib. Comæ arrexit, abſque. [Viſceribus ſuper accumbens lauit) In exempl. quædam legunt, Super incumbens. In Romano, Lauat. [Pars belli non temnenda viri) In lib. antiq. Viris, legitur. [Perceſſerat Agis) In lib. antiq. Ages legitur. In aliquot etiam, Argis [Deijcit Atronium Salius)Pro Atronium, At Tennium, in quibuſdam lib. inueni. [Fuga nota,neque illis) In antiq. lib. Nec legitur. [Telum quod miſſile libro) In Oblongo, Vibro , legitur. [Egregium Anthor) Sunt qui Hanibonem,legant. Alij, Anctorem. [Per linea terga) In antiq. lib. Ter linea terga, legitur. Et pro Linea, Lignea habetur. [Eripit à femore,) In Med. & antiq. alijs exempl. A femine legitur, & ſemen nominatiuum agnoſcit Seru.

SERV. LAcrymæque per ora volutæ) Nõ viri fortis,ſed filij eſt conſiderata perſona. [Optima facta) Alij legunt optime.[Hic)In hoc loco, vel bello. nam aduerbium eſt. [Si qua fidem tanto eſt operi) Tanto operi, non de ſuis carminibus dicit, (nec.n. ſibi arrogaret)ſed tanto operi .i. pietati & virtuti tuæ. nam hic eſt ſenſus, Ego quidem facta tua ò Lauſe,& mortem ex pietate venientem non ſilebo, ſi tamen crederet vetuſtas ex ſcelerato homine pium filium procreatum fuiſſe. [Inque ligatus) Pro illigatus, & eſt Tmeſis cum Hyſterologia. [Inimicum haſtile) Cuiuſdam quaſi picturæ pompa deſcribitur. [Iamque aſſurgentis dextræ) Iamque ſubijt mucronem Aeneæ dextræ aſſurgentis ad plagam ferentis.[Morando ſuſtinuit) Moram inijciendo eius impetum luſit. [Dum genitor nati parma) De hiſtoria eſt. nam Scipio Africanus, cum eſſet annorũ vix decem & ſeptem, patrem ſuum defendit in bello, nec ceſſit viginti ſeptem confoſſus vulneribus. [Præcipitant) Præcipitantur.

Ingemuit cari grauiter genitoris amore,
Vt vidit, Lauſus, lacrymæque, per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te iuuenis memorande ſilebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat.
Proripuit iuuenis, ſeſeque immiſcuit armis:
Iamque aſſurgentis dextræ, plagamque ferentis
Aeneæ ſubijt mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit. ſocij magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque conijciunt,proturbantque eminus hoſtem

Miſſilibus. fuit Aeneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis, & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris, vt poſſint ſole reducto
Exercere diem. ſic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli dum detonet; omnis
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſoque minatur.
AEN. Quò moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. POE. Nec minus ille
Exultat demens: ſæuæ iamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt: validum nanque exigit enſem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
Tranſijt, & parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam molli mater quam neuerat auro:
Impleuitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.
At vero vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſerans grauiter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ ſubijt pietatis imago.
Quid tibi nunc miſerande puer pro laudibus iſtis,
AEN. Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma: quibus lætatus, habe tua; teque parentum
Manibus, & cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto,
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem:
Aeneæ magni dextra cadis. POE. increpat vltro
Cunctantes ſocios, & terra ſubleuat ipſum
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor, Tyberini ad fluminis vndam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpuſque leuabat
Arboris accliuis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato grauia arma quieſcunt.
Stant lecti circum iuuenes; ipſe æger, anhelans
Colla fouet, fuſus propexam in pectore barbam?
Multa ſuper Lauſo rogitat, multoſque remittit,
Qui reuocent, mœſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocij exanimum ſuper arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.

tantur. [Dum pluit) Hic diſtinguendum. Nam ſi iunxeris, [Dum pluit in terris) Erit Archaiſmos. debuit enim dicere in terras, tamen ſciendum eſt Hemiſtichium Lucretij hoc eſſe, quod ita, vt inuenit Virgilius, tranſtulit. [Exercere diẽ) Hypallaga eſt, pro ipſi per diẽ exerceri. [Nubem belli dum detinet) Bellantium impetum ſuſtinet, donec deferueat. Et bene tranſlationem fecit à vicina comparatione. [Fallit te incautum pietas tua) Quod credis idcirco me pium tibi veniam poſſe concedere, quia, & ipſe pietatis intuitu dimicas pro patris ſalute. Tua autem pietas, prudenter eſt additum, quaſi non à parente deſcendens. [Fila legunt) Proprium fuerant Rumpunt tamen Legunt, eſt aut traoſeunt, aut colligunt, vt, Littoraque Epiri legimus. [Exigit enſem per medium) Poëtica deſcriptio eſt. nam re vera fieri non potuit, vt gladios, & tranſiret per corpus iuuenis, & abſconderetur in corpore iuuenis. nam exigit enſem, eſt ex eo agit trãs corpus. [Parmam) Id eſt leuia arma, non clypeum. [Minacis) Autem non Lauſi. non enim ipſe minatus fuerat. Ergo ordo eſt, Mucro minacis, Aeneæ, ſcilicet. [Vna per auras Cõceſſit mœſta ad manes) Id eſt anima. ſic abuſiue dictum eſt. nam ad inferos ſimulacrum pergit, non anima. [Pro laudibus iſtis) Quia, & contra fortiorem, & pro patris ſalutare dimicare conatus eſt, ideo enim pluraliter laudibus dixit. [Pius Aeneas tanta dabit indole dignum) Propter vitandam arrogantiam tertia persona vſus eſt. Indolens aũt eſt ꝓpria imago quædam virtutis futuræ. [Quibus lætatus, habe tua.) Mos enim fuerat vt cum his rebus homines ſepelirentur quas dilexerant viui. [Si qua eſt ea cura remitto) Aut more illo dixit, quo ſolet ſepulturam ad ipſa cadauera non peruenire licet vmbris, ſicut in vij. legimus, pro ſit, vt, Si qua eſt ea gloria ſignent. Item de Pallante, Vano mœſti comitantur honore. Aut certe ſi qua eſt ea cura Mezentio. i. patri ſacrilego, qui ſuperos inferoſque contemnit. [Aeneæ magni dextra cadis) Sic alibi, Nomen haud leue patrum manibus, Hoc referes telo cecidiſſe Camillæ. [Comptos de more capillos) Antiquo .ſ. quo viri ſicut mulieres componebant capillos, quod verum eſſe, & ſtatuæ nonnullæ antiquorum docent, & perſonæ, quas in tragœdijs videmus ſimiles in vtroq; ſexu, quantum pertinet ad ornatum capitis. [Interea) Dum hæc geruntur. Et omnino ſic eſt apud poëtas, Interea, ſicut eſt apud Saluſt. Eodem tempore. [Vulnera ſiccabat lymphis) Noue, & phyſice locutus eſt. nam cum aqua omnia infundantur att ſiccari vulnus. Fluxus. n. ſanguinis aquarum frigore cõtinetur. [Leuabat) Inclinatione recreabat. [Procul) Modo iuxta ſignificat, vt, Serta procul tantum capiti delapſa iacebant. [Grauia arma quieſcunt) Bene grauia, vt galeam, arma, ſed leuia intelligamus. Et talis eſt figura, ſicut illa Saluſtio, Leonem atque alias feras. ergo, & leo fera. Quieſcunt autem quaſi in terra poſita, quoniam galea quæ pendebat, poterat, & moueri. [Colla fouet) Suſtinent ſe arboris trunco. [Fuſus propexam in pectore barbam) Barbam in pectus fuſam habens. Archaiſmos eſt quod ait in pectore, pro in pectus, vt alibi, Medijs effuſus in vndis, pro, In medias vndas. [Multa) Pro multum. ſicut, Et pede terram Crebra ferit, pro crebro. [Super arma ferebant) Supra ſcutum, vt, Supra impoſitum clypeo referunt Pallanta frequentes.

Indoles.

ASCENSIVS.

INGEMVIT cari, &c. Priuſquam mortem Mezentij inferat præmittit mortem Lauſi: quem quia allocutus eſt Mezentius præſentem fuiſſe conſtat, vnde veroſimile eſt laudatum vbique iuuenem patri ſuc currere conatum, quam rem hoc loco deſcribit Poëta. At cum nihil approbatum ſit Donati. Ordo eſt. Lauſus, ſcilicet filius Mezentij. vt .i. poſtquam vidit .ſ. talia, ingemuit grauiter. i. amare, amore, id eſt propter amorem, & pietatem genitoris cari. ſ. Mezentij, quamuis tyrannus eſſet, & lacrymæ volutæ, ſcilicet ſunt per ora .ſ. Lauſi. Equidem, id eſt ego quidem, non ſilebo, caſum, id eſt fortunatum euentũ duræ mortis, quia contra imparem dimicandum erat, aut patrem ante oculos permittendum occidere, tua optima, id eſt laudatiſſima facta, ò iuuenis memorandæ, id eſt memoria digniſſime, ſi qua, id eſt aliqua vetuſtas, eſt latura fidem, id eſt credulitatem, tanto operi .ſ. tuo, nec ſilebo te ò iuuenes memorande Ille, ſcilicet pater Lauſi Mezentius ſedebat referens pedem, exiſſeos, ſcilicet inutilis, inque ligatus, id eſt, & illigatus, & trahebat clypeo. i. ſimul cum clypeo, gaſtila inimicum, .i. quo ab inimico vulneratus erat. Iuuenis .ſ. Lauſus, prorípuit. i. porrò rapuit, ſeſe, ſupp. & immiſcuit ſeſe armis dextræ, iam aſſurgentis. i. erigentis vt deſuper feriat. & ferentis plagam, & ſubijt mucronem Aeneæ, & ſuſtinuit .i. ſuſpenſum, & impeditum tenuit, & ipſum morando .i. impediendo ſocij. ſ. Lauſi, ſequuntur, ſupp. cum magno clamore, dum. i. donec, genitor abiret protectus parma. i. ſcuto, nati. i. filij, & conijciunt tela, & proturbant .i. porrò diſturbant, hoſtem .ſ. Aeneam, eminus. i. de longe quaſi è manu iaciendo tela, vnde addit, miſſilibus. i. per miſſilia, & furit .i. ferocit, & tectus .ſ. clypeo contra tela, tenet. i. cuſtodit ſe, quod prudentia viri eſt, qui non vt hoſtem inuadat quam vt ſe protegat accurat. Ac veluti, ſi nimbi. i. nubes ventoſæ, præcipitant, ſupp. ſe, quando .i. quandoque, & hoc grandine effuſa. i. violenter deorſum miſſa, quaſi pelnibus effuſa, omnis arator diffugit campis, & omnis agricola diffugit campis, & viator latet, ſupp. in arce tuta, aut ripis amnis, .ſ. alicuius, aut fornice. i. incuruatura ſeu circũferentia, aut teſtudine (eſt .n. fornix proprie illa incuruatura arcualis quæ eſt in pontibus portis, & aliquibus ædificijs teſtudinatis, quale erat theatrum olim in circus fornicibus, & in murorum ciuitatis fornicibus, quia olim proſtabant publice meretrices ſeu proſtitutæ, ideo fornix pro lupanari, & fornicor pro mechor accipitur) dum .i. quandiu, pluit in terris .ſ. apricis, vt poſſint exercere diem. i. exerceri in die ſole reducto, ſic. i. eodem modo vt agricola ſerenitatem expectans grandine obruit. Aeneas eſt, ſupp. obrutus telis. ſ. inimicorum, dum .i. interea, dum detinet .i. immora-

tur, nubem belli.i.bellantum impetum, quorum leuatæ in caput eius manus, quaſi nubem grandinoſam præſentabant, ſuſtinet omnes.ſ.ingruentes, & increpitat.i.cum ſtrepitu redarguit Lauſum, & minatur Lauſo dicens.ſ.quo ruis ò moriture, & cur, ſuple audes maiora viribus? ego legerem potius, audens, vt ſit, quo ruis ò moriture, & audens maiora viribus, id eſt quàm ſint vires tuæ, tua pietas.ſ.in patrem, fallit te incautum, quia conaris quod efficere non poteris, nec ille demens.ſ.Lauſus, non minus exultat.i.inſultat in Aeneam, quę res effecit quod pius pium occidit, & iræ ſæuæ.i. magnæ, & diræ, ſurgunt iam altius.i. profundius aut intenſius, ductori Dardano.ſ. Aeneæ, & Parcæ.i. deæ fatales, legunt.i.ordiunt, Lauſo extrema fila.i.extremum orſum aut contextum vitæ, nanque Aeneas exigit.i.extra agit, & educit enſem validum.i.fortem, & ponderoſum, per medium iuuenem.i. per dimidium iuuenis, & recondit.i. iterum aut diligentius condit, ſeu abſcondit in corpore iuuenis, totum.ſ.enſem, & mucro mina ciſ.ſ.Aeneæ, tranſijt, & .i. etiam parmam, & arma.ſ. iuuenis, & tranſit mollem tunicam quam mater.ſ. Lauſi neuerat, ſup. Lauſo, auro molli.i. flexibili, & ſubtili. &, vt dicunt, nobili, & ſanguis.ſ.effuſus impleuit ſinum.ſ.Lauſi, tum.i.deinceps, vita.i.anima Lauſi, conceſſit.i.commigrauit, exiſtens mœſta, conceſſit dico, per auras ad manes.i. ad inferos, & reliquit corpus. [At vero vt vultum) Commemorat quomodo Aeneas pius miſeratus mortem Lauſi, cadauer eius honeſta ſepultura donandum cum armis notis conceſſit. Vnde cum nihil ſit Don. O. do eſt. At vero .i.potiſſimum, vt.i.poſtquam, Anchiſiades.i. Anchiſæ filius Aeneas, vidit vultum.i. effigiem faciei, morientis.ſ.Lauſi, & vidit ora ipſius Lauſi pallentia miris modis, ipſe miſerans.i.miſeratione affectus, ingemuit grauiter, & tetendit.i.extenſam, & ſuſpenſam tenuit, ne amplius percuteret, dextram.ſ.ſuam, aut potius tetendit .i.extendit Lauſo, & porrexit dextram, & imago patriæ pietatis .i.quam erga patrem habuerat ſubijt.i. commouit mentem Aeneæ. Quid ò puer miſerande.i.digne miſeratione. quid pius Aeneas dabit tibi pro iſtis.ſ.tuis laudibus .i. laudabilibus auſis dignum, tanta indole.i.inſolita ad virtutem natura, q. d. neſcio. verum habe tua arma quibus lætatus, ſup. es in vita, & ego remitto te manibus & cineri .i. antiquæ ſepulturæ, & buſto parentum .i. maiorum tuorum, ſi qua.i.aliqua eſt ea cura.ſ.aut manibus tuis aut patri, tamen tu ſolabere.i.pro conſolatione accipies mortem miſeram.i.miſerandam. Hoc.i.per hoc quod.ſ.cadis dextra Aeneæ magni, quia glorioſum videtur, non niſi a magno ſuperari. Aeneas increpat vltro ſocios cunctantes.i. immorantes leuare Lauſum, & ipſemet ſubleuat.i.ſurſum leuat ipſum, turpantem.i. fœdantem ſanguine.ſ. ſuo capillos comptos de more. Genitor, ſup. Lauſi, videlicet Mezentius, ſiccabat interea lymphis.i. aquis vulnera.ſ.ſua ab Aenea illata, ad vndam fluminis Tyberini, & lauabat corpus exiſtens acclinis.i.accumbens trunco arboris, galea area pendet procul ramis.ſ.arboris illius, & arma grauia quieſcunt.i.iacent prato.i.in prato, iuuenes lecti.i.egregij ad corporis tutelam lecti ſtant circum, ipſe æger.i.ſaucius, fouet.i. reſicit colla ſ.laſſa, anhelans.i.crebro reſpirans fuſus.i.habens iſtam in pectore.i.per pectus, barbam perpexam.i.multum, & per omnia pexam, &. ſup. rogitat multa deſuper.i.de Lauſo.ſ.filio, & remittit multos qui reuocent.ſ.ipſum a pugna, & qui ferant.i.referant, mandata parentis mœſti.i. dolentis quod filium in tali diſcrimine dereliquerit. At.i.ſed, ſocij flentes ferebant Lauſum exanimem.i.mortuum, & ſup.ſocij auferebant flentes ipſum ingentem, atque victum ingenti vulnere, validum nanque exigit enſem per medium Aeneas iuuenem totumque recondit.

VARIA LECTIO.

SI qua fidem tãto eſt operi latura vetuſtas) In antiq. exemp. Tanto oper. [Proripuit iuuenis) In Rom. lib. Prorupit, legitur. [Iamque aſſurgentis dextræ) In Rom. lib. Abſurgentis dextram, legitur. [Nubem belli, dum detinet) In antiq. lib Rom. tenet, Detinet. [Tranſijt, & parmam mucro) In antiq. lib. Tranſlijt, legitur. [Leuia arma minacis) Quidam lib. legunt, Minantis, Rom. liber, Media arma minaci, legit. [Ingemuit miſerans grauiter) Quidam lib legunt, Ingemuit grauiter miſerans. [Corpusq. leuabat) Antiqui plures lib. Lauabat, habent. [Procul ærea ramis Dependet galea) In Rom. lib. Ramo, legitur. [Stant lecti circum iuuenes) In aliquot antiq. lib. Stant circum lecti proceres, legitur. [Perpexam in pectora barbam) Malunt nonnulli Propexam, ſed, Perpexam, in antiquis habetur. [Multoque remiſit) In Rom. lib. legitur, Multumque remittit.

SERV. AD cœlũ tẽdit palmas) Increpãs deos, quaſi ſacrilegus. Et ſciendum vno eodemq; tẽpore nõ eũ potuiſſe, & inhærere corpori, & manus ad cœlum leuare, licet poëta iſta coniunxerit. [Corpore inhęret) Aut inhæret corpore ſuo Lauſo, aut certe Hyſterologia eſt, vt ſit, hæret in corpore. Melius tñ eſt vt ſit antiptoſis, pro corpore, vt, Hęret pedes pes, ꝑ pedi [Per vulnera ſeruor) Aut reuera Per vulnera, qꝛ ꝑ totũ corpus mucro trãſierat, aut inuidioſe vulnera ait ꝑ vulnus, ſicut Terent. Nõ ꝑperi meretricũ contumelias? cum de Thaide loqueretur. [Nũc demũ Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum) Solatio.n. viuentis filij exilium fuerat ante tolerabile. [Idem ego) Qui nunc cauſa tuæ mortis fui, q feci vt exules, & ſacrilegi filius eſſe diceretis. [Pulſus ob inuidiã) Excuſat, ne merito expulſus eſſe videatur. [Oẽs ꝑ mortes) ꝑ oĩa mortis gñа .i. ꝑ diuerſa ſupplicia [Vis alto vulnere tardat) Alti vulneris violẽtia [Alloqtur mœrentẽ) Triſtẽ. Hæc.n. animalia ſm Hom. cum ſint triſtia, indicant dominorum mortem futuram. Eſt autem Homeri comparatio.

Agnouit longe gemitus præſaga mali mens:
Caniciem immundo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.
MEZ. Tanta ne me tenuit viuendi nate voluptas,
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? tua ne hæc genitor per vulnera ſeruor
Morte tua viuens? heu nunc miſero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio, ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odijſque meorum:
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc viuo: neque adhuc homines: lucemq. relinquo:
Sed linquam. POE. Simul hæc dicens, attolit in ægrum
Se femur, &, quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus equum duci iubet. hos decus illi,
Hoc ſolamen erat, bellis hoc victor abibat
Omnibus, alloquitur mœrentem, & talibus infit.
MEZ. Rhœbe diu, res ſi qua diu mortalibus vlla eſt,
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta,
Et caput Aeneæ referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum. aut perit ſi nulla viam vis,
Occumbens pariter: neque enim fortiſſime credo
Iuſſa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
POE. Dixit, & exceptus tergo conſueta locauit
Membra, manuſque ambas iaculis onerauit acutis,
Aere caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum medios rapidus dedit. æſtuat ingens

Τὸν δ' ἄρ' ὑπὸ ζυγόφιν προσέφη πόδας αἰόλος ἵππος
Ξάνθος. ἄφαρ δ' ἤμυσε καρήατι, πᾶσα δὲ χαίτη
Ζεύγλης δ' ἐξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν οὔδας ἵκανε.

[Rhœbe diu, res ſiqua diu mortalibus vlla eſt) Hoc loco notant Virgilium Critici, quod homine ſacrilego dedit prudentem ſententiam, quam rem ratio naturalis excuſat. ea.n. quæ per naturam mouent animos, in quamuis perſonam cadunt. Illa vero ſunt tantum prudentum, quæ non niſi cõſilio, & ratione deprehenduntur. Vnde & Terent. ſeruis dat plerunq; prudentiſſimas ſententias, quidem, ſed quę per naturam oſſeruntur cunctis, vt, Ne quid nimis. [Spolia illa cruenta) Arma Aneæ Lauſi cruore perfuſa. Vnde intulit Et caput Aeneæ per quod etiam ſpolia Aeneæ intelligimus. nam Lauſo nihil detraxerat. Dixit.n. arma quibus lętatus, habe tua. [Aut aperit ſi nulla viam vis) Aut ſi nullam oſtendit fortitudo rationem. [Neque.n. fortiſſime credo) Quod dignaberis habere dominos, Teucros.ſ.ignauos nã hoc intelligimus ex eo qđ dixit, ò quo fortiſſime. Plerũq;.n. ex alterius ꝑſonę vitu-

pers

Imò in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia virtus:
Atque hic Aeneam magna ter voce vocauit.
Aeneas agnouit eum, lætusque precatur.
AEN. Sic pater ille deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
POE. Tantum effatus, & infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem. MEZ. Quid me erepto ſæuiſſime nato
Terres hæc via ſola fuit, quia pendere poſſes:
Nec mortem horremus, nec diuum parcimus vlli:
Deſine: iam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. POE. Dixit, telumq́. intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper, atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro, ſed ſuſtinet aureus vmbo.
Ter circum aſtantem læuos equitauit in orbes,
Tela manu iaciens: ter ſecum Troius heros
Immanem ærato circunfert tegmine ſiluam,
Inde vbi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, & vrgetur pugna congreſſus iniqua;
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incedunt cœlum, Troesque, Latinique:
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit enſem:
Et ſuper hæc. AEN. Vbi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? POE. Contra Tyrrhenus. vt auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit.
MEZ. Hoſtis amare, quid increpitas, mortemq́. minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prœlia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Vnum hoc per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi. ſcio acerba meorum
Circunſtare odia: hunc oro defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
POE. Hæc loquitur, iuguloq́. haud inſcius accipit enſē,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

uperatione, vel laude, quid de alia dicatur, agnoſcimus, vt hoc loco Troianos vituperatos ex eq. laude cognoſcimus. Item alibi contra, ſic nunc ille Paris. ſ. adulter. nam illo loco, ex pſona Paridis vituperatur Aeneas. [Excepi' tergo) Equo ſe præbente ſuſceptus, quod fieri plerunque conſpicimus. [Iaculis onerauit) Audias ſæuientis experimetur ſæpius. [In feſta haſta) In vulnus parata. i. protenta. [Qua perdere poſſes) Deeſt me. nam h. d. niſi extincto filio nulla ſe ratione potuiſſe ſuperari. [Nec diuû parcimus vlli) Quia vt Aeneas inuocauerat deos: vt, Sic pater ille deû faciat, ſic altus Apollo. [Deſine) ſ. mortem minari, quoniam libenter moriturus aduenio. [Vmbo) Scutum, nam a parte totum intelligimus. [Læuos equitauit in orbes,) Secundum artē militiæ. nam eques ſtans faciliime ſuperatur à pedite. In læuam autem partem ideo circumibat, vt Aeneæ dextram partem circumueniret, quæ vtique nuda erat. [Pugna iniqua) Pedes contra equitem. [Multa mouens) Verum in ipſum, an in equum telum torqueret, quo vulnera ne Mezentius carebat effugio. [Inter tempora). i. in frontem [Bellatoris equi) Per quem bellum geruut. aliter hominē dicimus bellatorem, qui bellū gerit. [Implicat) Impedit. [Cernuus) Cernuus equus dicitur qui cadit in faciem, quaſi in eam partē quam cernimus. Vnde & pueri quos in ludis videmus ea parte qua cernunt ſtantes, cernui vocantur, vt & Varro in libris chratralib. docet. [Clamore incendunt cœlum) Implent. Et abuſiue dixit. [Troesque,) Gaudio. [Latiniq́;) Dolore. [Hauſit cœlum) Hoc eſt aërem. Lucr. In hoc cœlo qui dicitur aër. & h. d. poſtquam reſpirauit, & mentem recepit, poſt turbationem, ex equi venientem ruina. [Hoſtis amare) Aſpere. Et eſt Homeri de telo dictum, quod hic ad hominem tranſtulit. Ille. n. ait, πικρὸν ὀϊστόν. [Nullum in cæde nefas) Mori viro forti nefas non eſt, nec ego ſic vt vincerem veni, hoc eſt cum volūtate procumbo. [Hæc pepigit mihi fœdera Lauſus) Hoc eſt non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit, vt vitam requiram. Fœdera autem pepigit, per tranſlationem dixit. i. ſic non pugnauit Lauſus, vt vllum mihi vitæ relinqueret deſiderium. [Venia) Beneficium vt, Orantes veniam. [Hunc oro defende furorem) Inimicoꝝ iram & poſt fata ſæuire cupientem, Defende aūt eſt prohibe: vt, Dum teneras defendo a frigore Myrtos: Et bene petit ab Aenea, q: ſciſſet viro concedere, vt probauit in filio, petit autem non de eius pietate dubitās, ſed timens iram ſuorum. [Haud inſcius) Liptotes figura eſt. non. n. dixit non ignarus, ſed expectans omnibus votis: vt, Munera nec ſperno. i. libenter accipio. In hac autem figura plus cogitatur, q̄ dicitur. [Vndantiq. animam diffundit in arma cruore.) Ordo eſt, In arma vndanti cruore animam diffundit, cuius ſedem pleriqꝫ ſanguinem volunt eſſe. & ſi eſt dictum, vt, Vna eademque via ſanguis animusque ſequuntur.

ASC. AGNOVIT longe gemitum) Docet quomodo audita morte Lauſi ruſus in arma ruit moriturus Mezentius, & quomodo iterum cum Aenea congreſſus ſit. De qua re hoc ſolum eſt Donat. [Dixit, &c.) Non enim poterat aſcendere, ſed ex ſuperiori loco ſe in quo compoſuit. Hæc ille. Ordo eſt. Mens, ſ. Mezentij præſaga mali. i. præſagiens malum, quia ſagax eſt

mens hominum ad præcipienda mala. i. incommoda potius quam bona, agnouit longe. i. cum adhuc longe eſſent gemē tea, gemitum. ſ. ſociorum, hoc eſt cauſam gemitus quæ mors Lauſi erat, & deformat. i. ſedat caniciem. ſ. capillorum aut barbæ, multo puluere, & tēdit ambas manus ad cœlum, non precaturus, ſed execraturus deos & inhæreret. ſ. Lauſo, corpore ſ. ſuo, aut hæret in corpore Lauſi. O nate tenuit ne me tanta voluntas. i. cupiditas & deſiderium viuendi, vt paterer te quem genui ſuccedere dextræ hoſtili pro me, q. d. id quidem nō decuit, ſeruor ne. i. ſaluor ne ego genitor p hæc tua vulnera, viuēs tua morte? q. d. id quoque indecens. Heu dolentis interiectio, exilium. i. expulſio patria mea, eſt mihi nūc demum, cum. ſ. cui carendum eſt infelix. i. durum & intollerabile, ſicut ſunt infelicia. i. quæ infelicitatem afferunt vulnus, ſ. doloris eſt adactum. ſ. in pr̨cordia, nunc alte. i. profunde. [Idem ego) Qui. ſ. cauſa mœſtus fui, maculaui crimine meo, i. tyrannide, tuum nomē. i. gloriam tuam qui fuiſſes filius regis habitus, aut qui iniqui patris optimus filius ob ſcelus paternum nomen amiſiſti Ego pulſus ſolio. i. ſede regali, & ſceptris. i. inſigni regali, hoc eſt regno meo, ob inuidiam meorum. i. quia mei mihi inuidebant, debueram pœnas patriæ ſ. cui iniuriam intuleram & ipſe. i. ego dediſſem. i. dare debuiſſem odijs paternis. i. odia quæ de me patre tuo erant. per omnes mortes. i. omne genus moriendi, animam ſontem. i. culpabilem, & noxiam. Nunc viuo, qui. ſ. mori debui, necdū. & non relinquo adhuc homines. i. ſocietatem hominum, & lucem. i. vitam aut lumen cœli, ſed linquā ſ. ſtatim, & ipſe dicens hæc attollit. i. erigit ſe in femur ægrum. i. ſaucium, & quanquam vis alto vulnere. i. violentia alti. i. profundi vulneris prius ſuſcepti, tardat. ſ. ipſum aut quanquam vis plagæ. ſ. tardat ipſum alto vulnere, tamen ſup. ipſe haud. i. non deiectus. ſ. animo, iubet equum. ſ. ſuum Rhœbum nomine, duci. i. adduci, hoc decus. ſ. equi, erat illi & hoc ſolamen. i. ſolatium erat illi, aut potius ſit decus. i. honeſtamentum erat illi, hoc. i. per hunc equum & ſolamen. i. ſolatium erat ei, hoc. i. per hunc equum & ipſe abibat. i. euadebat omnibus bellis victor, hoc. i. per hunc equum quem ſupp. Mezentius alloquitur, mœrentem. i. triſtem, quia dominum ſuum triſtem ſentiebat Rhœbe nos viximus diu, ſi qua vlla res eſt mortalibus diu (videtur alſecum abundare aut qua aut vlla, ſed coniuncta maiorem vim habent) aut tu victor. ſ. mecum, referes. i. reportabis hodie, illa ſpolia cruenta. i. ſanguine perfuſa. ſ. Lauſi, & aliorum interfectorum, aut cum ſanguine ipſius perfuſa erunt, & caput Aeneæ, & eris mecum vltor dolorum Lauſi. i. quos pro Lauſo patior, aut ſi nulla vis. i. violentia, & virtus aperit viam. ſ. ad tantam victoriam. tu occumbes pariter. i. mecum: enim, pro quia ô fortiſſime, ego credo q tu neque. i. non dignabere pati iuſſa aliena. i. alia q̄ mea nec Teucros dominos. ſ. tuos effectos. dixit. ſ. Mezētius & ipſe exceptus tergo. ſ. equi ex loco ſuperiori, nam aſcendere non potuit, locauit membra aſſueta. ſ. ipſi equo & onerauit ambas manus acutis iaculis: fulgens caput. i. hñs caput fulgēs ære. i. galea ænea, & hirſutus criſta equina. ſ. in galea poſita ipſe rapidus. i. celer, dedit ſic. ſ. ornatus & inſtructus curſum in medios. ſ. hoſtes, ingens pudor, quia

videlicet

videlicet filium occidere permiſerat, & vulneratus obſceſſerat, æſtuat.i.ebullit in imò corde .i. in præcordijs & inſania, luctu .i. mœrere mixto & amor.ſ.in filium agitatus furijs.i.erynni, & virtus conſcia.i.cuius ſibi conſcius erat ſup. æſtuant in imò pectore atque vocauit hic.i.in hoc ſtatu, & loco Aeneam ter voce magna quod & animi, & roboris magni indicium eſt. Aeneas agnouit eum .i. vocem eius quam iam in congreſſu adierat & ipſe lætus precatur. Ille.ſ.optimus maximus pater deum.ſ.Iupiter faciat ſic Apollo altus.i.ſublimis & cœleſtis faciat ſic, vt ſup.incipias conferre manum.i.concertare mecum. [Tantum effatus &c.) Cum Mezentij morte hanc decimum claudit, oſtendens vim Mezentij, & victoriam Aeneæ, de qua hoc ſolū eſt Don. [Corpus humi patiare tegi) Verebatur.n.ne ciues ex veteri odio in eius cadauer nimis ſæuirent. Hæc ille. Ordo eſt. Aeneas effatus ſup. eſt tantum .i.id ſolum quod præmiſſum eſt, & ſubijt obuius.ſ.Mezentio. Haſta infeſta.i.vim inferente. Autem pro ſed, ille.ſ.Mezentius, inqt, quid.i.ad quid ò ſæuiſſime.i.moleſtiſſime aut immaniſſime, terres me.i.minaris mihi, nato erepto.i.poſtquam eripuiſti natum. Hæc ſola via fuit qua poſſes perdere.ſ.me, q.d.ſaluo nato, quia vincere voluiſſem, nunquam me interficere potuiſſes. Nunc autem quia inuitus viuo forte me perdere poteris, nec horremus.i.non expaueſcimus mortem, nec parcimus.i.non concedimus vlli diuum pro diuorum, deſine.ſ.terrere, aut minari, nam venio moriturus, & porto tibi prius hæc dona.i.infeſta tela dixit.i.finiuit ſermonem & intorſit telū in hoſtem, inde.i. deinde figit aliud, ſup. telum ſuper.i.inſuper, atque aliud & volat ingenti gyro, ſed vmbo æreus.i.curuatura clypei Aeneæ fortis quaſi ea ære, ſuſtinet.i. ſuſtentat.ſ.vim telorum, ipſe Mezentius equitauit in orbes.i.gyros læuos.i.ſiniſtros, aut obliquos ter circum.ſ.Aeneam aſtante, iaciens manu tela, & heros Troius.ſ. Aeneas circunfert ter ſecū immanem ſiluam.i.congeriē telorum infixorum, tegmine.ſ.clypei ærato. inde.i.deinde vbi tædet.ſ.Aeneam traxiſſe tot moras .i.tantum diſtuliſſe mortem Mezentij, aut tot impedimenta obieciſſe, & vellere.i.auellere & reijcere tot ſpicula.ſ.à Mezentio miſſa, & vbi ipſe vrgetur congreſſus pugna iniqua.i.inæquali cū ipſe pedes contra equitē ingreſſus eſſet, ipſe mouēs.i.agitans multa animo.i.conſiderans multa quo modo.ſ.ſe contra hoſtem munitum teneret, & tamen illum vinceret, & concludit equū ipſius prius interficiendum, erumpit.ſ.in pugnam tandem.i.poſt multam cunctationem & hæſitationem, conijcit haſtam inter tempora caua, equi bellatoris .i. belligeri, aut qui & ipſe depugnare ſolebat, quadrupes.ſ. equus tollit ſe arrectum, & verberat auras calcibus .i. poſteriore parte pedum, & ipſe ſecutus ſuper equitem & effuſum .i. excuſſum implicat.ſ. ipſum, & ipſe cernuus, id eſt pronus & inclinatus incumbit.i.inclinat ſe armo .i. humero erecto, Troës & Latini incendunt cœlum clamore, Aeneas aduolat.i.celeriter accurrit, ad lapſum.ſ. & eripit enſem vagina, & ait ſuper .i. inſuper hæc.ſ. verba, vbi ſupple eſt nunc ille acer .i. ſtrenuus Mezentius, vbi ſupple eſt nunc illa effera.i.immanis vis animi? Contra.i.econtrario Tyrrhenus vt.i. poſtquam, ipſe ſuſpiciens.i.ſurſum aſpiciens, hauſit.ſ. oculis cœlum, aut mente anhelitum, & recepit mētem.ſ.ſaniorem, O amare hoſtis quid increpitas & minaris mortem, nullum nefas.i. nulla deteſtatio indigna viro forti, eſt ſup.in cæde.i.occaſione paſſiua .i. licet occidat, nec ego veni ad prœlia ſic.i.vnico iaculo mutatus, nec Lauſus.ſ.filius meus depigit mihi tecum, hæc.i.huiuſmodi fœdera .i. commercia bellica, vt.ſ.mihi parcas, ego oro hoc vnum.i.ſolum per eam veniam quæ eſt hoſtibus, ſi qua venia eſt hoſtibus victis, vt ſup. patiare corpus.ſ.meum tegi humo.i.ſepeliri, ego ſcio odia meorum circunſtare acerba .i. inimicitia in me, ego oro defende hunc ſororem.i.ne propter hunc furorem inſepultus deſtituar, & concede me ſepulchro conſortem nati.ſ.Lauſi.i.eiuſdem ſortis cum eo. Ipſe Mezentius loquitur hæc, & ipſe haud inſcius.i. ſciens & videns, accipit enſem .ſ. Aeneæ iugulo .ſ. ſuo .i. gutture, & diffundit animam in arma, ſupple cum cruore vndanti, id eſt vndatim effluenti.

VARIA LECTIO.

CANICIEM multo deformat puluere) Exempl. vetuſtiora, Immunda puluere, legunt. [Succedere dextræ) In antiq. lib. Succumbere, habetur. [Exilium infelix) In vetuſtis pleriſque libris, Exitium, eſt [Ipſe dediſſem) Aliq. exempl. Dediſſe, legunt. [Et, quanquam vis alto vulnere tardat) In vetuſtis lib. quibuſdā legunt, Quanquam ſeſe alto vulnere tardet. [Alloquitur mœrentem, & talibus infit) In lib. antiq. Adloquitur mœrentem, ac talia fatur. [Sic curſum medios rapidus dedit) In antiquiſ. lib. Rom. legere eſt. Sic curſu in medios rapidus redit. [Imò in corde pudor) Exemp. vetera, Vno, legunt. In Med. non, pudor, ſed, Dolor, habetur. In libris etiam aliquot manuſcriptis legi non, Pudor, ſed, Puer. [Aeneas agnouit eum) In antiq. lib. eſt, Agnouit enim, per interpoſitionem dictum. [Quid me erepto ſæuiſſime nato Terres?) In antiq. aliquot lib. legere eſt, Terreas? [Deſine, nam venio) In antiq. lib. Iam, legitur. In alijs, Et venio.

ASCENSIVS.

V N decimo victa eſt) Monoſtichi hui⁹ ordo eſt. Camilla, ſcilicet virgo bellatrix, victa eſt, id eſt victa deſcribitur vndecimo, ſcilicet libro Aeneidos, Marte non æquo, aut quia per fraudem in pedes ex æquo prouocata eſt, aut quia omni occumbenti Mars iniquus eſt. Ordo autem argumenti maioris eſt. Aeneas ſupple conſtituit. Marti trophæum, id eſt inſigne hoſtium verſorum, ſpoliorum, eſt hoſte, ſcilicet raptorum, & remittit patri .ſ. Euandro Palanta exanimum .i. mortuum, & tribuit Latinis .ſ. oratoribus iura ſepulturæ, & tempus, ſcilicet ſepeliendi duodecim, ſcilicet dierum. Euander edit, id eſt exprimit, in vrbe ſua affectus patrios, id eſt, paternos in filium, corpora virum, id eſt virorum, cæſa, id eſt occiſorum, digeſta, id eſt, in diuerſos rogos geſta, cremantur, ſcilicet à ſuis, legati, ſcilicet Latinorum ad Diomeden miſſi, referunt, id eſt reportant pro reſponſo: Diomeden negaſſe, ſcilicet Latinis contra Troianos, arma, id eſt auxilia bellica. Dranees ſcilicet vir ille facundus, & Turnus concurrunt, id eſt contendunt dictis, id eſt, ſermonibus: Latino æquante leges, id eſt præſidente eorum contentioni, quaſi pro tribunali: Aeneas imminet, id eſt ingruit interea, vrbi, id eſt in vrbem Latini pugnatur, ſcilicet vtrinque, & ſupple Troës vincunt, & Camilla icta, id eſt percuſſa ab Arūte, cadit, id eſt occumbit, duces minantur, ſcilicet muro donec ceſſere caſtris, ſcilicet Troianorum ante vrbem ſuis.

IN XI. ÆNEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Vndecimo victa eſt non æquo Marte Camilla.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Conſtituit Marti ſpoliorum ex hoſte trophæum:
Exanimumq́ patri natum Pallanta remittit.
Iura ſepulturæ tribuit, tempusq́ Latinis.
Euander patrios affectus edit in vrbe.
Corpora cæſa virum paſſim digeſta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negaſſe.
Drances & Turnus leges æquante Latino
Concurrunt dictis. Aeneas imminet vrbi,
Pugnatur vincunt Troes. cadit icta Camilla.
Deinde duces caſtris donec ceſſere, minantur.

ALIVD IN EVNDEM.

Occiſis proprium pars vtraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone ſatus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno iurgat certamina Turnus.
Aeneas equitem præmittit, & obuia virgo.
Excipit. extincta Rutuli dant terga, Camilla.

SERV. OCEANVM interea ſurgens aurora reliq.) More ſuo prætermiſit noctis deſcriptionem, quam tranſiſſe indicat præſens ortus diei, & hoc eſt vnde Horat. ait: Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres. Quæ.n. naturalia ſunt, omnibus patent. [Aeneas (quanquam & ſocijs dare tempus humandis) Conſuetudo Romana fuit vt polluti funere, minime ſacrificarent. Si tamen contingeret, vt vno eodemque tēpore, & funeſtaretur quis, & cogeretur operam dare ſacrificijs, laborabat vt antea ſacra compleret, quàm funus agnoſceret. Vnde etiam Horatius Puluillus in Capitolij dedicatione cum ab inimicis ei filius extinctus nunciaretur, ait, Cadauer ſit: nec voluit funus agnoſcere donec templa dedicaret. Secundum quem ritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare ſacrificijs, & ſic ad ſociorum, & Pallantis ſepulturam conuerti. [Præcipitant curæ) Vrgent. Longam.n. dilationem ſepultura non patitur. [Turbataq. funere mens eſt) Funere Pallantis. κατ' ἐξοχὴν. nam hæc eſt conſuetudo apud poëtas, vt à plebe ſegregent duces. Sic paulò poſt ait: Interea ſocios inhumataq. corpora terræ Mandemus. & intulit, Mœſtamq. Euandri primus ad vrbem Mittatur Pallas. Sic dictum eſt, Relliquias Danaū, atque immitis Achilli. Item, Forſitan & Priami fuerint quę fata, requiras. [Primo victor ſoluebat Eoo) Antequam luctum ſubiret & funeſtaretur. Primo autem Eoo, ſubaudimus tempore. nam Græce ἠὼς dicitur, quam nos Aurorā vocamus Homer. [illegible], quod nomen Latini traxerunt per deriuationem, vt dicerent, Et læ[illegible]us Eois Eurus equis. Itē, Eoasque acies. Sanè, vt etiam ſupra diximus, in hoc ſermone, prima ſyllaba naturaliter producitur, ſed cum opus fuerit, corripitur, aut licentia nominis proprij, aut quia eam vocalis ſequitur. [Conſtituit tumulo) In colle, quia trophæa non figebantur niſi in eminentioribus locis. Sal. de Pōpeio, Deuictis Hiſpanis, trophæa in Pyrenæis iugis conſtituit. Ex quo more in vrbibus figebantur trophæa in arcubus exædificatis. Ideo autem nunc trophæum ponit Aeneas, quia nec dum plenam eſt victoriam conſecutus, ſed occiſo Mezētio fugauit exercitum plenę.n. victoriæ, vt ſupra diximus, triūphus debetur. Et perſoluit vota, vel propter tanti ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitijs ſacrificare. [Tibi magne trophæum Bellipotens:) Hoc per parenthesim dictum eſt.

[Aptat) Apte locat, & congrue. [Telaque trunca viri) Perfracta, ita.n. in trophæis poni conſueuerunt. Iuuen. Et fracta de caſſide buccula pendens, Et curtum themone iugum, victæq. triremis aplauſtræ. [Et bis ſex thoraca petitum, Perfoſſumque locis,) Duodecim vulneribus appetitum: quia, vt ſupra diximus, totius Tuſciæ populus in duodecim partes fuit diuiſus: vt, Gens illi triplex populi ſub gēte quaterni. qui ſingulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit vt interemptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Hom. commemorat.

[illegible]

[illegible]

Vnde eſt: Quæ circum plurima muros Accepit patrios. [Clypeumq. ex ære) Figuratiue, quaſi æreum diceret. [Enſem collo ſuſpendit eburnū) Vaginam eburneā. Sanè ebur, eboris facit, non eburis, ſicut murmur, murmuris. Vnde quia in principalitatis declinatione varietas inuenitur, etiam deriuatio varia eſt, nam eburnus facit ab eo quod eſt ebur, eburneus ab eo quod eſt ebor, eboris. [Maxima res effecta viri,) occiſo tanto duce ſimul etiam trophæi oſtenditur cauſa. [Abeſto) Abſit, nam tertia perſona eſt. [Quod ſupereſt) De reliquo, & eſt abſoluta elocutio. [Et de rege ſuperbo Primitię) Auctor dicit, primitię iſtę quas fecimus, non de plebe ſunt, ſed de rege ſuperbiſſimo. Aut certe ſuperbum regem Turnum accipiamus, nam de ipſo legimus, Ac Rutulum abſceſſu iuuenis eum iuſſa ſuperba Miratur. vt ſit ſenſus, Hæc ſpolia, & hanc primam belli partem ſuperbo Turno ſuſtulimus. Nam hoc epitheton proprium Turni eſt, quod et Virgilius pro ingenti ſcelere dat. Apud maiores enim ſuperbia ingens facinus fuit, adeo vt Tarquinius pro multis ſceleribus ſuperbi nomen acceperit. [Mezentius hic eſt) Talis: vt, Hunc ego te Euryale aſpicio? [Murosque Latinos) Iam campeſtri ſuperauimus prœlio, reſtat vt etiam obſidione vincamus. Credit.n. quod ſibi iam aperte nullus occurrat, nec inaniter. nam & paulò poſt dicturus eſt Turnus, Furta paro belli. Et ipſa. Latinus, Vix vrbe tuemur Spes Italas. [Arma parate animis) Aut Hypallage eſt, pro armis parate animos, aut certe eſt mutanda diſtinctio, vt ſit, animis & ſpe præſumite bellum, mente præoccupate. vt ſupra Turnus, Et pugnam ſperate parari. Bene autem ait Præſumite, quaſi rem iam ſui iuris, vt ei deberi videatur iam certa victoria. [Vellere ſigna Annuerint ſuperi) Ne in mora ſitis, cum captatis augurijs ad bellum exire cœperimus.

Vel

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER VNDECIMVS.

OCEANVM interea ſurgens aurora reliquit.
Aeneas (quanquam & ſocijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt)
Vota deum primo victor ſoluebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis, clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum,
Tum ſocios (nam omnes eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ouantes.
AEN. Maxima res effecta viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt, hæc ſunt ſpolia & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis, murosque latinos.
Arma parate animis, & ſpe præſumite bellum,
Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,
Impediat, ſegnesque metu ſententia tardet.
Interea ſocios, inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imò eſt.
Ite, ait. egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamque Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
POE. Sic ait illacrymans, recipitq. ad limina greſſum,
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Seruabat ſenior: qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit, ſed non felicibusque æque
Tu comes auſpicijs caro datus ibat alumno.

Circum omnes, famulumq́. manus, Troianaq́. turba,
Et Mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.
Vt vero Aeneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput niuei fultum Pallantis & ora
Vt vidit, læuique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis.
AEN. Te ne, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Inuidit fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acreis eſſe viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos iuuenem exanimum, & nil iam cœleſtibus vllis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi?
Hæc mea magna fides. at non Euander pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis Iule.

Vellere autem proprie dixit, quia Romana ſigna agebātur in caſtris, & cum ad ballum eũdum fuiſſet, captatis augurijs auellebantur è terra, nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, ſi auellentem facile ſequerentur, adeo vt cũ filio in Arabis Parthico bello ſit Craſſus occiſus, qui iturus ad prœliũ auellere ſigna vix potuit. [Interea ſocios) Donec tempus obſidionis adueniat. [Qui ſolus honos Acherōte ſub imò eſt.) Propter, centum errant annos, volitantq́. hæc littora circum. Et bene Acheronta ſub imò, quia hæc res ad vmbras tantum pertinet. Nam apud prudentes homines nullius momenti ſunt iſta. [Egregias animas) Ingenti arte laudat, potius q̃ miſereatur extinctos, vt præſentium animos in bella ſuccendant. [Quem non virtutis egentem) Ennij verſus eſt. [Funere merſit acerbo.) Immaturo. tranſlatio à pomis. [Qui Parrhaſio Euandro) Arcadico à ciuitate Arcadię, quam Donatus vult à Parrha aui dictã, quod procedit, ſi Parrha nomen eſt Græcum, ſi autem Latinum eſt, ſtulte ſenſit. nam Græcum nomen latinam Etymologiam non recipit. [Ibat) Prodetat. [Alumno) Alumnus eſt, qui Græce τρόφιμος dicitur, quod nomen quia Latinum non eſt, vt ab eo quod eſt nutritor, inueniamus eum qui nutritus eſt, tranſit ad nomen aliud, & alumnum dixit. [Iliades crinem de more ſolutæ.) Has Aeneæ ancillas intelligimus. nam omnes honeſtas matres, hoc eſt mulieres nobiles in Sicilia remanſiſſe dixit, excepta Euryali matre, de qua legimus. Quæ te ſola puer tantis è matribus auſa Perſequitur. [Vt vero Aeneas foribus eſſe extulit altis) Naturale.n.eſt vt intermiſſa lamenta repetantur, cum aliquis notus aduenerit. Sic in Statio: Ingreſſis ducibus denuo defletur Archemorus. [Niuei fultum Pallantis) Late patet hoc epitheton. referri.n. poteſt & ad candorem priſtinæ pulchritudinis, & ad pallorem ex morte venientem, & ad frigus quod proprie mortuorum eſt: vt, Corpusque lauant frigentis & vngunt. [Læui in pectore) Pulchro, puerili, nondum feroſo. [Te ne, inquit) Iteratio eſt, nam ſupra dixit: Lacrymis ita fatur obortis. Sicut in quinto poſuit: Et fidam ſic fatur ad aurem. Et paulò poſt intulit, Dic ait. Sanè ſciendum hanc elocutionem talem eſſe, qualis illa eſt vbi defletur Euryalus, nam locis omnibus commouet miſerationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à ſpe parentis. [Cum læta veniret, Inuidit fortuna) Ac ſi diceret, quantum noceret aduerſa, cum læta talem intulit caſum? Videtur autem dolere, & queri non poteſt de fortunæ crudelitate, quæ ei vno eodemq́. tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. [Ta ne inuidit fortuna mihi) Vt, Liber Pampineas inuidit collibus vmbras. [Diſcedens dederam) κατὰ τὸ σιωπώμενον, hoc intelligimus. Nam abſcedens nuſquam eſt Euandrum allocutus Aeneas. [Cum dura prœlia gente) Subaudimus fore. [Fors & vota facit) Forte etiam vota ſuſcepit, poteſt & votum eſſe. [Fors).i. forſitan. [Cumulatq́. altaria donis) Et ſacrificat, & ſuſcipit vota. Naturaliter autem quæritur de errore mētis humanæ. [Nil iam cœleſtibus vllis Debentem) Viui .n. ſuperorum ſunt, mortui ad inferos pertinent, Vt in aij. Vos ò mihi manes Eſte boni, quoniam ſuperis auerſa voluntas. Superis autem debemus omnia donec viuimus, ideo quia vt dicunt Phyſici, cum naſci cœperimus, ſortimur à Sole ſpiritum, à Luna corpus, à Marte ſanguinem, à Mercurio ingeniũ, à Ioue deſiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorē, q̃ omnibus ſingulis reddere videntur extincti. [Vano mœſti comitamur honore) Inani, vt ſupra diximus, quantum ad viuos pertinet. [Hi noſtri reditus) Tales ſunt vt, Manibusque meis Mezentius hic eſt. [Hæc mea magna fides) κατὰ τὸ σιωπώμενον, quam de reditu Pallantis promiſeras patri. [Pudendis Vulneribus) A tergo illatis, & eſt conſolatio. [Ne ſoſpite) antiptoſis, pro ſoſpiti, & hoc dicit, Si fuiſſet vulneratus à tergo, ipſi ei optares interitum.

ASC. CEANVM interea ſurgēs aurora reliquit.) In hoc xj. vt dictũ eſt libro variæ tractãtur res bellicæ primumque pars Aeneas votũ de ſpolijs ipſius Mezentij ſuſpendit trophæum, vnde Don. [Vota deum primo) Recte dijs conſecrat eius arma qui deos ſemper contempſit. Bis ſex quanta vis fuit iſtius q̃ xij. plagis occidi non potuit, nam in aperto iugulo perijt. [Nunc iter ad regem) Non enim vult tunc eſſe conſultandum de bello cũ prœlium erit gerendum. Hæc ille. Ordo eſt. Aurora ſurgens interea.i. dum gererentur q̃ dicta ſunt, & quæ facta eſſe manifeſtum eſt, nam confecto prœlio Aeneam ſe cum ſuis in caſtra recepiſſe, & cuſtodiam adhibuiſſe notorium eſt, dum hæc fierent aurora ſurgens reliquit Oceanum .i. mare quod totũ circuit terræ orbē, Aeneas q̃q̃ curæ præcipitant .i. præcipitanter vrget dare ipſis humandis ſocijs .ſ. interemptis, & q̃q̃ mens ſup. eius eſt turbata funere .ſ. Pallantis præcipue rñ ſup. quia neceſſitas vrgebat ipſe victor ſoluebat primo Eoo.i. cũ primo ortu Solis, purgatus.ſ. flumine. vino, vt in ij. dicit, vota deũ.i. quæ dijs p victoria habenda vouerat & conſtituit quercum ingentem.i. valde magnam ramis vndique deciſis.i. habentem ramos vndiq; deciſos tumulo.i. in colliculo, & induit.ſ. quercum alma fulgētia.i. radiantia, appoſitione exuuias.i. quæ fuerunt exuuiæ, Mezētij pro Mezentij ducis, alia appoſitio tibi ò bellipotens.ſ. Mars tropheũ .ſ. ſpolia detracta duci, & ad tuam gloriam ſuſpenſa aptat.i. ipſe, apte locat criſtas.ſ. galeæ Mezentij rorantes.i. diſtillantes, ſanguine .ſ. Mezentij, & tela viri trunca.i. truncata, & thoraca .i. munimem pectoris petitum.i. laceſſitum, & perfoſſum bis ſex.i. duodecim locis, & ſubligat ſiniſtræ.i. ad ſiniſtram partē clypeum ex ære & ſuſpēdit collo.i. ad collum aut ſuum, aut Mezentij, nã ſunt qui velint clypeum & enſem ab Aenea dici, ſed verſus a Mezentio intelligemus vt eius arma ad truncũ arboris ſic ſuſpenſa dicamus quo ea dum viueret gerebat, ad ſiniſtram ergo clypeum ſuſpēdit & ad collum enſem eburnum hñtem capulum eburneum aut vaginam eburnam.i. ex ebore factum. Tum.i. deinde Aeneas hortatur ſocios ouantes.i. exultantes & iubilantes præ gaudio ſc.i. in modum ſequentem ſocios dixit, nanq; omnis turba ducum tegebat eum ſtipata.i. denſe circũſtans, hortatur inquam ſc. O viri res maxima eſt effecta, qa primam victoriam, & eam inſignē eram ſecutus erat, ois timor ſupp. eius quod supereſt .ſ. de reliqua belli parte, abeſto.i. abſit poſthac, hæc ſunt ſpolia & primitiæ.i. primæ exuuiæ, de rege ſuperbo.ſ. Turno aut Mezentius, & Mezētius eſt hic.i. hmõi.ſ. victus & occiſus meis manibus. Iter ſupp. eſt aut reſtat nobis nunc ad regem ſup. Latinum & ad Muros Latinos parate arma animis.ſ. veſtris & præſumite.i. præaccipite ſpe bellum ne qua.i. ne aliqua mora impediat vos ſup. ignaros.i. improuiſos & imprudentes vbi primũ.i. ſtatim poſtq̃, vel vt primum, ſuperi annuerint.i. nutu conceſſerint, velle .ſ. a loco ſuo vbi fixa erant ſigna.ſ. bellica, hoc eſt vexilla, & educere pubem.i. iuuẽtutem ſeu tyrones, hoc eſt nouos milites caſtris .ſ. ſuis, & ne ſententia tardet vos ſegnes .i. pigros & ignaros quia imparatos tardet dico, metu.i. formidine. Mandemus interea terræ ſocios & corpora inhumata.i. corpora inhumatorũ ſociorũ qui.ſ. humandi honos eſt ſolus ſub Acheronte imò.i. apud inferos, quia ſine ſepultura nõ traducũtur ad inferos, ſed centũ errant annos, vt in vj. dictũ eſt. [Ite, ait, egregias) Sicut in vj. oſtẽſum eſt in pijs operibus ſuit Aeneas primus quocirca & nũc ſummã de mortuis hẽt curã & maxi mopere de remittẽdo Pallante à Turno interfecto, cuius mittũ
nem

nem deſcribit poëta, vnde eſt hoc ſolum Donati, puerum dixit Pallanta, vt victoris minueret gloriam nam alibi Iuuenem dixerat. Hoc ille. Ordo igitur eſt. Aeneas ſup. ad ſocios ſuos ait, ite decorate ſupremis .i. vltimis muneribus .i. officijs animas egregias quæ pepeiere .i. acquiſiuere nobis, ſuo ſanguine hanc patriã .i. regionem, & facite ſup. vt Pallas mittatur primus .i. primum, & primo loco ad vrbem Euandri mœſtam .ſ. propter mortem futuri regis, quem .ſ. Pallanta dies atra .i. feneſtra, & inimica tempeſtas abſtulit & merſit .i. oppreſſit funere acerbo .i. acerbe tolerando, non egentem .i. plenum, & abundantem virtutis. Aeneas illacrymans ait ſic, & recipit greſſum ad limina .ſ. caſtrorum. Vbi Acetes ſenior ſeruabat corpus Pallantis exanimi .i. mortui, & anima carentis, poſitum .i. repoſitum qui .ſ. Acetes fuit ante .ſ. quam Pallanti armiger .i. miniſter qui arma gereret Euandro Parrhaſio .i. Arcadico, ſed ibat tum .i. tunc datus comes caro .i. prædilecto alumno .i. filio .ſ. Pallanti auſpicijs .ſ. inchoandis omnibus, & fortunis, non æque felicibus, vt ſup. patri armiger fuerat. Omnis manus .i. multitudo famulum pro famulorum, & turba Troiana, & Iliades .ſ. Ancillæ in caſtris degentes, ſolutæ crinem mœſtæ .i. ipſæ mœſtæ habentes crinem in ſignum mœſtitiæ diſſolutum, de more .ſ. patriæ & ſacrificij, ſup. erant, aut ſtabant circum .i. in circuitu. Vero pro ſed, vt .i. poſtquam Aeneas intulit ſeſe foribus altis, ipſi tollunt .i. erigunt ad ſidera ingentem gemitum, & hoc pectoribus tonſis .i. percuſſis, & regia .ſ. Aeneæ in caſtris immugit .i. intrinſecus mugit, &, reboat aut reſonat luctu mœſto .i. mœſtitiæ indice, ipſe .ſ. Aeneas vt .i. poſtquam vidit caput Pallantis niuei .i. albiſſimi fultum .i. ſuſtentatum quia ſe ſuſtinere exanimum non potuiſſet, & vt vidit ora ſup. eius, & vidit vulnus patẽs .i. amplum & late apertum in pectore .ſ. eius cuſpidis Auſoniæ .i. quod cuſpis Auſonia intulerat, ipſe ſatur ita lacrymis obortis .i. de repente præter opinionem ortis & ſup. inquit (nam aliter vacaret) ò puer miſerande .i. miſeratione digne inuidit ne fortuna mihi te cum ipſa veniret læta .ſ. parta victoria, & obtento regnó, vt iam futurum breui ſperas inuidit dicit, ne videres regna noſtra & ne veherere .i. veharis, aut veheteris victor, ad ſedes paternas? q.d. iniquum eſſe ego diſcedens .i. cum diſcedere vellem, non dederam parenti tuo Euandro, hęc .i. huiuſmodi promiſſa de te .i. de incolumitate, & eruditione tua cum .i. quando ipſe Euander cõplexus me euntem .i. abire volentem mitteret ſup. me in magnũ imperium, & ipſe metuens .ſ. tibi moneret viros .ſ. quibus cum bellandum eſſet, eſſe acres .i. ſtrenuos, & prœlia, ſup. eſſe cum gente dura .i. aſpera & laboris tolerantiue, & ille .ſ. pater tuus Euander, quidem .i. certe captus ſpe inani, facit ſors .i. forte, & .i. etiam vota pro ſalute & læto reditu tuo, & cumulat .i. cumulatim oneat altaria donis .ſ. oblatitijs, ſed ſup. cum ipſe de ſalute eius ſolicitus ſit nos mœſti comitatur .i. comitantes afficimus iuuenem exanimum .i. extinctum & mortuum, & nil debentem .i. non obnoxium pro ſalute, & vita conſeruanda, vllis cœleſtibus .ſ. dijs, quia iam in regione inferorum eſt, honore vano .i. nihil defuncto profuturo. O Euandre (a nominatiuo Euandrus, nam Græce Euandros dicitur) infelix .i. disfortunate tu videbis funus nati, crudele .i. crudeliter affectum, ſunt ne, ſup. hi .i. huiuſmodi noſtri reditus, & triumphi ſ expectati .i. multum optati, & eſt ne ſup. hæc mea magna fides, qua .ſ. promiſeram te incolumem reducendum, q.d. minime. At .i. ſed, ò Euandre tu non aſpicies Pallanta filium tuum pulſum vulneribus pudendis .i. in tergum ſuſceptis, nec tu pater optabis dirum funus .i. crudelem mortem nato ſoſpite .i. exiſtente incolumi, vt .ſ. faciunt viri magnanimi quando audiunt filios aut in fugam turpem verſos, aut facinus deteſtabile perpetraſſe, hei mihi quantum præſidium .i. munimen & defenſaculum perdis ò Auſonia, aut ſup. perdit Auſonia, & quantum perdis tu ò Iule, q.d. maximum cum talem iuuenem amicũ amittas, qui & tibi & patriæ ſummo futurus ſit præſidio, & à teneris annis amicitia deuinctus.

VARIA LECTIO.

QVANQVAM & ſocijs) Sunt qui, Et, particulam ſummoueant, &, Quanquam ſocijs, legendum velint. [Annuerint ſuperi) Rom. liber, Adnuerint, legit. [Qui ſolus bonos Acheronte ſub imò eſt) Pleraque vetera exempl. Sub imò, abſque verbo, Eſt, legunt. [Corpus vbi exanimi) In veteribus lib. legere eſt, Exanimum. [Circum omnis, famulumq. manus) In antiq. lib. Omnes, legitur. [Et mœſtum Iliades crinem) In vulgatis lib. Mœſtæ, legitur [Fors & vota facit) Sunt lib in quibus, Furſet, legatur, &, Forſit, Eſt etiam, Sors &. [Et iuuenem exanimum) Vtrunque legitur, &, Exanimum, &, Exanimem. [Expectatique triumphi) In Rom. lib. Exoptati, legitur. [Nec ſoſpite dirum) In Med. Durum, habetur. [Hei mihi quantum) In antiq. aliquot lib. Heu, habetur, Grammatici malunt, Hei.

SERV. HÆC vbi defleuit) Hoc eſt, poſtquam hæc cum lacrymis dixit. Flere enim eſt cum voce lacrymare. Vnde habemus in ſexto: Continuo auditæ voces, vagitus, & ingens: Infantumque animæ flentes in limine primo [Toto lectos ex agmine) Troianos, Tuſcos, Arcades. [Exigua) Quamuis enim magna ſint, orbitati patris prodeſſe non poſſunt. [Pheretrum) Græce φέρετρον dicitur. Vnde per diæreſim pheretron pheretrum facit, nam latine capulus dicitur. Vnde ait Plaut. Capularis ſenex .i. vicinus capulo Et dictus eſt capulus, eo quod corpus capiat. [Vimine querno) Sunt aliquæ duræ derivationes, tamen eis ſic vtimur, vt quernum vimen. Item colurnũ veru, vt, Pinguiaq. in verubus torrebimus exta colurnis. Ficulnum lignum. vt Horat. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. Item, Aprugnum callum. [Obtentu frondis inumbrant) Velut cameram quandam capulo ramorũ extenſione fecerũt. [Agreſti ſublimem ſtramine) Hoc eſt ſuper frõdes ponunt. Nam hic reddit quod omiſerat, dicens, Extructosq. thoros, nec addens vnde. [Demeſſam) Participium eſt,

POE. Hæc vbi defleuit, tolli miſerabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis; ſolatia luctus
Exigua ingentis miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alij crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt.
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſed languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit,
Non iam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque, auroque rigentes
Extulit Aeneas, quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni, ſupremum mœſtus honorem
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu;
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas;
Indutosque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix æuo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc vnguibus ora;
Sternitur & toto proiectus corpore terræ.

veniens ab eo quod eſt metor. Sanè ab eo quod eſt meto, præteritum perfectũ meſſui facit. [Sua forma receſſit) Propria pulchritudo. [Oſtroq; auroq.) rigentes) Vnum quæ vacat, & eſt additum hiatus cauſa. [Læta laborum) Figura eſt, lętus illius rei. Nam modo dicimus lætus labore. [Diſcreuerat) Depinxerat. ſimul amantis affectus oſtenditur. [Harum vnã) De duobus, & horum alterum & horum vnum poſſumus dicere. nam artigraphi hoc tantum vetant, ne de duobus aliũ dicamus, quod de multis proprie dicitur. Sanè figurate dixit, veſtem induit, vt, Exuuias indutus Achillis, cũ in vſu ſit, Induit illa te, vt, Indutosq. iubet truncos hoſtilibus armia. [Arſuraſq. comas obnubit amictu) Harum vnam induit iuueni, altera caput eius velauit, nã ſupra duas veſtes dixit eſſe prolatas. Obnubit aũt, velauit tranſlatio à nubibus, quibus tegitur cœlum. Vnde & nuptię dicuntur, quod nubentium capita velentur. [Laurentis præmia pugnę) Mittit pręmia quę de pręda Laurẽtis pugnę ſuſtulerat. Nam pda eſt q̃ eripitur, præmium qđ offertur. [Equos & tela, quibus ſpoliauerat hoſtem) Vel Pallas, vel Aeneas.
Nam

Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus,
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Aethon
It lacrymans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alij, galeamque ferunt: nam cetera Turnus
Victor habet. tũ mœſta phalanx, Teucrique ſequuntur
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo
Subſtitit Aeneas, gemituque hæc addidit alto.
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. ſalue æternum mihi maxime Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat,

Nam ambigue poſitũ eſt, Spolia autem cum proprie illa quibus hoſtis ſpoliari poteſt. vt lorica, veſtis, abuſiue iam ſpolium dicitur quidquid hoſtibus tollitur. Vnde eſt, Poſtquam illum vita victor ſpoliauit Achilles. [Vmbris inferias) propria, nam inferiæ ſunt ſacra mortuorum. [Cæſo ſanguine) Pro cæſorum. Vt ſupra, Captiuoque rogi perfundat ſanguine flammas. [Ipſos ferre duces) Suos. ſ. qui illis mille præerant. Melius tamen eſt, Iubet truncos ferre ipſos duces. i. ducum ſpolia, vt trophæa, duces ipſos dixerit. Sic ſupra, Manibusq. meis Mezentius hic eſt. [Inimicaq. nomina figi) Pro inimicorum, dicit autẽ affixos trophæis titulos cum nominibus occiſorum. [Ducitur infelix æuo cõfectus Aceſtes,) Quaſi qui conſternatus nimio dolore ire non poterat. Et bene ea rerũ permutatione expreſſit doloris magnitudinem, dicẽs, ita doluiſſe Acetem, vt penè carens humano ſenſu per ſe ire non poſſe, & equum ita ſenſiſſe interitum domini, vt inhumanum migraret affectum. nam & lacrymabat & ſponte ſequebatur cadauer. [Fœdans). i. vel cruentans, vel lacerans. [Terræ) In terra. [Poſitis inſignibus,) Sine phaleris. Quod autem dicit equum lacrymare, non mirum eſt, cum Hom. etiam diuinantem induxerit,

Καὶ λίην σ' ἔτι νῦν γε σαώσομεν, ὄβριμ' Ἀχιλλεῦ
Ἀλλά τοι ἐγγύθεν ἦμαρ ὀλέθριον· οὐδέ τοι ἡμεῖς
Αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή. Et paulò poſt,
Ἀλλὰ σοὶ αὐτῷ Μόρσιμόν ἐστι θεῷ τε καὶ ἀνέρι ἶφι δαμῆναι.

Equos autem Achillis induxit Patroclum lugentes,

Ἵπποι δ' Αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἐόντες
Κλαῖον ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡνιόχοιο
Ἐν κονίῃσι πεσόντος ὑφ' Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο.

[Aethon) Nomen equi, quo & Auroræ equos vocatur. [Nam cetera Turnus victor habet) κατὰ τὸ σιωπώμενον, & alia eum ſuſtuliſſe intelligamus, non tantum baltheum, vt legimus ſupra. [Phalanx,) Lingua Macedonum, legio. Quod autem ait mœſta, Arcadas intelligimus. Vnde infert [Teucriq. ſequuntur Tyrrheniq. duces) Et hoc eſt quod ait ſupra, Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros. [Verſis Arcades armis) Lugentum more mucronẽ haſtæ, non cuſpidem contra terram tenentes. Scuta etiam inuertentes propter numina illic depicta, ne eorum ſimulacra cadaueris pollueerentur aſpectu, vt nonnullis fruſtra placet. nam lugentum mos, eſt prioris habitus immutatio. [Alias hinc ad lacrymas) Ad aliam ſepulturam. [Salue æternum mihi maxime Palla Aeternumq. vale) Varro in libris logiſtoricis dicit, ideo mortuis ſalue dici, non quod aut valere aut ſalui eſſe poſſint, ſed quod ab his recedimus, eos nunquam viſuri, hinc ortum eſt, vt etiam maledicti ſignificationem interdum obtineat, vt Teren. Valeant qui inter nos diſſidium volunt, hoc eſt ita a nobis diſcedant, vt nunquam ad noſtrum reuertantur aſpectum. Ergo cum mortuo dicitur Vale, non etymologia conſideranda eſt, ſed conſuetudo, quòd nullis vale dicimus, niſi a quibus recedimus.

A S C E N S I V S.

HÆC vbi defleuit,) Recitat pompam funebrem cum qua Pallas ad patrem remiſſus eſt, duce Acete eius armigero, de qua re ſolum eſt Donati. [Quibus ſpoliauerat hoſtem) Ambigue dictum vel quibus vſus fuerat dum hoſtes interimeret, vel quibus victor hoſtes ſpoliauit. vltima tamen ſententia melior eſt, Hoc ille. Ordo eſt. Vbi .i. poſtquam, Aeneas, ſupp. defleuit .i. cum fletu dixit, hæc ipſe imperat corpus. ſ. Pallantis, miſerabile. i. miſeratione dignum, tolli .i. erigi, & leuari, & mittit mille viros lectos ex toto agmine. i. omni exercitu qui comitentur. i. comitando exhibeant, honorem ſupremum. i. vltimum, videlicet funebrem, & qui interſint lacrymis patris exiſtentes exigua ſolatia luctus ingentis, ſed debita patri miſero .i. miſeratione digno .ſ. Euandro. Alij .i. aliqui ex ipſis, haud ſegnes .i. gnaui & ſtrenui, texunt .i. contexunt, crates .ſ. ſuper quas feratur cadauer, & pheretrum .i. capſam qua feratur, molle, quia virgis arbuteis & vimina. virgulto flexibili, querno .i. quercu detracto, & inumbrant .i. opacant, thoros .i. lectos funebres, extructos .ſ. ad tale munus, obtentu. i. circuntenſione & circumpoſitione, frondis .ſ. funebris, & ponũt iuuenem .ſ. Pallanta, ſublimem .i. altum, hic .i. ſuper huiuſmodi thoros ſtramine agreſti .i. ſuper ſtramentum agreſte, ponunt dico iuuenem talem qualem tellus iam non alit. ſ. amplius, eaſtẽs mater, vel tellus mater. ſ. prius iam non alit. ſ. amplius, florem demeſſum. i. decerptum pollice virgineo, florẽ dicit ſeu violæ mollis, ſeu hyacinthi languentis, cui. ſ. flori .i. à quo, neque fulgor .i. rutilantia, neque ſua .i. debita & propria forma receſſit adhuc, ſed tellus mater nõ alit iam. ſ. amplius, &, ſup. nõ miniſtrat, ſup. ei iam. i. amplius vires. Tum. i. deinde, Aeneas extulit. ſ. ex ſcrinijs ſuis, veſtes geminas .i. duas, rigentes .i. denſe contextas vt ſtare poſſint, oſtro, .i. purpura & auro, quas. ſ. veſtes, ipſa Dido Sidonia. i. ex Phœnicia, læta laborum .i. de laboribus aut laborum .ſ. ſucceſſu, aut exercitio, fecerat olim .i. cum eius amore capta eſſet ſuis manibus .ſ. proprijs, non ancillarum, nec mercenarium, & diſcreuerat .i. diſtinxerat, telas. i. tegmina, tenui. i. textili auro. Ipſe mœſtus, induit iuueni, i. ad honorem eius, vnam harum .ſ. veſtium, appoſitoria, ſupremum honorem .i. quæ res erat illi ſupremus honor ab Aenea impenſus, & obnubit .i. velat, amictu .ſ. congruo, comas arſuras. ſ. rogo funebri. Præterea ipſa aggerat. i. accumulat, & apponit multa præmia. i. ſpolia victorum præmia, pugnæ Laurentis. i. obtenta in pugna, quæ in agro Laurenti facta iam erat, & iubet prædam .ſ. iuuenum quos Pallanti inferias ceperat, vt prius dictum eſt, duci lõgo ordine .i. pompoſe, addit equos, & addit tela, quibus. ſ. aut Pallas, aut ipſe Aeneas ſpoliauerat hoſtem aut tanquam inſtrumento, aut potius tanquam materia circa quam, & Aeneas vinxerat. ſ. paulò ante manus .ſ. iuuenum, poſt terga .ſ. ſua iuuenum dicit, quos mitteret vmbris .i. ad manes & vmbras infernales inferias. i. ſacrificia inferorum ſparſuros, flammam .ſ. rogi funebris, ſanguine .ſ. ſuo, & iubet ipſos duces, ferre truncos inductos. i. ornatos, & accinctus, armis hoſtilibus .i. ab hoſtibus detractis, & iubet nomina inimica .ſ. hoſtium, quorum trophæa conſtituturi erant figi. ſ. ad truncos. Acetes. ſ. armiger olim Euandri, & nunc cuſtos Pallantis, infelix .i. qui ſine culpa ſua talem dolorem referre cogebatur, ducitur. ſ. cum funere, quia confectus æuo. i. ſenio decrepitus, fœdans. i. cruentans, aut dehoneſtans, nunc. i. aliquando pectora .ſ. ſua pugnis, & nunc .i. aliquando, ora .ſ. ſua, vnguibus dilacerando .ſ. ea, ipſe ſternitur & protectus, ſup. eſt, terræ .i. ſuper terram, aut ſi eſt datiuus, ad terram toto corpore. ſ. ſuo quia amens, & impos virium affectus diriguit nec ſe continere potuit, & ſup. ductores ducunt, & .i. etiam currus perfuſos ſanguine Rutulo. i. Rutulorum, Aethon equus. ſ. Pallantis cognominis equo Auroræ, bellator. i. belliger quondam, it poſt. ſ. hæc omnia, lacrymans, & hoc inſignibus. i. phaleris & ceteris ornamentis poſitis. i. depoſitis, & humectat .i. rigat ora grandibus guttis .ſ. lacrymarum. Alij ferunt haſtam & galeam ,ſ. Pallantis (nam Turnus victor habet cetera ſ. ornamenta, vt baltheum & paludamentum) tum .i. deinde, phalanx. i. ordinata multitudo Arcadum. ſ. mœſta, & Teucri, ſup. mœſti ſequuntur, & duces Tyrrheni, & Arcades armis verſus .i. obuerſis in ſignum luctus, poſtquam omnis ordo comitum præceſſerat longe. i. longo ordine, Aeneas ſubſtitit & addit. ſ. ad prius dicta, hæc. i. ſequẽtia, ſup. cum alto gemitu, eadem horrida fata belli, quæ ſ. abſtulerant Pallanta, vocant nos hinc .i. ab iſtis lacrymis, ad lacrymas alias. i. alijs impendendas, aut de alijs habendas, ò Palla mihi, ſalue æternum, & vale æternum, nec .i. & non, & ipſe effatus non plura tendebat ad altos muros .ſ. nouæ Troiæ, que, pro .i. ferebat greſſum in caſtra .ſ. ſua.

V A R I A L E C T I O.

LECTOS ex agmine mittit) Rom. liber, Ex ordine, legit. [Frondis inumbrans) Oblongus liber peruetus, Obumbrant, legit. [Sublimen in ſtramine) Antiqua exempl. Sublimẽ ſtramine, legunt. [Oſtroq;, auroq. rigentes) Alibi legitur, Auroq;, oſtroq. rigentes. [Cæſo ſparſuros ſanguine flammas) Rom. lib. Flamma, legit. Et aliquot alij, Sparſurus. [Inimicaque nomina figi) In Rom. lib. Fingi, legitur [Comitum præceſſerat ordo) Rom. lib. Proceſſerat, legit. [Mihi maxime Palla) Rom. lib. Pallas, legit.

SERV. ORatores) Legati, à perorando pro rep. nominati. [Vrbe Latina) Pro Latini .i. de Laurolauinio, Velati ramis oleæ) Non coronati (nec.n. lugentes decebat) ſed inſtructi, & ornati .i. in manibus oliuæ ramos ferentes. ſic Hom.

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Velati aũt, ornati, vt illo loco ſignificat. Victori velatũ auro vittisq. iuuencum, cum vittis nõ aut velentur aut coronẽtur victimæ, ſed ornentur. [Veniã q. rogantes) Beneficium. [Ferro quæ fuſa) Fuſa modo, interempta, alias fugata, ſed diſcernuntur epithetis, vt ſi dicas, ferro fuſus, aut metu fuſus. [Redderet) Oſtendit iam campos eſſe in Troianorũ poteſtate. [Et æthere caſsis) Vacuis. vnde & te tia, caſſes dicimus hoc aũt bene addidit, q victi poſſunt innouare certamẽ. [Haud aſpernanda) Iuſta, non cõtemnenda, Sepulturæ n. beneficium generaliter debet vniuerſis. [Inſuper addit) Accumulat verbis beneficium, dicens pacem ſe ẽt viuis velle pſtare, pacẽ aũt ideo defunctis, q a ait, Nullum cũ victis certamẽ, & mortuorũ pax, ſepultura eſt. Vnde elegit verbum vtriſque aptum. [Quænam) Quanta & qualis, nam admirantis eſt, nec .n. dubitat cũ ipſe dicat Indigna. [Implicuit) inuoluit inuitos. [Nec veni) Pro nec veniſſem, tempus eſt pro tempore. [Nec bellum cum gente gero) Sed cum Turno, per quod eorum captat fauorẽ. [Huic morti) Ἀνθρωπικῶς, quaſi oſtendat eos iacẽtes. [Si bellum finire manu) Hoc eſt interemptione. poteſt.n. & pace finiri. [Vixet) Pro vixiſſet, & eſt ſyncope. [Deus, aut ſua dextra dediſſet) Victoria, vel vita, quia duplici ratione conſiſtit victoria, aut virtute, aut voluntate fortunæ [Miſeris ciuibus) Quaſi aliena culpa pereũtibus. [Obſtupuere ſilentes) .i. obſtupefacti ſunt, & ſilere cœperunt. [Tum ſenior) Cui ab ætate præſtabatur auctoritas. [Odijs, & crimine Drances infenſus iuueni Turno) Aut per ſuum crimẽ .i. inertiam, quam ſemper virtuti conſtat eſſe contrariam. Aut Turni crimine, qui tot viris mortis cauſa extiterat. [Orſa refert) Cœpta verba. [O fama ingens, ingentior armis) Fruſtra ait Don. hoc nomen de his eſſe quæ non recipiunt comparationẽ, nam quia augmentũ recipit. & comparatur, alia illa ſunt nomina in quibus eſt dubitatio vtrum comparentur, vt eſt perfectus quod ſi velis comparare, incipit perfectus non eſſe perfectus. [Cœlo te laudibus æquem) Pro his qui in cœlo ſunt. .i. diis: vt, Cæruleus Tybris cœlo gratiſſimus amnis [Iuſtitiæ ne prius mirer, belli ne laborum?) Figura græca. Miror illius rei, & regno illius rei, βασιλεύω λαῶν καὶ ἄρχω θεῶν. Inde Horat. ait, Et qua pauper aquæ Daunus agreſtium regnauit populorum, pro agreſtibus populis. [Si qua viam dederit fortuna) Bene cum exceptione pollicetur, dicens, Si voluntatem noſtram fortuna committet. [Fœdera Turnus) Vel coniugii, vel amicitiarum [Fatales moles) Quia audierat, Niſi fata locum ſedemque dediſſent. [Saxa Troiana) Ambitioſe an, quaſi Troianis fataliter debita. [Pepigere dies) Pacti ſunt. nam ab eo quod eſt paciſcor, & pepigi, & pactus ſum facit, ſicut ab eo quod eſt parco, & parſi & peperci. [Pace ſequeſtra) Media. Nam ſequeſter eſt medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus ſe ponitur. Pacem ergo ſequeſtram, inducias dicit. i. pacẽ temporalem, & mediam inter bellum præteritum & futurũ. [Mixtique impune Latini) Apud maiores magna erat cura fidei, adeo vt inter Porſennam & Romanos factis induciis cum ludi Circẽſes in vrbe celebrarentur, ingreſſi hoſtium duces curuli certamine contenderent, & victores coronarentur. [Ferro bipenni) Ad epitheton tranſtulit nomen proprium, nam bipẽnis per ſe plenum eſt, & ſecurim ſignificat, vt, Crebriſque bipennibus inſtant. [Robora) Modo genus ligni eſt, nam eſt inter ſpecialia nominatũ. [Plauſtris gemẽtibus) Sub põdere ſonantibus.

Iamque oratores aderant ex vrbe Latina
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora per campos, ferro quæ fuſa iacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & æthere caſsis.
Parceret hoſpitibus quondam, ſocerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas haud aſpernanda precantes
Proſequitur venia, & verbis hæc inſuper addit.
AEN. Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis, & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & viuis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum, ſedemque dediſſent:
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis.
Aequius huic Turno fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis.
Vixet, cui vitam deus, aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & miſeris ſupponite ciuibus ignem.
POE. Dixerat Aeneas. olli ſtupuere ſilentes:
Conuerſique oculos inter ſe, atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis, & crimine Drances
Infenſus iuueni Turno, ſic ore viciſsim
Orſa refert. O fama ingens, ingentior armis
Vir Troiane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Iuſtitiæne prius mirer, belli ne laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad vrbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubuectare humeris Troiana iuuabit.
DR. Dixerat hæc, vnoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, & pace ſequeſtra
Per ſiluas Teucri, mixtique impune Latini
Errauere iugis: ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: euertunt actas ad ſidera pinus:
Robora, nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.

ASC. IAMQVE oratores aderãt &c.) Deſcribit aduentum oratorũ ad Latino miſſorũ petentium veniã corporũ defunctorum ſepeliendi, quam eis lubens conceſſit Aeneas, addens etiam viuos in gratiam recipere voluiſſe, quæ res oratoribus perplacuit vſque adeo vt pollicitarentur ipſam regi ſuo Latino reconciliaturos. De quibus omnibus habemus hoc ſolum per Don. [Miſeris) Qui nõ in ſuo, ſed in Turni negocio perierant. [Pace ſequeſtra) ſequeſtra pax eſt quæ ſic interponitur vt non tollat, ſed differat bellum. [Poſtquam ma.) Vel pro mulieribus poſuit, vel matres eorũ qui cæſi fuerant. Hæc ille. Ordo autem eſt. Iamq; i. & iam, oratores .i. caduceatores, quos & vulgus ambaſiatores vocat, aderãt ex vrbe Latina .i. regis Latini, velati in ſignum pacifici aduentus, ramis oleæ .i. arboris oliuæ, quæ etiã tpe Noe pacis indicium p columbam attulit, & rogantes veniam .i. gratiã & conceſſionem petitionis cuioſdã. ſ. vt redderet corpora quæ iacebãt, fuſa .i. proſtrata, ferro .i. armis ferreis p cãpos, ac vt, ſup. ſineret .i. permitteret, ſup. ea ſuccedere tumulo terræ i humationi afferẽtes, ſup. nullum certamen, ſup. eſſe dñe cum victis .ſ. omnino quia iam defunctis, & cũ caſſis .i. priuatis æthere .i. aura vitali, & vt, ſup. parceret hoſpitibus. ſ. Latinis vocatis quõdam. ſ. antequam Turnus fœdus inter Latinũ & Aeneã diſturbarat. Quos. ſ. oratores precãtes haud aſpernanda .i. licita & honeſta, Aeneas bonus proſequitur venia .i. confert eis veniam, & verbis, .ſ. amicis, aut addit inſuper verbis hæc. O Latini, quænã .i. qualis fortuna, indigna .i. aſpernanda, implicuit .i. illaqueauit vos tanto bello, vtpote q fugiatis nos amicos .i. amicitiam noſtrã. Oratio ne pacem exanimis .i. defunctis, & peremptis ſorte Martis .i. quũ Mars ſibi vendicat, hoc eſt bellica? Ponitur aũt ſecundo loco tribrachus iis equit. aut paule grãtis longe equiualet. Equidẽ .i. ego quidẽ, vellẽ concedere, & .i. ẽt viuis .ſ. pacem, nec veni .ſ. in Italiã .i. non veniſſem ni .i. niſi fata dediſſent. ſ. mihi locũ & ſedẽ. ſ. firmã nec gero bellũ. ſ. volẽs, & lubens, cũ gente. ſ. latina, rex. ſ. Latinus reliqt noſtra hoſpitia .i. iura hoſpitalitatis inter nos cõtracta, & credidit ſe potius armis .i. virtuti bellicæ Turni æquius .i. iuſtius & conuenientius fuerat Turno. ſ. violatori pacis, opponere .i. obiicere ſe morti .i. periculo mortis p bellũ, ſi apparat .i. pꝛendit finire bellũ, manu .i. concertatione dextræ ſuæ, & ſi apparat pellere Teucros. ſ. ab Italia, decuit, ſup. eũ cõcurrere hic .i. in hoc campo mecũ telis. Is, ſup. noſtrũ, vixet pro vixiſſet, cui deus aut ſua dextra dediſſet, vitam, nunc quia res aliter habent, ite & ſupponite miſeria

ris ciuibus.ſ.qui excoluerunt,quæ non rapuerunt ignem .ſ. quo cremententur priuſquam cineres in vrnam condantur. Aeneas dixerat.i.finiuerat ſermonem ſuum,olli.i.& tunc omnes illi,obtipuere ſilentes .i. cum ſilentio,& cōuerſi tenebant inter ſe oculos atq; ora,q. d. tacite dicerent,ecce qualem virum repellere conati ſumus. Tum.i.deinde: Drances ſenior.i.prouectioris ætatis.ſ. quàm ceteri,aut ſenior.i.grandæuus,& infenſus.i.moleſtus & infeſtus ſemper Turno iuueni,odijs & crimine.ſ.Turni,qui pacem ruperat,aut crimine.ſ.inuidiæ,aut crimine.i.cauſa odiorum legitima,refert viciſſim ore,quia prius indicijs,& geſtibus retulerat omnes,orſa.i.exordia ſermonis ſui viciſſim i.per viciſſitudinem poſtquam elocutus erat Aeneas ſic. O vir Troiane,ingens fama .i.per famam,& ingentior.i.lōge maior armis.i.effectu ipſo,quibus laudibus æquem.i.æquiparem, & æqualem cenſeam te cœlo .i.cœleſtibus dijs,q.d.neſcio,& addit,mirer ne,ſup.in te prius .i. principaliter iuſtitiæ.ſ.laudem a ſuperiori,nam nouum eſſet ſi nihil ſubaudias dicere miter huius rei,&c.ne pro an,ſup.prius miser in te laborum belli,ſup. laudem,vero .i. pro certo,nos grati referemus hæc.i.humanitatis tuæ indicia ad vrbē patriam.i. Laurolauinium,& ſi qua.i.aliqua fortuna .i. fortuita occaſio,dederit viam.i.modum & ratione,nos iungemus.i.conciliabimus,& cōfœderabimus te regi Latino,quærat Turnus ſibi fœdera,quin &.i. quinetiam hoc eſt inſuper,iuuabit.i.delectabit,ſup nos,attollere moles murorum fatalea.i.fataliter ꝑmiſſas,& iuuabit ſubuectare.ſ.ad conſtructionem,murorum ſaxa Troiana.i.ad Troiæ nouæ conſtructionem,humeris.ſ.noſtris: Dixerat hæc.ſ.Drances, & omnes.ſ.reliqui oratores,fremebant hæc eadem vno ore.i.patri conſenſu,& ipſi pepigere .i. pacti ſunt bis ſenos.i.xij. dies, & Teucri,& Latini mixti impune.i.paſſim ſine punitione aut malo,errauere .i. libere diuagati ſunt, iugis .i. in ſommitatibus ſub vertice montium,per ſyluas, & hoc pace ſequeſtra .i. interueniente pacis ſequeſtræ,quæ inducias ad tempus concedit, fraxinus .i.arbor illa alta,ſonat ferro bipenni .i. ſecuri duas pennas habenti, &,ſup. ipſi euertunt pinus,actas .i. extenſas ad ſidera,nec ceſſant ſcindere.i findere cuneis,robora.i.ligna quercina,& cedrum olentem.ſ.præcipue vt fœtorem cadauerum expellant, nec ceſſant vectare.ſ.ad pyram conſtruendam,ornos .i. tales arbores,plauſtris gementibus .ſ. præ magnitudine ponderis.

VARIA LECTIO.

VANTANQVA rogantes) Rom. liber, Precantes,legit. [Et æthere caſſis) Medic.liber,& Alij, Aëre,legunt. [Pacem ne exanimis) Rom. liber, Mediceus, & plerique alij legunt, Pacem me exanimis. [Concedere vellem) In antiq lib. Mallem,legitur. [Aequius huic Turno) Antiqua exemplaria, Turnum,legunt. [His decuit mecum concurrere telis) In Rom.lib. ſcriptū eſt, His mecum decuit concurrere telis. [Olli obſtupuere ſilentes) In veteribus lib.ſcriptū obſeruaui, Illi obſtipuere. [Iuſtitiæ ne prius mirer,belli,ne laborum) In Rom.lib.& aliquot alijs poſita hęc ſunt in caſu ſeptimo. Iuſtitia ne prius mirer,belli ne labore Sed eſt vbi Belli ne laborē. Eſt & vbi, Iuſtitiam,& laborem,accuſatiuo caſu legas. [Ferro ſonat alta bipēni) In antiq.lib. Acta,legitur,& icta.

Et iam fama volans tanti prænuncia luctus,
Euandrum, Euandrique domos, & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus vrbem.
At non Euandrum potis eſt vis vlla tenere:
Sed venit in medios, pheretro Pallanta repoſto
Procubuit ſuper, atq; hæret, lacrymansque, gemensq;:
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt.
EV. Non hæc ò Palla dederas promiſſa parenti,
Cautius vt ſæuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis.
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ iuuenis miſeræ, belliq́ue propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota, precesq́ue meæ: tuq́ue ò ſanctisſima coniux,
Felix morte tua, neque in hunc ſeruata dolorem.
Contra ego viuendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem vt genitor: Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli tellis: animam ipſe dediſſem,
Atque hac pompa domum me non Pallanta referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec, quas
Iunximus hoſpitio, dextra: ſors iſte ſenectæ
Debita erat noſtræ. quòd ſi immatura manebat
Mors natum, cæſis Volſcorum millibus ante;
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quàm pius Aeneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrheniq́ue duces, Tyrrhenumq́. exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas, & idem ſit robur ab annis,
Turne. ſed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte,

SERV. QVæ modo victorem Latio Pallāta ferebat) Bene modo. Vno.n. eodemq. die & fortiter fecit & perijt, vt, Hęc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert. [Arcades ad portas ruere) Eos dicit qui intra ciuitatem ſunt. [De more vetuſto) Quia antea per noctem cadauera pro funere ferebantur cum faculis. [Rapuere faces) Rapim & feſtinanter tulerunt. [Diſcriminat) Diuidit. Vnde & diſcrimen capitis muliebris dicitur. [Incendunt) Implent: vt, Clamore incendunt cœlum Troesque Latios. [Vis vlla) Nec ætatis imbecillitas, nec ſeueritas regia. [Pheretro Pallante repoſito,) Id eſt poſito Pallantis pheretro. Nam Antiptoſis eſt. [Non hæc ò Palla dederas promiſſa parenti, Cautius vt ſæuo velles te credere Marti) Duplex expoſitio eſt, aut enim hoc dicit, Non mihi talia promittebas vt crederem te cautius dimicaturum, vt intelligamus proficiſcentem Pallantem promiſiſſe patri victoriam, cędem hoſtium, plurima ſpolia. Qui enim hæc cogitat, cautelæ obliuiſcitur auiditate vincendi. aut certe Non, pro nempe accipiamus. vt in Terentio. Non tu hunc tus hinc produxe aiebas? id eſt non ne, pro nempe, vt nunc ſit ſenſus, Nempe mihi dederas promiſſa diſcedens, quia cautius ſueras dimicaturus. [In armis) Apud armatū, cuius conſilium cupiditas victoriæ plerunque conturbat. [Vota, precesque meæ) Supra, Sors & vota facit. [Felix morte tua) Ex te felix quia ceteri dolent. [Viuendo vici mea fata) Diu viuendo. Vt in Bucolicis, O Lycida viui peruenimus. Vici autem mea fata .i. naturalem ordinē vita longiore ſuperaui, namq; hic ordo naturalis eſt, vt ſine parentibus ſuperſtites filij. Fata ergo generalia dixit, referens ſe ad naturalem ordinem, non ad fatum proprium. Nam fata ſuperare nemo hominum poteſt. Vnde multi ſic diſtinguunt, Contra ego viuendo vici vitam.ſ. filij. Nam hoc eſt, Superſtes reſtarem vt genitor, vt mea fata, per exclamationem dictum ſit. Scendum tamen etiam terationabilia dolentibus dari. [Reſtarem) Eſſem. [Dediſſem) Reddidiſſem, [Pōpa) Exequialis. [Nec vos arguerim) Excuſat eorum pudorem, ne videantur ei cauſa orbitatis fuiſſe, dicens ſibi hoc fataliter debitum. [Senectæ) Deeſt ætatis, nam ſenecta ætas dicitur. Saluſtius: Senecta iam ætate. Per ſe autem plenū eſt, ſi ſenectus dicamus. [Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe iuuabit) Lucrum quodammodo putat, impēdiſſe pro amicorum felicitate filium, qui morti fuerat acerbo funere fataliter debitus. [Non alio digner te funere Palla,) Latenter hic Aeneæ oſtenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, vt pater amplius præſtare non poſſet. [Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis) Sicut iſti duces de quibus hæc ſunt trophęa, nam ſupra ait, Indutosq́. iubet truncos hoſtilibus armis ipſos ferre duces. [Eſſet par ætas) Vel mea, vel filij, nam ad vtrunque poteſt referri. [Teucros quid demoror armis?) Ab armis, & hoc videtur

Quòd vitam moror inuiſam, Pallante perempto,
Dextera cauſa tua eſt: Turnum gnatoque patrique,
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi ſolus,
Fortunæque locus: non vitæ gaudia quæro:
Nec fas. ſed gnato manes perferre ſub imos.
POE. Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera, atque labores:
Iam pater Aeneas, iam curuo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum, ſubiectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœſtus funeris ignem
Luſtrauere in equis, vlulatuſque ore dedere.
Spargitur, & tellus lacrymis, ſparguntur & arma,
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis
Conijciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, feruenteſque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti.
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſeruant
Buſta, neque auelli poſſunt, nox humida donec
Inuertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt,
Cetera confuſæque ingentem cædis aceruum,
Nec numero, nec honore cremant: tunc vndiq; vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimouerat vmbram:
Mœrentes altum cinerem, & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

tur dicere, Dimittendi ſunt Troiani, vt morte Turni ſatisfiat doloribus meis, quod etiam poſteriora ſignificant. [Meritis vacat hic tibi ſolus, fortunæque locus) Nihil eſt aliud quod poſſit, vel virtus tua, vel fortuna præſtare (nam his rebus victoria contingit) niſi vt hoc occiſo Turno, & vindices filium, & patrem conſolerir orbatum. [Sed gnato manes perferre ſub imos) Ac ſi diceret hanc ſolam eſſe cauſam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, vt filio Turni nuntiet interitus. [Extulerat lucem) Aſinius Pollio inducit vbiq. Virg. in diei deſcriptione ſermonem aliquem ponere aptū præſentibus rebus, vt hoc loco, quia funerum, & ſepulturarū res agitur, dixit extulerat. Item in quarto, quia eſt nauigaturus Aeneas, & relicturus Didonem, dicit, Tithoni croceum linquens aurora cubile, quod licet ſuperfluum ſit, in multis tamen locis inuenitur. [Miſeris mortalibus) Qui ſunt ſubiecti tot caſibus. Homerus δειλοῖσι βροτοῖσι .i. miſeris mortalibus, non timidis. [Opera atque labores) Hoc opus, & hæc opera tunc dicimus quando negocium ipſum qđ geritur ſignificamus. ſi autem fœminino genere dixerimus operas, ipſas pſonas quæ aliquid faciunt ſignificamus, ſicut cuſtodia dicitur quæ cuſtodit, vt, Cernis cuſtodia qualis. nam vt hi qui cuſtodiū tur, cuſtodiæ dicantur, vſurpatum eſt. Vnde male eſt in vſu cuſtodiæ audiuntur. [Conſtituere pyras) Pyra eſt lignorum congeries. Rogus, cum ardere cœperit dicitur. Buſtum vero iam exuſtum vocatur. Quem ordinem ſeruat poëta, dicens, Conſtituere pyras. Item, Subiectiſq. ignibus atris Ter circum accenſos decurrere rogos. Item poſtea, Semuſtaq. ſeruant Buſta. [More tulere patrum) Quia apud varias gentes, diuerſa fuerunt genera ſepulturæ. Inde eſt quod alij obruuntur, alij exuruntur, alij proprias remittuntur ad patrias, alij per diē, vt nunc iſti, alij per noctem, vt ſupra Pallas. Et per has varietates Virgilius poſuit. Nam Heraclitus, qui omnia vult ex igne conſtare, dicit debere corpora in ignem reſolui. Thaletius qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, vt poſſint humore reſolui. [Ignibus atris) Atqui ignes atri non ſunt, ſed epitheton traxit de negocio, vt atris diceret, hoc eſt funebribus, vt paulò poſt, Mœſtum funeris ignem .i. funebrem. nam mœſtus eſſe non poteſt ignis. [Conditur in tenebras altum caligine cœlum) .i. aër fumi obſcuritate completur. [Cincti fulgentibus armis) Fruſtra hoc epitheton notauit Critici, quaſi circum euntes rogos alia arma habere debuerint. Cincti .i. inſtructi. [Decurrere rogos) Pro circum rogos currere. Bene autem ait Decurrere non Decucurrere. Nanque verba quæ in præterito perfecto primam ſyllabam geminant, vt curro cucurri, tendo tetendi, cum compoſita fuerint, geminare non poſſunt, nam decurri, & detendi dicimus, non decucurri neque detetendi, exceptis tamen duobus, do & ſto. [Clangorq. tubarum) Ante enim mortui ad tubam deducebant. Vnde Perſius, Hic tuba candelæ, tandemq. beatulus alto compoſitus lecto. [Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis) Secundum ſuæ gentis ritum, alia hoſtilia arma, alij peremptorum cremabant. [Ferventeſque rotas) Nimio, ſcilicet curſu. alibi, volat vi feruidus axis. Horat. Metaque feruidis euitata rotis. [Et non felicia tela) Quibus ſe defendere

néquiuerunt. [Mactantur corpora morti) Aut in morte, aut Morti ipſi deæ. Stat. In ſcopulis mors ſæua ſedet. Lucan. Ipſamque vocatam quam petis è nobis tibi mortem cogere fateri. Circa autem, ideo quia vt Hom. dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines quam pecora immolabantur. Vnde eſt in vj. Oſſaque lecta cado texit Corinæus aheno. Hom. ψ, ad Patrocli pyram.

Ἐν δὲ τίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας
Πρὸς λέχεα κλίνων, πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους,
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ μεγάλα στεναχίζων.
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν.
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.

[Raptas) Raptim aduectas. nā poſt inducias rapere non potuerunt, aut certe raptas, belli .ſ. tempore. [Stellis aptum) Coniunctum. [Nec minus) Etiam. [Innumeras ſtruxere pyras) Hoc loco multis rebus oſtendit immēſam cædem factam eſſe Rutulorum. [Finitimos tollunt in agros) Qui enim è longinquo venerant, referri non poterant. [Vrbique remittunt) Deeſt vniuſcuiuſque, & meminit antiquæ conſuetudinis, nam ante etiam homines in ciuitate ſepeliebantur. Quod poſtea Duellio conſule ſenatus prohibuit, & legauit ne quis in vrbe ſepeliretur. Vnde imperatores & virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur, in ciuitate habent ſepulcra. Deniq; etiam nocentes virgines Veſtæ licet viuę, tamē intra vrbem in Campo ſcelerato obruebantur. [Nec honore) Quia nec numero, nam aliud verbum pendet ex altero. [Confuſa ruebant Oſſa focis) Aut quia dixit multos crematos. [Aut ſi ad honoratorū cadauera referas, vt ſupra diximus) Confuſa propter ſimul animalia concremata. [Ruebant) De cineribus eruebant. [Tepidoq. onerabant aggere terræ) Hypallage, hoc eſt oſſa trepida.

ET iam fama, &c.) Proſequitur lamentationem, & vt in argumento dictum eſt, affectus paternos Euandri in Pallantia filium vnigenitum. Vnde cum nihil receptum eſt Donati. ASC.

Ordo eſt. Et fama (ſcribitur etiam phama, nam & à græco, & latino deduci poteſt, ſed obſeruatum ferè eſt vt quoties, poëtice pro perſona ponitur, filia videlicet terræ per ph, ſcribatur) volans, quia in rebus aduerſis, vnde in iiij. Fama malum quo non aliud velocius vllum Mobilitate viget, vireſq. acquirit eundo, exiſtēs prænuncia tanti luctus, quantus .ſ. eſſe ſolet in nece vnigeniti regis, replet iā Euandrum, & domus, & mœnia Euandri, ſup. luctu aut ſermone de morte Pallātis, fama dicit, ſup. ea quæ ferebat .i. afferebat. modo .i. paulò ante Pallanta victorem, ſup. eſſe Latio .i. in agro Latino, quia multos priuſquam occūberet ſtrauit, eaq. res ad Euādrum ſubito perlata eſt. Arcades ruere .i. ruebāt, aut potius cœperunt ruere .i. effuſim currere, ad portas, & rapuere more vetuſto .i. ex antiquo inſtituto, faces funereas .i. funeribus aptas, via lucet longo ordine flammarum, & diſcriminat .i. diuidit diſcrimina ponens agros late .i. in latum. Turba Phrygū .i. Troianorū ab Aenea cum funere miſſorum, veniens contra .i. aduerſo, iungit agmina plangentia, quæ .ſ. agmina plangentia poſtquam matres .ſ. Arcadum, viderunt ſuccedere tecto .i. ad tectum regium, ipſæ incendunt vrbem mœſtam clamoribus .i. vlulatibus. At .i. ſed, vlla vis non eſt potis .i. non poteſt tenere Euan

drum,ſed venit in medios.ſ.pompam ducentium, & procubit ſuper Pallāta,& hoc pheretro.i.capulo quod ferebatur, repoſto.i. repoſito,aut pheretro,ſup.cum Pallante repoſito procubuit, ſuper.i.deſuper,atque hæret, ſup.in eo,& lacrymans & gemens, & via.i.meatus & arteria, eſt vis.i.cum difficultate laxata tādem.i. poſt multam moram,dolore.i.propter dolorem nimirum rōſtricta voci.i.ſermoni,&,ſup.dixit. O Palle tu non dederas patrii.ſ. mibi,hæc.i.huiuſmodi promiſſa,ſed,ſup.vt velles credere cautius .i.prudētiuš,ſæuo Marti.i.bello te. Ego haud ignarus eram.i.bene ſciebam,quantum noua gloria,& prædulce decus primo certamine poſſit in armis.i.apud armatum,cuius (inquit Seru.)conſilium cupiditas victoriæ plerunque conturbat. Primitiæ.i.auſpicia aut principia,iuuenis.ſ.cuiuſcunque aut tue ò Palle,ſunt ſup. miſera.i.infelicia, & rudimenta.i.eruditiones belli propinqui.i. ad bellū propinquum a iuuentute gerendum,ſunt,ſupp.dura.i. difficilia eruditioni, & nulli.i.non vlli,& vota & preces meæ nō ſunt exauditæ vlli deorum,& tu ò coniux.ſ.mater Pallantis, ſanctiſſima.i.cuius vita integerrime hac caruit moleſtia,felix,ſupp. es tue morte.i.quo mortua es, neque ſeruata in hunc dolorem. Ego contra.i.econtrario,vici mea fata.i.tempus vitæ fatale,viuēdo.ſ.vltra illud quod profuerit, nō vltra id,quod fata inſtituerūt vt ego ſuperſtes.i.ſuperuiuēs gnato,reſtarem,reliquus eſſem, genitor.i.cum ſim genitor,quem, vt prius natum, ita prius deceſſiſſe decuit,& quem, ſup.ſecutum arma ſocia, Troium.i. Troianorum, Rutuli obruerent.i.obruere debebant,telis.ſ.ſuis,ipſe.i.ego dediſſem.i.dare debuiſſem,animam.i.vitam,atque hæc pompa te ferret.i.referre deberet domum me non Pallanta,nec ò Teucri: ego arguerim.i.reprehēſos velim vos,nec fœdera.ſ.veſtra,aut vobiſcum icta,nec dexteras quas iunximus hoſpitio, nec fidem iure hoſpitalitatis mutuo datam & acceptam, Iſta ſors.i.hoc infortunium,& miſera conditio debita,erat noſtræ ſenectæ.ſ.ætati, hoc eſt fataliter nobis præſcita,quod ſi mors immatura.i.præcox, & ante debitos annos veniens,manebat.i.certe expectabat, natum .i.filium,iuuabit.i.delectabit meipſum ducentem Teucros in Latinum,cecidiſſe.i.oppetiiſſe,& hoc millibus Volſcorum cæſis.i.occiſis ab eo,ante.i.priuſquam caderet,quin.i.quinetiam, ò Palle, ego non digner.i.dignum cenſeam, aut faciam te alio funere .i. pompa funebri,quam,ſup.dignetur pius Aeneas,& quā dignantur Phryges magni.i.magnifici,aut in magnū imperium vocati,& quā duces Tyrrheni, & quā omnis exercitus. Tyrrhenum pro Tyrrhenorum,ſup.dignantur. Nam ferunt.ſ.tecum,magna trophæa.i. ſpolia,ab hoſtibus ſuperatis,aut in fugam verſis detracta, eorum .ſ.quos tua dextera, dat pro dedit, leto.i.morti,tu quoque.i.etiā tu,ò Turne ſteres nunc immanis truncus.i.detrūcato capite, aut alijs membris in armis.ſ.tuis, ſicut in Mezentij trophæo viſum eſt,ſi,ſup.par ætas eſſet.ſ.mihi,& fuiſſet filio,& ſi idem robur eſſet ab annis.i.ſi Pallas non fuiſſet iunior quām vt tecum contenderet,& ſi ego non eſſem ſenior. Sed quid.i.ad quid,ego infelix demoror.i.detineo Teucros, armis.i.ab armis.i.cur eos non remitto, vt Turnum cædant.i.vadite ò Teucri, & vos memores referte regi.ſ.veſtro Aeneæ, hæc mandata, tua dextera eſt cauſa quod ego moror.i.ſuſtineo vitam inuiſam.i.moleſtam,& odioſam mihi,Pallante perempto.i.dicite regi veſtro. Euander dicit, quod non amplius vellet viuere, niſi dextera tua eſſet in cauſa, quam ſ.dextram,tu vides debere & nato,& patri, Turnum.i.necem Turni,hic ſolus locus vacat.i.reliquus eſt tibi. & fortunæ, meritis.i.merendi de Euandro.i.dicite quod ſolummodo vnus eſt bene de me merendi locus, reliquus.ſ.vt Turnum, occidat, ego non quæro gaudia vitæ.i.voluptatem in viuendo amplius nec fas,ſup.eſt me gaudia vitæ,quærere perempto filio,ſed quæro,ſup.i.deſidero,perferre.ſ.nuncium nece Turni, ad imos manes.i.ad inferos,vbi ſunt manes Pallantis. Aurora interea, &c. [Extulerat lucem,&c.) Recitat quomodo per inducias, & parem

ſequeſtram mandata ſint ſepulturæ interfectorum vtrinque corpore. de qua re nihil ait Don. Ordo autem eſt. Aurora retulerat interea.ſ.dum hæc apud Euandrum fierent, mortalibus miſeris,quia lucis egentibus,& conſeruationis, & ſuæ vitæ, ſi derelinquatur pereuntibus lucem almam.i.altricem, & conſeruatricem vtrinque vitæ.i.referens opera.i.exercitia,atque labores. pater Aeneas,& Tarcon.ſ.Hetruſcorum rex,conſtituere in littore curuo pyras.i.ſtrues lignorum, vt incendātur in formam ignis aſcendētis extructas,quiſque i.quilibet tulere huc.i.ad has pyras,corpore ſuorum.ſ.amicorum notorum neceſſariorum,ac familiarium more patrum .i. ex vetere patrum inſtitutione, & traditione,& hoc ignibus atris.i.funebribus, aut fumoſis fuitus ſubiectis.ſ. ſub pyras,cœlum conditur altum.i. alte & profunde in tenebras,caligine.ſ.fumi, aut quia non niſi noctu incendebantur pyræ, &,ſupp. Teucri & Hetruſci atque Arcades cincti armis .ſ.gladijs fulgentibus, decurrere.i.decurrerunt ter circum rogos .i.congeries lignorum,accenſos,quia tunc rogi ſunt cum incenſi & lustrauere.i. circumierunt more luſtrantium in equis ter ignē funeris mœſtum.i.mœſtitiem afferentem, & dedere ore vlulatus .i.eiulatus lamentabiles,& tellus ſpargitur.i.conſpargitur lacrymis,& arma,ſup.eorum ſpargūtur lacrymis: Clamor virum,pro virorum,& clangor tubarum, it.i.diffunditur, cœlo.i.ad cœlum, hinc.i.deinde alij conijciunt igni.i.in ignem, ſpolia direpta Latinis occiſis,ſimul dicit videlicet galeas, & enſes decoros, & frena,& rotas.ſ.curruum,feruentes.i.feruide actas,pars.i.partim,aut alij,ſupp.conijciunt in ignem,munera nota ipſorum.i.arma ipſi occiſis nota & cara, quia viui illis oblectati erant, videlicet clypeos.i. arma defenſiua & tela non felicia.i.quibus infeliciter vſi erant,cum non proſtrauerint,ſed proſtrati ſint. Multa corpora boum,mactantur morti i.deæ morientium circa.ſ.corpora vſtenda, aut per circuitum, & iugulant in flammam .ſ. proijciendos ſuos ſetigeros.i. apros, & pecudes raptas ex omnibus agris tum .i.deinde, ipſi ſpectent.i.proſpectent, toto littore .i. per totum littus,ſocios ardentes, & ſeruant buſta ſemuſta.i.ad dimidium exuſta. (Buſtum autem dicitur quaſi bene vſtum,& eſt vbi vſtorū cineres quaſi in vrnam quæ ab vrendo quoque dicitur conduntur) neque poſſunt auelli donec nox humida inuertit cœlum aptum .i.coniunctum ſtellis ardentibus.i.donec nox ingruit. Nec minus.i. & nihilominus miſeri Latini ſtruxere in diuerſa parte innumeras pyras, & infodiunt multa corpora virum .i. virorum partim terræ.i. terram ſuper quam iacebant, & tollunt partim corpora euecta in agros finitimos & remittunt ſup.partim, vrbi .i.ad vrbem ſup.eorum qui illic oriundi erant, nam cremant cætera.ſ.corpora, & ingentem aceruum cædis .i. ſtragis cæſorum confuſe.i.commixte,quia ignobilium & plebeiorum,nec numero.i. & ſine numero.i.non numerando eorum corpora nec honore .i. & ſine honore.i.ſine odoribus & inſignibus. Agri vaſti collucent tunc certatim.i.cum certamine vtriuſque partis, ignibus crebris. Tertia lux.ſ.ſolis dimouerat cœlo vmbram.ſ.terræ gelidam .i. noctem humidam & ſubfrigidam cum ſupp.ipſi mœrentes ruebant.i.diruebant altum cinerem & oſſa confuſa focis .i.vſtrinis, & onerabant, ſupp.ea aggere terræ tepido, quia ipſa erant tepida.

ET mœnia replet) Antiqua exempl. Complet,legunt. [Succedere tecto) In lib.antiq. Muris,legitur. In Med. Tectis. [Pallante repoſto) In antiq.lib. Pelenta,legitur. [Procubuit ſuper,atque hæret) Rom.liber,Procumbit,legit. [Tandem voci laxata) In Rom.lib.Vocis, habetur. [Nec vos arguerim Teucri) In lib. Antiq. Arguerem,legitur. [Sors iſta ſenectæ) Antiqua exemplaria. Illa. legunt. [Cecidiſſe iuuabit) In Rom.lib. Iuuaret.legitur. [Magna trophæa ferunt) In Rom.& aliquot alijs, Ferant,habetur. [Ingentem cædis aceruum) In Rom.lib.legere eſt, Stragis aceruum. VARIA LECT.

SERV. PRædiuitis) More Græco epitheton incongruum huic loco poſuit. [Lōge pars maxima luctus) Valde,& hoc eſt melius quam quod legatur. [Longi Hic matres) quaſi hæc nomina ad aliquid pertinere,non addidit deflebant filios,aut maritos,aut fratres. [Iubent) Volunt, ea poſcunt. [Ingrauat) Maiorē inuidiam concitat. [Teſtatur) Teſtifi-

Iam vero in tectis prædiuitis vrbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipſum armis, ipſumque iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ. & primos ſibi poſcat honores:
Ingrauat hæc ſæuus Drances, ſolumque vocari
Teſtatur ſolum poſci in certamina Turnum.

catur etiam legatorum fidem qui cum eo fuerant. [Obumbrat) Subaudis Turnum, tuetur, defendit, & eſt translatio ab arboribus. Hoc autem dicit, Amor reginæ ad fauorem popularem plurimum prodeſſet Turno. [Meritis ſuſtentat trophæis.) Quia multos occideret, vt etiam ipſe dictūrus eſt. [Ecce ſuper) Inſuper, ad cumulationem malorum.

Multa ſimul contra varijs ſententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magni Diomedis ab vrbe
Legati reſponſa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum, nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces, alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendum:
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Aeneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta vijs. ſedet in medijs rex maximus æuo,
Et primus ſceptris haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remiſſos,
Quæ referant, fari iubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. tunc facta ſilentia linguis:
Et Venulus dicto parens, ita farier infit.

rum. [Mœſti) Hoc ſermone eos nihil egiſſe ſignificat. [Magni Diomedis ab vrbe) Legitur & magni. [Nil dona, nec aurum) Ordinem legationis exequitur dicens, manifeſte perfecta omnia eſſe quę poſſent efficaces legatos perficere auro, precibusq́; promiſſione. [Pacem Troiano ab rege petendum) Sicut etiam ſupra diximus, cum per gerundij modum aliquid dicimus, per accuſatiuum elocutionem formemus neceſſe eſt. Lucretius, Aeternas q̃m pęnas in morte timendum. Item Saluſt. Caſtra ſine vulnere introitum. nam caſtra accuſatiuus pluralis eſt, q multis errorem facit vt videatur eſſe nominatiuus, quia neutra triptota ſunt, & ſimilis eſt nominatiuus accuſatiuo. [Rex ipſe Latinus) Qui aut conſolari debuit, aut defendendę rei pub. apud ſuire conſilium. [Fatalem Aeneam manifeſto numine ferri) Modo pernicioſum omnibus Aeneam. [Manifeſto numine).i. manifeſto deorū iudicio ad Italiam veniſſe, numinum ira teſtatur, quam cognoſcimus tantorum cæde ſociorum. [Alta intra limina cogit) Quæritur cur ad priuatam domum conuocetur ſenatus, qui non niſi ad publica, & augurato condita loca conuenire conſueuit. Sed ſcimus domum Latini auguratam conditam, & eandem tā templū fuiſſe q̃ curiam, nanque in ſuperioribus legimus tectum auguſtum.i. augurio conditum. Item paulò poſt, Hinc ſceptra accipere, & primos tollere faſces Regibus omen erat, hoc illis curia tēplum. Merito ergo ad domum regis, quaſi ad locum publicum conuocatur ſenatus. nam vt ait in 7. Tali intus templo diuum, patriaq́. Latinus Sole ſedens. Ideirco etiam in Palatij atrio, quod augurato conditum eſt, apud maiores conſulebatur ſenatus, vbi etiam arietes immolabantur. quod (vt in 7. diximus) Virg. ad Latini tranſtulit domum. Multi dicunt perire Virgilium nec templi nec curiæ hoc loco feciſſe commemorationem. Sed tantum dixiſſe intra tecta regia, vt oſtenderet conſilium quod initur, non eſſe complendum, quia nec rite eſt inchoatum. Et.n. quæ dicet Latinus, effectu carebunt. [Olli) Illi, ſecundum Ennium. [Fluunt) Feſtinanter incedunt. [Et primus ſceptris) Primus inter ſceptriferos. nanque apud maiores, omnes duces cum ſceptris ingrediebantur curiam. Poſtea cœperūt tantum ea conſulibus, & ſignum erat eos fuiſſe conſules. [Aetola ex vrbe remiſſos) Quam condiderunt hi qui de Aetolia venerunt, Græciæ prouincia. Vnde Diomedes habuit ſocios de tribus eius ciuitatibus, quas habet Aetolia Pleuron, Olenon, Calidona. Sic ergo Aetola dixit ex vrbe, vt, & tandem Euboicis Cumarum allabitur oris. [Et reſponſa repoſcit) More ait repoſcit. Ante enim rex ſolet a legatis vniuerſa cognoſcere & ſic eos præſente populo iterum omnia iubere narrare. Vnde eſt. Ordine cuncta ſuo. Nam nihil licet prætermittere. Vnde & ſuperflua narrari conſueuerunt.

ASCENSIVS.

IAM vero in tectis &c.) Deſcribit ſtatum domus Latini in qua variæ de bello habitæ ſunt ſententiæ, alijs Turnum accuſantibus, alijs propter Amatam Reginam protegentibus, docetque aduentum legatorum quos ad Diomedem qui turpitudinem cōiugis ſuæ fugiens in Apuliam profugerat Latinus, diffidens iam armis, & auſpicijs Turni legauerat, docetq́. ad reſponſa per eos recitanda varie concurſum. Circa quam rem ſunt verba Donati. Ecce, ſuper mœſti, Ecce inopinatum pronuntiat malum hæc dictio & graue ſatis ac vehemens. Neque aurum. quod quidem etiam qui nullo odio commoti ſunt, in prœlium excitat, & ad iniurias vt probatur in Pygmalione, & in Polymneſtore. Alta ad limina interiorem partem domus intelligit, & non curiam quam deſcripſerat, in qua de rebus ſeriis agebatur. Olli conuenere, oſtēdit quam cupide propter magnitudinem periculi omnes, concurrerent. Hæc ille. Ordo eſt. Iam vero .i. Iam ad verum aut præcipue ingens fragor.i. concrepitus obſtrepentium & murmurantium, erat ſup. in tectis appoſitorie, vrbe Latini prædiuitis .i. habētis latam familiam, vnde ingens oriebat fragor, non eſt ergo impertinens, vt Seru. vult epitheton, quia alterum pēdet ex altero, ideo.n. ingens erat fragor, & longe maxima pars luctus erat in tectis, & vrbe Latini, quia prædiuitis.i. præter ceteros diuitis, & latam familiam & multos ciues habentis. Nam matres quę liberos lugebant, & miſeræ nurus quæ maritos ſe ſponſos lugebant, & cara pectora ſororum mœrentum.i. mœrentium propter necem fratrum, & pueri orbi parentibus, execrātur.i. cum execratione deteſtantur hic bellū dirum.i. cum deorum ira acceptum, & hymenæos.i. auſpicia nuptialia Turni, & iubēt.i. volunt, & expoſcunt aut cenſent, ipſum Turnum .ſ. decernere ſup. debere armis, & ipſum decernere ferro, ipſum inquam q poſcat ſibi regnum Italiæ, & primos.i. regales honores Drāces.i. hoſtis ipſius Turni, & ideo ſæuus ingrauat.i. in malum Turni augmentat & grauiore, hoc eſt maioris momenti facit hæc, & teſtatur.i. affirmat ea legatione ſolum Turni.ſ. vocari.i. prouocari ab Aenea in ſingulare certamen & ſolum Turnum poſci.ſ. ab Aenea in certamine. Simul.i. pariformiter, multa ſententia varijs dictis pro Turno contra.ſ. Drancen facit & magnum nomen.i. magna auctoritas, Amatæ.ſ. reginæ obumbrat.i. quaſi vmbra ſua protegit Turnum & multa fama ſuſtentat.i. contra aduerſarios, & deprimentes ſtātem protegit virum.ſ. Turnum, trophæis, meritis.i. claris facinoribus per quæ trophæa figere meruerat. Ecce, q. d. de repente & præter ſpem, legati mœſti, ferunt.i. afferūt a magna vrbe Diomedis quam.ſ. in Apulia conſtruxerat, ſuper.i. inſuper, hoc eſt medio tumultu flagrante.i. ardente inter hos motus.i. in vrbe concitatos, ferunt autem reſponſa.ſ. nihil actum ſup. eſſe, omnibus impenſis tantorum operum.i. tam ſumptuoſæ legationis. dona nihil valuiſſe nec aurū valuiſſe, nec magnas preces valuiſſe .ſ. apud Diomedem contra Aeneam, & alia arma quærenda ſup. eſſe latinis, aut (vt Seru. legit) petendum ſup. eſſe.i. petere oportere, pacem ab rege Troianorum, quia non dicit arma quærendum, ſed quærenda, credo conſimiliter per gerundiuum nomen dicat, pacem petendam vt ſit, & ferunt pacem petendam, ſupp. eſſe a rege Troiano.ſ. Aenea. Ipſe Rex Latinus, deficit.ſ. viribus & quaſi exanimus deſtuit ingenti luctu.i. pię dolore, ira deum.i. deorum, hoc eſt pugna infelix quæ dijs iratis videtur commiſſa admonet Aeneā fatalem.i. fatis conceſſum, ferri.i. duci ad regnum Italiæ, manifeſto numine.i. nutu deorum id manifeſte indicante, & tumuli.ſ. occiſorum recentes ante ora ſup. id admonent. Ergo quia.ſ. ita perſuaſum habet cogit magnum concilium.i. conuocatorum cætum, & primos ſuorum.i. primores & proceres, accinctos.i. aduocatos, imperio.i. mādato regio. intra alta limina.ſ. regiæ domus, Olli.i. omnes illi qui vocati erant conuenere.i. comparuerunt, & fluūt.i. confluunt, hoc eſt celeriter accurrunt vijs plenis.i. opplendo vias ad tecta regia, rex.ſ. Latinus, maximus æuo.i. annoſiſſimus & primus ſceptris.i. inter ſceptra tenentes, aut ſedet primus in medijs, vt.ſ. omnes audire poſſet, ſup. cum ſceptris.i. inſigni regio, fronte haud læta.i. mœſta & triſti. Atque iubet, hic.i. in hoc loco & tempore.i. cum ſic ſederet legatos remiſſos.ſ. Diomede, ex vrbe Aetola.i. quam Aetoli, hoc eſt ex Aetolia profecti conſtruxerant in Apulia, fari quæ referant.i. reportent à Diomeda & repoſcit.i. exigit reſponſa.ſ. Diomedis cuncta ſuo ordine.i. vt cuncta recitentur ſuo ordine tum.i. deinde ſilentia facta ſunt linguis, & Venulus.ſ. princeps legationis parens.i. obediens, dicto, id eſt mandato regio, infit, id eſt incipit, fari ita.i. ad inſequentem modum.

ET longa pars maxima luctus) In Rom. lib. Longe, habetur. [Ingrauat hæc ſæuus Drances) In libris antiquis, Ingrauat &, legitur. [Poſci in certamina Turnum) In antiquiſſimis, aliquot legitur, Certamine. [Medio flagrante tumultu) Varia exemplaria, Medio in flagrante legunt. [Ecce ſuper mœſti ASC.

magna Diomedis ab vrbe) Libris antiqui &, Magni, & Magna, legunt. [Aut pacem Troiano ab rege petendum) Liber Rom. antiq. A rege petendam, legit. [Alta intra limina cogit) In antiq. lib. Mœnia, legitur. [Sedet in medijs Rex maximus æuo, Et primus ſceptris) In antiq. omnibus exempl. legere eſt, Et maximus æuo, Et primus ſceptris.

VEN. Vidimus, ò ciues Diomeden, Argiuaque caſtra:
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnes:
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argirippam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi:
Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddit ore.
DIO. O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonij, quæ vos fortunas quietos
Solicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois præmit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus, ſcit triſte Mineruæ
Sidus, & Euboicæ cautes, vltorque Caphareus.

SERV. VIdimus ò ciues Diomedē) Aut Diomedem legendum vt ſit Latinus accuſatiuus, & ad mittitur Ecthlipſis, ut, Multū ille & terris iactatus, & alto. Aut ſi Græcum accuſatiuum ſa cere voluerimus, Diomede legatur, et poſſit fieri Synalœpha, ſicut, Eurysle infelix qua te regione reliqui? Si aūt Diomedem dixerimus, nec Latinū eſt, nec Græcum, nec enim ſuo cō ſiſtit. Nunq enim Ecthlipſis fit per n, literam. Tamen melius eſt et Diomede legatur, vt ſit Græcus accuſatiuus. noīa .n. Græca in ης exeuntia, quæ genitiuum in ιος mittunt, pro plenā elocutionem, eum eundem caſum p Synæreſim in ην miſeſsint, accuſatiuum in α mittant neceſſe eſt, ideo quia cum naturam ſuā ſeruant, accuſatiuum in vocalem mittunt, non in conſonantam, & debet Synæreſis plenitudinis ſeruare rationem. Vt ecce ὁ Διομήδης, plena declinatio eſt, τοῦ Διομήδεος, τῷ Διομήδεϊ τὸν Διομήδεα. Per Synæreſim autem facit τοῦ Διομήδους, τῷ Διομήδει, τὸν Διομήδη. Ergo hic accuſatiuus, ideo in e, exit, non in en, quia cū integrum eſt hoc nomen in ιος exit, & creſcit eius genitiuus. Si enim ἰσοσύλλαβος ſit nominatiuus, accuſatiuum in ην mittit, nec haber s, in genitiuo, vt Δημοσθένης, Δημοσθένου, Δημοσθένην. nam Diomedes ideo in genitiuo, habet, quia & cum integrum eſt, & Διομήδεος facit, habet s, conſonantem. [Caſus omnes) Itineris, .ſ. Et bene vulgarē ſingularum rerum generaliter vitauit, ne diceret. Flumina latrones. [Qua concidit Ilia tellus) ἐμφατικῶς dixit pro vrbi Ilia. nam terra non concidit, ſed ciuitas. [Argirippam) Diomedes fuit de ciuitate quæ Argoſippion dicitur, de qua Homerus ἄργος ἱππόβοτον. Horat. Aptum dicet equis Argos. Hic in Apulia condidit ciuitatem, quam patriæ ſuæ nomine appellauit, & Argoſippion dixit. quod nomen poſtea vetuſtate corruptum eſt, & factum vt ciuitas, Argirippa diceretur, qđ rurſus corruptū. Arpos fecit. [Gargani condebat Iapygis agris) Iapygia pars eſt Apuliæ, in qua eſt mons Garganus, qui per Calabriam eſqua io Adriaticum tenditus mare. Lucan. Apulus Adriacas exit Garganus in vndas. Gargani aūt Iapygis figura eſt. pro Gargani Iapygij. & hæc eſt Iapygis Apuliæ, a qua & Iapyx ventus eſt nominatus. nam Iapydia Venetiæ regio eſt ab oppido dicta. vnde eſt, Tūc ſcit aerias Alpes & Norica ſi quis Caſtella in tumulis & Iapydis arua Timaui. [O fortunatæ gentes) Qui habitatis regna Saturnia. i. ò viri ſemper pace gaudentes. nam legimus, Aureaque vt perhibent, illo ſub rege fuerunt Secula, ſic placida populos in pace regebat. Et bene hoc laudat, quod eis perſuadere deſiderat: [Antiqui Auſonij) Quia qui primi Italiam tenuerunt, Auſones dicti ſunt. [Quietos) Quibus eſt amor pacis à maioribus traditus propter regnum Saturni. [Ignota laceſſere bella) .ſ. Troianorum, non omnia generaliter bella. Nam legibus, Captiui pendent currus, curuæq ſecures. [Suadet) Vobis ſubaudis. nam eos a ſuperioribus non poteſt ſubaudiri, quia nō te, ſed tibi dicimus ſuadeo. [Violauimus) Quaſi ſacra. Nam violare de religionibus dicimus. Et ingenti arte dixit, ne aut victoriam ſuam ſileat, aut non procedendo contra eos, quos vicit, confiteatur ignauiā, dicens non eſſe contra eos, pugnandum, quos vincere periculoſiſſimum eſt. [Quos Simois premit ille viros) .i. toto orbe celebris. Alibi in primo, Vbi tot Simois correpta ſub vndis Scuta virum, galeaſque, & fortia corpore voluit. [Scelerum pœnas expendimus omnes) .i. luimus omnes pœnas, quæ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Alij ſceleris omnis legunt. nam omnes nō poteſt ad Græcos referri, quia nō omnes pertulere ſupplicia. [Vel Priamo miſeranda manus) Etiam Priamo. vt, Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam. Eſt aūt Pacuuij qui dicit, Si Priamus adeſſet, & ipſe eius commiſereſceret. [Scit triſte Mineruæ Sydus) Fabula hoc habet, propter Caſſandræ ſtuprum, Græcis iratam Mineruam, vel quod ei victores per ſuperbiam ſacrificare noluerunt: vnde eos ſedentes grauiſſima tēpeſtate fatigatos per diuerſa diſperſit. Horat. Cū Pallas vſto vertit irā ab Ilio. Re vera aūt conſtat Græcos tempeſtate laboraſſe æquinoctio vernali, qñ manubiæ Mineruales .i. fulmina, tēpeſtates grauiſſimas commouent. Vnde pariter dicendo Sydus, vtrunque complexus eſt. Nā Sydus & tempeſtatem ſignificat, & re vera Sydus. Hæc aūt numina q̄ inter ſidera non videmus, licet ſua ſigna ꝓpria non habeant, cum alijs poteſtate ſunt permixta, vt Ophiucus ipſe eſt Aeſculapij, Gemini, Apollinis & Herculis eſſe dicuntur. Sic Mineruæ Artes eſſe dignoſcitur. [Vltorque Caphareus) τὸ αὐτὸ eſt cautes Euboicæ, Nam Euboēa inſula eſt in qua mons Caphareus circa quem Græci periere naufragio. Vltor autem ideo dixit, ꝙ Nauplius Palamedis pater dolens filium ſuum factione interemptum, vt in ſecundo commemorauimus, cū videret Græcos tempeſtate laborare, montem Caphareum aſcendit, & elata facula ſignum dedit vicini portus. Qua re decepti Græci inter aſperrimos ſcopulos naufragiū pertulerūt.

ASC. VIDI) In hac parte recitatur reſponſio Diomedis quam oratoribus Latinis dederat, & in qua mira cōtinetur Aeneæ laus vtpote quæ ab eo qui quondam hoſtis erat, fiat. id enim glorioſum eſſe ſignificauit Dido in j. dicens. Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat. De qua re cum totus deſideretur Don. Ordo eſt. O ciues nos vidimus Diomedem, aut Diomeden ſecundum Græcam declinationem, vt Seruius docet & caſtra argiua .i. caſtella ab Argiuis in Italia conſtituta, atq; nos emenſi iter ſuperauimus omnes caſus .ſ. itineris .i. perfecimus legationē noſtram, & contigimus manum .ſ. Diomedis qua .i. per quam tellus Ilia .i. regio Iliaca concidit, i. deſolata eſt & ruinam fecit Ilium, nam ipſe Diomedes cum Vlyſſe Palladium ſuſtulit, eundemq. Aeneas fortiſſimum appellauit, dicens in j. O Danaū fortiſſime gentis Tydide &c. Ille .ſ. Diomedes ad quem legati ſumus victor .i. voti cōpos, condebat in agris Gargani .ſ. montis, Iapygis pro Iapygij, hoc eſt ab Iapygia quæ eſt Apuliæ in mare Adriaticū porrecta, vrbem Argirippam cognomine .i. cognomento gētis patriæ .ſ. ab Argoſippo ciuitate quæ poſtea Argirippa denominata dicitur ab equis Hippoliti, & vtrunque nomen formatum ab argos & hippos, quod eſt equus & equa. Fuit aūt triplex Argos Theſſalicum, Achaicum, in Peloponneſo & Aetolicum, vnde prius dixit Argiuaq. caſtra, Iapyx autem fuit filius Dædali à quo plurima pars Apuliæ Iapygia dicta eſt. Poſtquam nos introgreſſi ſup. ſumus & copia .i. facultas fandi corā .i. in pñtia eius data ſupp. eſt nobis, nos præferimus munera, & docemus nomen .i. nobilitatē & genus noſtrū & patriam & docemus qui .ſ. eīt intulerit nobis bellū, quia antiquus ipſius hoſtis Aeneas, & quæ cauſa attraxerit ſup. nos Arpos, vbi .ſ. ipſe erat in Apulia, Ille auditis .ſ. nobis reddidit hæc ore placido .i. benigno, ò gentes fortunatæ, regna Saturnia .i. in qbus Saturnus olim regnauit cū Iano & aurea condidit ſecula .ſ. Auſonij antiqui qui .ſ. primi Italiam tenuiſtis, quæ .i. qualis, q.d. nimiū inimica fortuna ſolicitat vos, & ſuadet ſup. vobis laceſſere .i. prouocare, bella ignota .i. incognita q̄ ſi noueritis longe fugeritis, q a nos quidem victores ſumus, ſed nos oēs quicunq; violauimus ferro .i. deuaſtauimus agros Iliacos .i. Troianos expendimus .i. pſoluimus & luimus p orbē .i. p varias partes mūdi, ſupplicia infanda .i. q̄ effari nequeam præ magnitudine aut q̄ effanda nō ſunt præ turpitudine, & expēdimus pęnas ſceleſtā .i. de ſceleribus in Troianos cōmiſſis, exiſtentes manus .i. multitudo armata, miſerāda vel .i. ēt Priamo, mitto .i. prętermitto & dicere nolo ea quæ exhauſta .i. trāſacta ſunt bellando ſub altis muris .ſ. Troiæ, hoc eſt quot ſtrages de nobis illic editæ ſint quāuis fuerimus victores, & mitto .i. omitto dicere, quos viros Simois ille .ſ. notiſſimus fluuius Troiæ, premat .ſ. obrutos aquis .i. immerſos

ſoe contineat,q.d.plurimi ſuccubuerunt priuſquam vinceremus & victores omnes infanda ſupplicia expendimus. Sidus.i.aut cōſtellatio,ſeu tēpeſtas verna, cui Minerua dominatur,aut aries ſidus Mineruæ quia ei additur,triſte.i.inimicum & triſtitiam afferens ſcit ſup.quales pœnas dedimus, vt in j.dictum eſt de Aiace Oilei filio,& cautes Euboicæ.i.quæ ſunt in Euboëa,hoc eſt Caphareus vltor.ſ.iniuriæ Mineruæ illatæ aut nauplio propter mortem Palamedis,vt in ij dictum eſt,ſcit aut ſciuot quas pœnas dedimus, quia plurimi illic naufragium paſſi ſunt, & alij in diuerſa exilia acti.

VARIA LECTIO.

VIDIMVS ò ciues Diomedem) In antiq.lib. Diomede, legi,græco declinatu. [Condebat Iapygis agris) In antiq.lib. Aruis,legitur. [Poſtquam introgreſſi) In Rom.lib.legere eſt,Congreſſi.[Ferro violauimus agros)In R.lib.Populauimus,legitur. [Quos Simois premat ille viros) In antiq.lib.Premit,habetur.

Militia ex illa diuerſum ad littus adacti,
Atrides Prothei Menelaus ad vſque columnas
Exulat: Aetnæos vidit Cyclopas Vlyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque penates
Idomenei? Libyco ue habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achiuum
Coniugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetijt: deuicta Aſia ſubſedit adulter.
Inuidiſſe deos, patrijs vt reditus oris,
Coniugium optatum, & pulchram Calydona viderē?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocij admiſſis petierunt æthera pennis:
Fluminibuſque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetij, & Veneris violaui vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, lætor ue malorum
Munera, quæ patrijs ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Aeneam. ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Troiæ,
Hectoris, Aeneæque manu victoria Graium
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: aſt armis concurrant arma, cauete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regum
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

SERV. ATrides Prothei Menalaus) Agamēnō & Menelaus vno quidem fataliter fuerāt ſupplicio deſtinati.namq; Atreus & Thyeſtes fratres fuerunt in ſe inuicē ſæui, adeo vt Thyeſtes cum Merope fratris vxore concumbaret.qđ dolēs Atreus,liberos eius epulandos ei appoſuit. Sed cum Thyeſtes poſt cognitum facinus requireret vltionem, ei Apollo reſpōdit poſſe alio ſcelere illius facinoris vindicē naſci,ſi cum Pelopeia filia concūberet. Quo facto natus eſt Augyſtus fatalis in Atrei geminam ſobolem. Sed Iuppiter Menelai fata miſeratus eſt pp Helenæ iugale conſortium, & eum per diuerſa errare maluit, quam Aegyſthi manibus interire. Hic etiā ad Aegyptum vſque peruenit,vbi Protheus deus marinus regnauerat, cui aliquando rapta à Thaſeo Helena dicitur commendata. Vnde quidam dīt quod ad eam petendā Menelaus ad Aegyptum profectus ſit poſt bella Troiana. Sunt q volunt nec raptam eſſe à Paride Helenā,ſed aliam cauſam Troiani belli fuiſſe, Illam.ſ.quod Herculem quærentem Hylam ſuſcipere noluerunt. Qui autem volunt eam raptam a Paride, hoc dicunt, quod recepto à Protheo, per Theſeum ad Menelaum tranſitum fecerit, & ſic eam Paris rapuerit. Secundū quod vt ſupra diximus, Menelaus ad Aegyptum Iouis voluntate peruenit.ſ.ne ab Aegyſtho poſſet interimi. Quod aūt ait Prothei columnas, ratione non vacat. Nam columnas Herculis legimus & in Ponto & in Hiſpania. Hunc autem Protheum fortiſſimum & inuictum conſtat fuiſſe. Nouimus autem quod omnes fortes, Hercules dicebantur. vnde videtur hoc affectaſſe Virgilius,vt pro finibus, Prothei columnas diceret, quas habuit Hercules,vt oſtenderet eum etiam Herculem dictum [Ad vſque columnas Prothei) vſque ad fines Aegypti, hoc eſt vſque ad Pharon ante inſulam,nunc partem Alexandriæ Lucanus, Nunc clauſtrum pelagi cepit Pharon,inſula quondam In medio ſtetit illa mari ſub tempore vatis Protheos, at nunc Pelleis eſt proxima muris,Prothei autem, Latinus eſt genitiuus conſtrictus per Synæreſim. Ad vſque autem ſic eſt dictum,quemadmodum. Siculo proſpexit ab vſque Puchino. Nam cum præpoſitio præpoſitioni nunquam cohæreat, Ad vſque & ab vſque licenter admiſſum eſt. [Exulat) Proprie,nam exulare dicuntur qui extra ſolū eunt. Sanè ſciendum, quia quo tempore Menelaus iuit ad Aegyptum prodidit Canobum gubernatorem, à quo vicina ciuitas nomen accepit,quæ hodieq. mutata litera, Canopos,nominatur. [Cyclopas) Græcæ declinationis accuſatiuus,vnde Græcum habebit accentum. nam Latine cyclopes diceret, ſed ſic verſus ſtare non poterat. [Regna Neoptolemi referam? Subaudis euerſa) Quod ea ſuperioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit,manifeſtum eſt. Nam vt in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionem,Oreſti ante deſponſatam, ab eo eſt inter aras Apollinis interemptus. Vnde eſt, Et ſcelerum furijs agitatus Oreſtes Excipit incautum patriaſq; obtrūcat ad aras. [Verſoſq. penates Idomenei) Idomeneus rex Cretenſium fuit,q eum tempeſtate laboraret, vouit ſe ſacrificaturum de re quæ ei primum occurriſſet. Caſu cū ei filius primus occurriſſet, & eum,vt alij dicūt, immolaſſet, vt alij, immolare voluiſſet, ob crudelitatem regno à ciuibus pulſus eſt. Vnde eſt, Fama volat pulſum regnis ceſſiſſe paternis Idomenea ducem. Alij dicunt quod abſcedens cuidam ſuam cōmendauerat regnum, qui per eius abſentiam occupauit imperium & reuerſum pepulit. Ergo verſos penates,aut reuerſos & funditus dirutos accipiendum, aut certe in aliena iura conuerſos. [Lybico ue habitantes littore Locros?) Vt ām in iij. diximus, Locri ſocij Aiaci Oilei fuerunt Epizephyrij & Ozoli. Sed hi tempeſtate diuiſi ſunt,adeo vt Epizephyrij tenerēt Brutios, de quibus ait in iij. Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri. Ozoli vero delati ſunt ad Pentapolim, de quibus nunc queritur,dicens, Libyco ue habitantes littora Locros? [Deuicta Aſia ſubſedit adulter) Legitur & deuictam Aſiam. Quod ſi eſt ita, intelligimus vt ſubſedit, ſi dolo poſſedit. Vnde & ſubſeſſores dicuntur, qui inſidijs ſuos interimūt, & hoſtium dolos ſubſeſſas vocamus. vt ſit ſenſus, Ab Agamemnone deuictam Aſiam adulter Aegiſthus factione poſſedit. Melius tamen eſt vt deuicta Aſia legamus, ſecundum quod ſubſedit,erit remanſit,vt, Extremus galeaque ima ſubſedit Aceſtes. vt ſit ſenſus, Aſia propter adulterium pertulit bella, quæ remanēte adultero finita eſſe nihil profuit. verum indignationis dictum, Dum primū adulterium vindicatur aliud rurſus emerſit. [Prima inter limina) In ipſo limine imperij .i. in littore, quia ſm Hom. Clitemneſtra Agamemnoni occurrit ad littus, & illic eum ſuſceptum ſubmiſſo adultero inter epulas interemit.

Ἀλλά μοι Αἴγισθος τεύξας θάνατόν τε μόρον τε
Ἔκτα σὺν οὐλομένῃ ἀλόχῳ οἶκόνδε καλέσσας,
Δειπνίσσας ὥς τίς τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ.

Quod & Iuuen.tangit,dicens, Quippe ille dies ancſtoribus vltor Patris erat cæſi,media inter pocula. Alij ſūt dīs quod in ipſo regreſſu.i.prima die,qua domus ſuæ limē ingreſſus eſt,conſilio Aegiſthi ab vxore veſtē accepit clauſo capite,qua implicatus adulteri manibus interiit. [Inuidiſſe deos) Stheneli filius Cylabarus Aegialeā Diomedis vxorē cognouit adulterio,quo comperto Diomedes reuerti noluit,ſed in Apuliæ partibus cōdidit ſibi ſedes, qđ Veneris dolo dr̄ eſſe pfectum, quā in bello Troiano vulnerauerat. Vnde ait, Inuidiſſe deos. [Pulchrā Calydona viderē) vnā de ſupradictis ciuitatibus qbus imperauit. [Nunc ēt horribili viſu) Hoc loco nullus dubitat fabulæ huius ordinē à Virgilio eſſe cōuerſum.

uerſum. Nam Diomedis ſocios cõſtat in aues eſſe cõuerſos poſt ducis ſui interitũ, quem extinctum impatientes dolebãt: hę aues, hodieq. latine Diomedeæ uocantur, Græci eas erodios, dĩt. Habitãt aũt in inſula Electride ſiue Febra, quæ eſt haud longe a Calabria in conſpectu Tarentinæ ciuitatis. Quinetiã de his auibus dr̃, quod Græcis nauibus lætæ occurrãt: Romanas. i. Latinas uehemẽter fugiant, memores originis ſuæ, & ꝙ Diomedes ab Illyricis interẽptus eſt. [Portenta) Re vera. n. portentũ eſt, hoies in aues eſſe conuerſos. [Et ſocij amiſſi) Legunt nõnulli & Admiſſa pẽnis, ſed melius eſt amiſſi. [Lacrymoſis uocibus) Dolentes, vel ſuam mutationem, vel regis interitum. nanq; hoc tangit latenter. [Sperãda) Pro timẽda, vt, Hũc ego ſi potui tm̃ ſperare dolorẽ. [Cœleſtia corpora) Martis, & Veneris numina vulnerauit in bello. [Veneris violaui vulnere dextrã) Artificioſe agit. nã ſciens ea q̃ dñr in fine, animia inhærere, ſuos caſus vltimos memorat. Perire ẽt Venerem tm̃ Vulneratum à ſe dicit, Martis ſupprimẽs nomẽ, quod ei poterat eſſe glorioſius, vt videatur oia quæ pertulit, odio Veneris pertuliſſe, contra cuius filiũ nunc vocatur ad pugnam, vt negans ẽt nunc paria formidare videatur. Dextram aũt ſm̃ Homerum dicit, qui ait [Greek] [Tales impellite pugnas) Quarũ eſt pernicioſa uictoria. [Nec mihi cũ Teucris ullum poſt eruta bellum Pergama) Nec ei obijciatur illa coniuratio, quam apud Aulidẽ Græci inierunt, dicit in Troiæ excidio ſacrm̃ coniurationis eſſe cõpletum. Nanq; in Troiam, non in Troianis coniurauerant Græci. huc n. ſpectat quod dixit, nullum ſe cũ Troianis habere bellũ poſt dirutam Troiam. [Nec veterũ memini, lætor ue malorũ) Nec meminiſſe volo victoriarum mearum, quarum nullus obliuiſci cõſueuit, nec lætor Troianorũ malorum, pro Troianis malis, quę nobis bellantibus pertulerunt. non. n. põt de ſuis malis dicere, cum & mala ſua nullus obliuiſcat, & ea ipſe paulò antè memorauerit. Lætor aũt malorũ, figura Græca eſt, ſicut Horatius, Agreſtium regnauit populorum, pro Agreſtibus populis. [Munera quæ patrijs ad me portaſtis ab oris) Hinc iam ſuaſio eſt & conſiliũ, nam finita eſt auxiliorum negatio. Vnde & paulò poſt Venulus ita diuidit dicens, Et rñſa ſimul quę his iex optime regis Audiſti, & quæ ſit magno ſnia bello. ſ. Audiſti. Et quemadmodũ negauerit auxilia, & quod nobis dederit de pace conſilium. [Stetimus tela aſpera contra, Contulimusque manus). i. & comminus, & è longinquo inter nos bella tractauimus. [Quantus In clypeum aſſurgat) Aut quãtus eſt quoties in hoſtẽ pgens erigit ſcutum, aut pugnãdi uariuius eſt genus. Qui. n. ſert plerunq de acte militari, oñi ſummum genus eſſe demirandi, quoties calcato embone aduerſarij ſe in hoſtilem clypeum erigit miles, & ita cõtra ſtantis uulnerat terga. [Si duo præterea) Hoc eſt alios duos. [Dardanus) Pro Dardanius populus, & poſuit principale ꝓ deriuatiuo, ſic Hom. [Greek] [Ceſſatũ eſt) Tardatum, & mire, q̃a non habet quos imputet Troianis triumphos, uult eis excidi tarditatem ꝓ victoria cedere. [Hæſit) Tarda eſt. [Veſtigia retulit) Retro acta eſt, & repulſa. [Hic pietate prior) Id in Aenea plus laudat, quod Latinis pacem petiturus eſt vtile, et eũ ſe credant facilius poſſe exorare. [Prior) præſtantior, melior. [Quia datur) qua poteſt, quacunque rõne permittitur.

ASC. MILITIA ex illa, diuerſum ad litus abacti, Atrides Protei &c.) Proſequitur reliq̃ partem reſponſionis Diomedis qua recitat pœnas quas ipſi Græci dederint. vnde Don. [Munera, quæ patrijs) Qui auxilium non dat, dat conſilium. [Hic pietate prior) Vt facile ſit impetrare pacem. Hoc ille. Ordo aũt eſt. Nos abacti ſumus ad diuerſum litus. ſ. lõge à patria nr̃a, ex illa militia. ſ. infauſta quã geſſimus apud Troiã, Menelaus Atrides. i. Atrei filius habitus, quãuis non ſit, exulat ad vſque. i. vſq; ad colũnas Protei. i. ad Pharũ ac fines Aegypti, quo Iouis volũtate ne ab Aegyſto occideretur peruenit, Vlyſſes vidit Cyclopas Aetneos. i. in Aetna Siciliæ monte habitantes vbi a Polyphemo Cyclope intercepturus erat, vt in iij. viſum eſt, Vultis ſup. aut ad q̃d referam regna. Neoptolemi. ſ. Pyrrhi ab Oreſte occiſi, & penates. i. deos domeſticos Idomenei Regis Cretenſium uerſos. i. euerſos ipſo pulſo, vel pro eel, Locros ſocios Aiacis Oilei. ſ. Ozolos, habitantes, ſup. in littore Libyco. ſ. iuxta Pẽtapolim, q. d. fruſtra de ijs dicam cũ maiora ſint dicenda. Nam ipſe Mycenęus. ſ. dñs ductor magnorum Achiuũ pro Achiuorũ. ſ. Agamemnõ, oppetijt. ſ. terram. i. occiſus eſt, dextra cõiugis. ſ. Clytemneſtræ, infandũ. i. q̃ recinſanda eſt inter prima limina. i. cũ primum domum ſuã ingrederetur adulter. ſ. Aegyſthus ſubſedit. i. remãſit habitans, Aſia, q̃a Troia deuicta: q. d. Aſiam potuit vincere, ſed non adulterũ pellere. Et vultis ſup. vt referã deos inuidiſſe ſup. mihi. i. noluiſſe quaſi ꝑ inuidiã, et ego redditus oris patrijs viderem cõiugium optatum. i. caſtrum cum priſca cõiuge, & Calidona. ſ. ciuitatẽ meam, pulchrã. i. impollutã adulterio cõiugis, q. d. fruſtra id fieri cũ notoriũ ſit, multo aliter eueniſſe, q̃ꝰ ꝓꝑ adulterium cõiugis auditum, coactus erat patriã ſuam fugere, & alienas terras petere. Nunc ẽt. i. inſuper portenta ſequũtur. i. perſequuntur me viſu. i. viſione & mõſtro horribili, & ſocij amiſſi. i. quos amiſi, petierũt æthera pennis. i. euolauerũt in aues q̃ Diomedeæ dñr, mutati, ſed et Seruius dicit poſt mortẽ Diomedis, de q̃bus dicit Landinus ſic, Ariſtot. in lib. de mirabil. audit. ait, Diomedem ad Aenea occiſum & loca in q̃bus imperauerat occupata. Interfecto illi honores diuinos in iſula ab eo Diomedæa appellata, & templum cõſtitutum eſt, eius aũt ſocij in aues cõuerſi inſulam illam incolũt Diomedæaq. a Latinis à Græcis Erodij uocãtur: Græcis illuc adnauigãtibus læte applaudũt ceteros oẽs infeſtant. Sunt q̃ dicat hoc idcirco ita fictum eſſe, ꝙ magna celeritate nauigãtes piraticam exercebãt, & ſolis Gręcis parcebãt. Theodontius aũt auctor eſt illas ſingulis annis aquam roſtris in templum illud inferre, & ſic luſtrare, Solinus vero ſcribit has aues nuſq̃ alibi niſi in inſula Diomedea apparere. q̃ à regione Campaniæ eſt. Formam aũt ita eandem, quæ ſulicæ eſſe, colorem cãdidum, igneos oculos, roſtra dẽtata, ac gregatim volitare duobus ducibus altero q̃ à fronte agmẽ ducat altero q̃ à tergo vrgeat. Præterea eas in cauernulis a ſe effoſſis nidificare duplici relicto aditu, vno ab oriẽte, quo egrediãtur, altero ab occidente quo regrediãtur, Græcis velut vocibus applaudere, reliq̃s inimicari. Quotidie ædem celebrãt alis madidis, q̃bus excuſſis aq̃ illam luſtrãt. Refert Strabo quod in Venetia oris Diomedi diuinos ſtatuũt honores & cãdidum equum illi immolãt. In fine aũt vj lib. & multa alia refert de Heroe, & duas eſſe inſulas in mari ꝓpinquo Luceriæ Diomedeas appellatas quarum altera habitetur, Altera ſit deſerta, & in qua Diomedem q̃dam diſparuiſſe aiũt comitesq. in aues eſſe cõuerſos. Quæ hodie quoq; manſueſcũt, & humanam quodammodo uitam degere, & erga benignos manſuetudine vti a malignis, & ſceleratis refugere. Hæc ille. Sed ad ordinem redeo. Et ſocij aues. i. in aues verſi vagantur flũminibus. i. ꝑ flumina, & implẽt ſcopulos vocibus lacrymoſis ꝙ q̃a præ dolore cõtinuo dicere nõ potuit interpoſuit. Heu dira. i. execrabilia & ꝓpriata deorũ ira ſupplicia meorũ. ſ. ſubditorum aut ſociorũ. Hæc. ſ. dicta mala fuerũt mihi adeo. i. omnino ſperãda. i. timenda ea illo tpe cum ego demẽs appetij ferro. i. vulneraui, corpora cęleſtia. ſ. ipſius Veneris, & cũ ego violaui vulnere. i. vulneraui dextram Veneris. ſ. Aeneam, protegentis, vt ſcr. Hom. vero, pro ſed, ne me, inq̃, impellite. i. ne impellatis me ad tales pugnas. ſ. ꝯtra deorum gẽtem, & Veneris filium Aeneam nec vllum bellũ, ſup. eſt, aut erit mihi cum Teucris, poſt Pergama eruta, ad quæ eruẽda oẽs ſe in aulide iureiurãdo aſtrinxerant Græci, nec ego memini, vel pro vel, lætor veterũ malorũ. i. non recordor cum voluptate & delectatione malorum quæ Teucris intulimus vertite ad Aeneam munera quæ portaſtis ad me ab oris patrijs, i. os ſtetimus contra aſpera tela. ſ. Aeneæ. contulimus. ſ. cum eo manus credite experto. ſ. mihi q̃ periculum feci, quantus. i. q̃ magnus & grauis aſſurgat in clypeum vt. ſ. deſuper irruat, & quo turbine. i. quo impetu cũ gyro ipſe torqueat haſtam. ſ. quam impellit. Si Idæa tellus Idæa. i. Phrygia, tuliſſet. i. produxiſſet duo (ubi nunc dicimus duos) viros tales, præterea. i. pręter hos, aut ſic præterea. i. inſuper Idæa tellus tuliſſet duos viros tales ipſe Dardanus. i. populus Dardanius, aut ipſe Aeneas veniſſet vltro ad vrbes Inachias. i. Argolicas quas Inachus olim poſſederat, & Græcia lugeret fatis verſis. i. immutatis ita et quæ modo victrix eſt victa eſſet. Quidquid ceſſatum. ſ. ab expugnatione apud mœnia, Troiæ duræ. i. difficulter expugnabilis, victoria Graium. Græcorũ, hæſit. i. immorata eſt manu Hectoris atq; Aeneæ, & retulit. i. extendit veſtigia. i. dilata eſt in decimũ annũ, ambo. ſ. tam Aeneas q̃ Hector inſignis animis atq. armis præſtantibus. i. magnanimitate, & virtute bellica pares erant. quod ferè Hom. quoq. prædicat comparans Aeneam Hectori, hic ſup. hic. i. de quo loquor. ſ. Aeneas prior. i. præſtantior ſup. eſt pietate. & ideo dextræ ſup. veſtræ coeant in fœdera. i. feriant fœdus cum Aenea & ineant pacem ſup. ea via qua datur. i. quacunq. rõne poteſtis aſt. i. ſed cauete, arma ſupp. veſtra concurrant armis. i. cũ armis. ſ. illius, hæc erant verba Diomedis quæ nunc refert Venulus concludens, ò rex optime. ſ. Latine tu audiſti & . i. ſimul quæ rñſa ſup. ſint nobis data aut quæ. i. qualia ſint reſponſa Diomedis & quæ ſententia ſit ſupp. Diomedi magno bello. i. de bello hoc magno, q̃a ſuadet et pacem ineamus.

AD littus abacti Antiqua exempl. Adacti, legunt. [Libycoue habitantes) Vetera exempl. Libyco ne, legunt. [Deuicta Aſia ſubſedit) In antiquiſſimo libro Vaticano, legere eſt, Deuictam Aſiam poſſedit. [Patrij vt redditus oris) In Rom. & aliquot alijs, Aris. Nonnulli, Argi, habent. [Amiſſi petierunt VARIA LECT.

tierunt

tierunt æthera pennis) In aliquot antiquis libris, Admiſſis pennis, legitur. [Iam ſperanda fuerunt) In nonnullis libris, ſuperanda, legitur. [Poſtetura bellum) In Romano libro, Dīruta, legitur. [Ad me portatis) In Rom. lib. Portatis, ſcriptum eſt. [Victoria Graium) In Oblongo libro, Victoria tantum, legere eſt.

[Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regum Audiſti,) In Rom. lib. in Medic. & quibuſdam alijs antiquis, non regum, ſed Regia, legitur vnitatis numero. vt ſit ſenſus: O rex optime audiſti quæ ſint reſponſa regis Diomedis, & quæ ſit eius ſententia.

SERV. PEr ora turbata) Per ora turbata. [Clauſo gurgite) Saxoſa obiectione præcluſo. [Præfatus diuos) More antiquo. nam maiores nullā orationē niſi inuocatis numinibus inchoabāt, ſicut ſunt omnes orationes Catonis, & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Vnde Cicero per irriſionem ait, Si quid ex vetere aliqua oratione, Iouem ego optimum maximū. Et Demoſthenes in oratione contra Aeſchinem, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. [Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe Latini) Latenter arguit, Turnum, quod ſibi non obtemperauerit, vt fœdus fieret, in ſeptimo. ſ. vbi ait, Te Turne nefas, te triſte manebat Supplicium. nam modo hoc tempus reuoluit. [Vellem, ſtatuiſſe) Olim eſt quod volui, his malis terminum dare. Vellem autem ſtatuiſſe ſic dixit, vt vellem feciſſe, & compendioſa elocutio cum quærimur nō eſſe factum quod fieri debuit. [Bellum importunum) Concepit grauem iracundiam, & ſic in hæc verba prorupit. Importunum autem, eſt qđ caret portu. i. quiete, vbi nullus eſt portus. Nam hoc quodāmodo dicit, in naufragium feritur iſta contentio, quia ſupra audierat periculum eſſe etiam ſuperare Troianos. [Cum gente deorum) Qui à dijs originem ducunt. [Inuictis) Atqui ſupra legimus, Bis capti Phryges. Sed inuictos ideo dicit, quia ſequitur, nec victi poſſunt abſiſtere ferro. [Poſſunt autem abſiſtere) Mire ait. ac ſi diceret. Etiam ſi velint à bellis diſcedere, natura non patitur. [Accitis) Euocatis, adiunctis. [Spes ſibi quiſque) Subaudis Sit. Id eſt, Vnuſquiſque in ſeipſo tantum ſpem habeant. [Cetera) Abſolute dixit. i. exercitum, auxilia, vires imperij, quæ quia ſic videtis afflicta, quid reſtat. niſi vt pacem petamus? [Ante oculos, interq. manus ſunt omnia veſtras) Ac ſi diceret, non egeo narratione. Inter manus πρόχειρα. [Nec quenquam incuſo) Incuſatio hæc oſtendit obliquam eſſe in Turnum orationem Latini. [Fuit) Exhauſta & conſumpta eſt. [Toto certatum eſt corpore regni) Imperij omnibus viribus. [Dubiæ menti) Meæ. ſ. cogitanti. [Eſt antiquus ager Tuſo mihi proximus amni) Hoc loco Donatus errauit dicens, agrum quem Latinus donaturum ſe diſponit, eſſe in Campania iuxta Vſentem fluuium, cuius terras vicinas Tuſci aliquando tenuerunt, vt inde dictum ſit, Tuſco mihi proximus amni. Agit etiam hoc argumento, quod illic eſt locus, qui hodieq. Pinetum vocatur. Sed conſtat illa loca omnia eſſe campeſtria, nec procedit quod dicitur, Celſi plaga Pinea montis. Vnde ſequenda eſt potius Liuij Siſennæ & Catonis auctoritas. Nā penè omnes antiquæ hiſtoriæ ſcriptores in hoc conſentiunt. Cato enim in originibus dicit Troianos à Latino accepiſſe agrum qui eſt inter Laurentum & caſtra Troiana. Hic etiam modum agri cōmemorat. & dicit eum habuiſſe iugera 700. [Tuſco mihi proximus amni) Tyberino. [Longum in occaſum) Ea parte qua in occidētem tenditur, lōgior. [Fines ſuper vſque Sicanos) Vſque ad fines quos Siculi aliqñ tenuerunt. i. vſque ad ea loca in qbus Roma nūc eſt. hæc. n. Siculi habitauerūt. Vnde eſt, Et gētes venere Sicanæ. [Aurunci Rutuliq́ ſerūt) Subaudis à ſuperioribus [Mihi) Nam & ſupra ait, Eſt mihi antiquus ager. Ergo ſuum agrum pollicetur, aut quem tāquam ſtipendiarium habebant Rutuli & Aurunci, aut ad quē colendum quaſi regi operas dabant. Vnde ſuperfluum eſt quod ait Donatus, nō potuiſſe fieri vt pñte Turno ager Rutulorum a Latino donaretur Aeneæ. [Duros exercent colles) Extenuat agri meritū, quo vile videatur eſſe quod donat. hinc etiam eſt, Atque horum aſperrima paſcunt. Et ſupra, Aurunci Rutuliq́ ſerunt. i. nec operis ſuis excoluit. [Cedat amicitiæ) In pretium concedat amicitiarum. [Aequas dicamus leges) vt pariter nos ſocietate iungamus. i. vt ſit neuter inferior. [Socioſque in regna vocemus) Non ſtipendiarios, vt in iij. Cuique locis leges dedimus. [Poſſuntque ſolo diſcedere noſtro) Scit eos ad Italiam fataliter veniſſe. nā audijt à Fauno. Externi venient generi. Et ab Ilioneo, Sed nos fata deum veſtras exquirere terras, Imperijsq́. egere ſuis. Tamen propter Turnum ſimulat ignorantiam, vt ſe ēt circa eum æquum præſtare videatur. Multum eſt autē quod ait. [Pñt. iacet omnis ad vndam materies) Iterum extenuat. [Naualia demus) naualia dicimus loca vbi naues ſūt. Sed modo de græco tranſtulit. Et Naualia poſuit pro trabibus de quibus naues fiunt. Nam Homerus νήιον dicit nauale lignum. [Prima de gente) Et ex numero & ex nobilitate legatorum intelligitur negocij magnitudo. [Et ſellam regni, trabeamq́. inſignia noſtri) Bene Noſtri. Romanorum enim imperatorum inſigne fuit ſella curulis & trabea. nam diadema velut aliarum gentium reges non habebant. Et ſciendum ſellam curulem à curru dictā, quod hi tantum ea vtebātur qui triumphali curru vecti fuiſſent. Sicut etiam palma dicitur toga, quam merebantur hi qui reportaſſent de hoſtibus palmam. [In medium) In commune vt, In medium quærebant ipſaque tellus.

POE. Vix ea legati, varijsque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes, clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt;
Præfatus diuos, ſolio rex infit ab alto.
LAT. Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe latini
Et vellem, & fuerat melius, non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictiſque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem ſi quam accitis Aetolum habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quiſq;: ſed hæc, quā anguſta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculſa ruina,
Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quenquam incuſo, potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Thuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper vſque Sicanos.
Aurunci, Rutuliq́ue ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus,
Conſidant ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamq́ue capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntq́ue ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere valent: iacet omnis ad vndam
Materis; ipſi numerumq́ue, modumq́ue carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſq́ue manu pra tendere ramos,
Munera portantes, eboriſque, auriq́ue talenta,
Et ſellam regni, trabeamq́ue, inſignia noſtri,
Conſulte in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

ASC VIX ea legati, &c.) Cōmoto ex tali relatione populo conſultat Latinus de pace ineunda cum Aenea, & mittendis ad eum centum oratoribus cum muneribus, & conditione pacis, quę eſt vt ſi omnino manere velit habeat locum ædificandæ vrbis, & recipiatur in partē regni, ſin abire velit, habeat claſſem impenſis latini reparatam, & cōmeatum opesq́. ad profectionem neceſſarias, de hac aūt ce dicit Donatus. [Importunum) Quod defenſionis non habet portum, & quod periculorum non inuenit ſōnis ſuffragium.

[Cum gente deorum)Cauſa quare importunum ſit. Quæ enim poteſt inueniri defenſio. [Nec victi poſſunt abſiſtere ferro)q̃a potuiſſe dici tam diu durabimus, vt ſuccumbunt. Hoc ille addit quod cẽtum oratorum numerum ab Aenea Latinus didiciſſe videatur. tot enim miſerat Aeneas ad eum, vt i ſeptimo viſum eſt. Ordo autem eſt. Legati vix, ſup. retulerant. ſ. quæ prædicta ſunt, & varijs fremor cucurrit per ora, Auſunidum .i. Auſonidarum turbata. ſ. quia pectora erant de conditione belli, aut per ora turbatorum, ceu .i. quemadmodum murmur fit gurgite .i. impetu aquarum, clauſo .i. præcluſo obiectione ſaxorum, cum .i. quãdo, ſaxa morantur .i. immorantur amnes rapidos .i. impetuoſos, & cum ripæ vicinæ fremunt vndis crepitantibus. ſ. ex confractione, vt primum .i. vbi primum, animi placati, ſup. fuerũt, & ora trepida .i. trepidantia timore, & ira quierunt .i. quieuerunt, Rex. ſ. Latinus, infit .i. incipit loqui ab alto ſolio, præfatus .i. prius allocutus diuos, ò Latini. ſ. populi, equidem, id ego quidem, & .i. ſimul vellem, & fuerat melius .i. præſtantius ſtatuiſſe de ſumma re .i. de ſalute reip. ante .i. priuſquam ad huoc ſtatum perueniret, &, ſup. non cogere .i. compellere in vnum, aut congregare conſilium .i. multitudinem ad conſilium cõuocatorum, ſup. tunc cum hoſtis obſidet muros, q. d. cum ſerum eſt, ò ciues, nos gerimus bellum importunum .i. contra id, quod oportebat, & non ſuo tempore ſuſceptum, cum gente deorum .i. à dijs oriunda, & cum viris inuictis, quos nulla prœlia fatigant .i. laſſant, ſaltem non defatigant, nec victi .i. quamuis ſuperati, non tamẽ poſſunt abſiſtere ferro .i. etiam quando vincuntur & inferiores ſunt viribus adhuc rebellant ſi vos habuiſtis quam .i. aliquam ſpem in armis, Aetolum .i. Aetolorum qui cum Diomede in Apuliam venerant: ponite .i. deponite, ſup. eam, & quiſque, ſup. ſit tibi ſpes .i. ſuperet in virtute ſua, & non in auxilio alieno, ſed videtis quam anguſta ſit hæc ſpes. ſ. quam in ſe quiſque locet. cetera, ſ. præter ſpem qua ruina rerum iaceant perculſa .i. ad quam ruinam mittãt, aut quomodo iam labeſacta ſunt omnia ante oculos veſtros, & inter man⁹ veſtras .i. videtis & tractatis res bellicas, & ita noſſe poteſtis in quam fragili ſint ſtatu. Nec ego incuſo .i. arguo, aut damno quenquam virtus, quę aut quam potuit eſſe plurima, fuit .i. quidquid virtutis erat impartitum eſt, & exhauſtum, quia certa. eſt eſt toto corpore regni. Nunc adeo .i. ad id omnino deueniens, expediam .i. expedire & paucis dicam, quæ ſententia ſit menti dubiæ .i. quid ſentiam in hac re dubia faciendum, & adhibere animos, ego docebo paucis. ſ. quid ſentiam. Ager antiquus .i. diu a meis non innouatus, q. d. inutilis mihi, eſt mihi proximus amni Thuſco .i. Tyberino, longus .i. longe protenſus in occaſum .i. occidentem verſus vſque ſuper fines, Sicanos .i. Sicilienſes .i. ad Siciliam, quem, ſup. agrum, Aurunci .i. antiquiſſimi illi populi Italię & Rutuli ſerunt, q. d. ſine cõmodo meo, & exercẽt vomere duos colles atque paſcunt .i. paſcuis deputant & depaſcunt per greges ſuos, aſperrima .i. incultiſſima, horum .ſ. collium omnis hæc regio, & plaga .i. regio pinea .i. pinis conſita, montis celſi .i. alti cedat .i. concedatur amicitiæ Teucrorum, aut conuertatur ad amicitiam Teucrorum obtinendam, & dicamus .i. afferamus eis æquas leges fœderis, vt neque victi plane, neque victores cenſeantur, & vocemus ſocios in regna .i. in partem regni, conſidant .i. ſimul ſedem capiunt manſuri, & condunt mœnia ſi tantus amor ſup. conſidendi in Italia, eſt, ſup. ipſis, ſin .i. ſed, ſi animus eſt, ſup. eis, capeſſere .i. ire capitum alios fines, & aliam gentem, & ſi poſſunt. ſ. fatis permittentibus, decedere noſtro ſolo, texamus .i. ædificemus, & conſtruamus, naues bis denas .i. viginti. tot enim à Troia primum exierunt, robore .i. ligno roboris ſiſſilis, Italo .i. in Italia creto, ſeu .i. ſi valent compellere plures. ſ. naues texamus ſup. eas omnis materies iacet, ſup. pacata, ad vndam .ſ. Tyberinã ipſi .i. ad nutum, & libitũ præcipiant numerum & modum .i. formam carinis. ſ. ædificandis, nos demus æra .ſ. ad roſtra facienda, manu .i. operarios, atque naualia .i. traues & loca atque cetera ad conſtructionem nauium neceſſaria. Præterea placet centum oratores Latinos de prima .i. principali, & nobiliſſima gente .i. progenie, ire .i. proficiſci ad Aeneam. ſ. qui ferant .i. afferant & dicant dicta, & firment, ſup. cum eo, fœdera .i. pacis pacta. & placet centum oratores latinos prætendere manu ramos pacisq; .i. oliuæ paciſcere, portantes munera, & talenta .i. pondera, & auri, & eboris, & ſellam. ſ. curulem, & trabeam .i. veſtem auguralem inſignia noſtri regni. O ciues, ſup. conſulite in medium .i. in rem cõmunem, & non ad ſuum quiſque commodum, & ſuccurrite rebus feſſis .i. debilibus & extenuatis belloq. depreſſis.

VARIA LECTIO.

CLAVSO fit gurgite murmur) In libris antiq legere eſt, Fit clauſo. In aliquot alijs. It clauſo. [Et trepida ora quierunt) In libris antiquis, Rabida, legitur. [Muros obſidet hoſtis) In Romano libro, Adſidet, legitur. In Mediceo, Aſſidet. [Nec victi poſſunt abſiſtere ferro) In Oblongo libro, Decedere ferro, legitur. [Spem ſi qua accitis) In Romano libro, Adſcitis, legitur. [Cetera qua rerum iaceant perculſa ruina) In quodam antiq. libro. Quæ iaceant, legitur. Sunt etiam vetuſti lib. qui, Percuſſa, legũt. [Prima de gente Latinos) In pleriſque lib. antiq. Prima de gẽte Latini, legitur. [Auriq;, eborisq. talenta) Antiquis lib. Eborisq;, aurique, legunt.

POE. Tum Drances idẽ infenſus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſilijs habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat; incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
DR. Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis ò bone rex. cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cuius ob auſpicium infauſtum, moreſque ſiniſtros
(Dicam equidẽ, licet arma mihi, mortemq. minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totumque videmus
Conſediſſe vrbem luctu. dum Troia tentat
Caſtra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique iubes, vnum optime, regum
Adijcias, nec te vllius violentia vincat:
Quin gnatam egregio genero, digniſque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quòd ſi tantus habet mentes, & pectora terror:
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo,
Cedat ius proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula ciues
Proijcis? ò Latio caput horum, & cauſa malorum.

SERV. Obliqua inuidia,) Hoc eſt qui non ex aperto impugnabat Turnum ſed eum reip. ſimulata defenſione lacerabat. [Largus opum) Abundans opibus diues, non q̃ multa donaret. [Nõ futilis auctor) nõ inanis. nam futilis, vas quoddam eſt lato ore, fundo anguſto, quo vtebantur in ſacris veſtæ. quia aqua ad ſacra hauſta in terra non ponitur, quod ſi fiat, piaculum eſt. Vnde excogitatũ eſt vas quod ſtare non poſſet, ſed poſitum ſtatim effunderetur. Inde & homo commiſſa, non retinens, futilis dicitur. contra, non futilis, bonus in conſilijs, non inanis. [Seditione potens) Præpotens non in mouenda, ſed in cõprimenda ſeditione. [Incertum de patre ferabat) Non ignobile, ſed penitus ignoratũ. [One rat dictis) Hoc ſermone oſtendit eum ẽt oratione grauatum Latini. [Rem nulli obſcuram) Callide & oratorie agit, & in omnibus adulatorie reſpõdet dictis Latini. ſupra enim ille dixerat, Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtra. Sanè quaſi prædictũ oratore exprimit, quia ſupra de eo dixit, Et lingua melior. [O bone rex) Bene addidit bone, & auxit epitheto dignitatẽ. Rex. n. medium eſt, nam & bonus eſſe, & peſſimus poteſt. [Muſſant) Modo verentur ſignificat. alias dubitant: vt, Muſſat rex ipſe Latinus, Quos generos vocet. Interdum ſuſurrans, vt de apibus dicit. Et proprie muſſare, eſt obmurmurare, & muto eſſe vicinum. [Flatuſque remittat) Aut ponat ſuperbiam, aut noſtro flatus remittat .i. nobis reſpirare concedat. [Cuius ob auſpicium) Inuidioſe Turni auſpicijs imputat, quod tantus perijt exercitus, ac ſi diceret, Si malis iuis omnibus nõ egrederentur, poſſent forſitan ſuperare virtute. ſanè ſciendum hunc exprimere quidquid verecũde celauit Latinus. [Moreſq. ſiniſtros) Contrarios, quia in principio, Latino obtemperare noluit. [Lumina ducum) .i. proceres: vt, O lux Dardaniæ. [Conſediſſe vrbem luctu) In luctum eſſe demerſam. [Fugæ fidens) Illud reſpicit quod bella deſerit, Iunone faciente. Fugæ autem figurate dixit, pro, Fuga

Nulla ſalus bello : pacem te poſcimus omnes
Turne, ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus :
Primus ego inuiſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio, miſerere tuorum :
Pone animos, & pulſus abi : ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolauimus agros.
Aut, ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeo dotalis regia cordi eſt :
Aude, atque aduerſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniux,
Nos animæ viles, inhumata, infletaque turba,
Sternamur campis. etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrij quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.

POE. Talibus exarſit dictis violentia Turni.
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.

TVR. Larga quidem ſemper Drance tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt, patribusque vocatis
Primus ades : ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meque timoris
Argue tu Drance, tot quando ſtragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque trophæis
Inſignis agros : poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet : nec longe, ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis : circumſtant, vndique muros.
Imus in aduerſos : quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua, pedibusque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito fœdiſſime pulſum
Arguet, Iliaco tumidum, qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exuſtos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello : (capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis) proinde omnia magno
Nec ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nũc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiſcũt,
Nunc & Tydides, & Lariſſeus Achilles :
Amnis & Adriacas retro fugit aufidus vndas.
Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia fingit,
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moueri)
Amittes : habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

Fuga fidens [Cœlũ terrerat ar mis) Dictunt quidem, Virgilij grauitati nõ congruit, ſed perſo te Drancis hæc data verba ſunt, q tumida exoratione inducitur. Vnde ei paulò poſt Turnus dicit : Quæ tuto tibi magna volant. Itẽ, Ventoſa in lingua. Itẽ. Proinde tona eloquio. Deinde dicimus Drancẽ libra ce ſe ad orationem Latini. vnde nũc dicit, Et cœlum terreras armis. quia audierat bellũ importunũ ciues cum gente deorũ. [Mitti Dardanidis, dictiq́) Mitti aurum, & cetera dici de nauibus vel agro. [Egregio genero, dignisq́ hymenæis) Ergo Turnus vẽ indignus. [Æterno fœdere iũgas) Natæ .i. coniunctione. nam munera, & cõtemni poterant, gñis vero coniunctione in æternũ pacis fœdera firmabantur. hoc aũt dicto latenter etiã Latini pudorem exonerat, q Turno etiam ſuam promiſerat filiam, dicens cauſam reip. pponderare debere, & pp pacem ciuium Turno Aeneam nec eſſe pferendum. [Terror) Terror eſt, ppriè qui alijs infertur, vt ſi dicas, ille habet terrorem .i. timendus eſt. Vñ & terribilis dr̃. Metus aũt eſt quẽ hñt timentes. Sed nunc vſurpatiue terrorem p metu poſuit. Nã hoc dicit, Quod ſi tm̃ Turnum timemus. [Veniãq́. oremus ab ipſo; Cedat) aſper hic diſtinguit. [Quid miſeros toties in aperta pericula ciues Proijcis?) Quaſi eiles, & obijciẽdos, ſed ingenti põdera vniuerſa verba ſunt poſita. [Latio) Nõ eni ciuitati. [Caput) Principium. Et eſt antiquum. Terent. Nã ſi hic mali eſt quid quam, hem illic eſt huic rei caput. [Nulla ſalus bello) Plus eſt quam ſi ſpes diceret. [Pacẽ te poſcimus oẽs) Te poſcimus qui ſolus es cauſa bellorũ. nã Aeneas iam pacem pmiſit. Solum inuiolabile pignus) .i. Lauiniam. Et hoc eſt, quod ait ſupra, Pacem hanc æterno fœdere firmes. [Inuiſum quẽ tu tibi fingis) Bene quẽ tu fingis, ne ei tanquã inimico minime credat, & hoc dicit, Nõ ſum quidam inimicus, ſed ſi velis eſſe, non recuſo. nã hoc eſt. [ut eſſe Nil moror i.) Fugati [Deſolauimus agros) vel dum occiduntur, vel dum coguntur ad militiam, nam legimus, Et latos vaſtant cultoribus agros. [Dotalis regia cordi eſt) Hoc eſt regnum Latini. Sic alibi : Non hæc dotalis regia Amatæ. [Scilicet, vt Turno contingat regia coniux) Hæc cum quadam irriſione dicit. [Inhumata, infletaq́ turba) Atqui ſepulti ſunt omnes, qui in bello perierant, vt legimus ſupra. Sed hoc factum eſt Aeneæ beneficio, qui ſepulturæ eorum reddidit ſocios. Ergo quantum ad Turnum pertinet inſepulti ſunt, nam campos ſua poteſtate retinebat Aeneas. [Etiam tu) Ita. Nam eſt hortãtis aduerbium hoc loco. alias adhuc ſignificat, & eſt tpis, et etiam currus, ẽt arma. [Apud maiores, etiam conſentientis fuerat. quod tamen in his recentibus idoneis auctoribus non inuenitur. [Vis) Virtus. [Imò pectore cores) More ſuo habitum futuræ orationis oſtendit. [Larga quidem ſemper Drance tibi copia fandi, Tum cum bella manus poſcunt) Sũt multa ſua vi optima, quæ qm̃ per ſe nõ pñt vituperari, ab accidentibus vituperãtur, vt hoc loco, qm̃ eloquẽtia p ſe eſt optima, eam culpat ex tpe, dicens, Tunc incumbis eloquentiæ cum manus bella depoſcũt. [Patribusq́. vocatis Primus ades :) Bella penitus ignorans atque formidans, primus es inter ſenes ad danda cõſilia. [Magna volant) Hom. ἔπεα πτερόεντα προσηύδα. [Diſtinet) Arcet, repellit, & propriè extra tenet. nam dis, ſeparãtis eſt. vnde eſt diduco, & diſtraho dicimus. [Meq́ timoris Argue tu Drãce) Vt, Cantãdo tu illum?) Arguo aũt genitiuũ regit : vt, Arguo te cædis, inſidiarum, & eſt de Græco. nã ita dñt, κατηγορῶ σε φόνου, ἐλέγχω καὶ φόνου ἐπιλογῆς. [Qñ) Siquidem. Et p irriſionem in illum cõfert laudes. [Inſignis cam.) Nobilitas, clarificat. nam verbũ eſt inſigneo, ſed dicit exauctorari eius debare ſniam, qd̃ de bello cogitat virtutis ignarus. [Iſtis) Δεικτικῶς. [Pulſus ego?) Quia ille dixerat, Pone anios & pulſus abi, & agit coniectura. nam hoc eum intelligi non poſſe dici, merito pulſum eum qui inſequẽdo bella deſeruit. aperte aũt hoc dicit, põt merito credi, quod pulſus ſit is cuius tot extant trophæa. [Cũ ſtirpe) Occiſo .n. Pallante, interijt eius cũcta poſteritas. [Bitias) Bis ſubaudi ingens conſequentibus. [Mille) Finitus numerus p infinito. [Aggere ſeptus) Vt, Veſtris, ò ciues endique ſepius Aggerib. [Nulla ſalus bello : (capiti cane talia demens Dard.) Quoties argumẽtum nõ poſſumus ſoluere aut contraria abiectione, aut riſu, aut maledicto : et hoc loco, aduerſario reſpõdemus. [Cane) Pro diuina [Proinde) Itaque. Et eſt ordo, Nulla ſalus bello, proinde omnia magno ne ceſſa turbare metu, cetera per parenthesin dicta ſunt. [Atq; extollere vires Gentis bis victæ, ɔtra pmere arma Latini) Hæc eſt virtus eloquentiæ. Arma aũt inuidioſe dixit. nam debuit mea dicere. [Myrmidonũ proceres) Græcorũ principes. Dicit aũt Patroclum, & Achillem. nam licet ipſi aliunde fuerint, in Myrmidonibus imperauerunt. hæc aũt ponit inter impoſſibilia, & vtitur græco prouerbio ἄνω ποταμῶν χωροῦσι παγαί. Sic Horat. Et ante Padus matutina lauerit cacumina. Et ſic eſt modo dictũ, vt iiij. Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Ioue miſſus ab ipſo. [Retro fugit aufidus vndas) Apuliæ fluuius cadẽs in Adriaticum pelagus. [Vel cũ ſe pauidum contra mea iurgia fingit) Contra illud qd̃ ait, Det libertatem fandi, flatusq́. remittat. non hoc dicit, Timorẽ ſuum naturalem inuidioſe in meam cauſam retorquet, vt meę præſentiæ, non illius naturæ, quod timet eſſe videatur. hoc eſt .n. quod planius iterat, dicẽs, Et formidine crimen acerbat. [Artificis ſcelus) Nam ſceleratorum eſt ſimulare formidinem. [Habitet tecum, & ſit pectore in iſto) Peſſima, & vilis anima habitet in mẽbris congruis. nam talem eſſe & peſſimam accipimus, quã ne fas eſt perire ea dextra quæ viros fortes tm̃ conſueuit occidere.

Tum

ASC. TVM Drances) Poſt concionem Latini addit ſententiam Drancis, qui admonuit Lauiniam quoque cum ceteris donis Aeneæ concedendam, aut Turno ſi eam ſibi vendicare velit cum Aenea ſingulari certamine congrediendum eſſe, vnde Don. ſic dicit. (Ciues Proiicis?) Homines omni caritate amplectendos, vt rem vilem abiicis (In aperta) Manifeſta, quod non fortia eſt, ſed temerarij. (Supplex) Magna noſcendi calliditas, qua inimicum ſumma inuidia oneret. (Animos) Quandam ſeruentem conſiderationem. (Deſolauimus agros) Nam de ſolo certabatur quod factum eſt deſertum. (Scilicet, vt Turno) Neceſſario poſita eſt in fine exclamatio, vt demonſtret cauſæ priuatæ ipſius Turni non eſſe admiſcendum publicum periculum. Hæc ille. Ordo eſt. Tum .i. deinde, poſtquam conticuit Latinus, idem Drances .ſ. de quo prius memini, infenſus .i. multum offenſus, & moleſtus Turno, quem gloria Turni agitabat inuidia obliqua .i. occulta, & nõ aperta, & ſtimulis .i. punctturis inuidiæ latentis, amaris .i. acribus, & moleſtis, exiſtens largus. largitor diues: opum, & melior .i. abundãtior, lingua .i. ſermone facundo, ſed dextra, ſup. erat, ſup. frigida bello .i. ad bellum, tarda, & inutilis, quæ res vſu venire ſolet, nam raro præter ceteros diſerti boni ſunt bello, nam, & bene dicere, & fortiter agere raro in vnum coëunt. habitus auctor non futilis .i. non inanis, nec profuſus verborum, conſilijs .i. in conſilijs dandis, potens ſeditione .i. per ſeditionem, aut ad ſeditionem concitandam valens. Nobilitas materna dabat huic genus ſuperbum, ſed ferebat .i. afferebat, incertũ .i. penitus ignotum de parte, quia neſciebatur quis eius eſſet pater, vnde pulchre ſingitur loquacitatem à matre, non virtutem à patre habuiſſe. Surgit (tunc tandem verbum affert, nam ordo eſt, tum Drances ſurgit) & onerat .ſ. Turnum, his dictis, atque aggerat .i. accumulat iras. O bone rex, tu conſulis rem nulli obſcuram .i. omnibus manifeſtariam, nec egentem noſtræ vocis, i. declarationis, cuncti populi fatentur ſe ſcire, quid fortuna ferat .i. pacem petendam eſſe ſed muſſant .i. non audent dicere .i. palam mutire, ſed intra dentes murmurant, & in aures fidas ſuſurrant, det libertatem fandi, atque remittat flatus .i. ventoſas minas det dico, is ob cuius auſpicium, & mores ſiniſtros .i. prauos, & infauſto, nos videmus tot lumina ducum cecidiſſe, & totam vrbem conſediſſe luctu .i. in luctu (Quia vero Latinus dicere poſſet, ſi Turnus libertatẽ dicẽdi adimeret Dranci, nõ ei tantam audaciam eſſe cũ inuehendi interſerit per parentheſim, equidẽ .i. ego quidem, dicam .ſ. quod verũ eſt, & quod reip. conducere ſentio, licet minetur mihi arma, & mortẽ) ob cuius dicit auſpicium, nos videmus vrbem cõſediſſe .i. demerſam eſſe luctu, dũ ipſe fidens fugæ, quia putabatur per fugam ere pua pugna tentat quaſi cõgredi non audens caſtra Troia .i. Troiana, & territat cęlum .i. multum minatur armis. O optime regũ, qui iam bene tuis conſulis adijcias iſtis donis, quę tu iubes mitti & dici plurima Dardanidis etiam .i. adhuc, vnum adijcias, inquit, vnũ .ſ. donum, nec violentia vllius vincat te, quin .i. quo minus, & vt nõ, ò pater des genero egregio, & hymenæis dignis .ſ. Aeneæ æterni gñi, & dignorum prolis, gnatam .i. filiam tuam Lauiniã, & quin iungas hanc pacẽ .i. concordiam æterno fœdere .ſ. affinitatis matrimonialis. q̃ ſi tantus terror .i. metus de Turno, habet mentes, & pectora nr̃a .i. ſi tãm ipſum timemus, vt non audeamus, qď reip. conducat facere. Obteſtemur ipſum Turnum .i. obſecremus ipſũ per ſalutem patriæ, & oremus ab ipſo, veniam .i. hanc grãm, vt .ſ. cedat .i. cõcedat regi proprium ius quod eſt ex ſnia facere, & remittat .i. cedat, hoc patriæ .i. pp ſalutem patrię qd ò caput, & cauſa horũ .ſ. tantorũ malorũ, Latio .i. Italię, hoc eſt o Turne proijcis toties ciues miſeros in pericula aperta? Nulla ſalus eſt ſupp. bello, & nos oẽs poſcimus te ò Turne .i. exigimus à te pacem, & poſcimus ſimul pignus pacis .ſ. Lauiniam ſolum inuiolabile .i. quæ ſola eſt inuiolabile pignus pacis. Ego quem tu fingis tibi inuiſum .i. odioſum, & infenſum, &, ſup. qui nil moror .i. nõ recuſo eſſe .ſ. inuiſus tibi dum reip. conſulam. en ego primus venio, ſupplex miſerere tuorũ, & pone animos .ſ. magnos, & elatos, & abi .ſ. ab inſtituto, pulſus .ſ. a fortiori, nos fuſi .i. fugati, & proſtrati, vidimus ſat funera .i. ſatis funerũ, & deſolauimus .i. vaſtos dereliqm͂ agros ingẽtes, aut ſi fama .ſ. nominis tui mouet .i. incitat te ad audiendum, & ſi concipis, q.d. non habes quidem, ſed ſi concipis pectore tm̃ robur .i. tantam fortitudinem, & ſi regia dotalis .i. quę tibi in dotem detur cum Lauinia, eſt adeo .i. vſqueadeo, cordi .i. placito tuo .i. tantum tibi placet, aude atque tu fidens fer pectus in hoſtem .ſ. Aeneam, aduerſum, ſcilicet .i. ſcire licet, cur id facias, vt .ſ. coniux regia contingat Turno. Aut ſic per amaram irriſionem. Scilicet .i. omnino ita dignum eſt, quod vt regia coniux, contingat Turno, nos animæ viles, & turba inhumata, & infleta ſternemur campis .i. ſtrati ſiamus turba inhumata, & infleta, etiam .i. ſed, & tu ſi qua vis eſt tibi, & habes q.d. i. aliquid, Martis .i. animi virilis, & bellicoſi, patrij .i. patris tui, hoc eſt qualis eſt in patre, aut in patria tua eſſe ſolet, aſpice contra .i. ex aduerſo, illum .ſ. Aeneam, qui vocet .i. prouocet te ad ſingulare certamẽ. (Talib. &c.) Subinfert reſponſum Turni multum in Drancem cõmoti, qui tamen prudenter, & callide reſpondet. nam cum inficias ire nequiret omnia dicta Drancis perſonã vituperat, docetq. importunã eius facundiã, nec vſquequaque veram, nam ſe fugiſſe pernegat. oſtenditq. paratum in hoſtes prodire, multamq; ſtragem edidiſſe. nec per ſe ſtare quo minus ſit pax, cum non illator, ſed defenſor ſit iniuriæ, deinde conuerſatio Drance ad Latinum placide reſpondet, vt in ſequentibus videbimus, Donati autem verba ſunt. (Violentia Turni. Ante ardens magis exarſit) Oſtendit autem Drancem vti præpoſtera eloquentia cum eo tempore manibus, & non verbis ſit vtandum. (Iliaco tumidum Tybrim Sanguine) Magna pompa infert ſua facta. Hæc ille. Ordo eſt. Violentia Turni exarſit .i. excanduit talibus dictis .ſ. ipſius Drancis, dat gemitum .i. ingemuit, & rumpit, aut rupit, ſed rumpit verius, vt prius exarſiſſe etiam rumpere intelligatur, vnde dicit, dat, non dedit, gemitum, rumpit ergo .i. violenter exprimit, pectore imò .i. alto ſtomaco, & ex intima intentione, & ſumma indignatione has voces. O Drance, ſeu Drances, larga .i. abundans, & torrens, copia fandi fuit, ſupple ſemper tibi .ſ. tunc cum bella poſcunt manus .i. operationes non verba, & patribus vocatis, ades primus .ſ. in conſultando, ſed curia non eſt replenda verbis, quæ verba volant .i. effunduntur tibi, tuto .i. extra periculũ poſito, magna .i. ampullata, & inflata, dum .i. interea dum agger murorum diſtinet .i. diuiſum, & ſeorſum à te tenet hoſtem, nec foſſæ inundant .i. adhuc ſanguine .ſ. in oppugnatione interemptorum. Proinde .i. ideo, tona .i. alte ſona eloquio ſolitum .i. quæ res eſt ſolita tibi, aut tona ſolitum .i. rem ſolitam tibi .ſ. verboſam ſine re, & ò Drance tu .ſ. qui meticuloſiſſimus es, nec vnquam quidquam pulchri geſſiſti, argue me .ſ. qui ſemper audẽtiſſimus habitus ſum timoris .i. meticuloſitatis, q.d. id iniuſte, & inepte facis. Nam, dic mihi, quãdo tua dextera dedit tot aceruos ſtragis .i. ſtratorum hoſtium, & quando dedit, ſupple tot agros inſignis .i. inſignitos paſſim trophæis .ſ. à te in fugam verſorum, aut ſpoliatorum, ac, ſup. mea dextra, q.d. id non poteris dicere. Et ſi dicas tibi non fuiſſe facultatem cum hoſte dimicandi vt mihi licet .i. licitum eſt tibi, vt, ſupp. experiare, quid virtus .ſ. tua viuida, poſſit .ſ. nec hoſtes quærendi ſunt nobis longe, quia circunſtant vndique muros .ſ. ciuitatis noſtræ, Imus in aduerſos, & cum illum videret imparatum, inquit, quid ceſſas .i. differs exire in hoſtem, an Mauors .i. Mars, hoc eſt animus tuus bellicus, erit tibi ſemper in lingua ventoſa .i. vaniloqua? & iſtis .ſ. tuis pedibus fugacibus .i. aſſuetis fugere ſolitis. Pulſus ego .i. dicis ne q̃ ego pulſus ſum, aut ò fœdiſſime .i. nugator arguet quiſpiam merito .i. pro merito. & iniuſte pulſum .i. in fugã verſum, cum .i. quando, videbit Tybrim tumidum .i. inflatum, & craſſum, creſcere ſanguine Iliaco .i. Troiano, & cum videbit totam domum Euandri procubuiſſe cum ſtirpe .i. propagine, quia vnicum filium interemerat, aut cum videbit Arcadas exhauſtos .i. effetos, & euacuatos, ita vt nihil amplius poſſint armis Bitias, & Pandarus ingens .i. Troiani illi duo maximi, qui aperientes portas caſtrorum, ſtabant turribus, & à Turno interempti ſunt, vt in nono viſum, & mille, ſup. viri, quos ego victor incluſus muris, & ſeptus .i. circundatus aggere hoſtili miſi ſub Tartara .i. ad inferos, die .ſ. vno .i. ſpatio vnius diei experti ſunt me haud .i. nõ ita .i. talem vt pulſum dicas. Et q̃ ſup. dicis. Nulla ſalus bello non eo inficias, ſed tu demens .i. q. quid iuſtum ſit non conſideras, qa bellum non eſt imputandum defenſori, ſed prouocatori, qualis eſt Aeneas, qui pactam mihi è gremio auferre contendit, & decane .i. prædica talia, capiti Dardanio .i. Aeneæ, & rebus tuis, quibus .ſ. nulla ſalus eſt per bellum, quia eas protegere non audeas, proinde .i. & ideo, quia ſine ratione loqueris, ne .i. nõ ceſſa turbare omnia magno metu, atque extollere vires gentis bis victæ .ſ. ſub Laomedonte, & ſub Priamo, & præmere .i. deprimere, & vilipendere contra .i. econtrario, arma Latini. Proceres .i. primi ductores, Myrmidonum .i. illorum populorum Theſſaliæ, hoc eſt Achilles, & Patroclus tremiſcunt nunc .ſ. ſm iudicium tuũ arma Phrygia, quæ iñ ſuperauerunt Tydides .i. Diomedes Tydei filius & Achilles Lariſſæus .i. Theſſalus, ex Lariſſa Theſſaliæ oppido tremiſcũt, nunc Phrygia agmina .i. nõ veteris dicere victos victoribus eſſe terrori, & ſi tibi qui vires Troianas nimiũ extollis credere velimus perſuaderes, quia Aufidus amnis, fluuius ille Apuliæ rapidiſſimus oia auſindẽs, & ſecum trahens, retro fugit, ſupp. vndas Adriacas, id fugit retrorsũ pię timore linquẽs mare Adriaticum, vel .i. ẽt, cum ſcelus artificis .i. ipſe ſceleſtus artifex fingit ſa

pauidum

pauidum contra mea iurgia.i.fingit ſe non audere verum dicere, & acerbat crimen formidine.i.tonuit crimen meum multo magis eſſe ſi auderet,qui enim cum timore,loquuntur creduntur de re minus loqui,quam ſit. O Drance abſiſte moueri.i.conturbari,tu nunquam amittas talem.i.tam vilem,& meticuloſam animam,dextra hac.i.mea qua tam egregia geſſi, q.d. indignus es, qui tam nobili dextra occidaris, & ergo habitet anima tua tecũ tanquam indigno ergaſtulo, & ſit in iſto.ſ.tuo tam vili pectore.

VARIA LECTIO.

NON futilis auctor) Antiqui libri,Actor,habent. [Incertum de patre ferebat) In Rom.lib. Ferebant,legitur. [Fugæ fidẽs) In Rom.lib. Fuga,eſt. [Quæ plurima mitti Dardanidis,dicique iubes) Aliquot exemplaria,Duci,legunt. [Aeterno fœdere iungas) Romanus liber,& aliquot alij legunt,Firmes. [Sternamur campis) Ti. Donatus, Sternemur, legit. [Dum diſtinet hoſtem (aut hoſtes) Agger murorum) In veteribus libris aliquot, Dum detinet hoſtis Aggere murorum. [Nec inundant ſanguine foſſæ) Apud Priſcianum,Foſſas,legitur. [Tona eloquio,ſolitum tibi) In libris antiq Solito,legitur. [Circunſtant,vndique muros) In libris aliquot,Circundant,legitur. [Arma tremiſcunt) In Medıceo,& veteribus penè omnibus,Tremeſcunt,legitur. [Et formidine crimen acerbat) In Oblongo lib. Accruat, legitur.

Nunc ad te, & tua magne pater conſulta reuertor.
Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, nec habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quanquam ò, ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.
Sin, & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italæ, populique ſuperſunt;
Sin, & Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variuſque labor mutabilis æui
Rettulit in melius. multos alterna reuiſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi:
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parua ſequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Eſt, & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, ſoceroque Latino
Turnus, ego haud vlli veterum virtute ſecundus
Deuoueo: ſolum Aeneas vocat: & vocet, & oro.
Nec Drances potius, ſiue eſt hæc ira deorum,
Morte luat: ſiue eſt virtus, & gloria, tollat.

SERV. CONſuete reuertor) Cõſultor eſt qui conſulit, conſultus,qui conſulitur, cõſultum vero res ipſa de qua qs conſulitur. [Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis;) Inſinuatione vtitur.i.callido,& ſubtili aditu ad perſuadendum. vult.n.dicere melius eſſe interire,quam pacem rogare, qđ quia aperte nõ audet dicere latẽter paulatim ad hoc ſerpit. Nanque inter principium,& inſinuationem hoc intereſt, quod principium eſt aperta rei enunciatio. Inſinuatio autem, vt diximus, eſt callida, & ſubtilis oratio. [In armis;) Aut meorum,aut Latinorum omnium generaliter. [Si tam deſerti ſumus) Propter Diomedem qui ſolus negauit auxilia. [Neque habet fortuna regreſſum:) Omnia q̃ ſibi pñt obijci ponit, ſed cum ſolutionibus ſuis:nam, & fortuna non eſt immutabilis,& q ſemel pellitur iterum in prœlium poteſt reuerti,& ab auxilijs, non ſunt penitus deſtituti & in eorum exercitu eſt adhuc plurimum ſpei. Eſt autem ſyllogiſmus. [Quanquam ò, ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet) Non ſe inertiæ arguit, ſed queritur de virtute omiſſa per negligentiam. O,autem, dolentis eſt exclamatio,& intelligimus immoderatam eſſe illic eius orationem.nam exæſtuat dolore, quia aperte non potuit dicere morientium potius eſſe,q̃ hoſtes rogantes, quod tamen dicit conferens ſe ad alias perſonas,& laudans eos quibus contingit perire ne illa cõſpicerent. [Ante alios)Melior omnibus præferendis. [Fortunatuſque laborum) Sicut, Læta laborum,& eſt græcum ἀτυχὴς τῶν πόνων. [Tale videret) Vel hoſtes rogare: vel,quod latenter inſinuat,tradi alteri ſibi ante deſponſatam. [Semel ore momordit) Cito,confeſtim.i. qui tota mortis celeritate conſumptus eſt. Vulnerati autem ſolẽt vel terram vel arma mordere,ne dolorem eũ indicent gemitus. Lucanus de Pompeio: Timuit ne quas effundere voces Vellet,& æternam fletu corrumpere famam. [Vrbes Italæ) Quia Diomedes peregrinus fuerat, nam hoc dicit,Habemus robur Italum,nõ Græcum militẽ,inertem,& diſſolutũ. [Superſunt;) ſuperabundãt,adſunt vltra quam bella depoſcunt. [Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine;) Mira agit poſt confirmata partes ſuas,Troianorum vires imminuens. Quid.n. proderat dixiſſe quod ſupereſſent Latinis auxilia,ſi etiam Troianorũ integræ vires eſſe probarentur? [Cum multo gloria venit Sanguine) Ac ſi diceret, Non eſt iudicanda victoria,quæ per immenſa detrimenta contingit, & hoc eſt,vnde laudat Sal. duces q victoriam incruento exercitu reportauerunt. [Sunt illis ſua funera).i. Troianis. Legitur,& illi,& aut Aeneæ intelligimus, aut

[Illic]) aduerbium loci eſt pro illic, vt in ſecũdo: Pater iſti ianua leto,pro iſtic [Parq. per omnes Tempeſtas:) Sic alibi, Quanta per Idæos ſæuis effuſa Mycenis tempeſtas ierit campos, nã bello crebro comparat tempeſtatem. [Indecores) Decor decoris facit, ſicut auctor auctoris, decus decoris, ſicut pectus pectoris,ſimiliter facit,& in cõpoſitione, indecor indecoris, indecus indecoris Ergo in neutro,co,breuis eſt,in maſculino producitur. Vnde apparet Syſtolẽ feciſſe Virgiliũ,nam inde cores nominatiuus pluralis eſt à maſculino,ab eo quod eſt indecor, nam non poteſt hic indecus dici, neutrum .n. in ua, terminatum, maſculinum ex ſe nõ facit. Aut certe dicamus indecores,declinationem eſſe, cuius nominatiuus ſingularis non inuenitur. [In limine primo)Quaſi in ipſo initio,& aditu infelicitatis,& ad illud reſpexit quod ſupra dixerat, Et ſemel agmine verſo Fũditus occidimus. [Multa dies) Illi rei vehementer incumbit,quia dixerat, Neque habet fortuna regreſſum, dicens fortunatam labores quam felicitatem pro tẽpore qualitate mutare. [Dies) Tempus. [Luſit)Decepit: vt, Quid natum toties crudelis tu quoque falſis Ludis imaginib⁹? [Et in ſolido rurſus fortuna locauit) Subaudis multos, & eſt ſenſus, In ſolidum reuocauit oppreſſos,& paulò ante derelictos,luſit vero,& decepit felices. [Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi:) Reddit ad rem quia occurrebat, ſed negantur auxilia. Aetolum aũt dicendo,eius vires ex Græcæ gentis commemoratione debilitat. [At Meſſapus erit.felixque Tolumnius) Bene duo iungit quæ quæruntur in bello,fortitudinem, & felicitatem. Nam de Meſſapo iam legimus, Quem neque fas igni cuiquam,nec ſternere ferro. Vtrunque aũt contra Diomedẽ dicit,quem dicendo Græcum,inertem ſignificauit. Infelicitatem autem eius ſupradicta legatorum verba teſtantur. [Nec parua ſequetur Gloria) Liptotes figura. minus enim dicit quam voluit. nam hoc ſignificauit, Latina nobis celerrime victoriam adipiſcitur,quam Græci vix poſt decennium ſunt adepti. [Et Volſcorũ egregia de gente Camilla) Vt in ſeptimo ſegregat eam à virorũ multitudine,& quia à ſexu non poteſt laudat ex gente. [Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt) Quia audiuit, Illum aſpice contra Qui vocat, etiam vitiat dictu, nam oblique promittit ſe ſingulari certamine dimicare velle,cum noluit. Similiter etiam in duodecimo ait,dicens irriſorie, Sedeant ſpectentq. Latini. [Tantumque bonis communibus obſto) Et oſtentatione ſe ſum commodis publicis, vt niſi ſolus dimicauero, concidat vniuerſa reſpublica. [Non adeo) Non multum,non verecunde dicit

elt aſſuetam manibus ſuis eſſe victoriam. [Tanta pro ſpe) Vt ſolus dicatur ſeruaſſe remp. [Ibo animis contra) Ac ſi diceret, Deſunt corporeis vires. [Vel magnum præſtet Achillem) Et præſto illum .i. melior illo ſim, & præſto illi dicimus. Cicero in Cæſarianis, Tanto illa ſuperiores gloria vicerat, quanto tu omnibus præſtitiſti. [Vulcani manibus paria induat arma) Bene addidit Paria nam etiam Aeneas habuit arma Vulcania, licet poſſumus dicere quod hoc Turnus ignoret, nō tamen hoc valde idoneum comprobatur. [Vobis animam hanc, ſoceroq. Latino) Bene ſibi & fauore conciliat populi, & à soceri ominis præiudicio Latini implicat voluntatem. [Illis veterum virtute ſecundus) Dicimus, & ſecundus illi, & ſecundus ab illo. [Nec Drances potius, ſiue eſt hæc ira deorum, Morte luat, ſiue eſt virtus, & gloria, tollat) Senſus obſcure quidem dictus, ſed facilis, & qui de vſu nunquam recedit. Nam ita irati de inimico dicere conſueuimus, Abeat, nec bonis meis, nec malis rebus interſit, nolo ſit aut meæ particeps gloriæ, aut mihi inuidiam ea infelicitatis commnunione commoueat. Sicut nunc de Drance dicit, ſiua eſt hæc itam deorum, morte luat .i. Si perenndum eſt iracundia deorum, nolo inuidiam ſuſtinere, ſi Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus, & gloria comitabuntur, nolo ignauus felicitatis alienæ ſit particeps, ſi dum meis pugnat auſpicijs, forte ſuperauerat.

ASC. NVNC adte) Poſtquam acerbe reſpondit dictis Drancis reuertitur ad dicta Latini, ad quæ placide reſpondet, non tamen, ſi Don. credimus, ſine Ironia quadam. vnde Donati verba ſunt. [Nunc ad te) Ea turbulenta oratione ad mitem redit. [Magne pater) Occulta Ironia eſt, q.d. quomodo magne pater qui non te ſtē conſulis filiæ tuæ? Ille mihi ante. Mult de Mezentio intelligunt [Procubuit moriens) Quaſi intelligat non victum, ſed ſua voluntate cecidiſſe. Drunoi qualitas ille verborum miſerationem potiuſquam pugnatuel audaciam demonſtrat. Hæc ille. Ordo eſt. O magne pater .ſ. Latine, ego reuertor .i. venio (nam nondum fuit) ad te, & ad tua conſulta .i. concilia aut res de quibus conſultum eſt. Si nullam ſpem ponit vltra .i. poſt hac in noſtris armis, & ſi nos ſumus iam deſerti derelicti ab auxilio deorū & hominum propriaqua virtute deſtituti, & ſi nos occidimus .i. occubuimus, funditus .i. penitus ad fundū vſque, aut fundotenus agmine .i. exercitu noſtro verſo .ſ. in fugam ſemel, nequr .i. & non & ſi fortuna nō habet regreſſum .i. reditum cum fauore ad eum, vnde diſceſſerit, oremus pacem .ſ. ab hoſte noſtro, & tendamus .i. protendamus ad dextras inermes .i. imbelles aut victas aut deditiias quanquam ò .i. vtinam (voluit multa dicere, vtpote, vtinam ſi mihi iterum cum hoſte congrediendi poteſtas, ſic in quinto: Quanquam ò ſuperent quibus hoc Neptune dediſti) Si quidquā virtutis ſolitæ adeſſet, ſup. nobis, ille ſup. cenſeretur .i. haberetur mihi .i. à me ante alios .ſ. præſtans, & fortunatus laborum .ſ. executione, aut laborum pro laboribus, & egregius animi .i. habens egregium animum, qui ne videret quid tale .ſ. deditionem hoſti factam, procubuit moriens, & momordit ſemel .i. vno impetu, humum ore .i. mordicus, hoc eſt morſu terram petens, na viro forti vocem emitteret indignam, hoc eſt vtinam potius q̄ dediti tiu tiam, & me hoſti ſubdam, aut illam rogem ego occubuerim fortiter ſicut Mezentius, & Lauſus occubuerunt. Sin .i. ſed ſi, & .i. ſimul ſpes ſint nobis, & iuuentus adhuc intacta eſt nobis, & ſi vrbes Italiæ & populi, Italiæ ſuperſunt nobis ad hoc auxilium .i. q nobis auxilio ſint. Sin .i. ſed ſi gloria .ſ. victoriæ venit Troianis cum multo ſanguine .ſ. ſuorum effuſo, & ſi illis ſunt ſua .i. propria, & meritа funera, & ſi par tempeſtas fuit, ſup. per omnes cur nos indecores .i. contra decus agētes deficimus so primo limine .i. in principio belli cum iam ſemel duntaxat bellarum ſcit, aut tremor occupat artus ante tubam .i. priuſquam per tubam prouocaremur in arma Dies .i. tempeſtas varia, & varius labor .i. conatus, & caſus, æui .i. vitæ noſtræ mutabilis retulit multa in melius .i. meliorem exitum quam incepta ſint fortuna reuiſens alterna .i. alternatim modo hos, modo illos, luſit .i. illuſit, & depreſſit multos, & locauit ruſſus .i. iterum .ſ. iam illuſos, in ſolido .ſ. ſtatu Aetolus .ſ. Diomedes cum ſuis non erit nobis auxilio .i. ponamus quod non auxiliabitur nobis, & Arpi .i. populi Arpenſes nō erunt nobis auxilio, at .i. ſed Meſſapus .ſ. filius Neptuni, & Diomede præſtantior atque felicior erit ſup. auxilio nobis, & Tolumnius felix .i. in bello, & non felix vt Diomedes erit nobis auxilio & duces quot tot populi miſere .i. miſerunt ſup. erunt nobis auxilio, nec parua, imò magna gloria ſequetur delectos Latio .i. in ea Italiæ parte, & agris laurentibus .i. ſine externo milite ſuperabunt, eſt .ſ. auxilio nobis Camilla .ſ. virgo bellatrix, de egregia .ſ. præſtanti gente Volſcorum .i. illorum populorum Italiæ agens agmen .i. duca equitum, & agens cateruas .i. copias coadunatas, florentes ære .i. armis æreis, quod ſi Teucri poſcunt me ſolum in certamina .ſ. ſingularia, vbi ignauiam Teucrorum notat cō multi vnum petant, aut omnes leteniur periculum à ſe in ducem coniectum, & ſi id placet .ſ. tibi ò rex, & ego obſto tantum .ſ. quātum Drances dicit bonis communibus .i. paci concordiæ, ac ſaluti reī pub. victoria non exoſa has manus non fugit adeo .i. vſque adeo & ideo inanium has manus .i. non iam diſſortunatos hactenus in bello ſui, vt recuſem tentare .i. anniti, & conari (qua in re extenuat vires ſuas, & latenter ſe Aenea inferiorem fatetur) quidquā .i. quantum libet difficile pro tanta ſpe .ſ. pro rebus communibus, ibo contra .ſ. Aeneam, aut obuiam Aeneæ, animis, quia de viribus corporis veretur, vel .i. etiam ſi præſtet .i. exhibeat, aut ſuperet viribus magnum Achillem, qui .ſ. Hectora vicit, & licet ille induit arma paria .ſ. armis Achillis, facta manibus Vulcani, qualia Aenaas reuera habuit, licet id ignoraret Turnus, ſed ſciuit Achillem habuiſſe arma Vulcani manibus facta, quæ illi Thetis mater exornauerat. Ego Turnus, haud ſecundus vlli .i. non inferior vllo veterum virtute, licet forte felicitate deuoueo, aut vt Donat. legit deuoui .i. morte addixi, vobis .ſ. ò Latini, & Latino ſocero .i. pro ſalute veſtra. Si ſup. verum eſt. vt in dicis Drance q̄ Aeneas vocat me ſolum, ego oro .i. opto & bene volo vt vocet .i. ſiue eum vocare paratus ſum, ſed nihil ad te, nolo nomen tuum interponas, hoc eſt, nec, ſup. oro aut volo, vt Drances luat morte .ſ. hoc diſcrimen belli potius .ſ. quam ego ſiue hæc eſt ira deorū .i. ſiue dijs iratis, & nobis aduerſis bellare occapimus, ſiue hæc eſt virtus & gloria .i. ſiue ex hoc bello maneat quanquam per virtutem gloria Drances non tollat, ſup. .i. ea nolo Drances, aut ſoc. ū bat, aut vincat vbi ſolus Turnus vocetur quia præſtantius geret Turnus, quàm ipſe onus belli. Et ita de ſe & de Drance præſentes quaſi de alio in tertia perſona loquitur, vt moris eſt quoties in nomine aut noſtro aut eius ad quem loquimur, ſiue dignitate, ſiue indignitate pondus eſt.

ET tua magne pater) In Rom. lib Magna, legitur. [Nec habet fortuna) In antiquis exemplaribus, Neque, habetur. [Dextras tendamus inermes) In Rom. lib. Inertis, legitur. [Et humum ſemel ore) In Rom. lib. Simul, habetur. [Sunt illis ſua funera) In Romano lib. legere eſt, Suntq. illis. [Variusq. labor) In Rom. lib. Varij, legitur. In alijs, Belli. [Quod ſi me ſolum Teucri) In antiquis aliquot exemplaribus, Quod ſi me Teucri ſolum, habetur. [Virtute ſecundus Deuoueo:) In antiquis libris, Deuoui eſt. VARIA LECT.

SERV. CAſtra Æneas, aciemq. mouebat) .i. ducebat exercitum: vt, Nos caſtra mouemus. Luc. Brundiſium decimis iubet hanc attingere caſtris .i. decima deductione. [Fremit arma iuuentus,) Hoc eſt fremebant, arma, & militaris vox eſt. [Muſſant) Modo queruntur. [Diſſenſu vario) Alij n. Turni, & alij Drācis dicta ꝓbabāt. [Piſcoſo ue amne Paduſæ) Paduſa pars eſt Padi. Nam Padus licet vnus ſit fluuius, habet tamen fluenta plurima, è quibus eſt Paduſa, quæ quibuſdam locis facit paludē,

Illi hæc inter ſe dubijs de rebus agebant
Certantes: caſtra Aeneas, aciemque mouebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque vrbem terroribus implet,
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt: fremit arma iuuentus:
Flent mœſti, muſſantque patres: hinc vndique clamor
Diſſenſu magnus vario ſe tollit in auras:
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte cateruas
Conſedere auium, piſcoſo ue amne Paduſæ

quæ plena eſt cycnorum. [Per ſtagna loquacia cycni) In quibus habitant cycni loquaces. Rauci autem, τῶν μέσων eſt, nam modo canoros ſignificat, alias voces peſſimas. Iuuen. Rauci Theſeide Codri. Sicut venenum, & de bono, & de malo dicitur vt odor malus, & bonus vocatur. [Arrepto tempore) Inuenta opportunitate. [Sedantes) Pigri: vt, Immuniſq. aliena ſedens ad pabula fucus. [Armari edice) Figura eſt, Dic vt armantur. Edica autem plenus eſt imperatiuus, nam ab omnium coniugationum

num infinito, detracta re ſyllaba, fit imperatiuus: vt amare, ama: docere, duce: legere, lege: audire, audi. Cum autem hae vel Dic dicimus, Apocopē verba patiuntur. [Maniplis:) Ars quidem exigebat vt, Ma haberet accentum: nam, Ni longa quidem eſt, ſed eſt ex muta, & liquida, quod quoties fit, tertia à fine ſortitur accentum, vt latebræ, tenebræ, tamen in hoc ſermone vt ſecunda à fine habeat accentũ vſus obtinuit. [Maniplis) Signiferis, qui ſm antiquum morem in legione erant triginta, legio autem habeat ſeptem cohortes, ſexaginta centurias, licet in his rebus ucceſſu temporis ducum varietas ſemper mutauerit militaæ diſciplinam. [Equites Meſſapus in armis, Et cum fratre Coras latis diffundite cãpis) Eqtes in armis .i. armatos, nã figura eſt. Meſſapus autem vt diceret, vitauit ὁμοιοτέλευτον. nã vitioſum erat Voluce, Edice, Meſſape. Ergo Meſſapus aut antiquus vocatiuus eſt: vt, Heſperidum fluuius regnator aquarum. Item, Socer arma Latinus habeto, aut certo nominatiuus eſt pro vocatiuo, quanquam poſſit etiam nominatiuus eſſe, vt ſit, Meſſapus, & Coras equitem diffundite, pro diffundant, melior tñ eſt ſenſus ſuperior. [Cum fratre Coras) .ſ. cũ Catillo, nã legimus Catilluſque, acerque Coras. [Quà iuſſo) Pro qua iuſſero, & eſt antiquum. [Ilicet) Cõfeſtim, Illico, quod oe diceret, metri neceſſitas fecit, nam Illico dicimus. [Magna incepta) Quia de pace cogitabat, quæ impleri nõ potuit. [Multaq. ſe incuſa) Pro Multũ. Et eſt Græca figura. [Generumq. aſciuerit vrbi) Propter vrbem. Lucanus de Catone: Vrbi pater eſt, vrbiq. maritus. Genet aũt ideo dicit, quia ad augendum genus adhibetur. [Præfodiunt alij portas) .i. ante portas, foſſas faciunt, quæ res nimiam indicat deſperationem. [Bello dat ſignum rauca cruentum Buccina) Bene bello. dat nam buccina inſonans, ſolicitudinem ac bella denunciat. Sic in ſeptimo, Qua buccina ſignum Dira dedit. Prœlium autem tubæ indicant: vt, At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro Increpuit [Vocat labor vltimus omnes) Omnes ad laborem vltima neceſſitas conuocat. [Nec non ad templum) Secundum Hom. qui induxit in ſumma deſperatione matres ad templa concurrere, vt victoria, quæ non poteſt viribus, poſſit fauore conquiri. Sic enim monet Helenus.

Ἕκτορ ἀτὰρ σὺ πόλινδε μετέρχεο, εἰπὲ δ' ἔπειτα
Μητέρι σῇ καὶ ἐμῇ, ἣ δὲ ξυνάγουσα γεραιάς
Νηὸν Ἀθηναίης γλαυκώπιδος ἐν πόλει ἄκρῃ
Οἴξασα κληῗδι θύρας ἱεροῖο δόμοιο,
Πέπλον ὅσοι δοκέει χαριέστατος ἠδὲ μέγιστος
Εἶναι ἐνὶ μεγάρῳ, καί οἱ πολὺ φίλτατος αὐτῇ.
Θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο.

[Subuehitur) Proprie, Matronæ enim pilentis vehebantur ad tẽpla pergentes: vt, Pilentis matres in mollibus. [Dona ferens, Peplum.ſ. vt dicit in primo, ideo dimiſit hoc loco. Nam Homeri locus eſt de Hecuba peplum ferente, hoc modo.

Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Imò, ait, ò ciues arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluſe armari Volſcorum edice maniplis:
Duc, ait, & Rutulos: equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis:
Pars aditus vrbis firment, turreſque capeſſant:
Cetera, quà iuſſo, mecum manus inferat arma.
POE. Ilicet in muros tota diſcurritur in vrbe.
Concilium ipſe pater, & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus pectore differt:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperat vltro
Dardanium Aenean, generumque aſciuerit vrbi.
Præfodiunt alij portas, aut ſaxa, ſudeſque
Subuectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere corona
Matronæ, puerique: vocat labor vltimus omnes.
Nec non ad templum, ſummaſque ad Palladis arces.
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens, iuxtaque comes Lauinia virgo,
Cauſa mali tanti, atque oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces.
MAT. Armipotens belli præſes Tritonia virgo.
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
POE. Cingitur ipſe furens certatim in prœlia Turnus,
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat ſquammis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat enſem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exultatque animis, & ſpe iam præcipit hoſtem.
Qualis vbi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus, armentaque tendit equarum:
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit ceruicibus alte
Luxurians, luduntque iubæ per colla, per armos.
Obuia cui Volſcorum acie comitante Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur.

Ταὶ δ' ἄρ' ἐξείλαντο κατὰ ἄστυ γεραιάς,
Αὐτὴ δ' ἐς θάλαμον κατεβήσατο κηώεντα
Ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιλοι, ἔργα γυναικῶν.
Et paulò poſt:
Τῶν ἕν' ἀειραμένη Ἑκάβη φέρε δῶρον Ἀθήνῃ
Ὃς κάλλιστος ἔην ποικίλμασιν ἠδὲ μέγιστος.

[Oculos deiecta decoros) Sicut, Oculos ſuffuſa nitentes. [De limine) Ad preces feſtinantium mulierum oſtenditur deſiderium. [Armipotens belli præſes Tritonia virgo) Antonomaſia ſunt propria hæc aũt omnia oratio verbum ad verbum de Hom. tranſlata eſt.
Πότνι' Ἀθηναίη ἐρυσίπτολι δῖα θεάων.
[Præſes aũt belli) .i. qui præeſt oibus bellis, cuius nutu ſemp bella tractantur. [Frange manu telũ) Aut tua manu aut in eius manu tela pfringe Hom.
Ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος.
[Et ipm Pronũ ſter. ſo.) Hom.
Ἠδὲ καὶ αὐτὸν πρηνέα δὸς πεσέειν.
[Portisq. effun. ſub al.) Hom.
Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.
Bene aũt ſub ipſis portis, quia ad quas feſtinabat Æneas. Vnde eſt, & illud, Perfodiunt alij portas. [Cingitur ipſe furens certatim in prælia Tur.) Oeconomica ois hæc eſt. Nam Turnus ideo cũ mora armat, & in tecto capite circa arcẽ incedẽs admonet ſingulos vt a Lauinia poſſit videri, & vt ſit maior cauſa dimicãdi dũ ſpõſæ placere contendit. [Furens) Amore Lauiniæ, quã videbat. Qđ' ẽt ſequens indicat cõparatio. nã dictũ eſt, Aut ille in paſtus armentaq. tendit equarũ [Cingitur in pręlia) vt præliari poſſet, vt ſi dicas, iego in aduocationem. i. vt aduocat' eſſe poſſim. [Iãq. adeo) Aut vacat Adeo, aut certe ſic ſignãt, vt ſit ſenſus, Adeo ſic pparatur in prœlia, vt, & iã vniuerſa præter galeam arma portaret. [Thoraca indutus) Oia quæ in ax, exeunt Græca maſculina, in obliqs caſib. a, producunt, vt thorax thoracis, pirax piracis. Nã fœminina corripiunt, vt climax climacis, ſed ad latinum non tranſeunt. Phalanx vero, & aliter eſt, & peregrinum eſt etiam apud Græcos [Alta decurrens aureus arce; Illic.n. & Amata fuerat, & Lauinia. Hom.

Κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
Καλὰς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας.
Δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνε.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
Χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
Εἵλετο, ... ἄλκιμα ...

[Spe iam præcipit hoſtem) Mente præoccupat hoſtis aduentum. [Qualis vbi abruptis fugit præſepia vinclis) Etiam hæc comparatio Homeri eſt verbum ad verbum tranſlata.

Ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ,
Δεσμὸν ἀπορρήξας θείει πεδίοιο κροαίνων
Εἰωθὼς λούεσθ' ἐϋρρεῖος ποταμοῖο,
Κυδιόων· ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
Ὤμοις ἀΐσσονται, ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθώς
Ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

[Potitus)

[Potitus)Venit ab eo quod eſt potior potiris: nam,vt etiam ſupra diximus, verbum hoc modo tertiæ, modo quartæ inuenitur eſſe coniugationis. [Arrectiſq. fremit ceruicibus alte) Alte arrectis ceruicibus fremit,non alte fremit,aut alte luxurians.[Ad terram defluxit)Dicendo defluxit,artem & quandam moderationem deſcendendi ſignificauit, quæ eſt etiam in aſcendendo apud huius rei peritos.

ASCENSIVS.

ILLI hæc inter ſe &c.)Recitat quomodo dum latinus conſultaret,Turnuſq. Drances contenderent, Æneas motis caſtris vrbi imminebat, quæ res vbi reſcita eſt varijs rumoribus commouit vrbem,Turno copias colligente,& ducibus cum exercitu inſtructis ſeſe ad pugnam parante,Latino vero concilium re infecta dimittente,vnde nihil cat at Don. Ordo autem eſt. Illi .ſ. Turnus & Drances, aut Latini omnes agebant hæc certantes,inter ſe de rebus dubijs .i. inconſultabant,& diſſertabant dum ſup. Aeneas mouebat caſtra, & aciem.i.inſtructam multitudinem populorum. Ecce, q.d. ex improuiſo nuncius ruit.i.præcipitanter currit,tumultu .i.tumultuoſe,aut cum tumultu,per tecta regia.i. per regiam Latini & implet vrbem magnis terroribus nuncians.ſ. Teucros inſtructos acie,& manum Tyrrhenam.i.exercitum Hetruſcorum,deſcendere totis campis à flumine Tyberino,vbi prima caſtra locauerant. Animi.ſ.populi & potiſſimum vulgi turbati,ſupp. ſunt extemplo.i.illico è veſtigio,& pectora vulgi ſunt concuſſa.i.attonita,& perplexa.& iræ .i.furores,ſunt,ſup.arrectæ .i. accenſæ ſtimulis haud mollibus .i. punctionis duris,& difficilibus tolerat u.ipſi trepidi poſcunt arma manu .i. ſimul poſcunt,& quęrunt,iuuentus fremit.i.cum fremitu efflagitat arma,patres .i. ſeniores mœſti flent & muſſant .i. tacite intra ſe murmurant, & quęruntur,magnus clamor tollit, hic.i.modo vndique.i.ex omni parte ſe in auras vario diſſenſu quia alij à Turno, alij a Drance diſſentiebant, tollit dicit ſe in auras haud ſecus i.non aliter acquam,ſup. ſe voces in aues tollunt cũ cateruæ.i.cõuolatus auium vi forte confedere.i.ſimul ſedem ceperunt forte in alto luco, aut quam cycni rauci .i. canori cum raucedine quadam dant ſonitum per ſtagna loquacia.i. ſtridula,& ſonora cycnorum voces referentia, ſupp. in amne Paduſæ.i.illius partis aut vt dicunt brachij Padi, piſcoſo.i. piſcibus abundanti.Ideò Turnus aiitem pore arrepto.i.opportunitate inuenta, qua nacti erant occaſionem audacter increpandi ait ſic,imò ait Turnus ò ciues cogite concilium tempore arrepto,ſed prior ſententia præſtat nã non cohortatur Turnus vt ciues rapiant opportunitatẽ, ſed ipſe eam rapuit Turnus igitur ait arrecto tempore .i. poſtquam ea ſubito. aſſulit Aeneæ opportunitatem habuit concilij diſſoluendi aut imò ò ciues cogite concilium.i.conſultate, & laudate pacem ſedentes,& eſt modus imperandi, qui vim prohibitiuam habet nã vult dicere non eſſe modo tempus conſultandi, ſed bellandi aut ſaltem ſe defendendi. Nam illi.ſ.ſæuiſſimi graſſatores,& hoſtes eruunt armis in regna.ſ.noſtra. Nec locutus plura corripuit ſeſe & extulit ſeſe altis tectis,& ait ad Voluſum Volſcum, tu Voluſe edic.i.impera,& præcipue maniplis pro manipulis.i.manipularibus,hoc eſt ſigniferis militibus,armari.i.vt armentur, &.i.etiam Rutulos,Meſſapus pro eo,quod eſt,& tu Meſſape,& Coras cum fratre ſ.Catillo diffundite.i.diffuſe recedite equite latis campis.i. in latos campos, aut ſic Meſſapus, & Coras cum fratre diffundite pro diffundant, latis campis equites, nam ſi vocantur eſſent diceret Meſſape,& Cora cum fratre,quod autem in tertia perſona de eis loquatur indicant ſequentia, vnde non abſurde legeretur diffundant vt ſit ſpondaicus verſus,ſed nihil per me immutatum volo pars.ſ.ciuium,aut militum firment.i.muniant,& obſtruant aditus vrbis,& capeſſant.i.captum eant vt teneant, & defendant turres.ſ.murorum cetera manus.i.armata multitudo,inferat mecum,quod fortis ducis verbum eſt. Nam & Alexander Magnus,& Cæſar,non dixerunt, ite ſed eamus in hoſtem inferat ergo mecum.i.vt ego,arma qua iuſſo pro iuſſero,illic &.i.illic ſtatim diſcurritur tota vrbe.i.ab omni parte vrbis in muros, ipſe pater Latinus deſerit concilium.i.cœtum procerum, & magna incepta.ſ.de pace tractanda ac differt .ſ. in aliud tempus exiſtens turbatus triſti pectore,& incuſat.i.arguit ſe multa.i.multum, ſe dico,qui.i.quia ipſe non acceperit.ſ.in generum & regnum, Aeneam Dardanium.i.à Dardano ortum,& eſt accire ex vrbi.i. ad vrbem aut in vrbem ſuam generum.ſ.maritum filiæ,& regem ſuturum. [Præfodiunt,&c.) Docet quomodo ex præcepto Turni Latini & Rutuli varijs ſtudijs ciuitatem muniuerunt, vtq. regina cum Lauinia ceteriſq. nobilibus fœminis ad templũ Palladis vt eam exorarent perrexerint. Item quomodo Turnus armatus iamiamq. exiturus obuiam habuit Camillam virginem ac bellatricem egregiam, quibus omnibus eſt hoc ſolum Donati. (Dona ferens)Putabant mulieres poſſe donis,& precibus fauorem à dea impetrare. Hæc ille. Ordo eſt. Alij.i.aliqui ex ciuibus aut præſidio vrbis, præfodiunt portas .i. foſſas fodiunt ante portas, quod ſummæ deſperationis indicium eſt, aut ſubijciunt ſaxa,& ſudes.i.ſtipites,buccina rauca.i.rauce ſonans dat bello .ſ. ineundo ſignum cruentum.i.durum, & cruoris effundendi indicium.i.deinde,matronæ & pueri(quis labor vltimus.i.ſummus,& maximus vocat omnes.i.omnis ſexus, & ætatis) cinxere muros vatis corona.i.cœtu in morem coronæ circunſtante. Nec non.i.& etiam regina ſ Amata ſubuehitur.i.ſurſum vehitur ad templum,& ad ſummas arces Palladis,& hoc cũ,ſupp. magna caterua.i.comitia matrum.i.matronarum ferens.i.afferens, aut offerãs dona.ſ.Palladi apta,hoc eſt peplum,& Lauinia virgo ſubuehitur,ſup.comes.ſ.matri iuxta.i prope ipſam exiſtens .ſ. cauſa tanti mali.i.quantum bellum afferebat,& ideo deiecta .i. habens deiectos,hoc eſt deorſum in terram iactos oculos matres ſuccedunt.ſ.templo & vaporant templum thure & fundũt mœſtas voces de alto limine ſ.templi. O Tritonia .i. Pallas virgo exiſtens præſes belli armipotens.i.habens poteſtatem ſuper arma,& bella frange manu.ſ.tua .i. irritum fac, telum præponis .i. prædatoris Phrygij.i.Troiani.ſ Æneæ,qui Turno coniugem,& reginam ꝑripere,& prædari conatur,& ſterne ipſum.ſ.prædonem pronum .i. inclinatum ſolo.i ad terram, & effunde .i. eminenter funde ex equo.ſ.aut euacua vires,ſub altis portis.ſ.noſtris. Ipſe Turnus furens in prœlia cingitur.ſ.armis ſuis certatim.i.cum certamine ipſum armantium,& iam adeo ipſe induens thoraca.i.munimento pectoris,Rutulum.i. quali Rutuli vtuntur, horrebat ſquamis ahenis .i. æreis integumentis in modum ſquammarum piſcium factis, & incluſerat.ſ.prius ſuras.ſ.ſuas.i.poſt tibias partes crurum,hoc eſt crura ſua,auro.i.ocreis aureis,& ipſe exiſtens nudus adhuc tempora .i. habens tempora adhuc nuda,hoc eſt nondum galeata,quia armiger galeam vſque ad prœlium ferre ſolet, accinxat lateri enſem, & ipſe aureus.i.aureis armis inſtructus fulgebat decurrens alta arce.ſ.regiæ,qua Lauiniam videre ſperabat, & exultat animis,& præcipit.i.præoccupat aut ante congreſſum capit non re,ſed ſpe,hoſtem.ſ.præcipuum Aeneam exiſtens talis qualis equus liber tamen & potitus campo aperto, fugit præſepia.ſ.ſtabulorum vinclis abrupit,ille.ſ.equus tendit.i.petit impaſtus.i.prius quam paſcatur. armenta.i.gregem equarum, aut potius ſic tendit in paſtus.i.paſcua,& armenta,aut aſſuetus perfundi flumine noto aquæ, emicat .i. fremit ceruicibus arrectis alte luxurias.i.petulanter & laſciue decurrens, & iubæ,ſup. eius ludũt per colla,& per armos. Cui.ſ. Turno ſic decurrenti,Camilla occurrit obuia,& hoc acie Volſcorum comitante, & ipſa, Regina .ſ. Volſcorum deſiluit ab equo,ſub ipſis portis .i. ante ipſas portas,quam tota cohors.ſ Volſcorum imitata.i.inſequens defluxit .i. molliter deſcendit ad terram,equis relictis,tum.i.deinde vbi pedes Turnum conuenerat fatur.ſ.Camilla. talia qualia ſequuntur.

VARIA LECTIO.

INSTRVCTOS acie) In Oblongo,Inſtructuſque,habetur. [Extemplo turbati animi)In lib. Rom.legere eſt, Turbati animo. [Diſſenſu magnus vario) In antiq.lib. Diſſenſu vario magnus. [Stagna loquacia cycni) Antiqui aliquot lib Liquẽtia. Aliquot alij,Stagna ſonantia,legunt.[In regna ruunt)In antiquis exemplaribus,Ruant,habetur.[Triſti turbatus pectore) Antiqua exẽplaria, Triſti turbatus tempore,habent. [Sudeſq. Subijciunt) In antiq.lib.Subiectant,habetur. [Tunc muros varia) Veteres lib. Tum,legunt. [Cauſa mali tanti,atque oculos) Antiq.lib.ita legunt,Cauſa mali tanti oculos,ſine, atque parti. In Rom.tamen, & alijs quibuſdam, Cauſa malis tantis,legitur. [De limine voces) Antiqua exempl.De pectore,legunt.[Armipotens belli præſes) Dictionum ordo in antiq.eſt lib. Armipotens præſes belli. [Rutulum thoraca indutus) Lib. antiqui ſunt,in quibus, Incoctus,habetur. [Campoque potitus aperto) In antiq.aliquot lib. Potitur,eſt.

SERV. SVI merito ſi qua eſt fiduciæ a forti) Si vnuſquiſq; fortis habet aliquam confidentiã ex cõſcientia fortitudinis ſuæ, & ego audere non dubito Fortis autem bene dixit, nã fortis coni-

CAM. Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, & Aeneadum promitto occurrere Turmæ,

communis eſt generis Hæc autem hoc vult dicere nõ ſexum cõſiderandum eſſe, ſed robur. [Occurrere Turmæ) Equitatui, nam partem pro toto poſuit. [Quas dicere grates) Enthreoticam diſciplinam dicit ſe verba inuenire non poſſe quibus eius exprimat laudes, cum dixerit, O decus Italiæ. Sic alibi, Quibus cœlo te laudibus æquem? Cum præmiſerit, O fama ingens, ingentior armis Vir Troiane. [Sed nũc) Ordo eſt, Sed nunc mecum partire laborem. nam per Parentheſim dictum eſt. [Quando iſte animus eſt ſupra omnia) .i. ſi quidem es magna, partire autem ideo, quia ille dixerat, Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra. [Quaterent campos) Ad camporum perturbationem. [Furta paro belli) Inſidias. Sal. Gẽs ad furta belli peridonea. [Biuias fauces) Fauces dicuntur itinera inter duos montes loca anguſta, & peruia, dicta à faucium ſimilitudine. [Collatis excipe ſignis) Coniunctis ducibus quos cõmemoraturus eſt. [Tyburtiq. manus) Catillus, & Coras. [Ducis, & tu concipe curã) Sicut ego, nam non dicit ſicut Meſſapus, aut alij, ne ei facere iniuriam videatur. Concipe autem, ſimul cum illis ſume. Con enim eſt coniunctiua particula. Vnde, & cõuocari de plurimis dicimus. [Valles) Metri neceſſitate compellimur vt Vallis dicamus. Stat. Vallis in amplexu nemorum ſedet, nã plenum eſt Valles, ſicut nũc Virgilius poſuit. quod ita eſſe, diminutio indicat, nã vallecula, vt vulpes vulpecula facit. Ergo in es, vel in is, quãdo vſurpatiue, quãdo naturaliter exeũt nomina, ſola diminutio indicat, ea autẽ quæ in es, exeunt lõga ſunt omnia, ſi in genitiuo non creſcunt, vt labes, valles, vulpes, nam ſi creſcunt, breuia ſunt, vt miles militis. [Quò ſemita ducit) Legitur & Quà. [Aditusque maligni) Proprie Obſcuri: vt, Sub luce maligna. [Ignota) .ſ. Aeneæ. nam de Turno dicturus eſt: Huc iuuenis nota fertur regione viarum. [Tutiq. receptus) Male quidam Receſſus legũt, nam receptus dicitur, quo ſe cito exercitus recipit. Vnde, & ſigni receptui canere dicuntur. [Seu dextra, læuaque velis occurrere pugnæ;) Siue per valles, ſiue, per montia radices, incertum eſt .ſ. qua ſit venturus Aeneas. [Arripuitque locum) Raptim tenuit. [Inſedit) Proprie. nam Inſidere eſt doloſe aliquem expectare. vnde, & inſidiæ nominatæ ſunt. [Velocẽ interea) Licet Interea particula negocia ſemper prætérita

Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerua.
POE. Turnus ad hæc, oculos horrẽda in virgine fixus:
TVR. O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quas ue referre parem? ſed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partire laborem:
Aeneas, vt fama fidem, miſſique reportant
Exploratores, equitum leuia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta iugo properans aduentat ad vrbem
Furta paro belli conuexo in tramite ſyluæ,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tyburtique manus: ducis, & tu concipe curam.
POE. Sic ait, & paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſociosque duces, & pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu valles, accommoda fraudi,
Armorumque dolis, quam denſis frondibus atrum
Vrget vtrinque latus, tenuis quà ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis, ſummoque in vertice montis
Planicies ignota iacet, tutique receptus;
Seu dextra, læuaque velis occurrere pugnæ;
Siue inſtare iugis, & grandia voluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum:
Arripuitque locum, & ſyluis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſociis, ſacraque caterua,
Compellabat, & has triſteis Latonia voces
Ore dabat. DI. Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias: neque enim nouus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno, viresque ſuperbas,
Priuerno, antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem fugiens media inter prœlia belli
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocauit
Nomine Caſmillæ mutata parte Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans iuga longa petebat
Solorum nemorum: tela vndique ſæua premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis: tantus ſe nubibus imber
Ruperat. illa innare parans infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis, & robore cocto,
Huic natam, libro, & ſyluestri ſubere clauſam,
Implicat, atque haſtilem mediæ circunligat haſtæ.
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
ME. Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo
Ipſe pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe teſtor
Diua tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
POE. Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit. ſonuere vndæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in iaculo ſtridente Camilla.

futura contingat, tamen abruptus eſt, & vituperabilis tranſitus, habet autem tales tranſitus, & in ſuperioribus libris, & in ſequenti præcipue, vbi Iuppiter appellat Iunonem. [Opim) Opim quando dicimus, Nympham ſignificamus ſi autem dicamus Opem, auxiliũ intelligimus. Terentius, Iuno Lucina fer opẽ, ſerua me obſecro. Opes vero numero plurali, cẽſus accipimus, nam Ops, terra eſt vxor Saturni, quam Græci Rheam appellant. [Triſteis voces) Habitũ futuræ orationis oſtendit. [Ore dabat) Pleonaſmos eſt. [Bellum ad crudele Camilla) Vno verbo exitum rei docuit. [Noſtris nequidquam cingitur armis) noſtris, quibus vtraque gaudemus, vt etiam ipſa habet cauſam doloris, & maioris iracundiæ. [Neq; enim nouus iſte Dianę Venit amor) Firmiores .n. antiquioris amicitiæ ſunt. Terentius, per amicitiã, quæ incepta è paruulo cum ætate accreuit. Similiter Iuuen. Ille excludatur amicus Iam ſenior, cuius barbam tua ianua vidit. [Pulſus ob inuidiam) .ſ. crudelitatis. nam ſequitur, Neque ipſe manus feritate dediſſet. [Antiqua) Nobili vrbe, nam hoc Priuernum dicitur. [Iuga longa) .i. longe poſita remotiora. Saluſt. Et mere lo procul à gẽte longa ſpes auxiliorum .i. lõge poſita. [Solorum nemorum,) Deſertorum. Terent. Venit meditatus alicunde ex ſolo loco. Item ipſe, Nonne hinc deportarier in ſolas terras? [Fugæ medio) Dum fugit, inter fugam. nam figuratum eſt. [Caroque oneri timet) Anacreon φορτὸν ἔρωτος .i. onus amoris. [Via hæc ſententia ſedit) Ideo Via, quia naturale eſt vt quoties multa cogitamus, via aliquid comprobemus. Vnde vera diſtinctio eſt, Omnia ſecum verſanti ſubito, hæc ſententia ſedit. [Et robore cocto) Aut antiquam haſtam fuiſſe ſignificat, nam multi temporis aliquid, recoctum vocatur. Horatius: Plerumq. recoctus Scriba ex quinq; viro coruum deludet hiantem. Item Perſius: Vita male vetus præ grandi ſubere coctum. Aut re vera cocto robore. haſtæ .n. igni plerunque durari conſueuerunt. [Huic) .ſ. telo natam implicat. [Libro) Liber dicitur corticis pars quæ ligno cohæret. alibi, Alta libraret in vlmo. Vnde, & liber dicitur in quo ſcribimus, quia ante vſum cartæ vel membranæ de libris arborum volumina compaginabantur. [Ipſe pater famulam voueo,) Bene Ipſe pater, quia auctorandi poteſtatẽ niſi patres non habent.

[Voueo:)

[Voueo) Autem conſecro in tuum miniſterium. Vnde, & Camilla dicta eſt, licet ſupra, & à matre dixerit eſſe nominatam. Sed illud poëtice dictum eſt: nam Camilla, quaſi miniſtra dicta eſt miniſtros.n.& miniſtras impuberes. Camillos, & Camillas in ſacris vocabant. Hinc, & Camilla dicta. Vnde, & Mercurius Hetruſca lingua Camillus dr̃, quaſi miniſter deorum. [Sonuere vndæ) Hic diſtinguendum. [Infelix Camilla) Non eo tempore quo euaſit, ſed nunc infelix. plerunque enim epitheta præſentis temporis ſunt licet, & peractis negocijs, vt in ſecundo. Infelix dum regna manebat, Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat.

ASC. TVRNE, ſui merito, &c.) In hac parte habetur oratio Camillæ virginis ad Turnum, animum ſuum præſtantem, & beneuolum explicantis, conſiliumque de intercipiendo Aenea dantis: Turnique honorifica ad eandem reſponſio. Deſcribitur præterea locus quidam inſidijs aptus. Sed cum nihil hic extet Donati. Ordo eſt. O Turne (inquit Camilla) ſi qua.i.ſi aliqua fiducia fuit.i. bene fidei ſperandi de ſe eſt forti.ſ. cuicunque ſiue mulieri, ego audeo, & promitto occurrere Turmę Aeneadum.i. Aeneadarum ad vrbem ingruentiam, & ego ſola audeo ire obuia contra equites Tyrrhenos. Graphice expreſſit poëta animam mulierum quæ ſi ſemel ad virilia opera tranſierint vltra viros audent, nihil vero audacius virагine bellatrice, vnde de Pentheſilea audetque viris concurrere virgo. Sine.i. permitte me tentare manu prima pericula.i. experimenta, aut tentamenta, ſeu præludia belli, tu ſubſiſte.i. in inſidijs remorare, exiſtens pedes.i. pedeſter ſine equo ad muros.ſ. ciuitatis huius, & ſerua.i. cuſtodi mœnia Turnus fixus oculos.i. habens oculos fixos in virgine horrēda.i. aut armis terribili aut veneratione colenda, ſup. ait ad hæc.ſ. eius dicta. O virgo decus.i. ornamentum Italiæ, quas grates.i. gratias parem.i. intendam, & coner dicere ſup. tibi.ſ. verbis, vel pro vel, quas parem referre.i. re ipſa exhibere, & reddere? q. d. neſcio, ſed nunc (quando.i. quandoquidem iſte.ſ. tuus animus eſt ſupra omnia.i. vincit omne genus beneficij quod in te cōferre poſſem aut quia ſine pari magna es) partire.i. condiuide mecum laborē. Aeneas) vt.i. quemadmodum fama ſup. facit fidem.i. credulitatem, aut vt fama, & exploratores miſſi reportant fidem.i. credulitatem, & certificationem) improbus.i. improbandus, & deteſtabilis graſſator, & prædo præmiſit leuia arma equitum.i. velites hoc eſt equites leuis armaturæ, qui ſup. vt quaterent.i. conturbarent cāpos.i. eos qui in campis, hoc eſt locis planis, & exparibus ſunt ipſe ſuperans iugo.i. per iugum, q. d. collum, hoc eſt partem montis iuxta verticem, ſuperās inquam ardua deſerta.i. loca inuia, & inacceſſa ferè aduentat ad vrbem. Ego paro.i. prætenda furta belli.i. ipſum excipe, aut adoriri inſidijs, vt.i. poſtquam ego obſidam.i. obſidebo, ſed à tertia coniugatione à ſido deduxit, in tramite.i. via qua tranſmeatur, ſiluæ.i. cui in ſilua eſt conuexo.i. ſub rupe, aut vertice ſuſpenſo obſidam, inquit, milite armato fauces.i. exitus ab ijs, qui in ſilua ſunt, aut introitus ingredi volentibus biuias.i. in duas vias diuiſas, tu excipe.i. per inſidias cape, & adorire, ſignis collatis.i. coniunctis ducibus.ſ. Meſſapo, & Tiburto equitem Tyrrhenum.i. Tyrrhenum equitatum, aut Tyrrhenos equites, Meſſapus acer.i. ſtrenuus, & vehemens bellator erit tecū, & Turmæ Latinæ ſupp. erunt tecum. & manus.i. exercitus Tyburti ducis ſup. erit tecum. & tu concipe curam.ſ. totius Turmæ ac equitatus. Turnus ait ſic atque cohortatur Meſſapum in prœlia.ſ. obeunda, & ſocios.ſ. eius aut ſuos duces.i. ductores aliorū, hortatus dicit.i. admonet, & animat in prœlia dictis paribus.ſ. ijs quibus Camillam hortatus eſt, & ipſe pergit in hoſtē quo facto oſtendit ſe egregium ducē, qui primus quod admonuit fecit. Valles (ſic enim dicitur in nominatiuo ſingulari ſicut, & vallis, vt apes, & apis) accommoda fraudi, & dolis armorum.i. armatorum eſt in anfractu.i. loco circumfracto.i. angulo, curuo.ſ. poſt rupem quem.ſ. anfractum, aut quam vallem, latus atrum.i. obſcorum, vrget.i. premit, & coarctat vtrinque.i. ab vtraque parte, frondibus dēſis, quo.i. ad quem aut qua.i. per quam viam, ſemita tenuis ducit, & fauces anguſtæ.i. meatus arcti ferunt.i. conferunt, & conducunt, & aditus.i. acceſſus maligni.i. obſcuri, aut nimis arcti ſup. ſe ſunt. Planicies ignota.ſ. Aeneæ, aut occulta, iacet ſuper hanc.ſ. vallem in ſpeculis.i. loco apto ſpeculationi, & in ſummo vertice montis, & receptus tuti.i. receptacula quę te tuta recipiant ſup. ſunt vtrinque, ſeu.i. ſiue velis occurrere pugnæ.i. in pugnam dextra.i. à dextra parte, quòd vel ſeu, aut vel, læua.i. ſiniſtra, ſiue velis inſtare.i. inſiſtere, iugis.i. per iuga, & voluere.ſ. deſup. ſaxa grādia.ſ. in aſcendentes hoſtes. Ipſe iuuenis.ſ. Turnus fertur regione viarum.i. per regionem viarum nota.i. notam ſibi, huc.i. ad hanc vallem, & arripuit.i. occupauit locum, & inſedit.i. inſidias facturus locum cepit, ſiluis iniquis, quia videre permittunt, & non videri. [Velocem interea, &c.) Facta digreſſione deſcribit ſtudiū & genus Camillæ. Vnde Donatus. [Excuſat exilium Metabi) Quod non ſua culpa, ſed inuidia.i. ſuperbia ciuium ſit pulſus, & fugiens non opes, ſed filiam eripuerit, hac cauſa Dianæ fauorem meruit. [Telum immane) Quia bellator. Nam opus fuit ingenti telo, & bellatore.i. viro forti ad rem perficiendam. Hæc ille. Ordo eſt. Latonia.i. Latonæ filia Diana, compellabat.i. allocuta eſt, interea.ſ. dum hæc à Turno fierent, in ſedibus ſuperis.i. in cœlo Opim.ſ. nympham venatricem, & ideo velocem, vnam ex virginibus ſocijs.ſ. Dianæ, & ex caterua ſacra.i. de choro Dianæ ſacrato, & dabat ore.i. eloquebatur, has voces triſtes.i. triſtitiæ indices. O virgo.ſ. Opi Camilla graditur ad bellum crudele, quia ſatis ipſi per id mortem minātibus, & cingitur noſtris armis.i. ſagittis, ne quidquam.i. fruſtra, quia illis ſe defenſura non eſt, exiſtēs mihi chara.i. dilecta, ante alias.i. plus quàm aliæ mortales.ſ. nec.i. & non, etenim pro quia, iſte.i. de quo me loqui audis, amor non venit Dianæ.ſ. mihi, nouus.i. recēs, & paulò ante hac inceptus: &, ſup. non mouit.i. affecit animum dulcedine ſubita, quæ ſ. cito perire poſſet, ſed, ſup. antiqua, & inueterata. Et docet quomodo. Nam Metabus pater Camillæ, cum.i. quando, ipſe pulſus ob inuidiam nō ob demerita, & ob vires ſuperbas.ſ. ciuium aut ęmulorū regno priuerno.i. priuernati, aut pulſus regno.ſ. ſuo excederet Priuerno, appoſitione, vrbe antiqua.i. nobili, & quæ diu regnauerat, ſuſtulit.i. ſurſum, & in humeris tulit, inter media prœlia fugiens.i. cum fugeret ſupp. Camillam infantem.ſ. adhuc comitem.i. vt eſſet comes exilio.ſ. ſuo, & vocauit, ſupp. eam Camillam nomine matris Caſmillæ.ſ. nomine, & hoc parte mutata, quia ablata s, litera, à prima ſyllaba. Ipſe.ſ. pater, portans.ſ. filiam, ſinu.ſ. ſuo, hoc eſt inter brachia, præ ſe.i. ante ſe, petebat longa iuga nemorum ſolorum.i. deſertorum tela ſæua.i. ſæuorum hoſtium ipſum perſequentium: premebat, ſup. tunc eum vndique.i. ex omni parte, & Volſci.ſ. Priuernates, volitabant.ſ. circa eū milite ſtipendiario circunfuſo vt ſic nō ſit euadendi locus. Ecce, q. d. præter opinionem, & expectationem Metabi Amaſenus.i. amnis aut fluuius, ſpumabat abundans.i. ſuperfluens ſummis ripis, ſup. in medio, fugæ.i. cum Metabus exiſtēs in medio fugæ perueniſſet tranſitutus ad eum, quia tantus.i. tam copioſus imber.i. præceps pluuia omnia imbuens ruperat.i. diſſoluerat ſe nubibus.i. per nubes ruptas deſcenderat. Ille.ſ. pater parans inuare.ſ. in Amaſeno amore infantis.i. vt ſaluet infantē; tardatur.i. impeditur amore infantis, quia noluit eam derelinquere, & timet oneri charo.ſ. filiæ qua ſinu gerebat, hæc ſententia.ſ. ſequens: ſedit.i. placuit, & cordi fuit, vix.i. cum difficultate, ipſi verſanti.i. agitanti, ſecum.i. in animo ſuo, omnia.i. omnes modos ſe, & filiam ſeruandi, ſubito.i. præcipitanter; Accipit ſup. (nam antecedens ponitur ſine verbo) telum immane.i. valde magnum, quod ipſe bellator gerebat forte manus valida, exdiens ſolidum.i. integrum, & durum, nec poroſum, aut cauernoſum, ſed firmum nodis.i. quia nodoſum erat, & robore cocto.i. igni aut fumo indurato, & ipſe implicat.i. implicando illigat, huic.ſ. telo, hoc eſt haſtæ natam.i. filiam ſuam Camillam, clauſam libro.i. interiore cortice, & ſubere.i. ligno leui, quod faciliter ſupernatat, quod nunc in crepidis videmus, & ſandalis, ſiluestri.i. è ſilua rapto, quia cum præter ſpem auctus eſſet, amnis non abſtulerat ipſum, ſed inoenerat, atque circumligat.ſ. natam, habilem.i. portabilem per aquas mediæ haſtæ.i. ad mediam haſtam, quam.ſ. haſtam, ipſe libians.i. faciendam verſans ſatur ita ad æthera alma virgo Latonia.i. Latonæ filia Diana, cultrix nemorum.i. habitatrix ſiluarum, ipſe.i. ego pater.i. qui maximam habeo in eam poteſtatem, voueo.i. dico, & conſecro tibi hanc.ſ. filiam meam famulam.i. miniſtram, ipſa tenens per auras.i. expoſita aëri, tua tela.i. iacula tibi ſacra: fugit, ſup. hoſtem.ſ. populum perſecutorem, accipe ò diua, teſtor.i. obteſtor, tuam.i. tibi deuotam, & dedititiam, quæ committitur nunc auris dubijs.i. de quibus dubitandū eſt, an incolumen redditur æ ſint. Dixit.ſ. Metabus.i. finiuerat iam preces, & immittit.ſ. in auras haſtile contortum.i. impulſum: lacerto.i. brachio adducto. Vndæ.ſ. Amaſeni, ſonuere.i. ex impulſu, & ipſa Camilla infelix.ſ. futura, aut infelix, quia ad exitiū matus reſeruata, fugit ſuper amnem rapidum.ſ. Amaſenum, in iaculo ſtridente.i. alligata iaculo ſtridenti, ad quod iam alligauerat pater rectam ſubere, vt ſi forte, in amnem incidiſſet, nec ad alteriorem ripam iacta fuiſſet, à ſubmerſione per haſtam, & ſubere protegeretur.

OCCVRRERE (turmæ) Romanus liber, Turmis, habet. [Horrenda in virgine fixus) In nonnullis, Fixit, leguntur. [Per deſerta iugo ſuperans aduentat ad vrbem) Romanus liber, & aliquot alij, ita legunt, Iugo properans aduentat in vrbem. [Tyburtique VARIA LECT.

tique

tique manus) In antiquis libris, Tyburni, ſcriptum obſeruaui. [Valles accommoda fraudi) In aliquot exemplaribus, Vallis accommoda, legitur. [Tenuis qua ſemita ducit) In libro Romano, & aliquot alijs, Quo ſemita ducit, legitur. [Tutiq. receptus In veteribus lib. Receſſus, habetur. [Vnam ex virginibus ſocijs, ſacraque caterua) Romanus liber legit, Vnam ex virginibus ſacris, ſociaque caterua. [Triſtis Latonia voces Ore dabat) Romanus liber, Triſti ore, legit. [Nomine Caſmillæ mutilata parte Camillam) In Romano, & aliquot alijs libris, Scamillæ, ſcriptum inueni.

At Metabus, magna proprius iam vrgente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum vergine victor.
Gramineo donum Triuiæ de ceſpite vellit.
Non illum tectis, vllæ non mœnibus vrbes
Accepere, neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum, & ſolis exegit montibus æuum.
Hic natam in dumis, interque horrentia luſtra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, iaculo palmas onerauit acuto,
Spiculaque ex humero paruæ ſuſpendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torſit:
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum: ſola contenta Diana
Aeternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrgetur acerbis,
Labere nympha polo, fineſque inuiſe Latinos,
Triſtis vbi infauſto committitur omine pugna,
Hæc cape, & vltricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italus ue, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube caua miſerandæ corpus, & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
POE. Dixit: at illa leues cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circundata turbine corpus.

SERV. Non illum tectis, non vllæ mœnibus vrbes Accepere) Non mirum hunc à nulla ciuitate ſuſceptum, nam licet Priuernas eſſet, tñ quia in Thuſcorum iure pene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabũ omnium odia ferebantur, nã pulſus fuerat à gente Volſcorum, quæ ẽt ipſa Hetruſcorum poteſtate regebatur, quod Cato pleniſſime executus eſt. Vnde, & infra, Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurum, quod non procederet niſi inter eos eſſent iura connubij. [Non mœnibus vrbes Accepere) Non tectis, non mœnibus, hoc eſt nec in ciuitates, nec in priuatam admiſſus eſt domum. Et ſic iſte ẽt in primo ſeparauit, Vrbe, domo ſocias. Sciendum aũt mœnia abuſiue dici omnia publica ædificia, vt, Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis, nam proprie Mœnia, ſunt tñ muri dicte, quaſi munia à munitione ciuitatis. [Manus dediſſet) Conſenſiſſet, & hoc dicit, Etiam ſi qui eũ voluiſſent ſuſcipere, ille tñ eorum conſortia morum feritate fugiſſet. [Paſtorum, & ſolis exigit montibus æuum) Et paſtorum æuum exegit in montibus ſolis .i. paſtorali vſus eſt vita. [Armentalis equæ) Indomitæ. Vnde ſequitur, Et lacte ferino. [Veſtigia plantis Inſtiterat) Signa pedũ primis plantis impreſſerat, nam hæc ſunt veſtigia, imagines pedum. vt, Semeſam prędam, & veſtigia prima relinquẽs [Palmas onerauit) Onus enim eſt quidquid teneris imponitur manibus. [Pro longæ tegmine Pallæ) Palla proprie eſt muliebris veſtis deducta vſque ad veſtigia: Vnde ait Longæ, ſic ſupra, Pallam ſignis auroque rigentem. [Strymoniamq. gruem) Id eſt Thraciam, à fluuio Strymone. Sanè ſciendum poſſe dicit hic, & hæc grus. [Olores) Latine ita dicimus, nam cygni græce dicuntur. [Multæ illam fruſtra) Antequam rem diceret præiudicauit: Sic Saluſtius, Falſo queritur de natura ſua genus humanum, nam antequam diceret quæritur, dixit Falſo. [Matres) Inter matrem, & matremfamilias hoc intereſt, quod Mater, eſt præter illam ſignificationem, quæ eſt ad aliquid, quæ tantum cõuenit in matrimonium: Materfamilias vero illa dicitur quæ in matrimonium conuenit per coëmptionem. nam per quandam iuris ſolennitatem, in familiam migrat mariti. [Aeternum) Aeternæ. nam nomen eſt pro aduerbio. [Conata) Cum conaretur. [Fatis vrgetur acerbis) Oſtendit etiam deſideria ex fati neceſſitate deſcendere. [Committitur omine pugna) Pro committetur. [Hæc cape) Generaliter dixit arcum, pharetram, vt ſequentia indicant, nam dicit, Et vltricem pharetra deprome ſagittam. [Vltricem) Nomina in x, terminata ablatiuum ſingularem in e, mittunt, genitiuum vero pluralem in um, exceptis his quæ ſunt omnis generis, vt felix, nam, & ab hoc felici, & horum felicium facit. Lucanus, Felici non fauſta loco tentoria ponens, quod receptũ eſt ideo. quia genitiuus, pluralis à nominatiuo plurali minor eſſe non debet, ſed aut par, aut maior vna ſyllaba, & quia à neutro facit felicia, felicum dicere non debemus, ne propter alia genera huic præiudicemus, nanque ab eo quod eſt felices, vt felicium dicamus, ratio patitur, vna enim creſcit ſyllaba ab eo quod eſt felicia, vt felicum dicamus non procedit, ne minor ſit genitiuus nominatiuo plurali. Similiter, & vltricium, & victricium dicimus, licet in his neutrum genus in numero ſingulari non inueniatur. [Violaris vulnere corpus) Quia dixerat ſacrum. [Tros Italus ue, mihi) Si ſimpliciter accipimus, ſic intelligimus, Siue eã Troianus interemerit, ſiue aliquis de Aeneæ auxilijs, nãque alij volunt Aruntem de Turni eſſe partibus & indignatum fœmineum ſexum plus in bello potuiſſe, quam viros: quam rem hic dicunt perſtrinxiſſe Virgilium, & reuera ſic vbique loquitur, vt incertum ſit Arũs de cuius partibus fuerit. Vnde eſt, & illud, Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis. [Pariter) Similiter, vno modo, & eſt antiquum. [Miſerandæ corpus) Hæc œconomia, præiudicia nominantur, quoties negocij futuri exitus tollitur. vult enim nos de Camillæ cadentem nihil vlterius expectare, ſicut fecit in primo, Tu facem illius noctem non amplius vnã Falle dolo. Quod præmiſſum, ſuſtulit cõmemorationem qñ vel Cupido receſſerat, vel Aſcanius ſit reuerſus. [Arma Inſpoliata) Aut indetracta, aut ipſius inſpoliatæ. [Nigro circundata turbine corpus) Quia ad mœrorem luctumque deſcendit. Contra in octauo, vbi ad lætitiam deſcendit Venus, claro eam nimbo circundatam dicit, vt, At Venus æthereos inter dea cãdida nimbos.

ASC. AT Metabus, &c.) Docet Diane, quæ reliqua egit Metabus, quo modo videlicet ſe in amnem immiſit, & receptam filiam in ſiluis educauit. Admonetque Opim, vt quicunque lætaliter vulnerauerit Camillam morte ſua illius necem luat. De quibus nihil habemus Donati. Sed ordo eſt. At, id eſt ſed: Metabus, ſcilicet Volſcorum rex, & pater Camillæ, magna caterua .ſ. hoſtium vrgente iam proprius, dat ſeſe fluuio .i. in fluuium, atque ipſe victor .i. voti compos: vellit, de ceſpite .i. terra herboſa, in quã haſtam infixerat, vellit dicit .i. auellit, haſtam cum virgine .i. ad quam Camilla erat alligata, haſtam dicit, appoſitorie, donũ Triuiæ .i. Dianæ, gramineum .i. de gramine auulſum, vrbes vllæ .i. quæcunque in Italia eſſent, non accepere illum .ſ. Metabum, tectis .i. priuatis hoſpitijs, & non accepere mœnibus .i. publicis hoſpitijs, aut in tota vrbis capacitate, nec ipſe dediſſet manus .i. non ſe ſubdidiſſet, recipere volentibus, feritate .i. præ feritate ſua, & exegit æuum paſtorum .i. more paſtorum in montibus ſolis .i. deſertis. Ipſe nutribat hic .i. in ſolis montibus, natam .i. filiam ſuam, in dumis, & inter luſtra .ſ. ferarum, horrentia .i. aſpera, & inculta mammis equæ armentalis indomitæ, & quæ gregatim inter armenta verſabatur, & pro .i. lacte ferino .i. equæ feræ, immulgens vbera .ſ. equæ labris teneris .i. in labia tenera Camillę, vtque .i. & poſtq̃, Infans .ſ. Camilla, inſtiterat veſtigia pedum primis plantis .i. ſignauerat veſtigia primo ingreſſu, ipſe onerauit palmas .i. manus eius, iaculo acuto .ſ. ſagittis, aut tela venabulo, & ſuſpendit paruæ .i. ipſi cum adhuc eſſet parua ſpicula .i. tecula acuta, ſeu tela, & arcum, ex humero .ſ. prominentia, & exuuiæ Tigridis .i. pelis Ti

gridis deuictæ, & ab ea abſtractæ, vt exuuiæ ab hoſte detrahi ſolent pendēt illi a vertice per dorſum, pro auro crinali.i.loco reticuli aurei, quo virgines crines, ſeu capillos ſuos alligant, & pro tegmine .i. veſtitu, ſeu cooperimento Pallæ, id veſtis muliebris: longæ .i. ad talos vſque demiſſæ. Ipſa torſit iam, tum .i. cum adhuc eſſet infans, manu.ſ.ſua tela puerilia .i. pueritiæ apta, & egit circum caput ſundam .i. inſtrumentum effundendi atque iaciendi lapidem habena.i.loro, quo habetur.i.tenetur: tereti.i.rotundo in longum: & deiecit gruem Strimoniam .i. Threiciam in Strymone Thraciæ palude verſari ſolitam, vel illi ſimilem, aut olorē album, aut quia omnis adultus albus eſt, aut iam adultum, quia recens nati ſunt coloris picei, quem griſſeum vocant. Multæ matres.ſ.familias & nobiles matronæ, optauere fruſtra, quia nolebat nubere illam ſ.Camillam: nurum.i.filiorum ſuorum coniugem, per oppida Tyrrhena.i.quæ habitant in diuerſis oppidis Tyrrhenis, ſed ſupp. ipſa contenta ſola Diana.i. me & præſidio meo colit amorem æternum .i. æternæ duraturum, aut colit æternum .i. æternæ, ſeu æternaliter, amorem telorum .ſ. venatoriorum, & virginitatis exiſtens intemerata .i. intacta, & incorrupta. Ego vellem quod ſup. haud.i.non fuiſſet correpta.i.ſimul cum alijs rapta & implicita, militia tali.ſ.quam Latini contra fata gerunt, conata.i.dum conaretur, laceſſere.i.prouocare & moleſtijs afficere: Teucros.i.Troianos. Quia ſup. ipſa foret i.eſſet mihi nunc cara, & vna comitum mearum, verum age) adhortandi vox) quandoquidem ipſa vrgetur fatis acerbis .i. immaturis, & ineuitabilibus, ò nympha .ſ. Opi, labere .i. leniter deſcende, polo .i. cœlo, & inuiſe .i. intrinſecus viſita, & ſerutare fines.i. limites: Latinos.i.Latinorum vbi ipſa triſtis committitur.i.ſtatim committetur pugnę, omine.i.cum omine: infauſto.i.infelici, quia interitus ei ſoda eſt. (Pones dextero vbi ipſa triſtis.i.propter infelicem rei exitum, ſicut contra læti inducti ſunt Teucri propter futuram lætitiam, vt in primo, Via è conſpectu Siculæ telluris in altum, Vela dabant læti. qua committitur infauſto omine triſtis pugnæ, quia tunc non diceretur, cui committatur) Age, inquit, cape hæc.ſ.tela, & deprome hæc pharetra.i.de pharetra hanc ſagittam vltricem.i.vindicatricem necis eius, quicunque violauerit vulnere.i.vulnerauerit, corpus ſacrum .i. mihi dicatum, Tros .i.ſiue ſit Troianus, ve pro vel, Italus.ſ.Tyrrhenus det pariter .i. pari forma pœnas ſanguine.ſ.ſuo fuſo. Ego feram .i. afferam, aut inferam, tumulo.i.in tumulum, poſt .i. poſtea quàm interfecta fuerit, & vindictam feceris, corpus & arma inſpoliata .i. non ablata per ſpoliationem, caua nube.i.exiſtens tecta in nube concaua, & reponam.i.reſtituam patriæ .ſ. ſuæ, vnde exultat dixit .ſ. Diana, at.i.ſed, illa.ſ.Opis nympha leuis.i.celer aut agilis. inſonuit per auras cœli, aut per auras cœli, leuis .i. cito credentis, circundata .i. circum induta, corpus .i. habens corpus aſſumptum turbine nigro, quia ad rem lugubrem deſcendit.

V A R I A   L E C T I O.

IACVLO palmas onerauit acuto) Romanus liber, Palmas armauit, legit. [Quandoquidem fatis vrgetur acerbis) In antiquis libris, legere eſt, Fatis vrgemur iniquis. [Committitur omine pugnæ) Antiquus liber, Pugnas, legit. [Hac quicunque) Aliqui lib. Hanc, alij, Ac, legunt. [Tros, Italuſue) In Rom. lib. legere eſt, Tros, Italuſque.

At manus interea muris Troiana propinquat,
Hetruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis
Huc obuerſus, & huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Necnon Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Aduerſi campo apparent: haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant.
Aduentuſque virum, fremituſque ardeſcit equorum.
Iamque intra iactum teli progreſſus vterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore: frementeſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul vndique tela
Crebra, niuis ritu, cœlumque obtexitur vmbra.
Continuo aduerſis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis: primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt: excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Reijciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:
Troës agunt, princeps turmas inuaſit Aſylas.
Iamque propinquabant portis: rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penituſque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperiacit vndam
Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu reuoluta reſorbens
Saxa, fugit, littuſque vado labente relinquit.
Bis Thuſci Rutulos egere ad mœnia verſos:
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prœlia, totas
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitus morientum, & ſanguine in alto
Armaque, corporaque, & permixti cæde virorum

SERV. HEtruſciq. duces) Hetruria dicta eſt, quod eius fines tenebātur vſque ad ripam Tyberis. Et quaſi ἑτερουρία, & per ſyncopam, ἑτρουρία. Nam ἕτερος eſt alter, & ὅρος finis vocatur. Roma .n. antea vnam tantum Tyberis ripam tenebat. Iuuen.

Et quæ imperij fines Tyberinum virgo natauit.

[Compoſiti numero) .i.rationabiliter, vnde & ſæpenumero dicimus.i.frequēter & rationabiliter. hinc eſt, Tum vero in numerū.i.in rationē & rhythmum, vnde & metra, numeros dicimus. vt, Numeros memini, ſi verba tenerē. Sanè modo generalis eſt deſcriptio equeſtris certaminis, paulò poſt deſcendit ad ſpecialem, ſicut fecit in quinto & de curſoribus & de nauali certamine. [Horret ager) Terribilis eſt. Eſt aūt verſus Ennianus vituperatus à Lucilio dicente per irriſionem debuiſſe eum dicere Horret & Alget. Vnde Horat. de Lucilio,

Non ridet verſus Ennij grauitate minores.

[Campique armis ſublimibus ardēt) Reſplēdent. [Celereſq. Latini) Alludit ad militiā Romanam, nanque & equites habuit Romulus, vt illo diximus loco, Trecentum ſcutati oēs Volſcente magiſtro, quos celeres appellauit vel a celeritate, vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidiſſe, in cuius gratiæ vicem a Romulo fieri tribunus equitum meruit. [Ala Camillæ) Equitatus. Alæ autem dicuntur equites, quod alarum vice pedeſtrem exercitum tegunt. [Intra iactum teli) Vnde poſſet haſta emiſſa in hoſtem venire, hinc traxit Statius vt diceret, Quale quater iaculo ſpatium ter arundine metas. Et Enniana eſt omnis hæc ambitioſa deſcriptio. [Præcipitat) Pro præcipitatur. [Reijciūt parmas, & equos ad mœnia vertunt) Reijciunt, retro agunt. Sanè nūc fugiunt non timore, ſed lege prœliandi, Saluſtius, More equeſtris prœlij ſumptis tergis ac redditis. [Mollia) Domita, domitorum ſcilicet. [Superiacit vndam) Super ſcopulos vndam iacit, nam more ſuo dedit, verbo detractam nomini præpoſitionem. [Sinu) Curuatione & ſtatu vndarum. [Extremā) Autem ad illud pertinet quòd ait ſupra, Penituſq. datis referuntur habenis. [Aeſtu reuoluta reſorbens Saxa, fugit) Aeſtus propriè eſt maris incerta commotio. [Vado labente) Hypallage, pro labens ipſe per vadum. [Et ſanguine in alto) ὑπερβολικῶς cædis oſtenditur magnitudo. [Haſtam intorſit equo) Figuratè. nam intorqueo in equum dicimus, vt, In latus, inq. feri curuam compagibus aluum Contorſit. [Sub aure reliquit) Ea vulneris genere fulgētem ipſum intelligimus eſſe percuſſum. [Voluitur ille excuſſus humi) Humi voluitur. nam Excuſſus per ſe plenum eſt. [Deijcit Herminium) Nomen, hoc de hiſtoria Romana eſt, nam cum Cocle contra Tuſcos Lartius & Herminius ſteterunt tempore quo pons ſublicius rumpebatur, vnde & eum plurimum laudat, ac ſi diceret, Talis, qualis ille fuit. [Tantus in arma patet) Tantum patebat in vulnera

re.i. in hoſtilia tela totus pate bat. [Per armos) Abuſiue, nam proprie Armi quadrupedum ſunt. [Exultat Amazon) Suſpendendum exultat, vt Amazon intelligas, quaſi Amazonis. nam Camilla Volſca fuerat, ſicut in primo, Dederatque comam diffundere ventis Venatrix .i. quaſi venatrix. ſ. [Indefeſſa) Infatigabilis. Et oia ei Amazonũ arma tradit, quas Titianus vnimammas vocat. nã hoc eſt Amazon quaſi ἄνευ μαζοῦ. [Spicula fugientia) Pro ipſa fugiens. [At circum lectæ comites) Subſidiis Dimicant, quod etiam ſequens Amazonũ indicat comparatio, quæ inducuntur circa reginam bella tractantes. [Latinaque virgo) Nomina hæc nobiliſſimarum ſunt Italiæ fœminarum. [Italides) Pulchra deriuatio non vera, nam verum eſt Italæ. Italus autẽ, vnde eſt Italides, magis eſt patronymicũ, quam deriuatiuum, ſicut Bellias, vnde eſt Belides. [Quas ipſa decus) Et ad electas, & ad ipſam poteſt referri. Decus aũt, ſi ad Camillam, nobilitas, pulchritudo. ſi ad delectas, ornamentũ .i. quas ſibi elegit ornamentum .i. ad ornamentum. [Dia Camilla) Generoſa δῖα. nam Græcum eſt, cuius nominis etymologiam plerique volunt venire ἀπὸ τοῦ Διός, quod ſi ſic eſt, dicemus differentẽ deriuationem à principalitate. nam dia, di producit, cum Διὸς corripiat, ſicut econtra, cum lua producat lirema in corripit. [Paciſque, bonæ, belliique miniſtras) Congruum paci epitheton dedit, vt eam bonam diceret, cum bellum econtra ſit peſſimum. nam ſine dubio & belli ſæui diceret ſi ratio verſus admitteret. [Quales Threiciæ) Tanais fluuius eſt qui ſeparat Aſiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt, vnde ſe poſtea Thermodonta fluuiũ Thraciæ tranſtulerunt. quod etiam Saluſtius teſtatur, dicens. Dein campi Themiſci, quos habuerũt Amazones, ab Tanai flumine incertum, quam ob cauſam digreſſæ. [Thermodoontis) Plenum Thermodoon, ſed per Synæreſim Thermodon facit. Vnde don circumfl. aũm habebit accentum. Græca enim nomina neceſſe eſt vt circumflectantur quoties fit Synæreſis exigente metri neceſſitate. Ergo ſi ſit Thermodoon, don habebit accentum acutũ, quod ſi Thermodon fecerit, & in finalem transfertur, & mutatur accentus, nam circumflexus fit. [Pulſant) Ennius, Ad muſas quæ pedibus pulſatis Olympum. [Bellantur) Pro bellant. nam ſolent verba pro verbis poni. Vnde nunc paſſiuam declinationem ſub actiua poſuit ſignificatione, ſicut in Georgicis, Et placidam paci nutritor oliuam, futurum tempus a paſſiuo poſuit, pro præſenti ab actiuo. Nã nutritor pro nutri poſuit, Vnde eſt ecõtra, Nox humida cœlo Præcipitat.

Semianimes voluuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Voluitur ille excuſſus humi. Catilius Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Deijcit Herminium, nudo cui vertice fulua
Cæſaries, nudique humeri, nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet, latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem
Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem:
At medias inter cædes exultat Amazon
Vnum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla!
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat:
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comite Latinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides, quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit paciſque bonæ, bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Pantheſilea refert, magnoque vlulante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Deijcis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cuius apertum
Aduerſi longa tranſuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lyrin, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſo reuolutus equo dum colligit, alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterque ruunt. his addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequitur incumbens eminus haſta,
Tereaq́; Harpalycumq́; & Demophoönta, chromimq́;
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygij cecidere viri. procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur.
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco.
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi. cum dentibus albis,
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe cateruis
Vertitur in medijs, & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Traijcit, & ſuper hæc inimico pectore latur.
CAM. Siluis te Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Aduenit qui veſtra muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes telo cecidiſſe Camillæ,

[Hippolyten) Hæc Amazonũ fuit regina, cui victæ Hercules Baltheum ſuſtulit. [Martia) Aut bellicoſa, aut Martis filia. [Quem telo primum deijcis) Homericum eſt, interrogationem ad ipſum referre qui deſcribitur, cum muſæ interrogari conſueuerint: vt, Vos ò Calliope precor aſpirate canẽti. [Aſpera virgo) Epitheton ad officium belli reſpiciens, alias incõgrue virginem aſperam dicimus. [Eumenium) Quia Latina eſt declinatio, ideo ne accepit accentum. nam Statius, quia græce declinauit, græcum accentum poſuit, dicens, Nunc Euneon ante, Et nunc ante Thoas. [Longa abiete) Haſta abiegnali. Nam arborem pro haſta poſuit. [Suffoſo) Caſuro. nam ſuffoſſi equi dicũtur quos vulgo incespitatores vocãt. Alij ſuffuſo legũt .i. præcipiti, & iam cadẽti. [Dum ſubit) Scilicet dum ſe ad ſuſtentationem ruentis inclinat, & vult vtrunque tanta celeritate eſſe percuſſum, vt vnum ictum putares. inde eſt enim, Præcipites pariterque ruunt. [His addit Amaſtrum) Adiungit. [Armis ignotis) Nouis, inconſuetis. [Iapyge) Appulo equo. [Pellis erepta iuuenco) Ideſt lorica. nam proprie Lorica, eſt tegmen de loro factũ, quo maiores in bello vti conſueuerant. [Agreſtiſque manus armat Sparus) Bene Agreſtes: nam Sparus eſt ruſticum telũ in modum pedis recuruum. Saluſtius, Sparos & lãceas alij præacutas ſudes portare. [Vertitur in medijs,) Ideſt agit. nã græce ἀναστρέφεται dicit. [Toto vertice ſupra eſt) Statius de Capaneo, Et totum tranſcendit corpore bellum. [Hunc illa exceptum) Fraude circũuentum, vt Aemulus exceptũ Triton. [Traijcit) Vis iactus oſtẽditur. [Siluis) Pro in ſiluis, & eſt Archaiſmos. caſus pro caſu. [Muliebribus armis) Vſus obtinuit vt innuptas, virgines, nuptas mulieres vocemus. Nã apud maiores indiſcrete virgo dicebatur, & mulier, vtrunque enim ſexum tantum ſignificabat, vt ecce hoc loco dicit armis muliebribus, cũ Camillã innuptam fuiſſe manifeſtũ ſit. Item in Bucolicis legimus, Ah virgo infelix tum Paſiphaën conſtet ex Minoë ante amorẽ tauri filios ſuſcepiſſe. Terentius In Hecyra, etiam mulierem poſt partum, virginem vocat. Nam vitium eſt oblatum virgini olim ab neſcio quo improbo. [Nomen tamen haud leue patrum manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ) Irriſio eſt amaritudinis plena. nam ſi voluerimus ſimpliciter accipere, vt ita ſit dictum quemadmodum ſupra, Aeneæ magni dextra cadis, incipit contrarium eſſe ſuperioribus

Vnde melius eſt vt perſeueremus in ſenſu, & ita ſit dictum, Magnam reuera gloriam laturus eſt ad manes parentum, quem fœminea tela ſuperarunt.

ASC. AT manus interea &c.) Narrat quomodo exercitus Aeneæ ad vrbem aduenit, & quomodo acceptus eſt ab Latinis qui iam aaierant, de qua re eum nihil ſit Donati. Ordo eſt. At, id eſt ſed, manus Troiana, id eſt exercitus Troianus paratus manu cõcertare, propinquat muris interea, ſcilicet dum Opim dimittebat Diana, & duces Hetruſci, ſupple appropinquant, & oīs exercitus equitum propinquant (nam collectiue aut conceptione loquitur compoſiti numero .i. ſm numerum debitum in turmas. Sonipes ſ.equus inſultans, fremit toto æquore.i.campo æquo, & plano, & pugnat.i.facit præludia pugnæ, aut potius obluctatur, & repugnat, habenis preſſis.i.compreſſis ne in hoſtē ruat, obuerſus.i. obitactus, huc, & huc .i. modo in hanc partem, modo in illā cum maluiſſet in hoſtem progradi, & ager ferreus.i.armis ferreis armatorū coopertus, horret.i.aſper, & rigidus eſt, late .i. per latum, haſtis.ſ.extenſis, & campi ardent.i.reſplendent armia ſub limibus.i.ab altis viris geſtis aut capita poſitis. nam per hoc ſignificat armatos etiam altos, & ſublimes fuiſſe. Necnon.i.& ēt Meſſapus.ſ.domitor equorum filius Neptuni, & Turni partes ſequens, & Latini celeres.i.agiles, & expedit in bello, & Coras cū fratre, ſcilicet Catillo, & Ala.i.equitum cornu Camillæ virginis apparent contra.i.econtrario, & ea aduerſa parte, ſup. in campo, exiſtentes aduerſi.i.ex aduerſo ſtantes, & portēdunt.i.extendunt & ante ſe tendunt, longe haſtas.ſ.ſuas de atris reductis .i. reducibilibus, ita vt educere, & reducere poſſint, & vibrant .i. quatiunt, ſpicula .i. tela in morem ſpicarum acuta, & aduentus virum pro virorum fremitus equorum, ardeſcit .i. feruet, & furore rapitur impatiens moræ. Et iam eterque.ſ exercitus ſubſtiterat.i.reſtiterat progreſſus intra iactum teli.i.et telo iactu contingere ſe mutuo poſſent: &, ſup. vterque, aut vtrique, erumpunt.ſ.ea ſtatione ſua in pugnam clamore ſubito, & exhortatur equos furentes.ſ. ſponte ſua Martio furore ſuccenſos, & fundunt ſimul tela crebra ritu.i.ad moram niuis .ſ. aa aëre decidentis, & cœlum obtexitur .i.obtegitur, vmbra.ſ.telorum. Videtur alludere ad eum qui dicit, Sub vmbra igitur melius pugnabimus. Tyrrhenus, & Aconteus acer, viri illi aduerſi quia ex aduerſo venientes, & diuerſis fauentes prior Aeneæ, & poſterior Turno, incurrunt continuo .i. ſtatim, haſtis .i. in haſtas mutuas, & ipſi primi dant ruinam deiecti.ſ.mutuo impetu, ſup. cum ingenti ſonitu, & rumpunt pectora quadrupedantium.ſ.equorum paternis pedibus currentium, pectora fracta pectoribus.ſ.mutuo occurrentibus: Aconteus excuſſus.ſ. equo in morem fulminis, aut ponderis.i.lapidis aut glandulæ acti tormenti.i.machina bellica: præcipitat, ſup. ſeſe, aut præcipitatur longe.& diſpergit vitam.i.ſpiritus vitales in auras. Acies.ſ. Latinorum ſunt turbatæ.i.attonitæ, extēplo.i.illico, vt viderunt Aconteа excuſſum, & ipſi verſi .ſ. in fugam, recipiunt .i. retro agunt, non abiiciunt parmas.i.ſcuta ſua leuia, & vertunt equos ad mœnia: Troes agunt.i.perſequūtur ſic arte fugientes, & Aſylas Troianus ille, princeps .i. principium tenens, inuaſit turmas .ſ. equitum Latinorum, & iam ipſi propinquabant portis, & Latini verſi.ſ.in perſequentes, tollunt.i.edunt, clamorem.ſ.vehementem, & reflectunt colla .ſ. equorum, mollia .i. faciliter flexibilia, & ad hoc inſtituta, ac domita, & hi.ſ.qui prius inſecuti erant, fugiunt, & referunt.ſ.Latini in hoſtem habenis penitus datis.i.rõceſſis equis. Qualis.i.qualiter Pontus.i.mare quoduis refluum, vbi.i.quando procurrēs alternis.ſ fluctibus, aut alternatim, ruit gurgite .i. impetu vaſto, nunc .i. aliquando ad terram, & ſuperiacit vndam ſcopulos.i.iacit vndam ſuper ſcopulos. (Prior enim accuſatiuus regitur virtute verbi, poſterior virtute præpoſitionis) exiſtens ſpumeus .i. ſpumoſus ex feruenti agitatione, & perfundit ſinu.i.curuatione, & fluxu vndarum, vndam extremam.i. profundiſſimam, aut remotiſſimam, & fugit nunc .i. aliquando, retro.i.retrorſum, reſorbens æſtu.i.feruore, & impetu, ſaxa reuoluta.i.quæ reuoluit, & relinquit littus, vado labente.i.declinante in minutis aquis, aut per hypallagem, & habens per eadem relinquit littus. Tuſci.i.Hetruſci egere Rutulos verſos.ſ.in fugam ad mœnia, & ipſi reiecti.i.repulſi ois armis .ſ. Rutulorum, reſpectant.i.retroſpiciunt regentes terga.ſ.ſua, quod non faciunt qui timore percuſſi in fugam vertuntur, ſed poſtquam ipſi congreſſi in tertia prælia, implicuere inter ſe totas acies, & vir legit.i.elegit cum quo pugnet virum, tum vero.i.maxime tunc, &.i.ſimul, gemitus morientium, ſup. auditi, aut facti ſunt, & arma, & corpora, & ipſi equi ſemianimes .i. ſemi neces permixti cæca virorum voluuntur in ſanguine alto .i. profundo, & denſo, pugna ſurgit, id eſt inſtauratur aſpera, quia neutris cedentibus. Orſilochus Thuſcus ille intorſit equo Remuli haſtam, equo dicit nā horrebat.i.formidabat adire.i.inuadere, & petere, lancea, ipſum.ſ.Orſilochum, & reliquit ferrum ſub aure, quia iam in fuga in verſum habebat, quo ictu, Sonipes.ſ.equus, furit exiſtens arduus.i.erecta ceruice, & iactat crura alta pectore arrecto, exiſtens impatiens vulneris.i.impatiēter ferens vulnus. Ille.ſ.Orſilochus, excuſſus .ſ.ab equo, voluitur humi.i.per humum. Catillus frater.ſ.Coræ, deiicit Iolam, & Herminium ingentem animis, & ingentem corpore, & armis. Cui.ſ.Orſilocho, cæſaries erat, ſup. fulua, ſupple in vertice nudo, & cui, ſup. humeri erant nudi nec licet humeri, & caput nuda erant.tamen, ſupple vulnera i.tela quibus vulnera fiunt non terrent, ſup. eum tantus.i.tam vaſtus & immanis, patet in arma.i.contra tela quæ inferri poſſent. Haſta tremit acta, huic .i. in hunc aut ad huius perniciem, per armos .i. humeros latos & ipſa transfixa.i.ad ſecundum humerum penetrans, duplicat eū eo dolore: Cruor ater funditur vbique, & ipſi certantes, dant .i.edunt, & ethriunt funera ferro .i. armis ferreis, & petunt pulchram.i.honorabilem mortem per vulnera. [At medias) Recitat pugnam, & variam ſtragem Camillæ, cuius deinceps vſque ad necem eius erit præcipua narratio. Nihil autem extat Donati. Sed ordo eſt. At.i.ſed Camilla pharetrata .i. pharetris inſtructa, exerta pugnæ.i.ad pugnam gerendam vnum latus.i.habens mamillam alterius lateris exectam, & abſciſſam, aut exuſtam Amazon.i.quaſi Amazon, more Amazonidum, exultat inter medias cædes.quas.ſ.faciebat auiditate muliebri, & ipſa ſpargens manu, nunc.i.aliquando, haſtilia lenta.i.flexibilia, denſat .i. condenſat, & multiplicat, ſupp. ea, & ipſa indefeſſa .i. non defatigata, rapit nunc.i.aliquando dextra.ſ.manu bipennem.i.ſecurim duas pinnas habentem, validam .i. fortem, & ad pugnam multum valentem. Arcus aureus.i.inauratus, ſonat ex humero .ſ. eius, & arma Dianæ.i.ſagittæ ſonant, ſup. illi ex humero, illa .ſ. egregia bellatrix ſi receſſit, quando, id eſt aliquando pulſat in tergum .i. retrorſum, dirigit arcu conuerſo.ſ.in hoſtem, inde ipſa quo dāmodo aduerſa abibat ſpicula fugientia.ſ.cum ea donec emiſſa erāt. At.i.ſed, comites.i.ſodales Camillæ.ſ. Larina virgo, & Tulla, & Tarpeia quatiens ſecurim æratam.i.ære munitam: Italides, id eſt in Italia ortæ fœminæ lectæ, id eſt electæ, aut delectæ admunus errant, ſup. circum.ſ.Camillam, quas.i. Italides aut Italidas, ipſa dia Camilla, delegit .i. delegerat ſibi decus .i. ornamentum, ſpecimen, & miniſtras pacis bonæ.i.decentis, & honeſtæ ac eulis, nam non omnis pax bona eſt. ſi quis enim opprimitur iniuſtè, nec reſiſtet dum poteſt, & debet pacem fouet non bonam. & miniſtras belli exiſtentes, ſupp. tales quales Amazones Threiciæ.i.in confinibus Thraciæ olim, reſidentes, cum.i.quādo, pulſant flumina Thermodoontis i.fluentis Thraciæ, & bellantur .i. belligerant, armis pictis, ſeu i.ſiue, circum Hippolytem.ſ.reginā ſuam, ſeu circum, ſup. Pantheſileam cum ipſa Pantheſilea, Martia.i.bellicoſa aut Martis filia refert .ſ. è pugna, currū .ſ. de quo pugnauerat & agmina fœminea exultāt magno tumultu.i.tumultuoſe, peltis, id breuibus ſcutis, lunatis, id eſt in formam lunularum incidis. O virgo.ſ.Camilla, aſpera .i. acris, & ſtrenua, quem deiicis telo primū, & quem poſtremum? quaſi dicat, tot deiicis, vt neſciam quem primum quem ue poſtremum dicam, aut quot corpora morientia, fundis humi.i.per humum, quaſi dicat, innumera. Ipſa, ſup. nam ad tertiam perſonam tranſit, deiicit primū Eumenium pater Clytio .i. cui Clytius erat pater, cuius aduerſi .i.ex aduerſo ſtantis, ipſa tranſuerberat pectus apertū.i.nudatum abiete.i. haſta abiegna longa. Ille.ſ.Eumenius vomens riuos ſanguinis, cadit.ſ.orcidus atque mādit .i. mordicus, oppetit humum cruentam.& moriens verſat, ſup. ſe ſub ſuo vulnere. Tum.i.deinde, ſup. deiicit ſuper.ſ.Eumenium, Lyrin, & Pegaſum, quorum alter.i.prior.ſ.Lyris reuolut⁹ equo ſuffoſo.i.caſuro, aut eo ignorante tranſfoſſo, dum colligit habenas.ſ.equi, alter .ſ. poſterior, huc eſt Pegaſus reuolutus, dum ſubit.i.ſuccurrit, ac tendit .i. extendit, ac porrigit, labenti.ſ.Lyri, dextram inertem .i. ignauam, alter, dico, & alter ruunt pariter præcipites, &, ſup. Camilla, addit his Amaſtrum Hippotadem.i.Hippotæ filium, & ipſa incumbens eminus.i.de longa, haſta ſequitur.i.perſequitur aut inſequitur Terea, & Harpalicum, & Demophoonta, & Chromin hoſtes illus, vt videtur ex ſequentibus Phrygios, quia ſequitur, & tot etti Phrygij cecidere quot ſpicula contorſit virgo emiſſa manu.ſ.Ornitus Tyrrhenus ille fertur procul armis ignotis .i. nouis & inconſuetis aut ignobilibus, & equo Iapyge.i.appulo, exiſtens venator.i.quo venari ſolitus erat. Cui ſ.Ornito pugnatori.i.bellatori pellis erepta iuuenco.ſ.lorica ex loris iuuenci conſerta, operit.i.tegit, & velat latos humeros, & cui ingens, hiatus.i.rictus oris lupi.i.lupini, & malæ.i.maxillæ lupi, cum dentib. albis, texere

re.i.cooperuerunt caput, & cui ſparus .i. telum illud, agreſtis .i. ruſticum armat manus, ipſe.ſ.pugnator Ornitus, vertitur .i. agit in medijs cateruis.ſ.ſuis, aut Rutulorum, & eſt ſupra.ſ.omnes .i. eminet toto vertice. Illa.ſ. Camilla, traijcit hunc.ſ.talem ac tantum virum exceptum .i. cum in ſe irrueret, enim pro quia, neque.i.non ſup.erat labor agmine verſo.i.quia agmẽ prius erat verſum in fugam, & ita impediebatur Ornitus, & a fuga, & ab impetu, & fatur ſuper .i. inſuper, aut ſuper ipſum proſtratum ſtans, pectore inimico.i.animo hoſtili. O Tyrrhene.ſ.Ornite, putaſti.i.putaſti ne te agitare feras.i.venari, ſup. in ſiluis, dies .i. tempeſtas aduenit, qui redargueret armis muliebribus .i. à virgine tractatis, verba veſtra .ſ. omnium Tyrrhenorum ſuperba, & magniloqua tamen tu referes.i.quaſi pro victoria reportabis, manibus.i.ad manes patrum.i.maiorum tuorum, hoc nomen.i.hanc famam, & laudem non leue.i.graue, & magni momenti.ſ.cecidiſſe.i.quod cecideris, & occiſus ſis, telo Camillæ.i.meo, cuius nomen tam inclytum eſt, vnde potius dixit telo Camillæ in tertia perſona quam telo meo. Eſt enim in ipſo nomine pondus.

VARIA LECTIO.

PROTENDVNT longe dextris) Antiq.exempl. Prætendont, legunt. [Furenteſque Exhortantur equos:) Antiq.lib. Frementeſque, legunt. [Continuo aduerſi Tyrrhenus) In Rom. lib. Aduerſis, legitur. [Præfractaque quadrupedantum) In Rom. lib. Perfracta, legitur. [Princeps turmas inuaſit Aſylas) Antiq. exempl. Inducit, legunt. Et pro Aſylas, Aſillas. [Verſique Latini) In Antiq. lib. Rurſusque Latini, legitur. [Nunc ruit ad terras) In lib. aliquot antiq. Ruit ad terram, legitur. [Ferit arduus, altaque iactat) In antiq. lib. legere eſt, Ferit arduus, actaque, iactat. [Duplicatque viri transfixa dolorem) Romanus liber, & aliquot alij legunt, Duplicatque virum transfixa dolore. Sunt etiam qui non inepte repoſuere, Duplicatque virum transfixa dolorem. [Dant funera ferro) In Mediceo, Vulnera legitur.

POE. Protinus Orſilochũ & Butẽ, duo maxima Teucrũ
Corpora, ſed Buten aduerſum cuſpide figit
Loricam, galeamque inter, quà colla ſedentis
Lucent, & læuo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro, perque oſſa ſecurim
Altior inſurgens, oranti, & multa precanti
Congeminat vulnus, calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque vbi ſe nullo iam curſu euadere pugna
Poſſe, neque inſtantem reginam auertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus, & aſtu,
Incipit hæc: AV. Quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæ accinge pedeſtri:
Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
POE. Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque aſſiſtit in armis
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuuenis viciſſe dolo ratus, auolat ipſe,
Haud mora, conuerſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
CAM. Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artes,
Nec fraus te incolumem fallaci perferret Auno.
POE. Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frænisque aduerſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quàm facile accipiter ſaxo ſacer altes ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibusque euiſcerat vncis;
Tum cruor, & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.

SERV. SEdentis) Equitis. Sanè cũ ea vicino intelligimus eſſe percuſſum. [Interior) Siniſterior, breuiore.ſ.circulo. [Congeminat) Hic diſtinguendum eſt. Nam nemo dicit ſecurim vulnus congeminat, ſed ſecuris. [Incidit huic) Figurate, pro in hanc incidit. Terent. Ego in eum incidi infelix locum, vt neque mihi amittendi, neque retinendi ſic copia. [Apenninicolæ bella or filius Auni) Quia Liguria maiore parte ſui in Apennino eſt conſtituta. Ligures autem, omnes fallaces ſunt, ſicut ait Cato in ij. Originum libro. [Filius Auni) Aunus.ſ.nã vt ſupra diximus cum dictis parẽtibus filiorum nomina ſupprimũtur, eos patri cognomines intelligimus, vt, Tiburti Remulo ditiſſimus olim. [Verſare dolos ingreſſus) Tractare: vt, Seu verſare dolos, ſeu certe occumbere morti. [Aſtu) Malitia. Nam proprie aſturos, malitioſos vocamus. vnde in Terent. poſtquam de domino dixit ſeruus Aſtute, ille iratus ait, Carnifex quæ loquitur? Cicero, Ita ſic vt illa ratio exiſtimetur aſtuta, meum tamen hoc cõſilium neceſſarium. [Dimitte fugam) Equi celeritatem, cui fidis, relinque [Ventoſa feras cui gloria fraudem) Hæc eſt vera, & antiqua lectio, vt ſit ſenſus, Pedes congredere, iam cognoſces cui manis iactantia afferat pœnam. Nam fraudem, veteres pœnam vocabant. vt etiã in antiquo cognoſcitur iure. Saluſt. in Catilinario, Diem ſtatuit antequam ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Si autem legerimus, erit ſenſus. Agnoſces cui inanis gloria afferat laudem, Ventoſa autem gloria, eſt quam Græci κενοδοξίαν vocant. [Paribusque aſſiſtit in armis) Pedes ſicut etiam illum congreſſurum putabat. [Pura parma) Tunc enim primum in bella deſcenderat. [Fugax) Fugiens. Nam nomen eſt pro participio, non enim fugacem poſſumus accipere, quem ſupra legimus bellatorem. [Vane Ligur) Aut fallax, aut inaniter iactans. nam vanos, ſtultos, poſteriores dicere cœperunt. vnde tractum eſt etiam in Neotericis. Iuuen. Sic libitum eſt vano, qui nos diſtinxit, Othoni. Quid aũt hoc loco Vane ſignificet, conſequentia demonſtrant, Fruſtraq. animis elate ſuperbis. [Lubricus) Fallax, mobilis. [Pernicibus ignea plantis) Modo velocibus, alias perſeuerantibus. Nam pernix interdum velox, interdum perſeuerans ſignificat, vt ipſe in Georg. Et inter dura iacet pernix inſtrato ſaxa cubili. [Tranſit equũ curſu) Nunc hoc incredibile eſſe videretur, niſi præmiſiſſet in vij. Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret Gramina, nec tenera curſu læſiſſet ariſtas. [Aduerſa) Oppoſita. [Accipiter ſaxo ſacer ales ab alto) Sacer ideo, quia eſt Marti conſecratus, aut auibus execrabilis, vt, Auri ſacra fames. Aut quod verius eſt. nomen Græcum expreſſit. nam ἱέραξ dicitur, hoc eſt ſacer: ἱερεὺς enim ſacerdos vocatur. Cur autem Græce ita dictus ſit ratione nõ caret, quæ nota eſt ſacrorum peritis. [Conſequitur pennis) Noua laus Camillæ, ſi quidem accipiter columbam ſequitur, ipſa hoſtem præcedit. ipſa etiam auium comparatio eſt ſumpta ex contrario. nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ. [Tum cruor, & vulſæ labuntur ab æthere plumæ) Ecbaſis eſt .i. excurſus.

ASC. PROTINVS Orſilochum, &c.) Proſequitur reliquã Camillæ pugnã, & quam fecit ſtragem, vnde quia pro facilitate nihil receptum eſt ex commentarijs Donati. Ordo eſt, Nam Camilla fixit protinus.i. continuo poſt Orniti necem. Orſilochum, & Buten, duo maxima corpora Teucrum pro Teucrorũ .i. duos Teucros maximis corporibus ſed fixit Bute aduerſo.i.ea aduerſo ſtantẽ, cuſpide inter loricam, & galeã, ſup.ea parte qua inuenit.i.oſtendit colla ſedentis.ſ.de equo & qua parma.ſ.ſcutum dependet lacerto læuo.i.ſiniſtro, & ſi git, ſup. Orſilochum fugiens.i.cum fugam ſimularet, & eludit cũ gyro.i.crebra reuolutione, & curſu, agitata per magnũ orbem .i. circuitum exiſtens interior, & ſequitur ſequentem, quia vterque alterum ſequebatur tum .i. deinde poſtquam deprehenderat eum, ipſa inſurgens altior ſup.incutit aut figit viro.i.Orſilocho, ſecurim validam.i.robuſtam per arma, & oſſa viro dicit oranti, & precanti multa, & congeminat vulnus.i.plagas multiplicat, qui, ſup. rigat ora, ſup. ſua cerebro calido.i.recenter effuſo, filius Auni illius viri, vnde, & ipſe Aunus dictus creditur Apenninicolę.i. Apennini montis Italiam intercipientis cultoris, & habitatoris, incidit huic, id eſt hanc in virginem, & ipſe territus ſubito aſpectu hæſit .i. manſit ſtans ſuſpenſus exiſtens bellator haud .i. non extremus.i.non viliſſimus nec abiectiſſimus, ſed inter primos Ligurum.i.illorum populorum in parte inferiori Italiæ dũ.i.do-

nec.ſ.ſi.i.permittebant eum fallere.i.vti fallacijs,& aſtutijs in bello.Iſque.i.& is.ſ.Aunus filius Auni,vbi ternit.ſ.enim.i.non vllo, non poſſe euadere vllo curſu, neque poſſe auertere reginam .i. regis filiam Camillam ipſe ingreſſus.i.conatus verſare.i.agitare,& tractare dolos conſilio.i.prouidentia,& aſtu.i.vafricitate,& calliditate incipit hæc.i.ſic loqui cœpit.Quid,ſup.eſt aut eſſe putas tam egregium.i.excellens facinus,ſi tu fœmina fidis.i.confidis equo forti.ſ.quo auehi poſſe ſperas?Dimitte i.equum fugæ,præſidium,& ſpem,& crede.i.cõmitte te mecum.i.vt me ego cõmitto, ſolo æquo .i. terræ æqualiter vtrique ad certamen congruæ, & accinge, ſup. te pugnæ pedeſtri .i. quæ fit a pedib. Tu noſces iam.i.ſcietis cui.i.vtri noſtrum gloria ventoſa .i. auidiras laudis ferat,ſraudem .i. pœnam aut perniciem vel id faciat quod iactauerat. Dixit.ſ.Aunus Ligur. at.i.ſed illa.ſ.Camilla furens.ſ.ira, hoc eſt incenſa acri dolore,tradit equum comiti.ſ.ſuæ vni ex ſupradictis,& aſſiſtit.i.aſtat congredi parata,ſup.in armis paribus, quia pedes.i.pedeſtris enſe nudo.i.nudato,hoc eſt euaginato aut nudo.i.ſolo ſine alijs armis inuaſiuis,& atterrita.i.non territa parma pura.i.nõdum depicta aliquo inſigni, aut pura.i.ſola ſine alio munimento. At .i. ſed iuuenis.ſ.Aunus ratus .i. arbitrans, viciſſe.i.votum obtinuiſſe,dolo.i.per dolum haud .i. non mora, ſup.fit,& ipſe auolat,& aufertur fuga.i.fugiens vel vt fugaa habenis conuerſis.ſ.ad nutum,hoc eſt facta plena poteſtate, & fatigat calce ferrata.i ferreo calcari munita . Quæras quo aunus aut equo ablatus a ut calcaribus vſus dicatur , quia ſi , & ipſe eques erat inepte improperauerit Camillæ quod equo ſideret , & non eſt veroſimile,quod in equum Camillæ comiti traditum tam cito conſcenderit aut ſaltem calcaribus vſus ſit. Vnde dicemus Aunum quoque in equo fuiſſe, ſed id improperaſſe Camillæ, quod equo forti,& inſigni ſideret,quaſi fugitura ſtatim ſi vicatur, quo circa ſimulabat , & ipſe ſelle deſcendere , ſed eum ſurgioem deſcendiſſe priorem videret , ſtatim in equo aufugit . Sanè Calx pro parte pedis maſculinum eſſe ſolet , multi tamen textus habent ferrata calce non ferrato, vt etiam fœmininum eſſe cenſeatur. O Ligur,inquit,virgo.ſ.Camilla,vane.i.inanis,& mentiens in facto,& verbo,& elate fruſtra animis ſuperbis ſ.quod ſic victis per fraudem euadens,tu lubricus.i.difficulter ſeruabilis ſed vt anguilla lubrica elabi ſperans tentaſti nequidquam.i.fruſtra artes patrias .i. patriæ tuæ, ſed videtur de parte loqui ſubdit nec fraus perferet te incolumem Auno.ſ.patri fallaci . Virgo .ſ. Camilla fatur hæc.ſ.dicta.Sed quæras quomodo Auni nomẽ nouerit, & patris eius fraudem niſi quia mulier illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurum,vnde,& in Liguria verſata dici poſſet,& illic Aunum nouiſſe,qui erat haud Ligurum extremus.i.nobiliſſimus bellator filius Auni,& ipſa ignea .i. agilis & ardens vt ignis trãſit equum curſu.i.currendo plantis pernicibus.i.ſanè velocibus,& celeribus. Et ipſa aduerſa .i. iam quaſi ex aduerſo veniens,& oppoſita equo quem præuerterat, congreditur.ſ.Aunum,frænis prehẽſis,& ſumit pœnas de ſanguine inimico .ſ.Auni,ſup.tam faciliter,quàm.i.quantum facile.i.faciliter,ac accipiter ales ſacer.i.Marti conſecratus, conſequitur ab alto ſaxo, pennis.i.celeri volatu alarum columbam ſublimem.i.in ſublimi volante in nube,& tenet.ſ.columbam comprehẽſam,& euiſcerat pedibus vncis.i.vnguibus,tum.i.deinde cruor,& plumæ vulſæ,labuntur ab æthere .i. ubi columbam deprehendit , & euiſceraui .

VARIA LECTIO.

SED Butem aduerſum cuſpide figit)Antiqui libris,legunt . Sed Butem aduerſa cuſpide figit,legitur,& aneiſum. [Tum validam , perque arma viro , perque oſſa ſecurim Altior inſurgens) In antiq.lib.legere eſt, Tum ualida,perq. arma viro,perq. oſſa ſecuri Altius exſurgens.[Euadere pugna)Oblongus lib.Pugnam, habet ariuſatiuo caſu . Mediceus,& alij peruetere, Pugnæ ferè ptum oſtendunt.[Pugnæq. accingere pedeſtri)In antiq lib poſitum eſt,Pugnaq. accinge pedeſtri.[Ferat cui gloria laudem) Romanus liber, Feret,legitur,&,Fraudem,pro,Laudem. [Atq; incenſa dolore)In Med. & pleriſque antiq.lib. Accenſa,& Adcenſa legitur.[Paribusq; aſſiſtit in armis) Pleraque exempl manuſcripta,Paribusq. reſiſtit in armis,legunt.[Aduolat ipſe) Hic Abuolat,o mnino,vel Auolat,legendum.[Ferrato calce fatigat) Mediceus liber, Ferrata,legit.[Vane Ligur)Pleraque vetera exemplaria,Ligus,legũt.[Animis elate ſuperbis)In lib.antiq.Animis elate ſuperbis,legitur.[Inimico à ſanguine ſumit) Romanus liber, Mediceus, & alij pleri qua ſecares legunt , Inimico ex ſanguine . [Tunc cruor,& vulſæ) In Rom.lib. Tum cruor euulſæ,legitur .

At non hæc nullis hominum ſator , atque deorum
Obſeruans oculis , ſummo ſedet altus Olympo :
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prœlia ſæua
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras .
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo , varijſque inſtigat vocibus alas ,
Nomine quenque vocans, reficitque in prœlia pulſos.
TAR. Quis metus,ò nunquã dolituri,ò ſemper inertes
Tyrrheni , quæ tanta animis ignauia venit?
Fœmina palantes agit , atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum , quid ue hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes , nocturnaque bella ,
Aut , vbi curua choros indixit tibia Bacchi ,
Expectare dapes , & plenæ pocula menſæ .
Hic amor , hoc ſtudium , dum ſacra ſecundus aruſpex
Nunciet , ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos .
POE. Hæc effatus, equum in medios moriturus,& ipſe
Concitat , & Venulo aduerſum ſe turbidus infert ,
Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem ,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert .
Tollitur in cœlum clamor , cunctique Latini
Conuertere oculos . volat igneus æquoru Tarchon
Arma , vtrumque ferens; tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum , & partes rimatur apertas .
Quà vulnus letale ferat , contra ille repugnans
Suſtinet à iugulo dextram , & vim viribus exit .
Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila,implicuitque pedes,atque vnguibus hæſit;
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat ,
Arrectiſque horret ſquammis , & ſibilat ore ,

SERV. NOnnullis) .i. non negligentibus. Nam liptotes figura eſt . vult enim dicere,nõ leuiter Iuppiter intuebatur illa certamina. [Inſtigat vocibus alas) Alias incitat , & irritat ad reditum , primum enim eſt vt fugere deſinant , poſt vt in hoſtes impetũ faciant.[Nomine quenque vocans) Per hoc extrema neceſſitas indicatur . [Quis metus?) Qualis,quantus,qui vos etiam fœminam timere cõpellit? Vnde paulò poſt,Quæ tanta animis ignauia venit? Fœmina palantes agit . [O nunquam dolituri,) Id eſt ſtulti . Stultus enim eſt quiſquis iniuria non mouetur. Et bene nunquam , ſi quidem antea ſæuitiam Mezentij tam pertulerunt , nec ſe vlti ſunt . Nunc præbent terga mulieri , & ne hinc quidem cõmouentur dolore. [Atque hæc agmina vertis?) [Greek] i.multitudinem tantam . [Irrita) Inertia , quæ nos vlciſci minime valent. [At non in Venerem ſegnes) Latẽter dicit hoc , Fugitis mulierẽ , quia armata eſt, alias primi ad hunc curritis ſexum . [Nocturnaque bella) Coitum . Alibi, Et ſi quã ad prœlia ventum eſt . [Curua tibia) Symphonia , Choros,ait,Bacchi,ideo,quia apud veteres ludi theatrales non erant niſi in honorem Liberi patris . [Expectare) Pro expectatis,modum pro modo poſuit . [Secundus aruſpex) Pro ſecunda ſacra.i.proſpera , ſicut econtrario Homerus [Greek] i.malorum diuine. [In altos lucos) Illic enim epulabant ſacris diebus.[Moriturus & ipſe)Moriturus animo,nam moriturus non eſt. Quod autem ait, & ipſe, aut ad Camillam,aut ad Venulum reſpicit. [Turbidus)Terribilis. [Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem) Hoc de hiſtoria tractũ eſt . [Nam Caius Iulius Cæſar , cum dimicaret in Gallia , & ab hoſte raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hoſtibus qui eum noſſet,& inſultãs ait Cæcos Cæſar, quod Gallorum lingua dimitte ſignificat . & ita factum eſt vt dimitteretur . Hoc autem ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, vbi propriam cõmemorat felicitatẽ . [Exit) Euitat,vt, Atque oculis vigilãtib.exit.[Ducis exemplum,euentumq.) .ſ. virtutem & felicitatem.[Mæonidæ)Lydij, vt, Mæoniæ delecta iuuentus . [Arte) Fraude, dolo : vt, Arte pelaſga.[Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo,Hac Aruns ſubit)Vt etiam ſupra diximus,ita poëta loquitur

Arduus inſurgens, illa haud minus vrget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. ducis exemplum, euentumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat.
Quà victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,
Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Vndiq; circuitum, & certam quatit improbus haſtam.
Forte ſacer Cybele Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygijs fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis ahenis
In plumam ſquammis, auroque inſerta tegabat.
Ipſe peregrina ferrugine clarus, & oſtro
Spicula torquebat lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tú croceam chlamydemq; ſinuſque, crepantes
Carbaſeos, fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſiue vt templis præfigeret arma
Troia, captiuo ſiue vt ſe ferret in auro
Venatrix, vnum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumque incenſa per agmen
Fœmineo prædæ, & ſpoliorum ardebat amore:
Telum ex inſidijs cum tandem tempore capto
Conijcit, & ſuperos Aruns ſic voce precatur.
ARVN. Summe deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna,
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens: non exuuias, pulſæ ue trophæum
Virginis, aut ſpolia vlla peto: mihi cetera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius vrbem.
POE. Audijt, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras,
Sterneret vt ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti; reducem vt patria alta videret,
Non dedit, inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo vt miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras
Conuertere animos acres, oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. nihil ipſa nac auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.

cur in aliquibus locis det ſuſpicionem quod Aruns de Turni partibus fuerit. nanque & cum Camilla impetum fecit, & cum ipſa rurſus recedit, quod niſi de ſocio non procedit. Donatus etiam dicit eſſe manifeſtũ ſignum ſocium fuiſſe, ꝙ Apollinem Soractis inuocat mõtis, de quo, Turno, veniſſe conſtat auxilia. licet poſſit fieri vt alterius loci inuocet numen. Item ad argumẽtum vocat, Patriam remeabo inglorius vrbẽ, quod etiam de hoſte procedit. Nam ſuperare fœminam, nullam cõſtat eſſe virtutem. [Circuitũ) Proprie. Nam circumire, inſidiantium eſt: vnde eſt, Nec gregibus nocturnus obambulans. [Certam haſtam) Ineuitabilem. Vnde contra, Et incertam excuſſit ceruice ſecurim, id eſt infirmam, vitabilem. [Sacer Cybele) Nam montem pro numine, quod in eo colitur, poſuit. Et bona occaſio ad mortem Camillæ, vt ſacerdotem maioris numinis conetur occidere. per quod quaſi ex auctoratur Dianæ fauor, intercueniente maioris numinis iracũdia. [Quem pellis alienis in plumam ſquammis, auroq. cõſerta tegebat) Cataphractum eum fuiſſe ſignificat. Cataphracti aũt equites dñr, qui & ipſi ferro muniti ſunt, & equos ſimiliter munitos habent, de quibus Saluſt. Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. Nunc aũt pro linteo pellem poſuit, & æneas ſquãmas, æreas laminas intelligimus. In plumam vero, eſt in ſimilitudinem plumæ, vt, Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum. i. in antri ſimilitudinem. Sanè ſciendum quod ipſos equites cataphractos dicimus. Saluſt. Et ſequebantur equites cataphracti. [Spicula torquebat lycio Cortynia cornu) Cretenſes ſagittas lycio arcu dirigebat, quod, vt etiam ſupra diximus, ad ornatum poni conſueuit. [Caſſida) pro caſſis: nam actũ poſuit pro nominatiuo. [Pictus acu tunicas, & barbara tegmina cr.) Pictus tunicas, pictus, crurum barbara tegmina, Id eſt habebat veſtẽ Phrygionis arte perfectam. Sanè armorum longa deſcriptio illuc ſpectat, vt in eorũ cupiditatem merito Camilla videatur eſſe ſuccenſa. [Fœmineo) Impatienti, irrationabili, vt, Fœmineæ ardentem curæq. iræq. coquebant. [Summe deum) Ex affectu colentis dicitur. nam Iupiter ſummus eſt. [Sancti cuſtos Soractis Apollo) Soractis mons eſt Hyrpinorum in Flaminia collocatus. In hoc aũt montem cum aliqñ Diti patri ſacrum perſolueretur (nam manibus conſecratus eſt) Subito venientes lupi exta rapuerunt, quos cum diu ſequerentur, delati ſunt ad quadam ſpeluncam, halitum peſtiferꝫ emittentem, adeo vt iuxta ſtantes necaret. Exinde eſt orta peſtilentia, quia fuerant lupos ſecuti, de qua rñſum eſt poſſe eam ſedari ſi lupos imitarentur .i. rapto viuerent. Quod poſtq̃ factum eſt, dicti ſunt ipſi populi Hirpini Sorani. Nã lupi Sabinorꝫ lingua Hirpi vocantur. Sorani vero, à Dite, nã Ditis pater Soranus vocatur: quaſi lupi Ditis patria. Vñ memor rei Virgilius Aruntẽ paulò poſt cõparat lupo, quaſi Hirpinũ Soranũ. [Pineus ardor) Ignis [illegible]. [Aceruo) Pyra, coaceruatione lignorꝫ. [Freti pie.) Iſte quidẽ hoc dixit, ſed Varro vbi expugnator religionis, ait, cũ quoddam medicamẽtũ deſcriberet, Vt ſolent Hirpini q. ambulaturi per ignes, medicamẽto plãtas tingũt. [Multa pruna) Inter prunas. Pruna aũt quandiu ardet dr̃. Horat. Prætextam & latũ clauum, prunæq. Batyllum. Cum aũt extincta fuerit, carbo nominatur. Terent. Tam exocta atq; atrã reddam, quam carbo eſt. Nam pruna à perurendo dicta eſt. [Exuuias, pulſæ ue troph.) Exuuias occiſæ, pulſæ trophæũ. Et ꝓprie. nam vt ſupra diximus: hoſtibus occiſis triumphabãt, depulſis figebãt trophæa. [Partem Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras) Bona moderatio Apollinis inter ſacerdotis preces, & voluntatem ſororis. [Nihil ipſa nec auras, nec ſonitus memor) Hæc eſt antiqua lectio. Nanque apud maiores trahebatur interdum à Græco genitiuus ſingularis. Hinc eſt & paterfamilias & materfamilias, quæ duo tm̃ nomina remãſerunt. nam nec huius auras dicimus, nec huius cuſtodias ſm̃ Saluſt. q. ait Caſtella, cuſtodias theſaurorum, pro cuſtodiæ. Et ita enim etiã Aſper intelligit, licet alij cuſtodias accuſatiuũ velint. Sanè paterfamilias quũ dicimus, familias indeclinabile eſt. Si aũt paterfamiliæ dicere voluerimus, iam non erit nomen, ſed locutio, & familiæ erit datiuus. Nam pater mihi eſt dicimus. Terentius, Natura tu illi pater es, cõſilijs ego. Multi tñ volunt in numero plurali nomen vtrunque declinari, vt dicamus hi patresfamilias, horꝫ patrumfamiliarum. [Papillam exertã) Nudam. Sanè mamilla eſt ois eminentia vberis, papilla vero breue illud vnde lac trahitur.

ASC. AT non hæc nullis) Docet quo Tarchon Etruſcorum præcipuus ductor, Ioue annuẽte in prœlia excitatus ſit, quam ſtragem ediderit ſuos cohortatus, addit præterea quo armis inſidiatus ſit Camillæ. vtens apta comparatione de qua Donatus, Aquilæ comparatio aptiſſima. Vt enim & aquila & ſerpens fortiſſimi ſunt ita illi duo fortiſſimi erant iidem mira perſpicacitate, vt illi ſunt. Hæc ille. Ordo eſt. At. i. ſed ſator hominum atque deorum. ſ. Iupiter, obſeruans hæc. ſ. quæ Camilla geſſerat, nonnullis. i. certis & diligẽtibus oculis, ſedet altus, ſup. in ſummo Olympo, & ipſe genitor ſuſcitat. i. excitat occulta inſpiratione (vnde patrem dicit quaſi prædominatorem in horoſcopo eius honor enim vt Homer. inquit ab Ioue eſt, ad quem per egregia facinora peruenitur) Tarchontem Tyrrhenum. i. Tyrrhenorum ductorem in prælia ſæua, & incitat iras ſtimulis haud mollibus. i.

duris,& ſeribus. Ergo quia incitatus Tarchon, fertur equo inter cædes & agmina cedentia, id eſt terga dantia, hoc eſt inter occiſos aut fugientes,& inſtigat alas.i.equites laterales, varijs vocibus.i. cohortationibus vocans.i.compellans, quemque.i.quemlibet nomine.ſ.proprio,& relictos.i. inſtaurat in prœlia, pulſos.ſ.prius dicens, ò Tyrrheni nunquam doliturj.i.ſemper toleraturi tantam ſtragem, tantumq́. dedecus,& ſemper inertes.i.ſine arte, aut acrimonia,& induſtria, qui metus, ſupple iſte tantus, & quæ ignauia tanta venit animis.ſ.veſtris, fœmina.ſ.vna agit .i. fugat vos palantes .i. oberrantes vt ſtolida pecora, atque vertit.ſ. in fugam, hæc.ſ tanta agmina, quo.i.ad quid,& ad quem vſum, ve, pro vel, quid.i.ad quid gerimus(ſuam perſonam commiſcet conciliandi animorum gratia) dextris.ſ.noſtris, hæc tela irrita.i.inutilia nobis, cum fugiamus omnes vnam fœminam. at.i.attamen non ſegnes, ſupp.eſſe ſoletis in Venerem.i.non ſoletis ſic fœmines fugere, rem Veneream cum eis habituri, vt nunc vnam fugitis rem Martiam tractantem, & non ſegnes ad bella nocturna quæ cum puellis geruntur in cubiculis, aut vbi tibi Bacchi curua .i. obliqua indixit choros.ſ.bacchantium expectare.i.obſeruare dapes, & pocula menſæ plenæ .i. qualia ſolent propinari in cœna opipara,& plena, quia hic.i.in hac re eſt vobis amor, & ſtudium eſt vobis hic dum.i.donec aruſpex ſecundus .i. ſecunda,& proſpera enunciaturus, nunciet ſacra .ſ. ſecunda, ac dum .i. donec hoſtia pinguis, vocet, ſup. vos in lucos altos, vbi ſacris diebus epulabantur poſtea Romani, ipſe effatur hæc concitat equum in medios .ſ.hoſtes moriturus,&.i.etiam ipſe.i.tali animo ac impetu, vt qui mori parati ſunt, atque ipſe turbidus .i. cōmoto animo, infert ſe Venulo.i.illi Latino aduerſum .i. ex aduerſo,& complectitur de xtra, hoſtem direptum ab equo,& concitus multa vi aufert, ſupp. ipſum ante ſuum gremium, clamor tollitur in cœlum .ſ. à Tyrrhenis,& cuncti Latini conuertere oculos,& Tarchon igneus .i. ardens,& agilis, vt ignis volat æthere.i.quaſi in æthere ferens,& ſecum arma, & virum .ſ. Venulum, tum .i. deinde defringit ferrum ab haſta ſumma ipſius Venuli aut potius Tarchonis, & rimator .i. ſcrutatur partes apertas .i. nudatas qua .ſ. parte .i. per quas partes ferat.i.inferat vulnus letale.i.mortiferum. Contra .i. econuerſo, ille.ſ. Venulus repugnans, id eſt obluctans ne occidatur, ſuſtinet.i.ſeorſum tenet, dextram .ſ. Tarchonis, à iugulo .i. ſuo,& eatit.i.euitat viribus.ſ.totis vim .i. violentiam, quam hoſtis inferre poterat. Et vt aquila fulua volans altè, cum.i.quando fert draconem raptum à ſe .ſ. & implicuit pedes .ſ. in draconem atque hæſit vnguibus. At.i.ſerpens .ſ. quem modo draconem dixit ſaucius.i. vulneratus ab vnguibus, verſat volumina ſinuoſa .ſ.colligendo,& contrahendo ſe in ſinus,& annulos ſuos,& horret.i fit horridus,& aſper ad rigidus ſquammis.ſ.eius arrectis .i. rigentibus,& ſibilat ore inſurgens arduus.i.deſuper, Illa.ſ.aquila vrget haud minus.i.nihilominus, imò plus, roſtro adunco .i. incuruo .ſ. ſerpentem luctantem .ſ. vt euadat, & ſimul ipſa verberat alis æthera. Haud aliter.i.penitus ſic, portat Tarcho ouans .i. exultans, prædam Tyburtum pro Tyburtinorum, ex agmine .ſ.toto, Mœonidæ.i. Lydij ex Mœnia profecti, ſecuti . inſequentes exemplum,& euentum .ſ. proſperum ducis .ſ. Tarchonis incurrunt .i. impetum faciunt, cum .i. quando Aruns debitus fatis .i. deſtinatus fataliter ad mortem circuit Camillam velocem, exiſtens prior.i.peritior,& melior iaculo,& multa arte .i. ſubtilitate honeſta, & tentat quæ fortuna.ſ.adoriendi Camillam ſit facillima, id eſt maxime opportuna. Quacunque.ſ. via virgo furēs tulit ſe medio agmine, id eſt per medium agmen. hac ſ. via Arūs ſubit .i. clam,& ſucceſſiue ſubſequitur,& ipſe tacitus luſtrat .i. obſeruat veſtigia.ſ.eius. Et qua.i.quacunque via, illa .ſ. Camilla victrix redit,& reportat pedem ex hoſte, hac .i. per eandem viam iuuenis.ſ.Aruns detorquet furtim.i.clam,& ſecrete, habenas celeres.i.quibus ipſe celeriter vtebatur,& pererrat .i. circuit, & luſtrat iam.i.interdum hos aditus .i. acceſſus ad Camillam, & iam hos .i. alios,& pererrat, circumuagatur more errantium vndique .i. ex omni parte, omnem circuitum .ſ. quem Camilla fecerat,& ipſe improbus.i.improbandus, quia nimium auidus & inſidioſus quatit haſtam certam .i. ineuitabilem, quam miſſurus eſt in Camillam. [Forte ſacer Cybele) In hac parte deſcribit necem Camillæ ab Arunte illatam, dum ardentior, atque incautior Chloreā ſacerdotem Cybeles inſequitur. Incertum autem dicit ſupra Seruius cuius eſſe Aruns, cum alij Turni partium eſſe dicant & inuidia motum in Camillam telum intorſiſſe, quæ Ioannæ puellæ inſignis Franciæ paulò ante hæc noſtra in tempora necis cauſa fuiſſe perhibetur. Alij vero Priuernatem cenſeant, quibus potius aſſentior, nam ſi Rutulum cenſuiſſet poëta inuidia cauſam non tacuiſſet. volunt autem tam Seruius, quam Donatus Cybelem eſſe locum in quo Cybele colebatur. Poſſet tamen & dici numen ipſum vt declinetur hæc Cybele huius Cybeles. Donati verba ſunt. [Cybele) Locus eſt in quo Cybele colebatur. [Squamma) Serpentem,& piſcis, quam facit compoſitio naturalis. Nam,& ordinibus digeſta eſt,& viarum plurimarum impreſſione diſtincta. Quidquid igitur in hanc ſimilitudinem facit artifex ſquamma dicitur. Hæc fit ex minutis laminis inuicem ſe retinentibus,& ita digeſtis, vt eſt in auibus pluma. [Peregrina) Quaſi dicat ex melioribus regionibus aduecta, cornu ligni ſpecies eſt Barbara nomen artis indicat, nam hāc qui exercent Barbaricarij dicuntur, qui auro,& varijs filijs hominum,& aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes. [Tandem) Quia diu inſectatus fuerat. Teda, hoc lignum naturali ſucco velut oleo violentius ardet Primi electi. Hæc ille. Ordo eſt. Choreus ſacer.i. conſecratus, & ſacerdos olim Cybele aut illi loco. aut Deæ fulgebat forte .ſ. cum Camilla occurreret longe, ſcilicet viſis exiſtens inſignis in armis Phrygijs.i. Troianis,& agitabat equum ſpumantem .i. ferocem, & animoſum, quem .ſ. equum, quia Chloreus cataphractus erat miles, pellis inſerta in plumam, id eſt in morem plumarum ſquammis ahenis,& auro. id eſt aureis tegebat, id eſt cooperiebat, id eſt habebat pro cooperimento tegmen ex pelle, cui inſertæ erant ſquammæ æreæ, & aureæ in morem plumarum at ſquammarum piſcium ſe mutuo tegentes. Ipſe.ſ. Chloreus eques, erat, ſup. clarus ferrugine, id eſt ſubobſcura purpura, peregrina, id eſt externa in Georg. dixit ferrugineum iberam. a loco,& clarus, id eſt inſignis oſtro, id eſt purpura, torquebat ſpicula Cortynia, id eſt ſagittas Cretenſes, cornu, id eſt arcu Lycio. Arcus aureus, id eſt inauratus,& cornu munitus, vnde cornu ꝑ arcu poſuit, nam ſi corneus erat, non poterat aureus eſſe, nec ſi aureus corneus, habebat ergo in extremis cornu, & erat fere auro tectus, ſonat ſcilicet Chloreo vati ex humeris,& caſſida.i.caſſis aut galea, ſup. erat vati aurea. (Sæpe a genitiuo tertiæ fit nominatiuus ſecundæ, vt à delphinos hic delphinus, & ab elephantos hic elephantus, & ab arabos hic arabus &c. Et nonnunquam ab accuſatiuo tertiæ nominatiuus primæ. vt ab accuſatiuo hanc caſſida, nominatiuus hæc caſſida, & ab accuſatiuis hunc cratera, ſtatera, panthera, hæc cratera, ſtatera, panthera) tum, id eſt inſuper ipſe collegerat auro fuluo in nodum, ſcilicet collecto, chlamydem croceam, id eſt crocei coloris, & ſinus carbaſeos, id eſt ex carbaſo factos, hoc eſt laxas veſtes per ſinum defluentes, crepantes quia auro fuluo in nodum eas collegerat, vnde quia auro rigebant crepitabant, pictus tunicas, id eſt habens tunicas pictas acu, ſcilicet Phrygionum (qui barbaricarij, & gallice brodeurs dicuntur) opera, & pictus barbara tegmina crurum, id eſt habens tegmina barbara, hoc eſt externa picta acu. Ex varietate autem veſtium ſignificat eum ſimul,& ſacerdotali habitu ornatum, & armis munitum. nam duplices veſtes illi præter arma ſignificat fuiſſe. Virgo cæca, id eſt excæcata auiditate, demens quæ ſacerdotem Cybelis perſequi auderet, & incauta ſequebatur per totum agmen hunc, ſcilicet Chlorea ſacerdotem, vnum, id eſt ſolum ex omni certamine pugnæ, id eſt inter omnes in pugna certantes. ſiue vt ipſa præfigeret templo, ſcilicet Dianæ arma Troia, id eſt Troiana (eſt autem Troia trium ſyllabarum) ſiue vt ipſa venatrix ferret ſe in auro captiuo, id eſt in veſtibus ac ramis aureis ab hoſte detractis, & ipſa ardebat fœmineo, id eſt vehementi,& impatienti amore prædæ,& ſpoliorum (poſſet dici ardebat per totum agmen, aut ſequebatur per totum agmen, ſed concinnius ſequebantur) prædæ propter aurum aut virum, & ſpoliorum propter exuuias, Aruns tandem concitat ex inſidijs, ſupple ipſi Camillæ cunctanti, id eſt moram trahenti, & hoc tempore capto, id eſt opportunitate, dum cunctaretur capta, & precaretur ſuperos, præcipue Apollinem arcitenentem, ſic voce, ſcilicet expreſſa, & mente precari poſſet, O Apollo ſumme deum, id eſt deorum, quantum ad nos qui te præcipuum colimus, cuſtos Soractis, ſcilicet montis Hirpinorum ſancti, id eſt tibi conſecrati, quem nos colimus, primi, id eſt præcipui, & qui paſcitur, id eſt aggeritur, ardor pineus, id eſt incenſum ex pino, aceruo, id eſt aceruatim, vel ad aceruum, & ſtruem lignorum, id eſt quibus tibi ingentem pyram extruimus, & nos cultore .ſ. tui freti, id eſt confiſi, & muniti pietate, id eſt religione noſtra premimus veſtigia, id eſt plantas pedū, multa pruna, id eſt carbone plurimo per medium, id eſt incedimus illæſi per mediū ignem, ſuper prunas, da ò pater omnipotens hoc dedecus, id eſt quod a virgine ſuperamur tot viri, abolere noſtris armis.i.hoc telo, ego non peto exuuias virginis .ſ. cæſæ, ve, pro vel, trophæum virginis pulſæ .i. detractum a virgine in fugam verſæ, nec peto

vlla

vllu ſpolia. Cetera facta .i. quæ poſt hac facturus ſum, ferent .i. afferent mihi laudem.i.nolo ex hac re laudem, ſed ſolū dedecus vitare,& animo morem gerere meo,dum.i.dummodo,hæc dira peſtis .ſ. Camilla vt peſtis multos interimens, cadat pulſa meo vulnere .i. telo, aut vulnere, à me illato, remeabo .i. repetam, inglorius.i.ſine gloria, vrbem patriam.ſ. vt videtur Soracte. Phœbus audijt.ſ.preces Aruntis, & dedit partem voti.i.deſiderij eius ſuccedere mente.i.ſecundum mentem,& voluntatem eius,& diſperſit partem voti in auras volucres .i. irritam habuit. Nam innuit.i.aſſenſus eſt orationi.ſ.Arunti,vt ſterneret morte ſubita, Camillam turbantem, ſed non dedit.i.non conceſſit, vt patria alta videret ſup. Aruntem reducem .i. reductum aut reuertentem, & procellæ vertere vocem.i.preces quantum ad eam partem, notos.i.ventos quoslibet nimboſos. Ergo vt.i poſtquam haſta miſſa manu.ſ.Aruntis, dedit ſonitum per auras acies.ſ.Volſcorum conuertere animos.ſ. à ſtridorem haſtæ, quaſi munere impulſæ, & cuncti Volſci tulere.i.direxere, oculos ad reginam .ſ. Camillam,ipſa autem nihil memor ſupp. fuit, nec auras pro auræ, nec ſonitus.i.ſtridoris,ac teli venientis ab æthere.i.altiore aëre, quaſi vt phœbea impulſi donec haſta hæſit.i.infixa eſt perlata ſub papillam.i.mamillæ partem,quæ lactantibus immittitur, exertam .i.abiectam, vt ſi habilis ſagittationi, & ipſa acta alte.i. profunde,bibit cruorem virgineum.i.tincta eſt, aut imbuta cruore Camillæ virginis.

VARIA LECTIO.

TYRRHENVM genitor Tarchontem)Rom.liber,Mediceus, & pleriqque alij veteres, Tarchonem legunt,abſque t, & Tarco, abſque n, finali litera rectum ponunt. [Incitat iras) In Rom. lib. & in Oblongo, Inicit habetur. [Et ſempre inertes) Antiqui lib. O ſemper legunt. [Quid ne hæc gerimus tella irrita) dextris) In Rom.lib.legere eſt,Gerimus. [Expectate dapes)Antiqui libri legunt,Expectare. [Se turbidus infert) In Rom. lib. Offert,legitur.[Vrget adunco) Rom.liber, Obūco legit,&,Abunco.[Ducis euentum,exemplum ſecuti)In antiq.libris, Exemplum, euentumq; habetur. [Qua ſe cunque furens) In antiquis lib.Ferens,legitur.[Hosq. aduus,iamq. hos aditus)In antiq.libris,Hos aditus,iamq. hos abitur, legitur. [Forte ſacer Cybele Choreus)In lib.aliquot antiquis,Satus Cybelo Chloreus,legitur.[Auroq. inſerta tegebat) Exemplaria vetuſtiora legunt, Auro conſerta.[Totumq. incauta) Antiqui libri, Incenſa, legunt. [Cum tandem tempore capto Conijcit) Veteres quidem aliquot libris, Cunctantem tempore capto Concitat, legunt.[Facta ferent)In antiq.libris ſcriptum obſeruaui, Ferant. [Patriam remeabo inglorius vrbem) In lib.antiq.Patrias remeabo inglorius vrbis,ſcriptum inueni.[Nihil ipſa nec auræ, Auras antiquá eſſe lectionem Seru.aſſeuerat. Sunt etiam libris,in quibus,Illa, ſcriptum ſit.

SERV. Dominū)Regulā vt,Hi dominā ditis thalamo deducere adorti.[Virgineus ſudet) Sic fuerat cōſternatus vt etiā vulneratam timeret. [Occiſo paſtore lupus) Bene paſtori reginā comparat.nā reges ipſi, paſtores vocantur Hom. ποιμένα λαῶν. [Caudam pauitantem)Quę timorem indicat,pro ipſe pauitans.[Turbidus) Modo timidus, ſupra terribilis:vt,Venulo aduerſum ſe turbidus infert. [Mucro) Hinc apparet mucro ne eſſe cu ſuſlibet teli acumen. [Frigida leto) Alij telo legunt & intelligunt. Vulnere. [Partiri curas) Subaudis conſueuerat. Hæc ita fatur) Vnum abundat. nam ſupra ait, Alloquitur. [Potui) Abſolute,vel pugnare vel viuere. [Succedat pugnæ)Animus bellatricis oſtenditur, quæ nō ſe dolet lorem, ſed bella relinquere. [Non ſponte fluens) Non ſponte vt ſupra,Portinq. ab equo regina ſub ipſis Deſiluit,quam tota chorus imitata relictis Ad terram deſluxit equis. (Paulatim exoluit ſe corpore,Vitaq; cum gemitu fugit indignata ſub vmbras) Seruat hoc vbique. vt iuuenū animas à corporibus dicat cū dolore diſcedere, qui adhuc ſuperſtites eſſe poterant, qđ etiā de Turnus dicturus eſt. [Immenſus clamor) Troianorū.ſ. qui exultabant. [Condeſcit)Crudelior fit cæde multorum.[Multatam)Debilitatam, damnatam.

Concurrunt trepidæ comites, dominamq́. ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, mixtoque metu: nec iam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quàm tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe auius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, magnoque iuuenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pauitatem vtero, ſiluasque petiuit.
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentusq́ne fuga, edis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit, oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
Tunc ſic expirans Accam ex æqualibus vnam
Alloquitur, fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Qui cum partiri curas: atque hæc ita fatur.
CAM. Hactenus Acca ſoror potui.nunc vulnus acerbū
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum:
Effuge, & hæc Turno mandata nouiſsima perfer:
Succedat pugnæ, Troianosq́. arceat vrbe:
Iamque vale. POS. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. tum frigida toto
Paulatim exoluit ſe corpore, lentaque colla,
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrum,
Thyrrheniqueduces, Euandrique Arcadis alæ.

ASC. CONCVRRVNT trep.dæ comites) Recitat fugam Aruntis & morientis vltima verba Camillæ, vnde nihil habemus Don. Sed ordo eſt. Comites .i. ſociæ belli Latina, Acca, & reliquæ concurrunt trepidæ.i.trepidantes aut feſtinæ,& ſuſcipiunt .ſ. inter vlnas dominam.i.reginam.ſ.Camillam ruentem.i.cadētem. Aruns exterritus .ſ. tanto facinore fugit ante omnes.i.omnibus dimiſſis lętitia & metu mixto.i.habens lætitiā admixtam metui, quia lætus erat de morte,ſed metuebat vltionem, nec audet iam amplius credere.i.cōmittere ſe haſtę virginis,nec audet amplius occurrere telis virginis.ſ.Camillæ vulneratæ letaliter,ſed needū mortuæ. Ac velut ille.ſ.ſæuiſſimus lupus conſcius audacis facti occiſo paſtore, aut magno iuuenco abdidit ſe continuo in alios montes priuſquam tela inimica ſequantur, exiſtens auius .ſ. ſine via, hoc eſt nullā viam tenens, ſed qua datur fugiens & remulcens caudam .ſ. geſtiendo præ gaudio ſubiecit eam vero pauitantem.i.mixto timore, & petiuit ſiluas, haud ſecus.i. non aliter Aruns turbidus.i.turbatus metu & lætitia, abſtulit ſe ex oculis. & contentus fuga.i.non attēdens ad protectionē ſui, ſed ſoli fugæ intentus, immiſcuit ſe medijs armis. Illa.ſ.Camilla moriens trahit .i. extrahit telum manu .ſ.ſua,ſed mucro ferreus .i. acumen haſtę ſtat inter oſſa ad coſtas, alto.i.profundo vulnere, & ita ipſa exanguis labitur .i. decidit, & lumina.i.oculi labūtur frigida leto .i. morte, hoc eſt morientia, color quondam .ſ.dum viuens valensque eſſet purpureus reliquit ora.ſ.eius, ipſa expirans .i. efflatura animam alloquitur tunc ſic Accā vnam ex æqualibus.i.coæuis, & ſodalibus quæ .ſ. Acca erat ſola fida Camillæ ante alias, q cum.i.cum qua partiri.i.partiebatur curas .i. ſolicitudines animi, atque fatur hæc ita. O Acca ſoror ego potui hactenus .i. hanc vſque horam, ſed ſup. vulnus acerbum conficit, id eſt interimit me nunc, & omnia nigreſcunt.ſ.circum me tenebris.i.caligine mortis effuge, pfer Turno hęc mandata nouiſſima vltima à me habēda, vt ſup. ſuccedat pugnæ.i.ad pugnam, & arceat.i.depellat Troianos vrbe.ſ. Laurolauinio, & tu iam vale & ſimul his dictis linquebat habenas .ſ. equi fluens ad terram nō ſponte, ſicut prius cum Turno obuiam veniret, cum .i. deinde ipſa frigida exoluit ſe paulatim toto corpore, id eſt animam exhalat aut exoluit ſe officio vitæ, quo perfungi debebat, & poſuit .i. inclinauit, colla lenta, id eſt ceruicem flexibilem, & caput captum.i.interceptum leto, id eſt morte relinquens arma. & vita, id eſt anima qua viuebat, fugit cum gemitu ſub vmbras, indi-

gnata

gnata.ſ. quod ante diem cogebatur exire, nondum perfecto mo-nere vitæ. Tum vero.i.ſed tunc maxime clamor immenſus, ſurgens.i.oriens, ferit ſidera aura .i. extenditur ad ſidera vſque, Pugna crudeſcit.i.fit crudelior, & ſęuior Camilla deiecta.i.deorſum iacta, quia omnis copia Teucrum, pro Teucrorum, & Tyrrheni duces & alæ Euandri Arcadis.i. milites leues quos Euandar Arcas cum Pallante filio ſuo miſerat incurrunt.ſ.in Volſcos & ceteros hoſtea ſimul.i.pariter, & vno impetu axiſtentes, denſi.i.ſtipati, & agminati ruuentes.

VARIA LECT.

LÆTITIA, mixtoq. metu) In Rom.lib. Mœſtoq. metu, legitur. [Magno ue iuuenco) In antiq.exempl. Magnoque, habetur. [Labitur axanguis) Plerique lib.antiq. Ex ſanguis, ſcribunt. Don. legere videtur, Et ſanguis. [Qui cum partiti) Vetera pleraqua axemplaria, Qua, legunt. [Troianosq. arceat vrbe) In antiq.lib. Vrbi, legitur. Eſt etiam in Med. abſque copulatiua, Troianos. [Arms relinquens,) In Rom.lib. Reliquit, habetur. [Incurrunt denſi) Rom.liber, Concurrunt, legit. [Euandrique Arcadis alæ) Rom.lib. legit, Arcadea.

At Triuiæ cuſtos iandudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas:
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces.
OPIS. Heu nimium virgo nimium crudele luiſti
Supplicium. Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte, neque hoc ſine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ:
Nam quicunque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. POE. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno exaggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem.
OPIS. Cur, inquit, diuerſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni, capias vt digna Camillæ
Præmia. tu ne etiam telis moriere Dianæ?
POE. Dixit, & aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Deprompſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter ſe capita, & manibus iam tangeret æquis,
Læua aciem ferri, dextra, neruoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem, auraſque ſonantes
Audijt vna Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocij, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt.
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, leuis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Diſiectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis auerſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros, letumq. ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedumq. putrē curſu quatit vngula campum.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, & è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba,
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo
Mœnibus in patrijs. atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. pars claudere portas:
Nec ſocijs aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes; oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi ante oculos, lacrymantumq. ora parentum

SERV. AT Triuiæ cuſtos) Miniſtra. [Teucros conatus laceſſere) Propter illud, Bellum importunum gerimus cum gente deorum. [Coluiſſe Dianam Profuit) Non deam incuſat, ſed fatorum neceſſitatem, contra quam nec numinis opitulatur auxilium. [Sine nomine) Sine gloria. [Famam patieris inultæ) Nec inuindicatæ ignominiam ſuſtinebis, quod etiam Dido dolet dicens, Et moriemur inultæ, Sed moriamur ait. [Monte ſub alto) Vt, Monte ſub aërio. Apud maiores, nobiles aut ſub montibus, aut in domibus ſepeliebantur. vnde natum eſt vt ſup cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes locarentur columnæ. [Vana tumantem) Plenum κενοδοξίᾳ. [Digna Camillæ Præmia) Sic in ſecundo, Perſoluant grates dignas, & præmia reddant Debita: Item alibi: Et hæc tibi porro Dona prius. [Tu ne etiam telis moriere Dianæ?) Cum ingenti amaritudine dictum eſt. nam etiam ei genus inuidet mortis, Quod autem ait tu ne etiā, ad Niobes numeroſam pertinet ſobolem. [Cornuq. infenſa tetendit) Cornu accuſatiuus eſt ſingularis, ac ſi diceret, Arcumq. infenſa tetendit. nam horum dubiorum caſus ex ſimilibus vel ſynonymis cō probantur. [Coirent Inter ſe capita) Homerica eſt iſta deſcriptio. [Teli ſtridorem) Homerus: λίγξε βιός. [Audijt vna Aruns, hæſitq. in corpore ferrum) Celeritas iaculantis exprimitur. Statius cum iam percuſſum dixiſſet, extinctum ait, Necdum certi tacet arcua Amyntæ. [Ignoto camporum in puluere linquunt) Faciente numinis iracundia eſt relictus, vt nec ſepulturam poſſet mereri. [Turbati fugiunt Rutuli) Hoc ad Camillæ pertinet laudem, qua amiſſa immutantur fata bellorum. [Acer Atinas:) Acris.ſ.fugit tamen. [Deſolatiq. manipli) Deſerti ſigniferi, quod eſt nimij diſcriminis. nanque vbique dux præcipit vt frequenter circa ſint milites, ſicut in Saluſtio legimus. Manipli autem dicti ſunt ſigniferi, quia ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus haſtis fœni manipulo illigabāt, & hos pro ſignis gerebant. Vnde hoc nomen remanſit. [Laxos arcus:) Non intentos, ſed iam ſolutos. [Fœmineum clamorum) Impatientem. nam iam dixerat matres, per quod muliebrem clamorē poteram' accipere. [Miſeram mortem) Quia ſequitur, Limine in ipſo. [Mœnibus in patrijs).ſ. vbi ſe iam tutos eſſe credebant. [Aperire viam).i. dare aditum. & bono locut' eſt ambitu. Nā cum portis via & aperitur & clauditur. [Oriturq. miſerrima cœdes) Sic in 2. vbi intulit, Armorum facia & Graiarum errore iubarum. [Defendentum) Ideo defendētum, & ruentem, quia ad maſculinum retulit. & hi defendentes facit, quod & de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur, defendentium dicamus neceſſe eſt, quia hæc defendentia facit: &, vt ſupra diximus, genitiuus pluralis à nominatiuo plurali non debet eſſe minor. Quod ſi forte minorem aliquando inuenerimus, metri neceſſitas facit, & incipit etiam pathos eſſe, non declinatio. [Præcipites foſſas) In quas quis poteſt præcipitari. [Cæca) Irrationabilis, quę in clauſas portas more arietis ruebat.i. bellici machinamenti. [Summo certamine) In extremo diſcrimine, vt ſupra. Vocat labor vltimus oēs. [Trepidæ) Licet trepidæ, tamē oblitę ſexus tela iaculabantur. [Præcipites) Aut feſtinæ, aut in mortem ruentes. [Primæq. mori pro mœnibus audent) Nimij doloris eſt: vt, Me primam abſumite ferro. [Sæuiſſimus implet Nuncius) Vt etiā ſupra diximus, nuncius eſt qui nunciat, nuncium, quod nunciatur, ſm quod nunc nec de fęmina, nec de ea quę nunciatur, procedit nuncius. Vnde multi volunt alium intelligi, Accam vero poſtea veniſſe. ſed melius eſt, vt nuncius de Acca dictum intelligamus. Nouimus.n. poni aliqua in ſubauditione, quæ ex aperto dicere nō debemus: vt, Nec dextræ erranti deus abfuit, cū neceſſe ſit vt aut Iunonem aut Alecto intelligamus. Itē Sal. Prima qui forte venientes exciperet, cū de inſidijs loqueretur, quas numeri pluralis tantum eſſe pluſquā manifeſtum

ſtum eſt. [Deletas Volſcorum acies) Falſum eſt, tantum .n. fugerant. ſed vim exprimit nũcij, cuius mos eſt plus quã habet veritas, nunciare. [Ingruere) Impetũ facere: vt, Ingruit Aeneas armis. [Ille furens) nã ſæua Iouis ſic numina poſcũt) Duplici ratione eum inſidias reliquiſſe commemorat, dolore nimio, & ominum voluntate, quod vtrunque ideo egit, nec capi poſſet Aeneas. [Apertos) Vacantes inſidijs. [Sæua Iouis ſic numina poſcunt) Hom. Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. [Ambo ad muros) Vt Turnus tueretur, vt obſideret Aeneas. [Fumantes puluere campos) Velut fumantes caligine pulueris. [Sæuum) Fortem, vt, Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector. Item, Nec minus interea maternis ſæuus in armis. [Ibero) Oceano, occiduo .i. Hiſpano. Hiſpaniam autem, Iberiam ab Ibero flumine conſtat eſſe nominatam. [Conſidunt caſtris) In ſua quiſque digreſſi. [Mœnia vallant) Hinc probatur quia & qui tuentur, & qui obſident, vallare dicuntur.

Pars in præcipites foſſas, vrgente ruina,
Voluitur, immiſſis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) vt videre Camillam,
Tela manu trepidæ iaciunt. ac robore duro
Stipitibus ferrum, ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus audent.
Interea Turnum in ſiluis ſæuiſſimus implet
Nuncius, & iuueni ingentem fert Acca tumultum,
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe, metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæua Iouis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Aeneas ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatque iugum, ſiluaque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt:
At ſimul Aeneas fumantes puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit,
Et ſæuum Aeneam agnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum, flatuſque audiuit equorum.
Continuoque ineant pugnas, & prœlia tentent,
Ni roſeus feſſos iam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, & mœnia vallant.

æquis .i. æqualiter extenſis, aut annitentibus, læua .i. ſiniſtra manu aciem ferri, ſcilicet ſagittæ cuius ferrum peruenerat ad ſiniſtram, &, qua arcum tenebat, & tangebat dextra & neruo .i. chorda ex neruo facta, pupillam, ſcilicet mammillæ ſuæ. Aruns audijt exemplo, id eſt illico, vna, id eſt ſimul & ſtridorem teli & auras ſonantes. & ferrum hæſit in corpore, id eſt nihil moræ fuiſſe videtur. Socij obliti, ſcilicet Dea id procurante, illum expirantem, id eſt efflantem animam, atque gementem extrema, id eſt mala, videlicet mortis, relinquunt ſupp. eum in ignoto puluere camporum, & ſupple Opis aufertur pennis, id eſt alis aſſumptis, ad Olympum æthereum, id eſt cœleſtem, vnde demiſſa erat dicẽte Diana Labere nympha polo. [Prima fugit) Ordo eſt, Ala Camillæ leuis .i. agilis, & inconſtans, fugit prima, amiſſa domina, .i. regina, Rutuli turbati, id eſt conſternati fugiunt, & Atinas acer, id eſt quamuis acer, fugit tamẽ, & duces diſiecti, ſcilicet à ſtatione ſua in diuerſa diffugia, & manipli, id eſt vexilli ferri, deſolati, id eſt derelicti ſine conſolatione petunt tuta, ſcilicet receptacula vrbis, & ipſi

ASC. AT Triuiæ cuſtos) Reddit opinionem necis Aruntis ab Opi interfecti ſagittis Dianæ. Circa quem locũ dicit Donatus ſic. [Pulcherrima) Bonam conſilio hic intellige. [Cur, inquit,) Hæc loquitur ſecum ex dolore. [Tu ne etiam) Indignatur quod telis Dianæ ſit periturus. [Ignoto camporum in puluere linquunt) Quod fuit viliores argumentum ut ſocij illius obliuiſcerentur. Hæc ille. Ordo eſt. At, id eſt ſed Opis, ſcilicet nympha cuſtos Triuiæ, id eſt a Triuia, id eſt Diana cuſtodiæ deputata ſedet iamdudum, id eſt ab eo tempore quo à Diana demiſſa erat alta .ſ. vt melius proſpiceret quis Camillam occideret in montibus ſummis, & ipſa interrita, id eſt non territa ſpectat .i. deſuper è loco tuta pugnas .ſ. aliorum, & vt .i. poſtquam ipſa proſpexit procul Camillam mulctatam, id eſt afflictam triſti, quia inſidioſa morte, in medio iuuenum furentum clamore, ipſa ingemuit, & dedit has voces, ſup. ab imò pectore. Heu ò virgo tu luiſti .i. perſoluiſti ſupplicium nimium. nimium, inquit crudele conata laceſſere .i. prouocare Teucros bello. Nec profuit tibi deſertæ .i. ſolitariæ coluiſſe Dianam in dumis, aut geſſiſſe humeris pharetras noſtras .i. venatorias, tamen tua regia .ſ. Diana non linquet indecorem .i. ſine decore iam in tua extrema morte neque hoc letum .i. hæc mors tua erit .i. diuulgabitur per gentes ſine nomine .i. ignobile imo glorioſum erit aut tu non, ſup. patieris famam multæ .i. vltæ fiet de te. Nam quicunque violauerit tuum corpus, is, ſup. luet .i. purgabit illud ſcelus morte merita .i. indecora, qualem meruit, quia inſepultus relinquetur, Ingens buſtum .i. ſepulcrum continens cinerea corporis combuſti regis Dercenni ſic dicti, fuit ſub monte alto factum ex aggere terreno. Laurentis .ſ. ſoli antiqui, id nobilis, tectum ilice opaca .i. ramoſa, & vmbroſa Dea pulcherrima .ſ. conſilio .i. prudentiſſima, ſiſtit ſe primum, Niſu .i. conatu rapido, id eſt celeri, hic .i. ſub hac ilice & ſpeculatur Aruntem ab alto tumulo, vt .i. poſtquam vidit ſup. ipſum fulgentem armis ac tumentem vana .i. ſuperbientem in vanum, & ſup. inquit, cur abis diuerſus, ſ. a nobis, Dirige greſſum huc ò periture veni huc .i. ad me vt capias præmia Camillæ .i. pro Camillæ morte, digna .ſ. te, inuidet tamen ei tam glorioſum genus mortis dicens. Moriere .i. morieris ne. etiam tu .ſ. qui viliſſimus es. telis Dianæ quæ nobiliſſima eſt Dea dixit .ſ. Opis, & ipſa Threiſſa .i. ſimilis Threiſſæ .ſ. Harpalice aut alteri venatrici deprompſit pharetra aurata ſagittam volucrem, & ipſa infenſa .i. multum offenſa Arunti tetendit cornu .i. arcum, & duxit .ſ. cornu, longe .ſ. à chorda, donec capita .ſ. arcus extremitates curuata coirent inter ſe, & ipſa tangeret iam manibus

aduerſi, id eſt obnitentes, aut potius auerſi a facie hoſtium, tendunt equis ad mœnia, ſcilicet vrbis, nec quiſquam valet ſuſtentare telis Teucros inſtantes, & ferentes, id eſt inferentes, letum, id eſt necem, aut quiſquam non audet, ſiſtere, id eſt firmare greſſum, & ſtare contra, ſcilicet inſurgentes Teucros, ſed referunt humeris languentibus, id eſt laſſis, & laxis amiſſo animo, arcus laxos, id eſt non amplius tentos, & vngula quadrupedum, ſcilicet equorum, quatit, id eſt concutit & capit, curſu campum putrem .i. reſolutum in puluerem, puluis voluitur ad muros atra caligine, id eſt denſa nube, & matres percuſſæ pectora, id eſt habentes pectora percuſſa tollunt, id eſt extollunt è ſpeculis, vnde ſpeculabantur occurſum, & fugam ſuorum, clamorem fœmineum .i. eiulatum, & planctum muliebrem ad ſidera cœli. Turba inimica .ſ. hoſtium perſequentium, premit agmine mixto, id eſt confuſo ſuperbos qui primi curſu, id eſt currendo, aut qui ſuper primi curſu, id eſt impetu portas patentes, nec effugiunt mortem miſeram, id eſt miſerandam, ſed ipſi confixi in ipſo limine, ſcilicet vrbis in mœnibus patrijs, atque inter tuta, ſcilicet tecta, aut receptacula domorum, expirant, id eſt efflant animas quaſi non vulnere, ſed laſſitudine deficientes, pars, claudere, id eſt claudebant portas, nec audent aperire ſocijs viam, nec accipere orantes, ſcilicet ſocios, & cædes miſerrima oritur, id eſt ſurgit, & ſit cædes dicit defendentum, id eſt defendentium aditus, ſcilicet vrbis armis, atque ruentum, id eſt cadentium in arma, ſcilicet quæ tenebant contra hoſtem, excluſi, ſcilicet ante oculos, & ora parentum lacrymantium. Pars, ſcilicet excluſorum, voluitur in foſſas, ſcilicet vallorum, aut mœnium, præcipites, id eſt præcipitium præbentes, & hoc ruina, id eſt irruptione irruentium vrgente, aut ruina calamitate vrbis vrgente, id eſt inſtante, & pars cæca, id eſt improuida, & concita, id eſt feſtina frænis immiſſis, ſcilicet equis qui concitati vno impetu ad portas ferebantur, arietat, id eſt more arietum capitibus ſuis, aut equorum inſultum facit, in portas, ſcilicet clauſas, & in poſtes duros obice, id eſt propter obicem & repagulum duræ obſtantes. Ipſæ matres (quia amor verus patriæ monſtrat, id eſt indicat ita faciendum eſſe) vt, id eſt poſtquam videre Camillam, ſcilicet extinctam, ipſæ trepidæ, id eſt feſtinæ, iaciunt ſummo certamine de muris manu, ſcilicet ſua, tela, id eſt iacula ac ſaxa, & immittantur, id eſt effingunt ferrum robore duro, & ſtipitibus & ſudibus obuſtis, exiſtentes præcipites .i. præcipitanter

ter in mortem ruentes,& audant mori primæ.i.etiam prinſquã viri,aut ſine exemplo pro mœnibus,aut legamus patrięq. mori pro mœnibus audent, quia non poterant primæ mori. [Interea Turnum in ſiluis &c.) Recitat quomodo nunciatum eſt Turno in ſiluis, vbi Aeneam obſeruabat aut congruum irrumpendi tẽpus Camillam occiſam,& Volſcos in fugã verſos tempusq. ſubueniendi rebus feſſis inſtare, & reliqua quæ textus habet. Ordo eſt. Nuncius ſæuiſſimus.i.res nunciata grauiſſima,aut nũcius .i. nuncians,ſiue Mars,ſiue fœmina,nam de Acca haud dubia loquitur,vtrunque ita ſignificat nuncius,& qui nunciat,& quod nunciatur, nuncium vero vnum. Vnde rectè ſentit Seruius licet id Valla non rectè improbet. Poſſumus autem per conceptionem implicitam in maſculinū loqui, vt venit ad Turnum nuncius, cum de Acca loquatur. Nuncius igitur,aut res nunciata,aut qui nunciat videlicet Acca, implet interea Turnum in ſiluis, vbi .ſ. inſidias tendebat, & pro .i. Acca fert iuueni .i. ad iuuenem, aut fert.i.refert & dicit iuueni.ſ.Turno, ingentem tumultum, acies Volſcorum eſſe ſup.deletas.i.de ſtatione ſua amotas,& in fugam verſas,Camillam cecidiſſe.i.occiſam eſſe,hoſtes infeſtos ingruere,aut irruere.i.impetum facere,& irrumpere infeſtos.i.infeſtantes & moleſtantes,& corripuiſſe omnia.ſ.loca,& Turni auxilia, & hoc Marte ſecundo.i.præſente,& fauente, & metum iam ferri ad mœnia.i.timeri iam etiam vrbi.Illa.ſ.Turnus furens .ſ. Marcio furore,nam numina Iouis.i.fata, ſæua.i.irreuocabilia, & tamen duriſſima Turno poſcunt ſic,vt.ſ.furore percitus,ſingulare certamen non retractet,deſerit colles obſeſſos,& linquit nemora,aſpera .i. difficilia acceſſu, & ipſe vix exierat à conſpectu .i. quantum conſpici poſſet,& tenebat campum.ſ.planum, cum pater Aeneas,ingreſſus.ſ.è ſiluis ſaltus apertos.i.nullis arboribus tectos,exuperat.ſ.tranſcendit,iugum.ſ.montis,& euadit .i. exit, ſilua opaca.i.denſa frondibus. Et ſic ipſi ambo feruntur ad muros rapidi .i. veloces, & ſupp.cum toto agmine, nec abſunt inter ſe longe paſſibus .i. non multa paſſibus diſtant, ſoric Maro fecit, Nec multis inter ſe,aut nec longis inter ſe paſſibus abſunt.i. diſtant,ſed qui noluni, s, littera ſitui m, abſumi, apud hunc poetam immutauerunt,ſicut & alia nonnulla. Ac ſimul.i.ſtatim poſt quam Aeneas proſpexit longa campos fumantes puluere.i.velut fumantes obſcuros puluere, & vidit agmina Laurentia.i.Laurentium, ſeu Latinorum, & .i. etiam Turnus agnouit Aeneam ſæuum.ſ.ipſi Turno qui in deos,& ſuos pius erat aut quem Turnus indicauit ſæuum,aut ſęuum non ſemper,nec vbique, ſed in armis,& audiuit aduentus pedum.i.pedes aduentantium,aut ſtrepitum pedum aduentantium,& flatus equorum,& ineant.i.inſſant continuo pugnam.ſ.ſingularem,& tentent prœlia, ni.i.niſi, Phœbus .i. Sol, roſeus .i. rubens ſub occaſum tingat iam equos feſſos,ſecundum opinionem vulgi,flumine Ibero.i.mari,ſeu Oceano occiduo,hoc eſt Hiſpano, & reducat.ſ.per diſceſſum ſuum occaſionaliter noctem die labente.i. occidente. Quia igitur ingruente nocte dimicare non poſſunt,ipſi conſidunt .i. ſimul locum rapiunt caſtris .i. in caſtris ſuis, ac tentorijs, ante vrbem, & vallant.i.circundant Vallo mœnia. Alij ne hoſtes ingrediantur,alij ne egrediantur nec commeatum recipiant.

VARIA LECTIO.

TRISTI mulctatam) Lib. veteres,Mulctatam,ſcriptum habent. [Humero geſſiſſe ſagittas) In lib.antiquis, Geſtaſſe, legitur. Sed in pluribus, Geſſiſſe pharetras, habetur. [Tua te regina relinquet) In Rom.lib. relinquit. In aliquot alijs, Relinquit, eſt. [Extrema iam in morte) Alibi, Iam morte, legitur. [Neque hoc ſine nomine) In antiq.aliquot,Nec,ſcribitur. Eſt & Numine in Med. [Digna Camillæ) In Rom.lib.Camilla,legitur. [Auerſi ad mœnia tendunt) In Oblongo lib.legere eſt, Aduerſa. [Quadrupedumq. putrē curſu) In Rom.lib.legere eſt, Quadrupedoq. Et è ſpeculis) In antiq.aliquot lib. E muris, legitur. [Nec miſerã effugiunt mortem) In Oblongo lib.Noctem,habet. [Atq; inter tuta domorum) In Rom. lib. legere eſt, Intra. In pleriſque etiam antiq.non, Tuta,ſed, Tecta legi. [Monſtrat amor verus) In Rom. lib. Verſus, legitur. [Pro mœnibus audent) In Rom. lib. Ardent,legitur. [Ingruere infeſtos hoſtes) Antiqua exempl. Infenſos, legunt. [Illa furens) nam ſæua Iouis ſic numina poſcunt) Nonnulli, Iam ſæua, legere maluerunt. In Rom. lib. ſic ſæua, legitur. Eſt etiam, Pellunt, non, Poſcunt. [Siluaq. euadit opaca) In aliquot lib. Inuadit, legitur. [Ac ſimul Aeneas) In Oblongo lib. At. In Rom.lib. Tum pater Aeneas. [Ineant pugnam) Libri antiqui, Pugnas, legunt.

IN XII. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICON.

Duodecima Turnus diuinis occidit armis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Turnus iam fractis aduerſo Marte Latinis,
Semet in arma parat: pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur paſſuris & omnia victis
Hoc Turni Iuturna ſoror confudit, & ambos
In pugnam populos agit ementita Camertem,
Aeneas, volucri tardatur membra ſagitta.
Anxia pro nato ſeruauit cura parentis.
Vrbs capitur: vitam laqueo ſibi finit Amata.
Aeneas Turnum campo congreſſus, vtrinque
Circunfuſa acie, vita ſpoliauit, & armis.

ALIVD IN EVNDEM.

Troianis, Rutulisq́ placet coniungere fœdus:
Id Rutuli rumpunt: nato Venus alma medetur:
Dictamo, Rutulisq́ luunt periuria victi.
Cogitur Aeneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem miſero dant cingula Turno.

ASC. Duodecimo Turnus, &c.) Duodecimũ librũ ꝯcludit poeta morte Turni,in qua ſummam nactus eſt Aeneas gloriam ſummamq. potitus victoria. Quocirca, vt in Hectora tracto finiuit Iliada Homerus ne ſi procederet,cogeretur ignobilam Achillis mortem deſcribere, ita & in Turno victo componit, atque concludit Aeneida ſua Maro noſter ne & Aeneæ triſtem obitum memorare compellitur. vbi enim ad ſummam gloriã eius quem laudare volumus, peruentum eſt, illic ſtandum eſt. Præterea vti ſæpe diximus, more vltima linea rerum eſt, quocirca, & morte ferè libens concluſit. Adde quòd ſenis libris vigenos quaternos Homeri exequi conſtituit. nam ſex prioribus Odyſſeam, ſex poſterioribꝰ Iliada exprimit, quocirca errant,qui decimum tertium Aen. aut ſequa ad Auguſtum ſcriptũrum fuiſſe dñt. Sed ordo eſt. Turnus occidit ab ob & cado, armis.i.ſuccumbit armis diuidis,ſcilicet Vulcani,aut Aeneæ in deum indigetem transferendi, aut fatalibus, quia dijs ita volentibus duodecimo ſup. Aeneidos lib. Et hoc monoſticon eſt. Turnus fractis iam Latinis,q antea infracti erant Marte aduerſo,parat.i.diſponit, ſemetipſum in arma Latino cupiente pacem. Fœdus concutitur .ſ. inter Latinum, & Aeneam, & victus .i. vter eorum vincatur paſſurus,ſupple ſit omnia .ſ. mortem & Lauiniæ, ac regni amiſſionem. Iuturna .ſ. nympha ſoror Turni,confundit hoc.ſ. fœdus conſilio Iunonis & agit ambos populos in pugnam, ementita .i. expreſſe mentita,hoc eſt ſimulans ſe manifeſte Camertem. Aeneas tardatur membra .i. habet membra præcipua coxam,tardata ſagitta volucri ab incerto auctore miſſa Cura parentis.ſ.Veneris anxia pro nato.i.filio ſeruauit, ſupp. eum, aut ſanauit dictamo herba, vrbs capitur, & Amata.ſ.regina finit ſibi vitam laqueo .i. ſuſpendit ſe, Aeneas congreſſus ſ.cum Turno campo.ſ.patent, & hoc acie circunfuſa vtrinque .i. ab vtraque parte ſpoliauit Turnum vita & armis præcipue Baltheo Pallantis.

SERV.

TVRNVS ut infractos) Poſtquam Turnus in bello defeciſſe videt Latinos antea ſemper infractos, nanque ita maior eſt ſenſus, quam ſi infractos, valde fractos acceperis. [Sua nunc promiſſa repoſci) Quia dixerat Ibo animis contra, vel magnum præſtet Achillem.

ne truces obliquo lumine nati. Vnde & ſupra ait poëta, Se ſignari oculis. [Deſertorem Aſiæ) Exulem, vt, Exulibus ne datur ducẽda Lauinia Teucris? vnde eſt præmiſſa illa excuſatio, & in tota ſecundi œconomia, & in 4. vbi dicit, Me ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpicijs, & ſponte meas componere curas, Vrbem Troianam primum, dulceſq. meorum Relliquias colerem.

PVB. VIRGILII MARONIS AENEIDOS,

LIBER XII. ET VLTIMVS.

TVRNVS vt infractus aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro implacabilis ardet.
Attolitque animos. Pœnorum qualis in aruis.
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Impauidus frangit telum, & ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem, atque ita turbidus infit.
TVR. Nulla mora in Turno: nihil eſt qđ dicta retractẽt
Ignaui Aeneadæ, nec quæ pepigere, recuſent?
Congredior, fer ſacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ (ſedeant, ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commotem refellam:
Aut habeat victos, cedat Lauinia coniux,
POE. Olli ſedato reſpondit corde Latinus.
LAT. O præſtans animi iuuenis, quantum ipſe feroci
Virtute exuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu, necnon aurumque, animusq. Latino eſt.
Sunt aliæ inuptæ Latio, laurentibus agris,
Nec genus indecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, ſimul hæc animo hauri.
Ne natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat: idque omnes diuique, hominesq. canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Coniugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi.
Promiſſum eripui genero, atque arma impia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ Turne ſequantur

[Se ſignari oculis) Propter illud, Ante ora Latini, in te oculos referunt. [Vltro) Aut inſuper, aut antequam aliquis expoſcat. [Saucius ille) κατ' ἐξοχὴν. Ille leo. i. princeps ferarum, ſaucius autem pectus. i. ſaucium pectus habẽs. Et bene alia verba interpoſuit, qui ſaucius pectus, & ſonabat aſperrima, & imperitia poterat ſolœciſmus videri. [Graui vulnere) Forti: vt, Ferit enſe graué Tymbreus Oſyrim. [Tum demum) Nouiſſime. i. poſtquam fuerat vulnere laceſſitus. Hæc. n. leonum natura eſt, vt niſi laceſſit iraſci nequeant. i. irritari, & prouocari. [Mouet arma) Vires ſuas experitur, nam arma ſunt vniuſcuiuſque rei poſſibilitas. Vnde eſt, Et quærere conſcius arma. i. dolo. [Latronis) Modo venatoris, & eſt Græcum nam λατρεύειν dicunt obſequi, & ſeruire mercede. Vnde latrones vocantur cõducti milites. moris autem erat, vt hos imperator & circa ſe haberet, & primos mitteret ad omne diſcrimen. vnde nunc dicit latronis telo fixum leonem, quia etiam venatores operas ſuas locare conſueuerunt. Varro tamen dicit hoc nomen poſſe habere etiam latinam etymologiam, vt latrones dicti ſunt quaſi laterones, quod circa latera regum ſint, quos nunc ſatellites vocant. vna tamen eſt ſignificatio, licet diuerſa ſit etymologia. Plautus in Pirgo polinica aperte oſtendit qui ſint latrones, dicẽs, Rex me Seleucus miſit ad conducendos latrones. [Impauidus frangit telum) Lucan. Per ferrum tanti ſecurus vulneris exit. [Fremit ore cruento) Licet os habeat ſuo cruore perfuſum. Sanè ipſa comparatio exitum oſtẽdit futurum. Nam etiam Turnus ruet in mortem ferocitate conpulſus, ſic in quarto indicat futurum exitum reginæ, dicens, Qualis coniecta ceruæ ſagitta. [Gliſcit) Creſcit, vnde & glires dicti ſunt quos pingues efficit ſomnus. [Turbidus) Plenus terroris & perturbationis. Sanè notandum. [Affatur, atque infit) Nam iteratio eſt, quæ frequenter eſt vſus, licet nonnulli dicant temperare hoc interpoſitam coniunctionem. [Retractent) Repetant, & reuoluant. [Congredior) Stat. vbi Polinicem obliq; inducit loquentem, Non me vllius do mus ennia culpæ, Expectent

[Sedeant, ſpectentq. Latini) Ductus eſt, vt diximus ſupra. Pollicetur. n. ſe ſingulari certamine dimicare velle cũ nolit, nam dicens, Sedeant, ſpectẽtq. Latini, Latenter eos ignauiæ arguit, qđ ſolus omnibus quieſcentibus dimicet, quam rem plenius ſequẽs indicat verſus. Et ſolus ferro crimen cõmune refellam. i. cõmune fugæ ac timoris dedecus ſolus meis virtutibus comprimam. [Sedato corde) Quia de Turno ait, Atque ita turbidus infit. [O præſtans animi) Et præſtans virtũ & pſtans viribus dicimus. Sane magnæ moderationis eſt hæc oratio, nam & laudat Turnũ, quaſi virum fortem, & tñ eum à ſingulari certamine dehortatur. dicens. n. præſtans animi, latenter oſtendit eum inferiorem eſſe virtute. [Expendere caſus) Ne ex abrupto de eius virtute deſperare videatur, caſuum varietatem ſe timere cõmemorat. [Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida) Si pp regnum dimicare diſponis, habes paternum, ſi pp gloriam multos virtute ſuperaſti. Qđ aũt dicit. [Necnon aurumq;, animusq. Latino eſt) Varie exponitur nanque alij dicunt, habes regnum paternum, habes oppida, etiam à me habes aurum & promptum animum ad danda omnia præter filiam. Alij vero ſic intelligunt. ſi pp opes, & vxorẽ dimicaturus es, hæc nõ ſolus habeo. cuicunq; enim Latino eſt & aurũ, & animus prõptus ingeniũ, vt Latino nõ de ſe dicat, ſed cuicunque de Latio. [Latio, & laurentibus agris) Et in ciuitate, & in omni regno Latinorum. [Nec genus indecores) Quia iſte regis filiam petebat. [Sine me hæc) Hoc loco intelligimus Turnũ dolore voluiſſe in verba prorumpere. Haud mollia fatu) . i. aliqua vera, nã aſpera ſunt, quæ cũ veritate dicuntur. falſa. n. plana ſolẽt eſſe blanditijs. [Animo hauri) Omni attẽtione percipe. [Nulli veterum ſociare procorum) Generaliter dicit prohibitũ eſſe dari Lauiniam cuilibet Latino, vt Turnus ſolatium aliquod habere poſſit doloris. [Diuiq;, hominesq. canebant) Propter Faunum & vates. [Victus amore tui) Hoc eſt pp te, pp tuum amorẽ. Sane inter tui cauſa feci, & tua cauſa feci, hæc differentio eſt, vt tui cauſa nunc dicamus, ſi aliqd ipſi ad quẽ loquimur, præſtiterimus, vt puta tuã

cauſa

cauſa te defendi, Tua vero cauſa, tūc, cum alteri aliquid alterius contemplatione præſtamus, vt tua cauſa tuum hominem defendi. [Cognato ſanguine) Quia Venilia mater Turni, ſoror eſt Amatæ. [Vincla omnia rupi) Et religionis & fœderis. [Promiſſam eripui genero) Verum eſt. nam Aeneę per legatos promiſerat filiam, cui poſtea intulit bellū, licet multi dicant ante, eā Turno fuiſſe promiſſam quod falſum eſt. Nam Latinus nunq̄ eā Turno ante ꝓmiſit. Nam nec Faunum conſuleret, ſi eam Turno ante promiſiſſet, ſed tantum eum eſſe generum Amata cupiebat, quod etiam legimus, Quem regia coniux Adiūgi generum miro properabat amore. [Qui me caſus) Excuſat Turnum, vt non ipſius eſſe videatur, quod victus eſt, ſed ſuum, quia auſus eſt contra generum bella ſuſcipere. [Primos) Præcipuus. [Bis magna victi pugna) Semel cum eſt occiſus Mezentius, iterum cum interijt Camilla. [Albent) Vſurpauit verbum albeo albes. [Inſania mutat) Inſania.n. eſt illuc reuerti, vnde vix euaſeris. [Tollo?) Finio, remoueo, vt, Tollite cuncta, inquit. [Fors dicta refutet) Parenthefis plena abominationis. [Natam, & connubia noſtra petentem) Iniquiſſimū eſt eum morti tradere, qui tuam affinitatem exoptat. [Reſpice res bello varias) Ne eum ignauię videatur arguere, admonet caſum, vt ſupra. Atque omnes metuentem expendere caſus. [Mœſtum patria Ardea longe Diuidit) Longe mœſtum.i. valde mœſtum, nam longe diuidit, non procedit. non.n. Ardea a Laurento longo valde diſſidet ſpatio. [Aegreſcitque medendo) Inde magna eius ægritudo creſcebat, vnde ſe ei Latinus remedium ſperabat afferre. Medendo autem, dum ei medetur. Nam gerundij modus eſt a paſſiua ſignificatione. [Vt primum fari potuit) Nimius enim dolor vel iracundia intercluſerat eius vocem, ſic de Euandro, Et via vix tandem laxata dolori eſt.

Bella vides, quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si, Turno extincto, ſocios ſum accire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia? ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longæui, quem nunc mœſtum patria Ardea longe
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur, exuperat magis, agreſcitque medendo:
Vt primum fari potuit ſic incipit ore.

hoc eſt irā excitat, arrectis iubis, & gaudet .ſ. de futura pugna, excutiens.i. erigens & erigere faciēs, ceruice toros.i. villos, comantes .i. criſpantes, & fruticantes, & impauidus frangit telum latronis.ſ. venatoris qui à latere aut è latibulis. adortus eſt, rum fixum .ſ. in pectore ſuo, & fremit ore cruento, haud ſecus.i. non aliter, violentia gliſcit .i. creſcit Turno accenſo .ſ. per iram, & affatur tum .ſ. poſtquam ſic excanduit regem .ſ. Latinum, atque ipſe turbidus .i. plenus terroris, & perturbationis, infit .i. ſi loqui incipit. O pater .ſ. Latine, nulla mora, ſup. eſt in Turno.i. paratus ſum, quod exigunt ignaui Teucri ſingulare obire certamen, nihil eſt .i. nulla eſt ratio, q̄ .i. cur Aeneade ignaui .i. inertes, & ſine induſtria ſuum periculu in caput regis ſui reijcientes, retractent.i. reuocent per aliū contractum, dicta .i. quæ prius dixerunt, nec recuſent. pacta quæ pepigere .i. pacti ſunt nobiſcum. ego congredior .i. paratus ſum congredi, fer ſacra.i. fert porcum ad fœdus percutiendum, vnde addit, & concipe fœdus. ſ. cum Aenea dimicandi ea lege, vt ſi victus ſit abeant Teucri. ſin victor habeat cum regno Lauiniano, nam aut ego mittam ſub Tartara.i. occidam, hac dextra .i. mea deſertorem Aſiæ.i. patriæ ſuæ mollis per proditionem deſertorem Dardanium.i. a Dardano ortum.i. Aeneam, ſedeant & ſpectent Latini, q. d. ſint ignaui & reſides quantumlibet, & ita eos ignauiæ damnat, vt non permittant ſingulare certamē, & ego ſolus refellam.i. abolebo crimen commune.i. commūne dedecus, quod eſt ab externo omnes à ſedibus pelli, aut iniquas leges ſuſcipere, aut, ſup. Dardanius deſertor Aſiæ habeat victos.i. omnes in me vno qui morte mea libertatem mihi pepercero, & ceteris ſeruitutem, & Lauinia cedat, id eſt concedatur illi deſertori Aſię coniux. Quibus omnibus quantum poteſt a duello dehortatur. [Olli ſedato reſpondet corde Latinus) In hac parte habetur reſponſio Latini ad Turnum ipſum cohortantis vt derelicta Lauinia ad patrem reuertatur aliam coniugem ſibi expoſtulaturus quandoquidem filiam ſuam dijs exhortantibus iam Aeneæ deſponſauerit. Ex infelicitate præterea belli contra deorum monita ſuſcepti dehortatur à bello amplius cōmittendo, ſed nō flectitur dictis violentia Turni, de quibus omnibus hęc ſunt verba Donati. [O præſtans) Enumerat bona, ac mala iuuentutis, & ſenectutis. In iuuene enim quantum amoret vim corporis tantum in omnes caſus inſulta temeritate, capitur, ſola meliorū ſpe ducitur. Totum fore proſperum putat. Nec aduerſa præuidet in ſene vis corporis minor, conſilij maior. Omnia expeo. Abeſt ab eo temeritas, cuius mala, aut in ſe expertus eſt, aut in alijs videt. O præſtans animi. Laudat eius virtutem cum perſuaſurus eſſet, ne pugnaret, ne putaret, q̄ illi deficeret. Oſtendit deinde nuptias filiæ nunq̄ fuiſſe in ſua poteſtate, ſed in deorum numine, Oſtendit ſua cauſa omnia feciſſe. Hæc ille. Ordo eſt. Latinus reſpondit olli.i. tunc illi.ſ. Turno, corde ſedato .i. tranquillo & pacato animo, ò iuuenis præſtans .i. pręſtantis animi, aut potius pſtana animi.i. qui animum præſtas ad quamuis rem obeundam, quanto tum ipſe.i. tu qui iuuenis es, exuperas .i. excedis me ſenem, virtute feroci.i. Martia, & bellica fortitudine, tanto impenſius.i. diligentius impendendo maiorem operam, æquum eſt me .ſ. prouectiorem ætate conſulere .i. proſpicere reip. & me metuentem expendere.i. examinare, & penſitare omnes caſus.i. aleas belli, & dubios rerum euentus. Regna patris.ſ. tui Dauni videlicet, nomine ſunt tibi.i. tu habes ea, & multa oppida, capta manu .ſ. tua, ſunt tibi, necnon.i. & etiam, animus.ſ. liberalis, & beneficus erga te, & aurum, ſup. eſt Latino.i. iuuabo te opibus meis ad alias nuptias. Aliæ nuptiæ.i. virgines nubiles pręter Lauiniam ſunt Latio.i. & in agris Laurentibus, nec indecores genus.i. non habētes genus ſi dicatur indecor, hoc eſt inhoneſtum, ſed (per liptotē) nobile & honeſtum, ſine me aperire.i. manifeſtare tibi, dolis .i. fraudibus, & ambagibus verboꝝ, ſublatis.i. de medio latis, haud mollia .i. res nō molles, aut leues, ſeu friuolas fatu.i. dū fatur, aut ad fandum, ſed graues, & magni momenti, & hauri.i. accipe ſimul hæc aīo.i. animaduerte, & pōdera hæc quæ dicam. Nulli.i. nō vlli fas non erat.i. nō erat ſatis permiſſum me ſociare natam.i. filiā, vlli procorum

ASCENSIVS.

TVRNVS Vt infractos aduerſo Marte Latinos Defeciſſe videt) In principio huius duodecimi, & vltimi a Virgilio quidem editi libri Turnus videtur us Latinos defeciſſe, & in fugā verſos, nihilq. reſtare niſi vt certamen cū Aenea ineat aut loco cedat, ſtimulo amoris & generoſitate animi ad id compulſus pollicetur contra Aeneam ſtare, & oēm belli aleā in ſuū caput recipere, quocirca comparat eum leoni poeta qui tūc maxime iraſcitur cū laceſſitus eſt & euadēdi viam præcluſam videt. Habētur pręterea Turni ad Latinum verba quibus Aeneam multifariam licet paucis vituperat, vt ingenioſe notauit Don. cuius hæc ſunt verba. [Infractos) Valde fractos. [Latinos) Non ſolū eius gentis milites, ſed oēs qui eſſent in exercitu Turni comparat leoni. Qui beſtias impetum habet, vt Turnus in ſuos, ſed vulnerato, & q vlciſci non poteſt. [Deſertorē Aſiæ) Tria conuicia, à loco, quod Aſianus, q. d. ex corrupta prouincia, à genere, quod eſſet Dardanius, quaſi rebellis, à facto, quod eſſet proditor [Commune) Nam commune dedecus eſt, quod Troiani Italiā teneāt. Hæc ille. Contra quæ ſentit Seruius ſtatim in principio, dicens, infractos intelligi non fractos olim, ſed nunc defeciſſe. Quia vero infringere eſt interdum intrinſecus, & multum frangere, idem poſſent Latini infracti dici aduerſo Marte. Verūtamē meo quidem iudicio, mens poetæ eſt, quàm hoc ordine explicabo. Vt.i. poſtquam, Turnus videt.i. conſiderat, Latinos infractos .i. non fractos quantum ad propriam virtutem, & fortitudinem defeciſſe, tamen Marte aduerſo .i. quia Martem & ceteros deos aduerſos habuerant, & videns, ſua promiſſa (quibus.ſ. promiſerat ſic, Ibo animis contra vel magnum præſtet Achillem) repoſci.i. exigi iuſſe a ſuis dictis, & ſe ſignari oculis .ſ. omnium alloqui non audientium, ſed tacite id petentium miſerabili conſpectu, ipſe vltro .i. nondum requiſitus nec prouocatus, expreſſe ardet .i. excandeſcit, exiſtens implacabilis, & attollit animos, exiſtens talis qualis.ſ. ferociſſimus vtpote iubatus leo, exiſtens in aruis pœnorum.i. punica regione, ſaucius pectus .i. habens pectus ſaucium graui vulnere venantum.i. venatorum telo, mouet tum demum.i. primum poſtquam vulneratum eſt, arma .ſ. naturalia,

corporum veterum.i.eorum qui prius eam coniugem petierãt, qui multi erant in Latio,& omnes homines.i.augures,& auſpices,& omnes diui, vt Faonius, & portenta deorum, canebant.i. vaticinabantur,& quaſi oraculo dicebant,id.ſ.q̃ nõ erat fas,ego tamẽ victus amore tui & victus ſanguine cognato.ſ.ſanguinis cõiugis.ſ.Amatæ,& victus lacrymis cõiugis mœſtæ,rupi omnia vincula.i.obſtacula aut fœdera cum alio icta,vnde ſequitur,ego eripui genero.ſ.Aeneæ promiſſam.ſ.filiam, & ſumpſi arma impia, quia contra generum violato iure hoſpitalitatis, dijs iratis. O Turne tu vides,qui caſus,& quæ bella ſequantur.i.perſequantur me,ex illo.ſ.tempore,aut facto.i.poſt illud tempus,& factum,& tu vides quantos labores tu patiare primus.i.præcipuus. Nos victi bis magna pugna, vix tuemur.i.protegimur vrbe.i.mœnibus vrbis,aut in vrbe,tu vides ſpes Italas,ſed potius per acclamationem dixero,ſpes Italas dictum vt ſit,ò ſpes Italas, quo,vos iam recidiſtis? fluenta Tyberina, recalent.i.rurſus (quia ſecunda pugna commiſſa)calent adhuc ſanguine noſtro.i.Italo, hoc eſt occiſorum effuſo, & campi albent ingentibus oſſibus.ſ.noſtrorum qui in ſpalis derelicti ſunt. Quò .i. in quam ſententiam,ego referor.i.reducor,& conuertor toties,hoc eſt cur ſemel non auſim dicere quod ſæpe ſenſi,quæ inſania mutat mentem, vt.ſ.quod recte deliberauerim,e aequi non audeam ſi ego ſum paratus accire .ſ. Troianos,ſocios regni, Turno extincto .i. poſtquam Turnus fuerit extinctus, cur ego non tollo potius ipſi Turno incolumi certamina .i.cur non dirimo litem. Quid Rutuli conſanguinei.ſ. Lauiniæ per Amatam,ſup.dicerent? quid cetera Italia.i.gens Italia diceret, ſi ego prodiderim.i. ꝓditerim & expoſuerim ac porro dederim ad mortem,te petentem natam.i.filiam noſtram, & noſtra connubia, quia vero mali ominis veteres ſemper fugerunt occaſionem poſtquam ad mortem,dixerat ſubiungit per parenthelim,ſors.i.bona fortuna,& bonus euentus, reſuiet.i.irrita faciat dicta .i. ne habeant efficaciam quibus dixi ad mortem &c. Reſpice.i.conſidera,res varias.i.dubias,& incertas,bello .i. quæ ſunt ſemper bello,aut in bello,miſerere parentis .ſ. Dauni,longæui.i.ſenioris,quem.ſ.parentum tuum, Ardea patria.ſ.tua,diuidit.i.ſeparat nunc à te mœſtum.i.triſtem longe.i.multum.ſ.propter periculum & abſentiam tuam. Hæc Latinus addit poëta. Violentia Turni haud.i.non flectitur quidquam.i.quouis modo,aut in quauis re,ſed,ipſa exuperat .i. ſuperexcreſcit magis, & ægreſcit.i.fit ægra magis,aut Turnus fit magis, æger, medendo .i.dum illi medetur,aut mederi conatur, & vt primum, aut cum primum potuit fari.i.eloqui quod diu propter nimiam commotionem ac turbationem nequiuit, ipſe incipit ſic ore .i. expreſſe loqui vt ſequentia continent.

VARIA LECTIO.

CEDAT Lauinia coniux) Aliqui lib. Cedatq́. legunt. [Quantum ipſe feroci) In aliquot exempl. legere eſt, Quoniam. [Necnon animusque, aurumq́. Latino) In antiq. lib. Latino eſt, legitur. Nonnulli vero hoc numero legunt, Necnon aurumque, animusque Latino eſt. [Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi) Antiqui lib. legunt, Genero, atque arma impia ſumpſi. [Quantos primus patiare labores) Rom. liber legit, Pattere. [Quo referor toties?) In Rom. lib. legere eſt, Reſeror. [Inſania mutat?) In libris aliquot, Motat, legitur. [Sum accire paratus,) Rom. lib. Adſcire, legit, ab adſciſco. [Sic incipit ore) Antiqua exemplaria vno exemplo legunt, Inſiſtit ore, ab inſiſto.

TVR. Quã pro me curam geris, hanc ꝑcor optime ꝓ me
Deponas, letumq́ue ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis ſeſe occulat vmbris.
POE. At regina noua pugnæ conterrita ſorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
AM. Turne, per has ego te lacrymas, per ſi quis Amatæ
Tangit honos animum (ſpes tu nunc vna ſenectæ,
Tu requies miſeræ, decus, imperiumque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro, deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me Turne manent. ſimul hæc inuiſa relinquam
Lumina, nec generum Aeneam captiua videbo.
POE. Accepit vocem lacrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfuſa genas: cui plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur, vel mixta rubent vbi lilia multa
Alba roſa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor: figitq́ue in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam.
TVR. Ne quæſo, ne me lacrymis, ne ve omine tanto
Proſequere in duri certamina Martis euntem
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. cum primum craſtina cœlo
Puniceis inuecta rotis aurora rubebit:
Nõ Teucros agat in Rutulos: Teucrũ arma quieſcant,
Et Rutulum: noſtro dirimatur ſanguine bellum,
Illo quæratur coniux Lauinia campo.

SERV. QVam pro me curã geris, hanc precor optime ꝓ me Deponas) Bis quidem ait pro me,ſed diuerſa affectione, namq; hæc dicit, Quã pro ſalute mea ſollicitudinem geris,hanc pro mea fama & gloria quæſo derelinquas. vir fortis .n. glorioſam mortẽ præponit ſaluti. [Debile ferrũ) Sic in 2. Telumq́. imbelle ſine ictu Coniecit. [Noſtro de vulnere) Quod nos inferim', & dubie eſt locutus. [Longe illi dea mater erit) Contra illud, Sed matris auxilio victus. [Noua ſorte).i.magna, nã nouum non eſt quod ſuerat ante promiſſum, magnam autem ſortem vocauit ſingulare certamen [Per ſi quis Amatæ Tãgit honos animum) Si quod te regina rogans tuam commouet mentem, & ſi quem honorem habes Amatæ. Sic in 7. Si qua pijs animis manet infelicis Amatæ Gratia. [In te omnis domus inclinata recũbit) Totum digeſſit ante per ſpecies, & ſic contulit ſe ad generalitatem. & eſt a ruina tranſlatio. [Magnũ cõmittere Teucris) Ab omni cum bello nõ tantũ à ſingulari certamine dehortatur. [Et me Turne manent,) Mire agit, nam quia ſcit virũ fortem ſuam mortem facile poſſe contẽnere, detrerret eũ, dicens ſe ſimul ille moriturã, vt qui periculum non timet, formidet inuidiam. [Accepit vocem) Ordo eſt, Accepit vocem matris Lauinia. [Flagrantes perfuſa genas) .i. lacrymis genas perfuſas habens. Stat. Et gemitu mœſtos imitata parentes. [Ignem Subiecit rubor) Hypallage eſt, pro, cui ignis animi ſubiecit luborẽ, mouebatur autem, intelligens ſe eſſe tantorum cauſa malorum. Sic ſupra, Cauſa mali tanti atq; oculos deiecta decoros. [Violauerit oſtro. Si quis ebur) Homeri cõparatio. vnde & violauerit tranſtulit. Ille.n.ait, ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ. [Mixta rubent vbi lilia multa Alba roſa:) Aut vbi multa alba lilia mixta rubẽt roſa.i. roſæ coniunctione. Naturaliter enim omnis candor vicinum in ſe trahit ruborem. [Illum turbat amor,) Inuenit occaſionem qua Turn' magis moueretur in bellum. [Neque.n. Turno mora libera mortis) Duplex hoc loco ẽ expoſitio. aut.n.ordo eſt, Ne quæſo mater me lacrymis.i.tanto mortis omine proſequaris ad duri Martis certamina proficiſcentem.neque.n.Turno mora libera eſt nõ eundi poſt iam ꝓmiſſum ſingulare certamen. Aut certe h.d. Noli me mater euntem ad bellum ominoſis lacrymis proſequi, neque enim Turno mora libera mortis .i. neque .n. eſt in poteſtate mea moram inferre venientibus fatis,ac ſi diceret, Si imminẽt fata,ſum periturus etiam ſi mini me ad bella proficiſcar. Sciendum tamen locum hunc vnũ eſſe de inſolubilibus duodecim, quę habẽt obſcuritatem, licet a multis pro captu reſoluantur ingenij. [Cum primũ craſtina cœlo Puniceis inuecta rotis) Hoc loco auiditas pugnaturi exprimitur. Sane nunc non dicit oriri diem, ſed deſignat tempus quo vult vt vterque ad ſingulare certamen procedat. [Noſtro dirimamus ſanguine bellum) Bene ſe commendat omnibus hoc dicto, ſiquidem ſuum ſanguinem pro omni bello dicit poſſe ſufficere.

ASC. QVAM pro me &c.) Recitat animoſi Turni reſpõſionem,

&

& ad eam Amatæ eeginæ mulliebrem, & affectuoſam pręcationem, Lauiniæ ad hæc pudorem, & veouſtatem qua Turnus vehementius inflammatus, Amatam, rurſus affatur ſignificans ſe conſtituiſſe omoino cum Aenea certamen. Da qua ra nihil eſt Dooati. Ordo autem eſt. O optime ſubaudi pater aut rex, ego pręcor deponas peo me.i.pro honore meo ſeruaodo, & pro animi mei voluotate, hanc curam quam geris peo me.ſ.peo ſalute mea & vita ſeruaoda, & ſinas.i.permittas me paſciſci.i.in pactū cõmittere vitam pro laude ò pater, &.i.etiam nos non ſoli Troës ſpargimus manu.ſ.noſtra tela, & ferrum.i.tela ferrata, haud debile.i. fortia & robuſta, & vi multa nitentia, & ſanguis ſequitur de vulnere.i.telo noſtro aut de vulnere à nobis, illato. Mater.ſ.Venus Dea, erat illi.ſ.ſæuiſſimo & iniquiſſimo hoſti Aeneæ, lõge.i.procul quæ.ſ. Dea regat.i.protegat eum fugacem.i.frequenter fugere ſolitum vt a congreſſu Diomedis, nube fœminea.i.velamento fœminis apto, & occultat.ſ.mater Dea ſeſe.i.ſeipſam vmbris vanis.i.manibus, & mentitis, aut nihil profuturis quia & ipſa id faeteos vulnerata eſt hęc ſup. Turnus diart. At.i.ſed regina.ſ.Amata coo[t]erita ſortæ pugnæ, noua.i.inſolita, & magna q. a oō ſolitus erat cum tali viro congredi Turnus licet fortiſſimos quoſq; interemat, flebat, & ipſa moritura.i.ſimilis morituræ, aut certa morte retinere nollet, aut quæ capta vrbe moritura eſt, tenebat.i.complectebatur aut retinebat generum.i.quem generum eſſe cupiebat.ſ.Turnum ardentem.i.candeſcentem, & vehementer intentum ad pugnam tenebat autem his verbis. Turne ego oro te vnum.i.vnam rem, per has.i.meas lacrymas, & ſup. honorē.i. obſeruantiam, & veoerationem Amatæ ſi quis hooos Amatę tāgit animum.ſ.ſuum, vt debet, nam tu es nūc vna.i.vnica, & ſola ſpes ſenectæ.ſ.noſtræ, & tu es requies vnica miſeręre.ſ. Amatæ decus, & imperium Latini eſt, ſup. penes te.i.in tua ptāte, & omnis domus Latini inclinata.ſ.ad ruinam, & deſolationem, recumbit in te.i.repoſuit ſpem in te, & fulcitur per te. Oro igitur vnū, videlicet deſiſte committere.i.conſerere manum Teucris.i.cum Troianis quia, ò Turne quicunque caſus manent.i.certe expectant te in iſto certamine, manent & .i. etiam me, ego relinquā ſimul.ſ.tum mortem tuam audiero, hæc lumina inuiſa.i.hanc vitam mihi moleſtam, nec ego captiua videbo Aeneam generū.i. meum, Lauinia.ſ.virgo filia Latini & Amatæ, perfuſa genas flagrantes.i.igneo rubore prępudore ardentes.i. habens eas perfuſas lacrymis. accepit.i.hauſit, & intellexit vocem matris.ſ. ſuæ, cui.ſ. Lauinię rubor.i.pudor ruborem generans plurimus.i.abūdantiſſimus, ſubiecit ignem.i.ardorē aut igneum colorem, &.ſ. ignis, hoc eſt calor naturalis q. formā generat, cucurrit.i.diſperſus eſt per ora calefacta.ſ.per ruborē, virgo dabat ore.i.facie ſua tales colores, veluti.i.quemadmodum aut quales dantur, ſi quis violauerit.i.miſcuerit, ebur indum.i.indicum quod albiſſimum eſt, oſtro ſanguineo.i.purpura ſanguinei coloris, vel vbi lilia alba rubēt mixta multa roſa, Amor turbat illum.ſ.Turnū, & figit vultus in virgine poſtquam.ſ.ſemel in eam oculos conieceratt, & ardet magis.ſ.quam prius in arma.i.ad arma tractanda in certamine cum Aenea, & affatur Amatam.ſ.reginam paucis.ſ.verbis. O mater quæſo ne, ne, inquit, proſequere me lacrymis, vel pro vel, ne proſequere.i.ne proſequaris tanto omine.i.indicio triſtis exitus me euntem.i.proficientem in certamina Martis dori.i.rigidi & inexorabilis, neque.n.mora.i.dilatio mortis ſi quidē moriendum eſt Turno libera.i. etiam ſi differre morte quam mihi lacrymæ tuæ portendunt velim tamen non poſſem fatis vrgentibus, q. d. ſentio me inſtigatum neſcio quo numine ad congreſſum & hoc ſenſu legendum eſt refer, vt ſit & ideo ò Idmon refer nuncius.i.nuncians &c. Aut ideo non eſt Turno mora libera mortis, quia conſignata eſt iam dies. Nam Idmon nuncius refert Tyranno Phrygio.ſ.Aeneę mea dicta haud placitura, cum.i. vbi aurora craſtina conuecta rotis puniceis.i. roſeis rubebit primum, cœlo.i.per cœlum, aut aërem non agat Teucros in Rutulos, ſed arma Teucrum pro Teucrorum, & Rutulum pro Rutulorum quieſcant, &, ſupp. dirimamus.i.abſcindamus, & finiamus noſtro ſanguine bellum, Lauinia quæratur illo campo.i.per tale certamen coniux.ſ.victoris.

SI quis Ebur, vel mixta rubent) In antiquis exemplaribus legere eſt, Si quis ebur, aut mixta. [Teucrum arma quieſcant, Et Rutulum, noſtro dirimamus) In Rom. lib. legere eſt, Teucrum arma quieſcant, & Rutuli, noſtro dirimatur. VARIA LECT.

SERV. POſcit equos, gaudetq. tuens ante ora frementes) Solēt .n. ex quorum vel mœſtitia, vel alacritate euētum futurum dimicaturi colligere. [Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia) Ait Hor. in Arte Poëtica, Nec quodcū que velit, poſcat ſibi fabula credi. Vnde Critici culpāt hoc loco Virgilium, dicentes incongruum eſſe figmentum. Nanque Orithyia cum Athenienſis fuerit filias Terrigenæ, & à Borea in Thraciam rapta ſit, quemadmodum potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? [Decus dedit) Ad ornamētum, vt, Quas ipſa decus ſibi Dia Camilla delegit. Sanè in verſus [illegible] eſt, nā Thyi diphthongus eſt Græca. [Qui candore niues anteirent, curſibus auras. Homeri verſus verbum ad verbum, [illegible] [Properi aurigæ) Feſtini, veloces, & erit nominatiuus hic properus, aurigas aūt pro Agaſonibus poſuit. nam aurigæ proprie ſunt currus regentes. [Alboq. orichalco) Apud maiores orichalcum precioſius metallis omnibus fuit. nanq; ſicut Lucret. dicit, Cum primum homines ſiluas incendiſſent, nullarum adhuc rerum periti, terra caſu fertilis omnium, ex incendij calore deſudauit metalla, inter quę orichalcum precioſius viſum eſt, quod & ſplendorem auri & ęris duritiem poſſideret. Nā primum de auro ſecuris facta diſplicuit cauſa molliciei, ſimili ratione & argenti contemptus eſt vſus mox orichalcum placuit,

POE. Hæc vbi dicta dedit, rapiduaq. in tecta receſsit;
Poſcit equos, gaudetq́ue tuens ante ora frementes:
Pilumno qnos ipſa decus dedit Orithyia:
Qui candore niues anteirent curſibus auraa.
Circunſtant properi aurigæ, manibusq́ue laceſſunt
Pectora plauſa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem, alboq́ue orichalco
Circundat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemq́ue, clypeumq́ue, & rubræ cornua criſtæ,
Enſem, quem Dauno ignipotens deua ipſe parenti
Fecerat, & Stygia cadentem tinxerat vnda.
Exin, quæ in medija ingenti adnixa columnæ
Aedibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; qnaſſatq́ue trementem
Vociferans. TVR. Nunc ò nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamq́ue manu valida lacerare reuulſam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaq́ue madentes.
POE. Hia agitur furijs, totoq́ue ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignia.
Mugitus veluti cum prima in prœlia taurua
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosq́ue laceſſit
Ictibus & ſparſam ad pugnam proludit arena.

donec veniretur ad ferrum. Vnde etiam ſecula ita dicūtur fuiſſe diuiſa. Orichalcum aūt fuiſſe precioſum etiam Plaut. docet qui ait in Milite glorioſo, Ego iſtos mores orichalco cõtra comparem. [Alboq. orichalco, Auri.ſ.comparatione, nam album non eſt. [Circundat loricam humeris) Non armatur hoc loco, ſed explocat verum arma apte, & congrue eius membris inhæreant. [Aptat habendo) Ad habeodum. vt congrue poſſint inhærere. [Cornua criſtæ).i.comas, quas Græci [illegible] nominabant. vnde & [illegible] dicunt tondere. Cornua autem ſunt proprie cincinni. [Deus ipſe parenti fecerat) Ac ſi diceret, non per miniſtros. Statius, Plurimus ipſi ſudor ibat. Et notandum q affectare variauerit, vt Aeneæ vno loco arma deſcriberet: Turni vero hic haſtā & gladiū & loricam. In octauo aūt ſcutum & galeam. [Exin) Deinde. nam ordinis eſt aduerbiū. [Ingenti adnixa columnę) Haſtæ per columnam exprimitur magnitudo, ſicut in ſeptimo equorum, vt, Stabant trecenti nitidi in præſepibus altis. [Stygia vnda) Quaſi immortalem fecerat. [Vi) Virtute. [Actoris Aurūci ſpolium) Vel Actori derraxerat Turnus, vel quod actor cuidam alteri. nam ambigue poſuit. [Quaſſatq. trementem) Quaſſat, & tremere facit. [Vociferans) Hæc.ſ. quæ dicturus eſt. Plerunque.n. ita clamor oſtenditur, vt ſtatim ipſius clamoris verba ſubdatur. ſic ſupra, Toruumq́ue repente Clamauo matres.

Sint

Sæpè nunc ita ad haſtam, quaſi ad aliquam perſonam loquitur, et intellectum, & auditum dat, ſicut Cic. verba reip. Sed ille ait, ſi poſſet fieri. Turnus vero quaſi ad virum ſentientem, loquitur, nec immerito, nam cum inducit furentem vt, His agitur furijs, totoq. ardentis ab ore Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis. [Vocatus haſta meos) Inuocationes, & preces. Nam appellatio eſt à verbo quæ ſemper aut in io exit, aut in us. Si in io cadunt, tertiæ eſt formæ. Si in us quartæ, vt ab eo quod eſt lego, aut lectus facit. Sed hoc nos diximus, quod ἀρχαϊσμὸν ſicut nunc ab eo quod eſt voco, vocatus fecit non vocationes. [Te maximus Actor) ſubaudimus, antea gerere conſueuerat. [Turni nunc dextra gerit) ſinus que eſt ſupra maximum quaſi Actorem. [Da ſternere) Figura græca: vt, Donat habere viro. Item, Dat ferre talentum. [Lacerare reuulſam) Vt laceratam reuellam. Laceratá aũt propter illud, Et bis ſex thoraca petitum Perfoſſumq. locis. [Vibratos calido ferro) Criſpatos calamiſtro. nam calamiſtrum eſt Acus maior, quæ calefacta, & adhibita intorquet capillos. Vnde etiam Cic. calamiſtra tam comam appellat frequenter, quę etiam vituperationi eſt. Vnde ecótra ad laudem eſt poſitum ab Horat. Hic & incõptis curtum capillis. [Myrrhaq. madentes) Vnguentatos. [Oculis micat acribus ignis) Homeri eſt ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. [Terrificos ciet) Hinc apparet mugitus non tantum dolétium eſſe, ſed etiam iraſcentium. Ciet modo dat, ſicut in 3. legimus, Lacrymaſq. ciebant. Nam proprie Ciere, eſt alteri aut dolorem aut lacrymas commouere. [Ad pugnam proludit) Præmeditatur. Cic. Si mecum in hac proluſione nihil fueris .i. præmeditatione certaminis.

ASCENSIVS.

HÆC vbi dicta, &c.) Docet quomodo ſe Turnus inſtruxit ad pugnam armauitq. armis inſignibus, vnde eſt hoc ſolum Donati. Stygia vnda, conſecrationem quandam enſis oſtendit. Corripit, q.d. ſine conatu extulit, quamuis tanta eſſet; vt adminicula columnæ egeret. Hoc ille. Ordo eſt. Vbi .i. poſtquam Turnus dedit hæc dicta .i. verba præmiſſa, & ipſe rapidus .ſ. feſtinans receſſit in tecta .i. in domicilium ſuum priuatum. Ipſe poſcit .i. cargit equos, & gaudet tuens .i. inſpiciens eos frementes .i. animoſe geſtiẽtes, ante ora .ſ. ſua, equos .ſ. equos, ipſa Orithyia .ſ. Orithei regis Athenarum filia, & vxor Boreæ, qui ex equabus Erichthonij ſecũdum Homerũm ſub forma equi admiſſam generauit equos velociſſimos, & candidiſſimos, vnde Orithyia ad Pilumnum atauum Turni equos propagatos dono miſerat, aut ſi non miſerat, quia tamẽ ipſa ſobolem conſeruauit, & educauit, vnde ad Pilumnum hi equi peruenerant per emptionem, aut commutationem, aut alia quauis via dicitur ipſa eos miſiſſe, ſeu dediſſe, ſicut in Georg. India mittit ebur, quia India producit elephantes. Nihil eſt ergo quod critici merito noceat, cum remotiſſimi Reges ſe mutuo doceant. Sed ad ordinem redeo quos ipſa Orithyia dedit Pilumno .i. Atauo Turni, decus .i. pro decore, & inſigne dono qui .ſ. equi anteirent .i. ſuperarent candore niues, & curſibus .i. velocitate auras .i. ventos. Aurigæ .i. Agaſones, circunſtant properi .i. properare, & vrgere parati, & laceſſunt .i. prouocant ad curſum, & animoſitatem, pectora .ſ. equorum plauſa .i. palpata, manibus cauis .i. concauis, & pectunt colla comantia .i. iubicantia, & piloſa, ipſe .ſ. Turnus dehinc .i. poſtquam equos viſitauerat circundat humeris .i. ſuis loricam ſqualentem .i. per modum ſquámarum piſcium relucentem auro .i. ſquammis aureis, & Orichalco .i. illo genere metalli albo .ſ. reſpectu auri .i. paulò pallidiore, & ſimul aptat habendo .i. vt habeatur, aut habiturus, & habilem facit enſem, & clypeum, & cornua rubræ criſtæ in galea .i. poſita. Enſem, inquit, quem ipſe deus ignipotens .ſ. Vulcanus fecerat Dauno parenti .ſ. ipſius Turni, & quem candentem .i. cum ipſum temperaret tinxerat vnda ſtygia qua .ſ. incóſumptibile effecerat, exin .i. exinde, hoc eſt poſtea aut deinde ipſe corripit .i. celeriter rapit vi .i. virtute, & extulit haſtam validam .i. valde fortem, & magnam, quæ ſtabat ſup. in ædibus annixa .i. incumbens ingenti columnæ, quaſi parua eam ſuſtentare non potuiſſet, aut ideo ingenti dicit, quia eum ipſa eſſet ingens ad paruam ſaltem in longitudine ſtare non potuit appoſitoriè, ſpolium Actoris Aurunci .i. de gente Auruncorum, qui antiquiſſimi populi Italiæ ſunt. aut qua Actor alios, aut qua ipſe Actora ſpoliauerat, hoc hemiſtichium aſſumit Iuuen. In deriſionem Othonis, qui ſpeculum muliebre ferebat, ſicut Turnus haſtam Actoris, & ipſe quaſſat .i. quaſſando trementem facit haſtam, vociferans .i. exclamans, ò haſta nunquá fruſtrata .i. quæ ſemper præfeciſti meos vocatus .i. inuocationes, & deſideria mea ad quæ te vocaui, maximus Actor geſſit, ſup. aliquando te, & dextera Turni gerit nunc te. Tempus adeſt nunc ſup. quo tui egebo, da igitur ſternere corpus .ſ. Aeneæ, & lacerare manu valida, loricam reuulſam .ſ. à corpore Phrygia .i. Troiani .ſ. Aeneæ ſemiuiri .i. mollis, & effœminati, & da fœdare in puluere crines .ſ. eius, vibratos calido ferro .i. calamiſtratos, & madentes .i. delibutos, myrrha .i. vnguento ex myrrha facto, Turnus agitur his furijs, vt .ſ. haſtam alloqueretur quaſi rationem habentem, & ſcintillæ .i. ſigna ardoris abſiſtunt .i. diffunduntur ab ore toto ardẽtes, & ignis micat .i. coruſcat, oculis acribus .i. acrimoniæ iudicibus veluti .i. quemadmodum cum taurus ciet .i. excitat in prima prœlia .i. ad primum inſultum faciẽdum mugitus terrificos .i. ad terrorem faciendum, aut tentat iraſci in cornua .ſ. obuians .i. obtinens trunco arboris, & laceſſit .i. dilacerat ventos ictibus .ſ. cornuum, aut proludit .i. facit præludia, & attentamenta ad pugná, arena ſparſa .ſ. pedibus, vnde in Bucol. Iam cornu petat & pedibus, qui ſpargat arenam.

VARIA LECTIO.

CIRCVNSTANT properi aurigę) Veteres aliq lib. Propere legunt. Aliquot alij, Pueri aurigæ. [Pectora plauſa cauis) Antiqua pleraq; exemplaria, Pulſa legunt. [Semiuiri phrygis) In lib. aliq. antiq. Phrygij, legitur. [Scintillæ abſi. oc.) In Rom. lib. Exiſtunt, legitur. Eſt & antiquus liber, qui ita legit, Abſiſtũt ſcintillæ oculis. [Cum prima in plia) Rom. liber, atque aliquot alij, Cum primum in plia, legunt. [Atque iraſci in cornua tentat) In Rom. lib. Aut iraſci, legunt. [Et ſp. ad pu.) Antiq lib. Aut ſparſas, legũt.

SERV. SÆuus) Fortis, more ſuo, Et ingentem moderationem aut Æneæ, quippe quẽ inducit laborãtem, vt poſſit in irá moueri, cum Turnũ ita dicat furere, vt nec Latini conſilijs, nec Amatæ precibus poſſit obedire. [Acuit Martem) Irritat ſe ad futura certamina. [Componi fœdere bellum) Finiri. Vt, Ante diem clauſo componet veſper Olympo. [Tum ſocios, mœſtiq. metum ſolatur Iuli) Intelligimus hos ſpe ſingularis certaminis pro ducis ſalute eſſe turbatos. [Latino certa referre viros) κατὰ τὸ σιωπώμενον, etiam Latinum ad Aeneam legatos miſiſſe intelligimus. Nam ſupra Turnus tantum dixerat, Nuncius hæc idmuo Phrygio mea dicta Tyranno. [Pacis dicere leges) Quas paulò poſt in ipſo

Nec minus interea maternis ſæuus in armis
Aeneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios, mœſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens, regiq́ue iubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummó ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemq́ue elatis naribus efflant.
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus vrbis
Dimenſi Rutuliq́ue viri, Teucri parabant:
In medioq́ue focos, & Dijs communibus aras
Gramineas, alij fontemq́ue, ignemq́ue ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum; pilatąque plenis
Agmina ſe fundunt portis. hinc Troius omnis,
Tyrrhenuſq́ue ruit varijs exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro, quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet: necnon medijs in millibus ipſi

fœdere eſt dicturus Aeneas. [Lucemque elatis naribus efflant) Ennianus verſus eſt ordine commutato. Ille n. ait, Funduntq. elatis naribus lucem. Et ſciendum nuſquam diẽ ſic patenter deſcripſiſſe Virgiliũ. [Campum ad certamen) Totus hic de fœderibus locus, de Homero tráſlatus eſt, vbi Alexander cum Menelao ſingulari certamine eſt dimicaturus. [Dimenſi Rutuliq́ue viri) Inter ſe per certa ſpatia diuidentes, quæ quiſque loca purgaret, & hoc loco Fauni lucum euertere Troiani. Vnde eſt, Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum Suſtulerant, puto, vt poſſent concurrere campos. [Focos) Quidquid ignem fouet focus vocatur, ſiue ara ſit, ſiue quid aliud in quo ignis fouetur. [Et ora

Ductores auro volitant, oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles.
Vtque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant,
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum.
Inualidique ſenes, turres, & tecta domorum
Obſedere: alij portis ſublimibus aſtant.
At Iuno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neq; nomen erat, neq; honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum, Troumque acies, vrbemque Latini.
Exemplo Turni ſic eſt affata ſororem
Diua Deam, ſtagnis quæ, fluminibusque ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter, erepta pro virginitate, ſacrauit
IV. Nympha decus fluuiorũ, animo gratiſſima noſtro,
Scis vt te cunctis vnam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum aſcendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locarim.
Diſce tuum, ne me incuſes, Iuturna dolorem.
Quà viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio; Turnum, & tua mœnia texi:
Nec iuuenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnã aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum:
Tu pro germano, ſi quid præſentibus audes,
Perge; decet miſeros meliora ſequentur.
POE. Vix ea: cum lacrymas oculis Iuturna profudit;
Terque, quaterque manu pectus percuſſit honeſtum,
IV. Non lacrymis hos tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus:
Auctor ego audiendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.

communibus aras) Dij cõmunes ſunt, vt alij dicũt, Mars Bellona, Victoria, quod hi in bello vtrique parti poſſunt fauere. Vt autem altioris ſententiæ hominibus placet, dij cõmunes ſunt qui ἀζωνοι dicuntur .i. qui cœli certas partes non habent, ſed generaliter à cunctis coluntur. vbique, enim eos eſſe manifeſtum eſt, vt, Mater deum, cuius poteſtas i omnibus zonis eſt. Nam ideo & Mater deum dicitur, quod cum omnibus, eius eſt communis poteſtas. Alij communes deos volũt, ſolem, Lunam, Plutonem, Martem. Hi enim apud oẽs homines inueniuntur, & ſunt in omnibus terris. Prior tamen ſenſus eſt ſimplex, & magis aptus negocio. [Aras gramine) Romani enim moris fuerat ceſpitẽ aras ſuperimponere, & ita ſacrificare. Gramineas autem ideo, quia & de bello res agitur, & Marti ſacrificatur, cui gramen eſt cõſerratum, quod ſm Plin. in nat. hiſt. ex humano cruore procreatur. Gramen autem herbæ ſpecies eſt, licet omnis herba gramen vocetur. ſicut robur, omne lignum, cum ſit & ſpecies. [Fõtemq. ignemq. ferebant) Fõtem pro aqua poſuit, à toto partem. Sanè ad facienda fœdera aqua, & ignes adhibentur, vnde ecõtra, quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aqua & igni interdicimus. i. rebus quibus conſortia copulantur. [Velati lino) Atqui Feciales, & Pater patratus per quos bella per fœdera confirmabantur, nunquã, vetebantur veſtibus lineis. Vnde dicimus errore factum vt linea veſta contra morem adhiberetur ad fędera, quę firma futura non erant. Scimus enim hoc vbique ſeruare Virgilium, vt rebus quibus denegatur exitus, dat etiam infirma principia. Sic in Thraciа ciuitatem condens Aeneas, quam mox fuerat relicturus, contra morem Ioui de Tauro ſacrificauit. Sic ſenatum ad priuata Latinus conuocat tecta, quando ciua non erunt firma conſilia. Sic paulò poſt in augurio liberatus cygnus in flumium cecidit, quia Turnum, & Rutuli, licet rupto fœdere, liberare non potuerunt. Caper tamen & Iguius hoc loco dicunt lectionem eſſe corruptam, nam Virgilium ita reliquiſſe confirmat. [Velati limo) Limus autem eſt veſtis qua ab vmbilico vſque ad pedes teguntur pudenda poparum. hæc autem veſtis habet in extremo ſui purpuram limam. i. flexuoſam, vnde & nomen accepit, nam limum, obliquum dicimus. vnde & Terent. Limis oculis dicit .i. obliquis. [Et verbena tempora vincti) Verbena propriè eſt herba ſacra ſumpta de loco ſacro capitolij, qua coronabantur Feciales, & pater patratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abuſiue tamen iam verbenas vocamus omnes frõdes ſacratas, vt eſt Lauros, Oliua, & Myrtus. Terent. Ex ara hinc ſume verbenas. Nam Myrtum fuiſſe Menander teſtatur, de quo Terent. tranſtulit. [Legio Auſonidum) Pro Auſonidarum, quod venit ab eo quod eſt hic Auſonida, ſicut hic auriga. Nam Auſonius generis fœminini eſt, vnde Auſonidem facit, quod vt diceret, metro eſt neceſſitate compulſus. [Ruit) Cum impetu venit, quod apud Græcos eſt ὁρμᾷ. [Inſtructi ferro) Bona œconomia, & rei futuræ præparatio. ruptis enim fœderibus in bella deſcendunt. [Vulgus inermum) Senum .ſ. ac matrum, ſicut ipſe commemorauit. [Diua Deam) Aut Hypallage eſt, pro Dea diuam. Nam deos, æternos dicimus: Diuos vero qui ex hominibus fiunt. Aut bene dixit de Iunone diuam, reſpiciens Etymologiam. Nam in Horatio legimus, Sub diuo moreris victima nihil miſerantis Orci .i. ſub aëre, quem conſtat eſſe Iunonem. Deus autem vel Dea, generale eſt omnibus. Nam quod Græce ΔΙΟΣ, Latine timor vocatur. Inde deus dictus eſt quod omnis religio ſit timori. [Stagnis quæ fluminibusq. ſonoris præſidet) Iuturna, fons eſt in Italia ſaluberrimus iuxta Numicum fluuium cui nomen à iuuando eſt inditum. Cum .n. naturaliter ois aqua noxia ſit extraneorum corporibus, hic omnibus ſaluberrimus fons eſt, de hoc autẽ fonte Romam ad omnia ſacrificia aqua afferri conſueuerat. [Nympha decus fluuiorum) Sic ſupra, Nymphæ, genus amnibus vnde eſt, animo gratiſſima noſtro, Hom. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ. [Cunctis prætulerim) Liptotes figura per contrariũ. plus .n. dicit, & minus ſignificat, nanque alias omnes eſſe perſecuta, hanc vero libenter indulſiſ. Et dicit ſe hanc omnibus prætuliſſe, quaſi & alias in honore habuerit. Talis eſt, & illud Saluſtianum, Mare ponticum dulcius, quam cetera cũ nullum dulce ſit. Sanè ſciendũ non immeritò finxiſſe Virgilium, Nymphæ .i. partis ſuæ indulſiſſe Iunonem. [Ingratũ cubile) Quod gratiam caſte non præſentat vxori Iuppiter. Nam cum Iuppiter multas vitiaſſe diceretur, nihil tamen à Iunone de Iuturna detractum eſt, ſed potius auctum eſt. Animaduertẽdum autem verſum hũc ſine cæſura eſſe. Nam Heptimemeris, quam habere creditur, in Synalœphã cadit: vt, Magnanimi Iouis ingratum aſcendere cubile. Terentianus de hoc, Rarum concedam heri, non poſſe negabo. [Cœli in parte) diuinitatis, nam locum numinum pro honore poſuit. [Qua viſa eſt fortuna pati) Quatenus, inquantum permiſit. & ſic ait, Qua viſa eſt, vt ſupra, Coëat in fœdera dextræ, Qua datur. Sanè latenter oſtendit fauorem numinum ſine conceſſione fatorum non poſſe procedere. [Cedere res Latio) Feliciter cuncta procedere. [Video concurrere) Pro concurſurum eſſe licet, quaſi Dea, bene præſenti vſa ſit tempore quæ etiam futura cernebat. [Non pugnam aſpicere hanc oculis) Quoniam numina quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab his recedunt. Sic Statius Apollinem inducit Amphiaraum deſerẽtem, vbi eum vicinum eſſe morti cognouit. [Præſentibus audes) Efficacius, vehementius. nam decet germanam illicita etiam pro fratris ſalute tentare. [Forſan miſeros meliora ſequentur) Forte poſſit fatorum ordo mutari. [Terq. quaterq. manu pectus percuſſit honeſtum) Quia ſolam doloris audierat cauſam, nihil quemadmodum fratri poſſet mederi, nã paulò poſt audiet, Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus. [Non lacrymis hoc tempus, ait, Saturnia) Non flendi, ſed ſubueniendi tempus eſt. Statius, In matrum conſolatione accenſos flebitis ignes. [Conceptumque excute fœdus) Placitum animo, prædeſtinatum vt fiat. [Auctor ego audendi) Nomina in tor exeuntia, fœminina ex ſe faciunt, quę in trix terminantur, ſi tamen à verbo veniant, vt ab eo quod eſt lego, & lector, & lectrix facit, doctor, & doctrix. Si autem à verbo non venerint communia ſunt, nam ſimiliter maſculina & fœminina in tor exeunt, vt hic, & hæc ſenator, & hic, & hæc balneator, licet Petronius vſurpauerit, balneatricem dicens. Tale eſt, Vt hic, & hæc auctor, ſed tunc cum ab auctoritate deſcendit, vt hoc loco. Cum autem venit ab eo quod eſt augeo, & auctor, & auctrix facit, vt dicas auctor diuitiarum Vel auctrix patrimonij. [Reliquit incertam) Quia licet

cet dederit ei conſilium, dicendo tamen forſan, eam reliquit incertam.

ASCENSIVS.

NEC minus,&c.) Recitat quomodo Æneas quoque ad pugnam ſe excitauerat,ſtans ſæuus.i non ſolum magnus,ſed etiam terribilis,quia armis maternis. Nam licet natura pius eſſent in deos, erat tamen ſtrenuus, & acer debellator hoſtium. Quia n̄ innatam habuit pietatem,ipſe acuit Martem,& ſe ſuſcitat ira.Recitat præterea quomodo conuenerant reges,& proceres cum toto corpore exercitus ad fœdus feriendum, circa quem locum dicit Don. ara propter conſecrationem fœderibus communibus quia adhuc incertum erat quo eſſet peruentura victoria. Plenis portis,qui ſecuri,erant facti de alieno certamine. Varijs, quia diuerſarum terrarum erant viri. Hæc ille. Ordo autem eſt. Nec minus.i.nihilominus,quàm Turnus,Aeneas ſæuus .i. magnus, & implicabilis in Turnum in armis maternis .i. per matrem à Vulcano obtentis. acuit interea Martem .i. furorem bellicum, & animam bellandi, & ſuſcitat .i. excitat ſe .ſ. ad pugnam ira .i. quam excitat memoria iniuriæ illatæ gaudens bellum componi .i. finiri fœdere oblato.i.per fœdus oblatum.ſ.vt ſingulariter certet cum hoſte, Tum.i.deinde ſolatur ſocios,& metum Iuli mœſti.ſ.ob periculum in quod pater ſe immiſſurus erat ſolatur in quam docens fata .i. fatale eſſe quod in Italia regnabit, & iubet viros referre Regi Latino certa reſponſa, & dicere leges.i.conditiones pacis .ſ. tenendæ. Dies poſtera .i. poſtridie eius diei orta, vix ſpargebat montes ſummos lumine .i. eia illuxerat dies cum .i.quando.ſ.equi ſolis,tollunt.i.extollunt,& exigunt ſe primi alto gurgite.ſ.maris in quo ſe tingere,& recreare a ruſticis putantur, & efflant lucem.i.claritatem diei naribus elatis.i.erectis adortum.Congrue equorum ſolis ardentium meminit in deſcriptione diei,in quo equis concurſuri ſunt bellantes,& ſup.etiti Rutuli,& Teucri dimenſi.i.dimentientes,& per certa ſpatia inter ſe diuidentes campum ad certamen.ſ.apium,ſub mœnibus magnæ vrbis,quia regales parabant in medio.ſ.campi,& focos,& aras dijs communibus .i. fecialibus,& vt dicunt neutris.i.neutri partium pluſquam alteri fauentibus, & ita ad fœdus conciliandum idoneis,aut qui Azoni.i.ſine certa Zona,& circulo ſunt aut dijs belli præſidibus, ſed prima expoſitio præſtat aras gramineas.i.ea re ſpite factas,aut verbenis ſtratas. Alij.i.aliqui ex eis qui non erãt intenti ad aras extruendas,ferebant.i.afferebant fontem,& ignẽ, velati limo.ſ.contra morem,qui infelicem exitum habituri, aut velati limo.i.veſte ſuffemorali,& vincti tempora.i.habentes tempora vincta verbena.i.herba,aut fronde ſacra,legio Auſonidum pro Auſonidarum,procedit.ſ.in campum, & agmina pilata.i.pilis,hoc eſt telis quibus poſtea Romani vſuri ſunt vtentia fundũt .i. effundunt ſe plenis portis .i. quanto a portæ effundere poſſunt omnis exercitus Troius .i. ex Troianis collectus,& Tyrrhenus .i.ex Tyrrhenis,ruit hinc.i.deinde varijs armis .ſ. inſtructus, aut cum varijs armis inſtructi.ſ.ferro,haud ſecus .i. non aliter quam ſi aſpera pugna martis voces.ſ.eos ad certamen ad quod vocandi ſunt,licet modo ad fœdus percutiendum exierant. Necnon.i. & etiam ipſi ductores volitant in medijs millibus exiſtentes decori auro,& oſtro.i.aurata purpura ductores dicti,videlicet,& genus.i.progenies Aſſaraci .i. duo filij eius,& Mneſtheus,& Aſilas fortis. & Meſſapus(qui de parte Turni erat)domitor equum.i. equorum proles.i.propago aut progenies Neptuni.ſ.ipſius Neptuni vterque .i. & poſtquam quiſque receſſit in ſua ſpatia ſigno dato,ipſi ſ milites ſtantes vtrobique defigunt.i.deorſum infigũt haſtas tellure .i. in terra, & reclinant ſcuta,qui non dimicaturos ſe putabant. Tum.i.deinde matres effuſæ ſtudio.ſ.videndi,& vulgus inermum.ſ.puerorum,& ſenes inualidi,obſedere turres ac tecta domorum,& alij aſtant portis ſublimibus .i. ad portas ſublimes.ſ.vrbis.[At Iuno ex ſummo) Commemorat quõ Iuno futurum non ignara videns diem fatalem Turno aduenire alloquit Iuturnam ſororem Turni,& nympham,admonens vt fœdus quãuis ratione diſturbet,quia ſi per fœdus Turnus cum Aenea congrediatur occidendus ſit. Recitatq. Iuturnæ reſponſionem. Vnde Don. Animo gratiſſima noſtro ſimulata verba pro tempore. nã pellex nunquam placet vxori. Hoc tantum ille. Ordo autem eſt. At.i.ſed,Iuno proſpiciens ex ſummo tumulo,qui habetur.ſ.nuncupatos nunc.i.tempore noſtro,inquit poëta, Albanus,ſed neq; nomen,neque honos,neque gloria erat tunc monti ſpectabat cãpum,& ambas acies.ſ. Laurentum,& Troum.& vrbem Latini,& affata eſt extemplo i.illico ſororem Turni .ſ. Iuturnam hic .i. in hæc verba affata eſt in quam exiſtens diua .i. dij .ſ. aëria domina, Deam.ſ.nympham,quæ præſidet ſtagnis & fluminibus ſonoris.i. quæ eſt præſes ſortis præſtantiſſimi Iuppiter altus rex ætheris ſacrauit illi hunc honorem .ſ. et nympha ſit pro virginitate erepta .i.repentes cum pro eius illato,affata eſt inquam hic, ò nympha decus fluuiorum gratiſſima noſtro animo, tu ſcis, et .i. qualiter ego prætulerim te vnam.i.ſolam cũctis.ſ.pellicibus Latinis,quæcunque Latinæ aſcendere.i.aſcenderunt ingratum.i.eis minime profuturum cubile Iouis magnanimi.&vt ego locarim.i.locauerim libens te in parte cœli .i. donauerim te cœlo diſce ò Iuturna tuum dolorem, q.d. res tua potius quàm mea agitur ne incuſes .i.culpes me quod non tibi ſignificauerim,ego texi.i.protexi Turnũ & tua mœnia.i.vrbem tibi gratam,ſup. catenus qua .i. quatenus fortuna eſt viſa pati,id ſecundum Epicurum,& parcæ.i. Deæ fatales,hoc eſt fata ipſa,& id Stoice ſinebant res cedere.i.feliciter procedere,Latio.i.populo latino,nunc autem video iuuenem.ſ.Turnum concurrere.ſ.cum Aenea fatis imparibus .i. Aeneæ pluſquã ipſi fauentibus, & dies parcarum.i.periodus vitæ à parcis conſtituta,& vis.i.fatalis neceſſitas inimica.ſ.Turno cui mortem minatur,propinquat.i.inſtat.Ego non poſſum aſpicere oculis hãc pugnam,nec poſſum aſpicere oculis fœdera.ſ.hæc,tu ſi audes quid.ſ. aliquid præſentius .i. dexterius,& lautius pro germano .i. fratre tuo perge.i.perſeuera,& perage id,quia docet, forſan meliora ſequentur miſeros.i.bello bis iam victos,Iuno ſup.eia.ſ.fata eſt ea .ſ.quæ præmiſſa ſunt cum Iuturna profudit.i.porrò fudit,lacrymans oculis .ſ. ſuis,& percuſſit ter, & quater .i. conſummate,& perfecte,pectus honeſtum.i.pulchrum, & Iuno Saturnia.i.Saturni filia ait hoc tempus non.ſ.congruit lacrymis,accelera .i. feſtina,& eripe fratrem.ſ. Turnum morti.i. à morte,ſi quis modus eripiendi,ſup.eſt ſup.reliquus,aut tu cie.i.concita bella,& excute.i. reijce abs te fœdus conceptum. ego.ſ.quæ diuûm incedo regina Iouiſq. & ſoror & coniux ſup.ero,aut eſſe volo auctor audẽdi. Iuno exhortata.i.multum hortata Iuturnam, reliquit.ſ.Iuturnã incertam.ſ.quid agat & turbatam triſti vulnere mentis.

VARIA LECTIO.

ET pacta dicere leges)In Oblongo lib. Vaticano, Diſcere, legitur.[Defigunt tellure haſtas)Rom. liber,& antiqui pleriq; alij, Tellure, habent.[Turres,& tecta dom.) In antiq. exempl. Ac, hr. [Alij portis ſublimibus aſtant)In Rom. lib. & aliquot alijs, Inſtant, habetur. [Tunc neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti) In pleriſq; libris legere eſt, Tum neq; nomen erat, neque honos, neq; gloria monti. In alijs, Nec honos, nec gloria. [Proſpiciens a tumulo campum ſpectabat) In lib. antiq. legere eſt, Adſpectabat. In alijs, Aſpectabat. [Animo grati. no.) In Rom. lib. & aliquot alijs, Cariſſima, habetur. [Ne me incuſes) In aliq. exẽpl. Nec, legitur. [Qua viſa eſt fortuna) Hoc loco lib. valde variant. nam, Quoad, &, Quod, legitur in pleriſque. [Non fœdera poſ.) Alij, Poſſim, legunt. [Vix ea, cum lacrymas) In lib. aliq. antiquis, Tum legitur. [Aut tu bella cie) In antiq. aliquot legere eſt, At.

POE. Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen. bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Aeneas Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis:
Et iuxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos

SERV. INterea reges)Longum hyperbaton,nam ordo eſt,Interea reges procedunt caſtris. cetera .n. per parentheſim dicta ſunt, nec eſt Eclipſis cum ſermo in omnibus congrua. [Ingenti mole)Pompa, habitu. nam modo hoc ſignificat. [Solis aui ſpeciem eſt) Vt etiam in ſeptimo diximus, Latinus ſcd̃m Heſiodum in θεογονίᾳ Vlyſſis, & Circes filius fuit, quam multi etiam Maricam dicunt, ſcd̃ quem nunc dicit, Solis aui ſpecimen. Nam Circe, Solis eſt filia. Sanè ſciendum Virgiliũ in varietate hiſtoriæ, ſua etiam dicta variare. Sed de Vlyſſe, et etiam ſupra diximus, temporum nos ratio credere nõ ſinit. [Bigis it Turnus) Quoties vtimur nominibus rerum pluralis numeri, & vnum volumus ſignificare, ita

Setigeræ fœtum ſuis, intonſamq́. bidentem
Attulit, admouitq́. pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem conuerſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq́. altaria libant.
Tum pius Aeneas ſtricto ſic enſe precatur.
AEN. Eſto nunc ſol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua precor, tuq́. inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:
Fonteſq́. fluuioſq́. voco, quæq́. ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Conuenit Euandri victos diſcedere ad vrbem:
Cedet Iulus agris: nec poſt arma vlla rebelles
Aeneadæ referent, ferro ue hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius dij numine firment:
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Inuictæ gentes, æterna in fœdera mittant.
Sacra, deoſq́. dabo, ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer, mihi mœnia Teucri
Conſtituent, vrbi dabit Lauinia nomen.

dicimus, vnas bigas, vnas quadrigas, vnas ſcalas. Saluſt. Hi poſtquam in vna mœnia conuenere. [Romanæ ſtirpis origo) hoc ad laudem Auguſti reſpicit. [Magnæ ſpes altera) Romæ) Male quidam magna legunt. [Puraque in veſte ſacerdos) Impolluta & pura dicitur veſtis, qua feſtis diebus vti conſueuerant ſacra celebraturi. [Setigeræ fœtum ſuis) More Romano; vt, Cæſa iungebant fœdera porca. nam Hom. aliud genus ſacrificij commemorauit, dicens.

[illegible]

Nõ præter rationem eſt, quod ait, Fœtum ſuis. Item, Intonſamq́. bidentem.i. breuem adhuc. Nam in rebus quas volebant fieri celerius, ſenilibus etiam decreſcentibus animalibus ſacrificabãt, in rebus vero quas augeri & firmari volebãt de minoribus & adhuc creſcentibus ſacrificabant. [Dant fruges manibus ſalſas) Far & ſal, quibus rebus, & cultri aſpergebantur & victimæ. Erant autem probationes vtrum eſſet animal aptum ſacrificio. Obliquum etiam cultrum à fronte vſque ad caudam ante immolationem ducere conſueuerant. Nam hoc eſt, quod dicit, & tempora ferro Summa notant pecudum. [Eſto nunc ſol teſtis) Bene primum inuocat deum, quem orientem intuens vidit. Nam ait, Illi aſſurgentem conuerſi ad lumina ſolem. Eſto autem multi volunt tertiam eſſe perſonam.i. ſit mihi Sol teſtis, quia ſequitur, Et hæc terra, vt elocutionem factam per nominatiuum intelligamus. Sed hoc non procedit, quia ſequentia vocatiuum habent: vt, Et tu Saturnia Iuno. Item, Tuq́ inclyte Mauors. Vnde per vocatiuum eum omnis dixiſſe intelligamus, in hoc vero tantum ad nominatiuum feciſſe tranſitum. [Et hæc mihi terra precanti) Licet etiam hic poſſet eſſe vocatiuus. nam ἀπὸ κοινοῦ eſt dictum, Hæc terra eſto mihi teſtis, ac ſi diceret, ò Italica terra teſtis eſto. Et huic eſt Homeri ſimile iuramentum.

Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων κύδιστε, μέγιστε,
Ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις,
Καὶ ποταμοὶ, καὶ γαῖα, καὶ οἳ ὑπένερθε καμόντας
Ἀνθρώπους τίνυσθον, ὅτις κ' ἐπίορκον ὀμόσσῃ,
Ὑμεῖς μάρτυροι ἐστὲ, φυλάσσετε δ' ὅρκια πιστά.

[Quam propter) Propter habet accentum, quia eſt poſtpoſita præpoſitio, vt Græci περὶ [illegible], contra dicatur [illegible] περὶ. [Iam melior, iam diua precor) Ac ſi diceret, Non Saturnia.i. iam minime nocens, ſed Troianis propitia. [Torques) Suſtines, regis. [Quæq́. ætheris alti Relligio) Poſt ſpecialia intulit generalitatem. [Ceſſerit Auſonio ſi fors) Si forte, & bene dubitat de hoc. Contra cum ad ſuum peruenerit nomen, dicet, Vt potius reor, & potius dij numine firment. Sanè ratione non caret q̃ primo de victoria Turni loquitur, poſt deſcendit ad ſuam. ſcit.n. in augurijs prima poſterioribus cedere. [Rebelles) Homo rebellis dicitur, res ipſa, rebellio, non rebellatio, ſic Suetonius. [Annuerit nobis victoria Martem) Hypallage, pro Si noſter Mars annuerit victoriam. nam Martem victoria comitatur. [Inuictæ) Quaſi inuictæ. Et bene ſibi conciliat populum, nam ſine dubio vna cũ rege vincetur. [Sacra deoſq́. dabo) Magna fuit apud maiores ſacrorum cura, ſicut diximus ſupra, vnde nunc Aeneas id agit, ne pereant. Et re vera conſtat ſacrificia nunc Latinis tradita coluiſſe Romanos. [Latinus habeto) Aut antiquus vocatiuꝰ eſt. Aut Habeto tertia perſona eſt. Sanè ſciendum, quia crebra ſoceri commemoratione ſibi fauorem Latini conciliat. Item dicendo, Mihi mœnia Teucri cõſtituent, popularem gratiam captat, q̃a ſupra dixerat Dràces, Saxaq́ ſubuectare humeris Troiana iuuabit.

INTEREA reges, &c.) ASC. Docet quõ reges icturi fœdus conuenerant, & ꝑ quibus verbis Æneas vſus eſt. Vnde quia nihil extat Donati. Ordo eſt. Reges. ſ. Latinus, & Æneas procedunt interea caſtris, nã ſuppl. Latinus vehitur, ingenti mole, curru quadriiugo.i. quaternis equis tracto, cui. ſ. Latino bis ſex.i. xij. radij aurati.i. fulgentes vt aurum circumcingunt tempora fulgentia.i. reſplendentia appoſitiue, ſpecimen.i. decus, & ornamentum, ſolis aui ſm Heſiod. qui dixit. Vlyſſis & Circes, quæ eſt filia ſolis filium, vt.i. poſtquã Turnus criſpans manu bina haſtilia lato ferro.i. habentia latum ferrum in bigis.i. biiugis equis albis. ſ. inuectus. Pater Aeneas origo ſtirpis Romanæ. Nam ab eo domus Iulia orta eſt, flagrans.i. ardens, & reſplendens clypeo ſidereo, aut ſideribus ornato, vt more ſiderum, ſplendẽte, aut diuino artificio fabricato, aut cæleſti, hoc eſt per aẽrem demiſſo, vnde addit, & armis cæleſtibus.i. cœlo demiſſis aut cæleſtium opera factis ſup. vehitur hinc.i. ex hac parte, & Aſcanius ſpes altera magnæ Romæ vehitur ſup. iuxta. ſ. patrem. Hæc verba magnæ ſpes altera Romæ dicitur Cicero protuliſſe in laudem Virgilij, cum eius venam auream accepiſſe, quæ nunc conuertit in laudem Iuli propter domum Iuliam, vt dixi. Ratio tamen temporis videtur refragari cum Cic. prius cæſus fuerit. Hæc ſũt omnia per parentheſim inſerta võr. Nam ordo eſt, Reges. ſ. Latinus, & Turnus ex vna parte, & Æneas, & Aſcanius ex altera procedunt interea caſtris, & ſacerdos. ſ. fecialis attulit in veſte pura.i. impolluta, & ſacrificijs apta fœtum ſuis ſetigeri.i. porcũ procreatum à ſue ſetigero.i. ſetas gerenti, & bidentem intonſam.i. ouem biennem adhuc creſcentem vt fœdus diu duret, & admouit pecus. ſ. quod ferret, aris flagrantibus.i. incenſis. illi. ſ. qui fœdus percuſſuri ſunt reges conuerſi ad lumina ſolis ſurgentis.i. ad orientem dant manibus fruges ſalſas.i. molam cum ſale, & notãt ſummam.i. ſuprema tempora.i. vertices pecudum, ferro.i. forcipe & libant.i. imbuunt ad futurum ſacrificium altaria. ſ. in honorem deorum communem extructa pateris.i. vino ẽ pateris ſuperfuſo. Tum.i. deinde Aeneas pius.i. religioſus deorum cultor precatur ſic vt. ſ. ſequitur enſe ſtricto.i. habens enſem ſtrictum.i. euaginatum in manu. O Sol eſto mihi precanti teſtis, & ò terra. ſ. Italica propter quam ego potui perferre tantos labores ego mihi precanti teſtis, & tu ò pater omnipotens. ſ. Iuppiter & tu Saturnia.i. Saturni filia, coniux. ſ. Iouis ò diua. ſ. Iuno iam melior.i. clementior ſolito precor.i. quod precor tui vti precor, & tu ò Mauors.i. Mars inclyte.i. clare & glorioſe, qui tenes & qui torques. ſ. ſuſtines, & quo vis impellis cuncta bella numine.i. nutu & diuina voluntate, ſeu poteſtate, ego voco.i. inuoco ſupp. vos, vnde aptior eſſet conſtructio ſi legeretur, & Saturnia teq́. inclyte Mauors, &c. & voco. ſ. in teſtimonium, & fontes, & fluuios.i. deos fontium, & fluuiorum, & quæ.i. quæque.i. quæcunque religio.i. cultus deorum eſt ætheris alti.i. quicunque dij in æthere religioſe coluntur, & numina quæ ſunt põto cæruleo.i. mari cærulei coloris.i. obteſtor omnia numina cæli, maris, terræ, & inferorum, ſi fors.i. forte victoria ceſſerit Turno Auſonio cõuenit.i. conueniens eſt mihi, & placet nos victos diſcedere ad vrbem Euandri, & Iulus. ſ. filius cui regnum Italiæ ſciebat deberi, cedet agris, nec Aeneadæ rebelles.i. rebellantes, referent poſt vlla arma.i. nunquam deinceps rebellabunt: ve pro vel, non laceſſent ferro.i. armis, hæc regna. ſ. pro quibus certamus, quæ ſunt Latini. Sin.i. ſed, ſi victoria annuerit nobis noſtrum Martem.i. felicem exitum belli noſtræ virtuti, & fatis debitum, aut per hypallagen, ſi noſter Mars annuerit nobis victoriam, vt ego reor potius. ſ. futurum, & vt, ſupp. dij firment.i. confirment potius numine.i. nutu, & diuina voluntate ſua, ego non iubebo, nec Italos parere.i. obedire Teucris

vt dediticios, nec peto mihi regna.i.dominum,hoc eſt ſolus dominari, ſed ambæ gentes inuictæ.i.quaſi inuictæ ſe mittant ſe in fœdera æterna .i. indiſſolubilia, legibus paribus.i. ꝗ quis neutri pluſquam alteri indigentibus,ego dabo ſacra & deos.i.fungar iure pontificio Latinus ſocer habeto.i. vt habeat concedo arma .i. ius armorum quo ciuile vocamus,& ſocer habeto,imperium ſolenne .i. ſolidum & toto anno duraturum. Teucri conſtituent mihi mœnia, & Lauinia dabat vrbi nomen.

VARIA LECT. BIGIS it Turnus in albis)Vulgata quædam exempl.Bijngis,legunt.Sunt etiam qui legant,In altis. [Setigeri fœtum ſuis) Vulgata exempl.Setigeræ fœm. gen.legunt. [Illi ad ſurgentis conuerſi lumina Solis) Antiq. exempl. ita habent, Illi ad ſurgent conuerſi lumina Solem. [Et hæc mihi terra precanti) In Romano libro,Vocanti,ſcriptum inueni. [Et tu Saturnia coniux)In Oblongo libro,& pleriſque alijs,Saturnia Iuno,legitur. [Cedet Iulus agris) Vetera quædam exempl. Cedat, habent. [Sin noſtrum annuerit) Antiqua exempl. Si noſtrum, legunt. [Et potius Dij numine firment) In quodam exempl. legere eſt. Et propius Dij numine firment.In Rom.Numina,ſcriptum eſt, [Aeterna in fœdera mittant) In Oblongo lib. Mittent, eſt.

POE. Sic prior Aeneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram.
LAT. Hæc eadem Aenea, terram, mare, ſidera, iuro,
Latonæq. genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vinique deum infernam, & diri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras, mediosque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quos res cumque cadet, nec me vis vlla volentem
Auertet, ſi non tellurem effundat in vndas
Diluuio miſcens, cœlum ue in tartara ſoluat,
Vt ſceptrum hoc (dextra ſceptrũ nam forte gerebat)
Nunquam fronde leui fundet virgulta, nec vmbras:
Cum ſemel in ſilnis imò de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas, & brachia ferro,
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribusque dedit geſtare Latinis.
POE. Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flamma iugulant pecudes, & viſcera viuis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Iandudum, & vario miſceri pectora motu.
Tum magis, vt proprius cernunt non viribus æquis,
Adiuuat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans, demiſſo lumine Turnus,
Pubenteſque genæ, iuuenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labentia corda:
In medias acies formam aſſimulata Camerti,
Cui genus à proauis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, ipſe acerrimus armis,
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum;
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur.
IVT. Non pudet ò Rutuli cunctis pro talibus vnam
Obiectare animam? numero ne, an viribus æqui
Non ſumus? en omnes & Troes, & Arcades hic ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Hetruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedat fama, viuuſque per ora feretur.
Nos patria amiſſa dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus aruis.

SERV. Terram,mare,ſidera,iuro)Ornatior elocutio, & crebra apud maiores, ꝗ ſi velis addere ꝓpoſitionem, vt dicas.Iuro per maria,ꝑ terras. Eadem autem bene dixit. nam pro mari ille fontes poſuit,ꝑ ſideribus ſolem.[Latonæq. genus duplex) Ac ſi diceret,vtriuſq; ſexũ Latoniæ ſobolis. Et bene in fœderibus dupli cia inuocat numina,q̃a in vnũ duo coituri ſunt populi. [Ianumq. bifrontem)Rite inuocat, quia ipſe faciendis præeſt fœderibus. Nanque poſtquam Romulus, & Titus Tatius in fœdera conuenerunt, Iano ſimulacrum duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginem duorum populoꝝ. Legimus tamen Ianum etiam quadrifrontem fuiſſe. Vnde Martialis ait, ſit lingua pariter locutus omni.Nam omnia de duobus non dicimus. [Vim)Duritiem inexorabilem. [Sacraria Ditis) Sacrarium proprie locus eſt in templo in quo ſacra reponuntur,ſicut donarium, eſt vbi ponuntur oblata, ſicut lectiſternia dicuntur, vbi homines in templo cõſueuerunt ſedere. [Qui fœdera fulmine ſancit) Confirmat,ſancta eſſe facit, quia cum fiunt fœdera,ſi coruſcatio fuerit confirmantur.vel certe,quia apud maiores aræ non incendebantur, ſed ignem diuinum ꝑcibus eliciebant qui incendebant altaria. Sancire autem proprie eſt ſanctum aliquid i.cõſecratum facere, fuſo ſanguine noſtræ, & dictum ſanctum, quaſi ſanguine conſecratum. [Si tellurem effundit in vndas)Hypallage, pro,Si vndas effundat in terras. [Diluuio miſcens) Aquæ ſuperfuſione vniuerſa perturbans.[Vt ſceptrũ hoc)Homeri locus verbum ad verbũ.

Καὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,
Φύσει ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
Οὐδ' ἀναθηλήσει περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε,
Φύλλα τε καὶ φλοιόν, νῦν αὖ τέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
Ἐν παλάμαις φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος,

[Dextra ſceptrum nam forte gerebat) Per parentheſim dictum eſt,Vt aũt ſceptrum adhibeatur ad fœdera hæc ratio eſt,ꝙ maiores ſemper ſimulacrum Iouis adhibebant, quod cum tædioſum eſſet præcipue, qñ fiebant fœdera cum longe poſitis gentibus,inuentum eſt vt ſceptrum tenentes,quaſi imaginem ſimulacri redderent Iouis. Sceptrum enim ipſius Iouis eſt proprium. Vnde nunc tenet Latinus ſceptrũ non quaſi rex, ſed quaſi Pater patratus. [Imò de ſtirpe) Ideo genere maſculino vſus eſt, q̃a de arboribus loquitur. Nam de hominibus genere fœminino dicimus,vt, Heu ſtirpem inuiſam dixit tñ, ſed vſurpatiue. Horatius de arboribus,vt,Stirpeſq. raptas,& pecus, & domꝰ matre carent,Vel terra: vt,Antiquam exquirere matrem. Vel arbore: vt, Parua ſub ingẽti matris ſe ſubijcit vmbra. [Aere decoro,) Id eſt orichalco. [Dedit geſtare Latinis) Vt, Dat ferre. [Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis) Latinus,& Aeneas. Turnum aut non inducit iuratorem, q̃a dux eſt, qui rege præſente rege non habet poteſtatem. Et imitatus eſt Homerum, qui poſt iuſiurandum Menelai, Alexandrum quaſi feruidum,& adoleſcentem inducit excluſum, & Priamum adhibitum ad fœderatis confirmationem. [Rite ſacratas) Rite expurgatas ſolennitate, quam diximus ſupra. [Videri, Et miſceri) Infiniti ſunt ꝑ indicatiuis. [Propius) Diligentius: vt, Propius res aſpice noſtras. [Non viribus æquis) Eos congreſſuros ſubaudis. [Inceſſu tacito) Pro ipſe tacitus, Hypallage eſt. [Cui genus à proauis ingens) Cuius auctoritatem cõmendabat, & origo maioꝝ, & paterna virtus, & ꝓpria fortitudo. [Pro cunctis talibus) Qualis etiam Turnus eſt, & attendit ſenſum ſuperiorẽ,vbi ait Turnus, Et ſolus ferro crimen cõmune refellam. [An viribus æqui Non ſumus) Bene addidit Viribus. Nam legimus in Saluſt. Memorare poſſumus quibus in locis populus R. ingentes hoſtium copias parua manu fuderit. Virg.

Exigui numero, ſed bello viuida virtus.

[En omnes)Ne occurrere,Sed eſt in caſtris alter exercitus. [Fataliſq. manus)Troianorum.ſ.qui fataliter ad Italiam venerant,vt ſit iteratio. [Hetruria autem infenſa) Pro Hetruſci, qui etiam Turno inimici ſunt propter Mezentium. [Deuouet aris) Quia dixit ſupra,Nobis animam & aram ſuppliciter venerans. Item ſupra,Vobis animam hanc ſocereq. Latino Deuoui. Nam ipſa ita erat verba.[Viuuſq. per ora feretur)Tanquam de viuo omnes loquentur. [Lenti) Otioſi: vt,

Nos patriam fugimus, tu Tityre lentus in vmbra.

A S C E N S I V S.

SIC prior Aeneas) Recitat verba Latini ad fœdus ſanciendum quo ferè celebrato cœperunt Rutuli timere partibus Turni vt ſequentia docebunt, hoc autem loco cum nihil extet Don. Ordo eſt. Aeneas prior, ſup. locutus eſt ſic .i. quemadmodum præmiſſum eſt: Latinus ſequitur deinde ſic: ſuſcipiens .i. ſurſum aſpiciens cœlum, & tendit dextram ad ſidera. O Aenea iuro hæc eadem .ſ. quæ iuraſti terram, mare, ſidera, & Latonæ genus duplex .ſ. Apollinem, & Dianam, hoc eſt ſolem, & lunam, & Ianum bifrontem .i. bicipitem, & vim deum .i. deorum, infernam .i. quæ eſt apud inferos, & ſacraria .i. repoſitoria ſacrorum, aut loca execrabilia Ditis .i. Plutonis, diri .i. immanis, & immitis, genitor .ſ. Iuppiter hominum, & deorum pater, qui ſancit .i. ſanctè conſtituit & ſtabilit fœdera fulmina .i. punitione fulminis ſi violentur audiat hæc .ſ. quæ dicturus ſum, ego tango aras, & ignes medios .i. conſocios, & teſtor numina .ſ. deorum, nulla dies .i. nullum tempus rumpet Itali hanc pacem, nec rumpet hæc fœdera quocunque .i. in quemcunque ſtatum, res cadēt .i. accident, nec vlla vis .i. violentia, auertet me volentem .ſ. hæc fœdera firma, & rata eſſe non .ſ. auertet vlla vis ſi .i. tametſi effundat tellurem .i. terram in vndas miſcens .i. confundens ea elementa diluuio .i. inundantia aquarum omnia diluentium ſicut olim, ve pro vel, ſi .i. tametſi ſoluat .i. diſſoluat, aut reſoluat cœlum in Tartara, quæ duo maxime diſtant. Vt .i. quemadmodum hoc ſceptrum (nam gerebat forte ſceptrum dextra) nunquam geret virgulta .i. non amplius pullulabit, aut germinabit fronde leui .i. molli, & tenera, nec fundet vnquam vmbras cum reciſum ſemel in ſiluis de imò ſtirpe caret matre .ſ. ſua, hoc eſt arbore aut terra, & poſuit .i. depoſuit comas .i. frondes, & brachia .i. ſamalia ferro .i. cultro, quod, ſupp. fuit olim arbos .i. arbor virens, & manus artificis incluſit nunc, ſupp. ipſum, ære decoro .i. orichalco ipſum decorante, & dedit patribus Latinis geſtare .i. fecit ipſis geſtabile, hoc eſt non prius diſſoluetur hoc fœdus quam hoc ſceptrum reuirebit & frondebit. Reges, ſup. Aeneas, & Latinus firmabant inter ſe fœdera talibus dictis, in medio conſpectu procerum, tum .i. deinde, iugulant .i. mactant in flammam, pecudes ſacratas .i. expurgatas rite .i. ſecundum ritum, & ceremonias ſacrificantium, & excipiunt viſcera .i. inteſtina aut exta hoc loco viuis .i. adhuc viuentibus, & cumulant .i. cumulatim, opplent aras lancibus oneratis .i. plenis, & ponderoſis. [At vero, &c.) Recitat quomodo Iuturna videns Rutulos diffidentes viribus Turni de iniqua conditione fœderis querulos ſoa in ſpem Camertis fœdera diſrumpere cohortata ſit circa quam tem potiſſimum circa mœſtitiam Turni, dicit Don. ſic. [Inceſſu tacito) Quatuor ponit ſigna timoris. Primum eſt ingreſſus tacitus, dum .i. cùm pedem mouebat. Alterum, q aram venerabatur oculis deiectis. Tertium, tabentium genarum ex macie repentina. Quartum, palloris. Hæc ille. Ordo autem eſt. At vero .i. ſed certe, ea pugna videri .i. videbatur, iamdudum .i. iam paulò ante, impar .i. inæqualis, cum Aeneas fortior, & robuſtior videretur quam Turnus, & pectora miſceri .i. miſcebantur, aut miſceri cœperunt, vario motu .i. commotione varia. Tum magis .s. & tunc magis, vt .i. poſtquam, cernunt propius .i. attentius, & diligentius, ſup. videri .i. videbantur Aeneas, & Turnus non viribus æquis .i. non habere vires æquas .i. æquales, Turnus progreſſus inceſſu tacito .i. ipſe tacens, & cogitabundus, & venerans aram ſimpliciter vultu demiſſo, adiuuat .ſ. talem opinionem, & de ipſo æſtimationem. & genas .ſ. eius pubentes .i. adhuc molli barba, & tenui lanugine tectæ, & pallor in corpore iuuenili, ſup. adiuuās exiſtimationem talem. Quem ſermonem .ſ. de Turno ſimulac .i. ſtatim poſt Iuturna ſoror .ſ. Turni, vidit crebeſcere .i. crebriorem fieri, & magis, ac magis diffundi, & corda vulgi labentia .i. vacillantia, variare .ſ. ſermonem, aut ſententia de Turno alijs dicentibus victurum, alijs vincendum eſſe, ipſa aſſimulata. formâ .i. per formam: Camerti .i. illi viro ſtrenuo, cui .ſ. Camerti, genus erat ingens .i. magnum, & generoſum, & nomen virtutis paternæ, erat clarum, & qui ſup. ipſe .i. ipſemet, aut in propria, vt dicunt perſona, ſup. erat acerrimus .i. maxime ſtrenuus armis, dat ſeſe in medias acies, dat, inquit, ſeſe in medias acies. haud neſcia .i. perita rerum, ſerit varios rumores, ac fatur talia. O Rutuli cuncti, aut potius, ò Rutuli non pudet vos cunctos obiectare .ſ. periculo, & aleæ belli vnam animam .i. vnius hominis vitam pro talibus .i. tam arduis .ſ. negocijs in quibus .ſ. certatur pro libertate patriæ. An non ſumus æqui .i. æquales Troianis numero, an viribus, en omnes Troës, & omnes Arcades, qui .ſ. obſeruari nobis poſſunt, ſunt hic .i. in hoc paruo exercitu, & manus fatalis .ſ. Troianorū, qui fataliter in Italiam ſe veniſſe iactāt, & Hetruria infenſa Turno .ſ. propter ſocietatem Mezentij, ſup. eſt hic. Nos vix habemus pro habeamus alterni .i. alternatim, vt dum alter habeat, alter nō habeat, hoc eſt pro dimidio exercitu hoſtem .i. duplo plures ſimus, ſi congrediamur. ille quidem .ſ. Turnus, ſuccedet fama ad ſuperos .i. merebitur immortalitatem, & transferetur ad ſuperos, quorum aris ipſe deuouet .i. morti adijcit, & ſacrificat ſe. nos, ſupp. autem cogemus patria amiſſa .i. poſtquam amiſerimus patriam, parere .i. obedire, & obtemperare, dominis ſuperbis .i. tyrannis Phrygijs de victoria ſuperbientibus. nos, inquit, qui conſedimus .i. reſides locum cepimus, lenti .i. otioſi & ignaui, ſupp. in aruis .i. campis, vbi illi congreſſuri ſunt.

V A R I A   L E C T I O.

ET diri ſacraria Ditis) In antiq. exempl. ſcriptum eſt, Duri. [Tango aras, medioſque ignes) In Rom. lib. & aliq. alijs antiq. legere eſt, Medios ignis. [Cœlum ue in Tartara ſoluat) In Rom. lib Cœlumque ſcriptum eſt. In veteribus etiam lib. quibuſdam, Vertat, habetur. [At vero Rutulis impar) Antiquiores aliquot lib. Rutoliſque legunt. [Adiuuat inceſſu tacito) In Oblongo Vaticano, Ingreſſu, ſcriptum eſt. [Et aram) Sunt qui legunt, Ad. [Pubenteſque genæ) Libri pleriquc, Tabentes, legunt. [Non pudet ò Rutuli cuncti pro talibus) Rom. liber, & nonnulli alij veteres, Pro cunctis talibus, legunt. [Numerone, an viribus æqui) In lib. aliquot manuſcriptis, Aequæ, habetur. [En omnes, & Troës, & Arcades hic ſunt) In antiquo libro ſcriptum eſt, En omnes hi Troës, & Arcades hi ſunt. Med. vero liber, & aliquot alij, ita legunt, En omnes, & Troës, & Arcades hi ſunt. In Rom. autem lib legere eſt, Et Troës, & Arcades hinc ſunt. [Fataliſque manus) In aliquot alijs lib. Fatales, numero multitudinis, habetur.

POE. Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis,
Iam magis, atque magis, ſerpitq. per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſi Latini,
Qui ſibi iam requiem pugnæ, rebuſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdus precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, & alto
Dat ſignum cœlo, quo non præſtantius vllum
Turbauit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Nanque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra
Littoreas agitabat aues, turbamque ſonantem
Agminis aligeri, ſubito cum lapſus ad vndas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus vncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Conuertunt clamore fugam, (mirabile viſu)
Aetheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt, donec vi victus, & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex vnguibus ales

SERV. FOedusque precantur infectum) Rogant vt non pro facto ſit, nec piaculū videantur admittere. [Et alto dat ſignum cęlo) Vt religio alia religione ſoluatur. [Præſentius) Efficacius. [Monſtroque fefellit) Bene fefellit. nanqua hoc augurium nec oblatiuum eſt, nec imperatiuum, ſed emiſſum factione Iuturnæ, qđ caret fide indicat ſedes negata. Nam vbicunque firmum introducit augurium, dat ei firmiſſimam ſedem: vt, Ipſa ſub ora viri cęlo venere volantes, Et viridi ſedera ſolo. Item, Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix. In hoc autem augurio liberatum cygnum cecidiſſe in aquam dicit quam inſtabilem eſſe manifeſtū eſt. [Littoreas agitabat aues) Paluſtres. Nā littus dicitur omnis terra aquæ vicina: vt, Viridiq. in littore conſpicitur ſus. [Excellentem) Magnum, ſicut in exercitu magnus eſt Turnus. [Cōuertunt clamore fugam) redeunt cum clamore, ſicut in exercitu ſolet fieri. [Auguriū ſalutant) Venerantur. Et proprie. nā ſalutari dicimus deos. Terentius, Hinc deos domum ſalutatum pergam. [Expediuntque manus) Dimicare ſe velle ſignificant. hæc enim eſt conſenſio militaris. Lucanus, Elataſque alte quæcunque ad bella vocaret Promiſera manus. [Quod ſępe petiui) quaſi impetratum vult videri hoc augurium. [Accipio, agnoſcoque deos) Modo quaſi de oblatiuo loquitur. nā in oblatiuis augurijs in poteſtate videtis

Proiecit fluuio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus: primusq. Toluminus augur,
TOL. Hoc erat, votis, inquit, quod ſæpe petiui:
Accipio, agnoſcoque Deos: me me duce ferrum
Corripite ò Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat inualidas vt aues, & littora veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penituſque profundo
Vela dabit: vos vnanimi denſate cateruas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
POE. Dixit, & aduerſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens, ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat: ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo,
Horum vnum ad medium, teritur qua ſutilis aluo
Baltheus, & laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fuluaque extendit arena.
At fratres animoſa phalanx, accenſaque, luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum. hinc denſi rurſus inundant
Troes, Agilinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque, focosque ferunt: fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere diuos.
Infrænant alij currus, aut corpora ſaltu
Subijciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regisque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, auidus confundere fœdus,
Aduerſo proterit equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo inuoluitur aris.
In caput, inque humeros: at feruidus aduolat haſta
Meſſapus, teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur.
M. Hoc habet, hæc melior magis data victima diuis.
POE. Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.

tis eſt vtrum id ad ſe pertinere velit, an refutet, & abominetur. Ergo nunc dicit ſe augurium libenter amplecti, & agnoſcere circa ſe fauorem deorũ. [Quos improbus aduena bello Territat) Interpretatur augurium, & confirmat id ad præſens negocium pertinere. [Littora veſtra) bona iteratio. nam ſupra ait, Littoreas agitabat aues. [Vi populat) antiq. nam veteres, & populo, & populor dicebant. nunc tantum populor dicimus. populo aũt de vſu penitus receſſit. [Penitusq́ profundo vela dabit) Vt ſupra de aquila, Penitusq. in nubila fugit. [Denſate cateruas) Sicut Cygni hoſtemque per auras Facta nube pmunt. [Et aduerſos telum contorſit in hoſtes) Hoc loco ab Homeri œconomia receſſit. Ille.n. inducit Mineruam perſuadentem Pandaro, vt iacto in Menelao telo fœdera diſſipet. hic vero dicit ipſum augurem telum ſponte torſiſſe, & occidiſſe vnum de nouem fratribus, quod pertinet ad œconomiã. Neceſſe n. erat vt fratres ea vnius morte commoti bellum mouerent. Si.n. vilis aliquis interiret poterat eius mors ob fœderis religionem forte contemni [Sonitum dat) .i. facit. [Certa) Ineuitabilis. vnde incerta, eſt infirma, & vitabilis. [Haſta volans) Minus eſt. Nã que. [Horum vnum) Ordo eſt Tranſadigit vnum coſtas. & figurate dixit, vnum pro vni⁹. [Teritur qua ſutilis aluo baltheus) Rem phyſicam dixit. omnia.n. qbus vtimur non nos terunt, ſed ea nos terimus, vt annulum, veſtem. [Animoſa phalanx) Quaſi phalana .i. legio. [Cæci) Salutis improuidi [Inũdant) More vndæ fluunt. [Sic oẽs amor vnus habet) Sic .i. dum paulatim ſuis inuicem ſubueniunt, omnes in bellum coacti ſunt. Sic Saluſt. [Diripuere aras) Deiecerunt, diſſipauerunt. [Ferreus imber) Permanſit in tranſlatione quia dixerat, Tẽpeſtas telorum. [Ferunt) Auferunt. nam Aphæreſis eſt, vt temnere, pro contemnere. [Pulſatos diuos) .i. violatos, læſos fractis fœderibus. [Infrænant alij currus) .i. equos, ſic alibi, Neque audit currus habenas. [Subijciunt in equos) Super quos iaciunt. ſed proprie non eſt locutus magiſq́. contrariæ. nam Subijcere, eſt aliquid ſubter iacere. [Regiſq. inſigne regentem .i. diadema habentem. [Auidus confundere fœdus) Legitur & Auidum, ſed melius Auidus, quia Meſſapus Turno fauebat, qui erat impar ad ſingulare certamen. [Altus equo) Equi magnitudinem latenter oſtendit. [Hoc habet) Hoc eſt letali percuſſus eſt volnere. Terent. Certe captus eſt, habet. Sanè Sarcaſmos eſt, de loci qualitate inuentus. nam quia ſuper aras cecidit, ait, Hæc melior magnis data victima diuis.

ASCENSIVS.

TALIBVS &c.) Docet quõ verbis Iuturnæ in forma Camertis loquentis ea augurio per eandem fallaciter inducto violatum eſt fœdus per Tolumnium augurem aſſentientibus iuuenibus. Vnde Duu. [Primusq. Tolumnius) Non ſolum Rutuli, ſed etiam Tolumnius augur augurio deceptus eſt. Hoc ille.

Ordo eſt. Sententia iuuenum incenſa eſt. ſ. ad diſrumpẽdum fœdus, talibus dictis. ſ. Iuturnæ ſub ſpecie Camertis, accenſa eſt inq̃ iam magis atque magis, & murmur ſerpit per agmina. ſ. fœdum eſſe Turnum ſolum pro omnium libertate dimicare, ij, ſup. qui ſperabant .i. optabant ſibi iam .i. paulò ante, requiem .i. intermiſſionem, aut abolitionem pugnæ, & ſalutem rebus, volunt & capiũt nunc arma .i. bella, & precantur fœdus infectũ .i. vt ſit non factum aut annihilatum, & miſerantur iniquã ſortem Turni qui .ſ. ſolus contra fortiorem ſe dimicaturus ſit. Iuturna adiungit his aliud maius .ſ. portentum, & pro .i. dat, ſignum .i. prodigium, ſeu augurium, alto cœlo .i. in aëre, quo .ſ. ſigno, vllum .ſ. aliud non turbauit præſtantius .i. efficacius, mẽtes Italas .i. Italicas, aut Italorum, vel ſic, quo non vllum .i. nullũ ſignum, exiſtens præſtantius .i. magis idoneum ad hoc turbauit mentes Italas, & fefellit monſtro .i. monſtratione falſi augurij, ſeu auſpicij. Nam ales Iouis .i. aquila, fuluus, id fului coloris, volãs in æthra .i. in aëre, rubra alta & rubeſcente agitabat aues littoreas .i. in littore verſari ſolitas, & turbam ſonantem .i. ſonoram, & canoram .ſ. agminis aligeri .i. eſt auium, cum .i. qñ, ipſæ ales Iouis lapſus ſubito ad vndas, rapit improbus .i. improbe & immaniter, pedibus vncis .i. incuruis, hoc eſt vnguibus, cycnum .i. olorem excellentem, Itali .ſ. id vidẽtes arrexere animos, & cunctæ volucres, conuertunt fugam clamore .i. redeunt, vt fugerent cum clamore, mirabile viſu .i. quæ res erat miſerabile viſu .i. ad videdũ, aut dum videtur, & ſupple volucres omnes obſcurant .i. occultant, æthere, id eſt ſuperiorem aërem, & premunt hoſtem .ſ. aquilam, cui Aeneam comparat, & Turnum cycno à ſuis eripiendum per auras, ergo nube .ſ. denſata alarum multarum facta .ſ. ab auibus in æthere, donec .ſ. ales victus, ſupple fuit, vi .i. violentia, & defecit ipſo pondere .i. arduitate negocij, & donec ales proiecit fluuio, id eſt in fluuium, prædã .ſ. cycnum ex vnguibus .i. quam habuerat prius inter vngues ſuos, & fugit penitus in nubila, id eſt obſcurum aërem. Tum vero, id eſt tunc præcipue, aut ad verum, aut ſed tunc maxime: Rutuli ſalutant .i. venerantur, & blande affantur ratum ſaluumq́. eſſe cupiunt augurium .ſ. per Iuturnam fraude oblatum, & expediunt manus, id eſt ad pugnam aptant, & Tolumnius augur, inquit, primus, hoc erat in votis, id quod ſæpe petiui, & deſideraui. Ego accipio, id eſt ratum habeo, & agnoſco deos .i. voluntatem, & fauorem deorum erga nos. O Rutuli corripite ferrum, me me, geminatio affectum exprimit duce, id eſt ductore, & Auſpice. O Rutuli inquit, quos aduena, ſcilicet Aeneas improbus .i. improbandus, vt augurium indicat territat bello, vt aues inualidas .i. imbelles, & populat .i. populatur, & depredatur, vi .i. violẽtia non iure, noſtra littora .i. extremas oras quaſi paulò poſt fugiturus, ille .ſ. improbus aduena petet fugam ſicut aquila petijt, & dabit penitus vela profundo .ſ. mari, ſicut aquila penitus in nubila fugit, vos igitur dẽſate cateruas, id eſt acies collectas vnanimi pugna, ſicut

cunctæ volucres hoſtem per auras ſactis nube prefferant,& defen due vobis .i. ad vtilitatem veſtram, regem raptum .ſ. Turnum, qui per hoc fœdus in manibus prædonis eſt eripiendus à vobis per fœderis diruptionem. Poteſt etiam ordo eſſe, defendite vnanimi pugna regem aptum vobis.i.in damnum veſtrum.[Dixit) Docet quomodo augur Tolumnius ſecutus falſa auguria primus fœdus diſſoluit. Ordo eſt. Dixit .ſ. Tolumnius augur & contorſit telum.i.haſtam aut iaculum in hoſtes aduerſos procurrens, cornus.i.haſta cornea,ſtridula .i. cum ſtridore pertranſiens aërem dat ſonitum, & ipſa certa.i.ineuitabilis,ſecat.i.inter ſecat auras,& hoc ſup.fit ſimul,& ingens clamor fit ſimul & omnes cunei .i. acies militum in morem cuneorum collectæ turbati ſunt,& corda,ſupp. omnia calefacta,ſup. ſunt tumultu. Haſta volans.vt.i.ſecundum quod nouem pulcherrima fratrum. conſtiterant.i.ſimul ſteterant forte.i.à caſu côtra.i.ex aduerſo, quos tot nouem fratres,vna coniux Tyrrhena.i.Hetruſca fida .i. fidelis marito ſuo crearat.i.procreauerat,Gilippo.ſ.marito, ſuo Arcadio.i.Arcadi. haſta igitur volans,adigit vnum horum.ſ.nouem fratrem ad medium.i.circa vmbilicum terens coſtas.ſ.eius,qua.ſ. parte, Baltheus ſutilis.i.conſutus,teritur.i.abſumitur,aluo.i.iuxta aluum, & qua fibula mordet iuncturas laterum, adigit dico, vnum horum exiſtentem iuuenem egregium forma, & armis fulgentibus, & extendit.i.extenſum proſternit eum arena fulua at.i.ſed,fratres phalanx .i. quaſi phalanx animoſa accenſa.i.acrior facta luctu.i.dolore fratris occiſi,pars.i.partim ſtringunt.i.euaginant,& denudant gladios, & pars .i. partim corripiunt manibus ferrum miſſile, id eſt iacula ferrea, aut ferrata, & ipſi cæci, id eſt excæcati & perciti furore,ac ſalutis improuidi, ruunt.ſ.in hoſtê, contra quos agmina Laurentum .i. Laurentium,ac Latinorum, procurrunt Troës inundant.i.more vndarum irruunt, hic.i.hoc loco,& tempore,cum talia fierent rurſus.i.iterum denſi.i.ſtipati, & ſe mutuo comprimentes,& Agilini .i. miſſi ab Agilia vrbe,& Arcades pictis armis.i.habentes arma picta,& inſignita, & nobiles bellatores. Vnus.i.vniformis amor, habet omnes ſic.i.intantum, decernere ferro .i. periculum facere, viri fortiores ſint armis,aut vnus amor habet omnes decernere ferro, ſic.i.vt paulatim ſuis inuicem ſubueniant. Ipſi diriguere.i.diſſipauerunt aras .ſ. ad fœdus ferendum extructas, & tempeſtas .i. grando, hoc eſt grandinis aut niuis ſimilis præcipitatio telorum,it turbida toto cœlo .i. per totum cœlum, hoc eſt turbans, & obſcurans totum aërem, ac &.i.imber ferreus.i.ferreorum telorum ingruit.ſ.toto cœlo. Et ipſi Rutuli ferunt.i.auferunt, & ſecum ferunt,crateras.i.pocula vinaria,& focos.i.in quibus fouebatur ignis ſacrificijs aptus. Ipſe Latinus.ſ.rex,fugit.ſ.a tumultu belli, referens diuos pulſatos.i.læſos, & repulſos fœdere infecto.i.non conſummato. Alij infrenant currus.i equos, aut ſubijciunt.i.ſurſum iaciût corpora in equos .i. ſaliunt ſuper equos, & adſunt.i.præſto ſunt enſibus ſtrictis.i.nudatis. Meſſapus vir ille filius Neptuni,auidus confundere fœdus proterret.i.procul aut ab interiore parte terret Auleſtem Tyrrhenum, regem & gerentem inſigne regia .ſ. diadema,proterret inquam equo aduerſo .i. ex aduerſo obiecto, ille.ſ. Auleſtas,recedens.i.recedere parans, ruit.i.præceps cadit & voluitur miſer à tergo .i. retrorſum in caput,& in humeros aris oppoſitis.i.quia inuenit aras oppoſitas,ac Meſſapus feruidus.i.ardens,aduolat haſta, & ipſe altus equo.i.in equo alto,fert grauiter deſuper.i.à ſuperiori loco,ſup.ipſum Auleſtem orantem multa. ferit dico telo trabali.i.inſtar trabis, aut trabe pro haſta ſumpta,atque Meſſapus fatur ita,hoc habet .ſ. Auleſtes,hoc eſt læthali percuſſus eſt vulnere, hæc eſt melior victima data magis diuis quam.ſ.porcus,qui fuiſſet in fœdera cæſus.Itali concurrunt,& ſpoliant.ſ.inſignibus regalibus membra calentia .i. adhuc tepida, & palpitantia.

VAR. LECT.

TALIBVS incenſa eſt) In antiquis aliq.lib. Accenſa, legitur.[Quo non præſtantius vllum) Antiqui aliquot lib.Præſentius,legunt. [Mirabile viſu) Antiqui aliquot lib. Miſerabile,legunt.[Pondere defecit)In antiquis lib. Deficeret,habetur. [Corripite ô Rutuli) In Rom.lib. legere eſt,O miſeri,non,O Rutuli. [Et littora veſtra) Sunt aliquot antiqui lib. vbi,Noſtra,legantur. [Denſate cateruas) In Rom.lib. Denſere, legitur. [Telum contorſit in hoſtes) In antiquis libris,Coniecit, habetur. [Fuluaque extendit arena) In Rom.lib.& aliquot alijs legitur,Effundit arena.

SERV. TOrrem) Erit nominatiuus hic torris, & ita nunc dicimus, nam illud Ennij, & Pacuuij penitus de vſu receſſit,vt hic torrus huius torri dicamus. [Nydorê) Modo putorem. [Ferreus Somnus)Homer. Κοίμησατο χάλκεος ὕπνος.[Nudato capite,) Scilicet vt poſſit agnoſci. Sanè quæritur quemadmodum Nudato dixerit, cû ſupra eum nuſquam tecto induxerit capite. nam nudatum eſt quidquid fuit ante coopertum. Nudum vero dicitur, quod tectum ante non fuerat. Ergo aut Nudato pro Nudo accipiamus, vt ſit pronomine participium, aut dicamus tectum eum habuiſſe caput cum deſcendit ad campum. Nam legimus: Sidereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis. [Suos clamore vocabat) Vtruoque exercitum tam ſuum vocabat,vt talis fuerit eius clamor, Cur in vos inuicem ruitis mei? [Repens) Aut ſubito, vt ſit aduerbium, id eſt repente: vt, Sole recens orto. [Aut repens diſcordia, pro repentina. [Faxo) Faciam. [Incertum qua pulſa manu)Hoc loco adhuc quidem quaſi dubitat, tamen intelligimus à Iuturna immiſſum quendam qui vulneraret Aenean. Quod autem paulò poſt Iuno dictura eſt de Iuturna: Non vt tela tamen,non vt contenderat arcum. Minime eſt mirandum. nam ſcimus vnicuiq; imputari quod alter in eius fecerit gratiam, ſicut eſt. Et potes in totidem claſſes conuertere nymphas. Aeneam autem vulneratum ab homine indicat Iupiter paulò poſt dicens: Mortali haud decuit violari vulnere diuum.

Obuius ambuſtum torrem Corineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuſo, plagamque ferenti
Occupatos flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem læua turbati corripit hoſtis:
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Polidarius alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: illi ſecuri
Aduerſi frontem mediam, mentumque reducta
Diſijcit, & ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat.
AEN. Quò ruitis? quæ ve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras: ictum iam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges: mihi ius concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferre metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum iam debent hæc mihi ſacra.
POE. Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta:
Quis tantum Rutulis laudem, caſus ne, deus ne
Attulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Aeneæ iactauit vulnere quiſquam.

OBVIVS ambuſtum) ASC. Docet qua reliqua ſubſecuta eſt pugna, & quomodo vulneratus eſt Aeneas. Circa quam partem dicit Donatus. [Olli dura quies) Quia eſt quies non dura, & ſomnus non ferreus, & nox non æterna. [Ruitis?) Aliud eſt ire, aliud tendere, aliud ruere. Hæc ille. Ordo eſt. Corineus vir ille vt videtur, Troianus obuius.i.obuiam veniens corripit ab ara, torrem .i. faciem, ambuſtum .i. circumuſtam, & occupat .i. impedit Ebuſo venienti: & ferenti .i. inferenti, aut inferre volenti, plagam .i. vulnus os flâmis ignis, barba reluxit illi.ſ.Ebuſo, & ipſa ambuſta.i.circumuſta dedit nidorem .i. fetorem, ipſe .ſ. Corineus ſecutus ſuper .i. inſuper corripit .i. celeriter rapit: læua .i. ſiniſtra manu cæſariem .i. comam hoſtis.ſ.Ebuſi turbati .ſ. flammis, & ipſe nitês .i. annitens genu impreſſo, applicat ipſum terræ, & ferit .i. percutit, ſic .ſ. applicato terræ enſe rigido latus

Poda

Podalirius etiam de parte Aeneæ, ſerit Alſum paſtorem, & ſequens.i.perſequens enſe nudo ipſum timentem, ſup. in prima acie, per tela.i.per medium telorum, ſupereminet.i.eminenter ſuper ipſum incumbit, ille.ſ.ſupereminens: Podalirius, aut potius Alſus, nam ſi Podalirius enſe ſequebatur non procedit, quòd ſecuri percuſſerit. videtur ergo hoc dicere, quod Alſus, vbi fugere amplius non poterat, reſtans inſequentem ſecuri percuſſit, quod genus armorum paſtori congruit. Ille ergo reſtans.ſ.Alſus diſijcit ſecuri reducta.i.retrorſum ducta, vt fortius ferret frontem mediam, & mentum aduerſi.i.oppoſiti, & contra ſtantis, & rigat arma.ſ ipſius interfecti cruore ſparſo.i.ſparſim effuſo. Dura quies, & ſomnus ferens.i.durus, & imperturbabilis, vrget.i.premit, olli.i.tunc illi, oculos, & lumina, ſup. eius clauduntur in noctem.i.caliginem æternam. At.i.ſed, pius Aeneas tendebat.i.extendebat dextram inermem, exiſtēs capite nudato, pro eo, quod eſt nudo, aut nudato ad hoc, vt agnoſceretur. potuiſſet enim orto tumultu galeam ſuſcepiſſe, atque vocabat ſuos.i.nuncupabat eos, clamore.i.ſimul clamans. Quò ruitis? id eſt præcipitantes tenditis? quæ ue iſta diſcordia, ſurgit repens.i.de repente, aut da repentina, nam à repo, prima ſecundum naturam produceretur, ò cohibere iras, quia fœdus eſt iam ictum.i.percuſſum, & omnes leges.i.conditiones pacis, aut fœderis ſunt compoſitæ, ius, ſup. eſt mihi concurrere.ſ.cum Turno, ſinite me ſolum, ſupple concurrere, atque auferte metus, quos.ſ.infertis, ego faxo.i.faciam fœdera firma.i.ſtabilia manu.ſ victo hoſte capitali, hæc ſacra.i.ſacrificia violata, debent mihi Turnum.i. caput Turni, aut vitam eius. Ecce, q. d. præter ſpem, & ex improuiſo, ſagitta allapſa eſt viro.i. in virum, ſtridens alis.i. plumis pennarum, allapſa, dico, eſt inter has.ſ.tam pias voces, atque inter media talia verba, incertum, ſupple eſt qua manu pulſa, ſupple fuerit, aut allapſa ſit, & quo turbine.i.impetu, aut tormento adacta, quis vel caſus, vel deus attulerit Rutulis tantam laudem, vt.ſ.Aeneas vulneratus ſit, gloria inſignis facti eſt preſſa.i. ſuppreſſa ignorato auctore, nec quiquam iactauit.ſ.vnquam poſtea ſeu vulnere Aeneæ.i.q; vulnerauerit Aenaam. Vnde putatur Iuturnæ in ſpecie Camertis monitu factum.

MENTVMQVE reducta Diſijcit) In Romano libro, Diſcidit, legitur. Sed in Oblongo, Diſſidit, habetur. [Clauduntur lumina noctem) Antiqui libri, Mortem, habent. [Quæ ue iſta repens) In libris aliquot antiquis, Quo ue, legitur. Sunt etiam in quibus non, Repens, ſed Recens, habeatur. [Me ſinite, atque auferte metus:) In libris aliquot antiquis legere eſt, Me ſinite auferte metus, ſine, Atque. [Caſus ue, deus ue) Antiqua exemplaria legant, Caſus ne, deus ne. VARIA LECT.

Turnus vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, ſubita ſpe feruidus ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat, atque furentes
Bella mouens, immittit equos: illi æquore aperto
Ante notos, Zephyrumq́. volant: gemit vltima pulſu
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora
Iræque, inſidiæque, dei comitatus aguntur.
Talis equos Alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida vngula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
Iamq́. neci Sthenelumq́. dedit, Thamyrimq;, Polūq;,
Hunc congreſſus, & hunc, illū eminus, eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum, atq; Ladem, quos Imbraſos ipſe
Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis,
Vel conferre manum, vel equo præuertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auum referens, animo, manibusq́. parentem:
Qui quondam, caſtra vt Danaum ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ precium ſibi poſcere currus.
Illum Tydeides alio pro talibus auſis
Affecit precio, nec equis aſpirat Achillis.
Hinc procul vt campo Turnus conſpexit aperto;
Ante leui iaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijugos, & curru deſilit, atque
Semianimi, lapſoque ſuperuenit, & pede collo
Impreſſo, dextra mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atque hæc inſuper addit,
TVR. En agros, &, quam bello Troiane petiſti,
Heſperiam, metire iacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic mœnia condunt.
POE. Huic comitem Buten coniecta cuſpide mittit,
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumq;,
Et ſternacis equi lapſum ceruice Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cum ſpiritus alto

SERV. MOlitur) Regit, & eſt Acyrologia. nam proprie Molitur eſt, parat. [Hebri) Fluuij Thraciæ. [Sanguineus Mauors) Gaudēs ſanguine, αἱμοχαρής. [Clypeo increpat) Sonat. Alibi argute vt, Increpat vltro Cunctantes ſocios. [Vltima) Hoc eſt toto, ſi enim gemit vltima, oīs ſine dubio. [Miſerabile cæſis).i. miſerabiliter. [Nomen pro aduerbio. [Ipſa Nutrierat) Solent enim plerunque filios alijs dare nutriendos parentes. [Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus) Difficilis Hypallage. nam hoc vult dicere: Qui vt Achillis equos poſſet accipere, Ire auſus eſt ad caſtra Græcorum. Ordo enim non procedit, qui vt iret, auſus eſt petere. [Affecit pretio) Modo pœna. nam pretium eſt τὴν τιμὴν. Terentius, Ergo pretium ob ſtultitiam fero. Vnde, & Græci τιμωρίαν, pœnam vocant, ἀπὸ τῆς τιμῆς, quod eſt pretium. [Nec equis aſpirat Achillis) Aſpirat apud maiores accedit ſignificat. Cicero, Nunquam aſpirauit ad curiam! Sed hic figurate dixit, Aſpirat equis, pro ad equos, id eſt occiſus eſt, nec ad equos Achillis acceſſit. Melius tamen eſt vt de Diomede intelligamus, vt ſit ſenſus, Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis eſt auſus petere, quos nec ille qui eum vicit, popoſcit. [Dextra mucronem extorquet) Quaſi prooeconomia eſt, vt non eum ſuo interimat gladio ne agnoſcat quod Metiſci eſt, & iam nunc ſuum requirat, quo facto perire poterat ſequens fracti gladij œconomia. [En agros) Quos victoria Aeneæ te accipere poſſe credebas. inde etiam σαρκασμὸς facta eſt, Nam conſuetudo erat, vt Victores imperatores, agros militibus ſuis darent, vt in hiſtorijs legimus. Item in Lucano:

An melius fient pirata magne colonus.

[Sternacis equi) ferocis, qui facile ſternit ſedentem. [Edoni Boreæ) Thracij. nam Edon mons eſt Thraciæ. Sanè ſciendum hoc loco erraſſe Donatū, qui dicit Edonij eſſe legēdum, vt do, breuis ſit ſecundum Lucanum. qui dicit:

Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo.

Nanque certum eſt Syſtolen feciſſe Lucanum. Vnde Edoni legendum eſt, vt ſit, hic Edoni huius Edoni. Statius, & Virgilium, & artem ſecutus ait, Triſtius Edonas hyemes Hebrumq́. niualem. Non Edonias. [Aegeo) Mari, ſcilicet, ſicut ſequentia indicant. [Sequiturque ad littora fluctus;) Nam male ait Donatus montem eſſe, vnde flat Boreas, cum certum ſit eū de Hyperboreis montibus flare. [Inſtantem Phegeus) Aut ſibi, aut omnibus. [Ad currum) Pro currui ſe obiecit. [Citatorum) Aphæreſis, pro concitatorum. [Bilicem Loricam) Li, longa eſt, & accentum habet, ſicut bifidum, Fi, producitur. quia, & fila, & licia dicimus. [Deguſtat corpus,) Id eſt leuiter tangit. vnde contra de alto vulnere ait,

Virgineumq; alte bibit acta cruorem.

[Procurſu) Impetu, & eſt vna pars orationis procurſus. [Sæuit,) Scilicet, quia non poteſt in bella procedere. [Enſe ſecent lato vulnus) Animum viri fortis expreſſit. [Iapis) Aptum nomen medico. nam ἰᾶσθαι Græci dicunt curare. [Auguriumque citharamque dabat) Vera lectio eſt dabat. nam non dedit. Sanè per citharam, ſcientiam indicat harmoniæ.

moniæ. [Vt depoſiti) Deſperati. nam conſuetudo erat: vt deſperati, ante ianuas ſuas collocarentur, vel vt extremum ſpiritum redderent terræ, vel vt poſſent à tranſeuntibus forte curari, qui aliquando ſimili laborauerant morbo. Cicero: Aegram, & propè depoſitam reip. partem. [Poteſtates herbarum) Vim, poſſibilitatem. nam in herbarum cura nulla eſt ratio. vnde etiam ait, Mutas artes, licet alij mutam artem, tractum venæ velint. Alij mutas artes, muſicæ comparatione. [Vſumque medendi) ἐμπειρικὴν ſcientiam, hoc eſt medicinam, in vſu, non in ratione conſtantem. [Inglorius) Comparatione ſagittarum, harmoniæ, & diuinitatis. [Pæonium in morem) Medicinalem, à Pæone. Nam Doricæ linguæ eſt Pæan, naturale eſt Pæon. [Nulla viam fortuna regit) Nullus euentus rationem præſtat. [Nihil auctor Apollo) Medicinæ inuentor. Nam Aeſculapius præeſt medicinæ, quam Apollo inuenit, q. in Ouidio de hac re ait, Inuentum medicina meum eſt. [Propiuſq. malum) Ex fuga. ſ. Troianorum. [Stare) Plenum eſſe.

ASC. TVRNVS vt Aeneam) Facit poëta in gloriam Aeneæ, quod Hom. in gloriam Achillis, nam ſicut Hom. propter raptam Briſeida inducit Achillem iratum à bello deſiſtere eoque deſiſtente, Græcos omnes in fugam verti, qui prius victores fuerant, ita poëta noſter inducit Aeneam propter vulnus illatum à bello deſtitiſſe, vt eo abſente cæteri à Turno cæderentur patereq. quanta fuerit vnius virtus quo bellante ſui victoriam obtinebant, ceſſante fugiebant. donec ergo ſtragē quam Turnus edebat, de qua hoc ſolum eſt Donati. (Sanguineus) Non ipſe, ſed quia alijs ſanguinem effundit. Ordo eſt. Vt.i. poſtquam, Turnus vidit Aeneam cedētem ex agmine, & vidit duces turbatos i. conſternatos animo, ipſe feruidus, id eſt incenſus, & fermefactus, ſpe ſubita.i. ſubito orta. Poſcit equos atque arma ſimul, & ipſe ſuperbus.i. elatos, emicat ſaltu .i. ſaltendo emicat et peruenit in currum. ſ. vnde depugnaret, & molitur, id eſt cum molimine regit habenas, manibus. ſ. ſuis, & ipſe volitans.i. percurrens celeriter dat leto.i. morti, multa fortia corpora, virum.i. virorū. ſ. fortium, & voluit.i. proſternit, & ſuppeditat, multo ſemineces.i. ſemioccisos, aut proterit curru agmina, aut ingerit fugientibus, haſtas raptas.i. celeriter correptas, vnde addit comparationē, dicens. Qualis Mauors.i. Mars, ſanguineis, id eſt ſanguinem effundens, aut ſanguinolentus, cum.i. quando, ipſa concitus, id eſt feſtinus, increpat, id eſt crepare facit, ac reſonat e clypeo. ſ. ſuo flumina Hebri i. illius fluuij in Thracis, Martis patria gelidi. ſ. niuibus & glacie horrentis, atque cum ipſe mouens bella immittit equos furentes i. incenſos Martio furore, illi. ſ. equi tam immiſſi, volāt æquore aperto, id eſt per æquor, hoc eſt campum æquum, & planum apertum ante notos, & Zephyros .i. rapidiſſimos ventos, Thraca.i. Thracia vltima.i. tota, ita q̄ ad vltimam vſq; oram gemit pulſu pedum. ſ. equorum, & ora atræ, id eſt perniciofæ formi

Inſonat Aegeo, ſequiturque ad littora fluctus;
Quà venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacunque viam ſecat, agmina cedunt,
Conuerſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam aduerſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animiſque frementem:
Obiecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra contorſit equorum,
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur rumpitque infixa bilicem
Loricam, & ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo obiecto conuerſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & procurſu concitus axis
Impulit, effuditque ſolo: Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis, & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Aeneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sæuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quis proxima, poſcit;
Enſe ſecente lato vulnus, teliſque latebram
Reſcindunt penitus, ſeſeque in bella remittant.
Iamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo,
Augurium, citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille, vt depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, vſumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtam
Aeneas, magno iuuenum, & mœrentis Iuli
Concurſu, lacrymiſque immobilis. ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam ſpicula dextra
Solicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subuenit: & ſæuus campis magis, ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. iam puluere cœlū
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt medijs: it triſtis ad æthera clamor
Bellantum iuuenum, & duro ſub Marte cadentum.

dinis, & iræ, & inſidiæ, appoſitorie, comitatus.i. quæ res comitatus eſt dei. ſ. Martis aguntur.i. impelluntur. Circum .i. per circuitum, Turnus alacer, id eſt lætus, & celer, exiſtens talis. ſ. qualis Mars, quatit in media prœlia, equos fumantes inſultās hoſtibus cæſis, miſerabile, id eſt miſerabiliter, vel quæ res miſerabilis eſt, vngula, ſcilicet equorum, tepida.i. tepefacta in ſanguine fuſo, ſpargit rores ſanguineos, & cruor calcatur mixta arena. Et Turnus dedit tam neci, id eſt occidit Sthelenum, & Thamyrim, & Pholum, illos tres Troianos dedit neci, congreſſus.i. cōminus, hunc. ſ. Sthelenum, & hunc. ſ. Thamyrim, & illum. ſ. Pholum eminus .i. de longe, quaſi è manu miſſo telo, & dedit neci ambos (legitur, & ambo, more vetuſto) Imbraſidas .i. filios Imbraſi. ſ. Glaucum atque Laden, quos Imbraſus ipſe.i. propria ope, nutrierat, ſup. in Lycia, & onerauerat. ſ. ab infantia armis paribus, vel conferre manum, id eſt inuadere, vel præuertere ventos equo .i. celeriter effundere. Eumedea proles antiquæ. i. nobilis aut annoſi Dolonis præclara.i. inclyta bello fertur alia parte. ſ. a Turno, in media prœlia, ferrēs auū nomine, quia, & auus eius Eumenides dictus erat, & patrem animo .i. animoſitate, & manibus.i. rebus præclare geſtis, qui auſus, ſup. fuerat quondam poſcere ſibi currum Pelidæ .i. Achillis Pelei filij preciū .i. in precium, & mercedem, vt ipſe ſpeculator adiret caſtra Danaum, id eſt Danaorum, hoc eſt Græcorum vnde ſignificatur Troianus fuiſſe: ſed, ſupple Tydides, ſeu Tyıde, ſcilicet Diomedes Tydei filius, afferit eum pro talibus auſis alio precio, quia occidit eum exceptum inſidijs: nec, id eſt licet victor Dolonis aſpirat, id eſt auſus eſt aſpirare, equis Achillis, id eſt ab equos Achillis habendos: vt, id eſt poſtquam Turnus proſpexit procul hunc, ſupp. in campo aperto, ſeruius, ſupple eum ante, id eſt prius, iaculo leui, id eſt miſſili per longum inane, id eſt per longum ſpatium aëris, qui inanis putatur, ſiſtit, ſcilicet poſtea, id eſt ſtare fecit, equos biiugos, & deſilit curru, id eſt, & ſalit de curru atque ſuperuenit ſemianimi, & elapſo, & pede impreſſo collo, id eſt poſtquam impreſſerat collo eius pedem ſuum, extorquet, id eſt vi eripit mucronem dextera, id eſt quem habeat in dextra, & tinxit, ſcilicet mucronem coruſcum, fulgentem, ſcilicet prius, alto iugulo, ſcilicet occiſi, atque addit inſuper hæc, ſcilicet verba, O Troiane, en metire iacens, id eſt iam proſtratus, agros, & Heſperiam quā petiſti bello, id eſt per bellum, hæc, id eſt huiuſmodi, ferunt, id eſt auferunt, ſupple a me, illi, qui auſi ſup. ſunt tentare, id eſt laceſſere, & prouocare me bello, & ipſi condunt ſic mœnia, id eſt proſternuntur exangues, & ipſe mittit. ſ. ad inferos cuſpide coniecta, Buten, id eſt Troianum illum, cominus buc. ſ. Eumedi, & Chorea, & Sibarim, & Darera, & Therſilochū, & Timœtem lapſum ceruice, id eſt de ceruice, aut per ceruicem, equis ſternacis, id eſt ferocis, & facile aut aſſidue ſternere ſoliti, inſidētes dorſo ſuo. Ac vel

veluti cum ſpiritus.i. flatus. Boreæ.i.illius venti, Edoni.i. Thraci, ab Edone monte Thraciæ flantis, inſonat Aegeo.ſ. mari, & fluctibus.ſ. Aegei maris, ſequitur ad littora qua.i.quacunq; parte venti.i.flatus Boreæ, incubuere ſup.ea, dant nubila fugã cœlo .i.per cœlum, hoc eſt aërem.i.quemadmodum nubes, & procellæ aquarum diffugiunt a facie impetuoſiſſimi venti, ſic cedunt agmina Turno quacunque ſecat.i. interſecat viam, & acies ruunt conuerſæ.ſ.in fugam impetus fert ipſum.ſ. Turnum, & aura quatit criſtam.ſ. illam efferam flammis volantem.i.celeriter agitatã, curru aduerſo.i.ea aduerſo venienle. [Non tulit, &c.) Proſequitur reliquam Turni victoriam. & quam edidit ſtragem: abſente Aenea, cuius vulneris grauitatem, & difficilem curationem ope humana non procedente ſubiicit. Sed cum nihil extet Donati. Ordo eſt. Phegeus vir ille Troianus, non tulit.i.nõn eſt perpeſſus. Turnum ſup.inſtantem.ſ.aut ſibi aut alijs, & frementem animis.i.ferocientem, ſed ſup.obiecit ſeſe ad currum, & detorſit dextra ſua manu, frenis.i.contrahendo frena ora equorum citatorum pro concitatorum ſpumantia.ſ.ex impetuoſa agitatione. Lancea lata.i.latum ferrum habens conſequitur húc, ſcilicet Phegea, retectum.i.nudatum, interea.ſ.dum trahitur, videlicet ab equis, & pendet iugis.ſ.equorum, & lancea infixa rumpit loricam trilicem.i.tribus licijs, ſeu ordinibus ſquammatum conſtantem, & deguſtat.i.modicum mordet ac ſauciat, corpus ſummum.i.ſuperficiem corporis, hoc eſt curem vulnere tamen, id eſt nihilominus quamuis leuiter vulneratus ille.ſ.Phegeus ibat conuerſus in hoſtem.ſ.Turnum, clypeo obiecto.ſ.contra ictus, & petebat auxilium.ſ.contra hoſtem ipſum impedimento, mucrone ſtricto.i.nudato, aut euaginato quem rota.ſ.currus, & axis concitus.i.concitatus procurſu.i.procurrendo, impulit præcipitem, & effudit ſolo, & Turnus ſecutus.ſ.cadentem abſtulit ipſi caput enſe.i.gladio percutiendo.ſ.inter imam galeam, & oras.i. extremitates ſummas, ſummi.i.ſupremi thoracis, hoc eſt ſecando ceruicem vbi ima pars galeæ ferre coniunguntur loricæ, ſeu thoraci, quamuis thorax in pectore proprie ſit, & reliquit truncum.i.truncatum, & mutilum corpus ſup.in arena. Atque interea dum Turnus victor dat ea funera campis.i.per campos Mneſtheus, & Achates fidus qui.ſ.nunquam dereliquerat ducem, & Aſcanius comes.i.ſocius laboris ſtatuere Aeneam cruentum.ſ. ex vulnere, ſup.in caſtris.ſ.ſuis nitentem.i.mollientem, & eum labore facientem greſſus alternos.i.alternatim & longo interuallo factos, cuſpide longa cui.ſ.ipſe longus incumbebat, aut qua fulciebatur. Ipſe ſup.ſæuit.i.ſæue iraſcitur, & indignatur, quòd ſuis adeſſe non poſſet, & luctatur.i.conatur eripere telum cuſpide infracta.i.interioſecus fracta, & poſcit.ſ.à præſentibus viam.i. modum, & rationem ſanandi quæ proxima.i.præſentiſſima, aut vieiſſima eſt auxilio.i.ad auxilium, aut poſcit auxilio.ſ.in auxilium viam quæ prima eſt, videlicet, vt ſecent enſe lato vulnus, & recidant.i.ſcindendo, aperiant, penitus.i.penè intus, & ſuoditas, latebram teli.i.vbi telum latebat, & remittant ſeſe in bella. Iamque.i.& iam aderat.ſ.auxilio, Iapis Iaſides.i.Iaſi filius dilectus Phœbo.i.Apollini ſummo medicorum principi ante alios .i.ſuper cæteros, cui.ſ.Iapi ipſe Apollo captus quondam acri.i. vehementi amore dabat.i.offerebat lætus.i.lubens, & gaudens ſuas artes, & ſua munera.i.officia.ſ.augurium.i.peritiam diuinandi, & citharam.i.artem muſicam, & ſagittas celeres.i.artem ſagittandi. Ille.ſ. Iapis vt proferet.i.extenderet, & porrò teneret fata, id eſt mortem, parentis.i.patris ſui, depoſiti.i.diſperati a medicis & ita depoſiti, quia forte aduenerit, qui ſanet in via offendat, maluit ſcire poteſtates herbarum, & vſum medendi, & agitare.i.ſectari, aut exercere artes mutas.i.occultas, & gloriam non afferentes. vnde addit exiſtens inglorius.i.ſine gloria reſpectu muſices, & rei bellicæ, Aeneas ſtabat fremens acerba.i.acerbe, nixus.i.annitens in haſtam ingentem, ſup.in magno concurſu iuuenum, & Iuli.ſ.adoleſcentis, aut ideo ſeorſum nominat vt egregium, ſignificet, Iuli ergo mœrentis.ſ.propter dolorem patris, & belli periculum, & ſtabat immobilis.i.immutabilis lacrymis.ſ.Iuli, & aliorum. Ille.ſ.Iapis, ſenior, & ideo peritior, & expertior. ſuccinctus amictu retorto.i.retrouerſo, in morem Pæonium.i.medicinalem, trepidat.i.trepidanter tentat multa res, manu medicas, & herbis Phœbi.i.quas Phœbus docuerat, aut quibus ſol virtutem influit, vnde addit potentibus.ſ.ad medicinalem virtutem, trepidam dicit nequidquam.i.fruſtra, & nihil per hoc efficiens, & ſolicitat.i.tentat nequidquam fruſtra, educere dextra.ſ.manu ſpicula.i.telum acutum immiſsum, & prenſat.i.frequenter capere tentat, ſed fruſtra, forcipe tenaci, ferrum.ſ.teli. Nulla fortuna.i.nullus euentus inopinatus, aut præter artem regit.i.dirigit viam.i. præſtat rationem. Apollo auctor.ſ.artis illius nihil.i.non, aut in nullo ſubuenit.i.auxiliatur, & horror ſæuus crebeſcit.i. fit creber magis ac magis campis.i.per campos vbi Turnus ſtragem faciebat, & malum.i.periculum Turno imminens: eſt propius, id eſt vicinus, & videns cœlum i.aërem ſtare.i.denſum, ac plenum eſſe iam puluerem, equites ſubeunt.i.appropinquant, & ſpicula.i.miſſilia tela cadunt denſa.i.denſe, aut frequentia, medijs.ſ. in media caſtra immiſſa, clamor triſtis.i.lamentabilis, iuuenum bellantum, & cadentum ſub duro Marte, id.i.diffunduntur ad æthera.i.ad ſummum aërem.

VARIA LECTIO.

PROTERIT, aut raptus) Donatus, An, legit. [Sanguineus Mauors clypeo increpat) In Rom. lib. Intonat, habetur. [Atræ formidinis ora) In Romano libro, Atra, quippe ora, legitur. [Thamyrinque) Et Thamarim, & Thimarum, & Thamyrum, in diuerſis libris, legitur. Quinetiam, Taurum, in aliquot habetur. [Eminus ambos) Eſt &, Ambo. [Imbraſidas, Glaucum, atque Laden) Oblongo liber, Hymbraſidas, & Hymbraſus, habet, per y, & Hyaden, non, Laden. In aliquot alij, Caden, legitur. In Romano, Embraſidas, & Embraſus. [Vel equo præuertere ventos) In veteribus aliquot exemplaribus, Equis, habetur. [Media Eumenides in prœlia fertur) In libris pleriſque veteribus, Eumenides, legitur. [Sibi poſcere currum) Alibi legitur, Currus. [Campo Turnus conſpexit aperto;) In Romano libro, legere eſt, Proſpexit. [Fulgentem tinxit iugulo) In Mediceo, Tingit, legitur. [Hinc comitem Buten) Antiqua exẽplaria, Asbutem hic legunt. [Sibarimque) In libris aliquot, Sabarim, legitur. In nonnullis antiquis, Habarim eſt, & vbi, Fabarim, legas. [Ac veluti Edoni Boreæ) In antiquis libris, Edonij, ſcribitur. [Ora citatorum dextra contorſit equorum) In Mediceo, & antiquis alijs libris, Detorſit, ſcriptum obſeruaui. [Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum) In libris antiq. legere eſt, Pendens iugis, hic. Sunt etiam libris, qui pro, Retectũ, legant, Relictum. [Ibat, & auxilium ſtricto mucrone petebat,) In veteribus aliquot libris legere eſt, Auxilium educto mucrone. In aliquot alijs, Ducto a mucrone. Alij malunt, Ducto mucrone. [Procurſu concitus axis) Aliqui, Pro curſu, ſed male. [Impulit, effuditque ſolo) In aliquot exemplaribus, Effundit, eſt. [Truncumque reliquit arena) In aliquot libris, Relinquit, eſt. Eſt & in pleriſque, Arenæ. [Aſcaniusque comes caſtris) In Romano libro, Aſcaniusque puer, non, Comes, legitur. [Phœbo ante alios dilectus Iapis) In antiq. libris, Iapyx, habetur. [Lacrymisque immobilis) In Mediceo libro, legere eſt, Lacrymis immobilis. [Prenſatque tenaci forcipe ferrum) In antiquis libris, Preſſat, legitur, In Romano, Forfice. [Subeunt equites) In antiquis libris, Subeuntque equites, legitur.

Hic venus indigno nati concuſſa dolore
Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem folijs, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus obſcuro faciem circundata nimbo
Detulit, hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, ſpargitque ſalubris
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam Panaceam.
Fouit ea vulnus lympha longæuus Iapis
Ignorans, ſubitoque omnis de corpore fugit

SERV. INdigno dolore) Qui fuerat natus ex vulnere indigne illato, ſcilicet per inſidias. [Dictamum) Hæc herba licet vbique naſcatur, tamen melior eſt in Creta. [Puberibus caulem folijs,) Hoc eſt adulta. ſic in quarto: Pubentes herbæ. Et eſt reciproca inter herbas, & homines translatio. nam & pubertatem herbarum, & florem iuuentutis vocamus. [Faciem circundata) A parte totum corpus accipimus. [Fuſum amnem) Pro aqua. A toto partem: ſic ſupra.

Fontémque ignémque ferebant.

[Ambroſiæ ſuccos,) Ambroſia eſt cibus deorum. nam nectar potant. [Panaceam) Genus herbæ. Sciendum tamen Lucretium Panaceam vbique ſalem dicere: vnde poſſumus etiam hoc loco ſalem intelligere. nam omnem pellit dolorem. Sed melius herbam,

quia

quia ait odoriferam.[Quippe dolor) Quaſi dolor, cuius natura hæc eſt, vt adhibito reme dio ſtatim recedat. Nam dolor conſequēs res eſt, nō principalis, vnde ſublata cauſa etiā ipſe ſtatim recedit. hinc ait quippe, nam infuſa aqua, iobæ ſens laxare cœperat telum, quod antea inferebat dolorē. [In priſtina) In vſum priorem. [Maior agit deus) Apollo, inuentor.ſ.medicinæ. [Verumque laborem) Quem per ipſum ſuſpicio: non qui ex aliorum virtute imperatoribus aſcribi conſueuit. [Fortunam ex alijs) Subaudimus Opta. neque enim fortuna dicit. & ex Zeugma non integrum. [Inter præmia) Ad præmia. Cicero: Dico te priore nocte adueniſſe inter falcarios .i. ad falcarios. [Matura adoleuerit ætas) Adoleſcendo matura eſſe cœperit. [Anteusque. Mnestheusque) Seruauit τὸ πρέπον, neceſſe enim erat vt vulnerato duce, multi cum eo in caſtra remanerent. [Miſcetur) Modo confunditur: alibi perturbatur: vt, Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam. [Aggere Turnus) Eminentia de via autem aggerem nō poſſumus dicere, niſi viæ aggerem dicere voluerimus .i. viæ coaceruationem, quam hiſtorici viam militarem dicunt, vt: Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens. [Acrum rapit agmen) Pulueris nube coopertum. [Abrupto ſidere) Magna tempeſtate. Alibi, Sorbet in abruptum fluctus. Item, Scit triſte Mineruæ Sidus [It mare per medium, miſeris) Stat. planius de hoc ſenſu, Deflentſua damna coloni, Et tamen oppreſſos miſerantur in æquore nautas. [Ruet) Eruet, & euertet. Aliter dictum eſt, Ruit alto à culmine Troia. [Talis) Taliter, ſimili modo. Sic paulò poſt ſimilis medios Iuturna per hoſtes. [Rhœteius) Troianus a promōtorio Troiæ. [Cuneis ſe quiſque coactis Agglomerant) Denſentur, vt cuneatim dimicarent, ſcilicet in cuneorum modum compoſiti. [Tollitur in cœlum clamor) Occiſo eo qui auctor fuerat fœderis diſrumpendi, exortus eſt clamor, & ſtatim ſecuta fuga Rutulorum. vt, Vertique viciſſim Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros. Nec tela ferentes Inſequitur,) Id eſt nec fugientes, nec contra ſtantes dignatur occidere. Et magna Aeneæ oſtenditur pietas, qui nec vulneratus iraſcitur, vt velit contra legem fœderis in bella moueri. [Virago) Dicitur mulier quæ virile implet officium. [Peruo

Quippe dolor, omnis ſtetit imò vulnere ſanguis,
Iamque ſecuta manum, nullo cogente, ſagitta
Excidit, atque nouæ rediere in priſtina vires.
TAP. Arma citi properate viro, quid ſtatis? POE. Iapis
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſtes:
IAN. Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proueniunt, neque te Aenea mea dextera ſeruat:
Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.
POE. Ille auidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo eſt;
Aſcanium fuſis circum complectitur armis;
Summaque per galeam delibans oſcula, fatur.
AEN. Diſce puer virtutem ex me, verumq. laborem,
Fortunam ex alijs: nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, cum matura adoleuerit ætas,
Sis memor, & te animo repetem exempla tuorum
Et pater Aeneas, & auunculus excitet Hector.
POE. Hæc vbi dicta dedit, portis ſeſe extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Anteuſque, Mneſtheuſque ruunt: omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco puluere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerſo venientes aggere Turnus,
Videre Auſonij, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor: prima ante omnes Iuturna Latinos
Audijt, agnouitque ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris heu præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis, ruet omnia late:
Ante volant, ſonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in aduerſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. ferit enſe graue Tymbræus Oſyrim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtrūcat Achates,
Vfentemque Gyas: cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in aduerſos telum qui torſeat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor, verſique viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque aduerſos dignatur ſternere morti:
Nec pede congreſſos, nec equo, nec tela ferentes
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longe lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit, manibusque vndantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, & corpus, & arma Metiſci,
Nigra velut magnas domini dum diuitis ædes
Peruolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens, nidiſque loquacibus eſcas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat, ſimilis medios Iuturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanum, iamq. hic oſtendit ouantem:
Nec conferre manum patitur: volat auia longe.
Haud minus Aeneas tortus legit obuius orbes.

lat) Per magnas ædes volat. Nam more ſuo verbo dedit detractam nomini præpoſitionem. [Vacuis) Magnis: vt, Vacua atria luſtrat Saucius. [Nec conferre manum) Cum Aenea. nam alios perſequitur. [Auia) Ab ea.ſ.parte qua veniebat Aeneas. [Tortos orbes) Obliquas, & implicatas vias. [Veſtigatque virum) Inquirit, tranſlatio à canibus. [Disiecta per agmina) Diſſipata aduentu Aeneæ. [Heu quid agat?) Omne aduerbium verbo cohæret. Vnde heu, & atat, & ſimilia, quia verbo cohærere non poſſunt, ſeparatam fecerunt aliam partem orationis.ſ.interiectionem, quam ſola latinitas poſſidet. [Huc) Pro in hunc, & eſt ordo, Huc dirigit. [Se collegit in arma) Ita ſe texit vt nulla parte poſſet feriri. [Apicem tamen incita) Galeæ eminentiam, quem Græci conum vocant, in qua eminent criſtæ. [Multa Iouē, & læſi teſtatur fœderis aras) Licet haberet nullam cauſam iracundiæ, quod effugiebat Turnus, & ipſe appetebatur inſidijs, non tamen ante prorupit ille in bellum, quàm Iouis fidem, & læſa fœdera teſtaretur. [Nullo diſcrimine cędem Suſcitat) Indiſcrete obtruncat vniuerſos, quibus ante pari pepercerat modo. [Irarum habenas) Poteſtatem, facultatem: vt, Et premere, & laxas ſciret dare iuſſus habenas. Et hic moderate locutus eſt. Nam Ennius, Effundit irarum quadrigas, dixit. [Quis mihi nūc tot acerba deus) Ac ſi diceret nec muſa nec Apollo ſufficiunt. Stat. Maior ab Aonijs ſumenda audacia lucis Mecum omnes audete Deæ. [Inque vicem) Inuicem. Namque, vacat. [Tanton' placuit concurrere) Apoſtropha ad Iouem. Sanè tanton' circunflectitur. Nam cum per Apoſtropham. Apocopen verba patiuntur, ſa qui in integra parte fuerat, perſeuerat accentus. [Ruentes Teucros) Quos Turnus inſequebatur mucrone. [Crudum enſem) Modo durum, alias crudelē. [Et crates pectoris) Donatus ſuperfluam vult eſſe cōiunctionem, & vt ſit Epexegeſis, adigit enſem per coſtas, id eſt pectoris crates, vbi celerius fata complentur. Et hoc eſt quod ait ſupra, Haud multa moratus. [Amycū, fratremque Diorem) Hi duo duces ſunt etiam ſupra memorati: vt, Nunc Amyci caſum gemit, nunc acris Orontis. Item. Et nunc tertia palma Diores. Vnde ad terrorem populi, eorum capita religantur in curru. [Curru) Autem aut ſeptimus

Veſtigatque virum, & diſiecta per agmina magna
Voce vocat. quoties oculos coniecit in hoſtem.
Alipedumque fugam curſu tentauit equorum,
Auerſos toties currus Iuturna retorſit.
Heu quid agat? vario nequidquam fluctuat æſtu:
Diuerſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, vti læua duo forte gerebat
Lenta leuis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Aeneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ; inſidijsque ſubactus
Diuerſos vbi ſenſit equos, currumque referri,
Multa Iouem, & læſi teſtatus fœderis aras,
Iam tandem inuadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis ſæuam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diuerſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu
Iuppiter æterna gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, &, quà fata celerrima, crudo
Transadigit coſtas, & crates pectoris enſe.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremq́. Diorem
Congreſſus pedes, hunc venientem cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit: curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat.
Ille Talon, Tanainque neci, fortemque Cethegum
Tres vno congreſſu, & mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrique genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia miſſos, & Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequidquam bella Menœten
Arcada: piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus, nec tota potentum
Munera, conductaque pater tellure ferebat.

mus eſt, aut datiuus antiquus ſecundum regulam ne ſit maior a nominatiuo plurali. [Mœſtum Onytem) Naturaliter triſtem, ſeu eruum, quem Græci ἀγέλαστον dicũt, mittit autem lœtum ſupra memoratis. Sanè Onyten Don. dicit aut gentile eſſe, aut patronymicum, vt nomẽ eius proprio ſit Echionius. Sed hoc non procedit, quia neque patronymicum in tes, exit, neque Onytes à qua gente veniet vſquam lectum eſt. Proprium ergo eſt, & ſequens verſus erit, Nomen Echionium. i. Thebanæ gloriæ, per periphraſin. Nã Echionij ſunt Thebani à rege Echione. Vnde male quidam legunt Nomine Echionium. [Matriſque genus Peridiæ) Periphraſis, hoc eſt filium Peridiæ. [Lycia miſſos, & Apollinis agris) Vacat. & nam per Epexegeſim Lycia arua, Apollinis dixit, vt, Nunc Lyciæ ſortes. [Exoſum nequidquã) Sic ſupra, Iniicere manum Parcæ. Nam per tranſitum oſtendit eum vrgentibus fatis ad bella deductum, quæ nequidq̃ ſemper vitare cupiebat. Hunc aũt Menœtem ociũdo Arcada fuiſſe intelligimus, ſed habitaſſe circa Argos. nam Lerna palus eſt Argiuorum, in qua eum dicit ſolitum fuiſſe piſcari, nam hoc ſignificat. [Piſcoſæ cui circum flumina Lernæ Ars fuerat. pauperq́. domus) Hic & hæc pauper dicimus, nã paupera vſurpatum eſt. Sic Plautus, Paupera eſt hæc mulier. Sed hoc hodie non vtimur. Ea.n. nomina quæ ablatiuo ſingulari in e, exeunt, ſi fœmina ex ſe faciunt, ſimilis faciunt, nec.n. heteroclita eſſe poſſunt. i. alterius declinationis. vtpote, quia ab hoc hoſpite facit, hic & hæc hoſpes dicamus neceſſe eſt. Lucanus: Hoſpes in extremis audiuit curia tectis. Ab hoc leone, hic & hæc leo, ab hoc latrone, hic & hæc latro, ab hoc fullone, hic & hæc fullo, ab hoc nepote, hic & hæc nepos. Nam vt neptis dicamus ꝓp ſucceſſionis diſcrepationem admiſſum eſt. Sciendum tñ hoſpita, paupera, Leæne, vſurpata a poëtis. [Potentum Munera) Obſequia quæ pauperes diuitibus loco munerum ſoluunt.

ASC. TVM Venus &c.) Narrat ſanationem Aeneæ opera materna factam eiusque armationem, & in prœlium properationem, vnde nihil eſt Donati, ſed ordo talis. Tum. i. deinde poſtquam ſummum immineret periculum. Venus genitrix. ſ. Aeneæ, & genitorum omnium per influentiam concuſſa indigno dolore nati. i. filij ſui Aeneæ carpit ab Ida. ſ. ſiluoſo monte Cretæa, id eſt Cretenſi ad differentiã Idæ Phrygiæ, dictamum. ſ. herbam illam appoſitoriæ caulem. i. Thyrſum, & coſtam per medium herbarũ protenſam, folijs puberibus. i. abundantibus, & maturis, ac ſucciplenis, & comantem flore purpureo. Illa gramina. ſ. dictami, non ſunt incognita feris capris. i. capreis, alij legunt, ſed minus apte feris captis. ſ. ferro cum. ſ. ſagittæ volucres. i. veloces hæſere tergo. i. dorſo earum Venus circumdata faciem. i. habens faciem circumdatam nimbo obſcuro. i. velamento aëreo ne agnoſceretur dedit hoc. ſ. dictamum, & inficit. i. miſcet hoc. ſ. dictamo, amnem. i. aquam fluentem, fuſum. i. reſperſum labris ſplendentibus. ſ. de ſe, ſed nunc nimbo tectis medicans. i. temperans per artem medicinæ, occulte & ſpargit ſuccos ambroſiæ. i. herbæ qua dij dicuntur veſci, ſalubris. i. ſalutem afferentis, & panaceam. ſ. herbam odoriferam, Iapis longæuus. i. longi æui medicus, fouit vulnus, ſcilicet Aeneæ, ea lympha. ſ. aqua ſic temperata ignorans, ſcilicet quòd talis eſſet, & omnis dolor fugit. i. aufugit, & euanuit quippe. i. neponte dolor, hoc eſt quaſi dolor, & non vulnus fuiſſe ſubito. i. illico de corpore. ſ. Aeneæ, & omnis ſanguis ſtetit imò vulnere. i. non emanauit, nec effluxit, & ſagitta ſecuta iam manum. ſ. chirurgici, nullo cogente excidit, atque vires nouæ. i. magnæ, redire in priſtina. i. in vſum priſtinum, aut in membra priſtina. Iapis conclamat. i. ſtatim, vt hoc vidit clamat, ò vos Teucri ſup. properate. i. feſtinanter afferte cita. i. feſtini viro. ſ. Aeneæ, arma: quid ſtatis? & ipſe primus accendit, animos, ſcilicet Teucrorum in hoſtem, dicens. ſ. Hæc non proueniunt opibus. i. facultatibus, & poteſtatibus humanis. & non proueniunt arte magiſtra. i. magiſterio artis medicinæ, neque ò Aenea mea dextera ſeruat te, ſed deus maior. ſ. Venus, aut Apollo inuentor medicinæ agit. ſ. hanc curam, atque remittit. i. iterum mittit te ad opera maiora. Ille. ſ. Aeneas auidus pugnæ, incluſerat. ſ. priuſquam aduenerant qui ipſum armarent ſuras. i. poſteriora tibiarum, hoc eſt e parte totum crura ſuo, auro. i. ocreis aureis, hinc atque hinc. i. ex vtraque parte, & odit. i. odio proſequitur moras. i. dilationes, coruſcat. i. quatit & vibrat haſtam. Poſtquam clypeus habilis. i. portabilis, & aptus eſt lateri. & lorica tergo. i. poſt quam armatus erat complectitur Aſcanium armis circunfuſis, & delibans per galeam ſumma oſcula. i. præbens oſcula ſummis labris fatur. i. inquit. O puer diſce virtutem, & verum laborem ex me, & ſup. opta fortunam ex alijs. ſ. felicioribus me, mea dextera dabit nunc te defenſum. i. defendet nũc te bello, & ducet inter magna præmia. i. participem magnorum præmiorum quia regni. Tu facito mox vt cum ætas adoleuerit matura. i. adoleſcẽdo cœperit eſſe matura ſis memor, & vt, ſup. &. i. ſimul pater Aeneas, & Hector auunculus excitet te repetentem animo. i. conſiderantem, & memoria repetentem exemplaria tuorum. ſ. parentum. [Hæc vbi &c.) Commemorat, vt per Aeneam inſtaurata pugna, Troiani duces animoſiores effecti multos proſtrauerint. Aeneas ſolum Turnum inueſtigante quem Iuturnam aurigam eius meuit ita ſemper ab occurſo auertit. vnde nihil quoque extat Donat. Sed ordo eſt. Vbi. i. poſtquam Aeneas dedit hæc dicta, ipſe extulit ſeſe altis portis, ſcilicet caſtrorum, quatiens manu telum immane, id eſt haſtam terribilem præ magnitudine, & ſimul, id eſt vna cum eo, & Anteus, & Mneſtheus, & omnis turba ruit relictis caſtris, agmine denſo, id eſt ſe conſtipente. (Seruius legit Anteusque Mneſtheus, quæ vera mihi videtur lectio vt Anteus ſit diſſyllaba dictio habens in fine diphthongon quæ in accuſatiuo diſſoluitur, vt in primo Aenea ſi quem lactatum vento videat) tum, id eſt deinde campus miſcetur, id eſt confunditur puluere cæco, id eſt excæcante, & tellus excita, id eſt commota pulſu pedum tremit. Turnus vidit ab aggere aduerſo, id eſt oppoſito, vbi ipſe erat, venientes, ſcilicet Teucros cum Aenea, & Auſonij videre. ſ. venientes & tremor gelidus. i. frigus, & horrorem incutiens, cucurrit per ima oſſa. ſ. Auſoniorum. Iuturna audijt & agnouit ſonum prima ante omnes Latinos. i.

prius

prius quam aliquis Latinorum, & ipſa tremefacta refugit. Ille .ſ. Aeneas qui cauſa timoris erat, volat, & rapit .i. ſecum trahit campum, agmen atrum propter puluerem campo aperto .i. per campum apertum. Qualis nimbus .i. ventoſa, & pluuioſa nubes, ſup. eſt vbi it per medium mare ad terras, & hoc ſidere abrupto .i. magna tempeſtate diſſoluta. Corda præſcia longe .ſ. calamitatis futuræ, heu doloris interiectio, horreſcunt .i. timore rigeſcunt. agricolis miſeris, ille .ſ. nimbus (vt dicunt agricolæ) dabit ruinas arboribus .i. proſternet arbores, & dabit ſatis ſtragem .i. proſternet ſata, & ruet .i. aruet euertet omnia late. Talis .i. taliter aut talis exiſtens, ductor Rhœteius .i. Troianus .ſ. Aeneas a Rhœteo promontorio Troiano denominatus, agit agmen in hoſtes aduerſos, & ipſi denſi agglomerant .i. condenſant, quiſque ſe, & hoc cuneis .i. aciebus in morem cuneorum coacta .i. in vnum compulſis. Tymbreus vir ille Phrygius à loco dictus ferit enſe Oſyrim grauem .i. granaium aut pondere aut ſenio, & Mneſtheus .i. Troianus ille ferit Archetium, & Achates obtruncat Epulonem, vicum ſic denominatum. Bona alluſio in vocabulis. Nam Achates cucam ſignificet, quæ nimirum Epulonem .i. guloſitatem obtruncat, & Gyas Troianus ille, obtruncat aut occidit Vfentem, Ipſe Tolumnius augur, qui torſerat primus telum in hoſtes aduerſos cadit .i. occumbit, & ſupple ex eius caſu, clamor tollitur in cœlum, & Rutuli verſi viciſſim, quia prius Teucros in fugam verterant, dant per agros terga puluerulenta fuga .i. per fugam celeriter excitatâ ipſe .ſ. princeps belli .ſ. Aeneas neque dignatur ſternere morti .i. ad mortem aduerſos .i. quos obuios, & aduerſos oſtendit, nec inſequitur congreſſus æquo, id eſt æquali pede, nec ferentes tela .i. licet animoſos oſtenderet, qui viriliter reſiſterent tamen non dignatur eos proſternere, ſed luſtrans .i. circunſpiciens veſtigat .i. inquirit ſolum Turnum ſupple in caligine denſa, & poſcit ſolû .ſ. Turnum in certamina, tūc .n. fœdera exigebât, hu iurna virago .i. virile implens officium concuſſa mentem .i. habens mentem concuſſam hoc metu excutit .ſ. ab equis Metiſcum aurigam Turni inter media lora, & relinquit longe lapſum temone .i. de temone, vel relinquit longe a temone .i. ligno oblongo, quo currus connectitur, & dirigitur ipſum lapſum, ipſa ſubit .i. officium gubernandi, & flectit manibus habenas vndantes .i. laxas, & abundantes gerens .i. præ ſe ferens cuncta, & vocem, & corpus & arma Metiſci. Velut .i. quemadmodum cum hirûdo .i. volucris illa nigra ſaltem pro principali parte quamuis ventrem albis maculis diſtinctum habeat, peruolat magnas ædes .i. domus domini .i. heri diuitis, & luſtrat .i. circunuolat pennis .i. alis atria alta, legens .i. colligês, pabula parua .ſ. muſcas, & culices, & eſcas .ſ. paruas, nidis loquacibus .i. in quibus ſunt pulli garuli, & ſonat nûc porticibus, & nunc circum ſtagna humida, ſimilis .i. ſimiliter, Iuturna fertur equis per medios hoſtes, & ipſa volans obit .i. circumit omnia curru rapido .i. rapiim acto, & oſtendit germanum .i. fratrē ſuum Turnum ouâtem iam hic .i. in vno loco, & iā hic .i. in alio loco, nec patitur ſup. eum, conferre manû .ſ. cum Aenea, & volat auia .i. ſine via, & ordine, lôge .ſ. ab Aenea, Aeneas haud minus .i. eodem modo obuius .i. vt obuius fit, legit .i. peragit orbes .i. circuitus tortos .i. obliquos, & veſtigat .i. inquirit virum .ſ. Turnum & vocat .ſ. ipſum magna voce per agmina deiecta, & quoties coniecit oculos in hoſtem, & renouauit .i. ſimulauit fugam, curſu equo cum alipedum .i. quaſi alatos pedes habentium, toties retorſit Iuturna equos auerſos .ſ. ab ipſo Aenea, Et ita Aeneas fluctuat nequidquam .i. fruſtra, vario æſtu .i. feruore irarū, heu dolentis vox dubitat .ſ. quid agat .i. agere debeat, quia non potuit habere occurſum aduerſarij, & curæ aduerſæ vocant animum in contraria, id eſt nunc hoc, nunc illud attentauit, vt congreſſum habeat. [Huic Meſſapus, &c.) Docet quomodo Aeneas a Meſſapo iaculo petitus, ſed nô læſus eſt, verum acri furore percitus quo mortalium multos proſtrauit, vnde cum nihil habeamus Donati. Ordo eſt. Meſſapus (vt .i. ſcdm q ipſa leuis curſu .i. leui militia inſtructur gerebat forte læua .i. ſiniſtra manu, duo haſtilia lenta .i. flexibilia, & vibrabilia, præfixa ferro .i. habentia ferrum præfixum) dirigit huic .i. in hunc .ſ. Aeneam vnum horum .ſ. haſtiliû, contorquens ſupple ipſum ictu certo, id eſt ineuitabili, & ſirmo, Aeneas .ſ. animaduertens in ſe telum impelli ſubſtitit .i. manſit ſtans, & obſeruans haſtile, & collegit ſe in arma .i. tenuit ſe in cuſtodia armorum ſubſidens .i. incuruans ſe poplite .i. parte crurum ex aduerſo genuum, tamen, id eſt nihilominus quamuis ſe in arma collegerat, haſta incita mſit, id eſt abſtulit ſummû apicem .ſ. galeæ .i. conum, & excuſſit vertice ſummas criſtas. Tum vero .i. præcipue tunc, aut, & tunc ad verum iræ aſſurgens .i. eriguntur, & ipſe ſubactus .i. impulſus inſidijs .i. quia vidit ſe inſidijs appeti, vbi ſenſit equos diuerſos .i. in diuerſas agi, & currum reſciit .ſ. a curſu inſtituto cum obuiam traheretur, ipſe teſtatus Iouem multa .i. multum, & aras fœderis læſi .i. violati, ipſe iam tandem inuadit medios, & ipſe terribilis Marte ſecundo .i. proſpero ſucceſſu belli, ſuſcitat .i. excitat ſæuam .i. immitem, & maximam cædem .i. necem, nullo diſcrimine .i. ſine diſcretione perſonarum, & effundit omnes habenas irarum. Quis deus (inquit poëta) expediat .i. expedita narret mihi nunc tot acerba .ſ. funera, aut vulnera, quis expediat carmine cædes diuerſas, & obitum ducum, quos Turnus agit nunc toto æquore .i. toto campo æquo inuicem .i. viciſſim, & nunc heros Troius .i. Troianus Aeneas, q.d. nullus. Vnde acclamat dicens. Tanton', tanto ne motu, ô Iuppiter placuit, ſupple ibi gentes futuras in æterna pace concurrere .ſ. tunc. iam hoſtiliter. Aeneas haud .i. non moratus multa excipit in latus Sucronem Rutulum, & tranſadigit enſe crudo .i. duro, coſtas, & crates .i. iuncturas pectoris .ſ. circa præcordia in ea videlicet parte, qua fata ſup. ſunt celerrima .i. qua mors celerrima accedit, quia vulnerato corde ſtatim morimur, ea autem pugna ſtatum loco .i. firmauit, & ſtare fecit prima Teucros .i. Troianos, Turnus congreſſus pedes .i. pedibus innitens pedeſter ferit Amycum deiectum equo, & Diorem fratrem .ſ. eius ferit dicit cuſpide longa hunc .ſ. priorem, hoc eſt Amycum venientem .ſ. contra, & ferit hunc Diorem mucrone .i. enſe, & ſuſpendit curru .i. ad currum capita duorum .i. amborum, illorum abſciſſa .i. amputata, & portat ſupple ea rorantia ſanguine .i. adhuc diſtillantia. Ille, ſcilicet Aeneas mittit neci .i. ad necem, Talon, & Tanaim, & Cethegum fortem tris .ſ. viros, vno congreſſu, & mittit neci .i. ad mortem Onytem mœſtum .i. ſeuerum, & ſignum mortis præ ſe ferentem, Onytem dictū nomine. Echionium .i. gloriam Thebanam ab Echione rege dictam, & genus .i. filium Peridiæ matris .ſ. nobilis, hic .ſ. Turnus mittit neci, fratres miſſus .ſ. in auxilium Troianum, Lycia, id eſt ex illa prouincia, & pro .i. agris Apollinis, & Menœtem iuuenem Arcada .i. ex Arcada, exoſum, id eſt deteſtatum, & abominatum, ne quidquam .i. fruſtra bella, quia occiſus eſt, cui .ſ. Menœti, ars fuerat circum flumina Lernæ, ſcilicet Paludis apud Argos piſcoſæ .i. piſcium plenæ, & cui fuerat domus pauper .i. tugurium, aut caſa modica, nec .i. & non, & cui munera potentium non erant nota .i. qui nihil à potentibus acceperat, & cui pater ſerebat .i. ſeminabat tellure .i. aruis conducta .i. conductis.

VARIA LECTIO.

TVM Venus indigno) Aliqui libri, Hic Venus, legunt. [Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida) Ex antiquis exemplaribus hic verſus ita legitur. Ipſa manu genitrix Dictæa carpſit ab Ida. [Labris ſplendentibus amnem) In libris antiquis legere eſt, Labris pendentibus. [Sparſitque ſalubris) Antiqui lib. Spargit, legunt. [Stetit imò vulnere ſanguis) In Rom. lib. Immò in vulnere, habetur. [Accendit in hoſtem:) Legitur etiam hoſtes. [Et magna inter præmia ducet) In libris veteribus, Magna inter prœlia, legitur. [Cum matura adoleuerit ætas) In antiquis exemplaribus legere eſt, Maturo. [Hæc vbi dicta dedit, portis ſeſe extulit, altus) Mediceus liber, & pluresalij, non, Altus, ſed, Ingens, legunt. [Vidit ab aduerſo venientes aggere Turnus) In Romano libro, & in alijs, Agmine, legitur. [Ipſe neque aduerſos dignatur ſternere morti. Nec pede congreſſos, nec equo, nec tela ferentes Inſequitur, ſolum denſa in caligine Turnum) Romanus liber, & Oblongus legunt, Auerſos. Quodque inſequitur, Nec pede congreſſos æquo. Quod vero legitur, Denſa in caligine. In Romano libro, Denſo eſt virile genere contra grammaticorum præceptionem. [Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago) In Oblongo lib. Hinc, legitur. [Rapidoque volans obit omnia curru,) In antiquis aliquot lib. Curru, ſcriptum eſt. [Iamque hic germanum, iamque hic oſtendit ouantem:) Hoc loco in Romano libro, legitur, Oſtentat. [Et diſiecta per agmina magna Voce vocat) In Mediceo, & aliquot alijs libris, non, Magna, ſed, Longa, ſcriptum eſt. [Multa Iouem, & læſi teſtatus fœderis aras) In antiquis ferè omnibus, Teſtatur, legere eſt. In Mediceo vltimus apex abraſus, & nota, quæ, Teſtatus legat, appoſita. [Tanton' placuit concurrere motu) In veteribus libris, &, Tanton', &, Tanto, habetur. Sed enim, Tanton' notatur à grammaticis. neque temere agnoſcitur à Seruio. [Haud multa moratus Excipit) In Mediceo, & aliquot alijs veteribus, Morantem, legitur. vt vno eum vulnere confectū oſtendat. [Crudo Tranſadigit coſtas, & crates pectoris enſe) In Mediceo, in Romano, & antiquis omnibus libris quotquot ha-

bui,

bui, Crudum Tranſadigit coſtas, & crates pectoris enſem ſumptum obſeruant. quod etiam Seruius agnoſcit. Et hoc vero ſuperiorem lectionem communire poſſis, vbi de Turno legitur, Crudum per coſtas exigat enſem. Nam, Durum, in aliquos lib. legi dicebamus. [Nomen Echionium) In antiquis plerique lib. legas, Nomine Enchionum, Quam lectionem improbat Seru. neque Donato aſſentitur, qui Oaytem nomen, vel patronymicum, vel gentile putat, & Echionum, proprium.

Ac velut immiſſi diuerſis partibus ignes
Arentem in ſiluam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut vbi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter. non ſegnius ambo
Aeneas, Turnuſque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic atauos, & auorum antiqua tonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atque ingentis turbine ſaxi
Excuti, effunditque ſolo. hunc lora, & iuga ſubter
Prouoluere rotæ: crebro ſuper vngula pulſu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hillo, animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortiſſime Creteu
Eripuit Turno, nec dij texere Cupentum
Aenea veniente ſui: dedit obuia ferro
Pectora: nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt Aeole campi
Oppetere, & latere terram conſternere tergo.
Occidis, argiuæ quem non potuere phalanges
Sternere, ne Priami regnorum euerſor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum
Totæ adeo conuerſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equum domitor, & fortis Aſylas,
Thuſcorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri, ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.

SERV. ARentem in ſiluam) Pro aridam. [Dant ſonitū ſpumoſi amnes) Bellum ſemper incendio, & fluminibus comparat. Sic in ij. In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris Incidit, aut rapidus montano à flumine torrens. [Neſcia vinci) Horat. Pelidæ ſtomachum cedere neſcit. [Murranum hic atauos, & auorum antiqua ſonantem Nomina,) Hoc eſt cuius maiores Murrani ſunt dicti, & reges fuerunt: vt, Per reges actum genus omne Latinos. Scimus enim ſolere plerunque fieri, vt primi regis, reliqui nomen eius poſſideatur, vt apud Romanos Auguſti vocantur, apud Albanos Siluij, apud Perſas Arſacidæ, apud Aegyptios Ptolemæi, apud Athenienſes Cecropidæ. Vnde ſuperfluum eſt quod ait Donatus debere nos accipere interemptum eſſe Murranum dum auos, & atauos Turni commemorat, & efferri laudibus maximis. [Per regeſque actum genus omne Latinos) Horat. Et nepotum per memores genus omnes faſtos. de Lamo. [Nec domini memorum proculcat equorū) Domini immemorum. [Dextera nec tua te Graium fortiſſime Creteu Eripuit Turno, nec dij texere Cupentum) Ita Aeneam comparat Turno, vt eum ſuperiorem eſſe ſignificet. Nam quem Turnus interemit, fortitudo ſua liberare non potuit, ei vero quem occidit Aeneas, ne ſua quidem numina prodeſſe potuerunt. Sanè ſciendum Cupentum, Sabinorum lingua ſacerdotem vocari. [Late terram conſternere) Aliud ex alio oſtenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo: vt, Stabant trecenti nudi in præſepibus altis. [Euerſor Achilles) Separat Achillem à Græcia: vt, Relliquias Danaum atque immitis Achilli. [Mortis metæ) .i. mors quæ meta eſt, & finis, nam metam, finem vitæ dicimus, non mortis. Sciendum tamen hoc ita de Homero eſſe tranſlatum, qui ait θανάτοιο τέλος, hoc eſt finis mortis, nam in ipſa morte finita eſt. [Lyrneſſi domus alta) Ly. nea ciuitas eſt Phrygiæ. Vnde fuit Briſeis, & per tranſitum docet neminem poſſe ſtatuta vitare. [Conuerſæ acies) In bellum coactæ. [Pro ſe quiſque viri) Pro qualitate virium ſuarum, ſic in quinto: Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris. [Summa nituntur opum vi) Hemiſtichium Ennianum.

A B C. AC velut immiſſi diuerſis, &c.) Oſtendit reliquam Aeneæ, Turniq. ſtragem de qua nihil quidem habetur Donat. Ordo autem eſt. Ac veluti ignes immiſſi diuerſis partibus .i. aduerſis locis in ſiluam arentem .i. aridam, & in virgulta ſonantia, lauro .i. frondibus, aut folijs lauri, ſup. ruunt quiſque populatus .i. deuaſtans, aut comburens ſuum iter .i. viam ſuam, hoc eſt quidquid offendit. Aut veluti vbi omnes ſpumoſi de curſu rapido .i. propter decurſum rapidum, aut in decurſo rapido .ſ. de montibus altis, dant ſonitum .ſ. ingentem, & currunt in æquora .i. in campos planos in maria (ſed potius, quia de montibus dicit, in campos intelligam) quiſque, id eſt vterque amnium ſupple currit, populatus .i. deuaſtans, & ſecum trahens ſuum iter, id eſt quidquid in itinere, hoc eſt via ſua offendit, ambos Aeneas .ſ. & Turnus ruunt, id eſt incurſant per prœlia, non ſegnius, id eſt non tardius, ſed æque impetuoſe vt illi ignes in ſiluā aridam miſſi, & illi amnes in æquora decurrentes. I. a fluctuat intus .i. in præcordijs, nunc, nunc .i. maxime nunc, & pectora .ſ. amborum neſcia vinci rumpuntur .ſ. rigore, & ſæuitia, & itur .ſ. ambobus nunc totis viribus in vulnera, hic .i. alter eorū .ſ. Aeneas excutit .ſ. ē curru, Murranum regē ipſum Latinorū quorundam ſonantem atauos, & antiqua nomina atauorum .i. habentem nomen ſuorū maiorum, qui omnes Murrani appellati erant, & ſonantem omne genus, actum .i. traductum per reges Latinos excutit dico præcipitem .i. præcipitatum ſcopulo .i. fragmento rupis, atque ingentis turbine ſaxi .i. ſaxo ingēti turbine impulſo, & effundit ſupp. ipſum ſolo .i. in ſolum, hoc eſt terram rotæ prouoluere .i. prouoluerunt hunc .ſ. Murranum excuſſum, ſubter lora, ſcilicet equorum, & iuga nec .i. non, & vngula equorum non memorum .i. oblitorum domini (Accipitur .n. non in dictione, nec) incita .i. incitata, crebro pulſu ſuper .i. inſuper, aut ſuper hunc proculcat, ſupp. eū. Ille .ſ. Turnus occurrit Hilon Troiano illi ruenti .i. præcipitanter correnti, & frementi animis immane .i. immaniter, & torquet telum ad tempora aurata, galea tecta haſta ſtetit olli .i. tunc illi cerebro fixo, id eſt transfixo per galeam, id eſt per medium galeæ traiecto telo. Nec ô Creteu fortiſſime Graium .i. Graiorum, hoc eſt Græcorum tua dextera eripuit te Turno (Fuit ergo Arcas. Minus autem eſt quod ſua dextera .i. propria virtute à Turno ſe defendere non potuit quàm quod dij propitij, & fauentes non texerunt Cupentum ab Aenea, vnde ſequitur) nec dij ſui .i. fauentes texere .i. protexerunt Cupentem .ſ. qui ſacerdos interpretatur Aenea veniente .i. impetum in eum faciente, ipſe ſupp. Cupentus dedit pectora obuia ferro .i. mucroni ferreo, nec mora clypei ærei profuit, aut nec mora æris, id eſt facta per æs clypei .i. quod erat in clypeo, profuit miſero .ſ. Cupento. O Aeole campi Laurentes viderunt .i. vidiſſent ſi oculos habuiſſent potuiſſent, quoque .i. etiam te oppetere .i. fortiter cadere terram petendo, & viderunt te conſternere terram tergo .ſ. tuo, late .i. in latum quia lato tergo. tu inquam Aeole occidis .i. occumbis, & in mortem cadis, quem phalanges argiuæ .i. acies inſtructæ Argiuorum non potuere ſternere, nec Achilles euerſor regnorum Priami, ſup. potuit ſternere, Metæ mortis .i. quas mors vitæ affert erant tibi .i. cōſtitutæ hic .ſ. in campis Laurentibus domus alta .i. inclyti natales, aut clara progenies, & origo erat, ſupple tibi ſub Ida .ſ. Phrygia, domus, inquit, alta, ſupple erat tibi Lyrneſſi .i. in illa ciuitate Phrygiæ ſepulchrum ſupple eſt tibi in ſolo Laurente .i. campo Latino, Totæ acies conuerſæ ſunt adeo .i. omnino .i. coactę ſunt in prœlium, ita vt contra ſe mutuo ſtarent omnes, & omnes Latini, & omnes Dardanidę .ſ. Mneſtheus, & Sereſtus acer qui ſunt Dardanidæ, & Meſſapus domitor equum, pro equorum qui Italus erat, & Aſilas qui etiam Italus, & phalanx Tuſcorum, id eſt Tyrrhenorum, & alæ, id eſt leues armaturæ, & ſeu velites Euandri Arcadis, quos cum Pallante miſerat, ij ſupple viri nituntur ſumma vi, opum .i. facultatum ſuarum, quiſque ſupp. nititur pro ſe,

ſe, & nec mora nec requies ſup. fuit, quia tenduot. i. contendunt certamine vaſto. i. omnia vaſtante aut amplo.

VARIA LECT. ÆNEAS, Turnuſque ruunt per prœlia) In libris aliquot antiquis, Ruunt per prœlia, legitur. [Ingentis turbine ſaxi) In Rom. ingenti, ſed magis placet, Ingentis ſaxi. [Ruerit Hilo) In antiquis lib. Hylo, per y, ſcriptum eſt. [Fixo ſteteit haſta cerebro) Quidam libri antiqui, Fixa ſtetit haſta, legunt. [Gratium fortiſſima Creten) Vetera quædam exemplaria, Rheteu, ſcribunt plura, Creteu. [Nec Dij texere Cupencum) Antiqua omnia exemplaria, Cupencum, legunt. Eſt &, Di, vnico, i, de quo ſæpe dictũ. [Clypei mora profuit ærei) Antiqua omnia exemplaria, quæ vo-luimus, Aeris, legunt. [Euandriq. Arcadis alæ) In antiquis omnibus exemplaribus, Arcades, ſcriptum obſeruatur. quod minime diſpliceat.

Hic mentem Aeneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret vt muros, vrbique aduerteret agmen
Ocyus, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum
Huc, atque huc acies circumtulit, aſpicit vrbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit maioris imago:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum
Doctores, tumulumque capit: quo cetera Teucrum
Concurrit legio: nec ſcuta, aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur.
AEN. Ne qua meis eſto dictis mora: Iuppiter hac ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito,
Vrbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prœlia Turno
Noſtra pati? rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput ô ciues, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.
POE. Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improuiſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alij ad portas, primoſque trucidant;
Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter, primos dextram ſub mœnia tendit
Aeneas, magnaque incuſat voce Latinum:
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prœlia cogi:
Bis iam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia ciues:
Vrbem alij reſerare iubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigauit apes, fumoque impleuit amaro.
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras,
Voluitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant; vacuas it fumus ad auras:

SERV. Mentem Aeneæ genitrix pulcherrima miſit) Conſilium: vt, Qua facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentẽ. Et pulcherrima perpetuum eſt epitheton, nec ad negociũ pertinent. Sanè bona vſus eſt œconomia, vt diceret inſtinctu numinis perfectum eſſe Aeneã ad ciuitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatum bello per ſe tale cepiſſe conſilium. [Vrbiq. aduerteret agmen) Contra vrbem. [Acies circumtulit) Oculorũ ſ. & bona occaſione. [Immunem tanti belli) ſine officio dimicandi. Nam immunis eſt qui nihil præſtat, quaſi ſine muneribus ſine munijs. [Impune quietam) Quæ ſpecialiter debuit pœnas luere propter fœdus abruptum. [Pugnæ accendit maioris imago) Subaudis eum. [Nec ſcuta, aut ſpicula denſi Deponunt) Ex eo quod non eſt factum, quod fieri ſolet indicauit: vt ſupra, Defigunt telluri haſtas, & ſcuta reclinant. [Eſto) Sit. [Iupiter hac ſtat) Pro nobis religio eſt, quã læſerunt Rutuli ruptis fœderibus. Nouimus autem interfuiſſe fœderi, vt deos alios, & Iouis imaginem ſceptri præſentia redditam. [Neu quis ob imperiũ ſubitum mihi ſegnior ito) Tertia perſona eſt ito .i. eat: & hortatur eos vt ita in bellum eant, quaſi res fuerit ante diſpoſita. Nam hoc dicit, Repẽtinum imperium nullam nobis afferat moram. Vnde eſt paulò poſt, Scalæ improuiſo, ſubituſque apparuit ignis. [Cauſam belli) Quia illic erat Lauinia. [Hoc caput, ô ciues) Vt, O Latio caput horum, & cauſa malorum. i. principium. [Fœduſq. repoſcite flammis) Grauitate ſermonum declamationi pondo impoſuit. Nam hoc dicit, Flammas fœderis vrbis innouemus incendio. nam repoſcere, eſt reuocare, innouare. [Diſcurrunt alij ad portas, primoſq. trucidant) Subaudis. [Improuiſo) Et hæc ſimul pronuncianda ſunt, vt ſimul facta videantur, quo vehemens vis belli ita poſſit agnoſci. [Inter primos) Inter duces, inter principes. [Hæc altera fœdera rumpi) Bis rumpi fœdera, bis hoſtes Italos fieri, bis ſe in prœlia ſæua compelli. Nam varie eandem rem iterat. Bis autem fœdera facta ſunt, ſemel per Ilioneum, & paulò ante propter ſingulare certamen. [Reſerare iubent) .i. volunt, vt Terentius, Iubeo Chremetem ſaluare. [Trahunt in mœnia regem) Trahere volunt. Nã voluntas animi eſt non facti. Trahunt aũt. ſ. vt poſſit imminens videre diſcrimen. Donatus dicit trahunt in mœnia, pro dilacerant in mœnibus rumoribus ſuis. [Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor) Pene omnia comparationis iſtius verba ad ſupradictum pertinent bellum. Nam ita apes incluſæ ſunt, vt homines qui obſidentur. Ita ciuitatem, timentium latebras dicimus, ſicut apium ſunt alnearia. Item paſtor vt rex, & cerea paſtor & ductor exercitus, vt Homerus [Greek]. Pumicem autem ille maſculino genere poſuit, & hunc ſequimur: licet Catullus dixerit fœminino. [Fumo amaro) Quod elicit lacrymas. [Trepida rerum) Neſcientes quid agant, ignaræ auxilij. [Ater odor) Noue. nam in odore quis color eſt? Sed hoc dicit odor ater, fumi. ſ. ater odor .i. peſſimus: vt, Fumoque impleuit amaro.

ASC. HIC mentem, &c.) Docet quomodo inſtinctu Veneris Aeneas vbi vidit ſibi negatam copiam pugnandi, cum Turno, applicuit animum ad expugnandam vrbem, de qua re nihil eſt Don. Ordo eſt. Genitrix pulcherrima. ſ. Venus, miſit hic. i. in hoc rerum ſtatu Aeneæ: mentem. i. conſilium, & animum, vt iret ad muros: & aduerteret. i. appellaret agmen vrbi. i. ad vrbem: ocyus. i. celerius, aut ſubito valde, & turbaret Latinos clade ſubita. i. ex improuiſo de repente orta. Ille. ſ. Aeneas, vt. i. poſtquam, circumtulit acies. i. acumen oculorum huc atque huc. i. in diuerſas partes, veſtigans. i. inquirẽs Turnum per diuerſa agmina: ipſe aſpicit vrbem immunem tanti belli, atque quietam impune. i. ſine pœna ac punitione, aut vbique, quia quod impune fit vbiq; fieri poteſt, imago. i. ſpecies maioris pugnæ, accendit. i. inflammat continuo, ſup. ipm, & vocat. ſ. ad ſe, Mneſthea, Sergeſtum, & Sereſtum fortem ductores. ſ. exercitus, & capit tumulũ. i. colliculum, aut locum editiorem, ſeu altiore, quo. i. ad quem. cetera legio Teucrum pro Teucrorum: accurrit nec ipſi denſi. i. quanquã denſi, & ſtipati deponunt ſcuta, aut ſpicula: &, ſupp. Aeneas ſtans medius in aggere. i. colliculo celſo, fatur, ſup. ſic dicens, Ne qua mora eſto. i. impero, ne aliqua mora futura ſit meis dictis. i. edictis, & imperijs. Iuppiter ſtat hac. ſ. parte noſtra. i. fauent nobis, quia illi fœdera ruperunt. Neu. i. neue quis ito. i. eat mihi) vacat mihi) aut in detrimentum meum; ſegnior. i. tardior, ob inceptum ſubitum. i. quia id quod concepi, & incepturus ſum, ſubito ortum ſit. Ego eruam hodie vrbem, appoſitione cauſam, belli & ipſa regna Latini, ni .i. niſi .ſ. vrbani, aut ciues fatentur accipere frenum, & pro .i. parere imperijs ſicut equus freno conſtrictus paret, & æquo ponam culmina fumantia .i. domorum ſummitates, & fumaria æqua. i. æqualia, & æque plana: ſolo .i. vt ſolum eſt. Scilicet. i. ſcire licet, hoc eſt quaſi vero expectem .i. expectare debeam donec libeat Turno pati noſtra prœlia, & donec ipſe victus velit concurrere rurſus. ſ. ſi habeat ciuitatem incolumem? O ciues, hoc eſt caput. i. hæc vrbs eſt principalis cauſa belli nefandi, & hæc eſt ſumma. i. principalis ratio belli nefandi, ferte faces ꝓpere. i. properanter, & repoſcite. i. innouate fœdus. i. quod, dictũ eſt, flãmis nõ aris, ſed vrbi impoſitis. Dixerat. ſ. Aeneas, atque oẽs

dant

dant cuneum.i.componunt ſe in cunei formam animis certantibus pariter.i.certatim mãdatum Aeneæ molientibus,& oẽs ferũtur pariter ad muros,mole.i.multitudine,& vi denſa,ſcalæ, ſup. apparuerũt improuiſo.i.ex improuiſo, & ignis ſubitus apparuit .ſ.vrbanis,vnde ſunt qui intelligãt ſcalas.& ignem à venere miniſtrat præter ſpem Troianorum,ſed verius intelligitur Aeneas dum aio obſidendi primum accenderet ſcalas attuliſſe , quas nũc ſubito priusꝙ ciues perciperent è caſtris deprompſerunt. Alij .ſ. Teucrorum diſcurrunt ad portas,ſup. ex improuiſo, & trucidãt primos.i.quos primos obuios hñt,alij torquent ferrum.ſ.in eos qui forte in muris erant,& obumbrant.i.obſcurant quaſi vmbra æthera telis.ipſe Aeneas, tendit .i. extendit dextram ſub mœnia , inter primos.ſ.ſcanſores,ſeu inter duces, & principes. & incuſat .i.arguit,& exprobat Latinum.ſ.regem. magna voce, & teſtatur .i.obteſtatur deos ſe cogi.i.cõpelli iterũ in prœlia,& Italos,ſup. eſſe,aut effectos iam bis hoſtes,violato.ſ.bis fœdere, ſemel in aduentu,& nunc per Iuturnam,& hæc altera.i. ſecũda fœdera rumpi.i.diſſolui. Diſcordia exoritur inter ciues trepidos. Nam alij iubent reſerare.i. aperire Dardanidis.i.Troianis,vrbem,& pandere portas.ſ.eius,& trahunt ipſum.ſ.Aeneam,& regem.i.vt rex ſit in mœnia. Alij ferunt arma.ſ.contra eam, & pergunt defendere muros. Vt.i.quemadmodum, cum paſtor veſtigauit.i.inquiſiuit,& inuenit apes incluſas in pumice.i.lapide illo latebroſo.i.cauernoſo,& impleuit,ſup.latebras aut cauernas,fumo amaro,illę .ſ.apes,diſcurrunt intus trepidę per caſtra cerea.i.fauos ſuos, aut per cellas cereas,& acuunt.i. prouocant iras magnis ſtridoribus, odor ater.i.teter ret,& fumoſę,voluitur tectis.i.ad tecta, ſaxa ſonant nuor.i.aliquando intus,murmore.ſ. apum cæco.i.occulto & fumus it ad auras vacuas,quia refunditur ex cauernis. Aut potius dicamus de vrbe,ſubaudiẽdo ſic,vt ſit. Sic odor ater.i.fœdus & à re atra procedens,voluitur tectis.i.ad tecta vrbis,& ſaxa ſonant nuor intus murmure cæco.i.muſſitatione populi, aut ſaxa immiſſa ob oppugnantibus dant incertum crepitum,fumus it ad auras vacas,vbi.ſ.non erant ædificia .

VRBEM hodie cauſam belli) Tres verſus in oblongo lib. hoc habẽtur ordine,Vrbem hodie cauſam belli, regina ipſa Latini,Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam , Ni frænum accipere,& victi parere fatentur. Sed.n.magis placet conditionalis oratio, Ni frænum accipere,& dicto parere fatentur. [Ferte faces propere) Veteres pleriqꝫ lib. Properi legunt. [Primoſq. trucidant:)In oblongo lib.Fatigant,legitur.quod nõ ita placet. [Nunc murmure cæco)In antiq.Tum legitur,pro,Nunc. VARIA LECT.

SERV. ETiam fortuna) Caſus. nã ois caſus in poteſtate fortunæ eſt. [Tectis venientẽ proſpicit hoſtẽ) Aut è tectis proſpicit, aut contra tecta venientẽ. [Incesſit muros) Inuadit. [Mentem turbata) Vt, Oculos ſuffuſa. [Et nodum informis leti) Alij dicunt, ꝙ inedia ſe interemerit. Sanè ſciendum quia cautum fuerat in põtificalibus libris vt qui laqueo vitam finiſſet, inſepultus abijceretur . Vnde bene ait informis leti,quaſi mortis infamiſſimæ . [Flauos Lauinia crines) Antiqua lectio floros habuit .i.florulẽtulos,pulchros,& eſt ſermo Ennianus. [Et roſeas laniata genas) Moris fuerat vt ante rogum humanus ſanguis effunderetur vel captiuorum vel gladiatorum, quorũ ſi forte copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, vt rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciẽdum cautum lege duodecim tabularũ ne mulieres carperent faciem , his verbis,Mulier faciẽ ne carpito. [Hinc totam) De domo regia . [Infelix fama) Rerum infelicium nuncia. [Demittũt mentes) Deſperant,ſicut econtra,Sperantes aliquid, erigunt mentes . [Coniugis attonitus fatis,vrbiſq. ruina) Et priuatis & publicis luctibus. [Immundo puluere) Bene immundo addidit . Sic in Georg. monitionibus , Et cinerem immundum iactare per agros,quia & puluis ille quo vtitur puellæ, cinis vocatur. Vnde etiam ciniſſones dicti ſunt . Horatius. Cuſtodes,lecticarii,ciniſſones paraſiti . [Bellator) Epitheton peracti temporis. [Minus ſucceſſu lætus equorum) Infirmitas animi ex equorum etiã tarditate veniebat. [Attulit hunc illi cæcis terroribꝰ aura.) Naturale.n.eſt,vt à qua parte ventus flat,inde clamor audiatur. [Cõmixtum clamorẽ) Ex impugnatione,& morte reginæ. [Arrectas aures) Ad audiendũ ſollicitas . Terent. Arrige aures Pamphile. [Amens) Conſilij egens,neſcius rei gerendæ . [Occurrit dictis) Orationi eius verbis obuiam venit. [Prima victoria).i.primum. [Nec numero inferior pugnæ nec honore) Nec pauciores interimis, nec minor te ꝙ Aeneam comitabitur gloria. Nam occiſorum multitudo compenſat hoc, ꝙ tu fugientes interimis. Sanè ſciendum hac omni rõne Iuturnam occurrere quæſtionibus tacitis. [Prima per artẽ fœdera turbaſti) Prima aut, inchoatrix , aut tu prima . nam poſt eius orationem Tolumnius tela cõtorſit. [Nam quid ago?) Argumentum à neceſſario. [Me voce vocantem) Atqui hoc nuſquam legimus , ſed aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus,aut moris eſt omẽ audire quod non dicitur,videre quod minime occurrit . Sic in quarto . Hinc exaudiri gemitus , & verba vocantis Viſa viri. [Superat) Viuit,vt Superat ne , & veſcitur aura? [Nã noſtrũ dedecus Vſens Aſpiceret) Ac ſi diceret,fortaſſe viueret, niſi ideo voluiſſet occumbere, ne nos victos videret. [Teucri potiuntur corpore,& armis).i. etiã ſepultura caret . Nam vt in Homero legimus, de virorum fortium cadaueribus erat inter hoſtes grãde certamen. [Dextra nec Drancis dicta refellam?).i.virtute,nam pro rei officio ipſam rem poſuit , dextram .ſ. pro virtute. [Vſque adeo ne mori miſerum eſt?) Tacitæ quæſtioni occurrit. [Superis auerſa voluntas) Quia,vt ſupra diximus,donec viuimus, curæ ſumus ſuperis , poſt mortem ad inferos pertinemus, quibus ſe modo commendat. [Illius inſcia culpæ) Vel fugæ, quia fuga grande crimẽ eſt apud virum fortem vel rupti

Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis:
Quæ totam luctu concusſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem,
Incesſi muros, ignes ad tecta volare,
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore
Se cauſam clamat, crimenque caputque malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
Et roſeas laniata genas: tum cetera circum
Turba furit, reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per vrbem:
Demittunt mentes: it a ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis attonitus fatis, vrbiſque ruina,
Caniciem immundo perfuſam puluere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Aeneam, generumque aſciuerit vltro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, iam ſegnior, atque
Iam minus, atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus vrbis, & illætabili murmur:
TVR. Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quis ue ruit tantus diuerſa clamor ab vrbe?
POE. Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huc, in faciem ſoror vt conuerſa Metiſci
Aurigæ, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis. IV. Hac Turne ſequamur
Troiugenas: qua prima viam victoria pandit
Sunt alij, qui tecta manu defendere poſſunt.
Ingruit Aeneas Italis, & prœlia miſcet:
Et nos ſæua manu mittamus funera Teucris:
Nec numero inferiori pugnæ nec honore recedes,
Turnus ad hæc.
O ſoror, & dudum agnoui, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequidquam fallis dea, ſed quis Olympo
Demiſſum tantos voluit te ferre labores?

An fratris miſeri letum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ iam ſpondet fortuna ſalutẽ?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem
Murrhanum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Vfens
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindi ne domus (id rebus deſuit vnum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hęc terra videbit?
Vſque adeo ne mori miſerum eſt? vos ò mihi manes
Eſte boni: quoniam ſuperis auerſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ,
Deſcendam, magnorum haud vnq̃ indignus auorum.
POE. Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hoſtes
Vectus equo ſpumante Sages, aduerſa ſagitta.
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum.
SAC. Turne in te ſuprema ſalus, miſerere tuorum:
Fulminat Aeneas armis, ſummaque minatur
Deiecturum arces Italum, excidioque daturum.
Iamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt, muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus, & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos vtrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
POE. Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imò in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furijs agitatus amor, & conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſæ vmbræ, & lux reddita menti eſt:
Ardenteis oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad vrbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum vndabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, ponteſque inſtrauerat altos.
TVR. Iam iam fata ſoror ſuperant, abſiſte morari:
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur:
Stat conferre manum Aeneę, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc oro ſine me furere ante furorem.
POE. Dixit, & è curru ſaltem dedit ocyus aruis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps,
Cum ruit auulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo, ſiluas, armenta, viroſque,
Inuoluens ſecum, diſiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ:
Significat manu, & magno ſimul incipit ore.
TVR. Parcite iam Rutuli, & vos tela inhibete Latini:
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me verius vnum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſere omnes medij, ſpatiumque dedere.

rupti fœderis & læſæ religionis ... quia re ſe dicit eſſe alienum propter futura ſupplicia. [Indignus auorum) Græca figura eſt. nam nos indignus illa re, dicimus: contra Græci, ἀνάξιος τούτου i. indignus coronę. [Implorans nomine Turnum) Ex multis rebus indicat perturbationem, quod feſtinans venit, quod per hoſtes, quod vulneratus, quod Turnum nomine appellat. Nam contumelia eſt nomine ſuperiorem vocare, ſic in Georg. Mater Cyrene mater, cum præmiſiſſet, Et te crudelem nomine dicit. [Turne in te ſuprema ſalus) Omnia quę ſupra Iuturna dixerat, oratio iſta diſſoluit. [Fulminat Aeneas) Exaggeratio eſt. ſic paulo poſt, Horrendumq. intonat armis. [Minatur, deiecturú arces) Quia dixerat, Et æqua ſolo fumantia culmina ponam. [Muſſat) Modo dubitat. [Præterea regina tui) Quia occurrebat, Amatã pro eius partibus niti. [Soli pro portis) Contra illud, Sunt alij qui tecta manu defendere poſſint. [Varia confuſus imagine rerum) Multiplici nuncio. [Et obtutu) Vario ſtetit vultu. Et obtutus eſt proprie vultus, quem Græci dicunt πρόσωπον. [Pudor) Propter illud, Tu currum deſerto in gramine verſas. [Inſania) Quia in hoſtes ferrebatur. [Mixto luctu) Propter Amatæ cognitam mortem. [Diſcuſſæ vmbræ) Poſtquam mentis caligo diſceſſit, quod ſequentia indicant: vt, Et lux reddita menti eſt. [Turbidus) Plenus perturbationis. [Quam eduxerat ipſe) Quod ei maiorem creabat dolorem. [Subdideratque rotas) Quo poſſet trahi ad ea loca, quibus noſtris inſtabat. [Quidquid acerbum eſt morte pati:) Aut quidquid morte acerbum eſt, placet pati, hoc eſt inferna ſupplicia, quæ vel poteſt ſuperbus hoſtis inferre, ſicut de Hectore legimus. Aut certe poſitiuus ſit pro comparatiuo, Placet pati, ſi quid etiam morte acerbius inuenitur. [Furere ante furorem) Figura antiqua, vt, Seruitutem ſeruit, Dolet dolorem. Et eſt ſenſus, ſine me furere belli eam furorem .ſ. antequã ad eum veniam, vt pugnã mente concipiam, & inſtructus furore in bella prorumpam. [Saxum de vertice præceps Cum ruit) Comparatio iſta futurũ euentum oſtendit. Simul notandum quod ſicut ſupra in prœlio, ita nunc etiam in comparatione præfertur Aeneas. Nam Turnum parti comparat montis, montibus exæquat Aeneã, & eſt comparatio de Homero ſumpta.

Ἀντικρὺ μεμαὼς ὀλοοίτροχος ὣς
ἀπὸ πέτρης,
Ὅν τε κατὰ στεφάνης ποταμὸς χει-
μάῤῥοος ὤσῃ
Ῥήξας ἀσπέτῳ ὄμβρῳ ἀναιδέος
ἔχματα πέτρης
Ὕψι δ' ἀναθρώσκων πέτεται κτυ-
πέει δ' ὑπ' αὐτῷ
Ὕλη, ὁ δ' ἀσφαλέως θέει ἔμπε-
δον ἕως ἵκηται
Ἰσόπεδον τότε δ' οὔτι κυλίν-
δεται ἐσσύμενός περ.

[Auulſum vento) Proprie, nã Turnus inuitus ad bellum attrahitur. [Mons improbus) Pars montis. & ὑπερβολικῶς dictum eſt. Sic ſupra, Aut partem exiguã montis. [Magno actu) Magno impulſu. [Vbi plurima fuſo ſanguine terra madet) Hypallage, vbi plurimo ſanguine in alio terra madet. [Striduntque haſtilibus auræ) Sic Homer. [Tela inhibete) Cohibete, & eſt tranſlatio à nautis. [Me verius vnum pro vobis) Verius, iuſtius, & ſenſus hic eſt, Iuſtius eſt me vnum pro omnibus rupti fœderis pœnas exoluere.

ACCIDIT hæc feſſis, &c.) Docet quõ Amata cũ videret vrbẽ in periculo, laqueo vitã finiuit, vnde clamor miſerabilis ſubortus eſt, quem Turnus accipiens eo properauit, dehortante Iuturna ſub forma Metiſci aurigæ, quam iã Turnus agnouit, ſed audita morte Amatæ eidem non obediuit, vnde quia diſperije Donatus. Ordo eſt. Hæc fortuna .ſ. aduerſa, quia ſuſpendium Amatę reginæ accidit etiam Latinis feſſis, quæ concuſſit funditus totam vrbem luctu regina .ſ. Amata, vt .i. poſtquam, proſpicit hoſtem venientem tectis .i. ad tecta, & muros incendi, & ignes volare ad tecta .ſ. vrbis & acies Rutulas .i. Rutulorũ nuſquã ſupp. eſſe, aut apparere aut ſtare, contra .i. ex aduerſo, & nulla agmina Turni, ſup. contra ſtare, ipſe infelix, credidit iuuenẽ .ſ. Turnũ, & ideo quia iuuenem cõtra maturum virũ contendere auſum extinctum in certamine, & ipſa turbata mentem .ſ. hñs mentem turbatã ſubito dolore clamat ſe cauſam, & crimẽ, & caput malorũ .i. incõmodorum regni, & ipſa demens effata .i. elocuta multa per dolorẽ mœſtum .i. ex mœſtitia ortum, diſcindit manu .ſ. ſua amictus purpureos .i. veſtes regales moritura .i. quia certa erat mori, & nectit ab alta trabe, nodum .i. laqueũ in nodũ contractum, leti .i. mortis informis .i. inhoneſtæ, quia q laqueo ſibi vitã ademerant inſepulti abijciãtur pp fœditatem mortis. Quam cladem .i. calamitatem, poſtq̃ Latinæ .ſ. matres, miſeræ accipere .i. intellexerunt, A S C.

serunt,ſup.laniare genas furore feruntur. Nam ſequitur. Lauinia filia.ſ.eius laniata prima.i.inter primas, aut ante alias crines .i.capillos flauos,& genas roſeas,ſup. furit circum.tum.i.deinde cetera turba.ſ.Latinarum furit .ſ. circum cadauer extinctæ. Aedes reſonant late aureæ,ædes late reſonant plangoribus, & fama infelix vulgatur hic.i.ex his latis ædibus,hoc eſt regia per totam vrbem,demittunt.ſ.omnes mentes.i.animos, hoc eſt deſperant. Latinus attonitus.i.perplexus quaſi tonitru perculſus,fatis.i.morte coniugis,& ruina vrbis quam.ſ.imminere videbat, it veſte ſciſſa.i.diſſecta turpans.i.fœdans:caniciem perfuſam.i.perfundendo eam puluere immundo,& incuſat ſe multa.i.multum qui.i.vipotè qui non acceperit ante.i priuſquam cogeretur aut ea mala peruenissent, & aſciuerit.i.aduocarit vltro .i. nondum coactus Aeneam Dardanium.i.Troianum:generum.i.vt diceret in generum vel vt ſibi gener. Turnus bellator ſequitur interea in extremo æquore.i.extrema parte campi,paucos.ſ.hoſtes palantes.i.oberrantes ſine ductore,exiſtens iam ſegnior, atque iam minus, atq; minus lætus,ſucceſſu.i.inualido equorum:quia.ſ.videbat equos quoque ſegnes effectos, & animos demiſiſſe: Aura attulit illi .ſ. Turno clamorem commixtum terroribus cæcis.i.incertis,vnde procederent & ſonus vrbis cõfuſæ & murmur illætabile.i.nullo modo lætificans:impulit.i.percuſſit,& ſolicitauit illi aures arrectas.i.quas impulſas arrigebat,vt melius caperet . Et ait ſic, Hei mihi, quid.i.ad quid turbantur mœnia tanto luctu? vè pro vel, quis tantus clamor,ruit ab vrbe diuerſa.i.diuerſa parte vrbis?ait inquam ſic atque ipſe amens.i.ſine mente,& conſilio:ſubſiſtit.i. manet ſtans habenis adductis.i.ad ſe tractis. Atque ſoror.ſ.Iuturna (vt.i.ſm quod ipſa conuerſa in faciem.i.effigiem & formam Metiſci aurigæ,regebat currus,& equos,& lora.ſ.equorum) occurrit huic talibus dictis, Turne ſequamur.i.perſequamur Troiugenas,hac.i.per hanc viam : qua victoria pandit.i.aperit monſtrat nobis prima.i.primum viam. Sunt alij,qui poſſunt defendere tecta.ſ.vrbis manu.ſ.ſua: Aeneas ingruit.i.irruit Italis.i.in Italos : & miſcet prœlia. mittamus igitur, & .i. etiam nos Teucris .i. in Teucros,manu.ſ.noſtra funera ſæua.i.& magna & crudelia.Tu recedes.ſ.ſic faciẽdo,nec numero nec honore pugnæ inferior.ſ.Aenea.i.ipſo,& cum tanto honore occideris,vt Aeneas. Turnus ad hæc,ſup.reſpondit O ſoror,ego agnoui,& .i.etiam dudum, cum .i.quando,tu turbaſti prima.i.præcipua,fœdera per artem.i.aſtutiam & ſubtilitatem tuam, inducens augurium lætum & faciem mentita Camertis,cohortata es ad prœlium ineundum, & cũ dediſti te in hæc bella & tu dea.i. quamuis dea fallis nunc ne quidquam.i.in nullo,ſed quis voluit te demiſſam Olympo.i.cœlo ferre tantos labores,an; ſup.ideo veniſti aut demiſſa es vt videres alla tuam.i.extremum crudele fratris miſeri .i. miſeratione digni? Quia vero malum omnes admonui,conſcientia vitare, affirmat dico dicẽs,dico crudele letum,nam quid ago,aut quæ fortuna ſpondet iam ſalutem? q d.nulla,quia ipſe.i.ego vidi Murrhanum quo alter non fuerat mihi charior,Murrhanum inquam egentem,atque victum ingenti vulnere oppetere ante meos oculos, vocantem me voce i.propria vocatione,ſeu appellatione. Vtens,vir ille infelix occidit.i.interijt,ne aſpiceret noſtrum dedecus. Teucri potiuntur corpore & armis.ſ.eius perpetiar ne domos excindi .i. vrbẽ capi,& dirui? Nam id vnum,deſuit rebus.ſ.noſtris miſeris, quominus periſſent funditus, nec refellam.i.redarguam & refutabo, dextra.i. viriliter agendo dicta.i.conuitia Drancis.ſ hoſtis mei capitalis? q d. maxime conari debeo. Dabo,ſup.ne ego terga & hæc terra.ſ.quã defendere & mihi vendicare molior videbit Turnum fugientem?q.d.non id commiſero, ne pro an,an mori eſt vſqueadeo.i.intantum miſerum,vt ſ.malim inhoneſte fugere, quàm fortiter mori?q d.nequaquam & ideo.O vos manes.i.dij inferi,eſte mihi boni.i.propitij,& fauorabiles,quoniam voluntas eſt ſuperis auerſa.ſ.à me.i.non amplius fauens mihi.Ego deſcendam ad vos exiſtens anima ſancta, atque inſcia.i.neſcia & inſons,iſtius.ſ.tam turpis culpæ i.fugæ,exiſtens haud indignus .ſ. inuentus vnquam.i.in vllo tpe magnorum auorum,ſup genere aut nomine,vel magnorum auorũ,pro magnis auis, o ſi poëta ſcripſerit,haud vllo,vbi legit haud vnquam. [Vix ea fatus erat) Docet quomodo nunciata morte Amatæ reginæ,Turnus è curru deſiliens ad muros ruit, Aeneam ſi poſſet inde auerſurus, qd etiam effecit.vnde cum deſit Donat. Ordo eſt. Turnus vix erat fatus ea quæ præmiſſa ſunt,& ecce, q.d.præter ſpem,& appellationem,Sages vir ille vectus.i.qui vehebatur equo volat per medios hoſtes,ſaucius ora aduerſa .i. habens ora aduerſa ſaucia, & vulnerata ſagitta ſ.immiſſa , & ruit implorans.i. implorãtu vocans,& expectans Turnum nomine.ſ.eius expreſſo. ò Turne ſuprema.i.vltima ſalus,eſt,ſup. in te, miſerere tuorũ, quia Aeneas fulminat.i.in morem fulminis proſternit,& ſæuit armis,& minatur,ſup.ſe deiecturum ſummas arces Italum pro Italorum,& daturum,ſup.eas excidio.i.ad excidiũ,& exterminium,& faces volant iam ad tecta. Latini ferũt in te ora,& oculos,& ipſe rex Latinus muſſat.i.hæſitat ſummiſſe loquendo.quos vocet generos, an Teucros,an Rutulos,& ad quę fœdera flectat.i.inclinet ſeſe , an ad ea quæ cum Aenea ferire promiſit,an ad tua. Præterea ipſa regina.ſ.Amata,fidiſſima tui.i.rei,aut perſonæ tuæ , occidit ſua manu,quia ſeſe ſuſpendit,& ipſa exterrita fugit lucem .ſ. vitalem,malens occumbere,quam hoſtem tam terribilem videre. Soli Meſſapus , & Atinas acer ſuſtentat aciem pro portis ſtantes .i.ante portas pro defenſione earum . Phalanges ſtant circum hos denſæ vtrinque.i.ab vtraque parte, & ſeges ferrea.i.pubes armata,horret mucronibus ſtrictis .i. euaginatis & in verſas. i. agitas currum in gramine deſerto.ſ.ab hoſtibus. Turnus confuſus varia imagine rerum,obſtupuit,& ſtetit obtutu tacito .i. cogitabundus vno obtutu oculos tenens ne quidquam,dicens,Ingens pudor æſtuat.i.efferuet in imò corde,& inſania,ſupp.agitata luctu miato .i. commixto, & amor agitatus furijs , & virtus conſcia.i.cuius ipſe conſcius erat,& ſup.æſtuant in imò corde,vt primum.i.vbi primum vel cũ primum vmbræ.i.tenebræ cæcitatis, hoc eſt perturbationes excæcantes diſcuſſæ ſunt , & lux .ſ. rationis eſt reddita menti, ipſe turbidus .i. adhuc corpore turbatus,& commotus,torſit acies oculorum ardentes ad mœnia,& reſpexit ad magnam vrbem rotis.ſ.inter quas ſedebat. Autem pro ſed, ecce vortex.i.ingẽs.cumulus flãmarum & fumi,voluens flammis.i. per flãmas inter tabulata.ſ.turris,quæ quidam ſolaria vocat, vndabat.i.vndatim aſcendebat ad cœlum,& tenebat .i. occupabat , turrim: turrim dicit,ſup.eam quam ipſe.ſ.Turnus eduxerat trabibus compactis,ſup.cui ſubdiderat rotas vt transferri poſſit, & inſtruxerat altos pontes .ſ. ſcalas , quibus in ipſam deſcenderetur,& dixit,ò ſoror iamiam,inquit,fata ſuperã .i.vincunt me, & violenter trahunt in mortem, abſiſte.i.deſine morari,ſequamur quo deus & quo dura fortuna vocat . Stat .i. placet, & decretum eſt mihi conferre Aeneæ.i.cum Aenea manum,& ſtat pati morte quidquid eſt acerbum.neque , & non, & ò germana .i. ſoror iam non videbis amplius me indecorem .i. expertem decoris,& honoris, ſed oro ſine me furere ante.i.prius quam moriar hunc furorem.ſ.quo concepi cum Aenea congredi. Dixit inquam Turnus, & dedit ocyus.i.celeriter aruis .i. in arua ſaltum è curru, & ruit per tela & per hoſtes,& deſerit ſororem.ſ Iuturnam mœſtã , ac rumpit curſu rapido agmina .ſ. hoſtium media, ac veluti cum ſaxum auulſum vento ruit præceps de vertice montis , ſeu cum imber turbidus proluit.ſ.ipſum ſaxum, ſeu cum vetuſtas ſublapſa.i.quæ clam allapſa eſt annis,ſ.tacitus,ſoluit .ſ. ſaxum,fertur .ſ. ſaxum , magno actu .i. impetu , in abruptum .i. in præcipitium prius exeſum, exiſtens mons improbus .i. inſtar montis improbi,quia nulli parcit nota exultat ſolo,inuoluens ſecum,& ſiluas, & armenta,& viros.i.quidquid offendit, ſic Turnus ruit ad muros vrbis per agmina diſiecta , ſupp. per eam partem vbi terra madet plurima.i.plurimum ſanguine fuſo,& vbi auræ ſtrident , haſtilibus.ſ.miſſis,& ſignificat manu.ſ.indicium ſiſtendi, & incipit ſimul magno .i. magniloquo ore . O Rutuli parcite iam , & vos Latini inhibete .i. continete theci ſui tela quæcunque fortuna eſt .ſ. reliqua,ea,ſup.mea eſt,verius .i. iuſtius, & æquius eſt me vnum.ſ.ſolum luere .i. perſoluere aut purgare pro vobis fœdus.i.violationem fœderis,& diſcernere pro vobis ferro.i.armis .ſ.cum Aenea omnes medij .i. qui prius erant in medio diſceſſere,& dedere ſpatium.ſ.Turno,vt cum Aenea dimicet.

REGINA vt tectis venientem proſpicit hoſtem) In Oblongo libro,& in aliquot alijs,conſpicit,habetur. Sed enim.Proſpicit , Seruius admittit , & vetera pleraque exemplaria conſentiunt. [Incendi muros) Libris omnino aliqui veteres,Incẽdi,legunt, Sed enim Oblongus , Mediceus , atque alij peruetetas lib. Inceſſi,legendum oſtendit. Quod Seruius admittit,dum exponit,Inuadi,Romanus ambiguus eſt vnica mutatione literæ.[Pugnæ iuuenem in certamine credit, Extinctũ) Romanus lib. A certamine,legit, ſed melius eſt, In Quædam vetera exemplaria, Iuuenem certamine,legunt, abſque A, & abſque, In . [Multaque per mœſtum demens effata furorem) In Oblongo libro, Dolorem eſt , quod non æque placet . neque quidem , quod Affata , vel Adfata,in nonnullis habetur . [Flauos Lauinia crines) Miror, cum Seruius afferat, Flores, antiquam eſſe lectionem , eam à poſterioribus non admiſſam . [Reſonant late plangoribus ædes) In Oblongo libro , Clangoribus , legitur . quod non placet. Id enim tubarum eſt. In Med. autem Clamoribus,ſed, Plangoribus,omnino melius . [Multaq. ſe incuſat) In Rom.lib.de-

VARIA LECT.

ſiderantur hi duo verſus, Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante Dardanium Aeneam, generumq. aſciuerit vrbi. Nempe, quia in vndecimo ipſi habentur. [Curruſq; & equos) In antiq. lib. Currum ſingulari numero, legitur. [Qui tecta manu defendera poſſunt) In antiquis pleriſque libris, Poſſint, habetur. [Quæ ſeſe ad fœdera flectat) In Oblongo libro, Mittat, legitur pro demitrat. verum non æque placet. [Acer Atinas) In aliquot antiquis libris, Aſylas, legitur. ſed, & ſuperius, Acer Atinas, habetur. [Ponteſque extruxerat altos) In antiquis aliquot libris, Inſtrauarat, legitur, quod magis proprium eſt. Mediceus tamen. Inſtruxerat, habet. [Stat quidquid acerbum eſt, Morte pati) Acerbum quidem Seruius agnoſcere videtur, ſed in bis antiquis exemplaribus nunc, Acerbi nunc, Acerbum eſt, legitur. [Magno mons improbus actu) In aliquot antiquis libris Actu, habetur, & agnoſcitur à Seruio. Sed in Oblongo, in Mediceo, & in Portio, Ictu, legitur, quod non diſplicet. [Stridenſque baſtilibus auræ) In antiquis aliquot libris, Stridens, legitur.

At pater Aeneas, & audito nomine Turni,
Deſerit, & muros, & ſummas deſerit arces?
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis
Quantus Athon, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque niuali
Vertice ſe attolens pater Appenninus ad auras
Jam vero, & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alte tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris. ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diuerſis partibus orbis
Inter ſe coiſſe viros, & decernere ferro.
Atque illi, vt vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clypeis, atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant, ſors, & virtus miſcentur in vnum.
Ac velut ingenti Syla, ſummo ue Taburno
Cum duo conuerſis inimica prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi ceſſere magiſtri,
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque iuuencæ?
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla, armoſq. lauant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis, ingens fragor æthera complet.
Iuppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diuerſa duorum.
Quem damnet labor, & quò vergat pondere letum.

SERV. QVantus Athon) Hæc eſt vera lectio. Nam ſi Athos legeris os breuis eſt, & verius oõ ſiet. Athon aũt dici accuſatiuus indicat, nã hunc Athona facit, ſicut Apollõ Apollona. Quod aũt Herodotus hũc Athon, & hũc Apollon dicit, Atticæ declinationis eſt. Athon aũt mons eſt Thraciæ adiacens circa Lemnon inſulam. [Niuali Vertice ſe attollens pater) Apenninus mons Italiæ, de hoc Luc. Nulloq. à vertice tellus Altius intumuit, propiusque acceſſit olympo. [Troës, & oẽs) Græce declinatur, vnde breuis eſt es, ſic ſupra, Troes agunt. [Armaque depoſuere) Vel ſpectaturi, vel feſſi. [Inter ſe coiſſe viros, & cernere ferro) Vera, & antiqua hæc eſt lectio. Nam Ennium ſecutus eſt qui ait, Olli cernebant magnis de rebus agentes. Poſtea mutas cœpit legere, & decernere ferro. Secundum quam lectionem Synalœpha opus eſt, excluſo ne, vt ſit, Vir, & decernere ferro. [Fors & virtus miſcentur in vnum) Caſus in Turno, virtus in Aenea. Nam in bello etiam caſus plurimum valet. Cicero in Miloniana, Adde caſus, adde incertos exitus. Martemq. cõmunem. [Ac veluti ingenti Syla, ſummo ue Taburno) Syla mons eſt ſiluæ Lucaniæ, Taburnus mons Campaniæ. Saluſt. defugiunt, In Sylua Syla fuerat. Vnde peſſime quidam Sylua legũt, quia proprium appellatiuo non poteſt iungi, & æquari. vnde bene proprium iunxit. [Pauidi ceſſere magiſtri) Propria magiſtri, ſunt militum paſtores pecorum. Sed reciprocæ ſunt inter ſe iſtæ tranſlationes, Nam ductor militum, paſtor vocatur, vt diximus ſupra, & magiſtros pecorum dicimus. Cicero, Quem magiſtrum pecoris eſſe dicebat. [Muſſantque iuuencæ) Dubitant, ſicut, Muſſat rex ipſe Latinus. [Iuppiter ipſe duas æquato examine lances) Aut poëtice dictum eſt, & ratione caret, nam Iuppiter ignorare nihil poterat, aut certe illud quærit qui de Turno, & Aenea mortis afferat cauſam. Nam dicunt philoſophi mortem ad eum minime pertinere. Nam bona tantum præſtat, nec ad eum quæ mala ſunt pertinent. Tamen ſciendum locum nunc à Virgilio ita eſſe tranſlatum, vt in Homero lectum eſt.

Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
Τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ' Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.
Ἕλκε δὲ μέσσα λαβών, ῥέπε δ' Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ.
Ὤχετο δ' εἰς Ἀΐδαο, λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων.

[Examine) Examen proprie eſt filum quo trutina regitur. [Damnet labor) Liberet. vt, Damnabis tu quoque votis. [Vergat põdere letum) Bene vergat, nam morientes inferos petunt.

ASC. AT pater Aeneas) Recitat congreſſum Turni, & Aeneæ in quo Turnus gladio effracto in fugam verſus eſt, ſed non effugit penitus vt ſequentia docebunt, Cum vero Donatus deſit. Ordo eſt. At .i. ſed, Aeneas pater .i. vt paterna veneratione propter pietatem, & maieſtatẽ dignus, & ſimul deſerit muros, & deſerit ſummas arces, quas .ſ. expugnabat, deſerit dico, audito nomine Turni .i. cum omnes clamarent, eccum Turnũ. Turnos adeſt pater, & præcipitat oẽs moras, & rumpit .i. intermittit, & prætermittit omnia opera .i. oẽs conatus inceptus, exultans .i. tripudians lætitia .i. præ lætitia, & intonat armis .i. armatus, & in ipſis armis horrendũ .i. horrẽde, & horribiliter, exiſtens .ſ. tantus, id eſt tantũ eminens, quantus Athon mons ille Macedoniæ Thraciæ imminens ad mare Aegeum cũ ea altitudine vt vmbra ſuas in Lemnum vſque portendat, aut quantus Eryx mõs ille Siciliæ, aut quantus ipſe Apenninus pater .i. princeps montium, qui in principe terra videlicet Italia, ſup. eſt cum fremit .i. fremitum facit, ilicibus coruſcis .i. coruſcantibus, & gaudet vertice niuali .i. niuibus tecto attollens .i. erigens ſe ad auras .i. ad altum aërem, hoc eſt tũ eminebat Aeneas inter ceteros bellatores, quãtum mõtes in ſuis locis inter vicinos colles. Verũ, pro ſed, aut iam vero .i. ad verum, & pro vero, hoc eſt præcipua iã, & Rutuli, & omnes Troës conuertere .i. ſimul vertere in ſuum quæque ducem oculos certatim .i. cũ certamine, & æmulatione, & conuerteſa dico oculos oẽs Rutuli quique .i. & qui tenebant .i. defendebant alta mœnia, videlicet Latini quique .i. & qui videlicet Troës, & Hetruſci, pulſabant muros imos .i. euertere à fundamentis conabantur muros ariete .i. tali inſtrumento, & machina bellica in morem arietis fronte ferientis, & depoſuere arma humeris, vt qui ius, & officium bellandi ad duces ſuos referrent. Ipſe Latinus .ſ. rex, & cuius maxime intereat, ſtupet viros ingentes .i. ſine exemplo magnos quaſi extra conſuetum genus hoĩum genitos diuerſis partibus orbis, quia Turnũ in Europa, & Aeneam in Aſia coiſſe inter ſe eccuere .i. decernere ferro .i. armis. Atque illi .ſ. viri, Turnꝰ & Aeneas, vt .ſ. poſtquam campi .i. loci capaces patuere, æquora .i. in æquo ſpatio vacuũ .ſ. hominibus inuadũt .i. auſpicantur, & ineunt Martem .i. pugnam virilem, pro curſu .i. curſu longe incepto, rapido .i. feſtino, & hoſtibus haſtis coniectis eminus .i. de longe manibus, inuadunt dico clypeis, atque ære ſonoro .i. cum ſonoritate clypei atque ceterorum armorum, Tellus dat gemitum .ſ. ex ſonitu armorum, & procurſu pedum. Tum .i. deinde poſtq̃ congreſſi ſunt ipſi congeminant enſibus crebros ictus, fors .i. alea, & dubius euentus belli, & virtus .ſ. militaris miſcentur in vnum .i. quidquid fortuna aut virtus poterat impartitum eſt pugnæ. Ac veluti cum duo tauri incurrunt .i. incurſo ineũt inimica prœlia frontibus cõuerſis .i. contra ſe inuicem verſis, ſup. in Syla monte illo Lucaniæ, ve pro vel, in Taburno monte illo Campaniæ, ſummo .i. altiſſimo, aut in altiſſima eius parte, vbi planiciem habet, tunc, ſupp. magiſtri .ſ. pecoris pauidi, ceſſere, & omne pecus .ſ. reliquum .i. totum armentum, ſtat mutum .i. tacitum, & ſtupefactum metu .i. præ horrore tanti

certa

certaminis,& iuuencæ muſſant.i.dubitant tacite immormurantes,quis.i.vter illorum imperitet.i.prædominetur pecori,& quē .ſ.virum illorum tota armenta ſequantur illi.ſ.tauri concertantes miſcent inter ſeſe vulnera.i. mixtim inferunt vulnera multa vi,& ipſi obnixi.i.obnitentes, infigunt cornua , & lauant colla , & armos.i.humeros largo ſanguine,& omne nemus remugit .i. reboat aut reſonet gemitu.ſ.ipſorum,haud.i.non aliter, hoc eſt conſimiliter, Aeneas Tros .i. Troianus à Troë ortus,& heros Daunius.i.Dauni filius Turnus concurrunt clypeis,& fragor ingens complet æthera.i.Iupiter ipſe.ſ.fatorum conditor, ſuſtentat duas lances.ſ.libræ aut trutinæ examine.i.haſta aut virga,ſeu lingua , qua de pondere diſcernitur , æquato .i. æquali diſtantia tento.i.diu facit ambiguam,vter victurus ſit, & imponit.ſ.trutinæ æquali,diuerſa fata amborum,quia alter victurus, alter vincendus erat,ſuſtinet dico lances.i.dubium facit, quem .i. vtrum eorum labor.i.connixus,& ſtudium damnet.i.liberet, ſecundum Seruium. Sed illud damnabis tu quoque votis, ſignificat obnoxium facies,vnde dici poſſet,quem labor.i. penuria mortalitatis,& periculum bellandi,damnet.ſ.ad mortem,& quo pondere .i.qua vi & violentia letum.i.mors,vergat .i. ad exitum tendat, & premat laborantem.

VARIA LECT. QVANTVS Athos, aut quantus Eryx) In antiquis Athon,legitur.Inter ſe coiſſe vires,& decernere ferro, Ser.quidē, quædam,Cernere,contendit ex Ennio legendum. Et Sen. lib.7. epiſt.3.in eadem eſt opinione,dum dicit.Nec te longe differam, quædam ſimplicia in vſu non erant, ſicuti, Cernere ferro, inter ſe dicebant . Idem Virgil.hoc probabit tibi . Inter ſe coiiſſe viros,& cernere ferro.quod nunc decernere dicimus. Verum contra hos ſtat codicum penè omnium veterum auctoritas , in quibus legitur, Et decernere . In quodam tamen peruetere deeſt , & ita enim legitur.Coiiſſe viros,decernere ferro. [Coniectis eminus haſtis) In Rom. lib. Coniectis, eſt . ſed inemendate , melius enim Coniectis. [Ac veluti ingenti Syla)Peruetus liber, Sylo , legit.Romanus,Sylua,quam lectionem Seruius improbat, reliquæ exemplaria recte,Syla,qui Brutiorum mons hodieq. nomē retinet. [Quis pecori imperitet) Romanus liber cum altero peruetere,Nemori,legunt. vt,Imperat aruis. In aliquot aliis,Quis nemori imperet, & quem tote armenta ſequantur.In Mediceo, Quis pecori imperet , & quem . quæ lectio etiam eſt in Porcio lib In Vitaliano quoque,& i Delphio,&,ipſum, habetur, altera tamen dictione corrupte. [Colla,armosq. lauant) In antiq.aliquot exempl.Lauunt,a lauo,is. [Haud aliter Troa Aeneas) Antiq.lib.quotquot habui,Nun aliter legunt.[Ingens fragor æthera complet)In Oblong.lib.Pulſat,habetur.in aliis Complet.

SERV. TRepidi Latini) Atqui eſſe debuerunt. Sed omnia oſtenditur Aeneæ virtus.Nam naturale eſt, vt ſociis timori ſit inferioris audacia . Vnde nunc Latini territi ſunt, ex eo qđ ſuperiorem ferire auſus eſt Turnus. [Vt capulum ignotum,dextramq. aſpexit inermem) Locus hic totus ad gloriam Aeneæ pertinet . Nam id agit, ne videatur Turnus armorum vtilitate ſuperatus . Vnde ei redditus gladius quo etiam cum diuinis armis ab Aenea poſſit extingui.[Patrio mucrone) Eo .ſ. tpe quo vulneratum vidit Aeneam. Sanè Patrio,modo paterno ſignificat. Nam Dauni fuerat gladius,vt eſt illud, Enſem quem Dauno pater ignipotens deus ipſe parenti fecerat. Alias patrium a patria eſt deriuatum . [Mortalis mucro)mortali manu factus. [Vndique .o. denſa Teucri incluſere corona) Strategema eſt.Nā poſtq̄ Turnum fugere,videre Troiani,clauſere loca per quæ euadere poterat . [Curſum recuſant) Retardant .ſ. genua quæ impediebant vulnus illatum ſagitta. Sanè perite facit vt gladio non vtatur Aeneas, ſed haſta eminus dimicare contendat, quia impediente vulnere nec ſequi poterat , nec in ictum conſurgere . Vnde eſt, Hic gladio ſidens,hic acer & arduus haſta . [Incluſum flumine)Comparatio Apollonii . [Puniceæ ſeptum formidine pennæ) Lucanus,Claudit odoratę metuentis aëra pennæ . [Venator canis) Pro venaticus. [Inſidiis) Pēnarum.ſ.inſtrumentū quoddam in fune ad terrendas beſtias factum.[Viuidus vmber) Acerrimus Tuſcus.Nam Vmbria pars eſt Tuſciæ. [Iam iamque tenet) Ita vt videtur intuentibus,& hi duo verſus verbum ad verbum ſunt tranſlati de Apollonio. [Increpat) Obiurgat, increpat . vt, Aeſtatem increpitans feram . [Efflagitat enſem) Cum clamore depoſcit . [Terretque trementes) Quis .n. ſaucium non timeret cuſtātem,cum eū integer fugeret? [Ludicra præmia) Vilia,digna ludo,hi verſus de Hom. tranſlati.

Ε'πεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην
Α'ρνύσθην ἅ τε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,
Α'λλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ε'κτορος ἱπποδάμοιο.

Emicat hic , impune putans , & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem ,
Et ferit . exclamant Troës , trepidique Latini :
Arrectæque amborum acies , at perfidus enſis
Frangitur , in medioque ardentem deſerit ictu
Ni fuga ſubſidio ſubeat . fugit ocyor Euro
Vt capulum ignotum , dextramq. aſpexit inermem .
Famam eſt , præcipitem , cum prima prœlia iunctos
Conſcendebat equos , patrio mucrone relicto ,
Dum trepidat , ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci .
Idque diu , dum terga dabant palantia Teucri
Suffecit . poſtquam arma dei ad vulcania ventum eſt ,
Mortalis mucro , glacies ceu futilis , ictu
Diſſiluit : fulua reſplendent fragmina arena .
Ergo amens diuerſa fuga petit æquora Turnus :
Et nunc huc , inde huc incertos implicat orbes :
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona :
Atque hinc vaſta palus , hinc ardua mœnia cingunt .
Nec minus Aenea : (quanquam tardante ſagitta
Interdum genua impediunt , curſumque recuſant)
Inſequitur , trepidique pedem pede feruidus vrget .
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum , aut puniceæ ſeptum formidine pennæ
Venator curſu canis , & latratibus inſtat :
Ille autem inſidiis , & ripa territus alta ,
Mille fugit , refugitque vias : at viuidus Vmber
Hærent hians , iam iamque tenet , ſimiliſque tenenti
Increpuit malis , morſuque eluſus inani eſt .
Tum vero exoritur clamor , ripæque , lacuſque
Reſponſant circa , & cœlum tonat omne tumultu .
Ille ſimul fugiens , Rutulos ſimul increpat omnes
Nomine quenque vocans , notumq. efflagitat enſem .
Aeneas mortem contra præſenſque minatur
Exitium , ſi quiſquam adeat ; terretque trementes ,
Excíſurum vrbem minitans , & ſaucius inſtat .
Quinque orbes explent curſu , totidemque retexunt ,
Huc illuc . nec enim leuia , aut ludicra petuntur
Præmia , ſed Turni de vita , & ſanguine certant .

ASC. EMICAT hic,&c.)Docet quo Turnus quem vbique audacem induxit capta opportunitate , quæ impune ſperauit , Aeneam poſſe ferire totis viribus ipſum conſurrexit validiſſimum ictum datur, quo niſi Aeneas diuinis armis munitus fuiſſet , ſi ille paternum gladium habuiſſe , potuit totum interfeciſſe , ſed quia caſu,aut pręcipitatione gladium mortali manu fabricatum in diuina arma totis viribus contuderit fregit ipſum atque ſtupefactus ſe in fugā dedit , quē quanta maxima poteſt celeritate conſequitur Aeneas. Vnde . Ordo eſt (nihil.o.habetur Donati) Turnus emicat.i.eminenter agit ſeſe,hic.i.hoc loco & tempore, hoc eſt rebus ſeſe hoc modo habentibus,putans impune.i.ſine periculo,& punitione poſſe ferire , cum Aeneā ſeſe percuſſibilem exhibere videret,& conſurgit toto corpore in enſem ſublatum.i.ſurſum latum alte , & ferit .i. percutit Aeneam,Troës exclamant,vt .ſ. ſibi caueat deinceps Aeneas & Latini trepidi ſ.præ anxietate, verentes haud impune fore q̄ ſic Aeneam feriret,etiā,ſup. exclamant acies amborū ſunt arrectæ .i. attentiores effectæ , cum ambæ ſperarent & timerent,at.i.ſed enſis perfidus.i.fide dūo violans,frangitur & deſerit .ſ. Turnum ardentem.i.ardenter percutientem,in ictu medio .i. priuſquam totas vires ictui adhibuiſſet,quia cum timore percutit,retrahit manum, qui vero audacter & affectate adhibet vires donec penetret: deſerit,dico.i.deſtituit,ni.i.niſi fuga.i.profugium ſubeat.i.ſuccedat,ſubſi-

dio.i.ad ſubſidium,fugit igitur ocyor.i. velocior Euro vento ra pidiſſimo,vt.i.poſtquã aſpexit capulum.i.manubriũ gladij igno tum.i.incognitum,& alterius gladij quam ſui,& dextrã inermẽ .ſ.ſine gladio cum i fractus eſſet ſoluſque capulus remanſiſſet in manu. Fama eſt. Turnum præcipitem cum.i.quando conſcende bat primum equos iunctos in prœlia.i.ad currum iam prœlia in eundi rapuiſſe ferrum.i.gladium ferreum Metiſci aurigæ, & hoc patrio .i. pa erno gladio quem Vulcanus Dauno fecerat relicto dum.i.interea dum ſui.ſ.trepidaut.i.feſtinãter vigeot. Et id.ſ.fer rum ſuffecit.i.ſatisfecit diu:dum.i.quandiu aut donec. Teucri da bant terga palantia.i.oberrantia in variam fugam,ſed,poſtquam ventũ eſt ad arma Volcania dei .i. à Deo Vulcano fabricata, ipſe mucro mortalis.i.mortali manu fabricatus,diſſiluit.i.in diuerſa ſaluit,aut ſaliuit ictu.ſ. dato,ceu.i.quemadmodum glacies futilis .i.quæ cito funditur,& rumpitur cum adhuc tenuia ſit,& fragmi na .ſ. enſis aut glaciei, aut potius vtriuſque reſpondent in arena fulua. Ergo quia.ſ.dextram inermẽ habebat ipſe Turnus,amens .i.ſine mente,petit fuga.i.per fugam, diuerſa æquora.i.diuerſa lo ca æquoris.i.campi plani,& implicat .i. implicando facit incer tos orbes.i.gyros,& excurſas nunc huc,deinde huc. Nam nõ po tuit euadere neque excurrere,enim pro quia, Teucri incluſere , ſup.eum vndique.i.ex omni parte corona.i. cœtu circumcingen te denſa.i.denſe ſtante atq; pa.us vaſta.i. valde ampla cingit, ſup. hinc,ex vna parte,& mœnia ardua cingunt hinc .i. ex alia parte. Nec minus.i. & æque acriter Aeneas, inſequitur .ſ. Turnum,& ipſe feruidus.i.feruenter inſtans viget pede.ſ.ſuo pedem.ſ.Turni trepidi.i.trepidan er aufugientis. Inſequitur dicit quanquam gẽ nua impediunt,& recuſant interdum curſum,& hoc ſagitta.i.vul nere ſuſcepto pro ſagittam tardante .i. immorante,& grauante, Vnde ſequitur quod non erat ad plenum ſanatus.dat autem exẽ plum,dicens. Inſequitur,ſupple veluti .i. quẽadmodum,ſi vena tor nactus.ſ.adeptus, & qui acquiſiuit quando.i.aliquando cer uum incluſum.ſ.canibus aut retibus in flumine.i. cum eſſet in flu mine aut ſeptum.i.circundatũ,ſu rmidine pennæ puniceæ .i.aqui latum inſectantium,quibus pennæ punicei ſunt coloris, aut for midine pẽnæ puniceæ ad terrorem perdicis,aut chordis affixæ ca nis.i.venaticus,inſtat.i.curſu,& latratibus, autem pro ſed, ille .ſ. ceruus ſic circundatus territus inſidijs, & ripa alta quam veretur ſuperare non poſſe,quin deprehendatur à canibus,fugit, & recu git mille vias,ac canis vmber.i.Tuſcus (apud quẽ, plurimæ ſunt feræ pingues,vt innuit Perſius, dicens,defenſis pinguib.vmbris) viuidus.i.acer,& agilis,hæret.i.continuo perſequitur,& perſeue rat hians.i.inhians,iohiando incumbens,& tenet iam iamque.i. proximus eſt vt teneat,& ſemper tenturum ſe ſperat,& ipſe ſimi lis tenenti increpuit .i. crepitum dedit malis .i. maxillis quibus mordere ſperabat iã elaptum, vnde ſequitur,& deluſus eſt mor ſu inani.i.nihil inter dentes offendenti. Tum vero.i.ſed tunc ma xime exoritur clamor .ſ.cum Turnum Aeneas tenere videretur & ripæ,& lacus reſponſant.i.frequenter reſpondent,& ſonitum referunt circa.i. per circuitum,& omne.i.totum cœlum .i. totus aër tonat tumultu . Ille ſimul fugiens increpat .i. obiurgat ob inertiam,& imprudẽtiam quia gladium non afferrent,etiam nõ admonitt omnes Rutulos vocans quenque.ſ.in quo ſpem habe re nomine .ſ. ſuo , quia qui multis timidis aut inuidis imperat , nemini imperaſſe videtur,ſi ſeorſum neminem nominat,& efflagitat enſem notum .ſ. paternum, quo in prœlijs ſæpe vſus erat . Aeneas , contra .i. conuerſo minatur mortem , & exitium præ ſens,ſi quiſquam aderat.i.accedat Turno, & terret.ſ.omnes tre mentes minitans , ſupple ſe exciſurum vrbem , & ipſe ſaucius.i. quamuis ſaucius.i.vulneratus ſagitta immiſſa tamen inſtat.i.in ſtanter perſequitur Turnum , ipſi ergo alter fugiendo , & alter perſequendo explent curſu.i.percurrunt quinque orbes.i.gyros & retexunt.i. replicant totidem .ſ. currentes hoc illuc,nec enim .i.nam non leuia,aut ludicra præmia petuntur,ſed certant de vi ta , & ſanguine Turni , non autem Aeneæ , quia tantiſper dum Turnus inermis erat non potuiſſet necem inferre .

IN mediũq. tridentem delerit ictu) Romanus liber,cum ali quot alijs veteribus legunt, Ardentem deſerit ictum,ſed, Ictu, vt in Mediceo,& in Porcio eſt,magis placet. [Cum prima in prœ lia iunctos conſcendebat equos) In libris aliquot non tamen ijs antiquioribus, Cum primum legitur,ſed magis placet Prima in prœlia, hoc eſt initio belli pugnæ ue . [Fulua reſplendent frag mina arena) In aliquot antiq.lib. voltatis numero, legitur, Fulua reſplendet fragmen arena. Sed magis amplum,& maioris admi rationis eſt, Reſplendẽt fragmina, quod in plures diſſiluiſſe par tes enſem oſtendit. Illud vero inemendate legitur in quibuſdam lib. Glacies cui, cum dubio procul, Ceu, legendum ſit. [Quanq tardante ſagitta Interdum genua impediunt) Romanus lib. Mediceus,& pleraque alia exempl. Tardata, legunt, quippe genua. [Si quando in flumine nactus) Romanus liber,& aliquot alij S. quẽ do flumine, legunt abſque, In. Quod tamen appoſitum,& ſentẽ tiæ,& numero conſulit. [Formidine pennæ) In antiq. Pinnæ, de quo ſatis alibi. [Iam iamq tenet) In Rom. lib. Tenẽs, legere eſt, ſed inemẽdate. [Et cœlũ tonat omne tumultu) In Mediceo lib. & aliquot alij antiquis legere eſt, Et cœlum intonat omne fra gore. In Porcio, Tumultu, habetur, atque intonat, verbum .

VARIA LECT.

SERV. SAcer oleaſter) Ferè omnia Latina arborũ nõis, gñis fœminini ſunt,exceptis paucis,vt hic oleaſter,hoc ſiler. Virg. Molle ſiler. Item hoc buxum licet,& hæc buxus dicatur. Nam ſuperfluam quidam volunt facere deſcriptionẽ, vt hæc buxus de arbore dicamus , buxum vero de ligno cõpoſito. Legimus in Virgilio de vtroq;, Buxus vocat Berecyntia matris Idææ. Item cum de arborib' loqueretur, dixit, Et torno raſile buxum. [Venerabile lignum) Antiquam arborem voluit exprimere. [Vbi figere dona ſolebant) Propter, vt, Aut ſacra ad faſtigia fixi. [Nullo diſcrimine) Sine intuitu religionis. [Fixa,& lenta radice tenebat) Plenum eſt, quã radix lentam tenebat. [Ferrum terra tene) Pro tellus, elementum poſuit pro dea. [Non caſſa in vota) Non ad inania vota poſcit auxilium. [Luctans moratus) Luctatus, & moratus pro tempore, quod vitauit [Greek] . [Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci) [Greek] intelligimus Iu turnam in numen reuerſam poſtq. Turnus currum reliq. [Audaci nymphæ) Vt ſupra diximus, vbicũque inducit nitentem aliquem, ſine effectu audacem dicit. [Armis, animiſq refecti) Sicut armis, ita, & animis vtrinque autorum inopia animi ante vtriuſque rumpebant. [Certamina Martis anheli) Alij certamine legunt, vt ſit ſenſus, Aſſiſtũt contra ſe Martis anheli certamine.

Forte ſacer Fauni folijs oleaſter amaris
Hic ſteterat , nautis olim venerabile lignum :
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti diuo , & votas ſuſpendere veſtes .
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerans , puro vt poſſent concurrere campo .
Hic haſta Aeneæ ſtabat : huc impetus illam
Detulerat fixam , & lenta in radice tenebat .
Incubuit , voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides , teloque ſequi , quem prendere curſu
Non poterat . tum vero amens formidine Turnus ,
TVR. Faune præcor miſerere, inquit, tuq. optima ferrũ
Terra tene , colui veſtros ſi ſemper honores ,
Quos contra Aeneidæ bello fecere profanos .
POE. Dixit : opemque dei non caſſa in vota vocauit .
Nanque diu luctans , lentoque in ſtirpe moratus ,
Viribus haud vllis valuit diſcludere morſus
Roboris Aeneas . dum nititur acer , & inſtat ,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit , fratrique enſem dea Daunia reddit .
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere ,
Acceſſit , telumque alta ab radice reuellit .
Olli ſublimes armis , animiſque refecti ,
Hic gladio fidens , hic acer , & arduus haſta ,
Aſſiſtunt contra , certamine Martis anheli .

ASC. FORTE ſacer) Vt varietate delectet inducit varios euentus narratq. Aeneam haſtam ſuã ſtipiti ac trunco oleaſtri infixã recipere nõ potuiſſe, donec Turno allato gladio p Iuturnã indignata Venus ipſam diſſoluit ac nato accõmodauit quo facto ipſi ambo iam telis inſtructi ad acriorem pugnam ſeſe accingunt, vnde nihil quidem eſt Don. Ordo autẽ eſt. Oleaſter.i.olea ſilueſtris imitator oleæ ſacer.i.ſacratus fauno.ſ.deo ſilueſtri amaris folijs.i.hñs frondes amaras, ſteterat forte .i. à caſu hic.i. hoc loco, nõ quia a caſu ſtetit, ſed q a præter opinionẽ, & a caſu ad il lam

Iam arborem Aeneas haſtam fixerat, quæ erat ſacra Fauno ſtete rat ergo hic exiſtens olim ſ. priuſquam Teucri ſuſtulerant lignū venerabile nautis. i. antiqua veneratione, & religione cultum a nautis, vbi .i. ad quam ipſi nautæ ſeruati ex vndis ſolebant figere dona. ſ. votiua diuo Laurenti .ſ. Fauno, & ſuſpendere veſtes votas, in quibus ſ. ſeruati erant, ſed Teucri ſuſtulerant. i. amouerunt nullo diſcrimina. i. ſine diſcretione religionis neſcientes arborē ſacram eſſe ſtirpem radicem arboris, ſacrum. ſ. Fauno, vt poſſint concurrere campo puro. i. plano, & ſine impedimento, & arborū aſperitate haſta Aeneæ ſtabat hic. i. ad huius arboris radicem impetus detulerat illam fixam hic. i. ad hanc radicem, & tenebat radice lenta. i. tarda ad remittendum, quod tenebat, hoc eſt tenaci, Dardanides. i. Dardani nepos licet multo interuallo Aeneas incubuit. i. infixus eſt, & voluit cōuellere ferrum .i. haſtam ferratā, aut ferrum haſtæ, manu. ſ. ſua, & voluit ſequi telo. i. iaculo, quod à longe mitti poſſet, ſup. eum, quem non poterat prendere curſu .ſ. Turnum, verum pro ſed, & Turnus amens formidine, inquit, tum. i. tunc, aut tum vero .i. tunc præcipue, ò Faune ego precor, miſerere. ſ. mei, & tu ò terra optima tene ferrū. ſ. haſtæ, ſi ego colui ſemper veſtros honores quos. ſ. honores Aeneadæ. i. ſocij adhærentes Aeneæ, fecere profanos. i. procul a fano .i. templo, hoc eſt reprobandos, & dijs indignos bello .i. per facinus bellicum. Dixit. ſ. Turnus, & vocauit opem. i. auxilium dei, in vota non caſſa. i. non caſſanda, ſed ratificando. Nanque Aeneas luctans .i. luctatus diu, & moratus. i. immoratus in ſtirpe lento haud. i. nō valuit diſcludere. i. aperire vllis viribus morſus arboris .i. recipere haſtam quam mordicus tenebat terra, dum. ſ. Aeneas acer nititur & inſtat, dea Daunia. i. Iuturna. Dauni regis filia procurrit mutata curſus in faciem .i. facturam, & effigiem, Metiſci aurigæ, & reddit fratri enſem, quod. i. quam rem Venus indignata .i. ægre ferens, licere. i. ꝙ liceret, & permitteretur, Nymphæ audaci. i. Iuturnæ (vt fratris ſimilis dicatur vel ob factum vel quia Ioui concumbere auſa eſt, nam audaces virginis ſtupratas dīc) acceſſit, & reuellit telum. i. haſtam Aeneæ ab alta .i. profunda radice, olli .i. & tūc illi. ſ. Turnus, & Aeneas refecti. i. inſtaurati armis & aīs, hic .ſ. Turnus fidēs gladio, hic. ſ. Aeneas acer, & arduus. i. elatus, & ſuperbus haſta, inſiſtūt anheli. i. anhelantes contra certamina Martis aut inſiſtunt contra. i. cōtra ſtāt certamine Martis anheli. i. tali certamine quale Mars anhelās. i. maxime annitēs edere ſolet.

VARIA LECT.

VBI figere dona ſolebant Laurenti diuo, & notas ſuſpendere veſtes) Oblong. liber, Med. & plerique alij lib. antiq. Votas, legunt at. n. Seruati ex vndis, quod tempeſtatem præceſſiſſe ſignificat. Hunc vero morem tangit Horat. Suſpendiſſe potenti Veſtimenta maris Deo. [Lento in radice tenebat) Mediceus lib. & cetera quædā exempl. Lenta radice, legunt, abſque, In. quod alij viderint. [Lentoq. in ſtirpe moratus) Qui ſuperius, Stirpem inuiſam, fœminino gñe dixerat, nunc maſculino dicit, ait Nonius. quo gñe etiam Ennius, & Pacuuius in hoc nomine vſi ſunt. Nā Ennius, A ſtirpe ſupremo. &, Ad ſtirpem exquirēdum Pacuuius dixit. Donatus tamē (vti ſuperius dictū) Virgilium ait paſſim in hoc nomine fœminino gñe vſum. Agnouit vero Soſipater, Stirpem inuiſam fœminino gñe, pro ſobole, pro materia, Stirpem reciſum, adiecto Virgiliano carmine. Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum Suſtulerant. quamuis Pacuuius: Qui ſtirpem occidit meum, dixerit de ſobole. Pompeius Feſtus in ijs, quæ ex Verrio Flacco deflorauit, antiquæ fuiſſe conſuetudinis ait, Recto fronte dicere, vt Cato in diſſertatione cōſulatus, vt cum ait Ennius, A ſtirpe ſupremo, & Iliada nepos, & lupus fœta. [Inſiſtunt cōtra certamina Martis Anheli) Antiqui libris, etiam manuſcripti, ita legunt, Adſiſtunt contra certamine Martis anheli.

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
IVP. Quæ iam finis erit coniux? quid denique reſtat?
Indigetem Aeneam ſcis ipſa, & ſcire fateris,
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violare vulnere diuum?
Aut enſem (quid enim ſine te Iuturna valeret)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine iam tandem, precibuſque inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. terris agitare vel vndis
Troianos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, luctu miſcere Hymenæos;
Vlterius tentare veto. POE. Sic Iuppiter orſus:
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
IVN. Iſta quidem quia nota mihi tua magna voluntas
Iuppiter, & Turnum, & terras inuiti reliqui.
Nec tu me aëria ſolam nunc ſede videres
Digna, indigna pati: ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie, traheremque inimica in prœlia Teucros:
Iuturnam miſero (fateor) ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita maiora audere probaui
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum,
Adiuro Stygij caput implacabile fontis:
Vna ſuperſtitio ſuperis quæ reddita diuis.
Et nunc cedo equidem pugnaſque exoſa relinquo
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro maieſtate tuorum:
Cum iam connubijs pacem felicibus (eſto)
Component, cum iam leges, & fœdera iungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucroſque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges;

SERV. FVlua de nube) De aëre, de elemento ſuo. [Quæ iā finis erit coniux?) Iam denique. Verba iſta quaſi iam tædiantis ſunt ad lōgam Iunonis iracūdiā, vnde paulo poſt ait, Deſine iam tandem, precibuſq. inflectere noſtris. [Indigetem Aeneam ſcis ipſa, & ſcire fateris) Subaudis fore. Et indigetes dij duplici ratione dicūtur, vel ſecūdū Lucretiū, qd' nullius rei indigeāt, qui ait, Nihil indigna iræ. Vel certe indigetes ſunt dij ex hominibus facti, & dicti indigetes quaſi in dijs agentes. [Mortalin' decuit violari vulnere diuum?) Non letali, ſed aut quo mortales laborāt, aut a mortali illato. Diuum autem ſubaudis Futurū. [Quid n. ſine te Iuturna valeret?) Parentheſis, poterat. n. excuſare ſe Iuno, nihil feciſſe commemorans. Vnde eam auctorem fuiſſe Iuppiter dixit, propter illud. Auctor ego audendi. [Deſine iam tandem) Singula pronuncianda ſunt. [Nec te tātus edat tacitam dolor). ſ. deſine odijs vrgere Troianos. Sanè edo, edis, edidi, integrum verbum eſt, Vt lego, legis, legit. Nam edo, es eſt, eſſe anomalum cōſtat. [Troianos potuiſti) .i. iam nō potes, ideo enim præterito vſus eſt. [Submiſſo vultu) Habitum futuræ orationis oſtendit. [Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter) Obiecerat enim neceſſitatem fati, dicēs, Ventum ad ſupremum eſt. Sed Iuno ſciens fatum eſſe, quidquid Iuppiter dixerit, dicit ſe cedere eius voluntati. Nam id agit vt cōciliet ſibi eius fauorē ad petitionē futuram. [Digna, indigna pati) .i. oia, & prouerbialiter dictum eſt. [Nō vt tela tñ, non vt contenderet arcū) Hoc loco quaſi Iuturnā ſagittaſſe ſignificat. Sed vt ſupra diximus, poſſumus accipere, qd' alter in alius gratiam tu Aeneā tela cōtorſit. [Pro vita) Ac ſi diceret, pro te nobis data. i. à ſuperis. [Adiuro Stygij caput implacabile fontis) Pro iuro. ad prothesis eſt. Quidam tamen volunt Iuro tunc dici debere, cum cōfirmamus aliquid, aut promittimus. vt, Iuro me facturum, Adiuro vero, cum negamus, vt, Adiuro me non feciſſe Terentius, Adiurat ſe nō poſſe apud vos Pamphilo abſente perdurare. Poteſt tamen & ad, valde ſignificare. [Vna ſuperſtitio) Religio, metus, eo ꝙ ſuperſtet capiti omnis religio, & eſt Homeri locus.

Καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ,
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

[Reddita) Data. nam Prothesis eſt. [Nulla fati quod lege tenetur) Bene Fati. nam victoriæ lex eſt vt victi cedant in habitum nomenq. victorum. [Pro maieſtate tuorum) Reſpexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnauerat. Inde ait Tuorum. nam, & Latinus inde originem ducit, vt, Fauno Picus pater, iſq; parentem Te Saturne refert, tu ſanguinis vltimus auctor. [Eſto cōponent) Conſentit, ſed inuita. [Sit Romana potens Itala virtute propago) Hoc videtur

 dicere,

Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troia.
POE. Olli ſubridens hominum, rerumque repertor,
IVP. Es germana Iouis, Saturnique altera proles:
Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus.
Verum age, & inceptum fruſtra ſubmitte furorem:
Do quod vis, & me victusque, volensque remitto.
Sermonem Auſonij patrium, moresque tenebunt:
Vtque eſt, nomen erit: commixti corpore tantum
Subſident Teucri: morem, ritusque ſacrorum
Adijciam, faciamque omnes vno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines: ſupra ire deos pietate videbis:
Nec gens vlla tuos æque celebrabit honores.
POE. Annuit his Iuno, & mentem lætata retorſit,
Interea excedit cœlo, numenque reliquit.

diceret. Si fataliter imminet vt a Troianis origo Romana deſcendat, Troiani Italorum nomen accipiant, vt Romani de Italis non de Troianis videantur eſſe progeniti. [Es germana Iouis, Saturniq; altera proles] Locus de obſcuris, de quo quidam hoc ſentiunt, Petis pene illicita, ſed concedenda ſunt, quoniam ſoror Iouis es. i. Saturni filia. Quod ſi voluerimus admittere, erit ſequens verſus incongruus, vt, Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus? Vnde melius eſt vt ita intelligamus, Soror Iouis es. i. Saturni filia. Vnde non mirum eſt tantam te iracundiam tenuere ſub pectore. Nam ſcimus vnumquenq; pro generis qualitate in iram moueri. nobiles. n. etſi ad præſens videntur ignoſcere, tamen in poſterum iram reſeruant, quod nunc Iunoni videtur obijcere. Nam cum ſe contendere diceret, petit id quod grauiter poſſet obeſſe Troianis. Sic Hom. inducit Calchan adicentem de Agamemnone, Regum iræ ita ſe habẽt, vt etiam ſi ad pſens indulgere videãtur, ſtimulos iracũdiæ ad futurũ reſeruent.

Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηι·
Εἴπερ γάρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ,
Ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσσῃ.

[Do quod vis] Bene præſenti vſus eſt tpe. Nam promiſſio numinis pro facto eſt. [Subſident] Remanebunt latebunt, Latinorũ ſ. multitudine, vt, Galeaq. ima ſubſidit Aceſtes. [Ritusq. ſacrorum adijciam] Verum eſt, nam ſacra Matris deum Romani Phrygio more coluerunt. [Mentem lætata retorſit] Iſte quidem, h d. ſed conſtat bello Punico ſecundo exoratam Iunonem, tertio vero bello a Scipione ſacris quibuſdam etiam Romam eſſe tranſlatã.

ASC. IVNONEM interea) Recitat modo alloquium Iouis & Iunonis de certantium conditione diſceptãtium, in quo promiſſa Iouis in primo ad Venerem facta complentur. Nã aſpera Iuno conſilia in melius referet contenta hoc ſolo q̧ Latini priſtinum nomen & patrium ſermonem retineant, quod quia temporibus poëtæ fuit, ne Aeneas non cẽſeatur verus victor dicit deo rum voluntate effectum, vt victis neque nomen, neque ſermonẽ mutaret, licet ab eo ſit deductum genus Latinum .i. quod poëtæ tempeſtate Latinum erat, nam confirmando priſcũ nomẽ, quaſi de nouo inſtituit, ſicut viſum eſt i proœmio illic, genus vnde Latinum. Albaniq. patres atque altæ mœnia Romæ. Ordo autem eſt. Rex Olympi omnipotentis. i. in quo eſt ipſe omnipotens .ſ. Iuppiter (niſi forte melius legamus omnipatentis dicitur .n. q̧ ſit totus ſplendidus alloquitur interea Iunonem tuentem .i. inſpicientem pugnas. ſ. Turni & Aeneæ, de nube fulua. i. nimbo in aëre ſuſpenſo. O coniux quæ finis erit iam .i. tandem denique quid reſtat .i. reliquum eſt, ni. i. vt iuxta fata vincatur Turnus, & vincat Aeneas? tu ipſa ſcis & fateris ſcire, Aeneam deum indigetem. i. in dijs agentem, & nullus egentem deberi cœlo. i. futurum eſſe in cœlo poſt victoriam, & tolli. i. erigi fatis. i. per fata, aut ſecundum fata ad ſidera, vnde in primo, Sublimemq. feres ad ſidera cœli Magnanimum Aeneam. Quid ſtruis .i. moliris, & conaris contra fata, aut qua ſpe heres in nubibus gelidis .i. quid hic expectas. Mortalin', mortali ne hoc eſt, nunquid decuit, diuum. i. deum futurum violari .i. lædi vulnere, telo, mortali .i. à mortali immiſſo, aut quo mortales vulnerari debeant, aut nunquid decuit enſem ereptum reddi, non eundem, ſed alterum aut ereptum dicit, quia fatorum violentia neglectum reddi inquam Turno, & ſi dicat Iuno, quid mihi id imputas? Reſpondit Iuppiter per parenthesim, q. d. tibi imputo, enim pro quia, quid valeret Iuturna ſine te, q. d. nihil poſſe ſignificet. Et nunquid decuit vim. i. virtutem, & vires creſcere victis. i. qui iam victi erant. Deſine iam tandem, & inflectere, aut reflectere .i. fine, & permitte te flecti, precibus noſtris .i. vel ob noſtras preces, quia te precamur qui cogere poſſumus, Nec tantus dolor edat. i. rodat & cõſumat te tacitam. i. tacentem, & nec ſup. curæ triſtes, i. triſtitiæ tuæ indices, coruſcent .i. cum coruſcatione quadam emicant mihi ex ore tuo dulci. Ventum eſt ad ſupremum .i. finem fatorum tu potuiſti. ſ. hactenus agitare Troianos terris, vel .i. etiam vndis, & accendere bellum infandum. i. deteſtabile inter generum & ſocerum, fatis vetantibus, & ipſis inuitis, & miſcere Hymenæus .i. nuptias virginis, luctu. ſ. matris Amatæ a ſe ſuſpenſæ, & aliorum interemptorum, ego vero tentare. i. attentare, & conari vlterius, Iuppiter orſus eſt .i. ſermonem clauſit ſic, & dea .ſ. Iuno contra .ſ. orſa eſt .i. incepit loqui, aut reſpõdit ſic, vt ſequitur vultu ſubmiſſo .i. humili, quia vt dicit Terent. vt tes dent ſeſe ita magni atque humiles ſumus. O Iuppiter quidẽ. i. certe, quia iſta tua magna voluntas. i. fatorum ſeries eſt nota mihi, ego inuita reliqui, & Turnum, & terras .i. negocia terrena, nec tu videres. ſ. aliter, hoc eſt niſi ſic eſſet, me ſolam in ſede aëria pati digna indigna. i. & digne & indigna .i. quæcunque fatis iubet ſine reſpectu pectus meç. ſed ego ſtarem cuncta flãmis ſub. i. in ipſa acie, & traherem Teucros in prœlia inimica. ſ. ipſis, hoc eſt in quibus perirent, ego fateor ſuaſi Iuturnam ſuccedere. i. vt Iuturna ſuccedat (niſi amphibologiam vitare voluiſſet potuiſſet dixiſſe, Iuturnæ vt regatur à verbo ſuaſi) fratri miſero. ſ. Turno, & probaui. i. approbaui ipſam ſup. audere maiora .ſ. quam alioqui liceret pro vita. ſ. fratris ſeruanda, non pro laude obtinenda, vt iuſtior ſit ea tio, tamen ego non ſuaſi vt ſupp. emitteret, hoc eſt emittere faceret, tela. i. ſagittam, & non ſuaſi vt contenderet. i. ſimul cum ſagitta tenderet arcum. Ego adiuro caput fontis ſtygij. i. ipſam ſtygẽ lacum infernalem Dij cuius iurare timent, & fallere numen, vt in 6. viſum eſt, implacabile. i. inmitigabile, quę vna i. quæ ſola ſuperſtitio. i. meticuloſa religio eſt reddita. ſ. contra periurium, diuis ſuperis. i. cœleſtibus .i. quia non ſualerim, vt contenderet arcum. Et equidem. i. ego quidem cedo. i. locum do, nunc atque pugnas relinquo, ſup. eas. Ego obteſtor .i. obteſtando oro te illud quod nulla. i. non vlla, quod non tenetur vlla lege, fati, obteſtor dicit pro Latio, & pro maieſtate tuorum .i. a patre tuo Saturno ortorum, aut qui magis tui ſunt q̧ Troiani, nam Troianis bene voluit ob Dardanum ex Italia ortum, cum. i. quando ef to. i. permitto vt ita ſit ipſi component. i. conciliabunt pacem, connubijs felicibus, & cum iungent iam leges, & fœdera .i. perpetuæ concordiæ, ne iubeas Latinos indigenas .i. inde, hoc eſt ex Latio, & nõ aliunde genitos, mutare verus nomẽ, neu iubeas fieri Troas & vocari Teucros, aut viros. ſ. Latinos mutare vocẽ .ſ. ſermonẽ patrium, aut vertere. i. mutare, veſtes. i. formam veſtium, Latium ſit, & reges Albani. ſ. poſtea denominandi ſunt per ſecula, & propago. i. propagatio Romana ex albanis orta ſit potens virtute, Itala. i. ſub titulo virtutis Italicę, & nõ Troianæ, Troia occidit, & ſinas, vt ſup. occiderit cum nomine. i. ita vt ne nomen quidem maneat. Repertor. i. reparator aut productor hominum & rerũ, ſubridens Olli. i. tunc illi, ſup. tu es germana ſoror mea, & altera .i. ſecunda proles Saturni, & ſup. voluis tantos fluctus irarum ſub pectore, q. d. id nõ decere. Verum. i. ſed age. i. quod dicam, & ſummitte. i. ſupprime furorem inceptum fruſtra. i. ſine cauſa aut ſine vtilitate, cum contra fata nihil poſſit, ſed potius ſine cauſa quia do. i. concedo, quod vis, & remitto me. i. animum meum, vict' & volens, non. n. vinci poſſet nolens, Auſonij tenebunt ſermonem patrium & mores patrios, & nomen erit, ſup. eſt, vt eſt tantum. i. tantummodo Teucri ſubſident. i. remanebunt, & occulte ſedem capient commixti corpore, & non nomine, neque ſermone ego adijciam morem, & ritus ſacrorum. ſ. Troianorum, & faciam omnes Latinos vno ore. i. vna appellatione aut vno ſermone. Tu videbis genus. ſ. hominum, quod ſurget hinc. i. ex Troianis, mixtum. i. commixtum ſanguine Auſonio. i. Italico, ire pietate ſupra homines, & ſupra deos, quod propter clementiam Iulij Cęſaris, & Auguſti dicit. Nec vlla gens .ſ. alia celebrabit æque .i. æqualiter aut in tantum tuos honores Iuno annuit. i. aſſenſum præbuit his, & lætata retorſit. i. reflexit ab ira mẽtem. i. animum, aut memoriam odij, quia dictum eſt in 1. Neque enim cauſæ irarum, ſæuique dolores Exciderant animo, manet alta mente repoſtum Iudicium Paridis. Et ipſa excedit interea cœlo. i. aëre, & reliquit nubem, è qua. ſ. prius ſpeculabatur. Semper autem fauentia numina abeſſe dicuntur, dum quibus fauent triſtia ob eunt.

Pugnat

VARIA LECTIO.

PVGNAS de nube tuentem) In Med. Videntem eſt, in alijs, Tuentem. Puto vero alteram illam lectionem ex paraphraſi hac irrepſiſſe. [Quia orta mihi tua magna voluntas Iuppiter) Quamuis, Magna, in veteribus aliq. legatur, non tamen diſplicet, quod habetur in Oblongo libro, in Porcio, & aliquot alijs, Tua magne voluntas Iuppiter ne quatuor dictiones eodem con currant caſu. [Et terras inuiſa reliqui) In lib. antiq. Relinquo, legitur. [Commixti corpore tantum Subſident Teucri) Rom. lib. non, Corpore, ſed, ſanguine, legit, eſt & vbi, Sanguine tanta, ſcriptum ſit, ſed omnino, Tantum, legendum. In Med. autem, & in Porcio, Commixto corpora, legitur.

His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ,
Quas, & tartaream nox intempeſta Megæra
Vno, eodemque tulit partu; paribusque reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasque addidit alas.
Hæ Iouis ad ſolium, ſæuique in limine regis
Apparent, accuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum, morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbes.
Harum vnam celerem demittit ab æthere ſummo
Iuppiter, inque omen Iuturnæ occurrere iuſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur.
Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſæui Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſiue Cydon, telum immedicabile, torſit,
Stridens, & celeres incognita tranſilit vmbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terrasque petiuit.
Poſtquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni;
Alitis in paruæ ſubito collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per vmbras.
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertque, refertque ſonans, clypeumque euerberat alis.
Illi membra nouus ſoluit formidine torpor,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
At, procul vt Diræ ſtridorem agnouit, & alas,
Infelix crineis ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.
TVR. Quid nunc te tua Turne poteſt germana iuuare?
Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Iam iam linquo acies. ne me terrete timentem
Obſcenæ volucres. alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum, nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis. hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, & miſero fratri comes ire per vmbras.
Immortalis ego? haud quidquam mihi dulce meorũ
Te ſine frater erit. ò quæ ſatis ima dehiſcat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?

SERV. HIS actis) Remoto à Turno auxilio. [Dimittere ab armis) Per tranſitum hiſtoriæ vſus eſt aet hic. nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicũtur dimitti. Sal. de Appio, vbi eum tota in concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe eius opera non vſurum, eumq. ab armis dimittit. [Peſtes, cognomine Diræ) Proprie peſtes vocantur. Diræ vero cognomine, & dictæ diræ quæ non niſi ante iratum Iouem videntur: vt, Sæuique in limine regis Apparent. [Tartaream Megæram) Bene Tartaream addidit, vt oſtendat eſſe & terrenam & ætheream Megæram. Nam vt etiam in 3. diximus, volunt periti quandam poteſtatem triplicem eſſe, & in terris, & apud ſuperos, ſicut eſt furiarum apud inferos. Ideo aũt dicit has ex Nocte progenitas, vt oſtendat & latenter ortri & intollerabilem eſſe iram deorum. [Vno, eodemq. tulit partu) Diſpoſitio hæc poëtæ, quæ dicit has & ſimiles eſſe furijs, & eas in his eſſe procreatas, hoc agit vt oſtendat illam prudentium opinionem eſſe, tã apud ſuperos, quã in terris, ſicut apud inferos furias. [Apparent) Videntur, præſto ſunt ad obſequium. Vnde etiam appatitores conſtat eſſe nominatos. [Letum horrificum) Volunt Iouem non eſſe mortis auctorem, ſed poſſe mortis genere, vel prodeſſe vel obeſſe mortalibus. [Inq. omen) Iuturnæ occurrere iuſſit) Vt Iuturnæ omen fraternæ mortis efficeret. [Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta) Sic illa deſcendit vt ſolet ſagitta deſcendere. hinc Statius traxit vt diceret de diſco iacto, Similisq. cadenti Creſcit in aduerſos. Impulſa autem proprie. Sic ſupra. Incertum qua pulſa manu. [Felle veneni) Amaritudine veneni, ſucco noxio, aut certe periphraſticos dixit venenum. [Tranſilit vmbras) Hyperbole eſt. Nanque vmbras ſemper tela comitantur. bine ait, Tranſilit vmbras ſagitta. Male .n. quidam auras legunt. [Talis ſe) Taliter collecta, ex nimia. ſ. furiæ magnitudine. [Culminibus deſertis) Noctuam dicit, non bubonem, nam ait. [Alitis in paruæ) Bubo autem maior eſt. [Serum canit) Triſte, diuturnum. vt, Seraq. terribili cecinerunt omnia voces. Saluſt. Serum bellum in anguſtijs futurum. [Clypeum euerberat alis) Signa ſunt iſta plangentium. [Stridorem) Vocis. ſ. ſonum. nam vtrunque tangit augurium, & oſcinum & præpetum, quod grauiter poſſet obeſſe Troianis. Sic Hom. inducit Calchãta. [Diræ) Immitti, quę poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum. [Mõſtro?) Augurio ex Iouis voluntate uenienti. [Obſcenæ volucres) Inuidioſe dixit. nã una eſt. [Quò vitam dedit æternam?) Quia occurrebat, ſed præſtitit immortalitatem, dicit hanc æternam eſſe cauſam doloris..

ASC. HIS actis) Docet quomodo placata, & amota Iunone Iuppiter Iuturnam ablegat vt ſine numinis auxilio ſit vincendus Turnus. Circa quam rem habetur hoc Donati. [Non ſecus) Interponitur parabola, qua narratio interrumpatur, vt legentis tedium excludit. [Alitis) Noctuam, vel bubonem intelligit. [Pro virginitate) Pro erepto virginitatis honore. Sic ille. Ordo eſt. Genitor. ſ. hominum atque deorum Iuppiter volutat i. agitat ſecum, aliud .i. aliam rem ad aperiendam fatis viam, his. ſ. ſuperioribus actis. ſ. cum Iunone iam pacata, que, pro. i. parat, dimittere .i. in diuerſa mittere .ſ. ab armis fratris Iuturnam. ſ. nympham. Geminæ. i. duæ, & æquales peſtes dicuntur cognomina. i. cognomento Diræ .i. execrabiles quaſi deorum Ira procreatæ, quas & Magærã .ſ. tertiam furiam, ſeu Diram, Nox intempeſta .i. ad nullum opus tempeſtiua, aut opportuna, tulit vno & eodem partu (Mutat ſuo corripuit eodẽ in media ſyllaba. ſ. vt grammatiſtæ dicunt, vt celeritatem producendi innuat) & reuinxit .i. illigauit ſpiris. i. annullis & reuolutionibus ſerpentum. i. anguium, quos pro capillis habent paribus .i. æqualibus numero, & mole, & ſupp. quibus addidit alas ventoſas. i. tam celeres, vt vento agi viderentur, hæ. ſ. furiæ Tiſiphone, Alecto, & Megæra apparent .i. præſto ſunt ad obſequium, ad ſolium Iouis, & in limine ſæui regis. ſ. Iouis ſæuientis, hoc eſt cum ſęuitiã ſuam oſtendere vult, aut de diuerſis loquitur vt per ſæuum regem Plutonem intelligat. innuens furias, & apud ſuperos, & apud inferos eſſe, & acuunt. i. acriorem faciunt mortalibus ægris. i. ægra viuẽtibus, & multis miſerijs ſubditis, ſi rex deum. i. deorũ molitur. i. cũ difficultate, quia præter naturam ſuam, cum ſit iuuans pater, diſponit letum horrificum. i. mortem terribiliſſimam, aut ſi terret bello vrbes meritas, per quod ſignificatur Iouis æquitas, vnde in 6. Aut æquus amauit Iuppiter, & in x. Rex Iuppiter omnibus idẽ, Iuppiter demittit. i. deorſum mittit, vnam trium. ſ. furiarum, celerem. i. celeriter deſcendentem quia ad munus eſt propterea eſt, ab æthere ſummo & iuſſit occurrere Iuturnæ in omen .i. vt omen mortis Turni efficeret, & illa id agnoſcens abiret. Illa .ſ. dira peſtis aut furia volat, & fertur ad terram, turbine. i. impetu celeri, non ſecus .i. non aliter, ac .i. quàm ſagitta impulſa neruo .i. arcu neruato, quam. ſ. ſagittam, Parthus, qui peritiſſimus eſt ſagittator, Parthus, inquit, ſiue Cydon, torſit .i. impulit, armatam infectam felle. i. amaritudine veneni, ſæui appoſitoria, telum immedicabile .i. nulla medicina curabile, vulnus faciens, non ſecus dico ac talis ſagitta fertur per nubem ſtridens, & tranſilis

ſit vmbras celeria .i. quas celeriter percurrit, exiſtens incognita .i. imperceptа. Sata .i. progenita, nocte .ſ. furia, exiſtens talis tulit .i. mouit ſe, & petiuit terras, & ſup. poſtquam videt acies Iliacas .i. Troianas, atque agmina Turni ipſa collecta .i. transformata ſuſcepto corpore ex aere collecto, ſubito in figuram aluis paruæ .ſ. noctuæ, quæ ſedens quondam .i. aliquando in buſtis .i. ſepulturis cinerum vſtorum, aut in culminibus .ſ. ſummitatibus ædificiorum deſertis. (Spondaicum verſum facit grauitatem inuēs) canit nocte ſerū .i. triſte aut ſero per vmbras, exiſtens importuna .ſ. ſuis peſtis .i. furia verſa in hanc faciem .i. ſpeciem, & effigiem huiuſmodi auis fert, & refert ſe ad ora Turni ſonans .i. cum ſonitu, & euerberat alis clypeum .ſ. Turni, torpor nouus .i. concretio ſanguinis, & vehemens ſoluit .i. diſſoluit illi .ſ. Turno membra, formidine, & comæ .ſ. eius arrectæ, ſup. ſunt horrore, & vox hæſit .i. adhæſit faucibus. At .ſ. ſed Iuturna, vt .i. poſtquam agnouit procul .i. adhuc longe exiſtens ſtridorem & alas .i. ſtridorem alarum diræ, impia ſoror infelix ſcindit crines ſolutos, fœdans ora .i. faciem vnguibus, & pectora pugnis quibus ipſa percuſſit, &, ſup. inquit. O Turne quid .i. in quo poteſt tua germana .i. ſoror iuuare nunc te? q. d. in nullo. aut quid ſupereſt .i. reſtat mihi iam miſeræ? q. d. nihil. Qua arte morer .i. detinebo tibi lucem .i. vitam? q. d. nulla poſſum ne ego opponere tali monſtro me, q. d. non & ideo ego linquo iam iam .i. præcipue iam acies ò volucres obſcœnæ (atqui vna erat, ſed inuidioſe ad pluralitatem tranſtulit) ne terrete .i. nolite terrere me timentem. ego noſco verbera alarum .ſ. veſtrarum quid prætendant, & pro .i. ſonum letalem .i. mortis Turni indicem, nec iuſſa .i. voluntates, hoc eſt fata aut mandata Iouis magnanimi .i. pro animi ſui magnitudine omnia gerentis, nec cuiquam cedentis, fallunt .i. decipiunt aut latent me. Reponit .i. rependit & perſoluit ipſa hæc .ſ. præmia pro virginitate .ſ. q rapta eſt, quo .i. ad quid, dedit ipſe mihi vitam æternam? cur conditio mortis eſt adempta mihi? ego iam mortalis .i. ſi eſſem iam mortalis ego certe poſſem finire nunc tantos dolores, & poſſem ire comes fratri .ſ. Turno miſero, per vmbras .ſ. infernales, qđ .ſ. nunc non poſſum, verùmtamen ò frater, quidquam meorum .i. eorum quæ mihi contingant, haud .i. non erit dulce, mihi ſine te ò optantis vox, quæ terra dehiſcat mihi ſatis ima .i. profunda, vt me deuoret, & demittat me Deam .i. quamuis Deam ad manes imos, q. d. nulla, & ita ſe miſerrimam prædicat cum mortem duiſem cenſeat.

VARIA LECTIO.

DEMITTIT ab æthere) In antiq. omnibus exempl. præterito tempore legitur, Demiſit, in aliquot, Dimiſit. [Alitis in paruæ ſubito collecta figuram) In Rom. lib. & pleriſque alijs, Subitam collecta figuram. In Mediceo, Subito conuerſa, habetur. ſed, Collecta, magis placet eruditis. [Serum canit importuna per vmbras) In antiq. aliq. Vmbram, ſingulari numero. Eſt vbi, Sæuum canit, ſed, Serum, omnino melius. [Turni ſe peſtis ad ora) Vetera omnino aliquot exemplaria, Ad ora, legunt. ſed longe magis placet, quod in Rom. lib. legitur, Ob ora. quod infeſtiorem ſignificat locutſatione moleſta [Clypeumque euerberat alis) In Med. lib. Reuerberat, habetur. ſed, Euerberat, vt in Porcio, & aliquot alijs omnino melius eſſe videtur. [Aut quid iam miſeræ ſuperat mihi?) In Rom. lib in Mediceo, & aliquot alijs libris antiquis legata eſt, Aut quid iam duræ ſuperat mihi, quod aliorum iudicio relinquimus. [Quò vitam dedit æternā? cur mortis adempta eſt) In lib. aliq. antiq. Cur vitam. ſed id ex paraphraſi deſumptum, cum eodem ſignificato longe elegantius ſit, Quò, dicere. eſt nunerus alius in Mediceo lib. Quò vitam æternam dedit? & cur mortis adempta eſt. [Comes ire per vmbras) Madiceus liber, Ire ſub vmbras, legit. [Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum Te ſine frater erit) Oblong. liber, Porcius, & peruetus alter legunt, Iam mortalis ego, haud quidquam. Roman. & alij quidam, vtrunque membrum per interrogationem legunt, Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum Te ſine frater erit. mox cum ſecum tacita deſtinaſſet mihi ſuturum dulce, ſubiungit, O quæ ſatis ima dehiſcat Terra mihi. nam Fratri comes ire ſub vmbras, pendet à ſuperiore membro, poſſem. [O quæ ſatis ima dehiſcat Terra mihi) In lib. Med. & in Porcio, Satis alta, legitur,

SERV. GLauco amictu) Quaſi propter vndarum ſimilitudinem. [Ingens arboreū) Non ſunt duo epitheta ſed Aeneas ingens telum coruſcat arboreum. [Cōtrahe) Colligе eſt aut hoſtilis iracundia. [Caput quaſſans) Concutiens: vt, Tūc quaſſans caput. [Et Iuppiter hoſtis) Ordo eſt, ſeros hoſtis [Saxum circumſpicit) Homeri totus hic locus eſt.

Ἀλλ' ἀναχασσάμενος λίθον εἵλετο χειρὶ παχείῃ
Κείμενον ἐν πεδίῳ μέλανα τρηχύν τε μέγαν τε.
Ἔγχος δ' ἀΐξας ... Et alibi,
Ἐν δὲ ... .

[Campus qui forte iacebat Limes agro poſitus) Secundum artem proprie reſpondet. Sic Sal. Eſt in carcere locus quod Tulianum appellatur. [Manu raptum trepida) Aut feſtina, aut re vera Trepida, quia ſe quitur. Sed neque currentem nec ſe cognoſcit euntē [Torquebat) Bene imperfecto vſus eſt tempore, quia non eſt perfectum quod voluit: vt, Nec ſpatium euaſit totum, nec pertulit ictum. [Nec ſpatium euaſit) Hic diſtinguendum eſt, vt ſit. [Totū, nec pertulit ictū) .i. euacuatus eſt impetus ſpatio ſpatio longiore. [Ac veluti in ſomnis) Homeri comparatio. [Nec quò ſe eripiat) Totum enim Troiani clauſerant. [Sortitus fortunam oculis) Hunc locū ad ſeriandum oculis elegit Aeneas, quem fortuna deſtinauerat ictui. [Fulmina tāti) Pro tonitru, ſine quo fulmen nunquam mittitur. [Atri turbinis inſtar) Multis vtitur comparationibus ad exprimēdum nimium impetum, & Inſtar (vt ſupra diximus) per ſe plenum eſt, nec recipit prępoſitionem licet Serenus ad inſtar dixerit, qđ in idoneis auctoribus non inuenitur. [Ictus) Percuſſus. nunc participium eſt, ac ſi diceret, Cecidit eliſus. [Equidē merui) Secundū artē rhetoricam. nam quoties perſonæ in inuidia ſunt, aliæ prohia opponuntur. vnde ita ait, Ego quidem occidi mereor, ſed tu debes cognoſcere patiētia intuitu. [Nec deprecor) Nō refuto, non recuſo. [Vtere forte tua) Interfice hoſtem tuum. [Fuit & tibi talis Anchiſes genitor) Hic diſtinguendum, vt duo dicat, & habuiſti patrem & pater es. [Et me, Redde meis) Ordo eſt, Redde meis. ſed ne ea aperte rem viro forti pudendam peteret interpoſitione vſus eſt dicens, Seu corpus ſpoliatum lumine mauis. [Victum tendere palmas Auſonij videre) Ad gloriam Aeneæ pertinet, quod ſe Turnus cunctis pn̄ibus victum fatetur. [Tua eſt Lauinia coniux) Quæ fuerat cauſa certaminis. [Vlterius ne

POE. Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa genus, & ſe fluuio dea condidit alto.
Aeneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, & ſæuo ſic pectore fatur. (ctas?
AEN. Quæ nūc deinde mora eſt? aut qđ iā Turne retra-
Non curſu, ſæuis certandum eſt comminus armis.
Verte omnes te in facies, & contrahe quidquid
Siue animis, ſiue arte vales opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque caua te condere terra.
POE. Ille caput quaſſans. TVR. Nō me tua feruida terrēt
Dicta ferox: dij me terrent, & Iupiter hoſtis.
POE. Nec plura effatus, ſaxumque circumſpicit ingens,
Saxum antiquum ingens: campo qui forte iacebat
Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.
Vix illud lecti bis ſeni ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentem ue manu, ſaxumque immane mouentem
Genua labant, gelidus concreuit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus
Nec ſpatium euaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis oculos vbi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam auidos extendere curſus
Velle videmur, & in medijs conatibus ægri
Succidimus, non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox, nec verba ſequuntur:
Sic Turno, quacunque viam virtute petiuit,
Succeſſum Dea dira negat, tum pectore ſenſus
Vertuntur varij. Rutulos aſpectat, & vrbem:

ne tende odijs) Nolli velle cru delitatem tuam vltra fata protendere, ſed redde corpus ſepulchro. [Acer in armis) Non tantū ad præſens refertur, ſed quia ſemper in armis acer eſſe conſueuit. [Cunctantem flectere ſermo Cœperat) Omnia intentio ad Aeneæ pertinet gloriam. Nam & ex eo ꝙ hoſti cogitat parcere, pius oſtenditur, & ex eo ꝙ eū interemit, pietatis geſtat inſigne. Nam Euandri intuitu Pallantis vlciſcitur mortem. [Infelix Balteus) Nulli domino felix, & ſic eſt dictum, Infelix balteus, ſicut, Lacedæmonio-q́. hymenæos. Et ſciendum balteum habuiſſe Turnum ad inſultationem & iactantiam, non ad vtilitatem, vnde eſt, Atque humeris inimicum inſigne gerebat. [Monumenta doloris) Proprie nam & monumentum ab eo dictum eſt ꝙ mentem moneat. [Hauſit) Vidit: vt, Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus. [Pallas Immolat) Ad ſuæ mortis, & abrupti fœderis vltionem, te tanquā hoſtiam immolat Pallas. [Frigore) Morte: vt, Corpusq́. lauant frigentis, & vnguunt. [Vitaq́. cum gemitu fugit indignata ſub vmbras) Indignata, vel quia non preces veniam nō meruerant, vel q a Lauinam fore ſciebat Aeneæ, vel quia, vt ſupra de Camilla diximus, diſcedebat a iuuene. Nam volunt phyſici animam diſcedere a corpore inuitam, cum quo adhuc habitare natu ræ legibus poterat. Sic Hom.

Ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη ἄϊ-
δοσδε βεβήκει
Ὃν πότμον γοόωσα λιποῦσ' ἀ-
δροτῆτα καὶ ἥβην.

Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit:
Nec quò ſe eripiat, nec qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus vſquam videt, aurigamque ſororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſque recludit
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis, ſupplexq; oculos dextramque precantem
Protendens. Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Vtere ſorte tua. miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro fuit & tibi talis
Anchiſes genitor: Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis. viciſti, & victum tendere palmas
Auſonij videre. tua eſt Lauina coniux,
Vlterius ne tende odijs. Stetit acer in armis
Aeneas voluens oculos, dextramque repreſſit.
Et iam iamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſæui monimenta doloris,
Exuuiaſque hauſit, furijſque accenſus & ira
Terribilis: Tu ne hinc ſpolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum aduerſo ſub pectore condit
Feruidus. aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſum vmbras.

quarto volens elabi ſeſe in figuras varias mutabat, nec tamen Ariſtæi manibus elapſus eſt) & contrahe. i. in vnum collige, & quidquid vales ſiue animis, ſiue arte, Opta quia efficere nō poſſet, ſequi pennis. i. inuolare aſtra ardua, q; , pro vel, opta te condere. i. abſcondere clauſum terra, ſubaudi, non tamen euades. Ille. ſ. Turnus, quaſſans. i. mouēs ex indignatione caput effatus eſt, ſup. ô ferox i ferocienoa hoſtis, tua feruida dicta, non terrent me, dij me terrent, & Iupiter hoſtis. i. inimicus mihi effectus, quod per Iuturnæ abſceſſum, aut alitis ſiniſtræ infeſtationem agnouit. Eleganter autem quia verbum repetit ſupprimit coniunctionem. Nam vt Valla docet loquendum eſt ſic, tua dicta me non terrent, ſed dij, aut verum dij, ſine verbo aut cum verbo ſine coniunctione, tua dicta me non terrent dij me terrent. Nec Turnus affatus plura, circunſpicit. i. circun ſpiciendo videt ſaxum antiquum ingens, dixi alibi. Nullum epitheton ſequentium apud Maronem cum alio epitheta ſine coniunctione poni, ꝗ hoc nomen Ingens, quod ideo forte fit, quia æquipollet præpoſitione, & caſuali, quæ duo pro aduerbio ponuntur. Tutius tamen diceretur cum Seruio Aenea ingens. Dictum eſt etiam per Seruium quo iea relatiuum ponitur inter duo ſubſtantiua, quorum ſequens eſt rei proprium, ipſum ſequē ti debere conformari, ſin appellatiuum vtrius conformari poſſe. hoc igitur loco, licet forte minus elegantes, magis tamen grammatice dicere po-

ASC. TANTVM effata) Docet abſceſſum Iuturnæ, per quem Turnus omni præſidio diuino deſtitutus, & furijs agitatus ſaxum ingens in Aeneam impulit, ſed non perpulit. At Aeneas opportunitatem nactus haſtam in eum contorſit, & diſruptis armis acriter vulnerauit, ac ſtrauit, vnde Rutulorum miſerabilis ſubſecutus eſt clamor. de qua re verba Donati ſunt. [Aeneas inſtat) Redit ad narrationem, quam interrumperat interpoſitis dictis Iunonis, Iouis & Iuturnæ. [Ingens arboreum) Non haſtam, ſed geſtatorē laudat. [Pennis) Semper penna & non penna eſt apud Donatum. In ſomnis poſuit parabolam quam quiſque in ſe expertus intelligere poteſt quid Turno euenerit. Vrbem vel in qua erat Lauinia. vel vnde expectaret, auxilium quod pudor petere vetebat. [Nec quò ſe eripiat) Fugiendi occaſio deerat. Audiendi fiducia negabatur, nullum ſperabat auxilium ſorore iam remota. Hæc ille. Ordo autem eſt. Iuturna nympha effata. i. elocuta tantum. i. dumtaxat præmiſſa, contexit caput. ſ. præ mœſtitia, & pudore aut miſitura ſe in aquas, amicto glauco. i. marini coloris, gemens multa i. multum, & ipſa Dea condidit ſe alto fluuio. Bene dicit Dea ne putetur ſubmerſiſſe. Aeneas contra. i. ex aduerſo inſtat. i. inſtanter vrget Turnum, & coruſcat. i. quatit, & vibrat ingens arboreum telum. i. valde magnam haſtam ex arbore factam, aut arborem pro haſta ſumptam, & fatur ſic pectore ſæuo. i. acri & magnifico, Quæ deinde. i. tandem mora eſt. i. quid adhuc reſtat, aut ô Turne? quid retractas. i. declinas, & refugis prœlium? Non eſt certandum. i. non decet nos certare curſu, ſed certandum eſt comminus. i. conſertis manibus, & de prope, armis ſæuis. i. magnis, & hoſtilibus. Verte tete. i. temetipſum, in omnes facies. i. figuras. (Alludit ad Protea, qui vt habetur Georg.

tuiſſet, campo quod forte iacebat, preſertim cum non cohæreat ſubſtantiuo ſequenti, nam ordo non eſt, qui linea iacebat campo, ſed qui, ſcilicet lapis iacebat campo forte, id eſt a caſu, poſitus agro limes. i. ſignum termini in tranſuerſo poſitum, vt diſcerneret, id eſt dirimeret agris litem, id eſt contentionem agricolarum, aut poſſeſſorum, bis ſex, id eſt duodecim, ſupple viri lecti, id eſt electi egregij vix ſubirent illud ceruice exiſtentes talia corpora, id eſt ſi eſſent talia corpora, qualia corpora hominum tellus producit nunc, id eſt noſtra tempeſtate, loquit poëta (vnde Iuuen.

Nam genus hoc viuo iam decreſcebat Homero,
Terra malos homines nunc educat, atque puſillos)

Ille. ſ. Turnus torquebat in hoſtem. ſ. ſaxum illud raptum manu trepida. i. feſtina, inſurgens. i. erigens ſe altior, quominus dicatur pondere depreſſus, & concitus. i. concitatus curſu, ne cenſeatur tardatus, ſed ipſe. ſ. captus furore, neque cognoſcit ſe currentem, nec euntem. i. neſciebat, an curreret, an iret, ve pro vel, non cognoſcit. i. non percipit ſe tollentem. i. erigentem manu ſaxum immane, ve pro vel, mouentem, ſupple ipſum, ſed ſupp. genua. ſ. Turni auxilio numinis deſtituti, labant. i. labaſcunt & flectuntur, & ſanguis gelidus, concreuit frigore. ſ. timoris. Tum, id eſt inſuper, lapis ipſe viri, id eſt quem ille impulit, volutus, id eſt agitatus per vacuum inane, id eſt aërem nec euaſit totum ſpatium, id eſt non peruenit ad hoſtem. ſ. Aeneam, nec pertulit, id eſt non ad finem vſque tulit, ictum quem. ſ. Turnus ei commiſerat ad Aeneam perferendum, alluſio ad alias res quæ cum nuncijs mittuntur. Ac veluti. i. quemadmodum nos videmus in ſomnijs. i. inter dormiendum aut per inſomnia, vbi quies langui

da

da .i. ægra (vnde Horat. in Arte: Velut ægri ſomnia, vanæ finguntur ſpecies) Preſſit nocte oculos, videmur inquam nequidquam .i. fruſtra velle extendere curſus auidos .i. auida procul excurrere, & nos ægri ſuccidimus .i. interdicimus, deficientes in medijs conatibus, lingua non valet .ſ. proloqui, vires notæ .i. conſuetæ non ſufficiunt, ſup. in corpore, nec vox, nec verba ſequuntur .ſ. conatus noſtros ſic Dea dira .i. furia negat Turno ſucceſſum quacunque virtute petiuit viam .i. proceſſum. Tum .i. inſuper, ſanſus vertuntur .i. vertendo fiunt varij, pectore .i. in animo, & ipſe aſpectat Rutulos & vrbem, quod deſperantiæ indicium eſt, & cunctatur .i. immoratur aut dubitat metu .i. præ timore, & tremiſcit .i. pertimeſcit, telum .ſ. Aeneæ, hoc eſt haſtam, inſtare .i. imminere nec videt quo ſe eripiat, nec qua vi .i. violentia & impetu tendat in hoſtem nec videt vſque currus, nec ſororem aurigam .i. quæ prius obiuerat munus aurigæ, Aeneas coruſcat .i. vibrat ipſi cunctanti .i. immoranti, telum fatale .i. letale quo illi fata mortem præſciuerant, coruſcat dicit, ſortitus oculis fortunam .i. opportunitatem fortuitam ex illius .ſ. negligentia oblatam, & ipſe eminus .i. de longe quaſi emiſſum è manu intorquet .ſ. talum, toto corpore .i. nixu totius corporis. ſaxa nunquam fremunt .i. ſtrident ſic .i. intantum concita .i. concite miſſa, tormento murali .i. quo muri quatiuntur, nec tanti crepitus diſſultant .i. in diuerſa ſaliunt fulmine .i. dum fulminat. Haſta enim ferens durum exitium .i. exterminium, & mortem volat inſtar .i. in ſtatum & formam turbinis .i. venti impetuoſi, & recludit .i. aperit & reſoluit, oras .i. extremitates loricæ .i. tunicæ quæ olim è loris fiebat, & ſtridens tranſit medium femur per extremos orbes clypei ſeptemplicis .i. ſepties impliciti diuerſis tergoribus. Ipſe Turnus ictus .i. percuſſus, incidit ingens .i. exiſtens valde magnus ad terram, & hoc poplite duplicato .ſ. compreſſis genibus, Rutuli conſurgunt gemitu .i. ſimul gemere incipiunt, & totus mons remugit circum .i. in circuitu, & nemora alta remittunt vocem .ſ. gementium, late .i. per latum ſpatium. [Ille humilis) Vt ſæpe admonui, opus ſuum concludit poëta in ſumma laude Aeneæ, quæ erat in Turno deuicto, cuius etiam audacem & ſuperbum animum deiecit vſque adeo vt humilem ſupplicemq. efficeret, vt tamen iuxta præceptum Horatianum in da Arte poëtica. vterque ſit primus ad extremum ſimilis ſibi non ſic inducit Turnum humilem. vt ſe virtute inferiorem fateatur, ſed forte, dicens vtere ſorte tua nec ſic ſupplicem, vt contemplatione ſui ſupplicet, ſed patria cuius caniciem plurimum poſſe ſperabat apud eum qui in patrem ſuum pientiſſimus ferebatur, vnde eum, ſic ad extremum vſque inducit pium, vt etiam Turno vitam conceſſiſſet niſi balteo Pallantis interempti viſo, illius necem vlciſcendam iuxta Euandri parantis eius vota duxiſſet. Sicut ergo multos librorum morte alicuius concluſit, ita & totum opus morte Turni, qui mors vltima linea rerum eſt, imitatus in hoc Homerum, qui in Hectore tracto, Iliada compoſuit. Circa hunc autem vltimum locum ſunt verba Donati. Humilis corpore .i. ſupplex, deiecto ſaltu. victoria Aeneæ, quam ponit in fine operis perficit, atque abſoluit cumulum laudum Aeneæ quas à principio ad finem omni artificio continuauit. Hæc illa. Ordo autem eſt. Ille .ſ. Turnus humilis .ſ. corpore ſecundùm Donatum, & etiam aliquantulum animo, quia vt in Hecyra Terentiana, dicitur. Profecto hoc ſi eſt, vt puto omnibus nobis, vt res dant ſeſe ita magni atque humiles ſumus, & ſupplex protendens .i. dirigens ante ſe, oculos .ſ. miſerationem efflagitantes & dextram precantem, inquit, equidem .i. ego quidem quantum de me eſt merui .ſ. mortem, aut necem, quam tamen nominare formidat: nec deprecor .i. & non precor, vt non fiat mihi, nam deprecari eſt contrarium eius, quod eſt precari, vnde Ouid. Sæpe precor mortem, mortem, quoque deprecor idem. Vtere tua ſorte .i. quam per fata ſortitus es, verum ſup. ſi qua .i. aliqua, cura .i. commiſeratio, miſeri parentis .ſ. Dauni poſt tangere te, & ſi ſup. Anchiſes genitor fuit tibi talis, vt .ſ. eius gratia tibi parcendum eſſet, ego oro miſerere ſenectæ Dauni .ſ. patris mei, & redde me .ſ. viuum meis, ſeu mauis, redde meis corpus .ſ. meum ſpoliatum lumine .i. vita, tu viciſti & Auſonij .i. Itali videre ſup. me victum, tendere .i. protendere palmas .ſ. precantes & ſupplices, Lauinia .ſ. regis filia pro qua certauimus, eſt tua coniux .i. permittitur tibi à me, ne tende .i. ne procedas vlterius .i. ad maiorem vltionem, odijs .i. propter odia quia ad gloriam ſatis eſt me victum fateri Aeneas ſtetit acer in armis, voluens oculos .ſ. in ſupplicem, & repreſſit dextram .ſ. ab ictu, & ſermo .ſ. Turni ſupplicantis cœperat flectere .ſ. ad miſericordiam iam & iam magis .ſ. Aeneam cunctantem .i. hæſitantem & immorantem iam dicit cum balteus Pallantis pueri, infelix .i. Turno infelicitatem afferens apparuit, ſup. in alto humero .ſ. Turni, & cum cingula .i. cincturæ eius fulſerunt .i. reſplenduerunt bullis notis .ſ. ipſi Aeneæ qui agnoſcebat inſignia Pallantis ſibi Turnum aptaſſe, quo facto monet poëta memori alterius iacturam pro inſigni habendam, quoniam ſors omnia verſat, quem .ſ. Pallanta victum Turnus ſtrauerat vulnere atque gerebat humeris inſigne inimicum .i. pernicioſum & exitiale. Ille .ſ. Aeneas poſtquam hauſit oculis .i. auide inſpexit monumenta ſæui .i. valde magni doloris, & exuuias .i. ſpolia .ſ. Pallantis, accenſus furijs, & terribilis ira, inquit, ſup. tu ne indute .i. qui indutus es ſpolijs meorum (propter dolorem ad pluralem numerum transfert ſermonem, aut plurimum inſignia gerebat) eripiare mihi hinc .i. ab hoc loco vbi ſub pedibus meis iaces, q d. minime, Pallas, .ſ. filius Euandri, Pallas te immolat .i. ſacrificat dijs manibus te hoc vulnere .ſ. quod tibi eius gratia infero, & ſumit .ſ. per me pœnam .i. punitionem, ex ſanguine .ſ. tuo, ſcelerato .i. multis ſceleribus polluto, & ſup. Aeneas dicens hæc condit ferrum ſub pectore aduerſo .i. oppoſito, exiſtens feruidus .ſ. ad vindictam Pallantis ſumendam, atque membra ſoluuntur .i. diſſoluuntur illi .ſ. Turno transfixo frigore .i. morte frigere faciente, & vita .i. anima qua viuebat, fugit cum gemitu ſub vmbras .ſ. infernas indignata .ſ. quòd ante diem fatalem ac periodum naturalem exire cogeretur, aut quia ab hoſte precata veniam exorare non poterat.

VARIA LECTIO.

CAMPO qui ſorte iacebat Limes agri poſitus) In antiquis exemplaribus nonnullis, Quod, legitur, & priora reſpondere ſecundum artem eſſe dicit Seru. Bona tamen eruditorum pars, Qui legit habita luminis ratione eſt & illum obſeruandum in Porcio. Quod legere eſt, Limes agro poſitus elocutione non ineleganti. [Nec vox, nec verba ſequuntur) In anub. lib. Aut verba, legitur. [Telumque inſtare tremiſcit) Vti ſuperius obſeruatum eſt, antiquiora omnia exemplaria verbi huius pene vltimam per e, Tremeſcit, proferunt. [Exitium dirum haſta ferens) In Med. libro, Durum habetur. [Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes Per medium ſtridens tranſit femur) In Med. lib. lectio ita variat, Loricæ, clypeique extremos ſeptemplicis orbes Et medium ſtridens tranſit femur. [Supplexq. oculos) In lib. antiquis quibuſdam, Supplex, legitur. Sed longa venuſtiua eſt. Ille humilis, ſupplexq; vt alterum, huiuſmodi ſequitur, Oculos, dextramque. [Cunctantem flectere ſermo) Antiqui aliquot lib. Mẽtem, legunt. quod alijs examinandum linquimus. [Infelix humero cum apparuit alto Balteus) Apud Soſipatrum Cariſium ambigua lectio eſt, quod Ingens interpoſitum. Ingens balteus. quod et reſpondet quod in x. dictum: Rapiens immania pondera baltei. Diſputat vero Cariſius balteus maſcul. genere ſemper dici, vt clypeus. Infelix humero cum apparuit ingens Balteus, Virg. dicit. Plin. tamen vult maſc. genere, vinculum ſignificare, neutro autem genere, lora ad alligandum apta. Sed Varro Baltea dixit, & Thuſcum vocabulum ait eſſe, vſque adeo paſſim variant auctorum ſententiæ. [Soluuntur membra) In antiq. nonnullis lib. Soluontur, ita Ruont, Acuont. Ea pronunciatione, quam à veteribus acceptam Etruſci adhuc incolumẽ ſeruauere.

COEL. RHODIG.

EST ſua oratoribus item homœopathia de paſſionis nata ſimilitudine, quam vndiquaque ſcientiſſimus exprimit poëta: Fuit & tibi talis Anchiſes genitor: Item, Et patriæ ſtrinxit pietatis imago. Et, Me quoque per multos ſimilis fortuna labores. Quod in Macrobij Sympoſiacis eſt annotatum.

F I N I S.

A01 1468555

xxx/x
7
11.